

PATROLOGIÆ

CURSUS COMPLETUS,

SEU

BIBLIOTHECA UNIVERSALIS, INTEGRÆ, UNIFORMIS, COMMODA, ŒCONOMICA
OMNIUM SS. PATRUM, DOCTORUM, SCRIPTORUMQUE ECCLESIASTICORUM,
SIVE LATINORUM, SIVE GRÆCORUM,

QUI AB ÆVO APOSTOLICO AD ÆTATEM INNOCENTII III (ANN. 1216) PRO LATINIS
ET ID PHOTII TEMPORA (ANN. 863) PRO GRÆCIS FLORUERUNT :

RECUSIO CHRONOLOGICA

OMNIUM QUÆ EXSTTERE MONUMENTORUM CATHOLICÆ TRADITIONIS PER DUODECIM PRIORA
ECCLESIAE SÆCULA ET AMPLIUS,

JUXTA EDITIONES ACCURATISSIMAS, INTER SE CUMQUE NONNULLIS CODICIBUS MANUSCRIPTIS COLLATAS,
PERQUAM DILIGENTER CASTIGATA;

DISSERTATIONIBUS, COMMENTARIIS, VARIISQUE LECTIONIBUS CONTINENTER ILLUSTRATA;

OMNIBUS OPERIBUS POST AMPLISSIMAS EDITIONES QUÆ TRIBUS NOVISSIMIS SÆCULIS DEBENTUR ABSOLUTAS
DETECTIS AUCTA;

INDICIBUS ARTICULARIBUS ANALYTICIS, SINGULOS SIVE TOMOS SIVE AUCTORES ALICUJUS MOMENTI
SUBSEQUENTIBUS, DONATA;

CAPITULIS INTRA IPSUM TEXTUM RITE DISPOSITIS, NECNON ET TITULIS SINGULARUM PAGINARUM MARGINEM SUPERIOREM
DISTINGUENTIBUS SUBJECTAMQUE MATERIAM SIGNIFICANTIBUS, ADORNATA;

OPERIBUS UM DUBIIS, TUM APOCRYPHIS, ALIQUA VERO AUCTORITATE IN ORDINE AD TRADITIONEM
ECCLESIASTICAM POLLENTIBUS, AMPLIFICATA;

DUCENTIS ET AMPLIIS INDICIBUS LOCUPLETATA; SED PRÆSERTIM DUOBUS IMMENSIS ET GENERALIBUS, ALTERO
SCILICET RERUM, QUO CONSULTO, QUIDQUID NON SOLUM TALIS TALISVE PATER, VERUM ETIAM UNUSQUISQUE

PATRUM, ARSQUE ULLA EXCEPTIONE, IN QUODLIBET THEMA SCRIPSERIT, UNO INTUITU CONSPICIATUR;

ALTERO SCRIPTURÆ SACRÆ, EX QUO LECTORI COMPERIRE SIT OBIUM QUINAM PATRES ET
IN QUIBUS OPERUM SUORUM LOCIS SINGULOS SINGULORUM LIBRORUM SCRIPTURÆ VERSUS,

A PRIMO GENESEOS USQUE AD NOVISSIMUM APOCALYPSIS, COMMENTATI SINT.

EDITIO ACCURATISSIMA, CÆTERISQUE OMNIBUS FACILE ANTEPONENDA, SI PERPENDANTUR CHARACTERUM NITIDITAS,

CHARTÆ QUALITAS, INTEGRITAS TEXTUS, PERFECTIO CORRECTIONIS, OPERUM RECUSORUM TUM VARIETAS

TUM NUMERUS FORMA VOLUMINUM PERQUAM COMMODA SIBIQUE IN TOTO PATROLOGIÆ DECURSU CONSTANter

SIMILIS, BREVI EXIGUITAS, PRÆSERTIMQUE ISTA COLLECTIO, UNA, METHODICA ET CHRONOLOGICA,

SEXIENTORUM FRAGMENTORUM OPUSCULORUMQUE HACTENUS HIC ILLIC SPARSORUM,

PRIMUM AUTEM IN NOSTRA BIBLIOTHECA, EX OPERIBUS ET MSS. AD OMNES ÆTATES,

LOCOS, LINGVAS FORMASQUE PERTINENTIBUS, COADUNATORUM.

SERIES GRÆCA

IN QUA PRODEUNT PATRES, DOCTORES SCRIPTORESQUE ECCLESIAE GRÆCÆ
A S. BARNABA AD PHOTIUM,

ACCURANTE J.-P. MIGNE,

Bibliothecæ Cleri universæ,

SIVE

CURSUS COMPLETORUM IN SINGULOS SCIENTIÆ ECCLESIASTICÆ RAMOS EDITORE.

PATROLOGIA, AD INSTAR IPSIUS ECCLESIAE, IN DUAS PARTES DIVIDITUR, ALIA NEMPE LATINA, ALIA GRÆCO-LATINA; LATINA, JAM INTEGRE EXARATA, VIGINTI ET DUCENTIS VOLUMINIBUS MOLE SUA STAT, CENTUMQUE ET MILLE FRANCIS VENIT. GRÆCA DUPLICI EDITIONE TYPIS MANDATA EST. PRIOR GRÆCUM TEXTUM CUM VERSIONE LATINA LATERALIS COMPLECTITUR, ET FORSAN CENTUM VOLUMINUM EXCEDET NUMERUM. POSTERIOR AUTEM VERSIONEM LATINAM TANTUM EXHIBET IDEOQUE INTRA QUINQUAGINTA CIRCITER VOLUMINA RETINEBITUR. UNUMQUODQUE VOLUMEN GRÆCO-LATINUM OCTO, UNUMQUODQUE NEMPE LATINUM QUINQUE FRANCIS SOLUMMODO EMITUR: UTROBIQUE VERO, UT PRETII HUIUS BENEFICIO FRUATUR EMPTOR, COLLECTIONEM INTEGRAM SIVE GRÆCAM SIVE LATINAM COMPARET NECESSE ERIT; SECUS ENIM, CUJUSQUE VOLUMINIS AMPLIUM NEQNON ET DIFFICULTATES VARIA PRETIA ÆQUABUNT.

PATROLOGIÆ GRÆCÆ TOMUS VIII.

CLEMENS ALEXANDRINUS.

EXCUDEBATUR ET VENIT APUD J.-P. MIGNE EDITOREM,
IN VIA DICTA D'AMBOISE, PROPE PORTAM LUTETIÆ PARISIORUM VULGO D'ENFER NOMINATAM
SEU PETIT-MONTROUGE.

1857

مجلس
مجلس

SÆCULUM III

ΚΛΗΜΕΝΤΟΣ

ΤΟΥ ΑΛΕΞΑΝΔΡΕΩΣ

ΤΑ ΕΥΠΡΕΚΟΜΕΝΑ ΠΑΝΤΑ.

CLEMENTIS

ALEXANDRINI

OPERA QUÆ EXSTANT OMNIA

JUXTA EDIT. OXON. AN. 1715.

ACCEDUNT

D. NICOLAI LE NOUBRY

COMMENTARIA IN OMNES CLEMENTIS ALEXANDRINI LIBROS.

ACCURANTE ET RECOGNOSCENTE J.-P. MIGNE,

BIBLIOTHECÆ CLERI UNIVERSÆ,

SIVE

CURSUM COMPLETORUM IN SINGULOS SCIENTIÆ ECCLESIASTICÆ RAMOS EDITORE.

TOMUS PRIOR

VENIUNT DUO VOLUMINA 22 FRANCIS GALLICIS.

EXCUDERATUR ET VENIT APUD J.-P. MIGNE EDITOREM,
IN VIA DICTA D'AMBOISE, PROPE PORTAM LUTETIÆ PARISIORUM VULGO D'ENFER NOMINATAM,
SEU PETIT-MONTROUGE.

1857

C 55014

1860, May 28.

Gray Fund.

\$2.87

ELENCHUS

AUCTORUM ET OPERUM QUI IN HOC TOMO VIII CONTINENTUR.

CLEMENS ALEXANDRINUS EPISCOPUS.

Cohortatio ad gentes.	col. 49
Pædagogus.	247
Stromata.	685

MONITUM. — Meminerit Lector signo ✕ in textu posito paginas editt. Oxoniensis et Parisiensis repræsentari, quarum seriem in inferiori pagina continenter exprimendam curavimus, ut loca parallela quæ varii adnotatores juxta varias editiones innuunt, quærenti facile sint obvia; numeros autem quos typis grandioribus in textu expressimus, nonnisi ad Indices spectare.

Ex Typis MIGNE, au Petit-Montrouge.

NOTITIA HISTORICO-LITTERARIA

IN CLEMENTEM ALEXANDRINUM

(FABRICIUS, *Bibliotheca Græca*, editio nova, variorum curis emendatior atque auctior, curante Gottlieb Christophoro HARLES, tom. VII [Hamburgi, in-4°, 1801], p. 119).

Titus Flavius (1) Clemens, patria Atheniensis (2), vel, ut alii, Alexandrinus: ex ethnico philosopho Christianos (5), atque inde post peragratas Græciam, Calabriam, Italiam, Orientem, Palæstinam, et Ægyptum, Alexandrinæ Ecclesiæ presbyter (4), et post Pantænum (5), itidem Atheniensem, magi-

(1) Euseb., vi, 13, *Hist.*; Photius, cod. cx1.

(2) Epiphan. xxxii, 6, tom. I, pag. 213; Meursius, pag. 203, ad Palladii Lausiacam; Fabr. Ortu Atheniensis esse potuit; Alexandrinus autem appellabatur, quia Alexandria diu commoratus ibique munere docendi functus est. Atqui a veteribus quorum testimonia citavit Fabric. infra not. 19, plura vero collegit Potterus post præf. ad suam edit., semper vocatur Alexandrinæ Ecclesiæ presbyter. Ab Epiphano solummodo, l. c., sed incerto rumore, sic citatur: Κλήμης, ὃν φασὶ τινες Ἀλεξανδρῆτα, ἕτεροι δὲ Ἀθηναίων: in *Chronico* autem *Paschali*, pag. 251, dicitur quidem Clem. Alexandrinus; sed pag. 7, Alexandrinæ Ecclesiæ presbyter, et bis a Theodoro Clem. Stromateus. Add. Cavei *Antiqq. Patrum et eccles. I*, pag. 385; vers. Germ. Stollii, *Nachrichten von den Kirchenvätern*, pag. 91 sq.; Walchii, *Historiæ ecclesiasticæ N. T.*, pag. 627, qui copiosius disseruerunt de Clemente Alexandrino, ut alios omittam ab illis jam laudatos. HARL.

(3) Euseb., II, 2, *Præparat. evangel.*, pag. 61; Clemens ipse initio *Pædagog.*

(4) Euseb., vi, 11; Hieron., cap. 38 *De script. eccles.*, et epist. 84, ad Magnum; Niceph., iv, 33, *Hist.*; Phot., cod. cx1.

(5) Euseb., vi, 6, *Hist.*

(6) Euseb., v, 11; vi, 13, et Hieron., c. 38, *De scriptor. eccles.*; Phot., cod. cx1. Equidem ab horum sententia recedit Philippus Sidetes, et Pantænum Clementis successorem fuisse scribit, Clementem vero Athenagoræ successorem ac discipulum. Pro Philippi Sidetæ sententia asserenda contendit etiam H. Dodwellus, qui Philippi fragmentum edidit, ad calcem *Dissert. in Irenæum*, pag. 501 sq. Sed malo utique Eusebio, Hieronymo et Photio accedere. De aliis Clementis præceptoribus, quos tecte innuit ipse lib. I *Strom.*, pag. 274, et quorum nomina ex mysteriorum disciplina, Hierophantas de nomine prodere vetantium, siluisse putat idem Dodwellus, *Dissertat. IV ad Irenæum*, pag. 295. Vide Baronium, ad A. C. 185, n. 4; Valesium, ad Euseb., pag. 95; Caveum, in *Vita Clementis Alex.*, § 2; Steph. le Moine, ad *Varia sacra*, pag. 208; Jo. Clericum, in *Vita Clementis Alex.*, tom. X *Bibl. universal.*, pag. 181.

(7) Pantæno mortuo successisse scribit Hieronymus c. 38 *De script. eccl.* Sed vide Tillemont., tom. III *Memor. hist. eccles.*, in *Vita Pantæni*, p. 290, et in *Vita Clementis Alex.*, p. 508 et 522. Fabr. In disciplina Pantæni amorem philosophiæ Stoicæ imbibisse videtur Clemens Alex., neque tamen illi, neque alii sectæ unice adhæsit, sed fuit eclecticus, et Stoicos æque ac reliquos veteres philo-

sophos refutavi. Imo vero *Strom.* I, c. 7, p. 558, ed. Potteri, cujus notam conferes, aperte profitetur se philosophiam non dicere Stoicam, nec Platoniam, aut Epicuream et Aristotelicam; sed quæcumque ab his sectis recte dicta sint, hoc totum selectum (τὸ αὐτὸ σύμπαν τὸ ἐκλεκτικόν) se dicere philosophiam. De Pantæno et reliquis Clementis magistris, ac de controversia inter Caveum, Clericum Baltumque orta, tum de philosophandi ratione, erroribus, etc., Clementis Alex. copiosus est Brucker, in *Hist. cit.*, *philos.*, tom. III, pag. 414 sqq. — De Clemente, qua doctore Alexandrino conf. J. G. Michaelis *Progr. de scholæ catech. Alexandr. origine* Halæ Magd. 1739, 4, novisque accessionibus amplificatum in *Symbol. litter. Bremens.* fasc. III, atque J. Augustin. Dietelmair *Progr.* quo veterum in schola Alexandrina doctorum seriem breviter exponit. Altdor. 1746. 4. HARL.

(8) Quanquam Baronius e Martyrologio Rom. Clementis nomen expunxit (confer *Acta Sanctor.*, tom. VI Maii, p. 777), et saepe ei elogium Clementi datum excusat Combefisius, tom. I *Bibl. concionatoria*, Natalisque Alexander ideo censuram incurrisse se testetur virorum religiosorum, quod sanctum Clementem appellasset; tamen constat apud veteres scriptores, ne de Usuardi et juniorum Martyrologiis dicam, passim hoc encomio mactari. Ita Epiphanius xxvi, 1: Ὡς καὶ ὁ ἅγιος Κλήμης, etc.; ἱερὸν vocat etiam Alexander episcopus, apud Euseb., vi, 14 et vi, 11, μακάριον πρεσβύτερον ἀνδρα ἐνάρετον καὶ δόκιμον. Nicetæ, *Thesaur. orthodox. fidei*, IV, 10, ex Theodoriti lib. I *De hæretic. fab.*, c. 4, Clemens dicitur ἱερὸς ἀνὴρ, καὶ πολυπειρῶτα ἅπαντας ἀπολιπών. Et eidem Theodorito ἱερὸς ἀνὴρ, et ob πολυμάθειαν διαδόχτος. Auctori Chronici Alex. pag. 7, et qui idem est, anonymo scriptori de Paschate, quem Græce edidit Petavius pag. 214 *Uranolog.*: Κλήμης ὁ σωτάτος τῆς Ἀλεξανδρέων Ἐκκλησίας γεγονὸς ἱερεὺς, ἀνὴρ ἀρχαιότατος, καὶ οὐ μακρὰν τῶν Ἀποστολικῶν γενόμενος χρόνων. Idem Clemens iudicio Hieronymi, epist. 84, ad Magnum, omnium eruditissimus. Φιλόσοφος τῶν φιλοσόφων vocat S. Maximus, *Diss. cum Pyrrho*, pag. 774. Cyrillus vero Alex.: Ἄνδρα ἐλλόγιμον καὶ φιλομαθῆ, καὶ ἀναγνωσμάτων Ἑλληνικῶν πολυπραγμονήσαντα βιβλίος, ὡς ὀλίγοι τάχα που τῶν πρὸ αὐτοῦ, vii in *Julian.*, pag. 231. Idem alibi σοφώτατον vocat, et *πολύστορα*, et alio loco: Τοῖς ἀγίοις Ἀποστόλοις ἐπόμενον πανταχῆ, πλείστης τε ὕψους Ἑλληνικῆς ἱστορίας εἰς ἀκοὴν ἐλθόντα. [Add. Walch., l. c., pag. 629 seq.]

(9) Euseb., vi, 6, *Hist.*

(10) Id., vi, 3, licet Philippus Sidetes, in Fragmento, quod edidit Dodwellus, Origenem Pantæno, non Clementi, scribat successisse.

viri Alexandria celere coacto (11), successit, et Alexandrum (12) Flaviae in Cappadocia ac postea Hierosolymitanum episcopum, atque, si Baronio (13), Combefisio et Bullo credimus, etiam Hippolytum, Origeni haud ignotum. Quo anno obierit (sub Antonino Caracalla et Alexandria, ut suspicio est), nemo veterum tradidit, licet quarta die Decembris memoriam ejus consignarit Usuardi Martyrologium.

Tria hujus Clementis scripta, *Protrepticum*, *Pædagogum* et *Stromateon* libros, Daniel Heinsius pulchre observavit referre veterum mystagogorum ac philosophorum tres gradus, ἀρχαῖα, μέτρα, ac denique ἐκκαταίρι: in *Protreptico* enim Clementem primo veluti purgare futuros Christianos a sordibus adhaerentium superstitionum atque ethnicismi, in *Pædogogo* factos jam iuvare atque instituere, in *Stromateon* denique libris ad sacra maxima et supremam Dei contemplationem (adde Clementem, pag. 85 edit. Paris. et 443 d.) admittere. Confer, si placet, quæ in eadem sententiam de *Pædogogo* ac *Stromatibus* Clementis observat D. Mich. Foertschius, theologus Ienensis, in decade *Diss. theologiarum selectarum*, diss. x, pag. 398, sqq.

1. *Προτρεπτικὸς λόγος*, ad gentes liber ahortatorius de Christianismo amplectendo, cujus meminit (ne de Eusebio, Hieronymo, Cyrillo, Theodoro, Photio, aliisque dicam), Clemens ipse in limine *Pædogogi*, et disertius etiam vii *Strom.*, pag. 711, ubi ait se in illo de gentium superstitionibus abunde disputasse. Ex hoc Clementis *Protreptico* plura in suos ad gentes libros transtulit Arnobius, ut Theodoro Cantepulchre observatum (14). Duos codices mss. Græcos, unum regium A. C. 914 exaratum, et alterum Collegii S. J. Paris. memorat Nourrius, pag. 654 *Apparatus ad bibl. Patrum*, variasque lectiones editurum se vel cum alio Clementis futuro editore communicaturum pollicetur, atque ipse deinceps loca quædam feliciter illustrat.

2. *Παιδαγωγὸς* libris tribus ὑποθετικοῖς ethicam quamdam Christianam perpulchram complexus.

(11) Tillemont., pag. 392.

(12) Euseb., vi *Hist.*, ex quo loco constat, Alexandrum Clementi fuisse superstitem.

(13) Baron., ad A. C. 229, 4. Combefisius, t. I *Bibl. concionatoriae*, ubi de S. Hippolyto, et Bullus *Defensione fidei Nicænæ*, sect. 3, cap. 8, p. 371.

(14) Add. Potteri, not. pag. 1, qui præter ea syllabum capitulum 12 (tot enim capp. constat Cohortatio ad gentes), reddidit, quam, uti etiam tabellam eorum, quæ singulis *Stromatum* libris continentur, una cum observat. atque emendationibus haud paucis in tria Clementis opera suisque locis insertis a W. Lowthio, ecclesiae cathedralis Winton. præbendario communicatam accepit. HARL.

(15) Grave iudicium de hoc opere, in quo lucidus ordo desideratur, et multa, haud probanda, leguntur, tulit Barbeyrac in: *Traité de la Morale des Pères de l'Eglise*, pag. 43, seqq., eique assentitur Stolle, l. c., pag. 94. HARL.

(16) An Athenogeni? Latine eundem hymnum Possevinus excudi curavit in calce tom. I *Bibl. selectæ*. FABR. Hymnus in Christum legitur in cod. Regio et Bodl., nec non Veneto D. Marci (quem

A Hujus quoque operis sui mentionem facit ipse Clemens vi *Strom.*, pag. 616, ut Eusebium, Hieronymum ac Photium omittam. Videturque illud fuisse fructus quidam κατηχήσεων Alexandria ab ipso institutarum (15). Cæterum, ut divisionem operis in tres libros Clemens dicto loco agnoscit, sic divisionem in capita capitibusque præfixa lemmata, quamvis in mss. codicibus obvia, alium quam Clementem videatur habere auctorem. Vide Nourrii *Apparatus*, pag. 657. Clauditur *Pædagogus* Doxologia, de qua conferendus Georgius Ballus in *Defensione fidei Nicænæ*, pag. 145. Denique subjicitur *Hymnus ad Christum*, quem Antigeni (16) martyri, Clementis æquali (nescio qua fide) tribuit Cæsius in Appendice ad *Glossarium Græcum*, pag. 123, voce Ἀγγεῖον. Hymnum istum separatis foliis cum Herveti versione et commentario suo atque Germanica metaphrasi edidit Hamburgi A. 1681 fol. Rudolphus Capellus. Exstat et Græce et Latine inter *Poetas Græcos Christianos*, Paris. 1609, 8, pag. 235, cum Fed. Morelli versione. Ibidem Græce et Latine occurrunt versus ἀδήλου, sive incerti, in Clementis *Pædogogo*, qui incipiunt Ἐὶ τὸ ἔθνος κἀγὼ, Παιδαγωγὲ, προσφέρω, qui in editione Clementis Græca Florentina Græce leguntur ad calcem *Pædogogi* pag. 92, sed in Græco-Latinis sunt prætermitti (17), atque ideo in supplemento Operum Clementis Itigiano, p. 170, iterum recusi. Tres codices mss. *Pædogogi* Clementis evolvisse et varias lectiones ex iis notasse se refert Nourrius, p. 658 seq., ex quibus regii A. C. 814 exarati (quo præter *Protrepticum Pædogogo* præmissum etiam Justinii *Epistola ad Zenam et Serenum*, atque *Admonitio ad Græcos*, Eusebii *De præparat. et adversus Hieroclem* atque Athenagoræ liber uterque continetur) specimen vide in Montfauconi *Palæographia Græca*, p. 274. *Pædogogum* in *Bibl. Patrum concionatoria* Græce et Latine editum scribit Nourrius, p. 904. Sed Latine quædam Clementis Combefisius a se recensita *Bibliotheca concionatoria* inseruit; Græce nihil.

describit Villoison., in *Anecd. Græc.*, tom. II, p. 98, 1, sed abest cod. quo usus est Sylburgius, Palat. et Oxon., Coll. novi. — Clem. Alex. *Hymni in Christum*; Gr. ac Lat., per Fed. Morellum., Lutetiae 1598, 8 (*Catal. bibl. Leidens.*, pag. 46), Gr. ac Lat. in *Collect. poet. Gr.* Colon. Allobr. 1614, fol. HARL.

(17) Sed recepti sunt in edit. Potter., p. 313. — Antea retulerat illum hymnum Jo. Fellus, Oxoniensis episcopus, inter Fragmenta Clementis in editione, inscripta: *Κλήμεντος*, — etc., Clementis Alexandrini liber, *Quis dives salutem consequi possit*. Acc. nonnulla in edit. Opp. Clementis haec desiderata. Oxoniae e theatro Sheldon. 1683, 12. Fellus quoque admonuit, exstare illos sub ἀδήλου titulo in cod. quodam Collectaneorum miscellaneorum ex Græcis poetis, in bibl. Bodl. assertato. Præter ea subjungit hymnum illum præcedenti cod. Reg., Bodl. et Venet. teste Villoison, l. c., qui observat, hymni illius in *Pædogogum* initium manifesto expressum esse ex illo hymno, quem in Dianæ laudes erumpens apud Euripidem canit Hippolytus στεφανηφόρος, e venatione redux. HARL.

3. *Τῶν κατὰ τὴν ἀληθῆ φιλοσοφίαν Γνωστικῶν ὑπομνημάτων, Στρωματεῖς Η'* (libri VIII *Strom.*) (18), sive Miscellaneorum, Gnosticas secundum veram philosophiam commentationes complectentium : hic enim titulus operis apud Eusebium, VI, 13, *Hist.*; Photium, cod. Cxi, et Clementem ipsum in extremo libri I et III, pag. 357, 473, et initio libri VI, pag. 616. Alexandro inscriptum esse hoc opus a Clemente, observat Meursius, ad *Palladii Lausiacam*, pag. 204, ex J. Damasceni lib. III *De adorand. imaginibus*: *Τοῦ ἀρχαιοτάτου Κλήμεντος πρὸς Ἀλέξανδρον ἐκ τοῦ ἑβδόμου βιβλίου τῶν Στρωματέων*. Alexandrum intelligat aliquis illum ex Clementis auditore Cappadociæ atque deinde Hierosolymitanum episcopum, cui librum *De canonibus eccles.* inscripsit, teste Eusebio, VI, 13, et de quo videnda *Acta Sanctorum* ad diem XVIII Martii. Sed Reinesius, lib. I *Var. lect.*, c. 22, pag. 92, suspicatur Damascenum non scripsisse πρὸς Ἀλέξ., sed πρὸς Ἐβ. Ἀλέξ. Scriptum est hoc opus post Commodum (extremo A. C. 192) defunctum (lib. I *Strom.*, pag. 356), cum Clemens ætatis inflexa adhuc maturitate gauderet; quare I, pag. 274, ait, se *ὑπομνήματα ἐναντὶ ἐς γῆρας θεσσαυρίζεν*. Codices illius mss. præter Mediceum, e quo Florentina editio initio libri primi mutila profuxit, vix usquam exstare, notat Montfauconus in *Diario Italico*, p. 64 [et in *Bibl. biblioth. mss.* t. I, pag. 480], ubi excerpta proluxa ex Clementis *Stromatis* in codice bombicino sæculi XIV, Venetiis apud Antonium Capellum, patricium Venetum, reperisse se refert, una cum nonnullis ex *Protreptico* et *Pædagogico*. Claromontanus recens codex, cujus Nourrius, pag. 896, meminuit, e Mediceo descriptus videtur, neque alio, ac Florentino, usi sunt interpretes uterque Strozza et Hervetus. Librum septimum claudit Clemens his verbis: *Καὶ ἐν μετὰ τὸν ἑβδόμον τοῦτον ἡμῶν στρωματέα τῶν ἑξῆς ἀπ' ἄλλης ἀρχῆς ποιησόμεθα τὸν λόγον. Αἱ*

A loco illius, qui hodie sequitur, *octavi libri*, in quibusdam codicibus Photio (19), cod. Cxi, lectis, secutus est liber, de quo mox dicam, *Quis dives salvetur*: alii tamen, quos idem vidit Photius, hunc ipsum octavum librum habuerunt, atque in hoc pag. 785 exstant verba, quæ Clementem philosophum laudans profert Pseudo-Dionysius, c. 5 libri *De divinis nominibus*, ut Albertinus etiam, pag. 266 operis *De Eucharistia* observavit. Octo *Stromatum* Clementis libros legerunt etiam Eusebius atque Hieronymus. Porro liber iste octavus, qui exstat, cum prioribus septem nihil habet commune; sed totus de demonstratione, definitione, divisione et causis dialectico more disputat. Eundem tamen nos habere, quam olim legit Photius, non dubito, licet aliud sentire videam Nourrius, pag. 1289, qui in eo etiam fallitur, quod, quæ de doctrina parum sana Photius notat, de octavo hoc libro accepit, cum de toto *Stromatum* opere istud ille scripserit. Non integrum vero, sed imperfectum ad nos librum huncce, qui octavus inscribitur, pervenisse, libentius assentior Tillemontio, tom. III *Memor. histor. eccles.*, p. 318, 524. Quod vero Nourrius, p. 1308, ex *Catena ms. in Genesin* notat, ab Acacio Cesareæ in Palæstina episcopo citari verba ex octavo Clementis *Stromatum* libro deperdito, id ampliore consideratione dignum est. Verba hæc sunt: *Καὶ ἐν τῷ ὀγδόῳ δὲ Στρωματεῖ ἀθετεῖ τὴν περὶ τοῦ προεῖναι τὰς ψυχὰς δόξαν* (Cassiani puta, quam C III *Strom.*, p. 466, confutaturum se promiserat.) *λέγων αὐταῖς ταῖς λέξεσιν: Ὁ θεὸς ἡμᾶς ἐποίησεν οὐ προόντας. Ἐχρῆν γὰρ καὶ εἰδέναι ἡμᾶς τὸ πῶς ἡμεῖς καὶ προῆμεν, καὶ πῶς καὶ διὰ τὸ δεῦρο ἤκομεν. Εἰ δὲ οὐ προῆμεν, τῆς γενέσεως ἡμῶν μόνος αἰτιὸς ὁ θεὸς, ὃς οὐκ ὄντας ἐποίησεν, οὕτως καὶ γενομένους σώσει. Ὁ δὲ τοὺς δερματίνους χιτῶνας τὰ αἰσθητὰ λέγων σώματα, πάντως που καὶ τὸ εὖλον τῆς ζωῆς αἰσθητὸν εἶναι ὁμολογήσει μετὰ τοὺς χιτῶνας γὰρ εἰρηται, μήποτε*

(18) Clemens, I *Strom.*, pag. 278: *Περιέξουσι δὲ εἰ Στρωματεῖς ἀναμεμιγμένην τὴν ἀλήθειαν (Christianam puta) τοῖς φιλοσοφίας δόγμασι. Εἰ pag. 279: Σιωπῶ γὰρ ὅτι οἱ Στρωματεῖς τῇ πολυμαθίᾳ σωματωποιοῦμενοι κρῖπτειν ἐντέχνως τὰ τῆς γνώσεως βούλουται σπέρματα. Lib. VII, pag. 767: Οὐτ' οὖν τῆς τάξεως, ὅτε τῆς φράσεως στοχάζονται οἱ Στρωματεῖς, nec ordinem nec dictionem curant *Stromata*. Vide et lib. IV, pag. 476, ubi opus suum confert ἀπληθισμένην προσφορᾷ sive εἰρησιῶν ex omni genere florum atque fructuum quondam Athenis solis multiplici diis dicari solitæ, de qua videndus Tho. Galeherus, in *Adversariis*, pag. 473. *Stromata* veluti a stragularum vestium varie contentarum colore multiplici petito nomine (vide Casaubonum, p. 15, in *Athenæum*) Mich. Neander reddit *Varietates*, Jp. Vindetus *Centones*, Samuel Petitus, ad *Leges Atticas*, pag. 145, *Florida*. Mottanus Vayerus, t. I Opp. pag. 552, *Tapisseries*. Ab illo opere Clemens Theodoro, Cassiodoro, et aliis dicitur ὁ Στρωματεῖς: etsi Clementis exemplo etiam discipulum ipsius Origenem X libros *Stromatum* scripsisse constat ex Hieronymo, Rufino, etc. Atque Cæsellium Vindicem, grammaticum Latinum, in *Stromateo* laudat P. isicianus, lib. VI, pag. 685 et 696. Plutar-*

chi *Στρωματεῖς* Eusebium, I *Præparat.*, c. 4, 5, et Lamprias, in *Catalogo* ejus scriptorum. Videturque Plutarchum ac Cæsellium respicere Gellius, *Στρωματεῖς* memorans in præfat. *Noctium Atticarum*.

(19) Photius, postquam inscriptionem operis D integrum in vetere quodam exemplari repertam *Τίτου Φλαβίου Κλήμεντος, πρεσβυτέρου Ἀλεξανδρείας, τῶν κατὰ τὴν ἀληθῆ φιλοσοφίαν γνωστικῶν ὑπομνημάτων Στρωματέων α', β', γ', δ', ε', ζ', ζ' καὶ η'*, indicarat, pergit, *primos quidem septem libros eundem præferre titulum, eosdemque prorsus esse in omnibus codd. sed octavum cum inscriptione rei subjectæ variare et in quibusdam inscribi: Τίς ὁ πωζόμενος πλούσιος; — In aliis vero, Στρωματεὺς ὕψους, uti reliqui septem libri inscribi solent. Add. Heinsii not. ad initium libri I *Stromat.*, et ad init. libri octavi, et Stolle, l. mem. Doctum hoc *Stromatum* opus in quo etiam perpulsa veterum auctorum, in primis poetarum, citantur, in quibus colligendis, aut comparandis emendandisque criticus ingenium ac diligentiam potest exercere, historicorum, chronologicorum et theologorum esse plenum errorum, David Blondellus *De Sibyllis*, lib. I, cap. 6, aliique animadverterunt. Quæ singularia falsaque aut ex nimio allegoriarum studio*

λοβή τοῦ ξύλου τῆς ζωῆς, καὶ φάγη, καὶ ὕσχηται
 εἰς αἰῶνα. Hæc (quæ Nonnrium præterit) excerpta
 sunt ex 'Εκλογαῖς προφητικῶν, § 17, edit. Combes-
 siii [et Potteri]. At idem Nonnrius recte observat,
 in mss. J. Damasceni *Parallelorum* codicibus lau-
 dari tanquam ex octavo *Stromatum* libro, quæ
 iisdem verbis exstant in 'Εκλογαῖς προφητικῶν,
 quæ Græce libro *Stromatum* subjiciuntur, § 20,
 edit. Græco-Lat. Combefisii : Ἀγάπη ἐκκενῶν
 ἀρχει, ἀκρίτων δὲ ὁ φόβος οὗτος ὁ ψαῦλος. Ὁ δὲ
 εἰς ἀγαθὸν παιδαγωγῶν, εἰς Χριστὸν ἀγει, καὶ
 ἐστι σωτήριος. Laudantur a Damasceno etiam
 hæc, octavo *Stromatum* libro prænotato : Φεθῆθῶ-
 μεν οὐχὶ νόσον τὴν ἔξωθεν, ἀλλὰ ἀμαρτήματα,
 εἰ δὲ νόσος καὶ νόσος ψυχῆς, οὐχὶ σώματος
 (quæ exstant in eisdem *Eclogis*, § 14). Et : Νόμος
 ἐστὶ κατὰ τῶν σεμνῶν καὶ θεῖα σεμνῶς καὶ θεο-
 πρεπῶς ἔργῶν οὐκ ἀξιοῦντων, κλάσιν ἐπιφέρειν
 ἄορασίας.

4. Ἐκ τῶν Θεοδότου καὶ τῆς ἀνατολικῆς κα-
 λουμένης διδασκαλίας κατὰ τοὺς Οὐαλερτίου
 χρόνους ἐπιτομαί. Hæc excerpta, Græce sine ver-
 sione ex Florentino exemplari Græco-Latinis Cle-
 mentis editionibus subjecta, varias locorum S. Scri-
 pturæ explicationes Gnosticas et Valentinianas con-
 tinent. In his Theodotus (20) plus simplici vice
 citatur; mentio et Basilidis et Valentini ac Valen-
 tinianorum, et pag. 799, afferuntur verba, quæ
 Christus dixerit ad Salomen, μέχρι τότε εἶναι θά-
 ρατον, ἄχρις ἂν αἱ γυναῖκες πικτωσιν, quæ ex
 Evangelio secundum Ægyptios petita esse constat
 ex Clementis in *Strom.*, pag. 445, 452, 453. Com-
 besisii Latine transtulit, sed veritus est edere (21)
 ob hæreses et errores Gnosticos, qui in illis con-

enata in illis *Stromatum* reliquisque libris repe-
 riuntur, ea post Nonnrium et Ittig. Fabricio post
 indic. edd. laudatos, diligenter collegit et dijudi-
 cavit, neque tamen, quæ bona in illis essent libris,
 reticuit Semler, in *História doctrinæ Christianæ*,
 præmissa tom. II *Theolog. polemica*, Bauingart.,
 § 64, pag. 133 sqq. Epitomen librorum German.
 confecit Chr. Frid. Rössler in *Bibl. Patrum eccles.*,
 part. II, pag. 4-75. HART.

(20) Theodotum intellige Byzantinum coriarium,
 a Victore, Rom. episcopo, excommunicatum, cuius
 hæresin perstringit etiam S. Hippolytus in homilia
 contra errores Noëti. Cætera veterum de illo loca
 diligenter excerpit Ittigius, diss. *De hæresiarchis*,
 pag. 269 sqq., qui pag. 243 alterum refert Theo-
 dotum, Montanistam, et pag. 261 tertium Theodo-
 tum, trapezitam, auctorem *Melchisedecianorum*.
 Videnda etiam de Theodoto coriario erudita dis-
 sertatio D. Mich. Waltheri, edita Witebergæ 1688,
 sub titulo : *Jesus ante Mariam*, § 10 sq. FABR. Valesius
 ad Eusebium, *H. E.*, lib. v, c. 11 (quem locum
 repetiit Potterus ad Clem. *Strom.* I, pag. 322, ubi
 Clemens de suis præceptoribus loquitur), duorum
 illorum, quos in Orientis partibus abs se auditos
 esse narrat Clemens, alterum Assyrium genere,
 Tatianum esse suspicatur; alterum autem Hebræum,
 ex Palæstina oriundum, quem Theophilum
 esse, Cæsariensem episcopum, opinatus est Baron.,
 ad a. Chr. 185, potius esse Theodotum crediderit,
 quod ex eo conjicit, quia epitome *Hypotyposeon*
 Clementis inscribitur : Ἐκ τῶν Θεοδότου ἀνατο-
 λικῆς διδασκαλίας, Clementem vero ea, quæ a

lineantur. Quoniam vero eisdem vix quisquam hodie
 poterit moveri, nec tamen inutile ad alios scriptores
 ecclesiasticos illustrandos, neque inajcundum est
 specimine tam insigni cognoscere, qualis fuerit et
 quam longe petitis S. Scripturæ expositionibus
 subnixæ hæreticorum istorum doctrina, non dubi-
 tavi illam Combefisii versionem, cujus apographum
 beneficio doctissimi viri, Erici Benzellii, in manus
 meas incidit, infra cum lectore communicare (22).
 Germanice quidem reddita hæc excerpta edidit
 Godfridus Arnoldus, in *Apologia hæresium*, Lipsiæ
 1760, fol., tom. IV, pag. 41 sq., a quo tempore
 melior et emendatior, itidem Germanica, interpre-
 tatio, auctore H. G. W. E. M. (23) lucem vidit
 Ulmæ 1701, 4, cum præfat. D. Eliæ Veielii.

5. Ἐκ τῶν Περσικῶν ἐκλογαί. Hæc excerpta
 posteriora saniora sunt prioribus, sed in Græco-
 Latinis Clementis editionibus (24) itidem tantum
 Græce exstant, atque extrema parte mutila. Cæte-
 rum cum notis Francisci Combefisii leguntur Græ-
 ce et Latine in auctario ipsius novissimo ad
Bibliothecam Patrum, Paris. 1672, fol. In his sub-
 inde refellit Clemens (illum enim auctorem non
 dubito) errores Heracleonis, Tatiani, Hermogenis :
 plura etiam refert ex Apocryphis Henochi, et Apo-
 calypsi atque *κρύπτῳ* Petri; ex Hermæ etiam
Pastoris lib. II, mandato 5, verba desumpta et
 illustrata videre est § 45, licet de nomine eum non
 laudet. Dogmatum vero hæreticorum expositionem
 utilem esse disputat § 29 : Φέρει δὲ καὶ ἄλλη
 συγγνωστικὰ ψυχῆς ζητητικῆς ἢ τῆς ἑτεροδό-
 ξου διδασκαλίας ἐκδοσις, καὶ ἀνεξαπόρητος τῆς
 ἀληθοῦς τηρεῖ τὸν μαθητήν. Has *Eclogas* esse par-
 tem *Hypotyposeon* Clementis Alexandrini, non ab-

magistris in Oriente didicisset, vocare ἀνατολικὴν
 διδασκαλίαν. Quæ conjectura num admittenda sit,
 necne, alii judicent. — De Theodoto, cuius memi-
 nit Ignatius, epist. interp. ad Trallianos, cap. 11,
 vide quæ ibi adnotavit Cotelierius. HART.

(21) Vide Combefisii, tom. I, *Auctar. noviss.*,
 pag. 194, et Rich. Simonis *Bibliothecam criticam*,
 Gallice editam, tom. I, pag. 66.

(22) Fuerunt quidem viri docti, quorum aucto-
 ritas apud me multum valet, qui suaderent, ut in
 nova hac edit. retinerem libellum illum cum ver-
 sione notisque Combefisii. Enimvero quod in edit.
 Potteri, pag. 966 sqq., textui Græco adjuncta est
 versio Lat. Roberti Pearse, et subjunctæ sunt notæ
 Sylburgii, Combefisii et pauca Potteri; atque operis
 redemptor urget flagitatumque, ut vela contraham;
 aliorum consilio obsecutus ea omnia in nova hac
 edit. omittere statui. Si plures velint, ut saltem
 recudatur Combefisii versio Lat., hæc forsitan in
 supplementis locum habebit. HART.

(23) Georgio Wachtero, ecclesiaste Memmingensi.
 FABR. Inscriptio haud urbana hæc est : *Augen-
 scheinliche Erweisung, dass der vermessene Ketzer-
 Patron, Gottfried Arnold, das valentinianische Ketzer-
 Fragmentum Theodoti weder verständlich, noch
 treulich übersetzet, und damit seine schlechte Wis-
 senschaft in der griechischen Sprache selbst verrathen
 habe.* Id.

(24) In edit. tamen Potter., pag. 989 sqq., le-
 guntur Gr. cum versione Lat. notisque Sylburgii
 atque Combefisii et paucis Potteri. Id.

surde conjiciunt viri doctissimi: haud omittendum tamen est, easdem ab Acacio et Damasceno, ut e locis pluribus, supra a me descriptis, patet, habitas fuisse pro octavo *Stromatum* libro.

Operum Clementis Alex. codd. et editiones.

Plures codd. jam passim laudavit Fabricius. De codice membr. Florent. Medic. Laurent. sæc. XI, qui continet *Stromata*, cujus Fabr. supra in § 3 meminit, plura scripsit Bandin. in *Cat. codd. Gr.* I, pag. 12, qui præter ea post Fabricium (supra § 5) observat, cod. Claromontan. rec. a Nourrio memoratum, videri e Mediceo descriptum. Codicem illum præstantissimum olim fuisse apud Basilianos Messanenses monachos, putabat Montf. in *Bibl. bibliothecar.*, I, pag. 234. — In eodem codice sunt *Excerpta ex libris Theodoti et Selecta prophetarum.* — *Pædagogii* libri III, *Κλήμεντος λόγοι* dicuntur in codice XXIV, plut. V, cum notis incerti auctoris margin. quem Bandin., l. c. I, pag. 49 seq., uberius describit. Libri in cod. dividuntur in capita, et singulis capitibus præmittuntur argumenta. Illos libros excipiunt *Hymnus Christi servatoris*, S. Clementis et Versus incerti in Clementis *Pædagogum*. Illo cod. usus est quoque Victorius; sed omisit scholia quædam, caractere ligato et currenti ab eodem scriptore codicis in ora libri hinc inde adjecta, quorum quædam Bandinius descripsit et promulgavit. Idem calligraphus, ait Bandin., ut ostenderet consensum textus Clementis cum quadam Arethæ, archiepiscopi Cæsariensis, interpretatione, desumpta forsan ex ejus *Catena in Apocalypsin Joannis*, longum scholium in ora libri descripsit, cujus initium ac finem edidit Bandin. — In codd. VIII, n. 5°, plut. IX (a), sunt inter breves definitiones SS. PP. de substantia et natura, etc., excerpta ex Clem. Alex. Sermone de Providentia. (Band., I, pag. 402.) — Cod. Alex. Clem. cui Stephan. multas adscripsit notas, Francofurti ad Moen, memorat Folard., in *Histoire d'un Voyage littéraire, fait en 1753*, etc. Hagæ Com. 1755, mai. 12, teste Stollio, in notitia illius bibl. (Kurze Nachricht von den Büchern — in *der Stollischen Bibl.*) tom. I, p. 563. — Loca Clem. occurrunt in *Catenis* in Psalmos, in Jobum et IV Evangelia, et citatur Clem. in *Florilegio sententiarum*, in Violario compos. et a J. Cantacuzeno contra Palamam. (Bandin. I, pag. 34, 52, 161, 253, 347 et 549.) — *Pædagogii* tres libri in cod. Veneto D. Marci, cum lemmatibus singulis capp. præfixis, et notis nonnullis ad oram conjectis, vid. Villosion, *Anecd. Græc.* II, pag. 98 et pag. 249. — In cod. biblioth. Mutinensis *Προρρητικὸν Παιδαγωγικόν* et Hymnus, ut in editis, teste Montf. in *Diario Ital.*, pag. 31.

Neapoli, in *bibl. Regia*, cod. CI.XV continet: Clem. Alex. *Pædagogum*; Hymnum ad Christum et anonymi Versus in Clem. *Pædagogum*; excerpta

A longiora ex VII libris *Stromatum*. Inc. *τέρατα προφητικὰ καὶ ἐκδόσεις καιρῶν καὶ χρόνων ὁ τῆς σοφίας μαθητῆς* quæ in editis initio libri I mutilis desunt. — Teste Montfauc. in *Bibl. bibliothec. mss.* I, pag. 14, inter codd. Vatic. Romæ *Quia dives salvetur* opusc. et alia inter Clementis papæ opera nominantur: fragmenta Clem. Alex. in *Catenis* in Exodum, Job, Epp. ad Corinth. et Galat., in Matthæum et Lucam sunt in pluribus codd. Vatic. ibid. (uti in *Catenis* in codd. Coisl. Vindob. August. Vindel. aliisque). — Romæ, in bibl. Otobon. *Stromatum* fragm. in II codd. recent., nec non *Stromata* bis, et *Pædagog.* (ibid., pag. 183 et 190), et ibidem, in *Bibl. Patrum S. Basilii* (ib., pag. 198, D.). — In Galliis inter codd. abbatæ S. Petri de Selincurte, dioc. Ambianensis, *Admonitio ad gentes et Pædagogus* (ibid. II, pag. 1198). — S. Clementis *Vita*, etc., in cod. bibl. Mediolan. (Ibid., I, p. 495.)

Paris., in *Bibl. publ.* (sec. catal. cod. tom. II) in cod. CDLI, A. C. 914, manu Baanis, notarii Arethæ, Cæsareæ archiepiscopi, exarato, Clem. adhortatorius liber ad Græcos, cum scholiis marg. et *Pædagogus*, sed desunt libri I decem capita prima, et undecimi initium: in cod. CDLII et DLXXXVII (in quo ea quoque desunt, quæ in cod. CCCLII, notavimus) *Pædagogii* libri III cum *Hymno in Christum*, et anonymi Versibus in *Pædagogum*. — In cod. CDXL fragmentum, ubi de sancto Joanne, theologo et evangelista, agitur. — Cod. Paris., coll. S. J., qui integrum *Stromatum* opus complectitur, varias lect. Montfauc. enotavit et ad Potterum transmisit.

In bibl. Coisl., secundum Montf., in cod. LXXXVI, ex libro *Quis dives sit salvus*, historia quædam, quæ est quoque ap. Eusebium III *H. E.*, cap. 23 (pag. 140). — Loca Clem. occurrunt in cod. CXII et CXIII, in Collectionibus sententiarum, rerum moralium et interpretationum, e pluribus script. eccles. excerptarum (pag. 186, 187; sic quoque codd. Augus. Vind., teste Reisero, pag. 22 et 39 catal.); — in cod. CCLIX, in Anastasii responsionibus, etc. (pag. 305); — in cod. CCLXXVI, in Damasceni *Parallelis* (pag. 390); — in cod. CCLXXXIV, in Damasceni *Eclogis* (pag. 412).

Codices seqq. qui in Anglia asservantur, et a Pottero sunt collati, ab eo nominantur in *Præfat.* Oxonii: In cod. bibl. novi Collegii, *Cohortatio ad Græcos*, una cum duobus *Pædagogii* libris posterioribus eorumdemque nonnullis fragmentis: — in cod. Bodlei. et alio, qui exstat in bibl. regis, *Pædagogii* III libri. — Ad Clementis periochas, quas Eusebius operi *De præpar. evang.* inseruit, emendandas, utilis fuit cod. Eusebii in biblioth. Collegii J. Baptistæ. — Præter ea, secundum catal. in codd. Angl. et Hibern., etc., in cod. Barocc. Bibl. Bodlei. nr. V, sunt ex Clem. Alex. aliisque excerptæ sententiæ, etc.; — in codd. Bodl. MCCCXXXII et

(a) Hæc Scholia, quæ ex codice Parisino evulgavit Reinholdus Klotz in sua editione Operum Clementis (Lipsiæ, 1850-51, in-12), exstant tomo II nostræ recensioneis. EDIT. PATR.

MMXCIV, Clementis aliorumque glossæ ad VII Epp. canon. et Epp. catholicas min. N. T. — In bibl. Jacobæa nr. MMMMMMDLXXV (tom. II *catalog.*, p. 276), Clem. *Pædagogus*. — Dublini in cod. ccccxviii Collegii S. Trinit. excerpta ex Clem. *Protreptico*, a Gent. Herveto verso, et ex *Pædagogo*.

Vindobonæ in bibl. Cæsar. in cod. xxxix, n. 5, et cod. L, est frag. ex Clem. oratione: *Quis salvetur dives?* (Lambec., *Comment.* III, pag. 190, seq., et 193.) — Monaci in bibl. Bavar., cod. chart. clxx, orat. exhortatoria ad Græcos (*catalog. codd.* pag. 66). — Augustæ Vindel. *Stromatum* epitomes fragment. in cod. ex quo quædam restituta fuisse in ed. Commel. observavit Hæschel ap. Reiser., pag. 27 cat., et Sylburg. in fine suarum not. ad Clement. Alex., ubi quoque memorat codd. Palat., in quorum uno recent. fuit *Pædagogus*, in aliis excerpta; atque cod. Guil. Xylandri. HARL.

Græce scripta Clementis, hactenus memorata, prodierunt e bibl. Medicea, collato ad *Protrepticum* et *Pædagogum* etiam Rodulphi Pii, antistitis Carpensis, codice, recensente Petro Victorio, cujus præfatio ad Marcellum Cervinum, cardinalem S. Crucis (postea per xxii dies pontificem Max. Marcellum II), præligitur, Florentiæ 1550, fol. Hæc editio manu Josephi Scaligeri passim notata fuit in bibliotheca Grævii. FABRIC. Exemplar, in membranis impressum, exstat Florent., in bibl. Magliabech., vid. Bandini cat. codd. Gr. Medic. I, pag. 12, et in præf. præmissa edit. *Epistolarum claror. Italorum et German.*, etc., Florent., 1759, tom. I, p. XLII, atque Hamberger Z. N. II, p. 489. In bibl. Leidensi est exemplar, cui nonnulla ascripsit Hadr. Junius. (*Catal. bibl.*, p. 35.) HARL.

Ex recensione et cum castigationibus Frid. Sylburgii. Heidelbergæ ap. Commelin. 1592, fol.

Latine *Protrepticus* et *Pædagogus* Gentiano Herveto, et libri VIII *Stromatum* Cyriaco Strozza (25) interprete, Florent. 1531, fol., apud Laurentium Torrentinum.

Protrepticus, *Pædagogus* et *Stromata* (26) Gentiano Herveto, Aureliano et Ecclesiæ Remensis postea canonico, interprete, cum ejus scholiis Basil. 1556, fol., ap. Froben. et 1566, fol., Paris. 1566, 8, 1572 et 1590, fol., et denique in *Bibliotheca Patrum Lugdunensi* tom. III, a. 1677, fol., ex Dan. Heinsii recognitione, et scholiis Herveti amissis.

Græce et Latine cum Herveti versione per Dan. Heinsium recensita, notisque et castigationibus Frid. Sylburgii et Danielis Heinsii, Lugd. Bat. 1616, fol. Hæc editio cum pluribus notis mss. Davidis Blondelli fuit in bibliotheca Samuelis Cruteri ecclesiastæ Harlemlensis.

Clem. Alex. *Admonitio*, *Pædagog.*, *Stromat.* La-

(25) Papius Massonus *Strozzae Vita* tom. II Elogior., p. 229: *Stromata* item *Clementis Alexandrini*, *adolescens cum esset*, *primus omnium Latinitate donavit.*

A tunc inter Franc. Rous *Mella Patrum*. Lond. 1630, 8, p. 149-292. HARL.

Recusa hæc editio additis Frontonis Ducæi notis, Paris. 1629, fol., et minus emendate 1641, *ibid.* et Coloniae (sive Witebergæ potius), 1688, fol.

Clementem Alex. emendatissimum et auctum se habere, et in notis ad ipsum Clementem emendationes Heinsii diligenter examinatum se olim testatus est J. Croius cap. 21 *Observatt. in Nov. Test.*, pag. 172. Sed illa Clementis editio nunquam proliit.

In bibliotheca Jesuitica leges Clementem Alex. notis illustratum a Jacobo Deshans, S. J.; verum nec illæ notæ editæ sunt.

Plenior cæteris, cultior et ex codd. emendatior, ed. cum notis Sylburgii, Heinsii, Wilh. Lowthii aliorumque VV. DD. est a Pottero curata: qui *Protrepticum* de integro vertit, in cæteris castigavit, ad Græca interpretationem Herveti, aliaque adjecit utilia. Est autem inscripta:

Κλήμενος—*Clementis Alex. Opera quæ exstant, recognita et illustrata per J. Potterum*, episcopum Oxoniensem. Oxonii, e theatro Sheldon. sumpt. Ge. Mortlock, bibliop. Londinens. 1715, fol. Addita sunt supplementa, a Fello litigioque edita, et fragmenta a Grabio collecta. Adjectus est Herveti *Comment. in Opp. Clementis. V. Acta erud.* a. 1717, pag. 97, sqq. — Recusa est illa editio Venetiis, ex typogr. Ant. Zatta, 1757, II voll. in fol. cum fragmentis novis ex Fabricio, ac *Vita Clementis* ex tomo III Adriani Baillet desumpta et Latine reddita. Fabricius autem fragmenta, quæ in exemplo Potteri partim solummodo Græce exstant, partim in eo desiderantur, ex codd. mss. aut libris editis collegerat, et Gr. ac Lat. publicarat ad calcem tom. II *Opp. Hippolyti* ab ipso ed. pag. 66, sqq. — *Fragm.* sunt quoque in Gallandii *Bibl. vet. Patrum* II, pag. 153. HARL.

De scriptis Clementis Alexandrini diligentissime egit Nicolaus Nourrius libro tertio integro *Apparatus ad Bibliothecam Patrum*; nam et analysis singulorum post Abrahamum Scultetum, Eliamque Dupinium dedit plenior, et de doctrina ipsius atque ad varia Clementis loca observationes magno numero, et Chronographicam tabulam addidit qua Clementis supputatio cum Eusebiana et Syncelliana confertur, et de auctoribus, quos laudat Clemens, copiosius disseruit. Paris. 1705, fol. p. 622-1562. Vide etiam quæ de Clementis doctrina notavit Ittigius in selectis *Hist. eccles.* capitibus, sect. II, pag. 250, sq. FABR. Iis, quæ cum passim ad hoc caput, tum in *Introd. in Hist. Lat. Gr.* II, 2, pag. 209, indicavi scripta, addi possunt:

I. G. Walchii *Exercitat. de Clemente Alex.* eque erroribus, lenæ 1757, 4, rec. in ejusdem *Mi-*

(26) In Gentiani versione et commentariis plura reprehendit Nourrius, quem vide *Apparatu ad Bibl. Patrum*, pag. 902 sq. [et Potterus in præf.]

scell. sacr. pag. 510, lib. III. — J. Fabric., in *Hist. A biblioth. Fabricianæ*, I, pag. 78 sq.

Fabricius in *Delectu argumentorum . . . pro veritate relig. Christ.* pag. 58, sqq., ubi de Clemente Alex. agit, quædam addit, quæ hic repetam :

« Adversus Guil. Whistonum, qui Clementis scripta tanquam juvenilia contemnit, I. Ern. Gradius in libello posthumo *Some instances of the defects and omissions in Mr. Whistons collection of testimonies*, Londin. 1712, 8 (27), pag. 11, ostendit ex lib. 1 *Strom.* pag. 276, jam *χρόνον μῆκος* intercessisse, ex quo magistros suos audiverat Clemens, quos p. 274 testatur, sancte servasse beata dogmata, quæ a Petro, Jacobo, Joanne et Paulo acceperunt.

« Notæ in Clementem affectas se habuisse testatus est Ægidius Menagius, in *Menagianis*, tom. I, pag. 385.

« Inter Joannis Mariæ Borzini Ord. Prædic. affecta opuscula Oldoinus in *Athenæo Ligustico* refert Logicum Clementis Alexandrini explanatam. »

J. Tribbechovii *Diss. de vita et scriptis Clementis Alexandrini*, Halæ Magdeb. 1706, 4. Hæc quidem disp. nihil novi continet; sub finem tamen (§ xxv-xxx) bene colliguntur et recensentur nævi Clementis, primum ii qui ad philologiam, deinde ii qui ad theologiam pertinent. — Altera ejusdem J. Tribbechovii *Diss. in Clementem Alexandrinum*, eaque de philosophiæ definitione, præmissa pleniore analysi libri 1 *Stromatum* ex Apparatu Nourrii ad *Bibliothecam PP. maximam*, Halæ 1706, 4, est ad meliorem C librorum atque indiciorum quorundam Clem. intelligentiam interdum efficacior. Num Tribbechovius, quem in ultima paragrapho promississe videtur, continuaverit laborem, equidem ignoro, et sepe dubito.

J. Jortin scripsit obs. in Clement. Alex. in suis *Remarks on ecclesiastical. History*, Lond. vol. II, 1751, 8, pag. 553; — vol. II, 1752, pag. 378, 401.

Jo. Custph. Dommerichi *Progr. de λόγῳ Patrum* (præcipue Justini martyris et Clementis Alexandr.), Helmstadt. 1760, 4. De λόγῳ Clem. acute docteque Semlerus quoque disputat l. supra cit., — atque J. Ge. Arn. Oelrichs in *Comment. de vera et certa eorum qui medio secundo atque ineunte tertio sæculo floruerunt Patrum, de ratione s. relatione Filii, seu Verbi cum Patre sententia*, Gottingæ 1787, 4, p. 54, sqq.

Darstellung der moralischen Ideen des Clemens von Alexandrien und des Tertullian. Ein Beitrag zur Geschichte der Christlichen Sittenlehre, von Wilh. Münscher (prof. theol. Marburg.) in *D. Henke Magazin, für Religionsphilosophie, Exegese und Kirchengeschichte*, etc., tom. VI. Helmstadt. 1796, 8, ur. 6.

D. D. (h. e. Josephi Wassii) *Obs. in auctorem Titanomachia*, ap. Clem. Alex. laudatæ, in *Miscell.*

(27) Conf. Brüggemann. *View.*, etc., pag. 373.

(28) Conf. de hoc Ittigii suppl., *Acta erud.*, Lips., a. 1700, pag. 451, sqq. HARL.

(29) In adumbrationibus quæ exstant, nullæ ad

observat. vol. IV, tom. I, pag. 72, sqq., et K. *Obs. seu conjectanea quedam in Clem. Alex. Stromatum librum 1*, ibid. pag. 103 sqq. HARL.

Tho. Holzclau *Diss. de Clemente et ejus morali doctrina*, Wirceb. 1779, 8. Add. Rosenmüller, *Hist. Interpr. LL. S.*, tom. I, p. 209. Flügge, *Gesch. d. theol. Wiss.* tom. I, p. 177 sq., 343 sq.

Supplementum Operum Clementis Alexandrini.

Hoc cum præfatione erudita et fasciculo Miscellanearum ad Hist. ecclesiasticam spectantium observationum editum Lipsiæ 1700, 8, ab eodem præclaro doctore meo, Thoma Iuigio, complectitur (28):

1. Librum primum et lectione in primis dignum, qui inscribitur: *Τὸς ὁ σωζόμενος πλούσιος; Quis divus salvetur?* Clementi hic discrete tribuitur ab Eusebio, III, 23, VI, 13, Hieronymo aliisque et Photio, qui codice cx1 testatur in quibusdam exemplaribus hunc libellum fuisse loco octavi *Stromatum* libri. Unde non mirum, quod Anastasius Sinaita in psalium VI (ap. Combefis. tom. I *Auctar. noviss.*, pag. 966), *Ἐκ τιμῆς τῶν στρωματικῶν Clementis λόγων* afferre se ait narrationem de Joanne apostolo, juvenem perditum persequente et ad frugem reducete, quæ capite ultimo hujus libri exstat, repetiturque inde ab Eusebio III, 23, *Hist.*, et aliis quos laudavi ad Abdiam V, 3, pag. 536. Codicis apocryphi Novi Test. meminit iterum Anastasius pag. 934, ubi Clementem *τὸν ιστορικὸν Ἀλεξανδρεῖτα* appellat. Igitur haud dubie Clementis est, non Origenis, licet in ms. Vaticano Origenis in Jeremiam homilias adjunctus, atque inde sub falso Origenis nomine editus sit a Mich. Ghislerio tom. III *Commentar. in Jeremiam* (Lugd. 1633, fol.), p. 262, cum versione Jo. Matthæi Caryophili. Sed in præfat. c. 7, § 4, ipse errorem Ghislerius agnovit, et Clementi vindicandum illum librum statuit, sub cujus nomine cum nova versione et notis edidit Franciscus Combefisius, nullo alio ms. codice usus, in *Auctario noviss. Bibliothecæ Patrum*, tom. I, pag. 1672, fol. Ex Combefisii editione recusus Latine in *Bibliotheca Patrum*, Lugd. a. 1677, tomo III, ac Græce et Latine cum succinctis J. Felli, Oxoniensis episcopi, scholiis, Oxon. 1683, 12, e theatro Sheldoniano, sed notis Combefisii omissis, quas suæ tamen editioni præter Felli scholia, et varias e Ghisleriana et Combefisiana lectiones, Ittigius adjunxit. FABRIC. Rec. Oxon. in ed. Potteri Felli que notis subjectis textui quem excipiunt p. 961 sq. notæ Combefisii. HARL.

2. Adumbrationes in aliquot epistolas canonicas, ex veteri Latina versione, de qua Cassiodorus c. 8 *Institut. divinarum litterarum: In epistolis canonicis Clemens Alexandrinus presbyter, qui et Stromateus vocatur, id est, in Epistola S. Petri prima, S. Joannis prima et secunda, et Jacobi* (29) quædam Attico (30)

Epistolam Jacobi, sed in Epistolam Judæ leguntur. Et de Epistola Judæ meminit etiam Eusebius VI, 14; ubi Clementis *Ἰστορικῶς* refert.

(30) l. e. Græco.

sermone declaravit. Ubi multa quidem subtiliter, sed aliqua incaute locutus est: quæ nos ita transferri fecimus in Latinum, ut exclusis quibusdam offensivis purificata doctrina ejus securior potuisset hauriri. Clementem in Hypotyposicon libris etiam Epistolas catholicas interpretatum testantur Eusebius iv, 14, Hist. et Photius cod. cix. Verisimile igitur, ex illo opere (31) Cassiodorum, Adumbrationes hæc, quo ipso forte vocabulo Græcum Υατυπόσιον exprimere voluit, excerptas curasse, quas Latine Ittigius dedit post editiones in Bibliothecis Patrum, Paris. 1575 (tom. VI Par. 1576, fol.), 1589, 1634, et Lugd. 1677, et post editionem Oxoniensem ad calcem libri De divite salvando 1683, 12 (in ed. Potteri pag. 1006, sqq.).

3. Fragmenta Clementis Alex. a Jo. Fello collecta ex Nicetæ in Jobum et Corderiana in Lucam Catena, quibus alia Ittigius addidit tum ex eadem in Jobum, tum ex Nicetæ in Matthæum Catena, ex Eusebio item atque Œcumenio. His ceterisque, quæ in præfatione etiam monent adjungenda esse, adhi potest fragmentum Clementis, quod exhibet Catena in Pentateuchum, Latine edita a Francisco Zephyro, p. 146, licet consimilia quodammodo leguntur v Strom., pag. 564: Nomen illud mysticum quod vocant tetragrammaton, quo tantum muniebantur illi, quibus adytum pervium erat, sonat Jehovah, quod interpretatur qui est et qui erit; candelabrum vero, quod australem plagam adabat altaris, septem planetas referebat, qui per meridianam regionem circumagi nobis videntur, cui terni utrinque rami consurgunt, quoniam sol quasi candelabrum mundi medius inter alios planetas divina sapientia libratus sua luce superiores lustrat et inferiores. Ad alteram partem ipsius aræ posita erat mensa, in qua panes proponebantur, quod ex ea parte cæli status nobis vitales et almi adpirent. FABR. Hæc et plura alia, a Græbio collecta, etiam id, quod Fabr. h. I. produxerat, reperiuntur in Oxon. Potteri edit. p. 1011 sqq. Editioni Venetæ Potter. ea, quæ Fabric. calci edit. suæ Hippolyti adjecerat, esse addita, supra me jam monere memini. HALL.

Scripta Clementis deperdita.

1. Hypotyposeon (32) sive compendiosarum S. Scripturæ enarrationum libri VIII, ex quibus petita videntur, quæ hodieque exstant, excerpta Theodoti, et Adumbrationes in aliquot Epistolas catholicas, ut jam dixi. Meminit Euseb. i, 12, ii, 1, 9 et 45, et vi, 13 et 14, Hist., Hieron. in Catalogo, c. 38, Photius cod. cix, cxi. Fragmenta ex illis præter Eusebium locis laudatis et Œcumenium in Epistolas Pauli, servavit Chronicon Alex. p. 924 edit.

(31) Levia sunt, quæ conjecturæ huic opponit Nourrius, pag. 1320.

(32) De hoc vocabulo, quod brevem et succinctam (quæ compendio et ὡς ἐν τύπῳ fit) expositionem significat, dixi ad Sexti Empirici libros Hypotyposeon Pyrrhoniariun.

A Cangii, S. Maximus ad Dionys. e. 1 De mystica theol., pag. 17, et Jo. Moschus in Prato spiritali, cap. 176 55, quem locum, cum laudasset Baronius ad A. C. 31, n. 40, ut protaret Petrum a Christo baptizatum esse, Richardus Montacutus lib. ii Originum eccles. pag. 52: En tibicinem, inquit, ruituro aliqui parieti? Clemens ὁ παλαιός adnotatur in partes ex Hypotyposibus, sed citatus a Sophronio in Prato spiritali. Neque enim Baronius Clementis, credo, ridit Hypotyposes. Certe magnus auctor Clemens, licet nimis interdum credulus apocrypticis narrationibus et rumoribus ab incerta traditione. Secundo criticorum quidam nominatissimi opus illud Hypotyposeon non lectum sibi risum (sed περί παντός ἔργος καὶ μὴ ἔργος judicantur critici) derocant in quaestione. Quod si exstaret, multiplici procul dubio doctrina, ut ille alter λόγος σπρωματικός nos recrearet. Sed an ille antiquissimus et eruditissimus Pater tale aliquid retuleris in Hypotyposibus, tum tandem intelligemus, cum Patres Societatis qua summa polleant gratia et auctoritate apud hodiernum patriarcham Alexandrinum, illud opus tessellatum in usum publicum Ecclesie impetraverint. Scribebat enim aliquando doctissimus Fronto litteris ad clarissimum Sorilium missis, apud illum patriarcham librum hunc exstare.

2. Σύγγραμμα Κλήμεντος τοῦ Σπρωματικός ἐπὶ τὸν ἀρχεπίτην Ἀπόλῃ memorat Palladius in Historia Lausiaca, pag. 147 edit. Meursii.

3. Περὶ ἀποροίας, ex quo fragmenta apud S. Maximum tom. II Opp., pag. 144, 152, itemque aliud ex mss. Reg. apud Nourrium, pag. 1336 sq. Apparatus ad Bibl. Patrum. Fragmentum insigne ex Clem. Alexandr. libro i ἀποροίας exstat apud Anastas. Sinaitam quæst. xcvi. FABR. — Frag. in Pott. edit. pag. 1016, sq., — et in append. Fabr. in edit. Veneta. In cod. Laurent. Med. esse excerpta ex Clem. sermone De providentia, ex Bandin. i, pag. 402, supra jam adnotavimus. HALL.

4. Περὶ τοῦ Πάσχα σύγγραμμα. Euseb. iv, 26, vi, 13; Hier. De script. eccles., c. 38; Phot. cod. iii. Fragmenta in Chronico Alex., pag. 7 edit. Cangii. Et in Petavii Uranologio, pag. 214. In hoc libro testatus, Eusebio teste, fuit Clemens, se a fratribus adactum ad scripto consignandas παραδόσεις, quas ab antiquioribus presbyteris acceperat. Per has nolim Constitutionum apostolicarum opus intelligere cum doctissimo Beveregio; sed illud ipsum de Paschate opus, in quo traditiones antiquiorum de hoc argumento exposuerat. [Fragm. in Potteri. edit. pag. 1017.]

5. Διαλέξεις περὶ νηστείας. Hieron. De jejunio

(35) Fragmenta v. in præf. Ittigii ad suum Supplement. et edit. Potter. Oxon., pag. 1014 sqq., et pag. 1023. — Jacturam Hypotyposeon valde dolet Semler, l. c., pag. 155. Conf. Jo. Frauc. Buddei, Isagoge ad universam theologiam, pag. 545. HALL.

disceptatio, quasi legisset *διάλεξις*, non *διαλέξις*. A *allegorice interpretandis*, Strom. vi, pag. 580: Apud Photium tantum est *Περὶ ἠρηστίας*.

6. *Περὶ καταλαλλίας*. Hieron. *De obtreptione, liber unus*. Phot. *Περὶ κακολογίας*. [Vid. fragm. in Pott. ed. pag. 1020, sq.]

7. *Προτραπτικὸς ἐς ὑπομονήν, ἢ πρὸς τοὺς νεωστὶ βεβαπτισμένους*. Euseb. vi, 13, *Histor.*

8. *Κανῶν ἐκκλησιαστικῶν, ἢ πρὸς τοὺς Ἰουδαϊζοῦντας*. Hieron. *De canonibus ecclesiasticis et adversus eos qui Judaeorum sequuntur errorem, liber unus, quem proprie Alexandro, Hierosolymorum episcopo, προσεφώνησε*. Canonum apostolicorum collectionem, quæ hodie exstat, per hoc opus ab Eusebio et Hieronymo innui, non crediderim. Sane Photius, qui mox lectos a se canones apostolorum cod. cxii commemorat, Clementis, Romani, sub nomine, inter ea, quæ a Clemente Alex. scripta non ipse legit, sed memorari tantum ab aliis meminit cod. cxi, referi *Περὶ κανόνων ἐκκλησιαστικῶν κατὰ τῶν ἀκολουθούντων τῇ τῶν Ἰουδαίων πλῆρῃ*. Atque unius, non duorum scriptorum hunc esse titulum, Eusebius et Hieron. dubitare nos haud sinunt. Fragmentum Clementis *Ἐκ τοῦ κατὰ Ἰουδαϊζούντων servatum in Nicephori CPol. Antirrheticis* mss. Græcè et Latine edidit Nourrius p. 1334, *Apparat.* [et in Fabr. *append. in ed. Pott. Veneta, circ. fin.*].

9. *Ὅροι διάφοροι*. Jo. Veccus de processione Spiritus S., apud Allatium in *Græcia orthodoxa*, tom. I, pag. 248: *Ἄλλα καὶ ὁ Κλήμης ὁ Στρωματικὸς ἐν οἷς συντέθειτο διαφόροις ὅροις ὥστε παντὸς εὐσεβοῦς δόγματος προηγεῖσθαι αὐτοὺς τῷ βουλομένῳ θεολογῆσαι μετέπειτα, οὐρίδμενος τί πνεῦμα, καὶ ὁσαυτὸς λέγεται πνεῦμα, φησὶ· Πνεῦμα μὲν ἐστὶ λεπτὴ καὶ ἀδύλος καὶ ἀσχημάτιστος ἐκπορευτικὴ ὑπαρξίς*. [In *append. Fabric. in edit. Veneta.*]

10. Plura scripta sua sive memorat sive promittit Clemens ipse (34), ut *De principiis*, Strom. iii, p. 431: *Ἄλλὰ πρὸς μὲν τούτους (Μαρκιωνιστὰς) ὁπότ' ἂν τὸν Περὶ ἀρχῶν διαλαβάνωμεν λόγον, ἀκριβέστατα διαλεξώμεθα*. Libro, *Quis dives salvetur?* § 26, *ὁπερ ἐν τῇ ἀρχῶν καὶ θεολογίας ἐξηγήσει μυστήριον τοῦ Σωτῆρος ὑπάρχει μυστῆρ.* Iterum meminit hujus tractationis, iii Strom., pag. 434: *Ἐπειδὴν δὲ περὶ τῶν ἀρχῶν διαλαβάνωμεν, etc.* Hic est *ἀρχικὸς λόγος*, de uno Deo, qui per legem et prophetas atque Evangelium prædicatur, quem promittit, Strom. iv, pag. 510, licet jam de hoc argumenta quædam dixisset iii, pag. 457, seq.

De prophetia. Strom. v, pag. 531: *Καὶ ὅτι ποτὲ ὄντι τὸ ἄγιον Πνεῦμα, ἐν τοῖς Περὶ προφητείας καὶ τοῖς Περὶ ψυχῆς ἐπιδειχθήσεται ἡμῖν*. Adde iv, pag. 511.

De membris et affectibus, quando de Deo dicuntur,

Ἄλληγορεῖσθαι δὲ τινα ἐκ τούτων τῶν ὀνομάτων, ὀσιώτερον, ἢ δὴ καὶ προϊδόντος τοῦ λόγου κατὰ τὸν οἰκτεῖον καιρὸν διασαφῆσομεν.

De angelis. Strom. vi, pag. 631: *Ἄλλὰ περὶ μὲν τούτων ἐν τῷ Περὶ ἀγγέλων λόγῳ προλούσης τῆς γραφῆς κατὰ καιρὸν διαλεξώμεθα*.

De diabolo. Strom. iv, pag. 507: *Ἄλλὰ πρὸς μὲν τὰ δόγματα ἐκεῖνα εἰ μετεστωματοῦνται ἡ ψυχὴ, καὶ περὶ τοῦ διαβόλου κατὰ τοὺς οἰκτεῖους λεχθήσεται καιροῦς*.

Περὶ γενέσεως κόσμου. Strom. vi, pag. 698; *Περὶ τῆς ἀνθρώπου γενέσεως*, Strom. iii, p. 466. Hinc Eusebius *De Clemente*, vi, 13, *Hist.*: *Ἰγισχυεῖται δ' ἐν αὐτοῖς καὶ εἰς τὴν γένεσιν ὑπομνηματισθῆναι*.

De Ecclesiæ unitate et excellentia, Strom. vii, pag. 765: *Ἄλλὰ καὶ ἡ ἐξοχὴ τῆς Ἐκκλησίας καθ' ἃπερ ἡ ἀρχὴ τῆς συστάσεως κατὰ τὴν μονάδα ἐστίν, πάντα τὰ ἄλλα ὑπεβάλλουσι καὶ μηδὲν ἔχουσα ὅμοιον ἢ Ἴσὸν ἑαυτῇ. Ταῦτ' ἡμῶν ὄντι ὄντι*.

De officiis episcoporum, presbyterorum, diaconorum et viduarum videtur promittere se alio opere acturum iii, ult. *Pædagogii*, pag. 265.

De animi ὁμηρία ἂν περὶ ψυχῆς διαλαβάνωμεν, Strom. iii, pag. 432. Adde iv, p. 591. [Fragm. Potter. pag. 1020.]

De resurrectione, *Pædagogii*, ii, 20, pag. 199: *Ὡς ἐν τῷ Περὶ ἀναστάσεως διὰ πλειόνων δηλωθήσεται, et lib. i, c. 6, p. 104: Ἄλλὰ γὰρ αὐθις ἡμῖν σαφέστερον τοῦτο ἐν τῷ Περὶ ἀναστάσεως δηλωθήσεται*.

De nuptiis, ἐν τῷ γυμικῷ διέξιμεν λόγῳ. *Pædagogii*, iii, 8, p. 237. Nisi forte respicit, quæ ii, 10, *Pædagogii* de illo argumentò, aut tertio *Stromatum* disseruit. [Fragm. Potter. pag. 1022.]

De continentia, καὶ τοῦτο ἐν τῷ περὶ ἐγκρατείας ἡμῖν δεδήλωται, *Pædagogii*, ii, 10, p. 193. In eodem forte λόγῳ disputaverat de eo, quid vere sit turpe et obscenum, quod ii, 6, *Pædagogii*, p. 169, testatur se fecisse: *Δειλῆσαν δὲ βαθυτέρῳ λόγῳ ὡς ἄρα οὐδὲ ἐν ὀνόματι, οὐδὲ μὴν ἐν τοῖς συνουσιαστικοῖς μερλοῖς καὶ τῇ κατὰ γάμον συμπολοκῇ ἢ τοῦ ὄντως ἀσχροῦ προσηγορία τάττεται*. Videtur itidem librum tertium *Stromatum* innuere, in quo pag. 434, diserte: *Ὁ δὲ περὶ ἐγκρατείας ἡμῖν προβαίνετω λόγος*.

Adversus hæreses, Strom. iv, pag. 510, ubi se unum Deum adversus illas demonstraturum promittit. Contra philosophorum sententias de summo bono, ii Strom., pag. 419. Contra hæreticorum γυνῶν profanam, vii Strom., pag. 722. Sed forte non peculiare hi libri fuerunt, verum ut in *Stromatis* passim facit, ita et in *Hypotyposibus* hæreticos illos et philosophos oppugnare potuit.

(54) Confer Nourrium, pag. 1337 seq. [et indicem scriptorum a Clem. Alex. citatorum].

LECTORI S.

(Ed. Oxon. 1715.)

Cum mihi semper in votis fuerit, primo ut Christianæ Ecclesiæ, deinde ut Reipublicæ Literariæ pro viribus insererem; non posse videbar horas illas, quæ cum c. Regii S: theologiæ professoris munere, tum a reliquis, quæ mihi incumbunt, curis ac negotiis vacabant, cuiquam alii studio vel jucundius vel utilius impendere, quam emendandis, explicandis, publicique juris faciendis Clementis Alexandrini, antiquissimi doctissimiq; Patris, operibus, quæ supersunt.

Prima igitur cura fuit ut auctorem ipsum, quem fieri potuit, integrum et emaculatum exhiberem. Quo fine non solum impressos codices universos evolvi, in quibus, si Victorianum et Sylburgianum excipiamus, nihil fere accurati est; sed etiam manuscripta, quæcunque reperire potui, exemplaria diligenter perlegi, et perlecta cum editis contuli. Porro Cohortationem ad Græcos manuscriptam, una cum duobus Pædagogi libris posterioribus, eorundemque nonnullis fragmentis, suppeditavit Novi apud Oxonienses Collegii bibliotheca. Trium Pædagogi librorum codicem unum Bodleii, et huic in omnibus fere concordem alterum præbuit augustissimi regis nostri Bibliotheca. Ad insignes illas Clementis nostri periochas pristinae sanitati restituendas, quas operi De præparatione evangelica inseruit Eusebius, non leve adjumentum attulerunt libri ejus impressi, manuscriptumque exemplar, quod apud nos in Collegio D. Joannis Baptistæ asservatur. Veterum exemplarium inopiæ remedium non raro attulerunt antiquorum scriptorum libri, Platonis præsertim ac Philonis Judæi, e quorum posteriori non breves tantum sententias, sed integras etiam paginas, nonnullis omissis, aliis mutatis vel in epitomen redactis, prout instituto suo optime conveniebat, idque celato nonnunquam auctoris nomine, in Στρωματεῖς suos Clemens transtulit. Scriptum Stromatum exemplar nullum oculis meis perlustrare hactenus licuit. Verum hoc me, cum infortunio, tum onere levavit vir clarissimus Bernardus Montefalconius, qui pro acerrimo, quo semper ardet, humaniores litteras promovendi studio variantes lectiones non solum ex Ottoboniano, qui eorum prolixiora quædam fragmenta, sed ex Parisiensi etiam codice, qui integrum Stromatum opus complectitur, accurate descriptas ad me transmisit; quas, cum paulo serius advectæ non antea ad manus meas pervenerunt, quam priores quatuor libri, cum quinti principio, e prælo evasissent, ad calcem operis simul exhibendas curavi.

S. Scripturæ, necnon aliorum veterum librorum vocibus a Clementis nostri verbis distinguendis, quod nemo hactenus satis accurate præstitit, non parvus quidem labor, verum ei, qui auctorem hanc explicandum susciperet, in primis necessarius, impendendus fuit. Latinam vero versionem, seu novam concinnare, seu veterem emendare, majoris adhuc operis res erat. Nam Herveti interpretatio, quæ in hominum manibus ut plurimum versatur et posteriorum Clementis Editionum comes est individua, licet a doctis antehac viris in melius sæpe mutata; adhuc tamen in multis ab auctoris mente adeo aliena, in aliis manca et imperfecta, in quamplurimis ambigua et obscura est, ut sæpe in ipso Clemente nihil magis quam Clementem desideres, nec raro Latina potius a Græcis, quam hæc ab illis lucem expectent; et qui hanc denique, prout res exigit, corrigendam susciperet, Augæ plane stabulum purgare videretur. Proinde Cohortationem ad Græcos ex Græca Latinam iterum fecimus, ad Pædagogi forsitan ac Stromatum etiam libros progressuri, nisi alia nos studia, quæ diutius intermittere haud licuit, eo tandem compulissent, ut de Herveto potius ad Græcum textum accommodando deinceps cogitarem; qui, prout nunc apparet, etiamsi parum elegans et ornatus, in plerisque tamen, uti spes est, haud plene infidus habebitur Clementis interpres.

Græco ac Latino textui Sylburgii, Heinsii, aliorumque doctorum virorum Notas adjunximus, quas libri antehac editi, cum a se invicem, tum ab ipso etiam auctore nimium remotas in calce totius operis exhibentes, ingratas studiosis lectoribus moras injiciunt. His alias immiscuimus e philologicis hujus ac proxime superioris sæculi scriptoribus a nobismetipsis undique excerptas. In margine codicis sui, quem mihi, cum ad quartum Stromatum librum pervenissem, moriens legavit, nonnulla adnotaverat Grabius ὁ μακρῆτης. Post nullum vero mihi memorandum est W. Lowthius, Ecclesiæ cathedralis Winton. præbendarius dignissimus; qui non solum perpetuis fere in Clementem notas ultro mihi obtulit, sed etiam Cohortationem ad Græcos, et octo Stromatum libros pro diversa materiæ, qua constant, ratione, quatenus fieri potuit, in capita redegit. Hæc autem infra, propriis auctorum nominibus distincta, et suis quæque locis disposita, reperientur. Alios præterea rogavi amicos doctosque viros, ut symbolas suas conferrent; omnibus, qui ad auctorem nostrum illustrandum emendandumve aliquid tribuissent, gratias, quas possem, maximas habiturus. Utrum his usibus quadantenus inservire poterint, quæ nos e tenui nostro penu deprompsimus, æquus lector facile judicabit. Hæc porro excipiunt quæ de Clemente ejusque scriptis collegit vir clarissimus Joannes

Albertus Fabricius, una cum auctorum, quos laudavit Clemens, Indice locupletissimo; cui nos alterum adjecimus, qui S. Scripturæ sententias ab eo adductas monstraret. Sequitur Herreti Commentarius; ne quid eorum, quæ reliquæ Clementis editiones exhibent, in hac nostra desideretur. Agmen claudunt Indices duo, rerum prior, verborum posterior; quos maxima quidem ex parte Sylburgio debemus. Postremo, cum editionem Sylburgianam ac Parisienses duas in manibus doctorum præcipue fuisse viderem, harum paginas in Græci textus, illius vero in Latini margine curavi perpetuo describendas.

Hæc præcipue sunt, amice Lector, quæ de hac nostra Clementis Alexandrini editione admonitum te vellem. Quod si ea paulo quam expectaveras serius prodeat, vel si publici nunc juris facta votis tuis minus respondeat, id aliqua saltem ex parte oculatorum meorum imbecillitati imputes, rogo; quæ cum in Pædagogo versantem primo invasisset, adeo tandem invaluit quinto Stomatium libro sub prælo sudante, ut alienis multo plus quam propriis deinceps fidere dura me, sed prorsus ineluctabilis, necessitas cogeret. Quod si quam tibi sex voluptatem seu utilitatem hi nostri labores attulerint, hanc vicem reddere ne dedigneris, ut Deo nos Opt. Max. precibus tuis commendes. Vale:

Dabam Londini, xiii Kal. Septemb. A. D. MDCCXV.

Lipsiæ 1851-54 prodit, sed Græce tantum, nova Clementis Operum editio, curante Reinholdo Klotz, phil. doct. (a). Quid in hac recensione præstiterit editor, ipse in præfationibus suis sic explicat:

PRÆFATIO TOMI I.

Cærolus Ernestus Richter vir clarissimus, is qui Bibliothecam hanc sacram ante paucos hos annos edere cœpit, cum qua me est amicitia complexus, a me petisset, ut quemadmodum ipse Josephi et Philonis Judæorum opera edidisset, ita ego Clementis Alexandrini scripta edenda curarem; quanquam me non præteribat quam operosum hoc esset quamque difficile negotium, non tamen putavi operam meam quantalancunque roganti amico ac pene postulanti recusandam esse ac deprecandam: quam ob causam si quid cui vires meæ haudquam pares esse videantur susceperim, id magis facilitate mea, qua amicorum voluntati semper putavi esse inserviendum, quam alia ulla culpa mea contigit.

Neque vero eæ mihi præscriptæ erant leges, ut aut novis libris anquirendis aut aliis adjumentis criticis undique conquirendis novam horum scriptorum recensionem instituerem, sed ut quæ optima haberetur editio, eam litteris mandarem, ac si quid aperte peccatum deprehendissem, id corrigerem atque emendarem: qua ego in re si quando plus quam receperam præstare conatus sum et quavis fere pagina ab iis, qui ante me orationem Clementis constituerant, discedendum esse duxi, id ut fieret et res ipsa flagitabat et a multis me spero hoc nomine, quod ulro exsolvi, bonam gratiam inivisse: ea enim huic scriptori cecidit sors, ut cum a Friderico Sylburgio discesserit, qui majorem et utiliorem in eo operam ponere aut posset aut vellet, editorem invenerit neminem. Namque Joannes Potterus, qui superiore sæculo ineunte scripta Clementis edidit, etsi ita optime est de eis meritis, quod libros scriptos diligenter accurateque contulit; non proinde tamen ac libri postulabant optimi locos corruptos emendare ausus est atque conformare. Itaque sæpe accidit, ut scriptura eæ, quam et libri quaerentur et ipse duceret probandam, in adnotatione duntaxat locum obtineret: aperta librorum mendanda non tollerentur. Sylburgius contra quanquam præter editionem P. Victori uno libro Palatino usus est, nulla tamen ab eo sunt emendata vitia et omnis cura atque opera in singulis universisque exponendis posita.

Quod cum ita sit, non spero futurum, ut quisquam hac de re necum dissentiat, quod Sylburgii editionem malui quam Potteri sequi, ita ut hanc eam illa diligenter conferrem et si quid a recen-

toribus criticis sive ex libris sive de conjectura rectius constitutum vidissem asciscerem, qua in re quod quantumque unicuique debeatur: dicitur eo volumine, quod criticam adnotationem continebit.

Tum in emendandis his Clementis libris usus sum scholiis Parisinis nondum editis, quæ editioni nostræ adjicientur.

Deinde præter quam quod quæ viri docti hic illic de Clementis locis præceperant, studiose collegi et sicubi usus iis erat, in meam rem converti, etiam ea, quæ Villosionius in *Epistolis Vinariensibus* inde a pag. 92-97, de locis quibusdam Clementis scripta et bibliotheca Vinariensi foras dedit, excussi. In his vero virorum doctorum adnotationibus etsi nonnulla ita erant declarata, ut et assensum meum tulerint nec ego dubitaverim quam proposuerunt scripturam recipere; multa tamen esse cognovi ita comparata, ut qui caute criticum agat, aut in dubitationem vocare ea debeat aut plane rejicere. Itaque quos locos viri docti pro corruptissimis habuerunt multos, eos ego mihi videor aut mutata interpunctione aut faciliore quadam medicina quam quæ istorum fuit persanavisse. Cujus rei quamvis permulta possim exempla edere, id tamen tum declarabitur, cum id agemus.

Quod ad libros scriptos attinet, antistare cæteris videtur ille liber, qui asservatur in bibliotheca novi apud Oxonienses Collegii, qui tamen præter *Cohortationem ad Græcos* duo tantum posteriores *Pædagogi* libros continet. Eum potissimum his in libris sequendum existimavi. Præter enim quam quod plerumque meliores exhibuit scripturas, deteriores sprevit, interdum singula vel plura etiam supplevit verba, quæ librorum negligentia in aliis libris videmus esse omissa, ut *Protrept.*, § 2, p. 3, ed. Pott., hæc verba: *Καὶ τῶν δραμάτων οἱ ὑποκριταὶ θυμηδίας θεάματα*, quæ quin ab ipso Clemente profecta sint non potest esse dubium. *Ibid.*, § 11, p. 11, ed. Pott., hæc verba ex eo adjicienda duxi: *Καὶ πλῆρης ἀκράτου κῆρυγία*. Est enim boni critici non solum quæ merito sunt suspecta rejicere, verum etiam si quid librorum incuria amissum sit, id quantum in se est reprehendere.

Versus quos multos laudat Clemens ita studui constituere, ut exceptis paucis quos aperte viderem esse depravatos, et metro et sententiæ poetæ satis facerem, præsertim cum in adnotatione critica quæ in libris esset scriptura essem indicaturus. Alii sic erant cum Clementis oratione conjuncti, ut separari

(a) Bibliotheca sacra Patrum Ecclesiæ Græcorum. Titi Flavii Clementis Alexandrini Opera omnia. Recognovit Reinholdus Klotz Lipsiæ, 1850-54, sumptibus E. B. Schwickerth, in-12, vol. 1-4.

et disponi non possent. Ita *Pædagog.*, lib. II, § 109, A p. 235, ed. Pott. *τί γάρ φρόνιμον γυναικῆς ἐργασαίτο* intacta reliqui, quoniam his Clemens pro suis usus est, quanquam paulo post *Pædagog.*, lib. III, § 7, p. 254, ed. Pott., versum eum, quem fecit Aristophanes, recte sic scriptum habet :

Τί γάρ γυναικῆς φρόνιμον ἐργασαίμεθα....

Itemque *Pædag.*, lib. II, § 25, p. 181 sq., ed. Pott. hæc verba sicut vulgo legebantur edidi : *Ὅν ἐστὶ τὸ ζῆν οὐδὲν ἄλλ' ἢ κῶμος, κραιπλή, βαλαρεία, ἀκρατος, ἀμίδες, ἀργία, πότος*, in quibus ut concedam Clementem ante oculos habuisse comici poetæ versum, non tamen queo neque Marklandi probare rationem, qui *Explicitat. vet. auct.*, p. 247, sic hæc verba scribi voluit :

Ὅν ἐστὶ τὸ ζῆν οὐδὲν ἄλλ' ἢ κραιπλή, Κῶμος, βαλαρεῖ, ἀκρατος, ἀμίδες, ἀργία, Πότος,

neque cum Porsono facere, qui *Adversar.*, p. 300 sq., B hos voluit esse versus :

Ὅν ἐστὶ τὸ ζῆν οὐδὲν ἄλλ' ἢ κραιπλή, Βαλαρεῖ, ἀκρατος, ἀμίδες, ἀργία, πότος.

Ac primum quidem verba ista *Ὅν ἐστὶ τὸ ζῆν οὐδὲν ἄλλ' ἢ* — aperte videntur esse Clementis, ut *Pædag.*, lib. II, § 1, p. 163, ed. Pott., ubi hæc verba leguntur : *Ὅς οὐδὲν ἄλλ' ἢ γαστήρ ἐστιν ὁ βίος*, quæ nihil habent cum versu commune : tum in Porsoni ratione, qui verbum *κῶμος* ab librariis illatum sit intelligi non potest, nisi forte ex eo exstitisse ais, quod ascriptum fuerit *ὁ κωμικός φησιν*.

Quemadmodum igitur his in locis malui librorum auctoritati morem gerere, quam cum incerta et verisimilia consectorer, a regula severæ critices declinare, ita alibi non dubitavi conjecturis tantum tribuere, ut libris posthabitis eas recipere aude-rem. Quod quanquam pluribus locis factum est, unum tamen satis habeo asferre, ubi certam quamdam conjecturam meam incertæ atque haud scio an absurdæ omnium librorum scripturæ anteferendam esse arbitratus sum. *Pædag.*, lib. III, § 49, p. 283, ed. Pott., ubi hæc verba sunt in libris : *Ἐτι δὲ αὐτουργικῶς προκομίζειν χρῆ ἐκ τοῦ ταμείου τὰς γυναικῆς ὡν δεοίμεθα, καὶ τῷ μύθῳ προσελθεῖν οὐκ ἀσχετὸν αὐτὰς· οὐδὲ μὴν περὶ τὸ εὖχος ἀσχολεῖσθαι, ὅπως θυμῆρες ἢ τάνδρι, βρειδος οἰκουρῶ γαμετῆ καὶ βοηθῶ*, ubi cum alius *περὶ τὸ εὖχος* conjecisset esse scribendum, alius *περὶ τὸ εὖχος*, utrumque Sylburgius recte reprobavit, quod alterum supra commemorari diceret, alterum post esse dictum, in eo tamen falsus, ut opinio mea fert, quod librorum scripturam quodam modo posse explicari ratus est : quod quam parum ei successerit tacendum arbitror. Illud dico qui diligenter Homerum lectitaverit cognitumque habeat Clementis studium hæc egregia carmina quotiescunque occasio data est in usum suum transferendi, eum D non dubitaturum quin recte hæc verba a me sic sint scripta : *Οὐδὲ μὴν περὶ τὸ εὖχος ἀσχολεῖσθαι, ὅπως θυμῆρες ἢ τάνδρι, βρειδος οἰκουρῶ γαμετῆ καὶ βοηθῶ*· poeta enim præclare hoc mulieris officium *Odys. K*, v. 358 sqq., his verbis descripsit :

Ἡ δὲ τετάρτη ὕδωρ ἐφόρει, καὶ πῦρ ἀνέκαιεν Πολλὸν ὑπὸ τριποδι μεγάλῳ· λαλετο δ' ὕδωρ. Αὐτὰρ ἐπειδὴ ζῆσεν ὕδωρ ἐπὶ ἠροπι γαλκῶ, Ἔεβ' ἀσάμνητον ἔασα, λδ' ἐκ τριποδος μεγά-

λοιο,
Θυμῆρες κεράσσα, κατὰ κρατὸς τε καὶ ὤμων,
Ὅφρυ μοι ἐκ κάματον θυμοφθόρον εἴλετο γυῖω,

ubi quemadmodum hunc versum :

Θυμῆρες κεράσισσι κατὰ κρατὸς τε καὶ ὤμων,
rectius quam Fr. A. Wolfius fecit interpunxi, ita *Iliad O*, v. 176 sq. videtur esse scribendum :

Πανσάμενόν σε κέλευσε μάχης ἠδὲ πολέμοιο Ἐρχεσθαι μετὰ φίλα θεῶν, ἢ εἰς ἅλα διαν,
pro eo quod idem Wolfius edidit *πανσάμενόν σ' ἐκέλευσε*. Cf. *Iliad. B*, v. 28 et 65.

Θωρηξά σε κέλευσε καρηκομῶντος Ἀχαιοῦς, Πανσυδίη.

et *O*, 175.

Λύσασθαι σε κέλευσεν Ὀλύμπιος Ἐκτορα δῖον.

In isto vero Clementis loco vel verbum *θυμῆρες* satis arguit esse scribenti Homeri versum ante oculos obversatum. Quapropter apud peritos iudices nulla debebit esse de conjectura mea dubitatio.

PRÆFATIO TOMI II.

Etsi in præfatione quam ad primum Clementis volumen adjunxi satis est explicatum quid in hæc editione adornanda secutus sim, tamen videtur de his quoque *Stromatorum* libris breviter dicendum, ne quæ ego tum de iis potissimum libris qui volumine primo continenter dixeram, ea de his quoque libris dicta esse videantur. Horum enim librorum longe alia est ratio atque illorum. Cum enim plures libri manu scripti iique auctoritate admodum diversa istos libros contineant, *Stromata* nobis videntur uno tantum codice, sed eo satis antiquo servata esse, ex quo primum fluxit editio Florentina. quæ plerumque manifestis vitiiis vix exceptis antiquissimi istius libri scripturam exhibet. Hinc Fr. Sylburgius prudenter editionem ita derivavit suam ut librariorum menda, quantum in se esset tolleretur, cum non celaret quibus locis ab editione princeps de discendum fuisset. Ex huius editione cæteræ emanarunt, quarum alia est alia vitiosior. Una tamen paulo melior, eam dico quam J. Potterus edendam curavit, quanquam is quoque plerumque vitia in suam editionem recepit, id quod eo debet videri mirabilis, quod collationem libri Parisini habebat unde poterat discere quid falso quid recte fecissent critici. Nam ille liber sive est idem quo P. Victorius usus erat in editione Florentina curanda, sive alius, ex eodem tamen fonte est derivatus, habet easdem lacunas quam editio princeps, habet eandem Clementis orationem, habet eandem librariorum vitia aperta pariter atque tectiora, ita ut ejus collatio quæ est ad editionem Potterianam adjuncta nullam fere aliam diversitatem contineat nisi ubi editores imperitissimi artis critice sine ullo iudicio a Victori vel Sylburgii editione discesserant, paucis exceptis locis ubi aut ex aliorum scriptorum auctoritate aut ex doctorum hominum conjectura aliquid mutatum est : id recte a me dici satis superque ex adnotationibus quas ultimo volumini adjiciam criticis patebit. Quam ob causam nolo hic exempla quæ pene sunt innumerabilia turpissimorum errorum ascribere. Illud dico me editionem Sylburgii quam etiam olim dicebam esse sequendam ita litteris mandasse, ut cum libro Parisino cujus accuratam collationem Potterus exhibuit, conferremet quæ alii critici præstitissent antiquiora ex editionis Potterianæ fide acciperem, recentiora ex hominum doctorum commentariis colligerem, in qua re quid ab aliis acceperim, quid ipse exantlaverim patebit ex adnotatione critica. Illud tamen hic quoque debeo profiteri me nec voluisse nec potuisse nunc novam horum librorum recensionem instituere, accuratam me recognitionem, suscepisse peritus nemo negabit. Postremo hoc mihi videtur adnotandum, editionem Sylburgianam editam esse a. 1592. Video enim multos, in quibus etiam eos quos non putabam his in rebus posse falli, editiones eas quæ Sylburgio plane indigne sunt, tanquam Sylburgii laudare, ut Parisiensem et Coloniensem, ita ut eum sæpe Sylburgianæ paginæ numerum citatum viderim ad quem nunquam accevit Sylburgii editio quæ edita est ex *typographeio Hieronymi Commelini Cl. J. XCII*, et constat paginis 386.

VETERUM TESTIMONIA.

Eusebius, *Ecclesiast. Histor. lib. iv, cap. 26.*

Τούτου δὲ τοῦ λόγου μέμνηται Κλήμης ὁ Ἀλεξαν-
δρεὺς ἐν ἰδίῳ Περὶ τοῦ Πάσχα λόγῳ, ὃν ἐξ αἰτίας τῆς
τοῦ Μελίτωνος γραφῆς φησὶν ταυτὸν συντάξαι.

A Hujus autem libri mentionem facit Clemens
Alexandrinus in opere suo De Paschate; quod quidem
ut conscriberet, Melitonis librum causam sibi
præbuisse testatur.

Idem, ibid. lib. v, cap. 11.

Κατὰ τοῦτον (τὸν Πάνταινον) ταῖς θείαις γραφαῖς
συνασκούμενος ἐπ' Ἀλεξανδρείας ἐγνωρίζετο Κλήμης,
ὁμώνυμος τῷ πάλαι τῆς Ῥωμαίων Ἐκκλησίας ἡγή-
σαμένῳ φοιτητῇ τῶν ἀποστόλων· ὅς δὴ καὶ ὀνομαστὶ
ἐν αἷς συνέταξεν Ὑποτυπώσεις, ὡς ἀν διδασκάλου
τοῦ Πανταίου μέμνηται. Τοῦτον δὲ αὐτὸν καὶ τῶν
Στρωματέων ἐν πρώτῳ συγγράμματι αἰνίττεσθαι μοι
δοκεῖ, ὅτε τοὺς ἐμφανεστεροὺς ἦς κατελιφεν ἀποστο-
λικῆς διαδοχῆς ἐπισημαινόμενος, ταῦτ' αὖ φησιν· Ἦδη
δὲ οὐ γραφὴ εἰς ἐπίδειξιν τετεχνασμένη ἦδε ἡ πρα-
γματεία· ἀλλὰ μοι ὑπομνήματα εἰς γῆρας θησαυρι-
ζεται, λήθης φάρμακον, ἐβδωλον ἀτεχνῶς καὶ σκια-
γραφία τῶν ἐναργῶν καὶ ἐμψύχων ἐκείνων ὧν κατη-
ξιώθη ἀκούσαι λόγων τε καὶ ἀνδρῶν μακαρίων καὶ
τῷ ὄντι ἀξιολόγων. Τούτων ὁ μὲν, ἐπὶ τῆς Ἑλλάδος,
ὁ Ἰωνικός· ὁ δὲ, ἐπὶ τῆς μεγάλης Ἑλλάδος· τῆς κοί-
λης ἄτερος αὐτῶν Συρίας ἦν· ὁ δὲ, ἀπ' Αἰγύπτου·
ἄλλοι δὲ, ἀπὸ τῆν Ἀνατολῆν· καὶ ταύτης ὁ μὲν τις, τῶν
Ἀσσυρίων· ὁ δὲ, ἐν τῇ Παλαιστίνῃ, Ἑβραῖος ἀνέκα-
θεν. Ἰσάτηρ δὲ περιτυχῶν· δυνάμει δὲ ἄρα πρῶτος
ἦν· ἀνεπαυσάμην ἐν Αἰγύπτῳ θηράσας λεληθότα. Ἄλλ'
οἱ μὲν, τὴν ἀληθῆ τῆς μακαρίας διδασκαλίας σώζον-
τες παράδοσιν, εὐθύς ἀπὸ Πέτρου τε καὶ Ἰακώβου,
Ἰωάννου τε καὶ Παύλου τῶν ἁγίων ἀποστόλων, παῖς
παρὰ πατρός ἐκδεξάμενος· ὀλίγοι δὲ οἱ πατράτιν
ὁμοιοί· ἦσαν δὲ σὺν Θεῷ καὶ εἰς ἡμᾶς τὰ προγονικά
ἐκείνα καὶ ἀποστολικά καταθησόμενοι σπέρματα.

B Clemens gentilis illius Clementis, qui apostolo-
rum discipulus erat, ac Romanorum olim rexerat
Ecclesiam, temporibus Pantæni, cujus opera in sa-
cris litteris educatus, multumque exercitatus erat,
Alexandriæ hominum fama et commemoratione
multum nobilitatus est; qui quidem in libris Ὑπο-
τυπώσεων ab ipso compositis, nominatim præcep-
toris sui Pantæni mentionem facit. Quem etiam in
primo libro *Stromatum* videtur innuisse, ubi cer-
tos quosdam viros apostolica doctrina (quam ipse
ab illis acceperat) cum primis eximios recenset,
B his verbis: Istud a me jam institutum opus non
est certe opus artificiose ad inanem ostentationem
elaboratum, sed tanquam commentarius ad obli-
vionis morbum curandum in summam senectutem
repositus, simulacrum plane et adumbratio non
modo efficacis illius et plenæ spiritus ac vita doctrinæ
quam mihi concessum est audire; verum etiam
beatorum hominum, qui sunt omnium revera
præconiis merito celebrandi. Quorum unus Ionicus
genere, in Græcia vixit; alter magnam Græciam
incoluit; alter in Cœlesyria natus, ibidem commo-
ratus est; alter ex Ægypto oriundus fuit; alii
Orientem doctrina evangelica imbuerunt: quorum
unus ex Assyriis prognatus est, alius in Palæstina
antiqua Hebræorum stirpe editus. Et cum demum
C ipse hominem in Ægypto delitescen-tem vestigas-

sem, inque eum postremum incidissem, qui virtute et doctrina erat re ipsa omnium primus, tandem
cum illo conquievi. Atque isti veram sacrosanctæ doctrinæ traditionem, quam successionis serio
ab ipsis usque sanctis apostolis, Petro, Jacobo, Joanne et Paulo deducta, velut filius a patre acceperant,
licet pauci numero (pauci enim sunt patribus similes) assidue conservantes, ad nostram ætatem usque,
divina favente clementia, vitam propagarunt, quo antiqua illa et apostolica doctrinæ prædictæ semina in
animis nostris insererent.

Idem, ibid. lib. v, cap. 28.

Ἦν δ' ἂν τυχὸν πιθανὸν τὸ λεγόμενον, εἰ μὴ πρῶ-
τον μὲν ἀντέπιπτον αὐτοῖς αἱ θείαι Γραφαί· καὶ ἀδελ-
φῶν δὲ τινῶν ἐστὶ γράμματα πρεσβύτερα τῶν Βικτο-
ρος χρόνων, ἃ ἐκεῖνοι πρὸς τὰ ἔθνη ὑπὲρ τῆς ἀληθείας,
καὶ πρὸς τὰς τότε αἰρέσεις ἔγραψαν. Λέγω δὲ Ἰου-
στίνου καὶ Μιλτιάδου καὶ Τατιανοῦ καὶ Κλήμεντος,
καὶ ἑτέρων πλείονων ἐν οἷς ἅπασι θεολογεῖται ὁ Χρι-
στός.

Ac fortasse id quod dicunt, credibile videretur,
nisi eis refragarentur primum quidem divinæ Scri-
pturæ; deinde fratrum quorundam scripta, Victo-
ris ætate antiquiora, quæ illi adversus gentes et
contra sui temporis hæreticos pro veritatis defen-
sione scripserunt. Justinum intelligo, et Miltiadem,
et Tatianum, ac Clementem, aliosque quampluri-
mos; in quorum omnium libris Christi divinitas
D astruitur.

Idem, ibid. lib. vi, cap. 13 et 14.

Τοῦ δὲ Κλήμεντος Στρωματεῖς οἱ πάντες ὅκτω παρ'
ἡμῶν σώζονται· οὗς καὶ τοιαύτης ἤξιώσεν ἐπιγραφῆς·

Clementis omnes octo libri *Στρωματεῖς*, id est
varie contexti, apud nos integri servantur, quos

tali inscriptione donavit: *Titi Flavii Clementis commentaria Στρωματεῖς*, hoc est *varia ratione contexti, qui multiplicem veræ ac divinæ philosophiæ cognitionem complectuntur*. Totidem etiam libri sunt ab eo editi, qui *Ἰποτυπώσεις*, id est *Informationes*, inscribuntur; in quibus Pantænum doctorem et magistrum suum nominatim memorat, cum *Commentarios ejus in sacras litteras recensendo*, tum traditiones etiam explanando. Est ejus liber ad gentiles *Hortatorius*. Tres item, qui inscribuntur *Pædagogus*. Alius, cujus titulus sic habet: *Quisnam dives ille sit, qui salvetur. De Paschate* liber unus. *Disputationes de jejunio*. Liber *Obtrectationis*. Est præterea liber ejus *Hortatorius* ad patientiam. Alius, *Ad nuper baptizatos*. Alius qui nuncupatur *Canon ecclesiasticus*, sive contra eos qui Judæorum sequuntur errorem; quem episcopo Alexandro, de quo supra verba fecimus, dedicavit. In libris *Στρωματέων*, non modo sententias ex sacra Scriptura collectas disperse intexit; sed etiam ex gentiliis scriptorum libris, si quid ab illis commode dictum videatur, sumit, cum Græcorum simul et barbarorum opiniones, quæ apud multos jactatæ sunt, aperiendo: tum falsos et commentitios errores eorum, qui inter hæreticos principem locum obinebant, coarguendo; denique explanationem multiplicis doctrinæ, et litterarum cujusque generis, unde copiosa materia nobis suppetit prudentiæ, ante oculos lectoris proponit. Atque his universis philosophorum dogmata admiscuit. Unde non sine causa inscriptionem operis argumento valde consentaneam fecit, *Στρωματεῖς*. In eisdem octo libris utitur testimoniis Scripturarum, quibus a multis solet contradici: nimirum *Sapientiæ*, quæ Salomonis dicitur, et *Ecclesiastici*, Jesu Sirach, et Epistolæ ad Hebræos, et Barnabæ, et Clementis, et Judæ. Tatiani item librum contra gentiles citat: et librum Cassiani, quem *De temporum ordine* conscripsit. Philonis porro, et Aristobuli, Josephi et Demetrii et Eupolemi, Judæorum scriptorum, memoriam non præterit: quippe qui suis scriptis Moysen, et Judæorum gentem, vetere illa prosapia quæ apud Græcos jactatur, longe antiquiorem fuisse perspicue commonstrant. Atque isti Clementis libri, quos jam persecuti sumus, maxima optimarum disciplinarum materia referti sunt. In primo libro ejusdem operis de seipso loquitur, quod prope ad apostolorum tempora successerit. In eisdem libris *Commentarios in Genesim* se editurum pollicetur. Item in libro illius quem *De Paschate* composuit, fatetur se a familiaribus suis compulsus, ut traditiones, quas a veteribus presbyteris accepisset, litteris proderet ad posteritatem. In eodem libro Melitonem, Irenæum et alios nonnullos commemorat, narrationesque aliquot ex eorum libris pias recenset. In libris *Ἰποτυπώσεων*, ut summam comprehendam, sicut in univ-
 versas Scripturas, quæ omnium consentiente auctoritate confirmantur, breves scripsit explicatio-

A *Τίτου Φλαβίου Κλήμεντος τῶν κατὰ τὴν ἀληθῆ φιλοσοφίαν γνωστικῶν ὑπομημάτων Στρωματεῖς*. Ἰσαριθμοὶ τε τούτοις εἰσὶν οἱ ἐπιγεγραμμένοι Ἰποτυπώσεων αὐτοῦ λόγοι· ἐν οἷς ὀνομαστὶ ὡς διδασκάλου, τοῦ Πανταίνου μνημονεύει, ἐκδοχὰς τε αὐτοῦ γράφων, καὶ παραδόσεις ἐκτιθέμενος. Ἔστι δὲ αὐτῶ καὶ πρὸς Ἑλληνας λόγος ὁ Προτρεπτικὸς, τρεῖς τε οἱ τοῦ ἐπιγεγραμμένου Παιδαγωγοῦ· καὶ Τίς ὁ σωζόμενος πλούσιος; οὕτως ἐπιγραφεὶς ἕτερος αὐτοῦ λόγος· τὸ τε *Περὶ τοῦ Πάσχα* σύγγραμμα, καὶ *Διαλέξεις περὶ ἠσθελας*, καὶ *Περὶ καταλαλιᾶς*, καὶ ἡ *Προτρεπτικὸς* πρὸς ὑπομονὴν, καὶ *Εἰς τοὺς νεωστὶ βεβαπτισμένους*, καὶ ὁ ἐπιγεγραμμένος *Κάνων ἐκκλησιαστικὸς*, ἢ πρὸς τοὺς Ἰουδαῖοντας· ὃν Ἀλεξανδρῶ τῷ δεδηλωμένῳ ἐπισκόπῳ ἀνατέθεικεν. Ἐν μὲ οὖν τοῖς *Στρωματεῦσιν* οὐ μόνον τῆς θείας κατὰστρωσιν πεποιτῆται Γραφῆς, ἀλλὰ καὶ τῶν παρ' Ἑλληνισιν, εἴ τι ἄρα ὠφέλιμον ἔδδοκει αὐτοῖς εἰρησθαι, μνημονεύει, τῶν τε παρὰ τοῖς πολλοῖς δογμάτων, τὰ Ἑλλήνων ὁμοῦ καὶ τὰ βαρβάρων ἀναπτύσσων, καὶ ἔτι τὰς τῶν αἰρεσιάρχων ψευδοθείας εὐθύων, ἱστορίαν τε πολλὴν ἐξαπλοῖ, ὑπόθεσιν ἡμῖν πολυμαθοῦς παρέχων παιδείας. Τούτοις ἅπασι καταμίγνυσι καὶ τὰ φιλοσόφων δόγματα. Ὅθεν εἰκότως κατὰλληλον τῇ ὑποθέσει καὶ τὴν προγραφὴν τῶν *Στρωματέων* πεποιτῆται. Κέχρηται δ' ἐν αὐτοῖς καὶ ταῖς ἀπὸ τῶν ἀντιλεγόμενων Γραφῶν μαρτυρίαις, τῆς τε λεγομένης *Σολομῶντος Σοφίας*, καὶ τῆς Ἰησοῦ τοῦ Σιράχ, καὶ τῆς πρὸς Ἑβραίους Ἐπιστολῆς, τῆς τε Βαρνάβα καὶ Κλήμεντος καὶ Ἰούδα. Μνημονεύει τε τοῦ πρὸς Ἑλληνας Τατιανοῦ λόγου, καὶ Κασσιανοῦ, ὡς καὶ αὐτοῦ *Χρονογραφίαν* πεποιτημένου. Ἐτι μὴν Φίλωνος καὶ Ἀριστοβούλου, Ἰωσήπου τε καὶ Δημητρίου καὶ Εὐπολέμου, Ἰουδαίων συγγραφέων, ὡς ἀν τούτων ἀπάντων ἐγγράφως πρεσβύτερον τῆς παρ' Ἑλλήσιν ἀρχαιογονίας Μωϋσῆα τε καὶ τὸ Ἰουδαίων ἔθνος ἀποδείξαντων. Καὶ ἄλλης δὲ πλείστης χρηστομαθείας ἐμπλοεὶ οἱ δηλούμενοι τυγχάνουσι τοῦ ἀνδρὸς λόγοι. Ὅν ἐν τῷ πρώτῳ περὶ αὐτοῦ δηλοῖ ὡς ἐγγίστα τῆς τῶν ἀποστόλων γενομένου διαδοχῆς. Ὑπισχνεῖται δ' ἐν αὐτοῖς καὶ εἰς τὴν *Γένεσιν* ὑπομηματιεῖσθαι. Καὶ ἐν τῷ λόγῳ δὲ αὐτοῦ τῷ ἐν *Πάσχα* ἐκχιασθῆναι ὁμολογεῖ πρὸς τῶν ἑταίρων, ἃς ἐτυχε παρὰ τῶν ἀρχαίων πρεσβυτέρων ἀνηκόως παραδόσεις, γραφῇ τοῖς μετὰ ταῦτα παραδόναι. Μέννηται δ' ἐν αὐτῷ Μελίτωνος καὶ Εἰρηναίου, καὶ τινων ἑτέρων, ὧν καὶ τὰς διηγήσεις τέθειται. Ἐν δὲ ταῖς Ἰποτυπώσεσι, ξυνελόντα εἰπεῖν, πάσης τῆς ἐνδιαθηκού Γραφῆς ἐπιτετευμημένας πεποιτῆται διηγήσεις, μὴ δὲ τὰς ἀντιλεγόμενας παρελθόν· τὴν Ἰούδα λέγω καὶ τὰς (λοιπὰς) καθολικὰς ἐπιστολάς, τὴν τε Βαρνάβα, καὶ τὴν Πέτρου λεγομένην Ἀποκάλυψιν. Καὶ τὴν πρὸς Ἑβραίους δὲ Ἐπιστολὴν, Παύλου μὲν εἶναι φησι, γεγράφθαι δὲ Ἑβραίοις Ἑβραϊκῇ φωνῇ, Λουκᾶν δὲ φιλοτίμως αὐτὴν μεθερμηνεύσαντα, ἐκδόναι τοῖς Ἑλλήσιν· ὅθεν τὸν αὐτὸν χρωτὰ εὐρίσκεισθαι κατὰ τὴν ἑρμηνείαν, ταύτης τε τῆς Ἐπιστολῆς, καὶ τῶν Πράξεων· μὴ προγεγράφθαι δὲ τὸ, *Παῦλος ἀπέστολος*, εἰκότως. Ἐβραίοις γὰρ, φησίν, ἐπιστέλλων, πρὸ τῶν εἰληφόσι κατ' αὐτοῦ

καὶ ὑποπτεύουσιν αὐτὸν, συνετῶς πάνυ οὐκ ἐν ἀρχῇ ἀπέτρεψεν αὐτούς, τὸ ὄνομα θεῖς. » Ἔττα ὑποδάς ἐπιλέγει: « Ἦδη δὲ, ὡς ὁ μακάριος ἔλεγε πρεσβύτερος, ἐπεὶ ὁ Κύριος, Ἄπόστολος ὢν τοῦ Παντοκράτορος, ἀπεισάλη πρὸς Ἑβραίους, διὰ μετριότητα ὁ Παῦλος, ὡς ἂν εἰς τὰ ἔθνη ἀπεισταλμένος, οὐκ ἐγγράφει αὐτὸν Ἑβραίων ἀπόστολον, διὰ τε τὴν πρὸς τὸν Κύριον τιμὴν, διὰ τε τὸ ἐκ περιουσίας καὶ τοῖς Ἑβραίοις ἐπιστέλλειν, ἔθνῶν κήρυκα ὄντα καὶ ἀπόστολον. » Ἀῦθις δ' ἐν τοῖς αὐτοῖς ὁ Κλήμης βιβλίοις περὶ τῆς τάξεως τῶν Εὐαγγελίων παράδοσιν τῶν ἀνάκαθεν πρεσβυτέρων τέθειται, τοῦτον ἔχουσιν τὸν τρόπον: « Προγεγράφθαι ἐλέγετο τῶν Εὐαγγελίων, τὰ περιέχοντα τὰς γενεαλογίας· τὸ δὲ κατὰ Μάρκον, ταύτην ἐσχικήκει τὴν οἰκονομίαν. Τοῦ Πέτρου δημοσίη ἐν Ῥώμῃ κηρύξας τὸν λόγον, καὶ Πνεύματι τὸ Εὐαγγέλιον ἐξειπόντος, τοὺς παρόντας, πολλοὺς ὄντας, παρακαλέσαι τὸν Μάρκον, ὡς ἂν ἀκολουθήσαντα αὐτῷ πρόβῃθαι, καὶ μεμνημένον τῶν λεχθέντων, ἀναγράφαι τὰ εἰρημένα· ποιήσαντα δὲ τὸ Εὐαγγέλιον, μεταδοῦναι τοῖς θεομένοις αὐτοῦ. Ὅπερ ἐπιγόντα τὸν Πέτρον, προτρεπτικῶς μὴ τε κωλύσαι μὴ τε προτρέψασθαι· τὸν μὲν τοῖ Ἰωάννην ἔσατον, συνιδόντα ὅτι τὰ σωματικὰ ἐν τοῖς Εὐαγγέλοις δεδήλωται, προτραπέντα ὑπὸ τῶν γυωρίμων, Πνεύματι θεοφορηθέντα. πνευματικῶν ποιῆσαι Ἑὐαγγέλιον. » Τοσαῦτα ὁ Κλήμης.

« Jam vero sicut beatus quidam presbyter dicebat: quoniam Dominus, ipse Apostolus Patris sui omnipotentis, ad Hebræos missus fuit, Paulus quia erat ad gentes missus, modeste quidem, cum ad Hebræos scriberet, se apostolum Hebræorum non inscripsit, partim, ob suam erga Dominum reverentiam, partim, ne cum gentium præco et apostolus esset, præter officium ad Hebræos scribere videretur. » Rursus Clemens in iisdem libris, traditionem de ordine temporum quibus Evangelia scripta erant, a veteribus presbyteris acceptam ad hunc modum exponit: « Evangelia, quæ in se complectuntur genealogias, ante scripta dicuntur. Illud autem quod secundum Marcum inscribitur, talem causam habuisse fertur: Cum Petrus Romæ publice verbum Dei prædicaret et Spiritus sancti instinctu Evangelium Christi exponeret, multos qui præsto aderant, Marcum, utpote qui eum diutius comitatus fuisset, et ejus verba memoria teneret, magnopere obsecrasset ferunt, ut ea quæ fuissent ab illo prædicata, scriptis mandaret. Quod quidem Evangelium simul ac ediderat, illis qui illud ab eo rogavissent, impertit; Petrum autem, ubi de eo certior factus erat, neque plane prohibuisse, neque adhortatum esse; Joannem vero, utpote sacrosancti Spiritus impulsu commotum, postquam intellexit, ea quæ ad corpus et humanitatem Christi spectabant, in illis Evangeliiis explicata, quorundam familiarium ac necessariorum rogatu, Evangelium spirituale post reliquos evangelistas conscripsisse. »

Hæc Clemens.

Alexander Hierosolymitanus episcopus ibidem de eodem.

Πατέρας γὰρ ἴσμεν τοὺς μακαρίους ἐκείνους τοὺς προοδεύσαντας, πρὸς οὓς μετ' ὀλίγον ἐσόμεθα, Πάντα τινον τὸν μακάριον ἀληθῶς καὶ κύριον, καὶ τὸν ἱερὸν Κλήμεντα κύριόν μου γενόμενον, καὶ ὠφελήσαντά με.

Nam illos beatos Patres, qui ante nos viam virtutis sedulo institerunt, ad quos non multo post nos profecturi sumus, cognovimus: Pantænum dico vere beatum ac dominum meum, et sanctum Clementem etiam dominum meum, qui multum mihi sæpe commodavit.

Rursum Euseb. ibid. lib. II, cap. 9.

Περὶ δὲ τούτου ὁ Κλήμης τοῦ Ἰακώβου, καὶ ἱστορικῶν μνήμης ἀξίαν ἐν τῇ τῶν Ἰστορικῶν ἐβδόμῃ παρατίθεται, ὡς ἐκ παραδόσεως τῶν πρὸ αὐτοῦ, φάσκων, ὅτι δὴ ὁ εἰσαγαγὼν αὐτὸν εἰς δικαστήριον, μαρτυρήσαντα αὐτὸν ἰδὼν, κινήσει, ὡμολόγησεν καὶ αὐτὸς εἶναι αὐτὸν Χριστιανόν. Συναπήχθησαν οὖν ἄμφω, φησὶν· καὶ κατὰ τὴν ὁδὸν ἠξίωσεν ἀφεθῆναι αὐτῷ ὑπὸ τοῦ Ἰακώβου. Ὁ δὲ, ὀλίγον σχεψάμενος, Εἰρήνη σοι, εἶπε, καὶ κατεφίλησεν αὐτόν· καὶ οὕτως ἀμφοτέροις ὁμοῦ ἐκατατομήθησαν.

De isto Jacobo Clemens in septimo libro Ἰστορικῶν historiam plane memorabilem inserit, eamque narrat quasi ex traditione majorum acceptam; nimirum, eum ipsum, qui Jacobum in judicium adduxisset, cum testimonium Christo illum tam libere perhibentem cerneret, ea re commotum, se etiam Christianum ingenuè confessum esse. Igitur ambobus una ad supplicium adductis, hunc inter eundem a Jacobo postulasse, veniam sibi concedi. Jacobum autem, paululum rem animo

complexum dixisse, Pax tibi, illumque osculatum esse; et sic tandem utrumque securi percussuni vitam deseruisse.

Idem, Chronic. Canon., pag. 216.

Clemens, *Stromatum* auctor, Alexandrinæ Ecclesiæ presbyter, optimus Christianæ philosophiæ magister, libris conscribendis inclaruit; et Pantænus e Stoicorum secta philosophus, in divinis litteris excelluit.

A Κλήμης ὁ Στρωματεὺς πρεσβύτερος Ἀλεξανδρείας, ἄριστος διδάσκαλος ἐν τῇ κατὰ Χριστὸν φιλοσοφίᾳ, συντάττων διέλαμπεν, καὶ Πάντανος φιλόσοφος ἀπὸ Στωϊκῶν ἐν τῷ θείῳ λόγῳ διέπρεπεν.

Idem, Præpar. evangel., lib. II, cap. 2.

Atque horum turpitudinem admirabilis ille Clemens, ea quam ad Græcos dirigit *Cohortatione*, nudam omniumque spectandam oculis proponit, quippe qui cum omnes illorum cæremonias sua ipsius experientia cognoverit, tum celerrime ab infami errore caput extulerit, verbi salutaris, et evangelicæ doctrinæ vi ex tot tantorumque malorum contagione liberatus, etc.

Β Ταῦτα δὲ Κλήμης ὁ θαυμάσιος ἐν τῷ πρὸς Ἑλληνας Προτρεπτικῷ διαβήδῳ ἐκκαλύπτει, πάντων μὲν διὰ πείρας ἑλθὼν ἀνὴρ, θάπτον γε μὴν τῆς πλάνης ἀνανεύσας, ὡς ἂν πρὸς τοῦ σωτηρίου λόγου, καὶ διὰ τῆς εὐαγγελικῆς διδασκαλίας τῶν κακῶν λελυτρωμένος. . . .

B

Idem, ibid. lib. II, cap. 5.

Itaque deorum ipsorum ædes, mortuorum sepulcra esse perhibentur, quemadmodum Clemens in ea quam ad Græcos scribit *Cohortatione* commemorat, Græcorum ipsorum testimonia profrens, etc.

Γ Ἐνθεν αὐτοῖς καὶ οἱ τῶν θεῶν οἴκοι, νεκρῶν εἶναι τάφοι μνημονεύονται, ὡς ὁ Κλήμης ἐν τῷ πρὸς Ἑλληνας Προτρεπτικῷ ἱστορεῖ, τοῦ λόγου μάρτυρας αὐτοῦς Ἑλληνας ἐπαγόμενος. . . .

Idem, ibid., lib. IV, cap. 16.

Jure sane et merito Clemens, vir plane singularis, in ea quam gentilibus inscripsit *Cohortatione*, eadem ista carpens, hominum illorum cæcitatē lamentatur, etc.

Δ Εἰκότως ἄρα ὁ θαυμάσιος Κλήμης ἐν τῷ πρὸς Ἑλληνας Προτρεπτικῷ, αὐτὰ δὴ ταῦτα ἐπιμεμόμενος, τοιάδε καὶ αὐτοῦς τὴν πλάνην τῶν ἀνθρώπων ἀπολοφύρεται. . . .

Idem, lib. IX, cap. 6.

Atque istius etiam (Clearniscil.) Clemens noster libro primo *Stromatum* meminit, etc.

Ε Τούτου δὲ μνημονεῖ καὶ ὁ ἡμέτερος Κλήμης ἐν τῷ πρώτῳ Στρωματεῖ... C

Idem, lib. X, cap. 1.

Et quoniam Clemens ille noster fuscè admodum Stromate sexto disputationem istam exsequitur, etc.

Ζ Ὅ μὲν οὖν ἡμέτερος Κλήμης, ἐν ἕκτῳ Στρωματεῖ, τὴν περὶ τούτου σύστασιν εἰς πλάτος ἀπηύθυνε... C

Idem, ibid. cap. 5.

Jam vero Clementem audi in eadem mecum disputatione versantem, etc.

Η Τῆς δ' αὐτῆς ἡμῖν ὑποθέσεως ἐφαψάμενος καὶ ὁ Κλήμης, ἐπάκουσον ἃ φησιν... C

Idem, ibid. cap. 11.

Hactenus Tatianus. Jam ad Clementem transeamus, etc.

Θ Τοσαῦτα καὶ ὁ Τατιανός. Μετίωμεν δὲ καὶ ἐπὶ Κλήμεντα... C

Idem, lib. XI, cap. 24.

Atque hactenus Philo, cui affinia plane et gemina Clemens Stromate sexto hunc in modum persequitur, etc.

Ι Ταῦτα ὁ Φίλων συνάδει δὲ αὐτῷ καὶ ὁ Κλήμης, ἐν τῷ ἕκτῳ Στρωματεῖ λέγων ὕδε.. D

Idem, lib. XIII, cap. 12.

Quo eodem in genere, quæ Clementis nostri sententia fuerit, ex sequentibus intelliges, etc.

Κ Ὅποια δὲ καὶ Κλήμεντι περὶ τῆς αὐτῆς εἴρηται ὑποθέσεως, γνοίης ἂν διὰ τούτων... D

Cyrrillus Alexandr. contra Julianum, lib. VI, pag. 205, edit. Paris., 1658.

Clemens enim qui sanctos apostolos ubique sequitur, quique infinitas Græcorum historias audiendo acceperat, in *Stromatis* refert, etc.

Λ Κλήμης μὲν γὰρ τοῖς ἀγίοις ἀποστόλοις ἐπόμενος πανταχῇ, πλείστης τε ὕψους Ἑλληνικῆς ἱστορίας εἰς ἀκοὴν ἑλθὼν, ἐν τοῖς Στρωματεῦσι φησι... D

Idem, ibid., lib. VII, pag. 231.

Hujus historiæ nominatim meminit Clemens in *Stromatis*, vir in primis doctus et eruditus, qui

Μ Ταύτης ἰδίᾳ μὲνηται τῆς ἱστορίας ἐν τοῖς Στρωματεῦσιν ὁ Κλήμης, ἀνὴρ ἐλλόγιμος καὶ φιλομαθής, D

καὶ ἀγνωσμάτων Ἑλληνικῶν πολυπραγμοσύνας A Græcarum litterarum altitudinem, quantum foris ante illum pauci, perscrutatus est.

Idem, ibid., lib. x, pag. 342.

Ἐφη δὲ καὶ Κλήμης ἀνὴρ ἐλλόγιμος, καὶ μέντοι καὶ πολυλοτῶρ περὶ θεῶν καὶ νῶν ὠδῖ...

Clemens autem eruditus vir et multarum historiarum scientissimus de diis ac templis ita quoque scribit, etc.

Eriphanus Adversus hæreses, lib. 1, tom. II, in Secundianorum hæresi.

Εἶτα οἱ καλῶς συγγραψάμενοι, καὶ ἀλήθειαν τούτων ἐν τοῖς σφῶν αὐτῶν συγγράμμασιν ἤλεγξαν, Κλήμης τε, ὃν φασὶ τινες Ἀλεξανδρέα, ἕτεροι δὲ Ἀθηναῖον.

Verum quam hæc a veritate abhorreant omnia, egregii quidem scriptores editis adversus eos Commentariis demonstrarunt, præcipue vero Clemens Alexandrinus, quem Atheniensem alii faciunt.

Dionysius Areopagita, lib. De divinis nominibus, cap. 5.

Εἰ δὲ ὁ φιλόσοφος ἀξιῶ Κλήμης, καὶ πρὸς τὶ παρὰ δείγματα λέγεσθαι τὰ ἐν τοῖς οὖσιν ἀρχηγικώτερα, πρόβεισι μὲν οὐ διὰ κυρίων καὶ παντελῶν καὶ ἀπλῶν ὀνομάτων ὁ λόγος αὐτῶ.

B Si autem vult Clemens philosophus, ad aliquid dici exemplaria quæ sunt in rebus principaliora, progreditur quidem, cum sic loquitur, non per propria et perfecta, et simplicia nomina.

Hieronymus in Ecclesiasticis scriptoribus.

Clemens Alexandrinæ Ecclesiæ presbyter, Pan- ταῖνι, de quò supra retulimus, auditor, post ejus mortem Alexandriæ ecclesiasticam scholam tenuit, et Κατηχήσεων magister fuit. Feruntur ejus insignia volumina, plenaque eruditionis et eloquentiæ, tam de Scripturis divinis, quam de sæculari litteraturæ instrumento. E quibus illa sunt : Στρωματεῖς, libri octo ; Ὑποτυπώσεων libri octo ; Adversus gentes, liber unus ; Παιδαγωγὸς libri tres ; De Pascha liber unus ; De jejuniis disceptatio ; et alius qui inscribitur, Quisnam dives ille sibi qui salvetur ; De obtreptione liber unus ; De canonibus ecclesiasticis, et Adversum eos qui Judæorum sequuntur errorem, liber unus ; quem proprie Alexandro Hierosolymorum episcopo προσεφώνησεν. Meminit autem in Stromatibus suis voluminis Tatiani Adversus gentes, de quo supra diximus ; et Cassiani cujus-

dam Χρονογραφίας, quod opusculum invenire non potui. Nec non et de Judæis Aristobulum quemdam, et Demetrium et Eupolemum scriptores adversus gentes refert, qui in similitudinem Josephi Ἀρχαιογονίας Moysi et Judaicæ genti asseruerint : exstat Alexandri Hierosolymitarum episcopi, qui cum Narcisso postea rexit Ecclesiam, epistola super ordinatione Asclepiadis confessoris ad Antiochenses, congratulantis eis ; in qua ponit in fine : « Hæc vobis, domini ac fratres, scripta transmisij, per Clementem beatum presbyterum, virum illustrem et probatum ; quem vos quoque scitis, et nunc plenius recognoscetis : qui cum huc venisset juxta providentiam et visitationem Dei, confirmavit et auxilium Domini Ecclesiam » Constat Origenem hujus fuisse discipulum. Floruit autem Severi et Antonini filij ejus temporibus.

Idem, ad Magnum orator. Roman.

Clemens Alexandrinæ Ecclesiæ presbyter, meo judicio omnium eruditissimus, octo scripsit Stromatum libros, et totidem Ὑποτυπώσεων, et alium

Contra gentes, Παιδαγωγὸς quoque tria volumina. Quid in illis libris indoctum, imò quid non e media philosophia est ?

Rufinus, De adulteratione librorum Origenis apud Hieronymum, tom. IV Erasmi.

Clemens quoque alius Alexandrinus presbyter, et magister Ecclesiæ illius in omnibus pene libris suis, Trinitatis gloriam atque æternitatem unam eandemque designat, interdum invenimus aliqua in libris ejus capitula, in quibus Filium Dei

creaturam dicit. Nunquid credibile est de tanto viro tam in omnibus catholico, tam erudito, ut vel sibi contraria senserit, vel ea quæ de Deo non dicam credere, sed vel audire quidem impium est, scripta reliquerit ?

Socrates, Histor. ecclesiast., lib. II, cap. 35.

Ὅτω δὲ ἦν ὀλιγομαθὴς ὁ Ἀέτιος, καὶ τῶν ἱερῶν γραμμάτων ἀμύητος, τὸ ἐριστικὸν δὲ κατωρθῶκει μόνον, ὅπερ ἂν καὶ ἀγροικὸς τις ποιήσειεν, ὡς μήτε τοὺς ἀρχαίους τοὺς τὰ Χριστιανικὰ λόγια ἐρμηνεύσαντας ἀσκηθῆναι, πολλὰ χαίρειν φράσας τοῖς περὶ Κλήμεντα, καὶ Ἀφρικανὸν, καὶ Ὀριγένην, ἀνδρας πάσης σοφίας ἐπιστήμονας.

D Cæterum adeo mediocri doctrina præditus, et sacrarum litterarum imperitus erat Aetius, et in uno contendendi studio exercitatus ; quod quivis etiam agrestis facile consequi possit ; ut ne veterum quidem scriptorum, qui sacros Christianæ religionis libros interpretati sunt, usum ullum aut peritiam haberet ; sed Clementem, et Africanum, atque Origenem, viros omni genere doctrinæ exaltos, prorsus aspernaretur.

Idem, ibid., lib. III, cap. 7.

Irenæus certe et Clemens, et Apollinaris Hierapolitanus, et Serapion Antiochenæ urbis episcopus, Christum, qui homo factus est, anima præditum fuisse, velut rem communi omnium consensu receptam, suis in libris asserunt.

Sozomenus, Histor. ecclesiast., lib. I, cap. 1.

Ac primo quidem historiam hanc ab initio repetere decreveram. Sed cum animadvertissem, alios jam scriptores ad sua usque tempora id præstitisse: Clementem scilicet et Hegesippum viros sapientissimos, qui apostolorum temporibus proxime successerunt, etc.

Chronicon Paschale, pag. 7.

Sed et Clemens, sanctissimus Alexandrinæ Ecclesiæ presbyter, vir antiquissimus, et qui non multum absuit ab apostolicis temporibus, in libro *De Paschate* consimilia docet, ita scribens: *Præteritis ergo temporibus immolatum a Judæis Pascha, festum agens, manducavit Dominus. Sed postquam prædicavit ipse, qui erat Pascha Agnus Dei, ut ovis ad occisionem ductus discipulos statim edocuit figuræ mysterium decima quarta die, qua etiam illum rogarunt: « Ubi vis paremus tibi Pascha manducare? »*

Ibid., pag. 224.

De recensitis vero discipulis .xx præter xii supra dictos, agit Clemens scriptor lib. v *Hypotyposeon*.

Ibid., pag. 252.

Quinto hoc anno Claudii Paulus, qui antea ordinatus fuerat apostolus, ingressus est Antiochiam magnam, et cum didicisset quæ sanctus Petrus egerat, ubique scandalum sustulit; omnesque admisit, eos complexus ac adhortatus, quemadmodum de illo scribunt Clemens et Tatianus chronographi.

Ibid., pag. 251.

Joannem apostolum et evangelistam ad tempora Trajani vitam produxisse scribit Irenæus. Clemens vero Alexandrinus iisdem consona tradit, illumque Asiam et finitimas provincias peragrassæ, episcopis ubique ordinatis ac clericis constitutis.

Theodoretus, Hæretic. fab., lib. I, cap. 4.

Contra hos autem decertant Agrippas cognomen- to Castor, et Irenæus, et Clemens Stromatens, et Origenes pro veritate dimicantes.

Idem, ibid. cap. 6.

Quare non solum in publicis conviviis, lucernæ lumine remoto, in quam (mulierem sc.) quisque incidereat cum ea coibat, sed mysticum initiationis ritum incontinentiam hanc ducebant. Cujus rei testem Stromateum Clementem producunt, virum sanctum, et qui abundantia doctrinæ omnibus antecelluit. Sic autem loquitur in tertio *Stromatum*. etc.

Καὶ γὰρ Εἰρηναῖός τε καὶ Κλήμης, Ἀπολιναρίου τε ὁ Ἱεραπολίτης καὶ Σεραπίων ὁ τῆς ἐν Ἀντιοχείᾳ προεστῶς Ἐκκλησίας, ἐμφύχον τὸν ἐνανθρωπήσαντα, ἐν τοῖς πονηθεῖσιν αὐτοῖς λόγοις ὡς ὁμολογούμενον αὐτοῖς φάσκουσιν.

Ἐρμήθην δὲ τὰ μὲν πρῶτα, ἀπ' ἀρχῆς ταύτην συγγράφαι τὴν πραγματείαν· λογισάμενος δὲ ὡς καὶ ἄλλοι ταύτης ἐπειράθησαν μέχρι τῶν κατ' αὐτοὺς χρόνων, Κλήμης τε καὶ Ἡγήσιππος, ἄνδρες σοφώτατοι, τῇ τῶν ἀποστόλων διαδοχῇ παρακολούθησαντες...

Ἄλλὰ καὶ Κλήμης ὁ δευῶτατος τῆς Ἀλεξανδρέων Ἐκκλησίας γεγωνὸς ἱερεὺς, ἀνὴρ ἀρχαιότατος, καὶ οὐ μακρὰν τῶν ἀποστολικῶν γενόμενος χρόνων, ἐν τῷ *Περὶ τοῦ Πάσχα* λόγῳ τὰ παραπλήσια διδάσκει, γράφων οὕτως· *Τοῖς μὲν οὖν παρεληλυθόσιν ἔσται τὸ θυόμενον πρὸς Ἰουδαίων ἥσθιεν ἐορτάζων ὁ Κύριος Πάσχα· ἐπεὶ δὲ ἐκήρυξεν αὐτὸς ὡς τὸ Πάσχα ὁ Ἄμνος τοῦ Θεοῦ ὡς πρόβατον ἐπὶ σφαγῆν ἀγόμενος, αὐτίκα ἐδίδαξε μὲν τοὺς μαθητὰς τοῦ τύπου τὸ μυστήριον τῇ ἰδ', ἐν ἣ πυνθάνορται αὐτοῦ· « Πού θέλεις ἐτοιμάσωμέν σοι τὸ Πάσχα φαγεῖν; »*

Περὶ δὲ τῶν προγεγραμμένων ὁ μαθητῶν τῶν μετὰ τοὺς ἰδ' προτεταγμένων ἱστορεῖ Κλήμης ὁ συγγραφεὺς ἐν τῇ πέμπτῃ Ἰποτυπώσεων.

Τούτῳ τῷ πέμπτῳ ἔτει Κλαυδίου, προχειροτονηθεὶς Παῦλος εἰσῆλθεν εἰς Ἀντιόχειαν τὴν μεγάλην, καὶ μαθὼν περὶ τοῦ ἁγίου Πέτρου, πανταχοῦ τὸ σκάνδαλον περιεῖλεν, καὶ πάντας ἐδέξατο καὶ ἠγάπα, προτρεψάμενος πάντας, καθὼς συνεγράψαντο τὰ περὶ τούτου Κλήμης καὶ Τατιανὸς οἱ χρονογράφοι.

D καὶ κληρικούς.

Ἰωάννην τὸν ἀπόστολον καὶ εὐαγγελιστὴν μέχρι τοῦ Τραϊανοῦ χρόνον παραμεῖναι τῷ βίῳ Εἰρηναῖος ἱστορεῖ. Κλήμης δὲ ὁ Ἀλεξανδρεὺς καὶ αὐτὸς τὰ αὐτὰ σύμφησι, καὶ περιεῖναι αὐτὸν τὴν Ἀσίαν, καὶ τὰς πλησιοχώρους πατρίδας, ἐπισκόπους καθιστώντας

Καταγωνίζονται δὲ τοὺτους Ἀγρίππας, ὁ καὶ Καστωρ ἐπίκλην, καὶ Εἰρηναῖος, καὶ Κλήμης ὁ Στρωματεὺς, καὶ Ὀριγένης, τῆς ἀληθείας ὑπερμαχοῦντες.

Οὐ δὲ χάριν, οὐκ ἐν τοῖς κοινοῖς δείπνοις μόνον, τὸ λυχναῖον φῶς ἐκποδῶν ποιούμενοι, ἥπερ ἂν ἕκαστος ἐπέτυχε συνεμίγνυτο· ἀλλὰ καὶ τελετὴν τὴν τοιαύτην ἀκοασίαν ὑπελήφισαν μυστικῆν. Καὶ τούτου δὲ μάρτυρα τὸν Στρωματέα παρέξομαι Κλήμεντα ἱερὸν ἄνδρα, καὶ πολυπειρίᾳ ἅπαντας ἀπολιπόντα. Λέγει δὲ οὕτως ἐν τῷ τρίτῳ τῶν *Στρωματέων*.

Idem, ibid., cap. 19.

Κατὰ δὲ Βαλεντίνου καὶ τῶν ἐξ ἐκείνου, καὶ Εἰρηναῖος, καὶ Κλήμης, καὶ Ὀριγένης.

A Contra Valentinum autem, eosque qui ab illo prodierunt, et Irenæus, et Clemens, et Origenes.

Idem, ibid., cap. 21.

Κατὰ τούτων συγγραφεὶ Μουσάνος τῆς ἀληθείας συνήγορος, καὶ Κλήμης ὁ Στρωματεύς.

Contra quos scribit Musanus veritatis patronus, et Clemens Stromateus.

Idem, ibid., lib. III, c. 1.

Ἡ Νικολαϊτῶν αἵρεσις, οὐ μόνον ἐξ ἀνοίας, ἀλλὰ καὶ ἐξ ἀκολασίας συνέστη. Σαφέστερον δὲ τὰ περὶ ταύτης ὁ Κλήμης ἐδίδαξεν.

Nicolaitarum hæresis non solum ex amentia, verum etiam ex intemperantia conflata est. De hac autem Clemens plenius disseruit, etc.

Ibid., paulo post.

Κατὰ τούτων καὶ ὁ προφήτης συνέγραψε Κλήμης, καὶ Εἰρηναῖος, καὶ Ὀριγένης.

B Contra hos scripsit prædictus Clemens, et Irenæus, et Origenes.

S. Maximus, Disputat. cum Pyrrho.

Κανὸν χρώμενος πρὸς τούτῳ τῷ ὄντι φιλοσόφῳ τῶν φιλοσόφων Κλήμεντι, ἐν τῷ ἕκτῳ τῶν Στρωματέων λόγῳ, τὴν μὲν θέλησιν νοῦν εἶναι ἐρεκτικὸν ὀριζαμένῳ· τὴν δὲ βούλησιν, εὐλογον δρεξιν ἢ τὴν περὶ τινὸς θέλησιν.

In hoc pro regula usus (Athanasius) vere Philosopho philosophorum Clemente in VI libro Stromatum; qui θέλησιν (id est voluntatem) desinivit mentem appetentem, et βούλησιν (ei affinem vocem) appetitum rationi consentaneum.

Joan. Damascenus, De duabus Christi voluntatibus.

Θέλεις τοίνυν ἐστίν, κατὰ τὸν μακάριον Κλήμεντα, δύναμις τοῦ κυριῶς ὄντος ἐρεκτικῆ· καὶ πάλιν, δρεξίς τῆ τοῦ λογικοῦ φύσει κατάλληλος· καὶ πάλιν, αὐτοκράτορος τοῦ κινήσις αὐτεξούσιος.

C Voluntas autem, beati Clementis sententia, est ejus, quod proprie est, appetitio; rursus, voluntas appetitio est ejus quod ratione utitur, naturæ consentanea; itemque, mentis imperatricis liber motus.

Idem, De imaginibus, orat. 5.

Τοῦ ἀρχαιοτάτου Κλήμεντος πρὸς Ἀλέξανδρον ἐκ τοῦ ἑβδόμου βιβλίου τῶν Στρωματέων. Οὐκοῦν οὐ μόνον ἐπαινεῖ τὰ καλὰ, ἀλλὰ αὐτὸς βιάζεται τοῦ εἶναι καλός· ἐκ τοῦ ἀγαθοῦ καὶ πιστοῦ δούλου μεταβαίνων δι' ἀγάπης εἰς φίλον, διὰ τὸ τέλειον τῆς ἕξεως, ὃ ἐκ μαθήσεως ἀληθοῦς καὶ συνασκήσεως πολλῆς καθαρῶς ἐκτήσατο. Ὡς ἂν οὖν ἐπ' ἄκρον γνώσεως ἤκη βιαζόμενος τῷ ἦθει καὶ κεκοσμημένος, τῷ σχήματι κατεσταλμένος, πάντα ἐκεῖνα ἔχων, ὅσα πλεονεκτήματά ἐστι τοῦ κατὰ ἀλήθειαν γνωστικοῦ, εἰς τὰς εἰκόνας ἀφορῶν τὰς καλὰς. Πολλοὺς μὲν τοὺς κατωρθωκότας πρὸ αὐτοῦ πατριάρχας, παμπολλοὺς δὲ προφήτας, ἀπείρους δὲ ὄσους ἡμῖν ἀριθμῶ λογιζόμενος ἀγγέλους, καὶ τὸν ἐπὶ πᾶσι Κύριον, τὸν διδάξαντα καὶ παραστήσαντα, δυνατὸν εἶναι, τὸν κορυφαίων ἐκείνων κτήσασθαι βίον.

D Antiquissimi Clementis ad Alexandrum ex libro Stromatum sexto. Itaque non solum laudat quæ recta sunt, sed ipse nititur esse bonus; ex bono fidelique servo per charitatem amicus evadens habitus perfectione: quod quidem doctrina vera, exercitationeque multa plane consequitur. Sic igitur ad cognitionis fastigium ascendit, dum vitam moresque componit, seque in officio continet, et omnes illas prærogativas comparat, quæ sunt illius propriæ, qui se vere studiosum, cognitionisque cupidum profitetur, tanquam exemplaria quædam pulchra intuens multos patriarchas atque prophetas, qui ante se perfecti virtutum officii exstiterunt, innumerabilesque angelos considerans, in primisque Dominum ipsum, qui docet, et præbet auxilium, quo perfectam principum illorum vitæ rationem assequi valeamus.

Photius, Biblioth. codd. 109, 110, 111.

Ἀνεγνώσθη Κλήμεντος Ἀλεξανδρέως πρεσβυτέρου τεύχη βιβλίων τρία· ὧν τὸ μὲν ἐπιγραφήν ἔλαχεν, Ὑποτυπώσεις, τὸ δὲ Στρωματεῖς, τὸ δὲ Παιδαγωγός.

LECTA sunt Clementis ALEXANDRINI presbyteri tria librorum volumina; quorum unius inscriptio est, Hypotyposes; alterius Stromateus; tertii vero Pædagogus.

Αἱ μὲν οὖν Ὑποτυπώσεις διαλαμβάνουσι περὶ βητικῶν τιῶν τῆς τε Παλαιᾶς καὶ Νέας Γραφῆς· ὧν καὶ κεφαλαϊωδῶς, ὡς δῆθεν, ἐξηγησίν τε καὶ ἐρμηνεῖαν ποιεῖται. Καὶ ἐν τισὶ μὲν αὐτῶν ὀρθῶς δοκεῖ λέγειν, ἐν τισὶ δὲ παντελῶς εἰς ἀσεβεῖς καὶ μυθώδεις λόγους ἐκφέρεται. Ἰλην τε γὰρ ἀχρόνον καὶ ἰδέας ὡς ἀπὸ τιῶν βητικῶν εἰσαγομένας δοξάζει, καὶ τὸν Ἰὺν εἰς κτίσμα κατάγει. Ἐτι δὲ μετεμψυχώσεις, καὶ πολλοὺς πρὸ τοῦ Ἀδάμ κόσμους τερατεύεται. Καὶ ἐκ τοῦ

Hypotyposes quidem disceptationem continent locorum aliquot Veteris Novique Testamenti, quæ etiam summatim explicat et interpretatur. Etsi autem recte in quibusdam sentire visus est, in alijs rursus imple omnino fabuloseque disserit. Asserit enim materiam æternam esse, et ideas veluti certis decretis induci fingit: Filium quoque in rebus creatis numerat. Ad hæc animarum migrationes, multosque ante Adam mundos prodigiose com-

ininiscitur. Evam præterea, ex Adamo, non ut sacri libri tradunt, sed obscene atque impie educit. Angelos quoque cum feminis congressos, liberos inde sustulisse sonuiat. Quin et Verbum carnem uou esse factum, sed ita visum duntaxat. Duo ad hæc Patris Verba finxisse deprehenditur, quorum minus mortalibus sit visum, imo ne hoc quidem; sic enim scribit: *Dicitur quidem et Filius Verbum æquiuoce cum Patrio Verbo. Verum neque hoc illud Verbum est, quod caro factum est, neque etiam Patrium illud Verbum; sed vis quædam ac potestas Dei, tanquam a Verbo ipso profluens, mens effecta, hominum animos pervasit.* Quæ quidem omnia S. Scripturæ testimoniis aliquot astruere nititur. Quin etiam et alia id genus sexcenta blasphema voce nugatur, seu ipse, sive quis alius, ejus personam indutus; plane ut octo ipsos Libros hisce blasphemiarum portentis, de iisdem identidem disserendo, ac sparsim atque confuse, veluti stupore percussus, Scripturas producendo, repleverit. Universi autem operis scopus fuisse videtur Genescos, Exodi, Psalmorum, Epistolarum B. Pauli et Catholicarum, ac denique Ecclesiastici interpretatio. Hoc interim fatetur ipse, discipulum se fuisse Pantæni. Sed de *Hypotyposibus* hactenus.

Jam *Pædagogus* tribus libris conscriptus, vitam moresque informat: quibus et alium quemdam præmittit, adjungitque singularem librum, quo gentium refellit impietatem. Nihil autem simile habent hi omnes cum *Hypotyposibus*, quando et stolidis illis ac blasphemis opinionibus omnino vacant, et dictio ipsa in his floridior ad temperatam quamdam gravitatem non sine jucunditate assurgit, et varia illa, quæ in iis est, rerum cognitio, nihil habet minus conveniens. Extremo vero libro etiam de imaginibus commemorat.

Stromateon autem libri quoque octo sunt, adversus paganos atque hæreses pugnam instituentes; in quibus item sparsim, et non ordine capita recensentur; cujus quasi rationem reddere in extremo libro septimo hisce fere verbis videtur: *Hæc cum a nobis jam antea pertractata sint, et morum illa rudior formula per summa velut capita, quantum polliciti sumus, sparsim descripta, iis, quæ ad veram excitant cognitionem, dogmatibus ita hic illic inspersis; ut res illas sacras nactus quispiam, qui mysteriis nostris initiatus non sit, haud facile comperiat, et quæ sequuntur. Hæc igitur, ut ipse fatetur, causa fuit, cur ista sine ordine congesserit.*

Reperi autem in pervetere exemplari hoc opus non solum *Stromateon* nomine inscriptum, sed integre ad hunc modum: *Titi Flavii Clementis presbyteri Alexandrini Gnosticarum secundum veram philosophiam commentationum Stromateus* I, II, III, IV, V, VI, VII, VIII. Ac primi quidem septem eundem præferunt titulum, iidemque prorsus sunt in omnibus codicibus. Verum octavus, cum inscriptione, tum rei subjectæ materia, variat. In quibusdam enim inscribitur: *Quis dives salvetur*, ejusque

A Ἀδὰμ τὴν Ἐβαν, οὐχ ὡς ὁ ἐκκλησιαστικὸς λόγος βούλεται, ἀλλ' αἰσχρῶς τε καὶ ἀθέως ἀποφαίνεται· μίγνυσθαι τε τοὺς ἀγγέλους γυναίξει, καὶ παιδοποιεῖν ἐξ αὐτῶν ὄνειροπολεῖ. Καὶ μὴ σαρκωθῆναι τὸν Λόγον, ἀλλὰ δοῦναι. Λόγους τε τοῦ Πατρὸς δύο τερατολογῶν ἀπελέγχεται· ὡν τὸν ἤττονα τοῖς ἀνθρώποις ἐπιφανῆναι, μᾶλλον δὲ οὐδὲ ἐκείνον· φησὶ γάρ· Λέγεται μὲν καὶ ὁ Υἱὸς Λόγος, ὁμωρῶνως τῷ Πατρικῷ Λόγῳ· ἀλλ' οὐχ οὕτως ἐστὶν ὁ σὰρξ γενόμενος, οὐδὲ μὴρ ὁ Πατρὸς Λόγος, ἀλλὰ δύναμις τις τοῦ Θεοῦ ὅλον ἀπόρρου του Λόγου υἱοῦ, τοὺς γενόμενος, τὰς τῶν ἀνθρώπων καρδίας διαπεφοίτηκε. Καὶ ταῦτα πάντα ἀπὸ βῆτων τινων πειρᾶται κατασκευάζειν τῆς Γραφῆς. Καὶ ἄλλα δὲ μυρία βλασφημεῖ καὶ φλυαρεῖ, εἶτε αὐτὸς, εἶτε τις ἕτερος, τὸ αὐτοῦ πρόσωπον ὑποκριθεὶς. Ἐποιήθησαν δὲ αὐτῷ αἱ βλάσφημοι αὐταὶ τερατολογίαι ἐν τόμοις ὀκτώ. Λέγει δὲ καὶ περὶ τῶν αὐτῶν πολλάκις, καὶ σποράδην καὶ συγκεχυμένως, ὡσπερ ἐμπληκτος, παράγει τὰ βῆτά. Ὁ δὲ ὅλος σκοπὸς, ὡσανεὶ ἐρμηνεῖται τυγχάνουσι τῆς Γενέσεως, τῆς Ἐξόδου, τῶν Ψαλμῶν, τοῦ θείου Παύλου τῶν Ἐπιστολῶν, καὶ τῶν Καθολικῶν, καὶ τοῦ Ἐκκλησιαστικοῦ. Μαθητῆς δὲ, ὡς καὶ αὐτὸς φησι, γέγονε Πανταίνου. Ἀλλὰ ταῦτα μὲν αἱ Ὑποτυπώσεις.

Ἐ δὲ *Παιδαγωγός* ἐν τρισὶ τόμοις ἐστὶν αὐτῷ διαπεπονημένος, ἡθους καὶ βίου κατορθωτικὸς, ἔχει δὲ τούτων καὶ προηγούμενον καὶ συνταττόμενον λόγον ἕτερον, ἐν ᾧ τὴν Ἑλλήνων διελέγχει ἀθεότητα· οὐδὲν δὲ ὅμοιον ἔχουσι πρὸς τὰς Ὑποτυπώσεις οὗτοι οἱ λόγοι· τῶν τε γὰρ ματαίων καὶ βλασφημιῶν ἀπηλλαγμένοι δοξῶν καθεστήκασι, καὶ ἡ φράσις ἀνθηρὰ, καὶ εἰς ὄγκον ἡρμένη σύμμετρον μετὰ τοῦ ἡέος, καὶ ἡ πολυμάθεια ἐμπρέπουσα. Μνημονεύει δὲ πρὸς τῷ τέλει περὶ εἰκότων.

Οἱ δὲ *Στρωματεῖς* εἰσι μὲν καὶ αὐτοὶ ἐν ὀκτώ λόγοις καθ' Ἑλλήνων καὶ αἰρέσεων τὸν ἀγῶνα εἰσενηνεγμένοι· σποράδην δὲ καὶ ὡσπερ οὐκ ἐν τάξει τῆν τῶν κεφαλαίων παρὰθεσιν κἀνταῦθα ποιεῖται, καὶ τὴν αἰτίαν ὡσπερ ἀποδοῦς ἐν τῷ τέλει τοῦ ἑβδόμου λόγου, αὐταῖς λέξεσιν οὕτως λέγει· *Τούτων ἡμῖν προδιηρυσμένων, καὶ τοῦ ἡθικοῦ τύπου ὡς ἐν κεφαλαίοις ὑπογραφέντος σποράδην τε, ὡς ὑπεσχίμεθα, καὶ διεβρίμμεως τὰ ὤψυρα τῆς ἀληθοῦς γνώσεως ἐγκατασπειράντων μαθήματα, ὡς μὴ βῆθαι εἶναι τῷ περιτυχόντι τῶν ἀμνηστῶν τῆν τῶν ἀγίων εὐρεσιν, καὶ τὰ ἐξῆς.* Ἡ μὲν οὖν διεβρίμμένως αὐτὰ κατατάξει αὐτῷ αἰτία, ὡς φησι, γέγονεν.

Εὔρον μέντοι γε ἐν τινι παλαιῷ βιβλίῳ τὴν αὐτὴν πραγματείαν οὐχὶ *Στρωματεῖς* μόνον ἐπιγραφομένην, ἀλλ' ὀλοκλήρως οὕτως· *Τίτου Φλαβίου Κλήμεντος, πρεσβυτέρου Ἀλεξανδρείας τῶν κατὰ τὴν ἀληθῆ φιλοσοφίαν Γνωστικῶν ὑπομνημάτων Στρωματέων* α', β', γ', δ', ε', ζ', η', καὶ θ'. Ἀλλ' ὁ μὲν πρῶτος μέχρι τοῦ ἑβδόμου, τὴν αὐτὴν ἔχουσι ἐπιγραφῆν, καὶ ἐνιαῖοι τυγχάνουσιν ἐν ἅπασιν τοῖς βιβλίοις. Ὁ μὲντοι ὄγδος διάφορός τε ἐστὶ καὶ τῆς ἐπιγραφῆς καὶ τῷ ἐδάξει. Ἐν τισὶ μὲν γάρ, *Τις* ὁ

σωζόμενος κλούσιος, ἐπιγράφεται, καὶ ἀρχεται ἄπρως. Οἱ μὲν τοὺς ἐγκωμιαστικούς λόγους, καὶ τὰ ἐξῆς. Ἐν τισὶ δὲ Στρωματεὺς ὄγδος, ὡσπερ καὶ οἱ πρὸ αὐτοῦ ἑπτὰ, ἐπιγράφεται καὶ ἀπάρχεται. Ἄλλ' οὐδὲ οἱ καλαίτατοι τῶν φιλοσόφων, καὶ τὰ ἐξῆς. Αὕτη δὲ ἡ τῶν Στρωματέων βιβλος ἐνιαχοῦ οὐκ ὀγῶς διαλαμβάνει, οὐ μόντοι γε ὡσπερ αἱ Ὑποτυπώσεις, ἀλλὰ καὶ πρὸς πολλὰ τῶν ἐκεῖ διαμάχεται. Ἐπαγγέλλεται δὲ καὶ ἄλλα πεποιθῆσθαι αὐτῷ συγγράμματα οὐκ ὀλίγα καὶ γε καὶ ὑφ' ἐτέρων πεποιηθέναι μεμαρτύρηται, Περὶ τοῦ Πάσχα, καὶ Περὶ ἠθικῆς, καὶ Περὶ κακολογίας, Περὶ κανόνων ἐκκλησιαστικῶν, Κατὰ τῶν ἀκολουθούντων τῇ τῶν Ἰουδαίων πλάνῃ, ὃν Ἀλεξάνδρῳ Ἱεροσολύμων ἐπισκόπῳ προσεπιτεῖν ἔδοξεν. Ἦκμασε δὲ Σεβήρου καὶ Ἀντωνίνου υἱοῦ αὐτοῦ, Ῥώμης βασιλεύοντων.

Idem, cod. 232.

Ὅτι Ἰππόλυτος καὶ Ἰρηναῖος τὴν πρὸς Ἑβραίους Ἐπιστολὴν Παύλου οὐκ ἐκείνου εἶναι φασί. Κλήμης μόντοι καὶ Εὐσέβιος, καὶ πολλὸς ὄλλος τῶν θεοφόρων Πατέρων ὁμιλοῦν, ταῖς ἄλλαις συναριθμοῦσι ταύτην Ἐπιστολάς.

Georg. Syncellus, Chronographiæ pag. 355.

Κλήμης ὁ Στρωματεὺς, πρεσβύτερος Ἀλεξανδρείας, ἄριστος διδάσκαλος, ἐν τῇ κατὰ Χριστὸν φιλοσοφίᾳ συντάκτων διελάμπεν.

A principium est: *Qui laudatorias orationes.* et reliqua. In aliis vero Stromateus octavus, ut et reliqui septem libri, inscribitur et incipit: *Sed neque philosophi antiquissimi,* quæque sequuntur. *Stromateon* autem liber hic alicubi non sana tradit, non tamen ut *Hypotyposes*; nam multa etiam quæ ibi diota fuerunt, oppugnat. Declarat autem a se alia non pauca conscripta esse; et vero etiam alii composuisse testantur *De Paschate, De jejunio, De obtrectatione, De canonibus ecclesiasticis,* et *Adversus eos qui Judæorum errorem sequuntur,* quem Alexandro Hierosolymorum episcopo nuncupasse videtur. Claruit vero Severo et Antonino ejus filio Romæ imperantibus.

B Hippolytus et Irenæus Epistolam Pauli ad Hebræos dicunt non esse illius. Clemens quidem et Eusebius, aliorumque Patrum consensus hanc etiam aliis epistolis adnumerant.

Clemens Stromatum auctor, Alexandrinæ Ecclesiæ presbyter, doctor eximius, Christianæ philosophiæ scriptis clarebat.

ΚΛΗΜΕΝΤΟΣ

ΤΟΥ ΑΛΕΞΑΝΔΡΕΩΣ

ΛΟΓΟΣ ΠΡΟΤΡΕΠΤΙΚΟΣ (35)

ΠΡΟΣ ΕΛΛΗΝΑΣ.

CLEMENTIS ALEXANDRINI
COHORTATIO AD GENTES.

CAPUT I.

Ab orgiis et impiis idolorum mysteriis homines avocans, ad veram jubilationem Dei Verbi nomine provocat, et ad laudes Dei Patris ob revelatam veritatem celebrandas hortatur.

Ἀμφίων ὁ Θηβαῖος καὶ Ἀρίων ὁ Μεθυμναῖος ἄμφω C μὲν ἤσθην ὀδικῶ, μῦθος δὲ ἄμφω (καὶ τὸ ἄσμα εἰσέτι τοῦτο Ἑλλήνων ἄδεται χορῶ) τέχνην τῇ μου-

Amphion Thebanus, et Arion Methymnæus, uterque periti cantus, uterque fabula fuere (et in Græcorum choris id carmen adhuc decantari solet): quod

(35) *Λόγος Προτρεπτικός.* Protreplici titulum agnoscit et probat Auctor ipse, Strom. vii, his verbis: Καὶ περὶ μὲν τῆς δεισιδαιμονίας ἱκανῶς, οἶμαι, ἐν τῷ Προτρεπτικῷ ἐπιγραφόμενῳ παρεστήσαμεν, κατακόρως τῇ καταπειγούσῃ συγκαταχρώμενοι ἱστορίᾳ, H. STURBEC. — Hoc est nobile illud scriptum, in

quo, teste Photio, τὴν Ἑλλήνων διελέγχει ἀθεότητα, qui de ordine recepto in Clementis libris esse nos securos jubet. Postquam enim primo loco de *Pædagogico* egit, huic tamen primum deberi constitetur: Ἐχει δὲ τούτων καὶ προηγουμένον καὶ συνταττόμενον λόγον ἕτερον, ἐν ᾧ τῶν Ἑλλήνων διελέγχει ἀθε-

✠ musicæ viribus, hic quidem piscem inescaverit, ille vero Thebas muris cinxerit. Alius quidam e Thracia artifex (fertur enim hæc inter gentes fabula) solo cantu feras mulsit, fagos etiam arbores e propriis sedibus in alienas transtulit. Possem tibi aliam quoque fabulam commemorare, et alium cantorem illis similem, Eunomum Locrensem et cicadæ Pythicam. Nam in celebritate locius Græciæ, quæ propter mortuum draconem Pythone convenerat, Eunomus epitaphium serpenti cecinit, quod hymnus fuerit an lamentatio serpentis, haud satis dixerim: verum constituto illic certamine, Eunomus æstivo tempore cithara ludebat, dum cicadæ calore solis animata sub foliis canerent per montes, haud illam quidem draconi mortuo, sed sapientissimo Deo, solutam legibus cantilenam, Eunomi modis præ-

✠ P. 2 ED. POTTER, 2 ED. PARIS.

τηται. Tertio deinde loco ponit τοὺς Στρωματεῖς, τοὺς ἐν ἑκτῷ λόγῳ καθ' Ἑλλήνων καὶ ἀρᾶσεων τὸν ἀγῶνα εἰσαγγεγμένους. Sed et recte scriptum hoc ἐλεγκτικὸν vocat: potissima enim pars est ἀπορρητικῆ· in qua de inventione et origine, de materia, tenuis et imaginibus gentilium decorum, et iudicio de iis saniorum inter gentiles agitur. Quare non minus Ἀπορρητικὸς inscribi poterat, quemadmodum Theodoretus Θεραπευτικὸς, sive τῶν Ἑλληνικῶν παθημάτων θεραπευτικῆ. HEINSIUS. — Quamvis, ut observat P. Victorius Var. Lect. lib. iv, c. 18, veteribus λόγοι προρρητικοὶ dictæ sunt orationes, quæ rem aliquam laudando ad eam capessendam adhortabantur; unde Aristoteles a Græcis interpretibus traditur προρρητικὸν confecisse, quò adulescentes impelleret ad studia philosophiæ. Ipse autem aliquando mecum cogitavi, an Cicero verbis his ex Hortensio quæ citat Nonius, hujuscemodi orationem significat: Nam quod veteris, ne non conveniat nostris ætatibus ista oratio, quæ spectat ad hortandum. Hæc ille. Pollux libro sexto citat Antisthenem ἐν τῷ Προρρητικῷ, et Galeni est Προρρητικὸς ἐπὶ τὰς τέχνας. COLLECT. — Nihilominus haud immerito προρρητικοὶ sermones vocantur, qui in refutatione falsarum opinionum præcipue versantur. Nemo enim melius ad amplectendam veritatem hortatur, quam qui adversos ipsi errores detegit. Unde Justinus martyr orationem illam, qua gentilium superstitiones redarguit, λόγον παρανετικὸν πρὸς Ἑλλήνας appellavit. Quam, ut videtur, alio titulo τοῦ ἐλέγγου insignivit. Nam de hoc libro vix dubitaverim loqui Eusebium Eccl. Hist. lib. iv, cap. 18, ubi de S. Justinii scriptis agit: Καὶ αὐτοῖς ἕτερον πρὸς Ἑλλήνας εἰς ἡμᾶς ἐλέγγον ἀποστοῦ σύγγραμμα, ὃ καὶ ἐπέγραψεν Ἐλεγγον. Cæterum observat Heinsius, Photium nos docere, συντετάχθαι ταῦτα, quod conjuncta jam olim fuerunt hæc Clementis scripta. De duobus enim primis postquam egit, Stromateων libros statim subjungit. Itaque quemadmodum in multis, etiam in ordine, Πυθαγόρειος καὶ μυστηριώδης est Clemens. Primus enim est ἀποκάθαρσις, secundus μῦθῶς τε καὶ κατήχησις, tertius ἐποπτικὸς sive ἐποπτεία. Nam in primo, qui futuri Christiani sunt, purgantur; in secundo, facti jam initiantur; in tertio, ad sacra maxima, supremam Dei admittuntur notionem, et æternam contemplationem. Quod a studioso Clementis observari velle se dicit Heinsius. His porro adjiciendum, quod cum auctori propositum esset, ut gentes in perfectos Christianos formaret, primo illis persuadere aggreditur, ut relicto simulacrorum, falsorumque æorum cultu, sese ad veram religionem convertant. Quod quidem hoc sermone esse sequitur, quem vocat Λόγον προρρητικὸν, sua-

σικῆ ὁ μὲν ἰχθὺν δελεάσας (36), ὃ δὲ θήλας ταχίσας (37). Θράκιος δὲ ἄλλος σοφιστῆς (38) (ἄλλος οὗτος μῦθος Ἑλληνικὸς) ἐπιθάσασε τὰ θηρία γυμνῆ τῆ ψῆθι· καὶ δὴ τὰ δένδρα, τὰς φηγούς, μετεφύτασε τῆ μουσικῆ. Ἐχοιμ' ἄν σοι καὶ ἄλλον τούτοις ἀδελφὸν διηγήσασθαι μῦθον καὶ ψῆδον. Εὐνομον τὸν Λοκρὸν (39), καὶ τέττιγα τὸν Πυθικόν. Πανήγυρις Ἑλληνικῆ ἐπὶ νεκρῶν δράκοντι συνεκροταίτο Πυθοί, ἐπιτάριον ἔρπετοῦ, (40) ἄδοντος Εὐνόμου· ὕμνος ἢ θρηῆνος ὄψεως ἦν ἢ ψῆθι, οὐκ ἔχω λέγειν. Ἀγῶν δὲ ἦν, καὶ ἐκιδάριζεν ὄρα καύματος Εὐνομος, ὀπηνίκα οἱ τέττιγες ὑπὸ τοῖς πετάλοις ἦδον ἀνὰ τὰ βρη, θερόμενοι ἡλίῳ· ἦδον δὲ ἀραοῦ τῷ δράκοντι τῷ νεκρῷ (41). ἀλλὰ τῷ θεῷ τῷ πανσόφῳ, αὐτόνομον ψῆδον, τῶν Εὐνόμου βελτίονα ὠμῶν· βήγγονται χορδῆ τῷ Λοκρῷ· βῆγγεται ὁ τέττιξ τῷ ζυγῷ· ἑτερέτιζεν ὡς ἐπὶ καὶ

soriam orationem, uno vocabulo Cohortationem dicere placuit. Hanc proxime sequitur aliud opus, quò bene et secundum Evangelii rectaque rationis normam vivendi præcepta tradit. Quod, quia pæris, hoc est Christianis νεοφύτοις, necessariam doctrinam contineat Παύλαγωγῷ titulo ornat. Tandem Στρωματεων libris, quibus id nominis indidit propter multiplicem, qua contexti sunt, materiæ varietatem, sublimiora religionis dogmata explicat, et diversa sentientes refellit. Atque hæc est præcipuorum Clementis operum, quæ quidem hodiernum existant, ἀκολουθία, quam ipse tradit Pædag. lib. 1, cap. 4.

Cæterum Cohortatio ad Gentes duoderm capitibus constat, quorum summaria, ut etiam eorum, quæ singulis Stromatum libris continentur, et non paucas, tam in hos, quam in Pædagogum, observationes et emendationes, suis locis inserendas, perhumaniter mecum communicavit vir non vulgariter eruditus W. Lowthius, Ecclesiæ cathedralis Winthon. præbendarius.

(36) Ὁ μὲν ἰχθὺν δελεάσας. De Arione, præter auctores ab Herveto citatos, conf. Ælianus Hist. animal., lib. II, cap. 6; lib. VI, cap. 15; lib. XII, cap. 45. Gregor. Nazianz., Carmine Nicobuli ad Filium. Apud Latinos, Plinius, Nat. Hist. lib. VIII, c. 9; Solinus, cap. 12, H. et R.; Plutarchus Symposio septem Sapientum. SYLBERG.

(37) Ὁ δὲ θήλας ταχίσας. De Amphione vid. Pausanias Bæoticis, Horatius Artis Poeticæ, v. 394; Ejusdem lib. III, Od. 11; Solinus, cap. 43; Plutarchus, De musica; Propertius, l. III, eleg. 2; Plato, lib. III De legibus.

(38) Θράκιος σοφιστῆς. Orphens, cujus tota fabula exstat apud Ovidium in Metamorphosi. Vid. etiam Pausanias Bæot. Item Gregorius Nazianz., D Carm. ad Vitalium, et ad Nemesium. Idem tamen Gregor. etiam allegorice hanc de Orpheo et Amphione fabulam transfert ad eloquentiam, Carmine Nicobuli ad filium, his verbis:

Ὁρφέη κιδάρη μῦθος πέλεν, ὡσπερ ἔστω,
Πάντας ἄγων μελέεσσιν ὁμῶς ἀγαθοῦς τε κακοῦς

Ἦς δ' Ἀμφιονῆν λύρη καὶ λῆας ἐπειθε,
Ψυχὰς ἀντιτύπους πετρώδεας.

SYLBERG.

(39) Εὐνομον τὸν Λοκρὸν. De Eunomo et cicada narrat Antigonos Παραδόξων συναγωγῆ, initio. SYLBERG. — De cicadis Locrensilibus Ælianus De animalibus, lib. V, cap. 9. Vide proverbium Acanthia cicada. COLLECT. Conf. etiam Cononis Διήγησις quinta.

(40) Ἐπιτάριον ἔρπ. Ἐπιτάριον ἔρπετοῦ· ἄδοντος Ἐδν. ms. Nov.

(41) Δράκοντι τῷ νεκρῷ. Τῷ Πυθικῷ addit ms. Nov.; interpretamenti, ut videtur, loco.

ει, τῷ ὄργάνῳ· καὶ τοῦ τέττιγος τῷ ἤσματι ἄρμω-
σάμενος (42) ὁ ψῆδς, τὴν λείπουσαν ἀνεπλήρωσε
χορδῆν. Οὐκοῦν ψῆδῃ τῇ Εὐνόμου ἀγεται ὁ τέττιξ, ὡς
ὁ μῦθος βούλεται, χαλκοῦν (43) ἀναστήσας Πυθοὶ τὸν
Εὐνομον, αὐτῇ τῇ κιθάρα, καὶ τὸν συναγωνιστὴν τοῦ
Λοκροῦ· ὁ δὲ ἐκὼν ἐφίπταται, καὶ ἄδει ἐκὼν· Ἕλλησι
δὲ ἐδόκει ὑποκριτῆς γεγενῆσθαι μουσικῆς. Πῆ δὴ οὖν
μύθοις καινοῖς πεπιστεύκατε, θέλγεσθαι μουσικῇ τὰ
ζῶσα ὑπολαμβάνοντες· ἀληθείας δὲ ὑμῖν τὸ πρόσωπον τὸ
φαιδρὸν μόνον, ὡς ἔοικεν, ἐπιπλαστον εἶναι δοκεῖ,
καὶ τοῖς ἀπιστίας (44) ὑποπέπτωκεν (45) ὄφθαλμοῖς;
Κιθαιρῶν δὲ ἄρα, καὶ Ἐλικῶν, καὶ τὰ Ὀδρυσῶνδρη,
καὶ Θρακῶν τελεστήρια, τῆς πλάνης τὰ μυστήρια, τε-
θίσταται καὶ καθύμνηται. Ἐγὼ μὲν, εἰ καὶ μῦ-
θός εἰσι, δυσανασητῶ τοσαύταις ἐκτραγυδουμέναις
συμφοραῖς· ὑμῖν δὲ, καὶ τῶν κακῶν ἀναγραφαὶ γε-
γόνασιν δράματα (46). Ἀλλὰ γὰρ τὰ μὲν δράματα,
καὶ τοὺς ληναίζοντας ποιητάς, τέλειον ἔδει παρονοῦν-
τας, κιττῷ (47) που ἀναδήσαντες, ἀφραίνοντας ἐκτό-
πως τελετῇ βακχικῇ, αὐτοῖς σατύροις, καὶ θιάσῳ
μαϊνάλῃ (48) σὺν καὶ τῷ ἄλλῳ δαιμόνων χορῷ, Ἐλικῶν
καὶ Κιθαιρῶν κατακλείσμεν γεγηρακόσιν. Κατά-
γωμεν (49) δὲ ἀνωθεν ἐξ οὐρανῶν ἀλήθειαν, ἅμα φανω-
τάτῃ φρονήσει, εἰς ἕρος ἄγιον θεοῦ καὶ χορὸν τὸν ἄγιον
τὸν προφητικόν. Ἡ δὲ ὡς εἶπὶ μάλιστα τηλαυγὲς ἀπο-
στειλδουσα φῶς, καταναζέτω πάντη τοὺς ἐν σκότει κω-
λινδουμένους, καὶ τῆς πλάνης τοὺς ἀνθρώπους ἀπαλ-
λαττέτω, τὴν ὑπερτάτην (50) ὀρέγουσα (51) δεξιάν,
τὴν σύνεσιν, εἰς σωτηρίαν. Οἱ δὲ ἀνανεύσαντες (52)
καὶ ἀνακλύψαντες, Ἐλικῶνα μὲν καὶ Κιθαιρῶνα κα-
ταλειπόντων, οἰκούντων δὲ Σιών· Ἐκ γὰρ Σιών ἐξε-
λεύσεται νόμος, καὶ λόγος Κυρίου ἐξ Ἱερουσαλὴμ·
λόγος οὐράνιος, ὁ γνήσιος ἀγωνιστῆς (53) ἐπὶ τῷ
παντὸς κόσμου θεάτρῳ στεφανούμενος. Ἄδει δὲ γε
ὁ Εὐνομος ὁ ἐμὸς οὐ τὸν Τερπάνδρου νόμον, οὐδὲ

✠ P. 3 ED. POTTER.

(42) Τῷ ἤσματι ἄρμωσάμενος. Vult citharædum
cicadæ cantui suum instrumentum sic attempe-
rasse, ut illa chordæ deficientem locum suppleret.
Sic pag. 4: Τὸν ἀνθρώπον ἀγίῳ Πνεύματι ἄρμωσά-
μενος. Et *Pædag.* lib. 1 sub ðnem cap. 12: Ἡμεῖς
ἄρμωσαμένους χρῆ σφῶς αὐτοῦς πρὸς τὸν παιδαγω-
γὸν... τῷ ὄντι ζῆν.

(43) Ὁδῆ τῇ Εὐνόμου ἀγεται ὁ τέττιξ, ὡς ὁ μῦ-
θος βούλεται, χαλκοῦν. Hæc omittit ms. Nov.
scriptoris haud dubio negligentia, qui sententiam
inter voces ὁμοιοτελεύτους, scilicet οὐκοῦν et χαλ-
κοῦν, positam oculo male festinanti præteritit.

(44) Τοῖς ἀπιστίας. Τοῖς τῆς ἀπιστίας, ms. Nov.

(45) Ὑποπέπτωκεν. Ὑποπτον, suspectum, legere
mavit Lowthius. Sed ὑποπέπτειν eodem aut simili
sensu adhibent, cum alii scriptores, tum etiam ipse
Clemens.

(46) Δράματα. Hæc addit ms. Nov.: καὶ τῶν δρα-
μάτων οἱ ὑποκριτὰ θυμηδίας θεάματα, et *fabularum*
actores jucunda spectacula. Quæ propter δράματα et
θεάματα, voces ὁμοιοτελεύτους, excidisse verisimil-
iter est.

(47) Κιττῷ. Scilicet more ebriorum et bacchan-
tium, quibus hedera sese coronare, sacra Baccho
arbore, solenne olium erat.

(48) Μαϊνάλη. Μαϊνώλη ms. Nov. Legendum porro
μαϊνώλη. Nam maïwλης est apud Hesyehium et
Suidam, et Clemens Bacchum postea vocat Διόνυσον
μαϊνώλην p. 9, idemque in epigrammate μαϊνώλιος

A stanjorem: tum rupta Locrensi chorda, in citharæ
jugum advolat cicada, et instrumento musico tau-
quam ramo personat: citharædus autem cicadæ
cantui suum attemperans, deficientem chordam
supplevit. Cicada ergo Eunomi cantu ducitur, ut in
fabulis est, quæ æreum Eunonium, cum ipsa cithara,
unaque sociam certaminis Pythone statuerunt: hæc
autem sponte advolat, sponte etiam canit; et a gen-
tibus musicam imitata fuisse credita est. Quare
ergo vanissimis fabulis eam tribuistis fidem, ut bes-
tias musica demulceri posse credatis: cum interea
clarissima veritatis facies, sola vobis fucō esse
obducta videatur, sola infidelibus oculis subjecta
sit? Proinde Cithæron, et Helicon, et Odrysi mon-
tes, et Thracum telesteria, illa deceptionis myste-
ria, divinum in cultum relata sunt hymnisque ce-
lebrantur: quibus ego calamitatibus, quæ tragice
decantantur, quamvis fabulas esse noverim, haud
leviter perturbor, utcumque inter vos humanæ mise-
riæ in scenis representari xsoleant. Sed has quidem
fabularum actiones, una cum poetis, qui tanquam
Bacchanalia agentes penitus insaniant, et ultra mo-
dum delirant, hedera redimitis more Bacchico, Sa-
tyris quoque ipsis, et furente turba Bacchantium,
reliquoque deorum choro, in Heliconem et Cithæ-
ronem, qui jam consenuerunt, includamus. Horum
loco veritatem, cum sapientia late splendente, in
sanctum Dei montem, sanctumque prophetarum
chorum e cælo deducamus. Hæc autem clarissima
sua luce omnes homines, qui in tenebris volutan-
tur, undique illustret; et intelligentia, tanquam
opitulatrice dextra, porrecta, ex erroribus in salu-
tem vindicet. Tum illi, sublatis oculis, a tenebris
emicantes, Helicone ac Cithærone desertis, Sion ha-
bitent: Nam ex Sion egredietur lex, et verbum Do-

Βάχχος dicitur.

(49) Κατάγωμεν. Partes hujus sententiæ totidem
præcedentis partibus sunt ἀντίστοιχοι: scilicet ἀλή-
θεια et φρόνησις Christianorum, τῇ πλάνῃ et ἀφρα-
δίᾳ gentium: Mons Dei, poeticis montibus, Heliconi
et Cithæroni: prophetarum denique chorus dæmo-
ni et bacchantium choro respondet.

(50) Ὑπερτάτην. Id est, ἰσχυροτάτην. Quemad-
modum apud Sophoclem, ἐξ ὑπερτέρας χειρὸς ἐπι-
πλεῖται solet ἰσχυροτέρας, seu μετὰ δυνάμειος μείζονος.

(51) Ὀρέγουσα. Ὀρέγουσαν ms. Nov. manifestò
errore.

(52) Οἱ δὲ ἀνανεύσαντες. Simile est, quod postea
dicit hujus libri pag. 66: Ἀνανεύσατε τῆς γῆς
εἰς αἰθέρα, ἀναβλέψατε εἰς οὐρανόν: a terra in ætherem
oculos attollite, in cælum suspicite. Nam ἀνα-
νεύειν hoc loco non est ἀνανήφειν, ad se reverti, ut
Hervetus, et post eum alii putarunt; sed idem fere
quod ἀνακλύψαι, sursum oculos attollere.

(53) Γνήσιος ἀγων. Per metaphoram a Græcis
certaminibus sumptam, in quibus coronæ victoribus
dari solebant, dicit Christum, quem οὐράνιον Λόγον
vocat, universas totius mundi gentes tandem devi-
cisse. Similis locus occurrit hujusce libri, pag. 68,
69. Γνήσιος γὰρ ἦν ἀγωνιστῆς, καὶ τοῦ πλάσματός
συναγωνιστῆς· τάχιιστα δὲ εἰς πάντα ἀνθρώπους
διαδοθεὶς, θάπτον ἡλίου ἐξ αὐτῆς ἀνατείλας τῆς πε-
τρικῆς βουλήσεως βῆστα ἡμῖν ἐπέλαμψε τὸν Θεόν.
Conf. Strom. vii, pag. 710.

nini de Hierusalem : cœleste, inquam, *Verbum*, ob legitimi certaminis victoriam in theatro totius mundi coronatum. Et meus quidem Eunomus, non Terpaudri modum, non Capitonis, non Phrygium, non Lydium, non Doricum canit; sed æternum *canticum*², Leviticum,

Leniens dolorem, iramque, et malorum oblivionem
[*inducens omnium.*]

Etenim dulce quoddam, et in animis hominum potens pharmacum, cum hoc cantico commistum est. Mihi autem videntur Thracius ille Orpheus, et Thebanus alter, tertiusque Methymæus, viri quidam, non viri, ✕ impostores fuisse, qui prætextu musicæ labefactarunt humanam vitam, utque mores ingeniosis suis præstigiis corrumpere, dæmoniaco quodam furore stimulati, probra et dolores hominum in religionem, deorumque cæremonias trahendo, eos ad simulacrorum cultum primi converterunt. Quinetiam lapidibus et lignis, hoc est status et simulacris, tanquam fundamentis constituendæ inter gentes impuritatis usi, illam vere pulchram libertatem hominum sub cælo ægentium, carminibus suis et incantationibus extremæ servituti illigarunt; non est autem ejusmodi meus cautor, qui, ut servitium 2 dæmonum crudeliter dominantium brevi dissolveret, advenit; nos autem admite et facile jugum pietatis traducit, humique

✕ P. 4 ED. POTTER, 5 ED. PARIS. 1 Isa. II, 5.

(54) *Τὸ ἴσµα τὸ καιρόν.* Quia hoc velit, paulo post satis plene explicat p. 5.

(55) *Νηπενθές τ'...* omittit ms. Nov. Respicit autem Clemens *Odyss.* Δ, v. 220, quo loco de Circe hæc scribit Homerus:

Ἀπέκ' ἄρ' εἰς οἶνον βάλε φάρμακον, ἔνθεν ἔπινον,
Νηπενθές τ', ἄχολόν τε, κακῶν ἐπίληθες ἀπάντων.

Stanim autem in vinum injecti medicamentum, inter
[*bibendum,*
Quod luctum sedat, iramque, et malorum omnium
[*oblivionem inducit.*]

Conf. etiam Gregorii Nazianz. *Carm. Ntcobuli ad filium*, v. 202.

(56) *Ἄνδρες τινές, οὐκ ἄνδρες.* Gatakerus, in *Advers.* cap. 8, ait: Lege οὐκ ἄνδρες. Non *inscitos*, non *imperitos*, sed callidos, gnaros, astutos, i. e. ἀπατηλοῦς, uti continuo sequitur, appellat: utpote qui artificii musici lenocinio, tanquam carmine quodam magico delinitis in fraudem ac perniciem, morumque labem, et simulacrorum cultum, ac dæmonum malignorum servitium, mortales miseros illerunt. Hæc ille. Verumtamen veterem lectionem retinere visum est: quippe cum velit auctor, eos, qui humano generi tantam perniciem intulerunt, non tam *virus* esse, quam dæmones, habendos. Quemadmodum alias homines vitiiis deditos dicit θηρία μᾶλλον ἢ ἀνθρώπους, *feras potius bestias, quam homines*, esse, *Strom.* IV, p. 479, homines ἀφέλεις, *simplices*, ὡς ἄρνας, οὐκ ἄνδρας, *tanquam agnos* habendos esse, non *virus*, *Pædag.* lib. I, cap. 5, p. 86. Denique virus molles et effeminatos, οὐκ ἄνδρας, βατᾶλους δὲ, καὶ γυνιδας, non esse vocandos *virus*, sed *batalos et semi-virus*. Simile est, quod de falso dietis philosophis protulit Tatianus pag. 15 ed. Oxon.: Μὴ παρασσεύετωσαν ὑμᾶς αἱ τῶν φιλοσόφων καὶ ἀπαιρητικῶν πανηγύρεις. Ne vos traducant philosophorum istorum

Α τὸν Καπίτωνος, οὐδὲ μὴν Φρύγιον, ἢ Λύδιον, ἢ Δωριον, ἀλλὰ τῆς καινῆς ἁρμονίας τὸν ἀίδιον νόμον, τὸν φερώνυμον τοῦ Θεοῦ, τὸ ἴσµα τὸ καιν. r (54), τὸ Λευιτικόν,

novæ harmoniæ modum, Dei cognominem, novum

Νηπενθές (55) τ' ἄχολόν τε, κακῶν ἐπίληθες
[*ἀπάντων.*]

Γλυκύ τε καὶ ἀληθινὸν φάρμακον πεθοῦς ἐγκραταὶ τῷ ἴσµατι. Ἐμοὶ μὲν οὖν δοκοῦσιν ὁ Θράκιος ἐκεῖνος Ὀρφεὺς καὶ ὁ Θηβαῖος, καὶ ὁ Μηθυµναῖος, ἄνδρες τινές, οὐκ ἄνδρες (56), ἀπατηλοὶ γεγονέναι, προσχῆµατι μουσικῆς (57) λυµηνάµενοι τὸν βίον, ἐντέχνῳ τινὶ γοητείᾳ δαιµονῶντες εἰς διαφθοράς, ὕβρεις ὀργιάζοντες, πένθη ἐκθειάζοντες, τοὺς ἀνθρώπους ἐπὶ τὰ εἶδωλα χειραγωγῆσαι πρῶτοι· ναὶ μὴ λίθοις καὶ ξύλοις, τουτέστιν ἀγάλμασι καὶ σκιαγραφίαις, ἀνοικοδοµῆσαι τὴν σκαιοῦτητα τοῦ ἔθνους (58) τὴν καλὴν ὄντως ἐκείνην ἐλευθερίαν τῶν ὑπ' οὐρανὸν πεπολιτευµένων ὕδασι καὶ ἐπιρδασι ἐσχάτῃ δουλείᾳ καταξέυξαντες (59)· ἀλλ' οὐ τοιόσδε ὁ ὕδης ὁ ἐµός, οὐδ' εἰς μακρὰν καταλύσων (60) ἀφίεται τὴν δουλείαν τὴν πικρὰν τῶν τυραννοῦντων δαιµόνων· ὡς δὲ τὸν πρῶτον καὶ φιλόνηρον τῆς θεοσεθείας µετάρων ἡµᾶς ζυγόν, αἴθις εἰς οὐρανούς ἀνακαλεῖται τοὺς εἰς γῆν ἐβρίµένους. Μόνος γοῦν τῶν πῶποτε τὰ ἀργαλεώτατα θηρία (61), τοὺς ἀνθρώπους, ἐτιθάσσειεν

C non philosophorum cætus. Illud item Euripidis *Ores* . v. 1555.

Δισσοῖν λέοντων· οὐ γὰρ ἄνδρ' αὐτῶ καλῶ.
Duorum leonum: non enim virus eos voco.

Et quod dixit *Constit. apost.* auctor, lib. II, cap. 21: Παράδοσις λύκοις εἰς κατάδρωμα, τουτέστι δαιµοσι καὶ πονηροῖς ἀνθρώποις, μᾶλλον δὲ οὐκ ἀνθρώποις, ἀλλὰ θηρίοις ἀνθρωποειδέσι, ἐθνικοῖς, καὶ Ἰουδαῖστοις καὶ αἰρεσιωταῖς ἀθέοις. *Devorandum trades lupis, hoc est dæmonibus et pravis hominibus: imo vero non hominibus, sed feris humana forma præditis, ethnicis nempe, judaizantibus et impiis hæreticis.*

(57) Προσχῆµατι μουσ. Προσχῆµατι μουσικῆς· λυµηνάµενοι τὸν βίον ἐντέχνῳ τινὶ γοητείᾳ δαιµονῶντες· εἰς διαφθοράς ὕβρεις ὀργιάζ. Ms. Nov. Similia his habet *Minutius Octavio: Considera denique sacra ipsa et ipsa mysteria, invenies exitus tristes, fata et funera, et luctus atque planctus.* Atheganoras *Legatione*, τὰ πάθη αὐτῶν, inquit, δεικνύουσι µυστήρια. *Deorum passiones et libidines vocant mysteria.*

(58) Σκαιοῦτητα τοῦ ἔθνους. Scribe ἔθους *constitutio*, auctoritate ms. Nov. Similiter apud *Philonem Judæum*, lib. I *De vita Moysis*, pag. 645, pro ἔθων ἰδιότητι, scribendum ex codice ms. G. *Whelri*, ἔθων ἰδιότητι.

(59) Καταξέυξαντες. In exemplari scriptum ambiguo errore κατιξέυξαντες. H. legit κατιξέυσαντες, ut sit, *ceu visco involentem*. Nostrum et H. καταξέυξαντες confirmat continuata ζυγοῦ metaphora, et repetita inferius ejusdem verbi usurpatio: τῶν ἀνθρώπων τὴν συνωρίδα καταξέυξας εἰς τὸν Θεόν. *SYLBURG.*

(60) Καταλύσων. Paria sunt quæ dixit *Tatianus*, cap. 47, p. 103: ὅτι λύει τὴν ἐν κόσµῳ δουλείαν, καὶ ἀρχόντων μὲν πολλῶν καὶ µυρίων ἡµᾶς ἀποσσεύ. *A servitute mundi solvunt* (sacræ sc. *Scripturæ*) *et a multis dominis et innumeris tyrannum liberant.*

(61) Θηρία. His similia habes *Strom.* IV, p. 479.

πηγά μὲν, τοὺς κοῦφους αὐτῶν ἐρπετὰ δὲ, τοὺς ἀπατεῶνας· καὶ λέοντας μὲν, τοὺς θυμικούς· σῦας δὲ, τοὺς ἡδονικούς· λύκους δὲ, τοὺς ἀρπακτικούς. Λίθοι δὲ καὶ ξύλα οἱ ἀρροες· πρὸς δὲ καὶ λίθων ἀναισθητότερος ἀνθρώπος ἀνοία βεβαπτισμένος. Μάρτυς ἡμῖν προφητικῆ παρὶτω φωνῆ, συνωδὸς ἀληθείας, τοὺς ἐν ἀνοίᾳ καὶ ἀνοίᾳ κατατετριμμένους οἰκτείρουσα· *Δυνατὸς γὰρ (62) ὁ θεὸς ἐκ τῶν λίθων τούτων ἐγείρει τέκνα τῷ Ἀβραάμ*· ὅς, κατελέψας τὴν ἀμαθίαν τὴν πολλὴν καὶ τὴν σκληροκαρδίαν τῶν εἰς τὴν ἀληθειαν λελιωμένων, ἤγειρεν θεοσεβείας σπέρμα, ἀρετῆς αἰσθόμενον, ἐκ λίθων ἐκείνων, τῶν λίθοις πεπιστευκότων ἐθνῶν. Αὐθις οὖν ἰοδδλους τινὰς καὶ παλιμβόλους ὑποκριτάς ἐφοδεύοντας δικαιοσύνην *γεννήματα ἐχιθινῶν κέκληκέ που*· ἀλλὰ καὶ τούτων εἴ τις τῶν ὄψεων μετανοῆσαι ἐκὼν, ἐπόμενος δὴ τῷ λόγῳ, ἀνθρώπος γίνεταί Θεοῦ. Λύκους δὲ ἄλλους ἀλληγορεῖ *προβάτων κωδίοις ἡμψισμένους*, τοὺς ἐν ἀνθρώπων μορφαῖς ἀρπακτικούς αἰνιττόμενους. Καὶ πάντα ἕρα ταῦτα τὰ ἀγριώτατα (63) θηρία, καὶ τοὺς τοιοῦτους λίθους, ἢ οὐράνιος ὄψῃ μετεμόρφωσεν εἰς ἀνθρώπους ἡμέρους. *Ἥμεν γὰρ, ἤμην ποτε καὶ ἡμεῖς ἀνόητοι, ἀπειθεῖς, πλανώμενοι, δουλεύοντες ἡδοναῖς καὶ ἐπιθυμίαις ποικίλαις, ἐν κακίᾳ καὶ φθόνῳ διάγοντες, στυγητοὶ, μισοῦντες ἀλλήλους, ἢ φησιν ἡ ἀποστολικῆ γραφῆ· Ὅτε δὲ ἡ χρηστότης, καὶ ἡ φιλανθρωπίᾳ ἐπεξάνη τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν Θεοῦ, οὐκ ἐξ ἔργων τῶν ἐν δικαιοσύνῃ, ὡρ ἐποιήσαμεν ἡμεῖς, ἀλλὰ κατὰ τὸ αὐτοῦ ἔλεος ἐσωσεν ἡμᾶς*· Ὅρα τὸ ἄσμα τὸ καινὸν ὅσον ἴσχυσεν· ἀνθρώπους ἐκ λίθων, καὶ ἀνθρώπους ἐκ θηρίων πεποίηκεν· οἱ δὲ τηράλλως ὡς νεκροὶ (64), οἱ τῆς ὄντως οὐσης ἀμέτοχοι ζωῆς, ἀκραταὶ μόνον γενόμενοι τοῦ ἄσματος, ἀνεβίωσαν. Τοῦτό τοι· καὶ τὸ πᾶν ἐκόσμησεν ἐμμελῶς, καὶ τῶν στοιχημάτων τὴν διαφωνίαν εἰς τάξιν ἐνέτεινε ἐμφωνίας (65), ἵνα δὴ ὅλος ὁ κόσμος αὐτῷ ἁρμονία γένηται· καὶ θάλασσαν μὲν ἀνήκε λελυμένην, γῆς δὲ ἐπιθαίνειν κωλύκεν (66) αὐτῆν. Γῆν δ' ἐμπαλιν ἐστερέωσε, φερομένην, καὶ ὄρον αὐτῆ ἐπηξε θάλασσαν. Καὶ μὴν καὶ πυρὸς (67) ὄρμην ἐμάλαξεν ἀέρι, οἷον εἰ Δύριον ἁρμονίαν κράσας Αὐδῶ· καὶ τὴν ἀέρος ἀπηνῆ ψυχρότητα τῆ παραπλοκῆ τοῦ πυρὸς ἐτιθάσσευσε, τοὺς νεάτους τῶν ὄλων φλόγγους τούτους κινῶν ἐμμελῶς. Καὶ δὴ τὸ ἄσμα τὸ ἀκράτον, ἐρεῖσμα τῶν ὄλων, καὶ ἁρμονία τῶν πάντων, ἀπὸ τῶν μέσων ἐπὶ τὰ πέρατα, καὶ ἀπὸ τῶν ἄκρων ἐπὶ τὰ μέσα διαταθὲν, ἡρμόσατο ὅδε τὸ πᾶν, οὐ κατὰ τὴν θράκιον μουσικὴν, τὴν παραπλήσιον Τουβάλ (68), κατὰ δὲ τὴν πάτριον τοῦ

✠ P. 5 ED. POTIER, 4 ED. PARIS. ³ Matth. iii, 9; Luc. iii, 8. ⁴ Matth. iii, 7; Luc. iii, 7. ⁵ Tim. iii, 17. ⁶ Matth. vii, 15. ⁷ Tit. iii, 3. ⁸ Tit. iii, 4, 5.

(62) *Δυνατὸς γὰρ*. Hanc interpretationem ex Irenæo forteumpsit Clemens. Is enim lib. iv, cap. 16, hæc ait: *Potens est enim Deus, etc. Hoc autem fecit Jesus a lapidum religione extrahens nos, et a nostris caris et instructuosis cogitationibus transfereus nos, et similem Abrahamæ fidem in nobis constituens.*

(63) *Τὰ ἀγρ.* Τὰ omittit ms. Nov.

(64) *Ὡς νεκρ.* Ὡς omittit ms. Nov.

(65) *Ἐρέτειν ἐμφωνίας*. Scribe ex ms. Nov. ἐνέτεινε συμφωνίας. Et enim συμφωνία præcedenti

A *abjectos ad cælum revocat. Solus igitur ille inter omnes, quos adhuc novimus, feras sævissimas, homines, mansuefecit; volucres quidem, qui leves ex illis sunt; reptiles, qui deceptores; leones, qui iracundi; sues, qui voluptatibus dediti; lupus denique, qui rapaces. Lapidibus autem et ligna sunt insipientes, nisi quod qui ignorantia imbuitur, ipsis quoque lapidibus stupidior esse comperiat. Testem advoco vocem illam propheticam veritati consonam, qua deploratur eorum miseria, qui ignorantia et amentia conteruntur: Potens enim est Deus de lapidibus istis suscitare filios Abrahamæ.* Qui maximam eorum incertiam et duricordiam miseratus, qui ad veritatem plane lapides facti sunt, ex his lapidibus, nempe gentibus, quæ in lapides crediderunt, pietatis semen sensu virtutis præditum suscitavit. Rursum illos veneficos et versipelles hypocritas, qui justitiæ clam insidiabantur, quodam loco progeniem viperarum appellavit: sed tamen horum etiam serpentum si quis voluntaria ductus pœnitentia Verbum sequatur, is homo Dei efficitur. Alios item vocat *lupos pellibus ovium indutos*, rapaces homines innuens. Has igitur omnes immanissimas feras, et hujusmodi lapides, cœlestis ille cantus in mansuetos homines transformavit. *Eramus enim, eramus aliquando et nos insipientes, increduli, errantes, servientes voluptatibus et desideriis variis, in malitia et invidia agentes, odibiles, et odientes invicem*, ut ait scriptura apostolica. ✠ *Cum autem benignitas et humanitas apparuit Salvatoris nostri Dei, non ex operibus justitiæ, quæ fecimus nos, sed secundum suam misericordiam salvos nos fecit.* En! quantam habet vim illud novum canticum, quod homines ex lapidibus, homines ex feris formavit; quin et ii, qui alioquin veluti mortui fuerunt, utpote illa, quæ sola vera est vita, privati, auditu hoc cantico, statim revixerunt. Hoc et universitatem rerum apteque numero-seque concinnavit, et elementa dissonantia sic docuit servare concentum, ut totus hic mundus harmonia quadam constaret. Mari quidem humidam et instabilem naturam dedit, et tamen terram incursare prohibuit. Terram vero, quæ prius huc illuc fluitabat, immobilem fecit, eique mare pro termino constituit. Quin etiam circumfuso aere vim ignis molivit, quodammodo Doricos modos Lydiis moderans: et immite frigus aeris ignis complexu lenivit, hujus universi partibus, tanquam extremis sonis, æqualiter temperatis: proinde hoc immortale can-

διαφωνία melius respondet quam ἐμφωνία. Quod Syllburgius etiam vidit.

(66) *Κεκόλ.* Κεκόλυκεν αὐτὴν δὴ τὴν ἐμπαλιν ἐστερέωσε φέρ. Ms. Nov. Idem mox pro ἐτιθάσσευσε habet ἐτιθάσσευεν.

(67) *Πυρὸς.* Scilicet ignis elementaris, quem supra aerem sub concavo lunæ cum Aristotele ponere videtur.

(68) *Τουβάλ.* Ille, cum e Caini familia esset, musicam invenit: quam proinde Clemens, ut præ-

ticum, totius firmamentum, omniumque partium harmonia, a mediis ad extremos fines, et rursus a finibus ad media pertingens, hoc universum apte disposuit, non quidem secundum Thraciam musicam, quæ similis est ei, quam invenit Tubal; sed secundum eam, quam æmulatus est David, Dei Creatoris voluntatem. Verbum autem Dei, quod ex David natum, ante eum fuit, lyra et cithara, quæ inanima sunt instrumenta, contemptis, mundum huic, et hominem, qui parvus quidam mundus est, ejusque animam et corpus divino Spiritui attemperans, multarum vocum instrumento Deum celebrat, et huic instrumento, nempe homini, accinit: *Tu enim es cithara, et tibia, et templum meum.* Cithara quidem, propter harmoniam; tibia, propter Spiritum; templum autem, propter Verbum: ut illa resonet, ista inspiret, hoc vero contineat Dominum. Porro David, rex ille citharædus, paulo ante memoratus, ✕ hortabatur ad veritatem, a dæmoniis abducebat, tantumque ab eorum laudibus celebrandis abfuit, ut eos vera musica expelleret, et Saul malo spiritu vexatum solo cantu sanaret. Nec solum hominem pulchrum et spirans instrumentum Dominus ad sui imaginem effecit; sed ipse, supramundana sapientia, cœlestique Verbum, est instrumentum Dei numeris omnibus instructum, concinnum, et sanctum. Quid ergo instrumentum hoc, Dominus noster Dei Verbum, quid illud novum canticum voluit? Cæcis visum restituere, surdis aures aperire, et claudos atque errantes in viam justitiæ deducere, Deum insipientibus monstrare, corruptionem tollere, mortem vincere, filios denique immorigeros patri reconciliare. Nam Dei instrumentum amat humanum genus: Dominus miseretur, castigat, hortatur, admonet, conservat, custodit, et doctrinæ

✕ P. 6 ED. POTTER, 5 ED. PARIS.

nam, opponit musicæ τοῦ θεοπνεύστου David.

(69) *Κόσμον δὲ. Physici*, inquit Macrobius, l. 11. in *Somnium Scipionis*, cap. 12. *mundum, magnum hominem; et hominem brevem mundum esse dixerunt.* Quod sic expressit Philo Judæus libro *Quis rerum divinarum hæres*, pag. 502: Ἐναλλάττοντες, βραχὺν μὲν κόσμον τὸν ἀνθρώπων, μέγαν δὲ ἀνθρώπων ἔφασαν τὸν κόσμον εἶναι. De homine *microcosmo*, κόσμῳ συντόμῳ, ubique legas. Mox τὸν omittit ms. Nov. ante μικρὸν.

(70) *Τούτῳ τῷ ὄργάνῳ.* Τούτῳ omittit ms. Nov. His similia habet Clemens *Pædag.*, lib. 11, cap. 4, pag. 164. et *Strom.* vi, pag. 658, 659. Plerique veterum Patrum homines θεοπνεύστους *organis* musicis assimilant. Justinus M., *Parænes.*, pag. 61. ed. Oxon.: Αὐτὴ τὸ θεῖον ἐξ οὐρανοῦ κατιὸν πληκτρον, ὡσπερ ὄργάνῳ κιθάρα τινὸς ἢ λύρας τοῖς ἀνδράσι διακαλοῖς χροῦμενον, τὴν τῶν θεῶν ἡμῖν καὶ οὐρανίων ἀποκαλύψῃ γνώσιν. *Ipsum divinum plectrum cœlestis descendens, quasi instrumento quopiam citharæ alicujus vel lyre viris justis utens, divinarum Nobis et cœlestium rerum cognitionem revelaret.* Athenagoras *Legum*, p. 36 ed. Oxon. de prophetis ait: Συγχρησαμένου τοῦ Πνεύματος, ὡσεὶ καὶ αὐλητῆς, αὐτὸν ἐμπνεύσαι, cum Spiritus eodem modo per illos operaretur, quo tibicen inflat fistulam. Et pag. 56, de isto mundo: Εἰ τοίνυν ἐμμελὲς ὁ κόσμος ὄργανον καὶ κινούμενον ἐν ῥυθμῷ, τὸν ἀρμυρῶσαν καὶ πλάσσοντα τοὺς φθόγγους, καὶ τὸ σύμφωνον ἐπάθοντα μέλος, οὐ τὸ ὄργανον, προσκυνῶ. Si ergo mundus in-

θεοῦ βούλησιν, ἣν ἐξήλωσε Δαβὶδ. Ὁ δὲ ἐκ Δαβὶδ, καὶ πρὸ αὐτοῦ, ὁ τοῦ θεοῦ Λόγος, λύραν μὲν καὶ κιθάραν, τὰ ἄψυχα ὄργανα, ὑπεριδὼν, κόσμον δὲ (69) τόνδε, καὶ δὴ καὶ τὸν μικρὸν κόσμον τὸν ἀνθρώπων, ψυχὴν τε καὶ σῶμα αὐτοῦ, ἀγίῳ Πνεύματι ἀρμυρῶμενος, ψάλλει τῷ θεῷ, διὰ τοῦ πολυφώνου ὄργάνου, καὶ προσάδει τοῦτῳ τῷ ὄργάνῳ (70), τῷ ἀνθρώπῳ. Σὺ γάρ εἰ (71) κιθάρα, καὶ αὐλὸς, καὶ ναὸς ἐμὸς κιθάρα διὰ τὴν ἀρμονίαν· αὐλὸς διὰ τὸ Πνεῦμα· ναὸς διὰ τὸν Λόγον (72). Ἴν' ἡ μὲν κρέκη, τὸ δὲ ἐμπνέη, ὃ δὲ χωρήσῃ τὸν Κύριον. Καὶ μὴ ὁ Δαβὶδ, ὁ βασιλεὺς, ὁ κιθαριστὴς, οὐ μικρῷ πρόσθεν ἐμνήσθημεν, ὅς προὔτρεπεν (73) ὡς τὴν ἀλήθειαν, ἀπέτρεπε δὲ εἰδῶλων· πολλοῦ γε ἔδει ὀμνεῖν αὐτὸν τοὺς δαίμονας, ἀληθεῖ πρὸς αὐτοῦ διωκομένους μουσικῇ, ἢ τῷ Σαούλ ἐνεργουμένῳ (74) ἐκεῖνος ἄδων μόνον, αὐτὸν ἴδαστο. Καλὸν ὁ Κύριος ὄργανον ἐμπνουν τὸν ἀνθρώπων ἐξεργάσατο κατ' εἰκόνα τὴν ἑαυτοῦ· ἀμέλει καὶ αὐτὸς ὄργανόν ἐστὶ τοῦ θεοῦ (75) παναρμόνιον, ἐμμελὲς καὶ ἄγιον, σοφία ὑπερκόσμιος, οὐράνιος Λόγος. Τί δὴ οὖν τὸ ὄργανον, ὁ τοῦ θεοῦ Λόγος ὁ Κύριος, καὶ τὸ ἄσμα τὸ καινὸν, βούλεται; Ὑψαλμοὺς (76) ἀναπετάσαι τυφλῶν, καὶ ὤτα ἀνοῦξαι κωφῶν, καὶ σκιάζοντας τῷ πόδε ἢ πλανωμένους εἰς δικαιοσύνην χειραγωγῆσαι· θεὸν ἀνθρώποις ἀφραίνουσιν ἐπιδείξαι, παῦσαι φθορὰν, νικῆσαι θάνατον, υἱὸς ἀπειθεῖς διαλλάξαι πατρί. Φιλάνθρωπον (77) τὸ ὄργανον τοῦ θεοῦ· ὁ Κύριος ἐλεεῖ, παιδεύει, προστρέπει, νοουθετεῖ, σώζει, φυλάττει, καὶ μισθὸν ἡμῖν τῆς μαθήσεως ἐκ περιουσίας βασιλείαν οὐρανῶν ἐπαγγέλλεται· τοῦτο μόνον ἀπολαύων ἡμῶν, ὃ σκωδόμεθα. Κακία μὲν γάρ τὴν ἀνθρώπων ἐπιδοσκατεία φθορὰν· ἡ δὲ ἀλήθεια, ὡσπερ ἡ μέλιττα, λυμαινομένη τῶν θνητῶν οὐδὲν, ἐπὶ μόνης (78) τῆς ἀνθρώπων ἀγάλλεται σωτηρίας. Ἔχεις οὖν τὴν ἐπαγγελίαν· ἔχεις τὴν φιλανθρωπίαν· τῆς (79) χά-

strumentum canorum est, quod movetur ad numerum, ego eum, qui concertum temperat, et sonos evibrat, et congruum succini carmen, non instrumentum, adoro. Quæ sunt his, quæ dicit Clemens, persimilia.

(71) Σὺ γάρ εἰ. Christi verba, ut videtur, e sacro aliquo hymno citata. Cæterum pro ἐμὸς Nov. habet ἐμοί.

(72) Διὰ τὸν Λόγον. Scilicet ἐνοικοῦντα, propter Dei Verbum in animabus justorum habitantem. Ἀνθρώπου δικαίου ψυχὴ ἐν ἡ δὲ καὶ τῆς τῶν παραγγελμάτων ὑπακοῆς τεμνίσσεται καὶ ἐνδρῶεται ὁ πάντων ἡγεμῶν... Λόγος αἰώνιος. *Hominiis justiana in qua per præceptorum obedientiam ut in templo collocatur omnium dux, æternum Verbum.* Strom. vii, pag. 708.

(73) Ὅς πρ. Nov. omittit δς.

(74) Ἢ τῷ Σαούλ ἐνεργουμένῳ. Ἦτω ἔναυλος ὁ ἐνεργούμενος, Nov.; ἐνεργουμένη edit. Flor.; ἐνεργουμένη Sylburg, mendose omnia.

(75) Τοῦ θεοῦ. Τοῦ abest a Nov.

(76) Ὑψαλμοὺς. Respicit Math. xi, 5; Luc. vii, 22.

(77) Φιλάνθρωπον. Conf. Pædag., lib. 1, principio c. 9, et fine c. 7.

(78) Ἐπὶ μόνης. Strom. vii, pag. 707, dicit nec sacrificia, nec aliud quidquam nunc a nobis expectari, nisi ut nosmet Deo dedicemus, Μόνη γάρ τῇ ἡμετέρα σωτηρία ὁ θεὸς ἡδεται. *Sola enim nostra salute delectatur Deus.*

(79) Φιλανθρωπίαν· τῆς. Φιλανθρωπίαν τῆς χάριτος μεταλαμβάνει Nov.

ριτος μεταλάμβανε. Καί μου τὸ ἄσμα τὸ σωτήριον ἂν μὴ καινὸν οὕτως ὑπολάβῃς, ὡς σκευὸς ἢ ὡς οἰκίαν· *Πρὸ ἑωσφόρου* (80) γὰρ ἦν, καὶ *Ἐν ἀρχῇ ἦν ὁ Λόγος, καὶ ὁ Λόγος ἦν πρὸς τὸν Θεόν, καὶ Θεὸς ἦν ὁ Λόγος*. Παλαιὰ δὲ ἡ πλάνη, καινὸν δὲ ἡ ἀλήθεια φαίνεται. Εἴτ' οὖν ἀρχαίους τοὺς Φρύγας διδάσκουσιν αἶγες μυθικαί· εἴτε αὖ τοὺς Ἀρκάδας (81) οἱ προσελήνους ἀναγράφοντες ποιηταί· εἴτε μὴν αὖ τοὺς Αἰγυπτίους, οἱ καὶ πρώτην ταύτην ἀναφύναι (82) τὴν γῆν Θεοῦ τε καὶ ἀνθρώπου ὀνειρώσσοντας· ἀλλ' οὐ πρὸ γε τοῦ κόσμου τοῦδε τούτων οὐδὲ εἰς. Πρὸ δὲ τῆς τοῦ κόσμου καταβολῆς ἡμεῖς, οἱ τῷ θεῷ ἐσθῆσαι ἐν αὐτῷ πρότερον γεγεννημένοι τῷ θεῷ· τοῦ Θεοῦ Λόγου τὰ λογικὰ πλάσματα ἡμεῖς· δι' ὃν ἀρχαίζομεν, ὅτι ἐν ἀρχῇ ὁ Λόγος ἦν. Ἀλλ' ὅτι μὴν ἦν ὁ Λόγος ἄνωθεν, ἀρχὴ θεῶν τῶν πάντων ἦν τε καὶ ἔστιν· ὅτι δὲ νῦν νομα **B** ἔλαβεν τὸ πάλαι καθωσιωμένον, δυνάμειος ἄξιον, ὁ Χριστός, καινὸν ἄσμα μοι κέκληται. Οὗτος γοῦν ὁ Λόγος ὁ Χριστός, καὶ τοῦ εἶναι πάλαι ἡμᾶς (ἦν γὰρ ἐν θεῷ [83])· καὶ τοῦ εἶναι, νῦν δὲ ἐπεφάνη ἀνθρώποις αὐτός οὗτος ὁ Λόγος, ὁ μόνος ἄμφω, Θεὸς τε καὶ ἄνθρωπος, ἀπάντων ἡμῖν αἰτιὸς ἀγαθῶν· παρ' οὗ τὸ εὖ ζῆν ἐκδιδασκόμενοι, εἰς ἀίδιον ζωὴν παραπεμπόμεθα. Κατὰ γὰρ τὸν θεσπέσιον ἐκείνον τοῦ Κυρίου Ἀπόστολον· *Ἡ χάρις τοῦ Θεοῦ ἡ σωτήριος πᾶσιν ἀνθρώποις ἐπεφάνη, παιδεύουσα ἡμᾶς, ἵνα, ἀρησάμενοι τὴν ἀσέβειαν καὶ τὰς κοσμηκὰς ἐπιθυμίας, σωφρόνως, καὶ δικαίως, καὶ εὐσεβῶς ζήσωμεν ἐν τῷ νῦν αἰῶνι, προσδεχόμενοι τὴν μακαρίων ἐλπίδα, καὶ ἐπιφάνειαν τῆς δόξης τοῦ μεγάλου Θεοῦ καὶ Σωτῆρος ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ*. Τοῦτό ἐστι τὸ ἄσμα τὸ καινὸν, ἡ ἐπιφάνεια ἡ νῦν ἐκλάμψασα (84) ἐν ἡμῖν τοῦ ἐν ἀρχῇ ὄντος καὶ προόντος Λόγου· ἐπεφάνη δὲ ἑναγχος ὁ πρώτων Σωτήρ· ἐπεφάνη ὁ ἐν τῷ ἦντι ὢν, ὅτι ὁ Λόγος, ὃς ἦν πρὸς τὸν Θεόν, ἀδόσκαλος ἐπεφάνη, ᾧ τὰ πάντα δεδημιουργηταί· Λόγος, ὁ καὶ τὸ ζῆν ἐν ἀρχῇ μετὰ τοῦ πλάσαι παρὰ τῶν, ὡς θεμιουργός, τὸ εὖ ζῆν (85) ἐδίδαξεν, ἐπιφανείς ὡς διδάσκαλος, ἵνα τὸ αἶν ζῆν ὑστερον ὡς Θεὸς χορηγήσῃ. Ὁ δὲ οὐ νῦν γε πρῶτον ἔκτειρεν ἡμᾶς τῆς πλάνης, ἀλλ' ἄνωθεν ἀρχῆθεν· νῦν δὲ, ἤδη ἀπολλυμένους, ἐπιφανείς περισέσωκε· τὸ γὰρ πονηρὸν καὶ ἔρπουτικὸν θηρίον, γοητεύον, καταδουλοῦται, καὶ αἰκίζεται εἰς τὸ νῦν τοὺς ἀνθρώπους· ἐμοὶ δοκεῖν, βαρβαρικῶς τιμωρούμενον, οἱ νεκροὶ τοὺς αἰχμαλώτους· συνδεῖν (86) λέγονται σώμασιν, ἔστ' ἂν αὐτοῖς

mercedem, tanquam ex redundanti, regnum caelorum pollicetur, non alium ex nobis fructum percipiens, quam quod salvi sumus. Vitium enim hominum interitu pascitur: veritas autem, quæ veluti apis innoxia rebus insidet, non nisi eorumdem salute lætatur. Habes, quid pollicetur; habes, quante affectu humanum genus amat. Tu igitur accede, et participa hanc gratiam. Meum porro canticum ne perinde novum existimes, ac vas aliquod sive domum; nam ante *Luciferum erat* ⁹, et in principio erat Verbum, et Verbum erat apud Deum, et Deus erat Verbum ¹⁰. Sed error, inquis, vetus est; veritas autem recens. Proinde seu capræ Phrygas vestustissimos esse doceant; seu Arcadas poetæ, qui ante lunam eos fuisse prodiderunt; seu, denique, **B** Ægyptios, qui horum terram deorumque hominumque matrem esse somniant: tamen eorum nemo se ante mundum fuisse jactat. At nos ante mundi constitutionem fuimus, ratione futuræ nostræ productionis in ipso Deo quodammodo tum præexistentes. Divini igitur Verbi, sive rationis, nos creaturæ rationales sumus: et per eum primi esse dicimur, quoniam in principio erat Verbum. Quod quidem, quatenus olim ante jacta mundi fundamenta existebat, divinum rerum omnium principium fuit, etiamque nunc est; quatenus vero novissimis temporibus venerando illo et olim sancto Christi nomine appellari voluit, novum a me Canticum vocatur. Hoc **X** igitur Verbum Christus, non solum ut olim essenius causa fuit (nam ille tum erat in Deo), sed idem etiam bene esse nobis dedit, et jam nuper hominibus apparuit, qui solus uterque, Deus et homo, est, ut omnimodam nobis felicitatem daret. Etenim ab eo recte vivere edocti, ad æternam vitam transmittimur. Nam ut ait ille divinus Domini Apostolus: *Apparuit gratia Dei salutaris omnibus hominibus, erudiens nos, ut abnegantes impietatem, et sæcularia desideria, sobrie, et juste, et pie vivamus in hoc sæculo, expectantes beatam spem et adventum gloriæ magni Dei et Salvatoris nostri, Jesu Christi* ¹¹. Novum ergo canticum est Verbi, quod in principio et ante principium fuit, exortus, qui modo nobis effulsit; modo enim apparuit, qui olim erat, Servator; apparuit, qui ens est in ente; Verbum nempe, quod apud Deum erat, et a quo facta sunt omnia, *Præceptoris habitu apparuit: et qui tanquam opifex*

✕ P. 7 ED. POTTER, 6 ED. PARIS. ⁹ Psal. cix, 5. ¹⁰ Joan. 1, 1. ¹¹ Tit. 11, 14-15.

(80) *Πρὸ ἑωσφ.* Respicit psalm. cix, 5: Ἐκ γὰρ πρὸ ἑωσφόρου ἐγέννησά σε.

(81) *Τοὺς Ἀρκάδας.* De προσελήνοις Arcadibus vide Plutarchi *Problemata Romana*. II. SYLBURG. Confer etiam Lycophronis *Cassandram* v. 482, ibique Tzetze, et Meursii *Commentarios*.

(82) *Ἀναφύναι.* A. ἀναφῆναι. SYLB. Utriusque lectionis exempla infra *Pædag.* lib. III, cap. 1, et *Sitom.* lib. 1. Ἀναφύναι tamen neutraliter plerumque accipitur, ut ἀναφύσσει active.

(83) *Ὅστος γοῦν ὁ Λόγος ὁ Χριστός, καὶ τοῦ εἶναι πάλαι ἡμᾶς· ἦν γὰρ ἐν θεῷ καὶ τοῦ εἶναι.* Scribe καὶ τοῦ εἶναι πάλαι ἡμᾶς (ἦν γὰρ ἐν θεῷ)· καὶ τοῦ εἶναι αἰτιῶς. Quod repræsentat ipsa

quoque interpretatio. HEINS.

(84) *Ἐπιφάνεια... ἐκλάμψασα.* Locutio Sophocleæ illi similis *Œdip. Tyr.*, p. 172, edit. Steph.

Ἐλαμψε γὰρ τοῦ νιφότετος

Ἄρθως φανεῖσα

Φάμα Παρρασσοῦ.

(85) *Ἐν ἀρχῇ... τὸ εὖ ζῆν.* Hæc omittit Nov. Ea scilicet scriptor, a priori ζῆν in posterius oculum conjiciens, præterit. Cæterum his similia quædam occurrunt sub finem *Pædag.* lib. 1.

(86) *Οἱ νεκροὶ τοὺς αἰχμαλώτους συνδεῖν.* Mezentius idem facit *Æn.* VIII.

Mor:ua quin etiam jungebat corpora vivis.

mundi vitam nobis in prima creatione dedit, præceptoris habitu sumpto bene vivendi rationem nos docuit, ut postea tanquam Deus æternam vitam largiatur. Is vero non est nunc primum erroris nostri misertus, sed olim a principio mundi; nunc vero eandem apprensus, perituros ex faucibus exitii liberavit. Nam in hunc usque diem malignus ille serpens humanum genus præstigiis suis in contumeliosam et miseram servitutem abducit; sævitque in eos, ut ita dicam, barbarorum ritu, qui captivos suos mortuorum cadaveribus, donec una putrescant, alligare feruntur. Dum enim quoscunque a sui ortu principio ad proprias trahere partes valet, crudelis ille tyrannus et serpens ad lapides, ligna, statuas, reliquaque idola misero superstitionis vinculo constringit, non incommodè dicitur, vivos communi tumulo inferre, donec una cum illis intereant. Quamobrem Evam olim (unus etenim idemque seductor est) et alios nunc homines in mortem ducit. Unus itidem nobis adjutor et vindex est Dominus, qui salutem a principio prophetice prænuñtavit, et nunc ad eam consequendam aperte ac palam invitat. Fugiamus igitur, Apostoli præcepto obsequentes, principem potestatis aeris hujus, spiritus qui nunc operatur in filios diffidentia¹²; et ad Dominum Servatorem confugiamus, qui per prodigia et signa cum in Ægypto, tum etiam in deserto, et per rubum, et nubem, ✠ quæ divina gratia Hebræos, velut ancilla quædam, sequebatur, ad salutem inivit. Cæterum contumaces quidem et duri cordis homines metu impellit; alios vero, qui auribus præditi sunt, per Moysen illum sapientiæ omnium magistrum, per Isaiam veritatis cultorem, et per totum propheticum chorum magis rationali methodo ad rationem seu Verbum convertit. Aliquando convitiis utitur; est ubi et minis; hos idem deflet, illos cantu demulcet: veluti sapiens medicus alios quidem ægros cataplasmatibus, alios purgationibus curat; alios fomentis emollit, alios ferro lancinat; sunt etiam quos adurit, et quibus resectionem adhibet, si qua ratione humani corporis alicui parti vel membro sanitas restitui possit; varias enim Salvator noster voces adhibet, et varias experitur vias, ut homines ad salutem perducat. Dum minatur, adinonet; dum convitiatur, emendat; dum luget, miseretur; dum cantat, hortatur; in rubo etiam loquitur, quod illi signis et prodigiis indigerent. Idem eos igne perterrefacit, flammam e columna suspensam, terroris simul et gratiæ signum, exhibens; morigeris quidem lucem, sed immorigeris ignem. Postea quod corpus humanum columna et rubo nobilius esset, prophetis usus est; ipse Dominus in Isaiam loquitur, ipse in Elia, ipse in ore propheta-

A και συσαπῶσιν. Ὁ γοῦν πονηρὸς οὐτοσὶ τύραννος καὶ δράκων, οὗς ἂν οἴεσθε τε εἰη ἐκ γενετῆς σφετερισσασθαι, λίθοις, καὶ ξύλοις, καὶ ἀγάλμασι, καὶ τοιοῦτοις τισὶν εἰδύλοισι προσφίγξας τῷ δεισιδαίμονιας ἀθλίῳ δεσμῷ, τοῦτο δὴ τὸ λεγόμενον, ζῶντας ἐπιφέρων συνέθαψεν αὐτοῖς; (87), ἔστ' ἂν καὶ συμφορῶσιν· οὐδὲ χάριν (88) (εἰς γὰρ ὀ ἀπατεῶν) ἄνωθεν μὲν τὴν Εὐαν, νῦν δὲ ἦδη καὶ τοὺς ἄλλους ἀνθρώπους εἰς θάνατον ὑποφέρων· εἰς καὶ αὐτὸς ἐπίκουρος καὶ βοηθὸς ἡμῖν ὁ Κύριος, προσμηνύων (89) ἀρχῆθεν προφητικῶς, νῦν δὲ ἦδη καὶ ἐναργῶς εἰς σωτηρίαν παρακαλῶν. Φύγωμεν οὖν, ἀποστολικῆ πετιθόμενοι παραγγελίᾳ, τὸν ἀρχοῦτα τῆς ἐξουσίας τοῦ ἀέρος, τοῦ πνεύματος τοῦ νῦν ἐνεργούντος ἐν τοῖς υἱοῖς τῆς ἀπειθείας· καὶ τῷ Σωτῆρι τῷ Κυρίῳ προσδράμωμεν, B ὅς καὶ νῦν καὶ αἰεὶ προὔτρειπεν εἰς σωτηρίαν, διὰ τεράτων καὶ σημείων ἐν Αἰγύπτῳ καὶ ἐν ἐρήμῳ· διὰ τε τῆς βάτου, καὶ τῆς ἀκολουθούσης χάριτι φιλανθρωπίας, θεραπείνης δίκην Ἑβραίοις νεφέλης. Τοῦτ' ἔστι μὲν δὴ τῷ φόβῳ τοῦς σκληροκαρδίους προὔτρειπεν· ἦδη δὲ καὶ διὰ Μωϋσέως τοῦ πανσόφου, καὶ τοῦ φιλαλήθους Ἡσαίου, καὶ παντὸς τοῦ προφητικοῦ χοροῦ, λογικώτερον ἐπὶ τὸν Λόγον ἐπιστρέφει τοὺς τὰ ὤτα κεκτημένους· καὶ ἔστ' ὅπῃ μὲν λοιδορεῖται· ἔστιν δ' οὐ καὶ ἀπειλεῖ· τοὺς δὲ καὶ θρηνεῖ τῶν ἀνθρώπων· ἔδει δὲ ἄλλοις, καθάπερ ἰατρὸς ἀγαθὸς, τῶν νοσούντων σωματῶν τὰ μὲν καταπλάττων, τὰ δὲ καταλαλεῖν, τὰ δὲ καταναλῶν· τὰ δὲ καὶ σιδηρῶν διαίρων, ἐπικαίων δὲ ἄλλα, ἔστι δ' οὐ καὶ ἀποπρίων, εἰ πως οἶδεν C τε καὶν παρὰ μέρος ἢ μέλος τὸν ἀνθρώπον ὑγιάναι. Πολύφωνός γε ὁ Σωτὴρ καὶ πολύτροπος εἰς ἀνθρώπων σωτηρίαν· ἀπειλῶν νοουθετεῖ· λοιδορούμενος ἐπιστρέφει· θρηνῶν ἐλεεῖ· ψάλλων παρακαλεῖ· διὰ βάτου λαλεῖ· ὅτι σημείων ἐκεῖνοι καὶ τεράτων ἐχρήζον. Καὶ τῷ πυρὶ δεδίδεται τοὺς ἀνθρώπους, ἀνάπτων ἐκ κίονος τὴν φλόγα, δεῖγμα ὁμοῦ χάριτος καὶ φόβου· ἐὰν ὑπακούσης, τὸ φῶς· ἐὰν παρακούσης, τὸ πῦρ. Ἐπειδὴ δὲ καὶ κίονος καὶ βάτου ἢ σάρξ τιμωτέρα, προσφῆται μετ' ἐκεῖνα φέγγονται. Αὐτὸς ἐν Ἡσαίᾳ ὁ Κύριος λαλῶν· αὐτὸς ἐν Ἠλίᾳ· ἐν στόματι προφητῶν αὐτός. Σὺ δὲ ἄλλ' εἰ προφήταις μὴ πιστεύεις· μῦθον δὲ ὑπολαμβάνεις, καὶ τοὺς ἀνδρας, καὶ τὸ πῦρ αὐτός σοι λαλήσει ὁ Κύριος, ὅς ἐν μορφῇ Θεοῦ ὑπάρχων οὐχ ἀραγαμὸν ἠγήσατο τὸ εἶναι Ἰσα D Θεῷ· ἐκένωσε δὲ ἑαυτὸν ὁ φιλοκτίρμων Θεός, σῶσας τὸν ἀνθρώπων γλιχόμενος. Καὶ αὐτὸς ἦδη σοι ἐναργῶς ὁ Λόγος λαλεῖ, δυσωπῶν τὴν ἀπιστίαν· ναὶ, φημί, ὁ Λόγος ὁ τοῦ Θεοῦ, ἀνθρώπος γενόμενος· ἵνα δὴ καὶ σὺ παρὰ ἀνθρώπου μάθης, πῆ ποτε ἄρα ἀνθρώπος γένηται Θεός. Εἴτ' οὐκ ἔστοπον, ὡ φίλοι, τὸν μὲν Θεὸν αἰεὶ προτρέπειν ἡμᾶς ἐπ' ἀρετὴν, ἡμᾶς δὲ ἀναδύεσθαι τὴν ὠφέλειαν, καὶ ἀναβάλλεσθαι τὴν σωτηρίαν; Ἡ γὰρ οὐχὶ καὶ Ἰωάννης ἐπὶ σωτηρίαν πα-

✠ P. 8 ED. POTTER, 7 ED. PARIS. ¹² Ephes. 11, 2.

Qua de re et Livius lib. 1, et Petrus Victorius, Var. lect., lib. IV, cap. 18. SILBURG.

(87) Αὐτοῖς. Αὐτοῦς Nov.

(88) Οὐδὲ χάριν. Hæc sic distingue: οὐδὲ χάριν

(εἰς γὰρ ὀ ἀπατεῶν) ἄνωθεν, etc., quod in Latina versione expressimus.

(89) Προσμηνύων. Προμηνύων Nov.

ρακαλει, και τὸ πᾶν γίνεται φωνή (90) προτρεπτική; Α Πυθώμεθα τοίνυν αὐτοῦ, *Τίς πόθεν εἰς ἀνδρῶν* (91); Ἥλιας μὲν οὐκ ἐρεῖ, Χριστὸς δὲ εἶναι ἀρνήσεται· φωνή δὲ ὁμολογήσει (92) ἐν ἐρήμῳ βοῶσα. Τίς οὖν ἐστὶν Ἰωάννης; ὡς τύπῳ λαβεῖν, ἐξέσω εἰπεῖν, φωνή τοῦ Λόγου προτρεπτική, ἐν ἐρήμῳ βοῶσα. Τί βρᾶς, ὦ φωνή; Εἰπέτε καὶ ἡμῖν. *Εὐθείας ποιεῖτε τὰς ὁδοὺς Κυρίου*. Πρόδρομος Ἰωάννης, καὶ ἡ φωνὴ πρόδρομος τοῦ Λόγου, φωνὴ παρακλητική, προετοιμάζουσα εἰς σωτηρίαν, φωνὴ προτρέπουσα εἰς κληρονομίαν οὐρανῶν δι' ἣν ἡ στείρα καὶ ἔρημος, ἄγονος οὐκ εἶται. Ταύτην μοι τὴν κνοφορίαν προεθέσπισεν ἀγγέλου φωνή· πρόδρομος ἦν κάκειν τοῦ Κυρίου, στείραν εὐαγγελιζομένη γυναίκα, ὡς Ἰωάννης τὴν ἔρημον. Διὰ ταύτην τοίνυν τοῦ Λόγου τὴν φωνὴν ἡ στείρα εὐτεχνεῖ, καὶ ἡ ἔρημος καρποφορεῖ. Αἱ πρόδρομοι τοῦ Κυρίου φωναὶ δύο, ἀγγέλου καὶ Ἰωάννου, αἰνιττονται μοι τὴν ἐναποκειμένην σωτηρίαν, ὡς, ἐπιφανέντος τοῦ Λόγου τοῦδε, εὐτεχνίας ἡμᾶς καρπὸν ἀπενήχασθαι, ζῶνι ἀίδιον. Ἀμφω γούν ἐς ταῦτον ἀγαγῶσα τὰ φωνὰ ἡ Γραφή, σαφηνίζει τὸ πᾶν· Ἄκουσάτω ἡ οὐ τίκτουσα· ῥηξάντω φωνήν ἡ οὐκ ὠδίτουσα· δεῖ πλεῖστα τὰ τέκνα τῆς ἐρήμου μᾶλλον ἢ τῆς ἐχοῦσης τὸν ἄνδρα. Ἄνδρα ἡμῖν εὐηγγελίζετο ἀγγελος· ἡμᾶς προὔτρεπεν Ἰωάννης νοῆσαι τὸν γεωργόν, ζητῆσαι τὸν ἄνδρα. Εἰς γὰρ καὶ ὁ αὐτὸς οὗτος ὁ τῆς στείρας (93) ἄνθρωπος, ὁ τῆς ἐρήμου γεωργός, ὁ τῆς θείας ἐμπλήσεως δυνάμεως καὶ τὴν στείραν, καὶ τὴν ἔρημον. Ἐπεὶ γὰρ πολλὰ τὰ τέκνα τῆς εὐγενούς, ἀπαιεῖ δὲ ἦν δι' ἀπειθειαν, ἡ πολυπαιεῖ ἀνάκαθεν Ἑβραία γυνή· ἡ στείρα τὸν ἄνδρα λαμβάνει, καὶ ἡ ἔρημος τὸν γεωργόν· εἶτα ἡ μὲν καρπῶν, ἡ δὲ πιστῶν· ἀμφω δὲ μητέρες, διὰ τὸν Λόγον. Ἀπίστοις ἐξ εἰσέτι νῦν καὶ στείρα καὶ ἔρημος περιλείπεται. Ὁ μὲν Ἰωάννης, ὁ κήρυξ τοῦ Λόγου, ταύτην πη παρακάλει, ἐτοίμους (94) γίνεσθαι εἰς Θεοῦ τοῦ Χριστοῦ παρουσίαν· καὶ τοῦτο ἦν, ὁ ἠνείκετο ἡ Ζαχαρίου εὐωπή, ἀναμένουσα τὸν πρόδρομον τοῦ Χριστοῦ καρπῶν, ἵνα τῆς ἀληθείας τὸ φῶς, ὁ Λόγος τῶν προφητικῶν αἰνιγμάτων τὴν μυστικὴν ἀπολύσῃται σιωπῆν, εὐαγγέλιον γενόμενος. Σὺ δὲ εἰ πῶθεις ἰδεῖν ὡς ἀληθῶς τὸν Θεόν, καθαρῶν μεταλάμβανε θεοπρεπῶν· οὐ δάφνης πετάλων (95), καὶ ταινιῶν τινῶν, ἐρίῳ καὶ πορφύρᾳ πεποικιλμένων (96)· δικαιοσύνην

rum. Quod si nullam prophetis fidem deberi putas, sed viros, haud secus ac ignem, in numero fabularum habes; ipse Dominus tibi loquetur, qui cum in forma Dei esset, non rapinam arbitratus est esse se aequalem Deo; sed semetipsum exinanivit ¹³ misericors Deus, ut humanum genus servaret. Ipsum adeo Dei Verbum palam tibi loquitur, ut infidelitati pudorem incutiat. Verbum, inquam, Dei homo factum, ut tu quoque ab homine discas, qua arte homo fieri Deus possit. Quam autem absurdum istud fuerit, amici, ut, cum Deus ad virtutem hortari nunquam desinit, nos spreto ejus beneficio, oblatam salutem respuamus? Annon Joannes homines ad salutem impellit, et totus vox hortatrix sit? Ipsum ergo rogemus, Quisnam, unde gentium es? Eliam se non dicet, Christum esse pernegabit; sed vocem se fatebitur in deserto clamantem ¹⁴. Quis est ergo Joannes? summatim dicere liceat, Vox Verbi hortatrix in deserto clamans. Quid clamas, o vox? Dicitiam nobis. Rectas facite semitas Domini ¹⁵. Praecursor est Joannes: et vox ea Verbum praecurrit, vox adhortativa, quæ ad salutem praeparat; vox, quæ ad caelorum hæreditatem invitat; qua sterilis et deserta ꝛ fecundatur; quam quidem fertilitatem praedixit angeli vox, quæ, tanquam alius Domini praecursor, sterili mulieri evangelium praedicavit, non secus ac Joannes regioni desertæ. Hac igitur Domini voce sterilis fit mater, et deserta fructum fert. Cæterum duæ illæ Angeli et Joannis voces, quæ Dominum praecurrebant, innuere mihi videntur salutem nobis repositam, qui, cum apparuerit hoc Verbum, fertilitatis nostræ fructum percepturi sumus, æternam vitam. Utamque igitur vocem eodem ducens, rem totam explicat Scriptura: *Audiat, quæ non parit, erumpat vocem, quæ non parturit; quia multi filii desertæ, magis quam ejus, quæ habet virum* ¹⁶. Virum nobis annuntiat Angelus; ut deprehendamus agricolam, ut quaeramus virum, hortatur nos Joannes. Unus enim et idem est, ille sterilis vir, et desertæ agricola, qui cum sterilem, tum etiam desertam divina virtute implevit. Quia enim ingenuæ multi erant liberi, illa autem incredulitate sua meruit, ut filiis orba esset, quæ multos olim filios habuerat, uxor Hebræa; sterilis virum,

✠ P. 9 ED POTTER, 8 ED. PARIS. ¹³ Philip. II, 6, 7. ¹⁴ Joan. I, 23. ¹⁵ Isai. XL, 3. ¹⁶ Isai. LIV, 4.

(90) *Τὸ πᾶν γίνεται φωνή*. Joannis dictum respicit, qui interrogatus quis esset, nil aliud respondit, quam se esse φωνὴν βοῶντος ἐν ἐρήμῳ. Joan. I, 23.

(91) *Τίς πόθεν εἰς ἀνδρῶν*. Interpungendum quemadmodum apud Homerum, cujus ex Ὀδυσσ. T, v. 103, Clemens hoc hemistichium sumpsit:

Τίς; πόθεν εἰς ἀνδρῶν; πόθι τοι πόλις ἢ δὲ
[τοκῆς;
Quis? undenam es virorum? ubi tibi civitas, et
[parentes?

(92) *Ὁμολογήσει*. Ὁμολογήσει Nov. Mox τι οὖν, pro τίς οὖν.

(93) *Τῆς στείρας*. Locus ille de sterili et desertâ tractatur infra Strom. lib. II, pag. 372. Et a Justino M., Apol. I, pag. 101, 102, edit. Oxon.

(94) *Ἐτοίμους*. Respicit Joannis præconium, Ἐτοιμάσατε τὴν ὁδὸν Κυρίου, Matthæi III, 3.

(95) *Δάφνης πετάλων*. Mos erat sacra facturos,

D antequam in templa deorum ingrederentur, laurum sacra aqua intincto aspergere; qui erat lustrandi ritus. Juvenalis, Sat. II, v. 157:

... Cuperent lustrari, si qua darentur
 Sulphura cum lædis, et si foret humida laurus.

Sozomenus, Eccles. hist., lib. VI, cap. 6, de Valentiniano Julianum sequente agens, Ἐπεὶ δὲ ἐμελλον, inquit, ὑπεραμείβειν τοῦ ναοῦ τὸν οὐδὸν, θαλλοῦς τινὰς διαθρόχους κατέχων ὁ ἱερεὺς νόμῳ Ἑλληνικῷ, περιέρρανε τοὺς εἰσιόντας. Cumque limen templi transgressurus esset, sacerdos ramos quosdam aqua tinctos manu gestans Græcorum more, ingredientibus conspersit.

(96) *Ταινιῶν τινῶν, ἐρίῳ καὶ πορφύρᾳ πεπ.* Qui diis supplicabant, vittas gestabant. Virgil. Aeneid. VII, 237:

Praefertimus manibus vittas, et verba precantium.

deserta agricolam accipit. Inde hæc quidem fructuum, illa fidelium, utraque Verbi virtute materia facta est: iis vero, qui in sua infidelitate permanent, sterilis et deserta etiamnum relinquunt. Joannes, Verbi prætor, hæc utique ratione hortabatur, ut ad Dei Christi adventum parati fierent; et hoc erat, quod innuebatur Zachariæ silentium, exspectans fructum Christi præcursorem; ut Verbum veritatis lux, mysticum prophetarum ænigmatum silentium solveret, Evangelium factum. Quamobrem, si vere Deum videre cupis, piculorum, quæ Deo conveniunt, particeps fias; non foliorum lauri aut lentis; sed justitia redimtus, et temperantiæ foliis. Nam ego sum ostium¹⁷, inquit quodammodo in loco; quod quidem descendendum iis est, qui ad Dei notitiam pervenire cupiunt, ut simul universas caelorum portas nobis aperiat. Sunt enim rationales Rationis seu Verbi portæ, et ✕ fidei clave panduntur. Deum nemo novit nisi Filius, et cui voluerit Filius revelare¹⁸. Nec mihi dubium est, quin is, qui portam antehac clausam aperuit, posthac ea, quæ intus latent, revelabit, eaque nobis ostendet, quæ a nemine unquam cognosci potuerunt, nisi qui per Christum ingressus fuerit, per quem solum Deus cernitur.

A δὲ ἀναδησάμενος, καὶ τῆς ἐγκρατείας τὰ πέταλα περιθέμενος, πολυπραγμονεῖ Χριστόν. Ἐγὼ γὰρ εἰμι ἡ θύρα, φησὶ που ἦν ἐκμαθεῖν δεῖ νοῆσαι θελήμασι (97) τὸν Θεόν, ὅπως ἡμεῖς ἰθροῦσας τῶν οὐρανοῦ ἀναπετάσῃ πύλας· λογικαὶ γὰρ αἱ τοῦ Λόγου πύλαι πίστεως ἀνοιγνύμεναι κλειδί. Θεὸν οὐδεὶς ἔγνω, εἰ μὴ ὁ Υἱὸς, καὶ ὃ ἄν ὁ Υἱὸς ἀποκαλύψῃ. Θύραν δὲ εἰ οὐδ' ὅτι τὴν ἀποκειλεισμένην τέως ὁ ἀνοίγῃς, ὑστερον ἀποκαλύπτει τῶνδον, καὶ δείκνυσιν ἃ μῆτε γυνῶναι οἷόν τε ἦν πρότερον, εἰ μὴ διὰ Χριστοῦ πορευόμενοι, δι' οὐ μόνου Θεοῦ ἐπιπτεύεται.

sertorum, quæ ex lana et purpura concinnari concinctus, toto animo enitere, ut Christum invenias. quod quidem descendendum iis est, qui ad Dei notitiam pervenire cupiunt, ut simul universas caelorum portas nobis aperiat. Sunt enim rationales Rationis seu Verbi portæ, et ✕ fidei clave panduntur. Deum nemo novit nisi Filius, et cui voluerit Filius revelare¹⁸. Nec mihi dubium est, quin is, qui portam antehac clausam aperuit, posthac ea, quæ intus latent, revelabit, eaque nobis ostendet, quæ a nemine unquam cognosci potuerunt, nisi qui per Christum ingressus fuerit, per quem solum Deus cernitur.

CAPIUT II.

Absurditatem simul ac impietatem mysteriorum ethnicorum et fabularum de deorum suorum ortu et interitu ostendit.

Nolite igitur scelerata implique adyta curiosius explorare, nec profundorum antrorum hiatus, præstigiis monstrisque plenos, aut Thesprotæum lebesem, aut tripodem Cirrhæum, aut æneum Do-

Ἄδυτα τοῦτον (98) ἀθεῖα μὴ πολυπραγμονεῖτε, οὐδὲ (99) βαράδρων στόματα (1), ταρατείας ἔμπλεα, ἢ λέθητα Θεσπρωταῶν (2), ἢ τρίποδα Κιρραίων (3), ἢ Δωδωναῖον χαλκεῖον· γεράνδρον (4) δὲ ψάμμοις

✕ P. 10. ED. POTTER, 9 ED. PARIS. ¹⁷ Joan. x, 9. ¹⁸ Matth. xi, 27.

Homerus Iliad. A. v. 14: *Στέμματ' ἔχωρ ἐν χερσὶν ἐκκηδύλον Ἀπόλλωνος. Vitius habens in manibus eminus ferientis Apollinis.* Erat autem στέμμα lana plerumque obvolutum. Sophoclis scholiastes *Oedip. Tyr. v. 3: Στέμμα δὲ ἐστὶν τι προσειλημένον ἔριον τῷ θαλλῷ. Est autem στέμμα, lana quædam viridi ramo circumvoluta.* Addebant nonnunquam purpuram. Tertullianus *Apol. c. 15: Sub iisdem vitis, et apicibus, et purpuris.* Similem Judæis morem fuisse testatur Scriptor ad *Hebræos ix, 19: Λαβὼν τὴν αἷμα τῶν μόσχων καὶ τράγων μετὰ ὕδατος, καὶ ἔριου κοκκίνου, καὶ ὑσώπου, αὐτότε τὸ βέδιλον, καὶ πάντα τὸν λαὸν ἐβράντισε.* Conf. *Archæologia nostra Græcæ, l. ii, c. 4 et 5.*

(97) *Θελήμασι.* Θελήσασι C; at A, θελήσουσι. In qua lectione si quem offendit dei cum dativo personæ, sciat ille infra quoque in *Strom.* i similiter legi *Οὐδὲ ἀντιμισθίας ἐφέσθαι χρῆ τῷ εἰς ἀνδρας ἔγγραφομένῳ.* A., SYLBURG. Θελήσασι habet Nov. quod a Clemente positum fuisse, est proinde verisimile.

(98) *Ἄδυτα τοῦτον.* Locus hic de non consulendis oraculis recitatur ab Eusebio *De præp. evang. lib. ii, p. 61*, ed. Par., ubi hæc ei prælatio est præmissa: *Ταῦτα δὲ Κλήμης ὁ θαυμασιός ἐν τῷ πρὸς Ἑλλήνας Προτρεπτικῷ διαβρήδῳ ἐκκαλύπτει, πάντων μὲν διὰ πείρας ἔλθῶν ἀνὴρ, θάπτῶν γε μὴ τῆς πλάνης ἀνανεύσας, ὡς ἂν πρὸς τοῦ σωτηρίου λόγου, καὶ διὰ τῆς εὐαγγελικῆς διδασκαλίας τῶν κακῶν λελυρωμένος. Atque horum turpitudinem admirabilis ille Clemens, ea, quam ad Græcos dirigit, Cohortatione, nudam omniumque spectandam oculis proponit: quippe qui cum omnes illorum caeremonias sua ipsius experientia cognoverit, tum celerrime ab infamii errore caput extulerit, verbi salutaris et evangelicæ doctrinæ vi ex tot tantorumque malorum contagione liberatus. Dein Clementis verbis, quasi tituli loco, præponit ea quæ sequuntur:*

Ἐπιτομὴ τῶν ἀποβρήτων τελετῶν, καὶ κρυφίων μυστηρίων τῆς πολλυθέου πλάνης.

(99) *Οὐδὲ.* Μηδέ Nov. Euseb. et ms. Eusebii codex in Collegio D. Joannis Baptistæ Oxon. asservatus.

(1) *Βαράδρων στόματα.* Sic vocat oracula quæ ex antris et speluncis proferebantur. De specu oraculi Delphici vid. *Archæologia nostræ lib. ii*, quæ de cæteris etiam oraculis et vaticiniis artibus paulo infra memoratis a Clemente consuli potest.

(2) *Λέθητα Θεσπρωταῶν.* Θεσπρωτίων quod etiam in Nov. occurrit. Quæ omnia probari posse observavit Vigerus, qui notas in illum Eusebii librum scripsit.

(3) *Τρίποδα Κιρραίων.* Modo a Græcis Κύρραν scriptum reperias, modo Κίρραν. Cirrham sapiens Latini dixerunt. Plinius lib. iv, cap. 3: *Utra, inquit, Cirrhæi Phocidis campis, oppidum Cirrha. Eusebus.*

(4) *Γεράνδρον.* Perperam ante apud Eusebium legitur γεράνδρον. Nos reposuimus γεράνδρον ex Clemente. Nec dubium videtur, quin Litycum illud, ac Dodonæ prope Ammonis oraculum intelligat. Sed mirum est, apud scriptores omnes de quercu illa, vel alia quavis arbore pervetusta, quod γεράνδρον hic nominat, silentium. Arrianus quidem, et Curtius lib. iv, qui omnium uberrime oraculi situmque, solumque describunt, opacissimum ei nemus circumfundunt, nullam tamen alias inter arborum signant, aut vetustate aut cultu eximiam. Pinius autem lib. xii, cap. xlii, 23, ubi de Hammoniaci sive Ammoniaci lacryma loquitur, ita scribit: *Æthiopiæ subjecta Africa, inquit, Hammoniaci lacrymam stillat in arenis suis (unde nomen etiam Hammonis oraculo, juxta quod gignitur arbor; quam Metopion vocant), resinæ modo, aut gummi.* Verum, opinor, genus arboris innuit, non singularem aliquam indicat, nec ullam aut vetustatis aut cultus notam adiungit. Theodoretus lib. x *De Græc. affect.* qui totus de oraculis est, inter cætera, καὶ τὴν ἐπερὶ δρυῶν commemorat, continuoque subdit, καὶ τὸ Δωδωναῖον χαλκεῖον. An ἐπερὶ δρυῶν nostrum hoc γεράνδρον est? Vigerus. Ita esse inde probabile videtur, quia Clemens paulo post simul memorat Ammonis et Dodonæ Jovis oracula. Verum integrum hunc Theodoretum locum, quia Clementi lucem aliam allaturus videtur, et ex eo forte

ἐρήμαις τετιμημένον, καὶ τὸ αὐτόθι μαντεῖον, αὐτῇ ἄρουρῳ μεμαρασμένον, μύθοις γεγραμμένοι καταλείψατε. Σοισίγηται γοῦν ἡ Κασταλίας πηγὴ, καὶ ἡ (5) Κολοφῶνος ἄλλη πηγὴ, καὶ τὰ ἄλλα ὁμοίως τέθηκε νάματα μαντικά (6)· καὶ δὴ τοῦ τύφου κενὰ ὄψε μὲν, ὅμως δ' οὖν διεκλήγεται τοῖς ἰδίοις συνεκρεύσαντα μύθοις. Διήγησαι ἡμῖν καὶ τῆς ἄλλης μαντικῆς, μᾶλλον δὲ μανικῆς, τὰ ἀχρηστα χρηστήρια (7)· τὸν Κλάριον, τὸν Πύθιον, τὸν Διδυμέα (8), τὸν Ἀμφιάρεω (9), τὸν Ἀπόλλω (10), τὸν Ἀμφιλόχον· εἰ δὲ βούλῃ, καὶ τερατοσκόπους (11), καὶ οἰωνοσκόπους, καὶ τοὺς θειῶν κριτὰς ἀνιέρου (12) σὺν αὐτοῖς· στήσον δὲ ὁμοῦ παρὰ τὸν Πύθιον τοὺς ἀλευρομάντεις ἄγων καὶ κριθομάντεις, καὶ τοὺς εἰσέτι παρὰ τοῖς πολλοῖς τετιμημένους ἐγγαστριμύθους· καὶ μὴ ἄδυστα Αἰγυπτίων, καὶ Τυρρῆνῶν νεκυομαντεῖαι (13) σκότω παραδιδόσθων (14). Μαντικά ταῦτα, ὡς ἀληθῶς, ἀνθρώπων ἀπίστων σοφιστήρια (15)· συνέμποροι τῆσδε τῆς γοητείας αἶγες, αἱ (16) ἐπὶ μαντικῆν ἠσκημένα, καὶ κόρακες, ἀνθρώποις χρᾶν ὑπὸ ἀνθρώπων διδοσόμενοι. Τί δ' εἰ σοὶ καταλείγοιμι τὰ μυστήρια; οὐκ ἐξορχήσομαι (17) μὲν, ὡσπερ Ἀλκιβιάδην λέγουσιν, ἀπογυμνώσῃ δὲ εὖ μάλα ἀνὰ τὸν τῆς ἀληθείας λόγον, τὴν γοητείαν τὴν ἐγκεκρυμμένην αὐτοῖς, καὶ αὐ-

¶ P. 11 ED POTTER.

desumptus est, solet enim Theodoretus Clementem compilare, apposuisse haud abs re fuerit ex operum eius vol. 4, pag. 625: Διὰ τοι τοῦτο πανταχοῦ τῆς γῆς τὰ τῆς ἀπάτης κατεσκεύασαν ἐργαστήρια, καὶ τὰς μαντικὰς ἐπενόησαν μαγγανείας, τοὺς ἀλευρομάντεις, καὶ στερονομάντεις, καὶ νεκυομάντεις, καὶ τὴν Κασταλίας πηγὴν, καὶ τὸ Κολοφώνιον βεῖθρον, καὶ τὴν Κιβραῖον τρίποδα, καὶ τὸν Θεσπρίτιον λέβητα· καὶ ἐν Αἰθίῳ μὲν τὸ μαντεῖον Ἀμμωνος, ἐν δὲ γε Διδυμῶν τὸ τοῦ Διός· ἐν δὲ Βραγχίδαις, καὶ Δηλίῳ, καὶ Δελφοῖς, καὶ Κολοφῶνι, τοῦ Κλαρίου, καὶ Πύθῳ, καὶ Δηλίῳ, καὶ Διδυμαίῳ· καὶ ἐν Λεβαδίᾳ μὲν Τροφονίου, ἐν Ὠρωπίῳ δὲ Ἀμφιάρεως, ἐν δὲ τῇ Τυρρῆνῶν καὶ Χαλδαίων τῆς νεκυομαντείας τὰ ζοφώτατα ἀντρα· καὶ ἀλλαχοῦ δὲ Ἀμφιλόχου, ἀλλαχοῦ δὲ Γλαύκου, καὶ ἐτέρωθεν Μοζοῦ, καὶ ἄλλων τινῶν δυσωνύμων ἀνθρώπων.

(5) Καὶ ἡ Κ. EUSEB., JOAN.

(6) Νόμ. μαντικά. Τὰ μαντ. νάματα, EUS., JOAN.

(7) Χρηστήρια. Μυστήρια, JOAN. Porro cum ea Clementis enumerasset oracula, quæ per res inanimas, velut instrumenta, sc. tripodem, lebetem, fontem, etc. futura prædicebant; jam pergīt fad ἄλλην, ut vocat, μαντικῆν, qua dæmones ipsis hominibus futurorum scientiam afflatu suo indebant; mox ad tertiam μαντικῆς speciem transiturus, qua ipsi homines ex avium volatu, prodigiis, aliisve rebus futura conjectabant.

(8) Διδυμέα. FeJ. Morello, professori regio. doctissimo viro legendum videtur Διδυμῆα, ex Ciceroe lib. 1 De divin., Arnob., lib. vi et aliis. COLLECT. Verum nulla est causa, ob quam recepta lectio mutari debeat. Non enim de oraculo Dodo-neo loquitur, quod supra memoravit; sed de Apollinis oraculis. Is autem non solum dicitur Διδυμαῖος, ut in Theodoreti verbis ante citatis, sed etiam Διδυμῆος. Vid. Stephanus De urb.

(9) Ἀμφιάρεω. Ἀμφιάρεω. EUSEB.

(10) Τὸν Ἀπόλλω. Forte glossema est. Quorsum enim post Clarium, Pythium, Didymæa, quæ omnia sunt Apollinis cognomina, ejusdem Apollinis nominatim meminisse? VIGER.

(11) Καὶ τερατοσκόπους. Καὶ omittit Joan., τερατοσκόπους Nov.

donæ tintinnabulum; Gerandryon autem illud desertis olim in arenis cultum, quodque ibidem celebrabatur oraculum, jam vero cum ipsa quercu prorsus emarcuit, rancidis ac vetustate contritis fabulis relinquit. Enimvero siluit utique fons ille Castalius, siluit Colophonius alter, ac reliquæ simul omnes fatidicæ undæ aruerunt, quas ventoso fastu, sero licet, palam tamen aliquando spoliatas viderunt, posteaquam illæ suis cum fabellis omnino diffluxissent. Decanta tu nobis, per me licet, reliqua vaticinationis aut furiosæ potius vanitatis oracula, Clarium, Pythium, Didymæa, Amphiarum, Apollinem, Amphilochem; adde, si lubet, prodigiorum interpretes, adde augures, et somniarum conjectores. Quin age sis, ac simul eos coram Pythio statue, qui divinationes ✕ suas farina hordeove perficiunt, quique a plurimis etiamnum observantur ventriloquos. Jam vero et Ægyptiorum penetralia, et manium apud Hetruscos vaticinationes in tenebris jaceant. Vesanae profecto illæ sunt infidelium hominum fallendi artes; ejusdemque fascinationis veluti negotiationis sociæ habeantur capræ ad divinandum informatæ: necnon corvi illi, quos ad responsa ho-

(12) Κριτὰς ἀνιέρου. Κριτὰς τοὺς ἀνιέρους legunt Euseb., Joan. Verum recepta Clementis lectio significantior et gravior est. VIGER.

(13) Τυρρῆνῶν νεκυομαντεῖαι. Hæc in Odyssæa late describuntur, quo loco Ulysses ad inferos descendit. Vid. Archaeologia nostræ lib. II.

(14) Σκότω παραδιδόσθων. Σκότει παραδιδόσθων Euseb., Joan.

(15) Σοφιστήρια. Subjungitur in ms. Nov. Euseb. et Joan. hæc sententiola, καὶ πλάνης ἀκράτου κυβευτήρια, et comparatæ ad puram putamque fraudem quasi aleæ officinæ. Quæ quidem, ut Viger non immerito videtur, plane est Clementis ex genio, et fortasse propter ὁμοιοτέλετον exci.uit. Quamvis nec impressæ Clementis editiones, nec Eusebii Montac. codex agnoscat.

(16) Αἱ. Omittunt Euseb., Joan.

(17) Ἐξορχήσομαι. Ea voce Clemens alias usus est; ut Pædag. lib. III, cap. 3, pag. 225: Τῆς φύσεως τὰ ἀπόρρητα εἰς τὸ συμφανὲς ἀπογυμνούσθαι, ἐξορχήσομαι, naturæ arcana palam denudantes, prodientes; et Strom. I, pag. 279: Μέγας ὁ κίνδυνος τὸν ἀπόρρητον ὡς ἀληθῶς τῆς βντικῆς φιλοσοφίας λόγον ἐξορχήσασθαι. Magnus est periculum vere arsanam veræ philosophiæ rationem propalare. Tatianus, perinde ac Clemens, ait quemdam ἐξορχήσασθαι μυστήρια, mysteria propalasse, pag. 95, edit. Oxon. Est itaque ἐξορχήσασθαι, temere, quæ tacenda fuerant, enuntiare, atque sic ea ridenda proponere; sumpta ab illis metaphora, qui extra templi vestibulum sacras choreas celebrabant. Hesychius, Ἐξορχήσομαι, χλευάσω, ὄβριζω: ubi scribendum, mutato tempore, χλευάσω, ὄβριζω. Suidas, Ἐξορχήσομαι Πῆρς δὲ ἐξορχησάμεν τὰ τέως ἀνέκπτυστα, ἐξορχήσομαι, κατέπαιξα. Καὶ αὐτίς: Ὁ δὲ μεθυσθεὶς ἐν τῇ οἰκίᾳ Πουλτίωνος τοῦ παραστῆτου τὰ μυστήρια ἐξορχήσατο· ἀντὶ τοῦ ἐξεμυκτήρισαν, ἐκπτυστα ἐποίησεν. Ad quem locum adnotavit Kusterus, fragmentum hî intelligendum esse de Alcibiade, qui in domo Pultionis, vel potius Polytionis, mysteria Cereris enuntiasse et derisisse legitur. Vide Andocidem De mysteriis, pag. 2, et Plutarchum in Alcibiade, pag. 200. Mox pro ἀνὰ τὸν τῆς ἀληθείας λόγον, Lewthius legere maluit μὰ τὸν, etc.

minibus reddenda homines erudiere. Quid si ipsa quoque mysteria tibi enucleem? Non ea quidem temere vulgabo, ut Alcibiadem fecisse tradunt; sed tamen belle admodum quidquid sub iis præstigiærum latet, nudabo per verbum veritatis, quosque deos nuncupatis, atque mysticis ritibus colitis, illos sic tanquam in aliqua hujus vitæ scena inclusos veritatis spectatorum oculis objiciam. Ac primum ecce tibi homines furoris æstro perciti Bacchum Mænolen solemnibus Orgiis celebrant, crudarumque carniū belluatione sacram insaniam peragentes, cæsarum victimarum partes dividunt, serpentibus coronati, Evamque vastis ululatibus inclamantes, Evam scilicet illam, per quam janua est errori primum patefacta. Et tunc cum orgiorum Bacchicorum sit quasi quoddam insigne serpens arcauo ritu consecratus, tum vero si accurate vo-

(18) Ἐγκυκλήσω. Ἐγκυκλήσω. Euseb., Joan. Scribendum videtur ἐγκυκλήσω, id est *evolvam, explicabo*. Qua voce Clemens usus est *Strom.* vii, p. 752: Οὐ γὰρ ἐγκυκλεῖν χρή τὸ μυστήριον, non enim *evolvendum est mysterium*. Solet etiam apud alios auctores ἐγκυκλεῖν pro ἐκκυκλεῖν poni, scriptorum, ut videtur, negligentia. Hesychius et Suidas ἐκκυκλεῖν expl. ἐκκαλύπτειν. Est autem vox scenica, significans in medium proferre, translatione ducta a machina theatri, cujus versatione res oculis spectatorum exhibebantur. Inde ἐκκυκλήμα, vel ἐγκυκλήμα, ut a nonnullis scribitur, μηχανήμα ξύλινον τροχῶς ἔχον, ὅπερ περιστρεφόμενον τὰ δοκούμενα ἐνδόν ὡς οὐκία πράττεσθαι, καὶ τοῖς θεαταῖς ἀδείκνυσεν *machina lignea rotas habens, quæ conversa ea, quæ intus ut in adibus geri videbantur, spectatoribus ostendebat*; ut ait Scholiastes in Aristophanis Acharn. p. 392, et ex eo Suidas v. Ἐγκυκλήθηνα. Quo loco καὶ delendum post πράττεσθαι. Conf. etiam Pollux lib. iv, et Casaubonus in Athenæi lib. viii, cap. 15.

(19) Μαινόλην. Μαινόμεν Nov. mendose. Mox Βάχχος pro Βάχχοι. Euseb., Joan.

(20) Ὀμοφαγία. In festis Bacchi insanientium more crudas carnes devorabant. Hinc Bacchus Ὀμοφαγός et Ὀμηστής, de quibus nominibus vid. *Archæologia* nostra lib. ii, ubi de Bacchi festis agitur. Julius Firmicus de Bacchi festis agens: *Cretenses, inquit, ut furentis tyranni sævitiam mitigarent, festos funeris (sc. Bacchi a Titanibus discepti) dies statuunt, et annum sacrum trieterica consecratione componunt, omnia per ordinem facientes, quæ puer (Bacchus) moriens aut fecit, aut passus est: vivum laniant dentibus taurum, crudeles epulas annis commemorationibus excitantes, etc.*

(21) Ἀγορῆς. Ἀγόντων scripsit aliquis in margine Joan. Mox κραινομίας, pro κραινομίας, habent Euseb., Joan.

(22) Τῶν φόρων. Τῶν φόρων Eusebius. At Clementis lectionem sequitur codex Montac., φωνῶν etiam habet Joan. Arnobius tamen lib. v, legisse visus est τῶν ἐρίων *hædos enim reddidit: quod etiam, ait Vigerus, magis placet; nam et illud: κραινομία φόρων, admodum insolens; et hædis optime cum illis Bacchi sacris convenit.*

(23) Ἀνεστεμμένοι τοῖς ὄφρασι. Arnobius lib. v: *Bacchanalia etiam prætermitemus inania, quibus nomen Omophagis Græcum est, in quibus furore mentito, et sequesrata pectoris sanitate, circumspicatis vos anguib, atque ut vos plenos Dei numine ac majestate doceatis, captorum reclamantium viscera cruentatis oribus dissipatis.* Sic apud Nonnium citatur et Lycurgo Nævii versus hic, qui forte huc pertinet: *Alte jugatos angues in se gerunt.* Plutarchus in *Alexandro* de Olympiade verba faciens, quæ

τοὺς γε τοὺς καλουμένους ὑμῶν θεοὺς, ὧν αἱ τελεταὶ μυστικαὶ, οἷον ἐπὶ σκηνῆς τοῦ βίου τοῖς τῆς ἀρηθείας ἐγκυκλήσω (18) θεαταῖς. Διόνυσον μαινόλην (19) ὀργιάζουσι Βάχχοι, ὠμοφαγία (20) τὴν κραινομίαν ἄγοντες (21) καὶ τελίσκουσι τὰς κραινομίας τῶν φόρων (22) ἀνεστεμμένοι τοῖς ὄφρασι (23), ἐπολοῦζοντες Εὐαν (24) ἐκείνην, δι' ἣν ἡ πλάνη παρηκολούθησε (25). Καὶ σημεῖον ὀργίων βακχικῶν ὄφρα ἐστὶ τετελεσμένως. Αὐτίκα γοῦν κατὰ τὴν ἀκριβῆ τῶν Ἑβραίων φωνῆν, τὸ ἔνομα τὸ Εὐία δασυνόμενον (26), ἐρμηνεύεται ὄφρα ἢ θήλια. Ἀπὸ δὲ καὶ Κόρη, δρᾶμα ἤδη (27) ἐγενέσθη μυστικόν· καὶ τὴν πλάνην, καὶ τὴν ἀρπαγὴν, καὶ τὸ πένθος αὐταῖν Ἐλευσίς δαδουχεῖ. Καὶ μοι δοκεῖ τὰ ὄφρα καὶ τὰ μυστήρια δεῖν ἐτυμολογεῖν, τὰ μὲν ἀπὸ τῆς ὀργῆς τῆς Διῶς, τῆς πρὸς Δία γεγενημένης, τὰ δὲ ἀπὸ τοῦ μύσου (28) τοῦ συμβεβηκότος περὶ τὸν Διόνυσον· εἰ δὲ καὶ ἀπὸ

Bacchi sacris addita erat, et Mænadam more draconum albat: Οἱ πολλοὶ περιελιττόμενοι θύρασι τῶν γυναικῶν καὶ τοῖς στεφάνοις, ἐξέπληττον τοὺς ἀνδρας. COLLECT.

(24) Ἐπολοῦζοντες Εὐαν· Εὐαν ἐκείνην δὲ ἦν, etc. Nov. Non male.

(25) Παρηκολούθησε. Addit Eusebius, καὶ ὁ θάνατος ἐπηκολούθησε· *et mors insecuta est*; quod propter δημοτέλειον excidisse videtur ex Clemente: unde factum etiam est, ut posterius illud Εὐαν ex Eusebii codicibus eliminaretur. Utrouque loco ms. Joan. cum impressis Eusebii codd. consentit.

(26) Τὸ Εὐία δασυνόμενον. Gen. iii, v. 1, serpens Hebraice dicitur ὄφις, at in Chaldaica paraphrasi מִיָּוִן. Item Exod. iv, 3, ut quidem vult A. Mazius a verbo יָּוִן, *nuntiavit, judicavit*: q. d. *Nuntium*; quod nuntiavit ipsi ἴππ, *Chavæ*, Ἐνᾶ, fructum vetitum. Unde Bar-Cepha Syrus eam dictam putat ab *indicatione*, Hebræi a *vita*. Est ergo Syro-Chaldaica vox *Chavia*; sed et alibi sæpe Hebræa lingua dicitur Syriaca, ut in Actis apost. Epiphanius in *Epitome librorum contra hæreses*: Καὶ τὴν κραινομίαν μυσόντες τοὺς ὄφρας ἀνεστεμμένοι, εὐάζοντες τὸ Οὐά, Οὐά, ἐκείνην τὴν Εὐαν ἔτι, τὴν διὰ τοῦ ὄφρατος ἀπατηθεῖσαν, ἐπικαλούμενοι, ἣ διὰ τῆς δασείας φωνῆς τὸν ὄφιν ἀπὸ τῆς Ἑβραϊδος εἰς ἑαυτῶν πλάνην κικλήσκοντες. Εὐα γὰρ κατὰ τὴν ψλὴν ἀπόδοσιν τὴν γυναικα, κατὰ δὲ τὴν διαρείαν Εὐία τὸν ὄφιν παῖδες Ἑβραίων ὀνομάζουσι. Hoc Epiphanius atque Eusebius a Clemente acceperunt. Cæterum quod Ἐνᾶ nomen scribi dicitur cum spiritu leni, non, opinor, viris doctis probabitur; multo minus J. Drusii opinio, qui *Evantes* inde putat appellatas, et Græcæ vocis etymologiam quaerit in Syria, lib. i *Animadvers.*, cap. 53. COLLECT. Theophilus Antiochenus, lib. ii *ad Autolycum*, pag. 104: Ταύτην τὴν Εὐαν, διὰ τὸ ἀρχῆθεν πλανηθῆναι ὑπὸ τοῦ ὄφρατος, καὶ ἀρχηγὸν ἀμαρτίας γεγονέναι, ὁ κακοποιὸς δαίμων, ὁ καὶ Σατὰν καλούμενος, ὁ τότε διὰ τοῦ ὄφρατος λαλήσας αὐτῇ, ἕως γὰρ τοῦ δεῦρο ἐνεργῶν ἐν τοῖς ἐνθουσιαζομένοις ὑπ' αὐτοῦ ἀνθρώποις, Εὐαν ἐκκαλεῖται. *Hanc Evam principem et caput peccati (quia seducta est a serpente, per quem maleficus Diabolus locutus est, qui diabolus et Satan vocatur, et usque adhuc operatur in iis, qui ipsius spiritu aguntur) diabolus non cessat vocare.* At Hesychius Εὐάν, inquit, ὁ κισσὸς ὑπὸ Ἰνδῶν. Quo facit, quod Bacchus in expeditione Indica hedera coronatus fuerit, ut in fabulis est.

(27) Δρᾶμα ἤδη. Δρᾶμα ἤδη ἐγενέσθη μυστικὴν καὶ τὴν, etc. Joan.

(28) Μύσου. Μίσους Nov. Mox pro Μουσῶνος Eusebius habet Μουσῶνος. Item κυνηγίω, pro κυνηγίω Nov.

Μουσῶν τινος Ἀττικοῦ, ὃν ἐν κυνηγίᾳ διαφθαρήναι ἅ
 Ἀκαλλόδωρος λέγει, οὐ φθόνος (29) ὑμῶν δεδοξάσθαι
 τὰ μυστήρια ἐπιτυμβίῳ τιμῇ. Πάρεστι δὲ καὶ ἄλλως
 μυστήρια (30) σοι νοεῖν, ἀντιστοιχοῦντων τῶν γραμ-
 μάτων, τὰ μυστήρια· θηρεύουσι γάρ, εἰ καὶ ἄλλοι
 τινές, ἀτὰρ δὴ (31) καὶ οἱ μῦθοι οἱ τοιοῦδε, Θρακῶν
 τοὺς βαρβαρικωτάτους, Φρυγῶν τοὺς ἀνοητοτά-
 τους, Ἑλλήνων τοὺς δεισιδαίμονας (32). Ὀλλοίτο
 οὖν (33) ὁ τῆσδε ἀρξας τῆς ἀπάτης (34) ἀνθρώποις! εἶτε
 ὁ Δάρδανος, ὁ μητρὸς (35) θεῶν καταδείξας τὰ μυστή-
 ρια· εἶτε Ἡετίων, ὁ τὰ Σαμοθρακῶν ὄργια καὶ τελετὰς
 ὕποσησάμενος· εἶτε ὁ Φρύξ ἐκεῖνος ὁ Μίδας, ὁ παρὰ
 τοῦ Ὀδρύσου μαθὼν, ἔπειτα διαδοῦς τοῖς ὑποτεταγμέ-
 νους ἔντεχον ἀπάτην. Οὐ γάρ με ὁ Κύπριος ὁ νησιώτης
 Κινύρας (36) παραπείσαι ποτ' ἂν, τὰ περὶ τὴν Ἀφρο-
 δίτην μαχλῶντα ὄργια, ἐκ νυκτὸς ἡμέρᾳ παραδοῦναι
 τολμήσας, φιλοτιμούμενος θειάσαι πόρνην πολιτίδα.
 Μελάμποδα (37) δὲ τὸν Ἀμυθάνος ἄλλοι φασὶν ἐξ Αἴ-
 γύπτου μετακομίσαι τῇ Ἑλλάδι τὰς Δηοῦς ἑορτὰς, πέν-
 θος ὑμνούμενον. Τοῦτους ἐγὼγ' (38) ἂν ἀρχεκάκους
 φῆσαιμι μύθων ἀθέων καὶ δεισιδαιμονίας ὀλεθρίου
 πατέρας, σπέρμα κακίας καὶ φοροῦς ἐγκαταφυτεύ-
 σαντας τῷ βίῳ τὰ μυστήρια. Ἥδη δὲ, καὶ γὰρ και-
 ρός, αὐτὰ ὑμῶν τὰ ὄργια (39) ἐξελέγξω, ἀπάτης καὶ
 τερατείας ἔμπλεα· καὶ εἰ μεμύησθε, ἐπιγελάσεσθε
 μᾶλλον τοῖς μύθοις ὑμῶν τούτοις, τοῖς τιμωμέ-
 νους (40). Ἀγορεύω δὲ ἀναφανδὸν τὰ κεκρυμμένα,
 οὐκ αἰδοῦμενος λέγειν, ἀ προσκυνεῖν οὐκ αἰσχύνεσθε.
 Ἦ μὲν οὖν ἀπρογενῆς τε (41), καὶ κυπρογενῆς, ἡ
 Κινύρᾳ φίλη, τὴν Ἀφροδίτην λέγων, τὴν *φιλομυθεά*,
 ὅτι *μηδέων ἐξεφαάνθη*, μηδῶν ἐκεῖνων τῶν ἀπο-
 κκοκκόμενων Οὐρανοῦ, τῶν λαγνων, τῶν μετὰ τὴν

⌘ P. 12 ED. POTTER, 10 ED. PARIS.

(29) Λέγει, οὐ φθ. Λέγει, οὐ φθόνος· ὑμῶν δεδο-
 ξοται τὰ μ. Nov. Mox ἐπιτυμβίῳ φωνῇ καὶ τιμῇ.
 Joan., Euseb. Non male.

(30) *Μυστήρια*. Gulielmus Canterus, lib. viii, cap.
 18, Nov. lect. hæc habet, quæ huc pertinent: Hic,
 inquit, locus male a scriptoribus habitus pristinae
 restituitur integritati, si pro μυστήρια reponatur
 μυστήρια, quasi a venatione velut dicta *Mysteria*.
 Nam hoc eum velle, satis quæ mox sequuntur indi-
 cant: Θηρεύουσι γάρ, εἰ καὶ ἄλλοι τινές, ἀτὰρ δὴ καὶ
 εἰ μῦθοι οἱ τοιοῦδε Θρακῶν τοὺς βαρβαρικωτάτους. COL-
 LECT. Verum μυστήρια ficta vox est, ἀπὸ τοῦ μυσῖν
 καὶ θηρεύειν· quasi etiam *iniciando venentur*. Nihil
 ergo est, quamobrem μυστήρια reponatur; præser-
 tim cum subjungat, θηρεύουσι γάρ. Dicendum enim
 potius fuisset, μαρτεύουσι γάρ. Nunc τὸ μυστήρια cum
 τῷ θηρεύουσιν optime convenit. VIGER., SYLBURG.
 — Cæterum ne quis, ut nonnulli existimarunt, veram
 etymologiam mysteriorum hic tradi putet, adverten-
 dum est non tam grammaticum veriloquium, quam
 rhetoricam regulam a conjugatis argumentandi,
 aut a notatione nominis, ridendis his vocibus ob-
 servari; in qua plerumque joco, aut non ita exacta
 statera res proferuntur; non enim magis hæc sunt
 certa, quam illa apud Athenæum lib. iii Dionysiium
 quemdam nomina nova finxisse: ut columinam,
 μενεκράτη, quod *valida perduret*; jaculum, βαλλάν-
 των, quod *iaciatur in adversum*: murium latebras,
 μυστήρια, quia μῦς τηροῦσι, *mures servant*. COLLECT.

(31) Δὴ. Δέ, Euseb. Neutrum habet Joan.

(32) Ἑλλήνων τοὺς δεισιδαίμονας. G. Canterus,
 loco jam modo citato, putat aptius esse, τοὺς δεισι-
 δαιμονωτάτους· eo nempe comparationis gradu, quo

cem Hebraicam interpretari velis, Heva cum aspira-
 tione graviore serpentem ♂ femininam significat.
 Deinde Ceres et Proserpina in mysticum etiam fa-
 bulæ genus transiere, quarum errores, et raptum,
 et lucium nocturnis facibus Eleusis illustrat. Ac
 mihi quidem tanti est propriam orgiorum et mys-
 teriorum notationem excutere. Orgia sane ἀπὸ τῆς
 ὄργης, hoc est *ab iracundia*, nomen accepere, qua
 Ceres adversus Jovem exarserat; mysteria vero
 ἀπὸ τοῦ μύσους, hoc est *ab exsecrando scelere*, quod
 circa Bacchum ipsum contigerat. Quod si vocem
 istam a Myunte quodam Attico derivare placet,
 quem Apollodorus in venatione periisse testatur,
 equidem nihil hoc vobis invidiam, ut mysteria
 vestra sepulchrali honore decorentur. Quinimo li-
 ceat tibi mysteria quasi μυστήρια, hoc est *fabulas ve-
 naticas*, mutua duorum elementorum permutatione,
 accipere; venantur enim, si quæ aliæ, hujusmodi
 fabulæ quotquot sive apud Thracæ immanitate,
 sive apud Phrygas 5 insania, sive apud Græcos
 superstitione principes memorantur. At male pe-
 creat, quisquis tantæ vecordiae hominum generi
 auctor fuit, seu Dardanus, qui Matris deum mys-
 teria docuit; seu Ection, qui Thracum orgia, cum
 eorum mysteriis, protulit; seu Phryx ille Midas,
 qui cum ab Odryso callidam et plenam artificii
 fraudem accepisset, eam postmodum in subditos
 suæ ditioni sparsit universos. Nec enim mihi Ciny-
 ras ille Cyprius insularis inquam imposuerit, qui
 cum famosam insulæ suæ meretricem deam effi-
 cere vehementer optaret, flagitiosa Veneris orgia
 ex tenebris in lucem ausus est diemque produ-

præcedit ἀνοητοτάτους· idemque sentiunt A. et H.
 SYLBURG. E contra pro ἀνοητοτάτους, aliquis adnota-
 vit ἀνοήτους in margine Joan.

(33) Ὀλλοίτο οὖν. Ὀλοῖτ' οὖν. JOAN.

(34) Ἀπάτης. Τῆς ἀπάτης. Nov. Recte. Nam τῆς
 sequi solet τῆσδε ut paulo ante, τῆσδε τῆς γοητείας.
 Τῆς ἀποτίας ἀνὴρ ἀνθρώποις habent Euseb., Joan.

(35) Μητρὸς. Μήτους. Nov., Euseb., Joan. Dein
 καταδείξας, pro καταδείξας, JOAN. Sed in margine
 καταδείξας positum est.

(36) Κινύρας. Κινύρας, Joan. Conf. Julius Fir-
 micus *De errore prof. relig.*, pag. 22, edit. Lugd.
 Bat.; Arnobius, lib. v; Lucianus, *De dea Syria*.

Mox, pro παραπείσαι, παραποιεῖσαι, et in margine
 παραπείσαι habet Joan.

(37) Μελάμποδα. Diodorus Sic., lib. i, p. 87:
 Μελάμποδα φασὶν ἐξ Αἰγύπτου μετενεγκεῖν τὰ Διο-
 νύσια νομιζόμενα τελεῖσθαι παρὰ τοῖς Ἑλλήσι, καὶ
 τὰ περὶ Κρόνου μυθολογούμενα, καὶ τὰ περὶ Τιτανο-
 μαχίας, καὶ τὸ σύνολον τὴν περὶ τὰ πάθη τῶν θεῶν
 ἱστορίαν. *Melampoda porro sancita Baccho sacra*
apud Græcos, et fabulosam de Saturno et Titanum
*pugna narrationem, adeoque totam de affectibus deo-
 rum historiam ex Ægypto traduxisse, perhibent.*
 Mox, Ἀμυθάνος pro Ἀμυθάνος, Euseb., Joan.

(38) Τούτους ἐγὼγ' ἂν. Ἐγὼγε τούτους ἂν, Joan.

(39) Ὀργια. Ἔργα in marg. Joan.

(40) Τοῖς τιμ. Τοῖς omitunt Nov., Euseb., Joan.
 Mox ἀγορεύω, pro ἀγορεύω, Euseb., Joan.

(41) Ἀπρογενῆς τε. Te omitunt Euseb., Joan.
 Conf. Homeri *Iliad.* Γ, ibique vetus Scholiastes, et
 Hesiodi *Theogonia* Γ, v. 188 ad v. 201. Mox καὶ
 Κινύρᾳ pro ἡ Κινύρᾳ, Euseb., Joan.

cere. Jam alii Melampodem Amythaonis filium, Cereris festa, luctum, inquam, illum carminibus hymnisque decantari solitum, in Græciam ex Ægypto traduxisse volunt. Istos equidem profanarum fabularum ac pestiferæ superstitionis parentes, malorum principes fuisse omnium merito dixerim, cum illa mysteria scelerum ac mortis semina in hominum vitam intulerunt. At enim jam tempus est, ut orgia vestra fraudis ac præstigiæ plena esse demonstremus; vos, si modo initiati estis, risu ac sibilis vestras illas fabulas, quibus tantum venerationis tribuitur, præ cæteris excipietis. Ego vero abdita penitusque recondita palam in omnium luce collocabo, nec me pudor ab iis proferendis revocabit, quæ vos divinis honoribus colere non pudeat. Vestra igitur illa spumæ marinæ proles, Cyprique fetus, ac Cinyræ delicia, Venerem intelligo, quam φιλομηδέα, hoc est *veretri amantem*, nominatis, quippe *membris ex genitalibus ortam*; utique abscissis illis Cæli genitalibus, usque adeo salacibus, ut secta quoque undam ipsam constuprarint; quare fetus effusus in libidinem corporis partibus longe dignissimus Venus ista procreatur. Itaque in arcanis voluptatis hujus marinæ sacris, tanquam feturæ symbolum, grumus salis, effigiesque veretri, iis tradi solet, qui flagitiosi concubitus artibus initiantur; hi vero nummum ipsi, tanquam amicæ amatores, offerunt. Jam mysteria Cereris aliud nihil sunt, quam incestuosi Jovis cum Cerere matre congressus; ejusdem, matrisne ultra

✠ P. 13 ED. POTTER.

(42) Ὡς ἀσελγῶν. Ως omittunt Euseb. et Joan., sed id in margine aliquis posuit. Mox λέγεται pro γίνεται, Joan.; sed γίνεται in margine scriptum est. Dein καρὸς ἐν ταῖς τελεταῖς ταύτης, Nov.; quin etiam τελεταῖς et ταύτης conjungunt Euseb., Joan. Recte, unde id in versione expressum est.

(43) Νόμισμα. Julius Firmicus loco superius citato: *Statuisse etiam, ut quicumque initiari vellet, secreto Veneris sibi tradito, assem in manum mercedis nomine deo daret.* Arnobius, lib. v: *Necnon et Cypriæ Veneris abstrusa illa mysteria prætereamus: quorum conditor indicatur Cinyras rex fuisse: in quibus sumentes ea, certas stipes inferunt ut meretrici, et referunt phallos propitii numinis signa donatos.*

(44) Ἐταίρα. Ἐταῖρας Nov., ἑτέρα Joan., mendose. Solent enim αἱ et é ob similitudinem pronuntiationis confundi.

(45) Διοῦς. Arnobius hoc argumentum copiose tractat lib. v, qui, cum Clemente collatus, lucem dabit accipietque invicem. Conf. etiam Lycophronis *Cassandra* v. 698 et 1176; et ibi Tzetæ scholia.

(46) Κυβέλη. Κυβέλη, Euseb., Joan.

(47) Κὰν μὴ γελᾶσαι Ἐπεισιν ὑμῖν. Sic legunt Clementis codices, pleniore et illustriore sensu quam Eusebius; καὶ μὴ γελασεύσιν ὑμῖν, Viger.; καὶ μὴ γελασεύσιν, Nov.

(48) Ἐκ τυμπάνου ἔφαγον. Sequentem mysteriorum formulam Jul. Firmicus, in lib. *De errore profan. relig.*, cap. 10, paulo aliter citat: *Libet nunc explanare, quibus se signis vel quibus symbolis miseranda hominum turba cognoscat. Habent enim propria signa, propria responsa, quæ illis in ipsis sacrilegiorum cætibus diaboli tradidit disciplina. In quodam templo ut in interiores partes homo moriturus possit admitti, dicit: « De tympano manducari, de*

τομὴν τὸ κύμα βεβιασμένων· ὡς ἀσελγῶν (42) ὑμῖν μορίων ἄξιος Ἀφροδίτη γίνεται καρπὸς ἐν ταῖς τελεταῖς· ταύτης τῆς πελαγίας ἡδονῆς, τεκμήριον τῆς γονῆς, ἀλῶν χόνδρος, καὶ φαλλὸς τοῖς μουυμένοις τὴν τέχνην τὴν μοιχικὴν ἐπιδίδοται. Νόμισμα (43) δὲ εἰσφέρουσιν αὐτῇ οἱ μουυμένοι, ὡς ἑταῖρα (44) ἐρασταί. Διοῦς (45) δὲ μυστήρια, καὶ Διὸς πρὸς μητέρα Δήμητραν ἀφροδίσοιο συμπλοκαί, καὶ μῆνις, οὐκ οἶδ' ὅτι φῶ λοιπὸν, μητρὸς ἡ γυναικὸς, τῆς Διοῦς· ἥς δὴ χάριν Βριμῶν προσαγορευθῆναι λέγεται· ἰκετηρῖαι Διὸς, καὶ πόμα χολῆς, καὶ καρδιουλλκαί, καὶ ἀρῆτουργίαι· ταῦτα οἱ Φρύγες τελίσκουσιν Ἄττιδι, καὶ Κυβέλη (46), καὶ Κορύβασι. Τεθρυλλήκασιν δὲ, ὡς ἄρα ἀποσπᾶσας ὁ Ζεὺς τοῦ κροῦ τοὺς διδύμους, φέρων ἐν μέσοις Ἐρῆψε τοῖς κόλποις τῆς Διοῦς, τιμωρίαν ψευδῆ τῆς βιαίας συμπλοκῆς ἐκτινύων, ὡς ἑαυτὸν δῆθεν ἐκτεμῶν. Τὰ σύμβολα τῆς μύσεως ταύτης, ἐκ περιουσίας παρατεθέντα, οἶδ' ὅτι κινήσει γέλωτα, καὶ μὴ γελᾶσαι Ἐπεισιν ὑμῖν (47), διὰ τοὺς ἐλέγχους· Ἐκ τυμπάνου ἔφαγον (48). Ἐκ κυμβάλου ἔπιον· ἑκερνοφόρησα (49)· ὑπὸ τὸν παστὸν ὑπέδνον (50). Ταῦτα οὐχ ὕβρις τὰ σύμβολα; οὐ χλεύη τὰ μυστήρια; τί δ' εἰ (51) καὶ τὰ ἐπίλοιπα προσθεῖν; Κύει μὲν ἡ Δημήτηρ, ἀνατρέφεται δὲ ἡ Κόρη· μίγνυται δ' αὐτῆς ὁ γεννήσας οὗτος (52) Ζεὺς τῇ Φερεφάττῃ, τῇ Ἰδία θυγατρὶ, μετὰ τὴν μητέρα τῆν Δηώ (53), ἐκλαθόμενος τοῦ προτέρου μύσου· πατήρ καὶ φθορεὺς Κόρης ὁ Ζεὺς· καὶ μίγνυται δράκων γενόμενος· ὅς ἦν, ἐλεγχθεῖς. Σαβαζίων (54) γούν μυστηρίων σύμβολον τοῖς μουυμένοις ὁ διὰ κόλπου

cymbalo bibi, et religionis secreta perdidici. Quod Græco sermone dicitur, ἐκ τυμπάνου βέβρωκα, ἐκ κυμβάλου πέπωκα, γέγονα μυστικὸς. COLLECT., SYLB.

(49) Ἐκερνοφόρησα. Olim scriptum fuit ἑκερνοφόρησα, tam apud Clementem, quam Eusebium. Nostram lectionem debemus P. Leopardo, lib. iv, c. 2, *Emendat.* Athenæus, lib. xi: *Τὸ κέρνος, ἀγχιον κεραιμῶν, ἔχον ἐν αὐτῷ κοτυλίσκους· cernos, vas fictile, cui agglutinata sunt exigua cotylæ miltæ, in quibus alba sunt papavera, triticum, furra, mel, oleum. His vescitur, qui fert cernos, ut et qui cistana gestaverit.* Pollux, lib. iv: *Τὸ γὰρ κερνοφόρον ὄρχημα οἶδα ὅτι κέρνα ἡ ἔσαρβίδας ἔφερον (ms. φέροντες). κέρνα δὲ ταῦτα ἐκαλεῖται. Plesychius, κερνοφόρος, ὁ τὰς θυσίας ἄγων. Est itaque ἑκερνοφόρησα, cernos tuli, vel craticula illas mysteriorum gestavi, aut quæcumque illa scitilia fuerint vasa. COLLECT.*

(50) Ὑπέδνον. Ὑπέδνον, Euseb., Joan.

(51) τί δ' εἰ. τί δὲ, Euseb. Mox πεπροσθεῖν pro προσθεῖν, Joan.

(52) Οὐτοσί. Οὐτώσι, Euseb. Similiter porro Athenagoras *Legat.* pag. 71, edit. Oxon., postquam Jovis cum Rhea vel Cerere concubitum memorasset, addit: *Εἶθ' ὅτι Περσεφόνῃ τῇ θυγατρὶ ἐμίγη, βιασάμενος καὶ ταύτην δράκοντος σχήματι, ἐξ ἧς καὶ Διόσωτος αὐτῷ. Deinde, quo modo per vim etiam in forma draconis cum filia Proserpina concubuerit, ex qua filius ei Dionysius natus est.* Conf. etiam Tatianus, pag. 55.

(53) Τὴν Δηώ. Τὴν omittit Euseb. Mox, πατήρ καὶ φθορεὺς Κόρης ὁ Ζεὺς εἰ Joan. et Euseb. excidit.

(54) Σαβαζίων γούν μυστηρίων. Arnobius, l. v: *Auctorem aliquis desiderabit rei, tum illum citabitur nuntiumque senarium, quem antiquitas canit, dicens:*

Taurus draconem genuit, et taurum draco.

θεός (55)· δράκων δέ ἐστι οὗτος, διελκόμενος τοῦ
κάλπου τῶν τελομένων· Ἐλεγχος ἀκρασίας Διός.
Κύει καὶ ἡ Φερεφάττα παῖδα, ταυρόμορφον ἀμέλει,
φησὶ τις ποιητῆς εἰδωλικός (56);

A dicam, an uxoris? iracundia, quæ causa fuit, cur
Brimo, quasi fremens et indignabunda, vocaretur;
itemque Jovis supplicationes, fellis haustus, cordis
convulsiones, ac cæteræ id genus infandæ cæremoni-
niæ. Ac Phryges quidem ejusmodi sacra in Attidis, Cybeles, et Corybantum honorem memoriamque fa-
ciunt. Passim autem fama vulgatum est, Jovem avulsos geminos arietis testiculos in medium Cereris
sinum conjecisse, cum a seipso exactam abscissionis quasi voluntariæ pœnam ob stuprum vi oblatum,
hac fraude simularet. Cujus initiationis egregia symbola soluto otiosoque animo producta, risum vobis
utique moveant, tametsi opinor vobis ridere non libet, quod sic religionum vestrarum indignitas omnium
in oculis deligatur: *Ex tympano comedi, bibi ex cymbalo, cernum gestavi, me in thalamum clam insinuavi.*
Non hæc symbola probum et infamiam sapiunt? non sannis, ludibrioque digna mysteria sunt? Quid porro,
si atexam reliqua? Ceres quidem fetum eniitur, Core vero educatur: rursus ecce tibi Jupiter cum
Pherephatta, quam ipse genuerat, post Cererem matrem, congregitur, execrandi flagitii prioris oblitus;
pater et corruptor est Cores Jupiter; et congregitur draconis forma tectus; sic tamen ut qui sub ea
lateat, manifesto postmodum teneatur. Enimvero, Sabaziorum utique mysteriorum, iis, qui sacris ini-
tiantur, symbolum est, deus sinum pervadens: deus autem iste draco est, qui per medium eorum, quos
solemni ritu initiant, sinum trahitur, certum plane impotentis Jovis libidinis argumentum. Parit etiam
Pherephatta, sed filium taurina specie; nimirum, ut idolorum cultor poeta cecinit:

.... Ταῦρος

Πατήρ δράκοντος, καὶ πατήρ ταύρου δράκων·
Ἐν ὄρει τὸ κρύφιον βουκόλος τὸ κέντρον·

Taurus draconem genuit, et taurum draco,
In monte occultum bubulcus stimulum:

Βουκολικόν, οἶμαι, τὸ κέντρον, τὸν νάρθηκα ἐπι-
τελῶν (57), ὃν δὴ κάλον (58) ἀναστρέφουσιν οἱ βάρ-
χοι. Βούλει καὶ τὰ Φερεφάττης ἀνθολόγια διηγῆσο-
μαί (59) σοι, καὶ τὸν κάλαθον, καὶ τὴν ἀρπαγὴν τὴν
ὑπὸ Αἰδωνέως, καὶ τὸ σχίσμα τῆς γῆς, καὶ τὰς ὕς τὰς
Εὐβουλέως, τὰς συγκαταποθείσας ταῖν θεαῖν; δι' ἣν
αἰτίαν ἐν τοῖς Θεσμοφορίοις μεγαρίζοντες, χοίρους
ἐκβάλλουσιν (60). Ταύτην τὴν μυθολογίαν αἱ γυναῖκες
ποικίλως κατὰ πόλιν ἑορτάζουσιν, Θεσμοφόρια, Σκι-
ροφόρια (61), πολυτρόπως τὴν Φερεφάττης ἐκτραγω-
δοῦσαι ἀρπαγὴν. Τὰ γὰρ Διονύσου μυστήρια τέλειον
ἀπάνθρωπα, ὃν εἰσὶ παῖδα ὄντα, ἐνόπλιω κινήσει
περιχορευόντων Κουρήτων, δόλω δὲ ὑποδύντων Τι-
τάνων (62), ἀπατήσαντες παιδαριώδεις ἀθύρμασιν,
οὗτοι δὴ οἱ Τίτάνες διέσπασαν, ἔτι νηπίαχον ὄντα,

B Bubulci, opinor, stimulum, scuticam nominans,
quam lignis quibusdam homines Bacchico furore
correpti circumagunt. Vin' tu hic etiam lectos a
Proserpina flores tibi commemorcm, ejusdemque
calathum, et raptum a Plutone patratum, et hiatum
terræ, et Eubulei sues, quæ cum utraque Dea si-
mul haustæ dicuntur? quod quidem in causa est,
cur in Thesmophoriis Megarica lingua porcous eji-
ciant. Totam hanc fabellam variaz mulieres sih-
gulis in urbibus solemnī festo celebrant, Thesmo-
phoria, Scirrhophoria; atque ita diversis plane
tragicisque modis raptum Proserpinæ recblunt. Jam
Bacchi mysteria omni diritate teterrima sunt;
quippe quem, dum adhuc puerulus esset, ac circum
ipsum Cures armata saltatione agerentur, sub-

✗ P. 14, 15 ED. POTTER, 11, 12 ED. PARIS.

*Ipsa novissime sacra, et ritus initiationis ipsius, qui-
bus Sebadiis nomen est, testimonio esse poterunt veri-
tatis, in quibus aureus coluber in sinum dimittitur
consecratis, et eximitur rursus ab inferioribus parti-
bus. Firmicus, cap. 27: Sequitur aliud symbolum:*

Ταῦρος δράκοντος, καὶ δράκων ταύρου πατήρ.

Idem cap. 2: *Sebasium colentes Jovem, anquem,
cum initiantur, per sinum ducunt: adhuc primi er-
roris vitia grassantur, et quidquid hominem perdidit,
colitur, et junesti anguis callida crudelitas adoratur.*
COLLECT.

(55) Θεός. Supra hanc vocem aliquis θεῶν scrip-
sit in Nov. Mox, pro ἐστίν, Joan. habet καὶ. Euse-
bius neutrum agnoscit. Dein, διελκόμενος pro διελ-
κόμενος, Euseb., Joan.

(56) Ποιητῆς εἰδ. Ποιητῆς, εἰδωλικός ταῦρος πα-
τήρ, etc. Nov.

(57) Ἐπιτελῶν. Sic quidem veteres Clementis
editiones e cod. Florentino; nuperiores ἐπιτελῶν
habent, quam lectionem firmant Nov., Euseb., Joan.
Unde nec dubitari potest, quin ita scripserit au-
ctor.

(58) Ὅν δὴ κάλον. Lego καλόν, ut sit κκλόν pro
καλῶς, inquit Hervetus; κάλων Eusebius, Joan.
Montacutius conjicit καλόι, ut conveniat cum Βάρ-
χοι. Forte leg. διὰ κάλων nisi ea vox præcedenti

ἐπιτελῶν proseminata est; inquit Vigerus. Et qui-
dem non est absimile vero, aliquem juxta vocem
ἐπιτελῶν in libri sui margine adnotasse, ut verio-
rem lectionem, — κάλων, idque postea ab imperito
scriptore in textum, loco tamen non suo, receptum
fuisse.

(59) Διηγῆσομαι. Διηγῆσομαι, Euseb., recte. Mox
τὴν ὑπ' Αἰδωνέως ἀρπαγὴν, idem. Dein, τὸ χάσμα
τῆς γῆς, idem et Joan. Postea τοῦ Εὐβουλέως, Euseb.,
sed τὰς retinet Joan.

(60) Χοίρους ἐκβάλλουσιν. Χείρους ἐμβάλλουσιν,
Joan, Mox, ποικίλως κατὰ πόλεις ἑορτάζουσιν αἱ
γυναῖκες. Euseb., Joan. Dein ἐκτραγωδοῦσιν, Euseb.
pro ἐκτραγωδοῦσαι.

(61) Σκιροφόρια. Σκιρροφόρια, Euseb., Joan.
Utrumque dici solet. Cæterum post Σκιροφόρια se-
quitur apud Nov. impressum, Euseb. et Joan., Ἀρρη-
τοφόρια, quod excidisse videtur propter ὁμοιοτέλευ-
τον. Nec quidem, ait Vigerus, rejici debet; licet
grammatici Ἀρρητοφόρια potius, quam Ἀρρητοφόρια,
vel Ἀρρητοφόρια scripserint. Hoc porro festum Mi-
nervæ alii, alii vero Cereris et Proserpinæ faciunt.

(62) Ὑποδύντων Τιτάνων. Brevius et clarius
legeretur, ὑποδύντες Τίτάνες, καὶ ἀπατήσαντες παι-
δαριώδεις ἀθύρμασι, διέσπασαν, ὡς ὁ τῆς, etc.
Nam si prius εἰσέτι παῖδα ὄντα, quorsum deinde
ἔτι νηπίαχον ὄντα; Quid? quod sententia post ὑπο-

euntes dolo Titanes puerilibus crepundiis ludicrisque deceptum membratim discernperant, quemadmodum Thracius Orpheus hujus sacri vates cecinit :

Turbo, trochus, tum queis in flexus membra cientur Ludicra, et auricomi blandarum ex arbore fetus Hesperidum.

Neque vero inutile fuerit, arcani sacri symbola, inutilia licet, hoc loco subjicere, ut omnium judicio sensibusque damnentur. Sunt hæc : talus, pila, trochus, poma, turbo, speculum, vellus. Ac Minerva quidem, quæ ejusdem Bacchi cor furtim sustulisset, Pallas ex τῷ πάλλειν τὴν καρδίαν, hoc est a cordis vibratione seu palpitatione, nuncupata fuit. Titanes vero, quorum manibus laniatus erat, ipsius membra in lebetem supposito trippidi insidentem conjecerunt, eaque prius elixa verubus postmodum infigentes, *Vulcano imposta tenebant*. At Jupiter, eo repente delapsus (quippe enim, cum deus esset, eum, opinor, assarum carniū nidor afflaverat, quem dii vestri sic tanquam honorarium quoddam munus accipere se contentur), fulmine Titanas conficit, et Bacchi membra Apollini filio suo sepelienda commendat. Ille autem, nec enim parere Jovi renuit, **6** discernptum lacerumque cadaver in Parnasso monte deponit. Sin placeat Corybantium quoque orgia contemplari, ex illis duo **✕** tertium fratrem cum occidissent, caput demortui purpura contextum et corona cinctum ad Olympi

✕ P. 16 ED. POTTER.

δόντων Τιτάνων, omnino pendet. Et illa, οὔτοι δὲ οἱ Τιτᾶνες, superflua sunt. Sed eruditioni potius hic auctor servit, quam nitore. VIGER.

(63) *Kōros*. Arnobius *contra Gentes*, lib. v : *Cujus rei testimonium argumentumque fortunæ suis prodidit in carminibus Thracius : Talos, speculum, turbines, volubiles rotulas, et teretes pilas, et virginibus aurea sumpta ab Hesperidibus mala, erat nobis consilium præterire*. Hesychius, *Καμπεισίγνια, κάμπιοντα τὰ μέλη*. Scaliger, in *Catullum : Tympanum, tubam, Cybelle, tua, Mater, initia : non hic sacra, sed plane crepundia*. Apuleius, in *Apologético : Etiamne cuiquam mirum videri potest, cui sit ulla memoria religionis, hominem tot mysteriis deum conscium, quædam sacrorum crepundia domi asseruare? Nam tuba et tympanum sunt crepundia Cybeles, cum adhuc in cuius esset, ut Bacchi :*

Kōros, καὶ ῥόμβος, καὶ παίγνια καμπεισίγνια.

Παίγνια, crepundia, initia. Pindarus, in *Hyporchemasin, vocat καταρχάς*. Adde Glossarium : *Crepundia, γρωρίσματα, ἀρχαί*. Idem in hunc locum Varonis lib. viii *De lingua Latina : Ac si quis puerorum per delicias pedes male ponere, atque imitari vacias cæperit, hoc corrigi oportere, ei concedant : contra si quis in consuetudine ambulandi jam factus sit vacia, aut compennis, si eum corrigi non concedant, non sequitur, ut stulte faciant, qui pueris in geniculis obligent serperastras, ut eorum depravata corrigant crura*. *Καμπεισίγνια, serperastras*. Orpheus enumerans crepundia Bacchi, in infantum suppellectile recenset illa, ut citat Clemens. COLLECT. Sed vereor, ut Scaliger persuadeat, *καμπεισίγνια* esse *serperastras*. Hic enim Orpheus crepundia enumerat, quibus infantes oblectari solent : at serperastras puerorum geniculis illigabantur, quibus crura pravitatem corrigere. Lusur ergo fuere τὰ καμπεισίγνια, serperastras medicinæ. VIGER. Conf. Hyginus Fab. 167; Julius Firmicus, pag. 13, 14, 15.

(64) *Στροβίλος*. *Στροβύλος* in marg. Joau **h** x

ὡς ὁ τῆς τελετῆς ποιητῆς Ὀρφεύς φησιν ὁ Θράκιος : Thracius Orpheus hujus sacri vates cecinit :

Κῶρος (63), καὶ ῥόμβος, καὶ παίγνια καμπεισίγνια, Μῆλά τε χρύσεια καὶ παρ' Ἑσπερίδων λιγυρῶνων.

Καὶ τῆσδε ὑμῖν τῆς τελετῆς τὰ ἀρχαῖα σύμβολα οὐκ ἀχρεῖον εἰς κατάγνωσιν παραθέσθαι· ἀστράγαλος, σφαῖρα, στροβίλος (64), μῆλα, ῥόμβος, ἔσοπτρον, πόκος. Ἀθηναῖ μὲν οὖν τὴν καρδίαν τοῦ Διονύσου ὑφελομένην, Παλλὰς ἐκ τοῦ πάλλειν τὴν καρδίαν προσσηγορεύθη· οἱ δὲ Τιτᾶνες, οἱ καὶ διασπᾶσαντες αὐτὸν, λέβητά τινα τρίποδι ἐπιθέντες, καὶ τοῦ Διονύσου ἐμβάλλοντες (65) τὰ μέλη, καθήψουν πρότερον· ἔπειτα ὀβελισκοῖς (66) περιτριβράντες, *ὕπσιρεχον Ἑφαίστιου*. Ζεὺς δὲ ὑστερον ἐπιφανείς, εἰ θεὸς ἦν, τάχα ποῦ τῆς κνίσσης τῶν ὀπταμένων κρεῶν μεταλαβὼν, ἧς δὴ τὸ γέρας (67) λαχεῖν ὁμολογοῦσιν ὑμῶν οἱ θεοί, κεραυνῷ τοὺς Τιτᾶνας αἰκίζεται, καὶ τὰ μέλη τοῦ Διονύσου Ἀπὸλλωνι τῷ παιδί παρακατατίθεται (68) καταθάψαι. Ὁ δὲ, οὐ γὰρ ἠπέλιθησε Διὶ, εἰς τὸν Παρνασσὸν φέρων, κατατίθεται διεσπασμένον τὸν νεκρὸν. Εἰ θέλεις δ' ἐποπτεῦσαι καὶ τὰ Κορυβάντων ἔργα, τὸν τρίτον ἀδελφὸν (69) ἀποκτείναντες (70) οὔτοι, τὴν κεφαλὴν τοῦ νεκροῦ φοινικίδι ἐπεκαλυψάτην· καὶ καταστρέψαντες ἐθαψάτην, φέροντες ἐπὶ χαλκῆς ἀσπίδος, ὑπὸ τὰς ὑπορείας τοῦ Ὀλύμπου. Καὶ ταῦτ' ἐστὶ τὰ

οὖν omittit.

C (65) *Ἐμβάλλοντες*. Ἐμβαλόντες. Euseb., Joan. Mox καθήψων. IDEM.}

(66) *Ὀβελισκοῖς*. Respicit Homeri *Iliad*. B, v. 426:

Σπλάγχνα δ' ἄρ' ἀμπίρυντες, ὑπσίρεχον Ἑφαίστιου

Αὐτὰρ ἐπεὶ κατὰ μῆρ' ἐκάη, καὶ σπλάγχχ' ἐπάσαστο, Μίστυλλόν τ' ἄρα τάλλα, καὶ ἀμφ' ὀβελισσῖν [ἐπειραν.]

(67) *Τὸ γέρας*. Respicit Homeri *Iliad*. Δ', v. 49 :

Λοιβῆς τε, κνίσσης τε· τὸ γὰρ λάχομεν γέρας ἡμῖς Mox, ὁμολογοῦσιν ὑμῶν οἱ θεοὶ λαχεῖν, Euseb., Joan., nisi quod hic ὑμῖν habeat.

(68) *Παρακατατίθεται*. Quæ hanc vocem sequuntur usque ad κατατίθεται excidisse videntur e Nov. propter τὸ ἁμοιοτέλεστον harum vocum. Cæterum hic θάψαι pro καταθάψαι, habent Euseb., Joan. Et οὐ γὰρ pro οὐδὲ γάρ, Joan. Dein, τοῦτον τὸν νεκρὸν, uterque. Item, ἐθέλεις pro εἰ θέλεις, Euseb. recte, ut videtur, hanc sententiam interrogative proferens.

(69) *Τρίτον ἀδελφόν*. Hervetus hic frustra τρίτον mutavit in ἐαυτῶν. Tres enim fratres erant Corybantes. Strabo, lib. x : *Τοὺς Κορυβαντας οἱ μὲν τοῦ Διὸς καὶ Καλλιόπης φασί, τοὺς αὐτοὺς τοῖς Καβείροις ὄντας*. Paulo post ex Pherecyde tradit, Vulcanum ex Cabeira Protei filia, tres Cabeiros, totidemque nymphas Caberidas ortas. Arnobius, lib. v : *Oblivioni etiam Corybantia sacra donentur, in quibus sanctum illud mysterium traditur : Frater trucidatur a fratribus, inierempti ex sanguine arismanatum, prohibitum mensis olus illud apponi, ne a manibus mortui inextinguibilis contrahereur offensio*. Jul. Firmicus *De errore profan. relig.*, cap. 12 : *In sacris Corybantium parricidium colitur. Nam unus* [frater

(70) *Ἀποκτείναντες*. Ἀπεκτονόντας, Joan. Mox, καταστρέψαντες

μυστήρια, συνελόντι φάναί, φόνοι καὶ τάφοι· οἳ δὲ ἱερεῖς οἱ τῶνδε, οὗς Ἀνακτοτελέστας (71), οὗς μέλον καλεῖν, καλοῦσι, προσεπιτεραπεύονται τῇ συμφορᾷ, δλόρριζον ἀπαγορεύοντες σέλινον ἐπὶ τραπέζης (72) τιθέναι· οἴονται γὰρ δὴ, ἐκ τοῦ αἵματος τοῦ ἀπορρύντος τοῦ Κορυθανικοῦ τὸ σέλινον ἐκπεφυκέναι· ὡσπερ ἀμέλει καὶ αἱ Θεσμοφοριάζουσαι τῆς ἀποπεπτικώτας χαμαὶ ἐκ τῶν τοῦ Διονύσου αἵματος σταγῶν βεβλαστηκέναι νομίζουσι τὰς ροιάς. Καθεύρουσ δὲ τοὺς Κορύθαντας καλοῦντες, καὶ τελευτήν (73) Καβειρικὴν καταγγέλλουσιν. Αὐτῶ γὰρ δὴ τούτω τῷ ἀδελφοκτόνῳ, τὴν χίστην ἀνελομένῳ, ἐν ἧ τὸ τοῦ Διονύσου αἰδοῖον ἀπέκειτο, εἰς Τυρρηνίαν κατήγαγον, εὐκλειοῦς Ἐμποροῦ φορτίου· κἀναυθα διετριβέτην (74), φυγάδε ὄντε, τὴν πολυτίμητον εὐσεβείας διδασκαλίαν, αἰδοῖα καὶ χίστην, θρησκείην παραθεμένῳ Τυρρηνοῖς. Δι' ἣν αἰτίαν οὐκ ἀπεικώτως τὸν Διόνυσον τινεσ Ἄττιν (75) προσαγορεύεσθαι θέλουσιν, αἰδοῖον ἑσπερημένον. Καὶ τί θαυμαστόν ἐι Τυρρῆνοι οἱ βάρβαροι αἰσχροῖς οὕτω τελσκοῦνται (76) παθήμασιν· ὅπουγε (77) Ἄθηναῖοι καὶ τῇ ἄλλῃ Ἑλλάδι, αἰδοῦμαι καὶ λέγειν, αἰσχύνῃς ἐμπλεῶς ἡ περὶ τὴν Δηῶ μυθολογία; Ἄλωμένη γὰρ ἡ Δηῶ κατὰ ζήτησιν τῆς θυγατρὸς τῆς Κόρης, περὶ τὴν Ἐλευσίνα (τῆς Ἀττικῆς δὲ ἐστὶ τοῦτο τὸ χωρίον [78]) ἀποκάνει, καὶ φρέατι (79) ἐπικαθίζει λυπούμενη. Τοῦτο τοῖς μουμένοις ἀπαγορεύεται εἰσέτι νῦν, ἵνα μὴ δοκοῖεν (80), οἱ τετελεσμένοι μιμεῖσθαι τὴν ὄδυρομένην. Ὅκουσ δὲ τηνικάδε τὴν Ἐλευσίνα οἱ γηγενεῖς ὄνόματα αὐτοῖς, Βαυῶ (81), καὶ Δυσαύλης, καὶ Τριπτόλεμος· ἐτι δὲ Εὐμολπός τε, καὶ Εὐβουλεύς. Βουκό-

A montis radices, quo illud æreo scuto impositum, detulerant, sepeliere. Hæc illa sunt præclara mysteria, verbo, cædes, ac sepulcra; quorum sacerdotes, Ἀνακτοτελέσται, quasi *reges sacrorum*, ab iis, quorum ejusmodi appellatio interest, nuncupati, novis insuper monstris cædem istam exaggerant, apium cum tota radice ad mensam approni omnino prohibentes, quod ex Corybantiaco illo sanguine, qui in terram effluxerat, apium germinasse arbitrentur: nempe quemadmodum illæ Thesmophoriorum antistitæ a comedendis mali punici granis, si quæ in terram ceciderint, diligenter abstinent, quod ex iis cruoris Bacchici guttis mala Punica exstitisse opinentur. Cæterum, cum illi Corybantas istos Cabiros nominent, tum vero Cabiricum hujusmodi factum memorant. Quippe, duo enim isti fratricidæ, cistam illam secum auferentes, in qua Bacchi pudendum inclusum erat, in Tusciam detulere, mercis egregiæ mercatores, ubi cum exsules agerent, luculenta admodum pietatis doctrina Hetruscorum animos informarunt, dum cistam iis ac veretrum nova religione colenda tradiderunt. Atque hanc nonnulli causam esse volunt, quæ sane verisimilitudine non caret, quamobrem Bacchum ipsum, Attin, quasi exsectum, nuncuparint. Quanquam, quid mirum Hetruscos, homines barbaros, his flagitiorum probris initiari, cum ipsi quoque Athenienses, ac reliqui Græciæ populi, quod me vel referre pudet, illam de Cerere fabulam, usque adeo turpem indignamque retineant? Enimvero cum in vestiganda Proserpina filia, huc atque illuc errabunda Ceres vagaretur, circa Eleusinem

frater a duobus interemptus est, et ne quod indicium necem fraternalæ mortis aperiret, sub radicibus Olympi montis a parricidis fratribus consecratur. Hic est Cabirus, cui Thessalonicensēs quondam cruentis manibus supplicabant. COLLECT.

καταστέφαντες θαψάτην. IDEM. Sed melius, καταστέφαντε θαψάτην, Nov., Euseb. Paulo post, ἐπὶ τὰς ὑπωραίας, Joan. Dein, οἱ ἱερεῖς, omisso δέ. Idem.

(71) Ἀνακτοτελέστας. Al. Ἀνακτοτελέτας, quod usitatius est. Hesy chius, Ἀνακτοτελέτας, inquit, οἱ τὰς τελετὰς ἐπιτελοῦντες τῶν ἱερῶν. Itaque *Reges sacrorum*, verti. Huc referri potest locus ille Pausaniæ, τῶν Φοινίκων extremo: Ἄγουσι τελετὴν Ἀμφισσεῖς Ἀνάκτων καλουμένην παίδων· οἵτινες δὲ θεῶν εἰσιν οἱ Ἀνακτες παῖδες, οὐ κατὰ ταῦτά ἐστιν εἰρημένον· οἱ μὲν Διοσκουρῶς, οἱ δὲ Κούρητας, οἱ δὲ πλεόν τὴν ἐπίστασθαι νομίζοντες, Καθεύρουσ λέγουσι. VIGER. — Mox, καλεῖν omittunt Euseb., Joan.

(72) Τραπέζης. Τραπέζῃ. Euseb., Joan. Dein ἀπορρύντος, pro ἀπορρύντος, Nov. — Paulo post, τοὺς τῆς ροιάς κόκκους, Euseb., Joan. Mox, τοὺς γὰρ ἀπεπτικώτας, iidem; sed supra id in Joan. aliquis scripsit ἀποπεπτικώτας. Mibi videntur hæc verba ad præcedentia spectare, idque proinde in versione expressi. Dein, malim νομίζουσαι, quam νομίζουσι.

(73) Τελευτήν. Τελετήν, *cæremoniam, sacra*, Euseb., Joan., recte. Et hanc quidem emendationem fieri debere [anpridem observavit Meursius, *Græciæ Feriatae* lib. iv, v. *Kabēria*. Mox, καταλέγουσιν, pro καταγγέλλουσιν, Joan. Dein, αὐτῷ γὰρ δὴ τούτῳ τῷ ἀδελφοκτόνῳ, τὴν χίστην ἀνελομένῳ, Euseb. singulari numero. Mox, τοῦ Διονύσου τὸ αἰδοῖον ἀπέκειτο, Euseb., Joan.; sed, in hujus margine aliquis scripsit ἐναπέκειτο.

(74) Διετριβέτην. Διατριβέτην, Euseb.; διατριβέτην, Joan. Mox, πολυτίμητον, pro πολυτίμητον. Idem. Paulo post, παραθεμένῳ θρησκείην. Item, τινεσ τὸν Διόνυσον, inverso verborum ordine, Idem.

(75) Ἄττιν. Arcerius convenientius scribi posse Ἄτην suspicatur; nempe παρὰ τὴν ἄτην, τὴν βλάβην· ulpote mulctatum virilibus. Sed Ἄττιν habet etiam Eusebius. SYLBURG. — Et quidem recte quis Atyn vocaverit, hominem castratum: erat enim Atys, Cybeles sacerdos, exsectus.

(76) Τελλσκοῦνται. Aliquis in marg. Joan. τελσκοῦσι scripsit.

(77) Ὅπου γε. Conf. Arnobius, lib. v.

(78) Ἀττικῆς δὲ ἐστὶ τοῦτο τὸ χωρίον. Ἀττικῆς ἐστὶ τοῦτο χωρίον, JOAN.

(79) Φρέατι. Puteum hunc Pausanias indicat in *Atticis*, p. 36, dum scribit: Ἐλευσινίοις ἐστὶ μὲν Τριπτόλεμου ναὸς, etc., φρέαρ τε καλούμενον Καλλιχόρον, ἐνθα πρώτον Ἐλευσινίων αἱ γυναῖκες χορὸν ἔστησαν, καὶ ἦσαν ἐς τὴν θεόν. Nemp̄ quod Ceres eo in puteo consedisset. Unde Callimachus, hymno de Cerere (qui versus in Henrici Stephani editione omissus est):

Τρίς δ' ἐπὶ Καλλιχόρῳ χάμαδις ἐκαθίσσω φρητὶ
Cererem ipsam alloquitur. Et Nicander, in *Theriacis*:
. . . Τὸν μὲν τ' ἐρέει φάτις, οὐρεκ' Ἀγαθὴ
Δημήτηρ ἐβλάψεν, ὅθ' ἄψα σίνατο παιδός,
Καλλιχόρον περὶ φρητῶν. . . . VIGER.

(80) Δοκοῖεν. Δοκαῖεν, Joan. Paulo post pro ὄκουσ, aliquis in marg. Joan. ὄκωνον posuit. Dein, pro Ἐλευσίνα, idem habet Ἐλευσίαν, sed Ἐλευσίνα in ejus margine scriptum est.

(81) Βαυῶ. Horum etiam omnium, si Baulonem

(Atticæ locus est) labore debilitata, constitit, ac puteo cuidam insedit, ingenti mœrore confecta. Sed enim, iis, qui initiantur, graviter ne quid simile agant, in hodiernum usque diem prohibetur: utique ne sacris initiati lugentem Cererem imitari videantur. Cæterum ✕ Eleusinem per id tempus indigenæ quidam incolebant, quorum hæc fuere nomina: Baubo, Dysaulæ, Triptolemus, Eumolpus, et Eubuleus. Ac Triptolemus quidem bubulcus erat, Eumolpus pastor, Eubuleus vero subulcus, ex quibus Eumolpidarum, necnon illud præconum genus sacrorum ac religionum interpres, Athenis effloruit. Baubo igitur (nec enim ab huius etiam rei commemoratione revocari me patiar) cum hospitio Cererem excepisset, hauriendum ei cinnum propinat, qua propter vim doloris poculum potumque despectam spretamque fuisse putaret scilicet, reductis vestibus occultas corporis partes divæ oculis objicit; quo spectaculo delectata, oblatam sibi potionem, ægre licet, tandem tamen ebibit. Hæc Atheniensium recondita mysteria sunt, quæ scriptis Orpheus etiam ipse mandavit. Hujus ego tibi versus quoque subjiciam, ut quem tu mystagogum habes, eundem habeas flagitiosæ ac turpis infamiæ testem:

Διχεῖται, obscenam Cereri tum veste reducta

✕ *Corporis ostentat speciem, puer astat Iacchus, Quem lætata manu medias Baubonis in ulnas*

Conjicit: hinc olli arridens, luctuque soluta, Multiplicis commista hausit Dea pocula cinni.

✕ P. 17, 18 ED. POTTER, 15 ED. PARIS.

nam excipias, meminit idem Pausanias, partim in *Attic.* p. 13 et 36, partim in *Corinth.* p. 57.

VIGER.

(82) Ἄφ' ὧν τό. Ἄφ' ὧν δὴ τό, Euseb., Joan.

(83) *Κηρύκων*. Recte: fuerunt enim Eumolpidarum et Præconum familiæ Athenis conjunctissimæ. Pausanias, in *Attic.* p. 36: Τελευτήσαντος δὲ Εὐμόλπου, κήρυξ νεώτερος λείπεται τῶν παίδων, ὃν αὐτοὶ κήρυκες, θυγατρὸς Κέκροπος Ἀγλαύρου καὶ Ἐρμού παῖδα εἶναι λέγουσιν, ἀλλ' οὐκ Εὐμόλπου. Præcipua utriusque familiæ mysteriorum cura. Plutarchus, in *Alcibiade*, accusatum eum scribit, quod mysteria domi simulasset, ὀνομάζων αὐτὸν μὲν ἱεροφάντην, Πλούταινα δὲ δαδούχον, κήρυκα δὲ Θεόδωρον, τοὺς δὲ ἄλλους ἑταίρους μύστας καὶ ἐπόπτας, ἰδίῃ παρα τὰ νόμιμα καὶ τὰ καθεστηκότα ὑπὸ τοῦ Εὐμόλπου, καὶ Κηρύκων, καὶ τῶν ἱερέων τῶν ἐξ Ἐλευσίνος. VIGER.

(84) *Ἱεροφαντικὸν δὴ τ.* *Ἱεροφαντικὸν τοῦτο γένος ἦνθησε, καὶ, etc.*, Euseb., Joan., ἦνθησεν habet etiam Nov. Mox, Καὶ γὰρ, οὐδὲ γὰρ ἀνήσω μὴ οὐχὶ εἶπ. Joan.

(85) *Ἐπιδεικνύει*. Ἐποδεικνύει, Euseb., Joan.

(86) *Ἴν' ἔχῃς μ.* Ἴν' ἔχοις μάρτυρα ἀνασχυντίας, Euseb. Cæterum Orpheum μυσταγωγὸν vocat; quia τὰς θεῶν τελετὰς, *deorum caeremonias*, instituisse fertur, referente in *Bæoticis* Pausania. Tatianus, pag. 3: Ποίησιν μὲν γὰρ ἀσκεῖν καὶ ἄδειν Ὀρφεὺς ἡμᾶς ἐδίδαξεν· ὁ δ' αὐτὸς καὶ μυσθεῖσθαι. *Poeticæ studium et canendi docuit vos Orpheus, sicut etiam initiatorius ritus.* Idem refert Justinus *M. Cohort. ad Græc.* pag. 76, 77, aliisque locis; Athenagoras *Legat.*, p. 64, alios ut mittam.

(87) *Ἦς εἰπούσα*. Paulus Leopardus, lib. vi, cap. 25, *Emenationum*, hæc Orphei carmina, ut apud Arnobium, lib. v, et Clementem hic, itaque apud interpretem Eusebii habentur lib. ii *De præparat. evang.* cap. 5, emendanda esse ait, et notandum in tertio carmine Arnobium videri aliter legisse, quam quæ hæc habeant exemplaria, tam Clementis quam

λος ὁ Τριπτόλεμος ἦν, ποιμὴν δὲ ὁ Εὐμόλπος· συνδύτης δὲ ὁ Εὐβουλεύς· ἀφ' ὧν τὸ (82) Εὐμόλπου, καὶ τὸ Κηρύκων (83) τὸ ἱεροφαντικὸν δὴ τοῦτο (84) Ἀθήνησι γένος ἦνθησεν. Καὶ δὴ (οὐ γὰρ ἀνήσω μὴ οὐχὶ εἰπεῖν) ξενίσασα ἡ Βαυβὼ τὴν Δηῶν, ὀρέγεται κυκλώνα αὐτῇ· τῆς δὲ ἀναινομένης λαβεῖν, καὶ πιεῖν οὐκ ἐβελούσης (πενθήρης γὰρ ἦν) περιαιγῆς ἡ Βαυβὼ γενομένη, ὡς ὑπεροραθεῖσα δῆθεν, ἀναπέλλεται τὰ αἰδοῖα, καὶ ἐπιδεικνύει (85) τῇ θεῷ. Ἡ δὲ τέρεται τῇ ὕψει ἡ Δηῶν· καὶ μόλις ποτὲ δέχεται τὸ ποτὸν, ἡσθεῖσα τῷ θεάματι. Ταῦτ' ἐστὶ τὰ κρύφια τῶν Ἀθηναίων μυστήρια· ταῦτά τοι καὶ Ὀρφεὺς ἀναγράφει. Παραθήσομαι δὲ σοι αὐτὰ τοῦ Ὀρφέου τὰ ἔπη, ἵν' ἔχῃς μάρτυρα (86) τῆς ἀνασχυντίας τὴν

μυσταγωγόν. respuente, illa repulsam moleste ferens, quod se despectam spretamque fuisse putaret scilicet, reductis vestibus occultas corporis partes divæ oculis objicit; quo spectaculo delectata, oblatam sibi potionem, ægre licet, tandem tamen ebibit. Hæc Atheniensium recondita mysteria sunt, quæ scriptis Orpheus etiam ipse mandavit. Hujus ego tibi versus quoque subjiciam, ut quem tu mystagogum habes, eundem habeas flagitiosæ ac turpis infamiæ testem:

Ἦς εἰπούσα (87), πέπλους ἀνεσύρετο, δεῖξε δὲ

Σώματος οὐδὲ πρόποντα τύπον· παῖς δ' ἦεν Ἰακχος·
Χεῖρὶ τὲ μὴ βίπτασκε γελῶν Βαυβοῦς ὑπὸ κόλ-

ποις.
Ἡ δ' ἐπεὶ οὖν μελῖθησε θεὰ, μελῖθησ' ἐπὶ θυμῷ.
Δέξατο δ' αἰδῶλον ἄγγος, ἐν ᾧ κυκῶν ἐπέκειτο.

Eusebii. Nam ab illis nulla fit mentio Iacchi; quare non παῖς δ' ἦεν Ἰακχος suspicatur eum legisse, sed παῖς νηπιάδος δ' ἦν, aut aliquid simile. Ut semel dicam quod sentio, inquit, sunt hæc involuta et μυστηρώδη et forte mendosa. Cæterum fortasse legendum est apud utrumque ut legit Arnobius, qui in huius impuræ fabulæ narratione hunc versum videtur expressisse illis verbis: *Facit sumere habitum*, etc. In Eusebio impresso quod ad reliquum attinet, legitur ὑποδεικνύει, ut suspicatur legendum Hervetus. Cætera leguntur ut apud Clementem, nisi quod δεῖξε δὲ πάντα corrigendum est pro δεῖξαι, *cyceon*, cinnus Nonio, potio ex multis liquoribus confecta. Athenæus, lib. ii: Κυκῶν γὰρ ἐν αὐτῷ γίνεταί, τοῦτ' ἐστὶ πόσις ἐν τῷ κράματι τυχρὴν ἔχουσα καὶ ἄλφιτον. Hesychius: Κυκῶν, πόμα ἐκ πολλῶν βοτανῶν συγκεῖμενον, aliis οἰνόμελι, ut et interpretationum huius nominis *cinnus* fieri possit; sed Budæus ejus varia fuisse genera admonet. Vide Turnebum lib. xii, cap. 8, *Advers.* Arnobius etiam et Cicero *cinnum* vertunt. COLLECT.—Nullus est criticus, peritus imperitus, e plebe aut e patribus, qui non in hoc loco sudaverit. Et in primis summus vir Paulus Leopardus, cum se diu in omnem partem vertisset, ut est homo minime ambitiosus, tandem ait, mystica videri sibi, et non minus quam hæc ipsa sacra, quæ hic vates prodidit Threicius, obscura ac involuta. Nam cur nemo, ac ne ipse quidem Arnobius, qui versus hos Latine fecit, aut ex aliquo, ut ego arbitror, poeta, qui Latine Orphica converterat, deprompsit, meminit Iacchi? meminit ætatis ejus: meminit flagitii ejus, quod Bauboni ipse Arnobius ascribit? Nam ecce tibi versus:

Sic effata, simul vestem contraxit ab imo,
Objecitque oculis formatas inguinibus res.
Quas cava concitans Baubo manu, nam puerilis
Ollis vultus erat, plaudit, contractat amice.
Tum dea desigens augusti luminum orbis,
Tristitias animi paulum mollita reponit:

Κᾶστι (88) τὸ σύνθημα Ἐλευσινίων (89) μυστηρίων· A Jam, Eleusiniorum mysteriorum communis quædam

*Inde manu poculum sumit, risuque sequenti
Perducit totum cyceonis læta liquorem.*

At vero Græcus :

Ὡς εἰπούσα, πέπλους ἀνεσύρατο, δειξε δὲ πάντα
Σώματος οὐδὲ πρέποντα τύπον· παῖς δ' ἦεν Ἰακ-
[χος·

Χεῖρὶ τέ μιν ῥίπτασκε γελῶν Βαυβοῦς ὑπὸ κέλοις.
Ἡ δ' ἐπεὶ οὖν μελῆσσε θεᾷ, μελῆσ' ἐνὶ θυμῷ,
Δέξατο δ' αἰόλον ἄγχιος, ἐν ᾧ κικεῶν ἐρέκειτο.

Dedit paraphrasin potius quam strictam interpretationem Arnobius. Et tamen ecce de Iaccho nihil. Totum illud drama mysteriorum, sædum, καὶ κατάπτυστον, a Baubone et Cerere peragitur. Nusquam vel levis Iacchi mentio. Quid de versibus loquor? Idem Arnobius, verbis paulo ante suis minima maxima sigillatim persequitur, et Orphica non tam exponit quam dilatat: *Relit ad deam tristem*, inquit, et *inter illa communia, quibus moris est frangere ac temperare merores, retegat seipsam: atque omnia illa pudoris loca revelatis monstrat inguinibus. Atque ubi affigit oculos diva, et inauditi specie solaminis pascitur. Tum diffusor facta per risum, aspernatam sumit atque ebibit potionem: et quod diu nequivit verecundia Baubonis exprimere, propudiosi facinoris extorsit obscuritas.* Sed quid Arnobium loquor? Totam fabulam interpretatur ipse Clemens, et quasi stricta oratione, Orphica ducit. An ergo ipse Clemens meminit Iacchi? Nihil minus. *Ξενίασα ἡ Βαυβὺς τὴν Δῆω, inquit, ἔργει κικεῶνα αὐτῇ. Τῆς δὲ ἀνανομένης λαβεῖν, καὶ πιεῖν οὐκ ἐθέλουσας (πενθήρης γὰρ ἦν), περιαλλαγῆς ἡ Βαυβὺς γενομένη, ὡς ὑπεροραθεῖσα δῆθεν, ἀναστέλλεται τὰ αἰδοῖα, καὶ ἐπιδεικνύει τῇ θεῷ. Ἡ δὲ τέρπεται τῇ ἔχει ἡ Δῆω καὶ μόλις ποτὲ δέχεται τὸ ποτόν, ἡσθεῖσα τῷ θεάματι.* Nusquam hic est Iacchus, nusquam puer dicitur, nusquam manum proterve movet. Plane corruerunt hunc versum homines religiosi, et, uti reor, pudebat verborum; quæ fuerunt tamen verecunda, si quis cum Arnobianis contendat. Imo cum præfatione honoris, proferuntur a vate, pudendis, et, ut ille loquitur, propudiosis sacris præfædo. Neque ulla fœditas in verbis, sed in sacro et in facto Baubus, summa καὶ ἐσχάτη ἀστρημοσύνη est, quam nisi vellent intelligi homines sanctissimi, nunquam tot verbis totum facinus et fœditatem rei exposuisset Arnobius. Scripsit hoc modo sine ullo dubio poeta Græcus, et sic legit Arnobius:

Ὡς εἰπούσα, πέπλους ἀνεσύρατο, δειξε δὲ πάντα
Σώματος οὐδὲ πρέποντα τύπον, παιδίῳ ἄνθος·
Χεῖρὶ τέ μιν ῥίπτασκεν ἤν Βαυβὺς ὑπὸ κέλοις.
Ἠπλή οὖν μελῆσσε θεᾷ, μελῆσ' ἐνὶ θυμῷ,
Δέξατο δ' αἰόλον ἄγχιος, ἐν ᾧ κικεῶν ἐρέκειτο.

Primo versu Eusebium secuti sumus, apud quem sic legitur, quod nec Syllburgius omisit. Nam ἀνασύρασθαι, etiam cum absolute ponitur, semper fœdum est feminis. In secundo versu, eleganti pariter ac verecunda usus est ellipsi. Nam cum aliquid efferrent cum præfatione honoris, utebantur istis verbis: Οὐδὲ πρέπον λέγεσθαι ita Halicarnasseus Dionysius, reliquias humanas, τὴν οὐ λέγεσθαι πρέπουσαν ἀκαθάρταν vocavit. Ita Orpheus plane elegantanter pariter et verecunde, εὐπὼν σώματος οὐδὲ πρέποντα λέγεσθαι (nam hoc est intelligendum) vocavit, non obscenam illam partem, per quam, ut sine ulla reprehensione cum Arnobio loquar, *secus femineum et sobolem proderet, et nomen solet acquirere generi*; verum inverecundam illam formam quam ad exprimendum risum Baubo excogitaverat. Arnobius, σώματος οὐδὲ πρέποντα τύπον, vocat *formatas inguinibus res*. Uterque intelligit παρατεταμένην. Non quemadmodum solebant mæchi παρατίλλεσθαι, quam pœnam apud comicos, et alios Latinos

etiam, tam sæpe habes, neque quemadmodum otiosi homines dicuntur παρατίλλεσθαι, cum nihil habent quod agant, et irati suo otio, pilos e naribus aut axillis vellunt. De quibus locus suavissimus est *Acharnensis* :

Ἐγὼ δ' αἰεὶ πρότιστος εἰς ἐκκλησίαν
Νοσῶν κάθημαι· κατ' ἐπειδὴν ᾧ μόνος,
Στένω, κέχηνα, σκορδινῶμαι, πέρδομαι,
Ἄπορῶ, γράφω, παρατίλλομαι, λορίζομαι.

Nam hoc est eorum, qui nihil agendo cruciantur, τῶν διὰ τὴν ἀπραξίαν ἀλυόντων, καὶ τὸν χρόνον εἰς ἀμηχανίαν δαπανούντων. Cujus verum ibi characterem dedit Comicus. Sed hic παρατίλλος, quem intelligit, est meretricularum Athenis usitatissimus, de quibus hic agit poeta. Unde subdit Arnobius: *Quid Erechtheo sati, quid civis Minervii dicitis? Avet animus scire, quibus sitis eloquiis tam periculosa negotia defensuri.* Et Suidas notat, in deliciis fuisse id Atheniensibus antiquis; cæterum inverecundæ mulieris esse notam. Sane mulieres apud Comicum (*Lysistrate*) hoc remedium excogitant, ut viros in partes pertrahant suas. Baubo autem erat γηγενής, hoc est Atheniensium progenitrix. Si quis plura petit a nobis, injuriam pudori nostro facit. Quamquam poteram Arnobianis verbis hoc negotio defungi, qui hoc multis admodum describit, et lævigationem vocat. Nunquam autem nefas arbitratus sum, cum iis loqui, ad quorum mores, non oratio et verba modo, sed et vita componenda est. Sequitur παιδίῳ ἄνθος. Verecunde ostendit Orpheus, qualis est τύπος οὐδὲ πρέπον λέγεσθαι fuerit: ἄνθος, inquit, παιδίῳ. Hoc interpretatur Arnobius, *puerilis ovis vultus erat*. Uterque honeste de re parum honesta. Sicut Latini pubem dicunt. Et ita hoc ipsum de quo agimus Arnobius vocat, *Atque ubi affigit oculos diva, diὰ τὸν παρατίλλον*. Nam hoc in anu turpe ac inverecundum erat. Puerum autem intelligit Arnobius, cui prima circa genas aut alibi emergit pubes. Et Orpheo παῖς est βούπαις. Cujus λάγγην ad excutiendum risum, Baubo scilicet expresserat. Eam promiscue Græci ἤδην, id est pubem, et ἄνθος, hoc est *storem*, dicunt. Homerus vocem utramque, et qua utitur Arnobius, pariter conjunxit: Καὶ δ' ἔχει ἤβης ἄνθος, ὃ τὲ σθένος ἐστὶ μέγιστον. Hinc ἀνθερέων, in viris, pars illa dicitur, in qua nascitur τὸ ἄνθος. Atque idcirco Euphorion a criticis notatur, qui femineæ ἀνθερέωνα tribuerat:

Τέκνον, μὴ σύγε μητρὸς ἀπ' ἀνθερέωνας ἀμήσης.

Erant enim verba Clytemnestræ ἐν τοῖς ἀτάκταις ad Orestem. Παιδίῳ autem dicitur, ut ab eodem alibi μαντήῳ, quod pueri non nesciunt. Quem Arnobius hic vultum vocat puerilem, supra vocat, pueriliorem habitum, in re eadem. Pro quo nunc legitur: *Facit sumere habitum puriorem, et in speciem lævigari nondum duri atque striculis pusionis.* Nam quæcumque versu dicit, eadem omnia ante soluta dixerat oratione. Et sane, puer nondum striculus, si Latine intelligimus, est investis puer, quem pueriliorem habitum vocat doctissimus scriptor. In Arnobii tertio, scribe:

Quas cava succutiens Baubus manu: nam, etc.

Petit enim τὸ κκχέμφατον, quod alias auctores vident, in postremis vocibus, quia ultima liquescit, more

(88) Κᾶστι τὸ σύνθημα. Sic omnino legendum

(89) Τὸ σύνθημα Ἐλευσινίων. Arnobius hæc ita vertisse videtur: *Ipsa denique symbola, quæ rogati*

quasi tessera, hæc est : *Jejunavi, cinnum ebibi*; A *Ἐνήστευσα ἔπιον τὸν κυκῶνα ἔλαβον ἐκ κίστης ἐργασάμενος ἀπεθέμην* (90) *εἰς κάλαθον, καὶ ἐκ καλάθου εἰς κίστην*. Καλά γε τὰ θεάματα, καὶ θεᾶ πρέποντα· ἀξία μὲν οὖν νυκτὸς τὰ τελέσματα, καὶ πυρὸς, καὶ τοῦ μεγαλήτορος, μᾶλλον δὲ ματαιόφρονος Ἐρεχθειδῶν δήμου· πρὸς δὲ καὶ τῶν ἄλλων Ἑλλήνων, οὐστίναις μένει τελευτήσαντις, ἄσσα οὐδὲ ἔλλονται. Τοῖσι (91) δὴ μαντεύεται Ἡράκλειτος ὁ Ἐφέσιος, *νυκτιπόλοις, μάγοις, βάνχοις, ληναῖς, μύσταις*· τούτοις ἀπειλεῖ τὰ μετὰ θάνατον· τούτοις μαντεύεται τὸ πῦρ. Τὰ γὰρ νομιζόμενα κατ' ἀνθρώπους μυστήρια ἀνιέρως μυσθύνται (92). Νόμος οὖν καὶ ὑπόληψις κενή· καὶ τοῦ δράκοντος τὰ μυστήρια ἀπάτη τίς ἐστι, ὀρθοσευομένη τὰς ἀμυήτους (93) ὄντως μῆσεις, καὶ τὰς ἀνοργιάστους τελετὰς εὐσεβεῖς νόθῳ προστρεπομένη (94). Οἷαι δὲ καὶ αἱ κίσται αἱ μυστικαί; δεῖ γὰρ ἀπογομνῶσαι τὰ ἅγια αὐτῶν καὶ τὰ ἀρρήτα ἐξεπιτεῖν. Οὐ σησάμα (95) ταῦτα, καὶ πυραμίδες, καὶ τολύπαι (96), καὶ πόπανα πολυόμφала, χόνδροι τε ἄλων (97), καὶ δράκων, ὄργιον

✕ P. 15 ED. POTTER, 14 ED. PARIS.

more antiquorum. Et ostendit, Orphei μὲν eo referendum esse quo τὸ quas, ad παιδῆτον nimirum ἄνθος. Porro *ῥιπτάσκειν* dixit Orpheus, quod Arnobius, *succutere, plaudere, contractare*. Et legendum est Βαυδῶ. In quarto non est dubium quin fuerit, ἡ ἐπεὶ οὖν, quod est ἡπίη οὖν. Arnobius suavissime *mollita* exponit : ἡπίως enim est πρῶως, teste Hesychio. Atqui ἡ πρῶτης ira opponitur, et περὶ ὄργην μυσότης *Nicomachiorum* secundo dicitur. Talis autem erat Ceres, irata nempe propter injuriam illatam, non modo tristis ob calamitatem. Hæc in gratiam doctorum aliquot virorum libuit apponere, qui sententiam de his duobus locis saepe quæsi-verunt nostram. HEINSIUS. — Totum hunc locum Daniel Heinsius, in suis ad Clementem Adnotationibus, cum Arnobii versione componens, et emendat probabiliter, et copiose pertractat. Ego tamen vulgatam lectionem retineri posse crediderim, si γελῶν mutetur in γέλω, et post prius μείδησε, virgula inseratur, ut prior ille risus Bauboni, posterior Cereri tributur. VIGER. — Salmasius, *Exercit. Plinian.*, p. 750, cum in principio quarti versus posuerat : Τοῦτ' ἐπεὶ οὖν ἐσίδησε θεά, addit : « Sic legendi illi versus, quos perperam sollicitant docti, dum eos ex Arnobio corrigere satagunt, qui mentem eorum non percepit. » Cæterum in versu primo, pro ἀνεσῦρετο, Eusebius habet ἀνεσῦρατο. Item versu tertio, *ῥιπτάσκει*, Joan.

ex Eusebio, ut observant Paulus Leopardus, *Emend.*, lib. iv, cap. 3, et Viger., non ut olim legebatur, *κίστη*, τὸ σύνθημα, quavis hanc lectionem, ut existimavit Sylburgius, tuentur quæ sequuntur, *ἔλαβον ἐκ κίστης· ἐκ καλάθου εἰς κίστην· αἱ κίσται αἱ μυστικαί*. Sed Eusebii lectionem firmiter mss. Nov. et Joan.

rogati sacrorum in acceptionibus respondetis: Jejunavi, atque ebibi cyceonem, exta sumpsi et in calathum misi; accepti rursus, in cistula transtuli. COLLECT.— Ubi pro *exta sumpsi*, legendum auctoritate Clementis, *ex cista sumpsi*. Scilicet, hæc initiati respondebant, Cererem se imitatos fuisse, quæ primo νῆστις, præ dolore *jejuna*, liliam quæsivit : dein, a Baubone recreata, τὸν κυκῶνα, *cinnum*, ebibit. Pleniorum harum cæremoniarum descriptionem qui videre cupit, consulat Joannis Meursii *Eleusin.*, cap. 10.

(90) *Ἐκ κίστης· ἐργασάμενος ἀπ.* Ἐκ κίστης ἐργασάμενος, ἀπεθ., Nov.— Cæterum Reinesio, *Var.*

lect. lib. i, cap. 23, vox ἐργασάμενος suspecta est, quia non respondeat ei quidquam in sacro illo, quod fecissent initiandi. Mavult igitur ille θεασάμενος, id est *postquam inspexi* sacrum illum ῥῶπον, et secretam mercem. *Cyceonem* autem e cista accepisse, ut annotat Meursius, nec hujus, nec illius conditio tulisset. Eum exemplo Cereris a Baubone hospitio acceptæ hiberunt ὁ μυσταγωγῶμενο.

(91) *Τοῖσι*. Τίσι, Nov., Euseb. cum interrogat., recte. Ibidem pro Ἡράκλειτος, Eusebius habet Ἡράκλειος, utique ex Clemente corrigendus. Nam Heracliti locum respicit, quem recitat *Strom.* iv, p. 532 : Συνάδειν τούτῳ καὶ ὁ Ἡράκλειτος φαίνεται δι' ὃν φησι περὶ τῶν ἀνθρώπων διαλεγόμενος· Ἀνθρώπους μένει ἀποθανόντας ἄσσα οὐκ ἔλλονται, οὐδὲ δεκχέουσι. Theodoretus etiam serm. 8, quo de martyribus agit, hoc dictum memorat, p. 600 : *Heracliti vero dictum illud valde admiror : Manere moerentes homines ea quæ neque sperant, neque exspectant.*

(92) *Ἀνιέρως μυσθύνται*. Ἀνιερωστὶ μουσθύνται νόμος οὖν καὶ ὑπόληψις, Nov., Euseb. Mox, κοινή pro κενή, Euseb., Joan. Recte utrumque.

(93) *Ἀμυήτους*, etc. Augustinus, lib. *De hæresibus*, cap. 46, de Manichæorum sacro ait : *Hoc non sacramentum, sed exsacramentum.*

(94) *Προστρεπομένη*. Rectius videtur quam quod apud Eusebium exstat *προτρεπομένων*. Sed hic meo iudicio *colendi et reverendi* significatio commodior sit quam *adhortandi* quæ potius τῷ *προτρέπειν* convenit quam τῷ *προστρέπειν*. Quid, quod prepositionem quadam opus esset, ut ἐπί, πρὸς, aut simili? VIGER. — Προστρεπομένων, Nov.

(95) *Ἰσησάμα*. Supra hanc vocem aliquis posuit *σησάμα* in Joan.

(96) *Τολύπαι*. Josephus Scaliger in Varronem, *Pannus*, τολύπη, *glomus*. Unde quædam placentæ, quæ ad eum modum collectæ essent, τολύπαι dicebantur. Meminit Athenæus, lib. iii; Clementis Alex., *Protreptico*, καὶ πυραμίδες καὶ τολύπαι. *Glomus* vocabatur Latine, quod τολύπη Græce. Festus, *Glomus*, in *sacris crustulum*. COLLECT.

(97) *Χόνδροι τε ἄλων*. Est qui legere maluit, χόνδροι τε ἄλως, sed receptam lectionem tuetur ipse Clemens paulo ante, ἄλων χόνδρος, καὶ φαλλός. Et *Strom.* vii, pag. 713 : Ἐρια πυρρὰ, καὶ ἄλων χόνδρους, καὶ δῆλας... δεδίασι. Mox Βασάρου cum simpliciter ἵ habent Euseb., Joan.

Διονύσου Βασσάρου; Οὐχὶ δὲ βριαί πρὸς τοῖσδε, καὶ καρδίαι (98), νάρθηκός τε, καὶ κίττοι; πρὸς δὲ, καὶ φθοῖς (99), καὶ μήκωνες; ταῦτ' ἐστὶν αὐτῶν τὰ ἅγια. Καὶ προσέτι τῆς Θέμιδος τὰ ἀπόρρητα (1) σύμβολα, ὀρίγανον, λύχνος, ξίφος, κτελες γυναικείος· ὃ ἐστὶν, εὐφήμεως καὶ μυστικῶς εἰπεῖν, μῦριον γυναικείον. Ὡς τῆς ἐμφανοῦς ἀναισχυντίας! πάλαι μὲν ἀνθρώποις σωφρονουσὶν ἐπικάλυμμα ἠδονῆς νύξ ἦν σιωπωμένη (2), νυνὶ δὲ τοῖς μουσμένοις, ἡ ἱερὰ τῆς ἀκρασίας νύξ ἐστὶ λαλουμένη· καὶ τὸ πῦρ ἐλέγχει τὰ πάθη δαδουχόμενον (3). Ἀπόθεσον, ὦ ἱεροφάντα, τὸ πῦρ· αἰδέσθητι, δαδούχε, τὰς λαμπτάδας· ἐλέγχει τῇ νυκτὶ τὰ μυστήρια· καὶ σκότειε τετιμήσθω τὰ τοῦ τὸν Ἰαχχον τὸ φῶς· ἐπίτρεψον ἀκοκρύψαι (4) ὄργια· τὸ πῦρ (5) οὐχ ὑποκρίνεται· ἐλέγχειν καὶ κολάζειν ἀκαλεῦεται. Ταῦτα τῶν ἀθέων τὰ μυστήρια. Ἀθέους δὲ εἰκνέτως ἀποκαλῶ τούτους, οἱ μὲν ὄντως ὄντα θεῶν ἠγνοήσασιν, παιδίον δὲ ὑπὸ Τιτάνων διασπόμενον, καὶ γύναιον πενθοῦν, καὶ μῦρια ἀρρήτα ὡς ἀληθῶς ὑπ' ἀισχύνης, ἀναισχύντως σέβουσιν· διττῇ ἐνεσχημένοι (6) τῇ ἀθεότητι· προτέρῃ μὲν, καθ' ἣν ἀγνοοῦσι τὸν θεόν, τὸν ὄντως ὄντα μὴ γνωρίζοντες θεῶν· ἐτέρῃ καὶ δευτέρῃ ταύτῃ πλάνῃ, τοὺς οὐκ ὄντας, ὡς ὄντας, νομίζοντες, καὶ θεοὺς τούτους ὀνομάζοντες τοὺς οὐκ ὄντως ὄντας· μᾶλλον δὲ οὐδὲ ὄντας, μόνου (7) δὲ τοῦ ὀνόματος τετυχηκότας. Διὰ τοῦτο τοὶ καὶ ὁ Ἀπόστολος διελέγχει ἡμᾶς· Καὶ ἦτε ξένοι, λέγων, διαθηκῶν τῆς ἐπαγγελίας, ἐλπίδα μὴ ἔχοντες, καὶ ἄθεοι ἐν τῷ κόσμῳ. Πολλὰ κἀγαθὰ (8) γένοιτο τῷ τῶν Σκυθῶν βασιλεῖ, ὅστις ποτὲ ἦν Ἀνάχαρις! οὗτος τὸν πολίτην τὸν ἑαυτοῦ, τὴν παρὰ Κυζικηνοῖς μητρὸς τῶν θεῶν τελετὴν ἀπομιμούμενον παρὰ Σκυθαις, τύμπανόν τε ἐπικτυποῦντα, καὶ κύμβαλον ἐπιχρῶντα, οἷα τοῦ τραχίλου τινὰ μηχανύρτην ἐξηρημένον (9), κατετόξευσεν· ὡς ἀνανδρον αὐτόν τε

✠ P. 20 ED. POTTER.

(98) *Kaὶ καρδίαι*. Fed. Morellus P. legendum suscipitur καὶ κάρδια, ut de ramis ficulneis intelligatur, quia Clemens paulo post κλαδῶν συκῆς inter Dionysiaca refert. COLLECT. — Hanc emendationem fecit etiam Reinesius, *Variar. lect.*, lib. 1, cap. 25.

(99) *Φθοῖς*. *Phthois* non incommode reddi potest. Sic apud Athenæum, ὁ δὲ φθοῖς οὕτω γίνεται· sic porro conficitur *phthois*. Enumeratur et apud Pollucem, lib. vi, cap. 14, inter placentiarum genera: sic enim legendum ex ms. φθοῖς καὶ φθοῖα, ἐπίχυτος θυρματώδες, nam diversum genus ἐπίχυτος apud Athen. lib. xiv. Interpretes vertit *phthoides, libatoria*.

(1) *Ἀπόρρητα*. Ἀρρήτα, Euseb., Joan. Mox, ὀρίγανον, Joan. Dein, κτελες γυναικείος, ὅς ἐστιν εὐφημον καὶ μυστικόν, μῦριον γυναικείον, Euseb., Joan. Suidæ κτελες est ἐφήβατον.

(2) *Νύξ ἦν σιωπ.* Ἦν omittit Euseb. Mox, pro ἡ ἱερὰ τῆς ἀκρασίας νύξ ἐστὶ λαλουμένη, legendum, particula ἡ transposita, ἱερὰ τῆς ἀκρασίας ἡ νύξ ἔ. λ., *sacra intemperantiæ nox loquitur*.

(3) *Δαδουχόμενον*. Δαδουχόμενα, Euseb., Joan.

(4) *Ἀκοκρύψαι*. Ἐπικρύψαι, Nov. Mox, καὶ omittunt post μυστήρια, Nov., Euseb., Joan., recte.

(5) *Τὸ πῦρ*, etc. Τὸ πῦρ οὐχ ὑποκρίνεται· ἐλέγχειν καὶ κολάζειν καλεῦεται, ignis non dissimulat: arguere et punire jubetur, Euseb., Joan.

(6) *Διττῇ ἐνεσχημένοι*. Δ. ἐνεσχημένοι Nov., Euseb.; ἐνεσχημένη, Joan., quod corruptum est ex ἐνεσχημένοι. Porro simile est illud Jerem. ii, 13:

nudandum enim quicquid apud eos sancti est, quicquid arcant, evulgandum. Nonne hæc omnia sesamæ, pyramides, glomi, placentæ variis signatæ umbilicis, grana salis, et draco Dionysii Bassari sacramentum? non mala punica? non medullæ arborum? non ferulæ cum hederis? non pastilli ex siligine caseoque confecti? non, denique, papavera? Hæc sunt, quæ sancta vocant. Quid? Themidis nonne recondita synbola ista sunt? origanum, lychnus, gladius, pecten muliebris, quod honestum ac mysticum est muliebris pudendi nomen. Oguavam perfectamque impudentiam! Hominum temperatiorum voluptas olim noctis silentio tegebatur; nunc vero nox est, quæ initiandis sacra libidinis enuntiat; adeoque ignis flagitia succensis facibus illustrata pandit. Exstingue sis hunc ignem, hierophanta: tuque, o qui lumen præfers, tuas ipse faces reverere; lumen istud lacchum traducit tuum; patere noctem mysteria tenebris occultare; orgiorum honori consulatur; ignis non simulat, arguit, punitque quæ jubetur. Hæc igitur illa sunt hominum atheorum mysteria. Jure enim atheos dixerim, qui a veri Numinis cognitione prorsus alieni, pusionem a Titanibus discerptum, ejulantem mulierculam, partesque corporis, quas pudor nominare non sinit, impudentissime venerentur: ut duplici nomine impietatis ac negatæ divinitatis rei teneantur; altero, quod Deum ignorent, dum nequaquam eum, qui vere Deus est, agnoscunt; altero, quod eos superesse, qui non sunt, arbitrentur, illosque deos nuncupent, qui tantum a vera divinitate absunt, ut ne supersint quidem, nec præter nomen aliud quidquam sint consecuti. Propterea nos redarguit Apostolus: *Et eratis*, inquit, *hospites testamentorum promissionis, spem non ha-*

Δύο καὶ πονηρὰ ἐποίησεν ὁ λαὸς μου· ἐμὲ ἐγκατέλιπον πηγὴν ὕδατος ζωῆς, καὶ ὤρυσαν ἑαυτοῖς λάκκους συντετριμένους. Mox, ὄντα ὄντως pro ὄντως ὄντα, Nov. Dein, ἐτέρῃ δὲ καὶ δευτέρῃ ταύτῃ δὴ πλάνῃ Euseb., Joan. et Nov., nisi quod in hoc particula δὴ ponatur ante ταύτῃ. Itaque ex his auctoris textus supplendus esse videtur.

(7) *Μόνου*. Μόνου, Joan. Et hactenus Eusebius.

(8) *Πολλὰ κἀγαθ.* Historiam hanc memorat Herodotus, lib. iv, cap. 76, ubi regis nomen, quod omisit Clemens, Saulium fuisse dicit. Meminerunt etiam Diogenes Laertius, in *Anacharside*, et Josephus, *Archæol. Jud.*, lib. ii, alius ut taceam. Consentiant porro universi Anacharsidem occisum, non vero occisorem fuisse. Quid igitur vult quod Clemens subjungit de rege Scytharum, ὅστις ποτὲ ἦν Ἀνάχαρις· *quicumque fuerit Anacharsis*; plane ac si Anacharsis rex fuisset, et civem quemdam suum, qui alienos mores in Scythiam inducere vellet, occidisset? Casaubonus, in notis ad Laertii *Anacharsidem*, *Ego vero hanc litem*, inquit, *facile componam: non enim hæc unquam Clementis fuit mens, sed scriptoris, qui glossam in textum loco alieno recepit*. Legendum aio, τῷ τῶν Σκυθῶν βασιλεῖ, ὅστις ποτὲ ἦν, deleta voce Ἀνάχαρις, quæ perperam hic intrusa est, cum prius adnotata esset, non ad illa, ὅστις ποτὲ ἦν, ut putavit librarius, sed ad illa, τὸν πολίτην τὸν ἑαυτοῦ.

(9) *Οἷα τοῦ τραχίλου τινὰ μηχανύρτην, ἐξηρη-*

centes, et sine Deo in mundo 10. Bene vertat illi Scytharum regi, quocunque fuerit nomine, qui civem quemdam suum, cum sacra Matris deorum, quæ apud Cyzicenos fiebant, in Scythia imitaretur, tympanumque pulsaret, et cymbalo e collo pendenti, tanquam menagyrtes aliquis, insonaret, sagittis confodit; ut qui Græcorum mollitia corruptus, effeminatas artes in Scythiam inveheret. Mirari igitur subit (nec enim id tacere possum) quod Emenum Agrigentinum, et Nicanorem Cyprium, et Diagoram, et Hipponem Melium, et his paulo juniorem Theodorum Cyrenæum, multosque alios, qui sobrie sapienterque vitam instituerunt, et ad pravas

10 Ephes. II, 12.

τημέρον. Scribe, τοῦ τραχήλου, οἷα τινὰ μηχανύρτην, ἐξηρητημένον. Ita enim postulat, et sensus et Græcismus. Ut sicutotus legatur locus: Τύμπανόν τε ἐπικτυπούντα, καὶ κύμβαλον ἐπηχούντα, τοῦ τραχήλου οἷα τινὰ μηχανύρτην, ἐξηρητημένον, quod illi de collo, tanquam Rheæ sacerdoti, pendebat. Quanquam sane de collo non pendebant cymbala, quæ manu gestabantur, manu impellebantur. Nam ansata erant, manibus apprehendebantur. Hinc Ovidius *ariferas* cymbalisuriarum manus vocavit, cum de comitatu Bacchico loquitur:

Æriferæ comitum cum crepueré manus.

Et vir summus Isaacus Casaubonus, annis superioribus jaspidem edidit, in qua una cymbalistris, una item tibia Bacchum oblectat. Quanquam ibi cymbala non satis sint expressa. Quæ res credo effecit, ut vir ille summus tympanistram esse putaret. Atqui tympana impellebantur aut virga, aut palmis; sicut etiam Clemens hic innuit. Ibi vero cymbala sat manifeste inter se colliduntur; hoc est *ære æs repellitur*, ut ait poeta. Quare vel posterius respondet priori; vel transposita paulo etiam amplius sunt verba pro illis: καὶ τύμπανον ἐπικτυπούντα, καὶ κύμβαλον ἐπηχούντα, τοῦ τραχήλου, οἷα τινὰ μηχανύρτην, ἐξηρητημένον. Nam quod viri eruditi, Victorius et alii, μηχανύρτην substituunt, maximus etiam vir Adriani Junius, in Eusebio, legendum sic docuit, frustra est. Et ex ipso Eusebii secundo, ubi prolixè περὶ τῶν μηχανύρτων παρὰ Ῥωμαίους agit, aliud discere poterat. De Græcis quoque non est dubium. Suidas: Μηναγύρτης, ἀπὸ μῆνός συνάγων· καὶ μηχανύρτης, ὁ Ῥέας ἱερεὺς. Heinsius, Μηναγύρτην, menagyrten. Apuleius, lib. VIII *Metamorph.*: *Per plateas et oppida cymbalis et crotalis personantes, deamque Syriam circumferentes mendicare compellunt.* Minutius Octavio, *Mendicantes vicatim deos ducunt*; idem Tertull. *Apologet.* 15; Dionysius Halicar., lib. XI; Junius, cent. IX, proverb. 23, apud eundem Dionysium et Eusebium, II *De præparat.*, legit μηχανύρτορες et μηχανύρτων, quæ vox idem cum altera μηχανύρτορες et μηχανύρτων, sonat; nisi quod ex etymii ratione mensurum circulatorum intelligamus μηχανύρτην· nam quolibet mense cœtus faciebant, stipemque corrogabant, ut ex Suida quoque discimus. COLLECT. — Verum his missis, legendum ex Nov. (καὶ pro οἷα substituto) κύμβαλον ἐπηχούντα, καὶ τοῦ τραχήλου τινὰ μηχανύρτην ἐξηρητημένον). *Cymbalum resonantem, et quædam collo appensa habentem menagyrtem.* Sed quid vult illud τινὰ, quædam? Scilicet, Cybeles ἀγάλματα, seu parva ejus simulacra, quæ menagyrte collo suo appendebant. Testis sit Herodotus loco superius citato. Ἐς ταύτην δὴ καταβύς ὁ Ἀναχάρσις, τὴν ὄρτην πᾶσαν ἐπετέλεε τῇ θεῷ, τύμπανόν τε ἔχων, καὶ ἀγάλματα ἐκδησάμενος. In hanc (Hyleam) cum venisset Anacharsis, omnem festi cærimoniam deæ persolvit, tympanum tenens, et simulacra

A παρὰ Ἑλλησι γεγεννημένον, καὶ τῆς θηλείας τοῖς ἄλλοις (10) Ἐκθυῶν διδάσκαλον νόσου. Ὡν δὲ χάριν (11) (οὐ γὰρ οὐδαμῶς ἀποκρυπτέον) θαυμάζειν ἐπεισὶ μοι, ὅτω τρόπῳ Εὐήμερον τὸν Ἀκραγαντίνον, καὶ Νικάνορα (12) τὸν Κύπριον, καὶ Διαγόραν, καὶ Ἰππιωνα τὸν Μήλιον, τὸν τε Κυρηναῖον ἐπὶ τούτοις ἐκείνον, ὁ Θεόδωρος ὄνομα αὐτῶν, καὶ τινὰς ἄλλους συγχνοὺς, σωφρόνως βεβιωκότας, καὶ καθεωρακότας δέξυτέρον πᾶν τῶν λοιπῶν ἀνθρώπων τὴν ἀμφὶ τοὺς θεοὺς τούτους πλάνην, ἀθέους ἐπιεκλήχασιν· εἰ καὶ τὴν ἀλήθειαν αὐτὴν μὴ νενοηκότας, ἀλλὰ τὴν πλάνην γε ὑποπτευκότας· ὅπερ οὐ μικρὸν εἰς ἀληθείας φρονήσεως ζώπυρον (13) ἀναφύεται σπέρμα· ὧν ὁ μὲν τις (14) πα-

B *appensa habens.* Quo loco illud ἐκδησάμενος, Valla exp. *exutis simulacris*, ac si legisset ἐκδυσάμενος, absurdo sensu, quem tamen alii hactenus secuti sunt.

(10) Τοῖς ἄλλοις. Τῆς ἄλλης, Nov.

(11) Ὡν δὲ χάριν. Muretus, lib. X, cap. 17, *Var. lect.* Diagoras et Hippo, Melii fuerunt; de iisque, et de Theodoro, quasi de hominibus impiis locuti sunt veteres, quod, etsi veri Dei cognitionem consecuti non erant, eos tamen qui colerentur a popularibus suis, deos non esse intelligebant. Ideo Aristophanes Socratem, Melium vocat, cui eandem notam inurere calumniatores volebant. Idemque de Socrate testatur Justinus, in *Ap. 2 pro Christianis*, et de Heracleito, cum modeste ac frugaliter viverent, atheos habitos illos. Et certe Socrates nunquam docuit nullos deos esse, sed tantum supremum quemdam Deum imminensum, æterium, multo superiorem iis omnibus qui tum publice colerentur: Οἱ μετὰ λόγου βιώσαντες Χριστιανοὶ εἰσι, καὶν ἄθεοι ἐνομισθησαν, οἷον ἐν Ἑλλησι μὲν Σωκράτης καὶ Ἡράκλειτος, καὶ οἱ ὅμοιοι αὐτοῖς. Hæc Muretus. Arnobius lib. IV: *Possumus hoc in loco omnes istos, votis quos inducitis atque appellatis deos, homines fuisse monstrare; vel Agragantino Euhemero replicato, cujus libellos Ennius, clarum ut feret cunctis, sermonem in Italiam transtulit; vel Nicagora Cyprio, vel Cyrenensi Theodoro, vel Hippone ac Diagora Melii, vel auctoribus aliis mille.* Lactantius, lib. I, cap. 11, meminit Euhemeri, sed Messenium dicit; Plutarchus apud Eusebium lib. XIV, cap. 6, Tegeaten, sic enim legendum est ex lib. *De placitis philos.* I. Itemque Diagoras Melius, non Milesius, paulo post. Quod apud Epiphanium legitur Heraclitus Ægyptius, sine dubio mendosus est locus; licet et Græco sit Αἰγύπτιος φησὶ. COLLECT.

(12) Νικάνορα. Nicanorem forte intelligit, Epicuri discipulum, cujus meminit Diogenes Laert., lib. X, seg. 20. Itaque malim Arnobium ex Clemente corrigere, quam hunc ex Arnobio, qui loco superius laudato, *Nicagoram* hunc atheum vocat. Porro Sextus Empiricus, initio lib. I atheos enumerans, nominat Prodicum Ceum, Diagoram Melium, Euhemerum Critiam, Theodorum cognomine Atheum, Protogoram Abderitam, Epicurum. Quibus alii alios addunt.

(13) Οὐ μικρὸν εἰς ἀληθείας φρονήσεως ζώπυρον. Sunt, qui malint εἰς ἀλήθειαν, vel εἰς ἀληθοῦς φρονήσεως ζώπυρον. SYLBURG.

(14) Ὡν ὁ μὲν τις. Is, cujus hic nomen dissimulatur, Xenophanes est Plutarcho lib. *Περὶ δεσποδαιμονίας* extremo. Heraclitus Ægyptio tribuit Epiphanium, p. 512, ubi Diagoræ quoque factum his verbis memorat idem Epiphanium: Τὸν ἴδιον Ἡρακλέα, ξύλινον ὄντα, δι' ἀπορίαν ξύλων, ὑποκαίοντος, καὶ σκαμματικῶς ἐπιλέγοντος: Ἄγε δὲ, Ἡράκλεις, τὸν τρισκαίδεκατον ἄθλον ἐκτέλῶν παρέλθε, τὸ ἔβον ἡμῖν

φεργυρὰ τοῖς Αἰγυπτίοις· *El θεοὺς νομίζετε; μὴ θρη-
νεῖτε αὐτούς, μηδὲ κόπτεσθε· εἰ δὲ περθεῖτε αὐ-
τούς, μηκέτι τούτους ἡγεῖσθε εἶναι θεοὺς.* Ὁ δ'
Ἡρακλῆα ἐκ ξύλου λαβὼν κατεσκευασμένον· (ἔτυχε
δὲ ἔψων τι οἴκοι, οἷα εἰκόσ·) *Ἐἶτα δὴ, ὡς Ἡράκλειος,
εἶπεν· νῦν σοι ἤδη καιρός, ὡς περ Εὐρύσθει,
ἀτὰρ (15) δὴ καὶ ἡμῖν, ὑποურγήσαι τὸν τρισκαι-
δέκατον τοῦτον ἄθλον, καὶ Διαγόρα τοῦτον παρα-
σκευάσαι κατ' αὐτόν, εἰς τὸ πῦρ ἐνέθηκεν (16) ὡς
ξύλον.* Ἀκρότητες ἄρα ἀμαθίας ἀθεότης καὶ δεισι-
δαίμονία· ὧν ἐκτὸς μένειν σπουδαστέον. Οὐχ ὄρῳ
τὴν ἱεροφάντην τῆς ἀληθείας Μωϋσέα προστάττοντα,
θλαδίαν (17) καὶ ἀποκεκομμένον μὴ ἐκκλησιάζειν·
καὶ προσέτι τὸν ἐκ πόρνης; ἀνίττεται δὲ διὰ μὲν
τῶν προτέρων τὸν ἄθεον τρόπον, τὸν τῆς θείας καὶ
γονίμου δυνάμεως (18) ἐστερημένον· διὰ δὲ τοῦ λοι-
ποῦ τοῦ τρίτου τὸν πολλοὺς ἐπιγραφόμενον ψευδωνύ-
μους θεοὺς, ἀντὶ τοῦ μόνου ὄντος Θεοῦ, ὡς περ ὁ ἐκ
τῆς πόρνης τοὺς πολλοὺς ἐπιγράφεται πατέρας ἀγνοῖα
τοῦ πρὸς ἀλήθειαν πατρός. Ἦν δὲ τις ἐμψυτος ἀρχαία
πρὸς οὐρανὸν ἀνθρώποις κοινωμία, ἀγνοῖα μὲν ἔσχα-
τισμένη, ἀφῶ δὲ ποῦ διεκθρώσκεισα τοῦ σκότους,
καὶ ἀναλαμβάνουσα· οἷον δὲ ἐκεῖνο λέλεκται τι, τό-

A de diis opiniones ✕ perspicaciores reliquis homi-
nibus fuere, atheos cognominarint. Quamvis nec hi
veritatem sunt assecuti, sed aliorum duntaxat erro-
res senserunt: quod quidem ipsum haud exiguum
est semen, e quo lux veritati sit exoritura. Quidam
ex his præcepit Ægyptiis: *Si deos existimatis, nolite
eos lugere, neque plangere, sin vero lugetis, nolite
amplius deos esse putare.* Alius vero, cum Hercu-
lem e ligno formatum cepisset in manus (aliquid
forte domi tum coquebat, ut verisimile est): *Age,
inquit, Hercules, tempus jam est, ut, sicut olim Eu-
rystheo, nobis etiam in hoc decimo tertio certamine
inservias, et hoc Diagoræ pares in prandium; deit,*
seu inutile lignum, in focum imposuit. Extrema
plane ignorantæ sunt impietas et superstitio; extra
quæ summopere laborandum est, ut consistamus.
Quo pertinet præceptum Moysis, sanctissimi verita-
tis interpretis, quo cum ille cui vel *contusa, vel
exsecta sunt virilia*; tum etiam *meretricis filius con-
cionem ingredi* ²⁰ prohibetur; nam per illos priores
significat affectum atheum, divinæ naturalisque
virtutis expertem; per hunc vero tertium innuitur,
qui loco unius veri Dei, multos sibi falsos ascribit;
quemadmodum spurius propter veri patris ignoran-

tiam, multos ascribit sibi patres. Erat autem antiqua
tas; quæ quidem, cum diu fuisset ignorance
obscurata, repente tandem e tenebris exsiliit et
resplenduit, prout aliquis dixit:

*Ὅρῳ τὸν ὄψου (19), τὸνδ' ἀπειρον αἰθέρα,
καὶ γῆν πέριξ ἔχονθ' ὕγρας ἐν ἀγκάλαις;*

καὶ τό·

*Ὁ γῆν δχημα (20), τὰπ γῆς ἔχονθ' ἔδραν,
Ὅστις ποτ' εἰ σὺ, δυστόπαστος εἰσιδεῖν (21).*

καὶ ὅσα ἄλλα τοιαῦτα ποιητῶν ἄδουσι παῖδες. Ἐν-

✕ P. 21, 22 ED. POTTER, 15, 16 ED. PARIS.

ἐψήσων. SYLBURG. — Xenophanis dictum Julius Fir-
micus hoc modo expressit: *Si dii sunt, quos colitis,
cur eos annuis luctibus plangitis? Si lacrymis et lu-
ctu digni sunt, cur eos divino honore cumulatis?* Et
Minutius: *Nonne ridiculum est, inquit, vel lugere,
quod colas; vel colere, quod lugeas?* Id etiam ex-
pressit Athenagoras *Legat.*, pag. 52, et rursus pag.
114. Idem Diagoræ factum commemorat ejusdem
libri pag. 18, 19. Cui adde Scholiasten in Aristophanis
Nub. act. 5, sc. 1, p. 173.

(15) Ἀτὰρ. Αὐτὰρ, Nov.

(16) *Παρασκευάσαι κατ' αὐτόν, εἰς τὸ πῦρ ἐνέ-
θηκεν.* Procul dubio, facta post παρασκευάσαι inter-
punctione, legendum, καὶ αὐτόν εἰς τὸ πῦρ ἐνέθηκε.
SYLBURG. Vel potius, κατ' αὐτόν, etc.

(17) *Θλαδίαν.* Θλασίαν, Nov.

(18) *Τῆς θείας καὶ γονίμου δυνάμεως.* Explicatio-
nem hujusce commatis prolixè infra in *Pædagogō*
invenies, lib. II, c. 10. SYLBURG. — Theodoretus, *Τὸ
ἄγονον*, inquit, τῆς ψυχῆς διὰ τούτων ἀνίττεται·
Animæ sterilitatem per hæc innuit. Cæterum Cle-
mens hanc interpretationem, ut alias solet, e Phi-
lone Judæo sumpsit: is enim lib. *De nominum mu-
tati.*, p. 1076, hæc dicit: *Τεθλασμένοι γὰρ τὰ γεννη-
τικὰ τῆς διανοίας, ἣ καὶ τελειῶς ἀποκοπέντες, οἱ τὸν
ἴσων νοῦν καὶ ἀσθησιν ἀποσεμνύνοντες, ὡς μὴ τῶν
κατ' ἀνθρώπους αἰτία πραγμάτων· ἣ οἱ πολυθείας
ἐρασταί, καὶ τὸν πολυθεῶν ἐκτετιμηκότας θλασον, οἱ
ἐκ πόρνης γεγονότες, τὸν ἕνα ἄνδρα καὶ πατέρα φιλα-
ρέτου ψυχῆς θεῶν οὐκ εἰδότες, ἄρ' οὐκ εἰκότως ἐλαύ-
νονται τε καὶ φυγαδεύονται; Nam illi, quibus proli-*

C *Vides hunc sublimem, hunc immensum æthera,
Qui terram humidis complectitur brachiis.*

Et iterum:

*Qui terræ vehiculum, et supra terram sedem habes,
Quicumque demum sis, visu difficilis.*

✕ Et quæcumque hujusmodi alia canunt poetarum li-

²⁰ Deut. xxiii, 1, 2.

*ficæ partes mentis contusæ sunt, vel penitus abscissæ,
hoc est, qui proprium intellectum et sensum extollunt,
ut solas humanarum rerum causas; vel illi, qui mul-
titudinem deorum amplexi sunt, et deorum ritus ce-
lebrant, ex meretrice scilicet nati, quippe qui Deum
solum probæ animæ maritum et patrem, non agnos-
cunt, nonne merito abiguntur et fugantur?*

(19) *Ὅρῳ τὸν ὄψου.* Duo priores ex his quatuor
versibus Euripidis sunt, ut monet Clemens ipse
lib. v. Athenagoras citat in *Legat. pro Christianis*,
et Cicero lib. II *De natura deorum*:

D *Vides subline susum immoderatum æthera,
Qui tenero terram circumjecto amplectitur,
Hunc summum habeto divum, hunc perhibeto Jovem.*

Jo. Villiomarus in *Titium VIII, 17*, legit, *Vides sub-
lime sursum, non susum*, id est ὄψου· et *immoderatum*
ἀπειρον significare ait. Ennius item:

*Aspice hoc sublime candens, quem invocant omnes
[Jovem.*

Alii legunt, *sublimem æthera, quem vocant Jovem.*
COLLECT. — Hos versus ex Euripide recitat Clemens
infra *Protrept.*, p. 46, St. v, p. 603; Stobæus *Eclog.
Phys.*, lib. I, tit. 3; Heraclides Ponticus, lib. *De
allegoriis Homericis.*

(20) Ὁ γῆν δχ. Rectius,

Ὁ γῆς δχημα, κατὰ γῆς ἔχονθ' ἔδραν.

(21) *Εἰσιδεῖν.* Legitur in vulg. editionibus δυστό-
παστος εἰδέναι. SYLBURG. — Superioris versiculi
emendationem firmat ms. Nov. in quo γῆς pro γῆν
ἔχονθ' occurrit.

lii. Sed pravæ quædam rectoque alienissimæ et manifeste perniciosæ sententiæ, hominem, cœlesti stirpe prognatum, abduxerunt a cœlesti vita, et persuaserunt in creaturas terrenas adhærescere, sicque humi prostraverunt. Alii enim cœlorum contemplatione decepti sunt, et, solus oculos in consilium assumentes, conspectis astrorum motibus statim admiratione capti, illa in numerum deorum retulerunt, et deos a cursu nominarunt: hinc Indi soli, Phryges lunæ divinos honores tribuerunt. Alii vero, quod felicibus terrestrium plantarum fructibus vitam sustentarent, frumentum quidem appellavere Cererem, ut Athenienses; vitem vero Bacchum, ut Thebani. Alii, scelerum suorum conscientia stimulant, pœnis et calamitatibus divinitatem tribuerunt. Atque hinc scenici poetæ Furiæ et Eumenides, aliosque piaculares, ac malorum vindices et ultores deos commenti sunt. Nec defuerunt philosophi, qui poetarum exemplo vestrorum affectuum formas, veluti Timoris, Amoris, Gaudii et Spei, coluerint; quemadmodum priscus ille Epimenides Contumeliæ et Impudentiæ altaria Athenis constituit. Aliæ vero ex ipsis rebus natæ, efflinguntur specie corporea, et in deos referuntur: veluti illæ Atheniensium deæ, Justitia, et Clotho, et Lachesis, et Atropos, et Parca, et Auxo, et Thallo. His adjiciam sextam introducendâ has fraudes, et deorum numerum augendi rationem, qua duodecim deos numerant; quo referendi sunt etiam de quorum ortu *Theogoniam* suam scripsit Hesiodus, et quæcunque Homerus de diis disseruit. Superest adhuc postrema (sunt enim omnino septem) quæ a divinis erga homines beneficiis emanavit. Nam cum Deum, a quo bona ipsis tribuuntur

(22) *Ὡς ἀληθῶς*. Priores editiones hæc verba connectunt cum præcedente *ἀλήθριαι*, quæ referre ad φυτόν οὐράνιον, quod sequitur, suadent alia Clementis verba, hujus libri pag. 63: Τὸν ἄνθρωπον, inquit, ἐπὶ τὴν οὐρανῶν γενόμενον θεῶν, φυτόν οὐράνιον ὡς ἀληθῶς, ἐπὶ τὴν γνῶσιν παρακαλοῦμεν τοῦ Θεοῦ. *Hominem, qui ad cœli contemplationem natus est, et vere est planta cœlestis, ad Dei cognitionem hortamur.*

(23) *Ἐξετάρυσαν ἐπὶ γῆς*. Phrasis Homerica ex II. P., v. 58:

Βόθρον τ' ἐξέτρεψς, καὶ ἐξετάρυσσ' ἐπὶ γαίῃ.

(24) *Οἱ μὲν γάρ*. Deorum originem septem causis tribuit. 1 Cœlestium corporum splendori, quem mirati homines, ea in deos retulerunt; 2 frugibus terræ inventis; 3 scelerum pœnis in maleficos interrogatis; 4 humanis affectibus in deos relatis; 5 humanæ vitæ casibus corporea specie descriptis; 6 poetarum fabulis; 7 beneficiis humano generi per divinam Providentiam collatis.

(25) *Θεοὺς ἐκ τοῦ θεῖν*. Plato in *Cratylō* existimare se dicit sidera, quibus solis Barbari et Græci veteres divinos honores solvebant, primo θεοὺς dictos fuisse, tanquam ἀεὶ ἴδινα δρόμῳ καὶ θέοντα, quæ perpetuo cursu ferantur; dein id nominis ad alios deos venisse. Plutarchus, lib. *De Iside et Osir.*, pag. 375, dicit omnibus diis a duabus vocibus, θεατοῦ, *spectabili*, et θέοντος, *currente*, θεοῦ nomen inditum fuisse. *Etymologici* auctor: Θεός, παρὰ τὸ θέω, τὸ τρέγω, εἰς ὃν πάντες τρέγομεν. Παρὰ τὸ θέω καὶ θεοῦ, θεός, ὡς φωλεύω φωλεός. Οἱ γὰρ ἀρχαῖοι ἐπὶ τὸ πλεῖστον ἐπὶ ἡλίῳ, καὶ σελήνῃ, καὶ ἀστέρων, φασατοῦσι γὰρ, ἐτίθεσαν τὸ ὄνομα, παρὰ τὸ ἀεὶ θεῖν καὶ κινεῖσθαι. Καὶ ἐπὶ τοῦ χωρὶς τούτων λεγόμενου

Α νοιαὶ δὲ ἡμαρτημέναι καὶ παρηγμέναι τῆς εὐθείας, ἀλήθριαι ὡς ἀληθῶς (22), τὸ οὐράνιον φυτόν τὸν ἄνθρωπον, οὐράνιον ἐξέτρεψαν διαίτης, καὶ ἐξετάρυσαν ἐπὶ γῆς (23), γῆνιους προσανέχιν ἀναπέλοσσαι πλάσμασιν. Οἱ μὲν γάρ (24), εὐθέως ἀμφὶ τὴν οὐρανῶν θεῶν ἀπατώμενοι, καὶ ὄφει μόνῃ πεπιστευκότες, τῶν ἀστέρων τὰς κινήσεις ἐπιθεώμενοι, ἐθαύμασαν τε καὶ ἐξεθείασαν, θεοὺς ἐκ τοῦ θεῖν (25) ὀνομάσαντες τοὺς ἀστέρας· καὶ προσεκύνησαν ἡλίον, ὡς Ἴνδοι, καὶ σελήνην, ὡς Φρύγες. Οἱ δὲ, τῶν ἐκ γῆς φουμένων τοὺς ἡμέρους δρεπόμενοι καρποὺς, Δηῶ τὸν σίτον, ὡς Ἀθηναῖοι, καὶ Διόνυσον τὴν ἀμπέλον, ὡς Θηβαῖοι, προσηγόρευσαν. Ἄλλοι, τὰς ἀμοιβάς τῆς κακίας ἐπισκοπήσαντες, θεοποιοῦσι, τὰς ἀντιδόσεις (26) προσκυνούντες, καὶ τὰς συμφορὰς· ἐντεῦθεν τὰς Ἐρινύδας καὶ τὰς Εὐμενίδας, παλαμναίους τε καὶ προτροπαίους (27), ἐτι δὲ ἀλάστορας, ἀναπεπλάχασιν οἱ ἀμφὶ τὴν σκηνὴν ποιηταί. Φιλοσόφῳν δὲ ἦδη τινές, καὶ αὐτὸ μετὰ τοὺς ποιητικούς, τῶν ἐν ὑμῖν παθῶν ἀντιδωλοποιοῦσι τύπους, τὸν Φόβον, καὶ τὸν Ἔρωτα, καὶ τὴν Χαράν, καὶ τὴν Ἐλπίδα· ὡσπερ ἀμέλει καὶ Ἐπιμενίδης ὁ παλαιός, Ὑβρεως καὶ Ἀναιδείας (28) Ἀθηνησιν ἀναστῆσας βωμούς. Οἱ δὲ, ἐξ αὐτῶν ὀρμώμενοι τῶν πραγμάτων, ἐκθεοῦνται τοῖς ἀνθρώποις, καὶ σωματικῶς ἀναπλάττονται· Δίκη τις, καὶ Κλωθῶ, καὶ Λάχεσις, καὶ Ἀτροπος, καὶ Εἰμαρμένη, Αὐξὼ τε, καὶ Θαλλῶ, αἱ Ἀττικαί. Ἐκτος ἐστὶν εἰσηγητικὸς τρόπος ἀπάτης, θεῶν περιποιητικὸς, καθ' ὃν ἀριθμοῦσι θεοὺς τοὺς δώδεκα· ὡν καὶ *Θεογονίαν* Ἡσίοδος ἄδει τὴν αὐτοῦ· καὶ ὅσα θεολογεῖ Ὅμηρος. Τελευταῖος δὲ ὑπολείπεται (ἐπὶ γὰρ οἱ ἅπαντες οὗτοι τρόποι) ὁ ἀπὸ τῆς θείας εὐεργεσίας τῆς εἰς τοὺς ἀνθρώπους καταγινομένης ὀρμώμενος. Τὸν γὰρ εὐερ-

Θεοῦ λέγοι· ἂν παρὰ τὸ πανταχοῦ εἶναι καὶ περιθεῖν. Clemens, *Strom.* IV, pag. 535, vult θεῶν dici κατὰ τὴν ἀμετάστροφον τοῦ ἀεὶ θεῖν τὰ ἀγαθὰ εἶναι· *propter immutabilem cursum. quo bona semper fluunt.* Conf. Theophilus Antiochenus non procul a principio lib. I ad *Autolyicum*.

(26) *Θεοποιοῦσι, τὰς ἀν.* Hæc sic distinguit Nov.: *θεοποιοῦσι τὰς ἀντιδόσεις, προσκυν. Retributiones in deos referunt, calamitates etiam ipsos adorantes.* Non male.

(27) *Προτροπαῖους*. Προστροπαίους, Nov., recte. Nam δαίμονες προστροπαῖοι vel προστροπαῖοι iidem sunt, qui παλαμναῖοι et ἀλάστορες, id est *scelerum ultores*. Suidas: Παλαμναῖος, φονεὺς, ἢ μιὰρὸς . . . καὶ Ζεὺς Παλαμναῖος, ὁ τοὺς τοιοῦτους τιμωρούμενος· καὶ Προστροπαῖος, ὁ προτρέπων τὸ ἄγος αὐτοῖς. Παλαμναῖος, *homicida, vel piaculo obstrictus. Et Jupiter Παλαμναῖος, qui tales punit; et Προστροπαῖος, qui piaculum in eos convertit.*

(28) *Ὑβρεως καὶ Ἀναιδ.* Fanum his deabus positum fuisse, non solum altare, memorat Cicero, *De leg.*, lib. II: *Illud vitiosum Athenis, quod Cydonis scelere expiato, Epimenide Crete suadente, fecerunt Contumeliæ fanum et Impudentiæ.* At vero, referente Pausania, in *Atticis*, ἀργυροῦς λίθους, ἐφ' ὧν ἐστάσιν ὅσοι δίχας ὑπέχουσι, καὶ οἱ διώκοντες· τὸν μὲν Ὑβρεως, τὸν δὲ Ἀναιδείας, αὐτοὶ ὀνομάζουσι· *Ex argento lapides, quibus insistent, cum qui rei in Areopagit. foro, tum qui actores, illum Contumeliæ, istum Impudentiæ vocant.* Quo loco, pro Ἀναιδείας, Ἀναίτιας, *innocentiæ*, perperam substitui, Ciceron. ac Clement. verba manifestum faciunt.

γετούντα μὴ συνιέντες Θεὸν, ἀνέπλασάν τινας σωτή-
 ρας Διοσκούρους, καὶ Ἡρακλέα ἀλεξίκακον, καὶ
 Ἀσκληπιὸν ἰατρόν. Αὐταὶ μὲν αἱ ὀλισθηραὶ τε καὶ
 ἐπιπλαθεῖς παρεκβάσεις τῆς ἀληθείας, καθέλκουσαι
 οὐρανὸν τῶν ἀνθρώπων, καὶ εἰς βάραθρον περιτρέ-
 πουσαι. Ἐθέλω δὲ ὑμῖν ἐν χρῶ τοὺς θεοὺς αὐτοὺς
 ἐπιδείξαι, ὅποιοι καὶ τίνες εἰσιν, ἐν ἧδῃ ποτὲ τῆς πλά-
 νης λήξητε, αἷθις δὲ παλινδρομήσητε εἰς οὐρανόν·
 Ἔμεν γάρ που καὶ ἡμεῖς τέκνα ὀργῆς (29), ὡς καὶ
 οἱ Λοῖκοί· ὁ δὲ Θεὸς, πλοῦσιος ὢν ἐν ἐλέει, διὰ
 τὴν κολλήν ἀγάπης αὐτοῦ, ἦν ἡγάπησεν ἡμᾶς,
 ὅτις ἡδῇ νεκροῖς τοῖς παραπτώμασιν, συνεζω-
 ποίησεν τῷ Χριστῷ. Ζῶν γὰρ ὁ Λόγος, καὶ συντα-
 φεῖς Χριστῷ, συνυψοῦται Θεῷ (30). Οἱ δὲ ἐτι ἀπιστοὶ
 τέκνα ὀργῆς ὀνομάζονται, τρεφόμενα ὀργῇ (31)· ἡμεῖς
 δὲ οὐκ ὀργῆς (32) ὀρέμματα ἐτι, οἱ τῆς πλάνης ἀπε-
 σπασμένοι, ἀτσοῦντες δὲ ἐπὶ τὴν ἀλήθειαν. Ταύτη τοι
 ἡμεῖς οἱ τῆς ἀνομίας υἱοὶ ποτε, διὰ τὴν φιλανθρωπίαν
 τοῦ Λόγου νῦν υἱοὶ γεγόναμεν τοῦ Θεοῦ· ὑμῖν δὲ καὶ
 ὁ ὑμέτερος ὑποδέεται ποιητῆς ὁ Ἀκραγαντίνος Ἐμ-
 πεδοκλῆς·

Τοιγάρ τοι γαλεπήσιν ἀλύοντες κικότησιν,
 Ὅδ ποτε δευλαίων ἀχέων λωφῆσεται θυμόν.

Τὰ μὲν δὴ πλεῖστα μεμύθηται καὶ πέπλασται περὶ
 θεῶν ὑμῖν· τὰ δὲ καὶ ὅσα γεγενῆσθαι ὑπεληκται,
 ταῦτα δὲ περὶ ἀνθρώπων ἀσχυρῶν καὶ ἀσελγῶς βε-
 βιωκῶτων ἀναγέγραπται·

Τύφω καὶ μανίῃ δὲ βαδίσετε, καὶ τρέβον ὀρθὴν
 Ἐθθεῖαν προλιπόντες, ἀπήλθετε τὴν δι' ἀκάρτων
 καὶ σχολῶν. Τὶ πλανᾶσθε; βροτέων πάνσω-
 [σθε (33) μάταιοι,
 Καλλίπετε σκοτιὴν νυκτός, φωτὸς δὲ λάβεσθε.

✠ P. 23 ED. POTTER, 17 ED. PARIS.

(29) *Τέκνα ὀργῆς*. In vulgatis edit. Pauli Ephes.
 II legitur τέκνα φύσει ὀργῆς. SYLBURG. — Sed φύσει
 omittit etiam versio Æthiopia.

(30) Ζῶν γὰρ ὁ Λόγος, καὶ συνταφεῖς Χριστῷ,
 συνυψοῦται Θεῷ. Quæri potest, quomodo Λόγος,
 hoc est Deus Filius, conspultus Christo, et cum Deo
 elevatus fuerit? Quam difficultatem sic tolli posse
 admonuit vir quidam amicus doctusque, si Λογὰς
 scriberetur pro Λόγος. Illi porro λογὰς est electio,
 quam pro electis ac fidelibus Dei servis sumi posse
 arbitrabatur: hos autem in baptismo cum Christo
 sepeliri, et resurgere, sæpe affirmant post Paulum
 scriptores veteres recentesque. At vero hæc vox nec
 in ullo Clementis codice habetur, nec pro electis
 usurpari solet: quos Græci auctores ἐλεκτοὺς vo-
 cant, raro aut nunquam λογάδα. Itaque hac muta-
 tione non tam solvitur nodus, quam secatur. Sit
 igitur hoc loco, ut alias, Λόγος, divina Jesu persona:
 Logos autem conspultus Christo dicitur, quia se-
 cundum humanam naturam mortuus ac sepultus
 fuit; cum Deo vero exaltatur, quia divinæ naturæ
 virtute resurrexit: quemadmodum a Petro dicitur
 θανατωθεὶς μὲν σαρκί, ζωοποιηθεὶς δὲ τῷ πνεύματι
 mortificatus quidem carne, vivificatus vero spiritu,
 I Pet. III, 18. Nam hoc loco, ut sæpe alias, πνεῦμα
 oppositum σαρκί, divinam Christi naturam signifi-
 cat. Nec vero insolens est, quod dicitur Λόγος sepul-
 tus fuisse; cum ei, propter unionem ad humanam
 naturam, humanos affectus tribuere soleant, cum
 alii, tum etiam Clemens: ut cum dicit: Τὸν Λόγον
 τὸν ὑπὸ πολλῶν ἐκχεόμενον, Logon pro multis effu-
 sum, Pæd. lib. II, c. 2, p. 158. Ubi Logon sumit pro
 Logi incarnati sanguine. Qua ratione Patres Ephe-

tur, ignorarent, commentis S sunt quosdam servato-
 res Dioscaros, et Herculem malorum averruncum, et
 ✠ Æsculapium medicum. Atque hactenus de lubri-
 cis et exitiosis egressibus a veritate, quibus homines
 a cælo detrahi, et in barathrum impelli solent. Re-
 stat nunc ut interius vobis ostendam qui qualesque
 fuerint dii vestri: ut, ab his erroribus tandem ali-
 quando desistentes, in cælum revertamini: *Eramus*
enim et nos filii iræ, sicut et cæteri; Deus autem, qui
dives est in misericordia, propter nimiam charitatem
sua, qua dilexit nos, cum jam essemus mortui pec-
*catis, convivificavit nos Christo*³¹. Vivens enim Ver-
 bum, et conspultum Christo, una cum Deo extol-
 litur. Qui vero adhuc in sua infidelitate persistunt,
 filii iræ vocantur, ut qui ad iram Dei subeundam
 nutriantur. Nos autem, qui, errore liberati, totis vi-
 ribus ad veritatem contendimus, nequaquam adhuc
 iræ filii sumus. Quocirca nos, qui quondam impro-
 bitatis filii fuimus, jam per Verbi clementiam Dei
 filii sumus facti; vos autem vester etiam poeta Em-
 pedocles Agrigentinus incessit:

Quamobrem importunis excruciati vitiis,
 Nunquam acerbis animum doloribus levabitis.

Et quæ de vestris diis traduntur, maxima quidem
 ex parte ficta sunt et commentitia: cætera autem
 quæcunque vere gesta fuisse putantur, ad alium ne-
 minem pertinuisse memorantur, quam homines libi-
 dine atque omnibus vitiis infames.

Cum fastu miseri erratis, verique relicto
 Tramite, per sentes fugitis, perque horrida spinis
 Devia. Quorsum isthæc? studiis absistite vanis,

Mortales, pulsaque diem comprehendite nocte.

³¹ Ephes. II, 3, 4, 5.

sini B. Virgini non solum Χριστοτόκου, sed etiam
 Θεοτόκου, nomen jure deberi contra Nestorium sta-
 tuerunt. Posset etiam dici Λόγος Christo conspultus
 fuisse, quia humanam naturam ne mortuam
 quidem deseruit. Quod multi Patres clare affirmant.
 Gregorius Nyssenus, orat. 1, *De resur.*: Τὴν μὲν
 ψυχὴν τοῦ σώματος ἡ θεότης ἐκουστωῶς διεξέσχευεν, ἐαυ-
 τὴν δὲ ἐν ἀμφοτέροις μένουσαν ἐδείξεν. Animam qui-
 dem deitas a corpore voluntarie separavit, se vero in
 utroque manentem clare ostendit. Augustinus, *Tract.*
in Joan. 47, negat quidquam ultra fecisse mortem
 Christi, nisi quod corpus ab anima separavit. Leo,
 serm. 1, *De resur.*: Deitas, quæ ab utraque sus-
 cepti hominis substantia non recessit, quod potestate
 divisit, potestate conjunxit. Fulgentius, *ad Trast-*
mund. lib. III, c. 34: Non est Deus ab humanitate,
 quam susceperat, separatus; qui et in anima sua fuit,
 ut solutis inferni doloribus ab inferno victrix rediret,
 et in carne fuit, ut celeri resurrectione corrumpi non
 posset.

(31) *Τρεφόμενοι ὀργῇ*. Similis phrasid occurrit
 hujusce libri pag. 70, θανάτῳ τρεφόμενοι, ad mor-
 tem, hoc est, ut moriantur, nutriti: quod de avibus
 saginatis dicitur. Item, p. 69, εἰς ὕλας τρεφομένη,
 nutrita ut ignis materia fiat. Iterum Pædag. lib. II,
 cap. 1, pag. 144: Βοσκημάτων δίχην πιανόμενον,
 θανάτῳ τρέφεσθαι: pecudum more saginatum, morti
 nutriti.

(32) *Ἡμεῖς δὲ οὐκ ὀργ.* Particulam δὲ non agno-
 scunt edit. Victorii et Sylburgii; nos tamen retinui-
 mus, quod occurrit in Nov.

(33) *Τὶ πλανᾶσθε; βροτέων πάνσωσθε.* Desistite
 ab humanis, studiis scilicet, aut simile quid. A et H

✠ Hæc nobis præcipit Sibylla, utriusque artis, propheticae atque poeticae, scientia insignis; præcipit etiam ipsa veritas, quæ deorum turbam exiit his terribilibus larvis, quæ stuporem imperitis incutiunt; et opiniones temere conceptas, detecta nominum similitudine, redarguit. Est enim a nonnullis memorie proditum, tres Joves fuisse; quorum unus ab Æthere in Arcadia; cæteri autem duo a Saturno, hic quidem in Creta, alter vero rursus in Arcadia, oriundi sunt. Sunt etiam, a quibus quinque Minervæ celebrantur: prima quidem Atheniensis Vulcani filia; secunda Ægyptia, Nili; tertia Saturni, cui bellicæ artis inventio tribuitur; quarta Jovis, quam Messenii de matris suæ nomine Coryphasiam appellaverunt; postrema, Pallantis et Titanidis Oceani filia, quæ cum patrem suum impie trucidasset, ejus pelle, tanquam ovino vellere, se ornavit. Quin etiam Antiquos Apollinem primum, Vulcani et Minervæ (actum est igitur de virginitate Minervæ); secundum Creticum, Corybantis; tertium, Jovis; quartum Arcadem, Sileni (eum Arcades Nomium vocant); quintum denique, Libycum, Ammonis filium, recenset; quibus Didymus grammaticus subjungit sextum, Magnete genitum. Nunc vero quot habemus Apollines? multitudo nobis est propemodum infinita mortalium hominum; qui quod humanum genus adjuverint, eo nomine, pariter ac cæteri jam prædicti, gaudent. Quid verò, si Æsculapios vobis omnes, aut Mercurios, aut Vulcanos, qui in fabulis memorantur, recensere pergam? nonne nimius esse videbor, vestrasque aures ipsæ nominum multitudo obruam? Trauseundum igitur ad patrias, artes, vitas, et ipsa denique sepulcra vestrorum deorum; quæ singula satis convincunt eos fuisse homines. Mars autem, qui a poetis summo in honore habitus est:

Mars, Mars, hominum pestis, sanguinarie mentiorum eversor:

✠ P. 24 ED. POTTER, 18 ED. PARIS.

malunt τί πλανᾶσθε, βροτοί; παύσασθε μάταιοι. SYLURG. — Quam emendationem firmat Nov. At vero Theophilus Antiochenus sub finem lib. II Ad Autol., nos versus sic descripsit:

Τύφω καὶ μανίῃ δὲ βαδίζετε, καὶ τρίβον ὀρθῆν
Εὐθείᾳ προλιπόντες, ἀπήλθετε, καὶ δι' ἀκαρθῶν
καὶ σκολόπων ἐπλανᾶσθε: βροτοὶ παύσασθε μά-
[ταιοί]

Ῥεμβόμενοι σκοτίῃ, καὶ ἀφεγγεῖ νυκτὶ μελαίνῃ.
καὶ ἀπτετε σκοτίην νυκτὸς, φωτὸς δὲ λάβετε.

Fastu et furore perciti incessistis, et callem
Rectum deserentes abiistis, ac per spinas
Et per vepres errastis: Mortales cessate vani
Errantes in tenebris, et in obscura nigraque nocte:
Relinquitte tenebras noctis, et lucem apprehendite.

(34) Οἱ πέντε Ἀθηναῖς. Locum de quinque Minervis latius ex Cicerone declarat Petrus Victorius, Var. lect., lib. II, cap. 15. SYLURG. — Julius Firmicus, De errore prof. relig.: Quinque Minervas fuisse legentibus nobis tradit antiquitas. Una est, Vulcani filia, quæ Athenas condidit, quam ex agrestibus locis ad urbanæ conversationis ordinem rustica turba comitata est. Fuit alia in Ægypto, Nili regis filia, textrinae artis magistra. Tertia vero, patre Saturno genita est. Sed hanc viraginem fuisse commemorant; nam nunquam se intra femine sexus vere-

A Ταῦτα ἡμῖν ἡ προφητικὴ παρεγγυᾷ καὶ ποιητικὴ Σίβυλλα· παρεγγυᾷ δὲ καὶ ἀλήθεια, γυμνοῦσα τῶν καταπληκτικῶν τούτων καὶ ἐκπληκτικῶν προσωπείων, τὸν δόλον τῶν θεῶν, συνωνυμίας τισὶ τὰς δοξοποιίας διελέγχουσα. Αὐτίκα γοῦν εἰσιν, οἱ τρεῖς τοὺς Ζῆνας ἀναγράφουσιν· τὸν μὲν Αἰθέρος, ἐν Ἀρκαδίᾳ, τὸ δὲ λοιπὸν τοῦ Κρόνου παῖδες· τούτοις τὸν μὲν ἐν Κρήτῃ, θάτερον δὲ ἐν Ἀρκαδίᾳ πάλιν. Εἰσὶ δὲ, οἱ πέντε Ἀθηναῖς (34) ὑποτίθενται· τὴν μὲν Ἥφαιστου τὴν Ἀθηναίαν, τὴν δὲ Νείλου τὴν Αἰγυπτίαν τρίτην τοῦ Κρόνου, τὴν πολέμου εὐρέτιν· τετάρτην δὲ τὴν Διὸς (35), ἣν Μεσσηνιοὶ Κορυφασίαν (36) ἀπὸ τῆς μητρὸς ἐπικεκλήκασιν· ἐπὶ πάσι, τὴν Πάλλαντος καὶ Τιτανίδος τῆς Ὀκεανοῦ· ἢ· τὸν πατέρα δυσσεβῶς καταθύσασα, τῷ πατρὶ φη κεκόσμηται δέρματι, ὡσερ

B κωδῖφ. Ναὶ μὴν Ἀπόλλωνα ὁ μὲν Ἀριστοτέλης πρῶτον Ἥφαιστου καὶ Ἀθηναῖς, (ἐνταῦθα δὴ οὐκέτι παρθένος ἢ Ἀθηναῖς) δευτέρον ἐν Κρήτῃ, τὸν Κορύβαντος (37)· τρίτον τὸν Διὸς· καὶ τέταρτον τὸν Ἀρκάδα, τὸν Σιληνοῦ· (Νόμιμος οὗτος κέκληται παρ' Ἀρκαδίων) ἐπὶ τούτοις, τὸν Αἶθρον καταλέγει, τὸν Ἀμμωνος· ἐδὲ Δίδυμος ὁ γραμματικὸς τούτοις ἕκτον ἐπιφέρει, τὸν Μάγνητος. Πόσοι δὲ καὶ νῦν Ἀπόλλωνες; ἀναριθμητοὶ (38), θνητοὶ, καὶ ἐπίκουροί τινες ἀνθρώποι εἰσιν, οἱ παραπλησίως τοῖς προειρημένοις ἐκείνοις κεκλημένοι. Τί δ' εἰ σοὶ τοὺς πολλοὺς εἶποιμι Ἀσκληπιούς; ἢ τοὺς Ἑρμᾶς τοὺς ἀριθμουμένους, ἢ τοὺς Ἥφαιστους τοὺς μυθολογουμένους; μὴ καὶ περιττὸς εἶναι δόξω, τὰς ἀκοὰς ὑμῶν τοῖς πολλοῖς τούτοις ἐπικλύζων ὀνόμασιν; Ἀλλ' αἶγε πατρίδος αὐτοῦς, καὶ αἱ τέχναι, καὶ οἱ βίοι, πρὸς δὲ γε καὶ οἱ τάφοι, ἀνθρώπους γεγενοῦσας διελέγχουσιν. Ἄρης γοῦν, ὁ καὶ παρὰ τοῖς ποιηταῖς, ὡς οἶόν τε, τετιμημένος,

Ἄρες (39), Ἄρες, βροτολοιοῦ, μαιφόνε, τετρεστοπλήτα.

cundiam tenuit, sed arma semper strepitumque pugnarum, et cruenta secuta est studia bellorum. Quarta, Jovis Cretaici regis filia, quæ occisum patri detulit liberum. Quinta, Pallante, etc., quæ mox sequentur. (35) Τὴν Διὸς. Τοῦ Δ., Nov.

(36) Κορυφασίαν. De Minerva Coryphasia vide P. Victorium lib. II, cap. 15, qui locum Pausaniæ ex Messeniæ consentientis cum Clemente profert. Quod vero Minerva quinta patris pelle se induerit tanquam ægide, Julius Firmicus, cap. 17 De err. prof. relig.: Quinta Minerva Pallante patre et Titanide matre orta est, quæ patris appellata nomine, Pallas est ab hominibus nuncupata. Hæc parricidialis amentia furoris, et vesanæ temeritatis instinctu, patrem Pallantem crudeli morte jugulavit. Nec simpliciter patris morte contenta, ut diutius malis suis frueretur, et ut de mortis patris crudelius triumpharet, exuviis corporis ejus ornata est. Cicero, III De nat.: Quinta Pallantis, quæ patrem dicitur interemisse, virginitatem suam violare conantem, cui pinnarum talaria affingunt. Isacius Tzetzes, in Lycophronem: Πάλλαντα τὸν ἴδιον πατέρα πτερωτὸν ὑπάρχοντα, βιάζοντα αὐτὴν, ἀνείλε, καὶ τὸ δέρμα αὐτοῦ ὡς αἰγίδα περιεβάλετο, καὶ τὰ πτερὰ τούτου τοῖς ποσὶν αὐτῆς προσήρρωσεν. COLLECT.

(37) Κορύβαντος. Κύρβαντος, Nov.

(38) Ἀναριθμητοὶ. Ἐναριθμητοὶ, Nov.

(39) Ἄρες. Homeri II., E, vers. 51. Mox eum ve-

Ὁ ἄλλοπρόσαλλος οὗτος καὶ ἀνάριστος, ὡς μὲν Ἐπί-
χαρμῶς φησι, Σπαρτιάτης ἦν· Σοφοκλῆς δὲ Θρακία
οἶδεν αὐτόν· ἄλλοι δὲ Ἀρκάδα. Τοῦτον δὲ Ὅμηρος
δεδέσθαι φησὶν ἐπὶ μῆνας τρισκαίδεκα·

Τλῆ μὲν (40) Ἄρης, ὅτε μιν Ὀτος κρατερὸς τ'
Ἐφιάλης,
Παῖδες Ἀλωῆος, δῆσαν κρατερῶ ἐνὶ δεσμῶ·
Χαλκίῳ δ' ἐν κεράμφω δέδετο τρισκαίδεκα μῆνας.

Πολλὰ κάγαθὰ Κἄρης σχοῖεν, οἱ καταθύουσιν αὐτῷ
τοὺς κύνες! Σκύθαι (41) δὲ, τοὺς ὄνους ἱερεύοντες μὴ
παύεσθων, ὡς Ἀπολλοδώρως φησι, καὶ Καλλιμάχος·

Φοῖβος (42) Ὑπερβορέουσι δρων ἐπιτέλλεται (43)
Ἰφροῖς.

Ὁ αὐτὸς δὲ ἀλλαχοῦ·

Τέρπουσιν λιπαρὰ Φοῖβον ὄνοσφαγίαι (44).

Ἦφαιστος δὲ, ὃν ἔρριψεν (45) ἐξ Ὀλύμπου Ζεὺς,
βηλοῦ ἀπὸ θεσπεσίοιο ἐν Λήμνῳ καταπεσῶν,
ἐχάλκευε (46), πηρωθεὶς τῷ πόδε·

... ὑπὸ δὲ κνήμαι ῥώοντο ἀραιαί.

Ἔχεις καὶ ἱατρὸν, οὐχὶ γαλκία μόνον ἐν θεοῖς. Ὁ
δὲ ἱατρὸς φιλάργυρος ἦν, Ἀσκληπιῶς (47) ὄνομα αὐ-
τοῦ. Καὶ σοὶ τὸν σὸν παραθήσομαι ποιητὴν, τὸν
Βοιωτικὸν Πίνδαρον·

Ἐτραπεν κάκεινον (48) ἀγάρομιν·

✱ P. 25 ED. POTTER, 18 ED. PARIS.

cat ἄλλοπρόσαλλον, quæ vox Homérica est, ex *Il. E*,
v. 830 :

... μῆδ' ἄξο θυῶρον Ἄρηα
Τοῦτον μαιόμενον, τυκτὸν κακόν, ἄλλοπρό-
[αλλοτ.
... ne timeas impetuosum Martem
Hunc furentem; natum malum, subinde partes mu-
[tantem.

Et ibidem, vers. 889 :

Μῆτι μοι, ἄλλοπρόσαλλε, παρεζόμενος μινύριε·
Ne iuxta me sedens, qui partes subinde mutas, la-
[menteris.

Ἀνάριστος est etiam Homérica vox. *Iliad. Ω*, v. 365 :
... θυμμένες καὶ ἀνάριστοι ἐγγυὺς ἔασιν.
... infesti et hostiles prope sunt.

(40) Τλῆ μὲν. Ex *Iliad. E*, v. 385. In vers. 1.
Ἐφιάλης Homer.

(41) Σκύθαι. Hyperboreos in Scythia Apollini
asinos sacrificasse testatur Pindarus *Pyth., Od. 10*.
Ad quem locum Scholiastes Græcus posteriorem ex
his Callimachi versibus citavit. Conf. etiam Antoni-
ni Liberalis *Metamorph.*, cap. 20, quo comme-
morat, quomodo Apollo Cleinidem, ejusque fami-
liam punivit, eo quod Hyperboreorum ritu asinos ei
Babylone mactare vellent.

(42) Φοῖβος. Φόβος Nov., mendose.

(43) Ἐπιτέλλεται. Anna T. Fabri filia in suis ad
Fragmenta Callimachi notis ait : « Pater meus
amantissimus putabat legendum ἐπιτέρπεται. Vel
fortasse ἐπιτέλλεται significat adest propitius et fa-
vens. » Ricardus Bentleius, *ibid.* : « Placet eorum
conjectura, qui pro ἐπιτέλλεται scribunt ἐπιτέρπεται.
Nisi sic potius interpreteris, sacra illa fieri solita
esse sub solis ortum. Ergo ἐπιτέλλεται, exoritur. »

(44) Ὀνοσφαγίαι. Arnobius, lib. iv *De Marte* :
Quis ei canes ab Caribus, quis ab Scythiis asinos im-
molari? non principaliter cum cæteris Apollodorus?
COLLECT.

✱ Ille, inquam, qui nunc has, nunc illas partes
sequitur, et in hostes insurgit, tradente Epicharmo,
Spartanus erat; Sophocles autem Thracem, et alii
Arcadem fuisse produnt. Homerus eundem vincula
tredecim menses perpessum memorat :

Et Mars sustinuit, cum eum Otus, fortisque
[Ephialtes,
Filii Aloei, forti vinculo ligarunt :
Æneo autem in carcere ligabatur tredecim menses.

Bene vertat Caribus, quod canes ei sacrificant. Scy-
thæ asinos immolare ne desinant; cujus sacri me-
minit Apollodorus, itemque Callimachus :

Phæbus Hyperboreis asinorum immolationibus
[exoritur.

Idem vero alio in loco.

B Delectant Phæbum pingues asinorum mactationes.

Vulcanus autem, quem Jupiter ex Olympo deturba-
vit, a limine divino, cum in Lemnum cecidisset, æra-
riam exercuit, mutilatus pedibus,

... graciles autem illi tibiæ stuebant.

Nec solum æris fabrum, sed etiam medicum habes
inter deos. Is vero avarus erat, et nomen habuit
Æsculapii. Testis sit tuus poeta, Bœotius Pinda-
rus :

Pervertit enim et illum ingenti mer-

(45) Ὁν ἔρριψεν. Hunc locum sic interpunxit Nov.
ὃν ἔρριψεν ἐξ Ὀλύμπου Ζεὺς βηλοῦ ἀπὸ θεσπεσίοιο,
ἐν Λήμνῳ κατ. Quem deturbavit e limine celesti
Jupiter, cum in Lemnum cecidisset, etc. Quem sen-
sum præbet Homerus, cujus *Iliad. A*, v. 590, Vul-
canus de Jove hæc dicit :

Ἦδη γὰρ με καὶ ἄλλοτ' ἀλεξέμεναι μεμῶτα
Ἰφίε, ποδὸς τεταγῶν, ἀπὸ βηλοῦ θεσπεσίοιο.
Πᾶν δ' ἡμῶν φερόμην, ἅμιν δ' ἡελίῳ καταδύντι
Κάκπεσον ἐν Λήμνῳ ἄλλος δ' ἐκὶ θυμῶς ἐρῆεν.

(46) Ἐχάλκευε. Homerus *Il. Σ*, v. 410, de Vul-
cano ait :

... ἀπ' ἀκροθέτοιο πέλωρ ἀιήτων ἀνέστη
Χωλεύων, ὑπὸ δὲ κνήμῳ ῥώοντο ἀραιαί.

(47) Ἀσκληπιῶς. Eo pertinent sequentes Pindari
versus, ut ostendatur Æsculapius fulmine ictus,
quod auro corruptus mortuum quemdam ad vitam
revocasset. Pindari Scholiastes ad loc. : Λέγεται δὲ
ὁ Ἀσκληπιῶς χρυσῷ δελεασθεὶς, ἀναστήσαι Ἰππόλυ-
τον τεθνηκότα· οἱ δὲ Τυνδάρεων· ἕτεροι Καπανέα·
οἱ δὲ Γλαῦκον· οἱ δὲ Ὀρφικοί Ὑμέναιον. Στησίχορος
δὲ ἐπὶ Καπανεὶ καὶ Λυκοῦργῳ· οἱ δὲ διὰ τὸ τὰς
Προϊτίδας ἴασασθαι· οἱ δὲ διὰ τὸν Ὀρῶνα· Φίλαρχος,
ὅτι τοὺς Φοινείδας ἴασατο· Φερεκύδης δὲ, ὅτι τοὺς ἐν
Δελφοῖς θνήσκοντας ἀνατίθων ἐποίησε. Conf. Plato.
Polit. iii; Cicero, *De nat. deor.*, l. iii; Plinius, *Hist.*
nat., l. xxxix, c. 1; Arnobius, *Adv. Gent.*, l. iv.

(48) Ἐτραπεν κάκεινον. Locus est ex ode 3 *Py-
thiorum*, antist. 3, quem disposuimus, ut in editio-
nibus vulgaris reperitur : sed illa non satis tuto
vertit Herveus,

Ἰφίτας δι' ἀμφοῖν ἀμπεροῶς
Στέρων,

manus per ambas. N. Sudorius, qui versu reddidit,
elegantèr :

Phæbigenæ certe perstrinxit lumina fulvo
Nitore, et illum blanda merces impulit,

cede auram in manibus apprens,
Virum e morte ut reduceret
Iam captum. Mani-
bis igitur Saturnius fulmen
Jaculatus per utrumque, respirationem
Pectorum abstulit
Celeriter, ardensque ful-
men inflixit mortem.

✕ Et Euripides :

Jupiter enim interfecto filio meo auctor fuit,
Æsculapio, pectoribus inmisso fulmine.

¶ Hic igitur ictus fulmine jacet in finibus Cynosuridis. Philochorus etiam tradit Neptunum medicum in Teno coli; et Saturnum situm esse in Sicilia, atque illic fuisse sepultum. Patrocles Thurius, et junior Sophocles tribus tragædiis contexuit historiam de Dioscuris. Ili autem Dioscuri fuere mortales homines, si Homerus dignus sit, cui fides habeatur :

... *Hos autem jam tenebat terra mater animan-*
tiū,
In Lacedæmone, quæ chara ipsis patria fuit.

Accedat etiam, qui Cypriaca poemata scripsit :

Castor quidem mortalis, et mors ipsi fato decreta
est :
Immortalis autem Pollux, progenies Martis.

Quod ille quidem poetico more fabulatus est; sed Homerus fide dignior est, qui de utroque Dioscuro ioquitur, et ipsum præterea Herculem, idolum esse ostendit :

Virum Herculem, magnorum scientem operum.

Hinc satis constat, Herculem ab ipso Homero mortalem hominem habitum fuisse. Quin etiam

✕ P. 26 ED. POTTER, 19 ED. PARIS.

Jupiter iratus rediivi pectora Glauci,
Et insolentis rupit Æsculapii
Fulmine, quod toto connixus corpore torsit ;
Illosque adustus liquit audax spiritus.

Scholiastes Græcus, ὥστε ἐνοχῆσαι βέλος δι' ἀφοτέρων τῶν μαστῶν, ἢ τῶν πλευρῶν, δι' αὐτοῦ τε τοῦ Ἀσκληπιοῦ καὶ τοῦ Ἰατροῦ. Utrumque ergo occidit Jupiter, et Æsculapium, et eum qui ab eo fuerat curatus, sive ille fuerit Glaucus, sive Hippolytus, sive Tyndarus, ut varii tradunt. Athenagoras, in *Legatione*, hunc etiam locum gentibus objicit. COLLECT.

(49) Ἄνδρ' ἐκ θανάτου κομισαὶ ἤδη ἐαλωκότα. Hæc verba in prioribus Clementis editionibus ommissa, tandem ex Pindaro supplevit Parisiensis. At vero, cum Athenagoras pag. 116, 117, *Legat.*, et Cyrill. *contra Julian.* lib. 1, pag. 101, quibus locis hos versus laudaverunt, eadem omittant, nec agnoscat ms. Nov., verisimile est Clementem ea, seu memoriarum lapsu, seu ut minus ad suum propositum necessaria, præterisse.

(50) Πίπλας. Πίπλας, Pindar. Mox, ἀμπροσάν, Pindar., Athenag., Cyril. Dein, καθέλεν pro καθέλεν, Pindar. Paulo post, ἐπέσκηψε pro ἐνέσκηψε, Cyril.

(51) Εὐριπίδης. Hæc versus disposuimus, ut initio *Alcestidis* Euripidæ se habent; cum in prioribus Clementis editi. scripti essent, nulla metri ratione habita. Eos porro recitat etiam Cyrillus, loco cit. statim post Pindari versus. In secundo versu Nov. Ἀσκληπιός habet, pro Ἀσκληπιόν.

(52) Ἰατρόν. Hoc nomen Neptuno inditum est, quod serpentum multitudinem sustulisset. Quod

A σθῶ χροσός ἐν χερσὶ φανείσ,
 ἄνδρ' ἐκ θανάτου κομισαὶ
 ἤδη ἐαλωκότα (49). Χερ-
 σὶ δ' ἄρα Κρονίων
 ῥίψας (50) δι' ἀμφοῖν, ἀμπροσῶς
 στέρνων καθέλεν
 ὡκέως αἰθῶν δὲ κεραυ-
 νός ἐνέσκηψε μέρον.

Καὶ Εὐριπίδης (51)

Ζεὺς γάρ, κατακτῆς παῖδα τὸν ἐμόν, αἰτιος,
 Ἀσκληπιόν, στέρνοισιν ἐμβαλὼν φλόγα.

Ὅτος μὲν οὖν κεῖται κεραυνωθεὶς ἐν τοῖς Κυνοσοῦριδος ὄρεισι. Φιλόχορος δὲ, ἐν Τήνῳ Ποσειδῶνα φησὶ τιμᾶσθαι ἱατρόν (52). Κρόνον δὲ ἐπικεῖσθαι Σικελίᾳ (53), καὶ ἐνταῦθα αὐτὸν τετάφθαι. Πατροκλῆς τε ὁ Θούριος, καὶ Σοφοκλῆς ὁ νεώτερος ἐν τρισὶ τραγωδίαις, Ἰστορείων (54) τῷ Διοσκούρῳ περὶ ἀνθρώπων τινὲ τούτῳ τῷ Διοσκούρῳ ἐπιπέτρῳ γενέσθην, εἰ τῷ ἱκανὸς πιστώσασθαι Ὅμηρος (55) τὸ λελεγμένον

... τὸς δ' ἤδη κατέχευ φουσίχοος αἶα,

Ἐν Λακεδαιμονίᾳ αὐθι, φιλῆ ἐνὶ πατρίδι γαίῃ.

Προστίτω δὲ καλὸ τὰ Κυπριακὰ (56) ποιήματα γράψας

Κάστωρ μὲν θνητός, θανάτου (57) δὲ οἱ αἶσα
 πέρωται
 Αὐτὰρ δ' ἄθάνατος Πολυδεύκης, ἔζος Ἄρης.

Τοῦτο μὲν ποιητικῶς ἐφεύσατο Ὅμηρος δὲ, ἀξιόπιστος αὐτοῦ, εἰπὼν περὶ ἀμφοῖν τῶν Διοσκούρων· πρὸς δὲ, καὶ τὸν Ἡρακλέα εἰδῶλον ἐλέγξας·

C Φῶτα γάρ (58) Ἡρακλέα, μεγάλων ἐπιστορῶν
 ἔργων.

Ἡρακλέα οὖν καὶ αὐτὸς Ὅμηρος θνητὸν οἶδεν ἀνθρώπων. Ἐράνυμος δὲ ὁ φιλόσοφος καὶ τὴν σχέσιν αὐτοῦ

memorat Hesychius Milesius in *Originibus Byzant.*

(53) Κρόνον δὲ ἐπικεῖσθαι Σικελίᾳ. Legendum, Κρόνον δὲ ἐπικεῖσθαι Σικελίαν, Saturno autem impositam esse Siciliam, ut habet Nov. Non enim Saturnum esse Siciliam, sed eam Saturno impositam fuisse fabulantur. Verum in Eriphanii *Ancorato* Jupiter dicitur ταρατῶσαι τὸν ἴδιον αὐτοῦ πατέρα ἐν τῷ Καυκασίῳ ὄρει, patrem suum, Saturnum, subjecisse *Caucaso monti*. Item *Clementin.*, homil. 5, cap. 23 : Κρόνον γὰρ ἐν τοῖς Καυκασίοις ὄρεσιν, οὐκ ἐν οὐρανῷ, ἀλλ' ἐν γῆ, τάφος τις δείκνυται· *Saturni enim in Caucasii montibus, non in caelo, sed in terra, sepulcrum ostenditur*. Mox, τεθάφθαι, pro τετάφθαι, Nov.

(54) Ἰστορείων. A. rectius Ἰστορείων, præsentī tempore. Ibidem A. inavult genit. casu τῶν Διοσκούρων περὶ· vel duali numero, τῶν Διοσκούρων. SYLBURG.

(55) Ὅμηρος. *Iliad.* Γ, vers. 243.

(56) Ὅτὰ Κυπριακὰ. Stobæus vit. 31, *De verendia*, citat Stasinum in *Cypriacis*, Atheneus lib. viii et xv dubitat Cypriorum versuum auctor sitne Stasinus, an Hegesias. COLLECT.

(57) Θανάτου. A legendum θάνατον δὲ οἱ αἶσα πέρωται monuit. SYLBURG.

(58) Φῶτα γάρ. Hic versus reperitur initio lib. 9 *Odysseæ*, ubi narratur Iphiti mors ab Hercule occisi. Cæterum quod Hermetus substituit ἀνθρώπων in locum τοῦ εἰδῶλον, Homerus, *Odys.* M, vocat etiam βῆην Ἡρακλείην, εἰδῶλον, cum occurrit Ulyssi apud inferos; qui locus ab Homeri reprehensoribus carpitur, et Lucianus inde sumit occasionem irri-

ὄφρηγεται τοῦ σώματος μικρόν (59). φριξότριχα, ἅ Hieronymus philosophus, quo corporis habitu fuerit enarrans, parvum fuisse memorat, horrentibus capillis, firmis viribus. Dicæarchus vero quadratum, nervosum, nigrum, naso aquilino, subcæsiis oculis, promissis capillis. Atque hic quidem, postquam duos supra quinquaginta annos vixisset, vitam finivit, et in Oëtæa pyra funeratus est. Jam vero Musas, quas Alcander dicit esse Jovis et Mnemosynes filias, reliquique etiam poetæ et scriptores deorum honoribus afficiunt, et totæ civitates exstructis de nomine ipsarum Muscis colunt, cum ancillæ essent, mercata est Megaclo Macaris filia. Is autem Macar, cum rex esset Lesbiorum, cum uxore assiduas lites exercebat. Matris vicem vehementer dolebat Megaclo : quid non factura erat? Itaque hæc ancillas totidem numero mercata, Æolica dialecto Mysus vocat. Has docuit vetera facta canere, et numerose ad citharam modulari. Illæ vero, cum assidue cithara luderent et dulciter accinerent, Macara permulcebant, ejusque iram sedabant. Cujus in memoriam beneficii Megaclo, ut pro-matre gratias referret, illis statuas ex ære consecravit, et per omnia templa honore haberi jussit. Et sunt quidem Musæ hujusmodi. Hanc porro historiam tradit Myrsilus Lesbios. Attendite jam ad vestrorum deorum amores, ad incredibilem, quæ in fabulis habetur, intemperantiam, vulnera, et vincula, et risus, et pugnas; servitutum præterea, et convivia : denique ad complexus, et lacrymas, et perturbationes, et impudicas voluptates. Voca huc Neptunum, totumque chorum, qui ab ipso corruptus est, Amphitriten, Amymonen, Alopen, Melanippen, Aleyonen, Hippothoen, Chionen, cum aliis innumeris : quibus tamen omnibus, quamvis tot essent, nondum exsaturata est libido Neptuni vestri. Voca huc quoque Apollinem : is est Phœbus, et castus vates, et bonus consiliarius. At non id Sterope dicit, non Æthusa, non Arsinoc, non Zeuxippe, non Prothoe, non Marpissa, non denique Hypsipyle. Effugit enim sola Daphne et

ὄφρηγεται τοῦ σώματος μικρόν (59). φριξότριχα, ἅ Hieronymus philosophus, quo corporis habitu fuerit enarrans, parvum fuisse memorat, horrentibus capillis, firmis viribus. Dicæarchus vero quadratum, nervosum, nigrum, naso aquilino, subcæsiis oculis, promissis capillis. Atque hic quidem, postquam duos supra quinquaginta annos vixisset, vitam finivit, et in Oëtæa pyra funeratus est. Jam vero Musas, quas Alcander dicit esse Jovis et Mnemosynes filias, reliquique etiam poetæ et scriptores deorum honoribus afficiunt, et totæ civitates exstructis de nomine ipsarum Muscis colunt, cum ancillæ essent, mercata est Megaclo Macaris filia. Is autem Macar, cum rex esset Lesbiorum, cum uxore assiduas lites exercebat. Matris vicem vehementer dolebat Megaclo : quid non factura erat? Itaque hæc ancillas totidem numero mercata, Æolica dialecto Mysus vocat. Has docuit vetera facta canere, et numerose ad citharam modulari. Illæ vero, cum assidue cithara luderent et dulciter accinerent, Macara permulcebant, ejusque iram sedabant. Cujus in memoriam beneficii Megaclo, ut pro-matre gratias referret, illis statuas ex ære consecravit, et per omnia templa honore haberi jussit. Et sunt quidem Musæ hujusmodi. Hanc porro historiam tradit Myrsilus Lesbios. Attendite jam ad vestrorum deorum amores, ad incredibilem, quæ in fabulis habetur, intemperantiam, vulnera, et vincula, et risus, et pugnas; servitutum præterea, et convivia : denique ad complexus, et lacrymas, et perturbationes, et impudicas voluptates. Voca huc Neptunum, totumque chorum, qui ab ipso corruptus est, Amphitriten, Amymonen, Alopen, Melanippen, Aleyonen, Hippothoen, Chionen, cum aliis innumeris : quibus tamen omnibus, quamvis tot essent, nondum exsaturata est libido Neptuni vestri. Voca huc quoque Apollinem : is est Phœbus, et castus vates, et bonus consiliarius. At non id Sterope dicit, non Æthusa, non Arsinoc, non Zeuxippe, non Prothoe, non Marpissa, non denique Hypsipyle. Effugit enim sola Daphne et

✕ P. 27 ED. POTTER, 20 ED. PARIS.

dendi deum hunc ex hominibus ascitum, in *Dialogis mortuorum*; nam si ille quousque umbra est vel simulacrum, habetque suos manes ut ceteri νεκροί, argumentum est hominem fuisse. COLLECT.

(59) Μικρόν. Pro μικρόν, legendum esse μικρόν, procerum, ex A. Gellii lib. 1, cap. 1, recte monet Sylb.

(60) Σχιζία. Hervetus vertit gracilem, vel longis tibiis; quod σχίζα significat ligna fissa, quæ solent, inquit, esse gracilia. Vid. ejus Commentarium. Quin etiam addit Sylburgius in Indice Græco, suo *idiotimate sudes appellari, qui sunt corpore proceri et macro*. Sed quid hoc ad Herculem, omnium hominèum robustissimum, quemque hoc loco Clemens νερωδὴ vocat? Melius itaque est, quod tradit Salmasius in Tértulliani lib. *De pallio*, pag. 372 : « Σχιζία; inquit, est quadrati et compacti corporis. Nam σχίζα est corpus ipsum, vel corporis truncus; κορυμία; eosdem appellantur; κορυμός idem quod σχίζα. »

(61) Μουσεῖα μὲν ἴδουσιν. Non male fortasse legerimus μουσεῖα τεμνίζουσιν αὐταῖς. Ibidem mox A, in verso verborum ordine, mavult, ταύτας θεραπευίδας οὐσας. SYLBURG.

(62) Μούσας. Μύσας, Nov.

PATROL. GR. VIII.

(63) Τὴν Αλοῖ. Τῶν Αλοῖ., Nov.

(64) Στήλας. Omittit Nov.

(65) Κάλει μοι. Hæc secutus fuisse videtur Julius Firmicus *De errore prof. relig.* pag. 24 : *Quis Amymonen, quis Menalippen, quis Chionen Hippothoenque corrupti? Nempe deus vester hæc fecisse memoratur*. Ubi legendum *Melanippen* pro *Menalippen*. Eadem mutatio facienda apud Theophilum Antiochen. *Ad Autolyt.* lib. 11, pag. 85. Conf. Justinus M. *Paran. ad Græcos*, Arnobius, lib. 1v, Cyrilus *adv. Julianum* lib. vi, pag. 496.

(66) Τὸν διεφθαρμένον. Τῶν διεφθαρμένων Nov. Μοκ, τὴν Ἀλόπην, τὴν Μελανίππην, τὴν Ἀλκυόνην, omisit, ut videtur, propter voces ὁμοιοτελετούς redeuntans, negligens librarius.

(67) Ἀπόλλω. Julius Firmicus, *loc. cit.* : *Ille, quem voluit veris oculis errantium hominum peccata corrigere, Steropen amat, Æthusam rapit, Zeuxippem stuprat, quærit Prothoen, et Arsinow adultera cupiditate blanditur. Sed ex isto corruptarum mulierum grege una puella amatorem deum et vitavit et vicit. Daphnen enim diviniorem et futura prædicens, nec invenire potuit, nec stuprare. Tatianus, Orat. ad Græc.,*

vatem, et vitium. Et post omnes veniat ipse Jupiter, vestra sententia hominum pater atque deorum, qui in venerem adeo fuit effusus, ut omnes quidem appeteret, et suam in omnes expleret libidinem. Explebatur igitur mulieribus, non minus quam hircus Thmuitarum capris. Atque tua quidem, Homere, admiror poemata ✕ :

*Dixit, et cæruleis superciliis annuit Saturnius ;
Ambrosiæ autem comæ concussæ sunt regis
Capite ab immortalī, magnum autem tremefecit
[Olympum.*

Venerabilem, Homere, Jovem cstringis, et reverendum illi nutum tribuis. At si cestum semel ostenderis, mi homo, arguitur Jupiter, et ejus coma dedecore afficitur. In quantum libidinem processit ille Jupiter, qui tot noctes cum Alcmena transegit in voluptate? Intemperanti enim ne novem quidem noctes sunt longæ : sed potius tota vita breve spatium libidini esset, quo illum nobis malorum averuncatorem deum seminaret. Jovis autem filius erat Hercules, germanus certe Jovis filius, longa illa nocte procreatus : qui quidem duodecim illa certamina non nisi longo tempore absolvit, quin-quaginta vero Thestii filias una nocte compressit, tot virginum adulter et sponsus eodem tempore factus : ut ipsum poetæ infelicem et nefarium non injuria appellent. Longum esset et supervacaneum omnia ejus adulteria, et puerorum stupra recensere. Nam nec a pueris quidem dii vestri abstinere; quorum unus Hyllam, alius Hyacinthum, alius Pelopem, alius Chrysippum, alius Ganymeden

✕ P. 28 ED. POTTER, 21 ED. PARIS.

cap. 15 : *Laudo te nunc, o Daphne, quæ Apollinis intemperantiam vicisti, et divinationem ejus redarguisti : siquidem eventuri tibi casus ignarus, nihil arte sua fructus percepit.* Conf. idem, c. 35; Cyrillus etiam, *loc. cit.*; Ovid., *Metam.* 1.

(68) Πατήρ. Homeri Metastichium, quod occurrit *Iliad.* A, vers. 544, et sæpe alias.

(69) Ὁ Θμουϊτῶν τράγος. Had. Junius, cent. III, 95. Thmuitarum hircus de mulieroso homine, in quem adhiunt quodammodo scorta, ad unius nutum parata. D. Clemens, *Protrepticus*, loquens de Apolline, ὁ Θμουϊτῶν τράγος. Est autem, Thmuis, oppidum Ægypti, Stephano teste. Eusebius et Nicephorus Phileæ meminerunt Thmuitarum episcopi. D. Hieronymus, II *adversus Jovinianum*, urbes ait in Ægypto ex animalium vocabulis nuncupari, Leonto, Busiris, Thmuis, quod interpretatur hircus. COLLECT. Ὁθμουϊτῶν τράγος Nov., mendose.

(70) Ἡ, καί. Ex *Iliad.* A, v. 527.

(71) Ἐλέλιξεν. A. ἐλέλιξεν, torsit. SYLBURG.

(72) Τὸν κροτῶν. Intelligit cestum Junoni a Venere datum, quo sibi amorem Jovis conciliaret. Eum copiose describit Homerus, *Iliad.* E.

(73) Νύκτες αἱ ἐννέα. Plerique Jovem tres noctes cum Alcmena concubuisse referunt : unde Lycophron Hercules ex illo concubitu genitum, τριέσπερον vocat, *Cassandra* v. 53, et Justinus in *Parænesi*; *Ternoctem Herculeam* dixit Statius *Theb.* XII. Seneca, in *Agamemnone* duas noctes refert; quem numerum habet etiam Propertius lib. II, Martianus Capella lib. II, Hieronymus, *adv. Vigilantium*, etc. Arnobius novem noctes numerat, Clementem secutus, lib. IV : *Deus Hercules natus est, qui in rebus hujusmodi patris sui transiret exsuperaretque virtutes : ille noctibus vix novem unam prolem extunderet, concinnare*, etc. Item Cyrillus, *adv. Julian.* lib. VI,

A ὁ πατήρ (68) καθ' ἑμᾶς ἀνδρῶν τε θεῶν τε · ὅς τοσούτος περὶ τὰ ἀφροδίσια ἐξεχύθη, ὡς ἐπιθυμεῖν μὴ πασῶν, ἐκπληροῦν δὲ εἰς πάσας τὴν ἐπιθυμίαν. Ἐνεπίπλατο γούν γυναικῶν, οὐχ ἤττον ἢ αἰγῶν ὁ Θμουϊτῶν τράγος (69). Καί σου, ὦ Ὅμηρε, τεθαύμακα τὰ ποιήματα ·

Ἡ, καί (70) κτανέησιν ἐπ' ὀφρύσι νεῦσε Κρονίων· Ἀμβρόσια δ' ἄρα χαιται ἐπεβρόσαντο ἀνακτος Κρατὸς ἀπ' ἀθανάτου, μέγαρ δ' ἐλέλιξεν (71) [Ὀλυμπον.

Σεμνὸν ἀνατλάττεις, Ὅμηρε, τὸν Δία, καὶ νεῦμα περιάπτεις αὐτῷ τετιμημένον. Ἄλλ' ἐὰν ἐπιδείξῃς μόνον, ἄνθρωπε, τὸν κροτῶν (72), ἐξελέγχεται καὶ ὁ Ζεὺς, καὶ ἡ κόμη κατασχύνεται. Εἰς ὅσον διεβλάκεν ἀσέλγεια ὁ Ζεὺς ἐκεῖνος, ὁ μετ' Ἀλκμήνης τοσαύτας ἡδυπαθήσας νύκτας; Οὐδὲ γὰρ αἱ νύκτες αἱ ἐννέα (73) τῷ ἀκολάστῳ μακρὰ ἄπας δὲ ἔμπαλιν ὁ βίος ἀκρασίᾳ βραχὺς ἦν, ἵνα δὴ ἡμῖν τὸν ἀλεξίκακον σπείρῃ θεόν. Διὸς υἱὸς Ἡρακλῆς, Διὸς ὡς ἀληθῶς, ὁ ἐκ μακρᾶς γεννώμενος (74) νυκτὸς · τοὺς μὲν ἀθλοῦς τοὺς δώδεκα, πολλῶν ταιλαιπωρησάμενος χρόνῳ · τὰς δὲ πενήτηκοντα (75) Θεστίου θυγατέρας νυκτὶ διαφθείρας μίᾳ, μοιχὸς ὁμοῦ καὶ νυμφίος τοσοῦτων γενόμενος παρθένων · οὐκ οὐκ ἀπεικῶτως οἱ ποιητὰι στέλιον (76) τοῦτον καὶ αἰσυλοεργὸν ἀποκαλοῦσιν. Μακρὸν δ' ἂν εἴη, μοιχείας αὐτοῦ παντοδαπῆς, καὶ παίδων διεγείσθαι φοβράς. Οὐδὲ γὰρ οὐδὲ παίδων ἀπέσχοντο οἱ παρ' ἡμῖν θεοί · ὁ μὲν τις Ἰλλου (77), ὁ δὲ Ἰακίνθου, ὁ δὲ Πέλοπος (78), ὁ δὲ Χρυσίππου, ὁ δὲ Γανυμήδους ἐρώντες. Τούτους ἡμῶν αἱ γυναῖκες προσκυνοῦντων

B

p. 196 : Γεγράφθω δὲ καὶ Ἀλκμήνη, μεθ' ἧς τὰς ἐννέα διατετέλεκε νύκτας ὁ καὶ ἐν τοῖς ἄγαν ἀσχροῖς κόρον οὐκ ἔχων. Pingatur etiam Alcmena, cum qua novem exegit noctes, etiam in extrema turpitudine satietatem non expertus.

(74) Γεννώμενος. Legi potest etiam γενόμενος, natus. SYLBURG.

(75) Πεντήκοντα. Conf. Pausanias *Bæoticis* cap. 27; Athenæus, lib. XIII; Arnobius, *loc. cit.*; Tatian., c. 36; Suidas, v. Θεστιάδες, etc.

(76) Στέλιον. Respicit *Iliad.* E, vers. 403, quo de Hercule dicit poeta :

Στέλιος, ὀδριμοεργός, ὅς οὐκ ὀθεῖ' αἰσυλα βέλων.

(77) Ἰλλου. Ἰλλα Nov. Item *Clementinorum* auctor homil. 5, cap. 45, quo de deorum amoribus agens; Ὁ Ζεὺς, inquit, Γανυμήδους ἐρᾷ · Ποσειδῶν Πέλοπος, Ἀπόλλων Κινύρου, Ζακύνθου, Ἰακίνθου, Φόρβαντος, Ἰλλα, Ἀδμήτου, etc. *Jupiter Ganymedem amat, Neptunus Pelopem; Apollo, Cinyram, Zacynthum, Hyacinthum, Phorbantem, Hylam, Admetum.* Plerique Hylam Herculis amasium faciunt.

(78) Ὁ δὲ Πέλοπος. Julius Firmicus : *Pelops in deliciis amatoris fuit, et diu prostituti pudoris damna sustinuit.* Tatianus, *contra Græc.* : Καὶ παρ' ἡμῖν δὲ ὁ Πέλοψ δέπνον τῶν θεῶν γίνεται καὶ Ποσειδῶνος ἐρώμενος. Pindarus, *Oil.* 1 *Olymp.* : Πέλοπος, τοῦ μεγασθενῆς ἐράσσατο Ποσειδῶν. *Ælianus, Var. hist.* lib. XIII, c. 5, Chrysippum filium Pelopis rapuisse Laium tradit; et Athenæus, lib. XIII : *Laius apud Pelopem diversatus, adamavit ejus filium Chrysippum et cum raptum imposuisset curru, aufugit.* Praxilla Sicyonia Chrysippum a Jove raptum fuisse inquit. COLLECT.— Arnobius, lib. IV, aperte Clementem compilavit : *Ille Pelopis desideris flagrat, hic in Chrysippum suspirat ardentius, etc.*

τοὺς θεοὺς· ποιοῦτους δὲ εὐχέσθων εἶναι τοὺς ἄνδρας A τοὺς ἑαυτῶν, οὕτω σώφρονας, ἵνα ὡσιν ὅμοιοι τοῖς θεοῖς, τὰ ἴσα ἐξηλωκότες. Τοιοῦτους ἐθιζόντων (79) οἱ παῖδες ὑμῶν σέβειν, ἵνα καὶ ἄνδρες γενήσωνται, εἰκόνα πορνείας ἐναγῆ τοὺς θεοὺς παραλαμβάνοντες. Ἄλλ' οἱ μὲν ἄρρενες αὐτοῖς τῶν θεῶν ἴσως μόνοι ἄττουςι περὶ τὰ ἀφροδίσια·

Θηλύτεραι (80) δὲ θεαὶ μένον αἰδοῖ οἴκοι ἐκάστη, φησὶν Ὅμηρος, αἰδούμεναι αἱ θεαὶ διὰ σεμνότητα Ἄφροδίτην ἰδεῖν μεμοιχευμένην. Αἱ δὲ ἀκολασταῖουσιν ἐμπαθέστερον ἐν τῇ μοιχείᾳ δεδεμέναι· Ἡὼς ἐπὶ Τιθωνῷ, Σελήνῃ ἐπὶ Ἐνδυμίωνι (81), Νηρηΐς ἐπὶ Ἀλακῷ, καὶ ἐπὶ Πηλεΐ Θέτις· ἐπὶ δὲ Ἰάσωνι Δημήτηρ, καὶ ἐπὶ Ἀδώνιδι (82) Φερσέφαττα. Ἄφροδίτη δὲ, ἐπ' Ἀρεΐ κατασχυμένη, μετῆλθεν ἐπὶ Κινύραν, καὶ Ἀγγίστην ἔγγυρον· καὶ Φαέθοντα (83) ἐλόχα, καὶ ἦρα Ἀδώνιδος· ἐφιλονεῖκει δὲ τῇ βοώπιδι, καὶ ἀποδυσάμεναι διὰ μῆλον (84) αἱ θεαὶ, γυμναὶ προσείχον τῷ ποιμένι, εἴ τις (85) αὐτῶν δόξει καλή. Ἴθι δὲ (86) καὶ τοὺς ἀγῶνας ἐν βραχεῖ περιουδύσωμεν, καὶ τὰς ἐπιτυμβίους ταυτασὶ πανηγύρεις καταλύσωμεν, Ἴσθμιά τε, καὶ Νέμεα, καὶ Πύθια, καὶ τὰ ἐπὶ τούτοις Ὀλύμπια. Πυθοὶ μὲν οὖν ὁ δράκων ὁ Πύθιος θρησκευέται, καὶ τοῦ ὄφρατος ἡ πανηγυρίς καταγγέλλεται (87) Πύθια· Ἴσθμοὶ δὲ σκύβαλον προσέπτυσεν ἔλειπνον ἢ θάλασσα· καὶ Μελικέρτην ὀδύρεται τὰ Ἴσθμια· Νεμεάσι δὲ ἄλλο (88) παιδίον (89) Ἀρχέμο-
 ✕ P. 29 ED. POTTER.

(79) *Ἐθιζόντων*. Rectius, opinor, passiva forma ἐθιζέσθωσαν, consuefiant. SYLBERG. — Mox, γένωνται pro γνήσωνται, Nov.

(80) *Θηλύτεραι*. *Odys.* θ, v. 324. Cæterum pro μένον, quod apud Homerum occurrit, et Nov. primæ Clementis editi. habent μόνον.

(81) *Ἐπὶ Ἐνδυμίωνι*. Ἐπὶ abest a vulg. edit. et Nov. Inserendam esse, perspicuum est e sequentibus. Ibidem mox pro Ἰάσωνι scribendum Ἰασίωφι ut apud Diodorum Siculum 237, 7: Ἐκ Δήμητρος καὶ Ἰασίωνος γενέσθαι παῖδα Πλούτων, et Ovidium, *Metam.* ix :

— queritur canescere mitem
 Iasiona Ceres. —

SYLBERG.

(82) *Ἀδώνιδι*. Pro Ἀδώνιδι reponendum esse Ἀιδωνεΐ, cum aliunde liquet, tum ex p. 14, l. 23, et Athenæi loco modo citato. SYLBERG. Perinde apud Justinum M., cuius hæc sunt verba Apol. 1, c. 23 : Περσεφόνην καὶ Ἀφροδίτην, τὰς διὰ τὸν Ἀδωνιν οἰστρηθείσας· *Proserpinam et Venerem, propter Adonidem in furorem actas* : Sylburg. scribere jussit : Τὴν μὲν διὰ τὸν Ἀδωνιν, τὴν δὲ διὰ τὸν Ἀιδωνεά οἰστρηθείσαν· *Hanc quidem propter Adonin, illam vero propter Aidoneam in furorem actam* : « Nam Venus quidem, inquit, Adonin deperit ; Proserpina vero ab Aidoneo, seu Plutone, rapta fuit. » Id quidem nimis audacter, Justinii et Clementis codicibus receptam lectionem unanimiter tuentibus. Quin alii etiam Adonin a Proserpina, idque apud inferos, adamatum fuisse referunt. Theocritus, *Idyll.* 15, v. 86 :

Ὁ τριφίλιτος Ἀδωνίς, ὁ κῆρ Ἀχέροιτι φιλεῖται.
 Ter amabilis Adonis, qui etiam apud inferos
 amatur.

Ubi scholiastes, τριφίλιτος, inquit, ὁ πολυφιλήτος, ὡς καὶ παρ' Ὀμήρω· Ἀσπασίη τριφίλητος· ἢ ὅτι ὑπὸ τριῶν ἐφιλήθη, Διός, Ἀφροδίτης, καὶ Περσεφόνης ἐν ἔσση.

(83) *Φαέθοντα*. Theodorus Canterus lib. 1, cap.

amavit. Hos deos vestræ uxores adorent, tales sibi maritos precentur, adeo temperantes, ut similes sint diis, et similia consecrentur. Hos filii vestri colere assuescant, ut execrabile scortandi exemplum a diis capientes, viri evadant. 10 Sed ex diis soli forte masculi in venerem feruntur :

Feminae autem deæ manebant pudore domi si.igula ,

ait Homerus, verecunde scilicet erubescens *Venerem* videre in adulterio deprehensam. Verum hæc libidinosius adhuc vivunt, seque dedunt adulteriis : Aurora quidem cum Tithono, Luna cum Endymione, Nereis cum Æaco, Thetis cum Pelco, Ceres ✕ cum Jasone, Proserpina cum Adonide. Venus propter Martem dedecus passa, transiit ad Cinyram, et nupsit Anchisæ, et insidias paravit Phaethonti, et Adonidem amavit. Eadem cum Junone contendit, et cum pomi gratia deæ vestes exuissent, permiserunt se pastori iudicaturō, quænam esset ex eis pulchra. Age vero, certamina quoque vestra paucis obeamus, ac sepulcrales istos conventus, Isthmica, Nemea, Pythia, Olympia denique, dissipemus. Pythone quidem, Pythium draconem venerantur, serpentisque conventum nomine Pythiorum indicunt. Apud Isthmum autem, mare ejectionem ac miserabile cadaver exspuit, jamque Melicertem Isthmia lamentantur. Nemeæ similiter, cum alium pusionem Ar-

19, *Var. lect.*, in hunc locum Arnobii lib. iv : *Nonne vestris cautum est litteris, post Vulcanum, Phaonem, Martem, in Anchisæ nuptias Æneadum matrem arsisse? Hoc loco suspicabar, pro Phaonem, Phæonem scribendum esse; sed in eo non acquievi; verum, consulens exemplar Romanum, longe aliam lectionem inveni, nimirum hanc, post Vulcanum Phaethontem; quæ lectio prima fronte alienissima visa est: tandem consului Clementem, ubi hæc respexi, καὶ Φαέθοντα ἐλόχα· quare hic locus Arnobii non emendationem, sed observationem requirit. Hæc ille. Athenæus tamen lib. ii sub finem : Κρατίνος δὲ φησι, Φάωνος ἐρασθεῖσαν τὴν Ἀφροδίτην, ἐν καλαῖς θριδακίαις αὐτὸν ἀποκρούψαι· Μαρούας δὲ ἐν χλόῃ κριθῶν. *Ælianus* lib. xii, c. 18, *Var. hist.* : *Phaonem omnibus hominibus elegantia formæ præstantem Venus in lactucis abscondit.* Legendum itaque in utroque videtur *Phaonem*. COLLECT.*

(84) *Μῆλον*. Μἄλλον, Nov. mendose.

(85) *Εἴ τις*. Pro εἴ τις aptius forsân ἦτις, quænam. SYLBERG.

(86) *Ἴθι δὲ*. Ἴθι δὲ, Joan. Etenim hunc locum de sacrorum certaminum institutione recitat Eusebius, *Præp. evangel.*, lib. ii, cap. 6. Mox, περιουδύσωμεν, Joan.

(87) *Καταγγέλλεται*. A. καταλέγεται· sed καταγγέλλεται agnoscit etiam Eusebius. SYLBERG.

(88) *Νεμεάσι δὲ ἄλλο*. Scholiastes Pindari in præfatione *Nemeorum* : Τὰ Νέμεα φασὶν ἀγέσθαι ἐπὶ Ὀφελτῇ. Paulo post, Ὅφρις ἀνείλε τὸν παῖδα· Ἀμφιάραος δὲ τούτοις μαντευόμενος, Ἀρχέμορον αὐτὸν ἐκάλεσεν, ὅτι ἀρχὴ μέρου ἐγένετο ὁ τοῦ παιδὸς θάνατος. Sed hunc Euphetti et Creuse, non Lycurgi et Eurydice filium dici advrte. Cæterum necesse non fuit mutare lectionem apud Clementem, καὶ τοῦ Πέλοπος τὰς χοάς τὰ Ὀλύμπια ὁ Φειδίου σφετερίζεται Ζεῦς. COLLECT.

(89) *Παιδίον*. Πεδίον, Joan. mendose. Nam ai ei e propter soni similitudinem εὐμετάβολοι sunt.

chemorum sepelissent, hujus sepulcrale certamen Nemea nuncuparunt. Pisa quoque apud vos, o Græcorum genus universum, aurigæ Phrygii tumulus est: atque Olympia, hoc est Pelopis inferias, Phidæus sibi Jupiter vindicat. Verisimile igitur est, mysteria vestra, sicut etiam oracula, fuisse certamina causa mortuorum instituta: et hæc quidem utraque publica facta sunt. Quæ porro Sagrae mysteria, et Alimunte Atticæ pago celebrantur, Athenis circumscripta sunt; ea vero certamina ac phalli, quæ Baccho consecrantur, pessumdederunt vitam, et sunt pene totius mundi dedecus ac probrum. Bacchus enim descendendi ad inferos desiderio flagrabat, sed viam ignorabat: hanc Prosymnus quidam promittit se monstraturum, verum ✕ non sine mercede. Merces ea in se quidem parum erat honesta, attamen honesta satis Baccho. Erat autem gratia venerea, quam Bacchus postulabatur. Deo igitur non repugnanti petitio statim explicatur: isque jurejurando promittit, si redierit, se, quod vellet, facturum. Cum viam didicisset, abiit, rursusque rediit, nec offendit Prosymnum; erat enim mortuus. Tum vero amatori ut debitum solveret, ad monumentum ejus se confert, et muliebria patiendi desiderio flagrat. Cum ergo ficulneum excidisset ramum, instar virilis membri efformat, et ei insidens, promissum persolvit mortuo. Atque hoc facinus mystico ritu commemorant, qui Baccho phallos fere per universas Græciæ urbes evigunt. *Nam nisi Baccho pom-pam ducerent, et carmina canerent in laudem pudendorum impudentissima, plane actum erat,* ait Heaclitus. Hic est ille Pluto, et Bacchus, cujus gratia insaniant et bacchantur, non tam, ut opinor, præ ebrietate, quam ut turpes cæremonias, quæ in memoriam libidinis primitus fuerunt instituta, de more peragant. Sunt ergo jure dii vestri tales, qui affectuum suorum servi fuere. Quin etiam servile ju-

✕ P. 30 ED. POTTER, 22 ED. PARIS.

(90) *Ὁ ἐπιτάσιος.* Ὁ omittit Joan. Porro ἐπιτάσιον ἀγῶνα intelligit auctor, non *funebrem* orationem, ut putavit Hervetus. Itaque paulo post: Μυστήρια, inquit, ἦσαν ἅρα οἱ ἀγῶνες ἐπὶ νεκροῖς διαθλούμενοι.

(91) *Πίσσα δὲ ὑμῖν τάφος ἐστίν.* Πίσσα δ' ἐστὶν ἐν ὑμῖν τάφος, Euseb., Joan.

(92) *Τὰ μὲν ἐπὶ Σάγρα μυστήρια.* Meursius *Elcusini.* cap. 6, his verbis recitatis, ait: *Lege, Τὰ μὲν ἐπὶ Ἄγρα μυστήρια.* Nam τὰ μικρὰ μυστήρια Agris, ut majora Eleusine, habebantur. Stephanus,

Ἄγρα καὶ Ἄγραι χωρὶον, ἐνικῶς καὶ πληθυντικῶς: ἔστι δὲ καὶ τῆς Ἀττικῆς πρὸ τῆς πόλεως, ἐν ᾗ τὰ μικρὰ μυστήρια ἀποτελεῖται. Eustathius in *Iliad.* B:

Ἐτι δὲ καὶ Ἄγροτέρα Ἀρτεμις, ὡς καὶ κωμικὸς δηλοῖ, ἢ καὶ Ἄγρατα παρὰ Πλάτωνι κατὰ Πανσανίαν, ἀπὸ χωρᾶς πρὸς τῷ Ἰλισσῷ, ἢ κλησὶς Ἄγρα καὶ Ἄγραι: οὗ τὰ μικρὰ ἦγετο, φησὶ, μυστήρια, & ἐλέγετο τὰ ἐν Ἄγρας.

(93) *Πρόστυμος τοῦνομα.* P. Leopardus lib. III, cap. 20. Omnia hæc habent Arnobius lib. V et Theodoretus in *Curatone Græc. affect.* Meminerunt etiam Hyginus, Lycophronis scholiastes, et Phavorinus in V. *Ἐνόρχης*, sed in nomine variant: nam quem Clemens, Arnobius et Gregorius *Prosymnum*, eundem Theodoretus et Lycophronis interpres Πολύσμων vocant, Varinus Πολύσμων, Hyginus men-

σος κεκφθευται, καὶ τοῦ παιδίου ὁ ἐπιτάσιος (90) προσαγορεύεται Νέμεα. Πίσσα δὲ ὑμῖν τάφος ἐστίν (91), ὧ πανέλληνας, ἡνιόχου Φρυγός· καὶ τοῦ Πέλοπος τὰς χοὰς τὰ Ὀλύμπια, ὁ Φειδίου σφετερίζεται Ζεὺς. Μυστήρια ἦσαν ἅρα, ὡς εἰκεν, οἱ ἀγῶνες ἐπὶ νεκροῖς διαθλούμενοι, ὥσπερ καὶ τὰ λόγια, καὶ δεδόμεναι ἄμω. Ἀλλὰ τὰ μὲν ἐπὶ Σάγρα μυστήρια (92), καὶ τὰ ἐν Ἀλιμουντι τῆς Ἀττικῆς, Ἀθήνησι περιώρισται· αἴσχος δὲ δὴ κοσμικὸν οἷ τε ἀγῶνες καὶ οἱ φαλλοὶ οἱ Διονύσιω ἐπιτελούμενοι, κακῶς ἐπινεμεμημένοι τὸν βίον. Διόνυσος γὰρ κατελθεῖν εἰς ἄδου γλιγόμενος, ἡγήνοιο τὴν ὁδὸν ὑπέσχεσθαι δ' αὐτῷ φράσειν, Πρόστυμος τοῦνομα (93) οὐκ ἄμισθεῖ. Ὁ δὲ μισθὸς οὐ καλὸς, ἀλλὰ Διονύσιω καλός· καὶ ἀφροδίσιος ἦν ἡ χάρις ὁ μισθός. ἐν ἡτήτεο Διόνυσος. Βουλομένη δὲ τῷ θεῷ γέγονεν ἡ αἰτήσις. Καὶ δὴ ὑπισχνεῖται παρέξειν αὐτῷ, εἰ ἀναξέζοιο, ὅρκω πιστωσάμενος τὴν ὑπίσχεσθαι. Μαθὼν, ἀπέρειν, ἐπανῆλθεν αὔθις· οὐ καταλαμβάνει τὸν Πρόστυμον· ἐτεθνήκει γὰρ. Ἀφοσιούμενος τῷ ἔραστῇ ὁ Διόνυσος, ἐπὶ τὸ μνημεῖον ὄρμηξ, καὶ πασχίτηξ. Κλάδον οὖν συκῆς, ὡς ἔτυχεν, ἐκτεμὼν, ἀνδρείου μορίου σκευάζεται τρόπον· ἐφέξεται τε τῷ κλάδῳ, τὴν ὑπίσχεσθαι ἐκτελὼν τῷ νεκρῷ. Ὑπόμνημα τοῦ πάθους τοῦτου μυστικῶν φαλλοὶ κατὰ πόλεις ἀνίστανται Διονύσιω· *Εἰ μὴ γὰρ Διονύσιω πομπὴν ἐπιουῶντο, καὶ ὕμνον ἤσμα* (94), *αἰδοῖσιν ἀναδέστυτα εἰργασται,* φησὶν Ἡράκλειτος. Οὗτος δὲ Ἀίδης καὶ Διόνυσος (95), ὅτεω μαίνονται καὶ ληναῖζουσι οὐ διὰ τὴν μέθην τοῦ σώματος, ὡς ἐγὼ οἶμαι, τοσοῦτον, ὅσον διὰ τὴν ἐπονειδίστον τῆς ἀσελγείας ἱεροφαντίαν. Εἰκότως ἅρα οἱ τοιοῦτος ὑμῶν θεοὶ δοῦλοι παθῶν γενοῦτες. Ἀλλὰ καὶ πρὸς τῶν Εἰλώτων καλουμένων (96), τῶν παρὰ Λακεδαιμονίους, δοῦλειον ὑπεισῆλθε ζυγόν, Ἀπόλλων Ἀδμήτω (97) ἐν Φερσίς, Ἡρακλῆς ἐν Σάρδεσιν Ὀμφάλη· Λαομέδοντι δ' ἐθήτευε Ποσειδῶν καὶ Ἀπόλλων, καθάπερ ἀχρεῖος οἰκέτης (98), μηδὲ ἐλευθερίας δεήπουθεν θυνηθεῖς τυχεῖν

(94) *Καὶ ὕμνον ἤσμα.* Scribe et distingue, καὶ ὕμνον ἤματα αἰδοῖσιν ἀναδέστυτα, εἰργαστο ἄν. Ne interpretatio quidem nobis satisfacit. Ithiphallica intelligit, quæ recte vocat ἄσματα ἀναδέστυτα. Nam nisi illa canerentur in laudem pudendorum, plane actum erat. Hoc volebat Heraclitus. HEINSIUS.

(95) *Αἰδης καὶ Διόνυσος.* Αἰδης dicitur Bacchus, quod apud inferos agens, inconspicuis fuerit. Nam αἰδης expr. ἀφανής.

(96) *Ἀλλὰ καὶ πρὸς τῶν Εἰλώτων καλ.* Scribo totum hunc locum, et distingue hoc modo, ἀλλὰ καὶ πρὸς τῶν Εἰλώτων τῶν παρὰ Λακεδαιμονίους δοῦλικώτεροι. Deinde, δοῦλειον ὑπεισῆλθε ζυγόν Ἀπόλλων. HEINSIUS.

(97) *Ἀπόλλων Ἀδμήτω.* De Apollinis servitute prolixè Euripides *Alcestiæ*, et Plutarchus *Erotico*. De Herculis servitute apud Omphalen Diodorus Siculus, p. 165. Plutarchus in *lib. An seni capiendus resp.* et Terentius, *Eunuchi* act. V, sc. viii. H. S. I. I. I. I. I.

(98) *Καθάπερ ἀχρεῖος οἰκέτης.* Resp. cit veterem

παρὰ τοῦ προτέρου δεσπύτου. Τότε καὶ τὰ Ἴλιου τέλχη ἀνφοδομησάτην τῷ Φρυγί. Ὁμηρος δὲ τὴν Ἀθηναῖν οὐκαὶ αἰσχύνεται παραφαίνεω λέγων τῷ Ὀδυσσεῖ, χρύσειον λύχνον ἔχουσαν ἐν χειροῖν. Τὴν δὲ Ἀφροδίτην ἀνέγνωμεν, οἷον ἀκόλαστον τι θεραπευμένον, παραθεῖναι φέρουσαν τῇ Ἑλένῃ τὸν δίφρον τοῦ μοιχοῦ κατὰ πρόσωπον, ὅπως αὐτὸν εἰς συνουσίαν ὑπαγάγηται. Πανύσις γάρ, πρὸς τούτους, καὶ ἄλλους καμπόλλους ἀνθρώπους λατρεύσαι θεοὺς ἱστορεῖ, ὡδὲ πως γράφων· Panyasis denique, præter hos, alios quoque plures deos refert hominibus serviisse, sic scribens :

Τλῆ μὲν Δημήτηρ, τλῆ δὲ κλυτὸς Ἀμφιγυήεις,

Τλῆ δὲ Ποσειδάων, τλῆ δ' ἀργυρότοξος Ἀπόλλων

Ἄνδρ' ἀπὸ θνητῶν θετευσέμεν (99) εἰς ἐνιαυτὸν. Τλῆ δὲ καὶ ὁ βριμόθυμος Ἄρης, ἐπὶ πατρὸς ἀνάγκης

A gum, perinde ac Helotæ Lacedæmoniorum, subiit, Apollo quidem Pheris apud Admetum, Hercules autem Sardis apud Omphalen : Laomedonti Phrygi servivit Neptunus, itemque Apollo, inutilis scilicet servus, qui a priori domino libertatem consequi non potuit; quo tempore ab illis instaurata fuerunt Ilii mœnia. Homerus autem dicere non est veritus, Minervam Ulyssi præluxisse, aureum lychnum in manibus tenentem: Venerem vero legimus, velut impudicam aliquam ancillam, sellam Helenæ apposuisse exadversum adultero, quo eum ad coitum pelliceret. Panyasis denique, præter hos, alios quoque plures deos refert hominibus serviisse, sic scribens :

Sustinuit quidem Ceres, sustinuit præclarus Mul-

Sustinuit Neptunus, sustinuit etiam argenteum

Mortali viro annum servire; Sustinuit etiam ferox Mars a patre coactus;

καὶ τὰ ἐπὶ τούτοις (1). Τούτοις οὖν εἰκότως ἔπεται, τοὺς ἐρωτικὸς ὑμῶν καὶ παθητικὸς τούτους θεοὺς ἀνθρωποπαθεῖς ἐκ παντὸς εἰσαγεῖν τρόπου. Καὶ γὰρ ἔφη κείνοις θηητὸς χρώς. Τεκμηριῶ δὲ Ὀμηρος (2) μᾶλα ἀκριβῶς, Ἀφροδίτην ἐπὶ τῷ τραύματι παραισάγων ὀξὺ καὶ μέγα λύχουσαν· αὐτὸν τε τὸν πολεμικώτατον Ἄρη ὑπὸ τοῦ Διομήδους κατὰ τοῦ κενεῶνος οὐτασμένον διηγούμενος. Πολέμῳ δὲ, καὶ τὴν Ἀθηναῖν ὑπὸ Ὀρνύτου τραυθῆναι λέγει· ναὶ μὴν καὶ τὸν Ἀιδωνέα ὑπὸ Ἡρακλέους τοξευθῆναι Ὀμηρος λέγει· καὶ τὸν Ἡλείον Αὐγέα (3) Πανύσις ἱστορεῖ· ἤδη δὲ καὶ τὴν Ἡραν τὴν ζυγίαν ἱστορεῖ ὑπὸ τοῦ αὐτοῦ Ἡρακλέους ὁ αὐτὸς οὗτος Πανύσις ἐν Πύλῳ ἡμαθόντι· Σωσίβιος δὲ καὶ τὸν Ἡρακλέα πρὸς τῶν Ἱπποκοωντιδῶν κατὰ τῆς χείρδς οὐτασθῆναι λέγει. Εἰ δὲ τραύματα, καὶ αἵματα· οἱ γὰρ ἰχῶρες οἱ ποιητικοὶ εἰδεχθέστεροι καὶ τῶν αἱμάτων· σήψις γὰρ αἵματος, ἰχώρ νοεῖται. Ἀνάγκη τοίνυν θεραπεύσασθαι καὶ τροφὰς παραισάγειν αὐτοῖς, ὧν εἰσιν ἐνδεεῖς. Διδὲ τράπεζαι, καὶ μέθαι, καὶ γέλωτες, καὶ συνουσίαι, οὐκ ἂν ἀφροδίσις χρωμένον ἀνθρώποις (4), οὐδὲ παιδοποιουμένων, οὐδὲ μὴν ὑπνωσόντων, εἰ ἀθάνατοι, καὶ ἀνευδεεῖς, καὶ ἀγήρωσ ὑπῆρχον. Μετέλαθε δὲ καὶ τραπέζης ἀνθρωπίνης παρὰ τοῖς Αἰθίοφιν, ἀπανθρώπου δὲ καὶ ἀθέσμου, αὐτὸς ὁ Ζεὺς, παρὰ Λυκάωνι (5) τῷ Ἀρκάδι ἐσιωγόμενος. Ἀνθρωπείων γοῦν ἐνεφερεῖτο σαρκῶν, οὐχ ἔκων· ἔργον γὰρ ὁ Θεὸς, ὡς ἄρα Λυκάων ὁ Ἀρκάς, ὁ ἐσιωπῶν αὐτοῦ, τὸν παῖδα κατασφάζας τὸν αὐτοῦ,

et quæ deinceps sequuntur. Erit itaque consentaneum, ut jam vobis ostendam, hos vestros deos, qui amore languent, et animi ✕ perturbationibus vexantur, cæteris quoque omnibus quos homines pati solent, affectibus obnoxios esse : nam illis mortale corpus erat. Hoc autem manifeste indicat Homerus, cum Venerem præ vulneribus acute graviterque clamantem inducit; ipsumque Martem belli Deum, a Diomede fuisse ventre sauciatum narrat. Polemo autem refert, Minervam etiam ab Ornyto vulneratam fuisse. Quin etiam Plutonem ab Hercule sagitta ictum dicit Homerus: quod de Eleo quoque Augea tradit Panyasis : qui Junonem etiam pronubam in Pylo arenosa ab eodem Hercule vulneratam fuisse memorat. Sosibius autem refert, ipsius etiam Herculis manum ab Hippocoontis filiis sauciatam fuisse. Quod si sunt vulnera, est etiam sanguis. Sanies enim poetica, quam ἰχώρζα vocant, est ipso sanguine turpior: nam putridus sanguis ἰχώρ dicitur. Et curationes ergo, et nutrimenta, quibus indigent, necesse est inducere. Quare et mensæ eorum memorantur, et comotationes, et risus, et coitus: cum ne homines quidem venere uterentur, aut liberis operam darent, aut somno indulgerent, si essent immortales, et nullius indigi, seniique expertes. Jupiter vero ipse humanæ quidem mensæ particeps fuit apud Æthiopes, ¶¶ inhumanæ autem et nefariæ, cum a Lycaone Arcade exciperetur. Tum enim humanis carnibus saturabatur, idque

✕ P. 31 ED. POTTER, 23 ED. PARIS.

morem, quo fideles utilesque servi post aliquod tempus libertate donabantur. Conf. *Archæologiæ Græcæ* lib. 1, cap. 10.
 (99) *Θητευσέμεν*. Accipiendum pro aoristo θητεῦσαι, aut præsentī tempore θητευέμεν. SYLBURG.
 (1) *Καὶ τὰ ἐπὶ τούτοις*. Sic recte Nov. et posteriores Clementis editiones. Sed τὰ omittunt Florent. SYLBURG.
 (2) *Ὀμηρος*. Conf. de Venere *Iliad.* E., vers. 343; de Plutone, v. 395; de Marte, v. 855.
 (3) *Τὸν Ἡλείον Αὐγέα*. Τὸν Ἡλίου Αὐγέα, Solis filium Augeam, Nov. Utrumque tolerari potest; erat enim Augæas, Eleus, et Solis filius. Sed cur Augeam inter deos numeret, ratio non liquet. Legendum po-

tius τὰς Ἡλίου αὐγὰς, Solis radios. Herculem enim iratum ferunt sagittis suis Solem ipsum percussisse: Apollodorus, *Bibliothec.* lib. 11, cap. 10: *Θερμανόμενος δὲ ὑπὸ Ἡλίου κατὰ τὴν πορείαν, τὸ τόξον ἐπὶ τὸν θεὸν ἐνέτεινε*. *Ubi vero in itinere Solis radiis calefieret, arcum in deum ipsum intendit.* Quod ignotus scriptor aliquis in poeticiis fabulis minus versatus, τὸν ἥλιου, vel Ἡλείον Αὐγέα substituisse videtur.
 (4) *Ἀνθρώποις*. Rectius ἀνθρώπων. SYLBURG.— Idem deinde pro ὑπνωσόντων, legere mavult ὑπνωσόντων. Mox legendum ἀγήρω. Hesiod. ἀθάνατοι καὶ ἀγήρω.
 (5) *Λυκάωνι*. Λυκάωνι, Nov. Mox, ἐνεφερεῖτο πρὸ ἐνεφερεῖτο. Idem.

invitus : nesciebat scilicet deus, convivatorem suum Lycaonem filium suum interfectum (cui nomen erat Nyctimo) ipsi comedendum apposuisse. Hic est præclarus ille Jupiter, fatidicus, hospitalis, supplicum præses, clemens, panomphæus, scelorum ultor; imo potius injustus, exlex, flagitiosus, impius, inhumanus, raptor, stuprator, adulter, lascivus. Verum tunc erat forte, cum talis erat, cum homo erat. Nunc autem mihi ipsæ fabulæ vestræ consensuisse videntur : Jupiter non est amplius draco, non cynus, non aquila, non homo lascivus; non volat deus, puerorum amore non tenetur, non dat oscula, non infert vim, etsi adhuc multæ sint pulchræ mulieres, Leda formosiores, et Semele vegetiores; adolescentes etiam multi, qui cum formæ pulchritudine, tum elegantia morum Phrygio bubulco præstant. Ubi vero nunc est aquila illa? ubi cynus? ubi autem ipse Jupiter? Una cum pennis consenuit: nec enim legimus eum aut suorum amorum pœnituisse, aut temperantiam didicisse. Sed fabula hæc tandem detegitur, mortua est Leda, mortuus cynus, mortua aquila. Quære tuum Jovem: nec vero cælum, sed terram scrutaris. Indicabit tibi, apud quem sepulcrum est, Cretensis in *Hymnis Callimachus* :

... etenim sepulcrum, o rex, tuum Cretenses fabricarunt.

Mortuus enim est Jupiter, ne commovearis, ut Leda, ut cynus, ut aquila, ut homo amoribus deditus, ut draco. Quin etiam ipsi, qui hac prava sunt imbuti superstitione, videntur tandem suos de diis errores, quamvis inviti, et pene reluctantes, deprehendisse:

Non enim a quercu es antiqua, neque a petra,

Sed hominum ex genere es.

Statim vero invenientur iidem et quercus esse, et

✕ P. 32 ED. POTTER, 24 ED. PARIS.

(6) Προτροπαῖος. Ἀποτρόπαιος scribi vult Hermet.; προτρόπαιος, scelorum vindex, Nov. Recte.
(7) Ὁ ἄδικος. Articulum ὁ, qui absuit ab exemplari, inserendum esse declarant commata sequentia. SYLBURG.

(8) Τοιοῦτος ἦν ὅτε. Hæc e Nov. propter ὅτε repositum excidisse videntur.

(9) Νῦν δὲ ἤδη. Conf. Cyprianus, De idolorum vanitate; Tatianus, Orat., cap. 37; Theophilus, principio lib. II ad Autolyc.; Minucius Felix, pag. 217, Edit. Hackian.; Lactantius, lib. I, c. 16; Athenagoras, Legat., cap. 26.

(10) Καὶ ἔτι. Scribe ex Nov. καὶ νῦν ἔτι.

(11) Δαί. Δέ cum in hac, tum in sequenti pericope habet Nov.

(12) Καλλιμαχος. Callimachi versus hodieque existat hymno in Jovem. Chrysostomus tamen, commentario in Epistolam ad Titum, et proverbialem illum versum,

Κρήτες ἀεὶ ψεύσται, κακὰ θηρία, γαστέρες ἀργαί,

et hos Callimachi, Epimenidi Cretensi tribuit: sic enim ibi, Ἐπιμενίδης οὖν ἔστιν ὁ εἰρηκῶς, Κρής καὶ αὐτὸς ἄν. Ἐχει δὲ οὕτως· Οἱ Κρήτες τάφον ἔχουσι τοῦ Διὸς, ἐπιγράφοντα τοῦτο· ἘΝΤΑΥΘΑ ΖΑΝ ΚΕΙΤΑΙ ὉΝ ΔΙΑ ΚΙΚΑΗΣΚΟΥΣΙ. Διὰ ταύτην οὖν τὴν ἐπιγραφὴν ὁ ποιητὴς ψεύστας τοὺς Κρήτας κωμωδῶν, προῖων, πάλιν ἐπάγει, αὖξων μᾶλλον τὴν κωμωδίαν.

A (Νύκτιμος ὄνομα αὐτοῦ·) παραβέηθ' ἔβον τῷ Δαί. Καλὸς γὰρ ὁ Ζεὺς, ὁ μαντικὸς, ὁ ξένιος, ὁ ἰκέσιος, ὁ μελιχίος, ὁ πανομφαῖος, ὁ προτροπαῖος (6)· μᾶλλον δὲ ὁ ἄδικος (7), ὁ ἀθεσμος, ὁ ἄνομος, ὁ ἀνόσιος, ὁ ἀπάνθρωπος, ὁ βλαῖος, ὁ φθορεὺς, ὁ μοιχὸς, ὁ ἐρωτικὸς. Ἄλλὰ τότε μὲν ἦν ὅτε τοιοῦτος ἦν, ὅτε (8) δὴ ἀνθρωπος ἦν· νῦν δὲ ἤδη (9) μοι δοκοῦσι καὶ οἱ μῦθοι ἡμῖν γεγηρακέναι· δράκων ὁ Ζεὺς οὐκέτι, οὐ κύκνος ἔστιν, οὐκ αἰετὸς, οὐκ ἀνθρωπος ἐρωτικὸς· οὐχ ἵπταται θεὸς, οὐ παιδεραστεῖ, οὐ φιλεῖ, οὐ βιάζεται, καίτοι πολλὰ καὶ καλά καὶ ἔτι (10) γυναῖκες, καὶ Ἀθήδας εὐπρεπέστεραι, καὶ Σεμέλης ἀχμαιότεραι· μεῖράκια δὲ ὠραιότερα καὶ πολιτικώτερα τοῦ Φρυγίου βουκόλου. Ποῦ νῦν ἐκεῖνος ὁ αἰετὸς; ποῦ δαί (11) ὁ κύκνος; ποῦ δαί αὐτὸς ὁ Ζεὺς; Γεγήρακε μετὰ τοῦ πτεροῦ· οὐ γὰρ δῆπου μετανοεῖ τοῖς ἐρωτικοῖς, οὐδὲ παιδεύεται σωφρονεῖν. Γυμνοῦται δὲ ἡμῖν ὁ μῦθος, ἀπέθανεν ἡ Ἀθήδα, ἀπέθανεν ὁ κύκνος, ἀπέθανεν ὁ αἰετὸς. Ζήτηε σου τὸν Δία· μὴ τὸν οὐρανὸν, ἀλλὰ τὴν γῆν πολυπραγμόνει. Ὁ Κρῆς σοι διηγήσεται, παρ' ᾧ καὶ τέθαπται, Καλλιμαχος (12) ἐν Ἰγμοῖς.

... καὶ γὰρ τάφορ, ὦ ἄνα, σεῖο Κρήτες ἐτεκτήναντο.

Τέθνηκε γὰρ ὁ Ζεὺς, μὴ δυσφύρει, ὡς Ἀθήδα, ὡς κύκνος, ὡς αἰετὸς, ὡς ἀνθρωπος ἐρωτικὸς, ὡς δράκων. Ἦδη δὲ καὶ αὐτοὶ φαίνονται οἱ δεισιδαίμονες, ἄκοντες μὲν, ὅμως δ' οὖν συνιέντες τὴν πλάνην, τὴν περὶ τοὺς θεοὺς·

Ὁὐ γὰρ ἀπὸ δρυὸς (13) ἔσσι (14) παλαιφάτου, [οὐδ' ἀπὸ πέτρης, C Ἄλλ' ἀνδρῶν γένος ἔσσι.]

Μικρὸν δὲ ὕστερον καὶ δρυὲς ὄντες εὐρεθήσονται, καὶ

... καὶ γὰρ τάφορ, ὦ ἄνα, σεῖο... Κρήτες ἐτεκτήναντο· σὺ δ' οὐ θάνατος· ἔσσι γὰρ [αἰετῶν.]

Aut memoria igitur Chrysostomum fefellit, aut duo hi poetæ idem scripserunt; quod ab aliis quoque factum docet Clemens infra in *Sitom.* vi haud procul ab initio. H. SYLBURG.

(13) Ὁὐ γὰρ ἀπὸ δρυὸς. Versus est *Odyss.* T, v. 163:

Ἄλλὰ καὶ ὡς μοι εἰπέ τεὸν γένος, ἀπόθεν ἔσσι. Ὁὐ γὰρ ἀπὸ δρυὸς ἔσσι παλαιφάτου. . .

D Alia lectio παλαιφάτου. Verba sunt Penelopes ad Ulysssem. Reperitur et similis sententia *Iliad.* X. estque proverbium, quod magnus ille Chiliasta, chil. I, c. 8, 17, inde ductum ait, quod ἀνίquistus in cavis quercubus habitarent homines, αἰετὸς inde nati fingebantur; ideo et creditum est a Deucalione projectis e saxis natum mortaliū genus. Alio item loco sibi ipsi non constat, et pejorem rationem reddit, chil. III, c. 7, 76. At Eustathius: Ὅτε νομάδα βίον εἴλον οἱ ἄνθρωποι, καὶ ὀρεινόμου, καὶ δρυῶν καὶ λίθων κοιλότησιν ἐπίστευον, τὰ νεογνὰ ἐκτιθέμενος διὰ πενίαν τὰ φίλτατα. Ὅθεν καὶ φήμη διεσπάρη ἐκ τῶν εὐρισκόντων τὰ ἐκθετα βρέφη, ὡς ἄρα ἐκ δρυῶν καὶ λίθων γεννῶνται ἄνθρωποι. Usurpatur proverbium in eos, qui non carent genealogia, vel agrestibus non sunt moribus, ut a Sexto Empirico sub finem operis contra Mathematicos, et 453. 40. Col. (14) Ἐσσι. Eisi hic, et in sequenti v. habet Nov.

πέτραι. Ἀγαμέμνονα (15) γοῦν τινα Δία ἐν Σπάρτῃ
 τιμῶσθαι Στάφυλος ἱστορεῖ· Φανοκλῆς (16) δὲ ἐν
 Ἐρωσιν τοῖς Καλοῖς, Ἀγαμέμνονα τὸν Ἑλλήνων
 βασιλέα, Ἀργύννου (17) νεῶν Ἀφροδίτης ἴστασθαι,
 ἐπ' Ἀργήνῳ τῷ ἐρωμένῳ. Ἄρτεμιν δὲ Ἀρχάδες,
 Ἀπαγχομένην καλουμένην, προτρέπονται (18), ὡς
 φησι Καλλιμάχος ἐν Αἰτίοις· καὶ Κονδυλίτις ἐν Μη-
 θύμῃ ἐτέρα τετίμηται Ἄρτεμις. Ἔστι δὲ καὶ Πο-
 δάγρας ἄλλης Ἀρτέμιδος ἐν τῇ Λακωνικῇ ἱερὸν, ὡς
 φησι Σωσίβιος. Πολέμων δὲ κρηνητός Ἀπόλλωνος
 ὄψιν ἀγαλμα· καὶ ὄψοφάγου πάλιν Ἀπόλλωνος ἄλλο
 ἐν Ἡλίδι τιμώμενον. Ἐνταῦθα Ἀπομυῖω Διὶ θύου-
 σιν Ἡλείοι· Ῥωμαῖοι δὲ, Ἀπομυῖω Ἡρακλεῖ (19),
 καὶ Πυρετῇ δὲ καὶ Φόβῳ (20) θύουσιν· οὗς καὶ αὐ-
 τοὺς μετὰ τῶν ἀμφοτέρων Ἡρακλέα ἐγγράφουσιν. Ἐὼ
 δὲ Ἀργεῖους, οἱ Ἀφροδίτῃν τυμωρῶρον θρησκευού-
 σιν· (Ἀργεῖοι καὶ Λάκωνες (21) καὶ Χελύτιδα δὲ
 Ἄρτεμιν Σπαρτιᾶται σέβουσιν· ἐπεὶ τὸ βήττειν (22)
 χελύττειν καλοῦσιν. Οἶεσι πόθεν παραγέγραπται
 σοι (23) ταῦτα; Κομίζεται τὰ ὑφ' ὑμῶν παρατιθέ-
 μενα· οὐδὲ τοὺς σοὺς γνωρίζειν ἔοικας συγγραφεῖς,
 οὗς ἐγὼ μάρτυρας ἐπὶ τῆν σὴν ἀπιστίαν καλῶ·
 ἀθέου χλεύης (24), ὃ δελαιοί, τὸν πάντα ὑμῶν ἀδύω-
 τον ὄντως βίον ἐμπειληχότες. Οὐχὶ μὲν τοὶ Ζεὺς
 φαλακρὸς ἐν Ἄργεϊ, τιμωρὸς δὲ ἄλλος ἐν Κύπρῳ τε-

✕ P. 33 ED. POTTER, 25 ED. PARIS.

(15) Ἀγαμέμνονα. Agamemnonem Jovem a Spar-
 tianis coli refert Athenagoras principio Legat. Apud
 Lycophron., v. 1123, Cassandra de Agamemnone :

Ἐμὸς δὲ ἀκόλιος, δμῶδος νύμφης ἀναξ,
 Ζεὺς Σπαρτιᾶταις αἰμύλοις κληθήσεται.

Meus autem maritus, captivæ dominus sponsæ,
 Jupiter a Spartanis fallacibus vocabitur.

Conf. ejusdem poematis vers. 335, et utroque loco
 adnotata. Porro Staphyli meminit Athenæus lib. II; Plinius, Nat. hist., lib. V, cap. 31; Sextus Empiri-
 cus, Adv. mathem., lib. I, cap. 2; Scholiastes in
 Apollonii Argon., lib. I et IV; Harpocration, Homeri
 scholiastes, etc. Quæ adnotavi propter Hervetum,
 qui de Staphylo vel Agamemnone Jove se quidquam
 legisse negat.

(16) Φανοκλῆς. Hunc locum emendarunt P. Leo-
 pardus, lib. IV, cap. 4, et Giraldus ab Herveto ci-
 tatus; sed in eo differunt, quod ille legat ἐν Ἐρω-
 σιν, ἢ Καλοῖς, in Cupidinibus vel Formosis, et Ἀρ-
 γυννίδος νεῶν Ἀφροδίτης, templum Veneris Argynni-
 dis. Profert etiam locum Stephanii de Urbibus, ex
 quo liquet hunc Argynnium filium fuisse Pisidicæ
 Leuconis filix, Athamantis neptis filii Sisyphei. At A.
 pro Ἐρωσι, inavult Ἡρωσι. SYLBURG., COLLECT.—
 Φανοκλῆς δὲ ἐν Ἐρωσιν τοῖς καλοῖς Ἀγαμέμνονα, Nov.
 mendose: siquidem ipse Clemens veram lectionem
 indicat esse, Φανοκλῆς δὲ ἐν Ἐρωσιν ἢ Καλοῖς, Strom.
 VI, p. 627, quo loco hunc Phanoclis librum iterum
 citavit.

(17) Ἀργύννου. Mox Ἀργήνῳ· sed ibi Ἀργύνῳ
 habet Nov. Sunt, qui utrobique malint Ἀργεννος per
 ε, quo nomine insula quedam legitur, et tria pro-
 montoria: significat autem Ἀργεννος, Æolica forma,
 idem quod ἀργεῖνός, albus, candidus. Hesychius, ἀρ-
 γεννησί, λαμπραῖς, λευκαῖς. Ἀργύννον, Agamem-
 nonis amasium; et Ἀργυννίδα Ἀφροδίτῃν agnoscit
 etiam Stephanus: sed addit, eandem Ἀργεννίδα dici,
 ab Aristophane vero Ἀργεννίδα per diphthongum.

(18) Προτρέπονται. Scribe ex Nov. προτρέπον-
 ται, ut his superius προστροπαλοῦς pro προτρο-
 παλοῦς. Hesychius, προστροπέμενοι, σέβοντες, τιμῶν-

A petræ. Jovem enim quemdam Agamemnonem Spartæ
 coli refert Staphylus. Phanocles autem in libro,
 quem Amores, seu Pulchros, inscripsit, memora-
 Agamemnonem Græcorum regem templum Argynna
 Veneris, in memoriam amasii sui Argynni, condi-
 disse. Callimachus in libro Αἰτῶν, seu Causarum,
 dicit Arcadas divinos honores tribuere Dianæ Ἀπαγ-
 χομένη, seu quæ se strangulavit. Colitur etiam Me-
 thymnæ alia Diana Condylitis. Est quoque Podagra
 alterius Dianæ templum in Laconica, ut refert So-
 sibi. Polemo autem hiantis Apollinis unum, et
 ropinonis rursus Apollinis alterum ✕ quod in Elida
 colitur, simulacrum memorat: quin etiam iidem
 Elei Jovi muscarum depulsori, quemadmodum Ro-
 mani Herculi muscarum depulsori, itemque Febri
 B et Pavori, quos ejus inter comites referunt, sacra
 faciunt. Mitto autem Argivos, qui Venerem τυμω-
 ρῶρον, seu quæ sepulcra effodit, colunt. Sicut etiam
 Spartani Dianam Chelytida, quoniam tussire ab eis
 dicitur χελύττειν, venerantur. An tu vero, unde
 hæc citata fuerunt, intelligas? Ego certe quæ a vo-
 bismetipsis afferri in medium solent, apposui tibi;
 tu vero ne tuos quidem scriptores, quos ad ar-
 guendam tuam incredulitatem testes advoco, agno-
 scere videris. O miseri, qui totam vitam vestram,

τες, προσκυνούντες. Eidem vero προτρέπεσθαι est
 παρακαλεῖν. Quorum illud prius huic loco convenit.

(19) Ἐν Ἡλίδι. . . Ἡρακλεῖ. Ἐν Ἡλίδι (sed
 Ἡλίδι supra id scriptum est) τιμώμενον· ἐνταῦθα
 C Ἀπομυῖω Ἡρακλεῖ, Nov. omisiss scilicet intermediiis
 vocibus a parum diligenti scriptore propter Ἀπο-
 μυῖω repetitum.

(20) Πυρετῇ δὲ καὶ Φόβῳ. Πυρετῷ, Nov. Sed ve-
 risimile est Clementem Πυρετῆν scripsisse, quod
 Romanis Febris femina sit. Lactantius, lib. I, cap.
 20: Pavorem, Palloremque Tullus Hostilius figura-
 vit, et coluit. Paulo post: Mala sua pro diis habent,
 ut Romani Rubiginem, ac Febrem. Minutius Octavio,
 Pavorem Hostilium atque Pallorem. Mox a nescio
 quo Febris dedicata. Ælianus Πυρετὸν appellat. Græ-
 corum idioma secutus, qui Πυρετῆν dicere non so-
 lent; Var. hist., lib. XII, cap. 11: Ῥωμαῖοι ὑπὲρ τῶν
 λόγων τῶν Παλλαντῶν, Πυρετῶν καὶ νεῶν καὶ βωμῶν
 ἰδρύσαντο· Romani sub Palatio colle Febris et tem-
 plum et aram ædificaverunt. Conf. Cicero, De legib.,
 lib. II; Plautus, Asin. II, 2, 2; Livius, lib. I, c. 27;
 Valerius Maximus, lib. II, c. 5; Plinius, lib. II, c.
 7; Augustinus, De civit. Dei, pluribus locis, etc.

(21) Ἀργεῖοι καὶ Λάκωνες. Commation hoc e
 margine in contextum irrepsisse videtur; eoque
 sublato melius constat et structura, et sententia.
 SYLBURG.

(22) Βήττειν. Hesychius, Χελούειν, βήσσειν· καὶ
 χελούσσειν ὁμοίως.

(23) Οἶεσι πόθεν παραγέγραπται σοι, etc. Vetus
 lectio erat, Οἶεσι πόθεν παραγέγραπται ταῦτά σοι κο-
 μιζεσθαι, τὰ ὑφ' ἡμῶν παρατιθέμενα. Quam sic cor-
 rexerit Heinsius: Πόθεν οἶεσι παραγέγραπται ταῦτά
 σοι; κομίζεται ἐξ ὑφ' ὑμῶν. Unde putat, inquit,
 hæc deprompta esse? Vestris, o miseri et cæci, armis
 pugnamus. Vestri scriptores ista suppeditarunt nobis.

(24) Καλῶ· ἀθέου χλ. Hunc locum sic distinxit.
 Antea scriptum erat, καλῶ, ἀθέου χλεύης. Ὡ δελ-
 λαιοί, τὸν πάντα ὑμῶν ἀδύωτον ὄντως βίον ἐμπειλη-
 χότες. Arcerius et Sylburgius, inverso verborum
 ordine, sic scribunt, καλῶ· ὦ δελαιοί, τὸν πάντα
 ὑμῶν ἀδύωτον βίον ἀθέου χλεύης ἐμπειπ. Sed ea
 transpositione opus esse non videtur.

minime quidem vitalem, tam nefarius ludibriis implevistis! Nonne Argis Jupiter *calvus*, alter vero *ultoris* nomine in Cypro colitur? Nonne Veneri *Peribasiæ* Argivi, *Meretrici* Athenienses, et *pulchris clunibus præditæ* Syracusii, quam Nicander καλλιγλουτον alicubi vocavit, sacra faciunt? Taceo nunc Bacchum χοιροψάλλον, seu qui *naturam muliebrem contractat*. Eum venerantur Sicyonii, præficiuntque mulierum pudendis; turpitudinis præsidem, et omnis pro:erivæ patronum, summa religione colentes. Atque tales quidem sunt ipsi dii: tales autem sunt ipsi quoque, qui in divina religione ludunt, aut potius sibi illudunt, et gravissimas contumelias intorquent. Quanto melius Ægyptii, qui vicatim et per urbes bruta animalia coluerunt, quam Græci, qui hujuscemodi deos adorant! Sint enim illa feræ: at non sunt adulterio, non illicitis libidinibus dedita; nec ex illis vel unum alias voluptates, quam quas natura indulsit, consecratur. Hi autem quales sint, quid opus est dicere, cum jam eos satis arguerimus? Porro autem Ægyptii, quorum nunc feci mentionem, distracti sunt in varios cultus et religiones. Ex his enim Syenitæ colunt piscem phagrum: qui Elephantinam habitant, alium piscem, nomine mæoten: Oxyrinchitæ similiter, piscem, qui ab eorum regione nomen habet. Heraclæopolitæ præterea, ichneumonem; Saitæ autem, et Thebani, ovem; lupum, Lycopolitani; canem, Cynopolitani; Apin, Memphitani; hircum, Mendesi. Vos autem, qui estis Ægyptiis omnino melio-

✕ P. 34 ED. POTTER, 25 ED. PARIS.

(25) *Τετλησθον*. Honorati sunt, pro τετιμήσθων. Sic enim postulat grammatica regula: et ejusmodi anomalia notata etiam supra. SYLBERG.

(26) *Ὀὐχὶ δὲ Ἀφροδίτῃ περιβάσῃ*. P. Leopardus, lib. viii, cap. 25. Veneris περιβάσας meminere Clementis Alex. et Hesychius. Περιβάσῃ, Ἀφροδίτῃ. Scholia in Clementem ἀσχημοποιόν interpretantur. Hæc ille.—Ipsum quoque verbum ἐμβαίνειν referunt ad turpia viri docti, exponentes illud ἐμβασιχοῦντις uspiam: Περιβάσῃ autem decurtatum forte est ex Περιβάσῃ, ut Περσῶ ex Περσεφόνη, Συρακῶ ex Συράρχουσα, Tarentino idiomate. Cæterum spurcum illud Dionysii epithetum, quod paulo post affert, παρὰ τὸ ψάλλειν, ἢ κόπτειν, ἢ τὴν λειν, deducit Æschyli Scholiastes in *Persas* sub finem Tragediæ. COLLECT.

— Περιβάσῃ forsam a promiscua obambulatione, ut ἡ πάνδοτος. Alioqui et Παραβάσῃ legi posset: ut quæ connubi leges sæpe transiliet. Hervetus Ἐπιβάσῃ cur maluerit, nescio. Quibusdam Περιβάσῃ dicitur παρὰ τὸ περιδῆναι, a divaricandis cruribus, hinc divaricatrix. Suidæ, Περβάς est ἐπογοῦμενος.

(27) *Καλλιπύρῳ*. Scriptum erat καλλιπύργῳ, sed καλλιπύρῳ legendum declarat synonymum epitheton καλλιγλουτος. Item εὐπυγῶν affectare dicuntur femine in Alexidis quodam loco infra. Monuit de eodem errore Brodeus quoque *Miscell.* lib. i, cap. 49, ex Athenæi lib. xii. SYLBERG.

(28) *Δέγειν ἔτι*. Post ἔτι: distingue, non ante. In

(29) *Συνηῖται*. Pro Ἐνηῖται, quod prius exstabat, Ortelius et Canterus Συνηῖται legendum esse docuerunt ex Aliano et Plutarcho. SYLBERG. — Evenitas non facilis, opinor, reperias, quam Osirim Ægyptii: quamobrem hic fortean legendum non Ἐνηῖται, sed Συνηῖται, Syenitæ. Facilius enim innotatur Σῦ in Εὐ. Alianus, lib. x *De animalib.*, cap. 49: Τὸς ἰχθῦς τοὺς φαγρῶς Συνηῖται μὲν Αἰγυπτίω

Α τμήσθον (25); Οὐχὶ δὲ Ἀφροδίτῃ Περιβάσῃ (26) μὲν Ἀργεῖοι, Ἐταῖρα δὲ Ἀθηναῖοι, καὶ Καλλιπύργῳ (27) θύουσιν Συρακοῦσιοι; ἦν Νίκανδρος ὁ ποιητῆς καλλιγλουτόν που κέκλιχεν. Διδύουσιν δὲ ἤθη σωπῶ τὸν χοιροψάλλον· Σικυώνιοι τοῦτον προσκυνούουσιν, ἐπὶ τῶν γυναικείων τάξαντες τὸν Διδύουσιν μορίων, ἔφορον αἵσχους, καὶ τῆς ὑβρεως σεβάζοντες ἀρχηγόν. Τοιοῖδε μὲν αὐτοῖς οἱ θεοὶ· τοιοῖδε καὶ αὐτοὶ παίζοντες ἐνθεοῖς, μᾶλλον δὲ ἐμπαίζοντες καὶ ἐνυβρίζοντές φεσιν αὐτοῖς. Καὶ πόσω βελτίους Αἰγύπτιοι, κομητῆδον καὶ κατὰ πόλεις τὰ ἔλογα τῶν ζῶων ἐκτετιμηκότες, ἤπερ Ἕλληνας, τοιοῦτους προσκυνούντες θεοῦς! Τὰ μὲν γὰρ, εἰ καὶ θηρία, ἀλλ' οὐ μοιχευκὰ, ἀλλ' οὐ μάχλα, παρὰ φύσιν δὲ θηρεύει ἡδονὴν οὐδὲ ἔν. Οἱ δὲ ὅποιοι, τί καὶ χρὴ λέγειν ἔτι (28), ἀποχρώντως αὐτῶν διεληλεγμένον; Ἄλλ' οὖν γε Αἰγύπτιοι, ὧν νῦν δὴ ἐμνήσθην, κατὰ τὰς θρησκείας τὰς σφῶν ἐσκέδανται· σέβουσι δὲ αὐτῶν Συνηῖται (29), φάγρον τὸν ἰχθῦν· μαῖωτην δὲ, ὅς ἄλλος (30) οὗτος ἰχθῦς, οἱ τὴν Ἐλεφαντίνην οἰκοῦντες· Ὀξυρυγγίται τὴν φερώνυμον τῆς χώρας αὐτῶν ὀμοίως ἰχθῦν· ἔτι γε μὴν Ἡρακλεοπολίται ἰχθυόμονα· Σαῖται δὲ καὶ Θηβαῖοι πρόβατον· Λυκοπολίται δὲ λύκον· Κυνοπολίται δὲ κύνα· τὸν Ἄπιν (31) Μεμφίται· Μενδήσιοι τὸν τράγον· ὑμεῖς δὲ, οἱ πάντ' ἀμείνους Αἰγυπτίων, (ὀκνῶ δὲ εἰπεῖν χείρους·) οἱ τοὺς Αἰγυπτίους ὀσμύραι γελῶντες (32), οὐ πάρεσθε, ὅποιοι τινες καὶ περὶ τὰ ἔλογα ζῷα; Θεσσαλοὶ μὲν ὑμῶν τοὺς πελαργοὺς τετιμήκασι διὰ τὴν συνήθειαν· Θηβαῖοι δὲ (33) τὰς γαλάς, διὰ τὴν Ἡρακλέους γένεσιν. Τί δὲ οὐ πᾶ-

ίερους νομίζουσιν· οἱ δὲ οἰκοῦντες τὴν Ἐλεφαντίνην καλουμένην τοὺς μαῖώτας. Deinde causam addit, quod pisces isti accessum inundantis Nili suo adventu prænuntiant. Idem scribit Plutarchus, *De Iside et Osiride*, agens de Oxyrinchitis: Σεβόμενοι γὰρ τὸν ὀξυρυγγίον ἰχθῦν, δεδίασι μήποτε τὸ ἀγκιστρὸν καθαρὸν ἔσται ὀξυρυγγίου περιπεσόντος αὐτῷ, Συνηῖται δὲ φάγρου. Hunc ipsum Strabo φαγρόριον appellat et φάγρον, unde Phazroriopolis, lib. xvii, in Arabici sinus recessu. Ibidem meminit et insulæ Elephantina in Nilo; et Plinius, lib. xvi, c. 21, ut circa Memphim Ægypti, et in Elephantine Thebaidis nulli arbori decidant folia, ne vitibus quidem. Athenæus, lib. vii, mæotas numerat inter Nili pisces. COLLECT.

(30) Ὅς ἄλλος. Ὅς redundat.

(31) *τὸν Ἄπιν*. Conf. Strom. 1, p. 322, 325; Herodotus, lib. ii, cap. 65 et seq., Diodorus Siculus, lib. ii. Auctor *Constit. apost.*, lib. v, cap. 12: Ὡς παρ' Αἰγυπτίους τὸν Ἄπιν, καὶ τὸν Μενδήσιον τράγον· Ὡς παρ' Αἰγυπτίους Ἄπιν, et hircum Mendesium. *Recognit.* Clementis, lib. v, cap. 20, de Ægyptiis ait, *Alii eorum bovem, qui Apis dicitur, colendum tradidit, alii hircum, alii cattas; nonnulli ibin; quidam serpentem; piscem quoque, etc.* Eadem fere habes *Clementinorum* homil. 10, cap. 16. De hircu Mendesium conf. Herodotus, lib. ii, cap. 46.

(32) *τοὺς Αἰγυπτίους . . . γελῶντες*. Simili ratione utitur Petrus in *Recognit.*, lib. v, cap. 21, et *Clementin.* hom. 10, cap. 17.

(33) *Θηβαῖοι δὲ*. Alianus, lib. xii, cap. 5, *De animalibus*: Καὶ Θηβαῖοι δὲ σέβουσι Ἕλληνας ὄντας, ὡς ἀκούω, γαλῆν. *Thebani, quamquam Græci, mustelam religiose venerantur*; quia nimirum nutrix Herculis fuit, aut quod cum Herculem Alcmena parturiret, et parere non posset, ea prætercurrens parturienti vincula dissolvit. Ibidem etiam mures idem

λιν (34) Θετταλοὶ μύρμηκας ἱστοροῦνται σέβειν, ἐπεὶ τὸν Δία μεμαθήκασιν ὁμοιωθέντα μύρμηκι, τῇ Κλήτορος θυγατρὶ (35) Εὐρυμεδούσῃ μιγῆναι, καὶ Μυρμηδόνα γεννηῆσαι; Πολέμων δὲ τοὺς ἀμφὶ τὴν Τρωάδα κατοικοῦντας ἱστορεῖ τοὺς ἐπιχωρίους μῦς, οὓς σμίνθους καλοῦσι (36), θρησκεύειν, ὅτι τὰς νευράς τῶν πολεμίων διέτρωνον τῶν τόξων· καὶ Σμίνθιον Ἀπόλλωνα ἀπὸ τῶν μυῶν ἐκείνων ἐπεφῆμισεν. Ἡρακλείδης δὲ ἐν *Κτίσεσιν ἱερῶν περὶ τὴν Ἀκωναντίαν* φησὶν, ἔνθα τὸ Ἄκτιον ἐστὶν ἀκρωτήριο, καὶ τοῦ Ἀπόλλωνος τοῦ Ἀκτίου τὸ ἱερὸν, ταῖς μυταῖς προθύεσθαι βούν. Οὐδὲ μὴν Σαμίων ἐκλήσθαι (37) πρόβατον, ὡς φησὶν Εὐφορίων, σέβουσι Σάμιοι· οὐδέ γε τῶν τὴν Φοινίκην (38) Σύρων κατοικοῦντων, ὧν οἱ μὲν τὰς περιστράς, οἱ δὲ τοὺς ἰχθῦς οὕτω σέβουσι περιττῶς, ὡς Ἠλείοι τὸν Δία. Εἶεν δὲ, ἐπειδὴ οὐ θεοὶ, οὓς θρησκεύετε, αἰῶς (39) ἐπισκέψασθαι μοι δοκεῖ, εἰ ὄντως εἶεν δαίμονες, δευτέρῳ ταύτῃ, ὡς ὑμεῖς φατε, ἐγκαταλεγόμενοι τάξει. Εἰ γὰρ οὖν δαίμονες λῆγνοι (40) τε καὶ μιαιοὶ, ἐστὶ μὲν ἐφευρεῖν καὶ ἀναφανδὸν οὕτω κατὰ πόλεις δαίμονας ἐπιχωρίους, τιμὴν ἐπιδρεπομένους· παρὰ Κυθνίοις μὲν Ἔδημον (41)· παρὰ Τηνίοις Καλλισταγόραν· παρὰ

✠ P. 55 ED. POTTER, 26 ED. PARIS.

adorari tradit ab iis, qui Troadis Hamaxitum incolunt, unde Apollinem *Sminthium* appellant; tum vero in *xde Sminthii* cicures ali mures, σμίνθος enim illis murem significat. Addit deinde fabulam de muribus ab Apolline expulsis, et alteram quam hic inuuit Clementis: Cretenses ad coloniam domo missi rozarunt, ut quempiam ad habitandum aptum locum ostenderet. Respondet ille, ubi γγγενεῖς, id est *terra geniti*, bellum eis inferrent, ibi considerendum. Ita eos ad Hamaxitum profectos, castra posuisse: tum incredibile murium multitudinem erupisse, et clypeorum lora derosisse, et arcuum nervos exelisse; ex quo conjecturam duxerunt, illos esse terrigenas; proinde hunc locum excoluisse, atque Apollini *Sminthio* templum excitasse. Eandem fabulam narrat Strabo, lib. xiii *De Eurymedusa*; Arnobius, lib. iv: *Nunquid a nobis aliquando scripturus est, modo in aurum versus, modo in Satyrum ludicrum, in draconem, in alitem, et, quod omnia genera contumeliarum transilit, in formiculam parvulam, ut Clitoris videlicet filiam Myrmidonis redderet apud Thessalos matrem*? COLLECT. Conf. Ovid., *Metamorph.*, lib. ix, fab. 40.

(34) *Τί δέ, οὐ π.* Hanc lectionem exhibuit primum Heinsius, et post cum relique Clementis editiones. Vetus lectio erat, *Τί δαὶ πάλιν Θετταλοὶ μύρμηκας ἱστοροῦνται σέβειν*, quam quidam exhibent Flor. et Sylburg. Nec opus erat ea verba mutare, modo sic distinguantur, ut sit apud Nov. *Τί δαὶ πάλιν οἱ Θετταλοὶ; μύρμηκας ἱστοροῦνται σέβειν, ἐπεὶ τὸν Δία, etc.* Quid autem rursus *Thessali*? *formicas referuntur colere, quia Jovem, etc.*

(35) *Τῇ Κλήτορος θυγ.* *Εὐρυμεδούσῃ.* Clitoris filiam dixit Arnobius. At *Recognit.*, lib. x, c. 22, refertur Jupiter corruptisse *Eurymedusam Achelai, mutatus in formicam; ex qua nascitur Myrmidon.* *Acheloi* filiam dicunt *Clementina*.

(36) *Καλοῦσι.* Post *καλοῦσι* recte cum A inseruimus *σέβεσθαι*, θρησκεύειν, vel simile quid. SYLBURG.

(37) *Οὐδὲ μὴν Σαμίωρ ἐκλήσθαι.* Alianus, lib. xii, cap. 40: *Τιμῶσι δὲ ἄρα Δελφοὶ μὲν λύκον, Σάμιοι δὲ πρόβατον. Lupum Delphi colunt, Samii ovem venerantur.* Deinde causam addit, quod Samis furto sublatum aurum ovis invenit. Ideo *Mandrobulus Junoni ovem consecravit*, ut Aristoteles tra-

A res (vereor ne sit potius dicendum pejores), qui Ægyptios quotidie ludibrio habetis, quales estis in bruta animalia? Ex vobis enim Thessali ciconias coluerunt, quod id esset more majorum receptum. *Thebani autem mustelas adorant, quod olim mustela nascentem Herculem adjuverit. Quid? Nonne Thessali dicuntur divinum cultum formicis tribuere, quod ex fabulis didicerint, Jovem sumpta formicæ forma, cum Eurymedusa, Clitoris filia, congressum, Myrmedonem genuisse? Polemo autem refert, eos, qui Troadem habitant, mures indigenas, quos σμίνθους vocant, venerari, quod arcuum hostilium nervos arrosent; exindeque Apollini *Sminthii* nomen imposuisse. Heraclides etiam in libro *De adificationibus templorum in Acarnania* scribit, in Actio promontorio, ubi Actii Apollinis sanum est, ante cætera sacra bovem immolari muscis. Nec vero Samiorum obliviscar, a 12 quibus, prout tradit Euphorion, ovis colitur: ut nec eorum, qui Phœniciam Syrorum ✠ incolunt, quorum alii quidem columbas, alii vero pisces hand minus impense colunt, quam Elei Jovem. Age vero, cum sit satis ostensum, non esse deos, quos colitis; an*

dit. Idem, lib. xi, cap. 8: *In Leucade promontorium est excelsum et sacrum, in eo Apollinis Actii sanum; ejus honori dedicatum tempus festum cum instat, in quo saltando etiam certant, bovem muscis mutant: cujus illæ sanguine saturatæ recedunt, veluti munere ad id faciendum persuasæ.* Euphorionem citat etiam idem lib. xvii, cap. 28, et Athenæus multis in locis. COLLECT.

(38) *Οὐδὲ γε τῶν τὴν Φοινίαν.* P. Victorius, lib. xii, cap. 15. Tibullus in quadam elegia superstitionis Syrorum meminit, qui columbas consecrabant, timebantque violare, ita cauens:

*Quid referam, ut volitet crebras intacta per urbes
Alba Palestino sancta columba Syro?*

Alii legunt *suo*. Id quoque memoriæ prodidit Xenophon, in *Exped. Cyri*; narrat enim copias illas venisse ad fluvium Chalam, plenum magnorum piscium ac mansuetorum, quos Syri deos putarent, nec sinerent violari; quod etiam tribuebant columbis. Cicero, in *De nat. deorum*, *Piscem Syri venerantur.* Porphyrius, lib. iv *Περὶ ἀποχῆς*, Menandri comici versus ponit, quibus exponitur quo humilitatis descendant Syri, ut deum placent, si forte aliquando incontinentia ducti piscem comederint. COLLECT. — Conf. Diodorus Sic., lib. ii.

(39) *Αἰῶς.* Omittit Nov.

(40) *Λῆγνοι.* Recte posteriores Clementis editt. *λῆγνοι* habent; quam lectionem firmat Nov., *λῆγνοι*, Flor., Sylb. Tatianus *λῆγνους καὶ ἀσπίτους* vocat, p. 48.

(41) *Ἡπὰρ Κυθνίοις μὲν Ἔδημον.* A. C. παρὰ Κυθνίοις *Μενέδημον*. Item nox, pro παρὰ δ' Ἠλείοις Ἄνιον, legendum παρὰ Δηλίους Ἄνιον. Anium certe Deli et regem fuisse, et sacerdotem, ex Dionysio Halicarnaseo et Virgilio clarum est; ex ipso etiam Clemente infra SYLBURG. — Et quidem *Μενέδημον* habet Nov.; unde, quin Clemens ita scripserit, haud potest dubitari. Cæterum de Anio, Eliensium deo, hæc dicit Vossius, *De orig. et progress. idol.*, lib. i, cap. 15: « Elienses Anium pro deo habuere, teste Clemente, *Admonitione ad gentes*. Sed cum conditores urbium soleant in deos referri, suspicium mihi oborta, *Alium* legi debere. Nam Eliorum urbis ab Elio, sive Alio, condita; unde et ipsi Dorice Plauto

sint vere dæmones, quos secundum a diis ordinem tenere creditis, jam erit ulterius dispiciendum. Si igitur dæmones sint gulæ dediti et impuri, ostendi facile possunt per singulas vestras urbes indigenæ dæmones, quibus divini honores persolvuntur. Apud Cytihnios, Menedemus; apud Tenios, Callistagoras; apud Delios, Anius; apud Lacones, Astrabacus. Colitur etiam Phaleri quidam heros in puppi navis: et Pythia jussit sacra facere Platænsibus Androcrati, et Democrati, et Cyclæo, et Leuconi, Medico bello fervente. Alios etiam permultos dæmones reperiet, si quis paulum dispicere valeat:

Ter enim decies mille sunt in terra multos pascente Dæmones immortales, custodes mortalium hominum.

Quinam sunt hi custodes, o Bœotii, ne pigeat eloqui. Manifestum etenim est, hos esse, quos modo memoravi, et, qui sunt his honoratiore, magnos dæmones, Apollinem, Dianam, Latonam, Cererem, Proserpinam, Plutonem, Herculem, ipsum Jovem. Ne vero aufugiamus, nos custodiunt, o Aseræ: aut forte ne peccemus, qui scilicet peccata non sunt experti. Hic usurpare licet, quod proverbii loco dici solet,

Pater inemendabilis emendat filium.

Quod si nos custodiunt, haudquaquam id benevolentia ducti faciunt, sed adulatorum instar, interea dum vestrum urgent exitium, fumo inescati, vitæ adhærescunt. Ipsi certe dæmones ingluviem fatentur suam, dum dicunt:

Libaminis, nidorisque, hunc enim honorem nos sortiti sumus.

Quam autem vocem ederent, si vocem acciperent Ægyptiorum dii, mustelæ et feles, et id genus animalia, nisi hanc poeticam ab Homero prolatam, qua nidorem et coquinariam sibi gratissimas esse profiteantur. Tales itaque sunt vestri dæmones, et dii, et si qui *semidei*, tanquam *semiasini* vocantur; neque enim est vobis nominum penuria, quibus ad impias hujusmodi compositiones utamini

CAPUT III.

Sacrificiorum diis mactatorum crudelitatem ac feritatem perstringit.

Nunc autem superioribus illud adjungamus, quam

✕ P. 36 ED. POTTER, 27 ED. PARIS.

Captivis Alii, non Elii dicuntur. Et Alis ibidem pro Elis constanter legas.

(42) *Ἀστράβακον*. Ὀστράβακον, Nov. Sed Pausanias receptam lectionem firmat. Nam ille, in *Laconicis*, p. 191 edit. Hanov., dicit: Πηλείων δὲ Ἀστράβακον καλούμενον ἐστὶν ἥρωον· *Hic proximum est heroicum monumentum, quod Astrabaci esse dicitur*. Quis porro fuerit hic Astrabacus, paulo post declarat.

(43) *Τρὶς γὰρ*. Hesiodi *Oper. et Dies*, l. 1, v. 250. Ceterum pro *τρὶς* Nov. habet *τρεις*. In secundo versu, Ἀθάνατοι Ζηγός, pro *δαίμονες ἀθάνατοι*, Hesiod.

(44) *Λοιθῆς*. Homeri *Iliad.* Δ, v. 49. Clemens eodem allusit, p. 15. Solent autem veteres Ecclesie Patres ethnicis e suis poetis exprobrare, quod eorum dii victimarum nidoribus inhiant; quin etiam eorum non pauci dæmonas, ut terrenos spiritus, ejusmodi rebus delectari credebant. Tatianus Orat., cap. 20: Οἱ δαίμονες, οὓς ὑμεῖς οὕτω φατέ, συμπηξίν ἐξ ὕλης λαβόντες, κτησάμενοί τε πνεῦμα τὸ ὑπ' αὐτῆς, ἄσπυτοι καὶ λίγνοι γεγονόσιν· *Dæmones, qui a*

δ' Ἡλείοις Ἄνιον· παρὰ Λάκωσιν Ἀστράβακον (42)· τιμᾶται δὲ τις καὶ Φαληροὶ κατὰ πρύμναν ἤρωον· καὶ ἡ Πυθία συνέταξε θύειν Πλαταιῶσιν Ἀνδροκράτει, καὶ Δημοκράτει, καὶ Κυκλαίῳ, καὶ Λεύκωνι, τῶν Μηδικῶν ἀμαρζόντων ἀγόνων. Ἔστι καὶ ἄλλου, παμπόλλους συνιδεῖν δαίμονας, τῷ γε καὶ σμικρὸν διαθερεῖν δυναμένῳ·

Τρὶς γὰρ (43) μύριοι εἰσὶν ἐπὶ χθονὶ πολυβοτείρη δαίμονες ἀθάνατοι, φύλακες μερόπων ἀνθρώπων.

Τίνες εἰσὶν οἱ φύλακες, ὧ Βοιωτίε, μὴ φθονήσης λέγειν. Ἡ δὴ ἄλλοι οὗς οὗτοι, καὶ οἱ τούτων ἐπιτιμώτεροι, οἱ μεγάλοι δαίμονες, ὁ Ἀπόλλων, ἡ Ἄρτεμις, ἡ Ἀθηνᾶ, ἡ Δημήτηρ, ἡ Κόρη, ὁ Πλούτων, ὁ Ἡρακλῆς, αὐτὸς ὁ Ζεὺς. Ἄλλ' οὐκ ἀποδρᾶναι ἡμᾶς φυλάττουσιν, Ἀσκραίε· μὴ ἀμαρτάνειν δὲ ἴσως, οἱ ἀμαρτιῶν δῆτα οὐ πεπειραμένοι. Ἐνταῦθα δὲ τὸ παρομιμῶδες ἐπιφθέγγασθαι ἀρμόττει·

Πατὴρ ἀνουθέτητος παῖδα ρουθετεῖ.

Εἰ δ' ἄρα καὶ εἰσὶ φύλακες οὗτοι, οὐκ εὐνοία τῇ πρὸς ἡμᾶς περιπαθεῖς, τῆς δὲ ὑμεδαπῆς ἀπωλείας ἐχόμενοι, κολάκων δίκην, ἐγγρίμπτονται τῷ βίῳ, δελεάζομενοι καπνῷ. Αὐτοὶ που ἐξομολογοῦνται οἱ δαίμονες τὴν γαστριμαργίαν τὴν αὐτῶν·

Λοιθῆς (44) τε, κνίσσης τε· τὸ γὰρ λέγομεν [γέρας] ἡμεῖς,

λέγοντες. Τίνα δ' ἂν φωνὴν ἄλλην, εἰ φωνὴν λάβοιεν Αἰγυπτίων θεοί, οἷα αἰλουροὶ καὶ γαλαὶ, προήσονται, ἢ τὴν Ὀμηρικὴν τε καὶ ποιητικὴν, τῆς κνίσσης τε καὶ ὄψαρτυτικῆς φιλίην; τοιοῦδε μὲν τοι παρ' ὑμῖν οἷ τε δαίμονες καὶ οἱ θεοί, καί εἴ τινες ἡμίθεοι, ὡσπερ ἡμίλοιοι, κέκληνται· οὐδὲ γὰρ οὐδὲ ὀνομάτων ὑμῖν πενία πρὸς τὰς τῆς ἀσεβείας συνθέσεις.

Φέρε δὲ οὖν (45) καὶ τοῦτο προσθῶμεν, ὡς ἀπάν-

vobis dicti sunt, ex materia concreti, et spiritu ex ea sumpto, luxuriosi et delicati evaserunt. Athenagoras, cap. 23: Οἱ περὶ τὴν ὕλην δαίμονες λίγνοι, περὶ τὰς κνίσσας καὶ τὸ τῶν ἱσρείων αἷμα ὄντες· Dæmones materiæ dediti, nidorum et sanguinis victimarum avidi. Origenes, in Celsum, lib. iii, pag. 153: Πάντες μὲν οἱ θεοὶ τῶν ἐθνῶν εἰσι δαιμόνια λίγνα, καὶ περὶ τὰς θυσίας, καὶ τὰ αἵματα, καὶ τὰς ἀπὸ θυσιῶν ἀποφορὰς καλινδοῦμενα. Omnes dii gentium sunt dæmonia, victimarum cruorisque avida, et circa nidores versantia. Et lib. vii, pag. 354, dicit inde apparere terrenos esse dæmones, quod τοῖς ἀπὸ τῶν θυσιῶν ἀναθυμιάσασι, καὶ ταῖς ἀπὸ τῶν αἱμάτων, καὶ ὀλοκαυτωμάτων ἀποφορᾶς τρεφόμενα αὐτῶν τὰ σώματα φιληθοσύνοντων· Sacrificiorum nidoribus, et sanguinis ac victimarum halitibus eorum corpora voluptati dæditorum nutriantur. Scilicet ex eorum sententia dæmones tenuia corpora habebant. Qua de re alius forte dicendi locus erit.

(45) *Φέρε δὲ οὖν*. Φέρ' οὖν δὲ, Euseb. *Præp. ev.* lib. iv, cap. 16, quo hæc recitata invenies; sed *φέρε δὲ οὖν* Joan. Mox, ὑμῖν οἱ θεοί, Euseb., pro quo in mendosa,

Θρωποι καὶ μισάνθρωποι δαίμονες εἰεν ὁμῶν οἱ θεοί, καὶ οὐχὶ μόνον ἐπιχαίροντες τῇ φρενοβλαβείᾳ τῶν ἀνθρώπων, πρὸς δὲ καὶ ἀνθρωποκτονίας ἀπολαύοντες· νυνὶ μὲν τὰς ἐν σταδίοις ἐνόητους φιλονεικίας, νυνὶ δὲ τὰς ἐν πολέμοις ἀναριθμούς (46) φιλοτιμίας, ἀφορμάς σφισιν ἡδονῆς ποριζόμενοι, ὅπως ὅτι μάλιστα ἔχουεν ἀνθρωπειῶν ἀνέδην (47) ἐμπορεῖσθαι φόνων· ἤδη δὲ κατὰ πόλεις καὶ ἔθνη, οἰοῦντο λοιμοὶ ἐπισηκῆσαντες, σπονδὰς ἀπήτησαν ἡμέρους. Ἀριστομένης γοῦν ὁ Μεσσήνιος τῷ Ἰθωμήτῃ Διὶ (48) τριακισίους ἀπέσφαξε, τσαυτάς ὁμοῦ καὶ τοιαύτας καλλιερεῖν οἰόμενος ἑκατόμβας· ἐν οἷς καὶ Θεόπομπος ἦν ὁ Λακεδαιμονίων (49) βασιλεὺς, ἱερεῖον εὐγενές. Ταῦροι δὲ τὸ ἔθνος, οἱ περὶ τὴν Ταυρικὴν χερσόνησον κατοικοῦντες, οὓς ἂν τῶν ξένων παρ' αὐτοῖς ἔλωσι, τούτων (50) δὴ τῶν κατὰ θάλασσαν ἑπτακίτων, αὐτίκα μάλᾳ τῇ Ταυρικῇ καταθύουσιν Ἀρτέμιδι· ταύτας σου τὰς θυσίας Εὐριπίδης (51) ἐπὶ σκηνῆς τραγωδεῖ. Μόνιμος (52) ὁ ἱστορεῖ ἐν τῇ τῶν θαυμασίων *Εὐναγωγῇ*, ἐν Πέλλῃ τῆς Θετταλίας Ἀχαιὺν ἀνθρωπον Πηλαί καὶ Χέλρωνι καταθύεσθαι· Λυκτίους (53) γάρ, Κρητῶν δὲ ἔθνος εἰσίν, οὕτως Ἀντικλείδης (54) ἐν *Νόστοις* ἀποφαίνεται ἀνθρώπους ἀποσφάττειν τῷ Διὶ· καὶ Λεσβίου Διονύσω τὴν ὁμοίαν προσάγειν θυσίαν, Δωσίδης λέγει. Φωκαεῖς (55) δὲ (οὐδὲ γὰρ αὐτοὺς (56) παραπέμφομαι τοιοῦτους)· Πυθοκλῆς ἐν τρίτῳ *Περὶ ὁμοιοῦς*, τῇ Ταυροπόλῳ Ἀρτέμιδι ἀνθρωπον ὀλοκαεῖν (57) ἱστορεῖ. Ἐρεχθεὺς δὲ (58) ὁ Ἀττικὸς καὶ Μάριος ὁ Ῥωμαῖος, τὰς αὐτῶν ἐθυσάτην θυγατέρας· ὧν ὁ μὲν τῇ Φερσεφάττῃ, ὡς Δημάρατος ἐν πρώτῃ *Τραγωδομένων* (59)· ὁ δὲ τοῖς

A immanes dii vestri dæmones fuerint, quamque capitali hominum odio flagraverint, qui eorum non vercordia solum insaniaque delectarentur, sed etiam carnificina cædibusque fruerentur. Quippe modo enim armatas in stadio et ambitiosas commissiones, modo infinitas belli contentiones honoris causa gloriæque susceptas, voluptatis sibi materiem accersebant, ut sic affatim humano cruore satiari possent. Jam vero per urbes passim ac populos tanquam terriberrimæ pestes grassati, crudeles dirasque libationes expetebant. Sane Aristomenes ille Messenius Ithometæ Jovi trecentos jugulavit, ratus egregie sese tot tamque lectis hecatombis litasse, quorum e numero Theopompus erat, Lacedæmoniorum rex, illustris utique nobilisque victima. Tauri vero populi, qui circa Tauricam Chersonesum habitant, quotquot apud se peregrinos eo tum errore, tum vi tempestatis appulsos interciperent, e vestigio Tauricæ Dianæ immolabant: quibus sacrificiis tragica sæpius Euripidis theatra personarunt. Scribit etiam Monimus in suo *de rebus admirabilibus* Commentario, Pellæ, oppido Thessaliæ, hominem Achivum Peleo et Chironi mactari consuevisse. A Lyctiis vero, Cretæ insulæ populis, Jovi homines jugulari solitos, auctor est Anticlidus, in eo, quem *Reditus* inscripsit, opere. Itemque Baccho similem a Leabiis oblatam esse victimam ex Dosida cognoscimus. Phocæenses quoque, ne prateriri a nobis videantur, hominem integrum Tauricæ Dianæ cremabant, ut \times testis est Pythocles libro *De concordia* tertio. Adde et his Erechtheum Atticum, et Romanum

✱ P. 57 ED. POTTER.

ἡμῶν οἱ θεοί, Joan. Cæterum Lactantius hoc argumentum fuisse persequitur lib. i. cap. 21.

(46) Ἀναριθμούς. Ἐναριθμούς, Joan.

(47) Ἀνέδην. Ἀναδην, Euseb., sed ἀνέδην Joan. Et quidem rectius. Nil porro est frequentius quam harum vocum confusio.

(48) Τῷ Ἰθωμήτῃ Δι. Eusebius habet Ἰθωμήτη, sed melius vel Ἰθωμάτω, vel Ἰθωμήτῃ, ut Stephanus, et alii; vel etiam, ut Pausanias, Ἰθωμάτῃ, aut Ἰθωμάτᾳ, quod Doricum, et plane Messenicum est; ab Ithoma, Messeniæ monte, ubi oppidum ejusdem nominis, situ opereque munitissimum. VIGER.

(49) Ὁ Λακ. Particulam ὁ inseruit Sylburgius, omisam in edit. Flor., ut etiam in ms. Nov.

(50) Τούτων. Τοσούτων Joan. Mox, θάλατταν, Euseb., Joan.

(51) Εὐριπίδης ἐπ. Ἐπὶ σκηνῆς τραγωδεῖ ὁ Εὐριπίδης, inverso verborum ordine. Euseb.

(52) Μόνιμος. De hoc scriptore, ejusque ἀνθρωποθυσίας nihil legi. Forte in Achilles immaturo fato rapti memoriam Peleo ejus parenti, et Chironi nutritio scelus hoc institutum fuerit. VIGER.— Mox θαλαττίας, pro Θετταλίας, Joan. Mendose.

(53) Λυκτίους. Prius scriptum erat Λυκίους, quod habet etiam Nov. Verum P. Leopardus lib. iv. c. 3, 3. *Emend.* restituendum ex Eusebio Λυκτίους monet; et addendum Eusebio nomen libri Ἐν Νόστοις, in *Reditibus*, seu *Reversionibus*, ut constat ex codice Eusebii Græco, Lutetiæ edito. Citatur hic auctor ab Athenæo lib. ix, et alibi, et Atheniensis dicitur. COLLECT.— Suidas, Ἀντικλείδης· οὕτως ἔγραψε περὶ νόστων. VIGER.— Spanhemius *Observat.* in Callimachi hymn. in *Apoll.*, v. 35, contendit nec Λυκίους, nec Λυκτίους legi debere, sed Λυκτίους, quippe cum Græcæ urbs Λύττος appellata fuerit.

(54) Κρητῶν δὲ ἔθνος εἰσίν, οὕτως Ἀντ. I. eg. Κρητῶν δὲ ἔθνος εἰσίν οὗτοι, Ἀντικλ. ex Euseb., Joan.

(55) Φωκαεῖς. Φωκαεῖς. Joan., mendose. Intelligit auctor *Phocæenses*, non *Phocenses*. Nam Φωκαεῖς, Phocææ, urbis Ioniciæ, cives: Φωκαεῖς, incolæ Phocidis, Phocenses. COLLECT.— Φόκατα, Phocææ, urbs Ioniciæ; cujus cives Φωκαεῖς, interdum etiam Φωκαεῖς, ut Πλαταιεῖς, Phocæenses, aut Phocæi. Horatius, epod. 16: *Phocæorum velut profugit exacerata civitas. Φωκίς, Phocis*, Achaicæ regio: incolæ Φωκαεῖς, *Phocenses*. Thucydidis Scholiastes, lib. 1: Φωκαεῖς, inquit, οἱ τῆς Ἑλλάδος ἀπὸ Φωκαίας πόλεως· Φωκαεῖς, οἱ τῆς Ἰωνίας, ἀπὸ Φωκαίας πόλεως. Pomponius Mela Phocidem Ioniciæ urbem nominat, librorum, opinor, vitio; cum Phocæam, ut Græci omnes, scribere debuisset.

(56) Οὐδὲ γὰρ αὐτ. Οὐδὲ γὰρ αὐτοὺς παραπέμφομαι, τοῦτους Πυθοκλ., Nov., Euseb., Joan., nisi quod hic ἀποπέμφομαι habeat.

(57) Ὀλοκαεῖν. Ὀλοκαυτεῖν, Euseb., ὀλοκαντούν Joan., quæ magis in usu sunt, quam ὀλοκαεῖν.

(58) Ἐρεχθεὺς δὲ. Plutarchus, in *Historiis parallelis Græcis et Romanis*, has duas narrat historias conjunctas, numero 20. Erechtheus cum Eumolpo bellum gerens, cum didicisset victorem futurum se, si filiam immolaret; re cum uxore Praxithea communicata, puellam mactavit: cujus rei Euripides in Erechtheo meminit. Marius cum Cimbris bellum gerens, cum inferior illis esset, in somnio præmonitus est, victoriam se consecuturum, si filiam prius victimam offerret, Calpurniam nomine. Patriæ igitur charitati natura postposita, eo facto victoriam reportavit. Dorotheus in *Rer. Ital.* COLLECT.

(59) Δημάρατος ἐν π. Τρ. Reinesius, *Var. lect.* lib. 1, pag. 3, ait: « Demaratus ἐν πρώτῃ Τραγω-

Marium, qui suas ambo filias immolarunt : Persephonæ quidem Erechtheus, ut apud Demaratum primo *Rerum tragicarum* libro legimus ; Averruncis autem Marius, ut ex quarto Dorothei *Rerum Italicarum* libro constat. Perhumani scilicet et misericordes exemplis istis exhibentur dæmones : quidni verosimilem in modum religiosa sanctaque habeantur dæmonum mancipia ? illi quidem dum servatorum nomine celebrantur ; hæc vero dum salutem a salutis insidiatoribus deprecantur. Enimvero dum istis litare sese opinantur, homines ab sese jugulari non cogitant. Atqui non locus profecto hostiam ex parricidio facit : nec si Dianæ quis et Jovi potius in loco sacro, quam si aliis id genus dæmonibus, vel in aris, vel in triviis hominem, seu iracundia, seu pecuniæ cupiditate commotus jugularit, sacram victimam appellet licet. Parricium omnino est tale sacrificium. Quid igitur causæ est, vos o homines animalium omnium sapientissimi, ob quam, cum feras adeo fugere, et sicubi in immania animalia, seu in ursum, seu in leonem inciderimus, illico declinare soleamus,

Ut quis, cæruleum si forte aspexerit anguem,

Continuo resilit, membrisque pavore solutis,

Aerii montis sese valle abdit in alta :

vos, qui exitiales ac pestiferos dæmones insidiari hominibus, eorumque succensus odio, nihil nisi ipsorum pestem interitumque moliri sentitis atque cognoscitis, non ✕ morreamini tamen, nec vestros ipsi hostes aversemini ? Quomodo autem fieri potest, ut qui mali sunt, aut verum dicant, aut cui-

✕ P. 38 ED. POTTER, 28 ED. PARIS.

δουμένων, rerum atrocium, grædium, tristium, pugnarum, parriciorum, conquestionum, horribilium et infelicitium eventuum, et quæ alia in scenam *Tragicarum* induci solent. Vossius existimat *Τραγωδουμένων* libros continuisse historiam μυθικοῦ, sive ἡρωϊκοῦ temporis : ut de bello Trojano, vel Thebano, et similibus unde, inquit, tragœdiarum argumenta ab antiquis peti solent. Porro quod Clemens e primo *Τραγωδουμένων* libro, id e tertio recitat Stobæus serm. 57, quo loco Demarati verba de Erechtheo jussu Pythici oraculo filiam Proserpine sacrificante integra exstant.

(60) Ὁ Μάριος. Fallor, ni glossema est istud ὁ Μάριος. Næc vero ante dixit, ὁ μὲν Φερσεφάττη ὁ Ἐρεχθεύς. Quid ? quod barbara est hæc loquendi ratio. Quid ? quod face opus non erat, ut posteriorem hunc Marium esse videremus, qui Dorotheum in *Rerum Italicarum* libris citari audiremus. VIGER.

(61) Πῶς δὲ οὐχ ὄσιοι ἀναλόγως. Eusebius habet ἀνάσιοι, sed omittit ἀναλόγως : sed alter ex mss. : Πῶς δὲ οὐχ ἀνάσιοι ἀλόγως. Forte, πῶς δὲ οὐχ ἄν ὄσιοι ἀναλόγως. Utraque interrogatio ironica est. Et bene ἀναλόγως, videtur enim quædam ἀναλογία dæmones inter et δεσιδαίμονας intercedere ; cui ut quoquo modo servirem, δεσιδαίμονας hoc loco dæmonum mancipia, quam superstitiosos, vertere malui. VIGER. — Ἄνοστοι ἀλόγως, Joan. — Dein, σωτήρας, Euseb., Joan.

(62) Ἐὐφημούμενοι. Εὐφημούμενοι, Joan., sed aliquis εὐφημούμενοι in margine posuit. Mox, ἀνατούμενοι, pro αἰτούμενοι, idem.

(63) Ἡ ὄργη καὶ φιλαργυρία. Hervetus, quam iræ, et avaritiæ, et aliis similibus dæmonibus, etc. Pessimi sane dæmones ira et pecuniæ sitis : sed aliam Clementis hoc loco mentem esse arbitror ; alioqui scribendum fuit, καὶ ἄλλοις ὁμοί. Corruptus

A ἀποτροπαλοῖς, ὁ Μάριος (60), ὡς Δωρόθεος ἐν τῇ τετάρτῃ *Ἱταλικῶν* ἱστορίᾳ. Φιλάνθρωποι γὰρ ἐκ τούτων καταφαίνονται οἱ δαίμονες : πῶς δὲ οὐχ ὄσιοι ἀναλόγως (61) οἱ δεσιδαίμονες ; οἱ μὲν σωτήρες εὐφημούμενοι (62), οἱ δὲ σωτηρίαν αἰτούμενοι παρὰ τῶν ἐπιβούλων σωτηρίας : καλλιερεῖν γοῦν τοπάζοντες αὐτοῖς, σφᾶς αὐτοῖς λελθῶσιν ἀποσφάττοντες ἀνθρώπους. Οὐ γὰρ οὐν παρὰ τὸν τόπον ἱερεῖον γίνεται ὁ φόνος : οὐδ' εἰ Ἀρτέμιδι τις καὶ Διὶ ἐν ἱερῷ δῆθεν χωρίῳ, μᾶλλον ἢ ὄργῃ καὶ φιλαργυρίᾳ (63), ἄλλοις ὁμοίοις δαίμοσιν, ἐπὶ βωμοῖς ἢ ἐν ὁδοῖς ἀποσφάττοι τὸν ἄνθρωπον, ἱερὸν ἱερεῖον ἐπιφημίσας : ἀλλὰ φόνος ἐστὶ καὶ ἀνδροκτασία ἢ τοιαύτη θυσία. Τί δὲ οὐν, ὡ σοφώτατοι τῶν ἄλλων ζῶων ἄνθρωποι, τὰ μὲν θηρία περιφεύγομεν (64), τὰ δὲ ἀνήμερα, κἄν που περιτύχω-

μεν, ἄρκτην (65) ἢ λέοντι, ἐκτρέπομεθα,

Ὡς δ' ὅτε τις (66) τε δράκοντα ἰδὼν καλλιτροσος [ἀέστη] Οὔρεος ἐν βήσσησιν (67), ὑπὸ τε τρέμος ἔλλυ- [θε γυία,

Ἄψ' τ' ἀνεχώρησεν.

δαίμονας δὲ, ἀθερίους καὶ ἀλιτηρίους, ἐπιβούλους τε καὶ μισανθρώπους, καὶ λυμῶνας ὄντας προαισθημένοι καὶ συνιέντες, οὐκ ἐκτρέπεσθε (68), οὐδὲ ἀποστρέψετε ; Τί δ' ἂν καὶ ἀληθεύσαιεν οἱ κακοί, ἢ τίνα ἂν ὠφελῆσαιεν ; Αὐτίκα γοῦν ἔχω σοι βελτίονα τῶν ὀμεισμένων τούτων θεῶν, τῶν δαιμόνων, ἐπιδείξαι τὸν

C locus est, qui ut sanctus, primum ex Clemente apud Eusebium ὁμοίως pro ὁμοίως reponendum videtur : nam *similibus* quidem, non tamen *similiter*, in loco sacro pietatis causa, et in triviis impellente vel iracundia vel avaritia, homines jugularentur. Deinde, post ἄνθρωπον, distinguendum. Postremo legi possit, ἀποσφάττοι ἂν τὸν ἄνθρωπον, ἱερὸν ἂν ἱερεῖον ἐπιφημίσαι. Quorum verborum sententiam reddidi : tunc enim ἐπιφημίσαι ἂν, erit proprie, *appellare jure possit* ; vel sola metathesi τοῦ ἂν, sic, ἀποσφάττοι ἂν τὸν ἄνθρωπον, ἱερὸν ἱερεῖον ἐπιφημίσας : ut ἀπὸ κοινοῦ intelligatur, ἱερὸν γίνεται ὁ φόνος. VIGER. — Pro φιλαργυρία, Joan. habet φλυαρία. Mox, ὁμοίως pro ὁμοίως, idem. Dein, Lowthius legi vult, τὸν ἄνθρωπον, ἱερεῖον ἐπιφημίσας, ἱερὸν ἐστίν, ἀλλὰ φόμος καὶ ἀνδροκτ. Forte vox ἱερεῖον ad marginem adnotata, in textum irrepsit. Nam eo sublato, nihil est, quod de sensu auctoris, aut ejus verborum constructione laboremus.

(64) Περιφεύγομεν. Rectius, opinor, quam quod Eusebius habet, περιφύγαμεν, tametsi præteritum illud aoristorum more, pro præsentii usurpari possit, vel per verbum, *soleo*, explicari. VIGER. — Hunc pro loco sic scribit Eusebius, τὰ μὲν θηρία περιφύγαμεν τὰ ἀνήμερα, κἄν που περιτύχῃ. Eadem lectionem habet Joan. Τὰ μὲν θηρία περιφεύγομεν τὰ ἀνήμερα, κἄν που περιτύχῃ. Nov. Quam lectionem cæteris prætulerim.

(65) Ἄρκτη. Ἡ ἄρκτη, Euseb.

(66) Ὡς δ' ὅτε τις. Homerus, *Iliad.* Γ, v. 33. Notum et illud *Æneid.* II : *Improvissum aspris.* Sed malui Græcam sententiam fidelius reddere. VIGER.

(67) Βήσσησιν. Βήσσης, Euseb., expuncta paralogæ Ionica. ΣΥΛΒΕΡΓ.

(68) Οὐκ ἐκτρέπεσθε. Melius, quam quod apud Eusebium est, οὐκ ἐντρέπεσθε : nam et præcessit

ἄνθρωπον· τοῦ Ἀπόλλωνος τοῦ μαντικῶς, τὸν Κύρον καὶ τὸν Σόλωνα. Φιλόδωρος ὑμῶν ὁ Φοῖβος, ἀλλ' οὐ φιλάνθρωπος. Προσδωκε τὸν Κροῖσον τὸν φίλον, καὶ τοῦ μισθοῦ ἐκλαθόμενος· οὗτος φιλόδοξος ἦν (69)· ἀνήγαγε τὸν Κροῖσον διὰ τοῦ Ἄλως ἐπὶ τὴν πυρᾶν. Οὕτω φιλοῦντες οἱ δαίμονες ὀδηγοῦσιν εἰς τὸ πῦρ (70). Ἄλλ' ὧ φιλανθρωπότερες καὶ ἀληθέστερες τοῦ Ἀπόλλωνος ἄνθρωπε, τὸν ἐπὶ τῆς πυρᾶς οἰκτεῖρον δεδεμένον. Καὶ σὺ μὲν, ὦ Σόλων, μάντευσαι τὴν ἀλήθειαν· σὺ δὲ, ὦ Κύρε, κέλευσον ἀποσβεσθῆναι τὴν πυρᾶν. Σωφρόνησον ὑστατον γούν, ὦ Κροῖτε, τῷ πάθει μεταμαθῶν· ἀχάριστός ἐστιν, ὃν προσκυνεῖς· λαμβάνει τὸν μισθόν, καὶ μετὰ τὸ χρυσίον ψεύδεται. Ὁ Σόλων, δρα πάλιν τέλος (71)· ἄρα οὐχ ὁ δαίμων, ἀλλὰ ὁ ἀνθρωπὸς σοι λέγει. Οὐ λοξῆ μάντευεται Σόλων, τοῦτον εὖ θήσεις. Ἀληθῆ μόνον (72), ὧ βάρβαρε, τὸν χρησμὸν τοῦτον ἐπὶ τῆς πυρᾶς δοκιμάσεις. Ὅθεν ἔπεισέ μοι θαυμάζειν, τίσι ποτὲ φαντασίαις ἀπαθόντες οἱ πρῶτοι πεπλανημένοι, δεισιδαίμονιαν ἀνθρώποις κατήγγειλαν, δαίμονας ἀλιτηρίους νομοθετοῦντες σέβειν· εἴτε Φορωνεύς (73) ἐκείνος ἦν, εἴτε Μέρου (74), εἴτε ἄλλος τις, ὃς νεῶς καὶ βωμοὺς ἀνέστησαν αὐτοῖς, πρὸς δὲ καὶ θυσίας παραστήσαι πρῶτοι (75) μεμύθεινται. Καὶ γὰρ ἤ καὶ κατὰ χρόνους ὕστερον ἀεπλάττον θεοὺς, οἷς προσκυνοῦσιν· ἀμέλει τὸν Ἐρωτα τοῦτον, ἐν τοῖς πρεσβυτάτοις τὸν θεῶν εἶναι λεγόμενον, ἐτίμα πρότερον οὐδ' εἰς, πρὶν ἢ Χαρμὸν (76) μεμράκιόν τι εἶναι, καὶ βωμὸν ἰδρύσασθαι ἐν Ἀκαδημίᾳ, χαριέστερον ἐπιτελοῦς γένομενης ἐπιθυμίας· καὶ τῆς νόσου τὴν ἀσέλγειαν Ἐρωτα κεκλήκασι, θεοποιοῦντες ἀκόλαστον ἐπιθυμίαν. Ἀθηναῖοι δὲ οὐδὲ τὸν Πάνα ἤδεσαν ὅστις ἦν, πρὶν ἢ Φιλιππίδην (77) εἰπεῖν αὐτοῖς. Εἰκότως (78) ἄρα ἀρχὴν ποθεν ἢ δεισιδαίμονια λαβοῦσα, κακίας ἀνοήτου γέγονε πηγὴ· εἴτα δὲ μὴ (79) ἀνακοπεῖσα, ἀλλ' εἰς ἐπίδοσιν ἐλθοῦσα,

τὸ ἐκτρεπόμεθα, et sequitur, οὐδὲ ἀποστρέφουσι. Quid, quod minus erga demones convenit illa pudoris verecundiæque significatio? VIGER.

(69) Οὗτος φιλόδοξος ἦν. Adeo gloriae cupidus erat, nam φιλοδοξία Clementi semper est gloria cupiditas, pag. 217, 259, 240, 255, 262, 271, etc. Verum hæc significatio huius loci non est, nisi Clementis Apollinem ironice φιλόδοξον dixerit, quia fama suæ tam male consuluit. Videtur tamen φιλόδοξος esse, qui se amicam simulat, cum non sit: quo sensu dicendum potius erat δολόφιλος, vel δοκησίφιλος, quemadmodum a Clemente, aliisque dici solent δολόσοφος, et δοκησίσοφοι, qui sapientiam præ se ferunt, quam non habent; sed cum φίλος, et φιλοδῶρον, et φιλανθρώπου mentio præcesserat, simili forma φιλόδοξον dicere maluit. Porro historiam de Cræso memorant Herod. lib. 1, et Plut. in Solone.

(70) Εἰς τὸ πῦρ. Alludit ad πῦρ τῆς γέννησις.

(71) Ὁ Σόλων, δρα πάλιν τέλος. Notum est, Solonem Cræso consuluisse, ut finem respiceret. Sed illa verba, ὦ Σόλων, redundare videntur: nec ea agnoscat Nov. Itaque verisimile est in textum irrepisse, postquam aliquis juxta ἄνθρωπος, in seq. lineâ, Solonis nomen adnotasset.

(72) Τοῦτο εὖ θήσεις. Guil. Cant., in Emend. Syntagm., pag. 52, conjuncte legit, τοῦτον εὖρήσεις ἀληθῆ μόνον. STILBURG.

(73) Φορωνεύς. Tatianus: Μετὰ δὲ Ἰναχον ὑπὸ Φορωνέως μόλις τοῦ θηριώδους βίου καὶ νομάδος περιγγραφή γέγονε, καὶ μετεκοσμήθησαν οἱ ἄνθρωποι.

A quam prosint? Quin ego tibi facile hominem ostendam, qui diis, seu dæmonibus vestris multo sit melior. Is autem erit Cyrus, vel Solon, quos haud dubitaverim 13 fatidico Apollini anteferre. Munera diligit Phœbus vester, non homines. Cræsum enim amicum suum prodidit, et mercedis oblitus (adeo fuit existimationis famæque suæ studiosus) cum per Halyn fluvium ad rogam deduxit. Ita dæmones, quos amant, ad ignem deducunt. Tu vero, o homo, qui impensius cum humanum genus amas, tum etiam veritatem colis, quam Apollo, miserere hominis supra rogam victi. Et tu quidem, Solon, veritatem interpretare. Tu vero, Cyre, jube rogam exstingui. Tu denique, Cræse, fac ut sapias, tuo ipsius malo admonitus. Ingratus est, quem colis; accipit mercedem. et postquam auro tuo fuerit auctem, mentitur. O Solon, respice iterum finem. Hoc itaque non dæmon, sed homo tibi consilii dedit. Nulla tibi Solon obliqua oracula edit. Hunc facile intelliges: et quod hujus solius responso insit veritas, cum rogo fueris impositus, experimento deprehendes. Unde mirari subit, quid usnam fuerint opinionibus ducti erroris hujus auctores, ut tam variis superstitionibus imbuerent hominum mentes et sceleratorum dæmonum cultum legibus sancirent. Sive Phoroneus is fuerit, sive Merops, seu quis alius, qui templa illis et altaria constituisse, primique obtulisse victimas a scriptoribus fabularum referuntur; posteriorum enim temporum homines, deos sibi, quos colerent, finxisse satis constat. Hunc enim Amorem, qui dicitur esse inter deos antiquissimos, nemo ante Charmum coluit, qui postquam dilectum adolescentem obtinisset, in memoriam expletæ libidinis in Academia altare ipsi statuit. Hinc turpis libido Amoris nomine appellari cœpit,

Post Inachum vix tandem sub Phoroneo, serina et pastoralis vita mitior et elegantior facta est. Eum Argivis leges tulisse refert Clemens hujus libri p. 67, et Eusebius, in Chronico. Conf. Arnobius, lib. vi, quo loco Clementem compilavit, ut ei mos erat.

(74) Μέρου. Josephus Scaliger ait, manifesto legendum esse Κέρου, in not. ad proœmium Chron. can. Eusebii, qui eo loco de Cecrope dicit: Hic primum omnium Jovem appellavit, simulacra reperit, aram statuit, victimas immolavit, nequaquam istiusmodi rebus in Græcia usquam visis. Interea receptam lectionem mutare non ausim, cum eam Arnobius tueatur lib. vi. Merops quidam erat Arisbæ Priami uxoris, pater, vir superstitioni addictus; de quo Apollodor., Biblioth., lib. iii, cap. 5. Meropem Coi insulæ regem, a quo homines dicti Meropes, memorat Hyginus, Poet. astron., cap. 16.

(75) Πρῶτοι. Μόνοι, Nov.

(76) Χαρμὸν. Χάρμων. Nov. Χαρίων dictat Scaliger loco superius dicto.

(77) Φιλιππίδην. Sic cum vocat Pausanias, in Atticis et Arcadicis. Herodotus, aliique Φειδιππίδην appellant. Conf. ejus lib. vi, cap. 105.

(78) Εἰκότως. Quæ sequuntur usque ad Homeri versum, recitat Eusebius, Præp. evang., lib. ii, c. 6. Maximam eorum partem laudavit Cyrill. adv. Julian., lib. x, pag. 342. Eadem Arnobius pro more suo in libro vi Adv. gentes transcripsit. Idem porro argumentum tractat Athenagoras, Legat., p. 115 seq.

(79) Εἴτα δὲ μὴ. Ἐπειτα μὴ, Euseb., Joan.

et in deos relata est. Nec vero quis esset Pan cognoverunt Athenienses, ✕ antequam eis diceret Philippides. Mirum profecto videri non debet, si nefandæ superstitionis error, posteaquam aliquod semel initium accepisset, flagitiosæ vesaniæ fons exstiterit. Enimvero cum intercisus ille postea non fuisset, sed potius novis in dies incrementis auctus, magna vi tandem ac vehementi cursu ferri cœpit. Mox itaque multiplicium dæmonum architectus efficitur, hecatombas sacrificat, solemnem conventus instituit, erigit simulacra, templa ædificat, sed quæ (nec enim id dissimulabo, sed potius manifeste coarguam) honesto quidem templorum nomine celebrantur, cæterum aliud nihil fuere quam sepulcra, quibus deinceps hanc templorum appellationem indidere. Vos ergo nunc saltem superstitionem dediscite, vel hac tumulorum cultus indignitate revocati. Larissæ, in Minervæ templo, quod in summa arce visitur, Acrisii sepulcrum est; Athenis autem, in ipsa pariter Acropoli, Cœropis, ut Antiochus *Historiarum* nono scriptum reliquit. Quid porro Erichthonius? nonne in Poliadiis templo sepultus est? Nonne Immarus, Eumolpi filius, et Dairas, in Eleusiniis septis, quod sub Arcem constructum est? nonne Celei filix Eleusine sepulturæ mandatæ sunt? Nam quid Hyperboreas tibi mulieres

✕ P. 39 ED. POTTER, 29 ED. PARIS.

(80) *Και πολλή δὴ ρυεῖσα*. Hæc omittit Nov. propter vocum ἐθεύσα et ρυεῖσα, ut videtur, τὸ ὁμοιωτέλεστον. Πολὺ δὲ ρυεῖσα, Joan. Πολὺ δὲ ρυεῖσα, Euseb. Legendum videtur, καὶ πολὺ δὴ ρυεῖσα. Mox, ποιούσα pro θύουσα, Euseb., Joan. Dein, ἀνιστάσα pro ἀνιστάσα, iidem.

(81) *Οὐδὲ γὰρ οὐδὲ τούτους*. Οὐδὲ γὰρ τούτο, Euseb., Joan. Οὐ γὰρ οὐδὲ τούτο. Cyrill. Et quidem verisimile est Clementem τούτο potius quam τούτους scripsisse. Mox, αὐτὸ ἐλέγξω, pro τούτους ἐξελέγξω, Euseb., Joan. Ἐλέγξω, habet Cyrill.

(82) *Ἡμεῖς*. Leg. ὑμεῖς, quod habent Euseb., Joan.

(83) *Νεφ. Ναφ.* Euseb., Joan., Cyrill., eandemque lectionem mox inuenitur, ubi Clemens νεφ̄ repetit.

(84) *Ἐν τῇ ἀκρ.* Ἐν omittit Cyrill., quod ei ex Clemente restitui debet. Arnob.: *In templo rursus ejusdem* (Minervæ) *quod in arce Larissæ est, conditus scribitur atque indicatur Acrisius.*

(85) *Ἐν ἀκροπ.* Ἐν τῇ ἀκροπ., Euseb., Joan.

(86) *Τῶν Ἱστοριῶν*. Τῆς Ἱστορίας, Joan. Mox, αἱ δὲ pro τὶ δαί, Nov., Euseb., Joan.

(87) *Ἰμμαρος δὲ ὁ Εὐμ.* Ἰσματος δὲ Εὐμ., Euseb. Ἰσματος etiam habet Joan. Ἰμμάραδος Cyrill., quam lectionem secutus est Arnob. *Dairas*, inquit, *et Immaradus fratres*. Pausanias eundem *Immaradum* vocat. Mox Cyrill. Δαρίας pro Δαείρας habet.

(88) *Οὐχὶ ἐν Ἐλευσίνι τετάφαται*. Ἐν Ἐλευσίνι τετάφαται, Euseb., Joan., Cyrill. Porro unde factum, ut τετάφαται, quod tum omnes Clementis codices, tum alii, qui hunc locum recitant, inuenitur, mutatum sit a Paris. editore in ἐθάψαντο, haud proclive dictum.

(89) *Τί σοι καταλέγω τὰς Ὑπερβορέων*. Τί σοι λέγω τὰς Ὑπ., Nov. Τί σοι καταλέγω τὰς ἐξ Ὑπερβορέων, Euseb., Joan. Τί σοι καταγγέλλω τὰς ἐξ Ὑπερβορέων, Cyrill.

(90) *Τὰς Ὑπερβορέων*, etc. Hervetus verbum κέκληρον quasi superfluum delevit. Ita ergo vertendum: *Quid tibi enumerem illas Hyperboreorum uxores (Hyperoche et Laodice nominabantur) quæ in Dianæ delubro, quod in Apollinis templo situm est, sepultæ sunt?* Has enim esse feminas ex Hyperboreorum finibus advectas, ait Arnobius paulo ante. *Immarus, filius*

Α καὶ πολλή δὴ ρυεῖσα (80), δημιουργὸς πολλῶν καθίσταται δαιμόνων, ἐκατόμβας θύουσα, καὶ πανηγύρεις ἐπιτελοῦσα, καὶ ἀγάλματα ἀνιστάσα, καὶ νεὼς ἀνοικοδομοῦσα· οὗς δὴ (οὐδὲ γὰρ οὐδὲ τούτους (81) σιωπήσομαι, πρὸς δὲ καὶ αὐτοὺς ἐξελέγξω·) νεὼς μὲν εὐφρῖμος ὀνομαζομένους, τάφους δὲ γενομένους, τουτέστι τοὺς τάφους νεὼς ἐπικεκλημένους. Ἡμεῖς (82) δὲ ἀλλὰ κἂν νῦν δεῖσιδαιμονίας ἐκλάβεσθε τοὺς τάφους τιμῶν ἀσχυρόμενοι. Ἐν τῷ νεφ̄ (83) τῆς Ἀθηνᾶς ἐν Λαρίσῃ ἐν τῇ ἀκροπόλει (84) τάφος ἐστὶν Ἀκριστοῦ· Ἀθῆνῃσι δὲ ἐν ἀκροπόλει (85) Κέκρωπος, ὡς φησὶν Ἀντίοχος ἐν τῷ ἐνάτῳ τῶν Ἱστοριῶν (86). Τί δαί Ἐριχθόνιος; οὐχὶ ἐν τῷ νεφ̄ τῆς Πολιάδος κεκθδεύται; Ἰμμαρος δὲ ὁ Εὐμόλπου (87) καὶ Δαείρας οὐχὶ ἐν τῷ περιέθλω τοῦ Ἐλευσίνιου, τοῦ ὑπὸ τῇ ἀκροπόλει; αἱ δὲ Κελεοῦ θυγατέρες οὐχὶ ἐν Ἐλευσίνι τετάφαται (88); Τί σοι καταλέγω (89) τὰς Ὑπερβορέων (90) γυναῖκας; Ὑπερβόχη καὶ Λαοδίχη κέκληρον· ἐν τῷ Ἀρτεμισίῳ ἐν (91) Δῆλῳ κεκθδευσθον· τὸ δὲ ἐν τῷ Ἀπόλλωνος τοῦ Δηλίου ἐστὶν ἱερῷ. Λεάνδριος (92) δὲ Κλέαρχον ἐν Μιλήτῳ τεθάφθαι ἐν τῷ Διδυμαίῳ φησὶν. Ἐναυθα τῆς Λευκοφρύνης (93) τὸ μνημεῖον οὐκ ἄξιον παρελθεῖν, ἐπομένους (94) Ζήνωνι τῷ Μυνδίῳ (95)· ἡ ἐν τῷ ἱερῷ τῆς Ἀρτέμιδος ἐν Μαγνησίᾳ κεκθδεύται· οὐδὲ μὴν τὸν ἐν (96) Τελμισσῷ (97) βωμὸν τοῦ Ἀπόλλωνος, ὃν μνήμα

Eumolpi et Dairæ, Græce est Ἰμμαρος δὲ, ὁ Εὐμόλπου, καὶ Δαείρας; *Immarus, filius Eumolpi, et Dairas*, nam Dairas frater ejus, non mater. Arnob. Similisque error in Trapezuntio, qui verit, *Eumolpi et Dianæ filius*, apud Eusebium. In Arnobio item legendum videtur *Cleomachus*, non *Cleochem*, neque hic fortasse *Clearchum*; nam apud Eusebium *Κλεόμαχος* habetur. COLLECT.

(91) Ἀρτεμισίῳ ἐν. Ἀρτεμισίῳ δὲ ἐν, Cyrill.

(92) Ἀεάνδριος. Λεάνδριος, Cyrill. Leandrus, Arnob. Κλέανδρος, Joan. Diogenes Laertius in *Thalate*, Λεάνδρον vocat. Solet autem hic scriptor Λεάνδρος et Ἀεάνδριος promiscue dici. Clemens noster *Strom.* 1, p. 300, Λεάνδρον vocat; *Strom.* vi, p. 629, iterum Λεάνδριον. Erat porro Milesius, et de Mileto ac Milesiis commentarium reliquit. Mox, Μιλήτω, Joan. Mendose. Dein, τετάφθαι pro τεθάφθαι, Joan., Cyrill. Recte.

(93) Λευκοφρύνης. Λευκοφροσύνης, Nov. Dein, μνήμα pro νεμῆστον, Cyrill., Euseb., Joan.

(94) Ἐπομένους Ζ. Ἐπομένη Ζήνωνι τῷ Μυνδίῳ (μὲν διῶ Joan.) ἐν τῷ ἱερῷ, Euseb. Mox, particulam ἡ omittit Joan.

(95) Ζήνωνι τῷ Μυνδίῳ. Fuit is grammaticus ex Myndo, urbe Carixæ pervetusta. Stephani Mutilat. in voce Μύνδος, ait, Ἀπολλώνιος καὶ Ζήνων, Μύνδιοι γραμματικοί. VIGER.

(96) *Οὐδὲ μὴν τὸν ἐν*. Dubitationem Herveti tollit Th. Canterus, lib. 11, cap. 1, dum ita legit apud Arnob., lib. vi: *Sub Apollinis arula, quæ Telmessi apud oppidum visitur, Telmessum esse conditum vatem, non scriptis constantibus indicatur? Agasarchi Ptolemæus de Philopatore quem edidit primo, Cinyram regem Paphi, etc.* Nullus igitur Ptolemæus Philopator, sed Ptolemæus filius Agasarchi scripsit historiam de Philopatore, quam sæpe citat Athenæus, ut lib. v: Πτολεμαῖος δὲ, ὁ τοῦ Ἀγασάρχου, Μεγαλοπολίτης γένος, ἐν τῇ δευτέρᾳ τῶν περὶ τὸν Φιλοπᾶτορα ἱστοριῶν. COLLECT.

(97) Ἐν Τελμισσῷ. Ἐν Τελμισσῷ, Cyrill. Ἐν τῷ Τελμισσῷ, Euseb., Joan. Mox, τοῦ Ἀπόλλωνος βωμὸν, inverso verborum ordine, Euseb., Joan.

εἶναι (98) καὶ τοῦτον Τελμισσέως τοῦ μάντεως Ἀιστοροῦσι. Πτολεμαῖος δὲ ὁ τοῦ (99) Ἀγησάρχου ἐν τῷ πρώτῳ τῶν περὶ τὸν Φιλοπάτορα ἐν Πάφῳ λέγει ἐν τῷ τῆς Ἀφροδίτης ἱερῷ Κινύραν τε καὶ τοὺς Κινύρου ἀπογόνους κεκηδεῦσθαι. Ἀλλὰ γὰρ ἐπιόντι μοι τοὺς προσκυνουμένους ὑμῖν τάφους, ἐμοὶ μὲν οὐδ' ὁ πᾶς ἂν ἀρκέσῃ (1) χρόνος· ὑμᾶς δὲ εἰ μὴ ὑπεισέρχεται τις αἰσχύνῃ τῶν τολμωμένων, νεκροὶ ἄρα τέλειον ὄντες, νεκροῖς ὄντως πεπιστευκότες, περιέρχασθε.

aram, quod Telmissis cujusdam vatis monumentum esse historię prodiderunt. Quin etiam Ptolemæus, Agesarchi filius, volumine ex iis primo, quæ de Philopatore scripsit, auctor est in insula Papho Cinyram ac Cinyræ posteros in Veneris templo conditos fuisse. At enim tempus me deficiat, si tumulos omnes, quibus divinos honores tributis, recensere vellem; vos autem, ni scelerum istorum pudor vos aliquis ceperit, ite porro, vereque mortui cum vestram in hominibus mortuis fiduciam collocetis, passim huc illucque vagamini.

Ἄ δειλοὶ (2), τί κακὸν τόδε πάσχετε; τυκτὶ μὲν

Εὐλύται κεφυλαῖ...

[ὁμῶν

O! miseri, quid hoc mali est, quod patimini? [caligine

Capita vestra cooperiuntur....

CAPUT IV.

Simulacra quam absurda et turpia sint, quibus deos suos colunt.

Εἰ δ' ἔτι πρὸς τοῦτοις φέρων ὑμῖν τὰ ἀγάλματα αὐτὰ ἐπισκοπεῖν παραθεῖν, ἐπιόντες ὡς ἀληθῶς λῆρον εὐρήσετε τὴν συνήθειαν, ἔργα χειρῶν ἀνθρώπων ἀναίσθητα προτροπέμοι. Πάλαι μὲν οὖν οἱ Σκύθαι τὸν ἀκινάκην (3)· οἱ Ἀραβες τὴν λίθον, οἱ Πέρσαι (4) τὸν ποταμὸν προσεκύνουν· καὶ τῶν ἄλλων ἀνθρώπων, οἱ ἔτι παλαιότεροι, ξύλα (5) ἰδρύοντο περιφανῆ, καὶ κίονας ἴσταν ἐκ λίθων· ἃ δὴ καὶ ξόανα προσηγορεύετο, διὰ τὸ ἀπάξεσθαι τῆς ὕλης (6). Ἀμέλει ἐν Ἰκάρῳ (7) τῆς Ἀρτέμιδος τὸ ἀγαλμα ξύλον ἦν οὐκ εἰρησασμένον· καὶ τῆς Κιθαιρωνίας Ἦρας ἐν Θεσπία πρέμνον ἐκκεκομμένον· καὶ τὸ τῆς Σαμίας Ἦρας (8), ὡς φησιν Ἀέθλιος, πρό-

✕ P. 40 ED. POTTER.

(98) Ὅν μνήμα εἶναι. Ὅν omittunt Nov. Euseb., Joan., Cyrill., quorum auctoritate, sensu quoque exigente, delendum est. Porro μνημεῖα pro μνήμα habet Nov. Dein, καὶ τοῦ Τελμισσέως, Joan. Τελμησοῦ, Cyrill. Telmessum vatem dicit Arnobius.

(99) Ὁ τοῦ. Ὁ dicit in Cyrill.

(1) Ἀρκέση. Ἀρκέσαι Euseb., Joan. Mox, τολμημάτων pro τολμωμένων Euseb., Joan. Dein, νεκροὶ ἄρα τέλειον νεκροῖς πεπιστευκότες, Euseb., Joan.

(2) Ἄ δειλοὶ. Hanc exclamatiunculam H. cum sequentibus, quam cum antecedentibus, conjungere mavult. V. SILEB. Eusebius cum præcedentibus connectit. Est porro ex Homeri *Odys.* γ, vers. 351. Ὁ δειλοὶ, Euseb., Joan.

(3) Τὸν ἀκινάκην. Brodæus, *Miscell.*, lib. v, cap. 5. Tametsi ἀκινάκης vocabulum sit Persicum, ense significans, ut tradit in *Polyhymnia* Herodotus, καὶ τὸ Περσικὸν ξίφος ἀκινάκην καλεῖται, Græci tamen etiam pro gladio Scythico usurpare solent, quem sicut deum quemdam gens illa observaret et coleret: Clemens, Σκυθῶν οἱ Σαυρομάται ἀκινάκην σέβουσιν. Ammianus Marcell. lib. xxxi: *Nec templum apud eos visitur, aut delubrum, ne tugurium quidem culmo tectum; sed gladius barbarico ritu humi figitur nudus, eumque ut Martem, regionum, quas circumveniunt, præsulem, verecundius colunt.* Lucian., in *Jove Tragædo*: Σκύθαι μὲν ἀκινάκην θύοντες, καὶ Θραῖκες Ζαμύλιδι. COLLECT. — Paulo ante, leg. προτροπέμοι pro προτροπέμοι.

(4) Οἱ Πέρσαι. Herodotus, lib. i, cap. 158, de Persis dicit: Ἐς ποταμὸν δὲ οὔτε ἐνουρέουσι, οὔτε ἐμπύουσι, οὔτε χεῖρας ἐναπονίζονται, οὔδ' ἄλλο τι οὐδὲν ποιοῦσι, ἀλλὰ σέβονται ποταμοῦς τῶν πάντων

Quod si insuper his ipsa simulacra oculis vestris subjecero, ea percurrentes optime perspicietis vos vanissima consuetudine inductos, hominum artificia, quæ sensu carent, divinis honoribus affecisse. Ac Scythæ quidem antiquitus adorabant acinacem; Arabes, lapidem; Persæ vero, fluvium. Et qui his omnibus antiquiores in aliis regionibus fuere, aut ligna excelsa et conspicua, aut lapideas columnas, quæ tum ξόανα vocabant, quod e materia limata essent, statuebant. Quemadmodum illud Dianæ simulacrum, quod in Icaro colebatur, lignum erat illaboratum; alterum vero Junonis Cithæroniæ apud Thespienses, truncus excisus. Et Samiæ

μάλιστα. *In flumen nec immeiunt, nec inspuunt, nec manus abluunt, nec denique simile quidpiam faciunt, sed flumina inter omnia religiosissime colunt.*

(5) Ξύλα. Latius hoc refert ac probat Clemens, *Strom.* i, p. 548, 549. Tertullianus. *Ad Nation.* lib. i, cap. 12: *Pallas Attica, et Ceres Pharia, quæ sine forma, rudi palo et solo staticulo ligni informis representatur.* Eadem etiam *Apolog.*, cap. 16.

(6) Ἀπάξεσθαι τῆς ὕλης. Pro corrupto ἀπάξεσθαι legendum puto ἀπεξέσθαι, vel præsentī tempore ἀποξείσθαι: ut ξόανα sic dicta sint παρὰ τὸ ξέσθαι, sicut *delubra* proprie quidam dicta volunt, quæ ex *delibratis* stiptibus facta essent simulacra. SYLBERG. — Ἀποξέσθαι Nov., quæ vox proinde retinenda est. Hesychius, Ξόανα ἀγάλματα.... κυρίως τὰ ἐκ ξύλων ἐξεσμένα, ἢ λίθων.

(7) Ἰκάρῳ. Ἰκαρίῳ, Nov. Mox, πέπρον pro πρέμνον, idem. Mendose.

(8) Τῆς Σαμίας Ἦρας. Theod. Canterus, lib. ii, c. 25, ex hoc loco illum Arnobii corrigit, *Puteum Samios pro Junone*, legitque *pluteum*. Eusebius, *De Præp. evang.*, lib. iii, cap. 3: Οὕτω σέλιμιον ἔργον εἰς ξόανον, Ἦρας δὲ καὶ ξύλινον εἶχον εἶδος. Tertullianus, *adv. Gentes*: *Sed et qui crucis religiosus nos putat, consecrans erit noster, cum lignum aliquod propitiatur. Et tamen, quanto distinguitur a crucis stipite Pallas Attica, et Ceres Phuria, quæ sine effigie, rudi palo et informi ligno, prostat?* Lucianus, lib. iii:

.... *Simulacraque mæsta deorum Arte carent, cæcisque cæstant informia truncis.*

Athenæus, lib. xiv: *Parmeniscus Metapontius risit Latonæ imaginem litneam in Delo insula, cum eam*

quidem Junonis alterum, ut refert Aethlius, primo stipes erat, ex quo Procleo demum prætoris statua efficta est. Postquam autem hæ statuæ humanas ✕ in figuras formari cœperunt, βρέτη eas appellabant, quod homines βροτοί dicerentur. Ex Varrone porro discimus Romanos veteres hastam pro simulacro Martis coluisse : cum artifices hoc pessime humanas formas effingendi artificio nondum essent eruditi : quo postquam proficere cœperunt, crevit in dies magis, et invaluit error. Quod itaque ex lapidibus et lignis, utque summam dicam, alia quavis materia statuas hominibus similes feceritis, earumque formis subjecta pietate veritatem mendaciis involveritis, satis ex iis, quæ diximus, manifestum est. Verumtamen cum hic locus indigere aliqua demonstratione videatur, non est recusandum. Ac Jovem quidem Olympicum, et Poliadem Atheniensem ex auro et ebore effecisse Phidiam, cuius notum est. Junonis autem statuam factam esse Euclidæ scalpro, ex Olympichi *Santiacis* cognoscimus. Nec est cur dubitetis quin earum, quas Athenienses *venerabiles deas* vocant, 14 duas quidem Scopas, quam vero dicuntur habere mediam Calos effinxerit, cum id Polemo affirmaverit in quarto eorum quæ scripsit ad Timæum : ut nec de Jovis et Apollinis simulacris in Patara, Lyciæ urbe, quin ea idem Phidias, una cum duobus leonibus, qui simul illic repositi sunt, formaverit. Quod si horum nonnulli dicant Bryxin artificem fuisse, haud contendam : hunc quoque habes statuarium, eorum utrilibet, inscribe. Quin etiam Telesium Atheniensem, ut ait Philochorus, Neptuni et Amphitrites, quæ Teni adorantur, novemcubitales statuæ artificem agnoscunt. Demetrius autem in secundo *Argolicorum*, statuæ Junonis Tirythiæ et materiam pyrum, et artificem scribit fuisse

✕ P. 41 ED. POTTER, 30 ED. PARIS.

statuam putaret esse. Et apud Arnobium legendum non *Ethedius*, sed *Aethlius*. Citatur ab Athenæo lib. xiv. *Ἀέθλιος*. COLLECT.

(9) *Ἡρξάτο.* *Ἡρξάντο*, Nov. Mox, *ἐκαρπώσαντο* pro *ἐκαρπώσατο*, *ιδεῖν*.

(10) *Βρέτη.* *Ἡεσυχίος*, *βρέτας*, *ξόανον*, *εἰδωλον*, *ὁμοιωμά τι*, *παρὰ τὸ βροτῶ ἰοικέναι*, *ὅπερ φασὶν οἱ νεώτεροι τὸ θεῖον*. Quod etymon Grammatici fere omnes tradunt.

(11) *Ἐν Ῥώμῃ.* Scaliger in Varronem : Videtur non longe ab his quæ ex Varrone affert Clemens, quod apud Nonium citatur ex lib. *De vita populi Rom.* : *Quid inter hos Joves intersit, et eos qui ex marmore, ebore, auro nunc fiunt, potes animo advertere, et horum temporum divitias, et illorum paupertates.* Ovid. :

Jupiter angusta vix totus stabat in œde.

Paulo post ; *imagines in Neapecha.* P. Leopardus corrigi ex Græco *ἀγάλματα ἐνεαπήχη, statuæ novem cubitorum*, lib. ii, c. 44, *Emendat.* COLLECT.

(12) *Τὸν μὲν ὄν.* Hoc argumentum tractat Athenagoras *Legat.* pag. 61.

(13) *Κάλως.* Calo statuarium, qui mediam Eumenidum sculpsisse dicitur, meminit præter Pausaniam etiam Plinius, et Quintilianus, lib. xii, cap. 40. A. V. SYLBERG.

(14) *Ἄ Φειδίας πάλιν ἐκεῖνα τὰ ἀγάλματα.* Lowthius & delendum judicat, ut etiam ἐκεῖνα τὰ

τερων μὲν ἦν *σανίς*, ὑστερον δὲ ἐπὶ Προκλέους *ἀρχοντος ἀνδριαντοειδῆς* ἐγένετο. Ἐπεὶ δὲ ἀνθρώποις ἀπεικονίζεσθαι τὰ ξόανα ἤρξαστο (9), βρέτη (10) τὴν ἐκ βροτῶν ἐπινομίαν ἐκαρπώσατο. Ἐν Ῥώμῃ (11) δὲ τὸ παλαιὸν ὄν φησὶν γεγονέναι τοῦ Ἄρως τὸ ξόανον Οὐάβρων ὁ συγγραφεὺς, οὐδέπω τῶν τεχνιτῶν ἐπὶ τὴν εὐπρόσωπον ταύτην κακοτεχνίαν ὠρμηκῶτων· ἐπειδὴ δὲ ἦνθησεν ἡ τέχνη, ἠῤῥῆσεν ἡ πλάνη. Ὡς μὲν οὖν τοὺς λίθους, καὶ τὰ ξύλα, καὶ, συνελόντι φάναι, τὴν ὕλην ἀγάλματα ἀνδρείκελα ἐποίησατε, οἷς ἐπιμορφάζετε εὐσέβειαν, συκοφαντοῦντες τὴν ἀλήθειαν, ἤδη μὲν αὐτόθεν δῆλον· οὐ μὴν ἀλλὰ καὶ ἀποδείξεως ποσῆς ἐπιδοσμένου τοῦ τύπου, οὐ παραιτητέον. Τὸν μὲν οὖν (12) Ὀλυμπιάσι Δία καὶ τὸν Ἀθήνησι Πολιάδα ἐκ χρυσοῦ καὶ ἐλέφαντος κατασκευάσαι Φειδίαν, παντὶ που σαφές· τὸ δὲ ἐν Σάμμῳ τῆς Ἡρας ξόανον σμῆλη τῆ Εὐκλείδου πεποιθήσθαι, Ὀλύμπιος ἐν *Σαμμιακῶς* ἱστορεῖ. Μὴ οὖν ἀμφιβάλλετε, εἰ τῶν *Σεμῶν* Ἀθήνησι καλούμενων θεῶν τὰς μὲν δύο Σκοπᾶς ἐποίησεν ἐκ τοῦ καλούμενου λυχνέως λίθου· Κάλως (13) δὲ, ἦν μέσση αὐταῖν ἱστοροῦνται ἔχουσα, Πολέμωνα δεικνύουσα ἐν τῇ τετάρτῃ τῶν πρὸς Τίμαιον· μηδὲ τὰ ἐν Πατάροις τῆς Λυκίας ἀγάλματα Διὸς καὶ Ἀπόλλωνος, & Φειδίας πάλιν ἐκεῖνα τὰ ἀγάλματα (14), καθάπερ τοὺς λέοντας τοὺς σὺν αὐτοῖς ἀνακειμένους, εἴργασται· εἰ δὲ, ὡς φασὶ τινες, Βρύξιος (15) ἦν τέχνη, οὐ διαφέρομαι, ἔχεις καὶ τοῦτον ἀγαλματοργόν· ὁπότερον αὐτῶν βούλει, ἐπιγράψατε. Καὶ μὴν Τελεσίου τοῦ Ἀθηναίου, ὡς φησι Φιλόχορος, ἔργον εἰσὶν ἀγάλματα ἐνεαπήχη Ποσειδῶνος καὶ Ἀμφιτρίτης ἐν Τήνῳ προσκυνούμενα. Δημήτριος γὰρ ἐν δευτέρῳ τῶν *Ἀργολικῶν* τοῦ ἐν Τίρυνθι τῆς Ἡρας (16) ξόανον καὶ τὴν ὕλην ὄγγην, καὶ τὸν ποιητὴν Ἄργον ἀναγράφει. Πολλοὶ δ' ἂν τὰα που θαυμάσειαν, εἰ μάθειεν τὸ Παλλάδιον, τὸ Διοπετές (17) καλούμενον,

ἀγάλματα. Mili potius videtur, quod et Herveto olim visum est, & mutandum esse in ei.

(15) *Βρύξιος.* A. et H. *Βρυξίος*, ut mox. *SYLB.* Bryxin vocant etiam Pausanias, Plinius lib. xxiii, cap. 7, et lib. xxxvi, cap. 5, et Tatianus, pag. 117.

(16) *Ἐν Τίρυνθι τῆς Ἡρας.* Euseb., lib. iii, cap. 8, ex Plutarcho, λέγεται δὲ Πείρας ὁ πρῶτος Ἀργολίδος Ἡρας ἱερὸν εἰσάμενος, τὴν ἐαυτοῦ θυγάτρα Καλλιθυσίαν ἱέρειαν καταστήσας, ἐκ τῶν περὶ Τίρυνθα δένδρων ὄγγην τεμὼν, Ἡρας ἀγάλμα μορφώσαι. Corrigendus autem est Euseb. in *Chronicis* ad ann. mundi 5560 : *In Argis primus sacerdotio functus est Callithyas, filius Pyrantis.* Manuscriptus Christianiss. Regg. matris, *In Argis prima sacerdotio functa est Callitias, filia Spirantis.* Meminit et Clemens lib. i *Strom.* Callithoes, sacerdotis Junonis Argivæ. COLLECT.

(17) *Διοπετές.* Epicurci, cum plurimum tribuerent Epicuri libro *Περὶ κριτηρίου*, non humano ingenio, sed divino confectum, atque de caelo delapsam ostendere ipsum volentes, διοπετῆ appellabant, ut refert Plutarchus contra Coloten : quod verbum Cicero expressit lib. *De finibus bonor.*, dicens *delapsam de caelo.* D. Lucas, Act. xix, διοπετές appellat Dianæ simulacrum, quod ipsum Numa Romanis persuasit de ancili, de quo Ovid. iii lib. *Fast.*, *de Palladio* lib. vi. Guilbertus Cognatus cent. 2,

ὁ Διομήδης καὶ Ὀδυσσεὺς ἱστοροῦνται μὲν ὑφελθεῖν ἀπὸ Ἰλίου, παρακαταθέσθαι δὲ Δημοφῶντι, ἐκ τῶν Πέλοπος ὀστέων κατασκευάσθαι, καθάπερ τὸν Ὀλύμπιον ἐξ ἄλλων ὀστέων Ἰνδικοῦ θηρίου (18). Καὶ δὴ τὸν ἱστοροῦντα (19) Διονύσιον (20) ἐν τῷ πέμπτῳ μέρει τοῦ Κύκλου παρίστημι. Ἀπελλάς δὲ ἐν τοῖς Δελφικοῖς δύο φησὶ γεγονέναι τὰ Παλλάδια, ἄμφω δ' ὑπ' ἀνθρώπων δεδημιουργηθῆναι. Ἄλλ' ὅπως μηδεὶς ὑπολάβῃ καὶ ταῦτά με ἀγνοῖα παρηκέναι (21), παρὰ θῆσομαι, τοῦ Μορύχου Διονύσου τὸ ἀγάλμα Ἀθήνησι γεγονέναι μὲν ἐκ τοῦ Φελλάτα καλουμένου λίθου, ἔργον δὲ εἶναι Σίμωνος (22) τοῦ Εὐπαλάμου, ὡς φησι Πολέμων ἐν τινι ἐπιστολῇ. Ἐγενέσθην (23) δὲ καὶ ἄλλω τινὲ δύο, Κρητικῶ, οἶμαι, ἀνδριαντοποιῶ· Σκύλης καὶ Δίποινος (24) ὠνομαζέσθην· τούτων δὲ τὰ ἐν Ἀργεῖ τοῖν Διοσκούροιν ἀγάλματα κατασκευάσασθην, καὶ τὸν ἐν Τίρυνθι Ἡρακλέους ἀνδριάντα καὶ τὸ τῆς Μουσυχίας Ἀρτέμιδος ἔδανον ἐν Σικυῶνι. Καὶ τί περὶ ταῦτα διατρίβω, ἐξὼν αὐτὸν τὸν μεγαλοδαίμονα ὅμιν ἐπιδείξαι, ὅστις ἦν; ὃν δὴ κατ' ἐξέστην πρὸς πάντων σεβασμοῦ κατηξιωμένον ἀκούομεν· τοῦτον ἀχειροποίητον εἰπεῖν τετολμήκασι, τὸν Αἰγύπτιον Σάρατιν (25). Οἱ μὲν γὰρ αὐτὸν ἱστοροῦσι χαριστήριον ὑπὸ Σινωπέων Πτολεμαῖω τῷ Φιλαδέλφῳ τῷ Αἰγυπτίων πεμφθῆναι βασιλεῖ· ὃς λιμῶν τραχομένους αὐτούς, ἀπ' Αἰγύπτου μεταπεμφάμενος (26) οἶτον ὁ Πτολεμαῖος, ἀνεκτίσαστο· εἶναι δὲ τὸ ἔδανον τοῦτο, ἀγάλμα Πλούτωνος· ὃς, δεξάμενος τὸν ἀνδριάντα, καθίδρυσεν ἐπὶ τῆς ἀκρῆς, ἣν νῦν Ῥακίτιν καλοῦσιν· ἔνθα καὶ τὸ ἱερὸν τετίμηται τοῦ Σαράτιδος· γειννῆ δὲ τοῖς τό-

Argum. Multis vero mirabile fortasse videbitur, si didicerint Palladium, quod διοπετές appellatur, quia *caelitus sit delapsum*, ✕ quod Diomedes quidem et Ulysses feruntur e Troja sublatum apud Demophoon-tem deposuisse, factum esse ex ossibus Pelopis, quemadmodum Olympium Jovem ex ossibus Indicæ belluæ: atqui Dionysium hujus rei auctorem in quinta Cycli parte afferre possum. Apellas vero in Delphicis duo fuisse Palladia narrat, quorum utrumque ab hominibus fabricatum est. Ne vero quis me existimet per ignorantiam præterisse, hoc insuper adjiciam: quod Morychi Bacchi statua, quæ Athenis est, facta quidem ex Phellensi lapide, opus autem Simonis filii Eupalami fuerit, ut ex epistola quadam Polemonis cognoscimus. Alii præterea duo fuerunt statuarii ex Creta, nisi me fallit memoria, oriundi, quorum nomina erant Scyles, et Dipænus; hi autem Dioscurorum signa Argis, Herculi autem statuam Tirynthe, et Munichiaæ Dianæ simulacrum Sicyone fecerunt. Sed quid his immoror, cum magnum illum dæmonem, Serapin Ægyptium, quem præ cæteris omnibus singulari quodam cultu et honore dignari universos homines scimus, quem humanis factum esse manibus negare haud verentur, quisnam fuerit monstrare possim? Nam a nonnullis quidem traditur, hoc simulacrum fuisse signum Plutonis, quod Sinopenses munere miserunt Ptolemæo Philadelpho, Ægyptiorum regi, qui gratiam ab ipsis inivisset maximam, quod cum fame laborarent, frumentum ex Ægypto deportandum ad eos curasset; eum verò, statuam hanc ut

proverb. 172. Locum Suidæ ascribere ex ms. non pigebit, quod auctor sit et emendator: Διοπετές, ἐξ οὐρανοῦ καταρχόμενον· ὅτι οἱ παρ' Ἑλλήσι τὰ ξύανα κατασκευάζοντες, φόβον ἐμποιῆσαι βουλομένοι (Ald. φόρον) τοῖς ὄρωσιν, ἔφασκον, ὅτι τὸ ἀγάλμα ἐξ οὐρανοῦ παρὰ τοῦ Διὸς ἐπέμφθη, καὶ κατέπετη, κρεῖττον ὑπάρχον πάσης ἀνθρωπίνης χειρὸς καὶ ἀνάλωτον· ὅθεν καὶ Διοπετές αὐτὸ καὶ οὐράνιον βρέτας ἐκάλεον παρὰ τὸ βροτῶ ἐκέναι. Idem antea Clemens hoc ipso in libro. Addit Suidas addenda impresso, "Ὅπερ χ' οὕτως ἦν· ἡ περὶ τῶν ἀγαλμάτων ματαία καὶ πεπλανημένη δόξα, ἀλλὰ τοὺς ἀγαλματοποιούς ἢ ἀποκτείνοντες, etc. In extremo est, ἄξιον μισθὸν τῆς καχοργίας χομισάμενοι· *Solebant Græci profani, ut simulacra commendarent, dicere ea a Jove missa, ut immortalia: quamobrem et solebant statuarios in exsilium mittere, aut enecare, ne manu facta viderentur.* Exemplum affert simulacri Alexandriæ; Ptolemæus enim artifices, eo contacto, et ingenti fossa excavata, ac tabulatis impositis, dolo occultato, jussit, ut in eis epularentur; tum in medio convivio subsidente pavimento concenterunt, atque ita oppressi sunt. Arnobius lib. iv: *Quis ex reliquiis Pelopis compactum esse Palladium prodidit?* Iulius Firmicus, *De errore prof. relig.: Palladii etiam quid sit nomen, audite. Simulacrum est ex ossibus Pelopis factum. Hoc avarus Scythia fecisse perhibetur: jam quale sit considerate, quod barbarus Scythia consecravit.* COLLECT. — Quo pertinere Casandrea verba apud Lycophronem vers. 53, Meursius existimat:

Λεύσσω σε, τλήμον, δεύτερον πυρρὸν μένην,
Ταῖς τ' Ἀλακείοις χερσὶ, τοῖς τε Ταρτάλου
Δαιτρίαν οἰκουρῶσι λειψάνοις πυρὸς
Καιδὸς καταβροχθέτος ἀθάλαυ δέμας.

PATROL. GR. VIII.

(18) Ἰνδικοῦ θηρίου. Id est elephantis: nam eburneum erat Olympii Jovis simulacrum.

(19) Τὸν ἱστοροῦντα. Prius legebatur ἱστοροῦντες, verum B. H. et Sylburgius reposuerunt ἱστοροῦντα, quam lectionem firmat etiam ms. nov.

(20) Διονύσιον. Διόνυσον, Nov. mendose. Nam Clemens intelligit Dionysium Milesium, quem Suidas testatur scripsisse præter alia, Κύκλον ἱστορικῶν ἐν βιβλίοις ἑπτὰ, *Cyclum historicum in libris septem.*

(21) Πυρηκέναι. Usitatus παρεκέναι. SYLBURG.

(22) Σίμωνος. Σίμωνος prius legebatur, sed rectius Σίμωνος. Ex Pausania. V., SYLB. Ejusdem meminit Laertius in *Simone.*

(23) Ἐγενέσθην. Γενέσθην, Nov.

(24) Σκύλης καὶ Δίποινος. Prius scriptum erat Ἐκύλης· verum rectius aut' Σκύλης legitimus, aut Σκύλλης· Scyllidis sane ac Dipæni fratrum mentio apud Pausaniam duobus in locis, itaque apud Plinium: qua de re C. quoque monuit. SYLBURG. — Conf. Herveti Commentarium.

(25) Τὸν Αἰγύπτιον Σάρατιν. De accito Serapidis simulacro e Ponto per Ptolemæum Philadelphum, ut Clemens, vel Soterem, ut alii, conf. Tacitus paulo ante finem *Histor.* lib. iv, Pausanias in *Atticis*, Eusebius *Chron.* an. 1730. Plutarchus lib. *De Iside et Osiride*, et in fine lib. *De solertia animal.* Eustathius, in Dionysii *Περὶ ἡγήσων*, aliquo plures.

(26) Μεταπεμφάμενος. Rectius μεταπεμφάμενος. Sequens conination, ὁ Πτολεμαῖος, A. redundare putat. Sed admodum familiares Clementi sunt ejusmodi pleonasmus, ut item Pausania. SYLBURG.

accepisset, in promontorio, quod nunc Racotim appellant, statuisset; ubi et fanum Sarapidis colitur, et prædium haud procul hinc ipsi consecratum est: demum Blistichim meretricem mortuum Canopi, Ptolemæum translata in hoc in fano sepelivisse. Aliis autem visum est Sarapin Ponticum esse simulacrum, quod solemnè pompa translatum ad Alexandriam memorant. Solus Isidorus auctor est, a Seleuciensibus, qui Antiochiæ finitimi sunt, tractatum eo fuisse, cum hos etiam Ptolemæus frumenti penuria laborantes sustentasset. Eo autem, nescio quo modo, prolapsus est Athenodorus Sardonis filius, ut cum studeret Sarapidi vetustatem adingere, eum esse statuam arte factam arguerit: Sesostrim quippe ait, Ægyptiorum regem, cum plurimas Græcorum gentes subjugasset, reversum in Ægyptum permultos secum artifices eo duxisse. Osirin itaque proavum suum summo artificio jusit effingi: hoc autem operis tradidit Bryaxi artificis, haud ei quidem Atheniensi, sed cuidam cognomini, qui ad id perficiendum multiplicitate variaque materia usus est; habebat enim auri, et argenti, et æris, et ferri, et plumbi, et stanni, denique, ramenta: nec Ægyptiorum lapidum ullus omnino deerat, nec sapphiri quidem vel hæmatitæ fragmenta, sicut nec smaragdi, nec topazii. Hæc igitur omnia expolita prius et commista cyaneo colore imbuunt, unde simulacri hujus color ad nigrorem accedit: hisque demum universis pigmento, quod de funere Osiridis et Apis reliquum erat, conspersis, Sarapin effinxit: cujus ipsum nomen suaveris communionem, et procreationem e sepultura inuit, quod, compositione Osiridis et Apis facta, dictum sit Osirapis. Novum item alium in Ægypto, ætque in ipsa pene Græcia ad Deum turbam cum eximia religione aggregavit Romanorum rex Antinous, qui pulcherrimos inter numerandus erat, delicias amoresque tuos, quem ipse, quomodo Ganymeden antea Jupiter, consecravit. Nec enim cupiditas ea modum facile tenere potest, quæ nullo metu coercetur. Itaque sacræ Antinoi noctes ab hominibus hodie cultu divino celebrantur, quarum turpitudinis sibi amator ipse conscius erat, qui si-

✕ P. 45 ED. POTTER, 52 ED. PARIS.

(27) *Αἰγυπτίωρ*. *Αἰγυπτίω* Nov.

(28) *Ὀσίριδος καὶ τοῦ Ἄπιος*. Sic etiam Lactantius, lib. 1, c. 21. At Sarapin quasi Σορόατιν dictum vult Clemens *Strom.* 1, pag. 322, 323, a σορός, *tumulus*, et Apis, propter rationem ibi redditam. Quod etymon Augustini. *De civit. Dei*, lib. xviii, c. 5, ex Varrone, alique plurimi tradunt. Verisimilius est, quod refert Plutarchus, lib. *De Iside et Osiride*, hunc deum Sinopenses, a quibus ad Ægyptios profectus est, pro Plutone coluisse: ac proinde Ægyptios eo nomine illum appellasse, quo ipsi Plutonem vocabant.

(29) *Σεβασμίως*. Lowthius *σεβάσιμων* legendum esse putat.

(30) *Ὁ βασιλεύς Ῥωμαίων*. Adrianus: ut in Dionis epitome tradit Xiphilinus, et Chrysostomus in II Cor. xii, pag. 81, H. V. SYLBERG.—De Antinoe mentio est apud Justinum M. *Apol.* 1, pag. 59; Talianum, pag. 40, 41; Athenagor., *Legit.* pag. 121;

Α ποὶς τὸ χωρίον· Βλιστιχὴν δὲ τὴν παλλακίδα τελευτήσασαν ἐν Κανόβω, μεταγαγὼν ὁ Πτολεμαῖος, ἔθαψεν ὑπὲρ τὸν προδεδηλωμένον σηκόν. Ἄλλοι δὲ φασὶν Ποντικὸν εἶναι: βρέτας τὸν Σάραπιν, μετήχθαι δὲ εἰς Ἀλεξάνδρειαν, μετὰ τιμῆς πανηγυρικῆς. Ἰσίδωρος μόνος παρὰ Σελευκῶν τῶν πρὸς Ἀντιόχειαν τὸ ἀγάλμα μεταχθῆναι λέγει, ἐν σιτοδείᾳ καὶ αὐτῶν γενομένων, καὶ ὑπὸ Πτολεμαίου διατραφέντων. Ἄλλ' ὁ γε Ἀθηνῶδωρος ὁ τοῦ Σάνδωνος, ἀρχαίσει τὸν Σάραπιν βουληθεῖς, οὐκ εἶδ' ὅπως περιέπεσεν, ἐλέγξας αὐτὸν ἀγάλμα εἶναι γεννητόν· Σίσωσπριν φησὶ τὴν Αἰγύπτιον βασιλέα, τὰ πλείεστα τῶν παρ' Ἑλλήσι παρασθησάμενον ἔθνῶν, ἐπανελθόντα εἰς Αἴγυπτον, ἐπαγαγέσθαι τεχνίτας ἱκανούς. Τὸν οὖν Ὀσίριν, τὸν προπάτορα τὸν αὐτοῦ, δαιδαλθῆναι ἐκέλευσεν αὐτὸς πολυτελῶς· κατασκευάζει δὲ αὐτὸν Βρούαξις ὁ δημιουργὸς, οὐχ ὁ Ἀθηναῖος, ἄλλος δὲ τις δμῶνυμος ἐκεῖνον τῷ Βρούαξιδι· ὅς ὕλη κατακέχρηται εἰς δημιουργίαν μικτῆ καὶ ποικίλῃ. Ῥίνημα γὰρ χρυσοῦ ἦν αὐτῷ καὶ ἀργύρου, χαλκοῦ τε, καὶ σιδήρου, καὶ μολύβδου, πρὸς δὲ καὶ κασσιτέρου· λίθων δὲ Αἰγυπτίων (27), ἐνέδει οὐδὲ εἰς, σαπφείρου καὶ αἱματίτου θραύσματα, σμαράγδου τε, ἀλλὰ καὶ τοπαζίου. Λέξνας οὖν τὰ πάντα καὶ ἀναμίξας, ἔχρωσε κυάνῃ· οὐ δὴ χάριν μελάντερον τὸ χρῶμα τοῦ ἀγάλματος· καὶ τῷ ἐκ τῆς Ὀσίριδος καὶ τοῦ Ἄπιος (28) κηδείας ὑπολελειμένῳ φαρμάκῳ φράσας τὰ πάντα, διέπλασε τὸν Σάραπιν· οὐ καὶ τούνεμα ἀνίττεται τῆν κοινωσίαν τῆς κηδείας, καὶ τὴν ἐκ τῆς ταφῆς δημιουργίαν, σῦμβετον ἀπὸ τῆς Ὀσίριδος καὶ Ἄπιος γενομένου Ὀσίραπιδος. Καίνον δὲ ἄλλον ἐν Αἰγύπτῳ, ὀλίγου δεῖν καὶ παρ' Ἑλλήσι, σεβασμίως (29) τεθείλακε θεὸν ὁ βασιλεὺς (30) Ῥωμαίων (31), τὸν ἐρώμενον, ὠραιότατον τῶν σφόδρα (32) γενομένων Ἀντίνοον, ὃν ἀνέρωσεν οὕτως, ὡς Γανυμήδην ὁ Ζεὺς· οὐ γὰρ κωλύεται ῥῆδίως ἐπιθυμία, φόβον οὐκ ἔχουσα· καὶ νύκτας ἱερὰς τὰς Ἀντινοῦ προσκυνουσίαν ἀνθρώποι νῦν, ἃς αἰσχρὰς ἠπίστατο ὁ συναγρυπνήσας ἔραστής. Τί μοι θεὸν καταλέγεις, τὸν πορνείᾳ τετιμημένον; Τί δὲ καὶ ὡς υἱὸν θρηνεῖσθαι προσέταξας; Τί δαί (33) καὶ τὸ κάλλος αὐτοῦ διηγῆ; Ἀσχρόν ἐστι τὸ κάλλος ὕβρει μεμαραμμένον (34). Μὴ τυραννήσης, ἀνθρώπε, τοῦ κάλλους, μηδὲ ἐνουβρίσης

D Theophilum, ad *Autolycom*, lib. iii, pag. 122; Tertullian. *Apol.*, cap. 15; Euseb., *Eccles. hist.*, lib. iv, cap. 8; Origenem in *Cels.* lib. iii, p. 133; Pausaniam in *Arcadica*, p. 469, 470. Edit. Hanov. Spartanum in *Adriano*, aliosque plurimos. Porro Clementis de Antinoe verborum partem primam et postremam recitat Eusebius, *Præpar. evang.*, lib. ii, cap. 6.

(31) *Ῥωμαίων*. Ὀρωμένων Nov. mendose, ut videtur, pro Ὀρωμαίων.

(32) *Ὁραιῶν τῶν σφόδρα*. Sic Heinsius, et post eum editores Paris., nulla, ut videtur, auctoritate freti; nam ὠραῖον τῶν σφόδρα exhibent Flor., Sylb.; ὠραιότατον σφόδρα, Euseb., Joann., qui hanc sententiam sic proferunt, ὠραιότατον σφόδρα γενομένου Ἀντίνοον, ἀνέρωσεν οὕτως, ὡς Γ.

(33) *Τί δαί*. Τί δέ, Nov.

(34) *Ὑβρει μεμαραμμένον*. Haud scio an aptius legerimus μεμολυσμένον, aut μεμωσμένον? SYLBERG.

ἀνθούνητι τῷ νέῳ· τήρησον αὐτὸ καθαρὸν, ἵνα ἢ κα-
λόν. Βασιλεὺς τοῦ κάλλους γενοῦ, μὴ τύραννος. Ἐ-
λεύθερος μεινάτω· τότε σου γνωρίσω τὸ κάλλος, ὅτι
καθαρὰν τετήρηκας τὴν εἰκόνα· τότε προσκυνήσω
τὸ κάλλος τὸ ἀληθινόν, ὃ ἀρχέτυπον (35) ἐστὶ τῶν
καλῶν. Ἦδη δὲ, τάφος (56) ἐστὶ τοῦ ἐρωμένου·
νείς ἐστὶν Ἀντινοῦ καὶ πόλις. Καθάπερ γὰρ, οἶμαι,
οἱ ναοί, οὕτω δὲ καὶ οἱ τάφοι θαυμάζονται, πυρα-
μίδες καὶ Μαυσώλια (37), καὶ λαθύρινθοι, ἄλλοι ναοί
τῶν νεκρῶν, ὡς ἐκείνοι τάφοι τῶν θεῶν. Διδάσκων
δὲ ὑμῖν παραθήσομαι τὴν προφητίαν Σιβυλλαν·

Nunc calamitū hujus sepulcrum, Antinoi templum et
sepulcraque sunt in admiratione: Pyramides quippe,
Mausolea, Labyrinthi; alia quædam sunt templa
mortuorum, quemadmodum illa deorum sepulcra. Magistram vobis afferam fatidicam Sibyllam 15:

Ὁ ψεῦδος (38) Φοῖβου χρησμηγόρου, ὃν τε μά-
Ἀνθρωποὶ θεὸν εἶπον, ἐπεψεύσατο δὲ μάττιν·
Ἄλλὰ θεοῦ μεγάλοιο, τὸν οὐ χέρες ἐπλάσαν
[ἀνδρῶν,

Eidώλοισι ἀλλόλοισι λιθοξέστοισιν ὁμοιον.

Αὕτη μέντοι ἐρείπια τοῦ νεῷ προσηγορεύει, τὸν μὲν
τῆς Ἐφεσῆς Ἀρτέμιδος χάσμασι καὶ σεισμοῖς κα-
ταποντισέσθαι, προμηνύουσα οὕτως·

Υπὲρ δ' ἐμώξει Ἐφεσος κλαίονσα παρ'
καὶ ρηδὸν ζητοῦσα τὸν οὐκέτι ραισδόντα·

Τὸν δὲ Ἴσιδος καὶ Σαράπιδος ἐν Αἰγύπτῳ κατενεχθή-
σεσθαι φησι, καὶ ἐμπρησθήσεσθαι·

Ἴσι, θεὰ τριτάλαινα, μενεῖς ἐπὶ χεῦμασι (39)
Μούρη, μαιράς, ἀναυδος, ἐπὶ ψαμάθοις Ἀχέ-
[ροτοσ.

Εἶτα ὑποβάσα·

Καὶ σὺ, Σάραπι, λίθους ἀργούς ἐπιελμενε
Κείση πτώμα μέγιστον ἐν Αἰγύπτῳ τριτα-
[λαίνη.

Σὺ δὲ ἀλλ' εἰ μὴ προφητίδος ἐπακούεις, τοῦ γε
σοῦ ἄκουσον φιλοσόφου τοῦ Ἐφεσίου Ἡρακλείτου,
τὴν ἀναισθησίαν δευδίζοντος τοῖς ἀγάλμασι· Καὶ
ἀγάμμασι (40) τουτέοισιν εὐχεται, ὁμοῖον εἰ τις
δόμοισι λεσηνηύοιτο. Ἡ γὰρ οὐχὶ τερατώδεις οἱ
λίθους προστρεπόμενοι, εἶτα μέντοι καὶ πρὸ τῶν
κυλῶν ἰσάντες αὐτούς, ὡς ἐνεργεῖς; Ἐρμῆν προ-

✠ P. 44 ED. POTTER, 35 ED. PARIS.

(35) Ὁ ἀρχ. Ὁ omittit Nov.

(56) Ἦδη δὲ τάφ. Scribe, ex Euseb. et Joan.,
Ἦδη δὲ ὁ τάφος τοῦ ἐρωμένου, νείς ἐστὶν Ἀντινοῦ,
καὶ πόλις· καθάπερ γὰρ οἶμαι, οἱ ναοί, οὕτω καὶ
οἱ τ. Quod in versione expressum est.

(37) Μαυσώλια. Μαυσώλια Euseb., Joan. Μαυσώ-
λιον dixit Strabo lib. v.

(38) Ὁ ψεῦδος. Vulg. Sibyllini, pag. 253, habent
Ὁ ψευδούς Φοῖβου χρησμηγόρος. SYLBURG. Primo
versu, χρησιμογόρον, Nov. Ultimo, ἀλλόλοισι, idem.
Mox, ἐρείπια τοῦς νεῷς προσηγορεύει, editt. Flo-
rent., Sylburg., quam lectionem mutavit Heinsius,
non infeliciter, verum sine auctoritate.

(39) Μενεῖς ἐπὶ χεῦμασι. Μενεῖς ἐπὶ χεῦματα
Nov Mox, ἐπιβάσα pro ὑποβάσα. Idem.

(40) Καὶ ἀγάμμασι. Origenes contra Cels.,

A mul cum puero vigilarat. Quid mihi refers inter
deos, cui præmium stupri honores persolvuntur?
Cur autem eum jussisti lugeri tanquam filium?
Cur ejus pulchritudinem enarras? Turpis est pul-
chritudo, quæ per contumeliam emarcuit. Ne ty-
rannidem exerceas, o homo, in pulchritudinem;
ne probrum inferas florenti adolescenti; ipsam pu-
ram serva, ut sit pulchra. Pulchritudinis rex esto,
non tyrannus. Liber maneat, sic tuam pulchritu-
dinem agnoscam, quia puram servaveris imaginem.
Sic veram adorabo pulchritudinem, quæ primige-
nium pulchrorum omnium exemplar est, et forma. ✠

oppidum est. Enimvero simili, ut opinor, templa
mortuorum, quemadmodum illa deorum sepulcra. Magistram vobis afferam fatidicam Sibyllam 15:

Non oracula quidem dantis mendacia Phæbi,

Quem dixere Deum, quem falso nomine vatis
Vani appellarunt homines; sed numina veri

Magna Dei, quem non hominum manus ulla do-
[lavit,
Signis consimilem mutis, saxoque politis.

Hæc quidem ruinas templorum prædicit, fore si-
gnificans, ut templum Ephesæ Dianæ terræ moti-
bus hiatibusque absorbeatur, his verbis:

At lacrymas Ephesus recubans ad littora fundet,
Et quod erit nusquam templum gemebunda requirit.

Fanum vero Isis et Sarapidis in Ægypto solo
æquandum, et incendio absumendum dicit:

Isi, dea infelix, Nili remanebis ad amnem

Sola, carens et voce, furensque Acherontis arenis.

Deinde subjicit:

Tuque, Sarapi, sedens in saxis, multa dolebis,

Ægypto in misera cum magna ruina jacebis.

Tu vero, si minus ad vatem attendis, saltem tuo
philosopho Heraclito Ephesio, dum exprobrat simu-
lacrīs, quod sensu careant, aures adverte: Et hæc,
inquit, simulacra precantur, perinde ac si quis ad
ædes sermonem haberet. Annon enim sunt plane
prodigiosi, qui lapides, quos præ foribus statuunt,
quasi vita atque vigore præditos colunt? Adorant

lib. 1, pag. 6: Ἐκτίθεται Ἡρακλείτου λέξιν, τὴν
λέγουσαν, Ὅμοια, ὡς εἶτις τοῖς δόμοις λεσηνηύοιτο,
ποιεῖν τοὺς προσιδόντας ὡς θεοῖς ἀλύχοις· Ἐκρονίῃ
Heracliti dictum, eos, qui deos inanimis accedant,
perinde facere ac si fabulentur cum parietibus.
Plenius hanc sententiam recitat lib. vii, pag. 373:
Καὶ μὴ καὶ Ἡράκλειτος ὡδὲ πως ἀναφαίνεται· Καὶ
τοῖς ἀγάλμασι τουτέοισιν εὐχονται, ὁποῖον εἶτις τοῖς
δόμοισι λεσηνηύοιτο. Atqui Heraclitus sic de his
pronuntiat: Ita preces offerunt istis simulacris, ac si
quis fabuletur cum parietibus. Quibus testimoniis
constat, perperam a nonnullis substitui doxolois sti-
pitibus, pro δόμασι. Porro legendum apud Clemen-
tem, τοῖς ἀγάλμασι τουτέοισιν, ex Origen. et Nov.
Dein, δόμοισι pro δόμοις, ex Origen. Nam Heracli-
tus Ionica dialecto usus est.

quippe Mercurium quasi deum, sicut etiam Agueia, seu viæ præsidem, et simul præ foribus statuunt. Nam si eos, quod sensu careant, afficiunt contumelia, cur adorant ut deos? Quod si existimant eos esse sensus participes, cur præ foribus constituunt? Romani autem, cum inceptorum suorum maximorum felicitatem Fortunæ acceptam referrent, et potentissimam deam esse existimarent, eam æxi in latrina statuerunt, cloacam ipsi, haud indignum numine templum, consecrantes. At vero lapidi, et ligno et diviti auro parum est curæ, seu nidor, seu sanguis, seu fumus, quo dum honoris causa fumigantur, fuliginem contrahunt; imo nec honor, nec contumelia. Sunt autem ejusmodi simulacra quovis animali viliora. Et quo modo, cum sensu careant, divinis affici honoribus cœperint, sæpe mirari subit, eorumque, qui in hunc errorem inciderint, utpote summe infelicitium, amentię misereri. Nam si quædam animalia non habent omnes sensus, ut vermes et erucæ, quæque naturæ suæ conditione a primo ortu imperfecta sunt, velut talpæ, et mus araneus, quem Nicanor vocat *cæcumque, surdumque*, tamen his signis et simulacris, quæ sunt penitus stupida, multum præstant: quippe cum uno saltem sensu prædita sint, auditu scilicet, vel tactu, vel qui odoratui, aut gustui respondeat, simulacra vero omni prorsus perceptione destituuntur. Sunt autem multa animalia, quæ nec visum habent, nec auditum, nec vocem, cujusmodi est ostreorum genus; vivunt tamen, et augentur, et præterea una cum luna afficiuntur. Simulacra autem nihil prorsus agunt, nihil moliantur, nihil sentiunt; sed alligantur, et clavis panguntur, et affliguntur, et conflantur, limantur, secantur, circumraduntur, cælantur. Ac stupidam sane insensilemque terram dedecorant statuarii, dum artificio suo naturam ejus immutant, eique divinos honores conciliant: quos mea quidem sententia non diis,

✕ P. 45 ED. POTTER, 34 ED. PARIS.

(41) Ἀγυεία. Ἀγλῆα Nov., n. endose.

(42) Τούτους. Τούτους Flor., Sylb., quod Heinsius mutavit in τούτους: idque firmat Nov.

(43) Μέλει, οὐ κρ. Μέλλει οὐ κνίσσης, οὐκ αἵματος καπνοῦ, Nov.

(44) Σπάλακες. Ἀσπάλακες Nov., quorum utrumque in usu est.

(45) Ἡ ἀπτικὴν. Omittit Nov.

(46) Ἀλλὰ ζῆ γε. Ἀλλὰ καὶ ζῆ, Nov.

(47) Κωφὴν μὲν. Respicit *Iliad.* Ω, v. 54:

Κωφὴν γὰρ δὴ γυῖαν ἀεικίζει μερῶν.

Surdam enim terram probro afficit præ furore.

(48) Ὑπὸ τῆς τέχνης, καὶ πρ. Ὑπὸ τῆς τέχνης προσκυνεῖν ἀναπειθόντες, arte ut adorent inducenes, Nov.

(49) Τὰ ἀγάλματα, ὅπερ ἐστίν. C., inverso ordine, legendum putat ὅπερ ἐστὶ τὰ ἀγάλματα. STILBURG.

(50) Ἡμῖν δὲ. Vetus lectio est, Ἡμῖν δὲ, οὐκ ὕλης αἰσθητῆς αἰσθητὸν νοητὸν δὲ τὸ ἀγαλμᾶ ἐστὶ νοητὸν, οὐκ αἰσθητὸν ἐστὶ τὸ ἀγαλμα. Ubi e margine in contextum irrepsisse videntur ista verba, νοητὸν, οὐκ αἰσθητὸν ἐστὶ τὸ ἀγαλμα: uti ex iis expunctis legendum sit, ἡμῖν δὲ οὐκ ὕλης αἰσθητῆς αἰσθητὸν, νοητὸν δὲ τὸ ἀγαλμᾶ ἐστίν, ὁ θεός. STILBURG.—Recte irrepsisse aliquid notat Sylburgius. Veram lectionem pote ex interpretatione. Nempe, ἡμῖν δὲ οὐκ

κυνούσιν ὡς θεὸν, καὶ τὸν Ἀγυεία (41), θυρωρὸν ἰσταντες. Εἰ γὰρ ὡς ἀναισθητοὺς ὕβρίζουσι, τί προσκυνούσιν ὡς θεοὺς; εἰ δὲ αἰσθησεως αὐτοὺς μετέχειν οἴονται, τί τούτους (42) ἰσῆσαι θυρωροὺς; Ῥωμαῖοι δὲ τὰ μέγιστα κατορθώματα τῇ τύχῃ ἀνατιθέντες, καὶ ταύτην μεγίστην οἰόμενοι θεὸν, φέροντες εἰς τὸν κοπρῶνα ἀνέθηκαν αὐτῇ, ἄξιον νεῶν τὸν ἀφεδρῶνα νεύμαντες τῇ θεῶ. Ἀλλὰ γὰρ ἀναισθητῶ λίθῳ, καὶ ξύλῳ, καὶ χρυσίῳ πλουσίῳ, οὐθ' ὅτι οὐκ μέλει, οὐ κνίσσης (43), οὐκ αἵματος, οὐ καπνοῦ, ὃ δὴ τιμώμενοι καὶ τυφόμενοι, ἐκμελαινοῦνται· ἀλλ' οὐδὲ τιμῆς, οὐκ ὕβρεως· τὰ δὲ καὶ παντὸς ἐστὶν ἀτιμώτερα ζώου, τὰ ἀγάλματα. Καὶ ὅπως γε τεθείασται τὰ ἀναισθητα, ἀπορεῖν ἐπεισὶ μοι, καὶ κατελεῖν τοὺς πλανωμένους τῆς ἀνοίας, ὡς δειλαφους· εἰ γὰρ καὶ τινα τῶν ζώων οὐχὶ πάσας ἔχει τὰς αἰσθησεις, ὥσπερ εὐλαὶ καὶ κάμπαι, καὶ ὅσα διὰ τῆς πρώτης γενέσεως εὐθὺς ἀνάπηρα φαίνεται, καθάπερ οἱ σπάλακες (44), καὶ ἡ μυγάλη, ἣν φησὶν ὁ Νικάνδρος *τυζελὴν τε σμερδὴν τε*· ἀλλὰ γε ἀμείνους εἶσθαι τῶν ζώων τούτων καὶ τῶν ἀγαλμάτων, τέλειον ὄντων κωφῶν· ἔχουσι γὰρ αἰσθησιν μίαν γέ τινα, φέρε εἰπεῖν ἀκουστικὴν, ἢ ἀπτικὴν (45), ἢ τὴν ἀναλογούσαν τῇ ὑσφρήσει, ἢ τῇ γεύσει· τὰ δὲ οὐδὲ μίξ αἰσθησεως μετέχει τὰ ἀγάλματα. Πολλὰ δὲ ἐστὶ τῶν ζώων, ὅσα οὐδὲ ὄρασιν ἔχει, οὔτε ἀκοήν, οὔτε μὴν φωνήν, οἷον καὶ τὸ τῶν ὀστρέων γένος, ἀλλὰ ζῆ γε (46), καὶ αὖξεται, πρὸς δὲ καὶ τῇ οσλήνῃ συμπίσχει. Τὰ δὲ ἀγάλματα ἀργὰ, ἀπρακτα, ἀναισθητα, προσδεῖται, καὶ προσκαθηλοῦται, καὶ προσπύγγυται, χωνεύεται, βινάται, πριεται, περιζέεται, γλύφεται. Κωφὴν μὲν (47) δὴ γαῖαν ἀεικίζουσιν οἱ ἀγαλματοποιοὶ, τῆς οικείας ἐξιστάντες φύσεως ὑπὸ τῆς τέχνης προσκυνεῖν (48) ἀναπειθόντες· προσκυνούσιν δὲ οἱ θεοποιοὶ οὐ θεοὺς καὶ δαίμονας, κατὰ γε αἰσθησιν τὴν ἐμὴν, γῆν δὲ καὶ τέχνην, τὰ ἀγάλματα ὅπερ ἐστίν (49). Ἔστι γὰρ ὡς ἀληθῶς τὸ ἀγαλμα ὕλη νεκρὰ, τεχνίτου χειρὶ μεμροφωμένη. Ἡμῖν δὲ (50) οὐκ

ὕλης αἰσθητῆς αἰσθητὸν, νοητὸν δὲ τὸ ἀγαλμα· νοητὸν οὐκ αἰσθητὸν ἐστὶν ὁ θεός, etc. Caetera repetuntur, et sensum turbant: quare cetera. HEINSIUS. — P. Faber cap. 2 *Dodecameni* hac habet: Verum Deum esse aut solum, vel unum Deum esse dicitur, idolorum daemonumque falso Dei nomen usurpantium habita ratione, ut scilicet ea nequaquam pro diis habenda esse doceatur; eoque pertinet, quod apud Clementem scriptum est, τὸν ὄντα ὄντως μὴ γνωρίζοντες θεόν. Item quod aliquanto post, ubi nullum sensile simulacrum, quale gentibus, esse Christianis, sed verum Deum ipsa mente atque cognitione comprehendendi docet. His enim verbis exprimit, ἡμῖν δὲ οὐκ ὕλης αἰσθητῆς αἰσθητὸν, νοητὸν δὲ τὸ ἀγαλμᾶ ἐστὶ νοητὸν, οὐκ αἰσθητὸν ἐστὶ τὸ ἀγαλμα· ὁ θεός μόνος ὄντως θεός. Sed hæc obscura et mendosa ita, meo quidem animo, correxeris, si pro prioribus νοητὸν legeris νοητοῦ, et posterius illud αἰσθητὸν ἐστὶ τὸ ἀγαλμα, tanquam superfluum, et a librario, vel a Scholiaste quodam, repetitum, expungeris: neque enim dubio, qui ita prorsus Clementis exararit: ἡμῖν δὲ οὐκ ὕλης αἰσθητῆς αἰσθητὸν, νοητοῦ δὲ τὸ ἀγαλμᾶ ἐστὶ νοητὸν ὁ θεός ὁ μόνος ὄντως θεός. Atque ut antiquitus Judæi, Romani etiam vigente republica, Deum ineffabilem et invisibilem existimantes, nullo simulacro adhibito co-

ἕλης αἰσθητῆς αἰσθητόν· νοητὸν δὲ τὸ ἀγαλμά ἐστιν, ὁ θεός, ὁ μόνος ὄντως θεός. Καὶ δὴ ἔμπαλιν ἐν αὐταῖς που ταῖς περιστάσεσιν οἱ δεσιδαίμονες, οἱ τῶν λίθων προσκυνηταί, ἔργῳ μαθόντες ἀναίσθητον ἕλην μὴ σέβειν, αὐτῆς ἠττώμενοι τῆς χρείας, ἀπόλλυνται ὑπὸ δεσιδαιμονίας· καταφρονοῦντες δ' ὅμως τῶν ἀγαλμάτων, φαίνεσθαι δὲ μὴ βουλόμενοι αὐτῶν ὄλωι περιφρονοῦντες, ἐλέγχονται ὑπ' αὐτῶν τῶν θεῶν, οἷς δὴ τὰ ἀγάλματα πεφήμισται (51). Διονύσιος μὲν γὰρ ὁ τύραννος, ὁ νεώτερος, θοιμάτιον τὸ χρύσειον περιελάμβανε τοῦ Διὸς ἐν Σικελίᾳ, προσέταξεν αὐτῷ ἔρεοῦν περιτιθέμεναι, χαριέντως φήσας, τοῦτο ἄμεινον εἶναι τοῦ χρυσοῦ, καὶ θέρουσι κορυφότερον, καὶ κρύουσι ἀλειψότερον. Ἀντίοχος δὲ (52) ὁ Κυζικηνός, ἀπορούμενος χρημάτων, τοῦ Διὸς τὸ ἀγαλμα τὸ χρυσοῦν, πεντεκαίδεκα πηχῶν τὸ μέγεθος ὄν, προσέταξε χωρεῦσαι, καὶ τῆς ἄλλης τῆς ἀτιμωτέρας ἕλης ἀγαλμα παραπλήσιον ἐκείνῳ, πετάλοις κεχρυσωμένον, ἀναθεῖναι πάλιν. Αἱ δὲ χελιδόνες (53), καὶ τῶν ὀρνέων τὰ πλείεστα, κατεξαιροῦσιν (54) αὐτῶν τῶν ἀγαλμάτων εἰσπετόμενα, οὐδὲν φροντίσαντα οὔτε Ὀλυμπίου Δεῶς, οὔτε Ἐπιδαυρίου Ἀσκληπιοῦ, οὐδὲ μὴν Ἀθηναῶς Πολιάδος, ἢ Σαράπιδος Αἰγυπτίου· παρ' ὧν οὐδὲ αὐτῶν τῆν ἀναίσθησιαν τῶν ἀγαλμάτων ἐκμανθάνετε. Ἄλλ' εἰσὶ μὲν κακοῦργοι· τινες ἢ πολέμιοι ἐπιθέμενοι, οἱ δὲ αἰσχροκέρδειαν ἐδῆσαν τὰ ἱερά, καὶ τὰ ἀναθήματα ἐσύλησαν, ἢ καὶ αὐτὰ ἐχώνευσαν τὰ ἀγάλματα· καὶ εἰ Καμβύσης (55) τις, ἢ Δαρείος, ἢ ἄλλος μαινόμενος τοιαῦτα ἅττα ἐπεχείρησεν, καὶ εἰ τὸν Αἰγυπτίον τις ἀπέκτεινεν Ἄπιν, γελῶ μὲν, ὅτι τὸν θεὸν ἀπέκτεινεν αὐτῶν, ἀγανακτῶ δὲ, εἰ κέρδους χάριν ἐπλημμέλει. Ἐκὼν οὖν ἐκλήσομαι τῆσδε τῆς κακοουρίας, πλεονεξίας ἔργα. οὐχὶ δὲ ἀδρανείας τῶν εἰδώλων ἐλεγχον νομίζω. Ἄλλ' οὕτιγε τὸ πῦρ καὶ οἱ σεισμοὶ καρδάλει (56), οὐδὲ μὴν φοβοῦνται ἢ ὀσσωποῦνται, οὐ τοὺς δαίμονας, οὐ τὰ ἀγάλματα,

✕ P. 46 ED. POTTER.

luere; sic hodie Christianis nullum intelligibilis Dei simulacrum esse scripsit, sed intelligibile duntaxat, enim scilicet (ut equidem sentio, nam hoc a Clemente non explicatur) qui revera ipse Deus est, Filium Dei unigenitum. COLLECT.

(51) Πεφήμισται. Ἐπιπεφήμισται, Nov.

(52) Ἀντίοχος δέ. Arnobius, lib. vi *contra Gentes*: Antiochum Cyzicenum serunt quindecim cubitorum (sic enim in Romana editione correctum est) Jovem ex delubro aureum sustulisse, et ex ære bracteolis substituisse fucatum. Fuit hic Antiochus Syriae rex, Sidetis filius; regnavitque annos xviii. Josephus, *Antiq.* lib. xiii, cap. 19; Eusebius et Justinus. Paulo post Arnob. secutus est Clemens, qui ante tribuit juniori Dionysio, quod alii seniori. Deinde, ut notat P. Victorius, lib. xxi, cap. 10, Cicero, lib. iii *De nat. deor.*, id factum in Peloponneso ait, Clemens in Sicilia: sed verior, inquit, ne hoc M. Tullio imposuerit, quod legens hoc factum in sano Jovis Olympii, ob dignitatem Peloponnesii fani putarit id in Peloponneso commissum. Sed in Sicilia quoque Jovis Olympii fanum fuisse T. Livius auctor est, lib. xxiv: et Diodorus Siculus. *Liberalis Dionysii* vertit Hervetus paulo post Græc. Διονύσου τοῦ Ἐλευθερέως. Arnobius: *Ubi Liber Eleutherius cum Athenis?* Ab Eleutheris, urbe Bœotiae, cujus civis Ἐλευθερέως. COLLECT.

(53) Αἱ δὲ χελιδόνες. Tertullian., *Apol.*, cap. 12: *Igitur si statuas, et imagines frigidæ mortuorum*

aut dæmonibus, sed, ex quibus constant simulacra terræ et artificio persolvunt hi, qui deos faciunt. Nam aliud certe nihil est simulacrum, quam inanima terra, cui artificis manus formam impressit. Apud nos autem haud quidem e sensili materia sensile simulacrum, sed quod solâ mente percipitur, est Deus, qui solus vere Deus est. Ac rursus cum superstitiosi illi mortales, qui lapides adorant, adversam fortunam passi, ex ipsa re didicerint, quod materia sensus expers non sit ✕ divinis honoribus afficienda, ipsa necessitate et indigentia victi, metu falsæ religionis miseram sui jacturam patiuntur: et cum simulacra contemnunt, ea tamen contemnere videri nolint, ipsorum deorum, quorum nominibus inscripta sunt, infortuniis et calamitatibus arguuntur. Nam Dionysius tyrannus junior, cum in Sicilia auream vestem Jovi detraxisset, jussit cum indui lanæa, facete dicens, eam esse aurea meliorem: *ut quæ esset æstate levior, et hieme calidior.* Antiochus autem Cyzicenus, cum egeret pecunia, Jovis auream statuam, quæ quindecim cubitorum erat, fundi jussit, et ex alia viliori materia statuam illi similem, laminis inauratam, ejus loco reponi. Quinetiam hirundines, aliæque aves quamplurimæ advolantes, alvos in ipsa simulacra exonerant, nulla ratione habita, aut Olympii Jovis, aut Epidaurii Æsculapii, aut Minervæ Poliadis, aut Sarapidis Ægyptii; a quibus etiam ipsis vos necdum didicistis simulacra esse sensu penitus destituta. Nonnunquam etiam a prædonum vel hostium manu irruptione facta, incensa templa, donaria direpta, ipsa etiam simulacra turpis lucri gratia liquata sunt. Quod si Cambyses aliquis, vel Darius, aliusve quispiam insanus hujusmodi facinus aliquod tentaverit, **16** aut Ægyptium Apin occiderit: quod quidem ipsorum deum occiderit, risum mihi commovet;

suorum simillimas, non adoramus, quas milvi, et mures, et araneæ intelligunt, nonne laudem mugis quam pœnam merebatur repudium agniti erroris? Minutius, Octavio: *Quanto verius de diis vestris animalia muta naturaliter judicant? mures, hirundines, milvi, non sentire eos sciunt, rodunt, inculcant, insident, ac nisi abigatis, in ipso dei vestri ore nidificanti, etc.* Conf. Arnobius, lib. vi; Lactantius, lib. ii, cap. 4; Augustinus, in *psalm.* cxiii. Simile est illud Horatii lib. i, sat. 8, vers. 57, *De Priapo*:

Mentior at si quid, merdis caput inquinaer albis Corvorum.

(54) Κατεξαιροῦσιν. Quod sæpius dictum est, at et e a librariis confundi solere, id hoc loco repetendum; nam Clemens procul dubio scripsit κατεξερῶσιν, alvum exonerant in simulacra: sic in *Ranis* Aristophanes κατατλά τῶν Ἐξαταίων.

(55) Καμβύσης. Herodotus lib. iii refert, quomodo Cambyses Apin Ægyptium occiderit. Quin etiam satis notum est, Persas, cum Græciam oppugnabant, obviam quæque templa combussisse: Cicero lib. ii *De legibus*: *Nec sequor, inquit, magos Persarum, quibus auctoribus Xerxes inflammasse templâ Græciæ dicitur, quod parietibus includeret deos, quibus omnia deberent esse potentia et libera.*

(56) Σεισμοὶ καρδάλει. Lowthlius mavult σεισμοὶ σμερδάλει. Verum σεισμούς καρδάλους dixit, quem admodum paulo post πῦρ σωφρονού.

sin vero turpis lucri causa id patriverit, doleo et indignor. Hæc itaque scelera, quæ non minus hominum avaritiam, quam deorum imbecillitatem ostendunt, haud invitus oblivione tegam. Quinetiam ignis, motusque terræ ea sunt astutia præditi, ut demones et simulacra non magis quam calculos, qui littoribus maris a fluctibus accumulari solent, pertimescant aut revereantur. Satis mihi perspectum est, ignem eos arguere, et superstitioni remedium afferre posse. Ignis in lucem te deducet, si vis hac amentia liberari. Hic enim templum, quod Argis erat, una cum sacerdote ✕ Chryside, combussit. Hic Ephesiæ Dianæ templum, quod post Amazonum tempora secundum erat; Romanumque haud semel Capitolium depopulatus est. Idem a Sarapidis fano Alexandriæ non abstinuit; et Bacchi Eleutherici delubrum Athenis diruit; et Apollinis autem Delphici ædem, primo quidem procella disjecit, dein vero sapiens ignis funditus delevit. Atque hæc tibi relata sunt, velut eorum præfatio, quæ pollicetur ignis. Cur etiam ipsi statuarum artifices non inducunt vobis in animum, quotquot paulo cordatiore estis, inertem materiam contemnere? Phidias quidem Atheniensis, qui Olympii Jovis digito inscripsit OMNES JUVANS PULCHER: minime quidem Jovem, sed amasium suum esse pulchrum significans: Praxiteles etiam, qui, ut auctor est Posidippus de Cnido scribens, cum Veneris simulacrum fabricaretur, Cratinæ, amicæ cuidam suæ, quam potuit simillimam effinxit, ut illi sane miseri Praxitelis amicam venerarentur. Phryne vero Thespiaca meretrix cum florebat, universi pictores ejus formam in simulacris Veneris exprimebant: quemadmodum etiam lapidæ in Mercuriis Athe-

✕ P. 47 ED. POTTER, 35 ED. PARIS.

(57) Τοῖς κύμασιν. Τὰ κύματα, Nov. Mox, λατρικὸν pro λατρικόν, idem.

(58) Ἐν καὶ τῇ ἱερῇ κατέφλεξεν Χρυσίδι. Paulus Leopard. lib. vi, cap. 11; Adv. Jovinianum, lib. 1, apud D. Hieron. recte legitur, nec est Chryside legendum, ut quidam arbitrantur, tametsi apud Pausaniam legatur τὴν ἱερῶν Χρυσίδα: auctores habeo Thucydiden in II et IV: Templum Junonis apud Argos deflagravit Chryside sacerdote, cum lucernam ardentem coronis apposuisset, illic ita soporata, ut incensæ omnia non sentiret: propter quod Argivos verita, protinus in Phliuntem nocte confugit. Clementem item Alexandr. et Arnobium, lib. vi: Ubi Jeno regina, cum inclutum ejus sanum sacerdotemque Chrysidem eadem vis flammæ Argiva in civitate deleret? Ubi Serapis Ægyptius, cum consimili casu jacuit, solutus in cinerem cum mysteriis omnibus atque Iside? COLLECT.

(59) Χρυσίδι. Arnobius et Thucydides Chrysidem vocant; Pausanias vero Χρυσίδα in Corinthiacis, p. 115, quo loco refert eam non quidem, ut ait Clemens, cum templo conflagrasset, sed in Arcadium ad Tegeatas confugisse, ibique in templo Minervæ Alexæ religione loci se tutatam esse adversus Argivos, qui eam ad pœnas exposebant, quod ejus somnolentia templum Junonis conflagrasset.

(60) Πῦρ σωφρονούρ. Tertullianus, Scorpiaco: Sapiens ignis effigiem vituli defundit illis, sigillans illi cor habentes, ubi et thesaurum. Minutius Felix Octavio: Illic sapiens ignis membra urit et reficit, carpit et nutrit, sicut ignes fulmine corpora tangunt, nec absumunt. COLLECT.

οὐ μᾶλλον ἢ τὰς ψηφίδας, τὰς παρὰ τοῖς αἰγυαλοῖς σεσωρευμένας τοῖς κύμασιν (57). Οἶδα ἐγὼ πῦρ ἐλεγκτικὸν καὶ δεισδαίμονας λατρικόν. Εἰ βούλει παύσασθαι τῆς ἀνοίας, φαρταγωγῆσαι σε τὸ πῦρ. Τοῦτο τὸ πῦρ καὶ τὸν ἐν Ἄργει νεῦον σὺν καὶ τῇ ἱερῇ κατέφλεξε (58) Χρυσίδι (59) καὶ τὸν ἐν Ἐφέσῳ τῆς Ἀρτέμιδος, δεύτερον μετὰ Ἀμαζόνων, καὶ τὸ ἐν Ῥώμῃ Καπιτωλίον ἐπιανεμένηται πολλάκις· οὐκ ἀπέσχετο δὲ οὐδὲ τοῦ ἐν Ἀλεξανδρέων πόλει Σαραπίδος ἱεροῦ, Ἀθήνησι γὰρ τοῦ Διονύσου τοῦ Ἐλευθερέως κατήρπειε τὸν νεῦον, καὶ τὸν ἐν Δελφοῖς τοῦ Ἀπόλλωνος πρότερον ἤρπασεν θύελλα, ἔπειτα ἠφάνισε πῦρ σωφρονούον (60). Τοῦτο σοι προσομιον ἐπιδείκνυται, ὡν ὑπισχνεῖται τὸ πῦρ. Οἱ δὲ τῶν ἀγαλμάτων δημιουργοὶ οὐ δυσωποῦσιν ὑμῶν τοὺς ἐμφρονας, τῆς ὕλης καταφρονεῖν; ὁ μὲν Ἀθηναῖος (61) Φειδίαν ἐπὶ τῷ δακτύλῳ τοῦ Διὸς τοῦ Ὀλυμπίου ἐπιγράφας, ΠΑΝΤΑΡΚΗΣ ΚΑΛΟΣ· οὐ γὰρ καλὸς αὐτῷ ὁ Ζεὺς, ἀλλ' ὁ ἐρώμενος ἦν· ὁ Πραξιτέλης δὲ, ὡς Ποσειδωνος ἐν τῷ περὶ Κνίδου (62) διασαφεῖ, τὸ τῆς Ἀφροδίτης ἀγαλμα τῆς Κνιδίας κατασκευάζων, τῷ Κρατίνῳ τῆς ἐρωμένης εἶδει παραπλήσιον πεποίηκεν αὐτήν, ἵν' ἔχοιεν οἱ δελταῖοι τὴν Πραξιτέλους ἐρωμένην (63) προσκυνεῖν. Φρόνη δὲ ὀπηνηκα ἦν θειεῖ ἢ ἐταῖρα ἢ Θεσπιακὴ, οἱ ζωγράφοι πάντες τῆς Ἀφροδίτης εἰκόνας πρὸς τὸ κάλλος ἀνεμιμούντο Φρόνης, ὡσπερ αὖ καὶ οἱ λιθοῦδοι τοὺς Ἑρμᾶς Ἀθήνησιν πρὸς Ἀλκιβιάδην ἀπέεικαζον. Ὑπολείπεται τῆς σῆς κρίσεως τὸ ἔργον ἐπάγει, εἰ βούλει, καὶ τὰς ἐταῖρας προσκυνεῖν. Ἐντεῦθεν, οἶμαι, κινηθέντες οἱ βασιλεῖς οἱ παλαιοὶ, καταφρονούντες τῶν μύθων τούτων, ἀνέδην (64), διὰ τὸ ἐξ ἀνθρώπων ἀκίνδυνον, σφᾶς αὐτοὺς θεοὺς ἀνηγόρευον· ταύτην κακείνουσιν διὰ τὴν δόξαν ἀπθανάτισθαι (65) διδάσκοντες· Κῆρξ μὲν Αἰδίου (66), Ζεὺς

(61) Ὁ μὲν Ἀθηναῖος. Arnobius sexto: Inter significes ille memoratus Phidias et primus, cum Olympiam formam Jovis molimine operis extulisset immensi, super Dei digito Pantarches (leg. Pantarches) inscripsit, Pulcher: nomen autem fuerit amatæ ab se pueri, atque obscena cupiditate difecti. Idem iterum: Quis Praxitelem nescit, Posidippum si relegat, ad formam Cratinæ meretricis, quam infeliæ perditæ diligebat, os Veneris Guidiæ solstitialium coegisse certamine? Sed sola est hæc Venus, cui de scorti vultu translutitium decus auctum est? Phryne illa Thespiaca (sicut illi referunt, qui negotia Thespiaca scripturarunt) cum in acumine ipso esset pudicitudinis, venustatis, et floris, exemplarium fuisse perhibetur cunctarum, quæ in opinione sunt. Venerum, sive per urbes Græcias, sive istic quo fluxit amor talium cupiditasque signorum, etc. Ibidem rursus: Quis est enim, qui ignoret, Athenienses illos Hermias Alcibiadis ad corporis similitudinem fabricatos? Hæc scilicet Arnobius pro more suo ex Clemente.

(62) Περὶ Κνίδου. Sic legendum ut prius, potius quam περὶ Κνιδίου, Στρυβνα.

(63) Τὴν Πραξιτέλους ἐρωμένην. A. et II. τὴν τοῦ Πραξιτέλους ἐρωμένην. C. τὴν ὑπὸ Πραξιτέλους ἐρωμένην. In exemplari perperam erat τὴν ὀπρ. ἐρωμένην. Nostræ lectionis exemplum nox. Ib.

(64) Ἀνέδην. Ἀναδην, Nov. Solent autem hæc voces inter se commutari, ut superius adnotatum est. Huic loco αναδην magis convenire videtur.

(65) Ἀπθανάτισθαι. Ἀπαθανάτισσαι, Nov. Sed aliquis in margine adnotavit ἀπθανάτισθαι.

(66) Κῆρξ μὲν Αἰδίου. Κῆρξ μὲν ὁ Αἰδίου, Nov.

οὐδὲ τῆς Ἀλκυόνης τῆς γυναικός· Ἀλκυὼν δὲ αὖθις, ὑπὸ τοῦ ἀνδρός Ἦρα προσαγορευομένη. Πτολεμαῖος δὲ (67) ὁ τέταρτος, Διόνυσος ἐκαλεῖτο· καὶ Μιθριδάτης ὁ Ποντικός, Διόνυσος· καὶ αὐτός· ἐβούλετο δὲ καὶ Ἀλέξανδρος Ἀμμωνος υἱὸς εἶναι δοκεῖν, καὶ κερασφόρος ἀναπλάττεσθαι πρὸς τῶν ἀγαματοποιῶν, τὸ καλὸν ἀνθρώπου ὑβρίσαι (68) σπεύδων κέρατι. Καὶ οὗτοι γε βασιλεῖς μόνον, ἀλλὰ καὶ ἰδιῶται θείαις προσηγορίαις σφᾶς αὐτοὺς ἐσέμνονον, ὡς Μενεκράτης ὁ Ιατρὸς, Ζεὺς οὗτος ἐπικεκλημένος. Τί με δεῖ (69) καταλέγειν Ἀλέξανδρον (70); γραμματικὸς οὗτος τὴν ἐπιστήμην γεγώνως, ὡς ἱστορεῖ Ἀριστοῦς ὁ Σαλαμίνιος, αὐτὸν κατεσχημάτιζεν εἰς ἥλιον. Τί δεῖ καὶ Νικητόρου μεμνηθῆναι; Ζελιτῆς τὸ γένος ἦν, κατὰ τοὺς Ἀλεξάνδρου γεγώνως χρόνους· Ἐρμῆς προσηγορεύετο ὁ Νικητόρος, καὶ τῇ στολῇ τοῦ Ἑρμοῦ ἐπέχρητο, ὡς αὐτὸς μαρτυρεῖ· ὅπου γε καὶ ὅλα ἔθνη (71) καὶ πόλεις αὐτανδροί, κολακείαν ὑποδύμεναι, ἐξευτελιζοῦσι τοὺς μύθους περὶ (72) τῶν θεῶν, ἰσοθέους ἀνθρώποι κατασχηματίζοντες ἑαυτοὺς, ὅπως δόξης πεφουσημένοι, ἐπιψυφίζομενοι τιμὰς ἑαυτοῖς ὑπερόγκους· νῦν μὲν τὸν Μακεδόνα τὸν ἐκ Πέλλης τὸν Ἀμύντορος Φιλιππον ἐν Κυνοσάργει νομοθετοῦντες προσκυνεῖν, τὸν τὴν κλεῖν κατεαγότα, καὶ τὸ σκέλος πεπηρωμένον, δεξέχοπτη τὸν ὀφθαλμόν· αὖθις δὲ τὸν Δημήτριον, θεὸν καὶ αὐτὸν ἀναγορεύοντας· καὶ ἔνθα μὲν ἀπέδη τοῦ Ἰππου Ἀθηναῖς εἰσιῶν Καταβάτου ἱερὸν ἐστὶ Δημητρίου· βωμοὶ δὲ πενταχοῦ, καὶ γάμος ὑπὸ Ἀθηναίων αὐτῶ ὁ τῆς Ἀθηναῖς ἡύτρεπιζετο. Ὁ δὲ τὴν μὲν θεὸν ὑπερφάνει (73), τὸ ἀγαλμα γῆμαι μὴ δυνάμενος· λαμβάνει τὴν ἑταίραν ἔχων, εἰς ἀκρόπολιν ἀνήκει, καὶ τῷ τῆς Ἀθηναῖς ἀνεψώρετο (74) παστῶ, τῇ παλαιᾷ παραλήφω τὰ τῆς νείας ἐπιδεικνύς ἑταίρας σχήματα. Οὐ

niensibus effingere Alcibiadem conabantur. Superest itaque, ut tu nunc iudices, si velis, utrum fœdas meretrices adorare debeas. His autem, ut quidem videtur, moti sunt veteres reges, ut, contemptis ejusmodi fabulis, aperte atque palam, propterea quod nullum ab hominibus periculum immineret, se deos renuntiarent : ea quippe ratione significabant, illos quoque gloria et dignitate sua immortalitatem esse consecutos. Ita Ceyx, filius Æoli, Jupiter ab uxore Alcyone nominatus est : sicut vicissim Alcyone, Juno a marito. Ptolemæus autem quartus, quemadmodum & etiam Mithridates Ponticus, Bacchus vocabatur. Voluit autem Alexander filius videri Ammonis, et cornutus a statuariis effingi, humanam formam turpi cornu dedecorans. Non solum vero reges, sed privati etiam sibi deorum nomina arrogabant : ut Menecrates medicus, qui cognominatus est Jupiter. Quid porro opus est referre Alexarchum? Is, cum grammaticen professus fuisset, ut scribit Aristus Salaminus, sese in solem transformavit. Aut quid refert Nicagoræ meminisse? Erat ille Zelites genere, et Alexandri tempore florebat : *Mercurius appellabatur Nicagoras, et Mercurii amictu usus est*, ut ipse testatur : cum integræ quoque gentes, urbèsque frequentissimæ sædissima adulatione fabulas, quæ de diis narrantur, in ludibria vertant; dum homines semetipsos diis pares faciunt, vanaque gloria inflati, iammodicos honores sibi decernunt : jam enim Macedonii Pellæo Amyntæ filio Philippo, cui tibia et clavicula fractæ, oculusque effossus erat, divinos honores Cynosargis tribuendos decernunt : jam vero Demeitrium etiam deum renuntiant, cui Atheasnienses, quo loco ab equo descendit, cum Atheas

✕ P. 48 ED. POTTER, 36 ED. PARIS.

Apollodorus, *Bibliothec.* lib. 1, cap. 2, Halcyonen inter Æoli filias numerat; Ceyca, Luciferi filium, Æoli autem generum, ducta Halcyone, facit, cap. 3 : Ἀλκυόνην δὲ Κῆρῦς ἔφημεν, Ἐωσφόρου παῖς. Οὗτος δὲ δι' ὑπερφανίαν ἀπώλοντο· ὁ μὲν γὰρ τὴν γυναικα ἔλεγεν Ἦραν, ἡ δὲ τὸν ἀνδρα Δία. Ζεὺς δὲ αὐτοὺς ἀπυρνώσκει· καὶ τὴν μὲν ἀλκυόνην ἐποίησε, τὸν δὲ κήρυκα. *Cæterum Alcyonen Ceyx, Luciferi filius, sibi in matrimonium duxit. Hi ob superbiam extincti fuerunt. Ille enim conjugem suam, Junonem : hæc vero virum suum, Jovem appellabat. Utrumque autem Jupiter in aves, illam in alcyonem, hanc in mergum, mutavit.* (67) Πτολεμαῖος δὲ. P. Victorius lib. vii, cap. 4, locum ex oratione pro Flacco indicat, et *Mithridatem, deum, illum patrem, illum conservatorem Asiæ, illum Dionysium Bacchum Liberum nominabant.* Athenæus, lib. v : *Obviam processisse artifices Bacchi, et libationes factas, cum Athenio regis Mithridatis prætextu per Atticam circumferretur.* Vide eundem Victorium cap. 7, 19. Ptolemæo, Auletæ filio, Cleopatræ fratri, eognomen Dionysii tribuunt Eusebius in *Chronico.* et alii passim. COLLECT. (68) Τὸ κ. ἀνθρ. ὑδρ. Τὸ κ. τοῦ ἀνθρ. Nov. (69) Τί με δεῖ. Athenæus lib. iii meminuit Alexarchi cujusdam, Cassandri Macedoniæ regis fratris, qui diebatur Uraunopolidis conditor, et loquendi peculiâres formas invexerat. Itaque ad Cassandri duces scripserat, *Alexarchus bellator primipilos Solis filios salvare jubet.* Idem lib. vii Menecratis meminuit, ejusque epistolam ad Philippum affert, cujus

hoc initium est : *Tu quidem in Macedonia regnas, at ego in Medicina.* Recitat et versus cujusdam, qui ait Nicostratum se Herculem dixisse, et alium quemdam se Mercurium autogamæ chilamide ornatum, caduco, et alius, Nicagoram scilicet Zeliten, qui patriæ tyrannidem occupavit. COLLECT. (70) Ἀλέξανδρον. Ἀνάξαρχον, Nov. (71) Ὅπου γε καὶ ὅλα ἔθνη. Asteriscum præfigi his verbis curavimus, ut lector meminerit aliquid deesse. Desunt autem hæc sine dubio, aut ejusdem sententiæ, ἀλλὰ τί ταῦτα λέγων ὅπου γε, etc. Παισις. Mihi vero non apparet quidquam deesse : proinde asteriscum Heinzeianum delevi. (72) Μύθους περὶ. Μύθους τοὺς περὶ, Nov. Recte. (73) Ὑπερφάνει. Ὑπερφανεῖ Nov. Hoc verbum Clemens accusativo alias etiam connectit. *Strom.* ii, pag. 367 : ὑπερφάνησεν... διδόμενα αὐτῶ· *contempsit, quæ ei dabantur.* Ignatius, ad *Smyrναeos*, cap. 10 : ἀ οὐχ ὑπερφανήσατε, οὐδὲ ἐπαισχύνθητε· *quæ non despexistis, nec erubuitis.* Suidas : Ὑπερφανῶ αἰτιατικῇ· *accusativo gaudet.* Origenes, *adv. Cels.*, lib. viii, p. 412 : Ἀλλὰ καὶ αὐτοῖς τινα ἐπιφάνειαν γεγονέναι, τὰ μὲν τῆς ἀνθρωπίνης τέχνης ὑπερφάνεισαν, ἀναβαίνειν δὲ περὶ αὐτοῖς τῷ λογισμῷ ἐπ' αὐτῶν τὸν ἐπὶ πᾶσι θεόν. *Sed eis se aliquo modo ostendere, qui, spretis simulacris humana arte factis, conati sunt ad altissimum Deum ratione ascendere.* Quo loco in margine adnotatum est ὑπερφανήσασιν; sed legendum facili literarum permutatione, ὑπερφανήσασιν. (74) Ἐνεψώρετο. Ἐνεψώρετο, Nov.

Ingrederetur, Demetrii Descensoris templum con-
stituerunt: iidem aras illi quamplurimas, et Mi-
nervæ conjugium parabant. Hic autem interea,
deâ quidem contempta, ejus simulacrum haud potuit uxorem ducere, cum Lamia meretricie ascendit
in arcem, quacum in thalamo Minervæ congressus, seni virgini juvenis meretricis motus ascendit.
Non est ergo Hipponi succensendum, qui mortem suam immortalitate donavit: etenim ille monumento
suo elegiacum hoc carmen inscribi jussit:

*Hic est Hipponis tumulus, quem immortalibus
diis parem fecit Parca mortuum.*

Præclare quidem, o Hippo, hominum errorem nobis ostendis. Et si tibi loquenti non crediderint, saltem mortui discipuli fiant. Hoc oraculum Hipponis est: id igitur perpendamus. Qui a vobis adorantur, ✕ cum prius homines fuerint, deinde mortem obierunt; affecit autem ipsos honore cum temporis diuturnitas, tum etiam fabularum licentia. Solent enim, nescio quomodo, ea, quæ sunt præsentia, ipsa consuetudine in contemptum venire; quæ autem sunt præterita, quia propter obscuritatem temporis refelli haud facile possunt, ex fabularum commentis honorem consequi; et hæc quidem fidem nullam acquirere, illa vero haberi in admiratione. Proinde qui olim sunt mortui, longo tempore erroris se venditantes, a posteris dii esse existimantur: quæ quidem ita esse fidem faciunt et vulnera, et lacrymæ deorum:

*Hæc mihi! quod Sarpedonem, hominum charissimum,
Fatum est a Patroclo, Menæti filio, vinci.*

Superata est Jovis voluntas, et ille victus ob Sarpedonem luctu afficitur. Merito igitur 17 vos ipsi idola et dæmonas eos vocastis, cum et Minervam ipsam, et reliquos deos, qui eos improbe honoravit, Homerus, dæmonas appellaverit:

*— Illa autem ascendit Olympum,
Ad domum Jovis ægidem tenentis, aliosque dæmonas.*

Quomodo igitur deorum adhuc numero haberi poterint simulacra et dæmones, immundi sane et abominandi spiritus, quos omnes fatentur esse terrenos, et lutulentos, qui degravantur suo pondere, et circa mortuorum monumenta atque sepulera versantur? quibus etiam in locis umbrosa phanta-

✕ P. 49 ED. POTTER, 37 ED. PARIS.

(75) *Θεοῖσιν Ἴσον ἐποίησεν*. Herodianus, lib. iv in principio; Suetonius, in *Claudio*, cap. 45; Cornelius Tacitus *Annal.* xv, extremo; Eutropius, in *Joviano*. R. SYLBURG.— Mox, παρ' ὑμῶν pro παρ' ὑμῖν Nov.

(76) *Φιλεῖ γάρ*. Sententiam hanc de presentium neglectu, tractat etiam Maximus Tyrius, p. 172 et 197, ac Plutarchus item *Περὶ εὐθυμίας*. H. SYLB.

(77) *Ὁ μοι ἐγὼ*. Ἐγὼν habet Homer. *Iliad.* Π, v. 433. Versus, quos Clemens paulo post recitat, occurrunt *Iliad.* A, v. 221.

(78) *Ἦως οὖν ἐτι θεοί*. Scribe, πῶς οὖν ἐτι θεοὶ τὰ εἰδῶλα, καὶ οἱ θεοὶ καὶ οἱ δαίμονες, βδελυρὰ θνῶς καὶ ἀκάθαρτα πνεύματα; HEINS.

(79) *Περὶ δὲ δῆ*. Nescio an rectius περὶ δῆ, ut infernales umbræ intelligantur. H. divise legit περὶ δὲ δῆ καὶ ὑποφαίνονται. SYLBURG.— Περὶ δὲ δῆ καὶ ὑποφαίνονται ἀμυδρῶς, σκ., circa quæ quidem obscure

A νέμισσις τοῖνον οὐδὲ Ἴππωνι, ἀπαθανάτίζοντι τὸ θάνατον τὸν ἑαυτοῦ· ὁ Ἴππων γὰρ οὗτος ἐπιγραφῆσαι ἐκέλευσεν τῷ μνήματι τῷ ἑαυτοῦ τὸδε τὸ ἐλεγίον· ἐκείνησιν ἐπέκεινται ἡμεῖς ἐπὶ τῷ ἐλεγεῖον·

Ἴππωνος τὸδε σῆμα, τὸν ἀθανάτοισι θεοῖσιν Ἴσον ἐποίησεν (75) μοῖρα καταφθιμένον.

Εὐγε, Ἴππων, ἐπιδεικνύεις ἡμῖν τὴν ἀνθρωπίνην πλάνην. Εἰ γὰρ καὶ λαλοῦντί σοι μὴ πεπιστεύκασι νεκροῦ γενέσθωσαν μαθηταί. Χρησμός οὗτός ἐστιν Ἴππωνος· νοήσωμεν αὐτόν. Οἱ προσκυνοῦμενοι παρ' ἡμῖν ἀνθρώποι γενόμενοι ποτε, εἴτα μέντοι τεθνῶσιν· τετίμηκε δὲ αὐτοὺς ὁ μῦθος, καὶ ὁ χρόνος· φιλεῖ γάρ (76) πῶς, τὰ μὲν παρόντα, συνηθεῖα καταφρονεῖσθαι, τὰ δὲ παρυγκύματα, τοῦ παραυτίκα ἐλέγχου κειρωσιμένα χρόνων ἀδελγὰ, τετιμῆσθαι τῷ πλάσματι, καὶ τὰ μὲν ἀπιστεῖσθαι, τὰ δὲ καὶ θαυμάζεσθαι. Λύτικα γοῦν οἱ παλαιοὶ νεκροὶ τῷ πολλῷ τῆς πλάνης χρόνῳ σεμνυνόμενοι τοῖς ἔπειτα νομίζονται θεοί. Πίστις ὑμῖν τῶνδε, αὐτὰ ὑμῶν τὰ μυστήρια, αἱ πανηγύρεις, δεσμά καὶ τραύματα, καὶ δακρύνοντες θεοί·

vestra mysteria, solemnes conventus, vincula etiam,

Ὁ μοι ἐγὼ (77), ὅτε μοι Σαρπηδόνα, φίλιωτον ἀνδρῶν, μοῖρ' ὑπὸ Πατρόκλοιῳ Μενοιτιάδῳ δαμῆται.

C Κεκράτηται τὸ θέλημα τοῦ Διὸς, καὶ ὁ Ζεὺς ὑμῖν διὰ Σαρπηδόνα οἰμώζει νεκικημένος. Εἶδῶλα γοῦν εἰκότως αὐτοῦ, καὶ δαίμονας ὑμεῖς αὐτοὶ κεκλήκατε· ἐπεὶ καὶ τὴν Ἀθηναίαν αὐτὴν καὶ τοὺς ἄλλους θεοὺς κακίᾳ τιμήσας Ὀμηρος, δαίμονας προσηγόρευεν·

... Ἡ δ' Ὀδύμπυτονδε βεβήκει Δώματ' ἐς αἰγιόχοιο Διὸς μετὰ δαίμονας ἄλλους.

D Ἦως οὖν ἐτι θεοὶ (78) τὰ εἰδῶλα καὶ οἱ δαίμονες, βδελυρὰ θνῶς καὶ πνεύματα ἀκάθαρτα, πρὸς πάντων ὁμολογούμενα γῆινα, καὶ δεισαλέα, κάτω βριθοντα, περὶ τοὺς τάφους καὶ τὰ μνημεῖα καλινδούμενα; περὶ δὲ δῆ (79) καὶ ὑποφαίνονται, ἀμυδρῶς σκιοσιδῆ φαντάσματα. Ταῦθ' ὑμῶν οἱ θεοί, τὰ εἰδῶλα, αἱ

apparent, Nov., recte. Quam lectionem firmat Platonis locus, quem Clemens hæc verba scribens imitatus est: is exstat *Phædon.*, p. 61, ubi de pravorum hominum animabus agens: Ἐμυρίθες δὲ γε, ὦ φίλε, ἰνquit, τοῦτο οἴεσθαι γρη εἶναι, καὶ βαρὺ, καὶ γεῶδες, καὶ ὄρατόν· ὃ δὲ ἔχουσα ἡ τοιαυτῆ ψυχῇ, βαρύνεται τε καὶ ἔλκεται πάλιν εἰς τὸν ὄρατόν τόπον φόβῳ τοῦ αἰετοῦς τε καὶ ἄδου, ὡς περὶ λέγεται, περὶ τὰ μνηματὰ τε καὶ τοὺς τάφους καλινδούμενη· περὶ δὲ δῆ καὶ ὠρθῆ ἅττα ψυχῶν σκιοσιδῆ φαντάσματα, οἷα παρέχονται αἱ τοιαυταὶ ψυχαὶ εἰδῶλα, αἱ μὴ καθαρῶς ἀπολυθεῖσαι, ἀλλὰ τοῦ ὄρατου μετέχουσαι· διὸ καὶ ὀρώνται. Ponderosum vero, o amice, id putandum est, et grave. terrenumque, et visibile, quod anima ejusmodi secum trahit: ideoque ab eo gravatur, et rursus ad visibilem trahitur locum metu invisibilis atque occulti: et, quemadmodum

σχιαί, καὶ πρὸς τοῦτοις χωλαὶ ἔκειναι (80) καὶ ῥυσαί, παραβλώπες ὀφθαλμῶν, αἰλιταί, αἱ θεοσκότου μάλλον αἱ Διὸς θυγατέρες (81). Ὅσα μοι δοκεῖν χαριέντως φάναι τὸν Βίωνα (82). Πῶς ἂν ἐνδίκως οἱ ἄνθρωποι παρὰ τοῦ Διὸς αἰτηθῶνται τὴν εὐτεχνίαν, ἢν οὐδ' αὐτῷ παρασχέειν ἴσχυον; Οἴμοι τῆς ἀθεότητος! Τὴν ἀκίρατον οὐσίαν, τὸ ὅσον ἐφ' ὑμῖν, κατορύττετε (83). καὶ τὸ ἀχραντὸν ἐκεῖνο, καὶ τὸ ἅγιον, τοῖς τάφοις ἐπικεχόκατε, τῆς ἀληθῶς ὄντως οὐσίας (84) συλῆσαντες τὸ θεῖον. Τί δὴ οὖν τὰ τοῦ Θεοῦ τοῖς οὐ θεοῖς προσενεμάτε γέρα (85); τί δαί, καταλιπόντες τὸν οὐρανὸν, τὴν γῆν τετιμῆκατε; Τί δ' ἄλλο χρυσοῦς, ἢ ἄργυρος, ἢ ἀδάμας, ἢ σιδηρός, ἢ χαλκός, ἢ ἐλέφας, ἢ λίθοι τίμοι (86), οὐχὶ γῆ τε καὶ ἐκ γῆς; Οὐχὶ δὲ μῆδ' μητρὸς ἔκγονα τῆς γῆς τὰ πάντα ταῦτα ὅσα ἄραξ; Τί δὴ οὖν, ὦ μάταιοι καὶ κενόφρονες (πάλιν γὰρ δὴ ἐπαναλήψομαι), τὸν ὑπερφάνον βλασφημήσαντες τῶπον, εἰς τοῦδαφος κατεσύρατε τὴν εὐσέβειαν, χθονίους ὑμῖν ἀναπλάττοντες θεοῦς· καὶ τὰ γεννητὰ ταῦτα πρὸ τοῦ ἀγεννήτου μετιόντες Θεοῦ, βαθυτέρω περιπεπτώκατε ζῆφω; Καλὸς ὁ Πάριος λίθος, ἀλλ' οὐδέπω Ποσειδῶν· καλὸς ὁ ἐλέφας, ἀλλ' οὐδέπω Ὀλύμπιος· ἐνδεὴς αἰε ποτε ἡ ὕλη τῆς τέχνης· ὁ Θεὸς δὲ ἀνευδέξ. Προῆλθεν ἡ τέχνη, περιβέβληται τὸ σχῆμα (87)· ἡ ὕλη καὶ ἐδ' πλοῦσιον τῆς οὐσίας πρὸς μὲν τὸ κέρδος ἀγώγιμον, μᾶλλον δὲ τῷ σχήματι γίνεται σεβάσιμον. Χρυσὸς ἔστι τὸ ἀγαλμά σου, ξύλον ἔστι, λίθος ἔστι, γῆ ἔστιν, ἐὰν ἄνωθεν νοήσης, μορφήν παρὰ τοῦ τεχνίτου προσλαβοῦσα. Γῆν δὲ ἐγὼ πατεῖν, οὐ προσκυνοῖν μεμλετέχα· οὐ γὰρ μαι θέμις ἐμπιστεῦσαι ποτε τοῖς ἀψύχοις τὰς τῆς ψυχῆς ἐλπίδας. Ἰτέον οὖν, ὡς ἐνι ράλιστα, ἐγγυτάτω τῶν ἀγαλμάτων, ὡς οἰκετα ἡ

✠ P. 50 ED. POTTER, 38 ED. PARIS.

fertur, circa monumenta sepulcraque versatur, circa quæ jam nonnulla apparuerunt animarum umbrosa phantasmata, qualia præferunt simulacra tules animæ, quæ videlicet non puræ decesserunt a corpore, sed visibile aliquid trahentes: quo fit, ut videri possint. Eundem locum respicit Oigenes, contra Cels., lib. vii. pag. 354: 'H δὲ φαῦλη, καὶ ὑπὸ τῶν ἀμαρτάνων καθελκομένη ἐπὶ τὴν γῆν, καὶ μηδ' ἀναπνεύσαι: (forte l. ἀνανεύσαι) δυναμένη, τῆδε φέρεται καὶ καλινδεῖται, ἡ μὲν τις ἐπὶ τὰ μνήματα, ἔνθα καὶ ἐφθη σκιοειδῶν ψυχῶν φαντάσματα, ἡ δὲ τις ἀπαξ-απλῶς περὶ τὴν γῆν· ποδαπὰ χρῆ νομίζειν εἶναι πνεύματα τὰ ὄλους, ἐν οὕτως ὀνομάσω, αἰῶνας προσδεθέντα, ὡς περ εἶτε μαγγανείαις τισίν, εἶτε καὶ διὰ τὴν σφετέραν κακίαν, οἰκοδομαῖς καὶ τόποις; Quæcumque autem mala est anima, in terram depressa peccatorum onere, sine respiratione agitatur et volutatur huc illuc, quædam circa monumenta, ubi etiam umbrosa quædam animarum spectra interdum conspiciuntur, aliæ circa terram passim volitantes: quales esse spiritus eos censendum est, qui tot integris, ut ita dicam, sacculis, sive aliquibus incantationibus, sive suapte malitia, sunt alligati certis locis et ædificiis. Putabant scilicet animas atque etiam reliquos spiritus seu materia concretos esse, seu materiali vehiculo inclusos. Conf. quæ adnotata sunt pag. 35.

(80) Χωλαὶ ἔκ. Respicit Iliad. I, v. 499:

Καὶ γὰρ τε λιταὶ εἰσι Διὸς κούραι μεγάλοι
Χωλαὶ τε, ῥυσσαὶ τε, παραβλώπες τ' ὀφθαλμῶν.
Sunt enim Litæ Jovis filie magni,
Claudæ, rugosæque, et strabis oculis.

smata obscuræ conspici solent. Hi itaque sunt dii vestri, simulacra et umbræ; quibus addam claudas illas, rugosas, strabique oculis Litæ, Thersitæ potius dicendas, quam Jovis filias. Unde non infæcite interrogatum a Bione videtur, quo tandem iure homines ✠ formosos liberos a Jove peterent, quos ipse sibi præbere non potuit? O impietatem! Naturam corruptionis immunem defoditis, quod sanctum intemeratumque est sepulcris obruitis, Deumque adeo ipsum, quoad a vobis fieri potest, vera sua natura spoliatis. Cur igitur Dei honores iis, qui non sunt dii, tribuistis? Cur, cælo relicto, terram coluistis? Quid est enim aliud aurum, vel argentum, vel adamas, vel ferrum, vel æs, vel ebur, vel pretiosi lapides? annon terra, et ex terra? Nonne hæc omnia, quocumque oculos vertis, ex eodem terræ, quasi communis parentis, gremio prodierunt? Cur igitur, o fatui et amentes (juvat enim id repetere), terrestres vobis deos comminiscendo in illas regiones, quæ ultra supremum cæli spatium incoluntur, contumeliosi estis, omnemque pietatem humi deprimitis; et, posthabito æterno ingenitoque Deo, quæ sunt facta et genita persequentes, in profundissimam caliginem incidistis? Pulcher quidem est Paris lapis; sed nondum est Neptunus. Pulchrum est ebur; sed nondum est Olympius. Materia semper indiget arte; Deus autem est nullius rei indigus. Prodiit ars: formam induit materia: cuius quidem substantiæ pretium est ad lucrum utile, sola vero forma venerationem ei conciliat. Itaque statua tua aurum est, lignum est, lapis est, terra denique est, si originem ejus persequare, quæ ab artifice formam accepit. Ego autem terram calcare

E quo loco scribendum apud Clementem παραβλώπες ὀφθαλμῶν, pro παραβλώπες ὀφθαλμῶν.

(81) Μάλλον αἱ Διὸς θυγ. C. A. et H. μάλλον ἢ ὡς Διὸς θυγ. magis quam Jovis filia. SYLBERG. Vel, μάλλον ἢ Διὸς.

(82) Βίωνα. Aliquis in margine Nov. adnotavit juxta hoc nomen, ἱστορικὸς οὗτος ἐγένετο, hic erat historiæ scriptor. Porro Clemens intelligit Bionem Boristhenitem, philosophum e schola Theodori, deorum contemptioris.

(83) Κατορύττετε. Κατόρυττε, Nov.

(84) Τῆς ἀληθῶς ὄντως οὐσίας. B. et A. τῆς ἀληθῶς οὐσίας οὐσίας. SYLB. Malim τῆς ἀληθῶς ὄντως οὐσίας.

(85) Συλῆσαντες τὸ... προσενεμάτε γέρα. Hæc omittit Nov.

(86) Λίθοι τίμοι. Λίθος τίμιος, Nov.

(87) Προῆλθεν ἡ τέχνη, περιβέβληται τὸ σχῆμα. Deus nulla re indiget; idola arte indigent et certa figura. Utrumque enim illis additur, ut fiant id quod sunt, hoc est dii, ex opinione miserorum gentilium. Scribe, προσῆλθεν ἡ τέχνη, περιβέβληται τὸ σχῆμα, accessit ars, circumjecta est figura. Nisi quod interpres legisse videatur προσέβληται: quod optime convenit cum altero: προσῆλθεν, προσδέβληται: utrumque enim notat accessisse aliquid; idque τῷ ἀνευδέει, qui est Deus. HEINS. — Legendum iisdem verbis namentibus, sola interpunctione mutata, προῆλθεν ἡ τέχνη, περιβέβληται τὸ σχῆμα ἢ ὕλη· καὶ τ., prodiit, vel præcessit, ars, figuram induit materia, etc. Sic paulo post: Τὸ ἀγαλμα... γῆ ἔστιν, ἐὰν ἄνωθεν νοήσης, μορφήν παρὰ τοῦ τεχνίτου προσλαβοῦσα.

didici, non adorare. Neque enim mihi fas unquam A
spem animæ meæ rebus inaninīs credere. Quocirca
ad simulacra quam proxime accedendum est: quam
enim conjunctus, et quasi sociatus sit cum ipsis
error, eorum aspectus facile convincet: solent enim
speciem habitumque dæmonum clarissime expri-
mere. Itaque si quis statuas pictasque imagines
perlustraverit, is sane ex turpibus eorum figuris
deos vestros statim agnoscat; Bacchum quidem,
ex amictu; Vulcanum, artis suæ insignibus; Ce-
cerem, calamitatis descriptione; Ino, vitta; Neptu-
num, tridente; Jovem, cygno. Rogus Herculem
monstrat. Si quis nudæ mulieris imaginem conspe-
xerit, ipsius animo aurea Venus statim observatur.
Proinde Cyprius ille Pygmalion eburnæ statuæ,
✠ quæ nudam Venerem representabat, amore arsit.
Hunc itaque Cyprium statuæ forma captum, cum
ca coivisse, auctor est Philostephanus; alteram
porro Cnidi fuisse Venerem eximia pulchritudine
effictam e lapide, cujus incensum amore quemdam
alium cum lapide consuetudinem habuisse, scribit
Posidippus; ille quidem libro quem de Cypro, hic
autem in eo, quem de Cnido conscripsit. Tanta
lnerat arti decipiendi potentia, ut libidinosos homi-
nes ejus fraudibus captos in barathrum illiceret.
Quascunque autem vires ostendet hujusmodi ars,
minime tamen eos fallere valet, qui sunt ratione
præditi, ejusque ex præscripto vivunt. Utcunquo
enim pingendi arte columbæ fuerint adeo ad vivam
expressæ, ut ad eas aliæ columbæ advolariunt, ima-
ginum similitudine deceptæ; et ad equarum ima-
gines alhinniverint equi: utcunque puella quædam
imaginis, et formosus juvenis Cnidicæ statuæ amore
capii fuisse memorentur; tamen soli oculi spectan-
tium eo artificio decepti sunt; neque enim aliquis
unquam sanæ mentis aut cum dea congressus est,
aut una cum mortua sese inhumavit, aut in dæmoni-
nis lapidisve amore incidit. Vos autem ars aliis

✠ P. 51 ED. POTTER, 59 ED. PARIS.

(88) Ἐλέγχεται. Scribi possit ἐλέγχεται.

(89) Ἀπὸ τῆς σ... τριάντης. Her omittit Nov.

(90) Ὁ Κύπριος. Arnobius paulo ante finem
lib. vi: *Philostep. anus in Cypriacis auctor est, Pygmalionem, regem Cypri, simulacrum Veneris, quod sanctitatis apud Cyprios et religionis habebatur anti-
quæ, adamasse, ut feminam, mente, anima, lumine rationis
judicium cæcatis: solitumque dementem, tanquam
i uxoria res esset, sublevato in lectulum numine copularier et amplexibus atque ore; resque alias
agere libidinis vacuæ imaginatione frustrabiles. Con-
simili ratione Posidippus, in eo libro quem scripserat
super Guido, superque rebus ejus adolescentem hand
ignobilem memorat, sed vocabulum ejus obscure,
corruptum amoribus Veneris, propter quam Cnidus
in nomine est, amatorias et ipsum miscuisse lascivias,
cum ejusdem numinis signo genitalibus susum toris,
et voluptatum consequentium finibus. Pygmalionem
alii, non regem, sed statuarium fuisse, et a se factæ
statuæ amore arsisse referunt. Conf. Ovid. *Metam.*,
lib. x, v. 245. Pygmalionis statuarii memiuit Philo-
stratus, in *Vita Apollon.*, lib. v, cap. 5. De Veneris
Cnidicæ amoribus conf. Plin. *Hist. nat.*, lib. xxxvi,
cap. 4 et 5; Valer. Maxim., lib. viii, cap. 11;
Philostatus, *De vita Apollonii*, lib. vi, cap. 40. Simi-
lium amorum alia quædam exempla memorat*

πλάνη καὶ τῆς προσόδου ἐλέγχεται (88)· ἐναπομέ-
μακται γὰρ πάνυ δὴ σαφῶς τὰ εἶδη τῶν ἀγαλμάτων
τὴν διάθεσιν τῶν δαιμόνων. Εἰ γοῦν τις τὰς γραφὰς
καὶ τὰ ἀγάλματα περινοσῶν θεῶτο, γυνωριεῖ ὁμῶν
παρατίκα τοὺς θεοὺς ἐκ τῶν ἐπινοειδῶτων σχημάτων
τὸν Διόνυσον ἀπὸ τῆς στολής· τὸν Ἡραίστον ἀπὸ τῆς
τέχνης· τὴν Ἀθῶ ἀπὸ τῆς συμφορᾶς· ἀπὸ τοῦ κρη-
δέμνου τὴν Ἰνώ· ἀπὸ τῆς τριαινῆς (89) τὸν Πο-
σειδῶ· ἀπὸ τοῦ κύκνου τὸν Δία· τὸν δὲ Ἡρακλέα
δείκνυσιν ἡ πυρά· καὶ γυμνὴν ἰδῆ τις ἀνάγραπτον
γυναίκα, τὴν χρυσῆν Ἀφροδίτην νοεῖ. Οὕτω; ὁ
Κύπριος (90), ὁ Πυγμαλίον ἐκεῖνος, ἐλεφαν-
τίνου ἠράσθη ἀγάλματος· τὸ ἀγαλμα Ἀφροδίτης ἦν
καὶ γυμνὴ ἦν· νικάται ὁ Κύπριος τῷ σχήματι, καὶ
συνέρχεται τῷ ἀγάλματι· καὶ τοῦτο Φιλοστέφανος
B ἱστορεῖ. Ἀφροδίτη δὲ ἄλλη ἐν Κνίδῳ, λίθος ἦν, καὶ
καλὴ ἦν· ἕτερος ἠράσθη ταύτης, καὶ μίγνυται τῇ
λίθῳ (91)· Ποσιδίππος ἱστορεῖ· ὁ μὲν πρότερος ἐν τῷ
περὶ Κύπρου, ὁ δὲ ἕτερος ἐν τῷ περὶ Κνίδου. Τοσοῦ-
τον ἰσχυσε ἀπατήσαι τέχνη, προσαγωγῆς (92) ἀν-
θρώποις ἐρωτικῆς εἰς βάραθρον γενομένη. Δραστη-
ριος μὲν ἡ δημιουργικὴ, ἀλλ' οὐχ οἷα τε ἀπατήσαι
λογικῶν, οὐδὲ μὴν τοὺς κατὰ λόγον βεδωκῆτας (93)-
ζωγραφία μὲν γὰρ, δι' ὁμοίωτα σκιαγραφίας, περι-
στεραῖς (94) προσέπτησαν πελειάδες· καὶ ἵπποις (95)
καλῶς γεγραμμέναις προσεχρεμέτισαν ἵπποι. Ἐρα-
σθῆναι κόρην εἰκόνας λέγουσι· καὶ νέον καλὸν Κνι-
δῶν ἀγάλματος. Ἄλλ' ἦσαν τῶν θεατῶν αἱ κφεῖς
ἡπατημέναι ὑπὸ τῆς τέχνης· οὐδὲ γὰρ ἂν ἐεῖ τις
συνεπλάκη, οὐδ' ἂν νεκρῶ (96) τις συνετάφη, οὐδ' ἂν
ἠράσθη δαίμονος καὶ λίθου ἀνθρώπος σφρονῶν. Ὑμᾶς
C δὲ ἄλλη γοητεία ἀπατᾷ ἡ τέχνη, εἰ καὶ μὴ ἐπὶ τὸ
ἐρᾶν προσάγουσα, ἀλλὰ ἐπὶ τὸ τιμᾶν καὶ προσκυνεῖν·
τὰ δὲ ἀγάλματα (97), καὶ τὰς γραφὰς. Ὁμοία γε ἡ
γραφὴ. Ἐπαινεῖσθω μὲν ἡ τέχνη, μὴ ἀπατάτω δὲ
τὸν ἀνθρώπον, ὡς ἀλήθεια. Ἔστηκεν (98) ὁ ἵππος
ἡσυχῆ· ἡ πελειὰς, ἀτρεμῆς· ἀργὸν τὸ πτερόν· ἡ δὲ
βοῦς ἡ Δαιδάλου, ἡ ἐκ τοῦ ξύλου πεποιημένη, ταῦρον

Ælianus, *Var. hist.*, lib. ix, c. 59.

(91) Μίγνυται τῇ λίθῳ. Τῇ λίθῳ scripsit auctor: sexus exprimentis gratia usus est eo genere: q. d. τῇ λιθῆν Ἀφροδίτη. SIVE.

(92) Προσαγωγῆς. Προαγωγῆς Nov., quod præter-
lerim licet utrumque tolerari possit. Paulo post προσ-
άγουσα habet Nov., quo loco alii cold. προσάγουσα.

(93) Οὐδὲ μὴν τ. κ. λ. β. Οὐδὲ μὴν οὐδὲ τοὺς κατὰ
λόγον βεδωκῆτας, Nov., quod plenius est.

(94) Περίστεραῖς. Περίστεραι, Nov.

(95) Ἴπποις. Ælianus, *Var. hist.* lib. ii, cap. 3.
meminit τοῦ ἵππου χρημετίσαντος πρὸς τὸν ἵππον τὸν
ἐν τῇ εἰκόνι, equi adhinnientis equo picto ab Apelle.
Valer. Maxim., loco cit. cum de amore Cnidicæ Ve-
neris egisset, addit: Quo excusabilior est error equi
qui, visa pictura equæ, hincitum edere coactus est: et
canum latrans, aspectu picti canis incitatus; taurus-
que ad amorem et concubium enecæ vaccæ Syracusis-
nimie similitudinis irritamento compulsus.

(96) Νεκρῶ. Νεκρῶ, Nov.

(97) Προσκυνεῖν· τὰ δὲ ἀγάλμ. H. προσκυνεῖν
τὰ τὰ ἀγάλματα καὶ τὰς γραφὰς. SIVE. — Quam
emendationem firmat Nov. Paulo ante, προσάγουσα,
pro προσάγουσα. Idem.

(98) Ὡς ἀλήθεια. Ἔστηκε. Ὡς ἀλήθεια ἔστηκε
conjuncto, Nov.

ἔλεον ἄγριον, καὶ κατηνάγκασε τὸ θηρίον ἢ τέχνη **A** πλανήσασα, ἐρώσης ἐπιβῆναι γυναικός (99). Τοσοῦτον ὀστρον αἱ τέχναι καχοτεχνούσαι τοῖς ἀνοήτοις ἐνεποίησαν. Ἀλλὰ τοὺς μὲν πιθήκους οἱ τούτων τροφεῖς καὶ μελεδωνοὶ τεθραυμάκασιν, ὅτι τῶν κηρίων (1) ἢ πηλίων ὁμοιωμάτων καὶ κοροκοσμίων ἀπατᾷ τοῦτους οὐδέν· ὑμεῖς δὲ ἄρα καὶ πιθήκων χεῖρους γενήσασθε, λιθίνοις καὶ ξυλίνοις, καὶ χρυσεῖς, καὶ ἐλεφαντίνους ἀγαλματίους καὶ γραφαῖς προσανέχοντες; Τοσοῦτον (2) ὑμῖν οἱ δημιουργοὶ ἀθυμάτων ἐλευθρίων, οἱ λιθοβόλοι, καὶ οἱ ἀνδριαντοποιοὶ, γραφεῖς τε αὐτὰ καὶ τέκτονες, καὶ ποιηταὶ πολὺν τινα καὶ τοιοῦτον ὄχλον παρεισάγοντες, κατ' ἄγρους μὲν, Σατύρους καὶ Πάνας, ἀνὰ δὲ τὰς ὕλας Νύμφας, τὰς Ὀρσιδάδας, καὶ τὰς Ἀμαδρυάδας· καὶ μὴν ἀλλὰ καὶ περὶ τὰ ὕδατα, καὶ περὶ τοὺς ποταμούς, καὶ τὰς πετρὰς, τὰς Ναιάδας· καὶ περὶ τὴν θάλασσαν, τὰς Νηρηΐδας· μάγου δὲ ἤδη, ἀσεβείας τῆς σφύου αὐτῶν ὑπηρετίας δαίμονας αἰχουσίον, οἰκέτας αἰτούς ἑαυτοῖς καταγράφαντες, τοὺς κατηναγκασμένους, δούλους ταῖς ἐπαουδαῖς πεποηκότες. Γάμου τε οὖν ἔτι, καὶ παιδοποιαί, καὶ λοχεῖαι θεῶν μνημονεύμεναι, καὶ μοιχεῖαι ἀδόμεναι, καὶ εὐωχίαι κωμωδοῦμεναι, καὶ γέλωτες παρὰ τόπον (3) εἰσαγόμενοι, προτρέπουσι δέ με (4) ἀνακραγεῖν, κἄν σιωπήσαι θέλω· Ὁμοί τῆς ἀθεότητος! Σκηνὴν πεποιήκατε (5) τὸν οὐρανόν, καὶ τὸ θεῖον ὑμῖν δρᾶμα γεγένηται, καὶ τὸ ἄγιον προσωπεῖος δαιμονίων κωμωδήκατε, τὴν ἀληθῆ θεοσέβειαν δεισιδαιμονίᾳ σατυρίζαντες.

invidia, et risus inter pocula, quæ a vestris auctoribus nullibi non perstringuntur, impellunt me, licet invitum, et tacere cupientem, ut exclamem, O impietatem! Cælum convertistis in scenam, sanctum Dei numen fabula vobis est, hucque impositis dæmoniorum personis ludificamini, verumque ejus cultum vestra superstitione deridendum ab omnibus exponitis.

Αὐτὰρ (6) ὁ φορμιζῶν ἀνεδάλιστο καλὸν δαΐδισιν. **C** Cæterum ille, cithara ludens, incepit pulchra canere.

Ἄσπον ἡμῖν, Ὅμηρε, τὴν φωνὴν τὴν καλὴν·

Ἄμφ' Ἄρεως φιλότῆτος ἐφ' ἑστειράνου τ' Ἀφροδίτης·
Ὡς τὰ πρῶτα μίγησαν ἐν Ἡραίοισι δόμοισι
Ἀάθη (7)· πολλὰ δ' ἔδωκε, λέχος δ' ἤσχυνε καὶ
[ἐνὴν]

Ἡραίοισι ἀνακτος.

Κατάπαυσον, Ὅμηρε, τὴν ᾠδὴν· οὐκ ἔστι καλὴ μοιχεῖαν διδάσκει· πορνεύειν δὲ ἡμεῖς καὶ τὰ ὦτα παρητήμεθα· ἡμεῖς γὰρ, ἡμεῖς ἔσμεν οἱ τὴν εἰκόνα τοῦ θεοῦ (8) περιφέροντες ἐν τῷ ζῶντι καὶ κινουμένῳ ποῦτῳ ἀγάλματι, τῷ ἀνθρώπῳ, σύνοικον εἰκόνα, σύμβουλον, συνόμιλον, συνέστιον, συμπαθῆ, ὑπερπαθῆ·

⌘ P. 52 ED. POTTER, 40 ED. PARIS.

(99) *Γυναικός*. Pasiphaës. De Tauro autem. seu Minotauro, Philo quoque pag. 536. Greg. Naz., *Carin.* κατὰ γυναικῶν καλλωπιζομένων, v. 165. Diosdorus Siculus, pag. 155, et Plutarchus γαμικῶν παραγγελμάτων initio. II. SYLBURG.

(1) *Κηρίων*. Κηρίων, Nov.

(2) *Τοσοῦτον*. Τοσοῦτων, Nov. non male.

(3) *Παρὰ τόπον*. Scribe ex ms. Nov. παρὰ πότον, *inier pocula*. Quam emendationem ante nos factam esse a G. A. H. docet Sylburgius. Respicit autem Clemens Homeri *Iliad.* A, v. 599 :

Ἄσβεστος δ' ἄρ' ἐνῶρτο γέλως μακάρεσσι θεοῖσιν,
Ὡς ἴδεν Ἡραστον διὰ δώματα ποικύοντα.

amore inducere non valet, ad cultum atque venerationem statuarum et imaginum impellit. Atqui similis est pictura. Laudetur ergo artificium; ne vero homini imponat, aut pro veritate se ingerat. Quiesce constitit equus; columba minime perturbata est, nec pennas movit. Dædali quoque vacca e ligno efficta taurum agrestem cepit, et belluam illam artificio deceptam coegit insanientem amore mulierem inire. Ac tantum quidem furorem artes improbis artificibus amantium et fatuorum animis concitaverunt. Simias vero habere solent in admiratione, qui eas curant nutriuntque, quod eas nec ceræ, nec lutæ imagines, licet ornatu puellarum instructæ, unquam fallant. Nunquid igitur vos simiis ipsis

B deteriores eritis, dum lapideis, et ligneis, et aureis, et eburneis simulacris atque picturis adhæretis? Tot sane perniciosorum ludibriorum opifices sunt lapicidæ, et statuarii, præterea pictores et fabri, ⌘ atque poetæ, a quibus ingens hujusmodi coluvius inducitur, in montibus quidem Satyri et Panes; in silvis autem, Nymphae Oreades et Hamadryades; præterea in aquis, fluviis et fontibus, Naiades; et in mari, Nereides: magi etiam, qui dæmonum ministerio se venditant, quippe qui eos in numerum famulorum suorum ascripserint, et necessitate quadam adactos earminibus suis servos fecerint: præterea deorum nuptiæ, et procreations liberorum, et puerperia, et adulteria, et con-

versationes deorum, et procreations liberorum, et puerperia, et adulteria, et con-

versationes liberorum, et puerperia, et adulteria, et con-

versationes liberorum, et puerperia, et adulteria, et con-

Cane nobis, Homere, pulchram illam cantilenam: *Martis amorem, pulchreque coronatæ Veneris, Ut primum commisti sunt Vulcani in domo Clam; plurima autem dedit, lectumque deturparit, et Vulcani regis.*

Desine, quæso, cantilenam, Homere. Minime quidem pulchra est; docet enim adulterium; quo vel aures nostras inquinare religio est. Sumus enim nos, sumus, qui in hoc spirante et movente simulacro, humano videlicet corpore, contubernalem nobis, consultricem, sociam et consortem vitæ,

D Profusissimus autem excitatus est risus beatis ditis, Ut viderunt Vulcanum in domibus ministrantem, [pocula.

(4) *Δέ με*. Scribe δὴ με. SYLBURG.

(5) *Σκηνὴν πεπ.* Julius Firmicus, *De err. prof. relig.*: O infelicis imitationis cruenta meditatio! Scenam de celo secistis, et errantes animas per abrupta præcipitia crudeli calamitate duxistis, cum hominibus peccare cupientibus facinorum via de deorum monstratur exemplis.

(6) *Αὐτὰρ*. Ex Homeri *Odys.* θ, v. 266.

(7) *Ἀάθη*. Omittit Nov.

(8) *Εἰκόνα τοῦ θεοῦ*. De Dei in nobis imagine conf. pag. 62, et quæ ad eam annotabuntur.

quæque participat nostros affectus, et pro nobis commovetur, imaginem Dei circumferimus. Christi gratia Deo consecrati sumus. Nos genus electum, regale sacerdotium, gens sancta, populus quem sibi Deus ut proprium vindicat, qui quondam non populus, nunc autem populus Dei sumus²²; qui, ut ait Ioannes²³, non sumus ex inferis; sed ab eo, qui superne venit²⁴, omnia didicimus²⁵: qui Dei dispensationem cognitam atque perspectam habemus; qui, denique, ad id sumus exerciti, ut in novitate vitæ ambulemus²⁶. Haud tamen eodem animo sunt affecti magna pars hominum, sed metu omni atque pudore depositis, turpes dæmonum in Venerem pruritus domi suæ depingunt. Adeo ἄ enim dediti sunt lasciviæ, ut pictis quibusdam tabellis e sublimi suspensis thalamos suos ornent, et impudicitiam pro pietate habeant. Quo fit, ut in cubili jacentes nudam illam Venerem, quæ in adulterio vinculis constricta dicitur, suos inter complexus respiciant. Quin etiam libidinosam illam avem Ledam circumvolantem in annulorum palis depingunt, utanturque sigillis, quæ Jovis impudicitiam representant; nec aliam ob causam huiusmodi picturas recipiunt, quam quod effeminatæ sint atque impuræ. Hæc sunt voluptariæ vestræ ac delicatæ vitæ exemplaria. Hi vestri sermones, quibus petulantiam divino honore afflicitis: hæc, denique, deorum, qui una vobiscum stupro se ac libidini dedunt, doctrinæ. Nam quod quilibet vult, hoc etiam credit, ut ait orator Atheniensis. Cæterum reliquæ vestræ imagines cuiusmodi tandem sunt? Panisci quidam, et nudæ puellæ, et ebrii Satyri. et crecta pudenda, quæ quidem, licet ob libidinem reprehendi mereantur, tamen in tabellis nuda depingi solent. Quin etiam universas impudiciæ figuras aperte descriptas publicitus intueri haud erubescitis; sed suspensas eo diligentius asservatis; quippe qui velut deorum imagines, has impudiciæ columnas domi consecratis; nec minus sollicitè Philænidis motus, quam Herculis labores curetis depingendos. Quarum rerum non modo usum, sed etiam aspectum, et auditionem esse jam penitus obliitoranda, et memoriæ eximenda annun-

ἀνάθημα γέγοναμεν τῷ Θεῷ ὑπὲρ Χριστοῦ· ἡμῖς ἐκ γένους τὸ ἐκλεκτόν, τὸ βασιλῆιον ἱσράτευμα, ἔθνος ἄγιον, λαὸς περιούσιος· οἱ ποτε οὐ λαὸς, τὴν δὲ λαὸς τοῦ Θεοῦ, οἱ, κατὰ τὸν Ἰωάννην, οὐκ ἔστες ἐκ τῶν κάτω, παρὰ δὲ τοῦ ἄνωθεν ἐλθόντος τὸ πᾶν μεμαθηκότες· οἱ τὴν οἰκονομίαν τοῦ Θεοῦ κατανενοηκότες, οἱ ἐν καινότητι ζωῆς περιπατεῖν μεμελετηκότες. Ἄλλ' οὐ ταῦτα φρονοῦσιν οἱ πολλοί· ἀπορρίψαντες δὲ τὴν αἰδῶ καὶ τὸν φόβον, οἴκοι τοὺς τῶν δαιμόνων ἐγγράφονται πασχισμοῦς. Πινάκιοις (9) γοῦν τισὶ καταγράφοις μετεωρότερον ἀνακειμένοις, προσεσχηκότες ἀσελγείᾳ, τοὺς θαλάμους κεκοσμηκασί, τὴν ἀκολασίαν εὐστέθειαν νομίζοντες· κατὰ τοῦ σκίμποδος κατακειμένοι, παρ' αὐτὰς ἔτι τὰς περιπλοκάς, ἀφορῶσιν εἰς τὴν Ἀφροδίτην ἐκεῖνην, τὴν γυμνὴν, τὴν ἐπὶ τῇ συμπλοκῇ δεδεμένην· καὶ τῇ Ἀθήνᾳ περιπετώμενον τὸν ὄρνιν τὸν ἐρωτικόν, τῆς θηλότητος ἀποδεχόμενοι τὴν γραφὴν (10), ἀποτυποῦσι ταῖς σφενδόλαις, σφραγίδι χρώμενοι καταλλήλῳ τῇ Διὸς ἀκολασίᾳ. Ταῦτα ὑμῖν τῆς ἔδουπαθείας τὰ ἀρχέτυπα αὐταί τῆς ὕβρεως αἱ θεολογίαι· αὐταί τῶν συμπορευόντων ὑμῖν θεῶν αἱ διδασκαλίαι· ὃ γὰρ βούλεται, τοῦθ' ἕκαστος καὶ οἶσται, κατὰ τὸν Ἀθηναῖον ῥήτορα. Οἶαι δὲ αὐ καὶ ἄλλαι ὑμῶν εἰκόνες; Πανίσκοι τινὲς, καὶ γυμναὶ κόραι, καὶ Σάτυροι μεθύοντες, καὶ μορίων ἐντάσεις, ταῖς γραφαῖς ἀπογυμνούμεναι, ἀπὸ τῆς ἀκρασίας ἐλεγχόμεναι. Ἦδη δὲ ἀναφανδὸν τῆς ἀκολασίας ὄλης τὰ σχήματα ἀνάγραπτα πανδημεὶ θεούμενοι, οὐκ αἰσχύνεσθε, φυλάττετε δὲ ἔτι μᾶλλον ἀνακείμενα, ὥσπερ ἀμέλει τῶν θεῶν ὑμῶν τὰς εἰκόνας στήλας ἀναίσχυντίας καθιερώσαντες οἴκοι, ἐπ' ἱστῆς ἐγγραφόμενοι τὰ Φιλαινίδος σχήματα (11), ὡς τὰ Ἡρακλέους ἀθλήματα. Τοῦτων οὐ μόνον τῆς χρήσεως, πρὸς δὲ καὶ τῆς ὕψεως καὶ τῆς ἀκοῆς αὐτῆς ἀμνηστειαν καταγγέλλομεν. Ἦταίρηκεν ὑμῖν τὰ ὅσα, πεπορευέκασιν οἱ ὀφθαλμοί, καὶ, τὸ καινότερον, πρὸ τῆς συμπλοκῆς, αἱ ὄψεις ὑμῖν μεμοιχεύκασιν (12). Ὡ βιασάμενοι τὸν ἀνθρώπων· καὶ τὸ ἐνθεον τοῦ πλάστματος ἐλέγχει. Ἀπάρξαντες (13), πάντα ἀπιστεῖτε, ἵνα ἐκπαθᾶνησθε, καὶ πιστεύετε (14)· μὲν τοῖς εἰδώλοις, ζητοῦντες (15) αὐτῶν τὴν ἀκρασίαν, ἀπιστεῖτε δὲ τῷ

✕ P. 53 ED. POTTER. ²² I Petr. II, 9, 10. ²³ Joan. VIII, 25. ²⁴ Ibid. III, 31. ²⁵ Ibid. IV, 25. ²⁶ Rom. VI, 4.

(9) Πινάκιοις. Πινάκιος, Nov. nendose.

(10) Ἀποδεχόμενοι τ. γ. Ἀποδεχόμενοι, τὴν γραφὴν ἀποτυπ. Nov. De insignibus annulorum, etc., conf. Pwd. lib. III, c. 11, p. 247.

(11) Τὰ Φιλαινίδος σχήματα. Athenæus, lib. VIII, p. 413 Aldine edit.: Καὶ βιβλία τὰ τε Φιλαινίδος, καὶ τὴν τοῦ Ἀρχεστράτου γαστρονομίαν, ὁμοίως δὲ καὶ τὰ; θεράπεινας ἐμπείρους τοῖωνδε κινήσειών τε καὶ σχημάτων. Et paulo ante, turpissimum ait de rebus veneris opus illi ascriptum, sed falso honestissimæ feminae per calumniam id tribuisse Polyeratem, ut testatur Æschriou Samius. Meminit ejusdem lib. X. Vide H. Junium proverb. Philænidis commentarii. COLLECT. Justinus M., Apol. 2, extrema: Σωπαδίοις, καὶ τοῖς Φιλαινίδεσις, καὶ ὀρχηστικοῖς, καὶ Ἐπικουρείοις, καὶ τοῖς ἄλλοις τοῖς τοιοῦτοις ποιητικοῖς διδάγμασιν· Soladiis, et Philænidis, et saltatoriis, et Epicureis, aliisque id genus poeticis institutionibus. Meminit etiam Tatianus: Φιλαινίδος

καὶ Ἐλεφαντίδος τῶν ἀβήτων ἐπινοῶν. Philænidis et Elephantidis insandarum commentorum, pag. 122, 123. Ea qualia fuerint, explicat Suidas: Ἀστυάνασσα, Ἐλένης τῆς Μενελάου θεράπεινα· ἥτις πρώτη τὰς ἐν τῇ συνουσίᾳ κατακλίσεις εὔρεν καὶ ἔγραψε περὶ σχημάτων συνουσιαστικῶν· ἦν ὕστερον παρεζήλωσαν Φιλαινίς καὶ Ἐλεφαντίνη, αἱ τὰ τοιαῦτα ἐξορηχάμεναι ἀσελγήματα. Eiusdem mentio sit apud eundem v. Δημοκράτης. Conf. Anthologia Epigr. lib. III, cap. 10.

(12) Οἱ ὀφθαλμοί... μεμοιχεύκασιν. Hæc e Nov. exciderunt propter voces ὁμοιοτελεῦτους.

(13) Ἐλέγχει. Ἀπάρξαντες. Legendum conjuncte, ἐλέγχει ἀπάρξαντες, eo sensu, quem in versione expressimus.

(14) Πιστεύετε. A. πιστεῖτε, indicativo modo, SYLBURG. πιστεύεται, Nov.

(15) Ζητοῦντες. Legendum ζηλοῦντες, amulantes, quod habet Nov.

Θεῶ, σωφροσύνην μὴ φέροντες· καὶ τὰ μὲν κρείττω μμίσθηκατε, τὰ δὲ ἥττω τετιμήκατε· ἀρετῆς μὲν θεαταί, κακίας δὲ ἀγωνισταί γεγεννημένοι. Ὀλβιοί μόνου τοίνυν, ὡς ἔπος εἰπεῖν, ὁμοθυμαδὸν, ἐκείνοι πάντες, κατὰ τὴν Σιβύλλαν (16)·

bro, veluti primitias quasdam, obtulistis. Prorsus increduli estis, ut affectibus vestris obsequamini : et simulacris quidem fidem habetis, quod eorum intemperantiam sequi vobis propositum sit; eam vero Deo negatis, quia moderate atque continenter vivere haud sustineatis. Quo factum est, ut quæ sunt præstantiora, odio; quæ vero deteriora, honore prosequamini : et spectatores quidem virtutis, vitii autem pugiles sitis. Quocirca ✕ soli felices sunt, ut ita dicam, illi omnes, unanimi consensu, ut Sibyllæ verbis utar,

Οἱ ραοὺς μὲν πάντα (17) ἀπαρήσσονται (18)

Καὶ βωμοὺς, εἰκαῖα λίθων ἰδρύματα (19) κω-
[ιδόντες, φῶν,

Καὶ λίθινα ξόανα, καὶ ἀγάλματα χειροποίητα, Αἷματι ἐμφύχῳ (20) μμίσμῳ, καὶ ὄστροισι Β Τετραπόδων, διπόδων, πετηῶν, θηρῶν τε φό-
[ροισι.

Καὶ γὰρ δὴ καὶ ἀπηγόρευται ὑμῖν (21) ἀναφανδὸν, ἀπατηλὸν ὀρίζεσθαι (22) τέχνην· οὐ γὰρ ποιήσεις, φησὶν ὁ προφήτης, παντὸς ὁμοίωμα, ὅσα ἐν τῷ οὐρανῷ, καὶ ὅσα ἐν τῇ γῆ κάτω. Ἡ ποῦ γ' ἂν ἔτι τὴν Πραξιτέλους Δήμετρην, καὶ Κόρην, καὶ τὸν Ἰακχὸν τὴν μυστικὸν, θεοὺς ὑπολάβοιμεν, ἢ τὰς Λυσιππου τέχνας, ἢ τὰς χεῖρας τὰς Ἀπελλικὰς, αἱ δὲ τῆς θεοδοξίας τὸ σχῆμα τῆ ὕλη περιτεθείκασιν; Ἄλλ' ὑμεῖς μὲν, ὅπως ποτὲ ὁ ἀνδριάς ἔτι μάλιστα ὠραιότατος τεκταίνηται, προσκαρτερεῖτε· ὅπως δὲ αὐτοὶ μὴ ὅμοιοι δι' ἀναίσθησιν τοῖς ἀνδριάσιν ἀποτελεσθῆτε, οὐ φροντίζετε. Πάνυ γοῦν ἐφανώς καὶ συντόμως ὁ προφητικὸς ἐλέγχει τὴν συνθήειαν λόγος, Ὅτι πάν- C τες οἱ θεοὶ τῶν ἐθνῶν δαιμονίων εἰσὶν εἰδωλα (23)· εἰ δὲ θεὸς τοὺς οὐρανοὺς ἐποίησε καὶ τὰ ἐν τῷ

✕ P. 54 ED. POTTER, 41 ED. PARIS. 27 Exod. xx, 4.

(16) Σιβύλλαν. Hos Sibyllæ versus, cum aliis pluribus, recitat Justinus M., Cohort. ad Græc., p. 81.

(17) Οἱ ραοὺς μὲν πάντα. Mên addit ex Justinino, SYLBURG. Νηοὺς μὲν ἅπαντας, Justin.

(18) Ἀπαρήσσονται. Sic etiam u. ustina., sed ἀποστρέφουσιν habent edita Sibyll. Oracula.

(19) Ἰδρύματα. Sic edita Oracula : sed ἀφιδρύματα. Justin.

(20) Αἷματι ἐμφύχῳ. Αἷμασιν ἐμφύχων, Justin. et edita Oracula. Sequentem versum hoc modo scribit Justinus :

Τετραπόδων, βλέπουσι δ' ἐνδὸς Θεοῦ ἐς μέγα
[κῦδος.

Quadrupedum, videbunt autem ad magnam unius
[Dei gloriam.

(21) Ἀπηγόρευται ὑμῖν. A. et H. ἡμῖν prima persona. SYLB. — Cæterum nonnullis visum est Clementem his verbis pingendi artem, et reliquias ei similes, ut illicitas penitus damnare : quemadmodum etiam Strom. vi, p. 687 : Ὅ τὰ θεῖα τῶν ἔργων σπετερίζομενος διὰ τέχνης, ἔποι πλαστικῆς ἢ γραφικῆς, καὶ λέγων ἑαυτὸν ποιητὴν εἶνα : τῶν ζώων καὶ φυτῶν· qui divina opera sibi vindicat per pingendi vel pingendi artem, dicens se esse effectorem animantium ei plantarum, dicitur quodammodo præceptum violare, quo furtum prohibetur. Et Pædag. lib. iii, cap. 2, p. 220, peccare dicit mulieres, quæ faciem suam in speculis contemplantur, quia Moyses prohibuit facere imaginem, ἀντίτυπον τῷ Θεῷ, Deo similem. Quin etiam Tertullianus Adv. Marcion., lib. iv, c. 22, ait apostolos Moysen et Heliam appa-

tlamus. Scortatæ sunt aures vestræ, oculi quoque stuprum fecerunt, et quod magis inauditum est, ipsi vultus ante concubitus commiserunt adulterium.

Oh ! qui humanæ naturæ vim intulistis, et quod in illa creatura Divinitatis inest, dedecori atque pro-

increduli estis, ut affectibus vestris obsequamini : Surdorum et lapidum, quæ sunt altaria sedes :

Qui sibi visa licet dicorum templa negabunt ,

Surdorum et lapidum, quæ sunt altaria sedes :

Ex lapide et manibus simulacra effecta virorum, Cæsorum quæ sunt animato infecta cruore, Quadrupedum, bipedum, volucrumque, et cæde
[ferarum.

Nos enim clare prohibemur fallacem hanc artem exercere : Non facies enim, inquit propheta 27, cujusvis rei similitudinem, eorum quæ sunt in cælo, et quæ sunt in terra infra. Utrumne vero Praxitelis Cererem et Proserpinam, et Iacchum mysticum, an potius Lysippi artem, vel Apellis manus, quæ materiam ea forma ornarunt, quæ existimationem divinitatis ei præbuit, deos esse putemus ? Sed vos quidem in id omnem vestram curam atque studium impenditis, ut statua fiat quam pulcherrima; parum interea solliciti, ne vosmetipsi similes statuis per stuporem efficiamini. Verum hanc consuetudinem dilucide admodum atque breviter refellit hoc dicto Propheta : Quod omnes dii gentium sint demoniorum simulacra : Deus autem cælos fecerit, et ea quæ

rentes non cognovisse nisi in spiritu. Nec enim imagines eorum, vel statuas populus habuisset, et similitudines, lege prohibente. Idem, lib. De idololatr., cap. 4 et seq. videtur dicere Moysen vetasse fieri quamvis cujusvis rei similitudinem. Et lib. De spectaculis, cap. 13 : Jam vero, inquit, ipsum opus personarum, quæro an Deo placeat, qui omnem similitudinem vetat fieri, quanto magis imaginis suæ ? Origen. etiam lib. iv, adv. Cels., p. 181, 182, dicit inter Judæos nullum fuisse ζωγράφον οὐτ' ἀγαλαματοποιόν, pictorem nec statuarium, legibus totum hoc genus arcentibus, ne qua occasio idololatriæ præberetur hominibus crassis. Id præterea Chrysost. affirmat, alios ut præteream. Verumtamen, quemadmodum Judæis signa et imagines in templo Salomonis erant, ita nec prædicti Patres ea illicita esse judicabant extra divinum cultum, et idololatriæ periculum. Proinde Tertullianus memorat picturas calicum sacrorum, in quibus Christus pastoris habitu una cum ove insculpi solebat, lib. De pudicit., c. 7 et 10. Et Clemens figuris variis annulos Christianorum inscribi permittit, Pædag., lib. iii, cap. 11, pag. 246, 247. Qua vero patientia hi Patres ejusmodi figuris divinum cultum tribuentes eos conspexissent, qui se Christianos proflentur ?

(22) Ὀπίσθεσθαι. Lowthius recte admonuit scribendum esse ἐργάζεσθαι. Ejus enim conjecturam firmat ms. Nov. Cæterum Exodi locum mox imperfecte recitat Clemens.

(23) Δαιμονίων εἰσὶν εἰδωλα. Δαιμόνια Psal. Mox, καὶ τὰ ἐν τῷ οὐρανῷ, additum a Clemente.

sunt in caelo²⁰. Hinc autem arrepta, nescio quo modo, occasione, nonnulli eo sunt erroris prolapsi, ut divinum artificium, Solem, Lunam, reliquumque astrorum chorum, potius quam ipsum Deum, colerent; ea scilicet perabsurde deos existimantes, quæ nil aliud sunt quam instrumenta quædam, **19** quibus tempora describuntur: Verbo enim ejus firmata sunt, et spiritus oris ejus omnis virtus eorum²¹. Etenim humana ars et domicilia, et naves, et urbes, et picturas conficit; Dei autem opera qua ratione enunierem? Aspice hunc mundum universum. Ille cælum et solem creavit. Angeli et homines sunt opera digitorum ipsius²². ✕ Quanta est autem Dei potentia, cujus sola voluntas est mundi creatio? Solus enim Deus mundum creavit, ut qui solus sit vere Deus; is autem opera sua volendo conficit, ejusque velle sequitur fieri. Hic autem aberravit philosophorum chorus a veritate, qui perpulchre quidem fatentur ad contemplationem cæli factum fuisse hominem; tamen quæ in caelo apparent, visuque percipiuntur, adorant. Licet enim ea, quæ sunt in caelo, non sint hominum artificia: at hominum tamen gratia condita fuerunt. Ne quis igitur solem adoret, verum solis effectorem desideret: ne quis mundum reponat inter deos, verum mundi conditorem requirat. Quamobrem ei, qui ad portas salutis evadere cupit, unicum, ut videtur, perfugium relinquitur divina sapientia. Hinc, velut e sacrosancto quodam asylo, eum, qui ad salutem contendit, nulla vis dæmonum abducere unquam poterit.

A οὐρανῷ. Πλανώμενοι γοῦν τινες ἐντεῦθεν, οὐκ οἶδ' ὅπως, θέλαν μὲν τέχνην, πλὴν ἄλλ' οὐ θεὸν προσκυνούσιν, ἡλιὸν τε καὶ σελήνην, καὶ τὸν ἄλλον τῶν ἀστέρων χορὸν, παραλόγως τούτους θεοὺς ὑπολαμβάνοντες, τὰ ἔργα αὐτοῦ τοῦ χρόνου (24). Τῷ γὰρ λόγῳ αὐτοῦ ἐστὲρθεώθησαν, καὶ τῷ πνεύματι τοῦ στόματος αὐτοῦ πᾶσα ἡ δύναμις αὐτῶν. Ἄλλ' ἡ μὲν ἀνθρωπίαις τέχνην οἰκίας τε καὶ ναῦς, καὶ πόλεις, καὶ γραφὰς δημιουργεῖ· θεὸς δὲ πῶς ἂν εἴποιμι ὅσα ποιεῖ; Ὅλον ἴδε (25) τὸν κόσμον ἐκείνου ἔργον ἐστὶν καὶ οὐρανὸς καὶ ἡλιος· καὶ ἄγγελοι καὶ ἄνθρωποι ἔργα τῶν δακτύλων αὐτοῦ. Ὅση γε ἡ δύναμις τοῦ θεοῦ! μόνον αὐτοῦ τὸ βούλημα κοσμοποιεῖα (26)· μόνος γὰρ ὁ θεὸς ἐποίησεν, ἐπεὶ καὶ μόνος ὄντως ἐστὶ θεός· ψιλῶ τῷ βούλεσθαι δημιουργεῖ, καὶ τῷ μόνον ἐθελῆσαι αὐτὸν ἔπεται τὸ γεγενῆσθαι. Ἐνταῦθα φιλοσόφων παρατρέπεται χορὸς, πρὸς μὲν τὸν οὐρανὸν θεὸν (27) παγκάλως γεγόνει τὸν ἄνθρωπον ὁμολογούντων· τὰ δὲ ἐν οὐρανῷ φαινόμενα καὶ ὄψει καταλαμβάνόμενα προσκυνούντων. Εἰ γὰρ (28) καὶ μὴ ἀνθρώπινα τὰ ἔργα τὰ ἐν οὐρανῷ, ἀλλὰ γοῦν ἀνθρώποις δεδημιούργηται. Καὶ μὴ τὸν ἡλιὸν τοῦ ἡμῶν προσκυνεῖτω, ἀλλὰ τὴν ἡλίου ποιήτην ἐπιποθεῖτω, μηδὲ τὸν κόσμον ἐκθεάζετω, ἀλλὰ τὸν κόσμον δημιουργὸν ἐπιζητήσάτω. Μόνη ἄρα ὡς εἰσικεν καταφυγῆ τῷ μέλλοντι ἐπὶ τῆς σωτηρίου ἀφικνεῖσθαι θύρας ὑπολείπεται σοφία θεϊκή· ἐντεῦθεν ὥσπερ ἐξ ἱεροῦ τινος ἀσύλου, οὐδενὶ οὐκ ἐτι ἀγώγιμος τῶν δαιμόνων ὁ ἄνθρωπος γίνεται, σπεύδων εἰς σωτηρίαν.

C

CAPUT V.

Philosophorum sententias de Deo recenset.

Quin, si libitum tibi sit, philosophorum opinio-

Ἐπιδράμωμεν (29) δὲ, εἰ βούλει, καὶ τῶν φιλοσό-

✕ P. 55 ED. POTTER, 42 ED. PARIS. ²⁰ Psal. xcvi, 5. ²¹ Psal. xxxii, 6. ²² Psal. viii, 4.

(24) Τὰ ἔργα αὐτοῦ τοῦ χρόνου. Respicit Genes. i, 4.

(25) Ὅλον ἴδε τ. Malim hunc locum sic distinguere: Ὅλον ἴδε τὸν κόσμον ἐκείνου ἔργον ἐστὶ· καὶ οὐρανὸς, καὶ ἡλιος, καὶ ἄγγελοι, καὶ ἄνθρωποι, ἔργα δακτύλων αὐτοῦ. Ecce totum mundum, ejus opus est: et cælum, ac sol, atque angeli, hominesque sunt opera digitorum ejus. Ut ἔργον ad totum, ἔργα ad partes referatur. Respicit autem ps. ci, 26.

(26) Τὸ βούλημα, κοσμοποιεῖα. Sane quod Clemens Alexandr. sola Dei voluntate mundum, et a solo Deo conditum, quando et solus Deus est, memorat; mihi non est dubium, quin partim excludendis demoniis ac idolis exaraverit; partim etiam, imo vero potissimum, confutandis vetustis hæreticis, quorum Simon quidem Magus, veluti signifer quidam, dein Menander ejus discipulus, sed et Saturninus et Carpocrates, et ex Gnosticis nonnulli mundum, et quæ in eo sunt, factum ab angelis emissis ab Ennoæa seu Selene multo inferioribus ingenito Patre asserebant; Cerinthus autem et Nicolaitæ non a primo Deo, sed a virtute valde separata, et distante ab ea principalitate, quæ est super omnia. Trismegistus Pœmand. cap. 1: Καὶ πάντα ποιήσαντος καὶ ἐνδὸς μόνου, τῆ δὲ αὐτοῦ θελήσει δημιουργήσαντος τὰ ὄντα. Vide Irenæi lib. i, cap. 25, et lib. iii, c. 11. Hæc P. Faber cap. 2 Dodecæmeni. Collect. Solo volendi actu mundum creatum a Deo dicit, ut ejus infinitam potentiam ostendat, per quam sine labore et conatu omnia produxit. Infra Pædag. lib. i, cap. 6, p. 93: Ἐπεται τῷ χαρίσασθαι μόνον

βουληθῆναι αὐτὸν, πεπληρωθῆαι τὴν χάριν· Solam voluntatem gratiam conferendi sequitur perfecta gratiæ collatio. Constituit. apost. lib. v, cap. 7: Ἐν ἀρχῇ ἐποίησεν ὁ θεὸς τὸν οὐρανὸν καὶ τὴν γῆν· καὶ γίνωσκόμεν, ὅτι οὐκ ὕλης ἦν ἐνδεής, ἀλλὰ βουλήσει μόνῃ, ἢ προστάτῃ Χριστῆς, ταῦτα καὶ παρήγαγε· etc. In principio fecit Deus cælum ac terram: ac scimus Deum non indignuisse materia; sed Christum sola voluntate ea, que jussus est, produxisse, cælum dicimus, terram, mare, lumen, noctem, diem, luminaria, stellas, volatilia, aquatica, quadrupedia, etc. Clementinor., hom. 5, c. 33: Ἀπὸ τῶν μόνου δῆμους ἀγγέλων καὶ πνευμάτων βουλήσει νεύματι δημιουργήσας, ἐπλησε τοὺς οὐρανούς· Ipse solus populus angelorum ac spirituum, nutu voluntatis condidit, et eisque implevit cælum.

(27) Οὐρανὸν θεόν. Hinc Anaxagoræ responsum, Hominem nasci ac vivere eis θεωρεῖαν ἡλίου, καὶ σελήνης, καὶ οὐρανοῦ. Laertius lib. ii, s. 10. Amblicus, Protrept. cap. 6. Tritum est illud Ovidii, Metamorph. i, v. 85:

Os homini sublime dedit, cælumque tueri
Jussit, et erectos ad sidera tollere vultus.

(28) Εἰ γὰρ. Tatianus principio cap. 8, his similia habet.

(29) Ἐπιδράμωμεν. Hoc argumentum mollo plane similis tractat Justin. M. Parænes., pag. 49, 50, 51, edit. Oxon. Quin etiam philosophorum de principiis sententias collegerunt Plutarchus, Tertull., Hermias philosophus, Eusebius Nemesius,

των τὰς δόξας, ὅσας ἀγόρευσι περὶ τῶν θεῶν, εἰ πως καὶ φιλοσοφίαν αὐτὴν κενοδοξίας ἔνακεν ἀνειδωλοποιούσαν τὴν ὕλην ἐφεύρωμεν· εἰ καὶ δαιμόνια ἄττα ἐκθειάζουσιν, κατὰ παραδρομὴν παραστήσαι δυνήθωμεν ονειρώττουσαν τὴν ἀλήθειαν. Στοιχεῖται μὲν οὖν ἀρχὰς ἀπέλειπον ἐξυμνήσαντες, Θαλῆς ὁ Μιλήσιος τὸ ὕδωρ, καὶ Ἀναξίμενης, ὁ καὶ αὐτὸς Μιλήσιος, τὸν ἀέρα· ὃ Διογένης ὕστερον ὁ Ἀπολλωνιάτης κατηκολούθησεν. Παρμενίδης δὲ ὁ Ἐλεάτης, θεοὺς εἰσηγήσατο πῦρ καὶ γῆν· ἄτερον δὲ αὐτοῖν μόνον (30), τὸ πῦρ, θεὸν ὑπελήφατον Ἰππασὸς τε ὁ Μεταποντίνος (31) καὶ ὁ Ἐφέσιος Ἡράκλειτος· Ἐμπεδοκλῆς γάρ ὁ Ἀκραγαντίνος, εἰς πλῆθος ἐμπεσῶν, πρὸς τοῖς τέτταρσι στοιχείοις τούτοις, Νεῖκος καὶ Φιλίαν καταριθμεῖται. Ἄθεοι μὲν δὴ καὶ οὗτοι (32), σοφία τινὲ ἀσάφω τὴν ὕλην προσκυνήσαντες· καὶ λίθους μὲν ἢ ξύλα οὐ τιμήσαντες, γῆν δὲ τὴν τούτων μητέρα ἐκθειάσαντες, καὶ Ποσειδῶνα μὲν οὐκ ἀναπλάττοντες, ὕδωρ δὲ αὐτὸ προστρεπόμενοι (33). Τί γάρ ἐστι πρότερον, Ποσειδῶν, ἢ ὕδρα τις οὐσία, ἐκ τῆς πόσεως ὀνομαστικουμένη; ὡσπερ ἀμῆλι ὁ πολέμιος Ἄρης ἀπὸ τῆς ἔρωτος καὶ ἀναιρέσεως κακλήμενος. ἢ καὶ δοκοῦσι μοι πολλοὶ μάλιστα, τὸ ἔϊφος μόνον πῆξαντες, ἐπιθύειν ὡς Ἄρει. Ἔστι δὲ Σκυθῶν (34) τὸ τοιοῦτον, καθάπερ Ἐῦδοξος (35) ἐν δευτέρᾳ τῆς Περιόδου λέ-

✠ P. 56 ED. POTTER, 45 ED. PARIS.

Porphyrus, Joannes Philoponus in proemio ad lib. i Aristotelis *De anima*; auctor *Recognit.* Clementis lib. vii, cap. 15; Cicero, *De natura deorum*, aliique plures; ac proinde singulorum sententias inter se conferre supervacaneum esset. Mox, pro εἰ καὶ δαιμ. Lowthius inavult ἢ καὶ δαιμ.

(30) *Mónoir.* Rectius μόνον, solum. V. SYLBERG.

(31) Ἰππασὸς τε ὁ Μεταπ. Consentit Theodoret. de Hippaso Metapontino et Heraclito Ephesio. Item Plutarchus, *De placitis philo.*, lib. i, cap. 3: Ἡράκλειτος καὶ Ἰππασὸς ὁ Μεταποντίνος ἀρχὴν τῶν ὄλων τὸ πῦρ· ἐκ πυρὸς γὰρ πάντα γίνεσθαι, καὶ εἰς πῦρ πάντα τελευτᾶν λέγουσι. At Justinus M., *Parænes.*, p. 50, nulla Hippasi mentione facta, dicit: Ἡράκλειτος ὁ Μεταποντίνος ἀρχὴν τῶν πάντων τὸ πῦρ εἶναι λέγει· ἐκ τοῦ πυρὸς γὰρ πάντα γίνεσθαι, καὶ εἰς τὸ πῦρ τὰ πάντα τελευτᾶν· *Heraclitus Metapontinus causam omnium rerum ignem esse asseverat; ex igne namque omnia fieri, et in ignem tandem omnia reverti.* Quo loco scribendum cum Plutarcho, Ἡράκλειτος καὶ Ἰππασὸς ὁ Μεταποντίνος, *Heraclitus et Hippasus Metapontinus.* Sylburgius legendum monuit, Ἡράκλειτος δὲ ὁ Ἐφέσιος, καθάπερ καὶ Ἰππασὸς ὁ Μεταποντίνος. Sed Plutarchum sequi tutius est, cum manifestum sit horum auctorum unum aliterius, aut utrumque alienius tertii verba recitare.

(32) Ἄθεοι μὲν δὴ καὶ οὗτοι. Idem affirmat Clemens, *Strom.* i, p. 296: Στοιχεῖται δὲ σέβουσι Διογένης μὲν τὸν ἀέρα, Θαλῆς δὲ τὸ ὕδωρ, Ἰππασὸς δὲ τὸ πῦρ· καὶ οἱ τὰς ἀτόμους ἀρχὰς ὑποτιθέμενοι, φιλοσοφίας ὄνομα ὑποδύμενοι, ἄθεοι τινες ἀνθρωπίσκοι καὶ φιλήδονοι. Idem *Strom.* ii, p. 364, refert, nec Thaletem, nec reliquos physicos ante Anaxagoram, Deum agnovisse. Veruntamen ex auctori-bus superius laudatis certum est, philosophos, quos enumerat hoc loco Clemens, non fuisse omnes atheos. De Thalete, reliquos ut præteream, Minut. *Octavio*: *Milesius Thales*, inquit, *rerum initium aquam dixit; Deum autem eam mentem, quæ ex aqua cuncta formaverit.* Quæ fere κατὰ λέξιν descripta sunt e Cicero., lib. i *De natura deor.* Eadem dicit Lactantius lib. i, c. 5. Quin etiam Diogen. Laertius lib. i, seg. 35, inter Thaletis

anes quas de diis jactitant, nunc persequamur; si forte contingat nobis, ut ipsam quoque philosophiam inveniamus vana de se persuasionem materiam in simulacra deorum vertisse; vel si dum dæmonia quædam deorum nomine dignata est, eam tanquam in somnio veritatem vidisse, ostendere in transcurso possimus. Hi itaque elementa nobis reliquerunt principia; quorum Thales Milesius aquam celebravit; Anaximenes autem Milesius et ipse, aerem, quem postea Diogenes Apolloniates secutus est. Parmenides vero Elæates deos introduxit ignem et aquam; quorum alterum, ignem, Hippasus etiam Metapontinus, et Heraclitus Ephesius deum esse putarunt. Empedocles autem Agrigentinus, in multitudinem incidens, præter quatuor elementa, ✠ Contentionem et Amicitiam in numerum deorum cooptavit. Et hi quidem athei sunt, qui insipienti quadam sapientia materiam coluerunt; qui lapidibus quidem et lignis honorem deferre noluerunt; sed tamen Terram, eorum matrem, retulerunt inter deos; qui Neptunium quidem non eslingebant, sed Aquam tamen ipsam coluerunt. Quid enim est Neptunus, nisi humida quædam substantia, quæ ἀπὸ τῆς πόσεως sive a potu, dicta est Ποσειδῶν? Quemadmodum Mars ille bellicus ἀπὸ τῆς

ἀποφθέγματα hæc refert: Πρεσβύτατον τῶν ὄντων θεός· ἀγέννητον γάρ. Κάλιστον κόσμος· ποτῆμα γὰρ θεοῦ· Antiquissimum eorum omnium quæ sunt. Deus; ingenitus enim est. Pulcherrimum, mundus: a Deo nim factus est. Conf. Plutarch., in *Convivio septem Sapient.* Aliud Thaletis responsum quo pietatem suam testatus est, memorat ejusdem lib. seg. 36. Diogen. Laertius et Valer. Maxim., lib. vii, cap. 2: *Mirifice etiam Thales; nam interrogatus an facta hominum deos fallerent, Nec cogitata inquit.* Verum Clemens ideo philosophus omnes ante Anaxagoram atheos dicit fuisse, quod ille πρῶτος ἐπέστησε νοῦν τοῖς πράγμασι, *primus rebus mentem præfecit*, ut refert cum aliis pluribus *Strom.* ii, loco superius dicto: unde ei Νους cognominis loco inlatus fuit, teste Laertio in Anaxagoræ principio, et Plutarcho, in *Pericle.* Verum licet forte Anaxagoras vocis vocabulo primus sit usus, et in Ionica schola sententiam de Deo mundi opifice renovaverit, tamen eandem Thales antea defenderat, licet Anaximander, Anaximenes, aliique Thaletis successores in constituendis principis Dei nullam mentionem fecerint.

(33) *Προστρεπόμενοι.* Id habent posteriores editiones. consentiente Nov.; at *προστρέπόμενοι Flor.*, Sylb. uerbose. Mox, ἀρως pro ἀρσως, Nov.

(34) Ἔστι δὲ Σκυθῶν. De Scytharum cultu in eandem sententiam Brodeus, *Miscell.*, lib. v, cap. 5, cum alia citat, tum Ammianus Marcellini locum hunc: *Nec templum apud eos visitur, aut delubrum: nec tugurium quidem culmo lectum cerni usquam potest; sed gladius barbarico ritu humi figitur nudus: eumque ut Martem, regionum quas colunt præsidem, verecundius colunt.* V. SYLBERG. — Solinus *Polyhist.* principio c. 25, de nonnullis Scythiæ populis: *Populis, inquit, istis Deus Mars est, Pro simulacris enses statuunt.* Pomponius Mela, lib. ii, cap. 1, paulo ante finem, de Scythiis: *Mars omnium, inquit, Deus. Ei pro simulacris enses et tentoria dedicant.* Conf. Herodotus lib. iv; Lucianus, *Jove Tragædo*, Arnobius lib. v; Clemens, superius p. 40, ed. Potter, not.

(35) Ἐῦδοξος. Ἐνδόξος, Nov.

ἔρσεως καὶ ἀναίρσεως, sive ab insurgendo et interficiendo dictus est Ἄρης. Quam præcipue ob causam mihi videntur plurimi, defixo ense, ei quasi Marti sacra facere. Quem sane morem inter Scythas obtinere, auctor est Eudoxus in secunda parte *Periodi*. Sauromatas autem, Scythiæ gentem, acinacem colere, refert Icesius in opere *De mysteriis*. Idem præterea Heraclito ejusque sectatoribus usu venit, qui ignem, quasi rerum uniuersarum principium, adorant. Etenim hunc ignem alii nominarunt Vulcanum. Persarum autem magi, multique ex his qui Asiam incolunt, et præterea Macedones, prout Diogenes in primo *Persicorum* scribit, igni diuinos honores tribuunt. Quid Sauromatas referam, quos Nymphodorus in *Moribus barbarorum* narrat ignem venerari? Quid Persas, et Medos, et Magos? Hos enim sub dio rem diuinam facere, eo quod existiment ignem et aquam sola deorum esse simulacra, ex Diuone cognoscimus. Neque enim horum ignorantiam celauerim, qui licet se maxime existiment errorem effugisse, in aliam tamen fraudem delapsi sunt. Nam etsi neque cum Græcis ligna et lapides, neque cum Ægyptiis ibidas et ichneumonas, tamen cum philosophis ignem et aquam esse deorum simulacra putauerunt. Quin et aliquot postea sæculis eos coluisse simulacra humana specie prædita, ostendit in tertio *Chaldaicorum* Beros: eumque morem ab Artaxerxe, Darii filio, Ochi vero patre, introductum fuisse; etenim is primus statuas Veneris Tanaidis, quam Babylone, et Susis, et Ecbatanis posuisset, Persis, et Bactris, et Damasco, et Sardis exemplo suo præmonstravit esse

✕ P. 57 ED. POTTER.

(36) *Περσῶν*. Herodot. lib. 1, refert Persas sacra facere ἥλιω, καὶ σελήνῃ, καὶ γῆ, καὶ πυρὶ, καὶ ὕδατι, καὶ ἀνέμοις: Soli, et lunæ, et terræ, et igni, et aquæ, et ventis. Sidonius, Carmine 2 de *Magis*:

.... juraur ab illis
Ignis et unda deus....

Conf. Strabo lib. xv; Diogen. Laertius, præmio; Chrysost. iv *Ἀρδιάντων*; Arnob., lib. vi. Auctor *Recognitionum* Clementis, lib. iv, cap. 29, de Zoroastre agens: *Busti cineres*, inquit, *tanquam fulminei ignis reliquias colligentes hi, qui primitus erant decepti, deferunt ad Persas, ut ab eis, tanquam diuinus e caelo lapsus ignis, perpetuis conservaretur excubiis, atque ut celestis deus coleretur*. Conf. ad eum locum auctores a Cotelerio notati.

(37) *Τί μοι Σαυρομάτ. καταλέγειν*. A. καταλέγειν δεῖ. SYLBURG.

(38) *Θύειν*. Herodotus, lib. 1: *Simulacra quidem et templa, et altaria lex eos vetat statuere, et statuas: est stultitiæ accusant: eo quod, ut mihi quidem videtur, non, perinde ut Græci, deos humana forma præditos esse existiment*. Conf. auctores superius memorati.

(39) *Ὁ Ἄρης*. Dinonis *Persica* citat aliquoties Athenæus, in *Dipsosoph.* A. et H. SYLBURG.

(40) *Εἰ γὰρ καὶ*. Horatius, *Artis poet.* v. 31:

In vitium ducit culpæ fuga, si caret arte.

(41) *Ἀφροδίτης Ταυαίδος*. Strabo quidem Uxiurum meminit, apud quos Ἀφροδίτη Ἀναίτης colebatur, et apud Persas sacra fuisse celebrata prodit Anaitidis et Omani: Ταῦτα ἐν τοῖς Ἀναίτιδος καὶ τοῦ Ὀμανοῦ ἱερεῖς νενομίστα. Videndum ergo, num

γαι. Σκυθῶν δὲ οἱ Σαυρομάται, ὡς φησιν Ἰκέσιος ἐν τῷ *Περὶ μυστηρίων*, ἀκινάκην σέβουσιν. Τοῦτό τοι καὶ οἱ ἀμφὶ τὸν Ἡράκλειτον, τὸ πῦρ ὡς ἀρχέγονον σέβοντες, πεπόθησιν· τὸ γὰρ πῦρ τοῦτο ἕτεροι Ἡφαιστον ὠνόμασαν. Περσῶν (36) δὲ οἱ Μάγοι τὸ πῦρ τετιμῆχασιν, καὶ τῶν τὴν Ἀσίαν κατοικοῦντων πολλοί· πρὸς δὲ καὶ Μακεδόνες. ὡς φησι Διογένης ἐν πρώτῳ *Περσικῶν*. Τί μοι Σαυρομάτας καταλέγειν (37) οὗς Νυμφόδωρος ἐν *Νομίμοις βαρβαρικοῖς*, τὸ πῦρ σέβειν ἱστορεῖ· ἢ τοὺς Πέρσας, καὶ τοὺς Μηδούς, καὶ τοὺς Μάγους; Θύειν (38) ἐν ὑπαίθρῳ τοῦτους ὁ Δίων (39) λέγει, θεῶν ἀγάλματα μόνᾳ τὸ πῦρ καὶ ὕδωρ νομίζοντας. Οὐκ ἀπεκρυσάμην οὐδὲ τὴν τοῦτων ἄγνοιαν· εἰ γὰρ (40) καὶ τὰ μάλιστα ἀποφεύγειν ὄνεται τῆς πλάνης, ἀλλ' εἰς ἑτέραν καταλοισθαίνουσιν ἀπάτην. Ἀγάλματα μὲν θεῶν οὐ ξύλα καὶ λίθους ὑπελήφασιν, ὡσπερ Ἕλληνες· οὐδὲ μὴν ἰβίδας καὶ ἰχνεύμονας, καθάπερ Αἰγύπτιοι; ἀλλὰ πῦρ τε καὶ ὕδωρ, ὡς φιλόσοφοι. Μετὰ πολλὰς μέντοι ὑστερον περιόδους ἐτιὼν ἀνθρωποειδῆ ἀγάλματα σέβειν αὐτοὺς, Βήρωσσι ἐν τρίτῳ *Χαλδαϊκῶν* παρίστησι, τοῦτο Ἀρταξέρξου τοῦ Δαρείου τοῦ Ὀγῶ εἰσηγησάμενου, ὃς πρῶτος τῆς Ἀφροδίτης Ταυαίδος (41) τὸ ἄγαλμα ἀναστήσας ἐν Βαβυλῶνι, καὶ Σούσις, καὶ Ἐκβατάνοις Πέρσαις, καὶ Βάκτροις, καὶ Δαμασκῶ καὶ Σάρδεσιν, ὑπέδειξε σέβειν. Ὁμολογοῦντων τοίνυν οἱ φιλόσοφοι, τοὺς διδασκάλους τοὺς σφῶν Πέρσας, ἢ Σαυρομάτας, ἢ μάγους, παρ' ὧν τὴν ἀθεοῦτητα τῶν σεβασμίων αὐτοῖς μεμαθήχασιν ἀρχῶν, ἀρχοντα τὸν πάντων (42) ποιητῆν, καὶ τῶν ἀρχῶν αὐτῶν δημιουργὸν ἄγνοοῦντες, τὸν ἀναρχον θεόν· τὰ δὲ πτωχὰ ταῦτα καὶ ἀσθενῆ, ἢ φησιν ὁ Ἀπόστολος, τὰ εἰς τὴν ἀνθρώ-

hæc sit dea, quam Clemens hoc loco indicat. Vide Strabonem lib. xv, ubi Persas Venerem et Solem colere tradit, et lib. xi. COLLECT. BOCHARTUS, *Geographiæ sacræ* pag. 277, ait: « Circa Arhela et Gaugamela Strabo describit naphite fontem, et ignis scatebras; καὶ τὸ τῆς Ἀναίτης ἱερὸν, et Ἀναῶ templum, id est Anaitidis, de qua idem Strabo alibi passim, et Agathias lib. ii, et Pausanias *Laconicis*, et Plutarchus Artaxerxe: ex quibus corrigendus Clementis locus in *Protrept.* de eodem Artaxerxe, ὃς πρῶτος τῆς Ἀφροδίτης Ταυαίδος τὸ ἄγαλ. Lege Ἀναίτιδος, in qua emendatione non debuit hæsitare vir doctus. Nam præter Persicam illam Anaitidem, de qua præter Strabonem Agathias lib. ii, etiam Ecbatanis Anaitidem fuisse cultam ex Plutarcho scimus, et Susis, et in Lydia, ubi Sardes, ex Pausania. Et in illius cultum Artaxerxes quam fuerit propensus, inde colligas, quod celebrem illam Aspasiam, Cyri olim concubinam, cujus formam et reliquas doles tam multis prædicat Ælianus in *Variis* initio lib. xii, erexit sacerdotem, ut præficeret templo Anaitidem Ecbatanæ. Nec quemquam mouere debet, quod Anaitidem alii Venerem, alii Dianam explicant. Nam raro sibi constant præci scriptores, cum peregrina nomina Græcis nominibus efferunt. Anaitidem multi Dianam esse voluerunt, quia communium fano cum Deo *Παῖ* *Omano*, id est Sole, colebatur, ut testatur Strabo xv. Vicissim alii Venerem esse maluerunt, quia infami ritu virginis in illius templo prostabant, ut idem in fine lib. xi. »

— Nota infra formam dialecticam imperativi ὁμολογούντων pro ὁμολογεῖσθων. EPIG. PATROL.

(42) *Τὸν πάντων*. Lexi potest etiam τῶν πάντων, ut postea τῶν ὅλων Πατέρα. SYLBURG.

των ὑπερσεϊαν πεποιημένα στοιχεῖα, προστρεπόμενοι τῶν δὲ ἄλλων φιλοσόφων ὅσοι τὰ στοιχεῖα ὑπερβάντες, ἐπολυπραγμόνησαν τι ὑψηλότερον καὶ περιττότερον οἱ μὲν αὐτῶν τὸ ἄπειρον καθύμνησαν, ὡς Ἀναξίμανδρος (43) ὁ Μιλήσιος ἦν, καὶ Ἀναξαγόρας (44) ὁ Κλαζομένιος, καὶ ὁ Ἀθηναῖος Ἀρχέλαος τούτω μὲν γε ἄμω τὸν Νοῦν ἐπεστηράτην τῇ ἀπειρίᾳ· ὁ δὲ Μιλήσιος Λεύκιππος (45) καὶ ὁ Χίος Μητροδωρος διττὰς, ὡς ἔοικε, καὶ αὐτὸ ἀρχὰς ἀπελιπέτην, τὸ πλήρες καὶ τὸ κενόν. Προσέθηκε καὶ λαβῶν τούτων τοῖν δυεῖν τὰ εἰδῶλα (46), ὁ Ἀδδηρίτης Δημόκριτος· ὁ γάρ τοι Κροτωνιάτης Ἀλκμαίων (47), θεοῦ ζετο τοὺς ἀστέρας εἶναι, ἐμφύχους ὄντας (οὐ σιωπήσμαι οὐδὲ τὴν τούτων ἀναισχυντίαν)· Ξενοκράτης, Καρχηδόνιος (48) οὗτος, ἐπὶ μὲν θεοὺς τοὺς πλάνητας, ὄδοον δὲ, τὸν ἐκ πάντων αὐτῶν συνεστῶτα κόσμον αἰνίττεται. Οὐδὲ μὴν τοὺς ἀπὸ τῆς Στοᾶς (49) παρελεύσομαι, διὰ πάσης ὕλης, καὶ διὰ τῆς ἀτιμοτάτης, τῆς θεῖον διήκειν λέγοντας, ὃ καταστρέφουσιν ἐτεχνῶς τὴν φιλοσοφίαν. Οὐδὲν δὲ οἶμαι χαλεπὸν, ἐνταῦθα γενόμενος, καὶ τῶν ἐκ τοῦ Περιπάτου μνησθῆναι· καὶ ὅγε τῆς αἰρέσεως πατήρ, τῶν ὄλων οὐ νοήσας τὸν Πατέρα, τὸν καλούμενον ὕπατον, ψυχὴν (50) εἶναι τοῦ παντός οἶται· τούτεστι τοῦ κόσμου τὴν ψυχὴν

A colendam. Fatcantur igitur philosophi se Persas, vel Sauromatas, vel magos magistros habuisse, a quibus didicerunt rerum principiis divinum cultum impie decernere: atque inde, Deum, qui princeps, omniumque effector, ipsorumque principiorum conditor est, ipse principii expertus, ignorantes, *egena hæc et infirma elementa*, ut ea vocat Apostolus ²¹, quæ ad usum hominum ministeriumque facta sunt, coluerunt. E reliquis autem philosophis, qui elementis præteritis excelsius aliquid et præstantius indagarunt; alii quidem infinitum celebraverunt; ex quibus fuit Anaximander Milesius, et Anaxagoras Clazomenius, et Archelaus Atheniensis, qui quidem ambo infinitati Mentem præfecere. Leucippus autem Milesius et Metrodorus Chius, ipsi quoque, ut videtur, duplex principium reliquere, plenum et inane. Quæ duo mutuatus Democritus Aberitanus, tertium adiecit simulacra. Alcmaeon vero Crotoniates astra, ✕ cum ea animata esse putaret, in deos retulit (nec enim horum tacebo impudentiam), et Xenocrates Chalcedonius septem quidem deos esse planetas, octavum vero, qui ex istis omnibus constat, mundum innuit. Nec Stoicos vero prætermittam, qui cum asseverent divinum

✕ P. 58 ED. POTTER, 43-44 ED. PARIS. ²¹ Galat. iv, 9.

(43) Ἀναξίμανδρος. Conf. Diogen. Laertius. in Anaximandro, Plutarch., *De placitis philos.*; Euseb., *Præpar. Evang.*, lib. 1, c. 8; lib. xiv, c. 14; Simplicius, in *Aristotelis Physic.*, lib. 1, c. 2.

(44) Ἀναξαγόρας. Hunc Clemens, *Str.* II, p. 364, refert, πρῶτον ἐπιστῆναι νοῦν τοῖς πράγμασιν. Cicero, *De natura deor.*, lib. 1: Anaxagoras, inquit, qui accepit ab Anaximene disciplinam, primus omnium rerum descriptionem et modum mentis infinite vi ac ratione designari et confici voluit. Idem refert Laertius principio Anaxagoræ, alii que plures. Quod quo modo intelligi debeat, paulo superius explicatum est. Porro Anaxagoræ conitenti dat Archelaum, quod hic illius discipulus fuerit.

(45) Λεύκιππος. Plutarch., lib. 1 *De placit. philos.*: Λεύκιππος, Δημόκριτος, Δημήτριος, Μητροδωρος. Ἐπίκουρος τὰ μὲν ἄτομα ἄπειρα τῷ πλήθει, τὸ δὲ κενὸν ἄπειρον τῷ μεγέθει. Vult nempe hos principia statuisset immensum spatium et infinitos atomos, et ex atomis in se incidentibus in isto spatio omnia fieri. Conf. Laertius in *Leucippo*.

(46) Εἰδῶλα. Primus Democritus teste Iren. lib. II, c. 19, dixit, *nullas et varias ab universitate figuræ expressas descendisse in hunc mundum*. Minut. pag. 132: *Quid Democritus? quamvis atomorum primus inventor, nonne plerumque naturam, quæ imagines fundat, et intelligentiam, Deum loquitur?* His imaginibus omnia fieri statuit. Ὅρῶν δὲ ἡμᾶς κατ' εἰδώλων ἐμπτώσεις, *videre nos*, ac proinde alios sensus exercere, incidentibus in nos rerum imaginibus; dixisse Democritum, refert Plutarchus Laertius lib. IX, seqm. 44. Item *ὄνειρους γίνεσθαι κατὰ τὰς τῶν εἰδώλων παραστάσεις, somnia fieri per præsentiam imaginum*, putavit, teste Plutarcho, *De plac. philos.*, lib. V, cap. 1. Inde factum, ut Deum esse negaret. Cicero, *De nat. deorum* lib. II: *Primum igitur aut negandum est deos esse, quod et Democritus simulacra, et Epicurus imagines inducens, quodam pacto negat; aut qui deos esse concedant, iis fatendum est, eos aliquid agere, idque præclarum.*

Verumtamen Clemens ex hoc dogmate sequi, quod Deus sit, affirmat, *Strom.* V, pag. 590: *Democritus, inquit, velit nolit, per dogmatum consequentiam Deum*

confitebitur; fecit enim easdem imagines in homines incurrentes, et in animantes rationis experies, ἀπὸ τῆς θεῆας οὐσίας, a divina essentia. Sed tamen ille per divinam essentiam nil aliud quam naturam intellexit. Cicero, lib. 1 *De natura deorum*, c. 12: *Quid Democritus, qui tum imagines earumque circumcivit, in deorum numero refert; tum illam naturam, quæ imagines fundat ac mittit; tum scientiam, intelligentiamque nostram: nonne in maximo errore versatur?*

(47) Ἀλκμαίων. Cicero, lib. 1 *De natura deor.*: *Crotoniates autem Alcmaeo, qui soli, et lunæ, reliquisque sideribus, animoque præterea divinitatem dedit, non sensit sese mortalibus rebus immortalitatem dare.*

(48) Ξενοκράτης Καρχηδόνιος. Clemens, *Strom.* V, p. 590, rursus hunc philosophum Καρχηδόνιον vocavit. Idem eum Καλκηδόνιον appellat *Strom.* II, p. 419, et *Str.* V, p. 604, idque recte. Nam Xenocrates Chalcedonius fuisse dicitur a Strabone, Æliano, Athenæo, Diogene Laertio ac Suida. Sed facilis ac frequens est error scriptorum voces Καλκηδόνιος et Καρχηδόνιος inter se permutantium. Proinde Eusebius verba *Strom.* V recitans, perperam habet Καρχηδόνιος: idque in nonnullos Laertii codices irrepsit: quemadmodum etiam apud Philostratum, *De vitis philosoph.*, lib. 1, cap. 14, in editis et mss. cod. Thrasymachus dicitur Καρχηδόνιος, quem tamen omnes sciunt Chalcedone natum fuisse: itaque *Olearius* reposuit Καλκηδόνιος.

(49) *Τὸς ἀπὸ τῆς Στοᾶς.* Stoicorum sententiam similiter describunt Tatianus pag. 18; Athenagoras p. 28, 29; ipse Clemens *Strom.* I, p. 295, et *Str.* V, p. 591, quibus locis conf. quæ adnotata sunt. Putabant illi Deum esse materiale quoddam πνεῦμα aut animam mundi, quæ omnia pervadit.

(50) Ψυχὴν. De hac sententia Aristotelis conf. Athenagora *Legut.* p. 28; Plutarchus, *De placit. philosoph.* lib. 1, c. 7. Quod idem philosophus Dei providentiam intra lunæ orbem terminaverit, refert Clemens *Str.* V, p. 591, ad quem locum vide adnotata.

numen omnem, quantumvis vilem et abjectam, materiam pervadere, insignem sane notam dedecoris philosophiæ impresserunt. Nec vero molestum erit, ut arbitror, cum ad hunc locum pervenerim, meminisse etiam Peripateticorum. Cujus sectæ pater rerum omnium patrem ignorans, eum, qui *supremus* dicitur, animam esse universi existimat: adeoque animam hujus mundi pro Deo habens, ipse a se confoditur. Etenim manifesti erroris arguitur, qui, cum providentiam intra lunæ orbem desinat, tamen mundum esse Deum statuit; ac proinde eum, qui Dei expers est, Deum esse existimat. **20** Eresius autem ille Theophrastus, Aristotelis discipulus, modo quidem cœlum, modo vero spiritum esse Deum affirmat. Equidem Epicuri solius lubens obliviscar, qui cum Deum nihil prorsus curare existimet, per omnia quidem est impius. Quid vero Heraclides Ponticus? Ubique quidem is ad simulacra Democriti abripitur.

CAPUT VI.

Philosophos aliquando, ipso aspirante, verum hoc in argumento attigisse.

Ingens præterea hujusmodi turba se mihi ingerit, inauditorum dæmoniorum velut terricula quædam introducens, quæ nil aliud sunt quam absurdæ fictæque ab auctoribus fabularum imagines, et aniles nugæ. Cujusmodi sermones tantum abest ut audiri a viris permittamus, ut ne vagientes quidem, prout dici solet, pueros fabellis lenire soleamus, ne forte cum ipsis counutriamus impietatem, quam hi profitentur, qui cum vere sint rudiores infantibus, tamen sibi videntur sapientes. Quid enim, per ego te veritatem oro, eos, qui tibi crediderunt, corruptioni ac interitui gravi sane atque parum honesto, reddis obnoxios? Cur autem vitam impleas simulacris, cum vel ventos, vel aerem, vel ignem, vel terram, vel lapides, vel ligna, vel ferrum, vel hunc mundum esse deos singis; aut astrologiæ hujus vulgo jactatæ, potius quam astronomiæ ope ad cœlestia corpora tuam orationem convertens, ad homines, qui sane errant, errantia sidera deos esse mentiris? ✕ Igo vero Dominum spirituum desidero, Dominum ignis, opificem mundi, quique soli lucem suam dedit: Deum requiro, non autem opera Dei. Quem vestrum habebō disquisitionis hujus adjutorem? Platonem quidem, si tibi videatur, haud penitus repudiamus. Quibus igitur argumentis, o Plato, Deum exquiremus? *Universi enim hujus patrem et effectorem, et invenire difficile est, et cum inveneris, ut eum verbis*

✕ P. 59 ED. POÏTER, 45 ED. PARIS.

(51) Οὐδὲ μ. Lowthius mavult οὐδέν.

(52) Παρεισάγ. Παρεισάγων· ξένον άτοπον σχ. Nov.

(53) Οἱ μηδέ. Οἷς μηδέ, dativo casu. SYLBURG.

(54) Δοκησιόφων. Δοκησιόφων Nov. Rectius δοκησιόφων, aut divise δοκῆσει σοφῶν.

(55) Δεινῶς τε καὶ ἀτάκτως. Sic Heinsius, et post eum reliquæ editt. At Flor. Sylburg. editiones et Nov. habent δειναῖς τε καὶ ἀτάκτοις, quæ proinde vera lectio est.

(56) Τὸν ἡλλου. Distingue cum Nov. τὸν ἡλλου φωταγωγόν· Θεὸν ἐπιζητ., quod in versione expressum est.

(57) Πλάτων. Platonis locus est in *Timæo* pag. 28 tomi tertii edit. Serrani. Nec dissimile illud Hermæ Trismegisti, Θεὸν νοῆσαι μὲν γαλεπὸν, φράσα· εἰ ἀδύνατον, de quo quæ sit Gregorii Nazianz. episcopi, declarat oratio 2 *Περὶ θεολογίας* pag. 198.

A Θεὸν ὑπολαμβάνων, αὐτὸς αὐτῷ περιπεῖρεται. Ὁ γάρ τοι μέχρι τῆς σελήνης αὐτῆς διορίζων τὴν πρόνοιαν, ἔπειτα τὸν κόσμον Θεὸν ἡγούμενος, περιτρέπεται, τὸν ἀμοιρον τοῦ Θεοῦ Θεὸν δογματίζων. Ὁ δὲ Ἑρέσιος ἐκεῖνος Θεόφραστος, ὁ Ἀριστοτέλους γνώριμος, πῆ μὲν οὐρανὸν, πῆ δὲ πνεῦμα τὸν Θεὸν ὑπονοεῖ. Ἐπικούρου μὲν γὰρ μόνου καὶ ἐκὼν ἐκλήσομαι, ὅς οὐδὲ μέλειν (51) οἴεται τῷ Θεῷ, διὰ πάντων ἀσεβῶν. Τί γὰρ Ἡρακλείδης ὁ Ποντικός; Οὐκ ἔσθ' ὅπη οὐκ ἐπὶ τὰ Δημοκρίτου καὶ αὐτὸς κατασύρεται εἰδωλα.

20 Eresius autem ille Theophrastus, Aristotelis discipulus, modo quidem cœlum, modo vero spiritum esse Deum affirmat. Equidem Epicuri solius lubens obliviscar, qui cum Deum nihil prorsus curare existimet, per omnia quidem est impius. Quid vero Heraclides Ponticus? Ubique quidem is ad simulacra Democriti abripitur.

B Καὶ πολὺς μοι ἐπιβρεῖ τοιοῦτος ὄχλος, οἰοεὶ μορμύ τινα δαιμονίων παρεισάγων (52) ξένου· άτοπον σκιαγραφίαν μυθολόγων, ὕβριος γρατικῶ· πολλοῦ γε δεῖ ἀνδράσιν ἐπιτρέπειν, ἀκροᾶσθαι τοιούτων λόγων, οἳ μηδέ (53) τοὺς παῖδας τοὺς ἑαυτῶν, τοῦτο δὴ τὸ λεγόμενον, κλαυθουριζομένους ἐθίζομεν παρηγορεῖσθαι μυθίζοντες, ὀρθῶδουότες συνανατρέφειν αὐτοῖς ἀθεότητα, τὴν πρὸς τῶν δοκησιόφων (54) δὴ τούτων καταγεγελομένην, μηδὲν τι νηπίων μᾶλλον τάληθες εἰδότων. Τί γὰρ, ὦ πρὸς τῆς ἀληθείας, τοὺς σοὶ πεπιστευκότας δεικνύεις ῥύσει καὶ φθορᾷ δεινῶς τε καὶ ἀτάκτως (55) ὑποβεβλημένους; Τί, δαί μοι εἰδῶλων ἀναπίμπλης τὸν βίον, ἀνέμους τε, ἢ ἀέρα, ἢ πῦρ, ἢ γῆν, ἢ λίθους, ἢ ξύλα, ἢ σίδηρον, ἢ κόσμον τόνδε, θεοὺς ἀναπλάττουσα· θεοὺς δὲ καὶ τοὺς ἀστέρων τοὺς πλανήτας τοῖς ὄντως πεπλανημένοις τῶν ἀνθρώπων, διὰ τῆς πολυθρύλλητου ταύτης ἀστρολογίας, οὐκ ἀστρονομίας, μετεωρολογούσα καὶ ἀδολεσχοῦσα; τὸν Κύριον τὸν πνευματικῶν ποθῶ, τὸν Κύριον τοῦ πυρὸς, τὸν κόσμου δημιουργὸν, τὸν ἡλίου (56) φωταγωγὸν Θεὸν ἐπιζητῶ, οὐ τὰ ἔργα τοῦ Θεοῦ. Τίνα δὴ λάθω παρὰ σοῦ συνεργὸν τῆς ζητήσεως; Οὐ γὰρ παντάπασι ἀπεγνωκάμεν γε, εἰ βούλει, τὸν Πλάτωνα. Πῆ δὴ οὖν ἐξιχνεύετον τὸν Θεὸν, ὦ Πλάτων (57); Τὸν γὰρ πατέρα καὶ ποιητὴν τοῦδε τοῦ παντός, εὐρεῖν τε ἔργον, καὶ εὐρόντα εἰς ἅπαντα εὐρόντα εὐρεῖν τε ἔργον, καὶ εὐρόντα εἰς ἅπαντα εὐρεῖν τε ἔργον. Διὰ τί δὴ ταῦτα; ὦ πρὸς αὐτοῦ·

Vide et Theodoretum lib. II *Therap.* H. SYLBURG. — Platonis locus in *Timæo*, pag. 1047 edit. Ficini, sic se habet: Τὸν μὲν οὖν ποιητὴν καὶ πατέρα τοῦδε τοῦ παντός εὐρεῖν τε ἔργον, καὶ εὐρόντα εἰς πάντας ἀδύνατον λέγειν· *Opificem quidem et patrem mundi invenire difficile, et cum jam inveneris, predicare in vulgus nefas.* E quo pro ἅπαν scribendum videtur πάντας, aut potius ἅπαντας, quod habet Nov. Clemens hæc verba rursus laudavit *Strom.* v, p. 585, ubi πάντας scripsit. Eorum priorem partem iterum recitavit *Strom.* v, pag. 592. Porro dictum hoc Socrati tribuit Justinus M., *Apol.* II, p. 27, memoriæ lapsu: non enim Socratis, sed Timæi effatum est apud Platonem. Id recitant præterea Athenagoras, *Legat.* p. 25; Tertullianus, *Apol.*, cap. 46; Cyrillus, *contra Julian.*, lib. I, p. 31; auctor *Recognit.* Clementis lib. VIII, cap. 20, p. 564; Minucius Octavio, p. 155.

'Ρητέος (58) γὰρ οὐδαμῶς ἔστιν. Εὐγε, ὦ Πλάτων, Α ἐπαφᾶσαι τῆς ἀληθείας· ἀλλὰ μὴ ἀποκάμης· ζῆν μοι λαβοῦ τῆς ζητήσεως τάγαθου πέρι· πᾶσι γὰρ ἀπαξιαπλῶς ἀνθρώποις, μάλιστα δὲ τοῖς περὶ λόγους ἐνδιατρίβουσιν, ἐνέστακται τις ἀπόρροια θεϊκῆ· οὐ δὴ χάριν καὶ ἄκοντες μὲν ὁμολογοῦσιν ἕνα τε εἶναι Θεόν, ἀνώλεθρον καὶ ἀγέννητον (59)· τοῦτον ἄνω που περὶ τὰ νῶτα τοῦ οὐρανοῦ (60) ἐν τῇ ἰδίᾳ καὶ οἰκείᾳ περιωπῇ ὄντως ὄντα ἀεί.

Θεὸν δὲ ποῖον, εἰπέ μοι, ρητέος;
Τὸν πάνθ' ὁρῶντα, κ' αὐτὸν οὐχ ὁρῶμενον,

Εὐριπίδης λέγει. Πεπλανῆσθαι γοῦν ὁ Μένανδρός μοι δοκεῖ, ἔνθα φησίν·

Ἥλιε· σὲ γὰρ δεῖ προσκυνεῖν πρῶτον θεῶν,
Δι' ἔν θεωρεῖν ἔστι τοὺς ἄλλους θεοὺς.

Οὐδὲ γὰρ ἥλιος ἐπιδείξει ποτ' ἂν τὸν Θεὸν τὸν ἀληθῆ, οὐδὲ λόγος (61) ὁ ὑψίης, ὅς ἐστιν ἥλιος ψυχῆς, δι' οὗ μόνου ἔνδον ἀνατελλαντος ἐν τῷ βᾶθει τοῦ νοῦ, καὶ τοῦ νοῦς αὐτοῦ καταυγάζεται τὸ ὄμμα. Ὅθεν οὐκ ἀπεικόντως ὁ Δημόκριτος τῶν λογίων ἀνθρώπων ὀλίγους φησὶν ἀνατείναντας τὰς χεῖρας· ἐνταῦθα δὲ νῦν ἡέρα καλέομεν οἱ Ἕλληνας, πάντα διαμυθεῖσθαι (62)· καὶ πάντα οὗτος οἶδεν, καὶ διδοῖ, καὶ ἀφαιρεῖται, καὶ βασιλεὺς οὗτος τῶν πάντων. Ταύτη πη καὶ Πλάτων (63), διανοούμενος τὸν Θεόν, αἰνίττεται περὶ τὸν πάντων βασιλέα, πάντ' ἔστι, κάκειρο (64) αἰτιον ἀπάντων καλῶν. Τίς οὖν ὁ βασιλεὺς τῶν πάντων; Θεός, τῆς τῶν ὄντων ἀληθείας τὸ μέτρον. Ὅσπερ οὖν τῷ μέτρῳ καταληπτὰ μετρούμενα, οὕτως δὲ καὶ τῷ νοῆσαι τὸν Θεὸν μετρεῖται καὶ καταλαμβάνεται ἢ ἀλήθεια. Ὁ δὲ ἱερὸς ὄντως Μωϋσῆς· Οὐκ ἔσται, φησίν, ἐν τῷ μαρσίπῳ σου στάθμιον καὶ στάθμιον, μέγα ἢ μικρόν (65),

⊗ P. 60 ED. POTTER, 45-46 ED. PARIS.

(58) 'Ρητέος. 'Ρητέον Nov. Hæc porro verba non exstant apud Platonem eodem loco, quo superiora. Forte Clemens ejus sensum tantum exprimit, non verba. Mox, ἐπαφᾶσαι pro ἐπαφᾶσαι, idem.

(59) Ἀγέννητον. Ἀγέννητον, ingeneratum seu ingentum. V. SYLBURG. — Τοῦτον malim ad ἀγέννητον referri, quam ad ea quæ sequuntur.

(60) Νῶτα τοῦ οὐρανοῦ. Imitatur Homeri II. B, vers. 159, νῶτα θαλάσσης.

(61) Οὐδὲ λόγος. A. et H. cum G. Cantero pro οὐδὲ λόγος legunt ἀλλ' ὁ λόγος, ego δὲ δὲ λόγος malo. Sic enim et minor sit mutatio, et recte constat sensus. Ibidem rectius fortasse optativo modo ἐπιδείξει, vel ἐπιδείξειε. SYLBURG.

(62) Καλέομεν οἱ Ἕλληνας, πάντῃ διαμ. Locus depravatus, sed cui facilis est medicina. Scribe et distingue, ὅθεν οὐκ ἀπεικόντως ὁ Δημόκριτος τῶν λογίων ἀνθρώπων ὀλίγους φησὶν ἀνατείναντας τὰς χεῖρας ἐνταῦθα ἔν νῦν ἡέρα καλέομεν οἱ Ἕλληνας. Πάντα Δία μυθεῖσθαι. Emendationem nostram ipse Clemens libro quinto confirmat, ubi idem adducitur Democriti locus, et quidem ex ipso, non ut hic verbis aliquantum immutatis, quemadmodum ex Ionismo apparet, quem infregit hoc loco: "Ἦδη δὲ, ὡς εἰπεῖν, ὑπ' αὐγᾶς ὁ Δημόκριτος, εἶναι τινὰς ὀλίγους γράφει τῶν ἀνθρώπων, οἳ δὴ ἀνατείνοντες τὰς χεῖρας ἐνταῦθα ἔν νῦν ἡέρα καλέομεν οἱ Ἕλληνας· πάντα Ζεὺς μυθεῖται, καὶ πάνθ' οὗτος οἶδε, καὶ διδοῖ, καὶ ἀφαιρεῖται. Sed Democritus procul dubio scripserat τὰς εὐχὰς ποιέουσι. Nam pendent posteriora. Et Cle-

enunties, prorsus impossibile. Cur vero? quæso te per ipsum. Enuntiari enim non potest. Euge, o Plato, attigisti veritatem; tamen ne pigeat te laboris, sed una mecum suscipe boni inquisitionem. Universo enim generi humano, præcipue vero illis qui in studiis litterarum versati sunt, divina quædam semina sunt instillata; a quibus fateri vel inviti et reluctantes coguntur, quod unus sit Deus, interitus planitie regione, velut in propria specula, semper versetur.

Dic autem, qualem Deum concipere debeam:
Qui cuncta cernit, ipse se cerni vetat,

ait Euripides. Adeoque errasse mihi quidem Menander videtur, cum dixit:

B Sol, nam deorum colere te primum decet,
Cujus beneficio alios spectamus deos.

Neque enim sol unquam verum Deum ostendet, sed verum Verbum, quod est animæ sol, per quem solum mentis nostræ oculus illustratur, ubi primum interiorem ejus recessum irradiavit. Haud abs re itaque dixit Democritus, paucos admodum e litteratis hominibus esse, qui manus ad eum locum sustulerunt, quem nos Græci aerem nunc vocamus; Jovem omnia sari: idem etiam omnia novit, omnia dat auferitque, omniumque rex est. Similiter sentiens Plato, quodam ✕ in loco de Deo sic loquitur: Circa regem omnium omnia sunt, estque ille causa bonorum omnium. Quisnam igitur est rex omnium? Deus, rerum veritatis norma ac mensura. Quemadmodum igitur mensura comprehendit res demensas, sic etiam qui Deum animo suo concepit, ipsam quoque veritatem metitur et comprehendit. Unde sanctissimus Moyses: Non erit, inquit, in tuo marsupio statera et statera, magna vel parva; sed statera vera,

mens, quod ipsi usitatum est, διὰ μνήμης eum adduxit et instituto accommodavit. Ne legamus ἀνατείνουσι: quod minus placet, cum utrobique participium servavit Clemens. Et locus miram habebit venustatem: Οἱ δὲ ἀνατείνοντες τὰς χεῖρας ἐνταῦθα ἔν νῦν ἡέρα καλέομεν οἱ Ἕλληνας, ποιέουσι τὰς εὐχὰς. Heinsius. — Porro Heinsianam emendationem maxima ex parte firmat Eusebius, Præparat. evang., p. 675.

(63) Πλάτων. Platonis locus exstat in secunda epistola ad Dionysium pag. 1269, edit. Ficini. Eum rursus laudavit Clemens Strom. v, pag. 598, quem locum videsis. Cæterum cum inde, tum etiam o Nov. patet hunc locum sic esse distinguendum: Ταύτη πη καὶ Πλάτων διανοούμενος, τὸν Θεὸν αἰνίττεται· Περὶ τὸν πάντων βασιλέα, πάντ' ἔστι· κάκειρο αἰτιον ἀπάντων καλῶν· quem sensum in versione secuti sumus.

(64) Κάκειρο. Κάκεινος Nov. et posteriores Clemens editiones. Sed alteram lectionem firmant tum ejusdem priores editiones, tum ipse Plato.

(65) Μικρόν. Οὐδὲ ἔσται ἐν τῇ οἰκίᾳ σου μέτρον μέγα ἢ μικρόν, addit Nov. In Bibliis Græcis hæc pericope sic se habet: Καὶ οὐκ ἔσται ἐν τῷ μαρσίπῳ σου στάθμιον καὶ στάθμιον, μέγα ἢ μικρόν, οὐκ ἔσται ἐν τῇ οἰκίᾳ σου μέτρον καὶ μέτρον, μέγα καὶ μικρόν· στάθμιον ἀληθ. Dent. xxv, 13, 14. Quinetiam Clemens hæc verba explicans, statim mentionem μέτρον subjicit: στάθμιον καὶ μέτρον καὶ ἀριθμὸν τῶν ὄλων ὑπολαμβάνων τὸν Θεόν. Itaque veri-

et æqua erit tibi : Deum esse stateram, et mensuram, et numerum universorum existimans. Injusta enim et iniqua simulacra domi in marsupio, sive squalente, ut ita dicam, anima sunt abscondita. Unicus autem verus Deus, quem per unam justam mensuram significat, semper æqualis eodemque modo se habens, omnia justitia sua, quasi trutina, metitur et ponderat, universam naturam velut in æquilibrio continens et sustinens. *Deus itaque, ut veteri quoque verbo dicitur, principium, finem, atque media rerum omnium continens, recta peragit, secundum naturam circumiens. Eum vero justitia perpetuo sequitur, quæ de his, qui a divinis legibus desciscunt, pœnas sumit.* Undenam, o Plato, hanc veritatis significationem edis? Undenam tibi est affluens illa verborum copia, qua cultum Deo debitum exponis? *Nis, inquit, sunt sapientiores barbarorum gentes.* Tuos ego magistros novi, licet eos celare velis. Geometriam didicisti ab Ægyptiis; astronomiam a Babylois, sanas incantationes a Thracibus accepisti. Multa etiam Assyrii te docuerunt. Leges autem, quotquot sunt rationi consentaneæ, et illa de Deo sententia, suppeditata tibi sunt ab Hebræis:

Qui nusquam vanis erroribus inducti, hominum opera

21 *Ex ebore argenteoque, ex auro denique et ære, E saxis lignoque hominum simulacra peremptorum, Torrent, et quæcumque alii, vanissima turba. At contra puras tollunt ad sidera palmas, ✕ Mane ubi membra levant strato, quæ virgine lymphæ Perfundunt: unumque colunt, qui cuncta gubernat, Usque immortalem.* —

Nec unum modo Platonem, o philosophia, sed alios etiam quamplures in medium adducendos cures, qui præter unicum verum Deum, neminem Dei nomine dignantur, ipsius quidem spiritu, sicubi veritatem apprehenderint, inflati. Antisthenes enim, haud id quidem Cynicum dogma excogitavit, sed a Socrate, cui operam dabat, edoctus, *Deum dixit esse nemini simile: quare nec ex imagine co-*

✕ P. 61 ED. POTTER, 46-47 ED. PARIS. ²² Deut. xxv, 13, 15.

simile est ea verba, οὐκ ἔσται ἐν τῇ οἰκίᾳ σου μέτρον καὶ μέτρον, μέγα ἢ μικρόν, per negligentiam scriptoris propter μικρόν repetitum excidisse e cod. Florentino, quem edidi omnes sequuntur.

(66) *Μετρεῖται.* Respicit Isa. xl, 14: *Quis mensus est pugillo aquas, et caelos palma ponderavit?*

(67) *Ὁ μὲρ δὴ Θεός.* Hic locus Platonis exstat *De legib.* lib. iv, pag. 831, laudatur infra *Strom.* II, p. 418, et a Justino M., *Cohort. ad Græc.*, p. 98.

(68) *Ἀρχὴν καὶ.* *Ἀρχὴν τε καὶ, Plat. et Strom.*

(69) *Τῆ.* Scribendum τῶν quod habent Plato et Clemens in *Strom.*

(70) *Σοφώτερα.* Loca Platonis infra laudata reperies *Strom.* I, pag. 302, 303.

(71) *Γεωμετρίων.* Tatianus non procul ab initio *Orat.* *Ἀστρονομίᾳ Βαβυλώνιοι... γεωμετρεῖν Αἰγύπτιοι. Ἀστρονομίᾳ Βαβυλόνιοι... geometriam Ægyptii docuerunt.* Conf. quæ Clemens scripsit de rerum inventoribus, *Strom.* I, p. 306, seq.

(72) *Ἐπιφάσ τὰς ὑγιεῖς.* Mira venustate Clemens vocavit ὑγιεῖς ἐπιφάσ, sanas incantationes, quæ conferre sanitati possunt. Intelligit autem illam, quam tantopere in Charmide commendat So-

Α *ἀλλ' ἡ στάθμιον ἀληθινὸν καὶ δίκαιον ἔσται σοῖ· στάθμιον καὶ μέτρον καὶ ἀριθμὸν τῶν ὄλων ὑπολαμβάνων τὸν Θεόν.* Τὰ μὲν γὰρ ἀδίκᾳ καὶ ἀνίσα εἰδῶλα οἴκοι ἐν τῷ μαρσίπτῳ καὶ ἐν τῆ, ὡς ἔπος εἰπεῖν, ρυπώσῃ ψυχῇ κατακέκρυπται· τὸ δὲ μόνον δίκαιον μέτρον, ὁ μόνος ὄντως Θεός, ἴσος ἀεὶ, κατὰ τὰ αὐτὰ καὶ ὡσαύτως ἔχων, μετρεῖται (66) πάντα καὶ σταθμάται οἰονεὶ τρυτάνῃ τῆ δικαιοσύνῃ, τὴν τῶν ὄλων ἀρρεπῶς περιλαμβάνων καὶ ἀνέχων φύσιν. Ὁ μὲρ δὴ Θεός (67), ὡσπερ καὶ ὁ παλαιὸς λόγος, ἀρχὴν καὶ (68) τελευτὴν καὶ μέσα τῶν ὄντων ἀπάντων ἔχων, εὐθείαν περᾶνει, κατὰ φύσιν περιπροσέμερος· τῆ (69) δ' ἀεὶ ξυνέπεται δίκη, τῶν ἀπολειπομένων τοῦ θεοῦ νόμου τιμωρός. Πόθεν, ὦ Πλάτων, ἀληθεῖαν ἀνίτῃ; Πόθεν ἡ τῶν λόγων ἀφθονος **Β** χορηγία τὴν θεοσέθειαν μαντεύεται; *Σοφώτερα* (70), φησὶν, τοῦτων βαρβάρων τὰ γένη. Οἰδᾶ σου τοὺς διδασκάλους, καὶ ἀποκρύπτειν θέλῃς· γεωμετρίαν (71) παρ' Αἰγυπτίων μαθηταίς· ἀστρονομίαν παρὰ Βαβυλωνίων· ἐπιφάσ τὰς ὑγιεῖς (72) παρὰ Θρακῶν λαμβάνεις· πολλὰ σε καὶ Ἀσσύριοι πεπαιδευέασιν· νόμους δὲ τοὺς ὅσοι ἀληθεῖς, καὶ δόξαν τὴν τοῦ Θεοῦ παρ' αὐτῶν ὠφέληται τῶν Ἑβραίων·

Οἵτινες οὐκ ἀπάτησι κεραῖς, οὐδὲ ἔργα ἀνθρώπων

Χρῦσα καὶ γάλκεια, καὶ ἀργύρου ἢ δ' ἐλέφαντος, Καὶ ξυλίων, λίθινων τε, βροτῶν εἰδῶλα θανόντων, Τιμῶσιν, ὅσα πᾶρ τε βροτοὶ, κενεόζῳνοι βουλῆ· Ἀλλὰ γὰρ αἰρούσιν πρὸς οὐρανὸν ὠλένας ἀγνάς, Ὁρθροὶ ἐξ εὐνῆς αἰεὶ, χροῦ ἀγνίζοντες (74) Ὑδασι. καὶ τιμῶσι μόνον τὸν ἀεὶ μεδέοντα Ἀθάνατον (75).

Καὶ μοι μὴ μόνον, ὦ φιλοσοφία, ἕνα τοῦτον Πλάτωνα, πολλοὺς δὲ καὶ ἄλλους παραστῆσαι σπουδασόν, τὸν ἐνὰ ὄντως μόνον Θεὸν ἀναφθεγγόμενους Θεὸν, κατ' ἐπίπνοϊαν αὐτοῦ, εἴ που τῆς ἀληθείας ἐπιδράξαιτο. Ἀντισθένης μὲν γὰρ οὐ Κυνικὸν δὴ τοῦτο ἐνενόησεν· Σωκράτους δὲ ἅτε γνώριμος, Θεὸν οὐδενὶ εὐκείναι φησὶν· διόπερ αὐτὸν οὐδεὶς ἐκμαθεῖν ἐξ εἰκότος δύναται· Ἐσροφῶν (76) δὲ ὁ Ἀθηναῖος διαρρήδην ἂν καὶ

crates, quam a Thrace quodam in castris didicisse se ait. Nimirum, partem sine toto sanari non posse. Oculum non posse sine toto capite, caput sine toto corpore, corpus non posse sine anima. Τοῦτον τοῖνον ἔστιν, ὦ Χαρμίδη, καὶ τὴ ταύτης τῆς ἐπιφάσ· Ἐμαθὸν δ' αὐτὴν ἐγὼ ἐκεῖ ἐπὶ στρατιᾶς παρὰ τινος τῶν Θρακῶν Ζαμύλιδος ἱατρῶν, οἱ λέγονται· καὶ ἀθανάτιζειν. Vide quæ ad Maximinum Tyrium pluribus ταύτης τῆς ἐπιφάσ περὶ adnotavimus. Nam et ipse meminuit, et Θράκιον ἐπιφάσ vocat. Οὐκ αὐτὸ ἐκεῖνο, ἢ Θράκιος ἐπιφάσ, inquit. HEINS.

(73) *Οὐδὲ ἔργα ἀνθρώπων.* Metrum postulat, οὐδ' ἔργ' ἀνθρώπων, elisis scilicet vocalibus finalibus. STILBURG.

(74) *Ἐνῆς ἀεὶ, χροῦ ἀγ.* A. transposita distinctione, ἀεὶ χροῦ ἀγνίζοντες ὕδασι· quod Joan. II confirmant sex hydrizæ positæ κατὰ τὸν καθαρισμόν τῶν Ἰουδαίων. Id.

(75) *Ἀθάνατον.* Potest etiam ἀθανάτων legi, ut apud Homerum passim. Id.

(76) *Ἐσροφῶν.* Xenophontis locum infra *Strom.* V, p. 601, laudavit Clemens; item Eusebius *Præp. Evang.* lib. XIII, pag. 678; Cyrillus contra *Julian.*,

αὐτὸς περὶ τῆς ἀληθείας ἀναγράφει τι, μαρτυρῶν ὡς Σωκράτης, εἰ μὴ τὸ Σωκράτους ἰδέσθαι φάρμακον· οὐδὲν δὲ ἤττον αἰνίττεται. Ὁ γοῦν τὰ πάντα (77), φησὶ, σείων καὶ ἀτρεμίζων, ὡς μὲν μέγας τις, καὶ φανερώς δυνατός (78)· ὁποῖος δὲ τις μορφήν (79), ἀφανής. Οὐδὲ μὴν ὁ παμφαγῆς (80) δοκῶν εἶναι ἥλιος, οὐδ' αὐτὸς (81) ἔοικεν ὄρεϊν αὐτὸν ἐπιτρέπειν· ἀλλ' ἦν τις ἀναιδῶς αὐτὸν θεάσεται, τὴν ὕψιν ἀφαιρεῖται. Πόθεν ἄρα ὁ τοῦ Γρύλλου σοφίζεται; ἢ δηλαδὴ παρὰ τῆς προφητικῆς τῆς Ἑβραίων (82), θεσπιζούσης ὡδὲ πως; Grylli filius? Nunquid ab Hebræorum scilicet prophetissa, quæ sic vaticinatur? Τίς γὰρ σάρξ (85) δύναται τὸν ἐπουράνιον καὶ ὀφθαλμοῖσιν (84) ἰδεῖν θεὸν ἀμβροτον, δὲ πάλιν [ἀληθῆ] οἰκεῖ;

Ἀλλ' οὐδ' ἀκτιῶν καταρτιῶν ἡέλιου Ἄρθρωποι στήναι δυνατοί (85), θνητοὶ γεγαῶτες.

Κλεάνθης δὲ ὁ Πισαδεὺς (86), ὁ ἀπὸ τῆς Στοᾶς φιλόσοφος, δὲ οὐ θεογονίαν ποιητικὴν, θεολογίαν (87) δὲ ἀληθινὴν ἐνδείκνυται, οὐκ ἀπεκρύφατο τοῦ Θεοῦ περὶ ὅτι περ εἶχεν φρονῶν·

Εἰ τὸ ἀγαθὸν (88) ἐρωτᾷς μ' οἷόν ἐστ', ἄκουε δὴ· Τεταγμένον, δίκαιον, ὅσιον, εὐσεβές, Κρατοῦν ἑαυτοῦ, χρήσιμον, καλὸν, δέον, Ἀυστηρόν, ἀνδέκαστον, αἰεὶ συμφέρον (89), Ἄσφοδον, ἄλυπον, λυσιτελές, ἀνώδυνον, Ὀφέλιμον (90), εὐάρεστον, ἀσφαλές, φίλον, Ἐπιμον, ὁμολογούμενον, εὐκλεές, Ἄτυζον, ἐπιμελές, πρῶτον, σφοδρόν, Χροτιζόμενον, ἀμειπτον (91), αἰεὶ διαμέρον.

✠ P. 62 ED. POTTER.

lib. 1, p. 52. Eumdem pre oculis habuit Minutius, p. 154 : Nam Socraticus Xenophon formam Dei veri negat videri posse, et ideo queri non oportere. Cicero lib. 1 De natura deorum : Xenophon, inquit, in iis quæ a Socrate dicta reulii, facit Socratem disputantem, formam Dei queri non oportere. Ea porro, quæ recitant Clemens ac reliqui, apud Xenophontem reperire nondum potui. Admodum similia occurrunt Memorabil. lib. iv, p. 802 : Ὁ τὸν ὅλον κόσμον συντάτων τε, καὶ συνέγων... οὗτος τὰ μέγιστα μὲν πράτων ὄραται, τότε οἰκονομῶν, ἀράτος ἡμῖν ἐστίν· ἐνὶ οὐκί δὲ, ὅτι ὁ πᾶσι φανερώς δοκῶν εἶναι ἥλιος, ἐκ ἐπιτρέπει τοῖς ἀνθρώποις ἑαυτὸν ἀκριδῶς ὄρεϊν· ἀλλ' εἴαν τις αὐτὸν ἀναιδῶς ἐγγερεῖ θεάσθαι, τὴν ὕψιν ἀφαιρεῖται. Forte cum Clemens hæc e memoria ac proinde imperfecte recitaret, alii eum secuti sunt. (77) Τὰ πάντα. Τὰ omittit Cyrill. Mox, ὡσπερ pro ὡς μὲν, In.

(78) Μέγας τις, καὶ φανερώς δυνατός. Scribe, μέγας τις καὶ δυνατός, φανερός, auctoritate Strom., Euseb. Cyrill.; φανερός δυνατός, Nov.

(79) Ὅποῖος δὲ τις μορφήν. Ὅποῖος δ' ἐστὶ μορφήν. Strom., Euseb.

(80) Οὐδὲ μὴν ὁ παμφαγῆς. Οὕτε μὴν ὁ παμφαγῆς, Cyrill.

(81) Οὐδ' αὐτὸς. Οὐδ' ὄστος, Strom., Euseb., Cyrill. Mox, ὄρεϊν ἑαυτὸν, pro ὄρεϊν αὐτὸν Cyrill. Scribe, ὄρεϊν αὐτὸν. Deiu, αὐτὸν ἀναιδῶς pro ἀναιδῶς αὐτὸν, Xenoph., Euseb.

(82) Προφητικῆς τῆς Ἑβραίων. Id est Sibyllæ, quam Clemens existimavit e Judæorum libris oracula sua consarinasse. Gregor. Nazianz. Carmine ad Nemesium aut, Trismegistum et Sibyllam, quæ de Deo dixerunt, non divino afflatu, sed ex sacris Hebræorum libris protulisse :

Οὐ θεόθεν, βιβλίω δὲ παραλέγαντες ἑμεῖο.

(85) Τίς γὰρ σ. Hos etiam versus recitant iidem

agnosci a quoriam posse. Quin etiam Xenophon Atheniensis partem aliquam veritatis libere satis atque aperte litteris prodidit, idem plane, quod Socrates, dicturus testimonium, nisi venenum Socratis timisset : id tamen nihilominus innuit : Qui omnia concutit, idemque tranquillat, inquit, eum et magnum et potentem esse constat : qua vero specie sit, non liquet. Ac ne sol ipse quidem, ut lucem quoquo versum diffundere videatur, impune tamen sese videri patitur : si quis enim in eum impudenter intueri conetur, visum amittit. Undenam igitur hæc didicit

Quæ caro caelestem poterit verumque tueri,

Humanæ sortis qui expers in vertice cæli

Est Deus? Adversos radios neque cernere solis Mortales possunt homines, lucemque micantem.

Cleanthes autem Pisadeus, Stoicus philosophus, qui non poeticam theogoniam, sed veram theologiam exhibet, quid sentiret de Deo, minime nos celavit :

Quidnam bonum sit me rogas, jam accipe : Quod ordinatum est, integrum, sanctum, pium, Suique compos, utile, decens, commodum, ✠ Grave, ac severum, quodque semper conferat, Metu, ac dolore majus, et molestia, Salubre, jucundum, tutum, amicum, Honoratum, sibi consentiens, clarum, Modestum, sedulum, lene, potens, Perenne, labis nescium, ac semper manens.

C auctores, qui Xenophontis verba laudarunt, et præterea Theophilus Antiochenus sub finem lib. II ad Autolycum.

(84) Ὅφθαλμοῖσιν. Ὅφθαλμοῖς, Nov.

(85) Δυνατοί. Δύναται Theoph. ex Clemente corrigendus.

(86) Πισαδεύς. Nescio an auctor scripserit Πηδάσεύς· apud Diogenem Laertium Cleanthes patria seu ortu dicitur Ἄσπιος. SYLBERG. — Cleanthem ex Asso, Lyciæ urbe, oriundum refert præter Laertium Diogenem in Cleanthe; Ælianus De animal. lib. vi, cap. 50, Strabo Geogr. lib. xii, Stephanus v. Ἄσσος, etc. Proinde Menagius existimat apud Clementem Ἄσσοῦς substitui debere pro Πισαδεύς, (87) Θεολογίαν. Θεογονίαν, Nov.

(88) Εἰ τὸ ἀγ. Hos etiam versus recitavit Clemens loco superius memorato, et ex eo Eusebius. Verum quod mirum videri possit, Eusebio ac Clementi in Proteptico magis inter se convenit, quam in lib. v, Strom., licet Eusebius Strom. locum recitet, non vero Proteptici : proinde verisimile est Strom. librum ex Proteptico emendandum esse. Verumtamen primus ex his versibus, Strom. et Euseb. auctoritate hoc modo scribi debet :

Τὰγαθὸν ἐρωτᾷς μ' οἷόν ἐστ', ἄκουε δὴ.

(89) Αἰεὶ συμφέρον. Ἀειτόμφορον, Euseb.

(90) Ὀφέλ. In Strom. sic se habet hic locus :

Ὀφέλιμον, εὐάρεστον, ὁμολογούμενον, εὐκλεές, ἄτυζον, ἐπιμελές, etc.

Apud Eusebium vero sic :

Ὀφέλιμον, ἀσφαλές, φίλον, ἐπιμον, εὐάρεστον, [ὁμολογούμενον, εὐκλεές, ἄτυζον, ἐπιμελές, etc.

Utique contra metri rationem ; ac proinde ex hoc loco corrigi debet.

(91) Ἀμειπτον. Ἀμείμητον, Strom.

*Illiberalis, quisquis intentus stupet
Opinionem, vel bonum ex illa petit.*

Quibus sane verbis luculenter mihi docere videtur, qualis sit Deus; quodque consuetudo et communis opinio, eos, qui ipsas sequi, quam Deum quaerere malunt, in miseram servitutem abducant. Nec vero prætereundus est Pythagoras, cujus hæc sunt verba: *Deus quidem est unus; nec is extra hunc rerum ordinem, sed in eo, totus in toto orbe, præses omnis generationis, universorum temperatio, qui semper est suarum compositionum, operumque omnium auctor, luminare cæli, et pater omnium, mens et vita totius orbis, omnium motus.* Atque hæc quidem, quæ ab illis afflatu Dei scripta, a nobis antem selecta sunt, ad agnitionem Dei suffecerint iis omnibus, qui ad perspicendam veritatem non sunt prorsus hebetes atque indociles.

CAPUT VII.

Poetas etiam veritati testimonium ferre.

Accedat insuper ad nos (nec enim erimus sola philosophia contenti) poetica quoque ipsa, quæ penitus dedita mendaciis, vix tandem aliquando veritati testimonium præbebit, seu potius suam ad fabulas digressionem Deo confitebitur. Accedat autem e poetis, quicumque velit, primus. Aratus igitur Dei potentiam omnia pervadere existimat: ☿

... ut omnia firma sint,

Hunc semper primum, postremumque propitiant.

Salve, pater, hominibus magnum miraculum, ma-

[gnum emolumentum.

Pariter etiam Ascræus Hesiodus Deum significat:

✕ *Ipsæ enim omnium rex et princeps est,*

Nec immortalium alius quisquam hoc imperium

[possidet,

Quinetiam in scena veritatem aperiunt. Ibi enim,

✕ P. 63 ED. POTTER, 48 ED. PARIS.

(92) *Ἐξανδραποδιζέσθην.* Regula grammat. posita ἐξανδραποδιζέσθην. V. SYLBURG.

(95) *Τὸς ἀμφὶ τὸν Πυθαγόραν.* Pythagoræ hæc verba tribuunt Justinus M. *Cohort. ad Græc.* p. 84, 85, et Cyrillus *contra Julian.*, lib. 1, p. 30. Minucius Octavio p. 151: *Pythagoræ Deus est animus, per universam rerum naturam commens et intentus: ex quo etiam animalium omnium vita capitur.* Salvianus *De gubernat. Dei*, lib. 1, p. 4: *Pythagoras philosophus... de Deo et beneficiis Dei disserens, sic locutus est: Animus per omnes mundi partes commens atque diffusus, ex quo omnia, quæ nascuntur, animalia vitam capiunt.* Quæ verba Salvianus e Lactantii lib. 1, c. 5, sumpsit.

(94) *Χ' οὗτος δέ.* Αὐτός Justin. αὐτός δέ, Cyrill.

(95) *Ἄλλ' ἐν αὐτῷ.* Ἄλλ' ἐν αὐτῷ, sed ipse in se, Justin., ἄλλ' ἐν αὐτῷ Cyril. Uterque ex Clemente, ut videtur, corrigendus. Vult enim Deum habitare in mundo a se factio: quemadmodum Pythagoras alias dixit in versibus, quos ex eo recitavit Justinus M. *De monarch.* p. 159, verum Deum non tantum fecisse mundum, sed etiam... κατοικεῖν

Αὐτὸς ἐν ᾧ πεπολημε...

Incolere quem fecit...

Mox pro ἐν αὐτῷ ὅλος, ἐν ὅλῳ τῷ κύκλῳ scribendum ἐν αὐτῷ, ὅλος ἐν ὅλῳ τῷ κύκλῳ, auctoritate Justinii et Cyril. idque in versione expressum est. Dein, ἐπι-

A *Ἀγελύθερος πᾶς ὄστις εἰς δόξαν βλέπει,
Ὅς δὴ παρ' ἐκείνης τευξόμενος καλοῦ τιτος.*

Ἐνταῦθα δὴ σαφῶς, οἶμαι, διδάσκει ὁποῖός ἐστιν ὁ Θεός· καὶ ὡς ἡ δόξα ἡ κοινὴ καὶ ἡ συνθήκη, τοὺς ἐπομένους αὐταῖν, ἀλλὰ μὴ τὸν Θεὸν ἐπιζητοῦντας, ἐξανδραποδιζέσθην (92). Οὐκ ἀποκρυπτεῖον οὐδὲ τοὺς ἀμφὶ τὸν Πυθαγόραν (93), οἱ φασίν· Ὁ μὲν Θεὸς εἰς· χ' οὗτος δέ (94) οὐχ, ὡς τινες ὑπονοοῦσιν, ἐκτός τῆς διακοσμήσιος, ἀλλ' ἐν αὐτῷ (95) ὅλος, ἐν ὅλῳ τῷ κύκλῳ ἐπίσκοπος πάσας γενέσιος, κρᾶσις τῶν ὄλων· ἀεὶ ὢν, καὶ (96) ἐργάτας τῶν αὐτοῦ δυνάμειων καὶ ἔργων ἀπάντων, ἐν οὐρανῷ φωστήρ (97), καὶ πάντων πατήρ, τοὺς καὶ ψύχῳσις τῷ ὅλῳ κύκλῳ, πάντων κίνας (98). Ἀπόχρη καὶ τάδε, εἰς ἐπίγνωσιν Θεοῦ, ἐπιπλοῖα Θεοῦ πρὸς αὐτῶν (99) μὲν ἀναγεγραμμένα, πρὸς δὲ ἡμῶν ἐξελεγεμένα, τῷ γε καὶ μικρὸν διαθρεῖν ἀλήθειαν δυναμένῳ.

B ἀναγεγραμμένα, πρὸς δὲ ἡμῶν ἐξελεγεμένα, τῷ γε καὶ μικρὸν διαθρεῖν ἀλήθειαν δυναμένῳ.

Ἴτω δὲ ἡμῖν (οὐ γὰρ αὐταρκεῖ μόνον (1) ἡ φιλοσοφία), ἀλλὰ καὶ αὐτὴ ποιητικὴ, ἡ περὶ τὸ ψεῦδος τὰ πάντα ἠσχολημένη· μόλις ποτὲ ἦδη ἀλήθειαν μαρτυρήσουσα, μᾶλλον δὲ ἐξομολογουμένη τῷ Θεῷ τὴν μυθώδη παρέχθασιν. Παρίτω δὲ ὅς τις καὶ βούλεται ποιητῆς πρώτος. Ἄρατος (2) μὲν οὖν, διὰ πάντων τὴν δύναμιν τοῦ Θεοῦ διήκειν νοεῖ·

... ὅσφ' ἔμπεδα (3) πάντα φύονται.

Τῷ μιν ἀεὶ, πρῶτόν τε καὶ ὕστατον· ἰλίσχορται.

C Χαῖρε, πάτερ, μέγα θαῦμα, μέγ' ἀνθρώποισιν

[δυναμῶν.

Ταύτη τοι καὶ ὁ Ἄγκραϊὸς αἰνίττεται· Ἡσιόδος τὸν Θεόν·

Αὐτὸς γὰρ πάντων βασιλεὺς καὶ κοίρανός

[ἐστίν (4),

Ἄθανάτων τε, ὁ δ' οὐτις ἐρήριεσται κράτος ἄλλος.

Ἡδὴ δὲ καὶ ἐπὶ τῆς σκηνῆς παραγυμνοῦσι τὴν ἀλή-

σκοπῶν pro ἐπίσκοπος habent Justin., Cyrill. Mox pro πάσας γενέσιος, Justinus τὰς γενέσιος habet: πάσας γενεάς Cyrillus, hinc emendandus.

(96) *Κρᾶσις τῶν ὄλων· ἀεὶ ὢν, καὶ.* Κρᾶσις τῶν ὄλων ἀεὶ ὢν· καὶ, Nov.; κρᾶσις (κρᾶσις al.) ἐὼν τῶν ὄλων αἰώνων καὶ, Justin.; ἐπίκρασις ὢν ὄλων αἰώνων, καὶ, Cyrill. Dein, καὶ φῶς pro καὶ ἐργάτας, Cyrill.

(97) *Ἐργων ἀπάντων, ἐν οὐρανῷ φωστήρ.* Ἐργων ἀρχὰ πάντων, ὅν ἐν οὐρανῷ φ. Justin.; ἔργων ἀρχὰ πάντων, ἐν οὐρανῷ φ. Cyrillus.

(98) *Ψύχῳσις τῷ ὅλῳ κύκλῳ, πάντων κίνας.* Ψύχῳσις τῶν ὄλων κύκλων, ἀπάντων κίνας, Justin.; ψύχῳσις τῶν ὄλων κύκλων, πάντων κίνας, Cyrill.

(99) *Αὐτῶν.* Αὐτόν, Nov.

(1) *Μόνον.* Post hanc vocem Nov. addit παρεργέσθω: quod forte in margine cuiusdam libri adnotatum iuxta Ἴτω ab imperito scriptore in textum, loco tamen alieno receptum est.

(2) *Ἄρατος.* Arati locus est initio *Φαινομένων*. V. SYLBURG.

(3) *Ὅσφ' ἔμπεδα.* Aratus hoc hemistichium refert ad ea quæ apud eum præcedunt, non ad ea quæ hic sequuntur.

(4) *Κοίρανός ἐστιν.* Haud scio an germana lectio sit, κοίρανός ἐστιν ἀθανάτων· Θεῷ δ' οὐτις ἐρήριεσται κράτος ἄλλος, nec ullus alius virum robore cum Deo contenderit. SYLBURG.

θειαν· ὁ μὲν, *Καὶ εἰς* (5) *τὸν αἰθέρα, καὶ εἰς τὸν ἄσπερον ἀναβλέψας, τόνδε ἡτοῦ Θεοῦ, φησὶν* Εὐριπίδης· ὁ δὲ τοῦ Σοφίλου Σοφοκλῆς·

Εἰς ταῖς ἀληθειαισιν (6), *εἰς ἐστὶν Θεός, Ὅς οὐρανὸν τ' ἔτευξε* (7) *καὶ γαίαν μακρὴν, Πόντον τε χαροπὸν οἶμα, κἀνέμων βίας* (8). *Θρητοὶ δὲ* (9), *πουλυκερδίᾳ πλανώμενοι, Ἰδρυσάμεσθα πημάτων παραψυχῆν* (10) *θεῶν ἀγάλματ'* (11) *ἐκ λίθων, ἢ ξύλων, ἢ χαλκῶν,*
Ἡ χρυστεύκτων, ἢ ἐλεφαντίνων τύπους·
Θυσίας τε τοῦτοις καὶ κενός (12) *πανηγύρεις*
Νέμορτες (13), *οὕτως εὐσεβεῖν νομιζόμεν.*

Οὕτως μὲν ἦδη καὶ παρακεκινδυνευμένως, ἐπὶ τῆς σκηπῆς, τὴν ἀλήθειαν τοῖς θεαταῖς παρεσίγηγεν. Ὁ δὲ Θράκιος ἱεροφάντης καὶ ποιητῆς ἄμα, ὁ τοῦ Οἰάγρου Ὀρφεύς (14) μετὰ τὴν τῶν ὀργίων ἱεροφαντίαν, καὶ τῶν εἰδώλων τὴν θεολογίαν, παλινψόδιαν ἀληθείας εἰσάγει, τὸ ἱερὸν ὅπως ὀφείποτε, ὅμως δ' οὖν, ᾄδων λόγον·

Φθέξομι οἷς θέμις ἐστί· θύρας δ' ἐπίθεσθε βέβηλοι
Πάντες (15) *ὁμῶς· σὺ δ' ἄκουε, φασσέρον ἐκ*
Μουσαῖ', ἐξερέω γὰρ ἀληθέα· μὴ δὲ σε τὰ πρὶν
Ἐρ στήθεσσι φανέρτα εἰλις αἰῶνος ἀμέρση.
Εἰς δὲ λόγον θεῖον βλέψας (16), *τοῦτω προσ-*
Ἰθύνων (17) *κραδίης νοερὸν κύτος, εὐ δ' ἐπίβαινε*
Ἀτραπιτοῦ, μῦνον δ' ἐσόρα κόσμῳ ἀνακτα
Ἀθράτατον...

(5) *Καὶ εἰς.* Hæc non sunt versus, licet in edit. Parisiens. in metricam formam distincta; verum Clemens, parum de verbis sollicitus, Euripidis sensum exponit: Verba superius recitavit p. 21, item Strom. v, p. 603. Eosdem, una cum duobus primis e Sophoclis versibus, qui mox hic sequuntur, laudavit etiam Athenagoras Legat. pag. 25, 24. Sophoclis versus recitant præterea Justinus M. Cohort. ad Græc., p. 83, lib. De monarch., p. 155; Clemens noster, Strom. v, p. 603; Eusebius, Præparat. Evang. lib. xiii, p. 680; Cyrillus contra Julian. lib. 1; Theodoretus De curat. Græc. affect. serm. 7, p. 590.

(6) *Εἰς ταῖς ἀλ.* Ἐν ταῖς ἀληθείαις εἰς ἐστὶ Θεός Cyril., mendose.

(7) *Ἐτευξε.* Ἐτύχε. Justinus quidam codex in Monarch. τέτευχε. Idem in Cohort. Euseb., ἔτευξε Cyril., mox μακρὰν pro μακρῆν, Justin. Athenag. Cyril. Theod.

(8) *Κἀνέμων βίας.* Καὶ ἀν. β. Euseb. Cyril. contra metri rationem. Βίαν Clemens in Strom.

(9) *Θρητοὶ δ.* Vox πουλυκερδίᾳ mendosa est. Hunc versum Clemens sic scripsit in Strom.:

Θρητοὶ δὲ πολλὸν καρδίαν πλανώμενοι.

Quæ lectio Vigero præ cæteris placuit. Justin. in Monarch. hoc modo eum protulit:

Θρητοὶ δὲ πολλοὶ καρδίαν πλανώμενοι.

Hæc autem lectio Grotio arrisit. Eam præterea tucuntur Eusebius et Theodoretus; itemque Justinus in Cohort. et Cyrillus, nisi quod hic καρδίη, ille καρδίᾳ habeat. Πολλοὶ καρδίᾳ Nov., quæ vera lectio esse videtur.

(10) *Παραψυχῆν.* Παραψυχᾶς Justin. in lib. De monarch.

(11) *Θεῶν ἀγ.* Auctoritate Clementis in Strom.,

In æthera et cælum cum suspexeris, hunc tu Deum existimes, ait Euripides. Sophili vero filius Sophocles:

Unus profecto est, unus est tantum Deus, Cæli solique machinam qui condidit, Vadumque ponti cærulium, et vim spiritus. At ducta cæco spiritu gens mortalium Commenta cladis in suæ solatium est Simulacra dirum, factu saxo aut arbore

Vcl pondere auri, dente vel Lucae bovis. His victimarum sanguinem, his festos dies Cum dedicamus, ea religio creditur.

Sic quidem ille non sine gravi suo periculo veritatem in scena spectatoribus exhibuit. Thracius autem ille sacrorum interpres juxta ac poeta, Orpheus Æagri filius, cum sacra mysteria, totumque simulacrorum cultum et religionem exposuisset, verso in contrarium sermone veritatem inducit, verumque sacrum, licet serius quam par erat, carmen canit:

Fas quibus est, narrabo; fores claudunto, profani;

Quisquis es, illustri Musæe sed editæ Luna,

22 *Audi, vera loquar, nec quæ olim visa fuere Pectoribus, charæ te privent lumine vitæ;*

Verbum ast aspiciens divinum, assistere nun-

Huic cessa, mentemque tuam et cor dirige,

Atque via ingredere, mundi autem respice regem, Solum immortalem...

Eusebii, Justinus in lib. De monarch., metro præterea exigente, scribendum,

Θεῶν ἀγάλματ' ἐκ λίθων, ἢ χαλκῶν.

ἐκ λίθων τε, καὶ ξύλων Justin. in Cohort., Cyril. Hic etiam ἀγάλματ' scripsit metro repugnante; ἢ ξύλων omittit etiam Nov. Proximo versu metri gratia scribit ἢ λεφαντίνων pro ἢ ἐλεφαντίνων.

(12) *Κενός.* Καλὰς Clemens in Strom.; Euseb., Justinus utroque loco, Theodoret. Cyrillus solus κενός tucuntur: quam vocem in marginem libri a quodam Christiano scriptam, in textum irrepsisse probabile est.

(13) *Νέμορτες.* Στέφοντες Clemens in Strom., Euseb., Theod.; τεύχοντες Justin. utroque loco, Cyril. Mox, παρακεκινδυνευμένος Flor., Syll., sed παρακεκινδυνευμένως, Nov. et reliqui impressi.

(14) *Ὀρφεύς.* Simili cum præfatione Justinus Orphi versus introduxit lib. De monarch. p. 156, et Cyrillus lib. 1 contra Julianum. Eundem Orphi locum, vel istius partem aliquam recitant Justinus Cohort. p. 77; Tatianus p. 34; Clemens Str. v, pag. 585, 607, 608, 609, 611; Eusebius Præp. Evang. lib. xiii, cap. 12, ex Aristobulo Peripatetico, ejusdem libri cap. 13, ex Clementis Strom.; Theodoretus serm. 1 De curand. Græc. affect., p. 475 et 483, iterumque serm. 2, p. 491. Quod olim annotavi ad Justinus lib. De monarchia.

(15) *Βέβηλοι πάντες.* Βεβήλοις πᾶσιν, Theodoret. et quidam Tatiani codd., βεβήλοις πάντες al. Utrumvis magis placet quam βέβηλοι πάντες.

(16) *Βλέψας.* Ἐμβλέψας Nov.

(17) *Ἰθύνων.* Εὐθύνων Clemens Strom. v, p. 607, et ex eo Eusebius. Mox, εὐ τ' ἐπίβαινε pro εὐ δ' ἐπίβαινε, Justin. alique.

Dein ulterius pergens, clare subjicit :

✕ *Ex se unus genitus, genita et sunt omnia ab uno :*

Versaturque in eis ipse ; ex mortalibus ullus

Nec videt hunc, contra sed cunctos aspiciit ipse.

Sic quidem Orpheus : inque errore se versatum fuisse tandem intellexit.

*Tu vero, mortalis vario consilio prædite, ne cun-
[cteris diutius,
Sed retro versus, Deum fac tibi propitium.*

Nam si Græci, qui quasdam divini verbi quasi scintillas acceperunt, exiguam aliquam veritatis partem, elocuti sunt, vim quidem ejus non occultam attestantur, una tamen, suam imbecillitatem arguunt, quia finem non attigerint : hinc existimo cuiusvis esse manifestum, quod perinde faciant, qui sine verbo veritatis aut agunt aliquid, aut loquuntur, ac si quis conetur ingredi absque pedibus. Vos vero, ut salutem amplectamini, saltem impellant deorum vestrorum notæ ac reprehensiones, quos poetæ vi veritatis coacti perstringunt et inseculantur. Menander enim Comicus, in fabula quæ *Auriga* dicitur,

*Mihi, inquit, placere non potest anus comes
Deus umbrulator, nec qui irrepit in domos
Tabulæ præsidio.*

Id quippe faciebant, qui Matri deorum stipem emendicabant, quibus Antisthenes haud abs re fertur respondisse : *Nou alo matrem deorum, quam dii aiunt.* Idem quoque Comicus, suorum hominum consuetudinem ægre ferens, in ea, quam *Sacerdotem* inscripsit, fabula, hæc verba, quibus impiam erroris eorum arrogantiam refellit, acute satis atque prudenter elocuitur :

... namque si quo vult Deum

✕ P. 64 ED. POTTER, 49 ED. PARIS.

(18) *Εἷς ἐστ' αὐτ.* Eusebius ex Aristobolo :
*Εἷς ἐστ' αὐτοτελής, αὐτοῦ δ' ὕπο πάντα τε-
[λείται.*

Theodoretus vero :

*Εἷς ἐστ' αὐτογενής· αὐτοῦ δ' ὕπο πάντα τε-
[λείται.*

Clemens in *Strom.* αὐτογενής habet.

(19) *Ἐν δ' αὐτοῖς αὐτός.* Ἐν δ' αὐτὸς αὐτοῖς Cyrill. Ibidem περιγίγνεται pro περιτίσσεται, Justinus utroque loco, aliique.

(20) *Εἰσοράα θν.* Eusebius ex Aristob. :

Εἰσοράα ψυχῶν θητηῶν, νῶ δ' εἰσοράταται.

*Cernit mortalium animarum, mente autem cer-
[nitur.*

(21) *Ἐναύματα.* Ἐναύματα Nov.

(22) *Ἐν Ἰγχοβολιμαῶ.* Supervacanea sunt hæc verba. Nam hi versus non in Menandri *Hypobolimaῶ*, sed *Auriga* exstant. Justinus lib. *Demonarch.* pag. 166 locum hunc paulo aliter recitavit :

*Οὐθελς μ' ἀρέσκει περιπατῶν ἔξω θεός,
Οὐθελς οἰκίαν παρεϊσιῶν ἐπὶ τοῦ σανιδίου.
Τὸν δίκαιον δεῖ θεόν,
Οἴκοι μένειν σώζοντα τοὺς ἰδρυμένους.*

Quem Grotius ope Clementis hoc modo correxit :

*Οὐθελς μ' ἀρέσκει περιπατῶν ἔξω θεός
Μετὰ γράς· οὐδ' εἰς οἰκίας παρεϊσιῶν*

Α Ἐἶτα ὑποβάς, διαβρήδην ἐπιφέρει·

*Εἷς ἐστ', αὐτογενής (18)· ἐνός ἔκγονα πάντα τέ-
[τυκται·*

*Ἐν δ' αὐτοῖς αὐτός (19) περιτίσσεται· οὐδέ τις
[αὐτὸν
Εἰσοράα θητηῶν (20), αὐτὸς δὲ γε πάντας δράται.*

Οὕτως μὲν δὴ Ὀρφεύς· χρόνῳ τέ ποτε συνήκεν πεπλανημένος·

Ἄλλὰ σὺ μὴ μέλλω, βροτὲ ποικιλόμητι, βράδυνε

Ἄλλὰ παλλμπλαγκτος στρέψας, θεὸν ἰλάσκειο.

Εἰ γὰρ καὶ τὰ μάλιστα ἐναύσματα (21) τινὰ τοῦ λόγου τοῦ θεοῦ λαβόντες Ἕλληνας, ὀλίγα ἄττα τῆς ἀληθείας ἐφθέγγαντο, προσμαρτυροῦσι μὲν τὴν δύναμιν αὐτῆς οὐκ ἀποκεκρυμμένην, σφᾶς δὲ αὐτοῦς ἐλέγγουσι ἀσθενεῖς, οὐκ ἐφικόμενοι τοῦ τέλους. Ἡδὴ γὰρ οἶμαι παντὶ τῷ δήλῳ γεγονέναι, ὡς τῶν χωρῶν τοῦ λόγου τῆς ἀληθείας ἐνεργούντων τι, ἢ καὶ φθεγομένων, ὁμοίων ὄντων τοῖς χωρῶν βάσεως βαδίζειν βιαζομένοις. Δυσωπούντων δὲ αὐτοῖς εἰς σωτηρίαν καὶ οὐκ ἐπιπέδου ὕμῶν ἐλεγχῶν, οὐς, διὰ τὴν ἀληθειαν ἐκδιαζόμενοι, κωμωδοῦσι ποιηταί. Μένανδρος γοῦν ὁ κωμικός, ἐν Ἰνίχῳ, ἐν Ἰγχοβολιμαῶ (22) τῷ δράματι,

*Οὐθελς μ' ἀρέσκει, φησὶ, περιπατῶν ἔξω θεός
Μετὰ γράς, οὐδ' εἰς οἰκίας (23) παρεϊσιῶν
Ἐπὶ τοῦ σανιδίου μητραγύρτης (24).*

Τοιοῦτοι γὰρ οἱ μητραγύρται. Ὅθεν εἰκότως ὁ Ἀνασθένης ἔλεγε αὐτοῖς μεταίτουσιν· *Οὐ τρέψω τὴν Μητέρα τῶν θεῶν, ἦν οἱ θεοὶ τρέφουσιν.* Πάλιν δὲ ὁ αὐτὸς κωμωδοποιός, ἐν Ἰερεῖα τῷ δράματι, χαλεπαίνων πρὸς τὴν συνήθειαν, διελέγγειν περὶ τῶν τὸν θεὸν τῆς πλάνης τύπον, ἐπιφθεγγόμενος ἐμφρόνως·

.....Εἰ γὰρ ἔλκει (25) τὸν θεόν

*Ἐπὶ τοῦ σανιδίου· τὸν δίκαιον δεῖ θεόν
Οἴκοι μένειν σώζοντα τοὺς ἰδρυμένους.*

Quibus verbis Menander Cybeles sacerdotes perstringit, qui cum anu, quæ Cybeles personam sustinebat, urbes circumibant, Deæ stipem petentes.

(23) *Οὐδ' εἰς οἰκίας.* Consuluerunt nos olim viri nobiles et eruditi, qua ratione μητραγύρτης ἐπὶ σανιδίου a Menandro dicatur. Sane σανίδιον, quod alii ἱερὸν σανίδιον vocant (erat autem rhombus, ut Grammatici docent) cum quo circumibant urbem οἱ μητραγύρται, erat indicium et tessera illius quod agebant : ipsius nimirum stipis, sacræ collectæ, quam petebant. Sicut ergo dicimus, ἐπὶ κολύβων, de pincerna, quis representat vinum ἢ κολύβη, ita ἐπὶ σανιδίου, ὁ ἐπὶ τοῦ ἱεροῦ ἀγυρμού. Dicimus enim ὁ ἐπὶ ἀγυρμού τῆς θεᾶς, sive τῆς τῶν θεῶν Μητρὸς, sicut ὁ ἐπὶ ἐπιστολῶν. Quanquam non me latet, τὸ ἐπὶ, ἀντὶ τοῦ μετὰ, quod est usitatum, subreperere potuisse. HENSIUS.

(24) *Μητραγύρτης.* Hanc vocem abjiciendam esse satis est a Justinio manifestum. Grotius ait : « Quod hic apud Clementem sequitur, μητραγύρτης, additamentum est interpretis male sensum assecuti ; de ipso Deo sermo est, quem fert circulator, non de circulator. Et hac dempta voce, quæ sequuntur, τὸν δίκαιον δεῖ, etc., optime cohærent, sive versum, sive sensum spectes. »

(25) *Εἰ γὰρ ἔλκει.* Nos etiam versus cum aliis

Τῶς κυμβάλλοις ἀνθρώπος, εἰς δ' βούλεται,
Ὁ τοῦτο ποιῶν ἐστὶ μείζων τοῦ θεοῦ.
Ἄλλ' ἐστὶ τάλμησ' καὶ βλοῦ ταῦτ' ὄργανα
Εὐρημέν' ἀνθρώποισιν.

Καὶ οὐκ ἄλλοι μόνος ὁ Μένανδρος, ἀλλὰ καὶ Ὅμηρος, καὶ Εὐριπίδης, καὶ ἄλλοι συχνοὶ ποιηταὶ, διελέγγχουσιν ὑμῶν τοὺς θεοὺς, καὶ λοιδορεῖσθαι οὐ δεδίασιν, οὐδὲ καθ' ὁπόσον, αὐτοῖς. Αὐτίκα τὴν Ἄθην' ἐν κυνόμυϊαν (26), καὶ τὴν Ἥφαιστον ἀμφιγυρῆν καλοῦσιν· τῆ δὲ Ἀφροδίτῃ ἢ Ἑλένῃ φησί·

Μηκέτι σοῖσι (27) πόδεσσιν ὑποστρέφειας Ὁ-
[λυμπον.

Ἐπὶ δὲ τοῦ Διονύσου ἀναφανδὸν Ὅμηρος γράφει·

Ὅς ποτε μαινομένοιο Διονύσσοιο τιθήνας
Σεῦε κατ' ἡγάθεον Νυσοσίην· αἱ δ' ἅμα πᾶσαι
Θύσθλα χαμαὶ κατέχευαν, ὑπ' ἀνδροφόνου Β
[Λυκούργου.

Ἄξιός ὡς ἀληθῶς Σωκρατικῆς διατριβῆς ὁ Εὐριπίδης, εἰς τὴν ἀλθῆβαιαν ἀπιδὼν, καὶ τοὺς θεατὰς ὑπερῶν ποτὲ μὲν τὴν Ἀπόλλωνα,

.... Ὅς μεσομαζάλοιο (28) ἔδρας
Ναίει, βροτοῖσιν στόμα (29) νέμων σαφέστατα,

διελέγγχον·

Κείνω (30) πειθόμενος, τὴν τεκοῦσαν Ἐκτανον
Ἐκείνον ἠεῖσθ' ἀνόσιον, καὶ κτείνετε
Ἐκεῖνος ἡμαρτ', οὐκ ἐγὼ, ἀμαθέστερος (31)
Ὅν τοῦ καλοῦ καὶ τῆς δίκης·

ποτὲ δ' ἔμμανη (32) εἰσάγων Ἡρακλέα, καὶ μεθούοντα, ἀλλαχθῆ, καὶ ἀπληστον· πῶς γὰρ οὐκ, ὅς, ἐπιώμενος τοῖς κρέασι, χλωρὰ σῦκα ἐπήσθειν, ἄμουσα ὑλακτῶν, ὥστε βαρδάρω μαθεῖν; Ἦδη δὲ ἐν C
Ἰωνί τῷ δράματι γυμνῇ τῇ κεφαλῇ (33) ἐγκυκλεῖ (34) τῷ θεάτρῳ τοὺς θεοὺς·

Πῶς οὖν (35) δίκαιον, τοὺς νόμους ὑμῶς βροτοῖς
Γράψαυτας, αὐτοὺς ἀδικίας (36) ὀφλισκάνειν;
Εἰ δ', οὐ γὰρ ἔσται, τῷ λόγῳ δὲ χρῆσσομαι
Δίκας βιαιῶν δώσεται ἀνθρώποις γάμων,
Σὺ, καὶ Ποσειδῶν, Ζεὺς θ' ὅς οὐρανοῦ κρατεῖ,
Ναοὺς τίνοντες ἀδικία (37) κενώσετε.

CAPUT VIII.

Veram de Deo doctrinam a Prophetis esse petendam.

Ὅρα τοίνυν, τῶν ἄλλων ἡμῖν τῇ τάξει προδιηγου-
ξ P. 65 ED. POTTER, 50 ED. PARIS.

nonnullis recitavit Justinus M. in lib. De monarchia, p. 167.

(26) Κυνόμυϊαν. *Iliad.* Φ, vers. 394:
Τίπερ' αὐτῷ κυνόμυϊα, θεοὺς ἐριδι ξυνελευνέεις;
Ilium *Iliad.* Α, vers. 607:

Ἦχι ἐκάστω δῶμα περικλυτὸς ἀμφιγυρῆεις
Ἥφαιστος ποίησ' εἰδυήσι πραπίδεςσσι.

(27) Μηκέτι σοῖσι. *Iliad.* Γ, v. 405. Versus de Baccho, qui sequuntur, exstant *Iliad.* Ζ, v. 132.

(28) Ὅς μεσομ. Orestis verba, qui, Delphico oraculo suadente, matrem interfecerat. Exstant apud Euripid. *Orest.*, v. 590.

(29) Στόμα. Eius στόμα Nov.

(30) Κείνω. Τούτω Euripid. Mox, κτείνετε pro κτείνετε, idem. Exstant autem hi versus loco superiorum dicto.

(31) Ἀμαθέστερος. Hæc vox ad sequentem versum pertinet, qui non cum reliquis, quos Clemens hic recitat, sed inferius *Orest.*, v. 417, exstat, quo loco sic se habet:

Ἀμαθέστερός τ' ὦν τοῦ καλοῦ καὶ τῆς δίκης.
Eumdem locum laudavit etiam D. Justinus, lib. De monarchia.

A *Homo perductus creperis tintinnabulis;*
Tantum qui pollet, ipse jam major Deo est.
Sed ista sunt commenta confidentiæ,
Et impudentis ingenii molimina.

ξ Neque vero solus Menander, sed etiam Homerus, et Euripides, aliique poetæ per multi, deos vestros coarguunt, nec tantillum verentur maledictis eos proscindere. Etenim Minervam, *cynomyiam*, et Vulcanum, *utroque pede claudum* appellant. Helena autem Venerem sic alloquitur:

Neque tuis pedibus posthac revertaris ad Olym-
[pum.

De Baccho autem palam et aperte dicit Homerus:

Et qui nutrices Bacchi quandoque furentis
In dium immisit Dionysum, quæ simul omnes
Thyrsum jecerunt, sævo impellente Lycurgo.

Socratica sane schola dignum se præstat Euripides, qui respiciens ad veritatem, spectatores suos despicit ac contemnit. Modo enim Apollinem

.... *qui sedem media in terra*
Inhabitans, tribuit hominibus certissima oracula,
coarguit:

Huic parens interfeci matrem;
Illum ducite pollutum, et interficite:
Ille peccavit, non ego,
Quid sit justum atque honestum minus callens:

modo autem Herculem inducit furiosum, et ebrium alibi, et *inexplebilem*. Quidni enim? cum excepit hospitio post carnem comederet *virides ficus*, absurda quædam latrans, quæ vel barbarus notabat. Jam in fabula, quæ *Ion* inscribitur, deos nudo capite in theatrum volvit:

At nonne iniurium est, vos, suas leges quibus
Gens debet hominum, nulla lege vivere?
Si, quod futurum non erit, dicam tamen,
Hominibus æquo stupra lueretis modo
Neptunus, et tu, rexque supremus poli,
Vacuaret omnes mulcta templorum deos.

Cæterum tempus jam est, cum cætera sint a no-

(32) Ἐμμανη. Respicit Euripidis *Herculem Furientem*; in iis vero, quæ sequuntur, ejusdem *Alcestid.* actus quarti principium; quo loco Hercules vino se et cibis ingurgitans, dicitur ἄμουσ' ὑλακτεῖν, absurda latrare, v. 760, vel potius ejusdem alium similem locum; nam ea, quæ sequuntur, paulum mutata in iambos transcunt:

.... *χλωρὰ σῦκ' ἐπήσθειν.*
Ἄμουσ' ὑλακτῶν, ὥστε βαρδάρω μαθεῖν.

(33) Γυμνῇ τῇ κεφαλῇ. *Paræmia* est; nam qui citra pudorem et palam aliquid faciunt, dicuntur *id nudo capite facere*. Utitur D. Cyrillus in *Joan. Evangelium*, et D. Chrysost. in *Babylam*. Vide proverbiorum Centurias. COLLECT.

(34) Ἐγκυκλεῖ. *Ἐγκυκλεῖ* Nov., quod rectius est. Conf. quæ superius dicta sunt pag. 11, not.

(35) Πῶς οὖν. Hæc exstant *Ioan.* v. 442. Ea recitat præterea Stobæus, itemque Justinus M. lib. *De monarchia*.

(36) Ἀδικίας. Ἀνομίαν Euripid.; sed ἀδικίας Justin., Stob., ex Euripide, ut videtur, corrigendi.

(37) Ἀδικία. Scribe ἀδικίας, quod habent Euripid., Nov., Justin., Stob.

his ordine suo prius percurta et tractata, ad prophetarum scripturas procedere. Horum enim responsis, quæ rationem ✕ colendi Deum admodum manifeste nobis exhibent, fundata est veritas. Divinæ autem Scripturæ, sapientesque institutiones compendio ducunt ad salutem : expertesque omni furo, et externis verborum ornamentis, blanditiis, atque illecebris, hominem vitiis plane suffocatum suscitant, dum ancipites hujus vitæ casus contemnuere docent, unaque et eadem voce diversos affectus curant, cohortantes quidem a periculosa fraude, clare autem ad consequendam illam, quæ nobis posita est ante oculos, salutem adhortantes. Propterea prima nobis Sibylla vates salutare canticum accinat :

23 Undique clarescit, nulloque errore vagatur :

Credite dum luci, tenebrasque relinquit noctis :
Solis adest jucunda dies, micat incluta lampas :

Ergo agite, atque animis vigeat sapientia vestris :
Unicus est Deus, imbriferos qui decutit Euros,

Fulmina, pestes, atque fames, et tristia cuncta,
Et glaciem, atque nives. Quid opus, tibi singula
dicam ?

Est cæli Princeps, Dominus terræ, is quoque vere est;

ubi divine admodum fraudem tenebris, Dei vero cognitionem soli atque luci assimilavit; et facta comparatione, utrum ex illis eligendam sit, edocet. Nec enim falsum nuda propositione veri dissipatur, sed usu veritatis rejicitur atque fugatur. Cæterum sapientissimus propheta Jeremias, seu potius sanctus in eo Spiritus, Deum ostendit : *Deus appropinquans ego sum, inquit, et non Deus procul. Si fecerit homo aliquid in occulto, et ego non videbo ipsum? Annon cælum et terram ego impleo? dicit Dominus* ²². Rursus autem per Isaiam, *Quis metietur, ait, cælum palmo, et terram omnem pugillo* ²³? Considera Dei magnitudinem, et obstupesce. Hunc nos veneremur, de quo dicit propheta : *A facie tua montes liquescent, sicut a facie ignis liquescit cera* ²⁴. *Is, inquit, est Deus, cujus cælum est thronus, terra autem scabellum pedum ejus* ²⁵. *Qui si cælum aperuerit, terror te apprehendet. Quin de simulacris etiam visne audire, quid dicat hic propheta? Traducentur coram sole, et erunt eorum morticinæ, escæ volucris cæli et bestiis terræ; et putrescent a*

✕ P. 66 ED. POTTER, 50-51 ED. PARIS. ²² Jer. xxiii, 23, 24. ²³ Isa. xl, 12. ²⁴ Isa. lxiv, 1, 2. ²⁵ Isa. lxvi, 1.

(38) *Θεραπεύουσαι*. Θεραπεῦσαι Nov.

(39) *Ὀύτος*. Hos versus, una cum aliis multis, recitavit Theophilus Antioch. sub finem lib. ii ad *Autolyicum*.

(40) *πάντ' ἐστὶ*. Scribe πάντεςσι, auctoritate Theophili, et ipsius Clementis, qui hunc versum inferius iterum laudavit *Strom.* v, p. 604. In seq. versu, γνόφον pro ζόφον, Theoph.

(41) *Γλυκυδερχές*. Sic etiam Theoph., sed alii malunt γλυκύδαρχος.

(42) *Σεισμούς τ' ἐπιπέμπων*. Σεισμούς ἐπιπέμπων Theoph. In sequenti linea λοιμούς omittit Nov.

(43) *Κρύσταλλά τε. Τί καθ' ἐν ἐξ.* Malim, κρύ-

σμένων, ἐπὶ πάς προφητικὰς λέγει γραφάς· καὶ γὰρ οἱ χρησμοί, τὰς εἰς τὴν θεοσέβειαν ἡμῖν ἀφορμὰς ἐναργέστατα προτείνοντες, θεμελιοῦσι τὴν ἀληθεῖαν Γραφαὶ δὲ αἱ θεῖαι, καὶ πολιτεῖαι σώφρονες, σύντομοι σωτηρίας ὁδοί· γυμνασίαι κομμωτικῆς, καὶ τῆς ἐκτὸς καλλιφωνίας, καὶ στωμυλλίας, καὶ κολακείας ὑπάρχουσαι, ἀνιστῶσιν ἀγγόχουμενον ὑπὸ κακίας τὸν ἄνθρωπον, ὑπεριδοῦσαι τὸν δλισθόν τὸν βιωτικόν, μὴ καὶ τῇ αὐτῇ φωνῇ πολλὰ θεραπεύουσαι (38), ἀποτρέπουσαι μὲν ἡμᾶς τῆς ἐπιζητήτου ἀπάτης, προτρέπουσαι δὲ ἐμφανῶς εἰς πρόπτον σωτηρίαν. Αὐτίκα γούνη ἡ προφήτης ἡμῖν ἀπάτην πρώτῃ Σίβυλλα τὸ ἄσμα τὸ σωτήριον·

B *Ὀύτος* (39) *ἰδοὺ πάντ' ἐστὶ* (40) *σαφῆς, ἀπλό-
γητος ὑπάρχει*
Ἔλθετε, μὴ σκοπῆν δὲ διώκετε καὶ ζόφον αἰεὶ
Ἡελίου γλυκυδερχές (41), *ἰδοὺ, γόος ἐξοχα*
ἰλάμπει.

Γνώτε δὲ καθέμενοι σοφίην ἐν στήθεσιν ὑμῶν
Εἰς θεὸς ἐστὶ, βροχὰς, ἀνέμους, σεισμὸς τ'
Ἐπιπέμπων (42),
Ἄστεροπάς, λιμούς, λοιμούς, καὶ κήδεα λυγρὰ,
*Καὶ νιφετούς, κρύσταλλά τε. Τί καθ' ἐν ἐξα-
γορεύω* (43);

Ὀύρανοῦ ἡγεῖται, γαλῆς κρατεῖ, αὐτὸς ὑπάρχει.

ἐνθῆως σφόδρα τὴν μὲν ἀπάτην ἀπεικάζουσα τῷ σκότει, τὴν δὲ γνώσιν ἡλίω καὶ φωτὶ τοῦ Θεοῦ ἄμφω δὲ παραθεμένη τῇ συγκρίσει, τὴν ἐκλογὴν διδάσκει. Τὸ γὰρ ψεῦδος, οὐ φιλή τῇ παραθέσει τάληθοῦς διασκεδάννυται· τῇ δὲ χρῆσει τῆς ἀληθείας ἐκχιαζόμενον, φυγαδεύεται. Ἰερεμίᾳ δὲ ὁ προφήτης, ὁ πάνσοφος, μάλλον δὲ ἐν Ἰερεμίᾳ τὸ ἅγιον Πνεῦμα, ἐπιδείκνυσι τὸν Θεόν· θεὸς ἐγγίζων ἐγὼ εἰμι, φησὶ, καὶ οὐχὶ θεὸς ἐπέρωθεν. *Εἰ ποιήσει τι ἄνθρωπος ἐν κρυφαλοῖς* (44), *καὶ ἐγὼ οὐκ ὄψομαι αὐτόν; ἢ οὐχὶ τοὺς οὐρανοὺς καὶ τὴν γῆν ἐγὼ πληρῶ; λέγει Κύριος.* Πάλιν δὲ αὐτὸ διὰ Ἡσαίου, *Τίς μετρήσει* (45), φησὶ, *τὸν οὐρανὸν σπιθαμῇ, καὶ πᾶσιν τὴν γῆν δρακί;* Ὅρα τὸ μέγεθος τοῦ Θεοῦ, καὶ καταπλάγηθι. Τοῦτον προσκυνήσωμεν, ἐφ' οὗ φησὶν ὁ προφήτης· Ἀπὸ προσώπου (46) σου ὄρη τακῆσονται, ὡς ἀπὸ προσώπου πυρός τήκεται κηρός. Οὗτος, φησὶν, ἐστὶν ὁ θεός, οὗ θρόνος μὲν ἐστὶν ὁ οὐρανός, ὑποπόδιον δὲ ἡ γῆ· ὅς ἐάν ἀνολεῖ τὸν οὐρανόν, τρέμος σὲ λήψεται. Βούλει καὶ περὶ τῶν εἰδῶλων ἀκούσαι τί φησὶν ὁ προφήτης οὗτος; Παραδειγματι-

σταλλά. Τί δὲ καθ' ἐν ἐξαγορεύω, auctoritate Theoph.; τί δὲ habet etiam Nov.

(44) *Εἰ ποιήσει τι ἄνθρωπος ἐν κρ.* In Græcis Bibliis hodiernis exstat : *Εἰ κρυβήσεται τις ἐν κρ.* Μόχ, μὴ οὐχὶ τὸν οὐρανὸν pro ἢ οὐχὶ τοὺς οὐρανοὺς. Ib.

(45) *Τίς μετρήσει.* Ἐμέτρησης Græc. Bib.

(46) Ἀπὸ προσώπου. Clemens memoriae suæ ore hæc recitans diversa Isaiaica loca tanquam unum exhibuit. Is enim hæc dicit cap. lxiv, 1, 2 : *Ἐάν ἐσολέγη τὸν οὐρανόν, τρέμος λήψεται ἀπὸ σοῦ ὄρη, καὶ τακῆσονται ὡς κηρός ἀπὸ προσώπου πυρός τήκεται.* Εἰ cap. lxvi, 1 : *Ὅτε λέγει Κύριος· Ὁ οὐρανός μοι θρόνος, καὶ ἡ γῆ ὑποπόδιον τῶν ποδῶν μου.*

σθήσονται (47) ἔμπροσθεν τοῦ ἡλίου, καὶ ἔσται τὰ
 θνησιμαῖα αὐτῶν βρώματα τοῖς πετεινοῖς τοῦ οὐρα-
 νοῦ, καὶ τοῖς θηρίοις τῆς γῆς· καὶ σαπήσεται ὑπὸ
 τοῦ ἡλίου καὶ τῆς σελήνης ἃ αὐτοὶ ἠγάπησαν, καὶ
 οἱ αὐτοὶ ἐδόλευσαν, καὶ ἔμπροσθήσεται ἡ πόλις
 αὐτῶν. Φθάρησεται δὲ καὶ τὰ στοιχεῖα καὶ τὸν
 κόσμον σὺν καὶ αὐτοῖς λέγει· Ἡ γῆ, φησί, παλαιω-
 θήσεται, καὶ ὁ οὐρανὸς παρελεύσεται· τὸ δὲ ῥῆμα
 Κυρίου μένει εἰς τὸν αἰῶνα. Τί δαλ., ἔτ' ἂν πάλιν
 ἐπιτὴν δεικνύναι ὁ Θεὸς βουλευθῆ διὰ Μωϋσέως·
 Ἴδετε, ἴδετε, ὅτι ἐγὼ εἰμι, καὶ οὐκ ἔστι Θεὸς
 ἕτερος (48) πλὴν ἐμοῦ. Ἐγὼ ἀποκτενῶ, καὶ ζῆν
 ποιήσω· πατάξω, κἀγὼ ἰάσομαι, καὶ οὐκ ἔστιν ὃς
 ἐξελείται ἐκ τῶν χειρῶν μου. Ἀλλὰ καὶ ἑτέρου ἐπα-
 κοῦσαι θέλεις χρησιμῶδου; ἔχεις τὸν χορὸν πάντα τὸν
 προφητικόν, τοὺς συνθιασάτας τοῦ Μωϋσέως. Τί φησὶν
 αὐτοῖς τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον διὰ Ὡση (49), οὐκ ἐκνή-
 σω λέγειν· Ἴδοὺ ἐγὼ στερεῶν βροντὴν, καὶ κτίζω
 πνεῦμα· οὐ αἱ χεῖρες καὶ τὴν στρατιάν τοῦ οὐ-
 ρανοῦ ἐθεμελίωσαν. Ἔτι καὶ διὰ Ἡσαίου καὶ ταύ-
 τῆς ἀπομνημονεύσω σοι τὴν φωνήν· Ἐγὼ εἰμι, ἐγὼ
 εἰμι, φησὶν, ὁ Κύριος, ὁ λαλῶν (50) δικαιοσύνην,
 καὶ ἀναγγέλλω ἀλήθειαν. Συνύχθητε, καὶ ἦκατε·
 βουλευσάσθε ἅμα, οἱ σωζόμενοι ἀπὸ τῶν ἐθνῶν.
 Οὐκ ἔγνωσαν οἱ ἀίροντες τὸ ζῦλον, γλύμμα αὐτῶν·
 καὶ προσευχόμενοι θεοῖς (51), οἱ οὐ σώσουσιν
 αὐτούς. Εἰθ' ὑποβάς, Ἐγὼ, φησὶν, ὁ Θεός, καὶ οὐκ
 ἔστι πλὴν ἐμοῦ δικαίος (52) καὶ σωτὴρ· οὐκ ἔστι
 πάρεξ ἐμοῦ. Ἐπιστρέψατε πρὸς μέ, καὶ σωθή-
 σθε, οἱ ἀπ' ἐσχάτου τῆς γῆς. Ἐγὼ εἰμι ὁ Θεός, C
 καὶ οὐκ ἔστιν ἄλλος· κατ' ἐμάντου ὀμνύω. Τοῖς
 δὲ εἰδωλολάτραις δυσχεραίνει, λέγων· Τίνι ὁμοιώ-
 σατε Κύριον, ἢ τίνι ὁμοιώματι ὁμοιώσατε αὐτόν;
 Μὴ εἰκόνα ἐποίησε τέκτων; ἢ χρυσοκόμος χωνεύ-
 σις χρυσὸν περιεγρύσωσεν αὐτόν; καὶ τὰ ἐπὶ
 τοῦτοις. Μὴ οὖν ἔτι ὑμεῖς εἰδωλολάτραι· ἀλλὰ κἀν
 νῦν φυλάξασθε τὰς ἀπειλὰς· ὀλοῦξαι (55) γὰρ τὰ
 γλυπτὰ καὶ τὰ χειροποίητα, μάλλον δὲ οἱ ἐπ' αὐτοῖς
 πεποιθότες· ἀναίσθητος γὰρ ἡ ὕλη. Ἔτι, φησὶν, ὁ
 Κύριος σείσει πόλεις κατοικουμένας, καὶ τὴν
 οἰκουμένην ὅλην καταλήψεται τῇ χειρὶ, ὡς νεοσ- D

sole et luna, quæ ipsi amaverunt, et quibus ipsi ser-
 vierunt, et civitas eorum incendetur 47. Dicit autem
 fore, ut etiam elementa et mundus cum ipsis per-
 eant: Terra, inquit, veterascet, et cælum præteribit,
 verbum autem Dei manet in æternum. Quid vero,
 cum Deus rursus se ostendere per Moysen velit?
 Videte, videte, quod ego sum, et non est alius Deus
 præter me. Ego occidam, et vivere faciam: percu-
 tiam, et ego medebor: et non est qui eripiet e meis
 manibus 48. Placetne vero alium quoque vatem au-
 dire? universum prophetarum chorum cum Moysæ
 concinentem habes. Quid illis dicit sanctus Spiri-
 tus per Oseam prophetam, haud gravabor enun-
 tiare: Ecce ego firmans tonitru, et creans spiritum:
 cujus manus cæli quoque fundarunt militiam 49.
 B Atque iterum per Isaiam: nam et hoc quoque dic-
 tum commemorabo tibi: Ego sum, ego sum, in-
 quit, Dominus, qui loquor justitiam, et annuntio veri-
 tatem. Congregamini, et venite; simul consultate,
 qui servamini e gentibus. Non cognoverunt, qui tol-
 lunt lignum, sculpturam eorum; et deos orantes, qui
 eos non servabunt 50. Deinde paulo inferius: Ego,
 inquit, Deus, et non est præter me justus, et serva-
 tor: non est excepto me. Convertimini ad me, et
 salvii eritis, qui estis ex finibus terræ. Ego sum Deus,
 et non est alius, per meipsum juro 51. Et simula-
 crorum cultoribus iratus, ait: Cui assimilastis
 Dominum, aut cui similitudini assimilastis ipsum?
 Num imaginem fecit faber, aut aurifex auro fuso
 ipsum auro illiuit 52? et quæ deinceps inde se-
 quantur. Quocirca ne vosmet posthac simulacro-
 rum cultui addicatis, sed nunc saltem cavete has
 minas: Ejulabunt enim sculptilia, et quæ manu fa-
 cta sunt 53, vel hi potius, quibus in istis est fiducia;
 est enim materia sensus experta. Quinetiam Domi-
 nus, inquit, concutiet urbes, quæ habitantur, et
 manu comprehendet universum orbem terræ, velut
 nidum 54. Quid vero mysteria tibi atque dicta Sa-
 pientis e sapientissimo Hebræorum puero annun-
 tiem? Dominus creavit me initium viarum suarum
 ad opera sua 55. Et, Dominus dat sapientiam, et a

¶ P. 67 ED. POTTER. 51-52 ED. PARIS. 47 Jer. viii, 2; xxxiv, 20; iv, 26. 48 Deut. xxxii, 39.
 49 Amos iv, 13. 50 Isa. xlv, 19, 20. 51 Ibid. 21, 22, 23. 52 Isa. xl, 18, 19. 53 Isa. x, 10, 11.
 54 Ibid. 14. 55 Prov. viii, 22.

(47) Παραδειγματισθήσονται. Hoc etiam loco di-
 versas ejusdem Prophetæ sententias in unam con-
 fundit. Jerem. viii, 2: Καὶ ψύξουσιν ἀντὰ πρὸς
 τὸν ἡλίου καὶ τὴν σελήνην, καὶ πρὸς πάντας
 τοὺς ἀστέρας, πᾶσαν τὴν στρατιάν τοῦ οὐρανοῦ,
 ἃ ἠγάπησαν, καὶ οἱ ἐδόλευσαν, καὶ ἔσονται εἰς
 παράδειγμα ἐπὶ προσώπων τῆς γῆς. Idem cap.
 xxxiv, 20: Καὶ δώσω αὐτοὺς τοῖς ἐχθροῖς αὐτῶν,
 καὶ ἔσται θνησιμαῖα αὐτῶν βρώσις τοῖς πετεινοῖς
 τοῦ οὐρανοῦ καὶ τοῖς θηρίοις τῆς γῆς. Et cap. iv,
 26: Καὶ πᾶσαι αἱ πόλεις ἔμπροσθεν μου πύρι ἀπὸ
 προσώπου Κυρίου. Porro in illis, quæ mox sequun-
 tur, respexisse videtur, et in unum confudisse Isa.
 xl, 8; ii, 6; Luc. xvi, 17.

(48) Ἔτερος. Additamentum Clementis. Mox,
 ἀποκτείνω pro ἀποκτενῶ, Bibl. Græc.

(49) Ὡση. Locus, qui ex Osee citatur, reperitur
 Amos cap. iv, 13: Διὶ τὸν Κύριος εἰ στερεῶν βροντὴν, καὶ
 κτίζων πνεῦμα. COLLECT. — Quæ sequuntur, peitita

fuisse videntur e Ps. viii, 4: Ὁφομαί τοὺς οὐρανοὺς,
 ἔργα δακτύλων σου, σελήνην καὶ ἀστέρας, ἃ σὺ ἐθε-
 μελίωσας, aliisque locis, quibus stellæ dicuntur
 στρατιὰ οὐρανοῦ.

(50) Ἐγὼ εἰμι, φησὶν, ὁ Κύριος ὁ λαλῶν. Ἐγὼ
 εἰμι Κύριος ὁ λαλῶν Nov. et Bibl. Græc. Proinde φη-
 σὶν interpretis additamentum est.

(51) Προσευχόμενοι θεοῖς. Προσευχόμενοι πρὸς
 θεούς, Bibl. Græc.

(52) Πλὴν ἐμοῦ δ. Hunc locum sic distinguit Nov.:
 πλὴν ἐμοῦ δικαίος· καὶ σωτὴρ οὐκ ἔστι π. ἔ. Μοχ,
 ἐπ' ἐμέ pro πρὸς μέ, Bibl. Græc. Dein, κατ' ἐμοῦ pro
 κατ' ἐμάντου, Nov. Paulo post, καὶ τινι ὀμ. pro ἢ
 τινι ὀμ. Bibl. Græc.

(53) Ὀλοῦξαι. Respicit Isa. x, 10, 11: Ὀλοῦ-
 ξατε τὰ γλυπτὰ ἐν Ἱερουσαλήμ, καὶ ἐν Σαμαρείᾳ·
 ὃν τρόπον ἐποίησα Σαμαρείαν καὶ τοῖς χειροποίητοῖς
 αὐτῆς, οὕτως ποιήσω καὶ Ἱερουσαλήμ, καὶ τοῖς εἰδώ-
 λοις αὐτῆς.

facie ejus cognitio et intelligentia ⁴⁶. Quousque, piger, jaces, quando autem ex somno excitaberis ⁴⁷? sin autem fueris impiger, veniet tanquam fons messis tua ⁴⁸. Verbum paternum, ✠ bonus lychnus, Dominus qui inducit lucem, fidem omnibus, et salutem ⁴⁹. Dominus enim qui fecit terram in virtute sua, ut ait Jeremias ⁵⁰, erexit orbem terræ in sapientia sua. Etenim nos, qui ad simulacra procideramus, Sapientia, quæ ejus est Verbum, erigit ad veritatem: quæ prima est a lapsu resurrectio. Hinc, ut nos a cultu simulacrorum penitus averteret, pulcherrime clamavit Moyses: Audi, Israel: Dominus Deus tuus, Deus unus est ⁵¹. Et, Dominum Deum tuum adorabis, et ei soli servies ⁵². Quocirca tandem aliquando intelligite, homines, a Davide, beato illo psalmorum auctore, admoniti, apprehendite disciplinam, ne aliquando irascatur Dominus, et pereatis de via justa, quando exarserit velociter furor ejus. Beati omnes qui confidunt in ipso ⁵³. Jam vero singulari nos misericordia complectens Dominus, salutare nobis canticum, quasi modos ad quos prælia ineuntur, dedit: Filii hominum, usquequo gravi eritis corde? **24** Quare diligitis vanitatem, et quæritis mendacium ⁵⁴? Quanam igitur ca vanitas, quodnam est mendacium? Id tibi exponit sanctus Domini Apostolus, quo loco Græcos reprehendit, Quod cum Deum cognovissent, non sicut Deum glorificaverunt, neque gratias ei egerunt; sed vani facti sumi in cogitationibus suis, et mutaverunt gloriam incorruptibilis Dei in similitudinem imaginis corruptibilis hominis, et servierunt creaturæ potius quam creatori ⁵⁵. Quandoquidem igitur hic Deus est is qui in principio fecit cælum et terram ⁵⁶, tu autem Deum non habens cognitum, divino cultu et honore cælum dignaris, quæ te excusatio ab impietatis crimine defendit? Attende iterum prophetam dicentem: Deficiet quidem sol, et cælum obscurabitur, splendet autem omnipotens in æternum, et concutientur cælorum virtutes, et cæli convolventur ut pellis extensi et contracti (etenim hæc sunt prophetarum verba), et terra fugiet a facie Domini.

Θήσονται, και οι ουρανοι ειλιγησονται ως δέρις εκτεινόμενοι και συστελλόμενοι (αὐται γὰρ αἱ προφητικὰ φωνὰ) και ἡ γῆ φεύξεται ἀπὸ προσώπου Κυρίου.

CAPUT IX.

Graviter illos peccare, qui benignam Dei vocationem spernunt, aut negligunt.

Possem etiam alias tibi Scripturas afferre pene D Innumerabiles, quarum ne apex quidem unus præteribit ⁵⁷⁻⁵⁸, qui non perficiatur. Spiritus enim sanctus,

✠ P. 68 ED. POTTER, 52-53 ED. PARIS. ⁵⁶ Prov. 11, 6. ⁴⁷ Prov. vi, 9. ⁴⁸ Ibid. 11. ⁴⁹ Ibid. 21 ⁵⁰ Jer. x, 12. ⁵¹ Deut. vi, 4. ⁵² Ibid. 13; x, 20. ⁵³ Psal. 11, 12, 13. ⁵⁴ Psal. 1v, 3. ⁵⁵ Rom. 1, 21 23, 25. ⁵⁶ Gen. 1, 4. ⁵⁷⁻⁵⁸ Matth. v, 18; Luc. xvi, 17.

(54) Ἔως πότε. Ἔως τίνος Bibl. Græc. Mox, σοι post ἕξει omitunt.

(55) Ὁ ἀγαθὸς λ. Similia occurrunt Prov. vi, 20, 22, 23: Υἱὲ, φύλαξον νόμους πατρὸς σου... ἤνικα ἂν περιπατῆς ἐπάγου αὐτήν, και μετὰ σοῦ ἔστω... ὅτι λύχνος ἐντολή νόμου και φῶς ὁδὸς ζωῆς, και ελεγχος, και παιδεία. Ea, quæ scripsit Clemens, si verba respicias, frustra quærentur.

Και μυρία ἂν ἔχομι σοι Γραφὰς παραφέρειν, ὧν οὐδὲ κεραία παρελεύσεται μία, μη οὐχὶ ἐπιτελής γενομένη: τὸ γὰρ στόμα Κυρίου, τὸ ἅγιον Πνεῦμα.

(56) Κύριος ὁ θ. Κύριος ὁ Θεὸς, σοῦ Κύριος, εἴ ἐστι Nov.; ἡμῶν pro σου, Bibl. Græc. Mox, φοβήθη pro προσκυνήσεις, Bibl. Græc.

(57) Τοῦ Θεοῦ. Τοῦ ἀφθάρτου Θεοῦ Bibl. Græc.

(58) Ἐκλείψει. His similia occurrunt psal. c1 26; Isa. xiii, 10; Ezech. xxxii, 7; Joel. 11, 10, 31; iii, 15. Ipsa verba, prout ea recitat Clemens nondum inveni.

ἄλλῃσεν ταῦτα. *Μὴ τοίνυν μηκέτι* (59), φησὶν, *υἱὲ Α* μου, ὀλιγώρει παιδείας Κυρίου μηδ' ἐκλύου ὑπ' αὐτοῦ ἐλεγχόμενος. Ὡς τῆς ὑπερβαλλούσης φιλοφροσύνης! Οὐδ' ὡς μαθηταῖς ὁ διδάσκαλος, οὐδ' ὡς οἰκέταις ὁ κύριος, οὐδ' ὡς θεὸς ἀνθρώποις, πατὴρ δὲ ὡς, ἡπίως νοουθετεῖ υἱὸς (60)· εἶτα Μωϋσῆς μὲν ὁμολογεῖ ἔμφοδος εἶναι καὶ ἔτρομος, ἀκούων περὶ τοῦ Λόγου· Σὺ δὲ, τοῦ Λόγου ἀκροώμενος τοῦ Θεοῦ, οὐ δέδεις; οὐκ ἀγωνίζεις; οὐχὶ ἅμα τε ἐλαβῆ, καὶ σπυῖδες ἐκμαθεῖν, τουτέστι σπευδεις εἰς σωτηρίαν, φοβούμενος τὴν ὀργὴν, ἀγαπήσας τὴν χάριν, ζηλώσας τὴν ἐπίδα, ἵνα ἐκκλήνης τὴν κρίσιν; Ἦκετε, ἤχετε, ὦ νεολαία ἡ ἐμὴ· ἦν γὰρ μὴ αὐθις ὡς τὰ παιδεία γενήσεσθε, καὶ ἀναγεννηθήτε, ὡς φησὶν ἡ Γραφή, τὸν ὄντως ὄντα Πατέρα οὐ μὴ ἀπολάβητε, οὐδ' οὐ μὴ εἰσελεύσησθε ποτε εἰς τὴν βασιλείαν τῶν οὐρανῶν. Πῶς γὰρ εἰσελθεῖν ἐπιτρέπεται τῷ ξένῳ; Ἄλλ' ὅταν, οἶμαι, ἐγγραφεῖ (61), καὶ πολιτευθῆ, καὶ τὸν πατέρα ἀπολάβῃ, τότε ἐν τοῖς (62) τοῦ πατρὸς γενήσεται, τότε κληρονομήσει· καταξιωθήσεται, τότε τῆς βασιλείας τῆς πατρῴας κοινωνήσει τῷ γνήσιῳ, τῷ ἡγαπημένῳ. Αὕτη γὰρ ἡ πρωτότοκος (63) Ἐκκλησία, ἡ ἐκ πολλῶν ἀγαθῶν συγχειμένη *παιδῶν τῶν οὐρανῶν* καὶ *τοσαύταις μυριάσιν ἀγγέλων συμπληροῦντων*. Πρωτότοκοι δὲ παῖδες ἡμεῖς οἱ τρόφιμοι τοῦ Θεοῦ, οἱ τοῦ πρωτοτόκου γνήσιοι φίλοι, οἱ πρῶτοι τῶν ἄλλων ἀνθρώπων τὸν Θεὸν νενοηκότες, οἱ πρῶτοι τῶν ἀμαρτιῶν ἀπεσπασμένοι, οἱ πρῶτοι τοῦ διαβόλου κειχωρισμένοι. Νυνὶ δὲ τοσοῦτω τινὲς εἰσὶν ἀθεώτεροι (64), ὅσῳ φιλοφροπέτερος ὁ Θεός· ὁ μὲν γὰρ ἐκ δούλων υἱὸς ἡμᾶς γενέσθαι βούλεται, οἱ δὲ, καὶ υἱοὶ γενέσθαι ὑπερφηφάνησιν. Ὡς τῆς ἀπονοίας πολλῆς (65)! τὸν Κύριον ἀπαισχύνεσθε; Ἐλευθερίαν ἐπαγγέλλεται· ὑμεῖς δὲ εἰς δουλείαν ἀποδιδράσκετε. Σωτηρίαν χαρίζεται· ὑμεῖς δὲ εἰς ἀνθρωπὸν ὑποφέρεσθε (66). Ζῶν ἀναμένετε· καὶ τὸ πῦρ εἰς προσκοπιεῖτε (67), ὃ ἡτοίμωσεν ὁ Κύριος τῷ διαβόλῳ καὶ τοῖς ἀγγέλοις βύτου. Διὰ τοῦτο ὁ μακάριος Ἀπόστολος, *Μαρτύρο-*

qui Domini quasi os est, ea est elocutus. *Noli ergo amplius, inquit, filii, negligere castigationem Domini, neque deficias, cum ab eo argueris* 59. O admirabilem erga homines amorem! Non se quemadmodum magister adversus discipulos gerit, nec quemadmodum dominus adversus servos, nec quemadmodum Deus adversus homines, sed *tanquam pater filios mitissime admonet*. Deinde fatetur quidem Moyses se *exterritum ac tremebundum fuisse* 60, cum de Verbo audiret: Tu autem ipsum Verbum audiens, nihil times? nihil admodum commoveris? Nonno simul et ipsum revereris, et ex eo discere festinas; hoc est festinas ad salutem, iram quidem timens, gratiam diligens, spem vero propositam sequens, ut declines iudicium? Venite, venite, mei juvenes, nisi B enim *efficiamini rursus pueri, et regeneremini*, ut ait Scriptura 61, neque verum Patrem recipere, *neque in regnum caelorum ingredi* unquam poteritis. Peregrino enim ingredi qua tandem ratione permitti potest? Is tamen, ut ego quidem existimo, cum fuerit inscriptus, et civitate donatus, patremque acceperit, tunc in sui patris domo manebit, tunc hæres instituitur, tunc ingenuo ejus *dilectoque Filio* 62 paterni regni socius atque particeps erit. Hæc enim est *primogenita Ecclesia*, quæ ex multis pueris constat. Hi sunt *primogeniti, qui conscripti sunt in caelis*, et una cum tot angelorum *myriadibus dies festos concelebrant* 63. Primogeniti autem nos filii, qui sumus Dei alumni, et primogeniti ejus germani amici; qui primi ex omnibus hominibus Deum agnovimus, C primi a peccatis liberati, primi a consortio diaboli separati sumus. Jam vero tanto magis iræpii sunt nonnulli, quanto benignior est Deus ac humanior. Etenim cum Deus nos ex servis filios fieri voluit, hi in numerum ejus filiorum assumi fastidiunt. O incredibilem amentiam! pudetne vos Domini? Is quidem libertatem pollicetur, vos autem aufugitis in servitutum. Is salutem largitur, vosque in perniciem vestram ruitis. Is æternam salutem donat, et vos *supplicium* exspectatis, et cum præstolamini *ignem,*

✠ P. 69 ED. POTTER, 53-54 ED. PARIS. 59 Prov. iii, 11; Hebr. xii, 5. 60 Hebr. xii, 21. 61 Matth. xviii, 3; Luc. xviii, 17; Joan. iii, 5. 62 Matth. iii, 17. 63 Hebr. xii, 22, 23.

(59) *Μὴ τοίνυν μηκέτι*. Μηκέτι τοίνυν Nov.

(60) *Πατὴρ δὲ ὡς, ἡπίως νοουθετεῖ υἱὸς*. Malim patrem δὲ ὡς ἡπίως, νοουθετεῖ υἱὸς· *tanquam vero mitis pater, admonet filios*. Quam lectionem præbet Nov. Eidem favet Pomerus, cujus hoc hemistichium est,

... πατὴρ δ' ὡς ἡπίως ἦεν.

Solet autem hæc vox peculiariter dici de paterno affectu in liberis. Unde apud Homer. Jupiter Minervæ dicit II. Θ, v. 40:

... ἐθέλω δὲ τοι ἡπίως εἶναι.

Item Paulus I Thess. ii, 7, 8: Ἄλλ' ἐγενήθημεν ἡπίως ἐν μέσῳ ὑμῶν ὡς ἀν τροφὸς θάλπη τὰ ἐαυτῆς τέκνα, οὕτως, etc. Μοχ Ὡς πατὴρ τέκνα ἐαυτοῦ, παρακαλοῦντες ὑμᾶς καὶ παραμυθούμενοι.

(61) *Ἐγγραφεῖ*. Respicit veterem Atheniensem, aliarumque gentium morem, quo qui civitate donabantur, aliquem e civibus patrem sibi ascribent, ejusque nomine in publicis tabulis inscribentur. Conf. *Archæologia Græcæ* lib. 1, c. 9.

(62) *Ἐν τοῖς*. Videtur Christi dictum respexisse, quod refert Lucas ii, 49: *Οὐκ ἤδειτε, ὅτι ἐν τοῖς τοῦ Πατρὸς μου δεῖ εἶναι με; nesciebatis, quia in iis, quæ Patris mei sunt, oportet me esse?*

(63) *Αὕτη γὰρ ἡ πρωτότοκος*. Respicit Hebr. xii, 22, 23: Ἄλλὰ προσεληλύθατε Σιών ὄρει καὶ πόλει Θεοῦ ζώντος, Ἱερουσαλήμ ἐπουρανίῳ, καὶ μυριάσιν ἀγγέλων, πανηγύρει καὶ Ἐκκλησίᾳ πρωτότοκῶν ἐν οὐρανοῖς ἀπογεγραμμένων. Sed accessistis ad Sion montem, et civitatem Dei viventis, Jerusalem caelestem ei multorum millium angelorum frequentiam, et Ecclesiam primitivorum, qui conscripti sunt in caelis.

(64) *Ἀθεώτεροι*. Ἀθεώρητοι Nov.

(65) *Τῆς ἀπ. πολλῆς*. Τῆς ἀπ. τῆς πολλῆς Nov. Μοχ, ἐπαισχύνεσθε pro ἀπαισχύνεσθε substituit Tatiani editor, pag. 45.

(66) *Εἰς ἀνθρώπων ὑπόφ.* Sunt qui malint, εἰς ἀπώλειαν ὑποφέρεσθε· ut σωτηρία suam habeat contrarium. SYLBURG.

(67) *Προσκοπιεῖτε*. Σκοπιεῖτε Nov.

quem paravit Dominus diabolo et angelis ejus ⁶⁴. Propterea beatus Apostolus, *Obtestor, inquit, per Dominum, ne amplius ambuletis sicut et gentes ambulavit in vanitate mentis suæ, obtenebratum habentes intellectum, et abalienati a vita Dei propter ignorantiam, quæ est in ipsis ex obduratione cordis ipsorum. Qui, cum dedoluerant, semetipsos deliderunt ꝫ protervitiæ ad operandam omnem impuritatem et aversitiam* ⁶⁵. Cum autem ejusmodi testis hominum amentiam, invocato Dei nomine, arguerit, nunquid aliud restat incredulis, quam judicium et condemnatio? Nec vero curam eorum depouit Dominus, sed instat ipsis assidue hortando, perterrefaciendo, impellendo, excitando, admonendo: et hos quidem, qui erroribus fuerunt impliciti, expurgatos e mediis tenebris excitat. *Expurgascere, inquit, qui dormis, et surge a mortuis, et illucescet tibi Christus Dominus* ⁶⁶, ille Sol resurrectionis, qui ante luciferum genitus est ⁶⁷, suisque radiis vitam præbuit. Ne quis itaque spernat Verbum ac nihili faciat, ne forte semetipsum imprudens contempsisse reperiatur. Dicit enim alicubi Scriptura: *Hodie si vocem ejus audieritis, nolite obdurare corda vestra, sicut in exacerbatione in die tentationis in deserto, ubi tentaverunt me patres vestri in probatione* ⁶⁸. Quænam autem est illa probatio? Si cupis discere, sanctus tibi Spiritus explicabit: *Et viderunt, inquit, opera mea quadraginta annis. Quare infeasus sui generationi huic, et dixi, Semper errant corde; ipsi vero non cognoverunt vias meas. Itaque juravi in ira mea, si introibunt in requiem meam* ⁶⁹. En minas! en exhortationem! en pœnam! Cur igitur etiamnum iratum nobis Deum ex clementi et benefico facimus? Cur non aures nostras Verbo patefacimus, Deumque hospitem puris et intaminatis animabus excipimus? Ejus enim promissio immensæ sane gratiæ ac beneficii loco erit, si hodie vocem ejus audierimus; cæterum illud hodie in dies augetur, quandiu hodie nominatur. Usque enim ad consummationem rerum ultimam et hodiernus dies, et discendi tempus permanet. Exinde verum illud hodie, Dei scilicet dies nunquam defecturus, in omnia usque sæcula extenditur. Quocirca voci divini Verbi semper pareamus:

✠ P. 70 ED. POTTER, 54-55 ED. PARIS.

⁶⁴ Ephes. v, 14. ⁶⁷ Psal. cix, 3. ⁶⁸ Psal. xciv,

(68) *Τὰ ἔθνη. Τὰ λοιπὰ ἔθνη* Bibl. Græc. Mox, καὶ post ὄντες omittit. Ucin, ἐν πλεονεξίᾳ pro καὶ πλεονεξίᾳ, ibid.

(69) *Καὶ Θεόν. Τὸν Θεόν* Nov.

(70) *Ἐγείρε. Ἐγείρα*: Bibl. Græc.

(71) *Ἐν δοκιμασίᾳ. Ἐδοκίμασαν* Bibl. Græc. Ea, quæ sequuntur, hoc modo distinguit Nov. Ἴδὲ δοκιμασία τίς ἐστίν εἰ θέλεις μαθεῖν.

(72) *Τεσσαράκοντα ἔτη. Τεσσαράκοντα ἔτη προσηχθίσα τῇ γενεᾷ ἐκείνῃ*, Bibl. Græc.

(73) *Ταῖς ψυχαῖς. Ταῖς* omittit Nov.

(74) *Ἐὰν σήμερον τ. Hæc sic distingui possunt: Ἐὰν σήμερον τῆς φωτῆς αὐτοῦ ἀκούσωμεν (τὸ δὲ σήμερον καθ' ἐκάστην αὐτοῦ ἀξέται τὴν ἡμέραν) ἕς τ' ἂν ἡ σήμερον ὀνομάζεται. Si hodie vocem ejus audierimus (illud autem hodie singulis diebus ei accrescit) quamdiu nominetur hodie. Po-*

Α μαὶ ἐν Κυρίῳ, φησὶ, μηκέτι ὁμᾶς περιπατεῖν, καθὼς καὶ τὰ ἔθνη (68) *περιπατεῖ, ἐν ματαιότητι τοῦ τοῦ αὐτῶν, ἐσκοτισμένοι τῇ διαβολᾷ ὄντες, καὶ ἀπηλλοτριωμένοι τῆς ζωῆς τοῦ Θεοῦ διὰ τὴν ἀγνοίαν τὴν οὖσαν ἐν αὐτοῖς, διὰ τὴν πῶρωσιν τῆς καρδίας αὐτῶν· οἵτινες ἑαυτοὺς παρέδωκαν ἀπηληγότες τῇ ἀσελγείᾳ εἰς ἐργασίαν ἀκαθαρσίας πάσης καὶ πλεονεξίας. Τοιοῦτου μάρτυρος ἐλέγχοντος τὴν τῶν ἀνθρώπων ἀνοίαν καὶ Θεόν* (69) *ἐπιδοσμένοι, τί δὲ ἕτερον ὑπολείπεται τοῖς ἀπίστοις ἢ χρίσις καὶ καταδίκη; Οὐκ ἀμελεῖ δὲ ὁ Κύριος παραινῶν, ἐκφοβῶν, προτρέπων, διεγείρων, νοουθετῶν· ἀφυπνίζει γέ τοι, καὶ τοῦ σκότους αὐτοῦ τοὺς πεπλανημένους διανίστησιν. Ἐγείρε* (70), *φησὶν, ὁ καθέσθων, καὶ ἀνάστα ἐκ τῶν νεκρῶν· καὶ ἐπιφάσει σοι ὁ Χριστὸς Κύριος, ὁ τῆς ἀναστάσεως Ἴλιος, ὁ πρὸ ἑωσφόρου γεννώμενος, ὁ ζῶν χαριστάμενος ἀκτίσιν ἰδίαις. Μὴ οὖν περιφρονεῖτω τις τοῦ Λόγου, μὴ λάθῃ καταφρονῶν ἑαυτοῦ. Λέγει γάρ που ἡ Γραφή: Σήμερον ἐὰν τῆς φωτῆς αὐτοῦ ἀκούσῃτε, μὴ σκληρύνῃτε τὰς καρδίας ὑμῶν, ὡς ἐν τῷ παραπικρασμῷ κατὰ τὴν ἡμέραν τοῦ πειρασμοῦ ἐν τῇ ἐρήμῳ, οὗ ἐπειράσαν με οἱ πατέρες ὑμῶν ἐν δοκιμασίᾳ* (71). Ἢ δὲ δοκιμασία τίς ἐστίν; Εἰ θέλεις μαθεῖν, τὸ ἅγιόν σοι Πνεῦμα ἐξηγήσεται· *Καὶ εἶδον τὰ ἔργα μου, φησὶ, τεσσαράκοντα ἔτη* (72). Διὸ προσώχθισα τῇ γενεᾷ ταύτῃ, καὶ εἶπον· Ἄει πλανῶνται τῇ καρδίᾳ· αὐτοὶ δὲ οὐκ ἐργώσαν τὰς ὁδοὺς μου. Ὡς ἄβυσσος ἐν τῇ ὄρῃ μου, εἰ ἐλεεύσονται εἰς τὴν ἀνάπανσίν μου. Ὅρατε τὴν ἀπειλήν. Ὅρατε τὴν προτροπήν· ὁρατε τὴν τιμὴν. Τί δὲ οὖν ἐτι τὴν χάριν εἰς ὄργην μεταλλάσσομεν, καὶ οὐχὶ ἀναπεπταμέναις ταῖς ἀκοαῖς καταδεχόμενοι τὸν Λόγον, ἐν ἀγναῖς ξενοδοχοῦμεν ταῖς ψυχαῖς (73) τὸν Θεόν; Μεγάλη γὰρ τῆς ἐπαγγελίας αὐτοῦ ἡ χάρις, ἐὰν σήμερον τῆς (74) *φωτῆς αὐτοῦ ἀκούσωμεν. Τὸ δὲ σήμερον καθ' ἐκάστην αὐτοῦ ἀξέται τὴν ἡμέραν, ἔστ' ἂν ἡ σήμερον ὀνομάζεται. Μέχρι δὲ συντελείας καὶ ἡ σήμερον καὶ ἡ μάθησις διαμένει· καὶ τότε ἡ ὄντως σήμερον, ἡ ἀνελλιπὴς τοῦ Θεοῦ ἡμέρα, τοὺς αἰῶσι συνεκτείνεταί. Ἄει οὖν τῆς φωτῆς ὑπακούωμεν τοῦ Θεοῦ Λόγου· ἡ σήμερον γὰρ αἰδιος αἰὼν ἐστίν εἰκὼν (75)· σύμβολον δὲ τοῦ φωτός, ἡμέρα (76)· φῶς*

⁶⁴ Math. xxv, 41, 46.

⁶⁵ Ephes. iv, 17, 18, 19.

⁶⁶ Ephes. v, 14. ⁶⁷ Psal. cix, 3. ⁶⁸ Psal. xciv,

8, 9. ⁶⁹ Ibid. 9, 10, 11. ⁷⁰ Joann. x, 5, 16.

strema verba sumpsit ex Hebr. iii, 15: Ἄλλα παρακαλεῖ τε ἑαυτοὺς καθ' ἐκάστην ἡμέραν, ἄχρις οὗ τὸ σήμερον καλεῖται.

(75) *Ἢ σήμερον γὰρ αἰδιος αἰὼν ἐστίν εἰκὼν. Sic Flor., Syll., itemque ms. Nov. In Heinsiana vero editione, quam Parisienses exprimunt, αἰὼν mutatum est in αἰῶνος. Sylburgius scribi voluit αἰδίου αἰῶνός ἐστίν εἰκὼν, æterni sæculi imago est. Quam lectionem dicit Ilrniari a Basil. pag. 665, et Gregor. Naz., p. 229. Fortasse aliquis ad marginem libri sui εἰκὼν adnotavit, vel, ut interpretamentum vocis σύμβολον, quæ sequitur; vel, quia putabat τὸ σήμερον non esse αἰῶνα, sed tantum αἰῶνος εἰκὼνα. Etenim sæpissime fit ut quæ ad marginem adnotata fuere, ab imperitis scriptoribus in textum recipiantur.*

(76) *Ἢμέρα. Ἢ ἡμέρα* Nov. recte.

δὲ, ὁ λόγος ἀνθρώποις, δι' οὗ καταναζόμεθα τὸν Θεόν. Εἰκότως ἄρα πιστεύσασι μὴν καὶ ὑπακούουσιν ἢ χάρις ὑπερπελεονάσει· ἀπειθήσασι δὲ καὶ κλαυμένοις κατὰ καρδίαν, ὁδοὺς τε τὰς κυριακὰς μὴ ἐγγυκώσω, ἃς εὐθείας ποιεῖν καὶ εὐτρεπίζειν παρῆγγειλεν Ἰωάννης· τούτοις δὲ προσώχθισεν ὁ Θεός, καὶ ἀπειλεῖ. Καὶ δὴ καὶ τὸ τέλος τῆς ἀπειλῆς αἰνιγματωδῶς ἀπειλήφασιν οἱ παλαιοὶ τῶν Ἑβραίων πλανῆται· οὐ γὰρ εἰσελθεῖν εἰς τὴν καταπάνωσιν λέγονται διὰ τὴν ἀπιστίαν, πρὶν ἢ (77) σφᾶς αὐτοὺς, κατακολουθήσαντας τῷ Μωϋσέως διαδόχῳ, ὅψε ποτε ἔργῳ μαθεῖν, οὐκ ἂν ἄλλως σωθῆναι, μὴ οὐχὶ (78) ὡς Ἰησοῖ (79) πεπιστευκότας. Φιλάνθρωπος δὲ ὢν ὁ Κύριος, πάντας ἀνθρώπους εἰς ἐπίγνωσιν τῆς ἀληθείας παρακαλεῖ, ὁ τὸν Παράκλητον ἀποπέλλων. Τίς οὖν ἢ ἐπίγνωσις; θεοσέβεια· θεοσέβεια δὲ πρὸς πάντα ὡφέλιμος, κατὰ τὸν Παῦλον, ἐπαγγελίῳ ἔχουσα ζωῆς, τῆς νῦν καὶ τῆς μελλούσης. Πόσου ὀμολογήσαι τε, ὃ ἄνθρωποι, εἰ ἐπιπράττετο σωτηρία ἄδιδος, ὠνήσασθαι (80) ἂν; οὐδὲ εἰ τὸν Πάκτωλον τῆς ὄλου, τοῦ χρυσοῦ τὸ βεῦμα τὸ μυθικόν, ἀπομετρήσειε, ἀντάξιον σωτηρίας μισθὸν ἀριθμήσει. Μὴ οὖν ἀποκάμητε· ἔξεστιν ὑμῖν, ἦν ἐθέλητε, ἐξωνήσασθαι τὴν πολυτίμητον σωτηρίαν οἰκείῳ θησαυρῷ, ἀγάπῃ καὶ πίστει ζωῆς (81)· ὅς ἐστιν ἀξιόλογος μισθός. Ταύτην ἠδέως τὴν τιμὴν ὁ Θεὸς λαμβάνει· Ἠλικίκαμεν γὰρ ἐπὶ Θεῷ ζῶντι, ὃς ἐστὶ σωτὴρ πάντων ἀνθρώπων, μάλιστα πιστῶν. Οἱ δὲ ἄλλοι, περιπεφυκότες τῷ κόσμῳ, οἷα φύκιὰ τινὰ ἐνάλοις πέτραις, ἀθανασίας ὀλιγωροῦσιν· καθάπερ ὁ Ἰθακήσιος γέρον (82), οὗ τῆς ἀληθείας, καὶ τῆς ἐν οὐρανῷ πατρίδος, πρὸς δὲ καὶ τοῦ θνῶτος φωτός, ἄλλὰ τοῦ καπνοῦ. Θεοσέβεια δὲ, ἐξομοιοῦσα τῷ Θεῷ κατὰ τὸ δυνατόν τὸν ἄνθρωπον, καταλληλὸν ἐπιγράφεται διδάσκαλον Θεόν, τὸν (83) καὶ μόνον ἀπεικάσαι κατ' ἀξίαν δυνάμενον ἄνθρωπον Θεῷ. Ταύτην Ἀπόστολος (84) τὴν διδασκαλίαν, θεῖαν ὄντως ἐπιστάμενος, Σὺ δὲ, ὦ Τιμόθεε (85), φησὶν, ἀπὸ βρέφους τὰ ἱερὰ γράμματα οἶδας, τὰ δυνάμενά σε σοφίαι εἰς σωτηρίαν διὰ πίστει ἐν Χριστῷ (86)· ἱερὰ γὰρ ὡς ἀληθῶς τὰ ἱεροποιούντα καὶ θεοποιούντα (87) γράμματα· ἐξ ὧν γραμμάτων καὶ συλλαβῶν τῶν ἱερῶν

✠ P. 71 ED. POTTER, 55-56 ED. PARIS. ⁷¹ Joan. 1, 9. ⁷² I Tim. 1, 14. ⁷³ Psal. xciv. 10. ⁷⁴ Matth. iii. 3. ⁷⁵ Hebr. iii, 18, 19. ⁷⁶ I Tim. ii, 4. ⁷⁷ I Tim. iv, 8. ⁷⁸ I Tim. iv, 10. ⁷⁹ II Tim. iii, 15.

(77) Πρὶν ἢ. Πρὶν ἢ Nov. Mox, κατακολουθήσαντας D pro κατακολουθήσαντας, idem.

(78) Οὐχὶ. Omittit Nov.

(79) Ἰησοῖ. A. Ἰησοῦ mavult Sylburg. Quam conjecturam firmare videtur ms. Nov., qui Ἰησοῦς habet, scil. pro Ἰησοῦ.

(80) Ὦνήσασθαι. Hanc vocem quidam perperam in ὠνήσεσθε mutandum putarunt. Paulo ante, πόσον pro πόσου habet Nov.

(81) Πίστει ζωῆς. Quidam scribendum putant πίστει ζωῆς, fide mera, sincera Quod inusitatum esse videtur. Forte ζωῆς juxta πολυτίμητον σωτηρίαν, interpretamenti loco, in margine libri adnotatum. postea in textum irrepsit.

(82) Ὁ Ἰθακήσιος γέρον. Ulysses. Respicit autem Clemens Odys. A, vers. 57:

..... αὐτῶν Ὀδυσσεὺς,

A 25 nam hodie illud significat aeternitatem : dies vero lucem notat : lux autem hominum est Verbum ⁷¹, cujus ope Deum videmus. Merito igitur his, qui crediderunt, et morigeri fuerunt, *superabundabit gratia* ⁷²; incredulis autem et contumacibus, qui *errant corde, et non cognoverunt vias Domini* ⁷³, quas Joannes *rectas facere jussit* ⁷⁴, infensus est et *minatur* Deus. Cujus quidem minationis ✠ finis veteribus illis Hebraeis, qui errabant in deserto, aenigmate quodam erat significatus; dicuntur enim *non fuisse in requiem ingressi propter incredulitatem* ⁷⁵, antequam Moysis successorem secuti, sero tandem ipso usu forent edocti, se non posse aliter salvos fieri, quam si Jesu crediderint. Dominus autem, cum sit humani generis amantissimus, *Paracletum* mittit, qui *omnes homines hortetur ad cognoscendam veritatem* ⁷⁶. Quæ est igitur ea cognitio? pietas erga Deum. *At pietas ad omnia utilis est, dicente Paulo* ⁷⁷, *ut quæ promissionem habeat vitæ præsentis ac futuræ. Si aeterna vita venum exponeretur, quanti vos, o homines, eam empturos promitteretis? Ne si Pactolum quidem, qui totus aureo, ut est in fabulis, decurrit flumine, quis dederit, pro salute justum pretium numeraverit. Quam obrem ne vos animus deficiat. Licet vobis, si videtur, hanc pretiosissimam salutem propriis vestris thesauris, charitate, vivaque fide, quæ merces haud injusta reputatur, emere. Hoc pretium Deus lubenter accipit: Speravimus enim in Deo vivo, qui est servator omnium hominum, præcipue vero fidelium* ⁷⁸. Cæteri autem mundo, velut alga marius rupibus, circumnati, immortalitatem spernunt: quemadmodum Ithacensis ille senex, haud quidem veræ coelestisque patriæ, aut veræ lucis, sed *fumi desiderio* flagrabat. Pietas autem, ut hominem Deo, quoad potest, assimilet, idoneum ipsi magistrum Deum ascribit, qui solus hominem, prout est dignum, Deo similem efficere valet. Quam doctrinam cum Apostolus vere divinam esse sciat: *Tu autem, inquit, o Timothee, a puero sacras litteras novisti, quæ te possunt sapientem reddere ad salutem per fidem, quæ est in Christo* ⁷⁹; fieri enim nequit, ut

Ἰέμενος καὶ καπνὸν ἀποθρόσκοντα νοῆσαι
Ἦς γαίης, θαρτέειν ἠμείρεται

..... Cæterum Ulysses

Cupiens vel fumum exsilitentem videre
Sua terræ, mori desiderat

(83) Τόν. Omittit Nov.

(84) Ἀπόστολος. Malim ὁ Ἀπόστολος, cum articulo, ut et alibi passim. Sylburg. Hanc lectionem firmat Nov.

(85) ὦ Τιμόθεε. Clementis additamentum.

(86) Πίστει ἐν Χ. Πίστει τῆς ἐν Χ. Bibl. Græc.

(87) Θεοποιούντα. Clemens, Platonem secutus, sæpe dicit homines per virtutem ac pietatem non solum Deo assimilari, sed etiam deos quodammodo fieri. Conf. hujus libri pag. 71, et quæ ibi adnotata erunt.

illæ litteræ non sint sacræ, quæ non modo sanctos, sed etiam divinos faciunt. Unde scripturas etiam illas, seu volumina, quæ ex his litteris syllabisque sacris constant, Apostolus appellat ⁸⁰ divinitus inspiratas, ut quæ essent utiles ad doctrinam, ad redargutionem, ad correctionem, ad institutionem in justitia, ut perfectus sit homo Dei, ad omne opus bonum instructus. Neminem certe aliorum sanctorum hortationes perinde commovebunt, ac ipse Dominus, qui genus humanum tantopere dilexit. Is enim χ aliud nihil agit, nihil molitur, nisi ut homines sint salvi ac iuculones. Quocirca urget eos ac impellit ad salutem, clamans : *Appropinquavit regnum celorum* ⁸¹. Qua voce attendes sibi homines eos facit, qui paulo timidiores erant. Apostolus itidem Domini cohortans Macedonas, divinam vocem interpretatur : *Appropinquavit Dominus*, inquit, *cavete ne deprehendatur vacui* ⁸². Vos autem adeone estis metu vacui, adeone potius increduli, ut nec ipsi Domino, nec dum Paulo, ne quidem cum *pro Christo obsecrat* ⁸³, fidem habentes, *gustetis ac videatis* ⁸⁴ Christum esse Deum? Fides vos introducet, experientia docebit, Scriptura instituet, *Venite*, dicens, *o filii, audite me, timorem Domini docebo vos* ⁸⁵. Deinde quasi jam fide imbutis breviter subjicit : *Quis est homo qui vult ritam, qui diligit videre dies bonos* ⁸⁶? Nos, inquit, tales sumus, qui bonum colimus, bonisque sectamur. Audite igitur, qui *procul*; audite, qui *prope* estis ⁸⁷. Verbum a nemine unquam celatum fuit, sed, quasi publica lux, illucet *omnibus hominibus* ⁸⁸, et quod ad ipsum nemo est Cimmerius. C

τάς συγχειμένας γραφάς, ἢ συντάγματα, ὁ αὐτός ἀκολούθως Ἀπόστολος θεοπνευστους καλεῖ, ὡς ἐλλήμους οὐσας πρὸς διδασκαλίαν, πρὸς ἔλεγχον, πρὸς ἐπάνορθωσιν, πρὸς παιδείαν τὴν ἐν δικαιοσύνῃ Ἰνυῆριος ἢ ὁ τοῦ θεοῦ ἄνθρωπος, πρὸς πάν ἔργον ἀγαθὸν ἐξηρητισμένους. Οὐκ ἂν τις οὕτως ἐκπλαγῆται τῶν ἄλλων ἁγίων τὰς προτροπὰς, ὡς αὐτὸν τὸν Κύριον, τὸν φιλόνηρον. Οὐδὲν γὰρ ἄλλ' ἢ τοῦτο ἔργον μόνος ἐστὶν αὐτῷ, αἰῶζεσθαι τὸν ἄνθρωπον. Καὶ γὰρ, ἐπαίγων εἰς σωτηρίαν αὐτῶν· Ἡγγικεν ἡ βασιλεία τῶν οὐρανῶν· ἐπιστρέφετε: (88) τοὺς ἀνθρώπους, πιστοποιήσοντας τῷ φόβῳ. Ταύτη καὶ ὁ Ἀπόστολος τοῦ Κυρίου, παρακαλῶν τοὺς Μακεδόνας, ἐρμητεύς γίνεται τῆς θείας φωνῆς· Ὁ Κύριος (89) ἠγγικεν, λέγων, εὐλυθεῖσθε μὴ καταληθθῶμεν κενοί. Ὑμεῖς δὲ, εἰς τοσοῦτον ἄδεεῖτε; (90), μᾶλλον δὲ ἄπιστοι, μήτε αὐτῷ περὶ ὁμιλοῦμενοι τῷ Κυρίῳ, μήτε τῷ Παύλῳ, καὶ ταῦτα ὑπὲρ Ἰησοῦ τοῦ θεομένου γεύσεσθε (91), καὶ ἴδετε ὅτι Χριστὸς ὁ θεός; ἢ πίστις εἰσάξει, ἢ πείρα διδάξει, ἢ Γραφή παιδαγωγῆσει, Δεῦτε, ὦ τέκνα, λέγουσα· ἀκούσατέ μου, φόβον Κυρίου διδάξω ὑμᾶς. Εἶτα, ὡς εἶρη πεπιστευκῆσι, συντόμως ἐπιλέγει· Τίς ἐστὶν ἄνθρωπος ὁ θέλων ζῶην, ἀγαθῶν ἡμέρας ἰδεῖν ἀγαθός; Ἡμεῖς ἐσμὲν, φήσομεν, οἱ τὰ θεοῦ προσκυνῶμεθα, οἱ τῶν ἀγαθῶν ζηλωταί. Ἀκούσατε οὖν οἱ μακρὰν (92), ἀκούσατε οἱ ἐγγύς· οὐκ ἀπεκρύθη τινὰς ὁ λόγος· ὡς ἐστὶ κοινὸν, ἐπιλάμπαι πάντων ἀνθρώπων· οὐδὲς Κιμμέριος ἐν λόγῳ. Σπεύσωμεν εἰς σωτηρίαν, ἐπὶ τὴν παλιγγενεσίαν, εἰς μίαν ἀγάπην (93) συναχθῆναι οἱ πολλοί, κατὰ τὴν τῆς μοναδικῆς οὐσίας ἕνωσιν· σπεύσωμεν (94) ἀγαθοεργούμενοι ἀναλόγως ἐνόητα διώκωμεν, τὴν ἀγαθὴν ἐκζητοῦντες μονάδα. Ἡ δὲ ἐκ πολλῶν ἕνωσις, ἐκ πολυφωνίας καὶ διασπορᾶς ἄρμονίαν λαβούσα θεϊκὴν, μία γίνεται συμφωνία, ἐν ἡρωσῆ καὶ διδασκαλίῳ τῷ λόγῳ ἐπομένη, ἐπ' αὐτὴν τὴν ἀληθειαν ἀναπανομένη, Ἀλλὰ λέγουσα, ὁ πατήρ ταύτην ὁ θεὸς τὴν φωνὴν τὴν ἀληθινὴν ἀσπάζεται παρα τῶν αὐτοῦ παίδων πρώτην καρπούμενος.

✠ P. 72 ED. POTTER, 56-57 ED. PARIS. ⁸⁰ 1 Tim. iii, 16, 17. ⁸¹ Matth. iv, 17. ⁸² Philipp. iv, 5. ⁸³ II Cor. v, 20. ⁸⁴ Psal. xxxiii, 9. ⁸⁵ Ibid. 12. ⁸⁶ Ibid. 15. ⁸⁷ Esther. ix, 20. ⁸⁸ Joann. i, 9.

(88) *Ἐπιστρέφετε*. Sic distingue, *Ἐπιστρέφετε* τοὺς ἀνθρώπους πιστοποιήσοντας, τῷ φόβῳ. *Eos, qui ad te accedunt, per timorem convertit.*

(89) Ὁ Κύριος. S. Scripturæ sensum, non verba, recitat. Porro καταληθθῶμεν pro καταληθθῶμεν habet Nov.

(90) Ἄδεεῖς. Hervetus legit ἐνδεεῖς, quod A. minus placet. SYLBERG.

(91) *Γεύσεσθε*. A. et II. γεύσασθε καὶ ἴδετε ὅτι χρηστὸς ὁ θεός, ex psalmo xxxiii. Hervetus interpres vulgatam lectionem secutus est: in qua ut interrogatio locum habet, ita in altera non habet. SYLBERG. — Alludit ad psalm. xxxiii 9: *Γεύσασθε, καὶ ἴδετε ὅτι χρηστὸς ὁ Κύριος*. Sic *Pædag.* lib. i, c. 6, p. 103 illa I Pet. ii, recitans, εἰ ἐγεύσασθε ὅτι χρηστὸς ὁ Κύριος, scripsit: *Εἰ ἐγεύσασθε ὅτι Χριστὸς ὁ Κ. Strom.* v, pag. 579, iterum psalmi verba sic scribit, *Γεύσασθε, καὶ ἴδετε ὅτι Χριστὸς ὁ Κύριος*. *Protrept.*, p. 76, *χρηστὸς ὁ σύμπαξ ἀνθρώπων βίος, τῶν Χριστῶν ἐγνωκότων*. Denique *Strom.* ii, similiter in his vocibus ludit: *Οἱ εἰς τὸν Χριστὸν πεπιστευκότες, χρηστοί τε εἰσὶ, καὶ λέγονται· Qui in Christum crediderunt, χρηστοί, boni, sunt et dicuntur*. Verum eo loco Χριστοί potius legendum esse,

nonnulli existimant. S. Justinus, *Apol.* i, p. 6: *Ὅσον τε ἐκ τοῦ κατηγορουμένου ἡμῶν ὀνόματος χρηστὸς ἐστὶ ὑπάρχων· Quod ad nomen ipsum Christianorum: special, quod criminis loco nobis objicitur, optimi (χρηστότατοι) certe sumus*. Item paulo post: *Χριστιανοὶ γὰρ εἶναι κατηγορούμεθα· τὸ δὲ χρηστὸν μισεῖσθαι οὐ δίκαιον· Christiani esse deservimur: atqui bonum (χρηστὸν) odisse, injustum est*. Gentiles per ignorantiam *Christum*, sæpe vocabant *Christum*. Conf. Suetonius in *Clandio* cap. 25; Lucianus in *Philopatride*; Tertullianus, *Apol.*, cap. 5; Lactantius, lib. iv, cap. 7; Theophilus initio lib. i, *Ad Autolyca*.

(92) *Ἀκούσατε οὖν οἱ μακρὰν ἀκούσατε* omittit Nov. Porro respicit Clemens Pauli verba ad *Ephes.* ii, 17: *Εὐηγγελίσατο εἰρήνην ὑμῖν τοῖς μακρὰν, καὶ τοῖς ἐγγύς*. Ut mox *Joan.* i, 9: *Τὸ φῶς τὸ ἀληθινόν, ὃ φωτίζει πάντα ἄνθρωπον ἐρχόμενον εἰς τὸν κόσμον*.

(93) *Εἰς μίαν ἀγάπην*. Imitatur Christi dictum, quod refert *Joan.* xvii, 21, 22, 23.

(94) *Ἐνωσιν σπεύσ*. Sic distingui possit, *ἕνωσιν, σπεύσωμεν ἀγαθοεργούμενοι, ἀναλόγως ἐνόη*.

redacta, unum concentum efficit, eundemque chori duces et magistrum sequitur, et in eadem requiescens veritate, dicit Abba, pater. Hanc Deus germanam filiorum suorum vocem, quam primam ei offerre solent, amplectitur.

CAPUT X.

Respondens objectioni Gentilium, qua nefas esse aiebant morem patrum deserere, eo impensius hortatur illos ad veritatem amplectendam, qua ab erroribus istis liberentur.

Ἄλλ' ἐκ πατέρων (95), φαρὲ, παραδεδομένον ἡμῖν ἔθος ἀνατρέπειν οὐκ εὐλογον. Καὶ τί δὴ οὐχὶ τῆ πρώτῃ τροφῇ τῷ γάλακτι χρῶμεθα, ὃ δῆπουθεν συνείθισαν ἡμᾶς ἐκ γενετῆς αἰ τισθαί; Τί δαὶ αὐξάνομεν ἡ μειοῦμεν τὴν πατρῶαν οὐσίαν, καὶ οὐχὶ τὴν ἴστυν, ὡς παρελήφαμεν, διαφυλάττομεν; Τί δαὶ οὐκέτι τοῖς κόλποις (96) τοῖς πατέροις ἐναποθλύζομεν, ἢ καὶ τὰ ἄλλα, ἃ νηπιάζοντες ὑπὸ μητράσιν τε ἐκτρέφομενοι, γέλωτα ὠφλομεν, ἐπιτελοῦμεν ἔτι (97) ἄλλὰ σφᾶς αὐτοῦς, καὶ εἰ μὴ παιδαγωγῶν ἐτύχομεν ἀγαθῶν, ἐπαινωρῶσάμεν; εἶτα ἐπὶ τῶν παθῶν αἰ παρεκβάσεις, καίτοι ἐπιζητῆμοι καὶ ἐπισφραγίσαι οὔσαι, ὅμως γλυκεῖαί πως προσπίπτουσιν (98) ἐπὶ δὲ τοῦ βίου, οὐχὶ τὸ ἔθος καταλείποντες τὸ πονηρὸν καὶ ἐμπαθὲς καὶ ἄθεον, κἂν οἱ πατέρες χαλεπαίνωσιν, οὐκ ἐπὶ τὴν ἀλήθειαν ἐκκλινοῦμεν, καὶ τὸν ὄντως ὄντα πατέρα ἐπιζητήσομεν (99), οἷον δηλητήριον φάρμακον τὴν συνθήθειαν ἀπασάμενοι; Τοῦτ' αὐτὸ γάρ τοι τὸ κάλλιστον τῶν ἐγγειρομένων ἐστὶν ὑποδείξαι ὑμῖν, ὡς ἀπὸ μανίας καὶ τοῦ τρισαθλίου τούτου ἔθους ἐμισθῆ ἡ θεοσέβεια· οὐ γάρ ἂν ἐμισθῆ ποτὲ ἢ ἀπηγορεύθη ἀγαθὸν τοσοῦτον, οὐ μείζον (1) οὐδὲν ἐκ θεοῦ δωδωρηταί πω τῆ τῶν ἀνθρώπων γενέσει, εἰ μὴ συναρπαζόμενοι τῷ ἔθει, εἶτα μέντοι ἀποδύσαντες τὰ ὄντα ἡμῖν, οἷον ἵπποι (2) σκληραύχενες ἀφηνιάζοντες, τοὺς χαλινούς ἐνδραχόντες, ἀποφεύγετε τοὺς λόγους, ἀποσεῖσασθαι μὲν (3) τοὺς ἡνιόχους ὑμῶν τοῦ βίου ἡμᾶς ἐπιποδοῦντες, ἐπὶ δὲ τοὺς κρημνοὺς τῆς ἀπωλείας ὑπὸ τῆς ἀνογῆς φερόμενοι, ἐναγῆ τὸν ἄγιον ὑπόλαμβάνετε τοῦ θεοῦ λόγον. Ἐπαταί τοιγαροῦν ὑμῖν, κατὰ τὸν Σοφοκλέα, τὰ ἐπιχειρήματα τῆς ἐκλογῆς (4).

Νοῦς φροῦδος, ὡτ' ἀργεῖα, φροτίδες κεραί. Καὶ οὐκ ἴστε ὡς παντὸς μᾶλλον τοῦτο ἀληθές, ὅτι

✠ P. 73 ED. POTTER, 57 ED. PARIS. ** Marc. xiv. 36; Rom. viii, 15.

(95) Ἄλλ' ἐκ πατέρ. Hanc rationem quam ethnici Christianis semper objiciebant, refellit etiam Justinus M. initio Cohort. ad Græcos.

(96) Τοῖς κόλποις. Respicit verba Phœnicis ad Achillem alumnium, quæ refert Homerus Iliad. I, v. 484 :

Πρὶν γ' ὄτε δῆσ', ἐπ' ἐμοῖσιν ἐγὼ γούνασσι καθίσαι, ὄνον τ' ἄσαιμι προταίων, καὶ οἶνον ἐπισχῶν, Πολλὰ μοι κατέδυσσας ἐνὶ στήθεσσι χιτῶνα οἶνον, ἀποθλύζων ἐν νηπιῇ ἀλεγεινῇ.

(97) ὠφλομεν, ἐπιτελοῦμεν ἔτι. Ὀφλώμεν, ἐπὶ τέλους μὲν ἔτι Nov.

(98) Γλυκεῖαί π. π. Lowthius ait : « Locus mancus et corruptus. Sensus videtur esse : Siquidem officium esse ducimus, immoderatos animi affectus coercere, cur non pari ratione absurdas consuetudines ab animi perturbationibus profectas rejicimus? » Porro nos alium sensum in Latina versione expressimus.

(99) Ἐπιζητήσομεν. H. Ἐπιζητήσωμεν, sub- PATROL. GR VIII.

At vero, inquit, evertere consuetudines a majoribus nobis traditas, rationi minime consentaneum est. Proinde cur non lacte etiam utimur, tanquam primo alimento, cui nutrices nostræ, statim ac fuimus in lucem editi, nos assuefecerunt? Cur augemus patrum facultates, vel minuimus; ✠ nec eundem modum, quem illi nobis reliquere, deinceps perpetuo servamus? Cur nec in sinus patrum cibos nostros regerimus, nec etiam alia adhuc facimus, quibus olim, cum parvuli essemus, et a matribus aleremur, risum commovimus; sed nosmetipsos, etiam nullo præcipiente magistro, corrigimus et emendamus? Quod si in affectibus excessus, etsi sint admodum periculosi et exitiales, tamen aliqua nos voluptate afficiunt: cur non etiam in vita, ex hac flagitiosa, perturbata affectibus atque impia consuetudine ad veritatem, patribus licet ringerentibus, deflectemus; et rejecta, tanquam mortifero veneno, consuetudine, verum patrem quæremus? Nam 26 a nobis quidem nihil pulchrius aut præclarior suscipi potest, quam si vobis ostenderimus, hanc insanam ac plane miserrimam consuetudinem esse veræ pietati inimicissimam. Nec enim aut odio haberi, aut omnino repudiari potuit tam eximium beneficium, quo Deus nihil unquam majus humano generi tribuit, nisi consuetudine abrepti, obturatis deinde auribus, tanquam contumaces equi detrectantes habenas, et frenos mordentes, rationes fugeritis, vitæ vestræ nos magistros et aurigas excutere cupientes: et amentia vestra præcipites in exitium acti, sanctum Dei Verbum existimaretis exseerandum esse ac detestabile. Quamobrem vos electionis vestræ præmia sequuntur, ut ait Sophocles,

Mens vana, aures inutilis, cogitationes irritæ. Et nescitis veris omnibus hoc esse verius, quod

junctivo modo. SYLBURG. — Quam lectionem firmat Nov.

D (1) Οὐ μείζον. Ad Christianam philosophiam accommodat quod de profana dixit Plato in Timæo : Οὐ μείζον, inquit, ἀγαθὸν οὐτ' ἧλθεν, οὐθ' ἤξει ποτὲ τῷ θνητῷ γένει εὐρηθῆν ἐκ θεῶν. Id Latine vertit Cicero, Academ. Quæst. lib. 1, c. 2 : Totum igitur illud philosophiæ studium mihi quidem ipse sumo, et ad vitæ constantiam quantum possum, et ad animi delectationem: nec ullam arbitror, ut apud Platonem est, majus aut melius a diis datum munus homini. Idem lib. xv. epist. 4, extrema, de philosophia dicit : Qua nec mihi charior ulla unquam res in vita fuit, nec hominum generi majus a diis munus ullum est datum.

(2) Οἶνον ἵπποι. Iterum Platonem imitatur Phædri pag. 1226, 1227. Eadem comparatione inferius usus est Clemens Pædag. lib. II, cap. 10.

(3) Μέρ. Μέντοι Nov.

(4) Τῆς ἐκλογῆς. Cæcæ nempe ac stolidæ: qua mendacium veritati prætulistis. V. SYLBURG.

boni plique homines, eo quod bonum coluerunt, bonam mercedem consequentur; qui autem contra sunt mali, meritam pœnam. Quin etiam ipsi scele-
ris principi imminet supplicium; proinde ei minatur Zacharias: *Increpabit te, qui elegit Jerusalem. Nonne ecce hoc est ut torris evulsus ex igne* 90? Quænam igitur insita est in animis hominum voluntariæ mortis appetitio? Cur ad hunc mortiferum torrem, quocum necesse est eos una comburi, con-
fugerunt: cum integrum ipsis fuerit, honeste ex Dei præcepto, non autem ex consuetudine vivere? nam Deus quidem vitam largitur; prava autem consuetudo, postquam excesserint hac vita, seram illis affert inter supplicia pœnitentiam. *Passus autem vel stultus didicit, quod superstitio quidem exitium et interitum, pietas vero salutem afferat.* Conspiciuntur sæpenu-
mero, qui simulacris se addixerunt, coma quidem sordida et inculta, vestibus laceratis et squalore obsitis deformati, lavationibus prorsus abstinentes, unguibus in immanem longi-
tudinem excrescentibus plane efferati, quamplurimi etiam virilitatem exsecti, qui re quidem ipsa satis ostendunt, sepulcra quædam mortuorum aut car-
ceres fuisse simulacrorum templa. Illi sane mihi lugere deos, non colere videntur: ut qui ea patiantur, quæ misericordia potius digna sunt, quam pietate. Vos autem etiamne estis cæci, nec ad om-
nium rerum Herum et totius universitatis Domini-
num oculos attollere curatis? An non ex his carce-
ribus elabi, et ad misericordiam e cœlo demissam confugere vobis in animo est? Deus enim hominem, perinde ac mater ad pullum e nido excidentem advolans, pro sua singulari in eum benevolentia sustentat: quod si serpens aliquis pullo inhiet, *mater circumvolat charissimos natos deflens*; Deus vero pater figmentum suum quærit, et lapsum curat, et feram abigit, et pullum recuperans, ut subvolet in nidum, hortatur. Cæterum canes, cum aberraverunt, sagaci nare dominum persequi et indagare solent. Quin etiam equi excusso inessore, vel uno sibilo edito, domino suo paruerunt. *Novit autem, inquit, bos possessorem suum, et asinus præsepe domini sui: Israel autem me non novit* 91. Quid ergo Dominus? Obliviscitur tantæ injuriæ, etiamnum

A ἄρα εἰ μὲν ἀγαθοὶ καὶ θεοσεβεῖς, ἀγαθῆς τῆς ἀμοι-
εῆς τεύχονται, τάχα οὖν πετιμηκότες, οἱ δὲ ἐκ τῶν
ἐναντίων πονηροὶ τῆς καταλλήλου τιμωρίας. Καὶ τῷ
γε ἄρχοντι τῆς κακίας ἐπήρηται κόλασις· ἀπειλεῖ
γούν αὐτῷ ὁ προφήτης Ζαχαρίας· Ἐπιτιμῆσαι ἐ-
σοὶ ὁ ἐκλεξάμενος τὴν Ἱερουσαλήμ· οὐκ ἰδοὺ
τοῦτο ὡς (5) δαλὸς ἐξέσκαρ μένος ἐκ πυρός; Τίς (6)
οὖν ἐστὶ τοῖς ἀνθρώποις ὁρξίς ἐγκριταὶ θανάτου, ἐκου-
σίου; τί δαὶ τῷ δαλῷ τῷ θανατηφόρῳ τούτῳ προσ-
πεφύγασιν (7), μεθ' οὗ καταφλεγήσονται, ἐξὼν
βιώναι καλῶς, κατὰ τὸ θεόν, οὐ κατὰ τὸ ἔθος; Θεὸς
μὲν γὰρ ζῶν χαρίζεται, ἔθος δὲ πονηρῶν, μετὰ τὴν
ἐνθὲνθε ἀπαλλαγὴν, μετάνοιαν κενὴν ἅμα τιμωρίᾳ
προσπρίβεται· Παθῶν (8) δὲ τε νῆπιος ἔγνω, ὡς
ἀπολλύει δεισιδαιμονία, καὶ σώζει θεοσεβεία. Ἴδέτω
τις ὑμῶν τοὺς παρὰ τοῖς εἰδώλοις λατρεύοντας, κί-
μη βυπῶντας, ἐσθῆτι πιναρᾶ καὶ κατεβῆγγυϊα (9)
καθυβρισμένους, λουτρῶν μὲν παντάπασιν ἀπειρά-
τους, ταῖς δὲ τῶν ὄνυχων ἀκμαῖς ἐκτεθριωμένους,
πολλοὺς δὲ καὶ τῶν αἰδολῶν ἀφηρημένους, ἔργῳ δει-
κνύντας τῶν εἰδώλων τὰ τεμένη, τάφους τινὰς ἢ δε-
σμοτήρια. Οὗτοι μοι δοκοῦσι πενεῖν, οὐ θρησκείην
τοὺς θεοὺς· ἔλεος μᾶλλον ἢ θεοσεβείας ἄξια πεπον-
θότες. Καὶ ταῦτα ὀρώντες, ἐστὶ τυφλώτετε, καὶ οὐχὶ
πρὸς τὸν δεσπότην τῶν πάντων καὶ Κύριον τὸν
ὄλων (10) ἀναβλέψετε; οὐχὶ δὲ καταφεύξεσθε ἐκ
τῶν ἐνταῦθα δεσμοτηρίων, ἐκφεύγοντες ἐπὶ τὸν
ἔλεον τὸν ἐξ οὐρανῶν; Ὁ γὰρ θεὸς ἐκ πολλῆς τῆς
φιλανθρωπίας ἀντέχεται τοῦ ἀνθρώπου, ὡσπερ ἐκ
C καλιᾶς ἐκπιπτοντος νεοττοῦ ἢ μήτηρ ὕβρις ἐπιπτα-
ται· εἰ δὲ που καὶ θηρίων ἐρπιστικῶν περιχάνοι τῷ
νεοττῷ, μήτηρ δ' ἀμφιοπαῖται, ὄδυρομένη φιλα-
τέκνα (11)· ὁ δὲ θεὸς πατὴρ καὶ ζῆτει τὸ πλάσμα,
καὶ ἴαται τὸ παράπτωμα, καὶ διώκει τὸ θηρίον, καὶ
τὸν νεοττὸν αὐθὺς ἀναλαμβάνει, ἐπὶ τὴν καλιὰν ἀνα-
πτήναι παρρομῖν. Εἶτα κύνες μὲν, ἤδη πεπλανημένοι,
ὀδμαῖς βύνηλατοῦντες, ἐξήχνευσαν τὸν δεσπότην·
καὶ ἵπποι τὸν ἀναβάτην ἀποσεισάμενοι, ἐν ἵππου
συρρίγματι ὑπήκουσαν τῷ δεσπότην (12)· Ἔγνω δὲ,
φῆσι, βοῦς τὸν κτησάμενον, καὶ δὸς τὴν γάττην
τοῦ κυρίου αὐτοῦ· Ἰσραὴλ δὲ με οὐκ ἔγνω. Τί
οὖν ὁ Κύριος; Οὐ μνησκακεῖ, ἐστὶ ἐλεεῖ, ἐστὶ τὴν
μετάνοιαν ἀπαιτεῖ. Ἐρέσθαι δὲ ὑμᾶς βούλομαι, εἰ
D οὐκ ἄστοπον ὑμῖν δοκεῖ, πλάσμα ὑμᾶς τοὺς ἀνθρώ-

✠ P. 74 ED. POTTER, 58 ED. PARIS. 90 Zach. iii, 2. 91 Isa. i, 3.

(5) Ὁς. Hæc particula addita ex vulg. Bibl. editione. SYLBURG. — Hunc locum Theodoretus explicat de Jesu, Josedec filio, et aliis, qui, cum paulo ante a captivitate rediissent, captivitatis ferebant signa, paupertatem et inopiam. Torris enim semistulatum lignum est ex igne arreptum. Hieronymus eodem modo explicat. Similis locus est Amos iv, 11, quem reperies lib. i Pædagogici cap. 8. COLLECT.

(6) Τίς. Omittit Nov.

(7) Προσπεφύγασιν. Προσφεύγουσι Nov. Μοx, καταφλεγήσονται pro καταφλεγήσονται, idem.

(8) Παθῶν. Hemistichium ex Hesiod. Oper. et Dier. lib. i, vers. 216.

(9) Κατεβῆγγυϊα. Scribe κατεβῆγγυϊα, quod habet Nov.

(10) Κύριον τὸν ὄλων. Κύριον τῶν ὄλων rectius, ut supra. SYLBURG. — Quam correctionem firma Nov.

(11) Ὁδυρομένη φιλατέκνα. Hemistichium est Homeri Iliad. B, v. 315, ubi describitur illud auspiciu, seu prodigium avicularum, quas draco devoravit,

. . . ἀμφεποτᾶτο ὄδυρομένη φιλατέκνα.

COLLECT. — Hic etiam ἀμφεποτᾶτο habet Nov.

(12) Καὶ ἵπποι τὸν ἀναβάτην ἀποσεισάμενοι, ἐν ἵππου συρρίγματι ὑπήκουσαν τῷ δεσπότην. Hæc vel imprudenti Herveto exciderunt, vel consulto, quod mendosa essent, suppressa sunt. Forte ita corrigi possunt, ἐν ὕποσυρρίγματι, vel ἀποσυρρίγματι, vel etiam, ut quibusdam placet, ἐνὶ που συρρίγματι, equi ipsi excusso inessore, vel uno sibilo edito, domino parere solent. Jul. Pollux Περὶ ἱπποκλαίας· Κλωγυῖ δὲ ἐξεγείρειν (ms. ἐπεγείρειν) τὸν ἵππον ἐρεῖς καὶ ῥόλλω· dicit etiam sibilo et stridore equum excitare. COLLECT.

πους ἐπιγεγονότας τοῦ Θεοῦ, καὶ παρ' αὐτοῦ τὴν ψυχὴν εὐληφόμενος, καὶ ὄντας ὅλως τοῦ Θεοῦ, ἐτέρῳ δουλεύειν δεσπότη· πρὸς δὲ καὶ θεραπεύειν ἀντὶ μὲν τοῦ βασιλέως τὸν τύραννον, ἀντὶ δὲ τοῦ ἀγαθοῦ τὸν πονηρὸν; Τίς γὰρ, ὃ πρὸς τῆς ἀληθείας, σωφρονῶν γε, τὰ γὰρ ἀκαταλείπων, κακῆ συνέστιν; Τίς δαί, δστις τὸν Θεὸν ἀποφεύγων, δαιμονίοις συμβιοῖ; Τίς δαί, υἱὸς εἶναι δυνάμενος τοῦ Θεοῦ, δουλεύειν ἴδεται; ἢ τίς οὐρανοῦ πολίτης εἶναι δυνάμενος, Ἐρεβὸν διώκει, ἐξὸν παράδεισον γεωργεῖν, καὶ οὐρανὸν περιπολεῖν, καὶ τῆς ζωτικῆς καὶ ἀηράτου μεταλαμβάνειν πηγῆς, κατ' Ἰγνός (13) ἐκείνης τῆς φωτεινῆς ἀεροβατοῦντα νεφέλης, ὡσπερ ὁ Ἡλίας, θεωροῦντα τὸν ὑπερὸν σωτήριον (14); Οἱ δὲ, σκωλήκων δίκην, περὶ τέλματα καὶ βορβόρους, τὰ ἰδούνης βεῦματα, καλινδούμενοι, ἀνοήτους καὶ ἀνοήτους ἐκδόσκονται τρυφᾶς, ὡδεις τινὲς ἄνθρωποι. Ἔγες γὰρ, φησὶν (15), ἦδονται βορβόρῳ μᾶλλον ἢ καθαρῷ ὕδατι· καὶ ἐπὶ φορυτῷ (16) μαργαίνουσι, κατὰ Δημόκριτον. Μὴ δῆτα οὖν, μὴ δῆτα ἐξανδραποδισθῶμεν, μηδὲ ὡδεις γενόμεθα, ἀλλ' ὡς τέκνα φωτὸς γνήσια, ἀναθρήσωμεν καὶ ἀναδιδέψωμεν εἰς τὸ φῶς, μὴ νόθους ἡμᾶς (17) ἐξελέγη ὁ Κύριος, ὡσπερ ὁ ἥλιος τοὺς ἀετούς. Μετανοήσωμεν οὖν, καὶ μεταστῶμεν ἐξ ἀμαθίας εἰς ἐπιστήμην, ἐξ ἀφροσύνης εἰς φρόνησιν, ἐξ ἀκρασίας εἰς ἐγκράτειαν, ἐξ ἀδικίας εἰς δικαιοσύνην, ἐξ ἀθεότητος εἰς Θεόν. Καλὸς ὁ κίνδυνος (18) αὐτομολεῖν πρὸς Θεόν· πολλῶν δὲ καὶ ἄλλων ἐστὶν ἀπολαῦσαι ἀγαθῶν τοὺς δικαιοσύνης ἑραστάς, οἱ τὴν αἰδίων διώκομεν σωτηρίαν, ἀτὰρ δὴ καὶ ὧν αὐτὸς αἰνίσσεται ὁ Θεὸς διὰ Ἡσαίου λαλῶν· Ἔστι κληρονομία τοῖς θεραπεύουσιν Κύριον· καλὴ γε καὶ ἐράσμιος ἡ κληρονομία, οὐ χρυσίον, οὐκ ἄργυρος, οὐκ ἐσθῆς, ἐνθα ποὺ σῆς καὶ τὰ τῆς γῆς ληστῆς περὶ καταδύεται, περὶ τὸν χαμαιζῆλον πλοῦτον ὀφθαλμῶν· ἀλλ' ἐκεῖνος ὁ θησαυρὸς τῆς σωτηρίας, πρὸς ὃν γε ἐπιέγεται χρεῖ, φιλολόγους γενομένους. Συναπαίρει (19) δὲ ἡμῖν ἐνθὲν τὰ ἔργα τὰ ἀστεία, συνίπταται (20) τῷ τῆς ἀληθείας πτερῷ. Ταύτην ἡμῖν τὴν κληρονομίαν ἐγγεῖριζει ἡ αἰδὶος διαθήκη τοῦ Θεοῦ, τὴν αἰδίων ὄρωσαν χορηγοῦσα (21)· ὁ δὲ φιλόστοργος

A miseretur, etiamnum exposcit pœnitentiam. Jam vero quærere ex vobis velim, equidnam vobis videatur absurdius, quam ut vos, qui a Deo facti estis, qui animas vestras illi debetis acceptas, et toti denique, quancunq̄ forte estis, ejus estis, alii cuiquam domino serviat; præterea ut pro rege tyrannum, pro bono pessimum colatis? Quis enim, o per veritatem, cui sana mens inest, bono derelicto, malitiæ adhæret? Quis Deum fugiet, ut dæmoniorum convictu fruatur? Quis, cum Dei filii annumerari liceat, servitutem ducit potentior? Aut quis in erubem recipi contentum cum cœli civis esse possit; cum ei liceat paradisum colere, et cœlos circuire, vitalisque et perennis esse fontis particeps *lucidam illam nubem* per aera sequenti, et salutarem pluviam, velut olim Elias, contemplanti? Cæteri autem, instar vermium, in paludibus ac cœno, voluptatis nempe fluentis, volutantes, stultis ac inutilibus pascuntur deliciis, porcini plane homines. *Solent enim porci*, ut aiunt, *cœno potius quam puriore aqua delectari*, et, quod a Democrito dictum accepimus, *sædas colluviones insane concupiscunt*. Nequaquam igitur nos mancipari sinamus aut porcis effici similes, sed tanquam germani *lucis filii* **, sursum oculos attollamus adversus lucem, ne quemadmodum sol aquilas, ita nos Dominus adulterinos arguat. Agamus ergo pœnitentiam, et ab ignoratione transeamus ad scientiam, ab imprudentia ad prudentiam, ab intemperantia ad temperantiam, ab injustitia ad justitiam, ab impietate ad Deum. Pulchrum est periculum ad Deum transfugere. Nam cum alia bona permulta proposita nobis sint, qui justitiam colimus, vitamque æternam persequimur, tum ea vero præcipue; quæ Deus ipse per Isaiam significavit: *Constat cultoribus Domini hæreditas* ** : perpulchra sane et amabilis hæreditas, non aurum, non argentum, non vestis, quam *linea*; nec *res terrenæ quas latro subit* **, humilium abjectarumque divitiarum amore captus; verum *thesaurus* ille salutis, ad quem nos oportet contendere, Verbi amatores factos. Hinc

✕ P. 75 ED. POTTER, 59 ED. PARIS. ** Ephes. v, 8. ** Isa. LIV, 17. ** Matth. vi, 19, 20.

(15) Κατ' Ἰγνός. Respicere videtur III Reg. xviii, D 44, 45: Ἰδοὺ νεφέλη μικρὰ, ὡς Ἰγνός ἀνδρὸς, ἀνάγουσα ὕδωρ. . . καὶ ἐγένετο ὕετος μέγας. Et Matth. xvii, 5: Ἰδοὺ νεφέλη φωτεινὴ ἐπεσκίασεν αὐτούς, nempe, Moysen et Eliam.

(14) Τὸν ὑπερὸν σωτήριον. Malim, articulo geminato, τὸν ὑπερὸν τὸν σωτήριον, ut alibi passim, et paulo ante. SYLBERG.

(15) Φησὶν. A. φασὶν plurali numero: ut alludat ad proverbium. SYLBERG. — Hoc proverbiale dictum rursus laudavit Clemens Strom. I, p. 270: Et δὲ μὴ πάντων ἡ γνώσις, ἅνος λύρας, ἢ φασὶν οἱ παρομιαζόμενοι, τοῖς πολλοῖς τὰ συγγράμματα. ἕες γοῦν βορβόρῳ ἴδονται μᾶλλον ἢ καθαρῷ ὕδατι.

(16) Ἐπὶ φορυτῷ. Hervetus vertit, in *paleæ cumulo*: φορυτὸς licet Hesychio significet ἀχυρα, et quisquillas aridas, sumitur tamen pro colluvione quavis: ut Chrysostomus τὸν φορυτὸν τῶν ἀμαρτιῶν, dixit τὴν ἀκαθαρσίαν. Horatius, ... *amica luto sus*. COLLECT.

(17) Ἡμᾶς. Sic legit Sylburgius, pro ὡμᾶς.

(18) Καλὸς ὁ κ. Horatius lib. III, od. 25, v. 18: . . . *Dulce periculum est, O Lenæ, sequi deum.*

(19) Συναπαίρει. Et hoc Platoni suo debet Clemens. Sane Platonici amore illum bonum et pudicum, qui a cœlo, ut volebat Socrates, non ab ulla libidine in animum philosophi illabitur, ἀστεῖον dicunt. Alcinoῦ, plane ut hic Clemens, τὸ φαῦλον καὶ τὸ ἀστεῖον opposuit: Ἔστι δὲ ἐρωτικὴ, ἢ μὲν ἀστεία, ἢ τῆς σπουδαίας ψυχῆς, ἢ δὲ φαῦλη, ἢ τῆς κακῆς. Ita, ἀστεῖα ἔργα dicit noster, τὰ ἀγαθὰ. Et Theodorus, ἐν ταῖς Ἐκλογαῖς, τὴν ἀστείαν ἀρετὴν dixit: Νοεῖτω μέγα, καὶ ἀπερινώητον, καὶ κάλλιστον φῶς, ἀπρόσιτον, πᾶσαν δύναμιν ἀγαθῆν, πᾶσαν ἀστείαν ἀρετὴν συγκεκληρωμένον. HEINSIUS.

(20) Συνίπταται. Καὶ συνίπταται. Nov. recte.

(21) Χορηγοῦσα. Χορηγοῦσαν. Nov.

autem una migrant bona ac præclara opera, pen-
nisque veritatis nobiscum simul evolant. Hanc nobis
hæreditatem, æternum sane donum, æternum Dei
fœdus in manus tradit. Pater autem ille noster, qui
vere est pater, nosque impensius amat, **27** hortari,
monere, emendare, diligere nunquam desinit; nec
enim desinit servare, verum optimum dat consi-
lium, *Justi efficiamini, inquit Dominus. Qui sitiitis,
ite ad aquam; et quicumque non habetis pecuniam, ite
et emite, et bibite, absque pecunia*⁹⁵. Ad lavationem,
ad salutem, ad illuminationem hortatur, aperte
✠ propemodum clamans, Do tibi, o filii, terram et
mare, atque cœlum: quæque in eis sunt, omnia
tibi largior animantia. Tu modo, o filii, patrem si-
tias, Deus tibi gratis ostenditur; veritas enim non
renditur⁹⁶. Tibi volatilia, tibi aquatilia, tibi, deni-
que, dat quæcunque terram habitant. Hæc eo sunt
a Patre condita, ut vos iis grato memorique animo
fruamini; quæ pecunia quidem emet nothus, qui
filius est perditionis⁹⁷, cuique *mammonæ servire*⁹⁸
constitutum est: tibi vero tanquam tua permittit, legi-
timo scilicet filio, qui Patrem diligis, cuius gratia
*adhuc operatur*⁹⁹, cuique soli hoc promissum facit:
Et terra extendetur in firmitatem; nec enim desti-
nata est corruptioni: *mea est enim universa terra*¹,
tua vero erit, si Deum receperis. Hinc iis, qui cre-
diderunt, hoc lætissimum nuntium defert Scriptura:
*Sancti autem Domini erunt hæredes gloriæ Dei, et
potentiæ ejus. Quenam est ea, dic mihi, o beate,
gloria? quam oculus non vidit, nec auris audivit, nec
in cor hominis ascendit; et lætabuntur in regno Do-
mini sui in æternum. Amen.*² Jam igitur accepistis,
o homines, qualem quantamque Deus gratiam pol-
liceatur; ex altera quoque parte, quæ supplicia mi-
natus fuerit, audivistis. His Dominus ad salu-
tem ducit, et metu et gratia hominem insti-
tuens. Quid cunctamur? cur non effugimus suppli-
cium? cur non recipimus donum? Cur autem ea,
quæ præstantiora sunt, Deum scilicet præ malo,
non eligimus, et simulacrorum cultui sapientiam

A οὗτος ἡμῶν πατήρ, ὁ ὄντως πατήρ, οὐ πάεται προ-
τρέπων, νοουετῶν, παιδεύων, φιλῶν. Οὐδὲ γὰρ
σώζων πάεται· συμβουλεύει δὲ τὰ ἄριστα· *Δίκαιοι γέ-
νεσθε* (22), *λέγει Κύριος. Οἱ διψῶντες, πορεύεσθε
ἐφ' ὕδωρ καὶ ὅσοι μὴ ἔχετε ἀργύριον, βαδίσατε,
καὶ ἀγοράσατε, καὶ πίετε, ἄνευ ἀργυρίου*. Ἐπὶ τὸ
λουτρῶν, ἐπὶ τὴν σωτηρίαν, ἐπὶ τὸν φωτισμὸν (23) πα-
ρακαλεῖ, μονονουχὶ βοῶν καὶ λέγων· Ἴψιν σοὶ δι-
δωμι καὶ θάλασσαν, παιδίον, οὐρανόν· τε· καὶ τὰ ἐν
αὐτοῖς πάντα ζῶα σοὶ χαρίζομαι. Μόνον, ὦ παιδίον,
διψῆσον τοῦ Πατρὸς· ἀμίσθει σοὶ δειχθήσεται ὁ Θεός·
οὐ κωπηλεύεται ἡ ἀλήθεια. Διδῶσι σοὶ καὶ τὰ πτηνὰ,
καὶ τὰ νηκτὰ (24), καὶ τὰ ἐπὶ τῆς γῆς. Ταῦτά σου
ταῖς εὐχαρίστοις τρυφαῖς (25) δεδημιούργηκεν ὁ Πα-
τήρ· ἄπερ ἀργυρίου μὲν ὠνήσεται ὁ νόθος, δε ἀπω-
λειας ἐστὶ παιδίον, δε μαμωνᾶ δουλεύειν προφήρται·
B σοὶ δὲ τὰ σὰ ἐπιτρέπει, τῷ γνησίῳ λέγει, τῷ φιλοῦντι
τὸν Πατέρα, δι' ὃν ἐτι ἐργάζεται, ὧ μόνῳ καὶ ὑπι-
σχεῖται, λέγων· *Καὶ ἡ γῆ παραταθήσεται* (26)
εἰς βεβαίωσιν· οὐ γὰρ κυροῦται (27) τῇ φοροᾷ·
Ἐμὴ γὰρ ἐστὶ πάντα ἡ γῆ· ἔστι δὲ σὴ (28), ἐὰν
ἀπολάβῃς τὸν Θεόν. Ὅθεν ἡ Γραφή εἰκότως εὐαγγελ-
λιζεται τοῖς πεπιστευκόσιν· *Οἱ δὲ ἄγιοι* (29) *Κυρίον
κληρονομήσουσι τὴν δόξαν τοῦ Θεοῦ καὶ τὴν δύ-
ναμιν αὐτοῦ*. Ποίαν, ὦ μακάριε, δόξαν, εἰπέ μοι;
*ἦν ὀφθαλμὸς οὐκ εἶδεν, οὐδὲ οὖς ἤκουσεν, οὐδὲ
ἐπὶ καρδίᾳ ἀνθρώπου ἀνέβη καὶ χαρήσονται ἐπὶ
τῇ βασιλείᾳ τοῦ Κυρίου αὐτῶν εἰς τοὺς αἰῶνας·
Ἄμην*. Ἐχέτε, ὦ ἄνθρωποι, τὴν θέλαν τῆς χάριτος
C ἐπαγγελίαν· ἀκηχάτε καὶ τὴν ἄλλην τῆς κολάσεως
ἀπειλήν· δι' ὧν ὁ Κύριος σώζει, εὐδῶ καὶ χάριτι
παιδαγωγῶν τὸν ἄνθρωπον. Τί μέλλομεν; τί οὐκ ἐκ-
κλίνομεν τὴν κολασίν; τί οὐ καταδεχόμεθα τὴν ἑω-
ρεάν; τί δαὶ οὐχ αἰρούμεθα τὰ βελτίονα, Θεὸν ἀντὶ
τοῦ πονηροῦ, καὶ σοφίαν εἰδωλοατρίας προκρίνομεν,
καὶ ζωὴν ἀντικαταλασσόμεθα θανάτῳ; Ἰδοὺ τέ-
θεικα (30) πρὸ προσώπου ὑμῶν, φησὶ, τὸν θάνα-
τον καὶ τὴν ζωὴν. Περιράζει σε ὁ Κύριος, ἐκλέξα-
σθαι τὴν ζωὴν. Συμβουλεύει σοὶ ὡς πατήρ (31),
πειθεσθαι τῷ Θεῷ (32). Ἐὰν γὰρ ἀκούσῃτε μου,

✠ P. 76 ED. POTTER. 60 ED. PARIS. ⁹⁵ Isa. LV, 1. ⁹⁶ II Cor. II, 47. ⁹⁷ Joan. XVII, 12; II Thess. I, 3. ⁹⁸ Matth. VI, 24; Luc. XVI, 13. ⁹⁹ Joan. V, 47. ¹ Levit. XXV, 23. ² I Cor. II, 9.

(22) *Δίκαιοι γένεσθε*. Ἔσεσθέ μοι δίκαιοι Bibl. Græc. Mox, βαδίσαντες ἀγοράσατε προ βαδίσατε καὶ ἀγ. Dein φάγετε pro πίετε. Ibid.

(25) *Φωτισμὸν*. Hac voce Patres baptismum, et gratiam baptizatis collatam ubique denotant, secuti Hebr. VI, 4: Ἀδύνατον γὰρ τοὺς ἀπαξ φωτισθέντας, γευσαμένους τε τῆς δωρεᾶς τῆς ἐπουρανοῦ, καὶ μετόχους γεννηθέντας Πνεύματος ἁγίου, etc. Clemens, *Pædag.* lib. I, cap. 6, p. 92, 93: Τελειούται δὲ τῷ λουτρῷ μόνῳ, καὶ τοῦ Πνεύματος τῇ καθόδῳ ἀγιάζε-
ται. — Βαπτίζόμενοι, υἱοποιούμεθα· υἱοποιούμενοι, τελειούμεθα.

(24) *Νηκτὰ*. Νοητὰ. Nov. mendose.

(25) *Τρυφαῖς*. Hervetus et A. malunt τρυφαῖς, alimentis. SYLB. — Sed Clemens τρυφαῖς dixit, ut copiam et affluentiam rerum innueret.

(26) *Παραταθήσεται*. Sic Flor., Sylb.; παρασταθήσεται, Heinsiana, et reliquæ post eam editt. Vera lectio videtur fuisse, οὐ παραθήσεται, quam exhibet Nov. Clemens enim respicit Levit. XXV, 23: Ἡ γῆ οὐ παραθήσεται εἰς βεβαίωσιν.

(27) *Κυροῦται*. Aptius κροῦται vitiatum, læditur, a χῆρ ποα. Ut apud Hesychium quoque, κρο κηρωμένη, κεκαρωμένη. SYLBURG. — Sed nulla mutatione opus est.

(28) Ἔστι δὲ σὴ. A. ἔστι δὲ καὶ σὴ, est vero, et tua. SYLB. — Quam lectionem firmat Nov. Paulo ante, πᾶσα omittunt Bibl. Græc.

(29) *Οἱ δὲ ἄγ.* Similia quædam occurrunt Prov. III, 35, Isa. LXV, 9. Verba hæc, ut etiam ea, quæ paulo post occurrunt, χαρήσονται ἐπὶ, etc., hactenus frustra quæsi. Conf. Apoc. XI, 15.

(30) Ἰδοὺ τέθεικα. Hæc Moysis et Isaia dicta eodem, quo Clemens, sensu ante illum exhibuit Justin. M. Apol. I, c. 56, p. 84, 85. Porro δέδωκα pro τέθεικα habent Bibl. Gr. Neutrum agnoscit Justin.

(31) Ὡς πατήρ. Justinus loco superius dicto, Διὰ Ἡσαΐου, τοῦ ἐτέρου προφήτου, ὡς ἀπὸ τοῦ Πατρὸς τῶν ἔλων καὶ δεσπότη τοῦ Θεοῦ· per Isaïam, prophetam alium, velut a Patre rerum omnium et dominatore Deo.

(32) *Πειθεσθαι τῷ Θεῷ*. Πειθεσθε τῷ Θεῷ, Nov.,

φησι, και θελήσητε, τὰ αγαθὰ τῆς γῆς φάγεσθε· ὑπακοῆς ἢ χάρις. Ἐὰν δὲ μὴ ἀπακούσητέ μου, μηδὲ θελήσητε, μάχαιρα ὑμῶν και πῦρ κατέδε-
ται (33) παρακοῆς ἢ κρίσις. Τὸ γὰρ στόμα Κυ-
ρίου ἐλάλησεν ταῦτα· νόμος ἀληθείας, Λόγος Κυρίου.
Βούλεσθε ὑμῖν ἀγαθὸς γένημαι σύμβουλος; Ἄλλ'
ὁμοίως μὲν, ἀκούσατε· ἐγὼ (34), εἰ δυνατὴν, ἐνδείξο-
μαι· ἐχρῆν μὲν ὑμᾶς, ὡς ἄνθρωποι, αὐτοῦ περὶ
ἐννοουμένων τοῦ αγαθοῦ, ἐμφυτον ἐπάγεσθαι μάρ-
τυρα ἀξιόχρεων, πίστιν αὐτόθεν οἰκοθεν περιφανῶς
αἰρουμένην τὸ βέλτιστον, μηδὲ ζητεῖν εἰ μεταδιω-
κτέον ἐκπονεῖν (35). Καὶ γὰρ εἴ τῳ μεθυστέον, φέρε
εἰπεῖν, ἀμφιβάλλειν χρῆ· ὁμοίως δὲ, πρὶν ἢ ἐπισκέ-
ψασθε, μεθύετε· και εἰ ὑβριστέον, οὐ πολυπραγμο-
νεῖτε, ἀλλ' ἢ τάχος (36) ὑβρίζετε. Μόνον δ' ἄρα, εἰ
θεοσεβητέον, ζητεῖτε, και εἰ τῷ σόφῳ τοῦτῳ δὴ τῷ
Θεῷ και τῷ Χριστῷ κατακολουθητέον· τοῦτο δὲ,
βουλῆς και ἀκρίβειως ἀξιοῦτε, οὐδ' ὁ πρέπει Θεῷ, ὁ
εἶ ποτέ ἐστι, νουνοκώτες. Πιστεῦσατε ἡμῖν κἄν ὡς
μέθῃ, ἵνα σωφρονήσητε· πιστεῦσατε κἄν ὡς ὑβρει,
ἵνα ζήσητε. Εἰ δὲ και πελθεσθαι βούλεσθε (37), τὴν
ἐναργῆ τῶν ἀρετῶν ὑποπτεύσαντες πίστιν, φέρε
ὁμῖν ἐκ περιουσίας τὴν περὶ τοῦ Λόγου παραθήσο-
μαι παιθῶ. Ὑμεῖς δὲ (και γὰρ (38) τὰ πάτρια ὑμᾶς
ἐστὶ τῆς ἀληθείας ἀπασχολεῖ ἔθῃ προκαταεσχημένους)
ἀκούοιτ' ἂν ἤδη, τὸ μετὰ τοῦτο ὅπως ἔχει· και δὴ
μὴ τις ὑμᾶς τοῦδε τοῦ ὀνόματος αἰσχύνῃ προκατα-
λαμβανέτω, ἢ τ' ἀνδράσι μέγα σίνεται (39), παρα-
τρέπουσα σωτηρίας. Ἀποδυσάμενοι δ' οὖν περιφανῶς
ἐν τῷ τῆς ἀληθείας σταδίῳ γνησίως ἀγωνιζόμεθα,
βραβεύοντος μὲν τοῦ Λόγου τοῦ ἀγίου, ἀγωνοθετοῦν-
τος δὲ τοῦ Δεσπότης τῶν ὀλων. Οὐ γὰρ σμικρὸν
ὁμῖν (40) τὸ εἶλον ἀθανασία πρόκειται. Μὴ οὖν ἐπι-
φρονεῖτε, μηδὲ εἰ ὀλίγον τι (41) ὑμᾶς ἀγορεύουσι
σύρφακες τινες ἀγοραῖοι, δεισιδαιμονίας ἄθεοι χορευ-
ταί, ἀνομῶν και παράνομῶν ἐπ' αὐτὸ ὠθοῦμενοι τὸ βάρ-
θρον, εἰδύλων ποιηταί, και λῆθων προσκυνηταί. Οἷδε
γὰρ ἀνθρώπους ἀποθεοῦν τετολμήκασι, τρισκαιδέκα-
τον (42) Ἀλέξανδρον τὸν Μακεδόνα ἀναγράφοντες

✠ P. 77 ED. POTTER, 61 ED. PARIS. ² Deuter. xxx, 15, 19. ³ Isa. i, 19. ⁴ Ibid. 20¹ Isa. i, 20; xxxiii, 11.

hanc sententiam ad ea, quæ sequuntur, trahens. Mox, Ἐὰν θέλητε, και εἰσακούσητέ μου, et paulo
posti ἔαν δὲ μὴ θέλητε και μὴ εἰσακούσητε. Bibl. Gr.

(33) *Μάχαιρα ὑμῶν και πῦρ κατ.* Hæc verba και
πῦρ, quæ Isaiæ textus hoc loco non agnoscit, inter-
pretamentum esse vocis μάχαιρα, facile concedet,
qui Justinii verba legerit, loco superius dicto : Τὸ
δὲ προειρημένον, μάχαιρα ὑμῶν κατέδεται, οὐ λέ-
γει διὰ μαχαίρων φονευθῆσθαι τοὺς παρακούσαν-
τας, ἀλλ' ἢ μάχαιρα τοῦ Θεοῦ ἐστὶ τὸ πῦρ, οὐ βρῶν
γίνονται οἱ τὰ φαῦλα πράττειν αἰρούμενοι· διὰ τοῦτο
λέγει, μάχαιρα ὑμῶν κατέδεται· τὸ γὰρ στόμα Κύ-
ριου ἐλάλησεν. Εἰ δὲ και περὶ τεμνοῦσης και αὐτίκα
ἀπαλασσοῦσης μαχαίρας ἔλεγεν, οὐκ ἂν εἶπε, κατέ-
δεται. Quod autem superius dictum est, *Gladius
depuscet vos, non inuit immorigeros gladiis casum
iri : verum gladius Dei est ignis, cui pubulum sunt,
qui mala facere eligunt : propterea, Gladius, in-
quit, depuscet vos : os enim Domini locutum est.*
Quod si de gladio dixisset, qui dissecat et confestim
dimittit, verbo *depuscet* usus non fuisset. Huic vero
interpretationi ansam præbuit alius Isaiæ locus,
quo dicitur πῦρ κατέδεται ὑμᾶς, Isa. xxxiii, 11.

(34) Ἐγὼ. Ἐγὼ δὲ scribendum ex Nov.

(35) *Μηδὲ ζητεῖν εἰ μεταδιωκτέον ἐκπονεῖν.*

A præferimus, et pro morte vitam comparamus? *Ecce,*
inquit, *ante faciem vestram posui mortem et vitam*.
Tentat te Dominus, ut vitam eligas. Hortatur, tan-
quam pater, et suadet, ut Deo obedias. *Si enim me,*
inquit, *audieritis et volueritis, bona terræ comedetis*
⁴ : hanc constituit obedientiæ gratiam. *Sin au-
tem mihi non obedieritis, neque volueritis, gladius*
vos et ignis devorabit ⁵ : hoc adversus contuma-
ciam iudicium pronuntiat. *Hæc enim locutum est*
os Domini ⁶, veritatis lex, Domini Verbum. ✠ Pla-
cetne, ut, quod maxime vobis expediat, consi-
lium exponam? Vos igitur attendite; ego autem
clare, pro meis viribus, exhibebo. Oportebat qui-
dem vos, o homines, cum de bono cogitaretis, te-
stem adhibuisse insitum ac idoneum, fidem, quæ
ex se statim ac sua natura eligit, quod est præ-
stantissimum; nec an ea sit persequenda, tam diu
quærere aut laborare. Nemo enim vestròrum dubitat,
verbi causa, an oporteat inebriari; verum, prius-
quam consideretis, inebriamini. Nec valde solliciti
estis, an liceat injuriam facere; sed eam, quam
potestis celerrime, facitis; in hoc solum hæretis,
an Deus sit colendus? et an hic sapiens, Deus
nempe et Christus, sit sequendus? Hæc digna con-
sultatione ac deliberatione vestra existimatis; quid
sit Deo aptum ac decens, minime cogitantes. Cre-
dite saltem nobis, quemadmodum soletis ebrietati,
ut sobrii evadatis. Credite saltem quemadmodum
injuriæ, ut vitam consequamini. Quod si agnita
virtutum manifesta fide, obtemperare volueritis,
ex abundantia vobis afferam, quæ ad eliciendum
vestrum consensum a verbo suppeditata sunt. Vos
autem (patrii enim mores sic vos præoccupaverunt,
ut a veritatis studio huc usque penitus averterint)
jam tandem ad ea, quæ consequuntur, animos at-
tendite. Nec hujusce nominis pudor aliquis præce-
ptos deterreat, qui a salute homines adducere, *maxi-
mumque illis damnum afferre solet.* Quapropter
palam exuentes nos vestibus, in stadio veritatis

A. ζητεῖν ἢ ἐκπονεῖν εἰ μεταδιωκτέον. SYNBURG.

(36) Ἄλλ' ἢ τάχος. Rectius ἀλλ' ἢ τάχος, ut
infra. Ib.

(37) *Εἰ δὲ και π. β.* Malim, εἰ δὲ και μὴ πελθε-
σθαι βούλεσθε· quod si nolitis mihi obtemperare, eo
quod manifestam virtutum fidem suspectam habeatis,
age vobis ex abundantia, etc. Nam ὑποπτεύειν non
est suspicere, admirari, quo sensu id accepit Her-
vetus, sed suspicari et dubitare. Nisi potius scriben-
dum sit ἐποπτεύσαντες.

(38) *Και γὰρ.* Οὐ γὰρ Nov.

(39) *Ἡ τ' ἀνδράσι μέγα σίνεται.* Hesiodi est
carmen in Oper. 516 :

Αἰδῶς ἢ ε' ἄνδρας μέγα σίνεται, οὐδ' ὀνησιν.
Et Honori *Iliad.* Ω, v. 45. Ex quibus locis hic
corrigendus. Reperit et apud Stobæum tit. *De
verecundia* 54. Non ergo fortes solum, sed quosvis
indicat poeta, et vitiosam verecundiam intelligit.
COLLECT. — Perperam igitur quidam γίνεται pro σί-
νεται substituerunt.

(40) Ὑμῖν. Ἡμῶν Nov. recte.

(41) Ὀλίγον τι. Potest etiam legi ἄλογόν τι. II. V.
SYNBURG.

(42) *Τρισκαιδέκατον.* Alexandro sc. addito, duo-
decim majorum deorum numerum augeri volebant.

legitime certemus, iudice quidem sancto Verbo, Domino autem totius rerum universitatis certaminis instructore. Nobis enim haud leve præmium, immortalitas proposita est. Ne sit igitur curæ, si contentius de vobis loquantur quidam de fæce populi, qui impios superstitionis choros exercent, amentia sua ac insania præcipites in ipsum barathrum acti, simulacrorum fabricatores, lapidumque cultores. Hi sunt enim, qui homines ausi fuerunt in deos referre; qui Alexandrum Macedonem, quem Babylon ostendit mortuum, deum decimum tertium numerabant. Proinde divinum illum Sophistam, cui nomen erat Theocrito, non possum non suspicere ac admirari. Nam is, Alexandro mortuo vanas de diis opiniones, quæ in animis hominum insederant, irridens, ad suos cives, ✕ *Bono*, inquit, *o viri, estote animo, quandiu deos ante homines mori videtis*. Sane autem qui deos sibi corporeos et aspectabiles, horumque, qui procreati ac geniti sunt, colluviem asciscit, et veneratur, longe est illis ipsis dæmonibus infelicio. Deus enim nequaquam est, sicut dæmones, injustus, sed, quam fieri potest, justissimus: nec est illi quidquam similis, quam qui ex nobis quam justissimus fuerit:

*Venite e viis tota gens operariorum,
Qui Jovis filiam visu terribilem, Operariam deam,
Appositis vannis colitis, stolidi,*

qui lapidibus a vobismetipsis elaboratis divinos honores tribuitis. Huc etiam acedant Phidias vester et Polyclethus, Praxiteles etiam et Apelles, et cæteri denique omnes qui mechanicas artes exercent, terreni terræ opifices: *Tunc enim, ut quadam prophetia dicitur, infeliciter hic evenient res, cum status crediderint*. Accedant, inquam (nec enim desinam vocare) viles illi ac sordidi artifices. Ho-

✕ P. 78 ED. POTTER, 61-62 ED. PARIS.

(43) *Θεόκριτος*. De Theocrito, Chio oratore, Metrodori discipulo, conf. Suidas, Vossius, *De histor. græc.*, lib. III, Jonsius, *De Scriptor. hist. philos.*, lib. I, c. 9. Memoratur illius aliud de Alexandro dictum apud Athenæum lib. I, c. 9.

(44) *Γενητῶν*. A. γεννητῶν, *genitorum*. SYLBURG. — Τούτων omittit Nov.

(45) *Οἶόν τε*. Οἶονται Nov.

(46) *Βῆτε*. Primum memento esse versiculos, qui ab auctore adducuntur; deinde, scribendum esse, *Bῆτε' ἐξ ὁδῶν δὲ πᾶς ὁ χειρῶναξ λέως, Οἱ τῆν Διδὸς γοργῶπιρ Ἐργάτιν θεόν, Στατοῖσι λίκνοις προτρέπεσθε' ἡλίθιοι*. HEINSIUS. — Gatakerus *Advers.* c. 9, hoc modo versus hos scribit:

*Bῆτε' εἰς ὁδῶν δὲ πᾶς ὁ χειρῶναξ λέως,
Οἱ τῆν Διδὸς γοργῶπιρ Ἐργάτιν θεόν,
Λικνοῖσι προτρέπεσθε.....*

Porro Ἐργάτιν pro Ἐργάτιν habet Nov. Verisimile est Clementem scripsisse Ἐργάτιν, quo nomine Minerva vocari solet.

(47) *Λικνοῖς προτρέπεσθε*. Vannum in *Rustico* carmine appellasse Virgilium, notum omnibus est; qui tamen, dum agriculturalium instrumentum hoc esse traderet, docuit in alio etiam usu illud haberi solitum; et in rebus divinis, maxime Liberi patris, frequens esse consuevisse. Eruditissimus enim poeta, quod ipse sciebat, aliis quoque ἐν *παρέργῳ*

A θεόν, ὃν Βαβυλῶν ἤλεγξε νεκρόν. Ἄγαμαι τοίνυν τὸν θεῖον σοφιστὴν Θεόκριτος (43) ὄνομα αὐτῷ· μετὰ τὴν Ἀλεξάνδρου τελευτήν ἐπισκώπτων ὁ Θεόκριτος τὰς δόξας τὰς κενὰς τῶν ἀνθρώπων, ἃς εἶχον περὶ θεῶν, πρὸς τοὺς πολίτας, Ἄνδρες, εἶπεν, *θαρβείτε ἀχρις ἂν ὀρῶτε τοὺς θεοὺς πρότερον τῶν ἀνθρώπων ἀποθνήσκοντα*. Θεοὺς δὲ δὴ τοὺς ὁρατοὺς καὶ τὸν σύγκλυδα τῶν γενητῶν (44) τούτων ὄχλον ὁ προσκυνῶν καὶ προσεταιριζόμενος, αὐτῶν ἐκείνων τῶν δαιμόνων ἀθλιώτερος μακρῷ. Θεὸς γὰρ οὐδαμῆ οὐδαμῶς ἀδικός, ὡσπερ οἱ δαίμονες· ἀλλ', ὡς οἶόν τε (45), δικαιοτάτος, καὶ οὐκ ἔστιν αὐτῷ ὁμοίωτερον οὐδὲν, ἢ ὅτ' ἂν ἡμῶν γένηται ὅτι δικαιοτάτος. *Βῆτε* (46) εἰς ὁδὸν δὴ, πᾶς ὁ χειρῶναξ λέως, οἱ τὴν Διδὸς γοργῶπιρ Ἐργάτιν θεόν *στατοῖσι λίκνοις προτρέπεσθε* (47), ἡλίθιοι, τῶν λίθων δημιουργοὶ τε καὶ προσκυνηταί. Φειδίας (48) ὡμῶν καὶ ὁ Πολύκλειτος ἡρόντων, Πραξιτέλης τε αὐ καὶ Ἀπελλῆς, καὶ ὅσοι τὰς βαναύσους (49) μετέρχονται τέχνας, γήϊνοι γῆς ὄντες ἐργάται. *Τότε γάρ, φησὶ τις προφητεία, δυστυχῆσει τὰ τῆδε ἀράγματα, ὅτ' ἂν ἀνδριάσι πιστεύσωσιν*. Ἡρόντων οὖν αὐθις (οὐ καὶ ἀνήσω (50) καλῶν) οἱ μικροτέχνη (51). Οὐδεὶς ποὺ τούτων ἔμπνουν εἰκόνα δεδημιούργηκεν, οὐδὲ μὴν ἐκ γῆς μαθηθῆν ἐμάλαξε σάρκα. Τίς ἐτήξε μυελόν; ἢ τίς ἐπήξεν ὄστρα; τίς νεῦρα διέτεινεν; τίς φλέβας ἐφύσησεν; τίς αἷμα ἐνέγειεν ἐν αὐταῖς; ἢ τίς δέρμα περιέτεινεν; καὶ ὅτ' ἂν τίς αὐτῶν ὀφθαλμοῖς παιῖσαι βλέπωντας; τίς ἐνεφύσησε ψυχὴν; τίς δικαιοσύνην ἐδωρῆσατο; τίς ἀθανασίαν ὑπέσχηται; μόνος ὁ τῶν ὄλων δημιουργός, ὁ ἀριστοτέχνης (52) Πατήρ, τοιοῦτον ἀγαλμα ἔμψυχον ἡμᾶς, τὸν ἀνθρώπων, ἐπλασεν. Ὁ δὲ Ὀλύμπιος ὡμῶν, εἰκόνας εἰκῶν, πολὺ ἔτι τῆς ἀληθείας ἀπέδωκεν, ἔργον ἔστι κωφῶν χειρῶν Ἀττικῶν (53). Ἡ (54) μὲν γὰρ τοῦ Θεοῦ εἰκὼν ὁ Λόγος αὐτοῦ· καὶ υἱὸς τοῦ Νοῦ γνήσιος, ὁ θεῖος Λόγος, φωτὸς

notum esse voluit. Intelligit autem, ut opinor, vannum, quod λίκνον Græci vocant, instrumentum ad cuncta pæne sacrificia idoneum, ut veteres grammatici tradunt; unde qui illud gerebat in sacris, λικνοφόρος vocabatur. Plutarchus, in *Alexandro*: Ἐκ τοῦ κιττοῦ καὶ τῶν μυατικῶν λίκνων. P. Victorius, in *Varronem*. Suidas, Τὸ λίκνον πρὸς πᾶσαν τελετὴν καὶ θυσίαν ἐπιτηδεῖόν ἐστι. Virgilius, *i Georg.*: *Arbutæ crates, et mystica vannus Iacchi*.

COLLECT.

(48) *Φειδίας*. Ὁ Φειδίας Nov.

(49) *Τὰς βαναύσους... τότε*. Hæc exciderunt e Nov.

(50) *Οὐ καὶ ἀνήσω*. Aptius opinor, οὐ γὰρ ἀνήσω, ut supra. SYLBURG. — Hanc conjecturam firmat Nov.

(51) *Μικροτέχνη*. Hos opponit τῷ ἀριστοτέχνῳ, de quo paulo post. Mox, ἔμπνουν pro ἔμπνουν, Nov. mendose.

(52) *Ἀριστοτέχνης*. A. ἀριστοτέχνης, sed Doricum ἀριστοτέχνας consulto usurpatum videtur, ut clarum sit fontis indicium. SYLBURG.

(53) *Χειρῶν Ἀττικῶν*. Hoc est, Phidiæ Atheniensis. Ejus enim opus fuisse Jovem Olympicum, testantur Clemens superius; Theophilus, *ad Autolyt.* lib. I; Pausanias, *Eliac.* I.

(54) *Ἡ*. Articulum hunc onisum in edit. Flor. supplevit A. SYLBURG. — Verum genuinam lectionem exhibet Nov.: ἰκῶν μὲν γὰρ τοῦ Θεοῦ.

ἀρχέτυπον φῶς· εἰκὼν δὲ τοῦ Λόγου, ὁ ἄνθρωπος. Ἀληθινός (55) ὁ νοῦς ὁ ἐν ἀνθρώπῳ, ὁ κατ' εἰκόνα τοῦ Θεοῦ καὶ καθ' ὁμοίωσιν διὰ τοῦτο γεννηθῆναι λεγόμενος, τῇ κατὰ καρδίαν φρονήσει τῷ θείῳ παρεκαστόμενος Λόγῳ, καὶ ταύτῃ λογικὸς ἀνθρώπου δὲ τοῦ ὀρωμένου, τοῦ γηγενοῦς, γήϊνος εἰκὼν τὰ ἀγάλματα τὰ ἀνδροεικέλα, πόρρω τῆς ἀληθείας ἐπίκαιρον (56) ἐκμαγεῖον καταφαίνεται. Οὐδὲν οὖν ἀλλ' ἢ μανίας ἐμπλεως ὁ βίος ἔδοξέ μοι γεγονέναι, τοσαύτη σπουδῇ περὶ τὴν ὕλην καταγιγόμενος. Ἐπιτέτραπται (57) δὲ ὑπὸ κενῆς ἐλπίδος ἢ συνήθειας, δουλείας μὲν γεύσασα ὕμῃς, καὶ ἀλόγου περιεργασίας, νομῶν δὲ ἀνόμων καὶ ἀπατηλῶν ὑποχρίσεων ἀγνοια, αἰτία ἤδη κατασκευασθεῖσα (58) τῷ τῶν ἀνθρώπων γένει κηρῶν ὀλεθρίων καὶ εἰδώλων ἐπιστυγῶν, πολλὰς τῶν δαιμόνων ἐπινοήσασα μορφὰς, κηλίδα (59) τοῖς ἐπομένοις αὐτῇ ἐναπεμάξατο θανάτου μακροῦ. Ἀδθετε (60) οὖν ὕδωρ λογικόν, λούσασθε οἱ μεμολυσμένοι, περιβρῆνατε αὐτοὺς ἀπὸ τῆς συνήθειας ταῖς ἀληθιναῖς σταγόσιν· καθαρὸς εἰς οὐρανοῦς ἀναστῆναι δεῖ. Ἀνθρώπος εἶ (61), τὸ κοινότατον ἐπιζήτησον, τὸν δημιουργήσαντά σε· υἱὸς εἶ, τὸ ἰδιαίτατον ἀναγνώρισον, τὸν πατέρα. Σὺ δὲ ἐτι ταῖς ἀμαρτίαις παραμένεις (62), προστετηκὼς ἡδοναῖς; Τίνοι λαλήσει Κύριος· Ὑμῶν ἐστὶν ἡ βασιλεῖα τῶν οὐρανῶν; Ὑμῶν ἐστὶν, ἔάν θελήσητε, τῶν πρὸς τὸν Θεὸν τὴν προαίρεσιν (63) ἐσχηκότων· ὕμῶν, ἔάν θελήσητε πιστεῦσαι μόνον, καὶ τῇ συντομίᾳ τοῦ κηρύγματος ἐπεσθαίῃ ὑπακούσαντες οἱ Νινευῖται, τῆς προσδοκηθείσης ἐλώσεως μετανοίᾳ γησίῳ τὴν καλὴν ἀντικατηλλάξαντο σωτηρίαν. Πῶς οὖν ἀνέθρα, φησὶν, εἰς οὐρανοῦς; Ὅδός ἐστιν ὁ Κύριος· Στενὴ μὲν, ἀλλ' ἔξ οὐρανῶν· στενὴ μὲν, ἀλλ' εἰς οὐρανοῦς ἀναπέμψουσα· στενὴ, ἐπὶ γῆς ὑπερορωμένη· πλατεῖα, ἐν οὐρανοῖς προσκυνουμένη. Εἶθ' ὁ μὲν ἄπιστος (64) τοῦ Λόγου, συγγνώμην τῆς πλάνης ἔχει τὴν ἀγνοίαν (65)· ὁ δὲ εἰς ὧτα βαλλόμενος, καὶ τῇ ψυχῇ παρὰ τῆς γνώμης

A rum sane nemo vivam unquam et spirantem imaginem effluxit, aut ex terra teneram carnem emolliuit. Quis medullam liquefecit? quis ossa induravit? quis nervos distendit? quis venas inflavit? quis in eas sanguinem infudit? quis cutem circumduxit? **28** quis eorum unquam oculis a se formatis visum est largitus? quis animam inspiravit? quis imbuuit iustitia? quis pollicitus est immortalitatem? Solus, qui hæc universa condidit, nobilissimus artifex Pater hujusmodi nos animatam imaginem, hominem, formavit. Olympius autem vester, imaginis hujus imago, longissime discrepans a veritate, stupidum est Aticarum manuum artificium. Est enim imago Dei, ejus Verbum: Mentis nempe gerimanus filius, divinum Verbum, lucis archetypa lux. Verbi autem imago est homo. ✕ Est enim in homine vera mens, qui ad imaginem et similitudinem Dei propterea factus esse dicitur; cordis nempe atque animi sui sensu divino Verbo seu rationi assimilatus, eoque particeps rationis. Aspectabilis autem hujus ac terrigenæ hominis terrenas imagines, statuas scilicet humanam exprimentes figuram, caduca et fragilia simulacra, eaque a veritate alienissima esse, manifestum est. Unde non potuit mihi vita hominum non videri plena furoris, quæ tanto in materia studio ac ardore versata est. Vana porro opinio hanc consuetudinem, quæ servituti vos, curisque inutilibus ac rationi parum consentaneis subiecit, alit atque sustentat. Rituum enim impiorum, harumque fallacium imitationum ignoatio, execranda simulacra fabricandi, unaque tristissimarum cladium causa humano generi existit, varias dæmonum formas commenta, et iis, qui ipsam sequuntur, omnibus diuturnæ mortis notam impressit. Rationabilem igitur aquam accipite: Lavamini, qui polluti estis; verisque vosmet guttis a consuetudine purgate; pu-

✕ P. 79 ED. POTTER, 62-63 ED. PARIS. 7 Gen. i, 26.

(55) Ὁ ἄνθρωπος· ἀληθινός. Absurde hæc dixit Helvetus interpret, ut etiam editiones Clementis omnes. Legendum, ὁ ἄνθρωπος ἀληθινός, ὁ νοῦς ὁ ἐν ἀνθρώπῳ· verus homo, mens scilicet, quæ in homine est. Lowthius. — Serpenumero Clementis dicit humanam quidem mentem τοῦ Λόγου, filii Dei, hunc vero Patris imaginem esse. Strom. v, p. 594: Εἰκὼν μὲν γὰρ Θεοῦ Λόγος θεῖος... εἰκὼν δὲ εἰκόνας ἀνθρώπινος νοῦς. Conf. p. 75, 485, 671, 708, etc. Hinc Origenes εἰκόνα Θεοῦ dicit Christum fuisse, κατ' εἰκόνα vero hominem, adv. Celsum, lib. vi, pag. 319. Idem nescio an Clementem præ oculis habuerit lib. viii, p. 389, 390, quo loco dicit. *Phidias Jovem Olympium nullius pretii videri collatum præ τὸν κατασκευασθέντα κατ' εἰκόνα τοῦ χριστιανοῦ Θεοῦ, ad eum, qui ad imaginem creatoris Dei factus est.* Dein addit, Servatorem nostrum esse perfectam Dei imaginem; homines vero, quotquot cum imitantur, esse κατ' εἰκόνα τοῦ χριστιανοῦ.

(56) Ἐπίκαιρον. Malim ἐπίκτηρον, quod Hesychio est ἐπιμοῖρον, ἐπιθανάτιον, σαθρόν. Unde paulo post κηρῶν ὀλεθρίων mentio.

(57) Ἐπιτέτραπται. Helvetus exp. *permissa est*, ac si esset hæc vox ab ἐπιτρέπω deducta. Malim ἐπιτέτραπται a τρέπω, quod in versione expressimus. Quin etiam τὸ τετραμμένον apud Demosthenem

a τρέπω deductum citant Lexicographi.

(58) Ἦδη κατασκευασθεῖσα. Forsan legendum, ἤδη κατασκευάσασα. SYLBURG.

(59) Κηλίδα. Lycophron vers. 165:

Παρώλεθρον κηλίδα θωδξας γένει.

Perniciosas posteris imprecatus diras.

(60) Ἀδθετε. Adhē Nov. In iis, quæ statim sequuntur, partim ad aquam baptismi, partim ad veteres lustrandi cæremonias alludit.

(61) Ἀνθρώπος εἶ. Hæc sic distinguit Nov. Ἀνθρώπος εἶ, τὸ κοινότατον· ἐπιζήτησον τὸν δημιουργήσαντά σε· υἱὸς εἶ, τὸ ἰδιαίτατον· ἀναγνώρισον τὸν πατέρα. Homo es, si id spectemus, quod tibi cum aliis maxime commune est; eum require, a quo creatus es. Filius es, si spectemus, quod tibi maxime proprium est; patrem agnosce.

(62) Παραμένεις. Sic legendum indicat tum Sylburgius, tum etiam Nov. Prius scriptum erat παραμῆνης, subjunct. modo.

(63) Προαίρεσιν. Sic locum hunc distinguit Nov. Prius scriptum fuit, προαίρεσιν ἐσχηκότων ὕμῶν, ἔάν θελ.

(64) Ὁ μὲν ἄπιστος. Conf. Strom. ii, p. 387.

(65) Ἀγνοίαν. Sic legendum pro vulgato ἴνοιαν. SYLBURG.

ros enim oportet esse, qui cælum ascendunt. Homo cum sis, require quod est maxime commune, eum, a quo creatus es. Filius cum sis, agnosce quod est maxime proprium, tuum scilicet patrem. Tu autem voluptatibus addictus, et quasi illiquescens, etiamnum in peccatis permanes? Cui dicet Dominus: *Vestrum est regnum cælorum?* ⁶ Vestrum est, quibus Deo parere propositum est, si velitis; vestrum, inquam, modo velitis credere, et compendiarium prædicationis viam sequi: cui obtemperantes Nini-vitæ, acta sincere pœnitentia exspectatum excidium pulcherrima salute commutaverunt. Qua igitur, inquit, ratione patebit mihi ad cælum aditus? *Via est Dominus* ⁷: *angusta* ⁸ quidem, sed quæ e cœlo ⁹ venit; *angusta* quidem, sed quæ ad cælum remittit; *angusta*, et qua nihil est in terris contemptius; *lata* tamen eadem, et in cœlis divino cultu dignata. Interea qui de Verbo nil unquam audivit, is propter ignorantiam erroris veniam consequitur; qui vero auribus accepit et consulto tamen incredulam mentem gerit, quo videbitur esse prudentior, eo magis ipsi sua cognitio nocebit; cum ipsa eum prudentia condemnet, quod optimum ✕ non elegerit. Est enim alioqui a natura homini insitum, ut ei quædam sit cum Deo conjunctio. Ac proinde quemadmodum equum non cogimus arare, neque taurum venari, ad id autem, ad quod natura aptum est, animal unumquodque trahimus: sic sane hominem, qui ad contemplationem cœli natus, et plane cœlestis planta est, id quod in ipso inest præ cæteris animalibus peculiare atque eximium sumentes, ut Deum cognoscat, et viaticum sibi in omnia sæcula suffecturum comparet, hortamur ac suademus. Da, inquam, agriculturæ operam, si agricola es; interim dum agros colis, Deum cognosce. Naviga, qui rei nauticæ deditus es; non ante tamen, quam cœlestem gubernatorem invocaveris. Militantem te deprehendit cognitio? audi imperatorem, qui nil tibi, nisi quod justum est, imperat. Proinde tanquam vino ac sopore gravati, redite tandem ad vosmetipsos: apertisque aliquantulum oculis, dispicite lapides, qui a vobis coluntur, et sumptus, quos in materiam frustra impenditis, quidnam sibi velint. Opes vestras, ac facultates in ignorantiam, quemadmodum ipsam quoque vitam in mortem effunditis, atque in hac sola vanæ vestræ spei finem reperitis. Interim adeo mancipati pravæ consuetudini estis, ut nec vestrum ipsi misereri, neque his, quos miserum est vestri erroris, morem gerere possitis; verum ea suspensi, ad extremum usque spiritum ultro in perniciem vestram ruitis. *Lux enim venit in mundum, sed dilexerunt homines potius tenebras quam lucem* ¹⁰: cum ea, quæ salutis obstat, fastum, et divitias, et timorem, hoc dicto poetico abstergere licuisset:

Quo jam has ingentes opes sero? quo autem ei ^D
[ipsa]

Erro?

✕ P. 80 ED. POTTER, 63 ED. PARIS. ⁶ Matth. v, 3, 10. ⁷ Joan. xiv, 6. ⁸ Matth. vii, 13, 14.
⁹ Joan. iii, 13, 31. ¹⁰ Ibid. 19.

(66) *Φέρων*. Φέρει Nov. Mox, καὶ ὄσω γε φρ. SYLB.
(67) *Ὁ ἄνθρ*. Articulum omittit Nov.

(68) *Ἐχειν*. Sic legendum pro vulgato ἔχει. SYLBURG. — Quam correctionem firmat Nov.

(69) *Φυτὸν οὐράνιον*. Οὐράνιον φυτὸν esse hominem, tradit etiam Plutarchus *Περὶ φυχῆς*, et Plato, in *Timæi* epilogo. II. SYLBURG.

(70) *Ἐφθόδιον αἰώνων, θεοσέβειαν*. Θεοσέβειαν omittit Nov. Gregorius Thaumaturgus, *Panegyri in Orig.* p. 56-57, edit. Paris., dicit, *Legum disciplinam esse μέγιστόν ἐφθόδιον, maximum subsidium*, Oratoricæ. *Ἐφθόδιον, viaticum*. Persius, sat. v, v. 64, de sapientia:

φέρων (66) τὴν ἀπειθειαν, ὄσω γε φρονιμώτερος εἶναι δόξει, πρὸς κακοῦ ἢ σύνεσις αὐτῷ· ὅτι τῇ φρονήσει κέχρηται κατηγόρη, τὸ βέλτιστον οὐχ ἐλόμενος. Πέφυκε γὰρ ἄλλως ὁ ἄνθρωπος (67)· οἰκειώς ἔχειν (68) πρὸς Θεόν. Ὡσπερ οὖν τὸν ἵππον ἀροῦν οὐ βιαζόμεθα, οὐδὲ τὸν ταῦρον κυνηγετεῖν, πρὸς δὲ πέφυκε δὲ ἕκαστον τῶν ζώων περιέλκομεν· οὕτως ἀμέλει καὶ τὸν ἄνθρωπον ἐπὶ τὴν οὐρανὸν γενόμενον θέαν, φυτὸν οὐράνιον (69) ὡς ἀληθῶς, ἐπὶ τὴν γνῶσιν παρακαλοῦμεν τοῦ Θεοῦ, τὸ οἰκεῖον αὐτοῦ καὶ ἐξαιρετόν καὶ ἰδιωματικὸν παρὰ τὰ ἄλλα ζῶα κατελιγμένοι, αὐταρχεῖς ἐφθόδιον αἰώνων, θεοσέβειαν (70) παρασκευάζεσθαι συμβουλεύοντες. Γεώργει, φάμεν, εἰ γεωργὸς εἶ· ἀλλὰ γνῶθι τὸν Θεόν, γεωργῶν· Καὶ πλῆθι (71) ὁ τῆς ναυτιλίας ἔρων, ἀλλὰ τὸν οὐράνιον κυβερνήτην παρακαλῶν στρατευόμενόν σε κατελιγφεν ἢ γνῶσις; τοῦ δίκαια σημαίνοντος (72) ἀκουε στρατηγῶν, καθάπερ οὖν κάρη καὶ μέθη βεβαρημένοι, ἀνανήψατε, καὶ διαβλέψαντες ὀλίγον, ἐνοήθητε τί θέλουσιν ὑμῖν οἱ προσκυνούμενοι λίθοι, καὶ ἃ περὶ τὴν ὕλην κενοσποῦδως δαπανᾶτε. Εἰς ἄγνοιαν καὶ τὰ χρήματα καὶ τὸν βίον, ὡς τὸ ζῆν ὑμῶν εἰς θάνατον καταναλίσκετε, τοῦτο μόνον τῆς ματαίας ὑμῶν ἐλπίδος εὐράμενοι τὸ πέρας· οὐδὲ αὐτοὺς οἷοί τε ὄντες οἰκτεῖραι, ἀλλ' οὐδὲ τοῖς κατελευσιν ὑμᾶς τῆς πλάνης ἐπιτήδειοι πείθεσθαι γίνεσθε, συνηθεῖα κακῆ δεδουλωμένοι, ἧς ἀπρητημένοι, αὐθαίρετοι, μέχρι τῆς ἐσχάτης ἀναπνοῆς, εἰς ἀπώλειαν ὑποφέρεσθε· Ὅτι τὸ φῶς ἐλήλυθεν εἰς τὸν κόσμον, καὶ ἠγάπησεν οἱ ἄνθρωποι μᾶλλον τὸ σκότος ἢ τὸ φῶς· ἔβδον ἀπομάξασθαι τὰ ἐμποδὸν τῇ σωτηρίᾳ, καὶ τὰ τῶν οὐρανῶν, καὶ τὸν πλοῦτον, καὶ τὸν φόβον, ἐπιφθεγγόμενους τὸ ποιητικὸν δὴ τοῦτο·

Πῆ δὲ (73) χρήματα πολλὰ φέρω τάδε; πῆ δὲ
[καὶ αὐτὸς]

Πλάζομαι;

. . . petite hinc, juvenesque, senesque,
Finem animo certum, miserisque viaticis canis.

(71) *Πλῆθι*. Ἄνετ τοῦ πλεῦσον, adnotavit aliquis in margine Nov.

(72) *Σημαίνοντος*. Non significantis, ut exp. Herivel., sed imperantis, quo sensu Homerus hac voce sæpe usus est, *Il. A.*, v. 296; *Il. K.*, v. 58; *Il. E.*, v. 85. Quin etiam in eo, quod sequitur, imitari videtur Homeri *Odys. Γ.*, v. 159:

Οἱ δ' ἤλθον οἶνω βεβαρηκότες νῆος Ἀχαιῶν.
Illi vero venerunt vino gravati filii Achivorum.

(73) *Πῆ δὲ*. Ulyssis verba Ithacam patriam igno-

ΕΙ βούλεσθε (74) οὖν τὰς φαντασίας ταύτας τὰς κενὰς ἀπορρίψαντες, τῇ συνηθείᾳ αὐτῇ ἀποτάξασθαι, κενοδοξία ἐπιλέγετε,

Ψευδεῖς δειροί, χαλρετ', οὐδὲν ἦτ' ἄρα.

Τί γὰρ ἤγεισθε, ὡ ἄνθρωποι (75), τὸν Τυφῶνα, καὶ τὸν Ἑρμῆν, καὶ τὸν Ἀνδοκίδην, καὶ τὸν Ἀμύητον; ἢ παντὶ τῷ δῆλον. ὅτι λίθους, ὡσπερ καὶ τὸν Ἑρμῆν; Ὡς δὲ οὐκ ἔστι θεὸς ἢ ἄλως, καὶ ὡς οὐκ ἔστι θεὸς ἢ ἱρις, ἀλλὰ πάθῃ ἀέρων καὶ νεφῶν· καὶ ὃν τρόπον οὐκ ἔστιν ἡμέρα θεός, οὐδὲ μῆν οὐδὲ ἔνιαυτός, οὐδὲ χρόνος ὅ ἐκ τούτων συμπληρούμενος· οὕτως οὐδὲ ἥλιος, οὐδὲ σελήνη, οἷς ἕκαστον τῶν προειρημένων διορίζεται. Τίς ἂν οὖν τὴν εὐθύνην, καὶ τὴν κόλασιν, καὶ τὴν δίκην, καὶ τὴν νέμεσιν, εὖ φρονῶν, ὑπολάβοι θεούς; Οὐδὲ γὰρ οὐδ' Ἑριννίεσ, οὐδὲ Μοῖραι, οὐδὲ Εἰμαρμένη, ἐπεὶ μὴδὲ πολιταία, μὴδὲ δόξα, μὴδὲ Πλοῦτος, θεοί· ὃν καὶ ζωγράφου τυφλὸν ἐπίδεικνύουσιν. Εἰ δὲ Αἰδῶ, καὶ Ἑρωτα, καὶ Ἀφροδίτην ἐκθειάζετε, ἀκολουθούντων αὐτοῖς, Αἰσχύνῃ, καὶ Ὀρμῇ, καὶ Κάλλῳ, καὶ Σουσοσίᾳ. Οὐκ οὖν ἔτ' ἂν εὐλαβέως (76) ὕπνος καὶ θάνατος, θεῶ διδιδυμάορε παρ' ὑμῖν νομίζονται, πάθῃ ταῦτα περὶ τὰ ζῶα συμβαίνοντα φυσικῶς· οὐδὲ μῆν Κῆρα, οὐδὲ Εἰμαρμένην, οὐδὲ Μοῖρας, θεὰς ἐνδοξῶς ἐρεῖτε. Εἰ δὲ Ἑρις (77) καὶ Μάχη οὐ θεοί, οὐδὲ Ἄρης (78), οὐδὲ Ἐνούω. Ἐτι τε εἰ αἱ ἀστραπαὶ, καὶ οἱ κεραυνοί, καὶ οἱ θυμφοὶ οὐ θεοί, πῶς τὸ Πῦρ καὶ τὸ Ὑδωρ θεοί; πῶς δα καὶ οἱ διαίσσοντες καὶ οἱ κομῆται, διὰ πάθος ἀέρος γεγεννημένοι; ὁ δὲ τὴν Τύχην θεὸν λέγων, καὶ τὴν Πράξιν λεγέτω θεόν. Εἰ δὲ οὖν τούτων οὐδὲ ἓν θεὸς εἶναι νομίζεται, οὐδὲ μῆν ἐκείνων τῶν χειροκμητῶν καὶ ἀναισθητῶν πλασματῶν· πρόνοια δὲ τις περὶ ἡμᾶς καταφαίνεται δυνάμειος θεϊκῆς· λέγεται οὐδὲν ἄλλο ἢ τοῦτο ὁμολογεῖν, ὅτι ἄρα ὄντως μόνος ἔστι (79) τε καὶ ὑφέστηκεν ὁ μόνος ὄντως ὑπάρχων θεός· ἀλλὰ γὰρ μανθράγοραν ἢ τι ἄλλο φάρμακον πεπωκόσιν ἀνθρώποις εὐκασιαν ἀνόητοι. Θεὸς δὲ ὑμῖν ἀνανήψαι δοίη ποτὲ τοῦδε τοῦ ὕπνου καὶ συνίεναι θεόν· μὴδὲ χρυσόν, ἢ λίθον, ἢ ἐδνδρόν, ἢ πράξιν, ἢ πάθος, ἢ νόσον, ἢ φθόνον ἰνδάλλεσθαι (80) ὡς θεόν. Τρεῖς (81) γὰρ μύριοι εἰσιν, ὡς ἀληθῶς, ἐπι

Proinde si constitutum vobis sit, his inanibus commentis repudiatis, ipsi consuetudini renuntiare, dicite vanæ opinioni:

Valete, mendacia somnia, nil enim fuistis.

Cur enim, o homines, existimatis Typhonem esse, Mercurium, et Andocidam, et Amyetum? annon cuilibet utique manifestum est lapides esse eos, sicut etiam ipsum Mercurium? Ut vero nec halo deus est, nec iris, sed quædam aeris ac nubium affectiones: quemadmodum etiam nec dies est inter deos recensendus, nec mensis, nec annus, nec, quod his completur, tempus: sic neque sol, neque luna, quibus ea, quorum jam facta mentio est, omnia definiuntur. Quisnam itaque sanus iudicium, et supplicium, et iustitiam, et vindictam, deos esse putaverit? Neque enim Furia, neque Parca, neque Fatum; quoniam nec respublica, nec gloria, nec Plutus, quem pictores cæcum exhibent, deorum in numero habendi sunt. Sin autem Verecundiam, et Amorem, et Venerem in deos refertis, hos consequantur Infamia, et Libido, et Pulchritudo, et Coitus. Haud igitur jure gemelli a vobis dii posthac habebuntur Somnus et Mors, cum ea sint affectiones, quæ natura animalibus accidunt. Nec par est, ut vel Fortunam, vel Fatum, vel Parcæ, deas appelletis. Sin autem Lites et Pugna non sunt dii, nec Mars eo nomine, nec Enyo dignandi fuerint. Quin etiam si fulgura, et fulmina, et imbres, esse deos negatis, cur in eorum numero Ignem et Aquam reponitis? cur item stellas discurrentes, aut cometas, quæ ex affectione quadam aeris nascuntur? Qui vero deam appellat Fortunam, deam quoque appellet Actionem. Quamobrem si neque ex his, neque ex istis simulacris, quæ humanis manibus fabricata, sensusque prorsus expertia sunt, quidquam deus habetur, sed inesse nobis constat quadam divinæ virtutis præsensio: nil aliud restat, quam ut hoc fateamur, quod qui solus vere existit Deus, vere solus et sit, et

✕ P. 81 ED. POTTER, 64 ED. PARIS.

rantis, in qua cum ingenti divitiarum acervo expositus fuerat, *Odys.* N, v. 205.

(74) *Ei β.* Οὐ β. Nov.

(75) *Τί γὰρ ἤγεισθε, ὡ ἄνθρ.* Argumentum tale est: An vos huius aut illius Mercurium, aut ab hoc aut illo consecratum Mercurium putatis? Non sane. Scitis enim esse lapidem, quem videtis. Expergiscimini ergo, et scitote ipsum quoque Mercurium, nihil aliud quam lapidem esse; quem vos, quia sæpe in lapidibus vidistis, persuadetis vobis esse deum. Scribendum arbitrator τὸν Τυφῶνος Ἑρμῆν, καὶ τὸν Ἀνδοκίδου, καὶ τὸν Ἀμύητου. De Andocide Mercurio habes apud Æschinem in Oratione contra *Timarchum*, apud Hesyrium et Harpocrationem. Hunc Mercurium, ut ex illis discimus, negabant plerique esse Andocidæ. Ipse quoque, ut notat Harpocration Andocides ἐν τῷ *Περὶ μυστηρίων* confessus erat, ὅτι τῆς Αἰγῆδος εἶη τὸ ἀνάθημα. Ex hac tribu autem fuit Typho, cuius in *Eliacis* meminit Pausanias: qui et ipse alioquin de suo nomine dedicavit Mercurium, nisi ille fuerit τοῦ Ἀνδοκίδου. Nam Clemens diversos facere videtur. HEINSIUS. — Porro in Flor. et Syll. scriptum est τὸν Τυφῶνα Ἑρμῆν, καὶ τὸν Ἀνδοκ. Nescio quomodo factum, ut

posteriores edit. exhiberent τὸν Τυφῶνα, καὶ τὸν Ἑρμῆν, καὶ τὸν Ἀνδοκ. Verisimile est vocem Ἑρμῆν in margine juxta Τυφῶνα adnotatam, in textum irrepsisse.

(76) *Ἐτ' ἂν εἰκ.* Ἐστ' ἂν εἰκ. Nov. In sequentibus respicit cujusdam poetæ dictum, qui somnium et mortem appellavit θεῶ διδιδυμάορε. Homerus ὕπνον κασιγνητὸν θανάτου dixit II. 2.

(77) *Ei δὲ Ἑρις.* Conf. Homeri II. Δ', v. 440, II. E, v. 891, et 592.

(78) Ἄρης. Ἑρις. Nov. mendose.

(79) Ὅντως μόνος ἔστι. Μόνος ὄντως ἔστι. Nov.

(80) Ἰνδάλλεσθαι. Ἰδάλλεσθε Nov. Clemens imitari videtur II. Γ.

Ὅστε μοι ἀθάνατοι ἰνδάλλεται εἰσοράσθαι.

In iis quæ mox sequuntur, Hesiodi Ἑργ. α'. v. 250, exprimit:

Τρεῖς γὰρ μύριοι εἰσιν ἐπὶ χθονὶ πολυβοτείρη· Ἀθάνατοι Ζητὸς, φύλακες θνητῶν ἀνθρώπων.

(81) *Τρεῖς.* Rectius adverbialiter *τρῖς, ter*: et seq. v. *δαμονες ἀθάνατοι*, ut supra. STURBURG. — Mibi posterior lectio nequaquam esse sollicitanda videtur.

fuert. Qui vero id non sentiunt, persimiles sunt istis, qui mandragoram, aliudve istiusmodi pharmacum biberunt. Deus autem vobis concedat, ut ex hoc somno tandem experrecti, ipsum percipiat; nec vobis aurum, nec lapis, nec arbor, nec actio. nec affectio, nec morbus, nec metus, Deo similis videatur. Nam haud dubie

Ter' decies mille sunt in terra multos pascente dæmones, haud quidem immortales, sed neque mortales; nec enim sensus, ac proinde mortis participes sunt; sed cum e lapide ac ligno constant, dominorum loco ab hominibus habiti, eorum vitam ope consuetudinis gravissimo dedecore atque injuria ꝥ afficiunt. *Domini autem, inquit, est terra, et plenitudo ejus* ¹². Cur igitur, cum Dei bonis frueris, eorum Dominum ignorare sustines? Relinque meam terram, inquit Deus. Ne tu aquam, quæ per me scatet, attingas. Fructus, quos ego culo, ne percipias. Nutritia, o homo, Deo repende. Dominum tuum agnosce. Tu proprium es Dei signum. Quod autem est ejus proprium, quo jure fiat alienum? Nam quod abalienatum est, cum privetur proprietate, privatur etiam veritate. Annon enim quodammodo ut Niobe; vel, ut magis mystice vos alloquar, instar Hebrææ cujusdam mulieris, quam veteres Lot uxorem dicebant, sensu penitus estis orbat? Eam enim, quod Sodomorum amore capta esset, in lapidem conversam fuisse accepimus. Sunt porro Sodomitæ, homines athei, et impietati addicti, duri cordis ac stupidi. Deum credas hisce te verbis alloquentem audire: Ne lapides, et ligna, et aves, et serpentes, potius quam homines, sacras esse res existimes: econtra, homines vere sacros, feras autem id, quod sunt, habete. Nam homines quidam miseri ac infelices per corvum, aut graculum clarissimam edere vocem, per hominem vero nil prorsus loqui Deum putant: ac proinde corvum, velut Dei nuntium et interpretem, honore afficiunt; Dei vero hominem persequuntur, eumque, proh nefas! qui licet, nec crocitet, nec clocitet, tamen e ratione loquitur, eosque perhumaniter erudit, et ad colendam justitiam impellit, inhumaniter occidere conantur, nec spe cælestis gratiæ, nec supplicii metu præpediti. Nec enim Deo fidem adhibent, aut ejus potentiam intelligunt. Cujus porro amor erga homines verbis exprimi non potest: is quanto odio scelera prosequatur, mente concipi nequit. Quemadmodum autem ira

✕ P. 82 ED. POTTER, 65 ED. PARIS. ¹² Psal. xxiii, 1, I Cor. x, 26.

Dicit auctor, dæmones non esse vere θανάτους, nec tamen θνητούς, sed penitus vita carentes.

(82) *Μὴ μετ.* Μὴ δὲ μετ. Nov.

(83) *Τὰ τροφεία.* Respicit proverbiale quoddam dictum, Suidas, Κριὸς τροφεία ἀπέτισε. Παροιμία ἐπὶ τῶν ἀχαρίστων. Καὶ γὰρ τοὺς κριοὺς ἐκτραφέντας φασὶ κυριτέειν τοὺς θρεψαμένους. Ὁ ἐστὶ πλῆττειν. Aries mercedem pro alimentis persulvit. Proverbium in ingratos. Aiant enim arietes, postquam enutriti ad adultam aetatem pervenerunt, cornu petere eos, qui ipsos aluerant.

(84) *Ὡς ἐκάλουν αὐτήν.* Pro αὐτῇ A legendum

A *χθονὶ πουλυβοτείρῃ* δαίμονες, οὐκ θάνατοι, οὐδὲ μὴν θνητοί· οὐδὲ γὰρ αἰσθήσεως ἵνα καὶ θανάτου, μεταλήψασιν· λίθινοι δὲ καὶ ξύλινοι, δεσπόται ἀνθρώπων, ὑβρίζοντες καὶ παρασπονδούντες τὸν βίον διὰ τῆς συνηθείας. Ἡ γῆ δὲ, τοῦ Κυρίου, φησὶ, καὶ τὸ πλήρωμα αὐτῆς. Εἶτα τί τολμᾶς ἐν τοῖς τοῦ Κυρίου τρυφῶν, ἀγνοεῖν τὸν δεσπότην; Κατάλειπε τὴν γῆν τὴν ἐμὴν, ἐρεῖ σοι ὁ Κύριος· μὴ θίγῃς τοῦ ὕδατος, ὃ ἐγὼ ἀναδίδωμι· τῶν καρπῶν, ὧν ἐγὼ γεωργῶ, μὴ μεταλάμβανε (82)· ἀπόδος, ἀνθρώπε, τὰ τροφεία (83) τῷ Θεῷ· ἐπίγνωθι σου τὸν δεσπότην· Ἴδιον εἶ πλάσμα τοῦ Θεοῦ· τὸ δὲ οἰκεῖον αὐτοῦ, πῶς ἂν ἐνδικῶς ἀλλότριον γένοιτο; Τὸ γὰρ ἀπῆλλοτριωμένον, σπερμένον τῆς οἰκειότητος, στέρεται τῆς ἀληθείας. Ἡ γὰρ οὐχὶ Νιόβης τρόπον τινα, μᾶλλον δὲ, ἵνα μυστικώτερον πρὸς ὑμᾶς ἀποφθέξωμαι, γυναικὸς τῆς Ἑβραίας δίκην, ὡς ἐκάλουν αὐτήν (84) οἱ παλαιοί, εἰς ἀναισθησίαν μετατρέπεσθε; Ἠλιθωμένην ταύτην παρελήφαμεν τὴν γυναῖκα, διὰ τὸ Σοδόμων ἐρᾶν· Σοδομίται δὲ οἱ ἄθεοι, καὶ οἱ πρὸς τὴν ἀσέβειαν ἐπιστρέφόμενοι, σκληροκάριοί τε καὶ ἡλίθιοι. Ταύτας οἶον θεόθεν ἐπιλέγεσθαι σοὶ τὰς φωνάς· Μὴ γὰρ οἶου λίθους μὲν εἶναι ἱερά, καὶ ξύλα, καὶ ὄρεα, καὶ ὄφεις, ἀνθρώπους οὐδαμῆ (85)· πολὺ δὲ τούναντιον, ἱεροὺς μὲν ἔντως τοὺς ἀνθρώπους ὑπολαμβάνετε, τὰ δὲ θηρία καὶ τοὺς λίθους ὅπερ εἰσιν. Οἱ γὰρ τοὶ θεῖοι αἱ τῶν ἀνθρώπων καὶ ἀθλιῶν, διὰ μὲν κόρακος καὶ κολοιοῦ νομιζοῦσι τὸν θεὸν ἐμφοᾶν, διὰ δὲ ἀνθρώπου σιωπᾶν· καὶ τὸν μὲν κόρακα τετιμηκασιν, ὡς ἀγγελον Θεοῦ· τὸν δὲ ἀνθρώπον τοῦ Θεοῦ διώκουσιν, οὐ κρίζοντα, εὐ κρίζοντα, φεγγόμενον δὲ, οἶμοι! λογικῶς, καὶ φιλανθρώπως κατηχούντα, ἀποσφάττειν ἀπανθρώπως ἐπιχειροῦσιν, ἐπὶ τὴν δικαιοσύνην καλοῦντα, οὔτε τὴν χάριν τὴν ἀνωθεν ἀπεκδεχόμενοι, οὔτε τὴν κόλασιν ἐκτρέπόμενοι. Οὐ γὰρ πιστεύουσι τῷ Θεῷ, οὐδὲ ἐκμανθάνουσι τὴν δύναμιν αὐτοῦ· οὐ δὲ ἀζήρτος ἢ φιλανθρωπία, τούτου ἀχώρητος ἢ μισοπονηρία. Τρέφει δὲ ὁ μὲν θυμὸς τὴν κόλασιν, ἐπὶ ἀμαρτίᾳ· εὐ ποιεῖ δὲ ἐπὶ μετανοίᾳ ἢ φιλανθρωπία. Οἰκτρότατον δὲ τὸ στέρεσθαι τῆς παρὰ τοῦ Θεοῦ ἐπικουρίας. Ὀμμάτων μὲν οὖν ἢ πῆρσις, καὶ τῆς ἀκοῆς ἢ κώφωσις, ἀλγεινότερα παρὰ τὰς λοιπὰς τοῦ πονηροῦ πλεονεξίας· ἢ μὲν γὰρ αὐτῶν, ἀφήρηται τῆς οὐρανοῦ προσόψεως· ἢ δὲ, τῆς θείας μαθήσεως ἐστέρηται. Ὑμεῖς δὲ, πρὸς τὴν ἀλήθειαν ἀνάπηροι, καὶ τυφλοὶ μὲν τὸν νοῦν, κωφοὶ δὲ τὴν σύνεσιν ὄντες, οὐκ ἀλγεῖτε, οὐκ ἀγανακτεῖτε, οὐ τὸν οὐρανὸν ἰδεῖν, καὶ τὸν τοῦ οὐρανοῦ ποιητὴν

censet αὐτῆς τὸν ἄνδρα, ex Genes. cap. xix. Mutatione opus non est, si ὡς genitivo seu possessivo casu accipiamus, ut vobis semel infra. SYLVAE. — Sic Strom. II, p. 387: Τὴν Ἄωτ γυναῖκα ἐπιστραφεῖσαν μόνον... κατέλειπεν ἀναισθητόν ὡς λίθον δειξας ἀλατινήν. *Uxorem Lot, quod tantum retro se convertisset, reliquit sine sensu, salis petram factam.* Et Strom. VII, p. 756. Μὴ ἐπιστραφεῖσθω εἰς τὰ ὀπίσω, καθάπερ ἢ Ἄωτ γυνή. *Ne ad ea, quæ retro sunt, convertatur, sicut uxor Lot.*

(85) *Ὀδαμῆ.* Δὲ μτ. Nov.

ἐπεθυμήσατε, οὐδὲ τὸν τῶν πάντων δημιουργὸν καὶ πατέρα ἀκοῦσαι καὶ μαθεῖν ἐξεζητήσατε, τὴν προαίρεσιν τῆ σωτηρίας συνάψαντες· ἐμποδῶν γὰρ ἴσται οὐδὲν τῷ σπεύδοντι πρὸς γνῶσιν Θεοῦ, οὐκ ἀπαιδία, οὐ πενία, οὐκ ἀδοξία, οὐκ ἀκτημοσύνη· οὐδέ τις τὴν ἔντως ἀληθῆ σοφίαν, χαλκῶ δηρώσας (86), μεταλλάξει εὐχεται, οὐδὲ σιδήρω· εὐ γάρ τοι παντὸς μῆλλον τοῦτο εἴληται· ὁ Χριστὸς ἐστι πανταχοῦ σωτήριος· ὁ γὰρ τοῦ δικαίου ζηλωτής, ὡς ἂν τοῦ ἀνευθεοῦς ἐραστής, ὀλιγοδεής, οὐκ ἐν ἄλλῳ τινὶ ἢ ἐν αὐτῷ καὶ τῷ Θεῷ τὸ μακάριον θησαυρίζας, ἔνθα οὐ σῆς, οὐ ληστής, οὐ πειρατής, ἀλλ' ὁ τῶν ἀγαθῶν αἰδῖος δοτήρ. Ἄρα οὖν εἰκότως ὠμοίωσθε τοῖς ὄφρεσιν (87) ἐκαίνοις, οἷς τὰ ὄψα πρὸς τοὺς κατεπρόδοτας ἀποκέχλειται. Θυμὸς γὰρ αὐτοῖς, φησὶν ἡ Γραφή, κατὰ τὴν ὀμοίωσιν τοῦ ὄφρος, ὡς ἀσπίδος κωφῆς, καὶ βουούσης τὰ ὄψα αὐτῆς, ἣτις οὐκ εἰσακούσεται φωνῆς (88) ἐπαρόντων. Ἄλλ' ὑμεῖς γε κατεπρόσθητε τὴν ἀγνότητα, καὶ παραδέξασθε τὸν ἡμέρον καὶ ὑμέτερον (89) Λόγον, καὶ τὸν ἰδὼν ἀποπτύσατε τὸν δηλητηριον, ὅπως εἴη μάλιστα ὑμῖν τὴν φθοράν, ὡς ἐκεῖνοις τὸ γῆρας, ἀποδύσασθαι δοθῆ. Ἀκούσατέ μου, καὶ μὴ τὰ ὄψα ἀποδύσατε (90), μηδὲ τὰς ἀκοὰς ἀποφράξῃτε, ἀλλ' εἰς νοῦν βάλεσθε τὰ λεγόμενα. Καλὸν ἐστὶ τὸ φάρμακον τῆς ἀθανασίας· στήσατέ ποτε τοὺς ὀλοὺς ἐρπυστικοὺς (91)· Ὅι γὰρ ἐχθροὶ Κυρίου χοῦν λείξουσιν, φησὶν, ἡ Γραφή λέγει (92). Ἄνανεύσατε τῆς γῆς εἰς αἰθέρα, ἀναβλέψατε εἰς ἐξάναν, θαυμάσατε, παύσασθε παραδοκοῦντες (93) τῶν δικαίων τὴν πτέρναν, καὶ τὴν ὁδὸν τῆς ἀληθείας ἐμποδίζοντες· φρόνιμοι γένησθε καὶ ἀλλαχεῖς (τὰχα ποῦ ὁ Κύριος ἀπλότητος ὑμῖν δωρησεται πτερόν) (94)· πτερωσάται γὰρ προφήρηται γηγενεῖς· ἵνα θῆ, τοὺς χιραμοὺς καταλείποντες, οἰκήσητε τοὺς οὐρανοὺς. Μόνον ἐξ ὅλης καρδίας μετανοήσωμεν, ὡς ὅλη καρδίᾳ δυνήθηναί χωρήσαι τὸν Θεόν. Ἐλπίζατε ἐπ' αὐτὸν, φησὶ, πᾶσα συναγωγὴ λαοῦ· ἐκχέ-

A peccantibus alit supplicium, sic paenitentiam agentes humanitas ornat beneficiis. Dei vero auxilio privari, longe miserrimum est. Hinc ab artibus maligni dæmonis nil tam grave atque acerbum patimur, quam oculorum orbitatem, ac aurium surditatem; quarum nos altera quidem cælorum contemplationi, altera vero divinaram disciphinarum auditioni penitus ineptos reddit. Proinde vos, qui veritate quasi muti, mente cæci, surdique intellectu estis, non doletis, nec omnino graviter fertis, nec ullo cælum aut cæli conditorem videndi desiderio ✕ estis incensi; neque universorum opificem ac patrem audire atque cognoscere studium vobis fuit, animos ad salutem applicantibus. Nam ad cognitionem Dei contententibus nihil est, quod moram et impedimentum inferre possit; non sane orbitas liberorum, non paupertas, non obscuritas nominis, non egestas. Neque quispiam veram sapientiam ære ferrove excisis optat commutare; hanc enim rebus universis longe præfert. Christus est ubique salutaris. Nam qui justus æmulus ac imitator est, cum sit ejus amicus, qui nulla re indiget, paucis eget ipse; ut qui non alibi felicitatis suæ thesaurum reposuerit, quam in se ipso et Deo, ubi non est tinea, nec fur¹⁴, nec pirata, sed æternus bonorum largitor. Merito igitur istis serpentibus assimilati estis, qui adversus incantatores aures suas obstruunt. Animus enim eis, ait Scriptura, ad similitudinem serpentis; tanquam aspidis surdæ, et aures suas obturantis, quæ non exaudit vocem incantantium¹⁵. Quin vos simite a sanctitate incantari, miteque nostrum Verbum recipite, et lethale virus exspuite, ut vobis interitum, sicut illis senium, exuere concedatur. Audite me, neque aures obstruite, neque auditum obturate; sed animis vestris, quæ dicentur, imprimite. Immortalitas egregium est medicamentum. Nolite amplius, velut

✕ P. 85 ED. POTTER, 66 ED. PARIS. ¹⁴ Matth. vi, 20, 21. ¹⁵ Psal. lvi, 5, 6.

(86) Δηρώσας. Δηλώσας Nov. Χαλκῶ δηρώσαι phrasis est Homericæ. Conf. Il. Θ, v. 554; Il. Ξ, v. 517, 518. Mox, εἰρηται pro εἴληται, Flor. Sylb. Scribi possit εἴληπται.

(87) Ὀφρεσιν. De aspide aures obturante Psal. lvi, 5; Sirach. xii, 13 et xviii, 15. Il. Ibidem nota ἀποκέχλειται absque σ. SYLBERG. — Verum id librarii errore contigit. Nam ms. Nov. habet ἀποκέχλειται.

(88) Φωνῆς. Φωνῆν Bibl. Gr. Paulo ante, ὡσεὶ pro ὡς. Nov. Bibl. Gr.

(89) Ἡμέρον καὶ ὑμέτερον. A. τὸν ἡμέτερον καὶ ὑμέτερον, nostram et vestrum; rectius, quamquam etiam legi possit τὸν ἡμέρον. Hervetus interpres sane ἡμέρον secutus est. SYLBERG. — Vera lectio est, quam exhibet Nov. τὸν ἡμέρον καὶ ὑμέτερον· ludit enim in simili vocum sonu· et ἡμέρον Λόγον opponit τῷ δηλητηριῷ ἰφ.

(90) Ἀποδύσατε. A. ἀποδύσῃτε· sed fortasse potius, retento ἀποδύσατε, mox legendum ἀποφράξατε, idemque per omnia cola erit verborum modus. SYLBERG. — Verum Nov. habet ἀποφύσῃτε, pro ἀποδύσατε· subjunctivum itaque prætulervim indicativo.

(91) Τοὺς ὀλοὺς ἐρπ. Τοὺς ὀλοὺς τοὺς ἐρπ. Nov. recte.

(92) Φησὶν, ἡ Γραφή λέγει. Φησὶ pleonasticum hoc loco, ut infra quoque. SYLBERG.

(93) Παραδοκοῦντες. Respicit Genes. xlii, 17; Ps. lv, 7. Mox recitat Christi dictum, verbis paulum immutatis, Matth. x, 16: Γίνεσθε οὖν φρόνιμοι ὡς οἱ ὄφεις, καὶ ἀέραιοι ὡς αἱ περιστεραί.

(94) Πτερόν. Facta ad columbas allusione, sequitur alarum mentio. Præterea vero respicere videtur Clemens Platonis locum, quo refert eos, qui pietatem ac justitiam colunt, alis vestitos in cælum sublimes ferri, Phædri pag. 1222: Πέφυκεν ἡ πτεροῦ δύναμις τὸ ἐμβριθὲς ἄγειν, ἄνω μετεωρίζουσα, ἣ τὸ τῶν θεῶν γένος οἰκεῖ. Κεκοινωνήκε δὲ πη μάλιστα τῶν περὶ τὸ σῶμα τοῦ θεοῦ ψυχῆ: τὸ δὲ θεῖον, καλὸν, σοφόν, ἀγαθόν, καὶ πᾶν εἶ τι τοῦτο. Τοῦτο δὲ τρέφεται τὸ καὶ αὐξεται μάλιστα τὸ τῆς ψυχῆς πτέρωμα, αἰσχροῦ δὲ καὶ κακῶ καὶ τοῖς ἐναντίοις διόλλυται. Naturalis alarum vis est, grave in sublime attollere, ubi deorum inhabitat genus. Omnium vero, quæ sunt circa corpus, maxime particeps divini est animus. Divinum autem, pulchrum, sapiens, bonum, et quidquid tale dici potest. Ilis utique alitur maxime, augeturque ipsa alatio animi: turpi autem et malo, contrariisque hujusmodi deficit atque interit.

serpentes, reptare: nam inimici Domini pulverem lingent, ait Scriptura¹⁶. A terra ad ætherem oculos attollite, suspicite in cœlum, admiremini, desinite insidiari calcaneo justorum, et viam veritatis¹⁷ impedit. Estote prudentes et innocii; fortasse Dominus utique vobis dabit pennam simplicitatis (is enim terrigenas pennis instruere constituit), ut ex his latibulis evadentes, cœlos habitetis. Nos tantummodo toto corde pœnitentiam agamus, ut totum nostrum cor Dominum recipere valeat. Sperate in ipsum, inquit, tota populi congregatio; effundite coram ipso omnia corda vestra¹⁸, ad recentes ab impietate ait; miseretur, et implet justitia. Crede, homo, homini et Deo. Crede, homo, Deo viventi, qui passus est, et adoratur. Credite, servi, mortuo. Credite ei, universi homines, qui solus est Deus ex universis hominibus. Credite, et mercedem accipite salutem. Quærite Deum, et vivet anima vestra¹⁹. Qui Deum quærit, de propria salute sollicitus est. Invenisti Deum? habes vitam. Quæramus igitur, ut vivamus. Inventionis merces est vita apud Deum. Exsultent et lætentur in te omnes, qui te quærunt; et dicant perpetuo, Magnificetur Deus²⁰. Optimus Dei hymnus est immortalis homo, qui justitia instructus est, et in animo suo oracula veritatis habet insculpta. Ubi enim, præterquam in sapiente anima, inscribenda est justitia? ubi charitas? ubi pudor? ubi mansuetudo? Quorum autem animæ his divinis characteribus signatæ fuerint, eos, ut ego quidem existimo, oportet putare se nactos esse optimos sapientiæ carceres, unde in quosvis vitæ casus emittantur; eamdenique tutissimum salutis portum existimare; per quam quidem liberis contingunt boni patres, qui ad Patrem confugerunt; patribus autem boni filii, qui Filium cognoverunt; uxoribus etiam boni mariti, qui Sponsi meminerunt; servis denique, boni domini, qui sunt ab extrema servitute liberati. O bestias hominibus, qui hoc errore ducuntur, beatiores!

30 Quæ quidem perinde ac vos in ignotiores versantur: nequaquam autem mentiuntur veritatem.

✠ P. 84 ED. POTTER, 67 ED. PARIS. ¹⁶ Psal. LXXI, 9. ¹⁷ II Petr. II, 2. ¹⁸ Psal. LXI, 9. ¹⁹ Psal. LXIX, 33. ²⁰ Psal. LXIX, 5.

(95) Ἐχέετε. Ἐχέετε Bibl. Græc. Mox, πάσας deest, ibid.

(96) Πρὸς τοὺς καινοὺς τῆς πορ. Πρὸς τοὺς καινοὺς τῆς πονηρίας, temporibus iniquis, Syll., Flor., Heins. Recentiores editt: alteram lectionem exhibent, Herveti conjecturam secuti, quam firmat Nov. Posset etiam sic distingui: Πρὸς τοὺς καινοὺς τῆς πονηρίας, λέγει, ἔλεει. Ad novos, hoc est a peccatis ad pietatem nuper conversos, dicit, improbitatis miseretur.

(97) Πίστευσον. Observavit Cl. Bullus, Clementem hoc loco Christum non modo hominem, sed et Deum, Deum illum viventem, qui adoratur (quæ manifesta est veri Dei periphrasis), denique, unicum hominum omnium Deum pronuntiare, Defens. Fid. Nicæn., sect. 2, cap. 6.

(98) Διὰ παντός. Διαπαντός Bibl. Græc.

(99) Καλὸς ὕμνος. Simili allusione Christum superius vocavit καινὸν ἄσμα, p. 6.

(1) Σοφίας. Σοφίαν Nov. Quam lectionem receptæ

ετε (95) ἐνώπιον αὐτοῦ πάσας τὰς καρδίας ὑμῶν, πρὸς τοὺς καινοὺς τῆς πονηρίας (96), λέγει, ἔλεει, καὶ δικαιοσύνης πληροῖ. Πίστευσον (97), ἀνθρώπων καὶ Θεῷ· πιστεύσον, ἀνθρωπε, τῷ παθόντι, καὶ προσκυνουμένῳ Θεῷ ζῶντι. Πιστεύσατε, οἱ δοῦλοι, τῷ νεκρῷ· πάντες ἀνθρωποι, πιστεύσατε μόνο τῷ πάντων ἀνθρώπων Θεῷ. Πιστεύσατε, καὶ μισθὸν λάβετε σωτηρίαν· ἐκζητήσατε τὸν Θεόν, καὶ ζήσεται ἡ ψυχὴ ὑμῶν. Ὁ ἐκζητῶν τὸν Θεὸν τὴν ἰδίαν πολυπραγμονεῖ σωτηρίαν. Εὖρες τὸν Θεόν; ἔχεις τὴν ζωὴν. Ζητήσωμεν οὖν, ἵνα καὶ ζήσωμεν. Ὁ μισθὸς τῆς εὐρέσεως ζωὴ παρὰ Θεῷ. Ἀγαλλίσσασθαι καὶ εὐφρανθήτωσαν ἐπὶ σοὶ πάντες οἱ ζητοῦντές σε· καὶ λεγέτωσαν διὰ παντός (98), Μεγαλυρθήτω ὁ Θεός. Καλὸς ὕμνος (99) τοῦ Θεοῦ, ἀθάνατος ἀνθρωπος, δικαιοσύνη οικοδομούμενος, ἐν ᾧ τὰ λόγια τῆς ἀληθείας ἐγχεράραται. Πού γὰρ ἀλλαχθὲ ἢ ἐν σῶφρονι ψυχῇ δικαιοσύνην ἐγγραπτέον; ποῦ ἀγάπην; αἰδῶ δὲ ποῦ; πραότητα δὲ ποῦ; Ταύτας, οἶμαι, τὰς θείας γραφὰς ἐναποσφραγισαμένους χρῆ τῇ ψυχῇ, καλὸν ἀφετήριον σοφίας (1) ἡγεῖσθαι τοῖς ἐφ' ὅτιον τοῦ βίου τραφεῖσι (2) μέρος, ὅρμον τε τὸν αὐτὸν ἀκύμονα σωτηρίας σοφίαν νομίζειν· δι' ἣν ἀγαθοὶ μὲν πατέρες τέκνων οἱ τῷ Πατρὶ προσεδραμηκότες, ἀγαθοὶ δὲ γονεῖς υἱέσιν (3) οἱ τὸν Υἱὸν νενοηκότες· ἀγαθοὶ δὲ ἄνδρες γυναικῶν οἱ μεμνημένοι τοῦ Ἰησοῦ· ἀγαθοὶ δὲ οἰκετῶν δεσπότης οἱ τῆς ἐσχάτης δουλείας λελυτρωμένοι. Ὡ μακαριώτερα τῆς ἐν ἀνθρώποις πλάνης τὰ θηρία! ἀ ἐπιπέμματα τὴν ἀγνοίαν, ὡς ὑμεῖς, οὐχ ὑποκρίνεται δὲ τὴν ἀλήθειαν. Οὐκ ἔστι παρ' αὐτοῖς κολάκων γένη· οὐ δεισιδαιμονοῦσιν ἰχθύες· οὐκ εἰδιωλοατρεῖ τὰ ὄρνεα ἕνα. Μόνον ἐκπληττεται τὸν οὐρανὸν, ἐπεὶ Θεὸν νοῆσαι μὴ δύναται, ἀπξιωμένα τοῦ λόγου. Εἶτ' οὐκ αἰσχύνεσθε, καὶ τῶν ἀλόγων σφᾶς αὐτοῖς ἀλογωτέρους πεπεικότες, οἱ διὰ τοσοῦτων ἡλικιῶν ἐν ἀθεότητι κατατέτριφθε; Παῖδες γεγόνατε, εἴτα μειράκια, εἴτα ἔφηθοι, εἴτα ἄνδρες· χρηστοὶ δὲ οὐδέποτε. Κἂν τὸ γῆρας (4) αἰδέσθητε, ἐπὶ δυσμαῖς τοῦ βίου γενόμενοι· σωφρονήσατε κἂν ἐπὶ τέλει τοῦ βίου· τὸν Θεὸν ἐπίγνωτε· ὡς δὴ τὸ τέλος ὑμῶν τοῦ

prætulerim, quia respondet posteriori hujus sententiæ membro. Vult enim Clemens, veram sapientiam esse utriusque, ἀφετηρίου et ὄρμου, loco habendam; quod ab ea scilicet incipiendum, et in ea desinendum sit.

(2) Τραφεῖσι. Scribe τραφεῖσι, a τρέπω. Quemadmodum superius ἐπιτέτραπται pro ἐπιτέθραπται. Sunt enim casus verborum τρέπω et τρέφω valde εὐμετάβολοι. Conf. sup. not. 57.

(3) Γονεῖς υἱέσιν. Harum sententiarum ἀντιστοιχία requirit, ut scribamus υἱοῖ, vel υἱεῖς, γονεῦσιν.

(4) Κἂν τὸ γ. Hæc malim sic distinguere cum Nov.: Κἂν τὸ γῆρας αἰδέσθητε, ἐπὶ δυσμαῖς τοῦ βίου γενόμενοι, σωφρονήσατε· κἂν ἐπὶ τέλει τοῦ βίου, τὸν Θεὸν ἐπίγνωτε, ὡς, κ. τ. λ. Saltem senectutem reverentini: jam ad occasum vitæ provecti, respiciat; saltem in fine vitæ Deum agnoscite, ut vitæ finis fiat vobis salutis principium.

βίου ἀρχὴν ἀναλάβοι σωτηρίας. Ἐγῆράσατε πρὸς παῖδας ἀκάκους ἐγκρινεῖ ὁ θεός. Ὁ μὲν οὖν Ἀθηναῖος τοῖς Σόλωνος ἐπέσθω νόμοις· καὶ ὁ Ἀργεῖος τοῖς Φωρωνέως· καὶ ὁ Σπαρτιάτης τοῖς Λυκούργου· εἰ δὲ σεαυτὸν ἀναγράφεις τοῦ θεοῦ, οὐρανὸς μὲν σοὶ ἡ πατρίς, ὁ δὲ θεὸς νομοθέτης. Τινες δὲ καὶ οἱ νόμοι; Οὐ φορεῦσις· οὐ μοιχεύσεις· οὐ παιδοφθορίσεις (5)· οὐ κλέψεις· οὐ ψευδομαρτυρήσεις· ἀγαπήσεις Κύριον τὸν θεόν σου. Εἰσι δὲ καὶ τούτων τὰ παραπληρώματα, λόγοι νόμοι, καὶ ἄγιοι λόγοι, ἐν αὐταῖς ἐγγραφόμενοι ταῖς καρδίαις· Ἀγαπήσεις (6) τὸν πλησίον σου ὡς ἐαυτόν (7)· καὶ, τῷ τύποντί σε εἰς τὴν σιαγόνα, ἀπρεχεκαὶ τὴν ἄλλην· καὶ, οὐκ ἐπιθυμίσεις· ἐπιθυμία γὰρ μόνη μεμολχευκῆς. Πόσα γοῦν ἄμεινον τοῖς ἀνθρώποις τοῦ τυγχάνειν τῶν ἐπιθυμιῶν τὸ τὴν (8) ἀρχὴν μηδὲ ἐπιθυμεῖν ἐθέλειν ὧν μὴ δεῖ; Ἀλλ' ὑμεῖς μὲν τὸ αὐστηρὸν τῆς σωτηρίας ὑπομένειν οὐ καρτερεῖτε· καθάπερ δὲ τῶν σιτίων τοῖς γλυκίσιν ἡδόμεθα διὰ τὴν λειότητά τῆς ἡδονῆς προτιμῶντες· ἴαται δὲ ἡμᾶς καὶ ὑγιάζει τὰ πικρὰ τραχύνοντα τὴν ἀσθησιν, ἀλλὰ τοὺς ἀσθενεῖς τὸν στόμαχον βίωνυσιν ἢ τῶν φαρμάκων αὐστηρία· οὕτως ἡδεῖ μὲν καὶ γαργαλίζει ἢ συνήθεια· ἀλλ' ἢ μὲν εἰς τὸ βάραθρον ὠθεῖ, ἢ συνήθεια· ἢ δὲ εἰς οὐρανὸν ἀνάγει, ἢ ἀλήθεια. Τραχεῖα (9) μὲν τὸ πρῶτον, ἀλλ' ἀγαθὴ κουροτρόφος· καὶ σεμνὴ μὲν ἢ γυναικωνίτις (10) αὕτη, σώφρων δὲ ἢ γερουσία· οὐδὲ ἐστὶ (11) δυσπρόσιτος, οὐδὲ ἀδύνατος λαβεῖν, ἀλλ' ἐστὶν ἐγγυτάτω, ἐν οἴκοις ἡμῶν· ἢ φησὶν αἰνιττόμενος ὁ πάνσοφος Μωϋσῆς· τρισὶ τοῖς καθ' ἡμᾶς (12) ἐνδαισιωμένη μερέσι, χερσὶ, καὶ στόματι, καὶ καρδίᾳ· σύμβολον τοῦτο γήσιον τρισὶ τοῖς πᾶσι συμπληρουμένης τῆς ἀληθείας, βουλή, καὶ πράξις, καὶ λόγος. Μηδὲ γὰρ τόδε δειμαίνε, μὴ σε τὰ πολλὰ καὶ ἐπιτερπῆ φανταζόμενον ἀφέληται σοφίας· αὐτὸς ἐκὼν ὑπερβῆση τὸν λῆρον τῆς συνηθείας, καθάπερ καὶ οἱ παῖδες τὰ ἀθύρματα, ἄνδρες γενόμενοι, ἀπέβριψαν. Τάχει μὲν δὴ ἀνυπερβλήτω εὐνοίᾳ τε εὐπροσώψῃ ἢ

ἄ P. 85 ED. POTTER. 68 ED. PARIS. ⁵ Exod. xx, 13, 14, 15, 16. ⁶ Deut. vi, 5; Matth. xxii, 37, etc. ⁷ Ibid. 39. ⁸ Luc. vi, 29. ⁹ Matth. v, 28.

(5) Οὐ παιδοφθορίσεις. Hoc præceptum, licet id nec Exodus, nec Deuteron. agnoscat, cum οὐ μοιχεύσεις, etc., rursus junxit Clemens *Pædag.* lib. ii, cap. 10, pag. 191; lib. iii, cap. 12, pag. 260; *Strom.* iii, pag. 440. Item præterea factum ab auctore *Constitut. apost.* lib. vii, c. 2, et ante eos a Barnaba, *epist.* c. 19. Scelus id velat Moyses *Levit.* xviii, 22.

(6) Ἀγαπήσεις. Hæc Clemens partim e Matthæo, partim e Luca consarcinavit; e memoria scilicet, pro more suo, Christi dicta recitans.

(7) Ὡς ἐαυτόν. A. mavult ὡς σεαυτόν, secundum legitimam sermonis regulam, ut infra. *STILBÆC.* — *Ἐαυτόν* habet N. Test. textus.

(8) Τὸ τὴν. Hæc verba omittit Nov.

(9) Τραχεῖα. Respicit *Odys.* I, v. 27, quo Ulysses de Ithaca dicit:

Τρηχεῖ, ἀλλ' ἀγαθὴ κουροτρόφος. . . .
Ἀσπερα, sed bona juvenum altrix.

(10) Γυναικωνίτις. Apud Laedæmonios, Romanos, aliasque gentes, virgines inter mulieres in γυναικωνίτιδι degebant; juvenes in senum consessum, vel *senatum* duci solebant, ut eorum exemplis præ-

Inter eas nulla est adulatorum gens; pisces dæmonas non colunt; aves non venerantur simulacra; unum solummodo cælum admirantur, cum Deum percipere per defectum rationis omnino nequeant. Vos igitur tandem non erubescitis, quod vosmetipsos feceritis animalibus ratione carentibus magis irrationabiles, qui tot ætates in impietate contrivistis? Fuistis enim pueri, deinde adolescentes, deinde juvenes, deinde viri; boni autem hactenus nequiquam. Senectutem saltem, cum jam ad occasum vitæ proveci estis, reveremini. Saltem in hoc extremo vitæ sine respiscite, Deumque agnoscite; ut vobis vitæ fluis initium salutis recuperet. Consenuistis in cultu dæmonum, venite juvenes ad cultum Dei; in numerum innocentium puerorum vos refert Deus. Atheniensis igitur Solonis, Argivus Phoronei, et Spartanus Lycurgi leges sequatur; sin te Deo ascribis, cælum quidem tibi patria est, Deus autem legislator. Jam vero quæ sunt leges? *Non occides. Non mæchaberis. Puero stuprum non inferes. Non suraberis. Non dices falsum testimonium* ²¹. *Diliges Dominum Deum tuum* ²². Has perro explent atque perficiunt leges illæ rat'oui consentaneæ, et sancta verba, quæ in ipsis hominum cordibus inscripta sunt: *Diliges proximum tuum, sicut teipsum* ²³. Et, *Qui tibi verberaverit maxillam, præbe et alteram* ²⁴. Et, *Non concupisces; nam, licet nil ultra, quam concupiveris, mæchatus es* ²⁵. Quanto igitur melius hominibus est, ab initio quæ non oportet nolle concupiscere, quam assequi quæ concupiverint? Cæterum vos salutis austeritatem ferre non sustinetis; sed quemadmodum dulcioribus quidem cibis delectamur, eosque propter insitæ voluptatis illecebras pluris facimus; curant vero nos, et in bonam valetudinem restitunt amari, qui sensum stringunt et exasperant, quin etiam imbecillo stomacho laborantes corroborat atque confirmat medicamentorum austeritas, sic delectat ac titillat consuetudo; atqui ea in ba-

ceptisque ad bonos mores instruerentur.

(11) Οὐδὲ ἐστὶ. Respicit Deuteron. xxx, 14: Ἐγγὺς σου ἐστὶ τὸ ρῆμα σφόδρα, ἐν τῷ στόματι σου, καὶ ἐν τῇ καρδίᾳ σου, καὶ ἐν ταῖς χερσὶ σου ποιεῖν αὐτό. Philo Judæus, *De nomînum mut.*, pag. 1081: Μωϋσῆς, διδάσκων, ὅτι ἡ ἀγαθὴ κτήσις οὐτ' ἀδύνατός ἐστιν, οὐτὲ δυσθεήρατος, φησὶν· Οὐκ εἰς οὐρανὸν ἀναπηῆραι δεῖ, οὐδ' ἄγχι περάτωρ γῆς καὶ θαλάττης ἐλθεῖν ἐπὶ τὴν σύλληψιν αὐτοῦ· ἀλλ' ἐστὶν ἐγγὺς, καὶ σφόδρα ἐγγὺς· εἰτα μόνον οὐκ ὀφθαλμοφανὸς δεικνύσι· Πᾶν ἔργον, φησὶ, τῷ στόματι σου, καὶ τῇ καρδίᾳ, καὶ ταῖς χερσὶ· συμβολικῶς ἐν λόγοις, ἐν βουλαῖς, ἐν ἐργοῖς. *Moses docens bonam illam possessionem, neque impossibilem esse, nec investigatione difficilem, ait: « Non opus esse in cælum volare, aut usque ad extremos terræ marisque fines se conferre, ut ea percipiatur, sed prope esse, ac valde prope. » Deinde illam propemodum ante oculos ponit, dicens: « Omne opus in ore tuo, et in corde, et in manibus. » Quæ verba idem notant ac hæc: In verbis, in consiliis, in operibus.*

(12) Καθ' ἡμᾶς. Sic A. rectius, quam quod olim legebatur, καθ' ὑμᾶς.

rathrum præcipites agit, veritas autem in cælum sustollit; quæ primo quidem asperior, at certe *optima juvenum est nutritrix*; hæc grave ac honestum est gynæceum, prudens vero senatus. Nec vero difficilis est accessu, aut ejusmodi, ut eam homines assequi haud possint; sed *proxime est*, in domibus nostris, et, quemadmodum innuit Moyses, vir omni sapientia ornatus, tribus nostris residet membris, *manibus, et ore, et corde*, quod germanum est veritatis symbolum, ad quam complendam universa hæc tria sunt requisita, consilium, et actio et oratio. Nec vero metuas, ne te voluptatum turba, quæ animo tuo subinde sese ingerit, a sapientia abducatur; haud enim invitus consuetudinis nugas præteribis, sicut pueri, cum ad virilem ætatem pervenerint, ludicra abjiciunt. Cæterum potentia Dei incredibili celeritate, et benevolentia, ad quam omnibus facilis patebat aditus, orbi terrarum illucens, salutari semine universum complevit. Nec enim tam exiguo temporis spatio tantum opus absque divina Providentia perfecit Dominus, qui specie tenus despectus, reipsa adoratus est, expiator, servator, mansuetus, divinum Verbum; verus sine controversia Deus, cum Domino totius universitatis adæquatus, quoniam ejus filius erat, et *Verbum erat in Deo*: neque cum primum prædicatus nullam impetravit fidem, neque cum hominis personam indutus, et e carne formatus, salutarem egit humanitatis actum, ignoratus; is enim legitime decertavit, et suam creaturam in certamine socius adjuvit. Cum autem sole celerius, ex ipsa Patris voluntate ortus esset, maxima celeritate ad universos homines delatus, facillime fecit, ut Deus nobis illucesceret; undenam ipse, et quis esset, doctrina atque editis a se miraculis ostendens, fœderis conciliator, et pacificator, et Servator noster, Verbum, fons vitalis, pacificus, per universam terræ faciem diffusus; per quem, ut ita dicam, rerum universitas effecta est *pelagus bonorum*.

CAPUT XI.

Quanta sint Dei beneficia in homines per Christi adventum collata.

Jam vero, nisi molestum fuerit, ab ipso capite repetens, intueri divinum beneficium. Primus homo olim paradysum incolens, ludebat solutus, quia puerulus erat Dei: **31** cum vero sese subjecerat voluptati (voluptatem enim innuit serpens, eo quod ventre gradiatur, terrestre vitium, igni pascendo destinatum), a pravis libidinibus seductus, contumacia adolevit, Deumque patrem suum, ipsi non parendo, ignominia affecit. Quanta vis erat voluptatis? Homo, qui ob simplicitatem fuerat solutus, inventus est peccatis ligatus. Eum cum vinculis liberare vellet Dominus, carnem induit, (o divinum mysterium!) serpentem hunc devicit, tyrannum, hoc est mortem, in servitutem redegit: et, quod maxime præter opinionem contigit, illum hominem, qui seductus ab illecebris voluptatis, et corruptioni

A δύναμις ἡ θεϊκὴ ἐπιλάμψασα τῇ γῆ (13); σωτηρίου σπέρματος ἐνέπλησε τὸ πᾶν. Οὐ γὰρ ἂν οὕτως ἐν ὀλίγῳ χρόνῳ τοσούτον ἔργον ἄνευ θείας κηδεμονίας (14) ἐξήγουνεν ὁ Κύριος, ὅψαι καταφρονούμενος, ἔργῳ προακυνούμενος, ὁ καθάρσιος, καὶ σωτήριος, καὶ μελιχίος (15), ὁ θεὸς Λόγος (16), ὁ φανερώτατος ὄντως Θεός, ὁ τῷ Δεσπότῃ τῶν ὅλων ἐξισωθεὶς· ὅτι ἦν υἱὸς αὐτοῦ, καὶ ὁ Λόγος (17) ἦν ἐν τῷ Θεῷ, οὐθ' ὅτε τὸ πρῶτον προεκηρύχθη ἀπιστηθεὶς, οὐθ' ὅτε τὸ ἀνθρώπου προσωπεῖον ἀναλαβὼν, καὶ σαρκὶ ἀναπλασάμενος, τὸ σωτήριον δρᾶμα τῆς ἀνθρωπότητος ὑπεκρίνετο, ἀγνωθεὶς· γνήσιος (18) γὰρ ἦν ἀγωνιστής, καὶ τοῦ πλάσματος συναγωνιστής· τάχιστα δὲ εἰς πάντας ἀνθρώπους διαδοθεὶς, θᾶπτον ἦλθον ἐξ αὐτῆς ἀνατεῖλας τῆς πατρικῆς βουλήσεως, ῥᾶστα ἡμῖν ἐπέλαμψε τὸν Θεόν· ὅθεν τε ἦν αὐτὸς, καὶ ὅς ἦν, δι' ὧν ἐδίδαξε καὶ ἐνεδείξατο, παραστησάμενος, ὁ σπονδοφόρος, καὶ διπλακτής, καὶ Σωτὴρ ἡμῶν Λόγος, πηγὴ ζωοποιῶς, εἰρηνικῆ, ἐπὶ πᾶν τὸ πρόσωπον τῆς γῆς χεόμενος· δι' ὃν, ὡς ἔπος εἰπεῖν, τὰ πάντα ἤδη πέλαγος γέγονεν ἀγαθῶν.

B Μικρὸν δὲ, εἰ βούλει, ἀνωθεν ἀθροεὶ τὴν θεῖαν εὐεργεσίαν. Ὁ πρῶτος, ὅτε ἐν παραδείσῳ ἔπαιζε λελυμένος, ἐπεὶ παιδίον ἦν τοῦ Θεοῦ· ὅτε δὲ ὑπέπιπτεν (19) ἡδονῇ· (ὅφρις [20] ἀλληγορεῖται ἡδονῇ ἐπὶ γαστέρα ἔρπουσα, κακία γῆτιν, εἰ, ὕλας τρεφομένη·) παρήγετο ἐπιθυμία τοῦ πατρὸς, ἀνδριζόμενος ἀπειθεῖα· καὶ παρακούσας τοῦ Πατρὸς, ἠσχύνετο τὸν Θεόν. Οἶον Ἰσχυσεν ἡδονῇ. Ὁ δι' ἀπλότητα λελυμένος ἀνθρώπος ἀμαρτίας εὐρέθη δεδεμένος. Τῶν δεσμῶν λύσαι τοῦτον ὁ Κύριος αὐτὸς ἠθέλησεν· καὶ σαρκὶ ἐνδεθεὶς, μυστήριον θεῖον! τοῦτ' (21) τὸν ὄφιν ἐχειρώσατο, καὶ τὸν τύραννον ἐδουλώσατο, τὸν θάνατον· καὶ τὸ παραδοξότατον, ἐκείνον τὸν ἀνθρώπον, τὸν ἡδονῇ πεπλανημένον, τὸν τῇ φθορᾷ δεδεμένον χερσὶν ἠπλωμένας εἶδειξε λελυμένον. Ὡ θαύματος μυστικοῦ!

D Κέκλιται μὲν ὁ Κύριος, ἀνέστη δὲ ἀνθρώπος· καὶ ὁ

✕ P. 86 ED. POTTER, 69 ED. PARIS.

(13) Τῇ γῆ. Τὴν γῆν Nov.

(14) Κηδεμονίας. Κομιδῆς Nov.

(15) Ὁ καθάρσιος, καὶ σωτήριος, καὶ μελιχίος. Tria Jovis cognomina.

(16) Ὁ θεὸς Λόγος. Insignis locus contra Arianos. Conf. quæ adnotavit doctissimus Bullus, *Defens. fid. Nicæn.*, sect. 2, c. 6, p. 88, et sect. 2, cap. 2, p. 260, 261. Porro φανερώτατος ὄντως Θεός, manifestissime Deus existens. Quemadmodum Strom. v, p. 547, dicitur σοφία καὶ χρησιμότης φανερωτάτη τοῦ Θεοῦ, *Dei sapientia et benignitas manifestissima*.

(17) Ὁ Λόγος. Respicit Joan. 1, 1: Ὁ Λόγος ἦν πρὸς τὸν Θεόν.

(18) Γνήσιος. Superius similia dixit pag. 3, ubi conf. not.

(19) Ὑπέπιπτεν. Ἐπέπιπτεν Nov.

(20) Ὀφρις. Serpentis allegoria est apud Philonem Hexaemero. H. Sic idem Philo de legum allegor. Πολύπλοκός γε καὶ ποικίλη ὡσπερ τοῦ ὄφρος ἡ κίνησις, οὕτως καὶ τῆς ἡδονῆς. A. SYLBURG. — Item lib. *De agricultura* p. 201, 202, et alibi sæpe.

(21) Τοῦτ' ὄφιν. Τοῦτον Nov.

.....

ἐκ τοῦ παραδείσου πεπῶν, μείζων ὑπακοῆς ἄθλον, οὐρανούς ἀπολαμβάνει. Διό μοι δοκεῖ, ἐπεὶ αὐτὸς ἦκεν ὡς ἡμᾶς οὐρανόθεν ὁ Λόγος, ἡμᾶς ἐπ' ἀνθρωπίνην (22) λέναι μὴ χρῆναι διδασκαλίαν ἔτι, Ἄθῆνας καὶ τὴν ἄλλην Ἑλλάδα, πρὸς δὲ καὶ Ἰωνίαν, πολυπραγμονούντας. Εἰ γὰρ ἡμῖν ὁ διδάσκαλος, ὁ πληρώσας τὰ πάντα δυνάμεσιν ἀγίας, δημιουργία, σωτηρία, εὐεργεσία, νομοθεσία, προφητεία, διδασκαλία, πάντα νῦν ὁ διδάσκαλος κατηγεῖ, καὶ τὸ πᾶν ἤδη Ἄθῆνας καὶ Ἑλλὰς γέγονε τῷ Λόγῳ. Οὐ γὰρ δὴ μύθῳ μὲν ἐπιστεύετε ποιητικῷ, τὸν Μίνω τὸν Κρήτα, τοῦ Διὸς, ὡς ἄριστον, ἀναγράφοντι (23), ἡμᾶς δὲ ἀπιστεῖσθε (24) μαθητὰς Θεοῦ γεγονότας, τὴν ἡντις ἀληθῆ σοφίαν ἐπανηρημένους, οὐδ' ἦν φιλοσοφίας ἄκροι μόνον ἦνῆσαντο, οἱ δὲ τοῦ Χριστοῦ μαθηταὶ καὶ κατελήφασιν καὶ ἀνεκῆρυξαν. Καὶ δὴ καὶ πᾶς (25), ὡς ἔπος εἰπεῖν, ὁ Χριστὸς, οὐ μερίζεται, οὔτε βάρβαρός ἐστιν, οὔτε Ἰουδαῖος, οὔτε Ἑλληγὴν οὐκ ἄρβεν, οὐ θῆλυ καιρὸς δὲ ἄνθρωπος (26), Θεοῦ Πνεύματι ἀγίῳ μεταπλασμένος. Εἰθ' αἱ μὲν ἄλλαι συμβουλαὶ τε καὶ ὑποθήκαι λυπραὶ, καὶ περὶ τῶν ἐπὶ μέρους εἰσὶν, εἰ γαμητέον, εἰ πολιτευτέον, εἰ παιδοποιητέον, καθολικὴ δὲ ἄρα προτροπὴ μόνη καὶ πρὸς ὅλον δηλαδὴ τὸν βίον, ἐν παντὶ καιρῷ, ἐν πάσῃ περιστάσει πρὸς τὸ κυριώτατον τέλος, τὴν ζωὴν, συντείνουσα, ἡ θεοσέβεια, καθ' ἣ καὶ μόνον ἐπάναγκές ἐστι ζῆν, ἵνα ζήσωμεν ἀσ. *Φιλοσοφία* δὲ, ἥ φασιν οἱ πρεσβύτεροι, *πολυχρόνιός ἐστι συμβουλή σοφίας* (27), *αἰδιον μνηστευομένη ἔρωτα*: ἐντολὴ δὲ Κυρίου τηλαυγῆς, *φωτίζουσα ὀφθαλμούς*. Ἀπόλαβε τὸν Χριστὸν, ἀπόλαβε τὸ βλέπειν, ἀπόλαβέ σου τὸ φῶς.

norma si vivamus, nihil nobis ꝑd æternam vitam deerit. Ac *philosophia* quidem, ut veteres dicunt, *est diuturna admonitio, quæ perpetuum sapientiæ amore conciliat: præceptum vero Domini lucidum est, illuminans oculos*.²⁷. Recipe Christum, recipe visum, recipe lucem,

Ὁφρ' εὖ (28) γινώσκεις ἡμὲν Θεόν, ἡδὲ καὶ ἄνδρα.

Γλυκὺς ὁ Λόγος ὁ φωτίσας ἡμᾶς, ὑπὲρ χρυσοῦ καὶ λίθου τίμιον ποθεινός ἐστιν ὑπὲρ μέλι καὶ κηρίον. Πῶς γὰρ οὐ ποθεινός, ὁ τὸν ἐν σκότει καταρωρυσμένον νοῦν ἐνεργῆ (29) ποιησάμενος, καὶ τὰ φωσφόρα (30) τῆς ψυχῆς ἀποξύνας ὀμματα; καὶ

✠ P. 87 ED. POTTER, 70 ED. PARIS.²⁶ Galat. iii, 28; vi, 15; Ephes. iv, 25. ²⁷ Psal. xviii, 9. ²⁸ Ibid. 11.

(22) *Ἀνθρωπίνην* Hæc eo non tendunt. ut humaniores litteras penitus rejiciamus, quarum utilitatem postea copiose ostendit, principio Strom. i, D sed tantum ne illas divini præferamus.

(23) *Τοῦ Διὸς, ὡς ἄριστον, ἀναγράφοντι*. Procul dubio legendum τοῦ Διὸς ἄριστον ἀναγρ. ex hoc versu *Odys. I* :

... ἔρθα τε Μίνως.

Ἐννέωρος βασιλεὺς Διὸς μεγάλου ἄριστος.

SYLBURG. COLLECT. — Atque hanc emendationem firmat Nov.

(24) *Ἀπιστεῖσθε*. Sic legendum esse, pro ἀπισθεῖσθε, monuit A. Sylburg.

(25) *Καὶ δὴ καὶ πᾶς*. Gentium discrimen apud Christum non esse, docet Paulus Coloss. iii, et Gal. iii. SYLBURG.

(26) *Καιρὸς δὲ ἄνθρωπος*. Hæc sic distinguit Nov. : *Καιρὸς δὲ ἄνθρωπος Θεοῦ, Πνεῦμα. ἄγ. κ. Novus autem homo Dei, Spiritus S. transformatus.*

(27) *Σοφίας*. Hæc vox ad sequentia referri debet, ut sic in Nov. Vult enim philosophiam esse *συμ-*

A *illigatus fuerat, explicatis manibus, solutum ostendit. O mirabile mysterium! Succubuit quidem Dominus, homo autem surrexit; et qui cecidit ex paradiso, majus obedientiæ præmium, cælum accipit. Quamobrem, ut mihi videtur, cum ipsum Verbum ad nos venit cœlitus, non sunt nobis amplius frequentandæ hominum scholæ, nec Athenæ, reliquæ Græciæ, aut etiam Ionia studiorum causa adeundæ. Nam si hoc utamur magistro, qui sanctis virtutibus, opificio, salute, beneficio, legislatione, ꝑ vaticinio, doctrina, complevit omnia; nulla est doctrina, quam is non tradit, ipsique, hoc est Verbo, universus jam orbis terrarum Athenæ atque Græciæ factus est. Vobis enim, qui poeticiæ fabulæ credidistis, Minoem Cretensem familiari Jovis consuetudine usum fuisse, difficile non erit credere, nos Dei factos discipulos, veram sapientiam suscepisse; eam nempe, quam philosophorum principes tantum obscure innuerunt, sed Christi discipuli tum comprehenderunt, tum etiam prædicarunt. Atque adeo in toto, ut ita dicam, Christo nulla jam partitio, nullum est discrimen: non enim ille barbarus est, nec Judæus, nec Græcus; non mas, nec femina; sed novus homo*²⁶, sancto Dei Spiritu transformatus. Porro autem cætera consilia ac præcepta sunt quidem exilia, et de rebus singularibus agunt: veluti, an ducenda uxor? an gerenda respublica? an liberi sint procreandi? sola autem ea, quæ ad pietatem suadet, exhortatio generalis est, sola ad universam vitæ rationem pertinet, et nullo nou tempore atque casu C ad supremum finem, vitam nempe, dirigit. Ex hac *philosophia* quidem, ut veteres dicunt, *amore conciliat: præceptum vero Domini lucidum*

Ut bene cognoscas Deum simul atque hominem.

*Dulcius est Verbum, a quo illuminati sumus, quam aurum et lapis pretiosus; magis idem desiderabile, quam mel et savus*²⁸. Quidni enim desiderabile sit, quod defossam tenebris mentem in lucem produxit, et *luciferos animæ oculos* exacuit? Quemadmodum

εὐλην σοφίας: quemadmodum apud Diogenem Laertium in Platone, *philosophia dicitur ὄρεξις τῆς θείας σοφίας, appetitio divinæ sapientiæ*, item a Philone, ἐπιτήδευσις σοφίας, *meditatio sapientiæ*, lib. *De mundi opific.*, pag. 17, de contemplatione dicit: Ἄφ' ἧς πλῆγθεὶς ὁ νοῦς, ἔρωτα καὶ πόθον ἔσχε τῆς τούτων ἐπιστήμης: ὅθεν τὸ φιλοσοφίας ἀνεβλάστησε γένος. *Qua percussa mens, amorem et desiderium hujusmodi rerum concipit; unde prognata est philosophia*. Nam philosophia non est ipsa sapientia, sed ejus amor, si vocis originem spectemus. Unde Pythagoras sese non σοφόν, sed φιλόσοφον appellari voluit.

(28) Ὁφρ' εὖ. Hic versus exstat II. E, v. 128, quo loco γινώσκεις pro γινώσκεις scriptum est.

(29) Ἐνεργῆ. Scribe ἐναργῆ ex Nov. quod Latine vertimus.

(30) Φωσφόρα. Phrasia poetica, e Platone comico sumpta. Euripides etiam dixit *φωσφόροι κόρραι*.

rathrum præcipites agit, veritas autem in cælum sustollit; quæ primo quidem asperior, at certe *optima juvenum est nutrix*; hæc grave ac honestum est gynæceum, prudens vero senatus. Nec vero difficilis est accessu, aut ejusmodi, ut eam homines assequi haud possint; sed *proxime est*, in domibus nostris, et, quemadmodum innuit Moyses, vir omni sapientia ornatus, tribus nostris residet membris, *manibus, et ore, et corde*, quod germanum est veritatis symbolum, ad quam complendam universa hæc tria sunt requisita, consilium, et actio et oratio. Nec vero metuas, ne te voluptatum turba, quæ animo tuo subinde sese ingerit, a sapientia abducat; haud enim invitus consuetudinis nugas præteribis, sicut pueri, cum ad virilem ætatem pervenerint, ludicra abjiciunt. Cæterum potentia Dei incredibili celeritate, et benevolentia, ad quam omnibus facilis patebat aditus, orbi terrarum illucens, salutari semine universum complevit. Nec enim tam exiguo temporis spatio tantum opus absque divina Providentia perfectit Dominus, qui specie tenus despectus, reipsa adoratus est, expiator, servator, mansuetus, divinum Verbum; verus sine controversia Deus, cum Domino totius universitatis adæquatus, quoniam ejus filius erat, et *Verbum erat in Deo*: neque cum primùm prædicatus nullam impetravit fidem, neque cum hominis personam indutus, et e carne formatus, salutarem egit humanitatis actum, ignoratus; is enim legitime decertavit, et suam creaturam in certamine socius adjuvit. Cum autem sole celerius, ex ipsa Patris voluntate ortus esset, maxima celeritate ad universos homines delatus, facillime fecit, ut Deus nobis illacesceret; undenam ipse, et quis esset, doctrina atque editis a se miraculis ostendens, fœderis conciliator, et pacificator, et Servator noster, Verbum, fons vitalis, pacificus, per universam terræ faciem diffusus; per quem, ut ita dicam, rerum universitas effecta est *pelagus bonorum*.

CAPUT XI.

Quanta sint Dei beneficia in homines per Christi adventum collata.

Jam vero, nisi molestum fuerit, ab ipso capite repetens, intuere divinum beneficium. Primus homo olim paradysum incolens, ludebat solutus, quia puerulus erat Dei: **31** cum vero sese subjecerat voluptati (voluptatem enim innuit serpens, eo quod ventre gradiatur, terrestre vitium, igni pascendo destinatum), a pravus libidinibus seductus, contumacia adolevit, Deumque patrem suum, ipsi non parendo, ignominia affecit. Quanta vis erat voluptatis? Homo, qui ob simplicitatem fuerat solutus, inventus est peccatis ligatus. Eum cum vinculis liberare vellet Dominus, carnem induit, (o divinum mysterium!) serpentem hunc devicit, tyrannum, hoc est mortem, in servitutem redegit: et, quod maxime præter opinionem contigit, illum hominem, qui seductus ab illecebris voluptatis, et corruptioni

A δύναμις ἡ θεϊκὴ ἐπιλάμψασα τῇ γῆ (13); σωτηρίου σπέρματος ἐνέπλησε τὸ πᾶν. Οὐ γὰρ ἂν οὕτως ἐν ἑλίγῳ χρόνῳ τοσοῦτον ἔργον ἄνευ θείας κτδεμονίας (14) ἐξήνυσεν ὁ Κύριος, ὅφει καταφρονούμενος, ἔργῳ προκυνούμενος, ὁ καθάρσιος, καὶ σωτήριος, καὶ μελλήχιος (15), ὁ θεῖος Λόγος (16), ὁ φανερώτατος ὄντως Θεός, ὁ τῷ Δεσπότη τῶν ὅλων ἐξισωθεὶς ὅτι ἦν υἱὸς αὐτοῦ, καὶ ὁ Λόγος (17) ἦν ἐν τῷ Θεῷ, οὐθ' ὅτε τὸ πρῶτον προεκηρύχθη ἀπιστηθεὶς, οὐθ' ὅτε τὸ ἀνθρώπου προσωπεῖον ἀναλαβὼν, καὶ σαρκὶ ἀναπλασάμενος, τὸ σωτήριον δρᾶμα τῆς ἀνθρωπότητος ὑπεκρίνετο, ἀγνωθεὶς ἡ γνῆσιος (18) γὰρ ἦν ἀγνωστῆς, καὶ τοῦ πλάσματος συναγωνιστῆς ἄχιστα δὲ εἰς πάντας ἀνθρώπους διαδοθεὶς, θάπτον ἡλίου ἐξ αὐτῆς ἀνατείας τῆς πατρικῆς βουλήσεως, ῥᾶστα ἡμῖν ἐπέλαμψε τὸν Θεόν· ὅθεν τε ἦν αὐτὸς, καὶ ὅς ἦν, δι' ὧν ἐδίδαξε καὶ ἐνεδείξατο, παραστησάμενος, ὁ σπονδοφόρος, καὶ διπλακτῆς, καὶ Σωτὴρ ἡμῶν Λόγος, πηγὴ ζωοποιός, εἰρηγική, ἐπὶ πᾶν τὸ πρόσωπον τῆς γῆς χεόμενος· δι' ὃν, ὡς ἔπος εἰπεῖν, τὰ πάντα ἦδη πέλαγος γέγονεν ἀγαθῶν.

B Θεόν· ὅθεν τε ἦν αὐτὸς, καὶ ὅς ἦν, δι' ὧν ἐδίδαξε καὶ ἐνεδείξατο, παραστησάμενος, ὁ σπονδοφόρος, καὶ διπλακτῆς, καὶ Σωτὴρ ἡμῶν Λόγος, πηγὴ ζωοποιός, εἰρηγική, ἐπὶ πᾶν τὸ πρόσωπον τῆς γῆς χεόμενος· δι' ὃν, ὡς ἔπος εἰπεῖν, τὰ πάντα ἦδη πέλαγος γέγονεν ἀγαθῶν.

C Μικρὸν δὲ, εἰ βούλει, ἐνωθεν ἄθρει τὴν θεῖαν εὐεργασίαν. Ὁ πρῶτος, ὅτε ἐν παραδείσῳ ἔπαιξε λελυμένος, ἐπὶ παιδίον ἦν τοῦ Θεοῦ ὅτε δὲ ὑπέπιπτεν (19) ἡδονῇ· (ὄφις [20] ἀλληγορεῖται ἡδονῇ ἐπὶ γαστέρα ἔρπουσα, κακία γῆτιν, εἰ, ὕλας τρεφομένη) παρήγετο ἐπιθυμίαις ὁ παῖς, ἀνδριζόμενος ἀπειθεῖα· καὶ παρακουσῶς τοῦ Πατρὸς, ἡσχύνετο τὸν Θεόν. Οὖν ἰσχυρὸν ἡδονῇ. Ὁ δι' ἀπλότητα λελυμένος ἀνθρώπος ἀμαρτίας εὐρέθη δεδεμένος. Τῶν δεσμῶν λύσαι τοῦτον ὁ Κύριος αὐθις ἠθέλησεν· καὶ σαρκὶ ἐνδεθεὶς, μυστήριον θεῖον! τούτῳ (21) τὸν ὄφιν ἐχειρώσατο, καὶ τὸν τύραννον ἐδουλώσατο, τὸν θάνατον· καὶ τὸ παραδοξότατον, ἐκείνον τὸν ἀνθρώπον, τὸν ἡδονῇ πεπλανημένον, τὸν τῇ φθορᾷ δεδεμένον χερσὶν ἡπλωμένας εἶδεξε λελυμένον. Ὡ θαύματος μυστικῷ! D Κέλκεται μὲν ὁ Κύριος, ἀνέστη δὲ ἀνθρώπος· καὶ ὁ

✕ P. 86 ED. POTTER, 69 ED. PARIS.

(13) Τῇ γῆ. Τὴν γῆν Nov.

(14) Κτδεμονίας. Κομιδῆς Nov.

(15) Ὁ καθάρσιος, καὶ σωτήριος, καὶ μελλήχιος. Tria Jovis cognomina.

(16) Ὁ θεῖος Λόγος. Insignis locus contra Arianos. Conf. quæ adnotavit doctissimus Bullus, *Defens. fid. Nicænæ*, sect. 2, c. 6, p. 88, et sect. 2, cap. 2, p. 260, 261. Porro φανερώτατος ὄντως Θεός idem est ac φανερώτατος ὢν Θεός, *manifestissime Deus existens*. Quemadmodum Strom. v, p. 547, dicitur σοφία καὶ χρηστότης φανερωτάτη τοῦ Θεοῦ, *Dei sapientia et benignitas manifestissima*.

(17) Ὁ Λόγος. Respicit Joan. 1, 1: Ὁ Λόγος ἦν πρὸς τὸν Θεόν.

(18) Γνῆσιος. Superius similia dixit pag. 3, ubi conf. not.

(19) Ὑπέπιπτεν. Ἐπέπιπτεν Nov.

(20) Ὁφίς. Serpentina allegoria est apud Philonem Hexaemero. H. Sic idem Philo de legum allegor. Πολύπλοκός γε καὶ ποικίλη ὡσπερ τοῦ ὄφιος ἡ κίνησις, οὕτως καὶ τῆς ἡδονῆς. A. SYLBURG. — Item lib. *De agricultura* p. 201, 202, et alibi sæpe.

(21) Τούτῳ. Τούτον Nov.

ἐκ τοῦ παραδείσου πεσὼν, μεῖζον ὑπακοῆς ἄλλον, οὐρανοὺς ἀπολαμβάνει. Διό μοι δοκεῖ, ἐπεὶ αὐτὸς ἤκεν ὡς ἡμᾶς οὐρανὸθεν ὁ Λόγος, ἡμᾶς ἐπ' ἀνθρωπίνην (22) εἶναι μὴ χρῆναι διδασκαλίαν ἔτι, Ἀθῆνας καὶ τὴν ἄλλην Ἑλλάδα, πρὸς δὲ καὶ Ἰωνίαν, πολυπραγμονοῦντας. Εἰ γὰρ ἡμῖν ὁ διδάσκαλος, ὁ πληρώσας τὰ πάντα δυνάμεσιν ἀγίαις, δημιουργία, σωτηρία, εὐεργεσία, νομοθεσία, προφητεία, διδασκαλία, πάντα νῦν ὁ διδάσκαλος κατηγεῖ, καὶ τὸ πᾶν ἤδη Ἀθῆναι καὶ Ἑλλὰς γέγονε τῷ Λόγῳ. Οὐ γὰρ δὴ μύθῳ μὲν ἐπιστεύετε ποιητικῷ, τὸν Μίνω τὸν Κρῆτα, τοῦ Διὸς, ὡς ἄριστον, ἀναγράφοντι (23), ἡμᾶς δὲ ἀπιστεῖτε (24) μαθητὰς Θεοῦ γεγόντας, τὴν ἡνωτὴν ἀληθῆ σοφίαν ἐπανηρημένους, οὐδ' ἦν φιλοσοφίας ἀκροὶ μόνον ἠνέξαντο, οἱ δὲ τοῦ Χριστοῦ μαθηταὶ καὶ κατελήφασιν καὶ ἀνεκέρυξαν. Καὶ δὴ καὶ πᾶς (25), ὡς ἔπος εἰπεῖν, ὁ Χριστὸς, οὐ μερίζεται, οὔτε βάρβαρός ἐστιν, οὔτε Ἰουδαῖος, οὔτε Ἑλληὴν οὐκ ἄρβεν, οὐ θῆλυ καιρὸς δὲ ἀνθρώπος (26), Θεοῦ Πνεύματι ἀγίῳ μεταπλασμένος. Εἰθ' αἱ μὲν ἄλλαι συμβουλαὶ τε καὶ ὑποθήκαι λυπραὶ, καὶ περὶ τῶν ἐπὶ μέρους εἰσὶν, εἰ γαμητέον, εἰ πολιτευτέον, εἰ παιδοποιητέον, καθολικῆ δὲ ἄρα προτροπὴ μόνη καὶ πρὸς ὅλον δηλαδὴ τὸν βίον, ἐν παντὶ καιρῷ, ἐν πάσῃ περιστάσει πρὸς τὸ κυριώτατον τέλος, τὴν ζωὴν, συντείνουσα, ἡ θεοσέβεια, καθ' ἣ καὶ μόνον ἐπάναγκες ἐστὶ ζῆν, ἵνα ζήσωμεν ἀεὶ. Φιλοσοφία δὲ, ἥ φασιν οἱ πρεσβύτεροι, πολυχρόνιος ἐστὶ συμβουλή σοφίας (27), αἰδίων μνηστευομένη ἔρωτα· ἐντολὴ δὲ Κυρίου τηλαυγῆς, φωτίζουσα ὀφθαλμούς. Ἀπόλαβε τὸν Χριστὸν, ἀπόλαβε τὸ βλέπειν, ἀπόλαβέ σου τὸ φῶς·

norma si vivamus, nihil nobis ad æternam vitam deerit. Ac *philosophia* quidem, ut veteres dicunt, est *diuturna admonitio, quæ perpetuum sapientiæ amorem conciliat: præceptum vero Domini lucidum est, illuminans oculos*.²⁷ Recipe Christum, recipe visum, recipe lucem,

Ὁμοῖον εὔ (28) γινώσκεις ἡμῶν Θεόν, ἡδὲ καὶ ἄνδρα.

Ut bene cognoscas Deum simul atque hominem.

Γλυκὸς ὁ Λόγος ὁ φωτίζων ἡμᾶς, ὑπὲρ χρυσοῦ καὶ λίθου τίμιον· ποθεινός ἐστιν ὑπὲρ μέλι καὶ κηρίον. Πῶς γὰρ οὐ ποθεινός, ὁ τὸν ἐν σκότει κατορωρυγμένον νοῦν ἐνεργῆ (29) ποιησάμενος, καὶ τὰ φωσφέρα (30) τῆς ψυχῆς ἀποξύνων δμματα; καὶ

Dulcius est Verbum, a quo illuminati sumus, quam aurum et lapis pretiosus; magis idem desiderabile, quam mel et savus.²⁸ Quidni enim desiderabile sit, quod defossam tenebris mentem in lucem produxit, et luciferos animæ oculos exacuit? Quemadmodum

✠ P. 87 ED. POTTER, 70 ED. PARIS.²⁸ Galat. iii, 28; vi, 15; Ephes. iv, 25. ²⁷ Psal. xviii, 9. ²⁸ Ibid. 11.

(22) Ἀνθρωπίνην. Hæc eo non tendunt. ut humaniores litteras penitus rejiciamus, quarum utilitatem postea copiose ostendit, principio Strom. i, D sed tantum ne illas divinis præferamus.

(23) Τοῦ Διὸς, ὡς ἄριστον, ἀναγράφοντι. Procul dubio legendum τοῦ Διὸς ἁριστὴν ἀναγρ. ex hoc versu Odys. I :

.... ἔρθα τε Μίνως.

Ἐννέωρος βασιλεὺς Διὸς μεγάλου ἁριστῆς.

SYLBURG. COLLECT. — Atque hanc emendationem firmat Nov.

(24) Ἀπιστεῖτε. Sic legendum esse, pro ἀπισθεῖσατε, monuit A. Sylburg.

(25) Καὶ δὴ καὶ πᾶς. Gentium discrimen apud Christum non esse, docet Paulus Coloss. iii, et Gal. iii. SYLBURG.

(26) Καιρὸς δὲ ἀν. Hæc sic distinguit Nov. : Καιρὸς δὲ ἀνθρώπος Θεοῦ, Πνεῦμα. ἄγ. x. Novus autem homo Dei, Spiritu S. transformatus.

(27) Σοφίας. Hæc vox ad sequentia referri debet, ut sic in Nov. Vult enim philosophiam esse συμ-

βολὴν σοφίας quemadmodum apud Diogenem Laertium in Platone, philosophia dicitur ὄρεξις τῆς θείας σοφίας, appetitio divinæ sapientiæ, item a Philone, ἐπιτήδευσις σοφίας, meditatio sapientiæ, lib. De congr. quær. erud. grat., pag. 435. Idem lib. De mundi opific., pag. 17, de contemplatione dicit : Ἀφ' ἧς πληγῆς ὁ νοῦς, ἔρωτα καὶ πόθον ἔσχε τῆς τοῦτων ἐπιστήμης· ἔθεν τὸ φιλοσοφίαν ἀνεβλάστησε γένος. Qua percussa mens, amorem et desiderium hujusmodi rerum concipit; unde prognata est philosophia. Nam philosophia non est ipsa sapientia, sed ejus amor, si vocis originem spectemus. Unde Pythagoras sese non σοφόν, sed φιλόσοφον appellari voluit.

(28) Ὁμοῖον εὔ. Hic versus exstat II. E, v. 128, quo loco γινώσκεις pro γινώσκεις scriptum est.

(29) Ἐνεργῆ. Scribe ἐναργῆ ex Nov. quod Latine vertimus.

(30) Φωσφέρα. Phrasis poetica, e Platone comico sumpta. Euripides etiam dixit φωσφέροι κόμαι.

enim absente sole per cætera quidem astra nox esset ubique diffusa, sic nisi Verbum cognovissemus, et ab eo essemus illuminati, nihil sane differemus ab altilibus gallinis, in tenebris saginati, ut postea mortem patiamur. Capiamus igitur lucem, ut Deum ✕ quoque capiamus. Capiamus lucem, et Domini discipuli flamus. Is enim Patri hoc pollicitus est : *Enarrabo nomen tuum fratribus meis; in medio Ecclesiæ celebrabo te* ²⁹. Celebra, quæso, et enarra mihi patrem tuum Deum. Salutem præbent tuæ enarrationes. Docebit me tuum canticum, quod Deum quærens, hactenus erraverim. Cum vero tu me, Domine, deducis in lucem, et Deum invenio per te, et Patrem accipio abs te; sis tuus *cohæres* ³⁰, quoniam te *non puduit fratris* ³¹ me loco habere. Auferamus igitur, auferamus veritatis oblivionem, ignorantiam; et tenebris, quæ nos impediunt, velut ab oculis nube, remotis, verum Deum contemplerur, hanc ipsi vocem primum acclamantes : Salve lux; quia lux nobis e cælo, qui tenebris defossi et *in umbra mortis* ³² inclusi fuimus, exorta est, sole quidem purior, et hac vita jucundior. Lux illa, vita est æterna, et vivunt, quæcunque cam participant. Nox autem fugit lucem, et præ timore sese condens, diei Domini cedit. Ubique diffusa est lux, quæ sopiri non potest; et occidens orienti, credidit. Quod quidem a *nova creatione* significatum est : *Sol enim justitiæ* ³³, a quo universa obequantur, totum genus humanum æqualiter lustrat Patris sui exemplo, qui *facit ut sol suus exoriatur super omnes homines* ³⁴, eosque rore veritatis aspergit. Is occasum traduxit ad orientem, et mortem quodammodo crucifixam in vitam sustulit; hominem autem exitio ereptum ætheri suspendit divinus agricola, corruptionem in immunitatem interitus, terramque in cœlum transferens : *Prospera significans, populos autem ad opus bonum excitans, verum victum revocans in memoriam; hæreditatem*

A γὰρ ὡσπερ ἡλιου μὴ ὄντος, ἕνεκα τῶν ἄλλων ἀστρῶν νύξ ἂν ἦν τὰ πάντα οὕτως, εἰ μὴ τὸν Λόγον ἐγνωμεν, καὶ τοῦτω καθηγησάσθημεν, οὐδὲν ἂν τῶν σιτευομένων ὀρνίθων (31) ἐλειπόμεθα, ἐν σκότει πλανιόμενοι, καὶ θανάτῳ τρεφόμενοι. Χωρήσωμεν (32) τὸ φῶς, ἵνα χωρήσωμεν τὸν Θεόν· χωρήσωμεν τὸ φῶς, καὶ μαθητεύσωμεν τῷ Κυρίῳ. Τοῦτό τοι καὶ ἐπήγγελται τῷ Πατρὶ· *Διηγήσομαι τὸ δρομά σου τοῖς ἀδελφοῖς μου· ἐν μέσῳ Ἐκκλησίας ὑμῆσῶ σε*. Ὑμνησον, καὶ διηγῆσαι τὸν πατέρα (33) σου, τὸν Θεόν· σώξει σου τὰ διηγήματα, παιδεύσει με ἡ φῶς, ὡς μέχρι νῦν ἐπλανώμην, ζητῶν τὸν Θεόν. Ἐπεὶ ἐέ με φωταγωγεῖς, Κύριε, καὶ τὸν Θεὸν εὐρίσκω διὰ σοῦ, καὶ τὸν Πατέρα ἀπολαμβάνω παρὰ σοῦ, γίνομαι σου *συνακληρονόμος*, ἐπεὶ, τὸν ἀδελφὸν οὐκ ἐπησχύνθης. Ἀφέλωμεν οὖν, ἀφέλωμεν τὴν λήθην τῆς ἀληθείας, τὴν ἀγνοίαν· καὶ τὸ σκότος τὸ ἐμποδῶν, ὡς ἀχλὺν (34) ὄψεως· καταγαγόντες, τὸν ὄντως ὄντα Θεὸν ἐποπτεύσωμεν, ταύτην αὐτῷ πρῶτον ἀνυμνήσαντες (35) τὴν φωνήν· Χαῖρε, φῶς· ὅτι φῶς (36) ἡμῖν ἐξ οὐρανοῦ, τοῖς ἐν σκότει κατορωρυγμένοις, καὶ ἐν *σχιᾷ θανάτου κατακεκλεισμένοις*, ἐξέλαμψεν, ἡλιου καθαρότερον, ζωῆς τῆς ἐνταῦθα γλυκύτερον. Τὸ φῶς ἐκεῖνο ζωὴ ἐστὶν αἰδίου· καὶ ἕσα μετέληφεν αὐτοῦ, ζῆ. Ἡ νύξ δὲ εὐλαβεῖται τὸ φῶς· καὶ δύνουσα διὰ τὸν φόβον, παραχωρεῖ τῇ ἡμέρᾳ Κυρίου. Τὰ πάντα φῶς ἀκοίμητον γέγονε, καὶ ἡ δύσις ἀνατολῆς πεπίστευκεν. Τοῦτο ἡ κτίσις ἡ καιρὴ βεβοῦλγται· ὁ γὰρ τὰ πάντα καθιπτεύων (37) *δικαιοσύνη· Ἥλιος ἐπίσης· περιπολεῖ τὴν ἀνθρωπότητα, τὸν Πατέρα μιμούμενος, ὃς ἐπὶ πάντας ἀνθρώπους ἀνατέλλει τὸν ἥλιον αὐτοῦ, καὶ καταφεκάζει τὴν ὀρόσον τῆς ἀληθείας· Οὗτος τὴν δύσιν εἰς ἀνατολὴν μετήγαγε, καὶ τὸν θάνατον εἰς ζωὴν ἀνεσταύρωσεν· ἐξαρπάσας δὲ τῆς ἀπώλειας τὸν ἄνθρωπον, προσεχρέμασεν αἰθέρι, μεταφύσεν τὸν φθορὰν εἰς ἀφθαρσίαν, καὶ γῆν μεταβάλλων εἰς οὐρανούς, ὁ τοῦ Θεοῦ γεωργός, Δεξιὰ σημαίνων* (38), λαοὺς δ' ἐπὶ ἐρ-

✕ P. 88 ED. POTTER, 70-71 ED. PARIS. ²⁹ Psal. xxi, 23. ³⁰ Rom. viii, 17. ³¹ Hebr. ii, 11. ³² Math. iv, 16; Isa. ix, 2. ³³ Malach. iv, 2. ³⁴ Math. v, 45.

(31) *Σιτευομένων ὀρνίθων*. Varro lib. iii, c. 9, De re rustica : *De tribus generibus galline saginantur maxime villaticæ. Eas includunt in locum tepidum, et angustum, et tenebricosum; quod motus earum et lux pinguedini inimica; vel, ut alii legunt, vindicta*. Martialis lemmate, *Gallina altilis*,

*Pascitur et dulci facilis gallina farina,
Pascitur et tenebris : ingeniosa gula est.*

Paulo post, ἀφέλωμεν τὴν λήθην τῆς ἀληθείας, τὴν ἀγνοίαν, *auferamus oblivionem veritatis ignorantiam*. Sic Platonici scientiam dicebant esse reminiscenciam. COLLECT.

(32) *Χωρήσωμεν*. Χωρήσωμεν Nov.

(33) Ὑμνησον, καὶ διηγῆσαι τὸν π. Ὑμν. καὶ διηγῆσαι σοι τ. π. Nov. Scribi debet, Ὑμνησον, καὶ διηγῆσόν μοι τὸν πατέρα· quod in Latina versione expressimus. Sunt enim verba hominis Christo per prosopopœiam respondentis. Sed scriptor aliquis parum attentus διηγῆσομαι, quod paulo superius occurrit, hic repetendum putasse videtur.

(34) Ἀχλὺν. Respicere videtur locum Iliad. E, paulo superius laudatum, quo Minerva Diomedem his alloquitur :

Ἀχλὺν δ' αὖ τοι ἀπ' ἐρθαλιῶν ἔλον, ἢ πρὶν
ἐπῆεν,
Ὅσπ' εὖ γινώσκῃς ἡμέρ θεδν ἠδὲ καὶ ἄνδρα.

(35) *Ἀνυμνήσαντες*. Jul. Firmicus, De errore prof. rel. c. 20 : *Dicis etiam Χαῖρε, νομφίε, χαῖρε, φῶς. Quid miserum hominem per abrupta præcipitas calamitosa persuasio? Quid illi falsæ spei polliceris insignia? Nullum apud te lumen est, nec aliquis sponsus, qui hoc mereatur audire. Unum tamen est, unus est aliquis sponsus hominum, quorum gratiam Christus accepit*. COLLECT.

(36) Ὅτι φ. Ὅτι omittit Nov.

(37) *Καθιπτεύων*. Alludit ad solis equos.

(38) *Δεξιὰ σημαίνων*. Non ad aliud quid alludit, sed Arati carmina usurpat. Sic enim habent Græca, *Δεξιὰ σημαίνει, λαοὺς δ' ἐπὶ ἔργον ἐγέρσει, Μυμησικων βίότιο...*

Quæ reperies apud hunc ipsum Clementem lib. v Strom. : *Isque et numine dextera significat, et Festus Avienus :*

*Hoc dulce per tumidi serimur freta gurgitis, iste
Præceptore solum gruidis versamur arasis,
Iste modum statuit signis.*

τον ἀγαθὸν ἐγείρω, μιμησικῶν βίωσι αὐτῶν· καὶ τὸν μέγαν ὄντως καὶ θεῖον καὶ ἀναφαίρετον 30· Πατὴρ κληρὸν χαρίζομενος ἡμῖν, οὐρανίῳ διδασκαλίᾳ θεοποιῶν (39) τὸν ἀνθρώπον, διδοῦς νόμους (40) εἰς τὴν διάνοιαν αὐτῶν, καὶ ἐπὶ καρδίας γράζων αὐτούς. Τίνας ὑπογράφει νόμους; Ὅτι πάντες εἰσὶν αὐτῶν θεοὶ, ἀπὸ μικροῦ ἕως μεγάλου· καὶ Ἰησοῦς, φησὶν ὁ Θεός, ἔσομαι αὐτοῖς, καὶ τῶν ἀμαρτιῶν αὐτῶν οὐ μνησθῶ. Δεξιόμεθα τοὺς νόμους τῆς ζωῆς· πεισθώμεν προτρεπομένῳ Θεῷ· μάθωμεν αὐτὸν, ἵνα ἴλωσ ἡ· ἀποδώμεν (41) καὶ μὴ δεομένη μισθὸν εὐχάριστον, εὐπάθειαν, οἷοντι ἐνοίκιον, τὴν εὐσέβειαν τῷ Θεῷ, τῆς ἐνταῦθα ἐνοικίσεως.

Χρῦσα χαλκίῳ (42), ἑκατόμβοι ἐνρεαδολῶν,

Ἄλιγος πίστεως γῆν σοι δίδωσι τὴν τοσαύτην γεωργεῖν, ὕδωρ πίνειν, καὶ ἄλλο πλεῖν, ἀέρα ἀναπνεῖν, πῦρ ὑποργεῖν, κόσμον οἰκεῖν· ἐντεῦθεν εἰς οὐρανοὺς ἀποικίαν στελλασθαί σοι συγκεχώρηκεν· τὰ μεγάλα ταῦτα καὶ τοσαῦτά σοι δημουργήματα καὶ χαρίσματα, ἀλιγος πίστεως μεμίσθηκεν. Εἴθ' οἱ μὲν τοῖς γόησι πεπιστευκότες τὰ περιπάττα καὶ τὰς ἐπαυδίας, ὡς σωτηρίους δῆθεν, ἀποδέχονται· ὡς οὐ βούλεσθε τὸν οὐράνιον αὐτὸν περιάψασθαι, τὸν Σωτῆρα Λόγον· καὶ τῇ ἐπιφθῆ τοῦ Θεοῦ πιστεύσαντες ἀπαλλαγῆναι μὲν παθῶν, ἀ δὴ ψυχῆς νόσοι, ἀποσπασθῆναι δὲ ἀμαρτίας· θάνατος γὰρ ἀτιδὸς ἀμαρτία. Ἡ τέλεον ἡμῶν (43) καὶ τυφλοὶ, καθάπερ οἱ σπάλακες, οὐδὲν ἄλλο ἢ ἐσθιοντες, ἐν σκότειν διατιθέσθε, περικαταβρέοντες τῇ φθορᾷ. Ἄλλ' ἔστιν ἡ ἀλήθεια (44) ἡ κεκραγυῖα· Ἐκ σκοτῶν φῶς λάμψει (45). Λαμψάτω οὖν ἐν τῷ

✠ P. 89 ED. POTTER, 71 ED. PARIS. ²² Hebr. viii, 10, 11, 12; Jer. lxxi, 33, 34.

Scholiasies Græcus : Τὰ αἰσια λέγει, καὶ τὰ πρὸς τὸν λόγον συμφέροντα· ἔργον δὲ λέγει κατ' ἐξοχὴν τὴν γεωργίαν. COLLECT.

(39) Θεοποιῶν. Superius adnotatum est, Clementem sæpe dicere, homines per pietatem ac virtutem non solum Deo assimilari, sed quodammodo in divinam naturam transformari ac deos fieri. Str. vi, p. 670 : Δύναμιν λαβοῦσα κυριακὴν ἡ ψυχὴ, μελετᾷ εἶναι θεός. Anima, cum Domini vim et gratiam acceperit, meditatatur esse deus. Str. vii, p. 710 : Θεαταί, ἀγγελοὶ καὶ θεοὶ, Spectatores, angeli et dii. Ubi deus appellat brutorum animas. Ibid., p. 732 : Τὴν ἐσομένην ἡμῖν κατὰ Θεὸν μετὰ θεῶν διατιν. Futurum nobis secundum Deum cum diis convictum, id est cum iustis animabus. Max ibidem : Θεοὶ τὴν προσηγορίαν κέκληνται οἱ σύνθρονοι τῶν ἄλλων θεῶν τῶν ὑπὸ τῷ Σωτῆρι πρῶτων τεταγμένων γεννησόμενοι. Deorum appellantur nomine, qui in iisdem sedibus sunt collocati, in quibus alii dii, qui sunt primi a Servatore constituti. Ibid., p. 761, dixit eum, qui Christo pareat, ἐν σαρκὶ περιπολοῦντα θεόν, in carne versantem deum esse. Conf. p. 134, 405, 529, 535, 651, 702, etc. Huic autem loquendi modo ansam dedit S. Scriptura, quibus locis homines deus appellavit. S. Clemens Protrept. p. 76, ad eos, qui sancte in hoc mundo versantur, Psalmi verba applicat, Ego dixi : Dii estis, et filii Altissimi. Conf. Pædag. lib. i, cap. 6, pag. 95; S rom. ii, p. 414. Et Str. iv, p. 554 : Τοῦτο, inquit, δυνατὸν τῷ τρόπῳ τὸν γνωστικὸν ἤδη γενέσθαι θεόν. Ἐγὼ εἶπα· Θεοὶ ἐστέ, καὶ υἱοὶ Ἰψίστου. Str. vi, p. 687 : Τοὺς ἐπιγόνοντας αὐτῶν, υἱοὺς ἀναγορεύει καὶ θεοὺς. E philosophis non unus huic metaphoræ favit. Clemens Heraclitum adduxit Pædag. lib. iii, cap. 1 : Ὁ δὲ ἄνθρωπος

PATROL. GR., VIII.

nobis largiens vere magnam ac divinam, et quæ eripi non potest; per cœlestem doctrinam ex homine ✠ deum faciens, leges indens menti eorum, et cordi eorum eas inscribens. Quas leges intelligit? Quod omnes cognoscent Deum, a parvo usque ad magnum; et Propitius, inquit Deus, ero ipsis, et peccatorum eorum non recordabor ²². Suscipiamus leges vitæ; pareamus 32 hortanti Deo. Percipiamus ipsum, ut sit propitius. Reddamus ipsi, licet minime indigenti, animum bene compositum, gratam habitationis nostræ mercedem; Deo nempe, cujus beneficium hic habitamus, cultum ac pietatem.

Aurum pro ære, centum boum pretium pro pretio novem boum;

Exigua nempe fide hanc tantam terram tibi colendam concedit : aquam præterea, quam bibas; et allam, in qua naviges; aerem, quem respices; ignem, cujus vi exerceas artificia; mundum, quem habites, præbet : hinc demum tibi concessit in cœlo coloniam deducere : hæc tibi tot tantaque opera ac beneficia exigua fide locavit. Illi porro, qui præstigiatoribus credunt, amuleta corporibus suis alliganda, et incantationes salutares, ut putant, recipiunt; vos autem ne ipsum quidem cœlestē Verbum, ac Servatorem nostrum, alligare vobis vultis, nec Dei credentes incantationi, perturbationibus, quæ sunt animi morbi, liberari, et a peccato, quod æterna mors est, avelli. Estis plane hebetes atque cæci; perinde ac talpæ, vitam in tenebris agitis, nihil aliud quam edentes, cotruptione circumfusi.

ἐκεῖνος, ὃ σύννοικος ὁ Λόγος... μορφήν ἔχει τοῦ Λόγου, ἔξομοῦται τῷ Θεῷ... Θεὸς δὲ ἐκεῖνος ὁ ἄνθρωπος γίνεται, ὅτι βούλεται ὁ Θεός. Ὅρθως ἄρα εἶπεν Ἡράκλειτος· Ἄνθρωποι θεοὶ· θεοὶ ἄνθρωποι. Ἡμεῖς Platonem Strom. iv, p. 536, 537 : Εἰκότως οὖν καὶ Πλάτων τὸν τῶν ἰδεῶν θεωρητικὸν Θεὸν ἐν ἀνθρώποις ζῆσσεσθαι φησι. Max : Καὶ ἐν τῷ Σοφιστῇ δὲ τὸν Ἐλεάτην ξένον, διαλεκτικὸν ὄντα, ὁ Σωκράτης θεὸν ἀνόμασεν· οἷους τοὺς θεοὺς ξεινοῖσιν ἀλλοδαποῖσιν, ἐπιφοιτῶντας τοῖς ἄστεσιν.

(40) Διδούς νόμ. Hæc Clemens διὰ μνημῆς recitans Scripturæ sensum potius quam verba exhibuit.

(41) Ἀποδώμεν. Persius, Sat. 2, v. 71 :

Quin damus id superis, de magna quod dare lance Non possit magni Messalæ lippa propago, Compositum jus fusque animi, sanctiosque recessus Mentis, et incoctum generoso pecius honesto : Hæc cedo, ut admoveam templis, et farre litabo.

(42) Χρῦσα χαλκ. Ex Iliad. Z, v. 258. Porro cum manifeste ad ea, quæ sequuntur, pertineat hic versus, priores Clementis editiones eum unanimiter præcedentibus adnoctunt, excepta Flor. in qua ambiguum est, utram ad partem pertineat.

(43) Νωδολ. Hand scio, an aptius νωδολ, seu νωθρολ, ignavi et pigri; nisi forte, quia sequitur ἐσθιοντες, νωδολ peculiariter hic intelligendi, qui segnius comedunt : cum alias νωδολ sint, qui comedere non possunt, dentibus carentes, edentuli. SYLBURG.

(44) Ἄλλ' ἔστιν ἡ ἀλ. Ἄλλ' ἔστιν, ἔστιν ἡ ἀλ. Nov.

(45) Λάμψει. A. mavult λάμψει ex II Cor. iv, 6. SYLBURG.

At veritas est, quæ clamat : *Ex tenebris lux lucet* ²⁶. *Lucent ergo lux in occulta parte hominis, scilicet corde ejus : et exoriantur scientiæ radii, qui interiorem hominem splendore suo patefaciant, lucis discipulum, Christi familiarem atque cohæredem* ²⁷ ; præcipue cum pio ac bono filio, boni Patris, ac lenia, et quæ filio suo salutaria sunt, imperantis, augustum ac venerabile nomen in cognitionem venerit. Ille, qui ei paret, omnibus sane rebus præcellit, sequitur Deum, paret Patri, illum errans cognovit, dilexit Deum, dilexit proximum, implevit mandatum, præmium requirit, promissum exigit. Deo autem semper propositum est servare gregem hominum : et ideo bonum pastorem bonus misit Deus. Verbum autem, explicata veritate, salutis altitudinem hominibus ostendit, ut vel ducti pœnitentia, ✠ salutem consequerentur, vel, si parere nollent, judicio forent obnoxii. Hæc est justitiæ prædicatio, quæ parentibus bonum est nuntium ; cæteros, qui parere detrectaverint, judicio arcessit. Atqui bellica sane tuba clangore suo milites congregaverit, et bellum indixerit ; Christo autem, pacificum carmen ad limites usque terræ afflanti, pacificos suos milites congregare non licebit ? Congregavit quidem, o homo, sanguine et verbo incruentum exercitum, cui regnum cælorum tradidit. Tuba autem Christi est ejus Evangelium. Et is quidem tuba cecinit, nos autem audivimus. Pacificis igitur armis instruantur, *induti thoracem justitiæ, et assumpto clypeo fidei, et galea salutis imposita, gladium etiam Spiritus, hoc est verbum Dei* ²⁸, exacuimus. Ita nos Apostolus pacifice ordinat. Hæc nostra sunt arma, vulneribus prorsus impervia. His instructi adversus malum illum in acie stemus, *ignita mali jacula extinguamus* aqueis cuspidibus a Verbo unctis, beneficia gratis laudibus remunerantes, et Deum per divinum Verbum honorantes. *Adhuc enim loquente te, dicit, inquit : Ecce adsum* ²⁹. O ! sanctam et beatam hanc potentiam, per quam Deus cum hominibus versatur. Præstat igitur optimæ ac præstantissimæ naturæ imitorem simul et cultorem fieri. Nullo enim alio modo imitari Deum licet, nisi sancte eum colendo ; nec colere ac venerari, nisi imitando. Cælestis itaque ac vere divinus amor tum conciliatur hominibus, cum in ipsa anima vera pulchritudo a Verbo divino excitata effulserit. Quod vero maximum est, cum sincera voluntate pari gressu currit salus ; et vita cum libera electione eodem, ut ita dicam, jugo pendet. Proinde sola hæc veritatis cohortatio est, quæ, perinde ac fidelissimi amicorum, ad extremum usque halitum nobiscum permanet ; et si quis ad

A ἀποκεκρυμμένην τοῦ ἀνθρώπου, ἐν τῇ καρδίᾳ, τὸ φῶς· καὶ τῆς γνώσεως αἱ ἀκτίνες ἀνατειλῶσαν, τὴν ἐγκεκρυμμένον ἔνδον ἐκφαίνουσαι καὶ ἀποστειλῶσαι ἀνθρώπον, τὸν μαθητὴν τοῦ φωτός, τὸν Χριστοῦ γνώριμόν τε καὶ συγκληρονομόν· μάλιστα ἐπειδὴν τὸ τιμώτατον (46) καὶ σεβασμώτατον, εὐσεβεῖ τε καὶ ἀγαθῷ παιδί ἀγαθοῦ Πατρὸς ὄνομα εἰς γινώσκιν ἀφικηται, προστάττοντος ἡπια, καὶ τῷ παιδί ἐγκλειουμένου τὰ σωτήρια. Ὁ δὲ πειθόμενος αὐτῷ κατὰ πάντα δὴ πλεονεκτεῖ, ἔπεται τῷ Θεῷ, πέθεται τῷ Πατρὶ, ἔγνω πλανώμενος αὐτὸν, ἠγάπησε τὸν Θεόν, ἠγάπησε τὸν πλησίον, ἐπλήρωσε τὴν ἐντολήν, τὸ ἄθλον ἐπιζητεῖ, τὴν ἐπαγγελίαν ἀπαιτεῖ. Πρόκειται δὲ ἀεὶ τῷ Θεῷ, τὴν ἀνθρώπων ἀγέλην σώζει· ταύτη καὶ τὸν ἀγαθὸν ποιμένα ὁ ἀγαθὸς ἀπέστειλεν Θεός.

B Ἀπλώσας δὲ ὁ Λόγος τὴν ἀλήθειαν, ἔδειξε τοῖς ἀνθρώποις τὸ ὕψος τῆς σωτηρίας, ὅπως ἢ μετανοήσαντες σωθῶσιν, ἢ, μὴ ὑπακούσαντες, κριθῶσιν· τοῦτο τῆς δικαιοσύνης τὸ κήρυγμα, ὑπακούουσιν εὐαγγέλιον, παρακούσασιν κριτήριον. Ἄλλὰ σάλπιγξ μὲν ἢ μεγαλόκλιτος, ἤχησασα, στρατιώτας συνήγαγεν, καὶ πόλεμον καθήγγειλεν· Χριστὸς δὲ, εἰρηνικὸν ἐπὶ τὰ πέρατα τῆς γῆς ἐπιπνεύσας μέλος, οὐ συνῆξε ἄρα τοὺς εἰρηνικοὺς στρατιώτας τοὺς ἑαυτοῦ· Συνήγαγε μὲν οὖν, ὡ ἀνθρώπε, τὸ στρατιωτικὸν τὸ ἀναίμακτον, αἷματι καὶ λόγῳ· καὶ τὴν βασιλείαν τῶν οὐρανῶν αὐτοῖς ἐνεχειρήσεν. Σάλπιγξ ἐστὶ Χριστοῦ τὸ εὐαγγέλιον αὐτοῦ· ὁ μὲν ἐσάλπισεν, ἡμεῖς δὲ ἤκούσαμεν. Ἐξοπλισόμεθα εἰρηνικῶς, ἐνδυσάμενοι τὸν θώρακὰ τῆς δικαιοσύνης, καὶ τὴν ἀσπίδα τῆς πίστεως ἀναλαβόντες, καὶ τὴν κόρην τοῦ σωτηρίου περιθέμενοι· καὶ τὴν μάχαιραν τοῦ Πνεύματος, ὃ ἐστὶ ῥῆμα Θεοῦ, ἀκονήσωμεν. Οὕτως ἡμᾶς ὁ Ἀπόστολος εἰρηνικῶς ἐκτάττει· ταῦτα ἡμῶν τὰ ὄπλα τὰ ἄτρωτα· τοῦτοις ἐξοπλισάμενοι παραταξιόμεθα τῷ πονηρῷ· τὰ πεφυρακτωμένα τοῦ πονηροῦ ἀποσθέσωμεν βέλη ταῖς ὕδατίνας (47) ἀκαμαῖς, ταῖς ὑπὸ τοῦ Λόγου βεβαμμέναις, εὐχαριστοῖς ἀμειβόμενοι τὰς εὐποίας εὐλογίας, καὶ τὸν Θεὸν τῷ θεῷ γεραίροντες Λόγῳ. Ἔτι γὰρ λαλοῦντός σου, ἐρπεῖ, φησὶν· Ἰδοὺ παρῆμι. Ὡς τῆς ἁγίας καὶ μακαρίας ταύτης δυνάμεως, δι' ἧς ἀνθρώποις συμπολιτεύεται Θεός. Αὐτὸν οὖν καὶ ἀμεινον, τῆς ἀρίστης τῶν ὄντων οὐσίας μιμητὴν ὁμοῦ καὶ θεραπευτὴν γενέσθαι·

C πού γὰρ μιμεῖσθαι τις δυνήσεται τὸν Θεόν, ἢ δι' ὧν ὁσίως θεραπεύσει· οὐδ' ἂν (48) θεραπεύειν καὶ σέθειν, ἢ μιμούμενος· ὁ γέ τοι οὐράνιος καὶ θεῖος ὄντως ἔρωσ, ταύτη προσγιίνεται τοῖς ἀνθρώποις, ὅτι ἂν ἐν αὐτῇ που τῇ ψυχῇ τὸ ὄντως καλὸν, ὑπὸ τοῦ θεοῦ Λόγου ἀναζωπυρούμενον, ἐκλάμπειν δυνήσῃ· καὶ τὸ μέγιστον, ἅμα τῷ βουληθῆναι γνησίως τὸ σωθῆναι συντρέχει, ὁμοζυγούντων, ὡς ἔπος εἰπεῖν,

D οὐ γὰρ μιμεῖσθαι τις δυνήσεται τὸν Θεόν, ἢ δι' ὧν ὁσίως θεραπεύσει· οὐδ' ἂν (48) θεραπεύειν καὶ σέθειν, ἢ μιμούμενος· ὁ γέ τοι οὐράνιος καὶ θεῖος ὄντως ἔρωσ, ταύτη προσγιίνεται τοῖς ἀνθρώποις, ὅτι ἂν ἐν αὐτῇ που τῇ ψυχῇ τὸ ὄντως καλὸν, ὑπὸ τοῦ θεοῦ Λόγου ἀναζωπυρούμενον, ἐκλάμπειν δυνήσῃ· καὶ τὸ μέγιστον, ἅμα τῷ βουληθῆναι γνησίως τὸ σωθῆναι συντρέχει, ὁμοζυγούντων, ὡς ἔπος εἰπεῖν,

²⁶ II Cor. iv, 6. ²⁷ Rom. viii, 17. ✠ P. 90 ED. POTTER, 72 ED. PARIS. ²⁸ Ephes. vi, 14, 16, 17; I Thess. v, 8; Isa. lxi, 17. ²⁹ Isa. lviii, 9.

(46). Ἐπειδὴν τὸ τιμ. Ἐπειδὴν τὸ τιμώτατον εὐσεβῆ τε καὶ ἁγ. Nov.

(47) Ἰδαίτρας. Aqua sc. baptismi constantibus. Mox alludit ad ferrum, quod aqua tingi solet, ut

indurescat.

(48) Ἄν. Et ἂν retineri potest, et αὐ pro eo substitui ; subaudiendum vero ex præcedente membro δυνήσεται. SYLURC.

προαιρέσεως καὶ ζωῆς. Τοιγάρτοι μόνη αὐτὴ ἡ τῆς ἀληθείας προτροπὴ τοῖς πιστοτάτοις ἀπεικασταὶ τῶν φιλῶν, μέχρι τῆς ἐσχάτης ἀναπνοῆς παραμένουσα, παραπομπὸς ἀγαθῆ ὄλιγ καὶ τελείῃ τῷ (49) τῆς ψυχῆς πνεύματι τοῖς εἰς οὐρανὸν ἀπαίρουσι γινομένην (50). Τί δὲ σε προτρέπω; Σωθῆναι σε ἐπιγόμεναι· τοῦτο Χριστὸς βούλεται· ἐνὶ λόγῳ, ζωὴν σοι χαρίζεται. Καὶ τίς ἐστὶν οὗτος; μάθε συντόμως· Λόγος ἀληθείας, Λόγος ἀφθαρσίας (51), ὁ ἀναγεννῶν τὸν ἄνθρωπον, εἰς ἀληθειαν αὐτὸν ἀναφέρων, τὸ κέντρον τῆς σωτηρίας, ὁ ἐξελαύνων τὴν φθορὰν, ὁ ἐκδιώκων τὸν θάνατον, ὁ ἐν ἀνθρώποις οἰκοδομήσας νεῶν, ἵνα ἐν ἀνθρώποις ἰδρῶσιν τὸν Θεόν. Ἄγνισον τὸν νεῶν, καὶ τὰς ἡδονὰς καὶ τὰς βραθυμίας (52), ὡσπερ ἄνθος ἐφ᾽ ἡμέρον, καταλιμπανε ἀνέμῳ καὶ πυρὶ· σωφροσύνης δὲ τοὺς καρπούς γεωργήσον ἐμψρόνως, καὶ σεαυτὸν ἀκροθίνιον ἀνάστησον τῷ Θεῷ, ὅπως οὐκ ἔργον μόνον, ἀλλὰ καὶ χάρις ἢ τοῦ Θεοῦ· βασιλείας ἀξίον φανῆναι, καὶ βασιλείας κατηξιώσθαι.

A caelum tendit, integro perfectoque animæ spiritui optima dux est. Ad quid autem te hortor? Sane ut salvus fias. Hoc vult Christus : et, ut uno dicam verbo, vitam tibi largitur. Ille vero quis est? paucis accipe : Verbum veritatis, Verbum immunitatis ab interitu, quod hominem regenerat, eum reduciendo ad veritatem ; salutis stimulus, qui abigit interitum, qui mortem expellit, qui in hominibus templum ædificavit, ut Deum in ipsis statueret. Fac ut templum hoc sit purum, et voluptates ac mollitiem, tanquam caducum florem, vento atque igni relinque. Temperantiæ autem fructus prudenter colito, teque ipsum Deo, ✠ veluti primitias, consecra ; ut ejus sit non solum opus, sed etiam operis gratia. Utrumque autem decet, ut qui Christi discipulus est, regno dignus videatur, et regno dignus sit.

πρέπει δὲ ἄμφω, τῷ Χριστῷ γνώριμον (53) καὶ βασιλείας ἀξίον φανῆναι, καὶ βασιλείας κατηξιώσθαι.

CAPUT XII.

Hortatur ut missis erroribus et cupiditatibus pristinis, se Christo, unico veritatis magistro, instituat, et ad regnum præbeat.

Φύγωμεν οὖν τὴν συνθήειαν, φύγωμεν, ὅσον ἄκραν χαλεπὴν, ἢ Χαρυβδέως ἀπειλήν, ἢ Σειρήνας μυθικάς· ἀγγεὶ τὸν ἄνθρωπον, τῆς ἀληθείας ἀποτρέπει, ἀπάγει τῆς ζωῆς· παγὶς ἐστὶ, βάραθρόν ἐστὶ, βόθρος ἐστὶ, λίκνος (54) ἐστὶ, κακὸν ἢ συνθήειαν·

Fugiamus igitur consuetudinem, fugiamus veluti periculosum promontorium, aut Charybdis minas, aut fabulosas Sirenes : consuetudo hominem suffocat, avertit a veritate, abducit a vita ; laqueus est, barathrum est, fovea est, cribrum est malum :

Κείνου μὲν καπνοῦ (55) καὶ κύματος ἐκτός [ἔεργε

Hunc quidem fumum et fluctum extra dirige

Νῆα . . .

Navem . . .

Φεύγωμεν, ὡ συνναῦται, φύγωμεν τὸ κύμα (56) τοῦτο, πῶρ ἐρεύγεται· νῆσός (57) ἐστὶ πονηρὰ, ἵστοις καὶ νεκροῖς σεσωρευμένη· φθεῖ δὲ ἐν αὐτῇ πορνίδιον ὠραῖον, ἡδονή, πανδήμιμ (58) τερπόμενον μουσικῇ·

Fugiamus, fugiamus, o socii, hunc fluctum, ignem eructat ; periculosa est insula, ossibus et cadaveribus plena ; in ea autem cantat formosa meretricula, voluptas, quæ publica vulgarique musica delectat :

Δεῦρ' ἀγ' (59) ἴωρ, πολύαιρ' Ὀδυσσεῦ, μέγα [κύδος Ἀχαιῶν·

Huc age profectus, illustris Ulysses, ingens gloria Græcorum, Navem siste, ut diviniorem vocem audias.

Νῆα κατέστησον, ἵνα θειοτέρην δὲ ἀκούσῃς (60).

Ἐπαινεῖ σε, ὡ ναῦτα, καὶ πολυύμνητον λέγει, καὶ τὸ κύδος τῶν Ἑλλήνων ἢ πόρνη σφετερίζεται· ἔασον αὐ-

Laudat te, o nauta, et celebrem vocat, Græcorumque gloriam suam facere conatur meretrix.

✠ P. 91 ED. POTTER, 73 ED. PARIS.

(49) Τῷ. Hunc articulum omittit Nov.

(50) Γενομένη. Geuomēnē Nov.

(51) Λόγος ἀφθ. Λόγος omittit Nov.

(52) Τὰς ἡδονὰς καὶ τὰς βραθυμίας. Fortasse cum interprete Heiveto legendum τὰς ἡδονὰς καὶ τὰς ὑρόφεις. A. SYLBURG. — Perperam, nam paulo post, βραθυμίας eodem plane sensu occurrit.

(53) Πρέπει δὲ ἄμφω, τῷ Χριστῷ γνώριμον. Scribe, πρέπει δὲ ἄμφότερον, τὸν Χριστὸν γνώριμον καὶ βασιλείας ἀξίον φανῆναι, καὶ βασιλείας κατηξιώσθαι. Hoc est : utrumque decet, ut qui Christi est amicus, et dignus videatur regno, et regno dignatus sit. HEINSIUS.

(54) Λίκνος. Malim λίκνον.

(55) Κείνου μὲν α. Pro κείνου apud Homerum legitur τοῦτου. Proverbialiter autem καπνοῦ καὶ κύματος ἐκτός βάλειν usurpat etiam Philo lib. III Περὶ ὀρέων, editionis nostræ, p. 144. H. SYLBURG. — Τοῦτου habet etiam Nov. Proinde ea vera lectio est. Sunt autem hæc apud Homerum Ulyssis verba, quibus navis suæ gubernatorem Scyllam vitare monet. *Odys.* M, v. 226.

(56) Τὸ κύμα. Respicit *Odys.* M, v. 237, ubi poeta fluctum, quem evomuit Charybdis, comparat λέβητι ἐν πυρὶ πολλῷ· *lebeti in igne multo.*

(57) Νῆσος. Respicit ejusdem *Odys.* M, v. 46, ubi, Sirenum insulam describens, hæc dicit :

Ἄλλὰ τίς σεῖρήνης λιγυρῆ θέλγουσιν δοιδῆ,

Ἥμεναι ἐν λειμῶνι· πολὺς δ' ἄμφ' ὄστέο

Ἄνδρῶν κυθομένων, περὶ δὲ βίνοι μινύθου

[σιν θίς

Sed Sirenes dulci demulcent cantilena,

Sedentes in prato ; ingens vero circum ex ossi-

[bus acervus

Virorum putrefactorum, undique autem cutes

[minuuntur.

(58) Ἠδονή, πανδήμιμ. Ἠδονῇ πανδήμιμ conjuncte, Nov.

(59) Δεῦρ' ἀγ'. Sirenum verba, quibus Ulysses ad sese pertrahere conabantur. *Odys.* M, v. 184.

(60) Θειοτέρην δὲ ἀκ. Νωίτερην δὲ' editiones vulgatæ habent *Odys.* M. A. SYLBURG. — Utiur hoc

Sine ipsam cadavera depascere, tibi cœlestis A
Spiritus opem fert : prætergredere voluptatem,
seducit :

Ne vero mulier te animo clunes ornata decipiat,

Blande garrrens, tuum inquirens tugurium.

Præternaviga cantum; morte afficit. Si velis modo,
vicisti interitum; et ligno alligatus, ab omni
corruptione solutus eris. Gubernabit te Verbum
Dei, et ad portum cœlorum appellet Spiritus sanctus.
Tum Deum meum intueberis, et sacris illis
mysteriis initiaberis, et iis rebus frueris, quæ in
cœlis recondita, quæ mihi asservata sunt, *quæ
nec auris audivit, nec in mentem alicujus venerunt*⁶⁰.

*Atqui mihi videor videre duos soles,
Geminasque Thebas,*

✕ dicebat quidam per simulacra in furorem actus,
meraque ebrius ignorantia. Me vero ejus debacchantis
misereret, nec possem committere, quin sic mente alienatum ad sobriam salutem hortarer.
Dominus enim pœnitentiam peccatoris, haudquaquam
autem ejus mortem amplectitur. Veni, o insane,
non innixus thyrso, neque hedera redimitus.
Abjice mitram, abjice nebridem, redi ad sanam mentem.
Ostendam tibi Verbum, et Verbi mysteria, ea juxta tuarum imaginem rerum enarrans.
Hic est mons Deo dilectus, qui haudquaquam, veluti Cithæron, tragœdiis materiam præbuit; sed
veritatis actibus consecratus est. Mons sobrius, castis
umbrosus silvis. In eo autem bacchantur, haud quidem
fulmine ictæ Semeles sorores, Mænadæ, impura
visceratione initiatæ; sed Dei filii, pulcherrimæ
agnæ, quæ veneranda Verbi orgia concelebrant,
sobrium instaurantes chorum. Chorum agunt viri
justitia præcellentes. Canticum est hymnus regi totius
rerum universitatis sacer. Psallunt puellæ, collaudant
angeli, prophetæ loquuntur; editur musicæ sonus,
cursu thiasum persequuntur; qui vocati sunt,
desiderio recipiendi Patrem festinant. Veni, tu quoque,
o senex, relictis Thebis; abjectaque divinatione
et Bacchica insania, deduci te ad veritatem patere.
Ecce tibi, quo in nitaris, lignum præbeo. Festina,
Tiresia, fidem ha-

⁶⁰ I Cor. II, 9. ✕ P. 92 ED. POTTER, 74 ED. PARIS.

eodem versu in iis, quæ ad mores pertinent, Aristoteles
n ad Nicomachum Ethic. c. 9. Cæterum pro ἕπ' ἀκούσης,
Nov. habet ἐπακούσης.

(61) Πνεῦμά σε ὄρῃ. Pro σέ H. mavult σοί dat. casu,
ut alibi. Idem cum A. pro vulg. et corrupto πάραθι,
repositi παράθει, prætercurre. Nostrum πάραθι
probat etiam C. Inidem mox rectius cum A. legimus
βουκολεῖ, seducit, seu abducit ab armento. SYLBERG.

(62) Νόου. Νόου etsi excusari possit, usitatio-
riamen est νόον, subaudita præp. κατά, vel simili;
atque adeo νόον habent etiam Hesiodi edit. vulgatae
sub finem τῶν Ἐργῶν. V. SYLBERG.—Quam lectionem
firmat etiam Nov.

(63) Τῷ ξύλῳ. Allusio a malo navis, cui alligatus
Ulysses Sirenas evasit, ad lignum crucis.

(64) Μοῦ. Pro μοῦ rectius μοί legimus dat. casu

ἐπιπέμεσθαι τοὺς νεκροὺς, Πνεῦμά σε οὐρά-
νιον (61) βοηθεῖ· πάραθι τὴν ἡδονήν, βουκολεῖ·

Μηδὲ γυνή σε νόου (62) πυροστόλος ἐξαπα-
τάτω,

Αἰμύλα κωτίλλουσα, τεῖρη διζῶσα καλιτήρ.

Παράπλει τὴν ὄδην, θάνατον ἐργάζεται. Ἐάν ἐθέλῃς
μόνον, νενίκηκας τὴν ἀπόλειαν· καὶ τῷ ξύλῳ (63)
προσδεδεμένος ἀπάσης ἔση τῆς φθορᾶς· λελυμένος·
κυβερνήσει σε ὁ Λόγος ὁ τοῦ Θεοῦ, καὶ τοῖς λιμέτι
καθορμίζει τῶν οὐρανῶν τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον. Τότε
μου (64) κατοπτεύσεις τὸν Θεόν, καὶ τοῖς ἁγίοις ἐκεί-
νους τελεσθήσῃ μυστηρίους, καὶ τῶν ἐν οὐρανοῖς
ἀπολαύσεις ἀποκεχυμένων, τῶν ἐμοὶ τετηρημέ-
νων, ἃ οὐτε οὐς ἤκουσεν, οὐτε ἐπὶ καρδίαν ἀνέ-
βη τινός.

B Καὶ μὴν ὄρῃν (65) μοι δύο μὲν ἡλίους δοκῶ,
Δισσῆς δὲ θήβας,

βακχεύων ἔλεγέ τις εἰδῶλοισι, ἀγνοῖα μεθύων ἀκρά-
τῳ (66). Ἐγὼ δ' αὐτὸν οἰκτεῖραιμι παροινούντα,
καὶ τὸν οὕτω παρανιόντα ἐπὶ σιωτηρίαν παρακα-
λέσαιμι σωφρονούσαν ὅτι καὶ Κύριος (67) μετα-
νοῖαν ἡμαρτωλοῦ, καὶ οὐχὶ θάνατον ἀσπάζεται.
Ἦκε, ὡ παραπλήξ, μὴ θύρῳ σκηριπτόμενος, μὴ
κιττῷ ἀναδοῦμενος· ῥίψον τὴν μίτραν, ῥίψον τὴν
νεβρίδα, σωφρόνησον. Δεῖξω σοὶ τὸν Λόγον, καὶ τοῦ
Λόγου τὰ μυστήρια, κατὰ τὴν σὴν διηγούμενος εἰ-
κόνα. Ὅρος ἐστὶ τοῦτο Θεῷ πεφιλημένον· οὐ τρα-
γωδίαις ὡς Κιθαιρῶν ὑποκειμένον, ἀλλὰ τῆς ἀλη-
θείας (68) ἀνακείμενον δράμασιν· ἕρος νηγάλιον,
ἀγναῖς ὕλαις σύσκιον· βακχεύουσι δὲ ἐν αὐτῷ οὐχ αἱ
Σεμέλης τῆς κεραυνίας ἀδελφαὶ αἱ Μαινάδες, αἱ δὲ
ἀγνοῦν χρεανομίαν μουόμεναι, ἀλλ' αἱ τοῦ Θεοῦ θυ-
γατέρες, αἱ ἀμνάδες αἱ καλάι, τὰ σεμνὰ τοῦ Λόγου
θεσπίζουσαι ἔργα, χορὸν ἐγείρουσαι σώφρονα. Ὁ
χορὸς οἱ δίκαιοι· τὸ ἄσμα ὑμνός ἐστι τοῦ πάντων
βασιλέως. Ψάλλουσιν αἱ κόραι, δοξάζουσιν ἄγγελοι,
προφήται λαλοῦσιν· ἦχος στέλλεται μουσικῆς, ἑρό-
μῳ τὸν θιασον διώκουσι· σπεύδουσιν οἱ κεκλημέ-
νοι, Πατέρα ποθοῦντες ἀπολαβεῖν. Ἦκέ μοι, ὡ πρέ-
σβυ, καὶ σὺ, πὰς θήβας λιπὼν, καὶ τὴν μαντικὴν
καὶ τὴν Βακχικὴν ἀπορρίψας, πρὸς ἀλήθειαν χει-
ραγωγῶ. Ἰδοῦ σοὶ τὸ ξύλον ἐπερῖδεσθαι δίδωμι·
σπεῦσον, Τειρεσία (69), πίστευσον, ἔψει. Χριστὸς
D ἐπιλάμπει φαιδρότερον ἡλίου, δι' ὃν ὀφθαλμοὶ τῶ-

ut passim. SYLBERG. — Sed mox iterum primam
personam adhibet.

(65) Καὶ μὴν ὄρῃ. Verba Penthei a Baccho in fu-
rorem acti apud Euripid. Bacch. v. 916. Ea rursus
lau.lavit Clemens Pædag. lib II, cap. 2, pag. 153.

(66) Ἀκράτῳ. Alludit ad eos, qui merum,
ἀκρατον, bibendo inebriantur.

(67) Κύριος. Resp cit Ez-chielis xxxiii, 11, xviii,
32. In iis, quæ statim sequuntur, Bacchanalia cele-
brantes describit. Illi enim, exemplo Bacchi,
thyrsus manibus gestantes, hedera redimiti, pel-
libus induti, insanientium more, montes camposque
oberabant. Conf. Meursii Dionysia.

(68) Τῆς ἀλ. Τοῖς ἀλ. Nov. His similia superius
dixit p. 5.

(69) Τειρεσία. Tiresiæ fortasse mentionem inje-
cit, quod versus Euripidis paulo superius laudatos

φλῶν ἀναβλέπουσιν· νόξ σε φεύξεται, πῦρ φοθηθήσεται, θάνατος οὐχίσηται· ὄψει τοὺς οὐρανοὺς, ὧ γέρον (70), ὁ Θῆβας μὴ βλέπων. Ὡ τῶν ἀγίων ὡς ἀληθῶς μυστηρίων! ὧ φωτὸς ἀκηράτου! Δαδουχοῦμαι (71), τοὺς οὐρανοὺς καὶ τὸν Θεὸν ἐποπτεύσας· ἄγιος γίνομαι, μουόμενος. Ἰεροφαντεῖ δὲ ὁ Κύριος, καὶ τὸν μύστην σφραγίζεται (72) φωταγωγῶν· καὶ παρατίθεται τῷ Πατρὶ τὸν πεπιστευκότα, αἰῶπι τηρούμενον. Ταῦτα τῶν ἐμῶν μυστηρίων τὰ βακχεύματα· εἰ βούλει, καὶ σὺ μου· καὶ χορεύσεις μετ' ἀγγέλων ἀμφὶ τὸν ἀγέννητον καὶ ἀνώλεθρον καὶ μόνον ὄντως Θεόν, συνυμνοῦντος ἡμῖν τοῦ Θεοῦ Λόγου. Ἄϊδιος οὗτος, Ἰησοῦς εἷς, ὁ μέγας (73) ἀρχιερεὺς Θεοῦ τε ἐνὸς τοῦ αὐτοῦ καὶ Πατρὸς, ὑπὲρ ἀνθρώπων εὐχεται, καὶ ἀνθρώποις ἐγκελεύεται. *Κέκλυτε* (74)· *μυρία φύλα*, μᾶλλον δὲ ὅσοι τῶν ἀνθρώπων λογικοὶ, καὶ βάρβαροι, καὶ Ἕλληγες· τὸ πᾶν ἀνθρώπων γένος καλῶ, ὧν ἐγὼ δημιουργὸς θελήματι Πατρὸς· ἤκητε ὡς ἐμὲ. Ὑψ' ἕνα ταχθισόμενοι Θεόν, καὶ τὸν ἕνα Λόγον τοῦ Θεοῦ· καὶ μὴ μόνον τῶν ἀλόγων ζῶων πλεονεκτεῖτε τῷ λόγῳ· ἐκ δὲ τῶν θνητῶν ἀπάντων ὑμῖν ἀθανάσιαν μόνως καρπώσασθαι δίδωμι. Ἐθέλω γάρ, ἐθέλω καὶ ταύτης ὑμῖν μεταδοῦναι τῆς χάριτος· ὀλόκληρον χορηγῶν τὴν εὐεργεσίαν, ἀφρασίαν· καὶ Λόγον χαρίζομαι ὑμῖν τὴν γνώσιν τοῦ Θεοῦ, τέλειον ἐμαυτὸν χαρίζομαι. Τοῦτο εἶμι ἐγὼ, τοῦτο βούλεται ὁ Θεός, τοῦτο συμφωνία ἐστὶ, τοῦτο ἀρμονία Πατρὸς, τοῦτο Υἱός, τοῦτο Χριστὸς, τοῦτο ὁ Λόγος τοῦ Θεοῦ, βραχίων Κυρίου, δύναμις τῶν ὄλων, τὸ θέλημα τοῦ Πατρὸς· ὧν πάσαι μὲν εἰκόνες, οὐ πάσαι δὲ ἐμφερεῖς· διορθώσασθαι ὑμᾶς πρὸς τὸ ἀρχέτυπον βούλομαι, ἵνα μοι καὶ ὅμοιοι γένησθε. Χρίσω ὑμᾶς τῷ πιστεῶς ἀλείμματι, δι' οὗ τὴν φθορὰν ἀποβάλλετε· καὶ γυμνὸν δικαιοσύνης ἐπιδείξετε τὸ σχῆμα, δι' οὗ πρὸς τὸν Θεὸν ἀναβαίνετε. Δεῦτε πρὸς μὲ (75) πάντες οἱ κοπιῶντες καὶ πεφορτισμένοι, κἀγὼ ἀναπαύσω ὑμᾶς· ἄρατε τὸν ζυγὸν μου ἐπ' ὑμᾶς, καὶ μᾶλλον ἀπ' ἐμοῦ, ὅτι πραθὴς (76) εἶμι, καὶ ταπεινὸς τῇ καρδίᾳ· καὶ εὐρήσετε ἀνάπαυσιν ταῖς ψυχαῖς ὑμῶν· ὁ γὰρ ζυγὸς μου χρηστός, καὶ φορτίον μου ἐλαφρόν ἐστιν. Σπεύσωμεν, δράμωμεν, ὧ θεοφιλῆ καὶ

✠ P. 93 ED. POTTER, 75 ED. PARIS.

ab illo pronuntiatos putaverit. Quo errore lapsus est *Pirrag.*, lib. II, cap. 2, p. 153: Καὶ μὴν ὄραν μοι δύο μὲν ἡλίουσιν δοκίω, μεθῶν δὲ θηβαιοσ ἐλεγε γέρων· *Atque duos soles videre mihi videor, ebruiis dicebat Thebanus senex.* Hæc porro sic scribit, dicitur Nov. *Τειρεσία πιστεύουσιν· ὄψει Χριστὸς ἐπιλάμπει φαίδρ. Tiresia fidem habe: Christus visum suum illuminabit sole splendidius.* Perperam in vulgatis edit. πιστεύουσιν ὄψει, visui tuo crede, conjuncte dicitur.

(70) Ὡ γέρον. *Odys.* M. et K. H. SYLBERG.

(71) Δαδουχοῦμαι. Alludit ad ritus mysteriorum Eleusiniarum; in quibus erat ἀδουχος, qui facem manu ferebat; ἱεροφάντης, qui sacra monstrabat, μύστης ἐτιπόπει, quibus mysteriis initiari, eaque initiari permissum est. Hinc Alcibiades impudens a quæbatur, referente Plutarcho in *Alcibiade*, ἀπρημιούμενος τὰ μυστήρια, καὶ δεικνύων τοὺς ἑαυτοῦ ἑταίρους ἐν τῇ οἰκίᾳ τῆ ἑαυτοῦ, ἔχων στολὴν, οἴαντες Ἰεροφάντης ἔχων δεικνύει τὰ ἱερά, καὶ ὀνομαζῶν αὐτὸν μὲν ἱεροφάντην, Πολυτίωνα δὲ δεδου-

be, visum recipies. Christus, per quem cæcorum visus restituitur, sole splendidius illucet. Nox te fugiet, ignis extimescet, mors abibit. Qui Thebas, o senex, contueri non potes, cælos videbis. O vere sancta mysteria! O puram lucem! Prælati mihi facibus, cælos ac Deum conspicio. Dum initior, sanctus flo. Dominus autem est interpret sacrorum, qui mystam illuminatum obsignat, et eum, qui crediderit, Patri commendat in sæcula servandum. Hæc sunt meorum mysteriorum bacchanalia. Tu quoque, si videatur, initiare. Tum circa eum, qui ortus et interitus immunis solusque verus Deus est, una cum angelis, hymnum nobiscum canente Deo Verbo, chorum duces. Æternus ✠ hic Jesus, unus magnus pontifex unius Dei, qui est idem Pater, orat pro hominibus, idemque homines hortatur. *Attendite, gentes innumerabiles;* seu potius quotquot estis inter homines ratione præditi, tam barbari quam Græci. Universum hominum genus voco, quorum ego voluntate Patris opifex sum. Venite ad me, sub uno Deo et uno Dei Verbo ordinandi. Nec sufficiat vobis animalia rationis expertia sola ratione superasse, cum vobis ex universo genere mortalium solis liceat meo munere immortalitatem consequi. Volo enim, volo hanc vobis impertire gratiam: integrum beneficium, immunitatem corruptionis, tribuens. Sed et Verbum vobis largior, Dei scilicet cognitionem, memetipsum integrum largior. Hoc sum ego, hoc vult Deus, hoc symphonia est, hoc concentus Patris, hoc Filius, hoc Christus, hoc Verbum Dei, brachium Domini, potestas rerum omnium, voluntas Patris. Quarum quidem rerum olim exhibitæ sunt imagines, verum illæ nequaquam omnes similes. Proinde volo vos ad exemplar primigenium corrigere, ut similes etiam mihi efficiamini. Fidei vos unguento, per quod corruptionem exuetis, ungam, et nudam justitiæ figuram, per quam ad Deum ascenditis, representabo. *Venite ad me, omnes qui fatigati estis et onerati; et ego reficiam vos. Tollite jugum meum super vos, et discite a me, quod mitis sim et humilis*

χων, κήρυκα δὲ Θεόδωρον. *Quod imitatus mysteria, ea dum suæ sociis ostendisset, induit vestem, qualem habens Hierophantes ostendit sacra, et appellasset se quidem Hierophantem, Polytionem vero Daduchum, Theodorum vero præconem.*

(72) Σφραγίζεται. Alludit ad sigillum baptismi, et signum, seu characterem, qui deorum quorundam cultoribus imprimi solebat. Unde illud *Apo-cal.* III, 17: *Ne quis possit emere aut vendere, ei μὴ ὁ ἔχων τὸ χάραγμα, ἢ τὸ ὄνομα τοῦ θηρίου, ἢ τὸν ἀριθμὸν τοῦ ὀνόματος αὐτοῦ.* Conf. *Archæologia Græcæ*, lib. I, c. 40; lib. III, c. 2.

(73) Ἄϊδιος οὗτος, Ἰησοῦς εἷς, ὁ μ. Potes et sic distinguere: Ἄϊδιος οὗτος Ἰησοῦς, εἷς ὁ μέγας ἀρχιερεὺς. Interpres Hervetus post εἷς distinguit, æternus hic est Jesus unus. SYLBERG. Est porro hoc insigne testimonium adversus Arianos.

(74) Κέκλυτε. Hemistichium ex *Iliad.* P, v. 220.

(75) Πρὸς μὲ. Omittit Nov.

(76) Πραθὴς. Πρῶτος *Bibl. Græc. Moz.* Χρηστός ἐστὶ Nov. Dein, καὶ τὸ φορτίον, *Bibl. Græc. et Nov.*

cordę ; et invenietis requiem animabus vestris. *Jugum enim meum facile. et onus meum leve est* 11. Festinemus, curramus, o homines Dei amantia, Deo vere similia, simulacra. Festinemus, curramus, *tollamus jugum ejus*, suscipiamus bonum aurigam, a quo homines ad immunitatem corruptionis aguntur. Christum diligamus. Is pullum ac vetulum asinum sub idem jugum duxit; et juncta nunc hominum biga ad immortalitatem dirigit currum; id evidenter implere festinans, quod olim obscure significaverat, tunc quidem ad Jerusalem, nunc vero ad cœlos contendens. Pulcherrimum sane Patri spectaculum, æternus ipsius Filius victoriam reportans. Fiamus igitur in bona ambitiosi, Deique amantes homines; et earum rerum quæ nihil a quoquam pati possunt, maximas, Deum ac vitam, consequamur. Est autem Verbum adjutor: in eo sit nobis fiducia. Nec nos unquam tantum argenti ac ✠ auri, vel glorię subeat desiderium, quantum ipsius Verbi veritatis. 34 Nequaquam enim Deo gratum erit, si nos ea quidem, quæ maximi sunt pretii, minimi facimus; amentię autem, et ignorantię, et socordię, et cultus simulacrorum apertissima probra, et extremam impietatem plurimi habemus. Etenim haud abs re philosophorum filii, quæcunque faciunt stulti, nefarie ac impie eos gerere existimant. Quis etiam dum ignorantiam adnumerant in speciebus insanię, nil aliud quam insanire vulgus hominum fatentur. Non est ergo dubitandum, inquiet Verbum, utrum sit melius, sobrium esse, vel insanire. Oportet autem veritatem mordicus tenentes, et sobriam gerentes mentem, Deum totis viribus sequi; et sicuti sunt, res universas existimare ejus esse. Præterea, advertent-

11 Math. xi, 28, 29, 30. ✠ P. 94 ED. POTTER, 76 ED. PARIS.

(77) Ὑποβάλωμεν. H. υποβάλωμεν, *subjiciamus*. SYLBERG. — Quam emendationem firmat Nov.

(78) Τὸν Χριστόν. Ἀγ. H. ita distinguit, τὸν Χριστὸν ἀγαπήσωμεν τὸν πῶλον ὑποζύγιον ἤγαγε. Allusio autem ad Matth. xxi, 5. SYLBERG. — Quem sensum in Latina versione secuti sumus. Lowthius ait: Locus ita forsitan corrigendus: Τὸν Χριστὸν ἀγαπήσωμεν (τὸν πῶλον, quod sequitur, inducendo) ὑποζύγιον ἤγαγε σὺν τῷ πῶλῳ. Nisi quis legere malit, ἀγαπήσωμεν τὸν πωλοδάμνην, quo titulo Christum compellat lib. 1 *Pædag.*, cap. 5, p. 87.

(79) Καταξέυξας εἰς τὸν Θεόν, πρὸς ἀθ. κ. Scribi posset καταξέυξας, εἰς ἀθανασίαν καθιθύνει τὸ ἄρμα, omissis intermediis vocibus τὸν Θεόν πρὸς, quæ non sunt necessariae. Et quidem in Nov. hoc loco omissæ, mox reperiuntur, σπεύδων πρὸς τὸν Θεόν πληρῶσαι.

(80) Ἐπέλεθη. Ἐπέλεθοι Nov.

(81) Τιθέμεθα. Αἰρώμεθα Nov.

(82) Φιλοσόφων κ. Stoicos intelligit. Hi enim statuebant, referente Stobæo in *Eclogis ethic.*, c. 4, p. 170: *ιερέα μόνον εἶναι τὸν σοφόν, solum sapientem esse sacerdotem*; illum solum esse εὐσεβῆ, καὶ ἑμπειρον τῆς θεῶν θεραπειας, *rium, et divini cultus scientia præditum*. E contra dicebant πάντας τοὺς ἄφρονας εἶναι ἀσεβεῖς, *omnes insipientes esse impios*; eisdemque vocabant φαύλους, ἀνοσίτους, ἀκαθάρτους, *μαρούς; pravaos, profanos, impios, sceleratos*. Denique πάντ' εἶναι τὸν ἄφρονα θεοῖς ἐχθρόν· *omnem stultum esse diis inimicum*, affirmabant, ut ibidem refertur pag. 181.

A θεοεἰκελα τοῦ Λόγου ἀνθρωποὶ ἀγάματα· σπεύσωμεν, δράμωμεν, *ἀρωμεν τὸν ζυγὸν αὐτοῦ*, υποβάλωμεν (77) ἀφθαρίξ καλὸν ἡνίοχον ἀνθρώπων, τὸν Χριστόν. Ἀγαπήσωμεν (78) τὸν πῶλον· ὑποζύγιον ἤγαγε σὺν τῷ παλαιῷ· καὶ τῶν ἀνθρώπων τὴν συνωρίδα καταξέυξας εἰς τὸν Θεόν, πρὸς ἀθανασίαν καθιθύνει (79) τὸ ἄρμα, σπεύδων πληρῶσαι ἐναργῶς, ὃ ἡνίκατο πρότερον μὲν εἰς Ἱερουσαλήμ, νῦν δὲ εἰσελαύνων οὐρανοῦς. Κάλιστον θέαμα τῷ Πατρὶ, γῆς ἀίδιος νικηφόρος. Φιλότιμοι τοίνυν πρὸς τὰ καλὰ, καὶ θεοφιλεῖς ἀνθρωποὶ γενόμεθα, καὶ τῶν ἀπαθῶν τὰ μέγιστα, Θεὸν καὶ ζῶην, κτησώμεθα. Ἀρωγὸς δὲ ὁ Λόγος· θαρβῶμεν αὐτῷ· καὶ μήποτε ἡμᾶς τοσοῦτος ἀργύρου καὶ χρυσοῦ, μὴ δόξης ἐπέλεθη (80) πόθος, ὅσος αὐτοῦ τοῦ τῆς ἀληθείας Λόγου. Οὐδὲ γὰρ οὐδὲ τῷ Θεῷ αὐτῷ ἀρεστὸν, εἰ ἡμεῖς τὰ μὲν πλείστου ἀξία ὑπὲρ ἐλαχίστου ποιούμεθα, ἀνοίας δὲ, καὶ ἀμαθίας, καὶ βραθυμίας, καὶ εἰδωλοκρατίας ὕβρεις περιφανεῖς, καὶ τὴν ἐσχάτην δυσσέβειαν, περὶ πλείονος τιθέμεθα (81). Οὐ γὰρ ἀπὸ τρόπου φιλοσόφων παιδες (82) πάντα ὅσα πράττουσιν οἱ ἀνόητοι, ἀνοσιουργεῖν καὶ ἀσεβεῖν νομίζουσιν, καὶ αὐτὴν γε ἔτι τὴν ἀγνοίαν μανίας εἶδος (83) ὑπογράφοντες, οὐδὲν ἄλλο ἢ μεμνηναὶ τοὺς πολλοὺς ὁμολογοῦσιν. Οὐ δὲ σὺν ἀμφιβάλλειν (84), ἔρει ὁ Λόγος, ὅπτερον αὐτοῖν ἔμεινον, σωφρονεῖν ἢ μεμνηναί· ἐχομένους δὲ ἀπίστῃ τῆς ἀληθείας, παντὶ σθένει ἐπεσθαι χρὴ τῷ Θεῷ, σωφρονούντας, καὶ πάντα αὐτοῦ νομίζειν, ὡς περ ἐστί· πρὸς δὲ καὶ ἡμᾶς, τὸ κάλλιστον τῶν κτημάτων, μεμαθηχότας ὄντας αὐτοῦ, σφᾶς αὐτοῦς ἐπιτρέπειν τῷ Θεῷ, ἀγαπῶντας Κύριον τὸν Θεόν, καὶ τοῦτο παρ' ὅλον τὸν βίον ἔργον ἡγουμένους. Εἰ δὲ κοινὰ τὰ φίλων, θεοφιλῆς δὲ ὁ ἀνθρωπος τῷ Θεῷ· καὶ γὰρ σὺν φίλος (85), μεσιτεύοντος τοῦ Λόγου· γίνεται δὲ σὺν τὰ

(83) Ἀγνοίαν μανίας εἶδος. Stoici, referente Stobæo pag. 170, dicebant malum omnem insanire, ἀγνοίαν ἔχοντα αὐτοῦ, καὶ τὸν καθ' αὐτὸν, ὅπερ ἐστὶ μανία· *ignorantia nempe sui, eorumque quæ ad se pertinent, laborantem, quæ insaniam est*. Diogenes Laertius lib. 11, seg. 224, memorat Zenonem, Stoicæ sectæ patrem, tradidisse πάντας ἄφρονας μανιεσθαι, *stultos omnes insanire*. Quod Cicero disputavit in *Paradox.* 3, cui titulus est, Ὅτι πάντες οἱ μωροὶ μανίονται.

(84) Οὐ δὲ σὺν ἀμ. A. mavult δὲ σὺν. Sed et δὲ σὺν retineri potest, subaudito impersonali δ·τ·, *χρῆ*, aut simili: ut alibi sæpe præsertim apud poetas. Stoica porro hæc paradoxa tractata etiam a Cicerone. SYLBERG. — Porro χρῆ statim sequitur.

(85) Θεοφιλῆς δὲ ὁ ἀνθρωπος τῷ Θεῷ καὶ γὰρ σὺν φ. Scribe, θεοφιλῆς δὲ ὁ ἀνθρωπος, καὶ φίλος τῷ Θεῷ. Hoc est, ἤγουν φίλος τῷ Θεῷ. Et est interpretatio alterius, quod est ambiguum. Siquidem θεοφιλῆς ὁ φίλων τὸν Θεόν, ὃ τε ὑπὸ τοῦ Θεοῦ φιλούμενος. HEIKSTIUS. — Verum sola interpretatio mutata, qua et alibi sensus auctoris passim depravatus est, sic scribendum: θεοφιλῆς δὲ ὁ ἀνθρωπος· τῷ Θεῷ καὶ γὰρ σὺν (vel καὶ γὰρ σὺν τῷ Θεῷ) φίλος, μεσιτεύοντος τοῦ Λόγου, γίνεται δὲ σὺν, etc. Quem sensum Latine expressimus. Porro hanc sententiam Clemens e Philone Judæo sumpsit, qui lib. 1 *De vita Moysis*, pag. 626, hæc dicit:

Nam si, juxta proverbium, « Amicorum omnia sunt communia, » propheta autem Dei amicus dicitur; inde consequitur, ut divinæ possessionis usum habeat.

πάντα τοῦ ἀνθρώπου, ὅτι τὰ πάντα τοῦ Θεοῦ· καὶ κοινὰ ἀμφοῖν τοῖν φίλοι τὰ πάντα, τοῦ Θεοῦ καὶ ἀνθρώπου. Ὡρα οὖν ἡμῖν μόνον τὸν θεοσεβῆ Χριστιανὸν εἰπεῖν πλούσιόν τε (86), καὶ σώφρονα, καὶ εὐγενῆ· καὶ ταύτη εἰκόνα τοῦ Θεοῦ μεθ' ὁμοιώσεως (87) καὶ λέγειν καὶ πιστεῦειν, δίκαιον καὶ ὅσιον μετὰ φρονήσεως γενόμενον ὑπὸ Χριστοῦ Ἰησοῦ, καὶ εἰς τοσοῦτον ὁμοιον εἶδη καὶ Θεῷ. Οὐκ ἀποκρύπτεται γοῦν ὁ προφήτης τὴν χάριν, λέγων· Ἐγὼ εἶπον, ὅτι θεοὶ (88) ἔστε, καὶ υἱοὶ Ὑψίστου πάντες. Ἡμεῖς γάρ, ἡμεῖς εἰσπεποιήται, καὶ ἡμῶν ἐθέλει μόνων κεκληθῆναι πατέρ, οὐ τῶν ἀπειθούτων. Καὶ γὰρ οὖν ὡδὲ πως ἔχει τὰ ἡμέτερα τῶν Χριστοῦ ὁπαδῶν· *Ὅλαι μὲρ αὶ* (89) *βουλαί, τοῖσι καὶ οἱ λόγοι ὁποῖοι δὲ οἱ λόγοι, τοιαῦδε καὶ αἱ πράξεις· καὶ ὁποῖα τὰ ἔργα, τοιοῦτος ὁ βίος· χρηστός δὲ σύμπαρ* (90) ἀνθρώπων βίος τῶν Χριστῶν ἐγνωκότων. Ἄλις, υἱμαί, τῶν λόγων, εἰ καὶ μακροτέρω προήλθον ὑπὸ φιλανθρωπίας, ὅτι περ εἶχον ἐκ Θεοῦ ἐκχέων, ὡς ἂν ἐπὶ τῷ μέγιστον τῶν ἀγαθῶν, τὴν σωτηρίαν, παρακαλῶν· περὶ γάρ τοι τῆς παύλης (91) οὐδαμῆ οὐδαμῶς ἐχοῦσης ζωῆς (92), οὐκ ἐθέλουσιν οὐδ' οἱ λόγοι παύσασθαι ποτε ἱεροφαντούντες. Ὑμῖν δὲ ἐτι τοῦτο περιλείπεται πέρασ, τὸ λυσιτελοῦν ἐλέσθαι, ἢ κρίσιν, ἢ χάριν. Ὡς ἔγωγε οὐδ' ἀφιβάλλειν ἀξίω, πότερον ἀμεινον αὐτοῦν· οὐδὲ μὴν συγχρίνεσθαι θέμις ζωὴν ἀπωλείᾳ. effundens, amore hominum longius processi, eo quod ad salutem, bonorum omnium extremum, hortarer. Sermones enim, quibus vita nullum finem habitura declaratur, ægre tandem finire solent. Hoc demum vobis reliquum est, ut quod utilius fuerit, sive iudicium, sive gratiam, eligatis. Nam mihi ne dubitandum quidem videtur, utrum eorum sit melius; sed neque fas est, vitam cum exitio comparare.

tes nos possessionum Dei omnium esse pulcherrimam, nosmetipsos in illius tutelam committamus, diligentes Dominum Deum, et id nobis negotii per totum vitæ spatium incumbere putantes. Quod si communia sunt amicorum omnia, et homo Dei amicus est (Verbi quippe interventu is Dei factus est amicus), igitur homini Jus in omnia competit, quod ad Deum omnia jure pertineant: et sunt omnia utriusque amici, Dei et hominis, communia. Restat igitur, ut solum pium Christianum appellemus divitem, et sobrium, et generosum; et ideo imaginem Dei, effictam ad ipsius similitudinem, dicamus ipsum ac credamus: ut qui justus sanctusque et prudens a Christo sit factus, et proinde Deo similis. Hanc itaque gratiam his verbis expressit propheta, ubi dicit: *Ego dixi, quod dii estis, et filii Altissimi, omnes* ⁴². Nos enim, nos adoptavit filios: et noster solummodo pater haberi vult, non autem eorum, qui ei non obtemperant. Res ergo nostræ, qui Christi nos assecclas profite-mur, ita se quodammodo habent: *Qualia consilia, tales sermones nostri sunt; quales autem sermones, tales etiam actiones; et qualia opera, talis demum vita*: bona est universa hominum vita, qui Christiana cognoverunt. Satis jam, opinor, verborum est; quia imo id quod mihi a Deo concessum est, quod ad salutem, bonorum omnium extremum,

ΣΥΓΚΕΚΡΟΤΗΤΑΙ (93) **ΚΡΗΠΙΣ ΑΛΗΘΕΙΑΣ, Ὁ ΠΑΙΔΕΣ ὙΜΕΙΣ, ὙΜΙΝ** (94) **ΑΥΤΟΙΣ, ΑΓΙΟΥ ΝΕΦ ΜΕΓΑΛΟΥ ΘΕΟΥ' ΘΕΜΕΛΙΟΣ ΓΝΩΣΕΩΣ ΑΡΡΑΓΗΣ, ΠΡΟΤΡΟΠΗ ΚΑΛΗ, ΔΓ ΥΠΑΚΟΗΣ ΕΥΛΟΓΟΥ ΖΩΗΣ ΑΙΔΙΟΥ ΟΡΕΙΣ** (95) **ΝΟΕΡΦ ΚΑΤΑΒΛΗΘΕΙΣΑ ΧΩΡΙΩ.**

CONSTRUCTA EST VOBIS, O PUERI, VERITATIS BASIS, SACRI TEMPLI MAGNI DEI FIRMUM COGNITIONIS FUNDAMENTUM, PRÆCLARA COHORTATIO, VITÆ PER OBEDIENTIAM RATIONABLEM ÆTERNA APPETITIO INTELLIGENTI SOLO JACTA.

⁴² Psal. LXXI, 6. ✕ P. 95, 96 ED POTTER, 77, 78 ED. PARIS.

Autē Philonem Diogenes Cynicus eodem modo C ratiocinatus est, referente Laertio lib. vi, sec. 37: *Ratiocinabatur autem hunc in modum: Omnia deorum sunt; diis autem amici sapientes sunt; sunt autem amicorum omnia communia; omnia igitur sapientum sunt.* Idem hæc inferius repetit ejusdem libri seg. 72. Similia dicit Clemens Strom. ii, p. 367 et 403.

(86) *Πλούσιόν τε, καὶ σ.* Hæc epithota Stoici suo sapienti. eique soli tribuerunt; quod apud Stobæum et Laertium locis superius laudatis videre licet. Conf. Strom. ii, p. 367, et quæ ibi adnotata sunt.

(87) *Εἰκόνα τοῦ Θεοῦ μεθ' ὁμοιώσεως.* Cum Moyses dixerit in Gen. i, Deum hominem creasse κατ' εἰκόνα καὶ ὁμοίωσιν, secundum imaginem et similitudinem suam, Clemens hæc duo sic distinguit, ut Dei similitudo sit ejus imagine perfectior; et hæc quidem omni homini conveniat, illa solum ei, qui secundum Dei leges vitam instituit, nec in hac vita plena perfecta unquam sit. Conf. Pædag. lib. i principio c. 12, et quæ ibi adnotata sunt.

(88) *Ἐγὼ εἶπον, ὅτι θεοί.* Ἐγὼ εἶπα, θεοί Bibl. Græc. Clemens infra Pædag., lib. i, cap. 6, p. 93; Str. ii, p. 414; Str. iv, p. 534.

(89) *Ὅλαι μὲρ αὶ.* Hæc poetica sunt, et facile in iamlicos versus transeunt:

*Ὅλαι μὲρ αὶ βουλαί, τοιαῦδε χ' οἱ λόγοι
Ὅποιοι δ' οἱ λόγοι, τοιαῦδε χ' αἱ πράξεις·*

Χ' ὁποῖα τὰ ἔργα, τοιοῦτος δ' ἔσθ' ὁ βίος.

Ὅλος δὲ λόγος, τοῖος δὲ βίος· *Qualis sermo, talis vita,* bis inferius dixit Clemens, Strom. iii, p. 444, et Str. vii, p. 760. Philo Judæus hos etiam versus in prosam vertit, lib. *De præmiis et pœnis* p. 922: *Nam si qualia sunt consilia, tales sint sermones; et qualia dicta, talia facta: omniaque hæc inter se respondeant, conjuncta insolubili harmoniæ vinculo, etc.*

(90) *Χρηστός δὲ σ.* Ludit in vocibus χρηστός et Χριστός, ut superius pag. 72, ubi conf. not.

(91) *Παύλης.* Rectius H. παύλαν. SYLBURG.

(92) *Ἐχοῦσης ζωῆς.* Ἐχοῦσης τῆς ζωῆς Nov.

(93) *Συγκεκροτήται.* Hanc periochen nonnulli Protreptico, alii Pædagogo adnectunt. Videtur autem de Protreptico dicta, viam quasi parare ad Pædagogum. Porro κεκροτήται pro συγκεκροτήται habet ms. codex in Bibliotheca Regia, et alius in Bodliciana asservatus. Hæc vero sententia, cum primo libro Pædagogi, excidit e Nov.

(94) *Ὑμῖν.* Ἡμῖν Reg. Bodl.

(95) *Ἄιδιος ὄρεξις.* Æterna appetitio, id est permanens, quæ usque ad finem vitæ non interit. Sic superius dixit philosophiam ingenerare σοφίας ἀίδιον ἔρωτα, sapientiæ æternum amorem. Et Pædag. lib. i, cap. 7, p. 108, παιδαγωγίαν αὐτὴν esse πράξεων ἁγίων ὑποτύπωσιν ἐν αἰωνίῳ διαμονῇ, descriptionem sanctarum actionum in æterna perseverantia.

ΚΛΗΜΕΝΤΟΣ
ΤΟΥ ΑΛΕΞΑΝΔΡΕΩΣ
ΠΑΙΔΑΓΩΓΟΣ
CLEMENTIS ALEXANDRINI
PÆDAGOGUS

CAPITULA LIBRI PRIMI

- α. Τι ἐπαγγέλλεται ὁ Παιδαγωγός.
β. Ὅτι διὰ τὰς ἀμαρτίας ἡμῶν ὁ Παιδαγωγός ἐπιστατεῖ.
γ. Ὅτι φιλόνητος ὁ Παιδαγωγός.
δ. Ὅτι ἐπίσης ἀνδρῶν καὶ γυναικῶν ὁ Λόγος Παιδαγωγός ἐστι.
ε. Ὅτι πάντες οἱ περὶ τὴν ἀλήθειαν καταγινόμενοι παῖδες παρὰ τῷ Θεῷ.
ς. Πρὸς τοὺς ὑπολαμβάνοντας τὴν τῶν παιδῶν καὶ νηπίων προσηγορίαν τὴν τῶν πρώτων μαθημάτων αἰνέτεσθαι διδαχὴν.
ζ. Τίς ὁ Παιδαγωγός· καὶ περὶ τῆς παιδαγωγίας αὐτοῦ.
η. Πρὸς τοὺς ἡγουμένους μὴ εἶναι ἀγαθὸν τὸ δικαίον.
θ. Ὅτι τῆς αὐτῆς δυνάμεως καὶ ἐνεργεσιῶν καὶ βλάπτειν δικαίως· ἐν ᾧ τίς ὁ τρόπος τῆς παιδαγωγίας τοῦ Λόγου.
ι. Ὅτι ὁ αὐτὸς Θεὸς διὰ τοῦ αὐτοῦ Λόγου καὶ ἀπειργεῖ τῶν ἀμαρτιῶν, ἀπειλῶν· καὶ σώζει τὴν ἀνθρωπότητα, παρακαλῶν.
ια. Ὅτι διὰ νόμου καὶ προφητῶν ὁ Λόγος ἐκπαίδευται.
ιβ. Ὅτι ἀγαλόμενος τῇ πατρικῇ διαθέσει κέχρηται ὁ Παιδαγωγός ἀυστηρίᾳ καὶ χρηστότητι.
ιγ. Ὅτι ὡς τὸ κατῳρωμα κατὰ τὸν ὄρθον γίνεται λόγον, οὕτως ἐκπαλεῖ τὸ ἀμάρτημα παρὰ τὸν λόγον.
- A 1. Quid profiteatur Pædagogus.
2. Quod propter peccata nostra nos moderetur Pædagogus.
3. Quod sit benignus et hominum amans Pædagogus.
4. Quod Verbum ex æquo virorum et mulierum Pædagogus sit.
5. Quod omnes qui circa veritatem versantur, sint apud Deum pueri.
6. Adversus eos, qui existimant puerorum et infantium appellationem significare primarum disciplinarum doctrinam.
7. Quis sit Pædagogus : de ejus Pædagogia.
8. Adversus eos qui existimant non esse bonum id quod justum est.
9. Quod ejusdem sit potestatis et benefacere et justis punire; in quo etiam dicitur, quis sit modus Pædagogicæ Verbi.
10. Quod idem Deus per idem Verbum et a peccatis arceat, minans; et humanæ naturæ salutem det, adhortans.
11. Quod per legem et prophetas Verbum Pædagogis functus fuerit officio.
12. Quod Pædagogus convenienter paternæ affectioni severitate et benignitate usus sit.
13. Quod quemadmodum id, quod recte et ex virtute geritur, fit ex recta ratione, ita rursus peccatum præter rationem.

(96) ΛΟΓΟΣ ΠΡΩΤΟΣ.

ΚΕΦ. Α'.

Τι ἐπαγγέλλεται ὁ Παιδαγωγός.

Τριῶν γέ τοι τούτων περὶ τὸν ἄνθρωπον ὄντων, ἡθῶν, πράξεων, παθῶν, ὁ προτρεπτικὸς εἴληχε τὰ ἡθῆ αὐτοῦ, θεοσεβείας καθηγεμῶν, ὁ τροπιδίου δίκην ὑποκειμένου λόγος (97) εἰς οἰκοδομὴν πίστεως· ἐφ' ᾧ μάλα γαννύμενοι, καὶ τὰς παλαιὰς ἀπομνύμενοι δόξας, πρὸς σωτηρίαν νεάζομεν (98), ψαλλούση συν- ἄδοντες προφητεία· Ὡς ἀγαθὸς τῷ Ἰσραὴλ ὁ Θεὸς (99), τοῖς εὐθέσι τῇ καρδίᾳ! πράξεών τε ἀπασῶν (1) ὁ λόγος ἐπισταταεὶ ὁ ὑποθετικὸς· τὰ δὲ πάθη ὁ παραμυθητικὸς ἴδεται· εἰς ὧν πᾶς ὁ αὐτὸς οὗτος λόγος, τῆς συντρόφου καὶ κοσμητικῆς συνηθείας ἐξαπατάζων τὸν ἄνθρωπον, εἰς δὲ τὴν μονότροπον τῆς (2) εἰς Θεὸν πίστεως σωτηρίαν παιδαγωγῶν. Ὁ γοῦν οὐράνιος ἡγεμῶν, ὁ Λόγος, ὀπνηκῆ μὲν ἐπὶ σωτηρίαν παρεκάλει, προτρεπτικὸς (3) ὄνομα αὐτῷ ἦν· ἰδίως οὗτος παρορμητικὸς, ἐκ μέρους τὸ πᾶν, προσαγορευόμενος λόγος· προτρεπτικὴ γὰρ ἡ πᾶσα θεοσεβεία (4), ζωῆς τῆς νῦν καὶ τῆς μελλούσης ὄρεξιν ἐγγενυνῶσα τῷ συγγενεῖ λογισμῷ. Νυνὶ δὲ θεραπευτικὸς τε ὧν καὶ ὑποθετικὸς ἅμα ἄμφω, ἐπόμενος αὐτὸς αὐτῷ παραινεῖ τὸ προτετραμμένον κεφάλαιον (5), τῶν ἐν ἡμῖν παθῶν ὑπισχνούμενος τὴν ἴασιν· κεκλήθη δ' ἡμῖν ἐνὶ προσφῶνι οὗτος ὄνοματι Παιδαγωγός· πρακτικὸς, οὐ μεθοδικὸς ὧν ὁ Παιδαγωγός· ἢ καὶ τὸ τέλος αὐτοῦ βελτιῶσαι τὴν ψυχὴν ἐστίν, οὐ διδάξαι· σὺφρονὸς τε, οὐκ ἐπιστημονικὸν καθηγῆσαι· C

Καίτοι καὶ διδασκαλικὸς ὁ αὐτὸς ἐστὶ λόγος, ἀλλ' οὐ νῦν. Ὁ μὲν γὰρ ἐν τοῖς δογματικῶς (6) δηλωτικῶς καὶ ἀποκαλυπτικῶς, ὁ διδασκαλικὸς· πρακτικὸς δὲ ὧν ὁ Παιδαγωγός, πρότερον μὲν εἰς διάθεσιν ἡθοποιίας προὔτρεψατο, ἡθῆ δὲ καὶ εἰς τὴν τῶν δέοντων ἐνέργειαν παρακαλεῖ, τὰς ὑποθήκας τὰς ἀκηράτους παρεγγυῶν, καὶ τῶν πεπλανημένων πρότερον τοῖς ὑστερον ἐπιδεικνύς τὰς εἰκόνας. Ἄμφω δὲ

99 Psal. LXXII, 1. ✕ P. 97, 98 ED. POTTER, 79 ED. PARIS.

(96) Pro his, Κλήμ. τοῦ Ἀλεξ. Παιδαγωγός, quæ supra in titulo exseripsimus, A. Palat. cod. habet, Κλήμεντος Στρωματεύς Παιδαγωγός· λόγοι γ'. Itemque in Excerptis mss., Ἐκ τῶν τοῦ Κλήμεντος Στρωματεύς λόγων παιδαγωγικῶν· quasi Στρωματεύς cognomen sit Clementis. Sed libros qui hos παιδαγωγικούς sequuntur, Στρωματεῖς inscriptos esse, et quæ nominis ratio sit, infra ostendetur latius ad p. 267. Παιδαγωγῶν vero nomen probat ipse statim auctor, primo hujus libri capite, et rursum infra initio sexti Stomat. SYLBURG. — Eundem titulum, quem Palatinus codex, exhibent mss. Reg., Bod.

(97) Λόγος. Omittunt hanc vocem Excerpta mss. SYLBURG.

(98) Νεάζομεν. Hesyehius, Νεάζομεν, ἀφικνούμεθα, ἢ νεωστὶ ἔχομεν. Proinde Clemens hæc ὀρροσуй, παλαιὰς ἔχειν δόξας, et νεάζειν πρὸς σωτηρίαν.

(99) Τῷ Ἰσραὴλ ὁ Θεός. Ὁ Θεὸς τῷ Ἰσραὴλ, Bod. Μοx τῇ ante καρδίᾳ omitt. Bibl. Græc.

(1) Ἠράξεών τε ἀπ. Δὲ pro τε, Excerpti. mss. SYLBURG.

(2) Τῆς. Τὴν Bod.

(3) Προτρεπτ. Hic locus sic distingui possit, au-

A

✕ LIBER PRIMUS.

35 CAP. I.

Quid proprieatur Pædagogus.

Cum hæc tria sint in homine, mores, actiones et affectus: mores sermo sibi vindicat *cohortatorius*, pietatis dux ac religionis, qui, instar carinæ subiectus est ad fidei ædificationem: quo quidem nos valde exsultantes, et opiniones veteres abjurantes, ad salutem capessendam juvenes alacresque reddimur, cum psallente prophetia concinentes: *Quam bonus Israel Deus iis qui recto sunt corde* 41! Omnibus vero actionibus præest sermo, qui versatur in tradendis præceptis; animi autem affectibus medetur sermo ad suadendum comparatus: cum interea unus sit omnis hic sermo, a mundana, in qua educatus est, consuetudine hominem abripiens, et in simplici uniusque modi fidei in Deum salute instituens. Dux itaque cælestis, Verbum, ad salutem quidem quando cohortabatur hominem, *cohortatorius* vocatus est; et hic sermo proprie ad incitandum aptus, ex parte scilicet totum, appellatus est. Est enim cohortatoria universa religio, ut quæ et vitæ hic recte degendæ, et futuræ desiderium menti cognatæ ingeneret. Nunc autem, cum in medendo et præcipiendo versetur, et ad utrumque simul eum, quem admonet, ipse scipsum sequens, adhortetur, affectuum nostrorum curationem in summa promittens, hic a nobis apposite uno appelletur nomine, *Pædagogus*. Is autem *Pædagogus* in actione, non in tradenda disciplinæ ratione, versatur: ejusque finis est, animam meliorem reddere, non doctrina imbuere: et in vita honesta et prudenti, non quæ sit scientia prædita, instituere. Quanquam hic ipse quoque ad docendum aptus sit sermo; licet nunc aliter sumatur. Qui enim quæ ad dogmata pertinent declarat et revelat, is sermo est, qui in docendo versatur. Cum autem in actione

toritate Reg. et Bod. Προτρεπτικὸς ὄνομα αὐτῷ ἦν ἰδίως· οὗτος παρορμητικὸς, ἐκ μ. Proprio nomine Cohortatorius appellabatur: idem sermo ad incitandum aptus, ex p.

(4) Ἡ πᾶσα θεοσεβεία. Πᾶσα ἡ θεοσεβ. SYLBURG. — Mox νῦν pro νυνί, Bod.

(5) Παραινεῖ τὸ προτετραμμένον κ. Scribe προγεγραμμένον, præscriptum: quam lectionem confirmat epilogus infra pag. 264. SYLBURG. — Hervetus vertit, ac si legisset τὸν προτετραμμένον. Dein κεφάλαιον cum sequentibus connectit. Sed retenta veteri lectione, quam mss. codd. firmant, expr. *suadet ac præcipit idem capui*, id est, eandem rerum summam, ad quod cohortabatur. Vult enim idem Dei Verbum, primo in *Protreptico* ad Christi religionem *cohortari*, dein in *Pædagogo* ejusdem præceptorum observationem *suadere*; quem in finem τῶν ἐν ἡμῖν παθῶν ὑπ. *affectuum nostrorum curationem pollicetur*. Paria sunt, quæ paulo post infert, Ὁ Παιδαγωγός πρότερον εἰς διάθεσιν ἡθοποιίας προὔτρεψατο: ἡθῆ δὲ καὶ εἰς τὴν τῶν δέοντων ἐνέργειαν παρακαλεῖ.

(6) Δογματικῶς. Δηλωτικῶς Reg., sed aliquis in margine δογματικῶς scripsit.

versetur *Pædagogus*, postquam ad componendos mores prius cohortatus sit, jam ad ea, quæ oportet, agenda incitat, pura incorruptaque præcepta tradens, et eorum, qui erraverunt, imagines posteris ostendens. Sunt autem ambo utilissima: præceptivum quidem genus ad parendum; alterum autem, imaginis instar assumptum, quod ipsum quomodo est duplex, sicut prior conjugatio: ac partim quidem in eo consistit, ut bonum eligentes imitemur; partim autem, ut malum repudiantes aversemur. Affectuum itaque hinc sequitur curatio, cum, adhibitis imaginum suasionibus, animos confirmat *Pædagogus*, benignis præceptis, tanquam lenibus medicamentis, ad perfectam veritatis cognitionem eos, qui morbo laborant, deducens. Inter sanitatem autem et cognitionem permultum interest; nam hæc quidem disciplina, illa vero curatione comparatur. Qui itaque laborat, non prius aliquid eorum, quæ ad doctrinam pertinent, discat, quam perfecte sanus fuerit. Neque enim discentibus ac laborantibus unumquodque præceptum similiter traditur; sed illis quidem id, quod ad cognitionem; his vero, quod ad medelam confert. Quemadmodum ergo, quorum corpus ægrotat, iis medico opus est: ita quorum æger est animus, ii pædagogo opus habent, qui nimirum affectibus nostris medeatur; deinde vero doctore, qui puram deducat animam ad cognitionis æritudinem, ✕ ut possit relationem sermonis percipere. Porro autem dum salutari gradu, efficaci disciplinæ convenienti, nos studeat perfectos et consummatos reddere, pulchra utitur æconomia semper benignum et hominum amans Verbum. primum cohortans, deinde fungens *Pædagogi* officio, tandem docens.

CAPUT II.

Quod propter peccata nostra nos moderetur *Pædagogus*.

Pædagogus autem noster, o vos pueri, Deo Patri suo est similis, cujus est Filius, in quem nullum omnino cadit peccatum, estque nulli reprehensioni affinis, et animo impatibilis: Deus in figura hominis impollutus, paternæ voluntati serviens, Verbum Deus, qui est in Patre, qui est a dextris Patris, et cum figura Deus est. Hic nobis est imago, in qua nulla est macula. Ei omnibus viribus tentandum est animam similem efficere. Et ille quidem ab omnibus humanis animi perturbationibus est liber.

✕ P. 99 ED. POTTER, 80 ED. PARIS.

(7) *Τὸ θάτερον*. A. *Excerpta mss.* τὸ θάτερον non absurde, quia in θάτερον jam inest articulus. *Θάτερον* enim contracte idem est, quod τὸ ἔτερον. SYLBURG.

(8) *Ἦπλοις φαρμάκοις*. Phrasis Homericæ ex *Iliad.* Δ, v. 218:

..... ἐπ' ἄρ' ἤπια φάρμακα εἰδώς
Πύσσε...

Lenia medicamenta peritus inspersit.

(9) *Ἐλτα δὲ εἰς διδασκάλου*. Eius redondat. SYLBURG. LOWTH. — Mox scribe, ὅς καθηγήσεται πρὸς καθάραν γνώσεως ἐπιτηδείωτα εὐτρεπ. SYLBURG.

(10) *Προτρέπων*. Tribus verbis trium Operum rationem aperit. Nam primo ὁ προτρέπων λόγος est, qui se Christo addicere, rejecto dæmonum cultu, cohortatur. Secundo ὁ παιδαγωγῶν, qui Christianum νεόφωτον vite secundum veræ religionis normam agendæ præceptis imbuat. Tertio ὁ ἐκδιδάσκων, qui Christianæ fidei dogmata plenius explicat. Primum præstat ὁ Προτρέπτικός, secundum ὁ

ὠφελιμώτατα: τὸ μὲν εἰς ὑπακοήν τὸ παραινετικὸν εἶδος, τὸ δὲ ἐν εἰκόνας μέρει παραλαμβανόμενον, διτόν καὶ αὐτὸ, παραπλησίως τῇ προτέρῃ συζυγίᾳ: τὸ μὲν αὐτοῦ, ἵνα μιμώμεθα αἰρούμενοι τὸ ἀγαθόν, τὸ δὲ, ὅπως ἐκτρεπώμεθα, παραιτούμενοι τὸ θάτερον (7). *Ἰασίς οὖν τῶν παθῶν ἐνθένδε ἔπεται κατὰ τὰς παραινετικῶν τῶν εἰκόνων, ἐπιβρώννυτος τοῦ Παιδαγωγοῦ τὰς ψυχὰς, καθάπερ ἡπίοις φαρμάκοις* (8), ὑποθήκαις φιλανθρώποις εἰς τὴν παντελῆ τῆς ἀληθείας γνῶσιν τοὺς κάμνοντας διαιτωμένου. *Ἰσάι δ' οὐκ ἔσθιν ὑγίεια καὶ γνώσις· ἀλλ' ἡ μὲν μαθήσει, ἡ δὲ λάσει περιγίνεται. Οὐκ ἂν οὖν τις νοσῶν ἔτι πρότερόν τι τῶν διδασκαλικῶν ἐκμάθοι, πρὶν ἢ τέλειον ὑγιαίνει· οὐδὲ γὰρ ὡσαύτως πρὸς τοὺς μανθάνοντας ἡ κάμνοντας ἀεὶ τῶν παραγγελμάτων ἕκαστον λέγεται, ἀλλὰ πρὸς οὓς μὲν εἰς γνῶσιν, πρὸς οὓς δὲ εἰς ἴασιν. Καθάπερ οὖν τοῖς νοσοῦσι τὸ σῶμα ἰατροῦ χρίζει, ταῦτα καὶ τοῖς ἀσθενοῦσι τὴν ψυχὴν παιδαγωγοῦ δεῖ, ἵν' ἡμῶν ἰάσῃται τὰ πάθη· εἰτα δὲ εἰς διδασκάλου* (9), ὅς καθηγήσεται καθάραν πρὸς γνώσεως ἐπιτηδείωτα εὐτρεπίζων τὴν ψυχὴν, δυναμένην χωρῆσαι τὴν ἀποκάλυψιν τοῦ λόγου. *Σπεύδων δὲ ἄρα τελειῶσαι σωτηρίῳ ἡμᾶς βαθμῶ καταλλήλῳ εἰς παιδευσιν ἐνεργῆ, τῇ καλῇ συγχρητῇ οἰκονομίᾳ ὁ πάντα φιλάνθρωπος Λόγος, προτρέπων* (10) ἔνωθεν, ἔπειτα παιδαγωγῶν, ἐπὶ πᾶσιν ἐκδιδάσκων.

ad cognitionis æritudinem, ✕ ut possit relationem sermonis percipere. Porro autem dum salutari gradu, efficaci disciplinæ convenienti, nos studeat perfectos et consummatos reddere, pulchra utitur æconomia semper benignum et hominum amans Verbum. primum cohortans, deinde fungens *Pædagogi* officio, tandem docens.

C

ΚΕΦ. Β΄.

Ὅτι διὰ τὰς ἀμαρτίας ἡμῶν ὁ Παιδαγωγός (11) ἐπιστατεῖ.

Ἔοικε δὲ ὁ Παιδαγωγός ἡμῶν, ὡς παῖδες ἡμεῖς, τῷ Πατρὶ αὐτοῦ τῷ Θεῷ, οὐπὲρ ἐστὶν Ἰδὸς ἀναμάρτητος, ἀνεπιληπτος, καὶ ἀπαθὴς τὴν ψυχὴν· Θεὸς ἐν ἀνθρώπου σχήματι ἀχραντος, πατρικῶ θελήματι διάκονος, Λόγος Θεοῦ, ὁ ἐν τῷ Πατρὶ, ὁ ἐκ δεξιῶν τοῦ Πατρὸς, σὺν καὶ τῷ σχήματι Θεός (12). Οὗτος ἡμῶν εἰκὼν ἡ ἀκηλίδωτος· τοῦτ' ἐστὶν παντὶ σθένει πειρατέον ἐξομοῖον τὴν ψυχὴν. Ἄλλ' ὁ μὲν ἀπόλυτος εἰς τὸ παντελὲς ἀνθρωπίνων παθῶν· διὰ τοῦτο γὰρ καὶ μόνος κριτῆς, ὅτι ἀναμάρτητος μόνος (13)· ἡμεῖς δὲ

Παιδαγωγός, tertium ὁ *Στρωματεύς* λόγος. Conf. quæ ad principium *Cohortationis ad Gentes* adnotata sunt.

(11) *Ἡμῶν ὁ Π.* Ἡμῶν καὶ ὁ Π. Bod. Καὶ etiam super has voces scriptum est in Reg.

(12) *Τῷ σχήματι Θεός*. Ἐν μορφῇ Θεοῦ ὑπάρχων, etc. Philip. ii, 6.

(13) *Ἀναμάρτητος μόνος*. Infra *Pædag.* lib iii, cap. ult., pag. 262: Μόνος γὰρ ἀναμάρτητος αὐτὸς ὁ Λόγος. *Solum enim Verbum sine peccato est*. Aperte proficitur neminem, excepto Christo, esse ἀναμάρτητον et ἀπαθῆ. idem vero alias sæpenumero hortatur ad ἀπάθειαν, et perfectos Christianos in hac vita ἀπαθεῖς esse tradit: quo loquendi modo nil aliud intelligit, quam, quod hic clarius explicat, eos esse pravis affectibus liberos, ὅση δύναμις, pro suis viribus. *Strom.* ii, p. 401: Ἦ γὰρ μὲν καρτερία καὶ αὐτὴ εἰς τὴν θέλειαν ἐξομοίωσιν βιάζεται, δι' ὑπομονῆς ἀπάθειαν καρπομένη. *Tolerantia etiam ipsa ad Dei similitudinem contendit, per patientiam quo-*

ἔση δύναμις, ὡς δτι ἐλάχιστα ἀμαρτάνειν πειρώμεθα. Κατεπέγει γὰρ τοσοῦτον οὐδέν, ὡς ἡ τῶν παθῶν καὶ νοσημάτων ἀπαλλαγὴ πρῶτον· ἔπειτα δὲ καὶ ἡ κώλυσις τῆς εἰς τὴν συνήθειαν τῶν ἀμαρτημάτων εὐεμπτοσίας. Ἄριστον μὲν οὖν τὸ μὴ ὄλως ἐξαμαρτάνειν κατὰ μηδένα τρόπον· ὁ δὲ φαμεν εἶναι Θεοῦ δεύτερον δὲ μηδένος τῶν κατὰ γνώμην ἐφάσασθαι ποτε ἀδικημάτων· ὅπερ οἰκείον σοφοῦ· τρίτον, μὴ πᾶν πολλοῖς τῶν ἀκουσίων περιπεσεῖν· ὅπερ ἴδιον παιδαγωγουμένων εὐγενῶς. Τὸ μὴδὲ ἐπιμήχιστον διατρέψαι (14) τοῖς ἀμαρτήμασι, τελευταῖον τετάχθω. Ἄλλὰ καὶ τοῦτο δὲ τοῖς εἰς μετάνοιαν ἀνακαλουμένοις, ἀναμαχέσασθαι, σωτήριον. Καὶ μοι δοκεῖ παγκάλως διὰ Μωϋσέως φάσκειν ὁ Παιδαγωγός· Ἐὰν τις ἀποθάῃ ἐπ' αὐτῷ αἰφνιδίον (15), παραχρῆμα μιανθήσεται ἢ κεφαλὴ εὐχῆς αὐτοῦ, καὶ ξυρήσεται τὴν ἀκούσιον ἀμαρτίαν, αἰφνιδίον θάνατον προσειπών. Μιαινείν δὲ αὐτὸν λέγει κηλοῦντα τὴν ψυχὴν· διὸ καὶ τὴν θεραπεῖαν, ἢ τάχος, ὑποτίθειται, ξυρῆσθαι παραχρῆμα τὴν κεφαλὴν συμβουλεύων, τὰς ἐπισκιάζουσας τῷ λογισμῷ τῆς ἀγνοίας κόμας ἀποψήφασθαι παραινῶν, ὡς γυμνὸν δασείας καταληφθέντα (16) ὕλης τῆς κακίας τὸν λογισμὸν (ἐνθρονίζεταί δὲ οὗτος ἐν ἐγκεφάλῳ) ἐπὶ τὴν μετάνοιαν παλινδρομήσαι. Ἐπειτα ὀλίγα προσειπὼν ἐπιφέρει· Αἱ δὲ ἡμέραι αἱ πρότεραι ἄλογοι δι' ὧν ἔδλον, δτι αἱ ἀμαρτίαι μνησούνται, αἱ μὴ γειγνηταὶ κατὰ λόγον. Καὶ τὸ μὲν ἀκούσιον αἰφνιδίον προσεῖπε, τὸ δὲ ἀμαρτάνειν ἄλογον· οὐδὲ χάριν ὁ λόγος ὁ Παιδαγωγός τὴν ἐπιστάσιαν εἰληγεν εἰς τὴν ἀλόγου κώλυσιν ἀμαρτίας. Σκόπει δὲ ἐνθόνδε ἀπὸ τῆς Γραφῆς· Διὰ τοῦτο τάδε λέγει Κύριος τὸ ἀμάρτημα ἐλεγκτικῶς τὸ προῦπάρξεν διὰ τῆς ἐπομένης δείκνυται βήσεως· καθὸ ἡ δικαία χρίσις ἔπειτα. Καὶ τοῦτο ἐμφανὲς διὰ τῶν προφητῶν καταφαίνεται· Ὡς εἰ μὴ ἡμαρτες, λεγόντων (17), οὐκ ἂν τάδε ἠπέλιπσε·

¹⁴ Num. vi, 9. ¹⁵ Ibid., 12. ✕ P. 100 ED. POTTER, 81 ED. PARIS.

dammodo impatibilitatem consecuta. Strom. iv, p. 490: Τῷ Θεῷ καθαρῶς ὁμιλῶν ὁ γνωστικῶς μετέχων τῆς ἁγίας ποιότητος, προσχεύτερον ἐν ἔξει γίνεται ταυτότητος ἀπαθοῦς. Cum Deo puram habens consuetudinem, qui per cognitionem sanctæ qualitatis percipere potest. propinquius accedit in habitu identitatis impatibilis. Ibid., p. 496: Οἱ παλαιοὶ δίκαιοι ἀπάθειαν ψυχῆς καὶ ἀταραξίαν καρπούμενοι. Veteres justii immunitatem affectuum et tranquillitatem animi consecuti. Ibid., p. 529, dicit perfectum hominem non amplius esse ἐγκρατῆ, continentem, sed ἐν ἔξει ἀπαθείας. In habitu impatibilitatis existentem, σχῆμα θεῶν ἐπενδύσασθαι ἀναμένειν, expectare divina figura indui. Ibid., p. 535: Εἰς δὲ τὴν ἀπάθειαν θεοῦ μενος ἄνθρωπος ἀγράφως, μοναδικῶς γίνεται. Homo autem, qui per impatibilitatem ad divinam naturam elevatus est absque ullo inquinamento, unicus fit. Conf. præterea, p. 533, 650, 651, 652, 666, 683, 703, 705, 706, 750, 752, etc. Solent porro ἀπάθεια et ἀναμαρτησία laxius a sanctis Patribus usurpari pro eo statu, in quo positus vir sanctus per gratiam Dei minus crebris minoribusque tentationibus obnoxius est, nec gravioribus peccatis succumbit. Maximus De charitate Centur. i, cap. 36: Ἀπάθεια, inquit, ἐστὶν εἰρηνικὴ κατάστασις ψυχῆς, καθ' ἣν δυσκίνητος γίνεται ψυχὴ πρὸς κακίαν. Est ἀπάθεια, impatibilitas, pacatus anime status, secundum quem difficulter moretur anima erga malitiam. Δυσκίνητος

Propterea enim vel solus est iudex, quod solus sit, in quem peccatum non cadit. Nos autem, quoad fieri poterit, ut quam minimum peccemus, videamus. Nihil enim majori curæ ac studio esse debet, quam ut ab affectibus morbisque primum liberemur; deinde vero, ut prohibeamus, ne in peccatorum consuetudinem facile prolabamur. Atque optimum quidem est nullo modo peccare nitentis: quod Dei esse dicimus. Secundum autem, nullum ex voluntariis attingere maleficiis, quod est proprium sapientis. Tertium est, in involuntariorum non adeo multa incidere, quod est proprium eorum qui a Pædagogo præclare instituti fuerunt. Peccatis autem non diu ✕ immorari, loco ultimo ponatur. Sed hoc iis, qui ad pœnitentiam revocantur, **36** salutare est, pugnam instaurare. Atque mihi quidem per Moysen videtur pulcherrime dicere Pædagogus: Si quis in eo fuerit repente mortuus, statim polluetur caput voti ejus, et radetur¹⁴, peccatum involuntarium, mortem repentinam appellans. Eam autem dicit pollueret, ut quæ animam macula aspergat: et ideo quam citissime ei adhibet medicinam, consulens ut statim ei caput radatur, nempe ignorantie comas, quæ umbram rationi offendunt, amovere et abstergere suadens, ut a densa vitii materia nuda relicta ratio (ea autem sedem suam collocat in cerebro) quam ocissime redeat ad pœnitentiam. Deinde cum pauca adjecisset, subjungit: Priores autem dies, irrationales¹⁵. Per quæ clarum est significari peccata, quæ facta non sunt secundum rationem. Et involuntarium quidem appellavit repentinum; peccare autem irrationale. Quamobrem sermo Pædagogus sortitus est moderamen, quo prohibeat irrationale peccatum. Id autem hinc ex Scriptura considera: Propterea hæc dicit Dominus; quod prius fuerit peccatum, arguendo ostenditur per sequentem di-

non ἀκίνητος. Hanc loquendi formam invexerunt Stoici, qui Sapientem suum dicebant esse ἀπαθῆ, ἀναμάρτητον, ἀβλαβῆ. Conf. Diogenes Laertius, lib. vii, seg. 122, 123; Stobæus, Eclog. Ethic., lib. ii, p. 181, 182.

(14) Διατρέψαι. Rectius H. ἐνδιατρέψαι. Mox idem H. μὴ ἀναμαχέσασθαι· ut item A. οὐκ ἀναμαχέσασθαι· et Hervetus interpres, si iis, qui vocantur ad pœnitentiam, minime repugnaverit. Sed non videtur opus negativam asciscere. Sensus enim est: Sed hoc iis, qui ad pœnitentiam revocantur, salutare est, pugnam instaurare; id est, ut non succumbant peccatis, sed pugnam adversus ea redintegrent: lectionemque hanc confirmat similis infra locus p. 124 et p. 261. SYLBURG.

(15) Ἐπ' αὐτῷ αἰφνιδίον. Αἰφνιδίον ἐπ' αὐτῷ Reg. H. αἰφνιδίως scribere jussit: ἐξάπνα habent. Bibl. Græc. Mox παραχρῆμα omittit Bod.

(16) Καταληφθέντα. H. καταλειφθέντα, relictum. Quod sequitur de ratiocinationis, sive λογισμοῦ, sede, repetitur infra Pædagogi lib. ii, et legitur apud Philonem quoque p. 104. Sed Hippocrates in corde locum ei assignat, ut et Gregor. Nyss. orat. 4 Pasch.: Ἐστία τις ἐστὶ τοῦ νοῦ ἡ καρδία· ἐν ταύτῃ γὰρ τὸ ἡγεμονικὸν εἶναι πεπιστευται. SYLBURG.

(17) Λεγόντων. Hæc quoad sensum, cum alibi, tum præcipue Jerem. vii exstant. Vult autem Clemens, per ejusmodi prophetarum dicta ἐλεγεσθαι

etionem, *propterea*, eo quod justum iudicium sequitur. Idque per prophetas aperte ostenditur, dum dicunt: *Si non peccasses, non hæc esset minatus*; et: *Propterea sic dicit Dominus. Propterea quod hos sermones non audiistis, ideo hæc dicit Dominus*; et: *Ecce propterea dicit Dominus*. Propterea enim est prophetia, propter obedientiam scilicet et inobedientiam. Propter illam quidem, ut servemur; propter hanc autem, ut castigemur. Pædagogus igitur noster, Verbum, præternaturales animæ affectiones curat per admonitiones. Morborum enim corporis auxilium proprie vocatur medicina, quæ docetur humana sapientia. Verbum autem paternum, solus est humanarum ægrotudinum Pæoniius medicus, et sanctus ægrotantis animæ incantator. *Salvum fac servum tuum*, inquit, *Deus meus, sperantem in te. Miserere mei, Domine, quia ad te clamabo toto die* ⁴⁴. *Medicina* enim, ut ait Democritus, *medetur morbis corporis; sapientia autem liberat animam a perturbationibus*; bonus autem Pædagogus, \times qui Sapientia, qui Verbum est Patris, qui fabricatus est hominem, totius creaturæ curam gerit, ejusque corpori et animæ medetur, qui est omni ex parte sufficiens medicus humanæ naturæ, Servator. *Surge*, inquit paralytico, *et sublato, in quo jaces, grabato, vade domum* ⁴⁵: et qui prius erat infirmus, extemplo sanus et firmus evasit. Et mortuo, *Lazare* ⁴⁶, dixit, *egredere*. Ille vero mortuus, ex sepulcro exiit, qualis erat ante quam moreretur, meditando resurrectionem. Quin etiam per se quoque medetur animæ præceptis, et donis. Sed præceptis quidem id facere utique differt; donis autem dives, *Dimittuntur tibi peccata tua* ⁴⁷, nobis dicit peccatoribus. Nos autem, simul ac ipse cogitavit, facti sumus infantes, optimum ac stabilissimum locum ab optima et præclare ordinata ejus gubernatione adepti: quæ primum quidem in mundi et cæli solisque ambitibus circummagiur, inque cæterorum astrorum motibus versatur, propter hominem; deinde vero in ipso homine, in quem omne

A καὶ διὰ τοῦτο οὕτω λέγει Κύριος. Ἄνθ' ὧν οὐκ ἠκούσατε τῶν λόγων τούτων, διὰ τοῦτο τάδε λέγει Κύριος καὶ, διὰ τοῦτο ἰδοὺ λέγει Κύριος. διὰ τοῦτο γὰρ ἡ προφητεία, δι' ὑπακοὴν καὶ παρακοὴν δι' ἣν μὲν, ἵνα σωθῶμεν, δι' ἣν δὲ, ἵνα παιδευθῶμεν. Ἔστιν οὖν ὁ παιδαγωγὸς ἡμῶν λόγος διὰ παρακινέσεων θεραπευτικὸς τῶν παρὰ φύσιν τῆς ψυχῆς παθῶν. Κυρίως μὲν γὰρ ἡ τῶν τοῦ σώματος νοσημάτων βοήθεια ἱατρικῆ (18) καλεῖται τέχνη, ἀνθρωπίνῃ σοφίᾳ (19) διδασκλή. Λόγος δὲ ὁ πατρικὸς μόνος ἐστὶν ἀνθρωπίνων ἱατρῶν ἀβήρωσθημάτων Παιώνιος, καὶ ἐπωδός (20) ἄγιος νοσοῦσης ψυχῆς. *Ἔωσον τὸν δοῦλόν σου, φησὶν, ὁ Θεός μου, τὸν ἐλλείποντα ἐπὶ σοί. Ἐλέησόν με, Κύριε, ὅτι πρὸς σὲ κεκράξομαι ὅλην τὴν ἡμέραν. Ἱατρικῆ* (21) μὲν γὰρ, κατὰ Δημόκριτον, *σώματος νόσους ἀκέεται, σοφίᾳ δὲ ψυχῆν παθῶν ἀφαιρεῖται*: ὁ δὲ ἀγαθὸς παιδαγωγός, ἡ σοφία, ὁ λόγος τοῦ Πατρὸς, ὁ δημιουργησῆς τὸν ἀνθρώπον, ὅλου κήδεαι τοῦ πλάτματος: καὶ σῶμα καὶ ψυχὴν ἀκεῖται αὐτοῦ ὁ παναρκῆς (22) τῆς ἀνθρωπότητος ἱατρὸς, ὁ Σωτήρ. Ἄνάστα, φησὶ τῷ παρεμμένῳ, τὸν σκιμποδα, ἐφ' ὃν κατάκεισαι, λυθῶν, ἀπιθὶ οἰκადε: παραχρημα δὲ ὁ ἀβήρωστος ἐβήρωσθη. Καὶ τῷ τεθνεῶτι, *Λάζαρε*, εἶπεν, *ἔξθι*: ὁ δὲ ἐξῆλθε τῆς σοροῦ ὁ νεκρός, οἷος ἦν πρὶν ἢ παθεῖν (23), μελετήσας τὴν ἀνάστασιν. Ναὶ μὴν καὶ καθ' αὐτὴν ἰσται τὴν ψυχὴν ἐντολαῖς καὶ χαρίσμασιν: ἀλλὰ ταῖς μὲν ὑποθήκαις τάχα δὴ μέλλει (24), χαρίσμασι δὲ πλούσιος, *ἀφῆρανται σοὶ αἱ ἀμαρτίαι*, τοῖς ἀμαρτωλοῖς ἡμῖν λέγει. Ἡμεῖς δὲ ἅμα νοήματα νήπιοι (25) γεγόναμεν, τὴν ἀρίστην καὶ βεβαιωτάτην τάξιν παρὰ τῆς αὐτοῦ εὐταξίας μεταλαμβάνοντες, ἢ πρῶτον μὲν ἀμφὶ τὸν κόσμον, καὶ τὸν οὐρανὸν, τὰς τε ἡλιακὰς περιδινησεις κυκλεῖται, καὶ τῶν λοιπῶν ἀστρῶν τὰς φορὰς ἀσχολεῖται, διὰ τὸν ἀνθρώπον. Ἐπειτα δὲ περὶ τὸν ἀνθρώπον αὐτὸν, περὶ ὃν ἡ πᾶσα σπουδὴ καταγίνεται: καὶ τοῦτον ἔργον ἡγουμένην μέγιστον (26), ψυχὴν μὲν αὐτοῦ φρονήσει καὶ σωφροσύνῃ κατηύθυνε, τὸ δὲ σῶμα κάλλει καὶ εὐρυθμίᾳ συνεκράτατο: περὶ δὲ τὰς πράξεις τῆς ἀνθρωπότητος, τὸ τε ἐν αὐταῖς καταρ-

⁴⁴ Psal. lxxxv, 2, 3. \times P. 101 ED. POTTER, 82 ED. PARIS. ⁴⁵ Marc. ii, 11. ⁴⁶ Joan. xi, 43. ⁴⁷ Math. ix, 5.

τὸ προῦπάρξαν ἁμαρτήματα, πρᾶξια Judæorum peccata corrigi.

(18) Ἱατρικῆ. Conf. Philonis Larissæi verba, apud Stobæum *Eclog. Eth.*, c. 1, p. 160, quibus philosophiam medicinæ confert.

(19) Ἀνθρωπίνῃ σοφίᾳ. Sunt qui scribant ἀνθρωπίνῃ σοφίᾳ, nominativo casu.

(20) Ἐπωδός. Respicit Græcorum veterum morem, qui vulnera ac morbos incantationibus sanabant. Homerus, *Udyss.* T, v. 456, de Autolyçi filii a t:

Ἦπειθ' ἴδ' Ὀδυσσεὺς ἀμύμονος ἀντιθέοιο
Δῆσαν ἐπισταμένους· ἐπιουδῆ δ' αἰμυ κελαιδῶν
Ἐσχέθου. . .

Vulnus autem Ulyssis præclari divini
Perite ligarunt; incantatione autem nigrum sanguinem

Cohibuerunt. . .

Conf. *Archæologia Græcæ* lib. ii, c. 18. Μοχ ἐπὶ σέ προ ἐπὶ σοί, *Bibl. Græc.*

(21) Ἱατρικῆ. Ionismus postulat, Ἱατρικῆ μὲν σώματος νοσοῦς ἀκέεται, σοφίᾳ δὲ ψυχὴν παθῶν ἀφαιρεῖται. SYLBURG. — Similia multa dixit Cicero *Tusculan. Quæst.* lib. iii, quale est, quod exstat cap. 3: *Est profecto animi medicina, philosophia.*

(22) Παναρκῆς. Hanc lectionem non damno; sed haud scio tamen an non verius παναρκῆς. SYLBURG.

(23) Παθεῖν. A. θανεῖν. Id.

(24) Μέλλει. Respicit paralyticum, de quo modo locutus est. Nam eum Christus prius corporis morbo liberavit, quam salutari doctrina et S. Spiritus donis imbuat.

(25) Νήπιοι. Respicit Christi verba, quibus discipulos suos νεπίους et παιδία vocat, et hujusmodi homines solos Deo acceptos esse dicit.

(26) Μέγιστον. Helvetius legisse videtur μέγιστον τε καὶ κάλλιστον, dum vertit, *eumque maximum ac pulcherrimum esse opus existimans*. In quam sententiam multa etiam Plinius lib. vii per totum; Lactantius *De opificio Dei*, cap. 1, et Ambrosius lib. *Hexæm.* lib. vi, cap. 7, 8, 9. SYLBURG.

Θούν, καὶ τὸ εὐτακτὸν ἐνεπνεύσατο τὸ αὐτῆς (27). A ejus studium confertur: eumque maximum ac pulcherrimum esse opus existimans, prudentia quidem ac moderatione et temperantia animam ejus direxit; corpus vero pulchritudine justaque membrorum proportione temperavit; in humanis denique actionibus, quodque in eis recte et ex virtute geritur, pulchrumque qui est in eis ordinem, ex suo eis inspiravit.

ΚΕΦ. Γ'.

Ὅτι φιλόανθρωπος ὁ Παιδαγωγός.

Πάντα ὀνήνησιν ὁ Κύριος, καὶ πάντα ὠφελεῖ, καὶ ὡς ἄνθρωπος, καὶ ὡς Θεός· τὰ μὲν ἁμαρτήματα ὡς Θεός ἀφίει, εἰς δὲ τὸ μὴ ἐξαμαρτάνειν παιδαγωγῶν (28) ὡς ἄνθρωπος. Εἰκότως ἄρα φίλος ὁ ἄνθρωπος τῷ Θεῷ, ἐπεὶ καὶ πλάσμα αὐτοῦ ἐστι. Καὶ τὰ μὲν ἄλλα κελεύων μόνον πεποίηκε, τὸν δὲ ἄνθρωπον δι' αὐτοῦ ἐχειροῦργησε, καὶ τι αὐτῷ ἰδίῳ ἐνεφύσησε. Τὸ οὖν ὑπ' αὐτοῦ καὶ πρὸς αὐτὸν ἀπεικονισμένον, ἢ ὡς δι' αὐτὸ (29) αἰρετὸν τῷ Θεῷ, ὑπ' αὐτοῦ δεημιούργηται τοῦ Θεοῦ, ἢ ὡς ἐνεκεν ἄλλου αἰρετὸν διαπέπλασται. Εἰ μὲν οὖν δι' αὐτὸ αἰρετὸν, ὁ ἀγαθός (30) ὢν ἀγαθὸν ἠγάπησεν· καὶ τὸ φίλτρον ἔνδον ἐστὶν ἐν τῷ ἀνθρώπῳ τοῦθ', ὅπερ ἐμφύσημα λέγεται Θεοῦ· εἰ δὲ ἐνεκεν τῶν ἄλλων ὁ ἄνθρωπος αἰρετὸν γέγονεν, οὐκ ἄλλην αἰτίαν ἔχει (31) τοῦ ποιεῖν αὐτὸν ὁ Θεός, ἢ ὡς οὐκ ἄνευ αὐτοῦ οἴου τε δυτος, τὸν μὲν γενέσθαι δημιουργὸν ἀγαθόν, τὸν δὲ εἰς γνώσιν ἀφικέσθαι Θεοῦ. Οὐ γὰρ ἄλλως (32) ἂν τὸ, οὐ ἐνεκεν ἄνθρωπος γέγονεν, ἵποποίησεν ὁ Θεός, εἰ μὴ ἄνθρωπος ἐγεγονέη· καὶ ἦν εἶχεν ἑναποκεκρυμμένην ἰσχὺν τῷ βούλεσθαι ὁ Θεός, διὰ τῆς ἐξωθεν τοῦ (33) πεποιηθέναι προσανεπλήρωσε ἐνάμειως, λαβὼν παρὰ ἀνθρώπου ὁ πεποίηκεν ἄνθρωπον· καὶ ὃν εἶχεν, εἶδεν, καὶ γέγονεν, ὃ ἠθέλησεν· οὐδὲν δὲ, ὃ μὴ δύναται Θεός. Ὁ ἄνθρωπος ἄρα, ὃν πεποίηκεν ὁ Θεός, δι' αὐτὸν αἰρετὸν ἐστὶν· τὸ δὲ δι' αὐτὸν αἰρετὸν, οἰκειῶν ἐστὶν ὅτι περ ἂν ἢ δι' αὐτὸν αἰρετὸν· τοῦτο δὲ καὶ ἀσμενιστὸν καὶ φιλητὸν. Ἀλλὰ καὶ φιλητὸν (34) μὲν τί ἐστὶν, οὐχὶ δὲ καὶ φιλεῖται ὑπ' αὐτοῦ· φιλητὸς δὲ ὁ ἄνθρωπος ἀποδέδεικται. Φιλεῖται ἄρα πρὸς τὸ Θεοῦ ὁ ἄνθρωπος. Πῶς γὰρ οὐ φιλεῖται, δι' ὃν ὁ Μονογενῆς ἐκ κόλπων Πατρὸς καταπέμπεται, λόγος τῆς πίστεως, ἢ πίστις ἐκ περιουσίας, ἀστὸς σαφῶς ὁ Κύριος ὁμολογῶν καὶ λέγων· Αὐτὸς γὰρ ὁ Πατὴρ φιλεῖ ὑμᾶς, ὅτι ὑμεῖς ἐμὲ περιλήκατε· καὶ πάλιν ὁ αὐτός· Καὶ ἠγάπησας αὐτούς, καθὼς ἐμὲ ἠγάπησας. Τί μὲν οὖν ὁ Παιδαγωγός βούλεται, καὶ τί ἐπαγγέλλεται, ἐν ἔργῳ καὶ λόγῳ διακείμενος, καὶ

✠ P. 102 ED. POTTER, 83 ED. PARIS. ²⁰ Joan. xvi, 27. ²¹ Joan. xvii, 23.

(27) Ἐνεπνεύσατο τὸ αὐτῆς. A. dubitat an legitimum ἐνεπνεύσατο αὐταῖς. Vulgata lectio retineri potest, si τὸ αὐτῆς accipiamus pro τὸ ἐν αὐτῇ. SYLBURG. — Pro αὐτῆς malim αὐτῆς. Sensus est, quod modo memoraia Verbi eὐτακτῆς humanis actionibus τὸ εὐτακτὸν ἐνεπνεύσατο τὸ αὐτῆς, sicut pulchrum ordinem inspiravit. Saepe alias αὐτός pro αὐτός irrepit, exempla in sequenti capite occurrunt.

(28) Παιδαγωγῶν. Hanc lectionem præbet Palat. ms. SYLBURG. — Eandem habent Reg. Bod. Sed παραπαδαγωγῶν editt. Flor. Syll. Florentinum cod. secute.

(29) Αὐτό. Hic et alibi non semel αὐτό scribendum.

(30) Ὁ ἀγαθός. Particula ὁ redundat: nec eam agnoscunt Reg., Bod.

CAP. III.

Quod sit benignus et hominum amans Pædagogus.

In omnibus prodest, et in omnibus juvat Dominus, et tanquam homo, et tanquam Deus: peccata quidem remittens, ut Deus; ne peccemus autem, Pædagogi ritu instituens, ut homo. Jure ergo homo est Deo charus, quoniam ejus ligamentum homo est. Et alia quidem solo jussu fecit; hominem autem per se manu fabricatus est, et quid sibi proprium inspiravit. Quod ergo ab ipso et ad ejus imaginem factum est, vel tanquam propter se Deo eligendum, ab ipso Deo fabricatum est, vel tanquam propter aliud eligendum, effictum est. Si ergo homo est propter se res eligenda, tum qui bonus est, bonum amavit: et intus est in homine id phyltrum, quod Dei inspiratio dicitur. Si autem res propter alias eligenda factus est, non alia fuit Deo causa, cur hunc faceret, quam quod absque eo neque Deus poterat esse bonus opifex, neque homo pervenire ad Dei cognitionem. Non enim aliter id, cujus causa homo factus est, Deus fecisset, si non homo factus esset: et quam habuit reconditam volendo potentiam, per externam implevit faciendi potestatem Deus, ab homine accipiens quod fecit hominem. Et vidit quem habuit, et factum est quod voluit. Nihil est autem quod Deus non possit. Homo ergo, quem fecit Deus, res est per se eligenda. Res autem, quæ per se est eligenda, ei est conjuncta, cui per se est eligenda. Ea autem res est expetenda et diligenda. Sed et si quid est diligendum, non potest id ab ipso non diligi; diligendum autem esse hominem ostensum est; homo ergo a Deo diligitur. Qui enim fieri potest, ut non diligitur, propter quem Unigenitus ex sinu Patris demittitur, Verbum fidei, fides ex superabundantia, ipse Dominus, qui aperte confitetur et dicit: Ipse enim Pater vos diligit, quia vos me dilexistis²⁰? et ipse rursus: Et dilexisti ipsos, quemadmodum me dilexisti²¹. Quidnam ergo vult Pædagogus, et quid proficitur, et quomodo factis et dictis affectus sit, et in iis

(31) Αἰτίαν ἔχει. Legendum ἔσχε, quam lectionem, præter Sylburgium, præbent Reg., Bod.

(32) Ἄλλως. Ἄλλος Bod.

(33) Τοῦ. Τὸ Reg. sed in margine aliquis τῷ scripsit.

(34) Ἀλλὰ καὶ φ. Hæc sententia effrenata est interrogative: An vero est aliquid, quod sit diligendum, quod ab ipso non diligitur? vel addita negativa particula: ἀλλ' οὐ καὶ φιλητὸν μὲν τί ἐστ. Sed nequit fieri, ut aliquid sit diligendum, ab ipso autem non diligitur. Nec enim probare possum Heinsii conjecturas: « Non est dubium, inquit, quin scripserit auctor, ἀλλὰ καὶ ὁ φιλητὸν μὲν ἐστ, vel φιλητὸν μὲν τί ἐστ, οὐχὶ δὲ φιλεῖται ὑπὸ τινός. Estne aliquid, quod sit diligendum, et non diligitur ab aliquo?»

quæ sunt agenda præcipiendis, et prohibendis iis quæ sunt contraria, jam utique clarum est. Manifestum est autem, esse alterum genus sermonis, cujus est institutum docere, quod quidem est subtile et spirituale, et accuratam tractandi rationem sequitur, et in arcanis contemplandis mysteriis versatur. Id autem in præsentia differatur. Par est autem eum nos redamare, qui pro suo in nos amore dux est nobis vitæ optime pedagōgus: ex ejus autem voluntatis jussis vivere, non ea solum quæ jubentur exsequendo, vel quæ prohibentur cavendo; sed etiam has quidem imagines aversando, illas vero, quoad fieri poterit, imitando, Pædagogici factorum similitudinem operando referre: ut quod *secundum imaginem et similitudinem est*, impleat. In vita enim tanquam in profundis errantes tenebris, optimo et qui nunquam aberret ac offendat duce habemus ✕ opus. Optimus autem dux non cæcus, ut dicit Scriptura, *cæcos in foveas ducens*⁵², sed Verbum, cujus est visus perspicacissimus, et qui cordis intima pervidit. Quemadmodum ergo non est lux, quæ non illuminat; neque movens, quod non movet; nec diligens, quod non diligit; ita nec bonum, quod non prodest, et ad salutem deducit. Faciamus ergo præcepta per opera et facta Domini. *Verbum enim ipsum aperte caro factum*⁵³, eandem simul virtutem activam et contemplativam esse ostendit. Quare legem existimantes Verbum, æternitatem vias, agnoscamus. Persuasionem enim sunt plena præcepta, non timore.

CAP. IV.

Quod Verbum ex æquo virorum et mulierum Pædagogus sit.

Hanc ergo bonam obedientiam magis magisque amplectentes, nos ipsos Domino tradamus, firmissimum ejus fidei rudentem appendentes, cogitantes eandem esse virtutem viri et mulieris. Si enim utrisque unus Deus est, utrisque etiam unus est Pædagogus, una Ecclesia, una moderatio ac temperantia, una verecundia, alimentum commune, conjugales nuptiæ, respiratio, visus, auditus, cognitio, sp̄s, obedientia, charitas, omnia similia. Quorum autem est vita quidem communis, communis autem gratia, et salus communis: eorum quoque communis est dilectio et educatio. *In hoc enim*, inquit, *sæculo uxores ducunt et nubunt*⁵⁴, in quo solo femininum a masculo discernitur; *in illo autem*

✕ P. 105 ED. POTTER, 84 ED. PARIS. ⁵² Matth. xv, 14. ⁵³ Joan. i, 14. ⁵⁴ Luc. xx, 54.

(35) *Ισχυρόν*. Scribi possit *ισχύον, potens*, quod habet Reg., *ισχύνον* quidem habet Bod. Sed aliquis ὄ super ὄ primam scripsit.

(36) *Τῆς αὐτοῦ π.* Scribi possit *τῆς δι' αὐτοῦ προαιρέσεως, instituti, quod per eum accepimus*: vel, *sectæ, cujus ille auctor fuit*. Quam lectionem præbet Reg.

(37) *Εικότως*. Conf. quæ prius dixit, hujus libri cap. 1, p. 93.

(38) *Τὸ κατ'εἰκόνα*. Respicit Gen. i, 26: *Ποιήσωμεν ἄνθρωπον κατ'εἰκόνα ἡμετέραν καὶ κατ'ὁμοίωσιν*. Conf. quæ adnotata sunt ad finem *Protreptici* pag. 94, n.

ὑπαγορεύσει μὲν τῶν πρακτέων, ἀπαγορεύσει δὲ τῶν ἐναντιῶν, ἤδη που δῆλον. Σαφὲς δὲ ὡς ἄρα θάτερον εἶδος τῶν λόγων τὸ διδασκαλικὸν ἰσχυρόν (35) τέ ἐστι καὶ πνευματικόν, ἀκριβολογίας ἐχόμενον, τὸ ἐποπτικόν· ὃ δὲ ὑπερκεῖσθαι τανῦν. Καθίηται δ' ἡμῖν ἀνταγαπῆν μὲν τὸν καθηγούμενον ἀγαπτικῶς ἀρίστου βίου, βιοῦν δὲ πρὸς τὰ διατάγματα τῆς αὐτοῦ προαιρέσεως (36)· οὐ μόνον ἐπιτελοῦντας τὰ προσταττέμενα, ἢ παραφυλάττοντας τὰ ἀπαγορευόμενα, ἀλλὰ καὶ τῶν εἰκότων (37) τῆς μὲν ἐκτερομένου, τῆς δὲ, ὡς ἐνὶ μάλιστα μιμουμένους, ἐπιτελεῖν κατ' ὁμοίωσιν τὰ ἔργα τοῦ Παιδαγωγῶ· ἵνα δὴ τὸ κατ' εἰκόνα (38) καὶ κατ' ὁμοίωσιν πληρωσῆ. Ὡς γὰρ ἐν σκότῳ βαθεὶ ἀλώμενοι τῷ βίῳ, ἀπταιστοῦ καὶ ἀκριβοῦς καθοδηγοῦ δεόμεθα· ὁδηγὸς δὲ ἄριστος, οὐχὶ τυφλὸς, καθά φησιν ἡ Γραφή, *τυφλοὺς εἰς τὰ βάραθρα χειραγωγῶν*· ὁ δὲ ὃ βλέπων καὶ διορῶν τὰ ἐγκάρδια Λόγος. Καθάπερ οὖν οὐκ ἐστὶ φῶς ὃ μὴ φωτίζει, οὐδὲ κινεῖν ὃ μὴ κινεῖ, οὐδὲ φιλοῦν ὃ μὴ φιλεῖ, οὐδὲ ἀγαθὸν ἐστὶν ὃ μὴ ὠφελεῖ, καὶ εἰς σωτηρίαν καθοδηγεῖ. Ἄγωμεν οὖν τὰς ἐντολάς (39) δι' ἔργων τοῦ Κυρίου· καὶ γὰρ ὁ Λόγος αὐτὸς ἐναργῶς *σάρξ γενομένος*, τὴν αὐτὴν ἀρετὴν πρακτικὴν ἅμα καὶ θεωρητικὴν ἐπιδεικνύς· καὶ δὴ νόμον ὑπολαμβάνοντες τὸν Λόγον, τὰς ἐντολάς καὶ τὰς ὑποθημοσύνας αὐτοῦ, τὰς συντόμους ὁδοὺς καὶ συντόνους εἰς ἀδιδιότητα, *γνωρίσωμεν*· πειθοῦς γὰρ ἀνάπλευ, οὐ φόβου, τὰ προστατάγματα.

præcepta ejus atque monita, breves et directas ad

ΚΕΦ. Δ'.

Ὅτι ἐπίσης ἀνδρῶν καὶ (40) γυναικῶν ὁ Λόγος Παιδαγωγός ἐστιν.

Ταύτην (41) τοίνυν πλεον τὴν ἀγαθὴν ἀσπασάμενοι πειθαρχίαν, σφᾶς αὐτοὺς ἐπιθῶμεν Κυρίῳ, τὸ βεβαιότατον τῆς πίστεως αὐτοῦ ἐξαψάμενοι κάλων, τὴν αὐτὴν ἀρετὴν ἀνδρὸς καὶ γυναικὸς εἶναι νενοηκότες. Εἰ γὰρ ἀμφοῖν ὁ Θεὸς εἰς, εἰς δὲ καὶ ὁ Παιδ. γωγὸς ἀμφοῖν· μία Ἐκκλησία, μία σωφροσύνη, αἰδῶς μία, ἡ τροφὴ κοινὴ, γάμος συζύγιος, ἀναπνοή, ὄψις, ἀκοή, γνῶσις, ἐλπὶς, ὑπακοή, ἀγάπη, ὁμοία πάντα. Ὡν δὲ κοινὴ μὲν ὁ βίος, κοινὴ δὲ ἡ χάρις, κοινὴ δὲ καὶ ἡ σωτηρία· κοινὴ τούτων καὶ ἡ ἀγάπη καὶ ἡ ἀγωγή. *Ἐν γὰρ τῷ αἰῶνι τούτῳ*, φησὶ, *γαμοῖσι καὶ γαμίσκορται*, ἐν ᾧ δὴ μόνῳ τὸ θῆλυ τοῦ ἄρρενος διακρίνεται· *ἐν ἐκσίῳ δὲ οὐκέτι*· ἐνθα τοῦ κοινωνικοῦ καὶ ἀγίου τούτου βίου τοῦ ἐκ συζυγίας τὰ ἐκαθλα,

(39) *Ἄγωμεν οὖν τὰς ἐντ.* Locutio minus usitata. STURBURG. — In *Indice Græco* expr. *ἀγωμεν τὰς ἐντολάς δι' ἔργων, in effectum mandata producimus*. Forte scribendum, *ἀγωμεν οὖν εἰς τὰς ἐντολάς δι' ἔργων Κυρίου tendamus ad præcepta per opera Christi*. Nam Christi præcepta optime implet, qui ejus opera imitatur. Agit autem auctor de bonæ vitæ εἰκότι, *exemplaribus*.

(40) *Ἀνδρῶν καὶ*. Ἀνδρῶν τε καὶ Reg. Mox Λόγος omittit idem.

(41) *Ταύτην*. Idem argumentum copiose tractavit *Strom.* iv, p. 497 seq. et p. 521 seq.

οὐκ ἄρρην καὶ θηλεία, ἀνθρώπων δὲ ἀπόκειται, ἐπι-
θυμίας διχαζούσης αὐτὸν κεχωρισμένον (42). Κοινὸν
οὖν καὶ τοῦνομα ἀνδράσι καὶ γυναῖκιν, ὁ ἀνθρώπος.
Ταύτη μοι δοκοῦσιν οἱ Ἄττικοι παιδάριον ἐπικολί-
ως (43) οὐ μόνον τὸ ἄρρην, ἀλλὰ καὶ τὸ θῆλυ κει-
κλιχέναι· εἴ τῳ πιστὸς καταφαίνεται ὁ κωμικός (44)
ἐν *Ραπιζομένη* Μενάνδρου, ὡδὲ πως λέγων·

Τοῦμόν θυγάτριον (45)· πάνυ γὰρ ἐστὶ τῆ φύσει
Φιλάνθρωπον τὸ παιδάριον σφόδρα.

Ἄρνες δὲ δὴ ἐπικολίον ἐστὶν ἀφελείας (46) ὄνομα ἄρ-
ρηνός τε καὶ θήλεος ζώου. Αὐτὸς δὲ ἡμᾶς ὁ Κύριος
ποιμαίνει εἰς τοὺς αἰῶνας. Ἄμην. Ἄνευ δὲ ποιμένος
οὔτε πρόβατα, οὔτε ἄλλο οὐδὲν πω βιωτέον· οὐδὲ δὴ
παιδᾶς ἄνευ τοῦ Παιδαγωγοῦ· οὐδὲ μὴν οἰκέτας ἄνευ
τοῦ Δεσπότη.

ΚΕΦ. Ε΄.

Ὅτι πάντες οἱ περὶ τὴν ἀλήθειαν καταγινόμενοι,
παῖδες παρὰ τῷ Θεῷ.

Ὅτι μὲν οὖν ἡ παιδαγωγία παιδῶν ἐστὶν ἀγωγή,
σαφὲς ἐκ τοῦ ὀνόματος. Λοιπὸν δὲ ἐστὶ τοὺς παῖδας
ἐπιθεωρῆσαι, οὗς αἰνιττεται ἡ Γραφή· εἶτα τὸν Παι-
δαγωγὸν αὐτοῖς ἐπιστῆσαι. Οἱ παῖδες, ἡμεῖς. Πολλα-
χῶς δὲ (47) ἡμᾶς ἐξυμνεῖ, πολυτρόπως τε ἀλληγο-
ρεῖ (48) ὀνόμασι ποικίλοις τὸ ἀφελὲς τῆς πίστεως
ἐξαλλάττουσα ἡ Γραφή. Ἐν γοῦν τῷ Εὐαγγελίῳ·
Σταθεῖς (49), φησὶν, ὁ Κύριος ἐπὶ τῷ αἰγιαλῷ, πρὸς
τοὺς μαθητὰς (ἀλιεύοντες δὲ ἔτυχον) ἐνεζώνη-
σέν τε· Παιδία, μή τι ἔβησεν ἔχετε; τοὺς ἦδη ἐν ἔξει
τῶν γυναικῶν, παῖδας προσεπικόν. Προσηνεγκάρ τε
αὐτῷ, φησὶ, παιδία εἰς χειροθεσίαν εὐλογίας. Κω-
λυδῶν δὲ τῶν γυναικῶν, εἶπεν ὁ Ἰησοῦς· Ἄγετε
τὰ παιδία, καὶ μὴ κωλύετε αὐτὰ εἰσελθεῖν πρὸς μέ·

☞ P. 104 ED. POTTER, 85 ED. PARIS. ☞ Joan. xxi, 4, 5.

(42) *Ἐπιθυμίας δ. αὐτ. κεχωρισμένον.* Rectius
forte legatur *κεχωρισμένης*, in hanc sententiam:
*Cupiditate quæ ipsam dividit, nempe in marem et
feminam, ubi laia.* LOWTHIUS.

(43) *Ἐπικολίως.* Post hanc vocem, οἱ Ἄττικοί
addit Bod. quod videtur e margine irrepsisse. De
voce παιδάριον audiendus Suidas: Παιδάριον· οὐ μόνον
ἐπὶ τῶν ἀρρένων κέχρηται τῷ ὀνόματι οἱ ῥήτο-
ρες, ἀλλὰ καὶ ἐπὶ τῶν παρθένων. *Oratores non solum
pueros, sed etiam puellas παιδάρια appellant.* Exem-
plum statim addit ex Hyperidis oratione in Timan-
dram. Παιδός similem usum observavit Hesychius,
Παῖδες, τὸ πάλαι μὲν τέκνα ἄρσενικὰ καὶ θηλυκὰ.
Omnnes voces. usque ad παιδαρίων ἀπαιτην, commu-
nes esse refert Pollux lib. iii. cap. 2: Ἐπὶ δὲ θηλειῶν
τὰ μὲν πρῶτα μέγρι παιδαρίου κοινά· καὶ γὰρ τοῦτο
κοινὸν ἀμφοῖν, θηλειῶν τε καὶ ἀρρένων. *Feminis
communibus sunt prima infantium nomina usque ad
παιδάριον, quod etiam ipsum commune est utrisque,
et feminis et masculis.* Dein Menandri locum alle-
gat, qui mox apud Clementem sequitur. Porro in
margine Reg. et Bod. aliquis hoc scholium adno-
lavit: Πιστωτάμενος τὸν λόγον, ὡς ἀδιάφορον ἀνὴρ
καὶ γυνή πρὸς ἀρετῆς ἐργασίαν· ἀμφοῖν γὰρ ἀνθρώπων
ὀνομάζονται· ὧν δὲ κοινὸν ὄνομα, τοῦτον καὶ ἡ πρᾶ-
ξις κοινή· καὶ ἀπὸ Μενάνδρου τοῦ ποιητοῦ τὴν πίστιν
αὐθις καταδησάμενος, ὡς καὶ ἐπὶ ἀρρένων καὶ θήλεος
κοινῶς Ἄττικῶν τὸ παιδάριον κατεργουμένων· πι-
στοῦται τὸν λόγον ἀπ' αὐτοῦ τοῦ Κυρίου, πρόβατα
καὶ ἀρνία τοῦς ἑαυτοῦ πιστοῦς ἀποκαλοῦντος, ἐν οἷς
ἄνδρες τε καὶ γυναῖκες ἀπολαμβάνονται.

A non amplius: ubi socialis et sanctæ hujus vitæ,
quæ ex conjunctione proficiscitur, præmia non ma-
sculo ac feminæ, sed homini proponuntur, cum
eum, quandiu est separatus, sejungat cupido. Viris
itaque et mulieribus commune nomen homo est.
Ea ratione mihi videntur Attici παιδάριον epicæno
genere non solum masculum, sed etiam feminam
vocasse; si cui fide dignus videtur ☞ esse comicus
Menander in *Rhapizomena*, qui sic dicit:

*Filiola mea: admudum enim natura
Benevolum est παιδάριον, puella.*

Jam vero ἄρνες quoque, quod agnos significat, est
epicænum simplicitatis nomen, animali mari et fe-
minæ conv. niens. Ipse autem Dominus nos pascit in
sæcula sæculorum. Amen. Sine pastore autem, nec
aves, nec quidquam potest aliud vivere; neque pueri
sine Pædagogo, nec ministri sine Domine.

CAP. V.

Quod omnes, qui circa veritatem versantur,
sint apud Deum pueri.

Quod itaque pædagogia quidem sit *puerorum edu-
ctio*, ex ipso nomine clarum est. Restat autem, ut
pueros, quos Scriptura significat, consideremus,
deinde Pædagogum eis præficiamus. Nos pueri su-
mus. Multifariam autem nos celebrat, multisque
modis ac variis nominibus allegorice utitur Scri-
ptura, simplicitatem fidei diversis rationibus immu-
tans. In Evangelio itaque: *Cum in littore*, inquit,
stetisset Dominus, discipulos (piscabantur autem)
allocutus est: Puelli, numquid obsonium habetis ☞?
eos pueros appellans, quos loco discipulorum ha-
bebat. *Et adduxerunt ei*, inquit, *pueros ad imposi-
tionem manuum benedictionis. Cum autem ejus disci-
puli prohiberent, dixit Jesus: Sinite pueros, et ne pro-*

(44) *Κωμικός.* Κοινωνικός Reg. perperam.

(45) *Τοῦμόν θυγάτριον.* Clauicant Menandri
versus, quamvis non sint σχάζοντες. Una voce opus
est, quæ τὸ κεικλιχὸς τοῦ μέτρου supplcat:

*Τοῦμόν θυγάτριον· πάνυ γὰρ ἐστὶ τῆ φύσει
Χαρίεν, φιλάνθρωπον τὸ παιδάριον σφόδρα.*

Nam illud tερρησεῖδιον de ipsa voce, ὅτι ἐπικολίως
παιδάριον οὐ μόνον τὸ ἄρρην, ἀλλὰ καὶ τὸ θῆλυ οἱ
Ἄττικοί κολουσι, tribus Grammaticorum ad orato-
res trahunt, quibus hoc esse usitatum notant: ὅτι
οὐ μόνον ἐπὶ ἀρρένων κέχρηται τῷ ὀνόματι, ἀλλὰ
καὶ ἐπὶ τῶν παρθένων. HEINSIUS.

(46) *Ἀφελείας.* Ὀφελείας Pal. ms. perperam.
SYLBURG. — Eadem lectionem in textu præbet
Reg., sed aliquis ἀφελείας in margine adnotavit.

(47) *Δέ.* Omittit Reg.

(48) *Πολυτρόπως τε δλ.* Πολύτροπος Bod. item-
que Reg. Sed cum in hoc accentus penultimæ in-
sideat, videtur scriptoris errore pro πολυτρόπως
positum fuisse. Porro Sylb rgius in *Græc. indice*
ἀλληγορεῖ αὐτοὺς ὀνόμασι ποικίλοις exp. *variis nomi-
nibus eos per allegoriam appellat.* Verum hæc verba
sic distingui et explicari debent: Πολλαχῶς δὲ ἡμᾶς
ἐξυμνεῖ, πολυτρόπως τε ἀλληγορεῖ, ὀνόμασι ποικίλοις
τὸ ἀφελὲς τῆς πίστεως ἐξαλλάττουσα ἡ Γραφή. *Mul-
tifariam nos celebrat Scriptura, multisque modis
significat, fidei simplicitatem variis nominibus inau-
tans.*

(49) *Σταθεῖς.* Hoc loco, et seq. Evangeliorum
sensum potius quam verba exprimit.

hibete eos venire ad me: talium enim est regnum caelorum 66. Quod autem sibi vult, quod dictum est, ipse declarabit Dominus, dicens: *Nisi conversi fueritis, et efficiamini sicut hi puelli, non intrabitis in regnum caelorum* 67; non regenerationem allegorice hic significans, sed eam, quæ in pueris inest, simplicitatem, ut ejus similitudinem referamus, commendans. Pueros quoque nos eligit Spiritus propheticus: *Cum carpissent*, inquit, *pueri ramos oleæ vel palmarum, exierunt obviam Domino, et clamaverunt, dcentes: Hosanna Filio David; Benedictus qui venit in nomine Domini* 68; *Lux et gloria et laus cum supplicatione Domino*; hoc enim significat *Hosanna*, si Latine explicetur. 38. Mihi autem videtur Scriptura, hanc prophetiam innuens, quæ modo dicta est, probrî loco ignavis objicere: *Nunquam legistis, ex ore infantium et lactentium perfecisti laudem* 69-70? Hac itidem ratione Dominus suos discipulos stimulat, ut ipsum diligenter attenderent incitans, ut qui jam ad Patrem properaret: auditores, ut majore desiderio eum audirent, præparans, fore ut paulo post abesset præsignificans; oportere eos ex veritate uberius quam unquam antea fructum colligere innuens, quia Verbum mox se in cælum reciperet. Rursus ergo eos vocat puellios. Ait enim: *Puelli, adhuc modicum sum vobiscum* 71. Et rursus assimilat regnum caelorum *puellis in foro sedentibus et dicentibus: Tibia vobis cecinimus, et non saltastis; lamentati sumus, et non planxistis* 72; et quæcunque alia subjuncta his consentanea. Neque vero ita solum sentit Evangelium, sed prophetia quoque est ejusdem sententiæ. Dicit itaque David: *Laudate, pueri, Dominum, laudate nomen Domini* 73. Porro autem dicit etiam per Isaiam: *Ecce ego, et pueri, quos dedit mihi Deus* 74. Miraris, dum audis viros, qui sunt in gentibus, a Domino vocari pueros? Non mihi dialectum videris intelligere Atticam, a qua discere poteris, elegantes et speciosas adole-

A τῶν γὰρ τοιούτων ἔστιν ἡ βασιλεία τῶν οὐρανῶν. Τί βούλεται τὸ λεχθὲν, αὐτὸς διασαφήσει ὁ Κύριος, λέγων· Ἐὰν μὴ στραφῆτε καὶ γένησθε ὡς τὰ παιδία ταῦτα, οὐ μὴ εἰσεέλθητε εἰς τὴν βασιλείαν τῶν οὐρανῶν· οὐ τὴν ἀναγεννησιν ἐν ταῦθα ἀλληγορῶν, ἀλλὰ τῶν ἐν παισὶν ἀπλότῃτα εἰς ἐξομώσιν παρακατατιθέμενος ἡμῖν. Τούς παιδας ἡμᾶς καὶ τὸ προφητικὸν ἐκλέγεται Πνεῦμα· Δρεψάμενοι, φησὶ, κλάδους ἑλαιᾶς ἢ φοινίκων οἱ παῖδες, ἐξηλθὼ εἰς ἀπάντησιν Κυρίῳ, καὶ ἐκέκραγον, λέγοντες Ὁσαννὰ τῷ Υἱῷ Δαβὶδ· Εὐλογημένος ὁ ἐρχόμενος ἐν ὀνόματι Κυρίου· Φῶς καὶ δόξα καὶ αἶνος μεθ' ἱκετηρίας τῷ Κυρίῳ· τοῦτ' ἂν ἐμφανῆται ἐρμητευόμενον Ἐλλάδι φωνῇ τὸ Ὁς ἀννά (50)· καὶ μοι δοκεῖ ἡ Γραφὴ ταύτην αἰνιττομένη τὴν προφητείαν, τὴν προειρημένην, ἐν οὐνείδους μέρει τοῖς βραβύμοις ἐγκαλεῖν· Οὐδέ ποτε ἀνέγνωτε, εἰ ἐκ στόματος ἡλιπῶν καὶ θηλαζόντων κατηρητίω αἶνον; τοῦτό τοι καὶ ὁ Κύριος ἐν τῷ Εὐαγγελίῳ μυωπίζει (51) τοὺς γνωρίζουσας, προσέχειν αὐτῷ παρορμῶν, ὡς ἦδη σπεύδων πρὸς τὸν Πατέρα· ὀρεκτικωτέρους παρασκευάζων τοὺς ἀκροατὰς, μετ' ἀλίγον ἀπεινᾶν (52) προμηνύων, ὡς δεόν αὐτοῖς ἀποκαρπίζεσθαι τῆς ἀληθείας ἀφειδέστερον δηλῶν, καὶ ὅσον οὐδέπω, ἀπαίροντος εἰς οὐρανὸν τοῦ Λόγου. Πάλιν οὖν αὐτοὺς παιδία καλεῖ· φησὶ γὰρ Παιδία (53), εἰ μικρὸν μεθ' ὑμῶν εἰμι. Αὐτὸς τε παιδίοις ἐμοῖς τὴν βασιλείαν τῶν οὐρανῶν, ἐν ἀγοραῖς καθημένοις καὶ λέγουσιν· Ἡλίψαμεν (54) ὑμῖν, καὶ οὐκ ὤρησασθε· ἐθρηνήσαμεν, καὶ οὐκ ἐπόψασθε· καὶ ὅσα ἄλλα τοῖς οἰκείως ἐπήγαγεν. Καὶ οὕτω γε μόνον τὸ Εὐαγγέλιον ταύτῃ φρονεῖ· ὁμοδοξεῖ δὲ αὐτῷ καὶ ἡ προφητεία. Λέγει γοῦν Δαβὶδ· Ἀνεῖτε, παῖδες, Κύριον· αἰνεῖτε τὸ ὄνομα Κυρίου. Λέγει δὲ καὶ διὰ Ἡσαίου· Ἴδου ἐγὼ, καὶ τὰ παιδία, ἃ μοι ἔδωκεν ὁ Θεός. Θαυμάζεις ἀκούων τοὺς ἄνδρας τοὺς ἐν ἔθνεσι παιδας παρὰ Κυρίῳ; Οὐ μοι δοκεῖς Ἀττικῆς ἐπαίνει φωνῆς, παρ' ἧς ἔστιν ἐκμαθεῖν τὰς καλὰς καὶ

✕ P. 105 ED. POTTER, 85-86 ED. PARIS.

66 Math. xix, 14. 67 Math. xviii, 3. 68 Math. xxi, 9.

69-70 Ibid. 16; Psal. viii, 3.

71 Joan. xiii, 33.

72 Math. xi, 16, 17.

73 Psal. cxii, 1.

74 Isa. viii, 18.

(50) Ἐλλάδι φωνῇ τὸ Ὁς ἀννά. Auctor operis imperfecti in Mat hæum, homil. 38: *Hosanna autem quidam interpretantur gloriam, alii redemptionem, alii saloifica, sive saluum fac*. Hieronymus ad Damasum, *Alii opinati sunt Osanna gloriam dici, nonnulli gratiam*. Multi super hoc nomine diversa lixerunt, e quibus Hilarius ita posuit: *Osanna Hebraico sermone significatur redemptio Domus David*. C. Jansenius in *Concordiam Evangelicam* ait, Ambrosium secutum Hilarium idem tradere, cap. xix in Lucam, non tamen tam crassum errorem imponendum Hilario, aut Ambrosio, quam imponitur, quod credendum sit eos existimasse hæc omnia comprehensa in significatione vocabuli Hosanna, s-d populum ejusmodi acclamatione petisse redemptionem. Deinde addit conjecturas, quibus probabile in speciem videri posset, Osanna laudem vel gloriam et gratiam significare. Primo, quod apud omnes Evangelistas per duas dictiones scribatur ὡς ἀννά, dicitio autem ὡς, si Hebraice ita scribatur ἡ, laudem significare possit: *anna* autem, si scribatur ἄννα, signifiicare *gratiam*. Deinde, quod Christus subjecerit, *Nunquam legistis, quod ex ore infantium et lacten-*

tium perfecisti laudem; sed certum esse tamen, Hieronymi sententiam esse desumptam ex hoc Ps. cxvii. *כִּי יִשְׁמַח, O Domine, saluum fac*: atque hunc versum in acclamationibus festi Tabernaculorum usurpatum, ut apud Græcos *Io Pæan*, et apud Latinos *Io Triumphant*, ut et *Halleluja*, quod *laudate Dominum* significat. Leo item Castrus in cap. ix Isaia, eos, qui putarunt Osanna significare gloriam, tuetur auctoritate D. Lucæ, qui acclamationem puerorum apud Matthæum et Marcum, *Osanna in excelsis*, reddiderit, *Pax in caelo et gloria in excelsis*, qui cum prædixisset dono linguarum, laud dubium, quin Hebraice sciverit. COLLECT.

(51) *Μυωπίζει*. In margine Reg. et Bod. juxta hanc vocem aliquis scripsit, ὑποκινεῖ· ἢ ἀντὶ τοῦ μαστίζει· μὴ ὡς γὰρ ἡ μάστιξ.

(52) *Ἀπεινᾶν*. C. ἀπεινᾶν mavult; sed εἶναι pro λέναι in aliis quoque compositis usurpatum in tra; sicut etiam ἀπουσία pro *abscessu*, et παρουσία pro *adventu*. SYLVBURG.

(53) *Παιδία*. Τεχνία Evang.

(54) *Ἡλίψαμεν*. Ἡλίψαμεν, Bod. Mox ἐθρηνήσαμεν ὑμῖν Evang.

ώραίας (55), ἔτι δὲ καὶ ἐλευθέρας νεάνιδας, παιδίσκας καλουμένας, παιδισκάρια δὲ, τὰς δούλας· καὶ νεάνιδας δὲ καὶ αὐτὰς, πρὸς τὸ εὐθαλὲς τῆς παιδικῆς ἡλικίας, ὑποκοριστικῶς τιμωμένας. Καὶ τὰ ἀρνία (56) ἔξ μου, ὅταν λέγῃ, στήτω ἐκ δεξιῶν, τοὺς ἀφελεῖς αἰνίττειται παῖδας, ὡς ἀρνάς, οὐκ ἀνδράς, καὶ πρόβατα ὄντα· κατὰ γένος· τὰ δὲ ἀρνία προνομίας ἤξιωσεν, τὴν ἐν ἀνθρώποις ἀπαλότητα καὶ ἀπλότητα τῆς διανοίας, τὴν ἀκακίαν προτιμῶν. Αὐθίς τε ὅταν φῇ, ὡς μοσχάρια γαλαθηνά (57), ἡμᾶς πάλιν ἀλληγορεῖ· καὶ, ὡς περισσεῖαν ἀνακον καὶ ἀχολον, πάλιν ἡμᾶς. Νεοτούς τε ἔτι δύο περισσεῖων, ἡ τρυγόνων ζεύγος, ὑπὲρ ἁμαρτίας κελεύει διὰ (58) Μωϋσεῶς προσφέρουσαι· τὸ ἀναμάρτητον τῶν ἀπαλῶν, καὶ ἀνακον, καὶ ἀμνηστικον, τῶν νεοτῶν, εὐπρόσδεκτον εἶναι λέγων τῷ Θεῷ· καὶ τὸ ὅμοιον τοῦ ὁμοίου καθάρσιον ὑψηλοῦμενος. Ἄλλὰ καὶ τὸ δειλὸν τῶν τρυγόνων, τὴν πρὸς τὰς ἁμαρτίας εὐλάβειαν ὑποτυποῦται. Ὅτι δὲ ἡμᾶς τοὺς νεοτούς λέγει, μάρτυς ἡ Γραφή· Ὅν τρόπον ἔργος συνάγει τὰ νεόσσια (59) ὑπὸ τὰς πτέρυγας αὐτῆς· οὕτως ἐσμέν νεοτοὶ Κυρίου· θαυμαστῶς πᾶν καὶ μυστικῶς τοῦ Λόγου τὴν ἀπλότητα τῆς ψυχῆς εἰς ἡλικίαν ὑπογραφομένου παιδικῆν. Πῆ μὲν γὰρ παῖδας ἡμᾶς καλεῖ· πῆ δὲ, νεοτούς· ἔσθ' ὅτε δὲ νηπίους, υἱοὺς δὲ ἀλλαχθοῖ· καὶ τέκνα πολλάκις καὶ λαὸν νέον, καὶ λαὸν καινόν· τοῖς δὲ δούλοις μου (60), φησὶ, κληθήσεται δρομα καινόν (νέον ὄνομα λέγει, τὸ καινὸν καὶ αἰδῶν, ἀγχαντον καὶ ἀπλοῦν, καὶ νῆπιον, καὶ ἀληθινόν) ὃ εὐλογηθήσεται ἐπὶ τῆς γῆς. Ἀλληγορῶν (61) δὲ αὐθίς ἡμᾶς πῶλους καλεῖ, τοὺς ἀζυγεῖς (62) κακίς, τοὺς ἀδαμάστους πονηρίᾳ· ἀφελεῖς δὲ, καὶ πρὸς αὐτὸν μόνον τὸν Πατέρα σκιρτητικούς· οὐχὶ τοὺς ἐπὶ ταῖς τῶν πλησίον γυναιξὶ χρεμετίζοντας ἵππους, τοὺς ἵπποζυγίους (63) καὶ θηλυμανεῖς, ἀλλὰ τοὺς ἐλευθέρους, καὶ

✠ P. 406 ED. POTTER. ⁶⁶ Matth. xxv, 33. ⁶⁷ Matth. x, 16. ⁶⁸ Levit. xv, 29, xii, 8; Luc. ii, 24. ⁶⁹ Matth. xiii, 37. ⁷⁰ Isa. lxxv, 15, 16.

(55) Καλλὴ καὶ ὥραιας. Pseychius, Παιδισκάριον Ἀττικὸν ἐπὶ τῆς ἡλικίας· Varinus, Παιδίσκη, ἡ ἐλευθέρα, καὶ ἡ δούλη, καὶ παιδισκάριον· παιδάρων δὲ, Ἀττικῶς μὲν τὸ θυγάτριον, Ἑλληνικῶς δὲ τὸ ἄρβεν. Pollux, lib. iii, cap. 8: Παιδίσκη τὴν θεραπαινίδα Λυσίας ὠνόμασεν, εἰ μὴ (sic enim manusc. non εἰ γὰρ) ἀμφιβολόν ἐστι, πότερον ἡλικίας ἢ τύχης. Ἐξελεύουσα αὐτοῦ παιδίσκη τὴν θύραν ἀνοίγνυσι. Ὡς Lysias puellam vocat famulam, nisi ambiguum sit num ætatis, an fortunæ nomen sit; ita enim loquitur: Egrediens puella, ejus fores aperit. COLLECT.

(56) Ἀρνία. Apud Joann. xxi, 15, Christus Petro dicit, Βόσκει τὰ ἀρνία μου: Pasce agnos meos. Eo vero loco, quem Clemens respicit, non ἀρνία, sed πρόβατα exstat: Καὶ στήσει τὰ μὲν πρόβατα ἐκ δεξιῶν αὐτοῦ, Matth. xxv, 33.

(57) Μοσχάρια γαλ. Μοσχάρια γαλαθηνά sæpius dixerunt LXX interpretes, ut II Reg. xvii, 2, Amos vi, 4. Sed eo sensu, quem hic tradit Clemens, nondum occurrit hæc phrasia. Quemadmodum neque hæc verba in S. Scriptura exstant, καὶ ὡς περισσεῖαν ἀνακον καὶ ἀχολον. Forte respicit Christi verba: Γίνεσθε ἰκέρατοι ὡς αἱ περισσεῖαι, Matth. x, 16. Hunc porro locum sic distinguunt Bod. et Herv. interpres, καὶ ἄσπερον ἀνακον καὶ ἀχολον· πάλιν ἡμᾶς νεοτ. Perperam.

(58) Διά. Καὶ διὰ Reg. Juxta hunc locum in marginibus Reg. et Bod. aliquis hoc scholion adnotavit: τὰ μὲν τῶν περισσεῖων τὸ πολυζυγον αἰνιττόμενος τοῦ γένους· διὰ δὲ τῶν τρυγόνων τὸ ἀζυγεῖς καὶ ἀνε-

A scentulas et præterea ingenuas, appellari παιδίσκας, ancillas autem παιδισκάρια: et has etiam adolescentulæ cum sint, propter ætatis puerilis florem assentatorie puellarum nomine honorari. Jam vero, cum dicit, *Agnelli stent a dextris* ⁶⁶, simplices pueros significat, tanquam agni et oves sint genere, non viri. Agnellos autem privilegio dignos censuit, in hominibus facilitatem ac teneritudinem, et simplicitatem animi, innocentiam nempe, præferens. Et rursus quando dicit, *Tanquam vituli latentés*, nos rursus allegorice significat. ✠ Et quando, *Tanquam columbam simplicem et felle carentem* ⁶⁷, rursus nos intelligit; jubet etiam per Moysen, *duos pullos columbarum vel par turturum pro peccato offerre* ⁶⁸; eorum, quæ sunt tenera, nempe pullo- rum, immunitatem a peccato, innocentiam, et B acceptarium injuriarum oblivionem dicens esse Deo acceptam, et simile simili expiari exponens. Quin etiam turturum timiditas, eam, quæ ne peccetur adhibenda est, cautionem significat. Quod autem nos pullos dicat, testis est Scriptura: *Quemadmodum gallina congregat pullos sub alis suis* ⁶⁹; ita nos sumus pulli Domini, sane quam admirabiliter et mystice animæ simplicitatem ex puerili ætate describente Verbo. Alicubi enim nos vocat *pueros*, alicubi vero *pullos*, nunquam autem *infantes*, alicubi autem *filiolos*, et sæpe *filios*, et *populum recentem*, et *populum novum*. *Servis autem meis*, inquit, *imponetur nomen novum* ⁷⁰ (nomen novum dicit, quod est recens et æternum, impollutum et simplex, et infantile, et verum) *quod benedicetur in terra*. Per allegoriam autem nos rursus pullos vocat, qui vitii jugum non subimus, qui ab improbitate minime domiti sumus; sed sumus simplices, et ad ipsum solum Patrem exsilimus; non equos

✠ P. 406 ED. POTTER. ⁶⁶ Matth. xxv, 33. ⁶⁷ Matth. x, 16. ⁶⁸ Levit. xv, 29, xii, 8; Luc. ii, 24. ⁶⁹ Matth. xiii, 37. ⁷⁰ Isa. lxxv, 15, 16.

πίμικτον πρὸς τὰ μὴ ὁμογενῆ ἔθνη· τοιοῦτο γὰρ καὶ ἡ τρυγὼν, τοῦ ὁμοζύγου ἀπολωλὸτος, οὐκ ἔστιν ἔτι ἐτέρῳ συζυγῆναι τὸν ἐγκαταλειφθέντα.

(59) Νεόσσια. Νόσσια Bod.

(60) Δούλοις μου. Δουλεύουσι μοι. Bib. Græc.

(61) Ἀλληγορῶν. Nulli, opinor, alii pulli quærendi sunt in bonam partem in sacris Litteris, neque illi equini, sed asinini, quamvis in editione Antuerpiensi veritatur Zachariæ ix, *super subjugalem et pullum equinum novum*, καὶ πῶλον νέον. Apsyrus xvi Geoponic.: Φιλοκαλιώτερον δὲ ποιούντες τινες, ταῖς θηλείαις ἵπποις ὑποβάλλουσι τοὺς τῶν ὄνων πῶλους. Varro, *De re rustica* c. 6 de asinis: *Secundum partum pullos anno non remouent a matre*. Dicitur ergo et de asinis, et de onagris, et de elephantis πῶλος et pullus. Adverte autem hic citari in loco Zachariæ δικαίος πραῦς καὶ σώζων, cum sit in Antuerpiensi δικαίος καὶ σώζων, nempe illud ex Evangelio Matthæi, ut et apud Justinum *Dialogo cum Tryphone*. Proverb. v, 19: *Cerva charissima et gratissimus hinnulus*. LXX: Ἐλαφος φιλίας, καὶ πῶλος σου χαρίτων ὁμιλεῖτω σοι. *Cerva amicitia et pullus gratiarum conversetur tecum*. COLLECT.

(62) Ἀζυγεῖς. Aliquis in margine Reg. annotavit ἀπὸ εὐθείας τῆς ἀζυγῆς.

(63) Ἰπποζυγίους. Scribe ὑποζυγίους, quos opponit τοῖς ἐλευθέροις. Itaque mox dicit ἐπιβεβηκῶς ἐπὶ ὑποζύγιον καὶ πῶλον νέον. Utriusque vocis vestigia apparent in Reg. ut etiam, teste Sylburgio in Pal. ms.

subjugales, qui ad propinquorum uxores hinniunt, A et feminarum insano amore tenentur ⁷⁰, sed liberos et recenter genitos, qui propter fidem exsultant, qui celeriter currunt ad veritatem, qui sunt veloces ad salutem, qui mundana proterunt et conculcant. *Lætare valde, filia Sion: annuntia, filia Jerusalem: ecce rex tuus venit tibi justus, mansuetus, et servans, et ipse mitis, et qui ascendit subjugalem et pulchrum nostrum* ⁷¹. Non satis habuit solum dixisse *pullum*, sed etiam *novum* ei adjecit, humanitatis, quæ in Christo est, novitatem, et senii expertem cum simplicitate æternitatem ostendens. Tales autem nos novos pullos, qui infantes sumus, divinus noster alit pullorum domitor. Quod si asinus quoque novus est in Scriptura, pullus tamen est hic quoque asinus. *Et pullum*, ✕ inquit, *alligavit vineæ*; hunc simplicem et B infantem populum Verbo alligans, quod vocat allegorice vitem. Fert enim vinum Vitis, sicut Verbum sanguinem. Est autem utrumque poculentum hominibus ad salutem: vinum quidem corpori, sanguis vero spiritui. Quod autem nos quoque *agnos* dicit, *Vide dignus testis est Spiritus*, loquens per Isaiam: *Sicut pastor pascet gregem suum, et brachio suo colliget agnos* ⁷²: ubi ovium tenerimas, agnos vocat, simplicitatem allegorice significans. Atque adeo nos quidem certe earum, quæ sunt in vita, longe pulcherrimas et perfectissimas possessiones appellatione puerili honorantes, doctrinam et disciplinam, Græcæ παιδείαν et παιδαγωγίαν vocavimus. Pædagogiam autem esse confluemur bonam a pueris in virtute institutionem. Nobis itaque Dominus apertius ac evidentius revelans, quid ex appellatione puerorum significetur, cum orta esset quæstio inter apostolos, *quisnam ex eis major esset, statuit Jesus puellum in medio dicens: Qui se humiliaverit ut hic puellus, is major est in regno cælorum* ⁷³. Non ergo puerorum appellatione usus est, tanquam hi per ætatem essent inconsiderati, et ratione minime uti possent, quemadmodum nonnulli sensere: neque si dixerit, *nisi fueritis sicut hi puelli, non intrabitis in regnum Dei* ⁷⁴, id inerudite

✕ P. 107 ED. POTTER, 87 ED. PARIS. ⁷⁰ Jerem. v, 8. ⁷¹ Zach. ix, 9; Genes. xlix, 11. ⁷² Isa. xl, 11. ⁷³ Matth. xviii, 1 seq. ⁷⁴ Ibid.

(64) Καὶ τὸν πῶλον. Pulli ad vitem alligati aliam Theodoretus allegoriam affert, ut indicavi *Notationibus* ad Gregorii Naz. homiliam in *Nat. Christi*, p. 520. H. SYLBURG. — Justinus in *Dialogo cum Tryphone* pag. 67, hunc ipsum locum ita explicat: Τὸ δὲ αἷμα τῆς σταφυλῆς εἰπεῖν τὸν Λόγον, διὰ τῆς τέχνης δεδήλωκεν, ὅτι αἷμα μὲν ἔχει ὁ Χριστὸς οὐκ ἐξ ἀνθρώπου σπέρματος. ἄλλ' ἐκ τῆς τοῦ Θεοῦ δυνάμεως. Quod autem dicit Verbum *usque sanguinem*, arte quadam declaravit sanguinem quidem habere Christum, non ex nominis semine, sed vi divinitatis. S. Chrysostomus, hom. 67 in *Genes.*: "Ὁρα πῶς ἂν ἡμῖν τὸ μυστήριον ἀνευθάρηται· Ἰσασιν οἱ μεμνημένοι τὸ λεγόμενον· Πλυνεῖ ἐν ὄλῳ τὴν στολὴν, στολὴν, οἶμαι, τὸ σῶμα λέγων, ὅτι διὰ τὴν οἰκονομίαν φορέσαι καθήξισεν· εἶτα, ἵνα μάθῃς ἀκριβῶς οἶνον τῆς προσηγόρευσεν, ἐπήγαγεν· Καὶ ἐν αἵματι σταφυλῆς τὴν περιβολὴν αὐτοῦ. Ὁρα πῶς τῷ τοῦ αἵματος ὄνοματι τὴν σφαγὴν ἡμῖν, γὰρ τὸν σταυρὸν ἠνέκατο, καὶ πᾶσαν τὴν μυστηρίων τὴν οἰκονομίαν. Vide quo modo nobis sacramentum

νεογούς· τοὺς γαύρους διὰ τὴν πίστιν· τοὺς εἰς ἀληθινὰ εὐδρόμους· τοὺς ταχεῖς πρὸς σωτηρίαν· τοὺς καταπατοῦντας καὶ κροαινοντας τὰ κοσμικὰ Χαῖρε σφόδρα, θύγατερ Σιών· κήρυσσε, θύγατερ Ἰερουσαλήμ· Ἰδοὺ ὁ βασιλεὺς σου ἔρχεται σοι δίκαιος, πραῆς, καὶ σώζων· καὶ αὐτὸς πρῶτος καὶ ἐπιβεβηκὼς ἐπὶ ὑποζύγιον καὶ πῶλον νέον. Οὐκ ἤρκει τὸν πῶλον εἰρηχεῖναι μόνον, ἀλλὰ καὶ τὸν νέον προσέθηκεν αὐτῷ, τὴν ἐν Χριστῷ νεολαίαν τῆς ἀνθρωπότητος, καὶ ἀγῆρω μετὰ ἀπλότητος αἰδιότητος ἐμφαινών. Τοιούτους δὲ ἡμᾶς νέους πῶλους, τοὺς νηπίους, ὁ θεὸς ἡμῶν πωλοδάμνης ἀνατρέφει. Εἰ δὲ καὶ ὄνος εἴη ὁ νέος ἐν τῇ Γραφῇ, πλὴν ἀλλὰ πῶλος ὄνος καὶ οὗτος. Καὶ τὸν πῶλον (64), φησὶ, προσέθηκεν ἀμπέλῳ· ἀπλοῦν (65) τοῦτον καὶ νήπιον λαὸν τῷ Λόγῳ προσθήσας, ὃν ἀμπελον ἀλληγορεῖ. Φέρει γὰρ οἶνον ἡ ἀμπελοῦς, ὡς αἷμα ὁ Λόγος· ἀμφω δὲ ἀνθρώποις ποτὸν εἰς σωτηρίαν· ὁ μὲν οἶνος τῷ σώματι, τὸ δὲ αἷμα τῷ πνεύματι. Ὡς δὲ καὶ ἄγρας ἡμᾶς λέγει, ἐχέγγυος μάρτυς διὰ Ἡσαίου τὸ Πνεῦμα· Ὡς ποιμὴν, ποιμανεῖ τὸ ποιμνιον αὐτοῦ, καὶ τῷ βραχίονι αὐτοῦ συλλέξει (66) ἄγρας· τὸ ἐτι ἀπαλώτερον τῶν προβάτων εἰς ἀφέλειαν ἄγρας ἀλληγορῶν. Ἀμέλει καὶ ἡμεῖς τὰ κάλλιστα καὶ τελειότατα τῶν ἐν τῷ βίῳ κτημάτων, παιδικῆς προσηγορίᾳ τιμήσαντες, παιδείαν καὶ παιδαγωγίαν κεκλήκαμεν. Παιδαγωγίαν δὲ ὁμολογοῦμεν εἶναι ἀγωγὴν ἀγαθὴν ἐκ παιδῶν πρὸς ἀρετὴν. Ἐμφαντικώτερον δ' οὖν ἡμῖν ἀποκαλύπτων ὁ Κύριος τὸ σημαίνον ἐκ τῆς παιδῶν προσηγορίας, γενομένης ζητήσεως ἐν τοῖς ἀποστόλοις, ὅστις αὐτῶν εἴη μελίων, ἔστησεν ὁ Ἰησοῦς ἐν μέσῳ παιδίων, εἰπὼν· Ὁς ἐὰν ἐαυτὸν ταπεινώσῃ ὡς τὸ παιδίον τοῦτο, οὗτος μελίων ἐστὶν ἐν τῇ βασιλείᾳ τῶν οὐρανῶν. Οὐκ ἄρα κατακέχρηται τῇ τῶν παιδῶν προσηγορίᾳ, ὡς ἀλογίστων ἡλικία, ἢ τισιν ἔδοξεν· οὐδ' ἂν εἴπη, ἦν μὴ γένησθε ὡς τὰ παιδία ταῦτα, οὐκ εἰσελεύσεσθε εἰς τὴν βασιλείαν τοῦ Θεοῦ, ἀμαθῶς ἐκδεκτέον. Οὐκ ἄρ' ἐτι κυλιόμεθα οἱ νήπιοι χαμαὶ· οὐδὲ ἔρομεν ὡς τὸ πρόσθεν ἐπὶ γῆς, ὅφρων δίκην (67) ὄλῳ τῷ σώματι περὶ τὰς ἀνοήτους ἐπι-

D insinuavit (vox totum non agnoscitur a Græco manuscripto). Sciunt qui initiati sunt, quod dicitur: «Lavabit in vino stolam suam.» Stola in puto corpus dici, quod propter dispensationem ferre dignatus est. Deinde ut accurate discas vinum quid appellavit, subdit: «et in sanguine usque amicum suum.» Vide quomodo sanguinis nomine crucem nobis et occisionem significet, et omnem mysteriorum dispensationem. Eadem ratione et pullum significare ait gentium adductionem et obedientiam, quod magnæ sit mansuetudinis sustinere se ad vitis palmitem ligari. Vide etiam Eusebium lib. viii *De demonstrat.* cap. 4. COLLECT.

(65) Ἀπλοῦν. Pro hac voce in Pal. Mos. erat spatium vacuum. SYLBURG. — Item in Bod. Deest etiam in Reg.

(66) Συλλέξει. Συνάξει, Bibl. Græc.

(67) Ὄφρων δίκην. Historiam Serpentis simili plane modo in allegoriam trahit Philo Judæus lib. ii *Legis allegor.*, et aliis locis.

θυμίας Πλουσιώμενοι· ἀνατεινόμενοι δὲ ἄνω τῇ ἐννοίᾳ, ἁκόσμου καὶ ἀμαρτίας ἀποτεταγμένοι, ὀλίγω ποδὶ ἐφαπτόμενοι τῆς γῆς, ὅσον ἐν κόσμῳ εἶναι δοκεῖν, σφιαν μεταδύομεν ἄγλαν· μωρία (68) δὲ αὕτη τοῖς εἰς πανουργίαν ἠκονημένοις δοκεῖ. Παῖδες οὖν εἰκότως, οἱ Θεὸν μόνον ἐγνώκότες πατέρα, ἀφελεῖς, καὶ νῆπιοι, καὶ ἀκέραιοι, οἱ κεράτων μονοκεράτων (69) ἔρασταί. Τοῖς γοῦν προβεβηκόσιν ἐν τῷ Λόγῳ, ταύτην ἐπεκῆρυξε τὴν φωνὴν, ἀφροντιστεῖν κελύων τῶν τῆδε πραγμάτων, καὶ μόνῳ προσέχεν τῷ Πατρὶ παραινῶν, μιμουμένους τὰ παιδία. Δὴ κἀν τοῖς ἔχομένοις (70) λέγει· *Μὴ μεριμνᾶτε περὶ τῆς αἰῶνος ἀρκεστὴν γὰρ τῇ ἡμέρᾳ ἢ κακία αὐτῆς*. Οὕτως ἀποθεμένους τὰς τοῦ βίου φροντίδας, ἐξέχεσθαι μόνου τοῦ Πατρὸς παραγγέλλει. Καὶ ὁ πληρῶν τὴν ἐντολὴν ταύτην, τῷ ὄντι νῆπιός τε ἔστι καὶ παῖς Θεῷ τε καὶ τῷ κόσμῳ· τῷ μὲν (71), ὡς πεπλανημένος (72), τῷ δὲ, ὡς ἠγαπημένος. Εἰ δὲ εἰς διδάσκαλος ἐν οὐρανοῖς, ὡς φησὶν ἡ Γραφή, ὁμολογουμένως οἱ ἐπὶ γῆς εἰκότως ἂν πάντες κληθῆσονται μαθηταί· ἔχει γὰρ οὕτως τὸ ἀληθές· τὸ μὲν τέλειον εἶναι παρὰ τῷ Κυρίῳ, τῷ διδάσκοντι ἀεὶ, τὸ δὲ παιδικὸν καὶ νῆπιον παρ' ἡμῖν, τοῖς ἀεὶ μαθάνουσι. Ταύτη τοι ἡ προφητεία τὸ τέλειον τῆ τοῦ ἀνδρὸς τετίμηκε προσηγορίᾳ. Καὶ διὰ γε τοῦ Δαβὶδ ἐπὶ μὲν τοῦ διαβόλου, *Ἄνδρα αἱμάτων*, φησὶ, *βδελύσσεται Κύριος*· ἄνδρα αὐτὸν, ὡς τέλειον ἐν κακίᾳ, καλεῖ. Λέγεται δὲ καὶ ὁ Κύριος ἀνήρ, διὰ τὸ εἶναι αὐτὸν τέλειον ἐν δικαιοσύνῃ. Αὐτίκα γοῦν ὁ Ἀπόστολος, ἐπιτελλῶν πρὸς Κορινθίους, φησὶν· *Ἐρμυσάμην γὰρ ὑμᾶς ἐνὶ ἀνδρὶ παρθέρον ἀγνήν παραστήσαι τῷ Χριστῷ*· εἶτε ὡς νηπίους καὶ ἄγλους, πλὴν ἀλλὰ τῷ μόνῳ Κυρίῳ. Σαφέστατα δὲ, Ἐφεσίοις γράφων, ἀπεκάλυψε τὸ ζητούμενον, ὧδὲ πως λέγων· *Μέτρι καταντήσωμεν οἱ πάντες εἰς τὴν ἐνότητά τῆς πίστεως καὶ τῆς ἐπιγνώσεως τοῦ Θεοῦ* (73), *εἰς ἀνδρα τέλειον, εἰς μέτρον ἡλικίας τοῦ πληρώματος τοῦ Χριστοῦ*· *ἵνα μηκέτι ὡμεν νῆπιοι, κλυδωνιζόμενοι καὶ περιφερόμενοι παντὶ ἀνέμῳ τῆς διδασκαλίας, ἐν τῇ κυβείᾳ τῶν ἀνθρώπων, ἐν πανουργίᾳ πρὸς τὴν μεθοδείαν τῆς πλάνης*· ἀληθεύοντες δὲ ἐν ἀγάπῃ, *αὐξήσωμεν εἰς αὐτὸν τὰ πάντα*· ταῦτα λέγων εἰς οἰκοδομὴν τοῦ σώματος τοῦ Χριστοῦ, ὅς ἐστι κεφαλὴ καὶ ἀνήρ, ὁ μόνος ἐν δικαιοσύνῃ τέλειος· ἡμεῖς δὲ νῆπιοι, τοὺς παραφυσῶντας (74) εἰς φυσίωσιν φυλα-

✠ P. 408 ED. POTTER, 88 ED. PARIS.

⁷⁵ Matth. vi, 34.

⁷⁶ Matth. xxiii, 8 seq.

⁷⁷ Psal. v, 7.

⁷⁸ II Cor. xi, 2. ⁷⁹ Eph. iv, 13, 14, 15.

(68) *Μωρία*. Respicit I Cor. ii, 14: *Μωρία γὰρ αὐτῷ ἔστι*, sc. S. Spiritus sapientia; et psal. xi, 4: *Ὅσει ξυρὸν ἠκονημένον ἐποίησε δόλον*.

(69) *Μονοκεράτων*. Monocerōτων Reg. recte. Nam a μονόκερωσ ἴτ μονοκεράτων. Psal. xxi, 22: *Σῶσον... ἀπὸ κεράτων μονοκεράτων τὴν ταπεινώσιν μου*. Psal. xci, 11: *Ἰψωθήσεται ὡς μονοκέρωτος τὸ κέρασ μου*. Ad quem locum Theodoretus, pag. 796, ea dicit, quæ Clementi explicando inseruire possunt. Ea recitavit Suidas: *Μονόκερωσ· ζῶων, ὁ παρὰ τῆς φύσεως ἐν κέρασ ἔλαβεν*· οὕτω καὶ οἱ τῆς εὐσεβείας πρόδρομοι μίαν προσκυνούσι θεότητα. *Δαβὶδ· Καὶ ἰψωθήσεται ὡς μονοκέρωτος τὸ κέρασ μου*. Unicornis. Animal, quod unicū cornu a nat̄a accepit. Sic et pietatis alumnū unū adorant

accipiendum est. Qui enim infantes sumus, humi non adhuc volutamur: neque ut antea, serpentum more, in terra serpimus, toto corpore in stultis cupiditatibus provoluti; sed mente sursum erecti, mundoque et peccatis renuntiantes, suspensopedē eatenus solum terram tangentes, ut in mundo esse videamur, sanctam persequimur sapientiam. Hæc autem videtur esse stultitia iis, qui se ad calliditatem et versutiam exacuere. Jure ergo sunt pueri, qui Deum solum patrem poverunt, simplices et infantes, integri ac innocentes, qui sunt unicornium cornuum amatores. Iis itaque, qui in Verbo processerunt, hanc vocem annuntiavit, rerum ac negotiorum, quæ hic sunt, jubens curam abjicere, et suadens solum Patrem attendere, pueros imitantes. ✠ Et ideo dicit in iis, quæ consequuntur: *Ne sitis solliciti de crastino, sufficit enim diei malitia sua*⁷⁵. Ita curis hujus vitæ depositis, soli Patri adhærere præcipit. Qui autem hoc implet præceptum, revera infans ac puer Deo est, et mundo: huic quidem, tanquam seductus ac errabundus; illi vero, tanquam dilectus. Jam vero, si unus est, ut dicit Scriptura, *magister in cælis*⁷⁶; in confesso est, qui in terra sunt, omnes appellari discipulos. Ita enim habet veritas; id quidem quod est perfectum, esse apud Dominum, qui semper docet: quod puerile autem est et infantile, apud nos, qui semper discimus. Porro autem itidem prophetia id, quod perfectum est, honoravit viri appellatione. Et per David quidem, de diabolo, *Virum*, inquit, *sanguinum abominatur Dominus*⁷⁷. Virum vocat, ut qui sit perfectus in vitio. Dicitur vir quoque Dominus, ut qui sit perfectus in justitia. Ecce enim Apostolus ad Corinthios scribens, dicit: *Despondi enim vos uni viro virginem castam exhibere Christo*⁷⁸; sive tanquam infantes et sanctos, veruntamen soli Domino. Ad Ephesios autem scribens, apertissime revelavit, quod quaeritur, dicens hoc modo: *Donec occurramus omnes in unitatem fidei et agnitionis Dei in virum perfectum, in mensuram ætatis plenitudinis Christi, ut non simus amplius infantes, qui fluctibus agitemur, et circumferamur omni vento doctrinæ, in præstigiis hominum, in versutia ad insidias erroris; vera autem dicentes in dilectione, augeamus in ipsum omnia*⁷⁹; hæc dicens

D numen. David: *Et cornu meum extolletur ut unicornis.*

(70) *Τοῖς ἔχομένοις*. Memoria lapsus est. Nam ea, quæ recitat, non ἐν τοῖς ἔχομένοις, deinceps, occurrunt, sed alio loco.

(71) *Τῷ μὲν... τῷ δέ*. Pal. ms. ᾧ μὲν... ᾧ δέ. Sed vulgata lectio convenientior, hoc quidem iu loco. SYLBURG.

(72) *Ὡς πεπλανημένος*. Id est, qui quoad hujusce mundi res πλανᾶται, errat ac decipitur. Vel, qui hospes, et quasi erro, est in hoc mundo. Suidæ πλανήτης est ξένος.

(73) *Τοῦ Θεοῦ. Τοῦ Ἰλοῦ τοῦ Θεοῦ*, Ephes. iv.

(74) *Τοὺς παραφυσῶντας*. Conf. Coloss. ii, 18; Ephes. iv, 14.

ad aedificationem corporis Christi, *qui est caput et vir, qui solus in justitia perfectus; nos autem infantes, qui ad inflationem nos sufflant, haeresium ventos vitantes, et iis, qui nos aliter docent quam patres, fidem non habentes, tunc perfecti efficimur quando sumus Ecclesia, capite, Christo scilicet, recepto. Hic autem par est attendere, appellationem hujus vocabuli νήπιος, quod infantem significat, ut intelligatur τὸ νήπιον non dici de insipientibus. Qui est enim insipiens, dicitur νηπύτιος; νήπιος autem, qui est νεήπιος; nam ἥπιος dicitur, qui est leni ac molli animo. Quo fit, ut is dicatur νήπιος, qui lenis ac mansuetus ✠ recenter evasit. Hoc autem manifestissime significavit beatus Paulus, dicens: *Cum possemus oneri esse sicut Christi apostoli, fuimus mites in medio vestri, sicut nutrix sovet filios suos*⁸⁰. Mitis ergo est infans, et ea ratione magis mollis, et tener ac simplex, doli ac fraudis expertus, et remotus a simulatione, rectoque et integro animo. Hoc autem simplicitatis ac veritatis est fundamentum. *Super quem enim, inquit, respiciam, nisi super mansuetum et quietum*⁸¹? Talis enim est sermo virginalis, mollis et minime fictus. Unde etiam virginem *mollem sponsam, et puerum mollis animi, vocare consuevimus. Sumus autem nos molles, qui per-**

✠ P. 109 ED. POTTER, 89 ED. PARIS.

(75) Πατέρας. Pal. ms. a vulg. editi. nihil differt, nisi quod abbreviate habet πρᾶς· qui casus stare non potest, nisi, adverbio in nomen verso legas, μη καταπιστεύοντες τοῖς ἄλλοις ἡμῖν νουθετοῦσι πατέρας, non credentes iis, qui alios mentibus nostris ingerunt patres. Hervetus interpres legit, τοῖς ἄλλοις ἡμᾶς νουθετοῦσιν ἢ πατέρες, non fidem habentes iis, qui nos aliter docent quam parentes. SYLBURG. — In Reg. ms. aliquis super πατέρας scripsit πατράσι, patribus: ut sensus sit, fidem non habentes iis patribus, seu patrum auctoritatem sibi arrogantibus, qui nos aliter docent.

(76) Νηπίου. Hesychius tamen, Νηπύτιον, νήπιον, ἀφρονον. At Eustathius in *Iliad.* E, v. 932: Νηπύτιος, ὁ μὴ φρονῶν, ἀλλ' ἔστερημένος τοῦ πινυθῆσθαι καὶ πινυτότητος, ἤγουν φρονήσεως. Sed et νήπιον addit posse deduci inde cum significat insipientem, quasi dicatur per contractionem quendam pro νηπύτιος. Suidas vero etymologiam sinceram tradit: Νήπια τὰ βρέφη, παρὰ τὸ νῆ στερητικὸν καὶ τὸ ἔπος, a privativa νῆ et nomine ἔπος, quod nondum sari possint, ut infantes Latine; alii deducunt quasi valde benignum νῆ ἥπιον, vel etiam quasi νήπιον, vel etiam quasi νέον πῖον. Sed, ut diximus alibi, haec etymologias quaerendi ratio lubrica est, et saepe argumento, et τῆ ὑποθέσει in ea servimus, non Grammatico veriloquio. COLLECT. — Etymologici auctor: Νήπιος παρὰ τὸ ἥπιος, πλεονασμῶ τῶ ν, ὁ πρῶτος καὶ προσηγῆς. Μοχ, ἢ ἥπιον, πρῶτον, καὶ μὴ ἔχον ὄργην. Suidas deducit a νῆ ἐπιτατικὸν καὶ τὸ ἥπιον· ut νήπιον sit τὸ παρὰ δέον ἥπιον, id quod mansuetus est quam oportet. Mox scribendum, ὡς νήπιος ὁ ἀπαλόφρ.

(77) Τοῦτό τοι. Τοῦτό σοι, hoc tibi. Pal. ms. SYLBURG.

(78) Ἐγεννήθημεν. Ἄλλ' ἔγεν. Thess.

(79) Ἦπιιοι. Νήπιοι Bod. Reg. Quam lectionem sensus exigere videtur: nam e Pauli verbis colligit Clemens, νήπιον esse eum, qui ἥπιος, mansuetus morifilus est. Νήπιοι habent alii praeterea plures, quos memorat Cl. Millius.

(81) Ἀταλός. Hesychius, Ἀταλά, νήπια, ἀπλά.

ἄξιμοι τῶν ἀίρεσεων ἀνέμου, καὶ μὴ καταπιστεύοντες τοῖς ἄλλοις ἡμῖν νουθετοῦσι πατέρας (75), τελειούμεθα τότε, ὅτε ἐσμέν Ἐκκλησία, τὴν κεφαλὴν τὸν Χριστὸν ἀπειληφότες. Ἐνταῦθα ἐπιστήσαι δίκαιον τῆ προσηγορίᾳ τοῦ νηπίου (76), ὅτι οὐκ ἐπὶ ἀφρόνων τάττεται τὸ νήπιον· νηπύτιος μὲν γὰρ οὗτος· νήπιος δὲ ὁ νεήπιος· ὡς ἥπιος ὁ ἀπαλόφρων, ὅσον ἥπιος νεωστὶ καὶ πρῶτος τῶ τρόπῳ γενόμενος. Τοῦτό τοι (77) σαφέστατα ὁ μακάριος Παῦλος ὑπεσημήνατο εἰπὼν· *Δυνάμενοι ἐν βάρει εἶναι ὡς Χριστοῦ ἀπόστολοι, ἐγενήθημεν* (78) ἥπιοι (79) *ἐν μέσῳ ἡμῶν, ὡς ἄν τροφὸς θάλλη τὰ ἑαυτῆς τέκνα*. Ἦπιος οὖν ὁ νήπιος, καὶ ταύτῃ μᾶλλον ἀταλός (80), ἀπαλός καὶ ἀπλός, καὶ ἄβολος καὶ ἀνυπόκριτος, ἰθὺς τὴν γνώμην καὶ ὁρθός· τὸ δὲ ἐστὶν ἀπλότητος καὶ ἀληθείας ὑπόστασις· *Ἐπὶ τίνα γὰρ, φησὶν, ἐπιβλέψω, ἢ ἐπὶ τὸν πρῶτον* (81) *καὶ ἡσύχιον*; Τοιούτος γὰρ ὁ παρθένιος λόγος, ἀταλός καὶ ἀπλαστός· διὰ καὶ τὴν παρθένον ἀταλὴν νόμφην (82), καὶ τὸν παῖδα ἀταλόφρονα κεκλήσθαι ἔθος· ἀταλὸς δὲ ἡμεῖς, οἱ ἀπαλοὶ πρὸς πειθῶ, καὶ εὐέργαστοι πρὸς αγαθωσύνην, ἀχολοὶ τε καὶ ἀνεπίμκτοι κακοφροσύνη καὶ σκολιότητι· ἢ μὲν γὰρ γενεὰ (83) ἢ παλαιὰ σχολιὰ καὶ σκληροκάριος, χορὸς δὲ νηπίων, ὁ καινὸς ἡμεῖς λαός, τρυφερὸς ὡς παῖς. Ἐπὶ δὲ ταῖς καρδίαις

⁸⁰ I Thess. II, 6, 7. ⁸¹ Isa. LXVI, 2.

Ἀταλοῖς, νηπιοῖς, ἀπαλοῖς, ἀπλοῖς. Ἀταλόφρονα, νήπια, ἀπαλόφρονα.

(81) Πρῶτον. Ταπεινὸν Bib. Græc.

(82) Ἀταλὴν νόμφην. Ἀταλὴν νόμφ. Flor. Sed ἀταλὴν νόμφην scribendum potius videtur, ut mox παῖδα ἀταλόφρονα· aut ut ἀταλὴν νόμφην in priore, sic in posteriore item παῖδα ἀπαλόφρονα legendum. Editio Florentina ἀπαλόφρονα, Pal. ms. ἀταλόφρονα habet, utrobique a in tertia syllaba positio pro o. sicut et *Iliad.* Z, v. 400:

Παῖδ' ἐπὶ κόλπῳ ἔχουσ' ἀταλόφρονα, νήπιον
[αὐτως·

contra compositionis normam usitatum. per allusionem ad adverbium, quo idem Homerus soluta compositione utitur, *Il.* Σ, ἠῆθεοι ἀταλά φρονέοντες· et Hesiod., παῖδ' ἀταλά φρονέοντα· quæ sententia ut Eustathio placuit, ita Hesychius maluit regulare ἀταλόφρονα. Est autem ἀταλός magis in prosa usitatum: et illud quidem, derivatum ab ἀτάλλειν, hoc vero compositi formam gerit quasi ὁ παλαιῶν, absque oblatione obsequentem ac morigerum se præbens. SYLBURG. — Ἀταλὴν νόμφην. *Virginem teneram sponsam.* Vulgata Lexica docent ab Apollonio νόμφας vocari puellas. Jam vero Synesius ita locutus est initio hymnorum,

Ἀπαλαῖς οὐκ ἐπὶ νόμφαις,

Ἀφροδίστον γελώσαις.

Teneras non in virginibus,

Venustum ridentibus.

Eustathius in *Il.* A, v. 834: Οὐ μόνον ἦτορ ἀπαλὸν, ἀλλὰ καὶ ἀπαλαὶ φρένες. Hesiodus sub finem *Theog.* παῖδ' ἀπαλά φρονέοντα vocat Phaethontem Cephalii filium, et apud Pollucem inter comicas personas est ἀπαλὸς νεανίσκος, λευκὸς, σκιατροφίας ἀπαλότητα δηλῶν. *Juvenis tener, albus, educationis in umbra teneritatem præ se ferens.* COLLECT. — Ἀταλόφρονα Reg. Dein, Ἀταλό δὲ ἡμεῖς Reg., Bod. Mox, ἀλοχοὶ pro ἀχολοῖ, Reg.

(83) Γενεά. Judæi dicuntur γενεὰ σχολιὰ et σκληροκάριος Act. II, 40; Philip. II, 15; Matth. XII, 39;

τῶν ἀκάκων ἐν τῇ πρὸς Ῥωμαίους Ἐπιστολῇ χαίρειν ἂν Ἀπόστολος ὁμολογεῖ· καὶ δὴ ὄρον τινὰ νηπίων, ὡς εἰπεῖν, ἀποδίδωσιν, εἰπὼν· *Θέλω δὲ ὑμᾶς σοφοῦς εἶναι εἰς τὸ ἀγαθόν, ἀκεραίους δὲ εἰς τὸ κακόν*. Καὶ γὰρ οὐδέ ἐστι τὸ ὄνομα τοῦ νηπίου, κατὰ στέρετην ἡμῖν νοούμενον, ἐπεὶ τὸ νῆ στερητικὸν γραμματικῶν νομοθετοῦσι παῖδες. Εἰ γὰρ (84) ἀφρονας ἡμᾶς οἱ τῆς νηπιότητος κατατρέχοντες καλοῦσιν, ὁρᾶτε πῶς βλασφημοῦσιν ἐπὶ τὸν Κύριον, τοὺς εἰς Θεὸν καταπεφυγότας, ἀφρονας ὑπολαμβάνοντες· εἰ δὲ, ὅπερ καὶ μᾶλλον ἐξακουστέον, τοὺς νηπίους καὶ αὐτοὶ ἐπὶ τῶν ἀπλῶν ἐκδέχονται, χαίρομεν τῇ προσηγορίᾳ· νῆπια γὰρ αἱ νέαι φρένες εἰσὶν ἐν παλαιᾷ τῇ ἀφροσύνῃ, αἱ νεωστὶ συνεταί, αἱ κατὰ τὴν Διαθήκην τὴν Καινὴν ἀνατελλασαί. Ἐναγχος γοῦν (85) ἔγνωσται ὁ Θεὸς κατὰ τὴν Χριστοῦ παρουσίαν. Θεὸν γὰρ οὐδέ τις ἔγνω, **B** εἰ μὴ ὁ Υἱὸς, καὶ ὃ ἂν ὁ Υἱὸς ἀποκαλύψῃ. Νέοι τοίνυν ὁ λαὸς ὁ καινός πρὸς ἀντιδιαστολήν τοῦ πρεσβυτέρου λαοῦ, τὰ νέα μαθόντες ἀγαθὰ· καὶ ἔστιν ἡμῖν τὸ οὐθαρ τῆς ἡλικίας ἢ ἀγῆρως αὐτῆ νεότης, ἐν ἣ πρὸς νόησιν ἀεὶ ἀκμάζομεν, ἀεὶ νέοι, καὶ ἀεὶ ἥπιοι, καὶ ἀεὶ καινοί· χρῆ γὰρ εἶναι καινοὺς τοὺς Λόγους καινοῦ (86) μετελιηφότας. Τὸ δὲ ἀιδίωτος μετελιηφότος ἐξομοιοῦσθαι φιλεῖ τῷ ἀφάρτῳ· ὡς εἶναι ἡμῖν τῆς παιδικῆς ἡλικίας τὴν προσηγορίαν ἕαρ παντός τοῦ ζῆν, διὰ τὸ (87) ἀγῆρω εἶναι τὴν ἐν ἡμῖν ἀλήθειαν, καὶ τῇ ἀληθείᾳ τὸν ἀνακεχυμένον ἡμῶν τρόπον. Σοφία δὲ ἀειθαλής, ἀεὶ κατὰ τὰ αὐτὰ καὶ ὡσαύτως ἔχουσα, καὶ οὐ ποτε μεταβάλλουσα. *Τὰ παιδία*, φησὶν, *αὐτῶν ἐπ' ὤμων ἀρθήσονται, καὶ ἐπὶ γονάτων παρακληθήσονται*· ὡς εἰ τινα μήτηρ παρακαλέσει, οὕτως **C** κἀγὼ ὑμᾶς παρακαλέσω. Ἡ μήτηρ προσάγεται τὰ παιδία, καὶ ἡμεῖς ζητοῦμεν τὴν μητέρα τὴν Ἐκκλησίαν. Τὸ μὲν τοίνυν καὶ ἀσθενὲς καὶ ἀπαλὸν ἄπαν, ὅτε δι' ἀσθένειαν ἢ βοηθείας δεόμενον, κεχαρισμένον τέ ἐστι, καὶ ἡδὺ, καὶ τερπνόν, τοῦ θυμικοῦ ἰσταμένου (88) τοῦ τηλικῶδε τὴν βοήθειαν· ὡς γὰρ οἱ πατέρες καὶ αἱ μητέρες ἥδιον ὁρῶσι τῶν μὲν ἵππων τοὺς πύλους, τῶν δὲ βοῶν τὰ μικρὰ μοσχάρια, καὶ λέοντων σχύμον, καὶ ἐλάφου νεβρόν, καὶ ἀνθρώπου παιδίον· οὕτω (89) καὶ τῶν ὄλων ὁ Πατὴρ τοὺς εἰς αὐτὸν (90) καταπε-

suasione non reluctamur, et a bonitate non difficulter colimur, bileque vacui, et malitia ac perversitate minime permisti sumus. Vetus enim generatio perversa est et duro corde. Chorus autem infantium, nos, inquam, qui sumus *novus populus*, mollis est, et delicatus ut puer. Propter innocentem autem corda, fatetur se gaudere Apostolus in Epistola ad Romanos, et quamdam, ut ita dicam, infantium definitionem tradit, dicens: *Volo autem vos sapientes quidem esse ad bonum, simplices autem ad malum* 84. Neque enim nomen τοῦ νηπίου a nobis intelligitur per privationem, quamvis a grammaticis statuitur νῆ esse privativam particulam. Si qui enim infantiam insectantes, nos vocant insipientes, videte quomodo Dominum blasphemis et maledictis impetunt, dum eos existimant insipientes, qui ad Deum confugerunt. Sin autem, quod magis quoque intelligendum est, ipsi de simplicibus infantes acceperint, gaudemus appellatione. Infantes enim sunt mentes novæ in veteri insipientia, quæ nuper evaserunt prudentes, quæ secundum Novum Testamentum exortæ sunt. Quippe cum Deus per Christi adventum nuper cognitus sit. *Deum enim nemo novit nisi Filius, et cui Filius revelaverit* 85. Juvenes ergo *populus novus*, ut distinguantur a veteri populo, ii sunt, qui nova bona didicerunt: et est ✠ nobis uber ætatis ipsa juvenus expers senii, in qua semper vigemus ad intelligentiam et mentis agitationem, semper juvenes, et semper mansueti, et semper recentes ac novi. Oportet enim novos esse, qui Novi Verbi fuerunt participes. Quod autem æternitatis est particeps, ei, quod est incorruptum, solet assimilari: ut puerilis ætatis appellatio sit nobis ver totius vitæ, propterea quod sit senii expers, quæ est in nobis veritas, et mores nostri, qui sunt veritate perfusi: Sapientia autem semper germinans, quæ semper similiter et eodem modo se habet, et nunquam mutatur: *Puelli, inquit, eorum super humeros tollentur, et super genua consolationem accipient; perinde ac si mater aliquem console-*

✠P. 110 ED. POTTER, 90 ED. PARIS. 84 Rom. xvi, 19. 85 Matth. xi, 27; Luc. x, 22.

Marc. viii, 38. Christiani, *novus populus*, II Cor. v, 17, et alias sæpe καινὴ κτίσις, καινὸς ἄνθρωπος, καινὴ Διαθήκη.

(84) *Εἰ γάρ*. Oī γάρ Bod. Reg.

(85) *Γοῦν*. Οὖν Reg. Mox, κατὰ τὴν τοῦ Χριστοῦ. Idem.

(86) *Λόγους καινοῦ*. Hoc repositum e Pal. ms. In Flor. edit. perperam est *χρῆ γάρ εἶναι καινοὺς τοὺς λόγους, καινοῦ μετελιηφότας*, SYLBURG. Καινοῦ λόγου Bod., καινοῦ λόγου Reg. Sed super priorem syllabam τοῦ καινοῦ aliquis scripsit scilicet.

(87) *Τὸ*. Τοῦ, Reg.

(88) *Τοῦ θυμικοῦ ἰστ*. Paulo melius, τοῦ θυμικοῦ ἰσταμένου τῷ τηλικῶδε τὴν βοήθειαν, seu εἰς βοήθειαν. Herveius vertit, *animosa animi parte ei, quod est tantillum, auxilium ferens*. SYLBURG. Nullo modo satisfaciunt in loci huius emendatione viri eruditi. Nam quid sibi volunt illa, quæ hic afferunt? Ostendit Clemens, omne illud, quod est imbecille per ætatem, omnibus jucundum esse et gratum: *ira in quoque nostram, cum in tales intuemur, in auxilium converti, καὶ βοήθειαν*. Scribe, Τὸ μὲν

τοίνυν καὶ ἀσθενὲς καὶ ἀπαλὸν ἄπαν, ὅτε δι' ἀσθένειαν, ἢ βοηθείας δεόμενον, κεχαρισμένον τέ ἐστι, καὶ ἡδὺ, καὶ τερπνόν τοῦ θυμικοῦ, vel, καὶ τοῦ θυμικοῦ, μεθισταμένου τῷ τηλικῶδε εἰς βοήθειαν. Quod planum est et expeditum. HEINSIUS. — In margine Bod. et Reg. aliquis hæc verba sic emendavit, τοῦ Θεοῦ μὴ περισταμένου τῷ τηλικῶδε τὴν βοήθειαν, *Deo huic tantulo auxilium non detrectante*. Scribi etiam possit, τοῦ Θεοῦ περισταμένου τῷ τηλικῶδε τὴν βοήθειαν, *Deo quidem hunc tantulum auxilio circumdante*. Tum optime sequetur, quod sicut in omni animalium genere parentes liberos amore complectuntur, οὕτω καὶ τῶν ὄλων ὁ Πατὴρ τοὺς εἰς αὐτὸν καταπεφυγότας προσέται, *sic universorum Pater eos recipit, qui ad ipsum confugiunt*. Et quidem θὺ μὲν, quo modo Θεοῦ μὲν in mss. codd. scribi solet, per librariorum negligentiam in θυμικοῦ facile transire potuit.

(89) *Οὕτω*. Οὕτως, Bod. Reg.

(90) *Εἰς αὐτόν*. A. *μαντὸς ἄτις* ὡς αὐτόν *ad ipsum*. Mox haud scio an νηπίους οἶδε, *infantes novit*, verius sit quam ἡπίους οἶδε. SYLBURG.

tar, ita ego quoque consolabor⁹¹. Mater quidem ad se pueros adducit, et nos matrem **Κ**0 quærimus Ecclesiam. Quidquid itaque est imbecillum et tenerum, ut quod propter imbecillitatem auxilio egeat, gratum est, jucundum et delectabile, animosa animæ parte ei, quod est tantillum, auxilium ferente. Quemadmodum enim patres et matres lubentius vident, equorum quidem, pullos; boum vero, parvos vitulos; et leonum, leonculum; et cervi hinnulum; et hominis, puellum: ita etiam universorum Pater eos, qui ad ipsum confugiunt, recipit, et in filiorum adoptionem Spiritu regeneratos novit mansuetos, et eos solos diligit, eisque fert auxilium, et pro eis pugnat, eosque defendit: et ideo *puellum* nominat. Ego vero Isaac quoque ad puerum refero. Isaac, risus exponitur. Eum vidit ludentem cum uxore et auxiliatrice Rebecca rex curiosus⁹². Rex autem, cui nomen erat Abimelech, mihi ✕ videtur esse quædam supramundana sapientia, quæ ludî considerabat mysterium. Interpretantur autem Rebecca, tolerantiam. O prudentem ludum! Risus et a tolerantia adjuvatus: et rex spectator est: gaudet vero et exultat spiritus eorum, qui sunt puelli in Christo, qui in tolerantia vitam agunt. Et hic est divinus ludus. Talem ludum ludere suum Jovem, dicit Heraclitus. Quid enim aliud vero sapienti et perfecto magis convenit, quam ludere et collætare cum honestarum rerum tolerantia, et bonorum administratione, dies festos cum Deo cele-

✕ P. 111 ED. POTTER, 90-91 ED. PARIS.

(91) Ἐγώ. Hæc Clemens sumpsit e fine libri Philonis Judæi *De plantatione Noe*, pag. 238: Κατὰ γούνην τὸν ἱερώτατον Μωϋσῆν τέλος ἐστὶ σοφίας παιδιὰ καὶ γέλως, ἀλλ' οὐχ ἄ τοῖς νηπίοις ἀνευ φρονήσεως καὶ παισὶ μελετᾶται, ἀλλὰ τοῖς ἤδη πολιτοῖς, οὐ χρόνῳ, ἀλλὰ καὶ βουλαῖς ἀγαθαῖς γεγρονόσιν. Οὐχ ὁρᾷς, ὅτι τὸν αὐτηκόου, καὶ αὐτομαθούς, καὶ αὐτοῦργου τῆς ἐπιστήμης ἀρυσάμενον, οὐ μετέχοντα γέλωτος, ἀλλ' αὐτὸν εἶναι γέλωτὰ φησιν; Οὗτός ἐστιν Ἰσαάκ, ὃς ἐρμηνεύεται γέλως, ὃν παίζειν μετὰ τῆς ὑπομονῆς, ἣν Ῥεβέκκῃν Ἑβραῖοι καλοῦσιν, ἀρμόττει. Τὴν δὲ θεῖαν παιδιάν τῆς ψυχῆς ἰδιωτῆ μὲν οὐ θέμις ἰδεῖν, βασιλεὶ δὲ ἔξεστιν, ὧ πάμπουλον χρόνον παρώκησεν, εἰ καὶ μὴ πάντ' ἐνώκησεν τὸν αἰῶνα, σοφία. Προσαγορεύεται οὗτος Ἀδιμέλεχ' ὃς διακύψας τῇ θυρίδι, τῷ διοιχθέντι καὶ φωσφόρῳ τῆς διανοίας ἡμῶν, τὸν Ἰσαάκ εἶδε παίζοντα μετὰ Ῥεβέκκας τῆς γυναικὸς αὐτοῦ. Τί γὰρ ἄλλο ἐμπρέπει ἔργον σοφῶ ἢ τὸ παίζειν, καὶ γανούσθαι, καὶ συνευφραίνεσθαι τῇ τῶν καλῶν ὑπομονῇ; *Certe juxta sanctissimi Moysis opinionem sapientie finis lusus et risus est, non iste, quo pueri ac infantes delectantur, sed quo homines cani, qui non tam tempore, quam bonis consiliis consueverunt. Non vides, quod illum a nemine alio quam a seipso præceptore scientiam, in qua sese exerceret, edoctum, non risibilem, sed ipsum risum dicit? Is est Isaac, qui risus explicatur, quem convenit ludere cum tolerantia, Rebecca Hebræis nominata. Divinum autem lusum animo plebeio non est fas videre, soli regi licet, cum quo diu habitavit, etiamsi non toto ævo, sapientia. Is appellatur Abimelech, qui prospiciens per fenestram, scilicet apertum et luciferum mentis oculum, vidit Isaac ludentem cum Rebecca uxore sua. Quod enim aliud negotium sapientem decet, quam ludere, gaudere, hilarescere cum honesta tolerantia?* Hinc præterea clarum est, per hanc totam periochen Clementis, παιδιὰς, lusus, vocem semper

φευγόντας προσέεται· καὶ ἀναγεννήσας Πνεύματι εἰς υἱοθεσίαν, ἡπίους αἰδῶ· καὶ φιλεῖ τούτους μόνους, καὶ βοηθεῖ καὶ ὑπερμαχεῖ· καὶ διὰ τοῦτο ὀνομάζει *παιδιόν*. Ἐγώ (91) καὶ τὸν Ἰσαάκ εἰς παιδα ἀναφέρω· γέλως ἐρμηνεύεται ὁ Ἰσαάκ. Τοῦτον ἐώραξ παίζοντα (92) μετὰ τῆς γυναικὸς καὶ βοηθῶ, τῆς Ῥεβέκκας, ὁ περιεργὸς βασιλεὺς. Βασιλεὺς μοι δοκεῖ· Ἀδιμέλεχ δνομα αὐτῶ· σοφία τις εἶναι ὑπερκόσμιος, κατασκοποῦσα τῆς παιδείας τὸ μυστήριον· Ῥεβέκκῃν (93) δὲ ἐρμηνεύουσιν ὑπομονήν. Ὡ τῆς φρονίμου παιδείας· γέλως καὶ δι' ὑπομονῆς βοηθούμενος· καὶ ἔφορος, ὁ βασιλεὺς. Ἀγαλλιάται τὸ Πνεῦμα τῶν ἐν Χριστῷ παιδίων, ἐν ὑπομονῇ πολιτευομένων· καὶ αὕτη ἡ θεῖα παιδεία. Τοιαύτην τινὰ παίζειν παιδείαν τὸν ἑαυτοῦ Δία, Ἡράκλειτος λέγει. Τί γὰρ ἄλλο εὐπρεπὲς ἔργον σοφῶ καὶ τελειῶ, ἢ παίζειν καὶ συνευφραίνεσθαι τῇ (94) τῶν καλῶν ὑπομονῇ, καὶ τῇ διοικήσει τῶν καλῶν, συμπανηγυρίζοντα τῷ θεῷ; ἔστι καὶ ἄλλως ὑπολαβεῖν τὸ ὑπὸ τῆς προφητείας μνηνυόμενον, χαίροντας ἡμᾶς καὶ γελῶντας ἐπὶ σωτηρίᾳ, ὡς τὸν Ἰσαάκ. Ἐγέλα δὲ κάκεινος τοῦ θανάτου λελυμένος (95), παίζων καὶ ἀγαλλιώμενος σὺν τῇ νύμφῃ, τῇ εἰς σωτηρίαν ἡμῶν βοηθῶ, τῇ Ἐκκλησίᾳ, ἢ Ἰγχομονῇ δνομα πάγιον τέθειται· ἦτοι ἐπεὶ μόνη αὕτη εἰς τοὺς αἰῶνας μένει χαίρουσα ἀεὶ· ἢ (96) ἐξ ὑπομονῆς τῶν πιστευόντων συνέστηκεν, οἱ ἔσμεν μέλη Χριστοῦ· καὶ ἡ τῶν εἰς τέλος ὑπομεινάντων μαρτυρία, καὶ ἡ ἐπὶ τούτοις εὐχαριστία· αὕτη δὲ ἐστὶν ἡ μυστικὴ παιδεία (97), καὶ ἡ σὺν τῇ σεμνῇ θυμη-

✕ Isa. LXVI, 12, 13. ⁹² Gen. XXVI, 7.

substitui debere pro παιδεία, doctrina.

(92) Τοῦτον ἐώραξε παίζοντα. Alludit ad locum Geneseos (xxvi, 7): Καὶ παρακύψας Ἀδιμέλεχ ὁ βασιλεὺς Γεράρων διὰ τῆς θυρίδος, εἶδε τὸν Ἰσαάκ παίζοντα μετὰ Ῥεβέκκας τῆς γυναικὸς αὐτοῦ. Unde facile apparet, in sequentiis ubique legendum esse, παιδιὰς, et παιδιὰ, non autem παιδείας. Quamquam autem Clemens lusus istum patriarchæ cum uxore, et τὸ μυστικόν τι, suo more, καὶ τὸν ἀναγωγικόν τῆς τῆς αἰσθητικῆς, recte scholiastes Græcus notat, εὐσηγημένως esse dictum. Neque enim, sicut recte quoque notat divus Augustinus, simplicem fuisse oportet lusus, sed qui aliquid a carne traheret, e quo rex cognosceret, uxorem ejus esse, quod dissimularat patriarcha. *Quid enim (inquit ille contra Faustum) absurdum, imo quid non convenienter futurorum prænuntiationi accommodatum, si propheta Dei carnale aliquid lusus, ut eum caperet affectus uxoris, cum ipsum Verbum Dei caro factum sit, ut habitaret in nobis?* Memento igitur, scribendum quoque esse in sequentibus, καὶ αὕτη ἡ θεῖα παιδιὰ· τοιαύτην τινὰ παίζειν παιδιάν τὸν ἑαυτοῦ Δία, Ἡράκλειτος λέγει. HEINSIUS.

(93) Ῥεβέκκῃν. Conf. Str. 1, p. 284, et quæ ibi adnotata sunt.

(94) Τῇ. Hanc particulam, quam inseruit Sylburgius, omittunt omnes mss.

(95) Θανάτου λελυμένος. Mortem intelligit, quam Rebecca gratia Isaac sibi ab Abimelecho timebat, Gen. xxvi, 7, etc.: proinde Rebecca ei erat εἰς σωτηρίαν βοηθός, quod de Ecclesia dicit auctor, cujus tyrum gessisse Rebecca putat.

(96) Ἡ. Disjunctivam ἢ habet etiam Pal. ms., et Hervetus interpres, sed forsân convenientius relativa ἢ, quæ. SILB.

(97) Παιδεία. Scribe παιδιὰ, ut superius.

διὰ βοθηοῦσα σωτηρία. Ὁ γοῦν βασιλεὺς ὁ Χριστός, ἀνωθεν ἡμῶν ἐπισκοπεῖ τὸν γέλωτα, καὶ διακρύψας (98) τῆς θυρίδος, ὡς φησὶν ἡ Γραφή, τὴν εὐχαριστιαν, καὶ τὴν εὐλογίαν, ἀγαλλίασίν τε καὶ εὐφροσύνην, ἔτι τε ὑπομονὴν συνεργοῦσαν (99); καὶ τὴν τοῦτων συμπλοκὴν, τὴν Ἐκκλησίαν ἐποπτεύει (1) τὴν ἑαυτοῦ μόνον· ἐπιδεικνύς τὸ πρόσωπον τὸ αὐτοῦ, τὸ λείπον τῆ Ἐκκλησίᾳ, βασιλείῳ τελειομένη κεφαλῇ. Καὶ τοῦ ἄρα ἦν ἡ θυρίς, δι' ἧς ὁ Κύριος ἐδείκνυτο; ἡ σάρξ, δι' ἧς πεφανέρωται. Αὐτός ἐστιν ὁ Ἰσαάκ (καὶ γὰρ ἔστιν ἑτέρως ἐκλαβεῖν) τύπος ὃς ἐστὶ (2) τοῦ Κυρίου, παῖς μὲν, ὡς υἱός· καὶ γὰρ υἱὸς ἦν Ἀβραάμ, ὡς ὁ Χριστὸς τοῦ Θεοῦ· ἱερεῖον δὲ, ὡς ὁ Κύριος· ἀλλ' οὐ κεκάρπωται (3) ὡς ὁ Κύριος· μόνον ἐβάστασε τὰ ξύλα τῆς ἱερουργίας ὁ Ἰσαάκ, ὡς ὁ Κύριος τὸ ξύλον. Ἐγέλα δὲ μυστικῶς, ἐμπλήσαι ἡμᾶς προφητεύων χαρᾶς τὸν Κύριον, τοὺς αἵματι Κυρίου ἐκ φθορᾶς λελυτρωμένους. Οὐκ ἔπαθεν (4) δὲ μόνον εἰκότως ἄρα ὁ Ἰσαάκ, ἂν πρωτεία τοῦ πάθους παραχωρῶν τῷ Λόγῳ· ἀλλὰ καὶ τοῦ Κυρίου τὴν θεότητα αἰνίσσεται, μὴ σφαγεί· ἀνέστη γὰρ μετὰ τὴν κηδεῖαν ὁ Ἰησοῦς μὴ παθῶν (5), καθάπερ ἱερουργίας ἀφαιμένος ὁ Ἰσαάκ. Μέγιστον δὲ εἰς συνηγορίαν καὶ ἄλλο παραθήσομαι τοῦ προκειμένου. Τὸν Κύριον αὐτὸν ὀνομάζει παιδίον, τοῦτο διὰ Ἡσαίου θεσπίζον τὸ Πνεῦμα· Ἰδοὺ (6) παιδίον ἐγενήθη ἡμῖν, υἱὸς καὶ ἐδόθη ἡμῖν, οὗ ἡ ἀρχὴ ἐπὶ τοῦ ὄμου αὐτοῦ, καὶ ἐκλήθη τὸ δρομα αὐτοῦ μεγάλης βουλής Ἄγγελος. Τί οὖν τὸ παιδίον τὸ νηπιον; οὐ κατ' εἰκόνα ἡμᾶς οἱ νηπιοι. Διὰ τοῦ αὐτοῦ (7) προφήτου διηγείται τὸ μέγεθος αὐτοῦ· Θαυμαστός σύμβουλος (8), θεὸς δυνάστης, Πατὴρ υἰάσιος, Ἄρχων εἰρήνης· τῷ πληθύνειν τὴν παιδείαν· καὶ τῆς εἰρήνης αὐτοῦ οὐκ ἐστὶ πέρας. Ὡ τοῦ μεγάλου Θεοῦ (9)· ὡ τοῦ τελείου παιδίου. Υἱὸς ἐν Πατρὶ, καὶ Πατὴρ ἐν Υἱῷ. Καὶ πῶς οὐ τέλειος ἡ παιδεία τοῦ παιδίου ἐκείνου, ἡ ἐπὶ πάντας διήκει, τοὺς παῖδας ἡμᾶς παιδαγωγούσα, τοὺς νηπιούς αὐτοῦ; οὗτος εἰς ἡμᾶς ἐξέπέτασε τὰς χεῖρας, τὰς ἐναργῶς πεπιστευμένας. Τούτῳ προσμαρτυρεῖ τῷ παιδίῳ καὶ Ἰωάννης, ὁ μείζων ἐγγεργη-

✕ P. 112 ED. POTTER, 91-92 ED. PARIS.

(98) Διακρύψας. Παρακρύψας, A. SYLBURG.

(99) Συνεργοῦσαν. Ἐνεργοῦσαν Reg. Sed aliquis συνεργοῦσαν in margine scripsit.

(1) Ἐποπτεύει. Ἐποπτεύειν Reg. Sic porro distinguunt hic locus cum Boud. τὴν Ἐκκλησίαν ἐποπτεύει τὴν ἑαυτοῦ, μόνον ἐπιδεικνύς τὸ πρ.: suam respicit Ecclesiam, nil aliud quam solum faciem ostendens.

(2) Τύπος ὃς ἐστὶ. Usitatioe structura A. ὃς ἐστὶ τύπος. SYLBURG. Typum huic iterum declarat, Str. II, p. 367.

(3) Ἀλλ' οὐ κεκάρπωται. Sed non est oblatas. Hesyehius: Κάρπωμα, κέρδος, προσφορά, θυσία. Suidas, Ἀγιάσαι, καρπῶσαι, καῦσαι ἁγίως. Ita Levitici, IV: τὸ θυσιαστήριον τῆς καρπῶσεως, allare holocausti, vers. 10, et v. 34: τὸ θυσιαστηρίου τῆς ὀλοκαρπῶσεως. Verte igitur hic: sed non immolatus est, vel maciatus, ut Dominus. COLLECT.

(4) Οὐκ ἔπαθ. Sensus est, Isaac in omnibus Dominum representasse prater solam passionem, in qua ipse Christus primas habere debebat. At Lowthius ait, e Leger, οὐκ ἔπαθεν δὲ εἰκότως ἄρα ὁ Ἰσαάκ, οὐ μόνον ἐὰν πρωτεία τοῦ πάθ.

A brantem? Potest etiam aliter accipi, quod a prophetia significatur, nos scilicet lætari et ridere propter salutem, quemadmodum Isaac. Risit autem ille quoque a morte solutus, ludens et exsultans cum sponsa, quæ nostra est ad salutem auxiliatrix, scilicet Ecclesia, cui firmum ac solidum nomen impositum est, *Tolerantia*; vel quoniam ea manet in sæcula, semper gaudens; vel quod constet ex tolerantia credentium, qui sumus membra Christi, et eorum sit, qui ad finem sustinuerunt, testimonium, et quæ sit propterea gratiarum actio. Hic est ludas mysticus, et salus, quæ cum honesto solatio fert auxilium. Rex itaque Christus e superis risum nostrum speculatur, et e fenestra, ut dicit Scriptura, *prospiciens*⁶⁶, gratiarum actionem, et benedictionem, et exultationem, et lætitiā, et simul etiam iis auxiliantem tolerantiam, et eorum conjunctionem, solam suam respicit Ecclesiam: ostendens faciem suam, quæ deat Ecclesia, quæ regali capite perfecta efficitur. Ubi erat autem fenestra, per quam ostendebatur Dominus? Caro, per quam fuit manifestatus. Ipse est Isaac (aliter enim accipere possumus) qui est typus ac figura Domini. Puer quidem, ut filius: erat enim filius Abraham, quemadmodum Christus Dei; hostia autem, sicut Dominus; sed non oblatas est, ut Dominus. Ligna solum sacrificii portavit Isaac, ut lignum Dominus. Mystice autem risit, prædicens fore ut Dominus nos risu impleret, qui sanguine Domini ab interitu et corruptione redempti sumus. Solummodo autem jure Isaac non passus est, qui primas passionis partes Verbo cesserit. Quin etiam significat Domini divinitatem, dum non fuit occisus. Surrexit enim post justa facta funeris Jesus non passus, quemadmodum Isaac dimissus est e sacrificio. Porro autem ad ejus quod propositum est defensionem, maximum quoque aliud afferam. Ipsum Dominum puellum nominat, id per Isaiam prædicens Spiritus: *Ecce puellus natus est nobis, et filius datus est nobis, cujus principatus super humerum ejus, et voca-*

⁶⁶ Genes. XVI, 8.

(5) Μὴ παθῶν. Non passus, sc. quoad τὴν θεότητα, de qua loquitur Clemens.

(6) Ἰδοὺ. Ὅτι Bibl. Græc. Dein, ἀρχὴ ἐγενήθη ἐπὶ τ. ibid. Mox καλεῖται τὸ ὄνομα, ibid.

(7) Διὰ τοῦ αὐτοῦ. Δι' αὐτοῦ τοῦ Evang.

(8) Θαυμαστός σύμβουλος. Admirabilis consiliarius. Apud D. Hieronymum in Isaiam redditur ex Hebræo admirabilis consiliarius, quod efferunt LXX magni consilii nuntius. In Antuerpiensi editione utrumque habetur in textu Græco LXX, at in editione Procopii in Isaiam, interprete J. Curterio, LXX viris tribuitur lectio μεγάλης βουλής ἄγγελος, altera autem θαυμαστός σύμβουλος Aquilæ, ut Theodotioni θαυμαστός βουλευῶν, hic apud Clementem utrumque vides: reliqua autem partim Symmacho, partim Theodotioni, cujus est etiam illud, τῷ πληθύνειν τὴν παιδείαν, quod multiplicet disciplinam; sic enim vertendum est potius, quam quod ludum multiplicet, usque ad illud καὶ τῆς εἰρήνης αὐτοῦ οὐκ ἐστὶ πέρας, quod est Theodotionis et Symmachii. LXX: αὐκ ἐστὶ ὄριον, vel apud alios τέλος. COLLECT.

(9) Ὡ τοῦ μ. Locus insignis adversus Arianos.

tum est nomen ejus, magni consilii Angelus⁸⁷. Quil A
est ergo puellus infans? Is, ad cujus imaginem nos
infantes sumus. Per eundem prophetam narrat
ejus magnitudinem: *Admirabilis, Consiliarius, Deus
potens, Pater æternus, Princeps pacis: eo quod disci-
plinam impleat: et pacis ejus non est finis*⁸⁸. O
magnum Deum! o perfectum puerum! Filius in Patre, et Pater in Filio. Et quomodo non est perfecta hujus
pueri puerilis disciplina et institutio, quæ omnes pervadit, pædagogi ritu nos pueros instituens, qui sumus
ejus infantes? Is manus in nos expandit, quæ aperte et evidenter fuere creditæ. De hoc puello fert
quoque testimonium Joannes, *qui est major propheta inter natos mulierum*⁸⁹: *Ecce Agnus Dei*⁹⁰. Quoniam
enim Scriptura pueros infantes, agnos nominat, Deum Verbum, qui propter nos homo factus est, qui nobis
in omnibus assimilari volebat, vocavit Agnum Dei, Filium nempe Dei, infantem Patris.

CAP. VI.

ΚΕΦ. Γ.

*Adversus eos, qui existimant puerorum et infantium
appellationem significare primarum disciplinarum B
doctrinam.*

Licet autem nobis veluti ex abundanti eos aggredi,
qui in reprehendis aliis delectantur. Non enim nos
pueri et infantes appellati sumus, quod sit puerilis et
contemnenda nostra disciplina, ut nos calumniati
sunt, qui sunt inflati scientia. Statim itaque regene-
rati recipimus perfectionem cujus causa festinaba-
mus. ✕ Fuimus enim illuminati, id autem est Deum
agnoscere. Non est ergo imperfectus, qui quod per-
fectum est, cognovit. Nec me reprehenderitis, quod
fatear 4 me Deum nosse. Ipsi enim Verbo ita di-
cere visum est: is vero, *liber* est. Jam enim dum
tingeretur Dominus, vox e cœlis testis dilecti reso-
nuit: *Tu es Filius meus dilectus, ego hodie genui
te*. Sapientes ergo hos rogemus; Christus hodie C
regeneratus, jam est perfectus, vel, quod est absur-
dissimum, ei aliquid deest? Si posterius ita est, ut
aliquid disceret, opus fuit. Jam vero Deus cum
esset, nihil didicisse fuit consentaneum. Neque
enim quis Verbo major fuerit. Sed neque magister
est ejus, qui solus est magister. Annon ergo vel in-
viti fatebuntur, Verbum perfectum ex perfecto Pa-
tre natum, ex œconomica præordinatione esse per-
fecte regeneratum? Et si erat perfectus, cur qui
erat perfectus tingebatur? Oportebat, inquit, im-
plere humanam professionem. Optime. Concedo hoc
enim. Simul ac ergo a Joanne tingitur, sit perfectus.
Recte. Nihil ergo ab eo amplius didicit? Nequa-
quam. Solo autem lavacro perficitur, et Spiritus
adventu sanctificatur? Ita habet. Hoc ipsum nobis D
quoque evenit, quorum fuit exemplar Dominus.

Πρὸς τοὺς ὑπολαμβάνοντας τὴν τῶν παιδίων καὶ
νηπίων (11) προσηγορίαν τὴν τῶν πρώτων μα-
θημάτων αἰνίττεσθαι διδασχὴν.

Ἐξεστὶ δὲ ἡμῖν ἐκ περιουσίας πρὸς τοὺς φιλεγκλή-
μονας ἐπαποδύσασθαι. Οὐ γὰρ παῖδες ἡμεῖς καὶ νήπιοι
πρὸς τὸ παιδαριῶδες καὶ εὐκαταφρόνητον τῆς μαθή-
σεως προσηγορέμεθα, καθὼς οἱ εἰς γινώσκοντες (12) πεφου-
σιωμένοι διαβεβλήκασιν. Ἀναγεννηθέντες (13) γοῦν
εὐθέως, τὸ τέλειον ἀπειλήφαμεν, οὐ ἔνεκεν ἐσπεύ-
δομεν. Ἐφωτίσθημεν γάρ· τὸ δὲ ἐστὶν ἐπιγινῶναι
τὸν (14) Θεόν. Οὐκ οὐκ ἀτελής ὁ ἐγνωκὼς τὸ τέλειον.
Καὶ μου μὴ λάθῃσθε (15), ὁμολογούντος ἐγνωκέναι
τὸν Θεόν· ἰδέ πως γὰρ ἔδοξεν εἰπεῖν τῷ Λόγῳ. Ὁ δὲ
ἐλεύθερος (16). Αὐτίκα γοῦν βαπτισομένῳ τῷ Κυρίῳ
ἀπ' οὐρανῶν ἐπέχησε φωνὴ μάρτυς ἡγαπημένου·
Υἱός μου (17) εἰ σὺ ἀγαπητός, ἐγὼ σήμερον γεγέν-
νηκά σε. Πυθώμεθα οὖν τῶν σοφῶν σήμερον ἀνα-
γεννηθεὶς ὁ Χριστός, ἥδη τέλειος ἐστὶν, ἢ, ὅπερ ἀπο-
πίτατον, ἑλλιπής; Εἰ δὲ τοῦτο, προσμαθεῖν τι αὐτῷ
δεῖ· ἀλλὰ προσμαθεῖν μὴ αὐτὸν εἰκὸς οὐδὲ ἔν, Θεὸν
ὄντα (18). Οὐ γὰρ μείζων τὸν εἶναι τοῦ Λόγου· οὐδὲ
μὴν διδάσκαλος τοῦ μόνου διδασκάλου. Μὴ τι οὖν
ὁμολογήσουσιν ἄκοντες τὸν Λόγον τέλειον ἐκ τελείου
φύντα τοῦ Πατρὸς, κατὰ τὴν οἰκονομικὴν προδιατύ-
πωσιν ἀναγεννηθῆναι τελείως (19); Καὶ εἰ τέλειος
ἦν, τί ἐβαπτίζετο ὁ τέλειος; Ἐδει, φασί, πλη-
ρῶσαι τὸ ἐπάγγελμα τὸ ἀνθρώπινον. Παγκάλως.
Φημί γάρ· ἅμα τοίνυν τῷ βαπτίζεσθαι αὐτὸν ὑπὸ
Ἰωάννου, γίνεται τέλειος; δῆλον ὅτι. Οὐδὲν οὖν
πρὸς αὐτοῦ προσέμαθεν. Οὐ γὰρ τελειοῦται δὲ τῷ
λουτρῷ μόνῳ, καὶ τοῦ Πνεύματος τῆ καθόδῳ (20)
ἀγιάζεται; Οὕτως ἔχει. Τὸ δὲ αὐτὸ συμβαίνει τοῦτο
καὶ περὶ ἡμᾶς, ὧν γέγονεν ὑπογραφή ὁ Κύριος.

✕ P. 143 ED POTTER, 92-93 ED. PARIS. ⁸⁷ Isa. ix, 6. ⁸⁸ Ibid. ⁸⁹ Luc. vii, 28. ⁹⁰ Joan. i, 29, 36.

(10) Ἰδοῦ. Ἰδε Evang.

(11) Τῶν παιδίων καὶ νηπίων. Τῶν νηπίων καὶ
τῶν παιδίων Reg.

(12) Οἱ εἰς γιν. Respicit I Cor. viii, 1: ἡ γινώσκεις
φυσιοῖ.

(13) Ἀναγ. Sic distingue: ἀναγεννηθέντες γοῦν, εὐ-
θέως τὸ τέλειον ἀπειλήφαμεν: cum igitur regenerati
fuimus, statim perfectionem recepitimus.

(14) Τόν. Hunc articulum omittunt Reg., Bod.

(15) Λάθῃσθε. Sunt qui putarint λωθῆσθε legen-
dum; sed λάθῃσθε in corripiendi et reprehendendi
significatione hic retinere, non video quid vetet.
SYLBURG.

(16) Ἐλεύθερος. Respicere videtur Joan. viii,

35, 36.

(17) Υἱός μου. Hic Clemens memoria lapsu varia
S. Scripturae loca miscet et confundit, Ἐν εἰ
ὁ Υἱός μου ὁ ἀγαπητός, ἐν σοὶ ἠδύδοκῃσα, Luc.
iii, 22; Matth. iii, 17; Marc. i, 14, ubi de Christi
baptismo agunt. Υἱός μου εἰ σὺ, ἐγὼ σήμερον γε-
γέννηκά σε, Psal. ii, 7; Act. xiii, 33; Hebr. i, 5;
v, 5.

(18) Θεὸν ὄντα. Locus insignis de perfecta Christi
divinitate.

(19) Τελείως. Τελείως Reg., Bod.

(20) Καθόδῳ. Hæc vox pro vulg. μεθόδῳ reposita
est e Pal. ms. SYLBURG. Consentiant Reg., Bod.

Βαπτιζόμενοι, φωτιζόμεθα· φωτιζόμενοι, υιοποιούμεθα· υιοποιούμενοι, τελειούμεθα· τελειούμενοι, ἀπαθανατιζόμεθα. Ἐγὼ, φησὶν, *εἶπα· Θεοὶ ἐστέ, καὶ υἱοὶ Ὑψίστου πάντες*. Καλεῖται (21) δὲ πολλαχῶς τὸ ἔργον τοῦτο χάρισμα, καὶ φώτισμα, καὶ τέλειον, καὶ λουτρὸν· λουτρὸν μὲν, δι' οὗ τὰς ἀμαρτίας ἀπορρυπτόμεθα, χάρισμα δὲ, ᾧ τὰ ἐπὶ τοῖς ἀμαρτήμασιν ἐπιτίμια ἀνείται· φώτισμα δὲ, δι' οὗ τὸ ἅγιον ἐκεῖνο φῶς τὸ σωτήριον ἐποπτεύεται, τούτέστιν δι' οὗ τὸ Θεῖον ὄφθαλμῶν τέλειον δὲ τὸ ἀπροσδεές φαμεν. Τί γὰρ ἔτι λείπεται τῷ Θεῖν ἔργον; Καὶ γὰρ ἄσπονον ὡς ἀληθῶς, χάρισμα κεκλήσθαι Θεοῦ τὸ μὴ πεπληρωμένον. Τέλειος δὲ ὢν, τέλεια χαριεῖται δέπουθεν. Ὡς δὲ ἅμα τῷ κελυθεῖν αὐτὸν πάντα γίνεται οὕτως ἔπεται τῷ χαρίσασθαι μόνον βουληθῆναι αὐτὸν πεπληρωθῆναι τὴν χάριν. Τὸ γὰρ μέλλον τοῦ χρόνου τῆ δυνάμει τοῦ θελήματος προσλαμβάνεται (22). Πρὸς δὲ καὶ ἡ τῶν κακῶν (23) ἀπαλλαγὴ σωτηρίας ἐστὶν ἀρχή. Μόνοι δὲ ἄρα οἱ πρῶτον (24) ἀρξάμενοι τῶν ὄρων τῆς ζωῆς ἤδη τέλειοι· ζῶμεν δὲ ἤδη οἱ θανάτου κεχωρισμένοι. Σωτηρία τοίνυν τὸ ἔπεσθαι Χριστῷ. Ὁ γὰρ γέγονεν (25) ἐν αὐτῷ ζωὴ ἐστιν (26). Ἀμήν, ἀμήν λέγω ὑμῖν, φησὶν, ὁ τῶν (27) λόγων μου ἀκούων, καὶ πιστεύων τῷ πέμψαντί με, ἔχει ζωὴν αἰώνιον, καὶ εἰς κρίσιν οὐκ ἔρχεται· ἀλλὰ μεταβέβηκεν ἐκ τοῦ θανάτου εἰς τὴν ζωὴν. Οὕτω τὸ πιστεῦσαι μόνον καὶ ἀναγεννηθῆναι τελειώσις ἐστὶν ἐν ζωῇ· οὐ γὰρ ποτε ἀσθενεῖ ὁ Θεός. Ὡς γὰρ τὸ θέλημα αὐτοῦ ἔργον ἐστὶ, καὶ τοῦτο κόσμος ὀνομάζεται· οὕτω καὶ τὸ βούλημα αὐτοῦ ἀνθρώπων ἐστὶ σωτηρία· καὶ τοῦτο Ἐκκλησία κέκληται. Οἶδεν οὖν οὐδὲ κέκληκεν, οὐδὲ σέσωκεν· κέκληκεν (28) δὲ ἅμα, καὶ σέσωκεν. Αὐτοὶ γὰρ ὑμεῖς, φησὶν ὁ Ἀπόστολος, *θεοδιδασκτοὶ ἐστε*. Οὐκ ἄρα θεμιτὸν ἡμῖν ἀτελεῖς τὸ ὄπ' αὐτοῦ διδασκόμενον νοεῖν· τὸ δὲ μάθημα ἀίδιος σωτηρία αἰδίου Σωτῆρος· ᾧ ἡ χάρις εἰς τοὺς αἰῶνας αἰώνων, ἀμήν. Καὶ ὁ μόνον ἀναγεννηθεὶς, ὡσπερ οὖν καὶ τοῦνομα ἔχει, καὶ φωτισθεὶς ἀπῆλλαται μὲν παραχρῆμα τοῦ σκότους, ἀπελιπερὲ δὲ αὐτόθεν τὸ φῶς.

✠ P. 114 ED. POTTER, 93-94 ED. PARIS.
 21 1 Thess. iv, 9.

(21) *Καλεῖται*. De variis baptismi nominibus etiam Gregorius Nazianz., Oratione in S. baptismum p. 238. H: SYLBURG.

(22) *Προσλαμβάνεται*. Assumitur, acquiritur. Sed Lowthius inavult προλαμβάνεται, anticipatur; quam lectionem agnoscit interpres. Quod vero solo volendi actu Deus omnia fecerit, superius dixit, *Protrept.* p. 55, ubi con. n.

(23) *Ἡ τῶν κακῶν*. Liberationem a malis, salutis esse initium tradit et Philo p. 104, et Basil. p. 56, 94 et 580. H: SYLBURG.

..... Sapientia prima est
 Stultitia caruisse.

(24) *Πρῶτον*. Πρῶτοι Pal. ms., Sylburg., Reg.

(25) *Ὁ γὰρ γ*. Sic distinguendum: Ὁ γὰρ γέγονεν ἐν αὐτῷ, ζωὴ ἐστὶν· *nam quod est in ipso, vita est*. Quod sensum auctoris optime exprimere videtur. Iterum *Pædag.* lib. II, c. 9, pag. 185, 186: Ἐγγήγορον ἄρα πρὸς τὸν Θεὸν ὁ πεφωτισμένος· ὁ δὲ ποιούτος ζῆ· ὁ γὰρ γέγονεν ἐν αὐτῷ ζωὴ ἦν. At in vulg. Novi Testamenti editionibus hodie legitur, καὶ χωρὶς αὐτοῦ ἐγένετο οὐδὲ ἐν, ὁ γέγονεν. Ἐν αὐτῷ ζωὴ ἦν, Joan. i, 3, 4. Clementis lectionem teneant Cyrillus, Gregor. Nyssen. lib. I adv. Eunomium,

A *Tincti, illuminamur; illuminati, in filios adoptamur; adoptati, perficimur; perfecti, immortales reddimur. Ego, inquit, dixi: Dii estis et filii Excelsi omnes* 21. Multis autem modis vocatur hoc opus, gratis, illuminatio, perfectum, et lavacrum. Lavacrum quidem, per quod peccata abstergemus. Gratia autem, qua remittuntur poenæ, quæ peccatis debentur. Illuminatio autem, per quam sanctam illam et salutarem lucem intuemur, hoc est per quam Deum perspicimus. Perfectum autem dicimus, cui nihil deest. Quid enim ei desit, qui Deum novit? Est enim revera absurdum, Dei vocari gratiam, quæ non sit perfecta et undequaque plena. Nam qui est perfectus, perfecta utique largietur. Quemadmodum autem simul ac ipse jussit, sunt omnia;

B *ita sequitur, ut eo quod solum gratificari voluerit, plena fuerit gratia. Quod enim futurum est temporis, id per voluntatis potentiam anticipatur. His accedit, quod liberatio a malis est initium salutis.*

✠ *Soli ergo, qui primum vitæ fines attingimus, jam perfecti sumus. Jam autem vivimus, qui sumus a morte separati. Christum ergo sequi, salus est. Quod enim factum est, in ipso vita est* 22. Amen, amen dico vobis, inquit, qui sermones meos audit et credit

C *ei qui me misit, habet vitam æternam, et in iudicium non venit, sed transiit a morte ad vitam* 23. Ita solum credidisse et generatum esse, est in vita perfectio. Nunquam est enim Deus imbecillus. Quemadmodum enim ejus voluntas est opus, et id mundus nominatur; ita etiam ejus propositum est hominum salus, et ea vocata est Ecclesia. Novit ergo quos vocavit, quos servavit; simul autem vocavit et servavit. *Ipsi enim vos, inquit Apostolus* 24, *a Deo docti estis. Nefas est ergo imperfectum judicare, quod ab ipso docetur. Quod autem ab eo discitur, est æterni Servatoris æterna salus: cui gratia in sæcula sæculorum. Amen. Et qui est solummodo regeneratus et illuminatus, quemadmodum ipsum nomen indicat, et protinus a tenebris*

21 Psal. LXXXI, 6. 22 Joan. i, 4. 23 Joan. v, 24.

Hilarius, Augustinus, Gregor. Nazianz., Stephani codex quidam ms., teste Cl. Millio in not. ad hunc locum: item hæretici, qui S. Spiritus θεότητα negabant, ut refert Joannes Chrysostomus in Comment. Hos fuisse Macedonianos tradit Theophylactus pag. 560, edit. Paris. Ἐν αὐτῷ ζωὴ, etc. *Pneumatomachi, qui Spiritum negant esse Deum, hanc particulam sic legunt, « Et sine ipso factum est nihil. » Deinde, hoc loco facto puncto, legunt quasi ab altero principio: « Quod factum est in ipso, vita erat, » et interpretantur locum juxta suam mentem, dicentes quod hoc loco de Spiritu sancto evangelista disserat, dicens: « Quod factum est in ipso, » hoc est Spiritus sanctus, « vita erat. » Hæc autem dicunt Macedoniani, conantes ostendere Spiritum sanctum esse creaturam, et annumerare eum his, quæ facta sunt. Nos autem non sic, sed puncto facto postquam dixit: « Quod factum est, » a novo principio legimus, Ἐν αὐτῷ ζωὴ ἦν.*

(26) *Ἔστιν*. Ἦν, Evang., Bod.

(27) *Ὁ τῶν*. Ὅτι ὁ τῶν, Evang.

(28) *Κέκληκεν*. Aliquis in marg. Reg. scripsit οὐς, ac si hoc loco decisset.

liberatur, et ab eo tempore lucem accipit. Quemadmodum ergo, qui somnum excusserunt, et ab eo tempore protinus intus vigilans; vel potius, quemadmodum qui oculorum suffusionem conantur amovere, non extrinsecus eis lucem suppediant, quam non habent, sed quod oculis impedimentum afferebat depellentes, liberam efficiunt pupillam; ita etiam qui tingimur, abstersis peccatis, quæ divino Spiritui quodammodo tenebras offundebant, liberum, ab omnique impedimento vacuum, et lucidum habemus Spiritus oculum: quo quidem solo quod divinum est intuemur, cœlitus influente nobis sancto Spiritu. Hæc est æterna aciei temperatura, quæ videre potest æternam lucem; quandoquidem quod simile est, est amicum simili; quod sanctum est autem, amicum est ei, ex quo sanctum est, quod lux proprie appellatum est. *Eratis enim aliquando tenebræ, nunc autem lux in Domino* 98. Hinc puto ab antiquis Græcis hominem vocatum χ esse φῶτα, id est lucem. At nondum, inquit, perfectum donum accepit. Ego quoque assentior; sed est in luce, et tenebræ ipsum non comprehendunt 99. Inter lucem autem et tenebras, nihil est intermedium. In resurrectione autem creditum, finis est repositus. Is autem non est aliquid aliud adipisci, quam id, quod promissum erat prius, assequi. Non enim eodem tempore ambo simul consistere dicimus, nempe et accessum ad finem, et accessum anticipationem. Non est enim idem, ævum et tempus; sed neque idem est appetitio et finis. Non certe. Circa unum autem ambo, et unus circa ambo versatur. Est autem, ut ita dicam, appetitio, fides, quæ in tempore generatur; finis autem, promissi assecutio firma ac stabilis in sæcula. Ipse autem Dominus salutis æqualitatem

✠ P. 115 ED. POTTER, 94-95 ED. PARIS.

(29) Τὸ ὀφθαλμὸν τῶν ὀφθαλμῶν. Oculorum suffusionem. C. Plinius *De re medica* 15: *Suffusiones et albugines*. Celsus lib. vi, cap. 6: *Suffusio, quam Græci ὀφθαλμῶν nominant, interdum oculi potentia, qua cernit, se opponit; sanguinem ex fronte, vel naribus mittere, in temporibus venas adurere expedit*. Definitur ab Ægineta lib. vi, cap. 21: *Ἀργού ὕγρου σύστασις ἐπὶ τὸν κεραιοειδῆ γίγνεται κατὰ τὴν κόρην, ἐμπόδιζουσα τὸ ὄρα, ἢ τὸ τρανώς ὄρα. Suffusio, pigri humoris concretio juxta pupillam in cornea membrana, quæ visum impedit, aut certe, ne oculus clare cernat, efficit*. COLLECT.

(30) Αὐτοῖς. Scribe αὐτοῖς, sibi.

(31) Δυναμένης. Malim δυναμένοις, quod habet Reg.

(32) Τὸ ὅμοιον. Dictum proverbiale. Hesiodus: *Αἰεὶ γὰρ τὸν ὅμοιον ἀγεί θεός ἐς τὸν ὅμοιον. Semper enim similem ducit Deus ad similem*.

(33) Ἀπελήψε. Ἐπέληψε, Reg.

(34) Καὶ τὸ σκότος. Respicit Joan. 1, 5: *Καὶ τὸ φῶς ἐν τῇ σκοτίᾳ φαίνει, καὶ ἡ σκοτία αὐτὸ οὐ παρέλαβε*.

(35) Προωμολογημένης ἐπαγγελίας. Prius professæ promissionis; in baptismate scilicet, ut explicat Langbainius in epist. ad *Usserium*, inter *Usserianum* num. 215. Lowth.

(36) Τὴν ἰσότητα. Quid? an eodem gradu omnes beati futuri sunt? Non id dicit; sed tantum, fideles omnes æque salvos fieri; quod negabant hæretici

A ὡς περ οὖν οἱ τὸν ὕπνον ἀποσεισάμενοι εὐθέως ἐνδοθεν ἐγρηγόρασιν· μᾶλλον δὲ, καθάπερ οἱ τὸ ὑπόχυμα τῶν ὀφθαλμῶν (29) κατάγειν πειρώμενοι οὐ τὸ φῶς αὐτοῖς (30) ἐξωθεν χορηγοῦσιν, ὃ οὐκ ἔχουσιν, τὸ δὲ ἐμπόδιον ταῖς ὕψεσι καταδιβάζοντες, ἐλευθέραν ἀπολείπουσι τὴν κόρη· οὕτως καὶ οἱ βαπτιζόμενοι, τὰς ἐπισκοτούσας ἀμαρτίας τῷ θείῳ Πνεύματι ἀγλῦος δίχην ἀποτριψάμενοι, ἐλεύθερον καὶ ἀνεμπόδιον καὶ φωτεινὸν ἕμμα τοῦ Πνεύματος ἴσχυον· ᾧ δὴ μόνῳ τὸ θεῖον ἐποπτεύομεν, οὐρανὸν ἐπειρέοντος ἡμῖν τοῦ ἁγίου Πνεύματος. Κράμα τοῦ αὐγῆς ἀίδιον, τὸ ἀίδιον φῶς ἰδεῖν δυναμένης (31)· ἐπεὶ τὸ ὅμοιον (32) τῷ ὁμοίῳ φίλον· φίλον δὲ τὸ ἄγιον τῷ ἐξ οὗ τὸ ἄγιον· ὃ δὴ κυρίως κέλῃται φῶς. Ἦτε γάρ ποτε σκότος, νῦν δὲ φῶς ἐν Κυρίῳ. Ἐντεῦθεν τὸν ἀνθρώπων ὑπὸ τῶν παλαιῶν ἠγοῦμαι κεκλήσθαι φῶτα. Ἄλλ' οὐδέ πω, φασὶν, ἀπέληψε (33) τὴν τελείαν δωρεάν· σύμφημι καγὼ· πλὴν ἐν φωτὶ ἐστί, καὶ τὸ σκότος (34) αὐτὸν οὐ καταλαμβάνει· φωτὸς δὲ ἀνά μέσον καὶ τοῦ σκότους, οὐδὲ ἐν. Ἐν δὲ τῇ ἀναστάσει τῶν πιστευόντων ἀπόκειται τὸ τέλος· τὸ δὲ οὐκ ἄλλου τινός ἐστι μεταλαβεῖν, ἀλλ' ἡ τῆς προωμολογημένης ἐπαγγελίας (35) τυχεῖν. Μὴ γάρ κατὰ τὸν αὐτὸν χρόνον ἅμα ἀμφω συνίστασθαι φασιν, τὴν τε πρὸς τὸ πέρας ἀφίξιν καὶ τῆς ἀφίξεως τὴν πρόληψιν· οὐ γάρ ἐστί ταῦτον αἰὼν καὶ χρόνος· οὐδὲ μὴ ὁρμη καὶ τέλος, οὐκ ἐστί· περὶ ἐν δὲ ἀμφω· καὶ περὶ ἀμφω ὃ εἰς καταγίνεται. Ἔστι γοῦν, ὡς εἰπεῖν, ὁρμη μὲν ἡ πίστις ἐν χρόνῳ γεννωμένη· τέλος δὲ τὸ τυχεῖν τῆς ἐπαγγελίας, εἰς αἰῶνας βεβαιούμενον. Αὐτὸς δὲ ὁ Κύριος σαφέστατα τῆς σωτηρίας τὴν ἰσότητα (36) ἀπεκάλυψεν, εἰπὼν· *Τοῦτο γάρ ἐστι τὸ θέλημα τοῦ Πατρὸς μου (37), ἵνα πᾶς ὁ θεωρῶν τὸν Υἱόν, καὶ πιστεύων ἐπ' αὐτὸν ἔχη ζωὴν αἰώνιον· καὶ ἀναστήσω αὐτὸν ἐν τῇ ἐσχάτῃ* 98 Ephes. v, 8. 98 Joan. 1, 5.

quidam, se solos γνωστικούς et πνευματικούς, cæteros vero omnes ψυχικούς appellantes. Quo pertinet, quod paulo inferius dicit, pag. 116: *Οὐκ ἄρα οἱ μὲν γνωστικοί, οἱ δὲ ψυχικοί ἐν αὐτῷ τῷ λόγῳ· ἀλλ' οἱ πάντες ἀποθέμενοι τὰς σαρκίαις ἐπιθυμίαις ἴσοι καὶ πνευματικοὶ παρὰ τῷ Κυρίῳ. Non ergo in eodem Verbo, alii sunt Gnostici, alii vero Psychici; sed omnes, qui concupiscentias carnales deposuerunt, sunt æquales et spirituales apud Dominum*. Hi porro Valentiniani erant, quos Irenæus lib. 1, cap. 11, 14, refert homines in tria genera distribuisse. 1. Horum primum erat ὑλικόν seu χοϊκόν, materiale ac terrenum, cui salutem penitus impossibilem esse dicebant. 2. Ψυχικόν, animale; in quo sunt οἱ δι' ἔργων καὶ πίστεως ψιλλῆς βεβαιούμενοι, καὶ μὴ τὴν τελείαν γνῶσιν ἔχοντες· εἶναι δὲ τούτους ἀπὸ τῆς Ἐκκλησίας ἡμᾶς λέγουσι. *Qui per opera et fidem nudam firmantur, et non habent cognitionem perfectam; esse autem hos, nos qui sumus in Ecclesia*. 3. Πνευματικόν, spirituale, quod iis constat, qui τελείαν γνῶσιν, perfectam cognitionem, habent: unde se Gnosticos appellabant; et se non sive vel operibus quibusvis, sed natura salvos fieri, et præterea majori gloria, quam reliqui homines consequi possent, dignandos fore jactabant. Proinde adversus hos Clemens asserit, salutem ad omnes, qui vera fide prædit sunt, æqualiter pertinere.

(37) Τοῦ Πατρὸς μου. Τοῦ πέμψαντός με. Euaug. Mox, εἰς αὐτὸν pro ἐπ' αὐτόν, ibid. Dein, αὐτὸν ἐγὼ τῇ pro αὐτόν ἐν τῇ. Ibid.

τῇ ἡμέρᾳ. Καθόσον (38) μὲν οὖν δυνατὸν ἐν τῷδε τῷ κόσμῳ, ὃν ἐσχάτην ἡμέραν ἠνέξατο, εἰς τότε τηρούμενον ὅτε παύσῃται, τελείους ἡμᾶς γενέσθαι πιστεύομεν. Πίστις γὰρ μαθήσεως τελειότης· διὰ τοῦτο φησιν· Ὁ πιστεύων εἰς τὸν Υἱὸν (39), ἔχει ζωὴν αἰώνιον. Εἰ τοίνυν οἱ πιστεύσαντες ἔχομεν τὴν ζωὴν, τί περαιτέρω τοῦ κεκτῆσθαι ζωὴν αἰδίων (40) ὑπολείπεται; Οὐδὲν δὲ ἐνδεὶ τῇ πίστει, τελείᾳ οὕτῃ ἐξ αὐτῆς (41) καὶ πεπληρωμένη. Εἰ δὲ ἐνδεὶ τι αὐτῇ, οὐκ ἔστιν ὀλοτελής· οὐδὲ πίστις ἐστὶ σκάζουσα περὶ τι· οὐδὲ μετὰ τὴν ἐνθὲνδε ἀποδημίαν ἀναμένει (42) τοὺς πεπιστευκότας, ἀδιακρίτως (43) ἐνταῦθα ἡρώτωνισμένους. Ἐκεῖνο (44) δὲ τὸ πιστεῦσαι ἤδη προειληφότες ἐσόμενον μετὰ τὴν ἀνάστασιν ἀπολαμβάνομεν γενόμενον· ὅπως τ' ἂν ἐκεῖνο πληρωθῇ τὸ λεχθὲν· Γενηθήτω κατὰ τὴν πίστιν σου. Οὐ δὲ ἡ πίστις, ἐνταῦθα ἡ ἐπαγγελία· τελειώσις δὲ ἐπαγγελίας ἡ ἀνάπαυσις. Ὅστε ἡ μὲν γνῶσις ἐν τῷ φωτισματι, τὸ δὲ πέρας τῆς γνῶσεως, ἡ ἀνάπαυσις· ὃ δὲ ἔσχατον νοεῖται ὀρεκτόν. Καθάπερ οὖν τῇ πείρᾳ ἡ ἀπειρία καταλύεται, καὶ τῷ πόρῳ ἡ ἀπορία· οὕτως ἀνάγκη τῷ φωτισμῷ ἐξαφανίζεσθαι τὸ σκότος· ἡ ἀγνοία δὲ τὸ σκότος; καθ' ἣν περιπίπτομεν τοῖς ἀμαρτήμασιν, ἀμβλυποῦντες περὶ τὴν ἀλήθειαν· φωτισμὸς ἄρα ἡ γνῶσις ἐστίν, ὃ ἐξαφανίζων τὴν ἀγνοίαν, καὶ τὸ διορατικὸν ἐντιθεῖς. Ἀλλὰ καὶ ἡ τῶν χειρόνων ἀποβολὴ τῶν κρειττόνων ἐστὶν ἀποκάλυψις (45). Ἄ γὰρ ἡ ἀγνοία συνέδησε (46) κακῶς, ταῦτα διὰ τῆς ἐπιγνώσεως ἀναλύεται καλῶς· τὰ δὲ δεσμὰ ταῦτα, ἢ τάχος, ἀνίεται· πίστει μὲν ἀνθρωπίνῃ, θεϊκῇ δὲ τῇ χάριτι· ἀφιεμένων τῶν πλημμελημάτων ἐν Παιωνίῳ φαρμάκῳ, λογικῷ βαπτίσματι. Πάντα μὲν οὖν ἀπολούμεθα τὰ ἀμαρτήματα, οὐκέτι δὲ ἔσμεν παρὰ πόδας κακοί. Μία χάρις αὕτη τοῦ φωτισματος, τὸ μὴ τὸν αὐτὸν εἶναι τῷ πρὶν ἢ λούσασθαι τὸν τρόπον. Ὅτι δὲ ἡ γνῶσις συνανατέλλει τῷ φωτισματι, περιαστράπτουσα τὸν νοῦν, καὶ εὐθέως ἀκούομεν (47) μαθηταὶ οἱ ἀμαθεῖς· πότερόν ποτε τῆς μαθήσεως ἐκείνης προσγενομένης; οὐ γὰρ ἂν ἔχοις εἰπεῖν τὸν χρόνον· ἡ μὲν γὰρ κατήχησις εἰς πίστιν περιάγει, πίστις δὲ, ἅμα βαπτίσματι ἁγίῳ παιδεύεται Πνεύματι· ἐπεὶ ὅτι γε μία καθολικὴ τῆς ἀνθρωπότητος σωτηρία, ἡ πίστις, ἰσότης δὲ καὶ κοινωνία τοῦ δικαίου καὶ φιλοφροῦντος Θεοῦ, ἡ αὕτη πρὸς πάντας, ὃ Ἀπόστολος σαφέστατα ἐξηγήσατο, ὡς πῶς εἰπὼν· Πρὸ τοῦ δὲ

✠ P. 116 ED. POTTER, 95 ED. PARIS.

(38) *Kathóson*. Sensus est: « Igitur quatenus fieri potest in hoc mundo, quem *novissimum diem* ideo vocavit, quod certo tempore, ad quod servatur, periturus sit, nos esse perfectos credimus. » Τηρεῖσθαι hoc modo non semel usurpatum a Petro, II Epist. II, 4, 9; III, 7.

(39) *Υἱόν*. Ἰησοῦν, Reg.

(40) *Αἰδίων*. Αἰώνιον, Reg., Bod.

(41) *Αὐτῆς*. Scribe αὐτῆς, se.

(42) *Ἀναμένει*. *Expectare facit, differt, dilationem interponit*. Sed an hæc vox alibi isto sensu sumatur, nescio. LOWTH.

(43) *Ἀδιακρίτως*. Ignatius in principio Epist. ad Romanos, *Πεπληρωμένοις χάριτος Θεοῦ ἀδιακρί-*

Apertissime revelavit, cum dixit: Hæc est enim voluntas Patris mei, ut omnis qui contemplatur Filium et credit in ipsum, habeat vitam æternam, et resuscitabo ipsum in novissimo die 97. Quatenus ergo fieri potest in hoc mundo, quem per *novissimum diem* significavit, qui eousque servatur, dum cessaverit, nos perfectos factos esse credimus. Fides enim est doctrinæ perfectio. Et ideo dicit: *Qui credidit in Filium, habet vitam æternam* 98. Si ergo qui credidimus, habemus vitam, quid reliqui est ultra vitæ æternæ 99 possessionem? Fidei autem, cum ex se perfecta et plena sit, nihil deest. Sin autem ei aliquid deest, non est undequaque perfecta. Neque fides in ulla re claudicat; neque postquam ex hoc loco excesserint, exspectare faciunt eos qui crediderunt, cum absque ullo discrimine hic arriam acceperint. Sed cum illud, quod futurum est, post resurrectionem præceperimus credere, quod factum est recipimus, ut illud impleatur, quod dictum est: *Fiat secundum fidem tuam* 99. Ubi autem fides, hic promissio; promissionis autem perfectio est requies. Quapropter cognitio ✠ quidem est in illuminatione; finis autem cognitionis, requies. Quod quidem extremum expetendum intelligitur. Quemadmodum ergo imperitia, peritia solvitur, et inventa certa via, dubitatio: ita illuminatione tenebras deleri necesse est. Tenebræ autem sunt ignorantia, per quam in peccata incidimus, circa veritatem hallucinantes. Cognitio ergo est illuminatio, quæ delet ignorantiam, et perspicacem videndi facultatem inserit. Quinetiam eorum, quæ sunt deteriora, rejectio, est meliorum revelatio. Quæ enim male colligavit ignorantia, ea pulchre resolvit agnitio. Hæc autem vincula quam celerrime remittuntur, humana quidem fide, divina vero gratia: cum nimirum remittuntur peccata uno medicamento Pæonio, nempe baptismo secundum Verbum. Omnia ergo peccata eluimus, et e vestigio mali non sumus amplius. Una enim est hæc gratia illuminationis, quod non sunt iidem mores, qui erant antequam lavaremur. Quoniam autem cognitio una oritur cum illuminatione, circa mentem refulgens, et qui rudes et ignari eramus, protinus vocamur discipuli: utrumne id factum est, cum aliquando adventasset disciplina? non enim poteris tempus dicere. Catechesis enim ad fidem deducit. Fides

97 Joan. VI, 40. 98 Joan. III, 36. 99 Math. IX, 29.

τως, impletis gratia Dei indivisim.

(44) *Ἐκεῖνο*. Sic scribe et distingue: Ἐκεῖνο δὲ διὰ τὸ πιστεῦσαι ἤδη προειληφότες ἐσόμενον, μετὰ τὴν ἀνάστ. Vel, Ἐκεῖνο δὲ τῷ πιστ., ut vult Lowthius. Vel, Ἐκεῖνο δὲ πιστ. Sensus est: *Futurum autem illud, quod fide jam præcepimus, post resurrectionem præsens referemus.*

(45) *Ἀποκάλυψις*. Legi possit ἀπόληψις. Gregorius Nyssen.: Ἦ τοῦ κακοῦ παύσις ἀρχὴ τῆς κατ' ἀρετὴν ἐστὶν ὁρμῆς. H. SYLBURG.

(46) *Συνέδησε*. Isa. LVIII, 6: *Λύε πάντα σύνδεσμον ἀδικίας.*

(47) *Καὶ εὐθέως ἀκούομεν*. Hæc sic scribi posse videntur: Καὶ εὐθέως ἀκούομεν μαθηταὶ οἱ ἀμαθεῖς, πρὸ-

autem simul cum baptismo docetur a divino Spiritu. Quod enim fides una sit generalis salus humanæ naturæ, eadem sit autem justi et benigni Dei erga omnes æqualitas et communicatio, Paulus manifestissime exposuit, sic dicens : *Præquam autem veniret fides, custodiebamur sub lege, conclusi sub fide, quæ erat revelanda. Quare lex fuit noster prælagogus in Christo, ut ex fide justificemur. Postquam autem venit fides, non sumus amplius sub prædago* ¹. Non auditis nos non esse amplius sub illa lege, quæ erat cum timore, sed sub Verbo, qui est Prædagogus liberi arbitrii? Deinde subjunxit vocem, quæ est remota ab omni personarum acceptione: *Omnes enim fidei estis per fidem Dei in Christo Jesu. Quicumque enim in Christum baptizati estis, Christum induistis. Non est Judæus nec Græcus, non est servus nec liber, non est masculus et femina. Omnes enim vos unus estis in Christo Jesu* ². Non ergo alii quidem sunt cognitione præditi, alii autem animales, in eodem Verbo; sed omnes, qui concupiscentias carnales deposuerunt, sunt æquales et spirituales apud Dominum. Et ✕ rursus alibi scribit : *Etenim uno spiritu omnes nos in unum corpus baptizati sumus, sive Judæi, sive Græci, sive servi, sive liberi: et omnes ex uno poculo bibimus* ³. Neque verò absurdum fuerit illorum quoque ipsorum verbis uti, qui meliorum recordationem, percolationem esse dicunt Spiritus. Percolationem autem dicunt, peiorum, quæ meliorum recordatione fit, separationem. Eum itaque, qui meliora revocavit in memoriam, necessario sequitur pœnitentia propter deteriora. Ipsum ergo Spiritum pœnitentia adductum recurrisset fatentur. Eodem modo nos quoque nostrorum peccatorum moti pœnitentia, delictis renuntiantes, baptismo percolati, ad æternam quoque lucem recurrimus, filii ad patrem. Exsultans itaque in Spiritu Jesus, *Confiteor tibi, Pater, inquit, Deus cæli et terræ, quod abscondisti hæc a sapientibus et intelligentibus, et revelasti ea parvulis* ⁴. Infantes nos ac parvulos Prædagogus et magister appellans, qui sapientibus,

✕ P. 117 ED. POTTER, 96 ED. PARIS.
¹ 1 Cor. xii, 13. ² Luc. x, 21.

τερόν ποτε τῆς μαθήσεως ἐκεῖνης προσγενομένης· οὐ γὰρ ἂν ἔχ. Scilicet πρότερον mutato in πρότερον, et (quod consequens est) sublatâ interrogationis nota. Ut sensus sit : *Stalim etiam discipuli audimus, qui Doctrinæ expertes fuimus, illa doctrina prius aliquando accedente; nam certum tempus desiniri haud potest.*

(48) *Συγκλειόμενοι. Συγκλειόμενοι*, Galat.

(49) *Υἱοὶ ἐστε. Υἱοὶ Θεοῦ ἐστε διὰ τῆς πίστεως ἐν Χρ.*, Galat. Mox, οὐδέ his occurrit pro οὕτε.

(50) *Εἰς Χριστόν.* Ἐν Χριστῷ, Reg. Sed aliquis in margine scripsit εἰς Χριστόν.

(51) *Οὐκ ἄρα.* Conf. quæ superius adnotata sunt, p. 115, not.

(52) *Πνευματικοί.* Πνευματικός, Reg., Bod. In utroque porro codice juxta hunc locum plures lacunæ apparent, verbis, quæ hic occurrunt, supplendæ.

(53) *Ἐνί.* Ἐν ἐνί apud Paulum. Mox, εἰ τὲ ἐλεύθεροι. Ibid.

(54) *Συγχρησασθαι.* Συγγρίσασθαι Reg.

(55) *Διυλισμόν.* Valentiniiani dicebant animam

A *συγκλειόμενοι* (48) εἰς τὴν μέλλουσαν πίστιν ἀποκαλυφθῆναι. Ὅστε ὁ νόμος παιδαγωγὸς ἡμῶν ἔγεγονεν εἰς Χριστόν, ἵνα ἐκ πίστεως δικαιωθῶμεν ἐλευθέρως δὲ τῆς πίστεως, οὐκέτι ὑπὸ παιδαγωγόν ἔσμεν. Οὐκ ἀκούετε, ὅτι ὑπ' ἐκείνων τὸν νόμον οὐκέτι ἐσμὲν, ὃς ἦν μετὰ φόβου· ὑπὸ δὲ τὸν λόγον, τῆς προαιρέσεως τὸν Παιδαγωγόν; Εἴτα μέντοι ἐπ' ἔργαγε τὴν ἀπάσης ἐκτὸς προσωπολήφιας φωνήν· Πάρτες γὰρ υἱοὶ ἐστε (49) διὰ πίστεως Θεοῦ ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ· ὅσοι γὰρ εἰς Χριστόν (50) ἐβαπτίσθητε, Χριστόν ἐνεδύσασθε· οὐκ ἐνὶ Ἰουδαίος οὕτε Ἑβραίου· οὐκ ἐνὶ δοῦλος, οὕτε ἐλεύθερος· οὐκ ἐνὶ ἄρσεν καὶ θῆλυ· πάντες γὰρ ὑμεῖς εἰς ἐστε ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ. Οὐκ ἄρα (51) οἱ μὲν γνωστικοί, οἱ δὲ ψυχικοὶ ἐν αὐτῷ τῷ Λόγῳ, ἀλλ' οἱ πάντες ἀποθέμενοι τὰς σαρκικὰς ἐπιθυμίας, Ἰσοὶ καὶ πνευματικοὶ (52) παρὰ τῷ Κυρίῳ. Καὶ ἀλλαχόθι πάλιν γράφει· Καὶ γὰρ ἐνί (53) πνεύματι ἡμεῖς πάντες εἰς ἐν σῶμα ἐβαπτίσθημεν, εἴτε Ἰουδαῖοι, εἴτε Ἕλληνες, εἴτε δοῦλοι, καὶ ἐλεύθεροι· καὶ πάντες ἐνί σώματι ἐπίομεν. Οὐκ ἄτοπον δὲ καὶ τοῖς αὐτῶν ἐκεῖνων συγχρησασθαι (54) ῥήμασιν, οἱ διυλισμόν (55) μὲν τοῦ πνεύματος, τὴν μνήμην τῶν κρείττωνων εἶναι φασιν, διυλισμόν δὲ νοοῦσι τὸν ἀπὸ τῆς ὑπομνήσεως τῶν ἀμεινόνων τῶν χειρόνων χωρισμόν.

B *Ἐπεταὶ δὲ ἐξ ἀνάγκης τῷ ὑπομνησθέντι* (56) τῶν βελτιόνων ἢ μετάνοια ἢ ἐπὶ τοῖς ἔττοσιν· αὐτὸ γοῦν τὸ πνεῦμα ὁμολογοῦσι μετανοήσαν ἀναδραμεῖν. Τὸν αὐτὸν οὖν τρόπον καὶ ἡμεῖς ἐπὶ τοῖς ἡμαρτημένοις μετανοήκτες, ἀποταξάμενοι τοῖς ἐλαττώμασιν αὐτῶν, διυλισόμενοι βαπτίσματι, καὶ (57) πρὸς τὸ ἀθῆον ἀνατρέχονεν φῶς, οἱ παῖδες πρὸς τὸν πατέρα. Ἀγαλλισάμενος γοῦν ἐν τῷ Πνεύματι ὁ (58) Ἰησοῦς, *Ἐξομολογούμαι σοι, Πάτερ, φησὶν, ὁ Θεὸς (59) τοῦ οὐρανοῦ καὶ τῆς γῆς, ὅτι ἀπέκρυψας ταῦτα ἀπὸ σοφῶν καὶ συνετιῶν, καὶ ἀπεκάλυψας αὐτὰ νηπίοις· νηπίους ἡμᾶς ὁ Παιδαγωγὸς καὶ διδάσκαλος ἀποκαλῶν, τοὺς τῶν ἐν κόσμῳ σοφῶν ἐπιτηδαιοτέρους εἰς σωτηρίαν· οἱ, σοφοὺς (60) σφᾶς ἡγούμενοι, τετύφωνται (61)· καὶ ἐπιδοῦνται ἀγαλλώμενος καὶ ὑπερευφραίνόμενος, οἷον ἐν-*

C *Galat. iii, 23, 24, 25. ¹ Ibid. 26, 27, 28.*

ac spiritum quodammodo defæcari et percolari, id est a vitiiis ex ὕλη, materia, secundum eorum placita, ortis, purgari. Irenæus, lib. i, sub finem cap. 11 : *Ἐν τε πόνοις καὶ ταλαιπωρίας ψυχῇ γενομένη εἰς διυλισμόν αὐτῆς, Cum in doloribus et calamitatibus anima fuerit ad percolationem suam. Πνεύματα ἀκάθαρτα συμπλεγμένα τῇ ψυχῇ διυλιζέσθαι, impuri spiritus cum anima complicati percolatione facta separari, dicuntur in Clementis Epit. Theol. pag. 801, col. 1.*

(56) Ἐπομνησθέντι. Μνησθέντι, Reg. Bod.

(57) *Kal.* Hanc particulam supplevit Sylburg. Eam mss. codd. omittunt. Et quidem recte.

(58) Ὁ. Hic articulus additus e Pal. ms. Sinens. — Eundem agnoscunt Reg. Bod.

(59) Ὁ Θεός. Κύριε, Luc. item Matth. xi, 25.

(60) *Σοφοὺς.* Rom. i, 22 : *Φύσκορτες εἶναι σοφοί, ἐμωράνθησαν.*

(61) *Τετύφωνται.* Aliqui scribunt, τετύφλωνται, cæcæcati sunt.

τραυλιζων τοις νηπιοις· *Ναι, ὁ Πατήρ, ὅτι οὕτως ἄνθρωποι ἐβδόκῃ ἐγένετο (62) ἔμπροσθέν σου. Διὰ τοῦτο τὰ κεκρυμμένα ἀπὸ σοφῶν καὶ συνετῶν τοῦ νῦν αἰῶνος, ἀπεκαλύφθη τοῖς νηπιοῖς. Ἄρα εἰκότως οἱ παῖδες τοῦ Θεοῦ, οἱ τὸν μὲν παλαιὸν (63) ἀποθέμενοι ἄνθρωπον, καὶ τῆς κακίας ἐκδυσάμενοι τὸν χιτῶνα, ἐπενδυσάμενοι δὲ τὴν ἀφθαρσίαν τοῦ Χριστοῦ, ἵνα καινὸς γενόμενος λαὸς ἅγιος ἀναγεννηθέντες, ἀμίαντον φυλάξωμεν τὸν ἄνθρωπον. Καὶ νήπιος μὲν, ὡς βρέφος τοῦ Θεοῦ, κεκαθαρμένος πορνείας καὶ πονηρίας. Σαφέστατα γοῦν ὁ μακάριος Παῦλος ἀπήλλαξεν ἡμᾶς τῆς ζητήσεως, ἐν τῇ προτέρᾳ πρὸς Κορινθίους Ἐπιστολῇ ὡδὲ πως γράφων· Ἄδελφοί, μὴ παιδία γίνεσθε ταῖς φρεσίν, ἀλλὰ τῇ κακίᾳ νηπιάζετε, ταῖς δὲ φρεσίν τέλειοι γίνεσθε. Τὸ δὲ, Ὅτε ἤμην νήπιος, ἐφρόνουν (64) ὡς νήπιος. ἐλάλουν ὡς νήπιος· τὴν κατὰ νόμον ἀγωγὴν αἰνιττεται, καθ' ἣν οὐχ ὡς ἀπλοῦς ἦδη, ἀλλ' ὡς ἔτι ἄφρων, νήπια μὲν (65) φρονῶν, ἐδίωκε, νήπια δὲ λαλῶν, ἐβλασφήμει τὸν Λόγον. Δύο γὰρ σημαίνει τὸν νήπιον. Ἐπειδὴ (66) γέγονα, φησὶν, ἀνὴρ, πάλιν ὁ Παῦλος λέγει, κατήρηκα τὰ τοῦ νηπίου. Οὐχ ἡλικίας μέγεθος ἀτελές, ἀλλ' οὐδὲ μὴν χρόνου μέτρον ὠρισμένον, ἀλλ' οὐδὲ ἀνδρικῶν καὶ ἐντελεστέρων μαθημάτων διδασκᾶς ἄλλας ἀπορρήτους αἰνιττεται, τὴν νηπιότητα ὑπερόριον ἀποστέλλων, ὁ καταγγέλλειν αὐτὴν ὁμολογῶν Ἀπόστολος· ἀλλὰ νηπίους μὲν τοὺς ἐν νόμῳ λέγει, οἱ τῷ φόβῳ, καθάπερ οἱ παῖδες τοῖς μορμουλκείοις, ἐκταράττονται· ἄνδρας δὲ, τοὺς (67) Λόγῳ πειθιγνοὺς καὶ αὐτεξουσίους κέκληκεν· οἱ πεπιστευκαμεν, ἐκουσίῳ προαιρέσει σωζόμενοι, ἐμφρόνως, οὐκ ἀφρόνως δεδιττόμενοι τῷ φόβῳ. Αὐτὸς περὶ τούτου μαρτυρήσει ὁ Ἀπόστολος, τοὺς Ἰουδαίους κατὰ τὴν προτέραν Διαθήκην κληρονόμους λέγων, κατ' ἐπαγγελίαν δε ἡμᾶς. Λέγω δὲ, φησὶν, ἐφ' ὅσον χρόνον ὁ κληρονόμος νήπιός ἐστιν, οὐδὲν διαφέρει δούλου, κύριος πάντων ὢν, ἀλλὰ ὑπὸ ἐπιτροπῆς ἐστὶ καὶ οἰκονόμος ἄχρι τῆς προθεσμίας τοῦ πατρὸς· οὕτως (68) καὶ ἡμεῖς, ὅτε ἤμεν νήπιοι, ὑπὸ τὰ στοιχεῖα τοῦ κόσμου ἤμεν δεδουλωμένοι· ὅτε δὲ ἦλθε τὸ πλήρωμα τοῦ χρόνου, ἐξαλείσκειν ὁ Θεὸς τὸν Υἱὸν αὐτοῦ γενόμενον (69) ἐκ γυναικὸς, γενόμενον ὑπὸ νόμον, ἵνα τοὺς ὑπὸ νόμον ἐξαγοράσῃ, ἵνα τὴν νόθεσίαν ἀπολάβωμεν δι' αὐτοῦ (70). Ὅρα πῶς ὠμολόγησεν εἶναι νηπίους τοὺς ὑπὸ φόβον καὶ ἀμαρτίας (71)· τοὺς δὲ ὑπὸ τὴν πίστιν, υἱοὺς καλῶν, ἀπήνδρωσεν, ὡς πρὸς ἀντιδιαστολήν*

✠ P. 418 ED. POTTER, 97 ED. PARIS.
 * Ibid. * Gal. iv, 1, 2, 3, 4, 5.

(62) *Εὐδοκία ἐγένετο*. Ἐγένετο *εὐδοκία*, Luc., Matth.

(63) *Παλαιόν*. Diversa S. Scripturæ loca, ut sæpe alias, sic hoc etiam loco, in unum confudit. Ephes. iv, 22 : Ἀποθέσθαι ὑμᾶς κατὰ τὴν προτέραν ἀναστροφὴν τὸν παλαιὸν ἄνθρωπον. Jud. 2 : Μισοῦντες καὶ τὸν ἀπὸ τῆς σαρκὸς ἐσπιλωμένον χιτῶνα. II Cor v, 4 : Ἐφ' ᾧ οὐ θέλωμεν ἐκδύσασθαι, ἀλλ' ἐπενδύσασθαι, ἵνα καταποθῇ τὸ θνητὸν τοῦτο τῆς ζωῆς. I Cor. xv, 53 : Δεῖ γὰρ τὸ σαρκετὸν οὗτο ἐνδύσασθαι ἀφθαρσίαν. Ephes. iv, 24 : Καὶ ἐνδύσασθαι καινὸν ἄνθρωπον.

A qui sunt in mundo, sumus aptiores ad salutem, qui sapientes seipsos existimantes, superbia inflati sunt; exclamat exsultans, et mirandum in modum lætus, tanquam una cum infantibus habuitiens: *Recte, o Pater, quia sic complacuit ante te* *. Propterea quæ absconsa sunt a sapientibus et intelligentibus hujus, quod nunc est, sæculi, revelata sunt infantibus. Merito ergo Dei sumus pueri, qui veterem quidem hominem deposuimus, et vitii tunicam exuimus, Dei autem incorruptionem induimus, ut novus facti populus sanctus, regenerati, impollutum hominem custodiamus. Et infans quidem, tanquam Dei puellus, a fornicatione et improbitate est expurgatus. Manifestissime itaque beatus Paulus nos ab hac quæstione expedit, in priorie Epistola ad Corinthios sic scribens: *Frates, ne pueri efficiamini mentibus, sed sitis vitio infantes, mentibus autem estote perfecti* *. Illud autem: *Quando eram parvulus, cogitabam ut parvulus, loquebar ut parvulus* †, quam sub lege egit vitam significat in qua non ut jam simplex, sed ut adhuc insipiens, stulta quidem animo agitans, persequabatur: stulta autem loquens, blasphemis Verbum incessabat. Duo enim significat τὸ νήπιον, *infantem* ✕ videlicet, et *stultum*. *Postquam factus sum*, inquit, *vir* (rursus dicit Paulus †) *feci ut cessarent ea, quæ erant infantis*. Non ætatis imperfectam magnitudinem, sed nec temporis præfinitam mensuram, neque virilium et perfectorum disciplinarum 43 arcanas significat doctrinas, cum infantiam relegat, qui se eam annuntiare profitetur Apostolus. Sed infantes quidem dicit eos, qui sunt in lege, qui, non secus ac larvis pueri, timore perturbantur; viros autem, qui Verbo paremus, nostrique sumus juris et arbitrii vocavit nos, qui credidimus, spontanea electione servati, sapienter, non insipienter metu territi. De hac re testimonium feret ipse Apostolus, Judæos secundum prius Testamentum dicens hæredes, nos autem secundum promissionem. *Dico autem*, inquit, *quandiu hæres est infans, nihil differt a servo, cum sit dominus omnium, sed est sub tutoribus et curatoribus usque ad patris præfinitum tempus: ita et nos, quando eramus sub elementis mundi, in servitute eramus; quando autem venit plenitudo temporis, misit Deus Filium suum factum ex muliere, factum sub lege, ut eos, qui erant sub lege, redimeret, ut adoptionem filiorum per ipsum reciperemus* *. Vide

* Luc. x, 21. * I Cor. xiv, 20. † I Cor. xiii, 11.

(64) *Ἐφρόνουν*. Ὡς νήπιος ἐλάλουν, ὡς νήπιος ἐφρόνουν, apud Paulum.

(65) *Μέν*. Δέ, Col.

(66) *Ἐπειδὴ*. Ὅτι δὲ apud Paulum.

(67) *Τὸς*. Τῷ, Reg.

(68) *Οὕτως*. Οὕτω, Galat.

(69) *Γενόμενον*. Γεννώμενον, Reg. Quam lectionem Irenæus, lib. iii, cap. 18, Augustinus, et Novi Testamenti mss. codd. multi ac versiones sequuntur. Mox, ὑπὸ νόμου, Reg.

(70) *Δι' αὐτοῦ*. Additum a Clemente.

(71) *Ἀμαρτίας*. Ἀμαρτίας, Reg.

quomodo confessus est esse infantes, qui timori et peccatis subjecti sunt; eos autem, qui sub fide sunt, filios vocans, viros effecit, ut eos distingueret ab infantibus, qui sunt in lege. *Non est enim, inquit, amplius servus, sed filius. Sin autem filius, et heres per Deum*¹⁰. Quid ergo filio deest post hæreditatem? Eleganter ergo sic exponi potest illud: *Quando eram infans, hoc est, quando eram Judæus (erat enim origine Hebræus), cogitabam ut infans, quoniam sequebar legem: postquam autem factus sum vir, non amplius quæ sunt infantis, hoc est, quæ sunt legis, sed quæ sunt viri, cogito; hoc est, quæ sunt Christi, quem solum virum Scriptura vocat, ut ante diximus: Cessare feci, quæ sunt infantis. Quæ est autem in Christo infantia, est perfectio. Itaque hac in parte contra legem patrocinari nostræ infantia debemus. Est præterea interpretandum il quoque, quod ab Apostolo dictum est: Lac vobis potum dedi, tanquam infantibus in Christo, non cibum: nondum enim poteratis, sed neque adhuc nunc potestis*¹¹⁻¹². Non enim mihi videtur Judaice accipiendum, quod dicit. Nam illam Scripturam ei ex adverso opponam: *Inducam vos in terram bonam, lacte et melle fluentem*¹³. Exoritur itaque maxima dubitatio hærum Scripturarum collationem attendentibus. Si enim fidei in Christum principium est, quæ per lac designatur infantia; ea autem, tanquam puerilis et imperfecta, vili penditur: quomodo ejus, qui est perfectus et scientia præditus, post cibum requies, infantili rursus lacte honorata est? Nunquid ergo hoc, ut quod quamdam parabolam declarat, tale quid significat; et est utique hoc dictum ita legendum: *Lac vobis potum dedi in Christo; et parvo interjecto spatio subjungamus, tanquam infantibus: ut per lectionis distinctionem, talem sensum accipiamus: Catechizavi vos in Christo, simplici et vero et per se naturali alimento spiritali; talis est enim lactis, quæ est alitrix animalium, substantia, ex amantibus uberibus scaturiens: ita ut universum sic intelligatur: Quemadmodum nutrices recentem natos infantes lacte nutriunt, ita ego Christi lacte, nempe Verbo, vobis spirituale nutrimentum instillans. Ita ergo perfectum est alimentum lac perfectum, et ad finem, qui nunquam cessaturus est, deducit. Quocirca in Requite quoque idem ipsum lac et mel promittitur. Jure enim rursus justis lac Dominus pollicetur, ut aperte Verbum esse utrumque ostendatur, A et Ω, principium et*

✕ P. 119 ED. POTTER, 98 ED. PARIS. 17, et sæpe alibi.

(72) Οὐκ ἔτι γάρ. Ὅστε οὐκ ἔτι, Galat.

(73) Εἰ δὲ υἱός. Εἰ δὲ καὶ υἱός, Bod. Μοχ, κληρονόμος Θεοῦ διὰ Χριστοῦ, Galat.

(74) Τοῦτέστιν. Τό addunt post τοῦτέστιν, Bod., Reg.

(75) Καθώς. Ὡς, Reg.

(76) Ἡ δὲ ἐν Χρ. Sic distingui debet: Ἡ δὲ ἐν Χριστῷ νηπιότης τελειώσις ἐστίν, ὡς πρὸς τὸν νόμον. Ἐνταῦθα γενομένη. Εἰς vero infantia, quæ in Christo est, si cum lege conferatur, est perfectio. Hoc loco cum simus, infantia; nostræ patrocinan-

A τῶν ἐν τῷ νόμῳ νηπιῶν. Οὐκ ἔτι γάρ (72), φησὶ, δουλος εἶ, ἀλλὰ υἱός· εἰ δὲ υἱός (73), καὶ κληρονόμος διὰ Θεοῦ. Τί οὖν ἐνδεῖ τῷ υἱῷ μετὰ τὴν κληρονομίαν; χάριεν τοίνυν οὕτως ἐξηγήσασθαι τό· Ὅτε ἡμῖν νηπιός, τοῦτέστιν (74), ὅτε ἡμῖν Ἰουδαίος (Ἐβραῖος γὰρ ἀνοθεν ἦν), ὡς νηπιός ἐφρόνουν, ἐπειδὴ εἰπομένη τῷ νόμῳ· ἐπεὶ δὲ γέγονα ἀνὴρ, οὐκέτι τὰ τοῦ νηπιίου, τοῦτέστι τὰ τοῦ νόμου, ἀλλὰ τὰ τοῦ ἀνδρὸς φρονῶ, τοῦτέστι τὰ τοῦ Χριστοῦ· ἐν μόνον ἀνδρα ἢ Γραφῇ, καθὼς (75) περιεφραχάμεν, καλεῖ· κατήρηγκι τὰ τοῦ νηπιίου. Ἡ δὲ ἐν Χριστῷ (76) νηπιότης, τελειώσις ἐστίν. Ὡς πρὸς τὸν νόμον ἐνταῦθα γενομένοις τῇ νηπιότητι ἡμῶν συνηγορητέον. Ἐτι καὶ τὸ πρὸς τοῦ Ἀποστόλου εἰρημένον ἐπεξηγητέον· Γάλα ὑμᾶς ἐπότισα, ὡς νηπιίους ἐν Χριστῷ (77), οὐ βρωμα· οὐκ γὰρ ἐδύνασθε, ἀλλ' οὐδὲ ἔτι νῦν· δύνασθε. Οὐ μοι γὰρ δοκεῖ Ἰουδαϊκῶς ἐκδέχεσθαι δεῖν τὸ ρητόν. Ἀντιπαράθῃω γὰρ κάκεινην τὴν Γραφὴν· Εἰσάξω ὑμᾶς εἰς τὴν γῆν τὴν ἀγαθὴν, τὴν βέουσαν γάλα καὶ μέλι. Ἀνακύπτει τοίνυν ἀπορία μεγίστη κατὰ τὴν τῶν Γραφῶν τῶνδε συμβολὴν νοῦσιν. Εἰ γὰρ ἀρχὴ τῆς εἰς Χριστὸν πίστεως ἢ διὰ τοῦ (78) γάλακτος νηπιότης ἐστίν, ἐξευτελιέζεται δὲ αὕτη ὡς παιδαριώδης καὶ ἀτελής· πῶς ἢ τοῦ τελείου καὶ γνωστικοῦ μετὰ τὴν βρωσιν ἀνάπαυσις αὐθις νηπιῶν τετίμηται γάλακτι; μήτι οὖν τὸ ὡς παραβολῆς δὴ δηλωτικὸν τοιοῦτόν τι ἐμφαίνει, καὶ δὴ ἀναγνωστὸν ὡδὲ πως ρητόν· Γάλα ὑμᾶς ἐπότισα ἐν Χριστῷ καὶ διαστήσαντες ὀλίγον ἐπαγάγωμεν ὡς νηπιίους; ἵνα κατὰ τὴν διαστολὴν τῆς ἀναγνώσεως, τοιαύτην ἀποδεξώμεθα διάνοιαν. Κατήχησα ὑμᾶς ἐν Χριστῷ ἀπλῆ καὶ ἀληθεῖ καὶ αὐτοφουεῖ τροφῇ τῇ πνευματικῇ· τοιαύτη γὰρ ἡ τοῦ γάλακτος ζωοτρόφος οὐσία, φιλοστόργως πηγάζουσα μαστοῖς· ὡς νοεῖσθαι τὸ πᾶν τῆδε· Ὅσπερ τῷ γάλακτι αἱ τιτθαὶ τοὺς παῖδας τοὺς νεογούους ἐκτρέφουσιν, κατὰ δὲ οὕτω τοῦ Χριστοῦ τῷ γάλακτι, Λόγῳ, πνευματικὴν ὑμῖν ἐνοστάων τροφὴν. Οὕτω γοῦν τελεία τροφὴ τὸ γάλα ἐστὶ τὸ τελειον, καὶ εἰς τέλος ἄγει τὸ ἀκατάπαυστον. Διὸ καὶ τῇ ἀναπαύσει (79) τὸ αὐτὸ τοῦτο ἐπήγγελται γάλα καὶ μέλι. Εἰκότως γὰρ αὐθις ὑπισχνεῖται τοῖς δικαίοις ὁ Κύριος, ἵνα δὴ σαφῶς ὁ Λόγος ἔμφω δεῖχθῇ, ἄλφα καὶ ὰμέγα, ἀρχὴ καὶ τέλος· ὁ Λόγος ἀληγορούμενος γάλα. Τοιοῦτόν τι καὶ Ὁμηρος ἀκωνμαντεύεται, τοὺς δικαίους τῶν ἀνθρώπων γαλακτοφάγους (80) καλῶν· ἔξεσι δὲ καὶ οὕτως ἐκλαμβάνει τὴν Γραφὴν· Κἀγὼ (81) δὲ, ἀδελφοί, οὐκ ἐδυνή-

lum est.

(77) Ὡς νηπιίους ἐν Χριστῷ. Clementis additamentum. Μοχ οὐτε pro οὐδὲ apud Paulum.

(78) Διὰ τοῦ. Διὰ τὴν τοῦ, Reg., Bod.

(79) Ἀναπαύσει. Id est Chanaanite terra, quæ dicebatur esse γῆ βέουσα γάλα, et caelestis requiei typus erat.

(80) Γαλακτοφάγους. Sic vocat Abios, Scythiæ gentem, Homerus, Iliad. N, vers. 6:

Γαλακτοφάγῳ Ἀβίῳ τε, δικαιοτάτῳ ἀνθρώπων.

(81) Κἀγὼ. Καὶ ἐγὼ, apud Paulum.

θην λαλήσαι ὑμῖν ὡς πνευματικοῖς, ἀλλ' ὡς σαρκικοῖς (82), ὡς νηπίοις ἐν Χριστῷ ὡς δυνάσθαι σαρκικούς νοεῖσθαι τοὺς νεωστὶ κατηχομένους. καὶ νηπίους ἔτι ἐν Χριστῷ. Πνευματικούς μὲν γὰρ τοὺς πιστευκότας ἤδη τῷ ἁγίῳ Πνεύματι προσείπεν· σαρκικούς δὲ τοὺς νεοκατηχήτους, καὶ μηδέπω καθαρμένους (83)· οὗς ἔτι σαρκικούς εἰκότως λέγει, ἐπίσης τοῖς ἐθνικοῖς τὰ σαρκὸς ἔτι φρονούντας· Ὁσποὺ γὰρ ἐν ὑμῖν (ἤλος καὶ ἔρις (84), οὐχὶ σαρκικοί ἐστε, καὶ κατὰ ἄνθρωπον περιπατεῖτε; Διὸ καὶ γάλα ὑμῶς ἐπότισα, φησὶν τὴν γνῶσιν ὑμῖν ἐνέχεα, λέγων, τὴν ἐκ κατηχήσεως ἀνατρέφουσαν εἰς ζωὴν αἰδίου. Ἀλλὰ καὶ τὸ ἐπότισα βῆμα τελείας μεταλήψεως σύμβολόν ἐστι. Πίνειν μὲν γὰρ οἱ τέλειοι λέγονται, θηλάζειν δὲ οἱ νήπιοι. Τὸ αἰμά μου γὰρ, φησὶν ὁ Κύριος, ἀληθῆς (85) ἐστὶ πῶσις. Μῆτι οὖν Γάλα, εἰπὼν, ἐπότισα, τὴν ἐν Λόγῳ γάλακτι τελείαν εὐφροσύνην, τὴν γνῶσιν τῆς ἀληθείας, ἠνίκατο; Τὸ δ' ἐπαγόμενον ἐξῆς, Οὐ βρώμα οὐκω γὰρ ἐδύρασθε· τὴν ἐν τῷ μέλλοντι αἰῶνι ἐναργῆ ἀποκάλυψιν, βρώματος δίκην, πρόσωπον πρὸς πρόσωπον, ἀνίτιτθαι δύναιται. Βλέπομεν (86) γὰρ ὡς δι' ἐσόπτρου νῦν, ὁ αὐτὸς Ἀπόστολος λέγει· τότε δὲ πρόσωπον πρὸς πρόσωπον. Διὸ κάκεινο ἐπήγαγεν· Ἀλλ' οὐδὲ ἔτι νῦν δύρασθε· ἔτι γὰρ σαρκικοί ἐστε, τὰ τῆς σαρκὸς φρονούντες, ἐπιθυμούντες (87), ἔρῶντες, ζηλοῦντες, μνηϊῶντες, φθονοῦντες. Οὐ γὰρ ἔτι ἐν σαρκὶ ἐσμεν, ὡς ὑπελήφασι τινες· σὺν αὐτῇ (88) γὰρ τὸ πρόσωπον ἰσάγγελον ἔχοντες, πρόσωπον πρὸς πρόσωπον τὴν ἐπαγγελίαν ὀφόμεθα. Πῶς δὲ, εἰ ἐκέλην ὄντως ἐστὶν ἡ ἐπαγγελία μετὰ τὴν ἐνθύνει ἀπαλλαγὴν, ἦν ὀφθαλμὸς οὐκ οἶδεν (89), οὐδὲ ἐπὶ νοῦν ἀνθρώπου οὐκ ἀνέβη, εἰδέναι φασίν, οὐ πνεύματι ἐννεονηκότας, ἀλλὰ ἐκ μαθήσεως παρεληφότες, ὁ οὗς οὐκ ἤκουσέ ποτε, ἢ μόνον ἐκεῖνο τὸ ἐν ἐρίτῳ ἀρπασθέν οὐρανῷ, ἀλλὰ κάκεινο ἔχεμυθεῖν ἐκελεύετο τότε; Εἰ δὲ ἀνθρωπίνῃ σοφίᾳ ἐστὶν, ἔπερ ὑπολείπεται νοεῖν, ἢ μεγαλαυχία τῆς γνῶσεως, ἔκουε τὸν νόμον τῆς Γραφῆς· Μὴ καυχᾶσθω ὁ σοφός ἐν τῇ σοφίᾳ αὐτοῦ· καὶ μὴ καυχᾶσθω ὁ ἰσχυρός ἐν τῇ ἰσχύϊ αὐτοῦ· ὁ δὲ καυχώμενος, ἐν Κυρίῳ καυχᾶσθω. Ἡμεῖς δὲ θεοδίδακτοι· (90) καὶ τῷ Χριστοῦ ὄνοματι καυχώμενοι. Πῶς οὖν οὐ ταύτη νοεῖν τὸν Ἀπόστολον ὑποληπτέον τὸ γάλα τῶν νηπίων; εἰ γε ποιμένες (91) ἐσμέν οἱ τῶν Ἐκκλησιῶν προηγούμενοι, κατ' εἰκόνα τοῦ ἀγαθοῦ ποιμέτος (92)· τὰ δὲ πρόβατα ἡμεῖς (93)· μὴ οὐχὶ καὶ γάλα τῆς ποίμνης

A *finis* ¹⁴; Verbum, inquam, quod lac allegorice dicitur. Tale quid, Homerus vel invitus divinat, justos homines γαλακτοφάγους, hoc est, qui lacte vescuntur, appellans. Potest etiam ita Scriptura accipi: *Et ego, fratres, non potui loqui vobis tanquam spiritalibus, sed tanquam carnalibus, tanquam infantibus in Christo* ¹⁵. Ut possint *carnales* intelligi, qui recenter fuerunt instituti, et catechumeni facti, et adhuc infantes in Christo. Spiritales enim eos, qui sancto Spiritui jam crediderunt, appellavit; *carnales* autem, eos, qui nuper catechizati sunt, nec adhuc sunt expurgati; quos merito *adhuc carnales* dicit ¹⁶, ut qui æque ac gentes ea, quæ erant carnis, cogitabant. *Ubi enim inter vos æmulationis et lis, annon carnales estis, et secundum hominem ambulatis?* Quocirca etiam, *Luc vobis*, inquit ¹⁷, *potum dedi*; cognitionem, dicens, vobis infudi, quæ ex catechesi data est, quæ nutrit in vitam æternam. Quin etiam hoc verbum, *Potum dedi*, est symbolum ac signum perfectæ participationis. Qui enim perfecti sunt, dicuntur libere; infantes autem sugere. *Sanguis enim meus*, inquit Dominus, *✠ verus est potus* ¹⁸. Nunquid ergo, cum dixit, *Lac potum dedi*, significavit perfectam in Verbo, lacte, lætitiā, veritatis scilicet cognitionem? Quod autem deinceps subjungitur, *Non cibum; nondum enim poteratis*, evidentem quæ erit in futuro sæculo revelationem, instar cibi, *facie ad faciem*, potest significare. *Videmus enim nunc tanquam per speculum*, dicit idem Apostolus ¹⁹, *tunc autem facie ad faciem*. Quocirca illud quoque subjunxit: *Sed neque nunc potestis, adhuc enim carnales estis*, quæ sunt carnis cogitantes, concupiscentes, amantes, æmulantes, irascentes, invidentes: *Non enim in carne amplius sumus* ²⁰, ut quidam existimarunt: cum ea enim faciem angelis æqualem habentes, promissum facie ad faciem videbimus. Quomodo autem, si vere est illud promissum, postquam hinc excesserimus, quod oculus non vidit, neque in mentem hominis ascendit ²¹, se id novisse dicunt, cum spiritu non intellexerint ~~44~~, sed ex disciplina acceperint, quod auris nunquam audivit, præterquam illa sola, quæ in *tertium cælum rapta est* ²², et illa quoque silentio obtegere jubebatur? Sin autem humana sapientia, quod quidem restat intelligendum, sit cognitionis gloriatio, audi legem Scripturæ: *Ne gloriatur sapiens in sapientia sua; et non gloriatur fortis*

✠ P. 120 ED. POTTER, 99 ED. PARIS. ¹⁴ Apoc. i, 8; xxi, 6; xii, 13. ¹⁵ I Cor. iii, 1. ¹⁶ Ibid. 5. ¹⁷ Ibid. 2. ¹⁸ Joan. vi, 56. ¹⁹ I Cor. xiii, 12. ²⁰ Rom. viii, 9. ²¹ I Cor. ii, 9. ²² II Cor. xii, 2, 3, 4.

(82) *Σαρκικοίς*. Σαρκίνοις, Reg., Bod. Mox, σαρκί-
νους pro σαρκικούς, idem.

(83) *Κεκαθαρμένους*. Sc. aqua baptismi.

(84) *Ἐρις*. Καὶ διχοστασίαι addunt vulg. Novi
T. codd.

(85) *Ἀληθῆς*. Ἀληθῶς, Evang.

(86) *Βλέπομεν*. Βλέπομεν γὰρ ἄρτι δι' ἐσόπτρου,
ἐν αἰνίγματι, τότε δὲ πρ., apud Paulum.

(87) *Ἐπιθυμούντες*. Respicit Gal. v, 19, 20, 21,
ubi opera carnis enumerat Apostolus.

(88) *Σὺν αὐτῇ*. Hæc eorum ratio est, qui ἐν σαρκὶ
ἡμᾶς εἶναι ὑπελήφασι, cui Clemens mox occurrit.

(89) *Οἶδεν*. Rectius εἶδεν, *vidit*, I Cor. ii, ubi
etiam mox ἐπὶ καρδίαν pro ἐπὶ νοῦν. Atque adeo ita
est etiam infra *Stromateon* p. 565. SYLBURG.

(90) *Ἡμεῖς*. Respicit I Thess. iv, 9: *Αὐτοὶ γὰρ
ὑμεῖς θεοδίδακτοι*.

(91) *Ποιμένες*. Hinc patet Clementem, non so-
lum ætate, ut quibusdam visum est, sed etiam of-
ficio προσβύτερον fuisse.

(92) *Ἀγαθοῦ ποιμέτος*. Hoc est Christi, qui dixit:
Ἐγὼ εἰμι ὁ ποιμὴν ὁ καλός, Joan. x, 11, 14.

(93) *Ἡμεῖς*. Rectius ὑμεῖς, vos. SYLBURG.

in fortitudine sua; sed qui gloriatur, in Domino gloriatur 22. Nos autem a Deo docti sumus, et in Christi nomine gloriamur. Quomodo ergo non est existimandum, Apostolum hoc modo intelligere *lac infantium*? siquidem pastores sumus, qui Ecclesiis præsumus ad imaginem *boni Pastoris*, vos autem oves; annon eum, qui lac quoque gregis dicit Dominum, servare consequentiam in allegoria? Jam vero dictum rursus huic sensui applicare debemus. *Lac vobis potum dedi, non cibum, nondum enim poteratis*; non aliquid aliud quam lac cibum existimantes, sed idem substantia. Similiter enim idem ipsum quoque Verbum vel est laxum et nite, ut lac; vel concretum et coactum, ut cibus. Verum enim vero si sic acceperimus, potest a nobis lac intelligi prædicatio, quæ plurimum diffusa est; cibus autem, fides, quæ a catechesi in fundamentum coacta et conversa est; quæ cum sit auditione solidior, cibo assimilatur in ipsa anima, tale alimentum in substantiam convertens. ✠ Alibi quoque Dominus in Evangelio secundum Joannem aliter hoc per symbola ac signa exposuit, cum dixit: *Comedite carnes meas, et bibite meum sanguinem* 24; evidens fidei et promissionis symbolum innuens id esse, quod est poculum, per quæ Ecclesia, tanquam homo, ex multis constans membris, irrigatur et augetur, et ex utrisque conflatur et coalescit, corpore quidem, fide; anima vero, spe; quemadmodum Dominus quoque ex carne et sanguine. Revera enim sanguis fidei est spes, qua continetur fides tanquam ab anima; cum autem spes exspiraverit, perinde ac si sanguis effluerit, vitalis fidei facultas dissolvitur. Quod si velint nonnulli contendere, dicentes *lac* primas significare disciplinas, tanquam prima nu-

✠ P. 121 ED. POTTER, 100 ED. PARIS.
22 Joan. vi, 54.

(94) *Κύριον*. Nempe is, cujus corpus et sanguinem pastores ovibus, hoc est presbyteri Christiano populo, in cibum dispensant, κατ' ἀκολουθίαν, et allegorice *lac* dici potest.

(95) *Συνοστραμμένος*. Contortus, a συστρέφω. Forte συνεσταμένος, compactus, a συνίσταμαι. Sed συνεστηκώς plerumque dicitur.

(96) *Σωματοποιουμένη*. Hæc vox de nutritione dici solet, qua alimentum in corporis nutriti substantiam convertitur.

(97) *Τὴν τοιάνδε τροφήν*. Quidam hæc referunt ad ea, quæ sequuntur.

(98) *Φάγεσθε*. Φάγετε, et mox πίστετε, Bod., Reg.

(99) *Τὰς σάρκας*. A. ex vulg. Bibl. mavult τὴν σάρκα, singul. numero. SYLBUBC.

(1) *Ἐφ' ἃς αὐτοῦς*. Ἐφ' ἃς agnoscit etiam Hæveti versio: *Ad quas seipsos propter scientiam erigunt*. Sed procul dubio pro duabus illis vocibus, librorum vitio divulsis, reponenda una σφᾶς, et belle constat structura pariter ac sensus. SYLBURC. — Ἀνάγουσιν, quod sequitur, quomodo irreperit, haud scio. In Heinsiana editione primum apparuit. Sed ἀνάγοντες, præter mss. cod. habent Flor. Sylburg. Scribendum igitur, σφᾶς αὐτοῦς ἀνάγοντες εἰς γνῶσιν, seipsos ad cognitionem evehentes. Agit enim auctor de hæreticis, qui, vana scientiæ suæ opinionem inflati, Gnosticos sese vocabant.

(2) *Ὅσταν εἰπεῖν ψυχῆς*. Perantiqua opinio erat, sanguinem esse animam. Proinde non pauci

τὸν Κύριον (94) λέγοντα, τὴν ἀκολουθίαν φυλάττειν ἀλληγοροῦντα; Καὶ δὴ τὸ ῥήτων αὐθις τῇ διανοίᾳ ἐφαρμοστέον· *Γάλα ὑμᾶς ἐπότισα, οὐ βρώμα οὐπω γὰρ ἐδύνασθε*, οὐκ ἄλλο τι παρὰ τὸ γάλα τὸ βρώμα ὑπολαμβάνοντας, ταῦτόν δὲ τῇ οὐσίᾳ ὡσαύτως γὰρ καὶ ὁ λόγος ὁ αὐτὸς, ἢ ἀνειμένος καὶ ἡπιος ὡς γάλα· ἢ πεπηγὸς καὶ συνοστραμμένος (95), ὡς βρώμα. Οὐ μὴν ἀλλὰ καὶ τῆδε ἐκλαμβάνουσιν ἡμῖν, γάλα νοεῖσθαι τὸ κήρυγμα δύναται τὸ ἐπιπλεῖστον κεχυμένον βρώμα δὲ, ἡ πίστις εἰς θεμέλιον ἐκ κατηγήσεως συνοστραμμένη· ἢ τῇ στερεμνωτέρᾳ τῆς ἀκοῆς ὑπάρχουσα, βρώματι ἀτεικάζεται, ἐν αὐτῇ σωματοποιουμένη (96) τῇ ψυχῇ τὴν τοιάνδε τροφήν (97). Ἄλλαχθι δὲ καὶ ὁ Κύριος ἐν τῷ κατὰ Ἰωάννην Εὐαγγελίῳ ἐτέρως ἐξηνεγκεν διὰ συμβόλων· *Φάγεσθέ (98) μου τὰς σάρκας (99)*, εἰπὼν, *καὶ πίσεθέ μου τὸ αἷμα*· ἐναργῆς τῆς πίστεως καὶ τῆς ἐπαγγελίας τὸ πότιμον ἀλληγοροῦν, εἰ ὢν ἡ Ἐκκλησία, καθάπερ ἄνθρωπος, ἐκ πολλῶν συστηκῶτα μελῶν, ἀρδεταί τε καὶ αἰεταί, συγχροτεῖται τε καὶ συμπήγηται ἐξ ἀμοιβῶν σώματος μὲν, τῆς πίστεως, ψυχῆς δὲ, τῆς ἐλπίδος· ὡσπερ καὶ ὁ Κύριος ἐκ σαρκὸς καὶ αἵματος· τῷ γὰρ ὄντι αἷμα τῆς πίστεως ἢ ἐλπίς, ἐφ' ἧς συνέχεται, καθάπερ ὑπὸ ψυχῆς, ἢ πίστεως. Διαπνευσάσης δὲ τῆς ἐλπίδος, δίκην ἐκρύνετος αἵματος, τὸ ζωτικὸν τῆς πίστεως ὑπεκλύεται. Εἰ δὲ ἄρα προσφιλονεικεῖν θέλοιν τινες, τὰ πρῶτα μαθήματα τὸ γάλα μνηθεῖν λέγοντες, ὡσπερ πρῶτας τροφᾶς, τὸ δὲ βρώμα τὰς πνευματικὰς ἐπιγνώσεις, ἐφ' ἃς αὐτοῦς (1) ἀνάγουσιν εἰς γνῶσιν ἴστωσαν ὡς ἄρα στερεῶν τροφήν τὸ βρώμα λέγοντες καὶ σάρκα καὶ αἷμα τοῦ Ἰησοῦ, ὑπαφέροντα· τῇ σφῶν αὐτῶν μεγαλοῦχος σοφίᾳ τὴν ἀπλότητα τῆ ἀληθῆ· πρωτόγονον γὰρ τὸ αἷμα εὐρίσκεται ἐν ἀνθρώπῳ· ὃ δὴ τινες οὐσίαν εἰπεῖν ψυχῆς (2) τετολμή-

23 Jer. ix, 23; I Cor. i, 31; II Cor. x, 47.

c veteribus hominum prudentiam sanguini inesse, et pro diverso illius statu mutari fingebant. Stobæus, *Eclog. physic. lib. 1, pag. 131*: *Τειρεσίας δὲ ἔχει μὲν λογισμὸν τῶν ἀνθρωπίνων, μαντεύεται δὲ οὐδ' αὐτὸς περὶ τῶν εἰμαρμένων τοῖς ζώσιν πρὶν πιεῖν τοῦ αἵματος. Οἰεταί γὰρ καὶ Ὀμηρος, καθὰ καὶ πλείστοι τῶν μετ' αὐτὸν ὑπέλαβον, ἐν τῷ αἵματι εἶναι ἀνθρώποις τὴν περὶ τὰ θνητὰ φρόνησιν· ἐπεὶ καὶ τῶν ἀνθρώπων πολλοὶ τούτων πιστοῦνται, δεικνύοντες, ὅπερ καὶ ὑποθερμανθέν ὑπὸ πυρετοῦ καὶ γολῆς, ἀφραίνουεν ποιεῖν, καὶ ἀνοητεῖν. Ἐμπεδοκλῆς τε οὕτω φαίνεται ὡς ὄργανον προσύνεσιν (leg. πρὸς σύνεσιν) τοῦ αἵματος, οὕτως λέγων·*

Αἷματος ἐν πλάγεσιν τετραμμένου ἀντιδρώντος, Τῇ τε νόημα μάλιστα κωλύσκειται ἀνθρώποισιν· Αἷμα γὰρ ἀνθρώποις περικάρδιόν ἐστι νόημα.

Tiresias quoque (scilicet, in Homericæ νεκρομαντεῖα) tametsi rerum humanarum sensu præditus, non tamen ante visus vaticinationem, quam sanguinem hauerit. Existimat enim Homerus, quod etiam multi post ipsum sunt arbitrati, in sanguine prudentiam humanam consistere; quemadmodum id posteriorum plerique confirmant, docentes eundem febri vel bili succensum, stultitiam et insaniam parere. Empedocles vero sanguinem pro instrumento prudentiæ habet:

Sanguinis in sedibus nutriti reflui,

Ubi intelligentiam præcipue esse dicunt homines.

Sanguis enim cor ambiens prudentia civique est.

κασί. Τοῦτο δὴ (3) τὸ αἷμα, φυσικῆ τρεπόμενον πέ-
 ψαι, κυρσάσης τῆς μητρὸς, φιλοσοφίᾳ συμπαθεῖ,
 ἐξανθεῖ, καὶ γηράσκει, πρὸς τὸ ἄφοβον τοῦ παιδίου·
 καὶ ἔστι μὲν τῆς σαρκὸς ὑγρότερον τὸ αἷμα, οἷον
 ὑγρά τις οὔσα σὰρξ, τοῦ δὲ αἵματος νοστιμώτερον τὸ
 γάλα καὶ λεπτομερέστερον. Ἐἴτε γὰρ τὸ ἐπιχορηγού-
 μενον αἷμα τῷ ἐμβρύῳ, καὶ διὰ μητρίου πρότερόν
 ἔστι πεμπόμενον ὀμφαλοῦ, εἴτε αὐτὸ καταμήνιον
 αὐτῷ, ἀποκλεισθὲν τῆς οἰκείας φορᾶς, κατὰ φυσικὴν
 ἀνάγκην χωρεῖν κελεύεται πρὸς τοῦ παντρώου (4)
 καὶ γενεσιουργοῦ θεοῦ ἐπὶ τοὺς φλεγμαίνοντας ἤδη
 μαστοὺς, καὶ ὑπὸ πνεύματος ἀλλοιούμενον θερ-
 μοῦ, ποθεινῆ σκευάζεται τῷ νηπίῳ τροφῆ· αἷμα
 τὸ μεταβάλλον ἔστι· μάλιστα γὰρ πάντων μελῶν
 μαστοὶ συμπαθεῖς μήτρα. Ἐπὶ οὖν (5) κατὰ τοὺς
 τόκους ἀποκοπὴν λάβῃ τὸ ἀγγεῖον, δι' οὗ πρὸς τὸ
 ἐμβρυον τὸ αἷμα ἐφέρετο, μύσιν μὲν γὰρ τοῦ πόρου,
 τῆν δὲ ὀρμὴν ἐπὶ τοὺς μαστοὺς τὸ αἷμα λαμ-
 βάνει· καὶ πολλῆς τῆς ἐπιφορᾶς γενομένης, διατεί-
 νονται, καὶ μεταβάλλει τὸ αἷμα εἰς γάλα, ἀναλόγως
 τῇ ἐπὶ τῆς ἐλκώσεως εἰς πῦον τοῦ αἵματος μετα-
 βολῇ· εἴτε αὐτὸ ἀπὸ τῶν ἐν μαστοῖς παρακειμένων
 φλεβῶν ἀναστομουμένων κατὰ τὰς διατάξεις τῆς κη-
 σίας, τὸ αἷμα μεταχέεται εἰς τὰς φυσικὰς τῶν μασ-
 τῶν σήραγγας· τούτῳ δὲ ἀνακινούμενον τὸ ἀπὸ τῶν
 γειτνιουσῶν καταπεμπόμενον ἀρτηριῶν πνεῦμα, με-
 νούσης ἔτι τῆς ὑποκειμένης ἀκρατοῦ τοῦ αἵματος
 οὔσιας, ἐκχυμαινόμενον λευκαίνεται· καὶ τῇ τοιαύτῃ
 ἀνακοπῇ κατ' ἐξαφρισμὸν μεταβάλλεται, παραπλή-
 σιόν τι πεπονθὸς τῇ θαλάττῃ, ἣν δὴ κατὰ τὰς ἐμβο-
 λὰς τῶν πνευμάτων οἱ ποιηταὶ φασὶν ἀποπτύειν (6)
 ἄλλος ἄγχρη· πλὴν ἄλλὰ αἷμα ἔχει τὴν οὔσιαν. Τούτῳ
 τῷ τρόπῳ καὶ οἱ ποταμοὶ βόθῳ φερόμενοι, τῇ ἐμπε-
 ριλήψει τοῦ περιεχυμένου ἀέρος ξανθόμενοι, ἀφρὸν
 μορμύροισι (7)· καὶ τὸ ἐνστόμιον (8) ἤμῶν ὑγρὸν,
 τῷ πνεύματι ἐκλευκαίνεται. Τίς οὖν ἡ ἀποκλήρω-
 σις (9), μὴ οὐχὶ καὶ τὸ αἷμα ἐπὶ τὸ φωτεινότερον καὶ
 λευκότερον ὑπὸ τοῦ πνεύματος τρέπεσθαι ὁμολογεῖν;
 Πάτχει δὲ τὴν μεταβολὴν κατὰ ποιότητα, οὐ κατ' οὔ-
 σιαν· Ἀμέλει γοῦν οὐ τροφικώτερον ἄλλο τι, οὐδὲ μὴν
 γλυκύτερον, ἀλλ' οὐδὲ λευκότερον εὔροισ ἢ γάλακτος.
 Πάντῃ δὲ ἔοικε τοῦτο τῇ πνευματικῇ τροφῇ· γλυκεῖα
 μὲν διὰ τὴν χάριν ὑπάρχουσα, τρῶφιμος δὲ ὡς ζωή·
 λευκὴ δὲ ὡς ἡμέρα Χριστοῦ· καὶ τὸ αἷμα τοῦ Λόγου
 παφανέρωται ὡς γάλα. Ταύτῃ τοίνυν περὶ τὴν ἀπο-
 κῆσιν οἰκονομούμενον, τῷ βρέφει τὸ γάλα χορηγεῖ-
 ται· καὶ οἱ μαστοὶ οἱ τέως (10) τὸν ἄνδρα περιβλεπόμε-

A tripena; cibum autem, spiritalia cognitiones, ad
 quas seipsos propter scientiam erigunt; sciunt
 quod cum utique cibum dicant nutrimentum soli-
 dum, et carnem et sanguinem Jesu, gloriabunda
 sua sapientia ad veram simplicitatem deferantur.
 Sanguis enim invenitur primum genitus in homine,
 quem nonnulli dicere ausi sunt substantiam ani-
 mæ. Hic autem sanguis naturali conversus conco-
 cione, postquam mater concepit, et uterum gerit,
 per naturalem quamdam sympathiam deflorescit et
 senescit, ut sit infans absque metu; et carne qui-
 dem humidior est sanguis, ut qui sit veluti quædam
 caro humida; sanguine autem lac est jucundius et
 subtilius. Sive enim est sanguis, qui fetui, qui est
 in utero, suppeditatur, et per maternum prius um-
 bilicum mittitur; sive ipsa menstrua a proprio
 motu exclusa, naturali diffusione ab almo et gene-
 rationis auctore Deo ad ubera jam turgentia se
 conferre jubentur et a calore convertuntur spiri-
 tum, atque ita efficitur jucundum et suave nutri-
 mentum; id quod mutatur, sanguis est; ex omni-
 bus enim membris maximum habent consensum
 ubera cum matrice. Ubi enim in partu vas abscis-
 sum fuerit, per quod sanguis ad fetum defereba-
 tur, obstruitur quidem meatus, sanguis ✕ autem ad
 ubera impellitur, et cum illuc permultum defluxe-
 rit, extenduntur, et sanguis in lac mutatur, non
 secus ac mutatur sanguis in pus in ulceratione;
 sive a venis, quæ sitæ sunt in mamillis, per feturæ
 distensiones apertis, in naturales mamillarum ca-
 vernas sanguis transfunditur; ei autem commistus,
 qui ex vicinis arteriis emittitur, spiritus, manente
 integra quæ subjicitur sanguinis substantia, undæ
 instar agitata albescit, et tali interruptione riu
 spumæ mutatur affectione quadam cæ, qui mari
 evenit, non absimili, quod quidem poetæ dicunt
 ventorum concitum insultibus, salis asperginem
 exspuere; verumtamen adhuc habet sanguinis sub-
 stantiam. Eodem modo fluvii quoque, dum magno
 feruntur impetu, circumfusi aeris interceptione
 lancinati, spumam cum murmure exprimunt; et
 quod in ore nostro est humidum, spiritu exalbescit.
 Quam est ergo absurdum non fateri sanguinem in
 cum fulgorem, eamque albedinem a spiritu con-
 verti? Hanc autem mutationem suscipit in qualitate,
 non autem in substantia. Nihil certe quod melius
 nutriat neque quod sit dulcius, nec candidius lacte,

✕ P. 122 ED. POTTER, 101 ED. PARIS.

(3) Τοῦτο δὴ. Τοῦτο δέ, hoc autem. Pal. ms. et
 Hervetus interpretes.

(4) Παντρώου. Παντοπρώου, Reg.

(5) Ἐπὶ οὖν. De fetus nutrimento, et lactis ge-
 neratione, confer Clementem cum Plutarcho Περὶ
 φιλοσοφίας. H. STUBBINS.

(6) Ἀποπτύειν. *Iliad.* Δ, vers. 423, 426:

Ὅς δ' ὅτ' ἐν αἰγιαλῷ πολυηχέϊ κύμα θαλάσσης
 ὄρνυτ' ἐπιουσιότερον Ζεφύρου ἀποκινήσαντος,
 Κυρτὸν ἐὼν κορυφούται, ἀποπτύει δ' ἄλλος ἄγχρη.

(7) Ἀφρὸν μ. Ἀφρῶ μορμύρονα dixit Homerus
Iiad. E, vers. 597:

Ὅς δ' ὅτ' ἀνήρ ἀπάλαμος ἰὼν πόλεος πεδίοιο,
 Στήν' ἐπ' ἠκυρόφω ποταμῷ ἄλαδς προρέοντι,

PATROL. GR. VIII.

Ἀφρῶ μορμύρονα ἰδῶν...

(8) Ἐνστόμιον. Εὐστόμιον, Reg.

(9) Τίς οὖν ἡ ἀποκλήρωσις. Hoc est, si verba
 respiciantur, Quænam igitur distributio? Sed hanc
 explicationem contextus non patitur. Interpretes ver-
 tit, Quam est ergo absurdum? quem sensum verba
 non ferunt. Videtur legi posse, Τίς οὖν ἀποκλήρωσις;
 vel, si ea vox in usu esset, ἀποκλήρωσις? quænam
 igitur deliratio? vel quam delirum est?

(10) Οἱ μαστοὶ οἱ τ. Legi possit, οἱ μαστοὶ οἱ τέως
 κατὰ τὸν ἄνδρα περιβλεπόμενοι ὀρθοί· Ubera, quæ
 usque ad hoc tempus, more virorum, erecta conspi-
 ciuntur. Cui emendationi favet scholium, quod in
 margine Reg. et Bod. adnotatum est: Ἀντὶ τοῦ, οἱ

inveneris. Est id itaque omni ex parte spiritali nutrimento simile, quod est quidem dulce propter gratiam, nutriens autem tanquam vita, candidum autem ut dies Christi. Sed et sanguinem Verbi ostensum est esse tanquam lac. Ea ergo ratione in puerperio dispensatum lac infanti subministratur, et ubera, quæ interim recta virum respiciebant, jam ad puellum inclinantur, quod a natura elaboratum est nutrimentum, ut facile capiendum exhibeant edocta, ad salutis refectionem. Non enim tanquam fontes ubera 45 parato lacte influente plena sunt, sed alimentum mutuantia, lac in se ipsis efficiunt et exhalant. Alimentum autem, quod est ipsum conveniens ac utile puellæ recentem compacto et nato, a Deo altore et patre eorum, qui generantur et regenerantur, elaboratur, quemadmodum veteribus Hebræis manna cœlitus defluebat, cœlestis angelorum nutrimentum. Unde et nunc quoque nutrices, ✕ eam, quæ primum funditur, lactis potionem eodem, quo illud nutrimentum, nomine manna appellaverunt. Cæterum mulieres quidem prægnantes, cum matres factæ fuerint, lac emittunt. Dominus autem Christus, fructus Virginis, non beata duxit ubera feminea, nec ea ad nutrimentum delegit; sed cum amans et benignus Pater Verbum impluisset, ipsum jam spiritale alimentum factum est bonis hominibus. O miraculum mysticum! Unus quidem est universorum Pater. Unum est etiam Verbum universorum, et Spiritus sanctus unus, et ipse est ubique. Una autem sola est mater virgo; nihili autem placet eam vocare Ecclesiam. Lac non habuit mater hæc sola, quoniam sola non fuit mulier. Virgo est autem simul, et mater; integra qui-

✕ P. 123 ED. POTTER, 102 ED. PARIS.

κατ' ἀνδρα ἐπανεστηκότας, οἱ ὡς περ ἀνδρὸς ὄρθιοι ἐμπεφυκότας. Sed nihil mutuo.

(11) Τῶν γενητῶν. Utrosque dixit, generatos et regneratos, quia lac utrisque cibus est eo, qui jam explicatus est, modo.

(12) Τῶν ἀγγέλων. Psal. LXXVII, 25, de manna dicitur: Ἄρτον ἀγγέλων ἐφαγεν ἄνθρωπος. Inde Solomonis Sap. xvi, 20: Angelorum esca nutriti populum tuum. Et IV Esdræ 1, 19: Dedi vobis manna in escam. Panem angelorum manducastis. Hæc e sanctis Patribus non unus proprie accipienda putavit. Justinus, angelos manna vere comedere, licet non dentibus, eo, quo homines, modo, dixit, Dialog. cum Tryphone. p. 279: Εἰ δὲ τοὺς τρεῖς ἤκούσαμεν λέλέχθαι βεβρωκένας, καὶ μὴ τοὺς δύο μόνους, οἷτινες ἀγγελοὶ τῶν ὄντων ἦσαν, καὶ ἐν τοῖς οὐρανοῖς, ὅτι ἄλλος ἐστὶν ἡμῖν, τρεφόμενοι, κἀν μὴ ὁμοίαν τροφήν, ἥ περ οἱ ἄνθρωποι χρῶμεθα, τρέφονται· περὶ γὰρ τῆς τροφῆς τοῦ μάννα, ἣν ἐτράφησαν οἱ πατέρες ὑμῶν ἐν τῇ ἐρήμῳ, ἡ Γραφή οὕτω λέγει, ὅτι ἄρτον ἀγγέλων ἐφαγον· εἴποιμ' ἂν, ὅτι ὁ λόγος ὁ λέγων βεβρωκένας οὕτως ἂν λέγοι, ὡς ἂν καὶ αὐτοὶ εἴποιμεν ἐπὶ πυρὸς, ὅτι πάντα κατέφαγεν· ἀλλὰ μὴ πάντως τοῦτο ἐφακούειν, ὅτι ὀδοῦσι καὶ γνάθοις μασώμενοι βεβρωκασιν. Si autem, quod tres angeli cum Abrahamo ederint, dictum esse accipiamus, et non duo tantummodo, qui angeli revera fuerunt; atque in cœlis, ut nobis satis patet, illi, quamvis non eodem alimento, quo nos homines utimur, aluntur: nam de alimonia manna, qua patres vestri in deserto victitarunt, Scriptura ait, panem angelorum manducasse eos; dixerim, sermonem, qui manducasse eos testatur, perinde loqui,

A μνοι ὄρθιοι, ἤδη κατανεύουσι πρὸς τὸ παιδίον· τὴν ὑπὸ τῆς φύσεως πεπονημένην εὐληπτον παρέχειν· διδασκόμενοι τροφήν εἰς ἀνατροφήν σωτηρίας· οὐ γὰρ ὡς αἱ πηγὰι πλήρεις εἰσὶν οἱ μαστοὶ, ἐπεισρέοντος ἐτοίμου γάλακτος, ἀλλὰ μεταβάλλοντες τὴν τροφήν, ἐν αὐτοῖς ἐργάζονται γάλα, καὶ διαπνεύουσιν. Ἡ τροφή δὲ ἡ κατάλληλος αὕτη καὶ πρόσφορος νεοπαγεῖ καὶ νεοφυεῖ παιδίῳ πρὸς τοῦ θεοῦ, τοῦ τροφῆως καὶ πατρὸς τῶν γεννωμένων (11) καὶ ἀναγεννωμένων, πονουμένη· οἷον τὸ μάννα οὐρανὸθεν ἀπεβρέετο τοῖς παλαιοῖς Ἑβραίοις ἢ τῶν ἀγγέλων (12) ἐπουράνιος τροφή. Ἀμέλει καὶ νῦν αἱ τιθεαὶ τὸ πρωτόχυτον τοῦ γάλακτος πόμα, ὁμωνύμως ἐκείνη τῇ τροφῇ μάννα κεκλήκασιν. Ἄλλ' αἱ μὲν γυναῖκες, αἱ κύουσαι, μητέρες γενόμεναι, πηγάζουσι γάλα· ὁ δὲ Κύριος ὁ Χριστὸς, ὁ τῆς Παρθένου καρπὸς, οὐκ ἐμακάρισε (13) τοὺς γυναικίους μαστοὺς, οὐδὲ ἐκρινεν αὐτοὺς τροφεῖς· ἀλλὰ τοῦ φιλοστόργου καὶ φιλανθρώπου Πατρὸς ἐπομβρήσαντος τὸν Λόγον, αὐτὸς ἤδη τροφὴ γέγονε πνευματικῆ τοῖς σῶφροσιν. Ὡς θαύματος μουσικοῦ ἰ εἰς μὲν (14) ὁ τῶν ὄλων Πατὴρ· εἰς δὲ καὶ ὁ τῶν ὄλων Λόγος· καὶ τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον ἐν, καὶ τὸ αὐτὸ πανταχοῦ· μία δὲ μόνη γὰρ μήτηρ παρθένος· Ἐκκλησίαν ἐμοὶ φίλον αὐτὴν καλεῖν. Γάλα οὐκ ἔσχεν ἡ μήτηρ αὕτη μόνη, ὅτι μόνη μὴ γέγονεν γυνή· παρθένος δὲ ἅμα καὶ μήτηρ ἐστίν· ἀκηρατος μὲν ὡς παρθένος, ἀγαπητικῆ δὲ ὡς μήτηρ. Καὶ τὰ αὐτῆς παιδία προσκαλουμένη, ἀγίῳ τιθνεῖται γάλακτι, τῷ βρεφώδει Λόγῳ. Διὸ οὐκ ἔσχε γάλα· ὅτι γάλα ἦν τὸ παιδίον τοῦτο (15) καλῶν καὶ οἰκείον, τὸ σῶμα τοῦ Χριστοῦ τὴν νεολαίαν ὑποτροφοῦσαν τῷ Λόγῳ· ἦν αὐτὸς ἐκύθησεν ὁ Κύριος ὠδῖνι σαρκικῇ· ἦν αὐτὸς ἐσπαργάνωσεν ὁ Κύριος

atque si nos de igne asseveremus, omnia eum devorare; minime vero dictum ita exaudiendum esse, quasi dentibus et maxillis mandentes ederent. Tertullianus, Adv. Judæos cap. 3, de populo Israel ait: Nec humanis passionibus contaminatus, aut sæculi hujus cibis pustus, sed angelorum panibus manna cibatus. Idem De carne Christi, cap. 6, de angelis humana specie apparentibus. Sed, inquit, si de materia necesse fuit angelos sumpsisse carnem, credibilis utique est de terrena materia, quam de ullo genere cœlestium substantiarum, cum adeo terrenæ qualitatis exstiterit, ut terrenis pabulis pasta sit. Fuerit nunc quoque siderea, eodem modo terrenis pabulis pasta est, quando terrena non esset, quo terrena cœlestibus pasta est, quando cœlestis non esset. Legimus enim manna esui populi fuisse: Panem, inquit, angelorum edit homo. Conf. quæ superius adnotavimus ad Protrept., pag. 35. not. 6.

(13) Οὐκ ἐμακ. Respicit Luc. xi, 27, 28, ubi cum mulier quædam Christo dixerat, Μακάριοι ἡ κοιλία ἡ βαστάσασά σε, καὶ μαστοὶ οὗς ἐθήλασας, respondit ille, Μερῶν γε μακάριοι οἱ ἀκούοντες τὸν λόγον τοῦ θεοῦ, καὶ φυλάσσοντες αὐτόν.

(14) Εἰς μέρ. Cl. Bullus, Defens. fidei Nicænae sect. 2, cap. 6, art. 3, hæc adnotavit: « Animadvertite: unicuique personæ sacræ Τριάδος vim divinam tribuit, quæ rerum universitatem pervadat, ita ut prima sit Pater universorum, altera Λόγος ἰδιόμορος universorum, ac denique tertia ubique et in universis adsit. »

(15) Παιδίον τοῦτο. Post has voces interpres Herivelus distinguit, et mox nominativo casu legit ὑπε-

αίματι τιμῆ. Ὡ τῶν ἁγίων λογευμάτων ὡ τῶν ἁγίων A
 σπαργάνων! Ὁ Λόγος τὰ πάντα τῷ νηπίῳ, καὶ πατρὶ,
 καὶ μητρὶ, καὶ παιδαγωγῷ, καὶ τροφῆ. Φάγε-
 σθέ (16) μου, φησὶ, τὴν σάρκα, καὶ πλεσθέ μου
 τὸ αἷμα. Ταύτας ἡμῖν οικείας τροφὰς ὁ Κύριος χορη-
 γεῖ, καὶ σάρκα ὀρέγει, καὶ αἷμα ἐκχεῖ· καὶ οὐδὲν
 εἰς ἀβύησιν τοῖς παιδίοις ἐνδεῖ. Ὡ τοῦ παραδόξου μυσ-
 τηρίου! Ἀποδύσασθαι ἡμῖν τὴν παλαιὰν καὶ σαρκι-
 κὴν ἐγκελεύεται φθορὰν, ὥσπερ καὶ τὴν παλαιὰν
 τροφὴν· καινῆς δὲ ἄλλης τῆς Χριστοῦ διαίτης μετα-
 λαμβάνοντας, ἐκείνον, εἰ δυνατόν, ἀναλαμβάνοντας,
 ἐν ἑαυτοῖς ἀποτίθεσθαι, καὶ τὸν Σωτῆρα ἐνστερνισα-
 σθαι (17)· ἵνα καταρτισωμεν τῆς σαρκὸς ἡμῶν τὰ
 πάθη. Ἄλλ' οὐ ταύτη νοεῖν ἐθέλεις, κοινώτερον δὲ
 ἴσως. Ἄκουε καὶ ταύτη· σάρκα ἡμῖν τὸ Πνεῦμα τὸ
 ἔχον ἀλληγορεῖ· καὶ γὰρ ὑπ' αὐτοῦ δεδημιούργηται B
 ἡ σὰρξ. Αἷμα ἡμῖν τὸν Λόγον αἰνίττεται· καὶ γὰρ
 ὡς αἷμα πλούσιον, ὁ Λόγος ἐπιπέχεται τῷ βίῳ· ἡ κρᾶ-
 σις δὲ ἡ ἀμφοῖν ὁ Κύριος, ἡ τροφή τῶν νηπίων· ὁ
 Κύριος, Πνεῦμα καὶ Λόγος· ἡ τροφή, τουτέστι Κύ-
 ριος Ἰησοῦς, τουτέστι ὁ Λόγος τοῦ Θεοῦ, Πνεῦμα
 σαρκουμένον· ἀγιαζομένη σὰρξ οὐράνιος. Ἡ τροφή
 τὸ γάλα τοῦ Πατρὸς, ᾧ μόνῳ τιθευόμεθα οἱ
 νήπιοι. Αὐτὸς γοῦν ὁ ἡγαπημένος καὶ τροφὴς ἡμῶν
 Λόγος τὸ αὐτοῦ ὑπὲρ ἡμῶν ἐξέχεεν αἷμα, σώζων τὴν
 ἀνθρωπότητα· δι' οὐ πεπιστευκότες εἰς τὸν Θεόν, ἐπὶ
 τὸν λαθικηδέα μαζὸν (18) τοῦ Πατρὸς, τὸν Λόγον, κα-
 ταφεύρομεν. Ὁ δὲ, ὡς ἔοικεν, μόνος ἡμῖν τοῖς νη-
 πίοις τὸ γάλα τῆς ἀγάπης χορηγεῖ· καὶ οὗτοι ὡς
 ἀληθῶς μακάριοι μόνοι, ὅσοι τοῦτον θηλάσσουσι τὴν C
 μαστὸν. Διὰ τοῦτο φησὶ καὶ ὁ Πέτρος· Ἄποθέμενοι
 οὖν πᾶσαν κακίαν, καὶ πάντα δόλον, καὶ τὴν ὑπό-
 κρισιν (19), καὶ φθόνον, καὶ καταλαλίαν, ὡς ἀρι-
 τήνητα βρέφη, τὸ λογικὸν γάλα ἐπιποθήσατε, ἵνα
 ἐν αὐτῷ ἀυξηθῆτε εἰς σωτηρίαν, εἰ ἐγεύσασθε ὅτι
 Χριστὸς (20) ὁ Κύριος. Εἰ δὲ καὶ συνενδῆ τις αὐ-
 τοῖς, ἄλλο (21) τι εἶναι τὸ βρώμα παρὰ τὸ γάλα,
 εἶτα πῶς οὐ περιπαρῆσονται σφισιν αὐτοῖς, οὐ κατα-
 νενοηκότες τὴν φύσιν; Ἡ γὰρ τοι τροφή, χειμῶνος
 μὲν πικροῦντος τοῦ περιέχοντος, καὶ πάροδος (22) οὐ
 δίδόντος ἐντὸς κατακλειομένη τῷ θερμῷ, ἐφομένη καὶ
 κειπομένη, εἰς τὰς φλέδας ἐξαιματομένη ἐκχωρεῖ·
 αἱ δὲ, διαπνοῆς οὐ τυχάνουσαι, πεπληρωμέναι μά-

dem et inviolata, ut virgo; amans autem, ut mater;
 quæ suos accersens infantulos, sancto lacte, nempe
 Verbo infantili, enutrit. Ideo autem lac non habuit,
 quod lac esset hic infantulus pulcher et conjun-
 ctus, scilicet corpus Christi, novum cœtum Verbo
 nutriens; quem ipse Dominus carnali dolore pepe-
 rit; quem ipse fasciis alligavit Dominus, pretioso
 sanguine. O sanctum partum! o sanctas fascias!
 Verbum est omnia infanti, et pater, et mater, et
 pædagogus, et altor. *Comedite*, inquit, *meam car-*
nem, et bibite meum sanguinem. Hæc convenientia
 alimenta nobis suppeditat Dominus, et carnem
 præbet, et effundit sanguinem: et ad incrementum
 nihil deest infantulis. O admirabile mysterium!
 Veterem et carnalem nos jubet exuere corruptio-
 nem, quemadmodum et vetus nutrimentum; alte-
 rius autem novæ Christi diætæ effectos participes,
 illum, si fieri possit, recipientes, in nobis ipsis re-
 ponere; et Servatorem intra pectus condere, ut
 carnis nostræ affectus componamus. At non vis sic
 intelligere, sed fortasse communius. Hoc quoque
 modo audias. Carnem nobis allegorice sanctus si-
 gnificat Spiritus; ab ipso enim caro fabricata est.
 Sanguis Verbum ꝯ nobis designat; tanquam enim
 dives sanguis, Verbum vitæ infusum est. Amborum
 autem temperatura est Dominus, alimentum infan-
 tium; Dominus, qui est Spiritus et Verbum. Alimen-
 tum, id est Dominus Jesus, hoc est Verbum
 Dei Spiritus incarnatus; caro cœlestis sanctificata.
 Alimentum est lac Patris, quo solo aluntur infan-
 tuli. Ipse itaque, qui est dilectus et altor noster,
 Verbum, effudit pro nobis suum sanguinem, salu-
 tem humanæ naturæ afferens, per quem, qui in
 Deum credidimus, ad mamillam Patris, quæ cura-
 rum oblivionem inducit, nempe Verbum, confugim-
 us. Ille autem solus, ut est consentaneum, nobis
 lac dilectionis infantibus suppeditat. lique sunt vere
 beati, qui hanc lactant mamillam. Et ideo Petrus
 quoque dicit: *Deposito ergo omni vitio, et omni*
dolo, et simulatione, et invidia, et detrectatione, tan-
quam nuper nati infantes verbale lac concupiistis, ut
in ipso crescatis in salutem, si gustastis, quod Chri-
stus Dominus b. Quod si quispiam etiam eis con-

✕ P. 124 ED. POTTER, 103 ED. PARIS. a Joan. vi, 53, 54. b I Petr. ii, 1, 2, 3.

τροφοῦσα. STLBURG. — Vel potius legendum ὑποτρο-
 φῆσαν, neutro genere; quod Latine redditum est.
 (16) Φάγεσθε. Φάγετε et πῖετε, quemadmodum
 supra, sic hietiam habet Reg. pro φάγεσθε et πῖεσθε.

(17) Τὸν Σωτῆρα ἐνστερνισασθαι. Servatorem in
 pectore condere. Eodem verbo usus est *Constit. apost.*
 auctor lib. i, principio, Ἐνστερνίμενοι τὸν φόβον
 αὐτοῦ· *timorem ejus (Dei) toto pectore amplexi, ut*
 exp. Turrianus. Vel passive, *circumdati ac pectus*
muniti timore Dei, ut ait Cotelerius. Priori sensui
 favet Zonaras, qui ἐνστερνιζόμεθα, Canone i con-
 cillii generalis vii, exp. ἀγαπητικῶς δεχόμεθα, καὶ κατ-
 ασπαζόμεθα. Sed *Constit. apost.* lib. v, cap. 14,
 Joannes apostolus Christum ἐνστερνισασθαι dicitur,
 cum in ejus pectus inter cœnandum incubuit.

(18) Λαθικηδέα μαζόν, Phrasis Homericæ ex *Iliad.*
 X, v, 83, quo Hecuba ad Hectorem filium hæc dicit:

Ἐκτορ, ἐμὸν τέκνον, τάδε τ' αἰδέο, καὶ μ' ἐλέ-
 ησον

Αὐτῆρ, εἰ ποτέ τοι λαθικηδέα μαζόν ἐπέσχορ.

(19) Καὶ τὴν ὑπόκρ. Hæc apud Petrum sic scri-
 pla sunt, Καὶ ὑποκρίσεις, καὶ φθόνους, καὶ πάσας
 καταλαλίαις, ὡς ἀριτήνητα βρέφη τὸ λογικὸν ἄδολον
 γάλα, etc. Sed Clemens, pro more suo, διὰ μνήμης
 recitat. Mox, εἰς σωτηρίαν a Clemente additum.
 Dein, εἴπερ ἐγεύσασθε habent vulgata Biblia.

(20) Χριστός. Χρηστός habet S. Scriptura. Conf.
 quæ adnotata sunt ad *Protrept.* p. 72, not.

(21) Ἄλλο. Scribendum videtur, transposita παρὶ
 præpositione, ἄλλο τι εἶναι παρὰ τὸ βρώμα τὸ γάλα·
lac esse aliud aliquid præter cibum. Nam, in iis quæ
 sequuntur, probat Clemens las e sanguine constare,
 eo quod ex alimento fit.

(22) Πάροδος. Non minus apte, transposita dis-

cesserit, cibum aliquid aliud esse præter lac, tum quomodo non a seipsis consigentur, ut qui naturam non consideraverint? Etenim alimentum, cum hiems continens obstruat, et intus concluso calido non præbeat exitum, concoctum et in sanguinem versus fluit in venas. Illæ autem, cum eis non detur perspiratio, impletæ maxime intenduntur, et micant. Quocirca nutrices quoque lacte tunc maxime plenæ sunt. A nobis autem paulo ante ostensum est, sanguinem prægnantibus in lac deduci, mutatum quidem, sed nequaquam conversa substantia, quemadmodum scilicet senescentibus pili flavi mutantur in canos. Æstate autem rursus corpus, cum sit rarius, ut alimentum facilius differatur, efficit: et lac minime abundat, quoniam neque sanguis, neque enim universum continetur nutrimentum. Si ergo cibi quidem confectio in sanguinem mutatur, sanguis vero lactescit, sanguis est lactis præparatio, sicut sanguis hominis, et acinus vineæ. Lacte ergo, Dominico scilicet nutrimento, statim quidem postquam editi sumus, alimur: simul ac autem regenerati ✕ fuimus, honore affecti sumus, dum spes quietis annuntiatur, superna Jerusalem, in qua et mel et lac pluere scriptum est; dum per materiale, sanctum nobis alimentum despondetur. *Cibi enim*, sicut ait Apostolus ^a, *abolentur*; quod per lac autem est nutrimentum, deducit in cælos, cives cælorum, et cum angelis chororum ductores enutriens. Quoniam autem Verbum est fons vitæ scaturiens, et flumen olei dictum est, merito Paulus allegorice loquens, et ipsum lac nominans, subjungit: *Potum dedi* ^b. Verbum enim bibitur, alimentum veritatis. Certe potus quoque vocatur humidum nutrimentum. Potest autem res eadem esse et cibus, certo modo sc habens, et potus, si alio et alio modo consideretur; quemadmodum **46** caseus quoque est lactis concretio, vel lac concretum; neque enim dictiones aucupari mihi in præsentia curæ est, præterquam quod utrumque nutrimentum una subministrat substantia. Cæterum pueris quoque lactentibus lac solum sufficit, ut sit et potus et alimentum. *Ego*, inquit Dominus, *habeo manducare cibum quem vos nescitis. Cibis meus est ut faciam voluntatem ejus qui misit me* ^c. Videte alium cibum, qui, quemadmodum lac, allegorice sumitur pro voluntate Dei. Quinetiam propriæ passionis complementum ab-

✕ P. 125 ED. POTTER, 114 ED. PARIS. ^a I Cor. vi, 15. ^b I Cor. iii, 2. ^c Joan. iv, 32, 34.

tinctione atque articulo, legerimus, πάροδον οὐ δίδόντος, τῷ ἐντὸς κατακλειομένῳ θερμῷ ἐφομένῳ. SYLBURG.

(23) Κατὰ μεταβολήν. Scribendum videtur, κατὰ μεταβολήν τὴν οὐ κατ' οὐσίαν· per mutationem, quæ fit sine substantiæ conversione. Vel plenius, κατὰ μεταβολήν τὴν κατὰ ποιότητα, οὐ κατ' οὐσίαν· per mutationem quoad qualitatem, non quoad essentialiam. Sic enim superius, eo loco, quem hic respicit, pag. 122: Πάσχει δὲ τὴν μεταβολήν κατὰ ποιότητα, οὐ κατ' οὐσίαν.

(24) Ἀραιότερον. Medice loquitur Clemens; nam Galenus *Therapeut.* lib. 9: Εὐδιαφόρητοι δ' εἰσὶν, inquit, οἱ ὕγροι τὴν φύσιν ἄπαντες, καὶ μᾶλλον ἅμα θερμότεροι, καὶ οἱ ἀραιότεροι τὴν ξίσιν. Et quod ἀραιότερος

αἷστα συντείνονται καὶ σφύζουσι· διὸ καὶ αἱ τιτθαὶ περιπληθεῖς τότε μάλιστα γίνονται τῷ γάλακτι. Ἄποδεδείκται δὲ ἡμῖν μικρῷ πρόσθεν, τὸ αἷμα εἰς γάλα τὰς κνούσας κατὰ μεταβολήν (23), οὐ κατ' οὐσίαν, χωρεῖν· ὡς περ ἀμέλει καὶ αἱ τρίχες αἱ ξανθαὶ τοῖς γηρώσιν εἰς πολιάς μεταβάλλουσιν· ἔθρους δὲ ἔμπυλιν, ἀραιότερον ὄν (24) τὸ σῆμα, τὴν τροφήν εὐδιαφορητοτέραν παρέχει· καὶ ἥκιστα πλεονάζει τὸ γάλα· ἐπεὶ μήτε τὸ αἷμα (25)· οὐδὲ γὰρ πᾶσα κατέχεται ἡ τροφή. Εἰ τοίνυν ἡ μὲν κατεργασία τῆς τροφῆς ἐξαιματοῦται, τὸ δὲ αἷμα ἐκγαλακτοῦται, παρασκευὴ γὰρ τὸ αἷμα τοῦ γάλακτος, ὡς περ αἷμα ἀνθρώπου, καὶ γίγαστον ἀμπέλου (26). Τῷ οὖν γάλακτι, τῇ Κυριακῇ τροφῇ, εὐθύς μὲν ἀποκηθέντες, τιθνούμεθα· εὐθύς δὲ ἀναγεννηθέντες, τετιμημέθα, τῆς ἀναπαύσεως τὴν ἐλπίδα, τὴν ἄνω Ἱερουσαλήμ, εὐαγγελιζόμενοι· ἐν ἣ (27) μέλι καὶ γάλα ὄμβρεῖν ἀναγράφεται· διὰ τῆς ἐνύλου, καὶ τὴν ἄγλιαν μνηστεύομενοι τροφήν. Τὰ μὲν γὰρ βρώματα καταργεῖται, ἣ φησὶν ὁ Ἀπόστολος αὐτὸς, ἡ δὲ διὰ γάλακτος τροφή εἰς οὐρανοῦς καθηγείται, πολίτας οὐρανοῦ καὶ συγχορευτὰς ἀγγέλων ἀναθρηψαμένη. Ἐπειδὴν δὲ ἐστὶν ὁ Λόγος πηγὴ ζωῆς (28) βρύουσα, καὶ ποταμὸς εἴρηται ἐλαίου, εἰκότως ἀλληγορῶν ὁ Παῦλος, καὶ γάλα αὐτὸν ὀνομάζων, Ἐπίστα ἐπιφέρει· πίνεται γὰρ ὁ Λόγος, ἡ τροφή τῆς ἀληθείας. Ἀμέλει καὶ τὸ ποτὸν ὑγρὰ καλεῖται τροφή. Δυνατὸν δὲ τὸ αὐτὸ καὶ βρῶμα εἶναι τὰς ἔχον, καὶ ποτὸν, πρὸς ἄλλο καὶ ἄλλο νοούμενον· καθάπερ καὶ ὁ τυρὸς γάλακτός ἐστι πῆξις, ἡ γάλα πεπηγός· οὐ γὰρ μοι τῆς λεξιθρησίας μέλει τανῦν· πλην ὅτι τὰς τροφὰς ἄμφω μετὰ διακονεῖται οὐσίαι. Ἄλλὰ καὶ τοῖς ὑποτιθετοῖς παιδίοις ἀρκεῖ μόνον τὸ γάλα· καὶ ποτὸν εἶναι καὶ τροφήν. Ἐγὼ, φησὶν ὁ Κύριος, βρῶσιν ἔχω φαγεῖν, ἣν ὑμεῖς οὐκ οἴδατε. Ἐμὸν βρῶμά ἐστίν, ἵνα ποιήσω (29) τὸ θέλημα τοῦ πέμψαντός με. Ὅρατε ἄλλο βρῶμα, ἀλληγορούμενον παραπλήσιως γάλακτι, τὸ θέλημα τοῦ Θεοῦ. Ἄλλὰ καὶ τὴν συμπλήρωσιν τοῦ ἰδίου πάθους ποτήριον κέκληκε καταχρηστικῶς, ὅτε ἐκπιεῖν καὶ ἐκτελέσαι μόνον ἐχρῆν αὐτό. Οὕτω Χριστῷ μὲν ἡ τροφή τῆς πατρικῆς βουλῆς ἡ τελείωσις ἦν, ἡμῖν δὲ αὐτὸς ὁ Χριστὸς ἡ τροφή τοῖς νηπίοις, τοῖς ἀμέλγοις τὸν Λόγον τῶν οὐρανοῦ. Ἐντεῦθεν τὸ ζητῆσαι, μαστεῦσαι καλεῖται· ὅτι τοῖς ζητοῦσι νηπίοις τὸν Λόγον αἱ πατρικαὶ τῆς φιλανθρωπίας θηλαὶ χορηγοῦσι τὸ γάλα. Ἐτι δὲ καὶ ἄρτον αὐτὸν οὐρανοῦ

sequatur τὸ θερμόν, sc̄nt medicorum filii.

(25) Μήτε τὸ αἷμα. Post hæc verba subaudiendum e præcedenti membro verbum πλεονάζει, nec enim assentior Arcerio, qui legendum putat, ἐπεὶ μήτε τὸ αἷμα, μήτε πᾶσα κατέχεται ἡ τροφή. SYLBURG.

(26) Ἀμπέλου. Ἀμπέλου habet Pal. ms. forma diminutiva quæ nihil huc facit. SYLBURG. — Dein, τῷ γούν γάλα. Pal. Bod., Reg.

(27) Ἐν ἣ. Sc. in Jerusalem, seu terra Judæorum; quæ τῆς ἄνω Ἱερουσαλήμ typus erat. Gal. iv, 26; Hebr. xii, 22; Apos. iii, 12; xxi, 2, 10.

(28) Πηγὴ ζωῆς. Conf. Apos. xxi, 6; xii, 4; Joan. vii, 38; Jac. iii, 11.

(29) Ποιήσω. Ποιῶ Joan.

δμολογεῖ ὁ Λόγος· Οὐ γὰρ Μωϋσῆς, φησὶν, ἔδωκεν (30) ὑμῖν τὸν ἄρτον ἐκ τοῦ οὐρανοῦ· ἀλλ' ὁ Πατήρ μου δίδωσιν ὑμῖν τὸν ἄρτον ἐκ τοῦ οὐρανοῦ, τὸν ἀληθινόν· ὁ γὰρ ἄρτος τοῦ Θεοῦ ἐστὶν ὁ ἐκ τοῦ οὐρανοῦ καταβαίνων, καὶ ζωὴν διδοῦς τῷ κόσμῳ. Καὶ ὁ ἄρτος ὃν ἐγὼ δώσω, ἡ σὰρξ μου ἐστὶν, ἣν ἐγὼ δώσω ὑπὲρ τῆς τοῦ κόσμου ζωῆς. Ἐνταῦθα τὸ μυστικὸν τοῦ ἄρτου παρασημειώσεται, ὅτι σὰρκα αὐτὸν λέγει, καὶ ὡς ἀνισταμένην δῆθεν διὰ πυρὸς (31), καθάπερ ἐκ φθορᾶς καὶ σπορᾶς διὰ πυρὸς ἀνίσταται· καὶ μέντοι διὰ πυρὸς συνισταμένην εἰς εὐφροσύνην Ἐκκλησίας, ὡς ἄρτος πεπτόμενος. Ἀλλὰ γὰρ αὐθις ἡμῖν σαφέστερον τοῦτο ἐν τῷ Περὶ ἀναστάσεως δηλωθήσεται. Ἐπεὶ δὲ εἶπεν, Καὶ ὁ ἄρτος, ὃν ἐγὼ δώσω, ἡ σὰρξ μου ἐστὶν· σὰρξ δὲ αἵματι ἄρθεται· τὸ δὲ αἷμα οἶνος ἀλληγορεῖται· Ἰστέον οὖν (32) ὅτι ὡς ἄρτος εἰς χρᾶμα καταρῥυθείς, τὸν οἶνον ἀρπάζει, τὸ δὲ (33) ὕδατῶδες ἀπολείπει· οὕτω καὶ ἡ σὰρξ τοῦ Κυρίου, ὁ ἄρτος τῶν οὐρανοῦν, ἀναπίνει τὸ αἷμα, τοὺς οὐρανοὺς τῶν ἀνθρώπων, εἰς ἀφθαρσίαν ἐκτρέφων (34), ἀπολείπων δὲ μόνως ἐκείνας εἰς φθοράν, τὰς σαρκίτικας ἐπιθυμίας. Οὕτω πολλαχῶς ἀλληγορεῖται ὁ Λόγος, καὶ βρώμα, καὶ σὰρξ, καὶ τροφή, καὶ ἄρτος, καὶ αἷμα, καὶ γάλα· ἅπαντα ὁ Κύριος εἰς ἀπόλαυσιν ἡμῶν τῶν εἰς αὐτὸν πεπιστευκότων. Μὴ δὴ οὖν τις ξενίζέσθω, λεγόντων ἡμῶν ἀλληγορεῖσθαι γάλα τὸ αἷμα τοῦ Κυρίου· ἢ γὰρ καὶ οὐχὶ οἶνος ἀλληγορεῖται; Ὁ πλύνων (35), φησὶν, ἐν οἴνῳ τὴν στολήν αὐτοῦ, καὶ ἐν αἵματι σταφυλῆς τὴν περιβολὴν αὐτοῦ. Ἐν τῷ Πνεύματι τῷ αὐτοῦ κοσμησθῆναι λέγει (36) τὸ σῶμα τοῦ Λόγου, ὡς περὶ ἀμέλει τῷ αὐτοῦ Πνεύματι ἐκθρέψει τοὺς πεινῶντας τὸν Λόγον. Ὅτι δὲ τὸ αἷμα ὁ Λόγος ἐστὶν, μαρτυρεῖ τοῦ Ἄβελ τοῦ δικαίου τὸ αἷμα ἐντυγχάνον τῷ Θεῷ· οὐ γὰρ τὸ αἷμα ἂν ποτε προήσεται φωνήν, μὴ οὐχὶ ὁ Λόγος νοούμενος τὸ αἷμα· τύπος γὰρ ὁ δικαίος ὁ παλαιὸς τοῦ νέου δικαίου· καὶ τὸ αἷμα τὸ ἐντυγχάνον τὸ παλαιὸν ὑπερεντυγχάνει τοῦ αἵματος τοῦ νέου. Φθέγγεται δὲ πρὸς τὸν Θεὸν τὸ αἷμα, ὁ Λόγος· ἐπεὶ Λόγον ἐμήνυνεν τὸν πεισόμενον. Ἀλλὰ καὶ ἡ σὰρξ αὐτῆ, καὶ (37) τὸ ἐν αὐτῇ αἷμα, τῷ γάλακτι, ὅσον ἀντιπελαργούμε-

✠ P. 126 ED. POTTER, 105 ED. PARIS.
 ὁ Joan. vi, 32, 33, 51. ὁ Gen. xlix, 11.

(30) Ἐδωκεν. Δέδωκεν Joan. Mox, ὁ καταβαίνων ἐκ τοῦ οὐρανοῦ, ibid.

(31) Διὰ πυρὸς. Fortasse legendum δίκην πυροῦ, more tritici seu frumenti; ut sequens indicat comminationem. SYLBURG.—Sed recepta lectio, quam mss. codd. defendunt, explicari commode potest, de igne, quo consummandus est mundus. Strom. v, pag. 549: Οἶδεν γὰρ καὶ οὗτος τὴν διὰ πυρὸς κάθαρσιν τῶν κακῶς βεβιωκότων, ἣν ὕστερον ἐκπύρωσιν ἐκάλεσαν οἱ Ἑβραῖοι· καθ' ὅν καὶ τὸν ἴδιον ποῖον ἀναστήσεσθαι δογματίζουσι· τοῦτ' ἐκεῖνον, τὴν ἀνάστασιν, περιέποντες. Conf. quæ ad hunc locum adnotabuntur.

(32) Οὐρ. Deest hæc vox in ms. Pal. SYLBURG.

(33) Δέ. Omittunt Bod., Reg.

(34) Εἰς ἀφθαρσίαν ἐκτρ. Antiqui Patres sæpe dicunt corpora nostra per Eucharistiæ sacramentum ad immortalitatem nutriri. Clemens postea, Pæd. lib. II, cap. 2, principio, dicit εἰς ἀφθαρσίαν ὀδηγᾶν Πνεῦμα, quod Christi corpore representatur.

A usive poculum a appellavit, quando eam ebibere ac exaurire et perficere ipsum solum oportebat. Ita Christo quidem nutrimentum erat paternæ voluntatis adimpletio. Nobis autem ipse Christus infantibus est alimentum, qui Verbum cælorum exsugimus. Hinc quærere Græce dicitur μαστίσσαι, quod infantibus, qui Verbum quærunt, paterna benignitatis ubera lac suppeditent. Præterea autem seipsum quoque panem cælorum Verbum fatetur: Non enim Moyses, inquit, dedit vobis panem de cælo, sed Pater meus dat vobis panem de cælo verum; panis enim Dei est, qui de cælo descendit et vitam dat mundo. Et panis quem ego dabo, caro mea est quam ego dabo pro mundi vita b. Hic panis notandum est mysterium quod ipsum dicat carnem, ut quæ per

B ignem resurgat, quemadmodum ex corruptione et satione frumentum resurgit; atque adeo quæ etiam per ignem consistat, in gaudium Ecclesiæ, ut panis qui pinsitur. Sed hoc rursus a nobis dicitur apertius in libro De resurrectione. Quoniam autem dixit, Et panis quem ego dabo, caro mea est; caro autem sanguine irrigatur: ✠ sanguis autem vinum allegorice dicitur; sciendum est quod panis in vinum temperatum minutatim conjectus, vinum arripit, quod est aqueum astem relinquit: ita etiam caro Domini, quæ est panis cælorum, ebibit sanguinem; eos, qui ex hominibus sunt cælestes, ad incorruptionem eutriens, solas autem illas carnales cupiditates ad corruptionem relinquens. Itaque Verbum multis modis allegorice dicitur, et cibus, et caro, et nutrimentum, et panis, et sanguis, et lac. Omnia est Dominus, ut nos eo fruamur, qui in ipsum credidimus. Ne quis igitur miretur quod nos sanguinem Domini lac allegorice dicamus: annon enim vinum quoque allegorice dicitur? Qui lavat, inquit, in vino vestem suam, et in sanguine uvæ indumentum suum c. In Spiritu suo dicit se ornaturum corpus Verbi, quemadmodum scilicet suo Spiritu enutriet eos, qui verbum esuriunt. Quod autem sanguis sit Verbum, Abel justus d sanguis fert testimonium, qui Deum interpellat. Sanguis enim vocem nunquam emittet, nisi sanguis Verbum intelligatur. Vetus

a Matth. xx, 22; Marc. x, 38; Joan. xviii 11.
 d Gen. iv, 10; Hebr. xii, 24.

D Irenæus lib. IV, cap. 54, p. 327 edit. Oxon., dicit τὰ σώματα ἡμῶν μεταλαμβάνοντα τῆς Εὐχαριστίας, μηκέτι εἶναι φθαρτὰ, τὴν ἐλπίδα τῆς εἰς αἰῶνα ἀναστάσεως ἔχοντα· corpora nostra percipientia Eucharistiam, jam non esse corruptibilia, spem resurrectionis habentia. Similia habet lib. V, sub finem cap. 2, pag. 399, 400.

(35) Ὁ πλύνων. Πλύνει Bibl. Græc. Tertullianus Adversus Marcionem lib. V, cap. 40: Multo manifestius Genesis in benedictione Judæ, ex cujus tribu carnis census Christi processurus, jam tunc Christum in Juda delineabat. « Lavabit, inquit, in vino stolam suam, et in sanguine uvæ amictum suum: » stolam et amictum, carnem demonstrans, et vinum sanguinem. Ita et nunc sanguinem suum in vino consecravit, qui tunc vinum in sanguine figuravit.

(36) Λέγει. Λέγειν Reg.

(37) Καί. Omittunt Reg., Bod.

enim Justus, typus est novi justī; et sanguis vetus, qui interpellat, pro novo sanguine interpellat. Deum autem alloquitur sanguis, qui est Verbum, quoniam significavit Verbum quod erat passurum. Cæterum caro quoque ipsa, et sanguis, qui est in ipsa, veluti per quamdam remunerationem, lacte irrigatur et augetur. Porro autem ejus, quod conceptum est, formatio fit semine commisto ac con-temperato cum puro, quod relictum est, excremento menstruæ purgationis. Quæ est enim in eo facultas, sanguinis naturam conglobans, quemadmodum coagulum facit lac concrecere, formatuæ efficit substantiam. Facile enim generat bona temperatura; quæ autem sunt extrema, propensa sunt ad filiorum sterilitatem. Nam in ipsa etiam terra, quod nimis imbris inundatur, semen abstrahitur, propter humoris autem siccitatem desiccatur; qui est autem viscosus succus, semen continet et producit. Jam vero nonnulli quoque animalis semen statuunt esse spumam sanguinis quoad substantiam, qui innato masculi calore in conjunctione turbatus, ejectus spumescit, et deponitur in venis seminariis. Hinc Diogenes Apolloniatus vult res Venereas Græce esse dictas *αφροδίσια*. ✕ Ex his omnibus clarum est, sanguinem esse humani corporis substantiam. Quin etiam quod est in utero, primum quidem est lactea humidi coagulatio; deinde hæc coagulatio in sanguinem conversa, caro efficitur; concreta autem in utero a naturali et calido spiritu, a quo effingitur fetus, vivificatur. Quin etiam postquam est in lucem editus puellus, eodem sanguine alitur. Natura enim sanguinis est fluxus lactis, et fons nutrimenti lac est, quo etiam mulier ostenditur et vere peperisse, et esse mater; per quod etiam benevolentis stimulum accipit. Propterea ergo qui in Apostolo erat sanctus Spiritus, Domini voce utens, dicit mystice: *Lac vobis potum dedi*. Si enim in Christo regenerati sumus, qui nos regeneravit, proprio lacte nutrit, nempe Verbo. Quidquid enim generavit, ei quod generatur, protinus alimentum præbere, est consentaneum. Quemadmodum autem regeneratio convenienter, ita ergo ratione nos in omnibus Christo conjungimur, et in cognatione, per sanguinem ejus, quo redimimur; et in sympathia, per nutritionem, quæ ex Verbo efficitur; et in incorruptione, per ejus ipsius institutionem et vitæ agendæ rationem:

*Aluisse autem inter homines sæpe affert
Plura amoris incitamenta, quam procreasse liberos.*

✕ P. 127 ED. POTTER, 106 ED. PARIS. • I Cor. III, 2.

(38) *Τὸ Ἀφροδίσια*. Plato in *Cratylō* Hesiodi esse dicit: Περὶ δὲ Ἀφροδίτης οὐκ ἔστιν Ἡσιόδῳ ἀντιλέγειν, ἀλλὰ συγχωρεῖν, ὅτι διὰ τὴν τοῦ ἀφροῦ γένεσιν Ἀφροδίτη ἐκλήθη. *De Venere Hesiodo repugnare non decet, sed concedere propter ipsam ex spuma generationem ita vocari*. Sic enim malim vertere cum Ficino, quam cum novo interprete, propter spumæ astum, qui in generatione fit. Hesiodus, οὐνεκ' ἐν ἀφρῷ θρέφθη. Apud Aristotelem Euripides Hecuba, ἀφροσύνης θεά, quod sit *amentia Dea*, lib. II, cap. 25, *Rhetoric*. At lib. II *De generat. anim.* cap. 2: Ἔοικε δὲ οὐδὲ τοὺς ἀρχαίους λανθάνειν ἀφρώδης ἢ καὶ σπέρματος οὐσα φύσις τὴν γούν κυρίαν θεῶν

novon, ἀρδεταί τε καὶ αὐξεται. Καὶ δὴ καὶ ἡ διαμόρφωσις τοῦ συλληφθέντος, τῷ τῆς ἐπὶ μῆνα καθάρσεως ὑπολειμμένῳ καθαρῷ περιττώματι κερναμένου τοῦ σπέρματος· ἡ γὰρ ἐν τούτῳ δύναμις, θρομβοῦσα τοῦ αἵματος τὴν φύσιν, ὃν τρόπον ἡ πύττα συνίστησι τὸ γάλα, καὶ οὐσίαν ἐργάζεται μορφώσεως· εὐθάλει γὰρ ἡ κρᾶσις· σαφερὰ δὲ ἡ ἀκρότης εἰς ἀτεχνίαν. Καὶ γὰρ αὐτῆς ἡδὴ τῆς γῆς ὑπὸ μὲν ἐπομβρίας κατακλυσθὲν ἀποτύρεται τὸ σπέρμα· διὰ δὲ αὐχμὸν νοτίδος, ἀποξηραίνεται· κολλώδης δὲ ὁ χυμὸς ὢν, συνέχει τὸ σπέρμα καὶ φύει. Τινὲς δὲ καὶ τὸ σπέρμα τοῦ ζώου ἀφρον εἶναι τοῦ αἵματος κατ' οὐσίαν ὑποτίθενται· ὃ δὴ τῇ ἐμφύτῳ τοῦ ἄρσενος θερμῆ παρὰ τὰς συμπλοκάς ἐκτραχθὲν ἐκκριζόμενον ἐξαφροῦται, κἀν ταῖς σπερματίσιν παρατίθεται φλεψίν· ἐντεῦθεν γὰρ ὁ Ἀππλωνιάτης Διογένης τὰ Ἀφροδίσια (38) κεκλήσθαι βούλεται. Συμφανὲς τοίνυν ἐκ τούτων ἀπάντων, αἷμα εἶναι τοῦ ἀνθρωπίνου σώματος τὴν οὐσίαν. Καὶ δὴ καὶ τὸ κατὰ γαστρός, τὸ μὲν πρῶτον ὕγρου ἐστὶ σύστασις γαλακτοειδῆς· ἔπειτα ἐξαιματομένη σαρκούται ἡ σύστασις αὕτη· πηγνυμένη δὲ ἐν τῇ ὑστέρῳ ὑπὸ τοῦ φυσικοῦ καὶ θερμοῦ πνεύματος, ὕφ' οὗ διαπλάττεται τὸ ἐμβρυον, ζωογονεῖται. Ἀλλὰ καὶ μετὰ τὴν (39) κύησιν αὐθὶς ἐκτρέφεται τὸ παιδίον αἵματι τῷ αὐτῷ· αἵματος γὰρ φύσις τοῦ γαλακτος ἡ ῥύσις, καὶ πηγῆ τροφῆς τὸ γάλα· ὧ δὴ καὶ γυνὴ δὴλη τεκοῦσα ἀληθῶς καὶ (40) μήτηρ· δι' οὗ καὶ φίλων εὐνοίας προσλαμβάνει· διὰ τοῦτο ἄρα μυστικῶς τὸ ἐν τῷ Ἀποστόλῳ ἅγιον Πνεῦμα, τῇ τοῦ Κυρίου ἀποχρώμενον φωνῇ, *Γάλα ὑμᾶς ἐπότισα*, λέγει. Εἰ γὰρ ἀνεγεννήθημεν εἰς Χριστὸν, ὁ ἀναγεννήσας ἡμᾶς ἐκτρέφει τῷ ἰδίῳ γάλακτι, τῷ Λόγῳ· πᾶν γὰρ τὸ γεννησάν ἔοικεν εὐθὺς παρέχειν τῷ γενωμένῳ τροφήν. Καθάπερ δὲ ἡ ἀναγέννησις ἀναλόγως, οὕτως καὶ ἡ τροφή γέγονε τῷ ἀνθρώπῳ πνευματικῇ. Πάντῃ τοίνυν ἡμεῖς τὰ πάντα Χριστῷ (41) προσφικειώμεθα (42), καὶ εἰς συγγένειαν διὰ τὸ αἷμα αὐτοῦ, ὧ λυτρούμεθα· καὶ εἰς συμπάθειαν διὰ τὴν ἀνατροφὴν (43) τὴν ἐκ τοῦ Λόγου· καὶ εἰς ἀφθαρσίαν διὰ τὴν ἀγωγὴν τὴν αὐτοῦ·

etiam nutrimentum fuit homini spiritale. Omni et in cognatione, per sanguinem ejus, quo redimimur; et in incorruptione, per ejus ipsius

*Τὸ θρέψαι δ' ἐν βροτοῖσι πολλὰκις
Πλάσω πορίζει φίλτρα τοῦ φύσαι τέκνα.*

τῆς μίξεως ἀπὸ τῆς δυνάμεως ταύτης προσηγόρευσαν. *Neque vero homines antiquos latuisse videtur seminis esse spumatos naturam; deam enim, quæ rei veneris præest, ab ipsa facultate nominarunt*. COLLECT. — Conf. *Protrept.*, pag. 13.

(39) *Τῆς*. Omitunt Reg., Bod.

(40) *Καί*. Hanc particulam inseruit Sylburg. Eam mss. codices omittunt.

(41) *Χριστῷ*. Deest in Bod.

(42) *Προσφικειώμεθα*. Alia scriptura est, προσφικεῖσθε, præst. temp. SYLBURG.

(43) *Ἀνατροφὴν*. Ἀνατροφὴν, Reg., Bod.

Τὸ αὐτὸ ἄρα καὶ αἷμα καὶ γάλα τοῦ Κυρίου πάθους ἂ καὶ διδασκαλίας σύμβολον. Ἐφεύεται τοιγαροῦν ἡμῶν ἐκάστῳ τῶν νηπίων ἐγκαυχᾶσθαι τῷ Κυρίῳ, ἐπιφθεγγομένοις,

Πατρός (44) δ' ἐξ ἀγαθοῦ καὶ αἵματος εὐχομαι εἶναι.

Ὡς δ' ἐξ αἵματος γάλα κατὰ μεταβολὴν γίνεται, ἥδη μὲν σαφές· οὐ μὴν ἀλλὰ καὶ ἐκ τῶν ποιμνίων, ἐκ τε τῶν βουκολίων ἐξεστὶ μαθεῖν· τὰ γὰρ ζῶα ταῦτα, τοῦ ἔτους κατὰ τὴν ὥραν, ἦν ἔαρ καλοῦμεν, ὑγροτέρου τοῦ περιέχοντος γεγονότος, ἀλλὰ καὶ τῆς πῶας καὶ τῶν νομῶν εὐχύλων τὸ τηλικαδὸς οὐσῶν καὶ ἐνίκμων, αἵματος πύμπλαται πρότερον, ὡς ἐκ τῆς διατάσεως τῶν φλεθῶν κυρτομένων τῶν ἀγγείων δεικνύται· ἐκ δὲ τοῦ αἵματος θαυσιλέστερον χεῖται τὸ γάλα· θέρους δ' ἔμπαιλι, ὑπὸ τοῦ καύματος συγκαίόμενον καὶ ἀναξηραίνόμενον, ἴσθησι τὴν μεταβολὴν τὸ αἷμα, καὶ ταύτη ἔλαττον ἀμέλγεται. Ναὶ μὴ καὶ συγγενεῖαν τινα πρὸς τὸ ὕδωρ φυσικωτάτην ἔχει τὸ γάλα, καθάπερ ἀμέλει πρὸς τὴν πνευματικὴν τροφήν τὸ λουτρὸν τὸ πνευματικόν· οἱ γοῦν ἐπιβροφῶντες τῷ προειρημένῳ γάλακτι ψυχροῦ ὀλίγον ὕδατος ὠφελούνται· παραρρήμα· οὐ γὰρ ἀποξύνεσθαι (45) τὸ γάλα ἐξ ἧ πρὸς τὸ ὕδωρ κοινωνία, οὐκ ἀντιπαθεῖα τι, προσπεπαινομένου δὲ προσπαθεῖα. Καὶ ἦν ὁ Λόγος ἔχει πρὸς τὸ βάπτισμα κοινωνίαν, ταύτην ἔχει τὸ γάλα τὴν συναλλαγὴν πρὸς τὸ ὕδωρ, δέχεται γὰρ μόνον τῶν ὑγρῶν τοῦτο καὶ τὴν πρὸς τὸ ὕδωρ μίξιν, ἐπικάθαρσιν (46) παραλαμβανόμενον· καθάπερ τὸ βάπτισμα ἐπὶ ἀφέσει ἀμαρτιῶν. Μίγνυται δὲ καὶ μέλιτι (47) προσφυσῶς, καὶ τοῦτο ἐπὶ καθάρσει πάλιν μετὰ γλυκείας τῆς τροφῆς· μίγνύμενος γὰρ ὁ Λόγος φιλανθρωπίᾳ, ἰσθαί γε ἅμα τὰ πάθη, καὶ ἀνακαθαίρει τὰς ἀμαρτίας· καὶ τὸ,

... Μέλιτος (48) γλυκίων βέβη αὐδῆ,

ἐπὶ τοῦ Λόγου λελέχθαι μοι δοκεῖ, ὅς ἐστι μέλι. Καὶ πολλοῦ δὲ ἡ προφητεία ὑπὲρ μέλι καὶ κηρίον ἀνάγει. Ναὶ μὴ ἐπιμίγνυται τὸ γάλα καὶ ὄλω (49)

✠ P. 128 ED. POTTER, 107 ED. PARIS. • Psal. xviii, 14; cxviii, 103.

(44) Πατρός. Diomedes ait, apud Homer. II. E, v. 113 :

Πατρός δ' ἐξ ἀγαθοῦ καὶ ἐγὼ γένος εὐχομαι εἶναι.

(45) Ἀποξύνεσθαι. Ἐποξύνεσθαι Bod. Sed alia manus a scripsit super priorem ε.

(46) Ἐπικάθαρσιν. Procul dubio diverse legendum, ut mox ἐπὶ καθάρσει. SYLBURG.

(47) Μέλιτι. Respicit veterum Christianorum morem, qui recens baptizatis mel, et lac ei mistum, gustandum porrigebant. Eodem paulo superius allusisse videtur, pag. 125 : Εὐθύς δὲ ἀναγεννηθέντες τετιμῆμεθα τῆς ἀναπαύσεως τὴν ἐλπίδα, τὴν ἄνω Ἱερουσαλήμ, εὐαγγελιζόμενοι· ἐν ἧ μέλι καὶ γάλα ὁμβρεῖν ἀναγέγραπται. Tertullianus ejusdem ritus meminit, De Coron., cap. 3 : Inde (e baptismo) suscepti, lactis et mellis concordiam prægustamus. Item, adv. Marcion. lib. 1, cap. 14, dicit Marcionem nec aquam reprobare Creatoris, qua suos abluit ; nec oleum, quo suos ungit, nec mellis societatem, qua suos infantat. Nam infantes olim melle et lacte nutriebant. Barnabas, cap. 6 : Τί οὖν τὸ γάλα καὶ μέλι ; ὅτι πρῶτον τὸ παιδίον μέλιτι, εἶτα γάλακτι ζωοποιεῖται. Quare lac et mel ? Quoniam in'ans pri-

Idem ergo sanguis et lac, passionis et doctrinæ Vobis est symbolum. Unicuique 47 ergo nostrum, qui infantes sumus, licet de Domino gloriari, et eloqui :

Patre bono, talique ex sanguine glorior esse.

Quod autem lac ex sanguine fiat per mutationem, jam quidem clarum est ; verum id etiam et ex pecoribus et ex bobus licet cognoscere. Hæc enim animalia tempore anni, quod ver vocamus, cum humidior sit aer, herbæque et pascua sint melioris succi et magis roscida, sanguine prius implentur, ut ex venarum distensione, vasibus rotundioribus factis, licet cognoscere ; ex sanguine autem lac funditur uberius ; contra autem æstate, ab æstu adustus et arefactus sistit sanguis mutationem, et ideo minus mulgentur. Quin etiam lac quoque habet maxime naturalem cum aqua cognationem, quemadmodum scilicet cum nutrimento spiritali lavacrum spiritale. Qui itaque in prædicto lacte frigidæ aquæ parum exsorbent, statim juvantur ; non sinit enim lac acescere, quæ est illi cum aqua societas, non propter repugnantiam aliquam, sed dum per conjunctam illi affectionem maturatur. Et quam habet Verbum cum baptismo societatem, eandem habet lac cum aqua convenientiam : hoc enim solum ex humidis suscipit cum aqua mistionem, receptum propter remissionem peccatorum. Apte etiam et apposite melle miscetur, idque rursus propter purgationem, cum dulci nutrimento. Verbum enim benignitate commistum, simul et animi medetur affectionibus, et expurgat peccata, illudque,

... Melle dulcior emanat sermo,

mihi videtur dictum esse de Verbo, quod est mel. Multis autem in locis prophetia eum extollit super mel et favum. Porro autem miscetur quoque lac

num melle, tum lacte viviscit. Callimachus, hymno in Jovem vers. 48 :

... σὺ δ' ἐθήλαο πλοῖα μαζῶν

Διγός Ἀμαλλθείης, ἐπὶ δὲ γλυκὺ κηρίον ἔβρωσ.

... tu autem susisti plena lactis ubera Capræ Amaltheæ : et insuper dulcem favum comedisti.

Proinde cum baptismus esset secunda nativitas, baptizatis, post lavacrum, velut tenellis infantibus, dabant mel cum lacte degustandum. Conf. Hieronymus Contra Lucifer. cap. 4 ; concilium Carthaginense III, can. 24.

(48) Μέλιτος. Homerus Iliad. A, v. 248, De Nestore dicit :

... λιγὸς Πυλίων ἄγορητής,

Τοῦ καὶ ἀπὸ γλώσσης μέλιτος γλυκίων βέβη αὐδῆ.

... canorus Pyliorum orator,

Cujus a lingua melle dulcior fluit vox.

(49) Γάλα καὶ ὄλω. Hieronymus ad Isa. lv, 9, annotat, Occidentis Ecclesias recens baptizatis vinum et lac tribuisse.

vino dulci; est autem utilis, mistio, veluti contempterata passione ad incorruptionem. Lac enim a vino serescit, et finditur, et quidquid est ejus adulterium, id tanquam per aqueductum educitur. Eodem autem modo spiritalis fidei societas se habet in hominem patibilem. Serescere enim faciens carnales concupiscentias, hominem ad æternitatem una cum divinis mittit, immortalem efficiens. Sed et multi adipe lactis, quod butyrum vocant, utuntur ad lucernam, multiplicem Verbi misericordiam per hoc ænigma aperte significantes, ut quod solum juste nutriat, et augeat, et illuminet infantes. Propterea enim Scriptura quoque dicit de Domino: *Cibavit eos germine agrorum; suzerunt mel de petra, et oleum ex petra solida; butyrum boum, et lac ovium, cum adipe agnorum*^a; et quæ sequuntur, dedit eis. Quin etiam prædicens propheta fuit generationem: *Butyrum, inquit, et mel comedet*^b. Mihi autem subit nonnunquam admirari, quomodo audent quidam seipsos vocare perfectos ✕ et Gnosticos, plus de se quam apostolis sentientes, inflati et exsultantes, cum ipse Paulus de se fateatur: *Non quod jam accepi, vel jam perfectus sum; persequor autem, si etiam comprehendam, propter quod et comprehensus sum a Christo. Fratres, ego meipsum nondum existimo comprehendisse. Unum autem, eorum, quæ retro sunt, obliviscens, ad ea autem, quæ ante sunt, me extendens, secundum scopum persequor bruvium supernæ vocationis in Christo Jesu*^c. Et seipsum quidem perfectum existimat, quod a priore vita liberatus sit; meliorem autem persequitur, non tanquam in cognitione perfectus, sed tanquam id, quod est perfectum, desiderans. Et ideo subjungit: *Quicumque ergo perfecti, hoc sentimus*^d; perfectionem scilicet dicens renuntiasset peccatis, et in fidem ejus, qui est perfectus, esse regeneratos, posteriorum peccatorum, quæ pone sunt, oblitos.

·CAP. VII.

Quis sit Pædagogus: et de ejus Pædagogia.

Quoniam ergo ostendimus, *pueros nos omnes a Scriptura vocari, nec id solum, sed etiam qui Christum secuti sumus, nos infantes dictos esse allegorice; solum autem esse perfectum Patrem universorum (in ipso enim Filius, et in Filio Pater)*, restat, ut nos ordinem secuti, dicamus, quis sit

✕ P. 129 ED. POTTER, 108 ED. PARIS. ^a Deut. 13, 14. ^d Ibid. 15.

(50) *Ὅτι περ αὐτοῦ νόθον.* Ὅτι παρ' αὐτοῦ νόθον, quidquid ab eo adulterinum proficiat. Pal. ms. SYLBURG.

(51) *Τὸ πολυέλαιον.* Multo oleo perfusum notat hæc vox. Sed interpretes legit πολυέλειον.

(52) *Καί.* Omittant Bod., Reg.

(53) *Βούτυρον.* Βούτυρον καὶ μέλι φάγεται, Bibl. Græc.

(54) *Γνωστικὸς, ὄπ.* De his Irenæus lib. III, cap. 2: *Adversantur traditioni, dicentes se non solum presbyteris, sed etiam apostolis existentes sapientiores, sinceram invenisse veritatem.*

(55) *Ἰπὸ Χριστοῦ.* Ἰπὸ τοῦ Χριστοῦ, apud Pau-

λυμ. Dein, οὐ λογιζομ. Ibid. Μοχ, ἐν δὲ, τά. Ibid. et quidem particulam ὅτι, in editione Flor. omissam, inseruit Sylburgius e Pal. ms.
(56) *Εἰς.* Ἐπί, apud Paulum. Μοχ, κλήσεως τοῦ Θεοῦ ἐν Χρ. Ibid.
(57) *Φρονῶμεν.* Φρονῶμεν, apud Paulum.
(58) *Ἐν αὐτῷ.* Patris τελείου mentionem hæc sequuntur, quia sub finem cap. 5 et principio cap. 6, dixerat Filium esse τελειον. Ὁ τοῦ τελείου παιδίου. Ἰδὲ ἐν Πατρὶ, καὶ Πατὴρ ἐν Υἱῷ, etc. Respicit autem Christi verba, Joan. XVII, 21: *Σὺ, Πάτερ, ἐν ἐμοί, κατὰ ἐν σοί.*
(59) *Ἄρα.* Καὶ ὕρα, Bod., Reg.

ΚΕΦ. Ζ΄.

Τίς ὁ Παιδωγός· καὶ περὶ τῆς Παιδαγωγίας αὐτοῦ.

Ἐπεὶ τοίνυν ἀπεδείξαμεν *παιδῶς* ἡμᾶς τοὺς πάντας ὑπὸ τῆς Γραφῆς καλουμένους, οὐ μόνον, ἀλλὰ καὶ τοὺς Χριστῷ κατηκολουθηκότας ἡμᾶς νηπίους ἀλληγορουμένους, μόνον δὲ εἶναι τελειον τὸν Πατέρα τῶν ὄλων· ἐν αὐτῷ (58) γὰρ ὁ Υἱὸς, καὶ ἐν τῷ Υἱῷ ὁ Πατήρ· ὕρα (59) ἡμῖν, ἐπομένοις τῇ τάξει, καὶ

xxxii, 13, 14. ^b Isaiaë vii, 15. ^c Philipp. III, 12.

lum. Dein, οὐ λογιζομ. Ibid. Μοχ, ἐν δὲ, τά. Ibid. et quidem particulam ὅτι, in editione Flor. omissam, inseruit Sylburgius e Pal. ms.

(56) *Εἰς.* Ἐπί, apud Paulum. Μοχ, κλήσεως τοῦ Θεοῦ ἐν Χρ. Ibid.

(57) *Φρονῶμεν.* Φρονῶμεν, apud Paulum.

(58) *Ἐν αὐτῷ.* Patris τελείου mentionem hæc sequuntur, quia sub finem cap. 5 et principio cap. 6, dixerat Filium esse τελειον. Ὁ τοῦ τελείου παιδίου. Ἰδὲ ἐν Πατρὶ, καὶ Πατὴρ ἐν Υἱῷ, etc. Respicit autem Christi verba, Joan. XVII, 21: *Σὺ, Πάτερ, ἐν ἐμοί, κατὰ ἐν σοί.*

(59) *Ἄρα.* Καὶ ὕρα, Bod., Reg.

τὸν Παιδαγωγὸν ἡμῶν εἰπεῖν, ὅστις ἐστί. Καλεῖται δὲ Ἰησοῦς (60). Ἐστ' ὅτε οὖν ποιμένα ἐαυτὸν καλεῖ, καὶ λέγει, Ἐγὼ εἰμι ὁ ποιμὴν ὁ καλὸς· κατὰ μεταφορὰν ἀπὸ τῶν ποιμένων τῶν καθηγουμένων τοῖς προβάτοις, ὁ καθηγουμένος τῶν παιδίων, παιδαγωγὸς νοούμενος, ὁ τῶν νηπίων κηδεμονικὸς ποιμὴν· ἀπλοῖ γὰρ οἱ νήπιοι, ὡς πρόβατα ἀλληγοροῦμενοι· Καὶ γενήσονται (61), φησὶν, οἱ πάντες, μία ποίμνη, καὶ εἰς ποιμὴν. Παιδαγωγὸς οὖν εἰκότως ὁ Λόγος, ὁ τοὺς παῖδας ἡμᾶς εἰς σωτηρίαν ἄγων. Ἐναργηστάτα γοῦν ὁ Λόγος περὶ ἐαυτοῦ διὰ Ὡσῆ εἴρηκεν· Ἐγὼ δὲ παιδευτὴς ὑμῶν εἰμι (62). Παιδαγωγία δὲ ἡ θεοσέβεια, μάθησις οὕσα Θεοῦ θεραπείας, καὶ παιδευσίς εἰς ἐπίγνωσιν ἀληθείας, ἀγωγή τε ὀρθή, ἀνάγουσα εἰς οὐρανόν. Παιδαγωγία δὲ καλεῖται πολλαχῶς· καὶ γὰρ ἡ τοῦ ἀγομένου καὶ μαθηθάνοντος, καὶ ἡ τοῦ ἄγοντος καὶ διδάσκοντος· καὶ αὕτη τρίτον ἡ ἀγωγή, καὶ τὰ διδασκόμενα τέταρτον· οἷον αἱ ἐντολαί. Ἐστὶ δὲ ἡ κατὰ Θεὸν παιδαγωγία κατευθυνόμενος ἀληθείας εἰς ἐποπτεῖαν Θεοῦ, καὶ πράξεων ἀγίων υποτύπωσις ἐν αἰωνίῳ διαμονῇ (63). Ὡσπερ οὖν κατευθύνει τὴν φάλαγγα ὁ στρατηγός, τῆς σωτηρίας τῶν μισθοφόρων προμηθεύμενος· καὶ ὡς ὁ κυβερνήτης οἰακίζει τὸ (64) σκάφος, σώζειν προαιρούμενος τοὺς ἐμπλέοντας· οὕτω καὶ ὁ Παιδαγωγὸς ἄγει τοὺς παῖδας ἐπὶ τὴν σωτηρίαν (65) διαίταν, τῆς ἡμῶν αὐτῶν ἕνεκεν κηδεμονίας· καὶ καθόλου, ὅπως ἂν παρὰ τοῦ Θεοῦ ὀλόγως αἰτήσασθαι ἡμῖν γενέσθαι, ταῦτα πειθόμενοι τῷ Παιδαγωγῷ περιέσται. Ὅνπερ οὖν τρόπον ὁ κυβερνήτης οὐκ αἰεὶ τοῖς ἀνέμοις ὑπέκει, ἀντίπρῶτος δὲ ἐστ' ὅτε ὄλαις ἀνθίσταται καταγίσειν· οὕτως ὁ Παιδαγωγὸς οὐχὶ τοῖς ἐν τῷ κόσμῳ τῷδε καταπνέουσι νόμοις ὑπέκει ποτὲ, οὐδὲ ἐπιτρέπει αὐτοῖς τὸ παιδίον, ὥσπερ σκάφος, εἰς θηριώδη καὶ ἀσελγῆ προσρῆξαι διαίταν· μόνος δὲ ἄρα τῷ ἀληθείας πνεύματι ἔπουρος ἀρθεις, ἀντέχεται μάλα ἐρῶμένως τῶν οἰάκων τοῦ πατὸς τῶν ὠτων λέγω, ἕως ἂν ἀθλαβὲς καθορμίσῃ ἐν παιδίον εἰς τὸν λιμένα τῶν οὐρανῶν. Τὸ μὲν γὰρ κίτρον καλούμενον παρ' αὐτοῖς ἔθος, ὅσον οὐδέπω παρέρχεται· ἡ δὲ ἀγωγή ἡ θεία κτῆμά (66) ἐστὶν εἰς αἰεὶ παραμένον. Ἀχιλλεύς μὲν οὖν παιδαγωγὸν τὸν Φοῖνικὰ φασὶ γενέσθαι, καὶ τῶν Κροίσου παιδῶν Ἄδραστον. Ἀλεξάνδρου δὲ, Λεωνίδην (67), καὶ Φιλίππου Ναυσίθοον· ἀλλ' ὁ μὲν γυναικομανῆς (68), ὁ Φοῖνιξ, ἦν, ὁ δὲ φυγάς, ὁ Ἄδραστος (69) ἦν· Λεω-

A nosse Pædagogus. Vocatur autem Jesus. Nominatquam ergo seipsum pastorem vocat, et dicit, *Ego sum pastor bonus* a; metaphora sumpta a pastoribus, qui ducunt oves, intelligitur, qui pueros ducit, pædagogus, qui est pastor, curam gerens infantium. Infantes enim simplices, oves dicuntur allegorice. *Et erunt*, inquit, *omnes unus grex et unus pastor* b. Pædagogus ergo jure Verbum dicitur, qui pueros nos ducit ad salutem. Evidentissime ergo Verbum dicit de seipso per Oseam: *Ego autem sum præceptor vester* c. Pædagogia autem est divina religio, ut quæ sit doctrina divini cultus, et eruditio ad assequendam veritatis agnitionem, et recta institutio, quæ in cælum deducit. Pædagogia autem multis modis appellatur. Est enim Pædagogia ejus, qui ducitur et discit; et Pædagogia ejus, qui ducit et docet; et tertio Pædagogia est ipsa deductio et institutio; et quarto Pædagogia est ea, quæ docentur, ut præcepta. Est autem ea, quæ est ✕ ex Deo Pædagogia, veritatis directio ad Dei 48 contemplationem, et sanctorum actionum aperta ac evidens descriptio in æterna perseverantia. Quemadmodum ergo phalangem dirigit dux exercitus, militum salutis curam gerens; et gubernator navis clavum regit, volens servare vectores; ita etiam Pædagogus ducit pueros ad salutarem vitæ agendæ rationem, ut nostri ipsorum curam gerat. Et in summa, quæcumque a Deo juste nobis fieri petierimus, ea nobis aderunt, si Pædagogo paruerimus. Quemadmodum ergo gubernator non semper cedit ventis, sed proram contra obvertens, universis resistit tempestatibus: ita Pædagogus legibus, quæ sunt in hoc mundo, nunquam cedit, nec eis pueram, tanquam cymbam, in belluinam et libidinosam vivendi rationem impellere permittit; sed solo secundo veritatis spiritu in altum sublatus, clavum pueri, aures inquam, fortiter tenet, donec inoffensum in portum cælorum perduxerit. Patrius enim qui ab eis vocatur mos, momento temporis præterit; divina autem vitæ institutio, est in æternum permanens possessio. Ac Achillis quidem pædagogum dicunt fuisse Phœnicem, et Cræsi filiorum Adrastum, Alexandri autem Leonidem, et Philippî Nausithoum. Sed Phœnix quidem insano mulierum amore tenebatur: erat autem exsul Adrastus;

✕ P. 150 ED. POTTER, 109 ED. PARIS.

a Joan. x, 11. b Ibid. 16. c Osce. v, 2.

(60) Ἰησοῦς. Ὁ Ἰησοῦς, Bod., Reg.
 (61) Καὶ γεν. Καὶ γενήσεται μία ποίμνη, εἰς ποιμὴν, apud Joan.
 (62) Εἰμι. Omittunt Bibl. Græc.
 (63) Ἀλωρίῳ διαμονῇ. Perpetua perseverantia. Sic superius ἄλιος βρεξίς, pag. 95, ubi conf. not.
 (64) Τό. Omittunt Reg., Bod.
 (65) Σωτήριον. Σωτηρίαν, Reg.
 (66) Κτῆμα. Thucydides lib. 1, cap. 22, de suo opere dicit: Κτῆμά τε ἐς αἰεὶ μᾶλλον, ἢ ἀγωνίσμα ἐς τὸ παραρῆμα ἀκούειν σύγκειται. Nam potius perpetuum monumentum, quam ludicrum certamen, quod in præsens audiat, est a me compositum.
 (67) Ἀλωρίδην. Plutarchus in Alexandro pag. 867 edit Paris: Πολλοὶ μὲν οὖν περὶ τὴν ἐπιμέλειαν, ὡς εἰκότως, ἦσαν αὐτοῦ, τροφῆς παιδαγωγοῦ

καὶ διδάσκαλοι λεγόμενοι· πάντων δὲ ἐφειστήκει Λεωνίδας. Multi ejus, Alexandri nempe, institutione appositi fuerunt, nutritii pædagogi et magistri appellati; quibus omnibus præpositus est Leonidas. Deinceps memorat qua dignitate quibusque moribus erat Leonidas.

(68) Γυναικομανῆς. Id de se longa oratione refert Phœnix Iliad. I, v. 434. Conf. Apollodori Biblioth. lib. III, Lycophronis Cassandrae v. 421, et quæ ad eum locum adnotavit Tzetzes.

(69) Φυγάς ὁ Ἄδρ. Adrastus, Midæ Phrygiæ filius, eo quod fratrem interemisset, a patre pulsus in exilium, ad Cressum confugit; a quo benigne receptus, et Atyi filio custos datus, cum eum per imprudentiam occidisset, tandem super ejus bustum sese transfodit, ut refert Herodot. I, 35

Leonides vero Macedonis fastum non resecait, nec Nausithous ebrium Pellæum curavit. Neque vero Alcibiadis scortationem Thrax Zopyrus reprimere potuit. Sed erat emptitium mancipium Zopyrus: et Themistoclis liberorum pædagogus Sicinnus, ignavus fuit famulus. Eum dicunt genus saltationis, quod Sicinnis dicitur, invenisse. Neque latent nos qui apud Persas regii vocantur pædagoi, quos numero quatuor ex omnibus Persis optimatim deligentes reges Persarum, suis præficiant liberis. Sed solam sagittandi artem discunt eorum filii; postquam autem ad pubertatem pervenerint, cum sororibus et matribus, mulieribusque, tam uxoribus quam concubinis, innumerabilibus coeunt, tanquam apri ad Venereum congressum exercitati. Noster autem Pædagogus, sanctus Deus Jesus, qui est lux omnis humani generis, Verbum; ipse benignus et

✠ P. 131 ED. POTTER, 109-110 ED. PARIS.

(70) *Τὸν ἐκ Πέλλης*. Nemphe, Philippum, Alexandri patrem. Nam, ut ait Strabo lib. xvi, notum est, τὴν Πέλλην ὡς περ μητρόπολιν γεγενῆσθαι τῶν Μακεδόνων, τὴν Φιλίππου καὶ Ἀλεξάνδρου πατρίδα· *Pellam veluti metropolin fuisse Macedonum, Philippi et Alexandri patriam*. Lucanus lib. x:

Illic Pellæi proles vesana Philippi.

Juvenalis, Sat. 10 *De Alexandro*:

Unus Pellæo juveni non sufficit orbis.

(71) *Ἀνδράποδον ὁ Ζῶπ*. Plato *Alcibiade* I, pag. 441: Σολ δ', ὃ Ἀλκιβιάδῃ, Περικλῆς ἐπέστησε παιδαγωγὸν τῶν οἰκετῶν τῶν ἀχρεϊότατον ὑπὸ γήρωσ, Ζῶπυρον τὸν Θράξα· *Tibi autem, o Alcibiades, Pericles præposuit pædagogum, Zopyrum Thracem, omnium servorum suorum præ senio inutilissimum*. Idem refert Plutarchus principio *Alcibiadis*, et in *Lycurgo* p. 49, 50.

(72) *Σικιννίζου ἐνδρῶν κέραι*. Pollux lib. iv, cap. 14: Ἐστὴ δὲ ὀρχημάτων, ἐμμέλεια; τραγική· κόρδακες, κωμική (sic enim habet ms., non κωμικοί) σικιννίς, σατυρική. *Species vero saltationum, Emmelia, Tragica: Cordaces, comica; Sicinnis, Satyrica. Saltationes armatae, Pyrrhica, et Telesias*; ita corrigi interpretationem, cum auctoritate manuscripti fretus, tum Athenæi, unde hæc videtur sumpsisse Pollux. Τρεῖς εἰσι τῆς σκηνικῆς ποιήσεως ὀρχήσεις· *Tres sunt in scenica poeti saltationes, tragica, comica, satyrica*, lib. xiv. Idem lib. i, cap. 17: *Italicam saltationem conflatam fuisse tradit e comica, tragica et satyrica, quam Sicinnim, a qua et Satyrarum scriptores Sicinnistas appellarunt, vel, ut alibi ait, Satyros. Quidam aiunt ejus inventor-m fuisse Sicinnum, barbarum hominem; alii Cretensem natione fuisse. Alii dictam volunt Sicinnim, ἀπὸ τοῦ σεσεσθαι, a corporis succussu; quidam ἀπὸ τῆς κινήσεως, a motu corporis. Hæc Athenæus; sed ibidem interpretes ejus vertit, Molossica modulatio, quod est Græce Μολοσσική ἐμμέλεια*· quæ duo forte distinguenda sunt; nam ἐμμέλεια per se speciem constituit saltationis. COLLECT.—Lucianus lib. *De saltat.* tradit. τοὺς Διονύσου θεράποντας, τοὺς σατύρους, satyros, Bacchi ministros, Sicinnidem instituisse. Eustathius, commentario ad *Iliad.* II, ex Ariano refert nomen ei inditum fuisse a Sicinnide, Cybeles pedissequa; Phrygas autem primos ea usos, idque celebrantes Bacchum Sabazium. Alii ducunt ἀπὸ τοῦ σεσεσθαι καὶ κινεῖσθαι. Conf. Hesychius, et *Etymologicum*, v. *Σικιννίς*. Hoc etiam auctore constat, alios eam deducere a Sicinno, rege Atheniensium. Alii memorant Sicinnum βάρβαρον, ἢ Κρήτα· inter quos sunt Athenæus lib. i et xiv; Eustathius ad *Odyss.* φ Alii

νίδης δὲ οὐ περιεῖλεν τὸν τύπον τοῦ Μακεδόνος· οὐδὲ Νausίθοος μεθύοντα τὸν ἐκ Πέλλης (70) ἴασατο. Ἀλκιβιάδου δὲ τὴν πορνείαν ὁ Θράξ ἐπισηεῖν οὐκ ἴσχυσε Ζῶπυρος· ἀλλ' ὠνητὸν ἀνδράποδον ὁ Ζῶπυρος (71) ἦν· καὶ τῶν Θεμιστοκλέους παίδων ὁ παιδαγωγὸς Σικιννος οἰκέτης βάρβυρος ἦν· ὀρχεῖσθαι φασιν αὐτὸν καὶ σικιννίζεῖν εὐρηκέναι (72). Οὐκ ἔλαθον ἡμᾶς οἱ παρὰ Πέρσαις βασιλῆιοι καλούμενοι παιδαγωγοί· οὐς τέτταρας τὸν ἀριθμὸν ἀριστίνδην ἐκλεγόντες ἐκ πάντων Περσῶν οἱ βασιλεῖς Περσῶν τοῖς σφῶν αὐτῶν ἐφίστων παισίν. Ἀλλὰ τοξεύειν (73) μόνον οἱ παῖδες αὐτοῖς μανθάνουσιν· ἠβήσαντες δὲ, ἀδελφαῖς (74), καὶ μητέρας, καὶ γυναῖξί, γαμεταῖς τε ἅμα καὶ παλλακίαις, ἀναριθμοῖς (75) ἐπιμισγόνται, καθάπερ οἱ κάπροι (76) εἰς συνουσίαν (77) ἡσχημένοι. Ὅδε ἡμέτερος Παιδαγωγός, ἅγιος Θεὸς Ἰησοῦς, ὁ πάσης τῆς ἀνθρωπότητος καθηγεμῶν Λόγος· αὐτὸς

denique, Sicinno eam tribuunt, liberorum Themistoclis præceptor. *Etymologicum* loco superius dicto: Οἱ δὲ ἀπὸ τοῦ παιδαγωγοῦ τῶν Θεμιστοκλέους παίδων Σικίννου. Ejus meminit etiam Plutarchus in *Themistocle*: Ἦν δὲ τῷ γένει Πέρσης ὁ Σικίννος αἰχμάλωτος, εὐνοῦς δὲ τῷ Θεμιστοκλεῖ, καὶ τῶν τέκνων αὐτοῦ παιδαγωγός· *Erat autem Sicinnus captivus natione Persa; sed benevolus Themistocli, et liberorum ejus præceptor*.

(73) *Τοξεύειν*. Herodotus addit ἱππεύειν, καὶ ἀληθίζεσθαι, lib. i, cap. 136; ejus verba sunt hæc: Παιδεύουσι δὲ τοὺς παῖδας ἀπὸ πενταετοῦς ἀρξάμενοι μέχρι εἰκοσιετέος, τρία μούνα, ἱππεύειν, καὶ τοξεύειν, καὶ ἀληθίζεσθαι. *Liberos suos, o quibus aetate incipientes usque ad vicesimum, tribus diebus instituat institui, equitare, arcu sagittas excutere, et vera loqui*. Eadem fere verba habet Strabo sub finem lib. xv. Conf. Xenophon i *De institutione Cyri*.

(74) *Ἀδελφαῖς*. Philo Judæus *De Decalogo* p. 778: Μητέρας οἱ ἐν τέλει Περσῶν τὰς αὐτῶν ἄγονται, καὶ τοὺς φύντας ἐκ τούτων εὐγενεστάτους νομιζουσιν· *Honoratores Persæ cum matribus suis matrimonia contrahunt, et ex illis natos arbitrantur nobilissimos*. Tertullianus, *Ad Nation.* lib. i, cap. 15, itemque in *Apologia*: *Persas cum suis matribus misceri, Ctesias refert*. Conf. Str. iii, p. 431, et quæ ibi adnotata sunt.

(75) *Ἀναριθμοῖς*. Strabo sub finem lib. xv, de Persis ait: Γαμοῦσι δὲ πολλὰς, καὶ ἅμα παλλακὰς τρέφουσι πλείους, πολυτεχνίας χάριν. Τιθέασι δὲ οἱ βασιλεῖς ἄθλα πολυτεχνίας κατ' ἔτος. *Ducunt uxores multas, simulque concubinas alunt plures, multiplicandæ sobolis gratia. Quin et reges quotannis præmia proponunt iis, qui plures filios progenierint*.

(76) *Καθάπερ οἱ κάπροι*. P. Leopardus lib. ii, cap. 10 *Emend.*: Quidam magni nominis interpretes κάπρον, pro capro accipiunt. Clemens Alex., lib. i, cap. 7, *Pædag.*: Καθάπερ οἱ κάπροι εἰς συνουσίαν ἡσχημένοι· ἐσσυμένοι forte. Idem lib. ii, cap. 10: Κάπρω, ἢ συτὸν τὸ ἑταιρικόν. Et lib. iii, cap. 3: Κάπροι δὲ καὶ αὐτοί. Omnibus his locis interpret caprum vertit pro apro. Hinc καπρῶν et καπρίων, *subare*. Hæc ille. Cæterum locus lib. ii, reperitur pag. 228, 10; libri autem iii, pag. 257, 50, in hac secunda editione ab Herveyo emendatus. Athenæus lib. xii, sic habet ex aliquo, πώλους Κύπριδος ἐξησχημένους. COLLECT.—Hesychius, Ἀφροδίσιαι ἄγρα· Σοφοκλῆς Δανάη· Γόνον τε μήλων, κ' Ἀφροδίσιαν ἄγραν. — Λέγει τὴν τῶν συνῶν· διὰ τὸ καταφερὲς εἶναι τὸ ζῶον πρὸς συνουσίαν. Καπρῶν γὰρ τοὶ καὶ καπρᾶναι ἀπὸ τούτου. Δύναται δὲ καὶ τὴν τῶν αἰγῶν γογγὴν δηλοῦν. Apud Suidam κάπρος est αἰδοῖον.

(77) *Εἰς σ.* Οἱ συνουσίαν ἡσχ. Bod.

ὁ φιλόανθρωπος Θεὸς ἐστὶ παιδαγωγός. Λέγει δὲ πού
διὰ τῆς ἐδῆς τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον εἰς αὐτόν· Ἀνάρ-
κησε τὸν λαὸν ἐν τῇ ἐρήμῳ· ἐν δίψει (78) καύμα-
τος, ἐν ἀνύδρῳ ἐκύκλωσεν αὐτόν, καὶ ἐπαίδευσεν
αὐτόν, καὶ διεφύλαξεν ὡς κόρη ὀφθαλμοῦ, ὡς
ἀετὸς σκεπάσαι (79) νοσοῦν αὐτοῦ· καὶ ἐπὶ τοῖς
νεοσσοῖς αὐτοῦ ἐπεπόθησεν· διεῖς τὰς πτέρυγας
αὐτοῦ, ἐδέξατο αὐτούς, καὶ ἀνέλαβεν αὐτούς,
ἐπὶ τῶν μεταφρένων αὐτοῦ. Κύριος μόνος ἦεν
αὐτοῖς, καὶ οὐκ ἦν μετ' αὐτῶν θεὸς ἄλλοτριος.
Σαφῶς, οἴμαι, τὸν Παιδαγωγὸν ἐνδείκνυται ἡ Γραφή,
τὴν ἀγωγὴν αὐτοῦ διηγουμένη. Πάλιν δὲ ὅταν λέγῃ
διὰ τοῦ ἰδίου προσώπου, ἑαυτὸν ὁμολογεῖ (80) Παιδα-
γωγόν· Ἐγὼ Κύριος (81) ὁ Θεὸς σου, ὁ ἐξαγαγὼν
σε ἐκ γῆς Αἰγύπτου. Τίς οὖν ἔχει ἐξουσίαν τοῦ
ἔχειν εἶσω τε καὶ ἔξω; οὐχὶ ὁ Παιδαγωγός; Οὗτος
ὠφθῆ τῷ Ἀβραάμ, καὶ εἶπεν αὐτῷ· Ἐγὼ εἰμι ὁ
Θεὸς σου, εὐαρέσκει ἐνώπιόν μου (82). Τοῦτον δὲ
παιδαγωγικώτατα ὑποκατασκευάζει παῖδα πιστὸν· Καὶ
τίνου, φήσας, ἀμειπτος· καὶ θήσω (83) τὴν διαθήκην
μου ἀνὰ μέσον (84) ἐμοῦ, καὶ ἀνὰ μέσον σου καὶ τοῦ
σπέρματός σου (85). Φίλιππος ἐνταῦθα ἐπιστατικῆς
ἐστὶ κοινωνία. Τοῦ δὲ Ἰακώβ ἐναργέστατα Παιδα-
γωγὸς εἶναι φαίνεται. Λέγει γοῦν αὐτῷ· Ἰδοὺ ἐγὼ
μετὰ (86) σοῦ, διαφυλάσσω σε ἐν τῇ ὁδῷ πάση,
οὗ ἂν πορευθῆς· καὶ ἀποστρέψω σε εἰς τὴν
γῆν ταύτην· ὅτι οὐ μὴ σε ἐγκαταλίπω ἕως τοῦ
ποιῆσαι με ὅσα (87) ἐλάλησά σοι. Τοῦτω δὲ καὶ
συμπαλαῖσιν λέγεται· Ὑπελείφθη δὲ, φησὶν, Ἰακώβ
μόνος, καὶ ἐπάλασεν μετ' αὐτοῦ ἄνθρωπος (88),
ὁ Παιδαγωγός, μέχρι πρωῆ. Οὗτος ἦν ὁ ἄνθρωπος ὁ
ἔγων καὶ φέρων, ὁ συγγυμναζόμενος, καὶ ἀλείφων
κατὰ τοῦ πονηροῦ τὸν ἀσκητὴν (89) Ἰακώβ. Ὅτι δὲ
ὁ Λόγος ἦν ὁ ἀλείπτης (90) ἅμα τῷ Ἰακώβ, καὶ
Παιδαγωγός τῆς ἀνθρωπότητος Ἠρώτησε, (91) φησὶν,
αὐτόν, καὶ εἶπεν αὐτῷ· Ἀνάγγελόν μοι τί τὸ
δυσμά σου; Καὶ εἶπεν· Ἰνα τί τοῦτο ἔρωτῆς τὸ
δυσμά μου; Ἐτῆρει γὰρ τὸ δυοῖα τὸ καινὸν τῷ νέῳ
λαῷ, τῷ νηκίῳ. Ἐτι δὲ καὶ ἀνονόματος (92) ἦν ὁ

✠ P. 132 ED. POTTER. ^a Deut. xxxii, 10, 11, 12. ^b Exod. xx, 1. ^c Genes. xvii, 1, 2. ^d Genes. xxviii, 15. ^e Genes. xxxii, 24. ^f Ibid. 29.

(78) Δίψει. Δίψη, Bibl. Græc., Bod. Mox, ἐν γῆ
ἀνύδρῳ, Bibl. Græc. Deiu, διεφύλαξεν αὐτόν ὡς κ.
Ibid.

(79) Σκεπάσαι. Cum σκεπάσαι subaudienda po-
tentialis ἔν· plena enim structura est, ὡς ἂν ἀετὸς
σκεπάσειε τὴν νοσοῦν αὐτοῦ. SYLVBURG. — Mox νο-
σοῖς pro νεοσσοῖς, Bibl. Græc.

(80) Ὁμολογεῖ. Ὁμολογεῖν Bod.

(81) Ἐγὼ K. Ἐγὼ εἰμι K. Bibl. Græc. Mox, ὅστις
ἐξήγαγον pro ἐξαγαγόν. Ibid.

(82) Μοῦ. Ἐμοῦ Bibl. Græc.

(83) Θήσω. Θήσομαι Bibl. Græc.

(84) Ἀνὰ μέσον. Ἀναμέσον ἐμοῦ καὶ ἀναμέσον
σοῦ Bod.

(85) Καὶ τοῦ σπέρματός σου. Hæc verba Cle-
mens e commate 7 huc transtulit: nam ibi dicitur,
Καὶ θήσω τὴν διαθήκην μου ἀνὰ μέσον σου καὶ ἀνὰ
μέσον τοῦ σπέρματός σου. Hoc autem commate se-
minis nulla mentio fit.

(86) Ἐγὼ μ. Ἐγὼ εἰμι μ. Bibl. Græc.

(87) Ὅσα. Πάντα ἴσα Bibl. Græc.

(88) Μετ' αὐτοῦ ἄν. Ἀνθρώπος μετ' αὐτοῦ, in-
verso ordine, Bibl. Græc.

(89) Ἀσκητὴν, athletam vel pugilem. Sic quoque
Chrysostomus homil. 58, in *Genesis*: Ἐπειδὴ γὰρ
ἐμελλεν τὴν πρὸς τὸν ἀδελφὸν συντυχίαν ποιήσασθαι,
ἵνα μάθῃ διὰ τῶν πραγμάτων, ὅτι οὐδὲν ἀγῆδες ὑπο-
στήσεται, ἐν σχήματι ἀνθρώπου παλαῖεν μετὰ τοῦ
δικαίου καταδέχεται, ἵνα τὴν δειλίαν ἐξέλη τῆς τοῦ
δικαίου ψυχῆς· Quoniam occurrurus erat fratri, ut
sciret reipsa nihil se molestum laturum esse, in
figura hominis luctari cum justo voluit, ut formidi-
nem ex anima iusti eximeret. COLLECT.

(90) Ἀλείπτης. De hac voce vid. Strom. vii,
pag. 710 et quæ ibi adnotata sunt. Cæterum Philo
De nominum mutatione, pag. 1058, dicit ἄγγελον,
ὀπρητῆρην τοῦ Θεοῦ Λόγον, angelum, Dei ministrum
Verbum, Jacobi nomen mutasse. Idem ostendit Ju-
stinus M., dialogo *adv. Tryph.*; Novatianus lib. *De
Trinitate*; Theodoretus, *Quæst. in Genes.* xci, aliique
plurimi.

(91) Ἠρώτησε. Ἠρώτησε δὲ Ἰακώβ, καὶ εἶπεν,
Ἀνάγγελόν μοι τὸ ὄν. Bibl. Græc. Mox, ἐρωτᾷς σὺ
τὸ ὄν. Ibid.

(92) Καὶ ἀνονόματος. Καὶ omittit Reg. Solet
porro ἀνονόματος scribi, quemadmodum ἀνονόμος.

Deum facies ad faciem, et salva facta est anima mea. A Facies autem Dei est Verbum, quo Deus illuminatur et cognoscitur. Tunc etiam nominatus est Israel, quando vidit Deum Dominum. Hic est Deus, qui est Verbum, qui Pædagogus, qui ei postea rursus dixit: *Ne timeas descendere in Ægyptum*. b. Vide quomodo justum sequitur Pædagogus, et quomodo palæstritam inungit, docens supplantare adversarium. Hic ipse Moysem quoque docet fungi Pædagogi officio. Dicit enim Dominus: *Si quis peccavit coram me, deleo eum de libro meo; nunc autem vade, et deduc populum hunc in locum, quem dixi tibi* c. Hoc in loco est magister pædagogia. Revera enim erat Dominus per Moysem Pædagogus veteris populi, per seipsum autem, populi novi dux, facie ad faciem. *Ecce enim, ✕ dixit Moysi, Angelus meus præcedit te*: 49 evangelicam et principalem Verbi potestatem præficiens: Dominicam autem auctoritatem ac dignitatem conservans: *Quo autem die, inquit, visitavero, inducam super ipsos peccatum ipsorum* d; hoc est, Quo die judex juero constitutus, reddam quæ eorum peccatis respondeant. Idem enim Pædagogus et judex, eos, qui ipsi non obedierunt, judicat. Eorum autem peccatum benignum Verbum nequaquam silentio præterit. Arguit autem, ut ducantur pœnitentia: *Mauult enim Dominus pœnitentiam peccatoris, quam mortem* e. Nos autem, cum tanquam infantes aliorum peccata auditione acceperimus, minarum metu, ne similia patiamur, ab ejusmodi delictis

✕ P. 133 ED. POTTER, 111 ED. PARIS. 53, 34. d Ibid. e Ezech. xviii, 23, 32.

Clemens Strom. v, p. 587, dicit Deum esse ἀσχημάτιστον καὶ ἀνόμιστον· *figuræ et nominis expertum*. Quem locum, et quæ ibi adnotata sunt, videsis. Observandum porro, Clementem Christo, ut Deo, tribuere, quod uni summo Deo peculiare est, ut nullo nomine indigeat.

(93) *Γεγεννημένος*. A. mavult γεγεννημένος· potest tamen et retineri γεγεννημένος, sicut Joan. 1, Ὁ Λόγος σὰρξ ἐγένετο. SYLBURG.

(94) *Πρόσωπον*. Paria dicit Strom. v, pag. 562: Πρόσωπον εἶρηται τοῦ Πατρὸς ὁ Υἱός, ... σαρκόφóρος γενόμενος ὁ Λόγος, ὁ τοῦ πατρῷου μηνυτῆς ἰδιώματος· *Facies Patris dictus est Filius... Verbum carnem indutum, paternæ proprietatis index*. Id uberius explicat Strom. vii, pag. 733, et Clementis Epitom. Theodot. p. 791 et 793. Fortasse huic sententiæ ansam dedere Christi verba apud Joan. xiv, 9: Ὁ ἐώρακώς με ἑώρακε τὸν Πατέρα, etc.

(95) Ὅτι εἶδε τὸν Θεόν. Respicit etymon vocis Israel, quæ secundum Clementem significat τὸν ὁρῶντα τὸν Θεόν· eum, qui Deum videt. Conf. Strom. i, p. 284; Strom. ii, p. 367. Novatianus lib. De Trinitate, cap. 27: *Hic homo, qui cum Jacob luctatus est, Non, inquit, vocabitur etiam nunc nomen tuum Jacob, sed Israel erit nomen tuum.* Ac si Israel est homo videns Deum, eleganter ostendebat Dominus, quod non tantum homo esset, qui collectabatur tunc cum Jacob, sed et Deus. Mox: *Jacob intelligens jam vim sacramenti, et pervidens auctoritatem ejus cum quo luctatus fuisset, nomen loci illius, in quo collectatus est, vocavit Visionem Dei... Vidi enim, inquit, Deum facie ad faciem, et salva facta est anima mea.*

(96) Ἀλείφη. Subjunctivum ἀλείφη respicit usitatum particulæ ὅπως regimen; alioqui magis ad

Θεός ὁ Κύριος, μηδέπω γεγεννημένος (93) ἄνθρωπος· πλὴν ἀλλὰ ὁ Ἰακώβ ἐκάλεσε τὸ ὄνομα τοῦ τόπου ἐκεῖνου, *Εἶδος Θεοῦ· Εἶδον γάρ*, φησὶν, *θεὸν πρόσωπον πρὸς πρόσωπον καὶ ἐσώθη μου ἡ ψυχή*. Πρόσωπον (94) δὲ τοῦ Θεοῦ ὁ Λόγος, ὡς φωτίζεται ὁ Θεός καὶ γνωρίζεται. Τότε καὶ Ἰσραὴλ ἐπωνόμασται, ὅτε εἶδε τὸν Θεόν (95) τὸν Κύριον. Οὕτως ἐστὶν ὁ Θεός, ὁ Λόγος, ὁ Παιδαγωγός, ὁ φήσας αὐτῷ πάλιν ὑστερον· *Μὴ φοβοῦ καταβῆναι εἰς Αἴγυπτον*. Ὅρα πῶς μὲν ἐπεταὶ τῷ δικαίῳ ὁ Παιδαγωγός, ὅπως τε καὶ ἀλείφη (96) τὸν ἀσκητὴν πτερνίζειν (97) διδάσκων τὸν ἀνταγωνιστὴν. Αὐτὸς γοῦν οὗτος καὶ τὸν Μωϋσέα διδάσκει παιδαγωγεῖν, λέγει γὰρ ὁ Κύριος· *Εἰ τις ἡμάρτηκεν ἐνώπιόν μου, ἐξαλείψω* (98) *αὐτὸν ἐκ τῆς βίβλου μου· γυνὴ δὲ βιάδιζε, καὶ ὀδήγησον τὸν λαὸν τοῦτον* B *εἰς τὸν τόπον, ὃν εἶπὸν σοι*. Ἐνταῦθα διδάσκαλός ἐστι παιδαγωγίας· καὶ γὰρ ἦν (99) ὡς ἀληθῶς διὰ μὲν Μωϋσέως Παιδαγωγός ὁ Κύριος τοῦ λαοῦ τοῦ παλαίου, δι' αὐτοῦ (1) δὲ τοῦ νέου καθηγεμών λαοῦ, πρόσωπον πρὸς πρόσωπον. Ἴδὸν γάρ, φησὶ τῷ Μωϋσεῖ, ὁ ἄγγελος μου προπορεύεται σου (2)· τὴν εὐαγγέλιον (3) καὶ ἠγεμόνιον ἐπιστήσας τοῦ Λόγου δόναμιν. Τὸ δὲ ἀξίωμα τὸ κυριακὸν φυλάττων· Ἥ δ' ἂν ἡμέρα (4) ἐπισκέπτομαι, φησὶν, ἐπάξω ἐπ' αὐτοὺς τὴν ἀμαρτίαν αὐτῶν· τουτέστιν, ἥ δ' ἂν ἡμέρα κριτῆς καθεσθῶ, ἀποδώσω τῶν ἀμαρτιῶν αὐτῶν τὰ ἀντάγια. Ὁ γὰρ αὐτὸς Παιδαγωγός καὶ κριτῆς τοὺς παρακούσαντας αὐτοῦ δικάζει· τὸ δὲ ἀμάρτημα αὐτῶν οὐ παρασιωπᾷ ὁ φιλόανθρωπος Λόγος· ἐλέγχει δὲ, ἵνα μετανοήσωσιν· θέλει γὰρ ὁ

a Genes. xxxii, 50. b Genes. xlvii, 3. c Exod. xxxii,

præcedens membrum congruit indicativum ἀλείφει, præsertim si πῶς utrobique legamus. SYLBURG.

(97) *Πτερνίζειν*. Alludit ad originem vocis *Jacob*, quam refert Moyses Gen. xxv, 25; xxvii, 36. Eam sæpius respicit Philo, quem Clemens sequi solet: ut lib. *De mutat. nom.*, p. 1057: Ὁ μὲν Ἰακώβ πτερνιστῆς· πτερνιστοῦ μὲν οὖν ἔργον ἀσκούντος ἀρετῆν· *Jacob quidem est, qui calcibus supplantat: quare opus supplantatoris, qui virtutem exercet, etc.* Lib. *De migratione Abrahami*, p. 419: Παλαίοντος γὰρ καὶ κοινομένου, καὶ πτερνίζοντος Ἰακώβ ἐστὶν ὄνομα. *Jacob luctantis in pulvere, et supplantatoris est nomen*. Lib. *De temulentia*, p. 251: Ὁ ἀσκητῆς Ἰακώβ, καὶ τοὺς ἀρετῆς ἀθλοὺς διαθλῶν· *Jacob ille asceta, exercens virtutis certamina*. Unde Clemens eum ἀσκητὴν appellat. Quæ vox postea de iis, qui severiorem vitam exercebant, peculiariter dici cœpit.

(98) *Ἐξαλείψω*. Ἐξαλείψω Bibl. Græc. Mox, βιάδιζε, κατὰβηθι, καὶ ὀδήγ. Ibid. Dein, εἰπά σοι, ibid.

(99) *Καὶ γὰρ ἦν*. Paria sunt, quæ Justinus in *Apologia* dixit: Λόγος γὰρ ἦν, καὶ ἐστὶν, ὁ ἐν παντὶ ὢν, καὶ διὰ τῶν προφητῶν προειπῶν τὰ μέλλοντα γίνεσθαι, καὶ δι' αὐτοῦ ὁμοιοπαθοῦς γενομένου καὶ διδάξαντος ταῦτα. *Verbum fuit, et est, in universo existens: qui et per prophetas, quæ futura erant, prædixit; et per seipsum hæc, passionibus nobis similis factus, docuit.*

(1) Αὐτοῦ. Scribendum αὐτοῦ, seipsum, ut sæpe alias.

(2) *Προπορεύεται σου*. Προπορεύεται πρὸ προσώπου σου, Bibl. Græc.

(3) *Εὐαγγέλιον*. Sic paulo post, cap. 8, p. 117: Τὴν εὐαγγέλιον τοῦ Κυρίου παραθεμένῳ φωνῆν. *Ludere videtur in vocibus ἄγγελος et εὐαγγέλιον.*

(4) Ἡμέρα. Ἡμέραν Bod.

Κύριος τῆν μετανοίαν τοῦ ἀμαρτωλοῦ μάλλον ἢ ἅ A
 τὸν θάνατον. Ἡμεῖς δὲ, τὰς ἄλλων ἀμαρτίας ὡς
 νήπιοι δι' ἀκοῆς παραδεξάμενοι φόβῳ τῆς ἀπειλῆς
 τοῦ μὴ τὰ ὁμοία παθεῖν, ἀποσχόμεθα τῶν ἰσων
 πλημμελημάτων. Τί οὖν ἦν, ὁ ἥμαρτον; Ὅτι ἐν τῷ
 θυμῷ αὐτῶν ἀπέκτειναν ἀνθρώπους, καὶ τῇ (5)
 ἐπιθυμίᾳ αὐτῶν ἐνευροκόπησαν ταῦρον· ἐπικατ-
 ἀρατος ὁ θυμὸς αὐτῶν. Τίς ἂν οὖν τούτου μάλλον
 ἡμᾶς φιλανθρωπότερον παιδεύσαι; Τὸ μὲν οὖν πρό-
 τερον τῷ πρεσβυτέρῳ λαῷ πρεσβυτέρα Διαθήκη ἦν,
 καὶ νόμος ἐπαιδαγώγει τὸν λαὸν μετὰ φόβου (6), καὶ
 Λόγος ἄγγελος ἦν· καινῷ δὲ καὶ νέῳ λαῷ καινὴ καὶ
 νέα Διαθήκη δεδώρηται, καὶ ὁ Λόγος γεγένηται, καὶ
 ὁ φόβος εἰς ἀγάπην μετατέτραπται, καὶ ὁ μουσικὸς
 ἐκεῖνος ἄγγελος (7) Ἰησοῦς τίκτεται. Ὁ γὰρ αὐτὸς
 οὗτος Παιδαγωγὸς τότε μὲν, Φοβηθήσῃ Κύριον τὸν
 Θεόν, ἔλεγεν· ἡμῖν δὲ, Ἀγαπήσεις Κύριον τὸν
 Θεόν (8) σου, παρήνεσεν· διὰ τοῦτο καὶ ἐντέλλεται
 ἡμῖν· Παύσασθε (9) ἀπὸ τῶν ἔργων ὑμῶν, τῶν
 παλαιῶν ἀμαρτιῶν· Μάθετε καλὸν ποιεῖν· Ἐκ-
 κλινοῦ ἀπὸ κακοῦ, καὶ ποιήσοῦ ἀγαθόν· ἡγά-
 πησας δικαιοσύνην, ἐμίσησας ἀνομίαν. Αὕτη μου
 ἡ Νέα Διαθήκη Παλαιῷ κεχαραγμένη γράμματι. Οὐκ
 ἄρα ἡ νεότης τοῦ Λόγου οὐκ ἐκείνη. Ἀλλὰ καὶ ἐν τῷ
 Περεμιά ὁ Κύριος λέγει· Μὴ λέγῃς οὐκ νεώτερός
 εἰμι· πρὸ τοῦ με πλάσαι σε ἐν κοιλίᾳ, ἐπιστυμῆ
 σε· καὶ πρὸ τοῦ σε ἐξελεῖθαι ἐκ μήτρας, ἡγίακά
 σε· ταῦτα δύναται πρὸς ἡμᾶς ἡ προφητεία αἰνίτ-
 τεσθαι, τοὺς πρὸ καταβολῆς (10) κόσμου εἰς πίστιν
 ἐγνωσμένους Θεῷ· οὐκ ἔστιν ἐν νηπίοις, διὰ τὴν ἑναγχοῦ
 πεπληρωμένην βούλησιν τοῦ Θεοῦ· καθὼς εἰς κλῆσιν
 καὶ σωτηρίαν νεογνοὶ γεγόναμεν. Διὸ καὶ ἐπιφέρει,
 Προφήτην εἰς ἔθνη τέθεικά (11) σε· προφητεῦσαι
 λόγων αὐτὸν δεῖν, μὴ ἡνεῖδος εἶναι δοκεῖν τοῦ νεωτέρου
 τὴν προσηγορίαν τοῖς νηπίοις καλουμένοις. Ὁ δὲ
 νόμος χάρις ἐστὶ παλαιὰ, διὰ Μωϋσέως ὑπὸ τοῦ
 Λόγου δοθείσα. Διὸ καὶ φησιν ἡ Γραφή, Ὁ νόμος διὰ
 Μωϋσέως ἐδόθη· οὐκ ὑπὸ Μωϋσέως, ἀλλὰ ὑπὸ μὲν
 τοῦ Λόγου, διὰ Μωϋσέως δὲ, τοῦ θεράποντος αὐτοῦ·
 διὸ καὶ πρόσκαιρος ἐγένετο (12)· ἡ δὲ ἀίδιος χάρις
 καὶ ἡ ἀλήθεια διὰ Ἰησοῦ Χριστοῦ ἐγένετο. Ὅρατε
 τὰς λέξεις τῆς Γραφῆς· ἐπὶ μὲν τοῦ νόμου ἐδόθη
 φησὶ μόνον· ἡ δὲ ἀλήθεια, χάρις οὕσα τοῦ Πατρὸς,
 ἔργον ἐστὶ τοῦ Λόγου αἰώνιον· καὶ οὐκέτι δίδοσθαι
 λέγεται, ἀλλὰ διὰ Ἰησοῦ ἴτεσθαι, οὐ χωρὶς ἐγέ-
 νετο οὐδὲ ἐν. Αὐτίκα γοῦν ὁ Μωϋσῆς τῷ τελείῳ προ-

abstineamus. Quidam fait ergo, quod peccarunt?
 Quod in ira sua homines occiderunt, et sua cupi-
 ditate tauro nertos præciderunt: exsecranda est ira
 ipsorum^a. Quis ergo nos eo benignius et humanius
 erudierit? Prius itaque veteri populo Vetus erzt
 Testamentum, et lex cum metu populum erudiebat,
 et Verbum erat angelus; novo autem et recenti
 populo, novum ac recens Testamentum datum est,
 et Verbum fuit factum, et metus in dilectionem
 conversus est, et mysticus ille angelus Jesus pari-
 tur. Hic enim ipse Pædagogus, tunc quidem, *Domini-
 num Deum timebis*^b, dicebat; nobis autem hoc
 suavit, *Diliges Dominum Deum tuum* c; unde et nobis
 præcipit, *Cessate ab operibus vestris, peccatis veteri-
 bus: discite benefacere; declina a malo, et fac*
 B *bonum: dilexisti justitiam, odio habuisti iniquita-
 tem*. Hoc est meum Novum Testamentum, Veteri
 littera impressum. Non est ergo exprobranda Verli
 novitas. Sed Dominus quoque dicit in Jeremia: *Ne
 dicas, quod sum junior. Antequam te formarim in
 utero, novi te, et antequam egredereris e matrice, sanc-
 tificavi te*^d. His nos potest prophetia significare,
 qui ante mundi constitutionem Deo ad fidem sui-
 mus cogniti; nunc autem sumus infantes propter
 impletam nuper Dei voluntatem, quatenus ad vocationem
 et salutem recenter nati sumus. Quocirca
 etiam subjungit: *Prophetam ad genitricem posui te* e;
 dicens eum oportere prophetare, ne putent junioris
 appellationem probum esse iis qui vocantur
 infantes. Lex autem est vetus gratia per ✕ Moysem a
 Verbo data. Quocirca dicit quoque Scriptura: *Lex
 per Moysen data est*; non a Moyse, sed a Verbo
 quidem; verum *per Moysen*, servum ejus, et ideo
 fuit ad tempus: *æterna autem gratia et veritas per
 Jesum Christum facta est*^f. Videte verba Scripturæ.
 De lege quidem, *data est*, inquit, tantum; *Veritas*
 autem, quæ est gratia Patris, est æternum Verbi
 opus: et non dicitur dari, sed *per Jesum fieri, sine
 quo factum est nihil*^g. Jam vero Moyses propheticæ
 perfectio cedens Pædagogo, nempe Verbo, et nomen
 et pædagogiam prædicat, et populo commendat Pæ-
 dagogum, præceptis ei obedientiæ traditis: *Propheta
 tam vobis suscitabit*, inquit, *Deus tanquam me de
 fratribus vestris*^h; per Jesum Nave filium, Jesum
 Dei Filium significans; nomen enim Jesu, quod in
 lege prædicebatur, erat adumbratio Domini. Sub-

✕ P. 134 ED. POTTER, 112 ED. PARIS. ^a Gen. XLIX, 6. ^b Deut. VI, 2. ^c Matth. XXII, 37. ^d Jer. I, 7, 5. ^e Ibid. 5. ^f Joan. I, 17. ^g Ibid. 3. Deut. XVIII, 15.

(5) Καὶ τῇ. Καὶ ἐν τῇ Bibl. Græc.

(6) Μετὰ φόβου. Respicit Rom. VIII, 15: Οὐ γὰρ ἐλάβετε πνεῦμα δουλείας πάλιν εἰς φόβον· ἀλλ' ἐλάβετε πνεῦμα υἰοθεσίας, ἐν ᾧ κράζομεν· Ἀββᾶ, ὁ Πατήρ.

(7) Μουσικὸς ἐκεῖνος ἄγγελος. Christum vocat mysticum angelum, quia tunc temporis divinam suam majestatem sub angeli specie occultabat. De Christo sub angeli forma apparente conf. Cl. Bulli l'efensionis Fidei Nicænæ sect. I, cap. 1.

(8) Τὸν Θεόν. Τὸν Θεόν σου Reg., Vind.

(9) Παύσασθε. Hæc diversis Scripturæ sententiis constant. Isa. I, 16: Παύσασθε ἀπὸ τῶν πορνῶ-

νῶν ὑμῶν· quod Clemens sic extulit: Παύσασθε ἀπὸ τῶν ἔργων ὑμῶν· nam alibi ὑμέτερα ἔργα prophetæ peccata vocant; unde Clemens adjecit, interpretamenti gratia, τῶν παλαιῶν ἀμαρτιῶν. Dejn, Isa. I, 17: Μάθετε καλὸν ποιεῖν. Psal. XXXVI, 27: Ἐκκλινοῦ ἀπὸ κακοῦ, καὶ ποιήσοῦ ἀγαθόν. Psal. XLIV, 8: Ἠγάπησας δικαιοσύνην, καὶ ἐμίσησας ἀνομίαν.

(10) Πρὸ καταβολῆς. Conf. Eph. I, 4; 1 Pet. I, 20.

(11) Τέθεικα. Ἐθήκα Reg.

(12) Ἐγένετο. Ἐγένετο A. Stryker.

jungit itaque, quod populo utile futurum erat consulens: *Ipsam audietis* ^a, dicens: *Et homo qui non audierit Prophetam hunc* ^b, ei minatur. Tale nobis prædicit nomen salutaris Pædagogii. Propterea ei virgam adjungit prophetia, virgam disciplinæ, imperii et potestatis: ut quibus Verbum suadendo non medetur, eis minæ medeantur. Quibus autem non medentur minæ, eis virga medebitur. Quibus vero virga non medetur, eos ignis depascit. *Egredietur, inquit, virga de radice Jesse* ^c. Vide Pædagogi curam, sapientiam, et potestatem. *Non secundum opinionem, inquit, judicabit, neque secundum loquelam arguet, sed judicabit humili judicium, et arguet peccatores terræ.* Et per David: *Castigans castigavit me Dominus, et morti non tradidit me* ^d. A Domino enim castigari, et tanquam a Pædagogo erudiri, est a morte liberari. Et dicit per eundem Prophetam: *In virga ferrea pascet eos* ^e. Hinc quoque commotus Apostolus in Epistola ad Corinthios: *Quid vultis, inquit, in virga veniam ad vos, an in dilectione et spiritu lenitatis* ^f? Quin etiam, *virgam ꝯ potentia emittet Dominus ex Sion, dicit per alium prophetam* ^g. Pædagogica autem hæc virga tua et baculus tuus me consolata sunt ^h, dixit aliquis alius. Hæc est Pædagogi potestas, veneranda et gravis, consolatoria, salutaris.

Ἐν αὐτοῦ προφήτου φησὶν· Ἐν ῥάβδῳ σιδηρᾷ ποιμανεῖς αὐτούς. Ταύτη καὶ ὁ Ἀπόστολος κινηθεῖς, ἐν τῇ πρὸς Κορινθίους, *Τι θέλτε; φησὶν ἐν ῥάβδῳ ἔλω πρὸς ὑμᾶς, ἢ ἐν ἀγάπῃ, πνεύματι τε πραότητος; ἀλλὰ καὶ, ῥάβδον δυνάμει* (18) *ἐξαποστελεῖ Κύριος* (19) *ἐκ Σιών, δι' ἄλλου προφήτου* (20) *λέγει. Ἡ δὲ παιδαγωγικὴ αὕτη ἡ ῥάβδος σου καὶ ἡ βακτηρία σου παρεκάλεσάν με, εἶπέ τις ἕτερος. Αὕτη τοῦ Παιδαγωγοῦ ἡ δύναμις ἡ σεμνὴ, ἡ παρακλητικὴ, ἡ σωτήριος.*

✕ P. 155 ED. POTTER, 143 ED. PARIS. ^a Deut. xviii, 15. ^b Ibid. 19. ^c Isa. xi, 1, 3, 4. ^d Psal. cxvii, 18. ^e Psal. ii, 9. ^f I Cor. iv, 21. ^g Psal. cix, 2. ^h Psal. xxii, 4.

(13) *Προφήτην. Προφήτην ἐκ τῶν ἀδελφῶν σου, ὡς ἐμέ, ἀραστήσει σοὶ Κύριος ὁ Θεός σου.* Deuteron. Sed Lucas pro σου et σοὶ posuit etiam ὑμῶν et ὑμῖν. Act. iii, 22; vii, 37. Eodem modo Tertullianus Adv. Marcion. lib. iv, c. 22: *Hunc igitur audite, quem ab initio edixerat audiendum in nomine prophetæ, quoniam et propheta existimari habebat a populo. « Prophetam, inquit Moyses, suscitabit vobis Deus ex filiis vestris; » secundum carnalem scilicet censum; « tanquam me audieritis illum, » etc.*

(14) *Τὸν Ἰησοῦν. Jesum filium Nave innuens, propter Jesum Dei Filium.* Quippe, quod ille hujus typus esset. Veteres eis vel πρὸς hoc sensu usurpant. Sic Plato, ἀντίτρομαι τοῦτο πρὸς τὸν ἄερα· per hoc aere significo. Item Æschines, ἀνιττόμενος εἰς ἐμέ. Porro Justinus M., in *Dialogo cum Tryph.* Josue nomine Jesum præsignificatum sæpenumero affirmat: ut p. 340. edit. Paris.: Ἰησοῦν, ὡς προέφη, πολλάκις, Αὐστὴν καλούμενον, ἐκείνον τὸν μετὰ τοῦ Χαλεβ κατασκοπὸν εἰς τὴν Χαναάν ἐπὶ τὴν γῆν ἀποσταλέντα, Ἰησοῦν Μωϋσῆς ἐκάλεσε. Τοῦτο σὺ οὐ ζητεῖς δι' ἣν αἰτίαν ἐποίησεν; οὐκ ἀπωρεῖς, οὐδὲ φιλοπευστεῖς; τοιγαροῦν ἐλέηθῃ σε ὁ Χριστός· καὶ ἀναγινώσκων, οὐ συνίης· οὐδὲ νῦν ἀκούων, ὅτι Ἰησοῦς ἐστὶν ὁ Χριστός ἡμῶν, συλλογίσθη οὐκ ἀργῶς, οὐδ' ὡς ἔτυχεν ἐκείνῳ τεθεῖσθαι τοῦνομα· *Ausem illum, ut sæpe commemoravi, qui cum Chalebo speculator in terram Chanaan missus est, Jesum Moyses nominavit. Hoc ipsum tu quam ob causam fecerit, non queris, non ambigis, non studio discendi percunctaris? Illicet te fugit Christus; et legens, non intelliges; et ne nanc*

α φητικῶς παραχωρῶν Παιδαγωγῷ τῷ Ἀδῶν, καὶ τὸ ὄνομα καὶ τὴν παιδαγωγίαν προθεσπίζει, καὶ τῷ λαῷ παρατίθεται τὸν παιδαγωγόν, ἐντελὲς ὑπακοῆς ἐγχειρίσας· *Προφήτην* (13) *ὕμῖν ἀραστήσει*, φησὶν, ὁ Θεός ὡς ἐμέ ἐκ τῶν ἀδελφῶν ὑμῶν· τὸν Ἰησοῦν (14) τὸν τοῦ Ναυῆ αἰνιττόμενος διὰ τὸν Ἰησοῦν τὸν τοῦ Θεοῦ Υἱόν· σκιαγραφία γὰρ ἦν τοῦ Κυρίου τὸ ὄνομα τὸ Ἰησοῦ προκηρυσσόμενον ἐν νόμῳ. Ἐπιφέρει γοῦν, τὸ λυσιατελὲς τῷ λαῷ συμβουλευέων· *Αὐτοῦ ἀκούσεσθε, λέγων· Καὶ ὁ ἄνθρωπος ὃς ἄν* (15) *μὴ ἀκούσῃ τοῦ προφήτου τούτου, τοῦτω ἀπειλεῖ. Τοιοῦτον ἡμῖν ὄνομα σωτηρίου προφητεύει παιδαγωγῷ. Διὰ τοῦτο αὐτῷ ῥάβδον περιτίθεισιν ἡ προφητεία, ῥάβδον παιδευτικὴν, ἀρχικὴν, κατεξουσιαστικὴν· ἔν' οὗς ὁ Λόγος ὁ πειθῆμιος οὐκ ἴσται, ἀπειλὴ*

*ἴσεται· οὗς δὲ ἡ ἀπειλὴ οὐκ ἴσται, ἡ (16) ῥάβδος ἴσεται· οὗς δὲ ἡ ῥάβδος οὐκ ἴσται, τὸ πῦρ ἐπιπέμμεται. Ἐξελεύσεται, φησὶ, ῥάβδος ἐκ τῆς ῥίζης Ἰεσσαί. Ὅρα καὶ τὴν ἐπιπέμμελιαν, καὶ τὴν σοφίαν, καὶ τὴν δύναμιν τοῦ Παιδαγωγοῦ· *Οὐ κατὰ τὴν δόξαν, φησὶν, οὐδὲ κατὰ τὴν λαλίαν ἐλέγξει· ἄλλα κρινεῖ ταπεινῶ κρῖσιν, καὶ ἐλέγξει τοὺς ἀμαρτωλοὺς* (17) *τῆς γῆς· καὶ διὰ Δαβὶδ· Κύριος παιδεύων ἐπαίδευσέ με, καὶ τῷ θανάτῳ οὐ παρέδωκε με. Τὸ γὰρ ὑπὸ Κυρίου παιδευθῆναι, καὶ παιδαγωγηθῆναι, θανάτου ἐστὶν ἀπαλλαγὴ. Καὶ διὰ**

quidem, cum nudis Jesum esse nostrum Christum, tecum reputas non fortuito, vel temere illi hoc nomen esse impositum, etc. Conf. ejusdem libri p. 338, 341, 361, 362.

(15) *Ὅς ἄν. Ὅς ἄν μὴ ἀκούσῃ ὅσα ἄν λαλήσῃ ὁ προφήτης ἐκείνος,* Deuteron. Πᾶσα ψυχὴ, ἥτις ἄν μὴ ἀκούσῃ τοῦ προφήτου ἐκείνου, Act. iii, 23.

(16) *H.* Hanc particulam inseruit Sylburgius.

(17) *Ἀμαρτωλοῦς. Ταπεινοῦς* Bibl. Græc. Mox, παιδεύων ἐπαίδευσέ με ὁ Κύριος, inverso verborum ordine. Bibl. Græc. ut mox etiam, ποιμανεῖ αὐτούς ἐν ῥάβδῳ σιδηρᾷ, ibid.

(18) *ῥάβδον δυνάμει.* Chrysostomus homil. iii psal. cix: *Ἡ ῥάβδος κολαστικὴ ἐστὶν, καὶ εὐεργετικὴ, καὶ παρακλητικὴ, καὶ βασιλείας σύμβολον. Τὴν μὲν δύναμιν ἐνταῦθα ῥάβδον ἐκάλεσεν, μεθ' ἧς αἱ μαθηταὶ τὴν οἰκουμένην περιέτρεχον ἦθη διορθοῦντες, καὶ ἐξ ἄλλοιου τινὸς κακίας ἐπὶ λογικῆν ἀγοντες τὴν τῶν ἀνθρώπων φύσιν. Virga aliquando quidem castigat, et beneficio afficit, aliquando autem consolatur, et est signum regni. Virgam autem virtutem hic vocavit, cum qua discipuli orbem terræ obierunt mores corrigentes, et a quodam a ratione alieno vitio deducentes ad hominum naturam rationis complotem.*

COLLECT.

(19) *Κύριος. Σὺ Κύριος* Bibl. Græc. Mox, βακτηρία σου, αὐτὰ με παρεκάλ. Ibid.

(20) *Δι' ἄλλου προφήτου.* Imo διὰ τοῦ αὐτοῦ προφήτου, per eundem prophetam, nempe Psalmorum auctorem; cujus etiam est, quod Clemens ἑτέρῳ, alii, memoriæ lapsu mox tribuit.

ΚΕΦ. Η΄.

Α

CAP. VIII.

Πρὸς τοὺς ἠγουμένους μὴ εἶναι ἀγαθὸν
τὸ δίκαιον.

Adversus eos, qui existimant non esse bonum id,
quod justum est.

Ἐνταῦθα ἐπιφύονται τινες (21), οὐκ ἀγαθὸν εἶναι φάμενοι τὸν Κύριον διὰ τὴν ράβδον, καὶ τὴν ἀπειλὴν, καὶ τὸν φόβον· καὶ παρακούσαντες (22) μὲν, ὡς εἶκοι, τῆς Γραφῆς ὡδὲ που λεγούσης· Καὶ ὁ φοβούμενος (23) Κύριον ἐπιστρέφει ἐπὶ καρδίαν αὐτοῦ· ἐκλαθόμενοι δὲ τὸ μέγιστον αὐτοῦ τῆς φιланθρωπίας, ὅτι δι' ἡμᾶς ἄνθρωπος ἐγένετο. Καὶ δὴ οἰκειότερον αὐτῷ ὁ προφήτης προσεύχεται (24) διὰ τούτων· Μνήσθητι ἡμῶν (25), ὅτι χοῦς ἐσμὲν· τουτέστι, Συμπάθησον ἡμῖν, ὅτι τὴν ἀσθένειαν τῆς σαρκὸς αὐτοπαθῶς ἐπέλασας. Ταύτη γοῦν (26) ἄριστος καὶ ἀνεπιληπτὸς ἐστὶν ὁ Παιδαγωγὸς ὁ Κύριος, τῇ ἐκάστου τῶν ἀνθρώπων δι' ὑπερβολὴν φιλανθρωπίας συμπάθησας φύσει. Ἦν γὰρ οὐδὲν, ὁ μισεῖ ὁ Κύριος· οὐ γὰρ δῆπου μισεῖ μὲν τι, βούλεται δὲ αὐτὸ εἶναι, ὁ μισεῖ· οὐδὲ βούλεται μὲν τι μὴ εἶναι, αἴτιος δὲ γίνεται τοῦ εἶναι αὐτὸ, ὁ βούλεται μὴ εἶναι. Οὐδὲ μὴν (27) οὐ βούλεται μὲν τι μὴ εἶναι, τὸ δὲ ἐστίν. Εἴ τι ἄρα μισεῖ ὁ Λόγος, βούλεται αὐτὸ μὴ εἶναι· οὐδὲν δὲ ἐστίν, οὐ μὴ τὴν αἰτίαν τοῦ εἶναι ὁ Θεὸς παρέχεται· οὐδὲν ἄρα μισεῖται ὑπὸ τοῦ Θεοῦ· ἀλλ' οὐδὲ ὑπὸ τοῦ Λόγου· ἔν γὰρ ἄμφω, ὁ Θεός· ὅτι εἶπεν, Ἐν ἀρχῇ (28) ὁ Λόγος ἦν ἐν τῷ Θεῷ· καὶ Θεὸς ἦν ὁ Λόγος. Εἰ δὲ οὐ μισεῖ τῶν ὑπ' αὐτοῦ γενομένων οὐδὲν, λείπεται φιλεῖν αὐτὸ (29)· πολὺ δὴ πλεόν τῶν ἄλλων ἀγαπήσει τὸν ἄνθρωπον εἰκότως, τὸ κάλλιστον τῶν ὑπ' αὐτῷ δημιουργηθέντων, καὶ φιλοθέον ζῶν. Φιλανθρωπος ἄρα ὁ Θεός· φιλάνθρωπος ἄρα ὁ Λόγος. Ὁ δὲ φιλῶν τι, ὠφελεῖν αὐτὸ βούλεται. Τὸ δὲ ὠφελῶν τοῦ μὴ ὠφελούντος πάντως ἂν που κρεῖττον εἶη. Τοῦ δὲ ἀγαθοῦ κρεῖττον οὐδὲ ἔν. Ὁφελεῖ ἄρα τὸ ἀγαθόν. Ἀγαθὸς δὲ ὁ Θεὸς ὁμολογεῖται· ὠφελεῖ ἄρα ὁ Θεός. Τὸ δὲ ἀγαθόν (30), ἢ ἀγαθόν ἐστίν, οὐδὲν ἄλλο ποιεῖ ἢ ὅτι ὠφελεῖ· πάντα ἄρα ὠφελεῖ ὁ Θεός. Καὶ οὐ δῆπου ὠφελεῖ μὲν τι τὸν ἄνθρωπον, οὐχὶ δὲ κηδεταὶ αὐτοῦ· οὐδὲ κηδεταὶ μὲν, οὐχὶ δὲ καὶ (31) ἐπιμελεῖται αὐτοῦ. Κρεῖττον μὲν γὰρ τὸ

Hic exoriuntur aliqui, qui dicunt non esse bonum Dominum, propter virgam, et minas, et timorem; et Scripturam perperam intelligentes, quæ sic dicit: *Ei qui timet Dominum, convertetur ad cor suum* a; et oblitus maxime ejus benignitatis, quod propter nos homo factus sit 50. Atqui Propheta eum familiarius precatur per hæc verba *Memento nostri, quoniam pulvis sumus* b; hoc est, miserere nostri, quoniam carnis imbecillitatem, tu ipse eam passus, expertus es. Ea ergo ratione optimus, et nulli reprehensioni obnoxius Pædagogus est Dominus, qui propter insignem benignitatem et clementiam cum uniuscujusque hominis natura quasi compatitur. *Nihil enim est quod odio habet Dominus* c; non enim aliquid quidem odisse potest, et velle id esse quod odit. Neque vero simul vult aliquid non esse, et est causa, ut sit id, quod vult non esse. Sed neque vult quidem aliquid non esse, id vero est. Si quid ergo odio habet Verbum, id vult non esse. Nihil est autem, cujus non causam Deus, quod id sit, præbeat. Nihil ergo odio habet Deus; sed neque Verbum: utrumque enim unum est, nempe Deus. Dixit enim: *In principio erat Verbum, et Verbum erat in Deo, et Deus erat Verbum* d. Quod si nihil odio habet eorum, quæ ab ipso facta sunt, restat, ut id diligat. Longe autem plus, quam alia, jure hominem diligit, qui est pulcherrimum animal eorum, quæ ab ipso effecta sunt, ac Dei amore præditum. Hominem ergo diligit Deus; ergo Verbum etiam hominem diligat. Qui autem aliquid amat, ei vult prodesse. Quod autem prodest, eo, quod non prodest, utique fuerit præstantius. Præstantius autem bono nihil est. Prodest ergo, quod bonum est. Deum autem esse bonum e, in confesso est. Deus ergo prodest. Bonum autem quatenus bonum est, nihil aliud facit, quam prodest. Deus ergo prodest in omnibus. Nec homini

* P. 136 ED. POTTER, 114 ED. PARIS. a Eccli. xxi, 7. b Psal. cii, 14. c Sap. xi, 25. d Joann. i, 1. e Matth. iix, 17.

(21) *Τινές*. Nempe Marcionis discipuli: Οἱ δὲ ἔτερον Θεὸν φάσκοντες παρὰ τὸν δημιουργόν, δίκαιον μὲν αὐτὸν θέλουσι, καὶ οὐκ ἀγαθόν, σφόδρα ἰδιωτικῶς ἄμα καὶ ἀσεβῶς ἐνεχθέντες, ἐν τῷ χωρίζειν δικαιοσύνην ἀγαθότητος, καὶ ἀγαθότητα διὰ δικαιοσύνης· *Qui alium Deum asserentes præter mundum Creatorem, hunc quidem justum esse volunt, sed non bonum: stulte id quidem et impie, cum justitiam a bonitate separent, et a justitia bonitatem*; ut refert Origenes *Comment. in Ezod.*, tom. 3, p. 17. Tertullianus, *contra Marcion. lib. 1, cap. 6*, illum ait, *disparis deum constituisse; alterum judicem ferum, bellipotentem; alterum mitem, placidum, et tantummodo bonum atque optimum.*

(22) *Παρακούσαντες*. Παρακούσαντας Bod. (23) *Καὶ ὁ φ.* Καὶ ὁ φοβούμενος τὸν Θεὸν ἐν καρδίᾳ, Bibl. vulg. καὶ ὁ φοβούμενος Κύριον ἐπιστρέφει ἐπὶ καρδίαν αὐτοῦ Ms. Alex.

(24) *Ὁ προσφ. προσ.* Προσεύχεται ὁ προφήτης, *inverso verborum ordine*, Reg., Bod.

(25) *Μνήσθητι ἡμῶν*. Μνήσθητι ὅτι χοῦς ἐσμὲν, Bibl. vulg.; ἐμνήσθη ὅτι χ. ms. Alex.

(26) *Γοῦν*. Τοῖνον, Reg., Bod., Pal.

(27) *Οὐδὲ μὴν*. Ignatius *Epist. ad Magnesios, c. 10*: Ἄν γὰρ ἡμᾶς μιμήσθαι, ... οὐκ ἔτι ἐσμέν. *Si enim nos imitetur* (Deus sc. malo malum compensans), *non amplius sumus*. Clemens *Strom. vii, pag. 740*: Οὐδὲν μὲν ἀντικεῖσθαι λέγομεν τὸν Θεόν, οὐδὲ ἐχθρὸν εἶναι τινος· πάντων γὰρ κτίστης, καὶ οὐδὲν ἐστὶ τῶν ὑποστάντων, ὃ μὴ θέλει· *Deum dicimus nulli adversari, nec esse cuiuspiam inimicum. Est enim Creator omnium, et nihil est ex iis quæ subsistant, quod nolit.*

(28) *Ἐν ἀρχ.* Ἐν ἀρχῇ ἦν ὁ Λόγος, καὶ ὁ Λόγος ἦν πρὸς τὸν Θεόν, καὶ Θεὸς ἦν ὁ Λόγος, Joann.

(29) *Αὐτό*. Αὐτός, Bod. Dein, πολὺ δὲ πλ. Idem.

(30) *Τὸ δὲ ἀγαθόν*. Stoicorum inore loquitur. Sextus *Empiricus lib. x adv. Mathematicos, p. 442*: Οἱ μὲν οὖν Στωϊκοί... ὀρίζονται τὰγαθὸν τρόπον τῶδε· Ἀγαθόν ἐστὶν ὠφέλεια ἢ οὐχ ἕτερον ὠφελείας. *Stoici bonum hoc modo definiunt: Bonum est utilitas, aut non diversum ab utilitate*. Conf. idem *Hypotyposeon lib. iii, cap. 20*; Diogenes *Laertius lib. vii, seg. 84*.

(31) *Καὶ*. Hæc particula abest a Pal. ms. Syll.

quidem in aliqua re prodest, non autem ejus curam gerit. Neque curam quidem ejus gerit, non autem est etiam de eo sollicitus. Est enim præstantius, quod sua sponte prodest, quam quod non sua sponte. Deo autem nihil est præstantius. Nec est aliud sua sponte prodesse, quam esse de homine sollicitum. Deus ergo curam gerit hominis, et de eo est sollicitus. Id autem re ipsa ostendit, cum Verbo eum erudiat, qui est germanus coadjutor Dei in homines benevolentiae. Bonum autem esse dicitur, non eo quod virtutem habeat: quatenus justitia quoque bonum esse dicitur, non quod habeat virtutem, ipsa enim est virtus, sed quod ipsa ex se et per se bona sit. Dicitur etiam alio modo bonum id, quod est utile, non eo quod delectet, sed eo quod prosit. Quæ quidem omnia est justitia, quæ ut virtus, et ut per se eligenda bonum est, et ut quæ non delectet; non enim judicat ad gratiam, sed pro uniuscujusque meritis distribuit. Id autem quod est utile, sequitur id, quod prodest. Per omnes ergo respectus, quibus bonum dijudicatur, justitia quoque boni characterem suscipit, utrisque æqualia æqualiter participantibus; quæ vero ex æqualibus characterem suscipiunt, ipsa sunt inter se æqualia et similia. Bonum est ergo justitia. Quomodo ergo, inquirunt, si Dominus homines diligit et bonus est, irascitur et punit? Necessesse est ergo de hoc, quam fieri poterit brevissime, disserere: est enim hæc tractatio aliqua ex parte conducibilis ad rectam puerorum educationem, necessarii auxilii locum tenens. Multæ enim animi affectiones curantur supplicio, et præceptorum acerbiorum jussu, atque etiam per doctrinam nonnullarum speculationum. Est autem reprehensio veluti quædam chirurgia affectionum animæ. Abscessus autem veritatis affectiones, quas sectione dividentem oportet coaguerare. Medicamentorum autem applicationi est similis probri insimulatio, quæ resolvit affectiones, quæ jam occalluerunt, impudicæque et libidinosæ vitæ sordes expurgat, fa-

✕ P. 137 ED. POTTER, 115 ED. PARIS.

(32) *Elvai*. Supervacanea est hæc vox, et fortasse e sequentibus periochis irrepit, in quibus his τῷ ἀγαθῷ postposita est. Sensus est: « Bonum autem non dicitur esse bonum, eo quod virtutem habeat: quemadmodum etiam justitia non dicitur esse bonum, quod habeat virtutem, cum sit ipsa virtus; sed quod ipsa ex se et per se bona sit. »

(33) *Πάρτα*. Post πάντα Hervetus interpres subaudit ἐστίν: *quæ quidam omnia est justitia*. SYN.

(34) *Πῶς οὖν*. Marcionitarum quæstio. Irenæus, lib. III, c. 42: *Rursus ut increpativum auferrent a Patre, et judiciale, indignum id Deo putantes, et sine iracundia et bonum arbitantes se adinvenisse Deum, alterum quidem judicare, et alterum quidem salvare dixerunt, nescientes utrorumque auferentes sensum et justitiam*. Conf. Tertullianus *adv. Marcionem* lib. II, c. 11 et sq.

(35) *Χειρουργία*. Tertullianus *adv. Marcionem*, lib. II, cap. 16: *Non poterunt judici exprobrari, quæ judici accedunt, curentia et ipsa culpa, sicut et iudex. Quid enim si medicum dicas esse debere, ferramenta vero ejus accuses, quod secent, et inurant, et amputent, et constrictent? quando sine instrumento*

κατὰ γνώμην ὠφελῶν τοῦ μὴ ὠφελῶντος κατὰ γνώμην· τοῦ δὲ Θεοῦ κρείττον οὐδέν. Καὶ οὐκ ἄλλο τί ἐστὶ τὸ κατὰ γνώμην ὠφελεῖν, εἰ μὴ ἐπιμελεῖσθαι τοῦ ἀνθρώπου. Κήδεται ἄρα καὶ ἐπιμελεῖται τοῦ ἀνθρώπου ὁ Θεός. Τοῦτο δὲ ἐνδείκνυται ἔργῳ, παιδαγωγῶν αὐτὸν Λόγῳ, ὃς ἐστὶ τῆς τοῦ Θεοῦ φιλανθρωπίας συναγωνιστῆς γνήσιος. Τὸ δὲ ἀγαθὸν εἶναι (32) οὐ τῷ τὴν ἀρετὴν ἔχειν ἀγαθὸν εἶναι λέγεται· καθὼς καὶ ἡ δικαιοσύνη ἀγαθὸν εἶναι λέγεται οὐ τῷ ἀρετὴν ἔχειν, ἀρετὴ γάρ ἐστὶν αὕτη, ἀλλὰ τῷ αὐτὴν καθ' αὐτὴν καὶ δι' αὐτὴν ἀγαθὴν εἶναι. Λέγεσθαι δὲ καὶ κατ' ἄλλον τρόπον ἀγαθὸν τὸ συμφέρον, οὐ τῷ τέρπειν, ἀλλὰ τῷ ὠφελεῖν. Ἄ δὴ πάντα (33) ἡ δικαιοσύνη, καὶ ὡς ἀρετὴ, καὶ ὡς δι' αὐτὴν ἀρετὴ, ἀγαθὸν, καὶ ὡς οὐ τέρπουσα· οὐ γὰρ πρὸς χάριν κρίνει, ἀλλὰ τοῦ κατ' ἀξίαν ἐκάστου ἐστὶν ἀπονεμητικὴ. Ἐπεταὶ ἐπὶ τῷ συμφέροντι· τὸ ὠφέλιμον. Κατὰ πάντα ἄρα τὰ μέρη, καθ' ἃ τὸ ἀγαθὸν ἐξετάζεται, καὶ ἡ δικαιοσύνη χαρακτηρίζεται, τῶν ἰσῶν ἐπίσης ἀμφοῖν μετεχόντων· τὰ δὲ τοῖς ἴσοις χαρακτηριζόμενα ἴσα τε ἀλλήλοις καὶ ὁμοία. Ἀγαθὸν ἄρα ἡ δικαιοσύνη. Πῶς οὖν (34), φασίν, εἰ φιλάνθρωπος ἐστὶ καὶ ἀγαθὸς ὁ Κύριος, ὀργίζεται καὶ κολάζει; Ἀναγκαῖον οὖν καὶ περὶ τοῦτου, ὡς οἶόν τε, διὰ βραχυτάτων ἐπεξελεῖν· ἐπεὶ λυσitelῆς πως ἡ τοιαύτη οἰκονομία πρὸς τὴν ἄρθρην τῶν παιδῶν ἀγωγὴν, ἀναγκαῖου βοηθηματικῆς ἔχουσα τάξιν. Θεραπεύεται δὲ πολλὰ τῶν παθῶν τιμωρίᾳ καὶ προστάξει αὐστηροτέρων παραγγελμάτων, καὶ δὴ καὶ διὰ τῆς ἐνίων θεωρημάτων διδασκαλίας. Ἔστι δὲ οἰονεὶ χειρουργία (35) τῶν τῆς ψυχῆς παθῶν ὁ ἐλεγχος· ἀπόστασις δὲ τὰ πάθη τῆς ἀληθείας (36), ἃ χρὴ διελέγχειν διαιρούντα τῇ τομῇ. Φαρμακεία δὲ εἰσὶν οἱ ὄνειδισμός, τὰ τετυλωμένα ἀναλύων τῶν παθῶν, καὶ τὰ ῥυπαρὰ τοῦ βίου τῆς λαγνείας ἀνακαθαίρων, πρὸς δὲ καὶ τὰς ὑπερσαρκώσεις (37) τοῦ τύφου ἐξομαλίζων, εἰς τὸν ὑγιῆ καὶ ἀληθινὸν ἀνασχευάζων τὸν ἀνθρώπον. Ἡ νουθέτησις οὖν οἰονεὶ διαίτη τῆς νοσοῦσης ψυχῆς, ὧν χρὴ μεταλαμβάνειν (38), συμβουλευτικὴ· καὶ ὧν οὐ χρὴ, ἀπγορευτικὴ· τὰ δὲ πάντα εἰς σωτηρίαν καὶ αἰδίων ὑγιείαν

artis medicus esse non possit.

(36) *Ἀπόστασις δὲ τὰ πάθη τῆς ἀλ.* Ἀπόστασις idem est quod ἀπόστημα, *suppuratio, abscessus* humorum, quos chirurgi a corpore τομῇ διαίρειν, *sectione abstrahere*, solent. Hinc τὰ πάθη, quæ rescicare oportet, τῇ ἀπόστασει comparat. Sylburgius ait: « Ἀληθεῖας πάθη, si vera est scriptura, dici videntur quæ a corrupta veritate proficiscuntur vitia: ἀπειθείας ad præcedens ψυχῆς minus quadrat. » Lowthius dicit: « Quid si legatur ἀτιμίας, e Rom. I, 26. Stanclejus Comment. in Æschylī Theb. vers. 599: Legendum, inquit, τὰ βάθη, ad exemplum D. Joannis in Apocalypsi, qui τὰ βάθη τοῦ Σατανᾶ nominat. Pindarus Nem. IV, φρένα βαθεῖαν vocat: et βαθύφρονα sapientem. » Porro, ut meam tandem sententiam exponam, vulgata lectio satis commode retineri posse videtur si ἀληθείας non ad τὰ πάθη, quod faciunt eruditi viri jam memorati, sed ad ἀπόστασις referamus: Ἀπόστασις δὲ τὰ πάθη τῆς ἀληθείας, sunt autem perturbationes abscessus veritatis.

(37) Ὑπερσαρκώσεις. Ὑπερ σαρκώσεις, Bod.

(38) Μεταλαμβάνειν. Μεταλαμβάνει, Reg.

διατείνει. Ἀλλὰ καὶ ὁ στρατηγὸς, χρημάτων ἁ
ζημίας, καὶ τὰς εἰς αὐτὰ τὰ σώματα διηκούσας αἰ-
κίας (39) μετὰ δεσμῶν καὶ τῆς ἐσχάτης ἀτιμίας
προσφύρων τοῖς ἡδικηκόσιν, ἐσθ' ὅτε δὲ καὶ θανάτῳ
κολάζων τινὰς, τέλος ἔχει τὸ ἀγαθὸν ὑπὲρ νοθεσίας
τῶν ὑπάρχον στρατηγῶν. Ὡσαύτως καὶ ὁ μέγας
ἡμῶν ἐκείνος στρατηγός, ὁ τῶν ὅλων ἡγεμὼν Λόγος,
τοὺς παρὰ τὸν νόμον ἀφηνιάζοντας τὸν αὐτοῦ, ὑπὲρ
ἀπαλλαγῆς δουλείας καὶ πλάνης καὶ τῆς τοῦ ἀντικει-
μένου αἰχμαλωσίας, εἰς καταστολὴν τῶν τῆς ψυχῆς
παθῶν νοθετῶν, ἐπὶ τὴν ἱερὰν τῆς πολιτείας ὁμό-
νοιαν εἰρναγωγεῖ. Καθάπερ οὖν τῷ συμβουλευτικῷ
λόγῳ παράκειται τὸ πρωτορεπτικὸν καὶ παρακλητικὸν
εἶδος, οὕτω καὶ τῷ ἐγκωμιαστικῷ τὸ λοιδορητικὸν,
καὶ ὀνειδιστικὸν καὶ ἐγκωμιαστικὸν (40). Τὸ δὲ εἶδος
τοῦτο τέχνη ἐστὶ ψευτικὴ (41). Εὐνοίας δὲ τὸ ψέγειν, B
οὐ μίσους σύμβολον. Ἄμω μὲν γὰρ ὀνειδίζετον, καὶ
ὁ φίλος καὶ ὁ μὴ· ἄλλ' ὁ μὲν ἐχθρὸς, ἐπιγελῶν, ὁ δὲ
φίλος, εὐνοῶν. Οὐκ ἄρα διὰ μίσους ὁ Κύριος τοῖς ἀν-
θρώποις λοιδορεῖται· οὐς καὶ ἐξὴν αὐτῷ ἀπολέσαι
παρὰ τὰς ἰδίας αἰτίας, ὁ δὲ ὑπὲρ ἡμῶν καὶ πέπονθεν.
Παιδαγωγὸς γὰρ ἅτε ἀγαθός, ἐντέχνως σφόδρα καὶ
διὰ τῆς λοιδορίας ὑποδύεται τὸν ψόγον, οἶονε! μάστιγι,
τῆ βλασφημίας τὸ νοθρὸν τῆς διανοίας ἐπεχειρῶν.
Πάλιν τε αὖ ἐν μέρει προτρέπειν ἐπιχειρεῖ τοὺς αὐ-
τοὺς· οὐς γὰρ ὁ ἔπαινος οὐ προτρέψατο, τοὺτους παρ-
ύξυνεν ὁ ψόγος· καὶ οὐς ὁ ψόγος οὐκ ἐξεκαλέσατο
εἰς σωτηρίαν καθάπερ νεκροὺς (42), τοὺτους πρὸς
ἀλήθειαν ἢ βλασφημίαν διανίστησι. Μάστιγες γὰρ
καὶ παιδεία ἐν παντὶ καιρῷ σοφίας. Συγκολλῶν C
δοτρακόν, καὶ διδάσκων (43) μωρῶν· εἰς αἰσθησὶν
ἄγων, φησὶ, τὴν γῆν, καὶ τὸν ἀπληρισμένον εἰς
σύρεσιν ἐξύγων· διὰ τοῦτο ἐναργῶς ἐπήγαγεν,
Ἐξεγείρων καθεύδοντα ἐκ βαθέος ἔπνου, ὃς τῶν
ἄλλων μάλιστα θανάτῳ ἔοικεν. Καὶ δὴ αὐτὸς περὶ
αὐτοῦ σαφέστατα οὕς (44) ἐκφαίνει, ἵτην πολύτροπον
καὶ πολυμελῆ θεραπείαν ἀλληγορῶν, ὀπρητικά εἰπῶν,
Ἐγὼ εἰμι ἡ ἄμπελος ἡ ἀληθινή· καὶ ὁ Πάτηρ μου
ὁ γεωργός ἐστιν. Εἶτα ἐπήγαγε πάλιν, Πᾶν κλήμα
ἐν ἐμοὶ μὴ φέρον καρπὸν, αἶρει αὐτό· καὶ πᾶν τὸ
καρποφοροῦν (45) καθαίρει, ἵνα καρπὸν πλείω
φέρῃ. Καθυλομανεῖ (46) γὰρ μὴ κλαδουμένη ἡ ἄμ-
πελος· οὕτω δὲ καὶ ὁ ἄνθρωπος. Καθαίρει δὲ αὐτοῦ
τὰς ἐξυβριζούσας παραφουάδας ὁ Λόγος, ἡ μάχαιρα,
καρποφορεῖν, οὐκ ἐπιθυμεῖν, τὰς ὀρέξεις ἀναγκάσας·
ἢ δὲ πρὸς τοὺς ἀμαρτάνοντας ἐπίπληξις, ἔχει σκο- D
πὸν τὴν σωτηρίαν, μεθαρμοζομένου (47) μουσικῶς
τοῦ Λόγου, κατὰ τοὺς οἰκειοὺς ἐκάστων τρόπους· πῆ

stusque ac superbiar tumores exaquat, sanum ac
verum hominem reparans ac restituens. Jam vero
admonitio est veluti quædam diæta ægrotantis ani-
mæ, quæ ea, quæ sunt sumenda, consulit, et quæ
non sunt, prohibet. Hæc autem omnia tendunt ad
salutem et sanitatem æternam. Quin etiam dux
exercitus, cum in eos, qui maleficium admiserunt,
et inulctis pecuniariis, et pœnis, quæ cum viuculis
et extrema ignominia ad corpus usque pervadunt,
animadvertit, et nonnullos etiam nonnunquam
morte punit, finem habet id, quod bonum est, ut
qui ejus imperio subsunt, duces admoneantur. Ita
etiam magnus ille noster imperator, universorum
dux Verbum, eos, qui suæ legi non parent, ut a
servitute et errore, et ab adversarii captivitate li-
berentur, ut animi perturbationes coerceant ad-
monens, ad sacram reipublicæ concordiam pacifice
deducit. Quemadmodum ergo orationi suasoriæ
adjunctum est genus cohortatorium et monitorium,
ita etiam laudatoriæ vituperatorium et exprobrato-
rium. Est autem hoc genus ars quædam reprehensio-
ria. Benevolentia autem, non odii signum est,
reprehendere. Ambo enim probrum objiciunt, et
amicus et inimicus; sed inimicus quidem irritidens,
amicus autem bene volens. Non ergo propter odium
Dominus homines vituperat, quos cum propter
nostra ipsorum scelera licuisset perdere, ipse pro
nobis etiam passus est. Nam tanquam bonus Pæ-
dagogus, admodum artificiose vel per maledictum
ad vituperandum irrepit, maledicto tanquam fla-
gello mentis socordiam excitans. Rursus autem
eisdem vicissim conatur adhortari. Quos enim
laus non movit, eos incitat vituperatio; et quos
tanquam mortuos vituperatio non excitat ad salu-
tem, eos ad veritatem expurgat maledictum.
Flagella enim et disciplina in omni tempore sapientia.
Qui testam conglutinat, et stultum docet, et eum, qui est
desperatus, acuens ad prudentiam. Propterea aperte
subjunxit: Excitans dormientem e profundo som-
no, qui est ex aliis rebus omnibus maxime morti
similis. Porro autem ipse de se ipso apertissime
exponit, multiplicem multisque modis utilem cul-
turam allegorice significans, quando dicit: Ego
sum vitis vera, et Pater meus agricola est. Deinde
rursus subjunxit: Omnis palmas in me non ferax
fructum, tollit ipsum: et quidquid fructum fert, ex-
purgat, ut amplius fructus ferat; silvescit enim

✠ P. 158 ED. POTTER, 115-116 ED. PARIS. a Eccli. xxii, 6-8. b Joan. xv, 1, 2.

(39) Αἰκίας. Hanc vocem legendam pro vulg. αἰτίας, vidit etiam Hervetus interpres. SYLBERG.

(40) Καὶ ἐγκωμιαστικῶν. Commatione hoc omisit Hervetus interpres, et certe superfluum est: aut pro ἐγκωμιαστικῶν reponendum ἐπιτωθιαστικῶν, vel simile quiddam. SYLBERG. Forte ἐγκωμιαστικῶν in margine annotatum, postea in textum irrepit: dein καὶ connexion gratia additum est.

(41) Ψευτικῆ. Ψευτὴ Ἥερ., Bod. Sylburg. ait: Ψευτὴ Pal. ms. Hervetus interpres ψευτικῆ, absterrosoria; nostros ψευτικῆ satis confirmant sequentia.

(42) Καθάπερ νεκροῦς. Hæc verba si ad ea quæ

sequuntur referantur, hunc sensum dabunt: Et quos reprehensio non provocavit ad suam, eos tanquam mortuos, convitia excitant ad veritatem.

(43) Καὶ δ. Ὁ δ. Eccl. siasi.

(44) Ὡς. Sic A., corruptum fortassis ex abbreviato ὁ Κς, id est ὁ Κύριος, SYLBERG. Mox εἶπεν congruentius quam εἰπῶν. IUBEN.

(45) Καρποφοροῦν καὶ. Καὶ τὸν φέρον καθαίρει αὐτό, ἵνα πλείονα καρπὸν φέρῃ, Evang.

(46) Καθυλομανεῖ. Καθυλομανεῖ Bod.

(47) Μεθαρμοζομένου. A. μεθαρμοζομένου mavult, forma media. SYLBERG.

vitis, nisi putetur: ita etiam homo. Luxuriantes autem lascivientesque propagines Verbum, qui est gladius, expurgat, cogens appetitus non concupiscere, sed fructum ferre. Eorum autem, qui peccant, salutem intendit increpatio, Verbo se concinne applicante, pro propriis uniuscujusque moribus, alicubi quidem vehementi ac intenso, alicubi autem laxo ac remisso. Apertissime itaque per Moysen dictum est: *Bono estote animo: ut vos tentet, accessit Deus; ut sit timor ejus in vobis, ut non peccetis* ^a. Hinc pulchre quoque Plato cum didicisset: *Omnibus enim, inquit, revera bene fit, qui dant poenas: juvantur enim, dum eis punitis melior evadit anima*. Si qui autem corriguntur, iis a justo bene fit; et ex sententia Platonis in confesso est, bonum esse quod justum est: ipse timor prodest, et ut hominibus bono esset, inventus est; quoniam *spiritus timens Dominum, vivet. Spes enim est in eum, qui ipsos salvos facit* ^b. Hic ipse autem, Verbum inquam, qui poenas imponit, est iudex. De quo dicit etiam Isaias: *Dominus tradidit ipsum peccatis nostris* ^c; peccatorum scilicet correctorem, et directorem: et ideo solus hic potest peccata remittere, noster a Patre universorum constitutus Pædagogus, qui solus ab obedientia potest discernere inobedientiam. Qui autem minatur, aperte ostendit se nihil mali velle facere, neque ea quæ minatur exsequi; sed incusso timore impetum ad peccata reprimit, et suam in homines benevolentiam ostendit, adhuc differens, et ostendens qualia sunt passuri si peccatores permaneant; non autem, sicut serpens, statim infixus mordet. Bonus est ergo Deus. Atque ipse quidem Dominus sermone ante factum sæpe utitur: *Sagittæ, inquit, meæ conficiunt ipsos, concumpti fame et morsu avium, et nervorum* [✕] *in cervicem convulsio inmedicabilis. Dentibus belluarum immittam in ipsos, cum ira serpentium super terram. Foris filiis eos orbabit gladius, et ex promptuariis metus* ^d. Non igitur Deus irascitur, ut nonnullis visum est, sed plerumque homines cohibet, semper autem hortatur, et quæ sunt agenda indicat. Bona autem est hæc ars, terrere ne pec-

✕ P. 159 ED. POTTER, 147 ED. PARIS. ^a Exod. xxxi, 23, 24, 25.

(48) *Θαβήσετε, ἔν.* Θαρσείτε, ἔνεκεν γὰρ τοῦ π. Exod. Μοχ παρεγεννηθη ὁ Θεός παρ' ὑμᾶς ὅπ. SYLBURG.

(49) *Πάντες.* Hanc sententiam uberrime tractat et probat Socrates in *Gorgia* Platonis, pag. 525 et seq. edit. Ficini.

(50) *Τὸ δ. Τὸν δ.* Boil.

(51) *Φοβοῦμενον. Φοβουμένων,* Ecclesiast. Μοχ ἰλιπς αὐτῶν ἐπ. Ibid.

(52) *Οὔτος.* Abest a Reg.

(53) *Βέλη μου.* Gr. in 1 *Pædag.*: *Τὰ βέλη μου συντελέσει αὐτούς.* LXX: *Τὰ βέλη μου συντελέσω εἰς αὐτούς.* Vulg. Latina: *Et sagittas meas complebo in eis.* Quod quidem ex Hebræo interpretantur, *extendam contra eos omnia mala.* In nova editione Romana legitur: *Τὰ βέλη μου συμπολέμησω εἰς αὐτούς.* Quod vero sequitur ὀπισθότονος ἀνίατος, proprie indicat convulsionem corporis in partem posteriorem, quæ accidit ex contractione nervorum,

α μὲν, ἐπιταίνοντες αὐτοῦ, πῆ δὲ, ἀνιέντος. Σιφέτατα οὖν διὰ Μωϋσέως λέλεκται· *Θαβήσετε, ἔνεκεν* (48) *τοῦ πειράσαι ὑμᾶς παρεγενήθη ὁ Θεός· ὅπως ἀν γένηται ὁ φόβος αὐτοῦ ἐν ὑμῖν, ἵνα μὴ ἀμαρτήρητε.* Ἐντεῦθεν καλῶς καὶ ὁ Πλάτων μαθὼν, *Πάντες* (49) *μὲν γὰρ,* φησὶν, ὡς ἀληθῶς ἀγαθὰ πάσχουσιν οἱ δίκην διδόντες· ὡς ἐλοῦνται γὰρ, τῷ βελτίῳ τὴν ψυχὴν αὐτοῖς γίνεσθαι δικαίως κολαζόμενοις. Εἰ δὲ ἀγαθὰ πάσχουσιν ὑπὸ τοῦ δικαίου ὁ ἔπανορθούμενοι, καὶ κατὰ Πλάτωνα ὁμολογεῖται ἀγαθὸν εἶναι τὸ δίκαιον (50)· αὐτὸς γοῦν ὁ φόβος ὠφελεῖ, καὶ πρὸς ἀγαθοῦ τοῖς ἀνθρώποις ἐξηγῆται· ὅτι πνεῦμα φοβοῦμενον (51)· *Κύριον ζήσεται· ἡ γὰρ ἐλπὶς ἐπὶ τὸν σώζοντα αὐτούς.* Ὁ δὲ αὐτὸς οὔτος (52) *Λόγος, δίκην ἐπιτιθεῖς, κριτὴς ἐστιν· περὶ οὗ* ^B *καὶ Ἥσαϊας λέγει· Κύριος παρέδωκεν αὐτὸν ταῖς ἀμαρτίαις ἡμῶν· διορθωτὴν δηλονότι, καὶ κατευθυντῆρα τῶν ἀμαρτιῶν· διὰ τοῦτο μόνος οὔτος οἶός τε ἀφιέναι τὰ πλημμελήματα, ὑπὸ τοῦ Πατρὸς τῶν ὄλων ὁ ταχθεὶς Παιδαγωγὸς ἡμῶν, μόνος ὁ τῆς ὑπακοῆς διακρῖναι τὴν παρακοιὴν θυνάμενος. Ὁ δὲ ἀπειλῶν δῆλος ἐστὶ μηδὲν ἐθέλων πρᾶξαι κακὸν, μηδὲ ἀπερ ἀπειλεῖ, ἐπιτελέσαι· καταστήσας δὲ εἰς δέος, τὴν ἐπὶ τὰς ἀμαρτίας ἀνεκοψε φορὰν· καὶ τὸ φιλόανθρωπον αὐτοῦ ἐνδείκνυται, μέλλων ἔτι, καὶ διασαφῶν οἷα πείσονται, εἰ παραμένουσιν ἀμαρτιῶν· οὐχὶ δὲ, ὡς περ ἕως ἐμφῶς, ἔδακεν εὐθέως. Ἀγαθὸς ἔρα ὁ Θεός. Καὶ ὁ γὰρ Κύριος εἰς πολλὰ συγχρῆται πρὸ τοῦ ἔργου τῷ λόγῳ· *Τὰ γὰρ βέλη μου* (53), φησὶ, *συντελέσει αὐτούς· τηκόμενοι λιμῶ καὶ βρώσει ἐφ' ἑσῶν· καὶ ὀπισθότονος ἀνίατος. Ὀδόντας θηρίων ἐπαποστελῶ εἰς αὐτούς μετὰ θυμοῦ συρτόων ἐπὶ τῆς γῆς. Ἐξῶθεν ἀτεκνώσει αὐτούς μάχιρα, καὶ ἐκ τῶν ταμειῶν φόβος.* Ὡς οὐκ ὀργίζεται (54) τὸ Θεῖον, ἧ τισιν ἔδοξεν, ἀλλὰ τὰ μὲν πλεῖστα ἀπέχεται, τὰ πάντα δὲ παρήνεσε τὴν ἀνθρωπότητα, καὶ ὑπέδειξεν ὡς πρακτέα. Ἀγαθὴ δὲ αὕτη ἡ τέχνη, ἐκφοβεῖν ἵνα μὴ ἀμαρτωμεν· *Φόβος γὰρ, Κυρίου ἀπωθεῖται ἀμαρτήματα· ἄφοβος δ'* (55) *οὐ θυνίσεται δικαιοθῆναι,* φησὶν ἡ Γραφή. Καὶ τὴν κόλασιν ὁ Θεός οὐκ ὑπὸ ὀργῆς (56) ἐπιφέρει, ἀλλὰ τὸ δίκαιον σκοπεῖ· ὡς οὐ συμφέρει παραλειφθῆναι τὸ*

xx, 20. ^b Eccl. xxxiv, 14, 15. ^c Isaiæ liii, 6. ^d Dent.

^D qui vel in posteriorem, vel in anteriorem partem corpus flectere solent. Verbum Hebraicum *pestem amarissimam*, vel *exitialem morbum* significat, qui cito enecat. COLLECT. In Pal. ms. desunt hæc et sequentia, usque ad καὶ ἐπέκεινα τοῦ ἐνός, καὶ ὑπὲρ αὐτῆν μονάδα. SYLBURG. Eadem absunt etiam a Reg. et Boil.

(54) *Οὐκ ὀργίζεται.* Ad hæc congruit etiam Chrysost.: *Ὡς τὰ πολλὰ τῶν ἀνθρώπων οἱ πλείους οὐχ οὕτως τῆ τῶν χρηστῶν ἐπαγγελία, ὡς τῷ φόβῳ τῶν λυπηρῶν πρὸς ἀρετὴν ἔλκονται.* H. SYLBURG.

(55) *Ἄφοβος δ'.* In vulg. edit. Siracidæ legitur *θυμὸς δ' ἄδικος*: in quibusdam θυμὸς δ' ἀνήρ. SYLBURG.

(56) *Οὐκ ὑπὸ ὀργῆς.* Deum absque ira punire, docet etiam Lactantius, *De ira Dei*, cap. 17; Ambrosius, lib. *De Noe*, cap. 17, et præclare Augustinus, *De civitate Dei* lib. xviii, c. 18: *Judicia Dei, inquit, licet occulta multa, tamen injusta nulla.* R. SYLBURG.

καιον δι' ἡμᾶς. Αἰρεῖται δὲ ἕκαστος; ἡμῶν τὰς τιμω-
 ρίας, αὐτὸς ἐκὼν ἀμαρτάνων αἰτία (57) δὲ ἐλομένου·
 ὁ Θεὸς ἀνάτιος. Εἰ δὲ ἡ ἀδικία ἡμῶν Θεοῦ δικαιο-
 σύνην συνίστησι, τί ἐροῦμεν; μὴ ἀδικος ὁ Θεός,
 ὁ ἁπιφέρων τὴν ἐργίην (58); μὴ γένοιτο! Λέγει
 γοῦν ἀπειλῶν Παροξυνῶ (59) τὴν μάχαιράν μου,
 καὶ ἀνθέξεται κρίματος ἡ χεὶρ μου· καὶ αὐτὸς ἀν-
 ταποδώσω δίκην τοῖς ἐχθροῖς, καὶ τοῖς μισού-
 σιν ἀνταποδώσω. Μεθυσώ τὰ βέλη μου ἀφ' αἵ-
 ματος· καὶ ἡ μάχαιρά μου φάγεται κρέα ἀπὸ αἵ-
 ματος τραυματιῶν. Σαφὲς γὰρ ἐνταῦθα ὡς ἄρα οἱ
 μὴ διεχθρεύοντες τῇ ἀληθείᾳ, μηδὲ μισούντες τὸν
 Λόγον, οὐκ ἂν τὴν σφῶν αὐτῶν μισήσαιεν σιωτηρίαν,
 ἐκφύγοιεν δ' ἂν τῆς ἔχθρας τὰ ἐπιτίμια. Στέφανος
 ἔρα σοφίας, ἥ φησιν ἡ Σοφία, φόβος Κυρίου. Σα-
 φέστατα γοῦν διὰ τοῦ Ἀμώς τοῦ προφήτου, τὴν οἰκο-
 νομίαν μεμνήσκεν ὁ Λόγος τὴν ἐαυτοῦ, Κατέστρεψα
 ὑμᾶς, λέγων, καθὼς κατέστρεψεν ὁ Θεὸς Σόδομα
 καὶ Γόμορρα, καὶ ἐγένεσθε ὡς διαλῆς ἔξεσπασμέ-
 νος ἐκ πυρός· καὶ οὐδ' ὡς (60) ἐπεστρέψατε πρὸς μέ-
 λέγει Κύριος. Ὅρατε, πῶς ὁ Θεὸς τὴν μετάνοιαν ὑπὸ
 φιλαγαθίας ζητεῖ· ἐνδείκνυται τε παρὰ τὴν οἰκono-
 μίαν τῆς ἀπειλῆς; ἡσυχίᾳ τὸ φιλόκωπον τὸ ἐαυτοῦ.
 Ἀποστρέψω, φησὶ, τὸ πρόσωπόν μου ἀπ' αὐτῶν,
 καὶ δεῖξω τί ἐστὶ αὐτοῖς. Οὐ γὰρ τὸ πρόσωπον
 Κυρίου ἐπιθλέπει, εἰρήνην καὶ ἀγαλλίας· οὐ δὲ ἀπέ-
 στραπται, παρεῖσθους γίνεται πονηρίας. Οὐ βούλε-
 ται οὐν ἐφορᾶν τὰ κακά· ἀγαθὸς γὰρ ἐστὶ παρορῶν-
 τος δὲ αὐτοῦ ἕκοντι διὰ τὴν ἀπιστίαν τὴν ἀνθρωπίνην
 γένεσιν ἔχει κακία. Ἴδε οὖν, φησὶν ὁ Παῦλος,
 χρηστότητα καὶ ἀποτομίαν Θεοῦ, ἐπὶ μὲν τοῖς
 πεισόντας ἀποτομίαν, ἐπὶ δὲ σὲ, χρηστότητα,
 ἵαν ἐπιμείνης τῇ χρηστότητι, τουτέστι τῇ εἰς
 Χριστὸν πίστει. Ἐπειτα δὲ τῷ ἀγαθῷ, ἥ φύσει ἀγα-
 θὸς ἐστίν, ἡ μισοπονηρία. Διὸ καὶ κολάζειν μὲν αὐ-
 τὸν ὁμολογήσαιμι τοῖς ἀπίστοις· ἡ γὰρ κολασίς (61)
 ἐπ' ἀγαθῷ καὶ ἐπ' ὠφέλειᾳ τοῦ κολαζομένου· ἐστὶ
 γὰρ ἐπανόρθωσις ἀντιτίστοντος· τιμωρεῖσθαι δὲ, μὴ
 βούλεσθαι. Τιμωρία δὲ ἐστὶν ἀνταπόδοσις κακοῦ, ἐπὶ
 τῷ τοῦ τιμωροῦντος συμφέρον ἀναπεμπομένη. Οὐκ
 ἂν δὲ ἐπιθυμήσῃ (62) τιμωρεῖσθαι ὁ ὑπὲρ τῶν
 ἐπηρεαζόντων ἡμᾶς προσεύχασθαι διδάσκων. Ἀλλὰ
 ὅτι μὲν ἀγαθὸς ὁ Θεὸς καὶ ἅπαντες (63) ὁμολογοῦσιν
 οἱ πάντες· ὅτι δὲ καὶ δίκαιος ὁ αὐτὸς Θεός, οὐ μοι

⌘ P. 140 ED. POTTER, 118 ED. PARIS. * Ecclesi-
 1, 22. * Amos IV, 11. † Deut. xxxii, 20.

(57) Αἰτία. Hanc nomen respicit iterum Cle-
 mens Strom. I, pag. 271, 311, Strom. II, p. 395;
 Strom. IV, p. 575; Strom. V, p. 615; Strom. VII,
 p. 705, 711. Clement n. homil. 15, c. 8: Καὶ γὰρ
 εἴρηται τινὶ Ἑλλήνων σοφῶν· Αἰτία ἐλομένου, Θεὸς
 ἀνάτιος. Etenim dictum est a quodam inter Græcos
 sapiente: Culpa eligentium est, Deus culpa vacat.
 Pari modo apud Lucianum De mercede conductis, in
 fine: Μέμνησο τοῦ σοφοῦ λέγοντος, ὡς Θεὸς ἀνά-
 τιος, αἰτία δ' ἐλομένου. Et ut cujusdam veterum
 profertur in falsi Origenis Commentario ad Job.
 xxviii, 7. Justin. M., Apol. I, p. 86, edit. Oxon.
 e Platone recitat: Ὅστε καὶ Πλάτων εἰπὼν, Αἰτία
 ἐλομένου, Θεὸς δ' ἀνάτιος. Quæ verba exstant in
 Platonis De republ. lib. X, paulo ante finem. Conf.
 Theodoretus, Serm. 6. De curandis Græcorum af-
 fect.; Eusebius, Præparat. evang. lib. V; Adversus

cemus: Timor enim Domini peccata extrudit: Qui
 est autem sine timore, non poterit justificari, inquit
 Scriptura *. Deus autem non ex ira irrogat suppli-
 cium, sed quod justum est, considerat; nempe
 quod propter nos non expediat prætermitti quod
 justum est. Unusquisque autem nostrum suppli-
 cium eligit, cum sponte peccat: culpa est autem
 ejus, qui eligit; in Deum autem culpa conferri ne-
 quit. Si autem injustitia nostra Dei justitiam com-
 mendat, quid dicemus? Nunquid est Deus injustus,
 qui infert iram? Absit b! Dicit itaque minans:
 Acuum gladium meum, et apprehendet judicium
 manus mea, et ipse retribuam jus inimicis, et
 iis, qui oderunt me, retribuam. Inebriabo sagittas
 meas sanguine, et gladius meus comedet carnes a
 sanguine vulneratorum c. Hic ergo apertum est,
 quod qui non sunt inimici veritati, neque Verbum
 oderunt, illi suam ipsorum salutem odio non ha-
 buerint, sed inimicitiarum pœnas effugerint. Corona
 itaque sapientiæ, inquit Sapientia, timor Domini d.
 Apertissime autem per Amos prophetam sui consilii
 rationem Verbum significavit: Everti vos, di-
 cens, sicut Deus evertit Sodomam et Gomorrham, et
 fuistis sicut torris extractus ab igne: et ne sic qui-
 dem ad me conersi estis, dicit Dominus e. Videte
 quomodo Deus propter suam bonitatem requirit
 pœnitentiam: et in ipsa minarum intentione tacite
 ostendit suam in homines benevolentiam: Avertam,
 inquit, faciem meam ab ipsis, et ostendam quid erit
 ipsis f. Ubi enim Domini facies respicit, illic est pax
 et exsultatio. Ubi autem faciem avertit, ingreditur
 vitium. Non vult ergo mala intueri: bonus enim
 est; sed cum ipse oculos avertit, sua sponte propter
 humanam infidelitatem ortum habet vitium. † Vide,
 ergo, inquit Paulus g, bonitatem et severitatem Dei.
 In eos quidem qui ceciderunt, severitatem; in te au-
 tem bonitatem, si permanseris in bonitate, hoc est
 fide in Christum. Eum autem, qui bonus est, qua-
 tenus natura bonus est, sequitur odium vitii. Et
 ideo fatebor quidem eum castigare infideles (casti-
 gatio enim est bono et utilitati ejus, qui castigatur;
 est enim ejus, qui resistit, correctio), ulcisci autem
 non velle. Est autem ultio, retributio mali quod im-
 mittitur, ad utilitatem ejus, qui ulciscitur. Ulcisci
 1, 27, 28. b Rom. III, 5, 6. c Deut. xxxii, 41, 42.
 e Rom. XI, 22.

D Hieroclem, p. 542, 544; Gregorius Nazianz., Contra
 Julianum Invektiv. 4.

(58) Ὅργην. Κατ' ἄνθρωπον λέγω addit Pau-
 lus.

(59) Παροξυνῶ. Παροξυνῶ ὡς ἀστραπὴν τὴν μ.
 Bibl. Græc. Mox, καὶ ἀποδώσω dix. Dein, μισοῦσίν μου
 ἀντ. Mox, κρέα ἀφ' αἵματ. Ibid.

(60) Ὁς. Οὕτως. Bibl. Græc.

(61) Ἡ γὰρ κολασίς. Perimus enim, si perea-
 mus. Cyprianus epist. 4, l. IV; Ambrosius in psal.
 cxviii, serm. 9. R SYLBERG.

(62) Ἐπιθυμήσῃ. Cum potentiali ἔν magis con-
 gruit ἐπιθυμήσαι, vel Atticum ἐπιθυμήσειε. Id.

(63) Καὶ ἅπαντες. Pro ἅπαντες; rectius cum C.
 legitimus ἅκοντες, imiti. Alioqui pro ea legi posset
 etiam μόνος καὶ ἄνθρωπος, ut paulo post. Id.

autem non desideraverit, qui pro iis, qui nos calumniantur, nos orare docuit ^a. Atqui quod bonus sit Deus, omnes confitentur. Quod autem idem quoque Deus **52** justus sit, non est mihi plurimis verbis opus, si evangelicam Domini vocem adduxero. Unum quidem ipsum dicit: *Ut omnes unum sint, sicut tu, Pater, in me, et ego in te, ut et ipsi in nobis unum sint: ut etiam mundus credat, quod tu me miseris. Et ego gloriam, quam dedisti mihi, dedi eis, ut unum sint, sicut nos unum sumus: ego in ipsis, et tu in me, ut sint perfecti in unum* ^b. Unum autem est Deus, et ultra unum, et supra ipsam unitatem. Et ideo particula illa, *Tu*, demonstrativam habens emphasim, cum, qui vere solus est, qui fuit, et est, et erit, Deum ostendit. In quibus tribus temporibus ponitur unum nomen, nempe *Qui est* ^c. Quod autem is ipse, qui solus Deus est, ipse quoque solus et vere justus sit, in ipso aestabitur Dominus Evangelio, dicens: *Pater, quos dedisti mihi, volo ut ubi ego sum, illi quoque mecum sint, ut contemplantur gloriam meam quam dedisti mihi, quod dilexisti me ante constitutionem mundi. Pater juste, et mundus te non cognovit; ego autem te cognovi, et illi cognoverunt, quod tu me miseris, et notum eis feci nomen tuum, et notum faciam* ^d. Hic est qui reddidit peccata patrum in filios iis qui oderunt, et faciens misericordiam iis qui diligunt ^e. Qui enim hos quidem statuit a dextris ^f, illos vero a sinistris, quatenus quidem Pater, cum sit bonus, mente concipitur, id solum quod est, bonus ^g. appellatus est: quatenus vero Filius, cum sit Verbum ejus, in Patre est, justus appellatur ex mutua, quæ est inter se, relatione, ut sit dilectionis æqualitate dimensum nomen potentia: *Virum, inquit, secundum opera sua judicabit* ^h, Deo bono statere nobis justitiæ faciem, Jesum, notum faciente; ✠ per quem etiam, tanquam ex æquali trutina, Deum cognovimus. De eo quoque aperte dicit Sapientia: *Misericordia enim et ira cum ipso. Dominus enim his utrisque solus est potens, iram effundens ad propitiationem ex magna sua misericordia. Ita etiam ejus*

Ἀ χρῆ πλειόνων ἐτι λόγων, τὴν Εὐαγγέλιον τοῦ Κυρίου παραθεμένῳ φωνῆν (64). Ἔνα μὲν αὐτὸν λέγει, Ἴνα πάντες ἐν ὧσι, καθὼς σὺ, Πάτερ, ἐν ἐμοί, καθὼς ἐν σοί: Ἴνα καὶ αὐτοὶ ἐν ἡμῖν ἐν ὧσι: Ἴνα καὶ (65) ὁ κόσμος πιστεύῃ, ὅτι σὺ|μὲ ἀπέστειλας. Κἀγὼ τὴν δόξαν, ἣν ἔδωκάς μοι, δέδωκα αὐτοῖς, Ἴνα ὧσιν ἐν, καθὼς ἡμεῖς ἐν· ἐγὼ ἐν αὐτοῖς, καὶ σὺ ἐν ἐμοί, Ἴνα ὧσι τετελειωμένοι εἰς ἐν. Ἐν δὲ ὁ Θεὸς, καὶ ἐπέκεινα τοῦ ἐνός, καὶ ὑπὲρ αὐτὴν μονάδα. Διὸ καὶ τὸ Σὺ μόριον, δεῖκτικὴν ἔχον ἔμφασιν, τὸν ὄντως μόνον ὄντα, ὃς ἦν (66), καὶ ἔστι, καὶ ἔσται, δείκνυσι Θεὸν καθ' ὧν τριῶν χρόνων ἐν ὄνομα κεῖται, ὁ ὢν. Ὅτι δὲ ὁ αὐτὸς μόνος ὢν Θεὸς καὶ δίκαιός ἐστιν ὁ αὐτὸς καὶ μόνος, καὶ ὄντως, ἐν τῷ αὐτῷ μαρτυρήσει Κύριος Εὐαγγέλιῳ, λέγων Πάτερ, σὺς ἔδωκάς (67) μοι, θέλω Ἴνα ὁπου εἰμι ἐγὼ, κἀκεῖνοι ὧσι μετ' ἐμοῦ, Ἴνα θεωρῶσι τὴν δόξαν τὴν ἐμήν, ἣν ἔδωκάς μοι· ὅτι ἠγάπησάς με πρὸ καταβολῆς κόσμου. Πάτερ δίκαιε· καὶ ὁ κόσμος σε οὐκ ἔγνω· ἐγὼ δὲ σε ἔγνω, κἀκεῖνοι ἔγνωσαν, ὅτι σὺ μὲ ἀπέστειλας, καὶ ἔγνωρίσα αὐτοῖς τὸ ὄνομά σου, καὶ γνωρίσω. Οὗτός ἐστιν ὁ ἀποδιδοὺς ἁμαρτίας πατέρων ἐπὶ τέκνα τοῖς μισοῦσι, καὶ ποιῶν ἔλεος τοῖς ἀγαπῶσιν. Ὁ γὰρ ἰστὰς τοὺς μὲν ἐκ δεξιῶν, τοὺς δὲ ἐξ εὐωνύμων, καθὼ μὲν Πατὴρ νοεῖται, ἀγαθὸς ὢν, αὐτὸ μόνον ὃ ἐστι κέκληται ἀγαθός (68)· καθὼ δὲ Υἱός, ὢν ὁ Λόγος αὐτοῦ, ἐν τῷ Πατρὶ ἐστι, δίκαιος προσαγορεύεται, ἐκ τῆς πρὸς ἄλλα σχέσεως· ἀγάπης ἰσότητι μεμετρημένον ὄνομα δυνάμεως· Ἄνδρα, φησὶ, κατὰ τὰ ἔργα αὐτοῦ κρίνει (69)· ἀγαθοῦ ζυγοῦ πρόσωπον ἡμῖν δικαιοσύνης, τὸν Ἰησοῦν, γνωρίσαντος τοῦ Θεοῦ, δι' οὗ καὶ τὸν Θεόν, ὅσον ἐκ τρυφάνης (70) ἰσοσθενούς, ἔγνωμεν. Ἐπὶ τούτου καὶ ἡ Σοφία διαβρήθην λέγει: Ἐλεος γὰρ (71) καὶ ὀργὴ μετ' αὐτοῦ. Κύριος γὰρ ἀμφοῖν οὗτος μόνος δυναστής, εὐέλασμον ἐκχέων ὀργὴν κατὰ τὸ πολὺ ἔλεος αὐτοῦ. Οὕτω καὶ ὁ ἔλεγχος αὐτοῦ· ἐλέους· γὰρ καὶ ἐλέγχου σκοπὸς ἡ τῶν ἐλεγχομένων σωτηρία. Ναὶ μὴν ὅτι ἀγαθὸς αὐτὸς ὁ Θεὸς καὶ Πατὴρ τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ, ὁ αὐτὸς πάλιν ὁμολογῆσει Λόγος, Ὅτι αὐτὸς χρηστός ἐστὶν ἐπὶ τοὺς ἀγα-

✠ P. 141 ED. POTTER, 119 ED. PARIS. ^a Matth. v, 44. ^b Joan. xvii, 21, 22, 23. ^c Exod. ix, 14. ^d Joan. xvii, 24, 25, 26. ^e Exod. xx, 5, 6. ^f Matth. xx, 21; xxv, 35. ^g Matth. xix, 17. ^h Eccli. xvi, 13.

(64) Εὐαγγέλιον... φωνῆν. Theophilus ad Autolyt. lib. iii, p. 126, edit. Paris.: Ἡ δὲ εὐαγγέλιος φωνῆ ἐπιτατικώτερον διδάσκει. Vox Evangelica vehementius docet.

(65) Καὶ. Abest a Joan. Mox, καὶ ἐγὼ τὴν δόξαν, ἣν δέδωκας. Ibid. Dein, ἡμᾶς ἐσμέν, Ibid.

(66) Ὁς ἦν. Apoc. xi, 17: Ὁ ὢν, καὶ ὁ ἦν, καὶ ὁ ἐρχόμενος.

(67) Ἐδωκάς. Δέδωκας Joan. — Mox, καὶ οὗτοι προ κἀκεῖνοι ibid.

(68) Ἀγαθός. Lowthius mavult ἀγαθόν.

(69) Κρίνει. Κρίνει, Ecclesiast.

(70) Τρυφάνης. Hæc explicat Clemens sub finem cap. 9 hujus libri: Καὶ πρῶτος οὗτος τὴν ἐξ οὐρανῶν ἀγαθὴν καθήγγειλε δικαιοσύνην· οὐδέ τις ἔγνω τὸν Υἱόν, εἰ μὴ ὁ Πατὴρ, λέγων, οὐδὲ τὸν Πατέρα, εἰ μὴ ὁ Υἱός. Αὕτη ἡ ἀντιταλαντεύουσα γνώσις ἐπίσης δικαιοσύνης ἀρχαίας σύμβολον. Isque primus e cælis bonum annuntiavit justitiam, cum diceret:

D ^e Nemo novit Filium, nisi Pater; neque Patrem, nisi Filius. Hæc reciproca et ex animo ponderans cognitio primæius justitiæ symbolum. Conf. Joan. xii, 45; xiv, 9.

(71) Ἐλεος γὰρ. Hæc sic scribe et distingue: Ἐλεος γὰρ καὶ ὀργὴ μετ' αὐτοῦ· Κύριος γὰρ ἀμφοῖν οὗτος μόνος δυναστής εὐέλασμων, ἐκχέων ὀργήν. Κατὰ τὸ πολὺ ἔλεος αὐτοῦ, οὕτω καὶ ὁ ἔλεγχος αὐτοῦ. Misericordia enim et ira est cum illo; solus enim anibarum dominus est: Potens propitiatus, effundens iram. Secundum multam misericordiam ejus, sic etiam correctio ejus. Siracides hoc modo scribit, cap. xvi, 12, 13: Ἐλεος γὰρ καὶ ὀργὴ παρ' αὐτοῦ· δυναστής ἐξέλασμων, καὶ ἐκχέων ὀργήν. Κατὰ τὸ πολὺ ἔλεος αὐτοῦ, οὕτω καὶ ὁ ἔλεγχος αὐτοῦ. Ἄνδρα κατὰ τὰ ἔργα αὐτοῦ κρίνει. Hæc purgo verba, Κύριος γὰρ, ἀμφοῖν οὗτος μόνος, sunt παρενθήκη Clementis. Sylburgius εὐέλαστον scribi voluit pro εὐέλασμον.

ριστους και κορηούς· και προσέτι, *Γίνεσθε ολιπίρμονες*, λέγων, καθώς ο Πατήρ (72) ὁμῶν ολιπίρμων ἐστίν. Οὐ μὴν ἀλλὰ και ἠπηνίκα διαρρήθην λέγει· *Οὐδεὶς ἀγαθός, εἰ μὴ ὁ Πατήρ* (73) μου, ὁ ἐν τοῖς οὐρανοῖς. Ἐπὶ τούτοις αὖθις· *Ὁ Πατήρ μου, φησὶν, ἐπιλάμπει τὸν ἥλιον τὸν αὐτοῦ ἐπὶ πάντας*. Παρασημειωτέον ἐνταῦθα, ὅτι τὸν αὐτοῦ Πατέρα τὸν ἀγαθόν, και δημιουργόν εἶναι ὁμολογεῖ· δικαίος δὲ ὁ δημιουργός εἶναι οὐκ ἀντιλέγεται. Καὶ πάλιν, *Ὁ Πατήρ* (74) μου, φησὶ, *βρέχει ἐπὶ δικαίους και ἀδίκους· και καθὸ μὲν βρέχει, δημιουργός δδάτων ἐστὶ και νεφῶν καθὸ* (75) *δὲ ἐπὶ πάντας, δικαίως ἰσοστατεῖ και ἀρετῆς ὡς δὲ ἀγαθός, ἐπὶ δικαίους και ἀδίκους ὁμοίως*. Σαφέστατον τοίνυν εἶνα και τὸν αὐτὸν εἶναι Θεὸν συλλογιζόμεθα, ὡδὲ πως, ὅτι, *Ὅψομαι τοὺς οὐρανοὺς ἔργα τῶν δακτύλων σου· και, Ὁ κτίσας τοὺς οὐρανοὺς ἐν τοῖς οὐρανοῖς κατοικεῖ· και, Ὁ οὐρανός θρόνός σου, τὸ ἄγιον Πνεῦμα ἐψάλλεν ὁ δὲ Κύριος φησὶν ἐν τῇ προσευχῇ, Πάτερ ἡμῶν ὁ ἐν τοῖς οὐρανοῖς· οὐρανοὶ δὲ τοῦ κτίσαντος τὸν κόσμον εἰσὶν*. Ἀναντιρρήτον ἄρα μὴ οὐχὶ τὸν υἱὸν εἶναι τὸν Κύριον τοῦ δημιουργοῦ. Εἰ δὲ ὁ κτίστης πρὸ πάντων ὁμολογεῖται δικαίος, υἱὸς δὲ τοῦ δημιουργοῦ ὁ Κύριος, υἱὸς ἄρα τοῦ δικαίου ὁ Κύριος. Διὰ τοῦτο και ὁ Παῦλος φησὶ· *Νυνὶ δὲ χωρὶς νόμου δικαιοσύνη Θεοῦ πεφανέρωται· και πάλιν, εἶνα μᾶλλον ὑπολάβης Θεόν· Δικαιοσύνη δὲ Θεοῦ διὰ πίστεως Ἰησοῦ Χριστοῦ εἰς πάντα τοὺς* (76) *πιστεύοντας· οὐ γάρ ἐστι διαστολή*. Καὶ προσέτι μαρτυρῶν τῇ ἀληθείᾳ, μετ' ὀλίγα ἐπιφέρει· *Ἐν τῇ ἀνοχῇ τοῦ Θεοῦ· πρὸς τὴν Ἐνδειξιν* (77) *τοῦ εἶναι αὐτὸν δικαίον, και δικαιοῦντα τὸν ἐκ πίστεως Ἰησοῦν*. Τὸ δὲ δικαίον ἀγαθὸν εἶδος, φαίνεται που λέγων· *Ὅστε ὁ μὲν νόμος ἄγιος, και ἡ ἐντολή ἁγία και δικαία και ἀγαθή· και κατὰ τῆς αὐτῆς δυνάμεως ἄμφω τάσσω τὰ ὄνματα*. Ἄλλὰ και οὐδεὶς ἀγαθός, εἰ μὴ ὁ Πατήρ αὐτοῦ. Ὁ αὐτὸς ἄρα Πατήρ αὐτοῦ, ὁ ἐν ὧν, πολλαῖς μηνύμενος δυνάμεσι· και τοῦτο ἦν τὸ, *Οὐδεὶς ἔγνω τὸν Πατέρα, πάντα αὐτὸν ὄντα, πρὶν ἔλθειν τὸν Υἱόν*. Ὡς εἶναι (78) ταῖς ἀληθείαις καταφανὲς τὸ τῶν συμπάντων (79) Θεὸν εἶνα μόνον εἶναι, ἀγαθόν, δικαίον, δημιουργόν, Υἱὸν ἐν Πατρὶ, ὃ ἡ δόξα εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων (80). Ἀμήν. Ἄλλ' οὐδὲ ἀλλότριον τοῦ σωτηρίου Λόγου, κηδεμονικῶς λοιδο-

✠ P. 142 ED. POTTER, 120 ED. PARIS. ^a Eccl. xvi, 12, 13. ^b Luc. vi, 55, 56. ^c Matth. xix, 17. ^d Matth. v, 45. ^e Ibid. ^f Psal. viii, 4. ^g Ibid. ii, 4; x, 5; cii, 19. ^h Matth. vi, 9. ⁱ Rom. iii, 21, 22. ^j Ibid. 26. ^k Rom. vii, 12. ^l Matth. xix, 17. ^m Luc. x, 22; Joan. xvii, 25.

(72) Ὁ Π. Καὶ ὁ Π. Luc.

(75) *Εἰ μὴ ὁ Π.* Paulo infra eodem modo hoc Christi dictum recitat. Sed Evangelistæ omnes habent, εἰ μὴ εἰς, ὁ Θεός. Matth. xix, 17; Marc. x, 18; Luc. xviii, 19.

(74) Ὁ Πατήρ. Evangeliorum sensum, non verba, pro more suo, prehet.

(75) *Καθὸ*. Καθὸ δὲ ἐπὶ πάντας δικαίους, ἰσοστ. Pal. ms. Haud scio an melius δικαίου, aut dativo casu δικαίῳ και ἀρετῇ. SYLB. — Scribe καθὸ δὲ ἐπὶ πάντας, δικαίως ἰσοστατεῖ, και μετ' ἀρετῆς. Frustra est doctissimus Sylburgius. HEINSIUS.

(76) *Εἰς πάντας τοὺς*. Εἰς πάντας και ἐπὶ πάντας τοὺς, apud Paulum.

(77) *Ἐνδειξιν*. Ἐνδειξιν τῆς δικαιοσύνης αὐτοῦ,

reprehensio ^a; misericordiae enim et reprehensionis scopus salus est eorum qui reprehenduntur. Jam vero quod bonus sit idem Deus et Pater Domini nostri Jesu Christi, idem Verbum rursus confitebitur, dicens eum esse *bonum in ingratos et in improbos*; et præterea dum dicit: *Estote misericordes, sicut Pater vester est misericors* ^b. Quinetiam quando aperte dicit: *Nemo bonus nisi Pater meus, qui est in caelis* ^c. Deinde rursus: *Pater*, inquit ^d, *meus solem suum splendere facit super omnes*. Hic notandum est quod Patrem suum, qui bonus est, opificem quoque et creatorem esse fatetur. Quod autem justus sit creator, nulla est controversia. Et rursus: *Pater meus*, inquit, *pluit super justos et injustos* ^e; et quatenus quidem pluit, est aquarum et nubium opifex; quatenus autem super omnes. Juste et cum virtute diligit æquilibrium: tanquam bonus autem, *super justos et injustos* similiter. Apertissime ergo unum et eundem esse Deum ratiocinatione colligimus, hoc modo: *Videbo caelos opera digitorum tuorum* ^f; et, *Qui creavit caelos, in caelis habitat*: et, *Caelum sedes tua*, Spiritus sanctus cecinit ^g: Dominus autem dicit in precatone: *Pater noster, qui es in caelis* ^h; Caeli autem sunt ejus, qui mundum creavit: contradici ergo non potest, quin Dominus sit filius Opificis. Quod si ante omnia in confesso est, justum esse Creatorem: Opificis autem filius est Dominus; ejus ergo, qui est justus, filius est Dominus. Quocirca Paulus quoque dicit: *Nunc autem sine lege justitia Dei manifestata est* ⁱ. Et rursus, ut magis Deum censeas: *Justitia autem Dei per fidem Jesu Christi in omnes credentes. Non est enim distinctio*. Et præterea ferens testimonium veritati, paulo post subjungit: *In tolerantia Dei: ad ostensionem quod sit idem justus, et justificans eum, qui est ex fide, Jesus*. Quod autem justus est, id bonum esse nosse apparet, ✠ cum dicit ^k: *Quare lex quidem sancta, et præceptum sanctum, et justum, et bonum*; de eadem potestate utrumque nomen usurpans. Atqui *nullus est etiam bonus, nisi Pater ejus* ^l. Idem est ergo Pater ejus, qui, cum unum sit, multis significatur potestatus. Et hoc sibi volebat illud: *Nemo novit Patrem* ^m, qui quidem erat ipse omnia, priusquam veniret Filius: ut sit

^l ἐν τῷ νῦν καιρῷ, εἰς τὸ εἶναι αὐτὸν δικαίον, και δικαιούντα τὸν ἐκ πίστεως Ἰησοῦ, apud Paulum, δικαιούντα pro δικαιοῦντα, Reg.

(78) Ὡς εἶναι. Cl. Bullus, *Defensionis fidei Nicænae* sect. 2, cap. 6, p. 89, ad hæc verba dicit: « Hic lectori non prorsus stupido, monitore non opus est, ut intelligat, Filium in Patre et cum Patre statui universorum Deum, qui solus sit bonus et justus Opifex, cuique proinde gloria in æternum ascribi debeat. »

(79) *Τῶν συμμ.* Fortasse melius τὸν συμ. SYLBURG.

(80) *Τῶν αἰώνων*. Hæc verba abesse a Pal. ms. testatur Sylburg. Absunt etiam a Reg. et Bod.

vere apertum, quod qui est universorum Deus, unus solus sit, bonus, justus, opifex, Filius in Patre, cui gloria in sæcula sæculorum. Amen. Sed neque a salutari Verbo est alienum, dum cura aliquorum ab eo geritur convitiari. Etenim, hoc quoque est medicamentum divinæ benignitatis, ex quo efflorescit rubor pudoris, et ad peccandum subit verecundia. Si enim oportet vituperare, oportet etiam conviciari: quando animam, quæ dolere desit, tempus est non lethaliter sauciare, sed salubriter, ita ut exiguo dolore mortem æternam lucretur. In pædagogia autem ejus magna est sapientia, et varia est ejus administrationis ratio ad salutem. Bonis enim fert testimonium Pædagogus. Vocatos autem, ad meliora evocat; et eos, qui ad injuriam faciendam properant, ab impetu avertit, et ad vitam meliorem sese traducere hortatur. Non est enim alterum absque testimonio, cum alteri fertur testimonium: et gratia est maxima, quæ proficiscitur ex testimonio. Porro autem iræ quoque affectio (si ira vocanda sit ejus admonitio) est plena benevolentia in homines, Deo ad affectiones descendente factus est.

53 CAP. IX.

Quod ejusdem sit potestatis et benefacere, et juste punire; in quo etiam dicitur, quis sit modus pædagogicæ Verbi.

Omnibus ergo viribus, humanæ naturæ Pædagogus, divinum nostrum Verbum, utens omnibus sapientiæ machinis, infantes conservare aggressus est, admonens, reprehendens, increpans, arguens, minans, sanans, promittens, gratificans, multis quibusdam veluti frenis a ratione alienas humanæ naturæ appetitiones alligans. Ut ergo paucis dicam, in nos ita se gerit Dominus, ut nos in nostros filios. *Sunt tibi filii? castiga eos*^a, suadet Sapientia, *et in inflecte eos a juventute sua. Sunt tibi filia? attende corpori earum, et ne vultum tuum apud eas exhilaraveris.* Atqui liberos nostros, filios et filias, valde et supra quodcunque aliud amamus. Quoniam autem iis, qui ad gratiam loquuntur, perum est quod molestia non afficiunt: qui autem ad utilitatem acerbi sunt, etsi in præsentia molesti sint, in futuram postea retatem beneficio afficiunt; non præsentem voluptatem Dominus, sed futuram spectavit delectationem. Quare jam benignæ illius pædagogicæ modum percurramus cum prophético testimonio. Est ergo admonitio cum cura conjuncta vituperatio, quæ intelligentiam parit. Talis est Pædagogus admonitor, ut quando dicit in Evangelio: *Quoties volui congregare filios tuos, sicut gallina congregat pullos suos sub alas, et nolulistis*^b?

^a P. 145 ED. POTTER, 121 ED. PARIS. ^a Ecclj.

(81) Ἐρθα. Ἐνταῦθα, Bod.

(82) *Nouθετών.* Tertull. *Ad uxor.* lib. II, cap. 2: *Jubet et suadet, et præcipit et hortatur, et rogat et comminatur.* Clemens superius in *Protrept.* pag. 6: Ὁ Κύριος ἐλεεῖ, παιδεύει, προτρέπει, νοουθετεῖ, σώζει, φυλάττει. Mox, ἐπιτιμιῶν abest a Bod., Reg.

ῥαῖσθαι. Καὶ ἄρ οὖν καὶ τοῦτο τῆς θείας φιλοφροσύνης φάρμακον, ἐξ οὗ τὸ τῆς αἰδοῦς ἐρύθημα ἐξανθεῖ, καὶ ἡ πρὸς τὸ ἀμαρτάνειν αἰσχύνῃ παρειαδύεται: εἰ γὰρ ψέζει χρεῖ, καὶ λοιδορεῖσθαι δεῖ. Ἐνθα (81) τὴν ἀπηγγηκυῖαν ψυχὴν καιρὸς ἐστὶ πρῶσι, οὐ θανασίμως, ἀλλὰ σωτηρίως, ὀλίγης ἀλγυδίνος ἀτίδιον κερδάναντα θάνατον. Πολλὴ δὲ ἡ σοφία περὶ τὴν παιδαγωγίαν αὐτοῦ, καὶ ὁ τρόπος τῆς οικονομίας αὐτοῦ ποικίλος εἰς σωτηρίαν. Προσμαρτυρεῖ μὲν γὰρ τοῖς ἀγαθοῖς ὁ Παιδαγωγός· ἐκκαλεῖται δὲ τοὺς κλητοὺς ἐπὶ τὰ βελτίω, καὶ τοὺς ἀδικεῖν σπειδοντάς ἀποτρέπει τῆς ὁρμῆς· μεταθέσθαι δὲ εἰς ἀμείνω βίον παρακελεύεται. Οὐχ ἕτερον γὰρ ἀμαρτυρον, θατέρον προσμαρτυρουμένου· ἦ τε χάρις ἐκ μαρτυρίας μεγίστη. Ἄλλα καὶ τὸ ἐμπαθεῖς τῆς ὁρμῆς (εἰ δὲ ὁρμῆν τὴν νοουθεσίαν αὐτοῦ χρεῖ καλεῖν) φιλόανθρωπὸν ἐστίν, εἰς πάθη καταβαίνοντος τοῦ Θεοῦ διὰ τὸν ἄνθρωπον, δι' ὃν καὶ γέγονεν ἄνθρωπος ὁ Λόγος τοῦ Θεοῦ.

(si ira vocanda sit ejus admonitio) est plena benevolentia in homines, Deo ad affectiones descendente propter hominem, propter quem Verbum Dei homo

ΚΕΦ. Θ'.

Ὅτι τῆς αὐτῆς δυνάμεως καὶ εὐεργετεῖν, καὶ κολάζειν δικαίως· ἐν ψ, τίς ὁ τρόπος τῆς Παιδαγωγίας τοῦ Λόγου.

Παντὶ τοίνυν σθένει ὁ τῆς ἀνθρωπότητος Παιδαγωγός, ὁ θεῖος ἡμῶν Λόγος, πάση καταχρώμενος σοφίας μηχανῇ, σώζειν ἐπιβέβληται τοὺς νηπίους, νοουθετῶν (82), ἐπιτιμιῶν, ἐπιπλήττων, ἐλέγχων, ἀπειλούμενος, ἰώμενος, ἐπαγγελλόμενος, χαριζόμενος· πολλοῖς τισὶν οἰοεὶ χαλινοῖς τὰς ἀλόγους τῆς ἀνθρωπότητος δεσμεύων ὁρμάς. Συνελόντι γοῦν εἰπεῖν, οὕτως ὁ Κύριος πρὸς ἡμᾶς, ὡς καὶ ἡμεῖς πρὸς τὰ τέκνα ἡμῶν. *Τέκνα σοὶ ἐστί; παιδεύσον αὐτὰ, ἡ σοφία παραινεῖ· καὶ κάμψον* (83) *αὐτὰ ἐκ νεότητος αὐτῶν. Θυγατέρες σοὶ εἰσὶ; πρόσσεχε τῷ σώματι αὐτῶν, καὶ μὴ ἰλαρώσης πρὸς αὐτάς τὸ πρόσωπόν σου. Καὶ τοὶ τὰ τέκνα ἡμῶν, υἱούς τε καὶ θυγατέρας, σφόδρα καὶ ὑπὲρ πᾶν ὀτιοῦν ἀγαπῶμεν. Ἐπεὶ δ' οἱ μὲν πρὸς χάριν ὀμιλοῦντες, ὀλίγον ἀγαπῶσιν δ' (84) μὴ λυποῦσιν, οἱ δὲ πρὸς ὠφέλειαν ἐπιστόφοντες, εἰ καὶ παραυτίκα λυπηροί, ἀλλὰ εἰς τὸν ἔπειτα εὐεργετοῦσιν αἰῶνα· ὡς τὴν παραυτίκα ἡδονὴν ὁ Κύριος, ἀλλὰ τὴν μέλλουσαν ἐσχόπησε τρυφῆν. Ἐπίωμεν δὲ ἤδη καὶ τὸν τρόπον αὐτοῦ τῆς φιλοφροσύνης παιδαγωγίας μετὰ μαρτυρίας προφητικῆς. Κνουθέτησις μὲν οὖν ἐστὶ, ψόγος κηδεμονικὸς, νοῦ ἐμποικητικὸς. Τοιοῦτος ὁ Παιδαγωγός νοουθετῶν, ὡς κἂν τῷ Εὐαγγελίῳ λέγων· *Ποσάκις ἠθέλησα συναγαγεῖν* (85) *τὰ τέκνα σου, ὃν τρόπον ὄρνις**

vii, 25, 26. ^b Matth. xx.ii, 37.

(83) *Κάμψον.* *Κάμψον ἐκ νεότητος τὸν τριχῆλον αὐτῶν,* Ecclesiast.

(84) Ὁ. Ὁ positum pro ὄτι, seu διό, nisi malis ψ, id est ἐφ' ὃ, eo quod. SYLBERG. — Lege ὄν. LOWTH.

(85) *Συναγαγεῖν.* *Ἐπισυναγαγεῖν, ut mox, ἐπισυνάγει, Evang. Dein, ἰεσσα ἑαυτῆς, ibid.*

συνάγει τὰ ροσσία αὐτῆς ὑπὸ τὰς πτέρυγας αὐ-
 τῆς (86), καὶ οὐκ ἠθελήσατε; αὐθίς τε ἡ Γραφή
 νουθετεῖ. Καὶ ἐμολχευον, λέγουσα, τὸ ξύλον καὶ τὸν
 λίθον· καὶ ἐθυμίασαν τῇ Βααλ. Μέγιστον γὰρ τε-
 κμήριον τῆς φιλανθρωπίας αὐτοῦ, ὅτι, καίτοι σαφῶς
 εἰδὼς τὴν ἀναισχυντίαν τοῦ ἐκλαχτίσαντος λαοῦ καὶ
 ἀποσκιρτήσαντος, ὁμοῦς ἐπὶ τὴν μετάνοιαν παρακαλεῖ,
 καὶ φησι διὰ τοῦ Ἰεζεκιήλ· Ὑπὲρ ἀνθρώπου, ἐν μέσῳ
 σκορπίων σὺ κατοικεῖς· πλὴν λάλησον αὐτοῖς,
 ἐὰν ἀρα ἀκούσωσιν. Ἄλλὰ καὶ τῷ Μωσῆι (87) Πο-
 ρεύου, φησι, καὶ ἐπὶ τῷ Φαραῶ, ἴνα ἐξαποστείλῃ
 τὸν λαόν· ἐγὼ δὲ οἶδα ὅτι οὐ μὴ ἐξαποστείλῃ (88)
 αὐτούς. Ἐμφαίνει γὰρ ἄμφω, καὶ τὸ θεῖον, προει-
 δὼς τὸ ἐσόμενον, καὶ τὸ φιλάνθρωπον τὸ αὐτοῦ, τῷ
 αὐτεξουσίῳ τῆς ψυχῆς ἀφορμὰς μετανοίας χαριζό-
 μενος. Νουθετεῖ δὲ καὶ διὰ Ἡσαίου, κηδόμενος τοῦ
 λαοῦ (89), ὁπνηίκα λέγει· Ὁ λαὸς οὗτος τοῖς χει-
 λεσιν (90) αὐτῶν τιμῶσι με· ἡ δὲ καρδία αὐτῶν
 πέφρω ἐστὶν ἀπ' ἐμοῦ· τοῦτό ἐστι ψόγος ἐλεγκτικὸς.
 Μάτην δὲ σέβονται με, διδάσκοντες διδασκα-
 λίας (91), ἐντάλματι ἀνθρώπων. Ἐνταῦθα ἡ κηδε-
 μονία, φανερώσασα τὴν ἀμαρτίαν, ἐκ παραλλήλου
 δείκνυσι τὴν σωτηρίαν. Ἐπιτίμησις δὲ ἐστὶ ψόγος
 ἐπ' αἰσχροῖς, οικειῶν πρὸς τὰ καλά· τοῦτο ἐνδεί-
 κνυται διὰ Ἰερεμίου· Ἰσποὶ θηλυμανεῖς ἐγενήθη-
 σαν· ἕκαστος ἐπὶ τὴν γυναῖκα τοῦ πλησίον αὐτοῦ
 ἐχρεμέτιζεν (92). Μὴ ἐπὶ τούτοις οὐκ ἐπισκέψομαι,
 λέγει Κύριος, ἢ ἐν λαῷ τῷ τοιοῦτῳ οὐκ ἐκδικήσει
 ἡ ψυχὴ μου; Παραπέκει· δὲ πανταχοῦ τὸν φόβον,
 ὅτι φόβος (93) Κυρίου, ἀρχὴ αἰσθήσεως. Καὶ πάλιν
 διὰ Ὀση· Οὐκ ἐπισκέψομαι, φησὶν, αὐτούς; ὅτι
 αὐτοὶ μετὰ τῶν πορνῶν συνεζύροτο, καὶ μετὰ
 τῶν τετελεσμένων ἔθων, καὶ ὁ λαὸς (94) ὁ συνιών
 συνεπλέκετο πόρνη. Δείκνυσι αὐτῶν φανερώτερον
 τὸ ἀμάρτημα συνίνας αὐτοὺς ὁμολογῶν, ὡς ἐκόντας
 ἀμαρτάνοντας. Καὶ ἡ σύνεσις ἕψις ἐστὶ ψυχῆς, διὰ
 καὶ ὁ Ἰσραήλ, ὁ ὄρων τὸν Θεόν (95), τουτέστιν, ὁ συνιών
 τὸν Θεόν. Μέψις δὲ ἐστὶ ψόγος, ὡς ὀλιγορύντων, ἢ
 ἀμελοῦντων. Κέχρηται τῷ τρόπῳ τοῦτῳ τῆς παιδα-
 γωγίας διὰ Ἡσαίου λέγων· Ἄκουε, οὐρανὲ, καὶ
 ἐνωτίζου, γῆ, ὅτι Κύριος ἐλάλησεν· Ὑλοὺς ἐγέν-
 ησα καὶ ἕψωσα· αὐτοὶ δὲ με ἠθέτησαν. Ἐγὼ
 βούς τὸν κτησάμενον, καὶ βρὸς τὴν φάτην τοῦ
 κυρίου αὐτοῦ· Ἰσραὴλ δὲ με οὐκ ἐγὼ. Πῶς γὰρ
 οὐ δεῖνόν, εἰ ὁ εἰδὼς τὸν Θεόν, οὐ γνώσεται τὸν Κύ-
 ριον, ἀλλ' ὁ μὲν (96) βούς καὶ βρὸς, τὰ νωθῆ ζῶα καὶ

A Et rursus Scriptura admonet: *Et mœchati sunt, dicens, in lignum et lapidem, et suffumigarunt Baal*^a. Maximum autem signum est ejus benignitatis, quod licet aperte sciret impudentiam populi, qui recalcitrat et resiliebat, aperte tamen adhortatur ad pœnitentiam, et dicit per Ezechiel: *Fili hominis, in medio scorpiorum tu habitas; verumtamen loquere ipsis, si forte audierint*^b. Quin etiam Moysi dicit: *Vade, et dic Pharaoni, ut emittat populum: ego autem novi, quod non emittet ipso*^c. Utrumque enim aperte ostendit, et divinitatem, ex præscientia futuri; et benignitatem, eo quod libero animi arbitrio largitus sit occasionem pœnitentiæ. Admonet etiam per Isaiam, populi curam gerens, quando dicit: *Hic populus labiis me honorat, cor autem*
 B *eorum longe est a me; hæc est vituperatio coar- guens: Frustra autem me colunt, docentes doctrinas, mandata hominum*^d: hic curatio, cum peccatum manifestavit, e vestigio salutem ostendit, increpatio autem est propter turpia vituperatio, quæ ad honestam conciliat. Hoc ostenditur per Jeremiam: *Equi in feminas insanientes facti sunt: unusquisque ad uxorem proximi sui hinniebat. Nunquid propter hæc non visitabo, dicit Dominus, vel in populo tali non vindicabit anima mea*^e? Conjungit autem ubique timorem, quod *timor Domini sit principium sensus*^f; et rursus per Osee: *Non visitabo, inquit, ipsos? quoniam ipsi cum meretricibus commiscebantur, et cum initiatis sacrificabant, et populus, qui intelligebat, conjungebatur cum meretrice*^g. Eorum peccatum ostendit apertius, dum eos intelligere fatetur, ut qui sua sponte et consulto peccarent. Intelligentia autem est animæ oculus, et ideo Israel est, qui *Deum videt*; hoc est qui Deum intelligit. Querela autem est vituperatio, tanquam eorum qui contemnunt, vel negligunt. Hoc modo pædagogicæ usus est per Isaiam, dicens: *Audi, cælum, et ausculta, terra, quoniam Dominus locutus est: Filios genui et extuli, ipsi vero me nihili duxerunt. Novit bos possessorem, et asinus præsepe domini sui; Israel autem me non cognovit*^h. Quomodo enim non est indignum, si qui novit Deum, non cognoscat Dominum; sed bos quidem et asinus, quæ sunt inertia et stulta animalia, noverint eum, qui ipsa alit, Israel autem iis a ratione alienior inveniatur?
 D Et cum per Jeremiam pluribus de populo questus esset, subjungit: *Et me reliquerunt, dicit Domi-*

⊗ P. 144 ED. POTTER, 122 ED. PARIS. ^a Jer. iii, 9; vii, 9; xi, 13; xxxii, 29. ^b Ezech. ii, 6, 7. ^c Exod. iii, 18, 19. ^d Isa. xlix, 13. ^e Jer. v, 8, 9. ^f Prov. i, 7. ^g Os. iv, 14. ^h Isa. i, 2, 3.

(86) Αὐτῆς. Abest ab Evang. Paulo post Ezechielis et Moysis sensum potius, quam verba, refert.

(87) Μωσῆι. Μωυσεῖ Reg.

(88) Ἐξαποστείλῃ. Ἀποστείλῃ Bod.

(89) Κηδόμενος τοῦ λαοῦ. Phrasis Homericæ, *Iliad. A'*, v. 56, de Junone:

Κήδετο γὰρ Δαναῶν ὅτι βα θνήσκοντες ὄρατο.

(90) Τοῖς χ. Ἐν τοῖς χ. Bibl. Græc. Mox, ἀπέχει ἀπ' ἐμοῦ pro ἐστὶν ἀπ' ἐμοῦ, ibid.

(91) Διδασκαλίας. Ἐντάλματι ἀνθρώπων καὶ διδασκαλίας, apud Isaiam: sed Clementis lectionem defendunt Matthæus xv, 9; Marc. vii, 7.

(92) Ἐχρεμέτιζεν. Ἐχρεμέτιζον Bibl. Græc. Mox, ἔθνη τοιοῦτῳ pro λαῷ τῷ τοιοῦτῳ, ibi l.

(93) Φόβος. Respicit Prov. i, 7: Ἀρχὴ σοφίας, φόβος Κυρίου. — ἐνσέβεια δὲ εἰς Θεόν, ἀρχὴ αἰσθήσεως. Mox, οὐ μὴ ἐπισκέψομαι pro οὐκ ἐπισκέψομαι, Bib. Græc.

(94) Καὶ ὁ λαός. Ὁ λαός ὁ μὴ συνιών συνεπλέκετο μετὰ πόρνης, Bib. Græc.

(95) Ὁ ὄρων. Philo Judæus, *De confusione linguarum*, p. 358: Προσονομάζεται γὰρ Ἑβραίων γλώττῃ τὸ ἔθνος Ἰσραὴλ, ὅπερ ἐρμηνεύεται Ὁρῶν Θεόν. *Nominatur enim Hebraice gens Israel, quod exponitur Deum videns. Idem alias non semel affirmat. Conf. Strom. i, p. 284, et quæ ibi adnotata sunt. Item quæ superius p. 152 not.*

(96) Μέρ. Abest a Bod., R. g.

pus^a. Insectatio autem est inveciva increpatio, vel invehens vituperatio. Hoc etiam medicamento usus est Pædagogus per Isaiam, dicens: *Væ, filii defectores: hæc dicit Dominus: Fecistis consilium non per me, et pacta conventa non per spiritum meum*^b. Acerbissimo autem constipamento in singulis utitur, nempe metu, per ipsum simul os populo comprimens, et eum convertens ad salutem: quemadmodum lanæ quoque, quæ tinguntur, solent constringi ac constipari, dum apparantur ad colorem melius suscipiendum. Redargutio autem est peccati prolatio, ipsum proferens in medium peccatum. Eo tanquam maxime necessario pædagogicæ modo utitur, propterea quod enervata et soluta sit per multorum fides. Dicit enim per Isaiam: *Dereliquistis Dominum, et ad indignationem concitavistis sanctum Israelis*^c. Dicit etiam per Jeremiam: *Stupuit cælum propter hoc, et terra multo magis horruit; quoniam duo mala fecit hic populus: me dereliquerunt fontem aquæ vivæ, et soderunt lacus contritos, qui aquam continere non poterunt*^d. Et rursus per eundem: *Peccatum peccavit Jerusalem, propterea in commotionem facta est. Omnes, qui glorificabant eam, spreverunt ipsam, quoniam viderunt ejus turpitudinem*^e. Redargutionis autem acerbiteriam et vehementiam per Solomonem consolans, dicit, tacite significans pædagogicæ in illos amorem: *✠ Fili mi, disciplinam Domini ne despicias, neque ægre feras, cum ab ipso corripieris*^f 54. *Quem enim diligit Dominus, castigat: flagellat autem omnem filium quem recipit*: quoniam homo peccator fugit reprehensionem^g. Consequenter ergo dicit Scriptura: *Incepit me justus, et castiget: oleum autem peccatoris non impinguet caput meum*^h. Castigatio autem est vituperatio, quæ affert intelligentiam. Nec ab hoc quidem pædagogicæ modo abstinuit, sed dicit per Jeremiam: *Quousque clamabo, et non exaudient? ecce aures incircumcisæ eorum*ⁱ. O beatam tolerantiam! Et rursus per eundem: *Incircumcisæ omnes gentes: hic autem populus est incircumcisus corde*^j; *quoniam populus est inobediens: filii, inquit, quibus non est fides*^k.

✠ P. 145 ED. POTTER, 125 ED. PARIS. ^a Jer. i, 11, 12, 15. ^b Thren. i, 8. ^c Prov. iii, 11, 12. ^d Jer. ix, 26. ^e Isa. xxx, 9.

(97) Τάδε. Abest a Bib. Græc.

(98) Ἀναστομών. Legendum videtur ἐπιστομών, vel potius ἐπιστομίζων. LOWTH. — Sed ἀναστομών simili sensu alias usurpatur.

(99) Πλειώ ἢ γῆ. Πλεον σφόδρα, λέγει Κύριος, Bib. Græc. Mox, λαός μου πρὸ λαός οὗτος, ibid. Dein, ὕδατος ζωῆς καὶ ὠρυζάν ἐαυτοῖς λ. Ibid.

(1) Συσχέιν. Συρέχειν Bib. Græc., συρχειν Reg. Mox, δι' αὐτοῦ pro διὰ τοῦ αὐτοῦ, Reg.

(2) Ἰτιμασάρ. Ἐταπεινώσαν αὐτήν· εἶδον γὰρ τὴν ἀσχ. Bib. Gr.

(3) Ἐπιδεικτικόν. H. δηκτικόν, mordax, ut infra, principio c. 11, τῆς ἐπιτιμῆσεως τὸ δηκτικόν. SYLBURG.

(4) Μοῦ. Abest a Bibl. Græc.

(5) Παιδεύει. Ἐλέγει Bib. Græc. vulg.; sed παιδεύει habet ms. Alex. et alia quædam exemplaria, item Apostolus Heb. xii, 6. Chrysostomus in psal. cx, et Catena Græcorum in Proverb. Joannes in

τὰ μωρὰ, εἰσεται τὸν τρέφοντα· ὁ δ' Ἰσραὴλ ἀλογώτερος καὶ τούτων εὐρεθήσεται; Καὶ διὰ Ἱερεμίου πολλὰ καταμεμφάμενος τὸν λαόν, ἐπιφέρει· Καὶ ἐμὲ ἐγκατέλιπον, λέγει Κύριος. Ἐπίπληξις δέ ἐστιν, ἐπιτιμησις ἐπιπληκτικὴ, ἢ ψόγος πλῆκτικός. Κέχρηται δὲ καὶ ταύτῃ τῇ θεραπείᾳ ὁ Παιδαγωγὸς διὰ Ἡσαίου, λέγων· Οὐαὶ τέκνα ἀποστάται. Τάδε (97) λέγει Κύριος· Ἐποιήσατε βουλήν οὐ δι' ἐμοῦ, καὶ συνθήκας οὐ διὰ τοῦ ἀνεύματός μου. Στύμματι δὲ αὐστηροτάτῳ παρ' ἑκαστα προσχρῆται τῷ φόβῳ, ἀναστομών (98) ἄμα καὶ ἐπιστρέφων δι' αὐτοῦ πρὸς σωτηρίαν τὸν λαόν· καθάπερ καὶ τὰ βαπτόμενα τῶν ἐρίων προστύφισθαι φιλεῖ, εἰς βεβαίαν εὐτρεπιζόμενα τῆς βαφῆς παραδοχὴν. Ἐλεγχος δέ ἐστι πρόφορὰ ἀμαρτίας εἰς τὸ μέσον φέρουσα· τούτῳ μάλιστα συγχρῆται ὡς ἀναγκαιῶ τῷ τρόπῳ τῆς παιδαγωγίας, διὰ τὸ ἐκλυτον τῆς τῶν πολλῶν πίστεως. Λέγει μὲν γὰρ διὰ Ἡσαίου· Ἐγκατέλιπε τὸν Κύριον, καὶ παρωργίσατε τὸν ἄγιον τοῦ Ἰσραὴλ. Λέγει δὲ καὶ διὰ Ἱερεμίου· Ἐξέστη ὁ οὐρανὸς ἐπὶ τούτῳ, καὶ ἐβριξεν ἐπὶ πλειῶ ἢ γῆ (99)· διὲ δύο καὶ ποτηρὰ ἐποίησεν ὁ λαὸς οὗτος· ἐμὲ ἐγκατέλιπον πηγὴν ὕδατος ζωῆτος, καὶ ὠρυζάν λάκκους συντετριμμένους, οὓ οὐ δυνησονται συσχέιν (1) ὕδωρ. Καὶ πάλιν διὰ τοῦ αὐτοῦ· Ἀμαρτίαν ἡμαρτεν Ἱερουσαλήμ· διὰ τοῦτο εἰς σάλον ἐγένετο. Πάντες οἱ δοξάζοντες αὐτήν, ἠτίμασαν (2) αὐτήν, διεἶδον ἀσχημοσύνην αὐτῆς. Τὸ δὲ αὐστηρὸν τοῦ ἐλέγχου καὶ ἐπιδεικτικόν (3) διὰ Σολομώντος παραμυθούμενος, λέγει, ἀνιτιτόμενος κατὰ τὸ παρασωπώμενον, τὸ φιλοτεκνον τῆς παιδαγωγίας· Υἱέ μου (4), μὴ ὀλιγόηται παιδείας Κυρίου· μηδὲ ἐκλυθῶ· οὐ· αὐτοῦ ἐλεγεῖν. Ὅν γὰρ ἀγαπᾷ Κύριος, παιδεύει (5)· μαστιγοῦ δὲ πάντα τὰ ἐν, ὃν παραδέχεται· ἔτι ἀμαρτωλὸς ἄνθρωπος (6) ἐκκλίει ἐλεγγόν. Ἀκολούθως τοίνυν, Ἐλεγγέτω με δίκαιος, ἢ Γραφὴ λέγει, καὶ παιδευσάτω με· ἔλαιον δὲ ἀμαρτωλοῦ μὴ λιπανάτω τὴν κεφαλὴν μου. Φρένωσις δέ ἐστι, ψόγος φρενῶν ἐμποητικῆς. Οὐδὲ τούτου ἀπέσχηται τοῦ τρόπου τῆς παιδαγωγίας, ἀλλὰ διὰ Ἱερεμίου φησὶν· Ἔως τίρος (7) κεκράξεται, καὶ οὐκ εἰσακούσονται; Ἴδού ἀπεριτμητὰ τὰ ὤτα αὐτῶν. Ὡ τῆς μακαρίας ἀνεξικακίας! 16. 11, 13, 19. ^b Isa. xxx, 1. ^c Isa. i, 4. ^d Jer. ^e Eccli. xxxiii, 21. ^f Psal. cxl, 5. ^g Jer. vi, 10.

D Apocal. iii, 19, utrumque verbum conjunxit: Ἐγὼ ὄσους ἐὰν φιλῶ, ἐλέγω καὶ παιδεύω. Clemens Romanus sub finem Epist. 4 ad Corinth. παιδεύει scripsit; quem locum Clemens noster respexisse videtur. Ejus verba sic se habent: Ἡ νευθέτης, ἢν ποιούμεθα εἰς ἀλλήλους, καλὴ ἐστὶ, καὶ υπεράγαν ὠφέλιμος· κολλᾷ γὰρ ἡμᾶς τῷ θελήματι τοῦ Θεοῦ· οὕτω γὰρ φησὶν ὁ ἅγιος Λόγος· Παιδεύων ἐπαίδευσέ με ὁ Κύριος, καὶ τῷ θανάτῳ οὐ παρέδωκέ με. Ὅν γὰρ ἀγαπᾷ Κύριος, παιδεύει· μαστιγοῦ δὲ πάντα οὖδν, ὃν παραδέχεται. Παιδεύσει με γὰρ, φησὶν, δίκαιος ἐν ἐλέει, καὶ ἐλέγξει με· ἔλαιον δὲ ἀμαρτωλῶν μὴ λιπανάτω τὴν κεφαλὴν μου.

(6) Ἀμαρτωλὸς ἄνθρ. Ἀνθρώπος ἀμαρτωλός, Ecclesiast. Mox, παιδεύσει με δίκαιος ἐν ἐλέει, καὶ ἐλέγξει με. Ibid. et Clemens Romanus.

(7) Ἔως τίρος. Πρὸς τίνα λαλήσω, καὶ διαμαρτύρωμαι, καὶ εἰσακούσεται, Bib. Græc.

Καὶ πάλιν διὰ τοῦ αὐτοῦ· Ἀπερίτμητα (8) πάντα τὰ Ἔθνη· ὁ δὲ λαὸς οὗτος ἀπερίτμητος καρδία· ἔτι λαὸς (9) ἀπειθής ἐστιν· οἱ υἱοί, φησὶν, οἷς οὐκ ἐστὶ πίστις. Ἐπισκοπὴ δὲ ἐστὶν ἐπίπληξις σφοδρά. Κέχρηται τῷ εἶδει τοῦτω ἐν Εὐαγγελίῳ· Ἱερουσαλήμ, Ἱερουσαλήμ, ἡ ἀποκτείνουσα τοὺς προφήτας καὶ λιθοβολοῦσα τοὺς ἀπεσταλμένους πρὸς αὐτήν (10). Καὶ ἡ ἐπαναδίπλωσις τοῦ ὀνόματος ἰσχυρὰν τὴν ἐπίπληξιν πεποιήται· ὁ γὰρ εἰδὼς τὸν Θεὸν, πῶς τοὺς διακόνους τοῦ Θεοῦ διώκει; Διὰ τοῦτο, φησὶν, ἀφίεται ὁ οἶκος ὑμῶν ἔρημος· λέγω γὰρ ὑμῖν ἀπάρτι, (11) οὐ μὴ ἴδητέ με ἕως ἂν εἰποῖτε· Εὐλογημένος ὁ ἐρχόμενος ἐν ὀνόματι Κυρίου. Εἰ γὰρ οὐδέχθετε τὴν φιλανθρωπίαν, ἐπιγνώσεθε τὴν ἐξουσίαν. Λοιδορία δὲ ἐστὶ λόγος ἐπιτεταμένος. Κέχρηται δὲ τῇ λοιδορίᾳ ἐν φαρμάκῳ μοιρᾷ διὰ Ἡσαίου, λέγων· Οὐαὶ ἔθνος ἁμαρτωλῶν, υἱοὶ ἀνομοί (12), λαὸς πλήρης ἁμαρτιῶν, σπέρμα πονηρῶν. Κὰν τῷ Εὐαγγελίῳ διὰ Ἰωάννου (13), Ὁφείεις, φησὶ, γερνήματα ἐχιδνῶν. Ἐγκλησις δὲ ἐστὶ φῶγος ἀδικούντων. Τοῦτω τῷ παιδαγωγῆματι διὰ Δαβὶδ κέχρηται· Λαὸς ὃν οὐκ ἔγνωρ, λέγων, ἐδοῦλευσέ μοι καὶ (14) ἐστὶ ἀκοήν ὧτιον ὑπήκουσέ μου· υἱοὶ ἀλλότριοι ἐψεύσατέ μοι καὶ ἐχώλασαν ἀπὸ τῶν τριβῶν αὐτῶν. Καὶ διὰ Ἰερεμίου· Καὶ ἔδωκα αὐτῇ βιβλίον ἀποστασίον, καὶ οὐκ ἐροθήθη ἀσύνητος Ἰούδα (15). Αὐθὶς τε· Καὶ ἠθέτησεν (16) εἰς ἐμέ ὁ οἶκος Ἰσραὴλ· καὶ ὁ οἶκος Ἰούδα ἐψεύσατο τῷ Κυρίῳ. Μεψυμορία (17) δὲ ἐστὶ λάθριος φῶγος τεχνικῆ βοήθεια, καὶ αὐτὴ σωτηρίαν οἰκονομουμένη ἐν παρακαλύμματι. Κέχρηται δὲ αὐτῇ διὰ Ἰερεμίου· Πῶς ἐκάθισε μόνη ἡ πόλις, ἡ πεπληθυμμένη λαῶν; ἐγενηθήωσει χήρα (18) ἄρχουσα χωρῶν· ἐγενηθή εἰς φόρους· κλάουσα ἐκλάουσα ἐν νυκτί. Διάσπυρις δὲ ἐστὶ φῶγος διασπυρτικός. Καὶ τοῦτω κέχρηται τῷ βοθηματι ὁ θεὸς Παιδαγωγὸς διὰ Ἰερεμίου λέγων· Ὁψίς πόρρης ἐγένετο σοι, ἀπηνήσυχν ἔστησας (19) πρὸς πάντας· καὶ οὐχ ὡς οἶκον ἐκά-

Visitatio autem est vehemens redargutio. Usa est hoc genere in Evangelio : *Jerusalem, Jerusalem, quæ occidis prophetas, et lapidas eos qui ad te missi sunt* ^a. Nominis quippe conduplicatio effecit, ut sit gravis reprehensio. Qui enim Deum novit, quomodo Dei ministros persequitur? *Propterea, inquit, relinquatur domus vestra deserta. Dico enim vobis, deinceps non videbitis me, donec dixeritis, Benedictus qui venit in nomine Domini*. Si enim non suscipitis benignitatem, cognoscetis potentiam. Insectatio autem est intensa et vehemens oratio. Pro medicamento autem usa est insectatione per Isaiam, dicens : *Vae gens peccatrix, filii iniqui, populus plenus iniquitatibus, semen malum* ^b. Et in Evangelio per Joannem : *Serpentes, inquit, gemina viperarum*. Accusatio autem est vituperatio eorum, qui faciunt injuriam. Hac paedagogiæ ratione per David usus est, dicens : *Populus, quem non cognovi, serviit mihi, et in auditu auris obediit mihi. Filii alieni mentiti sunt mihi, et claudicaverunt a visis suis* ^c. Et per Jeremiam : *Et dedi ei libellum repudii, et non timuit incomposita Juda* ^d. Et rursus : *Et me nihili fecit domus Israel, et domus Judæ mentita est Domino* ^e. Expostulatio autem est, quæ artificiali auxilio clam peragitur vituperatio, quæ ipsa quoque salutem providet sub integumento. Ea autem usa est per Jeremiam : *Quomodo sedit sola civitas, quæ fuerat plena populis? facta est tanquam vidua, quæ imperabat regionibus : facta est sub tributo : flens fleuit in nocte* ^f. Obtrectatio autem est obtrectans vituperatio. Et eo usus est auxilio divinus Paedagogus, dicens per Jeremiam : *Fuit tibi aspectus meretricis, impudens fuisti erga omnes, et non in domum vocasti me, et patrem Num invocasti me, tanquam dominum, patrem et ducem?* vers. 1, assertque locum psalm. xxx : *Esto mihi in Deum protectorem et domum refugii*. Denique in editione Romana, auctoritate Sixti V edita, sic legitur. COLLECT.

✠ P. 146 ED. POTTER, 123-124 ED. PARIS. ^a Matth. xxiii, 37, 38, 39. ^b Isai. i, 4. ^c Psal. xvii, 43, 44, 45. ^d Jer. iii, 8. ^e Ibid. v, 11, 12. ^f Thren. i, 1, 2. ^g Jer. iii, 3, 4. ^h Nahum iii, 4.

(8) Ἀπερίτμητα. Πάντα τὰ ἔθνη ἀπερίτμητα σαρκί, καὶ πᾶς οἶκος Ἰσραὴλ ἀπερίτμητοι καρδίας αἰσίων, Bibl. Græc.

(9) Λαὸς. Ὁ λαὸς ἀπειθής ἐστὶν, υἱοὶ ψευδεῖς, Bibl. Græc.

(10) Αὐτήν. Αὐτὴν scribendum, ut apud Matth.

(11) Ὑμῖν ἀπ. Ὑμῖν· οὐ μὴ με ἴδητέ ἀπάρτι apud Matth. Mox, εἶπητε pro εἰποῖτε. Ibid.

(12) Υἱοὶ ἀνομοί. Isaias, convenientiore verborum ordine, λαὸς πλήρης ἁμαρτιῶν, σπέρμα πονηρῶν, υἱοὶ ἀνομοί. SYLBURG.—Πονηρῶν pro πονηρῶν, Reg.

(13) Ἰωάννου. Baptistam intelligit, qui Pharisæos vocavit γερνήματα ἐχιδνῶν, Matth. iii, 7; Luc. iii, 7. Sed Christus ὄφεις, γερνήματα ἐχιδνῶν conjunxit, Matth. xxiii, 33. Joannes vero nusquam.

(14) Καί. Abest a Bib. Græc. Mox, ὑπήκουσέ μοι, ibid. Dein, post ἐψεύσαντο πονηροὶ sequitur, υἱοὶ ἀλλότριοι ἐπαλαϊώθησαν, ib.

(15) Οὐκ ἐροθήθη ἀσύνητος Ἰούδα. LXX : ἡ ἀσύνητος Ἰούδα. Vulgata Latina : *Et non timuit pravariatrix Juda, soror ejus*. Paulo post ex eodem capite Jeremiæ citatur locus, qui videri posset emendandus apud Clementem; quod enim vertit Hermetus, *Et non in domum vocasti me et patrem, et principem*. Καὶ οὐχ ὡς οἶκον ἐκάλεσάς με, καὶ πατέρα, καὶ ἀρχοντα τῆς παρθενίας sic est vers. 4,

c. iii : *Οὐχ ἕως νῦν ἐκάλεσάς με, καὶ πατέρα καὶ ἀρχηγὸν τῆς παρθενίας σου; Nonne usque nunc vocasti me et patrem, et ducem virginittatis tuæ?* Vulgata, *Ergo saltem a modo roca me, etc.* Chaldaicæ paraph. interpret. *Ab hoc tempore utique orabis coram me* : in quadam tamen editione Germanica legebatur ut apud Clementem, et in commentario Theodoretii, *Num invocasti me, tanquam dominum, patrem et ducem?* vers. 1, assertque locum psalm. xxx : *Esto mihi in Deum protectorem et domum refugii*. Denique in editione Romana, auctoritate Sixti V edita, sic legitur. COLLECT.

(16) Καὶ ἠθέτ. Ὅτι ἀθετῶν ἠθέτησεν εἰς ἐμέ, λέγει Κύριος, οἶκος Ἰσραὴλ, καὶ οἶκος Ἰούδα. Bibl. Græc.

(17) Μεψυμορία. Malim sic distinguere : Μεψυμορία δὲ ἐστὶ λάθριος φῶγος, τεχνικῆ βοήθεια καὶ αὐτὴ σ. *Conquestio autem est occulta vituperatio, quæ etiam ipsa, artificioso auxilio, occulte et quasi sub velo quodam salutem procurat.*

(18) Αὐθὶς γ. Ὡς χήρα πεπληθυμμένη ἐν ἔθνεσιν, ἀρχουσα ἐν χωραῖς, ἐγεννήθη εἰς φόρον, Bibl. Græc.

(19) Ἀπηνήσυχν ἔστησας. Scribe ex Bibl. Græc. ἀπηνήσυχν ἔστησας. Mox, καὶ abest ante οὐχ, ibid. Dein, με ἐκάλεσάς, ibid. Mox, ἀρχηγὸν pro ἀρχοντα, ibid.

rursus ad honestatem pudore eam afficiens evocat. Indignatio autem est legitima increpatio, seu increpatio filiorum, qui plus quam oportet extolluntur. Ea pædagogia per Moysem utitur, dicens: *Filii reprehensibiles, generatio prava et perversa: hæc Domino retribuitis? Hic populus stultus et non sapiens: non hic ipse Pater possedit te?* Et per Isaiam dicit: *Principes tui non obediunt, socii furum, diligentes munera, persequentes retributionem, orphanis non judicantes*^b. Et, ut in summa dicam, ejus in incutiendo timore artificium, est fons salutis. Boni est autem dare salutem: *Misericordia autem Domini est super omnem carnem, dum arguit, castigat et docet, sicut pastor gregem suum. Eorum, qui disciplinam suscipiunt, miseretur: et eos, qui sunt ardenti studio, sibi conglutinat*^c; et hac ducendi ratione *sexcenta millia peditum*, qui coacti erant in ea quam habebant cordis duritie, flagellans, miserans, verberans, medens, in miseratione et disciplina custodit. *Prouit enim ejus est multa misericordia, ita etiam ejus reprehensio*^d. Pulchrum enim quidem certe est non peccare: bonum est etiam, ut et qui peccat, ducatur pœnitentia: quemadmodum optimum quidem est, semper esse sanum; bonum autem est etiam a morbo convalescere. Hac etiam ratione per Solomonem præcipit: *Tu quidem virga percutere filium tuum, ✕ animam autem ejus a morte libera*^e. Et rursus: *Ne peperceris castigare puerum; virga autem ipsum corrige: non enim morietur*^f. Reprehensio enim et increpatio, sicut vel ipsum Græcum nomen significat, sunt ipsi ictus animæ, qui peccata castigant, et mortem prohibent: ad moderationem autem et temperantiam deducunt eos, qui feruntur ad intemperantiam. Hac quidem certe ratione Plato, cum sciret in reprehensione maximas esse vires correctionis, et præcipuam purgationem,

Α *λεσάς με, καὶ πατέρα καὶ ἄρχοντα τῆς παρθένιας σου. Καὶ, Πόρνη καλὴ (20) καὶ ἐπίχουρις, ἡγουμένη φαρμάκων. Τεχνικῶς πᾶν τὴν παρθένον τῆς πορνείας ἐνυβρίσας ὀνόματι, αὐθις ἐπὶ τὴν σεμνότητα ἐντρέπων μετακαλεῖται. Κατανεμέσεις δὲ ἐστὶν ἐπιτίμησις νόμιμος, ἥ ἐπιτίμησις τῶν ὁδῶν (21) παρὰ τὸ προσήκον ἐπαυρομένων. Ταύτη διὰ Μωυσέως ἐπαυρομένη· Τέκνα, λέγων, μωμητὰ, γενεὰ σκολιὰ καὶ διεστραμμένη· ταῦτα Κυρίῳ ἀνταποδίδοτε; Οὗτος (22) λαὸς μωρὸς, καὶ οὐχὶ σοφός. Οὐκ αὐτὸς εὐ-τος ὁ Πατὴρ ἐκτίησάτ' σε; Καὶ διὰ Ἡσαίου φησὶν· Οἱ ἄρχοντές σου ἀπειθοῦσι, κοινῶν κλεπτῶν, ἀγαπῶντες δῶρα, δῶκοντες ἀνταπόδομα, ὄψανοις οὐ κρινότες. Καθόλου δὲ ἡ περὶ τὸν φόβον αὐτοῦ τεχνολογία σωτηρίας ἐστὶ πηγὴ· ἀγαθοῦ δὲ γε τὸ σώζειν· Ἔλεος δὲ Κυρίου ἐπὶ πᾶσαν σάρκα, ἐλέγχων, καὶ παιδεύων, καὶ διδάσκων (23), ὡς ποιμὴν τὸν ποίμνιον αὐτοῦ· τοὺς ἐκδεχομένους παιδεῖαν ἐλεεῖ, καὶ τοὺς κατασπουδάζοντας εἰς κόλλησιν αὐτῶν καὶ ταύτῃ τῇ ἀγωγῇ ἐξακοσίας (24) χιλιάδας πεζῶν, τοὺς ἐπισυναχθέντας ἐν ἡ ἔσχατον σκληροκαρδίᾳ, μαστιγῶν, ἐλεῶν, τύπτων, ἰώμενος, ἐν οἰκτιρμῶν καὶ παιδείᾳ διεφύλαξεν· Κατὰ γὰρ τὸ πολὺ ἔλεος αὐτοῦ, οὕτω (25) καὶ ὁ ἐλεγχος αὐτοῦ. Καλὸν μὲν γὰρ τὸ μὴ ἁμαρτεῖν, ἀγαθὸν δὲ καὶ τὸν ἁμαρτάνοντα μετανοεῖν· ὡς περ ἄριστον τὸ ὑγιαίνειν αἰεὶ, καλὸν δὲ καὶ τὸ ἀνασφῆλαι τῆς νόσου. Ταύτῃ τοι καὶ διὰ Σολομῶντος παραγγέλλεται· Σὺ μὲν (26) ῥάβδω πάταξον τὸν υἱόν, τὴν δὲ ψυχὴν αὐτοῦ ἐκ θανάτου ῥύσαι. Καὶ πάλιν· Μὴ ἀπόσχῃ τῆσιον παιδεύων, εὐθυναὶ δὲ αὐτὸν ῥάβδω· οὐ γὰρ θωρεῖται. Ἐλεγχος γὰρ καὶ ἐπιπληθίς, ὡς περ οὖν καὶ τοῦνομα αἰνιττεται, αὐταὶ πληγαὶ ψυχῆς εἰσι, σωφρονίζουσαι τὰς ἁμαρτίας, καὶ θάνατον ἀπειργουσαι· εἰς δὲ τὴν σωφροσύνην ἄγουσαι τοὺς εἰς ἀκόλασιαν ὑπερρομένους. Ταύτῃ (27) τοι καὶ Πλάτων*

✕ P. 147 ED. POTTER, 124-125 ED. PARIS. ^a Deut. xxxii, 5, 6. ^b Isa. i, 23. ^c Eccl. xviii, 13, 14. ^d Ibid. xvi, 12. ^e Proverb. xxiii, 14. ^f Proverb. xxiii, 13.

(20) *Kal, Πόρνη καλή. Quem inducendum censuit Hervet. locum tenuimus. Est enim ex cap. iii Nahum propheta, quem adjunxit Jeremia: versus Clemens, utpote quod et in hoc civitas Ninive meretrix vocetur. Et LXX: Et meretrix speciosa et grata, dux maleficiorum. Vulgata Latina, Propter multitudinem fornicationum meretricis speciosæ, et gratæ, et habentis maleficia. Hieronymus in eum locum: Pro duce maleficiorum Aquila et Symmachus transtulerunt, habens maleficia. Nec mirabitur Ninivem scorum jam esse gratissimam, qui tantam multitudinem cum ea viderit fornicari, et maleficiis illius et quibusdam incantationibus ad amrem ejus pæne cunctos trahi. COLLECT.*

(21) *Ὁδῶν. Hervetus υἱὸν mavult. Vide ejus Commentarium. Eandem lectionem probat A. Sylburg.*

(22) *Οὐτός. Οὕτω Bibl. Gr. Mox, σοῦ πατῆρ pro ὁ πατῆρ, ibid.*

(23) *Διδάσκων. Καὶ ἐπιστρέφων addit Eccles. Mox, καὶ τοὺς κατασπουδάζοντας ἐπὶ τὰ κρίματα αὐτοῦ, pro καὶ τοὺς κατασπουδάζοντας εἰς κόλλησιν αὐτῶν, ibid. Hervetus interpres εἰσκόλλησιν conjuncte legit.*

(24) *Ἐξακοσίας. Exod. xii, 37. Ἀπόρρητες δὲ*

υἱοὶ Ἰσραὴλ ἐκ Ῥαμεσσή εἰς Σοκχώθ εἰς ἑξακοσίας χιλιάδας πεζῶν.

(25) *Οὕτω. Οὕτω καὶ πολὺ ὁ ἔλ. Eccles.*

(26) *Σὺ μὲν. Σὺ μὲν γὰρ πατάξεις αὐτὸν ῥάβδω. Bib. Græc. Mox, ῥύση pro ῥύσαι, ibid. Dein, μὴ ἀπόσχῃ νήπιον παιδεύειν, ὅτι ἐὰν πατάξης αὐτὸν ῥάβδω, οὐ μὴ ἀποθάνῃ. Ibid. Pro ἀπόσχῃ Pal. ms. habere ἀπόσχου refert Sylburg; ἀπόσχου etiam habent Reg., Bod.*

(27) *Ταύτῃ. Locus Platonis occurrit Sophistæ pag. 162, edit. Ficini, ubi, cum de redargutionis utilitate disseruisset, addit: Διὰ ταῦτα δὲ πάντα ἡμῖν, ὡ θεαίτητες, καὶ τὸν ἐλεγχὸν λεκτέον, ὡς ἄρα μεγίστη καὶ κυριωτάτη τῶν καθάρσεων ἐστὶ· καὶ τὸν ἀνελεγχτόν αὐ νομιστέον, ἂν καὶ τυγχάνῃ βασιλεὺς ὁ μέγας ὢν, τὰ μέγιστα ἀκάθαρτον ὄντα, ἀπαιδεύτων τε καὶ αἰσχροῦν γεγονέναι ταῦτα, ἃ καθάρωτατον καὶ κάλλιστον ἔπρεπε τὸν δυνάς ἐσόμενον εὐδαίμονα εἶναι. His de causis, o Theatete, dicendum, summam præcipuamque purgationem esse redargutionem: eumque, qui redarguitur non est, etiamsi rex ille magnus sit, quandoquidem in maxime est impurus, rudem turpemque esse secundum illa, quibus purissimus pulcherrimusque esse debet, quisquis est felix revera futurus. Clementis verba,*

τὴν μεγίστην τῆς ἐπανορθώσεως δύναμιν καὶ τὴν ἀκυριωπάτην κάθαρσιν τὸν ἐλεγχὸν εἰδὼς, ἀκολούθως τῷ λόγῳ, τὸν τὰ μέγιστα ἀκάθαρτον ἔντα, ἀπειθευτοκ δὲ καὶ ἀσχερὸν γερονέται, διὰ τὸ ἀνέλεγκτον εἶναι βούλεται, ἢ καθαρώτατον καὶ κάλλιστον ἔκπεσε τὸν ἔντως ἐσόμενον εὐδαίμονα εἶναι. Εἰ γὰρ οἱ ἄρχοντες οὐκ εἰσὶ φόβος τῷ ἀγαθῷ ἔργῳ (28), πῶς ὁ φύσει ἀγαθὸς Θεὸς φόβος ἔσται τῷ μὴ ἀμαρτάνοντι; Ἐὰν δὲ τὸ κακὸν ποιῆς, φοβοῦ, ἢ ψῆσιν ὁ Ἀπόστολος. Διὰ τοῦτο τοι καὶ αὐτὸς ὁ Ἀπόστολος ἐπιστῶφι παρ' ἑκαστα τὰς Ἐκκλησίας κατ' εἰκόνα Κυρίου· καὶ συναισθόμενος τῆς ἑαυτοῦ παρρησίας καὶ τῆς τῶν ἀκουόντων ἀσθενείας, πρὸς τοὺς Γαλάτας λέγει, Ἐχθρὸς ὑμῶν γέγονα, ἀληθεῶν ὑμῖν; Ὡς δὲ οἱ ὑγιαίνοντες (29) οὐ χρῆζουσιν ἱατροῦ, παρ' ὅσον ἔρβωνται, οἱ δὲ νοσοῦντες ἐπιδέονται τῆς τέχνης· οὕτω καὶ ἡμεῖς οἱ ἐν τῷ βίῳ νοσοῦντες περὶ τὰς ἐπιθυμίας τὰς ἐπονειδίτους, περὶ τὰς ἀκρασίας τὰς ἐπιψόγους, καὶ περὶ τὰς ἄλλας τῶν παθῶν φλεγμονάς, τοῦ Σωτῆρος ἐπιδεόμεθα· ὁ δὲ οὐ μόνον τὰ ἥπια (30) ἐπιπάσσει φάρμακα, ἀλλὰ καὶ τὰ στυπτικά. Ἰσῆσαι γοῦν τῶν ἀμαρτιῶν τὰς νομάς (31), αἱ πικραὶ τοῦ φόβου βίξαι. Διδὸν καὶ σωτήριος, εἰ καὶ πικρὸς, ὁ φόβος. Εἰκότως ἄρα Σωτῆρος μὲν οἱ νοσοῦντες δεόμεθα· οἱ πεπλανημένοι δὲ τοῦ καθηγησομένου, καὶ οἱ τυφλοὶ τοῦ φωταγωγήσαντος· καὶ οἱ διψῶντες τῆς πηγῆς τῆς ζωτικῆς, ἀφ' ἧς οἱ μεταλαμβάνοντες οὐκέτι διψήσουσι· καὶ οἱ νεκροὶ δὲ τῆς ζωῆς ἐνδεεῖς· καὶ τοῦ ποιμένος τὰ πρόβατα· καὶ οἱ παῖδες τοῦ παιδαγωγοῦ· ἀλλὰ καὶ πᾶσα ἡ ἀνθρωπότης Ἰησοῦ· ἵνα μὴ ἀνάγωγοι καὶ ἀμαρτωλοὶ εἰς τέλος, τῇ καταδίκῃ ἐμπέσωμεν (32), διακριθῶμεν δὲ τῶν ἀχυρμιῶν, καὶ εἰς τὴν πατρῴαν ἀποθήκην σωρευθῶμεν. Τὸ γὰρ πύρον ἐν τῇ χειρὶ τοῦ Κυρίου, ᾧ ἀποκρίνεται τοῦ πυροῦ τὸ ἄχυρον τὸ ὄφειλόμενον τῷ πυρὶ. Ἐξὼν δὲ, εἰ βούλεσθε, τοῦ παναγίου ποιμένος καὶ Παιδαγωγοῦ, τοῦ παντοκράτορος καὶ πατρικοῦ Λόγου, τὴν ἄκραν σοφίαν καταμανθάνειν ἡμῖν, ἔνθα ἀλληγορεῖ, ποιμένα ἑαυτὸν προβάτων λέγων· ἔστι δὲ παιδαγωγὸς νηπιῶν. Φησὶ γοῦν διὰ Ἰεζεκιήλ (33) πρὸς τοὺς πρεσβυτέρους ἀποταθεὶς καὶ τινα αὐτοῖς σωτήριον παρατιθέμενος (34) εὐλόγου φροντίδος ὑπογραμμὸν· Καὶ τὸ χλωδὸν καταδίωσω, καὶ τὸ δαχλούμενον λάσομαι, καὶ τὸ πλανώμενον ἐπι-

¶ P. 148 ED. POTTER, 126 ED. PARIS. ^a Rom. xiii, 3, 4. ^b Gal. iv, 16. ^c Joan. iv, 13, 14. ^d Matth. iii, 12. Luc. iii, 17. ^e Joan. x, 11, 14. ^f Ezech. xxxiv, 14, 15 et 16.

quæ nunc obscura sunt, facile intelligi poterunt, si Platonis auctoritate, ἀπαίδευτόν τε καὶ ἀσχερόν scribamus pro ἀπαίδευτον δὲ καὶ ἀσχ. Hinc etiam Plato, inquit, qui, perinde ac Verbum, maximas correctionis vires, et summam purgationem esse redargutionem novit; eum, qui in maximis impurus est, rudem turpemque, ideo quod non fuerit redargutus, in eo respectu esse vult, quo purissimus ac pulcherrimus esse debet, quisquis est felix vere futurus.

(28) Τῷ ἀγαθῷ ἔργῳ. Τῶν ἀγαθῶν ἔργων apud Paulum.

(29) Οἱ ὑγιαίνοντες. Respicit Christi verba, Luc. v, 31: Οὐ χρεῖαν ἔχουσιν οἱ ὑγιαίνοντες ἱατροῦ, ἀλλ' οἱ κακίως ἔχοντες.

(30) Ἡπια... φάρμ. Phrasis ex Iliad. Δ, vers. 218:

A convenienter ei, quod dictum est, eum, qui est maxime impurus, vult ineruditum et turpem evasisse, propterea quod reprehendi non posset: quemadmodum purissimum et pulcherrimum eum esse conveniebat, qui futurus esset beatus. Si enim magistratus non sunt timori bono operi ^a, quomodo qui natura bonus est Deus, ei, qui non peccat, erit timori? Si autem malum facies, time, ut dicit Apostolus. Et ideo ipse quoque Apostolus ad similitudinem Domini sigillatim Ecclesias **55** peracriter inaccessit: et suæ conscius libertatis, et imbecillitatis eorum, qui audiebant, Galatis dicit: *Inimicus factus sum, vera vobis dicens* ^b? Quemadmodum autem qui sani sunt, non opus habent medico, quatenus recte valent: qui autem ægrotant, arte indigent: ita nos quoque, qui in vita laboramus probrosis cupiditatibus, vituperandisque intemperantiis, ac libidinibus, aliorumque vitiorum inflammationibus, Servatore opus habemus. Is autem non solum *lenia adhibet medicamenta*, sed etiam acria. Peccatorum quidem certe proserpentes corrosiones sistunt amaræ metus radices. Quamobrem salutaris est metus, licet amarus. Jure ergo qui ægrotamus, Servatore opus habemus: qui autem aberravimus, eo qui nos ducat: et qui cæci sumus, eo qui nos ad lucem deducat: et qui sitimus, *fonte vitali*, cujus qui sunt participes, *non amplius sitient* ^c: et qui mortui sumus, *vita egemus*: qui oves, pastore: et qui pueri, pædagogō: *quinetiam universa humana natura, Jesu: ne indomiti et peccatores ad finem usque existentes, incidamus in condemnationem, sed a paleis segregemur, et in apothecam paternam reportemur. Ventilabrum enim ✕ in manu Domini, quo palea, quæ igni ^d debetur, a frumento secernitur. Licet autem, si vullis, sanctissimi pastoris et Pædagogi, omnipotentis et paterni Verbi, summam nobis sapientiam ediscere, ubi allegoria utitur, seipsum dicens pastorem ^e ovium: est autem Pædagogus infantium. Dicit ergo per Ezechielem, orationem dirigens ad presbyteros, et eis quamdam salutarem justæ sollicitudinis descriptionem exponens: *Et quod claudum est alligabo, et quod ægrum est curabo, et quod aberrat, reducam: et pascam ipsos ego ad montem sanctum meum* ^f. Hæc*

..... ἐπ' ἄρ' ἥπια φάρμακα· εἰδὼς Πάσσε.....

Leniu vero medicamenta inspersit peritus.

(31) Νομάς. Vox medicis familiaris. Significat autem gangrænæ vim, vel alterius cujusvis rei, quæ obvia depascit. Unde Suidas, ex fragmento quodam Polybii, νομήν expr. πρὸς ὄρμην, ignis impetum omnia depuscentis.

(32) Τῇ καταδίκῃ ἐμπέσ. Τῆς καταδίκης ἐκπέσωμεν, Reg., Bod.

(33) Διὰ Ἰεζεκιήλ. Τοῦ προφήτου addit Bod. Idque in margine Reg. adnotatum est.

(34) Παρατιθέμενος. Ὑποτιθέμενος, Reg. Sed super ejus vocis principio aliquis scripsit, ac si legendum fuisset περιτιθέμενος.

sunt promissa boni pastoris. Pasce nos infantes, sicut oves. Etiam, Domine, imple tuis justitiæ pabulis: etiam, Pædagogè, pasce nos ad sanctum tuum montem, ad Eccelesiam, quæ in alto est, quæ superat nubes, quæ cælos tangit. *Et ero, inquit, pastor ipsorum, et ero prope ipsos* ^a, sicut tunica prope corpus ipsorum. Vult carni in eam dare salutem, me tunica incorruptionis induens: et corpus meum inunxit: *Vocabunt me, inquit, et dicam: Ecce adsum* ^b. Celerius exaudiisti, quam ego exspectavi, Domine. *Et si trajiciant, non cadent, dicit Dominus* ^c. Non cademus enim in corruptionem, qui ad incorruptionem trajicimus: quoniam ipse nos tenebit. Dixit enim ipse, et voluit ipse. Talis est noster Pædagogus, optimo jure bonus. *Non veni, inquit, ut mihi ministraretur, sed ut ipse ministrarem* ^d. Propterea in Evangelio *fessus* ^e introducit, qui pro nobis defatigatur, et suam ipsius animam pretium redemptionis pro multis dare ^f pollicens. Hunc enim solum esse fatetur *bonum pastorem* ^g. Liberalis ergo est ac magnificus, qui, quod maximum est, suam pro nobis dat animam. Valdeque est hominibus utilis, et in eos benignus, quod homo voluit esse frater, cum posset esse Dominus. Ille vero etiam usque ad eam bonus fuit, ut pro nobis moreretur. Quin etiam ejus clamavit justitia: *Si recti ad me veniat, et ego rectus ad vos: si obliqui ambuletis, et ego obliquus, dicit Dominus exercituum: peccatorum increpationes per vias obliquas significans*. Rec ^a enim, et quæ secundum naturam est, quæ per Jesu J litteram significatur, est ejus bonitas, quæ X erga eos, qui ex auditu crediderunt, firma est et immobilis: *Quoniam vocari, et non exaudiistis, dicit Dominus, sed mea irrita fecisti consilia: meas autem reprehensiones non attendistis* ^b. Ita est maxime utilis Domini reprehensio. De iis David quoque dicit: *Generatio perversa, et exacerbans; generatio, quæ non direxit cor suum, et non fuit fidelis cum Deo spiritu ejus, et Dei testamentum non custodierunt, et in lege ejus noluerunt ambulare* ⁱ. Hæ sunt causæ exacerbationis, propter quas venit Judex pœnas irrogaturus iis, qui bonam vitam non

✕ P. 149 ED. POTTER, 126-127 ED. PARIS. ^a Ezech. xxxiv, 14, 15, 16. ^b Isa. lviii, 9. ^c Ibid. xliii, 2. ^d Matth. xx, 28 Marc. x, 45. ^e Joan. iv, 6. ^f Matth. xx, 28. ^g Joan. x, 11. ^h Prov. i, 24, 25. ⁱ Psal. lxxvii, 8, 10.

(35) Ὡς ὁ χιτῶν. Hæc verba interpretamentum esse videntur Isa. lviii, 8: Καὶ ἡ δόξα τοῦ Θεοῦ περιστελεῖ σε. Mox alludere videtur ad II Cor. v, 2 et seq. In iis, quæ deinceps sequuntur, Scripturæ sensum potius quam verba recitat.

(36) Διαβαίνωσιν. Διαβαίνης Isa., καταβαίνωσιν ms. Pal. teste Syllburg. Quam lectionem defendunt Reg. et Bod.

(37) Ὑμῶν. Scribe ἡμῶν, quod habet Reg.

(38) Κεκομηκώς. Κεκομηκός Bod., κεκοτιακός Evang.

(39) Ἐάν. Recitare videtur sensum diversarum Scripturarum. Conf. Jerem. vi; Levit. xxvi, etc.

(40) Ἐπιπλήξεις. Cotelerius, notis ad *Constitut. apost.* lib. ii, cap. 25, postquam retulisset diversas in primam vocis Ἰησοῦ litteram allegorias, addit: « Denique ab Alexandrino Clemente *Pædag.* i, 9, Iota nominis Jesu refertur ad rectitudinem et unitatem: juxta illud Corippi, lib. ii *De laudibus Ju-*

στρέψω· καὶ βοσκίσω αὐτοὺς ἐγὼ εἰς τὸ ἔρος τὸ ἀγιόν μου. Ταῦτ' ἐστὶν ἀγαθοῦ ποιμῆνος ἐπαγγέλματα. Βόσκησον ἡμᾶς τοὺς νηπίους, ὡς πρόβατα. Ναί, Δέσποτα, τῆς σῆς πλήρωσον νομῆς τῆς δικαιοσύνης· ναί, Παιδαγωγέ, ποιμαίνον ἡμᾶς εἰς τὸ ἀγιόν σου ἕρος, πρὸς τὴν Ἐκκλησίαν, τὴν ὑψομένην, τὴν ὑπερνεφεῆ, τὴν ἀπτομένην οὐρανῶν. Καὶ ἔσομαι, φησὶν, αὐτῶν ποιμὴν, καὶ ἔσομαι ἐγγὺς αὐτῶν, ὡς ἐχιδνῶν (35) τοῦ χρωτὸς αὐτῶν. Σῶσαι βούλεται μου τὴν σάρκα, περιβαλὼν τὸν χιτῶνά τῆς ἀφθαρσίας· καὶ τὸν χριτῶτά μου κέχρικεν. Καλέσουσί με, φησὶ, καὶ ἐρῶ, Ἰδοὺ πάρεμι. Θάπτον ὑπὸ κούσας ἢ προσεδόκησα, Δέσποτα. Καὶ ἐάν διαβαίνωσιν (36), οὐκ ὀλισθήσουσι, λέγει Κύριος. Οὐ γὰρ πεσοῦμεθα εἰς φθοράν οἱ διαβαίνοντες εἰς ἀφθαρσίαν, ὅτι ἀνοθέξεται (37) ὑμῶν αὐτὸς· ἐφη γὰρ αὐτὸς, καὶ ἠθέλησεν αὐτός. Τοιοῦτος ἡμῶν ὁ Παιδαγωγός, ἀγαθὸς ἐνδίκως. Οὐκ ἦλθον, φησὶ, διακορηθῆναι, ἀλλὰ διακορηθῆσαι. Διὰ τοῦτο εἰσάγεται ἐν τῷ Εὐαγγελίῳ κεκομηκώς (38) ὁ κλῆμων ὑπὲρ ἡμῶν, καὶ δοῦναι τὴν ψυχὴν τὴν ἑαυτοῦ λύτρον ἀντὶ πολλῶν ὑπισχοῦμενος. Τοῦτον γὰρ μόνον ὁμολογεῖ ἀγαθὸν εἶναι ποιμένα. Μεγαλόδωρος οὖν ὁ τὸ μέγιστον ὑπὲρ ἡμῶν, τὴν ψυχὴν αὐτοῦ, ἐπιδιδούς· καὶ μεγαλωφελῆς, καὶ φιλόανθρωπος, ὅτι καὶ ἄνθρωπος, ἐξὴν εἶναι Κύριον, ἀδελφὸς εἶναι βεβούληται· ὁ δὲ καὶ εἰς τοσοῦτον ἀγαθός, ὥστε ἡμῶν καὶ ὑπεραποθανεῖν. Ἀλλὰ καὶ ἡ δικαιοσύνη κέκραγεν αὐτοῦ· Ἐάν (39) ὀρθοὶ πρὸς μὲ ἦκητε, καὶ γὰρ ὀρθὸς πρὸς ὑμᾶς· εἰν πλάγιοι πορεύησθε, καὶ γὰρ πλάγιος, λέγει Κύριος τῶν δυνάμεων, τὰς ἐπιπλήξεις (40) τῶν ἀμαρτωλῶν πλαγίας αἰνιττόμενος ὁδούς· ἡ γὰρ εὐθεῖα καὶ κατὰ φύσιν, ἢν αἰνιττεται τῷ ἰῶτα τοῦ Ἰησοῦ, ἢ ἀγαθοσύνη αὐτοῦ, ἢ πρὸς τοὺς ἐξ ὑπακοῆς πεπιστευκότας, ἀμετακινήτος τε καὶ ἀρβύλης· Ἐπειθὲ ἐκάλουν, καὶ οὐχ ὑπήκουετε (41), λέγει Κύριος, ἀλλὰ ἀκύρους ἐποιεῖτε τὰς ἐμὰς βουλὰς· τοῖς δὲ ἐμοῖς ἐλέγγχοις οὐ προσείχετε. Οὕτως ὁ κυριακὸς ἔλεγχος ὀφελιμώτατος. Περὶ τούτων καὶ διὰ Δαβὶδ λέγει· Γενεὰ σκολιά, καὶ παραπικραίνουσι· γενεὰ, ἣτις οὐ κατήθυσεν τὴν καρδίαν ἑαυτῆς (42), καὶ οὐκ ἐπιστώθη μετὰ τοῦ

D stini imperatoris:

... ut sua rectus

Littera, quæ signo stabili non flectitur unquam; juxta Methodium in *Convivio virginum* oratione 6, pag. 75, 76, et juxta omnes eos, qui testimonium Matth. v, 18, *Iota unum, aut unus apex, non præteribit*, de cruce interpretati sunt. Videsis Catenam Græcorum Patrum in Lucam, ad cap. xvi, 17, atque inde et ex sensu corrige locum Clementis *Pædag.* i, 9, p. 126, scribendo, τὰς ἐπιπλήξεις (male vulgo ἐπιπλήξεις) τῶν ἀμαρτωλῶν πλαγίας αἰνιττόμενος ὁδούς. Hoc est ad verbum, *implicationes peccantium, obliquas significans vias.*

(41) Ὑπήκουετε. Ὑπήκουσατε, καὶ ἐξέτανον λόγους, καὶ οὐ προσείχετε, ἀλλὰ ἀκύρους ἐποιεῖτε ἐμὰς β. Bibl. Græc. Mox, ἐπειθήσατε pro οὐ προσείχετε. *ibid.*

(42) Τὴν καρδίαν ἑαυτῆς. Ἐν τῇ καρδίᾳ αὐτῆς Bibl. Græc. Mox, ἐφύλαξαν pro ἐφυλάξαντο, *ibid.*

Θεοῦ τὸ πνεῦμα αὐτῆς· οὐκ ἐφυλάξατο τὴν διαθήκην τοῦ Θεοῦ, καὶ ἐν τῷ νόμῳ αὐτοῦ οὐκ ἠθέλον πορεύεσθαι. Αὗται αἰτίαι παραπικρασμοῦ, δι' ἃς ὁ κριτὴς ἔρχεται, τὴν δίκην ἐποιῶν τοῖς τὴν εὐζωίαν ἐλέσθαι μὴ βεβουλημένοις (43), διὰ τοῦτο αὐταῖς παχύτερον (44) ἐνθόνδε προσενήνχεται, εἰ πως ἀναχαιτίζαιεν τῆς ἐπὶ τὸν θάνατον ὁρμῆς. Λέγει γοῦν διὰ Δαβὶδ σαφεστάτην αἰτίαν τῆς ἀπειλής· Οὐκ ἐπίστευσαν ἐν (45) τοῖς θανμασίῳ αὐτοῦ. Ὅταν ἀπέκτεινεν αὐτοὺς, ἐξεζήτουν αὐτὸν, καὶ ἐπέστρεψον, καὶ ὠρθρικὸν πρὸς τὸν Θεόν, καὶ ἐμνήσθησαν, διὸ ὁ Θεὸς βοηθὸς αὐτῶν ἔστι, καὶ ὁ Θεὸς ὁ ὑψίστος λυτρωτὴς αὐτῶν ἔστιν. Οὕτως οἶδεν ἐπιστρέφοντας αὐτοὺς διὰ τὸν φόβον, τῆς δὲ φιλανθρωπίας αὐτοῦ καταπεφρονηκότας· ὀλιγωρεῖται μὲν γὰρ, ὡς ἐπίπαν, τὸ ἀγαθὸν, γρηστυόμενον ἀεὶ, θεραπεύεται δὲ ὑπομνηστικῶν τῷ φιλανθρώπῳ τῆς δικαιοσύνης φόβῳ. Διττὸν δὲ τὸ εἶδος τοῦ φόβου· ὢν τὸ μὲν ἕτερον γίνεται μετὰ αἰδοῦς, ᾧ χρωῖνται πολλοὶ μὲν πρὸς ἡγεμόνας ἀγαθοὺς, καὶ ἡμεῖς πρὸς τὸν Θεόν, καθάπερ οἱ παῖδες οἱ σώφρονες πρὸς τοὺς πατέρας. Ἰσπος γὰρ, φησὶν, ἀδάμαστος ἐκβαίνει σκληρὸς· καὶ υἱὸς ἀνειμένος ἐκβαίνει προαλῆς (46)· τὸ δὲ ἕτερον εἶδος τοῦ φόβου μετὰ μίσους γίνεται, ᾧ δοῦλοὶ πρὸς δεσπότας κέχρηται· χαλεποὺς, καὶ Ἑβραῖοι (47), δεσποτικῶν ποιήσαντες, οὐ πατέρα τὸν Θεόν. Πολλῶ δὲ, οἶμαι, καὶ τῷ παντὶ τὸ ἐκούσιον (48) καὶ κατὰ προαίρεσιν τοῦ κατὰ ἀνάγκην εἰς εὐσέβειαν διαφέρεται. Αὐτὸς (49) γὰρ, φησὶν, οὐκίτρωμα ἔστιν· ἴσεται τὰς ἀμαρτίας αὐτῶν, καὶ οὐ διαφθερεῖ, καὶ πληθυνθεὶς τοῦ ἀποστρέφαι τὸν θυμὸν αὐτοῦ, καὶ οὐκ ἐκκαύσει πᾶσαν τὴν ἑρῆν αὐτοῦ. Ὅρα πῶς τὸ εἰκαῖον ἐπιδεικνύεται τοῦ Παιδαγωγοῦ, τὸ περὶ τὰς ἐπιτιμήσεις· καὶ τὸ ἀγαθὸν τοῦ Θεοῦ, τὸ περὶ τὰς οὐκίτρωσεις. Διὰ τοῦτο ὁ Δαβὶδ, τουτέστι τὸ Πνεῦμα τὸ δι' αὐτοῦ, ἀμφω περιλαβὼν, ἐπὶ τοῦ αὐτοῦ ψάλλει Θεοῦ· Δικαιοσύνη καὶ κρίμα ἐτοιμασία τοῦ ὁρόνου σου· ἔλεος καὶ ἀλήθεια προπορεύονται πρὸ προσώπου σου. Τῆς αὐτῆς εἶναι δυνάμειος ὁμολογεῖ καὶ κρίνειν καὶ εὐεργετεῖν· ἅμα γὰρ (50) ἀμφοῖν ἡ ἐξουσία, ἡ κρίσις τοῦ δικαίου διακρίνουσα τὰ ἐναντία, καὶ ὁ αὐτὸς δίκαιος καὶ ἀγαθὸς, ὁ ὅντως Θεός· ὁ ὢν αὐτὸς τὰ πάντα, καὶ τὰ πάντα ὁ (51) αὐτός· ὅτι αὐτὸς Θεός, ὁ μόνος Θεός. Ὡς γὰρ τὸ ἔσποτρον τῷ ἀισχρῶ ἢ κακῶν, ὅτι δεικνύει αὐτὸν οἶδός ἐστιν· καὶ ὡς ὁ

A luerunt eligere : et ideo cum eis paulo hic egit crassius, si modo ab eo, quo a. l. mortem feruntur impetu, aliquo modo eos retardare posset. Dicit itaque per David minarum causam apertissimam : Non crediderunt in mirabilibus ejus : Quando occidebat ipsos, requirebant ipsum, et convertebantur, et mane ad Deum vigilabant, et recordati sunt, quod Deus est adjutor eorum, et Deus altissimus redemptor eorum est. Ita cognovit eos converti propter metum, contempsisse autem ejus benignitatem : bonum enim, quod semper est beneficium, plerumque contemnitur : colitur autem, qui benevolens justitiam metu admonet. Duplex est autem genus metus : quorum alterum quidem est cum pudore conjunctum, quo utuntur cives erga bonos principes, et nos erga Deum, quemadmodum boni filii erga parentes. Equus enim, inquit, indomitus evadit durus, et filius remissus evadit præceps. Aliud autem metus genus est cum odio, quo servi utuntur erga dominos difficiles, et Hebræi, 56 qui Deum dominum fecere, non patrem. Multum autem et quidem in totum differt id, quod est spontaneum ac voluntarium, ab eo quod sit per necessitatem, quod ad religionem attinet. Ipse enim, inquit, est misericors, medebitur peccatis eorum, et non perdet, et implebit ut avertat iram suam, et non incendet omnem indignationem suam. Vide quomodo Pædagogi quod justum est, ostenditur in increpationibus : et Dei quod bonum est, in miserationibus. Quocirca David, hoc est Spiritus, qui per eum loquitur, utrumque complectens, de eodem Deo psallit : Justitia et judicium, præparatio sedis tuæ. Misericordia et veritas præcedent ante faciem tuam. Fatetur esse ejusdem potestatis et judicare et benefacere : simul enim ✕ utrorumque potestas est, judicium justii, quod discernit contraria, et idem justus et bonus, qui est vere Deus : qui est ipse omnia, et omnia ipse : quoniam ipse Deus, qui est solus Deus. Quemadmodum enim speculum non est malum deformi, eo quod ipsum ostendat, qualis sit : et quemadmodum medicus non est ægrotanti malus, quod ei febrem annuntiet : non enim medicus febris causa est, sed febrem indicat : ita nec is, qui reprehendit, ei male vult, qui laborat animo : neque enim infert ei delicta, sed ea, quæ adsunt, peccata ostendit, ad hoc, ut avertat ab ejusmodi studiis. Quamobrem Deus quidem bonus est pro-

✕ P. 150 ED. POTTER, 127-128 ED. PARIS. • Psal. lxxviii, 32, 34, 35. ^b Eccli. xxx, 8. ^c Psal. lxxviii, 58. ^d Psal. lxxxix, 15.

(43) Βεβουλημένοις. Βουλομένοις Bod.

(44) Παχύτερον. Malum trachύτερον, asperius; trachύτερον, Bod., Reg.

(45) Ἐν. Abest a Bibl. Græc. et Bod. Mox, ἐξήτων pro ἐξεζήτουν, Bibl. Græc.

(46) Προαλῆς. Hesychius, Προαλῆς, προπετής. Lycis, Pythagoræ sectator προαλῆς dixit apud Jamblīchum De vita Pythagoræ cap. 17 : Τοιγαροῦν γαλεπούς καὶ προαλλεῖς ἀπεργάζονται τοὺς ἀκουστάς. Vide fil, ut auditores suos feroces et procaces reddunt.

(47) Ἑβραῖοι. Rom. viii, 45 : Οὐ γὰρ ἐλάβετε πνεῦμα δουλείας πάλιν εἰς φόβον· ἀλλ' ἐλάβετε

πνεῦμα υἱοθεσίας, ἐν ᾧ κράζομεν Ἀβελ, ὁ πατήρ.

(48) Τὸ ἐκούσιον. Absunt hæc verba a Reg., Bod.

(49) Αὐτός. Αὐτὸς δὲ ἔστιν οὐκίτρωμα, καὶ ἰλάσεται τὰς ἀμαρτίας αὐτ. Bibl. Græc. Mox, ὡχί pro οὐκ, iud.

(50) Ἄμα γὰρ. Id est, « Utriusque enim potestas apud eundem : est judicium, quod a justo discernit contraria : et idem justus bonusque, qui vere Deus est. » Sed aliquid ad complendum sensum deesse videtur.

(51) Ὁ. Hæc particula abest a Reg., Bod. Non male.

pter se ipsum, justus autem propter nos, et ideo quia bonus. Quod justum est autem, nobis per suum ipsius Verbum ostendit illinc e superis, unde ipse fuit Pater : priusquam enim esset creator, Deus erat, bonus erat : et propterea et opifex esse et Pater voluit : et illius amoris habitudo ac relatio fuit justitiæ principium, cum et solem suum lucere faceret, et Filium suum mitteret. Isque primus e cælis bonam annuntiavit justitiam, cum diceret : *Nemo novit Filium nisi Pater, neque Patrem nisi Filius* ^a. Hæc reciproca, quæ ex æquo ponderat cognitio, est antiquæ justitiæ symbolum. Deinde ad homines descendit justitia, et littera et corpore, Verbo et Lege, humanam naturam ad salutarem urgens pœnitentiam : bona enim erat. At Deo non obedis? Ejus rei culpam tibi ascribe, qui judicem attrahas.

Ἡ ἀρχαία σύμβολον. Ἐπειτα δὲ ἐπὶ τοὺς ἀνθρώπους καταβέβηκεν ἡ δικαιοσύνη, καὶ γράμματι καὶ σώματι (56), τῷ Λόγῳ καὶ τῷ νόμῳ, εἰς μετάνοιαν τὴν ἀνθρωπότητα βιαζομένην σωτήριον· ἀγαθὴ γὰρ ἦν. Ἄλλ' οὐχ ὑπακούεις τῷ Θεῷ; Σεαυτὸν αἰτιῶ, τὸν κριτὴν ἐπισπώμενος.

CAP. X.

Quod idem Deus per idem Verbum et a peccatis arceat, minans; et humanæ naturæ salutem dei, adhortans.

Si ergo, quæ in astringenda humanā natura versatur, administrationem bonam esse et salutarem, et a Verbo necessario assumi ostendimus usque, et ad pœnitentiam, et ad peccatorum prohibitionem, accommodatam fuisse, consideranda deinceps fuerit Verbi mansuetudo et lenitas. Eum enim justum esse ostensum est. Proprias autem exponit sententias, quæ ad salutem hortantur, per quas id, quod honestum est et utile, vult ex paterna voluntate significare. Hæc autem considera : Honestum \times quidem est encomiastici : utile vero, suasorii. Enimvero suasorii habitudo quædam, est hortatorium et dehortatorium : encomiastici vero, laudatorium et vituperatorium. Certo enim modo se habens sententia suasoria, efficitur hortatoria, et alio modo dehortatoria. Similiter etiam genus encomiasticum, uno quidem modo se habens, est vituperatorium : alio vero, laudatorium : in quibus maxime versatur justus Pædagogus, qui quod nobis est utile, sibi tanquam scopum proposuit. Verum enimvero genus quidem vituperatorium et dehortatorium nobis prius ostensum est : nunc autem hortatorium et laudatorium rursus nobis aggrediendum est, et tanquam in trutina in æquilibrio

\times P. 151 ED. POTTER, 128-129 ED. PARIS. ^a Luc. x, 22.

(52) *Κτίστην*. Κτίσιν, *creaturam*. Pal., Reg., Bod.

(53) *Τὸν ἥλιον*. Sol et Christus quodammodo sunt ἀντίστοιχοι, nam quod sol mundo naturali, id mundo λογικῷ præstat Christus ; qui proinde *Sol justitiæ, lux mundi*, etc., appellari solet.

(54) *Οὐδεὶς*. Οὐδεὶς γινώσκει τίς ἐστὶν ὁ Υἱὸς εἰ μὴ ὁ Πατὴρ· καὶ τίς ἐστὶν ὁ Πατὴρ εἰ μὴ ὁ Υἱός, apud Lucam.

(55) *Ἀντιταλαντεύουσα*. Conf. quæ superius dicta sunt p. 141, not.

(56) *Γράμματι καὶ σώματι*. Γράμμα vocat Legem

ἀλλὰ ἐλεγχός ἐστι τοῦ πυρετοῦ· οὕτως οὐδὲ ὁ ἐλέγχων δύνουσι τῷ κάμνοντι τὴν ψυχὴν· οὐ γὰρ ἐντίθησι τὰ πλημμελήματα, τὰ δὲ προσόντα ἐπιδείκνυσιν ἀμαρτήματα, εἰς τὴν τῶν ὁμοίων ἐπιτηδεύματων ἀποτροπὴν. Ὅστε ἀγαθὸς μὲν ὁ Θεὸς δι' ἑαυτὸν, δίκαιος δὲ ἦδη δι' ἡμᾶς· καὶ τοῦτο ὅτι ἀγαθός. Τὸ δίκαιον δὲ ἡμῖν διὰ τοῦ Λόγου ἐνδείκνυται τοῦ ἑαυτοῦ ἐκεῖθεν ἀνωθεν, ὅθεν γέγονε πατὴρ· πρὶν γὰρ κτίσθην (52) γενέσθαι, Θεὸς ἦν, ἀγαθὸς ἦν· καὶ διὰ τοῦτο καὶ δημιουργὸς εἶναι καὶ πατὴρ ἠθέλησεν· καὶ ἡ τῆς ἀγάπης ἐκεῖνης σχέσις, δικαιοσύνης γέγονεν ἀρχή, καὶ τὸν ἥλιον (53) ἐπιλάμποντος τὸν αὐτοῦ, καὶ τὸν Υἱὸν καταπέμποντος τὸν αὐτοῦ. Καὶ πρῶτος οὗτος τὴν ἐξ οὐρανῶν ἀγαθὴν κατήγγειλε δικαιοσύνην· *Οὐδεὶς (54) ἔγνω τὸν Υἱὸν, εἰ μὴ ὁ*

Πατὴρ, λέγων, οὐδὲ τὸν Πατέρα, εἰ μὴ ὁ Υἱός. Αὕτη ἡ ἀντιταλαντεύουσα (55) γυνῶσις ἐπίσης δικαιο-

ΚΕΦ. Ι.

Ὅτι ὁ αὐτὸς Θεὸς διὰ τοῦ αὐτοῦ (57) Λόγου καὶ ἀπειργεῖ τῶν ἀμαρτιῶν, ἀπειλῶν καὶ σώζει τὴν ἀνθρωπότητα, παρακαλῶν.

Εἰ τοίνυν τὴν περὶ τὸ ἐπιστύφειν τὴν ἀνθρωπότητα οἰκονομίαν, ἀγαθὴν οὖσαν καὶ σωτήριον, ἀναγκαίως ὑπὸ τοῦ Λόγου παραλαμβανομένην ἐπεδείξαι, πρὸς τε μετάνοιαν καὶ πρὸς τῶν ἀμαρτιῶν τὴν κώλυσιν εὐθετον γενομένην· ἐξῆς ἂν εἴη σκόπεῖν τὸ ἦπιον τοῦ Λόγου· δίκαιος γὰρ οὗτος ἀποδέδεικται· καὶ τὰς ἰδίαις κατατίθεται γνώμας, τὰς πρὸς σωτηρίαν παρακλητικὰς· δὲ ὧν καὶ τὸ καλὸν, καὶ τὸ συμφέρον πατρικῶ θελήματι γνωρίζειν ἡμῖν βούλεται. Σκόπει δὲ ταῦτα· Τὸ μὲν καλὸν τοῦ ἐγκωμιαστικοῦ, τὸ δὲ συμφέρον τοῦ συμβουλευτικοῦ· καὶ γὰρ οὖν τοῦ μὲν συμβουλευτικοῦ σχέσις, τὸ προτρεπτικὸν καὶ ἀποτρεπτικὸν, τοῦ δὲ ἐγκωμιαστικοῦ, ἐπαινετικὸν τε καὶ ψεκτικὸν γίνεται. Πῶς γὰρ ἔχουσα ἡ διάνοια ἡ συμβουλευτικὴ, προτρεπτικὴ γίνεται, καὶ πῶς ἔχουσα, ἀποτρεπτικὴ· ὡσαύτως δὲ καὶ τὸ ἐγκωμιαστικὸν, πῶς μὲν ἔχον, ψεκτικὸν γίνεται, πῶς δὲ ἔχον, ἐπαινετικὸν· περὶ δὲ καταγίνεται μάλιστα ὁ Παιδαγωγὸς ὁ δίκαιος, ὁ τοῦ ἡμετέρου συμφέροντος ἐστοχασμένος· ἀλλὰ γὰρ τὸ μὲν ψεκτικὸν καὶ ἀποτρεπτικὸν εἶδος ὑποδέδεικται ἡμῖν ἦδη πρότερον· νῦν δὲ αὐτὸ τὸ προτρεπτικὸν καὶ ἐπαινετικὸν μεταχειριστέον· καὶ καθάπερ ἐπὶ ζυγοῦ τὰς ἰσοστασίους ἀντιστηκώσωμεν τοῦ δικαίου πλάστιγγας. Τῇ μὲν οὖν ἐπὶ τὰ συμφέροντα προτροπῇ ὁ

Luc. x, 22.

Moysis, Paulum sequens, Rom. ii, 27, 29 ; vii, 6, et alibi : Christum autem sōma dicit, respiciens Rom. vii, 4 : Ἐθανατώθητε τῷ νόμῳ διὰ τοῦ σώματος τοῦ Χριστοῦ, vel Hebr. x, 5 : Σῶμα δὲ κατηρτίσω μοι, vel alium similem locum. Vel quia Lex tantum scia, Christus vero sōma esse innuitur, hoc est res per Legis umbras, et figuras significata. Coloss. ii, 17 : Hebr. x, 1. Sed Lowthius ait : ε Pro γράμματι leg. πνεύματι, ut respondeat Λόγῳ, prout γράμματι respondeat νόμῳ.

(57) *Αὐτοῦ*. Abest a ms. Pal. SYLBURG.

ἡ παιδαγωγὸς διὰ Σολομῶντος ὡδὲ πως χρῆται· Ἐγὼ ὑμῖς, ἄνθρωποι (58), παρακαλῶ, καὶ προεμαί ἐμὴν φωνὴν υἱοῖς ἀνθρώπων· ἐπακούσατέ μου· σεμνὴ γὰρ ἐρῶ· καὶ τὰ ἐξῆς. Συμβουλεύει δὲ τὰ σωτήρια· ὅτι ἡ συμβουλή πρὸς αἰρεσίην ἐστὶ καὶ ζηγῆν ἐπιτήδειος· καθάπερ ποιεῖ διὰ τοῦ Δαβὶδ, λέγων· Μακάριος ἀνὴρ, ὃς οὐκ ἐπορεύθη ἐν βουλή ἁσέβων, καὶ ἐν ὁδῷ ἁμαρτωλῶν οὐκ ἔστη· καὶ ἐπὶ καθέδραν (59) λοιμῶν οὐκ ἐκάθισεν· ἄλλ' ἢ ἐν τῷ νόμῳ Κυρίου τὸ θέλημα αὐτοῦ. Τῆς δὲ συμβουλίας μέρη τρία· τὸ μὲν, ἐκ τῶν παραληλυθῶτων χρόνων λαμβάνον τὰ παραδείγματα· οἷον, τί ἔπαθον οἱ Ἑβραῖοι τῷ χρυσῷ εἰδωλόατρήσαντες ἐν μόσχῳ, καὶ τί ἔπαθον ἐκπορευόμενοι, καὶ τὰ ὅμοια· τὸ δὲ, ἐκ τῶν παρόντων χρόνων κατανοούμενον, οἷον αἰσθητικῶς καταλαμβανόμενον· ὡς ἐκεῖνο εἰρηται· πρὸς τοὺς ἐρομένους τὸν Κύριον, *Εἰ αὐτός (60) εἶη ὁ Χριστός, ἢ ἄλλον περιμένομεν; Ἀπέλθετε, καὶ εἰπατε Ἰωάννη· Τυφλοὶ ἀναβλέπουσι· κωφοὶ ἀκούουσι· λεπροὶ καθαρῶνται· ἀρίστουνται νεκροὶ· καὶ μακάριος ἐστίν, ὃς ἐάν μὴ σκανδαλισθῆ ἐν ἐμοί. Τοῦτ' ἄρα ἦν ὁ προφητεύων εἰρηται Δαβὶδ· Καθὼς (61) ἠκούσαμεν, οὕτω καὶ εἰδομεν.* Ἐκ δὲ τῶν μελλόντων τὸ τρίτον συνίσταται μέρος τῆς συμβουλίας, ἧ τὰ ἀποθηζόμενα κελεύει φυλάττεσθαι· καθὼς κἀκεῖνο εἰρηται· *Οἱ δὲ ἁμαρτίας περιπεσύντες, βληθήσονται εἰς τὸ σκότος τὸ ἐξώτερον· ἐκεῖ ἐστὶ ὁ κλαυθμὸς καὶ ὁ βρυγμὸς τῶν ἐδόντων, καὶ τὰ παραπλήσια· ὡς ἐκ τούτων εἰναι συμφανές, διὰ πάσης θεραπείας χωροῦντα τὸν Κύριον, εἰς σωτηρίαν ἐκκαλεῖσθαι τὴν ἀνθρωπότητα. Τῇ δὲ παραμυθίᾳ, παρηγορεῖ τὰ (62) ἁμαρτήματα, μὴ μὲν τὴν ἐπιθυμίαν, ἅμα δὲ καὶ ἐλπὶδα ἐνδιδοῦς εἰς σωτηρίαν. Φησὶ γὰρ διὰ Ἰεζεκιήλ· Ἐάν (65) ἐπιστραφήτε ἐξ ὅλης τῆς καρδίας, καὶ εἰπητε, Πάτερ, ἀκούσομαι ὑμῶν, ὡσπερ λαοῦ ἁγίου. Καὶ πάλιν λέγει· Δεῦτε, πάντες, πρὸς με (64), οἱ κοπιῶντες καὶ πεφορτισμένοι, κἀγὼ ἀναπαύσω ὑμῖς· καὶ τὰ ἐπὶ τούτοις αὐτοπροσωπεῖ ὁ Κύριος. Σαφέστατα δὲ ἐπὶ τὴν ἀγαθωσύνην καλεῖ διὰ Σολομῶντος, λέγων· Μακάριος ἄνθρωπος, ὃς εἴηρε σοφίαν· καὶ τητῶς, ὃς εἴηρε (65) φρόνησιν. Τὸ γὰρ ἀγαθόν (66) τῷ ζητοῦντι εὐρίσκειται, καὶ ὁρᾶσθαι τῷ εὐρόντι εὐλεῖ. Ναὶ μὴν καὶ διὰ Ἰερραίου τὴν φρόνησιν ἐξηγεῖται· Μικαίριοι ἐσμεν, Ἰσραήλ, λέγων, ὅτι τὰ ἀρεστὰ τῷ Θεῷ, γνωστὰ ἡμῖν (67) ἐστὶ. Γνωστὰ δὲ ἅκ' τοῦ Λόγου, δι' ὃν μακάριοι καὶ φρόνιμοι. Φρό-*

stantes justi lances expendamus. Ad ea ergo, quæ sunt utilia, adhortatione utitur Pædagogus hoc modo per Salomonem: *Ego vos, o homines, adhortor, et meam vocem edo filiis hominum: audite me: præclara enim dicam*: et quæ sequuntur. Quæ sunt autem salutaria consulit: quoniam consilium ad electionem et fugam idoneum est; quemadmodum facit per David dicens: *Beatus vir, qui non ambulavit in consilio impiorum, et in via peccatorum non stetit, et supra cathedram voluntatiarum non sedit: sed in lege Domini voluntas ejus*. Consilia autem dandi tres sunt partes. Una quidem, quæ sumit exempla ex tempore præterito: ut, verbi gratia, quid Hebræis evenerit, qui aurum adoraverunt in vitulo, et quid passi sunt, cum fornicati essent, et quæ sunt similia. Altera vero, quæ ex præsentibus tempore intelligitur, ut quæ sensu comprehendatur, sicut illud quod dictum iis, qui Dominum rogaverunt, *An ipse esset Christus, an vero alium expectamus? Abite, et dicite Joanni: Cæci vident, surdi audiunt, leprosi mundantur, mortui resurgunt; et beatus qui non fuerit scandalizatus in me*. Hoc ergo fuit, quod prædixit David: *Sicut audivimus, ita et vidimus*. Ex futuris autem constat tertia pars dandi consilii, qua, quæ sunt eventura, jubet caveri: quemadmodum illud quoque dictum est: *Qui autem in peccata inciderint, ejicientur in tenebras exteriores: illic erit fletus et stridor dentium*, et quæ sunt similia: adeo ut ex his omnibus clarum sit, Dominum per omnem medendi rationem procedentem, humanam naturam evocare ad salutem. Admonitione autem peccata mitigat, minuens quidem cupiditatem, simul autem spem præbens salutem. Dicit enim per Ezechielem: *Si conversi fueritis ex toto corde vestro, et dixeritis, Pater, audiam vos tanquam populum sanctum*. Et rursus dicit: *Venite ad me omnes qui laboratis, et onerati estis, et ego reficiam vos*: et ea quæ sequuntur, ex sua persona dicit Dominus. Apertissime autem ad bonitatem vocat per Salomonem, dicens: *Beatus homo, qui invenit sapientiam: et mortalis, qui invenit prudentiam*. Quod bonum est enim, a quærente invenitur, et solet videri ab eo, qui invenit. Jam vero per Jeremiam quoque enarrat prudentiam: *Beati sumus, Israel, dicens, quod quæ Deo grata sunt, a nobis cognita sunt*. Cognoscuntur autem per Verbum, per quem sumus

✠ P. 152 ED. POTTER, 129-130 ED. PARIS. ^a Proverb. viii, 4, 6. ^b Psal. i, 1, 2. ^c Matth. xi, 3, 4, 5, 6. Luc. vii, 19, 22, 25. ^d Psal. xlvii, 9. ^e Matth. xxii, 13, xxv, 50. ^f Ezech. xviii et xxxiii. ^g Matth. xi, 28. ^h Proverb. iii, 13. ⁱ Baruch iv, 4. *

(58) Ἐγὼ ὑμῶν, ἄνθ. Ὑμῶν, ὡ ἄνθ. Bib. Græc. Mox. εἰσακούσατε pro ἐπακούσατε, ibid.

(59) Καθέδραν. Καθέδρα Psal. i. Sed accusativum etiam infra Stromat. ii, p. 389, repetit Clemens. SVLBURG.

(60) Εἰ αὐτ. Evangeliorum sensum, mutatis verbis, exponit, ut etiam paulo infra.

(61) Καθὼς. Καθάπερ. Bib. Græc. Mox, οὕτως pro οὕτω, ibid. et Bod.

(62) Παρηγορεῖ τὰ. Παρηγορεῖται Bod.

(63) Ἐάν Prophetæ sensum, mutatis verbis,

exhibet.

(64) Πάντες πρὸς με. Πρὸς με πάντες, Evang.

(65) Εἴηρε. Εἶδε φρόνησιν vulg. Bib. quod et Clementis expositio declarat, et γινώσκει φρόνησιν paulo post. Atque adeo infra sic scriptum, sub finem Pædag. lib. ii, ubi tamen οἶδε positum e Pal. ms. SVLBURG.

(66) Ἀγαθόν. Horum verborum sensus occurrit Prov. ii, 4, 5: iii, 15. Jerem. ii, 24, etc.

(67) Τῷ Θεῷ, γνωστὰ ἡμῖν. Τοῦ Θεοῦ ἡμῖν γνωστὰ Baruch. ὑμῖν Bod

beati et prudentes. Prudentia enim et cognitio indicatur per eundem prophetam dicentem: *Audi, Israel, mandata vite, ausculta ut cognoscas prudentiam* ^a. Per Moysen autem propter suam in homines benevolentiam donum quoque pollicetur iis qui contendunt ad salutem. Dicit enim: *Et introducam vos in terram bonam, quam juravit Dominus patribus vestris* ^b. Et præterea: *Introducam vos in montem sanctum, et vos lætitia afficiam* ^c, dicit per Isaiam. Jam vero est aliud quoque genus pædagogicæ ejus, nempe beatificatio: *Beatus ille est, per David dicit, qui non peccavit: et erit tanquam lignum, quod plantatum est secus decursus aquarum, quod fructum suum dabit in tempore suo, et folium ejus non defluet.* (Per hoc etiam innuit resurrectionem.) *Et omnia, quæcunque faciet, ei recte succedent* ^d. Tales nos vult esse, ut simus beati. Rursus autem ostendens id, quod ex adverso respondet justitiæ trutinæ, *At non sic impii, inquit, non sic: sed tanquam pulvis, quem projicit ventus a facie terræ* ^e. Cum peccatorum pœnas, et facilem eorum tanquam ventis dissipationem ostendisset Pædagogus, per penam a crimine dehortatus est: et cum supplicium pro meritis intentasset, beneficentiæ suæ benignitatem ostendit, ut bona nobis paremus, iisque fruamur, per eam summo nos artificio excitans. Quinetiam ad cognitionem nos per Jeremiam hortatur, dicens: *Via Dei si ambulasses, habitasses in pace in sæculum* ^f. Cognitionis enim eis mercedem ostendens, prudentes ad ejus amorem excitat. Et ei, qui aberravit, ✕ dans veniam: *Convertere, convertere enim, inquit, sicut qui vindemiat ad canistrum suum* ^g. Vides bonitatem justitiæ, quæ consulit moveri pœnitentia? Præterea per Jeremiam illuminat eos qui a veritate aberrant: *Hæc autem dicit Dominus: State in viis, et videte, et rogate semitas Domini æternas, quænam est semita bona, et ambulate in ea, et inveniatis sanctificationem animabus vestris* ^h. Ducit autem ad pœnitentiam, causa salutis nostræ. Propterea dicit: *Si te pœnituerit, expurgabit Dominus cor tuum, et cor seminis tui* ⁱ. Poteram quidem ad hujus quæstionis defensionem adducere philosophos, qui dicunt eum solum, qui est per-

Α νησις γὰρ καὶ ἡ γῆνσις, διὰ τοῦ αὐτοῦ προφήτου μνηνύεται, λέγοντος· Ἄκουε, Ἰσραὴλ, ἐντολὰς ζωῆς· ἐνωπίσασθε γῆναι γροῦνησιν. Διὰ δὲ Μωυσεῖος εἶ καὶ προσωπιχαίνεται δωρεάν, διὰ τὴν ὑπάρχουσαν φιλανθρωπίαν, τοῖς σπεύδουσιν εἰς σωτηρίαν. Φησὶ γὰρ· Καὶ εἰσάξω ὑμᾶς (68) εἰς τὴν γῆν τὴν ἀγαθὴν, ἣν ὤμοσε Κύριος (69) τοῖς πατράσιν ὑμῶν· πρὸς δὲ, Καὶ εἰσάξω ὑμᾶς εἰς τὸ ὄρος τὸ ἅγιον, καὶ ἐξερῶ ὑμᾶς, διὰ Ἡσαίου λέγει. Ἔτι δὲ καὶ ἄλλο εἶδος αὐτοῦ παιδαγωγίας, ὁ μακαρισμός· καὶ Μακάριος ἐκεῖνος (70), διὰ Δαβὶδ λέγει (71), ὁ μὴ ἀμαρτῶν (72)· καὶ ἔσται ὡς τὸ ξύλον τὸ πεφυτευμένον παρὰ τὰς διεξόδους τῶν ὑδάτων, ὃ τὸν καρπὸν αὐτοῦ δώσει ἐν καιρῷ αὐτοῦ, καὶ τὸ φύλλον αὐτοῦ οὐκ ἀπορρήσεται· ταῦτὶ μὲν καὶ πρὸς τὴν Β ἀνάστασιν ἠνέξατο· καὶ πάντα ὅσα ἂν ποιήσῃ (73), κατενοδοθήσεται αὐτῷ. Τοιοῦτους ἡμᾶς γενέσθαι (74) βούλεται, ἵνα ὦμεν μακάριοι. Ἐμπαλιν δὲ τὸ ἀντιστῆναι τοῦ τῆς δικαιοσύνης ἐνδεικνύμενος ζυγοῦ (75), Ἄλλ' (76) οὐχ οὕτως, φησὶν, οἱ ἀσεβεῖς, οὐχ οὕτως· ἄλλ' ἢ ὡς ὁ χοῦς, ὃν ἐκρίπτει ὁ ἀνεμος ἀπὸ προσώπου τῆς γῆς. Τὸ ἐπιτίμιον τῶν ἀμαρτωλῶν, καὶ τὸ εὐδίαφόρητον αὐτῶν, καὶ τὸ ὑπνέμιον δεῖξαι· ὁ Παιδαγωγὸς, ἀπετρέψατο τῆς αἰτίας διὰ τῆς ἐπιτιμίας· καὶ τὴν κόλασιν ἐπανατεινόμενος τὴν κατ' ἀξίαν, τῆς εὐεργεσίας ἐνεδείξατο τὴν εὐπορίαν, τεχνικώτατα ἐπὶ τὴν χρῆσιν ἡμᾶς καὶ τὴν κτῆσιν τῶν καλῶν διὰ ταύτης καλῶν. Ναὶ μὴν καὶ ἐπὶ τὴν γῆνσιν παρακαλεῖ, διὰ μὲν τοῦ Ἰερεμίου λέγων· Τῇ ὀδῷ τοῦ Θεοῦ εἰ ἐπορεύθης, κατ' ὅρας ἂν ἐν εἰρήνῃ εἰς τὸν αἰῶνα (77)· ὑποδεικνύων γὰρ ἐνταῦθα τὸν μισθὸν τῆς γνώσεως, εἰς ἔρωτα αὐτῆς τοὺς συνετοὺς ἐκκαλεῖται· καὶ τῷ πεπλανημένῳ συγγνώμην νέμων· Ἐπίστρεψε (78), γὰρ, ἐπίστρεψε, ὡς τρυφῶν ἐπὶ τὸν κάρταλον αὐτοῦ, λέγει. Ὅρξαι τὸ ἀγαθὸν τῆς δικαιοσύνης μετανοεῖν συμβουλεύουσης· Ἔτι δὲ διὰ Ἰερεμίου φωνεῖται τοῖς πλανωμένοις (79) τὴν ἀλήθειαν· Τάδε λέγει Κύριος· Στήτε ἐπὶ ταῖς ὁδοῖς, καὶ ἴδετε, καὶ ἐρωτήσατε τρίβους Κυρίου αἰωνίας (80), ποία ἐστὶν ἡ τρίβος ἡ ἀγαθή· καὶ βαδίσετε ἐν αὐτῇ· καὶ εὐρήσετε ἀγρισμὸν ταῖς ψυχαῖς ὑμῶν. Ἄγει δὲ ἐπὶ τὴν μετάνοιαν σωτηρίας χάριν τῆς ἡμῶν διὰ τοῦτο φησὶν· Ἐὰν μετανοήσῃς (81), περικαθαριεῖ Κύριος

✕ P. 155 ED. POTTER, 150-151 ED. PARIS ^a Baruch III, 9. ^b Deut. XXXI, 20. ^c Isa. LVI, 7. ^d Psal. I, 4, 2, 3. ^e Ibid. 4. ^f Baruch III, 15. ^g Jerem. VI, 9. ^h Ibid. 16. ⁱ Deut. XXX, 6.

(68) *Εἰσάξω ὑμᾶς*. Εἰσάξω αὐτούς, Bibl. Græc.

(69) *Ἦν ὤμοσε Κύριος*. Ἦν ὤμοσα, prima person. Bibl. Gr. Mox, αὐτῶν, pro ὑμῶν, et bis αὐτούς pro ὑμᾶς in id.; τὸ ἀγίν μου, ibid.

(70) *Ἐκεῖνος*. Ἀνὴρ Bibl. Græc.

(71) *Λέγει*. Post hanc vocem φησὶν addunt Reg., Bod. Et alibi utramque vocem simul adhibet Clementis.

(72) *Ὁ μὴ ἀμαρτῶν*. Verba Clementis, quibus complectitur varias peccandi periphrases, quas adhibet David Psalm. I.

(73) *Ποιήσῃ*. Ποῆσθαι Bibl. Græc. Mox αὐτῷ abest.

(74) *Γενέσθαι*. Γεγονέναι Reg., Bod.

(75) *Τοῦ τῆς δ. ε. ζυγοῦ*. P. l. ms. τῷ ... ζυγῷ, dandi casu: excusari tamen et genitivus potest, ut supra sub finem c. 8. SYLBURG. Τῷ ζυγῷ habet etiam Reg.

(76) Ἄλλ'. Hanc particulam nec Bod. nec. Geseb. ante Syllburg, Pal. ms. agnoscit, nec Bibl. Græc., atque adeo Clemens infra omittit Strom. II, p. 359. in prolixiori hujus loci expositione.

(77) *Εἰς τὸν αἰῶνα*. Baruch habet εἰς τὸν αἰῶνα χρόνον, adjective accepto αἰῶνος vocabulo. SYLBURG.

(78) *Ἐπίστρεψε*. Καταμῆσθε, καταμῆσθε ὡς ἀμπλον τὰ κατώματα τοῦ Ἰσραὴλ, ἐπίστρεψατε ὡς ὁ τρ. Bibl. Græc. Mox κάρταλλον cum duplici λλ. Ibid. Eodem modo hanc vocem scripsit Suidas: sed simpliciter λ usus est Hesychius.

(79) *Πλανωμένοις*. Pal. ms. πεπλανημένοις, tempore præterito, ut paulo ante. SYLBURG. Πεπλανημένοις etiam habet Reg.

(80) *Αἰωνίας*. Αἰωνίους, καὶ ἴδετε ποία ἐστὶν ἡ ὁδὸς ἡ ἀγ. Bibl. Græc.

(81) *Ἐὰν μετανοήσῃς*. Clementis verba, quibus

τὴν καρδίαν σου, καὶ τὴν καρδίαν τοῦ σπέρματός σου. Ἐνὴν μὲν οὖν συνηγόρους ἡμῖν τῆς ζητήσεως ταύτης ἐπισπάσασθαι φιλοσόφους, οἱ φασιν ἐπαινετῶν (82) εἶναι μόνον τὸν τέλειον, ψεκτὸν δὲ τὸν φαῦλον τυγχάνειν. Ἄλλ' ἐπεὶ συκοφαντούσι τινες (83) τὸ μακάριον, ὡς πρᾶγμα οὐκ ἔχον, οὔτε αὐτὸ, οὔτε ἄλλω τῷ (84) παρεχόμενον, τὴν φιλανθρωπίαν ἀσυνετούντες αὐτοῦ· διὰ τούτους δὴ, καὶ τοὺς ἔτι τὸ δίκαιον οὐ προσάπτοντας τῷ ἀγαθῷ, ὅδε ὁ λόγος ἡμῖν παρετέθη (85). Ἐπόμενον γὰρ (86) ἦν φάσκειν ἡμᾶς τὸ ἐπιπληκτικὸν καὶ ψεκτικὸν εἶδος τῆς παιδαγωγίας ἀρμόδιον εἶναι τοῖς ἀνθρώποις, ἐπεὶ πάντας ἀνθρώπους φαύλους (87) λέγουσι· σοφὸς (88) δὲ ὁ Θεὸς μόνος, ἀφ' οὗ ἡ σοφία· καὶ τέλειος μόνος· διὰ τοῦτο καὶ μόνος ἐπαινετός. Ἄλλὰ οὐ συγχρῶμαι τῷ λόγῳ τῷδε. Φημι δ' οὖν ἐπαινῶν ἢ ψόγον, ἢ ἐπαίνῳ (89) τι εἰκότως καὶ ψόγῳ, μάλιστα πάντων τοῖς ἀνθρώποις ἀναγκαῖα φάρμακα· οἱ μὲν οὖν δυστατοί, καθάπερ ὁ σίδηρος πρὸς τοῦ πυρὸς καὶ σφύρας καὶ ἄκμονος, τουτέστιν ἀπειλῆς, ἐλέγχου, ἐπιτιμῆσεως, ἐλαύνονται· οἱ δὲ αὐτῇ (90) προσέχοντες τῇ πίστει, ὡς αὐτοδιδάκται καὶ προαιρετικοί, αὔξονται τῷ ἐπαίνῳ·

Ἄρετά (91) γὰρ ἐπαίνομενά,
Δένδρον ὡς ἀέξεται.

Καὶ, μοὶ δοκεῖ, συνεῖς τοῦτο ὁ Σάμιος παραγγέλλει (92) Πυθαγόρας·

Διὰ μὲν ἐκπρήξας, ἐπιπλήσσο· χρηστὰ δὲ,
[τέρπου.

Τὸ δὲ ἐπιπλήσσειν καὶ νοουθετεῖν καλεῖται· τὸ δὲ ἐτυ-

✱ P. 154 ED. POTTER, 131 ED. PARIS.

plures Deuteronomii sententias complectitur.

(82) Ἐπαινετόν. Stoici nil præter virtutum laudari, nec præter vitium reprehendi jure posse dicebant. Diogenes Laertius in Zenone segm. 100 : λέγεσθαι δὲ τὸ καλὸν μοναχῶς μὲν, τὸ ἐπαινετούς παρεχόμενον τοῦς ἔχοντας ἀγαθὸν ἐπαίνου ἀξίον· *Dici autem honestum unice quidem, quod eos, qui hoc præditi sunt, laude dignos faciat.* Cicero lib. iii *De finibus* : *Sed consecraria me Stoicorum brevia et acuta delectant. Quod est bonum, omne laudabile est; quod autem laudabile est, omne honestum est; bonum igitur quod est, honestum est.* Tacitus, *Hist.* iv, de Hælidiv. Prisco, Stoico : *Doctores sapientiæ secutus, inquit, qui sola bona quæ honesta, mala tantum quæ turpia; potentiam, nobilitatem, cæteraquæ extra animum, neque bonis, neque malis annumerant.*

(83) Τινες. Epicureos intelligit, quorum illud primarium dogma, τὸ μακάριον καὶ ἀθαρτον οὔτε αὐτὸ πρᾶγματα ἔχει, οὔτε ἄλλω παρέχει. *Quod beatum atque immortale est, neque ipsum negotia habet, D neque alii præbet.* Unde aliquis in margine Reg. et Bod. hoc scholium adnotavit : *Εἰς Ἐπίκουρον ἀφορᾷ· αὐτὸς γὰρ οὕτω φησὶ· Τὸ μακάριον οὔτε αὐτὸ πρᾶγματα ἔχει, οὔτε ἄλλοις παρέχει.* Cicero *De nat. deorum* lib. i : *Vere exposita est illa sententia ab Epicuro : Quod æternum, beatumque sit, id nec habere ipsum negotii quidquam, nec exhibere alteri.*

(84) Τῷ. Ahest a Bod., Reg., Pal. Mox ἀσυνετούντος pro ἀσυνετούντας, Bod., Reg., perperam.

(85) Ὅδε ὁ λόγος ἡμῖν παρετέθη. Scribi possit παρετέθη, ut sententia hæc ejusdem sensus sit cum alia, quæ mox sequitur : οὐ συγχρῶμα· τῷ λόγῳ τῷδε, *hac oratione non utor, sed eam missam facio.*

(86) Γὰρ. Ἄν Reg., Pal.

(87) Φαύλους. Hervet. verterat stultos; scilicet, quia φαῦλοι opponuntur τῷ σοφῷ. Stoicorum dogma erat, malos omnes esse insipientes et insanos. Conf. *Protrep.* pag. 94, not.

ΠΑΤΡΟΙ. ΓΝ. VIII.

Afectus, esse laudabilem : qui malus est autem, vituperabilem. Sed quoniam nonnulli quod beatum est calumniantur, ut quod neque ipsum aliquid negotii habeat, neque alii exhibeat, ejus benevolentiam in homines non intelligentes, propter hos, et propter eos etiam, qui bono, quod justum est, non tribuunt, id quod a nobis dictum fuit, adjectum est. Consequens enim esset, ut liceremus, increpatorium ac vituperatorium Pædagogix genus convenire hominibus, quoniam omnes homines malos dicunt : sapiens autem solus Deus est, a quo sapientia; et perfectus solus; et ideo solus quoque laudabilis. Sed hac oratione non utor. Dico ergo, laudem et vituperationem, vel quod laudi et vituperationi est assimilabile, esse medicamenta hominibus maxime necessaria. Qui sunt itaque curatu difficiles, ab igne, malleo, incude, hoc est, minis, reprehensione, increpatione, tanquam ferrum aguntur. Qui autem fidei adherent, tanquam homines per se docti, et libere agentes, laude augentur :

*Laudata enim virtus,
Non secus ac arbor, crescit.*

✱ Hoc cum intelligeret, mihi videtur Samius præcepisse Pythagoras :

*Turpibus quidem perpetratis, increpare : bonis
[vero, delectare.*

Increpare autem dicitur etiam admonere, quod

C (88) Σοφός. Similiter Pythag. se φιλόσοφον appellari voluit : μηδένα γὰρ εἶναι σοφὸν ἀνθρώπων, ἀλλ' ἢ Θεόν· *nullum hominem sapientem esse affirmans, sed solum Deum* : ut refert Lactius Proæmii segm. 12. Item Socrates apud Platon. sub finem *Phædri* : τὸ μὲν σοφόν, ὡ Φαίδρε, καλεῖν ἔμοιγε μέγα εἶναι· δοκεῖ, καὶ Θεῷ μόνῳ πρόκειται· τὸ δὲ ἢ φιλόσοφον, ἢ τι τοιοῦτον μᾶλλον γε ἀν' αὐτῶν καὶ ἀρμόττοι καὶ ἐμμελεστέρας ἔχει. *Sapientis cognomen, v Phædre, inquit, magnum, solique Deo convenire videtur. Philosophi vero, aut similis alicujus cognomine ejusmodi viros, quales modo descripsimus, convenientius modestiusque nuncuparemus.*

(89) Ἐπαίνῳ. Ἐπαινετῷ Reg., Bod.

(90) Αὐτῇ. Αὐτοῦ Bod.

(91) Ἄρετά. Tale hoc Pindari est ode *Nemeorum* 8 : *Ἀέξεται δ' ἀρετὰ γλωφαῖς ἔξρσας, ὡς ὅτε δένδρον αἰσσει.* Quod eleganter vertit N. Sudorius :

*Planta uti verno satiata rore,
Crescit, assurgens tenues in auras;
Sic virum virtus decorata cælo
Tollitur ingens.*

Ovidius :

*..... Laudataque virtus
Crescit, et immensum gloria culcar habet.*

Horatius :

*Crescit occulto velut arbor ævo
Fama Marcelli.*

Gregorius Nazianz. Ὅν γὰρ τοὺς ἐπαίνους οἶδα, τούτῳ σαφῶς καὶ τὰς ἐπιδοσεις. *Quarum enim rerum laudes, earum quoque incrementa novi.* Illud autem carmen alterum reperitur inter *Aurea Pythagoræ*, quod qui De viro bono idyllium vertit ita reddidit,

*..... Ortoque a vespere cuncta revolvens,
Offensus pravus dat palmam et præmia rectis.*

COLLECT.

(92) Παραγγέλλει. A. παραγγέλλειν, infinitivo modo. SYLURC.

Græce est νουθέτην. Admonitionis autem, quæ Græce est νουθέτησις, etymologia est νοῦ ἐνθεματισμός, hoc est, *mentis immissio*, quod sit increpatorium genus, quod mentem pariat. Cæterum alia innumerabilia inveniri possunt præcepta de paradisi bonis, et malis fugiendis: *Non est pax impiis, dicit Dominus* ^a. Propterea per Salomonem præcipit infantibus, ut caveant: *Fili, ne te in errorem abducant peccatores, neque in viis cum eis ambuleris, si te hortati fuerint, dicentes: Veni nobiscum, sis socius innocentis sanguinis: in terra autem virum justum injuste abscondamus, de medio eum tollamus, sicut infernus riventem* ^b. Hoc itaque de Domini quoque passione prædicitur. Porro per Ezechielem etiam vita nobis mandata suppeditat: *Anima, quæ peccat, morietur: homo autem erit justus, qui facit justitiam. Non comedit in montibus, et oculos suos non coniecit in cogitata domus Israel, et uxorem proximi sui non polluerit, et ad mulierem menstruorum tempore non appropinquabit, et hominem vi non opprimet, et pignus debitoris reddet, et rapinam non rapiet, panem suum dabit esurienti, et nudum vestiet. Pecuniam suam non dabit ad usuram, et commodum non accipiet, et ab iniquitate avertet manum suam, et justum judicium faciet inter virum et inter proximum suum. In præceptis meis ambulavit, et justificationes meas servavit, ut faceret eas. Justus hic est. Vita vivet, dicit Dominus* ^c. Hæc continent descriptionem institutionis vitæ Christianorum, et convenientem adhortationem ad beatam vitam, præmium beatitudinis, vitam æternam.

πολιτείας, καὶ προτροπὴν ἀξιολογὸν εἰς μακάριον βίον

✠ CAP. XI.

Quod per legem et prophetas Verbum pædagogici functus fuerit.

Ejus quidem in homines benevolentia et pædagogicæ modus, ut a nobis fieri potuit, ostensus est.

✠ P. 155 ED. POTTER, 132 ED. PARIS. ^a Isa. XLVIII, 22; LVII, 21. ^b Proverb. I, 10, 11, 12. ^c Ezech. XVIII, 4, 5, 6, 7, 8, 9.

(93) Ἡ νουθέτησις. Th. Marcilius, Adnot. in Pythagoræ Aurea carmina, dicit: « Clemens profert Pythagoræ locum, Δεῖλὰ μὲν ἐκπρήξας, ἐπιπλήσσο· ubi addit: Τὸ δὲ ἐτυμολογεῖται, ἡ νουθέτησις, νοῦ ἐνθεματισμός. Illud ἡ νουθέτησις glossema est. » Sylburgius ait: « Commation illud, ἡ νουθέτησις, H. expungendum censet. Sed frequentes apud hunc auctorem sunt ejusmodi epanalepses pleonasticæ, ut supra monti ad p. 42, not. »

(94) Τοῖς. Οὐκ ἔστι χαίρειν, λέγει Κύριος, τοῖς ἀσεβέσιν Isa. XLVIII, 22. Οὐκ ἔστι χαίρειν τοῖς ἀσεβέσιν, εἶπεν ὁ Θεός Isa. LVII, 21.

(95) Μὴ πλ. Prov. I, 10: Μὴ σε πλανήσωσιν ἄνδρες ἀσεβεῖς, μηδὲ βουληθῆς, ἐάν παρακαλέσ. Dein com. 15: Μὴ πορευθῆς ἐν ὁδῷ μετ' αὐτῶν. E quo loco hæc verba Clementis, μηδὲ πορευθῆς μετ' αὐτῶν ὁδοῦς, petita fuisse videntur: eo sc. διὰ μνήμης Scripturas recitante.

(96) Οἱ. Abest a Reg.

(97) Ἀθώου. Abest a Bibl. Græc. Videtur autem interpretamenti loco adjectum esse. Mox, καταπίωμεν δὲ αὐτόν pro ἀφανίσωμεν αὐτόν, Bibl. Græc.

(98) Οὐρ. Abest a Pal. ms. SYLBURG.

μολογεῖται, ἡ νουθέτησις (93), νοῦ ἐνθεματισμός· ὡς εἶναι τὸ ἐπιπλητικὸν εἶδος νοῦ περίποιητικόν. Ἄλλὰ γὰρ μυρίαὶ ὄσαι προσεξεύρηται παραγγελίαι εἰς κτήσιν ἀγαθῶν καὶ φυγῆν κακῶν· Τοῖς (94) γὰρ ἀσεβέσιν οὐκ ἔστιν εἰρήνη, λέγει Κύριος. Διὰ τοῦτο φυλάττεσθαι τοῖς νηπίοις διὰ Σολομώντος παραγγέλλει· Πλὴ, μὴ πλανήσωσιν (95) σε οἱ (96) ἀμαρτωλοὶ· μηδὲ πορευθῆς μετ' αὐτῶν ὁδοῦς· μηδὲ πορευθῆς, ἐάν παρακαλέσωσί σε, λέγοντες· Ἐλθέ μεθ' ἡμῶν κοινώρησον αἵματος ἀθώου (97)· κρύψωμεν δὲ εἰς γῆν ἄνδρα δίκαιον ἀδίκως ἀφανίσωμεν αὐτόν, ὡς περ ᾄδης ζῶντα. Τοῦτο μὲν οὖν (98) καὶ περὶ τοῦ Κυριακοῦ προφητεύεται πάθους. Ὑποτίθεται δὲ καὶ διὰ Ἰεζεκιήλ ἡ ζωὴ τὰς ἐντολάς· Ἡ ψυχή ἡ ἀμαρτάνουσα ἀποθανεῖται (99)· ὁ δὲ ἄνθρωπος ἔσται δίκαιος, ὁ ποιῶν τὴν δικαιοσύνην. Οὐκ ἐπὶ τῶν ὁρέων φάγεται· καὶ τοὺς ὀφθαλμοὺς αὐτοῦ οὐκ ἔθετο ἐπὶ τὰ (1) ἐνθυμήματι οἴκου Ἰσραήλ· καὶ τὴν γυναῖκα τοῦ πλησίον αὐτοῦ οὐ μὴ μάτην· καὶ πρὸς γυναῖκα ἐν ἀφ᾽ ἑρῶ οὔσαν οὐκ ἐγγιεῖ (2)· καὶ ἄνθρωπον οὐ καταδυναστεύσει· καὶ ἐνεχυρασμὸν ὀφείλοτος ἀποδώσει, καὶ ἄρπαγμα· οὐκ ἄρπάσει· τὸν ἄρτον αὐτοῦ τῷ πεινῶντι δώσει, καὶ γυμνὸν περιβαλεῖ. Τὸ (3) ἀργύριον αὐτοῦ ἐπὶ τόκῳ δώσει, καὶ πλεονασμα οὐ λήψεται· καὶ ἐξ ἀδικίας ἀποστρέψει τὴν χεῖρα αὐτοῦ· καὶ κρίμα (4) δίκαιον ποιήσει ἀνὰ μέσον ἀνδρῶς καὶ ἀνὰ μέσον τοῦ πλησίον αὐτοῦ. Ἐν τοῖς προστάγμασί μου περὶρένται, καὶ τὰ δικαιώματά μου περὶλάτται, τοῦ ποιῆσαι αὐτά. Δίκαιος οὗτός ἐστι· ζήσεται, λέγει Κύριος. Ταῦτα ὑποτύπωσιν Χριστιανῶν περιέχει (5), γέρας εὐζωίας, ζῶντων αἰώνων.

ΚΕΦ. ΙΑ'.

Ἵτι διὰ νόμου καὶ προφητῶν ὁ λόγος ἐπαιδαγωγεῖται.

Ἵ μὲν δὴ τρόπος τῆς φιλανθρωπίας αὐτοῦ καὶ παιδαγωγίας, ὡς ἐνῆν, ἡμῖν ὑποδέδεικται. Διόπερ

Ἵ P. 155 ED. POTTER, 132 ED. PARIS. ^a Isa. XLVIII, 22; LVII, 21. ^b Proverb. I, 10, 11, 12. ^c Ezech. XVIII, 4, 5, 6, 7, 8, 9.

(99) Ἀποθανεῖται. Vulg. Bibl. αὕτη ἀποθανεῖται, facta nominativi epanalepsi: et mox: ὁ ἔσται δίκαιος, et rursum, ὁ ποιῶν κρίμα καὶ δικαιοσύνην ἐπὶ τῶν ὁρέων οὐ φάγεται· καὶ τοὺς ὀφθαλμοὺς αὐτοῦ οὐ μὴ ἐπάρη πρὸς τὰ εἶδωλα οἴκου Ἰσραήλ. Quin aliter variat hujus loci citatio Strom. II, pag. 419. Unde apparet Clementem sæpe liberius et ex memoria plerumque allegare Scripturæ testimonia. SYLBURG.

(1) Οὐκ ἔθετο ἐπὶ τ. Hæc verba habet Ezechiel XVIII, 15.

(2) Οὐκ ἐγγιεῖ. Οὐ προσεγγιεῖ: καὶ ἄνθρωπον οὐ μὴ καταδυναστεύσει· ἐνέχ., et mox, ἄρπαγμα pro ἄρπαγμα, Bibl. Græc., sed paulo post ἄρπαγμα occurrit, com. 16, 18. Dein, ἄρπάται pro ἄρπάσει, contracte sc. pro ἄρπάσεται, ut ait Sylburgius.

(3) Τὸ. Καὶ τὸ Bibl. Græc. Dein, πλεονασμὸν οὐ λ. Ibid.

(4) Καὶ χρ. Καὶ abest a Bibl. Græc. Dein, καὶ τοῖς προσ. Ibid.

(5) Βίον. Hanc vocem non agnoscit Pal. ms. nec sensus, aut constructio admodum requirit. — SYLBURG. Abest etiam a Reg., Bod.

παγκάλως αὐτὸς αὐτὸν ἐξηγούμενος, κόκκιον νάπιος (6) εἶκασεν· καὶ τοῦ σπειρομένου Λόγου τὸ πνευματικόν, καὶ τὸ πολὺχουν τῆς φύσεως, καὶ τὸ μεγαλοπρεπὲς ἅμα καὶ εὐαγὲς τῆς δυνάμεως τῆς λογικῆς, πρὸς δὲ καὶ τῆς ἐπιτιμήσεως τὸ δηκτικόν, καὶ τὸ ἀνακαθαρικόν, ὄνησιφόρον εἶναι ὑπὸ δριμύτητος αἰνεττόμενος. Δι' ὀλίγου γοῦν τοῦ κόκκου τοῦ ἀλλυγορουμένου πάμπλου τὴν σωτηρίαν ἀπάση χαρίζεται τῇ ἀνθρωπότητι. Τὸ μὲν οὖν μέλι, γλυκύτατον ὄν, χολῆς ἐστὶ γεννητικόν· ὡς τὸ ἀγαθόν (7) καταφρονήσεως· ὁ δὲ αἰτιον τοῦ ἐξαμαρτάνειν· τὸ δὲ νάπι καὶ τῆς χολῆς ἐστὶ μειωτικόν, τούτεστι τοῦ θυμοῦ· καὶ τοῦ φλέγματος διακοπτικόν, τούτεστι τοῦ τύφου, ἐξ οὗ Λόγου ἡ ἀληθῆς τῆς ψυχῆς ὑγεία, καὶ ἡ αἰδῖος εὐκрасία περιγίνεται. Πάλαι μὲν οὖν διὰ Μωυσέως ὁ Λόγος παιδαγωγῆι, ἔπειτα (8) καὶ διὰ προφητῶν· προφήτης δὲ καὶ ὁ Μωϋσῆς· ὁ γὰρ νόμος παιδαγωγία παιδῶν ἐστὶ δυσηγίω. *Χορτασθέντες* (9) γοῦν, φησὶν, ἀνέστησαν παίζειν· τὸ βλογον τῆς τροφῆς πλήρωμα, χορτασμα, οὐ βρώμα εἰπών. Ἐπεὶ δὲ ἀλόγως χορεσθέντες, ἀλόγως ἔπαιζον, διὰ τοῦτο αὐτοῖς καὶ ὁ νόμος, καὶ ὁ φόβος εἶπετο εἰς ἀνακοπὴν ἀμαρτημάτων καὶ προτροπὴν κατορθωμάτων, καταρτιζῶν εὐχολαν εἰς τοὺς (10) τοῦ ἀληθοῦς Παιδαγωγοῦ, τὴν εὐπέθειαν· εἰς καὶ ὁ αὐτὸς ὢν Λόγος, πρὸς τὸ κατεπεῖγον ἀρμοστέμενος, τὸν νόμον· *Δοθῆναι γὰρ φησὶν ὁ Παῦλος Παιδαγωγὸν εἰς Χριστόν*· ὡς ἐκ τούτου συμφανὲς εἶναι, ἕνα μόνον ἀληθινόν, ἀγαθόν, δίκαιον, κατ' εἰκόνα καὶ ὁμοιωσιν τοῦ Πατρὸς Υἱὸν Ἰησοῦν, τὸν Λόγον τοῦ Θεοῦ, Παιδαγωγὸν ἡμῶν εἶναι· ἢ παρέθηκεν ἡμᾶς ὁ Θεός, ὡς πατὴρ φιλοστοργος γνησίῳ παιδαγωγῷ παρακατατιθέμενος τὰ παιδία, διαβήθη παραγγελίας ἡμῖν· *Οὗτός ἐστιν ὁ Υἱός μου ὁ ἀγαπητός· αὐτοῦ ἀκούετε*. Ἀξιόπιστος ὁ θεὸς Παιδαγωγός, τρισὶ τοῖς καλλίστοις κεκοσμημένος, ἐπιστήμη, εὐνοία, παρῆρησις· ἐπιστήμη μὲν, ὅτι σοφία ἐστὶ πατρικὴ· *Πᾶσα* (11) *σοφία παρὰ Κυρίου, καὶ μετ' αὐτοῦ ἐστὶν εἰς τὸν αἰῶνα*· παρῆρησις δὲ ὅτι Θεός καὶ δημιουργός· *Πάντα γὰρ δι' αὐτοῦ ἐγένετο, καὶ χωρὶς αὐτοῦ ἐγένετο οὐδὲ ἓν*· εὐνοία δὲ, ὅτι μόνος ὑπὲρ ἡμῶν ἱερεῖον ἑαυτὸν ἐπέδεδωκεν· *Ὁ γὰρ ἀγαθὸς ποιμὴν* (12) *τὴν ψυχὴν ἑαυτοῦ τίθησιν ὑπὲρ τῶν προβάτων*· καὶ δὴ ἔθηκεν. *Εὐνοια* (13) *δὲ οὐδὲν ἄλλ' ἢ βούλησις ἐστὶν ἀγαθοῦ τοῦ πλησίον* (14) *αὐτοῦ χάριν ἐκείνου*.

✠ P. 156 ED. POTTER, 153 ED. PARIS.
I Cor. x, 7. ° Gal. iii, 24. ° Matth. xvii, 5.

(6) *Νάπιος*. Σινάπιος legitur in vulg. Bibl. edit. Matth. xiii, et Luc. xiii et xvii, itemque infra Strom. i. et principio *Eclog.* Theodot. SYLBERG.

(7) *Τὸ ἀγαθόν*. Idem superius dixit pag. 126 : Οὕτως οἶδεν ἐπιστρέφοντας αὐτοὺς διὰ τὸν φόβον, τῆς δὲ φιλανθρωπίας αὐτοῦ καταπεφρονηκότας· ὀλιγωρεῖται μὲν γὰρ, ὡς ἐπίπαν, τὸ ἀγαθόν, χρηστεύμενον ἀεὶ· θεραπεύεται δὲ ὑπομνηστικῶν τῶν φιλανθρωπῶν τῆς δικαιοσύνης φόβῳ.

(8) *Ἐπειτα*. Ἐπειτα δὲ Reg.

(9) *Χορτασθέντες*. Jerem. v, 7, dicitur : Ἐχόρτασαν αὐτοὺς, καὶ ἐμοιχῶντο. Sed χορτασθέντες, nec in loco Exodi, nec epistolæ prioris ad Corinthios, quem respicit Clemens, occurrit.

(10) *Τοῦς*. Mox post Παιδαγωγοῦ deest λόγους, aut simile quid; vel cum H. legendum, τὴν τοῦ ἀλη-

A Quocirca ipse seipsum pulcherrime exponens, *grano sinapi* ° assimilavit : et Verbi, quod seminatur, spiritalem et multiplicem naturam, ac diffusam, rationalisque potestatis magnificentiam simul et sanctitatem, et præterea reprehensionis mordacitatem, et repurgandi facultatem, esse id utile propter acrimoniam significans. Per exiguum itaque granum, quod allegorice dicitur, universæ humanæ naturæ plurimam salutem largitur. Atque mel quidem, cum sit dulcissimum, bilem generat : quem admodum bonitas, contemptum; quod quidem causa est peccandi. Sinapi autem et bilem dimittit, hoc est, iram : et phlegma excindit, hoc est, fastum ac superbiam. Ex quo Verbo vera animæ sanitas, æternaque bona temperatura accedit. Olim itaque per Moysen, Verbum pædagogumungebatur officio : deinde etiam per prophetas : est autem Moyses quoque propheta. Est enim lex pædagogia puerorum insolentium, qui habent non facile retinentur. *Saturati ergo*, inquit, *surrexerunt ludere* °. Saturati autem Græce est *χορτασθέντες*, quasi dicas, *saeno repleti* : nempe qui a ratione alienam alimenti plenitudinem χορτασμα, hoc est, *saeni repletionem*, non autem cibum dixerit. Quoniam autem absque ratione satiati, absque ratione ludebant, propterea ipsos et lex, et timor sequebatur, ut et peccata rescinderet, et ad res ex virtute gerendas adhortaretur : aures præparans, ut verò pædagogo obedirent, qui est, unum idemque Verbum, quod presentibus accommodabat se, Legi nimirum : *Datum enim dicit Paulus Pædagogum ad Christum* ° : adeo ut ex hoc apertum sit, unum solum, verum, bonum, justum, ad imaginem et similitudinem Patris filium, Jesum, Verbum Dei, esse nostrum pædagogum : cui nos tradidit Deus, tanquam Pater benevolus vero pædagogo commendans filios, nobis dilucide præcipiens : *Hic est Filius meus dilectus, ipsum audite* °. Fide dignus est divinus Pædagogus, tribus rebus pulcherrimis ornatus, scientia, benevolentia, dicendi libertate. Scientia quidem, quoniam ✠ est paterna Sapientia : *Omnis enim sapientia est a Domino, et cum eo est in ævum*. Dicendi autem fiducia, quoniam Deus est et opifex : *Omnia enim per ipsum facta sunt, et sine ipso factum est nihil* °. Benevolentia autem, quoniam solus pro nobis se-

° Matth. xiii, 31; Luc. xiii, 49. ° Exod. xxxii, 6; ° Joan. i, 3.

D Θεοῦ Παιδαγωγοῦ εὐπέθειαν. SYLBERG.

(11) *Πᾶσα*. Similia habes Prov. ii, 6, sed verba hæc invenire nondum potui.

(12) *Ὁ γὰρ ἀγαθὸς π.* Ὁ ποιμὴν ὁ καλὸς Joan. Mox, αὐτοῦ pro ἑαυτοῦ, ibid.

(13) *Εὐνοια*. Aristoteles, *Ethic. ad Nicomach.* lib. viii, cap. 2 : Τοὺς δὲ βουλομένους ἀγαθὰ εὐνοῖα λέγουσιν. *Eos autem, qui bona volunt, benevolos vocant*. Conf. idem ejusdem operis lib. ix, cap. 5, et Suidas v. Εὐνοια. Addit porro Clemens χάριν ἐκείνου, *gratia illius* : nempe proximi. Nam qui sui gratia bene alteri vult, non est εὐνοῖος, sed φιλαυτοῦς.

(14) *Τοῦ πλησίον*. H. mavult τῶν πλησίον, dativo casu; ut infra Strom. ii, p. 571 : Εὐνοια δὲ ἐστὶ βούλησις ἀγαθῶν ἐτέρῳ, ἔνεκεν αὐτοῦ ἐκείνου. SYLBERG.

ipsum hostiam tradidit : Bonus enim pastor animam suam ponit pro ovibus suis ^a; atque adeo eam posuit. Benevolentia autem nihil est aliud, quam volitio boni proximi sui gratia illius.

CAP. XII.

Quod Pædagogus convenienter paternæ affectioni severitate et benignitate usus sit.

Illis jam peractis, consequens fuerit, ut Pædagogus noster, Jesus, vitam nobis veram describat, et eum, qui in Christo est, hominem more pædagogi instituat. Est autem forma ejus ac character, neque admodum difficilis, nec præ benignitate usque adeo dissolutus. Simul autem mandat, et mandatis ejusmodi characterem imprimi, ut ea possint perficere. Atque mihi quidem is ipse videtur hominem finxisse ex pulvere : aqua autem regenerasse : spiritu vero auxisse : verbo autem, pædagogi instar instituisse, ad filiorum adoptionem et salutem sanctis præceptis dirigens, ut cum terra genitum in sanctum et cælestem hominem suo adventu transformasset, divinam illam vocem maxime impleret : *Faciamus hominem ad imaginem et similitudinem nostram* ^b. Atque fuit quidem Christus hoc plenum quod dixit Deus : alii autem homines intelliguntur secundum solam **59** imaginem. Nos autem, o boni Patris filii, alumni boni Pædagogi, Patris voluntatem impleamus, Verbum audiamus, et vere salutarem Servatoris nostri vitam exprimamus : hic jam meditantes cælestem vitæ rationem, per quam effecti dii, semper ✕ germinante lætitia et incorrupto boni odoris unguento inungamur, evidens incorruptionis exemplar habentes vitæ Domini formam, et Dei vestigia persequentes : cui soli convenit considerare, atque adeo cui curæ est, quomodo et quam ratione futura sit vita hominum sanior. Quietiam ad hoc ut facile contenti simus, et quæ sunt supervacanea negligamus, accinctique, et itinerantium more expediti, et ad beatæ vitæ æternitatem parati simus, nos præparat, unumquemque nostrum esse ipsum

✕ P. 157 ED. POTTER, 134 ED. PARIS.

(15) *Ἦδη. Τοῖνον Reg.*

(16) *Τὴς ἐντολὰς αὐτὰς.* Scribendum videtur, τὰς ἐντολὰς, ὡς αὐτὰς ἐκτ., vel aliquid simile. Nam sensus est : « Christum ejusmodi præcepta tradere, ut homines ea observare possint. »

(17) *Κατ' εἰκόνα καὶ καθ' ὁμοίωσιν.* Κατ' εἰκόνα ἡμετέραν καὶ καθ' ὁμοίωσιν Bihl. Græc. Porro superius dictum est ad *Protrept.*, pag. 94, n. 8, quod cum Moyses dixerit Deum creasse hominem κατ' εἰκόνα καὶ ὁμοίωσιν, secundum imaginem et similitudinem suam, Clemens hæc duo sic distinguat, ut similitudo Dei sit ejus imagine perfectior : et hanc omni homini convenire vult, utpote rationis usu prædito ; illam solum iis, qui secundum Dei leges vitam instituunt : nec in ullo homine, præter Christum, perfectam esse in hac vita. *Strom.* II, pag. 418 : « Ἡ γὰρ οὐχ οὕτω τινὲς τῶν ἡμετέρων τὸ μὲν κατ' εἰκόνα εὐθέως κατὰ τὴν γένεσιν εἰληφέναι τὸν ἄνθρωπον, τὸ καθ' ὁμοίωσιν δὲ ὑστερον κατὰ τὴν τελείωσιν μέλλειν ἀπολαμβάνειν ἀποδέχονταί ; *Lid.*, pag. 402 : Οὗτός ἐστιν κατ' εἰκόνα καὶ ὁμοίωσιν ὁ γνωστικὸς, ὁ μιμούμενος τὸν Θεὸν καθόσον ὁὄν τε μὲν παλαιῶν τῶν εἰς τὴν ἐνδεχόμενὴν ὁμοίωσιν,

A

ΚΕΦ. ΙΒ'.

Ἵτι ἀναλόγως τῇ πατρικῇ διαθέσει κέχρηται ὁ Παιδαγωγὸς ἀσπληνὴ καὶ χρηστότητι.

Τούτων ἤδη (15) προδιηνησμένων, ἐπόμενον ἂν εἴη τὸν Παιδαγωγὸν ἡμῶν, Ἰησοῦν, τὸν βίον ἡμῶν τὸν ἀληθινὸν ὑποτυπώσασθαι, καὶ τὸν ἐν Χριστῷ παιδαγωγῆσαι ἄνθρωπον. Ἔστι δὲ ὁ χαρακτηρισμὸς οὗ φοβερός ἄγαν αὐτοῦ, οὐδὲ ἔκλυτος κομιδῇ ὑπὲρ χρηστότητος. Ἐντέλλεται δὲ ἅμα, καὶ χαρακτηρίζεται τὰς ἐντολὰς αὐτὰς (16) ἐκτελεῖν δύνασθαι. Καὶ μοι δοκεῖ αὐτὸς οὕτως πλάσαι μὲν τὸν ἄνθρωπον ἐκ χολῆς, ἀναγεννῆσαι δὲ ὕδατι· αὐξῆσαι δὲ πνεύματι· παιδαγωγῆσαι δὲ ῥήματι, εἰς υἰοθεσίαν καὶ σωτηρίαν, ἀγλαίς ἐντολαῖς κατευθύνων, ἵνα δὴ τὸν γηγενῆ εἰς ἄγιον καὶ ἐπουράνιον μεταπλάσας ἐκ προσβάσεως ἄνθρωπον, ἐκείνην τὴν θεϊκὴν μάλιστα πληρώσῃ φωνήν· *Ποιήσωμεν ἄνθρωπον κατ' εἰκόνα καὶ καθ' ὁμοίωσιν* (17) ἡμῶν. Καὶ δὴ γέγονεν ὁ Χριστὸς τοῦτο πλήρες, ὅπερ εἶρηκεν ὁ Θεός· ὁ δὲ ἄλλος ἄνθρωπος κατὰ μόνην νοεῖται τὴν εἰκόνα. Ἡμεῖς δὲ, ὡς παῖδες ἀγαθοῦ Πατρὸς, ἀγαθοῦ Παιδαγωγοῦ θρέμματα, πληρώσωμεν τὸ θέλημα τοῦ Πατρὸς, ακουώμεν τοῦ Λόγου, καὶ τὸν σωτήριον ἵντως ἀναμαζώμεθα τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν βίον· ἐνθὲν δὲ ἤδη τὴν ἐπουράνιον μελετιῶντες πολιτείαν, καθ' ἣν ἐκθεοῦμενοι (18), τὸ ἀειθαλῆς εὐφροσύνης ἀκήρατον εὐωδίας ἐπαλειφώμεθα χρίσμα (19), ἐναργὲς ὑπόδειγμα ἀφθαρσίας τὴν πολιτείαν ἔχοντες τοῦ Κυρίου, καὶ τὰ ἔχνη τοῦ Θεοῦ δάκοντες· ἧ μόνῃ προσήκει σκοπεῖν, καὶ δὴ μέλει πῶς καὶ τίνα τρόπον ὑγιεινότερος ἂν ὁ τῶν ἀνθρώπων βίος γένοιτο. Ἀλλὰ καὶ πρὸς αὐτάρκειαν τοῦ βίου, καὶ ἀπεριτότητα, εἰ τε εὐζωνὸν τε καὶ εὐλυτον ὀδοπορικὴν ἐτοιμότητα, εἰς ἀδιδιότητα εὐζωίας, παρασκευάζει, αὐτὸν αὐτοῦ ἕκαστον ἡμῶν ταμείον εἶναι διδάσκων· *Μὴ* (20) γὰρ *μεριμνᾶτε, φησὶ, περὶ τῆς αὐ-*

^a Joan. I, 11. ^b Gen. I, 26.

ἐγκρατεῦόμενος, ὑπομένιον, δικαίως βιός, βασιλεύων τῶν παθῶν, μεταδιδοὺς ὧν ἔχει, ὡς οἷός τε ἐστὶν εὐεργετῶν καὶ λόγῳ καὶ ἔργῳ. *Conf. Pædag.* lib. III, sub finem, *Strom.* II, pag. 405; *Strom.* IV, p. 485, 486, 529, 543; *Strom.* VI, p. 671, etc. Tertullianus lib. *De baptismo*, cap. 5 : *Proficiente itaque hominibus (nempe per baptismum) gratia Dei... restituitur homo ad similitudinem ejus, qui retro ad imaginem Dei fuerat. Imago in effigie, similitudo in æternitate censetur. Recipit enim illum Dei spiritum, quem tunc de afflatu ejus acceperat, sed post amiserat per delictum.* Origenes lib. IV *Contra Celsum*, pag. 180, dicit hominem factum esse κατ' εἰκόνα Θεοῦ, ἀλλ' οὐχὶ καθ' ὁμοίωσιν ἤδη· *secundum imaginem Dei, sed nondum ad ejus similitudinem.* Nempe quod Dei similitudo in hac vita perfecta esse non possit.

(18) *Ἐκθεοῦμενοι.* *Conf.* quæ superius dicta sunt ad *Protrept.*, p. 88, not.

(19) *Χρίσμα.* Respicit χρίσμα in baptismo alibi. Vid. Tertullianus *De baptismo* cap. 7; *De resurrectione carnis* cap. 8. Lowth.

(20) *Μὴ.* Μὴ οὖν μεριμνήσατε εἰς τὴν αὐριον, Εὐαγγ.

ριον· χρῆναι λέγων τὸν ἀπογεγραμμένον Χριστῷ, A
αὐτάρχη, καὶ αὐτοδιάκονον, καὶ προσέτι ἐφήμερον
ἐπαναιρεῖσθαι βίον (21)· οὐ γὰρ ἐν πολέμῳ, ἀλλ' ἐν
εἰρήνῃ παιδαγωγούμεθα. Πολέμῳ μὲν οὖν πολλῆς δεῖ
τῆς παρασκευῆς· δαψιλείας τε χρῆζει ἡ τροφή (22)·
εἰρήνῃ δὲ καὶ ἀγάπῃ, ἀρεταίς καὶ ἀπράγμονες ἀδελ-
φαί, οὐχ ὄπλων δέονται, οὐ παρασκευῆς ἀσώτου·
Λόγος ἐστὶν αὐταῖς ἡ τροφή. Ὁ δὲ τὴν ἐνδεικτικὴν καὶ
παιδευτικὴν ἡγεμονίαν κεκληρωμένος Λόγος, παρ' οὗ
τὸ εὐτελές τε (23) καὶ ἄτυπον, καὶ τὸ ὄλον φιλελεύ-
θερον, καὶ φιλόανθρωπον φιλόκαλόν τε ἐκμανθάνομεν·
τοῦτον εἰ (24) καὶ ἐνὶ λόγῳ μετ' οἰκειότητος ἀρετῆς
ἐξομοιούμενοι τῷ Θεῷ, οὐκ εἰς ἐκμέλειαν καὶ βρθυ-
μιαν μεταχωρεῖν δεῖ· ἀλλ' ἐκπύνει, καὶ μὴ ἀπόκα-
μιν· ἔση γὰρ οἷος οὐκ ἐλπίζεις, οὐδ' εἰκάσαι δύνατο
ἂν. Ὡς δὲ ἐστὶ τις ἄλλη μὲν φιλοσόφων ἀγωγή, ἄλλη B
δὲ ῥητόρων, παλαιστῶν δὲ ἄλλη· οὕτως ἐστὶ γενναία
διάθεσις φιλόκαλῳ προαιρέσει καταλληλός, ἐκ τῆς
Χριστοῦ παιδαγωγίας περιγενομένη· καὶ τὰ τῆς ἐνερ-
γείας πεπαιδευμένοι, σεμναὶ διατρέπουσι, πορεία τε
καὶ κατάκλισις, καὶ τροφή, καὶ ὕπνος, καὶ κοίτη,
καὶ διαίτα, καὶ ἡ λοιπὴ παιδεία. Οὐ γὰρ ὑπέρτερος ἡ
τοιαύτη ἀγωγή τοῦ Λόγου, ἀλλ' εὐτερος. Ταύτη οὖν
καὶ Σωτῆρ ὁ Λόγος κέκληται, ὁ τὰ λογικὰ ταῦτα
ἐξουρῶν ἀνθρώποις εἰς εὐαισθησίαν καὶ σωτηρίαν
φάρμακον, ἐπιτηρῶν μὲν τὴν εὐκαιρίαν, ἐλέγχων δὲ
τὴν βλάβην, καὶ τὰς αἰτίας τῶν παθῶν διηγούμενος,
καὶ τὰς βίβλας τῶν ἀλόγων ἐπικόπτων ἐπιθυμιῶν,
παραγγέλλων μὲν ὠνάπεχεσθαι δεῖ, τὰς ἀντιδότους δὲ
ἀπάσας τῆς σωτηρίας τοῖς νοσοῦσι προσφέρων· τοῦτο
γὰρ τὸ μέγιστον καὶ βασιλικώτατον ἔργον τοῦ Θεοῦ, C
σώζειν τὴν ἀνθρωπότητα. Τῷ μὲν οὖν ἱατρῷ οὐδὲ (25)
πρὸς ὑγίειαν συμβουλευόντι ἀχθονται οἱ κάμωντες·
τῷ δὲ Παιδαγωγῷ τῷ θεῷ πῶς οὐκ ἂν ὁμολογήσαι-
μεν (26) τὴν μέγιστην χάριν, μὴ σιωπῶντι, μηδὲ
παρενθυμούμεν τὰς εἰς ἀπώλειαν φερούσας ἀπει-
λὰς, ἀλλὰ καὶ ταύτας διελέγχοντι, καὶ τὰς ὁρμάς τὰς
εἰς ἀτάξιν διατεινούσας ἀνακόπτοντι, καὶ τὰς καθη-
κούσας πρὸς τὴν ὀρθὴν πολιτείαν ὑποθημοσύνας ἐν-
διδάσκοντι; Πλείστην ἄρα ὁμολογητέον χάριν αὐτῷ.
Τὸ γὰρ τοι ζῶον τὸ λογικόν, τὸν ἀνθρώπων λέγω, ἄλλο
πᾶ φαιεν ἢ θεάσασθαι τὸ θεῖον (27) δεῖν; θεάσασθαι (28)

✠ P. 158 ED. POTTER, 135 ED. PARIS.

(21) *Ἐφήμερον ἐπ. βίον*. Sic postea *Pæd. lib. II, cap. 1*: *Ἐφήμερον βίον διώκειν*. Cicero *in diem tirere dixit Philip. II, cap. 24*. Et in *lib. II De oratore, c. 40*: *Barbarorum est in diem vivere*. Persius *Sat. III, v. 62*:

.... *Ex tempore vivis*:

Id est sine omni de futuris sollicitudine.

(22) *Τροφή*. Malet forsan aliquis τροφή, *cibus*: ut ad bellum restringamus hoc commationem, sicut antecedens; ac sensus sit, « bello et magno apparatu, et largioribus alimentis opus esse. » Sed retineri tamen et τροφή potest: ut cum bello conjungatur *voluntas*, sicut in oppositione cum *pax* copulatur *charitas* seu dilectio. SYLBERG.

(23) *Τέ*. Abest a Bod.

(24) *Τούτον εἰ*. Scribi possit *τουτωί, hoc*. vel *τούτο*, id est τούτου ἕνεκα. Forte aliquid deest. Mox, *ἐξομοιούμενοι* scribendum esse pro *ἐξομοιούμενοι, docent* Sylberg, et Lowth.

(25) *Ὁὐδέ*. Ὁὐδὲν mavult Hervetus.

sui ipsius penum docens: *Ne solliciti enim*, inquit, *sitis de crastino* a; *dicens oportere eum, qui Christo nomen suum dedit, sua sorte contentum, sibi per se servientem, in diem vivere. Non enim in bello, sed in pace institui mur. Ac bello quidem magno apparatu opus est, magnoque et profuso sumptu egent delicia, pax autem et dilectio, simplices et faciles sorores, non armis, neque profuso apparatu indigent. Nutrimentum eis Verbum est. Verbum autem is est, cui et demonstrandi et docendi principatus obtigit, a quo frugalitatem, simplicitatem, a fastuque alienationem, libertatis amorem, benignitatem, et honesti studium ediscimus. Id, etsi uno verbo cum virtutis conjunctione Deo similes reddimur, non ad socordiam ac negligentiam oportet traducere: sed elabora, et ne defatigeris: eris enim qualis non speras neque vero conjicere potueris. Quemadmodum autem philosophorum quidem est alia vivendi ratio, alia vero oratorum, alia autem luctatorum: ita est generosa dispositio voluntati honestatis studiosae conveniens, quae accedit ex Christi paedagogia: et quae hac vi imbuta sunt, honestate praestant, incessus et accubitus, nutritio et somnus, cubitusque et victus, et reliqua disciplina. Non est enim nimis intensa ac vehemens ejusmodi Verbi educatio, sed moderata, et quae justo ac recto tenore consistat. Hac etiam ratione Servator, Verbum seu Ratio dictus est, qui haec hominibus rationalia medicamenta, quibus salventur, ac bono sensu imbuantur, invenit, opportunitatem quidem observans, vitium autem arguens, et affectionum animi causas exponens, et a ratione alienarum cupiditatum radices exciudens, a quibus quidem abstinere oporteat praecipiens, omnia ✠ autem salutis antidota aegrotantibus exhibens. Hoc est enim maximum et maxime regium Dei opus, humanam servare naturam. At medico quidem, qui nihil quod ad salutem faciat, consulit, aegroti succensent: divino autem paedologo, quomodo non maximas nos habere gratias fatebimur, qui minime taceat, nec animi penetralibus contineat minas, quae ferunt ad exitium: sed et eas arguat, et quae*

a Matth. vi, 34.

(26) *Ὁμολογήσαμεν*. Ὁμολογήσαμεν Reg.

(27) *Τὸ θεῖον*. De fine hominis philosophorum valde diversae sententiae erant. Aristoteles natum dixit *ad intelligendum et agendum*, ut refert Cicero *De finib. lib. II, c. 13*. Alii θεωρῆσαι: τὸν λόγον τὰς τῶν ὄλων φύσιος καὶ τὰς σοφίας· *ad contemplandum naturae universalium et sapientiae rationem*, ut ait Perictione Pythagorea apud Stobaeum serm. 9. Alii ad caelum et caelestia, alii ad Deum, contemplandum. Lactantius, principio lib. vi, pag. 499 edit. Oxon.: *Propterea facti et inspirati ab eo sumus, non ut caelum videremus et solem, quod Anaxagoras putavit: sed ut artificem solis et caeli Deum, pura et integra mente coleremus*. Denique, alias opiniones ut praeteream, quidam hominem ad se cognoscendum factum esse dicebant. Clemens porro duas prostremas sententias conjungit, quod ante eum fecit Plato in *Alcibiade* primo. Conf. Stobaeus serm. 21.

(28) *θεάσασθαι*. Aliquis super ultimam syllabam e scripsit in Bod., ac si scribendum esset *θεάσασθαι*.

ad cas tendunt appetitiones excludat, et quæ ad A
rectam vitæ rationem pertinent, edoccat? Magnæ
ergo illi sunt agendæ gratiæ. Ratione enim prædi-
tum animal, hominem inquam, aliquidne aliud di-
cimus oportere quam id, quod est divinum, con-
templari? Porro autem humanam quoque naturam
dico eos oportere considerare, et ita vivere, ut jubet
et dicat veritas, et ipsum pædagogum, et ejus
congruant et convenient. Cui convenienter imagini
maantes, ita vivere, ut factis oratio revera conveniat.

CAP. XIII.

Quod quemadmodum id, quod recte et ex virtute
geritur, fit secundum rectam rationem; ita rursus
peccatum, præter rationem.

Quidquid est præter rectam rationem, id est
peccatum. Jam vero generales animi affectiones
seu perturbationes hoc modo definiendas censent
philosophi: Cupiditatem quidem, appetitionem,
quæ non paret rationi: Metum autem, dissolu-
tionem, quæ non paret rationi, ✕ Voluptatem
autem, elationem animæ, quæ non paret ra-
tionem. Si ergo quæ in ipsam Rationem seu Ver-
bum inobedientia committitur, peccatum gener-
at; quomodo non necessario Rationi seu Verbo
obedire, quod quidem fidem dicimus, parit id, quod
vocatur officium? Ipsa enim virtus, est animæ con-

✕ P. 159 ED. POTTER, 156 ED. PARIS.

(29) Ποιησαμένους. Post hanc vocem distinguit
Pal. ms. et editio Florentina, inquit Sylburgius.

(50) Τὸ κατόρθωμα. Toto fere hoc capite Stoico-
rum more loquitur Clemens. Illi quod κατὰ λόγον
fit, καθήκον vocant: quod officium vertit Cicero *De*
offic. lib. 1, cap. 3. Id si omnibus numeris perfectum
esset, κατόρθωμα dicebatur. Quod vero παρά λόγον
factum erat, ἀμάρτημα illis erat. Stobæus Eclog.
ethic. cap. 4, pag. 177: Κατόρθωμα δὲ εἶναι λέγουσι
καθήκον πάντας ἐπέχον ἀριθμούς, ἢ καθάπερ προσέ-
παινον, τέλειον καθήκον· ἀμάρτηματα (scribe ἀμάρ-
τημα δὲ) τὸ παρά τὸν ὀρθὸν λόγον πραττόμενον, ἢ ἐν
ᾧ παραλείπειται τι καθήκον ὑπὸ λογικοῦ ζώου. Jam
κατόρθωμα vocant officium, quod omnes numeros
habeat; vel, ut antea diximus, perfectum officium.
Peccatum autem, quod præter rectam rationem fit;
vel, in quo officii aliquid a rationali animali est
omissum. Eadem proxime superiori capite uberius
explicit pag. 174, 175. Diogenes Laertius lib. vii,
segm. 108: Καθήκοντα μὲν οὖν εἶναι, ὅσα λόγος αἰρεῖ
ποιεῖν· ὡς ἔχει, γονεῖς τιμᾶν. . . Παρὰ τὸ καθήκον
δὲ, ὅσα μὴ αἰρεῖ λόγος· ὡς ἔχει τὰ τοιαῦτα, γονέων
ἀμελεῖν. Ea autem officia esse, quæ ratio facienda
suasert: ut est, parentes honorare, etc. Præter offi-
cium sunt, quæ ratio non esse eligenda suggesserit:
ut est, parentes negligere, etc.

(51) Τὰ πάθη τὰ γεν. Stoici passiones omnes per-
turbationes esse, et rationi repugnare dicebant:
unde Clemens post ἀμαρτήματος generalem defini-
tionem, passiones enumerat et describit. Stobæus
libri superioris dicti pag. 175, 176: Πάθος δ' εἶναι
φρασι ὁρμὴν πλεονάζουσαν, καὶ ἀπειθὴ τῷ αἰρούντι
λόγῳ· ἢ καὶ κίνησιν ψυχῆς παρά φύσιν. *Passiones*
definiunt, appetitionem nimiam, rationi non obtem-
perantem: vel animæ motum præter naturam. Non
multo post refert, Stoicos passiones in quatuor ge-
nera distribuisse, ἐπιθυμίαν, φόβον, λύπην, ἡδονήν·
dedit desiderium, timorem, dolorem, voluptatem. Eadem
ferè tradunt Diogenes Laertius lib. vii, segm. 110,
111, et seq.; et Cicero Tusc. quæst. lib. iv. Porro
ex his quatuor Clemens tertiam omisit: quam Stoici
sic definebant: Λύπη ἐστὶ συστολή ψυχῆς ἀπειθῆς

δὲ καὶ τὴν ἀνθρωπίνην φύσιν φημι χρῆναι, ζῆν τε ὡς
ὕφηγεται ἢ ἀλήθεια· ἀγαμένους ὑπερφυῶς τὸν τε
Παιδαγωγὸν αὐτὸν καὶ τὰς ἐντολάς αὐτοῦ, ὡς πρέ-
ποντα ἀλλήλοις ἐστὶ καὶ ἀρμόττοντα· καθ' ἣν εἰκόνα
καὶ ἡμᾶς ἀρμολογούμενους χρῆσθαι αὐτοῦ πρὸς τὸν
Παιδαγωγὸν, σύμφωνα τὸν λόγον ποιησαμένους (29)
τοῖς ἔργοις τῶ ὄντι ζῆν.

præcepta plurimum admirantes, ut quæ inter se
oportet nos quoque, nos ipsos Pædagogo confor-

ΚΕΦ. ΙΓ'.

Ὅτι ὡς τὸ κατόρθωμα (50) κατὰ τὸν ὀρθὸν γίνε-
ται λόγον, οὕτως ἐμπαλιν τὸ ἀμάρτημα παρὰ
τὸν λόγον.

Πᾶν τὸ παρά τὸν λόγον ὀρθόν, τοῦτο ἀμάρτημά
B ἐστὶ. Αὐτίκα γοῦν τὰ πάθη τὰ γενικώτατα (51) ὡδὲ
πὼς ὀρίζεσθαι ἀξιοῦσιν οἱ φιλόσοφοι· τὴν μὲν ἐπιθυ-
μίαν (52) ὄρεξιν ἀπειθῆ λόγῳ, τὸν δὲ φόβον ἐκλυ-
σιν (53) ἀπειθῆ λόγῳ· ἡδονὴν (54) δὲ ἔκπαρσιν ψυχῆς
ἀπειθῆ λόγῳ. Εἰ τοίνυν ἡ πρὸς τὸν λόγον ἀπειθεια
ἀμαρτίας ἐστὶ γεννητικῆ, πῶς οὐχὶ ἐξ ἀνάγκης ἡ τοῦ
λόγου ὑπακοή, ἣν δὴ πίστιν φαμὲν, τοῦ καλουμένου
καθήκοντος ἐστὶ περιποιητικῆ; Καὶ γὰρ ἡ ἀρετὴ (55)
αὐτῆ διαθέσις ἐστὶ ψυχῆς σύμφωνα ὑπὸ τοῦ λόγου
περὶ ὅλον τὸν βίον. Ναὶ μὴν τὸ κορυφαῖότατον,
αὐτὴν φιλοσοφίαν (56), ἐπιτρεθεῖσιν λόγου ὀρθότητος

λόγῳ· ut ait Stobæus: id est, interprete Cicerone,
dolor est animi, adversante ratione, contractio.

(52) Ἐπιθυμίαν. Stobæus loco jam memorato:
C τὴν μὲν οὖν ἐπιθυμίαν λέγουσιν ὄρεξιν εἶναι ἀπειθῆ
λόγῳ· *Desiderium igitur dicunt esse appetitum rati-*
oni non obtemperantem.

(53) Φόβον, ἐκλυσιν. Sylburgius ait: « Pro ἐκλυ-
σιν infra Strom. ii, pag. 375, legitur ἐκκλυσιν, *de-*
clinationem, evitacionem: itemque in Pal. ms. Insu-
per epitome Stromateων ms. habet εὐπειθῆ ἐκκλυσιν,
teste Hoeschelio: sed ἀπειθῆ confirmat ἄλλοτος infra,
loco jam citato. » Quineciam ἐκκλυσιν habet Reg.
sed super priorem i aliquis scripsit u. Et quod tum
hoc loco, tum etiam Strom. ii, ἐκλυσιν scribi debeat,
Stobæus docet: nam ille post verba jam memorata
addit, Φόβον δὲ εἶναι ἐκλυσιν ἀπειθῆ λόγῳ· *Metum autem*
dicebant esse solutionem animi contra rationem.
Quod vero ἀπειθῆ legendum sit, non εὐπειθῆ, reli-
quæ passionum definitiones manifestum faciunt.

(54) Ἠδονήν. *Voluptatem, lætitiām.* Nam utra-
que voce ἡδονήν reddit Cicero. Eam Laertius loco
superius dicto, et Suidas v. Ἠδονή, definiunt ἄλογον
ἐκπαρσιν ἐφ' ἀρετῶ δοκοῦντι ὑπάρχειν· *irrationabi-*
lem elationem propter expetitum, quod præsens esse
videtur. Cicero lib. ii *De fin.:* *Sed hoc interest,*
quod voluptas etiam dicitur in animo vitiosa res, ut
Stoici putant, qui eam sic definiunt, sublationem
animi sine ratione, opinantis se magno bono frui.

(55) Ἀρετῆ. Similiter Stobæus pag. 167: Κοινὸ
τερον δὲ τὴν ἀρετὴν διαθέσιν εἶναι ψυχῆς σύμφωνα
αὐτῆ (scrib. αὐτῆ) περὶ ὅλον τὸν βίον· *Communium*
autem virtutum definiunt Stoici, animæ affectionem
secum per totam vitam consentientem. Diogenes
Laertius in Zenone, qui est lib. vii, segm. 89, eodem
plane sensu ἀρετὴν dicit esse διαθέσιν ὁμολογουμένην,
dispositionem consentaneam, nempe sibi: nam ὁμο-
λογοῦμενον idem esse videtur, quod apud Clementem
et Stobæum σύμφωνα. Perperam enim vertit Læc-
tii interpres, affectionem vulgo intellectam. Quod vo-
litus vitio, quam virtuti conveniret.

(56) Φιλοσοφίαν. Apud Plutarchum *De placitis*
philosophorum, Stoici definiunt philosophiam, ἀρετῆ-

ἀποιδόασιν· ὡς ἐξ ἀνάγκης εἶναι τὸ πλημμελούμενον ἅν διὰ τὴν τοῦ λόγου διαμαρτίαν γινόμενον· καὶ εἰκότως καλεῖσθαι ἀμαρτήματα· αὐτίκα γοῦν ὅτι ἤμαρτεν ὁ πρῶτος ἄνθρωπος, καὶ παρήκουσε τοῦ Θεοῦ· Καὶ παρωμοιώθη (37), φησὶ, τοῖς κτήνεσιν ὁ ἄνθρωπος παρὰ τὸν λόγον ἐξαμαρτῶν· εἰκότως ἄλογος νομισθεὶς, εἰκάζεται κτήνεσιν. Ἐντεῦθεν καὶ ἡ Σοφία λέγει· Ἴππος (38) εἰς ὄχλειαν ὁ φιλήδονος, καὶ μοιχὸς ἀλογίστω κτήνει παρωμοιωθεὶς· διὸ καὶ ἐπιφέρει· Παντὸς ὑποκάτω ἐπικαθημένου χρεμετίζει· οὐκέτι, φησὶ, λαλεῖ ὁ ἄνθρωπος· οὐ γὰρ ἐστὶ λογικὸς ἐστὶ, ὁ παρὰ λόγον ἀμαρτάνων· θηρίον δὲ δὴ ἄλογον, ἔχοντος ἐπιθυμίας, ὧ πάσαι ἐπικάθηται ἴδοναι. Τὸ δὲ κατορθούμενον κατὰ τὴν τοῦ λόγου ὑπακοὴν προσήκον καὶ καθήκον Στωϊκῶν ὀνομάζουσι παιδῆς. Τὸ μὲν ὄν καθήκον προσήκον ἐστὶν· ὑπακοὴ δὲ θεμελιούται ἐντολαῖς. Αὐταὶ δὲ, ταῖς ὑποθήκαις (39) αἱ αὐταὶ ὄσαι, τὴν ἀλήθειαν (40) ἔχουσαι σκοπὸν (41), ἐπὶ τὸ ἔσχατον ὀρεκτὸν (42), ὃ τέλος νοεῖται, παιδαγωγοῦσι. Τέλος δὲ ἐστὶ θεοσεβείας ἡ ἀτιδὸς ἀνάγκαις ἐν τῷ Θεῷ. Τοῦ δὲ αἰώνος ἐστὶν ἀρχὴ τὸ ἡμέτερον τέλος. Τὸ μέντοι τῆς θεοσεβείας κατόρθωμα (43) δι' ἔργων τὸ καθήκον ἐκτελεῖ· ὅθεν εἰκότως τὰ καθήκοντα περὶ τὰς πράξεις, οὐ τὰς λέξεις, συνίσταται (44). Καὶ

✱ P. 160 ED. POTTER, 136-137 ED. PARIS.

σιν τέχνης βίου ἐπιτηδείου· *accommodatae vitae artis meditationem*. Auctori cuidam apud Suidam philosophia est ἡθῶν κατόρθωσις μετὰ δόξης τῆς περὶ τοῦ βντος γνώσεως ἀληθοῦς· *Morum correctio, conjuncta cum opinione cognoscendæ veritatis deo, quod est*. Quæ licet differant verbis, sensu consentiunt.

(37) Καὶ παρωμοιώθη. Malim referre ad psalm. XLVIII, v. 13: *Comparatus est jumentis insipientibus, et similibus factus est illis*. Apud Jeremiam quidem c. v, v. 8: *Equi amatores in feminas, legimus, sed quoniam citat Sapientiam, referendum est hoc ad Ecclesiasticum, quem Σοφίαν Σειράχ Græci dicunt, quanquam dissimulandum non est diversam esse lectionem*. Clemens ait: Ἴππος εἰς ὄχλειαν ὁ φιλήδονος, καὶ μοιχὸς παντὸς ὑποκάτω ἐπικαθημένου χρεμετίζει, at cap. XXXIII, v. 6, apud LXX: Ἴππος εἰς ὄχλειαν ὡς φίλος μίχος, ὑποκάτω παντὸς ἐπικαθημένου χρεμετίζει. Vulgata Latina: *Equus emissarius, sic et amicus subsannator, sub omni supra sedente hinnit*. Jansenius in Ecclesiasticum: *Ut equus equa conspecta hinnit, nulla habita ratione ejus, qui insidet, non in gratiam ejus, sed propter equam; ita fietis amicus; oblata spe commodi, benevolentiam ostendit cuius, non in gratiam ejus, sed amorem commodi*. Feder. Morellus putat, illa verba apud Clement., Ὁ φιλήδονος καὶ μοιχὸς ἀλογίστω κτήνει παρωμοιωθεὶς, per παρενθῆσιν εἰ ἐπεξηγησὶν inserta esse. Indicat quod subjicitur διὸ καὶ ἐπιφέρει, Παντὸς, etc. COLLECT. — Hic porro locus sic distingui et explicari debet: Καὶ παρωμοιώθη, φησὶν, τοῖς κτήνεσιν. Ὁ ἄνθρωπος παρὰ τὸν λόγον ἐξαμαρτῶν, εἰκότως ἄλογος νομισθεὶς, εἰκάζεται κτήνεσιν. Et assimilatus est, inquit, jumentis: scilicet homo, qui cum a ratione aberrasset, merito rationis expers existimatus est, comparatur jumentis. Porro διὰ μνήμης, recitat Psal. XLVIII, 13, 21: Παρασυνοδὴθή τοῖς κτήνεσιν, καὶ ὠμοιώθη αὐτοῖς.

(38) Ἴππος. Hæc sic distingui et explicari debent: Ἴππος εἰς ὄχλειαν· ὁ φιλήδονος, καὶ μοιχὸς, ἀλογίστω κτήνει παρωμοιωθεὶς: διὸ καὶ ἐπιφ. Equus ad coitum: nemp̄ voluptati deditus, et adulter, qui jumento maxime irrationabili assimilatus est: unde etiam subjungit: Quocunque, etc. Nam ea verba ὁ φιλήδονος usque ad παρωμοιωθεὶς non sunt Sirachi, ut

A sentiens affectio, rationi subjecta per totam vitam. Quin etiam, quod est supremum omnium, ipsam philosophiam, definiunt, studium rectæ rationis, adeo ut sit necessario delictum, quidquid sit propter errorem rationis, et merito vocetur *erratum*, seu peccatum. Jam enim, quando primus homo peccavit, et Deo non obediit: *Et jumentis*, inquit, *assimilatus est homo* ^a, qui præter rationem aberrasset, merito rationis expers existimatus comparatur jumentis. Hinc etiam dicit Sapientia: *Equus ad coitum libidinosus, et adulter irrationali jumento assimilatus* ^b: et ideo subjungit: *Quocunque super eum sedente hinnit*. Non amplius, inquit, ut homo loquitur: nec enim est amplius particeps rationis, qui peccat præter rationem; verum est ^B expers rationis bellua, dedita cupiditatibus, cui omnes voluptates insident. Quod ex rationis autem obedientia recte ⁶⁰ geritur, προσήκον et καθήκον, hoc est, quod *incumbit*, et convenit, nemp̄ officium, vocant Stoici. Quod autem convenit, id incumbit. Obedientia autem fundatur mandatis. Ea autem, monitionibus cum sint eadem, veritatem sibi scopum proponentia, ✱ ad extremum expetendum, qui finis dicitur, instituunt. Pietatis autem

^a Psal. XLVIII, 13, 21. ^b Eccli. XXXIII, 6.

putavit Hervetus interpres, ut a Morello superius dictum est.

(39) Τοῖς ὑποθήκαις. Ὑποθήκη ab Hesychio et Suida exp. παραίνεσις. Clemens τὰς ὑποθήκας ταῖς ἐντολαῖς synonymas esse notat. Unde Latine verti solent *præcepta vel præceptiones*. Librum hoc titulo Hesiodo ascriptum memorat Quintilianus lib. I, cap. 1; Solonem εἰς αὐτὸν ὑποθήκας scripsisse, refert Diogenes Laertius in Solone, et Suidas in Σόλων. Hierocles Aurea Pythagoræ carmina ὑποθήκας vocat, non procul a principio Commentarii. Simplicius, Commentarii in Epictetum pag. 5 refert, ὑποθηκῶν nomen iis præceptis peculiare esse, quæ brevibus sententiis continentur: et a Pythagoreis præcipue usurpatum fuisse: Κομματικοὶ δὲ εἰσιν οἱ λόγοι, καὶ γνωμονικῶν, κατὰ τὸ τῶν ὑποθηκῶν καλουμένων παρὰ τοῖς Πυθαγορείοις εἶδος. Dicitio Epicteti *concreta est, et sententiosa, qualis præceptionum, quas Pythagorei ὑποθήκας vocant, esse consuevit*.

(40) Ἀλήθειαν. Clemens Strom. II refert, Positionum Stoicorum felicitatem possuisse ἐν τῷ ζῆν θεωροῦντα τὴν τῶν ὄλων ἀλήθειαν καὶ τάξιν, in vita contemplatrice universorum veritatis et ordinis.

(41) Σκοπὸν. Stoicorum vox. Hi enim σκοπὸν et τέλος sic distinguunt, ut σκοπὸς sit quasi τὸ ἐκκεῖμενον, οὐ τυχεῖν πάντες ἐπιᾶσιν, οἱ τῆς εὐδαιμονίας σκοπεύμενοι: res proposita, quam beatitudinis candidati assequi cupiunt: ut virtus: τέλος autem sit τὸ εὐδαιμονεῖν, esse felicem: Τοῦτο δὲ ὑπάρχει ἐν τῷ κατ' ἀρετὴν ζῆν· id autem statuunt, secundum virtutem vivere: ut ait Stobæus, *Eclog. ethic.* p. 172. Itaque σκοπὸς illis erat beatitudo objectiva; τέλος, beatitudo formalis.

(42) Τὸ ἔσχατον ὀρεκτόν. Stobæus, *Eclog. ethic.* c. 2, p. 172 refert, Stoicos delinivisse bonorum finem, τὸ ἔσχατον τῶν ὀρεκτῶν, ἐφ' ᾧ πάντα τὰ ἄλλα ἀναφέρεται, extremum expetendum, ad quod reliqua omnia referuntur.

(43) Κατόρθωμα. Stoicorum phrasibus in explicandis iis, quæ ad Christianam religionem pertinent, καταρχήτα.

(44) Συνίσταται. Pal. ms. συνίστανται, plurali numero. SYLBERG. — Συνίστανται habent etiam Reg. Bod.

finis est æterna in Deo requies. Æternitatis autem principium, est noster finis. Pietatis igitur perfecta operatio officium per opera efficit. Unde officia merito in actionibus, non autem in dictionibus consistunt. Et est Christiani quidem actio, rationalis animæ operatio, ex concinno iudicio et appetitione veritatis, quæ per conjunctum et in partem veniens peragitur corpus. Officium autem est, quæ in vita Deum et Christum sequitur voluntas, quæ se propter vitam æternam recte gerit. Etenim Christianorum vita, quam nunc instituimus, est quædam rationalium quasi actionum compages: hoc est, eorum, quæ a ratione docentur, quæ labi nesciat operatio, quam quidem fidem appellavimus. Hæc autem compages sunt mandata Domini, quæ cum sint divinæ sententiæ, monita spiritalia, nobis ipsissima sunt, ut quæ et nobis ipsis et proximis bene quadrarent. Quinetiam ipsæ quoque ad nos revertuntur, sicut pila, quæ propter repercussionem ad eum, qui jecit, recurrit. Unde etiam sunt ea, quæ decent ac conveniunt, nempe officia, ad divinam pædagogiam necessaria, quæ a Deo præcepta et ad salutem tradita sunt. Et quoniam eorum, quæ sunt necessaria, alia quidem solum ad vitam hic agendam pertinent, alia vero hinc, ut illic bene vivamus, avolare faciunt: convenienter quoque officiorum, hæc quidem ad vivendum, illa vero ad recte vivendum præcipiuntur, ea vulgo publicata sunt. Quæ autem ad bene vivendum conveniunt, ex quibus æterna illa vita acquiritur, ea hic veluti adumbrata ex ipsis Scripturis colligemus ac considerabimus.

(45) Ἀστέλαρ. Stoici honestum ac probum vocabant ἀστέιον, cui φαῦλον opponebant. Sic apud Plutarch. lib. *De contr. Stoic.*: Τῶ μὲν ἀστέλω ἀλλότριον οὐδὲν, τῷ δὲ φαύλω οὐδὲν οἰκτεῖον. *Probo quidem nihil alienum, improbo nihil proprium.*

(46) Καθῆκον. Stoici apud Stobæum p. 174 definiunt καθῆκον τὸ ἀκόλουθον ἐν τῷ βίῳ, in vita consentaneum. Item, τὸ ἀκόλουθον ἐν ζωῇ, ὃ παραχθὲν (scrib. παραχθὲν) εὐλογον ἀπολογία ἔχει, in vita consentaneum, cujus effecti recta ratio reddi potest. Conf. Diogenes Laertius lib. vii, segm. 107; Sextus Empiricus *Adv. mathemat.* pag. 147. Præterea Stoici felicitatem statuebant ἐν τῷ πάντα τὰ καθήκοντα ἐπιτελοῦντα ζῆν· in vivendo, omnia officia perficientem. Quod alii dicebant: Ζῆν ἀκολούθως τῇ φύσει, vel τῷ δαίμονι, vel πρὸς τὴν τοῦ ὅλου διοικητοῦ βούλησιν. Conf. Stobæus loco jam dicto, et Laertius lib. vii, seg. 88, 89. Clemens utrumque conjunxit, et e Christi doctrina æternæ vitæ mentionem insuper adjecit.

(47) Ἐγκατορθούμενον. Hæc vox reposita est ex Pal. cod. Herveti versio secuta est vulgatam lectionem, βούλημα ἐν, κατορθ. voluntas una, quæ se pro-

ἔστιν ἡ μὲν πρᾶξις ἡ τοῦ Χριστιανοῦ ψυχῆς ἐνέργεια λογικῆς, κατὰ κρίσιν ἀστέλαν (45) καὶ ὄρεξιν ἀληθείας, διὰ τοῦ συμφυοῦς καὶ συναγωνιστοῦ σώματος ἐκτελουμένη· καθῆκον (46) δὲ ἀκόλουθον ἐν τῷ βίῳ Θεῷ καὶ Χριστῷ βούλημα, ἐγκατορθούμενον (47) αἰδία ζωῆ· καὶ γὰρ ὁ βίος ὁ Χριστιανῶν, ὃν παιδαγωγούμεθα νῦν, σύστημά τι ἐστὶ λογικῶν πράξεων· τούτῃ ἐστι τῶν ὑπὸ τοῦ Λόγου διδασκομένων ἀδιάπτωτος ἐνέργεια (48), ἣν δὴ πίστιν κεκλήκαμεν. Τὸ δὲ σύστημα ἐντολαὶ Κυριακαί· αἱ δὲ, δόξαι οὔσαι θεϊκαί, ὑποθήκαι πνευματικαί, ἡμῖν αὐτοῖς ἀναγεγράφαι, πρὸς τε ἡμᾶς αὐτοὺς καὶ πρὸς τοὺς πέλας εὐθετοί· καὶ δὴ καὶ αὗται αὐτὴς πρὸς ἡμᾶς ἀναναστρέφουσι, καθάπερ πρὸς τὸν βάλλοντα ἡ σφαῖρα (49), διὰ τὴν ἀντιτυπίαν παλινδρομοῦσα· ὅθεν καὶ ἔστιν ἀναγκαῖα τὰ καθήκοντα εἰς παιδαγωγίαν θεϊκὴν, ὡς ὑπὸ Θεοῦ παρηγγελμένα, καὶ εἰς σωτηρίαν πεπορισμένα. Καὶ ἐπεὶ τῶν ἀναγκαίων τὰ μὲν πρὸς τὸ ζῆν ἐπὶ τὸ ἐνταῦθα μόνον, τὰ δὲ ἔθεν πρὸς τὸ εὖ ζῆν (50) ἐκεῖσε ἀναπεροῖ (51)· ἀναλόγως καὶ τῶν καθήκοντων τὰ μὲν πρὸς τὸ ζῆν, τὰ δὲ πρὸς τὸ εὖ ζῆν διατάσσεται. Ὅσα μὲν οὖν πρὸς τὸ (52) ἐθνικὸν ζῆν παραγγέλλεται, ταῦτα καὶ παρὰ τοῖς πολλοῖς δεδήμευται· ἀ δὲ πρὸς τὸ εὖ ζῆν ἀρμόσκει, ἐξ ὧν τὸ αἰδιον ἐκεῖνο περιγίνεται ζῆν, ταῦτα δὲ ἐν ὑπογραφῆς μέρει ἐξ αὐτῶν ἀναλεγόμενοι τῶν γραφῶν, ἐξέστω σκοπεῖν (53).

ordinantur. Quæcunque ergo ad gentiliter vivendam C

pter vitam æternam recte et ex virtute gerit. SYL-
BURG. — Ἐν κατορθ. habent etiam Reg., Bod.

(48) Ἀδιάπτωτος ἐνέργεια. Hæc etiam Stoicorum more dictum est. Laertius in *Zenone*, qui est lib. vii, segm. 117: Φασὶ δὲ καὶ ἀπαθῆ εἶναι τὸν σοφόν, διὰ τὸ ἀνέμπτωτον εἶναι· Αἰοῦσι Stoici sapientem esse passionibus vacuum, quia labi non possit. Item segm. 122: Ἐτι δὲ ἀναμαρτήτους, τῷ ἀπαρπύτους εἶναι τῷ ἀμαρτήματι· Esse itidem sapientes inculpato, quia in peccata labi non possint.

(49) Ἡ σφαῖρα. Similitudo de pila est apud Basil. pag. 172. H. SYLBURG.

(50) Εὖ ζῆν. Adhuc Stoice loquitur. Nam apud Stoicos τὸ εὖ ζῆν, καλῶς ζῆν, et κατὰ φύσιν ζῆν, idem significabant, quod τὸ εὐδαιμονεῖν, felicem esse. Conf. Stobæus, *Eclog. ethic.*, c. 4, p. 172.

(51) Ἀναπεροῖ. Conf. quæ dicta sunt ad *Protrept.* pag. 83, not., et quæ adnotabuntur ad *Strom.* v, p. 588.

(52) Τὸ. Abest a Bod., Reg.

(53) Σκοπεῖν. Post hujus libri finem, Reg. et Bod. coronidis loco addunt: Κλήμεντος Παιδαγωγῶ τῶν εἰς τὰ τρία τὸ πρῶτον.

* CAPITULA LIBRI SECUNDI.

- α'. Πῶς περὶ τὰς τροφὰς ἀναστρεπτέον.
 β'. Πῶς τῷ ποτῷ προσερεκτέον.
 γ'. Ὅτι οὐ χρὴ περὶ τὴν πολυτέλειαν τῶν σκευῶν ἐσπουδαίεσθαι.
 δ'. Πῶς χρὴ περὶ τὰς ἐστιάσεις ἀνίστασθαι.
 ε'. Περὶ γέλωτος.
 ς'. Περὶ αἰσχρολογίας.
 ζ'. Τίνα χρὴ παραφυλάττεσθαι τοὺς ἀστειῶς συμβιούοντας.
 η'. Εἰ μύροις καὶ στεφάνοις χρηστέον.
 θ'. Πῶς τῷ ὕπνῳ προσερεκτέον.
 ι'. Τίνα διαληπτέον περὶ παιδοποιίας.
 ια'. Περὶ ὑποδέσεως.
 ιβ'. Ὅτι οὐ χρὴ περὶ τοὺς λίθους καὶ τὸν χρυσὸν ἐπτοῆσθαι κόσμον.

- A 1. Quomodo circa alimenta versari oporteat.
 2. Quomodo in potu se gerere oporteat.
 3. Quod in sumptuosam visorum suppellectilem non sit studium conferendum.
 4. Quomodo in conviviis se recreare oporteat.
 5. De risu.
 6. De turpiloquio.
 7. Quænam observare oporteat eos, qui honeste simul vivunt.
 8. An unguentis et coronis utendum sit.
 9. Quomodo se in somno gerere oporteat.
 10. Quænam de procreatione liberorum tractanda sint.
 11. De calceamentis.
 12. Quod non oporteat gemmas et aureum ornatum stupere et admirari.

B

ΛΟΓΟΣ ΔΕΥΤΕΡΟΣ.

ΚΕΦ. Α'.

Πῶς περὶ τὰς τροφὰς ἀναστρεπτέον.

Ἐχομένους τοίνυν τοῦ σκοποῦ καὶ τὰς Γραφὰς πρὸς τὸ βιωφελές τῆς Παιδαγωγίας ἐκλεγόμενοι, ὁποῖόν τινα εἶναι χρὴ παρ' ὄλον τὸν βίον τὸν Χριστιανὸν, καλούμενον, κεφαλαιωδῶς ὑπογραπτέον. Ἄρκετόν οὖν ἡμῖν ἀφ' ἡμῶν αὐτῶν, καὶ ὁμῶς ἀρμόττει γε χρὴ. Στοχαζομένοις τοίνυν τῆς συμμετρίας τοῦ συντάγματος, ὁποῖόν τινα τῷ ἑαυτοῦ σώματι ἕκαστον ἡμῶν προσφέρεσθαι, μᾶλλον δὲ ὅπως αὐτὸ κατευθύνειν χρὴ, λεκτέον· ὁπότεν γάρ τις, ἀπὸ τῶν ἐκτὸς καὶ αὐτῆς ἐπι τῆς τοῦ σώματος ἀγωγῆς ἐπὶ τὴν διάνοιαν ἀναχθεὶς (54) ὑπὸ τοῦ Λόγου, τὴν θεωρίαν τῶν κατὰ τὸν ἄνθρωπον συμβαινόντων κατὰ φύσιν ἀκριβῶς ἐκμάθη, εἴσεται μὴ σπουδάζειν μὲν περὶ τὰ ἐκτὸς, τὸ δὲ ἴδιον τοῦ ἀνθρώπου, τὸ δῆγμα τῆς ψυχῆς ἐκκαθαίρειν, ἀγνίζειν δὲ καὶ τὴν σάρκα αὐτῆς. Ὁ γὰρ ἐκείνων καθαρῶς ἀπολυθεὶς, δι' ὧν ἐπι χούς ἐστι, τί ἂν ἄλλο προύργιαίτερον ἑαυτοῦ ἔχοι πρὸς τὸ ὁδῶ εἶθεῖν ἐπὶ τὴν κατάληψιν τοῦ Θεοῦ; Οἱ μὲν δὲ ἄλλοι ἄνθρωποι « ζῶσιν (55) ἵνα ἐσθίωσιν, » ὡσπερ ἀμέλει καὶ τὰ ἄλογα ζῶα, « Οἷς (56) οὐδὲν ἄλλ' ἢ γαστήρ ἐστιν ὁ βίος· » ἡμῖν δὲ ὁ Παιδαγωγὸς ἐσθίειν παραγγέλλει, ἵνα ζῶμεν· οὐτε γὰρ ἔργον ἡμῖν ἡ τροφή, οὐτε σκοπὸς ἡδονή· ὑπὲρ δὲ τῆς ἐνταῦθα διαμονῆς, ἦν ὁ Λόγος εἰς ἀφθαρσίαν παιδαγωγεῖ· διὸ καὶ ἐκκρίνεται ἡ τροφή. Ἀπλῆ δὲ αὕτη καὶ ἀπερίεργος

× P. 161-162 ED. POTTER, 138-139 ED. PARIS.

(54) Ἄναχθεὶς. Hoc pro vulg. ἀχθεὶς repositum e Pal. ms. SYLBURG. — Consentiant Reg., Bod. Sed ἀχθεὶς retinet ms. Nov.

(55) Ζῶσιν. Socratis effatum respicit, quod refert Musonius apud Stobæum serm. 17, qui est *De incontinentia*: Προσῆκει ἐσθίειν ἡμῖν ἵνα ζῶμεν, οὐχ ἵνα ἡδόμεθα, εἰ γε μέλλομεν συστοχεῖν ἀρίστῳ ὄντι τῷ λόγῳ Σωκράτους, ὃς ἔφη, Τοὺς μὲν πολλοὺς ἀνθρώπους ζῆν ἵνα ἐσθίωσιν, αὐτὸς (scrib. αὐτόν) δὲ ἐσθίειν ἵνα ζῆ· « Edendum ut vivamus, non ut voluptuemur; siquidem ad optimam Socratis senten-

LIBER SECUNDUS.

CAP. I.

Quomodo circa alimenta versari oporteat.

Propositum itaque institutum ac scopum sequentibus, et Scripturas ad eam Pædagogicæ partem, quæ vitæ utilis futura est, deligentibus, qualem esse in tota vita cum qui Christianus dicitur, oporteat, summam describendum est. Nobis igitur a nobis ipsis incipiendum est, et quomodo nos componere ac moderari oporteat. Habita ergo operis nostri, commodæque illius dispositionis ratione, quemadmodum unumquemque nostrum se in suum corpus gerere, vel potius quomodo id dirigere oporteat, dicendum est. Quando enim quis a rebus externis, et ab ipsa præterea corporis cultura ad mentem a ratione, seu Verbo, deductus, eorum, quæ in homine secundum naturam eveniunt, contemplatione accurate didicerit, sciet non esse studium in res externas conferendum: sed hominis quod est proprium, animæ nempe oculum, expurgandum, castamque et sanctam carnem suam tuendam. Qui enim ab illis pure emundatus exsolutusque fuerit, per quæ est adhuc pulvis, quidnam aliud commodius seipso habere poterit, ad hoc, ut recta via ad Dei procedat comprehensionem? Atque alii quidem homines vivunt ut comedant, quod certe etiam rationis expertibus evenit animantibus, *Quibus nihil aliud quam venter vita est*: nobis autem Pædagogus præ-

tiam accommodare nos voluerimus, qui bonam hominum partem vivere dixit ut edant, se autem edere ut vivat. » Clemens idem dictum iterum respexit *Strom.* vii, pag. 752. Item Juvenalis, sat. xi, v. 11:

Et quibus in solo vivendi causa palato est.

(56) Οἷς. Ut searius constet sibi, scribe,

Οἷς οἱ δὲν ἐστιν ἄλλο, πλὴν γαστήρ, βίος.

Nihil est familiarium Clementi, quam versiculo: auctorum aut citare ut in mentem veniunt, aut accommodare instituto, καὶ παραλίευν. HEINSIUS.

cipit ✕ *comesse* ut *vivamus* : neque enim nostrum nutritio munus est ; neque scopus noster, voluptas : sed propter nostram hic mansionem, quam ad incorruptionem Verbum instituit : et ideo secernitur ac seligitur alimentum. Est autem ipsa simplex, et minime curiosa veritas, simplicibus et minime curiosis pueris apposita : utpote, quæ ad vivendum, non ad lautitias deliciasque apta sit. Ipsum autem vivere, ex duobus, sanitate scilicet et viribus, constituitur, quibus maxime convenit alimenti facilitas ; ut quod et ad digestionem et corporis levitatem sit utile : ex quibus incrementum, sanitas, et justæ vires, non autem injustæ, lubricæ, et miseræ quales sunt, quæ athletis ex illa sua edendi necessitate obveniunt. Sunt itaque multiplices qualitates respuendæ, quæ varia damna pariunt, malas corporum habitudines, stomachorum subversiones, cum corruptus et constupratus sit gustus misera et infausta quadam condiendi arte, et inani in faciendis bellariis artificio. Audent enim appellare nutritionem, studium deliciarum, quod in noxias voluptates dilabitur. Antiphanes autem, Delius medicus, vel unum hanc dixit esse morborum causam, ciborum varietatem : cum qui veritatem ✕ P.163 ED. POTTER, 140 ED. PARIS.

(57) Ἀλήθεια. Ἡ ἀλήθεια. Nov., quod hunc sensum efficit : « Est autem illud, » nempe alimentum, « simplex et minime curiosum, nempe veritas. » Scribi etiam posset ἀληθεία, « revera : » ut sensus sit : « Est autem illud, » alimentum, « revera simplex, nec curiose conquirendum : quale simplicibus et minime curiosis puerulis convenit, ut quod sit ad vivendum, non vero ad delicias aptum. »

(58) Δειν. Δουίν, Bod., Reg.

(59) Καὶ ἀθλία. Pal. ms. disjunctive ἢ ἀθλία. SYLBURG.

(60) Ἀναγκοφαγίας. « Edendi necessitate. » Quantitas cibi athletarum quam fuerit cæteris hominum mensuris superior, sciri potest ex iis, quæ scriptis mandavit Galenus in *De digno pulsuum*, videlicet carnis minas duas, paucum cibum athletis fuisse, ut aliqua ex parte fabuloso illi fidem adhibere valeamus, quod de athleta Milone Crotoniata et Heraclide pugile celebratur, quorum alterum carnium minas 20 deglutisse et panis totidem, vini choas persiccasse tres, ac aliquando taurum absumpsisse ; alterum prope infiniti cibi exstitisse ferunt. Atque hanc perspicuum fit, quam vere Aristoteles in *De gen. animalium* dixerit, sæpenumero athletis membra variis formis affici, cum ob multam edacitatem natura haud valet æque in toto corpore omnes cibi partes conficere, et confectas æqualiter distribuere, sicut in *Politic.* cibum eorum, qui exercebantur athleticè, modo βλαίων τροφήν, modo ἀναγκοφαγίαν vocavit, quasi plus quam ferre possent edere cogerentur : qua etiam voce utitur Clemens Alexand. lib. 1 *Pædag.* ; Mercurialis lib. 1, cap. 15, *De arte gymn.* COLLECT. — Cum aliquid præter animi voluntatem facere cogimur, id ἀνάγκη fieri dicitur. Hinc ἀναγκοσιτεῖν et ἀναγκοφαγεῖν dicuntur, qui non ad libitum, sed alieno arbitrio comedunt : unde ἀναγκοφαγία pugilum, quibus a pædotribis et aliptis, qui eos ad certamina præparabant, certa cibi mensura constitui solebat, quam quotidie comedere tenebantur, ut vires eorum crescerent. Hesychius : Ἀναγκοφαγεῖν, πρὸς ἀνάγκην ἐσθλεῖν ὅπερ ἀθλητὰ πύσχουσιν. Modus etiam edendi præscriptus erat, ut refert Philo Judæus, lib. 1 *Legis allegor.*, pag. 58 : Μὴ μόνον δὲ φησι Φεϋϋ, ἀλλὰ καὶ Ἡρώσι, τοῦτέστι καταλέσας καὶ ἐπι-

ἀλήθεια (57), καταλλήλως ἀπολοῖς καὶ ἀπεριέργοις ἀρμόζουσα παιδοῖς ὡς ἂν εἰς τὸ ζῆν, οὐκ εἰς τρυφήν ἐπιτήδεος. Τὸ δὲ ἐκ δευτείν (58) τὸ ζῆν τοῦτο, ὑγίειας τε καὶ ἰσχύος, σύγκειται ὡς μάλιστα κατάλληλον τῆς τροφῆς τὸ εὐκολον, εἰς τε τὰς ἀναδόσεις καὶ τὴν τοῦ σώματος κουφότητα χρησιμεῖον ἕξ ὧν αὐξησίς τε καὶ ὑγίεια, καὶ ἰσχύς δικαία, οὐχὶ δὲ ἀδίκος. Ἡ σφαλερὰ καὶ ἀθλία (59), ὡς ἡ τῶν ἀθλητῶν ἕξ ἀναγκοφαγίας (60), περιγίνεται. Αἱ μὲν οὖν πολυειδεῖς ποιότητες ἀποπτυσταί, ποικιλίας ἐντίκτουςαι βλάβας καχεξίε (61) σωμάτων, ἀνατροπὰς στομάχων, ἐκπορνεύσεως τῆς γέυσεως διὰ τινος κακοδαίμονος τέχνης, τῆς ὀφάρτυκτικῆς, καὶ τῆς ἀμφὶ τὰ πέμματα ματαιοτεχνίας. Τροφήν (62) γὰρ τολμῶσι καλεῖν τὴν ἐν τρυφαῖς ἐπιτήδευσιν, εἰς ἡδονὰς ἐπιπλαθεῖς ὀλισθαίνουσιν. Ἀντιφάνης δὲ, ὁ Δῆλιος ἱατρὸς, καὶ μίαν τῶν νόσου αἰτιῶν ταύτην (63) εἰρηκε τῶν ἐδεσμάτων τὴν πολυειδίαν ὡς περὶ τὴν ἀλήθειαν δυσἀρεστούτην, κενοδοξία ποικιλῆ τὸ σῶφρον τῆς διαίτης ἐξομνυμένων, καὶ τὰς διαποντίους πολυπραγμονούτων ἐδωδάς. Κάμολ μὲν ἔλεος ὕπεισι. τῆς νόσου ὡς δὲ ἐξυμνεῖν οὐκ αἰσχύνονται τὰς σφετέρας ἡδουπαθείας (64), τὰς ἐν τῷ πορθμῷ τῷ Σικελικῷ συμυραῖνας πολυπραγμονούντες, καὶ τὰς ἐγγέ-

λέανας, μὴ ἰδιώτου, ἀλλ' ἀθλητοῦ τρόπον, τὴν τροφήν, ἰσχύον καὶ δύναμιν περιποίησιν. Καὶ γὰρ τοῖς ἀθληταῖς οἱ ἀλείπται παραγγέλλουσι μὴ κόπτειν, ἀλλὰ κατὰ χολῆν λαλεῖν, ἵνα πρὸς ἰσχύον ἐπιδιδῶσιν ἑτέρως γὰρ ἐγὼ καὶ ὁ ἀθλητῆς τρεφόμεθα ἕγὼ μὲν γὰρ ἕνεκα τοῦ ζῆν μόνον, ὁ δὲ ἀθλητῆς καὶ ἕνεκα τοῦ παινεσθαι καὶ βῶνυσθαι, παρ' ἣ καὶ ἐν τι τῶν ἀσκητικῶν ἐστὶ τὸ ἀνελέσθαι τροφήν. Hinc jejunia ab athletis ægerrime ferri, refert Cicero *Tusc. quest.* lib. 11, cap. 17 : « Aniculae sæpe inediaum biduum, aut triduum ferunt. Subduc cibum unum diem athletæ ; Jovem Olympium, eum ipsum, cui se exerceat, implorabit : ferre non posse clamabit. Consuetudinis magna vis est. » Hinc et athletæ plerumque voraces fuisse memorantur. Theagenes taurum solus comedit : quod a Milone quoque factum. Hic etiam viginti carnis libras, totidemque panes comedit, et tres vini congias elibit. Astydamas, quæ Ariobarzanes Persa novem convivis apparatuset, solus abiguriit. Hæc, aliaque ejusmodi plura memorat Athenæus lib. x, cap. 2.

(61) Καχεξία. Teste Hippocrate, cibi dissimiles invicem se corrumpunt, et seditationem concitant : τὰ γὰρ ἀνόμοια στασιάζει. Seneca epist. 2 : « Fastidientis est stomachi multa degustare, quæ ubi varia sunt et diversa, non alunt, sed inquietant, et inquinant. » Conf. Macrobi. *Saturnal.* lib. vii, cap. 4 et 5, quibus eam questionem tractat, aut « cibis simplex multiplici sit preferendus? »

(62) Τροφήν. Τροφήν probat etiam Herveti versio : « Audent enim nutritionem appellare deliciarum exercitationem. » Pal. ms. habet τρυφήν, parum ad rem. SYLBURG. — Τρυφήν etiam habet Nov., Reg. Et quidem τρυφήν pro τροφήν, et vicissim τροφαῖς pro τρυφαῖς scribendum videtur hoc modo : Τρυφήν γὰρ τολμῶσι καλεῖν τὴν ἐν τροφαῖς ἐπιτήδευσιν. « Sustinent enim delicias (τρυφήν) appellare nimium circa alimenta (τροφαῖς) studium, quod ad perniciosas voluptates dilabitur. »

(63) Τῶν νόσον αἰτιῶν ταύτην. Excerpta ms. τῶν νόσον αἰτιῶν ταύτην rectius. SYLBURG.

(64) Ἠδουπαθείας. Jam enumerat ea, quæ suo tempore in deliciis habebantur. Conf. Juvenalis sat. xi, v. 64 et seq.

Fercula nunc audi nullis ornata macellis, etc.

λεις (65) τὰς Μαϊανδρείους, καὶ τοὺς (66) ἐν Μήλῳ ἔριφους (67), καὶ τοὺς ἐν Σκιάθῳ (68) κεστρεῖς, καὶ τὰς Πελωρίδας κόγχας, καὶ τὰ δοτρεῖα τὰ Ἀδυθινά· οὐ παραλείποντες (69) δὲ τὰ ἐν Λιπάρα μαινίδας, οὐδὲ τὴν γογγύλην τὴν Μαντινικὴν· ἀλλὰ οὐδὲ τὰ παρὰ τοῖς Ἀσκραίοις τεύτλα· κτένας τε ἐκζητοῦσι Μηθυμναίους, καὶ ψήττας Ἀττικὰς, καὶ τὰς Δασφίους κίχλας, Χελιδόνους (70) τε ἰσχάδας, δι' ἃς εἰς Ἑλλάδα πεντακοσίας ἄμα μυριάσιν ὁ κακοδαίμων ἐστεύλατο Πέρσης (71). Ὅρνεις ἐπὶ τούτοις συνωνοῦνται τοὺς ἀπὸ Φάσιδος (72), ἀτταγᾶς Αἰγυπτίας, Μῆδον ταῦνα. Ταῦτα τοῖς ἡδύσμασιν ἐξαλλάσσοντες οἱ γαστριμαργοί, τοῖς ὕφιοις ἐπικεχθῆνασιν· εἶσα τε χθῶν (73), πόντου τε βένη, καὶ ἀέρος ἀμείτητον εὐρος ἐκτρέφει, ἢ τῆς αὐτῶν ἐκποριζόμενοι λαίμαργοι. Σαγηνεῦεν ἀτεχνῶς οἱ πλεονέκται καὶ πολυπράγμονες οὗτοι εἰκόασιν εἰς ἡδυπάθειαν τὸν κόσμον, ταγῆνοις οἰζοῦσι περηχούμενοι, ἀμφὶ τὴν ἔγδην καὶ τὸν ἀλετριβανὸν τὸν πάντα αὐτῶν κατατριβόντες βλον

⊗ P. 164 ED. POTTER.

(65) Ἐγγέλεις. Athenæus lib. 1, cap. 4 : Πολλοὶ δὲ καὶ ἄλλοι διὰ στόματος εἶχον τὰς ἐν τῷ Σικελικῷ μυραίνας, τὰς πλωτὰς ἐγγέλεις, τῶν Παχύνου θύνων τὰς ἡτριαιάς, τοὺς ἐν Μήλῳ ἔριφους, τοὺς ἐν Συμάλθῳ κεστρεῖς, καὶ τὴν ἀδόξων καὶ τὰς Πελωρίδας κόγχας, τὰς ἐκ Λιπάρας μαινίδας, τὴν Μαντινικὴν γογγύλην, τὰς ἐκ Θηβῶν βουινιάδας, καὶ τὰ παρ' Ἀσκραίοις τεύτλα· « At vero ex convivis alii multum in ore habebant Siculas murænas, flutas anguillas, thynnorum ad Pachynum captiorum sumina, hædos ex Melo, mugiles et Symætho, ex vilibus conchas Peloridas, mænidæ ex Lipara, bolum Mantinicum, Thebana rapa, ex Ascris betas. » Pollux *Onomast.* lib. vi, cap. 10, principio : Ἰστέον δὲ ὅτι παρὰ τοῖς παλαιοῖς εὐδοκίμων μύρινα ἐκ πορθίου, καὶ μύρινα Ταρτησία, καὶ θύννος Τύριος, καὶ κεστρεὺς ἐκ Σκιάθου, καὶ ἔριφος ἐκ Μήλου, καὶ κόγχαι Πελωριναί· ὅθεν Ἰσως καὶ αἱ νῦν Πελωρίδες ὀνομάσθησαν· τεύτλον ἐξ Ἀσκραίης, μαινίδες ἐκ Λιπάρας, γογγύλαι ἐκ Μαντινείας, Μηθυμναῖοι κτένας, γαλέδες ἐκ Ῥόδου, ψήτται ἐξ Ἐλευσίνας, ἀφύαι Φαληρικαί, τρίγλαι Ἰωνικαί, ἐγγέλιες ἐκ Βουωτίας Κωπαίδες, ὡς ἐκ Σικελίας αἱ πλωταί, καὶ θασία ἄλμη, καὶ θασῆαι βραφανίδες, καὶ τυρὸς Κύνθιος τε καὶ Σικελικός, καὶ ἄλλες Τραγασαῖοι, etc. Quæ quidem hi omnes ab aliquo vestustiore auctore sumpsisse videntur.

(66) Τοῦς. Τὰς Nov., Bod., Reg.

(67) Μήλῳ ἔριφους. Multa apud Clementem et Gellium ex Varrone ciborum genera referuntur, quæ ex longinquis regionibus Romam advecta, maximo in pretio erant : inter cætera hædum ex Ambracia nominat, quem nonnulli piscem καπρόν Athenæo vocatum putarunt. Ego vero non piscem, sed quadrupes anima! existisse potius existimo, ut et capras. Varro lib. II *De re rustica*, cap. 3, ex Media insula habuisse eos scribit. A Clemente quoque et a Polluce hædi Melici omnibus præferuntur. Unde et in Varrone non ex Media sed ex Melica legendum censuissim, nisi Columella cap. 2, lib. VIII, auctor esset, vulgares mutata littera Medicos dixisse Melicos, Mercurialis lib. 1, cap. 25 *Var. lectionum*. Athenæus lib. 1 : Τοὺς ἐν Μήλῳ ἔριφους, τοὺς ἐν Συμάλθῳ κεστρεῖς· « Hædos ex Melo, mugiles ex Symætho. » Pollux lib. 1, cap. 10 : ἔριφος ἐκ Μήλου. Interpres, « hædos ex grege. » verte « ex Melo : » sed apud eundem legitimus, κεστρεὺς ἐκ Σκιάθου. Hesychius Sciathum numerat inter Cycladas insulas. Stephan., *De urbibus*, Σύμαθα, πάλαι Θεσσαλία· Σκιάθος, Ἐὐβοίας. COLLECT.

(68) Σκιάθῳ. Συμάλθῳ scribendum esse monuit Bochartus, *Geograph. part. secundæ* lib. 1, cap. 28,

A ægre ferunt, multiplici nescio qua vana gloria frugalem et moderatum victum abjurent, et transmarinas escas anxie perquirant. Ac mihi quidem morbi eorum misereri lubet : ipsos autem non pudet suas decantare delicias : quæ sunt enim in freto Siculo, murænas anxio et sollicito animo perquirunt, et Mæandri 61 anguillas, et qui in Melo sunt hædos, et qui in Sciatho mugiles, Pelori conchas, et Abydena ostrea, nec mænidas, quæ sunt in Lipara, præmittunt, nec bolum Mantinicum, nec betas, quæ sunt apud Ascræos, et pectines exquirunt Methymnæos, et lingulacas Atticas, et turdos Daphinios, et caricas Chelidionias, propter quas in Græciam cum quingentis myriadibus infelix Persa profectus est : Phasidis aves præterea coeunt, attagenas Ægyptias, Medicum pavonem. Hæc condimentis immutantes, ii, qui sunt gulæ dediti, obsoniis inhiant ; « quæcunque tellus, et profunda ponti, immensa que alit latitudo aeris, » ingluviæ ea suæ com-

pag. 586 : « Symæthus est Siciliæ amnis, et τοὺς ἐν Συμάλθῳ κεστρεῖς, in Symætho mugiles, commendat Athenæus lib. 1. Menda non vacat, quod in Polluce legere est, κεστρεὺς ἐν Σκιάθῳ, et in Clementis *Pæd.* lib. II, τοὺς ἐν Σκιάθῳ κεστρεῖς : utrobique enim Sciathus est pro Symætho. » Forte tamen apud Athenæum scribi debet e Clemente ac Polluce Σκιάθῳ ; nam Sciathus, vel Scyathus erat Ægæi maris insula.

(69) Παραλείποντες. Παραλείποντας Reg., Bod. et Sylburgii excerpta ms.

(70) Χελιδόνους. Id est, Atticas. Pollux lib. VI, cap. 11, paulo ante finem : Ἰσχάδες Χελιδόνιοι, αἱ Ἀττικαί, αἱ καὶ Χελιδόνες καλοῦνται. « Caricæ Chelidionis, nempe Atticæ, quæ et Chelidones vocantur. » Nomen ductum a nigredine, qua hirundinibus, quæ Græcæ χελιδόνες dicuntur, similes erant : scribit enim Athenæus, lib. XIV, cap. 18 : Χελιδόνιας καλεῖσθαι τὰς ἐρυθρομελαίνας ἰσχάδας· « Chelidionias vocari caricæ e rubro nigrescentes. » Quemadmodum lepores etiam quosdam χελιδόνιας dici, refert idem auctor lib. IX, cap. 14. Hi porro lepores erant ἄνω μὲν μέλανες, τὰ δὲ κάτω ὑπόλευκοι, ὅποια καὶ αἱ χελιδόνες· « superiori parte nigri, inferiori albescentes, sicut etiam hirundines : » ut ait Eustathius.

(71) Πέρσης. Nempe Xerxes, Athenæus lib. XIV, cap. 18 : Σφόδρα τῶν ἰσχάδων ἐθαυμάζοντο αἱ Ἀττικαί· etc. « Caricarum ex Attica magnam pretium fuit. Dinon in *Persicis* scribit, mensæ regiæ apponi solita cibaria, primitiarum instar, quæcunque regiones proferunt ejus ditioni subditæ, peregrino vero aut cibo, aut potu sibi utendum nunquam reges priores existimasse, promulgata de illo instituto postea lege : at cum ex eunuchis quidam inter reliqua bellaria caricæ ex Attica regi apposuisset, percontatum unde essent ; ubi rescivit Atticas esse, vetuisse emptores rerum in foro venalium quidquam ex iis mercari vel emere, donec sibi tantum sumptum fuisset, quantum vellet. Fama est ab eunucho de industria id factum, ut expeditionis regem commonefaceret, quam destinabat adversus Athenienses. »

(72) Φάσιδος. Phasianus, a Phaside, Colchidis urbe ac fluvio. Hieronymus quemdam monens, ut temperate viveret, « Procul sint, » inquit, « Phasidos aves, crassi turtures, Ionicis attagen, » etc.

(73) Ὅσα τε χ. Cujusdam poetæ versus, quos Clemens, ut alibi solet, παραλύει. Simile est illud Juvenalis sat. XI, v. 14 :

. . . gustus elementa per omnia quærunt.

parantes. Videntur revera hi insatiabiles, et solliciti ciborum indagatores, ad delicias suas mundum irretire, sibilantibus sartaginibus undique circumstrepentes, et circa cochlear et mortarium totam vitam suam consumentes, edaces atque adeo omnivori homines, materiam ignis instar apprehendentes. Quinetiam facilem cibum, nempe panem, effeminant, id quod in frumento maxime nutrit excribrantes, adeo ut alimentum ✕ maxime necessarium fiat probrum voluptatis. Apud homines autem nullum habet terminum delicata ingluviens. In liba enim ac placentas provecta est, bellariorum multitudinem excogitans, omnes saporis consecrata species. At mihi quidem videtur homo, qui est ejusmodi, nihil esse aliud quam bucca aut maxilla. « Ne desideres autem, » inquit Scriptura, « edulia divitum a, » ea enim vitæ non veræ et turpi conjuncta sunt. Illi enim dant operam obsoniis, quæ flumis paulo post excipit: nobis autem cibum cœlestem venantibus necesse est ventri, qui est sub cœlo, imperare, et multo magis iis, quæ ei amica et grata sunt, « Quæ Deus abolebit b, » inquit Apostolus, voraces gulæ cupiditates jure execrans. « Escæ enim ventri, » ex quibus hæc carnalis, et exitialis vita dependet,

✕ P. 165 ED. POTTER, 141 ED. PARIS. a Proverb. xxiii, 3. b I Cor. vi, 13.

(74) *Παμφάγοι*. Recte vocat *παμφάγους*, quos igni comparat. Solet enim *παμφάγος* ignis esse epitheton:

« *Ὡς κρεῖσσον εἰς τὸ πῦρ ἐμπεσεῖν παμφάγον;* »

Quanto melius in ignem incidere omnivorum? C
(75) *Ἐξεχόμενοι*. Ἐξεχέσθαι *τινος*, « quidpiam apprehendere, » infra in hoc capite non semel dixit: ut *ἐξεχονται ἕλων*· ἐξεχέσθαι *τροφῆς*· *μη ἐξεχόμενος*, μήτε ἀπρητημένος αὐτῶν.

(76) *Εὐκόλον*. Fragmentum ms. habet τὴν εὐκόλον βρῶσιν. H. Superior editio ambiguo errore habet εὐκόλον. SYLBURG. — Sed εὐκόλον habent mss. nostri.

(77) *Τὸ τρόφιμον*. Partem crassiorem: nam passivè usurpanti solet hæc vox. Unde ab Hesychio expr. ὁ μέγας, πολλός τε. Ingens suctus Homero est *τρόφι κύμα*. Porro tres cribrandi modos, qui olim in usu erant, vide apud Pollucem, lib. vi, cap. 11.

(78) *Εἰς*. Abest a Nov.

(79) *Ποιότηας*. Hoc est, qualitates, quæ gustum delectant. Sic paulo ante: Πολυειδεῖς ποιότητες ἀποπτυστέαι· « vitandæ sunt saporum varietates. » Item paulo post, Ποικίλοις ἀνεπιμίχτων ποιότησιν, simplicem, « nec variis deliciis niistam » cœnam laudat. Hinc ποιότης significat ἡδονήν. Hesychius, Ποιότης, χρώμα, ἡδονή.

(80) *Οὐδὲν ἀλλ' ἢ γνάθος*. « Nihil esse aliud, quam bucca. » In Comœdiis γνάθωνες dicuntur gulosi, et « matrici, » ut vult Festus, a magnis malis, quia *ματῆας* veteres τὰς *σιαγῶνας* vocabant. Inde proverbium, Ἀμφοτερόγναθοι, « qui utraque mandibula simul comedunt. » Scaliiger in Varro-nem. Apud Athen. lib. x athleta dicitur γνάθου δούλος, « malæ servus; » et Eubulus Thebanorum meminit ἀνδρῶν ἀρίστων ἐσθιειν δι' ἡμέραν, ὅλους τραχήλους· « Virorum, qui ad comedendum totos dies maxime sunt strenui, qui toti quanti, guttura sunt. » *Ælianus Var. histor.* lib. i, c. 1, De poly-pode, vocat, Πᾶν ὅτι οὐδὲν φαγεῖν ἀμάχους, « quidquid edant insuperabiles. » COLLECT.

(81) *Τῶν πλουσίων*. Additum a Clemente, ut sensum expleret. Nam apud Solomonem præcessit

οἱ *παμφάγοι* (74), καθάπερ τὸ πῦρ τῆς ὕλης ἐξι-
χόμενοι (75). Ἀλλὰ καὶ τὴν εὐκόλον (76) βρῶσιν τὴν
ἄρτον ἐκθελύνουσιν, ἀποσθίνοντες τοῦ πυροῦ τὸ
τρόφιμον (77), ὡς τὸ ἀναγκαῖον τῆς τροφῆς, ἐνε-
δος γίνεσθαι ἡδονῆς. Οὐκ ἔχει δὲ ὄρον παρὰ τοῖς
ἀνθρώποις ἢ λιχνεία. Καὶ γὰρ εἰς τὰ πέμματα
καὶ τὰ μελίπτηκα, πρὸς δὲ καὶ εἰς (78) τὰ τραγῆ-
ματα ἐξώκειλεν, ἐπιδορπισμάτων πλήθος εὐρίσκου-
σα, παντοδαπῆς θηρωμένη ποιότητος (79). Καί
μοι δοκεῖ ὁ τοιοῦτος ἄνθρωπος οὐδὲν ἄλλ' ἢ γνά-
θος (80) εἶναι· « Μηδὲ ἐπιθύμει, » φησὶν ἡ Γραφή,
« τῶν ἐδεσμάτων τῶν πλουσίων (81)· » ταῦτα γὰρ
ἔχεται βίου ψευδοῦς τε καὶ αἰσχροῦ· οἱ μὲν γὰρ ἐξέ-
χονται τῶν ὄψων, ἂ μετ' ὀλίγον ἐκδέχεται κο-
πρῶν (82)· ἡμῖν δὲ τοῖς θηρωμένοις τὴν βρῶσιν τὴν
ἐπουράνιον ἄρχειν ἀνάγκη τῆς ὑπὸ τὸν οὐρανὸν γασ-
τρὸς, ἔτι τε μᾶλλον καὶ τῶν ταύτης προσφυλῶν· « ἂ
ὁ θεὸς καταργήσει (83), » φησὶν ὁ Ἀπόστολος, εἰκό-
τως ἐπικαταρώμενος λαίμαργοις ἐπιθυμίαις· « τὰ
γὰρ βρώματα τῆ κοιλίᾳ, » ἐξ ὧν ὁ σαρκικὸς ἔνσως
οὕτως καὶ φθοροποιὸς ἀπῆρηται βίος, ὃν (84) ἀγά-
πην (85) τινὲς τολμῶσι καλεῖν, ἀθύρω γλώττη (86)
κεχρημένοι, δειπνάρια τινα, κνίσσης καὶ ζωμῶν ἀπο-
πνέοντα· τὸ καλὸν καὶ σωτήριον ἔργον τοῦ Λόγου, τῆς
ἀγάπης τὴν ἡγιασμένην, κυθριδίους (87) καὶ ζωμοῦ

τραπέζης δυνάστου mentio.

(82) *Κοπρῶν*. Respicit Matth. xv, 17: Πᾶν τὸ
εἰσπορευόμενον εἰς τὸ στόμα εἰς τὴν κοιλίαν χωρεῖ,
καὶ εἰς ἀφεδρώνα βάλλεται. Mox respicit Joan. vi,
quo Christus se vocat ἄρτον οὐράνιον, et ἄρτον ἐκ
τοῦ οὐρανοῦ καταβάνα, et τὴν βρῶσιν τὴν μένουσαν
εἰς ζωὴν αἰώνιον. Dein alludere videtur ad Philo-
sophi veteris dictum, quo jubemur κρατεῖν γαστρὸς
καὶ τῶν ὑπὸ τὴν γαστέρα.

(83) Ἄ δ. I Cor. vi, 13: Τὰ βρώματα τῆ κοιλίᾳ,
καὶ ἡ κοιλία τοῖς βρώμασιν· ὁ δὲ θεὸς ταύτην καὶ
ταῦτα καταργήσει.

(84) Ὅν. Forte scribendum ὄθεν, « unde. » Non
enim τὸν βίον, sed τὰ δειπνάρια quidam ἀγάπην vo-
cabant.

(85) Ἀγάπην. Antiqui merito ἀγάπας vocabant
publica convivia, quæ tum propter communionem
et amicitiam, tum propter alimoniam clericorum
et pauperum, post Dominicam cœnam celebrari
consueverunt. De his agit D. Paulus I Cor. xi, 21.
Nomen ipsum exstat, Judæ epist. com. 12: Οὐτοῖ
εἰσιν ἐν ταῖς ἀγάπαις ὁμῶν σπιλάδες συνευχαροῦμε-
ναί ὑμῖν, ἀρόβους ἑαυτοῦς ποιμαίνοντες. Tertullianus
Apologet. cap. 39: « Cœna nostra de nomine
rationem sui ostendit, id vocatur, quod *dilectio*
penes Græcos. » Hinc imperator Julianus hæc
tria conjunctim exagitat, ἀγάπην, ὑποδοχὴν, διακο-
νίαν *τραπέζων*, p. 558 edit. Petavianæ. Conf. *Con-
stit. apostol.* lib. ii, c. 28. Clementis nostri tempore,
cœptum est inde quævis vulgaria convivia ἀγάπας
vocare, quod ille hoc loco reprehendit. Et postea,
cum in ἀγάπαις ebrietas, rixæ, ambitio, necnon Ju-
daismus, atque Paganismus irrepserant, paulatim
abrogatæ sunt.

(86) Ἀθύρω γλώττη. Phrasis poetica. Sic ἀθυ-
ρόγλωστος Hesychio est βλάσφημος, φλύαρος, et
ἀθύρωτον στόμα apud Aristophanem in *Ranis* pag.
163, seu, ut aliis legere placet, ἀπύλωτον στόμα est
ἡνευγμένον καὶ πύλην μὴ ἔχον· τοῦτ' ἐστὶ μὴ γαλι-
αγωγούμενον, μηδὲ κρατούμενον, ut ait Scholia-
stes vetus, et ex eo Suidas.

(87) *Κυθριδίους*. Κυθρα et κυθριδίον Ionica sunt

βύσει καθυβρίζοντες· ποτῶ τε, καὶ τρυφῆ, καὶ κενῶ βλασφημοῦντες τοῦνομα, σφάλλονται τῆς ὑπολήψεως (88) τὴν ἐπαγγελίαν τοῦ Θεοῦ δειπναρίους ἐξωνεῖσθαι (89), προσδοκῆσαντες. Τὰς μὲν γὰρ ἐπὶ τῆς εὐφροσύνης συναγωγᾶς ἐγκαταλεγόμενοι καὶ αὐτοί, δειπνάρια τε καὶ ἄριστα, καὶ δοχὰς, εἰκότως ἀνκαλοῖμεν τὴν συνήλυσιν ταύτην, ἐπόμενοι Λόγῳ (90) τὰς τοιαύτας δὲ ἐστιάζεις ὁ Κύριος « ἀγάπας » οὐ κέκληκεν. Λέγει γοῦν πῆ μὲν, « Ὅταν κληθῆς εἰς γάμους, μὴ κατάκεισο εἰς τὴν πρωτοκλισίαν· ἀλλ' ὅταν κληθῆς, εἰς τὸν ἔσχατον τόπον ἀνάπιπτε· » πῆ δὲ, « Ὅταν ποιῆς ἄριστον ἢ δεῖπνον· » καὶ πάλιν· « Ἄλλ' ὅταν ποιῆς δοχὴν, κάλει τοὺς πτωχοὺς· » ἐφ' ᾧ μάλιστα δεῖπνον ποιητέον. Ἐτι τε· « Ἀνθρωπὸς τις ἐποίησε δεῖπνον μέγαν (91), καὶ ἐκάλεσε πολλοὺς. » Ἄλλ' αἰσθάνομαι ὅθεν ἡ εὐπρόσωπος ἐρρύθη τῶν δεῖπνων προσηγορία· « Ἀπὸ τῶν φαρύγγων, καὶ φοιτητῆς μανίας ἐπιδείπνων (92), » κατὰ τὸν κωμικόν. Ἔστι γὰρ ὡς ἀληθῶς « τὰ πολλὰ τοῖς πολλοῖς τοῦ δεῖπνου χάριν· » οὐ γὰρ που μεμαθήκασι τὸν Θεὸν παρασκευάσαι τῷ δημιουργήματι, τῷ ἀνθρώπῳ (93) λέγω, οἷα καὶ ποτὰ τοῦ σῶζεσθαι χάριν, οὐχὶ δὲ τοῦ ζῆσθαι· ἐπεὶ μηδὲ ὠφελεῖσθαι (94) πέφυκε τὰ σώματα ἐκ τῆς πολυτελείας τῶν βρωμάτων· πᾶν γὰρ τῶναντίον, οἱ ταῖς εὐτελεστάταις χρώμενοι τροφαῖς ἰσχυρότατοι εἰσι, καὶ ὑγιεινότατοι, καὶ γενναϊότατοι (95)· ὡς οἰκέται δεσποτῶν, καὶ γεωργοὶ κτητόρων· καὶ οὐ μόνον βρωμαλεύτεροι, ἀλλὰ καὶ φρονιμώτεροι, ὡς φιλόσοφοι πλουσιῶν· οὐ γὰρ ἐπέχωσαν τὸν νοῦν ταῖς τροφαῖς, οὐδὲ ἠπάτησαν αὐτὸν ἡδοναῖς. Ἀγάπη δὲ τῷ ὄντι ἐπουράνιός ἐστι τροφή, ἐστισις λογική· « Πάντα (96) στέγει, πάντα ὑπομένει, πάντα ἐλπίζει· » ἡ ἀγάπη οὐδέποτε ἐκπίπτει. Μακάριος, ὃς φάγεται ἄριστον (97) ἐν τῇ βασιλείᾳ τοῦ Θεοῦ. » Χαλεπώτατον δὲ πάντων πτωμάτων, τὴν ἄπτωτον ἀγάπην (98) ἀνωθεν ἐξ οὐρανῶν ἐπὶ τοὺς ζωμοὺς ῥίπτεσθαι χαμαί. Καὶ οἶε με δεῖπνον ἡγεῖσθαι τὸ καταργούμενον; « Ἐὰν γὰρ, » φησὶ, « δια-
 * P. 166 ED. POTTER, 141-142 ED. PARIS.
 † I Cor. XIII, 7,8. ° Luc. XIV, 15.

pro χύτρα et χυτρίδιον. Itaque poetæ cujusdam verbis utitur auctor.

(88) Καὶ κενῶ βλασφημοῦντες τοῦνομα, σφάλλονται τῆς ὑπολήψεως. Hæc exciderunt e Nov.

(89) Ἐξωνεῖσθαι. Simile est, quod Petrus Simonio Mago dixit, Act. VIII, 20.

(90) Ἐπόμενοι Λόγῳ. Hervetus exp. « rationem sequentes. » Debuit verti, « sequentes Verbum, » nempe Christum : qui vulgaria convivia, ἄριστα, δεῖπνα, δοχὰς, nunquam vero ἀγάπας vocavit. Quæ sequuntur, e Luca διὰ μνήμης recitavit auctor.

(91) Μέγαν. Μέγα Evang.

(92) Ἀπὸ τῶν φ. Scribe ἀπὸ τῶν φαρύγγων, καὶ φοιτητῆς (vel φοιτάδος) μανίας ἐπὶ δεῖπνων· « a gutturibus, et furentem in cœnas amore. » Φοιτητῆς Syllbergio etiam placuit. Ἐπίδειπνον Reg., ἐπὶ δεῖπνων divisim Pal. ms.

(93) Τῷ ἀνθρώπῳ. Hæc totidem verbis efferuntur a Musonio in libro Περὶ τροφῆς apud Stobæum tit. Περὶ ἀκρασίας, De incontinentia, additurque ratio sane elegans : « Quippe alimentum, dum maxime manere suo fungitur in concoctione digestionisque, nullo suavitatis lenocinio nos afficit, sed nutrit duntaxat, et vires reficit, quamvis multo longius tempus intercedat, quam dum edimus. Idem scribit

A quam audent nonnulli agapen vocare, effrenata lingua utentes, nempe quædam prandiola nidorem et jus redolentia : sacram agapen, pulchrum ac salutare Verbi opus, ollis nescio quibus, et liquido jure dedecorantes : potuque, deliciis, et fumo illud nomen probro afficientes, falluntur opinione, ut qui Dei promissum prandiolis se posse emere exspectaverint. Quæ enim lætitiæ causa fiunt congregationes, ipsi quoque allegentes, et cœnulas, et prandia, et epulas, hunc cœtum jure vocaverimus, rationem sequentes. Has autem epulas, ἀγάπας non vocavit Dominus. Dicit itaque, alicubi quidem : « Quando fueris invitatus ad nuptias, ne primo loco accumbas, sed quando vocatus fueris, accumbe in ultimo loco^a. » Alicubi autem : « Quando feceris prandium aut cœnam^b. » Et rursus : « Sed quando feceris epulum, voca mendicos; » cujus rei causa cœna maxime facienda est. Et præterea : « Homo quidam fecit cœnam magnam, & et vocavit multos^c. » Sed sentio undenam effluxerit speciosa cœnarum appellatio : nempe ex gutturibus. « Insaniæ merendarum frequentator, » ait comicus. Revera enim « multis multa sunt cœnæ gratia : » nondum enim didicerunt Deum parasse suo officio, homini inquam, cibum et potum, ut conservetur, non autem ut voluptate afficiatur. Nam nec corporibus quidem natura insitum est, ut ex multiplici ciborum varietate juventur. Contra enim omnino, qui escis utuntur vilissimis, sunt robustiores, saniores, et generosiores : ut famuli dominis, et agricolæ possessoriis : et non solum fortiores, sed etiam prudentiores, ut philosophi divitibus. Neque enim mentem nutrimentis obruerunt, neque ipsam voluptatibus deceperunt. Agape autem vera est cœlestis nutrimentum, rationale epulum : « Omnia sustinet, omnia suffert, omnia sperat : charitas nunquam excidit^d. Beatus, qui comedit prandium in regno Dei^e. » Casus est autem omnium gravissimus, si
 ° Luc. XIV, 8, 10. ° Ibid. 12, 13. ° Ibid. 10.

Sen. ep. 84. » COLLEGT.

(94) Ἐπεὶ μηδὲ ὠφελεῖσθαι. « Præsertim cum nihil utilitatis corporibus accedat ex tam sumptuosa dapum structura. » Sic enim vertit interpret Stobæi hæc Musonii verba illis germana : Καὶ ταῦτα οὐδαμῶς ὠφελουμένοι τῶν σωμάτων ἐκ τῆς πολυτελείας τῶν βρωμάτων. Non enim varia vilibus, sed sumptuosa opponuntur. Reliqua apud eundem Musonium haud minus similia : « Omnino enim contraria ratione, qui communissimis utuntur cibis, robustissimi sunt. Itaque servos dominis, agrestes urbanis, pauperes divitibus validiores ut plurimum videas, laboribus aptiores, tardius fatigari, rarius ægrotare. » COLLECT.

(95) Καὶ γενναϊότατοι. Excidit e Bod. Mox, cixέταις pro οἰκέται, ibid.
 (96) Πάντα. Πάντα πιστεύει, πάντα ἐλπίζει, πάντα ὑπομένει, apud Paulum.
 (97) Ἄριστον. Vulg. Bibl. Lucæ ἄρτον, « panem : » sed ἄριστον Theophylactus agnoscit. SYLBERG.
 (98) Ἄπτωτον ἀγ. Ad hæc verba aliquis scholium hoc adnotavit in margine Bod. et Reg. : Ὅτι φησὶ τὴν ἀγάπην ἀνάξιον ἀπ' οὐρανοῦ ἐπὶ τοὺς ζωμοὺς κατασπᾶν, οὕτως καὶ τὸ δεῖπνον μάλιστα τὸ πολυτελεῖς εἰς τὴν ἀγάπην μεταλαμβάνειν.

ἡμᾶς charitas non potest excidere, superne e caelis ad juscula humi abjiciatur. Et tu me eam existimas intelligere cœnam, quæ aboletur? « Si facultates, » inquit, « meas distribuero, charitatem autem non habeam, nihil sum ». « Ab universa hac charitate dependet Lex et Verbum : et si Dominum Deum tuum et proximum dilexeris, in caelis est hoc cœleste convivium, quod « a bene habendo » εὐωχία Græce dicitur : terrestre autem, cœna dictum est, ut ex Scriptura ostensum est : et sit quidem hæc cœna propter charitatem : sed cœna non est ipsa charitas, verum socialis benevolentiæ, et quæ sua lubenter impertit, indicium. « Ne quod ergo nostrum bonum est, maledictis lacessatur. Non est enim regnum Dei esca et potus ^b, » dicit Apostolus, ne fluxum et momentaneum prandium intelligatur : « verum justitia, et pax, et gaudium in Spiritu sancto. » De hoc prandio qui comederit, is id, quod rerum omnium optimum est, ✠ nempe regnum Dei, possidebit, sanctum charitatis conventum hic meditatus, nempe cœlestem Ecclesiam. Charitas ergo res est pura et Deo digna : officium vero ejus est communicatio : « Cura autem, disciplinæ est charitas, » quam dicit Sapientia ; « charitas vero observatio legum ejus ^c. » Hæc autem lætitiæ habent quoddam charitatis incitamentum ex nutrimento publico, quod ad æternam assuefacit oblectationem, 62 Charitas ergo cœna non est ; epulum autem a charitate pendeat. « Discant enim, inquit, filii tui, quos dilexisti, Domine, quod non generationes fructuum nutriant hominem, sed verbum tuum eos qui tibi credunt, conservat ^d. » Non enim in pane vivet justus. Sit autem nobis cœna

Α δὴ τὰ ὑπάρχοντά μου (99), ἀγάπην δὲ μὴ ἔχω, οὐδὲν εἰμι. » Ταύτης ὁλος ἀπήρηται (1) τῆς ἀγάπης ὁ νόμος καὶ ὁ Λόγος· κἄν ἀγαπήσης Κύριον τὸν Θεόν σου καὶ τὸν πλησίον σου, ἐν οὐρανοῖς ἐστὶν αὕτη ἡ ἐπουράνιος εὐωχία (2)· ἡ δὲ ἐπίγειος, δεῖπνον κέκληται, ὡς ἐκ τῆς Γραφῆς ἀποδεδείχεται· δι' ἀγάπην μὲν γινόμενον τὸ δεῖπνον· ἀλλ' οὐκ ἀγάπη τὸ δεῖπνον, δεῖγμα δὲ εὐνοίας κοινωνικῆς καὶ εὐμεταδότου. « Μὴ βλασφημείσθω οὖν ἡμῶν (3) τὸ ἀγαθόν· οὐ γὰρ ἐστὶν ἡ βασιλεία τοῦ Θεοῦ βρώσις καὶ πόσις, » φησὶν ὁ Ἀπόστολος· ἵνα μὴ τὸ ἐφήμερον ἀριστον νοηθῆ, « ἀλλὰ δικαιοσύνη, καὶ εἰρήνη (4), καὶ χαρὰ ἐν Ἰνεύματι ἀγίῳ. » Τοῦτου ὁ φαγὼν τοῦ ἀρίστου τὸ ἀριστον (5) τῶν ὄντων, τὴν βασιλείαν τοῦ Θεοῦ, κτήσεται· μελετήσας ἐνθὺς ἀγίαν συνήλυσιν ἀγάπης, οὐράνιον Ἐκκλησίαν. Β Ἀγάπη μὲν οὖν χρῆμα καθαρὸν καὶ τοῦ Θεοῦ ἄξιον ἔργον δὲ αὐτῆς ἡ μετάδοσις· « Φροντίς (6) δὲ παιδείας ἀγάπη, » ἦν ἡ Σοφία λέγει· « Ἀγάπη δὲ τήρησις νόμων αὐτῆς. » Αἱ δὲ εὐφροσύναι αὐταὶ ἐναυσμά τι ἀγάπης ἐκ τῆς πανδήμου τροφῆς ἔχουσι, συνεπιζόμενον εἰς αἰδίων τρυφῆν· Ἀγάπη μὲν οὖν δεῖπνον οὐκ ἐστὶν· ἡ δ' ἐστίασις ἀγάπης ἡρτήσθω. « Μαθήτωσαν γὰρ (7), φησὶν, οἱ υἱοὶ σου, οὐς ἠγάπησας· Κύριε, ὅτι οὐκ αἱ γενέσεις τῶν καρπῶν τρέφουσιν ἀνθρώπων, ἀλλὰ τὸ ῥῆμά σου τοὺς σοὶ πιστεύοντας διατηρεῖ· » οὐ γὰρ (8) ἐπ' ἄρτων ζήσεται ὁ δίκαιος. Ἀλλὰ γὰρ τὸ δεῖπνον ἔστω λιτὸν ἡμῖν καὶ εὐζωνον, ἐπιτήδειον εἰς ἐγρήγορσιν (9), ποικίλαις ἀνεπίμικτον ποιότησιν· οὐκ ἀπαιδαγωγῆτον οὐδὲ τοῦτο· ἀγαθὴ (10) γὰρ κουροτρόφος αὐτάρχεια (11) εἰς κοινωνίαν ἀγάπης, ἐφ' ὅδιον ἔχουσα πλοῦσιον, τὴν αὐτάρχειαν· ἡ δὲ ἐφεστῶσα τῇ τροφῇ, δικαίᾳ ποσότητι μεμετρημένη, σωτηρίως τὸ σῶμα διοικοῦσα, καὶ τοῖς πλησίον

✠ P. 167 ED. POTTER, 142 ED. PARIS. a I Cor. xiii, 3. b Rom. xiv, 16, 17. c Sap. vi, 19. d Sap. xvi, 27.

(99) Διαδῶ τὰ ὑπ. Ψωμίω πάντα τὰ ὑπάρχοντά μου, καὶ ἐὰν παραδῶ τὸ πῶμά σου, ἵνα καυθῶμαι, apud Paulum. Mox, οὐδὲν ὠφελοῦμαι pro οὐδὲν εἰμι, sed hoc e præcedenti sententia translatum, in qua dixit Apostolus : ...ἀγάπην δὲ μὴ ἔχω, οὐδὲν εἰμι.

(1) Ὀλος ἀπ. Scribi possit ὁλος ἀπήρηται, « in totum pendet. » Respicit Christi verba, quæ refert Matthæus cap. xxii, 37, 39, 40.

(2) Εὐωχία Hoc nomine cœlestium felicitatem innuit. Quin et apud Græcos εὐωχία publicum convivium notabat, ac præsertim id, quod festis diebus celebratum erat. Itaque εὐωχεῖσθαι, πανηγυρίζειν, ἐαρτάζειν, συσπένδειν, conjunxit Julius Pollux Onomast. lib. i, cap. 1, sect. 30. Conf. ejusdem lib. vi, c. 1.

(3) Ἡμῶν. Ἡμῶν apud Paulum.

(4) Ἴνα μὴ τ. Pal. ms. ἵνα μὴ τὸ φαγεῖν ἡ βασιλεία νοηθῆ, ἀλλὰ δικαιοσύνη καὶ εἰρήνη. Porro μὴ abest a Florentina edit. SYLBURG.—Abest etiam illa particula a Reg. et Bod.

(5) Ἐδ' ἀριστον. Ludit in voce ἀριστον quod τὸ μάλιστα ἀγαθὸν significat, et τὸ δεῖπνον. Mox τὴν abest a Reg.

(6) Φροντίς. Hervetus interpretis aliter distinguit : Φροντίς δὲ παιδείας, ἀγάπη· « cura autem disciplinæ, est charitas. » SYLBURG.—Porro hæc usque ad τήρησις exciderunt e Nov.

(7) Μαθήτωσαν γὰρ. Ἴνα μάθωσιν Bibl. Græc.

(8) Οὐκ ἐπ' ἄρτων μόνω ζήσεται ὁ ἄνθρωπος, ἀλλ' ἐπὶ παντὶ ῥήματι· ἐκπορευομένη διὰ στόματος Θεοῦ.

(9) Ἐγρήγορσιν. Hoc adjicere videtur propter vigiliis, quibus veteres Christiani sese exercebant. Has vocabant στάσιον ἔνυκλον, ut eas a diurnis stationibus distinguerent : quod videre est Gregorii Nazianz. orat. 4, et aliis locis ; Joannis Chrysostomi homil. 1, in Vidi Dominum, etc., aliisque. Conf. Herinæ Pastor lib. iii, simil. 5. Lactantius lib. vi, cap. 4, p. 511 edit. Oxon. : « Vigilandum, stationes agendæ, militares expeditiones obeundæ, fundendus ad ultimum cruor, omnia, denique, amara et graviora patienter ferenda : eo quidem promptius, quo nobis imperator noster Deus præmia pro laboribus æterna constituit. » Clemens infra plura de vigiliis adjecit, libri hujusce cap. 9, quod videsis, et quæ ibi adnotata sunt. Hinc etiam non pauci dormiebant ad lumen. Recognitiones Clementis, principio lib. iii : « Interea Petrus, gallorum cantibus surgens, et excitare nos volens, invenit vigilantes, vespertino adhuc lumine perdurante. » Conf. ejusdem operis lib. ii principium, Clementinorum homil. 3 principium : item Plutarchus in Questionibus Romanis.

(10) Ἀγαθὴ. Respicit Homeri Odys. I, vers. 27, quo de Ithaca dicit :

Τρηγεῖ, ἀλλ' ἀγαθὴ κουροτρόφος...

Aspera, sed bona juvenum nutritrix.

(11) Αὐτάρχεια. Hanc vocem non agnoscit Herveti versio : atque adeo e margine in textum irrospisse videtur. SYLBURG.

ἀπένειμέ τι ἐξ αὐτῆς· ἡ δ' ὑπερβλύζουσα τὴν αὐτάρ-
κειαν διαίτα τὸν ἄνθρωπον κακοί· νόθοι (12) μὲν
τὴν ψυχὴν, ἐπισηφάλες δὲ εἰς τὴν (13) νόσον ἐργαζο-
μένη τὸ σῶμα· ναί μὴν προστριβόνται βλασφη-
μίας δυσανασχετοῦσαι περὶ τὰς καρυκείας ἡδοναί-
λιχναίαν, λαιμαργίαν, ὀψοφαγίαν, ἀπληστίαν, ἀδηφα-
γίαν. Μυῖαι (14) τούτοις οἰκεῖται τοῖς ὀνόμασι, καὶ
γαλαί, κόλακός (15) τε, καὶ μονομάχαι (16), καὶ τὰ
ἄγρια τῶν παρασίτων φύλα· γαστρὸς ἡδονῆς οἱ μὲν
τὸν λόγον, οἱ δὲ τὴν φιλίαν, οἱ δὲ τὸ ζῆν ἀποδιδο-
μενοι (17), ἐπὶ γαστέρας (18) ἔρποντες, θηρία ἀν-
δρείκελα, κατ' εἰκόνα τοῦ πατρὸς αὐτῶν, τοῦ λίχνου
θηρίου. Ἀσώτους (19) τ' αὐτοὺς οἱ καλέσαντες πρῶ-
τον, εὖ μοι δοκοῦσιν αἰνίττεσθαι τὸ τέλος αὐτῶν,
ἀσώτους αὐτοὺς κατὰ ἐκθλιψίν τοῦ σ' στοιχείου νε-
νοηκότες. Ἡ γὰρ οὐχ οὕτοι οἱ περὶ τὰς λοιπάδας
ἀσχολοῦμενοι, καὶ τὰς μεμορημένας (20) τῶν ἡδυσμά-
των περιεργίας, οἱ ταπεινόφρονες, χαμαιγενεῖς, τὸν
ἐφήμερον διώκοντες βίον (21), ὡς οὐ ζησόμενοι;
Τούτους ταλανίζει διὰ Ἡσαίου τὸ ἄγιον Πνεῦμα,
ἡρέμα πως τῆς ἀγάπης τὸ θυμα ὑπεξελόμενον, ἐπεὶ
μὴ κατὰ Λόγον ἢ ἐστίασις ἦν· Ἀὐτοὶ δὲ ἐποίη-
σαν (22) εὐφροσύνην, σφάζοντες μόσχους, καὶ θύοντες
πρόβατα, λέγοντες· Φάγωμεν καὶ πίωμεν· αὐριον γὰρ
ἀποθνήσκομεν. Καὶ ὅτι γε τὴν τοιαύτην τρυφήν
ἀμαρτίαν λογίζεται, ἐπιφέρει· Καὶ οὐ μὴ (23)

✕ P. 168 ED. POTTER, 143 ED. PARIS.

(12) *Νόθοι*. Νωθῆ, « segnem, » Nov. recte.

(13) *Τήν*. Abest a Nov.

(14) *Μυῖαι*. Dixit primum vitium liguritionem,
quod de muscis dicitur. Varro *De re rustica* lib. III,
cap. 16 : « Non ut muscæ liguriant, quod nemo has
videt, ut illas, in carne, aut sanguine, aut adipe. »
P. Victorius : « Liguriunt, fusculos epularum car-
punt, et delicatiores dapes studiosè sectantur. »
Voracitatem autem, ἀδηφαγίαν, quod aliquando
gladiatoribus tribuitur vitium, ut antea ex Mercu-
riali adnotatum est athletic familiarè id fuisse, ea-
dem enim victus ratio, unde gladiatoria corporis
firmitas. Lipsius lib. I *Saturnal.*, c. 14. Hesychius :
Καὶ δρομεῖς ἀδηφάγοι ἐλέγοντο, καὶ οἱ γυμναστικοὶ
παρὰ Ἀργείους οὕτως ἐλέγοντο. Εἰ ἀδηφάγοι τριή-
ρεις, « triremes publicæ, » in quas multi sumptus
expendebantur, apud Suidam : et apud Eustathium
ἀδηφάγοι ἴπποι, quibus in Circensibus utebantur.
COLLECT.— Porro eos, qui se alienis conviviis inge-
rebant, veteres Græci μυῖας, Romani « muscas » vo-
cabant. Unde in fragmento Antiphanis, parasitus
sic describitur :

Θύρας μοχλεύειν σεισμὸς· εἰσπηδῶν ἀκρίε·
Δειπνεῖν ἀλητος, μυῖα· μὴ ἐξελεῖν, φρέαρ.
Fores pulsare, terræ motus : insilire, locusta :
Cœnare invocatus, musca : non exire, puteus.

Plautus appellat « hospitium sine muscis, » quod
arbitris et advenis vacuum erat, *Pœnul.* Act. III,
sc. III, v. 76. Conf. *Archæologia Græcæ* lib. IV,
cap. 19. Iidem homines γαλαί dicti sunt, quod avidi
essent, et aliorum rebus inhiarent. Suidas : *Γαλή
χιτών*. Αὕτη ἐπὶ τῶν ἀδίκων τάσσεται καὶ μηδὲν
ἀνιέντων. « Feli tunica. Dicitur de hominibus inju-
stis, et alienas vestes induentibus. »

(15) *Κόλακός*. Κόλαξ Polluci est λιχνοτένης, τρα-
πέτης φίλος, κατὰ τοὺς νεωτέρους παράσιτος. *Ono-
mast.* lib. VI, cap. 38. Alexis in *Ψευδομένω*
Κόλακος δὲ βίος μικρὸν χρόνον ἀρθεῖ
Ὀβείεις γὰρ χαίρει πολιοκροτάφω παρασίτῳ.
Assentantium brevis est vitæ flos :
Nemo enim gaudet cano tempora parasito.

tenuis et expedita. apta ad vigiliis, non permista
diversis saporibus. Neque hoc a Pædagogi disciplina
alienum est. Bona enim nutritrix ad communicatio-
nem est charitas, quæ dives habet viaticum, nempe
sufficiantiam, quæ quidem dimenso justa quantitatè
alimento præfecta, salubriter corpus administrans,
etiam proximis ex eo aliquid distribuit. Victus autem,
qui sufficiantiam excedit ac obruit, hominì
multum officit : animam certe segnem et inertem
reddit, corpus vero valetudinarium, et quod in
morbos facile prolabitur, efficit. Quinetiam volu-
ptates, quæ in dijudicandis condimentis anxietatis sunt
et difficiles, probra inurunt, utpote liguritionem,
ingluviem, edacitatem, voracitatem, insatiabilitatem,
et hujusmodi alia. Muscæ quoque aptissime
vocantur, et feles, et adulescentes, et gladiatores, et
immane genus parasitorum : ✕ dum ventris voluptato
hi quidem rationem, illi vero amicitiam, alii autem
vitam ipsam metiuntur, super ventrem serpentes
belluæ hominibus similes, ad imaginem patris sui,
edacis belluæ. Et qui eos « prodigos, » quod Græcè
est ασώτους, appellarunt, bene mihi videntur eorum
finem significasse : ut qui eos ασώτους, hoc est
« a salute alienos, » per elisionem elementi σ, in-
tellexerint. An non enim sunt ejusmodi, qui in ollis
versantur, multiplicibusque exquisitorum condi-

(16) *Μονομάχαι*. Vel *μονομάχοι*, utrumque enim
dicitur : sicut etiam ναυμάχης et ναυμάχος. Porro
hoc titulo notabantur belluones, qui voracitate in-
ter se certabant. Similiter ἀμάχου vocem usurpat
Eubulus apud Athenæum lib. I, c. 7 :

... Εἰσὶν ἡμῖν τῶν κεκλημένων δύο
Ἐπὶ δειπνον δμαχοί. . . .

Convivarum, quos ad cœnam accivi,
Duo sunt prorsus invicti. . . .

(17) *Ἀποδιδομενοι*. Ἀποδόμενοι Nov.

(18) *Ἐπὶ γαστέρας*. Respicit Gen. III, 14 : Εἶπε
Κύριος ὁ Θεὸς τῷ ὄφει· Ἐπὶ τὸ στήθος σου καὶ τῆ
κοιλία σου πορεύσῃ, καὶ γῆν φαγῆ πάσας τὰς ἡμέ-
ρας σου. Et Joan. VIII, 44 : Ὑμεῖς ἐκ πατρὸς τοῦ
διαβόλου ἐστέ.

(19) *Ἀσώτους*. Similia dixit Suidas : Ἀσώτος ὁ
ἐξώλης, ὁ σώζεσθαι μὴ ὀφελῶν. Σοφοκλῆς·

Ἡ τῆς ασώτου Σισυφιδῶν γενεᾶς.

Qui versus exstat *Ajaciis Flagelliferi* pag. 12 edit.
Stephan., ubi Scholiastes hæc adnotavit : Τῆς ασώ-
του τῆς ἐξώλους καὶ σώζεσθαι μὴ δυναμένης. Conf.
Clemens hujus libri cap. 2, p. 156. Mox, ασώτους
pro ασώστους, Nov. perperam. Dein, πρώτοι pro
πρώτον. idem.

(20) *Μεμορημένας*. Hoc est « exquisite paratas. »
Hesychius : Μεμορημένον, ἡσχημένον, πεπονημέ-
νον.

(21) *Ἐφήμερον διώκοντες β*. Hoc est « vitam in
diem sequentes, » eorum more, qui mortì destinati
sunt, nec diu victuros esse sese sperant. Quorum
illud plerumque est :

Ede, bibe, lude, post mortem nulla voluptas.

Conf. quæ superius dicta sunt p. 157, not.

(22) *Ἐποίησαν*. Ἐποίησαντο εὐφροσύνην καὶ
ἀγαλλίαμα Bibl. Græc. Post πρόβατα addunt, ὡστε
φαγεῖν κρέα, καὶ πιεῖν οἶνον.

(23) *Ὁὐ μὴ*. Οὐκ ἀφειθήσεται ὑμῖν αὕτη ἡ ἀμαρ-
τία B. bl. Græc.

mentorū varietatibus, humilis et abjecti animi, terræ plane illi, qui victum in dies persequuntur, perinde ac non victuri? Eos miseros pronuntiat per Isaiam sanctus Spiritus, nomen agapes tacite quodammodo ab eis auferens, quoniam non erat epulum rationi consentaneum: «Ipsi autem fecerunt lætitiā, occidentes vitulos, et oves sacrificantes, dicentes: Comedamus et bibamus, cras enim morimur a.» Et quod ejusmodi delicias peccatum existimet, subjungit: «Et non dimittetur hoc vestrum peccatum, donec mortui fueritis.» Non dicens peccati remissionem mortem insensibilem, sed retributionem peccati, quæ quidem mors est, a salute sejungens. «Ne læteris autem propter execrandas delicias^b,» dicit Sapientia. Hic autem de idolothytis quoque mentio facienda est, quoniam modo præcipiat ab iis esse abstinendum. Illa mihi videntur execranda et abominanda, quorum ad sanguinem advolant

...Animæ ex Erebo, nunc lumine cassæ.

«Nolo enim vos fieri participes dæmoniorum,» dicit Apostolus c. Eorum enim qui servantur, et eorum qui perierunt, separata sunt nutrimenta. Ab his ergo abstinendum est, non quod ea pertimescamus (non est enim in eis aliqua potentia), sed quod propter nostram conscientiam, quæ sancta est, et propter dæmonum odium, eos nempe, quibus illa sunt dedicata, aversemur: et præterea propter eorum, qui multa procliviter et lubricè suspicantur, imbecillitatem, «quibus infirma polluitur conscientia: cibus enim nos non commendabit Deo d.» «Neque quæ intrant, coinquinant hominem, sed quæ ex ore,» inquit, «exeunt e.» Usus ergo naturalis nutrimenti est indifferens: «Neque enim si comedamus,» inquit, «plus habemus: nec si non comedamus, deficiamus.» Sed non est consentaneum, ut sint «mensæ dæmoniorum» participes, qui divino ac spiritali nutrimento digni sunt habiti. «An non habemus potestatem comedendi et bibendi e,» dicit Apostolus, «et mulieres circumducendi h?» sed voluptatibus scilicet imperantes, arcemus cupiditates. «Videte» ergo, «ne hæc nostra potestas offensionem afferat imbecillis i.» Non oportet ergo nos veluti prodige et profuse viventes, quemad-

✕ P. 169 ED. POTTER, 144 ED. PARIS. a Isa. xxii, 15. b Eccli. xviii, 32. c I Cor. x, 20. d I Cor. viii, 7, 8. e Matth. xv, 11. f I Cor. viii, 8. g Ibid. ix, 4. h Ibid. 5. i I Cor. viii, 9.

(24) Ἀποκρίνας. Hæc vox in Heinsianam, et deinde in reliquis editiones irrepsit. Primæ editiones, et ms. codices exhibent ἐπικρίνας: quæ vera lectio est. Vult enim Clemens, prophetæ verbis, quæ jam recitavit, «non intelligi eam mortem, quæ nos omni sensu privat; sed aliam, quæ salutis mors, seu privatio, et in pœnam peccati a Deo decreta est.»

(25) Μὴ εὐφρανθῆς. Μὴ εὐφραίνου ἐπὶ πολλῇ τρυφῇ Bibl. Græc. Sylburgius ait: Pal. ms. μικρὰ τρυφῇ, parum apposite. Verumtamen eandem lectionem præbent Nov., Reg. et Bod.

(26) Ἐὰν ἄβησται ἄβησται. Bod.

(27) Μισρὰ δοκεῖ μοι. Μισρὰ δέ μοι δοκεῖ, Reg. Quæ sequuntur, sumpta sunt ex Homeri *Odyss.* A, v. 34:

Τοὺς δ' ἐπεὶ εὐκωλῆσι λιγῆσι τε θύρα νερῶν Ἐλλισάμην, τὰ δὲ μῆλα λαβὼν ἀπεδεδροτόμησα Ἐξ ὄβηρον, ῥέε δ' αἶμα κελαινεζέεσσι· αἰδ' ἀγέροντο Ψυχὰ ὑπ' ἔξ Ἐρέβους [αἰ. Ἐρέβους] νερῶν [καταθεθνεῖων.

ἀφελῆσται ἡ ἀμαρτία ὑμῶν αὐτῆ, ἕως ἂν ἀποδῶνῃτε: οὐχὶ ἀφελῆσται τῆς ἀμαρτίας θάνατον ἀναίσθητον, ἀλλὰ ἀναπαύσειν ἀμαρτίας θάνατον σωτηρίας ἀποκρίνας (24). «Μὴ εὐφρανθῆς (25) δὲ ἐπὶ μικρῇ τρυφῇ,» ἡ Σοφία λέγει. Ἐνταῦθα ὑπομνηστεῖον καὶ περὶ τῶν (26) εἰδωλοθύτων καλουμένων ὅπως ποτὲ ἄρα παραγγέλλεται ἀποσχέσθαι δεῖν τούτων. Μισρὰ δοκεῖ μοι (27) καὶ βδελυρὰ ἐκεῖνα ὧν ἐφίπτανται τοῖς αἵμασι.

Non dicens peccati remissionem mortem insensibilem, sed retributionem peccati, quæ quidem mors est, a salute sejungens. «Ne læteris autem propter execrandas delicias^b,» dicit Sapientia. Hic autem de idolothytis quoque mentio facienda est, quoniam modo præcipiat ab iis esse abstinendum. Illa mihi videntur execranda et abominanda, quorum ad sanguinem advolant

B Ψυχὰ ὑπὲξ Ἐρέβους νερῶν καταθεθνεῖων.

«Οὐ γὰρ θέλω (28) ὑμᾶς κοινωνοὺς δαιμονίων γίνεσθαι,» ὁ Ἀπόστολος λέγει: ἐπεὶ δίχα σωζομένων καὶ φθιμένων (29) τρυφαί. Ἀφελῆσται τὸν τούτων, οὐ δεδιότας (οὐ γὰρ ἐστὶ τις ἐν αὐτοῖς δύναμις): διὰ δὲ τὴν συνείδησιν τὴν ἡμετέραν, ἀγίαν ὤσαν, καὶ τῶν δαιμονίων διὰ τὴν βδελυρίαν, οἷς ἐπικατωνόμασται, μυστατομένους: καὶ προστίθεται διὰ τὴν τῶν ὀλισθηρῶς τὰ πολλὰ ὑπολαμβανόντων ὑδαρότητα «οἷς ἡ συνείδησις ἀσθενοῦσα (30) μολύνεται: βρώμα γὰρ ἡμᾶς οὐ παρατήσει τῷ θεῷ. Οὐδὲ τὰ εἰσιόντα κοινοῖ τὸν ἀνθρώπον, ἀλλὰ τὰ ἐξιόντα, φησὶ, τοῦ στόματος.» Ἀδιάφορος ἄρα ἡ φυσικὴ χρῆσις τῆς τρυφῆς: «Οὐτε γὰρ, ἐὰν φάγωμεν, περισσεύομεν, φησὶν, οὐτε, ἐὰν μὴ φάγωμεν, ὑστερούμεθα. «Ἄλλ' οὐκ (31) εὐλογον, «τραπέζης δαιμονίων μεταλαμβάνειν» τοὺς θείας μετέχειν καὶ πνευματικῆς κατηξιωμένους τρυφῆς. «Μὴ γὰρ οὐκ ἔχομεν ἐξουσίαν φαγεῖν καὶ πιεῖν,» φησὶν ὁ Ἀπόστολος, «καὶ γυναῖκας περιάγεσθαι;» ἀλλὰ κρατοῦντες δηλονότι τῶν ἡδονῶν, κωλύομεν τὰς ἐπιθυμίας. Βλέπετε οὖν, μὴ ποτε (32) ἡ ἐξουσία ἡμῶν αὐτῆ, «πρόσκομμα γένηται τοῖς ἀσθενέσιν.» Οὐ γὰρ οὖν καθάπερ ἀσωτενομένους ἡμᾶς, κατὰ τὴν ἐν τῷ Εὐαγγελίῳ τοῦ πλουσίου «παίδος» εἰκόνα, παραχρῆσθαι τοῖς τοῦ πατρὸς δωρήμασι: χρῆσθαι (33) δὲ αὐτοῖς, ὡς ἀργον-

Hos autem postquam volis precibusque gentes mor-
[tuorum

Exoravi, pecora acceptu jugulavi
Super fossam: stuebat vero sanguis niger: ipsæ
[autem congregabantur

Animæ ex Erebo manium defunctorum.

(28) Οὐ γὰρ θέλω. Οὐ θέλω δέ, apud Paulum. Mox, τῶν δαιμόνων. Ibid.

(29) Φθιμένων. Φθινομένων Nov.

(30) Ἀσθενοῦσα. Ἀσθενῆς οὐσα, apud Paulum. Mox, βρώμα δὲ ἡμᾶς οὐ πάρισται, ibid. In iis quæ sequuntur, sensum potius Matthæi, quam verba, exhibet.

(31) Ἄλλ' οὐκ. Respicit I Cor. x, 20: Οὐ δύνασθε τραπέζης Κυρίου μετέχειν, καὶ τραπέζης δαιμονίων. (32) Μὴ ποτε. Μὴ πως ἡ ἐξουσία ὑμῶν apud Paulum. Mox, ἀσθενοῦσιν pro ἀσθενέσιν. Ibid.

(33) Χρησθαι. Hoc est, «imperantium more, sic uti, ut minime iis nosmet addicamus.» Est enim ἀπροσκλητὸς id, quod Clemens alias ἀπροσπαθὸς dixit. Suidas, Ἀπρόσκλητον, τὸ ἀπροσπαθὸς. Ἡεῖνε-

τας, ἀπροσκλινῶς· καὶ γὰρ βασιλεύειν ἐτάχθημεν καὶ κατακυριεύειν, οὐχὶ δουλεύειν τοῖς βρώμασιν. Ἄγα-
 τὸν μὲν οὖν πρὸς τὸ ἀληθὲς ἀναθρήσαντας, τῆς ἄνω
 τροφῆς ἐξέχεσθαι τῆς θείας, καὶ τῆς τοῦ ὄντως ὄν-
 τος ἀπληρώτου ἐμπίμπλασθαι θείας, τῆς βεβαίου, καὶ
 μονίμου, καὶ καθαρᾶς γενομένους ἡδονῆς. Ταύτην
 γὰρ τὴν ἀγάπην ἐκδέχεσθαι δεῖν ἐμφαίνει ἡ βρώσις
 ἡ Χριστοῦ· κομιδῆ δὲ ἄλογον καὶ ἀχρεῖον καὶ οὐκ
 ἀνθρώπειον, βοσκημάτων δίχην παινόμενον (34),
 θανάτῳ τρέφεσθαι, ἀνάτω βλέποντας εἰς γῆν, τοὺς ἐκ
 γῆς (35) αἰεὶ κεκυφέντας εἰς τραπέζας· τὴν λίχνον
 διωκόμενους ζῶν, τὸ ἀγαθὸν ἐνταῦθα ποῦ κατορού-
 ξαντας περὶ τὴν οὐκ ἐσομένην ζωὴν· μόνην κολα-
 κεύοντας τὴν κατάποσιν, δι' ἣν πολυτιμότεροι γεγό-
 νασαι μάγειροι γεωργῶν. Μὴ γὰρ ἀφαιρούμεν τὴν
 συμπεριφορὰν (36), ἀλλὰ τὸν κλισθὸν τῆς συνηθείας,
 ὡς συμφορὰν, ὑποπτεύομεν. Διὸ παρατηρεῖται τὴν
 λιχνεῖαν, ὀλίγων τινῶν καὶ ἀναγκαίων μεταλαμβάν-
 οντας· « καὶ εἰ τις ἡμᾶς (37) καλεῖ τῶν ἀπίστων,
 καὶ πορεύεσθαι κρίνομεν· » (καλὸν γὰρ μὴ συνανα-
 μίγνυσθαι (38) τοῖς ἀτάκτοις), « πᾶν τὸ παρατιθέμενον
 κελεύει ἡμῖν ἐσθίειν, μηδὲν ἀνακρίνουσι διὰ τὴν
 συνέδησιν. » Ὁμοίως δὲ καὶ « τὰ ἐκ μακέλλου »
 ἀπεριέργως « ὠνεῖσθαι » προσέταξεν. Οὐκ ἀφεκτέον
 οὖν παντελῶς τῶν ποικίλων βρωμάτων, ἀλλ' οὐ περὶ
 αὐτὰ σπουδαστέον. Μεταληπτέον δὲ τῶν παρατιθε-
 μένων, ὡς πρέπον Χριστιανῶ· τιμῶντας μὲν τὸν
 κεκληρότα (39), κατὰ τὴν ἀδελφὴ καὶ ἀπροσκορῆ
 τῆς συνοσίας κοινωνίαν, ἀδιάφορον δὲ ἡγουμέ-
 νους τῶν εἰσκομιζομένων τὴν πολυτέλειαν, κα-
 ταφρονούντας τῶν ἡψῶν, ὡς μετ' ὀλίγον οὐκ ὄντων·
 « Ὁ ἐσθίων τὸν μὴ ἐσθίοντα μὴ ἐξουθενεῖτω· ὁ δὲ
 (40) μὴ ἐσθίων τὸν ἐσθίοντα μὴ κρινέτω. » Μικρὸν
 δὲ ὑποδάς, καὶ τὴν αἰτίαν τῆς παραγγελίας ἐξηγη-
 σεταί· « Ὁ ἐσθίων, λέγων, Κυρίῳ ἐσθίει, καὶ εὐ-
 χαριστεῖ (41) τῷ Θεῷ· » καὶ ὁ μὴ ἐσθίων Κυρίῳ οὐκ
 ἐσθίει, καὶ εὐχαριστεῖ τῷ Θεῷ· ὡς εἶναι τὴν δικαίαν
 τροφήν εὐχαριστίαν. Καὶ ὁ γὰρ αἰεὶ εὐχαριστῶν οὐκ
 ἀσχολεῖται περὶ ἡδονάς. Εἰ δὲ αἰεὶ προτροποιεῖται
 ἀρετῆ τῶν συνεστιωμένων τινᾶς, ταύτη πλεον
 ἐπεκτείνων τῶν λίχνων τοῦτων βρωμάτων, ἐναργῆς
 ὑπόδειγμα ἀρετῆς σφᾶς αὐτοῦς παριστάντας, ὡς
 Χριστὸν ἐσχῆκαμεν ἑαυτοί. « Εἰ γὰρ τι τῶν τοιού-
 των βρωμάτων σκανδαλίζει τὸν ἀδελφόν, οὐ μὴ

A modum est in Evangelio similitudo « filii » divitius,
 abuti donis patris, sed eis uti, ut qui ipsis con-
 stanter imperemus : ut in cibos enim regnum et
 dominatum obtineamus, non ut eis serviamus, or-
 dinati fuimus. Res est ergo præclara et maxime ex-
 petenda, sublatis ad veritatem oculis, divino illi,
 qui in alto est, adhærere cibo, et ejus, qui revera
 est, inexhausta implere semet contemplatione,
 firmam, stabilem et puram gustantes voluptatem.
 Hanc enim agapen oportere nos suscipere ostendit
 cibus Christi. Est autem valde a ratione alienum
 et inutile, et nequaquam humanum, pecudum more
 saginatus, morti nutriri, deorsum in terram re-
 spicientes, et e terra semper in mensas procum-
 bentes, gulæ deditam vitam persequentes, id quod
 B bonum est, hic utique in vita, quæ mox non est
 futura, infodientes, soli cibi devorationi blandien-
 tes, propter quam in majori pretio sunt coqui
 quam agricolæ. Non enim ferculorum apparatus
 tollimus, sed consuetudinis prolapsionem, tanquam
 calamitatem, suspectam habemus. Quocirca vitan-
 dus est luxus, pauca quædam, et quæ sunt neces-
 saria, sumentibus, et « si quis nos invitat infide-
 lium, et accedere statuamus » (bonum est enim
 cum insolentibus hominibus non versari), « quid-
 quid apponitur, jubet nos comedere, nihil in-
 terrogantes propter conscientiam b. » Similiter
 autem jussit nos « ea, quæ sunt in macello c, »
 ✕ citra ullum scrupulum ullamve curiosam indaga-
 tionem « emere. » Non est ergo penitus a variis
 C cibis abstinendum, sed in eis non est studium po-
 nendum. Ea autem, quæ apponuntur, sumere de-
 bemus, ut decet Christianum, eum quidem, qui
 nos invitavit, honorantes, per innoxiam, et quæ
 satietatem non afferat, congressionis societatem;
 sumptuosas, quæ inferuntur, dapes 63 indiffe-
 rentes esse existimantes; obsonia despicientes, ut
 quæ paulo post non sint futura. « Qui comedit,
 eum qui non comedit, non spernat. Qui autem non
 comedit, eum, qui comedit, non judicet d. » Paulum
 autem progressus, præcepti quoque causam ex-
 ponit : « Qui comedit, inquit, Domino comedit,
 et Deo agit gratias; et qui non comedit, Domino non
 comedit, et Deo agit gratias e : » ut sit justum nu-

✕ P. 170 ED. POTTER, 145 ED. PARIS. a Luc. xv, 11. b I Cor. x, 27. c Ibid. 25. d Rom. xiv, 5.
 • Ibid. 6.

tus perperam vertit, ac si hæc conjuncta essent, ὡς D
 ἄρχοντας ἀπροσκλινῶς.

(34) Παινόμενον. In Reg. super ultimam syllaham hujus vocis aliquis scripsit ους, ut legatur παινομένους. Nam in sequentibus periochis Clemens plurali numero usus est. Θανάτῳ τρέφεσθαι quid significet, vide in *Protrept.* p. 25, not.

(35) Τοὺς ἐκ γ. Malim τὰς ἐκ γῆς· ut sensus sit, « in mensas terrestres semper pronos. » Nam dapes terrestres sæpe opponit τῇ ἄνω τροφῇ. Nisi ad præcedentia hoc referri debeat.

(36) Συμπεριφορᾶν. Eam Cicero in *De legib.* « circumnotationem » vocat, et vetus Lexicon τὴν ἐν κύκλῳ φορὰν τοῦ κύλικος, καὶ πᾶσιν, non ut vertit is, qui *Antiquitates conjug.* collegit, et hunc locum citans lib. iii. cap. 5, eam esse putat divisionem par-

tium, quam Xchorphon περιφορὰν appellat· non enim idem περιφορὰ et συμπεριφορὰ. COLLECT. — Conf. *Archeologia Græcæ* lib. iv, c. 20. Verum, cum de cibo esset sermo, cur συμπεριφορᾶς mentio injecta est? Scilicet ut luderet in similibus vocibus συμπεριφορὰ et συμφορὰ. Itaque Hervetus συμπεριφορὰν perperam vertit « ferculorum apparatus : » quod tamen a scopo auctoris non est penitus alienum.

(37) Ἡμῶς. Ὑμᾶς Nov. perperam : licet id existet apud Paulum. Clemens enim personam mutavit.

(38) Συναμιγνύσθαι. Respicit I Corinth. v, 9, 11, vel potius II Thess. iii, 6, 11, 14.

(39) Κεκληρότα. Βεβληρότα Reg.

(40) Ὁ δέ. Καὶ ὁ apud Paulum.

(41) Καὶ εὐχαριστεῖ. Εὐχαριστεῖ γὰρ apud Pau-

trimentum, gratiarum actio. Porro autem qui semper agit gratias, is in voluptatibus non versatur. Quod si etiam ad virtutem e convivis aliquot hortari velimus, eo magis a lautis et delicatis his cibis abstinendum est, evidens virtutis exemplar nos ipsos exhibentes, sicut ipsi Christum exemplar habuimus. « Si quid enim ejusmodi ciborum fratrem offendit, non comedam hoc, inquit, in æternum, ne fratrem meum offendam ». Exigua continentia hominem lucrifacio. « An non habemus potestatem comedendi et bibendi? » Et veritatem cognovimus, inquit, quod nihil sit simulacrorum in mundo, sed solus revera et unus noster Deus, ex quo omnia, et unus Dominus Jesus. Sed tua, inquit, cognitione perit frater imbecillis, propter quem Christus mortuus est. Qui autem imbecillum fratrum conscientiam verberant, in Christum peccant. « Hac quidem certe ratione Apostolus nobis cavens, cœnas discernit: non commisceri jubens, « si quis frater inveniat, qui dicitur esse fornicator, vel adulter, vel idololatra, cum eo ne comedere quidem », nec sermonem, nec obsonium; quod illinc procedit mettens inquinamentum, quemadmodum etiam mensas dæmoniorum. « Bonum ergo esse nec carnem comedere, nec vinum bibere », et ipse fatetur, et Pythagorici: hoc enim est potius ferarum; et quæ ex eis ascendit exhalatio, cum sit crassior et turbidior, ☩ offundit animæ tenebras. Quod si quis ea quoque sumat, non peccat, modo ea moderate sumat, non eis nimium deditus, neque ab eis pendens, neque obsoniis inlians. Ei enim vox insurrabit, dicens: « Ne cibi gratia dissolve opus Dei ». Est enim insipientis ea, quæ vulgaribus epulis apponuntur, valde mirari ac stupere, postquam quæ ex Verbo percipiuntur delicatis senseris; multo est autem insipientius, ut oculi serviant ferculis; quo fit ut eorum intemperantia una cum his quodammodo circumferatur a ministris. Quomodo autem non est inutile sedibus insurgere, propemodum faciem in ollas injicientes, e sedibus tanquam e nido prospicientes, ut quod vulgo dicitur, « vaporem errantem

☩ P. 171 ED. POTTER, 146 ED. PARIS. a I Cor. viii, 15. b Ibid. ix, 4. c Ibid. viii, 6, 11, 12. d Ibid. v, 11. e Rom. xiv, 21. f Rom. xiv, 20.

lum. Porro in iis, quæ paulo post sequuntur, Scripturæ sensum, mutatis quandoque verbis, exhibet. (42) Μηδέ. Pal. ms. μή. SYLBURG. Item Reg. (45) Πυθαγόρου. De Pythagoreorum abstinence hos versus ex Alexidis Tarentinis adduxit Athenæus lib. iv, c. 17:

Οἱ Πυθαγορίζοντες γὰρ, ὡς ἀκούομεν,
οὐτ' ὄψον ἐσθλοῦσιν, οὐτ' ἄλλ' οὐδὲ ἐν
Ἐμψυχον, οἶνον τ' οὐχὶ πίνουσι μόνοι.

Pythagoræ discipuli, ut fama est,
Nec opsonio vescuntur, nec alio quod sit
Animatum, nec vinum soli bibunt.

Et paulo post hæc ex eodem poeta addit de iisdem:

.... Τὰ δὲ καθ' ἡμέραν τὰδε
Ἄρτος καθαρὸς εἰς ἐκατέρω, ποτήριον
Ἰδατος, τοσαῦτα ταῦτα. B. Δεσμωτηρίου
Λέγεις διαταρ. A. Πάντες οὗτοι γ' οἱ σοφοὶ
Διψοῦσι, καὶ κωκοπαθεῖσι πον.

A φάγω, φησὶ, τοῦτο εἰς τὸν αἰῶνα, ἵνα μὴ τὸν ἀδελφόν μου σκανδαλίω. « Ὀλίγη ἐγκρατείας καρδαίνω τὸν ἄνθρωπον. « Μη γὰρ οὐκ ἔχομεν ἐξουσίαν φαγεῖν καὶ πεινῆ; » Καὶ τὴν ἀλήθειαν « ἐπεγνώκαμεν, φησὶν, ὅτι οὐδὲν εἰδωλον ἐν κόσμῳ, ἀλλὰ μόνος ὄντως ἐστὶν εἰς ἡμῶν Θεός, ἐξ οὗ τὰ πάντα, καὶ εἰς Κύριος Ἰησοῦς. Ἀλλὰ ἀπόλλυται, φησὶ, τῇ σῆ γνώσει ὁ ἀδελφὸς ἀσθενῶν, δι' ὃν Χριστὸς ἀπέθανεν. Οἱ δὲ τὴν συνείδησιν τύπτοντες τῶν ἀσθενούντων ἀδελφῶν εἰς Χριστὸν ἀμαρτάνουσιν. » Ταύτη τοι ὁ Ἀπόστολος, εὐλαβούμενος περὶ ἡμῶν, τὰ δεῖπνα διακρίνει, μὴ « συναναμίγνυσθαι » φάσκων, « εἴ τις ἀδελφὸς λεγόμενος, εὐρίσκοιτο πόρνος, ἢ μοιχὸς, ἢ εἰδωλολάτρης, τοῦτω μηδὲ (42) συνεσθίειν, » ἢ τὸν λόγον, ἢ τὸ ὄψον, ὑποπτεύων τὸν μολυσμὸν τὸν ἐντεῦθεν, καθάπερ καὶ τῶν δαιμονίων τὰς τραπέζας. « Καλὸν μὲν οὖν τὸ μὴ φαγεῖν κρέα, μηδὲ οἶνον πεινῆ, » αὐτὸς τε ὁμολογεῖ, καὶ οἱ ἀπὸ τοῦ Πυθαγόρου (43) ἠθρίων (44) γὰρ μάλλον τοῦτό γε « καὶ ἢ ἀπ' αὐτῶν ἀναθυμιάσις, θολωδέστερα οὔσα, ἐπισκοπεῖ τῇ ψυχῇ. Εἰ δὲ τις (45) καὶ τούτων μεταλαμβάνει, οὐχ ἀμαρτάνει· μόνον ἐγκρατῶς μετεχέτω, μὴ ἐξεχόμενος, μηδὲ ἀπρητημένος αὐτῶν, μηδὲ ἐπιλαιμαργῶν τῷ ὄψω. ὑπηχῆσει γὰρ αὐτῷ φωνή, « Μη ἔνεκεν βρώματος κατάλυε τὸ ἔργον τοῦ Θεοῦ, » λέγουσα. Ἀνοήτου γὰρ σφόδρα θαυμάζειν καὶ τεθηπέναι τὰ παρατιθέμενα ταῖς δημόδεσιν ἐστίασσι, μετὰ τὴν ἐν Λόγῳ τρυφήν· πολλῷ δὲ ἐστὶν ἀνοητότερον τὰς ἡβείας τοῖς προσοψήμασι δεδουλωκέναι, συμμεταφερομένης αὐτῶν, ὡς εἰπεῖν, τῆς ἀκρασίας πρὸς τῶν διακόνων. Πῶς δὲ οὐκ ἀχρεῖον τὸ ἐπανίστασθαι ταῖς κλισίαις, μονουοχὶ τὸ πρόσωπον ταῖς λοιπῶν ἐπιβρίπτουνας, καθάπερ ἐκ νεοτιτῶν, τῆς κλισίας προκύπτουνας, τὸ δὴ θρυλλούμενον τοῦτο, « ἵνα πλαωμένην λάθωσι τὴν ἀτμίδα διὰ τῆς ἀναπνοῆς; » Πῶς δὲ οὐκ ἄλογον, τὰς χεῖρας ἐπεμψύρειν τοῖς ἡδύσμασιν, ἢ συνεχῆς ἐπὶ τοῦψον ἐκτείνειν, οὐκ ἀπογευομένων, ἀλλ' ἀφαρπαζόντων δικην, ἀμέτρως καὶ ἀσχημόνως ἐμπορομένους; Ἔστι γὰρ ὄρῃν τοὺς τοιούτους ὕσιν ἢ κισὶ διὰ τὴν λαβρότητα μάλλον ἢ ἀνθρώποις ὁμοιωμένους, τοὺς χορτάζεσθαι σπεύδοντας, ὡς καὶ γνάθους ἅμα ἀμω ἐξογκοῦσθαι, τῶν περὶ

.... at pro quotidiano victu hæc sunt:
Panis unus singulis purus, et aquæ
Poculum, et nihil amplius. B. Carceris
Vitam narras. A. Sic omnes vitam degunt
Isti sapientes, ærumnasque sane has tolerant.

Alii referunt, Pythagoreos noctu saltem vinum bibisse, nec omnibus animatis abstinuisse. Conf. Athenæus lib. x, cap. 4; Jamblichus *De vita Pythagoræ*, cap. 21; Diogenes Laertius lib. viii, seg. 19, 20.

(44) ἠθρίων. Genitivo casu legendum θηρίων, vel plurali num. θηρίων. SYLBURG. — ἠθρίων habet Nov., quæ proinde vera lectio esse videtur. Hujus porro sententiæ maxima pars excidit e Nov. His similia vide apud Plutarchum lib. *Περὶ Σαρκοφαγίας*. Conf. etiam quæ Clemens dicit infra, *Strom.* vii, p. 717.

(45) *Εἰ δὲ τις*. Imitatur Pauli dictum, quod exstat I Cor. vii, 56, 59: *Εἰ δὲ τις ἀσχημονεῖν ἐπὶ τὴν παρθένον αὐτοῦ νομίξει... ὁ θέλει, ποιεῖτω, οὐχ ἀμαρτάνει... μόνον ἐν Κυρίῳ.*

τὸ πρόσωπον ἀγγείων προσεπαιρομένων (45)· πρὸς δὲ καὶ ἰδρώτα περιχεῖσθαι τῇ ἀπληστία συνεχομένων καὶ ἀσθμαίνοντων ὑπὸ ἀκρασίας, ὠθυμένης κατ' ἔπειξιν (46) ἀποινώθητον εἰς κοιλίαν τῆς τροφῆς, ὡσπερ εἰς ἐφόδιον, οὐκ εἰς ἀνάδοσιν, ἀποτιθεμένων τὰ ἐδέσματα. Πανταχῆ (47) δὲ κακὸν οὐσα ἡ ἀμετρία, περὶ τὰς τροφὰς μάλιστα διελέγχεται. Ἡ γοῦν ὀφθαγία (48) οὐδὲν ἕτερον ἐστὶν ἢ ἀμετρία περὶ χρῆσιν βίου· καὶ ἡ λαιμαργία (49) μανία περὶ τὸν λαιμόν· καὶ ἡ γαστριμαργία ἀκρασία περὶ τὴν τροφήν· ὡς δὲ καὶ τὸ νόημα περιέχει, μανία ἐπὶ γαστέρα· ἐπεὶ μάργος ὁ μεμηνός. Τοὺς ἐπὶ ἐστιάσεως οὐν μελετώντας ἀδικεῖν ὁ Ἀπόστολος ἀνακρούων, λέγει· « Ἐκαστος γὰρ τὸ ἴδιον δεῖπνον προλαμβάνει ἐν τῷ φαγεῖν· καὶ ὅς μὲν πεινᾷ, ὅς δὲ μεθύει. Μὴ γὰρ οἰκίας οὐκ ἔχετε εἰς τὸ ἐσθίειν καὶ πίνειν; ἢ τῆς Ἐκκλησίας τοῦ Θεοῦ καταφρονεῖτε, καὶ καταισχύνετε τοὺς μὴ ἔχοντας; » Παρὰ δὲ τοῖς ἔχουσιν οἱ ἀνέδην ἐσθιοντες, οἱ ἀπληστοὶ, ἑαυτοὺς καταισχύνοσιν· ἄμφω δὲ πράττουσι κακῶς· οἱ μὲν, τοὺς μὴ ἔχοντας βεβαρηκότες, οἱ δὲ, τὴν ἀκρασίαν τὴν σφῶν παρὰ τοῖς ἔχουσι γεγυμνωκότες. Ἀναγκαίως ἄρα πρὸς τοὺς ἀπηρυσθιακότας, καὶ τοὺς δειπνοὺς ἀφειδέστερον παραχρῆμαίνοντες, τοὺς ἀκορέστοις, οἷς μὴδὲν ἱκανὸν, ἀποταθεὶς ὁ Ἀπόστολος, πάλιν ἐκ δευτέρου ἐῤῥηξε φωνὴν ἀγανακτικὴν· « Ὡστε, ἀδελφοί μου, συνεργόμενοι εἰς τὸ φαγεῖν, ἀλλήλους ἐκδέχεσθε. Εἰ δὲ τις πεινᾷ, ἐν οἴκῳ ἐσθιέτω, ἵνα μὴ εἰς κρίμα συνέρησθε. » Ἀφεκτέον οὖν δουλοπρεπειας (50) ἀπάσης καὶ ἀκρασίας, τῶν παρατιθεμένων κοσμικῶς ἐφαπτομένοις, ἀμάλυντον καὶ τὴν χεῖρα καὶ τὴν στρωμνὴν (51) καὶ τὸ γένειον φυλάττουσι, τὸ εὐσχημον τοῦ προσώπου διατηροῦσιν ἀδιάστροφον, οὐκ ἀσχημονοῦσιν οὐδὲ περὶ τὴν κατάποσιν· ἀλλὰ τὴν μὲν χεῖρα μετὰ τάξεως ἐκ διαστημάτων ἔκατέον. Παραφυλακτέον γὰρ (52) καὶ τὸ φθέγγεσθαι ὅτι οὐδὲν ἐσθίοντα ἅμα ἀπρεπῆς γὰρ καὶ ἄσημος ἡ φωνὴ γίνεται, πλήρεισι τοῖς γνάθοις στενο-

A excipiant per respirationem? » Quomodo autem non est a ratione alienum, manus condimentis immiscere, vel perpetuo ad obsonium extendere, non gustantium ritu, sed rapientium, immoderate et indecore se implentes? Videre enim est eos, qui sunt ejusmodi, sibus vel canibus propter voracitatem assimilari, potius quam hominibus: qui adeo festinant ut saturentur, ut ambæ maxillæ simul influentur, elatis vasis, quæ sunt in facie: quinetiam sudor præterea diffundatur, dum propter insatiabilitatem arcte comprimuntur, et propter intemperantiam anhelant, festinatione indecora, et ab honesta consuetudine aliena, intruso in ventrem nutrimento, tanquam ad viaticum, non ad digestionem edulia reponant. Atque cum semper malum sit transire modum, tum in nutrimentis maxime reprobatur. Ingluvies itaque, quæ Græce ὀφθαγία dicitur, nihil est aliud quam in « obsonii » usu modi transgressio. Dicitur etiam λαιμαργία, quæ quidem est circa « guttur insania; » et γαστριμαργία, quæ est in alimento intemperantia, et, ut ipsum nomen indicat, in « ventrem insania. » Insanus enim Græce μάργος dicitur. Eos itaque qui in epulis male se gerebant, Apostolus increpans, dicit: « Unusquisque enim propriam cœnam præoccupat in comedendo: et alius quidem esurit, alius vero est ebrius. Annon domos habetis ad comedendum et bibendum? aut Dei Ecclesiam contemnitis, et pudore afficitis eos qui non habent? » Apud eos autem qui habent, qui citra illum pudorem comedunt, qui insatiabiles sunt, seipsos dedecore afficiunt. Ambo autem male faciunt: hi quidem, dum eos qui non habent, gravant; illi vero, dum suam intemperantiam apud eos qui habent, aperiunt. Necessario ergo adversus eos qui pudorem exuerunt, et qui cœnis immoderate utebantur, insatiabiles, quibus nihil sufficit, secundo versibus Apostolus in vocem erupit indignantem:

✠ P. 172 ED. POTTER, 146-147 ED. PARIS. ✠ I Cor. xi, 21, 22.

(45) Τῶν π. τὸ προσ. ἀγγ. προσεπαιρομένων. Vertit interpres, elatis vasis quæ sunt in facie; vertere debuisset, ni fallor, tumentibus etiam circum faciem venis. EDIT. PATROL.

(46) Κατ' ἔπειξιν. Vulg. edit. et Pal. ms. κατέπειξιν, conjuncte: nostram disparationem probat etiam A. SVLBURGII.

(47) Πανταχῆ. Paria recitat e Musonio Stobæus, serm. 18, pag. 166: Καὶ ὀφθαγία δὲ οὐδὲν ἕτερόν ἐστιν ἢ ἀμετρία περὶ βίου· πανταχοῦ δὲ κακὸν οὐσα ἡ ἀμετρία, ἐν τοῖς μάλιστα τῆδε τὴν ἑαυτῆς ἐπιδεικνύται φύσιν, παρεχομένη τοὺς ὀφθαγίους ἀντὶ ἀνθρώπων ὡσὲν ἢ κυστὴν ὠμοιωμένους τὴν λαβρότητα, καὶ εὐσχημονεῖν μὴ δυναμένους, οὐ ταῖς χερσίν, οὐ τοῖς ὄμμασιν οὐ τῇ κατάποσει. « Liguricio, quam Græci ὀφθαγίαν vocant, est immoderatio circa usum obsoniorum. Porro cum modi excessus nulla non in re vitiosus sit, hac parte profecto maxime naturam suam prodat, liguritores ex hominibus in sues aut canes quoad ingluviem transformans, omnis honestatis in gestibus, visu, esuque oblitus. »

(48) Ὀφθαγία. Plutarchus Sympos. iv, probl. 4: Καὶ γὰρ ὀφθαγίους καὶ φιλόφλους λέγομεν οὐχὶ τοὺς βοείους χαίροντας, ἀλλὰ τοὺς περὶ τὰ ἱχθυοπώλια ἀναδιδόντας. Apud Xenophontem lib. iii De dictis et factis Socratis, dicuntur ὀφθαγιοὶ non modo, qui maria amant obsonia, sed etiam qui modico pane,

multo obsonio utuntur, et ii qui amant sine pane obsonia comedere. COLLECT.

(49) Λαιμαργία. Eesychius: Λαίμαργος, φάγος, ἀπληστος, ἐπὶ τὸ φαγεῖν μανιώδης. Idem: Γαστριμαργοὶ, τῇ κοιλίᾳ μαινόμενοι, ἀκρατεῖς, ἀπληστοὶ, πολυφάγοι. Idem: Μάργος, μαινόμενος.

(50) Δουλοπρεπειας. Hac voce notat illiberalem ac fœdam ciborum ingurgitationem. Porro iis, quæ hic sequuntur, paria dicit Musonius paulo ante memoratus, apud Strobæum, serm. 18, p. 166: Καὶ μὴ καθ' ἑκάστην προσφορὰν τροφῆς, οὐκ εἰς κίνδυνος ἀμαρτήματος, ἀλλὰ πλείονες, καὶ γὰρ ἢ παρὰ πλεόν ἢ δεῖ ἐσθίω; ἀμαρτάνει, καὶ ὁ κατασπεύδων ἐν τῷ ἐσθίειν, οὐδὲν ἤττον καὶ ὁ μολυνόμενος ὑπὸ τοῦ βίου μᾶλλον ἢ χρῆ· καὶ ὁ τὰ ἥδια τῶν ὑγιεινοτέρων προτιμῶν καὶ ὁ μὴ νέμειν τὰ ἴσα τοῖς συνεσθίουσιν. « Præterea quoties cibum sumimus, multis peccandi modis occasio datur. Nam et qui nimium edit, peccat; et qui festinantius, nihilo minus; et qui obsonio ultra decursum se inquinat, et qui suaviora salubrioribus anteponit, et qui sodalibus æquam partem non relinquit. »

(51) Στρωμνὴν. Ad hunc locum aliquis in margine Reg. et Bod. hoc scholium adiitavit: Ἐκ τοῦτου δῆλον, ὡς οἱ παλαιοὶ ἐπὶ στιβάδιον εὐωχοῦντο ἀνακαίμενοι· ὃ ἐπὶ τῶν ἰθ' ἀκουσῆτων διατηρεῖται μόνον.

(52) Παραφυλακτέον γάρ. Fortasse convenientius, παραφυλακτέον δὲ. SVLBURG.

« Quamoorem, fratres mei, convenientes ad comedendum, alter alterum exspectate. Si quis autem esurit, domi comedat, ne in iudicium conveniatis ». Ab omni ergo servili et illiberali actione et intemperantia abstinendum est, quæ apponuntur honeste attingendo, tum manum et lectum et barbam servando impolluta, faciei decorem immobilem custodiendo, nec inter comedendum se indecore gerendo, sed manum quidem ordinate certis intervallis adhibitis porrigendo. Est etiam cavendum, ne inter comedendum loquaris. **64** Fit enim vox indecora, et non satis expressa, ut quæ plenis maxillis in angustum coeretur : et lingua, quæ nutrimento premitur, a naturali operatione præpedita, obscuram et quasi oppressam edit vocem. Sed nec simul edere et bibere convenit; est enim maximæ intemperantiæ tempora confundere, quorum usus non simul conveniunt. Et, « sive comeditis, inquit, sive bibitis, omnia in gloriam Dei facite ^b, » ad veram frugalitatem collimantes : quam mihi Dominus quoque videtur significasse, cum « panes » benedixit et « assos pisces, » cum quibus suos discipulos convivio excepit, cibi minime exquisiti pulchrum exemplar inducens. Ille itaque piscis ^c, quem, cum jussisset Dominus, Petrus cepit, ipse quoque facile, divinitus donatum frugale ac moderatum alimentum significat. Per eos autem, qui ex aqua ascendunt ad escam justitiæ, monet auferre luxuriam et avaritiam tanquam a pisce numisma; ut ablegat vanam gloriam, et dato stare publicanis, « redditus Cæsari quæ sunt Cæsaris, Deo » servet « quæ Dei sunt ^d, » Habet autem stater alias quoque solutiones, quæ minime ignorantur : sed ea tractare non est hujus temporis; sufficit autem nuda mentio qua ad præsens institutum utimur, cum a Verbi floribus minime sit aliena : atque idem jam sæpe fecimus, ad eam, de qua agitur, quæstionem fontem longe utilissimam attrahentes, ut irrigentur, quæ a Verbo plantata sunt. Etsi omnium « mihi licet esse particeps, non omnia tamen expediunt ^e; » cito enim adducuntur, ut ea faciant quæ non licet, qui faciunt omnia quæ licet. Quemadmodum autem non acquiritur justitia per avaritiam, neque temperantia per intemperantiam : ita nec victus

χωρουμένη· καὶ ἡ γλῶσσα τῆ τροφῆ πιεζομένη τῆς κατὰ φύσιν ἐνεργείας παραποδοθεῖσα, τὴν προφορὰν ἐκδίδωσι· τεθλιμμένην. Ἄλλ' οὐδὲ ἐσθίειν ἅμα καὶ πίνειν καθήκει· ἀκρασίας γὰρ τῆς μεγίστης συγγεῖν τοὺς καιροὺς, ὧν αἱ χρήσεις ἀσύμφωνοι. Καὶ, « Ἔσθε ἐσθίετε, φησὶν, εἴτε πίνετε (53), πάντα εἰς δόξαν Θεοῦ ποιεῖτε, » στοχαζόμενοι τῆς ἀληθοῦς εὐτελείας· ἦν μοι δοκεῖ καὶ ὁ Κύριος αἰνέσασθαι, « τοὺς ἄρτους εὐλόγησας (54) καὶ τοὺς ἰχθύας τοὺς ὀπτοὺς, » οἷς κατευώχησε τοὺς μαθητὰς, τῆς ἀπεριέργου τροφῆς καλὸν εἰσηγούμενος ὑπόδειγμα. Ὁ γούν ἰχθύς ἐκείνου, ὃν κελύσαντος τοῦ Κυρίου, ὁ Πέτρος εἶπεν, εὐκλον καὶ αὐτὸς καὶ θεοδώρητον καὶ σώφρονα αἰνιττεται τροφὴν· ἀφαιρεῖν γέ τοι (55) ὑποτίθεται διὰ τῶν ἐξ ὕδατος ἀνιόντων ἐπὶ τὸ τῆς δικαιοσύνης δέλεαρ τὴν ἀσωτίαν καὶ τὴν φιλαργυρίαν, ὡς τὸ νόμισμα τοῦ ἰχθύος· ἵνα χωρῖσι τὴν κενοδοξίαν, καὶ τὸν στατήρα τοῖς τελώναις δούς, « τὰ Καίσαρος ἀποδοὺς τῷ Καίσαρι, » φυλάξῃ (56) « τὰ τοῦ Θεοῦ τῷ Θεῷ. » Ἐχει (57) δὲ καὶ ἄλλας ἐπιλύσεις οὐκ ἀγνωσμένας ὁ στατήρ· ἀλλ' οὐχ ὁ παρών (58) ἐπιτήδειος τῆς ἐξεργασίας καιρός. Ἀπόχρη δὲ ὑπόμνησις, συγχρωμένων ἡμῶν εἰς τὸ προκειμένον, οὐκ ἀπάδουσα τοῦ Λόγου τοῖς ἄνθεσιν (59)· ὅπερ ἦδη πολλὰκις πεποιθήκαμεν, πρὸς τὸ κατεπεῖγον τοῦ ζητήματος τὴν πολυωφελεῖ περιέλκοντες εἰς ἀρδεῖαν τῶν φυτευομένων ὑπὸ τοῦ Λόγου πηγῆν (60). « Καὶ γὰρ εἰ πάντων μεταλαμβάνειν ἔξεστί μοι, ἀλλ' οὐ πάντα συμφέρει. » ταχὺ (61) γὰρ καταπίπτουσιν ἐπὶ τὸ δρᾶν τὸ μὴ ἔξδν οἱ πάντα δρῶντες ἅ ἔξδν. Ἦς δὲ ἡ δικαιοσύνη διὰ πλεονεξίας οὐ περιγίνεται, οὐδὲ ἡ σωφροσύνη δι' ἀκολασίας· οὕτως οὐδὲ ἡ τοῦ Χριστιανοῦ διαίτα τρυπαθεῖ· περικτάται· πόρρω γὰρ ἐστὶ τῶν πασχνητιῶντων ἐδεσμάτων ἡ τράπεζα τῆς ἀληθείας. Εἰ γὰρ καὶ μάλιστα ἔνεκεν τῶν ἀνθρώπων ἐγένετο τὰ πάντα, ἀλλ' οὐ πᾶσι χρεῖσθαι καλόν, ἀλλ' οὐδὲ ἀεὶ· καὶ γὰρ καὶ (62) ὁ καιρός, καὶ ὁ χρόνος, καὶ ὁ τρόπος, καὶ τὸ πρὸς τι, οὐκ ὀλίγην τῷ παιδαγωγούμενῳ πρὸς τὸ λυσιτελεῖς ἐνδίδωσι ῥοπήν· καὶ τό γέ (63) ἐστὶν ἐπιτήδειον, καὶ ἰσχὺν ἔχει καταργῆσαι τὸν ἐπιγᾶστριον βίον· ὃ πλοῦτός ἐστιν ἐκκλητικὸς (64), οὐ βλέπων (65) ἔξδ, ἀλλ' ἡ τυφλωτόσσα περὶ τὴν γαστριμαργίαν περιουσία. Οὐδεὶς δὲ ἐστὶ πένης εἰς τὰ ἀναγκαῖα, οὐδὲ πε-

✕ P. 173 ED. POTTER, 147-148 ED. PARIS. ^a I Cor. xi, 53, 54. ^b Ibid. x, 51. ^c Matth. xvii, 26. ^d Ibid. xxii, 21. ^e I Cor. x, 25.

(53) Πίνετε. Εἴτε τι ποιεῖτε addit Paulus.

(54) Εὐλόγησας. Mentio sit ἰχθύος ὀπτου, Luc. xxiv, 42, et ἔφαρλον ἐπιχειμένου ἀνθρακιά, Joan. xxi, 9; sed neutro loco memoratur ἡ εὐλογία. Vicissim alibi memorantur pisces, quos ἠλόγησε Christus, Matth. xiv, 19; xv, 36; sed ibi τοῦ ὀπτου nulla mentio est. Clemens diversa loca commiscuisse videtur.

(55) Ἀφαιρεῖν γέ τοι. Ἀφαιρεῖν δέ τοι, Pal. ms. SYLBURG.

(56) Φυλάξῃ. Φυλάξει Nov.

(57) Ἐχει. Ἐχοι Nov. non male. Porro ἐπιλύσεις vocat interpretationes allegoricas.

(58) Οὐχ ὁ παρών. Οὐ παρών Nov.

(59) Ἄνθεσιν. In marg. Reg. et Bod. aliquis hoc scholium adnotavit: Ἄνθεων ἐμνήσθη οὐκ ἀκαιρως·

ἀλλ' ἐπειδὴ προῖον φυτῶν ἐμελλε, καὶ πηγῆς, καὶ ἀρδείας ὑπενεργεῖν μνεῖαν, εἰκότως προεἰλήψε καὶ τὸ κατὰ φυτῶν ἀναφύομενον ἄνθος.

(60) Πηγῆν. Πηγῆς Reg.

(61) Ταχὺ. Cum hoc dicto congruit Plutarchi hoc, p. 370: Μέγας οὖν ὁ κίνδυνος βούλεσθαι ἄ μη δεῖ, τὸν ἄ βούλεται ποιεῖν δυνάμενον. H. SYLBURG.

(62) Καί. Abest a Nov.

(63) Τὸ γέ. Td δέ Reg. Sylburgius ait: « Τὸ γέ pro ὃ γέ, seu ὅτι γέ positum videtur: aut ἐστὶν pro ἔς ταῦτα, vel alio ejusmodi: nisi potius legendum, τὸ γέ ἐσθίειν ἐπιτήδειον, quod esui aptum est. »

(64) Ἐκκλητικὸς. In margine Reg. et Bod. aliquid hoc scholium adnotavit: Ἐκκλητικὸς, ἀντὶ τοῦ προσκλητικὸς· εἰληπται δὲ ἐκ τῶν ἐκκλητευόντων.

(65) Οὐ βλέπων. Respicit cæci Pluti fabulam.

ριωράται ποτε ἄνθρωπος· ὁ γὰρ καὶ τὰ πτηνὰ, καὶ ἅ τὰ νηκτὰ, καὶ, συνελόντι εἰπεῖν, τὰ ἄλογα ζῶα δια-
 τρέφων, εἰς ἔστιν ὁ Θεός· λείπει δὲ αὐτοῖς οὐδὲ ἐν
 ὅτι οὐκ μὴ μεριμνῶσι τροφῆς· Ἡμεῖς δὲ καὶ τούτων
 ἀμείνους, ὅσω καὶ κύριοι· καὶ Θεῷ οικειότεροι, ὅσω
 σωφρονέστεροι· γεγόναμεν δὲ, οὐχ ἵνα ἐσθίωμεν καὶ
 πίνομεν, ἀλλ' ἵνα ὦμεν εἰς ἐπίγνωσιν γεγονότες τοῦ
 Θεοῦ. « Δίκαιος γὰρ, φησὶν, ἐσθίων, ἐμπύπλα-
 ται (66) τῇ ψυχῇ· κοιλίαι δὲ ἀσεβῶν ἐνδεεῖς, » ἀκατα-
 παύστου λιγείας ὀρεγόμεναι. Πολυτέλεια δὲ οὐκ εἰς
 ἀπλάουσις ἔρημον, ἀλλ' εἰς μετάδοσιν κοινωνικὴν
 ἐπιτηδεῖος. Δὲ παραφυλακτέον τῶν βρωμάτων, ἃ
 μὴ πεινῶντας ἡμᾶς ἐσθίειν ἀναπείθει (67), γοητεύ-
 οντα τὰς ὀρέξεις. Μὴ γὰρ οὐκ ἔνεστι καὶ ἐν εὐτελείᾳ
 σῶφρονι πολυειδία ἐδεσμάτων ὑγιεινῆ· βολβοί, ἑλαΐαι,
 λαχάνων ἔνια (68), γάλα, τυρὸς, τὰ τε ὠραία, ἐψῆ-
 ματὰ τε παντοδαπὰ, ζωμῶν ἄνευ (69)· κἂν ὅπτου
 δὲ κρέως, ἢ ἐφθού, μεταδοτέον. « Ἐχετέ τι βρώσι-
 μων ἐνθάδε; » εἶπεν ὁ Κύριος πρὸς τοὺς μαθητὰς
 μετὰ τὴν ἀνάστασιν· οἱ δὲ, ἄτε ὑπ' αὐτοῦ εὐτέ-
 λειαν ἀσκεῖν διδεδυγμένοι, « ἐπέδωκαν αὐτῷ ἰχθύος
 ὅπτου μέρος. Καὶ φαγῶν ἐνώπιον αὐτῶν, εἶπεν
 αὐτοῖς, φησὶν ὁ Λουκᾶς, ὅσα εἶπεν (70). » Πρὸς
 τούτοις οὐδὲ τραγημάτων κηρίων (71) ἀμοίρους
 περιορατέον τοὺς δειπνούντας κατὰ Λόγον. Τῶν γὰρ
 τοι (72) βρωμάτων ἐπιτηδεύματα, οἷς αὐτῶν χρῆ-
 ο Math. vi, 25 seq. b Prov. xiii, 25.

(66) Ἐμπύπλαται. Ἐμπύπλᾳ τὴν ψυχὴν αὐτοῦ·
 ψυχῆ δὲ ἀσεβ. Bib. Græc.

(67) Ἀναπείθει. Post hanc vocem ex Plutarcho,
 pag. 76, addere possumus, καὶ τῶν πομάτων ὅσα
 πίνειν μὴ ἐψώνοντας· ubi Socrati hoc sanitatis præ-
 ceptum ascribitur. H. — Sic certe infra Strom. ii,
 p. 412. SYLBERG. — Idem Socratis dictum recitavit
 etiam Theodoretus De curandis Græcorum affect.
 serm. 12, p. 672.

(68) Λαχάνων ἔνια. Primo suspecta mihi hæc
 lectio fuit· non enim ἔνια, « quedam, » sed πάντα
 λάχανα, « omnia olera, » ut mox ἐψήματα παντο-
 दापा, dicendum erat. Ejus loco substitui possit, λά-
 χαν' ὄνια, « olera venalia: » vel λάχαν' ἔνια, i. e. ἔνεστι,
 « olera insunt, » nempe τῇ εὐτελείᾳ σῶφρονι, ut
 modo dictum est. Item paulo post, πρὸ ζωμῶν ἄνευ,
 legi non incommode possit, οὐ ζωμῶν ἄνευ, « non
 sine juribus esculentis. » Quod quidem auctoris
 proposito magis convenire videtur. Sed nihil muta-
 re volui, quia Clemens antiquioris cujusdam au-
 ctoris verba hic recitare videtur; quæ quamvis ejus
 sententiæ magna parte convenient, tamen alia con-
 tinent, quæ ad rem parum faciunt. Pæria habet
 Musonius, quæ paulo post recitabuntur.

(69) Ζωμῶν ἄνευ. Isaacus Casaubonus, Ani-
 madvers. in Athenæum lib. iv, cap. 6, dicit: « Tenus
 iuensæ cibos enumerans, ait, βολβοί... ἐψήματα τε
 παντοδαπὰ ζωμῶν ἄνευ· κἂν ὅπτου δὲ κρέως, ἢ
 ἐφθού, μεταδοτέον. Separat Clemens ἐψήματα et
 ζωμούς, et statim addit, « sin carnis sit opus: »
 unde clarum est, ζωμούς id esse, quod diximus.
 Sed non ferenda est menda, quæ optimi scriptoris
 sententiæ corrumpit. Nam scribendum est, κἂν
 ἐψή κρέως, ὅπτου ἄλλοι ἢ ἐφθού μεταδοτέον. « Si
 « carnis opus sit, assatas quam jurulentas præstat
 proponere. » Ita scribendum declarant, quæ sequuntur:
 « offert enim exemplum discipulorum Domini
 Jesu Christi, qui illi, post resurrectionem cibum
 pretenti, dederunt ἰχθύος ὅπτου μέρος. »

(70) Ὅσα εἶπεν. Id est, quæ prius ante mortem
 dixerat. Sic enim refert Lucas: Εἶπε δὲ αὐτοῖς·

Christiani ratio paratur deliciis. A cibis enim titil-
 lantibus, et ad Venerem incitantibus, procul est
 mensa veritatis. Etsi enim maxime propter homines
 omnia facta sunt, non tamen omnibus uti bonum
 est, sed neque semper: nam occasio, tempus,
 modus et respectus rei alicujus, non parvum ei,
 qui instituit, momentum afferunt ad id quod ipsi
 est utile. Atque hoc quidem, quod aptum est, ma-
 gnæ etiam vim habet ad abolendam vitam, quæ est
 ventri dedita: ad quam quidem divitiæ incitant,
 non eæ quæ acute vident, sed nimix, quæ circa
 gulæ insaniam cæcutiunt, copiæ. Nemo autem
 quoad res necessarias pauper est, neque homo
 unquam despicitur. Qui enim et pennata et natatilia,
 et, ut semel dicam, a ratione aliena nutrit ani-
 mantia, unus est Deus; eis autem nihil deest, etsi
 nullam de victu curam gerant. Nos autem eis
 sumus eo præstantiores, quod et domini; et eo
 magis Deo conjuncti, quo temperantiores. Facti
 autem sumus, non ut comedamus et bibamus; sed
 ut facti. Deum agnoscamus. « Justus enim, inquit,
 comedens, impletur animo; ventres autem impio-
 rum egeni, » ut qui nunquam cessaturas cupedias
 appetant. Magnificentia autem non ad solum usum,
 sed etiam ad socialem communicationem apta est.
 Quocirca ii cibi cavendi sunt, qui non esurientes

Οἱ τοὶ οἱ λόγοι, οὗς ἐλάλησα πρὸς ὑμᾶς, ἔτι ὦν σὺν
 ὑμῖν. Vel potius, his verbis auctor eorum quæ apud
 Lucam dicit Christus, repetitioni supersedere se
 velle innuit.

(71) Τραγημάτων κηρίων. Scribe ex Nov. τρα-
 γημάτων καὶ κηρίων, « bellariis ac placentis. »

(72) Τῶν γὰρ τοι. Hæc farrago sunt e diversis
 auctoribus congesta: similia sunt illa Musonii, quæ
 recitavit Stobæus serm. 17, p. 160: « Ὡς χρῆ καθά-
 περ τὴν εὐτελεῖ τῆς πολυτελοῦς τροφῆν προτιμᾶν,
 καὶ τὴν εὐπόριστον τῆς δυσπορίστου, οὕτω καὶ τὴν
 σύμφυλον ἀνθρώπῳ. Τοιαύτην δὲ εἶναι σύμφυλον
 ἡμῖν τὴν ἐκ τῶν φυσικῶν ἐκ γῆς, ὅσα τε σιτώδη
 ἔσται, καὶ ὅσα μὴ τοιαῦτα ἔσται δύναται τρέφειν καλῶς
 τὸν ἄνθρωπον· καὶ τὴν ἀπὸ τῶν ζῴων οὐκ ἀναιρου-
 μένων, ἀλλὰς δὲ χρησιμευόντων. Τοῦτων δὲ τῶν
 βρωμάτων ἐπιτηδεύματα μὲν οἷς αὐτῶν χρῆσθαι
 ὑπάρχουσι· δίχα πυρὸς, ἐπεὶ καὶ ἐτοιμώτατα· οἷα δὲ τὰ
 τε ὠραία, καὶ τῶν λαχάνων ἔνια, καὶ γάλα, καὶ
 τυρὸς, καὶ κηρία· καὶ ὅσα μέντοι δέεται πυρὸς, ἢ
 σιτώδη, ἢ λαχανώδη ἔσται, καὶ ταῦτ' οὐκ ἀνεπιτη-
 δεα, ἀλλὰ σύμφυλα ἀνθρώπῳ πάντα. Τὴν μέντοι
 κρεώδη τροφὴν θηριώδεστέραν ἀπέφηνε, καὶ τοῖς
 ἀγροῖς ζῴοις προσφορωτέραν. Εἶναι δὲ ταύτην ἔλεγε
 καὶ βαρυτέραν, καὶ τοῦ νοεῖν τι καὶ φρονεῖν ἐμπόδιον·
 τὴν γὰρ ἀναθυμίασιν τὴν ἀπ' αὐτῆς, θολώδεστέραν
 οὔσαν, ἐπισκοπεῖν τῇ ψυχῇ. « Omnino igitur præferri
 debet, ut vilis pretii vicius sumptuosus, ita parabilis
 exquisito, et homini familiaris ei, qui talis non
 esset. Familiaria autem nobis esse dicebat, quæ
 terra fundit, sive frumentacei generis, sive alia ad
 recte nutriendum idonea: item quæ ab animalibus
 non occidunt, sed aliter juvantibus, sumuntur.
 Lursus horum maxime apta, quibus in promptu
 citra ignem uti liceat: hæc enim paratu facilissima
 esse, ut plantarum fructus, quædam olera, lac, ca-
 seus, favi; non rejicienda tamen quædam, quamvis
 ignem requirant, ut frumentacea et oleracea nonnul-
 la; cuncta enim ista homini familiaria esse. Ex car-
 nibus autem alimentum, ferinum asserebat, et feris
 animalibus convenientius. Hoc quoque gravius esse

nos cogunt comedere, appetitiones nostras veluti quibusdam præstigiis fallentes. An non est enim etiam in moderata frugalitate multiplex ciborum varietas? bulbi, olivæ, quædam olera, lac, caseus, fructus, et quæcunque absque jure coquantur: et si assa carne, vel ἄλφινα opus fuerit, ea est quoque impertienda. « Habetis hic aliquid, quod edi possit, » dixit Dominus discipulis post resurrectionem; illi vero, ut qui frugalitatem exercere ab eo didicerant, ei « assi piscis partem dederunt. Et cum coram eis comedisset, dixit eis, inquit Lucas, quæcunque dixit ». Ad hæc autem ne bellariorum quidem, nempe favorum, expertes esse observandum est eos, qui secundum Rationem seu Verbum cœnant. Ex cibis enim ii sunt aptissimi, quibus statim uti licet absque igne, quoniam sunt paratiores; his autem secundi, qui sunt frugaliore ac viliores, ut ante diximus. Iis autem, qui ad luxum mensarum propendunt, et suos sibi morbos enutriunt, præest dæmon helluo maximus, quem ego non verebor appellare ventridæmonem, et dæmonium omnium

✕ P. 174 ED. POTTER. • Luc. xxiv, 41, 42, 43, 44.

dicebat, et cogitandi, intelligendique impedimentum, impuros vapores parere, qui animam obnubilent; » etc.

(73) *Φλεγμαινούσας*. Nempe, ab effectu, quod ejusmodi mensæ φλέγμα excitent. Est autem φλέγμα, καύμα, ἐμπροσμός, ut ait Pollux lib. ix, c. 8. Antiphanes, frugalem vitam describens, ait:

Τοιοῦτος ὁ βλος ἀπύρετος, φλέγμ' οὐκ ἔχω.

Hæc vita febre caret, et flamma vacat.

Athenæus priscorum ætatem, qua viri ac femine absque sceleris periculo simul lavabantur, vocat ἀφλεγμαντον βίον, « vitam absque flamma. »

(74) *Δαιμών*. Solent antiqui Patres vitia, dæmones vocare. Sic Hermas *Pastor*. lib. ii, mandat. 2: Καταλαβὴ, ἀκατάστατον δαιμόνιον. « Detractio, inconstans dæmonium est. » Ibid. mand. 10, cap. 10: « Tristitia enim omnium spirituū nequissimus est. » Lib. iii, simil. 9, cap. 22: « Magnum enim dæmonium est, audacia et confidentia inanis. » Similia alibi habet. Auctori *Recognitionum* lib. ii, cap. 25, « ignorantia » est « dæmon pessimus; » Eusebio *Præparat. evang.*, lib. ix, c. 2, « voluptas, » αἰσχροὺς καὶ ἀκόλαστους δαίμονας, αὐθαίρετος δαίμων Basilio in ebriosos, et Chrysostomo homil. 1 ad populum Antiochenum, et 29 in Genesim, ac libro *Quod nemo læditur nisi a seipso*, cap. 5, « ebrietas, » αὐθαίρετος δαίμων. Nempe quemadmodum in genere dæmonum artibus omne vitium ac nequitiam impunitabant; sic vitiorum singulis speciebus certos dæmones præesse credebant. Origenes homil. 15 in Jesum Nave: « Unde mihi videtur, inquit, esse infinitus quidam numerus contrariorum virtutum, pro eo quod per singulos pene homines sunt spiritus alii, diversa in iis peccatorum genera molientes. Verbi causa, est aliquis fornicationis spiritus; est iræ spiritus alius; est avaritiæ spiritus, alius vero superbiæ. Et si invenias esse aliquem hominem, qui his omnibus malis, aut etiam pluribus agitetur, omnes hos vel etiam plures in se habere inimicos putandus est spiritus. Unde et per singulos plures esse credendi sunt; quia non singula singuli homines habent vitia, vel peccata committunt, sed plura ab unoquoque videntur admitti. Et iterum non est putandum, quod unus fornicationis spiritus seducat eum, qui, verbi gratia, in Britanniiis fornicatur, ἢ ἄλλοι qui in locis, et in aliis locis; neque unum

esse iræ spiritum, qui diversis in locis diversa homines agitet: sed puto magis principem quidem fornicationis spiritum unum esse, innumeros vero esse qui in hoc ei officio parent; et per singulos quosque homines, diversi spiritus, sub eo principe militantes, ad hujuscemodi eos peccata sollicitent. Similiter et iracundiæ spiritum unum esse arbitror; innumeros vero esse sub ipso agentes, qui per singulos quosque homines hujuscemodi peccata succendant. Similiter et avaritiæ unum esse principem, sic superbiæ, et cæterorum malorum, » etc. Alia præterea hanc in rem aliorum testimonia congressit Cotelarius, commentario in Hermæ locum primo memoratum. Denique, non est hoc loco prætereundum, antiquos etiam putasse, bonos angelos singulis virtutibus ac rebus a Deo præfectos. « Angelus poenitentia » ab eodem Hermæ memoratur, proœmio lib. ii, lib. iii, simil. 9, cap. 14, 25, 24, et alibi. Item « Pastor et nuntius præpositus poenæ, » Mand. 5, c. 1; « Nuntius æquitatis, » simil. 6, cap. 2; Ἄγγελος ἐπὶ τῆς εἰρήνης, « angelus paci præpositus, » *Constitut. apost.* lib. viii, cap. 36 et 37; angeli mortis, ibid. cap. 41. Angelum orationis memorat Tertullianus *De oratione* cap. 12; angelos matrimonii, idem *Ad uxor.* lib. ii, cap. ult.; angelum baptismi, idem *De baptismo* cap. 4 et 5; angelum puerperii, idem *De anima*, c. 57.

(75) *Εὐδαιμονία*. In margine Reg. et Bod. aliquis hoc scholium adnotavit: Ὅτι ἡ εὐδαιμονία ἐν χρήσει ἀρετῆς ἐξετάζεται. Οὕτως δὲ καὶ Ἀριστοτέλης ἐν τοῖς αὐτοῦ Ἠθικοῖς. Conf. Aristotelis *Ethic. ad Nicomachum* lib. i, cap. 7.

(76) Ἄρεν κρεῶν. Carnibus animantium abstinere etiam Jacobus Justus apud Eusebium *Hist. eccl.* lib. ii, cap. 23; Epiphanium *Hæres.* 78, n. 15; Hieronymum in *Catalogo*, ex Hegesippo. Petro « panis solus cum olivis, et raro etiam cum oleribus in usu » fuisse dicitur, *Recognit.* lib. vii, cap. 6. Eidem victus e lupinis tribuitur a Gregorio Nazianzeno carmine 18. Sed Epiphanius *Hæresi* 30, c. 15, videtur existimare, Petri abstinentiam ab animatis et carne, signum esse Ebionitarum, qui *Periodos* Petri depravarint; et Clemens ejus nullam aliam abstinentiam hic memorat, quam a suilla, de qua Lucas Act. x, cujus verba διὰ μνήμης, adeoque minus accurate mox recitat.

(77) Τὰ. Abst. a Reg.

δέποτε ἔφαγον πᾶν κοινὸν καὶ ἀκάθαρτον. Καὶ ἡ φωνὴ πάλιν πρὸς αὐτὸν ἐκ δευτέρου· Ἄ ὁ Θεὸς ἐκαθάρισε, σὺ μὴ κοίνου. » Καὶ ἡμῖν δὲ ἄρα ἀδιάφορος ἡ χρῆσις· Ὁ γὰρ τὰ εἰσερχόμενα (78) εἰς τὸ στόμα, κοινὸς τὸν ἄνθρωπον, ἢ ἀλλὰ ἡ περὶ τῆς ἀκαθαρσίας διάλυψις κενή (79). Ὁ γάρ τοι Θεός, τὸν ἄνθρωπον πλάσας, ἢ Πάντα ὑμῖν, εἶπεν, ἔσται εἰς βρωσιν. » Ἐ Λάχανα (80) δὲ μετὰ ἀγάπης, ἢ μόσχον μετὰ δολιότητος. » Εὐ τοῦτο ὑπομιμνήσκει τοῦ προειρημένου λόγου, ὡς οὐ τὰ λάχανα, ἢ ἀγάπη, μετὰ δὲ ἀγάπης τὰ δεῖπνα παραληπτέα· ἐν οἷς (81) ἀγαθὴ μὲν ἡ μέση κατάστασις· ἐν πᾶσι μὲν, οὐχ ἥμισυ δὲ καὶ ἐν τῇ (82) ἀμφὶ τὴν ἐστίαν παρασκευῇ· ἐπεὶ αἱ μὲν ἀκρότητες σφαλεραὶ, αἱ μεσότητες δὲ ἀγαθαί. Μέσον δὲ ἐστὶ πᾶν τὸ ἀνευδὲς τῶν ἀναγκαίων· αἱ γὰρ κατὰ φύσιν ὀρέξεις αὐταρκεία περιορίζονται. Ἰουδαίους δὲ διὰ τοῦ νόμου οἰκονομικώτατα καταγγέλλεται (83) ἡ εὐτέλεια· μύρτων γὰρ ὄσων ἀπελείπει τὴν χρῆσιν ὁ Παιδαγωγὸς αὐτοὺς διὰ Μωυσέως, αἰτίας προσάπτων, κεκρυμμένας μὲν τὰς πνευματικὰς, ἐμφανεῖς δὲ τὰς σαρκικὰς, αἷς καὶ πεπιστεύασιν· τοῖς μὲν, ὅτι οὐκ ἐστὶ διχρηλα, τοῖς δὲ, ὅτι τὴν τροφήν οὐ μηρυκᾶται· τὰ δ' ὅτι ἄρα οὐκ ἔχει μόνον τῶν ἐνύδρων λεπίδας· ὡς ὀλίγα παντελῶς ἀπολείπεισθαι πρὸς τὴν τροφήν αὐτοῖς ἐπιτήδεια. Ὅν δὲ ἐφῆκεν ἀπτεσθαι, πάλιν κεκάλυκε τούτων τὰ θηριμαῖα, τὰ τε εἰδωλόθουτα, τὰ τε ἀποπεινιγμένα· οὐδὲ γὰρ τούτων ψαύειν θέμις. Ἐπεὶ γὰρ ἀμήχανον χρωμενον τοῖς ἡδέσι, ἀποστῆναι τῆς ἀποδοχῆς αὐτῶν, τὴν ἐναντιαν ἀντέθην ἀγωγῆν, μέχρις ἂν ἐκλύσῃ τὴν ἐκ τοῦ ἔθους ἐπὶ τὴν ἡδυσπάθειαν καταδρομῆν. Ἀνθρώποις δὲ τὰ μὲν πολλὰ βλάβην καὶ λύπην ἐγέννησεν (84) ἡδονή· δυσπάθειαν δὲ καὶ λήθην (85) καὶ ἀφροσύνην ἢ πολυτροφία ἐντίχτει τῇ ψυχῇ. Εὐαυξῆ (86) δὲ καὶ τῶν παιδῶν τὰ σώματα γίνεσθαι φασιν, εἰς μῆκος ἐπιδιδόντων, ἀπὸ τῆς ἐλλειπούσης τροφῆς· οὐ γὰρ κυλιέται τὸ ἀνατρέχον εἰς αὐξήσιν πνεῦμα, τῆς πολλῆς τροφῆς ἀνιφραττούσης τὸ εὐπνοῦν τοῦ δρόμου. Ὅθεν κατηγορῶν τοῦ τρυφῶντος βίου ὁ τὴν ἀλήθειαν ἐξηλακῶς τῶν φιλοσόφων Πλάτων, τὸ ἐναυσμα τῆς Ἑβραϊκῆς (87) φιλοσοφίας ζω-

pessimum et perniciosissimum. Is autem est revera similis ei, qui dicitur ventriloquus. Melius est autem esse felicem, quam habere cohabitantem dæmonem. In usu autem virtutis esse censetur felicitas. Matthæus itaque apostolus seminibus, baccis et oleribus, absque carnibus, utebatur. Joannes autem, continentiam ~~et~~ ulterius extendens, ἢ locustas et mel agreste ^a comedebat. Porro autem Petrus quoque abstinebat a suis. Sed ἢ in eum cecidit exstasis, ^b ut in Actibus apostolorum ^b scriptum est, ἢ et videt cælum apertum, et vas quoddam quatuor initiis alligatum super terram; omnes quadrupedes, et serpentes terræ, et volucres cæli in ipso. Et vox ad ipsum facta est: Surge, et occide, et comede. Petrus autem dixit: Nequaquam, Domine, quoniam omne commune et immundum nunquam comedí. Et vox rursus ad eum secundo facta est: Quæ Deus mundavit, ne communia dixeris. ^c Ergo nobis quoque usus est indifferens: ἢ Non enim quæ intrant in os, coinquinant hominem ^c, ^d sed in intemperantia inanis exercitatio. Deus enim, cum finisset hominem, ἢ Omnia vobis, inquit, erunt in cibum ^d. ^e ἢ Olera ^e autem ἢ cum charitate meliora, quam vitulus cum fraude ^e. ^e Hoc nobis recte in memoriam revocat id, quod ante dictum est, quod non sunt olera agape, seu charitas, sed sumendæ sunt cum charitate cœnæ, in quibus bona quidem est media constitutio, et in omnibus quidem, sed vel maxime in apparatu convivii. Nam sunt extrema quidem periculosa; media autem bona sunt; medium est autem, quidquid non eget rebus necessariis. Quæ sunt enim secundum naturam appetitiones, circumscribuntur sufficientia. Porro autem Judæis per legem summo consilio præcipitur frugalitas. Innumerabilium quippe rerum **65** usum, per Moysen abstulit Pædagogus, causas illas adiungens, occultas quidem, quæ erant spirituales; apertas autem, quæ carnales, quibus etiam crediderunt; his quidem, quod unguam non habeant bifidam; illis vero, quod cibum non ruminent; aliis vero,

✠ P. 175 ED. POTTER, 149 ED. PARIS. ^a Matth. 11, 4. ^b Act. x, 10, 11, 12, 13, 14, 15. ^c Matth. xx, 41. ^d Gen. ix, 2, 3. ^e Prov. xv, 17.

(78) *Τὰ εἰσερχόμενα*. Τὸ εἰσερχόμενον Matth. D Mox Geneseos sensum, mutatis verbis, exhibet.

(79) *Ἄλλὰ ἡ περὶ τῆς ἀκαθαρσίας δ. κ.* ἢ Sed intemperantiæ vana opinio. ^a Quod quia parum appositum ad mentem auctoris esse videret Hervetus interpres, vertit, ἢ sed in intemperantia inanis exercitatio. ^b Quæ interpretatio uti nihil ad rem facit, sic neque Clementis verba eam ferre possunt. Scribendum igitur, levi mutatione unius vocis facta: Ἄλλὰ ἡ περὶ ἀκαθαρσίας διάλυψις κενή· ἢ sed de impuritate vana opinio. ^c Vult enim auctor, non ipsos cibos, sed falsam de eorum impuritate opinionem coincidentium conscientias polluere.

(80) *Λάχανα*. Subaudi προελεσθαι μᾶλλον, vel simile quid. Allusio esse videtur, ut adnotat A., ad Proverb. xv, 17: Κρείσσων ξενισμὸς μετὰ λαχάνων πρὸς φίλων καὶ χάριν ἢ παράθεσις μόσχων μετὰ ἔχθρας. SYLBURG.

(81) *Ἐν οἷς*. Hæc verba supracavaea sunt, nec agnoscuntur a Nov.

(82) *Ἐν τῇ*. Pal. ms. ἀμφὶ τὴν ἐστίαν παρασκευῇ, brevius quidem, sed minus congruenter. SYLBURG. — Eadem lectionem habent Reg., Bod.

(83) *Καταγγέλλεται*. Melius est παραγγέλλεται, quod habent Reg., Bod. et Pal. Porro de causis cur Deus Judæis abstinentiam a quibusdam cibis præceperit, copiose agit Joannes Spencerus. *De legibus Hebræorum* lib. 1, cap. 5. Deum hac arte temperantiam eos docuisse cum Clemente sentit Tertullianus *Contra Marcion*. lib. 11, cap. 18, et Novatianus lib. *De cibis Judaicis* cap. 4.

(84) *Ἐγέννησεν*. Malim ἐνεγέννησεν, quod habet Nov.

(85) *Ἀλήθην*. Λύπην Pal. ms. teste Sylburg.; item Reg. et Bod.

(86) *Εὐαυξῆ*. Ἐναυξῆ Reg.; εὐεξῆ Nov.

(87) *Ἑβραϊκῆς*. Conf. quæ infra dicuntur *Strom.* 1, p. 274. Locus Platonis exstat haud longe a principio epist. 7, p. 1278 edit. Francofurt.

quod ex aquatilibus sola squamas non habent; adeo ut eis omnino pauca restarent apta ad alimentum. Quæ autem permisit esitare, ex iis rursus prohibuit morticina, et quæ simulacris immolata, et quæ suffocata fuerant: nam hæc ne quidem licet tractare. Quoniam enim fieri non potest, ut qui dulcibus utitur, ab eis percipiendis absterneat, ei contrariam vitæ rationem opposuit, donec eum, qui ex consuetudine nascitur, ad voluptatem impetum dissolveret. Omnibus autem sæpenumero quidem damnum et molestiam procreavit voluptas; ægritudinem autem, et oblivionem, et insipientiam in anima parit nimia alimenti copia. Jam vero dicunt etiam puerorum corpora recte crescere, in longitudinem scilicet promoveri, si desit nutrimentum: neque enim prohibetur qui se ad augmentum confert spiritus, vitæ facilitatem nimio nutrimento obsepiente. Unde luxuriosam deliciisque affluentem vitam, philosophorum ille, qui veritatem sectatus est, Plato, Hebraicæ veritatis excitans scintillam: « Mihi autem eo, inquit, cum venissem, quæ illic beata vita dicitur, Italicis et Syracusanis mensis plena, nullo modo placuit: his disaturum fieri, nec unquam pernoctare solum, cæteraque, quæ hanc vitam comitantur. Nemo enim omnium, qui sub cælo sunt, si in hujusmodi moribus ab adolescente nutriatur, prudens unquam evadet, quamvis natura et ingenio excellenti præditus. » Neque enim Plato de Davide non audierat, qui cum « sua civitate in medio tabernaculo sanctam arcam collocaret, » indulta omnibus, qui ejus ditioni parebant, lætitia « coram Domino, distribuit » omnibus Israelis copiis, « a viro usque ad mulierem, uni-

✕ P. 176 ED. POTTER, 150 ED. PARIS. • Lev. xi; Deut. xiv.

(88) Ταύτη. Ταύτην Bod. Mox, Ἰταλιτικῶν pro Ἰταλικῶν, Plato. Dein., οὐδαμῆ abest a Reg., Bod., Nov. Mox, δις τε τῆς ἡμέρας ἐμπιπλάμενον, Plato. Dein., κοιμώμενον μόνον, idem.

(89) Καὶ ὅσα. Καὶ ὅσα τούτων ἐπιτηδεύματα ξυπέεται τῶν βίων· ἐκ γὰρ τούτων τῶν ἐθῶν οὐτ' ἂν φρόνιμος οὐδεὶς ποτε γέν. Plato.

(90) Τὴν. Abest hæc particula a Reg., Nov.

(91) Δύναται, ἐκ νέου ἐπιτηδεύων δύναται, οὐδ' οὕτως θαυμαστῆ φύσει κρατηθήσεται. Plato recte.

(92) Ὅς. Ὡς Reg.

(93) Ἐσχαρίτην. Ἰσχαρίτην Reg.

(94) Σώφρων οὐδ' ἂν μελήσαι. Procul dubio legendum, σώφρων δ' οὐκ ἂν μελήσαι (seu μελήσειε) ποτὲ γενέσθαι. SYLVBURG. — Vel μελετήσαι.

(95) Ὅρω. Athenæus lib. vii: "Ὅρος, φησὶν Ἀριστοτέλης ἐν τῷ Περὶ ζωτικῶν, ἔχει στόμα ἀνεβρωγῶς, καὶ μόνος οὕτως ἰχθύων τὴν καρδίαν ἐν τῇ κοιλίᾳ ἔχει, καὶ ἐν τῷ ἔγκεφάλῳ λίθους ἐμφερεῖς μύλαις. « Quod scribit Aristoteles in opere De animalibus, huic apertum os hiat. Solus hic piscium in alvo cor habet, et in cerebro lapides molæ similes. » Ælianus lib. v, cap. 20, et lib. vi, c. 50 De animalibus: "Ὅ θύος ἔχει ἰχθύων μόνος ἐν τῇ γαστρὶ τὴν καρδίαν. Hoc verum non esse contendit Rondeletius lib. ix, c. 9 De piscibus. Nam si κοιλίας nomine cavitatem illam intelligit, quæ diaphragmati subest, αὐτοφία id falsum esse convincit; sin eam etiam cavitatem, quæ superior est diaphragmate, eadem in parte cor habet, qua alii omnes pisces. Salvianus historia in secus etiam esse crebra sectione se didicisse testatur in minoribus: eodem enim in loco, quo et pisces reliqui habet. Mercurialis lib. iv, c. 16, Var. lect.: « Ego autem, inquit, cum intelligam fieri non posse ut cor ibi sit, ubi cili coquantur, Philo-

σophum adeo stupidum fuisse, ut id putaret, nunquam crediderim; idcirco si id unquam scripsit Aristoteles, nihil aliud significare voluit, quam immensam ejus animalis voracitatem, magnamque respectu stomachi cordis amplitudinem. Sicuti namque eos, qui ventrem fere non habent prominentem, dicimus in dorso illum gerere, similiter piscem, qui magnum stomachum haberet, cor pusillum, dixit Arist. in ventre cor habere. » COLLECT. (96) Ἐκτραπελόγαστρον. Athenæus hunc locum citat Epicharmi eodem libro ex ejus opere, quod inscripsit Ἠθῆς γάμος, « Hebes nuptias: » Μεγαλόχασμονάς τε χάννας, ποικιλογάστρος θύος. « Channæ valde hiantes, varioque ventre aselli: » legendum enim μεγαλοχάμμονας, ut alio loco apud eundem Athen. μεγαλοχάμμονας τε χάννας σκήπτρορας, πελογάστρονας θύος. Colligit Salvianus mendose legi in altero ποικιλογάστρος, alibi enim πελογάστρον, « ventriosus. » Junius ex hoc Clementis loco legit ἐκτραπελόγαστρος: tu lege et hic ἐκτραπελόγαστρος, et apud Athenæum χάννας καὶ ἐκτραπελόγαστρος. Ἐκτράπελος « monstrosus et invenustum » significat, sic ἐριγαστρωρ, πλατυγαστρωρ. Posterior locus est sub finem libri vii, ubi interpres editionis ultimæ pag. 244, « vario ventre cestræ, asellos. » Vide proverbiorum centurias in voce Asellus. COLLECT. — Est porro ἐκτράπελος « monstrosus, » et a communi naturæ ratione « alienus. » Unde Hermogenes Περὶ πολιτ. λόγου, de poeticiis agens: Σύνθετά τινα ζῶα καὶ ἐκτράπελα, οἷον Πήγασοι, καὶ Γοργόνες, καὶ Κένταυροι, καὶ Σειρήνες, « Composita quædam, inquit, et monstruosa animalia, ut Pegasi, et Gorgones, et Centauri, et Sirenes. » Plinius lib. vii, cap. 16, de monstrosis puerorum incrementis: « Ectrapelos, inquit, Græci vocant ces, in Latino non habent nomen. » Itaque

Neque enim Plato de Davide non audierat, qui cum « sua civitate in medio tabernaculo sanctam arcam collocaret, » indulta omnibus, qui ejus ditioni parebant, lætitia « coram Domino, distribuit » omnibus Israelis copiis, « a viro usque ad mulierem, uni-

sophum adeo stupidum fuisse, ut id putaret, nunquam crediderim; idcirco si id unquam scripsit Aristoteles, nihil aliud significare voluit, quam immensam ejus animalis voracitatem, magnamque respectu stomachi cordis amplitudinem. Sicuti namque eos, qui ventrem fere non habent prominentem, dicimus in dorso illum gerere, similiter piscem, qui magnum stomachum haberet, cor pusillum, dixit Arist. in ventre cor habere. » COLLECT.

(96) Ἐκτραπελόγαστρον. Athenæus hunc locum citat Epicharmi eodem libro ex ejus opere, quod inscripsit Ἠθῆς γάμος, « Hebes nuptias: » Μεγαλόχασμονάς τε χάννας, ποικιλογάστρος θύος. « Channæ valde hiantes, varioque ventre aselli: » legendum enim μεγαλοχάμμονας, ut alio loco apud eundem Athen. μεγαλοχάμμονας τε χάννας σκήπτρορας, πελογάστρονας θύος. Colligit Salvianus mendose legi in altero ποικιλογάστρος, alibi enim πελογάστρον, « ventriosus. » Junius ex hoc Clementis loco legit ἐκτραπελόγαστρος: tu lege et hic ἐκτραπελόγαστρος, et apud Athenæum χάννας καὶ ἐκτραπελόγαστρος. Ἐκτράπελος « monstrosus et invenustum » significat, sic ἐριγαστρωρ, πλατυγαστρωρ. Posterior locus est sub finem libri vii, ubi interpres editionis ultimæ pag. 244, « vario ventre cestræ, asellos. » Vide proverbiorum centurias in voce Asellus. COLLECT. — Est porro ἐκτράπελος « monstrosus, » et a communi naturæ ratione « alienus. » Unde Hermogenes Περὶ πολιτ. λόγου, de poeticiis agens: Σύνθετά τινα ζῶα καὶ ἐκτράπελα, οἷον Πήγασοι, καὶ Γοργόνες, καὶ Κένταυροι, καὶ Σειρήνες, « Composita quædam, inquit, et monstruosa animalia, ut Pegasi, et Gorgones, et Centauri, et Sirenes. » Plinius lib. vii, cap. 16, de monstrosis puerorum incrementis: « Ectrapelos, inquit, Græci vocant ces, in Latino non habent nomen. » Itaque

cuique tortam panis, et subcinericium panem, et laganum ex sartagine a. » Hoc est sufficiens nutrimentum et Israeliticum, gentile autem quod est, supervacaneum est. Qui autem eo utitur, nunquam, ut sit sapiens, laboraverit, ut qui mentem in ventre infoderit, admodum similis pisci, qui « asinus » dicitur : quem quidem dicit Aristoteles, solum ex aliis animalibus habere cor in ventre. Hunc Epicharmus comicus vocat *ἐκτραπελόγαστρον*, hoc est, « qui a communi ventris consuetudine discedit. » Tales sunt ii homines, qui in ventrem crediderunt : « Quorum deus venter est, et gloria in ignominia ipsorum, qui ea, quæ sunt terrena, cogitant. » Eis haud bona prædixit Apostolus, dicens : « Quorum finis est interitus b. »

ΚΕΦ. Β΄.

Α

CAP. II.

Πῶς τῷ ποτῷ προσενεκτέοι.

Quomodo in potu se gerere oporteat.

Οἶνω δὲ ὀλίγω χρωῶ, τῷ Τιμοθέῳ ὑδροποτοῦντι, διὰ τὸν στόμαχόν σου, φησὶν ὁ Ἀπόστολος· παγκάλως νοσηλευομένων καὶ πιαδῶντι σώματι κατάλληλον τὸ ἐπιστῦφον βοήθημα προσφέρων· ὀλίγον (97) δὲ ἐκκρίνων (98) τοῦτο, μὴ λάθῃ τὸ βοήθημα διὰ πλῆθος ἄλλης θεραπείας δεόμενον. Φυσικὸν μὲν ὂν καὶ νηφάλιον ποτὸν ἀναγκαῖον διψώσιν ἔστιν ὕδωρ. Τοῦτο ἐκ τῆς ἀκροτύμου πέτρας κατειθόμενον τοῖς παλαιοῖς τῶν Ἑβραίων, μονότροπον σωφροσύνης ὁ Κύριος ἐχορήγει ποτόν· νήφειν δὲ μάλιστα ἐγρήν τοὺς ἐπιπλανωμένους (99). Ἐπειτα ἡ ἀμπελος ἡ ἀγία τὴν βότρυν ἐβλάστησε τὴν προφητικόν. Τοῦτο σημεῖον τοῖς εἰς ἀνάπαυσιν ἐκ τῆς πλάνης πεπαιδευγημένοις, ὁ μέγας βότρυς, ὁ Λόγος ὁ ὑπὲρ ἡμῶν θλιβεῖς (1), τοῦ αἵματος τῆς σταφυλῆς ὕδατι κίρνασθαι ἐβελήσαντος τοῦ Λόγου (2), ὡς καὶ τὸ αἷμα αὐτοῦ σωτηρίῳ κίρναται. Διττὸν δὲ (3) τὸ αἷμα τοῦ Κυρίου· τὸ μὲν γὰρ ἔστιν αὐτοῦ σαρκικόν, ὃ τῆς φθορᾶς λελυτρώμεθα· τὸ δὲ πνευματικόν, τουτέστιν ὃ κεχρίσμεθα. Καὶ τοῦτ' ἔστι πᾶν τὸ αἷμα τοῦ Ἰησοῦ, τῆς κυριακῆς μεταλαβεῖν ἀφθαρσίας· ἰσχύς ἐκ τοῦ Λόγου τὸ Πνεῦμα, ὡς αἷμα σαρκός. Ἀναλόγως τοίνυν κίρναται, ὁ μὲν οἶνος τῷ ὕδατι, τῷ δὲ ἀνθρώπῳ τὸ Πνεῦμα· καὶ τὸ μὲν εἰς πίστιν εὐωχεῖ,

✠ P. 177 ED. POTTER, 150-151 ED. PARIS.
b Philip. iii, 19. c 1 Tim. v, 23. d Exod. xvii; Num. xx.

ἐκτραπελόγαστρον, seu *ἐκτραπελόγαστρος*, est, qui ventrem habet a communi naturæ ordine alienum.

(97) *Ὀλίγον*. Chrysostomus ad hæc Pauli verba aīnotat : Οὐ μὴν ἀνήκεν αὐτὸν ἀνέδην ἐμπορεῖσθαι, ἀλλ' ὅσον πρὸς ὑγίειαν, οὐ πρὸς τρυφήν. « Non tamen ipsum permittit vino impleri : sed ad sanitatem, non ad delicias præcipit bibere. »

(98) *Ἐκκρίνων*. H. ἐγκρίνων. SYLBURG.

(99) *Ἐπιπλανωμένους*. Divise, ἔτι πλανωμένους, « adhuc vagantes. » Ib.

(1) *Ὁ μέγας βότρυς, ὁ Λόγος ὁ ὑπὲρ ἡμῶν θλιβεῖς*. Syntaxis legi suadet, τοῦ μεγάλου βότρυς, τοῦ Λόγου, τοῦ ὑπὲρ ἡμῶν θλιβεύτος. LAWTH.

(2) *Τοῦ Λόγου*. Hunc genitivum Hervetus per appositionem cum τοῦ αἵματος coniungit : sic enim vertit : « Cum sanguis unæ, Verbum scilicet, aqua temperari voluerit. » De magno autem botro historia est Numer. xiiii. SYLBURG.— Porro alludit auctor ad eucharistiam, in qua non purum vinum, sed aqua temperatum, præberi solebat. Temperatum etiam in conviviiis ethnici plerique potabant. Ii quibus merum bibere mos erat, infames habebantur : quales Thracæ ac Scythæ fuere. Conf. *Archæologia Græcæ* lib. iv, cap. 18. Temperatum etiam in Judæorum Paschate adhibitum, refert Maimonides lib. *De solemnitate paschali*, cap. 7. Quod Christus hunc ritum in cenam suam transtulerit, tradit Irenæus lib. iv, cap. 57 : « Accipiens panem, suum corpus esse confitebatur : et temperamentum calicis, suum sanguinem confirmavit. » Veterem Ecclesiam temperato eucharistiam celebrasse, ter dicit Justinus

« Vino autem modico utere, » aquam bibenti Timotheo, « propter stomachum tuum a, » dicit Apostolus ; pulchre admodum ægotanti et præ nimio humore languenti corpori conveniens, quod ipsum constringat et confirmet, remedium adhibens ; « modicum » autem id decernens, ne eum lateret, hoc remedium, si nimis copiose sumatur, alia egere curatione. Naturalis itaque et sobrius potus sitientibus necessarius, est aqua. Eam ex prærupta petra manantem, veteribus Hebræis, unicum ac simplicem temperantiæ potum, suppeditavit Dominus d. Oportebat autem eos, utpote errantes, esse maxime sobrios. Postea sancta vitis botrum germinavit propheticum. Hoc signum est iis, qui ad quietem ex errore instituti sunt, magnus botrus, nempe Verbum pro nobis pressum, cum sanguis unæ, hoc est Verbi, aqua temperari voluerit ; ut etiam sanguis ejus salute temperatur. Duplex est autem sanguis Domini : alter enim est carnalis, quo redempti sumus ab interitu ; alter vero spiritualis, quo scilicet uncti sumus. Et hoc est, bibere Jesu sanguinem, nempe fieri participem incorruptionis Domini. Verbi enim virtus est Spiritus, quemadmodum sanguis carnis. Unde quemadmodum vi-

a II Reg. vi, 17, 18, 19 ; I Paral. xvr, 1, 2, 3.

martyr *Apol.* 1, p. 125, 128, 151, edit. Oxon. Unde κεκραμένον ποτήριον vocat Irenæus sanctum poculum, lib. v, c. 2. Cyprianus utriusvis, sive vini, sive aquæ defectum reprehendit, epist. 65 : « In sanctificando calice Domini offerri aqua sola non potest, quomodo nec vinum solum potest. » Reliqua ejusdem aliorumque veterum testimonia prætereo.

(3) *Διττὸν δὲ*. Sixtus Senensis lib. vi *Biblioth. sanctæ* adnotat. 289, cum hoc Clementis loco alterum Hieronymi confert ab Herveto in commentario citatum, et ad utrumque interpretandum adjungit verba Magistri Sentent. lib. iv, dist. 8, docentis, « verba Hieronymi esse interpretanda per regulam de sacramento et re sacramenti, qua docemur, duplicem esse carnem Christi, alteram eucharistia contentam, et significatam, quæ crucifixa est et mortua, et post mortem rediviva in cælum ascendit ; alteram vero eucharistia significatam, et non contentam, quæ est unitas Ecclesiæ in prædestinatis et glorificatis. » COLLECT.— Clemens duplicis tantum sanguinis Christi meminit : quorum alter *σαρκικός*, « carnalis, » ac verus est, quo in cruce effuso τῆς φθορᾶς λελυτρώμεθα, « a morte redempti sumus ; » alter vero improprius et « spiritualis, » quo hausto ἀφθαρσίας μεταλαμβάνομεν, « immortalitatem participamus ; » nempe S. Spiritus gratia, quæ sacram eucharistiam digne percipientibus immortalitatem largitur : unde paulo post iterum dicitur Πνεῦμα εἰς ἀφθαρσίαν ὀδηγεῖν, « Spiritum ad immortalitatem ducere. » Conf. quæ superius dicta sunt pag. 126, not.

num aquæ, sic etiam homini Spiritus admiscetur. Ac temperatum quidem vinum fidem canivis præbet; Spiritus autem deducit ad incorruptionem. Amborum ✕ autem temperatura, potus scilicet et Verbi, dicitur eucharistia, scilicet laudabilis et « præclara gratia : » cujus qui per fidem sunt participes, sanctificantur et corpore et anima; quippe divinum temperamentum, hominem scilicet, divina voluntas Spiritu et Verbo mystice contemperat. Etenim revera spiritus animæ, quæ ab ipso fertur, conjungitur; caro autem Verbo, propter quam « Verbum caro factum est. » Eos itaque laudo et admiror, qui vitam austeram delegerunt, et temperantiæ medicamentum, aquam, appetunt; vinum autem, tanquam ignis minas, quam longissime fugiunt. Placet ergo, ut pueri et puellæ ab hoc medicamento ut plurimum abstineant. Non enim ferventi ætati, quod est omnium humidorum calidissimum, vinum infundere convenit, perinde ac si quis ignem in ignem derivet, ex quo immanes appetitiones, ardentesque cupiditates, et mores ignei incenduntur; excalescent autem intus adolescentes evadunt propensi ad libidines, adeo ut ipsorum corpus futuri exitii certa præbeat 66 indicia, celerius quam oportuit, maturatis membris cupiditatis. Vino enim effervescentes turgent ac intumescunt ubera et pudenda, et quamdam fornicationis imaginem jam prænuntiant; et corpus cogit vulnus animæ inflammari; et pulsus impudentes redundantiam persequuntur, temperantiam ac moderationem ad iniquitatem provocantes: hinc autem

✕ P. 178 ED. POTTER, 151-152 ED. PARIS.

(4) Ποτοῦ τε καὶ Λόγου. Dicit Logon in eucharistia vino admistum esse: et superius dixit λογὸν Λόγου, « vim !.ogi, » esse Πνεῦμα, ὡς αἷμα σαρκός: « Spiritum, ut sanguis carnis » vis est: unde paulo post addit, hominem, qui eucharistiam digne participat, esse θεῖον κράμα, « divinam misturam: » quippe quem Deus Πνεύματι καὶ Λόγω, « Spiritui et Logo, » aduniverit, et quodammodo admiscuerit. Credebant enim ex antiquis nonnulli, divinum Christi Spiritum in panem et vinum, sacerdote gratias agente, cœlitus demitti: atque inde præterea esse, quod eucharistia dicatur caro et sanguis Christi; nempe quod ejus Spiritus iis inesset. Ireneus lib. v, cap. 2: Ὅποτε οὖν καὶ τὸ κεκραμένον ποτήριον, καὶ ὁ γεγωνὸς ἄρτος, ἐπιδέχεται τὸν Λόγον Θεοῦ, καὶ γίνεται ἡ Εὐχαριστία σῶμα Χριστοῦ. « Quando ergo et mistus calix et factus panis percipit Verbum Dei, et eucharistia fit corpus Christi. » Paulo post addit: Προσλαμβάνοντα τὸν Λόγον τοῦ Θεοῦ, Εὐχαριστία γίνεται, ὅπερ ἐστὶ σῶμα καὶ αἷμα τοῦ Χριστοῦ. « Percipientia Verbum Dei, eucharistia fiunt, quæ est corpus et sanguis Christi. »

(5) Πῦρ ἐποχ. Phrasis e Platone sumpta, cujus verba, quia quædam alia ex iis hoc capite recitavit Clemens, integra hoc loco apposuisse haud abs re fuerit. Ἄρ' οὐ νομοθετήσωμεν πρώτον μὲν τοὺς παῖδας μέχρις ἐτῶν ὀκτωκαίδεκα τὸ παράπαν οἶνον μὴ γεῦσθαι, διδάσκοντες ὡς οὐ χρὴ πῦρ ἐπὶ πῦρ ὀχετεύειν εἰς τε τὸ σῶμα καὶ τὴν ψυχὴν, πρὶν ἐπὶ τοὺς πόρους ἔγγειρεῖν πορεύσθαι, τὴν ἐμμανὴ εὐλαβοῦμενοι ἐξίν τῶν νέων· μετὰ δὲ τοῦτο οἶνον μὲν δὴ γεῦσθαι τοῦ μετρίου μέχρι τριάκοντα ἐτῶν, μέθης δὲ καὶ πολυονίας τὸ παράπαν τὸν νέον ἀπέχεσθαι· τετταράκοντα δὲ ἐπιβαίνοντα ἐτῶν, ἐν τοῖς ἑξοσιταῖσι εὐωχηθῆντα, καλεῖν τοὺς τε ἄλλους θεοὺς καὶ θεὸν καὶ Διόνυ-

τὸ κράμα, τὸ δὲ εἰς ἀφθαρσίαν ὀδηγεῖ, τὸ Πνεῦμα· ἡ δὲ ἀμφοῖν αὐθις κρᾶσις, ποτοῦ τε καὶ Λόγου (4), εὐχαριστία κέκληται, χάρις ἐπαινουμένη καὶ καλή· ἥς οἱ κατὰ πίστιν μεταλαμβάνοντες ἀγιάζονται καὶ σῶμα καὶ ψυχὴν· τὸ θεῖον κράμα, τὸν ἀνθρώπον, τοῦ ἱατρικοῦ βουλήματος Πνεύματι καὶ Λόγω συγκρίναντος μουσικῶς· καὶ γὰρ ὡς ἀληθῶς μὲν τὸ πνεῦμα ὠκείωται τῇ ἀπ' αὐτοῦ φερομένη ψυχῇ, ἡ δὲ σὰρξ τῷ Λόγω, δι' ἣν « ὁ Λόγος γέγονε σὰρξ. » Ἄγαμαι τοίνυν τοὺς αὐστηρὸν ἐπαινηρημένους βίον, καὶ τῆς σωφροσύνης τὸ φάρμακον ἐπιποθοῦντας τὸ ἕδωρ φεύγοντας δὲ ὅτι μάλιστα πορρωτάτω τὸν οἶνον, ὅσον πυρὸς ἀπειλήν. Ἄρεσκει οὖν τοὺς παῖδας καὶ τὰς κόρας ὡς ἐπιτοκλεῖστον ἀπέχεσθαι τοῦ φαρμάκου τούτου· οὐ γὰρ κατάλληλον ζεοῦση ηλικίᾳ τῶν ὑγρῶν τὸ θερμότατον ἐπεγγεῖν, τὸν οἶνον, οἶνοι πῦρ ἐποχετεύοντας (5) πυρὶ ἐξ οὗ ὄρμαί τε ἀγριαί, καὶ φλεγμαίνουσαι ἐπιθυμίαι, καὶ διάπυρον ἦθος ἐκκαλεῖται προπετεῖς τε οἱ νέοι, ἐγδοθεν χλιαινόμενοι, ἐπὶ τὰς ὀρέξεις γίνονται· ὡς δὴ προὔπτον αὐτῶν τὴν βλάβην ἐλέγχεσθαι διὰ τοῦ σώματος, πεπαινομένων, θάττον ἢ προσῆκε, τῶν τῆς ἐπιθυμίας μελῶν. Ὅργῳσι γοῦν ἀναιδέστερον ἀναζέοντες οἶνον, καὶ οἰδοῦσι μαστοὶ τε καὶ μῦρια, προκηρύσσοντες ἤδη πορνείας εἰκόνα· καὶ τῆς ψυχῆς τὸ τραῦμα φλεγμαίνειν ἀναγκάζει τὸ σῶμα· σφυγμοὶ (6) τε ἀναιδεῖς περιεργίαν διώκουσιν, εἰς παρανομίας ἐκκαλοῦμενοι τὸν κόσμον (7)· ἐνθὲν δὲ ἤδη τῆς ηλικίας τὸ γλευκος ὑπερβάλλει τῆς αἰδοῦς τοὺς ὄρους. Χρὴ δὲ, ὡς ἐνὶ μάλιστα, κατασβεννύναι περᾶσθαι τὰς ὄρμας τῶν νέων, ἀφαιρούντας μὲν τὸ ὑπέκκαυμα τὸ τῆς ἀπειλής (8) βακχικόν,

« Joan. 1, 14.

σον παρακαλεῖν εἰς τὴν τῶν πρεσβυτῶν τελετὴν αἶμα καὶ παιδιάν, ἣν [Ἰσ. 65] τοῖς ἀνθρώποις ἐπέκουρον τῆς τοῦ γήρωος αὐστηρότητος ἕδωρ ἔσκατο, τὸν οἶνον φάρμακον, ὡς ἀνηθῶν ἡμᾶς, καὶ δυσθυμίας λήθην γίνεσθαι, μαλακώτερον τε ἐκ σκληροτέρου τὸ τῆς ψυχῆς ἦθος, καθάπερ εἰς πῦρ σίδηρον ἐντεθέντα, γιγνόμενον, καὶ οὕτως εὐπλαστότερον εἶναι. « Principio lege sanciemus, ut pueri usque ad duodevigesimum annum vini usum prorsus ignorent. Nempe eos monelibus non oportere ignem igni in corpus atque animam suggerere, antequam viri effecti subire labores incipiant. Furiosum namque habitum juventutis cavere oportet. Deinde vino moderate utantur usque ad annum ætatis trigesimum. Ab ebrietate vero et vini repletione juvenes omnino abstineant. Sed cum ad quadragesimum pervenerint, tunc in conviviis liberius discumbentes, cum alios deos, tum Dionysium ad sacra senum et ludos invocent, qui hominibus vinum, quasi remedium senectutis duritiæ, est largitus, ut rejuvenescere videamur, et mæstitiæ nos oblivio capiat: et ipsa affectio animi, sicuti ferrum in igne, ex duritie in molliem deducta, flexibilior fiat. » Hæc Plato *De legibus* lib. II, pag. 796, edit. Francofurt, quam alibi etiam secuti sumus.

(6) Σφυγμοί. Convenientius σφυγμοί, « pulsus, » A. STILBURG.

(7) Τὸν κόσμον. Id est, « honestum ac moderatum » hominem. Hervetus interpres legis videtur τὸν κόσμον. Mox τὸ γλευκος vocat fervorem juventutis, τὴν ἐκζεσιν.

(8) Ἀπειλή. Id est, ignis ac fervoris, nam paulo ante dixit πυρὸς ἀπειλήν. Ἀντιφάρμακον vocal aquam, quæ vim vini restinguit.

ἐπεισχόντας (9) δὲ τὸ ἀντιφάρμακον τῆς ἐκξέσεως, δὲ καὶ τὴν ψυχὴν τυφομένην ἦδη καθίξει, καὶ τὰ μόρια ἐφέξει διοιδούντα, καὶ κατακοιμῶσι τὸν ἐρεθισμὸν τῆς ἦδη σαλευομένης ἐπιθυμίας. Οἱ δὲ ἀκμάζοντες, μεθ' ἡμέραν μὲν ἀρίστου μεταλαβόντες, οἷς κατάλληλον (10) τὸ ἀριστον, ἀρτου μόνον ἀπογευσάμενοι, ἀπεχέσθων πάμπαν τοῦ ποτοῦ, πρὸς τὸ ἀναπνεύσθαι τὴν περιττὴν ὑγρότητα αὐτῶν ἀνασφογγιζομένην (11) ξηροφαγία· καὶ γὰρ τὸ συνεχὲς πτύειν καὶ ἀπομύσσεσθαι, καὶ περὶ τὰς ἐκκρίσεις σπεύδειν, ἀκρασίας τεκμήριον, ἐκ τῆς ἀμέτρου προσφορᾶς ὑπερχειομένων τῶν ὑγρῶν τῷ σώματι. Εἰ δὲ καὶ ἐπιγίνοιτο δίψα, ἀρκείσθω ὕδατι τὸ πάθος οὐ πολλῶ· οὐδὲ γὰρ ὕδατος ἀνέδην ἐμπορεῖσθαι καθήκει, ὡς μὴ ἐκκλύζοιτο ἡ τροφή, καταλαίνοιο δὲ εἰς πέψιν, καταταττομένων μὲν εἰς τὸν ὄγκον τῶν σιτίων, ὀλίγων δὲ παντάπασιν εἰς τὰς ἐκκρίσεις χωρῶντων. Πρέπει δὲ καὶ ἄλλως (12) ταῖς θεϊκαῖς φροντίσι, μὴ οἰνοβαρεῖν· « ἔ γὰρ ἄκρατος, » κατὰ τὸν Κωμικὸν (13), « ἄλγιστ' ἀναγκάζει φρονεῖν, » ἡμεῖσι δὲ οὐδὲ σωφρονεῖν. Εἰς δὲ ἐσπέραν τοῦ δείπνου περὶ τὴν ὥραν οἴνω χρηστέον· ἐπειδὴν μηκέτι τοῖς ἀναγνώσασσι σχολάζωμεν τοῖς νηφαλιωτέροις. Τοτηνικᾶδε (14) ψυχρότερον καὶ τὸ περίεχον παρὰ τὸ μεθ' ἡμέραν γίγνεται· ὡς δεῖν ὑποτρέφειν τὴν ἐκλείπουσαν ἔμφυτον ἄλειαν, ἐπεισάκτω θερμότητι· ὀλίγω δὲ τῷ οἴνω (15) κἀνταῦθα· οὐ γὰρ μέχρι τῶν ὑβρεως προστέον (16) κρατήρων. Τοῖς δὲ (17) ἦδη παρηθηκῶσιν (18) ἰλαρώτερον ἐπιτρέπτειν μεταλαμβάνειν τοῦ ποτοῦ, τὸ καταψυχόμενον τῆς ηλικίας, οἶον μαραινόμενον ὑπὸ χρόνου, ἀναζωπυροῦντας ἀδλαδῶς τῷ τῆς ἀμπέλου φαρμάκῳ· οὐδὲ γὰρ ὡς ἐπιπλεῖστον ἐγχυμαίνονται ἐστὶ τῶν πρεσβυτέρων αἱ ὀρέξεις περὶ τὰ τῆς μέθης ναύγια· καθωρμισμένοι βὲν γὰρ οἶον ἀγκύραις τῷ λόγῳ καὶ τῷ χρόνῳ, τὴν ζάλην τῶν ἐπιθυμιῶν τὴν καταγίλῃσαν ἐκ μέθης βῆον φέρουσιν· οἷς ἴσως καὶ χαριεντίσασθαι τι ἔξεστι παρὰ τὰς εὐωχίας. Ἀλλὰ καὶ τοῦτοις ὄρος ἔστω τοῦ ποτοῦ, μέχρις οὗ τὸν λογισμὸν ἄσειστον διατηρήσῃσι, καὶ τὴν μνήμην ἐνεργὸν (19), καὶ τὸ σῶμα ἀσάλευτον οἴνω καὶ ἀκρά-
 ❧ P. 179 ED. POTTER.

(9) Ἐπεισχόντας. Ἐπιχέοντας Nov. Mox, κατακοιμῶσι pro κατακοιμῶσι, Bod.

(10) Οἷς κατάλληλον. Id est, « quibus convenit prandium. » Nonnulli enim tantummodo cœniabant. Conf. *Archæologia Græcæ* lib. iv, cap. 16. Mox, ἀπέσθων pro ἀπεχέσθων, Nov.

(11) Ἀνασφογγιζομένην. Ἀνασφογγιζομένην Nov.

(12) Καὶ ἄλλως. Καὶ ἄλλα, ὡς Nov., Reg., Bod.

(13) Κωμικόν. Intelligit Menandrum: ejus enim Stobæus, tit. 48, ser. *De inconst.*, hunc iambum citat:

Ὁ πολὺς ἄκρατος ὀλίγ' ἀναγκάζει φρονεῖν.

ΣΥΛΛΟΓΗ. — Apud Stobæum tit. *De incontinentia* hæc sententia Menandro tribuitur. Quod autem subjungit de contumeliæ crateræ dictum Anacharsidis, aliter effert Stobæus titulo eodem. Nam eum scribit, primum poculum dixisse sanitatis, alterum voluptatis, tertium ὑβρεως, « contumeliæ, » ultimum insanix. Sic Eubolus comicus apud Athenæum, lib. ii, Bacchum ait misceré decem pocula sapientibus: unum bonæ valetudinis, alterum amoris et voluptatis, sororis tertium, quartum vero protervix seu ὑβρεως esse, quintum clamoris, atque ita usque ad decimum, quem furoris dicit. Vide proverbium « Ser-

fit, ut mustum juventutis, fines pudoris transiliat. Oportet autem quammaxime fieri potest, juvenum appetitiones conari extinguere, minarum quidem Bacchicum fomitem auferentes, fervori autem contrarium medicamentum infundentes, quod etiam ardentem animam cohibebit, et membra intumescencia retinebit, et, quæ jam agitur, cupiditatis incitamentum sopiet. Qui autem sunt ❧ in ipso flore ætatis interdium quidem sumentes, quibus id convenit, prandium, pane solo gustato, a potu omnino abstineant, ut ebibatur eorum superflua humiditas, aridorum esu, veluti quadam spongia, exhausta. Assidue enim spuere et emungi, et ad excernendum properare sunt signum intemperantiæ ex immoderata exhibitione humidorum, quæ plus quam par sit in corpus infunduntur. Quod si etiam sitis accesserit, curetur aqua non multa hæc affectio. Neque enim aqua nimium profuse impleri convenit, ne eluatur nutrimentum, sed potius comminuat ad faciendam concoctionem; quod fiat, dum cibi quidem assurgunt in molem et admodum pauci ex his ad excretionem procedunt. Quanquam etiam alioqui convenit divinis contemplationibus, vino minime gravari. « Parum enim cogit merum, ait comicus, sapere: » tantum abest, ut temperantem possit efficiere. Vespere autem, tempore cœnæ vino utendum est, quando sobriis ac seriis lectionibus non amplius operam damus. Tunc et frigidior fit aer ambiens, ut introducto calore fovendus sit tepor innatus, qui deficit. Sed hic quoque vino est exiguo utendum: neque enim usque ad contumeliæ crateras accedendum est. Iis autem, qui jam sunt provectoris ætatis, hilarius potu uti permittendum est, ut frigidam ætatem, quæ tempore quodammodo emarcuit, vitis medicamento citra noxam suscitent. Neque enim seniorum appetitiones circa ebrietatis naufragia amplius fluctuare solent. Ratione enim ac tempore, veluti quibusdam anchoris, in porta fundati, cupiditatum tempestatem, quæ ex ebrietate excitatur, ferunt facilius: quibus etiam in convi-

valoris tertius. » COLLECT.

(14) Τοτηνικᾶδε. Τοτηνικᾶδε δὲ Nov., Bod.

(15) Τῷ οἴνω. E præcedentibus subaudiendum ὑποτρέφειν δεῖ, vel extrinsecus subintelligendum χρηστέον, aut simile quid. SYL.

(16) Προσιτέον. Si προίτέον malis, per me licet. ID.

(17) Τοῖς δέ. Plato ii *De legibus*: Ἐπίκουρον τῆς τοῦ γῆρας ἀύτηρότητος ἐδώρησάτο τὸν οἶνον φάρμακον, ὡστ' ἀνηθῶν ἡμᾶς, καὶ δυσθυμίας λήθην γίνεσθαι. « Liberum Patrem invocari » vult, « qui vinum hominibus est largitus ad levandam senectutis austeritatem, tanquam opportunum remedium, ut illius beneficio tanquam juvenescere videamur, subeatque eorum quibus animus offenditur oblivio, et ipsa illa durior ea ætate animi affectio, sicuti ferrum in igne, emolliatur et flexibilior fiat. » Athenæus lib. ii: « Zeno Citieus durus et iracundus, multo vini haustu cum placidus fieret, interrogatus: Quid ita ingenium mutaret? Id accidere sibi, respondit, quod lupinis, priusquam maderant aqua amarissimis, posteaquam macerati sunt, et appoti, dulcissimis et miltissimis. » COLLECT.

(18) Παρηθηκῶσιν. Παρηθηκῶσιν Nov.,

(19) Ἐνεργόν. Ἐνεργόν Bod.

viis licet aliquid urbane dicere ac lepide. Cæterum iis quoque sit potationis eousque terminus, dum et illabefactam rationem, et suo officio fungentem memoriam, corpusque vino immotum et inconcensum conservent: ἀκροθώρακα, hoc est qui suum « pectus » vino insigniter « armavit », vocant ✕ qui sunt harum rerum periti. Melius est ergo, ne labaris, antea desinere. Artorius autem quidam in libro *De longa vita* (sic enim commemorari) existimat oportere eousque potum solummodo præbere, donec cibi humectentur, ut nobis vitam paremus longiorem. Convenit ergo, ut vinum alii quidem loco medicinæ propter solam sanitatem adhibeant; alii vero, ut se relaxent et exhilarent. Vinum enim primum quidem facit eum, qui bibit, esse sibi ipsi plus quam antea æquum, et convivis suavem et famulis mitiorem, et amicis jucundiores; contumelia autem affectus par pari refert. Vinum enim, cum sit calidum et habeat suaves succos, moderate temperatum, turpia quidem excrementa liquefacit caliditate, acres autem et malos succos bono odore contemperat. Illud ergo bene dictum est: « Exsultatio animæ et cordis vinum creatum est ab initio, si quantum satis est bibatur ». Optimum est autem aqua plurima vinum miscere, et non ipsum tanquam aquam requirere et sic per temulentiam clangescere; neque tanquam aquam infundere, præ nimio vini amore. Sunt enim ambo Dei opera, et ea ratione conducit ad sanitatem utriusque mistura, aquæ scilicet et vini; quoniam ex eo quod est necessarium, et eo quod est utile, vita consistit. Ei itaque quod

✕ P. 180 ED. POTTER, 153 ED. PARIS.

(20) Ἀκροθώρακα. Parenthesim istam, ἀκροθώρακα τοῦτον καλοῦσιν οἱ περὶ ταῦτα δεινοί, Hieronymus Mercurialis *Variar. lect.* lib. iv, c. 6, ex margine in contextum irrepsisse putat, in eamque sententiam inclinat A. Sunt tamen apud Clementem etymologiae, et alia ejusmodi grammatica passim obvia: ut de ἀσώτοις supra p. 62, imo etiam διττογραφίας, seu « variantis scripturæ » adnotatio, ab eo non neglecta est, ut pag. 210, 250, 279 editionis nostræ. SYLBURG. — Aristotelem in iii problem. 2, manifestum est eos ἀκροθώρακας vocasse, qui leviter inebriati delirant, quive de rebus judicium ferrent, sed aberrant, quasi medii inter sobrios et temulentos. Erotianus in *Onomastico* ἀκροθώρακας etiam eos appellatos subjungit, qui non multum vino repleti sunt. Plutarchus in *Symposiacis* Aristotelis sententiam examinans, idem sentire videtur. Itaque non video cur Alexand. Clemens diversa sententiæ, ἀκροθώρακα rationem et memoriam minime offensas gerere scribat, quo in loco verum illius vocis usum ab eo ignoratum perspicitur, nisi vitiosum contextum esse, et ea verba ab aliquo ignaro primum in margine scripta, deinceps a librario inepte inserta fuisse velimus. Mercurialis lib. iv, c. 6, *Var. lect.* Butæo ἀκροθώρακας dicuntur, qui leviter appoti sunt, quasi pectore tenui vino imbuti. COLLECT.

(21) Μέμνηται. Μέμνηται, Nov.

(22) Βρέξεται. Excerpta ms. βρέξεται, « rigabitur. » SYLBURG.

(23) Πρώτον. Πρώτος Nov. Hæc ex Platone videntur excerpta i *De legibus*: Πρώτα τὸν ἄνθρωπον εὐτότου ποιεῖ πρώτον ἄλλων εὐθὺς μᾶλλον ἢ πρότερον. « Vinum hominem continuo seipso lætiores et hi-

lariorem reddit, et quo plus libet, tanto majore et meliore spe est. » Clemens: Οἶνος γὰρ πρῶτον μὲν αὐτὸν αὐτῷ ἄλλων ποιεῖ τὸν πίνοντα μᾶλλον ἢ πρότερον. « Æquum et clementem » vertit Hervetus: αἱ ἄλλων etiam ἰαρόν significat. Athenæus lib. viii: « Quod vero ἄλλων et ἰαρόν eadem vocabuli notione dicerent, ostendit Ephippus. Protinus hilarem facit, molestiam abstergit omnem, redditque ἄλλων. » COLLECT.

(24) Κεκραμένος. Κεκραμένους scribendum videtur. Quin etiam super ultimam syllabam κεκραμένος aliquis posuit ους in Reg.

(25) Αἰσχροῦ. Αἰσχροῦ agnoscit etiam Herveti versio, « turpia excrementa. » Sed verius fortasse γλίσχρο, « lenta et viscida. » SYLBURG.

(26) Ἐκεῖνο. Ἐκεῖνος Bod. Mox, διὰ μνήμης Ecclesiasticum recitat, in quo ea sen entia sic se habet: Τίς ζωὴ ἐλασσομένη οἶνω; καὶ αὐτὸς ἐκτίσται εἰς εὐφροσύνην ἀνθρώποις. Ἀγαλλίαμα καρδίας, καὶ εὐφροσύνη ψυχῆς οἶνος πινόμενος ἐν καιρῷ αὐτάρχεις. Nov. etiam αὐτάρχεις habet. Mox, τῷ ἀβείν Nov.

(27) Παρεῖται. Fortasse rectius παρίεται, « resolvuntur, » præz. temp. SYLBURG.

(28) Κύκλω. Hæc pene κατά λέξιν ex Aristotele sumpta sunt, qui sect. 3, probl. 9 et 20, has quaestiones solvit: Διὰ τί τοῖς μεθύουσι σφόδρα κύκλω πάντα φαίνεται φέρεσθαι, καὶ ἦδη ἀπτομένης (μᾶλλον idem addit c. 20) τῆς μέθης, ἀριθμεῖν (ἀβείν c. 9, quod ex altero loco, itemque ex Clemente mutandum in ἀριθμεῖν) τὰ πόρρω οὐ δύναται; « Cur penitus vino captis circumferri omnia videantur, jamque inter initia ebrietatis, quæ procul sunt enumerare nequeant? »

Eccli. xxxi, 36.

lariorem reddit, et quo plus libet, tanto majore et meliore spe est. » Clemens: Οἶνος γὰρ πρῶτον μὲν αὐτὸν αὐτῷ ἄλλων ποιεῖ τὸν πίνοντα μᾶλλον ἢ πρότερον. « Æquum et clementem » vertit Hervetus: αἱ ἄλλων etiam ἰαρόν significat. Athenæus lib. viii: « Quod vero ἄλλων et ἰαρόν eadem vocabuli notione dicerent, ostendit Ephippus. Protinus hilarem facit, molestiam abstergit omnem, redditque ἄλλων. » COLLECT.

(24) Κεκραμένος. Κεκραμένους scribendum videtur. Quin etiam super ultimam syllabam κεκραμένος aliquis posuit ους in Reg.

(25) Αἰσχροῦ. Αἰσχροῦ agnoscit etiam Herveti versio, « turpia excrementa. » Sed verius fortasse γλίσχρο, « lenta et viscida. » SYLBURG.

(26) Ἐκεῖνο. Ἐκεῖνος Bod. Mox, διὰ μνήμης Ecclesiasticum recitat, in quo ea sen entia sic se habet: Τίς ζωὴ ἐλασσομένη οἶνω; καὶ αὐτὸς ἐκτίσται εἰς εὐφροσύνην ἀνθρώποις. Ἀγαλλίαμα καρδίας, καὶ εὐφροσύνη ψυχῆς οἶνος πινόμενος ἐν καιρῷ αὐτάρχεις. Nov. etiam αὐτάρχεις habet. Mox, τῷ ἀβείν Nov.

(27) Παρεῖται. Fortasse rectius παρίεται, « resolvuntur, » præz. temp. SYLBURG.

(28) Κύκλω. Hæc pene κατά λέξιν ex Aristotele sumpta sunt, qui sect. 3, probl. 9 et 20, has quaestiones solvit: Διὰ τί τοῖς μεθύουσι σφόδρα κύκλω πάντα φαίνεται φέρεσθαι, καὶ ἦδη ἀπτομένης (μᾶλλον idem addit c. 20) τῆς μέθης, ἀριθμεῖν (ἀβείν c. 9, quod ex altero loco, itemque ex Clemente mutandum in ἀριθμεῖν) τὰ πόρρω οὐ δύναται; « Cur penitus vino captis circumferri omnia videantur, jamque inter initia ebrietatis, quæ procul sunt enumerare nequeant? »

πρόσω, ὡς ἔστι μόνα. « Καὶ μὴν (29) ὄρῳ μοι δύο μὲν ἡλίου δοκῶ, » μεθύων ὁ Θηβαῖος ἔλαγε γέρον. Κινουμένη (30) μὲν γὰρ ὑπὸ τῆς τοῦ οἴνου θερμότητος ἡ ὄψις, πυκνότερον πολλαπλασίονα τοῦ ἐνὸς φαντάζεται τὴν οὐσίαν· διαφέρει δ' οὐθὲν ἤττον (31) ἔψιν κινεῖν, ἢ τὸ ὀρώμενον· ταῦτόν γὰρ ἐξ ἀμφοῖν ἡ ὄψις πέπνηθεν, τῆς τοῦ ὑποκειμένου καταλήψεως διὰ τὴν σάλον ἀκριβῶς ἐφικέσθαι· μὴ δυναμένη· καὶ αἱ βάσεις καθάπερ βεῦματι ὑποφέρονται· λυγμοὶ τε καὶ ἔμετοι, καὶ παραφροσύνη ἐπεισεκώμασαν. « Πᾶς (32) γὰρ οἴνωθεὶς ἀνήρ, » κατὰ τὴν τραγωδίαν·

visum quis moveat, an id quod videtur: nam idem potest subjectum perfecte comprehendere. Jam vero gressus tanquam fluctu impellente subsidunt, nec possunt tenere locum, singultusque et vomitus et desipientiæ subeunt. « Quisquis enim est temulentus, » ut dicit tragœdia:

*Ἦσων μὲν ὀργῆς ἔστι, τοῦ δὲ νοῦ κενός·
Φιλί τε, πολλὴν γλώττω ἐκχέας μάτηρ,
Ἄκων ἀκούειν, ἄπερ ἐκὼν εἶπεν κακῶς.*

Καὶ πρό γε τῆς τραγωδίας ἡ Σοφία κέραγεν· « Οἶνος (33) πινόμενος πολὺς, ἐν ἐρεθισμῷ καὶ παντὶ πτώματι πληθύνει. » Διὸ οἱ μὲν πλείστοι ἀνίστασθαι φασὶ δεῖν παρὰ τοὺς πότους, καὶ τὰ σπουδαῖα εἰς ἔω ὑπερτίθεσθαι· ἐγὼ δὲ τότε μάλιστα τὸν λόγον συνειωγησόμενον ἀξιώ παρεισάγειν, παιδαγωγήσοντα τὴν οἴνοφυλιαν, μὴ λάθη παραπεσοῦσα (34) εἰς μέθην ἢ εὐωχία. Ὡς γὰρ ὀφθαλμοὺς οὐκ ἂν τις,

✠ P. 181 ED. POTTER, 154 ED. PARIS.

(29) Καὶ μὴν. Verba sunt Penthei apud Euripidem in *Bacchis*:

Καὶ μὴν ὄρῳ μοι δύο μὲν ἄλλους δοκῶ.

Virgil., iv *Æneid.*:

*Eumenidum veluti demens videt agmina Pentheus,
Et solum geminum, et duplices se ostendere Thebas.*

Et apud eundem, Cyclopi ebrio οὐρανὸς συμμειγμένος δοκεῖ τῇ γῆ φέρεσθαι. Versus autem, qui proxime citantur, Sophoclis tragici sunt, a Stobæo citati tit. 18, *De incontinentia*. COLLECT. — Recte jam in fine *Protreptici* Θηβαῖον γέροντα, Tiresiam vocavit. Cæterum quæ hic dicuntur, Penthei verba sunt in *Bacchidibus* Euripidis. Ergo lapsus est memoria HENSIUS. — Conf. quæ superius dicta sunt ad *Protrept.* pag. 91, 92, not.

(30) Κινουμένη. Hæc verba, quæ perperam hactenus intellecta fuere, sic distingui et explicari debent: Κινουμένη... ἡ ὄψις πυκνότερον, πολλαπλ. « Nam visus a vini calore frequentius commotus, unius rei substantiam imaginatur esse multiplicem. » Πυκνότερον enim non ad ea quæ sequuntur, sed ad id quod præcedit pertinet: quod cum ex horum verborum serie, tum ex Aristotele manifestum est, qui post verba paulo ante memorata statim addit: Ἦ ὅτι κινεῖται ὑπὸ τῆς θερμότητος τοῦ οἴνου ἡ ὄψις πυκνάκις; « An quia conspectus a calore vini sæpius commovetur? »

(31) Ἦττον. Vox hæc sensui repugnare videtur. Scribendum, διαφέρει δ' οὐθὲν ἢ τὴν ἔψιν κινεῖν ἢ τὸ ὀρώμενον. « Nihil autem interest utrum visus moveatur, an res visa. » Similiter Aristoteles sectæ superius memorate problém. 9: Διαφέρει οὖν τὴν ἔψιν οὐθὲν κινεῖν, ἢ τὸ ὀρώμενον. Ταῦτό γὰρ ποιεῖ πρός τὸ φαίνεσθαι τὰ εἰρημένα. « Nihil vero interest utrum conspectus moveatur, an res conspectui obvia; sit enim utralibet ratione, ut id quod modo dixi appareat. » Item problém. 20: Ὅσπερ οὖν ἔταν ὑποθῆ τις ὑπὸ τὸν ὀφθαλμόν, δύο φαίνεται, οὐπω καὶ τοῖς μεθύουσιν· οὐδὲν γὰρ διαφέρει ἐάν μὲν

est 'necessarium, nempe aquæ plurimæ, ex utili etiam aliquid immiscendum est. Vino autem immodico lingua quidem præpeditur, labra vero solvuntur, oculi autem detorquentur, cum præ humiditatis multitudinem visus tanquam in piscina natitet et mentiri coacti, existimant omnia in orbem ferri, quæ autem procul sunt, recensere non possunt tanquam unica: « Atqui duos soles videre mihi videor, » ebrius dicebat Thebanus senex. Motus enim ✠ a caliditate vini visus, sæpius ejus, quod unum est, multiplicem apprehendit substantiam; nihil autem differt, an

visui ex utroque accidit, qui propter fluctuationem non possunt tenere locum, singultusque et vomitus et desipientiæ subeunt. « Quisquis enim est temulentus, » ut dicit tragœdia:

*B Eum ira vincit, et caret sapientia,
Demensque lingua multa cum profuderit,
Invitus audit, quæ volens dixit male.*

Atque ante tragœdiam clamavit Sapientia: « Vinum quod bibitum multum, in irritatione et omni lapsa replet. » Quocirca plurimi quidem dicunt oportere in convivio se 67 relaxare, et seria in auroram differre; ego autem tunc maxime censeo rationem esse in convivium introducendam, quæ instar pædagogici corrigat temulentiam, ne nobis imprudentibus convivium dilabatur ad ebrietatem. Quemad-

✠ Eccli. xxxi, 38.

ὑποθῆ, κινή δὲ τὴν ἔψιν, οὐδὲ ἂν ἐξέθεν, ἢ ἐσωθεν ἀμφοτέρως γὰρ τὸ αὐτὸ πάσχει ἡ ὄψις, ὥστε οὐ δόξει μὲν τὸ ὀρώμενον. « Quemadmodum igitur si sub oculo posueris rem objectam, geminari videbis; sic etiam vinolentis accidere illud potest. Nihil enim interest utrum supposueris, an aspectum commoveris; nec utrum extrinsecus, an intrinsecus. Idem enim obvenire utraque ratione potest, ut res conspecta constare non videatur. » Mox ἀφικέσθαι προεφικέσθαι, Reg.

(32) Πᾶς. Hunc locum recitant Antonius et Maximus serm. 68, tit. *De ebrietate*, hoc modo: Πᾶς γὰρ οἴνωδης, κατὰ τὴν τραγωδίαν, ἤττων μὲν ὀργῆς ἔστι, τοῦ δὲ νοῦ κενός. Porro Stobæus principio serm. 18, tit. *De incontinentia*, hos versus Sophocli tribuit. In tertio versu, δὲ pro τέ, et γλώσσαν pro γλώττω habet idem: et in quarto οὖς pro ἄπερ. In primo versu ἤττω pro ἤσων habet Nov.

(33) Οἶνος. Imperfecte recitat Ecclesiast. cap. xxxi, 39, 38: Πικρία ψυχῆς οἶνος πινόμενος πολὺς ἐν ἐρεθισμῷ καὶ ἀντιπτώματι· πληθύνει μέθη θυμὸν ἀφρονος εἰς πρόσκομμα. Mox περὶ τοὺς πότους Nov. perperam.

(34) Παραπεσοῦσα. Fragmentum ms. H. παραπεσοῦσα. STILBURG. — Athenæus lib. viii: Εὐωχίας quidem non ἀπὸ τῆς ὀχῆς, quo vocabulo indicatur « alimentum, » nuncuparunt, sed quod in iis « recte » omnia « fierent. » Nam ad epulas convenientes, primum deos venerabantur, deinde ad animi remissionem ac hilaritatem se traducébant, potionem τὴν μέθην appellantes. Paulo post, « sub nomine benevolentiæ, » Gr. φιλοτησίας δνόματι· ubi alludit Clemens ad morem Græcorum. Suidas: Φιλοτησία, φιλία, δεξιῶσις· φιλοτησίαν προπίνειν ἐστίν, ἦνίκα τις ἐν ἀρίστῳ ἀπὸ τῆς φιάλης πίων, μέρος τὸ λοιπὸν παράσχη φιλῶ. « Philotesias dicunt invitatio· nes amicitiae gratia lactas, cum quis ex phiala partem bibens, reliquum amico porrigit. » Idem mos Græciæ regibus die, qui Φιλοτησία dicebatur. Hesychius hanc adhibitam φιλοτησίαν post cœnam au-

modum enim nemo, qui sapit, æquum censuerit claudere oculos, priusquam eat dormitum; ita nec rationem abesse a convivio quis recte voluerit, neque ante res gerendas eam præsuppire recte instituerit. Sed neque poterit unquam Ratio, seu Verbum, a familiaribus suis desistere, nec si dormiamus quidem: ea enim ad somnum est advocanda. Perfecta enim sapientia, quæ est divinarum et humanarum rerum scientia, quæ universa complectitur ac continet, quatenus gregis hominum curam gerit, ars vitæ efficitur, et ea ratione, quandiu vivimus, simul adest perpetuo, proprium semper munus, nempe ut bene vivamus, obiens. Miseri autem, qui e convivio temperantiam exigunt, intemperantiam in comotationibus, vitam esse beatam existimant. Quorum vita quidem nihil est aliud quam comessatio, crapula, balnea, temetum, matulæ, otium, potus. Videre ergo licet aliquos eorum semimortuos, cespitantes, in collis coronas habentes, non secus ac amphoras, inter se invicem sub benevolentia nomine desipientes merum; alios autem plenos crapula, sordidatos, in vultu pallentes et lividos, et hesternæ temulentia adhuc aliam infundentes temulentiam. Bonum, bonum est, o amici, ut cum hanc imaginem simul ridiculam et miserabilem eminus et quam longissime ab ea didicerimus, nos ipsos ad id, quod est melius, componamus et effluamus, timentes ne forte nos quoque aliis simile spectaculum sumus, et ridiculi evadamus. Præclare profecto dictum est: « Fornacem » quidem « inter tingendum probare ferri aciem, vinum autem cor superbiorum ». Est et quidem ebrietas, usus vini vehementior. Debauchatio vero, quæ Græce est *παροῖα*, ex nimio vini usu immodestia. Crapula autem, quæ propter ebrietatem accipitur molestia et fastidium: quæ *κραιπάλη* Græce dicta est, eo quod « caput vibret » et exagitet. Hanc vitam (si quidem vita est appellanda, quæ est ignava et otiosa, libidini et voluptati dedita, ex nimio vino

✠ P. 182 ED. PÔTTER, 154-155 ED. PARIS. • Eccli. xxxi, 51.

ctor est. *Antiquitat. conviv. lib. iii, cap. 10.* Tale illud Didonis apud Virgilium, *Æneid. iv*:

*Dixit et in mensa laticum libavit honorem,
Tum Bitiæ dedit increpitans: ille impiger hausit
Spumantem pateram, et pleno se profuit ore.*

COLLECT.

(35) *Σοφία. Conf.* quæ de hac definitione dicentur infra, *Strom. i, p. 284.* Eandem iterum tradit auctor *Strom. iv, 4; vi, 15, 17; vii, 12.*

(56) *Ἐμπεριλαβοῦσα τὰ ὅλα κατ' ἐκεῖνο, καθ' ὃν.* *Ἐμπεριλαβοῦσα μὲν ἐκεῖνο καθ' ὃν...* Fragmentum ms. H. In Flor. edit. antiquæ scriptum τὸ ὄλο ' pro quo et τὸ ὄλον legi posse adnotat A. SYLBURG. Mox, *περὶ τὸν βίον, Nov.*

(37) *Ἡμιμβροῖς.* « Semicibrios. » Hervetus vertit « semimortuos, » ἡμιθανεῖς. Mox, *σφαλμένους* pro *σφαλλομένους*, Nov. De philotesiis conf. *Archæologia Græcæ lib. iv, c. 20.*

(58) *Κάλ.* Abest a Nov.

(39) *Κάμνος.* Locus est Ecclesiastici xxxi, 51. Ubi in Antuerpiensi edit.: *Ἐν καρδίᾳ ὑπερηφάνων ἐν μέθῃ* « at in Romana ut apud Clementem: *Καρδίας ἐν μάχῃ ὑπερηφάνων.* Latina vulgata: « Ignis

αὐ φρονῶν, πρὶν ἢ ἐπὶ τὸν ὕπνον λέναι, ἀζώσιον μύειν· οὕτως οὐδὲ τὸν λόγον ἀπειναί τοῦ συμποσίου ὀρθῶς ἂν τις βουλευθείη, οὐδὲ προκατακοιμῆσαι αὐτὸν τῶν πράξεων ἐπιτηδεύσαι ἂν καλῶς· ἀλλ' οὐδὲ ἀφίστασθαι ποτε δυναίεται τῶν οικειῶν ὁ Λόγος αὐτοῦ οὐδ' ἂν καθεύδωμεν· καὶ γὰρ ἐπὶ τὸν ὕπνον παρακλητέον· τελεία γὰρ ἡ σοφία (35), θεῶν οὐσα καὶ ἀνθρωπίνων πραγμάτων ἐπιστήμη, ἐμπεριλαβοῦσα τὰ ὅλα κατ' ἐκεῖνο, καθ' ὃν (36) ἐπισκοπῆ τὴν ἀνθρώπων ἀγέλην, τέχνη γίνεται περὶ βίον· καὶ ταύτη πάντῃ συμπάρεστιν, ἐφ' ὅσον βιοῦμεν, αἰὲ τὸ βίον ἔργον ἐκτελοῦσα, τὴν εὐζωίαν. Οἱ δὲ κακοδαίμονες, οἱ ἀπελαύνοντες σωφροσύνην εὐωχίας, μακαριστὸν ἡγῶνται βίον τὴν ἀκρασίαν τὴν περὶ τὰ συμπόσια· ὧν ἐστὶ τὸ ζῆν οὐδὲν ἄλλο ἢ κῶμος, κραιπάλη, βαλανεῖα, ἀκρατος, ἀμίδες, ἀργία, πότος. Ὁρᾶν γοῦν ἐστὶν αὐτῶν τινὰς ἡμιμβροῖς (37), σφαλμένους, περὶ τοὺς ἀφορεῖς, διαπνέζοντας ἀλλήλους τὸν ἀκρατὸν φιλοτισίας ὀνόματι· ἄλλους δὲ πικτεῖς κραιπάλης, αὐχμῶντας, ὠχρῶντας τὰ πρόσωπα, πελιδνοῦς· καὶ ἐπὶ τῇ χιτῆρὶ μέθη ἀλλήν εἰς ἑω αὐθις ἀναντλοῦντας μέθην. Καλὸν, ὦ φίλοι, καλὸν, καταμαθόντας ὅτι μάλιστα πόρρωθεν τὴν εἰκόνα ταύτην, τὴν γελοῖαν ἅμα καὶ ἐλεεινὴν, σφᾶς αὐτοὺς πρὸς τὸ ἀμεινον σχηματίζουσιν, ὀρθωδοῦντας μὴ ἄρα πη καὶ ἡμεῖς παραπλήσιον θέαμα τοῖς ἄλλοις καὶ (38) γέλωτος γενώμεθα. Ἀστεῖως ἄρα εἴρηται· ὡς ἄρα « κάμνος (39) μὲν δοκιμάζει στόμωμα ἐν βαζῆ, οἶνος δὲ καρδίαν ὑπερηφάνων. » Μέθη μὲν οὖν ἐστὶν ἀκράτου χρήσις σφοδροτέρα· παροῖα, δὲ, ἡ ἐκ τῆς χρήσεως ἄκοσμία· κραιπάλη δὲ, ἡ ἐπὶ τῇ μέθῃ διασέπτεισι καὶ ἀηδία, ἀπὸ τοῦ τὸ κάρα πάλλιν (40) ὀνομασμένη. Τοῦτον τὸν βίον (εἰ βίον καλεῖν χρῆ, ῥάθυμον ὄντα, καὶ περὶ τὰς ἡδουπάθειας κεκινημένον, καὶ περὶ τὴν οἰνοφυλίαν ἐπτοημένον) ἡ θεῖα Σοφία ὑφορωμένη, παραγγέλλει τοῖς αὐτῆς (41) τέκνοις· « Μὴ ἴσθι οἰνοπότης· μὴδὲ ἐκτείνου συμβολαῖς κρεῶν ἀγορασμοῖς· πᾶς γὰρ μέθυσος καὶ πορνοκόπος πτω-

probat ferrum durum, sic vinum corda superbiorum arguet in ebrietate potatum. » Sic quoque Glossarium vetus, de ferramentis: « Ferrum durum, » στόμωμα. Alibi: Στόμα, « ferrumino; » στόμωμα, « ferramen; » στοματώτης, « indurator. » In Lexico alio, « ferrumen, » στόμωμα, rectius. Plinius lib. xxxvi, c. 22, « aciem » appellat, quæ vox Gallicæ vicina est. Alii « duritiem mucronis » intelligunt. Jansenius: « Ignis probat et exhibet gladium acutum; quemadmodum ferrum, quod si non tingitur in aqua, non tantam habet duritiem; sic vinum corda superbiorum exhibet, dum illa vino madefiunt: nam et illa fiunt ad nocendum promptiora. » Vel certe quod, ut ait Horat. *De arte poetica,*

*Reges dicuntur magnis argere culcillis,
Et torquere mero, quem perspezisse laborant.*

COLLECT.

(40) *Κάρα πάλλιν.* Hesychius ad hoc etymon allusit: *Κραιπάλη ἡ ἀπὸ τῆς μέθης κεφαλαλία.* Item Suidas, a quo κραιπάλη dicitur, ὁ ἐκ πολλῆς οἰνώσεως παλμός· ἀπὸ τοῦ τὸ κάρα πάλλιν τοὺς μεθύοντας.

(41) *Αὐτῆς.* Αὐτοῖς Reg. Mox, κρεῶν τε p o κρεῶν,

χαύσει· καὶ ἐνδύσεται διεβρῆγμένα καὶ βακώδη πᾶς ὑπνώδης. » Ἐπνώδης γὰρ πᾶς ὁ μὴ εἰς σοφίαν ἐγρηγορῶν, ἀλλὰ ὑπὸ μέθης βαπτιζόμενος εἰς ὕπνον· « Καὶ διεβρῶγῳτα, φησὶν (42), ἐνδύσεται ὁ πάροινος, ἐπαισχυνθήσεται τε τῇ μέθῃ διὰ τοὺς κατοπτέοντας. » Ὅσαι γὰρ ἀμαρτωλοῦ, τὰ διεβρῶγῳτα τοῦ ὕφους τοῦ σαρκικοῦ, φιληδονίας κατατετρημένα· δι' ὧν ἡ αἰσχρὴ ἐνδοθεν τῆς ψυχῆς ἐπιθεωρεῖται, ἡ ἀμαρτία, δι' ἣν οὐδὲ σωθήσεται βραδίως τὸ ὕφος τὸ ἀπεσπασμένον πάντοθεν, εἰς πολλὰς κατὰ τὴν πόμεινον ἐπιθυμίας, τὸ ἀπεσπασμένον τῆς σωτηρίας. Ταύτη νοουθετικώτατα ἐπιφέρει· « Τίνοι οὐαί, τίνοι θόρυβοι, τίνοι κρίσεις, τίνοι ἀηδεῖς (43) λέσχει, τίνοι συντριμμάτα διακενής; » Ὅρατε ὅλον διεβρῶγῳτα τὸν φιλοῖνον, ὃς παρορᾷ μὲν τὸν λόγον αὐτὸν, ἐκδοτὸν δὲ αὐτὸν συνεχώρησεν τῇ μέθῃ· ὅσα τούτω ἠπελίσθη ἡ Γραφή. Καὶ πάλιν ἐπιπέσει τῇ ἀπειλῇ· « Τίνος πελιδῶν οἱ ὀφθαλμοί; οὐ τῶν ἐγχευόμενων ἐν οἴνοις (44); οὐ τῶν ἰχνευόμενων τοῦ πότου γίνονται; » Ἐνταῦθα μὲν καὶ νεκρὸν ἦδη τῷ λόγῳ τὸν φιλοπότην ἀποφαίνεται διὰ τῶν ὀφθαλμῶν τῶν πελιδῶν, » ὃ τοῖς νεκροῖς σημεῖον ἐπιφαίνεται, τὸν ἐν Κυρίῳ θάνατον αὐτῷ καταγγέλλασα· ἡ γὰρ ἀμνηστία τῶν εἰς τὴν ἀληθῆ συνεινόντων ζῶν ἐπὶ τὴν φθορὰν ῥέπει. Εἰκότως οὖν στεβρότατα ὁ Παιδαγωγὸς ἀπαγορεύει, τῆς ἡμετέρας κηδόμενος σωτηρίας, « Μὴ πίνετε (45) οἶνον ἐπὶ μέθῃ. » Διὰ τί, πύση; « Ὅτι, φησὶ, τὸ στόμα σου τότε λαλήσει σχολιά· κατὰ κείσεται δὲ ὡς περ ἐν καρδίᾳ θαλάσσης, καὶ ὡς περ κυβερνήτης ἐν πολλῶν κλύδωνι. » Ἐντεῦθεν καὶ ἡ ποιητικὴ ὠφελιμὴ λέγει·

ἄγωγος vehementissime prohibet, nostræ salutis curam gerens : « Ne bibite vinum ad ebrietatem. » Quamobrem ? rogabis. « Quoniam, inquit, os tuum tunc loquetur perversa. Jaces autem tanquam in corde maris, et tanquam gubernator in multis fluctibus d. » Ex hoc etiam adjuncta dicit poetica :
Οἶνος (46) δ', ὃς κυρὶ Ἰσορ ἔχει μέτρος, εὐτ' ἀρ
Ἐλθῇ· κυμαίνει δ' οἷα λίθουσαρ ἄλα Βορέης
[ἐς ἀνδρας]
[ἢ ἐν Νότος.]

✠ P. 183 ED. POTTER, 156 ED. PARIS. « Prov. xiii, 20, 21. » Ibid., 29. « Prov. xiii, 29, 30. » Ibid. 33, 34.

Bib. Græc. Dein, διεβρῆγμένα pro διαβρῆγγύμενα, Nov. Mox, καὶ βακώδη abest a Nov., Bod., Reg. Paulo post, ἐγρηγορῶς pro ἐγρηγορῶν Nov.

(42) *Φησὶν*. Sc. Salomon, loco superioris memorato. Hæc porro non sunt Scripturæ verba, ut hactenus quidem existimata sunt, sed Clementis.

(43) *Τίνοι ἀηδεῖ*. Proverb. xiii, 29, apud Clement. : *Τίνοι ἀηδεῖς λέσχει*. At apud LXX : *Τίνοι ἀηδέϊαι καὶ λέσχει*; « cui tristitiæ et ineptiæ. » COLLECT.

(44) *Οἶνοις*. Οἴκοις Reg. perperam.

(45) *Μὴ πίνετε*. Clementis verba sensum Prov. xiii, 20, 21 exhibentis. Simile est, quod dicit Joel 1, 5 : *Θρηνησατε πάντες οἱ πίνοντες οἶνον εἰς μέθην*. Mox, *κατακείσεται pro κατὰ κείσεται* δέ, Bib. Græc. Dein, *κυβερνήτης pro κυβερνήτης*, Nov.

(46) *Οἶνος*. Versus, qui sequuntur, duorum poetarum esse vidit interpres Hervetus : qui primi loci finem fecit post *Βορέης ἢ Νότος*· et pro τὰ δὲ reposuit καὶ πάλιν, sequentia continuans, tanquam ejusdem poetæ verba, sed fallitur. Aliam interpolationem discimus e Stobæo, titulo 18, *De incontinentia* : ibi enim tertii acroteleution, et quartus, ita leguntur :

..... *Τὰ δὲ καὶ κεκρυμμένα φαίνει*
Βυσσόθεν, ἐκ δ' ἀνδρῶν πάντ' ἐτίναξε νόον.
 Ut πάντα, quod est ante φαίνει, subrepsit, vel e

A hallucinans) divina suspiciens Sapientia, præcipit suis filiis : « Ne sis vini potor, nec stipem extendas ad emptiones carniū. Omnis enim ebriosus et fornicator mendicabit, et induetur laceris et pannosis omnis somnolentus ». Somnolentus enim est quisquis ad sapientiam non vigilat, sed ab ebrietate in somnum demergitur. « Et laceris, inquit, induetur debacchator, et per ebrietatem pudore afficietur, propter eos qui aspiant. » Peccatoris enim foramina sunt partes vestis carnalis laceratæ, seu perforatæ libidinibus : per quas dedecus intra animam cernitur, nempe peccatum, propter quod non facile servabitur vestis, quæ undecunque divulgata est et dilaniata, multis scilicet marcescens cupiditatibus, a salute separata ac discissa. Unde illud, quod efficacissime nos admonet, subjungit : « Cui væ, cui tumultus, ❧ cui judicia, cui injucundæ loquelæ, cui contritiones supervacua? » Videte vinosum totum dilaceratum, qui ipsum quidem Verbum despicit, seipsum autem tradidit et permisit ebrietati : quot et quanta ei Scriptura minata est. Minis autem his rursus subjungit : « Cujus sunt lividi oculi? an non eorum qui in viuis tempus consumunt? an non eorum qui investigant, ubi siant potationes? » Hic quidem eum qui potu nimio delectatur, etiam Verbo mortuum esse ostendit per « viventes oculos, » quod est signum mortuorum : eam videlicet quæ est in Domino, mortem ei annuntians. Oblivio enim eorum quæ ad veram vitam pertinent, vergit ad interitum. Jure ergo Pæ-

dagogus vehementissime prohibet, nostræ salutis curam gerens : « Ne bibite vinum ad ebrietatem. » Quamobrem ? rogabis. « Quoniam, inquit, os tuum tunc loquetur perversa. Jaces autem tanquam in corde maris, et tanquam gubernator in multis fluctibus d. » Ex hoc etiam adjuncta dicit poetica :

Vinum hominum veniens, velut ignis corda
Pellit, ceu Libyci fluctuat unda maris
Quam Notus aut Boreas agitant.....

sequenti loco, vel aliunde. Sequens autem locus, οἶνου repetitione ita interpolari posset :

Καὶ πάλιν
Οἶνος ἀμαρτοεπῆς, οἶνος μεθύουσιν δλισθος,
Οἶνος ψυχαπάτης.....

Sed nec conjecturæ hic indulgeo, nec cujus iste locus sit compertum habeo. Priorem Stobæus tribuit Eratostheni. Hemistichium autem illud, *Βορέης ἢ Νότος*, legitur etiam apud Homerum : anapesto pro dactylo usurpata, ut et apud Virgil. *Fluviorum rex Eridanus*. SYLBERG.—Versus non Sapphus, neque poetriæ ullius, sed Eratosthenis sunt, apud Athenæum lib. ii *Dipnosoph*. « Quod enim, inquit, scripsit poeta Cyrenæus, *Est eadem vini*, » etc. Ubi interpres Callimachum putat citari, cum sit apud Stobæum titul. 18 Eratosthenis nomen, licet communis ei sit cum Callimacho patria, ποιητικὴν dixit, non feminam indicans : nam et alibi citans Menandrum, idem verbum usurpat. In Græco Clementis scribe ἀνδρα non ἀνδρας. Deinde ita hæc : *Βορέης ἢ Νότος, τὰδε τοὶ κεκρυμμένα φαίνει*· vel trajecta dictione, τὰδε πάντα κεκρυμμένα φαίνει. Senarium vero de vino allatum ab Herveto tanquam Euripidis, apud Athenæum lib. x repertum, Æschylo vindicat Stobæus, licet Erasmus euctor erroris sit in proverbio : « In vino veritas. » De de-

Et rursus :

*Abcondita mentis
Vinum errans verbis aperit, dirum usque bi-
bentis
Vinum quod mentes fallit :.....*

et quæ sequuntur. Videtis naufragii periculum : cor quidem multo potu obruitur, excessum autem temulentiae maris minis comparavit, in quo corpus, tanquam navis, demersum, turpitudinis profundum subiit ac delecoris, decumanis vini fluctibus obrutum. Gubernator autem, mens scilicet humana, supercimentis ebrietatis fluctu circumagitur, et in mari versans caligat propter procellæ tenebras, et a portu veritatis aberrat, donec, in saxa sub mari latentia irruens, seipsum in voluptates impactum perdiderit. Merito ergo Apostolus ✕ quoque præcipit : « Ne inebriemini vino, in quo est multa luxuria : » « non » posse « servari » ebrietatem per *άσωτων*, quæ Græce *luxuria* est, significans ^a. Nam etsi aquam vinum in nuptiis fecerit, non tamen permisit inebriari : verum quod erat aqueum in sensu legis vivificavit, cum operatorem ex Adam, universum scilicet mundum, replevit sanguine, et potum vitis veritatis, nempe temperamentum veteris legis et Verbi novi, ad 68 præstituti temporis complementum, pietati præbuit. Mysticum ergo signum sancti sanguinis vinum Scriptura nominavit. Temperantiam autem incommoda reprehendens : « Intemperans, inquit, res est vinum, et injuriosa res ebrietas. » Placet ergo rectæ rationi, ut hieme quidem propter rigorem eousque bibant, dum non rigeant ii, qui sunt ad rigendum proclives ; altero autem tempore, propter medelam intestinorum. Quemadmodum enim cibo, ut non esurias, ita etiam potu, ne sitias, utendum est, diligenter cavendo, ne labamur. « Res est enim admodum periculosa vini ingressio. » Ita autem fuerit anima nostra pura, sicca et luminosa. Ipsa autem sicca anima,

✕ P. 184 ED. POTTER, 156-157 ED. PARIS.

cumanis fluctibus, vide Junium centuria 6, proverb. 77. COLLECT.

(47) *Kal. Abest a Reg. et Nov.*

(48) *Είλασεν.* Nempe Salomon, loco jam memorato

(49) *Άστοχήσας.* Άποστοχήσας Bod. Mox scribit, *αὐτὸς αὐτὸν ἔξοκ.*

(50) *Μὴ μ.* Rectius vulgata Bib. Ephes. v, transposita præpositione, *μὴ μεθύσκεσθε οἴνω, ἐν ψ̄.* STLBURG.— Mox, *πλήθῃ* abest a Bib.

(51) *Πεποιήκεν.* Subaudiendum ὁ Κύριος. Ib.

(52) *Ἐξ Ἀδάμ.* Τὸν ἐξ Ἀδάμ, repetito articulo, Pal. ms. Ib.

(53) *Σύμβολον.... αἵματος.* « Symbolum sanguinis, » non est ipse sanguis. Mox, *διελέγχουσαν* pro *διελέγχουσα*, Bod.

(54) *Οὕτως.* Οὕτω Nov. Dein, *παρείσδυσις* pro *παρείσδυσις*, idem corrupte.

(55) *Τοῦ οἴνου.* Si contracte legamus τῶνου, melius constabit metrum. STLBURG.

(56) *Οὕτω δ' ἂν καὶ ἡ ψυχὴ ἡμῶν ὑπάρξαι καθαρὰ καὶ ξηρὰ καὶ φωτεινὴς· αὐτὴ δὲ ψυχὴ ξηρὰ σοφωτάτη.* Hervetus correxit in libro suo αὐτὴ δὲ ψυχὴ. Apud Stobæum tit. *De temperantia* ex Heraclio profertur hæc sententia : Ἄνθρωπος ὁκίταν μεθύσῃ, ἀγεται ὑπὸ παιδὸς ἀνήθου σφαλλόμενος,

A Τὰ δὲ καὶ (47) .

*Κεκοιμημένα πάντα γαίρει
..... ἀμαρτοεπίης οἴνος· μεθύουσιν ἔλισθος
Οἴνος ψυχαπάτης·*

καὶ τὰ ἐξῆς. Ὁραῖτε τοῦ ναυαγίου τὸν κίνδυνον· περικλύζεται μὲν ἡ καρδία πολυποσία· τὸ δὲ πλῆθος τῆς οἰνοφυγίας, θαλάττης εἰκασεν (48) ἀπειλῆ, ἐν ᾗ βεθυοισμένον τὸ σῶμα, ὡσπερ ναῦς, δέδουκεν εἰς βυθὸν ἀκοσμίας, ταῖς τοῦ οἴνου τρικυμίας ἐπιχειρωσμένον· ὁ δὲ κυβερνήτης, ὁ νοῦς ὁ ἀνθρώπινος, περιφέρεται τῷ κλύδωνι ὑπερχειούσης τῆς μέθης, ἐνθαλαπτεύων τε, εἰλιγγιᾷ τῷ ζῶψι τῆς καταϊγίδος, τοῦ τῆς ἀληθείας ἀστοχίας (49) λιμένος· ἔως, ἀντιπεριπεσῶν ὑφάλους πέτραις αὐτὸς αὐτὸν ἐξοκειλίας εἰς ἡδονὰς διαφθεῖρη. Εἰκότως οὖν καὶ ὁ Ἀπόστολος παραγγέλλει· « Μὴ μεθύσκεσθε (50) ἐν οἴνω, ὡς ἐστὶν ἄσωτια πολλή· » τὸ ἄσωτον τῆς μέθης διὰ τῆς ἄσωτίας αἰνιζόμενος. Εἰ γὰρ καὶ τὸ ὕδωρ οἶνον ἐν τοῖς γάμοις πεποιήκεν (51), οὐκ ἐπέτρεψε μεθύειν· τὸ δὲ ὕδαρς τοῦ φρονήματος ἐξωοποίησε τοῦ νόμου, τὸν ἐργάτην ἐξ Ἀδάμ (52), τὸν κόσμον ὅλον, αἵματι πληρώσας, ἀμπέλου ποτὸν ἀληθείας, τὸ κρᾶμα τοῦ νόμου τοῦ παλαιοῦ καὶ τοῦ Λόγου τοῦ νέου εἰς συμπλήρωσιν τοῦ χρόνου τοῦ προκατηλλαγμένου θεοσεβεία παρασχόν. Μυστικὸν ἄρα σύμβολον ἡ Γραφὴ αἵματος (53) ἀγίου οἴνου ὠνόμασεν· τὴν δὲ ἐκ τοῦ οἴνου ἐωλοκρασίαν διελέγχουσα, « Ἀκόλαστον οἶνος, » φησὶ, « καὶ ὑδριστικὸν μέθη. » Ἀρέσκει τοίνυν τῷ λόγῳ τῷ ὀρθῷ, χεμῶνος μὲν διὰ τὸ κρύος πίνειν, μέχρι τοῦ μὴ βίγρουν, οἷς εὐχερὲς τὸ βίγρουν· τοῦ δὲ ἄλλου καιροῦ, διὰ τὴν τῶν ἐντοσθιδίων θεραπείαν. Ὡς γὰρ τροφαῖς ἐπὶ τὸ μὴ πεινῆν, οὕτως (54) καὶ ποτῶ ἐπὶ τὸ μὴ διψῆν χρηστέον, παραφυλάττοντας τὸν ἔλισθον ἀκριβῶς· « Ἀκροσφαλῆς γὰρ ἡ τοῦ οἴνου (55) παρείσδυσις. » Οὕτω δ' ἂν καὶ ἡ ψυχὴ ἡμῶν ὑπάρξαι καθαρὰ, καὶ ξηρὰ, καὶ φωτεινὴς· Αὐτὴ δὲ ψυχὴ ξηρὰ σοφωτάτη (56), καὶ ἀρίστη· ταύτη δὲ

^a Ephes. v, 18. ^b Joan. ii. ^c Prov. xx. 1.

ὄρθην ψυχὴν ἔχων. Αὕτη ψυχὴ σοφωτάτη καὶ ἀρίστη. « Vir inebriatus vacillat, et ab impubere puero ducitur, animam habens humidam. Est autem anima sicca sapientissima et optima. » Apud eundem tit. 17 *De continentia*, ex Musonio citatur dictum illud, sed legitur αὐτῆς ξηρῆς ψυχῆς σοφωτάτη. At in manuscripto Regiæ correctum est αὕτη ψυχῆ. Reperitur et apud Plutarchum eadem sententia lib. *De oraculorum defectu*, et *De esu carni* : sed utrobique legendum putat αὕτη ψυχῆ Henricus Stephanus. Αὐτῆ tamen retinetur a Mercuriali *Var. lection.* lib. iv, cap. 2, quo modo apud Galenum scriptum est. Scaliger in Varronem, interpretans illud Afranii : *Vigilans ac solers. sicca, sana, sobria* : « Potest hic dicta esse sicca pro sobria, ut apud Plautum in *Asinaria* et Ciceronem in *Academicis*, sicci homines pro sobriis, sicuti madidus et madulus pro ebrio. Ita enim Græce ξηρόν. Pindarus apud Plutarchum *Περὶ σαρκομαγίας*· Αὐτὰ ξηρὰ ψυχὰ σοφωτάτα, et Athenæus lib. ii ξηρὰν τροφήν vocat abstemiam. » Sed Scaligerum fecellit vitiosus codex, qui Pindaro tribuit Heracliti dictum. At apud Eusebium lib. viii *Præparat. evang.* cap. 5 : Λεπίστῳ ἀέρος ἡ διάνοια πέφουκεν ἀκονίσθαι, δι' ὃ καὶ Ἡράκλειτος οὐκ ἀπὸ σκοποῦ φησιν· Οὐ γὰρ ξηρὴ ψυχὴ σοφωτάτη καὶ ἀρίστη. Legendum

καὶ ἐποπτικῆ· οὐδὲ ἐστὶ κάθυγρος ταῖς ἐκ τοῦ οἴνου ἀναθυμιάσει, νεφέλης δίκην σωματοποιουμένη. Οὐ πολυπραγμονητέον τοίνυν τὸν οἶνον τὸν Χῖον, ἂν ἀπῆ· οὐδὲ τὸν Ἀριούσιον (56*), ὅταν μὴ παρῆ. Δίψα γὰρ ἐνδείας τινὸς ἐστὶ πάθος καὶ τὸ κατάλληλον ἐπιζητεῖ βοήθημα πρὸς ἀναπήρωσιν, οὐ τετυφωμένον ποτόν (57). Πλαδῶσης δὲ ὀρέξεως δι' ἀκρασίαν αἱ βιακόντοι οἰνηγαίαι, παραφρονούσης, καὶ πρὸ τῆς μέθης, περὶ τὰς ἐπιθυμίας τῆς ψυχῆς. Θάσιός τε γὰρ (58), καὶ ὁ εὐώδης, καὶ ὁ εὐπνοὺς Λέσβιος, καὶ Κρής τις γλυκὺς, καὶ Συρακούσιος ῥόδῦς, καὶ Μενδησίως τις Αἰγύπτιος, καὶ ὁ νησιώτης Νάξιος, καὶ ἀνοσμιας (59) τις ἄλλος τῆς Ἰταλῶν γῆς· πολλὰ ταῦτα ὀνόματα· σῶφρονι συμπότῃ οἶνος εἰς, ἐνὸς γαστήριον θεοῦ. Τί γὰρ οὐκ ἀπόχρη ὁ ἐπιχώριος ἐπιπληρῶσαι τὴν ἐπιθυμίαν; εἰ μὴ τι καὶ τὸ ὕδωρ ἐποίσονται, ὡς οἱ βασιλεῖς (60) οἱ ἀνόητοι. Χοάσπης ποταμὸς οὕτω λεγόμενος τῆς Ἰνδικῆς, οὐ κάλλιστον ὕδωρ εἰς πόσιν τὸ Χοάσπιον· καθάπερ καὶ τοὺς φίλους (61), οὕτω δὲ καὶ τὸ ὕδωρ ἐπαγόμενον. Ταλανίζει τοὺς πλουσίους εἰς τρυφὴν κάνταῦθα τὸ ἅγιον Πνεῦμα, δὲ τοῦ Ἀμῶς ἐκφωήσαν· «Οἱ πίνοντες (62) τὸν διυλισμένον οἶνον, καὶ ἐπὶ κλίνης ἐλεφαντίνης, » φησί, «κατακαίμενοι;» καὶ ὅσα τούτοις ἀκόλουθα ἐν ἐνείδους ἐπήγαγεν μέρει. Προνοητέον δὲ μάλιστα τῆς εὐσημοσύνης, (ἢ καὶ τὴν Ἀθηναίων (63) φησὶν ὁ μῦθος, ἥτις ποτὲ ἦν, προμηθευμένη αὐτῆς, τῶν αὐτῶν ἀπορροῖσαι τὸ ἐπιτεπέδες, διὰ τὸ ἀπρεπέδες τῆς ἔψεως) ὡς ἀδιαστρόφως τῷ προσώπῳ πιεῖν, μὴ ἄδην σπά-

✠ P. 185 ED. POTTER, 157 ED. PARIS. * Amos, vi, 4, 6.

videtur censuisse, aut legisse interpretes ἀπὸ ξηρῆ, ita enim vertit: «Aer siccior, anima prudentior, atque melior.» Hæc tam diversa viris doctis dijudicanda relinquimus. COLLECT.

(56*) Ἀριούσιον. In vetere exemplari, quod solum habui cum huic pium gravemque scriptorem excudendum darem, scriptum offendi οὐδὲ τὸν Ἀρεθούσιον, ὅταν μὴ παρῆ; correxi Ἀριούσιον. Plures autem antiqui auctores Ariusii vini ut optimi mentionem fecerunt. Plutarchus in commentario, quo disputat de vita ab Epicuro laudata, et Strabo in 14, qui narrat a loco nomen hoc illi impositum, cum æger quidam asper Chii insulæ Ariusius appellatus ferat vinum optimum omnium vinorum Græcorum. Athenæus quoque in *Epitome* lib. 1, necnon etiam Galenus, Virgilius quoque meminit hujus vini in pastorali carmine: ita namque in vetustissimis exemplaribus legitur versus ille:

Vina novum fundam calathis Ariusia nectar.

Inveni quoque libros calamo exaratos, in quibus sit «Arethusia.» P. Victorius lib. xv, cap. 24 *Var. lectionum*. In excuso typus est, οὐδὲ τὸν Ἀριούσιον. Sic et videtur voluisse vertere Hervetus in hæc secunda editione, sed ommissa est correctio ab amanuensi. COLLECT. Ἀρεθούσιον habent Nov. Reg. Bod. Verumtamen Ἀριούσιον omnino retineri debet: quod vini Chii species est. Athenæus lib. 1, cap. 25: *Χαριέστερος δ' ἐστὶν ὁ Χῖος καὶ τοῦ Χίου ὁ καλούμενος Ἀριούσιος.* «Ante reliqua, Chio gratia est: præsertim ei, quod Ariusium vocatur.» Ibidem, et in capitibus proxime superioribus, de reliquis vini speciebus fusius agit. Conf. Julius Pollux lib. vi, cap. 2. Ejus porro verba, quæ ad rem nostram præcipue spectant, hæc sunt: Χῖος, καὶ ὁ τοῦτου ἀριστος, ἀρῖστος, ἀριστούσιος. Scribe, Clemēte et Athemæo auctoribus, ὁ τοῦτου ἀριστος, Ἀριούσιος. «Hujus vini species optima, Arius.a.» Corruptio a vicinia

PATROL. GR. VIII.

A est sapientissima et optima: adeoque etiam contemplationi apta, nec ex iis, quæ ex vino ascendunt, exhalationibus madefacta, instar nubes in molem corpoream cogitur. Non est ergo vinum Chium magna cura requirendum, si absit: nec Ariusium, si non adsit. Sitis enim est alicujus indigentia affectio, et ad eam explendam quærit conveniens auxilium, non autem vinum ardens ac fumosum. Languescentis autem et imbecillæ per intemperantiam appetitionis sunt ✠ transmarinæ vini importationes, desipiente in desiderii animo, vel ante ebrietatem. Nam et Thasium, itemque odoriferum, et suaviter spirans Leshium, et quoddam suave Creticum, et dulce Syracusium, et Mendesium quoddam Ægyptiacum, et insulare Naxium, et aliud quoddam fragrans ex Italia; multa quidem hæc nomina: moderato autem convivæ vinum unum, quod ex unius Dei agricultura provenit. Quid enim, an non vinum in sua patria natum, cuique sufficit, ad suam explendam cupiditatem? Nisi forte etiam aquam sunt importaturi, quemadmodum stulti reges. Choaspes fluvius est Indiæ sic dictus, cujus est ad potum optima aqua Choaspiæ. Quemadmodum autem vinum vinosos, ita quæ assumitur aqua, sui efficit amantes. Divites autem miseris et hic pronuntiat Spiritus sanctus, per Amos elocutus: «Qui bibunt vinum percolatum, et super lectum, » inquit, «sedent eburneum:» et quæcunque his similia probri loco subjunxit. Decoris autem cura est ma-

C et similitudine τοῦ ἀριστος, nata videtur.

(57) *Τετυφωμένον ποτόν.* Hoc est, «vinum factum præ se ferens:» scilicet, quod rarum sit, et nec facile, nec sine magno pretio comparari possit. Eodem sensu hac voce usus est sub linem cap. 3 hujus libri, ubi reprehendit «divites mulieres, quod ex auro facerent urinæ et excrementorum receptacula, » ὡς μὴδὲ ἀποτρῖψασθαι ἐξὴν.... μὴ τετυφωμένως, «ut ne egerere quidem eis liceat absque fastu et superbia.»

(58) *Γάρ.* Abst. a Reg. et Bod. Mox, καὶ abst. a Nov.

(59) *Ἀρθουσιας.* Quidam hoc nomen ducunt a loco Anthosmio, alii ab «odore.» Quomodo præparari debeat, Phanis Eresius docet apud Athenæum lib. 1, cap. 24.

(60) *Οἱ βασιλεῖς.* Reges Persarum intelligit. Porro in margine Reg. et Bod. aliquis hoc scholium adnotavit: Ἰστορεῖ τοῦτο Ἡρόδοτος περὶ τῶν Περσῶν βασιλέων, καὶ ἄλλοι πολλοί.

(61) *Καθάπερ καὶ τοὺς φίλους.* A cum Herveto interprete legit, καθάπερ καὶ ὁ οἶνος φιλοῖνους ποιεῖ. SYLBERG.—Alii scribunt, καθάπερ καὶ τοὺς φίλους ὁ οἶνος.

(62) *Οἱ πίνοντες.* Amos vi, 4: Οἱ καθεύδοντες ἐπὶ κλινῶν ἐλεφαντίνων. Dein 6: Οἱ πίνοντες τὸν διυλισμένον οἶνον. Quæ Clemens conjunxit.

(63) *Ἡ καὶ τὴν Ἀθηναίων.* Καὶ γὰρ τὴν Ἀθ. Nov. non male. Apollodor. lib. 1, cap. 4, 2: Οὗτος (Μαρσύας) γὰρ, εὐρῶν αὐλοῦς, οὗς ἐβρίψαν Ἀθηναῖα διὰ τὸ τὴν ἔψιν αὐτῆς ποιεῖν ἄμορφον, ἦλθεν εἰς ἔριν περὶ μουσικῆς Ἀπόλλωνι. «Marsyas enim, cum tibiis invenisset, quas Minerva adiecerat quod ejus vultum deformem efficeret, Apollinem de musica provocare non dubitavit.» Hinc Pausanias in *Atticis* memorat Minervæ statuam τὸν Μαρσύαν Σεληνῶν παιούσης, ὅτι δὴ τοὺς αὐλοῦς ἀνέλοιο, ἐβρίσθαι σφᾶς τῆς θεοῦ βουλομένης. «Marsyam Si-

xime gerenda (cujus etiam Minervam, quæcumque ea fuerit, curam gerentem dicit satura, tibi arum abjecisse delectationem, propterea quod id esset aspectu indecorum); ut nimirum vultu stabili ac minime distorto bibamus, non nimis avide attrahentes, nec antequam biberimus, oculos indecore se gerere cogentes, præ intemperantia inconvenienter haurientes, ut mentum non conspergamus, nec vestem madefaciamus, dum potus simul totus infunditur, faciem nostram phialis proluentes, atque adeo propemodum obruentes. Etenim susurrus, dum potus magno impetu fertur, et plurimo spiritu attrahitur, perinde ac si in vas fictile infundatur, editus, guttore resonante per rapidam ingurgitationem, turpe est et indecorum intemperantiæ spectaculum. Accedit his, quod ei quoque est damnosum, qui illo utitur, potus studium. Ne ad id, quod tibi damnam affert, o amice, festinaveris. Non eripitur tibi potus, tibi datus est, et te exspectat: ne disrupti festinaveris, ingenti biatu atrahens. Impletur tua sitis, etsi tardius biberis, honeste ac decore te gerens, dum potus, ut decet, per partes dividitur. Non enim tempore aufertur, quod præripiturab intemperantia. « In vino, » inquit, « ne te ꝥ virum fortem præbeas: multos enim vinum reddit inutiles. » Ehrietate autem maxime utuntur Scythæ, Celtæ, Iberi, et Thraces, quæ universæ sunt bellicosæ gentes: pulchrumque ac beatum vitæ studium se exercere putant. Nos autem, qui sumus genus pacificum, ad usum, non ad petulantiam convivantes, sobriis haustibus amicitiae ergo bibimus, ut reverà convenienter nomini ostendantur amicitiae. Quomodo Dominum bibisse existimatis, quando propter nos homo factus est? adeone impudenter, ut nos? an non honeste ac tem-

✠ P. 186 ED. POTTER, 158 ED. PARIS. * Eccli.

lenum cædens, quod tibi as, quas ipsa abjici voluerat, sustulisset. » Plutarchus refert Alcibiadem etiam tibi as repudiasse, quod ejus faciem deformarent.

(64) *Πρὸ πόσεως*. Hanc lectionem Sylburgio debemus. Codices mss. et impressi *πρὸ πόσεως* exhibent: sed in Reg. aliquis super λ posuit σ.

(65) *Ἐχρησίνων*. Ἀπόλειπον Sirac. Quæ sequuntur, sumpta sunt e Platonis lib. I *De legibus*, p. 777: Μέθησ δὲ αὐτῆσ πέρι, πότερον ὡσπερ Σκύθαι χρωῶνται καὶ Πέρσαι, χρηστέον, καὶ ἐτι Καρχηδόνοι καὶ Κέλτοι καὶ Ἰθῆρες καὶ Θράκες πολεμικὰ ἄντα ταῦτα γένη, ἢ καθάπερ ἡμεῖσ· ἡμεῖσ μὲν γὰρ, ὑπερλέγεισ, τὸ παράπαν ἀπέχεσθε· Σκύθαι δὲ καὶ Θράκες τῷ ἀκράτῃ παντάσασι χρωῶμενοι, γυναῖκῆσ τε καὶ αὐτοῖ, καὶ κατὰ τῶν ἱματίων καταχέμενοι, καλὸν καὶ εὐδαιμον ἐπιτήδευμα ἐπιτηδεύειν νενομίκασι. Πέρσαι δὲ σφόδρα μὲν χρωῶνται καὶ ταῖσ ἀλλασ τρυφαῖσ, ἀσ ἡμεῖσ σποβάλλετε, ἐν τάξει δὲ μάλλον τοῦτων, ὡ λῶστε. « Sed de ebrietate querendum, inquam, utrum ita utendum sit, quemadmodum Scythæ ac Persæ utuntur, Carthaginenses præterea, et Galli, et Hispani, et Thraces, quæ omnes gentes bellicosissimæ sunt: vel quemadmodum vos, qui, ut ais, omnino abstinetis. Scythæ vero ac Thraces mero penitus utuntur, tam viri quam mulieres, ac mero vestes perfundunt, præclarum hoc et beatum vitæ genus existimantes. Persæ vero aliis quoque deliciis, quas vos spernitis, valde utuntur, quamvis modera ius

σαντας, μὴδὲ πρὸ πόσεωσ (64) τοῖσ ὀφθαλμοῖσ ἀσχημονεῖν ἀναγκάζοντασ, ἀμωσι ἔλκοντασ ὑπὸ ἀκρασῆσ, μὴδὲ περιχεῖν τὸ γένειον, ἢ τὴν ἐσθῆτα καταβρέχειν, ἀθρόου τοῦ ποτοῦ ἐπιχεομένου, μονονουχὶ ἐμπλύνοντα καὶ ἐναποκλυζόμενον ταῖσ φιάλασ τὸ πρόσωπον τὸ αὐτῶν. Καὶ γὰρ ὁ κελαρυσμὸσ, βαγδαίου τοῦ ποτοῦ φερομένου, σὺν πολλῷ τῷ πνεύματι ἐπισπωμένου, ὡσπερ εἰσ κεραμοῦν ἀγγωσ ἐγχεομένου, ἤχοῦντοσ τοῦ λαιμοῦ διὰ τὸν βούδη καταβροχθισμὸν, αἰσχροὺν καὶ ἀπρεπέσ τὸ θέαμα τῆσ ἀκρασῆσ. Πρὸσ δὲ καὶ ἐπιβλαδὲσ τὸ ἐπιτήδευμα τῷ μεταλαμβάνοντι ἢ φιλοποσῆα. Μὴ σπεύσῃσ εἰσ βλάβην, ὡ οὔτοσ· οὐχ ἀρπάζετα σου τὸ ποτόν· σοὶ δέδοτα, καὶ ἀναμένει σε· μὴ διαβράγηται σπουδασῃσ, χανδὸν ἐλκῶσασ· πῖμπλατα σου ἢ δῖφα, κἄν βράδιον πῆγῃσ, τὸ κόσμον προσλαβοῦσα, κοσμίωσ καταμεριζόμενου τοῦ ποτοῦ· οὐ γὰρ ἀραιρεῖται τῷ χρόνω, ὃ προαρπάζει ἢ ἀκρασῆα. « Ἐν οἶνω δὲ, » φησὶ, « μὴ ἀνδρίζου· πολλοὺσ γὰρ ἤχρηώσεν (65) ὁ οἶνοσ. » Μέθη δὲ μάλιστα οἱ Σκύθαι χρωῶνται, Κέλτοι τε, καὶ Ἰθῆρες, καὶ Θράκεσ, πολεμικὰ ζῦμπαντα ταῦτα ἄντα γένη· καὶ καλὸν καὶ εὐδαιμον ἐπιτήδευμα ἐπιτηδεύειν νενομίκασιν. Ἡμεῖσ δὲ, τὸ εἰρηνικὸν γένωσ, εἰσ ἀπόλαουσιν, οὐκ εἰσ ὑδριν ἐστιώμενοι, νηφαλιωσ πίνωμεν φιλοτησῆασ, ἵνα δὴ τῷ ἄντι οικειώσ τῷ ὄνοματι δειχθῶσιν φιλότητεσ. Πῶσ οἰεσθε πεσπωκέναι τὸν Κύριον, ὀπτηνίκα δι· ἡμᾶσ ἀνθρωπωσ ἐγένετο; οὔτωσ ἀνασχύοντωσ ὡσ ἡμεῖσ; οὐχὶ ἀστελῶσ (66), οὐχὶ κοσμίωσ; οὐκ ἐπιλελογισμένωσ; Εὐ γὰρ ἴσθε, μετέλαθεν οἶνου καὶ αὐτόσ· καὶ γὰρ ἀνθρωπωσ καὶ αὐτόσ· καὶ εὐλόγησέν γε τὸν οἶνον, εἰπὼν· « Λάβετ (67), πῖετε· τοῦτό μου (68) ἐστὶν τὸ αἶμα, » αἶμα τῆσ ἀμπέλου· τὸν Λόγον, τὸν « περὶ πολλῶν ἐκχεόμενον εἰσ ἀφῆσιν ἀμαρτιῶν, » εὐφροσύνησ ἀγιου ἀλληγορεῖ νᾶμα (69). Καὶ ὅτι μὲν σωφρονεῖν τὸν πίνοντα δεῖ, δι· ὧν εἰδῆσασκε παρὰ τὰσ εὐωχῆασ εἰδεῖτε

xxx1, 30.

quam isti, vir optime. » Conf. *Archæologix Græcæ* lib. iv, cap. 18.

(66) *Οὐχὶ ἀστελῶσ*. Omittit Nov.

(67) *Λάβετ*. Christus de panis loquens, cum apud Matth. xxvi, tum apud Marc. xiv, et I Cor. xi, hac voce usus est: *Λάβετε, φάγετε, de vino nullibi*. Verum hæc, eaque quæ sequuntur, διὰ μνήμησ et minus accurate recitavit Clemens.

(68) *Τοῦτό μου*. Clementi idem est, « sanguis » Christi, et « sanguis vitis. » Adjicit præterea Christum, (εὐφροσύνησ νᾶμα) « lætitiæ laticem, » seu vinum lætitiæ effectorem (ἀλληγορεῖν) « allegorice vocare » Logon, hoc est semetipsum, « qui, » hoc est ejus sanguis, « pro multis effusus est. » Quod si Clementi idem liquor sit « sanguis Christi et sanguis vitis, » vino præterea sanguinem Christi per allegoriam significante, apparet eum de sacramento Eucharistiæ idem sensisse, quod Tertullianus, qui « corpus Christi » exp. « figuram corporis, » Adv. Marcion. lib. v, cap. 40: « Acceptum panem, et distributum discipulis corpus illum suum fecit, hoc est corpus meum » dicendo, id est figura corporis mei, » etc. Ibid. lib. iii, cap. 19: « Sic enim Deus, in Evangelio quoque vestro revelavit, panem corpus suum appellans, ut hinc jam cum intelligas corporis sui figuram pani dedisse, » etc.

(69) *Ἀλληγορεῖ νᾶμα*. Ἀλληγορεῖν ἄμα Nov. mendose.

σαφῶς· οὐ γὰρ μεθύων ἐδίδασκεν. Ὅτι δὲ οἶνος ἦν ἄπερατε? an non considerate? Certo enim scitote, ipse quoque vino usus est: nam ipse quoque homo est. Et vinum benedixit, cum dixit: « Accipite, bibite, hoc est sanguis meus, » sanguis vitis: Verbum enim, quod « pro multis effunditur in remissionem peccatorum », sanctum lætitiæ fluentium allegorice vocat. Et quod sobrium esse oportet eum qui bibit, ex eo, quod in conviviis docuit, aperte ostendit: neque enim ebrius docuit. Quod autem vinum esset, quod benedictum est, ostendit rursus, dicens discipulis: « Non bibam ex fructu vitis hujus, donec bibero ipsum vobiscum in regno Patris mei ». Cæterum quod vinum quidem esset, quod bibebatur a Domino, rursus ipse de seipso dicit, Judæorum cordis durtiæ exprobrans: « Venit enim, » inquit, « Filius hominis, et dicit: Ecce homo vorax, et potor vini, publicanorum amicus ». Hæc quidem nobis firma et fixa sint adversus eos, qui dicuntur Encratitæ. Porro autem mulieres, honesti ac decori memores, ne labra latis calicibus diffundentes, dilatato ore disrumpantur, admodum angustis in ore alabastris indecore bibentes: capita reflectunt, colla autem non, ut mihi quidem videtur, honeste denudant, et jugulum extendentes, potum ingurgitant, quasi convivis ea, quæ possunt, denudare studeant: virilesque eructationes, vel potius serviles attrahentes, in luxu et in deliciis tempus consumunt. Nihil enim, quod probrum affert et vituperationem, viro, qui ratione est præditus, convenit, multo autem minus mulieri, cui vel ipsum cogitare quænam sit, ei affert pudorem. 69 « Ira autem » inquit, « magna, est mulier ebria: » tanquam ira esset Dei, mulier temulenta. Quamobrem? quoniam « suam non celat turpitudinem ». Facile enim mulier ad inhoneste se gerendum attrahitur, modo animum solum liberum voluptatibus permiserit. Neque vero alabastris bibere prohibuerimus, sed studium in his solis bibendi iis, ut superbum et arrogans, resecamus: hoc enim volumus, ut nulla ratione habita, iis, quæ se obtulerint, utantur, pravos appetitus eminus ab ipso principio excindentes. Jam vero aeris impulsus, qui redeunte quadam fluctuatione incitat ad eructandum, est sensim transmittendus. Nullo autem modo permittendum est mulieribus, ut nudam aliquam corporis partem offerant viris, ne ambo prolabantur; hi quidem dum ad videndum incitantur; illæ vero, dum in se virorum intuitum attrahunt. Semper autem, tanquam præsentente Domino, honeste versandum est, ne nobis quoque sicut Corinthiis succensens dicat Apostolus:

σάφως· οὐ γὰρ μεθύων ἐδίδασκεν. Ὅτι δὲ οἶνος ἦν ἄπερατε? an non considerate? Certo enim scitote, ipse quoque vino usus est: nam ipse quoque homo est. Et vinum benedixit, cum dixit: « Accipite, bibite, hoc est sanguis meus, » sanguis vitis: Verbum enim, quod « pro multis effunditur in remissionem peccatorum », sanctum lætitiæ fluentium allegorice vocat. Et quod sobrium esse oportet eum qui bibit, ex eo, quod in conviviis docuit, aperte ostendit: neque enim ebrius docuit. Quod autem vinum esset, quod benedictum est, ostendit rursus, dicens discipulis: « Non bibam ex fructu vitis hujus, donec bibero ipsum vobiscum in regno Patris mei ». Cæterum quod vinum quidem esset, quod bibebatur a Domino, rursus ipse de seipso dicit, Judæorum cordis durtiæ exprobrans: « Venit enim, » inquit, « Filius hominis, et dicit: Ecce homo vorax, et potor vini, publicanorum amicus ». Hæc quidem nobis firma et fixa sint adversus eos, qui dicuntur Encratitæ. Porro autem mulieres, honesti ac decori memores, ne labra latis calicibus diffundentes, dilatato ore disrumpantur, admodum angustis in ore alabastris indecore bibentes: capita reflectunt, colla autem non, ut mihi quidem videtur, honeste denudant, et jugulum extendentes, potum ingurgitant, quasi convivis ea, quæ possunt, denudare studeant: virilesque eructationes, vel potius serviles attrahentes, in luxu et in deliciis tempus consumunt. Nihil enim, quod probrum affert et vituperationem, viro, qui ratione est præditus, convenit, multo autem minus mulieri, cui vel ipsum cogitare quænam sit, ei affert pudorem. 69 « Ira autem » inquit, « magna, est mulier ebria: » tanquam ira esset Dei, mulier temulenta. Quamobrem? quoniam « suam non celat turpitudinem ». Facile enim mulier ad inhoneste se gerendum attrahitur, modo animum solum liberum voluptatibus permiserit. Neque vero alabastris bibere prohibuerimus, sed studium in his solis bibendi iis, ut superbum et arrogans, resecamus: hoc enim volumus, ut nulla ratione habita, iis, quæ se obtulerint, utantur, pravos appetitus eminus ab ipso principio excindentes. Jam vero aeris impulsus, qui redeunte quadam fluctuatione incitat ad eructandum, est sensim transmittendus. Nullo autem modo permittendum est mulieribus, ut nudam aliquam corporis partem offerant viris, ne ambo prolabantur; hi quidem dum ad videndum incitantur; illæ vero, dum in se virorum intuitum attrahunt. Semper autem, tanquam præsentente Domino, honeste versandum est, ne nobis quoque sicut Corinthiis succensens dicat Apostolus:

✠ P. 187 ED. POTTER, 159 ED. PARIS. a Matth. xxvi, 27, 28. b Ib. 29. Marc. xiv, 25. c Matth. xi, 19. d Eccli. xxvi, 11.

(70) Ἡτις ἐστίν. Scilicet quoad muliebrem naturam.

(71) Οἶνον... γυνή. Hæc Clementis verba sunt, non Siracidæ, ut hactenus existimata fuerunt.

(72) Ἡ δ' οὖν. Et δὴ Nov. Mox, ἐναπλωτάζουσα Bod. Dein, κατ' οὐδένα τρόπον, omissa δὲ part., Nov.

(73) Ὑμῶν. Ἐπὶ τὸ αὐτὸ addit Paulus. Mox, ἐμοὶ δοκεῖν pro ἐμοὶ δοκεῖ, Bod.

(74) Καὶ τούτων. Malim καὶ τούτοις, vel καὶ τούτων· « etiam in his: » vel « etiam horum, » nempe

qui gulae et vino dediti sint.

(75) Ἐπιτήνωρ. Homerus *Odyss.* K, sub finem:

..... Πέσεν, ἐκ δὲ κί ἀνχίην

Ἄστραγάλων ἔαγη....

.....Cecidit, ejus autem cervix

Ex junctura fracta est.

Eustathius in illum locum: Τὸ δὲ ἀστραγάλων, ὃ ἐστὶ σπονδύλων, ἀρχὴ τοῖς μεθ' Ὀμηρον τοῦ εἰπεῖν

« Convenientibus vobis non licet dominicam cœnam comedere ». Mibi videtur is qui a mathematicis dicitur Acephalus, qui ante stellam errantem enumeratur, capite in pectus compresso, significare helluones homines, et voluptuarios, et ad ebrietatem propensus. Nam in his quoque ratiocinandi facultas non in capite, sed in intestinis collocatur, iræ et cupiditati serviens. Quamobrem quemadmodum Elpenor colli vertebrae fregit, cum cecidisset per ebrietatem: ita eorum cerebrum præ ebrietate caligine offusum, ad cor et jecur, hoc est ad voluptatem et iram, majore casu decidit, quam dicunt poetæ Vulcanum cœlitus a Jove in terram fuisse dejectum. « Labor autem, vigiliæ, » inquit, « et bilis et tormentum est cum homine insatiabili ». Quocirca Noe quoque indecora vinolentia descripta est, ut ebrietatem quam maxime vitemus, manifestam scriplisque mandatam lapsus imaginem habentes: propter quam, qui ebrietatis texerunt turpitudinem, benedicuntur a Domino. Brevissime itaque comprehendens Scriptura, uno verbo omnia dixit: « Quod homini erudito satis est vinum, et in ejus cubili requiescet ».

✕ CAP. III.

Quod in sumptuosam vasorum suppellectilem non sit studium conferendum.

Argenteorum itaque, et aureorum, gemmeorumque poculorum irritus et inutilis est usus, ut quibus visus decipiatur tantum. Nam sive eis calidum mistum liquorem infuderis, excalectorum vasorum molesta est tractatio; sive rursus frigidum infuderis, qualitatem materia transfundit, liquorem corrumpens, et est damnosus dives potus. Valeant ergo Thericlei calices, Antigonides, canthari, labronii et lepastæ, et poculorum genera innumerabilia, psychetera præterea et trullæ. Auri enim et argenti, et privatim et publice est invidiosa, ut semel dicam, possessio, si usum excesserit; rara ad acquirendum, difficilis ad custodiendum, et non apta ad utendum. Quin etiam curiosa ac inanis cœlatorum in vitro vana gloria, ad frangendum propter artem paratior, quæ timere docet, simul ac bibas, est a nobis nostris institutis exterminanda. Sellæ autem

✕ P. 188 ED. POTTER, 160 ED. PARIS.

ὡς ὁ δέινα κατέαγγε τῆς κεφαλῆς. Τὸ μὲν τοι κοινότερον, ἔαγγε ἀστραγάλους, ἢ κεφαλὴν. COLLECT.

(76) Ποιητῶν παῖδες. Homerum intelligit, apud quem Vulcanus hæc de se loquitur, *Iliad.* A, vers. 589:

..... Ἀργαλέος γὰρ Ὀλύμπιος ἀντιφέρεσθαι.
"Ἦδη γὰρ με καὶ ἄλλοι" ἀλεξέμεναι μεμῶτα
Ῥίψε, ποδὸς τεταγῶν, ἀπὸ βηλοῦ θεσπεσίοιο.
Πᾶν δ' ἤμαρ φερόμην, ἅμα δ' ἡέλιω καταδύντι
Κάππεσον ἐν Λήμνῳ· ὄλιγος δ' ἐτι θυμὸς
[ἐνήεν.

(77) Χολέρα. Χολέρας Eccl.

(78) Οἱ σκεπάσαντες. Scilicet Sem et Japheth, Gen. ix, 23, 26, 27.

(79) Τὸ ἱκανόν. Ἰκανὸν ἀνθρώπῳ πεπαιδευμένῳ οἶνος, καὶ ἐπὶ τῆς κοίτης αὐτοῦ ἀναπαύεται. At in Ecclesiastico c. xxxi, v. 22: Ὡς ἱκανὸν α. π. ὄλιγον καὶ ἔ. τ. κ. α. οὐκ ἀσθμαίνει. « Quam sufficiens homini erudito exiguum, et super cubili suo non anhelat. » Aliter Latina vulgata. Sed nihil in utrovis mutandum est. Jansenius agi putat in hoc versu de victu parco et jejuno; nondum de vino. COLLECT.

(80) Ἀργυρίου καὶ χρυσοῦ. Ἀργύρου καὶ χρυ-

σίου ὑπὸ μέθης, οὕτω τούτων ὁ ἐγχείφαλος, ἄνωθεν διγγίσας ὑπὸ μέθης, ἐπὶ τὸ ἦπαρ καὶ τὴν καρδίαν, τουτέστιν ἐπὶ τὴν φιληδονίαν καὶ τὸν θυμὸν, καταπίπτει πτώμα μείζον· ἢ φασὶ ποιητῶν παῖδες (76), πρὸς τοῦ Διὸς τὸν Ἥφαιστον οὐρανὸν ἐβρίσθαι χαμαί. « Πόνος δὲ ἀγρυπνίας, » φησὶ, « καὶ χολέρα (77), καὶ στρόφος μετ' ἀνδρὸς ἀπλήστου. » Διὰ τοῦτο τοι καὶ ἡ τοῦ Νῶε παροινία ἀνάγραπτος γεγένηται, ἵνα ὡς ὅτι μάλιστα τὴν μέθην φυλαττώμεθα, ἐμφανῆ καὶ ἔγγραπτον τὴν εἰκόνα τοῦ παραπτώματος ἔχοντες· δι' ἣν οἱ σκεπάσαντες (78) τὴν ἀσχημοσύνην τῆς μέθης, εὐλογοῦνται παρὰ Κυρίου. Συντομώτατα τοίνυν ἐμπεριλαβοῦσα ἡ Γραφή, ἅπαντα ἐν ἐνὶ λόγῳ εἴρηκεν· « Τὸ ἱκανόν (79) ἀνθρώπῳ πεπαιδευμένῳ οἶνος, καὶ ἐπὶ τῆς κοίτης αὐτοῦ ἀναπαύεται. »

ebrietatem quam maxime vitemus, manifestam scriplisque mandatam lapsus imaginem habentes: propter quam, qui ebrietatis texerunt turpitudinem, benedicuntur a Domino. Brevissime itaque comprehendens Scriptura, uno verbo omnia dixit: « Quod homini erudito satis est vinum, et in ejus cubili requiescet ».

ΚΕΦ. Γ.

Ἔτι οὐ χρὴ περὶ τὴν πολυτέλειαν τῶν σκευῶν ἐσπουδακέναι.

Ἐκπωμάτων τοίνυν ἀργυρίου καὶ χρυσοῦ (80) πεποιημένων, λιθοκλλητῶν τε ἄλλων, ἄθετος ἢ χρῆσις, βφews ἀπάτη μόνον. Εἰ τε γὰρ αὐτοῖς ἐγγεῖαι τις θερμοῦ κράματος, διαπυρομένῳ τῶν σκευῶν ἐπόδυνος ἢ λῆψις· εἴτε αὖ ψυχρὸν πάλιν ἐγγεῖαι, μεταδίδωσι τῆς ποιότητος ἢ ὕλη, λυμαινομένη τὸ κράμα· καὶ ἔστιν ἐπιβλαβὴς ἢ πόσις ἢ πλουσία. Ἐβρέτων τοίνυν Θηρίκλειοι (81) τινες κύλικες, καὶ Ἀντιγονίδες, κάθηραοί τε καὶ λαβρώνιοι, καὶ λεπασταί, καὶ τῶν ἐκπωμάτων εἶδη τὰ μυρία· ψυκτῆρές τε ἐπὶ τούτοις, καὶ οἰνοχόαι· χρυσός τε γὰρ ἀπαξιαπλῶς καὶ ἄργυρος, ἰδίᾳ τε καὶ δημοσίᾳ ἔστιν ἐπίφθονον κτήμα, τὴν χρεῖαν ὑπερβεβηκόσ· κτήσασθαι τε σπάνιον, καὶ τηρῆσαι δύσκολον, καὶ οὐκ ἐπιτήθειον χρῆσασθαι. Ναὶ μὴν καὶ τορευτῶν (82) περιεργός ἐφ' ὕελῳ κεινοδοξία, εἰς θραῦσιν διὰ τέχνης ἐτοιμότερα, δεδιέναι τε ἅμα καὶ πίνειν διδάσκουσα,

• I Cor. xi, 20. • Eccl. xxxi, 23. • II. id. 22.

σοῦ Nov. Dein, περιποιημένων pro πεποιημένων, Reg., Bod.

(81) Θηρίκλειοι. In marg. Reg. et Bod. aliquis hæc de poculis adnotavit: Θηρίκλειοι, ἀπὸ Θηρίκλειος τοῦτο ἐφευρόντος. Ἀντιγονίοι ὁμοίως. Κάθηραοι, ἀπὸ τοῦ σχήματος. Λεπασταί, ἀπὸ τοῦ σχήματος. Θηρίκλειον, τὸ σφαιροειδὲς τῷ πυθμένι, τὸ ἐπιχειμένον ἔχον κωνοειδὲς, ἀφ' οὗ πτεῖν ἔστιν εὐπετές. Ἀντιγονίδος, ἡ ἄνευ τοῦ σφαιροειδοῦς πυθμένος εἰς ὄξυ ἀπολήγουσα. Κάθηραος, τὸ λεκανοειδὲς μὲν, ἄνωθεν δὲ ὁμοίως πώματι ἐπισκεπασμένον στομίῳ οὐ μέτρῳ, κατὰ μέσον ἀνεβρωγός, καὶ πρὸς ἄκρω τῆς περιφέρειας προχοῖδι, ἀφ' ἧς πτεῖν ἔστιν διοιγόμενον. Λαβρώνιος, ἀπιδίοος ἐκπώμα, ἀφ' οὗ ἔστι λάβρος ἐμφορηθῆναι τὸν πίνοντα. Λεπαστή, χυτροειδὲς ἐκπώμα, ἐπωτίδι μιᾷ τὸ εἰληφθῆναι παρεχομένη. Ψυκτῆρ κυλινδρικοῦ σχήματος κατατομή, κάτωθεν κιονίδι ἐπὶ πρίσματι κυλινδρικοῦ ἐδραζομένη· ἀφ' οὗ καὶ ἐστάται καὶ μεταχειρισθῆναι ἔστιν αὐτῇ πρόχειρον. Conf. Athenæi *Dipnosoph.* lib. xi, per plura capita, Pollucis *Onomast.* lib. vi, cap. 16.

(82) Ναὶ μὴν καὶ τορευτῶν. Καὶ μὴν καὶ τορευτῶν, Reg., Bod.

περιοριστέα τῆς εὐνομίας ἡμῶν· κλιντῆρες δὲ ἀργυροί, καὶ λεκάναι, καὶ ὀξύθαφα, καὶ (83) πινακίσκοι, καὶ τρυβλία· πρὸς ἐπὶ τοῦτοις σκευὴ ἀργυρᾶ τε καὶ χρυσοῦ, τὰ μὲν εἰς διακονίαν τροφῆς, τὰ δὲ καὶ εἰς ἄλλας τινὰς, αἰσχύνονται καὶ λέγειν, χρεῖας, κέδρου (84) τ' εὐκεάτοιο, καὶ θύου, καὶ ἐβένου, καὶ ἐλέφαντος τρίποδες ἡσκημένοι, κλῖναι τε ἀργυρόποδες, καὶ ἐλεφαντοκόλλητοι· χρυσόστιχοι τε καὶ χελώνης πεποικιλμένοι (85) κοίτης κλισιάδες· στρωμνὰι τε ἀλουργεῖς καὶ ἄλλων χρωμάτων δυσπορίστων, ἀπειροκάλου τρυφῆς τεκμήρια, φθόνου καὶ βλακείας ἐπίβουλα πλεονεκτῆματα, παραπεμπτέα ἅπαντα· οὐδ' ἦντινοῦν ἀξιόλογον ἔχοντα σπουδῆν. « Ὁ γὰρ καιρὸς συνεσταλμένος ἐστίν, » ὡς φησὶν ὁ Ἀπόστολος. Τοῦτο ὑπολείπεται, μὴ γελόιως σχηματισθῆναι· καθάπερ ἐν ταῖς τομπαῖς ὀρῶνται τινες, ἐξωθεν κεχρισμένοι καταπληκτικῶς εἰς σεμνότητα, τὰ ἔνδον ἄθλιοι. Τοῦτο δὲ διασαφῶν ἀκριβέστερον, ἐπισηγαν· « Λοιπὸν ἐστὶν ἵνα καὶ οἱ ἔχοντες γυναῖκας ὡς μὴ ἔχοντες ὧσιν (86)· καὶ οἱ ἀγοράζοντες, ὡς μὴ κατέχοντες. » Εἰ δὲ ἐπὶ (87) γάμου ταῦτα, ἐφ' οὗ φησὶν ὁ Θεὸς, « Πληθύνεσθε· πῶς οἴεσθε τὴν ἀπειροκαλίαν μὴ ἐξ αὐθεντίας Κυριακῆς ἐξοριστέαν; διὰ τοῦτο καὶ, « Πώλησόν σου τὰ ὑπάρχοντα, » λέγει ὁ Κύριος, « καὶ πτωχοῖς ἔδος, καὶ δεῦρο ἀκολουθεῖ μοι. » Ἐποῦ τῷ Θεῷ, γυμνὸς ἀλαζονείας, γυμνὸς ἐπικήρου πομπῆς· τὸ σὸν, τὸ ἀγαθὸν, τὸ ἀναφαίρετον μόνον, τὴν εἰς τὸν Θεὸν πίστιν, τὴν εἰς τὸν παθόντα ὁμολογίαν, τὴν εἰς ἀνθρώπους εὐεργεσίαν κεκτημένος, κτῆμα τιμαλφέστατον (88). Ἐγὼ δὲ (89) καὶ Πλάτωννα ἀποδέχομαι, ἀντικρυς νομοθετοῦντα, ὡς οὐτε ἀργυροῦν δεῖ πλοῦτον οὐτε χρυσοῦν ἀσχεῖν, ἀλλὰ μήτε σκευὸς ἀχρεῖον, ὃ μὴ μετὰ τῆς ἀναγκαίας χρήσεως, καὶ μέτριόν ἐστίν· ὡς εἰς πολλὰ τὰ αὐτὸ εὔθετον εἶη, καθαιροῦτο δὲ ἡ πολυκτημοσύνη. Πηγάκάλως γοῦν ἡ θεία που λέγει Γραφή, πρὸς τοὺς φιλάλους καὶ ἀλαζόνας ἀποτεινομένη· « Ποῦ εἰσιν οἱ ἄρχοντες τῶν ἔθνων, καὶ οἱ κυριεύοντες τῶν θηρίων τῶν ἐπὶ τῆς γῆς, οἱ ἐν τοῖς ὀρνέοις τοῦ οὐρανοῦ ἐμπαίζοντες, οἱ τὸ (90) ἀργύριον θησαυρίζοντες καὶ τὸ χρυσίον, ᾧ ἐπεποιθήσαν ἄνθρωποι, καὶ οὐκ ἔστι τέλος τῆς κτήσεως αὐτῶν· οἱ τὸ ἀργύριόν τε καὶ τὸ χρυσίον

✠ P. 189 ED. POT., 161 ED. PAR. • I Cor. vii, 29, 30.

(83) *Kal. Abest a Nov.*

(84) *Κέδρου.* Ex Homeri *Odys.* E, vers. 60, quo Ulysses de domo Calypsus dicit :

..... Τηλόθι δ' ὀσμῆ
Κέδρου τ' εὐκεάτοιο, θύου ἀνὰ νῆσον δόωδω
Δικομῆνυρ.....

..... Procul autem odor
Cedri fissilis, thurisque per insulam redolebat
Ardentium.....

(85) *Χελώνης πεποικιλμένοι.* Legendum videtur χελώνης πεποικιλμένοι, ut *Pædag.* c. 11. Vel χελώνη, αὐτὴ χελώναις πεποικιλμένοι. Vulgata certe lectio structuram habet duriorē. SYLBURG.

(86) *Ὡσιν.* Quædam hic omittit Clemens. Quæ sequuntur ex Evangelio, διὰ μνήμης recitat.

(87) *Εἰ δὲ ἐπ.* Sic apud Tertullianum *De cultu feminarum* cap. 9 : « Non enim utemur nostris? quis autem prohibet uti? Secundum Apostolum tamen, qui nos uti monet mundo isto, quasi non

A argenteæ, pelvcs et acetabula, scutellæ et catini, et præterea vasa aurea et argentea, nomulla quidem ad ciborum ministerium, alia vero ad alios usus, quos me pudet dicere, ex sectili cedro, thyo ebenoque, et ebore instructi tripodes, lectique argentei pedes et ex ebore compacti, auroque interspersæ et testudine variatæ cubilis valvæ, et stragulæ vestes purpureæ, et aliorum colorum paratu difficilium, insolentium deliciarum argumenta, invidiæ molliisque ignaviæ insidiosa commoda, sunt omnia amandanda, ut quæ nihil habeant propter quod sit jure in eis multum studii ponendum : « Tempus enim contractum est, » ut dicit Apostolus. Hoc ergo restat, ne habitum quempiam præ nobis ridicule seramæ : quemadmodum in pompis videntur nonnulli extrinsecus ita uncti et obliiti ad gravitatem, ut stuporem et admirationem incutiant, intus autem sunt plane miseri. Hoc itaque explicans accuratius, subjunxit : « Reliquum est, ut et qui habent uxores sint tanquam non habentes, et qui emunt, tanquam non possidentes ». Quod si hæc dixit de conjugio, de quo dixit Deus : « Multiplicemini », quomodo putatis insolentiam non esse ex auctoritate Domini exterminandam? Quocirca dicit etiam Dominus : « Vende quæ habes, et da pauperibus, et huc me sequere ». Sequere Deum nudus ab arrogantia, nudus a pompa momentanea, quod tuum est, quod bonum est, quod auferri non potest, in Deum fidem, in passum confessionem, beneficentiam in homines possidens : quæ quidem est possessio pretiosissima. Ego autem laudo etiam Platonem, qui læge lata aperte decernit, quod neque, ut opes aureas et argenteas habeas, laborare oportet, neque vas inutile, quod non cum usu necessario moderatum quoque sit, ut sit idem ad multa accommodatum : multiplex autem et varia possessio tollatur. Pulcherrime itaque alicubi dicit divina Scriptura ad eos, qui sunt sui amantes et arrogantes, verba dirigens : « Ubi sunt, qui gentibus imperabant, et qui dominabantur feris, quæ sunt super terram? qui in cæli avibus illudebant; qui argenti et auri thesauros congregabant, in quibus homines habe-

b Gen. i, 28. c Matth. xix, 21; Marc. x, 21; Luc. xviii, 22.

abutamur. Præterit enim habitus hujus mundi. Si ergo uxores quoque ipsas sic habemus demonstrat, tanquam non habeantur, propter angustias temporum, quid de vanis his instrumentis earum? COLLECT.

(88) *Κτῆμα τιμαλφέστατον.* Phrasis poetica. Lycophron *Cassandra* vers. 364 :

Ἐξ οὐρανοῦ πεσοῦσα καὶ θρόνων Διὸς,
Ἄνακτι πάππῳ κτῆμα τιμαλφέστατον.

*E cælo delapsa, Jovisque solio,
Avo regi res pretiosissima.*

(89) *Ἐγὼ δέ.* Clarius videtur ferri lex ista lib. v *De legibus* : Νόμος ἐπεται πᾶσι τοῦτοις μὴδ' ἐξείναι χρυσοῦν, μὴδὲ ἀργυρον κεκτησθαι μὴδένα μὴδὲν ἰδιώτη. « Ne cui privato aurum argentumve possidere fas esto. » COLLECT.

(90) *Οἱ τό.* Καὶ τό, Baruch. Mox, ἐπεπεθήσαν, Ibid. et Nov. Dein, ὅτι οἱ τὸ ἀργύρεον, Baruch. Dein, καὶ οὐκ ἔστιν ἐξ Ibid.

bant fiduciam, et non est finis acquisitionis eorum? A qui aurum et argentum fabricabantur, et erant solliciti? Non est inventio operum eorum: evanuerunt, et ad inferos descenderunt. » Hæc est merces arrogantis superbiz. Si nobis enim agrum colentibus, ligone et aratro opus est, ligonem autem argenteum falcemque auream nemo fabricari soleat, et materia, quæ apta sit ad opus faciendum, non quæ sit dives, in agricultura utimur: quid vetat, quominus in vasis quoque domesticis idem sentiant, qui quod est simile considerant? quorum modus sit usus, non sumptus magnificentia. Quid enim, dic quæso, qui in mensa ponitur gladiolus, si clavos non habuerit argenteos, vel non fuerit factus ex ebdore capulus, non scindit? An ad carnem dividendam Indicum ferrum nobis fabricandum est, auxilium veluti quoddam contra hostem evocantibus? Quid vero si fuerit pelvis fictilis, an ablutarum manuum sordes non excipiet? et vas fictile, quo pedes lavamus, pedum sordes? Ergone etiam ✕ indigne feret mensa, quæ est pedibus eburneis instructa, si paucem unius oboli portaverit? neque vero lumen lucerna ministrabit, quod sit figuli opus, non aurificis? Ego autem dico, vel humile grabatum nihilo deteriore præbere accubitum, quam lectum eburneum. Cum autem ad substernendum sit satis pellium, adeo ut purpureis aut puniceis non sit opus, propter primarum, quæ exitium attulerunt, deliciarum stultitiam, nihilo secius condemnare frugalitatem, quis tantus error et vana pulchri persuasio? Videte: Christus in vili catino cibum sumpsit, et fecit discipulos super herbam accumbere, et pedes eorum lavit, linteo accinctus, a fastu alieno ✕ P. 490 ED. POTTER, 462 ED. PARIS.

(91) *Ἰὼν ἔργων*. Repositum e Pal. ms. pro vulg. *τῶν λόγων*. — SYLBURG. Consentiant Nov., Reg., Bod.

(92) *Ἐὶ γὰρ τοι*. Tertullianus *De habitu muliebri* c. 5: « Quod de qualitate usus gloria est auro, et argento, at quin magis ferro et æri, quorum ita disposita est utensilitas, ut et proprias operas plures, et necessariores exhibeant rebus humanis, et nihilominus auri et argenti de sua vice accommodent justioribus causis. Nullus videns aurum demersit in terram, nullus clavus aurum intimat tabulis. Taceo totius vitæ necessitates ferro et æri innixas. » COLLECT.

(93) *Δικέλλης*. Διακενήs Nov.

(94) *Ὁὐ πλουσίως*. Ὁὐ πλησίως Nov. Scribi possit ὁὐ πλουσίως, ut respondeat τῷ εὐεργῷ.

(95) *Πορφυρίδων ἢ φοινικ.* Pal. ms. transpositis vocabulis, φοινικίδων ἢ πορφυρίδων. SYLBURG. Consentiant Reg. et Bod.

(96) *Κατεγνώσθαι*. Η. κατέγνωσται, indicat. modo, signif. activa. SYLBURG. — Perperam, nam κατεγνώσθαι referri debet ad φεμί superius positum. Sensus est: « Cum autem pellis ad substernendum abunde sufficiat, adeo ut nec purpureis, nec puniceis opus sit, tamen eam per deliciarum, a quibus mali origo est, vesaniam præ vilitate » dico « condemnari. Quis denique sit hic tantus error, quæ pulchritudinis opinio, videte. »

(97) *Ἰπυβίλλω*. Prisci illi Græci et Latini vasis fictilibus ac ligneis domi utebantur, cum autem alia pretii majoris publice non possiderent, ea deorum in sacrificiis adhibere cogebantur. Tametsi vero tractu temporis ubi gentium opes in immen-

sum crescerent, ea tamen vasa, quibus antiquitas necessario sacra faciebat in solemnibus ceremoniis plerumque remanserunt. Plinius lib. xxxv, cap. 42. Cicero *De legibus* II: Ad divos caste aduento, pietatem adhibento, opes amovento. Deinde locum hunc de vili catino subjungit Brodæus lib. IV *Miscellan.*, cap. 49; idem Chrysostomus hom. 51 in Matthæum. COLLECT.

(98) *Ἐπόψατο*. Rectius ἐπόψατο. SYLBURG. — In marg. Reg. et Bod. aliquis hæc adnotavit: Ἐπόψατο, ἀντὶ τοῦ εἰς ἕβρον ἐχρήσατο.

(99) *Σαβάνω*. Hermas *Pastor*. lib. III, simil. VIII c. 4: « Succinge te sabano, et ministra mihi. Succinxi me sabano mundo, quod factum erat ex sacco. » Ubi Cotelerius hæc adnotavit: « Sabanus, » usitata vox Græcis, apud quos, teste Isidoro lib. XIX, cap. 26, nata est; indeque Latinis, ac Hebræorum Rabbinis. Exponitur autem « linteum, » seu « linteamen, » in Glossis, in antiquo Scholiaste Juvenalis ad Sat. XIV, 22, et in Victore Vitensi lib. V *De persecutione Africana*. Clemens Alexandrinus *Pædag.* II, utens testimonio Joannis, XIII, 4, ubi Dominus præcingit se linteo, pro λεντίω habet σαβάνω. Unde in Lexico Græco-Latino veteri: Σάβανον, « Sabanum, linteum: » et perperam faciunt, qui « linteum substituant. »

(1) *Ὁ ἄνθρωπος θεὸς καὶ Κύριος τῶν ὄλων*. Insigne testimonium contra Arianos, nam ὁ θεὸς καὶ Κύριος τῶν ὄλων, quibus titulis Christum ornat, apud veteres semper est supremus Deus.

(2) *Περιζέζον*. Φέρον Nov.

σιόν· σθενύνναι δὲ τὸ δίψος εὐκόλως διδάσκων· Ἀ σκοπὸν γὰρ τὴν χρέαν ἐτίθετο, οὐ τὴν ἀπειραγαθίαν· Ἦσθιεν δὲ καὶ ἔπιεν παρὰ τὰς εὐωχίας, οὐ γῆς ἐξορύττων μέταλλα, οὐδὲ ἀργύρου (3), καὶ χρυσοῦ, τοῦτ' ἔστιν ἰοῦ, προσόξουσι σκευαρίους χρώμενος· οἷον ἀναπνεῖ τῆς τετυφωμένης ὕλης ὁ ἰός. Καθόλου γὰρ, καὶ τὰς τροφάς, καὶ τὰς ἐσθῆτας, καὶ τὰ σκεῦη, καὶ τᾶλλα πάντα τὰ κατὰ τὸν οἶκον συλλέβδην λέγω, ἀκόλουθον εἶναι ταῖς ἐνστάσεσιν τοῦ Χριστιανοῦ (4) δεῖ, κατὰ τὸ πρόσφορον οἰκειούμενον τῷ προσώπῳ, τῇ ηλικίᾳ, τῇ ἐπιτηδεύσει, τῷ καιρῷ. Ἐνός γὰρ ὄντας θεράποντας Θεοῦ (5), χρῆ καὶ τὰ κτήματα, καὶ τὰ ἐπ' αὐτοῖς ἐπιπλα, ἐνός ἐπιδεικνυσθαι σύμβολα βίου καλοῦ, καὶ τὸν καθ' ἑνα τὸν ἀνθρώπων ἀδιακρίτῳ πίστει, τῇ μονοπροσώπῳ ταύτῃ ἐνστάσει, τὰ ἐξῆς ἀκόλουθα καὶ σύμφωνα τῇ διαθέσει τῇ μιᾷ φαίνεσθαι ποιοῦντα. Ἄ δὲ καὶ κτώμεθα μὴ χαλεπῶς, καὶ χρώμενοι εὐκόλως, ἐπαινοῦμεν, φυλάττομεν βρόδως, καὶ κοινωνοῦμεν εὐκόλως αὐτῶν· ἀμείνω δὲ τὰ χρήσιμα· βελτίω δὲ δηποῦθεν τὰ εὐτελέστερα τῶν πλουσίων. Τῷ δὲ ὄλον ὁ πλοῦτος οὐκ ἄρθῶς κυβερνώμενος, ἀκρόπολις ἔστι κακίας· περὶ δὲ ὀφθαλμίωντες οἱ πολλοί, οὐκ ἂν ποτε εἰς τὴν βασιλείαν (6) παρεισέλθοιεν τῶν οὐρανῶν· νοσοῦντες μὲν περὶ (7) τὰ κοσμικὰ, ὑπερηφάνως δὲ ζῶντες διὰ τὰς τροφάς. Χρῆ δὲ προειληφέναι τοὺς περὶ σωτηρίᾳ σπεύδοντας, ὡς ἄρα χρήσεως μὲν ἐνεκεν ἡ πᾶσα ἡμῖν (8) κτήσις· αὐταρχείας δὲ χάριν ἡ κτήσις (9), ἣν καὶ ἐξ ὀλίγων ἂν τις περιποιήσασαιτο. Μάταιοι γὰρ οἱ δι' ἀπλησίαν ἐπ' αὐτοῖς χαίροντες κειμηλίους· « Ὁ δὲ συνάγων τοὺς μισθοὺς, » φησὶ, « συνήγαγεν εἰς δεσμὸν τετραπλημένον. » Οὗτός (10) ἔστιν ὁ συνάγων καὶ ἀποκλείων τὸν σπόρον, καὶ ἐλαττούμενος, ὁ μηδὲν μεταδιδούς. Κλεῦθ δὲ καὶ γέλως πλατύς, οὐροδόχας ἀργυρᾶς καὶ ἀμίδας ὑέλᾶς ἐπιφέρεισθαι τοὺς ἀνδρας, καθάπερ ἐπάγονται τοὺς συμβούλους τοὺς αὐτῶν· καὶ τὰς πλουτούσας ταύτας ἀλόγως (11) γυναίikas χρυσοῦ ποιεῖσθαι τῶν ἐκκρίσεων τὰ ἐκδοχεῖα, ὡς μὴ δὲ ἀποτρίψασθαι ἐξὸν ταῖς πλουσίαις, μὴ τετυφωμένως. Ἡξάμηνη δ' ἂν αὐτοῖς παρ' ὄλον τὸν βίον σκυδάλων ἄξιον κρίνεσθαι τὸ χρυσίον. Νυνὶ δὲ ἡ ἀκρόπολις τῆς κακίας (12), ἡ φιλαργυρία εὐρηται, ἣν ὁ

anus Deus et Dominus omnium, sane non argenteum lavacrum e caelo deferens : et a Samaritana potum petiit, quæ aquam vase fictili hauriebat e puteo, aurum regale non requirens, sitim autem docens facile restinguere. Scopum enim constituebat usum, non inutilem magnificentiam. In conviviis autem comedebat et bibebat, non e terra metalla effodiens, neque auri et argenti, hoc est rubiginem redolentibus vasculis utens : quodammodo enim spirat e superbiante materia rubigo. In summa enim et alimenta, et vestes, vasa et supellectilem, et quæcumque in domo sunt, atque ipsam, ut semel dicam, vitam, oportet esse consentaneam rectæ Christiani hominis institutioni, prout conducibile fuerit, accommodatam personæ, ætati, studio ac temporari. Cum enim simus unius Dei ministri, oportet et possessiones, et quæ est in eis supellectilem, unius honestæ vitæ signa ostendere, et unumquemque hominem certa fide, huic uniformi institutioni ea, quæ consequuntur, consequentanea, et huic uni proposito convenientia videri facere. Quæ autem non difficulter acquirimus, ea, dum eis facile utimur, laudamus, et facile custodimus, et facile communicamus : meliora autem sunt, quæ utilia. Quæ sunt utique viliora, ea sunt etiam meliora divitibus. In summa, divitiæ, quæ non recte administrantur, sunt arx vitii ac sceleris : quibus multi oculos adjicientes, cælorum regnum nunquam ingredi poterunt ; rerum quidem mundanarum desiderio ægri, arroganter autem præ deliciis viventes. Oportet autem eos qui contendunt ad salutem, hoc animo antea præcepisse, quod usus quidem causa nolitis sit universa possessio ; sufficientiæ autem gratia possessio, quam etiam ex paucis quispiam paraverit. Vani enim sunt, qui præ insatiabilitate delectantur possessionibus, quas tantum servent, ac recondant. « Qui autem cogit, » inquit, « mercedes, coegit in nodum perforatum. » Is autem est, qui cogit sementem, et excludit, et detrimento afficitur, qui nulli impertitur. Res est autem plane ridicula, et digna maxime quæ ludibrio habeatur, quod viri argentea urinæ rece-

✠P. 191 ED.POTTER. a Agg. i, 6.

(3) Οὐδὲ ἀργ. Sic distingue : Οὐδὲ ἀργύρου καὶ χρυσοῦ, τουτέστιν ἰοῦ προσόξουσι, σκευαρίους χρ. « Nec argenteis et aureis, hoc est rubiginem olentibus, vasculis utens. »

(4) Τοῦ Χριστιανοῦ. Congruentius τὸν Χριστιανῶν, accusativo casu. SYLBURG.— Nisi potius id, vel aliud ejusmodi substantivum, quocum vox ἀκόλουθον cohæreat, subintelligendum sit. Nam hujus periochæ sensus sic se habet : « Nam in summa, et quoad cibos, et quoad vestes, et quoad vasa, et, ut verbo omnia complectar, quoad reliqua, quæ in domo sunt, omnia, Christiani hominis instituto conformem esse oportet, prout convenit personæ, ætati, studio ac temporari accommodatum. »

(5) Θεοῦ. Χριστοῦ Pal. ms. SYLBURG.

(6) Βασιλείαν. Respicit Christi dictum in divite. Math. xix, 25, 24.

(7) Περί. Hanc particulam inserui e Pal. ms. SYLBURG.— Consentiant Nov., Reg., Bod.

(8) Ἡμῖν. Ἡμῶν Nov.

(9) Ἡ κτήσις. Scribendum ἡ χρῆσις. Sensus D enim est, « possessionem omnem esse gratia usus, usum autem gratia » τῆς αὐταρχείας, « quam ex paucis quisquam conciliare poterit. »

(10) Οὗτος. Sensus est : « Hic est, qui frumentum colligit, et horreo suo claudit, et tamen pauperior sit, qui scilicet nemini impertit. » Respicit Prov. xi, 24, 26 : Ἐλθὲν, οἶ, τὰ ἴδια σπείροντες, πλείονα ποιούσιν· εἰσὶ δὲ καὶ οἱ, συνάγοντες, ἐλαττοῦνται. Ὁ συνάγων σίτον ὑπολείπειτο αὐτὸν τοῖς ἔθνεσιν, εὐλογία δὲ εἰς κεφαλὴν μεταδιδόντος.

(11) Ἀλόγως. Ἀλόγως legit interpretes.

(12) Ἡ ἀκρόπολις τῆς κακίας. Alludere videtur ad sententiam Bionis sophistæ apud Stobæum lit. 10, qui τὴν φιλαργυρίαν μητρόπολιν ἔλεγε πάσης κακίας εἶναι, « Avaritiam dicebat esse omnis inhabitatis metropolim. » Phocylides :

Ἡ φιλοχρημοσύνη μήτηρ κακότητος ἀπάσης.

COLLECT.

placula, et vitreas matulas inferant, quemadmodum suos introducunt consiliarios: et hæc, quæ sine ratione sunt, divites mulieres, ex auro excrementorum faciant receptacula, ut ne egerere quidem eis liceat absque superbia. Vellem quidem eos per totam vitam aurum stercorea existimare. Nunc autem arx vitii inventa est pecuniæ cupiditas, quam Apostolus dicit esse « radicem omnium malorum: quam quidam appetentes, a fide aberrarunt, et seipsos confixerunt multis doloribus ». Veræ autem divitiæ sunt, paupertas cupiditatum: et vera animi magnitudo est, non propter divitias magnos spiritus sumere, sed eas despiciere. De supellectile autem et eis studium suum ponere æquum est, quæ volenti licet vel e foro emere. Sapientia autem emi non potest terreno numismate; nec in foro, sed in cælo immortalis, regali aureo.

✠ CAP. IV.

Quomodo in convivio se recreare oporteat.

A convivio autem rationali absit comessatio: quin etiam inanes vigiliæ, quæ de petulantia sibi placent. Est enim hæc comessatio, tibia inebrians, extemporalis amatorii pontis impotentia catena. **71** Amor autem, et ebrietas, et quæ ratione carent affectiones, a nostro choro procul amandentur. Una autem cum petulantia in comessatione versatur ridicula cantilena: in potu vero vigiliæ ebrietatem accersunt, et excitant libidinem, et sunt ad turpia faciendâ audaces. Sin autem in tibiis, et psalteriis, choris et saltationibus, et plausibus Ægyptiorum, et dissolutis ejusmodi otiiis studiose versentur, valde immodesti, et a bona disciplina alieni evaserint, utpote quos cymbala et tympana circumsonent, et fraudis instrumenta circumstrepant: plane enim, ut mihi videtur, ejusmodi convivium est ebrietatis theatrum. « Cum enim tenebrarum opera exuerimus, induere arma lucis » vult Apostolus, « ut in die decore ambulantes, non in comessationibus et ebrietatibus, non in cubilibus et in impudiciis versantes ». Fistula itaque tribuatur pastoribus: tibia autem superstitionis hominibus, qui ad cultum idolorum contendunt. Revera enim hæc instrumenta sunt a sobrio convivio amandanda, quæ magis bestiis quam hominibus conveniunt, et iis hominibus, qui a ratione sunt alieniores. Cervas enim fistulis demulceri acciperis, et in laqueos inter venandum cantu duci a venatoribus. ✠ Equis autem coeuntibus,

✠ P. 192-193 ED. POTTER, 163-164 ED. PARIS.

(13) Ἀπάντων. Πάντων apud Paulum. Mox, ἀπεπλανήθησαν ἀπὸ τῆς πίστεως. COLLECT.

(14) Ἀπέστω. Ἀντὶ τοῦ ἐξισταθῶ, ἀναχωρεῖτω. Scholiastes in marg. Bod., Reg.

(15) Ὁ μὲν . . . ὁ κῶμος. Hoc est, « Hæc enim comessatio est tibia inebrians, oberratio ratis amatoriae, nempe inæroris. » Sed pro ἄλυσ, quod prioribus editiones exhibent, vel ἄλυσ, quod posteriores, ἄλυσ, « catena, » cum Herveto interpreti, tum etiam, teste Syllurgio, A. et H. placuit.

(16) Καί. Abest a Nov. Mox, παροδία pro παρωδία idem exhibet.

(17) Παρωδία. Hervetus interpres dativo casu

Ἀπόστολος « ῥίζαν ἀπάντων (15) εἶναι τῶν κακῶν » φησίν· « ἤς τινες ὀρεγόμενοι, ἀπεπλανήθησαν τῆς πίστεως, καὶ ἑαυτοὺς περιπέριαν ὀδύνας πολλαῖς. » Παῦτος δὲ ἄριστος ἢ τῶν ἐπιθυμιῶν πενία· καὶ ἡ μεγαλοφροσύνη ἢ ἀληθῆς οὐ τὸ ἐπὶ πλοῦτι μὲγαλοφρονεῖν, τοῦτου δὲ καταφρονεῖν. Τὸ δὲ ἐπὶ τοῖς σκεύεσι μὲγαλαυχεῖν αἰσχροὺν κομιδῆ· οὐ γὰρ σπουδάζειν ἐστὶ περὶ τούτων πᾶν δίκαιον, & καὶ ἐξ ἀγορᾶς τῶ βουλομένῳ ἐξεστὶν ὠνήσασθαι. Σοφία δὲ οὐκ ὠνήτῃ νομισματι γίγνῃ, οὐδ' ἐν ἀγορᾷ, ἀλλ' ἐν οὐρανῷ πιπράσκειται· καὶ πιπράσκειται νομισματι δικάϊῳ, τῷ λόγῳ τῷ ἀφθάρτῳ, τῷ βασιλικῷ χρυσίῳ. vasis se jactare est perquam turpe: non enim in

B

ΚΕΦ. Δ'.

Πῶς χρὴ περὶ τὰς ἐστίσεις ἀρτεσθαι.

Ἀπέστω (14) δὲ ἡμῖν τῆς λογικῆς εὐωχίας ὁ κῶμος· ἀλλὰ καὶ αἱ παννυχίδες αἰ μάταιοι, ἐπὶ παροινία κομῶσαι· ὁ μὲν γὰρ ἐστὶ μεθυστικῆς αὐλῆς ἄλυσ ἐρωτικῆς σχεδίας, τῆς ἀθμιονίας, ὁ κῶμος (15)· ἔρωσ δὲ, καὶ μέθη, καὶ (16) τὰ ἀλόγιστα πάθη, μακρὰν ἀπέψκειται τοῦ ἡμεδαποῦ χοροῦ. Σύγκωμος δὲ παρωδία τίς ἐστὶ παροινία (17)· ἡ παννυχὶς δὲ ἐπὶ πότῳ μέθης ἐκκλητικῆ καὶ συνουσίας ἐρεθιστικῆ· τόλμα αἰσχροποιδίς. Εἰ δὲ ἐν αὐλοῖς καὶ ψαλτηριοῖς, καὶ χοροῖς, καὶ ὀρχήμασι, καὶ κρότοις Αἰγυπτίων, καὶ τοιαύταις βραβυμιαῖς ἄλυσ (18) ἀτάκτως, καὶ ἀπρεπεῖς καὶ ἀπαίδευτοι κομιδῆ γίγνιντο ἂν, κυμβάλοισ καὶ (19) τυμπάνοις ἐξηχούμενοι, καὶ τοῖς τῆς ἀπάτης (20) ὄργανοις περιφορῶμενοι· ἀτεχνῶς γὰρ, ὡς ἐμοὶ δοκεῖ, θέατρον μέθης τὸ τοιοῦτον γίνεσθαι συμπόσιον. « Αποθεμένους γὰρ ἡμᾶς τὰ ἔργα τοῦ σκότους, ἐνδύσασθαι τὰ ὄπλα τοῦ φωτός » ἀξιοὶ ὁ Ἀπόστολος, « ὡς ἐν ἡμέρᾳ εὐσημῶνως περιπατοῦντας, μὴ κῶμοις καὶ μέθαις, μὴ κοίταις καὶ ἀπεργαίαις » σχολάζοντας. Σύριγξ μὲν οὖν ποιμῆσιν ἀπονεμεθήσῃ· αὐλὸς δὲ ἀνθρώποις δεισιδαίμοσιν, εἰς εἰδωλολατρείας σπεύδουσι. Καὶ γὰρ ὡς ἀληθῶς ἀποπεμπτεὰ τὰ ἔργα ταῦτα νηφαλίου συμπόσιου, θηριοῖς μᾶλλον ἢ ἀνθρώποις κατάλληλα, καὶ ἀνθρώπων τοῖς ἀλογωτέροις. Τὰς μὲν γὰρ ἐλάφους ταῖς σύριγξι κληθεῖσθαι παρελήφαμεν, καὶ ἐπὶ τὰς ποδάγρας, πρὸς τῶν κωνηγῶν θηρευομένων, ἀγεσθαι τῷ μέλει· ταῖς δὲ ἵπποις μὲν γυμνῶναι, οἷον ὀρέμενας, ἐπαυλεῖ-

a I Tim. vi, 10. b Rom. xiii, 12, 13.

legit παροινία, « cum petulantia in convivio. » SABBURG.

(18) Ἄλυσ. Ἀντὶ τοῦ ἐνευκαίρει, ἐμμερίμνός ἐστι, διὰ φροντίδος ἔχει, ἐνασχολεῖται. Scholiastes in marg. Bod., Reg.

(19) Ἀπρεπεῖς . . . κυμβάλοισ καί. Hæc e Nov. exciderunt propter καὶ repetitum.

(20) Τῆς ἀπάτης. Hoc est, idololatriæ, quam ἀπάτην vocare solet. Etenim cymbala, tympana, et reliqua ejusmodi instrumenta in Bacchi aliorumque deorum festis adhiberi solebant: unde paulo post αὐλὸν τριβῆν jubet τοῖς δεισιδαίμοσιν, εἰς εἰδωλολατρείας σπεύδουσι.

ται (21) νόμος ἀλωφιδίας· ἰππόθορον τοῦτον κεκλήχασιν A
αἱ μουσικοὶ (22). Πᾶσαν δὲ ἀπαξιαπλῶς (23) ἀνελεύ-
θερον ἔφιν τε καὶ ἀκοήν, καὶ συνελόντι φάναι, ἀσθησὶν
ἀκρασίας αἰσχροῦν, τὴν ὡς ἀληθῶς ἀναίσθησιν, ἐκκο-
πτέον εὐ μάλα, τὴν ἐν δμμασι καὶ ἐν ὡσὶ γαργα-
λίζουσιν καὶ ἀποθηλύνουσιν ἡδονὴν εὐλαβομένους·
μελῶν γὰρ τοὶ κατεαγέτων, ρυθμῶν γοερῶν τῆς μου-
σης τῆς Καρικῆς (24), αἱ ποικιλίαι φαρμακεῖαι δια-
φθεύουσιν τοὺς τρόπους, ἀκολάστου καὶ κακοτέχου
μουσικῆ εἰς πάθος ὑποσύρουσαι (25) τοῦ κόμου τοῦ-
του. Τὴν λειτουργίαν δὲ τὴν θεϊκὴν διαχωρίζων (26),
ψάλλει τὸ Πνεῦμα· « Αἰνεῖτε αὐτὸν ἐν ἤχῳ σάλπιγ-
γος· » καὶ γὰρ ἐν ἤχῳ σάλπιγγος (27) ἀναστήσει
τοὺς νεκρούς. « Αἰνεῖτε αὐτὸν ἐν ψαλτηρίῳ· » ὅτι ἡ
γλῶττα τὸ ψαλτήριον Κυρίου· « Καὶ ἐν κιθάρᾳ αἰ-
νεῖτε αὐτὸν· » κιθάρα νοεῖσθω τὸ στόμα, οἶον ἐκ πλη-
κτρῶ κρουόμενον τῷ Πνεύματι. « Ἐν τυμπάνῳ καὶ
χορῷ αἰνεῖτε αὐτὸν· » τὴν Ἐκκλησίαν λέγει τὴν
μελετήσασαν τῆς σαρκὸς (28) τὴν ἀνάστασιν ἐν
ἤχῳ τῷ δέρματι. « Ἐν χορδαῖς καὶ ὄργάνῳ αἰ-
νεῖτε αὐτὸν· » ὄργανον (29) τὸ σῶμα λέγει τὸ ἡμέ-
τερον, καὶ χορδὰς τὰ νεύρα αὐτοῦ, δι' ὧν ἐναρμόνιον
ἐληφε τὴν τάσιν· καὶ κρουόμενον (30) τῷ Πνεύματι
τοὺς φθόγγους ἀποδίδωσι τοὺς ἀνθρωπίνους. « Αἰ-
νεῖτε αὐτὸν ἐν κυμβάλοις (31) ἀλαλαγμοῦ· » κύμβα-
λον τοῦ στόματος τὴν γλῶτταν λέγει, ἡ τοῖς κρουο-
μένοις ἐπηχεῖ χαλκοί· διὰ τοῦτο ἐπεφώνησεν τῇ ἀν-
θρωπότητι· « Πᾶσα πνοὴ αἰνεσάτω τὸν Κύριον· »
ἔτι πᾶσαν, ἣν ἐποίησεν, ἐπασκέψατο πνοήν. Εἰρηνη-
κὸν γὰρ ὡς ἀληθῶς ὄργανον ὁ ἄνθρωπος ἐστίν. Τὰ
δ' ἄλλα, ἣν πολυπραγμονῆ τις, ὄργανα εὐρήσει πολε-
μικά, εἰς τὰς ἐπιθυμίας ἐκφλέγοντα, ἢ τοὺς ἔρωτας

✕ P. 193 ED. POTTER. • Psal. cl, 3, 4, 5.

(21) Ἐπαυλεῖται. Excerpta ms. ὑπαυλεῖται· et
mox, τοῦτο κεκλήχασιν neutro genere. SYLBURG. —
Τοῦτο exhibit etiam Bod., Reg.

(22) Μουσικαί. Musica delectari cervos, et tibiis,
et cantionibus, quæ equabus accinantur dum ineun-
tur, meminit Plutarchus libro vii Symposiac., ca-
pite 5, et in Præceptis nuptialibus. Muretus ex Go-
thicarum rerum scriptoribus narrat ursos ita delectari
tibiarium sono, ut eum in pastores impetum
facturi sunt, sæpe ab eis cantu in mulceantur, libro
xii Var. lection., cap. 15. Olaus Magnus libro xviii,
cap. 31, De gentibus Septentr. Quin et Ælianus lib.
ii De animalibus, cap. 28, Pythocharem tradit tibi-
cinem concitato vehementi tibiæ sono luporum im-
petum colihuisse. COLLECT.

(23) Ἀπαξιαπλῶς. Ἀκρασίαν Nov. Mox, pro ἀσ-
θησιν ἀκρασίας αἰσχροῦν, ideim exhibet ἀσθησιν
αἰσχροῦν ἀναίσθησιν.

(24) Καρικῆς. Carum musica flebilibus modis
constabat. Pollux lib. x, c. 10 : Λέγεται δὲ καὶ
Φρύγας εἶρεῖν αὐλὸν θρηνητικόν, ᾧ χρηρίζονται τοὺς
Κἄρας παρ' ἐκείνων λαδόντας· θρηνητικὸς γὰρ τὸ
αὐλῆμα τὸ Καρικόν. « Fertur enim Phrygas tibiā
lugubrem invenisse, qua ab illis accepta Cares
utiuntur; nam tibiæ cantus, quæ Cares utiuntur,
lugubris est. » Unde nox dicit : Γίγγρας δὲ τις αὐ-
λισχος γαῶδῃ καὶ θρηνητικῇ φωνῇ ἀφίησιν·
Φοίνιξ μὲν ἂν τὴν εὔρεσιν, πρόσφορος δὲ μούσῃ τῇ
Καρικῇ. « Est et quædam tibia Gingras, lugu-
brem et flebilium vocem fundens : Phœnicea qui-
dem quoad originem, Caricæ vero musæ persi-
millis. »

(25) Εἰς πάθος ἔπ. Quæ sequuntur, hoc modo

A veluti quidam hymenæus, tibia carmen canitar : id
autem ab incitandis equis musici appellarunt ἰππό-
θορον. Omne autem turpe spectaculum, omneque
turpem auditionem, et, ut summam dicam, tur-
pem omnem sensum intemperantiæ, quæ revera
quidem est sensus privatio, maxime oportet nos
excindere, voluptatem, quæ oculos et aures titil-
lat ✕ et effeminat, eaventes : fractorum enim can-
tuum, et flebilium Caricæ musæ modorum varia
veneficia mores corrumpunt, intemperanti et pravo
musicæ artificio ad hujus comessionationis perturba-
tionem trahentes. Divinum autem ministerium ab
his separans, psallit Spiritus : « Laudate eum in
sono tubæ : » in sono enim tubæ suscitabit mor-
tuos, « Laudate eum in psalterio, » quoniam lin-
B gua est psalterium Domini. « Et in cithara laudate
eum : » per citharam os intelligatur, quod Spiritu,
tanquam plectro, pulsatur. « In tympano et choro
laudate eum : » dicit Ecclesiam, quæ resurrectionem
carnis meditari solet in pelle resonante. « In
chordis et organo laudate eum : » organum dicit
corpus nostrum, et chordas ejus nervos, per quos
numerosè intenditur, et Spiritu pulsatum, voces
edit humanas. « Laudate eum in cymbalis jubila-
tionis : » oris cymbolum dicit linguam, quæ pulsa-
tionis labris resonat : et ideo humanæ naturæ accla-
mavit : « Omnis spiritus laudet Dominum : » quon-
iam omnis spiritus, quem fecit, curam gessit.
Vere enim pacificum instrumentum homo est. Alia
autem, si quis curiosius inquirat, instrumenta in-
veniet bellica, ad cupiditates inflammantia, vel amo-
res incenduntia, vel iram irritantia. In bellis ita-

scribenda videntur : εἰς πάθος ὑποσύρουσαι. Τοῦ
κόμου δὲ τοῦτου τὴν λειτουργίαν τὴν θεϊκὴν δ. φ.
« In animi perturbationem subtrahentes. Cæterum
ab hac comessionatione, Spiritus divinum cultum
distinguit, in Psalmis dicens, » etc.

(26) Διαχωρίζων. Hanc lectionem exhibent non
solum posteriores Clementis editiones, sed etiam
ms. Nov., Bod., Reg. Malim tamen διαχωρίζον
neutro genere, quod habent Florent. et Sylburgianæ
editiones : refertur enim ad τὸ Πνεῦμα. Quæ se-
quuntur e Psalmis, paulum mutavit Clemens.

(27) Καὶ γὰρ ἐν ἤχῳ σάλπιγγος. Hæc e Nov.
exciderunt.

(28) Τῆς σαρκὸς. Abest a Nov.

D (29) Ὄργανον. Chrysostomus in psal. cl : 'Ἄλλ'
ὡσπερ οἱ Ἰουδαῖοι διὰ πάντων τῶν ὀργάνων, οὕτως
ἡμῖν παρακελεύεται διὰ πάντων τῶν μελῶν ἀνυμεῖν
τὸν Θεόν, δι' ὀφθαλμοῦ, διὰ γλώσσης, δι' ἀκοῆς, καὶ
διὰ χειρὸς· αἰνεῖ γὰρ καὶ ὀφθαλμός, ὅταν μὴ ἀπό-
λαστα βλέπῃ· καὶ γλῶττα, ὅταν ψάλλῃ. « Quemad-
modum ergo Judæi per omnia instrumenta Deum
laudabant, ita nobis præcipit eum per omnia mem-
bra laudare, per oculos, per linguam, per aures, et
per manus. Laudat enim oculus, quando non in-
suetur impudice : et lingua, eum psallit. » COLLECT.

(30) Κρουόμενον. Latius hanc metaphoram per-
sequitur Clemens Protrept. p. 4, et Strom. vi, p. 658,
659 edit. Paris.

(31) Ἐν κυμβ. Τίς ὁ ἐν κυμβάλοις ἀλαλαγμός ;
'Ἀλαλαγμός ἡ ἐπινίκιος εἰρηται βοή· τοῖς οὖν
καθυπερτερῆσαι τὸν σαρκικὸν ἀκαθαρσιῶν ἀκολού-
θως ἀλαλαγμός ἐπακολουθεῖ. Scholiastes in marg.
Bod., Reg.

que suis tuba utuntur Etrusci, fistula Arcades; Siculi autem instrumentis quæ appellant πηκτίδας, Cretenses lyra, Lacedæmonii tibia, cornu Thraces, tympano Ægyptii, et Arabes cymbalo. Uno ergo instrumento, Logo solo pacifico, nos utimur, quo Deum honoramus, non amplius veteri psalterio, et tuba, et tympano, et tibia, quibus mos erat iis qui in bello se exercebant, Deique metum contempserunt, et festivis conventibus in choris uti, ut per ejusmodi modos solutus ac dejectus eorum excitaretur animus. Duplex autem sit nostra in potu benevolentia: ergo invitatio, ex lege: ✕ si enim « Diliges Dominum Deum tuum, » deinde « proximum tuum »; » prior quidem, quæ est in Deum benevola invitatio, fiat per gratiarum actionem et psalmodiam: secunda autem, quæ est in proximum, per honestam vitæ consuetudinem: « Logos enim Domini inhabitet in vobis copiose ^b, » dicit Apostolus. Hic autem Logos se accommodat et reddit conformem temporibus, personis, locis. Atque adeo nunc quoque in convivio versatur. Rursus enim subjungit Apostolus: « In omni sapientia docentes, et admonentes vos ipsos psalmis, hymnis, et canticis spiritualibus, in gratia canentes in corde vestro Deo ^c. » Et rursus: « Quidquid feceritis vel in sermone vel in opere, omnia in nomine Domini Jesu, gratias agentes Deo et Patri ejus ^d. » Hæc est gratiosa nostra comessatio. Et si ad lyram, vel citharam canere et psallere noveris, nulla in te cadet reprehensio: Hebræum illum justum regem imitaberis, Deo gratias agentem: « Exsultate, justi, in Domino, rectos decet laudatio (dicit prophetia). Confitemini Domino in cithara, in psalterio decachordo ei psallite. Cantate ei canticum novum ^e. » Nunquid autem decachordum psalterium, Logon, Jesum scilicet, significat, qui manifestatur elemento decadis? Quemadmodum autem antequam sumamus alimentum, laudare nos convenit factorem universorum: ita etiam in potu nos ei decet psallere, cum ejus creaturarum efficiamur participes: est enim psalmus numerosa et sobria laudatio. « Canticum spirituale ^f, » psalmum dixit Apostolus. Postremo autem antequam nos somnus invadat, pium et sanctum est Deo gratias agere, ut qui ejus benignitatem et gratiam fuerimus perhibentur, ita ut cum divino quodam afflatu nos ad somnum conferamus:

✕ P. 494 ED. POTTER, 465 ED. PARIS. • Matth. xii, 57, 39. ^b Coloss. iii, 16. ^c Ibidem. ^d Ibid., 17. • Psal. xxxii, 1, 2, 3. ^f Eph. v, 19; Coloss. iii, 16.

(52) *Χρῶνται*. De musicis instrumentis, quibus Græci veteres in præliis utebantur, conf. *Archæologia nostræ Græcæ* lib. iii, cap. 9.

(53) *Παλαιῶ*. Hoc est eo, quo in Veteri Testamento Judæi usi fuisse perhibentur.

(54) *Τὰς παρ*. Ταῖς Bod. et Pal. dativo casu: unde suspicetur aliquis, inquit Sylb., scriptum fuisse ταῖς πανηγύρεσι, quam quidem lectionem exhibet Reg. eamque genuinam esse probabile est: sensus enim est, musica instrumenta non solum in bello, sed etiam in festivis solemnitatibus adhibita fuisse.

(55) *Ἡ*. Articulum omittit Nov. Mox, ὁ γὰρ λόγος ὁ τοῦ Χριστοῦ, Bibl. Vulg.

ἄκχαιοντα, ἢ ἑξαγριαίνοντα τοὺς θυμούς. Χρῶνται (52) γοῦν παρὰ τοὺς πολέμους αὐτῶν, Τυρῆνοι μὲν τῆ σάλπιγγι, σύριγγι δὲ Ἀρκάδες, Σικελοὶ δὲ πηκτίσιν, καὶ Κρήτες λύρῃ, καὶ Λακεδαιμόνιοι αὐλῶ, καὶ κέρατι Θράκες, καὶ Αἰγύπτιοι τυμπάνῳ, καὶ Ἄραβες κυμβάλῳ· ἐνὶ δὲ ἅρα ὄργανῳ, τῷ Λόγῳ μόνῳ τῷ εἰρηνικῷ, ἡμεῖς κεχρημέθα, ᾧ γεραίρομεν τὸν Θεόν· οὐκ ἐτι τῷ ψαλτηρίῳ τῷ παλαιῷ (53), καὶ τῆ σάλπιγγι, καὶ τυμπάνῳ, καὶ αὐλῶ, οἷς ἔθος ἦν τοὺς ἐν πολέμῳ ἀσκητὰς, καὶ τοῦ θεοῦ καταπεφρονηκότας φόβου, ἅμα καὶ τὰς πανηγύρεις (54) χοραίοις συγχρησθαι, ὡς δὴ τὸ ἔκλυτον αὐτῶν τοῦ φρονήματος διὰ τῶν τοιούτων ἐπανεῖστασθαι ῥυθμῶν. Ἔστω δὲ ἡμῶν ἡ παρὰ πότον φιλοφροσύνη διττῆ, κατὰ τὸν νόμον. Εἰ γὰρ « Ἀγαπήσεις Κύριον τὸν Θεόν σου, » ἔπειτα « τὸν πλησίον σου »· προτέρα μὲν, ἡ εἰς Θεόν, δι' εὐχαριστίας καὶ ψαλμοῦδίας γενέσθω φιλοφροσύνη· δευτέρα δὲ, ἡ (55) εἰς τὸν πλησίον διὰ τῆς ὁμιλίας τῆς σεμνῆς· « Ὁ γὰρ Λόγος ὁ τοῦ Κυρίου ἐνοικεῖτω ἐν ὑμῖν πλουσίως, » ὁ Ἀπόστολός φησιν. Ὁ δὲ Λόγος οὗτος συναρμύζεται καὶ συσχηματίζεται καιροῖς, προσωποῖς, τόποις. Συμποτικὸς δὲ ἐστι νῦν· ἐπιφέρει γὰρ ὁ Ἀπόστολος πάλιν· « Ἐν πάσῃ σοφίᾳ διδάσκοντες καὶ νοουθετοῦντες ἑαυτοὺς ψαλμοῖς, καὶ (56) ὕμνοις, καὶ ᾠδαῖς πνευματικαῖς, ἐν τῇ χάριτι ἄδοντες ἐν τῇ καρδίᾳ ὑμῶν τῷ Θεῷ »· καὶ πάλιν· « Πᾶν ὅ τι ἂν ποιῆτε ἢ ἐν λόγῳ ἢ ἐν ἔργῳ, πάντα ἐν ὀνόματι Κυρίου Ἰησοῦ (57), εὐχαριστοῦντες τῷ Θεῷ καὶ Πατρὶ αὐτοῦ. » Οὗτος ἡμῶν ὁ κῶμος ὁ εὐχάριστος. Κἂν πρὸς κιθάραν ἐβελήσης ἢ λύραν ἄδειν τε καὶ ψάλλειν, μῶμος οὐκ ἔστιν· Ἑβραίων μιμησθὶ δίκαιον βασιλεῖα, εὐχάριστον τῷ Θεῷ· « Ἀγαλλιάσθε, δίκαιοι, ἐν τῷ Κυρίῳ· τοῖς εὐθέσι πρέπει ἀνεσις, » φησὶν ἡ προφητεία· « Ἐξομολογήσθε (58) τῷ Κυρίῳ ἐν κιθάρᾳ, ἐν ψαλτηρίῳ δεκαχόρδῳ ψάλατε αὐτῷ. Ἄσατε αὐτῷ ἄσμα καινόν. » Καὶ μή τι τὸ δεκαχόρδον ψαλτηρίον τὸν Λόγον, τὸν Ἰησοῦν (59), μνησθεῖν, τῷ στοιχείῳ (40) τῆς δεκάδος φανερούμενον; Ὡς δὲ ἀρμόδιον, πρὶν ἡμᾶς μεταλαθεῖν τροφῆς, τῶν συμπάντων εὐλογεῖν τὸν ποιητὴν, οὕτω καὶ παρὰ πότον (41) καθήκει ψάλλειν αὐτῷ τῶν αὐτοῦ μεταλαμβάνοντας κτισμάτων· καὶ γὰρ ὁ ψαλμὸς ἐμμελής ἐστιν εὐλογία καὶ σὺφρων· « ᾠδὴν πνευματικὴν » ὁ Ἀποστόλος εἶρηκε τὸν ψαλμόν· Ἐπὶ πᾶσι τε, πρὶν ὑπνοῦ λαγεῖν, εὐχαριστεῖν ὅσον τῷ Θεῷ, τῆς αὐτοῦ χάριτος καὶ φιλανθρωπίας ἀπολαύσαντας, ὡς καὶ ἐπὶ τὸν ὕπνον ἰέναι

(56) *Ψαλμοῖς κ. ὕμνοις*, ὕμνοις, ᾠδ. absque particulis conjunctivis, Nov. Mox, ἐν χάριτι absque articulo, Bibl. Vulg. Dein, ὕμνων τῷ Κυρίῳ, Ibid. Paulo post, ἐν λόγῳ absque disjunctiva ἢ. Ib.

(57) *Ἰησοῦ*. Χριστοῦ addunt Bod., Reg. Mox, Πατρὶ δὲ αὐτοῦ, Bibl. Vulg.

(58) *Ἐξομολογήσθε*. Fortasse rectius ἐξομολογήσαθε imperial. mod. SILEBURG.

(59) *τὸν Ἰησοῦν*. Articulum τὸν omittit Nov. Porro Jesum denario numero significari infra dicit *Pædag.* lib. iii, cap. 12. *Strom.* vi, c. 16.

(40) *Τῷ στοιχείῳ*. Τὸ στοιχεῖον Bod.; Ἴ. τὸ στοιχεῖον Reg.

(41) *Παρὰ πότον*. Παρὰ πότου Bod.

ἡμᾶς εὐθέως· « Καὶ ἐξομολογήσασθε (42) αὐτῷ ἐν ᾧ ὁδοῖς χειλέων, » φησὶν· « ὅτι ἐν προστάγματι αὐτοῦ πᾶσα εὐδοκία γίνεται· καὶ οὐκ ἔστιν ἐλάττωσις εἰς τὸ σωτήριον αὐτοῦ. » Ἄλλὰ καὶ ἐν τοῖς παλαιοῖς Ἕλλησι παρὰ τὰς συμποτικὰς εὐωχίας καὶ τὰς ἐπιψεκαζούσας κύλικας, Ἑβραϊκῶν κατ' εἰκόνα ψαλμῶν, ἄσμα τὸ καλούμενον σχολιὸν (43) ἤθετο, κοινῶς ἀπάντων ἅμα φωνῇ παιανίζόντων, ἔσθ' ὅτε δὲ καὶ ἐν μέρει περιελιττόντων τὰς προπώσεις τῆς ᾠδῆς· οἱ δὲ μουσικώτεροι αὐτῶν καὶ πρὸς λύραν ἤδον. Ἄλλ' αἱ μὲν ἑρωτικὰ μακρὰν ἑρρέτων (44) ᾠδαί· ὅμοιαι δὲ ἔστων τοῦ Θεοῦ αἱ ᾠδαί· « Αἰνεσάτωσαν, » φησὶ, « τὸ ὄνομα αὐτοῦ ἐν χορῷ· ἐν τυμπάνῳ καὶ ψαλτηρίῳ ψαλλάτωσαν (45) αὐτῷ. » Καὶ τίς ὁ ψάλλον χορός; αὐτὸ σοι διηγήσεται τὸ Πνεῦμα· « Ἡ αἰνεσις αὐτοῦ ἐν Ἐκκλησίᾳ ὁσίων ἀγαλλιάσθωσαν ἐπὶ τῷ βασιλεῖ αὐτῶν. » Καὶ πάλιν ἐπιφέρει· « Ὅτι εὐδοκεῖ Κύριος ἐν τῷ λαῷ αὐτοῦ. » Καὶ γὰρ ἁρμονίας παραδεικτέον τὰς σὺφφονας· ἀπρωτάτω ὅτι μάλιστα ἐλαύνονται τῆς ἐρρωμένης ἡμῶν διανοίας, τὰς ὑγρὰς ὄντως ἁρμονίας, αἱ περὶ τὰς κάμπας τῶν φθόγγων κακοτεχνούσαι, εἰς θρύψιν καὶ βωμολοχίαν ἐκδιαιτῶνται· τὰ δὲ αὐστηρὰ καὶ σωφρονικὰ μέλη ἀποτάσσεται ταῖς τῆς μέθης ἀγερωχίαις. Καταλειπτέον οὖν τὰς χρωματικὰς ἁρμονίας (46) ταῖς ἀχρόμοις παραιναις, καὶ τῇ ἀνθοφοροῦσῃ καὶ ἐταιρούσῃ (47) μουσικῇ.

ΚΕΦ. Ε΄.

Περὶ γέλωτος.

Μιμηλοῦς δὲ ἀνθρώπους γελοίων, μᾶλλον δὲ καταγέλαστων παθῶν, τῆς ἡμετέρας ἐξελαστέον πολιτείας. Πάντων γὰρ τῶν λόγων ἀπὸ διανοίας καὶ ἤθους βεβότων, οὐχ οἶόν τέ ἐστι γελοίους τινὰς προέσθαι λόγους, μὴ οὐχὶ ἀπὸ γελοίου ἤθους φερομένους. Τὸ γὰρ, « Οὐκ ἔστι δένδρον καλὸν, ποιοῦν καρπὸν σαπρὸν· οὐδὲ μὴν δένδρον σαπρὸν ποιοῦν καρπὸν καλόν (48), » κἀνταῦθα ἁρμοστέον· καρπὸς διανοίας γὰρ ὁ λόγος ἐστίν. Εἰ τοίνυν τοὺς γελωτοποιοὺς ἐξοικιστέον τῆς ἡμεδαπῆς πολιτείας, πολλοῦ γε καὶ δεῖ ἡμῖν αὐτοῖς

✠ P. 195 ED. POTTER, 166 ED. PARIS. c. Ib., 1, 2. d. Ib., 4. * Matth. vii, 18; Luc. vi, 43.

(42) Καὶ ἔξομ. Imperfecte recitat Sirach. xxxix, 15. Δότε τῷ ὀνόματι αὐτοῦ μεγαλωσύνην. Καὶ ἐξομολογήσασθε ἐν αἰνέσει αὐτοῦ, ἐν ᾠδαῖς χειλέων καὶ ἐν κινύραις. Dein c. 18: Ἐν προστάγματι αὐτοῦ πᾶσα ἡ εὐδοκία, καὶ οὐκ ἔστιν ὅς ἐλαττώσει τὸ σωτήριον αὐτοῦ.

(43) Σχολιόν. Sic nonnulli scribunt: sed melius est σχολιον· habet enim hæc vox accentum in antepenult. ut distinguatur ab adjectivo σχολιόν, observanté Eustathio in *Odys.* H. Porro de scholiis conf. *Archæologia* nostræ Græcæ lib. iv, cap. 20.

(44) Ἑρρέτων. Ἑρρότων Nov. (45) Ψαλλάτωσαν. Scribe ψαλλάτωσαν cum simpliciter λ. Sequentem sententiam nonnulli codices absque interrogatione exhibent: Καὶ τίς ὁ ψ. χορός, αὐτ. « Et quis sit psallens chorus, ipse tibi Spiritui narrabit. » Mox, Ἐκκλησίᾳ ὁσίῳ Nov. (46) Χρωματικὰς ἁρμ. E' musicæ generibus tertium habebatur « chromaticum, » quod præ molli-tate infame erat.

(47) Ἀνθοφοροῦσῃ καὶ ἐταιρούσῃ. Apud veteres idem erat ἀνθοφορεῖν, quod ἐταιρεύειν, quod meretrices floridis plerumque vestibus uterentur. Hinc postea Clemens noster, *Pædag.* lib. iii, cap. 2: Ὡς τὸν δραπέτην τὰ στίγματα, οὕτω τὴν μοιχαλίδα δείκνυσι τὰ ἀνθίσματα. « Quemadmodum fugitivum servum stigmata, sic meretricem floridæ vestes arguunt. » Solon lege jussit, τὰς ἐταίρας ἀνθίνα φορεῖν, « ut meretrices floridas vestes gestarent, » ut refert Artemidorus lib. ii, cap. 3. Quam legem Loicensibus imposuit Zaleucus, auctore Diodoro Siculo. Eadem apud Syracusanos obtinuit, teste Plutarcho apud Athenæum lib. xii, et apud Lacedæmonios, ut postea refert Clemens *Pædag.* lib. ii, c. 10. Conf. *Archæologia* nostræ Græcæ lib. iv, c. 12.

(48) Καρπὸν καλόν. Καλὸν καρπὸν Bod., Reg. Dein pro ἁρμοστέον Pal. habet ἀρμόζει, « conveniet, quadrabit. » Sylburg.— Ἀρμόσαι. Nov., Reg., Bod. Mox, γὰρ rejiciunt Nov., Reg., Bod.

« Et constemini ei, » inquit, « in canticis laborum, quod in ejus jussu fiat quidquid ei visum 72 est, et ad ejus salutare nihil sit neque mancum, neque diminutum. » Cæterum apud Græcos quoque veteres, in conviviis ad comotandum comparatis, et rorantibus poculis, ad Hebraicorum psalmorum similitudinem, canticum, quod appellabatur σχολιόν, canebatur, communiter omnibus voce simul pæana clamantibus, et nonnunquam etiam per cantici vices propinationem circumagentibus: qui autem erant ex eis musicæ ✠ paulo peritiores, etiam ad lyram canebant. Verum amatorum quidem procul absint cantica: sint autem cantica, Dei laudes: « Laudent, » inquit, « nomen ejus in choro, in tympano, et psalterio psallant ei. » Et quis est chorus, qui psallit? Ipse tibi narrabit Spiritus: « Laudatio ejus in Ecclesia sanctorum: exsultent propter regem ipsorum. » Et rursus subjungit: « Quoniam beneplacitum est Domino in populo suo. » Sunt enim admittendæ modestæ et pudicæ harmoniæ: contra a forti et nervosa nostra mente vere molles harmoniæ amandandæ quam longissime, quæ improbo flexu vocis artificio, ad eferminatam molliitatem et scurrilitatem deducunt. Græves autem, et pudicæ modulationes ebrietatis proterviæ nuntium reddunt. Chromaticæ igitur harmoniæ, impudenti in vino proterviæ, floribusque redimitæ et meretriciæ musicæ, sunt relin-quendæ.

CAP. V.

De risu.

Ridicularum autem, vel ridenda-um potius affectionum imitatores, exigendi sunt a nostra republica. Cum enim verba omnia a mente et moribus emanent, fieri non potest, ut verba aliqua emittantur ridicula, quæ non procedant a moribus ridiculis. Illud enim: « Non est arbor bona, quæ facit fructus malos: neque arbor mala, quæ facit fructus bonos, » hic quoque applicandum est. Sermo enim fructus est mentis. Si ergo qui risum movent sunt exterminandi a nostra republica, longe absit,

* Sapient. Sirach. xxxix, 20, 23. b. Psal. cxlix, 3.

ut nobis permittamus risum movere. Absurdum enim est, quorum auditores esse prohibitum est, esse eorum imitatores. Multo autem est absurdus, studere ut ipse sis ridiculus, hoc est probris incensendus et irridendus. Si enim nemo e nobis ridiculam figuram suscipere, quemadmodum in pompis videmus nonnullos, sustinuerit, quomodo internum hominem magis ridiculam sustinere figuram jure passi fuerimus, idque palam? Quare non debemus sponte ridiculam assumere personam. Et quomodo in verbis esse et \times videri ridiculi operam dabimus, id quod est omnium quæ sunt in homine longe pretiosissimum, nempe sermonem, ludibrio habentes? Ridiculum est ergo hæc exercere, quandoquidem nec hujusmodi ridiculorum hominum sermo dignus est, qui audiatur: cum per ipsa nomina ad turpia facta consuefaciat. Urbane ergo et lepide loquendum est, non autem risus movendus. Quinetiam ipse risus est comprimendus: nam ipse quoque, si quomodo oportet proferatur, præ se fert decorem et honestatem: sin aliter prodeat, indicat intemperantiam. Nam, ut semel dicam, quæcunque sunt naturalia hominibus, ea ab illis minime tollenda sunt, sed eis potius modus et conveniens tempus adhibendum est. Non enim quoniam homo est animal facultate ridendi præditum, ideo perpetuo ridendum est, quandoquidem nec equus, cujus est proprius hinnitus, semper hinnit; sed tanquam animalia ratione prædita, oportet nos apte componere, ut gravitatis severitatem nostræ, nimiumque intensam vehementiam concinne remittamus, non autem inconcinne dissolvamus: Quæ vultus enim, tanquam musici alicujus instrumenti, sit per harmoniam decora remissio, appellata est Græce *μειδίωμα*. Ita et

\times P. 496 ED. POTTER, 467 ED. PARIS.

(49) *Γελωτοποιεῖν*. Epictetus cap. 54: 'Ἀπέστω δὲ καὶ τὸ γέλωτα κινεῖν. « Absit etiam, ut risum moveas. » Id quippe honesto gravius viro indignum judicabant.

(50) *Τὸ Ἀβέστ. a Nov.*

(51) *Λόγος τοῖος ἀκρ.* Λόγος, τοῖς ἀκρ. Nov.

(52) *Τε. Ἀβέστ. a Bod.* Reg. Paulo post, ὃν μὲν δὴ πρόπον. Ibid. Dein, καὶ ταῦτ' ἔτι δὲ χωρ. Nov.

(53) *Ἐξ αὐτῶν.* Codex, qui in Novo Collegio asservatur aliud fragmentum exhibet, quo continentur ea quæ sequuntur usque ad hæc verba in seq. capite, ὀφθαλμῶν παιδαγωγῆσεις; αὐτὰ μετὰ.

(54) *Ἡ μὲν γὰρ κ.* A. ante διάχυσις interpungit. H. in tertium abhinc versum transfert, legitque, κίχλισμός καὶ διάχυσις προσαγορεύεται. Ego ἐξηγήμα, seu glossulam, esse puto vocabuli *μειδίωμα*, desumptum ex sequentibus, ubi *διαχέει ἡμᾶς* significat animum *χαριεντισμῶ* ita « perfundere, » ut vultus quoque *μειδίωματι* renideat. SYLBURG.—Transposita manifeste verba sunt, non aliter quam membra solent in luxato corpore. Cui tamen rei facile occurrit potest. Nam quæ tentant viri eruditi, οὐδὲν πρὸς ἔπος. Et certum quidem est tñ *διάχυσις* poni in vitio plerumque. Quam cavendum esse et Stoici præcipiunt, et veteres theologi. Et Arnobius in mystica Baubonis historia, de Cerere: « Tum diffusior, » inquit, « facta per risum, aspernatam sumit, atque ehibit potionem. » Cæterum hoc loco restringitur, quia τὸ κόσμος ἀκίχλις. Quare scribe, καθάπερ ὄργανον κόσμος ἀνεσι; καὶ

ἐπιτρέπειν γελωτοποιεῖν (49) ἄτοπον γὰρ, ὃν ἀκροατῆς γενέσθαι κεκώλυται, τούτων εὐρίσκεισθαι μιμητάς. Πολλῶ δὲ ἐτι ἀτοπώτερον, γελῶτον αὐτῶν σπουδάζειν γενέσθαι, τουτέστιν ἐφύθριστον καὶ καταγέλαστον. Εἰ γὰρ γελῶιως σχηματισθῆναι, καθάπερ ἐν ταῖς πομπαῖς ὀρῶνται τινες, οὐκ ἂν ὑπομείναιμεν· πῶς ἂν εἰκότως τὸν ἐντὸς ἀνθρώπου, ἐπὶ τὸ γελῶιότερον σχηματιζόμενον, ἀνασχοίμεθα, καὶ εἰς τὸ πρόσωπον; Οὐκοῦν ἐκόντες ἐπὶ τὸ γελῶιότερον μεταστρέψαιμεν ἂν ποτε. Καὶ πῶς ἂν κατὰ τοὺς λόγους ἐπιτηδεύσαιμεν εἶναι τε καὶ φαίνεσθαι γελῶιτοι, τὸ (50) τιμώτερον πάντων τῶν ἐν ἀνθρώποις κτημάτων καταμωκίωμενοι, τὸν λόγον; Χλεῦθ μὲν οὖν ἐπιτηδεύειν ταῦτα· ἐπεὶ μηδὲ ὁ τῶν γελῶιων λόγος τοῖς ἀκροάσεως; (51) ἄξιος, διὰ τῶν ὀνομάτων αὐτῶν ἐπὶ

τὰ ἀισχρὰ τῶν ἔργων ἐθίζων· χαριεντιστέον τε (52), οὐ γελωτοποιητέον. Ἄλλὰ καὶ αὐτὸν τὸν γέλωτα ἐπιστομιστέον· καὶ γὰρ αὐτὸ καὶ αὐτὸς, ὃν μὲν δεῖ τρόπον ἐξαγόμενος, ἐμφαίνει κοσμιότητα· μὴ ταύτῃ δὲ χωρῶν, ἀκολασίαν ἐνδείκνυται. Ἄπλῶς γὰρ, ὅποσα φυσικὰ τοῖς ἀνθρώποις ἐστὶ, ταῦτα οὐκ ἀναρνεῖν ἐξ αὐτῶν (53) δεῖ· μᾶλλον δὲ μέτρον αὐτοῖς καὶ καιρὸν ἐπιτιθέσθαι πρέπειν. Οὐ γὰρ ἐπειδὴν γελαστικὸν ζῶον ὁ ἀνθρώπος, γελαστέον τὰ πάντα· ἐπειδὴν οὐδὲ ὁ ἵππος, χρεμετιστικὸς ὢν, χρεμετίζει τὰ πάντα· ὡς δὲ ζῶα λογικὰ, σφᾶς αὐτοὺς ἀρμοστέον εὐκράτως, τὸ αὐστηρὸν τῆς σπουδῆς ἡμῶν καὶ τὸ ὑπέρτονον χαλῶντας ἐμμελῶς, οὐκ ἐκλύοντας ἐκμελῶς· ἡ μὲν γὰρ καθ' (54) ἀρμονίαν τοῦ προσώπου, καθάπερ ὄργανου, κόσμος ἀνεσις *μειδίωμα* κέκληται *διάχυσις*· οὕτως ἀνακέληται (55) καὶ προσώπων σωφρονούντων ὁ γέλως· ἡ δὲ ἐκμελής τοῦ προσώπου ἐκλυσις, εἰ μὲν ἐπὶ γυναικῶν γίνοντο, κίχλισμός (56) προσαγορεύεται, γέλως δὲ ἐστὶ πορνικός· εἰ δὲ ἐπὶ ἀνδρῶν, καγ-

διάχυσις, μειδίωμα κέκληται. HEINSIUS.—Ego nihil mutandum sentio. Sensus est: « Illa enim vultus lætitia ac diffusio, quæ moderata et harmonica est, veluti decora quædam musici instrumenti remissio, *μειδίωμα* vocatur. » Vox *διάχυσις* transposita est: sed ejusmodi verborum transpositiones apud Clementem frequentissimæ sunt. Qualis illa est principio cap. iv hujus libri: « Ὁ μὲν γὰρ ἐστὶ μεθυστικός ἀλόος, ἄλος ἐρωτικῆς σχεδίας, τῆς ἀδημονίας, ὁ κῶμος. »

(55) *Οὕτως ἀνα.* Sequentia sic fortasse legentur melius, οὕτως καὶ ἀνὰ πρόσωπον σωφρονούντων κέκληται ὁ γέλως· ut significet, ejusmodi risum in moderati hominis vultum, etiam absque vitio, cadere. SYLBURG.—Facilior mutatio erit, si pro καὶ scribatur κατὰ, quæ voces sunt maxime εὐμετάβολοι· vel si Iantia πρόσωπον mutetur in προσώπων, cui emendationi occasionem præbuit codex Reg. in quo super poster. o aliquis ω notavit. Sensus est: « Sic vocatur in vultu modestorum hominum, » vel « modestorum etiam vultu, risus. » Epictetus cap. 43 jubet, γέλωτα μὴ πολὺν εἶναι, μηδὲ ἐπὶ πολλοῖς, μηδὲ ἀνεμῆμον· « risus ne sit multus, nec ob multa, nec effusus. » Ubi Simplicius, explicans quid sit γέλως ἀνεμῆμος, dicit, ἀλλὰ *μειδίωμα* μᾶλλον εἰσικέται, ἐν τοῖς χεῖλεσιν ὀλίγην τῆ παραλλάξιν ἐργαζόμενον. « Sed labiis leviter diductis fieri, ut non magna vultus appareat mutatio, qui *μειδίωμα* dicitur. »

(56) *Κίχλισμός.* Κίχλισμός Nov. et Fragm. Nov.

χασμός· γέλως ἐστὶν οὗτος μνησθηρώδης, κάξυ-
 θρίζων· «Μωρὸς δὲ ἐν γέλωτι ἀνυφοί φωνὴν αὐτοῦ,»
 φησὶν ἡ Γραφή· «ἀνὴρ δὲ πανοῦργος μόγις ἡσυχῇ
 μειδιάσει.» Φρόνιμον λέγει τὸν πανοῦργον νῦν,
 τὸν (57) ἐναντίως τῷ μωρῷ διακείμενον. Ἄλλ' οὐδ'
 ἔμπαλιν εἶναι δεῖ σκυθρωπὸν, ἀλλὰ σύννον· ἀποδέ-
 χομαι γὰρ (58) εὖ μάλα ἐκείνον, προσώποις μειδιῶντα,
 ὃς ἐφαίνεται μειδιῶν βλοσυροῖσι προσώπασι, τὸν τοῖς
 βλοσυροῖς· ἦττον γὰρ ἂν καταγέλαστος ὁ γέλως αὐ-
 τῷ εἴη. Χρῆ δὲ καὶ τὸ μειδίαμα παιδαγωγηθεῖσθαι· καὶ
 εἰ μὲν ἐπ' αἰσχροῖς εἴη, ἐρυθριῶντας μᾶλλον ἢ μει-
 διῶντας φαίνεσθαι, μὴ συνήδεσθαι διὰ συμπάθειαν
 δοκῶμεν· εἰ δὲ ἐπὶ λυπηροῖς, κατηφεστέρους ἀρμόζει
 βλέπεσθαι, ἢ ἐφήδεσθαι δοκεῖν· τὸ μὲν γὰρ ἀνθρώπι-
 νον, οὐ λογισμοῦ τεκμήριον (59)· τὸ δὲ ὠμότητος
 ὑπόληψιν ἐνδείκνυται. Οὕτε γὰρ αἰεὶ γελαστέον· ἄμε-
 τρον γάρ· οὔτε πρεσβυτέρων, ἢ τινων ἐτέρων
 ἐντροπῆς ἀξίων, παρόντων· εἰ μὴ ἄρα τι αὐτοὶ
 εἰς τὸ διαχέαι ἡμᾶς χαριεντίζονται. Οὕτε μὴν (60)
 πρὸς τοὺς τυχόντας γελαστέον· οὐδ' ἐν παντὶ
 πάμπαν, οὐδὲ μὴν πᾶσιν, οὐδὲ ἐπὶ πᾶσιν. Μάλιστα γὰρ
 μειρακίους καὶ γυναῖξιν ἄλιθος εἰς διαβολὰς ὁ γέλως
 ἐστίν. Τὸ δὲ καὶ φαίνεσθαι καταπληκτικὸν πόρρωθεν
 τῶν περιόντων (61) ἐστὶ φυγαδευτικόν. Δυνατὴ (62)
 γὰρ ἀποκρούσασθαι τῆς ἀσελγείας τὰς προσβολὰς
 καὶ ἐκ μόνης τῆς προσόψεως ἢ σεμνότης· πάντας (63)
 δὲ, ὡς ἔπος εἰπεῖν, τοὺς ἀνοήτους ὁ οἶνος (64)

Maxime enim in adoleseentulis et mulieribus risus
 se ferre eninus, eos, qui accedunt, abigit. Gravitas
 ac reprimere valet. 73 Omnes vero, ut verbo dicam, insipientes vinum

Καὶ θ' ἀπαλὸν γελάσαι, καὶ ὀρχήσασθαι ἀνώγει,

εἰς μαλακίαν ἐκτρέπων τὸ ἀνδρόγυνον ἦθος· καὶ σκο-

✕ P. 197 ED. POTTER, 168 ED. PARIS. • Eccl. xxi, 23.

(57) Τόν. Τὸν δέ, Reg., Bod.

(58) Ἀποδέχομαι γ. Α. ἀπ. γ. εὖ μ. ἐκείνον,
 ὃς ἐφαίνεται μειδιῶν βλοσυροῖσι προσώπασι, ἢ τὸν
 μὴ βλοσυροῖσι προσώπασι μειδιῶντα. SYLBERG.— Ut
 sibi constet sententia, dele vocem penultimam,
 quæ ex loco, qui mox sequitur, adhæsit. Quis enim
 ἀορίστως dicat, μειδιῶν προσώποις; At vero μειδιῶν
 προσώποις βλοσυροῖς, aut, ut Homerus loquitur,
 προσώπασι, est βλοσυρῶς μειδιῶν. Nolo enim in
 re levi me excruciare, quod fecisse alios video.
 Studiosus enim aliquis Clementis, cum legisset in
 hoc loco προσώπασι, quod uovum illi videbatur
 et inusitatum, in margine adnotarat τὸ προσώποις.
 Exempla rei ejusdem passim in Clemente occur-
 runt. HEINSIUS.— Iliad. K, de Ajace, μειδιῶν βλο-
 συροῖσι προσώπασι. Ideo dixit προσώποις, deinde
 verba Homeri usurpans, προσώπασι· in quem lo-
 cum scribens Eustathius: Σημεῖωσαι, ὅτι τὸ μει-
 διῶν γέλωτος μὲν αὐστηρότερον, σκυθρωπότητος δὲ
 φαιδρότερον. Ita ut permixta sit hilaritas gravitati,
 nihilque interea de severitate detrahatur, quo
 minus venerabilis sit, et tamen tristitia vitetur.
 COLLECT.

(59) Ἀνθρώπινον, οὐ λ. τ. Α. et C. cum Her-
 veto interprete, ἀνθρωπίνου λογισμοῦ τεκμήριον.
 Illud enim est humanæ ratiocinationis indicium.)
 SYLBERG.

(60) Οὕτε μ. In eadem sententiam Salvianus
 lib. vi De providentia Dei, «Christum,» inquit,
 «flevisse legimus, risisse nunquam legimus: et
 hoc utrumque in exemplum pro nobis: quia fletus,
 compunctio est animæ; risus, corruptio disciplinæ.

A in vultu modestorum hominum quæ est diffusio,
 risus dicitur. Immoderata autem et inconcinna vultus
 dissolutio, si sit quidem in mulieribus, appel-
 latur Græce κίχλισμός: is est autem risus mere-
 tricicus. Si vero in viris, καγχασμός: est autem ri-
 sus insolens et protervus ac procis conveniens.
 «Stultus autem in risu extollit vocem suam,» in-
 quit Scriptura: «vir autem astutus vix sensim
 subridebit a.» Astutum autem nunc dicit prudentem,
 qui contrario modo, quam stultus, affectus est.
 Sed neque rursus oportet esse tristem, sed
 gravem: illum enim magis admitto subridentem,
 ✕ qui severa visus est facie subridere, quam qui non
 severa: minus enim fuerit risus ille irridendus.
 Oportet autem ipsam quoque subrisionem doceri
 et castigari, et si ob turpes res excitata fuerit, eru-
 bescere potius videri quam subridere, ne videamur
 per consensum collædari: si autem de rebus mole-
 stis, convenit potius tristiores videri, quam lætari:
 illud enim est considerationis humanæ iudicium,
 hoc autem exhibet crudelitatis existimationem. Ne-
 que enim est semper ridendum: est enim immode-
 ratum: neque si adsint seniores, vel aliqui, quos
 æquum est revereri: nisi forte ipsi quoque, ut nos
 exhillarent, urbane aliquid et lepide dixerint. Sed
 neque apud quoslibet ridendum est, neque in omni
 loco, sed neque omnibus, neque propter omnia.

facile ad calumniam trahitur. Rigorem autem præ
 enim vel solo aspectu petulantia impetus frangere

Et ridere jubet molle, et saltare lubenter,

mores effeminatos convertens ad mollitiem. Est

Nobis ridere et gaudere non sufficit, nisi cum pec-
 cato atque insania gaudeamus; nisi risus noster
 impuritatibus, nisi flagitiis misceatur: nec dele-
 ctat ridere sine crimine. Rideamus et lætemur ju-
 giter, dummodo innocenter. Quæ recordia est, ut
 non potemus risum, nisi Dei injuriam in se ha-
 beat! R. SYLBERG.

(61) Περιόντων. F. rectius παριόντων. Id.

(62) Δυνατή. Ecclesiastæ vii: «Melior est ira;
 quia per tristitiam vultus cœrrigitur animus delin-
 quentis.» Duo autem versus, qui deinceps citantur,
 Homeri sunt *Odys.* ε, circa quadringentesimum
 et sexagesimum. Apud Stobæum etiam referuntur
 tit. De incontinentia, duo, inquam: nam illud,
 «Omnes autem,» non numerandum est inter ver-
 sus, sed inter verba Clementis. COLLECT.

(63) Πάρταξ. Πάντα Nov. et Nov. Frag. Dein,
 ὡς ἔπος ἦν Nov. Frag.

(64) Οἶνος. Apud Plutarchum *Περὶ ἀδολεσχίας*
 et *Sympos.* lib. iii, cap. 1, plenius citatur hic
 locus:

Οἶνος γάρ τ' ἐφέηκε πολύφρονά περ μάλ' ἀει-

Καὶ θ' ἀπαλὸν γελάσαι, καὶ τ' ὀρχήσασθαι
 ἀνώγει.

Itemque apud Stobæum tit. 18 De incontinentia,
 ubi tertii versus clausula sic legitur: ὅπερ τ' ἐρ-
 ῆτον ἄμεινον; per positionem producta περ, non
 cæsura. Sunt autem Homeri *Od.* ε. SYLBERG.

autem considerandum, quomodo hinc profecta dicendi licentia usque adeo auget petulantiam, ut ad turpiloquium eam perducat :

Et dixit, quod erat melius non dicere verbum.

Subdolorum itaque hominum maxime in vino percipi solent mores, ut qui sunt omni simulatione nudati, propter illiberalem ejus, quæ in vino oritur, petulantia licentiam; per quam sopitur quidem ratio, quæ in ipsa anima ebrietate oppressa est et gravata: agrestes autem excitantur affectiones, quæ in animi imbecillitatem facile dominatum occupant.

✕ CAP. VI.

De turpiloquio.

A turpiloquio autem et nos omnino abstinere oportet, et eis, qui illo utuntur, os obstruere, et aspectu severiore, et vultus aversione, et ea, quæ vocatur, subsannatione, et sæpe etiam asperiori oratione. « Quæ enim, » inquit, « ex ore exeunt, coinquinant hominem. » Communem, et gentilem, et indoctum, et petulantem eum ostendunt: non autem proprium, honestum, et temperantem. Cum autem turpia æque in audiendo, versentur et in spectando, divinus Pædagogus eadem ratione pueris luctantibus, ne aures eorum offendantur, pudicos sermones, veluti quædam aurium munimenta, adhibet, ne possit ad frangendam animam pervadere pulsatio fornicationis: oculos autem dirigit ad rerum honestarum spectaculum, melius esse dicens labi pedibus, quam oculis. Hoc turpiloquium propulsans Apostolus, « Omnis, » inquit, « malus sermo ex ore vestro non procedat, sed si quis bonus b. » Et rursus: « Sicut decet sanctos, ne nominetur in vobis turpitude, et stultiloquium, vel scurrilis urbanitas, quæ non conveniunt: sed potius gratiarum actio c. » Si autem, « qui stultum dixit fratrem, obnoxius est iudicio d, » quid de eo, qui stulta loquitur, pronuntiabimus? An non etiam de eo scriptum est: « Qui locutus verbum fuerit otiosum, reddet rationem Domino in die iudicii? » Et rursus: « Ex sermone tuo justificaberis, »

✕ P. 198 ED. POTTER, 168-169 ED. PARIS. • Matth. xv, 18. b Ephes. iv, 29. c Ib. v, 3, 4. d Matth. v, 22. e Ibid. xii, 36.

(65) *Προέηκεν*. Προσέηκεν Bod., Reg. Dein, ὅπερ τ' ἄρρητον Nov. et Nov. Frag., item Homerus *Odys.* Ξ, vers. 461, ubi locus hic integer exstat.

(66) *Αισχρολογίας*. Similia habet Epictetus cap. 55: Ἐπιφαλές δὲ καὶ τὸ εἰς αἰσχρολ., etc. Periculosum est etiam ad orationis obscenitatem progredi: cum igitur tale quiddam inciderit, aut (si feret opportunitas), objurgabis eum qui sermonem illum injecerit: aut taciturnitate saltem, et rubore vultuque ostendes, eam orationem tibi displicuisse.

(67) *Ἀπομυκτησµῶν*. Vel potius ἀπομυκτηρισµῶν, non enim μυκτίζειν, sed μυκτηρίζειν, dicitur τὸ χλευάζειν.

(68) *Τὸν ἄνθρωπον*. Inducantur ista, tanquam glossæ: κοινὸν καὶ ἔθνηκόν, καὶ ἀπαίδευτον, καὶ ἀσεληγῆ δείκνυσιν αὐτόν· οὐχὶ δὲ ἴδιον, καὶ κόσμιον, καὶ σωφρονα. Nihil enim sunt aliud, quam interpretatio τοῦ κοινού, quam in margine ascripsit ali-

quæ πεῖν δεῖ, πῶς ἐντεῦθεν ἡ παρρησία τὴν ἀκοσμίαν εἰς αἰσχρολογίαν ἀβρίζει.

Καὶ τὶ ἔπος προέηκεν (65), ὅπερ ἄρρητον ἄμεινον.

Μάλιστα γοῦν ἐν ὄνῳ καθορᾶσθαι τὰ ἤθη τῶν ὑπόλων συμβέβηκε, τῆς ὑποκρίσεως ἀπογοιμνούμενα, διὰ τὴν ἀνελεύθερον παρρησίαν τῆς παροινίας· δι' ἣν κατακοιμίζεται μὲν ὁ λόγος, ἐν αὐτῇ τῇ ψυχῇ κερηθαρῆσας τῇ μέθῃ· τὰ δὲ ἐκτράπελα ἐπεγείρεται πάθῃ, καταδυναστεύοντα τῆς ἀσθενείας τοῦ λογισμοῦ.

ΚΕΦ. Γ'.

Περὶ αἰσχρολογίας.

Aἰσχρολογίας (66) δὲ παντελῶς αὐτοῖς τε ἡμῖν ἀφεκτέον, καὶ τοὺς χρωμένους αὐτῇ ἐπιστομιστέον, καὶ ἔψει δριμυτέρα, καὶ προσώπου ἀποστροφῆ, καὶ τῷ ἀπομυκτησµῶν (67) καλούμενῳ, πολλάκις δὲ καὶ λόγῳ τραχυτέρω. « Τὰ γὰρ ἐξιόντα, φησὶν, ἐκ τοῦ στόματος κοινὸν τὸν ἄνθρωπον (68)· » κοινὸν, καὶ ἔθνηκόν, καὶ ἀπαίδευτον, καὶ ἀσεληγῆ δείκνυσιν αὐτόν· οὐχὶ δὲ ἴδιον (69), καὶ κόσμιον, καὶ σωφρονα. Πρὸς δὲ τὴν ἀκοήν τῶν αἰσχρῶν καὶ τὴν θέαν, ὁμοίως (70) ἐχόντων, ὁ θεὸς Παιδαγωγὸς κατὰ τὰ αὐτὰ τοῖς παλαίοις τῶν παιδίων, ὡς μὴ τὰ ὅσα θραύτοι αὐτῶν, τοὺς σωφρονας περιτίθησι λόγους, καθάπερ ἀντωτίδας, ὡς μὴ δύνασθαι ἐξικνεῖσθαι εἰς θραῦσιν τῆς ψυχῆς τὸ κρούμα (71) τῆς πορνείας· τοὺς δὲ ὀφθαλμοὺς κατευθύνει ἐπὶ τὴν θέαν τῶν καλῶν, ἀμεινον εἶναι λέγων, τοῖς ποσὶν ἢ τοῖς ὀφθαλμοῖς ὀλισθαίνειν. Ταύτην ἀποκρουόμενος τὴν αἰσχρολογίαν ὁ Ἀπόστολος, « Πᾶς λόγος σαπρὸς· ἐκ τοῦ στόματος ὑμῶν, φησὶν, μὴ ἐκπηρευέσθω, ἀλλ' εἰ τις ἀγαθός. » Πάλιν τε αὖ· « Καθὼς πρέπει ἅγιος μὴ (72) ὀνομαζέσθω ἐν ὑμῖν αἰσχρότης, καὶ μωρολογία, ἢ εὐτραπέλια· ἀ οὐκ ἀνήκεν· ἀλλὰ μέλλον εὐχαριστία. » Εἰ δὲ « ὁ μωρὸν εἰπὼν τὸν ἀδελφὸν ἑωχὸς εἰς χριστὸν, » τί περὶ τοῦ μωρολογούντος ἀποφαινοµεθα; ἢ (73) καὶ περὶ τούτου γέγραπται· « Ὃς ἀν' ἀλήθειαν λόγον ἀργὸν, ἀποδώσει λόγον τῷ (74) Κυρίου ἐν ἡμέρᾳ κρίσεως. » Αὐθὶς τε· « Ἐκ τοῦ λό-

D quis. HEINSIUS.

(69) *Ἰδιον*. Ἦδιον Nov., Nov. Fragm., Reg., Bod. Sed recepta lectio melior est: nam homini κοινῷ opponit τὸν ἴδιον, « non vulgarem. »

(70) *Καὶ τὴν θέαν, ὁμ.* Καὶ τὴν θέαν τῶν ὁμοίως ἐχόντων Pal., Nov., Nov. Fragm., Reg., Bod.

(71) *Κρούμα*. Κρούσμα Nov., Nov. Fragm.

(72) *Ἐκπηρευέσθω.... μὴ*. Hæc exciderunt e Nov. Cæterum que sequuntur, Bib. Vulg. sic se habent: Πορνεία δὲ, καὶ πᾶσα ἀκαθαρσία, ἢ κλεονεξία μὴδὲ ὀνομαζέσθω ἐν ὑμῖν, καθὼς πρέπει ἅγιος. Καὶ αἰσχρότης, καὶ μωρολογία, ἢ εὐτραπέλια, τὰ οὐκ ἀνήκοντα, ἀλ. Quin etiam ea, quæ mox subjicit, Scripturæ loca διὰ μνήμης, uti alias solet, recitare videtur.

(73) *Ἦ*. Ἦ æque legi potest atque ἦ, i. e. « quomodo. » Vulgatum ἦ secutus est Hervetus. « annon et de illo scriptum est? » SUIBURG.

(74) *Τῷ*. Abest a Nov., Nov. Fragm., Bod., Reg.

γού σου δικαιοσύνη, ἡ φησὶν· καὶ, Ἐκ (75) τοῦ λόγου σου καταδικασθήσῃ. Ἡ τίνες οὖν αἱ ἀντιώτιδες αἱ σωτήριοι, καὶ τίνες αἱ τῶν ὀλισθηρῶν ὀφθαλμῶν παιδαγωγῆσεις; αἱ μετὰ (76) τῶν δικαίων συναναστροφῶν, προλαμβάνουσαι καὶ προεμφράττουσαι τὰ ὤτα, τοῖς ἀπάγειν τῆς ἀληθείας βουλομένοις.

Φθείρουσιν (77) ἤθη χρηστῶ ὀμιλλοῦντες κακῶν,

ἡ ποιητικὴ λέγει. Γενναϊότερον δὲ ὁ Ἀπόστολος, ἔΓινεσθε (78), φησὶν, ἀποστύγοντες τὸ πονηρὸν, κολῶμενοι τῷ ἀγαθῷ· ὁ γὰρ μετὰ τῶν ἀγίων ἀναστρεφόμενος ἁγιασθήσεται. Πάντη οὖν ἀφεκτέον τῶν αἰσχυρῶν ἀκουσμάτων, καὶ ῥημάτων, καὶ θεαμάτων· πολὺ δὲ μᾶλλον ἔργων αἰσχυρῶν καθαρευτέον· τοῦτο μὲν, ἐν ἀποδείξει καὶ παραγυμνώσει μερῶν τινῶν τοῦ σώματος, ὧν οὐ χρὴ· τοῦτο δὲ, ταῖς ἐπιθεωρήσει τῶν ἀπορρήτοτέρων μερῶν· οὐδὲ γὰρ ἤνέσχετο τοῦ δικαίου τὴν γυμνασίαν, αἰσχρὰν οὖσαν, ἐπιθεῖν σώφρων υἱός· ἐσκέπασε δὲ ἡ σωφροσύνη, ὃ ἐγύμνασεν ἡ μέθη, τὸ περίοπτον τῆς ἀγνοίας παράπτωμα. Καθαρευτέον δὲ οὐδὲν ἦτορον καὶ ταῖς προφοραῖς τῶν φωνῶν· αἷς ἄβαστα εἶναι χρὴ τὰ ὤτα τῶν ἐν Χριστῷ πεπιστευκότων. Ταύτη μοι δοκεῖ ὁ Παιδαγωγὸς μὴδὲ φθέρξασθαι τι τῶν τῆς αἰσχυροσύνης ἐπιφέρειν ἡμῖν, πόρρωθεν διαβάλλον (79) πρὸς τὴν ἀκολασίαν· δεινὸν (80) γὰρ αἰετὰς ῥίξας τῶν ἀμαρτημάτων ἐκκόπτειν· τὸ, Ὁ μὴ μοιχεύσεις, διὰ τοῦ, Ὁὐκ ἐπιθυμήσεις· καρπὸς γὰρ τῆς ἐπιθυμίας ἡ μοιχεία, τῆς ῥίξος τῆς κακῆς. Ὁμοίως οὖν κἀναυθα ὁ Παιδαγωγὸς τὴν ἀδειαν τῶν ὀνομάτων, ὡς χρῆσιν (81), διαβέβληκεν, τὴν ἀδειαν τῆς ἀκολασίας ἐπιμύθειαν ἐκκόπτειν· τὸ γὰρ (82) ἐν τοῖς ὀνόμασι ἀτακτεῖν, μελέτην ἐμποιεῖ τοῦ καὶ εἰς τὰ ἔργα ἀκοσμεῖν· τὸ δὲ περὶ τὴν φωνὴν σωφρονεῖν ἀσχεῖν ἐστὶ λαγνείας, καὶ καρτερεῖν (83). Διελήφραμεν δὲ βαθυτέρῳ λόγῳ, ὡς ἄρα οὔτε ἐν τοῖς ὀνόμασι, οὐδὲ μὴ ἐν τοῖς συνουσιαστικοῖς μορφοῖς, καὶ τῇ κατὰ γάμον συμπλοκῇ, καθ' ὧν κεῖται τὰ ὀνόματα, τὰ περὶ τὴν συνήθειαν οὐ τετριμμένα, ἢ τοῦ ὄντως (84) αἰσχυροῦ προσγορήα τάττεται· οὐδὲ γὰρ γόνυ καὶ κνήμη καὶ τὰ

✠ P. 199 ED. POTTER, 169-170 ED. PARIS. d Exod. xx, 14, 17.

(75) Καὶ, ἐκ. Perperam distinguunt vulg. editiones post Sylburgium: nam καὶ non est Clementis, sed Christi vox: Ἐκ γὰρ τῶν λόγων σου δικαιοσύνησῃ, καὶ ἐκ τῶν λόγων σου καταδικασθήσῃ. Matth. xii, 37.

(76) Αἱ μετὰ. Hic desinit Nov. Fragm.

(77) Φθείρουσιν. Tragicus iambus de improborum commercio prolixius infra commendatur Strom. i, pag. 129. SYLBURG.—Versus est Menandri ex comœdia, ut quidam volunt, *Thaide*, cujus et meminit Athenæus lib. xiii. Tertullianus i *Ad uxor.*, 8: «Convictum atque commercia Deo digna sectare, memor illius versiculi sanctificati per Apostolum:

Bonos corrumpunt mores congressus mali. »

I Cor. xv. COLLECT. Senarium hunc, quem Menandro plerique ascribunt, Socrates *Histor. eccl.* lib. iii, c. 14, et post eum Nicephorus lib. x, cap. 26, Euripidi tribuunt.

(78) Γίνεσθε. Additamentum Clementis.

(79) Διαβάλλων. «Præmuniens» Herveto, ac si scriptum esset διατραλίζων, vel διαφράττων. Cle-

inquit, «et ex sermone tuo condemnaberis». Quænam sunt ergo salutare aurium defensionæ, et quænam sunt lubricorum oculorum disciplinæ? Quæ cum justis sunt conversationes, quæ aures præoccupant, et prius obstruunt adversus eos, qui volunt abducere a veritate.

Corrumpunt bonos mores colloquia prava,

inquit poetica. Præclarus autem Apostolus: «Estote, » inquit, «odio habentes malum, & adhærentes bono». Qui enim cum sanctis versatur, sanctificabitur. Omnino ergo abstinentum est a turpibus auditionibus, et verbis, et spectaculis; sed multo magis a factis turpibus mundos esse oportet; partim quidem in ostendendis et nudandis aliquibus partibus corporis, quas non decet: partim autem in contemplandis secretioribus partibus. Neque enim turpem justi hominis denudationem aspicere sustinuit modestus filius; sed textit modestia, quod nudarat ebrietas, spectandum lapsus inscientiæ. Mundos autem nihilo secius esse oportet et a vocum prolotionibus, quibus nullum esse oportet aditum ad aures eorum qui in Christo crediderunt. Hac ratione mihi videtur Pædagogus nihil, quod sit indecorum, nobis loqui permittere, longe ante nos præmuniens adversus incontinentiam: præclare enim et mira arte solet vitiorum radices excindere, illud, verbi causa, «Non inæchaberis: » per illud «Non concupisces». Adulterium enim fractus est concupiscentiæ, quæ quidem est mala radix. C Similiter ergo hic quoque Pædagogus nominum licentiam tanquam usum reprehendit, ut licentiam ad intemperantiæ congressionem amputet: insolenter enim se in vocibus gerere, facit ut meditemur inhoneste facere. In vocibus autem esse modestum, est seipsum exercere ad fortiter sustinendam libidinis impressionem. Prolixiori autem oratione ostendimus, quod neque in nominibus, sed neque in partibus ad coitum pertinentibus, et nuptiali congressione, pro quibus supponuntur nomina, quæ

• Matth. xii, 37. • Rom. xii, 9. • Genes. ix, 25.

mens paulo post eadem voce usus est, verum sensu paulum diverso: τὴν ἀδειαν τῶν ὀνομάτων διαβέβληκεν.

(80) Δεινόν. Id habent editiones post Sylburgianam omnes, Herveti, ut videtur, versionem secuta: verum Florent., Sylburg. et nss. codices δεινός exhibent, quod ad præcedens Παιδαγωγός refertur: quæ lectio quin vera sit, jure dubitari non potest.

(81) Ὁς χρῆσιν. Supervacanea videntur esse hæc verba, et forte e margine in textum irreperunt.

(82) Τὸ γάρ. Scholiastes in marg. Bod., Reg.: Ὡς γὰρ οὐκ αἰσχύνεται τοὺς λόγους, τούτων πολλῶν δῆπουθεν οὐδὲ τὰ ἔργα.

(83) Ἀσχεῖν ἐστὶ λαγνείας, καὶ καρτερεῖν. Hinc sententiæ sensus haud constare videtur. Sylburgius scribi voluit cum præpositione, κατὰ τῆς λαγνείας, «contra libidinem.» In Nov. hoc modo se habet: Ἀσχεῖν ἐστὶν ἀγνείας καρτερεῖν, «sustinere se ad castitatem exercere.» Non incommode, si scriptum fuisset ἀγνείαν in sing. numero. Particulam καὶ ad seq. refert idem codex, διελήφραμεν δὲ καὶ βαθ.

(84) Ὁτως. Ὅτως; Reg., Bod.

usu minime trita sunt, ejus, quod vere turpe est, ponitur appellatio. Nam neque genu, et tibia, et hujusmodi membra, et quæ eis imposita sunt nomina, sunt turpia, nec quæ per ea fit actio; membra autem et hominis verenda, verecundia quidem plena, non autem turpia censenda sunt. Turpis autem res est eorum operatio quæ sit præter leges, ideoque probro digna et supplicio. Turpe enim solum revera est vitium, et quæ per ipsum aguntur. His ergo consequenter jure vocetur turpilium, quæ de vitiosis factis habetur oratio. Ejusmodi est, si de adulterio, vel de puerorum amore dissestatur, et quæ sunt hujusmodi. Quin etiam inepti ac futiles sermones vitandi sunt. « Ex multiloquio enim, » inquit, « non effugies peccatum a. » Luet ergo pœnas linguæ vitium. « Est » enim « tacens qui invenitur sapiens, et est qui odio habetur propter multam loquacitatem b. » Quin etiam ipse nugator affert sibi ipsi fastidium ac satietatem: « Qui enim multiplicat sermonem, odit animam suam c. »

74. CAP. VII.

Quenam observare oporteat eos, qui honeste simul victitant.

Absit quoque a nobis, ut irideamus quemdam, a quo primum incipit contumelia, ex quibus lites, pugnae, et inimicitiae erumpunt. Diximus autem contumeliam esse ebrietatis ministram. Non ex solis autem factis, sed etiam ex verbis homo judicatur. « In convivio autem, » inquit, « ne argueris proximum, et ei opprobrii sermonem ne dixeris d. » Si enim vel maxime cum sanctis conversari præcipitur, sanctum irridere, peccatum est. « Ex ore enim insipientium, » inquit Scriptura, « baculus contumeliæ e: » baculum dicens, fundamentum contumeliæ, cui innititur, et super quam requiescit contumelia. Unde admiror Apostolum, qui hic quoque suadet, « neque scurrilia, neque quæ non convenit f, » verba effundere. Si enim propter charitatem convenitur ad convivia: convivii autem finis est in eos, qui conveniunt, benevolentia: charitatem autem consequuntur cibus et potus: quomodo non est, ut ratio postulat, conversandum, et nec propter

P. 200 ED. POTTER, 170-174 ED. PARIS. xxxi, 41. * Prov. xiv, 3. † Ephes. v, 4.

(85) Αἰδῶς. Ludit in etymo τῶν αἰδῶλων. Cæterum αἰδῶς et αἰσχὺν quomodo distinguantur, explicat Ammonius, lib. *De similibus et different. voc.*: Αἰδῶς καὶ αἰσχὺν διαφέρει, ὅτι ἡ μὲν αἰδῶς ἐστὶν ἐντροπὴ πρὸς ἕκαστον, ὡς σεβόμενός τις ἔχει· αἰσχὺν δὲ, ἐφ' οἷς ἕκαστος ἁμαρτῶν αἰσχύνηται, ὡς μὴ θεὸν τι πράξας. Καὶ αἰδεῖται μὲν τις τὸν πατέρα, αἰσχύνηται δὲ, ὅς μεθύσκειται.

(86) Γλωσσαργία. Vide, num melius γλωσσαργία. « Luet enim pœnas garrulitas. » COLLECT.— Et γλωσσαργία quidem habet Nov. Verum haud opus est receptam hactenus lectionem sollicitare: sunt enim hæ voces synonymæ.

(87) Ἐτι δὲ καὶ. Sic editt. posteriores Sylburgio: in Flor. itemque mss. codd. exstat et δὲ καὶ, quod Sylburgius mutandum sensit in ἔδη καὶ, « jam et. »

(88) Πλεονάζων. Ecclesiastici xx, 8: Ὁ πλεονάζων λόγῳ βδελυθθήσεται.

(89) Ἀστειῶς. Ἀστειῶς Bod. et editiones Syl-

A μέλη τοιαῦτα, οὐδὲ μὴν τὰ ἐπ' αὐτοὺς ὀνόματα, καὶ ἡ δι' αὐτῶν ἐνέργεια, αἰσχρά ἐστι· μέλη δὲ καὶ τὰ αἰδοῖα τοῦ ἀνθρώπου, αἰδῶς (85), οὐκ αἰσχύνης κατηξωμένα· αἰσχρὸν δὲ ἡ παράνομος αὐτῶν ἐνέργεια, αἰσχύους καὶ ὀνειδῶς διὰ τοῦτο καὶ κολάσεως ἀξία. Μόνον γὰρ τῷ ὄντι αἰσχρὸν ἡ κακία καὶ τὰ κατὰ ταύτην ἐνεργούμενα. Τούτοις δὲ ἀναλόγως αἰσχρολογία εἰκότως ἂν καλοῖτο ἡ περὶ τῶν τῆς κακίας ἔργων λογοποιία· οἷον, τὸ περὶ μοιχείας διαλέγεσθαι, ἢ παιδεραστίας, καὶ τὰ παραπλήσια. Ναὶ μὴν καὶ τὴν φλύαρον ἀδολεσχίαν κατασιγαστέον· « Ἐκ γὰρ τοι πολυλογίας οὐκ ἐκφεύξῃ, » φησὶν, « ἁμαρτίαν. » Δίκην ἄρα ὀφείξει ἡ γλωσσαργία (86)· « Ἔστι » γὰρ « σωπῶν εὐρισκόμενος σοφός, καὶ ἐστι μισητός ἀπὸ πολλῆς λαλιᾶς. » Ἐτι δὲ καὶ (87) αὐτὸς αὐτῷ ὁ ἀδολεσχῆς προσκορῆς· « Πλεονάζων (88) γὰρ λόγον, βδελύττεται τὴν ψυχὴν αὐτοῦ. »

B λέσχης προσκορῆς· « Πλεονάζων (88) γὰρ λόγον, βδελύττεται τὴν ψυχὴν αὐτοῦ. »

ΚΕΦ. Ζ'.

Τίνα χρὴ παραφυλάττεσθαι τοὺς ἀστειῶς (89) συμβιούοντας.

Ἀπέστω δὲ, ἀπέστω ἡμῶν καὶ τὸ σκώπτειν, ὕβρεως προκατάρχον, ἐξ ὧν ἐριδες, καὶ μάχαι, καὶ ἐχθραὶ διοιδανούσιν. Ὑβριν δὲ ἐφαμεν μέθης εἶναι διάκονον. Οὐκ (90) ἐκ μόνων δὲ τῶν ἔργων, ἀλλὰ καὶ ἐκ λόγων ἀνθρώπος κρίνεται. « Ἐν συμποσίῳ (91) δὲ, » φησὶ, « μὴ ἐλέγξῃς τὸν πλησίον· καὶ λόγον ὀνειδισμοῦ μὴ ἐπιῆς αὐτῷ. » Εἰ γὰρ καὶ τὰ μέγιστα παραγγέλλεται ἀγίως συνεῖναι, σκώπτειν τὸν ἄγιον ἁμαρτία· « Ἐκ στόματος γὰρ ἀφρόνων, » φησὶν ἡ Γραφή, « βακτηρία ὕβρεως· » ἐπιθάβραν ὕβρεως, βακτηρίαν λέγουσα, ἣ ἐπερείδεται καὶ ἐπαναπαύεται (92) ἡ ὕβρις. Ὅθεν ἀγαμαὶ τὸν Ἀπόστολον κἀναυθα παραινούντα, « μὴδὲ τὰ εὐτράπελα, μὴδὲ τὰ μὴ ἀνήκοντα » προῖσθαι ἡμᾶς βήματα. Εἰ γὰρ δι' ἀγάπην αἱ ἐπὶ τὰς ἐσιτάσεις συνελεύσεις, συμποσίου δὲ τὸ τέλος ἡ πρὸς τοὺς συνόντας φιλοφροσύνη, παρεπόμενα δὲ τῇ ἀγάπῃ ἡ βρῶσις καὶ ἡ πόσις· πῶς οὐ λογικῶς ἀναστρεπτέον, οὐδὲ διὰ τὴν (93) ἀγάπην ἀπορητέον; Εἰ γὰρ ὡς ἐπιτείνοντες τὴν πρὸς ἀλλήλους εὐνοίαν συνῆμεν,

* Prov. x, 19. † Eccli. xx, 5. † Ibid. 8. † Eccli.

burgiana posteriores.

D (90) Οὐκ. Respicit Christi dictum, quod recitat Matth. xii, 37.

(91) Συμποσίῳ. Οἴνου addit Ecclesiast. Mox post πλησίον ibidem additur καὶ μὴ ἐξουδενώσης αὐτὸν ἐν εὐφροσύνῃ αὐτοῦ.

(92) Ὑβρεως... ἐπαναπαύεται. Hæc e Nov. exciderunt.

(93) Οὐδὲ διὰ τ. Οὐδὲ τὴν ἀγάπην ἀπορητέον, omisa præpositione διὰ, Nov. Quod si eam retinere placeat, sic exp.: « Nec sunt propter amoris studium proponendæ quæstiones, quibus convivæ ad angustias redigantur. » Nam ἀπορεῖν Clemens « quærendi » sensu uti solet. Vult igitur nos διὰ τὴν ἀγάπην, « charitatis intuitu, » abstinere ab ejusmodi quæstionibus, quæ convivas difficultatibus perplexos irridendos proponerent. Quod si hic sensus placeat, hoc modo distinguenda est hæc sententia: Πῶς οὐ λογικῶς ἀναστρεπτέον; Οὐδὲ διὰ τὴν ἀγάπην ἀπορητέον· εἰ γὰρ, etc.

πῶς ἔχθρας διὰ τοῦ σκώπτειν σκαλεύομεν; Σιωπᾶν δὲ κρείττον ἢ ἀντιλέγειν, ἀμαρτίαν ἀμαθία προφερομένους (94). « Μακάριος ὡς ἀληθῶς (95) ἀνὴρ ὅς οὐκ ὠλισθήσεν ἐν στόματι αὐτοῦ, καὶ οὐ κατενύγη ἐν λύπῃ ἀμαρτίας. » ἦτοι μετανοήσας ἐφ' οἷς λαλήσας ἤμαρτεν ἦ ἐν τῷ μηδὲνα λυπησά λαλήσας. Καθόλου μὲν οὖν, νέοι μὲν καὶ νεάνιδες ὡς ἐπίπαν τῶν τοιῶνδε ἀπεχέσθων εὐχωιῶν, ὡς μὴ σφάλλοιντο περὶ ἃ μὴ προσῆκε· καὶ γὰρ ἀκούσματα ἀήθη, καὶ θέαματα ἀπρεπῆ, κυμαινομένης ἔτι ἐν αὐτοῖς τῆς πίστεως, ἐκριπίζει τὴν διάνοιαν· συνεργεῖ δὲ αὐτοῖς τὸ ἄστατον τῆς ἡλικίας, πρὸς τὸ εὐκατάφορον τῆς ἐπιθυμίας. Ἔσθ' ὅτε δὲ καὶ ἄλλοις παραίτιοι γίνονται σφαλμάτων, τὸ ἐπικίνδυνον τῆς ὥρας ἐπιδεικνύμενοι. Εὖ γάρ τοι παρρηγέλλειν ἡ Σοφία φαίνεται· « Μετὰ ὑπάνδρου γυναικὸς μὴ χάθου τὸ σύνολον, καὶ μὴ συμμετακλιθῆς (96) ἐπ' ἀγκῶνα μετ' αὐτῆς. » τούτεστι, μὴ συνδειπνεῖν πυκνότερον· μηδὲ ἔσθιε μετ' αὐτῆς. Διὸ καὶ ἐπιφέρει· « Μηδὲ συμβολὰς ποίει μετ' αὐτῆς (97) ἐν οἴνῳ, μήποτε ἐκκλίνῃ ἡ καρδία σου ἐπ' αὐτήν, καὶ τῷ αἵματι σου ὀλισθήσῃ εἰς ἀπώλειαν. » Σφαιερὰ γὰρ ἡ πάροις ἐλευθερία, παρασθεῖν δυναμένη. « Ὑπανδρον » δὲ ὠνόμασεν, ἐπεὶ μεζῶν ὁ κίνδυνος τῷ λῦσαι τὴν δέσιν τῆς συμβιώσεως πειρωμένων· εἰ δὲ καὶ ἀνάγκη (98) τις περιτύχοι, παρῆναι κελεύουσα, αἱ μὲν κεκαλύφθων ἄγαν ἀμπεχόνῃ ἔκτοσθεν (99), ἐνδοθεν δὲ αἰδοῖ. Ὅσαι δὲ μὴ ὑπανδροί, ἐσχάτη ταύταις (1) διαβολὴ εἰς ἀνδρῶν παρεῖναι συμπόσιον, καὶ ταῦτα οἰνωμένων. Οἱ δὲ ἐπὶ τὴν κλισίαν τὰς βψείας πῆξαντες, ἀμετασάλευτοι τοῖς ἀγκῶσιν ἐρηρειαζόμενοι, μόνους παρέστων τοῖς ὠσίν· εἰ δὲ καὶ καθέζονται, μὴ ἐναλλάξ τῷ πάθε ἐχόντων· μηδὲ μὴν θάτερον τοῖν μηροῖν θατέρῳ ἐπιφερόντων, ἢ τὴν χεῖρα τῷ γενεῖῳ ὑπεριδόντων. Ἄγεννές γάρ μὴ φέρεται αὐτὸν, καὶ τοῦτο κατηγήρημα τοῦ νέου. Συνεχῆς δὲ καὶ τὸ μετακινούμενον ἐναλλάττειν τὸ σῆμα, κουφότητος σύμβολον, σώφρονος δὲ, εὐθέως ἐν βρώσει καὶ ἐν πόσει τὸ ἔλαττον ἀφαιρεῖσθαι, καὶ τὸ σχολαιότερον, οὐ τὸ προπετέ-

A charitatem dubitandum? Si enim convenimus, ut mutuam benevolentiam auferemus, quare inimicitias irridendo provocamus? Satius autem est tacere, quam contradicere, peccatum inscitiae addendo. « Beatus revera vir ille est, qui non est lapsus in ore suo, vel non punctus est in molestia peccati » : videlicet ductus poenitentia propter ea, quæ locutus peccavit : vel ideo, quod locutus neminem molestia affecerit. In summa ergo adolescentes et adolescentulæ ab ejusmodi conviviis omnino abstineant, ne labantur, in quibus minime decet. Inusitata enim auditiones, et indecora spectacula, dum in eis adhuc fides fluctuat, mentem eorum eventilant; ætatis autem instabilitas simul ad hoc confert, ut in cupiditates ferantur præcipites. Quin etiam nonnunquam aliis causæ sunt offensionum, dum florem ætatis suæ, in quo maximum est periculum, ostentant. Recte enim videtur præcipere Sapientia : « Cum muliere, quæ viri subjecta est, ne omnino sededas, et ne supercubitus cum ea accubueris » ; hoc est, ne cum ea frequentius cœnes, neque cum ea comedas. Et ideo subjungit : « Neque cum ea in vino congregiaris, ne quando inclinet cor tuum in ipsam, et sanguine tuo labatur ad interitum » . Lubrica enim res est libertas in vino, et apta ad deflorescendum. « Viri » autem « subjectam » nominavit, quod majus sit periculum ei, qui connubii vinculum conatur dissolvere. Quod si aliqua necessitas evenierit, quæ eas jubet accedere, illæ quidem exterius amictu pulchre tegantur, intus autem pudore. Quæcumque autem non sunt viri subjectæ, us est extremum probrum interesse convivio virorum, idque vinolentorum. Qui in reclinatorium autem oculos fixerint, immobiles, innixi cubitis, adsint solis auribus. Quod si etiam sederint, ne pedes sæpe permutent, nec alterum femur alteri superponant, nec manum mento sustentent. Illiberale enim est, seipsum non ferre, idque datur vitio adolescenti. Sæpe autem moveri,

✠ P. 201 ED. POTTER, 171-172 ED. PARIS.

a Eccli. xiv, 1. b Eccli. ix, 12. c Ibid. 13.

(94) Ἀμαρτίαν ἀμαθία προφερομένους. H. e. « peccatum, » vel « lapsus, » inscitiae exprobrantes. Interpres Hervetus legisse videtur ἀμαρτίαν ἀμαρτία προσφερομένους, dum vertit, « peccatum peccato adducentes. » Ἀμαρτίαν ἀμαθία πρόσφερ., habent recentiores Sylburgio editiones : quam lectionem firmat Nov.

(95) Ὡς ἀληθῶς. Clementis additamentum.

(96) Μὴ συμ. Eccli. ix : Μὴ κατακλιθῆς ἐπ' ἀγκῶν et mox, μηδὲ συμβολοκοπήσῃς μετ' αὐτῆς. Wein, ἐκκλίνῃ ἡ ψυχὴ σου ἐπ' αὐτήν, καὶ τῷ πνεύματι σου ὀλισθήσῃς. SYLBURG. — Hæc in Græco LXX non reperitur, ix cap. Eccli., habentur tamen in Latina vulgata v. 12 : « Nec accumbas cum ea super cubitum. » καὶ μὴ μετακλιθῆς ἐπ' ἀγκῶνα μετ' αὐτῆς : ut illud, « Et sanguini tuo illabatur in interitum ; » vel potius, ut habet Vulgata, « Et sanguine tuo labaris in perditionem. » Καὶ τῷ αἵματι σου ὀλισθήσῃ εἰς ἀπώλειαν, id est, « ne affectu tuo labaris, » vel periculo vitæ tuæ adulterorum poenam feras, nam LXX habent τῷ πνεύματι. Atque utrumque locum ex Clemente notatum reperies in exactissima editione Romana. Porro quod LXX reddunt μὴ συμβολοκοπήσῃς, Clemens μὴ συμβολὰς

ποιεῖ μετ' αὐτῆς. Vulgata, « Et non alterceris cum illa in vino. » Interpretes ecclesiastici ad symbolas referunt quæ ad convivium celebrandum conferebantur. COLLECT.

(97) Διὸ καὶ... μετ' αὐτῆς. Hæc e Nov. exciderunt.

(98) Εἰ δὲ καὶ ἀν. Hæc, inverso sententiarum ordine, meliorem sensum præbitura videntur : Ὅσαι δὲ μὴ ὑπανδροί, ἐσχάτη ταύταις διαβολὴ εἰς ἀνδρῶν παρεῖναι συμπόσιον, καὶ ταῦτα οἰνωμένων· εἰ δὲ καὶ ἀνάγκη τις περιτύχοι, παρῆναι κελεύουσα, αἱ μὲν κεκαλύφθων ἄγαν ἀμπεχόνῃ ἔκτοσθεν, ἐνδοθεν δὲ αἰδοῖ· οἱ δὲ ἐπὶ τὴν κλισίαν τ. « Quæ vero non sunt viris subjectæ, his virorum, idque vinolentorum, convivio interesse, extremum est probrum. Quod si qua necessitate accedere teneantur, illæ quidem exterius palla penitus contegantur, intus autem pudore : hi vero oculis in reclinatorium defixis, immobiles, cubitis innixi, solis auribus adsint. » Quomodo autem Græcorum femina a conviviis abstinerint, vid. *Archæologia nostræ Græcæ* lib. iv, c. 19.

(99) Ἐκτοσθεν. Ἐκτοθεν Nov.

(1) Ταύταις. Τάυτη Nov., Bot., Reg. Mox, παρὰ

habituque et figuram mutare, signum est levitatis. Jam vero modesti etiam est, et in cibo et in potu quod minus est eligere, idque tardius, et non proclivius, tam in principio quam etiam in intervallis. Quin etiam priorem desinere, et se istis rebus minime esse deditum ostendere : « Comede, » inquit, « ut homo, quæ apponuntur; cessa autem primus disciplinæ gratia. Et si in medio plurium sederis, ne ante ipsos manum porrigas ». Non debemus ergo ante alios prosilire, ab ingluvie incitati; sed nec, quamvis cupientes, non nisi aliquanto post porrigere oportet, longa mora intemperantiam fatentes. ✕ Sed neque interim videri tanquam feras cibo inhærare, eumque avidè arripere. Porro autem nec obsonii multum ingerendum est : neque enim obsonio, sed frumento vesci homini naturale est. Quin etiam temperati hominis est ante alios pleurosque surgere, et e convivio leniter sese subtrahere. « Cum est, » inquit, « tempus surgendi, ne sis postremus, et revertere in domum tuam ». Quin etiam dicebant duodecim, cum evocassent discipulorum multitudinem : « Non est bonum nos, relicto verbo Dei, ministrare mensis ». Quod si hoc diligenter caverunt, multo magis vitabant ingluviem. Hi autem ipsi apostoli scribentes « fratribus, qui erant in Antiochia, Syria et Cilicia, Visum est, » dixerunt, « Spiritui sancto et nobis, nullum vobis majus onus imponere, præterquam necessaria hæc : ut abstinatis ab immolatis, et sanguine, et suffocatis, et fornicatione; a quibus si vobis caveatis, recte facietis ». Oportet autem vinolentiam non secus fugere, quam cicutam; ambo enim ad mortem subtrahunt. Oportet vero et profusum risum arcere, et immodicas lacrymas : sæpe enim temulenti cum maximum cachinum sustulerint, deinde rursus, nescio qua persuasi vini insolentia, descendunt ad lacrymas. A ratione enim alienum est, cum esse effeminatum, tum etiam esse petulantem. Senes autem adolescentes tanquam filios

✕ P. 202 ED. POTTER, 172 ED. PARIS. a Eccli. xxxi, 40, 20, 21. b Eccli. xxxii, 15. c Act. vi, 2. d Act. xv, 23, 28, 29.

στων νόμοις τοῖς ὡσιν, inverso verborum ordine Bod., Reg. Ut etiam paulo post ἐν πόσει καὶ ἐν βρώσει, Nov.

(2) Παγαλιμένα. Eccli. addit, σοὶ καὶ μὴ διαμασῶ, μὴ μισηθῆς. Dein post παιδείας infert καὶ μὴ ἀπληστεύου, μὴ ποτε προσκόψῃς.

(3) Κάν. Eccli. καὶ εἰ. Mox πρότερος αὐτῶν Id. et Nov. Dein ἐκτείνης τὴν χεῖρά σου Eccli. Mox, προσεκπῆδ. pro προεκπῆδ. Nov.

(4) Οὐδέ. Postquam dixerat, non esse præ ingluvie in cibos ante cæteros convivas prosiliendum, infert : « Neque præ nimia appetentia diutius manum porrigere oportet, longiore mora intemperantiam suam fatentes. » Nam Hervetus hujusce loci sensum pervertit.

(5) Ἐφυστέρησει. Per ἐφυστέρησιν intelligenda ἐπιθυμῆσις, seu « concupiscentia » ejus, quod deest. SYLBURG.

(6) Ἐν τῷ μεταξὺ. Sc. τοῦ συμποσίου, « medio tempore convivii : » quod paulo ante dixit ἐν τοῖς ἀλεῖμμασι.

(7) Ἐν ὄρῳ. Ἐν ὄρῳ ἐξεγείρου, καὶ μὴ οὐράγει, ἀπότρεχε εἰς οἶκον. Eccli.

Α στερον, κὰν τῷ κατάρχεσθαι, κὰν τοῖς διαλεῖμμασι καὶ τὸ προκαταλήγειν δὲ, καὶ τὸ ἀπροσπαθῆς. « Φάγε, » φησὶν, « ὡς ἄνθρωπος τὰ παρακείμενα (2)· παῦσαι πρῶτος χάριν παιδείας· κὰν (3) ἀναμέσον πλείονων ἐκάθισας, πρότερον αὐτῶν μὴ ἐκτείνης χεῖρα. » Οὐκ οὖν προεκπῆδῆτέον ὑπὸ λαιμαργίας ἀναπειρομένους ποτέ· οὐδὲ (4) μὴν ἐπιγλιγομένους παρεκτείνειν μέχρι πολλοῦ χρεῖ, τῇ ἐφυστέρησει (5) τὴν ἀκρασίαν ὁμολογούντας· ἀλλ' οὐδὲ ἐν τῷ μεταξὺ (6), προκειμένους φαίνεσθαι καθάπερ τὰ θηρία, τῇ βορῆ· οὐδὲ μὴν πλείονος βίου προσφέρεισθαι· οὐ γὰρ ὄψοσάγος φύσει, ἀλλὰ σιτοφάγος ἄνθρωπος. Προανίστασθαι δὲ τῶν πολλῶν, καὶ τοῦ συμποσίου ὑπεξείναι ἐπιεικῶς, ἀνδρὸς σῶφρονος· « Ἐν ὄρῳ (7) γὰρ, » φησὶν, « ἀναστάσεως μὴ οὐράγει (8), καὶ ἀπότρεχε εἰς οἶκόν σου. » Ἐλεγον δὲ οἱ δώδεκα, προσκαλεσάμενοι τὸ πλῆθος τῶν μαθητῶν· « Οὐκ ἀρεστόν ἐστιν ἡμῶς, καταλείψαντας τὸν λόγον τοῦ Θεοῦ, διακονεῖν τραπέζαις. » Εἰ δὴ τοῦτο ἐφυλάξαντο, πολλῷ μᾶλλον γαστριμαργίαν ἐφευγον. Οἱ δὲ αὐτοὶ οὗτοι ἀπόστολοι « τοῖς κατὰ τὴν Ἀντιόχειαν, καὶ Συρίαν, καὶ Κιλικίαν ἀδελφοῖς » ἐπιπέλλοντες· « Ἐδοξεν, » ἔφασαν, « τῷ Πνεύματι τῷ ἁγίῳ (9) καὶ ἡμῖν, μηδὲν πλέον ἐπιθέσθαι ὑμῖν βάρος, πλὴν τῶν ἐπανάγκης ἀπέχεσθαι εἰδωλοθύτων, καὶ αἵματος, καὶ πνικτῶν, καὶ τῆς πορνείας (10)· ἐξ ὧν διατρεφόντες ἑαυτοὺς μεῦ πράξετε. » Φυλάττεσθαι δὲ τὰς παροινας, ὡσπερ καὶ τὸ κύνειον, δεῖ· ἄμφω γὰρ ὑποσφουσαι εἰς θάνατον. Χρηδὲ καὶ γελεύτων ἐργεσθαι ἐξαισίω, καὶ δακρῶν ὑπερμέτρων· πολλάκις γὰρ οἱ οἰνώμενοι καγχάσαντες (11) ἐπὶ πλείστον, εἶτα μόντοι ὑπήχθησαν, οὐκ οἷδ' ὅπως, παροιναί τινα παραπειθόμενοι, εἰς δάκρυα· ἀπάδει γὰρ τοῦ λόγου, καὶ τὸ ἐκθηλύνεσθαι, καὶ τὸ ἐξυδριζεῖν. Πρεσβύται δὲ, ὡς τέκνα ἀφορῶντες τοῖς νέους, σπανιώτατα μὲν, ἴσως δ' ἂν που καὶ παιζαίεν πρὸς αὐτούς· εἰς τοῦτο ἐπισκώπτοντες (12) ὁ παιδαγωγῆσει τὸ εὐσχημον αὐτῶν. Ἀμέλει πρὸς τὸν αἰσχυντηλὸν καὶ σιωπηλὸν ἐστι χαριεντίσασθαι ὡδὲ πᾶς· Ὁ δὲ ἐμὸς υἱός, (ἐκείνον λέγω τὸν σιωπῶντα,)

(8) Μὴ οὐράγει. Ἀντὶ τοῦ μὴ ἔσχατος ἀνίστασθαι οὐραγία γὰρ, ἡ ἐφυστέρηζουσα τάξις. Scholiastes in marg. Reg., Bod.

(9) Τῷ Πν. τῷ ἁγ. Τῷ ἁγίῳ Act. ap. Mox ἐπιθέσθαι ὑμῖν, ibid. Dein πλὴν τῶν ἐπανάγκης τούτων, ἀπέχ. Ibid. Πλὴν ἐπανάγκης ἀπέχεσθαι Nov. Πλὴν τῶν ἐπανάγκης ἀπέχεσθαι Bod., Reg. indistincte.

(10) Πνικτῶν καὶ τῆς π. Πνικτοῦ καὶ πορν. Act. apost.

(11) Καγχάσαντες. Βαχχάζαντες Reg., Bod.

(12) Ἐπισκώπτοντες. Huic simile erat Lacedæmoniorum institutum, de quo Plutarchus, in Lycurgo : Εἰς δὲ τὰ συστάτια καὶ παιδῆς ἐφοίτων, ὡσπερ εἰς διδασκαλεῖα σωφροσύνης ἀγόμενοι, καὶ λόγων ἔκρωοντο πολιτικῶν, καὶ παιδευτὰς ἐλευθεροῦς ἐώρων, αὐτοὶ τε παίζον ἐβιβάζον, καὶ σκώπτειν· ἀνευ βωμολοχίας, καὶ σκωπτόμενοι μὴ δυσχεραίνεον. « Ad convivium pueri etiam, tanquam in ludum temperantia ducti, ventitabant. Ibi sermones de rebus audiebant, et doctores ingeniosos videbant : et assuescebant cum ipsis joculari, et diceria citra scurrilitatem jacere, tum diceriis aliorum non offendi. »

οὐ παύεται λαλῶν. Ἐπιτείνει γὰρ τοῦ νέου τὴν αἰδῶν ἢ τοιαύτη ἐπίσκαψις (13), ἐμφαίνουσα χαριέντως τὰ προσόντα αὐτῷ χρηστὰ διὰ τῆς τῶν φαύλων, ἃ μὴ πρόσσεστιν αὐτῷ, διαβολῆς· ἐπίνοια γὰρ καὶ αὐτὴ διδασκαλικὴ διὰ τοῦ μὴ προσόντος κυροῦσα τὸ προσόν. Ἀμέλει τοσοῦτόν τι ἐπικρίνει, ὃ τὸν ὑδροπότην καὶ σώφρονα παροινεῖν καὶ μεθύειν λέγων. Εἰ δὲ καὶ εἰέν τινες οἱ φιλοσκώμμονες, σιωπητέον ἡμῖν, καὶ παραπεμπτέον τοὺς λόγους τοὺς περιττοὺς, ὡσπερ τὰς κύλικας τὰς πεπληρωμένας· ἐπισφαλῆς γὰρ ἢ τοιαύτη παιδιὰ (14)· Στόμα δὲ προπετοῦς ἐγγίζει συντριβῆ. Οὐ παραδέξῃ δὲ ἀκοὴν ματαίαν· οὐδὲ συγκαταθήσῃ μετὰ τοῦ ἀδικίου γενέσθαι μάρτυς ἄδικος, ἢ οὔτε εἰς διαβολάς, οὔτε εἰς βλαστημίας· ἀλλ' οὐδ' εἰς κακοθηθείας. Ἐγὼ δ' ἂν μοι δοκῶ καὶ μέτρον ἐπιθεῖναι (15) φωνῇ τοῖς σώφροσιν, οἷς γε ἐφέεται λαλεῖν τὸν ἀντιδιαλεγόμενον. « Σιγῇ (16) μὲν γὰρ ἀρετὴ γυναικῶν ἐστι, ἀκίνδυνος (17) δὲ τῶν νέων γέρας· λόγος δὲ ἀγαθὸς φιλικίας δεδοκιμασμένης. Ἀλέησον, πρὸς οὐτέρω, ἐν συμποσίῳ (18)· πρέπει γὰρ σοι· ἀλλ' ἀπαρποδίστως (19) λάλησον, καὶ ἐν ἀκριβεῖ ἐπιστήμῃ. Νεανίσκε, ἢ καὶ σοι (20) ἐπιτρέπει ἢ Σοφία, « λάλησον, εἰ χρεῖα σου, μόλις δις ἐπερωτηθείς· κεφαλαίωσον λόγον ἐν ὀλίγοις. » Ἄμφω δὲ οἱ διαλεγόμενοι τὸ φθέγμα τὸ σφῶν τῇ συμμετρῇ παραμετρούντων· τὸ τε γὰρ γεγωνὸν (21) τῆς προφορᾶς, μανιωδέστατον· τὸ τε ἀνήκουστον πρὸς τοὺς πέλας φθέγγεσθαι ἀναισθητόν· οὐ γὰρ ἀκούσονται· καὶ τὸ μὲν ἀγενεῖαι, τὸ δὲ αὐθαδείας τεκμήριον. Ἀπέστω δὲ καὶ ἡ φιλονεικία (22), κενῆς νίκης ἕνεκεν, λόγων· ἐπεὶ τέλος ἡμῖν ἢ ἀταραξία· καὶ τοῦτο ἄρα ἐστὶ τὸ, « Εἰρήνη σοι » πρὶν τε ἀκοῦσαι σε, μὴ ἀποκρίνου βῆμα. Ἀλλὰ τὸ τεθρυμμένον τῆς φωνῆς θηλυδρίου· σώφρονος δὲ καὶ τὸ ἐν τῇ φωνῇ μεμετρημένον, μεγέθους τε ἄμα, καὶ μήκους, καὶ τάχους, καὶ πλήθους, εἴργοντος τὸ φθέγμα τὸ αὐτοῦ. Οὔτε γὰρ μακρολογητέον ποτὲ, οὔτε πολυλογητέον· οὔτε ἀδολεσχητέον· ἀλλ' οὐδὲ τροχάλως καὶ συνδιωκομένως (23) ὁμιλητέον.

✠ P. 205 ED. POTTER, 173 ED. PARIS. « Prov. xxxii, 10, 11, 13.

(13) Ἐπίσκαψις. Ἐπίσκαψις Nov.

(14) Παιδιά. Flor. edit. παιδεία, præter rem. In seq. loc. Vulg. Bibl. Prov. x habent, Στόμα ἄφρονος σ. ντριβῆ αὐτῷ. SYLBURG. — Locus est Prov. x, 14 : Στόμα δὲ προπετοῦς ἐγγίζει συντριβῆ. « Os procacis proximum est contritioni. » Vulgata, « Os stulti confusioni proximum est. » Quidam interpretantur, « Os stulti accersit sibi perniciem. » Chaldaica paraphrasis, « Ori stultorum consumptio proxima. » In eodem capite συντριβῆ ἀσεδῶν, Scholiastes Grecus δεῖλα ἀσεδῶν. COLLECT.

(15) Μέτρον ἐπ. Legi possit etiam μέτρον ἐπιθεῖναι φωνῆς τοῖς σώφροσιν· et mox, λαλεῖν πρὸς τὸν ἀντιδιαλεγόμενον. SYLBURG.

(16) Σιγῇ. Sententia ex Sophoclis *Ajace*, citatur et a Stobæo in *Œconomico* tit. 83. Altera item huic subjuncta est Athenodori apud eundem tit. 35 *De silentio*, « Ἐστὶ δὲ σιγῆ ἀκίνδυνος γέρας. » Tacere autem munus est periculo vacans. » COLLECT. — *Ajax mastrigophoros* apud Sophoclem ad *Tecmessam* dicit :

Γύραι, γυναιξὶ κόσμον ἢ σιγῇ φέρεαι.

(17) Ἀκίνδυνος. Hanc sententiam refert Clemens *Strom.* ii, p. 389. Eam Augustus Cæsar Athenodoro

A respicientes, rarissime quidem, sed aliquando tamen cum eis luserint, salsum aliquod dictum in eos torquentes, quod eos decorum doceat. Videlicet cum taciturno et verecundo facete et urbane licet hoc modo agere : Meus autem filius (enim, qui tacet, intelligo) non cessat loqui. Adolescentis 75 enim verecundiam auget talis ludificatio, lepide ostendens bona quæ in eo insunt, per falsam insimulationem malorum quæ ei non insunt. Est enim hoc aptum ad docendum artificium, per id quod non adest, id, quod adest, confirmans. Certe tale quid etiam facere proponit sibi, qui cum qui aquam bibit, et est sobrius, temulentum dicit esse et petulantem. Quod si sint etiam nonnulli, qui alios lubenter irrideant, nobis quidem tacendum est, et verba B superflua sunt, tanquam plena pocula, a nobis transmittenda ; lubricus enim et periculosus est ejusmodi ludus : « Os autem temerarii appropinquat contritioni ». ✠ Non suscipies autem inanem auditionem : neque cum injusto consenties, ut sis falsus testis^b, ἢ neque in calumniis, neque in maledictis, sed neque in improbitate. Atque ego quidem mihi videor modestorum voci posse modum imponere, quibus permittitur, ut is, qui cum alio disserit, loquatur. « Silentium enim est virtus mulierum, a periculo autem remotum præmium adolescentum est : probatæ autem ætatis bona est oratio. Senior, loquere in convivio, te enim decet ; sed citra impedimentum loquere, et in perfecta scientia. Adolescens, ἢ tibi quoque permittit Sapientia, « loquere, si te opus sit, vix cum his interrogatus fueris : sermonem autem tuum paucis in summam redige^c. » Uterque autem, qui disserit, vocem suam metiatur justa proportione. Elatus enim clamor pronuntiationis, est res insanissima : cum proximis autem ita loqui, ut non audiaris, ejus est, qui nullo est sensu præditus, neque enim audient : et est hoc quidem pusilli et abjecti animi indicium, x, 14. ^b Prov. xxiv, 28 ; Exod. xxiii, 1. ^c Eccli.

tribuit apud Plutarchum paulo ante finem *Apothegm.* Item Stobæus, serm. 53 :

Ἐστὶ καὶ τὸ σιγῆς ἀκίνδυνος γέρας.
Silentii præmium periculo vacat.

(18) Ἐν συμποσίῳ. Additum a Clemente hæc verba ad suum institutum accommodante.

(19) Ἀλλ' ἀπαρ. Eccli. ἐν ἀκριβεῖ ἐπιστήμῃ, καὶ μὴ ἐμποδίσῃ μουσικά. Mox ἐὰν ἐπερωτηθῆς pro ἐπερωτηθείς. Ibid. Dein, λόγον ἐν ὀλίγοις πολλά. Ibid.

(20) Καὶ σοι. Magis emphaticum est καὶ σοί, « etiam tibi. » SYLBURG.

(21) Γεγωνόν. Οἴοντι τὸ μεγαλόφωνον· ἀφ' οὗ καὶ τὸ μεγαλοφονεῖν γεγωνίσκειν εἴρηται. Scholiastes in marg. Reg., Bod., γέγονε Nov.

(22) Φιλον. Hæc sic distinguit Nov. : φιλονεικία κενῆς νίκης ἕνεκεν· λόγων ἐπεὶ τέλ. « Absit etiam contentio vanæ victoriae causa ; nam verborum finis nobis est perturbationis vacuitas ! » Porro in ἀταραξία, « vacuitate perturbationis, ἢ felicitatem posuit Epicurus. Ejus verba hæc sunt, prout ea recitavit Clemens *Strom.* vi, pag. 628 : Δικαιοσύνης καρπὸς μέγιστος ἀταραξία. Conf. *Strom.* ii, p. 415 et seq.

(23) Συνδιωκομένως. Συνδιωκήμενος Nov.

illud vero arrogantia. Absit etiam vehemens contentio verborum pro inani victoria; nobis enim finis est esse a perturbatione alienos; et hoc sibi vult illud: « Pax tibi ». Priusquam autem audieris, ne verbum responde. Jam vero vox quoque fracta et enervata est effeminati; modesti autem et prudentis est in voce moderatio, qui a magnitudine simul, et prolixitate, celeritateque, et multitudine orationem temperabit. Neque enim prolixo est unquam sermone utendum, neque multum louuendum, nec nugandum; sed neque rapide et præcipitanter colloquendum est. Ipsi enim voci, ut ita dicam, jus aliquod tribuendum est, importunisque vociferatoribus et exclamatoribus ora sunt obstruenda. Ea enim de causa Thersiten plagis castigavit prudens Ulysses:

*Immodicis verbis turbabat nam omnia solus,
Plurima mente sua temere is confusa tenebat,*

Sed nihil ut decuit.

✕ « Terribilis enim in interitu suo vir linguosus ». Nugatorum itaque, non secus ac veterum calceorum, reliqua quidem vitio detrita sunt, sola autem lingua reliqua est ad damnum. Ea de causa quæ sunt vitæ utilissima præcipit Sapientia: « Ne nugaris in multitudine seniorum ». Quin etiam nugas nostras radicitus excindens, a Deo incipiens, ut moderate nos geramus, hoc modo constituit: « Sermonem ne iteraveris in oratione tua. » Pop-pysmata autem, et sibili, et digitis expressi soni, quibus accersuntur famuli, cum signa sint a ratione aliena, ratione præditis hominibus vitandi sunt. Frequenter etiam spueret, et violentius excreare, et etiam emungere in convivio, vitandum est. Convivarum enim habenda est utique ratio, ne præ nausea talem aversentur turpitudinem, quæ arguit intemperantiam. Non enim sicut bobus et asinis, ibidem est præsepe et sterquilinum; multi cuius eodem tempore se emungunt, spuunt et cænant. Sternutatio autem si cui evenerit, sicut etiam ructus, non oportebit sono proximos ciere, quod pessimæ est institutionis testimonium: sed ructus quidem cum expirato aere nec instar transmittendus, ore decenter composito, nec instar larvarum tragicarum diducto et hiante. Sternutationis autem qui conturbat strepitus, respiratione leniter repressa ac retenta, auferendus est. Hac enim ratione, quam honestissime fieri poterit, conglobatæ spiritus minæ intus sunt exstinguendæ, providendo ut ita transeat, ut etiam cæteros celare conetur, si vi expressus aer aliquod secum excrementum eduxerit. Arrogantiæ autem et insolentiæ signum est, ipsis velle sonis aliquid addere, non autem detra-

A καὶ γὰρ αὐτῇ τῇ φωνῇ, ὡς ἔπος εἰπεῖν, δικαιοσύνης μεταδοτέον· τοὺς τε ἀκαιροβάδας καὶ τοὺς κεκράχτας ἐπιστομιστέον. Ταύτη γὰρ αὖ τὸν θεοσίτην πληγαῖς ἤκισατο ὁ σώφρων Ὀδυσσεύς, οἷ

... μῦθος ἀμετροεπῆς ἐκολλῶ,
Ὅς δ' ἔπεα φρασεῖν ἦσιν ἄκοσμά τε πολλὰ τε
[ἦδει (24)]

Μᾶν', ἀτὰρ οὐ κατὰ κόσμον.

B « Φοβερός γὰρ (25) ἐν ἀπωλείᾳ αὐτοῦ ἀνὴρ γλωσσώδης. » Τῶν γοῦν φιλάρων, καθάπερ τῶν παλαιῶν ὑποδημάτων, τὰ μὲν ἄλλα ὑπὸ τῆς κακίας κατετέτριπται· μόνη δὲ ἡ γλῶσσα (26) περιλείπεται εἰς βλάβην. Ταύτη τοι βιωφελέστατα ἡ Σοφία παραινεῖ· « Μὴ ἀδολέσχει ἐν πληθει πρεσβυτέρων. » Ἄνωθεν δὲ ἡμῶν τὴν φλυαρίαν (27) ἐκκλίπτουσα, θεόθεν ἄρχουσα, μετριάζειν νομοθετοῦσα ὡδὲ πως· « Μὴ δευτερώσης λόγον ἐν προσευχῇ σου. » Πομπυσομοι (28) δὲ, καὶ συριγμοί, καὶ οἱ διὰ τῶν δακτύλων ψόφοι, τῶν οἰκτιῶν οἱ προκλητικοί, ἄλογοι σημασίαι εἶναι, λογικοῖς ἀνθρώποις ἐκκλιτέον (29). Παραιτητέον δὲ καὶ τὸ συνεχὲς ἀποπτύειν, καὶ τὸ χρέμπτεσθαι (30) βιαιότερον, μὴδὲ ἀπομύττεσθαι παρὰ πτότον· στοχαστέον (31) γὰρ ἀμηγήτη τῶν συνευχουμένων, μὴ ἀποστέρξωσιν ὑπὸ ναυτίας τὴν τοιάνδε ἀκοσμίαν, ἢ (32) κατήγορός ἐστιν ἀκρασίας. Οὐ γὰρ κατὰ τὰ αὐτὰ τοῖς βουσι καὶ τοῖς θνοις ἡ φάτην ἅμα καὶ ὁ κοπρῶν· καὶ γὰρ οἱ πολλοὶ ἀπομύττονται καὶ πτύουσιν ἅμα ἐν τῷ αὐτῷ καὶ δειπνοῦσι. Παταμοῦ δὲ εἰ τῷ ἐπιγένοιτο, ὡσπερ ἀμέλει καὶ ἡ ἐρυγῆ, οὐκ ἐξηγεῖν δεήσει τοὺς πλησίον τῷ ψόφῳ, τῆς αὐτῶν καταμαρτυροῦντας ἀπαιδευσίας· ἀλλ' ἡ μὲν παραπεμπτεῖα ἡ ἐρυγῆ ἡσυχῆ σὺν τῷ ἐκπνεομένῳ ἀέρι, σχηματίζομένη κοσμίως τῷ στόματι, οὐχὶ δὲ τραγικῶν δίκην προσωπεῖων διελκομένη καὶ κεχηγνόντι παταμοῦ δὲ τὸ παρακτικὸν ἀφαιρετέον, ἀπολαβομένοις πράως τὰς ἀναπνοάς· ταύτη γὰρ εὐσηχημονέστατα τὴν ἀθρόαν τοῦ πνεύματος ἀπειλήν ἐναποσβεστέον, οἰκονομοῦντα τὴν διεξοδὸν ὡς καὶ D λαθεῖν περιρᾶσθαι, ἦν τι καὶ συνεζάξῃ ἐκδιαζόμενος ὁ ἀγρὸς περίπτωμα. Ἄγερωχίας δὲ καὶ ἀταξίας σύμβολον τὰ προσθεῖναι τοῖς ἦχοις ἐθέλειν, μὴ οὐχὶ ἀφαι-

✕ P. 204 ED. POTTER, 174 ED. PARIS. • III Joan. 14. ~^b Eccli. ix, 25. • Eccli. vii, 15.

(24) ἦδει. Ἡδὴ Homerus, *Iliad.* B, v. 215.

(25) Ἰάρ. Abest a Nov. Mox, ἐν πῶλει αὐτοῦ pro ἐν ἀπωλείᾳ αὐτοῦ. Eccli.

(26) Γλῶσσα. Pollux lib. ii: Καὶ γλώττας δὲ τὰς τῶν ὑποδημάτων ἔλεγον· « et calceorum linguas dixerunt, ut Isæus Socraticus. » Calceamentorum vincula intelligi putat Camerarius. Hue referendum, forte, quod est apud Athenæum lib. xv: Καὶ τοι φρασεῖτε γλῶσσαν ἐν ὑποδήμασι· « At linguam vos nunc fertis in calceis. » Hesychius: Γλῶσσας, τὰς τῶν αὐλῶν καὶ ὑποδημάτων γλωσσίδας· quæ etiam « lingule » vocantur. Festus: « Lingula, per diminutionem lingue dicta. Alias a similitudine lingue exsertæ ut in calceis. » COLLECT.

(27) Φλυαρίαν. Φιλαργυρίαν Nov. mendose.

(28) Πομπυσομ. Πομπυσομοῦς δὲ, καὶ συριγμοῦς, sing. numero, Nov.

(29) Ἐκκλιτέον. Syntaxis requirit ἐκκλιτέον· quod habet etiam Nov. et aliquis i super v scripsit in Bod.

(30) Χρέμπτεσθαι. Χρίμπτεσθαι Nov.

(31) Στοχαστέον. Hæc deinceps usque ad ea verba in seq. cap. dixit τὴν πλείστην τὴν νέαν, λευμένης κένουο. exciderunt e Bod. et Reg.

(32) Ἡ. lii posuit Sylburg. pro ἦ· ut paulo post παραπεμπτεῖα ἡ ἐρυγῆ. pro παραπεμπτεῖα· et mox παρακτικὸν ἀφαιρ. pro παρακτικόν, sensu eas mutationes requirente.

ρεῖν. Οἱ δὲ δὴ γλύφοντες (33) τοὺς ὀδόντας, αἰμάσσοντες τὰ οὖλα (34), σφίσι τε αὐτοῖς εἰσὶν ἀηδεῖς καὶ τοῖς πλησίον ἀπεχθεῖς. Ναὶ μὴν καὶ τῶν ὄτων οἱ γαργαλισμοὶ καὶ τῶν παρμῶν οἱ ἐρεθισμοὶ ὑώδεις εἰσὶ κνησμοὶ, πορνείας ἀκολάστου μελετητικοί (35). Καὶ τὰς ὑπ' ὄψιν δὲ ἀσχημοσύνας παραιτητέον, καὶ τὰς αἰσχρολογίας αὐτῶν. Καθεστὴς δὲ καὶ τὸ βλέμμα ἔστω· καὶ ἡ τοῦ τραχήλου ἐπιστροφή καὶ ἡ κίνησις εὐσταθής· καὶ ἡ τῶν χειρῶν κατὰ τὰς ὀμίλλας προφορά. Καθόλου καὶ ὁ Χριστιανὸς ἡρεμίας, καὶ ἡσυχίας, καὶ γαλήνης, καὶ εἰρήνης οἰκεῖός ἐστι.

ΚΕΦ. Η'.

Εἰ μύροις (36) καὶ στεφάνοις χρηστέον.

Στεφάνων (37) δὲ ἡμῖν καὶ μύρων χρῆσις οὐκ ἀναγκαία· ἐξοκέλει (38) γὰρ εἰς ἥδονὰς καὶ ῥαθυμίας, μάλιστα γειτνιώσης τῆς νυκτός. Οἶδ' ὅτι « ἀλάστρον μύρου » παρὰ τὸ δεῖπνον τὸ ἅγιον κομίσασα ἡ γυνή, τοὺς πόδας ἤλειψε τοῦ Κυρίου, καὶ ἦσαν αὐτὸν οἶδα δὲ καὶ χρυσῶ καὶ λίθω τιμίω τοὺς παλαιούς τῶν Ἑβραίων ἀναδουμένους βασιλεῖς. Ἄλλ' ἡ μὲν γυνή, μηδέπω τοῦ Λόγου μεταλαβοῦσα (ἔτι γὰρ ἦν ἀμαρτωλός)· ἔπερ ἡγεῖτο τὸ κάλλιστον εἶναι παρ' αὐτῆ, τὸ μύρον, τοῦτω τετίμηκε τὴν Δεσπότην· ἀμέλει καὶ τῷ κόσμῳ τοῦ σώματος, ταῖς θριξὶ ταῖς ἑαυτῆς, ἀπεψάτο τὸ περιττὸν τοῦ μύρου, ἐπισπένδουσα τῷ Κυρίῳ μετανοίας δάκρυα· διὰ τοῦτο « ἀφέωνται » αὐτῆς « αἱ ἀμαρτίαι. » Δύναται δὲ τοῦτο σύμβολον εἶναι τῆς διδασκαλίας τῆς Κυριακῆς, καὶ τοῦ πάθους αὐτοῦ· μύρω γὰρ εὐώδει ἀλειφόμενοι οἱ πόδες, θεϊκὴν αἰνίσσονται διδασκαλίαν, ἐπὶ τὰ πέρατα τῆς γῆς μετ' εὐκλείας ὀδεύουσαν· « Ἐξῆλλε γὰρ ὁ φθόγγος αὐτῶν ἐπὶ τὰ πέρατα τῆς γῆς (39). » Καὶ εἰ μὴ φορτικός εἶναι δοκῶ, « οἱ πόδες » οἱ τοῦ Κυρίου, οἱ μεμυρισμένοι, ἀπόστολοι· εἰσι, προφητεία (40) τῆς εὐωδίας τοῦ χρισματος, ἁγίου μεταλαβόντες Πνεύματα. Οἱ γοῦν περινοστήσαντες τὴν οἰκουμένην ἀπόστολοι, καὶ τὸ Εὐαγγέλιον κηρύξαντες, πόδες ἀλλήγοροῦνται Κυρίου· περὶ ὧν καὶ διὰ τοῦ Ψαλμοῦ προθεσπίζει τὸ Πνεῦμα· « Προσκυνήσωμεν εἰς τὸν τόπον, οὗ ἔστησαν οἱ πόδες αὐτοῦ, » τουτέστιν, οὗ (41) ἔφθασαν « οἱ πόδες » αὐτοῦ, οἱ ἀπόστολοι· δι' ὧν κηρυσσόμενος, ἐπὶ τὰ πέρατα ἦκε τῆς γῆς. Δάκρυα δὲ ἡ μετάνοιά ἐστι· καὶ λευμῆναι τριχες φιλοκοσμίας ἐκήρυσσον ἀπαλλαγὴν, καὶ τὴν μετὰ τοῦ κηρύγματος διὰ τὸν Κύριον θλίψιν ἐν ὑπομοναῖς (42), τῆς πα-

✠ P. 205 ED. POTTER, 175 ED. PARIS. ^a Matth. xxvi, 7; Marc. xiv, 5; Luc. vii, 37. ^b Luc. vii, 47. ^c Psal. xviii, 5; Rom. x, 48. ^d Psal. cxxxi, 7.

(33) Οἱ δὲ δὴ γλύφ. Οἱ δὲ διαγλύφ. Nov.

(34) Οὖλα. Αἰμάσσοντες τὰ οὖλα, non τὰς οὐλάς· nam οὐλή, cicatrix : τὰ οὖλα, « gingivæ. » Glossarium, « gingivæ, » οὖλα, γόμφος, certe de iis loquitur, qui dentes scalpunt. Pollux lib. ii : Αἱ δὲ περιεληφύται τοὺς ὀδόντας σάρκες οὖλα μὲν τὰ ἔξωθεν, ἐνούλα δὲ τὰ ἔνδον· οἱ δὲ μεταξὺ τῶν ὀδόντων ἄρμοι. Ita manuscriptus. COLLECT.

(35) Μελετητικοί. Μελετικοί Nov.

(36) Μύροις. Præceptis de ratione se gerendi in convivis alia subiungit de coronis et unguentis, quibus convivæ se recreare solebant. Conf. Archaeologia nostræ Græcæ lib. iv, c. 19.

A here. Jam verò qui dentes scalpunt, et ulcera cruentant, tum sibi ipsis molesti sunt, tum invisi proximis. Porro autem aurium quoque fricationes, et sternutamentorum irritationes, sunt suilli pruritus et confricationes, quæ intemperantem meditantur fornicationem. Fugiendæ quoque sunt turpitudines quæ sub aspectum cadunt, et turpes qui de eis fiunt sermones. Sit autem gravis quoque aspectus, collique conversio ac motus constans et decorus, et manuum quoque in loquendo gestus. In summa enim, quies, pax et tranquillitas, est Christiani propria.

✠ CAP. VIII.

An unguentis et coronis utendum sit.

Coronarum autem et unguentorum usus non est nobis necessarius; ad libidines enim et voluptates impellunt, maxime cum nox prope est. Scio quod cum « unguenti alabastrum ^a » ad sanctam cœnani mulier attulisset, unxit pedes Domini, et eum delectavit : scio etiam veteres Hebræorum **76** reges auro et lapide pretioso ornata gestasse diademata. Sed mulier quidem, quæ Verbi nondum fuerat particeps (erat enim adhuc peccatrix) eo quod apud se esse pulcherrimum existimabat, nempe unguento, honoravit Dominum : itaque etiam ornamento corporis, nempe capillis suis, abstergit unguentum quod redundabat, libans Domino lacrymas pœnitentiæ : propterea ejus « peccata remissa sunt ^b. » Potest autem hoc esse signum ac symbolum doctrinæ Dominicæ et ejus passionis; pedes enim, qui unguentur unguento odorifero, doctrinam divini significant, quæ cum insigni gloria orbem terræ pervadit : « Exiit enim sonus eorum in fines terræ ^c. » Atque adeo, si non nimium importunus videor « pedes » Domini unguento delibuti, sunt apostoli, prophetia suavolentis unguenti, scilicet sancti Spiritus participes. Itaque apostoli, qui universum orbem terræ obierunt, et Evangelium prædicarunt, per allegoriam dicuntur pedes Domini, de quibus per Psalmographum quoque prædicat Dominus : « Adoremus in loco, ubi steterunt pedes ejus ^d; » hoc est quo « pedes » ejus pervenerunt, nempe apostoli, per quos prædicatus venit « ad fines terræ. » Lacrymæ autem sunt pœnitentia : et soluti capilli prædicant liberationem a nimio amore superflui ornatus, et, quæ cum prædicatione propter Dominum

(37) Στεφάνων. Cavillus apud Minutium hæc Christianis exprobrat : « Non floribus caput necitis, non corpus odoribus honestatis : reservatis unguenta funeribus, coronas etiam sepulcris denegatis. »

(38) Ἐξοκέλει. Ἐξωκέλλει Nov.

(39) Μετ' εὐκλ... πέρατα τῆς γῆς. Hæc exciderunt e Nov.

(40) Προφητεία. Vel potius in dativo casu προφητεία, hoc est κατὰ προφητείαν, « secundum prophetiam. »

(41) Οὗ. Οὐκ Flor. perperam. SYLBURG.

(42) Ἐν ὑπομοναῖς. Hæc ad sequentem clausulam refert Nov.

auscipienda erat, afflictionem in tolerantia, veteri illa per novam fidem soluta vana gloria. Quin etiam significat passionem Domini. Mystice sic intelligentibus, oleum est ipse Dominus, a quo ad nos pervenit misericordia. Unguentum autem, quod est adulterinum oleum, est Judas proditor, quo pedes unctus est Dominus, dum a conversatione in mundo liberabatur: unguuntur enim mortui. Lacrymæ autem nos sumus peccatores, qui in ipsum credidimus, quibusque peccata remisit. Et capilli soluti, ✠ flens est Jerusalem, quæ inuncta fuerat, propter quam prophetiæ fuerunt Lamentationes. Nos autem docet ipse Dominus, Judam esse illum adulterinum: « Qui intinxerit mecum, » dicens, « in catinum, hic me tradet. » Vides convivam dolosum: hic enim ipse Judas osculo prodidit Dominum; fuit enim idem hypocrita, ac dolosum habens osculum, alium veterem imitans hypocritam: et populum illum arguit, propter quem dictum est: « Hic populus labiis me honorant, cor autem eorum longe est a me. » Est ergo satis probabile, eum quidem oleum significare, ut discipulum qui consecutus fuit misericordiam. Fraudulentum autem, utpote proditorem, oleum infectum ac venenatum. Hoc ergo erat, quod prædicebant pedes unguento delibuti, Judæ nempe proditorem, cum Dominus pergeret ad passionem. Quin etiam ipse Servator « lavans pedes » discipulorum, ad præclara eos mittens agenda, eorum abitum ad benefaciendum gentibus innuit, idonee et pure propria eas præparans potestate: iis fragravit unguentum, et suavis odoris opus ad omnes perveniens ab iis celebratum est. Domini enim passio nos quidem bono odore replevit, Hebræos autem peccato. Hoc apertissime ostendit Apostolus, dicens: « Deo gratias, qui nos semper facit triumphare in Christo, et odorem suæ cognitionis per nos manifestat in omni loco, quoniam Domini bonus odor sumus Deo in iis qui salvi fiunt, et in iis qui pereunt: his quidem odor ex morte in mortem, illis vero odor ex vita in vitam. » Porro autem reges Judæorum ex auro et gemmis composita ac varia corona utentes, atque etiam uncti, Christum in capite symbolice gestantes, im-

✠ P. 206 ED. POTTER, 176 ED. PARIS. • Matth. xxvi, 23. ^b Isa. xxix, 13. • Joan. xiii, 5 seq. ^d II Cor. ii, 14, 15, 16.

(43) Ἐλεος. Ἐλαιον Bod. De mystica unctione agit etiam Ignatius epist. 11. H. SYLBERG.

(44) Μυρίζονται. Clemens paulo post: Χρίσεις τῶν μύρων κηδέας, οὐ συμβιώσεως, ἀποπνεύουσιν: « Unciones justa mortuorum, non vitæ consuetudinem, significant. » Conf. *Archæol.* nostræ Græciv, 5.

(45) Καταλειμμένη. « Deserta, relicta, » a καταλείπομαι. Respicit Jeremiæ *Lament.* 1, 2 seq. Hervetus vertit « inuncta, » ac si legisset καταλημμένη, a καταλείφομαι.

(46) Διδάξει. Διδάσκει Nov.

(47) Ὁς ἂν ἐμβάψῃ. Ὁ ἐμβάψας Matth. Ὁ ἐμβαπτόμενος Marc. xiv, 20.

(48) Εἰς τὸ τρύβλιον. Sic Marcus; sed ἐν τῷ τρυβλίῳ τὴν γείρα Matth. Ἐν τῷ τρυβλίῳ Bod., Reg.

(49) Παλαιόν. Nempe Joab. Conf. II Sam. xx, 9, 10.

(50) Ἐλαιον. Ἐλεον Nov., Reg., Bod. Mox Ἐλαιον ἐμφαγμαγμένον vocat id, quod paulo ante dixerat

λαϊκῶς ἐκεῖνης διὰ τὴν πίστιν τὴν νέαν λελυμένης κενοδοξίας. Ἀλλὰ καὶ πάθος ἐμφαίνει δεσποτικῶν μουσικῶς ταύτη νοοῦσι τὸ ἔλαιον, ὁ αὐτός ἐστιν ὁ Κύριος, ἀφ' οὗ τὸ ἔλεος (43) τὸ ἐφ' ἡμᾶς τὸ δὲ μύρον, δεδολωμένον ἔλαιον, ἐστὶν ὁ Ἰούδας ὁ προδότης, ᾧ τοὺς πόδας ἐχρίσθη Κύριος, τῆς ἐν κόσμῳ ἀναστροφῆς ἀπαλλαττόμενος· μυρίζονται (44) γὰρ οἱ νεκροί. Δάκρυα δὲ ἐσμεν οἱ ἁμαρτωλοὶ μετανοηκότες, οἱ εἰς αὐτὸν πεπιστευκότες, οἷς ἀφῆκε τὰς ἁμαρτίας. Καὶ αἱ τρίχες αἱ λελυμέναι πενθοῦσα Ἱερουσαλήμ, ἡ καταλειμμένη (45), δι' ἣν οἱ Ἕθνη οἱ προφητικοί. Διδάξει (46) δὲ ἡμᾶς αὐτὸς ὁ Κύριος, ὅτι δεδολωμένος ὁ Ἰούδας ἐστίν· Ὁς ἂν ἐμβάψῃται (47) μετ' ἐμοῦ, λέγων, εἰς τὸ τρυβλίον (48), ὁ τὸς με παραδώσει. Ὁρᾷς τὸν συμπότην τὸν δόλιον,

καὶ αὐτὸς οὗτος ὁ Ἰούδας φιληματι προῦδωκε τὸν διδάσκαλον γέγονε γὰρ ὁ αὐτὸς ὑποκριτής, καὶ φιλημα δεδολωμένον ἔχων, ἄλλον παλαιὸν (49) μιμούμενος ὑποκριτῆν· καὶ τὸν λαὸν ἐλέγχων ἐκείνον, δι' ὃν εἶρηται· Ὁ λαὸς οὗτος τοῖς χεῖλεσι φιλοῦσι με· ἡ δὲ καρδία αὐτῶν πῦρ κητέον ἐστὶν ἀπ' ἐμοῦ. Οὐκ ἀπεικὸς οὖν αὐτὸν καταμηνύειν ἔλαιον (50) μὲν, ὡς μαθητὴν κλημένον· δολερὸν δὲ, ὡς προδότην, ἔλαιον πεφαρμαγμένον. Τοῦτο ἄρα ἦ, ὃ προεφήτεον οἱ μυρίζόμενοι πόδες, τὴν Ἰούδα προδοσίαν, εἰς πάθος ὀδεύοντος Κυρίου. Καὶ αὐτὸς ὁ Σωτὴρ, ὁ ἀπονέπων τοὺς πόδας τῶν μαθητῶν, εἰς τὰς καλὰς πράξεις ἀποστέλλων αὐτούς, τὴν ὀδοιπορίαν αὐτῶν, τὴν εἰς τὰς εὐεργεσίας τῶν ἐθνῶν, ἠνίκατο, εὐπρεπῆ καὶ καθαρά (51) προπαρασκευάσας τῇ ἰδίᾳ δυνάμει ὡς ἴσῃ τε τούτοις τὸ μύρον, καὶ τὰ ἐπὶ πάντων φθάνον (52) τῆς εὐωδίας ἔργον πεφήμισται· καὶ γὰρ πεπλήρωκε τὸ πάθος τοῦ Κυρίου ἡμᾶς μὲν εὐωδίας, Ἑβραίων δὲ ἁμαρτίας. Σαφέστατα τοῦτο ἀπέδειξε ὁ Ἀπόστολος, εἰπὼν· Ἐγὼ Θεῷ χάρις, τῷ πάντοτε θριαμβεῦντι ἡμᾶς ἐν τῷ Χριστῷ, καὶ τὴν ὄσμη τῆς γνώσεως αὐτοῦ φανεροῦντι δι' ἡμῶν ἐν παντὶ τόπῳ ὅτι Κυρίου (53) εὐωδία ἐσμεν τῷ Θεῷ ἐν τοῖς σωζόμενοις καὶ ἐν τοῖς ἀπολλυμένοις· οἷς μὲν γὰρ ὄσμη ἐκ θανάτου εἰς θάνατον· οἷς δὲ ὄσμη ἐκ ζωῆς εἰς ζωὴν.

Βασιλεῖς (54) δὲ οἱ Ἰουδαίων, χρυσῷ καὶ λίθοις τιμοῖς συνθέτη· καὶ ποικίλῳ χρώμενοι στεφάνῳ, οἱ χριστοί, τὸν Χριστὸν ἐπὶ τῆς κεφαλῆς συμβολικῶς

Ἐλαιον δεδολωμένον. Similiter Lacedæmonii, τοὺς μυροπόδας ἐ Sparta expulerunt, ὡς διαφθειρόντας τοῦλαιον, « quod oleum corrumpere; » ut refert Athenæus lib. xv, cap. 10.

(51) Εὐπρεπῆ καὶ κ. Hoc est « cum prius eas (gentes) propriis viribus nitidas ac puras præstitisset, tum eis fragrarit unguentum: quodque ad omnes pervenit, suaveolentiæ opus dictum est. » Nam alludens ad veterem consuetudinem, qua ungenti lavabantur, dicit gentes prius a Christo lotione purgatas, dein unctas fuisse. Lowthius καθάρᾳν pro καθάρᾳ substituit, id ad ὀδοιπορίαν referens.

(52) Φθάνον. Φθάνων Bod., Reg., ut hæc vox referatur ad Κύριον.

(53) Κυρίου. Χριστοῦ II Corinth. Mox οἷς μὲν ὄσμη θαν... Dein ὄσμη ζωῆς εἰς ζ. Ibid.

(54) Βασιλεῖς. Redit ad alteram objectionem, quam in principio capitis proposuerat.

ἐπιφερόμενοι, λελήθεσαν κεφαλῇ κοσμούμενοι Κυρίου (55). Λίθος γέ τοι τίμιος, ἢ μαργαρίτης, ἢ σμάραγδος, αὐτὸν αἰνίττεται τὸν Λόγον. Χρυσὸς δὲ αὐτὸς πάλιν ὁ ἀδιάφθορος Λόγος, ὁ τὸν ἴδον (56) τῆς φθορᾶς οὐκ ἐπιδεχόμενος. Χρυσὸν γοῦν (57) αὐτῷ γεννηθέντι, βασιλείας σύμβολον, προσεκόμισαν οἱ μάγοι· μένει δὲ ἀθάνατος ὁ στέφανος οὗτος κατ' εἰκόνα τοῦ Κυρίου· οὐ γὰρ μαραίνεται, ὡς ἄνθος. Οἶδα καὶ τὰ Ἀριστίππου τοῦ Κυρηναίου ἀβροδίατοις ἦν ὁ Ἀριστίππος (58)· σοφιστικὸν οὗτος ἦρώτα (59) τινὰ τοιοῦτον λόγον· « Ἴππος, μύρου χριόμενος, εἰς τὴν ἵππου ἀρετὴν οὐ βλάπτεται, οὐδὲ κύων μυρισθεὶς, εἰς τὴν κυνὸς ἀρετὴν· οὐδ' ἄνθρωπος ἄρα, » ἐπῆγαγε· καὶ συνήγαγεν. Ἄλλ' ἵππῳ μὲν καὶ κυνὶ οὐδὲ εἰς λόγος τοῦ μύρου· οἷς δὲ ἡ αἰσθησις λογικωτέρα, τοῦτοις ἡ ἀπόλαυσις ἐπιφογωτέρα, κορασιώδεις δόμας ἐπιωρομένοις. Τούτων δὲ τῶν μύρων ἄπειροι διαφοραὶ· βρένθιον (60), καὶ μετάλλιον (61), καὶ βασιλείον (62)· πλαγγόνιον τε καὶ ψάγδας Αἰγυπτίας (63). Σιμωνίδης δὲ ἐν τοῖς ἰάμβοις οὕτω αἰδεῖται λέγων·

*Κάλειφόμεν (64) μύρουσι καὶ θυμιάμασι,
Καὶ βάκκαρι (65),*

✕ P. 207 ED. POTTER, 177 ED. PARIS.

(55) *Κυρίον*. In Pal. ms. est etiam Χριστοῦ. SYLB. Hoc etiam in marg. Bod. et Reg. aliquis scripsit.

(56) *Ἴδον*. Soli e metallis auro rubigo parcat.

(57) *Χρυσὸν γοῦν*. Χρυσὸν γὰρ Pal. ms. De regni symbolico indicio, vide et Basil. 234, et Greg. Naz. 232. H. SYLBURG.—Χρυσὸν γὰρ habant etiam Reg., Bod. Cæterum aurum regiam Christi potestatem significasse, ubique fere tradunt Patres. Irenæus lib. III, cap. 10 : « Myrrha quidem, quod ipse erat, qui pro mortali humano genere moreretur et sepeliretur. Aurum vero, quoniam rex, cuius regni finis non est. Thus vero, quoniam Deus. » Conf. Tertull. lib. *Contra Iudæos*, c. 9; Origenes, 1 *Adv. Celsum*.

(58) *Ἀριστίππος*. Laetius Diogenes in *Aristippro*, lib. II, seg. 76 : πρὸς Χαριώνδαν εἰπόντα, οἱ δὲ πρὸς Φαίδωνα· Τίς ὁ μεμυρισμένος; Ἐγὼ, φησὶν, ὁ κακοδαίμων, καμὸς κακοδαιμονέστερος· ὁ Περσῶν βασιλεὺς. Ἄλλ' ὅρα μὴ ὡς οὐδὲν τῶν ἄλλων ζῶων παρὰ τοῦτο τι λαττούται, οὕτως οὐδ' ἄν ἄνθρωπος· « Charondæ, sive, ut quidam volunt, Phædoni interroganti, quisnam esset unguentis delibutus? Ego, inquit, infelix, et me infelicior rex Persarum. Cæterum vide, ne ut cætera animantia propterea nihil sui amittunt, sic ne homo quidem. »

(59) *Ἡρώτα*. Ἐρωτᾷ plerique codices exhibent. Dein διὰ τινα τ. Bod., Reg.

(60) *Βρένθιον*. Pollux lib. VI, c. 19 : Βρένθιον, ἐκ Λυδίας. Eodem modo vocem hanc proferunt Athenæus lib. XV, cap. 12, Hesychius, etc.; βρένθειον vocat *Etymologici* auctor. Scholiastes quidam in margine Reg. et Bod. hæc adnotavit : Βρένθιον, ἀπὸ τίνος ἄνθους ἡδέος. Μετάλλιον, ἀπὸ τίνος μετάλλου οὕτω καλούμενου, ὃς καὶ εὔρεν. Πλαγγόνιον, ἀπὸ Πλαγγόνος τῆς ἐφευρηκίας.

(61) *Μετάλλιον*. Hesychius μετάλλειον vocat, idque a Metallo Siculo nomen accepisse refert : quo tamen loco μεγάλλειον et μέγαλλον scribendum putavit Salmasius. Et quidem μεγαλίου μύρου meminit Hesychius : quin etiam unguenti μεγαλλέου a Megallo Siculo, vel Atheniensi reperti mentio occurrit apud Athenæum lib. XV, c. 12. Pollux μεγαλῆσιον appellat, ἀπὸ Μεγάλου Σικελιώτου· verum ejus miss. quidam codices exhibent μετάλλειον ἀπὸ Μετάλλου. Galenus, Dioscorides, Suidas, *Etymologici* auctor,

A prudentes capite Domini ornabantur. Lapis quidem certe pretiosus vel margarita, vel smaragdus, ipsum Logon significat. Aurum autem rursus est ipse Logos ab interitu alienus, qui corruptio-nis virus minime recipit. Atque ipsi quidem nato aurum obtulerunt magi, quod est regni symbolum : manet autem hæc corona immortalis ad imaginem Domini ; non enim, veluti flos, flaccescit. ✕ Jam vero novi illa Cyrenæi Aristippi : molli ac luxuriosæ vitæ erat deditus Aristippus : is ejusmodi sophisticam proponebat orationem : « Equus, qui unguento ungitur, in equi virtute non læditur, nec unctus canis in virtute canis. » Subjuxit, « ergo nec homo ; » et ita conclusit syllogismum. Atqui equo quidem et cani nulla est ad unguentum cognoscendum ratio ; quibus autem sensus est ratione magis præditus, iis unguenti usus est magis vituperandus, cum puellares odores adhibent. Horum autem unguentorum sunt infinitæ differentiæ : brenthium, metallium et regium, plangonium et psagdæ Ægyptiæ. Simonides autem in iambis non veretur dicere :

*Ungebur unguine et bonis odoribus,
Et baccari ;*

et Eustathius in *Odyss.* f. 664, per γ, scribunt. Denique, Plinii tempore « megalii » nomen obtinuisse, apertum est ; is enim refert, nonnullis visum esse, hoc genus unguenti « megalium » dictum fuisse propter ejus gloriam, sive insignem præstantiam, nempe a μέγας. Porro Γ et Τ perfacilis mutatio.

(62) *Βασιλείον*. Plinius lib. XIII, c. 2 : « Regiæ unguentum appellatum, quoniam Parthorum regibus ita temperatur. »

(63) *Πλαγγόνιον τε καὶ ψάγδας Αἰγυπτίας*. Athenæus lib. XV, ex Polemone tradit apud Eleos unguentum quoddam Plangonium vocari, a Plangone repertum. Meminit ibidem et psagdæ Ægyptii multoties ex antiquis auctoribus : ut ex Eubulo, Αἰγυπτίῳ ψάγδα τρις λελουμένη· ubi tamen interpres diligentissimus alioquin, « Ægyptio, et Sagde lota. » Fortasse enim corrigendus locus, qui sequitur in eodem libro, et σάγδας habet, ex isto. Certe vocabulum barbarum varie scribitur, ut apud Hesy-chium, ψάγδης, ψάδας et σάγδας atque etiam ψέγδας. Sed femininum nusquam, id quod et in Titio reprehendit merito Villiomarus ille lib. IV, c. 30, qui et eundem castigat aliter lib. IV, c. 30, his verbis : « Quod ignorare videris, quam originationem Megalii intellexerit Plinius, ego rem minime difficilem tibi explicabo. Plinius propter gloriam Megalium dictum esse intelligit, tanquam non μεγάλλιον ab inventore, sed μεγαλειον ἀπὸ τοῦ μεγάλου et magnificientia appellatum sit. » Scribendum autem apud Clementem ψάγδας Αἰγύπτιος non Αἰγυπτίας. COLLECT.—Cum Αἰγυπτίας, si menda caret, subaudiendum γῆς· alioqui enim legendum potius ψάγδας Αἰγύπτιος, vel ψάγδας Αἰγύπτιον· aut ψάγδας Αἰγυπτία, ut apud Athenæum τῆς λεγομένης σάγδας· quæ tamen scriptura suspitionem movere possit, cum in Epilyci Coracisco sit, βάκκαρις τε καὶ σάγδας ὁμοῦ· nisi forte absque flexione hoc vocabulo Athenæus utitur, ut mox apud Clementem nostrum est ex Simonide, θυμιάμασι καὶ βάκκαρι, cum βακκάρει postulet

(64) *Κάλειφόμεν*. Hi versus, ore Athenæi, qui eorum

(65) *Βάκκαρι*. Βάκκαριν Nov. Κάκκαριν Bod., Reg. Hoc

nam quidam mercator aderat. Porro autem utuntur etiam unguento ex liliis et e cypro : et nardus apud eos est in maximo pretio : unguentum quoque ex rosis, et alia quibus utuntur mulieres, et humida, et sicca, et quæ asperguntur unguenta, et quibus flunt suffitus : in dies enim ab eis nova excogitantur, ut inexplebili cupiditati infinitam odoris varietatem gratificentur : quocirca nimiam quamdam decori pulchrique curam redolent. Atque ex quidem et sua vestimenta, et vestes stragulas, domosque suas suffumigant et aspergunt : atque adeo vel ipsas propemodum matulas olere cogunt unguentum deliciae. **77** Quamobrem recte mihi videntur nonnulli, cum ægre ferrent tantum studii in unguenta conferri, ut vel virilitatem ipsam effeminarent, et eorum artifices, nempe unguentarios, a bene institutis civitatibus expellere, atque ipsos etiam floridarum lanarum infectores. Nefas est enim dolosa vestimenta et unguenta in civitatem veritatis ingredi : oportet autem viros in primis apud nos unguenta non olere, sed vitæ probitatem : spiret autem femina Christum, qui est regalis unctio, non ungueuta et diaspasmata ; divina autem semper unguatur pudicitia unctione, sancto delectata unguento, nempe Spiritu. Hanc suavis odoris unctionem discipulis suis Christus parat, ex aromatibus cœlestibus hoc unguentum componens. Hoc autem unguento ipse quoque Dominus ungitur, sicut per David declarat : « Propterea unxit te Deus, Deus tuus, oleo lætitiæ præ participibus tuis. Myrrha, et stacte, et casia a vestimentis tuis. » Cæterum ne

✕ P. 208 ED. POTTER, 177-178 ED. PARIS. • Psal. XLIV, 9.

postulet regula grammatica : cum enim sit εἶδος μύρον βαρβαρικοῦ, ut in margine Pal. ms. adnotatum est, flexionis et generis exigua in talibus haberi solet ratio. De cæterorum nomenclatura docebunt indices. SYLBERG. — Athenæus loco citato, ex Polemone et Sosibio refert, *παρὰ ἠλείους μύρον τι πλαγγόνιον καλεῖσθαι, εὐρεθὲν ὑπὸ τινος Πλαγγόνος* : « Apud Eleos unguentum quoddam Plangonium dici, a Plangone repertum. » Porro de reliquis unguentis conf. idem, Plinius etiam, et Pollarus, loc. citat., itemque Dioscorides lib. x, c. 5.

eorum priorem partem recitavit lib. xv, cap. 12, hoc modo corrigendi sunt :

*Κ' ἠλειφόμην μύροισι, καὶ θνώμασι
καὶ βακκάρει· καὶ γὰρ τις ἔμπορος παρήν.* D
*Et ungebatur unguentis, et odoribus,
Et baccari : nam mercator quidem aderat.*

Postrema autem verba non Clementis, ut vulgo habentur, sed Simonidis sunt.

Hoc loco adnotavit aliquis in marg. Bod. et Reg. εἶδος βαρβαρικοῦ μύρου.

(66) Ἐτι. Abest a Nov.

(67) Ἀθτοῖς. F. convenientius αὐταῖς, fem. gen. SYLB.

(68) Ἐὠδίας. Εὐοδίας Bod., Reg.

(69) Τοσοῦτο τ. Hoc est, « adeo ab unguentis abhorrere, eo quod virorum conclave effeminant. » Nam sicut ἐπιδιαχεῖσθαι τινι est, « rei cuiquam esse addictum ; » ita ἀποδιαχεῖσθαι τινι est, « a re quam abhorrere. »

(70) Ὅτι. Abest a Nov.

(71) Ἀπελεύρειν ἀλέωρ. Laconicum respon-

A καὶ γὰρ τις ἔμπορος παρήν. Ἐπιτηδεύουσι δὲ καὶ τὸ ἀπὸ κρίνων μύρον, καὶ τὸ ἀπὸ τῆς κύπρου· καὶ ἡ νάρδος εὐδοκιμεῖ παρ' αὐτοῖς· καὶ τὸ ἀπὸ τῶν βόδων ἀλειμμα· καὶ τὰ ἄλλα, οἷς ἔτι (66) χρῶνται γυναῖκες, ὄγρὰ τε, καὶ ξηρὰ, καὶ τὰ ἐπίπαστα, καὶ ὑποθυμώμενα μύρα· ἐπινοεῖται γὰρ αὐτοῖς (67) ὅσμηραι, πρὸς τὸ ἀπληστον τῆς ἐπιθυμίας, τὸ ἀκόρεστον τῆς εὐωδίας (68)· διὸ καὶ πολλῆς τινος ἀπειροκαλίας ἀποπνεύουσιν. Αἱ δὲ καὶ τὰς ἐσθῆτας, καὶ τὰς στρωμνάς, καὶ τοὺς οἴκους ὑποθυμῶσί τε, καὶ καταββαίνουσι· μονονουχὶ δὲ καὶ τὰς ἀμίδας ἔζειν ἀναγκάζει τοῦ μύρου ἡ τρυφή. Εὐ μοι δοκοῦσι σχετλῆσαντες τῇ περὶ τοῦτο σπουδῇ, τοσοῦτο τοῖς (69) μύροις ἀποδιαχεῖσθαι τινες, ὅτι (70) τὴν ἀνδρωνίτιν ἐκθηλύνουσιν, ὡς καὶ τοὺς τεχνίτας αὐτῶν, τοὺς μυρφεοὺς, τῶν ἐνομομενῶν ἀπελαύνειν πόλεις (71), καὶ τῶν ἀνθῶν ἐρίων τοὺς βαφεῖς ἀπελαύνειν καὶ αὐτούς· οὐ γὰρ θέμις δολερὰ εἴματα καὶ χρίσματα εἰς τὴν ἀληθείας παρεσιέναι (72) πόλιν· χρῆ δὲ καὶ μάλα τοὺς μὲν ἄνδρας τοὺς παρ' ἡμῖν μὴ μύρων, ἀλλὰ καλοκάγαθίας ἔζειν· γυνὴ δὲ ἀποπνεῖτω Χριστοῦ τοῦ ἀλειμματος, τοῦ βασιλικοῦ (73), μὴ διαπασμάτων καὶ μύρων· ἀεὶ δὲ τῷ σωφροσύνης ἀμβροσίῳ χρίσματι συναλειφείσθω, ἀγίῳ τερπομένη μύρῳ, τῷ Πνεύματι. Τοῦτο σκευάζει Χριστὸς ἀνθρώποις γνωρίμοις εὐωδίας ἀλειμμα, ἐκ τῶν οὐρανίων συντιθεὶς ἀρωμάτων τὸ μύρον. Τοῦτω καὶ αὐτὸς ὁ Κύριος συναλειφεται τῷ μύρῳ· ὡς διὰ Δαβὶδ μεμῆνυται : « Διὰ τοῦτο ἔχρισέ σε ὁ Θεός, ὁ Θεός σου, ἔλαιον ἀγαλλιάσεως παρὰ τοὺς μετόχους σου· σμύρνα, καὶ στακτή, καὶ κασία, ἀπὸ τῶν ἱματίων σου. » Ἀλλὰ γὰρ (74) μὴ λάθωμεν,

sum de unguenti purpuræque dolo, reperitur infra quoque pag. 126, invenit et Herodotus. SYLBERG. — Athenæus lib. xv Lacedæmonios testis est Sparta eiecisse unguentarios, quod oleum corrumpere, et lanarum infectores, quod canlorem lanæ obliterarent. Solonem etiam lege vetuisse viris unguenta vendere, quod non solum in odore, sed etiam in colore luxus homines effeminet, qui ejusmodi voluptatibus se tradunt. COLLECT. — Conf. quæ adnotata sunt ad *Strom.* I, pag. 294. Scholiastes in marg. Reg. et Bod. adnotat, Πλάτωνα ἀνίττεται.

(72) Παρεσιέναι. Προσιέναι Nov.

(73) Βασιλικοῦ. Alludit ad unguentum βασιλειον supra memoratum. Mox ἀβροσίῳ pro ἀμβροσίῳ Nov.

(74) Ἀλλὰ γὰρ. Vultures et scarabæos unguenta non ferre, docet etiam Plutarchus, 248. H. SYLBERG. — *Ælianus* lib. iv, c. 18, *De animalibus* : Γυπῶν γε μὴν τὸ μύρον ἐλεθρὸς ἐστίν. Κάνθαρον δὲ ἀπολεῖς, εἰ ἐπιβάλης τῶν βόδων αὐτῶν· « Vulturum perniciis unguentum est. Scarabæi, rosis injectis, pereunt. » Idem lib. iii, c. 7 ; Plinius, lib. xii, c. 55 : « Vultures, unguento qui fugantur, alios appetunt odores, scarabæi rosam. » Herm. Barbarus legendum censet, « rosa, » ex Theophrasto *De causis plant.* c. 4, qui scribit vultures unguento, scarabæos rosa necari. Idem Aristoteles in *Geoponicis*. Idem et de aliis insectis tradit *Ælianus*, loco primum omnium citato : Τὰ δὲ ἔντομα φθείρεται, εἰ ἔλαιον τις ἐγγρίσειν αὐτὰ· « Insecta oleo si quis uningat, perdidit. » Idem lib. ii, c. 58 : « Tetro odore, ait, non modo apes offendi, sed unguento odorato : tanquam enim puellæ modestæ, teterrimum odorem præclare contemunt, et unguenti suavitatem a se detestantur. » COLLECT.

ὡσπερ οἱ γύπες, τὰ μύρα βδελυττόμενοι, ἢ οἱ ἄνθρωποι· (τούτους γὰρ, βόδιον χρυσθέντας μύρω, τελευτᾶν λέγουσιν) καὶ τούτων ἐκκριτέον (75) ὀλίγα τινὰ τῶν μύρων ταῖς γυναῖξιν, ὅσα μὴ καρῶσι τὸν ἄνδρα· αἱ γὰρ ὑπέρμετροι χρίσεις τῶν μύρων κηδεῖας, οὐ συμβιώσεως, ἀποπνεύουσιν. Καίτοι καὶ τὸ ἔλαιον αὐτὸ ταῖς μελίτταις καὶ τοῖς ἐντόμοις ἐστὶ πολέμιον ζώοις· ἀνθρώπων δὲ τοὺς μὲν ὤνησεν, ἔστι δὲ οὗς εἰς μάχην ἐξεκαλέσατο· καὶ τοὺς πρότερον φίλους, ἀλληλιμμένους τοῦτο (76), ἐν τοῖς σταδίοις ἐκτρέπει εἰς τὸ τῆς ἀγωνίας πάμμαχον (77). Μαλθακὸν δὲ ἔλαιον τὸ μύρον ὄν, οὐκ οἴεσθε (78) τὰ ἤθη τὰ γενικά (79) ἐκθληνέειν δύνασθαι; Μάλιστα. Ὡσπερ δὲ τὴν τρυφήν καὶ τῆς γεύσεως ἀποκεκλίκαμεν, οὕτως ἀμέλει καὶ τῶν ἔψων καὶ τῶν ὀσφρήσεων τὴν ἡδονάθειαν ἐξορίζομεν, μὴ λάθωμεν ἣν ἐφυγαδεύσαμεν ἀκολασίαν, κάθοδον αὐτῇ διδόντες εἰς τὴν (80) ψυχὴν διὰ τῶν αἰσθήσεων, οἷονε διὰ θυρῶν ἀφρουρήτων. Εἰ γοῦν τῆς εὐωδίας ἐτὶ θυμάμα ἐτὸν μέγα ἀρχιερέα, τὸν Κύριον (81), ἀναφέρειν ἵλαστον τῷ Θεῷ, μὴ θυσίαν ταύτην καὶ εὐωδιαν θυμιάματος νοοῦντων· ἀλλὰ γὰρ τὸ τῆς ἀγάπης δεκτὸν ἀναφέρειν τὸν Κύριον, τὴν πνευματικὴν εὐωδιαν, εἰς τὸ θυσιαστήριον παραδεχέσθων. Ἀβταρκές μὲν οὖν τὸ ἔλαιον αὐτὸ λιπᾶναι τε τὴν ἐπιφάνειαν, καὶ ἀνεῖναι τὸ νευρώδες, καὶ τινα τοῦ σώματος ὁσμὴν ἀναστεῖλαι βαρυτέραν, εἰ καὶ πρὸς τοῦτο τοῦ ἔλαιου δεοίμεθα. Ἡ δὲ ἐπιτήδευσις (82) τῆς εὐωδίας δέλεαρ ἐστὶ βραθυμίας, πόρρωθεν εἰς λίχνον ἐπιθυμίαν ἐπισπωμένης· πάντοθεν γὰρ ἀγώγιμος ὁ ἀκόλαστος, καὶ ἀπὸ ἐδωδῆς, καὶ ἀπὸ στρωμνῆς, καὶ ἀπὸ συναναστροφῆς, καὶ ἐκ τῶν ὀφθαλμῶν, καὶ ἐκ τῶν ὠτων, καὶ ἐκ τῶν γνάθων, ἀλλὰ καὶ ἐκ τῶν μυκτήρων. Καθάπερ οἱ βόες τοὺς κρικοὺς καὶ τοῖς σχολοῖσι, οὕτω δὲ καὶ ὁ ἀκόλαστος θυμιάμασι, καὶ μύροις, καὶ ταῖς ἀπὸ τῶν στεφάνων εὐωδίας περιέλεεται. Ἐπεὶ δὲ οὐδεμίαν χώραν ἀπονέμομεν ἡδονῇ, πρὸς οὐδεμίαν συμπεπλεγμένην λυσιτελῆ τῷ βίῳ χρεῖαν· φέρε, κἀνταῦθα διαστειλώμεθα, τὸ χρεῖῶδες αἰρούμενοι· εἰσὶ γὰρ τινες εὐωδία οὐ καρωτικά (83), οὐδὲ ἔρωτικά· οὐκ οὖν συμπλοκῆς καὶ τῆς ἀκολάστου ἑταιρείας (84) ἀποπνεύουσαι· ὕγιαινα

forte sicut vultures unguenta abhorreamus, aut sicut scarabæi (hos enim rosaceo unguento delibutos mori aiunt); pauca quædam ex his unguentis sunt eligenda feminis, quæ viro minime caput gravent. Nimis enim unguentorum unctiones, justa quæ sunt mortuis potius quam familiarem vitæ redolent consuetudinem. Quanquam ipsum quoque oleum, apibus et insectis est inimicum, verum id prodest nonnullis hominibus, nonnullos autem ad pugnam excitat, et qui prius erant amici, id unctos in stadiis eo deducit, ut omni contentione omnibusque viribus in certamine depugnent. Unguentum autem, cum molle sit oleum, non existimatis generosos mores posse effeminare? Maxime. Sicut autem delicias a gustu amovimus, ita certe a visu et odoratu profectam voluptatem et amandamus, ne intemperantiæ, quam fugavimus, per sensus, tanquam per portas quibus desunt custodes, in animam aditum patefaciamus. Quod si suavis odoris suffitum, pontificem magnum, nempe Dominum, dicant Deo offerre, ne id esse sacrificium et suavis odoris suffitum intelligant, sed gratam et acceptam charitatem, spiritalem scilicet odoris suavitatem, Dominum altari offerre accipiant. Sufficit itaque ipsum oleum et ad superficiem cutis irrigandam, nervosque relaxandos, et ad corporis graviorem reprimendum odorem, si vel olco ad hoc opus habeamus; suavis autem odoris studium est esca mollicitæ, quæ ad libidinosam cupiditatem paulatim attrahit. Qui est enim intemperans, undequaque ducitur ac trahitur, et a cibo, et a strato, et a conversatione, et ab oculis, et ab auribus, et a maxillis, atque adeo etiam a naribus. Et sicut boves annulis et funibus, ita etiam intemperans suffitibus, et unguentis, et suaveolentibus coronarum odoribus trahitur. Quoniam autem voluptati nihil loci tribuimus, quæ cum nullo usu qui vitæ conferat conjuncta est, age hic quoque, distinguamus, id quod est utile eligentes. Sunt enim suaves quidam odores, qui neque caput gravant, neque ad amores impellunt, neque impudicæ conjunctionem ac meretricium contuber-

✠ P. 209 ED. POTTER, 178-179 ED. PARIS. a Exod. xxx, 7.

(75) Ἐκκριτέον. Pal. cod. scriptura est, teste Sylburg., cui favent alii mss. ἐκκριτέον Flor. edit. quod ferri et ipsum potest. Mox forte ὅσα ἂν μὴ καρῶσι· alioqui enim sine ἂν congruentius esset καρῶσι. SYLBURG.

(76) Τοῦτο. Hoc cum sequentibus connectit Nov.

(77) Πάμμαχον. Suidas Παμμάχιον, παγκράτιον. Mercurialis lib. II, c. 9, De arte gymnast.: « Ex pugilatu et lucta tertium quoddam exercitationis genus componebatur, quod pancraticum appellabant, in hoc ut testatur Arist. 1 Rhet. cap. 5, adversarios et pugnis ferire ut pugiles, et Jecicere studebant ut luctatores, tum quacunq; alia ratione, ut dentibus, genibus, calcibus, toto denique corpore, ut dixit Pausanias, adversarium vincere contendebant. His de causis hæc exercitatio παμμάχιον vocata est quandoque, sicut Plato Euthydemum πάμμαχον dixit. » De unctione vero athletarum, qui oleo simplici, vel aqua misto, vel ceromate ungebantur, ut membra labores sine ruptura sustinerent, vel ut sudorem cohiberent nec tantopere lassarentur, vide eundem lib. I, c. 8, De arte gymn.

COLLECT.

(78) Οἴεσθε. Hanc lectionem debemus Sylb. quam firmat Nov. Olim scriptum erat οἴεσθαι. In Bod. aliquis ε scripsit super ai. Sunt autem ε et ai εὐμετάβολοι propter soni similitudinem.

(79) Γενικά. Pal. ms. γενικά, gemino vv. SYLBURG.— Porro sequentia hoc modo connectunt Bod. et Reg. οὐκ οἴεσθε τὰ ἤθη τὰ γενικά ἐκθληνέειν δύνασθαι μάλιστα; « nonne existimatis id ad generosos mores effeminandos vel maxime comparatum esse? » Recte.

(80) Τὴν. Abest a Nov., Bod., Reg.

(81) Κύριον. Sc. Christum, cujus typus erat summus Judæorum pontifex. Conf. Ephes. v, 2; Philip. iv, 8; Heb. xii, 16.

(82) Ἡ δὲ ἐπιτήδευσις. Aristoteles Ethic. Nicomach. lib. III, c. 11. II. SYLBURG.

(83) Οὐ καρωτικά. Pal. ms. οὐκ ἀρωματικά, minus apte. Quod vero cerebrum odoratis adjungitur, docet etiam Plutarchus Sympos. lib. III, c. 1. SYLBURG.— Οὐ καρωτικά Reg. corrupte.

(84) Καὶ τῆς ἀκ. ἐτ. Καὶ ἑταιρείας ἀκολάστου Nov.

nium redolent, sed sunt una cum temperantia salubres, ac cerebrum quidem alunt, quando male affectum fuerit, et ventriculum corroborant. Multum ergo abest, ut oporteat refrigerare floribus, quando quis vult nervos leves agilesque reddere: non est enim usus eorum omnino ablegandus, sed unguento tanquam medicamento et auxilio utendum est, et ad vires languentes excitandas, et adversus catarhos, et frigiditates, et fastidium. Quemadmodum alicubi quoque dicit Comicus: « Unguentis manus ungitur, quod est pars sanitatis maxima, ut cerebri bonos odores faciat. » Quin etiam pedum, per eorum, quæ calefaciunt aut refrigerant, unctionem, frictatio exercetur utilitatis gratia: ut scilicet iis, qui sunt repleti in capite, fiat quædam attractio et diversio ad corporis partes minus principales. Voluptas autem, cui nulla accedit utilitas, meretriciorum morum suspicionem præbet, et medicamentum est ad provocandam libidinem aptum. Omnino autem multum differunt, esse unguento delibutum, et ungi unguento: illud enim est esse minatum, unguento autem ungi nonnunquam est utile. Aristippus itaque philosophus, cum unguento unctus esset, dicebat, « malos male perdendos esse cinædos, qui ut unguenti utilitas male audiret, effecerant. » « Honora autem medicum propter ejus utilitatem, » inquit Scriptura: « ipsum enim creavit Altissimus. A Domino autem est medicina. » Deinde subjungit: « Et unguentarius faciet mistionem: » videlicet quod data essent unguenta ad

δὲ μετὰ σωφροσύνης, καὶ τὸν μὲν ἐγκέφαλον ὑποτρέφουσαι, ὀπηνηκα ἂν καχεκτῆ, ῥωννύουσαι δὲ καὶ τὸν στόμαχον. Πολλοῦ τοίνυν δεῖ τοῖς θνητοῖς ἐπιψύχειν αὐτὸν (85), ὅποτε λεαινεσθαι ἐθέλει τὸ νευρῶδες· οὐ γὰρ κατὰ πάντα ἀποσκορακιστέον (86) τὴν χρῆσιν αὐτῶν, ἀλλ' ὡσπερ φαρμάκῳ καὶ βοηθηματι χρηστέον τῷ μύρῳ, πρὸς τε τὸ ἐπεγεῖραι τὴν ἀπαυδῶσαν δύναμιν, καὶ πρὸς τοὺς κατάρθρους, καὶ πρὸς τὰς καταψύξεις, δυσαρτέστησιν τε· καθὰ καὶ ὁ Κωμικὸς φησὶ πού· « Μύροις (87) ὑπαλείφεται τὰς χεῖρας· ὕγιαιας μέρος μέγιστον, ὀδμῆς ἐγκεφάλων χρηστὰς ποιεῖν· » καὶ ἡ τῶν ποδῶν διὰ τοῦ λίπους τῶν ἀναθερμαινόντων ἢ ἐμψυχόντων μύρων ἀνάτριψις ὠφέλειας ἔνεκεν ἐπιτιθεῖται· ὡς δὴ (88) ἀπὸ τῆς κεφαλῆς τοῖς πεπληρωμένοις ὀλκὴν τινα καὶ ὑποχώρησιν ἐπὶ τὰ μὴ κύρια τῶν μερῶν γίνεσθαι. Ἡδονὴ δὲ, ἢ μὴ πρόσσεσι τὸ χρεῖωδες, ἤθους ἐστὶν ἐταιρικοῦ διαβολῆ, καὶ φάρμακον ἐρεθισμῶν. Διαφέρει (89) δὲ ὅλως τὸ μυραλοφεῖν τοῦ μύρῳ χρεῖσθαι· τὸ μὲν γὰρ θηλυδριώδες, τὸ δὲ χρεῖσθαι τῷ μύρῳ καὶ λυστιλεῖ ἔσθ' ὅτε. Ἀριστιππος (90) γοῦν ὁ φιλόσοφος, χρειάμενος μύρῳ, « Κακῶς κακῶς ἀπολωλέναι χρῆναι τοὺς κιναιδούς, » ἔφασκε, « τοῦ μύρου τὴν ὠφέλειαν εἰς λοιδορίαν διαβεβληχότας. Τίμα δὲ (91) ἱατρὸν πρὸς χρεῖαν αὐτοῦ, » φησὶν ἡ Γραφή· « Καὶ γὰρ αὐτὸν ἔκτισεν ὁ Ὑψίστος. Παρὰ δὲ Κυρίου ἐστὶν ἰασις. » Ἐῖτα ἐπάγει· « Καὶ μυρεφδὸς ποιήσῃ μίγμα· » ὡς εἰς ὠφέλειαν δηλονότι (92), οὐκ εἰς ἡδυπάθειαν δεδομένων τῶν μύρων. Οὐ γὰρ περὶ τὸ ἐρεθιστικὸν τῶν μύρων σπουδαστέον οὐδαμῶς,

✱ P. 240 ED. POTTER, 179 ED. PARIS. • Eccli. xxxviii, 1, 2, 7.

(85) Αὐτόν. Vel potius αὐτόν, « se. »

(86) Ἀποσκορ. Ἀποσκορακιστέον Bod., Reg.

(87) Μύροις. Apud Athenæum lib. xv, ex Alexide in comœdia Πονήρῳ, Improbâ, citatur locus hic:

... ὕγιαιας μέρος,

Μέγιστον ὀδμῆς ἐγκεφάλῳ χρηστὰς ποιεῖν.

Itaque corrigendum hic est ἐγκεφάλων. At lib. II, amplior eadem sententia profertur:

Ἐναλείφεται τὰς ῥίνας, ὕγιαιας μέρος
Μέγιστον, etc.

« Nares ungit, quæ bonæ pars valetudinis est maxima, odoremque capiti suavem objicit. » At apud Clementem legimus ὑπαλείφεται τὰς χεῖρας. Quantum autem conferant ad sanitatem unguenta, indicat illud Abderitæ Democriti apophthegma, qui interrogatus, qua ratione vitam sanus degeret, respondit, « Si interiora melle rigaret, exteriora oleo. » COLLECT. — Hos porro versus Grotius in *Excerptis* e trag. et com. Athenæi ope hoc modo digessit:

... μύρῳ

Ἐναλείφεται τὰς ῥίνας, ὕγιαιας μέρος
Μέγιστον, ὀδμῆς ἐγκεφάλῳ χρηστὰς ποιεῖν.

... naribus

Unguentum allinitur, sanitatis maxima
Quæ pars, odore cerebrum perfundi bono.

Dein hæc adnotavit: « Hoc μύρῳ ex Clemente posuimus, et ὑπαλείφεται, pro quo ἐναλείφεται apud Athenæum qui rursus recte ῥίνας, cum male sit in Clemente χεῖρας, et ἐγκεφάλῳ non ἐγκεφάλων. »

(88) Δὴ. Μὴ Νῶν.

(89) Διαφέρει. Ἀλειφθεσθαι hominibus voluptariis, χρεῖσθαι etiam τοῖς σώφροσι convenit. Unde nata

distinctio inter χρίσματα et ἀλειμματα. Athenæus lib. xv, c. 12: Ἰκέσιος δ' ἐν δευτέρῳ Περὶ ὕλης τῶν μύρων φησὶ· Τὰ μὲν ἐστὶ χρίσματα, τὰ δ' ἀλειμματα. Clementis distinctionem defendunt etiam Sophoclis verba, quæ recitavit Athenæus l. xv, c. 10: Σοφοκλῆς δ' ὁ ποιητῆς ἐν Κρησὶ τῷ δράματι τὴν μὲν Ἀφροδίτην ἡδονὴν τινα οὖσαν, δαίμονα, καὶ μύρῳ ἀλειφόμενην παράγει, καὶ κατοπτριζομένην, τὴν δ' Ἀθηνᾶν φρόνησιν οὖσαν καὶ νοῦν, ἐπὶ δὲ ἀρετὴν, ἐλαίῳ χρωμένην καὶ γυμναζομένην· Sophocles poeta in fabula *Cretensibus*, Venerem deam, qua voluptas significatur, unguento perfusam fingit, et ad speculum se contemplantem. Minervam autem, cujus nomine mentem prudentiamque intelligimus ac virtutem, oleo perungi ac exerceri. Porro χρεῖσθαι est « lini: » ἀλειφθεσθαι, « perfundi. » Glossæ veteres; « linit, » χρεῖσι.

(90) Ἀριστιππος. Seneca *De beneficiis*, lib. vii, c. 25: « Aristippus aliquando delectatus unguento, Male, inquit, istis effeminatis eveniat, qui rem tam bellam infamaverunt. » SILBURG.— Dictum hoc in Aristippo hoc modo effert Diogenes Laertius: Κακοὶ κακῶς δ' ἀπόλοιτο οἱ κιναιδοί, οἵτινες καλὴν ἡμῶν ἀλειμμα διαβάλλουσιν· « Mali vero male percutat cinædi, qui hoc nostrum unguentum ut male audiret, effecerunt. » Male hactenus interpretes, « qui unguenta pretiosa nobis exprobrant. »

(91) Τίμα δ. Bibl. τίμα τὸν ἱατρὸν πρὸς χρεῖαν αὐτοῦ· καὶ γὰρ αὐτόν, etc., quæ lectio magis convenit cum vulgata Latina, quam quod est in Anuerpiensi, πρὸς τὰς χρεῖας τιμαῖς αὐτοῦ, « ad necessitates honoribus ejus. » COLLECT. — Mox ibid. ἔκτισεν ὁ Κύριος· παρὰ γὰρ Ὑψίστου ἐστ. Dein, καὶ μυρεφδὸς ἐν τούτοις ποιῆσ.

(92) Δη. ἰορῶν. Sic mss., sed olim scriptum ἐστὶ δῆλον ὅτι divisim.

ἀλλὰ τὸ ὠφέλιμον ἐκλεκτέον· ὅπου γε καὶ τοῦ ἐλαίου ἅπασαν τὴν γένεσιν ἀνήκεν ὁ θεὸς ἀνθρώποις εἰς πόνων ἀρωγὴν. Αἱ δὲ ἀφραίνουσαι γυναῖκες, βάπτουσαι μὲν τὰς πολιὰς, μυρίζουσαι δὲ τὰς τριχὰς, πολιώτεροι (93) θάπτον γίνονται (94) διὰ τὰ ἀρώματα, ξηραντικὰ ὄντα· διὸ καὶ αὐχμηρότεροι γίνονται οἱ μυρίζομενοι· ὁ δὲ αὐχμὸς πολιωτέρους ποιεῖ. Ἐἴτε γὰρ αὖανσις τριχὸς ἢ πολιὰ, εἴτε (95) ἔνδεια θερμοῦ, τῆς ξηρότητος τὴν οἰκίαν τῆς τριχὸς ἐκπινοῦσης τροφήν τὴν ὑγρὰν, καὶ πολιούς ἀποτελοῦσης· πῶς ἂν εἰκότως ἔτι ἀγαπῶμεν τὰ μύρα, δι' αἱ πολιὰι, οἱ φεύγοντες πολιὰς; Καθάπερ δὲ οἱ κύνες, βινηλατοῦντες, ἐκ τῆς ὀσμῆς ἀνιχνεύουσι τὰ θηρία· οὕτως ἐκ τῆς περιέργου τῶν μύρων εὐωδίας θηρῶσιν οἱ σῶφρονες τοὺς ἀσελεγεῖς. Τοιαύτη δὲ καὶ τῶν στεφάνων ἢ χρῆσις, κομμαστικὴ καὶ πάρινος, ἀπέρρεε (96). « Μὴ μοι (97) στέφανον ἀμφιθῆς χάρα. Ἦρος μὲν γὰρ ὦρα, λειμῶσιν ἐνδρόσοις, καὶ μαλακοῖς ποικίλοις, χλοάζουσιν ἄνθεσιν ἐνδιδαιτᾶσθαι καλόν, » αὐτοφρεῖ καὶ εἰλικρινεῖ τινα εὐωδία, καθάπερ τὰς μελίττας, τρεφομένους. Τὸ δὲ « πλεκτόν (98) στέφανον ἐξ ἀκηράτου λειμῶνος » κοσμήσαντας, οἴκοι περιφέρειν, οὐ σωφρόνων· οὐ γὰρ ἀρμόδιον βῶδων κάλυξιν, ἢ ἴοις, ἢ κρῖνοις, ἢ ἄλλοις τίσι τοιοῦτοις ἄνθεσι χαίτην πυκάζεσθαι κομμαστικὴν, διανθίζομένους τὴν χλόην. Ἐμφύχει γὰρ χαίτην ἄλλως ὁ στέφανος περιελαίμενος, καὶ δι' ὑγρότητα τε, καὶ διὰ (99) ψυχρότητα. Ταύτη (1) καὶ οἱ ἱατροὶ, ψυχρὸν εἶναι φυσιολογοῦντες τὸν ἐγκέφαλον, μύριον χρεῖσθαι ἀξιοῦσι τὰ στήθη καὶ μυκτῆρας ἀκροῦς, ὡς δυνήθηναί τὴν πυρῶδη ἀναθυμίασιν, ἡσυχῇ διοδεύουσαν, εὐρώστως ἀναθάλλειν τὴν ψυχρότητα. Πολλοῦ τοίνυν δεῖ τοῖς

✕ P. 244 ED POTTER, 180 ED. PARIS.

(95) Πολιώτεροι. Hæc desumpta sunt ex Athenæo lib. xv, cuius est fragmentum apud Canterum lib. III, c. 31 *Novarum lect.*: Ζητεῖ Ἀριστοτέλης ἐν τοῖς Φυσικοῖς προβλήμασι, διὰ τί οἱ μυρίζομενοι πολιώτεροι; ἢ ὅτι τὸ μύρον διὰ τὰ ἀρώματα ξηραντικὸν ἐστὶ; sed ea, quæ ex Aristotele citantur, nec in *Problematibus*, neque alibi exstant, neque in libro Theophrasti *Περὶ ὀσμῶν*: ex quo conjicit Mercurialis lib. I, c. 21 *Var. lect.* perperam locum illum citari, cum neque Diogenes Laertius in catalogo operum Aristotelis mentionem ullam faciat naturalium problematum, tum quod lib. v *De generat. animalium* ex professo adversus eos disputet, qui a siccitate canitiem ortum ducere putabant, quam non ab ea, sed a putredine sola produci monstrat. Sed idem Athenæus ait, τὰ πῖλλα θάπτον ποιεῖ πολιούς, quod ibidem reperitur, ut et cap. 11 *De hist. animal.* lib. III: τὰ γὰρ πνεύματα κωλύει τὴν σῆψιν, ἢ δὲ σκέπη ἄπνοιαν ποιεῖ· « Corruptio canitiem gignit, pilei autem prohibita transpiratione, corrumpendo canitiem faciunt. » Atqui hunc ipsam lib. *De animalib.* apud eundem Athenæum reperimus quamplurimis locis citatum, et multa alia Aristoteli opera nominari, quæ Stagyritæ nemo alius tribuit, ut et apud Apollonium in historicis mirabilibus editum a Xylandro; et multos scimus fuisse Aristoteles. COLLECT. — Non inutile erit integrum Athenæi locum apponere, quo ex Aristotele duas recitat de causa canitiem sententias; alteram eorum, qui ab ariditate; alteram eorum, qui ex defectu caloris, eam ducebant. Ejus porro verba sic se habent lib. xv, cap. 13: Ζητεῖ δ' ὁ πολυμαθέστατος Ἀριστοτέλης ἐν τοῖς Φυσικοῖς προβλήμασι· διὰ τί οἱ μυρίζομενοι πολιώτεροι; ἢ ὅτι τὸ μύρον διὰ τὰ ἀρώματα

utilitatem, non autem ad suavem sensuum titillationem. Non enim in unguentis id, quod ad libidinem provocat, sectandum est, sed id, quod est in eis utile, est eligendum, cum etiam Deus hominibus oleum nasci permiserit ad levandos labores. Desipientes autem mulieres, quæ canos quidem tingunt, capillos autem unguunt, celerius canescunt propter ea, quæ desiccant, aromata. Quippe fiunt, qui unguuntur, sicciores; facit autem siccitas caniores. Sive enim canities est pilorum exsiccatio, sive calidi defectus, siccitate humidum, quod est pilorum nutrimentum, ebibente et efficiente canos, quomodo unguenta 78 adhuc amaverimus, propter quæ canities fit, qui canos fugimus? Quemadmodum autem qui naribus sunt sagacibus canes, feras odore investigant: ita ex nimis curiosa unguentorum fragrantia, qui temperantes sunt, venantur intemperantes. Porro autem talis quoque usus coronarum ad comensationem et in vino proterviam comparatus effluit. « Ne caput mihi corona cinxeris. Ver est, in roscidis degere pulchrum est, » nativa et sincera odoris suavitate apum ritu fruentes. Ex « puro » autem « prato contextam coronam » pro ornamento-domi circumferre non est sobriorum hominum. Non enim rosarum bæccis, vel violis, vel liliis, vel aliis ejusmodi floribus lascivientem comam, prata floribus nudantes, tegere convenit. Refrigerat enim capillum circumposita corona, tum propter humiditatem, tum propter frigiditatem. Ea de causa medici, cum cerebrum esse frigidum observent, pectora

ξηραντικὸν ἐστὶ, διὸ καὶ αὐχμηρόν; ὁ δ' αὐχμὸς πολιωτέρους ποιεῖ· εἴτε αὖανσις τριχὸς ἢ πολιὰ, εἴτε ἔνδεια θερμοῦ, ἢ ξηρότης μαρτυρεῖται. Διὸ καὶ τὰ πῖλλα θάπτον ποιοῦσι πολιούς· ἐκπίνεται γὰρ ἡ οἰκία τῆς τριχὸς ὑγρότης; Aristoteles ille doctissimus in Naturalibus quæstionibus hoc excutit: Cur magis canescant, qui unguento caput illinunt? an quod unguentum propter aromata caput exsiccat, indeque squalore arefaciat? squalor enim canitiem efficit. Nam sive canities pilorum sit ariditas, sive calor inopia, siccitate omnia marcescunt. Quamobrem iis, qui pileo caput tegunt, canities acceleratur, quia humor absumitur aliendis pilis destinatus. »

(94) *Γλυκῆραι*. Hoc pro vulg. *φαίνονται* repositum ex Pal. ms. SYLBURG. — Consentium Bod., Reg., verum *φαίνονται* habet Nov.

(95) *Εἴτε*. Oude Nov.

(96) *Ἀπέρρεε*. Haud scio an melius *ἀπερρέτω*, « in malam rem facessito. » SYLBURG. — *Ἀπαίρει* Nov., corruptum ex *ἀπερρεε*: nam ai. et ε εὐμετάβολοι.

(97) *Μὴ μοι*. Lyrici ejusdem poetæ versus recitat. Mox *χάρα* in dativo casu Sylburgius scribi posse adnotat.

(98) *Πλεκτόν*. Hæc rursus poetica sunt.

(99) *Διὰ*. Abest a Bod., Reg.

(1) *Ταύτη*. Athenæus lib. xv profert Alcæi et Anacreontis carmina; tum addit, « hortatur videlicet ut sibi ungat pectus, in quo sedes est cordis. » Hoc autem fuit olim factitatum, non ideo solum quod natura vapor odoris a pectore sursum in caput effertur, sed etiam quia in corde sit animi domicilium, ut asserunt Philotimus et Praxagoras, illustres medici. Paulo post coronas appensas pectori ὑποθυμιάδας a poetis vocatas ait.

esse unguenda definiunt, et supremas nasi partes, ut sensim transiens calida exhalatio, ejus frigiditatem possit salubriter fovere. Longe ergo abest, ut is sit floribus refrigerandus. Accedit his, quod florum quoque delectationem perdunt ii, qui sunt coronati. Quippe nec ejus visu fruuntur, qui habent coronam supra oculos revinctam; sed neque odoris suavitate, cum supra respiratoria instrumenta sint flores. Cum enim odor secundum naturam sursum emittatur et exhaletur supra caput, respiratio nulla delectatione fruitur, cum suavitas odoris abripiatur. Sicut ergo pulchritudo, ita etiam flos delectat, dum videtur: et oportet nos eorum quæ pulchra sunt aspectu fruere, laude et gloria afficere Opificem. Usus autem eorum est noxius, et celeriter præteriens, poenitentia nos afficit. Statim autem probatur eorum vitæ brevis; ambo enim flaccescunt, et flos et pulchritudo. Cæterum eos quidem, qui ea contractant, ille quidem refrigerat, hæc vero incendit et inflammat. Ut uno autem verbo absolvam, qui præter aspectum usus eorum percipitur, petulantia est et libido. non autem delectatio. Oblectari autem nos honeste oportet tanquam in paradiso, Scripturam ✕ vere sequentes: mulieris quidem corona vir est existimandus, viri autem matrimonium, matrimonii autem flores, amborum liberi, quos quidem carnalium pratorum divinus colligit agricola. « Senum autem coronæ sunt filiorum filii; filiis autem gloria, inquit, sunt patres », nobis autem Pater universorum, et universæ

✕ P. 212 ED. POTTER, 181 ED. PARIS. ◻ Prov. xvii, 6.

(2) *Nal mhr*. Tertullianus *De corona mil.* « res esse, ait, spiraculi aut spectaculi flores; » deinde in hunc coronarum usum invehitur: « Cæterum in capite quis sapor floris, quis coronæ sensus, nisi vinculi tantum? Quia neque color cernitur, neque odor ducitur, neque teneritas commendatur. Tam contra naturam est flos in capite sectari, quam cibum aure, quam sonum nare. » Minutius Felix: « Sane quod caput non coronamus, ignoscite. Auram boni floris naribus ducere, non occipit capillisse solemus haurire. » COLLECT. — Simile est Diogenis illud apud Laertium, lib. vi, seg. 39: Τῷ μύρῳ τοὺς πόδας ἀλειψάμενος, ἔφη, ἀπὸ μὲν τῆς κεφαλῆς εἰς τὸν ἀέρα ἀπιέναι τὸ μύρον, ἀπὸ δὲ τῶν ποδῶν εἰς τὴν ὑσφρησίν. « Unguento cum inunxisset pedes, dixit, a capite quidem in aerem ascendere unguentum, sed a pedibus in olfactum. » Idem videbatur Nigrino philosopho Platónico, de quo Lucianus in *Nigrino*: Εἰ γὰρ τοι τῆ πνοῆ τῶν ἰῶν τε καὶ ῥόδων χαίρουσι, ὑπὸ τῆ ῥίνι μάλιστα ἐχρῆν αὐτοὺς στέφασθαι παρ' αὐτῆν, ὡς οἶόν τε, τὴν ἀναπνοήν. « Nam si violarum et rosarum odore delectantur, sub naribus potissimum eos coronari oportebat, juxta ipsam, quantum fieri potest, respirationem. » Conf. etiam Tertullianus *Apolog.*, cap. 42.

(3) *Kal*. Τῆς Νοῦ.

(4) *Ὅσπερ οὖν*. Plutarchus, *De amore*: Καὶ τοὺς καλοὺς ὄραν μὲν ἐπιτερεπέστατον, ἄψασθαι δὲ καὶ λαθεῖν, οὐκ ἀκινδύνον, μᾶλλον δὲ, ὡς φησι Ξενοφῶν, τὸ μὲν πῦρ τοὺς ἀψαμένους κατεῖ μόνον, οἱ δὲ καλοὶ καὶ τοὺς μακρὰν ἐστῶτας ὑπάπτουσι· ἢ γὰρ ἕβης τοῦ πάθους ἐστὶ λαθεῖν. « Formosos intueri jucundissimum est: tangere autem, non sine periculo licet: imo, ut Xenophon inquit, ignis quidem tangentes solum urit, pulchri vero etiam procul distantes in-

flamman: visus enim veluti ansa est capiendi amoris. » COLLECT. (5) *Μαυραίνετον*. Rectius passive *μαυραίνεσθον*. SYLBURG. (6) *Τρυφῶν*. Respicit Gen. ii, 15: Καὶ ἔθετο (θεός) αὐτὸν (ἄνθρωπον) ἐν τῷ παραδείσῳ τῆς τρυφῆς. (7) *Στέφανος*. Respicere videtur I Cor. xi, 3: Παντὸς ἀνδρὸς ἡ κεφαλὴ ὁ Χριστός ἐστι· κεφαλὴ δὲ γυναικὸς, ὁ ἀντὶρ· κεφαλὴ δὲ Χριστοῦ, ὁ Θεός. Scholiastes in marg. Reg. et Bod. hæc adnotavit: Ἄλλὰ καὶ ἀνδρὸς τὴν γυναικα· γυνὴ γὰρ ἀνδρεία, στέφανος τῷ ἀνδρὶ αὐτῆς, ἡ Γραφὴ λέγει. (8) *Δόξα*. Proverb. Καύχημα δὲ τέκνων, πατέρες αὐτῶν. A. Sequentia sunt ex Ephes. i. II. SYLBURG. (9) *Κιττός*. Hæc de hedera, et quæ sequuntur de

νυκτε et de narcisso mutuatus est a Plutarcho ad verbum lib. iii *Symposiac.* cap. 15. Quod vero Sophocles ait, narcissum esse *στεφάνωμα* γυναικῶν θεῶν, « coronamentum terrestrium deorum, » subterraneorum intelligit, ceu inferorum; nam, ut docet Eustathius in *Ihad.* A, νάρκισσος Ἐριννύσι στεφάνωμα· dicitur enim narcissus ex τοῦ ναρκᾶν, οὗ Ἐριννύες παραίτιοι, et ex Phanodemo lib. v *Herum Atticarum* constat, coronas e narcisso consecratas fuisse Proserpinæ, quod florem illum colligeret, cum rapta fuit a Plutone, vel quod circa monumenta nascatur frequens: Cælius lib. xxvi, cap. 20, vel omnibus subterraneis diis, quod defuncti et morte torpidi flore torpido coronarentur. Dodonæus *Pempr.* II, lib. ii, c. 21. COLLECT. (10) *Καρύα*. Hæc e Plutarcho Clemens, vel uterque ex eodem auctore mutuatus fuisse videtur. Ejus verba, quia Clementi lucem aliquam allatura videtur, apposuisse haud pigrebit e *Sympos.* lib. iii,

καρωτικόν, ὡς ἐμφαίνει καὶ τοῦνομα ἐτυμολογούμενον· νάρκισσος δὲ βαρύοδμόν ἐστιν ἀνθος· ἐλέγχει δὲ αὐτὸ ἡ προσηγορία, « ναρκῆν (11) » ἐμποιοῦν τοῖς νεύροις. Αἱ δὲ τῶν ῥόδων (12) καὶ τῶν ἰων ἀποφοραὶ, ἡσυχῆ οὐσαι ψυχραὶ, συστέλλουσι καὶ ἐπιστύφουσι τὰς καρηθαρίας· ἡμῖν (13) δὲ οὐχ ὀπωσιεῖον συμμεθύειν, ἀλλ' οὐδὲ οἰνοῦσθαι ἐπιτέτραπται· ναὶ μὴν ὁ κρόκος καὶ τῆς κύπρου τὸ ἀνθος εἰς ὑπνον ἄλυτον ὑπαγέτην (14). Πολλὰ (15) δὲ αὐτῶν, φύσει ψυχρὸν ὄντα τὸν ἐγκέφαλον, ἀναβάλλει ταῖς ἀποφοραῖς, λεπτύνοντα τῆς κεφαλῆς τὰ περιτεύματα. Ἐντεῦθεν καὶ τὸ ῥόδον (16) ἐπωνομάσθαι φησὶν, ὅτι πάμπαν τῆς ὀδοῦς (17) ἀφίσει βέμμα· διὸ καὶ θάπτον μαραίνεται. Ἄλλ' οὐδὲ παρὰ τοῖς ἀρχαίοις (18) τῶν Ἑλλήνων, ἡ χρῆσις πω τῶν στεφάνων ἦν· οὔτε γὰρ οἱ μνήστορες (19) οὐδ' οἱ ἀθροδίατοι κέρηται Φαίλακες αὐτοῖς. Ἐν δὲ τοῖς ἀγῶσι (20), πρῶτον ἡ τῶν ἀθλητῶν δόσις ἦν, δεῦτερον δὲ ὁ ἐπαγερμός, τρίτον ἡ φυλλοβολία (21), τελευταῖον ὁ στέφανος, ἐπίδοσιν λαβοῦσας εἰς τρυφήν τῆς

quest. 1, qua disputat, an floreis coronis inter pocula utendum sit? Διότι καὶ τῶν ὀνομάτων ἕνα τὴν περὶ ταῦτα πολυπραγμοσύνην τῶν παλαιῶν. Τὴν τε γὰρ καρῶν οὐκ ὠνόμασαν, ὅτι, πνεῦμα βαρὺ καὶ καρωτικὸν ἀφιεῖται, λυπεῖ τοὺς ὑπ' αὐτῆς παρακεκλιμένους· καὶ τὸν νάρκισσον, ὡς ἀμβλύνοντα τὰ νεῦρα, καὶ βαρῦτητας ἐμποιοῦντα ναρκιδεῖς· « Adde, quod veterum in hisce rebus diligentiam product nomenclaturæ quadam. Sic nuci καρύας nomen creatur, quod spiritu gravi et capiti nocivo, quem exhalat, soporem ea sub arbore recubantibus conciliet. Sic narcissum, quia nervos obtundit, et torporem inducat, appellaverunt. »

(11) *Ναρκῆν*. Si quis νάρκην malit, per me licet. **Sylberg.**

(12) *Αἱ δὲ τῶν ῥ.* Plutarchus loco prius dicto : « Ὅσα δὲ ἡσυχῆ ψυχρὰ τῷ μετρίῳ ἐπιφασίεν ἀνακρουσμένων τὰς ἀναθυμιάσεις, ὡσπερ ὁ τῶν ἰων καὶ ῥόδων στέφανος· στυφεῖ γὰρ ἀμφοτέρω, καὶ στέλλει τῇ ὀσμῇ τὰς καρηθαρίας. Τὸ δὲ τῆς κύπρου ἀνθος, καὶ ὁ κρόκος, καὶ ἡ βάρκισος εἰς ἄλυτον ὑπάγει τοὺς πετωκτάς· « Quæ vero moderate frigida leni contactu repellunt atque inhibent exhalationes, quemadmodum facit e violis atque rosis contexta corolla : uterque enim flos astringit, et capitis gravedinem odoris vi defendit. Enimvero cypri flos, crocus et baccaris, placido somno potiores conspiciunt. »

(13) *Ἡμῖν*. Sensus est : « Nobis, quibus vino non solum non inebriari, sed ne liberius quidem uti permissum est, rosis et violis ad comprimendam τὴν καρηθαρίαν opus haud esse. »

(14) *Ἐπαγέτην*. Grammatica regula postulat ὑπάγετον. **Sylberg.** — Idque habet Nov.

(15) *Πολλὰ*. Plutarchus ibidem : Ἐνίων δὲ ἀνθῶν ὀσμῆς ἀνω σκιδναμέναις περὶ τὸν ἐγκέφαλον οἱ τε πόροι τῶν αἰσθητηρίων ἐκκαθαίρονται, καὶ λεπτύνονται· τὰ ὑγρά πρῶως ἀνευ πληγῆς καὶ σάλου τῇ θερμότητι διακρινόμενα, καὶ φύσει ψυχρὸς ὢν ὁ ἐγκέφαλος ἀναβάλλεται· « Quorundam etiam florum odore sursum ad cerebrum rejecto, tum sensuum spiracula defæcantur, tum humores quoque omni vim concussionemque dividuntur, et a calore elementer attenuantur : ad hæc cerebrum, quod natura frigidum est, intepescit atque lovetur. »

(16) *Ῥόδον*. Plutarchus sub finem modo laudati capitis : Τὸ δὲ ῥόδον ὠνόμασται ὀπνοῦθεν ὅτι βέμμα πολὺ τῆς ὀδοῦς ἀφίσει· διὸ καὶ τάχιστα μαραίνεται· « Rosa utique etiam inde nomen accepit, quod

Ecclesiæ corona Christus est. Quemadmodum autem radices et herbæ, ita etiam flores proprias habent qualitates; et has quidem utiles, illas vero noxias, alias autem periculosas. Hedera itaque refrigerat : nux autem emittit spiritum, qui torporem immitit, ut vel ipsa ostendit nominis etymologia. Narcissus vero flos est gravis odoris : id autem arguit nominis appellatio, ut qui nervis νάρκην, hoc est « torporem, » afferat. Rosarum autem et violarum qui emittuntur odores, cum sint modice frigididi, gravedines capitis comprimunt et coercent. Nobis autem nullo modo non solum una inebriari, sed ne vino quidem impleri permissum est. Quin etiam crocus et flos ligustri in somnum minime molestum deducunt. Porro autem multa ex iis cerebrum, quod est natura frigidum, suis sovent odoribus, dum excrementa cerebri subtiliora efficiunt. Hinc etiam dicunt rosam Græcæ ῥόδον fuisse nominatam, quod odoris fluxum emittit ingentem, et ideo cito marcescit. Cæterum nec apud antiquos

copiosum odoris deslivium exspuat; quæ causa etiam est cur ocissime marcescat. »

(17) *Ὀδοῦς*. Pal. ms. ὀδοῦς, usitatius. **Sylberg.**—Id habent præterea Reg., Bod. cum in textu, tum etiam in marginali nota. Sed ὀδοῦς veram esse lectionem, ex Plutarchi verbis manifestum est.

(18) *Ἀρχαίοις*. De primo coronarum apud veteres Græcos usu conf. *Archæologia nostræ Græcæ* lib. iv, c. 20.

(19) *Οἱ μνήστορες*. Intelligit Penelopes procos, quorum mores, ut etiam Phæacum, Homerus in *Odyssea* copiose descripsit.

(20) *Ἐν δὲ τοῖς ἀγῶσι*. Athletis non eadem quocunque tempore præriorum genera proposita, verum ut Clem. Alex. memoriæ prodidit, primo fuit δόσις ceu donum, secundo plausus et excitatio, tertio foliorum conjectio, postremo corona. Quid autem δόσις Clementi significet, nisi aliquid in ejus vulgato codice desideretur, puto nihil aliud, quam congiarium significare : quo pacto apud Herodianum quoque ea vox usurpata invenitur : nisi potius leve aliquid munusculum designet, quod posterioribus omnibus vilis exstiterit. **Mercur. lib. De arte gymnast. c. 14.** Athenæus lib. x refert ex elegis Xenophanis de athleticis, ἐκ πόλεως καὶ δῶρον, ὃ οἱ κειμήλιον εἶη· « aliquid donatur a civitate munere, quod suæ virtutis sit monumentum. » **Plin. lib. xvi, cap. 14 :** « Antiquitus quidem nulla corona, nisi Deo, dabatur : virtutum vero ne in certamine quidem ulli : feruntque primum omnium Liberum patrem imposuisse capiti suo, sed ex hedera, postea deorum honori sacrificantes sumpsere : novissime et in sacris certaminibus usurpata. » Paulo post : « Ludos incunty semper assurgi etiam a senatu in more est. » Quod ad athletas referre voluit **Mercur. lib. i, c. 5 Gymnast.**, pulchreque cum eo, quod ἐπαγερμόν appellat **Clemens**, conveniret, nisi ad Romanos potius referendum esset, qui civica donati essent. Illi enim coronas non novere nisi bellicas. **COLLECT.**—Fertarius de veterum plausu lib. ii, « Ἀθλων pro ἀθλητῶν, et ἐπαγερμός pro ἐπαγερμός substituit, hoc modo : Ἐν δὲ τοῖς ἀγῶσι πρῶτον ἡ τῶν ἀθλων δόσις ἦν· δεῦτερον δὲ, ὁ ἐπαγερμός· τρίτον, ἡ φύλ. « In certaminibus vero, primo fuit præiorum datio, secundo, munusculorum collectio; tertio, florum seu frondium conjectio; postremo corona. »

(21) *Τρίτον ἡ φ.* Τρίτον δὲ ἡ φ. Pal. ms. **Sylberg.** — *Μοx, τοῖνον τῶν στεφάνων. Ibid.*

quidem Græcos fuit ullus adhuc coronarum usus : neque enim proci, nec qui luxuriosam vitam agebant, Phæaces, eis usi sunt. In certaminibus autem, ✱ primo donum athletic datum est, secundo autem plausus et excitatio, tertio florum coniectio, ultimo autem fuit corona, cum Græcia post tempora Medica deliciis operam daret. Qui a Logo itaque instituuntur, a coronis arcentur, nec existimant rationem esse a se illigandam, quæ in cerebro sita est : non quod corona comessatricis petulantix sit symbolum, sed quod ea sit dedicata simulacris. Sophocles certe narcissum, « antiquam magnorum deorum coronam » appellavit, id dicens de terrestribus. Sappho autem coronat Musas rosa : « Non es rosarum Pieriarum particeps. » Junonem autem dicunt delectari lilio, et Dianam myrto. Etsi enim flores quidem maxime propter hominem facti sunt, eos tamen cum stulti acceptos, non ad proprium usum, quo grato animo uti poterant, sed in ingratum dæmonum ministerium abusi sunt, ab eis abstinendum est propter conscientiam. Est autem corona

✱ P. 213 ED. POTTER.

(22) Οὐκ ἐπικαταδεῖν δ. Lowthius mavult οὐχ ἔτι ἐπικατ. Verum facillor mutatio fiet, si scripserimus οὐκ ἐπὶ καταδεῖν, hoc est : « Non quod existiment rationem, quæ in cerebro sita est, coronis ligari ; neque quod, » etc. Quam emendationem in Græco indice suggestit Sylburgius.

(23) Ἀλλὰ γὰρ ἔτι. Tertull., *De corona mil.*, 7 : « Quale igitur habendum est apud homines veri Dei, quod a candidatis diaboli introductum est, et ipsis a primordio dicatum est, quodque jam tunc idololatriæ initiabatur ab idolis, et id idolis adhuc vivis ; non quasi aliquid sit idolum, sed quoniam quæ idolis alii faciunt, ad dæmones pertinent. Porro si quæ alii idolis faciunt, ad dæmones pertinent, quanto magis, quod ipsa sibi idola fecerunt, cum adiverent? » COLLECT.

(24) Ὁ γοῦν Σοφ. Ὁ γὰρ Σοφ. Bod., Reg. Plutarchus, post ea quæ de narcisso superius laudata sunt, hæc adjicit : Δὲ καὶ ὁ Σοφοκλῆς αὐτὸν ἀρχαῖον μεγάλων θεῶν στεφάνωμα, τούτέστι τῶν χθονίων, προσηγόρευκε. « Quam ob causam Sophocles vetustum magnarum, hoc est terrestrium, dearum coronamentum vocavit. »

(25) Ἀρχαῖον. Ἀρχαίων Pal. ms., Sylburg., Reg. Mox μεγάλων pro λέγων Nov. mendose. Pro quo fortasse rectius λέγω, « dico, inquam. » SYLBURG.

(26) Σαπφώ. Morem fuisse veterum ut longe alii floribus texerent coronas diversis diis, constat : Musas vero rosis coronare ipsos solitos, plures graves scriptores litteris prodiderunt. Utuntur autem omnes testimonio Sapphonis, quæ carmine quodam testata id fuerat. P. Victor, lib. xiv, c. 18, *Var. lect.* Deinde locum citat apud Plutarch., *Symposiac.* lib. iii, cap. 1, de nuptialibus præceptis, et Clementis hoc loco, quem ex Stobæo se correxisse ait, antequam eum excudendum daret ex Bibliotheca Medicea : Κατ' θανοῖσα δὲ κελσετα οὐδέποκα μνημόσυνα σέθεν ἔσσετ' οὐδέποκ' ὕστερον· οὐ γὰρ πεδέχεις ῥόδων τῶν ἐκ Πιερίας, ἀλλ' ἀφανῆς κ' εἰν ἀἰετο δόμος φοιτάσεις πεδ' ἀμαυρίων νεκῶν ἐκπεποταμένα. Ita reperitur scriptus hic locus in quodam Stobæi manuscripto codice, nisi quod illæ duæ voces πεδέχεις et πῆδα non Durica, sed communi lingua effuerunt, quod viri docti ex aliis grammaticis emendarunt. Sed et in Aldina Plutarchi editione alteram reperimus : « Scribit ad feminam indoctam et litterarum expertem. Mortua, inquit, jacebis, neque memoria unquam tui exs'tabit ; non enim es parti-

Ἑλλάδος μετὰ τὰ Μηδικά. Εἰργονται τῶν στεφάνων οἱ τῷ Λόγῳ παιδαγωγούμενοι· οὐκ ἐπικαταδεῖν δοκοῦσιν (22) τὸν λόγον, ἐν ἐγκεφάλῳ τοῦτον ἱερῶν· οὐδ' ἔτι κωμαστικῆς ἀγερωχίας σύμβολον ὁ στέφανος εἶη· ἀλλὰ γὰρ ἔτι (23) τοῖς εἰδῶσις κατωνόμεσται· ὁ γοῦν Σοφοκλῆς (24) τὸν νάρκισσον « ἀρχαῖον (25) μεγάλων θεῶν στεφάνωμα » προσεῖπε, τῶν χθονίων λέγων· ῥόδῳ δὲ τὰς Μούσας Σαπφῶ (26) καταστῆφει· « Οὐ γὰρ μετέχεις (27) ῥόδων τῶν ἐκ Πιερίας· » κρήνη (28) δὲ ἴδουσαι τὴν Ἥραν φασι, καὶ τὴν Ἄρτεμιν, μυρρίνη· εἰ γὰρ καὶ τὰ μάλιστα μὲν δι' ἄνθρωπον γέγονε τὰ ἄνθη, ταῦτα δὲ οἱ ἀνήτοι λαβόντες, οὐκ εἰς τὴν ἰδίαν εὐχάριστον χρῆσιν, ἀλλ' εἰς τὴν τῶν δαιμονίων ἀχάριστον ὑπερρείαν κατεχρήσαντο· ἀφεκτέον αὐτῶν διὰ τὴν συνείδησιν (29). Β Ἀοχλήτου (30) δὲ ἀμεριμνίας ὁ στέφανος σύμβολον· ταύτη καὶ τὸς νεκροῦς (31) καταστεφανοῦσιν· ἡ λόγῳ καὶ τὰ εἰδῶσις, ἐργῶν προσμαρτυροῦντες αὐτοῖς τὸ εἶναι νεκροῦς· οἱ μὲν γὰρ βακχεύοντες, οὐδὲ ἄνευ στεφάνων ὀργιάζουσιν· ἐπὶν δὲ ἀμφιθῶνται τὰ ἄνθη, πρὸς τὴν τελευταίαν ὑπερκαίονται. Οὐ δὲ κοινωνη-

ceps rosarum ex Pieria ortarum, sed obscura Orcl domos peragrabis, cum exilibus unbris volitans. » Itaque videri fortasse cuiquam possit glossema, quod præterea in hac sententia alibi legitur. In eodem loco *Sympos.* testatur Plutarchus, floribus coronatos fuisse τοὺς ἱερῶνας. COLLECT.

(27) Ὁ γὰρ μετέχεις. Pal. ms. οὐ γὰρ ἀπαρχῆς· pro quo an ἀπάρχεις scribere voluerit, nescio. Coronas vero Musarum antiquos e rosis texere solitos fuisse, prolixius docet Petrus Victorius, *Var. lect.* lib. xiv, cap. 18. SYLBURG. — Οὐ γὰρ ἀπαρχῆς ῥόδων τῶν ἐκ περιεργίας Nov., Bod., Reg. corrupte.

(28) Κρήνη. Sunt qui lilium Veneri sacrum fuisse perhibent. Unde id vetus poeta χάρμη Ἀφροδίτης, « delicias Veneris, » vocat apud Athenæum lib. xv, c. 9.

(29) Διὰ τὴν σ. Respicit I Cor. x, 28.

(30) Ἀοχλήτου. Scholiastes in marg. Reg. et Bod. hæc adnotat : Οἶμαι δὲ τοῖς γαμοῦσι καὶ τοῖς ἀθλοῦσι ἀμεριμνίας δίδουσαι τὸν στέφανον σύμβολον, τοῖς μὲν ἀφροδίτου φροντίδος, τοῖς δὲ καμάτων καὶ πόνων γυμναστικῶν.

(31) Ταύτη καὶ τοῖς νεκροῦς. P. Victorius, lib. ii, cap. 7, *Var. lect.*, Græcorum morem in efferendo honestiore aliquo funere significavit. Cicero in orat. pro Flacco : « Quod contineretur plebiscitum Smyrnæorum quæ fecerant in Castricum mortuum ostendens primum ut oppidum intro ferretur, deinde ut efferrent ephēbi ; postremo ut imponeretur aurea corona mortuo. » Institutum autem hoc coronandi mortuos tetigit etiam Aristoph. in *Concionat.*, ubi induxit virum uxorem increpantem quod eum noctu in lectulo dormientem reliquisset tanquam cadaver ; addit enim, « nihil desiderari potuisse, nisi quod coronam capiti ejus non imposuisset. » Plinius, lib. xxi, c. 3 : « Ut ipsi mortuo parentibusque ejus sine fraude esset imposita. » Tertullianus, *De corona mil.* : « Quid enim tam dignum Deo, quam quod indignum idolo? Quid autem tam dignum idolo, quam quod et mortuo? Nam et mortuorum est ita coronari ; vel quoniam et ipsi idola statim fiunt, et habitu et cultu consecrationis quæ apud nos secunda idololatria est. » Minutius Felix *Octavio* : « Nec mortuos coronamus. Ego vos in hoc magis miror, quemadmodum tributatus exanimi facem, aut non sentienti coronam, cum et beatus non egeat, et miser non gaudeat floribus. » COLLECT.

τόν (52) οὐδ' ὀπωσιτοῦν δαίμονσιν. Ἄλλ' οὐδὲ τὴν εἰκόνα τοῦ Θεοῦ τὴν ζῶσαν, δίκην εἰδώλων τῶν νεκρῶν, καταστειπτόν. Ὁ γὰρ καλῶς τοῦ ἀμαράντου (35) στέφανος ἀπόκειται τῷ καλῶς πεπολιτευμένῳ. Τὸ ἄνθος τοῦτο γῆ βαστάζειν οὐ κεχώρηκε· μόνον δὲ αὐτὸ καρποφορεῖν ἐπίσταται οὐρανός· Πρὸς δὲ, καὶ ἀλόγιστον, ἀκηκόετας ἡμᾶς τὸν Κύριον (34) « ἀκάνθαις » ἐστεμμένον (35), αὐτοὺς ἐντροφῶντας τῷ σπικῷ τοῦ Κυρίου πάθει, ἀναδειχθαι τοῖς ἄνθεσιν. Ὁ μὲν γὰρ τοῦ Κυρίου στέφανος ἡμᾶς ἠνέττετο προφητικῶς, τοὺς ποτε ἀκάρπους, τοὺς περικειμένους αὐτῷ διὰ τῆς Ἐκκλησίας, ἧς (36) ἐστὶ κεφαλῆ. Ἄλλὰ καὶ τῆς πίστεως ἐστὶ τύπος· ζωῆς μὲν διὰ τὴν οὐσίαν τοῦ ξύλου, εὐφροσύνης δὲ διὰ τὴν προσηγορίαν τοῦ στεφάνου· κινδύνου δὲ διὰ τὴν ἀκάνθαν· οὐδὲ γὰρ ἀναιμωτὶ προσιέναι τῷ Λόγῳ ἔξεστιν. Ὁ δὲ πλεκτητὸς μαραινεται στέφανος οὗτος, καὶ τὸ πλῆγμα τῆς σχολιότητος ἀναλύεται, καὶ τὸ ἄνθος ξηραίνεται· μαραινεται γὰρ ἡ δόξα τῶν τῷ Κυρίῳ μὴ πεπιστευκότων. Ἰησοῦν δὲ ἐστεφάνωσαν ὑψωμένον, τῆς αὐτῶν καταμαρτυροῦντες ἀμαθίας· τοῦτ' αὐτὸ γὰρ οἱ σκληροκάριοι, προφητεῖαν οὐσαν σεσοφισμένην οὐ νοοῦσιν, ἣν αὐτοὶ ὕβριν καλοῦσι Κυρίου. « Οὐκ ἔγνω τὸν Κύριον ὁ λαὸς » ὁ πεπλανημένος· οὐ περιτέμνεται τὸν λογισμὸν· οὐ πεφώτισται τὸν σκοτισμὸν· οὐκ εἶδε τὸν Θεόν· τὸν Κύριον ἠρνήσατο· ἀπολώλεκε τὸ εἶναι Ἰσραὴλ· ἐδίωξε τὸν Θεόν· καθυβρίζειν ἤλπισε τὸν Λόγον· καὶ ὃν ἐσταύρωσαν ὡς κακούργον, ἀνέστηψεν ὡς βασιλέα. Διὰ τοῦτο τοι εἰς ὃν οὐκ ἐπίστευσαν ἄνθρωπον, τὸν φιλόδηρον Θεὸν ἐπιγνώσκοντα Κύριον καὶ δίκαιον· ὃν αὐτοὶ παρεπίκραναν (37) ἐπιδειξασθαι τὸν Κύριον, τοῦτ' αὐτῷ ὑψουμένῳ μεμαρτυρήκασιν, τὸ διάδημα τῆς δικαιοσύνης τὸ ὑπὲρ πάντων (38) ἔνομα ἐπηρμένῳ περιάψαντες διὰ τῆς ἀειθαλοῦς ἀκάνθης (39)· τὸ διάδημα τοῦτο τοῖς ἐπιβουλεύουσι πολέμιον, ἐκώλυσε αὐτούς· τοῖς συνεκκλησιαζούσιν φίλον, ἐθρίγκωσεν αὐτούς· ὁ στέφανος οὗτος ἄνθος ἐστὶ τῶν πεπιστευκότων εἰς τὸν δεδοξασμένον· αἰμάσσει δὲ καὶ κολάζει τοὺς ἠπιστηκότας. Ναὶ μὴν καὶ σύμβολόν ἐστὶ Δεσποτικοῦ κατορθώματος, βαστάσαντος αὐτοῦ τῆ κεφαλῆ καὶ τῷ ἡγεμονικῷ τοῦ σώματος πάντα ἡμῶν τὰ πονηρὰ, δι' ὧν ἐκεντούμεθα·

✕ P. 214 ED. POTTER, 182 ED. PARIS. • Matth. xxvii, 29; Joan. xix, 2. b Isa. i, 3.

(52) Οὐ δὴ κοιν. Tertull., ibidem, : « Nihil dandum idolo, sed nec sumendum ab idolo. Si in idolo recumbere alienum est a fide, quid in idoli habitu videri? Quæ communio Christi et Belie? et ideo fugite. Longum enim divortium mandat ab idololatria, in nullo proxime accedendum. » Et paulo post : « Indignum enim ut imago Dei vivi, imago idoli et mortui fiat. » COLLECT. — Respicere videtur I Cor. x, 20 : Οὐ θέλω δὲ ὑμᾶς κοινωνοὺς τῶν δαιμονίων γίνεσθαι.

(35) Ἀμαράντου. Sic I Petri v : Κομειθεὶς τὸν ἀμαράντινον τῆς δόξης στέφανον. » Percipietis immarcescibilem gloriæ coronam. » Quidam ad verbum, « Reportabitis coronam gloriæ amarantianam, » cen. e ex amaranto. » Perinde quasi diceret, ex vero, ceu pretioso, amaranto, aut quæ magis est immarcescibilis, quam quæ ex amaranto. COLLECT.

(34) Κύριον. Tertullianus, De corona mil. : « Si ob hæc caput ei tuum debes, tale si potes ei repende, quale suum pro tuo obtulisti, aut nec

A tranquillitatis perturbatione vacuæ signum. Qua de causa mortuos quoque coronant; quemadmodum etiam idola, eo facto mortua esse asserentes; nec ii qui bacchantur absque coronis orgia sua celebrant : postquam autem flores circumposuerint, postremo mirandum in modum incenduntur. Cum dæmonibus ergo nullo modo communicandum est. Sed nec viva Dei imago, mortuorum simulacrorum ritu est coronanda. Pulchra enim amaranti corona ei est reposita, qui se recte gesserit. Hunc florem terra ferre non potest : cælum solummodo eum potest producere. Accedit his, quod a ratione alienum est, ut qui audierimus Dominum « spinis » fuisse coronatum, ipsi venerabili Domini passioni insultantes, habeamus capita redimita floribus. Domini enim corona nos propheticè significabat, qui fuimus per Ecclesiam, cujus ipse est caput. Quin etiam est typus fidei; vitæ quidem, propter ligni substantiam; lætitiæ autem, propter coronæ appellationem; periculi vero, propter spinam; neque enim citra sanguinem licet ad Logon accedere. Contexta autem hæc corona marcescit, et perversitatis sertum dissolvitur, et flos exsiccat. Marcescit enim gloria eorum qui Domino minime crediderunt. In altum autem elatum Jesum coronaverunt, suam testantes inscitiam. Hoc enim ipsum, cum duro corde sint, sapienter prolatam non intelligunt esse prophetiam, quam ipsi appellant Domini probrum et contumeliam. « Non cognovit Dominum populus », qui aberravit, ratione minime fuit circumcisis, non fuerunt ejus illuminatæ tenebræ, non novit Deum, negavit Dominum, verum esse Israellem perdidit, Deum persecutus est, Logon speravit afficere contumelia, et quem tanquam maleficum crucifixit, tanquam regi coronavit. Quapropter in quem hominem non crediderunt, eum benignum Deum Dominum agnoscent, et justum. Quem exacerbaverunt ut se Dominum ostenderet, hoc de eo in altum sublato testati sunt, diadema justitiæ ei super omne nomen exaltato tribuentes, per spinam semper florentem. Hoc diadema est inimicum

floribus coroneris, si spinis non potes : quia non floribus potes. Item Christus Jesus quale oro te sertum pro utroque sexu subiti? ex spinis opinor, et tribulis, in figuram delictorum, quæ nobis protulit terra carnis. » Gulielmus Tyrinus Belli sacri lib. ix, c. 9, de Godefrido rege : « Promotus autem humilitatis causa, corona aurea, regum more, in sancta civitate noluit insigniri : ea contentus, et illi reverentiam exhibens, quam humani generis imperator in eodem loco usque ad crucis patibulum pro nostra salute spineam deportavit. » COLLECT.

(35) Ἐστεμμένον. Ἐστεφανωμένον Nov.

(36) Ἡς. Ἡ Pal. ms. SYLBURG.

(37) Παρεπίκραναν. Respicit Matth. xxvii, 40, et alia Evangeliorum loca, quibus Judæi dicuntur Christum provocasse, ut sese Dei Filium esse ostenderet.

(38) Ὑπὲρ π. Respicit Philip. ii, 9.

(39) Ἀειθαλοῦς ἀκ. Ἀειθαλὲς spinæ genus quoddam erat; e qua coronas texuisse Ægyptios, refert Hellanicus in Ægyptiacis apud Athenæum xv, 7.

iis qui insidiantur; iis autem qui in Ecclesia simul versantur, amicum, eos circumsepsit ac muniit. Hæc corona flos est eorum qui crediderunt in eum ✠ qui glorificatus est; cruentat autem et castigat eos qui non crediderunt. Porro autem hoc quoque signum est rei a Domino bene gestæ, cum ipse suo capite et principali parte corporis omnia mala nostra portaverit, propter quæ pungebamur. Cum ipse enim ab offensionibus et peccatis et ejusmodi spinis, nos propria passione liberasset, diabolumque infirmasset et abolevisset, orans merito dixit: « Ubi tuus, o mors, stimulus? » Atque nos quidem uvas ex spinis colligimus, et ficus ex rubis; illi autem in vulnera laniantur, ad quos « manus extendit, » nempe ad populum infidelem et infrugiferum. Possem aliud quoque tibi mysticum dicere. Nam cum omnipotens universorum Dominus, quando cœpit per Logon legem ferre, et Moysi suam potentiam voluit manifestare, ei divina visio ostenditur formatae lucis in rubo ardente (spinosa autem planta est rubus); postquam Logos legem ferre et cum hominibus conversari desiit, mystice rursus Dominus corona coronatur; hinc illuc unde descenderat abiens, veteris descensus principium instaurans, ut Logos, qui primum per rubum visus fuerat, per spinam rursus assumptus, ostenderet hæc omnia esse unius potentiaæ opus; cum sit unus Patris, qui unus est, Filius, principium et finis sæculi. Sed a pædagogica docendi ratione ad genus orationis, quod versatur in docendis dogmatibus, digressus sum: rursus igitur revertor ad propositum. Quod ergo loco medicamenti, curationis gratia, et nonnunquam etiam moderatae recreationis, non sit rejicienda, quæ ex floribus sentitur oblectatio, quæ ex unguentis et suffitibus accipitur utilitas, ostendimus. Quod si dixerint aliqui, quamnam est ergo amplius florum gratia iis qui eis non utuntur?

✠ P. 215 ED. POTTER, 185 ED. PARIS. a I Cor. xv, 55.

(40) Ἐπευχόμενος. Orans vertit interpres. Verum Homericæ vox est gloriantis de victo hoste. Unde II. Π, v. 828. devicto Patroclo,

Ἐκτωρ Πριαμίδης σχεδὸν ἔργει θυμὸν ἀπήυρα
καὶ οἱ ἐπευχόμενος ἔπαε πτερόεντα προσηύδα.

(41) Ἐξ ἀκανθῶν. Respicit Luc. vi, 44: Οὐ γὰρ ἐξ ἀκανθῶν συλλέγουσι σύκα, οὐδὲ ἐκ βάτου τρυγῶσι σταφυλῆν.

(42) Ἐφ' οὗς ἐξ. Respicit Rom. x, 21: Ὁλην τὴν ἡμέραν ἐξεπέτασα τὰς χεῖράς μου πρὸς λαὸν ἀπειθοῦντα καὶ ἀντιλέγοντα.

(43) Ἐπεὶ γάρ. Ut syntaxis hujusce loci constet, illud καὶ ante Μωϋσεὶ delendum, deinde pro ἐπειδὴ scribendum ἐπεὶ δὲ ἐπαύσα., nam ἐπεὶ δὲ respondet τῷ ἐπεὶ γάρ. Sensus est: « Nam cum omnipotens universorum Dominus, quo tempore per Logon legem ferre cœpit, potentiam suam Moysi manifestam facere voluit, divina ei visio ostenditur lucis formatae in rubo ardente (est autem rubus, spinosa planta); cum vero Logos ferre, » etc.

(44) Φλεγόμενος. Φλεγόμενη Nov. Et βάτος quidem femin. gen. rubum significare solet, in mascul. autem genere mensuram quamdam, cujus mentio fit Luc. xvi. Verum Exod. iii, 2, quem locum respicit Clementis, βάτος mascul. « rubum » denotat.

(45) Προκειμένον. Κεζήμενον Nov.

αὐτὸς γὰρ τῷ ἰδίῳ πάθει ρυσάμενος ἡμᾶς ἀπὸ σκανδάλων καὶ ἀμαρτιῶν καὶ τῶν τοιοῦτων ἀκανθῶν, καὶ τὸν διάβολον καταργήσας, εὐχόμενος (40) εἶρηκε: « Ποῦ σου, θάνατε, τὸ κέντρον; » Καὶ ἡμεῖς μὲν ἐξ ἀκανθῶν (41) τρυγῶμεν σταφυλῆν, καὶ σύκα ἀπὸ βάτων· οἱ δὲ εἰς τραύματα καταξάνονται, ἐφ' οὗς « ἐξεπέτασε (42) τὰς χεῖρας, » ἐπὶ λαὸν ἀπειθὴ καὶ ἀκαρπον. Ἐχοιμ' ἂν σοι καὶ ἄλλο μυστικὸν ἐνταῦθα εἰπεῖν· ἐπεὶ γὰρ (43) ὁ παγκρατὴς Κύριος τῶν ὄλων, ὁπηγίκα νομοθετεῖν ἔρχετο τῷ Λόγῳ, καὶ τῷ Μωϋσεὶ καταφανῆ ἐβούλετο γενέσθαι τὴν αὐτοῦ δύναμιν, ὅφεις αὐτῷ δεικνύνται θεοειδῆς φωτὸς μεμορφωμένου ἐπὶ φλεγόμενῳ (44) βάτῳ· (τὸ δὲ ἀκανθῶδες φυτὸν ἐστίν, ὁ βάτος) ἐπειδὴ ἐπαύσατο τῆς νομοθεσίας, καὶ τῆς εἰς ἀνθρώπους ἐπιδημίας ὁ Λόγος, ὁ Κύριος μυστικῶς αὐθις ἀναστέφεται ἀκάνθη· ἐνθὲνδε ἀπῶν ἐκεῖσε, ὅθεν κατῆλθεν, ἀνακεφαλαιούμενος τὴν ἀρχὴν τῆς καθόδου τῆς παλαιᾶς, ὅπως ὁ διὰ βάτου τὸ πρῶτον ὄφθεις ὁ Λόγος, διὰ τῆς ἀκάνθης ὑστερον ἀναληφθεῖς, μιᾶς ἔργον τὰ πάντα δειξῆν δυναμέως, εἰς ὧν, ἐνὸς ὄντος τοῦ Πατρὸς, ἀρχὴ καὶ τέλος αἰῶνος. Ἄλλ' ἐξέδην γὰρ τοῦ παιδαγωγικοῦ τύπου, τὸ διδασκαλικὸν εἶδος παρεισάγων· αὐθις οὖν ἐπὶ τὸ προκειμένον (45) ἐπάνειμι. Ὡς μὲν οὖν ἐν φαρμάκῳ μοῖρα ἰάσεως ἕνεκα, ἔσθ' ὅπη δὲ καὶ διαχύσεως σῶφρονος, οὐκ ἀποβλητέον τὴν ἀπὸ τῶν ἀνοῶν τέρψιν, καὶ τὴν ἀπὸ τῶν μύρων τε καὶ θυμιαμάτων ὑφέλειαν, δεδηλώκαμεν. Εἰ δὲ καὶ λεγομένων: Τίς οὖν ἐτι (46) χάρις ἀνθῶν, τοῖς μὴ χρωμένοις αὐτοῖς; ἴστων ὡς ὄρα καὶ τὰ μύρα ἐξ αὐτῶν σκευάζεται, καὶ ἐστι πολυφελῆ· σοῦσινον (47) μὲν ἐκ κρίνων καὶ λιρῶν· ἐστι δὲ θερμαντικὸν, ἀναστομωτικὸν, ἐλκυστικὸν, ὑγρατικὸν, σημητικὸν, λεπτομερὲς (48), σχολῆς κινητικὸν, μαλακτικὸν· ναρκισσινον δὲ τὸ ἐκ ναρκισσοῦ, ἐπ' ἰσῆς ὄνησι τῷ σοῦσινῳ· μύρσινον δὲ τὸ ἐκ μύρτιν καὶ μωβρίνης (49), στυπτικὸν, παρακατέχον τὰς ἀπὸ τοῦ σώματος ἀποφοράς· τὸ δὲ

(46) Ἐτι. Ἐστι Bod., Reg.

(47) Σοῦσινον. Susinum unguentum ex lillis constare, balano, calamo, et aliis, Plinius docet lib. xiii, c. 1; Dioscorides c. 53, l. ii: huncque explanans Herim. Barbarus in Lexicis desiderari ait ejus nominis causam. Affert Stephanus *De urbibus*: Σοῦσα, πόλις Περσική, κέκληται ἀπὸ κρίνων, ἃ πολλὰ ἐν τῇ χώρᾳ πέφυκεν ἐκεῖνη. Similia et *Etymologicum*: Σοῦσα ὑπὸ Φοινίκων τὰ λείρια λέγεται. Athen. lib. xii, narrans Persarum reges hiemare Susis, ait tradidisse Aristobulum et Charetem, κληθῆναι τὰ Σοῦσα διὰ τὴν ὠραιότητα τοῦ τόπου· σοῦσον γὰρ εἶναι τῇ Ἑλλήνων φωνῇ κρίνον. Id est, σοῦσον id significare Persis, quod κρίνον Græcis, hoc est « liliium; » itaque vertendus et intelligendus est locus ille, ut ambiguitas tollatur, quæ I. Drusium fefellit lib. xii *Observationum* c. 8, non Brodeum lib. i, cap. 2 *Miscell.* In libro *De nominibus Hebraicis*, « Susana, liliium, vel gratia ejus. » Hoc vero loco pro λιρῶν legendum apud Clementem λιρῶν, quæ vox alteram speciem liliorum significat. COLLECT.

(48) Λεπτομερὲς. Idem refert Plinius, *Nat. hist.*, lib. xiii, c. 1: « Susinum quidem tenuissimum omnium est. »

(49) Ἐκ μύρτων καὶ μ. Forsan rectius ἐκ μύρτων καὶ μωβρίνης, eodem numero. SYLBERG.

ἐκ ῥόδων ἐμψυκτικόν. Καθόλου γάρ (50) καὶ ταῦτα εἰς τὴν ἡμετέραν εὐχρησίαν δεδημιούργηται. « Εἰσακούσατέ μου, » φησί, « καὶ ὡς ῥόδον πεφυτευμένον ἐπὶ βρυμάτων ὑδάτων, βλαστήσατε ὡς λίβανος εὐωδιάσατε ὁσμὴν· καὶ εὐλογήσατε Κύριον ἐπὶ τὰ ἔργα αὐτοῦ. » Καὶ πολὺς ἂν εἴη ὁ περὶ τούτων λόγος, εἰς τὰς ἀναγκαίους ὠφελείας (51) λεγόντων ἡμῶν τὰ ἄνθη καὶ τὰ ἀρώματα, οὐκ εἰς τὰς ὑβρεῖς τῆς τρυφῆς γεγονέναι· εἰ δὲ καὶ ἄρα τι συγχωρητέον, ἀπόχρη τῆς ὀσμῆς ἀπολαύειν αὐτοῖς τῶν ἀνθῶν, μὴ καταστροφέτωσαν δέ· πολυωρεῖ γάρ τὸν ἀνθρώπον ὁ Πατήρ, καὶ τὴν ἰδίαν αὐτοῦ τέχνην τούτῳ παρέχει μόνῳ. Λέγει γοῦν ἡ Γραφή· « Ὑδωρ (52), καὶ πῦρ, καὶ σίδηρος, καὶ γάλα, σεμιδαλιν πυροῦ, καὶ μέλι, αἷμα σταφυλῆς, καὶ ἔλαιον, καὶ ἱμάτιον, ταῦτα πάντα τοῖς εὐσεβέσιν εἰς ἀγαθὰ. »

A Sciant ex cis quoque componi unguenta, eaque esse admodum utilia. Susinum quidem componitur ex liliis et lerinis. Est autem calefaciens, aperiens, attrahens, humefaciens, abstergens, subtilium tenuiumque partium, bilem movens, molliens. Narcissinum autem, quod componitur ex narcisso, æque juvat ac susinum. Myrsinum vero, quod ex myrtis et myrsine constat, est constipans; eos autem, qui ex corpore emittuntur, halitus coeracet ac continet. Quod ex rosis autem fit, est refrigerans. In summa enim, ut eis bene utamur, ea facta sunt. « Exaudite me, » inquit, « et tanquam rosa plantata in fluentis aquarum, germinate : tanquam lihanus, suavem odorem emittite : et benedicite Dominum super opera ejus. » De his autem multa B dici possent, cum nos flores et aromata ad necessarias utilitates, non ad deliciarum insolentiam facta esse dicamus. Quod si est etiam aliquid concedendum, odore florum uti sufficit, nequaquam autem coronentur : hominis enim curam gerit Pater, et ei soli propriam artem præbet. Dicit itaque Scriptura : « Aqua et ignis, et ferrum, et lac, similia frumenti, et mel, sanguis unæ, et oleum, et vestis, hæc omnia piis ad bona sunt. »

ΚΕΦ. Θ.

Πῶς τῷ ὕπνῳ προσενεκτέον.

Ὅπως δὲ ἐντεῦθεν ἐπὶ τὸν ὕπνον ἔωμεν, τῶν σωφροσύνης μεμνημένοι παραγγελάτων, τοῦτο ἤδη λεκτέον. Μετὰ γάρ τὴν εὐωχίαν εὐλογήσαντες τὸν Θεὸν ἐπὶ τῇ μεταδόσει τῶν ἀπολαύσεων καὶ τῇ διεκδρομῇ (53) τῆς ἡμέρας, ἐπὶ τὸν ὕπνον παρακλητέον τὸν λόγον, τὴν πολυτέλειαν τῶν ὑποστρωνομένων, τὰς χρυσοπάστους τάπηδας, καὶ χρυσοποικίλους φιλοτάπηδας, ξυστίδας τε ἀλουργὰς, καὶ τοὺς γαυνάκας (54) τοὺς πολυτιμήτους, τὰ τε ποιητικὰ ῥήγεα (55), τὰ πορφυρᾶ, γλαίνας ἃ ἐφύπερθεν οὐλας, καὶ τὰς ὕπνου μαλακώτερας εὐδίας παραπεμπτομένους. Πρὸς γάρ τῷ ἐπιβόγῳ τῆς ἡδοναθείας ἐπιβλαθῆς ἢ ἐν τοῖς χροῶδεσι τῶν πικρῶν ἐγκοίμησις, καθάπερ εἰς ἀχανεὶς καταπιπτότων (56) τῶν σωμάτων εἰς τὴν μαλακίαν τῶν στρωμάτων. Οὐδὲ γὰρ συνέχει (57) ἐπιστρεφομένοις τοῖς εὐναζομένοις ἐν αὐτοῖς διὰ τὴν παρ' ἐκάτερα τοῦ σώματος

✕ P. 216 ED. POTTER, 183-184 ED. PARIS.

(50) *Γάρ.* Δέ Pal., Bod., Reg. Quæ sequuntur e Siracida, διὰ μνήμης recitavit.

(51) *Ἀναγκαίους ὦρ.* Ἀναγκαίως Nov., Reg. Ὀφελείας abest a Nov.

(52) *Ὑδωρ.* Ὑδωρ, πῦρ, καὶ σίδηρος, καὶ ἄλας, καὶ σεμιδαλιν πυροῦ, καὶ γάλα, καὶ μέλι, Sirac. Unde apud Clementem σεμιδαλιν scribendum pro σεμιδαλιν accusat. Quin etiam in Bod. et Reg. super sinalem hujus vocis litteram aliquis σ posuit.

(53) *Διεκδρομῇ.* Ἐκδρομῇ Bod., Reg. Dein φιλοτάπηδας Nov.

(54) *Γαυνάκας.* Scaliger in hunc Varronis locum de L. L. lib. IV : In his multa peregrina, ut sagum, reno Gallica : Gaunacum, majus sagum, et aniphimallon : Græca interpretatur Gaunacum, majus sagum, quod esset crassum vestimentum. Aristophanes *Vespis* : Οἱ μὲν καλοῦσι περισίδ', οἱ δὲ καυνάκην. Pollux tamen ibi legit κανδίκην. Apud Athenæum lib. IV, *ἀνακας* ἀμφιβεβλημένοι, perperam pro γαυνάκας. Vide Hesychium et Pollucem lib. VI et *Ælianum De animal.* lib. XVII, c. 17. Vites ergo Hævetum, ut ut sit, non aberrasse a scopo ;

ΠΑΡΟΛ. ΓΡ. VIII.

CAP. IX.

Quomodo se in somno gerere oporteat.

Quomodo autem deinceps nos ad somnum conferamus, sobrietatis præceptorum memores, jam dicendum est. Postquam enim, finito convivio, Deo benedixerimus, quod ea participavimus, quæ supeditaverit, et ut cum diem feliciter transmitteremus, concesserit, nobis convertenda est ad somnum oratio : stratorum magnificentiam, pulvinos auro intertextos, auroque variegatas glabras, stragulas, puniceasque xystidas et pretiosissimas gaunacas, et poetica purpurea pallia, vestesque superne molles ac delicatas, et cubilia vel ipso somno molliora valere jubentibus. 80 Nam præterquam quod vituperandæ sint deliciae, in lanuginosis plumis dormire est noxium, tanquam in vastum quemdam hiatus incidentibus corporibus, propter stratorum molliem. Neque enim eos, qui in eis versantur et dormiunt, continent, propterea quod ex utraque parte corporis,

α *Eccli.* xxxix, 17, 18, 19. β *Ibid.* 31, 32.

nam Persicum esse vocabulum docet *Ælianus*, et genus vestis ex murium pellibus. COLLECT. — Scho-liastes in marg. Reg. et Bod. : Εἶδος παχέος ὑποστρώματος ὀφινες καὶ καυνάκας φασίν, ἐγκειμένου τοῦ νάκουσ τῷ ὀνόματι, ἐν ἣ γυνάκας, τὸ ὑπὸ γῆν διὰ παχύτητα ἐπιστρωνομένον.

(55) *Ποιητικὰ ῥήγεα.* In *Odys.* Γ' Eustath. : Ῥήγεα τὰ περιστρώματα βραπτά, ἢ peristromata tincta. Quia tamen sæpius ex vocabulo utitur *Homer.*, ideo *Poetica* appellat lib. II *Deipnosophist.* *Homerus*, ait *Athenæus*, et stragulis, quæ substeruntur, λιτά vocat, id est frugalia, nempe candida, nulloque colore tincta : ῥήγεα vero, quæ circumtegentur, et suspenduntur, quia flucta sint, αὐλαῖα ; nam ῥήγα τὸ βάφα. COLLECT.

(56) *Κατακίπτ.* Ἐπιπιπτότων Nov.

(57) *Συνέχει.* Non placet hæc vox ; sed ejus loco quid substitui debeat, nondum constat. Sensus esse videtur, ἢ quod mollia cubilia, quæ ex utraque corporis parte, aggeris cujusdam instar, assurgunt, eos, qui illis indormiunt, non sinant ab uno latere in alterum sese convertere. »

Æcubile aggeris instar assurgat : neque ut cibi con-
coquantur, permittunt, sed potius incendunt : quod
quidem nutrimentum corrumpit. In planis autem
et æquatis cubilibus decubitus, qui sunt somni ve-
luti naturale gymnasium, ad nutrimentum digerend-
um conferunt. Qui autem possunt in aliis volutari
cubilibus, somni veluti naturale hoc habentes gym-
nasium, alimenta facilius digerunt, et se ad omnes
casus aptiores efficiunt. Jam vero lecticæ, quæ pe-
des habent argenteos, magnam arrogantiam argu-
unt : et ebur quod est in lectulis, cum elephantis
corpus reliquit animam, non est usque adeo licit-
um sanctis hominibus, ut quod iners et ignavum
sit quietis artificium. Non est ergo studium in ea
conferendum : non est enim possessoribus eorum
usus prohibitus, sed quod in eis ponitur studium
est prohibitum : non est enim sita in eis felicitas.
Rursus autem habet aliquid vanæ gloriæ, qualis in
Cynicis fuit, ad dormiendum, quemadmodum Diomedes, se exercere :

Agrestisque bovis constrarat tergora subtus :

nisi forte cogat casus aliquis. Ulysses autem quod
in lecto nuptiali claudicabat, supposito lapide cor-
rigebat. Tanta frugalitas, et nativa, nec extrinsecus
petita operis simplicitas non solum apud privatos,
sed etiam apud veterum Græcorum principes exercebatur.
Quoniam quid de iis mihi dicere opus est ? Jacob humi
dormiebat, et lapis erat ei pulvinus : atque eo quidem
tempore dignus est habitus, qui visionem, quæ supra
homines esset, videret. Nobis autem, ut rationi
convenit, simplici cubili et frugali utendum est,
quod habeat id, quod nos juvet moderatum et
conveniens : si æstus sit, quod protegat ; si sit
frigus, quod foveat. Sit autem lectus non affabre
et curiose factus, pedesque habeat planos ac leves :
nimis enim curiosæ tornaturæ sæpe reptilium
semitæ sunt animantium, dum in incisuris artis
circumvolvuntur, et minime dilabuntur. In primis
autem cubilis mollietates moderatè, et prout viros
deceat, procuranda est : non oportet enim somnum
esse plenam corporis solutionem, sed tantum
remissionem. Et ideo eum dico esse assumentum
non ad otium et socordiam, sed ad

✱ P. 217 ED. FOTTER, 184-185 ED. PARIS.

(58) *Διαφθείρειν*. Subaudiendum ἐστίν· vel potius
indicative legendum *διαφθείρειν*. SYLBURG.

(59) *Συνεργούσι* . . . *ἔχοντες φυσικόν*. Hæc
absunt a Pal. ms. atque adeo paraphrastica exegesis
esse videntur, per inconsiderantiam librariorum
in contextum inserta. SYLBURG. — Verum cum ea
nostri codices unanimiter retineant, mihi potius
videntur, propter *φυσικόν* repetitum, ut alias
per librariorum oscitantiam fieri solet, e Pal. excidisse.

(60) *Κατάταξιν*. A. mavult *κατάπεψιν*, itemque
mox *καταπέπτουσι* : vulgatum *κατάταξις* pro « digestionem »
accipi potest. SYLB.

(61) *Ἄργυρ. σκίμ.* Ἄργυρόποδες καὶ σκίμποδες Nov.

(62) Ἐλέφας. H s similia sunt, quæ dicit auctor,
Strom. v, p. 584, 585 : Χρυσὸς μὲν γὰρ καὶ ἄργυρος ἐν ἄλλαις
τε πόλεσιν ἰδίᾳ, καὶ ἐν ἱεροῖς ἐστὶν ἐπιφθονον
χρημα· ἔλεφας δὲ ἀπολελοιπὸς ψυχῆν σώ-

ματὸς οὐκ εὐαγὲς ἀνάθημα, etc. Quæ petita sunt e
Platonis lib. x *De legibus* paulo ante finem.
(63) Ἀπειρήται. Ἀπήρηται. Bud., Reg.
(64) *Διομήδη*. *Διομήδην* Bud., Reg. Mox *Ἔστρωται*
pro *Ἔστρωτο* Nov.
(65) Ἰπὸ δ'. Ex *Iliad*. II, vers. 155.
(66) *Νυμφιδίου κλίνης*. Hervetus antea verterat,
« sponsæ. » *νυμφιδίος κλίνη*, « sponsalis lectus, »
ut *νυμφιδίος θάλαμος* in *Epigrammatibus*. Item *νυμφιδίη*
ἄλοχος, quæ alibi *κορυβίη*, Antipater, lib. iii *Epigram.*
Polluci lib. iii *κλίνη γαμικῆ*. Apud Homer. *Ulysses*
Odys. Ψ, narrans fabricam sponsalis lecti a se fabricati :
Τῷ δ' ἐγὼ ἀμφιθαλίῳν θάλαμον δ' ἐμὸν ὄψρ' ἐτέλεσσα
πυκνήσιν λιθάδεσσι. « Huic autem ego jeci thalamum
meum, donec perfecti. » Vide num hoc respexerit
Clemens. COLLECT.
(67) Οὐ γὰρ ἔκλ. Chrysologus, « Indulgendum somno
est, ut corpus repararet, non resolveret; et vires renovet,
non euervet. »

. . . ὑπὸ δ' (65) Ἔστρωτο μινδὸν βοδὸς ἀγραύλοιο,
πλὴν εἰ μὴ ἄρα ἡ περίστασις ἀναγκάζοι. Ὁ δὲ Ὀδυσσεὺς,
τῆς νυμφιδίου κλίνης (66) τὸ σκάζον, λίθῳ ἐπανωρθούτο.
Τοσαύτη τις εὐτέλεια καὶ αὐτοσυγία οὐ παρὰ τοῖς
ιδιώταις μόνον, ἀλλὰ καὶ παρὰ τοῖς ἡγουμένοις τῶν
παλαιῶν Ἑλλήνων ἴσκειτο. Καὶ τί μοι τούτων λόγος;
ὁ Ἰακώβ ἐκάθευδεν χαμαὶ, καὶ λίθος αὐτῷ
προσεκεφάλαιον ἦν· τότε καὶ τὴν ὄψιν τὴν ὑπὲρ
ἄνθρωπον ἰδεῖν κατηξίωται. Ἡμῖν δὲ χρηστὸν ἀπο-
λόουθως τῷ λόγῳ ἀφελεῖ τῇ εὐνῇ καὶ λιτῇ, σύμμετρον
ἐχούση τὸ παρηγοροῦν· εἰ θέρος εἴη, τὸ σκέπον·
εἰ κρύος εἴη, τὸ θάλπον. Ἡ κλίνη δὲ ἀπερίεργος
ἔστω, καὶ λείους ἐχέτω τοὺς πίδα· αἱ γὰρ περιεργοὶ
τορνεύσεις, τῶν ἐρπυστικῶν ἔσθ' ὅτε γίνονται
τρίβοι ζῶων, περὶ τὰς ἐντομὰς τῆς τέχνης ἐφελισσο-
μένων αὐτῶν, καὶ μὴ ἀπολοσθαινόντων. Μάλιστα δὲ
τῆς κοίτης τὸ μαλθακὸν συμμέτρως ἀρρениστέον· οὐ
γὰρ ἔκλυσιν (67) χρῆ τοῦ σώματος εἶναι παντελῆ τὸν
ὑπνον, ἀλλὰ ἄνεσιν. Διὸ καὶ παραλαμβάνεσθαι
φημι δεῖν αὐτὸν οὐκ ἐπὶ βραχυμίᾳ, ἀλλ' ἐπὶ τῇ τῶν
πράξεων ἀναπαύλῃ. Ἐπεγερευτικὸς οὐν ἀπονυστακτεόν.
« Ἔστωσαν γὰρ, φησὶν, ὡμῶν αἱ ὀσφύες περιεζωσμέ-
ναι, καὶ οἱ λύχνοι καϊόμενοι, καὶ ὑμεῖς ὁμοιο-

D ματος, οὐκ εὐαγὲς ἀνάθημα, etc. Quæ petita sunt e
Platonis lib. x *De legibus* paulo ante finem.

(63) Ἀπειρήται. Ἀπήρηται. Bud., Reg.

(64) *Διομήδη*. *Διομήδην* Bud., Reg. Mox *Ἔστρωται*
pro *Ἔστρωτο* Nov.

(65) Ἰπὸ δ'. Ex *Iliad*. II, vers. 155.

(66) *Νυμφιδίου κλίνης*. Hervetus antea verterat,
« sponsæ. » *νυμφιδίος κλίνη*, « sponsalis lectus, »
ut *νυμφιδίος θάλαμος* in *Epigrammatibus*. Item *νυμφιδίη*
ἄλοχος, quæ alibi *κορυβίη*, Antipater, lib. iii *Epigram.*
Polluci lib. iii *κλίνη γαμικῆ*. Apud Homer. *Ulysses*
Odys. Ψ, narrans fabricam sponsalis lecti a se fabricati :
Τῷ δ' ἐγὼ ἀμφιθαλίῳν θάλαμον δ' ἐμὸν ὄψρ' ἐτέλεσσα
πυκνήσιν λιθάδεσσι. « Huic autem ego jeci thalamum
meum, donec perfecti. » Vide num hoc respexerit
Clemens. COLLECT.

(67) Οὐ γὰρ ἔκλ. Chrysologus, « Indulgendum somno
est, ut corpus repararet, non resolveret; et vires renovet,
non euervet. »

ἀνθρώποις προσδεγομένοις τὸν Κύριον αὐτῶν, ὅτε (68) ἀναλύσει ἐκ τῶν γάμων, ἵνα ἐλθόντος καὶ κρούσαντος, ἀνοιξουσιν εὐθέως αὐτῷ. Μακάριοι οἱ δοῦλοι ἔκεινοι, οὓς ἐλθὼν ὁ Κύριος ἐγρηγορήσας εὐρη. Ὁ δὲν γὰρ ἀνδρὸς ὄφελος καθευδόντος, ὡσπερ οὐδὲ θεινεῦτος (69) διὰ πολλὰς καὶ τῆς νυκτὸς ἀνεγερτέον τῆς κοίτης, καὶ τὸν Θεὸν εὐλογητέον· μακάριοι γὰρ οἱ ἐγρηγορήτες εἰς αὐτὸν, σφᾶς αὐτοὺς ἀπεικάζοντες ἀγγέλοις, οὓς « ἐγρηγόρους » (70) καλούμεν· καθευδῶν (71) δὲ ἀνθρώπος οὐδεὶς οὐδενὸς ἀξίος, οὐδὲν μᾶλλον τοῦ μὴ ζῶντος. Ὁ δὲ τὸ φῶς (72) ἔχων ἐγρηγόρει, « καὶ ἡ σκοτία αὐτὸν οὐ καταλαμβάνει· οὐδὲ μὴν ὕπνος, ἐπεὶ μὴ σκοτός· ἐγρηγόρειν ἄρα πρὸς τὸν Θεὸν ὁ πεφωτισμένος· ὁ δὲ τοιοῦτος ζῆ. « Ὁ γὰρ (73) γέγονεν ἐν αὐτῷ, ζῶη ἦν. » « Μακάριος ἀνθρώπος (74), φησὶν ἡ Σοφία, ὃς εἰσακουσεται μου, καὶ ἀνθρώπος, ὃς τὰς ἐμὰς ὁδοὺς φυλάσσει, ἀγρυπνῶν ἐπ' ἐμαῖς θύραις, καθ' ἡμέραν τῶν σταθμῶν ἐμῶν εἰσόδων. » « Ἀρ' οὐν μὴ καθευδόμενος ὡς οἱ λοιποὶ, ἀλλὰ γρηγορῶμεν, φησὶν ἡ Γραφή, καὶ νήφωμεν. Οἱ γὰρ καθευδόντες νυκτὸς καθυδουσι· καὶ οἱ μεθύοντες (75), νυκτὸς μεθύσκονται· τρυτέστιν, ἐν τῷ τῆς ἀγνοίας σκοτῶ· « ἡμεῖς δὲ ἡμέρας ὄντες, νήφωμεν. Πάντες γὰρ ὑμεῖς υἱοὶ φωτὸς ἐστε, καὶ υἱοὶ ἡμέρας· οὐκ ἐσμὲν νυκτὸς, οὐδὲ σκοτους. » Ἄλλ' ὃς ἐστὶν ἡμῖν (76) τοῦ ζῆν τοῦ ἀληθινοῦ καὶ τοῦ φρονεῖν γενήσις μάλιστα κηδεμῶν, ἐγρηγόρει χρόνον ὡς πλεῖστον, τὸ μὲν πρὸς ὑγίειαν αὐτοῦ μόνον φυλάττων ἐνταῦθα χρῆσιμον, ἔστι δὲ οὐ πολὺ κελῶς εἰς ἔθος ἰόν (77). Μελέτη δὲ ἀσκήσεως ἀτίδων ἐγρηγοροσιν ἐκ πόνων γεννᾷ. Μὴ οὖν (78) ἡμᾶς βαρύνων αἱ τροφαὶ, ἐπικουφίζοντων δὲ ἴν' ὅτι μάλιστα μὴ βλαπτώμεθα τῷ ὕπνῳ, καθάπερ τῶν νηχομένων οἱ ἐξηρητημένοι τὰ βάρη· Ἐμπάλιν δὲ οἷον ἐξ ἀδύσσου κάτωθεν, τὸ νηφάλιον ἡμᾶς ἀνακουφίσει εἰς τὰς ἐπιβολὰς (79) τῆς ἐγρηγόρσεως. Ἔοικε γὰρ ἡ τοῦ ὕπνου καταφορὰ θανάτῳ, δι' ἀνοιαν (80) εἰς ἀναισθησίαν ὑποφερομένη, τῶν βλεφάρων τῆ ἐπιμύσει· τὸ φῶς ἀπαιτημένη. Τὸ οὖν φῶς τοῦτο οἱ τοῦ φωτὸς τοῦ ἀληθινοῦ υἱοὶ μὴ ἀποκλείσωμεν θύραζε· Ἐνδον δὲ εἰς

A negotiorum ꝯ et actionum quietem. Ita ergo dormitandum est, ut facile excitemur. « Sint enim, inquit, vestri lumbi præcincti, et lucernæ ardentes, et vos similes hominibus dominum suum expectantibus, quando redibit a nuptiis, ut cum venerit et pulsaverit, statim illi aperiant. Beati servi illi, quos veniens Dominus invenerit vigilantes a. » Dormientis enim hominis nullus usus, quemadmodum nec mortui. Quocirca sæpe etiam noctu e lecto surgendum est, Deusque est laudandus : beati enim, qui in ipsum vigilarunt, seipsos assimilantes angelis, quos nos ἐγρηγόρους, hoc est vigilantes a. » Dormiens autem homo nullus ullius est pretii, non magis quam qui non vivit. Qui autem lucem habet, vigilat, « et tenebræ eum non comprehendunt b ; » nec itaque somnus, quoniam non tenebræ. Ad Deum ergo vigilavit, qui fuit illuminatus. Qui autem talis est, vivit. « Quod enim factum est in ipso, vita erat c. » « Beatus homo, inquit Sapientia, qui me audiet : et homo, qui vias meas custodiet, vigilans in foribus meis, interdiu observans stationem mei ingressus d. » « Ne ergo dormiamus ut cæteri, sed vigilemus, et sobrii simus. Qui enim dormiunt, noctu dormiunt : et qui ebrii sunt, noctu ebrii sunt : » hoc est in tenebris ignorantia. « Nos autem, qui diei sumus, sobrii simus ; omnes enim vos estis filii lucis, et filii diei : non sumus noctis, nec tenebrarum e : » sed qui ut vere vivamus recteque sentiamus, nostri maxime curam gerit, plurimo tempore vigilavit, id solum sibi reservans, quod erat ad suam sanitatem utile. Id autem non usque adeo est usitatum ; sed exercitationis meditatio perpetuas vigilias gignit ex laboribus. Ne cibi ergo nos gravent, sed allevent ; ut quam maxime fieri poterit, somno minime lædamur, ut gravantur natantes, quibus appenduntur onera. Contra autem veluti ex abyso, inferne nos allevabit sobrietas ad paratam vigiliæ stationem. Est enim somnus, qui nos deprimit, morti similis, eo deducens per mentis carentiam ut sensu careamus, et

ꝯ P. 218 ED. POTTER, 155-186 ED. PARIS.
d Prov. viii, 34. e I Thess. v, 5, 6, 7, 8.

a Luc. xii, 55, 56, 57. b Joan. i, 5. c Ibid. 3, 4.

(68) Ὅτε. Ποτε Luc. mox εὐθέως ἀνοιξουσιν· dein εὐρήσει γρηγοροῦντας ibid.

(69) Τεθνεώτος. Plinius, in proem. Nat. hist. « Profecto, inquit, vita, vigilia est. »

(70) Ἐγρηγόρους. Inter ordines angelorum numerantur ἐγρηγόροι, Vigiles. Conf. quæ adnotavit Cotelerius ad Constitut. apost. lib. viii, c. 12.

(71) Καθεύδων. Plautus effatum e lib. vii De legibus, p. 892 : Καθεύδων γὰρ οὐδεὶς οὐδενὸς ἀξίος, οὐδὲν μᾶλλον τοῦ μὴ ζῶντος· « Nemo enim, dum dormit, alicujus pretii est, non magis quam si non viveret. » Idem dictum respiciunt Diogenes Laertius lib. iii, seg. 39 ; Julianus imperator, orat. ii, aliique permulti.

(72) Φῶς. Respicit Joan. i, 5 : Καὶ τὸ φῶς ἐν τῇ σκοτίᾳ φαίνει, καὶ ἡ σκοτία αὐτὸ οὐ κατέλαβεν.

(73) Ὁ γὰρ. Conf. Pædag. lib. i, cap. 6.

(74) Ἀνθρώπος. Ἀνήρ Prov. Mox ὁδοὺς φυλάξει. Dein ὡς καὶ οἱ λ. ibid. Porro φυλάξει habet Pal. ms. et Reg., verum in hoc super τὸ ξ aliquis sc scripsit.

(75) Οἱ μεθ. Οἱ μεθύσκόμενοι νυκτὸς μεθύονται, Thessal.

(76) Ἡμῶν. Mallem ἡμῶν, quod habet Plato, cujus hæc ipsa verba sunt, De legibus lib. vii, pag. 892 : Ἄλλ' ὅστις τοῦ ζῆν ἡμῶν καὶ τοῦ φρονεῖν μάλιστα ἔστι κηδεμῶν, ἐγρηγόρει χρόνον ὡς πλεῖστον, τὸ πρὸς ὑγίειαν αὐτοῦ μόνον φυλάττων χρῆσιμον· ἔστι δὲ οὐ πολὺ, καλῶς εἰς ἔθος ἰόν· « Quare quicumque vivere et sapere cupit maxime, quam longissimo tempore vigilet, sola sanitatis commoditate servata : ad hanc vero non multo opus est somno, si bene assueveris. » Hinc horum verborum sensus apud Clementem quis sit, aperte constat ; quem nec Hervetus, nec Sylburgius assecuti sunt.

(77) Ἰών. Scribendum ἰόν neutro genere. Quam lectionem præbet cum Plato, tum etiam Nov. itemque Stobæus, serm. 1 et serm. 50, quibus hanc Platonis sententiam recitavit.

(78) Μὴ οὖν. Similia dixit auctor hujusce libri cap. 1.

(79) Ἐπιβολὰς. Ἐπιπλακάς Nov. (80) Δι' ἀνοιαν. A. cum Herveto interprete legit δι' ἀγνοίαν, « per ignorantiam. » SILVÆ.

clausis a ciliis oculis lucem amputat. Hanc ergo lucem, qui sumus veræ lucis filii, ✕ ne foras excludamus; intus autem ad nos conversi, occulti hominis visum illuminantes, et ipsam veritatem contemplantes, et ejus fluxionum effecti participes, vera somnia evidenter prudenterque revelemus. Eorum autem, qui crapula gravantur, ructus; et eorum, qui nimio cibo onusti sunt, oscitationes, stragulisque involutum stertere, ventrumque in arcum compressorum murmura, oculum animæ perspicacem obruunt, mentem infinitis pene phantasiis implendo. Causa autem est alimentum supervacaneum, quod ratiocinativam animæ facultatem eo trahit, ut sensu privetur penitus. Immodicus enim somnus, nec corporibus, nec animis nostris ullam affert utilitatem, nec iis quæ circa veritatem versantur omnino convenit actionibus, etsi sit secundum naturam. §1 Lot autem justus, (regenerationis enim œconomix in præsentia mitto expositionem) non ad illum nefarium inductus esset coitum, nisi inebriatus fuisset a filiabus, somnoque gravatus. Si ergo causas, quæ ad multum ac profundum somnum nos impellunt, præciderimus, magis sobrie dormiemus: non enim oportet eos qui inhabitantem et vigilantem intus habent Logon, tota nocte dormire. Noctu autem expurgandum est, præcipue quando dies desinunt: et huic quidem danda est opera litteris, illi vero ars sua est inchoanda; feminas autem oportet lanificium aggredi. Nobis autem, ut ita dicam, omnibus adversus somnum decertandum est, ita nos paulatim et quasi sensim assuefacientibus, ut majori parte temporis per vigiliam simus vitæ participes. Somnus enim, non secus ac publicanus, dimidium vitæ tempus nobiscum dividit. Longe autem abest, ut permittatur interdum dormire, cum maximam noctis partem vigiliis impertiamur. Tædia autem et dormitationes, pandiculationes, et oscitationes sunt instabilia animæ fastidia. Postremo autem hoc sciendum est, non esse animæ id quod somno indiget: ipsa enim semper movetur; sed corpus, quod quieti traditur, remittitur, dum interea anima non amplius corporaliter operatur, sed per se ipsa operatur et cogitat: quo fit, ut quæ sunt vera somnia, recte reputanti sint sobriæ animæ cogitationes, dum ea corporis affectionibus non

✕ P. 219 ED. POTTER, 186-187 ED. PARIS.

(81) Βορβορυμοί. Κορκορυμοί Nov.

(82) Ὑπνος. Hæc e loco Platonis modo dicto διὰ μνήμης recitat Clemens. Ejus porro verba sic se habent: Ὑπνος γὰρ δὴ πολὺς οὐτε τοῖς σώμασιν, οὐτε ταῖς ψυχαῖς ἡμῶν, οὐδ' αὐ ταῖς πράξεσι ταῖς περὶ ταῦτα πάντα ἀρμότων ἐστὶ κατὰ φύσιν. « Somnus enim multus nec corporibus, nec animis, nec rebus gerendis natura conducit. » Eadem repèriæ apud Siobæum, Serm. 1 et 30.

(83) Κοιμηθῆσόμεθα. Κοιμηθόμεθα Nov.

(84) Οὐ γὰρ χρὴ. Respicit Iliad. B principio: Οὐ γὰρ χρὴ παννύχιον εὐδαιρ βουλευφόρον ἄνδρα. Non decet tota nocte dormire virum consiliarium. Conf. quæ statuit Plato De legibus, lib. vii, p. 892.

(85) Πᾶσι δέ. Quæ deinceps sequuntur usque ad

ἡμᾶς ἀποστρέψαντες, τοῦ κεκρυμμένου τὰς βίβεις ἀνθρώπου φωτίσαντες, τὴν τε ἀλήθειαν αὐτὴν ἐποπτεύσαντες, καὶ τῶν ταύτης βευσμάτων μεταλαμβάνοντες, τοὺς ἀληθεῖς τῶν ὄνειρων ἐναργῶς καὶ φρονίμως ἀποκαλυπτόμεθα. Ἐργαὶ δὲ οἰνοβαρούτων, καὶ τῶν ἀποσεσαγμένων ταῖς τροφαῖς οἱ βωχοί, καὶ τὸ βέγγειν τοῖς στρώμασιν ἐνεληγμένον, γαστέρων τε στενοχωρουμένων βορβορυμοί (81), τὸ διορατικὸν τῆς ψυχῆς κατέχωνταν δμμα, φαντασιῶν μυρίων τῆς διαβολῆς ἐμπειπλαμένης. Αἰτία δὲ ἡ περιττὴ τροφή, τὸ λογιστικὸν εἰς ἀναίσθησιαν καθέλκουσα. Ὑπνος. (82) γὰρ δὴ πολὺς οὐτ' τοῖς σώμασιν οὐτε ταῖς ψυχαῖς ἡμῶν ὠφέλειαν ἐπιφέρων, οὐδ' αὐταῖς ταῖς περὶ τὴν ἀλήθειαν πράξεις πάντα ἀρμότων ἐστὶν, εἰ καὶ κατὰ φύσιν ἐστὶν. Λὼτ δὲ ὁ δίκαιος (παραπέμπομαι γὰρ νῦν τῆς παλιγγενεσίου οἰκονομίας τὴν ἐξήγησιν) οὐκ ἂν ἐπὶ τὴν ἀδυσμον ἐκελεην προήχθη μίξιν, μὴ οὐχὶ καταμεθυσθεὶς πρὸς τῶν θυγατέρων, καὶ ὑπὸ κερωθεῖς. Ἦν οὖν τὰ αἰτία τῆς πολλῆς εἰς ὑπνον περικόπτωμεν καταφοράς, νηφαλιώτερον κοιμηθῆσόμεθα (83)· οὐ γὰρ χρὴ (84) παννύχιον εὐδαιρ τοὺς ἔνοικον ἔχοντας τὸν Λόγον, τὸν ἐγρήγορον. Ἐπεγερετόν δὲ νύκτωρ, μάλιστα ὅποτε αἱ ἡμέραι φθίνουσιν· καὶ τῷ μὲν φιλολογητέον, τῷ δὲ τῆς αὐτοῦ τέχνης ἀπαρκτητόν· γυναιξὶ δὲ ταλασίας ἐφαπτεόν· πᾶσι δὲ (85), ὡς ἔπος εἰπεῖν, διαμαχητέον ἡμῖν πρὸς τὸν ὑπνον, ἡρέμα ἐκ προσαγωγῆς ἐθίζουσιν, ὡς πλεονα χρόνον τοῦ ζῆν διὰ τὴν ἐγρήγορσιν μεταλαμβάνειν· ὁ γὰρ ὑπνος, ὡπερ τελώνης, τὸν ἡμισὴν ἡμῖν τοῦ βίου συνδιαρεῖται χρόνον. Πολλοῦ γε δεῖ μεθ' ἡμέραν ἐπιτρέπειν (86) καθεῦδειν τοῖς καὶ τῆς νυκτὸς τὸ πλεῖστον εἰς ἐγρήγορσιν ἀποτεμνομένοις, ἄλυες (87) δὲ, καὶ νυσταγμοί, καὶ διεκτάσεις, καὶ χάσμα, δυσαρεστία ψυχῆς εἰσὶν ἀέθαιοι. Χρὴ δὲ καὶ τοῦτο ἐπὶ πᾶσιν εἰδέναι, ὡς οὐ ψυχῆς τὸ δεόμενον ὑπνον ἐστὶν· ἀεικίνητος γὰρ αὐτὴ· ἀλλὰ τὸ σῶμα, ἀναπαύλαις διαβασταζόμενον, παρίεται, μὴ ἐνεργούσης ἔτι σωματικῶς τῆς ψυχῆς, ἀλλὰ καθ' αὐτὴν ἐννοουμένης· ἢ καὶ τῶν ὄνειρων (88) οἱ ἀληθεῖς ὁρθῶς λογισόμενοι νηφούσης (89) εἰσὶ ψυχῆς λογισμοί, ἀπερισπάστου τὸ ἐτηνικάδε οὐσης (90) περὶ τὰς τοῦ σώματος συμπαθείας, καὶ αὐτῆς αὐτῆ τὰ κράτιστα συμβουλευούσης· ψυχῆς δὲ ὀλιγοῦς τὸ ἀτρεμῆσαι αὐτῆ· διόπερ αἰετὸν τὸν Θεὸν ἐννοουμένην, διὰ τῆς συνεχοῦς προτομιλήσεως ἐγκαταλέγουσα τῷ σώματι τὴν ἐγρήγορσιν, ἀγγελικῆ τὸν ἀνθρώπων ἐξισάζει χάριτι,

hæc verba ἐγρήγορσιν ἀποτεμνομένοις, recitant Antonius et Maximus serm. De somno.

(86) Ἐπιτρέπειν. Hanc vocem omiserunt Antonius et Maximus.

(87) Ἄλυες. Ἄλυες, οἰνεὶ ἐκλύσεις, καὶ πρὸς τὸ δὲ δέον ἀπροσεξίας. Scholiastes in marg. Reg. et Bod.

(88) Ὀνειρων. M. Cicero, lib. De senectute cap. 22: « Jam vero videtis nihil esse morti tam simile quam somnum. Atqui dormientium animi maxime declarant divinitatem suam. Multa enim cum remissi et liberi sunt, futura prospiciunt. Ex quo intelligitur, quales futuri sunt, cum se plane corporis vinculis relaxaverint. »

(89) Νηφούσης. Δέ addit Nov.

(90) Οὐσης. Abest a Nov.

τῆς ζωῆς τὸ αἰδιον ἐκ τῆς τοῦ ἐργηγορέναι μελέτης A trahitur, et ipsa sibi ipsi quæ sunt optima consu-
προσλαμβάνουσα. lat : ✕ animæ autem est interitus, si ipsa apud se
omnino quiescat : et ideo Deum mente semper versans, per continuam cum eo consuetudinem corpori
vigiliam inserens, angelicæ exæquat hominem gratiæ, vitæ æternitatem ex meditatione vigiliæ susci-
piens.

ΚΕΦ. Ι.

Τίνα διαληπτέον περι παιδοποιίας.

Συνουσίας δὲ τὸν καιρὸν μόνοις τοῖς γεγαμηκόσιν ἀπολλέειται σκοπεῖν · τοῖς δὲ γεγαμηκόσι σκοπὸς ἡ παιδοποιία (91) · τέλος δὲ ἡ εὐτεχνία · καθάπερ καὶ τῷ γεωργῷ τῆς τῶν σπερμάτων καταβολῆς αἰτία μὲν ἡ τῆς τροφῆς προμηθεΐα, τέλος δὲ αὐτῷ τῆς γεωργίας ἡ τῶν καρπῶν συγκομιδή. Μακρῷ δὲ ἀμείνων γεωργός, ὁ ἐμψυχὸν σπείρων ἄρουραν · ὁ μὲν γὰρ, ἐπικαίρου τροφῆς ὀριγνόμενος, ὁ δὲ, τῆς τοῦ παντὸς διαμονῆς προμηθεύμενος, γεωργεῖ · καὶ ὁ μὲν δι' ἑαυτὸν, ὁ δὲ διὰ τὸν Θεὸν φυτουργεῖ · « Πληθύνεσθε γὰρ, εἰρηκεν · καὶ ὑπακουστέον (92) καὶ κατὰ τοῦτο· Εἰκὼν ὁ ἀνθρώπος, τοῦ Θεοῦ γίνεται (95), καθὼς εἰς γένεσιν ἀνθρώπου ἀνθρώπος συνεργεῖ. » Οὐ πᾶσα οὖν γῆ εὐθετος εἰς σπερμάτων ὑποδοχὴν · εἰ δὲ καὶ πᾶσα, ἀλλ' οὐχὶ τῷ αὐτῷ γεωργῷ · οὐδὲ μὴν πέτρα σπαρτέον (94), οὐδὲ καθυβριστέον τὸ σπέρμα, ἄρχηγὸν γενέσεως οὐσίαν, συνεσπαρμένην ἔχουσαν τῆς φύσεως τοὺς λογισμούς· τοὺς δὲ κατὰ φύσιν λογι- σμούς ἀλόγως εἰς τοὺς παρὰ φύσιν κατασχύνειν πόρους ἄθεον κομιδῆ. Ὅρατε γοῦν, ὁ πάνσοφος Μωϋσῆς (95) ὅπως ποτὲ συμβολικῶς τὴν ἄκαρπον ἀποκρούεται σπα- ράν · « Οὐκ ἔδεσαι, λέγων, τὸν λαγὼν, οὐδὲ τὴν ὑαι- νάν (96). » Οὐ βούλεται τῆς ποιότητος αὐτῶν μεταλαμ- βάνειν τὸν ἀνθρώπον, οὐδὲ μὴν τῆς ἰσῆς ἀσελγείας ἀπο- γεύσασθαι · κατακόρως γὰρ τοι περὶ τὰς μίξεις τὰ ζῶα ταῦτα ἐπτόνηται · καὶ τὸν μὲν (97) λαγῶν κατ' ἔτος πλεονεκτεῖν φασὶ τὴν ἀφόδευσιν (98), εἰς ἀριθμούς (99) οἷς βεβίωκεν ἔτεσιν ἰσχοντα τρύπας. Ταύτη δὲρα τὴν (1) κίλυσιν τῆς ἐδωδῆς τοῦ λαγῶ παιδεραστίας

✕ P. 220 ED. POTTER, 187-188 ED. PARIS.

(91) *Παιδοποιία*. Athenagoras, *Legat.* p. 129, edit. Oxon., dicit uxori operam dandam μέχρι τοῦ παιδοποιήσασθαι, « donec liberi generentur; » ὡς γὰρ γεωργός καταβάλλον εἰς γῆν τὰ σπέρματα, ἀμη- τον περιμένει, οὐκ ἐπισπείρων · καὶ ἡμῖν μέτρον ἐπι- θυμίας ἡ παιδοποιία · « Quemadmodum enim agricola, postquam in terram semina conjecit, exspectat messem, nihil insuper inferens : ita et nobis quoque finis concupiscentiæ, liberorum procreatio est. » Plura in hunc sensum inferius occurrunt.

(92) *Καὶ ὑπ.* Hoc modò distinguendum cum Her- veteo : καὶ ὑπακουστέον, Καὶ κατὰ τοῦτο εἰκὼν ὁ ἄνθρ.

(95) *Τοῦ Θεοῦ γ.* Γίνεται τοῦ Θεοῦ inverso or- dine Nov. Mox πᾶσα γῆ οὖν εὐθ. Ibid.

(94) *Πέτρα σπαρτέον*. Pal. ms. παρασπαρτέον, ut sit « præter viam seminandum, » aut præter natu- ram, ut seq. pag. Sed πέτρα, seu πέτραν confir- mat κερασβόλα σπείρειν infra pag. 85. De lepore, quæ sequuntur, refert etiam Plutarchus lib. *De non tenerando*; de hyæna, Ælianus *Animal. hist.* lib. 1, c. 25. H. SYLBURG.

(95) *Μωϋσῆς*. Ubi hæc dicit Moyses? Certe nec *Levi*. xi, nec *Deut.* xiv. quibus locis varia ciborum genera prohibet, nec forte ullibi alias; verum quæ hic dicit Clemens, sumpsisse videtur e S. Barnabæ *epist.* cap. 10.

CAP. X.

Quænam de procreatione liberorum tractanda sint.

Tempus autem opportunum conjunctionis solis iis relinquitur considerandum, qui juncti sunt ma- trimonio; qui autem matrimonio juncti sunt, lia- scopus est et institutum, liberorum susceptio · finis autem, ut boni sint liberi : quemadmodum agricolæ seminis quidem dejectionis causa est, quod nutrimenti habendi curam gerat; agriculturæ autem finis est, fructuum perceptio. Multo autem melior est agricola, qui terram colit animatam : ille enim ad tempus alimentum expetens, hic vero ut universum permaneat, curam gerens, agricolæ officio fungitur : et ille quidem propter se, hic vero propter Deum plantat ac seminat. Dixit enim : « Multiplicemini »; ubi hoc subaudiendam est : « Et ea ratione sit homo Dei imago, quatenus homo co- operatur ad generationem hominis. » Non est quæ- libet terra apta ad suscipienda semina : quod si etiam sit quælibet, non tamen eidem agricolæ. Ne- que vero seminandum est supra petram, neque se- men est contumelia afficiendum, quod quidem dux est et princeps generationis, estque substantia, quæ simul habet insitas naturæ rationes. Quæ sunt au- tem secundum naturam rationes, absque ratione præternaturalibus mandando meatibus, ignominia afficere, valde est impium. Videte itaque quomodo sapientissimus Moyses infrugiferam aliquando satio- nem symbolice repulit : « Non comedes, inquit, leporem, nec hyænam · » Non vult homines esse qualitatis eorum participes, neque eis æqualem Gen. i, 28. Deut. xiv, 7.

(96) *Τὸν λαγ.* οὐδὲ τὴν ὕ. Τὸν λαγῶν καὶ ὑαι- νάν Pal., Bod., Reg.

(97) *Καὶ τὸν μέν.* Barnabas loco superius dicto : Ἄλλὰ καὶ τὸν δασύποδα οὐ φάγη, φησίν. Πρὸς τί; Οὐ μὴ γένη παιδοφθόρος, οὐδὲ ὁμοιωθήσῃ τοῖς τοι- οῦτοις · ὅτι ὁ λαγῶς κατ' ἑναυτὸν πλεονεκτεῖ τὴν ἀφόδευσιν · ὅσα γὰρ ἔτη ζῆ, τοσαύτας ἔχει τρύπας. « Ad hæc leporem, inquit, non comedes. Quamob- rem? Scilicet non eris puerorum corruptor, nec si- milem te iis efficies : quoniam lepus annis singulis anum multiplicat; quotque annos vivit, tot habet foramina. » Ubi de leporum salacitate ac forami- nihilus conf. quæ adnotavit Cotelierius, ut etiam quæ Clemens mox dicit p. 190.

(98) *Ἀφόδευσιν*. Pro ἀφόδευσιν Hervetus legisse videtur ὀχέϊαν, dum vertit « multiplicare Venerem; » sed receptam lectionem teneat ista Plinii lib. viii, cap. 55 : « Archæion auctor est, quot sint corporis cavernæ ad excrementa lepori, totidem annos esse ætatis; varius certe numerus reperitur. Idem, utramque vim singulis inesse, ac sine mare æque gignere. » SYLBURG. — Lowthius adnotat, « Vid. Menard. in *Epist.* Barnabæ n. 10. »

(99) *Εἰς ἀριθμούς*. Scribendum ἰσαριθμούς, « numero æquales. »

(1) *Ἄρα τῆρ.* Ἄρα καὶ τὴν Nov.

gestare libidinem : hæc enim animalia ad explendum ✕ coitum venereum feruntur insano quodam furore. Ac leporem quidem dicunt quotannis multiplicare anum, pro numero annorum, quos vixit, habentem foramina : et ea ratione dum leporis esum prohibet, significat se dehortari puerorum amorem. Hyænam autem vicissim singulis annis masculinum sexum mutare in femininum : significare autem non esse illi ad adulteria prorumpendum, qui ab hyæna abstinet. Sed non oportere quidem his assimilari animalibus, per eam, quam proponit, interdictionem, sapientissimum Moysen citra ullam dubitationem significare, ego quoque assentior ; non tamen eorum, quæ symbolice dicta sunt, expositioni consentio : nunquam enim naturæ vis potest afferri, ut mutetur : quod autem semel in ipso effictum est, nefas est affectione in contrarium refingi : affectio enim non est natura. Ejus enim, quod formatum est, adulterare characterem, non autem ipsam formam transformare potest affectio. Etsi enim multæ aves dicuntur temporum vicibus mutare et vocem, et colorem : quemadmodum merula ex nigra quidem flava, ex suaviter autem canente obstrepera fieri dicitur : itidem etiam luscinia et colorem, et vocem, alternis mutare asseritur : cæterum non mutant ipsam naturam, ut figura mutata fiat mas ex femina, sed recens quidem pennarum productio, novæ vestis instar, quamdam pennarum tincturam emittit ; sed ea paulo post minis hibernis exhalatur ; sicut flos, dum color flaccidit. Ipsa quoque vox similiter frigore male vexata, marcescit. Cum enim exterior cutis ab aere ambiente densatur, quæ in collo sunt arteriæ compressæ et constipatæ, spiritum quoque comprimunt ; is autem in arctum valde coactus, suffocatum et oppressum edit sonum. Rursus itaque ambienti aeri assimilatur, et vere relaxatus ex angustiis liberatur spiritus, qui fertur per dilatatas, quæ tunc clausæ erant, arterias. 82 Non profert itaque amplius cantum flaccidum et languidum, sed jam emittit canorum : etiam vox eorum latius diffunditur, et jam vocis avium quasi ver sit cantus. Nequaquam ergo credendum est, hyænam unquam mu-

✕ P. 221 ED. POTTER, 188-189 ED. PARIS.

(2) *Τὴν δὲ ὑαινᾶν*. Barnabas loco superius dicto : Ἄλλὰ οὐδὲ τὴν ὑαινᾶν φάγη. Οὐ μὴ, φησὶ, γένη μοιχὸς, οὐδὲ φθορεὺς, οὐδὲ ὁμοιωθήσῃ τοῖς τοιοῦτοις. Πρὸς τί ; Τοῦτο γὰρ τὸ ζῶον παρ' ἐνιαυτὸν ἀλλάσσει τὴν φύσιν ; καὶ ποτὲ μὲν ἄρβρον, ποτὲ δὲ θῆλυ γίγνεται. « Sed nec hyænam manducabis. Non eris, inquit, adulter, neque corruptor, nec talibus assimilaberis. Quare ? Quia istud animal annuatim sexum mutat, et modo mas, modo femina est. » Ubi conf. quæ adnotavit Cotelerius.

(3) *Οὐ μέντοι*. De hyæna cum Clemente negat etiam Aristoteles *Histor. animal.* lib. vi, c. 52. SYLBURG. — Porro hoc loco Clemens Barnabæ contradicit ; sed, tanti viri reverentia ductus, nomen ejus retinet.

(4) *Ὡς θῆλυ*. Ὡς καὶ θῆλυ Nov.

(5) *Ἄλλ' ἢ μέν*. Ὁρατοῦ ἄγαν τὸ χωρὶον τῆ φράσει ἐξηγησόμενον, inquit Scholiastes in marg. Reg. et Bod.

(6) *Μεμυκῶτων*. Grammaticæ regula postulat μεμυκῶτων ἀρτηριῶν nisi neutro genere scriptum

ἔμφαινεῖν ἀποτροπὴν. Τὴν δὲ ὑαινᾶν (2) ἐναλλὰξ ἀμείβειν τὸ ἄρβρον εἰς τὸ θῆλυ παρ' ἑτος ἕκαστον αἰνίττεσθαι δὲ, μὴ χρῆν ἐπὶ μοιχείας ὀρμῶν τὸν τῆς ὑαινῆς ἀπεχόμενον. Ἄλλὰ τὸ μὲν μὴ δεῖν ἐξομοιοῦσθαι τοιοῦτο τοῖς ζῴοις, διὰ τῆς προκειμένης ἀπαγορεύσεως ὁμολογουμένως τὸν πάνσοφον Μωϋσεᾶ αἰνίττεσθαι, σύμφημι κατὰ τὸ οὐ μέντοι (3) τῆδε ἐξηγήσει τῶν συμβολικῶς εἰρημένων συγκατατίθεμαι· οὐ γὰρ ἄν ποτε βιασθεῖν φύσις εἰς μεταβολὴν· τὸ δὲ ἀπαξ πεπλασμένον εἰς αὐτὴν οὐ θέμις ἀντιπλασθῆναι· πάθει· τὸ γὰρ πάθος οὐ φύσις· παραχαράττειν δὲ, οὐ μετακοσμεῖν, τὸ πάθος εἴθε τὴν πλάσιν. Εἰ γὰρ καὶ τῶν ὀρνέων πολλὰ μεταβάλλειν κατὰ τὰς ὥρας λέγεται καὶ τὸ χρῶμα καὶ τὴν φωνήν· οἷον ὁ κόκκυφος, ξανθὸς μὲν ἐκ μέλανος, παταγητικὸς δὲ ἐξ ὀφεικοῦ

B γενόμενος· ὡσαύτως δὲ καὶ ἀηδῶν καὶ τὸ χρῶμα καὶ τὴν φῶν συμμεταβάλλει ταῖς τροπαῖς· ἀλλ' οὐ τί γε τὴν φύσιν αὐτὴν ἀμείβουσιν, ὡς θῆλυ (4) γίγνεσθαι ἐκ τοῦ ἄρβρονος κατὰ μετασηματισμὸν· ἀλλ' ἢ μὲν (5) τῶν πτερῶν νεοφυτὰ νεοφῶς ἐσθῆτος δίκην ἐξανθεῖ βαφῆν τινα ἀπειλήν, καθάπερ ἄθος μαρινομένης τῆς χροᾶς· ἢ φωνὴ δὲ καὶ αὐτὴ τὸν ὁμοιον τρόπον, τῷ κρύει πεπονημένη, μαραινεται· πυκνούμενης γὰρ τῆς ἐπιτραχείας ἐκ τοῦ περιέχοντος, αἱ περὶ τὸν αὐχένα πιεζόμεναι τε καὶ πυκνούμεναι ἀρτηρίαι προσαναθλίβουσι τὸ πνεῦμα· στενοχωρούμενον δὲ ἄγαν τοῦτο, πνιγόμενον ἀποδίδουσι τὸν ἦχον. Αὐτίς οὖν συνεξομοιοῦμενον τῷ περιέχοντι, καὶ τῷ ἦρι συγχαλῶμενον, ἐλευθεροῦται μὲν τῆς στενοχωρίας τὸ πνεῦμα, φερόμενον δι' εὐσφύρων, τῶν τέως μεμυκῶτων (6), ἀρτηριῶν· οὐ μινυρίζει δὲ ἐτι τὸ μέλος τὸ μεμαραμμένον, ἀνθεῖ δὲ ἦδη λιγυρὸν, καὶ χεῖται πλατύτερον τὸ φέδωμα αὐτῶν· καὶ ἦδη γίνεταί τῆς φωνῆς τῶν ὀρνέων ἕαρ ἢ ὀδῆ. Οὐκ οὖν οὐδὲ τὴν ὑαινᾶν μεταβάλλειν τὴν φύσιν πιστεστοῦν ποτέ· οὐδὲ γὰρ αἰδοῖα ἔχει τὸ αὐτὸ ζῶον ἕμα ἄμφω, ἄρβρονος καὶ θήλεος, καθὼς ὑπεκλήφασι τινες, Ἐρμαφροδίτους τερατολογούντες (7), καὶ τρίτην ταύτην μεταξὺ θηλείας καὶ ἄρβρονος, ἀνδρόγυνον καινοτομοῦντες φύσιν. Ἀπατώνται δὲ εὐ μάλα, τὸ φιλότεκνον τῆς παμμήτορος καὶ γενεσιουργοῦ φύσεως μὴ νοήσαντες· ἐπεὶ γὰρ (8) ἐστὶ τοῦτο λαγνίστατον

D πτερες μεμυκῶτων ἀρτηριῶν, sc. ὀργάνων, ἀγγείων· quod est insolens. SYLBURG.

(7) *Ἐρμαφροδίτους τερατ.* Atqui juris auctores hoc statuunt, lib. x D. *De stat. hom.* lib. xvi, sect. 1, de testibus : et boni auctores, A. Gellius lib. ix, cap. 2. Ausonius, epigram. 98, et confirmat experientia. R. SYLBURG.

(8) *Ἐπεὶ γάρ*. Hæc, paucis mutatis, Eustathius in Comment. in *Hexæmeteron* p. 58, transtulit : Τὸ γὰρ ζῶον, ἀσελγέστατον πάνυ ὑπάρχον, πρὸ τοῦ πόρου ὑπὸ τὴν κέρκον ἐξοχῆν κέκτηται, αἰδοῖα θηλυκῶ παραπλήσιον· ὅπερ (scribe ἦπερ) οὐκ ἔχει πόρον, ἢ μόνην τὴν κοιλότητα εἰς οὐδὲν μέτρας χρεῖδες καθεστηκυῖαν, καὶ κενὴν μόνην λαγνείαν δέχεται. Διὰ γοῦν τὸν υπερβάλλοντα πασχητισμὸν τοῦτο ὁ ἄρβρον καὶ ἡ θηλεία ἔχουσι τὸ ἴδιωμα· ὅταν γὰρ οἱ πόροι περιπληρωμένοι ἀσχολῶνται περὶ τὴν κῆσιν, ἐν ἀλλήλοις τὴν παρὰ φύσιν ὑξίν ἐργάζονται. Ὅθεν σπανιώτατόν ἐστιν εὐρεῖν θηλείαν ὑαινᾶν· οὐ γὰρ συνεχεῖς αἱ κῆσεις τῷ ζῴῳ γίνονται. « Nam animal

τὸ ζῶον, ἢ ὕαινα, ὑπὸ τὴν κέρκον πρὸ τοῦ πόρου τῆς περιττώσεως πέφυκεν αὐτῇ ἐξοχῇ τις σαρκική, παραπλήσια τῷ σχήματι αἰδοῖω θηλυκῷ· πόρον δὲ οὐδένα ἔχει τοῦτο τῆς σαρκὸς τὸ σχῆμα, εἰς τι χρειώδες ἀπολήγον, ἢ εἰς μήτραν, ἢ εἰς ἀπευθυμένον λέγω· μόνην δὲ ἄρα κοιλότητα ἔχει πολλήν, ἢ τὴν λαγνείαν ὑποδέχεται τὴν κενήν, ὅτ' ἂν ἀποστραφῶσι περὶ τὴν ἀποκύησιν ἀσχολούμενοι τῆς ἀποτέξεως οἱ πόροι. Τὸ δὲ αὐτὸ τοῦτο ἄρβενί τε καὶ θηλεῖξ προσπέφυκεν ὑαίγη διὰ τὸν ὑπερβάλλοντα πασχυντισμὸν ἀλλήλιξ· γὰρ καὶ ὁ ἄρβην, ὅθεν καὶ σπανιώτατα θήλειαν ἔστιν ὕαιναν λαβεῖν· οὐ γὰρ συνεχεῖς αἱ κυήσεις τῶ ζώῳ γίνονται τούτῳ, πλεοναζούσης ἐν αὐτοῖς ἀδεῶς τῆς παρὰ φύσιν σποράς. Ταύτῃ μοι δοκεῖ καὶ ὁ Πλάτων ἐν Φαίδρῳ τὴν παιδερασίαν ἀποκρουόμενος, ἠθρηῖον αὐτὴν προσεῖπειν, ὅτι τὸν χαλινὸν ἐνδακόντες οἱ ταῖς ἰδοναῖς ἐκδοτοὶ λάγνοι, τετραπύδων νόμου βαίνουσι, καὶ παιδοπορεῖν ἐπιχειροῦσιν. Τοὺς « δὲ » ἀλέους « παρέδωκεν ὁ θεός, » ὡς φησὶν ὁ Ἀπόστολος « εἰς πάθη ἀτιμίας· αἷτε γὰρ θήλειαι (9) αὐτῶν μετήλαξαν τὴν φυσικήν χρῆσιν εἰς τὴν παρὰ φύσιν ὁμοίως δὲ (10) καὶ οἱ ἄρβενες αὐτῶν (11), ἀφέντες τὴν φυσικήν χρῆσιν, ἐξεκαύθησαν ἐν τῇ ὀρέξει αὐτῶν εἰς ἀλλήλους, ἄρβενες ἐν ἄρβει τὴν ἀσχημοσύνην κατεργαζόμενοι, καὶ τὴν ἀντιμισθίαν, ἣν ἔδει, τῆς πλάνης αὐτῶν ἐν ἑαυτοῖς ἀπολαμβάνοντες. » Καίτοι οὐδὲ ταῖς λαγνιστοτάτοις (12) τῶν ζώων συγκεχώρηκεν ἡ φύσις τὴν τῆς περιττώσεως πόρον ἐπιθοροῦν· τὸ μὲν γὰρ οὖρον εἰς κίστιν ἀποκρίνεται, ἡ δὲ ἐξυγρασμένη τροφή εἰς κοιλίαν· τὸ δάκρυον δὲ εἰς ἡμια· αἷμα εἰς φλέβας· ῥύπος εἰς ὕα· μύξα ἐπὶ τὰς ῥίνας καταφύρονται· συνεχῆς δὲ ἡ (13) ἔδρα τῶν πέρατι τοῦ ἀπευθυμένου, δι' ἧς ἀποπτύεται τὰ περιττώματα. Μόνη δὲ ἄρα ἐπὶ τῶν ὑαίνων ἡ ποικίλη φύσις ταῖς ὀχειαῖς ταῖς περιτταῖς μόριόν τι τοῦτο ἐπινενόηκε περιττόν· διὸ καὶ μέχρι τινὸς κοιλὸν ἔστιν εἰς διακονίαν κνησιῶντων μορίων· ἀποτυφλοῦται δὲ ἐντεῦθεν ἡ κοιλότης· οὐ γὰρ εἰς γένεσιν δεδημιούργηται. Ἐντεῦθεν συμφανὲς ἡμῖν ὁμολογουμένως, παραιτεῖσθαι δεῖν τὰς ἀρβενομιξίας, καὶ τὰς ἀκάρπους σποράς, καὶ τὰς κατόπιν εὐνάς, καὶ τὰς ἀσυμφεῖς ἀνδρογύνους κοινουσίας· ἐπομένους τῇ φύσει αὐτῇ, ἀπαγορευούσῃ διὰ τῆς τῶν μορίων κατασκευῆς, οὐκ εἰς παραδοχὴν σπέρματος, εἰς δὲ τὴν πρόεσιν (14) αὐτοῦ, τὸ ἄρβεν ἀνδρώσασα. Ὁ δὲ Ἱερεμίας ὀπηνίκα ἂν φῆ, τοῦτ' ἔστι δι' αὐτοῦ τὸ Πνεῦμα· « Σπῆλαιον (15) ὑαίνης

⌘ P. 222 ED. POTTER, 189-190 ED. PARIS.

hoc (hyæna) cum perditæ sit libidinis, præter foramen, quod sub cauda est, tumorem pudendo mulieris non dissimilem continet, in quo foramen pervium non est, sed tantum cavitatis, quæ nullum vulvæ usum exhibere valet, sed duntaxat inanis libidinis receptaculum extubaret. Propter igitur immensam muliebria patiendi appetentiam, utriusque, maris ac femine, singularis hæc proprietas dicitur inesse : dum enim plena foramina in conceptu salvando occupantur, inter se contra naturam misturam faciunt. Unde rarissime invenitur femina hyæna : nam hoc animal non frequenter concipit. »

(9) Αἷτε γὰρ θ. Scholiastes in marg. Reg. et Bod. Οὐκ ἀλλήλιξ βαίνουσι ὀηλαδῶν, ἀλλὰ τοῖς ἀν-

tare naturam : idem enim animal non habet simul ambo pudenda maris et femine, sicut nonnulli existimarunt, qui prodigiose Hermaphroditos finxerunt, et inter marem et feminam, hanc masculo-feminam naturam innovarunt. Valde autem falluntur, ut qui non animadverterint, quam sit filiorum amans omnium mater et genitrix Natura : quoniam enim hoc animal, hyæna inquam, est salacissimum, sub cauda ante excrementi meatum, adnatum est ei quoddam carneum tuberculum, feminino pudendo figura persimile. Nullum autem meatum habet hæc figura carnis, qui in utilem aliquam desinat partem, vel in matricem inquam, vel in rectum intestinum : tantum habet magnam concavitatem, quæ inanem excipiat libidinem, quando aversi fuerint meatus, qui in concipiendo fetu occupati sunt. Hoc ipsum autem et masculo et femine hyænae adnatum est, quod sit insigniter pathica : masculus enim vicissim et agit, et patitur : unde etiam rarissime inveniri potest hyæna femina : non enim frequenter concipit hoc animal, cum in eis largiter redundet ea, quæ præter naturam est, satio. Hæc etiam ratione mihi videtur Plato in *Phædro*, amorem puerorum repellens, cum appellare bestiam, quod frenum mordentes, qui se voluptatibus dedunt, libidinosi, quadrupedum cœvent more, et filios seminare conantur. Impios « autem tradidit Deus, » ut ait Apostolus, « in perturbationes ignominie : nam et femine eorum mutaverunt naturalem usum in eum, qui est præter naturam : similiter autem et masculi eorum, relicto usu naturali, exarscrunt in desiderio sui inter se invicem, masculi in masculos turpitudinem operantes, et mercedem, quam oportuit, erroris sui in se recipientes. » At vero ne libidinosissimis quidem animalibus concessit natura in excrementi meatum semen immittere : urina enim in vesicam excernitur, humefactum alimentum in ventrem, lacryma vero in oculum, sanguis in venas, sordes in aures, mucus in nares delertur : fini autem recti intestini, sedes cohæret, per quam excrementa exponuntur. Sola ergo varia in hyænis natura, superfluo coitui superfluum hanc partem excogitavit, et ideo est etiam aliquantisper concavum, ut prurientibus partibus inserviat, exinde autem excæcatur concavitas : non fuit enim res fabricata ad generationem. Hinc nobis manifestum atque

⌘ Rom. I, 26, 27.

ὀράσι παρέχουσιν ἑαυτάς. Οὕτω Ἀναστάσιος ἐν τῷ εἰς τὴν πρὸς Κορινθίους ἐξηγητικῷ.

(10) Δέ. Τέ Rom. ubi etiam passim ἄρβενες per σ.

(11) Αὐτῶν. Abest a Rom. Mox χρῆσιν τῆς θηλείας. Ibid.

(12) Λαγνιστοτάτοις. Scribe λαγνιστάτοις, quod habent Reg. et Bod.

(13) Συνεχῆς δὲ ἡ. Συνεχῆς δὲ ἄρα ἡ Nov.

(14) Πρόεσιν. Προαίρεισιν Nov. Mox super finalem α in ἀνδρώσασα aliquis scripsit η in Bod. et Reg. perinde ac si vera lectio esset ἀνδρωσάση, recte.

(15) Σπῆλαιον. Μὴ σπῆλαιον ὑαίνης ἢ κληρονομία μου ἐμοί; Jerem. Apud eundem cap. vii, 11 :

✠ adeo in confesso est, vitandos esse cum masculis concubitus, et infrugiferas sationes, et Veperem præposteram, et quæ natura coalescere non possunt, androgynorum conjunctiones, ipsam naturam sequentibus, quæ id per partium prohibet constitutionem, ut quæ masculum non ad semen suspiciendum, sed ad id effundendum fecerit. Jeremias autem, hoc est, per ipsum loquens Spiritus, quando dicit: « Spelunca hyanæ facta est domus mea », id quod ex mortuis constabat corporibus detestans alimentum, sapienti allegoria reprehendit cultum simulacrorum: vere enim oportet ab idolis esse puram domum Dei viventis. Rursus Moyses lepore quoque vesci prohibet. Omni enim tempore coit lepus, et salit, assidente femina, eam a tergo aggreddens: est enim ex iis, quæ retro insiliunt. Concipit autem singulis mensibus, et superfetat; inquit autem, et parit; postquam autem peperit, statim a quovis inquit lepore (neque enim uno contenta est matrimonio) et rursus concipit, adhuc lactans: habet enim matricem, cui sunt duo sinus, et non unus solus matricis vacuus sinus, est ei sufficiens sedes ad receptaculum coitus (quidquid enim esse vacuum, desiderat repleri); verum accidit, ut cum uterum gerunt, altera pars matricis desiderio teneatur et libidine furiat; quocirca fiunt eis superfetationes. A vehementibus ergo appetitionibus, mutisque congressionibus, et cum prægnantibus feminis conjunctionibus, alternisque inquitibus, puerorumque stupris, adulteriis et libidine abstinere, hujus nos ænigmatis adhortata est prohibitio. Idcirco aperte, et non per ænigmata Moyses prohibuit, « Non fornicaberis; non mœchaberis; pueris stuprum non inferes », inquit. Logi itaque præscriptum totis viribus observandum, neque quidquam contra leges ullo modo faciendum est, neque mandata sunt infirmanda. Malæ enim cupiditati nomen est ὕβρις, et petulantia; et equum cupiditatis, « petulantem » vocavit Plato, cum legisset, « Facti estis mihi equi furentes in feminas ». Libidinis autem supplicium notum nobis facient illi, qui Sodomam accesserunt, angeli. Hi eos, qui probro illos afficere voluerunt, una cum ipsa civi-

✠ P. 233 ED. POTTER, 190-191 ED. PARIS.

Μὴ σπήλαιον ληστῶν ὁ οἶκός μου. Quæ loca Clementis commiscuisse videtur.

(16) Δέ. Abest a Bod., Reg.

(17) Τεκοῦσα. Hæc etiam a Clemente sumpsit Eustathius Operis modo laudati pag. 59: « Ὁ δὲ λαγὼς πρὸς συνουσίαν ἐστὶν ἀκρατέστερος. Ἡ δὲ θήλεια κατὰ μήνα τίχτει, καὶ τεκοῦσα πάλιν ὑπὸ τοῦ τυχόντος λαγῶου ὀχεύεται, καὶ συλλαμβάνει ἔτι θηλαζομένη· οὐ γὰρ ἀρκεῖται ἐν: « Lepus est in coitu intemperantior. Femina quolibet mense parit: cum peperit, rursus a lepore, quemcumque sors obtulerit, inquit, et adhuc lactans, concipit; nec enim uno contenta est. »

(18) Τὸ γὰρ κενόν. Sic Aristoteles *Ethic. Nicomach.* lib. III, c. 15: « Ἀναπλήρωσις γὰρ τῆς ἐνδύσεως ἢ φυσικῆ ἐπιθυμίας. H. SYLB.

(19) Ἐγκύους. Ἀγκύλους. Bod. Reg. mendose.

(20) Οὐ παιδεύθ. Conf. quæ superius dicta sunt

ἄγεγονεν ὁ οἶκός μου: ἡ τὴν ἐκ τῶν νεκρῶν σωμάτων μυσσαττόμενος τροφήν, ἀλλήγορίᾳ σοφῆ τὴν εἰδωλολατρεῖαν διαβέβληκε· δεῖ γὰρ ὡς ἀληθῶς ἀγρὸν εἰδῶλων τὸν τοῦ ζῶντος οἴκον εἶναι Θεοῦ. Πάλιν ὁ Μωϋσῆς καὶ τὸν λαγῶν ἐσθίειν ἀπαγορεύει· ὀχεύει γὰρ πᾶσαν τὴν ὥραν ὁ λαγὼς· καὶ ἐπιβαίνει, συγκαθεσθίει τῆς θηλείας, κατόπιν ἐπιών· ἐστὶ γὰρ ὀπιθοβατικόν· κυεῖ δὲ κατὰ μήνα, καὶ ἐπικυοῦσεται· ὀχεύεται δὲ (16), καὶ τίχτει· τεκοῦσα (17) ἐξ, εὐθύς ὀχεύεται ὑφ' οὗ ἂν τύχη λαγῶου· οὐ γὰρ ἐν ἀρκεῖται γάμῳ· καὶ συλλαμβάνει πάλιν, ἔτι θηλαζομένη· ἔχει γὰρ τὴν ὑστέραν δικρόαν· καὶ οὐχὶ τὸ κένωμα μόνον τῆς ὑστέρας· ἰκανὸν αὐτῆ γίνεσθαι συνουσίας ὀρμητήριον· τὸ γὰρ κενόν (18) πᾶν ἐπιθυμεῖ πληρώσεως· συμβαίνει δ' ὅτ' ἂν κυῶσι, θάτερον μέρος τῆς ὑστέρας κατέχεσθαι τῆ ἐπιθυμίᾳ, καὶ ὀργᾶν· διὰ τοῦτο ἐπικυήσεις γίνονται αὐτοῖς. Ἀπέχεσθαι τοίνυν σφοδρῶν τε ὀρέξεων, καὶ ἐπαλλήλων συνουσιῶν, καὶ τῆς πρὸς τὰς ἐγκύους (19) ὀμιλίας, καὶ ἀλληλοβασίας, καὶ παιδοφθορίας, καὶ μοιχείας, καὶ λαγνείας, ἢ τοῦ αἰνίγματος τοῦδε ἀπαγόρευσις παρήγγειλεν. Ταύτη τοι ἀναφανδόν, οὐ δὲ αἰνιγμάτων ἔτι, ὁ αὐτὸς ἀπηγόρευσε Μωϋσῆς, γυμνῆ τῆ κεφαλῆ· « Οὐ πορνεύσεις· Οὐ μοιχεύσεις· Οὐ παιδοφθορήσεις (20), ἢ λέγων. Τὸ δὲ διάταγμα τοῦ Λόγου παντὶ διατηρητέον σθένει, καὶ οὐδὲν οὐδαμῶς παρανομητέον, οὐδὲ ἀκυρωτέον τὰς ἐντολάς· ἐπιθυμία γὰρ κακῆ ὄνομα ὕβρις· καὶ τὸν τῆς ἐπιθυμίας ἔπικον· ὕβριστήν » ὁ Πλάτων (21) προσεῖπεν, « Ἴπποιοι θηλυμανεῖς, ἐγενήθητέ (22) μοι, ἢ ἀναγνούς. Τὴν δὲ ἐπὶ τῆ ὕβρει δίκην γνωρισῶσιν ἡμῖν (23) οἱ εἰς τὰ Σδόμα παραγεγονότες ἄγγελοι. Οὗτοι τοὺς πειρᾶν (24) ἐθελήσαντας σφᾶς ἐπαισχύναι αὐτῆ πόλει κατέφλεξαν, δεῖγμα ἐναργῆς τοῦτο λαγνείας ἐπικάρπιον, τὸ πῦρ, ὑπογράφοντες. Τὰ γὰρ τῶν παλαιῶν συμπτώματα, ὡς καὶ πρόσθεν εἶπομεν, εἰς τὴν ἡμετέραν ἀναγεγράφεται (25) νοθεσίαν, ὡς μὴ τοῖς αὐτοῖς ἐνοχθηναί· φυλάξασθαι δὲ μὴ περιπεσεῖν τοῖς Ἰσοῖς. Χρὴ δὲ υἱὸς μὲν ἠγεῖσθαι τοὺς παῖδας· εἰς δὲ τὰς γυναῖκας τὰς ἀλλοτρίας ὡς ἰδίας ἀφορᾶν θυγατέρας· κρατεῖν τε (26) ἠδονῶν, γαστρός τε ἔτι καὶ τῶν ὑπὸ γαστέρα δεσπόζειν, ἀρχικώτατον. Εἰ γὰρ οὐδὲ τὸν δάκτυλον ὡς ἔτυχε σαλεύειν τῷ σοφῷ ὁ λόγος ἐπιτρέπει, ὡς ὁμολογοῦσιν οἱ

ἃ Jer. xii, 9. ἔ Exod. xx, 14. ἔ Jer. v, 8.

D)

ad *Protrept.* p. 67, edit. Paris.

(21) Πλάτων. Platonis verba occurrunt in ejus *Phædro*, p. 1226, 1227, quo loco petulantem pravamque animam comparat equo scoloiῶ, ὕβριστη, ἀλαζονεῖας καὶ ὕβρεως ἑταίρῳ, etc.

(22) Ἐγενήθητε. Ἐγενήθησαν apud Jerem., et *pustea Strom.* III, p. 469.

(23) Ἡμῖν. Ὑμῖν Bod.

(24) Πειρᾶν. Περᾶν Reg. Bod., quorum in marg. Scholiastes hæc adnotavit: Οὐ πειρᾶν, ἀλλὰ περᾶν, ἀφ' οὗ καὶ τὸ περαινέειν· ἐμφαντικώτερον γὰρ τὸ πειρᾶν τοῦ περᾶν πρὸς τὴν λαγνείαν αἰσχροῦν.

(25) Ἀναγεγράφεται. Potest etiam communiter scribi ἀναγεγράφεται. A. SYLBURG.— Respicit auctor I Cor. x, 11: Ταῦτα δὲ πάντα τύποι συνέβαινον ἐπεινοῖς, ἐγράψθη δὲ πρὸς νοθεσίαν ἡμῶν.

(26) Κρατεῖν τε. Κρατεῖν δὲ Nov.

Στωϊκοί, πῶς οὐχὶ πολὺ πλέον τοῦ συνουσιαστικοῦ ἔπικρατητέον μορίου τοῖς σοφίαν διώκουσιν; Ταῦτη μοι δοκεῖ καὶ ὠνομάσθαι αἰδοῖον, ὅτι χρῆ παντὸς μᾶλλον τοῦτω τοῦ σώματος τῷ μέρει χρῆσθαι μετὰ αἰδοῦς. Ἡ γὰρ φύσις, ὡσπερ καὶ ταῖς τροφαῖς, οὕτω δὲ καὶ τοῖς κατὰ νόμον γάμοις, ὅτον οἰκεῖον καὶ χρήσιμον καὶ εὐπρεπὲς, χρῆσθαι ἐπέτρεψεν ἡμῖν· ἐπέτρεψε δὲ ὀρέγεσθαι παιδοποιίας. Ὅσοι δὲ τὴν ὑπερβολὴν διώκουσι, πταίουσι περὶ τὸ κατὰ φύσιν, σφᾶς αὐτοὺς βλάπτοντες κατὰ τὰς παρανόμους συνουσίας.

Ἐχει γὰρ ὀρθῶς παντὸς μᾶλλον, μὴ ποτε κοινωανεῖν, καθάπερ θηλειῶν, πρὸς μίξιν (27) ἀφροδισίων τοῖς νέοις. Διδὸν καὶ « Μὴ εἰς (28) πέτρας τε καὶ λίθους σπεῖρειν, » φησὶν ὁ ἐκ Μωυσέως φιλόσοφος· ὅτι μήποτε φύσιν τὴν αὐτοῦ ριζόθεν λήψεται γόνιμον. Πάνυ γούνημφανέστατα διὰ Μωυσέως ὁ Λόγος παρήγγειλε. « Καὶ μετὰ ἀρβένος οὐ κοιμηθήσῃ κοίτην γυναικείαν· βδελύγμα γὰρ ἐστὶ. » Πρὸς δὲ, « καὶ ἀρούρης (29) θηλείας ἀπέχεσθαι πάσης » ὅτι μὴ τῆς ἰδέας, ὁ καλῆς, ἐκ τῶν θείων ἀναλεγόμενος Γραφῶν, συνεβόλευσε Πλάτων, ἐκεῖθεν τὸ νόμιμον ἐκλαδῶν· « Καὶ πρὸς τὴν γυναῖκα τοῦ πλησίον σου οὐ δύσεις κοίτην σου (30) σπέρματος, τοῦ ἐκμιασθῆναι πρὸς αὐτήν. » Ἄθετα (31) δὲ παλλακίδων σπέρματα καὶ νόθα. Μὴ σπείρει (32), οὐ μὴ βούλοιο ἂν σοι φύεσθαι τὸ σπαρέν· μὴ δὲ μὴν ἐπιτεσθαι τινὸς, πλήν γαμετῆς, τὸ παράπαν, τῆς ἑαυτοῦ (33) γυναικὸς, » ἐξ ἧς μόνῃς καρποῦσθαι τὰς σαρκὸς ἔθονάς δίκαιον εἰς διαδοχὰς γενεάς. Νόμιμα γὰρ ταῦτα μόνα τῷ Λόγῳ. Θείας γέ τοι μόρας τῆς δημιουργικῆς μεταλαβόντας, σπέρμα οὐκ ἐκροπίεον, οὐδὲ καθυθριτέον, οὐδὲ μὴν κερασθῶσα σπαρέον. Ὁ γούνη αὐτὸς οὗτος Μωυσεὺς καὶ ταῖς γαμεταῖς αὐταῖς ἀπαγορεύει πλησιάζειν, ἦν ταῖς ἐπιμηνοῖς καθάρσειν ἐνεσχημένα τύχουσιν. Οὐ γὰρ πῶ εὐλογῶν, τῷ ἀποκαθάρματι τοῦ σώματος τὸ γονιμώτατον τοῦ σπέρματος, καὶ μετ' ὀλίγον ἀνθρώπων, μολύνει· οὐδὲ μὴν (34) ἀποκλύζειν τῷ βυπαρῶ τῆς ὄλης βεῦ-

✠ P. 224 ED. POTTER. • Levit. xviii, 22.

(27) Πρὸς μίξιν. Sic Pal. ms. divide : πρόσμιξιν composite Flor. edit. STUBERG.

(28) Μὴ εἰς. Verba Platonis occurrunt *De legibus* lib. viii, pag. 912 : Καλῶς ὑπέλαβες· αὐτὸ γὰρ τοῦτο ἦν τὸ παρ' ἐμοῦ λεχθὲν, ὅτι τέχνην ἐγὼ πρὸς τοῦτον τὴν νόμον ἔχοιμι τοῦ κατὰ φύσιν χρῆσθαι τῇ τῆς παιδοποιίας συνουσίᾳ, τοῦ μὲν ἀρβένος ἀπεγομένου, μὴ κτείνοντάς τε ἐκ προνοίας τὸ τῶν ἀνθρώπων γένος, μηδ' εἰς πέτρας τε καὶ λίθους σπεῖροντας, οὐ μήποτε φύσιν τὴν αὐτοῦ λήψεται γόνιμον· « Probe coniecisti. Ideo enim a me dictum est, artem me ad hanc legem habere, ut secundum naturam ad procreationem Venere homines utantur. Abstinendum igitur a maribus jubeo. Nam qui istis utantur, genus hominum dedita opera interficiunt, in lapidem seminantes, ubi radices agere, quod seritur, nunquam poterit. » Similia dicit Philo Judæus adversus eos qui στέραις γυναίξει συνέρχονται, lib. *De specialibus legibus*, pag. 781.

(29) Ἀρούρης. Post ea, quæ paulo ante laudavimus, Plato mox subjicit : Ἀπεγομένους δὲ ἀρούρας θηλείας πάσης, ἐν ἧ μὴ βούλοιο ἂν σοι φύεσθαι τὸ σπαρέν· « Abstinendum quoque ab agro illo feminino, ubi semen germina nolit producere. » Ubi pro βούλοιο, sequentia ostendunt Clementem legisse βούλοιο, hoc sensu : « Abstinendum ab omni muliere, e qua liberis tibi procreari non vis, »

A late & combusserunt, evidenti hoc indicio ignem, qui est fructus libidinis, describentes. Quæ enim veteribus acciderunt, sicut ante diximus, ad nos admonendos scripta sunt, ne eisdem teneamur vitiis, et caveamus, ne in pœnas similes incidamus. Oportet autem filios existimare, pueros; uxores autem alienas intueri tanquam proprias filias : voluptates quippe continere, ventrique et iis quæ sunt infra ventrem, dominari, est maximi imperii. Si enim ne digitum **83** quidem temere movere permittit sapienti ratio, ut conditentur Stoici. quomodo non multo magis iis, qui sapientiam persequuntur, in eam, qua coitur, particulam dominatus est obtinendus? Atque hac quidem de causa videtur esse nominatum pudendum, quod hac corporis parte magis,

B quam qualibet alia, cum pudore utendum sit; natura enim sicut alimentis, ita etiam legitimis nutritiis, quantum convenit, utile est, et decet, nobis uti permisit : permisit autem appetere liberorum procreationem. Quicumque autem, quod modum excedit, persequuntur, labuntur in eo quod est secundum naturam, per congressus, qui sunt præter leges, seipsos lætentes. Ante omnia enim recte habet, ut nunquam cum adolescentibus perinde ac cum feminis, Veneris utamur consuetudine. Et idea « non esse in petris et lapidibus seminandum » dicit, qui a Moyse factus est philosophus, « quoniam nunquam actis radicibus genitalem sit semen naturam suscepturum. » Logos itaque per Moysen apertissime præcepit : « Et cum masculo non dormies feminino concubitu : est enim abominatio a. » Accedit his, quod « ab omni quoque arvo feminino esse abstinendum » præterquam a proprio, ex divinis Scripturis colligens præclarus Plato consuluit lege illinc accepta : « Et uxori proximi tui non dabis concubitum seminis, ut polluaris apud ipsam b. Irrita autem sunt et adulterina concubinarum se-

b Ibid. 20.

adeoque ab omnibus præter propriam uxorem.

(30) Κοίτην σ. Κοίτην, σπέρματός σου ἐκμιασθῶ. apud Moysen.

(31) Ἄθετα. Scribe ἄθουτα, id est, ἀνεργά, ἀθεσμα, « scelerata illicita : » idque ipsius Platonis auctoritate. Ei porro ἄθετα, « irrita » ἄγονα, non mulierum, sed ἀρβένων σπέρματα sunt. En ejus verba ex libri superius dicti pag. 914 : Τάχα δ' ἂν, εἰ θεὸς ἐθέλοι, κἂν δυοῖν θάτερα βιασαίμεθα περὶ ἐρωτικῶν· ἢ μηδένα τολμᾶν μηδενὸς τῶν γενναίων ἄμα καὶ ἐλευθερῶν, πλήν γαμετῆς ἑαυτοῦ γυναικὸς, ἄθουτα δὲ παλλακῶν σπέρματα καὶ νόθα, μηδὲ ἄγονα ἀρβένων παρὰ φύσιν. « Fortasse autem, si Deus voluerit, duorum alterum in amatoriiis assequemur : vel ut nemo generosas liberasque mulieres præter uxorem audeat tangere; nec ullos nothos ac illegitimos liberos ex concubina suscipiat, nec infecundis marium agros præter naturam seminet. »

(32) Μὴ σπείρει. De præcepto hoc agit etiam Plutarchus *Connub. præcept.* p. 87. STUBERG.

(33) Ἐαυτοῦ. Σεαυτοῦ Nov.

(34) Οὐδὲ μὴν. Mox pro εὐφυᾶ interpretes legit ἀφῶν vel ἐκφυᾶ, dum verit. « degenerat, ineptumque redditur. » STUBERG. — Verum huic sententiæ sensus sic demum optime constabit, si eam hoc modo scribamus : Οὐδὲ μὴν ἀποκλύζειν τῷ βυπαρῶ τῆς ὄλης βεῦματ: καὶ ἀποκαθάρματι· σπέρμα δὴ γενεῆς εὐ-

mina. Ne semina, ubi non vis tibi nasci quod seminum est. Neque ullam omnino tange mulierem, præterquam tuam ipsius uxorem, ex qua sola tibi licet carnivoluptates percipere ad suscipiendam legitimam successionem. Hæc enim Logo sola sunt legitima. Eis quidem certe, qui divini muneris in producendo officio sunt participes, semen non est abjiciendum, neque injuria afficiendum, neque tanquam si cornibus semen mandes seminandum est. Hic ipse ergo Moyses cum ipsis quoque prohibet uxoribus congregari, si forte eas detineant purgationes menstruæ. Non enim purgamento corporis genitale semen, et quod mox homo futurum est, polluere est æquum, nec sordido materiæ profluvio, et, quæ expurgantur, inquinamenti inundare ac obruere; semen autem generationis degenerat, ineptumque redditur, si matricis sulcis privetur. Neque verum ullum unquam induxit veterum Hebræorum coeuntem cum sua uxore prægnante. Sola enim voluptas, si quis ea etiam utatur in conjugio, est præter leges, et injusta, et a ratione aliena. Rursus autem Moyses abducit viros a prægnantibus, quosque pepererint. Revera enim matrix sub vesica quidem collocata, super intestinum autem, quod rectum appellatur, posita, extendit collum inter humeros in vesica; et os colli, in quod venit semen, impletum ocluditur, illa autem rursus inanis redditur, cum partu purgata fuerit: fructu autem deposito, deinde semen suscipit. Neque vero nobis turpe est ad auditorum utilitatem nominare partes, in quibus fit fetus conceptio, quæ quidem Deum fabricari non puduit. Matrix itaque sitiens filiorum procreationem, semen suscipit, probrosunque et vituperandum negat coitum, post sationem ore clauso omnino jam libidinem excludens. Ejus autem appetitiones, quæ prius in amicis versabantur complexibus, intro conversæ, in procreatione sobolis occupatæ, operantur una cum Opilice. Nefas est ergo operantem jam naturam adhuc molestia afficere, superflue ad petulantem prorumpendo libidinem. Petulantia autem, quæ multa quidem habet nomina, et multas species, cum ad hanc veneream intemperantiam deflexerit, λαγνεῖα, id est « lascivia, » dicitur; quo nomine significatur libidinosa, publica, et incesta

✕ P. 225 ED. POTTER, 192 ED. PARIS.

φυῆς, τῶν τῆς μήτρ. ἀπ. αὐλ. « Nec spurco materiæ profluvio et expurgamento fertile generationis semen, matricis sulcis privatum, abluere. » In eumdem sensum nonnulla dicit Philo, *De spec. præc.*, p. 781.

(35) Οὐδέ. Similia reperies *Strom.* III, p. 456. *Loythius* ait: « Similia habet et *Justinus Apol.* II, p. 37; *Athenagoras, Legat.* Ita *Josephus de Essenis, Bell. Jud.* lib. II, cap. 7: Ταῖς ἐγκύμοσιν οὐχ ὁμιλοῦσιν inter quos et Christianos magna intercessit morum similitudo, ut observarunt eruditi. Vid. infra pag. 201. Verum ab hac severitate aliquid remittit *Clemens Strom.* lib. III, pag. 467. » Conf. *Constit. apostol.* lib. VI, cap. 23, et quæ ibi notavit *Cotelerius*; item *Recognit. Clementis* lib. VIII, c. 48.

(36) Καὶ ἄλογος. Pal. ins. καὶ ἄλογος καὶ ἀνομοῦς. *Sylburg.*

(37) Καὶ. Τό Nov.

(38) Ὁμοῖς ἀξερῶν. Ὁμοῖως ἔρρουν *Vulg.*

Α ματι καὶ ἀποκαθάρατι· σπέρμα δὲ γενέσεως εὐφυῆ, τῶν τῆς μήτρας ἀποστερούμενον αὐλάκων. Οὐδέ (35) τινα τῶν παλαιῶν Ἑβραίων ἐγκύμονι τῇ αὐτοῦ γυναικί συνιόντα παρήγαγεν. Ψιλὴ γὰρ ἦδονη, καὶ ἐν γάμψ παραληφθῆ, παράνομός ἐστι, καὶ ἄδικος, καὶ ἄλογος (36). Ἐμπαλιν δὲ ὁ Μωϋσῆς ἀπάγει τῶν ἐγκύμων τὸς ἄνδρας, ἀχρις ἂν ἀποκυσῶσι· τῷ ὄντι γὰρ ἡ ὑστέρα, ὑποκειμένη μὲν τῇ κύστει, ἐπικειμένη δὲ τῷ ἐντέρω τῷ καλουμένῳ ἀρχῷ, ἐκτείνει τὸν τράχηλον μεταξὺ τῶν ὠμων ἐν τῇ κύστει· καὶ τὸ στόμιον τοῦ τραχήλου, ᾧ προσιέται τὸ σπέρμα, πεπληρωμένον μέμυκε· αὖθις τε ἀποκνεύεται, καθαιρουμένη κῆσει· ἀποθεμένη δὲ τὸν καρπὸν, εἶτα ἐπιδέχεται τὸν σπέρρον. Οὐκ αἰσχρὸν δὲ ἡμῖν, ἐπ' ὠφελείᾳ τῶν ἀκούοντων τὰ κηρικὰ ὀνομάζειν ὄργανα, ὧν οὐκ ἐπησχύνθη τὴν δημιουργίαν ὁ θεός. Διψῶσα τοίνυν ἡ ὑστέρα παιδοποιῆς, προσιέται τὴν σποράν· καὶ τὸ ἐπίφυγον τῆς συνουσίας ἀρνεῖται, μετὰ τὴν σποράν ἀποκλείουσα τέλειον ἦδη τὴν ἀσέλγειαν, μεμυκῶσι τῷ στόματι. Αἱ δὲ ὀρέξεις αὐτῆς, αἱ τέως περὶ τὰς φιλοστόργους συμπλοκάς δεδονημέναι, ἀποστραφεῖσαι ἔνδον, περὶ τὴν παιδοποιῆαν ἀσχολοῦμαι, συνεργούσι τῷ Δημιουργῷ. Οὐ δὲ θέμις ἐργασζομένην τὴν φύσιν ἦδη ἐνοχλεῖν ἐτι, περιττεύοντας εἰς ὕβριν. Ὑβρις δὲ ἡ πλῶνυνομος καὶ πολυειδής, ἐπειδὴν ἐκτραπῆ κατὰ τοῦτο τῆς ἀταξίας τὸ μέρος τὸ κατὰ τὴν ἀφροδίτην, λαγνεῖα κέκληται, τὸ λαγνικόν, καὶ (37) δημῶδες, καὶ ἀναγνον τὸ περὶ τὰς ἔχειας, καὶ καταφερὲς ἐμφαίνοντος τοῦ ὀνόματος· ἐξ ὧν αὐξηθέντων τὸ πολὺ τῶν νοσημάτων πλῆθος ἐπισυμβαίνει, φιλοψία, φιλοκίνα, φιλογυνία, καὶ δὴ καὶ ἀσωτία, καὶ φιληθονία πάσα· ὧν τυραννεῖς ἐπιθυμίαι· μυρία δὲ τούτοις αὐξεται ἀδελφὰ παθήματα, ἐξ ὧν τὸ ἀκόλαστον κορυφούται ἦθος. Λέγει δὲ ἡ Γραφή· Ἐτοιμάζονται ἀκολάστοις μᾶστιγες, καὶ τιμωρίαι ὡμοῖς ἀφρόνων (38)· τὴν ἰσχὺν τῆς ἀκολασίας καὶ τὴν εὐτονον ὑπομονὴν, « ὡμοῖς ἀφρόνων » καλοῦσα. Διὰ τοῦτό τοι, « Ἀπόστησον (39) ἀπὸ τῶν δούλων σου ἐλπίδας κενὰς· καὶ ἐπιθυμίας, φησὶν, ἀπρεπῆς ἀπόστρεψον ἀπ' ἐμοῦ. Κοιλίας ὄρεξις καὶ συνουσιασμός μὴ καταλαβέτωσάν με. » Πόρρωθεν οὖν ἀπερύκειν χρῆ τὴν πολλὴν τῶν ἐπιθυμῶν κακοουργίαν· οὐ γὰρ εἰς τὴν Κράτητος (40) Πήραν μόνην, ἀλλ' οὐδὲ εἰς τὴν ἡμετέραν πόλιν (41) εἰσπλεῖ, οὐ μωρὸς

D

Septuagint., sed ὡμοῖς ἀφρόνων vera lectio est: νότοις ἀφρόνων Theodotionis versio.

(39) Ἀπόστησον. *Vulg.* habet: Μετεωρισμὸν ὀφθαλμῶν μὴ δῶς μοι· καὶ ἐπιθυμίαν ἀπόστρεψον ἀπ' ἐμοῦ. *Koil.* Ibi tamen *Fl. Nobilius* adnotat, in quibusdam libris scriptum fuisse: Καὶ γιγαντεύου ψυχὴν ἀπόστησον διὰ παντός ἀπὸ τῶν δούλων σου· ἐλπίδας κενὰς καὶ ἐπιθυμίας ἀπόστρεψον ἀπ' ἐμοῦ.

(40) Κράτητος. *Cratetem* Thebanum intelligit, e *Cynicorum* secta philosophum; qui *Peram*, urbem, vel regionem imaginariam, sumpto nomine a *perula*, quam *Cynicorum* more gestabat, carmine celebravit. De eo hæc *Apuleius* in *Apolog.* scripsit: « *Villas ornatissimas una perula mutavit. quam postea, comperta utilitate, etiam carmine laudavit; flexis ad hoc Homericis versibus, quibus ille *Cratetem* insulam nobilitat.* »

(41) Πέ.α. *Peram* γαῖαν, « regionem, » *Cratetem*

παράσιτος, οὐδὲ λίχνος πόρνος, πυγῆ ἀγαλλόμενος (42)· οὐ δολερὰ πόρνη· ἀλλ' οὐδὲ ἄλλο τι τοιοῦτον ἦδονῆς θηρίον. Πολλὴ οὖν ἡμῖν ἐγκατεσπάρθω (43) παρ' ὄλον τὸν βίον ἀξιοπραγία. Καθόλου μὲν οὖν ἡ γαμητέον, ἡ γάμου εἰς τὸ παντελὲς καθαρευτέον· ἔχεται γὰρ (44) ζητήσεως· καὶ τοῦτο ἐν τῷ *Περὶ ἐγκρατείας* ἡμῖν δεδῆλωται. Εἰ δὲ αὐτὸ τοῦτο, εἰ γαμητέον, ἐδέησε σκέψεως, πῶς ἂν ἐπιτραπῆ ἀνέδην, καθάπερ τροφῆ, οὕτω δὲ καὶ συνουσίᾳ ὡς ἀναγκαίῳ κεχρησθαι ἐκάστοτε; Ἔστι γοῦν συνιδεῖν ἐξ αὐτῆς, καθάπερ στήμονας, τὰ νεῦρα διαφορούμενα, καὶ περὶ τὴν ἐπίτασιν τῆς ὀμυλίας διαβήγγυμενα· ναὶ (45) μὴν καὶ ἀχλὺν περισκεδάννουσι τοῖς αἰσθητηρίοις· κόπτει δὲ καὶ τοὺς τόνους. Σαφὲς τοῦτο καὶ ἐπὶ τῶν ἀλόγων ζώων καὶ ἐπὶ τῶν ἐν ἀσκήσει σωμάτων· ὧν οἱ ἀπεχόμενοι (46) ἐν τοῖς ἀγῶσι τῶν ἀντιπάλων περιγίνονται· τὰ δὲ ἀπάγεται (47) τῆς ὀχλείας περιελκόμενα, μονονοῦχι συρόμενα, ἰσχύος ἀπάσης καὶ ὀρούσεως τέλειον κεκνωμένα. «Μικρὰν ἐπιληψίαν (48) τὴν συνουσίαν» ὁ Ἀδελφίτης ἔλεγε σοφιστῆς, νόσον ἀνίατον ἡγούμενος. Ἡ γὰρ οὐχὶ καὶ ἐκλύσεις παρέπονται, τῷ μετέθει τῆς ἀπουσίας (49) ἀνατιθέμενα; «Ἄνθρωπος γὰρ ἐξ ἀνθρώπου ἐκφύεται τε, καὶ ἀποσπάται.» Ὅρα τὸ μέγεθος τῆς βλάβης· ὄλος ἄνθρωπος ἀποσπάται κατὰ συνουσίας ἀπουσίαν. Φησὶ γὰρ, «Τοῦτο νῦν ὁστοῦν ἐκ τῶν ὁστέων μου, καὶ σὰρξ ἐκ τῆς σαρκὸς μου.» Τοσοῦτον ἄρα ὁ ἄνθρωπος κενούται τῷ σπέρματι, ὅσος ὁράται τῷ σώματι· ἀρχὴ γὰρ γενέσεως τὸ ἀπαλαττόμενον· ἀλλὰ καὶ τῆς ὕλης ὁ βρασμὸς ἐκταράττει καὶ συγχροεῖ τὴν ἀρμονίαν τοῦ σώματος. Ἄστειος οὖν μάλα ἐκείνος, ὁ πρὸς τὸν ἐρόμενον, «Πῶς ἔχοι (50) πρὸς τὰ ἀφροδίσια, Εὐφῆμει (51), φήσας, ἄνθρωπε· ἀσμενέστατα μὲν-

✠ P. 226 ED. POTTER, 195 ED. PARIS.

finxisse memorat præter Apuleium loco superius laudato, Dionysius etiam Halicarnass. *Περὶ ἐρμητείας*. Γαῖαν habent Homeri versus, quos imitatus est Crates, *Iliad.* T, vers. 172:

*Κρήτη τις γαῖ' ἐστὶ μέσῳ ἐνὶ οἰνοπι πόρτῳ
Καλὴ καὶ πλείρα, περιβήρυτος...*

*Creta quædam terra est medio in mari nigro,
Pulchra et pinguis, circumflua...*

Videtur autem inde γαῖα in Apuleium et Dionysium irrepsisse. Nam præter Clementem, Peram πῶλιν vocant ipsi Cratetis versus, quos Laetius lib. vi, seg. 85, exhibuit:

*Πύρη τις πόλις ἐστὶ μέσῳ ἐνὶ οἰνοπι τῷ φῳ,
Καλὴ καὶ πλείρα, περιβήρυτος, οὐδὲν ἔχουσα·
Εἰς ἣν οὐδὲ τις εἰσπλεῖ ἀνήρ μαρδὸς παρά-*

ὄντε λίχνος, πόρνης ἐπαγαλλόμενος πυγῆ-

*Est quædam medio constructa urbs, Mantica,
Pulchra quidem, et pinguis, circumflua,*

Quam nullus parasitus adit, stolidusve penetra-

Deditus aut quisquam damnosis ganeo scortis, etc.

(42) *Λίχνος πόρνος, πυγῆ ἀγ.* Scribe ex versibus modo laudatis: *λίχνος, πόρνης πυγῆ ἀγαλλόμενος· ganeo meretricis clune gaudens.*

(43) *Ἐγκατεσπάρθω.* Ἐγκαταπεπάρθω Nov.

(44) *Ἐχεται γ.* Hæc sic distinguit Nov. ἔχεται

A in coitum propensio: quæ cum aucta fuerit, magna simul morborum convenit multitudo, obsoniorum desiderium, vinolentia et amor in mulieres; luxus quoque, et simul universorum voluptatum studium; in quæ omnia tyrannidem obtinet cupiditas. His autem cognatæ innumerabiles augentur affectiones, ex quibus mores intemperantes ad summum provehuntur. Dicit autem Scriptura: «Parantur intemperantibus flagella, et supplicia humeris insipientium»: vires intemperantiæ, ejusque constantem tolerantiam, vocans «humeros insipientium.» Quocirca, «Remove a servis tuis spes iuvenes, et indecoras,» inquit, «cupiditates averte a me. Ventris appetitio et coitus ne me apprehendant.» Longe ergo sunt arcenda multifaria insidiatorum maleficia; non ad solam enim Cratetis Peram, sed etiam ad nostram civitatem non navigat stultus parasitus, nec scortator libidinosus, qui posteriori delectatur parte: non dolosa meretrix, nec ulla ejusmodi alia voluptatis bellua. Multa ergo nobis per totam vitam seminetur, quæ bona sit et honesta, occupatio. In summa ergo, vel jungi matrimonio, vel omnino a matrimonio purum esse oportet; in quæstione enim id versatur, et hoc a nobis declaratum est in libro *De continentia*. Quod si hoc ipsum, an ducenda sit uxor, veniat in considerationem: quomodo libere permittetur, quemadmodum nutrimento, ita etiam coitu semper uti, tanquam re necessaria? Ex eo ergo videri possunt nervi tanquam stamina distrahi, et in vehementi congressus intensione dirumpi. Jam vero offundit etiam caliginem sensibus, et vires enervat. Patet hoc et in animantibus rationis expertibus, et in iis, quæ in exercitatione versantur, corporibus; quo-

a Prov. xix, 29. b Eccli. xxxiii, 4, 5, 6.

γὰρ ζητήσεως καὶ τοῦτο· ἐν τῷ *Περὶ ἐγκρ.*

(45) *Nal. Kal Bod., Reg.*

(46) *Ὅν οἱ ἀπεχόμενοι.* Eos, qui ad certamina se præparabant, a Venere abstinuisse, res est notissima. Horatius, *De arte poetic.*, vers. 412:

*Qui studet optatam cursu contingere metam,
Multa tulit fecitque, puer, sudavit et alsit,
Abstulit venere et vino...*

(47) *Ἀπάγεται.* Ἐπάγεται scribendum docent Nov., Reg., Bod.

(48) *Μικρὰν ἐπιληψ.* Dictum de coitu Stobæus

D Eryximacho tribuit, tit. vi, *De intemperantia*; sic enim ibi, Ἐρυξιμαχος τὴν συνουσίαν μικρὰν ἐπιληψίαν ἔλεγε. Democriti sententiam idem aliquanto post paulo aliter citat: *Συνουσίη ἀποπληξίη σμικρὴ.* Ἐξέσσεται γὰρ ἄνθρωπος ἐξ ἀνθρώπου. A. Gellius lib. xix, cap. 2, Hippocrati dictum hoc tribuit: *Τὴν συνουσίαν εἶναι μικρὰν ἐπιληψίαν.* SYLBURG. — Quæ postrema sunt a Plinio conversa lib. xxviii, cap. 6. Abderitanum fuisse Democritum, Stephanus et Suidas testantur: alii Melesium eum dicunt. COLLECT.

(49) *Τῷ μετέθει τῆς ἀπουσίας.* Pal. ms. τῷ μετέθει τῆς συνουσίας· sed ἀπουσίας probat etiam Herveti versio, «ejus, quod abscessit, magnitudini.» SYLBURG. — *Συνουσίας, Reg., Bod.*

(50) *Πῶς ἔχοι.* Πῶς ἔχει, Pal. ms. indic. modo. SYLBURG. — Item, Reg.

(51) *Εὐφῆμει.* Hoc Sophoclis dictum refert Plato, *Polit.* 1; Cicero. in *Catone majore*, seu *De senectute*, et Ammianus Marcellinus lib. xxv, ubi Juliani vir-

rum hi quidem, qui abstinent, in certaminibus superant adversarios; **84** illa vero a coitu abducta circumaguntur, et tantum non trahuntur, omnibus viribus et omni impetu tandem quasi enervata. «Parvam epilepsiam» dicebat «coitum» sophista Abderites minorum immedicabilem existimans. Annon enim consequuntur resolutiones, quæ exinanitionis ejusque, quod abscedit, magnitudini ascribuntur? «homo enim ex homine nascitur et evellitur.» Vide damni magnitudinem: totus homo per exinanitionem coitus abstrahitur. Dicit enim: «Hoc nunc os ex ossibus meis, et caro ex carne mea.» Homo ergo tantum exinanitur semine, quantus videtur corpore; est enim generationis initium id, quod recedit: quia etiam conturbat ebullitio materiæ et compagem corporis labefactat et commovet. Lepide ergo ille, qui interroganti, «Quomodo adhuc se haberet ad res veneras,» respondit: «Bona verba, quæso: ego vero lubentissime isthinc, tanquam ab agresti et insano domino, profugi.» Verum concedatur quidem et admittatur matrimonium: vult enim Dominus humanum genus repleri; sed non dicit, Estote libidinosi: nec vos, tanquam ad coitum natos, voluit esse deditos voluptati. Pudore autem nos afficiat Pædagogus, clamans per Ezechielem: «Circumcidamini fornicationem vestram.» Aliquod tempus ad seminandum opportunum habent quoque rationis expertia animantia. Aliiter autem coire, quam ad liberorum procreationem, est facere injuriam naturæ; qua quidem oportet magistra, quas prudenter introducit temporis commoditates, diligenter observare, senectutem, inquam, et puerilem ætatem. His enim nondum concessit, illos autem non vult amplius uxores ducere. Sed non vult homines semper dare operam matrimonio. Matrimonium autem est filiorum procreationis appetitio, non inordinata seminis excretio, quæ est et præter leges et a ratione aliena. Secundum naturam autem nobis vita universa pro-

✕ P. 227 ED. POTTER, 194 ED. PARIS.

tutes describit. R. SYLBERG.—Item Stobæus, Serm. 6, tit. De incontinentia, et Clemens noster, Strom. III, p. 433.

(52) Ἐγκατατετάχθω. Κατατετάχθω, Reg., Bod. (53) Περιτέμνεσθε. Respicere videtur Ezech. XLIII, 9, XLIV, 7.

(54) Ἦν χρῆ. Quæ sequuntur, hoc modo distinguenda et explicanda videntur: Ἦν χρῆ διδάσκαλον ἐπιγραφόμενους, τὰς σοφὰς τοῦ καιροῦ ἐπιτηρεῖν παιδαγωγίας (τὸ γῆρας λέγω, καὶ τὴν παιδικὴν ἡλικίαν παρεισάγουσαν τοῖς μὲν γὰρ οὐδέπω συνεχώρησεν, τοὺς δὲ οὐκ ἐτι βούλεται γαμεῖν) πλὴν οὐ πάντοτε γαμεῖν γάμος δὲ ἡ. π. «Quam (naturam) oportet magistram asciscere, et occasiones temporis, quas illa sapienter docet, observare (scilicet cum senium, et pueritiam inducit; nam pueris nondum permittit, senes autem non amplius vult uxores ducere), non autem semper matrimonio operam dare. Porro matrimonium est,» etc.

(55) Χωροῖη. Συγχωροῖη, Nov. (56) Πορνείας ἐπικαλ. Πορνείας ἐπὶ καλύμματι, scribendum monuit Cotelerius in notis ad Apostol. Constitut. lib. vii, c. 3.

(57) Ἀλεκτρούνος. Iisdem prope verbis Plutarchus Sympos. I, III, c. 6: Πρὸς δίκην ἀλεκτρούνος

Α τοι αὐτὰ ἀπέφυγον, ὥσπερ λυτῶντα καὶ θύριον δεσπότην. » Ἄλλ' ἐγκρατεῖσθω δὴ ὁ γάμος, καὶ ἐγκατατετάχθω (52)· πληθύνεσθαι γὰρ ὁ Κύριος βούλεται τὴν ἀνθρωπότητα· ἀλλ' οὐκ, Ἄσελαίνετε, λέγει· οὐδὲ σοφὰς αὐτοὺς, καθάπερ εἰς ὀχλείαν γερονότας, ἐκδίδοσθαι ἡδοναῖς τῆθελθην. Δυσπωλεῖτω δὲ ἡμᾶς ὁ Παιδαγωγὸς, δι' Ἐξεκίηλ βοῶν· «Περιτέμνεσθε (53) τὴν πορνείαν ὑμῶν.» Ἐχει τινὰ καιρὸν εὐθετον εἰς σπῆρον καὶ τὰ ἄλογα τῶν ζώων. Τὸ δὲ μὴ εἰς παίδων γονὴν συνιέναι ἐνυβρίζειν ἐστὶ τῆ φύσει· ἦν χρῆ (54) διδάσκαλον ἐπιγραφόμενους, τὰς σοφὰς τοῦ καιροῦ ἐπιτηρεῖν παιδαγωγίας· τὸ γῆρας λέγω καὶ τὴν παιδικὴν, ἡλικίαν παρεισάγουσαν. Τοῖς μὲν γὰρ οὐδέπω συνεχώρησεν, τοὺς δὲ οὐκ ἐτι βούλεται γαμεῖν· πλὴν οὐ πάντοτε γαμεῖν. Γάμος δὲ ἡ παιδοποιίας ὄρεξις, οὐκ ἡ τοῦ σπέρματος ἀτακτος ἔκκρισις, ἡ παράνομος καὶ ἡ παράλογος. Κατὰ φύσιν δ' ἂν ἡμῖν χωροῖη (55) ὁ βίος ἄπας, κρατοῦσι τῶν ἐπιθυμιῶν ἀνωθεν, μὴ κτείνουσι τε τὸ ἐκ προνοίας θεϊκῆς φύμενον τῶν ἀνθρώπων γένος κακοτέχνως μηχαναῖς· αὐταὶ γὰρ πορνείας ἐπικαλύμματι (56), τοῖς ἐς παντελῆ κατασπῶσι φθορὰν, φθορίους συγχρῶμεναι φαρμάκοις, ἐξαναλίσκουσιν ἅμα τῷ ἐμβρῶν τὴν φιλανθρωπίαν. Ἄλλ' οἷς γε συγκεχώρηται γῆμαι, τοῦτοις ἐδέησεν Παιδαγωγοῦ, ὡς μὴ μεθ' ἡμέραν τὰ μυστικὰ τῆς φύσεως ἐκτελεῖσθαι ὄργια· μηδὲ ἐξ Ἐκκλησίας, φέρε, ἢ ἀγορᾶς ἤκοντα ἐωθινὸν, ἀλεκτρούνος (57) ὀχεύειν δίκην· ὀπηνίκα (58) εὐχῆς καὶ ἀναγνώσεως, καὶ τῶν μεθ' ἡμέραν εὐεργῶν ἔργων ὁ καιρὸς. Ἐσπέρας δὲ ἀναπαύεσθαι καθήκει (59) C μετὰ τὴν ἐστίασιν, καὶ μετὰ τὴν ἐπὶ ταῖς ἀπολαύσεσιν εὐχαριστίαν. Οὐκ αἰεὶ δὲ καιρὸν ἐνδιδῶσιν ἡ φύσις τὴν ἐντευξίν τοῦ γάμου τελειοῦσθαι· καὶ γὰρ ποθεινοτέρη ἢ χρονιωτέρα (60) συμπλοκή. Οὐ μὴν (61) οὐδ' ὡς ἐν σκότῳ νύκτωρ ἀκολαστευτέον, ἀλλ' ἐγκαθειρτέον τῆ ψυχῇ τὸ αἰδημον, οἰνοὶ φῶς τοῦ λογισμοῦ. Οὐδὲν γὰρ (62) τῆς ἰστουργοῦσης Πηνελόπης διοίσωμεν, μεθ' ἡμέραν μὲν τὰ σωφροσύνης ἐξυφα-

α Gen. II, 23.

συμπλέκεσθαι. SYLBERG.

(58) Ὀπηνίκα. Similia dicit auctor Strom. VII, p. 728, edit. Paris.

(59) Καθήκει. Προσκαθήκει, Nov., Bod., Reg.

(60) Χρονιωτέρα. Tardior, quæ post longum D tempus adest, ἢ χρόνιος ἤκουσα, ut Euripidis verbis utar. Hesychnius, Χρόνιος, ἀρχαῖον, ἢ μετὰ πολὺν χρόνον.

(61) Οὐ μὴν. Lowthius ait, «Vid. Tertullianus Ad uxor. lib. II, cap. 3.»

(62) Οὐδὲν γὰρ. Ut hic maritum erga uxorem, sic uxorem erga maritum officium docens S. Gregorius Nazianz. contra mulieres se exornantes:

Ἰστὸν Πηνελόπης, τὸν εὐξ ὑμῶν, ἡμᾶρ ὄφαι-
[τεν]
Ἐρδοθὶ τὴν Ἐκάθην, ἔκτοθὶ τὴν Ἐλένην.

Telam ut Penelope texis, quam nocte relexis,
Par Hecubæ interius, par Helenæ exterius.

COLLECT.

Historiam de se narrat Penelope apud Homer., Odys. T, v. 149:

Ἐρθα καὶ ἡματιῇ μὲν ὄφαινεσκον μέγαν Ἰστὸν,
Νύκτας δ' ἀλύεσκον, ἐπὶν δαΐδους παραβέλην,

νοντες δόγματα, νυκτὸς δὲ ἀναλύοντες, ἐπὶν εἰς ἅμα κούνην ἴωμεν. Εἰ γὰρ σεμνότητι ἀσκητέον, ὡσπερ οὖν πολὺ πλεον τῆ γυναικὶ τῆ ἑαυτοῦ τὴν σεμνότητα ἐπιδεικτέον, τὰς ἀσχημονας συμπλοκὰς παραιτούμενον· καὶ τῆς πρὸς τοὺς πλησίον ἀγνείας ἢ ἐχέγγυος πίστις οἰκοθεν παραγινέσθω. Οὐ γὰρ ἐστὶν οὐκ ἔτι (63) σεμνὸν παρ' ἐκείνη νομισθῆναι, παρ' ἣ τὸ σεμνὸν οὐκ ἐμμάρτυρον δεικνύται ἐν αὐταῖς ἐκείναις ταῖς ὀξείαις ἡδοναῖς. Εὐνοία δὲ, ὀλισθηρῶς εἰς συνουσίαν ἔχειν ὁμολογούσα, ὀλιγον ἀνθεῖ, καὶ συγγηράσκει τῷ σώματι· ἔσθ' ὅτε δὲ καὶ προγηράσκει, μαρνανθείσης τῆ, ἐπιθυμίας, ὅπου· ἂν τὴν γαμήλιον σωφροσύνην ἑταιρικὰ καθυβρίσουσιν (64) ἡδοναί. Πηναὶ γὰρ αἱ τῶν ἐρώντων καρδίαι, καὶ σθένυνται μετανοίᾳ τὰ φίλτρα· τρέπεται δὲ πολλάκις τὸ φιλεῖν εἰς τὸ μισεῖν, ὅπου· ἂν (65) ἀσθηταί τῆς καταγνώσεως ὁ κόρος. Ῥημάτων δὲ ἀκολάστων, καὶ σχημάτων ἀσχημῶν ἑταιρικῶν, φιλημάτων τε ὀνόματα πορνικὰ, καὶ τοιούτων τινων λαγνευμάτων, οὐδὲ ἐπιμνηστῶν, τῷ μακαρίῳ πειθόμενοι Ἀποστόλω, διαβρήδην λέγοντι· « Πορνεία δὲ καὶ ἀκαθαρσία πᾶσα (66), ἢ πλεονεξία, μηδὲ ὀνομαζέσθω ἐν ὑμῖν, καθὼς πρέπει ἁγίοις. » Εὐ γοῦν τις εἰρηκέναι φαίνεται· « Συνουσία (67) ὤνησε μὲν οὐδένα, ἀγαπητὸς δὲ, εἰ μὴ ἐβλαψεν. » Ἡ μὲν γὰρ κατὰ νόμον σφαλερὰ, εἰ μὴ ὅσον αὐτῆς ἐπὶ παιδοποιεῖ. Περὶ δὲ τῆς παρνόμου ἢ Γραφῆ λέγει· « Γυνή (68) μισθία, ἴση σιάλω (69) λογισθήσεται (70)· ὑπανδρος δὲ πύργος θανάτου τοῖς χρωμένοις. » Κέπρω, ἢ οὐ τὸ ἑταιρικὸν ἀπέκασε πάθος· « θάνατον » δὲ ζητούμενον ἐφρηκε τὴν μοιχείαν ἐπὶ πόρνη τηρουμένη· « οἶκον » δὲ καὶ « πόλιν, » ἐν ἣ ἀσελγαίνουσιν. Ναὶ μὴν καὶ ἢ παρ' ὑμῖν (71) ποιητικῆ, ὀνειδίζουσα πως, γράφει· quando matrimonialem temperantiam meretriciæ vitaverint libidines. Amantium enim corda sunt volucra, amorisque irritamenta exstinguuntur sæpe penitentia; amorque sæpe vertitur in odium, quando reprehensionem senserit satietas. Impudicorum vero verborum, et turpium figurarum, meretriciorumque osculorum, et hujusmodi lasciviarum nomina ne sunt quidem memoranda, beatum sequentibus Apostolum, qui aperte dicit: « Fornicatio autem et omnis immunditia, vel plura habendi cupiditas, ne nominetur quidem in vobis, sicut decet sanctos a. » Recte ergo videtur dixisse quispiam: « Nulli quidem profuit coitus, recte autem cum eo agitur, quem non læserit. » Nam et qui legitimus, est periculosus, nisi quatenus in liberorum procreatione versatur. De eo autem, qui est præter leges, dicit Scriptura: « Mulier meretrix apro similis reputabitur. Quæ autem viro subjecta est, turris est mortis iis, qui ea utuntur. » Cæpro, vel apro, meretricis comparavit affectionem. « Mortem » autem dixit « quæsitam, » adulterium, quod committitur in meretrice, quæ custoditur. « Domum » autem, et « urbem, » in

A cesserit, si et ab initio cupiditates contineamus, et hominum genus, quod ex divina providentia nascitur, improbis et malitiosis non tollamus artibus: eæ enim, ut fornicationem celent, exitialia medicamenta adhibentes, quæ prorsus in perniciem ducunt, simul cum fetu omnem humanitatem perdunt. Cæterum, quibus uxores ducere concessum est, iis Pædagogus opus fuerit, ut non interdium mystica natura celebrentur ❖ orgia, nec ut aliquis ex ecclesia, verbi gratia, aut ex foro mane rediens, galli more coeat, quando orationis, et lectionis, et eorum quæ interdium facere convenit, operum tempus est. Vespere autem oportet post convivium quiescere, et post gratiarum actionem, quæ sit Deo pro bonis quæ percepimus. Non semper autem concedit tempus natura, ut peragatur congressus matrimonii; est enim eo desiderabilior conjunctio, quo diuturnior. Neque vero noctu, tanquam in tenebris, immodeste sese ac intemperanter gerere oportet, sed verecundia, ut quæ sit lux rationis, in animo est includenda. Nihil enim a Penelope telam texente differemus, si interdium quidem texamus dogmata temperantiæ; noctu autem ea resolvamus, cum in cubile venerimus. Si enim honestatem exercere oportet, multo magis tuæ uxori honestas est ostendenda, inhonestas vitando conjunctiones: et quod castè cum proximis verseris, fide dignum e domo adsit testimonium. Non enim potest aliquid honestum ab ea existimari, apud quam honestas in acribus illis non probatur certo quasi testimonio voluptatibus. Benevolentia autem quæ præceps fertur ad congressionem, exiguo tempore floret, et cum corpore consenescit; nonnunquam autem etiam præsenescit, flaccescente jam libidine, vitaverint libidines. Amantium enim corda sunt volucra, amorisque irritamenta exstinguuntur sæpe penitentia; amorque sæpe vertitur in odium, quando reprehensionem senserit satietas. Impudicorum vero verborum, et turpium figurarum, meretriciorumque osculorum, et hujusmodi lasciviarum nomina ne sunt quidem memoranda, beatum sequentibus Apostolum, qui aperte dicit: « Fornicatio autem et omnis immunditia, vel plura habendi cupiditas, ne nominetur quidem in vobis, sicut decet sanctos a. » Recte ergo videtur dixisse quispiam: « Nulli quidem profuit coitus, recte autem cum eo agitur, quem non læserit. » Nam et qui legitimus, est periculosus, nisi quatenus in liberorum procreatione versatur. De eo autem, qui est præter leges, dicit Scriptura: « Mulier meretrix apro similis reputabitur. Quæ autem viro subjecta est, turris est mortis iis, qui ea utuntur. » Cæpro, vel apro, meretricis comparavit affectionem. « Mortem » autem dixit « quæsitam, » adulterium, quod committitur in meretrice, quæ custoditur. « Domum » autem, et « urbem, » in

❖ P. 228 ED. POTTER, 195 ED. PARIS. a Ephes. v, 3e

Tunc quotidiana quidem texebam magnam telam, D
Nocte autem, cum lampades apposuissem, resol-
vebam.

(63) Οὐκ ἔτι. Οὐκ ἔστι, Nov.

(64) Καθυβρίσουσιν. H. καθυβρίσωσι mavult, subjunctivo modo, ut mox etiam. SYLBURG.

(65) Ὅπου· ἂν. Hoc est: « Cum quis, satiatio libidinis ardore, senserit, se ob turpia facta reprehendi meruisse. »

(66) Ἄκ. πᾶσα. Πᾶσα ἀκαθαρσία apud Ephes.

(67) Συνουσία. Hoc Epicuri effatum memorant Diogenes Laertius, lib. x, seg. 118; Porphyrius, De abstinentia ab animal. lib. 1; Plutarchus, Sympos. lib. iii, quæst. 6; Galenus Comment. 1 in lib.

III Epidemiorum Hippocratis; Cicero Tusc. iii.

(68) Γυνή. Hæc in vulgatis codicibus frustra quæsieris: occurrunt autem Ecclesiastici xxvi, 22, et in aliis quibusdam codicibus reperiri, adnotat Flaminus Nobilius. Quæ sequuntur, verisimile est ibidem legisse Clementem; licet ea codices nostri haud agnoscunt.

(69) Σιάλω. Σιάλων Reg., Bod.

(70) Λογισθήσεται. Pal. cod. νομισθήσεται· sed superscriptum λογισθήσεται. SYLBURG.

(71) Παρ' ὑμῶν. Pal. παρ' ἡμῶν, et apud nos; quod probat etiam A., ut videatur Sibyllina carminæ citare, sicut alibi passim. SYLBURG.

✕ qua suam exercent intemperantiam. Quin etiam quæ est apud vos poetica, quodammodo ea exprobrans, scribit :

Tecum et adulterium est, tecum coitusque nefan-
Fædus, femineusque, urbs pessima, plane impura.

Econtra autem pudicos admiratur :

Quos desiderium tenuit nec turpe cubilis

Alterius, nec tetra invisæque stupra tulerunt
Ulla unquam muribus.

Quandoquidem multi hæc sua peccata, voluptates esse tantum quæ sunt præter naturam existimant; qui autem sunt his paulo meliores, esse hæc quidem peccata agnoscunt, vincuntur autem a voluptatibus, et sunt eis tenebræ vitiorum integumentum: suum enim adulterio violat matrimonium, qui eo utitur meretricio more, et non audit Pædagogum clamantem: « Homo, qui ascendit super lectum suum: qui dicit in animo, quis me videt? circa me sunt tenebræ, et parietes sunt tegumenta mea, **85** et nemo aspicit peccata mea: quid vereor, ne meminerit Altissimus? » is quidem est miserimus, qui solos veretur hominum oculos, existimat autem fore, ut Deum lateat: « Nescit enim, » Scriptura dicit, « oculi Domini Altissimi quanto sint soles splendidiore: qui respiciunt omnes vias hominum, et partes occultas intelligunt. » Itidem rursus Pædagogus eis minatur per Isaiam, dicens: « Væ iis, qui in occulto consilium capiunt, et dicunt: Quis nos videt? » Sensibile enim lucem latebit fortasse quispiam, sed intelligibilem minime latere potest. « Quomodo, » ut ait Heraclitus, « id, quod nunquam occidit, possit latere quispiam? » Tenebris ergo minime nosmet oblegamus; lux enim in nobis habitat. « Et tenebræ, » inquit, « ipsum non comprehendunt. » ✕ Ipsam autem noctem illuminat honesta ac pudica cogitatio. Bonorum autem virorum cogitationes, « lucernas, quæ dormire non possunt, » appellavit Scriptura. Quamquam ipsum te dare operam ut ea lateant, quæ facis, peccare est citra ullam controversiam. Quicumque autem pec-

✕ P. 229-250 ED. POTTER, 195-196 ED. PARIS.

(72) *Μοιχεία*. Versus sunt e Sibyllin. lib. iv, ubi pro ἀνδρῶν vulgati libri habent παίδων, et δύσμορε πασῶν pro πάντ' ἀκάθαρτε; nam in Sibyllinis sequens versus habet id commation, Αἰαὶ πάντ' ἀκάθαρτε. Hæc Opsop. inquit in *Addendis*. SYLBERGIUS.
(73) *Μίξις ἄθεσμος*. *Μίξεις ἄθεσμοι*, Reg., Bod. Mox ὑπ' ἄλλοτριᾶ x. Ibid.

(74) Ὅτι παρὰ φύσιν. Lowthius scribit οὐ τι παρὰ φ. Verum nihil mutandum: nam hoc loco παρὰ φύσιν est « a natura. » Hæc enim præpositio nonnunquam causam denotat a qua aliquid procedit. Sensus est, « nonnullos homines arbitrari has voluptates, quibus friendis peccare solent, a natura esse. »

(75) Ὁ ἄνθρωπος. Vulg. Eccl. Ἄνθρωπος παραβαίνων ἀπὸ τῆς κλίνης αὐτοῦ, λέγων ἐν τῇ ψυχῇ αὐτοῦ, Τίς μ. Mox, τοίχοι με καλύπτουσι, καὶ οὐθεις με ὀρᾷ. Τί εὐλαβοῦμαι; τῶν ἀμαρτιῶν μου οὐ μὴ μνησθήσεται ὁ Ὑψ. Dein, καὶ οὐκ ἔγνω pro οὐ γὰρ γινώσκει.

Μοιχεία (72) παρὰ σοὶ τε καὶ ἀνδρῶν μίξις
[ἄθεσμος (73),
Θηλυγενῆς ἀδικός τε, κακήπολι, πάντ' ἀκά-
[θαρτε.

Ἐμπαλιν δὲ ἀγαταὶ τοὺς σώφρονας.

Ὅτε ἐπ' ἄλλοτριᾶ κοίτῃ πᾶσιν ἀλογῶν ἐχού-
[τας.

Οὐδὲ ἀπ' ἄρβενος ὕβριν, ἀπεχθέα τε στυγ-
[ρὴν τε

ὀρμωμένους, Ὅτι παρὰ φύσιν (74) ταύτας ἡγοῦνται οἱ πολλοὶ τρυφᾶς, τὰς ἑαυτῶν ἀμαρτίας· οἱ δὲ τούτων ἐπιεικέστεροι γνωρίζουσι μὲν οὐσας αὐτὰς ἀμαρτίας, ἡττωνταὶ δὲ τῶν ἡδονῶν, καὶ τὸ σκότειν αὐτοῖς ἐστὶ προκαλύμμα τῶν παθῶν· μοιχεύει γὰρ τὸν ἑαυτοῦ γάμον ὁ ἐταιριζόμενος αὐτὸν, καὶ οὐκ ἀκοῦει τοῦ Παιδαγωγοῦ βοῶντος· « Ὁ ἄνθρωπος (75), ὁ ἀναβαίνων ἐπὶ τῆς κλίνης αὐτοῦ, ὁ λέγων ἐν τῇ ψυχῇ, Τίς με ὀρᾷ; καὶ οὐθεις βλέπει τὰς ἀμαρτίας μου. Τί εὐλαβοῦμαι, μὴ μνησθήσεται ὁ Ὑψιστος; » τάλαντατος μὲν οὗτος, ὀφθαλμοῦς ἀνθρώπων δεδιώς μόνους, λήσειν δὲ τὸν θεὸν ὑπονοῶν. « Οὐ γὰρ γινώσκει, » φησὶν ἡ Γραφή, « ὅτι ἔφθαλμοὶ Κυρίου Ὑψίστου (76) μυριοπλάσιως ἡλίου φωτεινότεροὶ εἰσιν· οἱ ἐπιβλέπουσι πάσας ὁδοὺς ἀνθρώπων, καὶ κατανοοῦσιν εἰς ἀπόκρυφα μέρη. » Ταύτη τε πάλιν ὁ Παιδαγωγὸς αὐτοῖς ἀπειλεῖ, διὰ Ἡσαίου λέγων· « Οὐαὶ εἰ ἐν κρυφῇ βουλήν ποιοῦντες, καὶ ἐροῦσι (77)· Τίς ἡμᾶς ὀρᾷ; » λήσεται μὲν γὰρ Ἰσως τὸ αἰσθητὸν φῶς τις, τὸ δὲ νοητὸν, ἀδύνατον ἐστίν. Ἡ, ὡς φησὶν Ἡράκλειτος, « τὸ μὴ δύναν ποτε πῶς ἂν τις λάθοι; » Μηδαμῶς τοίνυν ἐπικαλυπτώμεθα τὸ σκότειν· τὸ γὰρ φῶς ἔνοικον ἡμῖν· « Καὶ ἡ σκοτία, » φησὶν, « αὐτὸ οὐ καταλαμβάνει (78). » Καταυγάζεται δὲ αὐτὸ (79) ἡ νύξ τῷ σώφρονι λογισμῷ· λογισμοὺς δὲ ἀνδρῶν ἀγαθῶν, « οὓς ἀκοιμήτους λύχνους (80) » ὠνόμασεν ἡ Γραφή· καίτοι τὸ γε πειραῖσθαι λαμβάνειν ἐφ' οἷς πράττει τις ὁμολογούντως (81) ἀμαρτάνειν ἐστίν. Πᾶς δὲ, ὃς ἀμαρτάνει, καὶ ἀδικεῖ εὐθύς, οὐχ οὕτως τὸν πέλας ἂν μοιχεύῃ, ὡς ἑαυτὸν, ὅτι μεμοίχευκεν, ἀλλὰ

Eccl. xxiii, 18, 19. ὁ Isa. xxix, 15. ὁ Joan. i, 5.

D (76) Ὑψίστου. Abest ab Eccl. ut etiam mox εἰσίν. Dein ἐπιβλέποντες pro οἱ ἐπιβλέπουσιν, et κατανοοῦντες pro κατανοοῦσιν. Ibid.

(77) Ποιοῦντες, καὶ ἐρ. Ποιοῦντες, καὶ ἔσται ἐν σκότει τὰ ἔργα αὐτῶν· καὶ ἐροῦσι· Τίς ἐώρακεν ἡμᾶς; Isa.

(78) Καταλαμβάνει. Κατέλαβεν Joan.

(79) Αὐτὸ. Α. Αὐτῷ, εἰ, dativo casu. Sed non minus apte legeris, αὐτῇ ἡ νύξ, ipsa nox. SYLBERG.

(80) Ὅς ἀκ. λ. Lowthius ait: « Scribe ὡς ἀκοιμήτους λ. Vel delendum οὓς. » Possit, levi mutatione facta, scribi τοὺς ἀκοιμ. λύχνους. Quam emendationem firmat, quod in Reg. aliquis τ scripsit super οὓς. Porro respicere videtur auctor Sapient. Salom. vii, 40, ubi de Sapientia dicit: Προειλόμην αὐτὴν ἀντὶ φωτὸς ἔχειν, ὅτι ἀκοιμητὸν τὸ ἐκ ταύτης φέγγος.

(81) Ὁμολογούντως. Ἀνεὶ τοῦ ὁμολογουμένως, inquit Scholiastes in marg. Reg. et Bod.

πάντως αὐτὸν χεῖρονα ἀποφαίνει καὶ ἀτιμότερον. Ὁ γὰρ ἁμαρτάνων, παρ' ὅσον ἁμαρτάνει, χεῖρων καὶ ἀτιμότερος αὐτὸς αὐτοῦ· πάντως δὲ ἤδη που καὶ ἀκολασία πρόσεσι τῷ ἡττωμένῳ αἰσχροῦς ἡδονῆς. Διὸ καὶ πάντως ὁ πορνεύων ἀπέθανε Θεῷ, καὶ καταλείπεται ἀπὸ (82) τοῦ Λόγου, καθάπερ ὑπὸ τοῦ Πνεύματος, νεκρός· βδελύττεται, γὰρ τὸ ἅγιον· μολύνεσθαι, ὡσπερ οὖν εἰκός. Ἄει δὲ (83) καθαρῶν καθαροῦ θέμις θιγγάνειν. Μὴ δὲ ἅμα χιτῶν (84) ἀποδυσόμεθα καὶ τὴν αἰδῶ ποτε· ἐπεὶ οὐδέποτε τῷ δικαίῳ σωφροσύνην ἀποδύσασθαι θέμις· ἰδοὺ γὰρ τὸ φθαρτὸν (85) τοῦτο ἐπενδύεται ἀφθαρσίαν, ὀπνίκα ἂν τὸ ἀκόρεστον τῆς ἐπιθυμίας, τὸ εἰς ἀσέλγειαν βέον, ἐγκρατεῖα παιδαγωγούμενον, ἀνέραστον γενόμενον τῆς φθορᾶς, ἀτίδῳ σωφροσύνη παραχωρήσῃ τὸν ἄνθρωπον· Ἐν γὰρ τῷ αἰῶνι τούτῳ γαμοῖσι, καὶ γαμίσκονται· ἢ καταργήσαντες δὲ τὰ τῆς σαρκὸς ἔργα, αὐτῇ καθαρᾷ τῇ σαρκὶ ἐπενδυσάμενοι τὴν ἀφθαρσίαν, τὸ πρός μέτρον τῶν ἀγγέλων διώκομεν. Ταύτη τοι καὶ Πλάτων ἐν Φιλιήῳ, ὁ τῆς βαρβάρου (86) μαθητῆς φιλοσοφίας, ἀθέους κέκληκε μυστικῶς τοὺς τὸν Θεὸν τὸν ἔνοικον αὐτοῖς, τὸν Λόγον, διαφθερόντας καὶ μιλίνοντας, τὸ ὅσον ἐφ' ἑαυτοῖς, ἐν τῇ τῶν παθῶν οικειώσει. Οὐκ ἄρα ποτὲ θνητῶς βιωτέον, ἀγιαζομένους Θεῷ· Οὐδὲ μὴν, ἢ ὡς φησιν ὁ Παῦλος, ἢ οὐ χρεὴ πόρνῃς ποιεῖν μέλη τὰ τοῦ Χριστοῦ μέλη· οὐδὲ μὴν νεῶν τῶν παθῶν τῶν αἰσχροῦν τὸν νεῶν τοῦ Θεοῦ ποιητέον. ἢ Μήμενησθε γὰρ τὰς τέσσαρας καὶ εἰκοσι χιλιάδας διὰ πορνείαν ἀπωσμένας (87)· τὰ δὲ παθήματα τῶν πορνευσάντων, ὡς ἤδη μοι λέλεκται, τύποι παιδαγωγούντες ἡμῶν τὰς ἐπιθυμίας εἰσίν. Ἡμῖν δὲ ὁ Παιδαγωγὸς παραινεῖ σαφέστατα· Ὁπίσω τῶν ἐπιθυμιῶν σου μὴ πορεύου· καὶ ἀπὸ τῶν ὀρέξεων σου (88) κωλύου. Οἶνος γὰρ, καὶ γυναῖκες ἀποστήσουσι συνετούς· καὶ ὁ κολώμενος πόρναις, τολμηρότερος ἐκθήσεται. Σῆψις καὶ σκώληξ κληρονομήσουσιν αὐτὸν, καὶ ἐξαρθήσεται ἐν παραδειγματισμῷ μείζονι (89). ἢ Καὶ πάλιν· οὐ γὰρ ἀποκάμνει ὠφελῶν· ἢ Ὁ δὲ ἀντοφθαλμῶν (90) ἤδονῃ, στεφανοῖ τὴν ζωὴν αὐτοῦ. ἢ Οὐκ οὐκ ἀφροδισίων ἡττᾶσθαι δίκαιον, οὐδὲ μὴν κεχηγνέαι περὶ τὰς ἐπιθυμίας· ἀλλ' οὐδὲ ἐκπαθίνεσθαι περὶ τὰς ἀλόγους ὀρέξεις, οὐδὲ ἐπιθυμεῖν μολύνεσθαι. Σπείρειν δὲ μόνον ἐπιτέτραπται τῷ γήμνῃ, ὡς γεωργῷ

✠ P. 251 ED. POTTER, 197-198 ED. PARIS. 49. ^c I Cor. x, 6. ^d Eccli. xviii, 30. ^e Eccli. xix, 2, 3. ^f Ibid. 5.

(82) Ἄπό. Seribe ὑπὸ τοῦ Λόγου, ut mox ὑπὸ τοῦ Πνεύματος. Quam emendationem firmant Nov., Reg., Boil.

(83) Ἄει δὲ. Respicit Socratis effatum apud Platon. Phædon. p. 51, quod Clemens infra recitat Strom. v, p. 555.

(84) Μὴ δὲ ἅμα χιτ. Una cum tunica exui etiam pudorem, proluxe narrat Herodotus p. 3, in Candaulis historia. H. SYLBURG. — Scholiastes quidam in marg. Reg. et Boil. hæc adnotavit: Ἡροδότου τούτου Ἄμα δὲ χιτῶν ἐκδυόμενον ἀποδύεται καὶ τὴν αἰδῶ γυνή. Idem fatetur Epicharmus apud Stobæum, serm. 72.

(85) Τὸ φθαρτὸν. Respicit I Cor. xv, 53: Ἀεὶ γὰρ τὸ φθαρτὸν τοῦτο ἐνδύσασθαι ἀφθαρσίαν.

(86) Βαρβάρου. Nempe Judaicæ. Nam Platonem magnam philosophiæ suæ partem e Judaicis Scri-

cat, statim quoque facit injuriam, non tam proximo, si mœchetur, quam sibi ipsi, quod mœchatus fuerit: quin et seipsum omnino reddit deteriore, suæque famæ detrahit. Qui enim peccat, quatenus peccat, ipse est seipso deterior et ignominiosior: omnino autem jam ei utique adest intemperantia, ut qui vincatur a turpi voluptate. Quamobrem qui fornicatur, Deo est omnino mortuus, et a Logo, quemadmodum a Spiritu, ut cadaver, relictus est. Quod enim sanctum est, ut est consentaneum, polui aversatur. Puro autem purum semper fas est tangere. Ne simul ac exiit tunica, pudorem quoque exuamus; nam justo temperantiam nunquam fas est exuere. Ecce enim hoc corruptibile induit incorruptionem, quando cupiditas insatiabilis, quæ fluxu quodam fertur in libidinem, per continentiam instituta, et a corruptionis amore aliena facta, æternæ temperantiæ hominem tradiderit. In hoc enim sæculo uxores ducunt, et nubunt; ἢ abolitæ autem carnis operibus, ipsa pura carne induti incorruptionem, id quod angelis proportionem respondet, persequimur. Hac ratione Plato quoque in Philebo, qui fuerat barbaræ discipulus philosophiæ, atheos eos mystice vocavit, qui Deum in ipsis habitantem, nempe rationem, corrumpunt, et quantum in se est, vitiorum suorum conjunctione polluant. Non est ergo iis unquam mortaliter vivendum, qui Deo sanctificantur. Neque, ἢ ut dicit Paulus, ἢ membra Christi facienda sunt membra meretricis: nec Dei templum faciendum est templum turpium affectivum. ἢ Recordemini quatuor et viginti milia fuisse propter fornicationem extrusa. Ea autem, quæ evenerunt iis qui fornicati sunt, ut jam a me dictum est, sunt ἢ figuræ, ἢ quæ nostras libidines corrigunt. Porro autem Pædagogus monet nos appetitissime: ἢ Post tua desideria ne ambules, et arcearis a tuis appetitionibus. Vinum enim et mulieres faciunt sapientes delicere: et qui adhæret meretricibus, evadet audacior. Putredo et vermis erunt ejus hæredes, et efferetur in majori ludibrio. ἢ Et rursus, non cessat enim juvare: ἢ Qui autem voluptatem aversis oculis intuetur, coronat vitam suam. ἢ Non est ergo justum vinci a rebus venereis, nec libidinibus stolide inhiare, nec a ratione

pturis hausisse, in libris Stromatum sæpe affirmat.

(87) Ἄπωσμένας. Ἄποισμένας Nov.

(88) Σοῦ. Abest ab Eccl. sed id agnoscit Alex. nis. Mox ἔστα pro ἐκθήσεται. Ibid. Dein σῆτες pro σῆψις. Ibid. Sed σῆτης est in Alex.

(89) Καὶ ἐξαρθ... μείζονι. Καὶ ἡ ψυχὴ τολμηρὰ ἐξαρθήσεται Eccl. Utrumque habet ms. Alex. Καὶ ψυχὴ τολμηρὰ ἐξαρθήσεται: ἐν παραδειγματισμῷ μείζονι. Sæpe enim accidit per librariorum negligentiam, ut diversæ versiones simul in textum recipere rentur. Flam. Nobilius adnotat, in quibusdam libris existare, καὶ ξηρανθήσεται ἐν παραδειγματισμῷ μείζονι.

(90) Ὁ δὲ ἀντ. Hæc absunt e Vulg. Eccl. Flam. Nobilius adnotat, in quibusdam codicibus ea hoc modo scripta esse: Ὁ δὲ ἀντοφθαλμῶν ἤδοναι, στεφανοῖ τὴν ζωὴν αὐτοῦ.

alienis appetitionibus moveri, nec desiderare pollui. Ei autem soli, qui uxorem duxit, ut qui tunc sit agricola, serere permissum est; quando tempus sementem admittit. Adversus aliam autem intemperantiam, optimum quidem est medicamentum, ratio. Fert etiam auxilium penuria satietatis, per quam accensæ libidines prosiliunt ad voluptates. Ergo nec sumptuosa vestis est assumenda, sicut nec cibus varius. Ipse certe Dominus in animam, et corpus, et tertio loco in ea quæ externa sunt, præcepta dividens, propter corpus quidem externa comparare consulit, corpus autem administrat per animam, animam autem erudit: « Ne solliciti sitis animæ vestræ, inquit, quid comedatis, neque corpori vestro quid induamini. Anima enim plus est quam cibus, et corpus quam vestimentum a. » Et subjungit apertum doctrinæ exemplum: « Considerate corvos, qui neque seminant, neque metunt, quibus non est penus, nec horreum, et Deus nutrit ipsos. Non vos præstatis volucris? » Et hæc quidem de nutrimento. Similiter autem de veste quoque præcipit, quæ rerum externarum tertium locum obtinet: « Considerate, inquit, liliæ; quomodo neque nent, neque texunt. Dico autem vobis, quod neque Solomou induebatur ut unum ex his b. » De divitiis autem valde se jactabat rex Solomon. Quid est itaque floribus pulchrius et floridius? Quid est autem liliis, vel unguentis, vel rosis delectabilius? « Si autem fenuim, quod hodie est in agro, et cras in clibanum mittitur, Deus sic vestit, quanto vos magis, modicæ fidei? Et vos ne quaerite, quid comedatis, aut quid bibatis c. » Illic, hæc particula, « Quid, » cibi varietatem expulit. Id enim significatur ex Scriptura: Ne solliciti sitis, quænam comedatis, aut quænam bibatis; de his enim esse sollicitum, nimiam plura habendi cupiditatem, et delicias arguit. Sed illud « comedere » per se positum, est argumentum necessitatis, et defectus x̄ repletio, ut diximus. Quod est autem amplius, est ex superfluo; quod est autem « superfluum, » esse a diabolo declaravit 86 Scriptura. Sensum autem planum facit, quæ sequitur, dictio. Cum enim dixisset: « Ne quaerite quid comedatis, et quid bibatis, » subjunxit: « E; ne sublimes efferamini. » A veritate autem sublimes efferunt arrogantia et delicia; D

τοτηνικάδε, όπηνίκα ό καιρός δέχεται τόν σπόρον. Προς δέ δή την άλλην άκρασίαν άριστον μέν ό λόγος φάρμακον· βοηθεϊ δέ και ή ένδεια του κόρου (91)· δι' ου φλεγμαίνουσαι αι έπιθυμια σκιρτώσι περι τας ήδονάς. Ούκουν ουδέ έσθητος αντιποιητέον πολυτελους, καθάπερ ουδέ τροφής ποιικλης. Αύτος γούν ό Κύριος, διαιρών τας ύποθήκας εις τε ψυχην και σώμα, και τρίτον τά έκτός, δια μέν τó σώμα, τή έκτός πορίζεσθαι συμβουλεύει, διοικεί δέ τó σώμα, τή ψυχή· παιδαγωγεί δέ την ψυχην, « Μή μεριμνάτε, λέγων, τή ψυχή ύμών, τί φάγητε· μηδέ τώ σώματι ύμών (92); τί ένδύσηθε· ή γάρ ψυχή πλείων έστι τής τροφής, και τó σώμα, του ένδύματος. » Καί τής διδασκαλιας έναργές ύπόδειγμα επιφέρει· « Κατανοήσατε τους κόρακας, ότι ου σπειρουσιν, ουδέ θερίζουσιν, οίς ουκ έστι ταμειών, και (93) άποθήκη, και ό θεός τρέφει αυτούς. Ούχ ύμεις διαφέρετε των πτηνών; » Καί ταύτα μέν περι τροφής. Όμοίως δέ και περι έσθητος παρεγγυά, ή των τρίτων μετείληφε, των έκτός· « Κατανοήσατε, λέγων, τά κρίνα· πως ουτε νήθει (94), ουτε ύφαινει. Λέγω ή· ύμιν, ότι (95) ουδέ Σολομών (96) περιεβάλετο ως έν τούτων. » Σφόδρα δέ επί πλουτίω έκόμα ό Σολομών, ό βασιλεύς. Τί ούν ύραιότερον και εύανθέστερον άνθών; Τί δαι επιτερπέστερον κρίνων, ή μύρων (97), ή ρόδων; « Εί δέ τόν χορτόν σήμερον έν άγρω (98) έντα και αύριον εις κλίθανον βαλλόμενον, ό θεός ουτως άμφιένυσσι, πόσω μάλλον ύμας, όλιγόπιστοι; και ύμεις μη ζητεϊτε, τί φάγητε, ή τί πίνετε. » Έν ταύτα τó τί μόριον, την ποικιλίαν τής τροφής εκτέβληκε· σημαίνεται γάρ εκ τής Γραφής τούτο « Μή μεριμνάτε, ποία φάγητε, ή ποία πίνετε· » πλεονεξία γάρ και τρυφή μεριμνών ταύτα. Τό δέ « φαγεϊν » μόνον ψιλώς νοούμενον, ανάγκης έστι τεκμήριον, τó πλήρωμα, ως έφαμεν, τής ένδειας (99). Τό δ' έτι (1), τó εκ περισσοϋ· τó δέ περιττόν (2), εκ του διαδόλου μεμήνυκεν ή Γραφή. Σαφηνίζει δέ την διάνοιαν ή επιφερομένη λέξις· « Μή γάρ ζητεϊτε (3), τί φάγητε, ή τί πίνετε, » ειπών, επήγαγεν· « Καί μη μετεωρίζεσθε. » Μετεωρούσδε από τής άληθείας άλαζονεία και τρυφή ποιεί· και ή εις τά περιττά άπασχολούσα ήδυνάθεια άπάγει τής άληθείας. Διδ και φησι παγκάλως· « Ταύτα δέ πάντα (4) τά έθνη του κόσμου ζητεϊ. » Οί άτακτοι και άνόητοι, τά έθνη εισίν. Τίνα δέ λέγει « ταύτα; » την τρυφήν, την

x̄ P. 232 ED. POTTER, 198-199 ED. PARIS. a Luc. xii, 22, 23, 24. b Ibid. 27. c Ibid. 28, 29.

(91) Βοηθεϊ δέ και ή ένδεια του κόρου. Scrib. possit in dativo casu τ. κόρω· quod aliquis in Reg. adnotavit, ω in utraque voce scripto super ou ut sensus sit, « in edam remedium asserre satietati. »

(92) Ύμών. Abest a Luc. Mox, ή γάρ ψυχή πλείων. Ibid.

(93) Καί. Ούδς Luc.

(94) Πώς ουτε v. Πώς αύξάνει· ου κοπιά, ουδέ νήθει. Luc.

(95) Ότι. Abest a Luca; sed id habet Matth. vi, 29.

(96) Σολομών. Σαλαμών Nov. Σαλομών Bod. έν πάση τή δόξη αυτού addunt Evangelistæ.

(97) Η μύρων. Commation hoc parum huc quadrat, et λειριών illi legere, tautologia esset. SYLBURG. — Delendum videtur. LOWTH.

(98) Σήμερον έν άγ. Έν τώ άγρω σήμερον έντα. Luc. Mox, ω όλιγόπιστοι. Ibid.

(99) Τό πλ. έτι, τó εκ περισσοϋ. Hæc absunt a Pal. ms. SYLBURG.

(1) Τό δέ έτι. Fortasse rectius τó δέ τί. SYLBURG. Ejus conjecturam firmant Nov., Reg. Vult autem auctor Tl μόριον superius memoratum.

(2) Περιττόν. Huc detorquet illud Matth. v, 37: "Εστω δέ ό λόγος ύμών, Ναί, ναί, Ού, ου· τó δέ περισσόν τούτων εκ του πονηρού έστιν.

(3) Ζητεϊτε. Ζητήτε Bod., Reg. Dein, τί φάγητε ή πίνετε, Nov. Mox, και μετεωρίζεσθε, omissio μή. Nov.

(4) Ταύτα δέ π. Ταύτα γάρ πάντα... επιζητεϊ, Luc.

ἡδυπάθειαν (3), τὴν καρυκειάν, τὴν ὑφοραγίαν, τὴν Α
 λαιμαργίαν. Ταῦτά ἐστι τὸ « Τί. » Περὶ δὲ φιλησ τῆς
 τροφῆς, τῆς τε ξηρᾶς καὶ τῆς ὑγρᾶς, ὡς ἀναγκαίων
 οὐσῶν, « Οἶδε, φησὶν, ὁ Πατήρ (6) ὑμῶν, ὅτι
 χρῆσθε. » Εἰ δὲ ὄλωσ ζητητικοὶ γειγόναμεν, μὴ εἰς
 τρυφήν τὸ ζητητικὸν ἀπολύωμεν (7), ἀλλὰ εἰς τὴν
 εὐρεσιν τῆς ἀληθείας ἀναζωπυρήσωμεν. « Ζητεῖτε
 γὰρ (8), φησὶ, τὴν βασιλείαν τοῦ Θεοῦ, καὶ τὰ
 τῆς τροφῆς προστεθήσεται ὑμῖν. » Εἰ τοίνυν ἐσθῆτος,
 καὶ τρυφῆς (9), καὶ τῶν περιττῶν ἀπαξιαπλῶς, ὡς οὐκ
 ἀναγκαίαν, ἀφαιρεῖται τὴν μέριμναν, τί χρὴ νοεῖν
 ἐρεῖν αὐτὸν περὶ φιλοκοσμίας, βαφῆς τε ἐρίων, καὶ
 ποικιλίας χρωμάτων, καὶ λίθων περιεργίας, καὶ χρυ-
 σίου ἐξεργασίας, πλοκάμων τε ἔτι ἐπιτεχνητῶν, καὶ
 βοστρύχων ἐλικτῶν; πρὸς δὲ καὶ ὀφθαλμῶν ὑπογραφῆς,
 παρατίσιων τε, καὶ παραφυκισμῶν, καὶ ψιμυθι-
 σμοῦ, καὶ βαφῆς τριχῶν, καὶ τῶν περὶ τὰς ἀπάτας ταύ-
 τας κακοτεχνιῶν; οὐχὲν εὖ μάλα ἐκείνο δὲ ὑποπονητέον,
 τὸ μικρῶ πρόσθεν εἰρημένον ἐπὶ τοῦ χόρτου, μὴ καὶ
 ἐπὶ τῶν ἀκόσμων φιλοκόσμων (10) τούτων ἐληλεγμέ-
 νον (11); Ἄγρὸς γὰρ ὁ κόσμος, καὶ πά ἡμεῖς, οἱ τῆ
 χάριτι ἁρσιζόμενοι τοῦ Θεοῦ· καρέντες δὲ αὐθις ἀνα-
 τέλλομεν, ὡς ἐν τῷ Περὶ ἀναστάσεως, διὰ πλειόνων
 δηλωθήσεται. Χόρτος δὲ, ὁ χυδαῖος ἀλληγορεῖται ὄχλος,
 ὁ τῆς ἐφημέρου εὐφροσύνης, οἰκεῖος, ὁ πρὸς ὄλιγον
 ἀνθῶν, ὁ φιλοκόσμος, καὶ φιλόδοξος, καὶ πάντα μᾶλλον
 ἢ φιλαλήθης, εἰς οὐδὲν, ἀλλ' ἢ εἰς ὑπέκκαυμα εὐθε-
 τος πυρός. « Ἄνθρωπος γοῦν ἦν τις, ὁ Κύριος διηγου-
 μένος λέγει, πλούσιος σφόδρα (12), ἧς ἐνδιδύσκετο
 πορφύραν καὶ βύσσον, εὐφραίνόμενος καθ' ἡμέραν λαμ-
 πρῶς » οὗτος ὁ χόρτος ἦν. « Πτωχὸς δὲ τις, ὄνο-
 ματι (13) Λάζαρος, ἐδέβλητο εἰς τὸν πυλῶνα τοῦ
 πλουσίου ἠλωμένος, ἐπιθυμῶν χορτασθῆναι ἐκ τῶν
 πιπτόντων τῆς τραπέζης τοῦ πλουσίου » οὗτός ἐστιν
 ἡ πᾶ. Ἄλλ' ὁ μὲν ἐκολάζετο ἐν ἄδου, ὁ πλούσιος,
 μετέγων τοῦ πυρός· ὁ δὲ, ἀνέβαλλεν ἐν κόλποις τοῦ
 Πατρός. Ἄγαμαι τῶν Λακεδαιμονίων τὴν πόλιν τὴν
 παλαιάν, ἣ μόναις ταῖς ἑταίραις ἀνθινὰς (14) ἐσθῆ-
 τας καὶ χρυσοῦν κόσμον ἐπέτρειψε (15) φορεῖν, ἀφαι-
 ρουμένη τῶν δοκίμων γυναικῶν (16) τὴν φιλοκομίαν,
 τῷ μόναις ἐφεῖναι καλλωπιζέσθαι ταῖς ἑταιρούσαις.
 Ἄθηναίων δὲ ἑμπαλιν οἱ ἄρχοντες, οἱ τὸ ἀστικὸν πο-
 λιτεύμα ἐξηλωκότες (17), ἐκλαθόμενοι τῆς ἀνδρωνί-

et quæ in rebus supervacaneis versatur delectatio,
 abducit a veritate. Quocirca pulcherrime quoque
 dicit : « Hæc autem omnia gentes mundi qua-
 runt a. » Qui immoderati sunt et insipientes, gentes
 sunt. Quænam autem hæc dicit? delicias, delecta-
 tionem, cupidias, obsoniorum voracitatem, inglu-
 viem. Hæc sunt illud Quid. De solo autem nutri-
 mento, sicco scilicet et humido, ut quæ sint neces-
 saria : « Scit, inquit, Pater vester, quid vobis opus
 sit b. » Quod si nobis omnino innatum est ut qua-
 ramus, ne quaerendi facultatem in deliciis perdamus,
 sed eam ad veritatem inquirendam excitemus. « Qua-
 rite enim, inquit, regnum Dei, et quæ ad alimentum
 pertinent adjicientur vobis c. » Si ergo curam de veste,
 et deliciis, rebusque omnibus supervacaneis, tanquam
 non necessariam, tollit, quid censendum est cum
 dicere de nimio ornatus studio, de tinctura lana-
 rum, varietate colorum, superflua cura gemmarum,
 auri elaboratione, capillis artificiosis, et intortis
 crinibus? Quid de fucata oculorum pictura, quid de
 vulsionibus, purpurissi ac cerussæ fucationibus,
 tinctisque pilorum coloribus, et improbis circa has
 fraudes artificiiis? Annon hoc quoque recte putan-
 dum est, id, quod de feno paulo ante dictum est,
 de his ornamentorum amatoribus, qui a vero or-
 natu alieni sunt, optime posse dici? Ager enim est
 mundus, et nos herba, qui sumus Dei gratia irri-
 gati : tonsi autem rursus exorimur, ut pluribus os-
 tendetur in libro *De resurrectione*. Fenum autem,
 vllis turba allegorice dicitur, quæ se ad momenta-
 neam lætitiâ applicat, quæ floret parvo tempore,
 quæ superflua ornamenta, quæ gloriam, quæ quid is
 potius quam veritatem sectatur : quæ non ad aliud apta
 est, quam ad ignis incendium. « Homo quidam, dicit
 narrans Dominus, erat valde dives, qui induebatur
 purpura et bysso, qui oblectabatur quotidie splen-
 dide. » Hic erat fenum. « Mendicus autem quidam,
 nomine Lazarus, abjectus erat in vestibulo divi-
 tis, ulceratus, cupiens repleti iis, quæ cadebant
 de mensa divitis d. » Hic est herba. Sed ille
 quidem dives puniebatur apud inferos, ignis par-
 ticeps factus : hic autem rursus genuit in
 sinu Patris. Laudo ergo et admiror veterem Laze-

✠ P. 253 ED. POTTER, 199 ED. PARIS. a Luc. xii, 30. b Ibid. c Ibid. 31. d Luc. xvi, 19, 20, 21, seq.

(5) *Tiva δὲ... ἡδυπάθειαν*. Hæc absunt a Nov. D
 (6) *Οἶδε... ὁ Π.* Ὑμῶν ὁ Πατήρ οἶδε, Luc.
 (7) *Ἀπολύωμεν*. « Ablegemus, dimittamus. »
 Sylburgius ait, « Interpres aptius ἀπολύωμεν, seu
 ἀπολέσωμεν, in deliciis perdamus. »
 (8) *Ζητεῖτε γὰρ*. Πλὴν ζητεῖτε, Luc. Mox, τὰ τῆς
 τροφῆς auctoris interpretamentum est : nam ταῦτα
 πάντα apud Luc. occurrit.
 (9) *Τρυφῆς*. A. manuit τροφῆς, « alimentorum. »
 SYLBURG. — Mox, ἀναγκαίων malim quam ἀναγ-
 καίων.
 (10) *Φιλοκόσμων*. Abest a Nov.
 (11) *Ἐληλεγμένον*. « Reprehensum; » est enim
 perfectum ab ἐλέγχομαι. Interpres perinde vertit,
 ac si legisset κελεγμένον a λέγω, « dico, » ἐλη-
 γμένον Nov.
 (12) *Σφόδρα*. Additamentum Clementis. Mox καὶ
 ἀνεδ. apud Luc. Dein, Πτωχὸς δὲ τις ἦν ὄνοματι
 Λάζαρος, ἧς ἐδέβλητο πρὸς τὸν πυλῶνα τοῦ πλουσίου

ἠλωμένος, καὶ ἐπιθυμῶν χορτ. ἀπὸ τῶν ψιχίων τῶν
 πιπτόντων ἀπὸ τῆς τραπ. Ibid.
 (15) *Ὀνόματι*. Ὀνομα Nov.
 (14) *Ἐταίραις ἀνθινὰς*. Conf. quæ annotavimus
 ad finem c. 4 hujus libri, p. 166 edit. Paris.
 (15) *Ἐπέτρειψε*. Excerpt. ms. ἐπέτρειπεν. SYLB.
 Ἐπέτρειπεν etiam Reg.
 (16) *τῶν δοκίμων γυν.* Heraclides lib. *De politis* :
 τῶν ἐν Λακεδαιμονίᾳ γυναικῶν κόσμος ἀφῆρηται·
 οὐδὲ κομᾶν ἐξεστίν, οὐδὲ χρυσοφορεῖν. « Lacedæmone
 ornatus omnis mulieribus interdictus : neque eas
 ornari licet, nec aurum gestare. »
 (17) *Ἐξηλωκότες*. Flor. edit. ἐξηλωκότες ut item
 Hærvetus interpres, « qui civilem vitæ formam ex-
 pulerant. » Nostrum ἐξηλωκότες confirmat mox, ὁ
 τῶν ἀρχόντων τούτων ἦλος. Pelita sunt autem ista
 de veteri cultu Attico, ex præfatione Thucydidis,
 pag. 2. SYLBURG. — Ἐξηλωκότες habent etiam mss.
 nostri.

dæmoniorum civitatem, quæ solis meretricibus floridas vestes et aureum ornatum gestare permisit: a probis mulieribus mundi studium auferens, quod solis meretricibus se ornare concederet. Contra autem Atheniensium magistratus, qui civilem vitæ formam expulerant, loci quasi et conversationis virilis oblitus, aurum gestabant, et talaribus tunicis amiciebantur, et crobulo, quod est capillorum pliocaturæ genus, aureo induebantur, consertis cicadis ornati: ortum suum revera terrestrem, cinædico quodam fastu et arrogantia monstrantes. Horum autem principum æmulatione ad alios quoque Iones pervasit, quos Homerus esse effeminatos ostendens, vocat ἔλκεσιπέλους, hoc est *vestimenta trahentes*. Si ergo, qui pulchri simulacrum, nimium scilicet ornatus studium, non autem ipsum pulchrum et honestum attendunt, specioso nomine simulacrorum cultum rursus inducentes, a veritate longe sunt relegandi cum opinione, non scientia, pulchri naturam somniant: et est vita, quæ ab eis hic agitur, profundus somnus ignorantis: e quo oportet nos excitatos, ad id, quod vere pulchrum est et ornatum, contendere; et id solum assequi desiderare, relinquentes quæ hic sunt munda ornamenta, ut cum ipso mundo valeant, priusquam penitus obdormiamus. Dico ergo hominem non alia de causa opus habere vestimentis, quam ut tegatur corpus, ✕ ad maxima frigora et vehementes æstus propulsandos, ne nos lædat ambientis aeris immoderatio. Quod si hic est vestis scopus, vide ne non alia quidem viris, alia vero feminis vestis tribuenda sit; tegi enim utrisque commune est,

✕ P. 234 ED. POTTER, 200 ED. PARIS.

(18) Καὶ ποδήρεις ἡμίπορχοτο. Lowthius ait: «Glossema, quod interpretes minime agnoscit.»

(19) Κρόβυλον. Κρωβύλον Nov. Hic porro Scholiastes in marg. Reg. et Bod. adnotat: Τούτου μνησθῆναι τοῦ κρωβύλου καὶ Θουκυδίδης ἐν προοίμοις τοῦ α' Πελοποννησιακῶν. Ἐμπλοκῆς δὲ εἶδος ὁ κρόβυλος, ἅπ' ἀκρων τριγῶν τοὺς πλοκάμους εἰς κορυφὴν ἀνατείνων, εἶτα εἰς ὄξυ ταύτας συνάγων· χρυσῶ τέττιγι τετραμένῳ τὰς τρίχας ἐσφρηκτοῦτο, πρὸς τὸ συνεχομένης μὴ πάλιν διαφῆναι πρὸς τὸ κάτω.

(20) Χρυσῶν, ἐνέρσει τεττίγων. Scribendum χρυσῶν ἐν ἔρσει τεττίγων, εἰ consertis aureis fibulis; idque Thucydidis auctoritate, cujus verba recitat Clemens. Ea vero lib. 1, c. 6, sic se habent: Πρῶτοι δὲ Ἀθηναῖοι τὸν τε σίδηρον κατέθεντο, καὶ ἀνειμένη τῇ διαίτῃ ἐς τὸ τρυφερώτερον μετέστησαν· καὶ οἱ πρεσβύτεροι αὐτοῖς τῶν εὐδαιμόνων διὰ τὸ ἀθροδιαίτον οὐ πολλὸς χρόνος, ἐπειδὴ χιτῶνάς τε λινοὺς ἐπαύσαντο φοροῦντες καὶ χρυσῶν τεττίγων ἐν ἔρσει κρόβυλον ἀναδοῦμενοι τῶν ἐν τῇ κεφαλῇ τριγῶν. Ἀφ' οὗ καὶ Ἰώνων τοὺς πρεσβυτέρους κατὰ τὸ ξυγγενὲς ἐπιπολὺ αὐτῆ ἡ σκευὴ κατέσχε· Μετρία δ' αὖ ἐσθῆτι καὶ ἐς τὸν νῦν τρόπον πρῶτοι Λακεδαιμόνιοι ἐχρήσαντο. «Primi Athenienses ferrum deposuerunt, et remissionem cultum secuti, ad genus vitæ lautius et delicatius transierunt: nec multum est tempus, ex quo apud eos e majoribus natu locupletiores, ob delicatorem cultum, ferre desierunt lineas tunicas, et cincinnos comæ capitis nexu aurearum cicadarum implicare. Unde etiam apud antiquiores Iones cultus iste propter cognitionem in usu diu fuit. Mōdica vero veste, et ad hujus ætatis consuetudinem accommodata, primi Lacedæmonii sunt usi.»

(21) Τοὺς ἄλλους Ἰωνας. Etenim Iones Athenis

αἰτιδος, ἐχρυσοφόρου, ποδήρεις χιτῶνας ἐνδύμενοι, καὶ ποδήρεις ἡμίπορχοτο (18), καὶ κρόβυλον (19), δὲ ἐμπλοκῆς ἐστὶν εἶδος, ἀνεδοῦντο χρυσῶν, ἐνέρσει τεττίγων (20) κοσμούμενοι· τὸ γηγενὲς ὡς ἀληθῶς ἀπειροκαλλὰ κιναιδίας ἐνδεικνύμενοι. Ὁ δὲ τῶν ἀρχόντων τούτων ζῆλος, καὶ εἰς τοὺς ἄλλους Ἰωνας (21) διῆκνειτο, οὗς Ὀμηρος, ἐκθλύων, «ἐλκεσιπέλους» (22) καλεῖ. Εἰδῶλον οὖν τοῦ καλοῦ τὴν φιλοκοσμίαν, οὐχὶ δὲ αὐτὸ τὸ καλὸν προτρεπομένους (23), δι' ὀνόματος ὠραίου πάλιν εἰδωλοατροῦντας, πόρρω τῆς ἀληθείας ἀπωκιστέον (24), δόξη, οὐκ ἐπιστήμη ὀνειροπολόντας τοῦ καλοῦ τῆν φύσιν· καὶ ἔστιν αὐτοῖς ὁ τῆδε βίος ἀγνοίας ὑπὸν βαθύς· οὗ χρῆ ἐξεγειρομένους ἡμᾶς ἐπὶ τῷ ὄντως καλῶν καὶ κόσμιον σπεύδειν, καὶ τούτου μόνου ἐφάπτεσθαι γλιγεσθαι, καταλείποντας τὰ τῆδε κόσμια αὐτῷ κόσμῳ (25) χαίροντα, πρὶν ἢ τέλειον καταδραθεῖν. Φημὶ τοίνυν οὐκ ἄλλου τινὸς ἕνεκα δεηθῆναι ὕψιστων τῶν ἀνθρωπῶν ἢ σκέπης σώματος, πρὸς ἀπαλέξισιν κρυμῶν τε ὑπερβολῆς καὶ καυμάτων ἐπιτάσεως, μὴ τε ἡμᾶς παραλυπῆναι (26) τοῦ περιέχοντος ἡ ἀμετρία. Εἰ δὲ οὗτος ἐστὶ τῆς ἐσθῆτος ὁ σκοπός, ὅρα μὴ οὐκ ἄλλη μὲν ἀνδράσιν, ἄλλη δὲ ἐσθῆς ἀπονεμητέα γυναιξικῶν γὰρ ἀμφοῖν τὸ σκέπεσθαι, κατὰ τὰ αὐτῶν ἐσθίειν καὶ πίνειν. Κοινήν οὖν οὕσης τῆς χρείας, τὴν ὁμοίαν κατασκευὴν δοκιμάζομεν. Ὡς γὰρ τὸ δεῖσθαι τῶν σκεπόντων κοινὸν ἑκατέροις, οὕτω καὶ τὰ σκέποντα παραπλήσια εἶναι χρῆ· εἰ δὲ καὶ σκέπην ταύτην παραληπτέον, καθ' ἣν (27) κρύπτειν ὄμματα θηλειῶν χρεῶν. Εἰ γὰρ καὶ πλεονεκεῖ τὸ θῆλυ διὰ τὴν ἀσθένειαν, τὸ ἔθος τῆς ἀγωγῆς τῆς κακῆς αἰτιατέον, δι' ἣν πολλάκις, φαύλοις διαίταις (28) ἐντρε-

oriundi fuisse, et ab Ione Xuthi filio nomen suum accepisse memorantur. Conf. *Archæolog. nostræ Græcæ* lib. 1, cap. 1.

(22) Ἐλκεσιπέλους. Epitheton mulieribus proprium. Homerus *Iliad.* Z, vers. 442:

Αἰδέομαι Τρώας καὶ Τρωάδας Ἐλκεσιπέλους.
Revereor Troas, et Troadas reptis indutas.

Item simile epitheton ἔλκεσιπέλων Ionibus tribuit, *Il. N.*, v. 685:

Ἐνθα δὲ Βωιωτοί, καὶ Ἰάονες ἔλκεσιπέλους.
Hic autem Bœotii, et Iæones stollitrahii.

Clemens per memoria lapsus ἔλκεσιπέλους dixisse videtur. Huc referri merentur, quæ dicit Strabo, *Geograph.* lib. x, p. 466, 467, ubi de Curetum nomine agit: Θηλυστολόντας γὰρ ὡς αἱ κόραι, τοῦνομα σχεῖν τοῦτο τοὺς περὶ τὴν Αἰτωλίαν φασίν· εἶναι γὰρ καὶ τινα τοιοῦτον ζῆλον ἐν τοῖς Ἕλλησι, καὶ Ἰάονας ἔλκεσιπέλους εἰρησθαι. «Ajunt enim Ætolicos Curetas hoc nomine affectos, quod κουρῶν, seu puellarum, in morem, muliebres vestes gererent: tale nimirum quoddam viguisse studium apud Græcos, indeque Iæonas dictos stollitrahos.»

(23) Προτρεπομένους. Lowthius ait: «Lege προστρεπομένους, εἰ colentes;» quo sensu hæc vox occurrit in *Protreptico*, pag. 33.

(24) Ἀπωκιστέον. Analogia postulat ἀπωκιστέον, licet etiam Pal. ms. ἀπωκιστέον habeat, recte augmento. SYLBURG.

(25) Κόσμῳ. Ludii in ambiguo hujus vocis sensu.

(26) Παραλυπῆναι. Παραλυπῆναι Nov.

(27) Καθ' ἣν. Scholiastes in marg. Reg., Bod.: Τούτο μεταπεπλήρηται ἀπὸ τοῦ τραγικοῦ. Est autem versus iambicus.

(28) Φαύλοις δ. Φαύλαις διαίταις Bod.

φόμενοι ἄνδρες, γυναικῶν γεγόνασι θηλύτεροι· οὐ δὴ (29) καθυφείναι χρὴ τούτου. Εἰ δὲ συμπεριφέρεσθαι (30) χρὴ, ὀλίγον ἐνδοτέον αὐταῖς μαλακωτέροις χρῆσθαι τοῖς ὑφάσμασιν, μόνον τὰς μεμωραμμένας λεπτουργίας, καὶ τὰς ἐν ταῖς ὑφαῖς περιέργους πλοκάς, ἐκποδῶν μεθιστάντας· νῆμα (31) χρυσοῦ, καὶ στήρας Ἰνδικούς, καὶ τοὺς περιέργους βόμβυκας (32) χαίρειν ἑώντας· ὅς σκύληξ φύεται τὸ πρῶτον, εἶτα ἐξ αὐτοῦ δασεῖα ἀναφαίνεται· κάμπη, μεθ' ἣν εἰς τρίτην μεταμόρφωσιν νεοχομοῦται βομβύλιον (33)· οἱ δὲ « νεκύδαλον » αὐτὸ καλοῦσιν, ἐξ οὗ μακρὸς τίκτεται στήμων, καθάπερ ἐκ τῆς ἀράχνης ὁ τῆς ἀράχνης μίτος. Τὰ γὰρ περιττὰ ταῦτα καὶ διαφανῆ ἑλεγχός ἐστι διανοίας οὐκ ἐρρωμένης, ὀλίγη παραπετάσματι τὴν αἰσχύνην τοῦ σώματος προαγαγεύοντα. Οὐ γὰρ ἐτι σκέπη ἢ ἀβροδίατός ἐστιν ἐσθῆς, τὸ σχῆμα τῆς γυμνότητος κρύπτειν μὴ δυναμένη· προσπίπτουσα γὰρ ἡ τοιαύτη ἐσθῆς τῷ σώματι, προστυποῦται αὐτῷ ὑγρότερον καὶ προταναπλάττεται, σαρκικῶς ἐμφύσα, τῷ σχήματι (34)· καὶ τὸν τύπον ἐκμάττεται τῆς γυναικὸς, ὥστ' οὐχ ὁρῶντι τὴν ὄλην τοῦ σώματος εἶναι φανερὰν διάθεσιν. Παιρητέον δὲ τῆς ἐσθῆτος καὶ τὰς βαφάς· αὐταὶ γὰρ πόρρω καὶ τῆς χρείας καὶ τῆς ἀληθείας πρὸς τῷ (35) καὶ διαβολῆν τοῦ ἡθους ἐξανθεῖν· οὔτε γὰρ ἡ χρῆσις ὠφέλιμος· οὐ γὰρ πρὸς τὸ κρῖος εὐθετος, οὔτε πρὸς σκέπην ἔχει τι περιττὸν παρὰ τὴν ἄλλην ἐσθῆτα, ἢ τὸν φόγον μόνον. Καὶ τὸ ἐπιτερεπὲς τῆς χροιάς τοὺς λίχνους ἀνιᾶ, εἰς τὴν ἀνήτην ὀφθαλμῶν ἐρεθίζον. Τοὺς δὲ λευκοὺς, καὶ οὐ νόθους τὰ ἔνδον, λευκαῖς καὶ ἀπεριέργοις ἀρμοδιότατον ἐσθήσει (36)· χρῆσθαι. Σαφῶς γοῦν (37) καὶ καθαρῶς Δανιὴλ ὁ προφήτης, « Ἐτέθησαν, » φησὶ « θρόνοι, καὶ ἐκάθισεν ἐπ' αὐτῶν, ὥσει παλαιὰς ἡμερῶν, καὶ τὸ ἔνδυμα αὐτοῦ ὥσει χιῶν λευκῶν. » Τοιαύτη χρώμενον στολῆ, ἰὸν Κύριον ἐν ὀράματι θεωρεῖν, καὶ ἡ Ἀποκάλυψις φησὶν· « Εἶδον τὰς ψυχὰς τῶν μεμαρτυρηκότων ὑποκάτω τοῦ θυσιαστηρίου· καὶ ἔδθη ἑκάστῳ στολὴ λευκή. » Εἰ δὲ καὶ ἄλλο τι θέσι χροῖμα ζητεῖν, τὸ αὐτοφύες τῆς ἀληθείας ἀπόχρη βάμμα. Αἱ δὲ τοῖς ἔνθεσιν ἐοικυῖαι ἐσθῆτες βακχικαῖς καὶ τελεστικαῖς καταληπτέαι (38)· λήροις· πρὸς δὲ καὶ ἡ πορφύρα καὶ τὰ ἀργυρώματα (39), ὡς φησὶν ὁ κωμικός,

✱ P. 235 ED. POTTER, 201 ED. PARIS.

(29) Δῆ. Δεῖ Nov.

(30) Εἰ δὲ συμ. Similia dicit Pædag. lib. III, cap. 11, p. 245 edit. Paris.

(31) Νῆμα. Locum hunc contra luxum vestium, cum Seneca et alii confert Petrus Faber, Semestrium lib. II, p. 145. SYLBERG.

(32) Βόμβυκας. Conf. Hieronymus Vida, in Bombyce.

(33) Βομβύλιον. A et H. βομβύλιον ex Aristot. *Histor. anim.* lib. V, cap. 19; Plin., lib. XI, cap. 22. SYLBERG. Κομβύλον Nov. Porro alii βομβύλιον et νεκύδαλον distinguunt. Conf. Aristoteles et Plinius, *loc. cit.*, ubi quoad cætera, eadem fere de bombycis generatione referunt, quæ Clemens.

(34) Σχήματι. Σώματι, Reg., Bod.

(35) Πρὸς τῷ. Pal. ms. πρὸς τό, accusat. casu, minus recepte. SYLBERG. — Verum consentit Reg.

(36) Λευκαῖς... ἐσθήσει. Analogia postulat ἐσθήσει. SYLBERG. — Hic Lowthius ait : « Ita Josephus de Essenis, *De bello Jud.*, lib. II, cap. 7, ait

A quemadmodum comedere et bibere. Cum usus itaque sit communis, constructionem similem comprobamus. Quemadmodum enim utrisque commune est, ut egeant iis quæ tegunt, ita a quibus tegendi sunt esse oportet similia; etsi oporteat hujusmodi tegumentum assumere, quo sunt seminarum celandi oculi. Etsi enim femina propter imbecillitatem longe plura concupiscat, id malæ educationis consuetudini tribuendum est; per quam sæpenu-mero viri in malis vitæ institutis educati, evaserunt mulieribus magis effeminati: non est igitur eis hac in re cedendum. Quod si se eis aliquantum accommodare oporteat, vestibus quidem paulo mollioribus eis uti concedendum est, dummodo nimis subtiliter per summam stultitiam elaborata opera, curiosæque in texturis plicaturæ, longissime amandentur; auri fila, et Indicos seres, et inutiles bombyces valere jubentibus (est enim Bombyx primum vermis, deinde aspera ex eo nascitur eruca, postquam in tertia metamorphosi innovatur papilio, quem nonnulli Græce appellant νεκύδαλον, ex quo longum stamen nascitur, quemadmodum ex aranea tela aranæ). Superflua enim hæc et perspicua, mentem minime constantem arguunt, quæ exigui expansione veli, tanquam quodam lenocinio, probrum corporis illiciunt. Non est enim amplius tegumentum mollis ac delicata vestis, ut quæ nudam figuram non potest occultare: ejusmodi enim vestis in corpus incidens, facilius corporis formam et impressionem recipit 87 figuræ, carnis instar adhærens: et mulieris typum ita exprimit, ut vel non videnti manifesta sit tota constitutio corporis. Rejiciendæ quoque sunt vestimenti tincturæ: ipsæ enim et ab usu, et a veritate longe remotæ sunt; præterea quoque ex eis morum oritur reprehensio: neque enim est earum usus utilis; nam nec ad frigus propulsandum est idonea, neque ad tegumentum habet aliquid amplius, quam alia vestis, nisi solum vituperium. Coloris autem delectans suavitas male habet avidos, eos ad stultam impellens lippitudinem. Atque eos quidem, qui sunt candidi, et non ✕ intus adulterini, candidis et mi-

illos leuγετιμονεῖν διαπαντός. Vide notas ad pag. D 192, edit. Paris. » Similia Clemens Pædag. III, c. 11.

(37) Γοῦν. Οὖν Reg., Bod. Quæ sequuntur e Dan. et Apoc. διὰ μνήμης recitat.

(38) Καταληπτέαι. Rectius καταλειπτέαι, « relinquendæ, » ut ἐατέον paulo post. SYLBERG.

(39) Ἀργυρώματα. Plutarchus, lib. Περὶ φιλοπλουτίας, postquam Dionysiorum antiquam ac simplicem pompam descripsisset, addit: Ἄλλὰ νῦν ταῦτα παρορᾶται καὶ ἡράνισται, χρυσομάτων περιφορομένων, καὶ ἱματίων πολυτελῶν, καὶ ζευγῶν ἐλαυνομένων, καὶ προσωπέων. « Nunc vero ea negliguntur, et obsoleta sunt, dum interim aurea vasa gestantur, et pretiosæ vestes, et agitantur bigæ, et larvati incedunt. » Tunc etiam « floridis » utebantur; nam ipse Bacchus ἐπέγρητο μασχαιστήρι ἀνθινῷ, ut ait Pollux lib. IV, cap. 18. Porro Comicæ poetæ versus hoc modo scribi debet:

Εἰς τοὺς τραγηδοὺς χρήσιμ', οὐκ εἰς τὸν βίον.

nime curiosis ac operosis vestibus uti convenientissimum. Aperte certe et pure Daniel propheta: « Positi sunt, inquit, throni, et sedit super ipsos tanquam Antiquus dierum, et ejus vestimentum album sicut nix a. » Tali veste utentem Dominum, in visione se vidisse dicit Apocalypsis: « Vidi animas eorum, qui testes fuerant sub altari, et data est unicuique vestis candida b. » Quod si oporteat etiam aliquem alium colorem quærere, naturalis tinctura veritatis per se sufficit. Vestes autem, quæ sunt floribus similes, Bacchicis nugis et Initiorum mysteriis relinquendæ sunt; deinde vero purpura, et vasa argentea, ut dicit comicus:

Multum tragædis conferunt, vitæ nihil.

Vita autem nostra quidvis potius, quam pompa, est existimanda. Tinctura itaque Sardyniaca, et alia omphacina seu oleagina et alia viridis, rosacea et coccina, et aliæ innumerabiles tincturæ, excogitatae sunt a perniciosis delectationibus: quo fit, ut ad visum conferatur jam vestis, non ad integumentum. Quæ autem ex auro affabre facta, et quæ purpura tincta sunt, et hæ animalium quæ vento feruntur deliciæ, et ille unguentis delibutus crocotus, et suspiciendarum membranularum pretia ingentia et variegatæ vestes, quæ in purpura habent animalia, cum ipsa arte valere jubenda sunt. « Quid enim prudenter ac præclare fecerint mulieres, quæ, ut ait comœdia, floribus tinctæ, cinctæ crocotis atque fucatæ sedent? » Aperte itaque suadet Pædagogus: « In amictu vestis ne glorieris, neque in omni gloria, » quæ est præter leges, « efferaris c. » Eos certe irridens, qui mollibus vestibus induti sunt, dicit in Evāgelio: « Ecce, qui in vestitu glorioso et deliciis degunt, sunt in terrenis regiis d. » Regias dicit terrenas, mortales ac corruptibiles, ubi est vana honesti opinio, inanis gloriæ ambitio, error et adulatio. Qui aulam autem cœlestem incolunt, quæ est circa omnium regem, incorruptibilem animæ vestem, nempe carnem, sanctificantur, et hac ratione induunt incorruptionem. Quemadmodum ergo quæ non nubit, soli Deo dat operam, et ejus cura non dividitur; pudica autem, quæ nupsit, vitam cum Deo et cum marito dividit; quæ autem aliter fertur, tota conjugii, hoc est vitii, efficitur: eodem modo

⌘ P. 256 ED. POTTER, 202 ED. PARIS. a Dan. vii, 25.

(40) *Σαρδυνιακόν*. Pal. ms. *Σαρδηνιακόν*, forte rectius Sardiniacum. SYLBURG. — *Σαρδηνιακόν* habent etiam mss. nostri.

(41) *Ἐξώλοις*. *Ἐξώλεις*, Pal., Bod., Reg. Verum in Reg. aliquis super εἰς scripsit εσσι, ut sit ἐξώλεσι ab ἐξώλης· quæ vera lectio est.

(42) *Πεποιημένα*. Malim πεποικιλμένα, « variegata, distincta; » quod habet Nov. Sæpius enim de vestibus auro « distinctis, » quam ex eo « factis, » apud auctores mentio est.

(43) *Ζῶων τε προσήνεμόν γέ τι τρύφημα τούτω*. Scribe ζῶων τε προσώνυμόν γέ τι τρύφημα τούτω, « vestem hanc delicatam, quæ a bestiis nomen habet. » Erat enim vestis quædam ab animalibus intertextis ζωωτός, seu ζωδιωτός dicta, de qua Pollux *Onomast.* lib. vii, cap. 13: « Ὁ δὲ κατάστικτος χιτῶν ἐστὶν ὁ ἔχων ζῶα ἢ ἀνθη ἐνουφασμένα· καὶ ζωωτός δὲ χιτῶν ἐκαλεῖτο καὶ ζωδιωτός. » Distincta autem tunica est, quæ animalia, vel flores intertextis habet; et « belluata, » aut « animalibus intertextincta » dicitur. Idem auctor de reliquis etiam vestibus, quas hoc loco memorat Clemens, consuli poterit.

(44) *Μυροβαζή*. Scholiastes quidam in marg.

Εἰς τοὺς τραγηδοὺς χρήσιμα, καὶ οὐκ εἰς τὸν βίον.

A Tὸν δὲ ἡμέτερον βίον, πάντα μᾶλλον ἢ πομπὴν εἶναι χρεῶν. Βάμμα γοῦν Σαρδυνιακόν (40), καὶ ἄλλο ὀμφάκινον, καὶ χλωρὸν ἕτερον, βοδομιγές, καὶ κοκκοβαφές, καὶ ἄλλα μυρία διὰ σπουδῆς βάμματα, ἐπινοήνται ταῖς ἐξώλοις (41) ἡδουπαθείαις· ὅπως, ὡς σκέπης ἡ ἐσθῆς· αὕτη. Τὰ τε χρυσοῦ πεποιημένα (42), καὶ τὰ ἀλουργοβαφῆ, καὶ ζῶων τε προσήνεμόν γέ τι τρύφημα τούτω (43), τὸν τε μυροβαφῆ (44) ἐκείνων κροκωτὸν, καὶ τὸν ὕμενιον (45) τῶν περιόπτων τὰ πολυτελεῖα καὶ ποικίλα ἱμάτια, ἔχοντα ζῶδια ἐν τῇ πορφύρᾳ, αὕτη τέχνη χαίρειν ἐατέον, « Τί γὰρ φρόνιμον γυναῖκες ἐργάσαιτο, ἢ λαμπρὸν (46), αἰ καθήμεθα, » φησὶν ἡ κωμῶδια, ἐξηνοισμένοι, κροκωτοφοροῦσαι, κεκαλλωπισμένοι; παραινεῖ δὲ διαρρήδην ὁ Παιδαγωγός, « Ἐν περιβολῇ (47) ἱματίου οὐ μὴ καυχῆσθαι· μηδὲ ἐπαίρου ἐν δόξῃ πάσῃ, » ἀπαρᾶν ὄμω (48) ὀση. Ἐπισκώπτων γοῦν τοὺς τοῖς μαλακοῖς ἡμφισμένους ἱματίους ἐν τῷ Εὐαγγελίῳ λέγει· « Ἰδοὺ, οἱ ἐν ἱματισμῷ ἐνόδησεν καὶ ἐν τρυφῇ διάγοντες (49), ἐν τοῖς βασιλείοις εἰσι τοῖς ἐπιγελοῖς· » βασιλείοις λέγει τοὺς φθαρτοῖς, ἐνθα δοξοκαλία, καὶ δοξοκοπία (50), καὶ κολακεία, καὶ πλάνη. Οἱ δὲ τὴν οὐράνιον θεραπεύοντες αὐτὴν περὶ τῶν πάντων βασιλεία, τὴν ἀκήρατον τῆς ψυχῆς ἐσθῆτα, τὴν σάρκα, ἀγιάζονται· καὶ ταύτη ἐπενδύονται ἀφθαρσίαν. Καθάπερ οὖν ἡ ἀγάμος (51) μόνω σχολάζει τῷ Θεῷ, καὶ ἡ φροντίς αὐτῆς οὐ περισχίζεται· γημαμένη δὲ, ἢ γε σώφρων διαιρεῖται τὸν βίον καὶ πρὸς Θεὸν (52) καὶ πρὸς ἄνδρα· ἢ δὲ ἄλλως φερομένη ὅλη γίνεται τοῦ γάμου, τουτέστι τοῦ πάθους· τὸν αὐτὸν οἶμαι τρόπον

vii, 9. b Apocal. vi, 9, 11. c Eccli. xi, 4. d Luc.

Reg. et Bod. adnotat: Μυροβαφῆ τούτων λέγει διὰ τὸ ἐκ χρόνου μολύνεσθαι· ἐστὶ δὲ λεπτόν τε καὶ ἀρινοστῆμον ὕψασμα.

(45) *Ὑμενίων*. Ὑμενίων, Nov., Reg., quod usitatius est.

(46) *Ἡ λαμπρόν*. Abest a Nov.

(47) *Ἐν περ*. Ἐν περιβολῇ ἱματίων μὴ καυχῆσθαι, καὶ ἐν ἡμέρᾳ δόξης μὴ ἐπαίρου. Eccl.

(48) *Ἀπαρᾶν ὄμω*. Id habet cum Flor. edit. etiam Pal. ms. Error natus e duplici scripturæ notatione: παρανόμω scilicet, et ἀνόμω. SYLBURG. — Ἀπαρᾶν ὄμω retinent etiam mss. nostri.

(49) *Διάγοντες*. Ὑπάρχοντες, Luc. Mox illud τοῖς ἐπιγελοῖς est Clementis interpretamentum: et forte ad seq. refertur.

(50) *Δοξοκοπία*. Δοξοκοπία adnotat aliquis in Reg.

(51) *Ἡ ἀγάμος*. Respicit I Cor. vii, 34: Μεμέρισται ἡ γυνὴ καὶ ἡ παρθένος· ἡ ἀγάμος μεριμνᾷ τὰ τοῦ Κυρίου, ἵνα ἡ ἀγία καὶ σώματι καὶ πνεύματι· ἡ δὲ γαμήσασα μεριμνᾷ τὰ τοῦ κόσμου, πῶς ἀρῆσει τῷ ἀνδρὶ.

(52) *Πρὸς Θεὸν*. Πρὸς τὸν Θεὸν καὶ πρὸς τὸν ἄνδρα. Nov.

ἡ σῶφρον γυνή, σχολάζουσα μὲν τῷ ἀνδρὶ, ἀνυποκρίτως θεοσεβεί· φιλοκοσμοῦσα δὲ, ἀποπέπτωκε καὶ τοῦ Θεοῦ καὶ τοῦ γάμου τοῦ σῶφρονος, τὸν κόσμον ἀντικαταλλαττομένη τάνδρός· κατὰ τὰ αὐτὰ τῆ Ἄργεια ἑταίρα, τῆ Ἐριφύλῃ λέγω·

Ἡ χρυσὸν (53) *φιλοῦ ἀνδρὸς ἐδέξατο τιμήντα*. Ταύτη καὶ τὸν Κεῖον (54) ἀποδέχομαι σοφιστὴν, τὰς δοικυίας (55) καὶ καταλλήλους Ἄρετῆς καὶ Κακίας εἰκόνας ὑπογράφοντα· τὴν μὲν αὐταῖν ἀφελῶς ἱσταμένην ἐποίησε καὶ λευχεύοντα καὶ καθάριον, τὴν Ἄρετὴν, αἰδοῖ μόνῃ κεκοσμημένην (τοιαύτην εἶναι χρῆ τὴν πιστὴν ἐνάρετον μετ' αἰδοῦς)· θατέραν δὲ τούναντίον εἰσάγει, τὴν Κακίαν, περιττῆ μὲν ἐσθῆτι ἡμφιεσμένην, ἄλλοτρίῳ δὲ χρώματι γεγανωμένην· καὶ ἡ κίνησις αὐτῆς καὶ ἡ σχέσις πρὸς τὸ ἐπιτερπὲς ἐπιτηδευομένη, ταῖς μακλώσαις ἔγκειται σκιαγραφία γυναιξίν. Πρὸς οὐδεμίαν δὲ ὄλω; ὁ ἐπόμνος τῷ Λόγῳ αἰτχρὰν ἦδονην οἰκείωσεται· διὸ καὶ τῆς ἐσθῆτος τὸ χρεῖωδες προκρίτεον. Κἂν ὁ Λόγος τοῦτο ψάλλῃ, διὰ Δαβὶδ περὶ τοῦ Κυρίου λέγων· «*Εὐφρανάν* (56) σε θυγατέρες βασιλέων ἐν τῇ τιμῇ· παρῆσθη ἡ βασίλισσα ἐκ δεξιῶν σου ἐν ἱματισμῷ (57) διαχύρω, καὶ προσσωτοῖς χρυσοῖς περιβεβλημένη· οὐκ ἐσθῆτα τὴν σπουρητικὴν μεμήνυκεν, ἀλλὰ τὸν ἐκ πίστεως συνηφασμένον ἀκῆρατον τῶν ἡλετημένων (58) κόσμον τῆς Ἐκκλησίας δεδήλωκεν, ἐν ᾗ ὁ ἄδολος (59) Ἰησοῦς ὡς χρυσὸς διατρέπει (60), καὶ οἱ κροσσοί, οἱ ἐκλεκτοί (61), οἱ χρυσοί. Εἶ δὲ καὶ ὑφῆναι χρῆ τοῦτον διὰ τὰς γυναῖκας, ἦδειαν τὴν ἐσθῆτα καὶ προστηνὴ πρὸς τὴν ἀφῆν, ἐξυφαντόν, οὐχὶ δὲ καθάπερ τὰς γραφὰς, πρὸς τὸ τερονδὸν τῆς ὄψεως ἐξανθιστέον. Ἐξίτηλος μὲν (62) γὰρ ἡ γραφὴ τῷ χρόνῳ γίνεται· αἱ δὲ ῥύψεις καὶ αἱ στύψεις, τοῖς φαρμακώδεσι τῆς βαφῆς χυμοῖς ἐκθήκουσαι τὰ ἔρια, τῶν ἀμπροχονῶν τὰς θφάνσεις ἀσθενεῖς ἀποτελοῦσι· τὸ δὲ οὐδ' εἰς οἰκονομῶν εὐθετον. Ἄπειροκαλία δὲ ἡ μεγίστη, τοσοῦτον

A pudica mulier, ut ego quidem sentio, quæ marito dat operam, sincere Deum colit; quæ autem immoderato ornatus studio tenetur, et a Deo et a pudico conjugio excidit, ut quæ maritum ornamento permutet. Quemadmodum Argiva illa meretrix, Eriphyle inquam,

Auri quæ pretium sumpsit pro conjuge charo.

Quocirca Ceum sophistam jure approbo, qui Virtutis et Improbitalis aptas describit imagines; quarum hanc quidem fecit simpliciter stantem, candida veste indutam et puram, nempe Virtutem, sola verecundia ornata: (talem esse oportet fidelem mulierem, nempe virtute præditam cum verecundia); alteram autem contra inducit, nempe Improbitalitatem, superflua quidem et varia veste indutam, alieno autem colore exultantem; motusque ejus et habitus comparatus ad delectationem describitur, non secus ac meretricis. Qui ergo Logon sequitur, nulli turpi voluptati adhærebit: et ideo quod in veste usum præbet, præferendum est. Quod si Logos hoc canit, per David dicens de Domino: «*Delectaverunt te filia regum in honore*: «*Delectaverunt te filia regum in honore*. Astitit regina a dextris tuis in vestitu deaurato, et fimbriis aureis circumamicta»: » his verbis, non luxuriosas ac delicatas vestes, sed integrum ac incorruptum, ex fide contextum ornatum eorum, qui consecuti sunt misericordiam, nempe Ecclesiæ, significavit, in qua Jesus a dolo alienus splendet ut aurum, et fimbriæ ✕ aureæ, nempe electi. Quod si etiam propter feminas sit aliquid relaxandum, texenda quidem est suavis vestis et tactu mollis, sed non, sicut picturæ, est ad visus delectationem colorum varieganda floribus. Pictura enim tempore evanescit; ablutiones autem, extersiones, ac constipationes, quæ medicatis tincturæ succis lanas inficiunt, imbecillas vestium texturas efficiunt: hoc autem nec ad bonam quidem domus administrationem aptum

✕ P. 237 ED. POTTER, 203 ED. PARIS. * Psal. XLIV, 9, 10.

(53) *Ἡ χρ.* *Odyss.* Λ, vers. 326.

(54) *Κεῖον*. Bion Nov. mendose pro Κἰον. Nam Clemens Strom. v, pag. 561, hunc virum, Prodicum nempe, Κἰον vocat: quod posteriores editiones mutarunt in Κἰον. Eumdemque Basilius lib. *De legendis gent. libris*, Quintilianus, *Instit.* lib. 1, c. 3, aliique, Chium vocant. Sed Κεῖος in Κἰος, hoc autem in Κἰος facile transit. Erat autem Prodicus Κεῖος, «*Ceus*,» ex insula Ceo oriundus. Plato, in *Thæge*: *Πρόδικος ὁ Κεῖος, καὶ Γοργίας ὁ Λεοντίνος*. Κεῖος etiam dicitur a Laertio Diogene in *Protagora*, et Philostrato in proœmio lib. *De vitis sophistarum*. Suidas, *Πρόδικος Κεῖος ἀπὸ τῆς νήσου, πόλιος δὲ Ἰουλίδος*. Idem tradit Aristophanis Scholiastes ad *Nubes* pag. 147 edit. Aurel. Allobrog. Porro Clemens hoc loco Prodicum fabellam respicit, qua Virtutem ac Vitium ad sese Herculem allicientes descripsit. Eam copiose narravit Xenophon, *Memorabil.* lib. 11, quem Clemens abbreviasse videtur. Ejusdem meminere Cicero *De offic.* lib. 1, cap. 52; Justinus M., *Apol.* 11, pag. 29 edit. Oxon.; Maximus Tyrius, dissert. 4; Basilius, lib. *De legendis gent. libris*; Philo Judæus, lib. *De mercede meretricis non recipiend. in sacrar.*; Chrysostomus orat. 1, *Περὶ βασιλείας*; Philostratus, loco superius memorato, etc.

(55) *Εοικυίας*. *Οικεία*; Nov. Max, τὴν μὲν γὰρ

αὐταῖν. Ibid. Dein, αἰδοῖ μόνῃ x. Ibid.

(56) *Εὐφρανάν*. Vulg. Bibl. ἡὐφρανάν σε. Dein τιμῇ σου· quam lectionem comprobant Nov., Bod., Reg., ut etiam, Sylburgio teste, Pal. ms.

(57) *Ἐν ἱματ.* Vulg. Bibl. ἐν ἱματισμῷ διαχύρω περιβεβλημένη, πεποικιλμένη, absque commatio illo καὶ προσσωτοῖς χρυσοῖς, quod tamen infra quoque reperitur Strom. 1, 3. SYLBURG.

(58) *Τῶν ἡλετημένων*. In Nov. aliquis adnotat τὸν ἡλετημένον.

(59) *Ὁ ἄδολος*. Nempe, is, ὃς ἀμαρτίαν εὐχ ἐποίησεν, οὐδὲ εὐρέθη δόλος ἐν τῷ στόματι αὐτοῦ, ut dicitur I Pet. 11, 22.

(60) *Ὡς χρυσὸς διατρέπει*. Respicit illud Pindari, principio *Ὀλυμπ.* α'.

Ἄριστον μὲν ἔδωρ· ὁ δὲ χρυσὸς αἰθόμενον πῦρ ἄτε διατρέπει ρυκτὶ μεγάρου ἐξοχα πλούτου.

Optima quidem est aqua: et Aurum, velut ignis noctu ardens, Coruscat eximie inter Superbificas divitias.

(61) *Οἱ ἐκλεκτοί*. Καὶ ἐκλεκτ., Bod., Reg. Max ὑφεῖναι Nov.

(62) *Μέν*. Abest a Reg., Bod.

est. Est autem maxime ineptum et indecorum, *pepla*, *xystides*, *ephaptides*, « *lænasque*, » ac « *tunicas* » stupere et admirari, « *et quæ*, » ut ait Homerus, « *velant circumquaque pudorem*. » Pudet me, ut vere dicam, cum videam tantum opum effundi ad tegenda pudenda. Vetus enim homo, qui erat in paradiso, ramis et foliis tegumentum dimittiebatur pudoris; nunc autem cum nobis oves factæ sint, ne similiter ac oves simus insipientes. A Logo autem instituti, sumptuosas vestes redarguamus, dicentes, « *estis pili ovium*. » Etiam si se jactet Miletus, etiam si laudetur Italia, etiam si sub pellibus pili custodiantur, quorum nonnulli insano amore tenentur, nobis quidem certe nullum est studium in ea conferendum. Beatus autem Joannes, despectis quoque ovium pilis, qui delicias redolent, « *pilos camelorum* » elegit, et eis se vestit, simplicem vitam et a dolo alienam repræsentans. « *Mel* » enim « *comedebat et locustas* », « *dulcem et spiritalem cibum, a fastu alienas et moderatas vias Domini præparans*. Ille enim videlicet purpura se induisset, qui omnem urbanum erat aversatus fastum, et in solitudinem quietis, tranquille cum Deo versaturus, se recepit, ab omni inani studio, unaque boni specie ac illiberali decore remotus? Ovina autem pelle Elias utebatur indumento, et « *ovinam pellem* » stringebat « *zona facta ex pilis* ». Isaias vero, alius propheta, « *nudus* » erat, et « *nullis utebatur calceis* »; sæpe autem sacco quoque utebatur, quod est indumentum humilitatis. Quod si etiam vocas Jeremiam, is « *cingulum* » solum habuit « *lineum* ». Quemadmodum autem bene nutrita corpora, si nuda sint, vires ac vigorem apertius indicant: ita etiam pulchritudo morum, ✕ ineptis nugis non involuta, indicat animi magnitudinem. Trahere autem vestes ad summos usque pedes demissas, valde est arrogans et superbum, quod ambulandi actionem impedit, cum vestis instar verriculi, quæ in soli sunt

✕ P. 238 ED. POTTER, 204 ED. PARIS. a Marc. i, 6. b IV Reg. i, 8. c Isa. ix, 2. d Jerem. xiii, 1.

(63) *Χλαίνας*. Ex Homeri *Iliad*. B, 262: *Χλαίνας τ' ἠδὲ χιτῶνα, τὰ τ' αἰδῶ ἀμφικαλύπτει. Lænâque, et tunicam, et quæ undequaque pudorem velant.*

(64) *Παρεμέτρει*. Scholiastes in marg. Reg., Bod. Ἄντ' τοῦ παρείχεν, οἶον ἐ σύμμετρον τῇ χρεῖα παρέχουσα.

(65) *Κἄν ὑπὸ διωθήραις*. Varro, lib. ii *De re rustica*: « *Pleraque similiter faciendum in ovibus pellitis, quæ propter lænæ bonitatem (ut sunt Tarentinæ et Atticæ) pellibus intextuntur, ne lana inquietetur, quo minus vel infici recte possit, vel lavari ac parari.* » Hor. ii, *Carm.* 6: « *Dulce pellitis ovibus Galesi flumen.* » Colum., lib. ii, c. 22: « *Feris pontificiis pellibus oves vestiri non licet.* » Itaque Diogenes, ut refert Laertius, cum in Megarensi agro pellibus intactas oves spectasset, Megarensium autem liberos nudos ob mendicitatem passim videret, facete dixit, Præstare Megarensis arietem esse, quam filium. Et quod ille *προβάτα δέρμασιν ἔσκεπασμένα*, hic Clemens ὑπὸ διωθήραις φυλάττονται αὶ τρίχας. COLLECT.

(66) *Τὰς*. Καὶ Nov.

A ἐπτοῦσθαι περὶ τοὺς πέπλους, καὶ τὰς χιτῶνας, καὶ τὰς ἐφαπτιδας « *χλαίνας* (63) » τε, καὶ « *χιτῶνας, τὰ τ' αἰδῶ ἀμφικαλύπτει*, » Ὁμηρὸς φησιν, *Αἰσχύνομαι γὰρ ὡς ἀληθῶς, ὄρων τοσοῦτον ἐκχεόμενον πλοῦτον εἰς τὴν αἰδοίων σκέπην*. Ὁ γὰρ τοὶ ἀρχαῖος ἄνθρωπος, ὁ ἐν τῷ παραδείσῳ, κλάδοις καὶ φύλλοις τὴν σκέπην τῆς αἰσχύνης παρεμέτρει (64)· νυνὶ δὲ, ἐπεὶ τὰ πρόβατα ἡμῖν δεδημιουργηται, μὴ κατὰ τὰ αὐτὰ τοῖς προβάτοις ἀφαιρῶμεν· παιδαγωγούμενοι δὲ τῷ Λόγῳ, τὸ πολυτελὲς τῆς ἐσθῆτος διελέγγωμεν, ἐπιλέγοντες. « *Τρίχας ἐστὲ πρόβατων.* » Κἄν Μίλητος αὐχῆ, κἄν Ἰταλία δοξάζηται, κἄν ὑπὸ διωθήραις (65) φυλάττωνται αἱ τρίχας, περὶ ἃς μεμψασιν οἱ πολλοὶ, ἀλλὰ ἡμῖν γε οὐ σπουδαστέον. Ὁ δὲ μακάριος Ἰωάννης, καὶ τῶν προβάτων ὑπεριδὼν τὰς τρίχας, ἰζούσας τρυφῆς, « *τὰς* (66) τῶν καμῆλων εἴλετο τρίχας, » καὶ ταύτας ἠμπόσχετο, τὸ εὐτελὲς καὶ ἄβολον τοῦ βίου ὑποτυπούμενος. Καὶ γὰρ « *μέλι ἔσθιε καὶ ἀκρίδας*, » γλυκεῖαν καὶ πνευματικὴν τροφήν, ἀτύφος καὶ σώφρωνας τὰς ὁδοὺς τοῦ Κυρίου παρασκευάζων. Ἦπου γὰρ (67) ἂν ἀλουργὴν χλανίδα περιεβάλετο, ὁ τὴν ἀλαζονείαν τὴν πολιτικὴν ἐκτραπεῖς, εἰς δὲ τὴν ἔρημον τῆς ἐρημίας (68) κατὰ γαλήνην Θεῷ συμπολιτευόμενος, ἐκτὸς πάσης κενσοποδίας (69), ἀπειραγαθίας, μικροπροπέλας; « *μηλωτῆ* » δὲ ἐχρήτω Ἥλιας ἐνδύματι, καὶ « *ζώνῃ τὴν μηλωτὴν* » κατέσφιγγεν « *ἐκ τριχῶν πεποιημένην*. » « *Ἡσαίας δὲ, ἄλλος οὗτος προφήτης, « *γυμνός* » τε καὶ « *ἀνυπόδετος* » ἦν· πολλάκις δὲ καὶ σάκκον ἠμπόσχετο, ταπεινοφροσύνης ἐνδύμα (70). Εἰ δὲ καὶ Ἰερεμίαν καλεῖς, « *λινοῦν* » οὗτος « *περιζώμα* » εἶχε μόνον. Ὡς δὲ τὰ εὐτραφεῆ τῶν σωμάτων γυμνούμενα φανερωτέραν δείκνυσσι τὴν ἀκμὴν, οὕτω καὶ τῶν ἡθῶν τὸ κάλλος, μὴ ἐνεκλούμενον ἀπειροκάλοις φλυαρίαις, τὸ μεγαλοπρεπὲς ἐνδείκνυται. Τῷ δὲ καὶ σύρειν τὰς ἐσθῆτας· ἐπ' ἄκρουσ καθιέξ (71) τοὺς πόδας, κομιδῇ ἀλαζονικόν, ἐμποδῶν τῇ ἐνεργείᾳ τοῦ περιπατεῖν γινώσκον, καλλύντρον (72) δίκην ἐπισυρομένης τῆς ἐσθῆτος τὰς ἐπιπολαίους τῆς γῆς ἀχυρμιάς· οὐδὲ τῶν κα-*

(67) Ἦπου γὰρ. A. Forte rectius ἦπου γὰρ « *utique enim*. » SYLBURG.

(68) *τὴν ἔρημον τῆς ἐρημίας*. Interpres verit « *solitudinem quietis*, » ac si legisset τὴν ἔρημον τῆς ἡρεμίας. Verum ἔρημος ἐρημίας est « *desertum solitudinis*, » id est solitudo ingens, ἀόκητος, quæ opponi videtur deserto ὄρεινῳ, seu montanis judææ locis, ab urbe quidem remotioribus, sed non plane hominum vacuis. Ms. Nov. scribit τὴν ἔρημον τῆς ἐρημίας γαλήνην, « *solitariam deserti tranquillitatem*, » omissa præposit. κατὰ: quæ lectio ab aliquo sorte profecta est, qui, quid esset ἐρημος ἐρημίας, ignorabat.

(69) *Κενσοποδίας*. Κενοδοξίας Nov., sed κενσοποδίας in marg. adnotatum est.

(70) *Ταπεινοφροσύνης ἐνδύμα*. Quo, scilicet, penitentes ac lugentes utebantur.

(71) *Καθιέξ*. Solæcophanes est in hac voce: regula enim postulat καθιέντα. SYLBURG. — Καθιέντας, Nov. Recte: nisi potius factum sit ad vitandum τὸ σολοικοφανές· quod tamen apud boas auctores usitatum est.

(72) *Καλλύντρον* Καλλύνθρου, Nov.

επαύτων, τούτων δὲ τῶν τὴν κιναιδίαν τὴν ἀφρωνων
 ἐπὶ τὰς σκηνάς (73) μετιόντων ὄρηστων ἀπορρέου-
 σαν εἰς τοσοῦτον ὕβρεως τὴν ἐσθῆτα περιορώντων
 οἷς οἱ ἐπιμελεῖς στολισμοί, καὶ τῶν χρασπέδων αἱ
 ἀπαυρῆσεις, καὶ τῶν σχημάτων οἱ περιεργοὶ ῥυ-
 θμοί, βλακείας μικρολόγου (74) ἐπισυρμῶν ἐμφαίνου-
 σι. Κὰν τὸν ποδήρη τις παραφέρῃ τὸν Κυρίου (75),
 ὁ ποικιλανθῆς ἐκεῖνος χιτῶν τὰ τῆς σοφίας ἄνθη δει-
 κνύει, τὰς ποικίλας καὶ μὴ μαραινομένας Γραφάς,
 τὰ λόγια τὰ τοῦ Κυρίου (76), ταῖς τῆς ἀληθείας ἀπα-
 στράπτοντα αὐγαῖς. Τοιαύτην ἄλλην τὸν Κύριον
 ἐσθῆτα διὰ τοῦ Δαβὶδ ἤμφιεσε τὸ Πνεῦμα, ὡδὲ πως
 ψάλλον· « Ἐξομολόγησιν καὶ εὐπρέπειαν ἐνεδύσω,
 ἀναβαλλόμενος φῶς, ὡς ἱμάτιον. » Καθάπερ οὖν περὶ
 τὴν κατασκευὴν τῶν ἐσθῆτων καθαρευτέον πάσης
 ἀτοπίας, οὕτω (77) δὲ καὶ τῆς χρήσεως τὴν ἀμετρίαν
 εὐλαβητέον. Οὐδὲ γὰρ ὑπὲρ γόνυ (78), καθάπερ τὰς
 Λακῶνας φασὶ παρθένοισι, ἐστολισθαὶ καλόν· οὐδὲν
 γὰρ μέρος ἴτιον ἀπογυμνοῦσθαι γυναικὸς εὐπρεπές.
 Καὶ τοι δυνατόν ἀποφθέγγασθαι μάλα κοσμίως τὴν
 ἀστείαν ἐκείνην φωνὴν πρὸς εἰπόντα, « Καλὸς (79)
 ὁ πῆχυς· Ἄλλ' οὐ δημόσιος· » καὶ, « Κνῆμαι καλά·
 Ἄλλὰ μόνου, » φάναι, « τοῦ ἀνδρός (80) τοῦ ἐμοῦ. » καὶ,
 « Πρόσωπον εὐπρεπές· Ἄλλὰ μόνου τοῦ γεγαμηκό-
 τος· » ἐγὼ δὲ οὐδὲ τὴν αἰτίαν τῶν τοιούτων ἐπαίνων
 θέλω παρέχειν τὰς σὺφρονας τοῖς διὰ τῶν ἐπαίνων
 θηρωμένοις τὰ ἐπίβουλα· καὶ οὐδ' ὅτι γε παραγυ-
 μνοῦν τὸ σφυρὸν κεκύλυται μόνου, ἐγκυκαλύφθαι (81)
 δὲ καὶ τὴν κεφαλὴν, καὶ τὸ πρόσωπον ἐπεσικιάσθαι
 προστέτακται· οὐ γὰρ ὅσιον εἶναι θήρατρον ἀνθρώ-
 πων τὸ κάλλος τοῦ σώματος. Οὐδὲ ἀλουργῶ παρα-
 πετάσματι (82) χρωμένην περιβλεπτον ἐθέλειν γίνε-
 σθαι τὴν γυναῖκα, εὐλογον. Εἶθε γὰρ καὶ τῆς
 ἐσθῆτος οἶόν τε ἦν ἐξελεῖν τὴν πορφύραν, ὡς
 μὴ ἐπὶ τὸ πρόσωπον τῶν χρωμένων τοὺς θεατὰς
 ἐπιστρέφειν! Αἱ δὲ ὀλίγον κομιδῆ τὸ λοιπὸν τῆς ἀμ-
 πεχόνης ὑφαίνουσαι τὸ πᾶν ἀλουργῆς εἰργάσαντο,
 ἐκφλέγουσαι τὰς βραθυμάς· καὶ δῆτα αὐτὰς περὶ τὰς
 μεμωραμμένας ταύτας καὶ ἀβράς ἀλουσάσας πορφύ-

A *superficie sordes secum attrahat : ne fractis quidem et enervatis his saltatoribus, qui cynædicam turpitudinem mutam in scenam transferunt, vestem cum tanto dedecore diffluentem despicientibus, quibus exquisitæ vestes, fimbriarumque dilatationes, et curiosi figurarum numeri, illiberalis mollietiei tractionem indicant. Quod si quis talarem Domini vestem adducit, variegata illa tunica ostendit flores sapientiæ, variasque, et, quæ non flaccescunt, Scripturas, eloquia nempe Domini, quæ veritatis splendoribus refulgent. Ejusmodi alia veste Spiritus Dominum per David induit, sic psallens : « Confessionem et decorem indutus es, inducens lucem, sicut vestimentum ». » Quemadmodum ergo vestium confectionem honestam, et ab eo quod est indecorum, mundam esse oportet, ita etiam vitanda est usus immoderatio. Neque enim, sicut Lacænas virgines, supra genu vestiri honestum est : nullam enim partem feminæ nudari decorum est. Quamvis posset quidem honeste dici urbana illa vox, quæ dicta est ei, qui dixerat : « Pulcher cubitus ; At non publicus ; » et, « Tibi pulchræ sunt tibiz » dicenti ; « Sed solius mei mariti ; » et, « Speciosa facies ; Sed est ejus tantum, qui me uxorem duxit ; » ego autem nolo pudicas feminas præbere talium laudum causam iis, qui per ejusmodi laudes, ut probrum eis afferant, venantur. Nec vero solum calcaneum est prohibitum, ut nudent iis ; verum etiam caput ut tegant atque obnubant, illis est impositum : neque enim honestum est corporis pulchritudinem esse hominum aucupium. Nec par est, ut purpureo utens velo femina velit conspici. Atque utinam posset etiam a veste eximi purpura, ne in utantium faciem spectatores convertat ! Atque illæ quidem cum reliquæ vestis admodum parum texant, fecerunt quidquid est purpureum, suas inflammantes libidines. Quæ autem his stolidis et mollibus purpulis impense delectantur, eas, ut sunt verba poetæ, « Purpurea ar-*

✠ P. 239 ED. POTTER, 204-205 ED. PARIS. « Psal. ciii, 1, 2.

(73) Ἐπὶ τὰς Σκηνάς. Si quis ἐπὶ τῆς σκηνῆς malit, per me licet. SYLBURG. — Ταῖς σκηναῖς, Nov.

(74) Μικρολ. Σμικρολόγου, Nov.

(75) Τὸν Κυρίου. Pal. ms. τοῦ Κυρίου, sed retineri ei τὸν potest ; id est, « quem Dominus gestavit. » SYLBURG. — Τοῦ Κυρίου, Bod., Reg.

(76) Τὰ τοῦ Κυρίου. Articulus τὰ additus ex Pal. SYLBURG. — Consentient Reg., Bod., sed neutrum articulum agnoscit Nov. Porro hic ludit auctor in ambiguitate vocis γραφή, quæ cum « scripturam, » tum « picturam » etiam denotat.

(77) Οὕτω. Οὕτως, Nov.

(78) Ὑπὲρ γόνυ. Virginum Spartanarum vestes supra genua decurtatas fuisse, referunt auctores. Voluit nimirum Lycurgus, illas, perinde ac juvenes, certaminibus exerceri ; ad quæ brevior vestis aptior fuit. Hinc φαινομηρίδας ab Ibico poeta vocatas, memorat Plutarchus. Conf. Pollux lib. vii, c. 13.

(79) Καλός. Responsum illud in excerptis manuscr. tribuitur Lacænae feminæ. Sic enim ibi : Εἰπέ τις, πῆχυν θεασάμενος τῆς Λακῶνης, Καλὸς ὁ πῆχυς· καὶ ἀντήκουσε τὸ, Ἄλλ' οὐ δημόσιος. Clemens tamen infra *Stromateo* quarto Theononi Pythagoreæ dictum hoc tribuit, ut et Plutarchus in

Præceptis connubialibus. Et occasionem quidem nudati brachii Plutarchus ibidem fuisse dicit, τὴν περιβολὴν τοῦ ἱματίου, in excerptis vero supradictis hæc assertur ad Lacænas accommodata ratio, Ἐπεὶ καὶ ἀχειριδῶτος ἐφόρου χιτῶνας, ὡς φαίνεσθαι ἄνωθεν ἀπὸ τῶν ὤμων βραχίονα καὶ καρπὸν· καὶ τοῦτο δῆλον ἀπὸ τῶν παλαιότερων ἀγαμάτων καὶ τῶν εἰκότων τῶν γυναικείων. Auidunturque insuper hæc : Ἐλέγοντο δὲ αἱ ταύτη χρώμεναι τῇ στολῇ τῇ ἀχειριδῶτι δωρίζειν ἐπεὶ καὶ Δωριεῖς οἱ Λάκωνες ὡσπερ ἀπεναντίου αἱ χειριδωτοῖς χρώμεναι ἰωνίζειν ἦσαν δὲ αὐταὶ αἱ Ἀθηναῖαι· διότι Ἴωνες οἱ Ἀθηναῖοι πρὸ τοῦ τὴν Ἴωνίαν ἀποικίσαι ἐκαλοῦντο. Καὶ ἐποίησαν τοῦτο οἱ Λακεδαιμόνιοι μὲν, τὰς γυναῖκας ἀνδρίζοντες· οἱ Ἀθηναῖοι δὲ, ἐκθλιύοντες. SYLBURG. — Eadem adnotavit Scholiastes in *marginè Reg., Bod. Conf.* quæ adnotata sunt ad *Stromat.* iv, p. 522.

(80) Τοῦ ἀνδρός. Τοῦ ἀνδρός repetit Nov. Mox μόνου γεγαμηχ. omisso articulo. Ibid.

(81) Ἐγκυκαλύφθαι. Tertullianus, *De cultu feminae*, lib. ii, c. 7 : « Deus vos velari jubet : credo, ne quorundam capita videantur. »

(82) Παραπετάσματι. Pal. ms. παρακτεπάσματι, inquit Sylburg. Id habent etiam Bod., Reg.

ripuit mors. » Propter hanc itaque purpuram, et Tyrus, et Sidon, et quæ regio est mari propinqua Laconico, maxime desiderantur : quin etiam earum tinctores, et purpure infectores, et ipsa conchyliia in magno pretio habentur propterea quod eorum sanguis producat purpuram. At etiam delicatis panis admiscentes dolosæ mulieres, et qui sunt ex viris effeminati, fraudulentas dolosasque tincturas, insano quodam amore modi modestiæque limitem transiliunt, non amplius lintea ex Ægypto, sed quædam alia ex terra Hebræorum et Cilicum comparantes. Amorgina autem taceo, et abyssina; deliciæ enim jam nominum rationem supergressæ sunt. Porro autem oportet, ut mihi quidem videatur, id quod tegitur, ex tegumento ostendere, se esse eo melius : ut templo imaginem, et corpore animam, et veste corpus. Nunc autem contra omnino; si corpus quidem earum veniundetur, nuquam mille drachmas Atticas invenerit : unam autem vestem mille talentis ementes, ipsæ se vestibus inutiliores et viliores arguunt. Cur ergo quæ sunt rara et pretiosa, plus quam ea, quæ sunt in medio sita et vilia, persequimini? Quoniam quod vere pulchrum, et quod vere bonum est ignoratis, et pro iis quæ sunt, ea quæ esse videntur, a stultis magno studio quæritis, qui perinde ac insani, quæ alba sunt, tanquam nigra, visione apprehendunt.

✕ CAP. XI.

De calceamentis.

Similiter autem in calceamentis superbæ arro-

✕ P. 240 ED. POTTER, 205-206 ED. PARIS.

(85) Ἐλλαβε. Admiranda versus Homericæ applicatio. Nam cum ea verba de morte usurpaverit poeta, Clemens vitam illam, quæ in purpuris versatur, neque quidquam præter illas æstimat, θάνατον πορφύρεον vocavit. Hoc in Juliano Parabata, cum fastu maximo mirantur quidam apud veteres, qui si persuasissent sibi, ullo loco Christianos homines habendos esse, penes quos tum omnis erat eruditio, et qui cruceam Domini ac Dei sui sub abominando illo capite, quanquam non omnes æque patienter, bajulabant, facile intellexissent, omnia illum Christianis debuisse, et hanc inter causas fuisse, quare usu litterarum iis interdiceret, cum quibus olim sacramentum Deo vivo dixerat. Aphrodisiæ huius decantatum tantopere, eodem modo, sensu eodem, usurpavit hic Clemens, et quidem sub Severo. Quid, quod veteres, Homerum eo ipso in loco respexisse ad purpuram contendunt : quæ si uno ictu purpurarii conficiatur, colorem exhibere nativum, δυσέκνιπτόν τε καὶ δευσοποιόν, at si diu spiret postea, ad colorem fieri inutilem. Τοῦτό τοι καὶ Ὀμηρος οἶδε, φασί· καὶ τοὺς ἀπονήσκοντας ἀθρόως μὲν πληγῇ τῇ τῆς πορφύρας θανάτῳ καταλαμβάνεσθαι φησι, τὸ ἀδόμιμον ἐν τοῖς ἐζυτοῦ μέτροις ἀναμέλιτων ἔχειν· Ἐλλαβε πορφύρεος θάνατος καὶ μοῖρα κραταιή. Nullus in antiquitate tota huius æque ἀποφθεγματικὸν habuit ac Theocritus Sophista, qui cum Alexander patrum mutaret habitum, et ad Persicum transiret, jubereturque ex Ionia mitti purpuras sibi, ille cum astaret, præter expectationem dixit, Ἐλλαβε πορφύρεος θάνατος. Quanquam filii grammaticorum, male venustatem ejus dicti capiant, quæma-Imodum Eustathius, qui ad purpurarios refert. Nihil aliud Sophista voluit, quam actum esse de Alexandro, postquam cultum patrum mutasset. Nam aut vitam illi morte infeliciorum immi-

ρας, κατὰ τὸ ποιητικὸν δὴ ἐκεῖνο, « Ἐλλαβε (85) πορφύρεος θάνατος. » At τὰύτην γούν τὴν πορφύραν ἢ Τύρος, καὶ ἡ Σιδὼν, καὶ τῆς Λακωνικῆς ἡ γειτονίαν (84) τῆς θαλάσσης, ποθεινότεται· ἀνάγονται δὲ εὖ μάλα καὶ οἱ βαφεῖς αὐτῶν, καὶ οἱ πορφυρευταί, καὶ αὐτὰ τὰ κογχύλια, διὰ τὸ αἷμα τούτων ἐξανθεῖν τὴν πορφύραν. Ἀλλὰ καὶ τοῖς λιγνοῖς ὑφάσμασιν ἐγκαταμιγνύουσαι αἱ δολερὰι γυναῖκες, καὶ τῶν ἀνδρῶν οἱ γυναικῶδεις τὰς δολερὰς βαφὰς, μαργαίνουσι περὶ τὴν ἀμετρίαν, οὐκ ἔτι τὰς ὀθόνας τὰς ἀπ' Αἰγύπτου, ἄλλας δὲ τινὰς ἐκ γῆς Ἑβραίων καὶ Κιλικίων ἐκποριζόμενοι γῆς. Τὰ δὲ ἀμόργινα καὶ βύσσινια (85) σιωπῶ· ὑπερεκπέπαικιν ἡ τρυφή καὶ τὴν ὀνομασταν. Δεῖ δὲ τὴν σκέπην (86), οἶμαι, αὐτὸ αὐτοῦ κρείττον ἀποφαίνειν τὸ σκεπόμενον, ὡς τὸ ἀγαλμα τοῦ νεῶ, καὶ τὴν ψυχὴν τοῦ σώματος, καὶ τῆς ἐσθῆτος τὸ σῶμα. Νυνὶ δὲ πᾶν τοῦναντίον, τὸ μὲν σῶμα αὐταῖς ἐπιπράσκοιτο, οὐκ ἂν ποτε χιλλὰς εὐροὶ Ἀττικὰς (87) μίαν δὲ που ἐσθῆτα μυρῶν τάλαντων ὠνόμαζεναι, σφᾶς αὐτὰς ἀχρειοτέρας καὶ ἀτιμωτέρας (88) τῶν ὑφασμάτων ἐλέγγουσιν. Τί ποτ' οὖν διώκετε τὰ σπάνια καὶ πολυτελῆ πρὸ τῶν ἐν μέσῳ (89), καὶ τῶν εὐτελῶν; Ὅτι ἀγνοεῖτε τὸ ὄντως καλὸν, καὶ τὸ ὄντως ἀγαθόν· καὶ ἀντὶ τῶν ὄντων τὰ δοκοῦντα παρὰ τοῖς ἀνοήτοις σπουδάζετε, οἱ τοῖς μεμηγῶσιν ἐπίσης τὰ λευκὰ ὡς μέλανα φαντάζονται (90).

ΚΕΦ. ΙΑ'

Περὶ ὑποδέσεως.

Παραπλήσια δὲ καὶ περὶ τὰς ὑποδέσεις εἰσὶν αἱ

nere, aut mortem : quam non evasit. Et ex eo tempore invisus suis esse cepit. Unde Hermolaus mira libertate apud Curtium : « Persarum te vestis et disciplina delectat, patrios mores exosus es : Persarum ergo non Macedonum regem occidere voluimus; et te transfugam belli jure persequimur. » Quin et Diozenes eo usus fertur. Sed nunc non erat his locus. HENSIUS. — *Iliad.* E, vers. 82 :

... τὸν δὲ κατ' ὄσση
Ἐλλαβε πορφύρεος θάνατος καὶ μοῖρα κραταιή.

(84) Λακωνικῆς ἡ γ. Plinius, lib. ix, cap. 36, de purpura et murice agens, « Præcipuus hic, inquit, Asiae, in Meninge Africae, et Getulo littore Oceani, et Laconica Europa. » Conf. idem lib. xxxv, c. 6; Horatius, lib. ii, od. 18 :

*Nec Laconicis mihi
Trahunt honestæ purpuras clientæ.*

(85) Καὶ βύσσ. Καὶ τὰ βύσσ., Nov., Bod., Reg. (86) Δεῖ δὲ τὴν σκ. Scribe, Δεῖ δὲ τ. σ. ο. αὐτὸ αὐτῆς κρείττον ἀπ. « Oportet autem integumentum indicare id, quod tegitur esse ipso melius. » Vel, Δεῖ δὲ τῆς σκέπης, οἶμαι, αὐτῆς κρείττον ἀπ. Quo modo hanc sententiam effert in lib. *De vestimento* Musonius apud Stobæum serm. i, p. 17 : Δεῖ γὰρ τῆς σκέπης αὐτῆς κρείττον ἀποφαίνειν τὸ σκεπόμενον καὶ ἰσχυρότερον, ἀλλ' οὐκ ἀσθενέστερόν τε καὶ χειρόν. « Decet enim tegumento præstantius et fortius exhibere id, quod tegit : non autem imbecillius ac deterius. »

(87) Ἀττικὰς. Subaudiendum δραχμάς, aut μνᾶς. SYLBERG. (88) Ἀτιμωτέρας. Τιμωτέρας, Nov. mendose. (89) Τῶν ἐν μέσῳ. Τῶν ἐμμέσων, Nov. (90) Φαντάζονται· Φαντάζεται, Nov.

ἀλαζόνες, τὴν πολλὴν βλακείαν κἀναυθὰ ἐπιδεικνύμεναι. Αἰσχρὰ γοῦν (91) ἀληθῶς τὰ σανδάλια ἐκεῖνα, ἐφ' οἷς ἔστι τὰ χρυσᾶ ἀναθήματα (92)· ἀλλὰ καὶ τοὺς ἕλους ἄλικοειδῶς τοῖς καττύμασιν ἐγκατακρούειν ἀξιοῦσι. Πολλοὶ δὲ καὶ ἐρωτικούς ἀσπασμούς ἐγαράττουσιν αὐτοῖς, ὡς ἂν ἐκ τῆς ἐπιβάσεως ῥυθμίζουσαι τὴν γῆν, καὶ τὸ ἐταιρικὸν τοῦ φρονήματος ἐκ τοῦ βαδίσματος ἐναποσφραγίσωνται. Χαίρειν οὖν ἑατέον τὰς ἐπιχρυσούς καὶ διαλίθους τῶν σανδαλίων ματαιοτεχνίας, καὶ κρηπίδας Ἀττικὰς, καὶ τὰς Σικυωνίας, καὶ τοὺς κοδόρνους, Περσικὰς τε καὶ Τυρρηνικὰς (93)· προθεμένους δὲ, καθὼς ἔθος τῇ ἀληθείᾳ τῶν, τὸν σκοπὸν τὸν ἑρθὸν, τὸ κατὰ φύσιν ἐκλέγειν χρῆ. Ἡ γὰρ χρῆσις τῶν ὑποδημάτων, ἡ μὲν αὐτῶν εἰς σκέπην ποδῶν, ἡ δὲ εἰς προφυλακὴν τῶν προπταισμάτων (94), καὶ τῶν ὀρειβατικῶν τραυτήτων, τὸ πέλμα ποδὸς σώζουσαν. Γυναιξὶ μὲν οὖν (95) τὸ λευκὸν ὑπόδημα συγχωρητέον· πλὴν εἰ μὴ ὀδεύοιεν· τότε δὲ τῷ ἀλειπτῷ (96) χρηστέον. Ἡλωμένον δὲ δέονται τῶν καττύματων αἱ ὀδεύουσαι. Πλὴν τὰ πολλὰ ὑποδήμασι χρηστέον αὐταῖς· οὐ γὰρ ἀρμόζει γυμνὸν ἐπιδεικνυσθαι τὸν πόδα· ἄλλως τε καὶ εὐαίσθητον εἰς βλάβην ἢ γυνή. Ἄνδρὶ δὲ εὖ μάλᾳ ἀρμόδιον ἀνυποδησία, πλὴν εἰ μὴ στρατεύοιτο. Καὶ γὰρ πως ἐγγύς (97) τὸ ἐποδεέσθαι τῷ δεδέσθαι. Ἀσκητικώτατον γέ τοι γυμνοῖς χρῆσθαι τοῖς ποσὶ. καὶ πρὸς θυγείαν καὶ εὐκόλιαν εὐθετον, ἔνθα μὴ ἀνάγκη τις διακωλύει. Εἰ δὲ μὴ ὀδεύοιμεν, ἀλλὰ μηδὲ φέρομεν τὴν ἀνυποδησίαν, βλαύταις ἢ φαίκασις χρηστέον·

(91) *Γοῦρ*. Οὖν, Bod., Reg. P. Victorius, lib. xiv, cap. 15 *Var. lect.* Sandalium erat calceamentum divitum mulierum, ut testimonio Cephisoridi comici intelligitur, qui in *Trophonio* sua ita induxit mulierem conquerentem fortunas suas : Σανδάλια τε τῶν λεπτοσχιδῶν, ἐφ' οἷς τὰ χρυσᾶ ταῦτ' ἔπεστιν ἄνθεμα· νῦν δ' ὡσπερ ἡ θεράπεινα ἔχω περιβαρίδας. Quæ namque antea sumptuoso genere calceamenti usa fuerat, postea tanquam ancillam ait se induere peribatidas. Calceorum autem clavis confixorum mentio fit etiam apud Athenarum ex Phylarcho, qui lib. xii scripsit Alexandri familiares in luxum nimium effusos fuisse, inter quos unus Agnon clavis aureis confixas crepidas et calceos gestabat. COLLECT.

(92) *Ἀναθήματα*. « Donaria » perperam vertit interpretes. Sylburgius *ἀναθήματα* legi vult. Scribendum potius *ἄνθεμα*, « flores. » Sic enim Cephisoridus, in *Trophonio* hæc protulit. Ejus verba integra recitavit Julius Pollux, *Onomast.* lib. vii, cap. 22 :

*Σανδάλια τε τῶν λεπτοσχιδῶν,
Ἐφ' οἷς τὰ χρυσᾶ ταῦτ' ἔπεστιν ἄνθεμα.*

*Sandalia vero tenuiter divisorum,
Quibus aurei flores insunt.*

(93) *Τυρρηνικάς*. Conf. Pollux loco superius dicto.

(94) *Προπταισμάτων*. Προπταισμάτων, Nov. recte. Sic enim alibi προσκομμάτων, et προσκρουσμάτων, ut adnotat Sylburgius.

(95) *Γυναιξὶ μὲν οὖν*. De feminarum albis calceis Apuleius lib. vii *Metamorph.* : « Calceis femininis albis illis, et tenuibus indutus, et in sequiore sexum insertus. » Vopiscus, in *Aureliano* : « Calceos mulleos, et cereos, et albos, et hederaceos, viris omnibus tulit, mulieribus reliquit. » Pollux,

A gantesque feminae magnam quoque ostendunt mollitiem. Vere ergo turpia sunt illa sandalia, quibus addita sunt aurea ornamenta : quin etiam circumcirca clavos soleis infligere æquum censent. Multæ autem eis quoque amatorios imprimunt complexus, ut vel ipsam terram incedentes concinnam efficiant, et meretricios spiritus incessu suo insculpant. Valere ergo jubendum est aureorum et gemmeorum sandaliorum vana artificia, cum crepidis Atticis et Sicyoniis, cothurnisque, Persicis etiam et Hetruscis : recto autem scopo, ut veritati nostræ mos est, proposito, id quod est secundum naturam, eligendum est. Calceorum enim usus hic quidem est ad tegendos pedes ; alius autem ad propulsandas offensiones, et a montanis asperitatibus plantam pedis conservandam. Sunt itaque mulieribus albi concedendi calcei, nisi iter ineant : tuuc autem eis unctis utendum est. Sunt autem illis, quæ viam conficiunt, necessariae soleæ clavis consitæ. Quin etiam illis ut plurimum calceis utendum est ; neque enim feminam decet nudum pedem ostendere : et alioqui mulieri tener est sensus, ut facile lædatur. Viro autem pulchre convenit nullos habere calceos, præterquam si militet. Ὑποδεέσθαι enim, hoc est *esse calceatum*, non parvam habet affinitatem cum δεδέσθαι, quod est *esse ligatum*. Optimum quidem est exercitationis genus nudis uti pedibus, et ad sanitatem et ad expeditam facilitatem conveniens, ubi non prohibeat necessitas. Quod

C lib. vii, cap. 22 : Ἰδίαν δὲ γυναικῶν ὑπόδημα Περσικὰ, λευκὸν ὑπόδημα, μᾶλλον ἐταιρικόν. P. Colvius, in *Apuleium*. Cæterum in Florentina Græca editione post illa verba ἀλειπτῷ χρηστέον sequebatur, ἡλωμένων δὲ δέονται τῶν καττύματων αἱ ὀδεύουσαι, πλὴν τὰ πολλὰ ὑποδήμασι χρηστέον αὐταῖς, « unctis est utendum. Soleis autem clavis confixis indigent, quæ iter eunt, alioquin ut plurimum calceis utantur opus est : neque enim feminam decet, etc. » Hæc ab interprete in utraque editione, nescio quo casu, ommissa sunt. Apud eundem Pollucem reperies eandem τοῦ κορίποδος etymologiam, qui et meminit ἐλαφροῦ φαίκασις ; sic enim habet manuscriptus, et ratio carminis exigit. Atque hæc duo genera sunt calceamentorum, quæ concedit viris ; nam quod vertit interpretes, « soleis utendum est. » Græc. βλαύταις, ἢ φαίκασις χρηστέον. Sed apud Latinos non est tanta varietas calceorum, ut singulis Græcis singula respondeant. COLLECT.

(96) *Ἀλειπτῷ*. Τῷ βεβαμμένῳ ἀλείφεται γὰρ τὰ βαπτόμενα τῶν ὑποδημάτων, inquit Scholasticus in marg. Reg. et Bod.

(97) *Καὶ γὰρ πως ἐγ*. Musonius, lib. *De vestimento* apud Stobæum, serm. i, pag. 18 : Τοῦ γε ὑποδεέσθαι τὸ ἀνυποδετεῖν τῷ δυναμένῳ κρεῖττον κινδυνεύει γὰρ τὸ μὲν ὑποδεέσθαι τῷ δεδέσθαι ἐγγύς εἶναι· ἢ δ' ἀνυποδησία πολλὴν ἀλυπίαν τινὰ καὶ εὐκόλιαν παρέχει τοῖς ποσίν, ὅταν ἴσκημένοι ὦσιν. Ὅθεν καὶ τοὺς ἡμεροδρόμους ὄρν' ἔστιν οὐ χρωμένους ὑποδήμασιν ἐν ταῖς ὁδοῖς. « Ac discalceatum incedere præstat, quam calceari, si quis ferre valeat. Propemodum enim dixerim, *calceatum* esse perinde esse ac *vincinum* et *colligatum* esse. Calceorum immunitas calceorum multum facilitatis et agilitatis præbet pedibus, si exercitati fuerint : unde tabellarios videre est in viis non uti calceis, etc. »

si iter non ingrediamur, nec nudis incedere pedibus pati possimus, soleis utendum est; eas autem Attici vocabant *κονίποδας*, quod *pedes*, quantum ego conjicio, *pulveri* appropinquare facerent. Tenuis ac simplicis calceaturæ testis sufficit Joannes, qui dicebat se « non esse dignum solvere corrigiam calceorum » Domini ^a. Non enim curiosos aut superfluos is habebat calceos, qui veræ philosophiæ typum Hebræis ostendebat. Hoc autem nunquid aliud significet, alibi ostendetur.

CAP. XII.

Quod non oporteat gemmas et aureum ornatum stupere et admirari.

Gemmas autem fuscas et virides, et quæ peregrini maris æstu expelluntur, et quæ ex terra deturuntur, admirari et stupere est puerile. In pelliculis enim lapillos, ac peculiariis colores, atque vitra varia magno ferri studio, nihil est aliud quam stultorum hominum, qui ab iis, quæ visum percipiunt, trahuntur. Ita etiam pueri cum ignem aspexerint, splendore adducti ad eum feruntur, quia quam sit eum tangere periculosum, propter ignorantiam minime animadverterunt. Tales stultis sunt mulieribus gemmæ monilibus alligatæ, et inclusæ torquibus, amethystis, et ceraunitis, et jaspides, et topazion, et Milesia

Smaragdus, merces pretiosissima.

Maximi autem pretii margarites mulierum cubilia per summam lasciviam mirandum in modum invasit; is autem nascitur in quodam ostreo pinnis non absimili; magnitudo autem est quantum permagnus piscis oculus, nec pudet miseram totum suum studium in hoc ostreo ponere, cum eis liceat sancta ornari gemma, nempe Logo Dei, quem utique Scriptura appellavit « Margariten ^b, » pellucidum et purum Jesum, qui est in carne contemplator oculus, qui est Logos perspicuus, per quem caro est pretiosa, quæ aqua regeneratur. Illud enim ostreum in aqua natum, carnem contegit: ex ea autem margarita concipitur. Ex sanctis autem lapidibus supernam Jerusalem fuisse munitam ac-

✕ P. 241 ED. POTTER, 206 ED. PARIS. ^a Marc. i, 7; Luc. iii, 16. ^b Matth. xiii, 46.

(98) *Κονίποδας*. Pollux lib. vii, c. 22: Οἱ δὲ κονίποδας λεπτὸν ὑπόδημα πρᾶστυκόν· τὸ δὲ κάττυμα κοῦφον, ὡς ἐγγὺς εἶναι τῆς κόνεως τὸν πόδα. « Conipedes autem calcei sunt tenues, seniles: quibus solea levis, ut pes pulverem tantum non contingat. » Idem auctor de reliquis calceamentis, quorum hic mentio fit, consulti poterit.

(99) *Αὐτά*. Pal. ms. αὐτάς, femin genere, relatione ad propinquius facta: et mox, μοι δοκεῖ, indic. modo. SYLBERG. — Αὐτάς habet etiam Reg. et Bod.; μοι δοκεῖ, Reg.; μοι δοκεῖν, Bod.

(1) *Τῆς γῆς*. Similiter Tertullianus, ut lapillorum pretium minueret, eos « terræ minutalia » vocavit, *De cultu femin.*, lib. i, c. 6.

(2) *Ἰέλου τε ἰεσθαί*. Ἰέλου τε ἰεσθαί, Nov. Et ἰεσθαί quidem asper rectius esse videtur, quam ἰεσθαί.

(3) *Τοιοῦτοι*. Τοιοῦτο, Nov.

Α « κονίποδας (98) » αὐτά (99). ἐκάλουν οἱ Ἄττικοι, διὰ τὸ πελάζειν, μοι δοκεῖν, τῇ κόνει τὸν πόδα. Τῆς λιτῆς ὑποδέσεως ἀπόχρη μάρτυς Ἰωάννης, οὐκ ἔστι εἶναι » ὁμολογῶν, « τὸν ἰμάντα τῶν ὑποδημάτων λύειν τοῦ Κυρίου. » Οὐ γάρ τι τῶν περιέργων ὑπεδέδοτο ὁ τῆς ἀληθοῦς Ἑβραίου φιλοσοφίας ὑποδεικνύμενος τὸν τύπον. Τοῦτο δὲ, εἰ καὶ αἰνίττεται τι, ἐν ἄλλοις δηλωθῆσεται.

ΚΕΦ. ΙΒ΄.

Ἔστι οὐ χρὴ περὶ τοὺς λίθους καὶ τὸν χρυσοῦν ἐπισησθαι κόσμον.

Λίθους δὲ πολλοὺς ἢ χλωροὺς, καὶ τῆς ἀπεξεωμένης θαλάσσης τὰ ἐκθράσματα, καὶ τῆς γῆς (1) τὰ ἐκψήγματα, μερακιωδὲς ἐστὶ τεθηπέναι. Ἐπὶ γάρ τὰ διαυγῆ τῶν λιθιδίων, καὶ τὰς ἰδιαζούσας χροίας, ὑέλου τε ἰεσθαί (2) ποικιλίας, οὐδὲν ἄλλ' ἢ ἀνοήτων ἐστὶν ἀνθρώπων, ὑπὸ τῶν πληκτικῆν ἐχόντων φαντασίαν ἐλχομένων. Ταύτη καὶ τὸ πῦρ τὰ παιδία θεασάμενα, φέρεται ἐπ' αὐτὸ, τῇ λαμπρότητι ἀγόμενα· τῆς δὲ ἐπαφήσεως τὸ ἐπισφαλὲς διὰ τὴν ἀνοίαν οὐ κατανενοηκότα. Τοιοῦτοι (3) ταῖς ἡλιθιαῖς οὐ λίθοι γυναιξὶ περιδούμενοι τοῖς ὄρμοις, καὶ τοῖς περιδεῖρξοῖς (4) ἐγκατακλειόμενοι, ἀμέθυσοι (5), καὶ κεραυνίται, καὶ ἰασπίδες, καὶ τοπάσιον, ἦτε Μιλησία

Σμάρραδος, ἐμπόλημα τιμηέστατον.

Ὁ δὲ πολυτίμητος μαργαρίτης (6) ὑπερφυῶς τῇ γυναικωνίτιδι εἰσεκώμασε· γίνεται δὲ οὗτος ἐν ὄστριω (7) τινὶ παραπλησίω ταῖς πίνναις· μέγεθος δὲ ζῦικος ἰχθύος ὀφθαλμῶς, εὐμεγέθης (8). Καὶ οὐκ αἰσχύνονται αἱ κακοδαίμονες, περὶ ὄστριον ὀλίγον τοῦτο τὴν πᾶσαν σπουδὴν πεποιημένοι, ἐξὸν ἀγίῳ κοσμεῖσθαι λίθω, τῷ λόγῳ τοῦ Θεοῦ, ὃν « Μαργαρίτην » ἢ Γραφὴν κέκληκέ που, τὸν διαυγῆ καὶ καθαρὸν Ἰησοῦν, τὸν ἐν σαρκὶ ἐπόπτῃν ὀφθαλμῶν, τὸν λόγον τὸν διαφανῆ, δι' ὃν ἡ σὰρξ τιμία ὕδατι (9) ἀναγεννωμένη· καὶ γὰρ τὸ ὄστριον ἐκεῖνο ἐν ὕδατι γιγνόμενον, περιστέγει (10) τὴν σάρκα· ἐκ δὲ ταύτης ὁ μαργαρίτης κτισκεται. Λίθοις δὲ ἄγιοις τὴν ἀνω Ἱερουσαλήμ τετελεχθεῖσθαι παρελήφαμεν· καὶ τὰς δώδεκα τῆς οὐρανοπό-

(4) *Περιδεῖρξοῖς*. Scribe περιδερατοῖς ex Nov. vel περιδεῖρξοῖς ex Bod. et Reg., ut etiam infra.

(5) *Ἀμέθυσοι*. Ἀμέθυσοι, Reg., Nov.

(6) *Μαργαρίτης*. Conf. Athenæus, lib. iii, cap. 13 et 14; Plinius, lib. ix, cap. 35; Amunianus Marcellinus in fine lib. xxiii. Mox, γυναικωνίτισι Nov.

(7) *Ὄστριω*. Pro ὄστριω et ὄστριον, scribemus δὲ ὄστριω et mox ὄστριον, auctoritate Nov., Reg., Bod. Et quidem ὄστρια μόνος ἔλεγον ἀρχαῖοι, ὄστρια postea in usum venit, ut refert Athenæus, lib. iii, cap. 13, ὄστριον corruptum est ex ὄστριον.

(8) *Ὄφθαλμῶς, εὐμεγῆ*. Pal. ms. ὀφθαλμῶς εὐμεγῆ, absque distinctione. SYLBERG. — Consentiant alii mss. cold. et Hervetus interpret.

(9) *Ἡ σὰρξ τιμία ὕδ.* Ἡ σὰρξ τιμίω ὕδ. « caro aqua pretiosa regenerata, » Reg., Bod.

(10) *Περιστεῖται*. Περικαλύπτει, περιέχει, inquit Scholiastes in marg. Reg. et Bod.

λεως πόλις, τιμίους ἀπεικασμένας λίθους, τὸ περι-
 οπτον τῆς ἀποστολικῆς φωνῆς αἰνέσθαι χάριτος ἐκ-
 δεχόμεθα (11). Ἐπὶ γὰρ τῶν λίθων τῶν πολυτελῶν αἱ
 χροαὶ τετάχεται· τίμαι δὲ αὐταὶ τὰ δ' ἄλλα ὕλη γεώδης
 καταλείπονται. Συμβολικῶς τούτοις εἰκότως τεχνί-
 ζεται τῶν ἁγίων ἡ πόλις, πνευματικῶς οἰκοδομουμένη.
 Πρὸς τὸ ἄνθος οὖν τῶν λίθων, τὸ ἀμίμητον, τὸ ἄνθος
 τὸ Πνεύματος (12), τὸ ἀκήρατον καὶ ἄγιον τῆς οὐ-
 σίας νενοηκασιν· αἱ δὲ, μὴ συνεισάει τὸ συμβολικὸν
 τῶν Γραφῶν, ὅλας περικεχῆνασι τοῖς λίθοις, τὸν
 θαυμάσιον ἐκεῖνον ἀπολογισμὸν προφερόμεναι· «Ὁν
 καὶ ἔδειξεν (13) ὁ Θεὸς, διὰ τὴν μὴ χρῆσώμεθα;» καὶ
 «Πάρεστί μοι, διὰ τὴν μὴ τρυφήσω;» καὶ, «Τίσιν οὖν
 ταῦτα γέγονεν εἰ μὴ ἡμῖν;» Τελέως δὲ ἠγγουχότων
 τὸ θέλημα τοῦ Θεοῦ αἱ τοιαῦται φωναί. Πρῶτον μὲν
 γὰρ (14) τὰ ἀναγκαῖα, καθάπερ τὸ ὕδωρ καὶ τὸν
 ἀέρα, προφανῆ πᾶσι χορηγεῖται· τὰ δὲ ὅσα μὴ ἀναγ-
 καῖα, γῆ τε καὶ ὕδατι ἐκρυψε. Διὰ τοῦτο τοὶ μύρ-
 μητες χρυσαυροχούσι, καὶ γρύπες χρυσοφυλακοῦσι,
 καὶ ἡ θάλασσα τὸν μαργαριτην ἐκρυψε λίθον.
 Ὑμεῖς δὲ περιεργοὶ εἰς ἃ μὴ δεῖ. Ἰδοὺ ὁλος
 ἀνάπτεται (15) οὐρανός, καὶ οὐ ζητεῖτε τὸν
 Θεόν· τὸ δὲ κεκρυμμένον χρυσιόν καὶ τοὺς λί-
 θους, οἱ τῆν ἐπὶ θανάτῳ κεκριμένοι, γεωρυχοῦσι
 παρ' ἡμῖν. Ἄλλὰ καὶ τῆ Γραφῆ ἀντάδετε, βωσῆς
 ἐκείνης διαβρήθη· «Ζητεῖτε πρῶτον τὴν βασιλείαν
 τῶν οὐρανῶν, καὶ ταῦτα πάντα προστεθήσεται
 ὑμῖν (16).» Εἰ δὲ καὶ πάντα (17) ὑμῖν δωδῶρηται,
 καὶ εἰ πάντα ὑμῖν συγκεχώρηται, καὶ εἰ «πάντα ὑμῖν (18)
 ἔξεσι, φησὶν ὁ Ἀπόστολος, ἀλλ' οὐ πάντα συμφέρει.»
 Παρήγαγε δὲ τὸ γένος ἡμῶν ἐπὶ κοινωνίᾳ ὁ Θεός,
 αὐτὸς τὸν ἑαυτοῦ (19) πρότερος μεταδούς καὶ κοινὸν
 πᾶσιν ἀνθρώποις τὸν ἑαυτοῦ ἐπικουρήσας Λόγον,
 πάντα ποιήσας ὑπὲρ πάντων. Κοινὰ οὖν τὰ πάντα,
 καὶ μὴ πλεονεκτούντων οἱ πλούσιοι. Τὸ οὖν, «Πάρεστί
 (20) μοι, καὶ πλεονάζει μοι· διὰ τὴν μὴ τρυφήσω;» οὐκ

A cepimus a : X et duodecim portas caelestis civitatis,
 lapidibus pretiosis assimilatas eximiam apostolicæ
 vocis gratiam significare admittimus. In pretiosis
 enim lapidibus collocati sunt colores : sunt autem
 ii pretiosi ; cætera vero, terrestris materia, relin-
 quuntur. Merito ergo symbolice sanctorum ex his
 munitur civitas spiritualiter constructa. Per inimitabilem itaque illum florem lapidum, florem Spi-
 ritus, ab interitu scilicet alienam et sanctam sub-
 stantiam intellexere. Quæ ergo quid sit in Scriptu-
 ris symbolicum non intelligunt, totæ lapidibus in-
 hiant, admirabilem illam defensionem afferentes :
 « Quæ ostendit Dominus, cur eis non utamur ? »
 et, « Adsunt mihi, cur non eis me oblectabo ? » et,
 « Quibusnam ergo facta sunt, si non nobis ? » Eo-
 rum, qui Dei voluntatem plane ignoraverunt, sunt
 ejusmodi voces. Primum enim quæ sunt necessaria,
 sicut aquam et aerem, aperte omnibus suppeditat :
 quæcunque autem non sunt necessaria, terra et
 aqua abscondit. Et ideo aurum formicæ fodiunt ;
 aurum gryphes custodiunt ; a mari teguntur mar-
 garitæ. Vos autem curam supervacaneam ponitis iu-
 iis, quæ non oportet. Ecce totum cælum apertum
 est, et Deum non queritis : aurum autem, quod
 absconsum est, et lapides ii apud nos scrutantur,
 qui sunt damnati capitis. Quin etiam Scripturæ re-
 pugnatæ cum illa aperte clamet : « Querite pri-
 mum regnum cælorum, et hæc omnia adjicientur
 vobis b. » Quod si etiam vobis omnia donata sunt,
 et si vobis omnia concessa sunt, et si « omnia vobis
 licent c, ait Apostolus, sed non omnia d exped-
 iunt. » Produxit autem genus nostrum Deus
 ipse ad communicationem, cum ipse prior suum
 Filium impertit, et suum Logon omnibus commu-
 nem subministravit, et fecit omnia pro omnibus.
 Sunt ergo omnia communia, ne plura quam alii

* P. 242 ED. POTTER, 207 ED. PARIS. a Apoc. xxi, 18, seq. b Matth. vi, 33. c I Cor. x, 25.

(11) Ἐκδεχόμεθα. Οἰονεὶ ὑπολαμβάνομεν, νοοῦ-
 μαν, inquit Scholiastes in marg. Reg. et Rod.

(12) Ἄρθος τὸ Πν. Pal. ms. ἄνθος τοῦ Πν. sed et
 τὸ retineri potest, ut sit exegetica repetitio articuli,
 ut bis in cap. præced. et alibi passim. SYLBERG.
 Τοῦ habet etiam Reg.

(13) Ὁν καὶ ἔδ. A. mavult, ἃ καὶ ἔδειξε, « quæ
 etiam monstravit. » Ibidem mox, Pal. ms. χρῆσώ-
 μεθα, indic. modo. SYLBERG. — Χρησώμεθα habet
 etiam Reg.

(14) Πρῶτον μὲν γάρ. His gemina illa Tertul-
 liani De Corona mil. 8 : « Dicimus enim ea demum
 et nostris et superiorum usibus, et Dei rebus, et
 ipsi Christo competisse, quæ meras utilitates et certa
 subsidia, et honesta solatia necessariis necessitati-
 bus vitæ humanæ procurant : ut ab ipso Deo inspi-
 rata credantur proprio prospectore et instructore,
 et oblectatore si forte hominis sui. Quæ vero hunc
 ordinem excesserunt, ea non convenire usibus
 nostris. » COLLECT.

(15) Ἀνάπτεται. Fortasse rectius ἀναπέπταται,
 « expansus est, patet. » Mox, Flor. edit. γεωργούσι
 παρ' ἡμῖν ; sed multo convenientius Pal. ms. γεω-
 ρυχοῦσι π. ἢ. « terram fodiunt apud nos, » nempe
 ad metalla damnati. SYLBERG. — Γεωρυχοῦσι exhi-
 bent etiam mss. nostri codices. Mox, τὴν βασιλείαν
 τοῦ Θεοῦ, Luc.

(16) Ὑμῖν. Ἡμῖν, Bod.

(17) Εἰ δὲ καὶ πάντα. Tertull., De cultu fem.
 40 : « Nonne sapientes patres familiæ de industria
 quædam servis suis offerunt, atque permittunt, ut
 experiantur aequaliter permissis utantur, si probe,
 si modeste? Quanto autem laudabilior, qui abstinerit
 in totum, qui timuerit etiam intelligentiam Domini?
 Sic igitur et Apostolus, Omnia, inquit, licent, sed
 non omnia ædificant. » Cyprianus, De habitu virgi-
 num : « Locupletem te dicis et divitem? Sed non
 omne, quod potest, debet et fieri : cum nec desi-
 deria proluxa et de sæculi ambitione nascentis ultra
 honorem ac pudorem virginitatis extendi, cum scri-
 ptum sit, Omnia mihi licent, sed non omnia expedi-
 unt. » COLLECT.

(18) Ὑμῖν. Pal. ms. ἡμῖν, ἢ nobis. » SYLBERG.—
 Ἡμῖν etiam habet Bod.

(19) Αὐτὸς τὸν ἑαυτοῦ. A. et H. αὐτὸς τὸν ἑαυ-
 τοῦ πρότερος μεταδούς υἱόν· ut interpres quoque :
 « ipse prior filium suum impertit. » SYLBERG. —
 Sed vera lectio est, αὐτὸς τῶν ἑαυτοῦ μετ., quam
 unanimiter exhibent Nov., Reg., Bod. Est enim
 sensus, « Deus autem humanum genus ad commu-
 nicationem perduxit, cum ipse prior » quæ sua
 erant « impertiretur, suum nempe Logon omnibus
 communem subministrans, » etc.

(20) Πάρεστι. Sic occurrit huic objectioni Cy-
 prianus libro citato : « Locupletem te dicis, et di-
 vitem, et utendum putas iis, quæ possidere te

sibi vindicent divites. Hoc ergo, « Adsunt mihi, et supersunt, cur non me iis oblectabo? » non est humanum, ✕ nec ad societatem pertinens. Illud autem magis charitatem arguit: « Adsunt mihi, cur non impertiar pauperibus? » qui enim talis est, est perfectus, qui hoc implevit: « Diliges proximum tuum sicut te ipsum ». Hæ sunt veræ deliciæ, hic est pretiosus thesaurus. Quæ autem fiunt in vanas cupiditates impensæ, interitus non sumptus locum obtinent. Scio enim Deum potestatem usum nobis dedisse, verum eum usque ad id, quod est necessarium: et usum communem esse statuit. Absurdum est autem et turpe, unum laute et luxuriose vivere, cum multi esuriant. Quanto est enim gloriosius multis benefacere, quam magnifice habitare? quanto autem prudentius, in homines, quam in lapides et in aurum impendere? quanto autem est utilius ornatos habere amicos, quam ornamenta inanima? cuinam autem agri tantum profuerint, quantum gratificari? Restat ergo nobis, ut illud quoque, quod obijcitur dissolvamus. Quinam ergo habebunt quæ sunt sumptuosa et magnifica, si omnes quæ sunt vilia et frugalia delignant? Homines, respondebo, si absque ulla vehementi affectione ei discrimine eis utamur: sin autem fieri non potest, ut sint omnes frugi et temperantes, at saltem ut res necessariæ suppetant, ea quæ facile parari possunt, sunt persequenda: hæc autem supervacanea longe rejicienda. In summa ergo, ornamenta, velut virginalis ornatus, rejicienda sunt ab illis qui ipsum etiam mundum rejiciunt: oportet enim eas intus esse ornatas, et pulchram mulierem internam ostendere. In sola enim anima pulchritudo apparet et turpitude: et ideo is solus, qui est virtute præditus, vere est pulcher, bonus et honestus: et solum quod pulchrum est et honestum, bonum esse statuitur. Sola autem virtus vel per pulchrum corpus apparet, et in carne efflorescit, amabilem temperantiæ ostendens speciem, quando mores, tanquam lux quædam, in forma resplenduerint. Uniuscujusque enim plantæ et animalis pulchritudo in uniuscujusque virtute est posita. Hominis autem

✕ P. 243 ED. POTTER, 208 ED. PARIS. a Matth. xix, 19.

Deus voluit. Utere, sed ad res salutares; utere, sed ad bonas artes; utere, sed ad illa, quæ Deus præcepit, quæ Dominus ostendit. Divitem te sentiant pauperes, locupletem sentiant indigentes. » His etiam consentanea scribit D. J. Chrysost. extremo sermone sec. in beatum Job. COLLECT.

(21) Ματαίους. Ματαίως, Bod., Reg.

(22) Βεβούλενται. Forsan rectius βεβούληται, ut infra p. 91. STLBURG.

(23) Πόσω. Hæc excerptis auctor e Musonii lib. *De vestimento*. Ejus verba apud Stobæum, serm. 1, sic se habent: Καὶ τοὶ πόσω μὲν εὐκλεέστερον τοῦ πολυτελῶς οἰκεῖν τὸ πολλοῦς εὐεργετῆιν; πόσω δὲ καλοκάγαθότερον τοῦ ἀναλίσκεν εἰς ξύλα καὶ λίθους τὸ εἰς ἀνθρώπους ἀναλίσκεν; πόσω δὲ ὠφελιμώτερον τοῦ περιβεβληθῆναι μεγάλην οἰκίαν τὸ κεκτηθῆναι φίλους πολλοῦς; ὃ περιγίνεται τῷ προθύμῳ εὐεργετοῦντι. Τί δ' ἂν ὄναιτό τις τηλικούτον ἀπ' οἰκίας μεγέθους τε καὶ κάλλους, ἤλικον ἀπὸ τοῦ χαρίζεσθαι πόσει καὶ πολλῆται; ἐκ τῶν ἑαυτοῦ; « Atqui quanto

ἀνθρώπινον, οὐδὲ κοινωνικόν. Ἐκεῖνο δὲ μᾶλλον ἀγαπητικόν, « Πάρεστί μοι, διὰ τὴ μὴ μεταδῶ τοῖς δεομένοις; » ὁ γὰρ τοιοῦτος τέλειος, ὁ τὸ, « Ἀγαπήσεις τὸν πλησίον σου ὡς σεαυτὸν, » πληρώσας· αὕτη γὰρ ἡ ἀληθὴς τρυφή, ἡ θησαυριζομένη πολυτέλεια. Ἡ δὲ εἰς τὰς ματαίους (21) ἐπιθυμίας ἀνάλωσις ἀπωλείας οὐ δαπάνης ἐπέχει λόγον· δέδωκε γὰρ ὁ Θεὸς, οἶδ' ὅτι, τῆς χρήσεως ἡμῖν τὴν ἐξουσίαν, ἀλλὰ μέγχι τοῦ ἀναγκαίου· καὶ τὴν χρῆσιν κοινήν εἶναι βεβούλεται (22). Ἄτοπον δὲ ἔνα τρυφῆν, πενομένον πλειόνων. Πόσω (23) μὲν γὰρ εὐκλεέστερον τοῦ πολυτελῶς οἰκεῖν τὸ πολλοῦς εὐεργετῆιν; πόσω δὲ συνετώτερον τοῦ εἰς λίθους καὶ χρυσὸν τὸ εἰς ἀνθρώπους ἀναλίσκεν; πόσω δὲ ὠφελιμώτερον τῶν ἀψύχων κοσμίω τὸ φίλους κεκτηθῆναι κοσμίους; τίνα δὲ ἂν ἀγροὶ τοσοῦτον, ὅσον τὸ χαρίζεσθαι ὠφελήθειαν; Λείπεται τοίνυν ἡμῖν κάκεινο ἐπιλύσαι τὸ ἐπιπερῆμενον· Τίσιν οὖν τὰ πολυτελέστερα, ἂν αἰριῶνται πάντες τὰ εὐτελέστερα; Τοῖς ἀνθρώποις (24), φήσαιμ' ἂν, ἐκ χωρὶς προσπαθείας καὶ διαφορᾶς γράμματα αὐτοῖς· εἰ δὲ ἀμήχανον πάντας σωφρονεῖν, ἀλλὰ καὶ διὰ τὴν τῶν ἀναγκαίων χρείαν, τὰ εὐπόριστα μεταδικωτέον, μακρὰ τῶς περιττοῖς τούτοις χαιρεῖν φράσσαι. Καθόλου μὲν οὖν τὰ κόσμια, ὡστερ κοροκόσμια, ἀποσκορακιστέον, ὅλον καὶ αὐτὸν παραιτούμεναι τὸν κόσμον· χρῆ γὰρ εἶναι κοσμίως ἔνδοθεν, καὶ τὴν τῶν (25) ἔσω γυναῖκα δεικνύναι καλῆν· ἐν μόνῃ γὰρ τῇ ψυχῇ καταφαίνεσθαι (26) καὶ τὸ κάλλος καὶ τὸ αἶσχος· διὸ καὶ μόνος ὁ σπουδαῖος καλὸς κάγαθός ὄντως ἐστί. Καὶ μόνον τὸ καλὸν ἀγαθὸν (27) δογματίζεται. Ἡ δὲ ἀρετὴ μόνῃ καὶ διὰ καλοῦ τοῦ σώματος καταφαίνεται, καὶ ἐπανθεῖ τῇ σαρκί, τὸ ὠραῖον τῆς σωφροσύνης ἀξίεραστον δεικνύουσα, ὅτ' ἂν οἶονεῖ φέγγος ἐπιλάμπῃ τῇ μορφῇ τὸ ἦθος· τὸ γὰρ ἐκάστου καὶ φυτοῦ καὶ ζώου κάλλος ἐν τῇ ἐκάστου ἀρετῇ εἶναι συμβέβηκεν. Ἀνθρώπου δὲ ἀρετὴ δικαιοσύνη, καὶ σωφροσύνη, καὶ ἀνδρεία, καὶ εὐσέβεια. Καλὸς ἔρα ἄνθρωπος, ὁ δίκαιος, καὶ σώφρων, καὶ συλλήβδην ὁ ἀγαθός, οὐχ ὁ πλούσιος. Ἦδη δὲ καὶ οἱ στρατιῶται χρυσῷ κεκοσμηθῆναι βούλονται, οὐδὲ ἐκεῖνο ἀνεγνώχότες τὸ ποιητικόν,

præclarius est, multos beneficiis afficere quam splendide habitare? Quanto etiam convenientius viro bono sumptus facere in hominem, quam in ligna et lapides? Quanto, denique, utilius, multos amicos possidere, quam amplam domum comparare? quod contingit ei, qui prompto animo beneficia confert. Quem vero tantum fructum ceperit quisquam ex amplitudine et pulchritudine domus, quantum perciperet liberaliter civitati et civibus e suis bonis impertitus?

(24) Τοῖς ἀνθρ. Pal. ms. brevius, τοῖς ἀνθρώποις, φήσαιμ' ἂν χωρὶς προσπαθ. STLBURG.

(25) Τῶν. Supervacaneum, nam τὴν ἔσω γυναῖκα dicere potuit, quemadmodum Apostolus τὸν ἔσω ἄνθρωπον, Rom. vii, 22; Ephes. iii, 16. Lowthius ait, « Forte legendum τῇ τῶν ἔσω, et suppleendum κοσμίωσιν. »

(26) Καταφαίνεσθαι. H. καταφαίνεται, indic. modo. STLBURG.

(27) Ἀγαθόν. Pal. ms. κάγαθόν, « etiam bonum. » IDEM.

virtus est justitia, temperantia, animi magnitudo, et pietas. Pulcher ergo et honestus homo est, qui justus et moderatus, et, ut summatim dicam, qui bonus est, non qui dives. Jam vero milites quoque volunt auro ornari, ut qui nec illud legerint poeticum :

Ὅς (28), καὶ χρυσὸν ἔχων, πόλεμον κλεῖν ἦδτε Α
[κούρη

Νηπίη.

Ἄλλα γὰρ τὴν μὲν φιλοκοσμίαν, ἥμισυ ἀρετῆς ἐπιμαλουμένην, σώματος δὲ ἀντιποιουμένην, ἐκτραπέντος τοῦ φιλοκάλου περὶ τὴν κενοδοξίαν, ἄρδην ἐκδητέον. Τὰ γὰρ μὴ οἰκεία τῷ σώματι ὡς οἰκεία προσάπτουσα, μελέτην τοῦ ψεύδεσθαι καὶ ἔθος ἀπάτης ἐνεγέννησεν· οὐτὶ τὸ σεμνόν, καὶ ἀπλαστον, καὶ νῆπιον, ὡς ἀληθῶς, τὸ σοβαρὸν δὲ, καὶ θρυπτικόν. καὶ ἀθροδίατον φαίνουσαι (29). Αἱ δὲ ἀμαυροῦσι τὸ κάλλος τὸ ἀληθινόν, ἐπισκιάζουσαι χρυσίῳ (30). Καὶ οὐκ ἴσασι τὸ πλημμέλημα οἷόν ἐστι, δεσμὰ ἑαυταῖς περιθεῖσαι πλούσια μυρία· καθάπερ καὶ παρὰ τοῖς βαρβάροις (31) φασὶ δεδέσθαι τοὺς κακούργους χρυσίῳ. Τούτους ἐξηλωκέναι δοκοῦσί μοι αἱ γυναῖκες τοὺς δεσμώτας· τοὺς πλουσίους. Ἡ γὰρ οὐχὶ κλοῆς τὸ χρυσοῦν ἐστὶ περιδέριον, καὶ οἱ στρεπτοί, οἱ τε καθετήρες (32) καλούμενοι, ἀλύσειν ἐπέχοντες τρόπον; καὶ παρὰ τοῖς Ἀττικαῖς αὐτῷ τούτῳ τῷ ὀνόματι, ἀλύσεις (33), κέκληται. Πέδας δὲ περισφυρίους τὴν περὶ τοὺς πόδας ἀκοσμίαν (34) τῶν γυναικῶν Φιλήμων ἐν *Συμφέρῳ* προσεῖπεν·

Ἰμῖα διαβαλόντα, καὶ πέδην τινὰ
Χρυσήν.

Τὶ οὖν ἐστὶ τὸ καλλωπισμὸς ὁ ζηλωτὸς, ἢ ἐθέλειν ὁμᾶς (35), ὡς γυναῖκες, σφᾶς αὐτὰς φαίνεσθαι πεπεδημένας; Εἰ γὰρ ἡ ὕλη τὸ δυνεῖδος ὑπεκλύει, τὸ πάθος ἀδιάφθορον (36). Ἐμοιγ' οὖν δοκοῦσιν, ἔκουσίως περιπύπτουσαι δεσμοῖς, αὐχεῖν ἐπὶ συμφοραῖς πλουσίαις. Ἴσως δὲ καὶ ὁ ποιητικὸς μῦθος τοιούτους δεσμούς μοιχευομένην τῇ Ἀφροδίτῃ περιβεβλησθαι λέγει· οὐδὲν ἀλλ' ἢ μοιχείας σύμβολον αἰνιττόμενος τὰ κόσμημα· χρυσοῦς γὰρ εἶπε κάκεινους Ὀμηρος τοὺς

✠ P. 244 ED. POTTER, 209 ED. PARIS.

(28) Ὅς. Ex Homeri *Iliad.* B, v. 872, ubi scriptum est, πόλεμον δ' ἔιν ἦδτε κούρη, Νηπίος. MOX, ἐκκλητέον pro ἐκδητέον, Nov.

(29) *Φαίνουσαι.* Scribe φαίνουσα ex Nov., Reg.

(30) *Χρυσίῳ.* Excerpta ms. τῷ χρυσίῳ. SYLBERG.

(31) *Παρὰ τοῖς βαρβάροις.* Tertullian., *De habitū muliebri* 7: « Apud Barbaros quosdam, quia vernaculum est aurum et copiosum, auro vinctos in ergastulis habent, et divitiis malos onerant, tanto locupletiores, quanto nocentiores. » Et *De cultu femin.* 20: « Quanquam et aurum ipsum, cujus vos gloria occupat, cuidam genti ad vincula servire referunt gentilium litteræ: adeo non veritate bona sunt, sed raritate. » Plutarchus, in *Erotico*: Κἂν μὲνωσι, χρυσαῖς, ὡσπερ ἐν Αἰθιοπία, πέδας δεδέσθαι βέλτιον ἢ πλούσιον γυναικός. « Melius esse, inquit, aureis compedibus, ut sit in Æthiopia, vinciri, quam opibus mulieris. » Vide Th. Canter., *Var. lect.* lib. 1, c. 5. COLLECT.

(32) *Καθετήρες.* Καθετήρ apud Pollucem lib. v, c. 16. Isaïæ III: Καὶ τοὺς μηνίσκους, καὶ τὸ κάθεμα. In quem locum D. Basilus scribit, κάθεμα mundum muliebrem esse demissum et descendentem ad pectus, laxatis ac mollibus catenulis propendentibus; quo confirmatur interpretatio D. Hieronymi

Quique aurum gestans in bellum, ut stulta puella.

Ibat.

Cæterum ornatus quidem studium, quod virtutis minime curam gerit, sed corpus sibi vindicat, boni et honesti studio converso ad vanam gloriam, funditus expellendum est. Quæ enim corpori non conveniunt, perinde ac si ei convenient, adjungens mendacii usum, et consuetudinem fraudis progeneravit, non honestatem, simplicitatem et veram pueritiam, sed fastum, arrogantiam, mollitiem et luxuriam ostendens. Istæ vero veram pulchritudinem obscurant, auro eam adumbrantes: nec intelligunt quantum in se delictum admittunt, se innumerabilibus vinculis alligantes: quemadmodum dicunt apud barbaros, scelestos et maledicos homines auro vinciri. Captivos hos vinctosque hæc divites videntur mihi æmulari mulieres. Annon enim colli vinculum est collarium aureum, moniliaque, et quæ καθετήρες vocantur, catenarum locum obtinent? quin etiam Attica lingua eodem nomine, nempe ἀλύσεις, hoc est, *catenæ* appellantur. Talares autem compedes, indecorum in pedibus feminarum ornamentum vocavit Philemon in *Synephebo*:

Illustrem amictum, compedemque, qui siet
Auratus.

Quid ergo est hic a vobis tantopere expetitus ornatus, nisi quod vos velitis, o feminae, videri esse compedibus astrictas? Si materia enim probrum eluit, est hoc quidem vitium, quod minime interit. Quære mihi quidem videntur sua sponte vinculis astringatæ, de opulentis suis gloriari calamitatibus. Ac fortasse etiam poetica fabula adulterium committentem Venerem dicit fuisse comprehensam ejusmodi vinculis; nihil aliud, quam hæc ornamenta

in cap. xvi Ezechielis: « Puto autem, inquit, κάθεμα dictum ex variis gemmis in pectus mulierum monile descendens. » Theodotus vertit τὰ καθέματα. Symmachus χαλαστά, ut est apud Procopium. Suidas, Ἀλύσεις τὰς ἀμφιδέας καλοῦσιν οἱ Ἴωνες· et Favorinus docet ἄλυσιν vocari etiam catenam ex ferro, auro vel argento confectam. COLLECT.

(33) Ἀλύσεις. Eadem vox « catenas » et muliebri ornamentum significat. Pollux, lib. x, c. 39: Ἡ δὲ ἄλυσιν οὐ μόνον ἐπὶ τοῦ δεσμοῦ, ἀλλὰ καὶ ἐπὶ τοῦ γυναικείου κόσμου ὀνόμασται παρὰ Ἀριστοφάνει, Σφραγίδας, ἀλύσεις. Φιλιππίδης δὲ ἔφη, Ἀλύσιον δὲ εἶχε τετραράκοντα δραχμὰς ἄγον. « Catenæ (ἀλύσεις) non modo vinculi, sed etiam muliebris mundi nomen est: ut apud Aristophanem: sigilla, catenæ. Philippides vero inquit: Catenulam habuit, quadraginta drachmas valentem. »

(34) Ἀκοσμίαν. Similiter Tertullianus, « Ornatum, inquit, quem immundum muliebrem dici convenit; » *De cultu femin.*, lib. 1, c. 4.

(35) Ζηλωτὸς, ἢ ἐθέλειν ὁμ. Ζηλωτὸς ἐθέλειν ἡμᾶς, Nov.

(36) Ἀδιάφθορον. Haud scio, an rectius ἀδιφθορον, inquit Sylb. Ejus conjecturam firmat Nov.

adulterii esse signa significans. Illa enim aurea quæ fuisse dixit Homerus. Jam vero vel̄ apertissima Maligni signa nequaquam pudet eas inducere. Quem admodum enim Evam serpens decipit, ita etiam mulieres alias mundus aureus, tanquam esca utens, serpentis figura, in probra furiose impulit; nempe murænas quasdam aureas et serpentes ad decorem effingens. Dicit itaque comicus Nicostratus, *catenas, monilia, annulos, armillas, serpentes, periscelides, elleborum*. Summa autem earum ignominia omnem mundum muliebrem recensens Aristophanes ostendit in *Thesmophoriazasis*. Adducam autem ipsa verba comici, quæ importunum vestræ insolentiae fastum aperte arguunt:

*Mitra, redimicula, nitrum et arcus,
Pumex, strophium, quæ post locatur funda,*

✕ P. 245 ED. POTTER, 209-210 ED. PARIS.

(37) *Κάκελινους Ὅμηρος τοὺς δ*. Excerpta ms. κάκελινους τοὺς δεσμούς Ὅμηρος. Homeri locum Arcerius eum innui putat, qui est *Odys. Θ*. SYLBERG.

(38) *Καὶ φαρ*. Tā φ. Pal. ms., inquit Sylburg. Eadem lectionem exhibent etiam Nov., Bod., Reg.

(39) *Μυραϊνας*. Non vestium hæc sunt nomina, sed nomulum. Nam Pollux lib. 1, cap. 16, inter mundi muliebris nomina ad ornatum brachiorum numerat ὄφεις, « serpentes: » et legimus I *Cantici cantic...*: « Murænas aureas faciemus tibi. » Licet LXX habeant ὀμοίματα χρυσοῦ, non μυραϊνας. V. editio στρεπτοῦ χρυσοῦ, ut adnotatum est in Romana postrema, ubi forte legendum στρεπτοὺς χρυσοῦς. Nam et στρεπτοὺς numerat Pollux inter monilia, et hic Clemens ipse, quod vertit interpres « torques. » Hieronymus, *De laudib. Asellæ*: « Aurum colli sui, quod quidem murænam vulgus appellat, quod scilicet metallo in virgulas lente-scence quædam ordinis flexuosi catena contextitur, vendidit. » COLLECT.

(40) *Ὅφεις*. Hesychio ὄφεις est τοῦ χρυσοῦ περι-βραχιόνιον. Eidem ἐλλέβορος est κόσμος γυναικείος χρυσοῦς. Quin etiam Pollux inter mulierum ornamenta recenset ἐλλέβορον, ὄφιν et βουβάλια, lib. v, cap. 16.

(41) *Ἀποπλαττομένας*. Hervetus ἀποπλαττομένης legit, dum vertit, « ad decorum confingens. » SYLBERG.

(42) *Νικόστρατος*. Nicostrati meminit Pollux loco citato, et ex eo quædam, quæ ad ista pertinent, citat. Libro autem vii, c. 22, hunc ipsum Aristophanis locum adnectit capiti de calceis, tanquam summam ornamentorum muliebrum, sed tamen in comœdia *Thesmophoriazasis*, quæ exstat, non reperietur, opinor, nisi forte ut ex Plautinis comœdiis, quæ exstant, multa citata reperimus, quæ non sunt apud Plautum editum, aut certe ἐν ταῖς δευτέραις *Θεσμοφοριαζούσαις*, quam alteram comœdiam Aristophanis citat Athenæus lib. 1, hic fuit a Polluce et Clemente repertus locus, nam et idem citatur ex primis *Thesmophoriaz.* pag. 628, certe ex utriusque collatione multa corrigi possunt: nos varias lectiones tantum notabimus, non enim hæc sunt justæ notæ, sed Collectanea. Clem. κίστην Pol. κίστην pumicem; C. τρυφοκαλάσσην; P. τρυφοκαλάσσαριν; C. ἀμπεχόνιον; P. ἀμπεχόνη: postea addit Clemens τρύφημα, quod abest a libro Pollucis impresso, non a manuscripto. C. κιθώνα; P. κιθώνα, quod cython est Herveto, post χιτώνιον, tunica. Sequitur apud Clementem τὰ μέγιστα δ' οὐκ εἶρηκα τούτων· εἶτα τί; διόπας. At apud Pollucem impress. nihil tale, verum in manuscripto quidem hæc τὰ μέγιστα δ' οὐ λέγεις αὐτῶν ταυτῆ, διόπας. Apparet hæc verba fuisse alterius personæ: dicentis præcipua ommissa esse, et subjicientis quæ sequuntur. Sic ergo verte, « Quæ tandem illa? Atqui præ-

Α δεσμούς (37). Ἦδη δὲ καὶ φανερώτατα (38) τοῦ Πονηροῦ σύμβολα οὐκ αλοχύνονται περιχειμένα. Ὡς γὰρ τὴν Ἐβαν ὁ ὄφιν ἠπάτησεν, οὕτω δὲ καὶ τὰς ἄλλας γυναῖκας ὁ κόσμος ὁ χρυσοῦς, δολέει προσχρώμενος τοῦ ὄφειος τῷ σχηματι, ἐξέμηγεν εἰς ὄφεις, σμυραϊνας (39) τινὰς καὶ ὄφεις (40) ἀποπλαττομένας (41) εἰς εὐπρέπειαν. Λέγει γοῦν ὁ κωμικὸς Νικόστρατος (42), « Ἀλύσεις, καθετήρας, δακτυλοῦς, βουβάλια, ὄφεις, περισκελίδας, ἐλλέβορον (43). » Πάνυ γοῦν ἐπιφώγως πάντα τὸν γυναικείον καταλεγόμενος κόσμον Ἀριστοφάνης ἐν *Θεσμοφοριαζούσαις* (44) ὑποδεικνυσί. Παραθήσομαι δὲ αὐτὰς τοῦ κωμικοῦ τὰς λέξεις, διελεγχοῦσας ἀκριβῶς τὸ φορτικὸν ὡμῶν τῆς ἀπειραγαθίας.

*Μίτρας ἀναθήματα, νίτρον, καὶ σιδήριον,
B Κίστην, στρόφιον, ἐπισθοσφενδόνην.*

cipia ex istis non dixisti, Diopas, etc. » Post illa potè λέγων, illa Clementis magis integra sunt, et senarium ἀκατάληκτον conficiunt. Cl. μολόχιον; P. μαλάκιον; C. βοτρυγλιθώνα; P. βότρυν, κλιθώνα: forte βότρυν hunc cum eo, quod Cyprianus botronatum appellat, non male junxeris: sunt hæc genera armillarum et dextralium: lib. *De habitu virginum* vide. C. ἀμφιδέας; P. ἀμφιδέας, redimicula; C. καταπλάσματα; P. καταπετάσματα, manuscriptum autem deficit ab impresso, stat a Clemente, ut et in hoc; C. ὀλισκοῦς; P. ὀλισκοῦς; C. ὑποθερίδας, Herveto ventilabra; P. ὑποδέρις, forte ὑποθερίδες, monile intelligit quod colum ambit. Postremum uterque ἐλακτῆρας appellat, id est « inanes. » COLLECT.

(43) *Ἐλλέβορον*. A. suspicatur legendum ἐλλόβιον, quippe quod et ipsum in mulierum ornamentis sit. Sed cum et Pal. manuscr. ἐλέβορον habet, (ita enim scriptum est, uno λ), catalogus iste muliebris ornatus de industria comico joco clausus videtur: ut sensus sit, postquam omnibus illis ornamentis instructæ sunt mulieres, helleborum eis esse propinandum, cujus potu caput illarum a vesano isto ornatus studio releverit. Aristophanis locus, qui sequitur, in vulgatis *Thesmophoriazasis* editionibus non reperitur, nec item in *Eccelesiastis* aut *Lysistrata*: sparsim tamen aliqua ornamentorum istorum nomina ibi leguntur. Unde suspicetur aliquis, vulgatum editionem ejus fabulæ non esse integram, sed fieri potest, ut e primis *Thesmophoriazasis* hæc deprompta sint: quarum mentio infra 267. Versus eodem modo distincti in Pal. manuscr., sed metro passim luxato. Nomenclatura ipsa, in Indice, ubi suspecta est, examinabitur. SYLBERG.

(44) *Ἀριστοφάνης ἐν Θεσμ.* Sunt illa non ex *Θεσμοφοριαζούσαις* posterioribus, sed prioribus. Quæ enim hodie exstant, posteriorum titulo censenda sunt. Sic et *Νεφέλαι* fuere πρώται et δεύτεραι, ut refert Scholiastes vetus in *Προθεωρίᾳ Νεφέλων*. Cæterum Salmasius hos Aristophanis versus ex Clemente ac Polluce hoc modo restituit ac digessit in suis *Exercitationibus Plinianis* ad Julii Solini Polyhistoria, p. 1148:

*Ἐνδὸν, κάτοπτρον, ψαλίδα, κηρωτήν, νίτρον,
Προκόμιον, ὄρθοίδους, μίτρας, ἀναθήματα,
Ἄγγουσα, δέλεον τὸν βαθὺν, ψιμμύθιον,
Μύρον, κίστην, στρόφιον, ἐπισθοσφενδόνην,
Κάλυμμα, φηκος, περιδέραια, ὑπογράμματα,
Τρυφοκαλάσσην, ἐλλέβορον, κευρύφαλον,
Ζωμί, ἀμπεχόνην, πόρημα, παρφέες, ξύστιδα,
Κιθώνα, βάραθρον, ἔγκυκλον κομώτριον,
Τὰ μέγιστα δ' οὐκ εἶρηκα τούτων. B. Ἄλλὰ τί;
A. Ἐτέρὰ γ' δὲ οὐδεὶς μνημονεύσειν ποτε,*

Ὀπισθοκάλυμμα, φυκος, περιδέρβρα (45) · A
 Ὑπογράμματα, τρυφοκαλόσσιον, κερύφαλον ·
 Ζώνη, ἀμπεχόνιον, τρύφημα παρυφές ·
 Ξυστίδα, χιτών, βάρανρον, ἔγκυλλον χιτώ-
 ριον ·
 Τὰ μέγιστα δ' οὐκ εἰρηκα τούτων · Εἶτα τί;

Διοπας, διάλιθον, πλάστρα, μολόχιον
 Βοτρυχιδώνα, περόνας, ἀμφιλέας ·
 Ὀρμους, πέδας, σφραγίδας, ἀλύσεις,
 Δακτυλλίους, καταπλάσματα (46), πομφόλυγας ·
 Ἀποδέσμους, ἐλίσθους, σάρδια, ὑποθερίδας,
 [ἐλικτήρας (47)].

Et posterius operculum, fucus, torques,
 Componendorum oculorum instrumenta, vestis
 [linea, villa,
 Zona, instita, prætexta delicata,
 Multitia, cithon, barathrum, encyclos tunica.
 Quæ sunt autem horum non dixi maxima.

B. Quid insuper?
 A. Ingures, gemmæ, plastra, molochion
 Botrychlidon, fibulæ, amphileæ.
 X Monilia, pedicæ, sigilla, catenæ,
 Annuli, cataplasmata, ampullæ,
 Capitis ligamina, olisbi, sardia, ventilabra, el-
 [cieres.

Ἐγὼ μὲν ἕκαμον καὶ ἄχθομαι λέγων τὸ πλῆθος τῶν
 κοσμίων · τὰς δὲ καὶ θαυμάζειν ἐπεισὶ μοι, ὡς ἄρα
 οὐκ ἀποκναίονται, τοσοῦτον ἄχθος βασιάζουσαι · Ὡ
 τῆς κενῆς πολυπραγμοσύνης! Ὡ τῆς ματαίας δοξο-
 μανίας! Ἐκχέουσιν ἐταιρικῶς τὸν πλοῦτον εἰς ἐνει-
 δος · καὶ τοῦ Θεοῦ τὰ δωρήματα ἀπειροκαλῶ παρα-
 χαράττουσι, ζηλοῦσαι (48) τοῦ Πονηροῦ τὴν τέχνην.
 Σαφῶς δὲ ὁ Κύριος ἐν τῷ Εὐαγγελίῳ τὸν πλοῦσιον,
 τὸν θησαυρίζοντα εἰς τὰς ἀποθήκας, καὶ πρὸς ἑαυ-
 τὸν λέγοντα, « Ἐχεις (49) ἀγαθὰ πολλὰ, ἀποκείμενο
 εἰς ἔτη πολλά · φάγε, πίε, εὐφραίνου » ἀφρονα κέκλη-
 κεν · « ταύτη γὰρ τῇ νυκτὶ τὴν ψυχὴν σου παραλαμ-
 βάνουσιν · ἃ οὖν ἠτοίμασας, τίνος γένηται; » Ἀπελ-
 λῆς ὁ ζωγράφος, θεασάμενός τινα τῶν μαθητῶν Ἐλέ-
 νην ἐνόματι πολύχρυσον γράψαντα · Ὡ μειράκιον, εἴ-
 πεν, μὴ δυνάμενος γράψαι καλὴν, πλουσίαν πεποίη-
 κας · Τοιαῦται τρίνον Ἐλένας αἱ νῦν εἰσι γυναῖκες, οὐ
 καλά γνησίως, πεπλασμέναι δὲ πλουσίως. Ταύταις
 προφητεῖε διὰ τοῦ Σοφοῦ τοῦ Πνεῦμα · « Καὶ τὸ
 ἀργύριον αὐτῶν καὶ τὸ χρυσίον αὐτῶν οὐ μὴ δύνη-
 ται (50) ἐξελεῖσθαι αὐτοὺς ἐν ἡμέρᾳ ὀργῆς Κυρίου. »
 Ταῖς δὲ ὑπὸ Χριστοῦ παιδαγωγουμέναις οὐ χρυσίῳ
 κοσμεῖσθαι προσήκει, ἀλλὰ τῷ Λόγῳ, δι' οὗ μόνου
 καταφαίνεται τὸ χρυσίον. Μακάριοι μὲν' ἂν ἦσαν
 οἱ παλαιοὶ τῶν Ἑβραίων, εἰ περιελλόμενοι τὸν κόσμον
 τῶν γυναικῶν, ἔβριψαν, ἢ ἐχώνευσαν μόνον · νυνὶ δὲ
 εἰς βούην χρυσοχοήσαντες, καὶ τοῦτ' εἰδωλοατρῆσαν-
 τες, αὐτοὶ μὲν οὖν (51) οὐκ ὤναντο οὔτε τῆς τέχνης,
 οὔτε τῆς ἐπιβολῆς · ἐδίδαξαν δὲ ἡμῶν τὰς γυναῖκας τυ-
 πικώτατα κοσμίων ἀπεσχίσθαι. Τὸ γοῦν ἐκπορνεῦσαν
 τῆς ἐπιθυμίας εἰς χρυσίον εἰδωλον γίνεται, βασιανίζ-
 μενον πυρὶ · ὧ μόνῃ τηρεῖται τρυφή, καθάπερ εἴ-

91 Ego quidem defessus sum, et indignor, dicendo
 tot eorum ornamentorum multitudinem : mihi au-
 tem subit admirari, quod non enecentur, dum tan-
 tum onus bajulant. O curam valde iranam! O va-
 nam et insanam gloriæ cupiditatem! Ritu meretri-
 cio opes effundunt in probra ac dedecora, suaque
 improba et arroganti stoliditate Dei dona corrumpunt
 et adulterant, artem Mali imitantes. Dominus
 autem in Evangelio eum divitem, qui in horreis re-
 condebat, et apud se dicebat : « Habes multa bona
 in multos annos reposita, comede : bibe, lætare, »
 aperte « stultum » vocavit : « hac » enim « nocte
 animam tuam accipiet : quæ ergo parasti, cujus
 erunt? » Apelles pictor, cum vidisset quemdam ex
 suis discipulis pinxisse Helenam multo auro orna-
 tam : « O adolescens, inquit, cum non posses pingere
 pulchram, fecisti divitem. » Tales sunt Helenæ, quæ
 nunc sunt mulieres, non vere pulchræ, sed multis
 effictæ et ornata divitiis. Eis prædicit Spiritus per
 Sophoniam, « argentum et aurum ipsarum non
 posse eas eximere in die iræ Domini ». Ejs au-
 tem, quæ a Pædagogo Christo erudiuntur, non auro,
 sed Logō exornari convenit, per quod solum apparet
 aurum. Beati quidem fuissent Hebræi veteres,
 si mundum mulierum cum abstulerunt, abjecis-
 sent, vel solummodo fudissent : nunc autem cum
 aureum bovem conflassent, et in eo adorando idolo-
 latriæ peccatum admisissent, ipsi quidem nec ex
 arte, nec ex suo instituto commodi quidquam cepe-
 runt, expressissima autem figura nostras mulieres
 docuerunt, ut ab ornamentis abstineant. Quæ ita-
 que cupiditas in aurum fornicatur, sit idolum, cum

P. 246 ED. POTTER, 210 ED. PARIS. a Luc. xii, 19, 20. b Sophon. i, 18.

Διοπας, διάλιθον, πλάστρα, μαλάκιον, βέτρυν, D
 Χλιδώνα, περόνας, ἀμφιδέας, ὄρμους, πέδας,
 Σφραγίδας, ἀλύσεις, δακτυλλίους, καταπετά-
 σματα,
 Πομφόλυγας, ἀποδέσμους, ἐλίσθους, σάρδια,
 Ὑποθερίδας, ἐλικτήρας, ἀλλ' οὐδ' ἂν λέγων
 [λέξαις.

(47) Ἐλικτήρας. Ἐρικτήρας, Nov., Bod., Reg.
 (48) Ζηλοῦσαι. Ita Tertullianus, De cultu fem. 5:
 « Reprehendunt enim cum emendant, cum adjiciunt,
 utique ab adversario artifice sumentes additamenta
 ista, id est a diabolo. Nam quis corpus monstraret
 mutare, nisi qui et hominis spiritum malitia trans-
 figuravit? » Item : « De adversario ejus, in cuius
 manu sit aliquid usui, postulare, transgressit est,
 Christianus a Malo adjuvabitur? nescio an hoc
 nomen ei perseveret. » Vide adnotat. COLLECT.
 (49) Ἐχεις. Hæc διὰ μνήμης recitare videtur
 auctor.
 (50) Δύνηται. Δύνη, Nov.
 (51) Οὐν. Additum ex Pal. ms. Mox. pro ἀπε-
 σχίσθαι fortasse convenientius ἀποσχέσθαι, « abstu-
 nere. » inquit Sylburg. ; ἀπεσχῆσθαι, Nov.

Porro de singulis vocibus conf. Index Græcus, ut
 etiam notæ in Jul. Pollucis lib. vii, cap. 22 edit.
 Amstelædam., nos enim iis hoc loco diutius immo-
 rari instituti nostri ratio haud patitur.
 (45) Περιδέρβρα. Scribe περιδέραια ex Nov. vel
 περιδέβραια ex Reg. et Bod., ut supra. Dein, ἀμπε-
 χόνιον, Ibid. Paulo post, βοτρυχιδώνα, Nov.
 (46) Καταπλάσματα. Forte καταπάσματα. Paulo
 ante, nescio an ἐέπας rectius sit, quam διόπας. Pal.
 ms. διόπας. Μολόχιον Phavorino est μολούγιόν. SYLB.

igne examinatur; cui quidem soli reservantur deliciae, ut quæ sint simulacrum, non veritas. Hinc Logos per prophetam Hebræos probriis insectans: « Argentea et aurea, inquit, fecerunt Baal », ornamenta scilicet. Et aperte comminans. « Et vindicabo, inquit, super ipsam dies Baalim, in quibus ei sacrificavit, et in aures ei apposuit, et torques suos. » Et ornatus causam subjungit, dicens: « Et ambulavit post amatores suos, mei autem obliata est, dicit Dominus^b. » ¶ Cum ipso ergo improbo sophistæ, diabolo scilicet, nugas has rejicientes, ne sint hujus meretricii ornatus participes, nec per speciosum prætextum, idololatriæ crimen admittant. Admodum ergo pulchre dixit beatus Paulus: « Mulieres, inquit, similiter non in plicaturis, vel auro, vel margaritis, vel veste sumptuosa, sed, quod decet mulieres profitentes pietatem, per bona opera seipsas ornantes c. » Etenim jure ab his ornatum abesse jubet. Si sunt enim pulchræ, sufficit natura: non contendat ars contra naturam; hoc est, fraus minime litiget cum veritate. Sin autem sunt natura turpes, ex iis, quæ sibi applicant, quod non habent, arguunt. Eas ergo, quæ Christo serviunt, frugalitatem convenit amplecti. Frugalitas enim revera curam gerit sanctitatis, ut quæ ea, quæ redundant, exæquet, et e quibuslibet eum, qui ex supervacaneis capitur, usum percipiat. Quod enim frugale est, ut ipsum etiam nomen indicat, non eminent, neque ulla in re in molem assurgit aut intumescit, sed est universum planum, lene, æquale, et minime superfluum, et ea de causa sufficiens. Est autem sufficientia, habitus quidam, qui ad suum finem pervenit, ita ut neque quid desit, neque redundet. Eorum autem mater est justitia; nutrix autem, virtus ea, quæ Græce dicitur αὐτάρχεια, quæ est per quam contenti sumus: ea igitur est habitus iis, quibus oportet, contentas, et qui per se ea præbet, quæ ad beatam vitam conferunt. Sit ergo in vestrarum manuum carpis sanctus ornatus, nempe facilis ad largiendum communicatio, et familiæ administrandæ opera. « Qui enim dat pauperi, foeneratur Deo^d; » Et, « Manus fortium ditescunt e. » Fortes vocat eos, qui pecunias contemnunt, et qui sunt ad communicandum et largiendum faciles. In pedibus autem

A δωλον, οὐκ ἀλθθεια. Ἐντεῦθεν ὀνειδίζων ὁ Λόγος διὰ τοῦ προφήτου τοὺς Ἑβραίους, « Ἀργυρὰ καὶ χρυσί, φησὶν, ἐποίησαν τῇ Βάαλ. » κόσμια δηλονότι· καὶ ἐναργέστατα ἐπαπειλῶν, « Καὶ ἐκδικήσω, λέγει, ἐπ' αὐτὴν τὰς ἡμέρας τῶν Βααλεὶμ, ἐν αἷς ἐπέθυσαν (52) αὐτῇ, καὶ περιετίθητο τὰ ἐνώτια ἑαυτῆς, καὶ τὰ καθόρμια αὐτῆς. » Καὶ τὴν αἰτίαν τοῦ κοσμήματος ἐπήγαγεν, ἐπιπών· « Καὶ ἐπορεύετο ὀπίσω τῶν ἐραστῶν αὐτῆς· ἐμοὶ δὲ ἐπελάθετο, λέγει Κύριος. » Ἀποθέμενοι τοίνυν τοὺς λήρους αὐτῶν πονηρῶ σοφιστῇ, τοῦ ἐταιρικῶς τοῦτου μὴ μετεχόντων καλλωπισμοῦ, μηδὲ εἰδωλολατρῶντων διὰ παραπέτασματος εὐπερεπῶς. Πάνυ γοῦν θαυμασιῶς ὁ Πέτρος (53) ὁ μακάριος, « Γυναίκα, φησὶν, ὡσαύτως μὴ ἐν πλέγματι, ἢ χρυσῷ, ἢ μαργαρίταις, ἢ ἱματισμῷ πολυτελεῖ, ἀλλ', ὃ πρέπει γυναῖκα ἐπαγγελλομέναις θεοσεβείαν, δι' ἔργων ἀγαθῶν σφίς αὐτὰς κοσμουσῶν. » Καὶ γὰρ εἰκότως ἀπεῖναι αὐτῶν τὸν καλλωπισμὸν κελεύει· εἰ μὲν γὰρ καλὰ εἶεν, ἀπόχρη ἡ φύσις, μὴ φιλονεικεῖτω ἡ τέχνη πρὸς τὴν φύσιν· τουτέστιν, ἀπάτη ἀληθείᾳ μὴ ἐρίζετω· εἰ δὲ αἰσχρὰ φύσει, ἐλέγχουσιν ἐξ ὧν προσάπτουσιν ὁ μὴ ἔχουσιν (54). Προσῆκει τοίνυν λιτότητα ἀσπάξασθαι τὰς Χριστῷ λατρουούσας. Τῷ ὄντι γὰρ ἡ λιτότης ἀγισωσύνης προμηθεύεται, ἐξισούσα τὰς πλεονεξίας, καὶ διὰ τῶν τυχόντων τὴν ἀπὸ τῶν περιττῶν κομιζομένην χρεῖαν. Τὸ γὰρ λιτὸν, ἢ καὶ τοῖνομα ἐμφανεῖ, οὐκ ἐξέχει, οὐδὲ κατὰ τι ὀγκοῦται, ἢ τυποῦται (55)· ὁμαλὸν δὲ ἴσον, καὶ λεῖον, καὶ ἴσον, καὶ ἀπέριττον, καὶ αὐτῇ ἱκανὸν ἔστιν. Ἰκανότης δὲ ἕξις ἔστιν ἐφικνουμένη πρὸς τὸ οἰκεῖον πέρας ἀνελλιπῶς καὶ ἀπερίττως. Μήτηρ δὲ αὐτῶν ἡ δικαιοσύνη· τιθῆναι δὲ C « ἡ αὐτάρχεια » αὐτῆ γοῦν τοι (56) ἕξις ἔστιν ἀρκουμένη οἷς δεῖ, καὶ δι' αὐτῆς περιστικῆ τῶν πρὸς τὸν μακάριον συντελούντων βίον. Ἔστω οὖν ἐπὶ μὲν καρποῖς τῶν χειρῶν ὁμῶν κόσμος ἅγιος, εὐμετάδοτος κοινωνία, καὶ ἔργα οἰκουρίας. « Ὁ γὰρ (57) διδοὺς πτωχῷ δανείζει Θεῷ » καὶ, « Χεῖρες ἀνδρῶν πλουτίζουσιν » ἀνδρείως (58). Τοὺς καταφρονούντας χρισμάτων, καὶ περὶ τὰς μεταδόσεις εὐκόλους εἰρήκεν. Ἐπὶ δὲ τῶν ποδῶν ἡ ἄοκνος πρὸς εὐπολίαν ἐτοιμότης ἐπιφανείσθω, καὶ ἡ πρὸς δικαιοσύνην ὁδοπορία. Καθετῆρες δὲ καὶ περιδέρβρα (59) αἰδῶς καὶ σωφροσύνης εἰσὶν· τοιοῦτους ὄρμους χρυσοχοεῖ ὁ Θεός. « Μακάριος ἀνθρώπος, ὃς εὖρε σοφίαν, καὶ θηητάς, D ὃς οἶδε (60) φρόνησιν, » διὰ Σολομῶντος τὸ Πνεῦμα

¶ B. 247 ED. POTTER, 214 ED. PARIS. a Osee 11, 8. b Ibid. 43. c 1 Tim. 11, 9, 10. d Prov. xix, 17. e Prov. x, 4.

(52) Ἐν αἷς ἐπέθυσαν. Vulg. Bibl. ἐπέθυσαν αὐτοῖς. Mox, ἐνώτια αὐτῆς. A. SYLBURG.—Corrigendum ex LXX: ἐν αἷς ἐπέθυσαν αὐτοῖς, et vertendum: « In quibus eis sacrificabat et ornabatur in aures suis, et apponebat torques suos. » Sacrificabat Baalim, id est « falsis diis. » COLLECT.

(53) Πέτρος. Διὰ μνήμης recitat 1 Tim. 11, 9, 10.

(54) Ὁ μὴ ἔχ. Ἄ μὴ ἔχ. Nov. Mox, κομιζομένην χρ. Ibid.

(55) Τυποῦται. H. e. « exprimitur, effingitur: » quod nihil ad auctoris sensum. Scribe, una littera mutata, τυφοῦται, « inflatur: » quod optime sequitur ὀγκοῦται.

(56) Τοι. T. Bod., Reg. Mox, scribe δι' αὐτῆς,

« per se. »

(57) Ὁ γὰρ. Δανείζει Θεῷ, ὁ ἐλεῶν πτωχόν. Prov. xix, 17.

(58) Πλουτίζουσιν ἀνδρείως. Ἀνδρείως abest a Græc. Bibl. Scribendum πλουτίζουσιν. Ἀνδρείως, τοῦς κατ. Quod in Latina versione expressum est. Nam ἀνδρείως ad ea, quæ sequuntur, referri debet. Porro in Nov. super ὡς finale hujus vocis syllabam aliquis ους scripsit.

(59) Περιδέρβρα. Scribe περιδέραια ex Nov., vel περιδέρβρα ex Bodl. Reg., ut superius.

(60) Οἶδε. Εἶδε Proverb. Οἶδε repositum e Palms: SYLBURG.—Consentiunt nostri codices. Supra p. 96, pro eodem est εὖρε, inquit Sylburg.

λέγει· «Κρείσσον γὰρ αὐτὴν ἐμπορευθῆναι (61) ἢ χρυσίου καὶ ἀργυρίου θησαυρούς· τιμιωτέρα δὲ ἐστὶ λίθων πολυτελῶν· » αὕτη γὰρ ἡ ἀληθινή εὐκοσμία. Τὰ δὲ ὤτα (62) αὐταῖς παρὰ φύσιν μὴ τιτράσθω (63), εἰς ἀπάρτησιν ἐλλοδίω καὶ πλάστρων· ὅστε γὰρ θέμις βιάζεσθαι τὴν φύσιν, παρ' ὃ βεβούληται· ὅστε μὴν ἄλλος ἀμείνων ἂν εἴη τῶν ὤτων κόσμος, εἰς τοὺς κατὰ φύσιν τῆς ἀκοῆς καταβαίνων πόρους, κατηχησεως ἀληθοῦς. Ὑφθαλμοὶ (64) δὲ ὑπαληλιμμένοι Λόγω, καὶ ὤτα εἰς αἰσθησὶν διατετραγμένα, θείων ἀκουστήν καὶ ἀγίων ἐπόπτην παρσκευάζουσι, δεικνύντος ὡς ἀληθῶς τοῦ Λόγου τὸ κάλλος τὸ ἀληθινόν, « ὃ οφθαλμοὺς οὐκ εἶδεν (65), οὐδὲ οὖς ἤκουσε πρότερον. »

Oculi autem Lógo inuncti, et aures ad sensum perforatæ, divinarum rerum auditorem et sanctarum rerum contemplatorem efficiunt, ipso Logo vere veram ostendente pulchritudinem, quam « oculus non vidit, nec auris prius audivit b. »

✠ P. 248-249 ED. POTTER, 212-213 ED. PARIS. a Prov. III, 13, 14, 15. b I Cor. II, 9.

(61) Ἐμπορευθῆναι. Ἐμπορεύεσθαι Prov.; ἐμπορευθῆναι Nov.

(62) Τὰ δὲ ὤτα: Tertullianus, *De cultu fem.* 10: « Scrupulosa Deus auribus vulnera intulit, et tanti habuit vexationem operis sui, et cruciatus infantiae tum primum dolentis, ut ex illis ad ferrum nati corporis (forte ferruminati, στομωθέντος) cicatricibus grana nescio quæ penderent. » Cyprianus, *De disciplina et hab. virg.* magistrum sequitur: « An vulnera inferri auribus Deus voluit, quibus innocens adhuc infantia, et mali sæcularis ignara crucietur; ut postea ex illis cicatricibus et cavernis pretiosa grana dependeant, gravia etsi non suo pondere, mercium quantitate? » Inaures autem exprimit duplici voce πλάστρων καὶ ἐλλοδίω, nam λοβός est imia auriculæ pars, quam Glossarium lamnam appellat. Paulo post, « descendens ad meatus, qui sunt: » Græce erat εἰς τοὺς κατὰ φύσιν τῆς ἀκοῆς πόρους· « ad naturales auditus meatus. » COLLECT.

(63) Τιτράσθω. II. mavult tetriθσω, « perforatum esto. » Luxum vero hunc suspensarum ex auribus gemmarum taxat etiam Plinius in proœnio lib. XII, et Seneca, *De vita beata* c. 17. ΣΥΛΒΟΥΣ.

(64) Ὑφθαλμοί. Tertull., *De habitu mulier.*: « Et medicamenta ex fuce, quibus lanæ (« malæ » alii

appareat impigra alacritas ad benefaciendum, et ingressus ad justitiam. Torques autem et collaria sunt pudor et modestia: talia Deus fundit monilia. « Beatus homo qui invenit sapientiam, et mortalis qui vidit prudentiam. » dicit Spiritus per Salomonem. « Ejus enim est mellior mercatura, quam thesauri auri et argenti: est autem pretiosus gemmis pretiosior a: » hæc est enim verum ornamentum. Eis autem ne perforentur aures præter naturam, ut aureæ ab eis inaures pendeant: neque enim fas est vim afferre naturæ præter id quod voluit. Nec alius fuerit melior aurium ornatus, descendens per meatus, qui sunt secundum naturam, quam vera catechesis, hoc est, quæ per auditum suscipitur institutio.

B colorantur: et illum ipsum, inquam, pulverem, quo oculorum exordia producuntur. » Item, lib. *De cultu fem.*: « In illum etenim delinquant, quæ cutem medicaminibus unguunt, genas rubore maculant, oculos fuligine collinunt. » Cyprianus, *De disciplina et hab. virg.*: « Illi oculos circumducto nigrore fucare, et genas mendacio ruboris inficere docuerunt. » Ita Hieronymus, *De viduitate* ad Furiam, orbes stibio fuliginatos dixit. Erat stibium spumæ nitentis lapis, cujus præcipua vis ad dilatandos oculos. Græci πλατυόφθαλμον appellant. Porro hanc cohortationem concludit haud aliter ac Clemens, idem Tertullianus, *De cultu fem.*: « Proditte vos jam medicamentis et ornamentis exstructæ apostolorum, sumentes de simplicitate candorem, de pudicitia ruborem, depictæ oculos verecundia, et spiritus taciturnitate, inserentes in aures sermonem Dei, adnectentes cervicibus jugum Christi. » COLLECT.

C (65) Εἶδεν. Oide Bod., Reg. Mox, καὶ οὖς οὐκ ἤκουσεν. I Cor. II, 9. Post finem libri sequitur, colophonis loco, Κλήμεντος Παιδαγωγοῦ τῶν εἰς τρία τὸ δεύτερον, Bod., Reg. Dein libri sequentis principio, Λόγος τρίτος., Nov., Bod., Reg. Eundem titulum exstare in Pal. ms. refert Sylburg.

CAPITULA LIBRI TERTII.

- α. Περὶ τοῦ κάλλους τοῦ ἀληθινοῦ.
β. Ὅτι οὐ γὰρ καλλωπίζεσθαι.
γ. Πρὸς τοὺς καλλωπιζομένους τῶν ἀνδρῶν.
δ. Τίσι συνδιατριπέον.
ε. Πῶς περὶ τὰ λουτρά ἀναστρεπτέον.
ς. Ὅτι μόνος πλοῦσιος ὁ Χριστιανός.
ζ. Ὅτι καλὸν ἐφόδιον Χριστιανῶ ἡ εὐτέλεια.
η. Ὅτι αἱ εἰκόνας καὶ τὰ ὑποδείγματα μέγιστον μέρος τῆς ὁρθῆς εἰσι διδασκαλίαις.
θ. Τίνας ἐνεκεν τὸ λουτρὸν παραληπτέον.
ι. Ὅτι καὶ γυμνάσια ἐκκριτέον τοῖς κατὰ λόγον βιοῦσιν.
ια. Ἐπιδρομὴ κεφαλαίωδης τοῦ ἀρίστου βίου.
ιβ. Ἐπιδρομὴ κεφαλαίωδης ὁμοίως τοῦ ἀρίστου βίου· δῶαι τῶν ἀγίων Γραφῶν χαρακτηριστικῶσαι τὸν τῶν Χριστιανῶν βίον.

- D 1. De vera pulchritudine.
2. Quod non sit cultu utendum.
3. Adversus viros qui formam colunt.
4. Cum quibus habenda sit consuetudo.
5. Quomodo in balneis se gerere oporteat.
6. Quod solus Christianus sit dives.
7. Quod pulchrum viaticum Christiano sit frugalitas.
8. Quod similitudines et exempla sint rectæ doctrinæ pars maxima.
9. Quanam de causa sit balneum accedendum.
10. Quod exercitia quoque sint eligenda iis qui vitam agunt rationi consentaneam.
11. Compendiosa optimæ vitæ pertractatio.
12. Brevis optimæ vitæ similiter pertractatio: et quot loca Scripturæ sanctæ vitam Christianorum describant.

*LIBER TERTIUS.

A

ΛΟΓΟΣ ΤΡΙΤΟΣ.

92 CAP. I.

ΚΕΦ. Α΄.

*De vera pulchritudine.**Περὶ τοῦ κάλλους τοῦ ἀληθινοῦ.*

Est ergo, ut videtur, disciplinarum omnium pulcherrima et maxima, se ipsum nosse; si quis enim se ipsum norit, Deum cognoscat. Quod si Deum cognoscat, ei assimilabitur, non aurum gestans, nec talarem vestem ferens, sed benefaciens, et quam paucissimis fieri poterit indigens. Solus autem Deus nulla re omnino indiget, et maxime quidem gaudet, quando videt mentes nostras ornatu mundas; deinde et eo, qui casta corporis veste, nempe temperantia, indutus est. Cum sit itaque anima triplex: intelligentia, quæ ratiocinandi facultas appellatur, inter-

Ἦν ἄρα, ὡς εἴκει, πάντων μέγιστον μαθημάτων τὸ γινῶναι αὐτόν· ἐαυτὴν γάρ τις ἐν γνῶνῃ, θεὸν εἴσεται· θεὸν (66) δὲ εἰδῶς, ἐξομοιωθήσεται θεῷ· οὐ χρυσοφορῶν, οὐδὲ ποδηροφορῶν, ἀλλὰ ἀγαθοεργῶν, καὶ ὅτι μάλιστα ὀλιγίστων (67) δεόμενος. Ἄνευ δεῆς (68) δὲ μόνος ὁ θεός, καὶ χαίρει μάλιστα μὲν καθαρεύοντας ἡμᾶς ὄρων τῷ τῆς διανοίας κόσμῳ· ἔπειτα δὲ καὶ τῷ τοῦ σώματος ἀγνῆν στολήν, σωφροσύνην, περιβεβλημένῳ. Τριγενοῦς (69) οὖν ὑπαρχούσης τῆς ψυχῆς, τὸ νοερὸν, ὃ δὴ λογιστικὸν καλεῖται, ὃ ἄνθρωπος ἐστὶν ὁ ἔνδον, ὃ τοῦ φαινομένου τοῦδε ἄρχων ἀνθρώπου· αὐτὸν δὲ ἐκείνον ἄλλως ἀγεῖ ὁ θεός (70). Τὸ δὲ θυμικὸν, θηριώδες ὄν, πλησίον μανίας οἰκεῖ. Πολύμορφον δὲ τὸ ἐπιθυμητικὸν καὶ τρίτον, ὑπὲρ τὸν Πρωτέα, τὸν θαλάττιον δαίμονα ποικίλον, ἄλλοτε ἄλλως μετασχηματιζόμενον, εἰς μοιχείας, καὶ λαγνείας, καὶ εἰς φθορὰς ἐξαρρασκένον·

✠ *Efficiturque leo primum, cui maxima barba est:*

et dum ornatum adhuc retinet, virum esse, barbæ pili ostendunt.

Sed post illa draco, vel pardus, sus quoque magnus:

Jam prolapsus esse vides nimium cultus studium ad intemperantiam. Non amplius forti feræ similis esse homo videtur, sed

Ἦτοι μὲν (71) πρῶτιστα λέων γέρετ' ἠθ' ἄρβενιος· ἐτι φέρων τὸν καλλωπισμὸν (72), ἄνδρα δεῖκνυσιν ἡ τοῦ γενελοῦ κόμη.

Ἀὐτὰρ ἔπειτα δράκων, ἡ πάρδαλις ἡδὲ μέγας σὺν· κατώλισθεν εἰς τὴν ἀσέλγειαν ἡ φιλοκοσμία. Οὐκ ἐτι καρτερῶ (73) θηρίῳ ἄνθρωπος φαίνεται,

Humida lympha, et ramis sublimibus arbor:

Effunduntur affectus, erumpunt aquæ instar voluptates, flaccescit pulchritudo, et citius quam folia humi decidit, quando contra illam amatoris libidinis procellæ flant; etiam priusquam venerit autumnus, marcescit et interit. Omnia enim sit cupiditas, et omnia effingit, et vult fucum facere, ut occultet hominem: homo autem ille, cui Logos cohabitatur, non variatur, non fingitur, formam habet Logi, Deo assimilatur, pulcher est, non ut pulcher videatur se exornat, vera est pulchritudo; est enim Deus: Deus autem ille sit homo, quoniam Deus vult. Recte ergo dixit Heraclitus: « Homines dii, dii

Γίνετο (74) δ' ὑγρὸν ὕδωρ καὶ δένδρεον ὑψηλῆσιν.

Ἐκχεῖται τὰ πάθη, ἐκκλύζονται (75) αἱ ἡδοναί, μαραινεται τὸ κάλλος, καὶ θάπτον ἀποπίπτει τοῦ πετάλου χαμαί, ὅτ' ἂν αὐτοῦ καταπνεύσωσιν αἱ ἐρωτικαὶ τῆς ὑβρεως λαίλαπες· καὶ πρὶν ἢ τὸ μετόπισθον ἔλθειν, μαραινεται τῇ φθορᾷ. Πάντα γὰρ ἡ ἐπιθυμία γίνεται τε καὶ πλάττεται, καὶ φανακίζειν βούλεται, ἵνα κατακρύψῃ τὸν ἄνθρωπον· ὃ δὲ ἄνθρωπος ἐκεῖνος, ὃ συνοίκος ὁ Λόγος, οὐ ποικιλλεται, οὐ πλάττεται· μορφήν ἔχει τὴν τοῦ Λόγου· ἐξομοιοῦται τῷ θεῷ· καλὸς ἐστίν, οὐ καλλωπίζεται· κάλλος ἐστὶ τὸ ἀληθινόν· καὶ γὰρ ὁ θεός ἐστίν (76)· θεός δὲ ἐκεῖνος ὁ ἄνθρωπος γίνεται, ὅτι βούλεται ὁ θεός. Ὅρθως

✠ P. 250-251 ED. POTTER, 214-215 ED. PARIS.

(66) *Θεός*. Conf. I Joan. iii, 2.

(67) *Ὀλιγίστων*. Crates Thebanus, in *Epistola ad Hermippum*, Ἄσκαίτε ὀλίγον δεηθῆναι. Τοῦτο γὰρ ἀγγυάτω θεῶν. « In eo vos exerceate, ut paucis rebus indigeatis. Sic enim ad deos maxime accedatis. »

COLLECT.

(68) *Ἄνευ δεῆς*. Sic infra, *Strom.* ii: Ἄνευ δεῆς μὲν γὰρ τὸ θεῖον καὶ ἀπαθείς. Philo, lib. *De fortitudine*: « Ἐτι γὰρ ὁ θεός ἀνεπίδεής, οὐδενὸς χρήζων, ἀλλ' αὐτὸς ἀνταρχέστατος ἐαυτῷ. »

(69) *Τριγενοῦς*. Platonica animæ divisio, *De republ.* lib. ix, p. 734, et alibi non semel. Justinus M., *Cohort. ad Græcos*, p. 57, edit. Oxon.: Πλάτων μὲν γὰρ τριμερῆ αὐτὴν εἶναι φησι· καὶ τὸ μὲν λογικὸν αὐτῆς, τὸ δὲ θυμικὸν, τὸ δὲ ἐπιθυμητικὸν εἶναι λέγει. « Plato tres animæ partes esse ait, rationis,

iracundiæ et cupidinis. » Gemina dicit Tertullianus, lib. *De anima*, cap. 16; Philo, lib. *De agricultura*; Theodoret., serm. 5. *De natura hominis*, aliique plures.

(70) Ἄλλως ἀγεῖ ὁ θεός. Ἄλλος ἀγεῖ ὁ θεός, Nov. Ἄλλως ἀγεῖ Θ. Bod., Reg.

(71) Ἦτοι μὲν. Ἄλλ' ἦτοι Homer. *Odys.* Δ, v. 457.

(72) *Τὸν καλλωπισμὸν*. Nempe τὸ τῷ γένειον. Mox καὶ πάρδ. apud Homer.

(73) *Οὐκ ἐτι καρτ.* Scribe, quemadmodum est in interpretatione, οὐκ ἐτι καρτερῶ θηρίῳ ὁμοῦς ὁ ἄνθρωπος φαίνεται. HEINSIUS.

(74) *Γίνετο*. Γίνετο Homer., Bod., Reg.

(75) *Ἐκκλύζονται*. Ἐκκλύζονται, Nov., Reg., Bod. Recte.

(76) *Θεός ἐστίν*. Conf. quæ superius adnotata sunt ad pag. 71, edit. Paris.

ἄρα εἶπεν Ἡράκλειτος (77)· « Ἄνθρωποι θεοί, θεοὶ ἄνθρωποι· ὁ λόγος γὰρ αὐτὸς μυστήριον (78) ἐμφανές· θεὸς ἐν ἀνθρώπῳ· καὶ ὁ ἄνθρωπος θεός· καὶ τὸ θέλημα (79) τοῦ Πατρὸς ὁ μεσίτης ἐκτελεῖ· μεσίτης γὰρ ὁ λόγος, ὁ κοινὸς ἀμφοῖν· Θεοῦ μὲν Ἰῶς, Σωτὴρ δὲ ἀνθρώπων· καὶ τοῦ μὲν διάκονος, ἡμῶν δὲ παιδαγωγός. Δούλης δὲ οὗσης τῆς σαρκὸς, καθὼς καὶ ὁ Παῦλος μαρτυρεῖ, πῶς ἂν τις εἰκότως τὴν θεραπείαν νοσηρῶν (80), προαγωγῶν δικῆν; ὅτι γὰρ δούλου μορφῆν (81) τὸ σαρκικὸν, ἐπὶ τοῦ Κυρίου φησὶν ὁ Ἀπόστολος· « ὅτι ἐκένωσεν ἑαυτὸν, μορφῆν δούλου λαβὼν· τὸν ἑκτός ἀνθρώπου, δοῦλον προσειπῶν, πρὶν ἢ δουλεῦσαι καὶ σαρκοφορῆσαι τὸν Κύριον. Ὁ δὲ συμπαθὴς θεός, αὐτὸς ἠλευθέρωσε τὴν σάρκα τῆς φθορᾶς (82) καὶ δουλείας τῆς θανατηφόρου καὶ πικρᾶς ἀπαλλάξας, τὴν ἀφθαρσίαν περιέθηκεν αὐτῇ, ἄγιον τοῦτο τῇ σαρκὶ καὶ ἀιδιότητος καλλώπισμα περιθείς, τὴν ἀθανασίαν. Ἔστι δὲ καὶ ἄλλο κάλλος ἀνθρώπων, ἀγάπη· « Ἀγάπη δὲ, κατὰ τὸν Ἀπόστολον, μακροθυμεῖ, χρηστεύεται, οὐ ζηλοῖ, οὐ περπερεύεται, οὐ φυσιοῦται. » Περπερεία (83) γὰρ ὁ καλλωπισμὸς, περιττότητος καὶ ἀχρεϊότητος ἔχων ἔμφασιν. Διὸ καὶ ἐπιφέρει· « Οὐκ ἀσχημονεῖ· » ἀσχημον γὰρ τὸ ἀλλότριον καὶ μὴ κατὰ φύσιν σχῆμα· τὸ δ' ἐπίπλαστον ἀλλότριον· ὅπερ ἐξηγεῖται (84) σαφῶς· « Οὐ ζητεῖ, φήσας, τὸ μὴ ἑαυτῆς· » τὸ γὰρ ἴδιον ἢ ἀλήθεια τὸ οἰκεῖον καλεῖ· τὸ δ' ἀλλότριον ἢ φιλοκοσμία ζητεῖ, ἕκτος οὔσα καὶ τοῦ Θεοῦ, καὶ τοῦ Λόγου, καὶ τῆς ἀγάπης. Τὸν δὲ Κύριον αὐτὸν τὴν ἔψιν αἰσχροῦν γεγονέναι, διὰ Ἡσαίου τὸ Πνεῦμα μαρτυρεῖ· « Καὶ ἐβόησεν αὐτὸν, καὶ οὐκ εἶχεν εἶδος, οὐδὲ κάλλος· ἀλλὰ τὸ εἶδος αὐτοῦ ἄτιμον, ἐκλείπον παρὰ τοὺς ἀνθρώπους (85). » Καὶ τίς ἀμείνων Κυρίου (86); Ἄλλ' οὐ τὸ κάλλος τῆς σαρκὸς, τὸ φαντασιαστικόν, τὸ δὲ ἀληθινὸν καὶ τῆς ψυχῆς καὶ τοῦ σώματος ἐνεδελεξατο

✠ P. 252 ED. POTTER, 216 ED. PARIS.
 4 Isa. l. III, 2, 3.

(77) Ἡράκλειτος. Apud Heraclidem Ponticum, in libro *De allegoriis Homericis*: Ὁ γοῦν σκοτεινὸς Ἡράκλειτος ἀσαφῆ καὶ διὰ συμβόλων εἰκάζεσθαι θυνάμενα θεολογεῖ τὰ φυσικὰ, δι' ὧν φησι· θεοὶ θνητοὶ τ' ἄνθρωποι, ἀθάνατοι, ζῶντες τὸν ἐκείνων θάνατον, θνήσκοντες τὴν ἐκείνων ζωὴν· « Nam obscurus Heraclitus de physicis intricata et symbolice docet, ut cum inquit, dii mortalesque homines, immortales, viventes illorum mortem, morientes illorum vitam. » COLLECT.

(78) Μυστήριον. Μυστηρίου, Bod., Reg.

(79) Τὸ θέλημα. Respicit Joan. iv, 34, vel locum aliquem consimilem.

(80) Κοσμήν. Κοσμοῖη, Nov.

(81) Μορφῆν. Congruentius μορφῆ, nomin. casu. SYLBERG.

(82) Τῆς φθορᾶς. Hoc ad comma præcedens referunt Bod., Reg.

(83) Περπερεία. Περπερεία, Pal., Reg. Basilius Reg. brev. 49: Πᾶν, ὃ μὴ διὰ χρεῖαν, ἀλλὰ διὰ καλλωπισμὸν παραλαμβάνεται, περπερείας ἔχει κατηγορίαν. « Omne, quod præter necessitatem ad ostentationem et ornatum assumitur, id περπερείας accusationem incurrit, seu perperam agendi. » Reperitur et hoc vocabulum apud Ciceronem lib. i ad Atticum epist. 11; Muretus, lib. vii *Var. lect.*, cap. 14. Hesychius; Πέρπερος, μετὰ βλακείας ἐπαυρόμενος. Tertullianus illud Pauli veritū lib. *De patientia*, οὐ περπερεύεται, « non protervum sapit. » COLLECT.

A homines; Logos enim ipse est evidens hoc mysterium: Deus in homine, et homo Deus; et voluntatem Patris intercessor efficit. Intercessor enim est Logos, qui est communis ambobus. Dei quidem Filius, Servator autem hominum; et illius quidem minister, noster autem pædagogus. Atque cum caro quidem serva sit, quemadmodum testatur Paulus, quomodo quis jure ancillam lenonis instar exornaverit? Quod enim id, quod carneum est, sit servi forma, dicit de Domino Apostolus, « eum seipsum exinaniisse servi forma accepta », externum hominem servum appellans priusquam serviisset, et carnem suscepisset Dominus. Misericors autem Deus, ipse carnem effecit liberam, cumque ab interitu acerbaque et lethifera servitute liberasset, incorruptionem ei adjunxit, sanctum hoc et æternitatis ornamentum carni, immortalitatem videlicet, apponens. Est autem alia quoque hominum pulchritudo, charitas: « Charitas autem, ut ait Apostolus, est patiens, benigna, non æmulator, non agit perperam, non inflatur. » Perpera enim actio dicitur cultus, qui superfluitatem et inutilitatem aperte indicat, et ideo ✠ subjungit: « Non indecore se gerit. » Indecora enim est, quæ aliena, et non est secundum naturam figura; quæ autem ficta est, est aliena. Quod quidem aperte explicat, dum dicit: « Non quærit quæ sua sunt. » Nam veritas suum vocat id quod proprium est. Quod alienum est autem quærit nimium ornatus studium, ut quod sit remotum a Deo, Logo et charitate. Ipsum autem Dominum fuisse aspectu deformem, testatur Spiritus per Isaiam: « Et vidimus ipsum, et non habebat speciem, nec pulchritudinem; sed species ejus vilis, et deficiens præ hominibus. » Quis autem Domino præstantior? Sed non carnis pulchritudi-

(84) Σχήμα· τὸ δ' ἐπίπλαστον ἀλλότριον· ὅπερ ἐξ. Σχήμα, τὸ ἐπίπλαστον ὅπερ ἐξ, Nov. Mox τὰ ἑαυτῆς pro τὸ μὴ ἑαυτῆς, apud Paulum. Ibidem, inquit Sylburgius, post ἀλήθεια non est distinctio in Pal. ms., ut nec in Reg.

(85) Ἐκλείπον παρὰ πάντας τοὺς ἀνθρώπους. Καὶ ἐκλείπον παρὰ πάντα τοὺς υἱοὺς τῶν ἀνθρώπων. Isa. Porro hæc Isaiæ verba non de passione Christi, sed naturali corporis infirmitate interpretantur cum alii Patres, tum etiam Clemens, *Strom.* II, p. 368; *Strom.* III, p. 470. Tertullianus, *De idololatr.* cap. 13, de Christo dicit: « Vultu, denique, et aspectu inglorius, sicut Isaias pronuntiaverat. » Idem, *Adv. Judæos*, cap. 14: « Ne aspectu quidem honestus. Annuntiamus enim, inquit, de illo sicut puerulus, sicut radix in terra sitienti, et non erat ei species, neque gloria. Et vidimus eum, et non habebat speciem, neque decorem, sed species ejus inhonorata, deficiens citra filios hominum, » etc. Similia dicit lib. *De patientia*, cap. 3, et lib. III *Adv. Marcionem*. Origenes, lib. VI, *contra Celsum*: Ὁμοιολογουμένως τοίνυν γέγραπται τὰ περὶ τοῦ δυσειδῆς γεγονέναι τοῦ Ἰησοῦ σώμα, etc. Augustinus, in *psal.* XLIII: « Ut homo non habebat speciem, neque decorem; sed speciosus foris ex eo quod est præ filiis hominum. » Conf. idem in *psal.* CXXVII.

(86) Ἀμείνων K. Ἀμείνων ἦν K. Nov. Mox φαντατικόν, Bod., Reg.

nem, quæ visione apprehenditur, sed veram animæ et corporis ostendit pulchritudinem; animæ quidem, beneficentiam; carnis vero, immortalitatem.

CAP. II.

Quod non sit cultu utendum.

Non externi ergo hominis aspectus, sed animus probitatis ornamento ornandus est. Dicitur potest, ornandam quoque esse carnem ornamento continentiae. Istæ autem non animadvertunt, dum colunt id quod est extrinsecus, quæ intus in profundo sita sunt, esse plane inculta, horrida et sterilia: cuiusmodi sunt etiam ornamenta Ægyptiorum, apud quos templa, eorumque porticus, vestibula ac luci magnifice instructi, eorumque atria multis columnis cincta sunt; parietes autem lapidibus externis et artificiose depictis resplendent 93, ita ut nihil desit: ædes autem auro, argento et electro collucent, et ex India ac Æthiopia variis fulgent lapillis; adyta vero intextis auro obumbrantur peplis. Sed si penetralia septi subieris, et ad ejus quod est præstantius, spectaculum properans, imaginem quæ templum habitat quæsieris, ✕ sacerdos quispiam ex iis, qui in templo sacrificant, gravi vultu aspiciens, et Ægyptiorum lingua præanem conciens, cum veli aliquantum contraxerit, tanquam deum ostensurus, magnam supeditat occasionem irridendi numinis: neque enim intus invenitur Deus, qui quærebatur, ad quem festinabamus, sed felis, vel crocodilus, vel serpens indigena, vel aliqua ejusmodi bellua, quæ templo quidem est indigna, sed antro, spelunca aut cœno dignissima. Apparet deus Ægyptiorum, bellua, quæ super stragulam purpuream volutatur. Ita etiam mihi videntur feminae, quæ aurum gestant, et in crispandis crinibus exercentur, et in genis ungendis oculisque pingendis et pilis tingendis versantur, et aliam mollitiem arte improba persequuntur, septum hoc carnale ornantes, et vere Ægyptios imitantes, infelices amatores attrahere. Sed si quis veli templum aperuerit, vittam, inquam, vestem, aurum, fucum, tincturam, et quæ eis intrita et incrustata sunt, hoc est velamentum, quod ex eis contextum est, tanquam illic veram inventurus pulchritudinem,

✕ P. 253 ED. POTTER, 217 ED. PARIS.

(87) Ὅτι οὐ χρή. Cum capite hoc *Περὶ τοῦ καλλωπισμοῦ* conf. Tertulliani lib. *De cultu fem.* SYL-BURG.

(88) *Οἱς ναοί.* Scribe, οἱ ναοὶ καὶ προπύλαια παρ' αὐτοῖς καὶ προτεμενίσματα ἐξήσκηται. Deinde, ξένοις λίθοις καὶ γραφαῖς ἐντέχνους, etc. HEINSIUS.

(89) *Προτεμενίσματα.* Προταίνιγματα, Bod., Reg. Verum in hujus marg. aliquis adnotavit προτεμενίσματα.

(90) *Παρεισέληος.* Παρέληος, Nov.

(91) *Ζητήσεις.* Congruentius ζητήσας, vel ζητήσας τε. SYL-BURG. — Vel potius ζητήσης. Simile est illud Diodori Siculi *Biblioth.* lib. 1: Οἱ μὲν ναοὶ κάλλιστοι, ... ἔνδον δὲ ἦν ζητῆς τὸν θεόν, ἢ πύθηνός ἐστιν, ἢ ἴβις, ἢ τράχος, ἢ αἰλουρος: «Templa quidem pulcherrima: si vero intus Deum quæsieris, aut simia est, aut ibis, aut hircus, aut felis.»

(92) *Παστοφόρος.* Πατροφόρος, Bod., Reg., super

A κάλλος· τῆς μὲν τὸ εὐεργετικόν, τὸ δὲ ἀθάνατον τῆς σαρκός.

ΚΕΦ. Β΄.

Ὅτι οὐ χρή (87) καλλωπιζεσθαι.

Οὐκ ἔρα ἡ πρόσφικς τοῦ ἐκτὸς ἀνθρώπου, ἀλλὰ ἡ ψυχὴ καλλωπιστέα τῷ τῆς καλοκαγαθίας κοσμηματικῆς δ' ἂν καὶ τὴν σάρκα εἰπεῖν τῷ τῆς ἐγκρατείας κόσμῳ. Αἱ δὲ τὴν ἐπιφάνειαν καλλωπιζόμεναι, καὶ τὰ βῆθη χερσοῦμεναι, λελέθασαι σφᾶς αὐτάς, κατὰ τοὺς Αἰγυπτίων κόσμους· οἷς ναοὶ (88) καὶ προπύλαια παρ' αὐτοῖς καὶ προτεμενίσματα (89) ἐξήσκηται, ἄλση τε καὶ ὀργάδες· κλοσὶ τε παμπόλλοις ἐστεφάνωνται αἱ αὐλαί· τοῖχοι δὲ ἀποστίλθουσι ξενικοῖς λίθοις καὶ γραφῆς ἐντέχνου οἷς ἐνδεῖ οὐδὲ ἐν χρυσῷ δὲ καὶ ἀργύρῳ καὶ ἡλέκτρῳ παραστίλθουσι οἱ ναοί, καὶ τοῖς ἀπὸ Ἰνδίας καὶ Αἰθιοπίας πεποικιλμένοις μαρμαίρουσι λιθιδίοις· τὰ δὲ ἄδυστα χρυσοπάστοις ἐπισκιάζονται πέπλοις. Ἄλλ' ἦν παρεισέληος (90) τὸ βῆθος τοῦ περιδόλου, καὶ σπεύδων ἐπὶ τὴν θέαν τοῦ κρείττονος, ζητήσεις (91) τὸ ἀγαλμα τὸ ἐνοικον τοῦ νεῷ· παστοφόρος (92) δὲ ἦ τις ἄλλος τῶν ἱεροποιούντων περὶ τὸ τέμενος, σεμνὸν δεδορκῶς, παιάνα τῇ Αἰγυπτίων ἡδῶν γλώσση, ὄλιγον ἐπαναστείλας τοῦ καταπέτασματος, ὡς δείξων τὸν θεόν, πλατὺν ἡμῖν ἐνδίδωσι γέλωτα τοῦ σεβάσματος· οὐ γὰρ θεὸς ὁ ζητούμενος ἔνδον εὐρεθήσεται, ἐφ' ὃν ἐσπεύσαμεν· αἰλουρος (93) δὲ, ἢ κροκόδειλος, ἢ αὐτόχθων ὄφις, ἢ τι τοιοῦτον θηρίον· ἀνάξιον μὲν τοῦ νεῷ, χηραμοῦ δὲ, ἢ φωλεοῦ, ἢ βορβόρου ἀντάξιον· ὁ θεὸς Αἰγυπτίων ἐπὶ στρωμνῆς ἀλουργῆς καταφαίνεται κυλιόμενον θηρίον. Ταύτη δοκοῦσιν αἱ χρυσοφοροῦσαι γυναῖκες, τῶν πλοκάμων τοὺς ἐνοουλισμοὺς ἀσκοῦσαι, χρῆσματά τε παρειῶν καὶ ὑπογραφᾶς ὀφθαλμῶν, καὶ βαφᾶς μετιοῦσαι τριχῶν, καὶ τὴν ἄλλην βλακείαν κακομηχανώμεναι, κοσμοῦσαι τὸν περιδόλον τὸν σαρκικόν, αἰγυπτιάζουσαι ὡς ἀληθῶς, ἐπισπᾶσθαι τοὺς δεισιδαίμονας (94) ἐραστάς. Ἄλλ' ἦν ἀποκαλύψῃ τις τὸ καταπέτασμα τοῦ νεῷ, τὸ κεκρυφάλον λέγων, τὴν βαφὴν, τὴν ἐσθῆτα, τὸ χρυσοῖον, τὸ φῶκος, τὰ ἐντρίμματα, τουτέστι τὸ ἐκ τούτων συγκεῖμενον ὕφος, τὸ καταπέτασμα, ὡς ἔνδον εὐρήσων τὸ κάλλος τὸ ἀληθινόν, μυσάξεται,

D quod in Reg. aliquis scripsit πατροφόρος. Perperam; nam παστοφόροι dicebantur Ægyptiorum sacerdotes.

(93) *Αἰλουρος.* Origenes sub finem lib. vi *Adv. Celsum*: Καὶ Αἰγύπτιοι μὲν, ἐν μὲν τοῖς ἀνωτέρω καὶ παρὰ τῷ Κέλσῳ ἐπλανῶντο, ὡς σεμνοὺς μὲν ἔχοντες περιδόλους τῶν νομιζομένων ἱερῶν, ἔνδον δὲ οὐδὲν ἄλλ' ἢ πύθηνος, ἢ κροκόδειλος, ἢ αἶγας, ἢ ἀσπίδας, ἢ τι τῶν ζῶων· «Ægyptios quoque quamvis superius eorum errorem laxaverit Celsus, quod intra ornatissimos templorum suorum ambitus nihil sacrorum inclusum asservent præter simias, crocodilos, capras, aspidas, similesque bestias, etc.» Conf. Philo Judæus, *De Decalog.*; Cyrillus Alex., *De festo Pasch.*; Pomponius Mela, lib. 1; Juvenalis, sat. 15.

(94) *Δεισιδαίμονας.* Ludit in ambiguo hujus vocis sensu, quæ cum « infelicem, » tum « superstiosum » denotat.

αὐ οἷδ' ἐγώ. Οὐ γάρ τὴν εἰκόνα τοῦ Θεοῦ κατοικοῦσαν ἔνδον εὐρήσει, τὴν ἀξιώλογον· πόρνη δὲ ἀντ' αὐτῆς, καὶ μοιχαλὶς τῆς ψυχῆς κατελιγθε τὸ ἄδυτον, τὸ τε ἀληθινὸν θηρίον ἐλεγχθήσεται, ψιμμυθίῳ κίθηκος ἐντετριμμένος· καὶ ὁ παλιμβολὸς ὄφις ἐκεῖνος διαβιθρώσκων τὸ νοερὸν τοῦ ἀνθρώπου διὰ τῆς φιλοδοξίας, χηραμὸν ἔχει (95) τὴν ψυχὴν· πάντα φαρμάκων ὀλεθρίων ἐμπλήσας, καὶ τὸν ἑαυτοῦ τῆς πλάνης ἐνερευξάμενος ἰὼν (96), μετεσκεύασε τὰς γυναῖκας εἰς πόρναις ὁ προαγωγὸς οὗτος δράκων· οὐ γάρ γυναικὸς, ἀλλ' ἑταίρας τὸ φιλόκοσμον· αἱ τῆς παρὰ μὲν τοῖς (97) ἀνδράσιν οἰκουρίας ὀλίγα φροντίζουσιν, λύσασαι δὲ τὰνδρὸς τὸ βαλάντιον, ἐκτρέπουν τὰς χορηγίας εἰς ἐπιθυμίας, ὡς πολλοὺς ἔχουεν τοῦ καλαὶ δοκεῖν εἶναι μάρτυρας· καὶ τὴν πᾶσαν ἡμέραν κοιμωτικῆ προσκαθεζόμεναι, ἀργυρωνήτοις σχολάζουσιν ἀνδραπόδοις. Καθάπερ οὖν ἔβην πονηρὴν (98), ἡδύνουσι τὴν σάρκα· καὶ τὴν μὲν ἡμέραν κοιμωτικῆ προστεθήκασαι θαλαμειώμεναι, μὴ ἐλεγχθῶσιν ἀνθίζόμεναι· ἑσπέρας δὲ, καθάπερ ἐκ φωλεοῦ, πρὸς τὸν λύχον τὸ νόθον (99) τοῦτο προσέρπει κάλλος· συνεργεῖ γάρ καὶ ἡ μέθη, καὶ τὸ ἀμυδρὸν τοῦ φωτός, πρὸς τὴν ἐπίφασιν αὐτῶν. Καὶ τὴν μὲν ξανθίζουσαν τοὺς πλοκάμους ὁ κοιμικὸς Μένανδρος εἶργει τῆς οἰκίας·

Nūn δ' ἔρα' ἀπ' οἰκῶν τῶνδε· τὴν γυναῖκα γὰρ τὴν σάφρον' οὐ δεῖ πᾶς τρίχας ξανθὰς ποιεῖν(1)·

ἀλλ' οὐδὲ (2) τὰς παρειὰς ψυχοῦν, οὐδὲ τοὺς ὀφθαλμοὺς ὑπογράφειν. Ἀελήθασαι δὲ σφᾶς αἱ κακοδαίμονες τὸ οἰκεῖον ἀπολλύουσαι κάλλος τοῦ ὀφθαλμοῦ τῆς ἐπισημασίης· ἅμα γοῦν ἡμέρᾳ σπαρασσόμεναι, καὶ ἀπτοιωνόμεναι, καὶ φυράμασι τισὶ καταπλαττόμεναι, ψύχουσι μὲν τὸν χρῶτα, ὀρτύττουσι δὲ τὴν σάρκα (3) τοῖς φαρμάκοις καὶ τῆ περιεργίᾳ τῶν ῥυμμάτων τὸ οἰκεῖον μαραινῶσαι ἄνθος. Ἀπὸ τοῦτο τοῖς ὠχραὶ μὲν ἐκ καταπλασμάτων καταφαίνονται, εὐάλωτοι δὲ ὑπὸ νόσων γίνονται, τακερὰν ἤδη τὴν σάρκα φαρμάκοις τῆ ἐσκιαγραφημένην ἔχουσαι· τῶν ἀνθρώπων τὴν δημιουργὴν ἀτιμάζουσαι (4), ὡς οὐ κατ' ἀξίαν δεδωρημένον τὸ κάλλος· εἰκότως ἀργαὶ (5) πρὸς οἰ-

✱ P. 254 ED. POTTER.

(95) Ἐχει. Ἐχειν Nov. In Reg. aliquis v finalem delevit.

(96) Ἰδὲ. Ἰδὸν, Bod.

(97) Τοῖς. Abest a Nov. Mox, ὀλίγον φρον. Ibid.

(98) Ὅψιν πονηρὴν. Lowthius ait: « Forte legendum πονηρὴν conjunctim cum σάρκα, « aspectu turpem. » Ὅψιν idem valet, quod κατ' ἔβην. » Ὅψιν agnoscit etiam Hervei versio, « carnem ergo, ut quæ sit visu jucunda. » Sed procul dubio legendum ἔβην, etiam C. arbitro. SYLBERG. — In Reg. super « aliquis o scripsit.

(99) Τὸ γ. Τὸν v. Nov. Mox, συνεργεῖ, Bod.

(1) Ποιεῖν. Metro convenientius ποιεῖν, ut apud Aristophanem passim. SYLBERG.

(2) Ἀλλ' οὐδὲ. Tertullianus, *De cultu femin. lib. II*, cap. 5: « In illum (Deum) delinquant, quæ cutem medicaminibus urgent, genas rubore inculant, oculos fuligine porrigunt. »

(3) Ὀρτύττουσι δὲ τὴν σ. Reg. cum Herveto interprete hanc sententiam hoc modo effert: « Ὀρτύττουσι δὲ τὴν σάρκα τοῖς φαρμάκοις, καὶ τῆ περιεργίᾳ τῶν ῥυμμάτων τὸ οἰκεῖον μαραινῶσαι: . . . Deum, κάλλος pro ἄνθος, Pal., Bod., Reg.

A satis scio eum esse abominatorum. Neque enim Dei imaginem intus inveniet habitantem, quam est consentaneum; sed loco ejus fornicatrix et adultera animæ occupavit adytum, et vera esse bestia vincetur, fucō scilicet intrita simia: et seductor ille serpens, qui mentis exedit intelligentiam per gloriæ cupiditatem, pro spelunca habet animam, et cum omnia exitalibus venenis impleverit, et erroris sui virus eructaverit, mulieres in meretrices transformat hic draco, fungens lenonis officio: non est enim mulieris, sed meretricis, illud nimium sui ornandi studium. Quæ quidem mulieres, domus apud maritos servandæ, administrandæque familiæ curam gerunt exigiam, sed soluta mariti crumena, quæ eis suppeditantur, convertunt in suas cupiditates, ut pulchræ esse videantur, illiusque rei multos habeant testes: et ornandi artificii toto die dantes operam, ære emptis vacant mancipiis. Carnem ergo, tanquam condimentum, mollem et suavem reddunt: et interdum quidem in thalamis delitescentes, arti ornandi affixæ sunt, ne vernantibus fucatæ coloribus deprehendantur: vespere autem tanquam ex antro ad lucernam prorepit hæc adulterina pulchritudo. Nam et ebrietas, et lux obscurior, incruspilos reddebat flavos, Menander comicus domo arceat:

At nunc abi ex his œdibus: nam feminam Turpe est pudicam facere flaventes pilos:

sed et genas fucare, et oculos depingere. Non intelligunt autem miseræ, se propriam perdere pulchritudinem, dum externam inducunt. Summo itaque mane se lacerantes, et extendentes, variisque ac confusis mistionibus effingentes, vivum quidem cutis colorem refrigerant, carnem autem venenis effodiunt, curiosisque abstersionibus proprium decoris florem corruptunt. Quocirca a cataplasmatibus quidem pallidæ cernuntur, a morbis autem facile arripiuntur, ut quæ adumbratam carnem venenis jam liquefactam habeant: hominum Opificem contumelia afficientes, tanquam qui sufficientem non fuerit eis largitus pulchritudinem. Jure ergo quod

(4) Τὸν δημιουργ. ἀτ. Tertullianus, *De mulieribus fucatis*, loco superius laudato: « Displicet nimium illis plastica Dei: in seipsis nimirum arguunt et reprehendunt artificem omnium, reprehendunt enim, cum emendant, cum adjiciunt. »

(5) Εἰκότως ἀργαί. Hanc Euripidis sententiam profert Stobæus tit. 62 in *Vituperio Amoris*:

Ἔρωσ γὰρ ἀργὸν κατὰ τοῖς ἔργοις ἔφην, φιλεῖ κάτοπτρα, καὶ κόμης ξανθίσματα, φεύγει δὲ μόχθους.

Amor otiosa res est, inutilis ad opera, Amat specula, et flavas comæ tincturas, Fugit labores.

Exstat et apud Plutarch., in *Erot.*; Chrysostomus, hom. 78, in *Matthæum*: « Ἡ γυνὴ πάλιν ἔστω μὲν οἰκουρὸς, πρὸ δὲ ταύτης τῆς ἐπιμελείας ἑτέραν ἀναγκαιοτέραν ἔχεται φροντίδα, τὰ τῶν οὐρανῶν ὅπως ἅπαντα ἐργάσῃται οἰκία. Quod autem dixit eas hominum Opificem contumelia afficere, imitatus videtur Cyprianus, *De disciplina et hab. Virginitum*: « Manus teco inferunt, quando id, quod ille formavit, re-

ad domum servandam attinet, ignavæ sunt, ut quæ sedent, veluti depictæ, ad spectaculum, non natæ ad domus custodiam. Et ideo apud comicum prudens ait mulier: « Quid providi fecerimus nos feminæ, vel splendidi, quæ tot colorum floribus sparsæ sedemus, liberarum in nobis feminarum characterem obliterantes, domorum eversiones, et nuptiarum perniciem, et liberorum in se accusationes concitantes. » Hac etiam ratione Antiphanes comicus in *Matthaca* irridet meretriciam mulierum consuetudinem: dicens verba omnibus communia, adversus illam earum fucationem et intritionem... « Venit: Ipsa transit, accedit, non transit. Venit, adest, abstergitur, accedit. Smegmate saponive purgatur, pectitur, ejecit, teritur. Lavatur, se contemplatur, componitur, unguentis perfunditur, ornatur, ungitur, et si quid habeat, enecatur. » Ter enim non semel dignæ sunt quæ pereant, quæ crocodilorum excrementis utuntur, et spuma sepiarum unguentur, et supercilia fuligine illinunt, et fuco genas terunt. Quæ ergo vel poetis ethnicis erant odio propter mores, cur non magis a veritate rejiciendæ fuerint? Alius itaque comicus eas reprehendens, Alexis (ejus enim verba afferam, quæ

✠ P. 255 ED. POTTER, 218 ED. PARIS.

formare et transfigurare contendunt, nescientes quia opus Dei est omne quod nascitur, diaboli quocumque mutatur. » COLLECT.

(6) *Toi*. Καὶ ἀδῖτ Nov. Mox, γυνή abesse a Pal. refert Sylburgius. Porro sequentes versus ex Aristophanis *Lysistrata* recitasse Clementem, monuit Gatakerus, *Adv. c. 9*. Eos hoc modo digessit ac retulit Grotius, *Excerpt. ex Trag. et Comæd.* p. 909:

*Τὶ δ' ἂν γυναῖκες φρόνιμον ἐργασάμεθα,
ἢ λαμπρὸν, αἰ καθήμεθ' ἐξηγησόμεναι,
Κροκωτοφθοροῦσαι καὶ κεκαλλωπισμένοι,
Λυμαινόμεναι χαρακτῆρα τῶν ἐλευθέρων,
Ὀκῶν ἀνατροπᾶς, καὶ γάμων ἐκτροπᾶς,
Καὶ παιδῶν διαβολᾶς περιποιούμεναι;*

*Quid enim faceremus providum, aut memorabile
Mulieres, quæ sedentis rutilantes comas,
Crocotalatæ, vultum pigmento illitæ,
Notam delentes omnem ingenui corporis:
Turbellas domuum, conjugum divortia
Meditantes, aut in liberis calumnias?*

(7) *Ἐξανθισμένοι*. Super a priorem aliquis in Reg. scripsit η, ut sit ἐξηγησόμενοι, « floribus sparsæ. » Sylburg. ait: Helvetus interpres vertit « tot colorum floribus sparsæ. » Perperam. Significat enim « flavatæ. » Id est flavo capillitio exornatæ; a verbo ξανθίζω sicut 159 dicit, a Menandro ex ædib. exigi τὴν ξανθίζουσαν τοὺς πλοκάμους: ab ἐξανθίζω enim dicendum fuisset ἐξηγησόμενοι, ut supra 149. Quæ sequuntur, in versus distincta sunt in Pal. manuscr. quorum primus desinit in λυμαινόμεναι, secundus in ἀνατροπᾶς, tertius in περιποιούμεναι: quæ distinctio, cum metri legem habeat nullam, consulto a me prætermissa est.

(8) *Κατατριβήν*. Sic abusive τὴν ἐντριβήν vocat: quemadmodum B. Paulus περιτομήν appellavit κατατομήν. Porro Antiphanis versus hoc modo digessit Grotius Operis modo laudati pag. 614:

*Ἔρχεται,
Μετέρχεται, προσέρχεται, οὐ μετέρχεται,
Βέβηχε· τριβεται, σμήχεται, κενίξεται,
Λούεται, σκοπεῖται, στέλλεται, μυρίζεται,
Κοσμεῖται, ἀλείφεται ἂν δ' ἔχη τι, ἀπάγχεται.
Venit,
Retro cedit, rursum accedit, non cedit· etro,*

κουρίας γίνονται, καθάπερ ἐξυγραφημένοι, καθεζόμεναι εἰς θέαν, οὐκ εἰς οἰκουρίαν γεγενημένοι. Διὰ τοῦτο τοι (6) ἢ παρὰ τῷ κωμικῷ ἐπιλογιστικῇ γυνὴ λέγει· « Τί δ' ἂν γυναῖκες φρόνιμον ἐργασάμεθα, ἢ λαμπρὸν, αἰ καθήμεθ' ἐξανθισμένοι (7), τῶν ἐλευθέρων γυναικῶν λυμαινόμεναι τὸν χαρακτῆρα· οἰκῶν ἀνατροπᾶς, καὶ γάμων ἐκτροπᾶς. καὶ παιδῶν διαβολᾶς περιποιούμεναι. » Τοῦτο αὐτὸ γὰρ τοι καὶ Ἀντιφάνης ὁ κωμικὸς ἐν *Μαθῶακῃ* τὸ ἐταιρικὸν τῶν γυναικῶν ἀποσκοπτεῖ, τὰ κοινὰ πάσαις ῥήματα, εἰς τὴν κατατριβήν (8) ἐξηγησόμενα, λέγων « Ἔρχεται· Μετέρχεται· αὐτῇ, προσέρχεται, οὐ μετέρχεται· Ἦκει, πάρεστι, βύπτεται, προσέρχεται· Σμήχεται, κενίξεται, ἐκβέβηχε (9), τριβεται, Λούεται, σκοπεῖται, στέλλεται, μυρίζεται, κοσμεῖται, ἀλείφεται· ἂν δ' ἔχοι τι (10), ἀπάγχεται. » Τρις γὰρ, οὐ γὰρ ἀπαξ, ἀπολωλέναι δίκαιαι, κροκωδελῶν ἀποπάτοις (11) χρώμεναι, καὶ σηπεδῶνων ἀφροῖς ἐγχιρίομεναι, καὶ ταῖς ὄφρυσι τὴν ἀσβόλην ἀναματτόμεναι, καὶ ψιμμυθίῳ (12) τὰς παρειὰς ἐντριβόμεναι. Αἱ τοίνυν καὶ τοῖς ἐθνικοῖς προσκορεῖς ποιηταῖς διὰ τὸν τρόπον, πῶς οὐκ ἂν ἀπόβλητοι τῇ ἀληθείᾳ γένοιτο; Ἔτερος γοῦν κωμικὸς ἐλέγχων αὐτάς, Ἄλεξις (13)· καὶ γὰρ

*Abiit: fricatur, abstergitur, pectitur,
Lavatur, spectatur, convestitur, ungitur,
Mundatur, si quid displicet, se strangulat.*

Dein hæc adnotat: « Post μετέρχεται erat αὐτῇ apud Clementem. Ibidem ἦκει, πάρεστι, βύπτεται (forte θρύπτεται), προσέρχεται, quasi præcedentium et sequentium interpretamenta, aut repetitiones abjeci. »

(9) *Ἐκβέβηχε*. Pal. ms., ἐκβέβηχε, « excendit, egressa est: » inquit Sylb. Consentiant Bod., Reg. Mox ἀπολωλέναι δίκαιον, Bod.

(10) *Ἄν δ' ἔχοι τι*. Malim, ἂν δ' ἔχη τι subjunctivo modo, ubi significare videtur, delicatulas istas, si minimum quid mali habeant, continuo se præ impatientia strangulare. Ibid. Stercore crocodili ad fucandam faciem usus esse mulieres, et quidem crocodili terrestres, fusius docet Petrus Victorius *Var. lectionum lib. xi, cap. 4*. SYLBURG.

(11) *Κροκωδελῶν ἀποπ.* P. Victorius l. xi, c. 4, *Var. lect.* Sic Horatius

... *Nec illi
Jum manet humida creta, colorque
Stercore fucatus crocodili.*

Animadvertendum autem, cum duo sint genera crocodilorum, quorum alterum ancipitem vitam ducat, ac nunc in terris, nunc in aquis vivat, alterum vero terrestre tantum animal sit, posterioris hujus, cum odoratis floribus vescatur, reliquias diligenter exquiri, quæ nidorem jucundum reddant, maculasque omnes e facie deleant, ac nitorem afferant. Testatus hoc est Galenus, et « crocodileam, » has ipsas reliquias cibi, medici vocant. Gravis vero ac severus scriptor cum acriter reprehenderet sui temporis mulieres, quod hujusmodi fallacis uterentur, usus etiam priscorum testimonio, quibus ne illæ quidem probabantur. COLLECT.

(12) *Ψιμμυθίῳ*. Ψιμμυθίῳ cum simplici μ. Bod., Reg. (13) Ἄλεξις, In Alexidis loco, plane luxati sunt versus. In Pal. ms. tres sunt distincti: quorum primus exit in κωμωδομένης· alter, in γυναικωνίτιδος· tertius, in μέντοι. Sed ea quoque distinctio a me de industria neglecta est, quia nihil habet metri legitimi. Si quis aliam a me petat, hanc attulerim: Οὐ γὰρ εἰς πόσον περιεργὸς ἦν. Ἐγὼ δ' αἰσχύνομαι, Κωμωδομένης τσοῦνδε τῆς γυναικωνίτιδος, Εἰ βοηθὸς γενομένη, κἀπειτα καὶ προσπολλύει τὸν ἀνδρᾶ.

καὶ τούτου παραθήσομαι τὴν λέξιν, δυσωπούσαν τῷ περιέργῳ τῆς ἑρμηνείας, τὸ ἀδιάτρεπτον τῆς ἀνασχυντίας· οὐ γὰρ εἰς τοσοῦτον (14) περιεργός ἦν· ἐγὼ δὲ ἀσχύνομαι, κωμωδουμένης εἰς τοσοῦτον τῆς γυναικωνίτιδος, εἰ βοηθὸς γενοίμην· « Εἶτα μὲν τοι προσπολλύει καὶ τὸν ἄνδρα· πρῶτα (15) μὲν γὰρ ἐς

A curiosa rerum explicatione, obstinatam eorum impudentiam pudore afficiunt: neque enim erat, quantum credo, tam superfluous: me autem puderet feminis, quæ usque adeo in comædiis punguntur, ferre auxilium velle): « Deinde vero marito quoque offert exitium: primum quidem in lucro, et in spoliandis

Πρῶτον κέρδος ἐστὶ καὶ τὸ συλᾶν τοὺς πέλας· πάντα δ' αὐτῶν πάρεργα ταύταις ἔργα γίνεται. Haud scio tamen an non e pluribus locis hic brevitatis causa in unum sit contractus. In Athenæi ms. c. post hæc sequuntur quæ in Vulg. ed. leguntur l. xiii, 281: « Πάπτουσι δὲ πᾶσιν ἐπιβουλὰς· ut indicat Petrus Victorius Var. lect. lib. xv, in ult. cap. appendice. Utiq; in Excerptis ms. ibid. legitur, εἰ βοηθὸς γενομένη, εἶτα μέντοι προσπολλύει τὸν ἄνδρα, sensu admodum opposito. Priores autem versus restituit ex Athenæi lib. xiii, pag. 281. De quibus ut adnotem, quæ opus est, impressus pariter et ms. liber habent, βλαύταισιν ἐγχεαῖνται, contra metrum, quod vel βλαύταισιν postulat, vel, ut apud Athenæum est, βαυκίαι· quod eo magis placuit; quoniam Hesychio quoque ac Polluci βαυκίαιδης sunt mollis et muliebris calceamenti genus: βλαύται vero etiam virile calceamentum supra, 151. « Ἐρραμμέν' e P. ms. repositum pro vulg. ἔρραμμέν', « insumentum » videlicet, nates gracilioris et depressioris aliquantum attollens. Seq. v. Athen. cod. q. τιθλοῖς τούτοις· alii στήθιοις. Τοῦνδουτον e corruptis vestigiis collegi: Clementis enim codices habent, οὐ τὸν τύνδουτον· Athenæi, τοιαῦτα γοῦν αὐτῶν. Contractum autem τοῦνδουτον, ex τὸ ἐνδουτον, proxime accedit ad id, de quo modo dixi, ἔρραμμα. lb. P. ms. κατέπαρος· minus apte. Παιδέρωτ' ibidem mox ex Athen. scripti pro vulg. πετεύρων δ'. Ex eodem Athenæo inserui, quæ in sequentibus inclusionis nota circumscripti. Unguentum autem fuisse παιδέρωτα, præter Hesygium docet Hieronymus Mercurialis Var. lect. lib. v, cap. 9, forsân, ex eo quod pueros adolescentesque in amore accenderet. Et dentium candorem ab effeminatis curiosius affectatum fuisse, latius docet Petrus Victorius Var. lect. libro sexto, capite decimo secundo. SYLBERG.

Πᾶσιν ἐπιβουλὰς. Ἐπειδὴν δ' ἐμπορήσωσιν ποτε, Ἀνάλαβον καιρῶς ἑταίρας, πρωτοαἰετούς τῆς τέχνης.

Εὐθὺς ἀναπλάττουσι ταῦτα, ὥστε μήτε τοὺς τρέπουσιν, μήτε τὰς θυγατέρας ὁμοίως διατελεῖν οὐσας ἐτι.

Τυγχάνει μικρὰ τις οὐσα; φελλὸς ἐν ταῖς βαυκίαισιν

Ἐγχεαῖνται. Μακρὰ τις; διάβαθρον λεπτόν

τῆν τε κεφαλὴν ἐπὶ τὸν ὤμον καταβαλοῦσ' ἐξέρχεται·

Τούτο τοῦ μήκους ἀφεῖλεν. Οὐκ ἔχει τις ὠχρία;

Ἐπεὶ δὲ ἔρραμμέν' αὐτὴν, ὥστε τὴν εὐπυρία

ἀναβοᾶν τοὺς εἰσιδόντας. Κοιλίαν ἄνδρα ἔχει;

Τιθλοῖς ταῦτασιν τούτων, ὧν ἔχουσ' οἱ κωμικοί,

ὄρθα προσθεῖσαι τοιαῦτα, τοῦ ἔχον τῆς κοιλίας

ἄσπερ κόντοισι τούτοις εἰς τ' ὀπισθ' ἀπήγαγον.

Τὸς ὁσφύς πύρρας ἔχει τις, ζωγραφοῦσιν ἀσθῆ

συμβέθηκ' εἶναι μέλαιναν; κατέπασσε ψιμμυθίῳ,

λευκῶχρως λίαν τις ἐστὶ; παιδέρωτ' ἐκτριβεται.

Καλὸν ἔχει τοῦ σώματος τι; ταυτὸ γυμνὸν δεικνύται.

Εὐθυεὶς ὀδόντας ἔσχεν; ἐξ ἀνάγκης δεῖ γελᾶν.

Ἴνα θεωροῖεν οἱ παρόντες τὸ στόμ' ὡς κομῶν

ἄν δὲ μὴ χαλρῆ γελῶσα, διατελεῖν τὴν ἡμέραν

ἔνδορ· ὡσπερ τοῖς μαγείροις ἂ παράκειθ' ἐκάστοτε,

ἦνικ' ἂν πωλώσιν αἰγῶν κρανία, ξυλήφιον

Μυρρίλης ἔχουσι λεπτόν ὄρθον ἐν τοῖς χηλέουσιν,

ὥστε τῷ χρόνῳ σεσηρέναι, ἂν τε βούλωνται, ἂν

σώματα καὶ θυγατέρας διὰ τούτων σκευοποιούσιν τῶν τεχνῶν.

At si quæstum concilient ac despolient alterum, Præ hoc labore reliqua cuncta ducunt persfuncioria.

Omnibus struunt insidias. Postquam sic rem fecerunt, Alias sibi scortilla adsciscunt, artis tirones novas:

Has refingunt ac resormant, ut nec mores antea Jam tutentur, nec sit idem vultus qui pridem fuit.

Si pusilla est aliqua, suber additur scripioneis. Longa est alia? plantam tenui leviter vestit diabala

Et capite in humeros rejecto publicam incedit viam: Tantum abit proceritati. Si depygis altera est, Fulmentatur assummentis, ut qui euntem conspiciant.

Bene cluuantam excluunt omnes. Si cui venter prominuit,

Fasciis, videre quales in comædiis licet, Arr. cartaria insuper addunt, et sic quod protuberat

Altri exterius, id retrorsum redigunt tanquam trudi-

bus, Quæ rufum superciliata est, pingitur fuligine.

Nigra si qua est, de cerussa falsum candorem trahit.

Ad pallorem si qua albescit, hæc acantho inungitur.

Nudum habet ac promercale, si quid pulchrum in corpore est.

Dentes naeta est elegantes? pernecesse est rideat.

Ut conspiciant quotquot adsunt quam sit ore venustulo.

Quod si risum non amassit, desiderare intra domum Cogitur dies perpetuos, et qualia coquo adjacant

Cum caprugnu capita vendit, tali myrrhæ frustulo Labii transinere et ori facere intercapedinem,

Ut velit nolite risum consueat diducere. Talibus suetilis corpus atque vultum interpolant,

(14) Οὐ γὰρ εἰς τὸσ. Existimo contra quam viri eruditi sentiunt, hæc esse Clementis verba, qui statetur luxum quidem mulierum esse maximum, sed majorem eum tamen a comico describi, ut pudorem iis ea ratione exprimeret. Itaque non posse ipsum se, sine maximo pudore ipsa ejus verba commemorare. Plane enim dicit, quamvis quidem maximum earum esset luxus, fateri tamen se in iis esse, τὸ περιεργὸν τῆς ἑρμηνείας. Scribe, τὸ ἀδιάτρεπτον τῆς ἀνασχυντίας· οὐ γὰρ εἰς τοσοῦτον περιεργός ἦν. Ἐγὼ δὲ ἀσχύνομαι κωμωδουμένης εἰς τοσοῦτον τῆς γυναικωνίτιδος κἂν βοηθὸς γενοίμην. Quasi diceret: Verba quibus luxum suum objicit feminis, ita sunt indigna, ut me pudeat illarum: et optarem posse mesuccurrere illis. Hinc ad verba comici se confert: ex quibus primo adducit ista et proposito accommodat. εἶναι μὲν Προστ' ἀπολλύει τὸν ἄνδρα. Deinde iterum ad reliquos se confert: quæ coherent sensu cum illis etsi non ordine, quorum primus est:

Πρῶτα μὲν γὰρ ἐς τὸ κέρδος καὶ τὸ συλᾶν τοὺς πέλας.

HEINSIUS.

(15) Πρῶτα. Hanc meretricum descriptionem ex Alexidis Ἰσοστασίῳ recitavit Athenæus, lib. xiii, cap. 3, e quo ac Clemente inter se collatis, ac mutuum auxilium præbentibus, eam hoc modo restituit Grotius, libri superius dicti p. 570 et seq.:

Πρῶτον μὲν γὰρ εἰς τὸ κέρδος καὶ τὸ συλᾶν τοὺς πέλας

πάντα τᾶλλ' αὐταῖς πάρεργα γίνεται. Πάπτουσι δὲ

⊗ proximalis: omnia enim alia opera ab eis sunt obliter. Est aliqua parva? suber in **94** calceis insuitur. Longa est aliqua? tenues gestat soles: caput in humerum demittens egreditur: hoc ei detrahit de longitudine. Depressiores coxæ et femora sunt alicui? eis aliquid assuit, ut qui ingrediuntur eam pulchras habere nates exclament. Mollem ac prominentem habet ventrem? ut comicorum nutrices, appositis nonnullis eum erigit. Depressior est venter? veluti contis quibusdam adhibitis efficit, ut is antierius procedat. Supercilia flava habet aliqua? depingit fuligine. Alieni ut ea nigra sint contigit? tollit cerussa nigrorem. Sunt alicui nimis alba? unguento ei rei facto deterit alborem. Habet aliquam corporis partem candidam? eam nudam ostendit. Bellos habet dentes? rideat necesse est, ut præsentes videant, quam sit ei os venustum: et quamvis læta non sit, toto tamen die ridet, in labris

⊗ P. 256 ED. POTTER.

(16) *Τυχάραι*. P. Victorius lib. xv, cap. 23. Mos erat Græcarum mulierum in calceis suberem gestandi, ut grandiores viderentur. Plinius lib. xvi, quo loco de subere disputat, videtur significare hieme tantum ipso feminas usas, quod concedi posset ut valetudini aptum; et tamen addit ea, quæ indicant, aliud etiam in hoc ipsas secutas; et convenit testimonio comici, quod citavit Clemens. Xenophon etiam in libro *De re familiari*, huius fraudis meminit. Ubi de uxore Ischomachi: Ὑποδήματα ἔχουσαν ὄψηλά, ὄψως μείζων δοκοῖ εἶναι ἢ ἐπαρῦκει. Idem autem versus citantur ab Athenæo, sed duo, qui desiderantur in principio, apud Athen. leguntur in libro exarato calamo: ita enim habetur: Πρῶτον μὲν γὰρ πρὸς τὸ κέρδος καὶ τὸ σκυλῶν τοὺς πέλας, etc. Hæc ille. Idem etiam reperiuntur hic apud Clementem, quorum sententia incipit ab illis verbis: « Primum quidem in lucro, et in spoliandis. » Interpres Athenæi lib. xiii: « Præcipuum studium ad quæstum est, et eos, qui propius se admovent, spoliandos. » At quod sequitur, emendatius habet Clemens: Πάντα τ' ἄλλα ἐργ' αὐταῖς πάρεργα γίνεται, quam apud Athenæum πάντα τὰλλα αὐταῖς πάρεργα. Hic tamen animadvertat Fed. Morellus legendum sibi videri, πάντα τὰλλα ἔργα αὐταῖσιν πάρεργα γίνεται, ut scilicet trochæus tetrameter suis numeris expleretur: et plerique sequentes trochæici integriore mensura sunt apud Athen. COLLECT.

(17) *Βαυκίσιν*. Βλαύτησιν Flor. et ms. nostri codices. Dein, ἐνεγκάττυται pro ἐγκεκάττυται, Nov., Bod., Reg. Paulo post, ἐπὶ τῶν ὤμων pro ἐπὶ τὸν ὤμον, Bod., Reg. Dein, ἐβραμμένα pro ἐβραμμ', Nov., Bod., Reg. Mox εἰσιόντας pro εἰσιδόντας, Bod., Reg., edit. Flor.; εἰδόντας Nov. Dein, τιθίθαις ταυταῖσιν ὦν ἔχουσ', Nov. Mox, προσθεῖσαι pro προστιθεῖσαι, Nov., Bod., Reg. Tuu, οὐ τὸν τήνδον, vel τήνδον, τῆς x. Nov., Bod., Reg. Mox, κατέπασε pro κατέπασε, Nov., Bod., Reg. Dein, πετέυρων δέ, vel πέτρευον δέ, pro παιδέρωτ', Nov., Bod., Reg. Paulo post, στόμα ὡς ὅτι κομψόν Nov., Bod., Reg. Mox, ea, quæ uncis inclusa ex Athenæo inseruit Sylburgius, absunt a Nov., Bod., Reg. Sunt præterea aliæ nonnullæ levioris momenti differentiæ, quas præterire visum est. Porro in omnibus codicibus versus prave distincti reperiuntur.

(18) *Διάβαθρον*. Pollux lib. vii: Καὶ τὰ διάβαθρα κοινὰ ἀνδρῶν καὶ γυναικῶν. « Tum diabathra communia viris ac feminis. » Festus: « Diabathra, genus solarum Græcicarum. » Apud Varronem ex Nævio: « Diabathra in pedibus habebat, atque amictus erat epicroco. » Interpres Athenæi reddit.

Α τὸ κέρδος, καὶ τὸ σκυλῶν τοὺς πέλας πάντα τὰλλα ἐργ' αὐταῖς πάρεργα γίνεται. Τυχάραι (16) μακρὰ τις οὖσα; φελλός ἐν ταῖς βαυκίσιν (17) Ἐγκεκάττυται· μακρὰ τις; διάβαθρον (18) λεπτὸν φορεῖ, τὴν κεφαλὴν ἐπὶ τὸν ὤμον καταβάλλουσι ἐξέρχεται· τοῦτο τοῦ μήκου ἀφελεν. Οὐκ ἔχει τις ἰσχία; Ὑπενέδυσεν ἐβραμμ' αὐτήν, ὥστε τὴν εὐπυγίαν Ἀναθοῶν τοὺς εἰσιδόντας. Κοιλίαν ἀδρᾶν ἔχει (19); Τιθίθαις ταῦταισι τοῦτων ὦν ἔχουσ' οἱ κωμικοί, Ὅρθα προστιθεῖσα ταῦτα, τοῦνδον τῆς κοιλίας Ὅσπερὶ κωμικοὶ τοῦτοις εἰς τὸ πρόσθ' ἀπήγαγεν. Τὰς ὄψεις πυρρὰς ἔχει τις; ζωγραφουσὶν ἀσθόλω. Συμβέδημα εἶναι μέλαιναν; κατέπασε ψιμμυθίω. Λευκόχρως (20) λιαν τις ἐστὶ; παιδέρωτ' ἐνετρίβεται. Καλὸν ἔχει τοῦ σώματός τι; τοῦτο γυμνὸν δεῖκνύει. Εὐφροεῖς δόδοντας ἔσχεν; ἐξ ἀνάγκης δεῖ γελᾶν, Ἴνα θεωρῶσ' οἱ παρόντες τὸ στόμα ὡς κομψὸν φορεῖ. Ἄν δὲ μὴ χαίρη (21) γελῶσα, διατελεῖ τὴν ἡμέραν Ἐνδον, ὥσπερ

« Solea tenui calceus suppingitur. » Alii minus recte « subsellium tenue » interpretantur. Quod vero corrigi Victorius καυκίσιν, et scribit βαυκίσιν, apud Clementem est βλαυτήσιν quod etiam calcemanti genus est muliebris. Lex tamen versus illam Victorii lectionem ex Athenæo et Polluce depromptam comprobata. COLLECT.

(19) *Κοιλίαν ἀδρᾶν ἔχ.* At apud Athenæum κοιλίαν ἔχει στήθεις, pro quo in editione *Comicarum sententiarum* corrigi quidam: Κοιλίαν ἔχουσι δὲ τινὲς στήθος ὡς. « Alvum habent quædam ad pectus. » At interpres Athenæi: « Venter si tumidior est, fasciis astringitur. » COLLECT.

(20) *Λευκόχρως*. Hic vero contra ex Athenæo restituendus est Clementis locus: nam cum legeretur vitiose πετέυρων δ' ἐνετρίβεται, legit Hervetus ἄλευρον « et farina interitur. » At neque πέτρευον gallinarum retineri potest. Athenæus παιδέρωτ' ἐνετρίβεται. « Pæderota huic affricant. » Et adnotat interpres, fucum eum fuisse, qui genas rubore tingat, qualis in pueris cernitur, et placet, et Ægyptium unguentum quoque dici, quod ex floribus Ægyptiæ spinæ conficitur. Sanior etiam est apud Athen. hic octon. Ἴνα θεωρῶσ' οἱ παρόντες τὸ στόμα ὡς κομψὸν φορεῖ. Ἄν δὲ μὴ, etc. COLLECT.

(21) *Ἄν δὲ μὴ χ.* Collocanda fuit distinctio post γελῶσα, ut apud Athenæum, apud quem diὰ τέλους legitur pro διατελεῖ. « Risus autem si odiosus est, totum diem agunt domi, et virgulam myrteam in labris habent. » Id est, ut uocat interpres, si nolit risu dentes ostendere, imit rationem, qua dentes detegat, nempe ut assulam myrti dentibus teneat, quod de lentisco, ceu mastiche, fieri solitum, adnotatum est in pag. 267. Et quod hic ξυλῆριον Alexis, Dioscorides ξυλᾶριον dicit, cuius loco reponunt hic ξυλῆρον quidam frustra. Apud Athenæum additur comparatio hæc, quæ coquis apponitur caprarum, dum vendunt. Nam, ut mouet interpres, qui caprinam in macello vendebant, myrtea fronde ornabant, ut in myrtetis pastas capras significarent, vel ut lætus odor mitigaretur. Versus duo, qui apud Clementem, interciderunt, eo necessarii sunt, quod sensum absoluant: Ἐνδον, ὥσπερ τοῖς μαγεῖροις ἀ παράκειθ' ἐκάστοτε Ἦνιχ' ἂν πωλῶσιν αἰγῶν κρᾶντα, ξυλῆριον. Et sequens excludens indidem, Μυρρίνης ἔχουσα λεπτὸν ὄρθον ἐν τ. γελ. ex Fed. Morelli animadversione. Notat præterea P. Victorius lib. vi, cap. 12, *Var. lect.*, « morem, quem exagitat Catullus in Egnatio, mulieres etiam tenere docuisse Alexin: cum enim Egnatius candidos haberet dentes, consueverat quocunque venerat, renidere; ut hoc etiam sæpe incepte atque importune faceret locis illis, quibus magis

ταῖς μαγείροις ἃ παράκειτο ἑκάστοτε, Ἐνίκα ἄν
 πωλώσιν αἰγῶν κρανία, ξυληφίων Μυρβίνης ἔχουσα
 λεπτόν ὄρθον ἐν τοῖς χεῖλεσιν· Ὅστε τῷ χρόνῳ σέ-
 σθηεν, ἄν τε βούλεται, ἄν τε μή. Ταῦτα ὕμιν εἰς
 τὴν ἀποτροπὴν τῆς φιλοκόσμου κακομηχανίας ἐκ
 σοφίας κοσμητικῆς παρατίθεμαι, παρμάχως σώζειν
 ἐβελήσαντος ἡμᾶς τοῦ Λόγου· μετὰ μικρὸν δὲ καὶ
 θέλαις ἐπιστύφω Γραφαῖς. Φιλεῖ δὲ πως τὸ μὴ λαν-
 θάνον, δι' αἰσχύνην τῶν ἐλέγχων ἀφίστασθαι τῶν ἀμαρ-
 τημάτων. Ὡς δὲ ἡ καταπεπλασμένη χεὶρ καὶ ὁ πε-
 ριαλημιμένος ὀφθαλμὸς ὑπόνοιαν τοῦ νοσοῦντος ἐκ
 τῆς ὄψεως ἐνδείκνυται, οὕτω τὰ ἐντρίμματα καὶ αἰ-
 βαφαὶ νοσοῦσαν ἐν βάθει τὴν ψυχὴν αἰνίζονται.
 Ἡμῖν δὲ ἐπαριέναι (22) ποταμὸν ἀλλότριον ἢ ὁ θεὸς
 παραινεῖ Παιδαγωγός· τὴν ἀλλοτρίαν γυναῖκα, τὴν
 μάχλον, ποταμὸν ἀλλότριον ἀλληγοροῦν, πᾶσιν ἐπιβ-
 βέουσαν, πᾶσι δι' ἀσέλγειαν πορνικῆν εἰς τρυφὴν
 ἐκχεομένην· ἐκ τῆς ὕδατος ἀλλοτρίου ἀπέχου, ἢ
 φησὶ, ἐκ τῆς ἀπὸ πηγῆς ἀλλοτρίας μὴ πίης· τὸ βρέυμα
 ἐκ τῆς ἡδυπαθείας ἐφυλάξασθαι παραινῶν, ἐῖνα πολ-
 λὴν ζήσωμεν χρόνον· προστεθῆ δὲ ἡμῖν ἐστὶ ζωῆς, ἢ
 εἴτε ἀλλοτρίαν ἡδονὴν μὴ θηρωμένοις, εἴτε καὶ τὰς
 αἰρέσεις ἐκτροπομένους. Φιλοψία (23) μὲν οὖν καὶ
 φιλοκλία, εἰ καὶ πάθη μεγάλα, ἀλλ' οὐ τοσαῦτα τὸ
 μέγεθος, ὅποση ἡ φιλοκοσμία (24). Ἐτράπεζα πλήρης,
 καὶ κύλικες ἐπάλληλοι (25), ἢ ἰκαναὶ πληρῶσαι τὴν
 λαιμαργίαν· τοῖς δὲ φιλοχρύσοις, καὶ φιλοπορφύροις,
 καὶ φιλολίθοις οὕτε ὁ ὑπὲρ γῆς καὶ ὑπὲρ γῆν χρυσοῦς
 ἀντεάρχης· οὕτε ἡ Τυρίαν θάλασσα, οὕτε μὴ φόρτος
 ὁ ἀπ' Ἰνδῶν καὶ Αἰθίοπων· ἀλλ' οὐδὲ ὁ Πακτωλὸς ὁ
 βέων τὸν (26) πλοῦτον· οὐδ' ἂν Μίδαο τις αὐτῶν γέ-
 νηται, πεπληρωται, ἀλλὰ ἐτι πένης ἐστὶ, πλοῦτον
 ἄλλον ποθῶν· ἐτοιμοὶ δὲ οὗτοι συναποθανεῖν χρυσαί.
 Εἰ δὲ καὶ ὁ Πλούτος τυφλὸς, ὡσπερ οὖν (27), αἰ περὶ
 αὐτῶν ἐπιταρμέναι καὶ συμπαθοῦσαι πῶς οὐ τυφλότη-
 τουςιν; Ὅρον γοῦν ἐπιθυμίας οὐκ ἔχουσαι, εἰς ἀναι-
 σχυντεῖαν ἐξοκέλλουσι (28)· δεῖ γὰρ αὐταῖς καὶ θεά-
 τρου, καὶ πομπῆς, καὶ πλῆθους θεατῶν, καὶ πλάνης
 ἐν ἱεροῖς, καὶ τῆς ἐν τοῖς ἀμφόδοις (29) διατριβῆς,
 ὡς πᾶσιν αὐτάς γίνεσθαι καταφανεῖς. Κοσμοῦνται

✠ P. 257 ED. POTTER, 219 ED. PARIS.

Netus lacrymæque, quam risus, conveniebat. Eadem autem erat origo insulsi moris, ac vitii in utrisque, ostentatio scilicet insinuatæ corporis partis elegantioris. COLLECT.

(22) Ἡμῖν δὲ παριέναι. (Ne ad al.) addiderat, in suo libro Græco Hervetus. Nam Florentina editio sic habet: Ἡμῖν δὲ παριέναι ποταμὸν ἀλλότριον παραινεῖ. Locus est Prov. ix, ut citavit Hervetus in margine, dubius ad hoc, an ad Ecclesiast. xxv pertinere. Nam in Latina aut in Græca Antuerpiensi non reperitur; at in accurata Romana editione postrema sub finem capitis additur iuter cætera, οὕτω γὰρ διαθήση ὕδωρ ἀλλότριον, et in annotationibus, καὶ ὑπερβῆση ποταμὸν ἀλλότριον. Sic enim aquam alienam transiliet, et trajicies fluvium alienum: deinde sequitur, quod et hic citat Clemens, Ἀπὸ δὲ ὕδατος ἀλλοτρίου ἀπέχου. Ab aliena autem aqua abstine. In veteri libro Regiæ hæc quoque additio reperitur cum veterum Patrum interpretationibus, inter quos Didymus in hunc locum, Ὅσπερ διαθήση καὶ ἀφέξη ὕδατος ἀλλοτρίου πνίγοντος καὶ οὐχὶ σώζοντος, καὶ ἀποσπάξη διδασκαλίαν ἀπατηλὴν καὶ παρασύρουσαν. Ὅσπερ δὲ παρὰ τῷ θεῷ

A habens tenuem myrsinæ tabellam, ut velit nolit ea tandem cogatur diducere. Hæc ad deborandum nimium sui ornatus studium ex mundana adduxi sapientia, cum velit omni ratione nos conservare Logos: mox autem divini quoque Scripturis id muniam. Solet autem, qui non latet, propter reprehensionum dedecus abstinere a peccatis. Quemadmodum autem manus impositum cataplasma, et imuncti oculi, vel ipso aspectu præsent morbi suspicionem: ita fuci, tincturæ et colores illiti, animam intrinsecus ægrotare significant. Ne c ad alienum autem fluvium accedamus, nobis suadet Pædagogus: per alienum fluvium alienam uxorem libidini deditam allegorice significans, ut quæ ad omnes dimanet, et per meretriciam intemperantiam in omnium voluptatem effundatur: Ab aliena, inquit, aqua abstine, et ex fonte alieno ne biberis: delectationis fluentum nos vitare admonens, ut longo tempore vivamus: adjiciantur autem nobis anni vitæ, sive alienam voluptatem non venantibus, sive etiam hæreses declinantibus. Porro ciba, vel vino nimis deditam esse, etsi sint magna vitia, non tamen tanta, quantum est, nimium sui ornandi studium. Mensa plena, et frequentes calices, satis sunt ad implendam ingluviem: at qui auri, purpuræ et gemmarum nimio studio tenentur, iis nec quod super terram, nec quod sub terra est, aurum, sufficeret; neque mare Tyrium, nec quæ ab Indis et Æthiopicis deportantur onera: sed nec Pactolus, cujus sunt fluenta aurea: sed nec si quis eorum Midas forte evaserit, impleri poterit, sed adhuc pauper erit, alias opes desiderans: sed et una cum auro vel comitori parati sunt. Quod si cæcus sit Plutus, ut revera cæcus est, quomodo non cæcæ sunt, quæ eum stupent, et admirantur, et in eum affectæ sunt? Dum ergo cupiditatis limites sibi non constituunt, in impudentiam impingunt. Eis enim opus est et theatro, et pompa, et spectatorum multitudine, et obambulatione in templis, et diuturna mora in Proverb. ix, 18.

ἔστι πηγὴ ζωῆς, οὕτω παρὰ τῷ διαβόλῳ θανάτου πηγῇ· εἰ δὲ ἡ τοῦ Θεοῦ ἀρετῆς καὶ γνώσεως. δῆλον ὡς καὶ ἡ τοῦ διαβόλου κακίας καὶ ἀγνωσίας. COLLECT. Porro παριέναι hoc loco est παρατεῖσθαι, vel prætergredi.

(23) Φιλοψία. Idem est φιλοψία quod ὄψοφαγία. Athen. l. vii: ὄψοφαγίστατος, obsonii lurco voracissimus. Vide quæ notata sunt superius. COLLECT.

(24) Φιλοκοσμία. Similia sunt illa Plutarchi paulo post principium lib. Περὶ φιλοπλουτίας· Ποτῶ μὲν ἐσθεσαν τὴν τοῦ ποτοῦ ὕδριν, καὶ τροφὴ τὴν τῆς τροφῆς ἐπιθυμίαν ἠέξασαντο· φιλαργυρίαν δὲ οὐ σθένυσιν ἀργύριον, οὐδὲ χρυσίον· οὐδὲ πλεονεξία παύεται κτωμένη τὸ πλεόν. Potu restinguitur appetitus bibendi, et cibus medetur cibi desiderio: avaritiam vero nec argentum nec aurum restinguit; nec cessat, cum plurimum acquisiverit.

(25) Ἐτράπεζα.... ἐπάλληλοι. Versus iambicus.

(26) Τόν. Excidit e Bod., Reg.

(27) Ὅσπερ οὖν. Excidit ἐστὶ. Mox, αἰ περὶ ἐαυτόν, Reg.

(28) Ἐξοκέλλουσι. Ἐξοκέλλουσι. Bod., Reg.

(29) Τῆς ἐν τοῖς ἀμφ. Τοῖς ἐν ταῖς ἀμφ. Bod., Reg.

trivialis, ut sint manifestæ omnibus. Ornantur enim ut alii placeant, quæ in facie, non in corde gloriantur. ✕ Sicut enim stigmata servum fugitivum, ita etiam floridi colores adulteram indicant : « Nam etsi coccino induaris, et aureo ornamento orneris, et oculos tuos ungas stibio, frustra est pulchritudo tua », dicit Logos per Jeremiam. An vero non absurdum est, equos quidem, et aves, et alia animalia, ex herba et pratis surgere ac evolare, proprio contenta ornamento, jubis et colore naturali, et pennis variis : mulierem vero, periude ac si sit bestiis inferior, se esse adeo deformem existimare, ut externa, emptitia, et adumbrata pulchritudine egeat? Vittæ certe, et earum permultæ differentiæ, et operosæ capillorum plicaturæ, et crinium innumerabiles figuræ, et pretiosæ speculorum structuræ, quibus se componunt, dum venantur eos, qui puerorum more insipientium formas admirantur, sunt feminarum, quæ omnem pudorem exuerunt : quas qui meretrices vocaverit, is non aberraverit, ut quæ ex vultibus suis personas faciunt. Nobis autem suadet Logos, « non ea considerare quæ videntur, sed ea quæ non videntur. Quæ enim videntur, sunt temporalia : quæ autem non videntur, æterna ». Quo autem nihil dici aut fingi potest absurdum, fictæ istius suæ formæ, perinde ac si res ab eis bene gesta et confecta sit, specula excogitant, cum huic fraudi esset potius admoventium operculum : neque enim (ut est in Græcorum fabulis) formoso Narcisso recte successit, quod suæ fuerit contemplator imaginis. Quod si Moyses præcipit hominibus, nullam facere imaginem, quæ Deum arte representet : quomodo hæc recte fecerint mulieres, quæ fallaci personæ fictione suas per reverberationem imitantur imagines? Cæterum propheta quoque Samueli, cum mitteretur, ut ungeret in regem unum ex filiis Jesse, et vidisset ejus filium natu maximum, pulchrum et magnum, quando eo lætatus Samuel chrisma protulit, « dixit, » inquit, « ei Dominus : Ne respexeris ad aspectum ejus, et altitudinem magnitudinis ejus, quoniam repuli eum. Homo enim respiciet ad oculos, et Dominus ad cor ». Et non unxit eum, qui erat pulcher cor-

✕ P. 258 ED. POTTER, 220 ED. PARIS.

(30) Προσώποις. Προσώπω Nov. Quod propius accedit ad illud Pauli, I Thess. II, 17 : Ἀπορρανεσθέντες ἀφ' ὑμῶν... προσώπων οὐ καρδίας.

(31) Στίγματα. Ea scilicet, quibus servos olim notabant. Conf. Archaeologia nostræ Græcæ lib. I De floridis meretricum vestibus conf. quæ superius adnotata sunt sub finem Pædag. lib. II, c. 4.

(32) Περιβάλη... κοσμήση. Περιβάλλει... κοσμήσει, Bod., Reg.

(33) Καὶ ἐὰν χρῆσῃ στίμῃ. Ἐὰν ἐγγρήσῃ στίβι, apud Jerem. Mox, εἰς μάταιον, ibid.

(34) Μορφάς. Φορμάς, Bod., Reg. Mox, τέλεον ἀπ. Idem.

(35) Προσωπεῖα. Seneca « personam habere eas » ait, « non faciem. » Apud Pollucem l. v, cap. 16 : Κατὰ τὸν Λοκρὸν, οὐ πρόσωπον, ἀλλὰ προσωπεῖον φέρεται. Interpres. « Et secundum Locrum, non faciem, sed larvam gestat. » Citatur a Cælio Rhodig. lib. xxix.

γὰρ ἵνα ἄλλοις ἀρέσκουσιν, αἱ ἐν προσώποις (30) καυχώμεναι, οὐκ ἐν καρδίᾳ· ὡς γὰρ τὸν δραπέτην τὰ στίγματα (31), οὕτως τὴν μοιχαλίδα δείκνυσσι τὰ ἀνθίσματα· « Κἀν περιβάλη κοκκινον, καὶ κοσμήσῃ (32) κόσμῳ χρυσῷ· καὶ ἐὰν χρῆσῃ στίμῃ (33) τοὺς ὀφθαλμοὺς σου, εἰς μάτην ὁ ὠραῖσμός σου, » ὁ Λόγος διὰ Ἱερεμίου φησὶν. Εἶτα οὐκ ἄστοπον ἵππους μὲν, καὶ θρνεῖς, καὶ τὰ ἄλλα ζῶα ἐκ τῆς γλῶσσης καὶ τῶν λειμώνων ἀνίστασθαι καὶ ἀνίπτασθαι, οἰκείῳ κόσμῳ χαίροντα, χαίτη ἱππικῆ, καὶ χροῖᾶ φυσικῆ, καὶ περῶσει ποικιλῆ· ὡς δὲ ἐνδεέστερον καὶ τῆς θηρίου φύσεως, ἡ γυνὴ ἀκαλλῆς εἰς τοσοῦτον εἶναι οἶεται, ὡς θνητοῦ δεῖσθαι κάλλους, ὠνητοῦ καὶ σκιαγραφουμένου; Κεκρύφαλοι μὲν γε, καὶ κεκρυφάλων διαφοραὶ, καὶ περιεργοὶ πλοκαί, ἀλλὰ καὶ τῶν τριγῶν οἱ μυριοὶ σχηματισμοί, κατόπτρων τε πολυτιμητοῦ κατασκευαὶ, οἷς κατασχηματίζονται, θηρῶσαι τοὺς δίκην παιδῶν ἀφρόνων περὶ τὰς μορφάς (34) ἐπτοημένους, τέλειον ἀπηρυθριακισμῶν ἐστι γυναικῶν· ἅς ἐταίρας καλῶν, οὐκ ἂν τις ἀφαμάρτοι, προσωπεῖα (35) ποιούσας τὰ πρόσωπα. Ἡμῖν δὲ ὁ Λόγος παραινεῖ « μὴ σκοπεῖν τὰ βλεπόμενα, ἀλλὰ τὰ μὴ βλεπόμενα· τὰ γὰρ βλεπόμενα, πρόσκαιρα· τὰ δὲ μὴ βλεπόμενα αἰώνια. » Ὁ δὲ καὶ πέρα τῆς ἀστοπίας προδέθηκε, τῆς ἐπιπλάστου μορφῆς τῆς ἑαυτῶν, οἷον ἀνδραγαθῆματός τινος ἢ ἐπανορθώματος, κάτοπτρα ἐπινοήσασιν· ἐφ' ἧς ἀπάτης μάλιστα κάλυμμα ἐπιτιθέσθαι (36) ἐχρήν· οὐδὲ γὰρ, ὡς ὁ μῦθος Ἑλλήνων ἔχει, Ναρκίσσῳ προεχώρησεν τῷ καλῷ, τῆς ἑαυτοῦ εἰκόνας γενέσθαι θεατῆν. Εἰ δὲ οὐδεμίαν (37) εἰκόνα ὁ Μωϋσῆς παραγγέλλει ποιεῖσθαι τοῖς ἀνθρώποις, ἀντίτεχον τῷ Θεῷ, πῶς ἂν εὐλόγως ποιοῖεν αἱ γυναῖκες αὐταί, σφῶν κατὰ ἀνάγκασιν ἀπομιμούμεναι τὰς εἰκόνας εἰς τοῦ προσώπου τὴν ψευδοποιαν; Ἀλλὰ καὶ τῷ Σαμουὴλ τῷ προφήτῃ, ὅποτε πέμπεται ἕνα χρίσαι τῶν υἱῶν Ἰεσσαὶ εἰς βασιλεῖα, καὶ τὸν πρεσβύτατον τῶν παίδων αὐτοῦ, καλὸν καὶ μέγαν ἰδόντι, ὅποτε τὸ χρίσμα προσέβαλεν (38) ὁ Σαμουὴλ, ἡσθεὶς ἐπ' αὐτῷ, εἶπε, » φησὶν, « ὁ Κύριος αὐτῷ· Μὴ ἐπιβλέψῃς εἰς τὴν ὄψιν (39) αὐτοῦ καὶ τὸ ὕψος τοῦ μεγέθους αὐτοῦ· ὅτι ἀπώσμαι αὐτόν. Ἄνθρωπος μὲν γὰρ εἰς ὀφθαλμοὺς ὄψεται, καὶ Κύριος εἰς καρδίαν· » καὶ οὐκ ἔχρισε τὸν καλὸν τὸ σῶμα, ἀλλὰ τὸν καλὸν τὴν ψυχὴν.

a Jerem. iv, 30. b II Cor. iv, 18. c I Reg. xvi, 7.

c. 7, Lucillii epigramma, in quo pentametrum est: Ὅστε προσωπεῖον, κ' οὐκ πρόσωπον, ἔχειν.

Sequitur apud Pollucem illud in fucatas aptum : Φύσεως προκρίνει τέχνην, ἀληθείας ψεύδος, τοῦ παραμένοντος τὸ ραδίως ἀπαλειφόμενον. « Artem naturæ anteponit, veritati mendacium, durabili quod facile deletur. » COLLECT.

(36) Ἐπιτιθέσθαι. Ἐπινοησέναι, Bod., Reg.

(37) Εἰ δὲ οὐδεμ. Simili ratione usus est Tertullianus lib. De spectaculis, cap. 23 : « Jam verum ipsum opus personarum quæro an Deo placeat, qui omnem similitudinem vetat fieri, quanto magis imaginis suæ? Proinde vocem, sexus, ætates mentientem; amores, iras, gemitus, lacrymas adseverantem non probabit, qui omnem hypocrisis damnat. »

(38) Προέβαλεν. Προσέβαλεν, Reg., Bod.

(39) Εἰς τὴν ὄψιν. Ἐπὶ τὴν ὄψιν αὐτοῦ, μηδὲ εἰς

Εἰ οὖν τὸ φυσικὸν τοῦ σώματος κάλλος ἔλαττον τοῦ Ἀ ψυχικοῦ λογίζεται Κύριος, τί περὶ τοῦ νόθου φρονεῖ, ἅπαν τὸ ψεῦσμα ἄρδην ἐκβαλῶν; Ἐὰν πείσται γὰρ περιπατοῦμεν, οὐ διὰ εἰδους. Ἐμφέστατα γοῦν ὁ Κύριος διὰ τοῦ Ἀβραὰμ διδάσκει, καὶ πατρὶδος, καὶ συγγενῶν (40), καὶ κτήσεως, καὶ πλούτου αὐτὸν ἐπηλυν· καὶ διὰ τοῦτο καὶ ἐφίλον αὐτὸν ὠνόμασεν. τῆς οἴκοι καταφρονήσαντα περιουσίας· εὐπατρίδης γὰρ ἦν, καὶ εὐπορος σφόδρα· «τριακοσίοις» γοῦν «καὶ ὀκτώ καὶ δέκα» οἰκέταις ἰδίους καθεύρωται τοὺς τέσσαρας βασιλεῖς, τοὺς αἰχμαλωτεύσαντας τὸν Λῶτ. Μόνην εὐρίσκομεν τὴν Ἐσθήρ δικαίως κοσμουμένην· ἐκαλλωπίετο μυστικῶς ἡ γυνὴ βασιλεῖ τῷ ἑαυτῆς· ἀλλὰ τὸ κάλλος αὐτῆς ἐκείνο λύτρον (41) εὐρίσκεται φονευομένου λαοῦ. Ὅτι δὲ ἑταίρας μὲν ποιεῖ τὰς γυναῖκας ὁ καλλωπισμὸς, ἀνδρογύνους δὲ τοὺς ἄνδρας καὶ μοιχοῦς, μάρτυς ἡμῖν ὁ τραγικὸς, ἐπισημῶν ὡδὲ πᾶς·

Ἐλθὼν (42) δ' ἐκ Φρυγῶν ὁ τὰς θεὰς Κρίτων δδ', ὡς ὁ μῦθος Ἀργείων (43) ἔχει, Λακεδαιμόν', ἀνθρῶδες μὲν εἰμάτων στολῆ, Χρυσῷ τε (44) λαμπρὸς, βαρβάρω χλιδῆματι· Ἐρῶν ἑρώσαν ἔχει' ἔξαναρπάζουσ' Ἐλένην πρὸς Ἰδῆς βούσταθμ', ἐκδημιον λαβὼν Μενέλαον (45).

Ὁ κάλλους μοιχοῦ! ἀνέστρεψε τὴν Ἑλλάδα ἡ βάρβαρος φιλοκοσμία, καὶ ἡ ἀνδρογύνος τρυφή· σωφροσύνην διέφθειρε Λακωνικὴν ἐσθῆς, καὶ χλιδῆ, καὶ κάλλος ὥραϊον· αἱ βάρβαροι φιλοκοσμίαι ἑταίραν ἤλεγξαν τὴν Διὸς θυγατέρα. Οὐκ ἦν παιδαγωγὸς αὐτῆς ἀνακόπτων τὰς ἐπιθυμίας· οὐδὲ (46) μὲν ὁ λέγων, «Μὴ μοιχεύσης, οὐδὲ, «Μὴ ἐπιθυμήσης», λέγων, μηδὲ (47) εἰς μοιχεῖαν ὀδεύσης διὰ ἐπιθυμίας· ἀλλὰ μηδὲ τὰς ὀρέξεις (48) ἐκκαύσης διὰ φιλοκοσμίας. Οἶον αὐτοῖς τὸ ἐπὶ τούτοις ἐξηκολούθησε τέλος; καὶ ὅσον ἀπέλαυσαν κακῶν οἱ φιλαυτίαν κωλύσαι μὴ θελήσαντες; Ἥπειροι κεκίνηται δύο ἀπαιδεύτοις ἡδοναῖς, καὶ κλονεῖται τὰ πάντα μεираκίῳ βαρβάρω· Ἑλλάς ὅλη ναυτίλλεται· στενοχωρεῖται δὲ ἡ θάλασσα, ἡπείρους φέρουσα· πόλεμος ἐκρίπτεται μακρὸς, καὶ μάχαι καταρρήγνυνται καρτεραί· καὶ νεκρῶν ἐμπίπταται τὰ πεδία· ἐνυβρίζει τῷ ναυστάθμῳ ὁ βάρβαρος (49)· ἀδικία κρατεῖ, καὶ τοῦ ποιητοῦ Διὸς (50) ἐκείνου τὸ ἔμμα τοὺς Θραῖκας βλέπει· εὐ-

✠ P. 259 ED. POTTER, 221 ED. PARIS. a II xiv, 14 seq. ° Esther v, 1. † Exod. xx, 14, 17.

τὴν ἔξιν τοῦ μεγέθους αὐτοῦ, ὅτι ἐξουδένωκεν αὐτόν· ὅτι οὐχ ὡς ἐμβλέπεται ὁ ἀνθρώπος, ὕψεται ὁ θεός· ὅτι ἀνθρώπος ὕψεται εἰς πρόσωπον, ὁ δὲ θεὸς ὕψεται εἰς καρδίαν. Bibl. Vulg.

(40) Συγγενῶν. Συγγενῶν, Bod., Reg.

(41) Λύτρον. Λίτρον, Bod., Reg.

(42) Ἐλθὼν. Verba Agamemnonis in Euripidis *Iphigen. Aulidens.* vers. 71.

(43) Ἀργείων. Ἀνθρώπων, apud. Eurip.

(44) Χρυσῷ τε. Pal. ms. post. χρυσῷ τε distinguit, non ante: eo prope modo, quo infra pag. 111. Ibidem excerpta ms. εἰμάτων στολῆν, accus. casu: non male. STUBERG. — Στολῆν habet etiam Reg.

(45) Μενέλαον. Μενέλαος Eurip. ad ea relatum, quæ ibi sequuntur.

(46) Οὐδὲ. Μηδέ, Bod., Reg.

pore, sed eum, qui pulcher erat animo. ✠ Si ergo naturalem corporis pulchritudinem 95 minus quam pulchritudinem animæ æstimat Dominus, quid sentit de adulterina, qui quidquid falsum est, omnino expulit? Per fidem enim ambulamus, non per speciem a. » Aperitissime ergo docet Dominus per Abraham, et patriam, et cognatos, et possessiones, et omnes divitias contemnere eum qui Deum sequitur, cum eum fecit advenam b. Et ideo eum appellavit « Amicum c, » ut qui suas facultates habuisset contemptui: erat enim honesto loco natus, et valde dives: « trecentis » itaque « et octodecim » suis famulis quatuor reges subegit, qui Lot captivum abduxerant d. Solam Esther juste invenimus ornata e: mystice ornabatur mulier regi suo, sed ejus pulchritudo pretium invenitur, quo liberatus fuit populus interficiendus. Quod autem cultus faciat mulieres meretricis, viros autem effeminatos et adulteros, testis est nobis tragicus, sic narrans:

Ex Phrygibus ille cum appulisset, qui deas Dijudicavit, Graia ut inquit fabula, Lacedæmona, cultu discolori vestium, Et barbarorum textu et auro splendidus, Amans amantem vi recessit auferens Helenam ad Idæ caulam, abesset cum domo Menelaus.

Ὁ adulteria concitantem pulchritudinem! Græciam evertit barbarum sui ornandi studium, et effeminate deliciæ; Laconicam pudicitiam corruptit vestis, et luxus, et pulchra species; barbaricum sui ornandi studium meretricem probavit Jovis filiam. Non erat eis pædagogus, qui rescinderet libidines: nec qui diceret: « Non mæcheris; » nec qui diceret: « Non concupisces f, » nec ad adulterium iter ingredieris per immoderatam tui ornandi studium. Sed hæc ejusmodi consecutus est exitus? et quot mala senserunt, qui nimium sui amorem prohibere noluerunt? Propter effrenatas voluptates Græcia et Asia commotæ sunt, a barbaro adolescentulo omnia agitantur, tota Græcia navigat, mare iræctum cogitur terras ferens, longum bellum excitatur, et vehementia erumpunt prælia, campique implentur cadaveribus: classi insultat barbarus, dominatum obtinet iniquitas, et ficti illius Jovis Cor. v, 7. b Gen. xii, 1 seq. c Jac. ii, 25. d Gen.

(47) Μηδέ. Οὐδέ, Bod., Reg.

(48) Τὰς ὀρέξεις. Cyprianus *De discipl. et hab. virg.*: « Cæterum si te sumptuosius comas, et per publicum notabiliter incedas, oculos in te juventutis illicias, suspiria adolescentum post te trahas, concupiscendi libidinem nutrias, peccandi fomenta succendas, ut et ipsa non peras, alios tamen perdas, et velut gladium et venenum videntibus præbeas, excusari non potes, quasi mente casta sis et pudica. Redarguit te cultus improbus, et impudicus ornatus. » COLLECT.

(49) Ὁ βάρβαρος. Nempe Hector, qui Græcorum navibus ignem inferat apud Homer. *Iliad.* N.

(50) Καὶ τοῦ ποιητοῦ Διὸς. Imo τοῦ ποιητικοῦ Διὸς ἐκείνου, quod quisvis videt. Quæ sequuntur autem, versiculi sine dubio, et quidem iambi senarii sunt, neque magna opus est cura, ut id appa-

Oculus Thraces respicit : ingenuus sanguis barbaros potat campos, et fluviorum fluentia sistuntur mortuis corporibus : pectora pulsantur planctibus, et luctus terram possidet : Idæ autem multis fontibus irriguæ omnes concutiuntur pedes, et omnia cacumina, Trojanorumque urbes, et Achivorum naves. Quo fugiemus, o Homere, et ubi consistemus? Ostende nobis terram, quæ tumultus hujus sit ex-pers.

*Puer, ne habenas teligeris, qui es inscius :
Currumque, agendi ignarus, haud ascenderis :*

Duobus aurigis cœlum lætatur, quibus solis ignis agitur. Mens enim per voluptates abducitur, et rationis integritas, quæ Logo pædagogō non utitur, labitur in libidinem : lapsus autem mercedem recipit, quod excidat. Harum rerum tibi sunt indicio « Angeli », qui Dei reliquerunt pulchritudinem, propter pulchritudinem, quæ staccescit, atque adeo e cœlis in terram ceciderunt. Quinetiam « Simitæ » puniuntur, qui lapsi sunt, sanctæ virgini probrum inferentes. Sepulcrum eis est supplicium, et pœnæ monumentum nos ducit ad salutem.

☞ P. 260 ED. POTTER, 222 ED. PARIS.

reat. Puto autem esse Euripideos. Et constitui sic possunt :

*Τὸ τ' εὐγενὲς αἷμα βάρβαρα πλεῖν χωρῖα,
καὶ βούματα ποταμῶν σώμαθ' ἴσταται νεκρῶν.*
Nisi forte suo more ultimam prioris ipse Clemens immutavit : quod nonnunquam fecisse eum constat. HEINSIUS.

(51) *Ποῖ. Πῆ Nov., Reg.* Porro Clemens respexisse videtur Archimedis istud : Δός που σπῶ, καὶ τὴν γῆν κινῶ. « Da ubi consistam, et terram movebo. »

(52) *Μὴ θλιγὲς ἦρ.* Metrum constabit aliquanto melius, si. transpositione facta, scribamus, *Μὴ δ' ἦντων θλιγὲς.* Sed parum tutæ sunt ejusmodi conjecturæ. SYLBURG. Versus sine dubio ex *Phæthonte* Euripideo, e quo Athenæus quædam quoque adducit : sicut et Longinus ἐν τῷ *Περὶ ἔθους* : et quidem ipsius Solis ad filium, cujus hæc quoque sunt, quæ hic citantur :

*Ἐλα δὲ, μήτε Λιβυκὸν αἰθέρ' εἰσβαλῶν
Κράσιν γὰρ ἄγρῶν οὐκ ἔχωρ ἀψίδσῃ αἷρ
Κάτω διησιν.*

Et :

Ἴει δ' ἔφ' ἐπὶ Πλειάδων ἔχωρ δρόμον.

Reliquis ejus iter describit. Hi autem præterquam quod turbati sunt, vterque præterquam adduci videntur : sive id factum a Clemente, qui sententiæ tantum, quod non insolens est illi, rationem habuit : sive ab exscriptoribus. Prius enim est, ἀναβαίνειν τὸν δῖφρον, ἢ τῶν ἡνίων θλιγεῖν. Puto poetam scripsisse :

*Μὴ δῖφρον ἀναβῆς τόνδ', ἐλαύρσει μὴ μαθῶν,
Μηδ' ἦντων θλιγὲς, παιδῶν, ἀπειροσ ὦν.*

Sane non dubito. HEINSIUS.

(53) *Παιδῶν ἀπ. Πεδίων ἀπειρος ὦν,* « camporum cum sis inscius, » nempe cœlestium, Nov. Proverbiali forma quadrabit usurpatum hoc carmen :

*Ne frena tractes, inscius cum sis puer,
cum a negotio quopiam arduo deterrebimus ei provinciam imparem. Exstat apud Clementem lib. III *Pædag.* apparetque sumptum e tragœdia quapiam, ubi filium deprecatur Phæthontem pater, ne exi-*

Α γενὲς αἷμα βάρβαρα πίνει πεδία, καὶ ποταμῶν βούματα σώμασιν ἴσταται νεκροῖς· στήθη κρούεται θρηνοῖς, καὶ τὸ πένθος ἐκπνέμεται τὴν γῆν· πάντες δὲ σείονται πόδες πολυπιδάκω Ἰδῆς καὶ κορυφαί, Τρώων τε πόλεις καὶ νῆες Ἀχαιῶν. Ποῖ (51) φύγωμεν, Ὅμηρε, καὶ στώμεν; Δείξον ἡμῖν γῆν μὴ κεννημένην.

Μὴ θλιγὲς ἦντων (52), παιδῶν, ἀπειρος (53) ὦν· Μηδὲ ἀναβῆς τὸν δῖφρον, ἐλαύρσει μὴ μαθῶν.

Δυσὶν ἡνίοχοις οὐρανὸς ἤβεται, οἷς μόνοις ἐλαυνόμενον ἄγεται τὸ πῦρ· μεταγεται γὰρ ἡ διάνοια ὑπὸ ἡδονῆς (54)· καὶ τὸ ἀκῆρατον τοῦ λογισμοῦ, μὴ παιδαγωγούμενον τῷ Λόγῳ, εἰς ἀσέλγειαν κατολισθαίνει, καὶ μισθὸν τοῦ παραπτώματος τὸ ἀπόπτωμα λαμβάνει. Δείγμα σοι τούτων « οἱ ἄγγελοι (55), » τοῦ Θεοῦ τὸ κάλλος καταλειπούσες διὰ κάλλος μαρναμένον, καὶ τοσοῦτον ἐξ οὐρανῶν ἀποπεσόντες χαμαί. Ἄλλὰ καὶ « Σικιμίται » κολάζονται καταπεπαιστωμένους, τὴν ἀγίαν ὑβρίζοντες παρθένον· τάφος ἡ κόλασις αὐτοῖς, καὶ τὸ μνημόσυνον τῆς ἐπιτιμίας εἰς σωτηρίαν παιδαγωγεῖ.

• Gen. vi, 1, 2. b Gen. xxxiv, 25 seq.

tiale votum urgeat, sibique perniciem paret regendo Solis equos. Unde apud Ovidium, II *Metam.* :

*Magna petis, Phæthone, et quæ non viribus istis
Munera conveniunt, nec iam puerilibus annis.*

H. Junius cent. v. Proverb. 49. COLLECT.

(54) Ἰπὸ ἡδονῆς. A. mavult ὑπὸ τῆς ἡδονῆς, vel ὑφ' ἡδονῆς. SYLBURG.

(55) *Οἱ ἄγγελοι.* Eadem sententia Tertulliani *De habitu muliebri* : « Quid autem tanti fuit ista monstrare, sicut conferre? Utrumne mulieres sine materiis splendoris, et sine ingeniis decoris placere non possent hominibus, quæ adhuc inculcæ, et incompositæ, et, ut ita dixerim, crudæ ac rudēs angelos moverant? » Vide Sixtum Senensem lib. v *Bibliothecæ* adnotat. 75 et 77. COLLECT.—Vetus opinio de angelorum libidine inde nata videtur, quod in versione LXX, non « filii Dei, » sed « angeli Dei » dicantur « filias hominum » amasse. Sic ms. Alex. Ἰδόντες δὲ οἱ ἄγγελοι τοῦ Θεοῦ τὰς θυγατέρας τῶν ἀνθρώπων. Gen. vi, 2. Philo in lib. *De gigantibus* prædictum versiculum sic exp. : Ὅδες ἄλλοι φιλόσοφοι δαιμονας, ἀγγέλους Μωϋσῆς εἰσθεν ὀνομάζειν· ψυχὰ δ' εἰσὶ κατ' ἀέρα πετόμεναι. Item Josephus *Antiquit. Judaic.* lib. 1, c. 4 : Πολλοὶ γὰρ ἄγγελοι Θεοῦ, γυναῖξι συμμιγέντες, ὑβριστὰς ἐγέννησαν παῖδας, καὶ παντὸς ὑπερόπτας καλοῦσιν, διὰ τὴν ἐπὶ τῇ δυνάμει πεπολθῆσιν· ὁμοία τοῖς ὑπὸ γιγάντων τετολημῆσθαι λεγομένοις ὑφ' Ἑλλήνων καὶ οὗτοι δράσαι παραβίδονται. Similia habuisset librum Enochii, apertum est non solum ex Origenis *Adv. Celsum* lib. v, p. 267, sed ex satis amplo ejusdem libri fragmento, quod edidit clariss. Græbius, *Spicilegii* vol. I, pag. 347. Consentit *Testamentum XII patriarcharum*, ejusdem *Spicilegii* p. 150 et 213. Hos auctores secuti sunt plerique e vetustis Patribus. Conf. Justinus *M. Apol.* 2, pag. 411 editi. Oxon.; Irenæus lib. iv, c. 70; Athenagoras *Legat.* pag. 103 editi. Oxon.; Clementinorum homil. 8, c. 13, 14; Clemens noster infra *Strom.* III, p. 450 et *Strom.* v, p. 150, etc.; Tertullianus *De habitu mulierum* cap. 2; *De velandis virgin.* cap. 7; *De idololatr.* cap. 9, et alibi non semel, Cyprianus loco superius dicto, Lactantius lib. II, cap. 14; Eusebius *Præparat. evangel.* lib. v, c. 4; Sulpicius Severus sub initium lib. I *Historiæ Sac.*, etc. Erant nihilominus alii, qui huic errori

ΚΕΦ. Γ΄.

Α

✕ CAP. III.

Πρὸς τοὺς καλλωπιζομένους τῶν ἀνδρῶν.

Εἰς (56) τοσοῦτον δὲ ἄρα ἐλήλακεν ἡ χλιδῆ, ὡς μὴ τὸ θῆλυ μόνον νοσεῖν περὶ τὴν κενοσπουδίαν ταύτην, ἀλλὰ καὶ τοὺς ἄνδρας ζηλοῦν τὴν νόσον. Μὴ γὰρ καταβαρύνοντες καλλωπισμοῦ, οὐχ ὑγιαίνουσιν· πρὸς δὲ τὸ μαλθακώτερον ἀποκλίναντες, γυναικίζονται, κούρας μὲν ἀγεννεῖς καὶ πορνικὰς ἀποκειρόμενοι, γλανίσαι δὲ διαφανέσι περιπεπεμμένοι (57), καὶ μαστίχην τρώγοντες, βζόντες μύρου. Τί ἂν τις φαίη, τοῦτους ἰδῶν; ἀτεχνῶς, καθάπερ μεταποσοκόπος (58) ἐκ τοῦ σχήματος αὐτοὺς καταμαντεύεται, μοιχοὺς τε καὶ ἀνδρογύνους, ἀμφοτέρων (59) ἀφροδίτην θηρωμένους, μισότριχας, ἀτριχας, τὸ ἄνθος τὸ ἀνδρῶν μυστατομένους, τὰς κόμας δὲ, ὡσπερ αἱ γυναῖκες, βζομμένους· « ἐπ' οὐχ ὅσίοις (60) δὲ τόλμαις οἱ παλιμβολοὶ ζῶντες, βέζουσιν ἀτάσθαλα καὶ κακὰ ἔργα, » φησὶν ἡ Σίβυλλα. Διὰ τοῦτους γοῦν πλήρεις αἱ πόλεις πιττούντων, ξηρούντων, παρατιλλόντων τοὺς θηλυδρίας τοῦτους· ἐργαστηρίᾳ δὲ κατασκευάσται καὶ ἀνέωκται πάντη, καὶ τεχνῆται τῆς ἐταιρικῆς ταύτης πορνείας συχὸν ἐμπολώσιν ἀργύριον ἐμφανῶς, οἱ σφᾶς καταπιττοῦσιν, καὶ τὰς τρίχας τοῖς ἀνασπῶσι πάντα τρόπον παρέχουσιν, οὐδὲν αἰσχυρόμενοι τοὺς ὀρῶντας, οὐδὲ τοὺς παριόντας, ἀλλ' οὐδὲ ἑαυτοὺς ἄνδρας ὄντας· τοιοῦτοι γὰρ οἱ τῶν ἀγεννεστέρων ζηλωταὶ παθῶν, ἅπαν τὸ σῶμα τοῖς βίαιοις τῆς πίττης ὀλκοῖς λελειουρημένοι. Μέλει δὲ οὐδ' ὀττωστίων (61) περαιτέρω τῆς τοιαύτης προβαίνειν ἀναίσχυντίας. Εἰ γὰρ μηδὲν ἄπρακτον αὐτοῖς ὑπολείπεται, οὐδὲ ἐμοὶ ἀρρήτον. Ἐνα τινὰ τούτων τῶν ἀγεννῶν παιδαγωγικῶς ἐπιπλήττων ὁ Διογένης (62), ὀπηνίκα ἐπιπράσκετο, ἀνδρείως σφόδρα, « Ἦκε, εἶπε, μειράκιον· ἄνδρα ὦνησαι σαυτῷ· » ἀμφιβόλῳ λόγῳ τὸ πορνικὸν ἐκείνου σωφρονίζων. Τὸ γὰρ ἄνδρας ὄντας, ξύρεσθαι (63) καὶ λεαίνεσθαι πῶς οὐκ ἀγεννές; Βαφᾶς δὲ τινὰς τριχῶν, καὶ χρίσματα πολῶν, καὶ ξανθίσματα, ἀνδρογύνῳ ἐξωλῶν ἐπιτηδεύματα, καὶ τοῦ διακτενισμοῦ αὐτῶν τοὺς θηλυδριώδεις (64) μεθετέον. Ἦγούνηται γὰρ, καθάπερ ὀφεις, τῆς κεφαλῆς ἀπεκδύσασθαι τὴν τρίχας, μεταγράφοντες ἑαυτοὺς καὶ νεοποιούντες· εἰ καὶ σοφίσσονται τὰς τρίχας, ἀλλ' οὐ τὰς ρυτίδας διαφεύξονται· ἀλλ' οὐ λήσονται τὸν θάνατον, σοφίζόμενοι τὸν χρόνον. Οὐ γὰρ

✕ P. 261-262 ED. POTTER, 223 ED. PARIS.

contradicebant. Conf. Origenes lib. v *Adv. Cels.* pag. 267, 268; Cyrillus Alexandrinus *Adv. Anthropomorphitas* cap. 17, etc.

(56) *Εἰς.* Ἐς Nov.

(57) *Περιπεπεμμένοι.* Si mendo caret, accipiendum videtur pro « circumecca incrustati, » eo prope modo, quo huius ætatis καλλωπισταὶ indusiorum collaria tenuissimis polline incrustant, ut gyros et volumina, quibus exornantur, rigidius servent. SYLBERG. — Scribe περιπεπλεγμένοι. Lepide dicit ihos effeminatulos, ταῖς χλανίσαι ταῖς διαφανέσι περιπλέκεσθαι, ut qui meliores sint ipsis. HEINSIUS.

(58) *Μεταποσοκόπος.* Μετεωροσκοπός Nov. Adnotat Scholiastes in marg. Bod.: Τὸς φυσιογνώμονας λέγει.

(59) *Ἀμφοτέρων.* Ἀμφοτέρων Bod., Reg.

(60) *Ἐπ' οὐχ ὅσ.* Ἐπ' οὐχ ὅσίοις δὲ τόλμαις ζῶντας οἱ παλιμβολοὶ βέζ., Nov., Bod., Reg. Deiu, ἀτά-

Adversus viros qui formam colunt.

Eousque ergo processit luxus, ut non solum feminae inani hoc studio laborent, sed etiam viri hoc vitium sequantur. Qui enim a corporis cultu puri non sunt, ii nequaquam sani sunt: verum, ad molitiam declinantes, plane effeminantur, illiberali quidem tonsu ac meretricio se tondentes: subtilibus autem ac pellucidis vestibus induti, gloriose undequaque obeuntes, mastichen rodentes, et uingenta olentes. Quid de iis dixerit quispiam!, qui eos viderit? certe tanquam metoposcopus, ex habitu divinat esse adulteros, effeminatos, utrique Veneri deditos, pilis infestos, glabros, florem virilem abhorrentes, comas autem non secus ac mulieres ornantes: « in nefariis » autem « et audacibus cœptis scelerati viventes, stolidi admittunt atque improba facta, » ait Sibylla. Propter eos plenæ sunt civitates iis, qui effeminatos hos picant, radunt, et vellunt. Officinæ autem ubique constructæ et apertæ sunt, et hujus meretriciæ fornicationis artifices multum pecuniæ lucrantur ab iis qui seipso picæ obtinunt, et pilos vulsionibus quoquo modo præbent vellendos, quos nec eorum qui vident, nec eorum qui accedunt, nec sui ipsorum qui viri sunt, pudet. Tales sunt, qui turpes sequuntur perturbationes, quorum corpus violentis picis vulsionibus totum glabrum est et læve. Nihil est certe, quo possit ulterius progredi talis impudentia. Si enim nihil ab eis infectum relinquitur, nec silentio est a me prætereundum. Quemdam ex hac degeneri 96 turba pædagogii ritu increpans Diogenes, cum venderetur, magno et forti animo dixit: « Veni, adolescens: eme tibi virum: » ancipiti oratione meretricium ejus animum castigans. Eos enim, qui viri sunt, radi ac lævigari, quomodo non est degeneris? Quod pilos autem tingant, et canos ungant, ac coloribus oblinant, quæ perditorum androgynorum studia sunt; quod etiam muliebriter se pectant, omnino prætermittendum est. Putant enim se, sicut serpentes, posse senium capitis exuere, dum seipso pingentes transformant ac renovant. ✕ Quod si pilos contingant, rugas tamen non effugient: sed neque mortem latebunt, etsi tempus per artem ementian-

σθαλα κακὰ ἔρ. omisso κατὰ, Bod., Reg.

(61) *Μέλει δὲ οὐδ' ὀτ.* Μέλει mavult Lowthius. Verum sensus esse videtur: « Verum in describenda hac impudentia ne tantillum procedere ulterius libet; nam si nil ab illis infectum, nec mihi quidquam indictum restat. » Quamvis Sylburgius cum ἀρρήτον e præcedenti membro subaudiendum existimavit ὑπολειπτέον, seu ἐατέον.

(62) *Διογένης.* Diogenis apophthegma refertur etiam a Diogene Laertio p. 215, et Philone p. 605. H. SYLBERG.

(63) *Ξύρεσθαι.* Σορᾶσθαι Nov. Μοx, Ξανθίσματα pro Ξανθίσματα Bod., Reg.

(64) *Τὸν διακτενισμοῦ αὐτῶν τοὺς θηλυδριώδεις.* Legendum videtur, τοὺς διακτενισμοὺς αὐτῶν τοὺς θηλυδριώδεις, vel τοῦ διακτενισμοῦ αὐτῶν τὸ θηλυδριώδες. SYLBERG.

tur. Non enim malum est; non est, inquam, malum, senem videri, cum te senem esse celare non possis. Quo ergo magis homo festinat ad finem, tanto est vere venerabilior, ut qui Deum solum habeat se seniore. Nam ille quoque est æternus senex, qui est lis quæ sunt antiquior. « Antiquum dierum » illum vocavit prophetia: « Et capilli capitis ejus tanquam lana pura », ait propheta. « Nullus autem filius, inquit Dominus, potest album pilum facere, vel nigrum ». Quomodo ergo opus Deo contrarium fabricantur, vel potius ei adversari contendunt impii, qui pilum transmutant, qui ab eo canus factus est? « Senum autem corona », inquit Scriptura, « est multa experientia »: et vultus eorum canities, flos est multæ experientiæ. Illi vero cum, qui canos eorum tingit, unde illis præcipua reverentiæ prærogativa, dedecore afficiunt. Fieri autem non potest, non potest, inquam, fieri, ut veram ostendat animam, qui caput habet adulterinum. « Vos autem non sic », inquit, Christum didicistis, siquidem ipsum audiistis, et in ipso docti estis, sicut est veritas in Jesu, ut deponatis secundum priorem conversationem veterem hominem: non canum, sed eum, qui corrumpitur secundum desideria deceptionis. Renovemini autem, non tincturis et cultibus, sed spiritu mentis vestræ, et induite novum hominem, qui secundum Deum creatus est in justitia et sanctitate veritatis. Eum autem, qui vir est, pecti et tonderi, crines componentem ad speculum, genasque radi, velli, ac deglabrari, quomodo non est plane muliebre? Et certe nisi quis eos nudos videret, mulieres esse putaverit. Etsi enim eis aurum gestare non sit permissum, per muliebrem tamen libidinem, quasdam auri simbrias, et quædam fila foliis circumplectentes, vel ex eadem materia sphericas, nescio quas, figuras facientes, talis appendunt, et a collo suspendunt. Quod est inventum fractorum hominum, qui pertrahuntur ad gynæceum, ancipitis vitæ et libidini deditarum bestiarum. Hæc est fornicatoria et impia insidiarum ratio: Deus enim voluit feminam quæ quidem esse glabram ac lævem, sola coma, sicut equum juba, sponte naturæ exsultantem: virum au-

✠ P. 263 ED. FOTTER, 224-225 ED. PARIS. d Ephes. iv, 20, 21, 22, 23, 24.

(65) *Αὐτῶν*. Abest a Nov.

(66) *Οἱ δέ*. II. e. « Ili autem ætatis honorarium, nempe caput canis vestitum, dedecorant. » Ludere videtur in voce *πολιεύς*, quæ propriè significat « tutorem urbis (*πόλεως*). » Unde Jupiter *πολιεύς*.

(67) *Ὅν ἔστιν*. Huc pertinet illud apophthegma Archidami, qui cum vir quidam Chius Lacedæmonem pervenisset, qui canos tinctura obliterare conabatur, et progressus in publicum, orationem habuisset: tum surgens Archidamus dixit: « Quid ille tandem rectum dicat, qui mendacium non in anima solum, sed capite quoque circumferat. » Tertull. *De spectaculis* 23: « Non amat falsum auctor veritatis; adulterinum est omne quod fingitur. » COLLECT.

(68) *Ἀνανεῶσθε*. Ἀνανεῶσθαι, et mox ἐνδύσασθαι apud Paulum.

(69) *Κἄν γυναῖκας ὑπολάβοι*. A. γυναῖκας ἂν ὑπολάβοι, sed vulgata lectio majorem habet emphasi-

A δεινὸν, οὐ δεινὸν, γέροντ' ἂν δοκεῖν, τὸ εἶναι λαθεῖν μὴ δυνάμενον. Ὅσα γοῦν ὁ ἄνθρωπος σπεύδει πρὸς τὸ τέλος, τοσούτω τιμιώτερος πρὸς ἀλήθειαν, μόνον ἔχων αὐτοῦ πρεσβύτερον τὸν Θεόν· ἐπεὶ κάκεινος ἀιδίος γέρον ὁ τῶν ὄντων πρεσβύτερος· « Παλαιὸν ἡμερῶν » κέκληκεν αὐτὸν ἡ προφητεία· « καὶ ἡ θριξὶ τῆς κεφαλῆς αὐτοῦ ὡσεὶ ἔριον καθαρὸν, » ὁ προφήτης λέγει· « Οὐδεὶς δὲ ἄλλος, φησὶ ὁ Κύριος, δύναται ποιῆσαι τρίχα λευκὴν ἢ μέλαιναν. » Πῶς οὖν ἀντιδημιουργοῦσι τῷ Θεῷ, μᾶλλον δὲ ἀντικεῖσθαι βιάζονται οἱ ἄθεοι, τὴν ὑπ' αὐτοῦ πεπολιωμένην παραχαράττοντες τρίχα; « Στέφανος δὲ γερόντων πολυπειρία, » φησὶν ἡ Γραφή· καὶ τοῦ προσώπου αὐτῶν (65) ἡ πολὺ ἄνθος πολυπειρίας. Οἱ δὲ (66), τὸ πρεσβεῖον τῆς ἡλικίας, τὸν πολίεα, καταισχύνουσιν. Οὐκ ἔστι (67) δὲ οὐκ ἔστιν ἀληθινὴν ἐνδεικνύουσαν τὴν ψυχὴν, τὸν κίβδηλον ἔχοντα κεφαλὴν· « Ὑμεῖς δὲ οὐκ οὕτω, φησὶν, ἐμάθετε τὸν Χριστὸν, εἰ γε αὐτὸν ἤκούσατε, καὶ ἐν αὐτῷ ἐδιδάχθητε, καθὼς ἔστιν ἀλήθεια ἐν τῷ Ἰησοῦ, ἀποθέσθαι ὑμᾶς κατὰ τὴν προτέραν ἀνατροφήν, τὸν παλαιὸν ἄνθρωπον, οὐ τὸν πολιδν, ἀλλὰ τὸν φειρόμενον κατὰ τὰς ἐπιθυμίας τῆς ἀπάτης. Ἀνανεῶσθε (68) δὲ μὴ βαφαῖς καὶ καλλωπίσμασιν, ἀλλὰ τῷ πνεύματι τοῦ νοῦς ὑμῶν, καὶ ἐνδύσασθε τὸν καινὸν ἄνθρωπον, τὸν κατὰ Θεὸν κτισθέντα ἐν δικαιοσύνῃ καὶ ὁσιότητι τῆς ἀληθείας. » Ἄνδρα δὲ δεῖ κτενίζεσθαι καὶ ἀποκεῖρεσθαι ξυρῷ, πρὸς εὐπρέπειαν καὶ πρὸς τὸ ἔσοπτον διατιθέμενον τὰς τρίχας, ξύρεσθαι τε καὶ ἀποτελλεσθαι, καὶ λεαινεσθαι τὰς γένας, πῶς οὐ γυναικεῖον; καὶ εἰ μὴ τις αὐτοὺς γυμνοῦσθε, κἄν γυναῖκας ὑπολάβοι (69). Εἰ γὰρ μὴ χρυσοφορεῖν καὶ αὐτοῖς ἐφεῖται, ἀλλ' οὖν γε διὰ τὴν ὀλυδριώδη ἐπιθυμίαν ἱμάντας καὶ λώματα (70) χρυσοῦ περιπτύξαντες πετάλοις, ἢ τινα σφαιρικὰ τῆς αὐτῆς ὕλης ποιησάμενοι σχήματα, σφυρῶν ἀπαρτῶνται, καὶ τραχηλῶν ἀπαιωροῦσι. Σόφισμα τοῦτο κατεαγῶται ἀνθρώπων, εἰς τὴν γυναικωνίτιν κατασυρομένων, ἀμφιβίων καὶ λάγων θηρίων· πορνικὸς τῆς ἐνέδρας ὁ τρόπος καὶ ἄθεος οὗτος. Ὁ γὰρ Θεὸς (71) τὴν μὲν γυναῖκα λείαν ἤθελησεν εἶναι, αὐτοφυῆ (72) τῇ κόμῃ μόνῃ, ὡσπερ ἴππον τῇ χαίτη, γαυρομένην· τὸν δὲ ἄνδρα, καθάπερ τοὺς λέοντας, γενεῖοις κοσμησας, καὶ τοῖς λασίοις ἠδρωσε στήθεσι· δείγμα τοῦτο ἀ-

D sin; idem enim est, ac si legas, καὶ γυναῖκας ἂν ὑπολάβοι, « etiam mulieres esse putaret. » SYLB.

(70) *Λώματα*. Δώματα Nov.

(71) *Ὁ γὰρ Θεός*. Musonius apud Stobæum ait in libro *De invidia*: Τὸν πάγονα καὶ σύμβολον γεγονέναι τοῦ ἄρβενος, ὡσπερ ἀλεκτροῦνι λόφον, καὶ λέοντι χαίτην. « Barbam signum esse viri, tanquam gallo cristam, et leoni jubam. » Athenæus lib. xiv de Diogene refert: « Conspecto quodam cui nudatum sic mentum fuerat, « An naturæ vitio vertis. » inquit, « quod virum te generaverit, non feminam? » Ibidem citatur Alexidis versus in eadem senectutiam. COLLECT.

(72) *Αὐτοφυῆ*. Fortasse rectius αὐτοφυεῖ, dativo casu. De lævitate autem corporis muliebris disserit etiam Basil. 612, virilisque naturæ indicium esse τὸ λάσιον, notat etiam Eustathius in *Iliad*. A. II. SYLBURG.

κῆς καὶ ἀρχῆς. Ταύτη καὶ τοὺς ἀλεκτρούνας, τοὺς ἄπειραχούοντας τῶν ὀρνίθων, καθάπερ κόρουσι, τοὺς κάλλεσιν ἐκαλλώπισεν (73)· καὶ οὕτω περὶ πολλοῦ τὰς τρίχας ταύτας ὁ θεὸς ἡγείται, ὥστε ἅμα φρονήσει κελεύειν παραγίνεσθαι αὐτὰς τοῖς ἀνδράσι· καὶ δὴ ἀγασθεὶς τῇ σεμνότητι, τὸ βλοσυρὸν τοῦ θεάματος γεραρὰ τετίμηκε πολιᾶ. Φρόνησις δὲ, καὶ ἀκριβεῖς λογισμοί, πολλοὶ συνέσει, συνακμάζουσι τῷ χρένῳ, καὶ τὸ γῆρας ἐνιτχύουσι τῷ τόνῳ τῆς πολυπειρίας, ἀνθος ἀξίεραστον φρονήσεως σεμνῆς, εἰς πίστιν εὐλογον προτεινόντες πολιᾶν. Τοῦτο οὖν τοῦ ἀνδρὸς τὸ σύνθημα, τὸ γένειον (74), δι' οὗ καταφαίνεται ὁ ἀνὴρ, πρεσβύτερόν ἐστι τῆς Εὐας, καὶ σύμβολός τῆς κρείττονος φύσεως· τούτῳ (75) πρέπει ἐδικαίωσε τὸ λάσιον ὁ θεός, καὶ διέσπειρε παρὰ πᾶν τὸ σῶμα τοῦ ἀνδρὸς τὰς τρίχας· τὸ δὲ ὅσον λαίον αὐτοῦ, καὶ μαλθακὸν, ἀφείλετο τῆς πλευρᾶς, εἰς ὑποδοχὴν σπέρματος εὐαφῆ τὴν Εὐαν δημιουργήσας γυναῖκα, βοηθὸν οὖσαν γενέσεως καὶ οἰκουρίας. Ὁ δὲ, (προήκατο γὰρ τὸ λαίον,) ἔμεινέ τε ἀνὴρ, καὶ τὸν ἀνδρα δεικνύει· καὶ τὸ δρᾶν αὐτῷ συγκεχώρηται, ὡς ἐκείνη τὸ πάσχειν· ξηρότερα γὰρ φύσει καὶ θερμότερα τὰ δασέα τῶν ψαλῶν ἐστι. Διὸ καὶ τὰ ἀρβύνα τῶν θηλειῶν, καὶ τὰ ἐνοργα τῶν ἐκτομίων (76), καὶ τὰ τέλεια τῶν ἀτελῶν, δασυτέρα τέ ἐστι καὶ θερμότερα. Τὸ οὖν τῆς ἀνδρῶδους φύσεως σύμβολον, τὸ λάσιον, παρανομεῖν ἀνόσιον· τὸ δὲ καλλώπισμα τῆς λειάνσεως, (θερμαινομαι γὰρ ὑπὸ τοῦ Λόγου·) εἰ μὲν ἐπὶ τοὺς ἀνδρας, θηλυδρίου, εἰ δὲ ἐπὶ τὰς γυναίκας, μοιχοῦ (77)· ἄμφω δὲ ὅτι μάλιστα πορβρωτάτω τῆς ἡμετέρας ἐκτοπισέον πολιτείας. « Ἀλλὰ καὶ αἱ τρίχες τῆς κεφαλῆς ἡμῶν πάσαι ἠριθμημένοι, » φησὶν ὁ Κύριος· ἠριθμῆνται δὲ καὶ ἐπὶ τῷ γενεῖω, καὶ μὴν καὶ αἱ παρ' ὄλον τὸ σῶμα· οὐδ' ὅπως οἰοῦν ἐκτιλπέον παρὰ τὴν προαίρεσιν τοῦ Θεοῦ τὴν ἐγκατηριθμημένην τῷ αὐτοῦ θελήματι· εἰ μὴ τι· οὐκ ἐπιγιγνώσκετε ἑαυτοὺς, » φησὶν ὁ Ἀπόστολος, « ὅτι Χριστὸς Ἰησοῦς ἐν ὑμῖν· ὃν εἰ ἐνοικοῦντα ἤδειμεν, οὐκ οἶδ' ὅπως ἀναυτὸν λωδοῦσθαι ἐτετολμήκαμεν. Τὸ δὲ καὶ πιττούσθαι (78) (ὀκνῶ καὶ λέγειν τὴν περὶ τοῦργον ἀσχημοσύνην) ἀπεστραμμένους καὶ κεκυφτάς, καὶ τῆς φύσεως τὰ ἀπόρρητα εἰς τὸ συμφανὲς ἀποτυγνοῦντας, ἐξορχουμένους, καὶ λορδουμένους (79) ἀπερυθρῶσι σχήμασιν, οὐκ ἀπερυθρῶντας αὐτοὺς, ἐν αὐτῇ νεολαίᾳ καὶ γυμνα-

✠ P. 264 ED. POTTER, 225 226 ED. PARIS.

(73) *Κάλλεσιν ἐκαλλώπισεν*. Κάλλεσιν scribunt Bod., Reg. Unde Scholiastes in utriusque marg. adnotat : Κάλλεον γὰρ τὸ ὑπὲρ κεφαλῆς κτενοειδὲς ἐρυθρὸν σαρκίον τῶν ἀλεκτρούνων.

(74) *Τὸ γένειον*. Similia dicit infra cap. 11, pag. 247.

(75) *Τούτῳ*. Posset exp. : « In hoc ut excelleret, æquum censuit Deus, » ac si τὸ λάσιον e margine in textum irrepisset.

(76) *Ἐκτομίων*. Ἐντομίων, Bod., Reg.

(77) *Μοιχοῦ*. Μυχοῦ, Bod., Reg.

(78) *Τὸ δὲ καὶ πιττούσθαι*. P. Victorius lib. viii, c. 14 : Πιττοῦν Græcis aliquando artificium quoddam turpe significat improhorum hominum, qui pice illita pilos detergebant : a materia enim, qua uterentur, studium appellatur. Usus est sæpe Clemens lib. iii *Pædag.*, ubi queritur de moribus sui temporis, quo inveniretur tanta copia cinædorum, ut ex-

tem enim sicut leones barba ornasset, virilem etiam fecit hirsuto pectore, quod quidem est roboris et imperii indicium. Ita etiam gallos, qui pro gallinis decertant, cristis, tanquam galeis, ornavit. Hos autem pilos Deus tanti facit, ut eos simul cum prudentia jubeat adesse hominibus : atque adeo honestate delectatus, gravitatem aspectus honoravit veneranda canitie. Prudentia autem, et accuratæ exactæque rationes, canæ intelligentia, una cum tempore ad summum suum vigorem perveniunt, et intensis multæ experientiæ viribus senium confirmant, amabilem venerandæ prudentiæ florem, qua fides illi concilietur, canitiem proferentes. Hoc viri signum, barba scilicet, per quod vir apparet, est Eva antiquius, et signum melioris naturæ. Eum Deus æquum censuit hirtum esse oportere, et per totum viri corpus pilos disseminavit : quidquid autem ejus erat læve ac molle, a latere abstulit, ad seminis susceptionem mollem ac tractabilem feminam fabricatus, quæ generationis et domus custodiæ esset opitulatrix. Ille autem (quod læve enim erat, projecterat) et vir mansit, et virum ostendit; et ei agere, quemadmodum illi pati, concessum est : sunt enim natura sicciora et calidiora, quæ sunt hirsuta, lævibus. Quocirca et masculina feminis, et coleata exsectis, et perfecta imperfectis, et hirsutiora sunt et calidiora. Id ergo violare, quod est virilis naturæ signum, scilicet hirsutum, est impium. Lævoris autem ornamentum (ipsum enim Verbum me accendit) si propter viros fiat, est effeminati : si propter feminas autem, adulteri : utrumque autem est a nostra republica longissime relegandum. « Quinetiam vestri quoque capitibus omnes capilli numerati sunt », ait Dominus. Sunt autem etiam pili in barba numerati, atque adeo etiam qui sunt in toto corpore : non est ergo vellentus præter Dei institutum, qui voluntate ejus annumeratus est. Nisi utique « vos ipsos non agnoscitis, » inquit Dominus, « quod Christus Jesus est in vobis : » quem si inhabitantem nobis scivissemus, nescio quomodo ipsum probro afficere in animum induvissemus. Picari autem ac velli (vereor hanc turpitudinem vel nominare) aversos, incurvatos, et arcana naturæ aperte denudantes, prodentes,

^a Matth. x, 50. ^b II Cor. xiii, 5.

D starent, qui hoc unum studium haberent : Πιττοῦντων, ξυρούντων, παρατιλλόντων· diversis namque rationibus ac viis idem, ut his verbis ostenditur, efficiebatur. At eodem verbo alio intellectu sæpe usi sunt veteres : pice enim corpora torquebant, unde καταπιττοῦν valebat supplicio afficere. Plautus, *Captivis* :

Te, si hic sapiat senex,

Atra piz agilet apud carnificem, ac tuo capiti illuceat.

COLLECT.

(79) *Λορδουμένους*. Scholiastes in marg. Reg. et Bod. hæc adnotat : Λορδουμένους· οἶονεὶ τὰ ὀπίσθια τῶν ψυῶν συνιδόνοντας τὰ στήθη προεξανιστῆθαι προπετῶς· τοιοῦτον γὰρ ὁ λόρδος σημαίνει βούλεται, ἀντίθετος ὢν τῷ κυρτῷ, ὃν ἡ συνθήκη κυρτὸν εἶδος καλεῖν.

repandos, et, cum erubescendæ sint eorum figuræ, ipsos non erubescentes, in ipso juvenum cœtu et medio gymnasio, ubi virtus virorum exploratur, se indecore gerentes, 97 hoc præter naturam persequi exercitium, quomodo non est extremæ intemperantiæ? Qui enim in aperto hæc faciunt, vix ullos domi fuerint reveriti. Quæ in publico autem est impudentia, testatur eam quæ est in obscuro in summa licentia libidinem. Qui enim in manifesta solis luce virum abnegat, clarum est eum noctu convinci mulierem. « Non erit autem, » dixit Logos per Moysen, « meretrix ex filiabus Israel, et non rit scortum ex filiis Israel ». » At pix juvat, inquit : imo vero facit, ut quis male audiat. Nemo autem sanæ mentis vellet scortum videri, nisi eo morbo laboraret, et studere, ut pulchra imago vituperetur. « Si eos enim, qui sunt vocati secundum propositum, Deus præcivit conformes imagini sui Filii, » propter quos, ut vult Apostolus, prædestinavit beatum, « ut sit ipse primogenitus in multis fratribus » : » quomodo non sunt impii, qui conforme Domino corpus injuria afficiunt? Eī autem, qui pulcher esse velit, quod est in homine pulcherrimum, ornandum est, nempe mens, quam oportet quotidie pulchriorem exhibere. Vellendi autem sunt non pili, sed cupiditates. Mihi vero misereri subit mangonum pusiones, qui ad contumeliam patiendam ornantur : et tamen probro et injuria non a seipsis afficiuntur, sed jassa alieno ad turpem quæstum miseri ornantur. Qui autem lubentes ea faciunt, ad quæ si cogerebantur, morte vindicarent, si viri essent, quomodo non sunt execrandi? At nunc quidem vita eo processit intemperantiæ, insultante et lasciviente iniquitate : et quidquid est impudicum, diffusum est in civitatibus, et jam pro lege habetur. Apud ipsos stant in fornice mulieres, carnem suam ad probrum voluptatis venundantes : et pueri docti abnegare naturam, mulieres simulant. Omnia immutavit luxuriosus : hominem probro affectit : mollis et luxuriosa curiositas quærit omnia, omnia aggreditur, naturam coeret : homines patiuntur muliebria, et femine præter naturam viros agunt; et nubunt, uxoresque ducunt feminæ : nullus est meatus, ad quem non pateat aditus impudiciæ. Jam vero eis quoque

αὐτῶν μέσῳ, ἐνθα ἀρετὴ ἀνδρῶν ἐξετάζεται, ἀσχημονώντας, τὸ παρὰ φύσιν τοῦτο διώκοντας ἐπιτηδεύματα, πῶς οὐχὶ τῆς ἐσχάτης ἀσελγείας ἐστίν; Οἱ γὰρ ἐν τῷ φανερῷ τοιαῦτα διαπραττόμενοι σχολῇ γ' ἂν αἰδέσθαιεν οἴκοι τινάς. Καταμαρτυρεῖ δὲ αὐτῶν ἢ ἐν τῷ δημοσίῳ ἀναίσχυντία, τὴν ἐν τῷ ἀφανεί ἐπ' ἐξουσίας ἀκολασίαν· ὁ γὰρ ὑπὸ τῆς αὐγᾶς (80) τῶν ἀνδρᾶ ἀρνούμενος πρόδηλός ἐστι νύκτωρ ἐλεγχόμενος γυνή. « Οὐκ ἔσται δὲ, » εἶπεν ὁ Λόγος διὰ Μωϋσέως, « ἀπὸ θυγατέρων (81) Ἰσραὴλ πόρνη· καὶ οὐκ ἔσται ὁ παρνεύων ἀπὸ υἰῶν Ἰσραὴλ. » Ἄλλ' ὠφελεῖ, φησὶν, ἢ πίττα. Ἄλλὰ διαβάλλει, φημί. Οὐκ ἂν δὲ ἐθέλησέ τις εὖ φρονῶν πόρος εἶναι δοκεῖν, μὴ νοσῶν, καὶ διαβάλλειν (82) ἐπιτηδεύειν τὴν καλὴν εἰκόνα. Οὐκ οὖν ἐκὼν βουληθεῖ τις. « Εἰ γὰρ τοὺς κατὰ πρόθεσιν κλητοὺς προέγνω ὁ Θεός, συμμόρφους τῆς εἰκόνας τοῦ Υἱοῦ αὐτοῦ, » δι' οὗς κατὰ τὸν Ἀπόστολον μακάριον ὤρισεν, « εἰς τὸ εἶναι αὐτὸν πρωτότοκον ἐν πολλοῖς ἀδελφοῖς· » πῶς οὐκ ἄθεοι τὸ σύμμορφον τοῦ Κυρίου λωθῶμενοι σῶμα; Ἄνδρὶ δὲ βουλομένῳ εἶναι καλῶ τὸ κάλλιστον ἐν ἀνθρώπῳ, τὴν διάνοιαν, κοσμητέον, ἦν καθ' ἐκάστην ἡμέραν εὐπρεπεστέραν ἐπιδεικτέον· παρατιλτέον δὲ οὐ τὰς τρίχας, ἀλλὰ τὰς ἐπιθυμίας. Ἐγὼ δὲ τῶν ἀνδραποδοκαπέλων (83) τὰ παιδάρια ἐλεύθω, εἰς ὕβριν κοσμοῦμενα· ἀλλ' οὐχ ὄφ' ἑαυτῶν λελώθηται, κελεύόμενα δὲ, εἰς αἰσχρὰ κέρδειαν τὰ δύστηνα καλλωπίζεσθαι. Οἱ δὲ ἐκόντες ταῦτα αἰρούμενοι δρᾶν, ἃ κελεύόμενοι, θανάτῳ (84) ἂν ἐτιμήσαντο, εἰ ἄνδρες ἦσαν, πῶς οὐ καταπίπτοισι (85); Καὶ νῦν μὲν εἰς τοσοῦτον ἀκολασίας ἐλήλακεν ὁ βλος, ἐντροφώσας ἀδικίας· καὶ τὸ λέγωνος πᾶν ἐπιπέχεται ταῖς πόλεσι, νόμος γενόμενον. Ἐπὶ τέλους ἐστᾶσι παρ' αὐτοῖς τὴν σάρκα τὴν ἑαυτῶν εἰς ὕβριν ἡδονῆς πιπράσκουσαι γυναῖκες· καὶ παῖδες, ἀρνεῖσθαι τὴν φύσιν δευδαγμένοι, προσποιῶνται γυναῖκας (86). Πάντα μετακεκίνηκεν ἡ τρυφή· κατῆσχυε πὸν ἀνθρωπῶν· ἀθροδιαίτος περιεργία πάντα ζητεῖ, πάντα ἐπιχειρεῖ, βιάζεται πάντα, συνέχει (87) τὴν φύσιν· τὰ γυναικῶν οἱ ἄνδρες πεπόνθασι, καὶ γυναῖκες ἀνδρίζονται (88) παρὰ φύσιν· γαμοῦμεναί τε, καὶ γαμοῦσαι γυναῖκες· πόρος (89) δὲ οὐδεὶς ἄδικτος ἀκολασίᾳ· κοινή δὲ αὐτοῖς Ἀφροδίτῃ δημεύεται· συνέστιος τρυφή· ὧ τοῦ ἐλκεῖνου θείματος! ὧ τοῦ ἀβρήτου ἐπιτηδεύματος! τρέπαια ταῦτα τῆς πολιτικῆς ὤμων (90) ἀκρασίας δείκνυται· τῶν ἔργων ὁ ἐλεγχος, αἱ χαμαί-

✠ P. 265 ED. POTTER, 226-227 ED. PARIS.

(80) Ἀύγας. Hæc pro αὐγᾶς e Pal. ms. substituit Sylburg. Consentiant codices nostri.

(81) Ἀπὸ θυγατ. Πόρνη ἀπὸ θυγατέρων Ἰσραὴλ, καὶ οὐκ ἔσται πορν. Bibl. Vulg.

(82) Καὶ διαβ. Hæc verba tum demum præcedenti sententiæ membro responsura videntur, si absque distinctione scribantur : Καὶ διαβάλλειν ἐπιτηδεύειν τὴν καλὴν εἰκόνα οὐκ οὖν ἐκὼν βουληθεῖ τις. « Neque akeris operam lubens dare voluerit, ut pulchræ imaginis imbecillæ nota afferatur. »

(83) Ἀνδραποδοκαπ. Ἀνδροκαπέλων, Nov.

(84) Θανάτῳ. H. θανάτου πινυλλί, genit. casu : structura magis usitata. Sylburg.

(85) Κατάπιπτοισι. Κάπτουσι, Reg., Bod.

(86) Καὶ παῖδες. . . προσποιῶνται γυναῖκας.

« Deut. xxi, 17. » Rom. vii, 28, 29.

Hæc e Nov. exciderunt.

(87) Συνέχει. Συνέχει agnoscit etiam Herteti versio, « naturam coeret : » sed procul dubio legendum συγγεῖ, « confundit. » Sylburg. — Συγγεῖ adnotavit aliquis in marg. Reg.

(88) Γυναῖκες ἀνδρίζονται. Scholiastes in marg. Reg. et Bod. adnotat : Τὰς μαρὰς τριβάδας λέγει· ἃς καὶ εταυριστῆρας καὶ Λεσθίας καλοῦσι.

(89) Πόρος. Versus iambicus :

Πόρος δ' οὐδεὶς ἄδικτος ἀκολασίᾳ.

Porro ἀκολασίας habet Nov.

(90) Ὑμων. Hervetus interpres prima persona ἡμῶν, « nostræ. » Sylburg.

τυπαι. Φεῦ τῆς τοσαύτης ἀνομίας! Ἄλλ' οὐδὲ συνλάσιν οἱ ταλαίπωροι, ὡς τὸ ἀδῆλον τῆς συνουσίας πολ- λάς ἐργάζεται τραγῳδίας· παιδὶ πορνέυσαντι (91) καὶ μαχλώσας θυγατράσιν ἀγορησαντες πολλάκις (92) μίγνυνται πατέρες, οὐ μεμνημένοι τῶν ἐκτεθέντων παιδίων· καὶ ἄνδρας δείκνυσιν τοὺς γεγεννηκότας ἀκρασίας ἐξουσία (95). Ταῦτα οἱ σοφοὶ τῶν νόμων (94) ἐπιτρέπουσιν· ἔξιστιν αὐτοῖς ἀμαρτεῖν κατὰ νόμον· καὶ τὸ ἀπόρρητον τῆς ἡδονῆς εὐκολαν λέγουσι. Μοι- χείας ἀππλάχθαι νομίζουσιν οἱ μοιχεύοντες τὴν φύσιν· ἔπεται δὲ αὐτοῖς τῶν τολμημάτων τιμωρὸς ἡ εἰκη· καὶ καθ' ἑαυτῶν ἀπαραίτητον ἐπισπώμενοι συμφορὰν, ὀλίγου νομίσματος (95) ὠνοῦνται θάνατον. Τούτων ἔμποροι τῶν φορτίων οἱ καχοδαίμονες (96) πλέουσιν, ὡς σίτον, ὡς οἶνον, πορνείαν ἀγώγιμον φέροντες· ἄλλοι δὲ, ἀθλιώτεροι μακρῶ, ὡς ἄρτον, ὡς ὄψον, ἀγοράζουσιν ἡδονάς· οὐδὲ ἐκεῖνο ἐν νῶ λαβόντες τὸ Μωυσέως· « Οὐ βεβηλώσεις τὴν θυγατέρα σου, ἐκπορνέουσαι αὐτήν· καὶ οὐκ ἐκπορνέουσαι ἡ γῆ πλησθήσεται ἀνομίας. » Ταῦτα προσηγεύετο πάλαι· ἀρίδης δὲ ἡ ἐκβάσις· πᾶσα ἡδὴ πεπληρωταὶ γῆ πορνεύει καὶ ἀνομίας. Ἄγαμαι τοὺς παλαιούς Ῥωμαίων νομοθέτας (97)· ἀνδρόγυνον ἐμίσησαν ἐπιτήδευσιν οὗτοι, καὶ τοῦ σώματος τὴν πρὸς τὸ θῆλυ κοινωνίαν παρὰ τὸν τῆς φύσεως νόμον ὀργύματος κατηξίωσαν κατὰ

• Levit. xix, 29.

(91) Παιδὶ πορνέουσιν. Justinus M. *Apolog.* i, f. 55, edit. Oxon., de prostibulis agens : Καὶ τῶν τούτοις χρωμένων νε, πρὸς τῇ ἀθέω καὶ ἀσεβείᾳ καὶ ἀκρατεῖ μίσει, εἰ τύχοι, τέκνων, ἢ συγγενῶν, ἢ ἀδελφῶ μίγνυνται. « Et cum his consuetudinem habens aliquis, præterquam quod impio scelerato et incontinenti se polluit concubitu, cum liberis etiam si sors ita ferat, aut cognato, aut germano miscetur. » Tertullianus *Apolog.* cap. 10 : « In primis filios expositis suscipiendis ab aliquo prætereunte misericordia extranea, vel adoptandos melioribus parentibus emancipatis. Alienati generis necesse est quandoque memoriam dissipari : et simul error impeerit, exinde jam tradux proficiet incesti, serpente genere cum scelere. Tunc deinde quocunque in loco, domi, peregre, trans freta comes est libido : cuius ubique saltus facile possunt alicubi ignaris filio pangere, velut ex aliqua seminis sparsione ; ut ita sparsum genus per commercia humana concurrat in memorias suas, neque eas cœtus incesti sanguinis agnoscat. »

(92) Πολλάκις. Hoc pro vulg. πολλὰς repositum e Pal. ms. SYLBURG. — Consentiant codices nostri.

(93) Καὶ ἄνδρας... ἐξουσία. Reinesius *Var. lect.* D lib. i, c. 22, hæc adnotat : « Interpres, « Viros « fieri eos, qui genuerunt, efficit nimia libidinis « licentia : » quod ipsum ænigma Sphingis est. Alludit Clemens adagio noto, Ἄρχῃ ἄνδρα δείκνυσαι, « Magistratus virum, » qualis sit, quid valeat, « ostendit : » et quod potentia, seu strenuitas in exercenda libidine liberis prodat, patres suos esse viros, significat : hoc est, liberi, filii, filiarumque, quibus sic abutuntur πρὸς τὰ ἀνόμητα καὶ ἀρρήτα patres, eo ipso cognoscunt, quam viri sint οἱ γεγεννηκότες, « patres » sui. »

(94) Οἱ σοφοὶ τῶν νόμων. Nam Solonis aliorumque legibus concessa fuere prostibula. Conf. *Archæologie nostræ Græcæ* lib. iv, cap. 12.

(95) Ὀλίγου νομίσματος. Nempe stipendio quod meretricibus dabatur. Conf. *Archæologie Græcæ* cap. superius laudat.

(96) Καχοδαίμονες. Μακεδόνες Nov.

PATROL. GR. VIII.

A communis Venus publicatur, domestica est luxuria. O miserandum spectaculum! o nefandum studium! Hæc civilis vestræ intemperantiæ ostenduntur tropæa : hæc flagitia arguunt, quæ prostant in fornicibus. O quanta est hæc iniquitas! Sed neque intelligunt miseri, quantas sæpe tragædias excitet incertus coitus. Cum meritorio filio et meretricibus filiabus, sæpe patres coennt, expositorum liberorum immemores, et viros esse eos, qui genuerunt, ostendit nimia libidinis licentia. Hæc sapientes leges permittunt : licet autem eis peccare ex lege, et nefandam voluptatem appellant indifferentiam. Esse se ab adulterio liberos existimant, qui naturam adulterant : eos autem consequitur eorum quæ flagitiose ab eis perpetrata sunt, ultrix justitia : et B in seipsos inevitabilem atrahentes calamitatem, parvo nummo mortem emunt. Harum mercium miseri mercatores navigant, tanquam frumentum, tanquam vinum, fornicationem importantes : alii autem longe miseriores, tanquam pavem, tanquam obsonium, voluptates comparant. Et nec illud quidem Moysis eis venit in mentem : « Non profanabis filiam tuam, ut eam facias meretricem : et non fornicabitur terra, et terra implebitur iniquitate ». » Hæc olim propheticè dicta sunt : est autem mani-

(97) Ῥωμαίων νομοθέτας. Respicit legem Scantiniam : de qua Prudentius *Περὶ στεφάνων*, in Romani martyrio :

C Sed credo magni limen amplectar Jovis :
Qui si citetur legibus vestris reus,
Laqueis minacis implicatus Juliae,
Luat severam victus et Scantiniam.

Plura Antonius Augustinus de Leg. et S. C. p. 186. R. SYLBURG. — Reinesius *Var. lect.* lib. i, cap. 22, ad hæc verba Clementis hæc adnotat : « Hunc locum Herveti interpretatio obscurat. Capite isto viros seorsim instruit, et horum circa cultum corporis περιττόν taxat : istis vero verbis spurcitiæ eorum, qua vel mulieres studerent adeo referre, vel muliebria paterentur, vel in mares præpostere ferantur, defricat. Vocat enim γύναιας et θηλυδρίας, quod cum mulieres simularent, non essent tamen, uti nec viri, quia esse respuerent, abnegare naturam sic edocti. Non igitur de consuetudine viri cum femina hoc loco quidquam cogitemus, sed sic vertamus : « Laudo veteres Romanorum legis- « latores : hi effeminatum et molle vite institutum « (sen professionem) oderunt ; et corporis ad « muliebria communicationem (commodationem, « oblationem) præter naturæ legem ultimo suppli- « cio dignam esse e lege justitiæ censuerunt. » Ὀργυμα apud Athenienses, e quorum consuetudine Clemens, ut qui Athenis et natus et eruditus esset, loquitur, erat locus in quo de damnatis ultimum supplicium sumebatur, idem quod βάραθρον : inde carnifex, ὁ δῆμιος, dicebatur ὁ ἐπὶ τῷ ὀργυματι. In terram vero defossio, de qua hic Hervetus somniavit, pœna erat tantum virginum Vestalium stuprum passarum (Plutarch. *Numa*), de quibus hic Clementi sermo non est. Et cum a Romanis in impuros ejusmodi gladio animadversum fuisse constet hoc testimonio, quod legem Juliam et auctorem ejus D. Augustum respicit, lex Scantinia, quæ multam pecuniariam τοῖς παιδοφθόροις irrogabat, huc trahenda non fuit, ut fecit Sylburgius ad hunc locum. » Hæc Reinesius. Nihilominus verum est, se-

19

festus exitus : omnis jam terra et fornicatione et iniquitate plena est. Suspicio autem et admiror veteres Romanorum legislatores : ii muliebres et effeminatum vitæ studium odio habuerunt, et corporis terræ infodi ex lege justitiæ æquum existimaverunt. Nefas est enim barbam vellere, quæ est pulchritudo congenita, pulchritudo ingenua :

Primo barbatum : namque hæc gratissima pubes.

Deinde inungitur, dum « barba » delectatur, in quam « unguentum descendit » propheticum, dum « Aaron » honorabatur. Oportet autem eum, qui a Pædagogō recte instituitur, super quem pax habitavit, etiam cum pilis suis pacem agere. Quid non igitur admiserint feminae ad libidinem propterea, dum vident viros talia audere? Imo verum non viri, sed batali et feminelli dicendi sunt, quorum voces sunt compressæ et graciles, vestis autem cum tactu, tum tinctura ipsa esse effeminata. Ex moribus autem externis aperte arguuntur hi homines, ex amictu, calceatu, habitu, incessu, tonsu, aspectu : « Ex aspectu enim vir cognoscetur, » inquit Scriptura, « et ex occursum hominis homo agnoscetur. Vestitus viri, et gressus pedis, et risus dentium de ipso annuntiabit. » Hi enim, etsi aliis pilis maxime cani sint, eorum, qui sunt in capite

✕ P. 266 ED. POTTER, 227 ED. PARIS.

mimares, de quibus cum verba Clementis, tum etiam Herveti versio agere videntur, apud Romanos, necari solitos fuisse; et si non ὄρυγματι, saltem simili supplicio, nempe deportatione in mare, periisse. Livius de quodam seminare Umbriae invento, tib. xxxix : « Id prodigium abominantes, arceri Romano agro. necarique jusserunt. » Idem lib. xxxi, cap. 12, cum inter alia prodigia duos seminare memorasset, addit : « Ante omnia abominati semimares, jussique in mare deportari; sicut proxime, Cn. Clodius, Mar. Livio consulibus, deportatus similis prodigii fetus fuerat.

(98) Ὁ γὰρ θέμις. Iterum Reinesius : « Hæc de pilorum evulsione, qua οἱ θηλυδραὶ lævorem procurabant, huc non pertinent, et trajectione turpissima in hunc locum migraverunt. Egerat de isto ἐκτιμῶ in antecedentibus : « Barbam viri signum esse Eva antiquius, et melioris naturæ symbolum; hoc vero violare, impium. Lævorem in viro muliebrem esse, in feminis adulteram significare; utrumque autem a repub. nostra longissime relegari : nihil esse vellendum præter Dei institutum, qui et barbæ pilos numeraverit : et si agnovissemus Jesum inhabitare nobis, » οὐκ οἶδ' ὅπως ἂν αὐτὸν λωβῶσθαι τετολμηκήμεν. « nescio a quoinodo probro afficere ipsum ausi fuisset. » Οὐ γὰρ θέμις (hic enim locus est ex iis, quæ infra capite alieno leguntur) ἐκτίλα ποτε τὸ γένειον, τὸ κάλλος τὸ σύμφυτον, τὸ γενναῖον κάλλος. « Πρῶτον ὑπηγήτην, οὐπερ χαριστάτη ἦδη. » Προβαίνων δὲ ἦδη ἐπαλείφεται γανούμενος πύγων, ἐφ' ὃν κατέβαινε τὸ μύρον τὸ προφητικὸν Ἁαρῶν τιμωμένον. Χρῆ δὲ (hæc conclusio est totius de cultu barbæ sermonis) τὸν ὀρθῶς παιδαγωγούμενον, ἐφ' ὃν ἡ εἰρήνη κατεσχίνασε, καὶ πρὸς τὰς ἑαυτοῦ τρίχας εἰρήνην ἄγειν. I. e. : « Nefas enim est barbam evellere, congenitam pulchritudinem, generosum decus. » Primo barbatum, namque hæc gratissima pubes : « Post etiam inungitur delectatus barba, in quam unguentum propheticum descendit, Aaronem honorato. Oportet autem eum qui recte instituitur, super quem pax habitavit, etiam cum pilis

τὸν τῆς δικαιοσύνης νόμον. Οὐ γὰρ θέμις (98) ἐκτίλα ποτε τὸ γένειον, τὸ κάλλος τὸ σύμφυτον, τὸ γενναῖον κάλλος.

cum femina consuetudinem præter naturæ legem. Nefas est enim barbam vellere, quæ est pulchritudo congenita, pulchritudo ingenua :

Πρῶτον (99) ὑπηγήτην· οὐπερ χαριστάτη ἦδη.

Προβαίνων δὲ ἦδη ἐπαλείφεται, « γανούμενος πύγων, » ἐφ' ὃν « κατέβαινε τὸ μύρον » τὸ προφητικὸν, « Ἁαρῶν » τιμωμένον. Χρῆ δὲ τὸν ὀρθῶς παιδαγωγούμενον (1), ἐφ' ὃν ἡ εἰρήνη κατεσχίνασε, καὶ πρὸς τὰς ἑαυτοῦ (2) τρίχας εἰρήνην ἄγειν. Τί τοίνυν οὐκ ἂν ἐπιτηδεύσειαν αἱ γυναῖκες, αἱ εἰς μαχλοσύνην σπεύδουσαι, τοιαῦτα τολμῶσιν (3) ἐνοπτριζόμεναι τοῖς ἀνδράσιν; Μᾶλλον δὲ οὐκ ἄνδρας, βατάλους δὲ καὶ γύνιδας καλεῖν τούτους χρῆ, ὧν (4) καὶ αἱ φωναὶ τεθρομμένα, καὶ ἡ ἐσθῆς τεθηλυμμένη ἀφῆ καὶ βαφῆ. Ἄηλοι δὲ οἱ τοιοῦτοι ἐλεγχόμενοι τὸν τρόπον ἐξωθεν ἀμπεχόνη, ὑποδέσει, σχήματι, βαδίσματι, κούρῃ, βλέμματι. « Ἀπὸ ὀράσεως γὰρ ἐπιγνωσθήσεται ἄνθρωπος, » ἡ Γραφή λέγει. « καὶ ἀπὸ ἀπαντήσεως ἀνθρώπου ἐπιγνωσθήσεται ἄνθρωπος (5). » στολισμὸς ἀνδρὸς, καὶ βῆμα ποδὸς, καὶ γέλως ὀδόντων, ἀναγγελεῖ τὰ περὶ αὐτοῦ. » Οὗτοι γὰρ, καὶ τὰ μάλιστα

« Psal. cxxxii, 2. » Eccli. xix, 26, 27.

« suis pacem habere. » Istam trajectionem, quam indicavimus, antiquissimam esse oportet, quod ad omnes codices manaverit, qua admissa optime cohererent omnia. » Hæc Reinesius. Veruntamen nil aliud accidisse videtur, quam quod auctor, aliis nonnullis, pro more suo, interpositis, ad prius institutum redeat. Hoc porro loco adnotat Scholiastes in marg. Reg. et Bod. : Καὶ μὴ ἄρτι ὡς οἱ Ῥωμαίων ἱερεῖς ὡς τι τῶν ἐξαιρέτων ἀποξυροῦνται τὸ γένειον.

(99) Πρῶτον. Versus ex xi Odyss. :

... Νενηγῆ ἀνδρὶ εἰκινῶς
Πρῶτον ὑπηγήτη, τοῦ περ χαριστάτη ἦδη.

... Adolescenti viro similis,
Primum pubescenti, cujus gratissima pubertas.

Eustathius : « Ἄρτι ὑποπιμπλαμένο γυνεῖου, de Mercurio occurrente Ulyssi domum Circes adeunte dicitur. Seneca epist. 12 : « Pueritiæ maximus in exitu decor est. » In quem locum Muretus et hunc Homeri, et illum Ovidii :

O nec adhuc juvenis, nec jam puer.

Citatur et a Platone initio *Protagoræ*. Versus autem ille, *Lanigera pecudes*, ex Hesiodo est in *Operibus*. COLLECT.

(1) Παιδαγ. Quædam e Nov. exciderunt.

(2) Ἐαυτοῦ. Ἐαυτῶν Bod., Reg.

(3) Τολμῶσι. Flor. ed. τολμῶσαι, sed rectius Pal. ms. τολμῶσι, « audentibus, » i. e. : cum talia viri audeant, mulieres quoque ad eorum exemplum, cum speculum, se componunt. SYLBURG. — Consentiant mss. nostri. Mox γύνιδας, cum duplici v, Bod., Reg.

(4) Ὄρ. Ex Pal. auctoritate sustuli δέ, quæ in Flor. edit. legitur post ὧν. SYLBURG. — Consentiant iterum codices nostri.

(5) Ἄρθρ. ἐπ. ἀνθ. Προσώπου ἐπιγνωσθήσεται νοσῶντων Eccli. Mox, καὶ γέλως ὀδόντων, καὶ βήματα ἀνθρώπου ἀναγγέλλει. Ibid.

πρὸς τὰς ἄλλας πεπολιωμένοι (6) τρίχας, μόνον τὰς Ἀ ἐπὶ τῇ κεφαλῇ περιέπουσι, μικροῦ δεῖν ἀναδούμενοι κεκρυφάλοις τὰς κόμας, ὡσπερ αἱ γυναῖκες. Λέοντες μὲν οὖν αὐχοῦσι τὸ λάσιον αὐτῶν, ἀλλ' ἐπὶ τῆς ἀλκῆς ὀπλίζονται τῇ τριχί· κάπροι δὲ καὶ αὐτοὶ σεμνύονται λοφιῶ, ἀλλὰ φρίσσοντας αὐτοὺς τὴν τρίχα, δεδίκασαι κυνηγοί.

Εἰροπόκοι (7) δ' ὅτις *μαλλοῖς καταβεβρῖθασιν*· ἀλλὰ καὶ τούτων ἐπλήθυνε τὰς τρίχας ὁ φιλόσοφος Πατήρ, εἰς σὴν, ἀνθρώπε, ὑπουργίαν, κείραι διδάξας τοὺς πόκους. Καὶ τῶν ἐθνῶν οἱ Κελτοὶ (8) καὶ οἱ Σκύθαι κομῶσιν, ἀλλ' οὐ κοσμοῦνται· ἔχει τι φοβερὸν τὸ εὐτριχον τοῦ βαρβάρου, καὶ τὸ ξανθὸν αὐτοῦ (9) πόλεμον ἀπειλεῖ· συγγενές τι τὸ χρῶμα τῷ αἵματι. Μεμισήκατον ἄμφω τῷ βαρβάρῳ τὴν τρυφήν· μάρτυρας ἐπιδείξονται σαφεῖς τὸν Ἰππὸν (10) ὁ Γερμανός, ὁ Σκύθης τὴν ἄμαξαν. Ὀλιγωρεῖ δὲ ἐσθ' ὅτε καὶ τῆς ἀμάξης ὁ Σκύθης· πλούτος εἶναι δοκεῖ τῷ βαρβάρῳ (11) τὸ μέγεθος αὐτῆς· καὶ καταλιπὼν τὴν τρυφήν, εὐτελής πολιτεύεται οἶκον αὐτάρκη, καὶ τῆς ἀμάξης εὐζωνότερον, τὸν ἵππον λαβὼν Σκύθης ἀνὴρ, ἀναβάς φέρεται οἷ βούλεται· κάμνων δὲ ἄρα λιμῷ, αἰτεῖ τὸν ἵππον τροφάς· ὁ δὲ ὑπέχει τὰς φλέβας· καὶ ἔ κέκτυται μόνον, τῷ κυρίῳ τὸ αἷμα χορηγεῖ (12)· καὶ τῷ Νομάδι ὁ ἵππος ὄχημα γίνεταί καὶ τροφή. Ἀραβίων δὲ ἄλλοι οὗτοι Νομάδες, ἡ μάχιμος ἡλικία καμηλοβάται (13) εἰσὶ· κρούσας οὗτοι τὰς καμηλοὺς ἐφέρονται (14)· αἱ δὲ νέμονται ἅμα καὶ θέουσι, ἀναλαμβάνουσαι τοὺς δεσπόδας· καὶ τὸν οἶκον ἐπιφέρονται σὺν αὐτοῖς. Εἰ δὲ καὶ ποτὸν ἐπιλίποι τοῖς βαρβάροις, ἀμέλγονται τοῦ γάλακτος· κενουμένης δὲ ἦδη τῆς τροφῆς, ἀλλ' οὐδὲ τοῦ αἵματος φεῖδονται, ἢ φασὶ λυττήσαντας τοὺς λύκους. Αἱ δὲ ἄρα ἡμερώτεραι τῶν βαρβάρων, οὐ μνη-

✠ P. 267 ED. POTTER, 228 ED. PARIS.

(6) *Πεπολιωμένοι*. Lowthius ait: « Sensus suadet legendum περιτυλλόμενοι. Vide quæ paulo ante præcedunt. »

(7) *Εἰροπόκοι*. Hesiodi *Operum et dier.* 1, v. 232.

(8) *Κελτοί*. Strabo de Belgis lib. iv, pag. 196, ait: Σαγηφοροῦσι δὲ, καὶ κομοτροφοῦσι: « saga ferunt et comam alunt. » Hinc Gallia comata.

(9) *Τὸ ξανθὸν αὐτοῦ*. Germanis flavæ comæ erant: Tacitus *De moribus Germanorum*: « Truces et cærulei oculi, rutilæ comæ. » Antoninus apud Herodianum, κόμας τε κεφαλῇ ἐπετίθετο ξανθὰς, καὶ εἰς κορυφῇ Γερμανῶν ἠσκημένας: « comas flavas capiti circumposuit, et ad tonsuram Germanicam factas. » C. Caligula ad Germanicum triumphum, « Galliarum procerissimum quemque legit ac seposuit ad pompam: coegit non tantum rutilare et submittere comam, sed et sermonem Germanicum ediscere: » ut refert in ejus Vita Suetonius, c. 47. Quin etiam Galli capillos flavos faciebant. Plinius *Nat. hist.*, l. xxviii, c. 12: « Prodest et sapo: Gallorum hoc inventum rutilandis capillis, ex sevo et cinere. » Martialis in *Epigram.*:

Caustica Teutonicos accendit pluma capillos.

Id aliæ gentes imitabantur. Tertullianus *De cultu feminæ*: « Video quasdam et capillum e croco vertere; pudet eas etiam nationis suæ, quod non Germanæ aut Gallæ procreatæ sint. »

(10) *Τὸν Ἰππὸν*. Rhenum scilicet fluvium, e quo potum haurit.

(11) *Βαρβάρῳ*. Βορβόρω Nov.

solummodo curam gerunt, vitis, non secus ac feminæ, comas propemodum alligantes. Atque leones quidem de hirtis suis pilis se jactant, sed in pugna eis armantur. Apri quoque ipsi gloriantur juba; sed eos pilis inhorrescentes pertimescunt venatores.

Lanigera quoque oves denso sunt vellere onustæ: atqui eorum quoque pilos multiplicavit benignus Pater in tuum, o homo, usum, dum ✠ te vellera tondere docuit. Et ex gentibus quidem Galli et Scythæ comam nutriunt, sed non se ornant; et terribile quiddam præ se fert densum barbari capillitium, et flavus ille color bellum minatur, ut qui videatur, cognationem habere cum sanguine. Ambo hi barbari luxum odio habent. Apertos testes proferent, Germanus quidem Rhenum, Scythæ vero plaustrum. Quanquam nonnunquam quoque evenit, ut Scythæ plaustrum contemnat; diritiæ barbaro ejus esse videtur magnitudo, et relictis deliciis vitam agit frugalem; domum sufficientem, et plaustro agiliorem, equum scilicet acceptum, conscendens Scythæ, eum ducit quo vult. 98 Fame autem laborans petit ab equo alimentum: ille vero præbet venas, et, quem solum possidet, sanguinem domino suppeditat. Porro autem equus quoque Nomadi est et vehiculum et cibus. Inter Arabes autem (sunt hi alii Nomades), qui ad pugnandum apta sunt ætate, camelos conscendunt: parientes hi camelos educunt: illæ vero simul et pascuntur et currunt, dominosque suscipientes una quoque cum eis domum ferunt. Quod si potus quoque barbaris defecerit, lac mulgeat: ekinauto autem nutrimento, ne sanguini quidem parcunt, ut fertur de lupis rabie agitatibus. Illæ vero

(12) *Τὸ αἷμα χορηγεῖ*. Martialis lib. *Spect.*, epigr. 3 de Sarmatis ait:

Venit et epoto Sarmata pastus equo.

De Massagetis similia refert Dionysius *Perieg.*, vers. 744:

... Ἀλλὰ γὰρ ἵππων

Αἵματι μίστροτες λευκὸν γάλα, δαῖτα τίθετα.

... Quin etiam equorum

Sanguini miscentes album lac, convivium apparant.

D Item Seneca in *Œdip.*:

Lactea Massagetes qui pocula sanguine miscet.

Silius Italicus:

Et qui, Massagetem monstrans feritate parentem, Cornipedis fusa satiaris, Concune, vena.

Eadem de Getis ac Scythis fere omnibus memorant auctores.

(13) *Καμηλοβάται*. Strabo lib. xvi, sinum Arabicum describens: Χώρα Νομάδων, ἀπὸ καμηλῶν ἐχόντων τὸν βίον· καὶ γὰρ πολέμοισιν ἀπ' αὐτῶν, καὶ δδεύουσι, καὶ τρέφονται, τῷ γάλακτι χρώμενοι, καὶ ταῖς σαρκί. « Regio Nomadum et camelis victum ducentium: nam iis et in pugna, et in faciendo itinere utuntur, et lacte ac carnibus vescuntur. »

(14) *Ἐφέρονται*. Flor. edit. ἐφέρονται habet: pro quo Hervetus interpres ἐκφέρονται legisse videtur. Sylburgius e Pal. ms. ἐφέρονται substituit. Consequuntur codices nostri.

barbaris mansuetiores, etiam injuria affectæ, mali accepti non recordantur; sed solitudinem confidenter percurrunt, dominos simul portantes et alentes. Pereant ergo immanes belluæ, quibus est cibus sanguis! Neque enim hominibus fas est tangere sanguinem, quibus corpus nihil est aliud, quam caro ex-culta sanguine. Logi particeps fuit humanus sanguis, et gratiæ per Spiritum habet communionem. Si quis eum injuria affecerit, ✕ non latebit: licet ei, etiamsi sit nudatus figura, ipsum alloqui Dominum. Barbarorum autem probro simplicitatem: expeditam vitæ rationem diligentes, reliquerunt delicias. Tales non vocat Dominus nudos fastu et arrogantia, nudos vana gloria, avulsos a peccatis, solum vitæ lignum ferentes, solam salutem obtinentes.

CAP. IV.

Cum quibusnam habenda sit consuetudo.

Verumenimvero imprudens transilii spiritu ordinem, ad quem rursus est revertendum, et reprehendenda multorum servorum possessio. Cum enim ipsi agere singula et ministrare nolint, ad famulos confugiunt, obsonatorum et mensæ structorum, eorumque qui carnes in frusta artificiose dissecant, magnam ementes multitudinem. In multas autem et varias partes eis sunt divisi mercenarii. Ac nonnulli quidem eorum laborant in iis quæ ad explendam gulæ ingluviem pertinent, structores et ciborum conditores, et alii quidem belliariorum, alii vero liborum ac placeantarum, alii pulventorum ac sorbitionum sunt compositores et architecti; alii vero ponunt operam in vestibis superfluis: alii au-

✕ P. 268 ED. POTTER, 228-229 ED. PARIS.

(15) *Διεκθέουσι*. Διαθέουσι Nov.

(16) *Οὐδὲ γὰρ θίγειν αἷμα*. Augustinus lib. xxxii contra Faustum, cap. 13: « Si hoc tunc apostoli præceperunt, ut ab animalium sanguine abstinerent Christiani, ne præfocatis carnibus vescerentur, elegisse mihi videntur pro tempore rem facilem, et nequaquam observantibus onerosam, in qua cum Israelitis etiam gentes propter angularem illum lapidem duos parietes in se condentem aliquid communiter observarent. Transacto vero illo tempore, quo illi duo parietes, unus ex circumcissione, alter ex præputio venientes, quamvis in angulari lapide concordarent, tamen suis quibusdam proprietatibus distinctius eminebant, et ubi Ecclesia gentium talis effecta est, ut in ea nullus Israelita carnalis appareat, quis jam hoc Christianus observat, ut turdos, vel minutiores avicillas non attingat, nisi quarum sanguis effusus est: aut leporem non edat, si manu a cervice percussus, nullo cruento vulnere occisus est. Et qui forte pauci adhuc tangere ista formidant, a cæteris irridentur. — COLLECT. Mox respicit Gen. iv, 10, ubi dicit, « sanguinem » humana figura « nudum » ad « Dominum loqui: » quod de sanguine Abels refertur.

(17) *Τίσι συνδιατριπτέον*. A. negative mavult, Τίσι μὴ συνδιατριπτέον, cum quo capite utiliter conseres Senecæ epistolam 47. SYLBURG.—Τί συνδ. Nov.

(18) *Τῶν ἐντέχ.* « Structores, » vel « diribitores » intelligit qui convivis fercula artificiose distribu-bant. Eos mox δαιτρούς vocat. Seneca epist. 47: « Alius pretiosas aves scindit: pectus et clunes, certis ductibus circumferens eruditam manum, in frusta excutit. . . . Infelix qui huic rei vivit, ut altilia secet decenter. » Eorum meminit Juvenalis

A σικακοῦσιν ἀδικούμεναι· ἀλλὰ καὶ τὴν ἐρημον διεκθέουσι (15) τεθαβήκωτος, δεσπότας ὁμοῦ καὶ φέρουσαι καὶ τρέφουσαι. Ὅλοινοτο σὺν οἱ θήρες οἱ φυλακτικοί, οἷς τὸ αἷμα ἢ τροφή! οὐδὲ γὰρ θίγειν αἷμα (16) τοῖς ἀνθρώποις θέμις, οἷς τὸ σῶμα οὐδὲν ἀλλ' ἢ σὰρξ ἐστὶν αἵματι γεωργουμένη. Μετέσχηκε τοῦ Λόγου τὸ αἷμα τὸ ἀνθρώπινον, τῆς χάριτος κωνοεῖ τῷ Πνεύματι· κῆν ἀδικήση τις αὐτούς, οὐ λήσεται· ἐξεστὶν αὐτῷ καὶ γυμνῷ τοῦ σχήματος πρὸς τὸν Κύριον λαλεῖν. Ἀποδέχομαι δὲ τῶν βαρβάρων τὴν λιτότητα· εὐζῶνον ἀγαπήσαντες πολιτείαν οἱ βάρβαροι, κατέλειψαν τὴν τρυφὴν. Τοιοῦτους ἡμεῖς ὁ Κύριος καλεῖ γυμνοὺς ἀπειροκαλίας, γυμνοὺς κενοδοξίας, ἀμαρτιῶν ἀπεσπασμένους, μόνον ἐπιφερομένους τὸ ξύλον τῆς ζωῆς, μόνον ἐπέχοντας τὴν σωτηρίαν.

B

ΚΕΦ. Δ'.

Τίσι συνδιατριπτέον (17).

Ἄλλὰ γὰρ ἐλελήθειν παραπλεύσας τῷ πνεύματι τὴν ἀκολουθίαν, ἐφ' ἣν αἴθις παλινδρομητέον, καὶ τῶν οἰκετῶν τὴν πολυκτημοσύνην ὀνειδιστέον. Φεύγοντες γὰρ αὐτουργίαν καὶ αὐτοδιακονίαν, ἐπιτοὺς θεράποντας καταφεύγουσιν, ὄψοποιῶν, καὶ τραπεζοποιῶν, καὶ τῶν ἐντέχνως (18) εἰς μοίρας κατατεμνόντων τὰ κρέα, τὸν πολὺν συνωνοῦμενοι ὄχλον. Μεμέρισται δὲ αὐτοῖς ἡ θητεία πολυσχεδῶς (19)· καὶ οἱ μὲν περὶ τὴν γαστριμαργίαν αὐτῶν πονοῦσι, εἰτροί τε, καὶ καρυκευτά, καὶ οἱ τῶν περμάτων, καὶ οἱ τῶν μελιπικτων, καὶ οἱ τῶν βοφρημάτων συσκευασταί τε καὶ δημιουργοί· οἱ δὲ περὶ τὰς ἐσθῆτας ἀσχολοῦνται τὰς περιττάς· οἱ δὲ χρυσοφυλακοῦσιν, ὡς γρύπες (20)· οἱ δὲ τὸν ἄργυρον φυλάττουσι, καὶ

Sat. 5, vers. 120:

Structorem interea, ne qua indignatio desit, Saltantem spectes, et cheironomonta volanti Cullello, donec peragat dictata magistri Omnia: nec minimo sane discrimine refert, Quo gestu lepores, et quo gallina secetur.

Idem sat. 11, vers. 136:

Sed nec structor erit, cui cedere debeat omnis Pergula, discipulus Trypheri doctoris, apud quem Sumine cum magno lepus, atque aper, et pygargus, Et Scythicæ volucres, et Phænicopteris ingens Et Gætulus oryx, hebeti lautissima ferro Cæditur, et tota sonat ulmea cæna Suburra.

D (19) *Πολυσχεδῶς*. Malim πολυσχιδῶς per i. Nam πολυσχιδῆς dicitur τὸ μεμερισμένον, τὸ εἰς πολλὰ ἐσχισμένον.

(20) *Ὡς γρύπες*. Gryphes olim credebantur aurum custodire. Pausanias *Aiticiis*, pag. 43, edit. Hanov., Minervæ galeam describens, ait: Καθ' ἑκάτερον δὲ τοῦ κράνους, γρύπες εἰσὶν ἐπειργασμένοι· τούτους τοὺς γρύπας ἐν τοῖς ἔπεσιν Ἀριστέας ὁ Προκονήσιος μάχεσθαι περὶ τοῦ χρυσοῦ φησὶν Ἀριμασποῖς ὑπὲρ Ἰσθδόνων τὴν δὲ χρυσὸν, ὃν φυλάσσοσιν οἱ γρύπες, ἀνιέναι τὴν γῆν· εἶναι δὲ Ἀριμασποὺς μὲν ἀνδρας μονοφθαλμοὺς πάντας ἐκ γενετῆς· γρύπας δὲ θηρία λέουσιν εἰκασμένα, πετὰρ δὲ ἔχειν καὶ στόμα ἀστού. « Utramque galeæ partem gryphes tenent. Hos cum Arimaspi, qui supra Issedones sunt, aufi causa assidue bellare, Aristæas Proconnesius carminibus testatus est: et aurum quidem, quod custodiunt gryphes, e terra nasci: Arimaspos autem esse viros, qui unico singuli oculo nascuntur: et gryphes, belluas

σμήγουσι τὰ ἐκπώματα, καὶ τὰς περὶ τὰς ἐστιάσεις ἅμα παρασκευὰς εὐτρεπίζουσιν· ἄλλοι καταψήγουσι (21) τὰ ὑποζύγια· οἰνοχῶν τε ὁμιλος ἀσκέεται παρ' αὐτοῖς, καὶ μειρακίων ὠραίων (22) ἀγέλαι, καθάπερ θρεμμάτων (23), παρ' ὧν ἀμέλγονται τὸ κάλλος. Κομμῶται δὲ καὶ κομμώτριαι (24) περὶ τὰς γυναίκας ἀμφιπολεύουσιν· αἱ μὲν τὰ κάτοπτρα, αἱ δὲ τοὺς κεκρυφάλους, ἄλλαι τοὺς κτένας. Εὐνούχοι πολλοί, καὶ οὗτοι μαστροποὶ, τῷ ἀξιοπίστῳ τοῦ μὴ δύνασθαι φιληθεῖν, τοῖς εἰς ἡδονὰς ἐθέλουσι βᾶθμεῖν ἀνυπόπτως διακονοῦμενοι. Εὐνούχος (25) δὲ ἀληθής, οὐχ ὁ μὴ δυνάμενος, ἀλλ' ὁ μὴ βουλομένος φιληθεῖν. Διαμαρτυρούμενος γοῶν ὁ Λόγος διὰ τοῦ προφήτου Σαμουὴλ πρὸς τοὺς παραθετηκότας τῶν Ἰουδαίων, αἰτοῦντι τῷ λαῷ βασιλέα, οὐ τὸν φιλόδηρον ὑπισχνεῖται κύριον, ἀλλὰ τινα αὐτοῖς αὐθάδη τύραννον ἀπειλεῖ τρυφερικόν· « Ὅς λήψεται, φησί, τὰς θυγατέρας ὑμῶν εἰς μυρεφούς, καὶ εἰς μαγειρίσσας, καὶ εἰς πεσοῦσας· ὁ νόμῳ πολέμου κρατήσας, οὐκ εἰρηνηκὴν οἰκονομίαν ζηλώσας. Οἱ δὲ τὰ φορεῖα εἰς ὕψος ἀίροντες τῶν γυναικῶν, καὶ φορέθην βαστάζοντες, Κελτοὶ πολλοὶ (26)· ἔριθοι δὲ, καὶ τελασσίαι, καὶ ἰστοποναίαι, καὶ ἡ γυναικωνίτις ἐργάνη, καὶ οἰκουρία, οὐδαμοῦ· ἀλλ' οἱ ψευδοποιοῦντες τὰς γυναίκας διημερεύουσι μετ' αὐτῶν, μύθους ἐρωτικῶς ἀδολεσχούντες, καὶ τὸ σῶμα, καὶ τὰς ψυχὰς αὐτῶν διακναλοντες ψευδεργία καὶ ψευδολογία. Οὐκ ἔση δὲ μετὰ πολλῶν (27), ὡς φησὶν, « ἐπὶ κακίᾳ, οὐδὲ προσθήσῃ μετὰ πλῆθους· » ὅτι ἡ σοφία ἐν ὀλίγοις, ἀταξία δὲ ἐν πλείοις, καταφαίνεται. Αἱ δὲ, οὐ διὰ σε-

A tem aurum custodiunt, ut gryphes: alii argentum servant, et abstergunt pocula, et conviviorum apparatus præparant: alii fricant jumenta: comparatur etiam ab illis turba pocillatorum, formosorumque adolescentum greges, tanquam pecorum quibus emulgent pulchritudinem. Ornatores autem et ornatrices mulieribus ornandis deserviunt: et hæc quidem speculis, illæ autem vittis, aliæ vero præsumt pectinibus. Eunuchi multi, iique lenones, propterea quod sit probabile eos libidini non posse operam dare, iis qui volunt vacare voluptati, inservientes citra ullam suspitionem. Eunuchus autem verus est, non qui non potest, sed qui non vult dare operam voluptati. Transgressis itaque Judæis per Samuelem prophetam Logos protestans, petenti regem populo non humanum pollicetur dominum, sed quemdam se insolentem daturum eis minatur tyrannum, libidini et voluptati deditum: « Qui vestras, inquit, filias accipiet in unguentarias, coquas et panificas: » ut qui belli lege eas invaserit, non autem sequatur pacificam reipublicæ administrationem. Et qui mulierum quidem lecticas in altum tollant, et in humeris eas ferant, multi Galli sunt: lamificium autem, telæque texendæ artificium, muliebrique opus, ac domus administratio et custodia, nusquam est: sed qui mulieribus falsa narrant, toto die cum eis versantur, amatorias fabulas nugaciter referentes, earumque corpus et animas falsis factis et verbis mendacibus corrumpentes. « Non eris » autem, inquit, « cum multis propter vitium,

✠ P. 269 ED. POTTER, 229-230 ED. PARIS.

Leonibus similes, rostrum et pennas habere aquilinas. »

(21) *Καταψήγουσι*. *Καταψήγουσι* Bod., Reg., verum in hoc aliquis η super u scripsit, significans veram lectionem esse καταψήγουσι.

(22) *Μειρακίων ὠραίων*. Mos erat e pueris formosissimos deligere, qui ad pocula ministrarent. Conf. *Archæologia nostræ Græcæ* lib. iv. cap. 20.

(23) *Ἀγέλαι, καθάπερ θρεμμάτων*. Justinus M., *Apol.* i, pag. 54, edit. Oxon.: Πρῶτον μὲν ὅτι τοὺς πάντας σχεδὸν ὄρωμεν ἐπὶ πορνείᾳ προάγοντας, οὐ μόνον τὰς κόρας, ἀλλὰ καὶ τοὺς ἄρσενας· καὶ ὅν τρόπον λέγονται οἱ παλαιοὶ ἀγέλας βόων ἢ αἰγῶν, ἢ προβάτων τρέφειν, ἢ ἵππων φορβάδων, οὕτω νῦν καὶ παῖδας, εἰς τὸ αἰσχροῦς χρῆσθαι μόνον, καὶ ὁμοίων θηλειῶν, καὶ ἀνδρογύνων, καὶ ἀβήητοποιῶν πλῆθος κατὰ τὸ πᾶν ἔθνος ἐπὶ τούτου τοῦ ἄγους ἔστηκεν.

« Primum quidem quod omnes fere videamus ad fornicationem prostitui, non puellas modo, sed et masculos. Etenim quemadmodum veteres dicuntur arma et greges boum, vel caprarum, vel ovium, vel equorum gregalium aluisse: ita nunc et pueri ad turpem duntaxat usum, atque ibidem feminarum, et androgynorum, et nefanda patrantium turba ad istud piaculum per nationem omnem prostant. » *Tatianus Orat. ad Græc.* p. 100, edit. Oxon.: Παιδραστία μὲν ὑπὸ βαρβάρων διώκεται, προνομίας δὲ ὑπὸ Ῥωμαίων ἔξισται, παίδων ἀγέλας, ὡς περ ἵππων φορβάδων, συναγείρειν αὐτῶν περιουμένον. « Barbari puerorum amores damnant: ii vero apud Romanos prærogativa dignantur, qui veros sibi quamplurimos, tanquam equos gregales, colligere studio habent. »

(24) *Κομμῶται δὲ καὶ κ*. Pollux lib. ii, c. 1: Οἱ δὲ περὶ τὴν κόμην χειροτέχναι κομμῶται καὶ κομμώτριαι αἱ γυναῖκες. Unde quidam eum putant deducere a

« I Reg. viii, 13.

κομῷ; verum in manuscripto legitur κομμῶται καὶ κομμώτριαι, ut apud Hesychium et alios. « Comæ ergo artifices manuarii, » inquit interpres, « complores et complices. » Turnebus ex Varrone citat Nævium in *Commotria*, Suetonius in *Claudio* « ornatricem » dixit. Sequitur, « illæ vero vittis, » αἱ δὲ τοὺς κεκρυφάλους, quæ alii « reticula » vertunt, quibus plena comæ stringitur. Eos, qui ejusmodi vincula componebant, appellat σαχυφάντας Demosthenes in Olympiodorum. Sed corruptus est apud Pollucem locus, emendandus sub finem lib. x, Συκοφάντας, τοὺς πλεονέκτας ταῖς γυναῖξι τοὺς κεκρυφάλους. At in manuscript. τοὺς πλέκοντας ταῖς γυναῖξι τοὺς κεκρυφάλους. Idem habes apud scholiasten Demosthenis. COLLECT.

(25) *Εὐνούχος*. Respicit Matth. xix, 12. Conf. quæ infra dicit auctor in principio *Strom.* iii.

(26) *Κελτοὶ πολλοὶ*. Celti lecticarii utebantur, quod iis grandia corpora essent. Liburnos huic servitio destinatos non semel memorat Juvenalis, ut sat. 3, vers. 240:

Si vocat officium, turba cedente vehetur

Dives, et ingenti curret super ora Liburno.

« Multos » autem Celtas dicit, quia ditiorum lecticæ plurium servorum humeris imponebantur. Unde lecticæ « hexaphori » et « octophori. » Juvenalis « octo servos » lecticarios memorat, sat. 7, v. 142. Tertullianus ea describens, quæ Christianæ feminæ necessaria essent, ait: « Non quidem monilium pondera, non vestium tædia, » non Gallicos multos « nec » Germanicos « bajulos, quæ nuptiarum gloriam accendunt; sed sufficientiam, quæ modestiæ et pudicitiae apta est. »

(27) *Πολλῶν*. Πλείονων Bib. Vulg. Mox, οὐ προστεθήσῃ μετὰ π. Ibid.

nec adjiceris cum multitudine ^a : » quoniam sapientia in paucis, confusio autem et inmoderatio in multis cernitur. Atque illæ quidem non propter honestatem, quod nolint aspicere, qui lecticias earum portant, conducunt : recte enim ageretur, si hoc modo affectæ velamentum sibi injicerent ; sed per summas delicias vehuntur a famulis, ostentare se cupientes. Aperto itaque velo eos, qui ipsas respiciunt, acrius intuentes, mores suos ostendunt : sæpe autem etiam intus prospiciunt, hanc, quæ est superficie tennis, honestatem per hanc lubricam diligentiam probro afficientes. « Ne circumspicias autem, inquit, in vicis civitatis : nec erres in ejus solitudinibus ^b : » est enim vere solitudo, etiamsi adsit turba incontinentium, ubi non est homo pudicus. Circumferuntur ⁹⁹ autem per templa sacrificantes et divinantur, cum præstigatoribus et circulatoribus, [✕] et cum sceleratis vetulis, quæ domos corrumpunt, quotidie una pompas celebrantes, et aniles susurros ad pocula sustinentes, nonnullaque amatoria et carmina in matrimonii perniciem composita a præstigatoribus ediscentes : et alios quidem viros habent, ab aliis possidentur, alios autem eis vates pollicentur. Illæ autem falli sese nesciunt, et seipsas quidem, tanquam vas voluptatis, iis tradere, qui volunt explere libidinem : suam autem pudicitiam probro turpissimo permittentes, vituperandum in primis exitium pro magno lucro ducunt. Multi autem sunt meretriciæ impudicitiae ministri, alii aliunde subeuntes. Facile enim ad libidinem feruntur intemperantes, sicut porci ad eam alvei partem, quæ deprimitur. Unde Scriptura constantissime admonet : « Ne introducas quemvis hominem in domum tuam : dolosi enim hominis multæ sunt insidiæ ^c. » Alibi autem : « Viri justî, inquit, sint tui convivæ, et in timore Domini tua permanebit gloriatio ^d. » Abeat in malam rem fornicatio. « Hoc enim scitote, inquit Apostolus, quod omnis fornicator, vel impudicus, vel avarus, qui est cultor idolorum, non habet hæreditatem in regno Christi et Dei ^e. » Istæ vero effeminatorum virorum delectantur congressibus : intro autem confluunt cinædorum turbæ lin-

✕ P. 270 ED. POTTER. ^a Exod. xxiii, 2. ^b Eccli.

(28) *Τοὺς φορεῖς*. Τοὺς διαβαστάζοντας, inquit D Scholiastes in marg. Bod. et Reg.

(29) *Μὴ περιβλέπου*. Locus est Ecclesiastici ix : « Noli circumspicere in vicis civitatis, nec oberraveris in plateis illius. » Clemens μὴδὲ ἐν ταῖς ἐρημίαις αὐτῆς πλανῶ. In Antuerpiensi, καὶ ἐν ταῖς ἐρημίαις αὐτῆς πλανῶ. COLLECT.

(30) *Περιφέρονται*. Similia de mulieribus libidini ac perstitutioni deditus refert Jovenalis sat. 5, vers. 510 et seq.

(31) *Ἀγύρταις καὶ μητραγύρταις*. Scholiastes in marg. Bod. et Reg. hæc adnotat : Ἀγύρταις καὶ μητραγύρταις : ἀγύρταις μὲν, οἱ ἔργον ποιούμενοι τὸ τὰς ἀγυῖδας περινοστεῖν, φλυαρίας τε συνείρειν· μητραγύρταις δὲ οἱ τῇ μητρὶ τῶν θεῶν, τῇ Ῥέα, ἀνακείμενοι, γοητικῶν... γυταί (f. ἐγγυηταί) καὶ φίλων δῆθεν συσκευασταί, οὓς καὶ Πάλλους (scr. Γάλλους) καλοῦσιν, ἀποκόπους ὄντας τῶν γεννητικῶν, καὶ πρὸς τὰ ἀπχρήμονα πάθῃ ἐτοιμοτάτους.

Α μνότητα τοῦ κατασκοπεῖσθαι μὴ βούλεσθαι συνωνοῦνται τοὺς φορεῖς (28) ἀγαπητὸν γὰρ ἦν ἂν, εἰ τῇ διαθέσει ταύτῃ προσεβάλλοντο τὴν σκέπην· ἀλλὰ θρυπτόμεναι ἐποχοῦνται τοῖς οἰκέταις, ἐμπομπεῦν γλιχόμεναι. Ἀναπεπταμένους γοῦν τῆς ἀλλοίας περιβλέπεται δρομύτερον τοὺς εἰς αὐτὰς ἀφορῶντας, διελύγονται τὸν τρόπον· πολλάκις δὲ καὶ προκύπτουσιν ἐνδοθεν, τὴν ἐπιπόλαιον σεμνότητα κατασχύνουσαι· τῇ ὀλισθανούσῃ περιεργίᾳ. « Μὴ περιβλέπου (29) δὲ, φησὶν, ἐν ῥύμαις πόλεως· μὴδὲ πλανῶ ἐν ταῖς ἐρημίαις αὐτῆς· » ἐρημία γὰρ ὡς ἀληθῶς, κἂν ὄχλος ἀκολάπτων ἦ, ἐνθα μὴ πάρεστιν ἀνθρωπος σωφρονῶν. Περιφέρονται (30) δὲ αὐταὶ ἀνὰ τὰ ἱερὰ ἐκθυόμεναι καὶ μαντευόμεναι, ἀγύρταις καὶ μητραγύρταις (31), καὶ γράταις βωμολόχοις, οἰκοφθορούσαις, ὀσημέραι συμπομπεούσαι (32)· καὶ τοὺς παρὰ ταῖς κῦλιξι ψιθυρισμοὺς γρατικούς ἀνεχόμεναι, φίλτρα ἄττα καὶ ἐπωδάς παρὰ τῶν γοητῶν ἐπὶ ὀλέθρῳ γάμων ἐκμανθάνουσαι· καὶ τοὺς μὲν ἔχουσι τῶν ἀνδρῶν, τοῖς δὲ ἔχονται, ἄλλους δὲ αὐταῖς οἱ μάντιες ὑπισχυνοῦνται· οὐκ ἴσασιν δὲ ἀπατῶμεναι, καὶ αὐτὰς (33) μὲν ὡς σκευὸς ἐκδοῦσαι ἡδονῆς τοῖς λαγνεύειν ἐθέλουσαι· τὴν δὲ ἀγνείαν τὴν σφῶν τῆς αἰσχιστῆς ἀντικαταλλάττομεναι ὕβρει, ἔργον ἡγοῦνται χρηματισμοῦ τὴν ἐπενείδιστον φθοράν. Πολλοὶ δὲ οἱ τῆς ἑταιρικῆς διακονοὶ ἀκολασίας, ἄλλοι ἄλλοθεν παρεισδύοντες· εὐεπίφοροι γὰρ οἱ ἀκόλαστοι πρὸς τὴν ἀσέλγειαν, καθάπερ οἱ χοῖροι, πρὸς τὴν καταδύμενον τὸ σκάφος ἐπιφερόμενοι. Ὅθεν ἐβρωμένεστατα ἡ Γραφή παραινεί· « Μὴ πάντα ἀνθρώπων εἰσαγε εἰς τὸν (34) οἶκόν σου· πολλὰ γὰρ τὰ ἐνεδρα τοῦ δολίου. » Ἀλλαχῶ δέ· « Ἄνδρες δίκαιοι, φησὶν, ἔστωσάν σύνδειπνοὶ σου· καὶ ἐν φόβῳ Κυρίου τὸ καύχημά σου διαμνεῖ (35). » Ἐς κόρακας ἡ πορνεία· « Εὐ γὰρ τοῦτο ἴστε (36), » φησὶν ὁ Ἀπόστολος, « ὅτι πᾶς πόρνος ἢ ἀκάθαρτος ἢ πλεονέκτης, ὃς ἐστὶν εἰδωλολάτρης, οὐκ ἔχει κληρονομίαν ἐν τῇ βασιλείᾳ τοῦ Χριστοῦ καὶ Θεοῦ. » Αἱ δὲ ἀνδρογύνων συνουσίαις ἡδοναὶ παρεισρέουσιν ἐν ἔνδον κιναιδῶν ὄχλοι, ἀθυρόγλωσσοι· μισροὶ μὲν τὰ σώματα, μισροὶ δὲ τὰ φρέγματα, εἰς ὑπουργίας ἀκολάστους ἡδρωμένοι, μοιχεῖας διάκονοι, κιχλίζοντες καὶ ψιθυρίζοντες, καὶ τὸ πορνικὸν ἀναίδην εἰς ἀσέλγειαν διὰ ῥινῶν (37) ἐπιφοφούντες ἐπικιναΐδισμα,

ix, 7. ^c Eccli. xi, 31. ^d Eccli. ix, 22. ^e Ephes. v, 5.

(32) *Συμπομπεούσαι*. Pal. ms. συμπολιτεύουσαι. SYLBURG. — Id habent etiam Bod., Reg.

(33) *Αὐτὰς*. Scribe αὐτὰς, « se : » ut alibi sæpe.

(34) *Τόν*. Abest ab Eccli.

(35) *Τὸ καύχημά σου διαμνεῖ*. Ἔστω τὸ καύχημά σου. Eccli.

(36) *Εὐ γὰρ τοῦτο ἴστε*. Τοῦτο γὰρ ἐστε γινώσκοντες ἀπὸ Paulum.

(37) *Διὰ ῥινῶν*. Tatianus *Orat. ad Græc.* p. 83, edit. Oxon. : Ῥιναλοῦσαι τὰ ἀσχερὰ, κινεῦνται δὲ κινῆσεις ἃς οὐκ ἔχρη, καὶ τοὺς ὅπως δεῖ μοιχεύειν ἐπὶ τῆς σκηπῆς σοφιστεῦντας αἱ θυγατέρες ὑμῶν καὶ οἱ παῖδες θεωροῦσι. Καλὰ παρ' ὑμῖν τὰ ἀκροατήρια. Κηρύττονται πάνθ' ἄπερ ἐν νυκτὶ μοιχθρῶς πραγματεύεται, καὶ τέρποντα τοὺς ἀκροατὰς ἀσχερῶν λόγων ἐκφωνήμασι. « Obscena verba naso resonante effutiunt, et motus indecentes moventur, et adulteriorum in scena magistrorum filiarum et filii vestri spectant. Honesta scilicet auditoria vestra sunt. Omnes

ἀκολάστοις βήμασι καὶ σχήμασι τέρπειν πειρώμενοι, καὶ εἰς γέλωτας ἐκκαλούμενοι, πορνείας παράδρομον (38)· ἔστι δ' ὅτε καὶ ὑπεκκαίμενοι διὰ τὴν τυχοῦσαν ὀργήν, ἤτοι πόρνοι αὐτοί, ἢ καὶ καινίδων ἔχλον εἰς βλεθρον ἐξηλωκότες, ἐπιχροτοῦσι τῇ βίῃ, βατράχων δίκην, καθάπερ ἔνοικον ταῖς μυκτῆρσι τὴν χολὴν κεκτημένοι. Ἄλλ' αἶ γε ἀστειότεραι (39) τούτων, ὄρνεις Ἰνδικούς (40), καὶ ταῦνας Μηδικούς ἐκτρέφουσι, καὶ συνανακλίνονται (41) τοῖς φοβοῖς παίζουσαι, σικίνους τέρασι γαννύμεναι· καὶ τὸν μὲν Θερασίτην ἀκούουσαι, γελῶσιν· αὐται (42) δὲ, πολυτεμήτους ὠνούμεναι Θερασίτας, οὐκ ἐπ' ἀνδράσιν ὁμοζύγοις, ἀλλ' ἐπ' ἐκείνοις αὐχοῦσιν, ἃ δὴ ἄχθος ἔστι γῆς (43)· καὶ χήραν μὲν παρορῶσι σωφρονοῦσαν, Μελιταίου πολλῶ διαφέρουσαν κυνίδου (44)· καὶ πρεσβύτην παραβλέπουσι δίκαιον, εὐπρεπέστερον, οἶμαι, τέρατος ἀργυρωνήτου. Παιδίον δὲ οὐδὲ προσλενται ὄρφανόν, αἶ τοὺς ψιττακοὺς καὶ τοὺς χαρδριοὺς ἐκτρέφουσαι· ἀλλὰ τὰ μὲν οἶκοι κυϊσκόμενα ἐκτιθέασαι παιδία, τοὺς δὲ τῶν ὀρνίθων ὑπολαμβάνουσι νεοττοῦς· καὶ τὰ ἄλογα τῶν λογικῶν προκεκρίχασαι· δῶον ὑποτρέφειν τοὺς σωφροσύνην ἐπαγγελομένους γέροντας, καὶ πιθήκων, οἶμαι, εὐπροσωποτέρους, καὶ ἀηδέωνων φθέγγασθαι τι βέλτιον δυνάμενους· καὶ ἄγειν μὲν ἐπίπροσθεν τό, « Ὁ ἐλεῶν (45) πτωχὸν δανείζει Θεῶν » καὶ τό, « Ἐφ' ὅσον δὲ, » φησιν, « ἐνὶ τούτων ἐποίησατε τῶν ἐλαχίστων (46), ἐμοὶ ἐποίησατε » αἶ δὲ ἔμπαιιν ἀπαιδεύσαν προτετιμήχασαι σωφροσύνης, τὰς ἐαυτῶν οὐσίας ἀπολιθοῦσαι εἰς τοὺς μαργαρίτας καὶ τὰς σμαράγδους τὰς Ἰνδικάς. Καὶ μὴν καὶ εἰς

✱ P. 271 ED. POTTER, 231 ED. PARIS.

nequitiae nocturnæ, et quidquid obscene dictum demulcere potest auditores, alta voce promulgatur. »

(38) *Παράδρομον*. Interpres legit *πρόδρομον*, nec male. *Παράδρομος* esset « cursus a latere assectator. » SYLBURG.

(39) Ἄλλ' αἶ γε ἀστ. Reinesius *Var. lect.* lib. I, cap. 23, hæc adiostat : « Clemens *Pæd.* lib. III, cap. 4, ubi de præposteris feminarum studiis, Ἄλλ' αἶ γε ἀστειότεραι τούτων, inquit, ὄρνεις ... τέρασι γαννύμεναι. In cuius loci versione dupliciter erravit Hervetus : quod σικίνους reddit « saltationibus, » cum tamen saltatio satyrica σικίνους dicatur, non σικίνους, et quod copulativam in ultimo membro præter rationem superaddit. Heinsius scribit, σικιννίζουσαι *τερ. γ.* « ut cum Satyris istis et mostellis satyricæ et lascivæ saliant, » quod est σικιννίζειν. Sed huic lectioni tum omnes codices, tum etiam βῆσις Clementina reclamant : nam hac non tam feminarum istarum voluptates, quas in saltationibus impudicis sectarentur, quam animorum ineptias, quas hic commemorat, gaudentium sinisteritatem perstringit. Maluimus a recepta lectione ne minimum abire, quæ sensum commodissimum exhibet. Interpretamur autem σικίνους a Clemente appellari τέρατα apposite : monstris enim quam hominibus similiores satyri, et horum portentosis tam figuris, quam actionibus se oblectare istas, Σικίννοι, « Sicinni, » hoc loco, iidem cum satyris, et deformitate obscenitateque ridiculis proσώποις, sive pithœciis verius ac larvis ; fuisse hoc nomine satyrum quemdam e Luciano *Περὶ ὀργῆς*. colligere est. Ait tres esse nobilium saltationum species, cordaca, sicinnim, et emmelian : quas cum οἱ Διονύσου θεράποντες οἱ σάτυροι invenissent, ἀπ' αὐτῶν ἐκάστην ὠνόμασαν. Fuerit igitur inter primos satyros Sicinnus, a quo saltationi nomen. Expresse Athenæus lib. I : Σικίννης, ἧς εὐρετής Σικίννης τις

A gua effrenatæ, corpore pariter atque oratione impuræ, ad ministeria impudica viriles, adulterio deservientes, impudice ridentes, et susurrantes, et fornicatorium ad lasciviam sonum per nares edentes, impudicis verbis et figuris delectare conantes, et ad risum, qui est fornicationis præcursor, provocantes : nonnunquam etiam vel qualibet ira incensi ; nempe qui ipsi scorta sunt, vel qui etiam cinædorum turbam in suam perniciem sectantur, naribus, non secus ac ranæ, plausum edunt, ac si in naso bilem veluti habitantem habeant. Quinetiam quæ sunt ex eis paulo urbaniores aves Indicas pavonesque Medicus nutriunt, et si quod est acuto capite, monstrum verius quam homo, ei accumbunt, et cum eo ludunt, lascivis saltationibus et portentosis se oblectantes : et rident quidem, cum Thersiten audiunt ; ipsæ vero Thersitas maximi pretii ementes, non de conjugibus, sed de illis, quæ sunt terræ pondus, se jactant : et modestam quidem viduam, Melitæo catello longe præstantiorem, despiciunt, et justum senem negligunt, qui est, nisi fallor, monstro ære empto magis decorus. Puerum autem orphanum non admittunt, quæ psittacos et charadrios enutriunt : sed filios quidem domi natos exponunt, gallinarum autem pullos excipiunt : et quæ sunt expertia rationis iis, quæ ratione sunt prædita, præferunt : cum oporteret senes alere, qui temperantiam profitentur, et sunt, ut ego quidem existimo, simiis formosiores, et loqui possunt melius lusciniis ; et illud in medium adducere : « Feneratur Deo, qui

C

βάρβαρος· οἱ δὲ φασιν ὅτι Κρής ἦν ὁ Σικίννος. Ab hoc postea qui deformi specie lascivis motibus risum spectantibus conciant, per metaphoram vel synecdochen speciei dicti « Sicinni. » Hos autem Latine linguæ inserere, nemo mirabitur, qui « sicinnistas » e L. Accii poetæ *Pragmaticis* a Gellio lib. xx, cap. 2, nominari, et « sicinnium » genus saltationis apud veteres fuisse, quod aliquando saltationi cantarent isti, post et stantes, norit. Quin et verbum e Græco σικιννίζειν Latina formatione factum in Isidori *Glossario* reperiremus, nisi fecissent mangones (nam ab hisce est quod hodie legimus) « Sancenissat, et sancivissat, letatur, triumphat. » Erat enim, antequam impuræ manus istæ collutularent, « sicinnissat : » sicinnissare enim, cum tripudio et cantu vinnulo lætitiâ exercere. »

(40) Ὀρνεις Ἰνδικούς. Ψιττακοὺς φησι, inquit Scholiastes in marg. B. d.

D (41) *Καὶ συνανακλίνονται*. Scribe, καὶ συνανακλίνονται τοῖς φοβοῖς, παίζουσαι, σικιννίζουσαι, τέρασι γαννύμεναι. Ut cum satyris illis et mostellis, satyricæ et lascivæ saliant, quod est σικιννίζειν· sicut cum illis ludunt. HEINSIUS.

(42) *Αὐται*. Rectius αὐταί, « ipsæ. » SYLBURG.

(43) Ἄχθος . . . γῆς. Respicit Homericum ἄχθος ἀρούρης.

(44) *Μελιταίου . . . κυνίδου*. Scholiastes in margine Reg. et Boil. adnotat : Μελιταίων κυνίδιον, μικρόν, γθαμάλον, ἃ νανούδιον καλοῦσι κατὰ στέρησιν τοῦ ἄνω λέναί· ἔστι γὰρ ὑποκοριστικὸν τοῦ ἄναος· ἄναος δὲ τὸν μικρόν φασιν ἀνθρώπων. Μελιταίων δὲ λέγει, ὅτι ἀπὸ Μελίτης ἔστι τῆς νήσου, ἢ ἔστιν ἐν τῷ Τυρρῆνικῷ πελάγει.

(45) Ὁ ἐλ. Δανείζει Θεῶν οἱ ἐλεῶν πτ. inverso ordine Bibl. Vulg.

(46) *Ἐποίησατε τῶν ἐλ. Ἐποίησατε ἐνὶ τούτων τῶν ἀδελφῶν μου, τῶν ἐλαχίστων, Matth.*

miseretur pauperis a : et hoc : « Quatenus uni horum minimorum fecistis, mihi fecistis b. » Eæ autem contra imperitiam prætulere modestiæ, ut quæ suas facultates in lapides converterent, margaritas scilicet et smaragdos Indicos. Quin etiam in futilibus et evanidis tincturis, et in emptitiis maucipiis temere opes profundunt, et abjiciunt, non « Paupertas autem, inquit, virum humiliat c. » Per paupertatem volunt eam dicere parcimoniam, per quam pauperes sunt ii divites, qui bona non communicant.

Α τὰς ἐξιτλήους βαφὰς καὶ εἰς τὰ ἀργυρώνητα ἀνδράποδα σπαθῶσι καὶ διαρρίπτουσι (47) τὰ χρήματα, δίκην ὀρνίθων κεκορησμένων τὰ τοῦ βίου σχαλεύουσαι κόπρια. « Πενία (48) δὲ, » φησὶν (49), « ἄνδρα ταπεινοῖ· » τὴν φειδωλίαν βούλονται πενίαν λέγειν, καθ' ἣν οἱ πλοῦστοι πέπονται, μεταδόσεως οὐκ ἔχοντες.

secus ac gallinæ satiatæ, vitæ stercora fodientes : Per paupertatem volunt eam dicere parcimoniam,

✠ CAP. V.

Quomodo in balneis se gerere oporteat.

Cujusmodi autem sunt eis lavacra? domus artificiosæ compactæ, perspicuæ, quæque circumferri possunt, teguntur sindone: et cathedræ aureæ, argenteæ, et vasa innumerabilia aurea et argentea: quorum hæc quidem ad propinandum, illa vero ad vescendum, alia autem ad lavandum circumferuntur. Quin etiam carbonum craticulæ. Eo enim deventum est intemperantiæ, ut cœnent, et sint ebriæ, dum lavantur, et argenteam supellectilem, cum qua tanquam in pompa se venditant, arrogant in balneis proferunt; atque adeo fortasse etiam divitias, per immodicam superbiam, maxime autem voluntariam insolentiam, per quam viros pusilli et effeminati animi arguunt, utpote victos a feminis, ostentant; et quomôdocunque seipsas non posse convenire, nec sine multis vasis sudare, comprobant. Etenim quæ sunt pauperes, etsi pompæ non

ΚΕΦ. Ε΄.

Πῶς περὶ τὰ λουτρὰ ἀναστρεπτόν.

Οἷα δὲ καὶ τὰ λουτρὰ αὐταῖς; οἰκοὶ τεχνητοί, συμπαγεῖς, καὶ περιφόρητοι, διαφανεῖς (50) σινδόνι (51) καλύπτονται· καθέδραι τε ἐπίχρυσοι, ἀργυροὶ (52), καὶ σκευὴ μυρία χρυσοῦ τε καὶ ἀργύρου· τὰ μὲν εἰς προπόσεις, τὰ δὲ εἰς τροφὰς, τὰ δὲ εἰς τὸ λούσασθαι περιφερόμενα. Καὶ μὴν καὶ ἐσχαρίδες ἀνθρώπων εἰς τοσοῦτον (53) γὰρ ἀκρασίας ἤκουσιν, ὡς δειπνεῖν καὶ μεθύειν ἐπιλουόμενας· τὰ τε ἀργυρώματα (54), μεθ' ὧν ἐμπορευόσιν, ἀπειροκάλως ἐν τοῖς βαλανεῖοις προτιθέασιν· τάχα μὲν που καὶ τὸν πλοῦτον δι' ἀλαζονείαν περιεττήν, μάλιστα δὲ τὴν αὐτεξούσιον ἀπειθευσίαν, καθ' ἣν κατηγοροῦσιν ἀνάνδρων ἀνδρῶν, πρὸς γυναικῶν κεκρατημένων, ἀποδεικνύμεναι· ἐλέγχουσαι τε ἀμηγέτη σφᾶς αὐτὰς μὴ οἷας τε εἶναι συνεῖναι, καὶ διχα τῶν σκευῶν τῶν πολλῶν ἰδρῶν δύνασθαι· καὶ γὰρ αἱ πενόμεναι, τῆς πομπῆς μὴ (55) μεταλαμβάνουσαι, τῶν ἰσῶν κοινωνοῦσι λουτρῶν. Ἔχει (56)

✠ P. 272 ED. POTTER, 232 ED. PARIS. a Prov. xix, 17. b Matth. xxv, 40. c Prov. x, 4.

(47) Διαρρίπτουσι. Διαρρίπτουσι Bod., διαρπύπτουσι Reg. quod aliquis in διαρπύπτουσι mutavit.

(48) Πενία. Locus est Proverb. x, vers. 4: Πενία ἄνδρα ταπεινοῖ. In Vulgata Lat.: « Egestatem operata est manus remissa, manus autem fortium divitias parat. » Translatio Chaldaicæ paraphrasis: « Paupertas attenuat virum dolosum, et manus recti divitias parat sibi. » Hebraice ad verbum, « fraudis manus, » hoc est, quæ nihil agit, sed tantum fallere cupit: at cum interpretatione Clementis convenit, quod citat Stobæus, tit. Περὶ πλεονεξίας:

Πλουτεῖν φασὶ τε πάντες, ἐγὼ δὲ σέ φημι πένησθαι.

Χρησὶς γὰρ πλοῦτον μάρτυς, Ἀπολλόφωνες.

Omnes te divitem aiunt, ego vero pauperem dico: Usus enim divitias, o Apollophanes, testatur. COLLECT.

(49) Φησὶν. Congruentius plurali φασί, quod notavit etiam C. SYLBURG.

(50) Περιφόρητοι, διαφανεῖς. Mercurialis lib. iii Gymnast., c. 42: Balnea similiter pensilia a Sergio Orata teste Plinio primum inventa, non quæ supra tecta fiebant, aut concamerata loca, ut voluerunt, ead. nulla alia fuisse credo, quam labra illa vel marmorea, vel ænea, vel lignea, ad lectulorum imitationem laquearibus appensa, quo minimo quolibet impulsu manuum alias leviter, alias vehementius agitari valerent, quod Seneca ad Lucilium scribens, nobis manifestabit his verbis: « Balnearum suspensura inventa est: ne quid ad lautitiam deesset. Hæc Mercurialis. Ad pellucidas vero balneas pertinent hæc ejusdem Senecæ ad Lucilium epist. 86: « At nunc blattaria vocant balnea, si qua non ita aptata sunt, ut totius diei solem fenestris amplissimis recipiant, nisi et lavantur simul et colorantur, nisi ex solio agros et maria prospiciant. » Item:

C « Nec referre credebant, in quam per lucida sordes deponerent. Et quantæ nunc aliqui rusticitatis damnant Scipionem, quod non in caldarium suum latis specularibus diem admiserat? » Aptus ad id fuit phenizites lapis, ex quo porticum construxit Domitianus. Suetonius c. 14. COLLECT.

(51) Σινδόνι. Σινδόσι, Reg., Bod.

(52) Ἀργυροί. Congruentius ἀργυροῖ fem. gen. SYLBURG.

(53) Εἰς τοσοῦτον. Chrysostomus, hom. 28 in Epist. ad Hebræos: Τί γὰρ ἀλογώτερον τοῦ χρυσίου εἰς τοῦτο κατασκευάζειν, ἵνα περιχέωνται ἐν βαλανεῖοις καὶ ἐν ἀγοραῖς; ἀλλ' ἐν βαλανεῖοις, ἐν ἀγοραῖς οὐδὲν ἴσως θαυμαστόν· τὸ δὲ καὶ ἐν ἐκκλησίᾳ οὕτω σχηματιζομένην προτιέναι ὁ πολλὸς γέλως. « Quid inepius quam ut aurea conficias ornamenta, quibus in balneis et in plateis exorneris? sed in balneis et in plateis nihil fortasse mirum, at in ecclesiam sic indutam et compositam prodire, ridiculum plane. » Ph. Montanus hic frustra est, dum corrigi pro ἐν βαλανεῖοις, ἐν βασιλείοις, « in palatio: » vertit etiam vetus interpres, « in balneis sordibus maculentur. » Cæterum Galenus, lib. iii Hippocratis de victus ratione in morbis acutis 56 docet, neque contestum a balneo sorbendum, neque bibendum. Nam cibum protinus, vel potum sumere caput replet, devoratumque interdiu superfluitare facit. COLLECT.

(54) Ἀργυρώματα. Tertullianus, De veland. virgini., cap. 12: « Calceum stipant multiforem, plus instrumenti ad balneas deferunt. »

(55) Μη. Abest a Nov.

(56) Ἔχει. Sensus est: « Habent igitur vel ipsæ luxus sordes, ingentem vituperii amictum, » Vult in ipsa sordium abstersione esse, quod graviter reprehendi mereatur.

δὲ ἄρα ὁ βύπος τῆς περιουσίας βλασφημίας περιβολὴν πολλήν· τούτῳ, καθάπερ δέλεαι, ἀγκιστρεύουσι τοὺς ἀθλοῦς, κερηνάτας ἐπὶ τὰς μαρμαρυγὰς τοῦ χρυσοῦ. Καὶ γὰρ ἐκπλήττουσαι τούτῳ τοὺς ἀπειροκάλους, θαυμάζειν σφᾶς τεχνῶνται τοὺς ἑραστὰς, οἱ μετ' ἄλτρων αὐταῖς ἐνυθρίζουσι γυμναίς. Καὶ δὴ τοῖς (57) μὲν ἀνδράσι τοῖς σφῶν οὐκ ἂν ἀποδύσαιτο, προσποιητὸν αἰσχύνῃς ἀξιοπιστίαν μνόμεναι· ἔξεστι δὲ τοῖς βουλομένοις τῶν ἄλλων οἴκοι τὰς κατακλείστους γυμνάς ἐν τοῖς βαλανείοις θεάσασθαι· ἐνταῦθα γὰρ ἀποδύσασθαι τοῖς θεαταῖς, ὡσπερ καπῆλοις σωματῶν, οὐκ αἰσχύνονται· ἄλλ' ὁ μὲν Ἡσίοδος,

Μὴ δὲ (58) γυναικεῖψ λουτρῷ χρεῖα φαιδρύνεσθαι, παραινεί. Κοινὰ δὲ ἀνέφκται (59) ἀνδράσιν ὁμοῦ καὶ γυναιξὶ τὰ βαλανεῖα· κἀντεῦθεν ἐπὶ τὴν ἀκρασίαν ἀποδύονται (ἐκ τοῦ (60) γὰρ εἰσορᾶν γίνεται ἀνθρώποις ἐρᾶν [61]) ὡσπερ ἀποκλιζομένης τῆς αἰδοῦς αὐτοῖς κατὰ τὰ λουτρά. Αἱ δὲ μὴ εἰς τοσοῦτον ἀπερυθρῶσαι τοὺς μὲν ὀνόμους ἀποκλείουσιν, ἰδίους δὲ οἰκέταις συλλοοῦνται, καὶ δούλοις ἀποδύονται γυμναί, καὶ ἀνατρίβονται (62) ὑπ' αὐτῶν, ἐξουσίαν δοῦσαι τῷ κατεπηχότι τῆς ἐπιθυμίας, τὸ ἀδὲς τῆς ψηλαφῆσεως· οἱ γὰρ παρειαργόμενοι παρὰ τὰ λουτρά ταῖς δεσποταῖς γυμναίς, μελέτην ἰσχουσιν ἀποδύσασθαι πρὸς τόλμαν ἐπιθυμίας, ἔθει πονηρῶ παραγράφοντες (63) τὸν φόβον. Καὶ οἱ μὲν (64) παλαιὸι τῶν ἀθλητῶν, γυμνὸν δεικνύουσι τὸν ἄνδρα αἰδοῦμενοι, ἐν διαζώμασι (65) τὴν ἀγωνίαν ἐκταλοῦντες, τὸ αἰδῆμον ἐφύλαττον· αἱ δὲ, ἀποδυσάμεναι ἅμα τῷ (66) χιτῶνι καὶ τὴν αἰδῶ, φαίνεσθαι μὲν βούλονται καλά, ἀκουσαι δ' ὁμοῦ (67) ἐλέγχονται κακαί. Καὶ γὰρ δι' ❖ P. 273 ED. POTTER, 232-233 ED. PARIS.

(57) Καὶ δὴ τοῖς. Καὶ δὴ καὶ τοῖς, Nov. Mox, ἀποδύαντο. ibid.

(58) Μὴ δέ. Hesiodi, *Operum et dier.* lib. II, vers. 371. Hic porro adnotat Scholiastes in marg. Reg., Bod. Συνελούοντο γὰρ ἄνδρες τὸ πάλοι γυναιξί.

(59) Κοινὰ δὲ ἄρ. Mercurialis, lib. I, cap. 10, *De arte gymnast.*: Ex hoc loco liquet, feminas tempore Antonini et Severi communes viris atque publicas balneas habuisse: quos mores postea detestans Cyprianus, hæc in libro *De virginum habitu* scripsit: « Quid vero, quæ promiscuas balneas adeunt; quæ oculis ad libidinem curiosis, pudori ac pudicitia dicata corpora prostituunt; quæ cum viros, ac a viris nudæ vident turpiter ac videntur, nonne ipsæ illecebram vitii præstant? » Fuerunt, qui hæc procacitatem coercere tentarunt, qualis fuit Adrianus princeps, quem scribit Dion viros discretos a feminis lavari voluisse, sicut et Marcum Aurelium Antoninum balnea promiscua sustulisse, eademque ab Heliogabalo renovata Alexandrum Severum prohibuisse, refert Capitolinus et Lamprid. Ob quod item aliquando lex censoria lata traditur, sub repudii et dotis amissionis pœna, quod postea in lib. fin. tit. de repud. et in Authent. de nuptiis receptum fuit. COLLECT. — Conf. *Constitutio apostol.*, lib. I, c. 6, et quæ ibi adnotavit Cotelierius.

(60) Ἐκ τοῦ. Respicit vulgatum illud: Ἐκ τοῦ ὄρᾶν γίνεται τὸ ἐρᾶν. Unde grammaticis placuit τὸν ἔρωτα ἀπὸ τοῦ ὄρᾶν ducere. *Etymologici* auctor: Ἔρωσ, παρὰ τὸ ὄρω, τὸ βλέπω, ὁ δὲ τῆς αἰσθητικῆς ὀράσεως ἐγγινόμενος τοῖς ἀνθρώποις.

(61) Ἐρᾶν. Malim cum articulo τὸ ἐρᾶν. SYLBURG.

(62) Ἀνατρίβονται. Similem mulierum Romanorum ἀναισχυντίαν perstringit Juv. sat. 6, v. 421.

A sint participes, lavacris ex æquo fruuntur. Habent itaque sordes divitiarum, opes nicias maledictorum. Hac veluti esca irretiunt miseros, auri splendorem ore hiante admirantes. Ea enim ratione ejus, quod honestum est, ignaros in stuporem adducentes, ut ipsas mirentur amatores, callido comminiscuntur artificio, qui eis paulo post nudis insultant. Cum coram maritis suis vix se exuerint, opinionem pudoris simulatione affectantes, cuiquam alii, qui velit, licet eas, quæ domi clauduntur, nudas 100 videre in balneis: hic enim se exuere spectatoribus, tanquam corporum cauponibus, non erubescunt. Sed Hesiodus quidem,

Corpus femineo non exhilarare lavacro suadet. Viris autem et feminis communia aperta sunt balnea, et hic exuuntur ❖ ad intemperantiam (ab aspectu enim hominibus amor proficiscitur) perinde ac si eis pudor in lavacris ablueretur. Quæ autem non usque adeo omnem pudorem exuerunt, externos quidem excludunt: una autem cum suis ministris lavantur, et coram servis nudæ exuuntur, et ab eis fricantur, libidini, quæ fortasse cætera pertimescit, securum saltem contactum concedentes. Qui enim nudis dominabus ad lavacrum introducuntur, student se exuere ad cupiditatis audaciam, malo more metum circumscriptentes. Ac veteres quidem athletæ virum nudum ostendere erubescences, dum certamen peragebant, accinctis subligaculis servabant verecundiam: istæ autem cum simul cum tunica pudorem exuerint, volunt quidem videri pulchræ, verumtamen malæ vel invitæ convincuntur. Etiam per ipsum corpus maxime

(63) Παραγράφοντες. Lowthius ait: « Legendum puto περιγράφοντες, « ejicientes, » ut sumitur infra pag. 264, et apud Irenæum lib. III, cap. 11 et 27. » Sensus est, quod hi servi vestes exuere studeant, ut licentia dominas contrectandi fruuantur, idque faciant, timore omni per malam consuetudinem remoto.

(64) Καὶ οἱ μέρ. Mercurialis lib. I *De arte gymnast.* cap. ult. hunc locum citans, sed ex cap. nono pro 5, sic ait: « Clemens quasi ludens memoria mandavit, athletas hanc unam honestatis imaginem habuisse, ut nunquam in publicum ad certandum sine subligaculis prodirent; quem morem ab Hercule primum inventum, sicut a Palæstra Mercurii filia pudendos locos obtegenti consuetudinem inter mulieres, quæ cursu et aliis exercebantur, introductam esse memoria mandatum est. » Hæc ille. Romani quidem juvenes in hunc finem campestribus utebantur. Theodoretus lib. IX *contra Græcos* reprehendit Platonem, quod puellas et mulieres nudato corpore contuendas proponi voluerit coram iudice, qui judicaret, quænam ætas celebrandis nuptiis apte conveniret, neque meminere quod Candaulæ regis uxor dixisse fertur, Ἀποδυομένη τὸν χιτῶνα συναποδύεται καὶ τὴν αἰδῶ ἢ γυνή. « Mulier cum tunica simul et pudorem exuit. » Herodotus lib. I. COLLECT.

(65) Διαζώμασι. Διαζώμασι Nov., Bod., Reg.

(66) Τῷ. Abest a Nov. Hic porro adnotat Scholiastes in marg. Reg. et Bod. Ἡροδότου τοῦτο ἐπὶ τῆς Κανθαύλου γυναικός.

(67) Ἀκουσαι δ' ὁμοῦ. Ἀκουσαι θ' ὁμοῦ, Nov. Reg., Bod.

apparet lasciva concupiscentia, quemadmodum hydropicis per cutis superficiem id humidum, quod continetur : quod autem in utroque ægrotat, ex visu cognoscitur. Oportet ergo viros, generosum veritatis feminis præbentes exemplum, erubescere una cum eis exui, lubricumque aspectum effugere. « Qui enim curiosius, inquit, respexit, jam peccavit. » Oportet ergo domi quidem parentum et famulorum pudore affici : in viis autem, eorum, qui sunt obviam ; in lavacris vero, mulierum : in solitudine autem, sui ipsius : ubique autem Logi, qui est ubique, « et sine ipso factum est nihil^b. » Hac enim solum ratione fit, ut quis nunquam labatur, si Deum sibi ipsi semper adesse existimat.

CAP. VI.

Quod solus Christianus sit dives.

Sunt itaque habendæ divitiæ, ut est rationi consentaneum : suntque benigne, non autem sordide, nec insolenter communicandæ : ✕ nec est honesti studium in sui amorem superbiæque et arrogantiam consumendum, ne forte et nobis utique dicat quispiam : Equus ejus est pretii quiddecim talentorum, vel fundus, vel servus, vel aurum ; ipse vero trixna obolorum est aut paulo amplius. Jam enim aufer mundum a feminis, et servos a dominis, nihil invenies dominos differre ab emptitiis mancipiis, non incesso, non aspectu, non sermone, adeo sunt similes mancipiis. Quamvis in hoc discrepent, quod sint servis imbecilliores, et ita educti sint, ut sint magis valetudinarii. Hoc ergo ex dogmatibus optimum est perpetuo canendum : Quod « vir » quidem « bonus, qui est moderatus et justus, » in cælo recondit thesaurum pecuniæ. Is, qui terrena vendidit, et dedit pauperibus, invenit thesaurum, in quem non cedit interitus, « ubi nec tineæ est, nec latro. » Is ergo est vere « beatus » etiamsi « sit parvus, imbecillus et inglorius : » isque revera magnas possidet divitiæ. « Quod si sit vel Mida et Cinyra ditiar, sit autem injustus » et insolens, quemadmodum qui purpura et bysso luxuriose vestiebatur, Lazarum autem contemnebat, et « miser est, et in mærore vivit, » neque vivet. Divitiæ ergo sunt serpenti similes, quem si quis nescit inoffense ac-

✕ P. 274 ED. POTTER, 233-234 ED. PARIS.

A αὐτοῦ καταφαίνεται μάλιστα τοῦ σώματος τὸ μάχλον τῆς ἐπιθυμίας, καθάπερ τοῖς ὑδριώσιν τὴ περιστρεγόμενον τῆς ἐπιφανείας ὑγρόν· τὸ νοσοῦν δὲ ἀμφοῖν, ἐκ τῆς ὀφείας γνωρίζεται. Χρῆ τοίνυν τοὺς ἀνδρας, γενναῖον ἀληθείας ὑπόδειγμα ταῖς γυναίξι γινομένους, αἰσχύνεσθαι τὰς μετ' αὐτῶν ἀποδύσεις, καὶ φυλάττεσθαι τὰς ὀφείας τὰς ὀλισθηράς. « Ὁ γὰρ (68) ἐμβλέψας, φησί, περιεργότερον, ἦδη ἤμαρτεν. » Οἴκων μὲν οὖν τοὺς γονεῖς καὶ τοὺς οἰκέτας αἰδεῖσθαι χρῆ· ἐν δὲ ταῖς ὁδοῖς τοὺς ἀπαντῶντας· ἐν δὲ ταῖς λουτροῖς τὰς γυναῖκας· ἐν δὲ ταῖς ἐρημίαις, ἑαυτούς· πανταχοῦ (69) δὲ τὸν Λόγον, ὅς ἐστι πανταχοῦ, « καὶ ἐγένετο ἄνευ αὐτοῦ οὐδὲ ἐν· » οὕτω γὰρ μόνον ἀπτιῶς τις διαμένει, εἰ πάντοτε αὐτῷ συμπαραεῖναι νομίζῃα τὸν Θεόν.

B

ΚΕΦ. Γ'.

Ὅτι μόνος πλοῦσιος ὁ Χριστιανός.

Πλούτου τοίνυν μεταληπτόν ἀξιολόγως, καὶ μετὰ δόξον φιλανθρώπως, οὐ βαναύσιος, οὐδὲ ἀλαζονικῶς· οὐδὲ ἐκτρεπτόν τὸ φιλόκαλον εἰς φιλαυτίαν καὶ ἀπειροκαλίαν· μὴ πη ἄρα καὶ πρὸς ἡμᾶς φήσῃ τις· Ὁ ἵππος (70) αὐτοῦ πεντεκαίδεκα ταλάντων ἐστὶν ἄξιος, ἢ τὸ χωρίον, ἢ ὁ οἰκέτης, ἢ τὸ χρυσίον· αὐτὸς δὲ χαλκῶν ἐστὶ τιμιώτερος τριῶν (71). Αὐτίκα γοῦν (72) περιέλε τὸν κόσμον τῶν γυναικῶν, καὶ τοὺς οἰκέτας τῶν δεσποτῶν, οὐδὲν διαφέροντας τῶν ἀργυρωνήτων εὐρήσεις τοὺς δεσπότας, οὐκ ἐν βαδίσματι, οὐκ ἐν βλέμματι, οὐκ ἐν φθέγματι, οὕτω τοίνυν τοῖς ἀνδραπόδοις εὐκασιν· ἀλλὰ καὶ τῷ ἀσθενέστεροι εἶναι τῶν οἰκετῶν διακρίνονται, καὶ τῷ νοσηλότερον ἀνατετράφθαι. Ἀριστον γοῦν (73) δογματῶν τοῦτο ἄδειν παρ' ἕκαστα χρῆ· « Ὡς ὁ μὲν ἀγαθὸς ἀνὴρ, σώφρων ὢν καὶ δίκαιος, ἐν οὐρανῷ θησαυρίζει· τὰ χρήματα· οὗτος ὁ τὰ ἐπίγεια καταπωλῆσας καὶ πτωχῶς ἐπιδοῦς, τὸν ἀνώλεθρον ἐξευρίσκει (74) θεσσαυρῶν, ἐνθα οὐ σῆς, οὐδὲ ληστῆς. » Μακάριος οὗτος ὄντως, « ἐάν τε μικρὸς καὶ ἀσθενὴς καὶ ἄδοξος ἦ, » καὶ πλοῦτον ὄντως πλουτεῖ τὸν μέγιστον· « Ἐν δὲ ἄρα πλουτῇ μὲν Κινύρα (75) τε καὶ Μίδα μᾶλλον, ἢ δὲ ἄδικος » καὶ ὑπερήφανος, καθάπερ ὁ ἐν τῇ πορφύρᾳ καὶ βύσσῳ τρυφῶν, καὶ τὸν Λάτῃρον ὑπερηφανῶν, « ἀθλιὸς τέ ἐστι, καὶ ἀνιαρῶς ζῆ, » καὶ οὐ ζήσεται. Ἐοικέναι γοῦν μοι δοκεῖ ὁ πλοῦτος ἐρπετῷ, ὃ εἰ μὴ τις ἐπίσταται τὸ λαβέσθαι ἀδραβῶς πόρρωθεν,

D

• Matth. v, 28. ^b Joan. i, 3.

(68) Ὁ γὰρ. Matthæi sensum, ut paulo post Joannis, exhibet.

(69) Πανταχοῦ. Insigne contra Arianos dictum. (70) Ὁ ἵππος. Conf. quæ superius dixit auctor, *Pædag.* lib. ii, sub finem cap. 10.

(71) Τιμιώτερος τριῶν. Forte οὐ τιμιώτερος τρ. Lowth.

(72) Γοῦν. Οὖν Nov., Bod., Reg.

(73) Ἀριστον γοῦν. Hæc composita sunt partim c. Matth. vi, 20, xix, 21, Luc. xviii, 22; partim e verbis Platonis, quæ lib. ii *De legibus* pag. 792, sic se habent : Τους ποιητὰς ἀναγκάζετε λέγειν, ὡς ὁ μὲν ἀγαθὸς ἀνὴρ, σώφρων ὢν καὶ δίκαιος, εὐδαίμων ἐστὶ καὶ μακάριος, ἐάν τε μέγας καὶ ἰσχυρὸς, ἐάν τε μικρὸς καὶ ἀσθενὴς ἦ· καὶ ἐάν πλουτῇ, καὶ ἐάν μὴ· ἐάν δὲ ἄρα πλουτῇ μὲν Κινύρα τε καὶ Μίδα

μᾶλλον, ἢ δὲ ἄδικος, ἀθλιὸς τ' ἐστὶ, καὶ ἀνιαρῶς ζῆ. « Poetas carminibus dicere cogitis, bonum virum, quia temperatus justusque sit, felicem esse ac beatum, sive magnus ac robustus, sive parvus ac debilis ; sive pauper sit, seu dives : injustum autem hominem, etiamsi ditior sit quam Cinyras aut Midas, miserum esse, et in mærore vitam agere. » (74) Ἐξευρίσκει. Pal. ms. ἐξευρήσει, futur. temp. Siveburg. Εὐρίσκει Nov., ἐξευρήσει Bod. — ἐξευρήσει Reg. Mox, ἐνθα abest a Nov. Dein, μικρὸς, pro μικρὸς, Ibid.

(75) Κινύρα. Scholiastes in marg. Bod. et Reg. adnotat : Κυπρίων βασιλεὺς ὑπερβάλλον πλοῦτον· οὗτος ἱστορεῖται κατὰ γλῶσσαν Ἀφροδίτης βιασθῆναι τῆς αὐτοῦ θυγατρὸς Μύρας, ἐξ ἧς Ἄδωνις.

ἀκινδύνως ἄκρας οὐράς ἀνακρημνάς τὸ θηρίον, περι-
πλέζεται τῇ χειρὶ, καὶ δήξεται. Δεινὸς δὲ καὶ ὁ πλού-
τος, ἰλυσπώμενος παρὰ τὴν ἔμπειρον ἢ ἄπειρον αὐ-
τοῦ λαβὴν, προσφῶναι καὶ δάκνειν. Εἰ δέ τις (76)
αὐτῷ καταμεγαλοφρονῶν ἐπιστημόνως χρώτο, ἵνα
σὺν τῇ ἐπιφθῇ (77) τοῦ Λόγου, καταξέσθαι (78) μὲν τὸ
θηρίον, αὐτὸς δὲ ἀπαθὴς μείνῃ. Ἄλλ', ὡς εἴκοι, τὰ
πλείονος ἄξια κεκτημένος, πλούσιος ὢν μόνος ἐλελή-
θει. Πολλοῦ δὲ ἄξια, οὐ λίθος, οὐκ ἄργυρος, οὐκ ἐσθὴς,
οὐ κάλλος σώματος, ἀλλ' ἡ ἀρετὴ ὅς ἐστι Λόγος διὰ
τοῦ Παιδαγωγοῦ παραδιδόμενος εἰς ἀσκησίν· Λόγος
οὗτος ὁ τὴν τρυφὴν ἐξομνύμενος, τὴν δὲ αὐτορ-
γίαν (79) διάκονον παρακαλῶν, καὶ τὴν εὐτέλειαν
ἐξυμνῶν, τῆς σωφροσύνης τὴν ἔγγονον. « Λάβετε παι-
δείαν, φησὶ, καὶ μὴ ἀργύριον, καὶ γινώσκιν ὑπὲρ χρυ-
σίον δεδοκιμασμένον· κρείσσων γὰρ σοφία λίθων πολυ-
τελῶν· πᾶν δὲ τίμιον οὐκ ἄξιον αὐτῆς ἐστι. » Καὶ πάλιν·
« Ἐμὲ καρπίζεσθε (80) ὑπὲρ χρυσίον, καὶ λίθον
τίμιον, καὶ ἄργυρον (81)· τὰ γὰρ ἐμὰ γεννήματα
κρείττω ἀργύρου ἐκλεκτοῦ. » Εἰ δὲ καὶ διελεῖν χρῆθ,
πλούσιος μὲν ὁ πολυκτημῶν ἔστω, χρυσίῳ σεσαγμέ-
νος, καθάπερ φασκάλιον (82) ἐβρύπωμένον· εὐσχημῶν
δὲ ὁ δίκαιος, ἐπεὶ εὐσχημοσύνη τάξις ἐστίν· ἐν δὲ τῷ
δέοντι σχηματισμῷ (83), περὶ τὰς θουκῆσεις καὶ τὰς
ἐπιδόσεις μεμετρημένῃ· « Εἰσὶ γὰρ οἱ σπειρόντες (84),
καὶ πλείονα συνάγοντες, » περὶ ὧν γέγραπται· « Ἐσκόρ-
πισεν, ἔδωκε τοῖς πένησιν· ἡ δικαιοσύνη αὐτοῦ μένει
εἰς τὸν αἰῶνα. » Ὡστε οὐχ ὁ ἔχων καὶ φυλάττων,
ἀλλ' ὁ μεταδιδὸς πλούσιος· καὶ ἡ μεταδοσις τὸν μα-
κάριον, οὐχ ἡ κτήσις δεικνύσι· καρπὸς δὲ ψυχῆς τὸ
εὐμετάδοτον. Ἐν ψυχῇ ἄρα τὸ πλούσιον καὶ μὴν τὰ
μὲν ἀγαθὰ (85) ἔστω μόνις κτητὰ τοῖς ἀγαθοῖς·
ἀγαθὸν δὲ οἱ Χριστιανοί. Ἀφρων δὲ ἡ ἀκόλαστος (86)
ἄνθρωπος οὐτ' ἂν αἰσθησιν ἀγαθοῦ σχολή, οὐτ' ἂν
κτῆσεως τύχῃ· μόνις ἄρα τοῖς Χριστιανοῖς κτητὰ
τὰ ἀγαθὰ. Τοῦτων δὲ τῶν ἀγαθῶν πλουσιώτερον
οὐθέν· πλούσιοι ἄρα οὗτοι μόνοι. Πλούτος γὰρ ἀλη-
θινὸς ἡ δικαιοσύνη· καὶ ὁ παντὸς θησαυροῦ πολυτι-

✱ P. 275 ED. POTTER, 234-235 ED. PARIS.
d Psal. cxi, 9.

(76) *Εἰ δέ τις*. Malim et *μὴ τις*, « nisi quis ; » ut
sensus sit, « Divitias mordere, nisi quis iis mag-
nifice norit uti, » etc.

(77) *Τῇ ἐπιφθῇ*. Respicit veterum opinionem,
qui incantationibus adversus serpentum morsus
sese defendere posse existimabant. Hinc apud Ovi-
dium, *Metam.* lib. vii, v. 203, Medea ait :

Vipereas rumpo verbis et carmine fauces.

(78) *Καταξέσθαι*. Pal. ms. καταξέθηται, temp.
præsenti. SYLBURG. — Consentiant Reg., Bod. Mox
μείνει pro μείνῃ, Reg.

(79) *Αὐτορργίαν*. Αὐτοῦ γεωργίαν Bod.

(80) *Ἐμὲ καρπίζεσθε*. Βέλτιον ἐμὲ καρπίζεσθαι,
Bibl. Græc.

(81) *Καὶ ἄργυρον*. Abest a Bib. Græc. Mox κρείσ-
σω ἀργυρίου, ibid. Ἀργυρίου pro ἀργύρου exhibent
etiam Pal., Nov., Bod., Reg.

(82) *Φασκάλιον*. Φάκον λίνον, Bod., Reg.

(83) *Ἐπεὶ εὐσχημοσύνη τάξις ἐστίν· ἐν δὲ τῷ
δέοντι δ. σχ.* Scribe, ἐπεὶ εὐσχημοσύνη τάξις ἐστίν ἐν
τῷ δ. σχ. « Quoniam decor, vel honestas, est ordo
in administrandis et distribuendis facultatibus suis,
quæ oportet, forma mensuratus. » Similiter τὸν εὐ-
σχήμονα describit Suidas : Εὐσχημῶν οὐχ ὁ πολλὰ

accipere eminus, sine periculo bestiam summa cauda
apprehendens, ea manu circumplicabitur et mor-
debit. Pulchre norunt serpentum instar repentes
divitiæ, dum a perito vel ab imperito apprehendun-
tur, inhærere et mordere. Sed si quis se magnifi-
cum præbens, scienter eis utatur, Logi quidem car-
mine bestiam punget, ipse vero illæsus manebit.
Cæterum, ut videtur, non satis animadvertimus,
quod sit is solus dives, qui quæ sunt pretiosissima
possidet. Magni autem prelii sunt, non gemma, non
argentum, non vestis, non corporis pulchritudo,
sed virtus. Ea est autem Logos traditus per Pæda-
gogum ad exercitationem. Hic est Logos, qui ab-
jurat delicias, et eam, quæ per se fit, operationem
in ministerium evocat, laudatque frugalitatem,
temperantiæ filiam : « Accipite, inquit, disci-
plinam, et non argentum, et cognitionem super
aurum probatum. Melior est enim sapientia
lapidibus pretiosis : quidquid est autem pre-
tiosum, ✱ nequaquam est ea dignum ». Et rursus :
« Colligite me super aurum, et lapidem pretiosum,
et argentum : germina enim mea meliora sunt ar-
gento electo ». Quod si etiam distinguere oporteat,
sit quidem dives, qui multa possidet, auro onustus,
ut sordidum marsupium : at qui justus est, est et
decorus : decorum enim, est ordo ; quemadmodum
autem oportet et decorum est, in administrandis
bonis suis et distribuendis, moderatus. « Sunt enim
qui seminant, et plura colligunt », de quibus scri-
ptum est : « Dispersit, dedit pauperibus, justitia ejus
manet in sæculum sæculi ». Quare non qui habet
et servat, sed qui impertit, est dives : et impertitio
ac communicatio, non autem possessio, **101** bea-
tum reddit. Animæ autem fructus est benigna com-
municatio. Divitiæ ergo sunt in anima. Jam vero
bona possideri solum possunt a bonis ; boni autem
Christiani. Homo autem insipiens vel intemperans
neque boni sensum habere potest, neque consequi
a Prov. viii, 40, 41. b Ibid., 19. c Prov. xi, 24.

κεκτημένος καὶ πλούσιος, ἀλλ' ὁ κόσμιος καὶ πειθό-
μενος τοῖς νόμοις καὶ συνιστῶν. « Decorus est, non
qui multa possidet, et dives est, sed qui modestiæ
studet, et legibus obtemperat, et constans est. »

(84) *Εἰσὶ γὰρ οἱ σπ.* Εἰσὶν, οἱ τὰ ἴδια σπειρόντες,
πλείονα ποιοῦσιν· εἰσὶ δὲ καὶ οἱ συνάγοντες, ἐλατ-
τοῦνται. Prov. xi, 24. Porro Collect. hæc addunt.
Hæc Chrysostomus in hunc locum : Οὐ γὰρ εἴπε διέ-
δωκε, διένειμεν, ἀλλ' ἐσκόρπισεν, ὁμοῦ καὶ τὴν δαψί-
λειαν τοῦ παρέχοντος δηλῶν, καὶ σπῆρον τὸ πρᾶγμα
ὀνομάζων. Τοιοῦτον γὰρ οἱ σπειρόντες, σκορπίζουσι
τὰ ἀποκείμενα, καὶ τὰ δῆλα προδιδάσιν, ἵνα μέλ-
λοντα λάθωσιν· σκορπίζεται γὰρ χροῖματα, καὶ συλλέγε-
ται δικαιοσύνη· σκορπίζεται τὰ μὴ μένοντα, ἵνα πο-
ρισθῇ τὰ μένοντα. COLLECT.

(85) *Τὰ μὲν ἀγ.* Similia tradunt Stoici apud Sto-
bæum *Eclog. ethic.* lib. ii, p. 179. Τῶν τε ἀγαθῶν
μηδενὸς μετέγειν τοὺς φαύλους, ἐπεὶ δὲ τὸ ἀγαθὸν
ἀρετὴ ἐστίν. « Boni quoque nullius participes esse
improbos, quoniam bonum sit virtus. » Paulo post :
Καὶ τὸν σπουδαῖον εἶναι μόνον πλούσιον καὶ ἐλευθε-
ρον, τὸν δὲ φαῦλον τούναντιον πένητα. « Et solum
probum esse divitem et liberum, improbum autem
pauperem. »

(86) *Ἡ ἀκ.* Ὁ ἀκόλαστος, Bod.

possessionem : a solis ergo Christianis possunt bona possideri. His autem bonis nihil est divitius : hi sunt ergo soli divites. Veræ enim sunt divitiæ, justitia et Logos, qui est quovis thesauro pretiosior. Quæ quidem divitiæ ex pecoribus et prædiis non augentur, sed a Deo donantur, divitiæ quæ auferri non possunt, quarum est thesaurus sola anima, possessio ei qui illam possidet, optima, quæ hominem vere reddit beatum. Cui enim adest, nihil eorum ut expetat quæ non sunt in nostra potestate, ea autem quæ expetit, ut consequatur : quin etiam quæ sancte desiderat, ea cum petit, a Deo ut accipiat, quomodo non is multa, imo vero omnia possidet, qui thesaurum æternum, nempe Deum, habet? Si Deus nihil negat, ejus sunt omnia, qui pius est.

✕ CAP. VII.

Quod pulchrum viaticum Christiano sit frugalitas.

Deliciæ autem, quæ in voluptatibus vagantur, grave sunt hominibus naufragium. A vero enim honesti studio, et quæ viro bono conveniunt voluptatibus, aliena est hæc jucunda, et laudis experta multorum vita. Homo enim est natura excelsum et erectum animal, et quod veri quærendi desiderio tenetur, ut qui Unius opus sit. Ea autem, quæ in ventrem incumbit, ejus vita nihil habet augusti, cum sit digna opprobrio, et scæda, et ridicula. A divina autem vita nihil tam alienum est quam voluptatis studium : utpote qua similiter quis vescitur, ac passeret; coit autem similiter, ut hirci et sues. Voluptatem enim bonum existimare ejus est, qui plane quid honestum sit, ignorat. Porro autem nimia divitiarum cupiditas hominem a recta vitæ ratione dimovet, ut in turpia sine pudore feratur, si modo ei, sicut feræ, copia sit quibusvis vesci, et quælibet similiter bibere, et in rebus venereis suam quacunque ratione libidinem explere; et ideo rarissime « regni Dei » fit hæres. Quorsum ergo tot parantur obsonia? annon ut unum ventrem impleant? Quam res sit immunda ingluvies, arguunt sterquilinia, in quæ ventres nostri exspuunt reliquias convivii. Quorsum autem tot pocillatores congregant, cum calice uno possint impleri? quorsum autem vestium arcas? quorsum vasa aurea? et quorsum ornamenta? Compilatoribus et sceleratis hominibus hæc parantur, et oculis qui satiari nequeunt. « Ele-

✕ P. 276 ED. POTTER, 235-236 ED. PARIS.

(87) *Πλοῦτος ἀναφαίρετος ἡ ψυχὴ μόνη*. Πλοῦτος ἀναφαίρετος τῆ ψυχῆ μόνη, Pal., Bod. Πλοῦτος ἀναφέρεται τῆ ψυχῆ μόνη, Reg. Verum aliquis os scripsit super ai finalem syllabam τοῦ ἀναφέρεται, ut pateret legendum esse ἀναφαίρετος. Mox κτῆμα τῷ κεκτημένῳ ἀρίστῳ μακαριωτάτην ἀλήθ. Nov.

(88) *Τοῦ*. Additum ex Pal. ms. SYLBURG.— Consentit Bod., Reg., dissentit vero Nov.

(89) *Τῷ αἰτ.* Evangelistæ sensum exhibet.

(90) *Ἐφόδιον Χριστιανῶν ἡ εὐτ.* Ἐφόδιον Χριστιανῶν εὐτέλ. Nov.

(91) *Εἷς*. Ahest a Nov.

(92) *Υψηλόν*. Ovidius *Metam.* 1, vers. 83 :

μώτερος Λόγος, οὐκ ἀπὸ θρεμμάτων καὶ χωρίων αὐξανόμενος, ἀλλ' ὑπὸ τοῦ Θεοῦ δωρούμενος, πλοῦτος ἀναφαίρετος ἡ ψυχὴ μόνη (87) θησαυρὸς αὐτοῦ κτῆμα τῷ κεκτημένῳ ἀρίστον, μακάριον τῆ ἀληθείᾳ παρεχόμενον τὸν ἄνθρωπον. Ἦ γὰρ ἂν ὑπάρχη, μηδενὸς μὲν ὀρέγεσθαι τῶν οὐκ ἐφ' ἡμῖν, ὧν δὲ ὀρέγεται, τούτων τυγχάνειν· ἀλλὰ καὶ ὧν δαίως ἐφέται, ταῦτα αἰτούμενον λαμβάνειν παρὰ τοῦ (88) Θεοῦ, πῶς οὗτος οὐ πολυκτῆμων, καὶ παγκτῆμων, θησαυρὸν ἔχων αἰώνιον, τὸν Θεόν; « Τῷ αἰτοῦντι (89), φησί, δοθήσεται, καὶ τῷ κρούοντι ἀνογήσεται. » Εἰ μηδὲν ἀρνεῖται ὁ Θεός, τὰ πάντα τοῦ θεοσεβοῦς γίνονται.

« Petenti, inquit, dabitur, et pulsanti aperietur ».

B

ΚΕΦ. Ζ'.

Ὅτι καλὸν ἐφόδιον Χριστιανῶν ἡ εὐτέλεια (90).

Τρυφή δὲ εἰς (91) ἡδονὰς ἀλωμένη χαλεπὸν ἀνθρώποις ναυάγιον γίνεται· ἀλλότριον γὰρ τῆς ἀληθοῦς φιλοκαλίας καὶ τῶν ἀσπεινῶν ἡδονῶν ὁ ἡδὺς οὗτος καὶ ἀκλεῆς τῶν πολλῶν βίος. Φύσει γὰρ ὁ ἄνθρωπος ὑψηλόν (92) ἐστὶ ζῶον καὶ γαῦρον, καὶ τοῦ καλοῦ ζητητικόν, ἅτε τοῦ Μόνου δημιουργήμα (93). Ὁ δὲ ἐπὶ γαστέρα αὐτῷ βίος ἄσημνος τε καὶ ἐπονείδιστος, καὶ εἰδεχθῆς, καὶ καταγέλαστος. Ἄλλοτριώτατον δὲ τῆς θείας φύσεως ἡ φιληδονία· ὁμοίος μὲν στείλεισθαι τοῖς στρουθοῖς, ὁμοίος δὲ τοῖς (94) ὕσι καὶ τοῖς τράγοις ὀχεύειν. Τὸ γὰρ τὴν ἡδονὴν νομίζειν ἀγαθὸν, ἀπειροκαλίας ἐστὶ τελείας. Φιλοπλοῦτια δὲ ἐξίστησι τῆς ὀρθῆς διαίτης τὸν ἄνθρωπον, ἀπερυθριῶν πρὸς τὰ αἰσχρὰ ἀναπειθούσα· ἐὰν μόνον ἔχη δύναμιν, καθάπερ θηρίον, τοῦ φαγεῖν παντοδαπὰ, καὶ πεινῶν ὠσαύτως, καὶ ἀποποτίσθαι πᾶσαν πάντως παρέχειν πλησμονήν· διὰ τοῦτο σπανιατάτα ἐστὶ βασιλείαν τοῦ Θεοῦ κληρονομεῖ. Πῶς τοίνυν τὰ τοσαῦτα παρασκευάζονται βίᾳ, ἢ ἵνα μίαν πληρώσωσι γαστέρα; Τὸ ἀκάθαρτον τῆς γαστριμαργίας οἱ κοπρῶνες ἐλέγχουσιν, εἰς οὓς ἀποπτύουσιν ἡμῶν αἱ γαστέρες τῆς δαιτὸς τὰ λείψανα. Πῶς δαί (95) τοὺς οἰνοχόους τοὺς τοσοῦτους συναγεῖρουσι, μὴ κύλικι πλησθῆναι δυνάμενοι; πῶς δαί τῶν ἐσθῆτων τὰς κιβωτούς; τὰ χρυσία δὲ πού; καὶ τὰ κόσμια πού; λωποδύταις δὲ αὐτὰ καὶ κακούργοις παρασκευάζονται, καὶ τοῖς λίχνοις ὀφθαλμοῖς. « Ἐλεημοσύνη δὲ καὶ πίστις μὴ ἐκλειπέτωσαν (96) σε, » φησὶν ἡ Γραφή. Ἰδοὺ γοῦν καὶ τὸν

^a Matth. vii, 7, 8. ^b Marc. x, 24.

Os homini sublime dedit, caelumque tueri Jussit, et erectos ad sidera tollere vultus.

Conf. Cicero *De natura deorum* lib. 11; Seneca *epist.* 94; Lactantius lib. vi, c. 20, etc.

(93) *Τοῦ Μόνου δημιουργήμα*. Ἡ τοῦ Λόγου δημιουργήμα. Alioquin τοῦ Μόνου significabit, « ejus qui unus et solus rerum auctor est et rector. » SYLBURG.

(94) *Τοῖς Ταῖς* Nov.

(95) *Δαί*. Δέ Nov., Bod., Reg., ut etiam paulo post, τοῦ δὲ τῶν ἐσθ.

(96) *Ἐκλειπέτωσαν*. Pal. ms. ἐκλειπέτωσαν, tempore aoristo. SYLB. — Consentit Reg. Dciii, σοί pro σέ, Nov.

Θεοσίτην Ἠλίαν καλὸν ὑπόδειγμα τῆς εὐτελείας ἔχο-
μεν, ὅτε ἐκάθισεν ὑπὸ τὴν ῥάμνον (97), καὶ ὁ ἄγγελος
αὐτῷ κομίζει τροφάς: « Ἐγκρυφίας (98) κριθίνος ἦν,
καὶ καψάκης ὕδατος. » Τοιοῦτον ἄριστον αὐτῷ Κύριος
ἔπεμψεν ἡμῖν ἄρα ἀνάγκη πρὸς ἀληθειαν ὀδοιποροῦ-
σιν, εὐζώνους γενέσθαι. « Μὴ βαστάζετε γὰρ, εἶπεν ὁ
Κύριος, βαλλάντιον (99), μὴ πήραν, μηδὲ ὑπόδημα. »
τούτέστι, Μὴ πλοῦτον κτήσησθε, τὸν ἐν βαλλάντιῳ μόνον
θησαυρίζομενον· μὴ τὰς ἀποθήκας πληρώσητε τὰς
ἰδίας, ὡς ἐν πήρᾳ παρατιθέμενοι τὸν σπόρον, ἀλλὰ
καὶ τοῖς δεομένοις κοινωνήσατε· μὴ ὑποζύγια καὶ
οἰκέτας πολυπραγμανεῖτε, οἵτινες « ὑποδήματα » τῆς
πορείας τῶν πλουσίων, ἀχθοφοροῦντες, ἀλληγορικῶς
εἴρηγται. Ἀπορρήπιτόν οὖν τῶν σκευῶν τὸ πλῆθος,
καὶ τὰ ἀργυρᾶ, καὶ τὰ χρυσᾶ ἐκπόματα, καὶ τὸν
θῆλον τῶν οἰκετῶν· καλὰς καὶ σεμνὰς παρὰ τοῦ
Παιδαγωγοῦ συνοπαδοῦς, αὐτουργίαν, καὶ εὐτέλειαν
παραλαβόντας. Καὶ δὴ βαδιστέον εὐαρμόστως τῷ
Λόγῳ· κἂν γυνὴ τῆ παρῆ καὶ τέκνα, οὐκ ἄχθος
ἔστιν ὁ οἶκος, συμμεθίστασθαι (1) μαθὼν ὀδοιπόρῳ
σώφρονι. Σταλτέον δὲ καὶ τὴν φιλανδρον γυναικα,
τάνδρῳ παραπλησίως, ὀδοιπορικῶς. Καλὸν ἐφθίδιον
τῆς εἰς οὐρανοὺς πορείας, εὐτέλειαν ἐπιφερομένου
μιᾶ σεμνότητι (2) σώφρονι. Μέτρον (3) δὲ, καθάπερ
ὁ πούς τοῦ ὑποδήματος, οὕτω καὶ τῆς κτήσεως ἐκά-
στου τὸ σῶμα. Τὸ δὴ περιττὸν, ἃ δὴ φασὶ (4) κό-
σμια, καὶ τὰ ἐπιπλά τῶν πλουσίων ἄχθος ἔστιν, οὐ
κόσμος, τοῦ σώματος. Χρὴ δὲ τὸν ἀναβαίνειν βιαζό-
μενον (5) εἰς τοὺς οὐρανοὺς καλὴν βακτηρίαν, τὴν
εὐεργεσίαν, περιφέρειν· καὶ τοῖς θλιδομένοις μετα-
δεδώκτα, τῆς ἀληθοῦς ἀναπαύσεως μεταλαμβάνειν.
Ὁμολογεῖ γὰρ ἡ Γραφή, « εἰς ἄρα λύτρον ἔστιν ἀνδρὸς
ψυχῆς ὁ ἴδιος πλοῦτος. » τούτέστιν, ἐὰν πλουτῆ,
μεταδίδει σωθήσεται (6). Καθάπερ γὰρ τῶν φρεάτων,
ὅσα πέφυκε βρῦειν, ἀπαντῶμενα, εἰς τὸ ἀρχαῖον
φιλανθρωπίας ὑπάρχουσα πηγῆ, κοινωνούσα τοῖς
δεψύτοις τοῦ (8) ποτοῦ, αἰξεται πάλιν καὶ πῖμπλαται·
δὴν τρέπον ἐπὶ τοὺς θηλαζομένους, ἢ καὶ βδalloμέ-
νους (9) μαστοῦς, ἐπιβρῦειν εἴωθε τὸ γάλα· ἀνευδεῆς
γὰρ ὁ τὸν παντοκράτορα Θεὸν Λόγον (10) ἔχων,
καὶ οὐδεὶς (11), ὧν χρῆζει, ἀπορεῖ ποτε· κτήσις
γὰρ ὁ Λόγος ἀνευδεῆς, καὶ εὐπορίας ἀπάσης αἰτιος.

✠ P. 277 ED. POTTER, 236-237 ED. PARIS.
d Prov. xiii, 8.

(97) Ἐκάθισεν ὑπὸ τὴν ῥάμνον. In Antuerpiensi
edit. III Reg. xix : Ἐκάθισεν ὑποκάτω ραθάν. Vul-
gata : « Et sedit subter unam juniperum. » Chal-
daicæ paraph. interpretatio : « Sub genista una. »
In aliis legitur ραμνέν. COLLECT.

(98) Ἐγκρυφίας. Scholiastes in margine Reg.
et Bod. hæc adnotat : Ὁ ὑπὸ τῆ σποδῷ ὀπτιώμενος
ἄρτος ἐγκρυφίας εἴρηται, παρὰ τὸ τῆ σποδῷ κρυπτό-
μενος ὀπτάσθαι. Μοχ ὀυρρίτης προ κριθίνος, εἰ καμ-
ψάκης pro καψάκης, Bibl. Græc.

(99) Βαλλάντιον. Βαλλάντιον cum simplici λ, Luc.
Μοχ μηδὲ ὑπόδηματα, Bod.

(1) Συμμεθίστασθαι. Pal. ms., συνεπισπέσθαι.
SYLBURG. — Consentiant Bod., Reg., Nov.

(2) Μιᾶ σεμνότητι. Lexe ἅμα σεμν. Ita etiam in-
terpretes, inquit Lowthius.

(3) Μέτρον. De convenientia calcei et pedis, iti-
dum Plutarchus lib. Περὶ εὐθυμίας pag. 315 : Τὸ

mosynæ autem et fides, inquit Scriptura, te non
deserant ^a. » Ecce igitur Eliam quoque Thesbiteum
habemus pulchrum exemplum frugalitatis, cum se-
dit sub « rhamio, » et angelus ei affert alimentum :
« Erat subcinericius panis hordeaceus, et amphiora
aquæ ^b ; » ejusmodi prandium ad eum misit Domi-
nus. Proficiscentes ergo nos ad veritatem, accin-
ctos esse oportet. « Ne portetis, inquit Dominus,
crumenam, non peram, neque calceamentum, ^c » hoc
est : Ne possideatis divitias, quæ solum in crumena
✠ reconduntur : ne vestra implete horrea, tanquam
sementem in pera deponentes, sed iis etiam, qui
egent, impertite. Ne de jumentis et famulis sitis
nimium solliciti, quæ cum onera portent, « calcei »
divitum in itinere ahegorice dicuntur. Abjicienda
est ergo vasorum multitudo, et pocula aurea et
argentea, et famulorum turba : et pulchræ vene-
randæque pedissequæ a Pædago accipiendæ, qui
dat nobis, ut per nos operari, et parvo contenti
esse possimus. Jam vero ita incedendum est, ut
convenienter Logo ingrediamur : et si cui adsit
uxor et filii, domus nequaquam est onus, quæ cum
prudenti viatore migrare didicerit. Uxor quoque,
quæ virum diligit, est componenda, similiter ac
maritus, ut ad iter parata sit. Pulchrum est viati-
cum viæ, quæ ducit ad cælum, si frugalitatem una
cum honesta gravitate jungamus. Mensura autem,
sicut pes calcei, ita etiam uniuscujusque possessio-
nis est corpus. Quod autem superabundat, qualla
sunt, inquit, ornamenta et supellex divitum, oneri
sunt, non eruatui corporis. Oportet autem vi in
cælum conscendere, et pulchrum baculum, benefi-
centiam scilicet, circumferre, et iis, qui affligun-
tur, elargiendo, veram quietem percipere. Fatetur
enim Scriptura, « animæ redemptionis pretium esse
propriam divitias ^d : » hoc est, si ditescat, salvus
erit per elargitionem. Quemadmodum enim quicun-
que putei scaturiunt, exhausti in pristinam men-
suram revertuntur : ita etiam elargitio, quæ est
honus fons benignitatis, potum sitientibus commu-
nicans, rursus augetur et repletur : quemadmodum
ad ubera, quæ suguntur, vel etiam mulgentur, so-
let lac confluere. Est enim minime indigens, qui

^a Prov. iii, 5. ^b III Reg. xix, 4, 6. ^c Luc. x, 4.

D ὑπόδημα τῷ ποδὶ συνδιαστρέφεται, καὶ οὐ τούναν-
τιον. H. SYLBURG.

(4) Φασί. Hoc pro singul. ψησί repositum e Pal.
ms. SYLBURG. — Consentiant codices nostri.

(5) Βιαζόμενον. Respicit Christi dictum, quod
refert Matth. xi, 12, vel Luc. xvi, 16.

(6) Μεταδίδει σωθήσεται. Μεταδώσει καὶ σωθή-
σεται, Nov.

(7) Ἀναπιδύει. Ἀναπιδύσει, fut. temp. Pal. ms.
SYLBURG.

(8) Τοῦ. Abest a Pal., Bod., Reg.

(9) Βδalloμένων. Scholiastes in margine Reg.
et Bod. adnotat : Βδάλλειν τὸ ἀμέλγειν παρὰ τὸ
βία ἐθλιτόμενον ἀλδήσκειν τὸ γάλα.

(10) Τὸν παντοκράτορα Θεὸν Λόγον. Insigne
testimonium contra Arianos.

(11) Καὶ οὐδεὶς. De justis inopia negat psal. m.
xxvii. H. SYLBURG.

Deum Logon habet omnipotentem, et nullo eorum, A quibus opus habet, unquam eget : Logos enim possessio est, cui nihil deest, et est causa omnis copiae : Si quis autem dixerit, se sæpe vidisse iustum, cui panis deerat ; hoc quidem rarum est, et id ubi nou est alius iustus. 102 Sed tamen illud quoque legat : « Non in solo pane vivet iustus, sed in verbo Domini », qui est panis verus, panis cœlestis. Vir ergo bonus nunquam laborat inopia, quandiu habuerit salvam ✕ in Deum confessionem : licet enim ei petere et accipere ea, quibus indiget, a Patre universorum, et propriis frui, si Filium servet. Hoc quoque adest, ut nullam sentiat indigentiam. Hic noster Logos fungens munere pædagogici, dat nobis divitias ; nec ditescere ulla est invidia iis, qui per ipsum id possident, ut nullius egeant. Qui has B habet divitias, hæres regni Dei fiet.

CAP. VIII.

Quod similitudines et exempla sint rectæ doctrinæ pars maxima.

Si quis autem vestrum delicias perpetuo fugerit, a frugalitate eductus, involuntarios labores facilius sustinere meditabitur, voluntarias afflictiones pro persecutionum perpetuis habens exercitiis, ut cum ad necessarios venerit labores, et dolores ac metus, ad eos tolerandos non sit inexercitatus. Et ideo patriam non habemus in terra, ut possessiones terrenas contemnamus. Est itaque ditissima frugalitas, ut quæ par sit sumptibus non deficientibus, qui in ea, in quæ oportet, et quantum oportet, impendendi sunt. Nam τέλη sunt sumptus. Et quomodo oporteat quidem uxorem simul cum marito vivere, et de ministrando sibi, et de domus administratione, et usu famulorum ; præterea etiam de tempore matrimonii, et de iis quæ ad mulieres pertinent, superius disseruimus in sermone de nuptiis. Quæ autem ad pædagogicam institutionem pertinent, ea nunc nobis adumbranda restant, Christianam vitam delineantibus. Et plurima quidem jam dicta, et in formam pædagogicæ institutionis redacta sunt. Quod autem restat, subjiciemus.

Ulyssis uxorem vide,

sit tragœdia,

... non eam leto dedit

Telemachus, ut quæ non superduxit viro
Virum, at cubile castum in ædibus colit.

✕ P. 278 ED. POTTER. * Deut. viii, 3 ; Matth. iv, 4.

(12) Ἀναγνώτω. Scholiastes in marg. Bod. et Reg. adnotat : Ἀναγνώτω καὶ τὸ, οὐ λιμοκτονήσει Κύριος ψυχὴν δικαίου· καὶ γνώτω ὡς οὐ περὶ αἰσθητῶν ἄρτων ὁ λόγος.

(15) Ὁ δίκαιος. Ὁ ἄνθρωπος Deut., Matth., ut etiam Θεοῦ pro Κυρίου· verum hæc verba in alia, quæ suo instituto magis convenirent, mutavit Clementens.

(14) Ὅς ἐστ. Respicit ea, quæ dicit Christus Joan. vi, 32 seq.

(15) Ὁ. Hic articulus additur e Pal. ms. SYLBURG. — Consentiant codices nostri.

(16) Αἰτεῖσθαι. Respicit Matth. vii, 7, 8.

(17) Ἡμῶν. Lowthius ait : « Forte legendum ἡμῶν. »

Ei δὲ τις φαίη ἑωρακέναι πολλάκις ἄρτων πενόμενον, δίκαιον, σπάνιον μὲν τοῦτο, καὶ ἔνθα οὐκ ἄλλος δίκαιος· ἀναγνώτω (12) δὲ ὅμως κάκεῖνο· « Οὐ γὰρ ἐπ' ἄρτων μόνων ζήσεται ὁ δίκαιος (13), ἀλλ' ἐν τῷ ῥήματι Κυρίου. » ὅς ἐστιν (14) ἄρτος ἀληθινός, ἄρτος οὐρανῶν. Οὐκ ἄρα ποτὲ ὁ (15) ἀγαθὸς ἀνὴρ ἀπορος, ἕως ἂν ἐχη σῶαν τὴν πρὸς Θεὸν ὁμολογίαν· πάρεστι μὲν γὰρ αὐτῷ αἰτεῖσθαι (16) καὶ λαμβάνειν, ὡς ἂν δέηται, παρὰ τοῦ Πατρὸς τῶν ὄλων, καὶ τῶν ἰδίων ἀπολαύειν, εἰ φυλάττοι τὸν Υἱόν· πάρεστι δὲ καὶ τοῦτο, μηδεμίαν ἐνδείαν αἰσθάνεσθαι. Ὁ παιδαγωγικὸς ἡμῶν οὗτος Λόγος τὸν πλοῦτον ἡμῶν (17) διδωσι· καὶ πλουτεῖν οὐ φθόνος, τὸ ἀνευθεῖς κτωμένοις δι' αὐτοῦ. Ὁ τοῦτον ἔχων τὸν πλοῦτον βασιλείαν κληρονόμησει Θεοῦ.

ΚΕΦ. Η'.

Ὅτι αἱ εὐκέρεις καὶ τὰ ὑποδείγματα μέγιστον μέρος τῆς ὁρθῆς εἰσι (18) διδασκαλίας.

Ei δὲ τις ὑμῶν φεύζεται διὰ τέλους τρυφήν, εὐτελεῖξ τιθηνούμενος, μελετήσῃ ῥῆον τοὺς ἀκουσίους ὑπομένειν πόνους, τὰς ἐκουσίας θλίψεις γυμνάσματα συνεχῶς ποιούμενος διωγμῶν· ὅπως εἰς ἀναγκαίους ἔλθῃ πόνους, καὶ φόβους, καὶ λύπας, οὐκ ἀμελέτητος ὡς καρτερεῖν. Διὰ τοῦτο τοὶ πατρίδα ἐπὶ γῆς οὐκ ἔχομεν ὡς ἂν καταφρονοῖμεν τῶν ἐπιγείων κτημάτων. Πλουσιωτάτη δὲ ἡ εὐτέλεια (19), ἐξιούσα ἀνελλιπέσι δαπάναις, ταῖς εἰς ἃ χρῆ, καὶ ἐφ' ὅσον χρῆ, τελεῖσθαι προσηκούσας· « τέλη » γὰρ τὰ δαπανήματα. Ὅπως μὲν οὖν συμβιωτέον ἀνδρὶ τὴν γυναῖκα, καὶ περὶ αὐτουργίας, καὶ οἰκουρίας, καὶ οἰκετῶν χρήσεως· πρὸς δὲ καὶ τῆς ὥρας τοῦ γάμου, καὶ τῶν ὄσα γυναιξὶν ἀρμόζει, ἐν τῷ γαμικῷ διεξίμεν λόγῳ· ἃ δὲ ἀρμόδια πρὸς παιδαγωγίαν, ταῦτα ἡμῖν νῦν παράθετα μόνον ἐν ὑπογραφῆς μέρει, παρασημειούμενοις Χριστιανῶν τὸν βίον. Καὶ δὴ τὰ μὲν πλεῖστα ἤδη λέλεκται, καὶ πεπαιδαγώγηται· ὁ δὲ ἐπιλοιπὸν (20), ὑποθησόμεθα. Οὐ γὰρ μικρὰ βοήθεια εἰς σωτηρίαν τὰ ὑποδείγματα.

Neque enim parvi ad salutem momenti sunt exempla.

Ἦρα (21),

φῆσιν ἡ τραγωδία,

D ... Ὀδυσσεὺς ἄλοχον οὐ κατέκτανε
Τηλέμαχος· οὐ γὰρ ἐπεγράμει πόσει πόσιν·
Μένει δ' ἐν οἴκοις ὑγιᾶς εὐναστήριον.

(18) Εἰσι. Abest a Nov.

(19) Εὐτέλεια. Hujus vocis etymologiam respicit, nam εὐτελής dicitur, qui εὐ τελεῖ, « bene sumptus facit, » hoc est, εἰς ἃ χρῆ, καὶ ἐφ' ὅσον χρῆ.

Proinde vir εὐτελής, cum ea semper habeat, quæ impendere debeat, ἀνελλιπής est. Simile etymon tradit Athenæus lib. ii sub finem cap. 5 : Τελεῖν γὰρ τὸ δαπανᾶν· καὶ πολυτελεῖς οἱ πολλὰ ἀναλίσκοντες· καὶ εὐτελεῖς οἱ ὀλίγα. « Est enim τελεῖν, sumptus facere : et πολυτελεῖς, qui multa consumunt ; εὐτελεῖς, qui pauca. » Quibus fere paria habet etiam Etymologici magni auctor.

(20) Λοιπὸν. Λεῖπον Pal., Reg.

(21) Ἦρα. Orestes Euripideus in cognomine tra-

Ὅνειδιζων τις μοιχείαν (22) ἀσελγῆ, καλὴν εἰκόνα ἄσφροσύνης ἐδείκνυε φιλανδρίαν. Τοὺς δὲ Εἰλωτας οἰκέτας (οἰκετῶν ἄνομά εἰσιν οἱ Εἰλωτας) οἱ Λακεδαιμόνιοι μεθύειν ἀναγκάζοντες, ἐδείκνυόν σφισιν αὐτοῖς (23) τῆς μέθης τὰ ἔργα, σφρονοῦσιν ἐν θεραπείᾳ καὶ διορθώσεως μέρει. Παραφυλάττοντες δ' οὖν τὴν ἐκείνων ἀσχημοσύνην, ὡς μὴ περιπέσοιεν αὐτοὶ ταῖς ὁμοίαις καταγνώσεσιν, ἐπαιδεύοντο, τὸ ἐπονείδιστον τῶν μεθύοντων εἰς τὸ ἐαυτῶν ἀναμάρτητον ὠφελοῦμενοι. Τῶν γὰρ ἀνθρώπων οἱ μὲν, διδραχθέντες, ἐσώθησαν· οἱ δὲ αὐτοδιδάκτως ἢ ἐζήλωσαν, ἢ ἐζήτησαν ἀρετῆν·

Κεῖνος (24) μὲν παράριστος, ὃς αὐτὸς (25) πάντα ἰροῖσσει·

αὐτὸς ἐστὶν Ἀβραάμ, ὁ ζητήσας τὸν Θεόν.

Ἐσθλὸς δ' αὖ κακέϊνος, ὃς ἐφ' εἰκότι πίθηται·

οὗτοί εἰσιν οἱ μαθηταί, οἱ πεισθέντες τῷ Λόγῳ. Διὰ τοῦτο ὁ μὲν ἤκουσεν « φίλος, » οἱ δὲ « ἀπόστολοι· » ἕνα καὶ τὸν αὐτὸν Θεόν, ὁ μὲν πολυπραγμονῶν, οἱ δὲ κηρύσσοντες· λαοὶ δὲ ἄμφω· ἀμφοῖν δὲ τούτοις οἱ ἀχρησταί, ὁ μὲν ὠφελοῦμενος διὰ τὴν ζήτησιν, ὁ δὲ σωζόμενος διὰ τὴν εὐρεσιν.

Ὅς δὲ κε μήτ' αὐτὸς ἴσῃ (26), μήτ' ἄλλου ἀκούων, Ἐν θυμῷ βάλληται, ὃδ' αὖτ' ἀχρήσιος ἀνήρ·

λαὸς ἄλλος ἐστὶν ἐθνικός, ἀχρεῖος· οὗτος ὁ λαὸς, ὁ μὴ Χριστῷ ἐπόμενος. Πολυτρόπως δὲ ὅμως ὠφελῶν ὁ Παιδαγωγός, ὁ φιλάνθρωπος, τὰ μὲν παρήνεσε, τὰ δὲ καὶ ὠνείδισε· τὸ δὲ, καὶ ἄλλων ἀμαρτανόντων, τὸ αἴσχος αὐτῶν ὑπέδειξεν ἡμῖν, καὶ τὴν ἐπὶ τούτῳ τιμωρίαν, ψυχαγωγῶν τε ἅμα καὶ νοουθετῶν, ἐφανέρωσε, φιλάνθρωπον ἀποτροπὴν τῆς κακίας μηχανώμενος διὰ τῆς τῶν προπεπονθότων (27) ἐνδείξεως· δι' ὧν εἰκόνων σαφέστατα τοὺς μὲν ἔπαυσε κακῶς διατιθέοντας, τοὺς δὲ τὰ ἴσα τολμώντας ἐκόλυσεν· ἄλλους εἰς ὑπομονὴν ἔθεμελίωσεν· ἑτέρους ἔπαυσε κακῆς· τοὺς δὲ καὶ ἴασατο τῆ τοῦ ὁμοίου θεωρίᾳ μεταθεμένους ἐπὶ τὸ βέλτιον. Τῆς γὰρ οὐκ ἀντιπαραφύλαξαιτο, ἐπόμενος τῷ καθ' ὄδον, εἶτα μέντοι τοῦ

✠ P. 279 ED. POTTER, 238 ED. PARIS.

gœdia v. 587 hæc sic profert :

Ὅρῃς; Ὅδυσσέως ἄλοχον οὐ κατέκτανε
Τηλέμαχος·
Vides Ulyssis conjugem? non interfecit eam
Telemachus, etc.

(22) Ὅνειδιζων τις μοιχ. Flor. edit., ὄνειδιζων τὴν μοιχείαν· ego τις e Pal. reposui. A. et H. legunt τὴν μοιχείαν, SYLBURG. — Τίς μοιχ. habent etiam codices nostri.

(23) Σφλοῖν αὐτοῖς. Liberorum suorum gratia Lacedæmonios coegisse Ilotas inebriari, et ebrios in convivia traxisse, refert in Lycurgo Plutarchus, ut illi scilicet inde discerent, « quam aspernandum ac sædum spectaculum esset homo ebrius. » Idem in *Institutiis Laonicis* : Τοῖς παισὶν ἐδείκνυσον τοὺς Εἰλωτας μεθύσαντας, εἰς ἀποτροπὴν πολυουσίας. « Pueri Ilotas ebrios ostendebant, ut eos a nimis largo vini potu detererent. » Simile est quod de Agesilao memorat Athenæus lib. xiv, cap. 21, eum nempe bellaria a Thasiis misera accipere noluisse,

Flagitiosum exprobrans adulterium, pulchram temperantiæ imaginem ostendit, in maritum amorem. Ilotas autem (servorum nomen sunt Ilotes) Lacedæmonii cogentes inebriari, sibi ipsis sobriis ea, quæ faciebat ebrietas, ut hoc quasi remedii loco sibi esset, et ad vitæ emendationem conduceret, ostendebant. Observantes ergo illorum turpitudinem, docebantur ne in idem, quod damnabant, vitium incidereut, ex ebriorum probro hoc consequentes, quod ipsi non peccarent. Ex hominibus enim alii quidem aliorum edocti exemplis servantur : alii vero sua sponte virtutem vel amplecti solent, vel quærere :

Optimus ille quidem est, qui percipit omnia per se :

B ipse est Abraham, qui Deum quæsivit.

Is bonus est rursus, qui paret recta monenti :

hi sunt discipuli, qui Logo crediderunt : ✠ et ideo ille quidem appellatus est « amicus », » illi autem « apostoli : » unum et eundem Deum ille quidem magna cura et studio inquirens, hi vero prædicantes : sunt autem ambo, populi. Horum autem amborum auditores, ille quidem per inquisitionem commodum consecutus est, hic vero salvus evasit per inventionem.

Sed qui nec per se sapit; et cum recta monetur, Non tamen ad mentem revocat, vir inutilis ille est :

populus alius est gentilis, inutilis : hic est populus, qui Christum non sequitur. Multis tamen modis juvans Pædagogus, qui est hominibus benignus, alia suadet, alia exprobrat. Jam vero aliis quoque peccantibus, eorum nobis ostendit turpitudinem, et quod eam consequitur supplicium, simulque et alliciens, et admonens, hoc consilio ut nos a vitio averteret, ea, quæ illis evenerunt, clementissime ob oculos ponens. Per quas imagines manifeste iis, qui male affecti erant, remedium attulit : eos vero, qui iis similia audebant, prohibuit : alios ad tolerantiam fundavit : alios a vitio repressit : alios vero etiam curavit, per contemplationem ejus, quod est simile, traducendo ad id, quod est melius. Quis enim quempiam in via sequens, non caverit, si

« Jac. II, 23.

Λιπαρούντων δὲ τῶν Θασίων, Δόττε, φησὶ, φέροντες ἐκείνοις, δείξας αὐτοῖς τοὺς Εἰλωτας, εἰπὼν, ὅτι τούτους θεοὶ διαφθείρεσθαι τρώγοντας αὐτὰ πολὺ μᾶλλον ἢ αὐτὸν, καὶ τοὺς παρόντας Λακεδαιμονίους. « Cum instarent Thasii, rogarentque ne respueret, Ilotas ostendit, et, Amota his date, inquit : hos ego malim potius, dum illa rodent, corumpi, quam meipsum, et, qui mecum sunt, Lacedæmonios. »

(24) Κεῖνος. Hesiodi versus ex *Operum et dierum* lib. I, v. 291. Porro οὗτος ibi pro κεῖνος scriptum est.

(25) Αὐτὸς. Flor. edit. et Pal. ms. αὐτῷ (i. αὐτῷ) πάντα νόση. Sed rectius αὐτὸς vulg. Hesiodi exemplaria : atque adeo ita est in tertio hujus sententiæ versu. Variant enim in aliis eisdem editiones vulg. SYLBURG. — Αὐτῷ Nov., Bod. αὐτῷ Reg. Proinde Clementem αὐτῷ, vel αὐτῷ scripsisse indubium est.

(26) Ὅς δὲ κε μήτ' αὐτὸς ἴ. Ὅς δὲ κε μήθ' αὐτῷ, nonnullæ Hesiodi edit.

(27) Προπεπονθότων. Πεπονθότων Nov.

prior in fossam ceciderit, ut devitet periculum, A peccatum sequi declinans? Quis vero athleta, qui viam, quæ ad gloriam ducit, didicerit, aliumque viderit atletam, qui eum præcessit, præmium habuisse, non contendit ad coronam, ipsum priorem imitans? Multæ sunt ejusmodi similitudines divinæ Sapientiæ. Unius autem exempli meminero, et paucis exponam. Id quod accidit Sodomitæ, fuit quidem iis, qui scelus admiserant, judicium: pædagogica autem institutio iis, qui audiverint. Sodomitæ cum per multas delicias in libidinis vitium impigerent, adulteria quidem secure committerent, puerorum autem insano amore ardentibus, respexit eos Logos, qui videt omnia, quem latere non possunt, qui nefaria perpetrant. Neque vero eorum libidini acquievit vigilans humani generis custos: B nos autem ab illorum imitatione avertens, ad suamque moderationem et temperantiam instituens, aliquos interim invadens peccatores, ne si impunita relinqueretur impudicitia, ea frueretur nimia securitate, jussit comburi Sodoma: a: providi illius ignis exiguam partem effundens in intemperantiam, ne si non 103 castigata esset eorum libido, fores nimis aperiret iis, qui feruntur ad voluptatem. Fuit ergo justum Sodomorum supplicium hominibus imago, qua de adipiscenda salute recte ratiocinari discerent. ✠ Qui enim non similiter peccarint ac ii, qui puniti sunt, nunquam peccatoribus similes pœnas dederint; ut qui non peccando, pœnam quoque caverint. « Volo enim vos scire, » inquit Judas, C « quod Deus, qui semel servavit populum ex Ægypto, secundo perdidit eos, qui non crediderunt; et angelos, qui non custodierunt suum imperium, sed reliquerunt proprium habitaculum, in judicium magni diei, vinculis æternis sub caligine agrestium angelorum custoditi b. » Et paulo post eorum, qui judicantur, imagines admodum ad docendum apposite explicat: « Væ eis, quod in via Cain ambulaverunt, et in terrore Balaam effusi sunt, et in contradictione Core perierunt c. » Eos enim, qui non possunt attingere libertatem adoptionis filiorum Dei, arcet metus, ne se insolenter gerant. Ideo enim sunt minæ ac supplicia, ut timentes pœnas a peccatis abstineamus. Possum tibi narrare pœnas nimis ornatus cupiditatis et inanæ gloriæ, non autem so-

✠ P. 280 ED. POTTER, 239-240 ED. PARIS.

(28) *Δαλ. Δέ Nov., Bod., Reg.*

(29) *Αυτούς.* Id pro vulg. *αυτός* reposui e Pal. SYLBURG. — Consentiant codices nostri. Deum, παντεπότης pro παντεπότης Nov. mendose.

(30) *Καταφλεγῆναι.* Καταφλεγθῆναι Nov.

(31) *Τοῦ φρονίμου πυρός.* Sic superior dixit πῦρ σωφρονοῦν ἀφανίσαι falsorum decorum templa, *Protrepti*, pag. 35 edit. Paris. Sed propius ad hæc accedit quod occurrit in *Eclog.* p. 804, col. 2: Ἀγαθὴ γὰρ δύναμις τὸ πῦρ νοεῖται καὶ ἰσχυρὰ, φθαρτικὴ τῶν χειρόνων καὶ σωστικὴ τῶν ἀμεινόνων· διὸ καὶ φρόνιμον λέγεται παρὰ τοῖς προφήταις τοῦτο τὸ πῦρ. Quæ videsis.

(32) *Οἱ γὰρ.* Eὶ γὰρ Reg., Bod.

(33) *Εἰδέναι.* Ἰπομνησαι δὲ ὑμᾶς βούλομαι, εἰδέναι ὑμᾶς ἅπασιν τοῦτο, ὅτι ὁ Κύριος λαβὼν ἐκ γῆς Αἰγύπτου σώσ. Jud.

πρωτέρου εἰς βόθρον ἐμπεσόντος, μὴ οὐχὶ ἀποκλίνειν τὸν ἴσον κίνδυνον, τὴν ἀκολουθίαν τῆς ἀμαρτίας ἐυλαξάμενος; Τίς δαί (28) αὖθις ἀσκητῆς ὢν, καταμαθὼν τῆς φιλοδοξίας τὴν ὁδὸν, καὶ τὸ ἐπαθλον ἰδὼν τὸν πρὸς αὐτοῦ ἀγωνιστὴν εἰληφότα, οὐκ ἐπὶ τὸν στέφανον ἴεται, καὶ αὐτὸς μιμούμενος τὸν πρεσβύτερον; Πολλὰ τοιαῦτα τῆς θεϊκῆς σοφίας αἱ εἰκόνες· ἐνὸς δὲ ὑποδείγματος μνησθήσομαι, καὶ διὰ βραχέων παραθήσομαι· τὸ Σοδομιτῶν πάθος, κρίσις μὲν ἀδικήσασι, παιδαγωγία δὲ ἀκούσασιν. Οἱ Σοδομίται, ὑπὸ πολλῆς τρυφῆς ἐξοκειλαντες εἰς ἀσελγειαν, μοιχεύοντες μὲν ἀδελφῶς, περὶ τὰ παιδικὰ ἐκμανῶς ἐπτοημένοι· ἐπειδὴν αὐτοὺς (29) ὁ παντεπότης Λόγος, ὃν οὐκ ἔστι λαθεῖν ἀνόσια δρῶντας· οὐδὲ ἐπηρέμησε τῇ ἀσελγεῖα αὐτῶν ὁ ἀγρυπνος τῆς ἀνθρωπότητος φύλαξ· ἀποτρέπων δὲ ἡμᾶς τῆς μιμήσεως τῆς ἐκείνων, πρὸς σωφροσύνην τὴν αὐτοῦ παιδαγωγῶν, τισὶ τοῖς ἀμαρτωλοῖς ἐπιδαλῶν, ὡς μὴ τὸ ἀτιμώρητον τῆς ἀκολασίας, ἀδείας ἐπιβρόχην προσλάβῃ, καταφλεγῆναι (30) προσέταξε τὰ Σόδομα, ὀλίγον τι τοῦ φρονίμου πυρός (31) ἐκείνου ἐπὶ τὴν ἀκολασίαν ἐκχέων, ὡς μὴ ἀκόλαστον αὐτίων τὸ λάγνον γενόμενον, πλατείας ἀναπέταση κλισιάδας τοῖς εἰς ἡδυπάθειαν φερομένοις. Γέγονε τοίνυν ἡ Σοδομιτῶν δικαία τιμωρία τῆς εὐλογίστου τοῖς ἀνθρώποις σωτηρίας εἰκῶν. Οἱ γὰρ (32) μὴ τὰ ὅμοια τοῖς κεκολασμένοις ἀμαρτήσαντες οὐ τὴν ὁμοίαν ποτὲ τοῖς ἀμαρτωλοῖς ὑπόσχοιεν δίκην· τῷ μὴ ἀμαρτεῖν τὸ μὴ παθεῖν πεφυλαγμένοι. « Εἰδέναι (33) γὰρ ὑμᾶς, » φησὶν ὁ Ἰούδας, « βούλομαι, ὅτι ὁ Θεὸς ἅπασιν ἐκ γῆς Αἰγύπτου λαβὼν σώσας, τὸ δεύτερον τοὺς μὴ πιστεῦσαντας ἀπόλεσεν· ἀγγέλους τε τοὺς μὴ τηρήσαντας τὴν ἑαυτῶν ἀρχὴν, ἀλλὰ ἀπολιπόντας (34) τὸ ἴδιον οἰκητήριον, εἰς κρίσιν μεγάλης ἡμέρας, δεσμοῖς αἰδίοις ὑπὸ ζόφον ἀγρίων ἀγγέλων (35) τετήρηκε. » Καὶ μετὰ μικρῶν διδασκαλικῶν κώματα ἐκτίθεται τὰς εἰκόνας τῶν φεινομένων· « Οὐαὶ αὐτοῖς, ὅτι τῇ ὁδῷ τοῦ Κάϊν ἐπορεύθησαν, καὶ τῇ πλάσῃ τοῦ Βαλαάμ (36) ἐξεχύθησαν, καὶ τῇ ἀντιλογίᾳ τοῦ Κορέ ἀπώλοντο. » Τοὺς γὰρ μὴ δυναμένους ἐξουσίαν υἱοθεσίας φέρειν ὁ φόβος μὴ ἐξυβρίζειν διατηρεῖ. Διὰ τοῦτο γὰρ αἱ κολάσεις καὶ αἱ ἀπειλαὶ, ἵνα, δεισαντες τὰς δίκας, τοῦ ἀμαρτάνειν ἀποσχωμεθα. Ἐγὼ σοι φιλοκοσμίας κολάσεις διηγήσασθαι καὶ φιλοδοξίας τιμωρίας, οὐκ ἀκρασίας μόνον· D πρὸς δὲ καὶ τὰς ἐπὶ πλουτίῳ (37) κακόφρονας παραθέ-

a Gen. xix. b Jud. 5, 6. c Ibid., 41.

(34) Ἀπολιπόντας. Ἀπολείποντας Nov.

(35) Ἀγγέλων ἀγγέλων. In vulg. Epistola Judæ non legitur commation istud. SYLBURG. — Verumtamen id agnovit etiam codex, quem secutus est Lucifer Calaritanus, nisi quod pro ἀγγέλων corrupte habuerit ἀγλων· lib. *De non conveniendo heret.* sub finem: quod adnotavit ad B. Judæ verba ὁ μακαρίτης Millius.

(36) Βαλαάμ. Βαλαάμ μισθοῦ Jud.

(37) Τὰς ἐπὶ πλ. H. c. « et severa illa adversus divitias dicta afferre. » Qualia sunt illa apud Matth. xix, 24; Luc. vi, 24. Lowthius ait: « Legendum videtur κακοφρόνων. Quam lectionem interpres secutus videtur. » Sed vulgata lectio tutius retinebitur.

σθαι βλασφημίας, ἐν αἷς, διὰ τοῦ φοβεῖν ὁ Λόγος ἀνεῖργει τῶν ἀδικημάτων· ἀλλὰ γὰρ φειδόμενος τοῦ μῆχους τοῦ συντάγματος, τὰς ἐξῆς τοῦ Παιδαγωγοῦ προσάγω σοι ἐντολάς, ἵνα δὴ φυλάξῃ τὰς ἀπειλὰς (38).

ΚΕΦ. Θ.

Τίτος ἔνεκεν (39) τὸ λουτρὸν παραληπτέον.

Βαλανεῖου τοίνυν (ἐντεῦθεν γὰρ ἀπετράπη γέγων)· τέσσαρές εἰσιν αἰτίαι, καθ' ἃς ἐπ' αὐτὸ παραχινόμεθα· ἢ γὰρ καθαριότητος (40) ἔνεκα, ἢ ἀλέας, ἢ ὑγίειας, ἢ τελευταῖον ἡδονῆς. Ἡδονῆς μὲν οὖν ἔνεκα λούσασθαι παραπεμπτέον· ἀρδὴν γὰρ τὴν ἀνάσχυτον ἡδονὴν ἐκκοπτέον· παραληπτέον δὲ τὸ λουτρὸν ταῖς μὲν γυναιξὶ καθαριότητος ἔνεκεν καὶ ὑγίειας· ὑγίειας δὲ μόνως, ἀνδράσι. Περιττὸν δὲ τὸ τῆς ἀλέας (41)· ἐξὸν δὲ καὶ ἄλλως παραμυθεῖσθαι ἐν κατεσκληκῶς ὑπὸ κρύους. Αἱ δὲ τοῦ βαλανεῖου συνεχεῖς χρήσεις καθαιροῦσι τὰς δυνάμεις, καὶ τοὺς φυσικοὺς χαλῶσι τόνους· πολλάκις δὲ ἐκλύσεις ἀγούσι καὶ λειποθυμίας. Τρόπον γὰρ τίνα πίνει τὰ σώματα, ὡσπερ τὰ δένδρα, οὐ μόνον τῷ στόματι, ἀλλὰ καὶ τῇ δι' ὅλου τοῦ σώματος κατὰ τὸ λουτρὸν, ὡς φασί, ποροποιεῖ. Τεκμήριον τούτου· διψήσαντες πολλάκις, ἔπειτα ἐμβάντες εἰς τὰ ὕδατα, τὴν δίψαν ἠκέσαντο. Εἰ μὴ οὖν πρὸς τι ὠφελεῖ τὸ λουτρὸν, ἦδη (42) σφᾶς ἐκλυτέον αὐτῷ· ἀνθρωπογενεῖα ἐκάλουν αὐτὰ οἱ παλαιοὶ· ἐπεὶ θάττον ἢ προσῆκε ῥακοὶ τὰ σώματα (43), καὶ προηράσκειν ἀναγκάζει καθεψώντα (44) κατὰ τὰ αὐτὰ τῷ σιδήρῳ (45), μαλασομένης τῆ θερμότητι τῆς σαρκός· ἐντεῦθεν οἶονεῖ τῆς βαφῆς καὶ τῆς στομώσεως τοῦ ψυχροῦ δεόμεθα. Οὐδὲ μὴν ἐκάστοτε λουτέον, ἀλλ' εἴτε ἑλαττόν τις εἴη κενός, ἢ αὐτὴ πλήρης ἀγαν, παραιτητέον τὸ βαλανεῖον, ναὶ μὴν κατὰ τὴν τοῦ σώματος ἡλικίαν, καὶ τοῦ ἔτους τὴν ὥραν·

⚭ P. 281 ED. POTTER, 240 ED. PARIS.

(38) *Ἴνα δὴ φυλάξῃ τὰς ἀπειλὰς*. Scribe, ἵνα δὴ φυλάξῃ τὰς ἀπειλὰς. Sequenti capite, versu ei μὴ οὖν, optime interpres legit, οὐ δὴ σφᾶς ἐκλυτέον αὐτῷ, non autem ἦδη. HEINSIUS. — Hervetus vertit « ut caveant, » ac si legisset ἵνα δὴ φυλάξωσι. Verum retineri debet recepta lectio, quam universi codices firman. Est enim φυλάξῃ mediæ vocis secunda persona a φυλάττωσι, qua voce in hoc ipso capite non semel usus est Clemens. Vel scribendum φυλάξῃς. Sensus est: « Adducam tibi Pædagogi præcepta, ut ab ejus minis tibi caveas. »

(39) *Ἐνεκεν*. Ἐνεκα, Nov.

(40) *Καθαριότητος*. Καθαρότητος Pal. ms. SYLBURG.

(41) *Τῆς ἀλέας*. Calidis balneis utebantur majores ad levandas lassitudines, necnon ad corpora emollienda, calidis et tepidis ad conciliandum somnum, frigidis lavabantur et ob voluptatem, et ut robustiores redderentur, calorque naturalis intro repulsus major evaderet, ideoque fere post calidas balneas ea adhibebantur: quem usum primos omnium Euphorbum Jubaë regis, et Antonium Musam Augusti medicos monstrasse, refert Plinius, lib. xxv, c. 7. Balneis etiam quidam nisi consueverant, quod non possent cibos coquere, nisi loti, ut auctor est Plutarchus, qui Titum imperatorem hac de causa interiisse prodidit ex relationibus eorum, qui ægrotanti ministrarunt. Mercurialis, lib. 1, c. 10, *De arte gymnast.*; Plato, vi *De legib.*, calida vocat γερωντικὰ λουτρά, Æginetæ frigida, ψυχρόλουτρα, « psychrolutres » Senecæ. COLLECT.

PATROL. GR. VIII.

A lius intemperantiæ : et præterea maledicta afferre in eos, qui propter divitias male sentiunt et se gerunt, in quibus Logos terrendo prohibet a maleficiis. Cæterum ✕ parcens prolixitati operis adducam Pædagogi præcepta, quæ sequuntur, ut minas præteam.

CAP. IX.

Quanam de causa sit balneum accedendum.

Balnei ergo (ab eo enim digressa est oratio) quatuor sunt causæ, propter quas ad ipsum accedimus. Vel enim causa munditiei, vel caloris, vel sanitatis, vel postremo voluptatis. Voluptatis autem causa, quæ instituitur, lotio, est rejicienda: impudens enim voluptas est omnino exciudenda. Sumendum est autem lavacrum, mulieribus quidem mundationis causa et sanitatis: solius autem sanitatis causa, viris. Caloris vero causa lavari est superfluum, cum quod frigore collapsum est, possit aliter recreari. Porro autem balnei frequentes usus vires adimunt, naturalemque roboris vehementiam relaxant, sæpe autem virium defectiones et deliquia inde proveniunt. Quodammodo enim corpora, non secus ac arbores, non solum ore, sed etiam iis, qui per totum corpus inter lavandum aperiuntur, meatibus bibunt. Hujus autem rei est indicium, quod qui sitierint, deinde in aquas descenderint, siti remedium sæpe invenerunt. Nisi ergo ad aliquid prosit lavacrum, non oportet nos eo resolvere. Veteres ea ἀνθρωπογενεῖα, hoc est, « fullonicas hominum officinas, » vocarunt, quoniam citius quam par erat pannosa corpora efficiunt, et ante tempus cogunt ea decoquendo consenescere, dum non secus ac in ferro, calore caro mollificatur; hinc frigidi veluti tinctura et temperatura opus habemus. Neque vero semper est lavandum, sed sive paulo fueris ina

(42) *Ἢδη*. Hæc vox aut interrogative accipienda videtur, aut in οὐδὲ aliamve similem particulam transmutanda. SYLBURG.

(43) *Ῥακοὶ τὰ σώματα*. « Rugosa reddunt corpora, » ut apud Aristophanem, *Pluto*, τὰ ἴβχη, ἡγούν τὰς ῥυτίδας, intelligit Budæus: et apud Dioscoridem ἐρρακωμένα πρόσωπα, « rugosas facies » vertit Ruellius. Quod vero sequitur, « frigidi veluti tinctura opus habemus, » Græce erat ἐντεῦθεν οἶονεῖ τῆς βαφῆς καὶ τῆς στομώσεως τοῦ ψυχροῦ δεόμεθα· « Inde frigida tanquam mersione ac tinctura opus habemus. » Intelligit enim immersionem ferri in aquam, cum qua comparat frigidum balneum, quo post calidum utebantur. Sic Ecclesiastici xxxi: Κόμινος δοκιμάζει στόμωμα ἐν βαφῇ. Hesychio, Σιδηρός ἀβαπτός, ἀστόμωτος. Galenus, lib. x *Methodi*, partes enumerat quatuor: primam, in quam ingredientiæ in aere versarentur calido; secundam, quo ex illa in aquam calidam descenditur; tertiam, ubi in frigidam ibant: in quarta, sudore detergebant. COLLECT. — Petrus Halloixius, *Illustrium seculi scriptorum vitæ*, pag. 105, hæc sic vertit: « Quoniam balnea citius, quam oporteat, deterant corpora, et illa decoquendo cogant ante tempus senescere, dum, similiter atque ferro accidit, calore caro emollitur. Hinc et rigore frigida, veluti temperatura, indigemus. » Male verterat Hervetus.

(44) *Καθεψώντα*. Καθεψώντα, Nov.

(45) *Τῷ σιδήρῳ*. Galenus *Θεραπευτικῆς μεθόδου* lib. x: Τοιοῦτον γὰρ τοι συμβαίνειν εἶκεν ἡμῖν εἰς τὴν ψυχρὰν δεξαμένην εἰστούσιν ἐπὶ τοῖς βαλανεῖσι,

nior, vel ✕ rursus paulo repletior, respuendum est balneum, et sed eo certe utendum est habita ratione ætatis, corporis, et temporis anni. Non enim omnes semper, nec semper juvat, ut qui earum rerum sunt periti, fatentur. Nobis autem sufficit symmetria, quam semper, ut vitæ nostræ opem ferat, advocamus. Neque enim balneo adeo utendum est, ut manus alterius egeamus adminiculo: neque vero assidue et sæpe in die lavandum est, sicut frequenter in forum ventitamus. Jam vero multos quoque habere, qui perfundant, est proximos injuria afficere per delicias: et est eorum, qui non intelligunt, oportere esse commune eorum, qui lavantur, balneum. Oportet autem maxime quidem lavare animam, purgante Logo, et nonnunquam etiam corpus propter sordes, quæ ei adnascuntur. Quin etiam sunt nonnunquam resolvendi labores: « Væ enim vobis, Scribæ et Pharisaï hypocritæ, » dicit Dominus, « quoniam similes estis sepulcris dealbatis. Sepulcrum pulchrum apparet extrinsecus: intus autem plenum est mortuis ossibus et omni immunditia a. » Et rursus dicit eisdem: « Væ vobis, quoniam mundatis quod est extrinsecus poculi et patinæ, intus autem plena sunt immunditia: munda primum quod intus est poculi, ut sit etiam mundum quod est exterius b. » Optimum ergo lavacrum expurgat sordes animæ, estque spirituale: de quo dicit aperte prophetia: « Abluit Dominus sordes filiorum et filiarum Israel, et mundabit sanguinem ex medio ipsorum c, » sanguinem iniquitatis et cædes prophetarum. Purgationis autem modum subjunxit Logos, dicens: « In spiritu judicii, et in spiritu ustionis. » Quod est autem e corpore carneum, vel per solam aquam abluitur: ut sit

οὐ γὰρ πάντας ἀεὶ (46), οὐδὲ ἀεὶ ὀνήσκειν, ὡς οἱ περὶ ταῦτα σοφοὶ ὁμολογοῦσιν. Ἡμῖν δὲ ἀπόχρη, ἢ συμμετρία, ἣν πανταχοῦ βοηθὸν ἐπικαλούμεθα τῷ βίῳ. Οὐδὲ (47) γὰρ τοσοῦτον ἐνδιατριπτέον τῷ βαλανείῳ, ὡς δεῖσθαι χειραγωγοῦ· οὐδὲ συνεχῶς καὶ πολλάκις ἡμέρας λουέσθαι, καθάπερ εἰς ἀγορὰν θαμιζόντες. Ἄλλὰ καὶ τὸ ὑπὸ πλειόνων οἰκετῶν κατανασθαι, ἐξυβρίζειν ἐστὶν εἰς τοὺς πλησίον, πλεονεκτοῦντας τῇ τρυφῇ· καὶ συνιέναι μὴ ἐθελόντων, ὡς κοινὸν ἐπίσης εἶναι τῶν λουομένων τὸ βαλανεῖον δεῖν. Λούειν δὲ δεῖ μάλιστα μὲν τὴν ψυχὴν καθαρίσῃ λόγῳ· καὶ τὸ σῶμα δὲ ἔσθ' ὅτε, διὰ τὴν ἀσπὴν (48), τὴν ἐπιφρομένην αὐτῷ· οὐ μὴν ἀλλ' ἔσθ' ὅτε καὶ ὑπεκλύειν τοὺς καρπότους. « Οὐαὶ γὰρ ὑμῖν, Γραμματεῖς καὶ Φαρισαῖοι ὑποκριταί, » φησὶν ὁ Κύριος, « ὅτι ὅμοιοι ἐστέ (49) τάφοις κεκοσμημένοις. Ἐξωθεν (50) ὁ τάφος φαίνεται ὠραῖος, ἔνδον δὲ γέμει ὀστέων νεκρῶν καὶ πάσης ἀκαθαρσίας. » Καὶ πάλιν τοῖς αὐτοῖς φησὶν· « Οὐαὶ ὑμῖν, ὅτι καθαρίζετε τὸ ἔξω (51) τοῦ ποτηρίου καὶ τῆς παροψίδος, ἔνδον δὲ γέμουσιν ἀκαθαρσίας· καθάρισον πρῶτον τὸ ἔνδον (52) τοῦ ποτηρίου, ἵνα γένηται καὶ τὸ ἔξωθεν καθαρὸν. » Τὸ μὲν οὖν ἄριστον λουτρὸν τῆς ψυχῆς ἀποσμηκεῖ τὸν ῥύπον, καὶ ἔστι πνευματικόν· ἐφ' οὗ διαβρήδην ἡ προφητεία λέγει· « Ἐκπλυνεὶ Κύριος τὸν ῥύπον τῶν υἱῶν καὶ τῶν θυγατέρων Ἰσραὴλ (53)· καὶ καθαρίσει τὸ αἷμα ἐκ μέσου αὐτῶν, » τὸ αἷμα τῆς ἀνομίας καὶ τῶν προφητῶν τοὺς φόνους. Καὶ τὸν τρόπον τῆς καθάρσεως ἐπιγράφει ὁ Λόγος, εἰπὼν· « Ἐν πνεύματι κρίσεως, καὶ ἐν πνεύματι καύσεως. » Τὸ δὲ τοῦ σώματος, τὸ σαρκικόν, καὶ διὰ μόνου ὕδατος ἀποπληροῦται (54), καθάπερ ἐν ἀγοραῖς πολλάκις γίνεται, ὅπου βαλανεῖον οὐκ ἔστι.

CAP. X.

Quod exercitia quoque sint deligenda iis, qui vitam agunt rationi consentaneam.

Adolescentibus autem sufficit gymnasium, etiamsi adsit balneum. Etenim ut hæc viri quoque longe balneis anteferant, forte non malum fuerit; ut quæ

✕ P. 282 ED. POTTER, 241 ED. PARIS.

οἷόν τι καὶ τῇ τοῦ σιδήρου βαφῇ. « Quippe simile quiddam nobis accidere videtur, cum in frigidum solum post balneum ingredimur, ei, quod accidit ferro, cum tingitur. » Etenim tum refrigeramur, tum roboramur, quemadmodum et illud, ubi caudens jam redditum frigida mergitur. Ibidem: « Ὅσα δὲ ἡραιώθητε καὶ περαιτέρω τοῦ προσήκοντος ἐχλάσθη, ταῦτα εἰς τὴν κατὰ φύσιν ἐπανέρχεται συμμετρίαν, ὡς δηλοῖ τὸ τέταρτον τοῦ λουτροῦ μέρος· » Si qua vero laxata et justo plus sunt remissa, ea in naturalem redeunt mediocritatem; id quod quæta pars balnei indicat. » Refert ad id, quod rugosa fieri dixit corpora Clemens, astringi contra frigida inquit Plinius, lib. xxv, cap. 7. COLLECT.

(46) Ἀεὶ. Expungendum videtur. SYLBURG.

(47) Οὐδέ. Οὐ Pal. ms. Mox malleum cum articulo, πολλάκις τῆς ἡμέρας. SYLBURG.

(48) Ἄσπην. In marg. Bod. aliquis scripsit ἀσπιδίαν. In Reg. ἀσπιδίαν est in textu, utriusque autem in margine.

ΚΕΦ. Γ.

Ὅτι καὶ γυμνάσια ἐκκριτέον (55) τοῖς κατὰ λόγον βιοῦσιν.

Μειρακίοις δὲ γυμνάσιον ἀπόχρη, κὰν βαλανεῖον παρῆ· καὶ γὰρ καὶ ταῦτα τοῖς ἀνδράσι παντὸς μᾶλλον πρὸ τῶν λουτρῶν ἐγκρίναι (56) οὐ φαῦλον ἴσως

a Matth. xxiii, 27. b Ibid. 25, 26. c Isa. iv, 4.

(49) Ὅμοιοι ἐστέ. Παρομοιάζετε, Matth.

(50) Ἐξωθεν. Οἱ τινες μὲν ἐξωθεν φαίνονται ὠραῖοι, ἔσωθεν δὲ γέμουσιν, Matth.; ἔνδον προ ἔνδον Bod., Reg.

(51) Ἐξω. Ἐξωθεν, Matth. Mox, Ἐσωθεν δὲ γέμουσιν ἐξ ἀρπαγῆς καὶ ἀκρασίας· Φαρισαῖε τυφλὲ, καθάρ. Ibid.

(52) Ἐνδον. Ἐντὸς Matth. Mox, τὸ ἐκτὸς αὐτῶν καθαρὸν. Ibid.

(53) Ἰσραὴλ. Σιών, καὶ τὸ αἷμα ἐκκαθαρίσει, Bibl. Græc. Dein, καὶ πνεύμ. x. omisso ἐν. Ibid.

(54) Ἀποπληροῦται. H. ἀποπλύνεται, « abluitur. » SYLBURG. — Πληροῦται, Nov. Mox, ἐν ἀγοραῖς γίνεται πολλάκις, Nov.

(55) Ἐκκριτέον. C. cum fratre mavult ἐγκριτέον. SYLBURG.

(56) Ἐγκρίναι. Pal. habet ἐγκρίνεται. SYLBURG. — Dein, φαῦλων, Reg., sed aliquis o super ω scripsit.

ἔχοντά τι χρήσιμον τοῖς νέοις πρὸς ὑγίειαν· σπου-
δὴν τε καὶ φιλοτιμίαν ἐντιθέντα, οὐχὶ εὐεξίας μόνον,
ἀλλὰ καὶ εὐψυχίας ἐπιμελεῖσθαι· ὃ δὴ γινόμενον ἀνευ
τοῦ τῶν κρείττωνων ἔργων ἀποσπᾶσθαι, χάριεν
καὶ οὐκ ἀλυσιτελέες. Οὐδὲ ἐνταῦθα δὲ ὑπεξαιρετέον
τῆς κατὰ τὸ σῶμα διαπνοήσεως τὰς γυναῖκας· ἀλλ'
οὐκ ἐπὶ πάλην καὶ δρόμους παρακλητέον αὐτάς· τα-
λασιουργία (57) δὲ γυμναστέον, καὶ ἰστοουργία, καὶ
τῶ παραστῆναι τῇ πεττούσῃ, εἰ δέοι. Ἔτι δὲ αὐ-
τοῦ παραστικῶς προκομίζεσθαι χρὴ ἐκ τοῦ ταμιείου τὰς γυ-
ναῖκας, ὧν δεοίμεθα· καὶ τῶ μύλῳ προσελθῆναι οὐκ
αἰσχροῦν αὐτάς· οὐδὲ μὴν περὶ τὸ ὕψος (58) ἀσχο-
λεῖσθαι, ὅπως θυμηρῆς ἢ τάνθρι, θνεῖδος οἰκουρῶ
γαμετῆ καὶ βοθηῶ. Εἰ δὲ καὶ στρωμνὴν ἀνατινάξαι
δι' αὐτῆς, καὶ ποτὸν ὀρέξαι διψῶντι τῶ γεγαμηκότι,
καὶ ὕψον· παραθεῖναι, εὐσημονέστατα μέν· ἄν, καὶ
εἰς σῶφρονα ὑγίειαν γυμνασθεῖν, τὴν τοιαύτην γυ-
ναῖκα ὁ Παιδαγωγὸς ἀποδέχεται, ἣ (59) « τοὺς πῆ-
χεις ἐκτενεῖ εἰς τὰ χρήσιμα· τὰς χεῖρας (60) δὲ αὐ-
τῆς ἐρείδεται εἰς ἀτρακτον· χεῖρας δὲ αὐτῆς διψ-
νοῖξε πένρητι· καρπὸν δὲ ἐξέτεινε πτωχῶ· » τὴν
μάλιστα διακονίαν (61) οὐκ ἐπησχύνθη, ζηλώσασα
Σάρραν, ὑπουργῆσαι τοῖς ὀδοιπόροις· εἶπε γὰρ αὐτῇ
ὁ (62) Ἄβραάμ· « Σπεύσον, καὶ φύρασον τρία μέτρα
σεμιδάλεως· καὶ ποιήσον ἐγκρυφίας. » Ἐραχὴλ δὲ, ἣ
θυγάτηρ Λάβαν, ἤρχετο, φησὶ, μετὰ τῶν προβά-
των τοῦ πατρὸς αὐτῆς. » Καὶ οὐκ ἤρκει ταῦτα, ἀλλὰ
τὴν ἀτυφίαν ἐκδιδάσκων, προσεπέφηγεν· « Αὐτῆ (63)
γὰρ ἔβασκε τὰ πρόβατα τοῦ πατρὸς αὐτῆς. » Καὶ
μυρία ὅσα αἱ Γραφαὶ ὀρέγουσι, εὐτελείας ἅμα καὶ
αὐτουργίας, πρὸς δὲ καὶ γυμνασίων ὑποδείγματα.
Ἄνδρῶν δὲ οἱ μὲν γυμνοὶ καὶ πάλης μετεχόν-
των (64)· οἱ δὲ καὶ σφαίρῃ τῇ μικρᾷ παιζόντων, τὴν
Φαινίδα παιδιάν (65) ἐν ἡλίῳ μάλιστα· ἄλλοις, ὁ πε-

A habebant aliquid, quod juvenibus 104 confert a.J
sanitatem, studiumque ac laudis cupiditatem affe-
runt, ut non solum bonæ corporis habitudinis, sed
etiam animi hilaritatis curam gerant. Quod si fiat
ita, ut a rebus interim melioribus non abstrahantur,
scitum est et non inutile. Neque vero hic sunt
abducendæ mulieres a labore corporis : sed non
ad luctam et cursum exhortandæ sunt ; verum in
lana et tela sunt exercendæ, et ut pistrici adsint,
si opus sit. Præterea autem ipsas per se uxores
oportet ex penu afferre ea, quibus opus habemus :
et neque eis ad pistrinum accedere turpe est : sed
neque in coquendo obsonio versari, ut id fiat ma-
rito gratum, mulieri domus custodi et auxiliatrici
est dedecus. Jam vero si et per se vestes stragulas
excusserit, et sitiienti marito potum præbuerit, ci-
bumque apposuerit honestissime, seque ad mode-
ratam sanitatem ita exercuerit, talem mulierem
suscipit Pædagogus, quæ « cubitos extendit ad ea,
quæ sunt utilia, manus suas colo fulcit, eademque
pauperi aperit, carpum vero mendico porrigit a, »
nec, quod præcipuum est ministerium, ad imitatio-
nem Saræ viatoribus succurrere erubescit : dixit
enim ei Abraham : « Festina, et commisce tres
mensuras similæ, et fac subcinericios b. » « Rachel
autem filia Laban veniebat, inquit, cum ovibus
patris sui c. » Nec ea suffecerunt, sed docens quam
ab omni esset fastu aliena, subjunxit : « Ipsa enim
pascibat oves patris sui d. » Alia nobis innumera-
bilia præbent Scripturæ exempla frugalitatis, mini-
steriis, et etiam exercitii. Ex viris autem, alii qui-
dem nudi luctentur : alii vero parvo quoque globo
ludant, præcipue eo ludo, quem Pheninda dicunt,
in sole. Aliis vero sufficit deambulatio rus euntibus,

✠P. 283 ED. POTTER, 242 ED. PARIS. a Prov. xxxi, 19, 20. b Gen. xviii, 6. c Gen. xxix, 9. d Ib.

(57) Ταλασιουργία. Ταλασιουργίαν Nov.

(58) Περὶ τὸ ὕψος. Hervetus interpretis legit περὶ
τὸ ἕψον, dum vertit, « in coquendo obsonio versari. »
H. ὕψος legit, i. e. « texturam, » sed cum ἰστοουργίας
jam ante facta sit mentio, et mox de obsoniis appa-
randis apponendisque verba fiant, vulgata scriptura,
ὕψος, ferri potest, intelligique locus sublimior, in
quem per scalam ascendendum sit, ut in ædibus lec-
tus, in horto arbor, et alibi alia. SYLURC.

(59) Ἡ. Relativum ἣ cum Herveto interprete
repositum pro vulg. disjunctiva ἣ. SYLURC. — Con-
veniunt codices mss. Porro sequentia hoc modo
exhibent Bibl. Græc. : Τὸς πῆχεις ἐκτείνει ἐπὶ τὰ
συμφέροντα· τὰς δὲ χεῖρας αὐτῆς ἐρείδει, etc.

(60) Τὰς χεῖρας. Hæc sunt ex xxxi Prov. de
laudibus foris feminæ, v. 19. Illud vero, τὰς δὲ
χεῖρας αὐτῆς ἐρείδει εἰς ἀτρακτον, quod Hervetus
vertit, « manus suas colo fulcit, » Antuerpiensis
editio e Græco vertit, « manus suas firmat ad fu-
sum, » ut paulo ante v. 17 : « Firmavit brachia
sua ad opus, » ἤρεισε τοὺς βραχίονας. Symmachus
ἐκραταίωσεν, Aquila et Theodotus ἐκαρτέρωσεν. At
non æque bene vertit, quod sequitur, καρπὸν δὲ
ἐξέτεινε, « fructum autem extendit. » Nam καρπὸς
hic partem proximam palmæ significat : sic verten-
t quidam in Psalmis olim, « Labores fructuum
isaurum quia manducabis. » COLLECT.

(61) Τὴν μάλιστα διακονίαν. « Præcipuum » ac
cæteris plerisque anteferendum « ministerium, »
nam φιλοξενία inter primarias virtutes numeraba-

tur, et in canonicis Epistolis eo nomine sæpius
præcipitur : eratque illis præcipue sæculis necessa-
ria, quibus Evangelii præcones hospitio excipiendi
erant.

(62) Ὁ. Abest a Nov.

(63) Αὐτῆ. Αὐτῆ Gen.

(64) Μετεσχύντωρ. Μετεχέτωσαν Nov., Reg., Bod.

(65) Τὴν Φαινίδα παιδιάν. Apud Hesychium,
Φαινίδα, παιδιάν σφαίρας. Suidas, Φαινίς παιδιά.
Varinus Φαινίς ἐστίν, καὶ Φαινίδα, ἀπὸ τοῦ Φενα-
κίδα, κατὰ συγκοπήν. Eustathius in *Odys.* : Αὐτῆ
ἣ παιδιὰ, ἣ λεγομένη Ἐφαινίδα ἐστίν. Αὐτῆ καὶ φαι-
νίς ἐλέγετο. Pollux lib. ix : Φαινίδα ἀπὸ Φαινίδου
τοῦ εὐρόντος, ἣ ἀπὸ τοῦ φενακίσειν, ὅτι ἐτέρω προ-
δείξαντες, ἐτέρω ῥίπτουσι, ἐξαπατώντες τὸν οἴκω-
νον· ἣ διὰ τοῦ μικροῦ σφαίρου. ὃ ἐκ τοῦ ἀρπάσειν
ὀνόμασται. Sic enim lego in manuscripto. « Phæn-
nida, inquit, dicitur aut a primo inventore Phæn-
nide, aut a decipiendo, quoniam cum uni spheram
porrexerint quasi missuri, alteri projiciunt, decip-
ientes credulum : videtur autem esse minoris pilæ
ludus, qui a *rupiendo* nomen sumpsit. » Alii lusus,
quos enumerat Pollux, dicuntur βασιλίδα, χορλί-
δα, μυσίδα. Sic apud Athenæum lib. i : Τὸ δὲ κα-
λούμενον διὰ τῆς σφαίρας ἀρπαστὸν φαινίδα ἐκα-
λεῖτο. « Quod in ludo pilæ nunc harpastum vocant,
appellabatur olim phæninda, mihi quidem gratissim-
um ob laborem certaminis circa pilam, et quia
cervicem maxime is ludus roborat, quem sic Anti-
phanes describit : sumptam pilam huic lætus dat.

vel in urbem descendentibus. Quod si etiam lignem tractaverint, non est hæc illiberalis questus æconomici accessio ad agricolam pertinentis exercitii. Cæterum oblitus ✕ sum propemodum dicere, quod Pittacus ille, rex Mitylenæorum, molebat, acri utens exercitio. Pulchrum est autem etiam aquam per se haurire, et ligna scindere, quibus sit usus. « Jacob » autem pascebat oves Laban, quæ relictæ fuerant, regale habens signum, « virgam styracinam », quæ per lignum meditabatur naturam mutare in melius. Multis quoque, quæ alta sit voce, lectio est exercitium. Jam vero lucta quoque, quam admisimus, non assumatur gratia inutilis contentionis et vanæ gloriæ cupiditatis, sed ut viriles excernantur sudores. Nec vero laborandum est in ostentando ea in re artificio, sed recta lucta certandum est, collorum, manuum, laterum explicatione et motu. Est enim honestior et virilior, quæ cum decoro robore sit hoc modo exercitatio,

✕ P. 284 ED. POTTER, 242-243 ED. PARIS. « Genes. xxx, 37.

aliumve simul fugit, alium extrudit, alium sursum lapsum erigit clangore magno vocum. » Phæninda porro vocabant ἀπὸ τῆς ἀφῆσεως, « a missione. » Alii ἀπὸ τοῦ φαίνεσθαι, quod missa pila « conspicitur. » Vide, num ἀπὸ τοῦ φαίνεσθαι, quod « monstratur, » cui non mittitur. Explicat hunc lusum Galenus libro de ea re, et Mercurialis lib. II, cap. 6, *De gymnast.* COLLECT. — Hic lusus etiam φεννίς, φαίνίνδα, φεννίδα et ἐφετίνδα dicebatur. Conf. Meursii *Græcia feriatia* in 'Εφετίνδα.

(66) Οὐκ ἀγ. τ. Hæc sic distinguit Nov. οὐκ ἀγεννές τοῦτο παρ.

(67) Πιττακός. Similia sunt, quæ scribit Isidorus Pelusiota lib. I, epist. 470 : « Ὁ Μιτυληναῖος δὲ Πιττακός, καίτοι βασιλεὺς ὢν, τὴν μύλον ἠτύρρει, καὶ ἐνεργῶς γυμνασάμενος καὶ τὴν τρογὴν ἐργασάμενος. » Mitylenæus autem Pittacus, quamvis rex esset, in pistrino ipse opus faciebat, acriter se exercens, et cibum sibi conficiens. » Diogenes Laertius sub finem *Pittaci* : Τούτῳ γυμνάσιον σίτον ἀλείν, ὡς φησὶ Κλέαρχος ὁ φιλόσοφος. « Huic exercitium fuit molendi tritici, ut Clearchus philosophus testatur. » Plutarchus in *Convivio* : Ἐγὼ γάρ, εἶπε, τῆς ξένης ἤκουον ἀδοῦσῆς πρὸς τὴν μύλην, ἐν Λέσθῳ γενόμενος. Ἄλει, μύλα, ἄλει· καὶ γὰρ Πιττακός ἀλει μέγας Μιτυλήνας βασιλεύων. « Ipse enim, inquit, cum in Lesbum venissem, audivi hospitam ad pistrinum cantantem : Mole, o mola, mole : nam et Pittacus qui magnæ Mitylenæ imperat, molit. » Idem etiam auctor refert, eum πέπειν ἑαυτῷ, « panes sibi coxisse. » Quin etiam molæ encomium scripsit, ut refert *Ælianus Varia hist.* lib. VII, cap. 4.

(68) Ἥλθεν. Flor. edit., ἤλθεν. Pal. ms. (ut etiam Nov., Reg., Bod.) ἤλθεν, i. e. ἐβάδισεν, « ambulavit, » vera scriptura est ἤλθεν, « molebat : » ut declarat hæc apud Diogenem Laertium ex Clearcho : Τούτῳ γυμνάσιον, σίτον ἀλείν. Simplicior etiam verborum hic esset ordo : Εἶπειν ὅτι ὁ Πιττακός ἀλείνος, ὁ Μιτυληναῖος βασιλεὺς, ἤλθεν. SYLBURG. — Huic exemplo subjicit Mercurialis, lib. IV, cap. 5, istud : Quin noster Galenus de se ipso refert, aliquando hieme in agro se deprehensum dum ligna funderet, hordeumque in pila tunderet, et degluberet, aliaque exercendi duntaxat corporis gratia faceret, quæ opera quotidie agræstes solent. (Lib. II *De tuenda valetudine* cap. 8.) Athenæus etiam lib. I Homerum notat decorum spectantem, finxisse heroas suos vesci carnibus, quas sibi præparassent. Nec enim vel pudendum, vel ridendum fuit, quod obsonium elizantes vel condicutes aspicerentur. Sibi namque

ῥίπατος αὐτάρκης ἀγρόνδε βαδίζουσιν, ἢ εἰς αἶστυ κατιούσιν. Εἰ δὲ καὶ σκαπάνης ἀφαινο, οὐκ ἀγεννές τοῦτο (66) παρεμπόρευμα οἰκονομικὸν γυμνασίου γεωργικοῦ. Ἄλλὰ γάρ, μικροῦ δεῖν, ἔλαθεν με εἰπεῖν ὁ Πιττακός (67) ἐκεῖνος, ὅτι ἤλθεν (68) ὁ Μιτυληναῖος βασιλεὺς, ἐνεργῶ γυμνασίῳ χρώμενος. Καλὸν δὲ καὶ ὕδωρ ἀντλήσαι δι' αὐτοῦ, καὶ εὐλα διατεμεῖν, οἷς αὐτοῖς χρῆσεται (69). « Ἰακῶβ » δὲ ἐποίμανε τὰ πρόβατα Λάβαν, τὰ ὑπολειφθέντα, σήμερον ἔχων βασιλικὸν, « ῥάβδον στυρακίνην (70), » ἐναλλάττειν μελετῶσαν διὰ τοῦ εὐλοῦ ἐπὶ τὸ βέλτιον τὴν φύσιν. Πολλοὶ δὲ ἔσθ' ὅτε καὶ τὸ γεγωνὸν (71) τῆς ἀναγνώσεως γυμνάσιόν ἐστι. Καὶ δὴ τὰ γε καὶ κατὰ πάλην, ἣν ἐνεκρίναμεν, εἰ μὴ (72) φιλονεικίας ἀχρηστοῦ παραλαμβανέσθω χάριν, εἰς δὲ ἰδρώτων ἀνδρόδων ἐκκρίσεις· καὶ οὐτι γὰρ τὸ ἐντεχον διαπονητέον, τὸ ἐπιδεικτικὸν αὐτῆς· τὰ δὲ ἀπὸ ὀρθῆς πάλης (73), ἀπ' αὐχένων, καὶ χειρῶν, καὶ πλευρῶν ἐξειλήσεως· κοσμιωδεστέρα (74) γὰρ καὶ ἀν-

id ministerium obibant, et, quod ait Chrysippus sua in ea re ipsis admodum placebat dexteritas-Ulysses igitur congerendis ad focum lignis, et artem culinariam habilem, quantum alium quemvis, poeta fuisse scribit. COLLECT.

(69) Αὐτοῖς χρῆσεται. « ipse utetur. » SYLBURG.

(70) Ῥάβδον στυρακ. Apud LXX, loco Genesis citato, ἔλαβε καὶ Ἰακῶβ ῥάβδον στυρακίνην χλωρὰν καὶ καρυλίνην καὶ πλατάνισ. « styracinam viridem, nucem et ex platano. » Vulgata Latina : « Tollen ergo Jacob virgas populeas virides, et amygdalinas, et ex platanis. » Plinius styracis arboris meminit lib. XII, c. 47 : « Ex Syria revehunt styracem acri odore ejus in focis abigentes fastidium : » et lib. cap. 6. COLLECT.—Porro Clemens hoc ad lignum crucis refert.

(71) Γεγωνὸν. Hoc pro vulg. γεγωνός reposui e Pal. ms. Seneca id dicit, « clara voce legere. » SYLBURG. — Γεγωνὸν etiam habent codices nostri. Porro Scholiastes in marg. Bod. et Reg. hæc adnotat : Τὸ μεγαλοφώνως καὶ τωρῶς γεγωνὸν γὰρ λέγεται τὸ μέγα φθέγμα.

(72) Εἰ μὴ. Rectius cum H. legemus οὐ μὴ. SYLBURG.

(73) Ὄρθῆς πάλης. Ὄρθῆ πάλη opponitur τῇ ἀνακλινοπάλῃ, in qua luctatores in arenis se volutabant. Conf. *Archæologia nostræ Græcæ* lib. II, cap. 20.

(74) Κοσμιωδεστέρα. Mercurialis *De arte gymnast.* lib. II, c. 8 : Tota hæc facultas in gymnasiis tres fines habuit ; tempore Galeni mirum in modum crevit. Primum, ut athletæ in illis exercerentur, quo in ludos et amphitheatra exeuntes victoriam adipisci possent ; secundum, ut ad bella homines exercerentur ; tertium, ut homines et pueri luctantes optimum corporis habitum acquirerent, sicque sanitatem curarent. Galenus vero non modo luctam athleticam, sed et sanitati studentem interdum parca laudavit, utpote qua robur quidem augetur, at luxationis ossium, nec non suffocationis periculum immineat. Similiter et Clemens Alexandr. qui Galeni tempore Romæ floruit, in *Παδῳ*. luctas omnes improbat, eam tantum honestiorem facit quæ μετ' εὐσχημόνος, et gratia bonæ valetudinis efficitur. Lucta autem recta vel erecta distinguitur ab ea, quæ in pavimento fit, quod genus paucerrimum voluntatorum dicitur. Vide eundem lib. V, cap. 5. COLLECT.

δρωδιστέρα μετ' εὐσχημονος βώμης ἢ τοιαύτη δια-
 πόνησις, ὑγείας ἔνεκεν εὐχρηστοῦ καὶ ἐνησιφόρου
 παραλαμβανομένη· οἱ δὲ ἄλλοι λοιπὸν (75), οἱ γυμνα-
 στικῆς οὐκ ἐλευθέρων στάσεων (76) μελέτην καταγ-
 γέλλοντες. Πανταχοῦ δὲ τοῦ μέτρου στοχαστέον. Ὡς
 γὰρ πόνους στίων ἠγείσθαι ἄριστον, οὕτω τὸ ὑπὲρ
 τοῦ μέτρου πονεῖν, καὶ χάριστον, καὶ κοπῶδες, καὶ
 νοσοποιόν. Οὕτ' οὖν παντάσῃσιν ἀργὸν εἶναι χρῆ,
 οὐδὲ μὴν παντελῶς ἐπίπνον. Καθάπερ καὶ ἐπὶ τῆς
 τροφῆς διεξελθύθαμεν, παραπλησίως ἐν πᾶσι καὶ
 πανταχοῦ· οὐ πρὸς ἡδονὰς τετραφθαί, καὶ ἀκό-
 λαστον χρῆ δίαιταν, οὕτ' αὖ πρὸς τὴν ἐναντίαν
 τὴν ἀκρατον, ἀλλὰ τὴν μεταξὺ τούτων, τὴν ἐμ-
 μελῆ τε, καὶ σώφρονα, καὶ καθαρὰν ἐκατέρας
 κακίας, τρυφῆς τε καὶ φειδωλίας. Ἦδη δὲ, ὡς καὶ
 πρόθετον εἰρήκαμεν, ἀτυφον ἢ αὐτάρχεια γυμνάσιον·
 καὶ τὸ ὑπεδύσασθαι τινα αὐτὸν αὐτῷ, καὶ τὸ ἀπονί-
 ψασθαι τῷ πόδε· πρὸς δὲ, καὶ τὸ ἀηλιμμένον (77) λίπα
 ἀνατρίψαι αὐτόν· τὸ δὲ καὶ τὴν ἀμοιβὴν τὴν ἴσῃ ἀν-
 ταποδοῦναι τῷ τρίψαντι ἐναλλάξ, καὶ τοῦτο δικαιοσύ-
 νης ἐστὶ κοινωνικῆς τὸ γυμνάσιον καὶ παραδραβεῖν
 φίλων νοσοῦντι, καὶ ὑποτριγγῆσαι μὴ δυναμένῳ, καὶ
 παραθεῖναι δεομένῳ. « Καὶ παρέθηκεν αὐτοῖς, » φη-
 αῖν, Ἄβρααμ τοῖς τριῶν ἄριστον « ὑπὸ τὸ δένδρον, »
 καὶ « παρέστη ἐσθίουσιν αὐτοῖς. » Καὶ ἡ ἀλιεῖα (78),
 ὡς « τῷ Πέτρῳ, » εἰ σχολὴν ἀπὸ τῶν ἀναγκαίων τῶν
 ἐν Λόγῳ μαθημάτων ἀγοίμεν. Αὕτη δὲ βελτίων ἢ
 ἀγρυ, ἣν ἐχαρίσατο ὁ Κύριος τῷ μαθητῇ, καθάπερ
 ἰχθῦς διὰ ὕδατος, « ἀνθρώπου ἀλιεύειν » διδάξας.

ΚΕΦ. ΙΑ΄.

Ἐπιδρομή (79) κεφαλαϊώδης τοῦ ἀριστοῦ βίου.

Διὰ τοῦτο τὸ χρυσοφορεῖν, καὶ τὸ ἐσθῆτι μαλακω-
 τέρα (80) χρῆσθαι, ὅ τῳ τέλεον περικοπτόν· χαλινω-
 τέον δὲ τὰς ἀλόγους τῶν ὀρμῶν, μὴ εἰς τὸ ἀβροδία-
 τον ἡμᾶς ἐνσεισῶσι φέρουσαι, ὑπὸ πολλῆς τῆς ἀνε-
 σεως ἐξαρπάσασαι. Δεινὴ γὰρ ἡ τρυφή, εἰς κόρον
 ἐξοκείλασα, σκιρτῆσαι, καὶ ἀναχαιτίσαι, καὶ τὸν ἠνι-
 χον, καὶ τὸν Παιδαγωγὸν ἀποσεισάσασαι· ὅς, πῶρρω-
 θεν ἀνακόπτων τὰς ἠνίας, ἄγει καὶ φέρει πρὸς

✠P. 285 ED. POTTER, 243-244 ED. PARIS. * Genes. xviii, 8. † Joan. xxi, 3. ‡ Matth. iv, 18, 19.

(75) *Λοιπόν*. Si mendo caret, positum videtur
 pro *περισσόν*, « superfluum quid. » Aut forte *legendum*
λειπέσθων, « relinquuntior. » SYLBURG.

(76) *Οὐκ ἐλευθέρων στάσεων*. H. e. « illibera-
 lium stationum. » Intelligit autem varios *luctatorum*
motus artesque, quibus adversarios *supplante*
conabantur.

(77) *Ἀηλιμμένον*. Ἄηλιμμένον, Bod., Reg.
 Μοχ, ἀνατρίψαι αὐτόν, « conficere se, » recte Bod.
 Dein, παραδραβεῖν pro παραδραβεῖν, Reg., Bod. In
 ii, quæ e *Genesis* sequuntur, non tam verba, quam
 sensum recitat.

(78) *Καὶ ἡ ἀλιεῖα*. Galenus quoque *piscationem*
inter exercitationes enumerat lib. ii *De sanitate*
tuenda, cap. 8, sicut et *Avicenna ingredientem pis-*
catórias naves debiliter exerceri censuit : sed
quoniam cunctæ prope piscationes sub sole, et in
locis sæpe malo aere plenis peraguntur, una excepta
μαρίσιμα, credinius medicos piscationis laborem
parvi æstimasse. Neque tamen defuerunt imperato-
 res, qui *exercitationis gratia interdum piscarentur* :

quæ utilis et conducibilis sanitatis gratia assumi-
 tur. Reliquæ sunt aliæ, quæ *gymnasticæ non libe-*
ralium vitæ studiorum meditationem profitentur.
 Modus autem est ubique attendendus. Quenadmo-
 dum enim est optimum, ut labores cibos præe-
 dant; ita supra modum laborare, est et pessimum, et
 molestum, et morborum causa. Neque ergo oportet
 esse omnino otiosum, neque penitus labore fati-
 gatum. Sicut enim de alimento diximus, ita etiam
 dicendum est ubique in omnibus. Non ad volu-
 ptatem luxuriosamque rationem vita agenda est :
 nec rursus ad contrariam, et quæ nullum habeat
 temperamentum, sed eam, quæ inter hæc medium
 locum obtinet, estque temperata, ac moderata, et
 pura ab utroque ✠ vitio, *deliciarum scilicet et par-*
citatis. Jain vero, sicut etiam ante diximus, sibi
 ipsi sufficere, est *exercitium a fastu alienum* : ut
 exempli gratia, quis ipsi sibi calceos induat, pedes
 lavet, oleo unctum confricat. Porro autem ei quo-
 que, qui fricavit, mutuum dare operam, id quoque
 est *communicativæ justitiæ exercitium* : et dormire
 juxta amicum ægrotantem, et impotenti ministrare ;
 et egenti ea, quæ sunt necessaria, apponere. « Et
 apposuit » eis, inquit, tribus Abraham prandium
 « sub arbore, » et « astitit eis » comedentibus a.
 Piscatio quoque, quemadmodum « Petro », si no-
 bis superfuerit a necessariis Logi disciplinis otium.
 Hæc est autem melior piscatio, quam *Dominius lar-*
gitus est discipulo, qui tanquam pisces in aqua,
 « homines piscari » docuit c.

C

CAP. XI.

Compendiosa optimæ vitæ pertractatio.

Quocirca et aurum gestare, et molliori uti veste,
 non omnino rescindendum est : sed frenandæ sunt
 rationis expertes affectiones, ne per nimiam disso-
 lutionem abripiant, ad mollem nos ac luxurio-
 sam vitam impellant. Quæ enim in satietatem im-
 pegerunt *deliciæ, mirandum in modum exsultant,*
 et resistunt, aurigamque et *Pædagogum excutiunt,*
 qui procul habenas retineus, equum humanum

ceu de Augusto Cæsare scriptum est a Suetonio, et
 de Alexandro Severo a Lampridio. Meminit et Fe-
 stus *ludorum piscatoriorum*; *Mercurialis*, lib. iii,
 cap. 13, *De arte gymnast.* De hac piscatione Pe-
 tri, Joannis xxi, Augustinus Tract. 122 : « Quod si
 fecissent discipuli defuncto Jesu priusquam resur-
 rexisset a mortuis, putaremus eos illa, quæ animos
 eorum occupaverat, desperatione fecisse. Nunc ve-
 ro, post eum sibi de sepulcro redditum vivum,
 subito, sicut fuerant, fiunt non hominum, sed pi-
 scium piscatores. Respondendum est ergo, non eos
 fuisse prohibitos ex arte sua licita victum necessa-
 rium quærere, sui apostolatus integritate servata,
 si aliquando unde viverent, aliud non haberent. »
 COLLECT.

(79) *Ἐπιδρομή*. Pal. ms. titulus est : *Κλήμεν-*
τος περὶ τοῦ ἀληθινοῦ κάλλους λόγος τρίτος : qui
 verius ad primum hujus tertii libri caput pertinet.
 SYLBURG. — Verumtamen eundem etiam titulum
 exhibent Reg., Bod., itemque in fine capituli, Nov.
 (80) *Μαλακώτερα*. *Μαλὸν κατώτερα*, Nov.

fert et agit ad salutem : animæ scilicet partem a ratione alienam, quæ in voluptates, et vituperandas appetitiones, et gemmas, et aurum, et vestem varian, reliquumque luxum efferatur. Illud autem memoria maxime tenendum est, quod sancte dictum est : « Conversationem **105** vestram in gentibus habentes honestam, ut in quo de vobis male loquuntur, tanquam maleficis, ex honestis operibus suspicientes Deum glorificent ». Nobis ergo concedit Pædagogus frugali veste uti, albo colore, ut diximus : ut non arti varieganti, sed naturæ generanti, nos accommodantes, quidquid est fallax, et veritatem eumentur, repellentes, simplicem et uniusmodi veritatem amplectamur. Nimis ꝥ delicatam adolescentulam reprehendens Sophocles, dicit :

Quæ feminarum sunt amictæ vestibus.

Quemadmodum enim militis, et nautæ, et principis : ita etiam viri temperantis est propria vestis, quæ non est curiose elaborata, et est decora ac munda. Unde etiam quæ in lege per Moysen de « lepra » lata est lex, rejicit id, quod est varium, et multis maculis notatum, tanquam nefarium, ut quod sit serpentis variis squamis simile. Eum ergo, qui varietate colorum minime efflorescit, totus autem a vertice capitis usque ad extremos pedes est candidus, mundum esse vult ; ut a corpore transientes, varia ac versipelli mentis affectione deposita, eum, qui non est varius nec anceps, simplicem veritatis colorem diligamus. Qui autem in hoc quoque Moysis est imitator, longe optimus Plato, illam « texturam » admittit, « cui non amplius operis est adhibitum, quam pudica mulier postulet. Albi vero colores honestati conveniunt. » Alibi quoque dicit : « Et in textura non adhibere tinturas præterquam adornamenta belli. » Pacificis ergo hominibus et lucidis album convenit. Quemadmodum ergo signa, quæ quidem ad causas proxime accedunt, si adsunt, ipsas præsentis significant, vel potius effecti existentiam monstrant, quemadmodum fumus ignem ; bonus autem color

✠ P. 286 ED. POTTER, 244 ED. PARIS.

(81) Ἀνθρώπινα. Ἀνθρώπειον, Nov.

(82) Ἐκθηριούμενον. Ἐκθησαυριούμενον, Bod., Reg.

(83) Ἐχοντες. Congruentius ἔχοντας, accus. casu. SYLBURG.

(84) Ἐν τοῖς ἔθρ. . . ὁμῶν. Hæc propter ὁμῶν repetitum, per librarii negligentiam exciderunt e Nov.

(85) Καταλαλοῦσιν. Καταλαλώσιν, Bod., Reg.

(86) Νεανίδα. « Adolescentulam » an potius νεανίαν, « adoleseentulum ? »

(87) Ὡς γὰρ στρ. « Quemadmodum enim militis, et nautæ, et magistratus, ita et temperantis est propria vestis, quæ nihil habet superfluitatis, et est decora, » etc. COLLECT.

(88) Ὅτι ὡς ὄσιον. Simplicior ordo, ὡς οὐχ ὄσιον, seu ὡς ἀνόσιον. SYLBURG.

(89) Χρῶμα. Abest a Pal., Bod., Reg.

(90) Πλάτων. Ut huic loco sensus constet, adducenda sunt Platonis verba e lib. xii *De legibus*, p. 992, ubi de donariis, quæ diis consecranda sunt, hæc ait : Ὑψηλὴ δὲ μὴ πλέον ἢ τὸ ἔργον γυναικὸς μετῆς

σωτηρίαν τὸν ἵππον τὸν ἀνθρώπινον (81), τὸ ἀλογον μέρος τῆς ψυχῆς, τὸ περὶ ἡδονάς, καὶ ὀρέξεις ἐπιψόγους, καὶ λίθους, καὶ χρυσίον, καὶ ἐσθῆτα ποικίλην, καὶ τὴν ἄλλην χλιδὴν ἐκθηριούμενον (82)· ἐκεῖνο μάλιστα ἐν νῦ ἔχοντες (83) τὸ εἰρημένον ἀρίως· « Τὴν ἀναστροφὴν ὁμῶν ἐν τοῖς ἔθνεσιν (84) ἔχοντες καλῆν, ἵνα ἐν ᾧ καταλαλοῦσιν (85) ὁμῶν, ὡς κακοποιῶν, ἐκ τῶν καλῶν ἔργων ἐποπτεύσαντες δοξάζωσι τὸν θεόν. » Δίδωσιν οὖν ἡμῖν ὁ Παιδαγωγὸς ἐσθῆτι χρῆσθαι τῇ λιτῇ, χρῶξ δὲ τῇ λευκῇ, ὡς προειρηκαμεν· ἵνα μὴ τέχνη ποικιλομένη, φύσει δὲ γενομένη οἰκειούμενοι, πᾶν ὅσον ἀπατηλὸν καὶ τῆς ἀληθείας καταψευδόμενον, παρωσάμενοι, τὸ μόντροπον καὶ μονοπρόσωπον τῆς ἀληθείας ἀσπασώμεθα. Ἄθροδίατον ἐπονειδίζων νεάνιδα (86) ὁ Σοφοκλῆς.

B λέγει·

Γυναικομίμοις ἐμπρεπεῖς ἐσθήμισιν.

Ὡς γὰρ στρατιώτου (87), καὶ ναύτου, καὶ ἄρχοντος· οὕτω δὲ καὶ σώφρονός ἐστιν οἰκεία στολή, ἡ ἀπεριέργος, καὶ εὐσχημῶν, καὶ καθάριας. Παρ' ὃ καὶ ἐν τῷ νόμῳ « περὶ τῆς λέπρας » διὰ Μωϋσεως θεοῦ νόμος, τὸ ποικίλον καὶ πολυστικτον, οὐχ ὡς ὄσιον (88), ἀπωθεῖται, ταῖς ποικιλίαις τοῦ θρεψῆς φολλῖσιν ἐοικός. Τὸν γοῦν μηκέτι διηριθισμένον ποικίλῃ χρωμάτων, ὅλον δὲ λευκωθέντα δι' ὅλων, ἀπὸ κεφαλῆς ἄκρας ἄχρι ποδῶν ἐσχάτων, καθαρὸν εἶναι ἐθέλει· ἵνα κατὰ τὴν ἀπὸ τοῦ σώματος μετάδασιν, τὸ ποικίλον καὶ πανοῦργον τῆς διανοίας μεταθέμενοι πάθος, τὸ ἀποικίλον καὶ ἀνενοδοῖαστον τῆς ἀληθείας ἀπλοῦν ἀγαπήσωμεν χρῶμα (89). Ὅ δὲ καὶ ἐν τούτῳ ἄρα ζηλωτῆς Μωϋσεως, ὁ πάντα ἀριστος Πλάτων (90), « ὑψηλὴν ἐκείνην ἀποδέχεται, « ἢ μὴ πλέον ἔργον πρόσεστι γυναικὸς σώφρονος. Χρῶματα (91) δὲ λευκὰ πρέποντα ἀνεῖθ σεμνότητι. » Καὶ ἄλλοι (92) λέγει· « Καὶ ἐν ὑψηλῇ δὲ βέμματα μὴ προσφέρειν, ἀλλ' ἢ πρὸς τὰ πολέμου κοσμήματα. » Εἰρηνηκοῖς ἄρα ἀνθρώποις καὶ φωτεινοῖς κατάλληλον τὸ λευκόν (93). Ὡς οὖν τὰ σημεῖα, ἐγγυτάτω ὄντα τῶν αἰτίων (94), παρόντα σημαίνει, μᾶλλον δὲ δείκνυσι τὴν τοῦ ἀποτελέσματος ὑπαρξιν, οἷον, καπνὸς μὲν πῦρ, εὐχροία δὲ καὶ εὐσφύεζα ὑγείαν· οὕτω καὶ παρ' ἡμῖν ἡ τοιαύτη στολή τοῦ ἕθους τὴν κατάστασιν

« I Peir. ii, 12. b Levit. xiii. ἔμμηνον· χρώματα δὲ λευκὰ πρέποντα' ἀν θεοῖς εἴη καὶ ἄλλοι, καὶ ἐν ὑψηλῇ· βέμματα δὲ μὴ προσφέρειν, ἀλλ' ἢ πρὸς τὰ πολέμου κοσμήματα· « Textile ne operosius, quam mulieris opus menstruum. Color autem albus præcipue decorus diis est, cum in cæteris, tum maxime in textili. Tincta vero coloribus aliis, ad bellica insignia solum exhibeantur. » In quibus Clemens σώφρονος pro ἔμμηνον, et σεμνότητι pro θεοῖς posuit, ut suo instituto hæc accommodaret.

(91) Σώφρονος χρ. Σώφρονος χρῶμα· τὰ δὲ λ. Bod., Reg.

(92) Καὶ ἀλλ. Scribe, Platonis ope, καὶ ἄλλοι (λέγει) καὶ ἐν ὑψηλῇ· βέμματα δὲ μ. π.· « Cum alibi (inquit), tum etiam in textili. Tincta vero ne offerant, nisi, » etc.

(93) Τὸ λευκόν. Conf. quæ superius dixit auctor, *Pædag.* lib. ii, cap. 10, pag. 201 edit. Paris. *Prodicus Cæus Virtutum inducit λευχεῖμονα, « albiæ vestitam, » ibid., pag. 202. In Apocalypsi Joannes sanctis cælestibus λευκὰ ἔμάτιζα tribuit.*

(94) Αἰτίων. Αἰτίων Bod., Reg.

ἐνδεικνυται. Καθάρσιος δὲ καὶ ἀφελῆς ἡ σωφροσύνη· ἅ ἐπεὶ ἡ μὲν καθαρῶς ἐξίς ἐστί, παρασκευαστικὴ διαίτης καθαρῶς καὶ ἀμιγροῦς αἰσχροῖς· ἡ δὲ ἀφέλεια ἐξίς ἀφαιρετικὴ τῶν περιττῶν. Ἡ δὲ στερεὰ ἐσθῆς, καὶ μάλιστα ἡ ἀγναφος, ἀποστέγει τὸ θερμὸν τὸ ἐν τῷ σώματι, οὐχ ὅτι (95) ἐν αὐτῇ ἔχει τὴν θερμότητα ἡ ἐσθῆς, ἀλλ' ὅτι τὴν ἐν τῷ σώματι ἐξιοῦσαν ἀναστρέφει, καὶ πάροδον αὐτῇ οὐ παρέχει· εἰ δὲ καὶ ἐμπέσοι τις, συλλαβοῦσα αὐτὴν, ἐν αὐτῇ ἔχει, καὶ ὑπ' αὐτῆς θερμανθεῖσα, ἀντιθερμαίνει τὸ σῶμα· δι' ὃ καὶ χειμῶνος μάλιστα ταύτῃ χρηστέον. Εὐκόλος δὲ αὐτῆ· εὐκόλια δὲ ἐστὶν ἐξίς ἀπερίττος, προσδεκτικὴ, πρὸς τὸ (96) ἀνελλιπές, ἐξαρκούντων εἰς τὸν κατάλογον τὸν ὑγιῆ (97), καὶ μακάριον βίον. Κεχρήσθω δὲ καὶ (98) ἡ γυνὴ τῇ λιτῇ στολῇ καὶ σεμνῇ· μαλακωτέρῃ δὲ μάλλον ἢ προσῆκεν ἀνδρὶ, πλὴν οὐ τέλειον ἀπυρρυθηκίῃ, οὐ διαβρόσουσῃ τῇ μαλακότητι. Ἐστῶν δὲ αἱ ἐσθῆτες ἀρμόζουσαι ἡλικίᾳ (99), προσώπῳ, τύποις (1), φύσει, ἐπιτηθεύμασιν. Ἐνδύσασθαι γὰρ παγκάλως ἡμῖν ὁ θεὸς Ἀπόστολος συμβουλεύει (τὸν Χριστὸν Ἰησοῦν, καὶ τῆς σαρκὸς πρόνοιαν μὴ ποιῆσθαι εἰς ἐπιθυμίας). Κωλύει δὲ βιαζομένους τὴν φύσιν ὁ Λόγος, τοὺς λοβοὺς τῶν ὠτίων τιτράναι. Διὰ τί γὰρ οὐχὶ καὶ τὴν ῥίνα; Ἰνα δὴ κάκεινο πληρωθῇ τὸ εἰρημένον· ὡς περ ἐνώτιον (2) ἐν βίβλ' ὕδς, οὕτω γυναικὶ κακόφρονι κάλλος. Καθόλου γὰρ, εἴ τις ἡγεῖται κοσμεῖσθαι χρυσίῳ, ἐλάττων ἐστὶ χρυσοῦ· ὁ δὲ ἐλάττων χρυσοῦ, οὐκ ἔστι κύριος αὐτοῦ. Ἀκοσμότερον δὲ ὁμολογεῖν ἑαυτὸν καὶ ἥττονα τοῦ Λυδίου ψήγματος, πῶς οὐκ ἀτοπώτατον; Καθάπερ οὖν καὶ τὸ χρυσοῦν μαινεταὶ τῆς σὸς τῇ ἀκαθαρσίᾳ, τῷ βύγγει τὸν φοροῦν ἐκταρασσούσας· οὕτως ἀσελγαίνουσι αἱ τρυφητικώτεροι (3), ὑπὸ τῆς περιουσίας ἐπιπρόβουσαι, τὸ κάλλος τὸ ἀληθινὸν καθυβρίζουσιν Ἀφροδίτων μολυσμοῖς. Δίδωσιν (4)

✠ P. 287 ED. POTTER, 245 ED. PARIS.

(95) Οὐχ ὅτι. Plutarchus in opusculo *De virtute et vitio*: Τὰ ἱμάτια δοκεῖ θερμαίνειν τὸν ἄνθρωπον, οὐκ αὐτὰ δὴ ποῦ θερμαίνοντα καὶ προσβάλλοντα τὴν θερμότητα, ἀλλ' ἦν ὁ ἄνθρωπος ἀναδίδουσι ἐξ ἑαυτοῦ θερμότητα, ταύτην ἡ ἐσθῆς τῷ σώματι προσπεσοῦσα συνέχει· ὡς Videntur hominem calefacere vestimenta; nec tamen ipsa calefaciunt, aut calorem afferunt, sed quem ex se exerit homo, vestis corpori adiuncta continet. Vocat autem Clemens στερεὰν ἀγναφος, et albam, quæ nondum experta sit fullonem; nam ideo tanta olim multitudo fullonum, quod plerique, præcipue Romani, albatii essent. De iis, qui aurículas perforant, vide sub finem libri primi. COLLECT.

(96) Προσδεκτικὴ, πρὸς τ. Malim ex Nov. προσδεκτικὴ τῶν πρὸς τὸ ἀν. quo sententia plenior sit.

(97) Εἰς τὸν κατάλογον τ. Scribe εἰς τὸν κατὰ Λόγον, τὸν ὑγιῆ καὶ μακάριον βίον. Sensus est, εὐκόλιαν esse habitum, qui nil superfluum admittit, ea tamen, quæ ad vitam, quæ secundum Logon, et seu rationem, instituitur, sanaque ac beata est, sufficiant, quousque nil desit, assumit.

(98) Καί. Abest a Nov. His porro similia superius dixit auctor *Pæd.* lib. II, cap. 10, pag. 200 edit. Paris.

(99) Ἠλικίᾳ. Τῇ ἡλικίᾳ, Bod., Reg.

(1) Τύποις. et Exemplaribus. Scribi etiam possit τόποις, locis.

(2) Ἐνώτιον. Vulg. Bibl. Proverb. XI, cum epitheto habent ὠτίων χρυσοῦν. A. SILBERG. — In

bousque pulsus sanitatem : ita etiam apud nos huiusmodi amictus indicat qualis sit nostrorum morum constitutio. Pura autem est et simplex temperantia, quoniam munditia est habitus puram vitæ rationem præparans, et minime mistam turpibus. Simplicitas autem est habitus, qui tollit superflua. Solida autem vestis, et præcipue quæ fullonem experta non est, protegit calidum, quod est in corpore : non quod in se vestis habeat caliditatem, sed quod eam, quæ est in corpore, exeuntem revocet, et ei non præbeat exitum : quod si etiam aliqua in eam forte incidit, ipsam in se comprehensam continet, et ab ipsa excalecta corpus vicissim calefacit : quapropter hieme ✠, ea maxime utendum est. Ea autem est facilis. Facilitas autem est habitus, ab iis, quæ sunt superflua, alienus, qui ad hoc ut nihil desit, suscipit ea, quæ sufficient ad numerum eorum, quæ pertinent ad sanitatem, et ad beatam vitam. Porro autem utatur etiam femina veste frugali et honesta; magis autem molli quam viro conveniat, sed non quæ pudorem omnino abjecerit, nec plane mollitie diffluat. Congruant autem vestes ætati, personæ, figuris, naturæ, studiis. Pulcherrime enim nobis præcipit divinus Apostolus, et ut Jesum Christum induamus, et ne carnis curam geramus in desideriis. Prohibet autem Logos, ne aurículas savienus, vim naturæ afferentes. Cur non enim itidem narem? ut illud etiam impleatur, quod dictum est : Quemadmodum inauris in mare suis, ita improba feminae pulchritudo. In summa enim, si quis auro se ornari existimet, is est auro inferior : qui autem est auro inferior, is non est ejus dominus. Se autem Lydio rammento minus esse honestum et inferiorem fateri,

a Rom. XIII, 14. b Prov. XI, 22.

Vulgata Latin. Proverb. XI, v. 12: «Circulus aureus in naribus suis mulier pulchra et fatua.» Item Antuerpiensis editio, ὡς περ ἐνώτιον χρυσοῦν ἐν βίβλ'. Sed a Romana editione abest χρυσοῦν, ut et a libro Clementis. Itaque citat Hieronymus in cap. xxviii Ezechielis: «Sicut inauris in naribus porcæ, sic mulieri male moratæ pulchritudo.» Chrysostomus in hunc locum, ut habet manuscript. liber: Καθάπερ ἡ ὕς τούτῳ μάλιστα τῷ μέρει τοῦ σώματος διὰ βρόχον ἀνακινούσα τὸν χρυσοῦν ἐκείνον διαφθείρει κόσμον· οὕτω καὶ ἡ γυνὴ κατασχύνει τὴν εὐμορφίαν. Idem ait, quod Clemens paulo post. Similis locus est apud Ezech., cap. xvi, 22: «Et dedi in aurem super os tuum, et circulos auribus tuis.» D. Hieronymus: «Verbum Hebraicum צַי, excepto Symmacho, qui interpretatus est ἐπιρρίσιον, omnes in aurem transtulerunt. non quo in aures ponantur in naribus, quæ ex eo, quod auribus pendent, in aures vocantur: sed quo circulus in similitudinem factus inaurium, eodem vocabulo nuncupetur: et usque hodie inter cætera ornamenta mulierum, solent aurei circuli in os ex fronte pendere et immingere naribus.» Theodoretus moraliter interpretatur a vitiiis dehortationem, quæ freni instar adhibetur, translatione taurorum, qui ferreum annulum naribus excipiunt, quo circumducuntur. COLLECT.

(3) Τρυφητικώτεροι. Τρυφικώτεροι, Bod., Reg.

(4) Δίδωσιν. Nempe ὁ Λόγος, cujus mentio superius facta est.

quomodo non est absurdissimum? Quemadmodum ergo polluitur aurum suis immunditia cœnum rostro suo conturbantis; ita quæ sunt luxui deditæ mulieres, si a nimis copiis incitentur ad libidinem et impudicitiam, veram pulchritudinem inquinamenti Veneris polluunt. Dat ergo eis anulum aureum, nec eum quidem ad ornatum, sed ut ea obsignet, quæ domi digna sunt quæ custodiantur, propterea quod servandæ domus ad eam cura pertinet. Si enim rectam Pædagogi institutionem omnes probe sequerentur, nihil opus esset signaculis, cum omnes essent ex æquo justi et servi et domini: sed quoniam homines doctrinæ expertes sunt ad injurias faciendas propensiores, fuit opus sigillis. Sed nonnunquam etiam de illa severitate est aliquid remittendum: nonnunquam enim concedendum est illis, quæ in conjugem minus continentem incidunt, ornari, ut marito suo placeant. Hic autem ✕ eis constituat terminus, ut a solis suis maritis laudari, et eis placere ambiant. Atque ego quidem nollem eas corporeum exercere decorem, sed eos, quibus nupserunt, pudico amore delinire, qui quidem est validum et justum medicamentum: sed quoniam ii volunt esse misera et infelici anima, propositum ipsis sit, si pudicæ esse velint, a ratione alienas maritorum cupiditates paulatim sedare. Ipsi autem ad frugalitatem sensim sunt inducendi, paulatim assuefaciendo ei, quod est temperatius. Honestas enim non ejus, quod est putidum et importunum, adjectione, sed ejus quod est supervacaneum, detractioe accedit. Ea ergo, quæ a feminis ad luxum comparantur, ab eis tanquam pennæ detrahenda sunt; ut quæ instabiles insolentiam inanisque voluptates procreant, quibus excitatæ et quodammodo alatae, sæpe a matrimoniiis avolant. Quocirca feminæ honeste ornandæ, et pudico pudore constringendæ sunt, ne a veritate per insolentiam diffuant. Atque honestum quidem est, ut viri uxoris suis fidem habentes, eis 106 domus custodiam permittant, ut quæ eis ad id opitulatrices datæ sunt. Quod si oporteat nos quoque, dum rempublicam gerimus, et in agris etiam alia opera exercemus, et sæpe etiam sumus sine uxoris, nonnulla ut sint tutiora obsignare, dat nobis quoque unum ad hoc signaculum: alii autem sunt abjiciendi annuli. Ut

✕ P. 288 ED. POTTER, 246 ED. PARIS.

(5) *El γὰρ εὖ.* Plinius lib. xxxiii, cap. 1: « Ut plurimum ob scelera annuli fiunt. Quæ fuit illa priscorum vita, qualis innocentia, in qua nil signabatur? At nunc quoque cibi ac potus annulo vindicantur a rapina. »

(6) *Ἐντυχούσαις.* Aptius εὐτυχούσαις, ut mox sequitur, ἐπὶ δυατυχεῖν βούλονται. SYLBURG. — Εὐτυχούσαις, Bod. Aliquis etiam εὐ super ἐν scripsit in Reg., εὐτυχούσαις veram esse lectionem innuens.

(7) *Ἀρδίων.* Παθών, Pal., Bod., Reg.

(8) *Ἐμποιοῦντα.* Ἐμποιοῦνται, Bod.

(9) *Ἀποπέττονται.* Ἀποπέττονται, Bod.; ἀποπέττονται, Reg.

(10) *Διοικουμένους.* Διοικουμένας, Bod., Reg.

(11) *Γερομένους.* Γερομένοις, Bod., Reg.

(12) *Μόρον.* His verbis prohibet auctor ejus temporis luxum, quo singulis digitorum articulis gem-

α οὖν αὐταῖς δακτύλιον ἐκ χρυσοῦ· οὐδὲ τοῦτον εἰς κόσμον, ἀλλ' εἰς τὸ ἀποσημαίνεσθαι τὰ οἴκοι φυλακῆς ἄξια, διὰ τὴν ἐπιμέλειαν τῆς οἰκουρίας. Εἰ γὰρ εὖ (5) πάντες ἦσαν παιδαγωγούμενοι, οὐδὲν τῶν σφραγιδῶν ἔδει, ἐπίσης ὄντων δικαίων καὶ οἰκετῶν καὶ δεσποτῶν· ἐπεὶ δὲ ἡ ἀπαιδευσία πολλὴν ἐνδείκωσεν ῥοπήν εἰς ἀδικίαν, σφραγιδῶν ἔδει ἡθρομένω. Ἄλλ' ἔστι οὐ καθυφεῖναι τοῦ τόνου καιρός· καὶ γὰρ ἔσθ' ὅτε συγγνωστὸν ταῖς οὐκ ἐντυχούσαις (6) περὶ γάμον σώφρονα, καὶ τάνδρος διὰ τὴν ἀρέσκειαν κοσμουμέναις. Ὅρος δὲ αὐταῖς ἐπιπέσει ἡ πρὸς μόνους τοὺς ἑαυτῶν ἄνδρας φιλοτιμία. Ἐγὼ μὲν οὐκ ἐβουλόμην τὴν σωματικὴν εὐπρέπειαν ἀσκεῖν αὐτὰς, ἐπάγεσθαι δὲ τοὺς γήμαντας φιλανδρία σώφρονα, βιαστικῶν καὶ δικαίων φαρμάκων· πλὴν ἀλλ' ἐπεὶ δυ-

β τυχεῖν βούλονται τὴν ψυχὴν, προκείσθω αὐταῖς, εἴ γε σωφρονεῖν ἐθέλοισιν, τὰς ἀλόγους ὕμνας καὶ ἐπιθυμίας τῶν ἀνδρῶν (7) καταπραῖνεῖν ἱρέμα. Ἦσυχῆ δὲ αὐτοὺς ἐπὶ τὴν λιτότητα ὑπακτέον τῶ πρὸς ὀλίγον πρὸς τὸ σωφρονέστερον ἔθισμῶ. Τὸ γὰρ αἰμὸν κατὰσθημα, οὐ προσθήκη τοῦ φορτικοῦ, ἀλλὰ ἀφαιρέσει τοῦ περιττοῦ περιγιγνεται. Καθάπερ οὖν ὠκύπτερα, περικοπέον τῶν γυναικῶν τὰ χρήματα τὰ τρυφητικὰ, χαυνότητος ἀβεβαίους καὶ κενὰς ἐμποιοῦντα (8) ἠδονὰς, ὧν ὦν ἐπαίρομεναι, καὶ περρούμεναι, πολλάκις ἀποπέτονται (9) τῶν γάμων. Δὲ καὶ συστέλλειν γρηὶ τὰς γυναικῶν κοσμίως, καὶ περισφίγγειν αἰδοῖ σώφρονα, μὴ παραβρῦσιν τῆς ἀληθείας διὰ χαυνότητα. Καλὴν μὲν οὖν ταῖς γαμεταῖς, πεπιστευκότας αὐταῖς σφῶν τοὺς ἄνδρας, τὴν οἰκουρίαν αὐταῖς ἐπιτρέπειν. βοηθοῖς εἰς τοῦτο δεδωμένας. Εἰ δὲ ἄρα δεοὶ καὶ ἡμᾶς, ἐμπολιτευόμενους, καὶ ἄλλας τινὰς τῶν κατ' ἀγρῶν διοικουμένων (10) πράξεις, πολλάκις δὲ καὶ ἀνευ γυναικῶν γενομένους (11), ὑπὲρ ἀσφαλείας ἀποσφραγιζεσθαι τινα, εἶδωσι καὶ ἡμεῖς εἰς τοῦτο μόνον (12) σημαντήρα· τοὺς δὲ ἄλλους ἀποβρίπτειν δακτυλίους· ἐπεὶ ἡ Κόσμος, ἡ κατὰ τὴν Γραφήν, ἡ χρυσοῦς (13) φρονίμῳ παιδείᾳ. Αἱ δὲ χρυσοφοροῦσαι τῶν γυναικῶν δεδιέναι μοι δοκοῦσιν, μὴ ἦν ἀφέληται τις αὐτῶν τὰ χρυσία, δοῦλαι νομισθῶσιν, οὐ κοσμουμένας. Τὸ δὲ εὐγενὲς (14) τῆς ἀληθείας, ἐν τῷ φύσει καλῶ κατὰ ψυχὴν ἐξεταζόμενον, οὐ πράσει καὶ ὠνῆ τὸν δοῦλον, ἀλλὰ τῇ γνώμῃ τῇ ἀνελευθέρῳ, διακέριχεν. Ἡμῖν δὲ οὐ φαίνεσθαι ἐλευθέρους, ἀλλὰ εἶναι (15) ἀρμόζει τοῖς θεῶ μὲν

γ mas annulosque gestabant. Martialis, lib. v *Epigr.* 41:

Sardonychas, smaragdus, adamantas, iaspidas uno

Versat in articulo Stella, Severæ, meus:

Multas in digitis, plures in carmine gemmas

Invenies: inde est hæc, puto, culta manus.

(13) *Χρυσοῦς.* Χρυσῶ, Ecclesi.

(14) *Κοσμούμεναι.* Τὸ δὲ εὐγ. Κοσμούμεναι τὸ δὲ εὐγ., conjuncte Nov. Κοσμούμεναι δὲ εὐγ. Bod., Reg. Mox, φύσει καλόν, Bod., Reg.

(15) *Οὐ φαίνεσθαι. . . ἀλλὰ εἶναι.* Respicit celebre illud Amphiarai dictum apud Æschylum in *Ἐπτά ἐπὶ Θήβαις*, v. 592.

Οὐ γὰρ δοκεῖν ἄριστος, ἀλλ' εἶναι θέλει.

Non enim videri optimus sed esse vult.

παιδαγωγούμενοις, Θεῷ δὲ εἰσπεποιημένοις. Διὸ καὶ Ἀ
στάσιν, καὶ κίνησιν, καὶ βάδισμα, καὶ ἐσθήτα, καὶ ἀπαξιαπλῶς τὸν πάντα βίον, ὅτι μάλιστα ἐλευθεριώτατον ἐπαναγρητέον. Ἄλλα καὶ τὸν δακτύλιον (16) οὐκ ἐπ' ἄρθρον (17) φορητέον τοῖς ἀνδράσι· γυναικεῖον γὰρ τοῦτο· εἰς δὲ τὸν μικρὸν δάκτυλον, καὶ τοῦτο εἰς τοῦσχατον καθιέναι· ἔσται γὰρ οὕτως εὐεργῆς ἡ χεὶρ, ἐν οἷς αὐτῆς δεόμεθα· καὶ οὐ ῥῆστα ὁ σημαντὴρ ἀποπεσεῖται, τῇ μεῖζονι τοῦ ἄρθρου συνδέσει φυλαττόμενος. Αἱ δὲ σφραγίδες ἡμῖν ἔστων πελειὰς, ἢ ἰχθύς (18), ἢ ναῦς οὐρανοδρομοῦσα (19), ἢ λύρα μουσική, ἢ κέχρηται Πολυκράτης, ἢ ἀγκυρα ναυτική, ἢ Σέλευκος (20) ἐνεχαράττετο τῇ γλυφῇ· κἂν ἀλιεύων τις ἦ, ἀποστόλου μεμνήσεται, καὶ τῶν ἐξ ὕδατος ἀνασπυμένων παιδιῶν. Οὐ γὰρ εἰδώλων (21) πρόσωπα ἐναποτυπώσων (22), οἷς καὶ τὸ προσέχειν ἀπελείρηται· οὐδὲ μὴν ξίφος, ἢ τόξον τοῖς εἰρήνην διώκουσιν· ἢ κύπελλα τοῖς σωφρονουσί. Πολλοὶ δὲ τῶν ἀκολάστων γεγυμνωμένους (23) ἔχουσι τοὺς ἐρωμένους (24), ἢ τὰς ἑταίρας, ὧς μηδὲ ἐβελήσασιν αὐτοῖς λήθην πατὲρ ἐγγενέσθαι δυνήθηται τῶν ἐρωτικῶν παθημάτων διὰ τὴν ἐνδεδεχῆ τῆς ἀκολασίας ὑπόμνησιν. Τριχῶν δὲ πέρι, ταύτη δοκεῖ· Ὑλὴ μὲν ἡ τῶν ἀνδρῶν κεφαλῆ, πλὴν ἐμὴ οὐλας ἔχοι (25) τὰς τρίχας·

✱P. 289 ED. POTTER, 247 ED. PARIS. • Eccli. xxi, 24.

(16) *Δακτύλιον*. De annulorum usu conf. Plinius lib. xxxii, cap. 1; Alexander ab Alexandro *Genialium dierum*; lib. ii, cap. 19; Joannes Baptista Casalius libello *De fibulis, insignibus et annulis veterum*.

(17) *Ἐπ' ἄρθρον*. « In articulo. » Sunt, qui scribendum existimant ἐπ' ἄκρον, i. e. « in summo » digiti articulo. « Extremo articulo » dixit Petronius: « Extremo vero articulo digiti sequentis minorem. » Conf. Phædrus lib. iii, fab. 2. Scribi possit ἐπ' ἄρθροις, « in articulis » digitorum. Vel potius ἄρθρον indefinite pro quolibet digiti « articulo, » aut pro majori articulo sumendum: si quidem articulis gemmas aptabant, ut paulo superius dictum est. Hinc etiam Seneca *Nat. quæst.*, lib. vii, cap. 31: « Exornamus annulis digitos, et in omni articulo gemma disponitur. » Quod fieri vetat Clemens, dum jubet annulum εἰς τοῦσχατον καθιέναι, « in extremam digiti partem demittere. »

(18) *Ἰχθύς*. De pisci hæc dicit P. Halloixius in *Illustrium ii sæculi Script. vitis*, p. 143: « Clemens agens de annulis Christianorum obsignatoriis, suadet inter alia, ut piscis figura in illis insculpatur, non alia, opinor, de causa, quam ut memores sint aquarum baptismi, in quibus, tanquam pisciculi, vitam acceperint, in Christo Jesu post veterem hominem renati. » Est etiam notissimum, ἰχθύς symbololum olim Christiani nominis fuisse, quod istius litteræ essent initials Ἰησοῦ Χριστοῦ Θεοῦ Υἱοῦ Σωτῆρος. Conf. Tertullianus, *De baptismo*, cap. 1.

(19) *Οὐρανοδρομοῦσα*. Hoc e Pal. ms. At Flor. edit., οὐροδρομοῦσα· pro quo fortasse οὐροδρομοῦσα scribere voluit, id est « secundo vento currens. » Hæc Sylburg. Οὐροδρομοῦσα, Nov., οὐρανοδρομοῦσα Bod., Reg.

(20) *Σέλευκος*. Jos. Villiomas in Titium: « Ἦν Σέλευκος ἐχαράττετο, « quam insculpebat Seleucus. » Sic, « quam insculptam in sigillo habebat Seleucus. » Item, κἂν ἀλιεύων ἢ τις, « si sit piscans aliquis. » Imo, « si sit piscator aliquis. » Nam et aliquis, qui non est piscator, piscatur. At hic intelligitur, si quis piscaturam facit. Paulo post: « Multi autem libidinosi nudatos habent, eos quos amant: » Πολλοὶ τῶν ἀκολάστων γεγυμνωμένους ἔχουσι τοὺς ἐρωμένους. Condoño tibi hunc errorem. Nesciebas enim

vult enim Scriptura, « Aureus prudenti mundus est disciplina ». » Quæ aurum autem gestant mulieres, mihi videntur timere, ne si quis aurum ab eis abstulerit, existimentur ancillæ, cum non sint ornatae. Nobilitas autem veritatis, quæ nativa animæ pulchritudine dijudicatur, non emptione et venditione, sed illiberali mente servum discrevit. Nobis autem non videri, sed esse liberos convenit, qui a Deo quidem instituti, et a Deo adoptati sumus. Et ideo et status, et motus, et incessus, et vestitus, et universa, ut semel dicam, vita est quam maxime libera suscipienda. Sed neque est a viris annulus in articulo ferendus: hoc enim est muliebres: sed in parvo digito, atque ✱ adeo in extrema ejus parte est collocandus: ita enim erit manus maxime ad operandum expedita in iis, in quibus ea egemus; neque facile excidit sigillum, quod majore articuli ligamento custoditur. Sint autem nobis signacula, columba, vel piscis, vel navis, quæ celeri cursu a vento fertur, vel lyra musica, qua usus est Polycrates, vel anchora nautica, quam insculpebat Seleucus: et si sit aliquis qui piscetur, meminerit apostoli, et puerorum qui ex aqua extrahuntur. Neque enim idolorum sunt imprimendæ facies, quibus etiam adhæ-

pro γεγυμνωμένους, legendum γεγλυμμένους. Pueros deamatos « insculptos » habent. Τῶν ἐρωτικῶν παθημάτων, « affectionis amoris: » barbære. Lib. iii, cap. 27. COLLECT. — Alexander ab Alex. *Gen. dierum* lib. ii, c. 19: « Seleuci annulus fatalis, in quo anchora efficta visebatur, cujus imago in femore posteris visebatur. » Conf. Justinus *Hist.* lib. xv; Ausonius in *Urbium catalogo*, ubi de Antiochia et Alexandria agii.

(21) *Εἰδώλων*. Nil olim frequentius erat, quam deorum in annulis simulacra. Plinius, lib. xxxiii, c. 5: « Jam vero etiam Harpocratem, statuasque Ægyptiorum numinum in digitis viri quoque portare incipiunt. » Alexander ab Alex., *Gen. dierum* lib. ii, c. 19: « Augustus Octavius Sphingis, mox imagine Alexandri, nonnulli Harpocrate et Ægyptiis diis usi sunt. Notaque est Pyrrhi gemma, in qua Apollo et Musæ, cum suis insignibus, non effictæ, sed nativa specie visebantur. » Notum est Pythagoræ præceptum: « Ne quis amuleum Dei imagine insignitum gestaret, » cum e Clementis *Strom.* v, tum etiam ex Jamblichio. Christiani quædam Christi nominis symbola, ut etiam crucem gestabant: verum id post Clementis tempora in usum venisse, vel ex hoc loco constat.

(22) *Ἐναποτυπωτέον*. Ἐναποτυπωμένον, Nov. Mox ἀπῆρηται pro ἀπελείρηται, Bod., Reg.

(23) *Γεγυμνωμένους*. Aliquis in marg. Reg. ascripsit γεγλυμμένους, « insculptos. » Quam lectionem probavit Villiomas. Sed utraque ferri potest: « nudam » enim Venerem, nudasque puellas quandoque effingebant. Conf. quæ superius dicit auctor, *Protrept.* pag. 40, edit. Paris.

(24) *Ἐρωμένους*. Etenim mos erat eorum omnium, quorum memoriam animo ferre cupiebant, imagines in annulis gestare. Hinc regum facies iis sæpe insculptæ. Philosophi hæresium suarum magistros in annulis habebant. Denique, amicorum quorumvis imagines illis impressæ: unde Ovid. lib. i, eleg. 6:

Si quis habes nostris similes in imagine vultus.
Mox ibidem:

In digito qui me fersque, refersque

(25) Ἐχοι. Ἐχει, Nov.

rere prohibitum est : sed nec ensis, vel arcus iis, qui pacem persequuntur : nec pocula iis, qui sunt temperantes. Multi autem libidinosi nudatos habent, amasios, vel amieas, ut ne si velint quidem, amatorias ex animo deponere perturbationes possint, quod libido eis perpetuo in mentem revocetur. De pilis autem ita videtur : Virorum quidem caput sit rasum, nisi forte pilos crispas habeat : barba autem hirsuta. Intorti autem capilli ne a capite nimium demittantur, in comam muliebrem dilabentes : viris enim barba sufficit. Quod si quis etiam barbam nonnihil tondeat, ea tamen non est omnino denudanda, est enim turpe spectaculum : barbæque a. l. cutem usque tonsura non videtur multum abesse a vulsione et levore. Statim enim ecce Psalmographus barbæ coma delectatus : « Sicut unguentum, inquit, quod descendit in barbam, barbam Aaron ». Is cum « barbæ » conduplicatione decorem laudasset, vultum exhilaravit unguento Domini. Quoniam autem ✕ non decoris gratia tonsura, sed propter alias necessitates assumitur, pili quidem capitis, ne si aucti fuerint, descendentes visum impediunt, et forte qui in superiori labri parte inter comedendum polluuntur, tondendi sunt, non novacula, est enim illiberalis, sed duabus tonsorum forcibus : barbæ autem pili, qui nihil molestiæ afferunt, non sunt vexandi, ut qui vultui gravitatem afferant, et quemdam paternum terrorem incutiant. Porro autem multos quoque docet non peccare cor-

✕ P. 290 ED. POTTER, 247-248 ED. PARIS. C^a Psal. cxxxii, 2.

(26) *Γέρευον*. Conf. quæ superius dicit auctor libri huius c. 3, p. 224 editi. Paris.

(27) *Ὡς τὸ μ. Ὡς μύρον ἐπὶ κεφαλῆς τὸ καταβ.* Psalm. Chrysostomus in psalm. cxxxii : Ὡςπερ οὐχ ἔχεινος ὁ ἠλειμμένος τῷ μύρῳ, τούτῳ τῷ ἐμπρεπεῖ τῷ σχήματι φαίδρος ἐστὶ τῷ προσώπῳ, πολλῆς εὐωδίας ἐμπέπλησται, χάριν παρείχε τοῖς ὀρώσιν ὀφθαλμοῖς, οὕτω καὶ τοῦτο ἐστὶ καλόν. COLLECT.

(28) *Τὸν πάγωνα*. Hæc absunt a Pal. ms., sed leguntur in ps. cxxxii. SYLBURG. — Itemque in codicibus nostris.

(29) *Τῇ παλιῶδ.* H. e. « faciem, cujus decorem repetita » barbæ « mentione celebrasset, Domini unguento perfudit. » Porro « unguentum Domini » vocat, quod a Deo benedictum erat : ut eodem psalm. v. 3, sequitur, ὅτι ἐκεῖ ἐνετεῖλατο Κύριος τὴν εὐλογίαν.

(30) *Ἐπεὶ δὲ οὐχ.* Musonius apud Stobæum tit. 6, *Περὶ ἀκολασίας*, ἐφ' ἣν παραπλήσιως τὸν ἄνδρα χρῆναι κεφαλῇ προσφέρειν κουράν, ὡς ἀπέλῳ προσφέρομεν τομήν, μόνον τοῦ ἀφαιρεῖν τὸ ἀχρηστον. « Perinde virum ait debere capiti adhibere tonsuram, ut viti adhibemus putationem : nempe solum auferendi gratia quod inutile est. Ut enim recte dictum est a Zenone, eadem de causa tollendi sunt pili, qua nutriuntur, scilicet quatenus natura postulat, ne quis gravetur a coma, neve turbetur in ulla actione. » Apud Athenæum Alexis lib. xiii : « Picatum aut de rasum si quem videris, aut de militia cogitare, ille mihi videtur facturum omnia, quæ barbæ non conveniunt, aut in civitate flagitiis omnibus se inquinaturum. Ob cinædos ergo antiqui tantopere derasos aversabantur, barbam prolixam fovendam putabant. » COLLECT.

(31) *Αὐξόμενα*. Αὐξανόμενα, Nov.

(32) *Ὁὐ ξυρῶ.* Observandum est, olim non tantam, quam tonsuram fuisse in usu : tondaban-

λάσιον δὲ τὸ γένειον (26)· αἱ δὲ συνεστραμμένα τῶν τριγῶν ἀπὸ τῆς κεφαλῆς μὴ καθικέσθωσαν ἄγαν, εἰς πλοκάμους κατολισθαίνουσαι γυναικείους· ἀπόρη γὰρ τὸ τῷ γένειον τοῖς ἀνδράσιν. Εἰ δὲ τις καὶ κείραιτό τι τοῦ γενείου, οὐ μέντοι παντελῶς ψιλωτέον αὐτό· αἰσχρὸν γὰρ τὸ θέαμα· καὶ κατέγνωσται ἡ τοῦ γενείου ἐν χρῶ κουρά, παραπίσει καὶ λευότητι γεινιῶσα. Αὐτίκα γοῦν ὁ Ψαλμῶδης, τοῦ γενείου τερπόμενος τῇ κόμῃ· « Ὡς τὸ μύρον (27), φησὶ, τὸ καταβαῖνον ἐπὶ πάγωνα, τὸν πάγωνα (28) τὸν Ἄαρὸν· » τῇ παλιῶδῃ (29) « τοῦ πάγωνος, » τὸ εὐπρεπὲς ὕμνησας, πρόσωπον τῷ μύρῳ κατεγνώσσε Κυρίου. Ἐπεὶ δὲ οὐχ (30) ὠραῖσμοῦ χάριν ἡ κουρά παραληπτέα, διὰ περιστάσιν δὲ, τὰς μὲν τῆς κεφαλῆς τριχας, ὡς μὴ αὐξόμενα (31) ταῖς ὕψεσιν ἐμποδίζουεν καταβαίνουσαι, καὶ ἴσως τὰς ἐπὶ τῷ μύστακι μολυνομένας κατὰ τὴν τροφήν περικαρτέον, οὐ ξυρῶ (32), ἀγεννὲς γὰρ, ἀλλὰ ταῖς δυοῖν μαχαίραις ταῖς κουρικαῖς· τὰς δὲ τοῦ γενείου, μηδὲν τι παραλυπούσας, οὐκ ἐνοχλητέον· σεμνότητα μὲν τοῦ προσώπου καὶ κατὰ πλῆξιν γεννητικῆν ἐμποιοῦσας· πολλοὺς δὲ καὶ τὸ σχῆμα παραπαιδαγωγεῖ μὴ ἀμαρτάνειν διὰ τὸ εὐεξέλεγκτον τοῖς δὲ ἀναφανδόν (33) ἀμαρτάνειν ἐθέλουσι τὸ λαθάνον τοῦ σχήματος, καὶ μὴ παράστυμον, ἐπιτερπέστατον· ὕψ' ὃ δεδοκότες (34), οἷς ἔξεστι δι' ἄγνοιαν πλημμελεῖν, τοῖς πολλαῖς ἐξομοιούμενοι, τὸ ἀμαρτάνειν ἀδεῶς κεκάρπωνται. Οὐ μόνον οὖν αὐστηρὸν δεικνύει τὸν ἄνδρα τῆς κεφαλῆς τὸ ψιλόν, ἀλλὰ καὶ δυσπαθεῖς κατασκευάζει τὸ κρανίον (35), προσο-

tur enim demisse quidem, sed ita tamen ut cutis lecta maneret. Id apparet ex hoc Clementis loco, itemque ex Optato Milevit. qui lib. ii *contra Parmen.* arguit Donatistas, quod catholicis sacerdotibus per vim capita raserint : « Docete, inquit, ubi vobis mandatum sit radere capita sacerdotibus, cum e contrario tot sint exempla proposita fieri non debere. » Item ex Hieronymo in cap. xiv Ezech. demonstratur, nec rasis capitibus sicut sacerdotes cultoresque Isis atque Serapidis nos esse debere, nec rursus comam demittere, quod proprie luxuriosorum est, sed in tantum capillos demittendos, ut operata sit cutis. Atque hæc forte erat causa, cur Hieronymi et Ambrosii tempore Christiani sacerdotes non raderentur : tum enim erant Isis sacerdotes. Vide Ambros. epist. 36. Posteaquam autem illa causa cessavit, nihil absurdi faciunt, qui ad aliquid sacrum significandum caput radunt. Nam rasuram ex se malum non esse constat ex eo, quod Ezechiel jubetur radi, Ezech. v, et Nazaræus, Num. vi ; unde et Paulus Act. xxi, ait : « Sunt nobis viri quatuor, » etc. R. Bellarminus, lib. ii *De monarchis*, cap. 41, tom. I *Disputationum de controversiis*. Hæc Collect. in moris Romani defensionem.

(33) *Τοῖς δὲ ἀρ.* Deest negativa particula : quod vidit interpres.

(34) *Υψ' ὃ δεδοκότες.* Hæc verba sensum nullum præbent : nec satis intelligi potest Herveti versio. Scribe ὕψ' ὃ δεδοκότες, « quem » habitum « subeuntes. » Dixerat enim, illis, qui palam peccare verentur, gratissimum esse habitum μὴ παράστυμον, eum scilicet, « qui non est insignis, » ac talis, ut ab aliorum habitu non distingui possit : addit igitur ὕψ' ὃ δεδοκότες, etc., « quem subeuntes, eoque hominibus e vulgo, quibus incognitis peccare licet, similes facti, id consequuntur ut secure peccent. »

(35) *Κρανίον*. Κρανίον, Nov.

μιεῖν ἐθίζον καὶ κρύει καὶ καύματι· καὶ τὰς ἀπὸ τούτων διωθεῖται βλάβας, ἃς ἡ κόμη, σπόγγου τρόπον εἰς ἑαυτὴν ἀναλαμβάνουσα, ἐγκατασκήπτει τῷ ἐγκεφάλῳ παράμονον ἐκ τῆς νοτίδος τὴν βλάβην. Ταῖς γυναῖξι δὲ ἀπόχρη μαλάσσειν (36) τὰς τρίχας, καὶ ἀναδεῖσθαι τὴν κόμην εὐτέλως περόνη τινὶ λιτῇ παρὰ τὸν ἀύχένα, ἀφελεῖ θεραπεῖα συναυξούσας (37) εἰς κάλλος γνήσιον τὰς σώφρονας κόμας· καὶ γὰρ αἱ περιπλοκαὶ τῶν τριχῶν αἱ ἐταιρικαὶ, καὶ αἱ τῶν σερῶν ἀναδέσεις (38) πρὸς τῷ (39) εἰδεχθεῖς αὐτὰς δεικνύναι, κόπτουσαι (40) τὰς τρίχας, ἀποτιλλουσαι ταῖς πανούργους ἐμπλοκαῖς· δι' ἃς οὐδὲ θιγγάνουσι τῆς κεφαλῆς τῆς σφῶν, αὐταῖς (41) συγγελν τὰς τρίχας φοβούμεναι. Ἄλλὰ καὶ ὁ ὕπνος αὐταῖς μετὰ δέους παραγίνεται, μὴ κατασκύλωσιν λαθοῦσαι τὸ τῆς ἐμπλοκῆς σχῆμα. Ἄλλοτριῶν δὲ αἱ προθέσεις (42) τριχῶν τέλσον ἐκβλητοὶ, ὀθνεῖας τε ἐπισκευάζεσθαι τῇ κεφαλῇ τὰς κόμας ἀθεώτατον, νεκροῖς ἐνδιδυσκούσας (43) πλοκάμοις τὸ κρανίον. Τίνι γὰρ ὁ πρεσβύτερος (44) ἐπιτίθησι χεῖρα; τίνα δὲ εὐλογῆσαι; οὐ τὴν γυναῖκα τὴν κακοσημένην, ἀλλὰ τὰς ἄλλοτριας τρίχας, καὶ δι' αὐτῶν ἄλλην κεφαλῆν. Εἰ δὲ ἡ κεφαλὴ (45) γυναικὸς μὲν ἀνὴρ, ἀνδρὸς δὲ ὁ θεός (46)· πῶς οὐκ ἄθεον διττοῖς αὐτὰς περιπίπτειν ἀμαρτήμασι; Τοὺς μὲν γὰρ ἀπατῶσι, τοὺς ἄνδρας, διὰ τὴν ὑπερβολὴν τῆς κόμης· κατασιχνοῦσι δὲ τὸν Κύριον, τὸ ὅσον ἐπ' αὐταῖς, ἐταιρικῶς κοσμοῦμεναι εἰς ἀπάτην ἀληθείας· καὶ τὴν ὄντως οὖσαν καλὴν βλατφῆμοῦσι κεφαλῆν. Οὐκοῦν οὐδὲ βαπτέον τὰς τρίχας· οὐδὲ μὴν τὰς πολιὰς μεταχρωστέον· οὐτε γὰρ τὴν ἐσθῆτα ποικίλλειν συγκεχώρηται· καὶ μάλιστα τὸ γεραιὸν τῆς ηλικίας, καὶ ἀξιόπιστον, οὐκ ἐπικαλυπτέον· ἀναδεικτέον δὲ ὑπ' αὐγὰς τοῦ θεοῦ τὸ τίμημα εἰς σέβασμα τῶν νέων· καὶ γὰρ ἀναισχυντοῦσιν ἐσθ' ὅτε πολιὰς ἐπιφάνεια, παιδαγωγῷ δίκην ἐπιστάσα, ἐπὶ σωφροσύνην μεθρημόσατο αὐτοῦς, καὶ κατεπλήξατο τῇ στυλ-

✠ P. 291 ED. POTTER. « I Cor. xi, 3.

(36) *Μαλάσσειν*. Pal. φυλάσσειν, « custodire. » SYLBURG. — Φυλάσσειν habent etiam Bod., Reg.

(37) *Συναυξούσας*. Συναυξούσας, Bod., Reg.

(38) *Σειρῶν ἀναδέσεις*. Villiomerus lib. iv, 13, in Titium: Σπειραν Naumachius vocal σειράν, hoc est « catenam, » eo versu:

Μηδὲ κόμης περιβάλλει πολυσχιδέας πλέκεσειράς.

Σειραὶ sunt veluti sertæ quædam capilli, in quas non solum feminæ, sed et viri crines, et barbam distinguebant atque dividebant, ut in capitibus Jovis, tam in numismatibus, quam in marmoribus videre est. « Treccias » vocant Itali; iis utebantur in capillo porrecto et, ut Apuleiana licentia loquar, « patagiato. » Vestalibus senis tantum ornari licebat sub flammeo. Hoc est enim, quod Festus dixit « senis cinibus ornari. » At matronæ pluribus ornabantur, unde πολυσχιδέας σειράς dixit Naumachius. In multis numismatibus Augustarum capita in ejusmodi sertas secta, et distincta videre potes. Hæc ille. Habes et Judic. xvi: « Ἐὰν ὑψηλῆς τὰς ἐπτά σειράς τῆς κεφαλῆς μου. Latina Vulgata: « Si septem crines capitis mei plexueris. » Ita Festus, « senos crines. » Ibidem et dicit ἐπτά βοστρύχους, « septem cincinnos. » Pollux lib. ii, c. 1: « Ὀνομάζετο πλοχμὸς καὶ σκόλλος, σειρὰ τριχῶν, lege ex manuscripto σκόλλος, ut apud Hesychium σκόλλων, Eustathius dicit πλοκαμίσα. COLLECT.

poris habitus, quod inde facile deprehendantur. Igitur autem, qui nolunt aperte peccare, occultus habitus et non insignis est gratissimus. Quod veriti ii, quibus licet peccare, propterea quod non cognoscantur, multis assimilati ut secure possent peccare consecuti sunt. Non solum ergo severum virum ostendit capillorum raritas, sed etiam efficit, ut minus facile lædatur cranium, cum et frigori et æstui ipsum assuefaciat, et incommoda, quæ ab eis proficiscuntur, repellat, quæ quidem coma instar spongiæ in seipsam recipiens, perpetuam ex humore noxam cerebro infligit. Mulieribus autem crines mollire sufficit, et tenui aliqua fibula comam juxta collum alligare frugaliter, simplici cultura pudicas comas in germanam pulchritudinem alentibus. Meretricii enim capillorum plexus, et catenarum nexus cum eas deformes reddunt, tum etiam pilos discernunt, artificiosis texturis evellentibus: quibus etiam fit, ut ne sua quidem tangant capita, nec capillos confundant pertimescentes. Quin etiam non sine metu eas invadit somnus, dum timent, ne texturæ figuram imprudentes conturbent. ✠ Alienorum autem capillorum appositiones sunt omnino rejiciendæ, et externas comas capiti adhibere est maxime impium, quo fit, ut mortuis pilis cranium induant. Cui enim manum imponit presbyter? Cui autem benedicit? Non mulieri quæ est ornata, sed alienis capillis, et per ipsos alii capiti. Si autem « mulieris » quidem « caput est vir, viri autem caput est Christus: » quomodo non est impium eas in duplex peccatum incidere? Per immodicam enim comam viros decipiunt: Dominum autem, quantum in ipsis est, dedecore afficiunt, dum meretricie ornantur in fraudem veritatis, et caput, quod vere pulchrum est, infamant. Nec ergo pili sunt tingendi, nec canis color mutandus. Neque

(39) *Πρὸς τῷ*. Scriptum erat πρὸς τὸ, quam lectionem codices nostri agnoscunt. Πρὸς τῷ maluit Sylburg.

(40) *Κόπτουσαι*. Κόπτουσι scribendum indicavit Lowthius. Quam emendationem firmavit, qui super ea in Reg. « scripsit.

(41) *Αὐταῖς*. Lowthius ait: Lege αὐταί. Sed αὐταῖς est pro ἑαυταῖς, « sibi. »

(42) *Προθέσεις*. Προσθέσεις, « appositiones: » ut alibi πρόσθετοι κόμαι. SYLBURG.

(43) *Ἐνδιδυσκούσας*. Ἐνδιδυσκούσας, dativo casu Pal., Bod., Reg. Mox, κρανίον pro κρανίον, Nov. Deim, τίνι δὲ ὁ πρ. Bod.

(44) *Ὁ πρεσβύτερος*. Presbyteri nomine quandoque episcopos comprehendit, quandoque episcopum a presbytero distinguit. Conf. quæ adnotavi-mus ad *Strom.* vii, pag. 700 edit. Paris. Porro notum est, in veteri Ecclesia ordinatis, confirmatis, pœnitentibus, ægris, qualemcumque denique benedictionem recipientibus, ac duobus quidem prioribus a solo episcopo, reliquis autem nonnunquam a simplici etiam presbytero, manus imponi solitas fuisse.

(45) *Κεφαλὴ*. Παντὸς ἀνδρὸς ἡ κεφαλὴ ὁ Χριστός ἐστι: κεφαλὴ δὲ γυναικὸς ὁ ἀνὴρ· κεφαλὴ δὲ Χριστοῦ ὁ θεός. I Cor. xi, 3.

(46) *Ὁ θεός*. Ὁ Χριστός, Nov., ut apud Paulum.

enim vestem variare concessum est: **107** et maxime abest, ut senilis ætas, quæ venerationem et auctoritatem conciliare apta est, tegenda sit. Dei autem decus in lucem proferendum est, ut id vereantur adolescentes. Quandoque enim evenit, ut cum impudenter se gerentibus apparuisset instar pædagogi canities, eos traduxit ad modestiam, et visus fulgore juvenilem terruit et repressit cupiditatem. Sed neque vultus suos callidæ artis illecebris illinere debent. Pudicum autem eis ornatum ostendemus. Pulchritudo enim optima primum est pulchritudo animæ, ut sæpe significavimus, quando fuerit sancto Spiritu, et iis, quæ ab eo oriuntur, fulgoribus ornata, justitia, prudentia, fortitudine, temperantia, bonorum amore et pudore, quo nullus color nitidior unquam visus est. Deum ornatur etiam pulchritudo corporis, apta membrorum et partium competentia cum bono colore. Hic est sanitatis aptus et appositus ornatu, per quem ficti simulacri accedit ad verum transitus, convenienter figuræ quæ a Deo data est. Ad ornandum autem secundum naturam magno prædita est artificio, potus temperatura et cibi commoderatio. Non solum enim corpus ex his sanitatem obtinet, sed etiam facit, ut ex his appareat pulchritudo. Ex igneo enim, fulgor et splendor accedit; ex humido autem, nitor et gratia; ex sicco autem, virtus et stabilitas; ex aere autem, spirandi facilitas, et par æquilibrium: ex quibus concinna et pulchra hæc Logi statua ornata est. Sanitatis autem liberalis flos est pulchritudo: sanitas enim intus operatur, exterius autem efflorescens pulchritudo bonum colorem manifestum ostendit. Pulcherrimæ ergo et saluberrimæ vitæ agendæ rationes, corpora exercendo, germanam et firmam efficiunt pulchritudinem, dum calor in seipsum attrahit succum omnem et frigidum spiritum. Est autem caliditas apta ad se trahere, cum motu ventilatur: postquam autem attraxerit, excalescitur, paulatim per ipsas carnes exhalat nutrimenti superabundantiam, aliquanta quidem humiditate, sed insigni caliditate: et ideo prius quoque exinanitur nutrimentum. Corpori autem immobili cibus minime adhærescit, sed excidit: quemadmodum a frigido clibano panis, vel totus, vel solum fundum relinquens. Jure ergo iis, qui per exercitorum abstersiones non excernunt, et urinæ et stercora redundant. Redundant etiam

✠ P. 292 ED. POTTER, 249 ED. PARIS.

(47) Ὑποδείξωμεν. Pal. ms., ὑποδείξωμεν, indic. modo. SYLBURG.

(48) Ἡ κομμωτικὴ. Dixerat, corporis pulchritudinem « symmetria membrorum, bonoque colore » constare: addit, « ad ornandam eam pulchritudinem maxime aptam esse sanitatem: per quam fit, ut fictum fucatumque simulacrum in verum, juxta formam a Deo datam, transeat. » Porro « simulacrum » vocat hominem secundum divinam imaginem formatum, qui ex pravo artificiosoque ornatu et ascitiis pulchritudine ad naturalem sui corporis habitum ornatumque, quem a Deo habuit, per sanitatem restituitur. Proinde statim adjicit, « cibi potusque moderatum usum ad hunc ornatum in

πνότητι τῆς ὕψεως τὸ νεάζον τῆς ἐπιθυμίας. Ἄλλ' οὐδὲ τὰ πρόσωπα ἐντριπτέον αὐταῖς πανούργου σοφίας τερθρεύμασιν: ὑποδείξωμεν (47) δὲ αὐταῖς κομμωτικὴν σώφρονα· κάλλος γὰρ ἄριστον πρῶτον μὲν τὸ ψυχικόν, ὡς πολλάκις ἐπεσημηνάμην· ὅτ' ἂν ἢ κεκοσμημένη ψυχὴ ἀγίῳ Πνεύματι, καὶ τοῖς ἐκ τούτου ἐμπνεομένη φαιδρύσμασιν, δικαιοσύνη, φρονήσῃ, ἀνδρεία, σωφροσύνη, φιλαγαθία τε, καὶ αἰδοί, τῆς οὐδὲν εὐανθέστερον χρῶμα ἐώραται πώποτε· ἐπειτα καὶ τὸ σωματικόν κάλλος ἡσκήσθω, συμμετρία μελῶν καὶ μερῶν μετ' εὐχροίας. Ἡ κομμωτικὴ (48) τῆς ὑγείας ἐνταῦθα εὐθετος, καθ' ἣν ἡ τοῦ εἰδώλου τοῦ ἐπιπλάστου εἰς τὸ ἀληθὲς μεταβάσεις, κατὰ τὸ σχῆμα τὸ ἐκ τοῦ Θεοῦ δεδομένον, περιγίνεται. Δεινὴ δὲ καλλωπίσαι κατὰ φύσιν ἡ τῶν ποτῶν εὐκрасία, καὶ ἡ τῶν σιτίων συμμετρία. Οὐ γὰρ μόνον τὴν ὑγίαιαν ἴσχει τὸ σῶμα ἐκ τούτων, ἀλλὰ καὶ τὸ κάλλος διαφαίνεται ποιεῖ. Ἀπὸ γὰρ τοῦ πυρώδους τὸ στιλπνὸν καὶ μαρμαρυγῶδες περιγίνεται· ἀπὸ δὲ τοῦ ὕγρου τὸ λαμπρὸν καὶ κεχαρισμένον· ἀπὸ δὲ τοῦ ξηροῦ τὸ ἀνδρώδες καὶ πάγιον· ἀπὸ δὲ τοῦ ἀερῶδους τὸ εὐπνον καὶ ἰσοστάσιον· ἐξ ὧν ὁ ἐβρυθμος καὶ καλὸς οὗτος ἀνδρίας τοῦ Λόγου κεκόσμηται. Ἄνθος δὲ τῆς ὑγείας ἐλευθέριον (49) τὸ κάλλος· ἡ μὲν γὰρ ἔνδον τοῦ σώματος ἐργάζεται, τὸ δὲ εἰς τὸ ἐκτός τοῦ σώματος ἐξανθήσαν, φανεράν ἐνδείκνυται τὴν εὐχροίαν. Αἱ γοῦν κάλλιστα καὶ ὑγιεινότετα ἀγωγαὶ διαπονοῦσαι τὰ σώματα, τὸ κάλλος τὸ γνήσιον καὶ παράμονον ἐργάζονται, ἔλκοντος ἐφ' ἑαυτὸ τοῦ θερμοῦ τὴν τε ἰκμάδα πάσαν, καὶ τὸ πνεῦμα τὸ ψυχρὸν· ὀλκὸν δὲ εἰς ἑαυτὴν ἡ θερμότης, ἐκριπιζομένη κινήσῃ· ἐπειδὴν δὲ ἔλκυσή, ἀλεινομένων ἡρέμα δι' αὐτῶν ἀτιμάζει (50) τῶν σαρκῶν τὴν ἐκ τῆς τροφῆς περιουσίαν, ποσῆ μὲν τῇ ὑγρότητι, ὑπερβολῇ (51) δὲ θερμότητος· διὸ καὶ ἡ προτέρα κενοῦται τροφή. Ἀκινήτω δὲ τῷ σώματι τὸ βρωθὲν σίτιον οὐ προσφύεται, ἀλλὰ ἐκπίπτει· ὡσπερ ἀπὸ ψυχροῦ κλιθάνου ὁ ἄρτος, ἢ ὄλος, ἢ μόνον ὑκολεϊπόμενος τὸν πυθμένα. Εἰκότως οὖν τοῖς περιττεύουσι κατὰ τὰς ἀποτρίψεις τὰ οὖρα καὶ τὰ σκύβαλα πλεονάζει· πλεονάζει δὲ καὶ τὰ ἄλλα περιττώματα αὐτοῖς, πρὸς δὲ καὶ ἰδρώτες, οὐκ ἀναδιδομένης τῷ σώματι (52) τῆς τροφῆς, ἀλλ' εἰς τὰ περιττὰ ἐκχεομένης. Ἐντεῦθεν καὶ αἱ λαγνεῖαι ὀρμῶνται, περὶ τὰ (53) παιδοποιίας μόρια ἐπὶ ῥεούσης τῆς περιττείας κινήσει συμμετρίως· διὸ τητέον ταύτην τὴν περιττεῖαν, καὶ εἰς πέψιν ἀναχτέον, δι' ἧς τὸ κάλλος ἐρυθραίνεται. Ἄστοπον δὲ,

primis conducere. » Nec multo post, hominem expresse vocat, τοῦ Λόγου ἀνδριάντα, « Logi imaginem: » et κατ' εἰκόνα Θεοῦ γεγονότα, « secundum Dei imaginem factum fuisse » dicit.

(49) Ἄνθος δὲ τ. Ἄνθος γὰρ τῆς ὑγ. ἐλευθερον, Pal., Bod., Reg.

(50) Ἀτιμάζει. Lowthius ait: « Lege ἀτιμάζει. Ita interpret. »

(51) Ὑπερβολῇ. Ὑπερβολῇ Bod., Reg. Μοχ τροφή pro τροφή. Ibid.

(52) Τὸ βρωθὲν σιτ... ἀναδιδομένης τῷ σώματι. Hæc e Nov. exciderunt.

(53) Περὶ τὰ. Περιττὰ Nov. Μοχ, ἐπιρρεούσης τῆς περιττείας κινήσει συμμετρίως e Nov. excidiit.

τοὺς « κατ' εἰκόνα καὶ καθ' ὁμολοίαν Θεοῦ » γενομένους, ὡς περ ἀπειμίζοντας τὸ ἀρχέτυπον, ἐπὶ πλὴν ἐπάγεσθαι κομμωτικὴν, τὴν ἀνθρώπειον κακοτεχνίαν (54) πρὸ τῆς θείας αἰρουμένου δημιουργίας. Προϊέναι δὲ αὐτὰς ὁ Παιδαγωγὸς κελεύει « ἐν καταστολῇ κοσμίῳ, μετὰ αἰδοῦς καὶ σωφροσύνης κοσμεῖν ἑαυτάς, ὑποτασσόμενας τοῖς ἰδίοις ἀνδράσιν, ὡς καὶ εἰ τινες (55) ἀπειθοῖεν τῷ λόγῳ, διὰ τῆς τῶν γυναικῶν ἀναστροφῆς ἄνευ λόγου κερδηθήσονται, ἐποπτεύσαντες, φησὶν, τὴν ἐν λόγῳ ἀγνὴν ἀναστροφὴν ὑμῶν· ὧν ἔστω οὐχ ὁ ἔξωθεν ἐμπλοκῆς (56), καὶ περιθέσεως χρυσίων, ἢ ἐνδύσεως ἱματίων κόσμος· ἀλλ' ὁ κρυπτὸς τῆς καρδίας ἄνθρωπος, ἐν τῷ ἀφθάρτῳ τοῦ πραέος καὶ ἡσυχίου πνεύματος, ὃ ἐστὶν ἐνώπιον τοῦ Θεοῦ πολυτελής. » Ἡ δὲ αὐτοουργία ταῖς γυναιξὶ μάλιστα τὸ γνήσιον ἐπιφέρει κάλλος, γυμνάζουσα (57) τὰ σώματα αὐτῶν, καὶ σφᾶς αὐτὰς δι' αὐτῶν κοσμοῦσα· οὐ τὸν ὑπ' ἄλλων πεπονημένον προσφέρουσα κόσμον ἄκοσμον (58) καὶ ἀνελεύθερον, καὶ ἐταρικήν, ἀλλὰ τὸν ἐκάστης σώφρονος γυναικὸς, διὰ τῶν χειρῶν αὐτῆς, ὅποτε χρήζοι μάλιστα, ἀρκοῦμενον καὶ ἐξυφαινόμενον. Οὐ γὰρ ποτε καθήκει ἐξ ἀγορᾶς ὠνητοῖς, ἀλλὰ τοῖς οἰκουρικοῖς, τοῖς ἰδίοις ἔργοις κοσμουμένας φαίνεσθαι τὰς κατὰ θεὸν πολιτευόμενας. Κάλιστον γὰρ (59) ἔργον γυνὴ οἰκουρὸς, αὐτῆν (60) τε καὶ τὸν ἄνδρα τοῖς ἰδίοις περιβάλλουσα κοσμήμασι· δι' ὧν ἀγάλλονται πάντες, οἱ μὲν παῖδες ἐπὶ τῇ μητρὶ, ὃ δὲ ἄνθρωποι ἐπὶ τῇ γυναικί, αὐτὴ δὲ ἐπὶ τοῦτοις, πάντες δὲ ἐπὶ τῷ Θεῷ. Συλλήβδην γοῦν « Ταμείον ἀρετῆς ἐστὶν ἀνδρεία γυνή· ἥτις σῖτα (61) ὀκνηρὰ οὐκ ἔφαγε· θεσμὸς δὲ ἐλεημοσύνης ἐπὶ τῇ γλώσσῃ αὐτῆς· ἥτις τὸ στόμα αὐτῆς διήνοιξε (62) σοφῶς καὶ ἐννόμως· ἥς τὰ τέκνα ἐμακάρισαν ἀνιστάμενα, » ὡς διὰ Σολομώντος λέγει ὁ ἅγιος Λόγος (63)· « Ὁ δὲ ἄνθρωπος αὐτῆς ἐνεκωμίασε. Γυνὴ γὰρ εὐσεβῆς (64) εὐλογεῖται· φόβον δὲ Κυρίου αὐτὴ αἰνεῖτω. » Καὶ πάλιν· « Γυνή

A eis alia excrementa, et præterea sudores, cum alimentum minime distribuatur corpori, sed effundatur in ea, quæ sunt supervacanea. Hinc etiam excitantur libidines, cum ad partes genitales moderatis motibus affluat superfluitas. Quocirca liquefacere oportet hanc superfluitatem, et eam in concoctionem effundere, per quam rubescit species. Est autem absurdum eos, qui « ad Dei imaginem et similitudinem » facti sunt, archetypum quodammodo contemnentes, externum ornatum inducere, pravum hominum artificium, Dei opificio præferentes. Jubet autem Pædagogus eas prodire « in vestitu honesto, cum pudore et modestia scipsas exornare »^b, subjectas viris propriis, ut si qui verbo non pareant, per uxorum conversationem absque verbo B lucrifiant. Cum viderint, inquit, castam vestram, quæ est in verbo, conversationem. Quarum sit, non qui est extrinsecus plicaturæ, vel auri appositionis, vel vestium indumenti ornatus : sed occultus cordis homo, in incorruptibilitate mitis et quieti spiritus, qui est coram Deo pretiosus »^c. Mulieribus autem proprius labor veram et maxime germanam affert pulchritudinem, ut quod earum corpora exerceat, et ipsas per se ornet : non ab aliis laboratum mundum immundum ac illiberalem et meretricium afferens, sed mundum uniuscujusque pudicæ mulieris, qui per manus ejus, quando X maximè opus fuerit, et suppeditatur et textitur. Neque enim unquam convenit iis quæ ex foro emuntur, sed propriis ac domesticis videri ornatas operibus, quæ ex Dei legibus vitam suam instituunt. Res est enim pulcherrima, mulier domus custos, quæ et se et maritum propriis ornamentis induit ; per quæ omnes exultant, filii quidem propter matrem, maritus autem propter uxorem, ipsa autem propter eos, omnes vero propter Deum. Ut paucis

✕ P. 295 ED. POTTER, 250 ED. PARIS. ^a Gen. 1, 26. ^b I Tim. 11, 9. ^c I Pet. 11, 4, 2, 3, 4.

(54) Κακοτεχ. Κακοτεχνίαν πρὸς τῆς θείας αἰρουμένης Bod., Reg.

(55) Ὡς καὶ εἰ τινες ἀπειθοῦσι apud Pet. Mox, κερδηθήσονται pro κερδηθήσονται. Dein, τὴν ἐν φόβῳ ἁγ. Mox, ἐμπλοκῆς τριγών, καὶ. Ibid.

(56) Ἐμπλοκῆς. Ἐμπλοκῆς Nov., ἐκπλοκῆς Bod., Reg.

(57) Γυμνάζουσα. Super α final. aliquis scripsit D aīs in Bod. et Reg. Idem in Reg. factum est super finalem syllabam vocum κοσμοῦσα et προσφέρουσα· ut hæ voces non ad αὐτοουργία, sed ad γυναιξὶ referantur.

(58) Κόσμον ἄκοσμον. Tertullianus quod hic Clemens κόσμον ἄκοσμον, De habitu muliebri 4 : « Cultum dicimus, quem mundum muliebrem vocant, ornatum quem immundum muliebrem convenit dici. Ille in auro et argento, et gemmis et vestibus deputatur : iste in cura capilli, et cutis, et eorum partium corporis, quæ oculos trahunt. » COLLECT.

(59) Γὰρ. Abest a Pal., Bod., Reg.

(60) Αὐτῆν. Respicit Prov. xxxi, 22 : Διπλάς χλαίνας ἐπόησε τῷ ἀνδρὶ αὐτῆς, ἐκ δὲ βύσσου καὶ πορφύρας ἑαυτῇ ἐνδύματα.

(61) Ἥτις σῖτα. Ex hoc loco usque ad illum, « Mulier fortis, » omnia ex xxxi Proverbiorum sunt versu 26. In Antuerpiensi edit. : Στόμα δὲ αὐτῆς

ἀνοίγει σοφῶς καὶ νομοθέσιμος· ἢ δὲ ἐλεημοσύνη ἐν τῇ γλώσσῃ αὐτῆς. Vulgata : « Os suum aperit sapientie, et lex clementiæ in lingua ejus. » Apud Clementem : Στόμα αὐτῆς διήνοιξεν σοφῶς καὶ ἐννόμως, θεσμὸς ἐλεημοσύνης ἐπὶ γλώττῃ αὐτῆς. Item 28 versus : Ἀνέστησαν τὰ τέκνα καὶ ἐπλούτησαν, καὶ ὁ ἄνθρωπος αὐτῆς ἤνεσεν αὐτήν. Vulgata : « Surrexerunt filii ejus, et beatissimam prædicaverunt. » Clemens : Ἡς τὰ τέκνα ἐμακάρισαν ἀνιστάμενα, ὃ δ. ἄν. ἁ. ἐνεκωμίασεν αὐτήν. In editione Romana Aquilæ Symmacho et Theodotoni tribuitur hæc lectio, ἐμακάρισαν αὐτήν, ut et apud Clementem, et legisse videtur auctor Vulgatæ Chaldaicæ paraphrasis version. « Beatitudinem illi dederunt. » In quodam manuscripto exemplari legebatur, καὶ ἤνεσεν αὐτήν, καὶ ὁ ἄνθρωπος ἐπῆνεσεν αὐτήν. COLLECT.

(62) Διήνοιξε. Διόνοιξεν, Bod., Reg. Mox Σολομώντος, Nov.

(63) Ὁ ἅγιος Λόγος. Similiter Constit. apost. lib. 1, cap. 7 : Μάθωμεν γὰρ ἐν τῇ Σοφίᾳ τί λέγει ὁ ἅγιος Λόγος· « Audiamus enim quid in Sapientiæ libro sanctus Logos dicat. » Tum sequuntur ut hic, e Proverbiis Salomonis probæ mulieris laudes, quas conf.

(64) Εὐσεβῆς. Συνετῆ vulg. Proverb., sed εὐσεβῆς habent Constit. apost. lib. 1, c. 8.

igitur dicam : « Virtutis penus est fortis mulier, quæ cibos otiosa non comedit : eleemosynæ autem leges sunt in ore ejus ; quæ os suum sapienter et legitime aperuit. Quam beatam dixerunt filii surgen- » ut sanctus Logos dicit per Salomonem : « Maritus autem ejus laudavit eam. Mulier enim pia benedicitur, ipsa autem laudet timorem Domini ». » Et rursus : « Mulier fortis corona est marito suo ». » Corrigundæ autem sunt quam maxime et figuræ, et aspectus, et incessus, et voces. Non enim eas ita se gerere oportet, ut nonnullæ, quæ gestus comædiæ imitantes, et saltatorum fractos motus servantes, effeminatis motibus mollibusque ingressibus et fictis vocibus, veluti in proscenium prodeunt, scintillautibus oculis intuentes, ad inescandum voluptate instructæ. **108** « Mel enim a labris mulieris meretricis distillat, quæ ad gratiam loquens, guttur tuum impinguat. At id quidem certe postea felle amarius invenies, et magis acutum quam gladium ancipitem. Insipientiæ enim pedes deducunt eos qui illa utuntur post mortem ad inferos ». » Generosum certe Samsonem vicit fornicaria, et virum seph alia mulier^d ; victa est autem Ægyptia fornicatrix, et sumens vincula temperantiæ, potentior apparet soluta ✕ potestate. Optime autem se habere videtur id quod dictum est.

In summa, nescio -

Ego susurrare, neque fractus

In obliquum reflexo collo ingredi,

Quemadmodum alios hic cinædos

Multos video in civitate, vulsosque ac picatos.

Muliebres autem motus, luxus et deliciæ sunt omnino arcendæ. Mollis enim in incedendo motus, « effemina- » tique incessus, » ut ait Anacreon, sunt valde meretricie. « Ut mihi videtur, inquit comœdia, mere- »

» *ωμωδία φησι, τὰ ἔχνη τὰ ἔταιρικά ὦραν ἀπολείπειν (74), καὶ τρυφήν. » Ἴχνη δὲ πορνικά (75) « οὐκ ἐρεῖδεται*

✕ P. 294 ED. POTTER, 251 ED. PARIS. a Prov. xxxi, 26, 27, 28, 30. b Prov. xii, 4. c Prov. v, 3, 4, 5. d Gen. xxxix.

(65) *Κλαδάρων περιβλέπ.* Sic paulo post *κλαδαράων ὄψεις*. Scholiastes in marg. Bod. adnotat : *Κλαδάρων, κεκλασμένον, καὶ ἔκλυτον, καὶ τὸ ἐπαγωγὸν σοφίζόμενον. Κλαδάρων, ἀντὶ τοῦ διακύπτουσαι δῆθεν τοῦ μὴ βλέπειν ὑποπτευθῆναι, κλέπτουσαι δὲ τὸ ἔρῳ τῇ προσποιεῖται ταύτῃ γνώμῃ. Casaubonus in hunc Persii versum,*

. . . tremulo scalpuntur ubi intima versu,

hæc adnotavit : « Terentianus Maurus de galliambo versu :

Nomenque galliambi memoratur hinc datum,

Tremulos quod esse Gallis habiles putant modos.

« Sic *κλαδάρων* Græci pro lascivo ac molli. Unde *κλαδαράων ὄψεις*, et *κλαδάρων περιβλέπει* apud Clementem Alex. de Veneris pusionibus ; *κλαδαρός* autem, idem ac « tremulus. » Hesychius, *Κλαδαρόμματοι, ἔνσειστοι τὰ ἄμματα. »*

(66) *Ἡ πρὸς χάριν λαλοῦσα, λιπαίνει.* « Ἡ πρὸς χάριν λαλοῦσα, λιπαίνει, Prov., ut etiam apud Clementem Strom. i, p. 283, et *Constit. apost.* lib. i, cap. 7. Mox *μαχαίρας* *διστόμου* pro ἡ *μάχαιραν* *διστομον*, Proverb. et *Const. apost.*

(67) *Μετὰ θάνατον εἰς ἄδην.* Μετὰ θανάτου εἰς τὸν ἄδην, Proverb. Sed lectionem suam retinet Clemens Strom. i, p. 283.

(68) *Ἡ πόρνη.* Nempe Philistæa mulier in Thamnatha. Judic. xiv, 1, 2, etc.

(69) *Τὸν ἄνδρα... αὐτοῦ.* « Virum suum » verit Interpres, quod esset Græce τὸν ἄνδρα αὐτῆς. Ver-

» *ἀνδρεία* *στέφανος* τῷ ἀνδρὶ αὐτῆς. » Ἐπανορθωτέον δὲ ὅτι μάλιστα καὶ τὰ σχήματα, καὶ τὰ βλέμματα, καὶ τὰ βαδίσματα, καὶ τὰς φωνάς. Οὐ γάρ, ὡς τις τὴν ὑπόκρισιν ζηλοῦσαι τῆς κωμωδίας, καὶ τὰς πεταγυίας τῶν ὀρησῶν κινήσεις παραφυλάττουσαι, παρὰ τὰς ὀμίλιας σκηνοβατοῦσαι, αὐτοῖς τοῖς κινήμασιν τοῖς ἄθροισ, καὶ τοῖς ὑγροῖς βαδίσμασιν, καὶ φωναῖς ταῖς πεπλασμέναις κλαδάρων περιβλέπασαι (65), δέλεαρ ἡδονῆς ἐξησχημέναι. « Μέλι γὰρ ἀποστάζει ἀπὸ χειλέων γυναικὸς πόρνης, ἢ πρὸς χάριν λαλοῦσα, λιπαίνει (66) σὺν φάρυγγα· ὕστερον μὲν τοι πικρότερον χολῆς εὐρήσεις, καὶ ἠκονημένον μᾶλλον ἢ μάχαιραν διστομον· τῆς γὰρ ἀφροσύνης οἱ πόδες κατάγουσι τοὺς χρωμένους αὐτῇ μετὰ θάνατον εἰς ἄδην (67). » Σαμψὼν γοῦν τὸν γεννάδαν ἢ πόρνη (68) νενίκηκε, καὶ τὸν ἄνδρα ἔχειρεν αὐτοῦ (69) ἑτέρα (70) γυνή. Ἄλλ' οὐχ οὕτως ἠπάτησε τὸν Ἰωσήφ ἄλλη γυνή· νενίκηται δὲ ἢ πόρνη ἢ Αἰγυπτία· καὶ δεσμὰ σωφροσύνης λαμβάνουσα (71), κρείττων ἀναφαίνεται λευμένης ἐξουσίας. Ἐχοι δ' ἂν κάκεινο ἀριστα εἰρημένον·

» *suum totondit alia mulier. Sed non ita decepit Jo-*

... τὸ δ' ἄλλο (72), οὐκ ἐπίσταμαι

Ἐγὼ ψιθυρίζειν, οὐδὲ κατακεκλασμένος,

Πλήθιον ποιήσας τὸν τράχηλον, περιπατεῖν,

Ὅσπερ ἑτέροισ ὄρω κιναιδούς ἐνθάδε

Πολλοὺς ἐν ἄσσει, καὶ πεπιττοκοπημένους.

Αἱ δὲ γυναικεῖοι κινήσεις, καὶ θρόψεις, καὶ χλιδαί, κολωνστέαι παντελῶς· τὸ γὰρ ἀβροδαιτον τῆς περὶ τὸν περιπατον κινήσεως, « καὶ τὸ σαυλὰ βαίνειν (73), » ὡς φησὶν

» *Ἀνακρέων, κομιδῆ ἔταιρικά. » Ὡς γέ μοι φαίνεται, ἢ*

» *Ἰχνη δὲ πορνικά (75) « οὐκ ἐρεῖδεται*

tendum fulsset, « virum ejus, » hoc est robur ac vires quas Samson a Dalila tonsus amisit. Jud. xvi, 17.

(70) *Ἐτέρα.* Syllburgius scribi voluit *ἑταῖρα*, « meretrix. » In Reg. aliquis αἱ super mediam « scriptum obliteravit : et profecto ἑτέρα γυνή est vera lectio. Vult enim « aliam » a Philistæa, de qua prius locutus est, mulierem, nempe Dalilam, Sansoni robur cum crinibus detondisse.

(71) *Καὶ δεσμὰ σωφροσύνης λαμ.* His verbis sensus haud constat. Scribe igitur ex Nov. *σωφροσύνη*, « temperantia, » hoc sensu : « Et temperantia, dum vincula sumit, melior apparet soluta potestate. » Agit enim de Joseph, qui propter continentiam suam in vincula conjectus, se præstantiorem domina sua libera ac vinculis soluta ostendit.

(72) *τὸ δ' ἄλλο.* Cujusdam comici verba. Mox *κατακεκλασμένος* pro *κατακεκλασμένος*, Bod., Reg. Dein, ὡσπερ ἑταίρους ὄρωμεν κιναιδούς, Reg., quin etiam ἑταίρους habet Nov., et ὄρωμεν Bod. Dein, *πεπιττοκοπημένους*, Bod., Reg.

(73) *Σαυλὰ βαίνειν.* Eadem phrasis e Simonide citatur :

Καὶ σαυλὰ βαίνων ἵππος ὡς κορωνιστῆς,

(74) *Ὅραν ἀπολείπειν.* Scribe ex Nov. ὦραν ἀπολείπει. Nisi potius legendum ὦρα ἀπολείπειν, « tempus est relinquere. » Mox aliquis in Reg. super finalem syllabam τοῦ τρυφήν scripsit *ῥ*, ut legi possit τρυφῶν.

(75) *Ἰχνη δὲ π.* Τὰ δὲ ἔχνη αὐτῆς οὐκ ἐρεῖδεται· ὀδοὺς γὰρ ζ. Prov. Sed Clemens hæc instituto suo,

εις ἀλήθειαν ἰδοὺς γὰρ ζωῆς οὐκ ἐπέρχεται· σφαλεραὶ δὲ αἱ τροχια αὐτῆς, καὶ οὐκ εὐγνωστοί. » Μάλιστα δὲ ὀφθαλμῶν φειστέον· ἐπεὶ τοὺς ποσίν (76) ἢ τοὺς ὀφθαλμοὺς ἀμεινονόλιθεῖν. Ὁ γοῦν Κύριος συντομώτατα ἴσται τὸ πάθος τοῦτο· « Εἰ σκανδαλίζεις σε ὁ ὀφθαλμὸς σου, ἔκκοψον (77) αὐτὸν, ἢ λέγων, ἐκ βάρων ἀνασπῶν τὴν ἐπιθυμίαν. Κλαδαραὶ δὲ ὄψεις, καὶ τὸ ἐνιλλώπτειν, διὰ τῶν ὀφθαλμῶν βλεφαρίζειν ἐστίν, οὐδὲν ἄλλ' ἢ διὰ τῶν ὀφθαλμῶν μοιχεύειν ἐστίν, ἀκροβολίζομένης τῆς ἐπιθυμίας δι' αὐτῶν. Πρὸ γὰρ τοῦ παντὸς σώματος διαφθείρονται οἱ ὀφθαλμοί. « Θεωρῶν δὲ κατὰ ὀφθαλμὸς, εὐφραίνει καρδίαν· » τούτέστι, καλῶς μαθῶν θεωρεῖν, εὐφραίνει· « Ἐνευῶν δὲ ὀφθαλμῶν (78) μετὰ δόλου, συνάγει ἀνδράσι λύπας. » Τοιοῦτόν ποῦ τὴν θηλυδρίαν Σαρδανάπαλον, τῶν Ἀσσυρίων τὴν βασιλέα, ἐπὶ κλίνῃ ἀναβάδην ἐζόμενον εἰσάγουσι, πορφύραν ξάινοντα, καὶ τὰ λευκὰ (79) τῶν ὀφθαλμῶν ἐπαναβάλλοντα. Αἱ ταῦτα ἐπιτηδεύουσαι γυναῖκες, ἰδίαις ὄψεσι προαγωγέουσιν αὐτάς· « Λύχνος γὰρ τοῦ σώματος ἐστίν ὁ ὀφθαλμὸς, » φησὶν ἡ Γραφή· δι' οὗ καταφαίνεται τὰ ἔνδον, φωτὶ τῷ φαινομένῳ καταγαζόμενα. « Πορνεία δὲ γυναικὸς ἐν μετεωρισμῷ (80) ὀφθαλμῶν. Νεκρώσατε οὖν τὰ μέλη ὑμῶν (81) τὰ ἐπὶ τῆς γῆς, πορνείαν, ἀκαθαρσίαν, πάθος, ἐπιθυμίαν κακῆν, καὶ τὴν πλεονεξίαν, ἥτις ἐστὶν εἰδωλολατρεία. δι' ἧς ἐρχεται ἡ ὀργὴ τοῦ Θεοῦ ἐπὶ τοὺς υἱοὺς τῆς ἀπειθείας (82), » ὁ μὲν Ἀπόστολος βοᾷ· ἡμεῖς δὲ ἀναζωπυροῦμεν τὰ πάθη, καὶ οὐκ αἰσχυνόμεθα ; αἱ μὲν αὐτῶν, μαστίχην ἐντραγεῖν (83), περιούσαι, σεσθήρασι τοὺς παρ-

✕ P. 295 ED. POTTER, 252 ED. PARIS. * Prov. 10. 10. e Matth. vi, 22. f Eccli. xxvi, 12.

pro more, accomodavit. Mox ζωῆς ἐπέρχεται, C

(76) Τοὺς ποσίν. Imitatur Zenonis Cittiei dictum quod retulit Laertius ib. vii. seg. 26 : Κρεῖττον εἶναι τοὺς ποσίν ὀλιθεῖν ἢ τῇ γλώσσῃ. « Melius esse pedibus quam lingua labii. »

(77) Ἐκκοψον. Ἐξέλε, Matth.; ἔκκοψον est e vers. seq. ubi ἐκκόπτειν χεῖρα jubet Christus. Verum hæc auctor διὰ μνήμης, atque adeo imperfecte, recitavit.

(78) Ὀφθαλμῶν. Ὀφθαλμοῖς, Proverb.

(79) Καὶ τὰ λευκ. I. e. « albugines oculorum sustollentem, » nam ἀναβάλλειν est « sustollere. » Emendandus hoc loco Athenæi locus a nemine hactenus satis explicatus, qui ex eodem auctore, unde Clementis hæc protulit, sumptus est. Ille porro *Dipnos*. lib. xii principio cap. 7 : « Ὅτι δὴ οὖν Ἀρβάκης, εἰς τῶν ὑπ' αὐτῶν στρατηγῶν, Μῆδος γένος, διεπράξατο διὰ τινὸς τῶν εὐνοούχων Παραμείζου θεάσασθαι τὴν Σαρδανάπαλον, καὶ μόλις αὐτὸ ἐπετρέπη, ἐκείνου ἐθελῆσαντος. Ὡς οὖν εἰσελθὼν, εἶδεν αὐτὸν ὁ Μῆδος ἐψιμμηθωμένον καὶ κεκοσμημένον γυναικιστὶ, καὶ μετὰ τῶν παλλακίδων ξάινοντα πορφύραν, ἀναβάδην τε μετ' αὐτῶν καθήμενον τὰς ὄφρυς, γυναικεῖαν δὲ στολὴν ἔχοντα, καὶ κατεξυρημένον τὸν πώγωννα, καὶ κατακεισθηρισμένον, ἦν δὲ καὶ γάλακτος λευκότερος, καὶ ὑπογέγραπτο τοὺς ὀφθαλμοὺς καὶ τὰς ὄφρυς (ἐπεὶ δὲ καὶ προσεῖθε τὴν Ἀρβάκην, τὰ λευκὰ ἐπαναλαβὼν τοῖς ὀφθαλμοῖς), οἱ μὲν πολλοί, ὧν ἐστὶ καὶ Δοῦρις, ἰστοροῦσιν ὑπὸ τούτου ἀγανακτήσαντος εἰ τοιοῦτος αὐτῶν βασιλεύει, συγκεντηθέντα ἀποθαιεῖν· « Arbaces quidam genere Medus, unus ex iis ducibus, qui sub eo militavit, egit cum Parameize, qui inter eunuchos principis erat, regis videndi potestas ut sibi fieret. Hæc rex cum vix annuisset ac permisisset, admittens Medus ut eum aspexit cerussa oblitum, muliebriter ornatum, cum pellicibus carminantem purpuram, ac cum illis sedentem pedibus

tricia vestigia relinquere formam et delicias. » Fornicatoria autem « vestigia minime figuntur in veritate, vias enim vitæ non ingrediuntur ; sunt autem lubricæ ac periculosæ ejus orbitæ, et quæ nou sunt cognitu faciles *. » Porro autem oculis maxime parcendum est, quoniam melius est labi pedibus quam oculis. Dominus itaque compendiosissime medetur huic vitio : « Si te tuus, inquires, scandalizat oculus, excinde eum^b, » ex imo evellens cupiditatem ; lascivi enim aspectus, et versatilibus ac tanquam conniventibus oculis intueri, nihil est aliud quam oculis mœchari, cum per eos cupiditas ineat primæ pugnæ præludia. Ante totum enim corpus corrumpuntur oculi. « Honesta autem contemplans oculus, cor lætitia afficit * ; » hoc est qui B recte contemplari didicit, lætitiâ afficit. « Annuens autem oculo cum dolo, viris dolores congregat^d. » Talem utique effeminatum Sardanapalum, regem Assyriorum, in lecto pedibus sursum sublatis sedentem, purpuram carpentem, et albuginem oculorum versantem, introducent. Quæ hæc exercent, mulieres suo intuitu sui ipsarum lenæ sunt : « Lucerna enim corporis est oculus^e, » inquit Scriptura, per quem scilicet apparent interna, luce, quæ cernitur, illustrata. « Fornicatio autem mulieris in elevatione oculorum^f. Mortificate ergo ✕ membra vestra, quæ sunt super terram, fornicationem, immunditiam, perturbationem, cupidita-

v, 5, 6. ^b Matth. v, 29. ^c Prov. xv, 30. ^d Ibid. x,

porrectis in altumque sublatis, tinctis fuce superciliis, muliebri stola indutum, rasa barba, lævigata pumicis attritu facie, colore quam lactis candidiore, picturatis oculis, multi, et inter eos Diris, scilicet, indignatum illum, quod regi tam effeminato pareret, suo se gladio confodisse ac occidisse. » Quorum verborum partem posteriore Clementis nostri ope sic scribe et expr.... ἀναβάδην τε μετ' αὐτῶν καθήμενον γυναικ... ὑπογέγραπτο τοὺς ὀφθαλμοὺς καὶ τὰς ὄφρυς· ἐπεὶ δὲ καὶ προσεῖθε τὴν Ἀρβάκην, τὰ λευκὰ ἐπαναβάλλον τῶν ὀφθαλμῶν· « Cum illis sedentem pedibus porrectis in altumque sublatis muliebri... erat autem lacte candidior, et oculis ac superciliis pictus, cum autem vidit Arbaceum albugines oculorum sustollens : multi, interque eos Duris, eum referunt ab illo (Arbace) indignante quod tali regi pareret, confossum interuisse. » Porro ea verba, τὰ λευκὰ ἐπαναβάλλον (vel ἐπαναβαλῶν) τῶν ὀφθαλμῶν, imperitus aliquis librarius, qui putavit de pigmentis agi, mutasse videtur in τὰ λευκὰ ἐπαναλαβὼν τοῖς ὀφθαλμοῖς. Postrema autem perioche perinde versa est ab interprete, ac si auctor Arbaceum semetipsum, non vero Sardanapalum, confodisse retulisset.

(80) Μετεωρισμῷ. Μετεωρισμοῖς, Eccli.

(81) Ὑμῶν. Absent a Nov.

(82) Ἐπὶ τοὺς υἱοὺς τῆς ἀπειθείας. Hæc absunt a Pal., inquit Syll. Absunt etiam a Nov., Bod., Reg. Videtur itaque Clementis ea consulto præterisse.

(83) Μαστίχην ἐντραγ. Plinius lib. xiv, cap. 24, mastichen « lentiscum » vocat. Dioscorides de ea, lib. i, c. 77 : Στόματος εὐώδιον ποιεῖ διαμασσομένη, καὶ ὄλων ἐστὶ σταλτικῆ. « Commanducata oris halitum commendat, et gingivarum tumores reprimit. » Idem : Τὰ δὲ φυλάρια χλωρὰ ἀντὶ καλάμιδων παρατριβόμενα τοῖς ἰδοῦσι σμῆχεται τούτους. « Virentes surculi calamulorum vice dentibus repurgandis affricantur. » Similis ille locus cap. 2 lib. iii Pæ-

tem malam, et avaritiam, quæ est idolorum cultus, propter quæ venit ira Dei super filios inobedientia^a, » clamat Apostolus: nos autem perturbationis animi excitamus, et non erubescimus? aliæ quidem ex iis mastichen devorantes, circumeuntes, diductis labris arrident iis qui ad eas accedunt; aliæ vero, perinde ac si digitos non haberent, fibulis, quas ferunt, capita scalpentes, deliciantur, et ut eas vel ex testudine vel elephante, vel aliquo alio animali mortuo factas habeant, magno studio procurant: aliæ autem, tanquam quæ habeant pululantes quosdam flores, ut decoræ videantur aspectantibus, floridis circumlitionibus ornatae, vultus suos commaculant: « Stultam » et « audacem » vocat huiusmodi « mulierem » per Salomonem, « quæ nescit verecundiam. Sedit in foribus domus suæ aperte super sellam, vocans eos, qui in via prætereunt, eos qui vias suas recte dirigunt. » Vocat autem per suam speciem et universam vitam, dicens scilicet: « Quis est vestrum stultissimus? ad me declinet. Iis autem, qui egent prudentia, præcipit dicens: Absconsos panes jucunde tangite, et dulcem furti aquam: » furtivam hanc intelligens *Venerem*. (Hinc adjunctus Bæotius Pindarus: *Dulcis est, inquit, furtiva cura Veneris.*) « Miser autem nescit eam mortem afferre terrigenis, et quod ad tignum inferorum tendit. Sed resiliat, inquit

^a Col. iii, 5, 6.

dagogi: « In labris habens myrsinæ tabellam, » ubi ξυλφίον, quod Dioscorides ξυλάριον, dicitur, et paulo inf. « mastichen rodentes. » Martialis lib. xvi, 17, *De dentisculpio*:

*Lentiscum melius, sed si tibi frondea cusps
Desuerit, dentes panna levare potest.*

COLLECT.

(84) *Νεκροῦ*. Μικροῦ, Bod., Reg. Perperam, nam « mortui » mentionem injicit, quod vivos mortuorum ἀποσπασματίους ornari indignum putaret. Similia superius dicit *Pædag.* lib. ii. Mox, πεποτημέναις προ πεποτημένας, Bod.

(85) *Οὐδέ*. Οὐκ Prov. Mox ἐπὶ δ. ἐμφανῶς ἐν πλεταίαις. Ibid.

(86) *Προσκαλοῦμ*. Προσκαλουμένη τοὺς παριόντας, καὶ κατευθύνοντας ἐν ταῖς ὁδοῖς αὐτῶν, Prov. Παριόντας ὁδὸν habet codex Alexandrinus.

(87) *Διὰ τοῦ σχ*. Hæc ad ea quæ sequuntur, relata sic distingue: Διὰ τοῦ σχήματος αὐτῆς καὶ τοῦ βίου παντὸς δηλονότι λέγουσα. Τίς ἐστ: « Per suum nempe habitum totaque vitam hæc eloquens: Quis, etc. » Sunt enim hæc a Clemente interpolata, quibus indicat, sequentem orationem, quam Salomon meretrici tribuit, non tam ejus verbis, quam habitu totaque vitæ ratione ac instituto prolatam intelligi debere.

(88) *Τίς*. Ὅς absque interrogat. Prov.

(89) *Ἐνδέσει δὲ φρ*. Καὶ τοῖς ἐνδέσει φρονήσεως παρακλεῦομαι, λέγ. Proverb. ac si hæc non Salomonis, sed meretricis verba essent.

(90) *Πίνδαρος*. Interserit verbis Salomonis ex ix Prov. sententiam Pindari, quæ ex solo Clemente eruta, inter ejus fragmenta numeratur: Γλυκύ τι κλεπτόμενον μέλημα Κύπριδος. « Dulce est, dum subripitur, studium Veneris: » quæ autem sequuntur, οὐκ οἶδεν ἄθλιος ὅτι γηγενεῖς παρ' αὐτῆς ὀλούνται, καὶ ἐπὶ πέταυρον ἄδου συναντᾷ, sunt ex eodem cap. ix Proverb. in quibus Hervetus corrigi ὀλούνται pro ὀλούνται,

Αἰοῦσιν· αἱ δὲ τὰς κεφαλὰς, ὡς μὴ δακτύλους ἔχουσαι, ταῖς ὑπ' αὐτῶν φερομέναις περόναις σκαλεύουσαι, θρύπτονται: καὶ ταύτας ἢ χελώνης, ἢ ἐλέφαντος, ἢ τινος ἄλλου ζώου νεκροῦ (84) πεποτημένας πολυπραγμοῦσιν. Ἄλλαι δὲ, καθάπερ ἐξανθήματα τινὰ ἔχουσαι πρὸς εὐπρέπειαν τῶν ὀρώντων, εὐανθεῖσι περιχρίστοις κοσμοῦμεναι, σπιλοῦσι τὰ πρόσωπα τὰ αὐτῶν. « Ἄφρονα τὴν τοιαύτην καὶ θρασεῖαν γυναῖκα » διὰ Σολομῶντος λέγει, ἢ « οὐδὲ (85) ἐπιστάται αἰσχύνῃν. Ἐκάθισεν ἐπὶ θύραις τοῦ ἑαυτῆς οἴκου, ἐπὶ δίφρου ἐμφανῶς, προσκαλουμένη (86) τοὺς παριόντας ὁδὸν, τοὺς εὐθύνοντας τὰς ἑαυτῶν τροχιάς, » διὰ τοῦ σχήματος (87) αὐτῆς καὶ τοῦ βίου παντὸς, δηλονότι λέγουσα: « Τίς (88) ἐστὶν ὁμῶν ἀφρονέστατος; ἐκκλινάτω πρὸς μέ. » Ἐνδέσει δὲ φρονήσεως (89) παρακλεῦεται, λέγουσα: Ἄρτων κρυφῶν ἠδέως ἄψασθε, καὶ ὕδατος κλοπῆς γλυκεροῦ. » τὴν ἐπίκλοπον ταύτην Ἀφροδίτην λέγει. Ἐντεῦθεν ὠφελιμὸς ὁ Βουώτιος Πίνδαρος (90), *Γλυκύ τι, φησὶν, κλεπτόμενον μέλημα Κύπριδος*. Ὅ δὲ οὐκ οἶδεν ἄθλιος, « ὅτι γηγενεῖς παρ' αὐτῆς ὀλούνται: καὶ ἐπὶ πέταυρον ἄδου συναντᾷ. Ἄλλὰ ἀποπήδησον (91), φησὶ, μὴ χρονίσῃς ἐν τῷ τόπῳ, » ὁ Παιδαγωγός: « μηδὲ ἐπιστήσης τὸ σὸν ἕμμα πρὸς αὐτὴν. οὕτω γὰρ διαβήση ὕδωρ ἄλλοτριον, καὶ ὑπερβήση τὸν Ἀχέροντα. » Διὰ τοῦτο τὰδε λέγει Κύριος διὰ Ἡσαΐου: « Ἀνθ' ὧν (92) ἐπορεύθησαν αἱ θυγατέρες Σιών ὑψηλῶ τραχήλῳ, καὶ ἐν νεύμα-

apud LXX est ὀλούνται. Ad verbum, « Ipse autem nescit, quod gigantes apud eam pereunt, et in profundis inferni occurrit: » vel « ad laqueum inferni vadit. » Vulgata: « Et ignoravit, quod ibi sint gigantes et in profundis inferni convivæ ejus. » Aquila et Symmachus, *ραφαεὶμ θεομάχοι*, Theodotio γίγαντες. Didymus sic exponit: Οἱ γὰρ πειθόμενοι αὐτῆ, χοῖκοι γινόμενοι παρ' αὐτῆ καὶ γῆνοι, οὕτως ἀπολούνται: ἠδονὴ γὰρ λόγων τὴν ἑαυτοῦ ζωὴν ἀπεμπολήσας, καθάπερ ὄρνειον πρὸ τοῦ ὀύσασαι σχεδὸν τῆς φαινομένης τῷ πεταύρῳ τροφῆς, ὑπὸ τούτου ἀλίσκεται. Gigantes, seu terra genitos homines, qui terrena sapiunt, appellat, et voluptatis illecebris, ut laqueis aves, captari indicat. Sic in Proverbiorum v. 8, μετὰ τῶν γηγενῶν, « cum terrigenis, » et Ecclesiastici xiiii, γιγαντώδη ψυχῇ, in quibusdam libris, ut adnotatum est in ephit. Romana. COLLECT.

(91) Ἄλλὰ ἀποπ. Hæc quoque ex eodem cap. ix Prov. sunt, sed a Latina tamen absunt, atque ab ipsa Græca LXX Antuerpiensi, at in Romana nuper addita sunt ex optimo codice Vaticano, cum quo etiam convenit antiquus liber bibliothecæ Christianiss. Reg. matris. ἀλλ' ἀποπήδησον, μὴ χρονίσῃς ἐν τῷ τόπῳ, μηδὲ ἐπιστήσης τὸ σὸν ἕμμα (sic enim apud Clementem et in manuscripto legitur, non ut in Romana, ὄνομα), πρὸς αὐτὴν: οὕτω γὰρ διαβήση ὕδωρ ἄλλοτριον, sed addit Clemens, καὶ ὑπερβήση τὸν Ἀχέροντα, pro quo in scholiis Romæ edit. ex quibusdam libris additur, καὶ ὑπερβήση ποταμὸν ἄλλοτριον. Certè in Latina editione vulgata in quibusdam libris post versum 18, qui in Græcis ultimus est, sequuntur ista: « Qui enim applicabitur illi, descendit ad inferos; nam qui abcesserit ab ea, salvabitur. » COLLECT.

(92) Ἀνθ' ὧν. Ἀνθ' ὧν ὑψηλῶσαν αἱ θυγατέρες Σιών, καὶ ἐπορεύθησαν ὑψηλῶ τρ. Isa. Mox, πορεία τῶν ποδῶν ἄμ. Ibid. Dein, τοῖς ποσὶν ἄμα π. Ibid. Paulo post: Θεὸς ἀρχούσας θυγατέρας Σιών, καὶ Κύριος ἀνακαλύψ.

σιν ὀφθαλμῶν, καὶ τῆ πορεῖζ ἄρα σύρουσαι (95) ὡς χιτῶνας, καὶ τοῖς ποσὶ παίζουσαι· καὶ ταπεινώσει ὁ Θεὸς τὰς θυγατέρας Σιών, καὶ ἀνακαλύψει τὸ σῆμα αὐτῶν, ἢ τὸ ἀσχημον σχῆμα. Ἐγὼ μὲν οὐδὲ τὰς θεραπαίνας ἀξιώ τὰς ἀρίσταις γυναιξὶ τὰς ἐπομέναις αὐταῖς αἰσχρολογεῖν, ἢ αἰσχροσργεῖν· σωφρονίζεσθαι δὲ αὐτὰς πρὸς τῶν δεσποινῶν. Σφόδρα γοῦν ἐπιτιμητικώτατα (94) ὁ κυρικὸς Φιλήμων φησὶν· « Ἐξὼν γυναικὸς ἐξόπισθ' ἐλευθέρας βλαπομένην θεραπαίαν κατόπιν ἀκολουθεῖν καλὴν, ἐκ τοῦ Πλαταϊκοῦ τε παρακολουθοῦντά τινα, ταύτη κατὰ λώπτειν. » Ἀναστρέφει γὰρ ἐπὶ τὴν δέσποιαν ἢ τῆς θεραπαίνης ἀκολασία, ἐπιβαθραίνειν ἐνδοιδούσα τοῖς πειρώσι τὰ ἤττονα, τὸ μὴ εὐλαθεῖσθαι (95) τὰ μείζονα, διὰ τοῦ συγγινώσκειν τοῖς αἰσχροῖς, τὸ μὴ καταγινώσκειν ἐμφανιούσης τῆς δεσπόινης· τὸ δὲ μὴ ἐπαγανακτεῖν τοῖς ἀκολασταίνουσιν σαφὲς γίνεσθαι τεκμήριον γνώμης εἰς τὸ ὅμοιον ἐκτροπομένης. « Οἷα γὰρ δέσποινα, » φασὶν οἱ παροιμιαζόμενοι, « τοιάδε χ' ἂ κύων (96). » Ἀποσχορακιστέον δὲ ἡμῖν καὶ τοῦ περιπάτου τὴν μανιώδης· τὸ δὲ σεμνὸν καὶ τὸ σχολαῖον ἐκλεκτέον, οὐ τὸ βάδισμα τὸ μελλητικόν. Οὐδὲ τὸ ἐν ταῖς ὁδοῖς σαλευεῖν, καὶ ἐξυπτιάζοντα (97) παραβλέπειν εἰς τοὺς ἀπαντῶντας εἰ ἀποβλέπουσιν εἰς αὐτὸν, καθάπερ ἐπὶ σκηνῆς ἐμπομπεύοντα, καὶ δακτυλοδεικτούμενον· οὐδὲ ὑπὸ οἰκετῶν ἀναστρέφεσθαι χρῆ, πρὸς τὸ σιμὸν ὠθουμένους· ὡσπερ τοῖς τρυφητικωτέροις (98) ὀρώμεν, ἐβρώμενους εἶναι δοκοῦντας, ὑπὸ μαλακίας δὲ ψυχικῆς διαθεθρομμένους. Ἄνδρὸς δὲ γενναίου σημεῖον οὐδὲν εἶναι δεῖ περιφανῆς ἐν τῷ προσώπῳ μαλακίας, ἀλλ' οὐδὲ ἐν ἑτέρῳ μέρει τοῦ σώματος. Μὴ τοίνυν μηδὲ ἐν κινήσει, μηδὲ ἐν σχέσει ἐυρεθείη ποτ' ἂν ἢ ἀσχημοσύνη τῆς ἀνδρείας. Οὐδὲ μὴν, καθάπερ ὑποζυγίαις, τοῖς οἰκέταις χρῆστέον τῷ ὑγιαίνοντι. Ὡς γὰρ ποτὶ ἐκείνοις παραγγέλλεται, « παντὶ (99) φόδῳ τοῖς δεσπόταις, οὐ μόνον τοῖς ἀγαθοῖς καὶ ἐπισκεῖσιν, ἀλλὰ καὶ τοῖς σχολοῖς ὑποτάσσεσθαι, » φησὶν ὁ Πέτρος· οὕτως ἢ ἰσότης, καὶ ἡ μακροθυμία, καὶ ἡ φιλανθρωπία τοῖς δεσπόταις εὐάρμοστος (1). « Τὸ γὰρ τέλος, » φησὶ, « πάντες ὁμόφρονες, συμπαθεῖς, φιλάδελφοι, εὐσπλαγχοί, ταπεινώφρονες » καὶ τὰ ἐπὶ τούτοις, « ἵνα εὐλογίαν κληρονομήσητε καλὴν τινα καὶ ἀξίεραστον. Ὑπογράφειν ὁ Κιττιεὺς ἔοικε Ζήνων εἰκόνα νεάνιδα· καὶ οὕτως αὐτὴν ἀνδριανουργεῖ· « Ἔστω, φησὶ, καθαρὸν τὸ πρόσωπον· ὄφρως μὴ καθειμένη, μηδὲ ὄμμα ἀναπεπταμένον (2), μηδὲ ἀνακεκλα-

✠ P. 296 ED. POTTER, 252-253 ED. PARIS. ^a Proverb. ix, 13, 14, 15, 16, 17, 18. ^b Isai. iii, 16, 17. ^c I Pet. ii, 18. ^d Ibid. iii, 8, 9.

(93) Σύρουσαι. Σύρονται, Nov.

(94) Ἐπιτιμητικώτατα. Ἐπιτιμηκώτατα, B., Reg.

(95) Τὸ μὴ εὐλ. Forte rectius τῷ μὴ εὐλαθ. dat. casu. SYLBURG.

(96) Τοιάδε χ' ἂ κύων. Τοιαῖδε καὶ αἱ θεραπαίνιδες, Erasmus in *Adugiis*. A. SYLBURG.

(97) Ἐξυπτιάζοντα. Casaubonus in Persium p. 163 hæc adnotavit: « Ἐξυπτιάζειν est ὕψαυεῖν. Persius: . . . *Italo quod honore supinus.*

« *Supinus et supinare.* » Seneca, lib. ii *De benefic.* « *O superbia magnæ fortunæ! O stultissimum inanium! Libet interrogare, quid tantopere te supinet?*

ΠΑΤΡΟΛ. GR. VIII.

A *Pædagogus*, « neque in loco diutius habites, neque in eam tuos desigas oculos: ita enim aquam alienam trajicies, et transibis Acherontem. » Quocirca hæc dicit Dominus ✠ per Isaiam: « Propterea quod ambulaverunt filix Sion erecto collo, et nutibus oculorum, et simul cum incessu trahentes tunicas, et pedibus ludentes, et humiliabit Deus filias Sion, et revelabit figuram earum ^b, » figuram indecoram. Ego quidem censeo ne ancillas quidem, quæ probas sequuntur feminas, oportere turpia dicere aut facere: sed ipsas debere castigari a dominis. Valde itaque acriter dicit comicus Philemon: « Cum liceat post mulierem liberam, quæ aspicitur, ancillam retro sequi pulchram, et ex Platæico consequentem quempiam, eam limis intueri. » In dominam enim retorquetur ancillæ intemperantia, quæ concedit iis qui minora aggrediuntur, ut non vereantur ad majora conscendere, cum, ignoscendo turpibus, domina præferat se ea non damnare. Non succensere autem iis, qui se dedunt libidini, est indicium animi ad similia propensi. « Qualis enim domina, talis est (ut dicitur in proverbio) catella. » A deambulatione autem nobis procul est amandandus furiosus incessus, sed honestus et lentus nobis est eligendus, non autem nimis tardus. Sed neque in via fluctuare, nec **109** supina cervice obvios respicere, an ipsum respiciant, tanquam se in scena ostentantem, et digitis monstratum. Nec si in locum decliviorum detrudantur, eos oportet a famulis in pristinum locum reduci; ut nonnullos videmus delicatioribus, qui videntur esse robusti, sed sunt ab animi mollitie effeminati. In fortis autem viri vultu nullum esse oportet signum mollitie, sed neque in ulla parte corporis. Neque ergo in motu, neque in habitu inveniatu unquam, quod virilem animum dedecoret. Neque vero tanquam jumentis famulis utendum est ei, qui fuerit sanæ mentis. Quemadmodum enim illis præcipitur, « ut cum omni metu dominis, non solum bonis et clementibus, sed morosis etiam et pravis, » ait Petrus, « subjiciantur c; » ita æquitas, et patientia, et benignitas dominis pulchre convenit. « In summa este, inquit, omnes unanimis, misericordes, fratrum amantes, bonis visceribus præditi, humiles, » et quæ sequuntur, « ut » bonæ cujusdam et amabilis « benedictionis hæredes sitis ^d. » Adolescentulæ imaginem volens describere Zeno Cittiæus, eam ita effingit: « Sit, inquit, munda facies, supercilium

quid vultum habitumque oris pervertat, ut malis habere personam quam faciem? »

(98) Τρυφητικωτέροις. Τρυφικωτέροις Bod., τρυφηκωτέροις Reg.

(99) Παντὶ. Ἐν παντὶ Petr. Mox, οὕτως ἰσότης, absque ἢ, Bod., Reg.

(1) Εὐάρμοστος. Pal. Ms. εὐάρμοστον, sc. τὴν χρεῖμα. SYLBURG. — Mox, τὸ δὲ τέλος, dein φιλόφρονες pro ταπεινώφρονες, Petr.

(2) Μηδὲ ὄμμα ἀναπεπταμένον. « Nec oculus supbilinis, » inquit Hermet. Vertendum fuit, « Nec oculus apertus » vel « patens. » Nam Vitii mago quam

non demissum, nec oculus sublimis neque fractus, **Α** cervix miuime supina, nec remissa membra corporis, sed erecta, et intensis similia, et erecte extensa: in sermonem acumen, et bona eorum, quæ dicta fuerint, memoria, habitusque et motus, qui nullam spem præbeat impudicis. Resideat quidem in vultu pudor, et virum aspectu præ se ferat. Procul autem absit myropolarum, aurificum, lanificum, cæterarumque officinarum caligo (8*), in quibus more meretricio ornatae, tanquam sedentes in prostibulo, totum diem transigunt. » Neque ergo viri in tonstrinis et cauponis versantes, futiliter garriant, et assidentes mulieres cessent quandoque venari; qui etiam ut risum moveant, non cessant pluribus maledicere. Jam vero prohibendus quoque est tesserarum ludus: et præterea ex talorum ludo lucri studium, quod **B** nonnulli acriter sequuntur. Talia enim improvida luxuria illis otiosis oblectamina suppeditat. In causa enim est desidies. Amant autem inania, qui sunt a veritate sejuncti: neque enim aliter possunt recreare animum absque damno. In quibusvis autem hominibus vitæ ratio animum eorum imitatur. Cæterum, ut est consentaneum, ea demum prodest consuetudo, quæ intercedit cum viris bonis. Contra autem vitæ usum cum improbis hominibus esse plane saillum agnoscens sapientissimus per Moysen. Pædagogus, seniori populo («porcis») vesci prohibuit: significans non oportere eos, qui Deum invocant, **C**

σμένον· μή ὑπτιος ὁ τράχηλος, μηδὲ ἀνίεμνα ἐκ τοῦ σώματος μέλη· ἀλλὰ τὰ μετέωρα ἐντόνοις (3) ὁμοια, ὀρθόνου (4)· πρὸς τὸν λόγον ὀξύτης, καὶ κατοχή (5) τῶν ὀρθῶς εἰρημένων, καὶ σχηματισμοί, καὶ κινήσεις μηδὲν ἐνδιδοῦσαι (6) τοῖς ἀκολάστοις ἐλπίδος, αἰδῶς μὲν ἐπανθεῖτω, καὶ ἀρρηνωπία· ἀπέστω δὲ καὶ ὁ (7) ἀπὸ τῶν μυροπωλίων, καὶ χρυσοχόων, καὶ ἐριποπωλίων ἄλλος (8), καὶ ὁ ἀπὸ τῶν ἄλλων ἐργαστηρίων, ἐνθα καὶ ἐταιρικῶς κεκοσμημένοι, ὡσπερ ἐπὶ τέλους καθεζόμενοι, διημερεύουσι. » Μὴ τοίνυν μηδὲ οἱ ἄνδρες ἐπὶ τῶν κουρείων (9) καὶ καπηλείων διατριβόντες, ἀδολεσχούντων στωμυλευόμενοι· καὶ τὰς παριζούσας (10) θηρώμενοι γυναῖκας, παυσάσθων ποτέ πολλοὺς δὲ καὶ βλασφημοῦντες εἰς γέλωτα οὐ παύονται. Κωλυτέα γε μὲν (11) ἔτι καὶ ἡ διὰ τῶν κύβων παιδιὰ· πρὸς δὲ καὶ ἡ διὰ τῶν ἀστραγάλων μελέτη πλεονεξίας, ἣν μεταχειρίζεσθαι φιλοῦσι. Τοιαῦτά τινα, τῆς τρυφῆς τὸ ἀταμιευτον, αὐτοῖς κακοσχολοῦσιν ἐξευρίσκαι· αἰτία γὰρ ἡ ἀργία. Ματαίων δέ τις ἐρᾷ (12), τῶν ἐκτὸς τῆς ἀληθείας ὄντων· οὐ γὰρ ἔστι καὶ ἄλλως θυμηδίαν ἄνευ βλάβης κτήσασθαι· τῆς δὲ ἐκἄστου τῶν ἀνθρώπων διανοίας μίμησις ἔστιν ἡ τοῦ βίου προαίρεσις. Ἄλλ', ὡς εἴκοι, μόναι αἱ μετὰ τῶν ἀγαθῶν ἀνδρῶν συναστροφαὶ ὠφελοῦσιν· ἐμπαλίην γοῦν τὴν μετὰ τῶν φαύλων συνδιαίτησιν ἀνθρώπων, ὠδὴ (13) γνωρίζων ὁ πάνσοφος διὰ Μωϋσέως (14) Παιδαγωγός, χοιρείων ἀπηγόρευσε μεταλαμβάνειν τῷ λαῷ τῷ πρῶστύτερῳ (15)· ἐμπαλίην μὴ δεῖν τοὺς θεῶν

✱ P. 297 ED. POTTER. • Levit. xi, 7; Deut. xiv, 8.

Prodicus Ceus Herculem allocutam finxit, habuit ὀφθαλμούς ἀναπεπταμένους, « oculos apertos, » ut refert Xenophon *Memor.* lib. ii. Quod sequitur scribi possit, μηδ' αὐ κεκαλυμμένον, « nec rursus tectum, » ut intelligatur, virginum oculos nec « apertos » esse debere et obvios quosvis, meretricum more, conuentes; nec rursus « opertos » tectosque penitus: quod non tam modestiæ, quam rusticitatis signum esset. Sed receptam lectionem sollicitare non sum ausus.

(3) Ἐντόνοις. Εὐτόνοις Pal. ms. SYLBURG.

(4) Ὀρθόνου. A. legit ὀρθοτόνου. SYLB. — Verum non opus est, ut veterem lectionem sollicitemus, modo ὀρθόνου ad ea, quæ sequuntur, referamus cum Reg. Nam ὀρθόνου πρὸς τὸν λόγον ὀξύτης est « ejus, qui rectam habet mentem, ad sermonem percipiendum acumen et promptitudo. » Vel scribi posset, ὀρθόνους πρὸς τὸν λόγον ὀξύτης.

(5) Κατοχή. Καταχώχῃ Bod., Reg.

(6) Κινήσεις μηδὲν ἐνδιδοῦσαι. Κινήσις μηδὲν ἐνδιδοῦσα Pal., Bod., Reg., sing. numero.

(7) Ὁ. Hic articulus e Pal. additus. SYLBURG. — Consentiant codices nostri.

(8) Ἄλλος. Ἄνθρωπος scriptum est in marg. Bod. Verum Reg. ἀνθρώπος in textu, ἄλλος autem in marg. exhibet. Μοχ, τῶν ἄλλως ἐργαστηρίων, ἐνθα ἐταίρ. Nov.

(8*) Caligo. Sic interpres, quasi legisset ἀγλῶς, non ἄλλος. Sermonis autem ἀκολουθία legendum postulat Græce ἄλλος, Latine vero inquieta desidies. EDIT. PATROL.

(9) Τῶν κουρείων. Vetus mos erat, ut homines, præcipiæ qui e pauperioribus essent, in tonstrinis, aisiisque officinis ad nugandum sermonesque consequendos convenirent. Inde hæc loca λέσσαι dicta. Antiphon. in *Orat. ad Nicoclem*, ab Harpocrate et Suida citatus v. λέσγη· λέσγας Ἐλεγον δημοσίως

τινὰς τόπους, ἐν οἷς σχολῆν ἄγοντες ἐκαθέζοντο πολλοί. Hiberno tempore fabrorum officinas ignis causa præcipue frequentabant. Homerus *Odys.* Σ, v. 327, itidem ab Harpocrate et Suida laudatus:

Ὅτ' ἐθέλεις εὐθεῖν, χαλκήϊον εἰς δόμον ἐλθὼν,
Ἡέ που εἰς λέσγην, ἀλλ' ἐνθάδε πολλ' ἀγορεύεις.
Nec vis dormire, æneam in domum profectus.
Vel alicubi in lescham, sed hic multa loqueris.

Hesiodus *Ἔργ.* B, v. 111:

Πάρ δ' ἴθι χάλκειον θῶκον καὶ ἐπιλέα λέσγην
Ὀρη χειμερῆν...

Accede autem ad æneam sedem et calidam lescham
Tempore hiberno...

Hesiodi scholiastes adnotat: Τὸ παλαιὸν τὰ χαλκεῖα καὶ πάντα τὰ ἐργαστήρια τὰ πῦρ ἔχοντα ἄθυρα ἦν. ἃ καὶ λέσγας ἐκάλεον, ὅτι οἱ πένητες εἰσερχόμενοι, καὶ μᾶλλον ἐν χειμῶνι, ἐν τῷ θερμαίνεσθαι λέσγας καὶ φλυαρίας λόγων συνέπλεον. Conf. Hesychius, v. λέσγη.

(10) Παριζούσας. Forte rectius παριούσας, « prætereuntes. » SYLBURG.

(11) Μέρ. Vel potius μήν, quod habent Bod. et Reg.

(12) Ἐρᾷ. Forte legendum ἔρωσ, inquit Lowth.

(13) Ὀδὴ. Ὀδὴ συνδιαίτησιν, « conversationem suam, » vertit H. Junius cent. 8, prov. 57. innuens eos qui suum ritum se voluptatibus oblectant, ὠδεδίς, stolidi, crassoque ingenio: ut apud Aristophanis scholiasten Hippocratis filii dicuntur διαβεβλημένοι εἰς ὠδίαν. COLLECT.

(14) Διὰ Μωϋσέως. Eadem fere repetit auctor, *Strom.* ii, p. 389, 390; *Strom.* v, p. 571, 572. Quædam his similia scribit etiam *Strom.* vii, p. 765: quæ videsis. Porro hæc sumpsit ex epistola S. Barnabæ, cap. x, p. 30, 31 edit. Amstel.

(15) Τῷ πρῶστύτερῳ. Nempê Judaico, ad quem relati Christiani sunt populus νεώτερος.

ἐπιβουμένους (16) ἀκαθάρτους (17) ἀναμίγνυσθαι ἀνθρώποις, οἱ, εἰκην ὤων, ἡδοναῖς σωματικαῖς, καὶ δεισαλέαις τροφαῖς (18) καὶ γαργαλισμοῖς ἀσελγέσι κνησιώντες πρὸς Ἀφροδίτης κακόχαρτον ἡδονὴν χαίρουσιν. Ἄλλ' οὐδ' ἐκτίνα, ἢ οὐκ ἴπτερον μαστοφαγῆ (19) ἢ ἀστὸν φαγεῖν, ἢ φησὶν, οὐκ ἐγγυεῖς, λέγων, τοῖς δι' ἀρπαγῆς τὸν βίον περιζομένους. Καὶ τὰ ἄλλα δὲ ὁμοίως ἀλληγορεῖται. Τίσιν οὖν (20) οἰκειωτέον; Τοῖς δικαίοις, πάλιν ἀλληγορῶν φησὶν πᾶν γὰρ ἐδιχλοῦν, καὶ μαρκεῖται, ἢ καθαρὸν ἐστὶν ὅτι τὸ διχλοῦν δικαιοσύνην ἐμφαίνει τὴν ἰσοστάσιον, μηρυκάζουσαν τὴν οἰκείαν δικαιοσύνης τροφήν, τὸν Λόγον, ἐκτοσθεν μὲν εἰσιόντα, κατὰ ταῦτα τῇ τροφῇ, διὰ κατηγήσεως, ἐνδοθεν δὲ ἀναπεμπόμενον, ὡσπερ ἐκ κοιλίας, τῆς διανοίας, εἰς ἀνάμνησιν λογικὴν. Μηρυκάζει δὲ ὁ εἰκασιώτην πνευματικὴν τροφήν, ἀνὰ στόμα ἔχων τὸν Λόγον· καὶ διχλοῦν (21) ἢ δικαιοσύνην, εἰκότως (22) κἀνταῦθα ἀγιάζουσα, καὶ εἰς τὸν μέλλοντα παραπέμπουσα αἰῶνα. Οὐκ οὖν οὐδὲ ἐπὶ τὰς θέας (23) ὁ Παῖς δαγωγὸς ἄξει ἡμᾶς· οὐδὲ ἀπεικότως τὰ στάδια, καὶ τὰ θέατρα ἐκαθέρων λοιμῶν (24) προσεῖποι τις ἀν' ἐβουλή (25) γὰρ κἀνταῦθα πονηρὰ, καθάπερ καὶ ἐπὶ τῷ δικαίῳ (25) διὸ καταρᾶται ὁ ἐπ' αὐτῷ σύλλογος. Πέπληθυσαι γοῦν πολλῆς ἀμειξίας (26), καὶ παρανομίας αἱ συναγωγὰ αὐταί· καὶ αἱ προσάσεις τῆς συνη-

A cum impuris versari hominibus, qui porcorum instar corporalibus voluptatibus, obscenisque cibis, et impudicis ꝫ titillationibus prurientes, damnosa Veneris voluptate perfunduntur. Sed neque « milvium, raptoque vescentem avem, et aquilam » dicit esse comedenda : Non appropinquabis iis, iniquis, qui rapina victum sibi comparant. Porro autem alia quoque similiter eandem habent allegoriam. Cum quibusnam autem vitæ habenda est conjunctio? Cum justis, rursus dicit per allegoriam : quidquid enim « bifidam habet unguam, et ruminat », est mundum. Quod bifidam enim habet unguam, justitiæ ostendit æquilibrium, quæ ruminat proprium justitiæ nutrimentum, nempe Logon : qui extrinsecus quidem ingreditur per catechesin, quemadmodum nutrimentum : ex cogitatione autem, tanquam a ventre, ad rationalem reminiscenciam intrinsecus revocatur. Ruminat autem justus spiritale nutrimentum, cum Logon habet in ore. Bifida autem jure est justitia, ut quæ et hic sanctificet, in sæculumque futurum transmittat. Ne ad spectacula, quidem ergo nos Pædagogus deducet. Nec inconcinne stadia et theatra, « pestium cathedram » quis vocaverit : nam hic quoque scelestum est « consilium », quemadmodum adversus justum : et ideo maledictis de-

✕ P. 298 ED. POTTER, 254 ED. PARIS. ^a Levit. xiv, 6. ^c Psal. i, 1.

xv, 13, 14; Deut. xiv, 12. ^b Levit. xi, 3; Deut.

(16) Τοὺς Θεοὺ ἐπιβ. Hoc latius exp. Strom. ii, p. 389 : Οἱ δοκοῦντες φοβεῖσθαι τὸν Κύριον, ἀμαρτάνουσιν ὡς ὁ χοῖρος. Πεινῶν γὰρ, κραυγάζει· πληρωθεῖς δὲ, τὸν δεσπότην οὐ γνωρίζει : Qui cum videantur Dominum timere, peccant ut porcus. Is enim dum esurit, clamat : repletus autem, dominum non agnoscit. ^a Quæ sunt e Barnaba. Hinc porro scribendum videri possit τοῖς Θεοῖ ἐπιβουμένους, etc., « cum hominibus, qui cum Deum invocant, tamen impuram vitæ rationem sequuntur, non esse versandum. » Nam ejusmodi homines per χοῖρους innui, cum Barnabas, tum etiam Clemens dicunt.

(17) Ἀκαθάρτους. Strom. v, p. 571 : Ὁ μὲν γὰρ χοῖρος φιλήδονον καὶ ἀκαθάρτον ἐπιθυμῶν τροφῶν, καὶ ἀφροδισίων λίγων καὶ μεμολυσμένην ἀκλαστίαν μῆνυει : Nam porcus voluptati deditam et immundam ciborum cupiditatem, et salacem ac turpem in re venerea libidinem significat. ^a Lactantius lib. iv, c. 17 : « Eodem spectat etiam carnis suillæ interdictione : a qua cum eos abstinere Deus jussit, id potissimum voluit intelligi, ut se a peccatis atque immunditiis abstergerent. »

(18) Δεισαλέαις τροφαῖς. Fortasse rectius τροφαῖς « deliciis. » SYLBURG. — Verum τροφήν retinuit Clemens in verbis e Strom. v modo laudatis. Scholiastes in marg. Reg. adnotat. Δεισαλέαις, ὑγραῖς καὶ ἢ ῥυπώδης σύστασις, ὑγρά.

(19) Οὐκ ἴπτερον μαστοφ. Abest a Bibl. Græc. Ὁξύπτερον vocat Clemens Strom. ii et v, ubi vide adnotata.

(20) Τίσιν οὖν. Conf. iterum quæ ex Barnaba recitavit auctor, Strom. v, p. 572, quæ fere cum his eadem sunt.

(21) Διχλοῦν. Διχλή Nov. Strom. v, p. 572 : Τί δὲ τὸ διχλοῦν; Ὅτι ὁ δίκαιος καὶ ἐν τούτῳ τῷ κόσμῳ περιπατεῖ, καὶ τὸν ἄγιον αἰῶνα ἐκδέχεται : Quid vero sibi vult bifidum? Quod justus et in hoc mundo ambulat, et sanctum expectat sæculum. ^a Conf. quæ ibi adnotata sunt.

(22) Εἰκότως. Pal. post εἰκότως distinguit. SYLB.

(23) Θέας. Cæcilii hæc Christianis objicit apud

Minutium p. 105, 106, edit. Lugd. Bat. : « Vos vero suspensi interim atque solliciti, honestis voluptatibus abstinētis : non spectacula visitis, non pompis interestis : convivia publica absque vobis, etc. » Respondet apud eundem Christianus p. 343 : « Nos igitur, qui moribus et pudore censemur, merito malis voluptatibus, et pompis vestris, et spectaculis abstinemus : quorum et de sacris originem novimus, et noxia blandimenta damnamus. » Conf. Cyprianus De spectac.; Theophilus lib. iii Ad Autolycum, p. 126, 127, edit. Paris.; Tertullianus Apol. c. 38, De spectac.; Lactantius lib. vi, c. 20, et alii Patres passim.

(24) Καθέρων λοιμῶν. Psal. i, 1 : Μακάριος ἀνὴρ, ὃς οὐκ ἐπορεύθη ἐν βουλή ἀσεβῶν, καὶ ἐν ὁδῷ ἀμαρτωλῶν οὐκ ἔστη, καὶ ἐπὶ καθέδρα λοιμῶν οὐκ ἐκάθισεν. Porro hæc psalmi verba conjuncte cum legibus Moysis jam memoratis, præeunte S. Barnaba, explicavit Clemens Strom. ii, p. 389, 390 : Καθέρων δὲ λοιμῶν, καὶ τὰ θέατρα, καὶ τὰ δικαστήρια εἶη ἀνὸς περ καὶ μᾶλλον, ἢ ἐξακολούθησις ταῖς πονηραῖς καὶ ταῖς λυμαντικαῖς ἐξουσιαῖς, καὶ ἡ κατὰ τὰ ἔργα αὐτῶν κοινωνία.

(25) Καὶ ἐπὶ τῷ δικαίῳ. « Adversus etiam illum justum; » nempe Christum. Sic Act. iii, 14 : Ὑμεῖς δὲ τὸν ἅγιον καὶ δίκαιον ἠρνήσασθε. Tertullianus De spectac. c. 3 : « Invenimus ad hanc quoque speciem pertinere illam primam vocem David : « Felix vir, » inquit, « qui non abiit in concilium impiorum, et « in via peccatorum non stetit, nec in cathedra peccatorum sedit. » Nam etsi justum illum videtur prædicasse, quod in concilio et in sessu Judæorum de necando Domino consultantium non communicavit, late tamen semper Scriptura divina dividitur, ubi-cunque secundum præsentis rei sensum etiam disciplina munitur, ut hic quoque non sit aliena vox a spectaculorum interdictione. »

(26) Ἀμειξίας. Forte rectius ἀναμειξίας : ea nempe forma, qua ἐπιμειξία dicitur, nisi forte ἀναρχίας, seu ἀταξίας, aut simile quidpiam verius est. SYLBURG. — Aliquis in Reg. ἀναμειξίας adnotavit.

vovetur, quæ adversus eum fit, congregatio. Magna quippe confusione et iniquitate hi cætus pleni sunt et occasio conventus causa est turpitudinis, cum viri et feminæ mistim convenient, alter ad alterius spectaculum. Hic perperam jam agitur concilium. Dum enim lasciviant oculi, calescunt appetitiones, et oculi per otium ibi concessum proximis impudentius respicere assuefacti, intendunt cupiditates. Prohibeantur ergo spectacula et acroamata, quæ scurrilitate ac vaniloquentia plena sunt. Quod enim turpe factum non ostenditur in theatris? Quod autem verbum impudens non proferunt, qui risum movent, scurræ et histriones? qui autem ex vitio, quod in se est, delectationem aliquam perciperunt, evidentes domi imagines imprimunt. Contra autem qui his demulceri et affici nequeunt, in ignavas voluptates non prolabantur. Si dixerint enim pro ludo assumi spectacula ad recreandos animos: dicemus non sapere civitates, quæ seriam ludis operam dant. Neque enim ludus est sæva gloriæ cupiditas, quæ tot mortes infert: sed neque vana studia, et rationis expers ambitio, et præterea suarum facultatum impensæ. Neque vero quæ his de causis excitantur seditiones amplius sunt ludi. Vano enim studio nunquam emendum est otium: neque enim qui sapit, id, quod est jucundum, ei, quod est melius, prætulit. At non omnes, **110** inquit, philosophamur. Nunquid ergo nec omnes vitam persequimur? Quid tu dicis? Quomodo ergo credidisti? Quomodo autem Deum amas et proximum, si non philosopharis? Quomodo autem teipsum amas, si non sis vitæ cupidus? Litteras, inquit, non didici. Sed si non didicisti legere, non est quod de auditu te possis excusare, quoniam is nequit doceri. Fides autem non sapientum secundum mundum, sed eorum, qui secundum Deum sunt sapientes, est possessio. Illa autem etiam absque litteris, discitur. Ejus autem scriptum, quod et ad rudes ignarosque homines pertinet, et etiam est divinum, charitas vocatur, quæ est volumen spirituale. Licet etiam audire divinam sapientiam, et licet in administranda republica versari: quin etiam quæ sunt in mundo, honeste ex Dei sententia auferre minime

✕ P. 299 ED. POTTER, 255 ED. PARIS.

(27) *Θέαρ*. Tertullianus *De spectac.* cap. 25: « Nemo denique in spectaculo ineundo aliquid prius cogitat, nisi videri et videre. »

(28) *Λυχνευούσης*. Pal. ms. *λυχνευούσης*, « catuliente visu. » SYLBERG. — *Λυχνευούσης* habent etiam Nov., Reg., Bod., quæ proinde vera lectio est.

(29) *Ἀπειρήσθωρ*. Cf. *Const. apost.* lib. viii, c. 32.

(30) *Ἐαυτοῖς*. Lowthian ait: « Lege αὐτοῖς: et referendum ad *γελωτοποιοί*, quod præcessit. »

(31) *Θανατώσαι*. Intelligit ludos gladiatorum, eorumque qui cum feris pugnabant. Tertullianus *De spectac.* cap. 18: « Si sævitiam, si impietatem, si feritatem nobis permissam contendere possumus, sanus in amphitheatrum, etc. Lactantius *Epitomes* cap. 9: « Inventa tamen consuetudo, quatenus homicidium sine bello ac sine legibus faciant; et hoc sit voluptas, quod zelus vindicavit cædibus, » etc.

(32) *Στάσεις*. Intelligit motus seditionesque populares, quæ ludæum conventibus sæpe excitaban-

λύσεως, ἀκοσμίας ἐστὶν αἰτία ἀναμῖξ ἀνδρῶν καὶ γυναικῶν συνόντων ἐπὶ τὴν ἀλλήλων θέαν (27). Ἐνταῦθα ἤδη περπερεύεται τὸ συνέδριον. Λυχνευούσης (28) γὰρ τῆς ὄψεως, χλιαίνονται αἱ ὀρέξεις: καὶ ἰταμώτερον βλέπειν οἱ ὀφθαλμοὶ πρὸς τοὺς πλησίον ἐθιζόμενοι, τῷ ἔχειν σχολὴν ἐφειμένην, ἐκπλέγουσι τὰς ἔρωτικὰς ἐπιθυμίας. Ἀπειρήσθωρ (29) οὖν καὶ αἱ θέαι, καὶ τὰ ἀκροάματα, βωμολοχίας καὶ σπερμολογίας πολλῆς γέμοντα. Τί μὲν γὰρ οὐκ ἐπιδεικνύεται αἰσχρὸν ἔργον ἐν θεάτροις; Τί δ' οὐ προφέρονται ῥῆμα ἀναίσχυντον οἱ γελωτοποιοί; οἱ δὲ, ἀπολάσαντες τῆς ἐν ἑαυτοῖς (30) κακίας, ἐναργεῖς οἴχοι ἀπομάσσονται τὰς εἰκόνας. Ἐμπαλιν δὲ, οἱ πρὸς ταῦτα ἀκλήγοι καὶ ἀπαθείς οὐκ ἂν περὶ τὰς βραθύμους ἡδονὰς σφαλεῖν ποτε. Εἰ γὰρ καὶ ἐν παιδιᾷς μέρει παραλαμβάνεσθαι φήσουσι τὰς θέας εἰς θυμηδῖαν, οὐ σωφρονεῖν φῆσαι μ' ἂν τὰς πόλεις, αἷς καὶ τὸ παίζειν σπουδάζεται. Οὐκ ἔτι γὰρ παιδιαὶ αἱ φιλοδοξία ἀνηλείς, εἰς τοσοῦτον θανατώσαι (31). Ἄλλ' οὐδὲ αἱ ἐκνοσποῦδαι, καὶ αἱ ἀλόγιστοι φιλοτιμίαι: πρὸς δὲ καὶ αἱ μάταιοι καταναλώσεις τῆς οὐσίας: οὔτε μὴν αἱ ἐπὶ τούτοις στάσεις (32) ἔτι παιδιαί. Τὸ δὲ βραθυμῆν οὐδέποτε ὠνητέον κενοσποῦδιξ (33): οὐ γὰρ πρὸς τοῦ βελτίονος ἔλοιτο ἂν ποτε ὁ νοῦν ἔχων τὸ ἦδιον. Ἄλλ' οὐ πάντες, φησὶ, φιλοσοφούμεν. Μῆτι οὖν οὐδὲ πάντες τὴν ζωὴν μετερχόμεθα; Τί σὺ λέγεις; πῶς οὖν κενπίστευκας; Πῶς δαὶ (34) ἔτι ἀγαπᾷς τὸν θεὸν καὶ τὸν πλησίον σου, μὴ φιλοσοφῶν; πῶς δὲ σεαυτὸν ἀγαπᾷς, εἰ μὴ φιλοζωεῖς; Γράμματα, φησὶν, οὐκ ἔμαθον. Ἄλλ' εἰ μὴ τὸ ἀναγινώσκειν ἔμαθες, τὸ ἀκούειν ἀναπολόγητον, ὅτι μὴ διδακτὸν: πίστις δὲ οὐ σοφῶν (35) τῶν κατὰ κόσμον, ἀλλὰ τῶν κατὰ θεὸν ἐστὶ τὸ κτῆμα: ἡ δὲ καὶ ἀνευ γραμμάτων ἐκπαιδεύεται: καὶ τὸ σύγγραμμῳ αὐτῆς, τὸ ἰδιωτικὸν ἅμα καὶ θεῖον, ἀγάπη κέκληται, σύνταγμα πνευματικόν. Ἐξὼν δὲ ἀκροᾶσθαι μὲν σοφίας θεϊκῆς, ἀλλὰ καὶ πολιτεῦσασθαι ἐξὼν: ἀλλὰ καὶ τὰ ἐν κόσμῳ κοσμίως κατὰ θεὸν ἀπάγειν (36) οὐ κεκώλυται: καὶ ὁ πωλῶν τι ἢ οὐνούμενος, μὴ ποτε εἴπη δύο τιμὰς ὧν ἂν ἡ ὠνήται ἢ πιπράσκη: ἀπλὴν δὲ εἰπῶν, καὶ ἀληθεύειν μελετῶν, ἂν μὴ τυγχάνη ταύτης, τυγχάνων τῆς ἀληθείας, πλουτεῖ τῇ δια-

D tur. Minutius p. 343: « Nam in ludis currulibus quis non horreat populi in se rixantis insaniam? in gladiatoriis homicidii disciplinam? » Tertullianus *De spect.* cap. 16 hoc argumentum latius persequitur. Idem *adv. Marcion.*, lib. 1, cap. 27: « Quid non frequentas tam solemnes voluptates circi furentis, et caveæ sævientis, et scenæ lascivientis? » Lactantius *Epitom.* cap. 9: « Circus non innocentior æstimatur, sed major hic furor est: siquidem mentes spectantium tanta feruntur insaniam, ut non modo in convicia, sed etiam in rixas nec non et in prælia et contentiones sæpe consurgant. »

(33) *Κενοσποῦδιξ*. Respicit eorum ambitionem, qui ad captandum populi favorem spectacula immensis sumptibus edebant. Exemplis plenæ sunt Romanorum historiæ.

(34) *Δαί*. *Δέ* Nov., Reg., Bod.

(35) *Ὁν σοφῶν*. Respicit I Cor. 1, 26, 27.

(36) *Ἀπάγειν*. Lowth. « Lege ἀγειν vel διαγειν. »

ἔσται ὀρθῆ. Ἐπαίτιος δὲ ὄρκος (37) περὶ πάντων τοῦ A
 πωλουμένου ἀπέστω· ἀπέστω δὲ καὶ ἐπὶ τῶν ἄλλων
 ὁ ὄρκος. Καὶ ταύτῃ φιλοσοφούντων οἱ ἀγοραῖοι καὶ
 οἱ κάπηλοι· « Οὐ γὰρ λήψῃ τὸ ὄνομα Κυρίου (38)
 ἐπὶ ματαίῳ· οὐ γὰρ μὴ καθαρῶς Κύριος τὸν λαμ-
 βάνοντα τὸ ὄνομα αὐτοῦ ἐπὶ ματαίῳ. » Τοὺς δὲ παρὰ
 ταῦτα πράττοντας, τοὺς φιλαργύρους, τοὺς ψεύ-
 στας, τοὺς ὑποκριτὰς, τοὺς καπηλεύοντας τὴν
 ἀλήθειαν (39), τῆς πατρῴας (40) ἐξέβαλεν αὐλῆς
 ὁ Κύριος, μὴ βουλόμενος ἀδίκου ἐμπορίας ἢ λόγων
 ἢ τῶν ἐξ ὕλης κτημάτων οἶκον εἶναι τὸν οἶκον τοῦ
 Θεοῦ τῶν ἁγίων. Ἐπὶ δὲ τὴν ἐκκλησίαν ἀκτέον (41)
 τὴν γυναῖκα καὶ τὸν ἀνδρα, ἐστολισμένους κοσμίως,
 ἀπλάστῳ βαδίσματι, ἔχμυθίαν ἀσπαζομένους, ἀγά-
 πτην (42) ἀνυπόκριτον κεκτημένους, ἀγνοῦς τὰ σώ-
 ματα, ἀγνοῦς τὰς καρδίας, ἐπιτηδεύεις προσεύξα-
 σθαι τῷ Θεῷ. Πλεῖον τοῦτο ἐχέτω ἢ γυνή· κε-
 καλύφθω (43) τὰ πάντα, πλὴν εἰ μὴ οἶκος τύχοι·
 σεμνὴν γὰρ τὸ σῆμα καὶ ἀκατάσκοπον (44)· καὶ
 οὐποτε αὐτῇ σφαλῆσεται, πρὸς τῶν ὀμμάτων τὴν
 αἰδῶ καὶ τὴν ἀμπεχόνην θεμένη· οὕτε ἄλλον εἰς
 ἑλισθὸν ἀμαρτίας ἐκκαλέσεται, τὸ πρόσωπον ἀπο-
 γυμνουμένη. Τοῦτο γὰρ ὁ Λόγος βούλεται· ἐπεὶ
 πρέπον αὐτῇ ἐγκεκαλυμμένη προσεύχεσθαι (45). Τὴν
 δὲ Αἰνεῖου (46) γυναῖκά φασὶ δ' ὑπερβολὴν σεμνό-
 τητος μὴδὲ τῆς Τροίας ἀλίσκομένης περιδεῖα γενο-
 μένην ἀποκαλύψασθαι· ἀλλὰ καίτοι φεύγουσαν ἐκ
 τῆς ἐκπυρώσεως, μένειν συγκεκαλυμμένην. Τοιού-
 τους δὲ ἐχρῆν παρ' ὄλον τὴν βίον φαίνεσθαι καὶ
 διαπλάττεσθαι τοὺς Χριστῷ τελομένους, οἷους σφᾶς
 ἐν ἐκκλησίαις ἐπὶ τὸ σεμνότερον σχηματίζουσι, καὶ
 εἶναι, μὴ δοκεῖν εἶναι τοιούτους· οὕτω πράξει, οὕτως
 εὐλαθεῖς, ἀγαπητικούς οὕτω. Νυνὶ δὲ, οὐκ οἶδ'
 ὅπως, συμμεταβάλλονται τοῖς τόποις καὶ τὰ σχή-
 ματα καὶ τοὺς τρόπους· καθάπερ καὶ τοὺς πολύ-
 ποδας (47) ταῖς πέτραις φασὶν ἐξομοιουμένους, αἷς
 ἂν προσομιλώσι, τοιούτους φαίνεσθαι καὶ τὴν χροιάν.
 Τὸ γοῦν τῆς συναγωγῆς ἐνθεον μετὰ τὴν ἐνθένδε
 ἀπαλλαγὴν ἀποθέμενοι, τοῖς πολλοῖς ἐξομοιοῦνται,
 μεθ' ὧν καὶ διατιῶνται· μάλλον δὲ ἐλέγχονται, τὴν
 ἐπίπλαστον ἀποθέμενοι τῆς σεμνότητος ὑπόκρισιν,

✠ P. 300 ED. POTTER, 256 ED. PARIS. • Exod. xx, 7.

(37) Ὅρκος. Respicit adagium, quod e Platone,
 comico poeta, citari solet: Ὅρκος περὶ παντὸς ἀπέ-
 στω. « Juramentum ante omnia absit. »

(38) Κυρίου. Κυρίου τοῦ Θεοῦ σου, Exod. Mox,
 Κύριος ὁ Θεός σου. Ibid.

(39) Καπηλεύοντας τὴν ἀλ. Sic B. Paulus II
 Cor. II, 17: Καπηλεύοντες τὸν λόγον τοῦ Θεοῦ.

(40) Τῆς πατρῴας. Respicit Matth. xxi, 12, 13;
 Marc. xi, 15, 16, 17; vel Luc. xix, 46.

(41) Ἀκτέον. Pal. ms. ἀκτέον et ἀνακτέον. SYL-
 BURG.

(42) Ἀγάπτην. Respicit Rom. xii, 9; vel II Cor.
 vi, 6.

(43) Κεκαλύφθω. Conf. Apostolicarum Constitu-
 tionum lib. I, cæp. 8 sub finem.

(44) Σεμνὸν . . . καὶ ἀκατάσκοπον. « Honestus et
 ab exploratoribus tutus, qui κατασκοποὶ sunt. » Her-
 vetius in libro suo correxit ἀκατάσκοποι. Utrumque
 minus usitatum est. Paulo post (col. 661) Clemens ait:
 Καὶ θεασαμένους ἔστιν ἀμαρτεῖν. Sequitur autem,
 quod illud Æschyli refert de Amphiarao in Ἐπτά ἐπ:

A est prohibitum. Interea qui aliquid vendit aut
 emit, eorum, quæ a se venduntur aut emuntur
 nunquam dicat duo pretia: unum autem ac simplex
 dicens, et vera dicere studens, si id non consequatur,
 dum veritatem assequitur, dives est recta animi
 affectione. Absit autem ante omnia jusjurandum,
 causa rerum, quæ venduntur, susceptum. Absit
 autem etiam in aliis jusjurandum, et ita phib-
 sophentur negotiatores forenses, et caupones:
 « Non assumes nomen Domini in vano: neque
 enim eum mundaverit Dominus, qui nomen
 ejus in vano assumpit. » Eos autem, ✠ qui præter
 hæc faciunt, qui sunt avari, mendaces, hypocritæ,
 qui veritatem cauponantur, ex paterna aula expulsi
 Dominus, nolens injustæ negotiationis, vel verbo-
 rum, vel materialium possessionum domum esse
 sanctam domum Domini. In ecclesiam autem ve-
 nire oportet virum et mulierem, honeste indutos,
 simplici incessu, silentium amplectentes, charitatem
 non fictam possidentes, castos corpore, castoꝝ cor-
 de, ad Deum rogandum aptos. Hoc amplius habeat
 mulier: semper tecta sit, nisi domi fuerit. Est enim
 is honestus habitus, et ex quo nihil possit offen-
 sionis suscipi. Ipsa enim nunquam labetur, si et
 verecundiam et vestem ante oculos posuerit: nec
 ad peccati lapsus alium provocabit, dum vultum
 suum aperit. Hoc enim Logos requirit, quandoquidem
 convenit eam tectam orare. Dicunt autem Æneæ
 uxorem per insignem honestatem, ne cum Troja
 quidem cœperetur perterritam se detexisse: sed
 etiam dum ab incendio fugeret, mansisse cooper-
 tam. Oporteret autem tales in tota vita et videri et
 effingi eos, qui Christo initiantur, quales se in ec-
 clesiis ad gravitatem et honestatem componunt; et
 esse, non autem videri esse tales, adeo mites, adeo
 pios ac religiosos, adeo charitati deditos. Nunc
 autem, nescio quomodo, una cum locis habitum et
 mores mutant, non secus ac polypos dicunt petris,
 quibus adhærescunt, assimilatos, videri quoque co-
 lore esse tales. Postquam itaque excesserunt e con-
 gregatione, deposita illa, quæ in ea erat, divinitus

ἔσθαι, apud Plutarchum Aristidi afflictum:

D Οὐ γὰρ δοκεῖν δίκαιος, ἀλλ' εἶναι θέλει.
 Neque enim videri justus hic, sed esse vult

Quod autem paulo post (col. 661) ex sacris Litteris est,
 citatur ex iv Prov. v. 25: « Oculi tui recta videant,
 et palpebræ tuæ præcedant gressus tuos: » Græce,
 Οἱ ὀφθαλμοὶ σου ὀρθὰ βλέπτωσαν, τὰ δὲ βλέφαρά σου
 νεύετω δίκαια. Aquila et Theodotio verterunt: Οἱ
 ὀφθαλμοὶ σου εὐθυνέτωσαν κατεναντίον. Ad verbum
 ex Hebræo: « Oculi tui ad rectum aspiciant, et
 palpebræ tuæ dirigant viam tuam coram te. » Apud
 Theoph. lib. II ad Autolycom, eodem modo legitur
 hic locus quo apud Clementem: quamobrem sane
 miror, cur ita verterit Clauerus: « Oculi tui in
 directum aspiciant, et palpebræ tuæ rectum teneant
 iter ante te. » COLLECT.

(45) Προσεύχεσθαι. Respicit I Cor. xi, 5.

(46) Αἰνεῖου. Pal. ms. Αἰνεῖα et Αἰνεῖου. Nomen
 autem uxoris Æneæ, Cræusa, ex poetis et historiis
 notum est. SYLBURG.

(47) Πολύποδας. Alludit ad Theognidos distichon,

inspirata quasi sanctitate, multitudinū, cum qua versantur, assimilantur: vel potius deposita falsa ac simulata gravitatis persona, deprehenduntur quales esse ignorabantur: et cum, qui de Deo habitus est, sermonem venerati sunt, eum illic relinquunt, ubi audiverunt: foris autem impiis modis et amatoris caritatis se oblectant, tibiariano cantu, plausu, temulentia, et quovis cœno ac sorde oppleti. Hoc autem dum cantant et recantant ii, qui immortalitatem antea celebrabant, tandem perniciosissimam mali male canunt palinodiam: « Comedamus et bibamus, ✕ cras enim moriemur. » Il autem non cras vere, sed jam Deo mortui sunt, « sepelientes » suos « mortuos, » hoc est, seipsos in mortem infodientes. Eis autem fortiter resistit Apostolus: « Ne erretis, neque adulteri, neque molles, neque masculorum concubitores, neque fures, neque avari, neque ebriosi, neque maledici, » et quæcunque alia his adjungit, « regnum Dei possidebunt. » Quod si in regnum Dei vocati simus, digne regno ambulemus, Deum diligentes et proximum. Dilectio autem non in osculo censetur, sed in benevolentia. Illi autem nihil aliud osculo quam ecclesias conturbant, cum ipsam non habeant intus amicitiam. Etenim hoc utique turpem movit suspicionem et maledicentiam, quod impudenter osculo uterentur, quod esse oportebat mysticum. Id « sanctum » vocavit Apostolus. Regno digne gustato, ore modesto et clauso benevolentiam animi dispensemus, per quod maxime se exserit mansuetudo morum. Est autem aliud quoque osculum incestum, veneno plenum, sanctitatem simulans. An nescitis, quod etiam pha-

✕ P. 301 ED. POTTER, 257 ED. PARIS. • I Cor. xv, 32. b I Cor. vi, 9, 10. c Rom. xvi, 16, etc.

Πουλύποδος νόου Ἰσθι πολύτροπον, de cujus solertia meminerunt etiam Aristoteles, Plutarchus, Ælianus, Plinius. SYLBERG.

(48) Οἱ. Οἷον Nov.

(49) Τοῦ. Hic articulus e Pal. additus. SYLBERG. Consentiant Reg. Bod., dissentit vero Nov.

(50) Θάπτοντες. Respicit Christi dictum Ἀκολουθεῖ μοι, καὶ ἄφες τοὺς νεκροὺς θάψαι τοὺς ἑαυτῶν νεκροὺς. Matth. viii, 22; Luc. ix, 60.

(51) Ἀντιτάσσεται. Ἀντιτάσσετε Bod.; utrumque habet Reg. Mox, πλανᾶσθαι pro πλανᾶσθε, Nov. Verum ai et e sunt εὐμετάβολοι propter soni similitudinem.

(52) Οὔτε μ. Οὔτε πόρνοι, οὔτε εἰδωλόατραι, οὔτε μ. apud Paulum. Mox, οὔτε μαλ... πλεονέκται, abesse a Pal. ins. refert Sylburg.

(53) Οὔτε. Οἷον Nov.

(54) Καὶ ὅσα ἄλ. Nil ibi sequitur, nisi οὐχ ἄρπαγες.

(55) Εἰ δέ. H. ἐπὶ δέ. Nostra lectio ei δέ petita ex Pal. ms.; Flor. ed. perperam habet ἔτι δέ. SYLBERG.— Ei δέ habent etiam codices nostri.

(56) Εἰς βασ. Respicit I Thess. ii, 12: Εἰς τὸ περιπατῆσαι ὑμᾶς ἀξίως τοῦ Θεοῦ τοῦ καλοῦντος ὑμᾶς εἰς τὴν ἑαυτοῦ βασιλείαν καὶ δόξαν.

(57) Φιλῆματι κατωφοροῦσι. Hinc patet, nonnullos vel eo tempore osculo charitatis abusus fuisse. Cui malo mederi nonnulli e veteribus conati sunt. Athenagoras præceptum velut e S. Scriptura recitat, Legat. pag. 128, edit. Oxon.: Πάλιν ἡμῖν λέγοντος τοῦ Λόγου, Ἐάν τις διὰ τοῦτο ἐκ δευτέρου καταφιλήσῃ, ὅτι ἤρρεσεν αὐτῷ καὶ ἐπιφέροντος, οὕτως σὺν ἀκριβείᾳ σθαι τὸ φιλήμα, μᾶλλον δὲ τὸ πρω-

οῖοι (48) ὄντες ἐλελήθησαν· καὶ τὸν περὶ τοῦ (49) Θεοῦ λόγον σεβασάμενοι, καταλειπίσασιν ἔνδον, οὐ ἤκουσαν· ἔξωθεν δὲ ἄρα μετὰ τῶν ἀθέων ἀλύουσι κρουμάτων καὶ τερπετισμάτων ἐρωτικῶν, αὐλωδίας τε καὶ κρότου, καὶ μέθης, καὶ παντὸς ἀνατιμπλάμενοι συρφετοῦ· τοῦτο δὲ ἄδοντες καὶ ἀντιφρόντες αὐτοί, οἱ πρόσθεν ἐξυμνοῦντες ἀθανάσιαν, ἐπὶ τέλει τὴν ἐξωλεστέτην κακοὶ· κακῶς ἴδοντες παλινοδῖαν, « Φάγωμεν καὶ πίωμεν· αὔριον γὰρ ἀποθνήσκωμεν. » Οἱ δὲ οὐκ αὔριον ἀληθῶς, ἄλλ' ἤδη τεθνηκάσι τῷ Θεῷ, « θάπτοντες (50) » τοὺς σφετέρους « νεκροὺς, » τούτέστιν αὐτοὺς εἰς θάνατον νατορύττοντες. Ἀντιτάσσεται (51) δὲ αὐτοῖς εὐ μάλα ἐβρώμένως, ὁ Ἀπόστολος· Μὴ πλανᾶσθε, οὔτε μοιχοὶ (52), οὔτε μαλακοὶ, οὔτε ἀρσενοκοίται, οὔτε κλέπται, οὔτε πλεονέκται, οὔτε (53) μέθυσοι, οὐ λοιδοροὶ, » καὶ ὅσα ἄλλα (54) τούτοις ἐπάδει, « βασιλείαν Θεοῦ οὐ κληρονομήσουσιν. » Εἰ δὲ (55) καὶ εἰς βασιλείαν (56) Θεοῦ κεκλήμεθα, ἀξίως τῆς βασιλείας πολιτευόμεθα, Θεὸν ἀγαπῶντες καὶ τὸν πλησίον. Ἀγάπῃ δὲ οὐκ ἐν φιλήματι, ἀλλ' ἐν εὐνοίᾳ κρίνεται. Οἱ δὲ οὐδὲν ἄλλ' ἢ φιλήματι καταφοροῦσι (57) τὰς ἐκκλησίας, τὸ φιλοῦν ἔνδον οὐκ ἔχοντες αὐτό. Καὶ γὰρ δὴ καὶ τοῦτο ἐκπέπληκεν ὑπονομίας αἰσχρᾶς (58), καὶ βλασφημίας, τὸ ἀναίδην (59) χρῆσθαι τῷ φιλήματι, ὅπερ ἐχρῆν εἶναι μυστικόν· « Ἄγιον » αὐτὸ κέκληκεν ὁ Ἀπόστολος· ἀπογευομένης (60) ἀξίως τῆς βασιλείας, πολιτευόμεθα τῆς ψυχῆς τὴν εὐνοίαν διὰ στόματος σώφρονος καὶ μεμυκτός, δι' οὗ μάλιστα διακονεῖται τρόπος ἡμερος. Ἔστι δὲ καὶ ἄλλο ἀναγνον φιλήμα, πῆρες τοῦ, ἀγισσῶν ὑποκρινόμενον. Ἡ οὐκ ἴστε, ὅτι καὶ τὰ φαλάγγια (61), προσαπτόμενα μόνον τῷ στόματι,

κύνημα δεῖ· ὡς, εἴ που μικρὸν τῇ διανοίᾳ παραβλώθει, ἐξω ἡμᾶς τῆς αἰωνίου τιθέντος ζωῆς· « *Ecce nobis dicente*: Si quis osculum suæ cupiditatis causa repetierit: et inferente: Itaque moderari osculum, vel salutationem potius, oportet; ut quæ vel si parum impura cogitatione inquinata fuerit, a vita æterna nos alienet. » *Constitutionum apostolicar.* lib. ii, cap. 57: Ἐἴτα καὶ ἀσπαζέσθωσαν ἀλλήλους οἱ ἄνδρες, καὶ ἀλλήλας αἱ γυναῖκες, τῷ ἐν Κυρίῳ φιλήματι· ἀλλὰ μὴ τις δολίως, ὡς Ἰούδας τὸν Κύριον φιλήματι παρέδωκε· « His transactis, mutuo se salutent viri, mutuo se mulieres, osculo in Domino: nemo autem dolose id agat, sicut Judas Dominum osculo tradidit. » Ejusdem operis lib. vii, c. 11: Καὶ ὁ διάκονος εἰπάτω πᾶσιν· « Ἀσπάσασθε ἀλλήλους ἐν φιλήματι ἀγίῳ· » καὶ ἀσπαζέσθωσαν οἱ τοῦ κλήρου τὸν ἐπίσκοπον, οἱ λαϊκοὶ ἄνδρες τοὺς λαϊκοὺς, αἱ γυναῖκες τὰς γυναῖκας· « Diaconus vero dicat omnibus: « Salutate vos invicem in osculo sancto: » et clerici osculentur episcopum, laici vero laicos, feminæ feminas. »

(58) Ἐκπέπληκεν ὑπ. αἰσχρᾶς. « Explevit turpi suspitione. » Hervetus legisse videtur ἐκπέπληκεν ὑπονομίας αἰσχρᾶς, dum vertit, « turpem movit suspitionem. » SYLBERG.

(59) Ἀναίδην. Ἀνέδην Bod., Reg. Solent autem hæ voces a librariis inter se permutari.

(60) Ἀπογευομένης. Ἀπαγορευομένης Bod., sed ἀπογευομένης in marg. exhibet. Verum ἀπογευομένης in textu, ἀπαγορευομένης in marg. habet Reg.

(61) Φαλάγγια. Respicit Socratis dictum, quod infra plenius recitat *Strom.* ii, pag. 412: Ὁ γούν Σωκράτης φυλάττεσθαι κελεύει. τὰ ζωπεθέοντα μὴ

ἰδόναις ἐπιτρέθει τοὺς ἀνθρώπους; φιλήματα δὲ ἄλλαξις ἐνέησιν ἰδὼν ἀκολασίας. Σαφὲς τοίνυν ἡμῖν γεγένηται, ὡς οὐκ ἔστιν ἀγάπη τὸ φιλημα· « Ἡ γὰρ ἀγάπη τοῦ Θεοῦ (62) ἐστίν. » Αὕτη δὲ ἐστὶν ἡ (63) ἀγάπη τοῦ Θεοῦ, » φησὶν Ἰωάννης, « ἵνα τὰς ἐντολάς τηρήσωμεν, » οὐχ ἵνα σαίνωμεν ἀλλήλους ἐν τῷ στόματι· « Καὶ αἱ ἐντολαὶ αὐτοῦ βαρεῖαι οὐκ εἰσίν. » Ἀλλὰ μὴν καὶ οἱ κατὰ τὰς ὁδοὺς ἀγαπητῶν ἀσπασμοί, παρρησίας ἀνοήτου γέμοντες, καταφανῶν τοῖς ἐκτός (63*) εἶναι βουλομένων, οὐδὲ ἐλαχίστης μετέχουσι χάριτος· εἰ γὰρ (64) « ἐν τῷ ταμείῳ » μυστικῶς « προσεύχασθαι » τῷ Θεῷ δίκαιον, ἐπόμενον ἂν εἴη καὶ « τὸν πλησίον, » ἐν δευτέρῳ ἀγαπᾶν κελεύμεθα, ὁμοίως τῷ Θεῷ, καὶ μυστικῶς φιλοφρονεῖσθαι ἐνδοθεν, « ἐξαγοραζομένους τὸν καιρὸν· τὸ γὰρ ἄλλας τῆς γῆς ἡμεῖς. » Ὅς δ' ἂν εὐλογῆ, » φησὶ, « φίλον τὸ πρῶτ' ἐμεγάλῃ τῇ φωνῇ, » καταρωμένου οὐδὲν διαφέρειν δόξει. « Δοκεῖ δὲ ὑπὲρ πάντα τῆς εἰς γυναικῶν ἕψεως ἀπεστράφθαι· οὐ γὰρ ἀψαμένους μόνον, ἀλλὰ καὶ θεασαμένους ἔστιν ἁμαρτεῖν· ὧν μάλιστα ἀποφεύγειν χρὴ τὸν γησιῶς παιδαγωγούμενον· « Οἱ ὀφθαλμοὶ γὰρ σου ὀρθὰ βλέπετωσαν· τὰ δὲ βλέφαρα (65) νευέτω δίκαια. » Μὴ γὰρ οὐκ ἐξὸν καὶ ἰδόντα καρτερεῖν, ἀλλὰ τὸ ἐμπροσθεν φυλακτέον. Δυνατὸν γὰρ ἰδόντα ὀλισθεῖν· ἀμήχανον δὲ, μὴ ἰδόντα, ἐπιθυμεῖν. Οὐ γὰρ τὸ καθαρεύειν μόνον ἀπόχρη τοῖς σώφροσιν, ἀλλὰ καὶ τὸ ἐκτός εἶναι τοῦ ψόγου σπουδαστέον, πᾶσαν ἀποκλείσαντας ὑπονοίας αἰτίαν, πρὸς συγκεφαλαίωσιν ἀγνείας· ὡς μὴ μόνον εἶναι ἡμᾶς πιστούς, ἀλλὰ καὶ ἀξιοπίστους φανῆναι. Καὶ γὰρ σὺν καὶ τοῦτο παραφυλακτέον, ὡς φησὶν ὁ

Ἰωάννης, « Ἄποστολος, « μὴ τις ἡμᾶς κωμῆσθαι· προνοούμενοι γὰρ καλὰ, οὐ μόνον ἐνώπιον Κυρίου, ἀλλὰ καὶ ἐνώπιον ἀνθρώπων. Ἀπόστρεφον δὲ τὸν (66) ὀφθαλμὸν ἀπὸ γυναικῶς κεχαριτωμένης, καὶ μὴ καταμάθῃς κάλλος ἀλλότριον, » φησὶν ἡ Γραφή· κἂν πύθῃ τὴν αἰτίαν, προσπεξηγήσεται σοι· « Ἐν γὰρ κάλλει γυναικῶς πολλοὶ ἀπεπλανήθησαν, καὶ ἐκ τούτου φιλία ὡς πῦρ ἀνακαίεται, » εἰς πῦρ ἄγουσα ἀκατάπαυστον διὰ τὴν ἁμαρτίαν· ἡ ἐκ πυρὸς ὀρμωμένη φιλία, ἣν ἔρωτα κεκλήχασιν.

quæ ad ignem nunquam cessaturum deducit propter quam appellarunt amorem.

ΚΕΦ. ΙΒ΄.

* *Ἐπιδρομὴ κεφαλαῖως τοῦ ἀριστοῦ βίου·*

⌘ P. 302 ED. POTTER, 257-258 ED. PARIS. ^a I Joan. iv, 7. ^b Ibid. v, 3. ^c Matth. v, 13. ^d Prov. xxvii, 14. ^e Prov. iv, 25. ^f II Cor. viii, 20, 21. ^g Eccli. ix, 8. ^h Ibid., 9.

τεινῶνας ἐσθίειν καὶ μὴ διψῶνας πίνειν καὶ τὰ φλέγματα καὶ τὰ φιλήματα τῶν καλῶν, ὡς χαλεπώτερον σκορπίων καὶ φαλαγγῶν ἰδὼν ἐνιέναι πεφυκότα. « Socrates itaque jubet cavere illecebras, quæ suadent ut non esurientes comedamus, et bibamus non sitientes : et pulchrorum obtutus et oscula, ut quæ soleant scorpiis et araneis gravius venenum immittere. »

(62) Τοῦ Θεοῦ. Ἐκ τοῦ Θεοῦ. Joan.

(63) Ἡ. Articulum omittunt Bod., Reg. Mox, ἐντολάς αὐτοῦ τηρῶμεν, Joan.

(63*) Τοῖς ἐκτός. I. e. hominibus « externis, » seu ethnicis. Id enim malim, quam « per res externas, » ut vertit Hævetus.

(64) Εἰ γὰρ. Hæc e diversis S. Scripturæ locis composita sunt : nempe Matth. vi, 6 : Σὺ δὲ ὅταν

langia, si ore tantum tangant, graves dolores hominibus afferunt? Oscula autem impudicitiae sæpe virus immittunt. Manifestum itaque nobis factum est, osculum non esse dilectionem : « dilectio enim est Dei^a. Hæc est autem dilectio Dei, » inquit Joannes, « ut mandata servemus : » non ut nos invicem ore demulceamus : « et mandata ejus gravia non sunt^b. » Cæterum dilectorum quoque in via salutationes, cum stulta libertate plenæ sint, et ab iis fiant, qui volunt per res externas sese ostentare, ne minimam quidem habent gratiam. Si enim in « adyto » mystice Deum « orare » convenit, consequens fuerit « proximum » quoque, quem secundo loco jubemur « diligere, » similiter ac Deum, et mystice intus complecti, « occasionem redimentes : nos enim sumus sal terræ^c. Qui autem amico mane magna voce benedixit, ab eo, qui exsecratur, nihil videbitur differre^d. » Videtur autem super omnia esse aversandum mulierum aspectus : non solum enim si tangantur, sed etiam si spectentur, peccari potest : quæ maxime vitare oportet eum, qui recte instituitur : « Oculi » enim « tui recta videant, supercilia autem recta annuant^e. » Etsi enim fieri potest, ut quamvis viderit, se fortiter gerat, verumtamen ne cadat, cavendum est. Fieri enim potest, ut qui viderit, labatur; sed fieri non potest, ut qui non viderit, concupiscat. Non solum enim temperantibus satis est ut sint puri, sed etiam adhibenda est opera ut sint ab omni reprehensione alieni, ut sit consummata castitas, omni exclusa suspitionis causa : ut non solum solum fideles, sed etiam videamur fide digni. Etenim hoc quoque cavendum est, ut ait Apostolus, « ne quis nos reprehendat; providentes enim bona non solum coram Domino, sed etiam coram hominibus^f. Averte autem oculum a muliere gratiosa, et ne discas alienam pulchritudinem^g, » inquit Scriptura. Et si causam roges, ipsa tibi enarrabit : « In pulchritudine enim mulieris multi seducti sunt, et ex ea, tanquam ignis, accenditur amicitia^h, » peccatum : amicitia, inquam, quæ ex igne oritur,

CAP. XII.

Brevis optimæ vitæ similiter pertractatio, et quot loca

^a I Joan. iv, 7. ^b Ibid. v, 3. ^c Matth. v, 13. ^d Prov. xxvii, 14. ^e Prov. iv, 25. ^f II Cor. viii, 20, 21. ^g Eccli. ix, 8. ^h Ibid., 9.

προσεύχη, εἰσελθε εἰς τὸ ταμείον σου. Matth. xii, 39, ubi cum Christus dixerat πρώτῃ ἐντολῇν ἐσθίειν καὶ μὴ διψῶνας πίνειν καὶ τὰ φλέγματα καὶ τὰ φιλήματα τῶν καλῶν, ὡς χαλεπώτερον σκορπίων καὶ φαλαγγῶν ἰδὼν ἐνιέναι πεφυκότα. « Socrates itaque jubet cavere illecebras, quæ suadent ut non esurientes comedamus, et bibamus non sitientes : et pulchrorum obtutus et oscula, ut quæ soleant scorpiis et araneis gravius venenum immittere. »

(65) Βλέφαρα. Σου addunt Prov. Mox, βλέπετω pro νευέτω Bod., Reg. Quæ sequuntur, hoc modo confusa et mutilata exhibet Nov. Μὴ γὰρ οὐκ ἐξὸν καὶ ἰδόντα ὀλισθεῖν· ἀμήχανον τὸ ἐμπροσθεν φυλακτέον· δυνατὸν γὰρ, ἰδόντα ὀλισθεῖν ἄμην.

(66) Τὸν. Abest ab Eccli. Mox, εὐμόρφου pro κεχαριτωμένης. Dein, Ἐν κάλλει γ. π. ἐπλανήθησαν. Ibid.

Scripturae sanctae vitam Christianorum describant. A ὅσαι τῶν ἁγίων Γραφῶν χαρακτηρίζουσι τὴν τῶν Χριστιανῶν βίον.

Ego vero iis quoque, qui uxores duxerint, consulerim, ne unquam uxores suas coram famulis osculentur: nam nec famulis quidem unquam aridere permisit Aristoteles, tantum abest ut in eorum conspectu videatur quisquam complecti uxorem. Melius est autem, ut domi a matrimonio incipientes, honestatem ostendamus; est enim maxima hæc temperantiæ conjunctio, quæ puram spirat ac redolet voluptatem. Admodum enim pulchre dicit tragœdia:

✕ *O feminae, quam in rebus humanis nihil, Non regna et aurum, non opum vis maxima Tot comitates, tot voluptates ferunt, Quot temperantis feminae et viri boni Mens justa, si non illa negligit virum?*

Hæc præcepta justitiæ, quæ ab iis, qui mundanam sequuntur sapientiam, dicta sunt, sunt minime recusanda. Scientes ergo suum cujusque officium, « in timore conversemini tempore vestri incolatus, scientes quod non corruptibilibus, argento et auro, redempti sumus ex vana conversatione a patribus tradita, sed pretioso sanguine, tanquam Agni immaculati, et in quem nulla cadit reprehensio, Christi. Satis ergo fuit præteritum tempus, » ait Petrus, « ad faciendam gentium voluntatem, dum ambulavimus in lasciviis, concupiscentiis, tumulentis, comessionibus, potationibus, et nefariis idolorum cultibus. » Limitem habemus crucem Domini, qua, tanquam vallo, cingimur, et separamur a prioribus peccatis. Regenerati ergo, in veritate affgamur, respiscamusque atque sanctificemur: Quoniam « oculi Domini super justos, et aures ejus in deprecatione ipsorum: vultus autem Domini super facientes mala. » Et quis est, qui sit nobis male facturus, si bonum secuti fuerimus? Optima autem institutio, est moderatio, quæ est decorum undequaque perfectum, ac stabilis et ordinata potestas, ea, quæ sunt inter se invicem conjuncta et coheræntia, factis recte distribuens, virtute insuperabilis. Hæc quidem si asperius dixerim,

✕ P. 303 ED. POTTER, 258-259 ED. PARIS. 4 I Pet. iii, 15.

(67) Ἐγὼ. Imitari videtur illud Pauli I Cor. vii, 40: Τοῖς δὲ γεγαμηκόσι παραγγέλλω οὐκ ἐγώ, etc.

(68) Τὰς σφῶν. Τὰς σφῶν, et τὰς αὐτῶν Pal. SYLBURG. — Utrumque abest a Nov.

(69) Καθαρὰς ἡδονῆς ἀπ. Pal., καθαρὰς ἡδονὰς ἀποπνεύουσα. Vulgatæ lectionis exemplum supra pag. 76. SYLBURG. — Καθαρὰς ἡδονὰς ἀπ. habent etiam Bod., Reg.

(70) Φεῦ φεῦ. Citantur a Stobæo hi versus tit. 65; sed in tertia ejus editione tribuuntur Apollonidæ cuidam, ut et in libro manuscripto, præcedens autem versus Euripidi relinquatur: at in prima editione præcedens sententia Apollonidæ dicebatur. Postremum autem hujus carmen apud Clementem habuit, καὶ φρονούσα τ' ἀνδρικά· at apud Stobæum, τῶνδ' ἀπ. « legitime affecta, quæ justa sapit. » COLL.

(71) Ἡ χρυσίω. Abest a Reg. et Bod. Dein, ἐλυτρώθητε apud Petr. Mox, ματαίας ὑμῶν ἀν. Paulo just, Ἀρχιεὺς γὰρ ἡμῖν ὁ παρέληλυθὼς χρόνος τοῦ

Ἐγὼ (67) δὲ καὶ τοῖς γεγαμηκόσι παραινέσαιμι ἀν, οἴκοι τὰς γυναῖκας τὰς σφῶν (68) μὴ ποτε κατὰ πρόσωπον οἰκτεῖν φιλεῖν· οὐδὲ γὰρ προσελθὼν δούλοισι Ἀριστοτέλης εἶα ποτέ· πολλοῦ γε καὶ δεῖ, κατ' ἄψιν αὐτῶν φιλοφρονούμενον φαίνεσθαι τὴν γυναῖκα. Ἀμεινον δὲ, οἰκοθεν ἀρξάμενους ἀπὸ τοῦ γάμου, τὴν σεμνότητα ἐπιδαίκνυσθαι· μεγίστη γὰρ ἡ σωφροσύνης συζυγία, καθαρὰς ἡδονῆς ἀποπνεύουσα (69). Πάνυ γοῦν θαυμαστώως ἡ τραγωδία φησί·

Φεῦ φεῦ (70), γυναῖκες, ὡς ἐν ἀνθρώποις ἄρα, Οὐ χρυσός, οὐ τυραννίς, οὐ πλοῦτον χλιδὴ τοσοῦτον εἶχε διαφόρους τὰς ἡδονὰς, Ὡς ἀνδρὸς ἐσθλοῦ καὶ γυναικὸς εὐσεβοῦς Γνώμη δίκαια, καὶ φρονούσα τῶνδ' ἀπ.;

Ταῦτα τῆς δικαιοσύνης τὰ παραγγέλματα, καὶ παρὰ τοῖς τὴν κοσμικὴν μειοῦσι σοφίαν ἐκφωτηθέντα, ὡ παραιτητέον. Ἐγνωκότες οὖν τὸ ἐκάστου ἔργον, « ἐν φόβῳ τοῦ τῆς παροικίας ὑμῶν χρόνον ἀναστράφητε, εἰδότες, ὅτι οὐ φθαρτοῖς, ἀργυρίῳ ἢ χρυσίῳ (71), ἐλυτρώθημεν ἐκ τῆς ματαίας ἡμῶν ἀναστροφῆς πατροπαράδοτου, ἀλλὰ τιμίῳ αἵματι, ὡς Ἀμνοῦ ἀμώμου καὶ ἀσπίου, Χριστοῦ. Ἀρχιεὺς οὖν ὁ παρέληλυθὼς χρόνος, ὁ Πέτρος φησί, τὸ βούλημα τῶν ἐθνῶν κατεργάσθαι, πεπορευμένους ἐν ἀσελγείαις, ἐπιθυμίαις, οἰνοφλυγίαις, κώμοις, πότοις, καὶ ἀθεμίτοις εἰδωλοπράξιαις. » Ὁ γὰρ ἔχομεν, τὸν σταυρὸν τοῦ Κυρίου, ὃ περισταυρούμεθα καὶ περιθριγκούμεθα (72) τῶν προτέρων ἁμαρτιῶν· ἀναγεννηθέντες τοῖνον, προσηλωθῶμεν ἐν τῇ ἀληθείᾳ, καὶ ἀνανήψωμέν τε, καὶ ἁγιασθῶμεν· ὅτι « οἱ (73) ὀφθαλμοὶ Κυρίου ἐπὶ δικαίους, καὶ ὅτι αὐτοῦ εἰς δέησιν αὐτῶν· πρόσωπον δὲ Κυρίου ἐπὶ ποιοῦντας κακὰ. Καὶ τις ὁ κακῶσων ἡμᾶς (74), ἐὰν τοῦ ἀγαθοῦ ζηλωταὶ γενόμεθα; » Ἡ δὲ ἀρίστη ἀγωγή, εὐταξία (75) ἐστὶ, παντελῆς οὐσα εὐσημοσύνη, καὶ δύναμις τεταγμένη βεβαία (76), τῶν ἐξῆς ἀλλήλοις κειμένων ἐν ἔργῳ καλῶς ἀποδοτικῆ, κατ' ἀρετὴν ἀνυπέροχης. Ταῦτα εἰ καὶ τραχύτερον προσηνέχθη (77), οἰκονομούμενος τῆς ἐπανορθώσεως τὴν σωτηρίαν, ἐμοὶ

a I Pet. i, 17, 18, 19. b Ibid. iv, 3. c Psal. lxxiii,

D βίου τὸ θέλημα τῶν ἐθνῶν κατεργάσασθαι, Petr. (72) Περιθριγκούμεθα. Περιθριγκούμεθα, Bod., Reg.

(73) Oī. Abest a psalm.

(74) Ἡμᾶς. Ὑμᾶ, Petr. Mox, μιμηταὶ pro ζηλωταί. Ibid.

(75) Εὐταξία. Hujus virtutis similem huic definitionem tradunt Stoici apud Stobæum *Eclóg. ethic.* lib. ii, c. 4, p. 168: Εὐταξίαν δὲ, ἐπιστήμην τοῦ ποτε πρακτέον, καὶ τι μετὰ τι, καὶ καθόλου τῆς τάξεως τῶν πράξεων. Definunt εὐταξίαν, « scientiam temporis rerum gerendarum, earumque consecutionis, et, ut summam dicam, ordinis. »

(76) Καὶ... βεβαία. Hæc absunt a Pal. SYLBURG. — Absunt etiam a Reg. et Bod. τῶν ἐξῆς abest etiam a Reg.

(77) Προσηνέχθη. Προσηνέχθη Pal. SYLBURG. — Προσηνέχθη Bod., Reg. Hic etiam Syliburgius addunt, τραχύτερος legi posse pro τραχύτερον.

μὲν λελέχθων, φησὶν ὁ Παιδαγωγός· ἐπειδὴ « ὁ ἐλέγ-
 χων, μετὰ παρῆρσις, εἰρηνοποιεῖ· ὑμεῖς δὲ, εἰ μὲν
 ἀκούσεσθέ μου, σωθῆσεσθε· εἰ δ' οὐ προσέξετε (78)
 τοῖς εἰρημένοις, οὐ μοι μέλει· μέλει δὲ ὅμως καὶ
 οὕτως· « τὴν γὰρ μετάνοιαν τοῦ ἀμαρτωλοῦ μᾶλλον
 ἢ τὸν θάνατον αἰρεῖται. Ἦν δὲ εἰσακούσητέ (79) μου,
 τὰ ἀγαθὰ τῆς γῆς φάγεσθε, ὁ Παιδαγωγός πάλιν λέ-
 γει· « γῆς ἀγαθὰ (80)· τὰ ἀνθρώπεια ὀνομάζων καλὰ,
 τὸ κάλλος, τὸν πλοῦτον, τὴν ὑγίειαν, καὶ τὴν ἰσχύν,
 τὴν τροφήν· ἀγαθὰ μὲν γὰρ ὄντως, « ἀ οὐτε οὓς
 ἤκουσέν, οὕτε ἐπὶ καρδίαν ἀνέθη ποτὲ (81), « περὶ τὸν
 ὄντως ὄντα βασιλέα, τὰ ὄντως (82) ὄντα, ἀγαθὰ ὄντα,
 καὶ ἀναμένοντα ἡμᾶς· ἀγαθῶν γὰρ ἔστι καὶ δοτήρ,
 καὶ φύλαξ· κατὰ μετουσίαν δὲ ἐκείνων, τὰ τῆδε συν-
 ὄνων μεί· παιδαγωγούντος ἐν Θεῷ τοῦ Λόγου, τὴν
 ἀνθρώπων (83) ἀσθένειαν, ἀπὸ τῶν αἰσθητῶν ἐπὶ τὴν
 νόησιν. Ὅσα μὲν οὖν οἴκοι παραφυλακτέον, καὶ ὡς
 τὸν βίον ἐπανορθωτέον, ὁ Παιδαγωγός ἡμῖν ἄδη
 διελεγκται· ἀ δ' οὖν, καὶ κατὰ τὰς ὁδοὺς ὀμιλεῖν αὐ-
 τῷ φίλον τοῖς παιδίοις, ἀχρὶς ἂν ἀγάγῃ αὐτὰ πρὸς
 τὸν διδάσκαλον, ταῦτα δὲ ἡμῖν ἐν κεφαλαιῷ (84) μέρει
 δι' αὐτῶν ὑποτίθεται καὶ παρατίθεται τῶν Γραφῶν,
 γυμνὰς παρατιθέμενος τὰς παραγγελίας, ἀρμοζόμε-
 νος μὲν τῷ χρόνῳ τῆς καθοδηγήσεως, τὰς δὲ ἐξηγή-
 σεως αὐτῶν ἐπιτρέπων τῷ διδασκάλῳ· καὶ γὰρ ὁ νό-
 μος αὐτοῦ τὸν φόβον (85) ὑπεκλύειν βούλεται, τὸ
 ἔκουςιον ἐλευθερώσας εἰς πίστιν. Ἄκουε, φησὶν, ὦ
 παιδίον, καλῶς παιδαγωγούμενον, τὰ κεφάλαια τῆς
 σωτηρίας· γυμνώσω γὰρ τὸ ἦθος τὸ ἑαυτοῦ, καὶ
 σοὶ ταύτας καλὰς ἐντολὰς ὑποθήσομαι, δι' ὧν ἀφίξη
 πρὸς σωτηρίαν· ἀγαθὸν δὲ σε ὁδὸν τὴν σωτήριον· ἀπό-
 στα τῶν τῆς πλάνης ὁδῶν· « ὅτι Κύριος γινώσκει (86)
 ὁδὸν δικαίων, καὶ ὁδὸς ἀσεβῶν ἀπολείπεται. » Ἐπου-
 τώων, ὦ παιδίον, τὴν ἀγαθὴν ὁδόν, ἣν ἂν σοὶ ἐξη-
 γήσωμαι, τὰ ὧτά μοι ὑποσχὲν τὰ ἀκουστικά·
 « καὶ δώσω σοὶ θησαυροὺς σκοτεινοὺς, ἀποκρύφους,
 ἀοράτους· ἔθνεσιν, ἡμῖν δὲ ὄρατους (87)· σοφίας δὲ
 θησαυροὶ, ἀνέκλειπτοι (88)· οὓς θαυμάζων ὁ Ἀπό-
 στολος, « Ὁ βῆθος, φησὶ, πλοῦτος καὶ σοφίας. »
 Θησαυροὶ δὲ ὑφ' ἐνὸς πολλοὶ χρηστούμενοι Θεοῦ· οἱ
 μὲν διὰ τοῦ νόμου, οἱ δὲ, διὰ τῶν (89) προφητῶν
 ἀποκαλύπτονται· οἱ δὲ, τῷ θεῷ στόματι· ἄλλος δὲ
 τοῦ Πνεύματος τῆ ἐπιτάδῃ (90) ἐπάδων· εἷς δὲ ὧν ὁ
 Κύριος, διὰ πάντων τούτων ὁ αὐτός ἔστι Παιδαγω-
 γός. Ἔστι μὲν οὖν αὐτόθεν κεφαλαίωδης ὑπόθηκη,
 καὶ βιωτικὴ παραίνεσις, πάντα ἐμπεριέχουσα· « Κα-
 θῶς θέλετε ἵνα ποιῶσιν ὑμῖν οἱ ἄνθρωποι, ποιεῖτε

A procurans emendationis vestrae salutem, atqui
 me quidem dicta sint, inquit Pædagogus, quoniam
 « qui libere arguit, est pacificus ». Vos autem si
 me quidem audieritis, salvi eritis. Quod si ea,
 quæ dicta sunt, non attenderitis, non est mihi
 curæ : et sic tamen curæ est : « peccatoris »
 enim « mavult pœnitentiam quam mortem ». Sin
 autem « me audiveritis, bona terræ comedetis », dicit rursus Pædagogus : « bona terræ »
 humana bona nominans, formam, divitias, sani-
 tatem, vires, et alimentum : vere enim bona sunt
 ea, « quæ ꝛ neque auris audivit, neque unquam in
 cor ascenderunt » : quæ sunt apud cum qui vere
 rex est, quæ vere sunt, et vere sunt bona, et nos
 expectant : bonorum enim est et donator et custos .
 B per illorum autem participationem, quæ hic sunt,
 eodem nomine appellantur : scilicet hoc modo ho-
 minum imbecillitatem Logos in Deo deducit a sen-
 sibus ad intelligentiam. Quæcunque sunt ergo
 domi observanda, et quo modo vita sit corrigenda,
 nobis abunde disseruit Pædagogus. Quæ itaque solet
 in via lubenter dicere pueris, donec eos ad magi-
 strum deduxerit, ea a nobis veluti in summa per
 ipsas Scripturas subjicit et apponit, nuda præcepta
 adducens, temporis quidem deductionis 112 atque
 institutionis ea accommodans, interpretationes autem
 eorum magistro relinquens. Ejus enim lex vult
 timorem solvere, liberum animi arbitrium in fidem
 liberans. Audi, inquit, o puer, qui recte institueris,
 capita salutis : aperiam enim mores meos, et tibi
 pulchra hæc præcepta suggeram, per quæ pervenies
 ad salutem : duco autem te per viam salutarem :
 discede a viis erroris ; « quoniam novit Dominus
 viam justorum, et via impiorum peribit ». Sequere
 ergo, o puer, bonam viam, qua ego te deducam,
 aures mihi præbens audientes, « et dabo tibi the-
 sauros arcanos, occultos, et qui non possunt videri »
 a gentibus, a nobis autem possunt : sapientia
 autem thesauri non possunt deducere : quos
 admirans Apostolus : « O profunditas, » inquit,
 « divitiarum et sapientiæ ». Thesauri autem multi
 ab uno Deo suppeditantur : hi quidem per legem,
 illi vero per prophetas revelantur : alii vero ori
 divino, alius vero heptachordo spiritus concinit.
 D Cum sit autem unus Dominus, est idem per hos
 omnes Pædagogus. Hic est ergo, quod omnia sum-
 matim complectitur, præceptum, et ad vitam utilis

ἄ P. 304 ED. POTTER, 259-260 ED. PARIS.
 1, 19. d I Cor. ii, 9. e Psa. i, 6. f Isa. xlv, 3.

a Prov. x, 10 sec. LXX. b Ezech. xviii, 23. c Isa.
 5 Rom. xi, 55.

(78) Προσέξετε. Προσάξετε, Nov.

(79) Ἦν δὲ εἰς. Καὶ ἂν θέλητε, καὶ εἰς. Isa.

(80) Ἀγαθὰ. Sic scribi debet. Verum primæ Clementis editiones ἀγαθῆς exhibent, ut etiam codices mss. Sed aliquis super ἧς final. scripsit a in Bod. et Reg.

(81) Οὐτε... ποτὲ. Καὶ ἐπὶ καρδίαν ἀνθρώπου οὐκ ἀνέβη apud Paulum. Οὐτε ἐπὶ x. ἀνθρώπου ἄ. π. Nov., Bod. Mox, περιττόν μοι περὶ τόν, Nov.

(82) Τὰ ὄν. Τὰ ὄντως ὄντα ἀγαθὰ, ὄντα καὶ ἂν. Bod., Reg.

(83) Τῶν ἀνθ. Τῶν τῶν ἀνθ. Nov.

(84) Κεφαλαιῶν. Κεφαλαιῶν Bod., Reg.

(85) Φύσος. Respicit Rom. viii, 15, ubi dicit Apostolus legem πνεῦμα εἰς δουλείαν dedisse.

(86) Κύριος γινώσκει. Γινώσκει Κύριος Psalm.

(87) Ἐθνεσιν, ἡμῖν δὲ ὄρατους. Hæc interpretanti loco adjecit auctor.

(88) Σοφίας δὲ θησαυροὶ ἀνέκλειπτοι. Hæc a Pal. mss. absunt. STILBURG. — Absunt etiam a Bod. et Reg. Respicit autem Luc. xii, 53 : Θησαυρὸν ἀνέκλειπτον ἐν οὐρανῶς.

(89) Τῶν. Absit a Bod. et Reg.

(90) Τῆ ἐπιτάδῃ. Nempe septem donis S. Spiritus, u. u. enumerantur Isa. xi. 2. 3.

admonitio : « Quemadmodum vultis ut vobis faciant homines, vos quoque eis facite ». Possunt etiam duobus omnia præcepta comprehendere, ut dicit Dominus : « Diliges Deum tuum in toto corde tuo, et in tota anima tua, et in tota virtute tua ; et proximum tuum sicut teipsum ». Deinde ex his infert : « Ex hoc dependent tota lex et prophetæ ». Jam vero ei, qui interrogavit, « Quid faciam ut vitæ æternæ hæreditatem possideam? Nosti mandata », respondit. Qui cum affirmasset, « Hoc fac, inquit, et salvus eris ». Verumtamen est etiam distinctius adducenda Pædagogici benignitas per varia et salutaria præcepta, ut ex copiosa salute et Scripturarum ordinatione, ea promptius inveniamus. Est nobis, qui per Moysen datus est, Decalogus, simplici et unius generis elemento significans, salutarem peccatis appellationem definiens : « Non mœchaberis. Idola non adorabis. Pueris stuprum non inferes. Non furaberis. Non dices falsum testimonium. Honora patrem tuum et matrem tuam », et ea quæ illa consequuntur. Hæc sunt a nobis servanda, et quæcumque alia in lectione ipsa Bibliorum præcipi videbimus nobis. Porro autem præcipit etiam per Isaiam. « Lavamini, et mundi estote, auferite scelera ab animabus vestris coram oculis meis, discite bonum facere, quærite iudicium, liberate eum qui injuria afficitur, judicate orphano, et justificate viduam ; et venite, et disceptemus, dicit Dominus ». Multa etiam apud alios præcepta invenimus : quemadmodum, verbi gratia, de precatone : « Bona opera, oratio Domino accepta », dicit Scriptura. Et exponitur etiam modus orationis : « Si videris », inquit, « nudum, operi eum, et necessarios seminis tui non despicias : tunc erumpet mane lumen tuum, et medellæ tuæ cito exorientur, et ambulabit ante te justitia tua, et gloria Dei te complectetur ». Quis est autem fructus hujus orationis? « Tunc clamabis, et Deus te exaudiet. Adhuc loquente te, dicit : Ecce adsum ». De jejuniis autem : « Curnam mihi jejunitatis? » ait Dominus : « non hoc jejunium ego elegi, et diem, ut homo humiliet animam suam. Ne si collum quidem tuum flexeris ut circum, et

A καὶ ὑμεῖς αὐτοῖς (91). Ἐναντὸν δὲ καὶ διὰ δεῦν (92) ἐμπεριλαβεῖν τὰς ἐντολάς, ὡς φησὶν ὁ Κύριος· « Ἀγαπήσεις τὸν Θεὸν σου ἐν ὅλῃ καρδίᾳ σου, καὶ ἐν ὅλῃ τῇ ψυχῇ σου, καὶ ἐν ὅλῃ τῇ ἰσχυρί σου· καὶ τὸν πλησίον σου ὡς σεαυτὸν. » Ἔτα ἐκ τούτων ἐπιφέρει· « Ἐν τούτῳ ὁλος ὁ νόμος, καὶ οἱ προφῆται κρέμονται. » Ναὶ μὴν καὶ πρὸς τὸν πυθόμενον, « Τί ποιήσας, ζῶντων αἰώνων κληρονομήσω; » « Τὰς ἐντολάς οἶδας, » ἀπεκρίνατο τοῦ δὲ καταφῆσαντος, « Τοῦτο ποιεῖ, φησὶ, καὶ σωθήσῃ. » Οὐ μὴν ἀλλὰ καὶ (93) διαιρετικώτερον τὸ φιλόανθρωπον τοῦ Παιδαγωγοῦ διὰ τῶν ποικίλων καὶ σωτηρίων ἐντολῶν παραθετόν, ὡς ἔχομεν πρὸς ἀρθόνου σωτηρίας καὶ τῆς διατάξεως τῶν Γραφῶν, ἐτοιμοτέρην τὴν εὑρεσιν. Ἔστιν ἡμῖν ἡ Δεκάλογος ἡ διὰ Μωϋσέως, ἀπλῶ καὶ μονογενεῖ αἰνιτομένη στοιχείῳ (94), προσγορίαν σωτήριον ἀμαρτιῶν περιγράφουσα· « Οὐ μοιχεύσεις· Οὐκ εἰδωλολατρήσεις· Οὐ παιδοφθορήσεις (95)· Οὐ κλέψεις· Οὐ ψευδομαρτυρήσεις· Τίμα τὸν πατέρα σου καὶ τὴν μητέρα σου (96)· » καὶ τὰ ἀκόλουθα τούτοις. Ταῦτα ἡμῖν παραφυλακτέον, καὶ ὅσα ἄλλα κατὰ τὰς ἀναγνώσεις τῶν Βιβλίων παραγγέλλεται. Παραγγέλλει δὲ καὶ διὰ Ἡσαίου· « Λούσασθε, καὶ (97) καθαροὶ γενέσθε· ἀφέλετε τὰς πονηρίας ἀπὸ τῶν ψυχῶν ὑμῶν ἀπέναντι τῶν ὀφθαλμῶν μου· μάθετε καλὸν ποιεῖν· ἐκζητήσατε κρίσιν· ῥύσασθε ἀδικούμενον· κρίνατε ὀρφανῶν, καὶ δικαιοῦσατε χήραν· καὶ δεῦτε, καὶ διελεγχθῶμεν (98), λέγει Κύριος. » Παλλὰς δ' ἂν καὶ παρὰ τοῖς ἄλλοις εὐρομεν ὑποθήκας· ὡς φησὶν, « εὐχὴ Κυρίου δεκτὴ, » λέγει ἡ Γραφή. Καὶ ὁ τρόπος τῆς εὐχῆς ὑπαγορεύεται· « Ἐὰν ἰδῆς (1), » φησὶ, « γυμνὸν, περιβαλε, καὶ ἀπὸ τῶν οικειῶν τοῦ σπέρματος σου οὐχ ὑπερέβη· τότε βαγθήσεται πρῶτον τὸ φῶς σου, καὶ τὰ ἰάματα σου ταχὺ ἀνατελεῖ, καὶ προπορεύεται ἔμπροσθεν ἡ δικαιοσύνη σου, καὶ ἡ δόξα τοῦ Θεοῦ περιστελεῖ σε. » Τίς οὖν ὁ καρπὸς τῆς εὐχῆς ταύτης; « Τότε ἐπιβολή (2), καὶ ὁ Θεὸς ὑπακούσεται σου· ἔτι λαλούντός σου, ἔρει, Ἰδοὺ πάρεμι. » Περὶ δὲ νηστείας, « Ἴνα τί μοι, φησὶ, νηστεύετε; » λέγει Κύριος· « οὐ ταύτην τὴν νηστείαν ἐγὼ ἐξελεξάμην, καὶ ἡμέραν, ἀνθρώπων ταπεινοῦν τὴν ψυχὴν αὐτοῦ; Οὐδ' ἂν κάμψῃς ὡς κρίνον τὸν

✠ P. 305 ED. POTTER, 260-261 ED. PARIS. ^a Luc. vi, 31. ^b Math. xxii, 37, 39, 40; Luc. x, 25. ^c Luc. xviii, 18, 20; x, 25, 26, 27, 28. ^d Exod. xx, Deut. v. ^e Isa. i, 16, 17, 18. ^f Isa. lviii, 7, 8. ^g Ibid., 9.

(91) Ποιεῖτε καὶ ὑμ. ἂ. K. ὑμ. ποιεῖτε αὐτ. ὁμ., Luc. D

(92) Δεῦν. Δουὸν Bod., Reg. In iis, quæ mox sequuntur ex Evangeliiis, non tam ipsa verba, quam sensum exhibet.

(93) Καὶ. Ahest a Nov.

(94) Ἀπλῶ καὶ μονογενεῖ στοιχείῳ. Nempe τῷ ι. Sic apud Philonem, Basilium, Gregorium, Cyrillum, alios, ut in Philone adnotat H. Syllburg. Nicetas in Gregorii Nazianz. orat. 42 : « Decas autem prima unitas perfecta, et generatrix perfectionis dicitur; quoniam est alia quoque unitas, nempe prima unitas; verum illa, tametsi principium numerorum est, eosque procreat, nequaquam tamen perfecta est; at prima decas has duas prærogativas habet; alteram quod perfecta est: quatenus ad hanc usque numeri progrediuntur, ac rursus revolvuntur; alteram, quod perfectionis est procreatrix, centenarium enim numerum, qui perfectissimus est, producit. »

Alibi etiam Clemens hanc litteram refert ad nomen Jesu. Conf. Pædag. lib. ii, cap. 4.

(95) Οὐ παιδοφθορήσεις. Conf. quæ superius dicta sunt ad Protr. pag. 67 edit. Paris.

(96) Σου. Ahest a Nov., Reg.

(97) Καὶ. Ahest ab Isa. Mox, post ὀφθαλμῶν μου interserit hæc: παύσασθε ἀπὸ τῶν πονηριῶν ὑμῶν.

(98) Δεῦτε καὶ ἔ. Δεῦτε ἔ. omisso καὶ. Isa.

(99) Τὰ ἔργα. Hæc verba nullibi reperio. Eorum sensus occurrit Philip. iv, 18; Hebr. xiii, 16, etc.

(1) Ἐὰν ἰδῆ. Ἐὰν ἔδ. Nov. Mox, φανήσεται προβαγθήσεται, Nov. Dein, ὑπάρχοντα προἰάματα, Pal., Bod., Reg. Mox, ἔμπροσθέν σου ἡ ἔ. Isa.

(2) Ἐπιβολή. Βοήση. Isa. Mox, εἰσακούσεται προὑπακούσεται. Mox, νηστεύετε, ὡς σήμερον ἀκουσθήναι ἐν κραυγῇ τὴν φωνὴν ὑμῶν; οὐ ταύτην τὴν ν. ἐξ. Dein, ταπεινοῦν ἀνθρώπων, inverso ordine. Paulo post, οὕτω pro οὕτως. Ibid.

τράχλόν σου, καὶ σάκκον καὶ σποδὸν ὑποστρώσῃ, οὐδ' οὕτως καλέσετε νηστειαν δεκτὴν. » Τί οὖν αἰνίττεται ἡ νηστεία ; ἢ Ἰδοὺ αὕτη (3), » φησὶν, « ἡ νηστεία ἦν ἐγὼ ἐξελεξάμην, λέγει Κύριος· Ἄνε πάντα σύνδεσμον ἀδικίας· διάλυε στραγγαλιὰς βιαίων συναλλαγμάτων· ἀπόλυε τε θραυσμένους ἐν ἀφέσει, καὶ πᾶσαν ἀδικον συγγραφὴν διάσπα. Διάθρυπτε πεινῶντι τὸν ἄρτον σου· καὶ πτωχοὺς ἀπέργους εἰσαγε εἰς τὸν οἶκόν σου· ἐν ἰδίῃ γυμνῶν, περιβάλε. » Ναὶ μὴν καὶ περὶ τῶν (4) θυσιῶν· « Τί μοι πλῆθος τῶν θυσιῶν ὑμῶν; λέγει Κύριος· πληθρῆς εἰμὶ ὀλοκαυτωμάτων, καὶ κριῶν (5)· καὶ στέαρ ἀρνῶν, καὶ αἷμα ταύρων καὶ ἐρίφων, οὐ βούλομαι· οὐδ' ἂν ἐρχῆσθε ὀφθῆναι μοι. Τίς γὰρ ἐξεζήτησε ταῦτα ἐκ τῶν χειρῶν ὑμῶν; πατεῖν μου τὴν αὐλὴν, οὐ προσθήσεσθε (6)· ἐν φέρητε σεμιδαλιν, μάταιον θυμίαμα βδέλυγμά μου ἔστιν· τὰς νοσηρὰς ὑμῶν καὶ τὰ σάββατα οὐκ ἀνέχομαι. » Πῶς οὖν θύσω τῷ Κυρίῳ; « Θυσία (7) », φησὶ, « τῷ Κυρίῳ πνεῦμα συντετριμμένον. » Πῶς οὖν στέψω (8), ἢ μύρω χρίσω, ἢ τί θυμιάσω τῷ Κυρίῳ; « Ὅσμῃ (9) », φησὶν, « εὐωδίας τῷ Θεῷ καρδία δοξάζουσα τὸν πεπλακῶτα αὐτήν. » Ταῦτα στέφη, καὶ θυσίαι, καὶ ἀρώματα, καὶ ἄνθη τοῦ Θεοῦ. Ἔτι περὶ ἀνεξικακίας, « Ἐὰν ἀμάρτη (10), » φησὶν, « ὁ ἀδελφός σου, ἐπιτίμησον αὐτῷ· καὶ ἐὰν μετανοήσῃ, ἄφες αὐτῷ. Ἐὰν ἐπτάκις τῆς ἡμέρας ἀμάρτη εἰς σέ, καὶ τὸ ἐπτάκις ἐπιστρέψῃ πρὸς σέ, λέγων, Μετανοῦ, ἄφες αὐτῷ· καὶ τοῖς μὲν στρατευομένοις διὰ Ἰωάννου παραγγέλλει, « ἀρκεῖσθαι (11) μόνους τοὺς ὀφωνίους· » τοὺς δὲ τελώναις, « μηδὲν πλεόν πράσσειν παρὰ τὰ διατεταγμένα· » δικαστῆ δὲ, « Οὐ λήψῃ (12), » φησὶ, « πρόσωπον ἐν κρίσει· » τὰ γὰρ δῶρα ἐκτυφοῖ ὀφθαλμοὺς βλεπόντων, καὶ λυμáινεται ῥήματα δίκαια, ῥύσασθαι ἀδικουμένους (13). » Ἄλλὰ καὶ τοῖς οἰκονομικοῖς· « Κτῆσις (14) ἐπισπουδαζομένη μετὰ ἀνομίας ἐλάσων γίνεται. » Ναὶ μὴν καὶ περὶ ἀγάπης, « Ἀγάπη, » φησὶ, « καλύπτει πλῆθος ἁμαρτιῶν. » Καὶ περὶ πολιτείας, « Ἀπόδοτε τὰ Καίσαρος Καίσαρι· καὶ τὰ τοῦ Θεοῦ, τῷ Θεῷ. » Ὁρκου δὲ πέρι, καὶ μνησικακίας· « Μὴ ἐγώ (15) ἐνετειλάμην τοῖς πατράσιν

A saccum ac cinerem substraveris, ne sic quidem vocabitis jejunium acceptum. » Quid ergo sibi vult jejunium? « Ecce hoc est, » inquit, « jejunium, quod elegi, dicit Dominus: solve omne vinculum iniquitatis: dissolve perversos nexu violentorum contractuum: libera eos, qui sunt offensi in acceptatione, et injustam omnem scripturam discerpe. Frange esurienti panem tuum, et pauperes, qui tecto carent, introduc in domum tuam, cum videris nudum, operi eum. » Jam vero de sacrificiis quoque: « Quid mihi multitudo sacrificiorum vestrorum, dicit Dominus? Plenissimum holocaustis arietum: et adipem agnorum, et sanguinem taurorum et hædorum nolo, nec veneritis ut a me videamini. Quis enim requisivit hæc de manibus vestris? Atrium meum calcare non adjicietis. Si simillam afferatis, inane incensum mihi est abominatio, neomenias vestras, et sabbata non fero. » Quomodo ergo sacrificabo Domino? « Sacrificium, » inquit, « Domino spiritus contritus. » Quomodo igitur coronabo, vel ungam unguento, vel Domino quodnam incensum offeram? « Odor, » inquit, « suavitatis Deo est cor, quod glorificat eum, qui ipsum fecit. » Hæc sunt coronæ, et sacrificia, et aromata, et flores Dei. Præterea de malorum tolerantia: « Si peccaverit, » inquit, « frater tuus, ipsum argue, et si eum pœnituerit, ei remitte. Si septies in die in te peccaverit, et septies ad te convertatur, dicens: Pœnitet, remitte ei. » Et iis, quidem, qui militant, » per Joannem præcipit, « ut sint solis stipendiis contenti. » Publicanis autem, « ut non amplius exigant, quam sit constitutum. » Judici autem, « Non accipies, » inquit, « personam in judicio: dona enim excæcant oculos videntium, et corrumpunt verba justa, ut liberent eos, qui afficiuntur injuria. » Quinetiam iis, qui student œconomia: « Possessio, quæ paratur cum iniquitate, minor redditur. » Quinetiam de charitate: « Caritas, » inquit, « operit multitudinem peccatorum. » Et de reipublicæ administratione: « Reddite quæ sunt Cæsaris, Cæsari; et quæ sunt Dei, Deo. » De jureju-

» P. 306 ED. POTTER, 261-262 ED. PARIS. * Isa. 4, 5, 6, 7. ^b Ibid. 1, 11, 12, 13. ^c Psal. L, 19. ^d Luc. xvii, 3, 4. ^e Luc. iii, 13. ^f Exod. xxiii, 8. ^g Prov. xiii, 11. ^h 1 Petr. iv, 8. ⁱ Matth. xxi, 21; Marc. xii, 17; Luc. xx, 25.

(3) Ἰδοὺ αὕτη. Οὐχὶ τοιαύτην νηστειαν ἐξελεξάμην, λέγει Κύριος· ἀλλὰ λῦε π. Isa. Mox, ἀπόστειλλε πρὸ ἀπὸλυε. Dein, συγγραφὴν ἀδικον, inverso ordine. Ibid.

(4) Τῶν. Abest a Nov.

(5) Ὀλοκαυτωμάτων, καὶ κριῶν. Illud καὶ e vulg. Isaia se addidisse ait Sylburg. Id vero rejiciunt præter edit. Flor. nostri codices unanimiter. Ὀλοκαύτωμα τῶν κριῶν Bod., Reg., Mox, τράχων pro ἐρίφων, Isa. Dein, τὴν αὐλὴν μου, inverso ordine. Paulo post σάββατα καὶ ἡμέραν μεγάλην οὐκ ἂν. Ibid.

(6) Προσθήσεσθε. Per necessitatem usurpatum indicat προσθήσεσθε, quia subjunctivo futuro carent verba omnia, hoc vero etiam aoristo primo. SYLB.

(7) Θυσία, φησὶ, τῷ Κυρίῳ. Hæc a Nov. absunt.

(8) Στέψω. Coronæ et cætera, quæ hic recenset, ad sacrificia pertinebant. Cf. Archæologia nostræ lib. II.

(9) Ὅσμῃ. Sic Irenæus lib. iv, cap. 32: « Quemadmodum alibi ait: Sacrificium Deo, cor contribulatum; odor suavitatis Deo, cor clarificans eum qui

D plasmavit. » Verum hæc verba in S. Scriptura reperire nondum potui.

(10) Ἀμάρτη. Ἀμάρτη εἰς σέ, Luc. Mox, καὶ ἐὰ ἐπτάκις. Dein, καὶ ἐπτάκις τῆς ἡμέρας ἐπιστρέψῃ ἐπὶ σέ . . . ἀφῆσεις. Ibid.

(11) Ἀρκεῖσθαι. Ἀρκεῖσθε, Bod., Reg. Dein, μόνους abest a Luc. Mox, τὸ διατεταγμένον Luc.

(12) Οὐ λ. Καὶ δῶρα οὐ λήψῃ, Exod. Illud Οὐ λήψῃ πρόσωπον ἐν κρίσει, petitum est e Deuteron. 1, 17: Οὐκ ἐπιγνώσῃ πρόσωπον ἐν κρίσει. Conf. Deut. xvi, 19.

(13) Ῥύσασθαι ἀδικουμένους. Scribe ex Nov. Ῥύσασθε ἀδικουμένους, « liberate eos qui injuria affecti sunt, » quod præcipit Isaia c. 1, 17, nisi quod ibi ἀδικούμενον singul. numero h. gatur. Hæc enim verba nec in Exodo, nec in Deuteronomio reperiuntur.

(14) Κτῆσις. Ἐπαρξίς Prov. Mox, καλύπτει, pro καλύπτει, Petr.

(15) Μὴ ἐγώ. Hæc verba in S. Scriptura frustra quæsieris. Similia dicunt Jeremias cap. vii, 22, 23,

rando autem, et de injuriæ acceptæ recordatione: « Nunquid ego mandavi patribus vestris exeuntibus a terra Ægypti, ut offerrent mihi holocausta et sacrificia? Sed hoc mandavi vobis: Unusquisque vestrum adversus proximum in corde suo injuriæ acceptæ non recordetur, falsum jusjurandum non diligat. » Quinetiam mendacibus et superbis minatur: illis quidem hoc modo: « Væ iis, qui dicunt dulce amarum, et amarum dulce. » His vero sic: « Væ prudentes in seipsis, et coram seipsis scientes. Qui enim seipsum humiliat, exaltabitur: et qui seipsum exaltat, humiliabitur. » Et « misericordes » quidem « beatos » pronuntiat, « quoniam ipsi misericordiam consequentur. » « Iram » autem infelicem pronuntiat Sapientia, quoniam « ipsos quoque prudentes perdet. » Jam vero jubet quoque « inimicos diligere, et iis, qui nos execrantur, benedicere; orareque pro iis qui nobis insultant, et nos injuria afficiunt. Ei qui te, » inquit, « percussit in maxillam, præbe ei et alteram. Et si quis abstulerit tibi tunicam, ne prohibeas, quo minus tollat etiam pallium. » De fide autem: « Quæcumque petieritis in oratione credentes, accipietis, » inquit: « infidelibus » autem « nihil est fidum, » ut ait Pindarus. Ac famulis quidem utendum est, tanquam nobis ipsis: sunt enim homines, sicut nos: Deus enim est omnibus, liberis et servis, ex æquo, si consideres. Oportet autem fratres quoque peccantes non punire, sed reprehendere: « Qui suo enim parcit baculo, suum odit filium. » Præterea gloriæ quidem expellit cupiditatem, dicens: « Væ vobis, Pharisei, quoniam amatis primas sedes in synagogis, et salutationes in foro. » Peccatoris autem amplectitur pœnitentiam, quæ peccata sequitur, pœnitentiam diligens. Solus enim Logos est, in quem peccatum non cadit. Est enim peccatum natura omnibus innatum et commune: post peccatum autem respiscere, non est cujusvis hominis, sed ejus, qui est jure magnificandus. De communicatione autem: « Venite, » inquit, « ad me omnes benedicti, este hæredes regni vobis parati a constitutione mundi. Esurivi enim, et dedistis mihi comedendum: sitivi, et dedistis mihi po-

υμῶν, ἐκπορευομένοις (16) ἐκ γῆς Αἰγύπτου, προσένεγκαί (17) μοι ὀλοκαυτώματα καὶ θυσιάς, Ἄλλὰ τοῦτο ἐνετείλαμην αὐτοῖς· Ἐκαστος ὑμῶν, κατὰ τοῦ πλησίον ἐν τῇ καρδίᾳ αὐτοῦ μὴ μνησκακείτω· ὄρκον ψευδῆ μὴ ἀγαπάτω. » Ἄλλὰ καὶ ψεύσταις καὶ τετυφωμένοις προσαπειλεῖ· τοῖς μὲν ὡδέ πως· « Οὐαὶ (18) τοῖς λέγουσι τὸ γλυκὺ πικρὸν, καὶ τὸ πικρὸν γλυκὺ· » τοῖς δὲ ὡδί· « Οὐαὶ οἱ συνετοὶ ἐν ἑαυτοῖς, καὶ ἐνώπιον αὐτῶν ἐπιστήμονες· ὁ γὰρ ταπεινῶν ἑαυτὸν ὑψωθήσεται, καὶ ὁ ὑψῶν ἑαυτὸν ταπεινωθήσεται. » Καὶ « τοὺς μὲν ἐλεήμονας » μακαρίζει, « ὅτι αὐτοὶ ἐλεηθήσονται· » ὀργὴν δὲ ἡ Σοφία ταναλίζει, ὅτι ἄρα « ἀπολέσει (19) καὶ φρονίμους. » Ἡδὴ δὲ ἀγαπᾷ τοὺς ἐχθροὺς κελεύει, καὶ τοὺς καταρωμένους ἡμᾶς εὐλογεῖν, προσεύχεσθαι τε ὑπὲρ τῶν ἐπι-
B ραζόντων ἡμᾶς. « Τῷ τύπτοντί σε, » φησὶν, « εἰς (20) τὴν σιαγόνα, πάρεχε καὶ τὴν ἄλλην· καὶ ἂν ἄρη σου τὸν χιτῶνα, μὴ κωλύσης καὶ τὸ ἱμάτιον. » Περὶ δὲ τῆς πίστεως· « Πάντα ὅσα ἐὰν αἰτήσησθε (21) ἐν τῇ προσευχῇ πιστεύοντες, λήψετε, » φησὶν. « Πιστὸν (22) δὲ ἀπίστους οὐδὲν, » κατὰ Πίνδαρον. Καὶ οἰκέταις (23) μὲν χρηστέον, ὡς ἑαυτοῖς· ἄνθρωποι γὰρ εἰσιν, ὡς ἡμεῖς· ὁ γὰρ Θεὸς πᾶσιν, τοῖς ἐλευθέροις καὶ τοῖς δούλοις, ἐστίν, ἂν σκοπήσῃ, Ἰσος. Δεῖ δὲ καὶ τοὺς πλημμελοῦντας τῶν ἀδελφῶν (24) οὐ καλᾶζειν, ἐπιτιμᾶν (25) δέ· « Ὁ γὰρ φειδόμενος, » φησὶ, « τῆς βακτηρίας ἑαυτοῦ μισεῖ τὸν ἑαυτοῦ υἱόν. » Ἐτι τὴν μὲν φιλοδοξίαν ἀποσκορακίζει· « Οὐαὶ ὑμῖν, Φαρισαῖοι, » λέγων, « ὅτι ἀγαπάτε τὴν πρωτοκαθεδρίαν ἐν ταῖς συναγωγαῖς, καὶ τοὺς ἀσπασμούς ἐν ταῖς ἀγοραῖς· » τὴν δὲ μετάνοιαν (26) τοῦ ἁμαρτωλοῦ ἀσπάζεται, τὴν ἐπομένην ταῖς ἁμαρτίαις μετάνοιαν ἀγαπῶν· μόνος (27) γὰρ ἀναμάρτητος αὐτὸς ὁ Λόγος· τὸ μὲν γὰρ ἐξαμαρτάνειν πᾶσιν ἐμφυτον καὶ κοινόν· ἀναδραμεῖν δὲ μετὰ τὴν ἁμαρτίαν οὐ τοῦ τυχόντος ἀνδρός, ἀλλὰ ἀξιολόγου. Περὶ δὲ τῆς μεταδόσεως, « Δεῦτε (28), » εἶπε, « πρὸς με πάντες οἱ εὐλογημένοι· κληρονομήσατε τὴν ἡτοιμασμένην ὑμῖν βασιλείαν ἀπὸ καταβολῆς κόσμου· ἐπέινσα εἰ γὰρ, καὶ δεδώκατέ (29) μοι φαγεῖν· ἐδίψησα, καὶ ἐποτίσατέ με· ξένος ἦμην, καὶ συνηγάγετέ με· γυμνός, καὶ περιεβάλατέ με· ἀσθενής, καὶ ἐπεσκέψασθέ με· ἐν
D φυλακῇ ἤμην, καὶ ἤλθετε πρὸς με. » Καὶ πότε τι

✠ P. 507 ED. POTTER. a Isa. v, 20, 21. b Luc. xiv, 14; xviii, 14. c Matth. v, 7. d Prov. xv, 1 sec. l. XX. e Matth. v, 40; Luc. vi, 27, 28, 29. f Matth. xxi, 22. g Prov. xiii, 24. h Luc. xi, 43.

et Zacharias cap. viii, 16, e quibus locis conjunctis et paulum mutatis hæc Clemens composuisse videtur.

(16) Ἐκπορευομένοις. Abest a Nov.

(17) Προσένεγκαί. Pal. ms. προσενέγκαί, infinito modo. SYLB.—Consentit Reg., eaque vera lectio est.

(18) Οὐαὶ. Οὐαὶ οἱ λέγοντες τὸ πικρὸν γλυκὺ, καὶ τὸ γλυκὺ πικρὸν. Isai. Paulo post: Ὅτι πᾶς ὁ ὑψῶν ἑαυτὸν, ταπεινωθήσεται, καὶ ὁ ταπεινῶν ἑαυτὸν, ὑψωθήσεται, Luc.

(19) Ἀπολέσει. Ἀπόλλυσι Prov.

(20) Εἰς. Ἐπί, Luc. Paulo post, καὶ ἀπὸ τοῦ ἀφροντός σου τὸ ἱμάτιον καὶ τὸν χιτῶνα μὴ κωλύσης, Luc. Verum Matthæus χιτῶνα λαβεῖν θέλοντι jubet ἀφεῖναι τὸ ἱμάτιον. Quæ Clemens, διὰ μνήμης S. Scripturas recitans, cum Lucæ verbis commiscuisse videtur.

(21) Ἐὰν αἰτήσασθε. Ἄν αἰτ. Bod., Reg., αἰτή-

σῆτε, Matth.

(22) Πιστόν. Exstat inter Pindari fragmenta.

(23) Οἰκέταις. Respicere videtur Coloss. iv, 4; Ephes. vi, 9, etc.

(24) Ἀδελφῶν. Οἰκετῶν, Nov.

(25) Ἐπιτιμᾶν. II Tim. iv, 2. Mox, Ὅς φειδεται τῆς βακτηρίας, μισεῖ τὸν υἱὸν αὐτοῦ, Prov. Dein, Οὐαὶ ὑμῖν τοῖς Φαρισαίοις, Luc.

(26) Μετάνοιαν. Ezech. xviii, 23, et alibi passim.

(27) Μόνος. Nempæ secundum naturam; B. Maria dono gratiæ erat ἀναμάρτητος. Mox, τὸ μὲν ἐξμαρτ. omisso γὰρ, Bod.

(28) Δεῦτε. Δεῦτε οἱ εὐλογημένοι τοῦ Πατρὸς; Matth. Mox, πρὸς με abest a Bod.

(29) Δεδώκατε. Ἐδώκατε, Matth., Nov. Mox ξένος ἤμην, καὶ συνηγάγετέ με abest a Bod. et Reg. Dein, ἰσθένησα oro ἀσθενής, Matth.

τούτων τῷ Κυρίῳ πεποιθήκαμεν ἡμεῖς; Αὐτὸς ἐρεῖ πάλιν ὁ Παιδαγωγός, τὴν εὐποίαν καὶ τῶν ἀδελφῶν ἀγαπητικῶς εἰς ἑαυτὸν μετατρέπων (30), καὶ λέγων· « Ἐφ' ὅσον ἐποιήσατε τοῖς μικροῖς τούτοις, ἐμοὶ ἐποιήσατε. Καὶ ἀπελεύσονται οἱ τοῦτοι εἰς ζωὴν αἰώνιον. » Τοιοῦδε μὲν οἱ λογικοὶ νόμοι, οἱ παρακλητικοὶ λόγοι (31) οὐκ ἐν πλαξί (32) λιθίναις, δακτύλῳ γεγραμμέναις Κυρίου, ἀλλ' ἐν καρδίαις ἀνθρώπων ἐναπογεγραμμένοι, ταῖς μόνον φθορὰν οὐκ ἐπιδεχομέναις. Διὰ τοῦτό τοι κατέγραψαν αἱ πλάκες τῶν σκληροκαρδίων, ἐν' αἱ πίστεις τῶν νηπίων (33) ἐν μαλθακαῖς τυπωθῶσι διανοίαις. Ἄμφω δὲ τῷ νόμῳ διηκόνουν τῷ Λόγῳ εἰς παιδαγωγίαν τῆς ἀνθρωπότητος, ὁ (34) μὲν διὰ Μωυσέως, ὁ δὲ δι' ἀποστόλων. Οἷα γ' οὖν (35) καὶ δι' ἀποστόλων ἡ παιδαγωγία, ἀναγκαῖόν μοι δοκεῖ καὶ περὶ τοῦ εἶδους διαλεχθῆναι τοῦτο· μᾶλλον δὲ ἑμαυτοῦ (36) μεμνημένος ὁ Παιδαγωγός φησιν· ἅς αὐτὰς σπερματικῶς πάλιν τὰς ὑποθήκας ἐκθήσομαι (37)· « Ἀποθέμενοι τὸ ψεῦδος, λαλεῖτε ἀλήθειαν ἕκαστος (38) μετὰ τοῦ πλησίον αὐτοῦ· ὅτι ἐσμὲν ἀλλήλων μέλη (39). Ὁ ἕλιος μὴ ἐπιδυέτω ἐπὶ τῷ παροργισμῷ ὑμῶν, μηδὲ δίδωτε τόπον τῷ διαβόλῳ. Ὁ κλέπτων μηκέτι κλεπτεύτω· μᾶλλον δὲ κοπιᾷτω, ἐργαζόμενος τὸ ἀγαθόν (40), ἵνα ἔχη μεταδιδόναι τῷ χρήζοντι. Πᾶσα πικρία, καὶ ὀργή, καὶ θυμὸς, καὶ κραυγή, καὶ βλασφημία ἀρθῆτω ἀφ' ὑμῶν σὺν πάσῃ κακίᾳ. Γίνεσθε εἰς ἀλλήλους χρηστοί, εὐσπλαγγχοί, χαριζόμενοι ἑαυτοῖς, καθὼς καὶ ὁ Θεὸς ἐν Χριστῷ ἔχαρίσατο ὑμῖν. Γίνεσθε οὖν φρόνιμοι, καὶ μιμηταὶ (41) τοῦ Θεοῦ, ὡς τέκνα ἀγαπητά· καὶ περιπατεῖτε ἐν ἀγάπῃ, καθὼς καὶ ὁ Χριστὸς ἠγάπησεν ὑμᾶς (42). Αἱ μὲν γυναῖκες τοῖς ἰδίοις ἀνδράσιν ὑποτασσέσθωσαν, ὡς τῷ Κυρίῳ· οἱ δὲ ἄνδρες τὰς γυναῖκας τὰς ἑαυτῶν ἀγαπάτωσαν, καθὼς καὶ ὁ Χριστὸς ἠγάπησεν τὴν Ἐκκλησίαν. » Ἀγαπάτωσαν οὖν ἀλλήλους (43) οἱ συνεζευγμένοι, « ὡς τὰ ἴδια σώματα. Τὰ τέκνα, ὑπακούετε τοῖς γονεῦσιν ὑμῶν. Οἱ πατέρες, μὴ παρ-

tum : peregrinus eram, et me collegistis : nudus, et me operuistis : infirmus, et visitastis me : eram in carcere, et ad me venistis a. » Et quando fecimus aliquid horum Domino? Ipse rursus dicit Domino, fratrum benevolentiam benevole in seipsum convertens, et dicens : « Quodcumque fecistis his parvis, mihi fecistis. Et ibunt, qui tales sunt, in vitam æternam b. » Tales sunt Logi leges, verba consolatoria, non in tabulis lapideis digito Domini scriptis, sed scriptæ in cordibus hominum, in quas solum non cadit interitus. Idcirco fractæ sunt tabulæ eorum, qui erant duri cordis, ut fides puerorum imprimeretur in teneris mentibus. Ambæ autem leges Logo serviebant ad hominum institutionem : illa quidem per Moysen, hæc vero per apostolos. Cujusmodi autem tradita sit per apostolos puerilis institutio, mihi videtur de eo quoque genere necessario disserendum. Imo vero sui recordatus dicit Pædagogus. Atque ipsa quidem ejus præcepta rursus exponam veluti in semine : « Deposito mendacio, loquimini veritatem unusquisque cum proximo suo, quoniam sumus alter alterius membra. Sol non occidat super iracundiam vestram, neque locum date diabolo. Qui furabatur, non amplius furetur : sed potius laboret, operans bonum, ut possit impertiri egentibus. Omnis amaritudo, et ira, et exandescencia, et clamor, et maledictio tollatur a vobis, cum omni vitio. Estote alter in alterum benigni, misericordes, vobis invicem gratificantes, quemadmodum Deus quoque vobis in Christo gratificatus est. Estote ergo prudentes, et Dei imitatores, sicut filii dilecti ; et ambulate in dilectione, sicut et Christus dilexit vos. Mulieres quidem propriis viris subjiciantur, tanquam Domino. Mariti autem suas uxores diligant, sicut Christus dilexit Ecclesiam. » Se ergo invicem diligant, qui sunt conjuncti, sicut propria corpora. Filii, obedite vestris parentibus. Patres, ne provo-

✠ P. 308 ED. POTTER, 263 ED. PARIS. a Matth. xxv, 34, 35, 36. b Ibid., 40, 46.

(30) Καὶ τότε . . . μετατρέπων. His verbis abbreviat Matth. xxv, 37, 38, 39, et partem 40. Porro εὐποίαν τῶν ἀδελφ. omisso καὶ, habet Nov.

(31) Οἱ παρακλητικοὶ λόγοι. Hæc absunt a Pal., Bod., Reg.

(32) Οὐκ ἐν πλ. Respicit II Cor. iii, 3 : Φανερούμενοι, ὅτι ἐστὲ ἐπιστολὴ Χριστοῦ διακονηθεῖσα ὑφ' ἡμῶν, ἐγγεγραμμένη οὐ μέλανι, ἀλλὰ Πνεύματι Θεοῦ ζῶντος, οὐκ ἐν πλαξί λιθίναις, ἀλλὰ ἐν πλαξί καρδίας σαρκίνας.

(33) Νηπίων. H. e. Christianorum, quos Clemens Iudæis σκληροκαρδίους opponit.

(34) Ὁ. Οἱ, Bod., Reg.

(35) Οἷα γ' οὖν. Οἷα οὖν, Reg. Porro quæ præcedunt, e Moysæ ac prophetis, vel ipsius Christi sermonibus petita sunt. Jam sequuntur præcepta ex apostolicis Epistolis.

(36) Μᾶλλον δὲ ἑμαυτοῦ. Rectius ἑαυτοῦ quam ἑμαυτοῦ A., inquit Sylburgius. Idem dicit Lowthius. Verum ea, quæ sequuntur, non δι' ἑαυτοῦ, « per semetipsum, » sed per apostolos ac Clementem suggerit Christus Pædagogus. Scribendum igitur : Μᾶλλον δὲ δι' ἑαυτοῦ μεμν. « Vel potius ipse Pædagogus per me memorans, illa ipsa, quæ ego rursus tanquam in semine suggeram, præcepta fatur. » Quam lectionem exhibent Bod., Reg.

(37) Σπερματικῶς . . . ἐκθήσομαι. « Quasi principia quedam eruditionis exponam. » Ita σπερματικῶς εἰρήσθω, Strom. vii, p. 798. Lowth.

(38) Ἐκαστος. Abest a Bod., Reg.

(39) Μέλη. Sequitur : Ὁργίσεσθε, καὶ μὴ ἀμαρτάνετε· ὁ ἕλ., Ephes.

(40) Ἀγαθόν. Ἀγαθὸν ταῖς χερσίν, Ephes. Mox χρεῖαν ἔχοντι pro χρήζοντι. Dein, πᾶσα πικρία, καὶ θυμὸς, καὶ ὀργή, καὶ κρ. Ibid.

(41) Γίνεσθε οὖν φρόνιμοι καὶ μ. φρόνιμοι καὶ abest ab Ephes. Sed Christus jubet : Γίνεσθε φρόνιμοι ὡς ὄφεις, Matth. x, 16. Unde in hunc locum irrepsisse videtur, Clemente scilicet διὰ μνήμης S. Scripturas recitante.

(42) Ἰμᾶς. Rectius est ἡμᾶς, « nos, » prima persona. Sylburg. — Ἡμᾶς, Ephes., Nov. Mox αἱ γυν. omisso μὲν, Ephes. Unde in seq. periocha δὲ addit Clemens. Dein, ὑποτάσσεσθε pro ὑποτασσέσθωσαν, Ephes. Paulo post : Ὁ ἄνδρες, ἀγαπάτε τὰς γυναῖκας ἑαυτῶν. Ibid.

(43) Ἀλλήλους. Ἀλλήλους, Bod., Reg., ut cohæreat τῷ συνεζευγμένοι. Porro respicit auctor Ephes. v, 28 : Οὕτως ὀφείλουσιν οἱ ἄνδρες ἀγαπᾶν τὰς ἑαυτῶν γυναῖκας, ὡς τὰ ἑαυτῶν σώματα. Paulo post : τοῖς κυρίοις κατὰ σάρκα, inverso ordine, Ephes. vi, 5.

cate ad iram filios vestros, sed educate eos in disciplina et admonitione Domini. Servi, obedite dominis secundum carnem, cum timore et tremore, in simplicitate cordis vestri, sicut Christo ex animo cum benevolentia servientes. Et domini, benefacite servis vestris, remittentes minas, scientes quod et ipsorum et vester Dominus est in caelis, et non est personæ acceptio ^a. — « Si vivimus spiritu, spiritu et ambulemus. Ne simus vanæ gloriæ cupidi, alter alterum provocantes, alter alteri invidentes. Alter alterius onera portate, et ita implete legem Christi. Ne erretis, Deus non subsannatur. Quod bonum est facientes, ne animo deficiamus, proprio enim tempore metemus, non dissoluti ^b. Pacem in vobis agite. Adhortamur autem vos, fratres, admonete insolentes, consolemini pusillanimes, sustinete infirmos, patientes estote erga omnes. Videte, ne quis malum alicui pro malo reddat. Spiritum ne exstinguatis. **114** Prophetiam ne nihili ducatis. Omnia autem ^c probate, et quod bonum est tenete. Ab omni specie mala abstinete ^c. — « In oratione perseverate, vigilantes in ipsa, in gratiarum actione. In sapientia ambulate apud eos, qui extra sunt, tempus redimentes. Sermo vester semper in gratia, sale sit conditus, ut sciatis quomodo oporteat vos unicuique respondere ^d. » — « Enutriamini in sermonibus fidei. Exerceamini ad pietatem: corporalis enim exercitatio ad modicum est utilis: pietas autem est utilis ad omnia, habens promissionem vitæ, quæ nunc est, et futuræ ^e. » — « Qui fideles habent dominos, ne contemnant, quoniam fratres sunt; sed magis servant, quoniam sunt fideles ^f. » — « Qui largitur, sit in simplicitate; qui præest, in studio; qui miseretur, in hilaritate; charitas non ficta; malum odio habentes, bono adhærentes, fraterna dilectione vestri invicem amantes, honore vos invicem prævenientes, studio non pigri, spiritu ferventes, Domino servientes, spe gaudentes, afflictionem sustinentes, in oratione perseverantes, hospitalitatem persequentes, usibus sanctorum communicantes ^g. » Hæc pauca ex multis, exempli gratia, ex ipsis Scripturis percurrens Pædagogus, suis arponit pueris, per quæ, ut ita dicam, funditus excinditur vitium et tollitur iniquitas. Plurima autem alia præcepta, quæ ad electas personas pertinent, in sanctis libris scripta sunt: hæc quidem presbyteris, alia vero episcopis, alia diaconis, alia

A οργίζετε τὰ τέκνα ὑμῶν, ἀλλ' ἐκτρέφετε αὐτὰ ἐν παιδείᾳ καὶ νοουθεσίᾳ Κυρίου. Οἱ δούλοι, ὑπακούετε τοῖς κατὰ σάρκα κυρίοις μετὰ φόβου καὶ τρόμου, ἐν ἀπλότῃ τῆς καρδίας ὑμῶν, ὡς τῷ Χριστῷ, ἐκ ψυχῆς (44) μετ' εὐνοίας δουλεύοντες. Καὶ οἱ κύριοι, εὐποιεῖτε τοὺς οἰκέτας ὑμῶν, ἀνιέντες τὴν ἀπειρήν· εἰδότες ὅτι καὶ αὐτῶν καὶ ὑμῶν ὁ Κύριός ἐστιν ἐν ὀρανοῖς, καὶ προσωπολήψια οὐκ ἐστίν. — « Εἰ ζῶμεν πνεύματι, πνεύματι καὶ στοιχῶμεν. Μὴ γινώμεθα (45) κενόδοξοι, ἀλλήλους προκαλοῦμενοι, ἀλλήλοις φθονοῦντες· ἀλλήλων τὰ βέβηρα βαστάζετε, καὶ οὕτως ἀναπληρῶσατε τὸν νόμον τοῦ Χριστοῦ. Μὴ πλανᾶσθε· Θεὸς οὐ μυχτηρίζεται. Τὸ καλὸν ποιῶντες, μὴ ἐκκακῶμεν· καιρῷ γὰρ (46) ἰδίῳ θερίσομεν, μὴ ἐκλυόμενοι. Εἰρηνεύετε ἐν ἑαυτοῖς. Παρακαλοῦμεν δὲ ὑμᾶς, ἀδελφοί· νοουθετεῖτε τοὺς ἀτάκτους· παραμυθεῖσθε τοὺς ὀλιγοψύχους· ἀντέχεσθε τῶν ἀσθενῶν· μακροθυμεῖτε πρὸς πάντας· ὁρᾶτε μὴ τις κακὸν ἀντὶ κακοῦ τιλῆ ἀποδῶ. Τὸ Πνεῦμα μὴ σβέννυτε· προφητείας μὴ ἐξουθενεῖτε. Πάντα δὲ δοκιμάζετε (47)· καὶ τὸ καλὸν κατέχετε· ἀπὸ παντὸς εἶδους πονηροῦ ἀπέχεσθε· τῇ προσευχῇ προσκαρτερεῖτε, γρηγοροῦντες ἐν αὐτῇ, ἐν εὐχαριστίᾳ· ἐν σφραγιδῇ περιπατεῖτε πρὸς τοὺς ἔξω, τὸν καιρὸν ἐξαγοραζόμενοι. Ὁ λόγος ὑμῶν πάντοτε ἐν χάριτι, ἀλλὰ ἡρτυμένος, εἰδέναι πῶς δεῖ ὑμᾶς ἐνὶ ἐκάστῳ ἀποκρίνεσθαι. Ἐντρέφεσθε τοὺς λόγους τῆς πίστεως. Γυμνάζεσθε πρὸς εὐσέβειαν· ἡ γὰρ σωματικὴ γυμνασία πρὸς ὀλίγον ἐστὶν ὠφέλιμος· ἡ δὲ εὐσέβεια πρὸς πάντα (48) ὠφέλιμός ἐστιν, ἐπαγγέλλαν ἔχουσα τῆς ζωῆς τῆς νῦν καὶ τῆς μελλούσης. Οἱ πιστοὺς ἔχοντες δεσπότης μὴ καταφρονεῖτωσαν, ὅτι ἀδελφοί εἰσιν· ἀλλὰ μᾶλλον δουλευέτωσαν, ὅτι πιστοὶ εἰσιν. Ὁ μεταδιδοὺς ἔστω (49) ἐν ἀπλότῃ· ὁ προϊστάμενος ἐν σπουδῇ· ὁ ἐλεῶν ἐν ἰλαρότῃ· ἡ ἀγάπη ἀνυπόκριτος· ἀποστυγούντες τὸ πονηρὸν, κολλῶμενοι τῷ ἀγαθῷ, τῇ φιλαδελφίᾳ εἰς ἀλλήλους φιλόστοργοι, τῇ τιμῇ ἀλλήλους προηγούμενοι, τῇ σπουδῇ μὴ ὀκνηροί, τῷ πνεύματι ζέοντες, τῷ Κυρίῳ δουλεύοντες, τῇ ἐλπίδι χαίροντες, τῇ θλίψει ὑπομένοντες, τῇ προσευχῇ προσκαρτεροῦντες, τὴν φιλοξενίαν (50) διώκοντες, ταῖς χρεῖαις τῶν ἁγίων κοινωνοῦντες. » Ὅλιγα ταῦτα ἐκ πολλῶν, δείγματος χάριν, ἀπ' αὐτῶν διεξεθῶν τῶν θείων Γραφῶν ὁ Παιδαγωγός, τοῖς αὐτοῦ παρατίθεται παισίν, δι' ὧν, ὡς ἔπος εἰπεῖν, ἄρδην ἐκκόπτεται κακία, καὶ περιγράφεται ἀδικία. Μυρία δὲ ὅσαι ὑποθῆκαι, εἰς πρόσωπα ἐκλεκτὰ διατεινόμεναι,

✠ P. 309 ED. POTTER, 264 ED. PARIS. ^a Ephes. iv, 25, 26, 27, 28, 29, v, 1, 2, 22, 25; vi, 1, 4, 5, 6, 7, 9. ^b Galat. v, 25, 26; vi, 2, 7, 9. ^c I Thess. v, 15, 14, 15, 19, 20, 21, 22. ^d Coloss. iv, 2, 5, 6. ^e I Tim. iv, 6, 7, 8. ^f Ibid. vi, 2. ^g Rom. xi, 8, 9, 10, 11, 12, 15.

(44) Ὡς τῷ Χριστῷ, ἐκ ψ. Ὡς τῷ Χριστῷ· μὴ κατ' ὀφθαλμοδουλείαν, ἀλλ' ὡς δούλοι τοῦ Χριστοῦ, ποιοῦντες τὸ θέλημα τοῦ Θεοῦ ἐκ ψυχῆς· μετ' εὐν. Ephes. Mox, τὰ αὐτὰ ποιεῖτε πρὸς αὐτούς, Clemens mutavit in εὐποιεῖτε τοὺς οἰκέτας ὑμῶν. Dein, καὶ ὁμῶν αὐτῶν pro καὶ αὐτῶν καὶ ὑμῶν, Ephes. Paulo post, προσωπολήψια οὐκ ἐστὶ παρ' αὐτῶν. Ibid.

(45) Γινώμεθα. Γινώμεθα, Bod., Reg.

(46) Καιρῷ γ. Quæ sequuntur, sic distingue: καιρῷ γὰρ ἰδίῳ θερίσομεν, μὴ ἐκλυόμενοι. Εἰρηνεύετε ἐν ἄλλ. « proprio enim tempore metemus, si non deficiamus. Pacem inter vos ag. » Nam μὴ

ἐκλυόμενοι exstat Gal. vi, 9: quæ vero sequuntur, I Thess. v, 15.

(47) Πάντα δὲ δ. Πάντα δοκιμάζετε· τὸ καλ. omnis de et cal, Thess.

(48) Πάντα. Πάντας Bod. Mox, ἔχουσα ζωῆς, absque τῆς Tim.

(49) Ἐστω. Verbum ἔστω non exstat quidem in vulg. Bibl. Rom. xii, sed necessario hic a Clemente adjectum est. STILBURG.

(50) Τὴν φ. Hæ sententiam inverso ordine exstant Rom. xii.

ἐγγεγράφεται ταῖς βίβλοις ταῖς ἀγίαις· αἱ μὲν, A
 πρεσβυτέροις (51), αἱ δὲ, ἐπισκόποις, αἱ δὲ διακό-
 νοις, ἄλλαι χήραις, περὶ ὧν ἄλλος ἂν εἴη λέγειν και-
 ρός· πολλὰ δὲ καὶ δι' αἰνιγμάτων, πολλὰ δὲ καὶ διὰ
 παραβολῶν τοῖς ἐντυγχάνουσιν ἐξεστὶν ὠφελείσθαι.
 Ἄλλ' οὐκ ἔμὸν, φησὶν ὁ Παιδαγωγός, διδάσκειν ἐπι-
 ταῦτα διδασκάλου δὲ εἰς τὴν ἐξήγησιν τῶν ἀγίων
 ἐκείνων λόγων χρῆζομεν, πρὸς ὃν ἡμῖν βαδιστέον.
 Καὶ ὃς ὥρα γε ἔμοι μὲν πεπαῦσθαι τῆς παιδαγω-
 γίας, ὑμᾶς δὲ ἀκροᾶσθαι τοῦ διδασκάλου (52). Πα-
 ραλαβὼν δὲ οὗτος ὑμᾶς, ὑπὸ καλῆ τετραμμένους
 ἀγωγῆ, ἐκδιδάξεται τὰ λόγια. Εἰς καλὸν δὲ ἡ Ἐκ-
 κλησία ἦσε, καὶ ὁ νομφίος, ὁ μόνος διδάσκαλος, ἀγα-
 θοῦ Πατρὸς ἀγαθὸν βούλημα (53), σοφία γνήσιος,
 ἀγίασμα γνώσεως· « καὶ αὐτὸς ἰασμός ἐστι περὶ
 τῶν ἁμαρτιῶν ἡμῶν, » ὡς φησὶν ὁ Ἰωάννης, ὁ ἰώ-
 μενος (54) ἡμῶν καὶ σῶμα καὶ ψυχὴν, τὸν ἴδιον
 ἄνθρωπον, Ἰησοῦς· « Ὁὐ περὶ τῶν ἡμετέρων δὲ μόν-
 ον ἁμαρτιῶν (55), ἀλλὰ καὶ περὶ ἅλου τοῦ κόσμου.
 Καὶ ἐν τούτῳ γινώσκωμεν, ὅτι ἐγνώκαμεν αὐτὸν, ἐάν
 τὰς ἐντολάς αὐτοῦ τηρῶμεν. Ὁ λέγων ὅτι ἔγνωκα
 αὐτὸν, καὶ τὰς ἐντολάς αὐτοῦ μὴ τηρῶν, ψεύστης ἐστὶ,
 καὶ ἐν τούτῳ ἡ ἀλήθεια οὐκ ἐστίν. Ὅς δ' ἂν τηρῆ
 αὐτοῦ τὸν λόγον, ἀληθῶς ἐν τούτῳ ἡ ἀγάπη τοῦ Θεοῦ
 τετελειώται. Ἐν τούτῳ γινώσκωμεν, ὅτι ἐν αὐτῷ
 ἐσμέν. Ὁ λέγων ἐν αὐτῷ μένειν, ὀφείλει καθὼς κά-
 κεινος περιεπάτησε, καὶ αὐτὸς περιπατεῖν. » Ὡς τῆς
 μακαρίου θρέμματα παιδαγωγίας! τὸ καλὸν τῆς
 Ἐκκλησίας πληρῶσωμεν πρόσωπον, καὶ πρὸς τὴν
 ἀγαθὴν προσδράμωμεν οἱ νήπιοι μητέρα· κἂν ἀκροα-
 τὰ τοῦ Λόγου γενώμεθα, τὴν μακαρίαν δοξάζωμεν
 οἰκονομίαν (56), δι' ἣν παιδαγωγεῖται μὲν ὁ ἄνθρωπος,
 ἀγιάζεται δὲ ὡς Θεοῦ παιδίον καὶ πολιτεύεται (57)
 μὲν ἐν οὐρανοῖς, ἀπὸ γῆς παιδαγωγούμενος, πατέρα
 δὲ ἐκεῖ λαμβάνει, ὃν ἐπὶ γῆς μαθηταίνει. Πάντα ὁ Λό-
 γος καὶ ποιεῖ, καὶ διδάσκει, καὶ παιδαγωγεῖ. Ἴππος
 ἀγεται χαλινῷ, καὶ ταῦρος ἀγεται ζυγῷ, θηρίον

A autem viduis, de quibus fuerit aliud dicendi tenu-
 pus. Multa autem etiam per ænigmata, multa vero
 per parabolas quoque possunt prodesse iis qui in
 ea incidunt : sed non est meum, inquit Pædago-
 gus, hæc docere, sed magistro ad sancta verba
 exponenda opus habemus, ad quem nobis eundem
 est. Et jam quidem certe tempus est, mihi quidem
 cessandi a pædagogia, vobis autem audiendi magi-
 strum. Cum is autem vos exceperit in bona disci-
 plina eductos, edocebit eloquia. Recte autem cecin-
 tint Ecclesia, et sponsus, qui est solus magister,
 boni Patris bona voluntas, sapientia germana,
 sanctificatio cognitionis : « Et ipse est propitiatus
 pro peccatis nostris, » ut dicit Joannes, qui me-
 detur et corpori et animæ nostræ, ✕ proprio nempe
 homini, Jesus : « non solum autem pro peccatis
 nostris, sed etiam totius mundi. Et in hoc cognos-
 cimus, quod ipsum cognovimus, si ejus mandata
 servemus. Qui dicit cognovi ipsum, et mandata
 ejus non servat, mendax est, et in eo veritas non
 est. Qui autem servat ejus sermonem, vere per-
 fecta est in eo Dei dilectio : in hoc cognoscimus,
 quod in eo sumus. Qui dicit in ipso se manere,
 debet, sicut ille ambulavit, ipse quoque ambulare. »
 O alumni beatæ pædagogicæ ! impleamus pulchram
 Ecclesiæ personam, et ad bonam matrem infantes
 accurramus : et si simus sermonis auditores, bea-
 tam glorificemus œconomiam, per quam homo in-
 stituitur, sanctificatur autem tanquam Dei filiolus,
 et in cœlis quidem versatur, e terra institutus, pa-
 trem autem illic sumit, quem discit in terra. Om-
 nia Logos et facit, et docet, et instituit. Equus
 freno ducitur, et taurus iugo ducitur, fera laqueo
 capitur : homo autem Logo transformatur, quo
 feræ mansuescunt, inescantur natalitia, et altra-
 huntur volucres. Hic revera equo frenum struit,
 tauro jugum, feræ laqueum, pisci arundinem, avi

✕ P. 310 ED. POTTER, 265 ED. PARIS. • I Joan. 2, 3, 4, 5, 6.

(51) Πρεσβυτέροις. Putavit igitur Clemens, S. Scripturas episcopis, presbyteris et diaconis sua officia et munera sigillatim tribuisse. Conf. Strom. vii, p. 700 edit. Paris. et quæ ibi adnotata sunt. Porro Clementis discipulus, Origenes, lib. Περὶ εὐ-
 χῆς, de debitis agens, quorum in Oratione Domini-
 mica mentio sit, postquam de generalibus officiis
 disseruisset, hæc addit : Χωρὶς δὲ τούτων, καθολικω-
 τέρων ὄντων, ἐστὶ τις χήρας προνοουμένης ὑπὸ τῆς
 Ἐκκλησίας ὀφειλή, καὶ ἕτερα διακόνου, καὶ ἄλλῃ
 πρεσβυτέρου, καὶ ἐπισκόπου δὲ ὀφειλὴ βαρυτάτη·
 « Præter hæc autem universaliora, est quoddam vi-
 duæ, cuius curam gerit Ecclesia, debitum, et aliud
 diaconi, et aliud presbyteri, et aliud sane gravissim-
 um episcopi. »

(52) Διδασκάλου. Ejus nempe, qui adultos insti-
 tuit : qualem se gerit Clemens in Στρωματέων li-
 bris.

(53) Βούλημα. Sic Strom. v, p. 547 : Ὁ γὰρ τοῦ
 Πατρὸς τῶν ὅλων Λόγος οὐκ οὗτός ἐστιν ὁ προφορικὸς,
 σοφία δὲ καὶ χρηστότης φανερωτάτη τοῦ Θεοῦ, δύνα-
 μίς τε αὐτοῦ παγκρατής... θέλημα παντοκρατορικόν.
 « Logos enim, seu Verbum, Patris universorum,
 non est verbum prolatum, sed Dei sapientia et boni-
 tas manifestissima, et etiam omnipotens pote-

stas... voluntas omnipotens. » Tertullianus *De ora-
 tione* cap. iv : « Ipse erat voluntas et potestas Pa-
 tris. » Origenes *De principis*, et alibi : « Natus ex
 Patre, velut voluntas ex mente procedens. » Apud
 Athanasium orat. 3 et 4 contra Arianos : Βούλη καὶ
 θέλημα τοῦ Πατρὸς, « consilium et voluntas Patris. »
 D *Recognitiones* S. Clementis, lib. i, cap. 24 : « Erat
 semper, et est, et erit illud, a quo prima voluntas
 genita sempiternitate constat, et ex prima volun-
 tate iterum voluntas. » Ubi conf. quæ adnotavit
 Cotelerius.

(54) Ὁ ἰώμενος. Alludit ad etymologiam τοῦ
 Ἰησοῦς, quod nonnulli Hebraicæ linguæ ignari a
 Græco ἰᾶσθαι ducebant.

(55) Ἄμαρτιῶν. Abest a Joan. Mox, ὁ λέγων,
 ἔγνωκα, omisso ὅτι, Ibid. Dein, καθὼς ἐκεῖνος πε-
 ριεπάτησε, καὶ αὐτὸς οὕτως περιπ. Ibid. ἐκεῖνος pro
 κάκεινος exhibet etiam Nov.

(56) Οἰκονομία. Nempe Christi incarnationem,
 quam hoc nomine plerique Patres appellant; cam-
 que opponunt τῇ θεολογίᾳ, seu « sermoni » de ejus
 « divinitate. »

(57) Πολιτεύεται. Respicit Philip. iii, 20 :
 Ἡμῶν γὰρ τὸ πολίτευμα ἐν οὐρανοῖς ὑπάρχει.

rete. Hic rempublicam regit et agros colit, imperat et est administer, et universa fabricatur : καὶ πτηνὰ κατασύρεται. Οὗτος ὡς ἀληθῶς τεχνάζεται ἔπιπυ χαλινῶν, ταύρω ζυγῶν, θηρίω βρόχον, πλάμον ἰχθύϊ, πάγην ὀρνέω· οὗτος πολιτεύεται καὶ γεωργεῖ, ἄρχει καὶ ὑπουργεῖ, καὶ τὰ ὅλα δημιουργεῖ (58).

*Hic terram, ac cælum, maris æquoraque alta creavit,
Astraque, quæ cælum pulchra undique cuncta coronant.*

O divina opera! O divina præcepta! « Aqua hæc in seipsa fluctibus reciprocetur : hic ignis iram contineat : aer hic vagetur in æthere : terra autem et figatur, et motu feratur. Quando ego volo hominem formare, et materiam desidero, elementa sunt mihi materia, una cum meo figmento cohabito. Si me cognoveris, ignis tibi serviet. » Talis ac tantus est Logos. Hic est Pædagogus, mundi et hominis opifex, et propter ipsum jam est mundi quoque pædagogus, cujus jussu ambo constamus, expectantes judicium. Neque enim furtivum fert hominibus vocale verbum. Erit verbum sapientia, ut ait Bacchylides : « Irreprehensibiles autem, et integri, et inculpati Dei, » ut dicit Paulus, « filii, in medio generationis pravæ et perversæ, tanquam ✕ luminaria, in mundo apparetis. » Quod ergo restat in tali Logi celebratione, Logon oremus : « Sis propitius tuis, o Pædogoge, pueris, pater, auriga Israel, filii et pater, unum quædam, Domine. Da nobis, ut tua sequentes præcepta, impleamus similitudinem imaginis, et pro viribus sentiamus unum Deum, et judicem non facerbum : præstaque, ut omnes in tua pace versati, et in tuam civitatem translati, cum undas peccati tranquille tranaverimus, placidi cum sancto Spiritu feramur, **115** et ineffabili sapientia noctu et interdiu ad perfectum usque diem laudantes, gratias agamus, et gratias agentes laudemus unum Patrem et Filium, Filium et Patrem, pædagogum et magistrum Filium, una cum sancto Spiritu, qui unus est

Ἐν μὲν (59) γαίαν ἔτευξ', ἐν δ' οὐρανὸν, ἐν δὲ θάλασσαν,
Ἐν δὲ τὰ τείρεα πάντα, τὰτ' οὐρανὸς ἔστεφάνωται.

Ἄ τῶν θεῶν δημιουργημάτων! Ἄ τῶν θεῶν παραγγελμάτων! « Ὑδωρ τοῦτο ἐν ἑαυτῷ κυμαίνεται· πῦρ τοῦτο τὴν ὀργὴν συνεχέτω· ἀήρ τοῦτο (60) εἰς αἰθέρα πλανάσθω· γῆ δὲ καὶ πεπτήχθω, καὶ φερέσθω. Ὅτ' ἂν ἐγὼ θέλω ἀνθρώπων εἶναι πλάσαι, καὶ βούλωμαι ὕλην, ὕλην ἔχω τὰ στοιχεῖα· συνοικῶ μου τῷ πλάσματι. Ἐάν με γνωρίσης, δουλεύσει σοι τὸ πῦρ. Τοσοῦτος ὁ Λόγος· οὗτος ὁ Παιδαγωγός, ὁ τοῦ κόσμου καὶ τοῦ ἀνθρώπου δημιουργός, καὶ δι' αὐτῶν (61) ἤδη καὶ τοῦ κόσμου παιδαγωγός· οὗ τῆ ἐγκλεῦσαι ἄμφω συνεστήκαμεν, προσμένοντες τὴν κρίσιν· οὐ γὰρ ὑπόκλοπον (62) φορεῖ βροτοῖσι φωνάεντα λόγον· ἔσται λόγος σοφία, ὡς φησι Βακχυλίδης· « Τὰ δὲ ἀμεμπτα καὶ ἀκέραια καὶ ἀμωμα τοῦ Θεοῦ, » κατὰ τὸν Παῦλον, « τέκνα, μέσον γενεῆς σκολιᾶς καὶ διεστραμμένης, φωστήρων δίκην, ἐν κόσμῳ φαίνεσθαι (63). » Ὅπερ οὖν λοιπὸν ἐπὶ τοιαύτῃ πανηγύρει τοῦ Λόγου, τῷ Λόγῳ προσευξώμεθα. « Ἰαθὲ τοῖς σοῖς, Παιδαγωγέ, παιδίοις, πατήρ, ἦνισσε Ἰσραὴλ (64), υἱὲ καὶ πατήρ, ἐν ἄμφω, Κύριε. Δὲ δὲ ἡμῖν, τοῖς σοῖς ἐπομένους παραγγέλμασι, τὸ ὁμοίωμα (65) πληρῶσαι τῆς εἰκόνης, αἰσθάνεσθαι (66) τε κατὰ κράτος ἀγαθοῦ τοῦ Θεοῦ, κριτοῦ τε μὴ πικροῦ· καὶ πάρασχε ἅπαντα (67) αὐτὸς ἐν εἰρήνῃ τῇ τῆ πολιτευομένου, ἐν τῇ σὴ μετατιθεμένου πόλει, ἀκυμάντως τῆς ἁμαρτίας τὸν κλύδωνα διαπλεύσαντας, γαληνιώντας ἀγίῳ συμφέρεσθαι Πνεύματι· σοφίᾳ τῇ ἀνεκφράστῳ, νύκτωρ, μεθ' ἡμέραν (68), εἰς τὴν τελείαν ἡμέραν εὐχαριστοῦντας αἰνεῖν, αἰνοῦντας εὐχαριστεῖν (69), τῷ μόνῳ Πατρὶ

✕ P. 311 ED. POTTER, 266 ED. PARIS. • Philip. II, 15.

(58) *Τὰ ὅλα δημιουργεῖ.* Pal. ms. τὰ ὅλα δημ. • cætera fabr. • SYLB. — Consentit Reg.

(59) *Ἐν μὲν.* Verba Homeri de Vulcano Achillis clypeum fabricante. Sunt autem *Iliad.* Σ, vers. 483, 485. Medium inter hos omisit Clemens, qui sic se habet :

Ἡέλιόν τ' ἀκάμαντα, σελήνην τε πλῆθουσιν.

(60) *Ἄήρ τοῦτο.* Forte legendum ἄήρ οὗτος, « aer hic. » SYLBURG.

(61) *Δι' αὐτῶν.* Pal. ms. δι' αὐτόν, « propter ipsum. » SYLBURG. — Consentunt Bod., Reg.

(62) *Ὁὐ γὰρ ὑπ.* Scribe, ut sensus aliquis constet : Οὐ γὰρ ὁ ὑπόκλοπον φορεῖ βροτοῖσι φωνάεντα λόγον, ἔσται Λόγος σοφία, ὡς φ. Β. « Non enim, » qui furtivum fert hominibus vocalem sermonem, « ut ait Bacchylides, erit Logos Sapientia. » Porro pro ἔσται Pal. ms. habet ἔστε, quod ut putat Sylburgius, nec pro verbo, nec pro adverbio stare potest. Eandem tamen lectionem præbent Nov. et Reg. Verum a: et ε, ut alias dictum est, admodum εὐμετάβολοι sunt. Dein, λόγος σοφίας pro λόγος σοφία habet Bod.

(63) *Φαίνεσθαι.* Forte leg. φαίνεται. SYLBURG. —

Vel φαίνεσθε ex Nov. Porro hæc e Philip. imperfecte, et tanquam e memoria recitat.

(64) *Ἰσραήλ.* Abest a Nov.

(65) *Τὸ ὁμοίωμα.* Conf. quæ superius dicta sunt *Pædag.* I, cap. 12, p. 133, edit. Paris. et *Strom.* II, p. 405, etc. Distinguit Clemens ὁμοίωμα et εἰκόνα Dei : et posteriorem omnes homines, prius vero solos bonos habere existimat. Maximus cent. 3, *De charitate*, n. 25 : Κατ' εἰκόνα μὲν πᾶσα φύσις λογικὴ ἔστι τοῦ Θεοῦ, καθ' ὁμοίωσιν δὲ μόνοι ἀγαθοὶ καὶ σοφοί. *Recognitiones* Clementis lib. V, cap. 15 : « Qui imaginem Dei in se gerit, etiamsi similitudinem perdidit. » Dein, c. 23 : « In omni enim homine est imago Dei : non in omnibus vero similitudo, sed ubi benigna anima est et mens pura. » *Clementinorum Homil.* X, c. 7, similia occurrunt.

(66) *Αἰσθάνεσθαι.* Αἰσθάνεται Nov.

(67) *Ἄπαντα.* Ἄπαντας non incommode legi interpretes.

(68) *Μεθ' ἡμ.* Καθ' ἡμ. Nov.

(69) *Εὐχαριστοῦντας αἰνεῖν, αἰνοῦντας εὐχαριστεῖν.* Sic procul dubio scribendum : quamvis

καὶ Υἱῷ, Υἱῷ καὶ Πατρὶ, παιδαγωγῷ καὶ διδασκάλῳ Α omnia, in quo omnia, per quem omnia sunt unum, per quem est æternitas, cujus membra sumus omnes, cujus sunt gloria et sæcula, qui est undequaque bonus, undequaque pulcher, undequaque sapiens, undequaque justus; cui gloria nunc et in sæcula sæculorum. Amen. » Quoniam autem Pædagogus nos duxit in Ecclesiam, ipseque sibi ipsi, Logo inquam, qui docet, et omnia intuetur, adjunxit, bene habuerit, si nos, cum in hoc loco sumus, justæ gratiarum actionis mercedem pulchræ pædagogicæ convenientem laudem Domino offeramus.

Ἕν ᾧ (70), σὺν καὶ τῷ ἁγίῳ Πνεύματι· πάντα τῷ ἐνὶ ἐν ᾧ (71) τὰ πάντα· δι' ἃν τὰ πάντα ἐν· δι' ἃν τὸ ἀεὶ οὐ μέλη πάντες· οὐ δόξα, αἰῶνες (72)· πάντα τῷ ἁγαθῷ, πάντα τῷ καλῷ, πάντα τῷ σοφῷ· τῷ δικαίῳ τὰ πάντα· ᾧ ἡ δόξα καὶ νῦν (73), καὶ εἰς τοὺς αἰῶνας αἰῶνων. Ἀμήν. » Ἐπεὶ δὲ εἰς τὴν Ἐκκλησίαν ἡμᾶς καταστήσας ὁ Παιδαγωγός, αὐτὸς ἑαυτῷ παρακατέθετο, τῷ διδασκαλικῷ καὶ πανεπισκόπῳ Λόγῳ, καλῶς ἂν ἔχοι ἡμᾶς ἐνταῦθα γενομένους, μισθὸν εὐχαριστίας, δικαίας καταλλήλου ἀπτείου παιδαγωγίας αἶνον ἀναπέμψαι Κυρίῳ.

Ἕν ᾧ (74) τοῦ Σωτῆρος Χριστοῦ τοῦ ἁγίου Β ✕ Hymnus Christi Servatoris a sancto Clemente composuit.

Κλήμεντος.

Στόμιον πόλων ἀδαῶν,
Πτερὸν ὀρνίθων ἀπλανῶν,
Οἶαξ (75) νηπίων ἀτρεκῆς,
Ποιμὴν ἀρνίων βασιλικῶν·
Τοὺς σοὺς ἀφελεῖς
Παῖδας ἄγειρον,
Αἰνεῖν ἁγίως,
Ἕννεῖν ἀδόλως
Ἀκάχοις στόμασι
Παίδων ἡγήτορα Χριστέν.
Βασίλευ ἁγίων,
Λόγε πανδαμάτωρ
Πατρὸς ὑψίστου,
Σοφίας πρῶτανι,
Στήριγμα πόνων
Αἰωνοχαρὲς (76),
Βροτέας γενεᾶς
Σῶτερ Ἰησοῦ,
Ποιμὴν, ἀροτήρ
Οἶαξ, στόμιον,
Πτερὸν οὐράνιον
Παναγοῦς (77) ποιμνής·
Ἄλιῦ μερόπων
Τῶν σωσομένων.
Πελάγους κακίας
Ἕγθους ἀγνοῦς
Κύματος ἐχθροῦ
Γλυκερῆ ζωῆ (78) δελεάζων·
Ἕγού, προβάτων
Λογικῶν ποιμὴν.

Frenum pullorum indocilium,
Penna volucrum non errantium
Vetus clavus infantium,
Pastor agnorum regalium,
Tuos simplices
Pueros congrega,
Ad sancte laudandum,
Sincere canendum
Ore innoxio
Christum puerorum ducem.
Rex sanctorum,
Verbum, qui domas omnia,
Patris altissimi.
Sapientiæ rector,
Laborum sustentaculum,
Ævo gaudens,
Humani generis
Servator Jesu,
Pastor, arator,
Clavus, cœnum,
Penna celestis·
Sanctissimi gregis.
Piscator hominum,
Qui salvi fiunt;
Pelagi vitii
Pisces castos
Unda ex infesta
Dulci vita inescans.
Sis dux, ovium
Rationalium pastor.

✕ P. 312 ED. POTTER, 267 ED. PARIS.

codices mss. et impressi habeant imperfecte, αἰνοῦντας εὐχαριστεῖν, αἰνεῖν. Sylburgio αἰνεῖν, ut superfluum, expungendum videbatur.

(70) Υἱῷ καὶ Πατρὶ, παιδαγωγῷ καὶ διδασκάλῳ Υἱῷ. Sic recte distinguunt Pal. (teste Sylburg), Bod. et Reg. Impressi vero codices hoc modo, Υἱῷ καὶ Πατρὶ παιδαγωγῷ, καὶ διδασκάλῳ Υἱῷ. Porro amplissimum hoc τοῦ ὁμοουσιου Filii Dei, εἰςque ac S. Spiritus veræ divinitatis, contra Arianos testimonium est.

(71) Ἐν ᾧ. Horum, quæ sequuntur, pars desumpta est ex Gal. iii, pars ex Rom. xii. SYLBURG.

(72) Οὐ δόξα, αἰῶνες. Clarissimus Grabius not. in Bulli τοῦ μακαρίτου *Defensionem fidei Nicænæ*, sect. 2, cap. 6, pag. 89, ait : « Hæc potius ita vertenda puto : *Cujus gloria sunt sæcula*, i. e. spiritus cœlestes, sive angeli. De qua τῶν αἰῶνων significatione vide notata ad Irenæum. »

(73) Καὶ νῦν. Ahest a Nov.

(74) Ἕν ᾧ. Clarissimus Pater Bullus in *Defensione fidei Nicænæ*, sect. 3, c. 2, p. 189, ait : « Videtur mihi hic hymnus desumptus ex canticis sacris in primæva Ecclesia usurpatis, vel certe ad eorumdem imitationem compositus. De psalmis illis celebris est Caii locus apud Eusebium *ecclesiasticæ Historiæ* lib. v. cap. 28, ubi Artemoni satis impu-

denter obijcienti, dogma de Filii æternitate ante Victoris tempora non fuisse in Ecclesia receptum, inter alia Caius ille hæc respondet : Ψαλμοὶ δὲ ὅσαι καὶ ᾠδαὶ ἀδελφῶν ἀπαρχῆς ὑπὸ πιστίων γραφεῖσθαι, τὸν λόγον τοῦ Θεοῦ, τὸν Χριστὸν, ὑμνοῦσι θεολογούντες. « Psalmi quoque et cantica fratrum ab initio a fidelibus conscripta, Christum Verbum Dei concelebrant, divinitatem ei tribuendo. » De iisdem hymnis Plinius *Epistolarum* lib. x, epist. 97, ad Trajanum, ex Christianorum apostatarum confessione hæc refert : « Affirmabant autem hanc fuisse summam vel culpæ suæ, vel erroris, quod essent soliti stato die ante lucem convenire, carmenque Christo, quasi Deo, dicere secum invicem. » Scilicet ipsis apostolorum temporibus æterna ac divina Filii majestas a fidelibus etiam in publica liturgia celebrabatur. » Hæc ille. Conf. Eusebium *ecclesiasticæ Hist.* lib. vii, cap. 30, ubi de Paulo Samosat. agit, et ejusdem libri cap. 24, quæque ibi adnotavit Valesius. Ab st hymnus sequens a Pal. mss. et Nov.; habent Reg. et Bod.

(75) Οἶαξ. Guil. Canterus legit : Οἶαξ νηῶν ἀτρεκῆς, metro convenientius. H. SYLBURG.

(76) Αἰωνοχαρὲς. Αἰωνοχαρῆ, Bod., Reg.

(77) Παναγοῦς. Παναγνοῦς, Reg.

(78) Ζωῆ. Ζών, Bod., Reg.

Sancte, sis dux,
Rex, puerorum intactorum.
Vestigia Christi,
Via celestis,
Verbum perenne,
Ævum infinitum,
Lux æterna,
✱ Fons misericordiæ,
Operator virtutis,
Honestæ vitæ
Deum laudantium, Christe Jesu,
Lac cœlestis
Dulcibus uberibus
Nymphæ gratiarum,
Sapientiæ tuæ expressum,
Infantuli
Ore tenero
Enutriti,
Mammæ rationalis
Roscido spirita
Impleti,
Laudes simplices,
Hymnos veraces,
Regi Christo,
Mercedes sanctas
Vitæ doctrinæ,
Canamus simul,
Canamus simpliciter
Puerum valentem,
Chorus pacis,
Christo geniti,
Populus modestus,
Psallamus simul Deum pacis.

In Pædagogum.

Hoc, institutor, offero sertum tibi
Orationis nexibus textum integris
E pascuis, quibus frui per te licet:
Ut artifex apicula, quando graminâ
Vindemiât campis, labore ex utili
Ceram e favis domino suo dat optimam.
Nam sum licet minimus, tuus sum servulus,
(At te decet laudare leges ob tuas)
O rex, honorum munerum mortalibus
Largitor, universitatis et parens,
Qui templâ magni solus ornatam et poli
Molitus es, sermone connectens sacro;
Quique indicasti lumen et clarum diem,
Et quas fideles astra discurrunt vias,
Tum quomodo consistat æquor et solum,
Anni que gyro tempora obliquo meant,
Et ver et hiemem et tempus æstivum, simul
Et fructuum autumnum parentem divitem;
Ornatum et edidisti inornato e chao,
Infermi et e materia adornasti omnia:
Concede vitam a te datam semper bene
Componere, atque sic gratia frui tua,
Et facere tua divina mandata et loqui,
Laudare semper et tuam sapientiam,
Verbum manens tecum, quod adstat et tibi.
Ne me opprimas penuria, opes nec des mihi:
Sed id satis quod sit, mihi videoneum
Largire, Pater, et optimum ævi terminum.

✱ P. 315-315 ED. POTTER, 268-269 ED. PARIS.

(79) Ἀπρεκεῖς. Ἀπελεκεῖς, Bod., mendose.

(80) Χριστόγονοι. Χρηστόγονοι, Reg., Bod.

(81) *Eiς τὸν II. Hymnum hunc B. Pater Fellus, Oxoniensis nuper episcopus, inter fragmenta Clementis retulit, quæ simul edidit cum libro, cui titulus: Quis dives salvetur, Oxon. 1685; exstare autem admonuit sub ἀδελφου titulo in codice quodam collectaneorum miscellaneorum ex Græcis poetis, in bibliotheca Bodleiana asservato. Eum præterea hymno præcedenti subiiciunt, Reg. et Bod.*

(82) Πόνων. Seu potius πόνων.

(83) Ἄναξ βρ. Ἄναξ τῶν βρ. Reg., metro re-
pugnante.

(84) Ἄστρο. Scribe ἀστροῖς. Utamque lectionem

A Ἄγιε, ἡγοῦ,
Βασιλεῦ, παίδων ἀνεπάφρων.
Ἴγνια Χριστοῦ,
Ὅδος οὐρανία,
Λόγος ἀνάσας,
Αἰὼν ἀπλετος,
Φῶς ἀίδιον,
Ἐλέους πηγὴ,
Ῥεκτήρ ἀρετῆς·
Σεμνὴ βιοτὴ
Θεὸν ὑμνούντων, Χριστῶ Ἰησοῦ,
Γάλα οὐράνιον
Μαστῶν γλυκερῶν
Νύμφης χαρίτων,
Σοφίας τῆς σῆς ἐκθλιβόμενον,
Οἱ νηπίαχοι
Ἄταλοις στόμασιν
Ἀτιταλλόμενοι,
Θηλῆς λογικῆς
Πνεύματι δροσερῷ
B Ἐμπιπλάμενοι,
Αἰνους ἀφελεῖς,
Ἵμνους ἀτρεκεῖς (79),
Βασιλεῖ Χριστῷ,
Μισθοῦς ὀσίους
Ζωῆς διδαχῆς,
Μέλπωμεν ὁμοῦ,
Μέλπωμεν ἀπλῶς,
Παῖδα κρατερόν.
Χορὸς εἰρήνης
Οἱ Χριστόγονοι (80),
Ἀπὸς σῶφρων,
Ἵάλωμεν ὁμοῦ Θεὸν εἰρήνης.

Eiς τὸν Παιδαγωγόν (81).

C Σὺ δὲ τόνδε καὶ γῶ, Παιδαγωγέ, προσφέρω
Λόγοισι πλέξας στέφανον ἐξ ἀκηράτου
Λειμῶνος, ἡμῖν οὐ παρέσχου τὰς νομάς,
Ὡς ἐργάτις μέλιττα, χωρίων ἀπο
βλάστην πρυγύσα, χρηστὸν ἐκ σίμβλων πόνων (82),
Κηρὸν δίδουσι τὸν γλυκὺν τῷ προστάτῃ.
Εἰ καὶ βραχὺς δ' ἐγὼ τις οἰκέτης γε σός·
(Δεῖ γὰρ σε τοῖς σοῖς εὐλογεῖν θεοπείσμασιν·)
Ἄναξ βροτῶν (83) μέγιστα τῶν καλῶν δαστήρ,
Ἐσθλὸν χορηγέ, καὶ τὸ πᾶν κτίσας, πάτερ,
Ὅς οὐρανὸν τε καὶ τὸν οὐρανοῦ μόνος
Κόσμον τέθεικας, ἀρμόστας ὁσίῳ λόγῳ·
Ὁ δέσας αὐτὸς ἡμέραν τε καὶ φάος,
Καὶ τὸν πολούσιν ἄστρα (84) νημερτῆ δρόμον.
Εἰ τῷ δ' (85) ὅποι γῆ καὶ θάλασσα προσημένοι (86),
Τρόπων τε καιρὸν εὐστόχως δήσας κύκλῳ,
Ἐαρ τε καὶ χειμῶνα καὶ θέρος πάλιν,
Τοῦ τε μετοπώρου τάξιν ἐξηρητισμένην·
Ὅλον τε κόσμον ἐξ ἀκοσμίας κτίσας
Ἵλῆς ἀμόρρου, τὸ δὲ τὸ (87) πᾶν καταρτίσας,
Αὐτὸς (88) ζῶν τε τὴν σὴν ἀσφαλῶς ἀεὶ βιοῦν.
Χάριν τε σὴν (89) ἀσφαλῶς παράσχε μοι,
D Ποιεῖν τε καὶ τὰς σὰς λέγειν (90) θείας γραφάς,
Αἰεὶν ἀεὶ σε καὶ τὸν ἐκ σοῦ πάντοσπον
Τὸν σοι συνόντα καὶ παρόντα σοι Λόγον.
Μὴ μοι καὶ (91) πένταν, μηδὲ μὴν πλοῦτον δίδου·
Τάξιν δὲ τοῦ θεόντος ἀδταρκεστάτην,
Πάτερ, παράσχου, καὶ καλὸν βίου τέλος.

exhibet Reg.

(85) *Ei τῷ δ'.* F. ἐναυθ', Fell.; εἰ τῷ θ', Reg., Bod.

(86) *Προσημένοι.* Προσημένοι et προσμημένοι, Bod.

(87) *Τὸ.* Abest a Bod., Reg., metro sic exigente.

(88) *Αὐτὸς.* Hic versus e Reg. et Bod. hoc modo scribi debet:

Αὐτὸς ζῶν τε, καὶ καλῶς ἀεὶ βιοῦν.

Ipse vitam, et beate semper vivere.

(89) *Χάριν τε σὴν.* Scribe χάριν τε τὴν σὴν ex Bod. et Reg., metro etiam exigente.

(90) *Ποιεῖν τε καὶ τ. σ. λ.* Ποιεῖν τὰς σὰς καὶ λέγειν, Bod. Ποιεῖν τε τὰς σὰς καὶ λέγειν, Reg., quæ vera lectio est.

(91) *Kal.* Scribe ἐξ, ex Bod. et R^{on}

ΚΛΗΜΕΝΤΟΣ ΤΟΥ ΑΛΕΞΑΝΔΡΕΩΣ ΣΤΡΩΜΑΤΕΩΝ

ΛΟΓΟΣ ΠΡΩΤΟΣ (92).

CLEMENTIS ALEXANDRINI STROMATUM LIBER PRIMUS.

✕ CAPUT PRIMUM.

SEU PRÆFATIO.

Auctor propositum suum exponit quantumque utilitatis scriptores lectoribus suis conferant ostendit.

Ἀεὶ κει ἡ ἀρχή. A
Ἐνα ὀπὸ χειρα (93) ἀναγινώσκης αὐτάς, καὶ δυνή-
θῃς φυλάξαι αὐτάς. Πότερον δ' οὐδ' ὄλωσ, ἢ τισι!κα-

Deest principium.
116 ut ea sub manu legas, et ea servare possis.
Utrum autem ne omnino quidem, an est aliquibus

(92) *Κλήμεντος τοῦ Ἀλεξ.* Verior sequentium librorum inscriptio hæc : Τῶν *Στρωματέων* λόγων ὁ πρῶτος, ut apud Euseb. *evang. Præpar.* pag. 292 : Ἀπὸ τοῦ πρώτου τῶν Κλήμεντος *Στρωματέων* : vel *Στρωματέως* ὁ πρῶτος, ut apud eundem Euseb. *evang. Præpar.* pag. 240 : Τοῦτων δὲ μνημονεύει καὶ ὁ ἡμέτερος Κλήμης ἐν τῷ πρώτῳ *Στρωματέϊ*, δι' ὧν φησι... et rursum p. 591 : Ἀπὸ τοῦ πέμπτου *Στρωματέως* Κλήμεντος. Imo apud ipsummet Clementem infra 401, 20; 434, 32; 449, 5; 146, 20. 459, 48; 547, 10 (edit. Paris.) Plenior si velis titulum, ex epilogo primi, secundi, tertii et quinti *Στρωματέως*, substitui potest hic : Τῶν κατὰ τὴν ἀληθῆ φιλοσοφίαν γνωστικῶν ὑπομνημάτων ὁ πρῶτος *Στρωματέως*. Cur vero *Στρωματέων* nomen hisce libris imposuerit, ipse luculenter declarat Clemens, hujus libri i capite primo, sub finem, et alias, ut mox notatur. De additamento autem, quod in sex sequentium librorum inscriptione additur, τῶν εἰς ὀκτώ, suspicionem movent non tantum singulorum proœmia et propositio, sed etiam septimi epilogus, 766, 767, ut aut plures scripsisse, aut plures scribere voluisse videatur. Octavum sane mancum et imperfectum esse, nimis clarum est. Plutarchio quoque, inquit H., *Στρωματέων* libros tribuit idem Eusebius, *Demonstr. evang.* pag. 15, ubi dicit, ἀπὸ τῶν Πλουτάρχου *Στρωματέων* ἐκδόσμαι : eo nomine fortasse appellans librum *De viciis philosophorum*. Ad proœmium quod attinet, non multa forsitan desunt : nempe præludium defensionis horum librorum, cur ad eorum scriptionem se contulerit. *Sylva.* — Pollux lib. vii, c. 19, docet nomen *στρωμα-*

teus, vestem aliquam « sutilem » significare, in qua stragula solebant deponi ac colligari, quales erant sacci, quos ibidem memorat, ex pannis lineis aut laneis consuti, in quibus stragulæ vestes reponi solebant, ac funiculis obligari. Apud Athenæum et alios non multum videntur differre οἱ *στρωματέϊ*; a « stromatis » ipsis. Piscis quidam lib. vii Athenæi *στρωματέως* dicitur, quia ejus tergum virgis aurei coloris « variatum » est. Ita Clemens libros suos inscripsit *Στρωματέϊς*, ob « varietatem » argumenti, ut ipse ait initio lib. iv : Ἐάν δὲ ἡμῖν τὰ ὑπομνήματα ποικίλα, ὡς αὐτὸ που τοῖνομά φησι, διαστρωμένα. Et paulo post : Τῶν ὑπομνημάτων *Στρωματέϊς* τὴν ἐπιγραφὴν καιρίαν ἔχουσιν, et in fine libri i : Τῶν κατὰ τὴν ἀληθῆ φιλοσοφίαν γνωστικῶν ὑπομνημάτων πρῶτος ὑμῖν *Στρωματέως* ἐναυθα περιγεγράφθω : « Primus ex centonibus divinatorum commentariorum ex vera philosophia contextis hic finiatur; » et in fine lib. v. D. Hieronymus *Στρωματέϊς* et *Στρώματα* dicit, ut in *Catalogo script. eccles.* : « Meminit autem in *Stromatibus* suis voluminis Tatiani adversus gentes. » Sophronius Græcus interpres, ἐν τοῖς ἰδίοις *Στρώμασι*. Eusebius lib. i *Præparat.* meminit τῶν Πλουτάρχου *Στρωματέων* p. 15. Henr. Stephanus in *Thesaur.* His addere potes, et locum Eusebii in *Historia eccles.* lib. iii, f. 29, b, citantis Clementem ἐν τρίτῳ *Στρωματέϊ*, et Hieronymi in *Chronico Eusebii* Olymp. xlvii : « Sententiæ autem nostræ etiam Clemens congruit in primo Stromate. » Item Olymp. lxiiv : « Clemens quoque his congruit in primo Stromate ita scribens. » Quin et ipse Clemens *Στρωματέως* dicitur a Theo-

✕ permittendum scribere? et si prius quidem, quis est usus litterarum? sin autem alterum, aut viris bonis, aut iis, qui non sunt ejusmodi. Ridiculum quidem certe fuerit, eorum, qui sunt boni, scriptis repudiatis, eos, qui tales non sunt, componentes admittere. Sed Theopompo quidem et Timæo, qui fabulas et maledicta componunt; præterea autem Epicuro quoque, qui est princeps et auctor impietatis; quinetiam Hipponacti et Archilocho, tam turpiter scribere concedendum est, ei autem qui veritatem prædicat, prohibendum est posteris utilitatem relinquere? Pulchrum autem esse et honestum existimo, iis etiam, qui postea futuri sunt, bonos filios relinquere. Ad filii quidem

✕ P. 316 ED. POTTER.

doreto, *De hæret. fabul.* lib. 1: Μάρτυρα τὸν Στρωματέα παρέξομαι Κλήμεντα. Vide Eusebium lib. vi *Histor.*, cap. 5, ubi hoc opus, regnante Severo, elaboratum fuisse tradit. Scripsit et Origenes *Stromatum* libros, qui ab Hieronymo in Daniele citantur. COLLECT. — Vera horum librorum, quos toties antiquitas laudat, inscriptio est: ΤΙΤΟΥ ΦΛΑΒΙΟΥ ΚΛΗΜΕΝΤΟΣ ΤΩΝ ΚΑΤΑ ΤΗΝ ΑΛΗΘΗ ΦΙΛΟΣΟΦΙΑΝ ΓΝΩΣΤΙΚΩΝ, teste Eusebio: aut si Photium sequamur, qui in codice antiquo reperisse veram se inscriptionem notat: ΤΙΤΟΥ ΦΛΑΒΙΟΥ ΚΛΗΜΕΝΤΟΣ ΠΡΕΣΒΥΤΕΡΟΥ ΑΛΕΞΑΝΔΡΕΙΑΣ ΤΩΝ ΚΑΤΑ ΤΗΝ ΑΛΗΘΗ ΦΙΛΟΣΟΦΙΑΝ ΓΝΩΣΤΙΚΩΝ ΥΠΟΜΝΗΜΑΤΩΝ ΣΤΡΩΜΑΤΕΩΝ Α. Β. Γ. Δ. Ε. Ζ. Η. καὶ Θ. Verba illius sunt: Εὖρον μέντοι γε ἐν τινι παλαιῷ βιβλίῳ τὴν αὐτὴν πραγματείαν οὐχὶ Στρωματεὺς μόνον ἐπιγραφόμενῃν, ἀλλὰ ὀλοκλήρως οὕτως. Τίτου Φλαβίου Κλήμεντος πρεσβυτέρου Ἀλεξανδρείας τῶν κατὰ τὴν ἀληθῆ φιλοσοφίαν γνωστικῶν ὑπομνημάτων Στρωματέων α. β. γ. δ. ε. ζ. η. καὶ θ. Occasionem partim scripti, partim tituli, a Gnosticis, quos eleganter καταγνωστικούς vocat Epiphanius, nefandis scis temporis hæreticis, desumpsit, qui propter scientiæ, quam sibi vindicabant, teste Augustino, excellentiam, nomen hoc assumpsērunt. De quibus tam multa Irenæus et alii. His ergo verum opponit gnosticum, cujus informandi causa ac delineandi, cum hi libri προηγούμενος scripti sint, tamen proprie de gnostico suo illo et vero agere incipit secunda parte libri sexti, usque ad alteram septimi, ubi de affectibus, scientia, sermone, precibus, amore erga Deum, erga veritatem, de benignitate, sacrificiis ac contemplatione veri gnostici agit. Etiam hic Platonem imitatus: nam ut ille remp., ita noster gnostικὸν λογοθεώρητον describit. Hoc est plane ἀνυπόθετον, cum exemplum simile non possit dari, ne in sacris quidem litteris. Qualis est Stoicorum sapiens: quem illi esse volunt ἀπαθῆ: plane ut Clemens suum gnosticum libro sexto, ubi disertè: Ἐξαιρετέον ἄρα τὸν γνωστικὸν ἡμῶν καὶ τέλειον ἀπὸ παντὸς ψυχικοῦ πάθους. Et causam addit: Ἡ μὲν γὰρ γνῶσις συνάσκησιν, ἢ συνάσκησις δὲ ἔξιν ἢ διάθεσιν, ἢ κατάστασις δὲ ἢ τοιαύτε ἀπάθειαν ἐργάζεται, οὐ μετριοπάθειαν, non modo contra Christianos, sed et Peripateticos, qui ἀπάθειαν non probant, μετριοπάθειαν commendant. Quare gnosticus Clementis ἐς παράδειγμα κέεται, μόνῳ πεπλάσμενον τῷ λόγῳ, ἔργῳ δὲ συστήναι μὴ δυνάμενον. Exemplum sine exemplo: ad quod quilibet contendat, nemo tamen hactenus expressit. Sicut omnes boni Deum imitantur, neque exhibent, ἢ quo parum vult abesse suum gnosticum, quem θεωροῦν τε καὶ θεωροῦσθαι lib. vi, ait. At in *Pædagog.* sic ut in *Politicis* ab Aristotele, omnia πρὸς ὑπόθεσιν dicuntur. Hoc est, quæ possunt fieri, et

Quæ hic et initio sequentium librorum legebantur capitulorum rubricæ, nunc locum opportuniorem obtinent unicuique capitulo præmissæ. Edit. P. 211.

Α ταλειπτέον συγγράμματα; καὶ εἰ μὲν τὸ πρόταρον· τίς ἢ τῶν γραμμάτων χρεια; εἰ δὲ τὸ ἕτερον, ἦτοι τοῖς σπουδαίοις, ἢ τοῖς μὴ. Γελοῖον μὲντ' ἂν εἴη, τὴν τῶν σπουδαίων ἀποδοκιμάζοντα γραφὴν, τοὺς μὴ τοιοῦτους ἀποδέχεσθαι συντάττοντας. Ἄλλ' ἄρα θεοπόμπῳ μὲν καὶ Τιμαίῳ, μύθους καὶ βλασφημίας συντάττουσι· πρὸς δὲ καὶ Ἐπικουρῳ, ἀθεότητος κτάρχοντι· ἔτι δὲ Ἰππώνακτι καὶ Ἀρχιλόχῳ (94), αἰσχροῦς οὕτως ἐπιτρεπτέον γράφειν· τὸν δὲ τὴν ἀληθειαν κηρύσσοντα κωλυτέον τοῖς ὑστερον ἀνθρώποις ὠφέλειαν ἀπολαίπειν. Καλὸν δ', οἶμαι, καὶ παιδᾶς ἀγαθοῦς τοῖς ἔπειτα καταλαίπειν· οἱ μὲν γε παιδῶς σωμάτων, ψυχῆς δὲ ἔγγονοι οἱ λόγοι· αὐτίκα πατέρως τοὺς κατηχήσαντάς (95) φάμεν. Κοινωνικὸν

bunt. HEINSIUS. — Porro hujusce operis institutum ac methodum explicat ipse auctor pag. 78, 79, 259, 264, 274, 275, 276, 277, 278, 279, 293, 294, 298, 359, 360, 474, 476, 477, 716, 717, 766, 762, edit. Paris. Primum autem *Stromatum* librum in hæc capita 29 digessit Cl. Louthius*.

(93) Ὑπὸ χεῖρα. Simili phrasi usus est Irenæus lib. v, cap. 22, pag. 434 edit. Oxon.: « Præ manu habere, Non tentabis Dominum Deum tuum. » Plinius lib. iii, epist. 2: « Libelli, quos emisimus, dicuntur in manibus esse. » Idem lib. ii, epist. 5, de quadam oratione scribit: « Nihil enim adhuc inter manus habui, cui majorem sollicitudinem præstare deberem. » Plautus « sub manus, » et Suetonius « sub manum » dixit, quod in promptu est. Plutarchus lib. *Quo pacto discere possit assentator ab amico*: « Εἰς τὸ παρόν εἰσιν οὗτοι καὶ τὰ ὑπὸ χεῖρα βλαβεροί, « ii in præsens nocent. » Nam τὰ ὑπὸ χεῖρα sunt παρόντα. Simili sensu τὰ ἐν τοῖς ποσίν, quæ ante pedes sunt, « præsentia? » notant. Conf. Clemens pag. 740 et 749 edit. Paris. Porro simile argumentum traciit auctor *Epitom. Theodot.* pag. 805.

(94) Ἀρχιλόχῳ. Origenes lib. iii *Adv. Celsum*, pag. 125, inde ostendit Pythii oraculis nil divinum inesse, quod dixerint Archilochum esse, « Musarum famulum, » ἄνδρα ἐν κακίστῃ καὶ ἀσελγεστάτῃ ὑποθέσει ἐπιδειχόμενον τὴν ἐαυτοῦ ποιητικὴν, καὶ ἦθος ἀσελγὲς καὶ ἀκάθαρτον παραστήσαντα. « Virum, qui in nequissimo argumento specimen poetice sææ, morumque simul impurorum edidit. » Huic similis erat Hipponax: unde Diphilus in *Sappho comædia* Πειπότηκεν Σαπφούς ἐραστὰς Ἀρχιλόχον καὶ Ἰππώνακτα. « Sapphus amatores fecit Archilochum et Hipponactem, » ut refert Athenæus lib. xiii.

(95) Πατέρας τοὺς κατηχήσαντας. Irenæus l. iv, c. 79, p. 384: « Qui enim ab aliquo edoctus est verbo, filius docentis dicitur, et ille ejus pater. » Chrysostomus homil. 41, tom. V: Οὐδὲ τὸ σπείρει ποιεῖ πατέρα μόνον, ἀλλὰ καὶ τὸ παιδεύσαι καλῶς: « Non solum seminasse » patrem « efficit, sed etiam præclare instituisse. » Hinc B. Paulus I Cor. iv, 15: Ἐὰν γὰρ μωρούς παιδαγωγούς ἔχητε ἐν Χριστῷ, ἀλλ' οὐ πολλοὺς πατέρας: ἐν γὰρ Χριστῷ Ἰησοῦ διὰ τοῦ Εὐαγγελίου ἐγὼ ὑμᾶς ἐγέννησα. Ejusmodi plura exempla collegit ipse Clemens *Strom.* iii, pag. 468. Conf. etiam *Strom.* vi, pag. 550. Est autem hæc consuetudo a Judæorum magistris profecta, qui a discipulis suis « patres » vocari amabant. Unde monet Christus, « ne quemquam in terris » patrem « vocemus, » Matth. xxiii, 9. Maimonides tract. *De studio legis* c. 1: « Præcipit Scriptura, dicens: *Et filiis tuis repetes*, Deni. vii, 7. Ex traditione sciendum est, in isto textu intelligi discipulos tuos; discipuli enim possint et sepiissime filii vocantur. Ita in II Reg. ii, 13: *Tunc egressi filii prophetarum.* »

δὲ ἡ σοφία καὶ φιλόφρων. λέγει γοῦν ὁ Σολομών· « Ἰὴ, ἐὰν δεξάμενος ῥῆσιν ἐντολῆς ἐμῆς, κρύψῃς παρὰ σεαυτῶν, ὑπακούσεται σοφίας τὸ οὖς σου. » Σπειρόμενον τὸν λόγον κρύπτεσθαι μὴνύει, καθάπερ ἐν γῆ, τῇ τοῦ μανθάνοντος ψυχῇ· καὶ αὕτη πνευματικὴ φυτεία. Διὸ καὶ ἐπιφέρει· « Καὶ παραβαλεῖς καρδίαν σου εἰς σύνεσιν· παραβαλεῖς δὲ αὐτὴν εἰς νοουθήτησιν τῷ υἱῷ (96). » Ψυχὴ γάρ, οἶμαι, ψυχῇ, καὶ πνεῦμα πνεύματι συναπτόμενα, κατὰ τὴν τοῦ λόγου σποράν αὔξει τὸ καταβληθὲν καὶ ζωογονεῖ· υἱὸς δὲ παῖς· ὁ παιδεύόμενος καθ' ὑπακοὴν τοῦ παιδεύοντος· « Ἰὴ, φησὶν, ἐμῶν θεσμῶν (97) μὴ ἐπιλανθάνου. » Εἰ δὲ μὴ πάντων ἢ γνώσις, ὄνος λύρας, ἢ φασὶν οἱ παροιμιαζόμενοι, τοῖς πολλοῖς τὰ συγγραμματα· ὕς (98) γοῦν βορβόρω ἤδονται μᾶλλον ἢ καθαρῶ ὕδατι. « Διὰ τοῦτο, φησὶν ὁ Κύριος, ἐν παραβολαῖς αὐτοῖς; λαλῶ, ὅτι βλέποντες, οὐ βλέπουσι, καὶ ἀκούοντες, οὐκ ἀκούουσι, καὶ οὐ συνίδοι (99)· » μὴ ὡς τὴν ἀγνοίαν αὐτοῖς παρέχοντος τοῦ Κυρίου· καὶ γὰρ οὐ θεμιτὸν οὕτω φρονεῖν· ἀλλὰ τὴν ὑπάρχουσαν διελέξαντος προφητικῶς, καὶ ἀσυνέτους τῶν λεγομένων ἐσομένων μὴνύσαντος. Ἦδη δὲ καταφαίνεται ἐκ περιουσίας ὁ Σωτὴρ αὐτοῖς, κατὰ τὴν τοῦ λαμβάνοντος δύναμιν, καὶ (1) δὴ ἐκ συνασκήσεως αὔξει τοῖς δούλοις τὰ ὑπάρχοντα διανείμας, αὐθις ἐπανελθὼν, τιθέναι (2) λόγον μετ' αὐτῶν ὑπὲρ τῶν αὐτῶν ἀυξήσαντας τὸ ἀργύριον αὐτοῦ, τοὺς ἐν ἄλιγῳ πιστοὺς, ἀποδεξάμενος, καὶ ἐπαγγεϊλάμενος ἐπὶ πολλῶν καταστήσειν, εἰς τὴν τοῦ Κυρίου χάριν προστάξεν εἰσελθεῖν· τῷ δὲ ἀποκρυφάμενῳ τὸ πιστευθὲν ἀργύριον εἰς τὸ ἐκδειλεῖσαι, καὶ αὐτὸ ὅπερ ελαθεῖν ἀποδιδόντι, ἀργῶν, « Πονηρὲ δούλε, εἶπε, καὶ ὀκνηρὲ, ἔδει σε βαλεῖν τὸ ἀργύριόν μου τοῖς τραπέζιταις, καὶ ἔλθῶν ἐγὼ ἐκομισάμην αὐτὸ ἐμὸν. » Ἐπὶ τούτοις ὁ ἀρχιεὺς δούλος εἰς « τὸ ἐξώτερον ἐμβληθήσεται (3) σκότος. » « Ἐὺ οὖν (4) ἐνδύναμοῦ, καὶ Παῦλος λέγει, ἐν χάριτι τῇ ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ· καὶ ἃ ἤκουσας παρ' ἐμοῦ διὰ πολλῶν μαρτύρων, ταῦτα παράθου πιστοῖς ἀνθρώποις, ὅτινες ἱκανοὶ ἔσονται καὶ ἑτέροις διδάξαι. » Καὶ πάλιν· « Σπούδασον σεαυτὸν δόκιμον παραστήσαι τῷ Θεῷ, ἐργάτην ἀνεπισχυντον, ὀρθοτομοῦντα τὸν λόγον τῆς ἀληθείας. » Εἰ τοίνυν ἀμφω κηρύττουσι τὸν λόγον, ὁ μὲν τῇ γραφῇ (5), ὁ δὲ τῇ φωνῇ· πῶς οὐκ ἀμφοῖ ἀποδεκτοί, ἐνεργῶν (6) τὴν πίστιν διὰ τῆς ἀγάπης πεποιτημένοι; Τῇ δὲ αἰτίᾳ (7) τοῦ μὴ τὸ βέλτιστον ἐλο-

corporum, animæ autem liberi sunt scripta, jam
 ✕ Patres eos dicimus, qui nos catechesi instituerunt.
 Philosophia autem humana est, et se lubenter communicat. Dicit itaque Solomon : « Fili, si susceptam præcepti mei dictionem apud te absconderis, exaudiet sapientiam auris tua. » Sermonem, qui seminatur, in ejus, qui discit, anima abscondi dicit, tanquam in terra : et hæc est plantatio spiritalis. Unde etiam infert : « Et applicabis cor tuum ad intelligentiam ; applicabis autem ipsam ad admonitionem filio tuo ». Anima enim animæ, et spiritus spiritui copulatus, per sermonis seminationem id, quod in terram fuerat conjectum, augent et vivificant ; filius autem est, quisquis eruditur, quatenus ei, a quo eruditur, morem gerit : « Fili, inquit, præscriptorum meorum ne obliviscaris ». Quod si non est omnium cognitio, asiurus ad lyram, ut ii dicunt qui proverbii utuntur, vulgo sunt quæ scripta sunt. Sues quidem certe magis delectantur luto, quam aqua munda. « Propterea, inquit Dominus, loquor eis in parabolis, quod videntes non vident, et audientes non audiunt, et non intelligunt : » non quod eis Dominus præbeat ignorantiam ; sic enim sentire est nefarium ; sed quod eam, quæ inerat, prophetice arguerit, et ea quæ dicebantur non esse intellecturos indicarit. Jam autem cernitur ipse Servator, qui ex redundantia copia, pro ejus qui accipit viribus, quæ ex exercitatione servis augentur, facultates distribuerat, reversus cum eis ut rationem iniret, quando iis quidem, qui ejus pecuniam auxerant, qui in modico fuerant fideles, acceptis, eos super multa constitutum pollicitus, in Domini gaudium jussit ingredi ; ei autem, qui pecuniam ad fenerandum creditam occultaverat, et eam ipsam, quam acceperat, absque ullo emolumento reddebat, « Serve, inquit, nequam et ignave ; oportebat te pecuniam meam dare nummulariis, et ego veniens meum recepissem ». Propter hæc servus inutilis « injicietur in tenebras exteriores ». « Tu ergo fortis esto, ait quoque Paulus, in gratia, quæ est in Christo Jesu ; et quæ audiisti a me per multos testes, ea committe fidelibus hominibus, qui quidem idonei erunt alios quoque docere ». Et rursus : « Stude D te ipsum Deo probum exhibere, operarium inconfusibilem, recte tractantem verbum veritatis ». Si

✕ P. 517 ED. POTTER, 270 ED. PARIS. ^a Prov. II, 1, 2. ^b Pñv. III, 1. ^c Matth. XIII, 13. ^d Matth. XVIII, 32, etc. ; Luc. XIX, 22, etc. ^e Matth. XXV, 30. ^f II Tim. II, 1, 2. ^g Ibid., 15.

(96) Ἰὴ. Ἰὴ σου, Prov.

(97) Θεσμών. Νομίμων, Prov. Mox respicit B. Pauli dictum I Cor. VIII, 7 : Οὐκ ἐν πᾶσιν ἢ γνώσις.

(98) Ὑς. Dictum proverbiale, quod superius recitavit Protrept., pag. 59 edit. Paris.

(99) Καὶ οὐ συνίδοι. Οὐδὲ συνιοῦσαι, Matth. Sententia verba in Flor. edit. perplexius sic leguntur, τὴν ἀγνοίαν αὐτοῖς ὡς μὴ παρ. Nostram lectionem, veritus est etiam Hervetus interpres. SYLBURG.

(1) Καί. In Flor. edit. pro copulat. καί legitur relativum ἢ, « quæ. » In.

(2) Τιθέναι. Indicative quoque legere possis τῆσται. In.

(3) Ἐμβληθήσεται. Ἐκκληθήσεται, « ejicietur, »

ut Matth. XXII et XXV. Ibidem paulo ante, vulg. B. Matth. XIV, τὸ ἐμὸν σὺν τόκῳ. In.

(4) Ἐὺ οὖν. Sententia mox postulat, ὡς ὁ Παῦλος λέγει, vel, ἐνδυναμοῦ, ἢ, Παῦλος λέγει. In.

(5) Ὁ μὲν, τῇ γρ. Conf. quæ infra dicit auctor, Strom IV, pag. 518 et Strom. VI, pag. 660.

(6) Ἐνεργῶν. Respicit B. Pauli verba, ubi « fidem per charitatem operari » dicit.

(7) Τῇ δὲ αἰτίᾳ. Respicit illud vulgatum, αἰτία ἐλομένου, Θεὸς δ' ἀναίτιος. « Culpa eligentis est, Deus autem culpa vacat. » Quod aliis etiam locis citavit, pag. 217, 314, 535, 542, 615, 705, 711, edit. Paris.

✠ ambo ergo verbum prædicant, hic quidem scripto, ille vero voce; quomodo non sunt ambo admittendi, qui effecerunt, ut fides operetur per dilectionem? A culpa autem ejus, qui quod est optimum non elegit, Deus est prorsus alienus, et minime ejus causa. Jam vero illorum quidem munus est verbum fenerari; horum autem probare, et aut accipere, aut non. Judicium autem in ipsis judicatur. Sed alia prædicandi quidem scientia est, alia velut nuntii, utrovīs modo juvans, seu per manum, seu per linguam operetur: « Quoniam qui seminat in spiritu, de spiritu metet vitam æternam. Quod autem bonum est facientes, ne simus pusillo et abjecto animo ^a. » In eum quidem certe, qui divina providentia in eam inciderit, confert ea, quæ sunt maxima, principium fidei, vitæ recte instituendæ promptum et alacre desiderium, veritatis appetitionem, et ad eam incitationem, motum inquisitionis, vestigium cognitionis, et, ut rem in pauca conferam, dat **117** materiam et occasionem salutis. Qui autem in verbis veritatis germane et sincere sunt educati, accepto vitæ æternæ viatico, sublimes in cælum feruntur. Valde itaque mirabiliter dicit Apostolus: « Semper nos exhibentes ut Dei ministros, ut pauperes, multos autem ditantes; ut nihil habentes, et omnia possidentes. Os nostrum apertum est ad vos ^b. Testificor autem, » inquit, scribens ad Timotheum, « coram Deo et Christo Jesu, et electis angelis, ut hæc serves absque præjudicio, nihil faciens secundum provocationem ^c. » Necessum est ergo utrosque eos probare se ipsos: illum quidem, an dignus sit, qui dieat et monumenta relinquat; hunc vero, an jure possit audire et legere. Quemadmodum eucharistiam cum quidam, ut mos est, diviserint, permittunt unicuique ex populo ejus partem sumere. Ad accurate enim perfecteque eligendum ac fugiendum optima est conscientia. Firmum autem ejus fundamentum, est recta vita, cum ea, quæ convenit, doctrina: et sequi alios jam probatos, et qui se recte gesserunt, optimum est, et ad veritatem intelligendam, et ad exsequenda mandata. « Quoniam qui comederit panem, et biberit calicem Domini indigne, reus erit corporis et sanguinis Domini. Probet autem homo seipsum, et sic de pane edat, et de calice bibat ^d. »

✠ Consequens est ergo, ut qui ut proximis prosit curam suscipit, consideret, „ nunquid audacter ac temere, et aliqua æmulatione, ad dscendum prosilierit, num gloriam ex eo aucupetur, quod doctrinam suam communicat: num hanc solam respiciat mercedem, eorum, qui audiunt, salutem, et quod nihil ad gratiam loquatur: tum cogitet an a sordibus corruptelisque semper alienus vixerit, qui

✠ P. 318-319, ED. POTTER, 274-272 ED. PARIS. v, 21. ^d I Cor. xi, 27, 28.

(8) *Συνιστάντες*. Συνιστώντες I Cor. Mox, τοῦ Θεοῦ καὶ Κυρίου Ἰησοῦ Χρ. I Tim.

(9) Ἄρτον, καὶ π. Ἄρτον τοῦτον, ἢ π. I Cor. Mox, σώματος καὶ αἵμ. omisso τοῦ articulo. Dein, καὶ ἐκ τοῦ ποτ. Ibid.

μένου Θεός ἀναφίτος. Αὐτίκα τῶν μὲν, ἐκδανείσαι τὴν λόγον, ἔργον ἐστίν, τῶν δὲ, δοκιμάσαι, καὶ ἦτοι ἐλέσθαι, ἢ μὴ ἡ κρίσις δὲ ἐν αὐτοῖς κρίνεται. Ἄλλ' ἡ μὲν κηρυκτικὴ ἐπιστήμη, ἡ δὲ πως ἀγγελικὴ ὀποτέρως ἀν ἐνεργῇ, διὰ τε τῆς χειρὸς διὰ τε τῆς γλώττης, ὠφελούσα. Ὅτι ὁ σπείρων εἰς τὸ πνεῦμα ἐκ τοῦ πνεύματος θερίσει ζωὴν αἰώνιον. Τὸ δὲ καλὸν ποιῶντες, μὴ ἐκκακῶμεν. Συμβάλλεται γοῦν τὰ μέγιστα τῶ περιτυχόντι κατὰ τὴν θείαν πρόνοιαν, ἀρχὴν πίστεως, πολιτείας προθυμίαν, ὁρμὴν τὴν ἐπὶ τὴν ἀλήθειαν, κίνησιν ζήτητικὴν, ἔγνος γνώσεως, συνελόντι εἰπεῖν, ἀφορμὰς δίδωσι σωτηρίας. Οἱ δὲ ἐντραφέντες γνησίως τοῖς τῆς ἀληθείας λόγοις, ἐφθόρα ζωῆς αἰδίου λαβόντες, εἰς οὐρανὸν πετρούνται. Θαυμασιώτατα τοῖνον ὁ Ἀπόστολος, « Ἐν παντὶ, φησι, συνιστάντες (8) ἑαυτοὺς ὡς Θεοῦ διάκονοι· ὡς πτωχοὶ, πολλοὺς δὲ πλουτίζοντες· ὡς μὲν ἐχοντες, καὶ πάντα κατέχοντες. Τὸ στόμα ἡμῶν ἀνέωγε πρὸς ὑμᾶς. Διαμαρτύρομαι δὲ, » τῶ Τιμοθέῳ φησὶν ἐπιστέλλων, « ἐνώπιον τοῦ Θεοῦ καὶ Χριστοῦ Ἰησοῦ, καὶ τῶν ἐκλεκτῶν ἀγγέλων, ἵνα ταῦτα φυλάξῃς χωρὶς προκρίματος, μὴδὲν ποιῶν κατὰ πρόσκλιτιν. Ἀνάγκη τοῖνον ἄμφω τοῦτω δοκιμάζειν σφᾶς αὐτοὺς· τὸν μὲν, εἰ ἀξιὸς λέγειν τε καὶ ὑποφνήματα καταλιμπάνειν τὸν δὲ, εἰ ἀκροῦσθαι τε καὶ ἐντυγχάνειν δίκαιος. Ἡ καὶ τὴν Εὐχαριστίαν τινὲς διανείμαντες, ὡς ἔθος, αὐτὸν δὴ ἕκαστον τοῦ λαοῦ, λαβεῖν τὴν μοῖραν ἐπιτρέπουσιν. Ἀρίστη γὰρ πρὸς τὴν ἀκριβῆ ἀίρεσιν τε καὶ φυγῇ ἢ συνειδήσει. Θεμελιὸς δὲ αὐτῆς βέβαιος ὀρθὸς βίος ἅμα μαθήσει τῇ καθηκούσῃ· τὸ τε ἐπεσθαι ἐτέροις δοκιμασθεῖσιν ἤδη καὶ κατωρθωκόσιν ἄριστον πρὸς τε τῆς ἀληθείας τὴν νόησιν καὶ τὴν κατάπραξιν τῶν ἐντολῶν. Ὅστε ὅς ἀν ἐσθίῃ, ἔροτος, καὶ πίνῃ (9) τὸ ποτήριον τοῦ Κυρίου ἀναξίως, ἔνοχος ἐστὶ τοῦ σώματος καὶ τοῦ αἵματος τοῦ Κυρίου. Δοκιμαζέτω δὲ ἄνθρωπος ἑαυτὸν καὶ οὕτως ἐκ τοῦ ἄρτου ἐσθιέτω, καὶ τοῦ ποτηρίου πινέτω. Σκοπεῖσθαι οὖν ἀκόλουθον, ἄρα τῶν τὴν ὠφέλειαν τῶν πλησίον ἐπανηρημένων (10), εἰ μὴ θρασέως καὶ τισιν ἀντιζηλούμενος ἐπεπῆδησε τῇ διδασκαλίᾳ· εἰ μὴ φιλόδοξος ἢ κοινωρία τοῦ λόγου· εἰ τοῦτον· μόνον καρποῦται τὸν μισθόν, τὴν σωτηρίαν τῶν ἐπαϊόντων, τὸ τε μὴ πρὸς χάριν ὀμιλεῖν δωροδοκίας τε αὐτὸν διαβολὴν διαπέφουγεν, ὁ δὲ ὑπομημάτων λαλῶν· Ὅτε γὰρ ποτε ἐν λόγῳ κολακείας, οὔτε ἐν (11) προφάσει πλεονεξίας, Θεὸς μάρτυς, οὔτε ζητοῦντες ἐξ ἀνθρώπων δόξαν, οὔτε ἀφ' ὑμῶν, οὔτε ἀπ' ἄλλων, δυνάμενοι ἐν βάρει εἶναι ὡς Χριστοῦ ἀπόστολοι· ἀλλ' ἐγενήθημεν ἥπιοι ἐν μέτρῳ ὑμῶν, ὡς ἀν τροφῆς θάλπη τὰ ἑαυτῆς τέκνα. » Κατὰ ταῦτα δὲ καὶ τοὺς τῶν θείων μεταλαμβάνοντας λόγων, παραφυλακτέον, εἰ μὴ περιεργίας ἕνεκεν ἱστορήσοντας, ὡσπερ τῶν πτόλων τὰ οἰκοδομήματα, εἰς τὸδε ἀφι-

^a Galat. vi, 8, 9. ^b II Cor. vi, 4, 10, 11. ^c I Tim.

(10) *Ἐπανηρημένων*. Post hanc vocem subandieuendum εἰς ἐστὶ, « an sit ex eorum numero, quæ proximi utilitatem spectant. » SYLBURG.

(11) *Ἐν*. Hæc propositio addita ex I Thess. ii.

κινούνται· εἰ μὴ μεταλήψεως χάριν τῶν κοσμικῶν προσέλασι, κοινωνικούς τῶν ἐπιτηδελίων μαθόντες τοὺς καθουσιωμένους τῷ Χριστῷ· ἀλλ' οἱ μὲν ὑποκριταί, καὶ δὴ ἄσθθωσαν· εἰ δὲ τις (12) οὐ δοκεῖν δίκαιος, ἀλλ' εἶναι θέλη, συνιέναι (13) τὰ κάλλιστα τοῦτον αὐτῷ προσήκει· Εἰ γοῦν « ὁ μὲν θερισμὸς πολὺς, οἱ δὲ ἐργάται βραχεῖς (14), » τῷ ὄντι « δεῖσθαι » καθήκει, ὅπως ὅτι μάλιστα πλειόνων ἡμῖν ἐργατῶν εὐπορία γένηται· Ἡ γεωργία δὲ διττή (15)· ἡ μὲν γὰρ ἄγραφος, ἡ δὲ ἔγγραφος· Ὅποτερως δ' ἂν ὁ τοῦ Κυρίου ἐργάτης σπαίρη· τοὺς εὐγενεῖς πυροὺς, καὶ τοὺς στάχους αὐξήσῃ τε καὶ θερίσῃ, θεῖος ὄντως ἀναφανήσεται γεωργός· « Ἐργάζεσθε, » φησὶν ὁ Κύριος, « μὴ τὴν ἀπολλυμένην βρώσιν, ἀλλὰ τὴν μένουσαν εἰς ζωὴν αἰώνιον. » Τροφή δὲ καὶ ἡ διὰ στίλων, καὶ ἡ διὰ λόγων λαμβάνεται· καὶ τῷ ὄντι μακάριοι οἱ εἰρηνοποιοί, οἱ τοὺς ἐνταῦθα κατὰ τὸν βίον καὶ τὴν πλάνην πρὸς τῆς ἀγνοίας πολεμουμένους μεταδιδάσκοντες, καὶ μετὰγοντες εἰς εἰρήνην τὴν ἐν Λόγῳ, καὶ βίῳ τῷ κατὰ τὸν Θεόν, καὶ « τοὺς πεινῶντας δικαιοσύνην, » τρέφοντες τῇ τοῦ ἄρτου διανομῇ· Εἰσὶ γὰρ καὶ ψυχὰι ἰδίας ἔχουσαι τροφάς· αἱ μὲν κατ' ἐπίγνωσιν, καὶ ἐπιστήμην αὐξοῦσαι, αἱ δὲ κατὰ τὴν Ἑλληνικὴν νεμόμεναι φιλοσοφίαν, ἧς, καθάπερ καὶ τῶν καρῶν, οὐ τὸ πᾶν ἐδώδιμον· « Ὁ φυτεύων δὲ καὶ ὁ ποτίζων, τοῦ αὐξήσαντος ὄντες διάκονοι, ἔν εἰσι » κατὰ τὴν διακονίαν· Ἐκαστος δὲ τὸν ἴδιον μισθὸν λήψεται κατὰ τὸν ἴδιον κόπον· Θεοῦ γὰρ ἔσμεν συνεργοί, Θεοῦ γεώργοι· Θεοῦ οἰκοδομη εἰστε, » κατὰ τὸν Ἀπόστολον· Οὐκὼν οὐδὲ ἀπὸ συγκρίσεως τὸ δοκίμιον ποιῆσαι τοὺς ἀκρωμένους ἐπιτρεπτόν· οὐδὲ εἰς ἐξέτασιν ἐκδοτον παραδοτέον τὸν λόγον τοῖς ἐνθεραμμένοις λόγων παντοδαπῶν τέχναις καὶ δυνάμειν ἐπιχειρημάτων ὠγκωμένων, τοῖς προκατελημμένοις ἤδη τὴν ψυχὴν, καὶ μὴ προκεκνωμένοις· Ὁ δ' ἂν ἐκ πίστεως ἔληται τις ἐστιᾶσαι, βέβαιος οὗτος εἰς θεῶν λόγων παραδοχὴν, κρίσιν εὐλογον τὴν πίστιν κεκτημένος· Ἐπεταὶ δὲ ἐνθένδε αὐτῷ ἡ πειθὴ ἐκ περιουσίας· Καὶ τοῦτ' ἦν ἄρα τὸ προφητικὸν ἐκεῖνο· « Ἐάν μὴ πιστεύσητε, οὐδὲ μὴ συνῆτε· Ἄρ' οὖν ὡς καιρὸν ἔχομεν, ἐργαζώμεθα τὸ ἀγαθὸν πρὸς πάντας, μάλιστα δὲ πρὸς τοὺς οἰκελούς τῆς πίστεως. » Ἐκαστος δὲ τούτων, κατὰ τὸν μακάριον Δαβὶδ, εὐχαριστῶν ψαλλέτω· « Παντίεις με ὑσώπη, καὶ καθαρισθήσομαι· πλουεῖς με, καὶ ὑπὲρ χιόνα λευκανθήσομαι· ἀκουτεῖς με εὐφροσύνην (16), καὶ ἀγαλλίασιν ἀγαλλιάσονται ὅσα τὰ τραπευωμένα· Ἀπόστρεψον τὸ πρόσωπόν σου ἀπὸ τῶν

per litterarum monumenta loquitur. « Nunquam enim in sermone adulationis fuimus, sicut novistis, » inquit Apostolus, « neque in prætenu avaritiæ, Deus testis, neque quærentes gloriam ab hominibus, neque a vobis, neque ab aliis, cum possemus esse oneri ut Christo apostoli; sed fuimus mansueti in medio vestri, sicut nutrix fovet filios suos ». Eadem autem ratione eis quoque, qui sunt divinatorum verborum participes, observandum est, num nimium curiosi animi vitio inducti, tanquam urbium ædificia visuri, ad id accedant : num veniant ut sint rerum sæcularium participes, cum audierint eos, qui sunt Christo consecrati, ea, quæ sunt ad victum necessaria, lubenter communicare. Sed sunt ii quidem hypocritæ, et ideo mittantur. Si quis autem non videri justus, sed esse velit, oportet ut optima is sit conscientia. Si est ergo « messis quidem multa, operarii vero pauci, » revera « orare » oportet, ut maxime sit plurimum « operatorum » copia. Est autem duplex agricultura : una quidem quæ non sit scriptis, altera vero quæ sit scriptis. Utrovis autem modo Domini operarius præclarum frumentum seminaverit, et spicas auxerit et messuerit, vere divinus apparebit agricola. « Operamini, » inquit Dominus, « non cibum, qui perit, sed qui manet in vitam æternam ». Sumitur autem nutrimentum, et per cibos, et per verba : et revera « beati sunt pacifici », qui eos, qui in hac vita et errore ab ignoratione oppugnantur, contraria docendo transmovent, et traducunt ad pacem quæ est in Logo, et vita quæ est ex Deo, et eos, qui « esuriunt iustitiam », panis distributione nutriunt. Nam etiam animæ propria habent nutrimenta, et aliæ quidem augentur per agnitionem et scientiam, aliæ vero per Græcam pascuntur philosophiam, cujus, quemadmodum nucum, non est quidvis esculentum. « Qui autem plantat et qui irrigat, cum ejus qui auget sint ministri, in ministerio unum sunt. Unusquisque autem propriam mercedem accipiet secundum proprium laborem. Dei enim sumus cooperatores, ✕ Dei agricultura : Dei ædificatio estis, » ut ait Apostolus. Neque vero permittendum est auditoribus, ut ex comparatione faciant probationem; neque verbum tradendum est examinandum iis qui edocati sunt in artibus omnis generis sermonum, et inflatorum argumentorum viribus, qui animam jam habent præoccupatam, et nondum exinanitam. Qui autem ex fide convivari instituerit, is ad divino-

✕ P. 320 ED. POTTER, 273 ED. PARIS. ° I Thess. ii, 5, 6, 7. ° b Matth. ix, 37, 38 ; Luc. x, 2. ° Joan. 6, 27. ° d Matth. vi, 9. ° Ibid., 6. ° f I Cor. iii, 8, 9.

(12) *Ei δὲ τις*. Respicit decantatum illud Amphiarai apud Æschylum in *Ἐπτά ἐπὶ Θήβαις*.
Ὁ γὰρ δοκεῖν ἄριστος, ἀλλ' εἶναι θέλει.
Non enim videri optimus, sed esse vult.

(13) *Συνιέναι*. A. et C. *συνιδέναι*, ut interpret quoque, « oportet ut optima is sit conscientia. »
STLEBURG.

(14) *Βραχεῖς*. Ὀλίγοι, Evang. utrumque. Verum hæc auctor, ut etiam ea quæ mox e Joanne sequuntur, διὰ μνήμης recitat.

(15) *Ἡ γεωργία δὲ διτ.* Reinesius Var. lect. l. i, c. 22, ait : « Ἐγγραφος γεωργία eorum est, qui

scriptis Ecclesiam colligunt et docent; ἄγραφος alterorum, qui voce, vel etiam exemplo solum, σεμνότητι καὶ σκληραγωγία Christiana, quam libris *Πα' ἀγογι*, quibus ἦθα, πράξεις καὶ πάθη catechumenorum format, professus est, homines ad pietatem instituunt, et Domino lucrantur. Et fortasse plures primis Ecclesiæ temporibus ἀγράφῳ ista γεωργία et exemplis piorum, quam doctrina scriptovè a viris doctis comprehensi, fuerunt in horreum Domini collecti. »

(16) *Ἀκουτεῖς με εὐφρ.* Ἀκουτεῖς με ἀγαλλίας· καὶ εὐφροσύνην, ἀγαλλιάσονται ὅσα. Psalm.

rum verborum susceptionem firmus est ac stabilis : ut qui iudicium, quod bona nititur ratione, nempe fidem, habeat. Eum autem hinc ex abundanti sequitur persuasio. Hoc itaque erat illud propheticum : « Nisi credideritis, non intelligetis ». Dum ergo tempus habemus, operemur bonum, maxime autem apud domesticos fidei ^b. » Unusquisque autem eorum beati ex Davidis sententia psallat gratias agens : « Asperges me, Domine, hyssopo, et mundabor; lavabis me, et super nivem dealbabor. Auditam mihi facies lætitiæ, et exultatione exultabunt ossa humiliata. Averte faciem tuam a peccatis meis, et iniquitates meas dele. Cor mundum crea in me, Deus, et spiritum rectum innova in visceribus meis. Ne projicias me a facie tua, et spiritum sanctum tuum ne auferas a me. Redde mihi lætitiæ salutis tui, et spiritu principali confirma me ^c. » Atque qui ad præsentem quidem dicit, et tempore probat, et iudicio iudicat, et discernit ab aliis eum, qui potest audire, observans sermones, mores, consuetudines, vitam, motus, habitus, **118** aspectum, vocem, trivium, petram, viam quæ conculcatur, terram fertilem, silvescentem regionem, et regionem bonam ac feracem, et exultantem, et quæ potest multiplicare sementem. Qui autem per litterarum monumenta loquitur, apud Deum sese purgat, hæc in scriptis vociferans : « Nec lucri gratia, nec inanis gloriæ causa, nec vinci ab affectione, aut quæstui servire, aut efferi voluptate, sed eorum, qui legunt, sola frui salute, cuius nec est in præsentia particeps, sed spe exspectans eam, quæ omnino reddenda est, retributionem ab eo, qui operariis pollicitus est se rediturum mercedem pro meritis. » Sed nec eum, qui in virorum numerum ascriptus est, oportet desiderare remunerationem. Non enim qui sua benefacta jactavit, propter gloriationem accepit retributionem. Qui autem eorum quæ oportet aliquid facit propter remunerationem, aut ut recte operans ✕ præmium quærens, aut ut maleficus penam vitans, an non mundana tenetur consuetudine? Oportet autem Dominum, quoad fieri potest, imitari. Is autem fuerit, qui Dei voluntati inservit, qui cum

P. 321 ED. POTTER, 274 ED. PARIS. ^a Isa. vii, 9. ^b Galat. vi, 10. ^c Psal. i, 9-14

(17) *Τὰς ἀν. Πάσας τὰς ἀν.* Psalin.

(18) *Τὸν οἶόν τε ἀκ.* Legi etiam potest, τῶν οἰωνοῦτε ἀκούειν, « eorum qui audire possunt. » SYLBURG.

(19) *Τὴν πέτραν.* Respicit Christi parabolam, quam recitat Matthæus cap. xiii, 4.

(20) *Τὸν μισθόν.* Respicit illud Christi : « Ἄξιός ἐστι ἐργάτης μισθοῦ αὐτοῦ, Luc. x, 7. Quod alibi etiam profertur.

(21) *Τῷ εἰς ἄνδρα ἐγγρ.* Nempe « adulto » et perfecto Christiano, cui propter solum Dei amorem, non autem spe præmii, ex Clementis sententia, bene agendum est.

(22) *Ὁ καυχησάμενος.* Nempe Phariseus, Luc. xviii, 11.

(23) *Δωρεάν.* Respicit Christi ad apostolos dictum : Δωρεάν ἐλάβετε, δωρεάν δότε, Matth. x, 8.

(24) *Ὁὐκ εἰς.* Ex memoria, atque adeo imperfecte, recitat Dent. xxxiii, 2, 8. Annotat Sylburgius, de illo : « Mercedem meretricis non esse inferendum in sacra, » tractatum esse Philonis, pag. 589. H.

Α ἁμαρτιῶν μου · τὰς ἀνομίας (17) μου ἐξάλειψον. Καρδίαν καθαρὰν κτίσον ἐν ἐμοὶ ὁ Θεός, καὶ πνεῦμα εὐθὲς ἐγκαίνισον ἐν τοῖς ἐγκάτοις μου. Μὴ ἀπορρήξῃς με ἀπὸ τοῦ προσώπου σου, καὶ τὸ Πνεῦμά σου τὸ ἅγιον μὴ ἀντανέλῃς ἀπ' ἐμοῦ. Ἀπόδος μοι τὴν ἀγαλλίασιν τοῦ σωτηρίου σου, καὶ πνεύματι ἡγεμονικῶς στηρίξόν με. Ὁ μὲν οὖν πρὸς παρόντας λέγων καὶ χρόνῳ δοκιμάζει, καὶ κρίσει δικάζει, καὶ διακρίνει τῶν ἄλλων τὸν οἶόν τε ἀκούειν (18), ἐπιτηρῶν τοὺς λόγους, τοὺς τρόπους, τὰ ἥθη, τὸν βίον, τὰς κινήσεις, τὰς σχέσεις, τὸ βλέμμα, τὸ φθέγμα, τὴν τρίχον, τὴν πέτραν (19), τὴν πατουμένην ὁδὸν, τὴν καρποφόρον γῆν, τὴν ὕλομανοῦσαν χώραν, τὴν εὐφορον καὶ καλὴν καὶ γεωργουμένην, τὴν πολυπλασιάσαι τὸν σπόρον δυναμένην · ὁ δὲ δι' ὑπομνημάτων λαλῶν πρὸς τὸν Θεὸν ἀφοσιούται, ταῦτα κεκραγῶς ἐγγράφως · Μὴ κέρδους ἕνεκα, μὴ κενοδοξίας χάριν, μὴ προσπαθεῖα νικᾶσθαι, μὴ φόβῳ δουλοῦσθαι, μὴ ἡδονῇ ἐπαίρεσθαι · μόνῃς δὲ τῆς τῶν τυγχάνοντων ἀπολαύειν σωτηρίας, ἧς οὐδὲ κατὰ τὸ παρὸν μεταλλαμβάνει, ἀλλὰ ἐλπιδὶ ἀπεκδεχόμενος τὴν ἀποδοθησομένην πάντως ἀμοιβὴν παρὰ τοῦ τῶν μισθῶν (20) τοῖς ἐργάταις κατ' ἀξίαν ἀποδώσειν ὑπεσχημένου. » Ἄλλ' οὐδὲ ἀντιμισθίας ἐπιθεσθαι γρηὶ τῷ εἰς ἄνδρα ἐγγραφομένῳ (21). Οὐ γὰρ ὁ μὲν καυχησάμενος (22) εὐποίειαν τὴν ἀμοιβὴν ἀπέληψε δι' εὐδοξίας · ὁ δὲ τῶν προσηκόντων δι' ἀντιμισθίαν πράσσειν τι, ἥτοι ὡς εὐεργὸς σπεύδων ἀπολαθεῖν, ἢ ὡς κακοεργὸς τὴν ἀμοιβὴν περιστάμενος, οὐχὶ τῇ κοσμικῇ ἐνέχεται συνηθείᾳ ; Δεῖ δὲ, ὡς οἶόν τε, τὸν Κύριον μιμεῖσθαι. Οὗτος δ' ἂν εἴη ὁ τῷ θελήματι τοῦ Θεοῦ ἐξυπηρετῶν, δωρεάν (23) λαθὼν, δωρεάν διδοῦς, μισθὸν ἀξιολογῶν ἀπολαμβάνων, τὴν πολιτείαν αὐτῆν · Οὐκ εἰσελεύσεται (24) δὲ εἰς τὰ ἅγια μίσθωμα πόρνης, ἢ φησὶν. Ἀπειρήται δ' οὖν προσφέρειν τῷ θυσιαστηρίῳ ἀλλαγμα κυνός. Ὅτω δὲ ἀπήμλυται κακῆ τροφῇ τε καὶ διδασκαλίᾳ (25) τὸ τῆς ψυχῆς ἕμμα, πρὸς τὸ οἰκεῖον φῶς βαδίζετω, ἐπὶ τὴν ἀλήθειαν, τὴν ἐγγράφως τὴν ἀγραφα δηλοῦσαν · Οἱ διψῶντες, πορεύεσθε ἐφ' ὕδωρ, ἢ Ἠσαίας λέγει· καὶ ἢ Πνεῦμα ὕδωρ ἀπὸ τῶν ἁγγέλων, ἢ ὁ Σαλομὼν παραινεῖ. Ἐν γοῦν τοῖς Νόμοις ὁ ἐξ Ἑβραίων φιλόσοφος Πλάτων (26) κηλεύει τοὺς γεωρ-

D (25) *Κακῆ τροφῇ τε καὶ διδασκαλίᾳ*, dativo casu. SYLBURG. Μοκ πνεῦμα ὕδατα, Proverb.

(26) *Ὁ ἐξ Ἑβραίων φιλόσοφος Πλάτων.* Sic superius *Parday*. lib. i cap. 4: « Ὁ τὴν ἀλήθειαν ἐξηλεκτός τῶν φιλοσόφων Πλάτων, τὸ ἔναυσμα τῆς Ἑβραϊκῆς φιλοσοφίας ζωπυρῶν » Ille qui e philosophis veritatem sectatus est, Plato, Hebraicæ veritatis excitans scintillam. » Infra etiam plurimis locis tradit, et multis argumentis astruit, Platonem ac reliquos Græcos sua fere omnia a Judæis didicisse. Minutius in *Octavio* p. 323, edit. Lugd. Bat. : « Animadvertis philosophos eadem disputare, quæ dicimus : non quod nos simus eorum vestigia subsecuti, sed quod illi de divinis predicationibus prophetarum umbram interpolatæ veritatis imitati sint. » His contraria dicit Lactantius lib. iv, cap. 2. Utrum id verum sit, necne, in præmio nostro accuratius fortasse quaeretur. Platonis autem verba sic se habent lib. viii *De legibus*, pag. 917 : Ἀσπρίξ δ' εἰ τις

γούς μη ἐπαρδεύσαι, μηδὲ λαμβάνειν ὕδωρ παρ' ἐτέρων, ἐὰν μη πρότερον ὀρύξαντες παρ' αὐτῶν ἄχρι τῆς παρθενίου (27) καλουμένης, ἀνυδρον εὐρωσι τὴν γῆν. Ἀπορία γὰρ ἐπαρκεῖν οὐ δίκαιον (28) ἀργίαν δὲ ἐφοδιάζειν οὐ καλόν· εἰ καὶ φορτίον συνεπιτιθέσθαι μὲν εὐλογον, συγκαθαίρειν (29) δὲ οὐ προσήκειν ὁ Πυθαγόρας ἔλεγεν. Συνεξάπτει δὲ ἡ Γραφή τὸ ζῶπιον τῆς ψυχῆς, καὶ συντείνει τὸ οικεῖον ὄμμα πρὸς θεωρῶν, τάχα μὲν τι καὶ ἐντιθέσσα, οἶον ὁ ἐγκυνητρίων γεωργός, τὸ δὲ ἐνυπάρχον ἀνακαιοῦσα. « Πολλοὶ γὰρ ἐν ἡμῖν (30), κατὰ τὸν θεῖον Ἀπόστολον, ἀσθενεῖς καὶ ἄρρωστοι· καὶ κοιμῶνται ἱκανοί. Εἰ δὲ ἑαυτοὺς διεκρίνομεν, οὐκ ἂν ἐκρινόμεθα. » Ἡδὴ δὲ ἡ Γραφή (31) εἰς ἐπίδειξιν τετεχνασμένη ἦδε ἡ πραγματεία· ἀλλὰ μοι ὑπομνήματα εἰς γῆρας θησαυρίζεται· λήθης φάρμακον (32), εἰδῶλον ἀτεχνῶς καὶ σκιογραφία (33) τῶν ἐναργῶν καὶ ἐμφύχων ἐκείνων, ὧν κατηξιώθη ἐπακοῦσαι, λόγων τε καὶ ἀνδρῶν μακαρίων καὶ τῶ ὄντι ἀξιολόγων. Τούτων ὁ μὲν ἐπὶ τῆς Ἑλλάδος ὁ Ἰωνικός, οἱ δὲ (34) ἐπὶ τῆς μεγάλης Ἑλλάδος· τῆς κοιλῆς (35) θάτερος (36) αὐτῶν Συρίας

a Deut. xxiii, 2. b Isa. lv, 1. c Prov. v, 15.

A gratis acceperit, dat gratis, satis magnam recipiens mercedem, ipsam vitæ rationem. « Non ingreditur autem, inquit, in sancta merces meretricis a. » Porro autem prohibitum est offerre altari pretium canis. Cui autem mala educatione et doctrina obtusus est animæ oculus, vadat ad propriam lucem. ad veritatem, quæ in scriptis ea quæ non sunt scripta, indicat : « Qui sitiis, ite ad aquam, » dicit Isaias b. Et : « Bibite aquam de vasīs vestris, » monet Salomon c. In Legibus itaque Plato, qui est ex Hebræis philosophus, jubet agricolas non irrigare, neque aquam ab aliis sumere, nisi cum prius apud se foderint usque ad terram, quæ virginalis dicitur, terram aridam et aquæ expertem invenerint. Inopiæ enim non succurrere, injustum est ; socordiam autem alere, minime est honestum : etiamsi onus quidem simul imponere rationi esse consentaneum, simul autem portare non convenire dicebat Pythagoras. Simul autem accendit Scriptura igniculum animæ, et convenienter oculum dirigit ad contemplationem, fortasse quidem etiam aliquid

bium commentarium scribens G. Hervetus, dum vertit : « Simul autem deponere, » tametsi enim Græce non legitur apud Clementem, ut effert ipse, eadem tamen sententia est; sic enim habet : Εἰ καὶ φορτίον συνεπιτιθέσθαι μὲν εὐλογον, συγκαθαίρειν δὲ οὐ προσήκειν ὁ Πυθαγόρας ἔλεγεν. Quo loco confirmatur eorum sententia, qui hoc proverbium ita efferendum Græce putant, non ut existimavit Erasmus, qui συγκαθαίρειν putavit significare « simul tollere. » Sic apud Plutarchum legimus lib. viii, c. 7. Symp. : « Μηδενὸς ἀφαίρειν βάρος, συνεπιτιθέσθαι δὲ. » L. Gyraldus in libello De symb. Pythag. monet D. Hieronymum vertere : « Oneratis superimponendum onus, deponentibus non connitendum ; » Olympiodorum in Phædonem Platonis : Μη ἀποτιθέσθαι, ἀλλὰ συνεπιτιθέσθαι, hoc est, συμπράττειν τῇ ζωῇ, οὐκ ἀντιπράττειν. Suidam tamen ita legere, μὴ συγκαθαίρειν, μηδὲ συνεπιτιθέσθαι· at Cyrillum : « Non oportet cooperari cuiquam ad ignaviam, sed ad virtutem. » COLLECT.

(28) Ἡμῖν. Ὑμῖν, I Cor. Mox et γὰρ ἑαυτ. Ibid.

(31) Ἡδὴ δὲ ἡ γραφή. Οὐ δὲ ἡ γραφή, H. et C. SYLBERG. Porro Eusebius hæc Clementis verba in suæ ecclesiasticæ Historiæ lib. v, cap. 11, transtulit, e quo scribendum ἦδη δὲ οὐ γραφή.

(32) Θησαυρίζεται λήθ. γάρ. Sic ex Eusebio legimus. Olim scriptum fuit : Θησαυρίζεται· λήθης φάρμακον ἢ δόλου ἀτεχνῶς. Quin etiam H. et C. εἰδῶλον, pro ἡ δόλου vel ἡ δόλου, placuisse refert Sylburgius.

(33) Σκιογραφία. Σκιαγραφία, Euseb.

(34) Οἱ δὲ. Pro plur. οἱ δὲ, rectius forte singul. ὁ δὲ, ut in cæteris membris. Innuitur autem iis verbis Pythagoras. SYLBERG. Hanc emendationem firmat Eusebius.

(35) Τῆς κοιλῆς. Valesius ad hæc verba apud Eusebium hæc adnotat : « Ex duobus viris a Clemente memoratis, male interpretes hoc loco quatuor fecerunt. Duos enim sacrarum litterarum doctores a se auditos memorat Clemens : alterum in Achaia, qui Ionicus dicebatur; alterum vero in Italia; et horum quidem alterum e Cœlesyria oriundum fuisse; alterum autem Ægyptium. Præter hos duos alios quoque in Orientis partibus abs se auditos esse subiungit : alterum Assyrium genere, quem Tatianum

(36) Θάτερος. Ἄτερος, Euseb.

πόποις ξύμφυτος ἐκ γῆς τὰ ἐκ Διὸς ἰόντα ἀποστέγειν νάματα, καὶ ἄλλειπει τῶν ἀναγκαίων πομάτων, ὀρυζέτω μὲν ἐν τῷ αὐτοῦ χωρίῳ μέχρι τῆς κεραμίτιδος γῆς· ἐὰν δὲ ἐν ταύτῳ τῷ βάρει μηδαμῶς ὕδατι προστυγχάνῃ, παρὰ τῶν γειτόνων ὑδρευέσθω μέχρι τοῦ ἀναγκαίου πόματος ἐκάστους τῶν οικετῶν. « Quod si aquæ inopia solo insita in locis aliquibus aquas ab Jove prodeuntes non retinet, cum necessitate quæsiam opprimatur, in agro suo ad cretam usque effodiat; et si hac in profunditate aquæ nihil invenerit, tantum a vicinis mutuatur, quantum familiæ suæ necessitas postulat. »

(27) Παρθενίον. Legitur et apud Plutarchum initio libelli, quo monet non esse pecuniam mutuo accipiendam, κεραμίτιδος γῆς. At hic Clemens legit, παρθενίου γῆς. Apud Nicandrum παρθενία γῆ, exponitur Samia terra, ubi jubet accipere 4 drachmas γαίης παρθενίης, in Alexipharmacis. COLLECT.

(28) Ἀπορία γὰρ ἐπαρκεῖν, οὐ δίκαιον. « Nam inopiæ succurrere, injustum est. » Quod cum tolerari non posse videret Hervetus, sic vertit, duplicata negativa particula : « Inopiæ enim non succurrere, injustum est; » ac si legisset, ἀπορία γὰρ μὴ ἐπαρκεῖν, οὐ δίκαιον. Malim, ἀπορία γὰρ ἐπαρκεῖν, δίκαιον. « Inopiæ enim succurrere, justum est; » elisa negativa particula, quæ ex seq. membro irrepisse videtur. Quam emendationem firmant, quæ in Solone refert Plutarchus p. 91 : Νόμον ἔγραψε, ὅπου μὲν ἔστι δημόσιον φέρειν ἐντὸς ἵππικου, χρῆσθαι τούτῳ· (τὸ δ' ἵππικόν διάστημα τεσσάρων ἢν σταδίων) ὅπου δὲ πλεῖον ἀπέχε, ζητεῖν ὕδωρ ἴδιον. Ἐὰν δὲ ὀρύξαντες ὀργυῶν δέκα βάρος, παρ' ἑαυτοῖς μὴ εὐρωσι, τότε λαμβάνειν παρὰ τοῦ γείτονος, ἐξάρχον ὕδριαν δις ἐκάστης ἡμέρας ἀναπληροῦντας. Ἀπορία γὰρ ἦτο δεῖν βοηθεῖν, οὐκ ἀργίαν ἐφοδιάζειν. « Legem scripsit Solon, ubi puteus publicus intra hippicum esset, eo uti ut esset jus (hippicum erat quatuor stadium spatium), ut privatam aquam investigaret, ubi majus erat intervallum. Quod si fossa decem passus in altum depressa, aquam in suo non invenissent; tunc ut sumerent a vicino, et sex congiurum hydrum bis die impleant. Inopiæ enim subveniendum, non aleandam existimabat ignaviam. » Scilicet Platonice legis rationem a Solone petiit Clemens.

(29) Συγκαθαίρειν. Rectius intellexit hoc prover-

immittens, ut is qui inserit agricola, id autem quod inest excitans. « Multi enim in nobis, ex divini Apostoli sententia, sunt infirmi et imbecilli, et dormiunt multi. Si autem nos ipsos dijudicaremus, non judicaremur. » Non est autem hoc opus scriptura artificiose comparata ad ostentationem, sed mihi ad senectutem reconducuntur monumenta, oblivionis medicamentum, vere imago et adumbratio evidentium et animatarum illarum orationum, quas dignus habitus sum qui audirem, et virorum beatorum, quique revera erant maximi pretii et æstimationis. Eorum unus quidem in Græcia, Ionicus, alius vero in magna Græcia; quorum alter erat ex Cœlesyria, alter ex Ægypto oriundus. Alii autem ex Oriente, et ejus alter quidem Assyrius, alter vero in Palæstina Hebræus ex alto ducta origine. Cum autem in ultimum incidissem, erat autem hic primus potestate, conquievi, cum ipsum in Ægypto latentem indagassem. Sicula revera apis, prophetici

✠ P. 322 ED. POTTER, 274 ED. PARIS.

Tatianum esse suspicor; alterum Hebræum ex Palæstina, quem Theophilum esse, Cæsariensi episcopum, credidit Baronius ad annum Christi 185. Assyrium vero illum idem Baronius Bardesanem esse opinatur. Ego vero Hebræum ex Palæstina oriundum, potius Theodotum esse crediderim: id ex eo conjicio, quod *Epitome Hypotyposeon* Clementis inscribitur: « Ex τῶν Θεοδοῦτου Ἀνατολικῆς διδασκαλίας. Clemens enim ea quæ a magistris in Oriente didicerat, vocat Ἀνατολικὴν διδασκαλίαν. Theophilum vero Cæsariensem hic a Clemente non designari, duo inibi argumenta persuadent. Primum quod Theophilus æqualis fuit Clementis: floruit enim temporibus Victoris papæ, ut ex Eusebio discimus. Deinde, Theophilum hunc Hebræum, aut, quod idem est, Judæum fuisse, nemo veterum dixit. Jam vero quod spectat ad Bardesanem, neque hic intelligi a Clemente potest: non enim Assyrius fuit Bardesanes, sed Osdroenus; oriundus Edessa, quæ caput est Osdroenæ. »

(37) Ὁ μὲν τ. Ὁ μὲν τις τῆς Ἀσσυρίων, ὁ δὲ ἐν τῇ Παλ. Euseb. elegantius: ut etiam δυνάμει δ' ἔρα πρώτ. pro δυνάμει δὲ οὗτος πρώτ. Porro hujusce loci prava distinctio cum Hervetum, tum etiam P. Halloixium fessellit: nec enim ὕστατος ille Clementis magister Hebræus erat; verum hoc modo hæc verba distingui debent: Ὁ μὲν τῆς τῶν Ἀσσυρίων, ὁ δὲ ἐν Παλαιστίνῃ Ἑβραῖος ἀνέκαθεν. Ὑστάτῳ δὲ περιτ. Quod jam in versione Latina expressum est.

(38) Ὑστάτῳ. Videtur Pantænium intelligere, qui tunc temporis scholæ catechetiæ in Alexandria præluit, et Clementem e philosophorum scholis advenam Christiana doctrina imbuit: unde eum δυνάμει πρώτον vocat. Eusebius loco superius memorato: « Ὅς δὴ καὶ ὀνομαστὶ ἐν αἰς συνέταξεν Ὑποτυπώσεων ὡς ἀν διδασκάλου τοῦ Πανταίνου μέμνηται. Τοῦτον δὲ αὐτὸν καὶ τῶν Στρωματέων ἐν πρώτῳ συγγράμματι ἀνίπτεισθαί μοι δοκεῖ, ὅτε τοὺς ἐμφανεστέρους ἧς κατελιθῆεν ἀποστολικῆς διαδοχῆς ἐπισημαινόμενος, ταῦτά φησιν: « Qui etiam in *Institutionum* libris a se conscriptis Pantænium præceptorem suum diserte nominat. Sed et in primo *Stromateon* libro eumdem ipsum designare mihi videtur, ubi præstantissimos quosque apostolicæ doctrinæ successores, a quibus institutus fuerat, recenset his verbis, » etc. Hæc Clementis verba recitat etiam Andradius *Orthodoxæ. explicat.* lib. II, p. 29, ubi per τὸν ὕστατον, Papiam intelligit. Porro Justinus M. initio *Dialogi cum Tryphone*, perinde ac Clemens, refert se ab uno magistro ad alium subinde transisse, a

ἦν· ὁ δὲ ἀπ' Αἰγύπτου· ἄλλοι δὲ ἀνὰ τὴν ἀπαιτῶλην· καὶ ταύτης ὁ μὲν τῆς (37) τῶν Ἀσσυρίων, ὁ δὲ ἐν Παλαιστίνῃ Ἑβραῖος ἀνέκαθεν. Ὑστάτῳ (38) δὲ περιτῶν (δυνάμει δὲ οὗτος πρώτος ἦν), ἀνεπαυσάμην ἐν Αἰγύπτῳ θηράσας λεληθότα. Σικελικῆ· τῷ ὄντι ἡ μέλιττα· προφητικῶς τε καὶ ἀποστολικῶς λειμῶνος τὰ ἀνθὴ δρεπόμενος, ἀκήρατόν τι γνώσεως χρῆμα ταῖς τῶν ἀκρωμένων ἐνεγέννησε ψυχαῖς (39). Ἄλλ' οἱ μὲν τὴν ἀληθῆ τῆς μακαρίας αἰζόντες διδασκαλίας παράδοσιν, εὐθύς ἀπὸ Πέτρου (40) τε (41) καὶ Ἰακώβου, Ἰωάννου τε καὶ Παύλου, τῶν ἀγίων ἀποστόλων, παῖς παρὰ πατρός ἐκδεχόμενος (ὄλιγοι δὲ οἱ πατέρας ὅμοιοι), ἦκον δὴ σὺν Θεῷ καὶ εἰς ἡμᾶς τὰ προγονικὰ ἐκεῖνα καὶ ἀποστολικὰ καταθησόμενοι σπέρματα (42)· καὶ εὖ οἶδ' ὅτι ἀγαλλιάσονται οὐχὶ τῇ ἐκφράσει ἡσθέντες λέγω τῆδε, μόνῃ δὲ τῇ κατὰ τὴν ὑπόσημειωσιν τῆρησι. Ποθοῦσης γὰρ, οἶμαι, ψυχῆς τὴν μακαρίαν παράδοσιν ἀδιάδραστον φυλάττειν, ἡ τοιάδε ὑποτύπωσις: « Ἄνδρὸς (43) δὲ φιλοῦντος σα· I Cor. XI, 31, 32.

Stoico ad Peripateticum, ab hoc ad Pythagoreum, ab illo ad Platonicum, ab eo ad Christianum, cui tandem, inventa, quam quæsierat, veritate, acquievit.

(39) Σικελικῆ... ἐνεγέννησε ψυχαῖς. Hæc præterisse videtur Eusebius, ut ad suum institutum minus necessaria. Verumtamen hæc ad eum adnotat Valesius: « Hæc Clementis verba omittere non debuit Eusebius. Ex his enim colligi videtur, Pantænium ex Sicilia oriundum fuisse. Annon id apte innuunt hæc Clementis verba? Σικελικῆ τῷ ὄντι ἡ μέλιττα, etc. Cum enim præcedentibus verbis Clemens Pantænium designet, ut testatur Eusebius, hæc quoque ad eumdem Pantænium referantur, necesse est. Siculam igitur apem eum nominat Clemens, eo quod e Sicilia esset oriundus. Cur enim Siculam potius apem vocaret quam Atticam? P. Halloixius in *Vita Pantæni*, ait illum fuisse genere Hebræum, idque ex Clementis verbis colligit. Verum Clemens plane contrarium innuit. Nam Hebræum quidem illum ait a se auditum esse in Oriente, Pantænium vero in Ægypto. »

(40) Πέτρου. Quæri possit cur Petri, Jacobi, Joannis et Pauli mentionem fecerit auctor, reliquis apostolis præteritis. Respondeo id eum fecisse quod crediderit Christum his solis arcanorum scientiam præbuisse, ac tribus quidem primis ante ascensionem, postea vero Paulo, qui se affirmat in Epistolis ad Corinthios et Galatas ab ipso Christo, non vero a quoquam homine, omnia Christianæ religionis mysteria edoctum fuisse, et reliquis quibusvis apostolis æqualem esse. Eusebius *ecclesiasticæ Historiæ* lib. II, c. 1: « Ὁ δ' αὐτὸς (Κλήμης) ἐν ἐβδόμῳ τῆς αὐτῆς ὑποθέσεως (Ὑποτυπώσεων) ἐτι καὶ ταῦτα περὶ αὐτοῦ (Ἰακώβου) φησὶν Ἰακώβω, καὶ Ἰωάννῃ, καὶ Πέτρῳ μετὰ τὴν ἀνάστασιν παρέδωκε τὴν γνώσιν ὁ Κύριος· οὗτοι τοῖς λοιποῖς ἀποστόλοις παρέδωκαν· οἱ δὲ λοιποὶ ἀπόστολοι τοῖς ἐβδομήκοντα. « Idem Clemens in septimo *Institutionum* libro hæc de Jacobo ait: « Jacobo, inquit, Justo, Joanni et Petro Dominus post resurrectionem scientiæ donum impertiit: quod illi cæteris apostolis, hi vero LXX discipulis tradiderunt. »

(41) Τῆ. Hæc particula ab Eusebio abest. Mox ἐκδεξάμενος pro ἐκδεχόμενος, *ibid.*; utrumque, ut videtur, rectius.

(42) Κατὰ σπέρματα. Hactenus Eusebius.

(43) Ἄνδρὸς. H. cum Herveto interprete legit παιδός· sed cum Biblia quoque ἀνδρός agnoscant, Proverb. XIX, non videtur quærenda mutatio. ΣΤΡ.Β.

φίαν εὐφρανθήσεται Πατήρ. » Τὰ φρέατα (44) ἐξαν-
 τουύμενα, διειδέστερον ὕδωρ ἀναδιδῶσι· ἐρέπεται δὲ
 εἰς φθορὰν, ὧν μεταλαμβάνει οὐδεὶς. Καὶ τὸν σιδη-
 ρον ἢ χρῆσις καθαρῶτερον φυλάσσει· ἢ δὲ ἀχρηστία,
 τοῦ τούτου γεννητικῆ. Συνελδόντι γὰρ φάναι, ἢ συγγυ-
 μνασία ἐξιν ἐμποιοῖ ὑγιεινὴν καὶ πνεύμασι καὶ σώ-
 μασιν. « Οὐδεὶς (45) ἄπται λύχνην καὶ ὑπὸ τὸν μόδιον
 τίθεισιν, ἀλλ' ἐπὶ τῆς λυχνίας, φαίνειν τοῖς τῆς ἐστιά-
 σεως τῆς αὐτῆς κατηξιαμένους. » Τί γὰρ ὄφελος σο-
 φίας μὴ σοφίζούσης τὸν οἶον τε ἐπαίειν; « Ἐτι τε καὶ
 ὁ Σωτῆρ εἰ σώζει, καὶ αἰεὶ ἐργάζεται, ὡς βλέπει τὸν
 Πατέρα. » Διδάσκων (46) τις, μαθάνει πλείον, καὶ
 λέγων, συνακροᾶται πολλάκις τοῖς ἐπακούουσιν αὐτοῦ.
 Εἰς γὰρ (47) ὁ διδάσκαλος καὶ τοῦ λέγοντος, καὶ τοῦ
 ἀκρωμένου, ὁ ἐπιτηγάζων καὶ τὸν νοῦν καὶ τὸν λό-
 γον. Ἡ καὶ οὐ κεκώλυκεν ὁ Κύριος ἀπὸ ἀγαθοῦ σαβ-
 βατιζεῖν· μεταδιδόναι δὲ τῶν θεῶν μυστηρίων καὶ
 τοῦ φωτὸς ἐκείνου τοῦ ἁγίου τοῖς χωρεῖν δυναμένοις,
 συγκεχώρηκεν. Αὐτίκα οὐ πολλοῖς (48) ἀπεκαλύψεν ἅ
 μὴ πολλῶν ἦν, ὀλίγοις δὲ οἷς προσήκειν ἠπίστατο,
 τοῖς οἷσις τε ἐκδέξασθαι καὶ τυπωθῆναι πρὸς αὐτά·
 τὰ δὲ ἀπόρρητα, καθάπερ ὁ Θεὸς, λόγῳ πιστεύεται,
 οὐ γράμματι. Ἐάν τις λέγῃ γεγράφθαι, « Οὐδὲν κρυ-
 πτόν, ὃ οὐ φανερωθήσεται· οὐδὲ κεκαλυμμένον, ὃ οὐκ
 ἀποκαλυφθήσεται· » ἀκουσάτω καὶ παρ' ἡμῶν, ὅτι
 τῷ κρυπτῶς ἐπαῖοντι καὶ κρυπτὸν φανερωθήσεται,
 διὰ τοῦδε προθέσπισεν τοῦ λογίου· καὶ τῷ (49) πα-
 ρακεκαλυμμένως τὰ παραδιδόμενα οἷον τε παραλαμ-
 βάνειν δηλωθήσεται τὸ κεκαλυμμένον, ὡς ἡ ἀλήθεια,
 καὶ τὸ τοῖς πολλοῖς κρυπτὸν, τοῦτο τοῖς ὀλίγοις φα-
 νερόν γενήσεται. Ἐπεὶ διὰ τί μὴ πάντες ἴσασιν τὴν
 ἀλήθειαν, διὰ τί δὲ μὴ ἡγαπήθη ἡ δικαιοσύνη, εἰ
 πάντων ἡ δικαιοσύνη; Ἀλλὰ γὰρ τὰ μυστήρια μυσ-
 τικῶς παραδίδονται, ἵνα ἢ ἐν στόματι λαλοῦντος καὶ
 ὃ λαλεῖται· μᾶλλον δὲ οὐκ ἐν φωνῇ, ἀλλ' ἐν τῷ νοεῖ-
 σθαι. « Δέδωκε δὲ ὁ Θεὸς τῇ Ἐκκλησίᾳ τοὺς μὲν ἀπο-
 στόλους, τοὺς δὲ προφήτας, τοὺς δὲ εὐαγγελιστάς,
 τοὺς δὲ ποιμένας καὶ διδασκάλους, πρὸς τὸν κατα-
 ρτισμὸν τῶν ἁγίων, εἰς ἔργον διακονίας, εἰς οἰ-
 κοδομὴν τοῦ σώματος τοῦ Χριστοῦ. » Ἡ μὲν οὖν τῶνδὲ

A et apostolici prati flores decerpens, sinceram quam-
 dam et incorruptam cognitionem ingeneravit eo-
 rum, qui audiebant, animis. Sed hi veram quidem
 beatæ doctrinæ servabant traditionem, statim
 a Petro, et Jacobo, et Joanne, et Paulo, sanc-
 ctis apostolis, ita ut filius acciperet a patre,
 (pauci autem sunt patribus similes), ad nos
 quoque. Deo volente, pervenerunt, illa a ma-
 joribus ꝫ data et apostolica deposituri semina. Certe
 autem scio, fore ut exsulent, non hac dico lætati
 expositione, sed solum quod in hoc scripto serven-
 tur, quæ illi tradiderunt. Est enim hæc, ut opinor,
 institutio animæ desiderantis beatam ita conservare
 traditionem, ut non possit effugere: « Filio autem
 amante sapientiam, Pater lætitia afficietur ». » Pu-
 tæi, qui exhauriuntur, emittunt aquam magis per-
 spicuum; corrumpuntur autem ii, quorum nullus
 est particeps. Ferrum quoque usus servat purius,
 usus autem defectus ei generat rubiginem. Ut sum-
 matim enim dicam, exercitatio salubrem habitum
 ingenerat et spiritibus et corporibus. « Nemo ac-
 cendit lucernam, et ponit eam sub modio, sed super
 candelabrum, ut luceat omnibus », qui accepti
 fuerint convivio. Quid enim juvat sapientia, quæ
 non sapientem efficit eum, qui potest audire? Præ-
 terea autem « semper » quoque « servat » Servator,
 et « semper operatur ut videt Patrem ». » Docens
 aliquis plus discit, et dicens sæpe una audit cum
 iis qui ipsum audiunt. Unus est enim magister et
 ejus qui discit, et ejus qui audit, qui et mentem ir-
 rigat et sermonem. Proinde etiam non prohibuit
 Dominus a bono feriari et Sabbatum agere; divinis
 autem mysteriis et sancta illa luce impertiri illos
 concessit, qui ea possent capere. Jam vero non re-
 velavit multis ea, quæ non erant multorum, sed
 paucis, quibus sciebat convenire, qui et ea possent
 accipere, et ex eis informari. Arcana autem, sicut
 Deus, verbo creduntur, non scripto. Quod si quis
 dicat scriptum esse: « Nihil occultum, quod non
 manifestabitur; nihil opertum, quod non revelabi-

ꝫ P. 323 ED. POTTER, 275 ED. PARIS. « Prov. xix, 35. » Joan. v, 17, 19.

— Porro δὲ abest a Proverb. Mox, εὐφραίνεται
 pro εὐφρανθήσεται. Ibid.:

(44) Τὰ φρέατα. Similitudo de puteis est etiam
 apud Basil. 154. H. SYLB.— Basiliius ad Eustathium: D
 Καὶ γὰρ τὰ φρέατα, φασίν, ἀντλούμενα βελτίω γίνε-
 ται. « Eleniun ruici (quod sicut) si hauriantur, me-
 liores evadunt. » Philo Judæus lib. De Gigantibus:
 Πολλάκις δὲ καὶ πρὸς τὸ ἔμεινον ἐπιδιδῶσιν, ὥσπερ
 φασὶ τὰς ἀπαντλούμενας πηγὰς· καὶ γὰρ ἐκεῖνας λόγος
 ἔχει τότε μᾶλλον γλυκαίνεσθαι. « Sæpe etiam melior
 evadit, quemadmodum perhibent fontes si hauriantur:
 hos enim tunc dulcescere magis, vulgaris opi-
 nio est » H. Junius cent. 4, proverb. 19. Illud
 porro quod paulo ante dixit, « Sicula revera apis, »
 non e Sicilia ortum indicat eum, de quo loquitur,
 ut Xenophon dictus est Ἀττικῆ μέλιττα, sed, ut
 dixit Lucretius De rerum natura lib. iii, v. 11, 12:

Floriferis ut apes in saltibus omnia libant,
 Omnia nos itidem depascimur aurea dicta.

COLLECT.

(45) Οὐδεὶς. Non tam ipsa verba Evangeliorum,

quam sensum exhibet. Quod etiam in iis fecit, quæ
 mox e Joanne et reliquis Evangelii sequuntur.

(46) Διδάσκων. Augustinus epist. 7: « Ego ex
 eorum numero me esse profiteor, qui scribunt pro-
 ficiendo, et scribendo proficiunt. » R. SYLBURG.

(47) Εἰς γὰρ. In sequentibus respicere videtur
 Matth. xxiii, 8: Εἰς γὰρ ἐστὶν ὑμῶν ὁ καθηγητῆς,
 ὁ Χριστός· et Matth. xii, 12: Ὅστε ἐξεσθὶ τοῖς σάβ-
 βασι καλῶς ποιεῖν vel Luc. vi, 9: Τί ἐξεσθὶ τοῖς σάβ-
 βασι; ἀγαθοποιῆσαι, ἢ κακοποιῆσαι;

(48) Οὐ πολλοῖς. Strom. vi, pag. 679: Εἰρητο
 γὰρ ἀπ' ἀρχῆς μόνους τοῖς νοοῦσιν. Αὐτίκα διδάξαν-
 τος τοῦ Σωτῆρος τοὺς ἀποστόλους, ἢ τῆς ἐγγράφου
 ἀγραφος ἤδη καὶ εἰς ἡμᾶς διαδίδεται παράδοσις; « Di-
 ctum enim ab initio fuit iis solis, qui intelligunt.
 Jam vero cum apostolos docuerit Servator, scriptæ
 non scripta jam nobis quoque traditur traditio. »
 Cont. quæ de traditione τῆς γνώσεως Petro, Jacobo
 et Joanni, ex Eusebio superius adnotata sunt.

(49) Τῷ. Flor. edit., τό· mihi datus τῷ visus
 est convenientior. SYLBURG.

tura^a, a nobis quoque audiat, ei, qui occulte audit, occultum manifestatum iri; et ei, qui secreta ea, quæ traduntur, potest servare, apertum iri, quod opertum est, ut veritas, et id, quod multis est occultum, fiet **119** paucis manifestum. Nam cur non omnes sciunt veritatem; cur autem non est ab omnibus amata justitia, si est omnium justitia? Sed enim traduntur mystice mysteria, ✠ ut sit etiam in ore loquentis id, quod is loquitur; potius autem non in voce, sed in intelligentia. « Dedit autem Deus » Ecclesiæ, « alios quidem apostolos, alios vero prophetas, alios vero evangelistas, alios vero pastores et doctores, ad perfectionem sanctorum, ad opus ministerii, ad ædificationem corporis Christi^b. » Horum itaque meorum commentariorum scriptura, scio quam sit imbecilla, si conferatur cum illo spiritu gratia pleno, quem ut audiremus digni sumus habiti; sit autem imago, archetypum in memoriam revocans ei, qui thyrso ictus fuerit. « Sapienti enim, inquit, loquere, et erit sapientior; » quintiam « habenti adjicietur. » Proficitur autem, non arcana satis posse interpretari, multum abest, sed tantum in memoriam revocare, sive aliquando oblitus fuerimus, sive ne obliviscamur. Multa autem satis scio effluxisse propter longitudinem temporis, ut quæ absque scriptis effugerint. Unde memoriæ meæ imbecillitatem sublevans expositionem certis capitibus constantem, salutare memoriæ monimentum mihi comparans, hac necessario usus sum institutione. Sunt ergo quædam, quorum ne recordati quidem sumus: erat enim apud viros beatos magna quædam vis. Sunt etiam quædam, quæ cum non adnotata aliquo tempore mansissent, nunc effugerunt; alia autem quæ prope exstinguebantur, in ipsa mente quodammodo obscurata, quoniam iis, qui non sunt exercitati, non facile est ejusmodi ministerium, hæc monumentis suscitans, nonnulla quidem consulto prætermitto, scienter delectum faciens, timens scribere, quæ etiam cavi dicere, non utique invidens (neque enim fas), sed, iis metuens, qui in ea inciderint, ne in aliam forte partem accipientes laberentur, et « puero gladium, » ut dicunt qui proverbii utuntur, « præbere » inveniremur. Neque enim fieri potest, ut quæ scripta sunt non elabantur, etiamsi a me non edita manserint. Revoluta autem, et una semper voce, nempe ea, quæ scripta est, utentia, interroganti nihil amplius præter ea,

μοι τῶν ὑπομνημάτων γραφὴ ἀσθενῆς μὲν εὐ οἶδ' ὅτι, παραβαλλομένη πρὸς τὸ πνεῦμα ἐκεῖνο τὸ κεχαριτωμένον, οὐ κατηξιώθημεν ὑπακοῦσαι· εἰκὼν δ' ἂν εἴη ἀναμνησκούσα τοὺς ἀρχετύπους τῶν θύρασιν πεπλεγότα· « Σοφῆ γὰρ, φησὶ, λάλει, καὶ σοφώτερος ἔσται· καὶ τῷ ἔχοντι δὲ προτεθήσεται. » Ἐπαγγέλλεται δὲ οὐχ ὥστε ἐρμηνεύσαι τὰ ἀπόβροχτα ἱκανῶς, πολλοὺ γὰρ καὶ δεῖ, μόνον δὲ τοῦ ὑπομνησαί, εἴτε ποτὲ ἐκλαβοίμεθα, εἴτε ὅπως μὴδ' ἐκλανθανοίμεθα. Πολλὰ εἶ, εὐ οἶδα, παρεβρόχηκεν ἡμᾶς χρόνου μήκει ἀγράφως διαπεσόντα. Ὅθεν τὸ ἀσθενὲς τῆς μνήμης τῆς ἐμῆς ἐπικουφίζων, κεφαλαίων συστηματικῆν ἔχθεσιν, μνήμης ὑπόμνημα σωτήριον πορίζων ἑμαυτῷ, ἀναγκαιῶς κέχρημαι τῆδε τῇ ὑποτυπώσει. Ἔστι μὲν οὖν τινα μὴδὲ ἀπομνημονευθέντα ἡμῖν· πολλὴ γὰρ ἡ παρά τοῖς μακαρίοις δύνამις ἦν ἀνδράσιν. Ἔστι δὲ (50) καὶ ἀνυποσημειώτα μεμνηκότα τῷ χρόνῳ, ἃ νῦν ἀπέδρα· τὰ δὲ, ὅσα ἐσθένυτο, ἐν αὐτῇ μαραινόμενα τῇ διανοίᾳ, ἐπεὶ μὴ ῥάδιος ἡ τοιάδε διακονία τοῖς μὴ δεδοκιμασμένοις, ταῦτα δὲ ἀναξωπυρῶν ὑπομνήμασι, τὰ μὲν ἐκὼν παραπέμπομαι, ἐκλέγων ἐπισημόνως, φοβούμενος γράφειν, ἃ καὶ λέγειν ἐφυλαξάμην· οὐτι ποὺ φθονῶν (οὐ γὰρ θέμις), δεδιὼς δὲ ἄρα περὶ τῶν ἐντυγχανόντων, μὴ πῃ ἐτέρως σφαλεῖεν, « καὶ παιῶν μάχαιραν, » ἢ φασιν οἱ παροικιαζόμενοι, « ὀρέγοντες » εὐρεθῶμεν. Οὐ γὰρ ἔστι τὰ γραφέντα μὴ ἐκτεσεῖν, καί τοι ἀνέκδοτα ὑπὸ γ' ἐμοῦ μεμνηκότα· κυλιόμενα δὲ ἀεὶ, μόνη μᾶρ χρώμενα τῇ ἐγγράφῳ φωνῇ, πρὸς τὸν ἐπανερόμενον οὐδὲν πλέον παρὰ τὰ γεγραμμένα ἀποκρίνεται· δέεται γὰρ ἐξ ἀνάγκης βοηθοῦ, ἦτοι τοῦ ἐγγραψάμενον, ἢ καὶ ἄλλου τοῦ εἰς τὸ αὐτὸ ἴχνος ἐμβεβηκότος. Ἔστι δὲ ἃ καὶ αἰνιζέται μοι γραφῆ· καὶ τοῖς μὲν παραστήσεται, τὰ δὲ μόνον ἔρει· περὶ ἄσεται δὲ καὶ λανθάνουσα εἰπεῖν, καὶ ἐπικυρπομένη ἐκρήναι, καὶ δεῖξαι σιωπῶσα· τὰ τε παρὰ τῶν ἐπιστήμων δογματιζόμενα αἰρέσεων παραθήσεται· καὶ τούτοις ἀντιρεῖ πάνθ' ὅσα προοικονομηθῆναι καθέκει τῆς κατὰ τὴν ὑποπτικῆν θεωρίαν (51) γνώσεως, ἢ (52) προθήσεται ἡμῖν κατὰ τὸν εὐκλεῆ καὶ σεμνὸν τῆς παραδόσεως κανόνα ἀπὸ τῆς τοῦ κόσμου γενέσεως προϊούσιν, ἀναγκαιῶς ἔχοντα προδιαληφθῆναι τῆς φυσικῆς θεωρίας προπαρτιθεμένην, καὶ τὰ ἐμπόδων ἰστάμενα τῇ ἀκολουθίᾳ προαπολυμένη· ὡς ἐτοίμους ἔχειν τὰς ἀκοῆς πρὸς τὴν παραδοχὴν τῆς γνωστικῆς παραδόσεως, προκεκαθαρμένης τῆς γῆς ἀπὸ τε τῶν ἀκανθῶν καὶ τῆς πύας ἀπάσης γεωργικῶς εἰς καταφύττεισιν ἀμπελῶνος· ἀγὼν γὰρ καὶ ὁ προαγὼν, καὶ μυστήρια τὰ πρὸ μ-

✠ P. 324 ED. POTTER, 276 ED. PARIS. ^a Matth. x, 26. ^b Ephes. iv, 11, 12.

(50) Ἔστι δὲ. Hæc sic distingui et explicari poterunt: Ἔστι δὲ καὶ ἀνυποσημειώτα μεμνηκότα, τῷ χρόνῳ ἃ νῦν ἀπέδρα. « Sunt etiam nonnulla, quæ, cum adnotata non essent, tempore mihi exciderunt. »

(51) Ὑποπτικῆν θεωρίαν. Ut hic ὑποπτικῆν dicit, ita pag. 283 edit. Paris, τοὺς εἰρηνικῶς ὑποπτεύσασαι· forsitan « conjunctrices suspiciones » intelligens. Interpres legit προφητικῆν θ. « quæcunque ante prophetica contemplationem prius dispensata esse oportet. » SYLB. — Porro in utroque loco ὁ pro ε irrepsit. Nam ibi ἐπαπτεύσαντες et hic ἐποπτικῆν θεωρίαν scribendum est. Sensus est: « Et

his opponet, quæcunque interiori contemplationi scientiæ præmitti debent. » Etenim ἐπίπτει dicebantur, qui arcana mysteria in Eleusiniis contemplati fuissent. Hinc postea Clemens, Strom. II, p. 381: « Ἡ τις ἂν εἴη θεωρία μεγίστη, ἢ ἐποπτικῆ, ἢ τῷ ὄντι ἐπιστήμη » et Strom. v. p. 579: Βρώμα δὲ, ἢ ἐποπτικῆ θεωρία. Idem Lowthio videtur. Quintiam Hervetus hunc sensum postea est amplexus: quem præterea quæ sequuntur firmant.

(52) Ἡ. Relativum ἢ, « quæ, » agnoscit Hervetus interpres. Flor. editio habet disjunctivam ἢ, parum apte SYLBURG.

στηρίων (55). Οὐδὲ ὀκνήσει συγγραῖσθαι φιλοσοφίας ἅ
καὶ τῆς ἄλλης προπαιδείας τοῖς καλλίστοις τὰ ὑπο-
μνήματα ἡμῖν. « Οὐ γὰρ μόνον δι' Ἑβραίων καὶ
τοῦς ὑπὸ νόμον, » κατὰ τὸν Ἀπόστολον, « Ἐβλογον
Ἰουδαίων γενέσθαι, ἀλλὰ καὶ διὰ τοὺς Ἕλληνας
Ἕλληνα, ἵνα πάντα κερδάνωμεν. » Κάν τῇ πρὸς
Κολοσσαεῖς Ἐπιστολῇ. Νουθετοῦντες, γράφει, πάντα
ἄνθρωπον, καὶ διδάσκοντες (54) ἐν πάσῃ σοφίᾳ, ἵνα
παραστήσωμεν πάντα ἄνθρωπον τέλειον ἐν Χριστῷ. «
Ἀρμόζει δὲ καὶ ἄλλως τῇ τῶν ὑπομνημάτων ὑποτυ-
πώσει τὸ γλαφυρὸν τῆς θεωρίας. Αὐτίκα καὶ ἡ τῆς
χρηστομαθείας περιουσία οἷον ἡδυσμὰ τι ἐστὶ παρα-
πελεγμένον ἀθλητοῦ βρώματι, οὐ τρυφητιῶντος,
ἔρξιν δὲ ἀγαθῆν φιλοτιμίαν λαμβάνοντος. Ψάλλοντες
γούν, τὸ ὑπέρτονον (55) τῆς σεμνότητος ἐμμελῶς
ἀνίσμεν. Καθάπερ δὲ οἱ βουλόμενοι δῆμῳ πρόσμι-
λῆσαι διὰ κήρυκος τοῦτο πολλάκις ποιοῦσιν, ὡς
μᾶλλον ἐξάκουστα γενέσθαι τὰ λεγόμενα· οὕτω κάν-
ταῦθα· πρὸς πολλοὺς γὰρ ἡμῖν ὁ λόγος ὁ πρὸ αὐτῆς
τῆς παραδόσεως λεγόμενος τῆς συνήθους· διδὼ δὲ πα-
ραθετέον δόξας τε καὶ φωνάς, τὰς ἐμβοῶσας παρ' ἑκα-
στα αὐτοῖς δι' ὧν μᾶλλον ἀκούοντες ἐπιστραφῆσονται.
Καὶ δὴ, συνελόντι φάναι· ἐν πολλοῖς γὰρ τοῖς μαργα-
ρίταις τοῖς μικροῖς ὁ εἶς· ἐν δὲ πολλῇ τῇ τῶν ἰχθύων
ἀγρῇ ὁ καλλιχθυσ (56)· χρόνῳ δὲ καὶ πόνῳ τάληθὲς
ἐκλάμψει, ἀγαθοῦ παρατυχόντος βοηθοῦ· δι' ἀνθρώ-
πων γὰρ θεῖθεν αἱ πλεῖστα εὐεργεσίαι χορηγοῦνται.
Πάντες μὲν οὖν ὅσοι ταῖς ὕψαι κεχρήμεθα, θεωροῦ-
μεν τὰ προσπίπτοντα αὐταῖς· ἄλλοι δὲ ἄλλων (57)
ἕνεκα. Αὐτίκα οὐχ ὁμοίως θεωρεῖ τὸ πρόβατον ὁ
μάγειρός τε καὶ ὁ ποιμὴν· ὁ μὲν γὰρ (58), εἰ πῶν
ἐστὶ πολυπραγμονεῖ, ὁ δὲ εἰς εὐγένειαν τηρεῖ. Τὸ
γάλα τοῦ προβάτου ὁ μὲν τις ἀμελεῖάτω, εἰ χρήζει
τροφῆς. Τὸν μαλλὸν κειράτω, εἰ σκέπησιν δεῖται· Ὡδέ
μοι καὶ τῆς Ἑλληνικῆς γρηστομαθείας ὁ καρπὸς
προχωρεῖτω. Οὐκ οἶμαι γὰρ τινα οὕτως εὐτυχῇ
γραφήν ἡγεῖσθαι, ἢ μηδεὶς ἀντιρεῖ· ἀλλ' ἐκείνην
εὐλογον νομιστέον, ἢ μηδεὶς εὐλόγως ἀντιρεῖ. Καὶ

quæ scripta sunt, respondent. Necessario enim sem-
per auxilio indigent, aut ejus, qui scripsit, aut al-
terius, qui eisdem insisit vestigiis. Sunt autem
quædam etiam, quæ mihi tacite significabit scriptu-
ra : et in his quidem latius insistet, aliorum sola
mentionem contenta erit, conabitur autem et ce-
lans dicere, et occultans aperire, et tacens osten-
dere ; et quæ ab insignibus hæresibus decreta
sunt, adducet, et adversus ea dicet quæcun-
que ante prophetiæ contemplationem prius
dispensata esse oportet, quæ nobis procedet ꝑ secun-
dum celebrem et venerandam traditionis regulam
ab ortu mundi progredientibus, primo ea, quæ ex
naturali contemplatione necessario prius tractanda
sunt adducens, priusque ea, quæ huic methodo
obstarent, diluens, ut aures ad susceptionem
gnosticæ traditionis paratæ sint, præpurgata prius
terra et a spinis et ab omni herba, agricolæ ritu, ad
plantandam vineam. Certamen enim est etiam præ-
ludium certaminis ; et mysteria sunt ea quæ præ-
cedunt mysteria. Neque vero vebuntur nostri
commentarii uti iis, quæ sunt pulcherrima ex phi-
losophia, et iis, quæ præcedunt, disciplinis. « Non
enim solum propter Hebræos, et eos qui sunt sub
lege, par est fieri Judæum, sed etiam propter Græ-
cos Græcum, ut omnes lucrifaciamus a. » Et in
Epistola ad Colossenses : « Admonentes, inquit,
omnem hominem, et docentes in omni sapientia,
ut exhibeamus omnem hominem perfectum in
Christo b. » Quamquam alioqui commentariorum
descriptioni convenit splendor contemplationis.
Jam vero ipsa quoque bonarum disciplinarum copia
est veluti quoddam condimentum athletæ cibo
permistum, non delicias quidem captantis, sed bonum
appetitum assummentis, laudis amorem. Psal-
lentes quidem certe, valde intensum gravitatis so-
num modulate remittimus. Quemadmodum autem
qui volunt alloqui populum, hoc sæpenumero fa-

✠ P. 525 ED. POTTER, 277 ED. PARIS. a I Cor. ix, 20, 21. b Coloss. i, 28.

(53) *Μυστήρια τὰ πρὸ μυστηρίων.* Respicit
Eleusiniæ Cereris mysteria, in quibus qui majori-
bus mysteriis initiari cupiebant, per minora præ-
parabantur. Aristophanis scholiastes ad *Pluti* act.
iv, sc. ii, vers. 23 : « Ἔστι τὰ μικρὰ (μυστήρια)
ὡσπερ προκάθαρσις καὶ προάγευσις τῶν μεγάλων »
« Sunt parva mysteria tanquam prævia purgatio et
purificatio ad majora. » Hinc ab auctoribus ad alias
res sæpe allusum est. Non est inelegans illud Ma-
rini in *Vita Procli* : Ἀχθέντα δὲ διὰ τούτων ἰκα-
νῶς, ὡσπερ διὰ τινῶν προτελειῶν καὶ μικρῶν μυσ-
τηρίων, εἰς τὴν Πλάτωνος ἦγε μυσταγωγίαν ἐν
τάξει καὶ οὐχ ὑπερβάδιμον πόδα, κατὰ τὸ λόγιον,
τείνοντα· καὶ τὰς παρ' ἐκείνων θέας ὄντως τελετὰς
ἐποπτεύειν ἐπολεῖ. « Deductum vero quantum satis
erat per illa, veluti per quasdam præparationes sacras
et parva mysteria, ad Platonis duxit mystagogiam
ordine et non immodicum gressum, ut oraculi verbo
utar, tendentem ; et, quæ apud illum de re divina
exstant, initia contemplari faciebat. » Clemens pos-
tea, *Strom.* iv, pag. 475 : Τότε δὲ τὴν τῷ ὄντι γνω-
στικὴν φυσιολογίαν μέτεμεν, τὰ μικρὰ πρὸ τῶν
μεγάλων μυθθέντες μυστηρίων· « Tunc sane vere
gnosticam naturæ aggredimur contemplationem,
parvis ante magna initiati mysteria ; » et quæ ibi

sequuntur conf., ut etiam *Strom.* vi, pag. 582, et
Strom. vii, pag. 714.

(54) *Διδάσκοντες πάντα ἄνθρωπον*
ἐν π. *Coloss.*

(55) *Τὸ ὑπέρτονον.* Sic ὑπέρτονα τοξεύειν dixit
Irenæus lib. i, cap. 15.

(56) *Καλλιχθυσ.* Idem aliis piscis sacer, et An-
thias, inquit Syllburgius.

(57) *Ἄλλοι δὲ ἄλ.* Similia dicit *Epitom. Theodot.*
pag. 805, et variis exemplis probat.

(58) *Ὁ μὲν γὰρ.* His verbis sensus haud constat.
Sic ergo scribantur et explicentur : Ὁ μὲν γὰρ, εἰ
πῶν ἐστὶ πολυπραγμονεῖ, ὁ δὲ εἰ εὐγένειαν τηρεῖ.
Τὸ γάλα τοῦ προβάτου ὁ μὲν τις ἀμελεῖάτω, εἰ χρή-
ζει τροφῆς τὸν μαλλὸν κειράτω, εἰ σκέπησιν δεῖται·
« Ille quidem, an sit pinguis, diligenter inquiri ;
hic autem, an densum habeat vellus, observat. Lac
ovis mulgeat, si quis cibo indigeat : vellus tondeat,
si integumento ei opus sit. » Atque sic demum hu-
jus sententiæ partes ἀντιστοιχῆσαι videntur. Porro
εὐγένειον, seu Homericum ἠγένητον, est ὁ καλὸν
γένειον ἔχων, ut ait Suidas : quod quamvis proprie
ad « barbiam » pertineat, tamen ad alia non incom-
mode transferri poterit.

eiunt per præconem, ut ea, quæ dicuntur, magis exaudiantur; ita hic quoque, cum ad multos habenda sit a nobis oratio, quæ solitam præcedit traditionem, adducendæ sunt opinioniones et voces, quæ eis in singulis resonant, per quas ii magis attenti reddentur, qui audient. Et, ut paucis dicam (in multis enim parvis margaritis una est eximia, in multa autem piscium piscatione unus est callionymus), tempore et labore elucescet veritas, si bonus obtigerit adiutor. Per homines enim divinitus plurima beneficia suppeditantur. Atque omnes quidem qui visu utimur, ea, quæ obijciuntur illi, contemplamur, sed alii aliorum gratia. Jam non similiter ovem contemplatur coquus et pastor. Ille quidem an sit pinguis diligenter scrutatur; hic vero lac ovis observat, an sit generosum. Mulgeat quidem aliquis, si cibo egeat; vellus tondeat, si ei tegumento opus sit. Sic mihi etiam procedat fructus bonæ Græcorum doctrinæ. Nullam enim existimo scripturam adeo feliciter procedere, cui nullus omnino contradicat; sed illam existimandum esse esse rationi consentaneam, cui nemo jure contradicit. Hic et actio simul **120** et institutum est admittendum, non quod est a reprehensione alienum, sed quod nullus jure reprehendit. Non statim autem, si quis non principaliter efficit, hoc facit, quod id devitet; sed id agit divinam quamdam sapienter adhibens dispensationem, et æ rebus accommodans, et in omnem partem ver-

aans. Neque enim qui habet virtutem, via ad virtutem amplius opus habet; neque qui valet viribus, eget instauratione. Quemadmodum enim terram prius rigant agricolæ, deinde sic semen injiciunt; ita etiam nos eo, quod bibi potest ex Græcorum scriptis, id, quod est in eis terrestre, prius irrigamus, ut suscipiat spiritale semen quod dejicitur, et id facile possit alere. Continebunt autem hi libri, qui dicuntur *Στρωματεῖς*, seu *Miscellanea*, admistam veritatem philosophiæ decretis, vel potius cooperant et absconsam, sicut testa operitur id, quod est in nuce esculentum. Fidei enim semina solis, ut existimo, convenienti servari fidei agricolis. Non me autem latent ea etiam, quæ ab aliquibus imperitè omnia metuentibus jactantur, qui dicunt oportere in iis versari, quæ sunt maxime necessaria, et quæ fidem continent: externa autem, et quæ sunt supervacanea transilire, quæ nos sinistra conterunt et detinent in iis, quæ ad finem nihil conferunt. Alii autem philosophiam etiam cum maximo malo et ad hominum perniciem venisse in vitam existimant, ut quæ profecta sit a maligno aliquo inventore. Ego autem quod malitia quidem malam habeat naturam, nec alicujus boni esse agricola unquam possit, in his totis ostendam libris, qui dicuntur *Στρωματεῖς*, id etiam significans, quod divina quodammodo providentiæ opus sit philosophia.

✠ P. 326 ED. POTTER, 278 ED. PARIS.

(59) *Οὐκ εὐθύς*. Nec his verbis, prout jam se habent, sensus constat. Restitui debet post ἐπιτελεῖ negativa particula, quæ propter duplicem, quæ præcessit, negationem per librorum imperitiam excidisse videtur. Scribe igitur: *Οὐκ εὐθύς δ' εἰ τις μὴ προηγουμένως ἐπιτελεῖ, εἰ κατὰ περίστασιν αὐτὸ ποιεῖ*. Non autem statim sequitur, quod si quis aliquid per se nolit facere, ipsum non esse urgente aliquo casu id facturum; verum tunc divina quodammodo arte aliquid medium inveniet, et sese præsentibus accommodans, effectum dabit. » Quem sensum quæ sequuntur, confirmant. Hinc paulo etiam post ait, philosophiam non fuisse κατὰ τὸν προηγουμένον λόγον, hoc est « per se, » ingressam, sed quod suadendæ veritati inserviret.

(60) *Καθάπερ*. Legendum videtur, *καθάπερ γὰρ οἱ γεωργοὶ προαρδύσαντες τὴν γῆν, εἰθ' οὕτω τὸ*

πράξιν ἅμα καὶ αἰρετὴν ἀποδεκτὸν οὐ τὴν ἀμεμετῆ, ἀλλ' ἦν οὐδεὶς εὐλόγως καταμύμεται. Οὐκ εὐθύς (59) δ', εἰ τις μὴ προηγουμένως ἐπιτελεῖ, κατὰ περίστασιν αὐτὸ ποιεῖ· ἀλλὰ οἰκονομούμενός τι θεοσόφως, καὶ συμπεριφερόμενός ἐνεργῆσαι. Οὐτε γὰρ ὁ ἔχων τὴν ἀρετὴν χρῆζει τῆς ἐπὶ τὴν ἀρετὴν ἐτι οὐδοῦ, οὐθ' ὁ ἔρρωμένος ἀναλήψεως. Καθάπερ (60) γὰρ οἱ γεωργοὶ προαρδύσαντες τὴν γῆν, οὕτω δὲ καὶ ἡμεῖς τῷ ποτίμῳ τῶν παρ' Ἑλλήσι λόγων προαρδύομεν τὸ γεώδες αὐτῶν, ὡς παραδέξασθαι τὸ καταβάλλομενός σπέρμα πνευματικόν, καὶ τοῦτο εὐμαρῶς ἐκθρέψαι δύνασθαι. Περιέξουσι δὲ οἱ Στρωματεῖς ἀναμειγμένην τὴν ἀλήθειαν τοῖς φιλοσοφίας δόγμασι, μᾶλλον ἐξ ἔγκυκαλυμμένην καὶ ἐπικεκρυμμένην, καθάπερ τῷ λεπύρω τὸ ἐδώδιμον τοῦ καρύου· ἀρμύζει γὰρ, οἶμαι, τῆς ἀληθείας τὰ σπέρματα μόνος φυλάσσειν τοῖς τῆς πίστεως γεωργοῖς. Οὐ λέληθε δὲ με καὶ τὰ θρυλλούμενα πρὸς τινα, ἀμαθῶς ψοφοδῶν· χρῆναι λεγόντων περὶ τὰ ἀναγκαῖοτάτα καὶ συνέχοντα τὴν πίστιν καταγίνεσθαι· τὰ δὲ ἔξωθεν (61) καὶ περιττὰ ὑπερβαίνειν, μᾶτην ἡμᾶς τρίβοντα καὶ κατέχοντα περὶ τοῖς οὐδὲν συμβαλλομένοις πρὸς τὸ τέλος. Οἱ δὲ καὶ πρὸς κακοῦ ἂν τὴν φιλοσοφίαν εἰσδεδυκέναι τὸν βίον νομίζωσιν ἐπὶ λύμῃ τῶν ἀνθρώπων, πρὸς τινος εὐρετοῦ πονηροῦ (62). Ἐγὼ δὲ, ὅτι μὲν ἡ κακία κακὴν φύσιν ἔχει, καὶ οὐποτ' ἂν καλοῦ τινος ὑποστατῆ γεωργὸς γενέσθαι, παρ' ὄλους ἐνδέξομαι τοὺς Στρωματεῖς, ἀνισόσμενος ἀμηγέτη θελας ἔργον προνοίας καὶ φιλοσοφίας.

σπέρμα καταβάλλουσιν, οὕτω δὲ καὶ ἡμεῖς ... Striburg. — Quod in Latina versione expressum est.

(61) *Τὰ δὲ ἔξωθεν*. Præcipitur *Constitut. apostol.* lib. 1, cap. 6: *Τῶν ἔθνικῶν βιβλίων πάντων ἀπέχου* « Ab omnibus gentilium libris abstine. » Qua de re conf. quæ ad ea verba adnotavit Cotelerius.

(62) *Πονηροῦ*. Nempe diabolo, cui auctori nonnulli e veteribus Christianis philosophiam imputarunt. *Strom.* vi, pag. 693: *Πῶς οὖν οὐκ ἀποπον, τὴν ἀταξίαν καὶ τὴν ἀδικίαν προσνέμοντας τῷ διαβόλῳ ἐναρέτου πράγματος τοῦτον, τῆς φιλοσοφίας, δοτῆρα ποιεῖν;* « Quomodo non est absurdum, ut cum diabolo confusionem et injustitiam tribuamus, eum rei præclaræ, philosophiæ scilicet, datorem constituere? » Conf. etiam *Strom.* v, pag. 550, et *Strom.* i, pag. 310, quæque ibi adnotantur.

✠ CAPUT II.

Occurrit quorundam objectioni, vituperantium quod tam multa e philosophia desumpta libris suis inserat.

Ἐπεὶ δὲ τῶν ὑπομνημάτων τῶν περιειληφῶτων A κατὰ τοὺς ἀναγκαίους καιροὺς τὴν Ἑλληνικὴν δόξαν, τὸσοῦτον φημι τοῖς φιλεγγλήμοσι· πρῶτον μὲν, εἰ καὶ ἀχρηστος εἴη φιλοσοφία, εἰ εὐχρηστος ἢ τῆς ἀχρηστίας βεβαίως, εὐχρηστος· ἔπειτα, οὐδὲ καταψηφισασθαι τῶν Ἑλλήνων οἶόν τε, ψιλῇ τῇ περὶ τῶν δογματισθέντων αὐτοῖς χρωμένους φράσει, μὴ συνειμδαίνοντας εἰς τὴν κατὰ μέρος ἀκρι συγγνώσεως ἐκκάλυψιν. Πιστὸς γὰρ εὐ μάλα ὁ μετ' ἐμπειρίας Ἐλεγχος· ὅτι καὶ τελειοτάτῃ ἀποδείξεις εὐρίσκειται ἢ γνῶσις τῶν κατεργασμένων. Πολλὰ δ' οὖν, καὶ μὴ συμβαλλόμενα εἰς τέλος, συγχοσμεῖ τὸν τεχνίτην· καὶ ἄλλως ἢ πολυμαθία διασυστατικὴ τυγχάνει τοῦ παρατιθεμένου τὰ κυριώτατα τῶν δογμάτων (63) πρὸς πειθῶ τῶν ἀχρωμένων, θαυμασμὸν ἐγγενῶσα τοῖς κατηχουμένοις, καὶ πρὸς τὴν ἀλήθειαν συνίστησιν. Ἀξιόπιστος δὲ ἡ τοιαύτῃ ψυχαγωγία, δι' ἣς κακομένην οἱ φιλομαθεῖς παραδέχονται τὴν ἀλήθειαν, πρὸς τὸ μήτε αὐτὴν φιλοσοφίαν λυμαίνεσθαι τὸν βίον, ψευδῶν (64) πραγμάτων καὶ φαύλων ἔργων δημιουργὸν ὑπάρχουσαν· ἦν τινες διαβεβήκασι, ἀληθείας οὖσαν εἰκόνα ἐναργῆ, θεῖαν δωρεάν Ἑλλήσι δεδομένην· μήτε ἡμᾶς ἀποσπᾶσθαι τῆς πίστεως, οἷον ἀπὸ τινος ἀπατηλοῦ τέχνης καταγοητευομένου· ἀλλ' ὡς ἔπος εἰπεῖν, περιβολῇ πλείονι χρωμένους, ἀμηγέτη συγγυμνασίαν τινὰ πίστεως ἀποδεικτικὴν ἐκπορίζεσθαι. Ναὶ μὴν καὶ συναφῇ τῶν δογμάτων διὰ τῆς ἀντιπαράθεσως (65) τὴν ἀλήθειαν μνηστεύεται, δι' ἣς ἐξηκολούθησεν ἢ γνῶσις· οὐ κατὰ προηγουμένου λόγον τῆς φιλοσοφίας παραιοσλοούσης, διὰ δὲ τὸν (66) ἀπὸ τῆς γνῶσεως καρπὸν ἡμῶν, βέβαιον λαμβανόντων πείσμα τῆς ἀληθοῦς καταλήψεως, διὰ τῆς τῶν ὑπονοουμένων ἐπιστήμης (67). Σιωπῶ γὰρ ὅτι οἱ Στρωματεῖς τῇ πολυμαθίᾳ σωματοποιούμενοι, κρύπτειν ἐντέχνως τὰ τῆς γνῶσεως βούλονται σπέρματα. Καθάπερ οὖν ὁ τῆς ἀγρας ἐρωτικὸς, ζητήσας, ἀνιχνεύσας, ἐρευνήσας, κυνοδρομήσας, αἰρεῖ τὸ θηρίον· οὕτως καὶ τάληθὲς γλυκύτητι (68) φαίνεται ζητηθῆν, καὶ πόνῳ πορισθῆν. Τί δὲ ποτ' οὖν ὧδε διατετάχθαι φίλον ἔδοξεν εἶναι τοῖς ὑπομνήμασι; Ὅτι μέγας ὁ κίνδυνος, τὸν ἀπόρρητον ὡς ἀληθῶς τῆς ὄντως φιλοσοφίας λόγον ἐξορχήσασθαι (69) τοῖς ἀπειθῶς πάντα μὲν ἀντιλέγειν ἐθέλουσιν οὐκ ἐν δίκῃ,

✠ P. 527 ED. PUTTER, 279 ED. PARIS.

(63) *Τὰ κυριώτατα τῶν δογμάτων.* Sic alibi τὰ κῶρια τῶν δογμάτων, τὰ γενναυτάτα τῶν δογμάτων, etc., pag. 303, 358, 475, 550, 618, 629, 675, 770.

(64) *Ψευδῶν.* Hallucinator omnino Hervetus, qui hæc in philosophiæ vituperium dicta existimavit; cum moneat tantum auctor, ne re præstantissima abutatur, quod fecere hæretici. Confer pag. 282, 283, 287, 318, 635, 636, præter innumera alia loca. LOWTH.

(65) *Διὰ τῆς ἀντιπαράθεσως.* Quia sc. τῷ ἐναντίῳ τὰ ἐναντία πέφυκε μάλιστα γνωρίζεσθαι, inquit Philo, p. 191. H. SYLBOUR.

(66) *Διὰ δὲ τ.* Hæc sic distingue, διὰ δὲ τὸν ἀπὸ τῆς γνῶσεως καρπὸν ἡμῶν βέβαιον λ. quod in Latina versione expressimus.

(67) *Διὰ τῆς τῶν ὑπονοουμένων ἐπιστήμης.*

De commentariis autem hisce, qui, cum necessarium fuerit, Græcorum complexi sunt opinionem, hactenus respondeo iis, qui reprehendendi studio delectantur. Primum quidem, etiamsi sit inutilis philosophia, tamen si inutilem eam confirmare est utile, jam utilis est. Deinde nec iis licet Græcos condemnare, quibus in eorum decretis nil ultra nudas voces perceptum est, priusquam ea sigillatim atque intime explorata atque cognita habuerint. Est enim ea refutatio fide dignissima, quæ sequitur experientiam: quippe cum eorum, quæ condemnaveris certa cognitio perfectissimæ demonstrationis loco erit. Præterea multa, quæ ad finem non conferant, tamen artificii ornamentum afferunt. Et alioqui varia ac multiplex doctrina, eum, qui maxime principalia dogmata proponit, fidei auditorum commendat, discipulis admirationem ipsius ingenerans, et ad veritatem eos adducit. Fidem autem faciet ejusmodi oblectatio, per quam a vulgo vituperatam studiosi recipiunt veritatem, quod neque ipsa philosophia vitæ perniciem afferat, quam ac si esset rerum falsarum et malorum operum artifex, quidam falso calumniati sunt, cum sit evidens veritatis imago, donum Græcis datum divinitus; neque nos per ipsam tanquam a quibusdam decepti præstigiis a fide abducamur: sed potius majori munimento tecti, et socium quodammodo exercitationem, qua fides plenior demonstrationem accipiet, lucrati sumus. Quinetiam dum contraria dogmata inter se conferuntur, veritas magis elucescit. Hinc consequitur scientia. Atque adeo haudquaquam per se inducitur philosophia, sed propter fructus ex scientia provenientes; quia nobis per scientiam rerum animo comprehensarum firmatur veræ perceptionis persuasio. Taceo quod libri hi multiplici ac varia doctrina in unum corpus coagmentati, volunt artificiose celare semina cognitionis. Quemadmodum ergo qui studio tenetur venationis, postquam quæsiit, investigavit, indagavit, canes, qui cursu persequerentur, emisit, feram capit; ita etiam apparet verum dulcedine quæsitum, et labore paratum. Quanam ergo de causa sic tuos commentarios tibi ordinare visum est? Quo-

D

« Per cognitionem eorum quæ figurate et per involucrum proferuntur. » Vid. p. 557, inquit Lowthius.

(68) *Γλυκύτητι.* Scribe, γλύκῳ τι φαίνεται ζητηθῆν. Hoc est, « ita veritas demum suavis videtur esse, si investigetur et labore paretur. » Nam quemadmodum in fine septimi, ita hic Clemens methodum occultam in his libris et confusam excusat: in quibus, sicut notat accuratus censor Photius, σποράδην τε καὶ ὡσπερ οὐκ ἐν τάξει τὴν τῶν κεφαλαίων παράθεσιν ποιεῖται. HEINSIUS.

(69) *Ἐξορχήσασθαι.* Sic superius Pædag. lib. III, cap. 3: Τὰ ἀπόρρητα εἰς τὸ συμφανὲς ἀπογυμνοῦντας ἐξορχομένους, et *Protrept.*, pag. 9, edit. Paris.: Οὐκ ἐξορχήσομαι τὰ μυστήρια. Quem locum vide sis.

niam magnum est periculum vere arcanam χ i veræ philosophiæ rationem iis propalare, qui profuse quidem ac petulanter, sed non jure volunt contra omnes dicere, omnia autem nomina ac verba turpiter et indecore ejaculantur, et seipsos fallentes, et eorum, qui sibi adhærent, oculos præstringentes. « Græci autem sapientiam quærunt ».

πάντα δὲ ὀνόματα καὶ ῥήματα ἀποδρίπτουσι· ὀδαμῶς κοσμίως, αὐτοὺς τε ἀπατῶντες (70), καὶ τοὺς ἐχομένους αὐτῶν γοητεύοντες. « Ἑβραῖοι μὲν γὰρ, σημεῖα αἰτοῦσιν, » ἢ φησὶν ὁ Ἀπόστολος· « Ἐλληγες δὲ σοφίαν ζητοῦσι. »

« Hebræi enim signa petunt, » ut ait Apostolus,

CAPUT III.

Contra sophistas et inutilis scientiæ jactatores.

Magna est autem turba ejusmodi: ac eorum quidem aliqui voluptatibus mæcipati, cum non velint credere, omni veneratione dignam irrident veritatem, barbariem ejus habentes ludibrio. Aliqui autem alii seipsos erigentes, ansas calumniandi sermones nostros invenire contendunt, contentiosas comparantes quæstiones dictiuncularum venatores, pusillarum quarumdam artium æmulatores, litigatores, et jurgiorum consarciatores, ut ait ille Abderitanus:

Lingua volubilis est hominum, nec pauca profana dictorum omnimodum hinc atque hinc divisio

Et:

Quod verbum edideris, te tale audire necesse est.

Ob hanc ergo artem se efferentes sophistæ infelices, canoris quibusdam suis nugis garrientes, cum in nominum delectu et certa dictionum compositione et connexione per totam vitam laborant, turturibus apparent loquaciores, eos, quibus pruriunt aures, non satis, ut mihi videtur, viriliter demulcentes et titillantes:

Verborum non stilla cadens, sed flumen inertum.

Et certe quemadmodum veteribus in calceis, imbecilla iis sunt alia et diffuunt, sola autem eis restat

✠ P. 328 ED. POTTER, 280 ED. PARIS. « I Cor. 1, 92.

(70) Αὐτοὺς τε ἀπ. Η., αὐτοὺς τε ἀπατῶντας, καὶ τοὺς ἐχομένους αὐτῶν γοητεύοντας. SYLBURG. Αὐτοὺς τε ἀπατῶντες, καὶ τοὺς ἐχομένους αὐτῶν γοητεύοντες, «lit. Flor. Vera lectio esse videtur, quam in textu exhibuimus. Mox, Ἰουδαῖοι pro Ἑβραῖοι, et σημείον pro σημεῖα, I Cor. 1, 22.

(71) Τὸ βάρβ. ἐν παιδείᾳ τιθέμενοι. « Barbariem doctrinæ » Christianæ « causantes, » nempe pro ratione incredulitatis. Nisi potius cum Sylburgio legendum sit, τὰ βάρβ. ἐν παιδείᾳ τιθέμενοι, quod in Latina versione expressum est. Vide supra p. 109.

(72) Θηράτορες. Ionicæ dialecto magis convenit θηρήτορες, vel ut in ms. epitome est, θηρητήρες. Sequenti versu si pro γάρ legamus γὰρ τὰ, aut μὲν γὰρ, recte constabit metrum. SYLBURG. Vera lectio est: Στρεπτή δὲ γλώσσ' ἐστὶ β. ex Iliad. I, vers. 248.

(73) Ἐριδαντέες. Quos non ineleganti voce « Vitiligatores » vocavit Cato, testante Plinio, eos non minore gratia ἐριδαντέας, et ἱμαντελικτέας, dixit Democritus Abderita: illud quod jurgia ferant litigiosi; hoc vero, quod veluti nexus quosdam vinculorum implicent, quibus alios involvant irretiantque. Clemens Strom. lib. 1: « Ἐριδαντέες μὲν καὶ ἱμαντελικτέες, ὡς ὁ Ἀβδερῆτης ἐκεῖνός φησιν: quæ lectio apud Plutarchum 1, Symposiacorum decade nonnihil corrupta, legitur hoc modo ἐριδανταίων δὲ,

III. Πολὺς δὲ ὁ τοιοῦδε ὄχλος· οἱ μὲν αὐτῶν, ῥεοναῖς δεδουλωμένοι, ἀπιστεῖν ἐθέλοντες, γελῶσι τὴν ἀπάσης τεμνότητος ἀξίαν ἀληθειαν, τὸ βάρβαρον ἐν παιδείᾳ τιθέμενοι (71)· οἱ δὲ τινες, σφᾶς αὐτοὺς ἐπαίροντες, διαβολὰς τοῖς λόγοις ἐξευρίσκουσιν βιάζονται, ζητήσεις ἐριστικὰς ἐκπορίζοντες, λεξιδίων θηράτορες (72), ζηλωταὶ τεχνυδρίων, ἐριδαντέες (73) καὶ ἱμαντελικτέες, ὡς ὁ Ἀβδερῆτης ἐκεῖνός φησιν·

Στρεπτή γὰρ γλώσσα βροτῶν· πολέες δ' ἐν Παντοίῳ· ἐπέων δὲ πολὺς νομὸς ἐνθα καὶ ἐνθα

Καί,

Ὀπποῖον καὶ εἰλησθαι ἔπος, τοῖόν κ' ἐπακούσας.

Ταύτη γοῦν ἐπαιρόμενοι τῇ τέχνῃ οἱ κακοδαίμονες σοφισταί, τῇ σφῶν αὐτῶν στωμυλλόμενοι τερρορῆ, ἀμφὶ τὴν διάκρισιν τῶν ὀνομάτων καὶ τὴν ποιάν τῶν λέξεων σύνθεσιν τε καὶ περιπλοκὴν τὸν πάντα πονούμενοι βίον, τρυγῶνων (74) ἀναφαίνονται καλλίστεροι· κνήθοντες (75) καὶ γαργαλίζοντες οὐκ ἀνδρικῶς, ἐμοὶ δοκεῖν, τὰς ἀκοὰς τῶν κνίσσασθαι γλιχομένων· Ποταμὸς (76) ἀτέχνων ῥημάτων, οὐδὲ σταλαγμὸς·

ἀμέλει καὶ καθάπερ τῶν παλαιῶν ὑποδημάτων, τὰ μὲν ἄλλα αὐτοῖς ἀσθενεῖ καὶ διαρρέει, μόνῃ δὲ ἡ

κατὰ Δημόκριτον, καὶ ἱμαντελικταίων λόγους ἀρετέων· id est, « missas facere oportet eorum fabulas qui de lana caprina rixantur, et nodos texunt, ut est apud Democritum. » H. Junius cent. 8, proverb. 78. At ἱμαντελικταίους exponit H. Stephanus, « qui veluti funes loreos tortuosus nodis implicant. »

Versus autem, qui sequuntur, non Democriti sunt, sed Homeri Iliad. K. COLLECT.

(74) Τρυγῶνων. Hermetus τεττίγων maluit; sed frustra. Conf. Hesychius v. Τρυγονοψάλλειν.

(75) Κνήθοντες. Respicit I Tim. iv, 3: κνηθόμενοι τὴν ἀκοήν.

(76) Ποταμὸς. P. Leopardus lib. ix Emendat., cap. 3. Exstat apud Stobæum Theocriti Chii in Anaximenem oratorem scomma his verbis: Θεόκριτος ὁ Χίος, Ἀναξιμένους λέγειν μέλλοντος, Ἀρχεται, εἶπε, λέξεων μὲν ποταμὸς, νοῦ δὲ σταλαγμὸς. Id est, « Theocritus Chius, cum Anaximenes orator esset habiturus orationem: Incipit, inquit, verborum quidem flumen, sed mentis gutta. » Clemens Alex. Strom. l. 1, similem huic locum habet, sed depravatam, ποταμὸν ἀτέχνων ῥημάτων, οὐδὲ σταλαγμὸν, quod Gentianus perperam ita vertit, « Verborum, » etc.

Legendum autem νοῦ, id est, « flumen inertium verborum, mentis autem gutta. » COLLECT.

γλώσσα ὁπολείπεται. Παγκάλως δ' Ἀθηναῖος ἀποτελεί-
νεται, καὶ γράφει Σόλων.

Εἰς γὰρ γλώσσας (77) ἐράτε, καὶ εἰς ἔπη αἰμύλων
[ἀνδρός.

Εἰς ἔργον (78) δ' οὐδὲν γιγνόμενον βλέπετε.
Ἰγμών δ' εἰς μὲν ἕκαστος ἀλώπεκος ἴχθυσι βαίνει,
Σύμπασι δ' ὅμιν χαῦνος ἔρεσσι νόος.

Τοῦτό που (79) αἰνίσσεται ἡ σωτήριος ἐκείνη φωνή.
« Αἱ ἀλώπεκες φωλεοὺς ἔχουσιν. Ὁ δὲ Υἱὸς τοῦ ἀν-
θρώπου οὐκ ἔχει ποῦ τὴν κεφαλὴν κλίνει (80). »
Μόνω γὰρ, εἶμαι, τῷ πιστεῦοντι, διακεκριμένω τέ-
λεον τῶν ἄλλων, τῶν πρὸς τῆς Γραφῆς θηρίων εἰρη-
μένων, ἐπαναπαύεται τὸ κεφάλαιον τῶν ὄντων, ὃ
χρηστὸς καὶ ἡμερος λόγος, « ὃ δρασόμενος τοὺς σο-
φοὺς ἐν τῇ πανουργίᾳ αὐτῶν. Κύριος » γὰρ « μά-
νος γινώσκει τοὺς διαλογισμοὺς τῶν σοφῶν, ὅτι εἰσὶ
μάταιοι » σοφοὺς δὴπου τοὺς σοφιστὰς, τοὺς περὶ
τὰς λέξεις καὶ τὰς τέχνας περιττοὺς (81), καλοῦσης
τῆς Γραφῆς. Ὅθεν οἱ Ἕλληνας καὶ αὐτοὶ τοὺς περὶ
δοῦσιν πολυπράγμονας σοφοὺς ἅμα καὶ « σοφι-
στὰς » (82) παρωνύμως κεκλήκασιν. Κρατῖνος γοῦν
ἐν τοῖς Ἀρχιλόχοις (83), ποιητὰς (84) καταλέξας,
ἔφη.

Ὅσον σοφιστῶν σμῆνος ἀνεδειψήσατε.

Ἰοφῶν (85) τε ὁμοίως ὁ κωμικὸς ἐν Αὐλωδοῖς σατύ-
ροις ἐπὶ βαψιδῶν καὶ ἄλλων τιῶν λέγει.

Καὶ γὰρ εἰσελήλυθε
Πολλῶν σοφιστῶν δόλος ἐξηρτυμένος.

Ἐπὶ τούτων καὶ τῶν παραπλησίων, ὅσοι τοὺς κενοὺς
μεμελετήκασιν λόγους, ἡ θεία Γραφή παγκάλως λέ-
γει. « Ἀπολῶ τὴν σοφίαν τῶν σοφῶν, καὶ τὴν σύν-
εσιν τῶν συνετῶν ἀθετήσω. »

✕ P. 329 ED. POTTER, 280 ED. PARIS. ^a Matth. viii, 20; Luc. ix, 58. ^b Job v, 13; I Cor. iii, 49, 29; Psal. xcii. 11. ^c Isa. xxix, 14; I Cor. i, 19.

(77) Εἰς γὰρ γλ. Reperiuntur hæc carmina inter
opera Solonis cum cæteris gnosticis, edita, p. 138,
sed ordine mutato, primum enim tertio loco poni-
tur, in quo et legitur non ut apud Clementem, καὶ
εἰς ἔπη αἰμύλου ἀνδρός, sed, καὶ εἰς ἔπος αἰόλον
ἀνδρός, « Versutaque verba loquentis; » et in tertio
χαῦνος, « mollis » vertitur: « Omnibus at vobis
mollis inest animus. » COLLECT.

(78) Εἰς ἔργον. Hic pentameter additus est ex
Plutarcho et Diogene Laertio. SYLBERG.

(79) Τοῦτό που. Sic scribendum, quod priores
editiones τοῦ τόπου exhibuerunt.

(80) Κλίνει. Κλίνη, Evang.

(81) Τοὺς περὶ τὰς λέξεις καὶ τὰς τέχνας πε-
ριττοὺς. « Qui verborum atque artium scientia ex-
cellunt. » Eodem sensu περιττός paulo post occur-
rit, ubi τὸ περὶ τὰς ἀσθήσεις περιττόν, « excellen-
tia sensuum » dicitur.

(82) Σοφοὺς ἅμα καὶ σοφιστὰς. Diogenes Laertius
in præmio his gemina dicit: Οἱ δὲ σοφοὶ καὶ σοφιστὰς
ἐκαλοῦντο: καὶ οὐ μόνον, ἀλλὰ καὶ οἱ ποιηταὶ σοφιστὰς
καθὰ καὶ Κρατῖνος ἐν Ἀρχιλόχῳ τοὺς περὶ Ὀμηρον
καὶ Ἡσίοδον ἐπαινῶν, οὕτως καλεῖ. « Ipsi vero sa-
pientes sophistæ etiam sunt dicti. Neque hi solum,
verum poetæ quoque sophistarum appellatione hono-
rantur. Nam Cratinus in Archilocho, Homerum
et Hesiodum admiratus, ita illos vocat. » Hinc He-
rodotus lib. i Solonem ac reliquos sapientes σοφι-
στὰς vocavit: et Solon πρῶτος σοφιστῆς ab Isocrate
dictus est oratione Περὶ ἀντιδόσεως. Postea sophi-
stæ nomen eos solos significabat, « qui ostentatio-

lingua. Pulchre ergo eos insectans, scribit Solon
Atheniensis:

121 Ad linguam aspicitis, et dulcia verba lo-
quentes:

✕ At quod fit nemo spectat agentis opus.
Ac quivis vestrum vulpis vestigia figit,
Et mentem vacuum putidulamque gerit.

Hoc utique significat vox illa salutaris: « Vulpes
foveas habent, Filius autem hominis non habet ubi
caput reclinet ^a. » Super enim solo eo, ut arbitror,
qui credit, perfecte separato a cæteris hominibus,
quas Scriptura bestias vocat, rerum omnium caput
conquiescat ac princeps, nempe benignus et man-
suetus Logos, « qui comprehendit sapientes in
astutia ipsorum: Dominus » enim « solus cognoscit
disceptationes sapientum, quod vanæ sunt ^b: » sa-
pientes utique Scriptura vocant sophistas, qui in
dictionibus versantur et artibus superfluis. Unde
ipsi quoque Græci eos, qui in re aliqua curiose
versantur, sapientes simul et « sophistas » denomi-
native appellarunt. Cratinus itaque, cum in Archi-
lochiis poetas recensisset, ait:

Quales sophistas perpetim scrutamini.

Et similiter Iophon comicus in Aulædis Satyris. dicit
de rhapsodis et aliquibus aliis:

..... Namque introit
Una sophistarum caterva plurima.

De iis et similibus, qui se inani dicendi genere
exercuerunt, pulcherrime dicit divina Scriptura:
« Perdam sapientiam sapientum, et prudentiam
prudentum abolebo ^c. »

nis, aut quæstus causa philosophabantur, » ut ait
Cicero Acad. quæst. lib. ii.

(85) Ἀρχιλόχοις. Primo scribe Ἀρχιλόχοις.
quod drama ab Athenæo et aliis non semel adduci-
tur: versum autem Cratini hoc modo:

Ὅσον σοφιστῶν σμῆνος δεῖ διψήσατε.

Quales sophistas perpetim scrutamini. HEINSIUS.

Athenæus lib. iii citat Cratinum ἐν Ἀρχιλόχοις,
in Archilochiis: et lib. iv atque aliis locis. COLLECT.
— Laertius, loco superius dicto, Ἀρχιλόχον hanc
fabulam vocavit: verum in quibusdam ejus codici-
bus Ἀρχιλόχοις plurale scriptum esse, adnotavit
H. Stephanus. Menagius ibi adnotat, « legendum
esse Ἀρχιλόχοις, ut legitur apud Hephæstionem in
Enchiridio p. 50, aut Ἀρχιλόχοις, ut legitur apud
Clementem Alexandrinum. Rectius, Ἀρχιλόχοις:
et ita rescribo, inquit, apud Clementem. »

(84) Ποιητὰς. Hanc lectionem Herveto debemus;
olim scriptum erat ποιηταῖς.

(85) Ἰοφῶν. Is. Casaubonus De satyrica poesi
lib. i, cap. 5, ait: « Sophoclis filius, et in Tragœ-
diarum satyricorumque scripture successor fuit
Iophon. Videtur hic esse, cuius laudantur Clementi
Alex. Αὐλωδοὶ σάτυροι: ipse tamen comicum poe-
tam appellat, non tragicum. Locus est in primo
Strom.: Ἰοφῶν ὁ κωμικὸς ἐν Αὐλωδοῖς σάτυροις, etc.
An scripserat Clemens ὁ τραγικὸς; an aliud agens
hallucinatur? nam equidem præter Sophoclis filium,
quem paternæ scripture æmulum fuisse constat,

CAPUT IV.

Humanas artes, non minus quam rerum divinarum scientiam, a Deo esse profectas.

Homerus autem et fabrum vocat sapientem : et de Margite, si id opus utique Homeri est, sic scribit :

✠ *Hunc nec aratorem dii fossoremve creaverunt, Ullo aliove modo sapientem, arsque absfuit omnis.*

Hesiodus autem cum Linum citharœdum dixisset esse « cuiusvis sapientiæ peritum, » nautam etiam non veretur dicere sapientem, scribens :

Nautica in arte aliquid qui nec sapit.

Daniel autem propheta, « *Mysterium,* » inquit, « quod rex rogat, non est sapientum, magorum, incantatorum, Gazarenorum potestas, ut regi annuntient, sed est Deus in cœlo revelans. » Ubi quidem appellat « sapientes » Babylonis. Quod autem Scriptura « sapientiam » appellet communi nomine omnem mundanam, sive scientiam, sive artem; aliæ autem sunt disciplinæ, quas insuper humana ratio adinvenit; et quod a Deo sit omnis artificiosa et sapiens inventio, manifestum erit, si hanc dictionem adjecerimus : « Et locutus est Dominus ad Moysen, dicens : Ecce vocavi Beseleel filium Uri, filii Or de tribu Juda, et implevi eum divino spiritu sapientiæ, ut in omni opere excogitet et architectetur, operetur aurum et argentum, et æs, et hyacinthum, et purpuram et coccinum, et ut operetur opera lapidea, et fabrilem artem lignorum, etc. usque ad « omnia opera b. » Deinde vero generalcem infert rationem : « Et cuilibet intelligenti corde dedi intelligentiam c; » hoc est, ei, qui potest ipsam recipere labore et exercitatione. Rursus autem aperte scriptum est ex nomine Domini : « Et tu loquere omnibus sapientibus mente, quos implevi spiritu sensus d. » Habent quidem aliquam peculiarem naturæ proprietatem, qui sunt sapientes mente. Duplicem autem sensus spiritum accipiunt ab ea, quæ est principalis sapientia, ii, qui

✠ P. 330 ED. POTTER, 281 ED. PARIS. 6. d Exod. xxviii, 3.

alium eo nomine dramaticum poetam novi nullum. Suidas, Ἰοφῶν, Ἀθηναῖος τραγικός, υἱὸς Σοφοκλέους τοῦ τραγωδοποιοῦ. » Hæc ille. Reinesius *Var. lect.* lib. 1, cap. 23, hæc dicit : « Ἰοφῶν δ' ὁμοίως ὁ κωμικός ἐν Ἀλφωδοῖς σατύροις. nomen poetæ, quod insolentius erat, corruptum est : id mutandum in Νικοφῶν. Hunc enim Athenæus lib. iii, vi et ix, laudat ἐν Ξειρήσιν, ἐν Χειρογράφτοισιν. Harpocration et Pollux eodem nomine. Ejus *Adonida* actam Olymp. xcvi, a. 2. Schol. Aristoph. *Pluto*. Binomine autem fuit illud Nicophontis drama : unde legendum apud Clementem, ἐν Ἀλφωδοῖς ἢ Σατύροις. De Iophonte Cnosio alia res est. Is enim vatium oracula heroicis versibus exposuit, ut constat e Pausaniæ *Atticis*. »

(86) *Τέκτορα σοφόν.* Respicit *Iliad.* O, vers. 411:

*Τέκτονος ἐν καλλίμῃσι δαίμωνος, ὅς γὰ τε πά-
[σης]
Εὐ εἰδῆ σοφίης, ὑποθημυσύρησιν Ἀθήνης.*

(87) *Εἰ δὴ αὐτοῦ.* Epitome ms. ἤδη αὐτοῦ. Meminit autem Margite hujus etiam Aristoteles *Ethic. ad Nicomach.* 7, et lib. *Περὶ ποιητικῆς* itemque Plato in *Alcibiade* altero. SYLBURG. — Aristoteles

Ἄ. Ὅμηρος δὲ καὶ τέκτονα σοφόν (86) καλεῖ· καὶ περὶ τοῦ *Μαργίτου*, εἰ δὴ αὐτοῦ (87), ὡς πᾶς γράφει·

Τὸν δ' οὐτ' ἄρ σκαπετήρα θεοὶ θέσαν, οὐτ' ἀροτήρα, οὐτ' ἄλλως τι σοφόν· πάσης δ' ἡμάρτανε τέχνης.

Ἡστοδοὺς γὰρ τὸν κιθαριστὴν Λίνον, *παρτοίας σοφίας δεδαηκῶτα* εἰπὼν, καὶ ναύτην οὐκ ἔκνει λέγειν σοφόν·

Ὅτε τι ναυτικῆς σεσοφισμένον,

γράφων. Δανιὴλ δὲ ὁ προφήτης, « Τὸ μυστήριον, ἠφσὶν, « ὁ βασιλεὺς ἐρωτᾷ (88), οὐκ ἔστι σοφῶν, μάγων, ἑπαοιδῶν, Γαζαρηνῶν δυνάμεις, τοῦ ἀναγγεῖλαι τῷ βασιλεῖ· ἀλλ' ἔστι θεοὺς ἐν οὐρανῷ ἀποκαλύπτων. » Καὶ δὴ τοὺς Βαβυλωνίους « σοφοὺς » προσαγορεύει. Ὅτι δὲ « σοφίαν (89) » ὁμνυόμεως καλεῖ ἡ Γραφή πᾶσαν τὴν κοσμικὴν εἴτε ἐπιστήμην, εἴτε τέχνην· ἄλλαι δὲ εἰσὶν αἱ καὶ ἐπισύνθεσιν ἀνθρωπίνῳ λογισμῷ ἐπινενοημέναι· καὶ ὡς θεόθεν ἢ τεχνικῆ καὶ ἢ σοφῆ ἐπίνοια, σαφὲς ἔσται παραθεμενοῖς τῆνδε τῆ λέξιν· « Καὶ ἐλάλησε Κύριος πρὸς Μωσῆν, λέγων· Ἰδοὺ ἀνακέκληκα (90) τὸν Βεσελεὴλ τὸν τοῦ Οὐρὶ, τὸν Ὀρ, τῆς φυλῆς Ἰούδα· καὶ ἐνέπλησα αὐτὸν πνεῦμα θεῶν σοφίας, καὶ συνέσεως, καὶ ἐπιστήμης, ἐν παντὶ ἔργῳ διανοεῖσθαι καὶ ἀρχιτεκτονῆσαι, ἐργάζεσθαι τὸ χρυσεῖον, καὶ τὸ ἀργύριον, καὶ τὸν χαλκὸν, καὶ τὴν ὑάκινθον, καὶ τὴν πορφύραν, καὶ τὸ κόκκινον, καὶ τὰ λιθουργικὰ, καὶ τεκτονικὴν (91) τὸν ξύλων ἐργάζεσθαι, ἕως καὶ ἅπαντα τὰ ἔργα. » Ἐπειτα ἐπιφέρει καθολικῶν δὴ λόγον· « Καὶ παντὶ τῷ συνετῷ καρδίᾳ δέδωκα σύνεσιν » τούτέστιν, τῷ οἷῳ τε ἐπιδέξασθαι πόνῳ καὶ συνασκήσει. Πάλιν τὸ αὐτὸ διαβρήδην ἐξ ὀνόματος Κυρίου γέγραπται· « Καὶ σὺ λάλησον πᾶσι τοῖς σοφοῖς τῆ διανοίας, οὓς ἐνέπλησεν πνεῦμα αἰσθήσεως (92). » Ἐχουσι μὲν τι οἰκείον φύσεως ἰδίωμα οἱ σοφοὶ τῆ διανοίας· λαμβάνουσι δὲ πνεῦμα αἰσθήσεως παρὰ τῆς κυριωτάτης σοφίας δι-
Dan. ii, 27, 28. b Exod. xxxi, 2-5. c Ibid.

vi *Ethic.*, cap. 7, ad Nicomach., Homero tribuit hos versus ut Clemens; at Dion, Hesiodo. Suidas Margiten fuisse docet a comœdiis irrisum ob stultitiam, qui ultra quinarium numerare non poterat, et matrem suam aliquando interrogavit juvenis, an ex eodem patre edita esset. Margitas autem et stultos vocabant, ut Alexandrum Æschines in orat. contra Ctesiphontem. COLLECT.

(88) *Ἐρωτᾷ.* Ἐπερωτᾷ, Dan. Mox, δυνάμεις, τῷ αβελ. Dein, ἀλλ' ἢ ἔστι pro ἄλλ' ἔστι. Ibid.

(89) *Σοφίαν.* De homonymia σοφίας appellatione agit etiam Basil. 186. H. SYLBURG.

(90) *Ἀνακέκληκα.* Ἀνακέκληματ' ἐξ ὀνόματος τὸν Βεσ. τὸν τοῦ Οὐρβείου, Exod. Paulo post, κόκκινον τὸ νη-στόν. Ibid.

(91) *Τεκτονικὴν.* Exod., τὰ τεκτονικὰ τῶν ξύλων ἐργάζεσθαι κατὰ πάντα τὰ ἔργα. Alioqui Clemens noster particula εὖς ut solet in abbreviatis locorum citationibus, pro « et cætera usque ad... » ut infra pag. 153, 180, 181, et alibi. Paulo post καὶ ἐγὼ δέδωκα σύνεσιν, τούτέστι... SYLBURG.

(92) *Πνεῦμα αἰσθ.* Πνεύματος σοφίας καὶ αἰσθ., Exod.

τὸν, ἐπιτηδείους σφᾶς αὐτοὺς παραστήσαντες · οἱ ἄ μὲν γὰρ τὰς βαναύσους μετιόντες τέχνας τοῦ περι τὰς αἰσθήσεις ἀπολαύουσι περιττοῦ · ἀκοῆς μὲν ὁ κοινῶς λεγόμενος μουσικός, ἀφῆς δὲ ὁ πλαστικός (93), καὶ φωνῆς ὁ ὀδικός, ὀσφρῆσεως, ὁ μυρεψικός, ὕβριος ὁ τῶν ἐν ταῖς σφραγίσιν ἐντυπωμάτων τορευτικός, οἱ δὲ ἄμφι τὴν παιδείαν διατρίβοντες τὴν συναίσθησιν χορηγοῦνται · καθ' ἣν τῶν μέτρων οἱ ποιηταὶ (94) καὶ τῆς λέξεως οἱ σοφισταὶ, καὶ τῶν συλλογισμῶν οἱ διαλεκτικοὶ, καὶ οἱ φιλόσοφοι τῆς κατ' αὐτοὺς θεωρίας ἀντιλαμβάνονται. Εὐρετικὸν γὰρ καὶ ἐπινοητικὸν ἡ συναίσθησις, ἐπιβάλλειν πιθανῶς ἀναπειθούσα · συναΐζει δὲ τὴν ἐπιβολὴν ἢ εἰς ἐπιστήμην συνάσκησις. Εἰκότως τοίνυν ὁ Ἀπόστολος « πολυποίκιλον » εἶρηκε « τὴν σοφίαν τοῦ Θεοῦ, πολυμερῶς καὶ πολυτρόπως, » B διὰ τέχνης, διὰ ἐπιστήμης, διὰ πίστεως, διὰ προφητείας, τὴν ἑαυτῆς ἐνδεικνυμένην δύναμιν εἰς τὴν ἡμετέραν εὐεργεσίαν · « Ὅτι (95) πᾶσα σοφία παρὰ Κυρίου, καὶ μετ' αὐτοῦ ἐστιν εἰς τὸν αἰῶνα· » ἢ φησὶν ἡ τοῦ Ἰησοῦ σοφία. « Ἐάν γὰρ τὴν φρόνησιν τὴν τε αἰσθησὶν ἐπικαλέσῃ μεγάλη τῇ φωνῇ, καὶ ζητήσῃς αὐτὴν ὡσπερ ἀργυρίου θησαυροῦς, καὶ προθύμως ἐξιχνιάσῃς, νοήσεις θεοσεβείαν, καὶ αἰσθησὶν θεῖαν εὐρήσεις. » Πρὸς ἀντιδιαστολὴν τῆς κατὰ φιλοσοφίαν αἰσθήσεως εἶρηκεν ὁ προφήτης, ἦν μεγαλοφυῶς καὶ μεγαλοπρεπῶς ἐξερευνᾶν διδάσκει, εἰς τὴν ἐπὶ τὴν θεοσεβείαν προκοπὴν. Ἀντέθηκεν οὖν αὐτῇ τὴν ἐν θεοσεβείᾳ αἰσθησὶν, τὴν γινώσιν αἰνισσόμενος, καὶ τὰδε λέγων · « Ὁ γὰρ Θεὸς δίδωσι σοφίαν ἐκ τοῦ ἑαυτοῦ στόματος, αἰσθησὶν τε ἅμα καὶ φρόνησιν, καὶ C θησαυρίζει δικαίους βοήθειαν · τοῖς γὰρ ὑπὸ φιλοσοφίας δεδιχαιωμένοις βοήθεια θησαυρίζεται καὶ ἡ εἰς θεοσεβείαν συναίσθησις.

CAPUT V.

Philosophiam theologiae ancillari; quod illustrat allegorica interpretatione historiae Saræ et Agaris.

Ἦν μὲν οὖν (96) πρὸ τῆς τοῦ Κυρίου παρουσίας εἰς δικαιοσύνην Ἑλληνιστὴν ἀναγκαῖα φιλοσοφία · νυνὶ δὲ χρησίμη πρὸς θεοσεβείαν γίνεται, προπαιδεῖα τις οὖσα τοῖς τὴν πίστιν δι' ἀποδείξεως καρπούμενοις · ὅτι « ὁ ποῦς σου, » φησὶν, « οὐ μὴ προσκίψῃ, » ἐπὶ τὴν πρόνοιαν τὰ κατὰ ἀναφέροντος, ἐάν τε Ἑλ- D ληνικὰ ἦ, ἐάν τε ἡμέτερα. Πάντων μὲν γὰρ αἴτιος τῶν καλῶν ὁ Θεός · ἀλλὰ τῶν μὲν, κατὰ προηγούμενον, ὡς τῆς τε Διαθήκης τῆς Παλαιᾶς, καὶ τῆς Νέας, τῶν δὲ κατ' ἐπακολούθημα, ὡς τῆς φιλοσοφίας. Τάχα δὲ καὶ προηγούμενος τοῖς Ἑλληνιστῶν ἐδόθη τὸτε, πρὶν ἢ τὸν Κύριον καλέσται καὶ τοὺς Ἑλληνας · « ἐπαιδαγώγει; » γὰρ καὶ αὐτὴ τὸ Ἑλληνικόν, ὡς « ὁ νόμος » τοὺς Ἑβραίους, « εἰς Χριστόν. » Προπαρα-
 ¶ P. 331 ED. POTTER, 282 ED. PARIS. ^a Ephes. iii, 10. ^b Hebr. i, 4. ^c Eccli. i, 4. ^d Prov. ii, 3-5. ^e Prov. iii, 23.

(93) Ὁ πλαστικός. Conf. Tatianus edit. Oxon. pag. 120, not. 2; Athenagoras p. 59, not. 1.

(94) Οἱ ποιηταί. Ποιηταί in Flor. edit. articulo caret. Sed addendum esse satis declarant commata sequentia. SILBURG.

(95) Ὅτι. Hæc e Proverb. ii imperfecte et διὰ

se ipsos idoneos exhibuerunt. Qui persequuntur enim artes sordidas, sensibus excellentissimis fruuntur: auditu quidem, qui dicitur communiter musicus, tactu vero, figulus; et voce, cantor; olfactu, unguentarius; visu, qui ea, quæ in sigillis exprimuntur, est cælandi facultate præditus. Qui autem in doctrina versantur, suppeditatam habent consensionem, per quam poetæ modos, dictionem rhetores, et syllogismus dialectici, et philosophi apprehendunt eam, quæ ad se pertinet, contemplationem. Ad inveniendum enim et excogitandum res est apta consensio: ✕ hæc enim studiis animum applicare persuadet: quam applicationem exercitatio in scientiam postea auget et intendit. Merito ergo Apostolus « multiforem » dixit « Dei sapientiam », ut quæ « multifariam multisque modis », per artem, per scientiam, per fidem, per prophetiam, suam ostentat potentiam ad nostrum beneficium. « Quoniam omnis sapientia a Domino, et cum ipso est in sæcula, » ut dicit Jesu Sapientia. « Si enim prudentiam et sensum magna voce invocaveris, et eam quæsieris, sicut argenti thesauros, et prompto et alacri animo investigaris, intelliges Dei cultum, et sensum divinum invenies ». Quod dixit propheta, ut hunc distingueret a sensu, qui in philosophia versatur, quem præclare ac magnanime investigare jubet, utpote ad profectus in pietate faciendos utilem. Huic itaque eum, qui in pietate versatur, sensum opposuit, quo religionis scientiam innuit, his verbis: « Deus enim dat sapientiam ex ore suo, et sensum simul et prudentiam, et justis instar thesauri recondit auxilium. » Iis enim, qui a philosophia fuere justificati, auxilium reconditur ea quoque consensio, quæ ducit ad pietatem in Deum.

Atque erat quidem ante Domini adventum philosophia Græcis necessaria ad justitiam: nunc autem est utilis ad pietatem, cui necessario præmittenda est ab iis, qui fidem ex demonstratione percipiunt. Quoniam « pes, » inquit, « tuus non offenderit », si quæ bona sunt, ad Dei providentiam referas, sive Græca sint, sive nostra. Omnium enim bonorum Deus est causa: sed aliorum quidem principaliter, ut Testamenti 122 Veteris et Novi: aliorum autem per consequentiam, sicut philosophiæ. Quam tamen verisimile est, ipsum Græcis per se dedisse, priusquam Dominus Græcos quoque vocasset. Nam ipsa quoque Græcos « Pedagogi more docebat, » sicut « lex » Hebræos « ad

νόμῃς recitavit auctor.

(96) Ἦν μὲν οὖν. Sic infra Strom. i, pag. 319: Καθ' ἑαυτὴν ἐδικαίου ποτὲ καὶ φιλοσοφία τοὺς Ἑλληνας. « Per se quoque olim Græcos justificavit philosophia. » Qua de re conf. Vossius *Historiæ Pelagianæ* lib. iii, part. iii, thes. 11.

Christum * « Præparat ergo philosophia, ei viam A
muniens, qui a Christo perficitur. « Jam sapien-
tiam, » inquit Salomon, « vallo circumda, et te
exaltabit, corona autem voluptatis te proteget b. »
Nam cum tu eam philosophia, et multo prudenti
rectoque ejusmodi sumptu, tanquam lorica, munie-
ris, sophisticis inaccessam servabis. Atque est qui-
dem una via veritatis, sed in eam, tanquam in flu-
vium perennem, alia aliunde fluenta influunt. Divine
ergo dictum est: « Audi, fili mi, et mea verba suscipe,
ut sint tibi ✕ multæ viæ vitæ: vias enim sapientiæ
doceo te, ne te deficiant fontes c, » qui ex ipsa
terra scaturiunt. Non autem unius tantum justi
vias plures salutare recensuit, verum infert alias
multorum multas justorum vias, hoc modo id in-
dicans: « Viæ autem justorum splendent sicut
lux d. » Fuerint autem mandata quoque, et præce-
danæ disciplinæ, viæ et adminicula vitæ. « Jeru-
salem, Jerusalem, quoties volui congregare filios
tuos, sicut gallina congregat pullos suos e? » Jeru-
salem autem exposuit « visio pacis. » Significat
ergo propheticæ eos, qui pacifice res sacras inspe-
xerint, ad vocationem multis modis institui. Quid
ergo? « voluit » quidem, non autem potuit. Quot
autem modis? aut ubi? Bis: per prophetas, et per
adventum. Multimodam ergo sapientiam ostendit
dictio, « quoties: » et per omnes qualitatis et quan-
titiatis modos cum in tempore, tum etiam in æter-
nitate quosdam omnino servat: « Quoniam Spiritus
Domini replevit orbem terræ f. » Quod si quis
vim afferens, dicat: « Ne animum adhibe mulieri
malæ, mel enim distillat a labiis mulieris mere-
tricis, » Græcam esse dicens eruditionem, audiat
quæ deinceps sequuntur: « Quæ ad tempus ungit
guttur suum: » philosophia autem non adulatur.
Quamnam ergo meretricem significat? Dilucide
infert: « Stultitiæ enim pedes deducunt eos, qui ea
utuntur, post mortem ad inferos; ejus autem
vestigia minime sunt stabilia. » Fac ergo, ut via
tua longe absit a stulta voluptate: « Ne steteris

σχευάζει τοίνυν ἡ φιλοσοφία, προοδοποιούσα τὸν ὑπὸ
Χριστοῦ τελειούμενον. « Αὐτίκα τὴν σοφίαν, » ὁ Σαλο-
μὼν, « περιγαράκωσον, » φησὶ, « καὶ ὑπερυψώ-
σει σε (97)· στεφάνῳ δὲ τρυφῆς ὑπερασπίσει σε·
ἐπεὶ καὶ σὺ, τῷ θριγκῷ ὑπεροχυρώσας (91) αὐ-
τὴν. διὰ φιλοσοφίας καὶ πολυτελείας ὀρθῆς (99),
ἀνεπίδατον τοῖς σοφισταῖς τηρήσεις. Μία μὲν οὖν ἡ
τῆς ἀληθείας ὁδὸς· ἀλλ' εἰς αὐτὴν, καθάπερ εἰς
ἀέννησον ποταμὸν, ἐκρέουσι τὰ ρεῖθρα ἄλλα ἀλλοθεν.
Ἐνθὲς οὖν ἄρα εἴρηται· « Ἄκουε, υἱέ μου, καὶ
δέξαι ἐμοὺς λόγους, » φησὶν, « ἵνα σοὶ γένωνται πολ-
λαὶ ὁδοὶ βίου· ἰδοὺς γὰρ σοφίας διδάσκω σε, ὅπως μὴ
ἐκλίπῃς· σὺν σε αἱ πηγαὶ » αἱ τῆς αὐτῆς ἐκκλύζουσαι
γῆς. Οὐ δὴ μόνον (1) ἐνός τινος δικαίου ὁδοῦς πλείο-
νας σωτηρίους κατέλεξεν· ἐπιφέρει δὲ ἄλλας πολ-
λῶν δικαίων ὁδοῦς (2), μνηνῶν ὡδέ πως·
« Αἱ δὲ ὁδοὶ τῶν δικαίων ὁμοίως φωτὶ λάμπουσιν. »
Εἶεν δ' ἂν καὶ αἱ ἐντολαὶ καὶ αἱ προπαίδειαι, ὅσαι
καὶ ἀφορμὰ τοῦ βίου. « Ἰερουσαλήμ, Ἰερουσαλήμ,
ποσάκις ἠθέλησα ἐπισυναγαγεῖν τὰ τέκνα σου, ὡς
ὄρνις τοὺς νεσσούς; » Ἰερουσαλήμ δὲ « ὄρασις εἰ-
ρήνης » ἐρμηνεύεται. Δηλοὶ τοίνυν προφητικῶς τοὺς
εἰρηγικῶς ὑποπτεύσαντας (3), πολυτρόπως εἰς κλῆσιν
παιδαγωγεῖσθαι (4). Τί οὖν; « ἠθέλησε » μὲν, οὐκ ἔθυ-
νήθη δὲ; Ποσάκις δὲ ἡ ποῦ; Δις, διὰ τε προφητῶν, καὶ
διὰ τῆς παρουσίας. Πολύτροπον μὲν οὖν τὴν σοφίαν ἡ
« ποσάκις » ἐνδείκνυται λέξις, καὶ καθ' ἕνα ἕκαστον
τρόπον ποιότητός τε καὶ ποσότητος πάντως σώζει τι-
νάς, ἔν τε τῷ χρόνῳ, ἔν τε τῷ αἰῶνι· « Ὅτι Πνεῦμα
Κυρίου πεπλήρωκε τὴν οἰκουμένην. » Κἄν τις βια-
ζόμενος λέγῃ· « Μὴ πρόσθεε φαύλη γυναικί· μίλι-
γὰρ ἀποστάξις ἀπὸ χειλέων γυναικὸς πόρνῆς; » τὴν
Ἑλληνικὴν εἶναι παιδείαν, ἐπακουσάτω τῶν ἑξῆς·
« Ἡ πρὸς καιρὸν λιπαίνει (5) σὸν φάρυγγα, » φησὶ·
φιλοσοφία δὲ οὐ κολακεύει. Τίνα τοίνυν αἰνίσσεται
τὴν ἐκπορνεύσαντα; Ἐπιφέρει βητικῶς· « Τῆς γὰρ
ἀφροσύνης οἱ πόδες κατάγουσι τοὺς χρωμένους αὐτῇ
μετὰ θάνατον εἰς ἄδην· τὰ δὲ ἔχνη αὐτῆς οὐκ ἐπι-
δεται. » Μακρὰν οὖνποίησον ἀπὸ τῆς ἀφρονος ἡθ-
νῆς τὴν σὴν ὁδόν· « Μὴ ἐπιστῆς οὐραῖς (6) οἰκῶν

✕ P. 332 ED. POTTER, 283 ED. PARIS. * Gal. III, 24. b Prov. IV, 8, 9. c Ibid. IV, 10, 11, 21.
d Prov. IV, 18. e Matth. XXIII, 37. Luc. XIII, 34. f Sap. I, 7.

(97) Ὑπερυψώσει. Ὑψώσει, Proverb.

(98) Ὑπεροχυρώσας. Permutata partium qualitate, legi potest, ὑπερωχυρώσας..... τηρήσας. SYLBURG.

(99) Πολυτελείας ὀρθῆς. Interpres videtur legisse πολυμαθείας ὀρθῆς, dum vertit, « multam rectam eruditionem, » inquit Sylburg. Petavio legendum videbatur, πολιτείας ὀρθῆς, « recto vivendi instituto. » Theolog. dogm., prolegom. cap. 4, art. 8.

(1) Οὐ δὴ μόνον. Flor. edit. οὐ δὴ μ., quam lectionem sequitur etiam Herveti versio, sed ommissa particula μόνον· « quo quidem in loco unius ejusdam justi vias plures salutare recensuit. » Sed οὐ μόνον legendum esse, ex sequentibus satis liquet. SYLBURG.—Quæ seq. ex Evangeliiis, e memoria recitavit auctor.

(2) Πολλὰς δικαίων ὁδοῦς. Clemens non multo post, p. 288 ed. Paris.: « Ἄλλ' αἱ μὲν εἰς δικαιοσύνην ὁδοὶ, πολυτρόπως σώζοντες τοῦ θεοῦ (ἀγαθὸς γὰρ), πολλὰ τε καὶ ποικίλαι, καὶ φέρουσαι εἰς τὴν κυρίαν ὁδὸν τε καὶ πύλιν· ἐὰν δὲ τὴν βασιλικὴν τε καὶ αὐθεντικὴν εἰσοδὸν ζητῆς, ἀκούσῃ· « Αὐτὴ ἡ πύλη τοῦ Κυρίου· δίκαιοι εἰσελεύσονται ἐν αὐτῇ. » Πολλῶν τοίνυν ἀνεφ-

γμένων πολῶν ἐν δικαιοσύνῃ, αὐτὴ ἦν ἐν Χριστῷ, ἐν ἡ μακάριοι πάντες οἱ εἰσελθόντες. « Sed viæ quidem ad justitiam, cum Deus variis nos modis servet (est enim bonus), sunt multæ et variæ, quæ tendunt ad Dominicam viam et portam. Quod si regiam viam, et authenticum quæris ingressum, audies: « Hæc est porta Domini, justi intrabunt in eam. » Cum ergo multæ apertæ sint portæ in justitia, hæc in Christo inveniendæ est, in quam beati omnes qui intrarunt. » Quorum verborum postrema perioche e Clementis Romani epistola sumpta est.

(3) Ὑποπτεύσαντας. Lege ἐποπτεύσαντας, ut supra p. 276. LOWTH.

(4) Παιδαγωγεῖσθαι. Lege παιδαγωγῆσθαι, temp. præterito. SYLB.

(5) Ἡ πρὸς καιρὸν λ. Ἡ πρὸς χάριν λαλοῦσα, λ. superius Pæd. lib. III, cap. 41, p. 250 edit. Paris., quem locum videsis.

(6) Μὴ ἐπιστῆς οὐρ. Μὴ ἐγγίσῃς πρὸς οὐρ. Proverb. Μοκ, ζωὴν σου pro τὴν σὴν ζωὴν. Dein, καὶ μεταμεληθήσῃ ἐπ' ἐσχάτων pro εἴτα μεταμελήσει σοὶ ἐπὶ γῆρας. Ibid.

αὐτῆς, ἵνα μὴ προῆ ἄλλοις τὴν σὴν ζωὴν. » Καὶ ἅ
ἐπιμαρτυρεῖ· « Ἐἴτα μεταμελήσει σοι ἐπὶ γῆρας,
ἵναικα ἂν κατατριβῶαι σου σάρκες σώματος. » Τοῦτο
γὰρ τέλος τῆς ἀφρονος ἡδονῆς. Καὶ ταῦτα μὲν ταύτη
ὕπνηϊκα δ' ἂν φῆ, « Μὴ πολὺς ἴσθι πρὸς ἄλλοτριαν »
χρησθαι μὲν, οὐκ ἐνδιατριβεῖν δὲ καὶ ἐναπομένειν τῇ
κοσμικῇ παιδείᾳ παραίνει· προπαιδεύει γὰρ τῷ
κυριακῷ λόγῳ τὰ κατὰ τοὺς προσέχοντας καιροὺς
ἐκάστη γενεᾷ συμφερόντως δεδομένα. Ἦδη γάρ (7)
τινες τοῖς φίλοις τῶν θεραπευιδῶν δελεασθέντες,
ὠλιγώρησαν τῆς δεσποίνης φιλοσοφίας, καὶ κα-
τεγήρασαν οἱ μὲν αὐτῶν ἐν μουσικῇ, οἱ δὲ ἐν
γεωμετρικῇ, ἄλλοι δὲ ἐν γραμματικῇ, οἱ πλεῖστοι δὲ
ἐν ῥητορικῇ. Ἄλλ' ὡς « τὰ (8) ἐγκύκλια » μαθή-
ματα συμβάλλεται πρὸς φιλοσοφίαν, τὴν δεσποιναν
αὐτῶν, οὕτω καὶ φιλοσοφία αὐτῇ πρὸς σοφίας κτήσιν
συνεργεῖ. Ἔστι γὰρ ἡ μὲν φιλοσοφία ἐπιτηδεύσις
σοφίας, ἡ σοφία δὲ ἐπιστήμη (9) θεῶν καὶ ἀνθρω-
πίνων, καὶ τῶν τούτων αἰτίων. Κυρία τοίνυν ἡ σοφία

✱ P. 533 ED. POTTER, 284 ED. PARIS.

(7) Ἦδη γάρ. Hæc Clemens sumpsit e Philonis
Judæi lib. *De cong. erud. quær. gruita*, p. 435:
Τινὲς γὰρ, τοῖς φίλοις τῶν θεραπευιδῶν δελεασ-
θέντες, ὠλιγώρησαν τῆς δεσποίνης φιλοσοφίας, καὶ
κατεγήρασαν, οἱ μὲν ἐν ποιήμασιν, οἱ δὲ ἐν γραμμαῖς,
οἱ δὲ ἐν χρωμάτων κράσεσιν, οἱ δὲ ἐν ἄλλαις μυριάσι,
οὐ δυνήθέντες ἐπὶ τὴν ἀσπὴν ἀναβραμεῖν. « Sunt enim
qui ancillarum illecebris inescati, parvi penderunt
herani philosophiam, et consenuerunt, quidam in
poematis, quidam in delineationibus, quidam in
colorum temperaturis, alii in aliis rebus innumeris,
non valentes sese ad matronam recipere. »

(8) Ἀλλ' ὡς τὰ. Hæc etiam sumpta sunt e Phi-
lone, qui paulo post verba modo laudata, sic per-
git : Καὶ μὴν ὡςπερ τὰ ἐγκύκλια συμφέρει πρὸς
φιλοσοφίας ἀνάληψιν, οὕτω καὶ φιλοσοφία πρὸς σοφίας
κτῆσιν. Ἔστι γὰρ φιλοσοφία ἐπιτηδεύσις σοφίας, σο-
φία δὲ ἐπιστήμη θεῶν καὶ ἀνθρωπίνων, καὶ τῶν
τούτων αἰτίων. Γένοιτο' οὖν ὡςπερ ἡ ἐγκύκλιος
μουσικῇ, φιλοσοφίας, οὕτω καὶ φιλοσοφία δούλη
σοφίας. Φιλοσοφία δὲ ἐγκράτειαν μὲν γαστρὸς, ἐγ-
κράτειαν δὲ τῶν μετὰ γαστέρα, ἐγκράτειαν δὲ
καὶ γλώττης ἀναδιδάσκει. Ταῦτα λέγεται μὲν εἶναι
δὲ αὐτὰ αἰρετὰ, σεμνότερα δὲ φαίνονται, εἰ θεοῦ τι-
μῆς καὶ ἀρεσκείας ἕνεκα, ἐπιτηδεύουσιν· « Atqui
sicut circulares, seu liberales, artes conferunt ad
acquirendam philosophiam, ita philosophia ad par-
randam sapientiam. Est enim philosophia medita-
tio sapientiæ : sapientia vero, scientia rerum di-
vinarum humanarumque, et causarum insuper.
Ergo sicut encyclopædia musica philosophiæ ser-
vit, ita philosophia sapientiæ. At philosophia
nos docet continere linguam, ventrem, et ea, quæ
sub ventre sunt. Hæc quamvis per se expetenda,
angustiora tamen fiunt, quando in honorem Dei et
causa religionis exercentur, » Ἐγκύκλιος παιδεία,
« liberalium disciplinarum orbis » qualis fuerit,
aliis etiam locis innuit Clemens : conf. p. 316,
343, 359, 428, 656, 661, 709, ed. Paris. His porro
similia dicit Clementis discipulus, Origenes, *Contra
Celsum* lib. III, p. 146, 147 : Εἰ δὲ παραστήσεις μοι
ὀδοσκάλους πρὸς φιλοσοφίαν προπαιδευοντας, καὶ ἐν
φιλοσοφίᾳ γυμνάζοντας, οὐκ ἀποτρέφομεν ἀπὸ τού-
των τοὺς νέους· περᾶσμαι δὲ προγυμνασμένους
αὐτοὺς ὡς ἐν ἐγκυκλίοις μαθήμασι καὶ τοῖς φιλοσο-
φούμενοι ἀναδιδάσκει ἐπὶ τὸ σεμνὸν καὶ ὑψηλὸν τῆς
ἀληθείας τοὺς πολλοὺς Χριστιανῶν μεγαλοφωνίας,
περὶ τῶν μεγίστων καὶ ἀναγκαιοτάτων διαλαμβανόν-
των « Quod si mihi dederis præceptores philoso-
phiam docentes et exercentes, a talibus non deter-
rebimus juvenes : sed ubi fuerint in horum scho-

ad fores domus ejus, ut non tradat aliis vitam
tuam. » Tum attestatur : « Deinde te pœnitebit in
senectute, quando contritæ fuerint carnes tui cor-
poris. » Hic est enim finis stultæ voluptatis. Et
hæc quidem ita se habent. Cum autem dixerit :
« Ne sis multum apud alienam », uti quidem,
sed non immorari et permanere in doctrina sæ-
culari admonet. Verbo enim Domini præparant,
ac prius instituunt, quæ temporibus convenienti-
bus unicuique generationi utiliter data sunt. Jam
enim quidam ancillarum inescati philtris, con-
tempserunt dominam philosophiam, et ex ipsis
alii quidem consenuerunt in musica, alii vero in
geometria, ❖ alii autem in grammatica, plurimi au-
tem in rhetorica. Sed quemadmodum liberales,
quas vocant ἐγκυκλίους, hoc est « circulares » di-
sciplinæ, conferunt ad philosophiam, quæ est ipso-
rum domina : ita etiam ipsa philosophia ad paran-
dam conducit sapientiam. Est enim philosophia
« Prov. v, 2, 3, 5, 8, 9, 11, 20.

lis et orbe, ut vocant, disciplinarum præexercitati,
subveham eos altius ad Christianorum sublimem
ignotamque vulgo grandiloquentiam, disserentem de
rebus maxime arduis et necessariis, » etc. Item
Philocaliæ cap. 13, p. 41, 42 : Δύναται οὖν ἡ εὐ-
φροσύνη σου Ῥωμαῖόν σε νομικὸν ποιεῖν τέλειον, καὶ
Ἑλληνικὸν τινα φιλόσοφον τῶν νομιζομένων ἔλλογι-
μων αἰρέσεων. Ἄλλ' ἐγὼ τῇ πάσῃ τῆς εὐφροσύνης δυ-
νάμει σου ἐβουλόμην καταχρήσασθαι σε τελικῶς μὲν
εἰς Χριστιανισμὸν, ποιητικῶς δὲ. Διὰ τοῦτ' ἂν τῆς αἰμῆς
παραλαβεῖν σε καὶ φιλοσοφίας Ἑλλήνων τὰ οἰονεῖ
εἰς Χριστιανισμὸν δυνάμενα γενέσθαι ἐγκύκλια μα-
θήματα, ἢ προπαιδεύματα, καὶ τὰ ἀπὸ γεωμετρίας
καὶ ἀστρονομίας χρήσιμα ἐσόμενα εἰς τὴν τῶν ἱερῶν
Γραφῶν διήγησιν· ἴν', ὡςπερ φασι φιλόσοφον παι-
δες περὶ γεωμετρίας, καὶ μουσικῆς, γραμματικῆς
τε καὶ ῥητορικῆς, καὶ ἀστρονομίας, ὡς συνεργῶν
φιλοσοφίᾳ, τοῦτ' ἡμεῖς εἴπωμεν καὶ περὶ αὐτῆς φιλο-
σοφίας πρὸς Χριστιανισμὸν « Potest igitur ingenium
tuum Romanum te jurisconsultum facere absolutis-
simum, et Græcum philosophum ex iis sectis,
quæ præstantiores habentur. Ego vero omni inge-
nii et animi contentione te uti volebam, quod fi-
nem attinet, ad Christianismum, sed et quoad ef-
fectionem. Idcirco cupiebam e philosophia Græcorum
ea te accipere, quæ ad Christianam doctrinam cir-
culares disciplinæ, vel præludia esse possunt,
quæque ex geometria et astronomia usui futura
sunt ad sacrarum Litterarum interpretationem : ut
quod de geometria, musica, grammatica, rhetorica,
et astronomia philosophi prædicant, tanquam
philosophiæ sociis et adiutoriis, id nos de philo-
sophia ad Christianam religionem dicamus. »

(9) Οὕτω καὶ φιλόσοφος... σοφία δὲ ἐπ. Οὕτω καὶ
φιλοσοφία αὐτῇ πρὸς φιλοσοφίας κτήσιν συνεργεῖ·
ἔστι γὰρ ἡ μὲν φιλοσοφία ἐπιτηδεύσις, ἡ σοφία δὲ
ἐπ. edit. Flor. Φιλοσοφίας in σοφίας mutavit Syl-
burg., quem reliqui editores postea secuti sunt.
Nos integram sententiam ex Philone restituumus.
His porro similia sunt, quæ Stoici de « philoso-
phia » ac « sapientia » tradebant. Plutarchus prin-
cipio lib. I *De placitis philosophor.* : Οἱ μὲν οὖν
Στωϊκοὶ ἔφασαν τὴν μὲν σοφίαν εἶναι θεῶν τε καὶ
ἀνθρωπίνων ἐπιτηδήμην, τὴν δὲ φιλοσοφίαν ἀσκησιν
τέχνης ἐπιτηδεῖου. « Stoici igitur dicebant, sapien-
tiam quidem divinarum humanarumque rerum scien-
tiam esse : philosophiam vero accommodatæ artis
exercitationem. » Clemens *Pædag.* lib. I, cap. ult.,
philosophiam ex mente Stoicorum definit ἐπιτη-
δευσιν λόγου ὁρθότητος. Eandem, quam hic Cle-
mens, sapientiæ definitionem tradit Origenes Con-

quidem exercitatio sapientiae, sapientia vero rerum divinarum et humanarum, et causarum ipsarum scientia. Est enim sapientia domina philosophiae, sicut illa illius, quae praecedit, disciplinae. Si enim philosophia proficitur continentiam et linguae et ventris, et eorum quae sunt sub ventrem, et est propter se eligenda : at multo videbitur venerabilior et praestantior, si exerceatur propter Dei honorem et cognitionem. Eorum autem, quae dicta sunt, per haec praebit Scriptura testimonium. Sara erat olim sterilis, Abraham uxore; cum autem non pareret Sara, ancillam suam nomine Agar Aegyptiam permittit Abraham ad liberorum susceptionem. Sapientia ergo, quae cum fidei cohabitavit (fidelis autem et justus reputatus est Abraham) erat adhuc sterilis et sine liberis in illa generatione, ut quae nihil adhuc Abraham, quod esset ex virtute, peperisset. Merito autem volebat, ut qui etiamnum in progressu erat, cum mundana disciplina (per Aegyptum autem allegorice significatur mundus) prius congregaretur, postea autem ad se quoque accedens divina providentia gigneret Isaac. Interpretatur autem Philo ✕ Agar quidem « incolatum : » hic enim dictum est, « Ne multum sis apud alienam : » Saran autem, « meum principatum. » Licet ergo ei, qui disciplinis prius est institutus, venire ad sapientiam, quae vel maxime principatum oblinet, ex qua crescit genus Israeliticum. Ex quibus ostenditur, sapientiam esse doctrinam comparabilem, ad quam pervenit Abraham, ex contemplatione coele-

✕ P. 334 ED. POTTER. * Proverb. v, 20.

tra Celsum lib. iii, p. 154, ejus partem superius recitavit Clemens *Pædag.* lib. ii, cap. 2, p. 154. Eandem alii philosophiae tribuunt quam a σοφία non distinguunt, Alcinoos *Anim. in Porphy.* cap. 1 : Φιλοσοφία δὲ ἔστιν ἐπιστήμη θεῶν καὶ ἀνθρώπων πραγμάτων. « Philosophia autem est rerum divinarum humanarumque scientia. »

(10) *Σάρρα*. Hæc etiam a Philone didicit Clemens : nam hic haud procul a principio libri superioris memorati in persona Saræ hæc dicit : Ἐστὲ εἰθε οὖν, φησὶ, πρὸς τὴν παιδείαν μου, τὴν τῶν μέσων καὶ ἐγκυκλίων ἐπιστημῶν μέσσην παιδείαν, ἵνα τεκνοποιήσῃ πρότερον ἐξ αὐτῆς· αὐτὴς γὰρ δυνήσῃ καὶ τῶν πρὸς τὴν δέσποιναν ὀμιλιῶν, γενέσεις παίδων γνησίων ἀπόνασθαι. « Ingredere igitur, inquit, ad ancillam meam mediarum et encyclicarum artium mediam disciplinam, ut prius ex ea liberos suscipias; posthac enim poteris ex consuetudine cum domina frui legitimis liberis. » Ibidem plura ejusdem argumenti occurrunt, quibus Philo reliquas artes ac disciplinas sapientiae quodammodo ancillari ostendit.

(11) *Εὐλογισθή*. Scribendum cum Syllurgio *εὐλογισθή*. Respicit enim Rom. iv, 9 : εὐλογισθὴ τῷ Ἀβραάμ ἡ πίστις εἰς δικαιοσύνην.

(12) *Ἀγάρ*. Philo, paulo post verba jam laudata, hæc adjicit : Γένος μὲν ἔστιν Αἰγυπτία, καλεῖται δὲ Ἀγάρ. Τοῦτο δὲ ἐρμηνευθὲν ἔστι παροίκησις. « Si quidem Aegyptia genere, nominatur Agar. Hoc autem si interpretare, est incolatus. »

(13) *τῆς Σάρρα*. Philo non procul a principio libri *Περὶ τῶν χερουβίμ*, etc., ait : Σάρρα δὲ σύμβολον ἀρχῆς ἐμῆς καλεῖται γὰρ ἀρχὴ μου. « Sara vero symbolum principatus mei; significatur enim eo nomine principatus meus. » Ibidem etiam allegoriam Saræ Abrahami et Agar latius prosequitur.

(14) *Διδακτικὴν*. « Docendi potestate præditam, » male vertit Hervetus. Vult enim auctor, « sapien-

A τῆς φιλοσοφίας, ὡς ἐκεῖνη τῆς προπαιδείας. Εἰ γὰρ ἐγκράτειαν φιλοσοφία ἐπαγγέλλεται γλώσσης τε καὶ γαστρὸς, καὶ τῶν ὑπὸ γαστέρα, καὶ ἔστι δὲ αὐτὴν αἰρετὴ· σεμνοτέρα φανέται καὶ κυριώτερα, εἰ θεοῦ τιμῆς τε καὶ γνώσεως ἕνεκεν ἐπιτηδεύοιτο. Τῶν εἰρημένων μαρτυρίαν παρέξει ἡ Γραφὴ διὰ τῶνδε· Σάρρα (10) στείρα ἦν πάσαι, Ἀβραάμ δὲ γυνὴ· μὴ τίκτουσα ἡ Σάρρα, τὴν ἑαυτῆς παιδείαν, ὀνόματι Ἀγάρ, τὴν Αἰγυπτίαν, εἰς παιδοποιῶν ἐπιτρέπει τῷ Ἀβραάμ. Ἡ σοφία τοίνυν, ἡ τῷ πιστῷ σύνοικος, (πιστὸς δὲ εὐλογισθὴ (11) Ἀβραάμ καὶ δίκαιος) στείρα ἦν ἔτι καὶ ἀτεκνὸς κατὰ τὴν γενεὰν ἐκείνην, μηδέπω μηδὲν ἐνάρετον ἀποκυψασα τῷ Ἀβραάμ. Ἠξίου δὲ εὐκρίτως, τὸν ἥδη καιρὸν ἔχοντα προκοπῆς, τῆ κοσμικῆ παιδείᾳ (Αἴγυπτος δὲ ὁ κόσμος ἀλληγορεῖται) συνευνασθῆναι πρότερον, ὑστερον δὲ, καὶ αὐτῆ προελθόντα κατὰ τὴν θεῶν πρόνοιαν, γεννηθῆσαι τὸν Ἰσαάκ. Ἐρμηνεύει δὲ ὁ Φίλων τὴν μὲν Ἀγάρ (12) « παροίκησιν » ἐνταῦθα γὰρ εἴρηται· « Μὴ πολὺς ἴσθι πρὸς ἀλλοτρίαν » τὴν Σάρραν (13) δὲ « ἀρχὴ μου. » Ἐνεστὶν οὖν, προπαιδευθέντα, ἐπὶ τὴν ἀρχικωτάτην σοφίαν ἔλθειν, ἀφ' ἧς τὸ Ἰσραηλιτικὸν γένος αὖξεται. Ἐξ ὧν δείκνυται διδακτικὴν (14) εἶναι τὴν σοφίαν, ἣν μετήλθεν Ἀβραάμ, ἐκ τῆς τῶν οὐρανίων θεᾶς μετιῶν εἰς τὴν κατὰ θεὸν πίστιν τε καὶ δικαιοσύνην. Ἰσαάκ (15) δὲ « τὸ αὐτομαθὲς ἐνδείκνυται » διὸ καὶ Χριστοῦ τύπος εὐρίσκεται. Οὗτος μίᾳ γυναικὶ ἀνήρ, τὸς Ῥεβέκκας, ἦς « ὕμνον ἡν » μεταφράζουσιν· πλείοσι δὲ συνέρχεσθαι ὁ Ἰακώβ (16) λέγεται ὡς ἂν « ἀσκητῆς » ἐρμηνευόμενος. Διὰ πλείονων δὲ

tiam doctrina comparari posse. « Quo sensu Philo, a quo Clemens hæc sumpsit, hac voce usus est, libri *Περὶ τῆς εἰς τὴν προπαιδ.* συνόδου, p. 429 : Διὰ τί; ὅτι καὶ διδακτικὴ ἀρετὴ, ἦν Ἀβραάμ μετεστίν· « Quare? quia virtus, quam Abraham prosequitur, docibilis est. » Si quis tamen διδακτικὴν apud Clementem, et διδακτικὴν apud Philonem substituere malit, haud repugnatio. Sunt enim hujusmodi voces εὐμετάδολοι. Sic enim hujus *Strom.* p. 297, μεθεκτοί pro μεθεκτικοί occurrit, et ἐφεκτοί pro ἐφεκτικοί *Strom.* viii, p. 777. Porro nolium est, Sivoicos etiam docuisse, virtutem esse διδακτικὴν, quod tradit in Zenone Laertius lib. vii, seg. 9f.

(15) *Ἰσαάκ*. Hujus etymon et allegoriam Philoni debet Clemens : qui libri superioris memorati pag. 429 eo alludit : Τὸ δὲ αὐτομαθὲς γένος, οὐ ἐκοινωνησεν Ἰσαάκ. « At genus, » inquit, « a scipso doctum, in quo Isaac censetur, » etc. Deinde Rebecca interpretationem tradit : Καλεῖται δὲ παρὰ μὲν Ἑλλήσιν Ὑπομονὴ, παρὰ δὲ τοῖς Ἑβραίοις Ῥεβέκκα· « Vocatur autem a Græcis Tolerantia, ab Hebræis vero Rebecca. » Quam etymologiam aliis etiam pluribus locis enarrat. Eandem Clemens superius refert *Pædag.* lib. i, cap. 5, p. 90 edit. Paris.

(16) *Ὁ Ἰακώβ*. Philo, loco superius dicto, hæc adjicit : Καὶ ἡ δὲ ἀσκήσεως τελομένη, περὶ ἣν Ἰακώβ ἐσπουδακέναι φαίνεται διὰ πλείονων γὰρ καὶ διαφερόντων αἰ ἀσκήσεις δογμάτων, ἡγουμένων, προπατανώντων, ὑστεριζόντων, πόνους τότε μὲν ἐλάττους, τότε δὲ μείζους ἔχοντων. « Ibidem quæ per meditationem absolvitur, quod genus virtutis Jacob sectatum apparatus : meditationes enim constant ex compluribus variis dogmatibus, antecedentibus, consequentibus, citius aut serius occurrentibus, et labores nunc minores, nunc majores exhibentibus. » Quæ verba Clemens abbreviavit.

καὶ διαφερόντων αἱ ἀσκήσεις δογμάτων ὅθεν καὶ Ἰσραήλ (17), οὗτος μετονομάζεται. ὁ τῷ ἔντι « διορατικός, » ὡς ἂν πολυπειρὸς τε καὶ ἀσκητικός. Εἴη δ' ἂν τι καὶ ἄλλο δηλούμενον διὰ τῶν τριῶν προπατέρων, κυρίαν εἶναι τὴν σφραγίδα τῆς γνώσεως, ἐκ φύσεως, καὶ μαθήσεως, καὶ ἀσκήσεως συνεστῶσαν. Ἐχοῖς δ' ἂν καὶ ἄλλην εἰκόνα τῶν εἰρημένων, τὴν Θήμαρ (18) ἐπὶ τριόδου καθεσθῆσαν, καὶ πόρνης δόξαν παρασχούσαν· ἦν ὁ φιλομαθῆς Ἰούδας, (« δυνατός (19) » δὲ ἐρμηνεύεται,) ὁ μὴ δὲν ἀσκητῶν καὶ ἀδιερεύνητον καταλιπὼν, ἐπεσκέφατο, καὶ πρὸς αὐτὴν ἐξέκλινε, ὡς ἄνωγν τὴν πρὸς τὸν Θεὸν ὁμολογίαν. Διὰ τοῦτο καὶ ὁ Ἀβραάμ, παραζηλοῦστος τῆς Σάρρας τὴν Ἀγάρ παρευδοκίμουσαν αὐτὴν (20), ὡς ἂν τὸ χρήσιμον ἐκλεξάμενος μόνον τῆς κοσμικῆς φιλοσοφίας, « Ἰδοὺ ἡ παιδεία ἐν ταῖς χερσὶ σου· χροῦ αὐτῆ ὡς ἂν σοὶ ἀρεστὸν ἦ, » φησί· δηλῶν ὅτι, Ἀπαύξομαι μὲν τὴν κοσμικὴν παιδείαν, καὶ ὡς νεωτέραν, καὶ ὡς συνθεραπευτικὴν τὴν δὲ ἐπιστήμην τὴν σὴν, ὡς τελείαν δέσποιναν, τιμῶ καὶ σέβω. « Καὶ ἐκάκωσεν (21) αὐτὴν Σάρρα· » ἴσον τῷ, Ἐσωφρόνισε

✕ P. 355 ED. POTTER, 285 ED. PARIS.

✓ (17) Ἰσραήλ. Philo ejusdem libri p. 451 : Ἰσραήλ γὰρ ὄρων Θεὸν ἐρμηνεύεται. « Israel enim videns Deum » explicatur. » Sed Clemens fortasse ea Philonis verba præ oculis habuit, quæ occurrunt libri *Περὶ μέθης* p. 251 : Ἦνίκα γοῦν ὁ ἀσκητῆς Ἰακώβ, καὶ τοὺς ἀρετῆς ἀθλοὺς διαβλῶν, ἐμελλεν ἀκοῆς ὀφθαλμῶν ἀντιδιδόναι, καὶ λόγου ἐργων, καὶ προκοπῆς τελειότητος, τοῦ φιλοδώρου Θεοῦ βουληθέντος αὐτοῦ τὴν διάνοιαν ἐνοματιῶσαι, ἵνα ταῦτ' ἐναργῶς ἴδῃ, ἢ πρότερον ἀκοῆ παρλάμβανε· (πιστοτέρα γὰρ ὄψις ὤτων) ἐπήγησαν οἱ χρησμοί· Οὐ κληθήσεται τὸ ἄνομα αὐτοῦ Ἰακώβ, ἀλλὰ Ἰσραήλ ἔσται σου τὸ ἄνομα, ὅτι ἰσχυσας μετὰ Θεοῦ καὶ μετὰ ἀνθρώπων δυνατῶς. Ἰακώβ μὲν οὖν μαθήσεως καὶ προκοπῆς ἄνομα, ἀκοῆς ἐξηρητημένον δυνάμεων, Ἰσραήλ δὲ τελειότητος. Ὅρασιν γὰρ Θεοῦ μηνύει τὸ ἄνομα. « Quando igitur exercitator ille Jacob exantans virtutis certamina, pernitaturus erat aures pro oculis, verba pro operibus, profectum præ perfectione, benignissimo Deo volente illustrare mentis ejus oculos, ut jam manifeste cerneret, quæ prius auditu perceperat (oculis enim tutius creditur, quam auribus), insonuit ei hoc oraculum : « Non nominaberis posthac Jacob, sed Israel erit nomen tuum, quia cum Deo validus fuisti, et cum hominibus. » Est igitur Jacob discentis et proficientis nomen, pendens ex auditu viribus, perfecti vero Israel. Nam « visionem Dei » nomen id significat. « Eamdem etymologiam superius tradidit Clemens, *Pædag.* lib. 1, c. 7, p. 140 edit. Paris., et infra *Strom.* II, p. 367. Eo alludunt *Constitutiones apostolicæ*, lib. VII, cap. 36 : Τὸν ἀληθινὸν Ἰσραήλ, τὸν θεοφιλῆ, τὸν ἁγῶντα Θεόν « Verum Israel, Deo charum, quique Deum videt. » Optatus Milevitanus sub fin. lib. II : « Israel, id est, qui mente Deum videat. » Justino martyri *Dialogi cum Tryphone*, pag. 354, Israel est ἀνθρώπος νικῶν δυνάμει. « Homo vincens virtutem ; » Tertulliano « cum Deo invalescens. » Qui de « visione Dei » loquuntur, Isaacem ducunt a verbo Ἰσρα. Sed longe præstat alia etymologia et sacris Scripturis petita, a verbo ἰσρα et nomine שר, secundum quam Israel Josepho est ἀντιστάς ἀγγέλω θεῶ. Hieronymo Israel est *princeps cum Deo*, vel, *principes Dei*. « Quamvis igitur, » inquit, « grandis auctoritatis, et eloquentiæ, et ipsorum umbra nos opprimat, qui Israel « virum, » sive « mentem videntem Deum » transtulerunt ; nos magis Scripturæ, et angeli, et Dei, qui ipsium Israel vocavit, auctoritate ducimur, quam cuiuslibet

stium transiens ad eam, quæ ex Deo est, fidem et justitiam. Per Isaac autem id, quod « per se didicit, » indicatur. Quare etiam Christi typus invenitur. Is fuit vir unius uxoris, nempe Rebeccæ, quam transferunt « tolerantiam. » Dicitur autem Jacob congregari cum pluribus, ut qui exponatur « exercitator. » Fiunt autem exercitationes per plura et differentia dogmata. Unde hic etiam nominatur Israel, qui revera est vi « perspicendi » præditus, ut qui sit multarum rerum peritus, et ad exercendum accommodatus. Fuerit etiam aliquid aliud quod significatur per tres illos priores patres, nempe esse firmum ac validum cognitionis signaculum, quod constat ex natura, et doctrina, et exercitatione. Habueris autem etiam aliam eorum, quæ dicta sunt, B similitudinem, Thamar, quæ sedit in trivio, 123 et visa est esse meretrix, quam studiosus Judas ✕ (exponitur autem « potens »), qui nihil relinquit, quod non consideret ac scrutetur, consideravit, et ad eam declinavit, servans eam, quam habuit, in Deum « confessionem. » Unde etiam Abra-

eloquentiæ sæcularis. » Verum in Hebraicis vocibus explicandis sæpe lapsi sunt Patres Græci Latinique.

(18) Θήμαρ. Vulg. Bibliis Θάμαρ est, Gen. xxxviii. SYLBURG. — Porro hanc etiam allegoriam e libro Philonis superius dicto sumpsit Clemens, pag. 442 : Θάμαρ ἐπὶ τριόδου καθέζεται, πόρνης δόξαν παρασχούσα τοῖς ὀδοῦ βαδίζουσιν, ἵνα οἱ περιέργως ἔγοντες, ἀνακαλύψαντες ἀναφῆνωσι, καὶ καταθέσονται τὸ ἄψαυτον καὶ ἀμίαντον καὶ παρθένιον ὄντως αἰδοῦς καὶ σωφροσύνης εὐπρεπέστατον κάλλος· τίς οὖν ὁ ἐξεταστικός, καὶ φιλομαθῆς, καὶ μὴ δὲν ἀσκητῶν καὶ ἀδιερεύνητον τῶν ἐγκεκαλυμμένων πραγμάτων παραλιπεῖν ἀξίων ἔστιν, ὅτι μὴ ὁ ἀριστράτης, καὶ βασιλεὺς, καὶ ταῖς πρὸς Θεὸν ὁμολογίαις ἐμμένον τε καὶ χαίρων, ἄνομα Ἰούδας ; « Thamar sedit in trivio, pro meretrice se ostentans prætereuntibus, ut curiosior quispiam velum detrahat, et in temerati virgineique pudoris publicitatem decen-tissimam conspiciat. Sed quis est ille quæsitior discendi cupidus, nihil indiscussum et inexploratum sinens, nisi summus ille dux et rex, libenter perstans in icto semel cum Deo fœdere, Judas nomine ? »

(19) Δυνατός. Philoni Judas est Κυρίω ἐξομολόγησις, lib. *De plantatione Noe*, pag. 253 : Ἰούδας, ὃς ἐρμηνεύεται Κυρίω ἐξομολόγησις. « Judas, qui explicatur *Domino confessio*. » Idem, lib. 1 *De legis allegor.* pag. 55 : Τοῦ μὲν ἐξομολογουμένου ὁ Ἰούδας σύμβολον « Judas confidentem » significat. » Ad quod etiam non solum alludit Philo in verbis proxime superiori nota allatis, sed etiam Clemens in his quæ jam sequuntur : Σώζων τὴν πρὸς Θεὸν ὁμολογίαν· « Servans confessionem in Deum. » Et *Strom.* VII, p. 763 : Ἰουδαία γὰρ ἐξομολόγησις ἐρμηνεύεται « Judæa enim exponitur confessio. » *Constitutionum apostol.* lib. II, cap. 60 : Ἰούδας γὰρ ἐξομολόγησις ἐρμηνεύεται. « Judas enim confessio exponitur. » Ubi hæc adnotavit Cotelerius : « Fassi sunt auctores Judæa de confessione et laude confessorum et laudatore interpretantur. At Clementi Alexandrino in *Miscellaneo* I, p. 285, « Judas » est « potens, » δυνατός, τῷ quippe significat « robur » ac « potestatem, » et : τῷ « dejecit, » quod est potentis. »

(20) Αὐτή. F. αὐτῆ SYLBURG. — Hæc etiam Clemens sumpsit e libro Philonis *De cong. quæv. erud. gratia*, p. 446.

(21) Καὶ ἐκάκω. Philo libri jam dicti pag. 447 : Διόπερ ἐπιφέρει· Καὶ ἐκάκωσεν αὐτὴν, ἴσον τῷ ἐνοθετήσῃ καὶ ἐσωφρόνισι· « Quapropter mox additur : Et afflixit eam : ac si dixisset, castigavit, et coegit

hom. cum Sara æmularetur Agar, quæ erat in majori quam ipsa existimatione, ut qui sæcularis philosophiæ solum id, quod est utile, elegisset, « Ecce, » inquit^a, « ancilla in manibus tuis, utere ea ut lubet. » Quasi diceret : Sæcularem quidem amplector doctrinam, et ut juniorem, et ut conservam : scientiam autem tuam, ut perfectam dominam, honoro, et colo. « Et affixit eam Sara, » quod perinde est ac^b correxit et admonuit. Recte itaque dictum est : « Noli negligere disciplinam Domini, neque defatigeris cum ab eo argueris. Quem enim diligit Dominus, castigat : flagellat autem omnem filium, quem recipit^b. » Ac prædictæ quidem Scripturæ, cum eas in aliis locis examinabimus, alia mysteria representare comperientur. Hic vero id solum dicimus, quod philosophia inquisitionem veritatis et naturæ rerum contineat : hæc autem est veritas, de qua ipse dixit Dominus : « Ego sum veritas^c. » Et rursus, quod disciplina, quæ præcedit eam, quæ est in Christo, quietem, exerceat mentem et excitet intelligentiam, generando ingenii acumen aptum ad inquirendum per veram philosophiam, quam inventam, vel potius acceptam, mystæ habent ab ipsa Veritate.

CAPUT VI.

In titutione plerumque, non natura, bonos fieri, multumque ad eruditionem virtutem conferre.

Multum autem confert ea promptitudo, quam prævia exercitatio conciliat, ad videndum ea quæ oportet : mentis autem fuerint exercitatio ea quæ mente possunt percipi. Triplex autem eorum natura, quæ in quantis continuis, et quantis discretis, et iis, quæ sunt dicenda, consideratur. Quæ enim ex demonstrationibus conficitur oratio, perfectam animæ fidem facit ejus, quod consequitur, ut non putet id, quod demonstratum est, aliter se habere : nec sinit ut iis succumbat, quæ nobis per fraudem incurrunt. In his ergo disciplinis a sensilibus expurgatur et excitatur anima, ut possit veritatem perspicere. Victus enim, et bona eruditio, si servetur, bonas efficit naturas : et ✕ bonæ naturæ talem suscipientes disciplinam, fiunt adhuc prioribus meliores, cum ad alia, tum ad gignendum, quemadmodum in aliis animalibus. Unde etiam dicit : « Vade ad formicam, o piger, et efficere illa sapientior, » quæ « multum » et omnis generis « nutrimentum recondit tempore messis » adversus minas hiemis^d. « Aut vade ad apem, et discite quam laboriosa sit : ipsa enim omne pratum depascens, unum favum generat. » Si autem « oras in cella^e » sicut docuit Dominus « adorare spiritu^f, » non utique cura tua solum circa domum versabitur, sed etiam

Πολλὰ δ' ἡ ἐτοιμότης πρὸς τὰ δέοντα ὄρῃν διὰ τῆς προγυμνασίας συμβάλλεται· εἴη δ' ἂν γυμνασία τῶ νῦν τὰ νοητά. Τριττὴ δὲ ἡ τούτων φύσις, ἔν τε ποσοῖς, καὶ πηλίκις, καὶ λεκτοῖς θεωρουμένη. Ὁ γὰρ ἀπὸ τῶν ἀποδείξεων λόγος, ἀκριβοῦς πιστεῖν ἐντίθησι τῇ ψυχῇ τοῦ παρακολουθοῦντος, ὥστε μὴ ἂν ἄλλως ἔχῃεν τὸ ἀποδειχθὲν οἰεσθαι· τοῖς τε αὖ δι' ἀπίστην ὑποτρέχουσιν ἡμῖν, ὑποπίπτειν οὐκ ἔξ. Ἐν τούτοις οὖν τοῖς μαθήμασι ἐκκαθαίρεται τε τῶν αἰσθητῶν, καὶ ἀναζωπυροῦνται ἡ ψυχῇ, ἵνα δὴ ποτε ἀληθειαν διδῆνθαι δυναθῇ. Τροφή (25) γὰρ, καὶ ἡ παιδεύσις ἡ χρηστὴ σωζομένη, φύσει ἀγαθὰ ποιεῖ· καὶ αἱ φύσεις αἱ χρησταί, τοιαύτης παιδείας ἀντιλαμβάνονται, ἔτι βελτίους τῶν πρότερον φύονται εἰς τε τὰ ἄλλα, καὶ εἰς τὸ γεννᾶν, ὥσπερ καὶ ἐν τοῖς ἄλλοις ζώοις. Διὸ καὶ φησιν· « Ἴδι πρὸς τὸν μύρμηκα, ὃ ὀκνηρὸν καὶ γενοῦ ἔχει οὐ σοφώτερος, » ὅς « πολλὴν » καὶ παντοδαπὴν ἐν τῷ ἀμῆτι παρατίθεται πρὸς « τὴν τοῦ χειμῶνος » ἀπειλήν « τὴν τροφὴν » ἢ, Πορεύθητι πρὸς τὴν μέλισσαν, καὶ μάθε ὡς ἐργάτις ἐστί· καὶ αὕτη γὰρ, πάντα τὸν λειμῶνα ἐπινεμομένη, ἐν κηρίῳ γεννᾷ. » Εἰ δὲ « ἐν τῷ ταμείῳ εὐχῇ, » ὡς ὁ Κύριος ἐδίδαξε « πνεύματα προσκυνεῖν, » οὐκ ἔτι περὶ τὸν οἶκον εἴη ἂν μόνῃ ἡ οἰκονομία, ἀλλὰ καὶ περὶ τὴν ψυχὴν, τίνα τε ἐπινεμητέον αὐτῇ, καὶ ὅπως, καὶ ὅπου· τίνα τε ἀποθετέον καὶ ἐπιθησαυριτέον εἰς αὐ-

✕ P. 536 ED. POTTER, 286 ED. PARIS. ^a Gen. xvi, 6. ^b Prov. iii, 11, 12. Heb. xii, 5, 6. ^c Joan. xiv, 6. ^d Prov. vi, 6, 8. ^e Matth. vi, 6. ^f Joan. iv, 23.

officium facere. » Item paulo post p. 449, Salomonis dictum recitat, quod hic apud Clementem sequitur.

(22) Παιδείας ὁ. Ἰδέ, μὴ ὀλιγώρει παιδείας Κυρίου, Prov. Ἰδέ μου, μὴ ὀλιγώρει. Philo. eodem modo hæc verba recitat, quo Clemens. Mox, καὶ μὴ ἐκλύου pro μὴδὲ ἐκλύου, Philo. Dein, ἐλέγχει pro παιδεύει, Proverb. et Philo : sed παιδεύει exstat. Hebr.

(25) Τροφῆς. Scribi etiam possit τύπος, « typos. »

Sic paulo superius Isaac dicitur Χριστοῦ τύπος.

(24) Ἦν εὐρόντες, μ. Malim sic distinguere : Ἦν εὐρόντες, μᾶλλον δὲ εὐληφότες παρ' αὐτῆς τῆς Ἀληθείας, ἔχ. « Quam inventam, v. l. potius ab ipsa Veritate acceptam, habent mystæ. » Ubi per « veritatem » intelligit Christum.

(25) Τροφή. « Victui » comparat scientias : quippe quibus mens nutrita et aucta, ad « generationem, » seu inventionem, apta fit, quemadmodum victi corpus.

τήν· καὶ ὅτε ταῦτα προκομιστέον, καὶ πρὸς οὐστίνας. Οὐ γὰρ φύσει, μαθήσει δὲ, οἱ καλοὶ κάγαθοι γίνονται, καθάπερ ἰατροὶ καὶ κυβερνήται. Ὁρώμεν γοῦν κοι-
 νῶς οἱ πάντες τὴν ἄμπελον καὶ τὸν ἵππον· ἀλλ' ὁ
 μὲν γεωργὸς εἰσεται, εἰ ἀγαθὴ πρὸς καρποφορίαν, ἢ
 κακὴ ἢ ἄμπελος· καὶ ὁ ἵππικὸς ἄθυμον (26), ἢ τα-
 χὴν διακρίνει βρβίως· τὸ δ' ἄλλους παρ' ἄλλους εὖ
 πεφυκέναι πρὸς ἀρετὴν, ἐπιτηδεύματα μὲν τινα τῶν
 οὕτω πεφυκῶτων παρὰ τοὺς ἑτέρους ἐνδείκνυται· τε-
 λειότητα δὲ κατ' ἀρετὴν, οὐδ' ἦν τιν' οὖν τῶν ἄμεινον
 φόντων κατηγορεῖ, ὅποτε καὶ οἱ κακῶς πεφυκότες
 πρὸς ἀρετὴν, τῆς προσηκούσης παιδείας τυχόντες,
 ὡς ἐπίπαν καλοκάγαθίας ἦνυσαν· καὶ αὐτὰ ἐναντία,
 οἱ ἐπιτηδελῶς φόντες, ἀμελεῖα γεγύνασι κακοί. Φύ-
 σει δ' αὐτὸν κοινωκόους καὶ δικαίους ὁ θεὸς ἡμᾶς ἐδη-
 μιούργησεν, ὅθεν οὐδὲ τὸ δίκαιον ἐκ μόνης φαινε-
 σθαι τῆς θέσεως βρβέρον· ἐκ δὲ τῆς ἐντολῆς ἀναξω-
 πυρεῖσθαι· τὸ τῆς δημιουργίας ἀγαθὸν νοητέον, μαθή-
 σει παιδευθεῖσθαι τῆς ψυχῆς ἐθέλειν αἰρεῖσθαι τὸ κάλ-
 λιστον (27). Ἀλλὰ καθάπερ καὶ ἀνευ γραμμάτων πι-
 στὸν εἶναι δυνατόν φαμεν· οὕτω συνεῖναι (28) τὰ ἐν
 τῇ πίστει λεγόμενα οὐχ οὐόντε, μὴ μαθόντα, ὁμολογοῦ-
 μεν. Τὰ μὲν γὰρ εὖ λεγόμενα προσέσθαι, τὰ δὲ ἄλ-
 λότρια μὴ προσέσθαι, οὐχ ἀπλῶς ἢ πίστις, ἀλλ' ἢ
 περὶ τὴν μάθησιν πίστις ἐμποιεῖ. Εἰ δ' ἢ ἀγνοία, ἀπαι-
 δευσία τε ἅμα καὶ ἀμαθία, τὴν ἐπιστήμην τῶν θεῶν
 καὶ ἀνθρωπίνων ἐντίθησι τῇ διδασκαλίᾳ, ἀλλ' ὡς ἐν
 πινυτῇ βίου ὁρθῶς ἐστι βίου, οὕτω δὲ καὶ ἐν περιου-
 σίᾳ ἔξῃσσι· καὶ βῆρον ἅμα καὶ ὁἴκτον σὺν τῇ προ-
 παιδεῖα θηρᾶσαι ἂν τινα τὴν ἀρετὴν ὁμολογοῦμεν,
 οὐδὲ δίχα τούτων ἀθήρατον οὔσαν· πλὴν καὶ τότε τοῖς
 μεμαθηκόσι, καὶ τὰ αἰσθητήρια (29) συγγεγυ-
 μνασμένοις. « Μῖσος μὲν γὰρ, » φησὶ ὁ Σολομῶν,
 « ἐγείρει νεῖκος, ὁδοὺς δὲ ζυφῆς φυλάσσει παιδεία· » ὡς
 μὴ ἀπατηθῆναι, ὡς μὴ κλαπηθῆναι πρὸς τῶν ἐπὶ βλάβῃ
 τῶν ἀκρωμένων κακοτεχνίαν ἡσυχρότων. « Παι-
 δεῖα (30) δὲ ἀνεξέλεγκτος (31) πλανᾶται, » φησὶ· καὶ χρῆ
 μετεῖναι τὸ ἐλεγκτικὸν εἶδος, ἔνεκα τοῦ τὰς ἐλξῆς
 τὰς ἀπατηλὰς διακρούεσθαι τῶν σοφιστῶν· Εὖ γοῦν
 καὶ Ἀνάξαρχος εὐδαιμονικῶς (32) ἐν τῷ *Περὶ βασι-
 λείας* γράφει· « Πολυμαθεὶν κάρτα μὲν ὠφελεῖ,
 κάρτα δὲ βλάπτει τὸν ἔχοντα· ὠφελεῖ μὲν τὸν ἀξιον
 ὄντα (33), βλάπτει δὲ, τὸν βηθίδως φωνέοντα πᾶν
 ἔπος, κ' ἐν πινυτῇ δῆμῳ. Χρῆ δὲ καιροῦ μέτρα εἰδέ-

A admodum, et quantum; et quænam sint reponenda, et in ipsam recondenda; et quando ea asse-
 renda, et ad quæ. Non enim natura, sed doctrina
 viri boni et honesti sunt, quemadmodum medici et
 gubernatores. Omnes itaque communiter videmus
 vitem et equum: sed sciet quidem agricola, vitisne
 ad ferendum fructum bona sit, an mala; et qui equo-
 rum habet cognitionem, facile discernit ignavum
 vel celerem. Alios autem esse aliis natura ad virtu-
 tem aptiores, ostendunt quidem quædam studia eor-
 um, qui sunt aliis natura aptiores; virtutis autem
 perfectionem inesse istis, qui sunt meliori natura,
 nullam arguit, quod etiam qui natura minime apti
 sunt ad virtutem, eam quam par est assecuti disci-
 plinam, vel ad omne genus probitatis et honestatis
 pervenerint; et contra, qui natura apti erant ad
 virtutem, evaserint mali negligentia et incuria.
 Cum vero nos natura ad societatem aptos justosque
 Deus fabricatus est, justitia ex sola constitutione
 oriri dicenda non est, sed potius id, quod a crea-
 tione inerat, bonum vi præcepti suscitari intelli-
 gendum est, cum ex doctrina didicerit anima velle
 quod optimum est eligere. Sed quemadmodum vel
 sine litteris fidelem posse esse dicimus, ita quæ in
 fide dicuntur non posse intelligere eum, qui non
 est doctus, confitemur. Quæ enim bene dicuntur
 admittere, aliena autem non admittere
 non simplex fides, sed ea demum, quæ cum doct-
 rina juncta est, efficit. Quod si ignorantia, im-
 peritia simul et incitia, rerum divinarum et hu-
 manarum scientiam æque affert ac doctrina: at
 quemadmodum in egestate licet recte vivere, ita
 etiam licet in abundantia: quin et facilius simul
 et celerius disciplinis liberalibus institutum posse
 aliquem virtutem assequi confitemur: quæ tamen
 non est ejusmodi, ut sine iis capi non possit;
 sed tunc quoque ab iis, qui didicerunt, et sensus ha-
 bent exercitatos. ✕ « Odium enim, » inquit Salomon,
 « excitat contentio, vias autem vitæ custodit disci-
 plina »; » ut non decipiamur neque circumveniamur
 ab iis qui, ad auditorum perniciem, improbam artem
 exercuerunt: « Disciplina autem vagatur, » inquit, « in-
 confutabilis »; » Oportet itaque arguendi et refellendi
 genus persequi, ut sophistarum fallaces repellamus

✕ P. 537 ED. POTTER, 287 ED. PARIS. a Prov. x, 12, 17. b Ibid., 17.

(26) Ἄθυμον. Forte verius βῆθυμον, « segnem. » D sumptis, Latine vertendis. Lowtu.

Sylburg. (27) Τὸ κάλλιστον. Videtur respexisse ad illud Theognidis: Κάλλιστον τὸ δικαιοτάτον. « Res pul-
 cerrima, quæ justissima. » Idem Aristoteles docet in *Ethic. ad Nicomachum*. F. Morellus P. R. COLLECT.

(28) Συνεῖναι. H. mavult συνίεναι, præc. temp. Sylburg.

(29) Τὰ αἰσθητήρια. Respicit Hebr. v. 14: Τελειὼν δὲ ἐστὶν ἡ στερεὰ τροφή, τῶν διὰ τὴν ἔξιν τὰ αἰσθη-
 τήρια γεγυμνασμένα ἐγόντων πρὸς διάκρισιν καλοῦ τε καὶ κακοῦ.

(30) Παιδεῖα. Rectius vulg. Biblia Prov. x, παι-
 δεῖα, dat. casu. Sylburg.

(31) Ἀνεξέλεγκτος. « Correctionem descrens, »
 v. « contemnens. » Nescit interpret hoc e Prov. x,
 47. secundum LXX desumptum: alibi etiam tur-
 pissime lapsus est in sententiis e Græco τῶν Ὁ de-

(52) Εὖ γοῦν καὶ Ἀνάξαρχος εὐδαιμονικῶς. Εὐδαιμονικῶς agnoscit etiam *Építome* ms. H. du-
 bitat, an legendum sit ὁ εὐδαιμονικός. Sylburg. —
 Vel, retenta voce εὐδαιμονικῶς, scribendum: Εὖ
 γοῦν Ἀνάξαρχος καὶ εὐδαιμονικῶς. « Bene igitur
 Anaxarchus, ac prout decebat eum, qui εὐδαιμο-
 νικός » dictus est. Scribit enim Laertius in Anaxar-
 cho. Οὗτος διὰ τὴν ἀπάθειαν καὶ εὐκολίαν τοῦ βίου
 εὐδαιμονικός ἐκαλεῖτο. « Hic Anaxarchus ob animi
 constantiam, et facilem vivendi rationem fortuna-
 tus appellabatur. » Idem tradunt etiam *Ælianus*
Variæ historiæ lib. ix, cap. 37, et *Sextus Empiri-
 cus* lib. *Adv. mathematicos* pag. 446. Id cognominis
 nonnullis etiam aliis datum, scribunt Athenæus lib.
 xii, et Laertius in sui operis præfatione.

(35) Τὸν ἀξιον ὄντα. H., τὸν μὴ διεξιόντα. Syl-
 burg.

opiniones. Recte profecto ac divine Anaxarchus scribit in libro *De regno* : « Multa ac varia doctrina multum quidem juvat, multum autem lædit eum, qui eam possidet. Juvat quidem eum, qui dignus est : lædit autem eum, qui quidvis dicit, et coram universo populo. Oportet autem scire mensuram temporis. Hic est autem finis sapientiæ. Quicumque autem canunt præ foribus, etiamsi quid sapienter ac perite cecinerint, non reputantur sapientes, sed opinionem subeunt stultitiæ. » Et Hesiodus :

124 Musarum, reddunt hominem quæ multa
Divinum, vocalem.

In verbis enim copiosum dicit « multa loquentem; » acrem autem ac vehementem, « vocalem; » et « divinum, » eum, qui est peritus, et philosophus, et sciens veritatis.

Μουσάων, αὐτ' ἄνδρα πολυφράδεοντα τιθεῖσαι
Θέσπιον, αὐδέηεντα·

εὖ πορον μὲν γὰρ ἐν λόγοις, « τὸν πολυφράδεοντα » λέγει· δεινὸν δὲ, « τὴν αὐδέηεντα (35) » καὶ « θέσπιον, » τὸν ἔμπειρον, καὶ φιλόσοφον, καὶ τῆς ἀληθείας ἐπιστήμονα.

CAPUT VII.

Philosophiam ad divinam virtutem viam aperire, eamque non particularis alicujus sectæ, sed eclecticam.

Apparet itaque, præcedentes illas liberales Græcorum disciplinas, una cum ipsa philosophia, venire divinitus ad homines, non principaliter, sed quemadmodum imbres erumpunt in terram bonam, et in firmum, et super domos. Similiter autem germinat et herba et frumentum, et nascitur etiam ficus in monumentis, et si qua est arbor impudentior. Et quæ temere nascuntur, in specie quidem supra ea, quæ vera sunt, emergunt, quoniam eandem pluviam vim assequuntur; sed non eandem habent gratiam, quam ea, quæ in solo pingui nata sunt, ut quæ statim exsiccari vel velli soleant. Porro autem huic quoque loco est utilis parabola « sementis », quam Dominus est interpretatus. Unus enim est agricola terræ, quæ est in hominibus, qui a principio seminat a constitutione mundi nutritia semina, qui illis unoquoque tempore Dominum Logon impluit; tempora autem et loca, quæ susceperunt, genere differentiam. Et alioqui agricola non solum frumentum (etsi hujus quoque plures sint differentiæ), sed etiam alia semina seminat, ✕ hordeum, fabas, pisa, cicer, et semina quæ olera in hortis producunt, et flores. Eiusdem est autem agriculturæ, et plantandi officium, et operandi quæcumque pertinent ad ipsa plantaria, hortos, et pomaria, et in summa, ad omnis generis arbores producendas et alendas. Similiter autem non sola ars pascendarum ovium, sed et boum equorumque et canum alendorum et curandarum apum artes omnes, et, ut summam dicam, quæ in curandis gregibus animalibusque nutriendis versantur, inter se quidem secundum magis et minus differunt, sed sunt omnes vitæ utiles. Philosophiam autem, non dico Stoicam, nec Platoniam, aut Epicuream, et Aristotelicam, sed quæcumque ab his sectis recte dicta sunt, quæ docent justitiam cum pia scientia, hoc solum selectum, dico philoso-

Καταφαίνεται· τοίνυν προπαιδεία ἡ Ἑλληνική, σὺν καὶ αὐτῇ φιλοσοφίᾳ θεόθεν ἦκειν εἰς ἀνθρώπους, οὐ κατὰ προηγούμενον, ἀλλ' ὅν τρόπον οἱ ὑετοὶ καταρῆγνυνται εἰς τὴν γῆν τὴν ἀγαθὴν, καὶ εἰς τὴν κοπρίαν, καὶ ἐπὶ τὰ δώματα. Βλαστάνει δ' ἡμοίως καὶ πόα καὶ πυρός· φύεται τε καὶ ἐπὶ τῶν μνημάτων συκῆ, καὶ εἴ τι τῶν ἀναιδεστέρων δένδρων· καὶ τὰ φύόμενα ἐν τύπῳ προκύπτει τῶν ἀληθῶν· ὅτι τῆς αὐτῆς τοῦ ὑετοῦ ἀπέλαυσε δυνάμειος· ἀλλ' οὐ τὴν αὐτὴν ἐσχῆκε χάριν τοῖς ἐν τῷ πλῆθει φυσῖσιν, ἤτοι ξηρανθέντα, ἢ ἀποτιλθέντα. Καὶ δὴ κἀναυθὰ χρησιμεύει ἡ « τοῦ σπόρου » παραβολή, ἣν ὁ Κύριος ἡρμήνευσεν. Εἰς γὰρ ὁ τῆς ἐν ἀνθρώποις γῆς γεωργός, ὁ ἄνωθεν σπείρων ἐκ καταβολῆς κόσμου τὰ θρησκευτικὰ σπέρματα, ὁ τὸν Κύριον καθ' ἕκαστον καιρὸν ἐπομβρίσας Λόγον· οἱ καιροὶ δὲ καὶ οἱ τόποι οἱ δεκτικοὶ τὰς διαφορὰς ἐγέννησαν. Ἄλλως τε ὁ γεωργός οὐ πυροῦς μόνον, (καίτοι καὶ τούτων πλείους εἰσὶ διαφοραὶ) σπείρει δὲ καὶ τὰ ἄλλα σπέρματα, κριθᾶς τε καὶ κυάμους, καὶ πῖστον, καὶ ἄρακα, καὶ τὰ κηπευόμενα, καὶ τὰ ἀθροεντικὰ σπέρματα. Τῆς αὐτῆς δὲ γεωργίας καὶ ἡ φυτουργία, καὶ ἐργάζεσθαι ὅσα εἰς αὐτὰ τε τὰ φυτώρια, καὶ εἰς παραδείσους, καὶ τὰ ὄρατα, καὶ ὅπως παντοίων δένδρων φύσιν καὶ τροφήν. Ἄσάτως δὲ οὐχ ἡ ποιμενικὴ μὲν, ἀλλὰ καὶ ἡ βουκολικὴ; ἱπποτροφικὴ τε καὶ κυντροφικὴ, καὶ μελισσοτροφικὴ, τέχνη πᾶσαι· συνελόντι δ' εἰπεῖν, ἀγελοκομικὴ τε καὶ ζωτροφικὴ ἀλλήλων μὲν τῷ μᾶλλον καὶ ἥττον διαφέρουσι, πλὴν αἱ πᾶσαι βιωφελεῖς. Φιλοσοφίαν δὲ, οὐ τὴν Στωικὴν λέγω, οὐδὲ τὴν Πλατωνικὴν, ἢ τὴν Ἐπικούρειον τε, καὶ Ἀριστοτελικὴν· ἀλλ' ὅσα εἴρηται παρ' ἑκάστη τῶν αἱρέσεων τούτων καλῶς, δικαιοσύνην μετὰ εὐσεβοῦς ἐπιστήμης ἐκδιδάσκοντα, τοῦτο σύμπαν τὸ ἐκλεκτικὸν (36) φιλοσοφίαν φημί. Ὅσα δὲ ἀνθρωπίνων λογισμῶν ἀποτεμόμενοι παρεχάραξαν, ταῦτα οὐκ ἂν ποτε θεῖα εἴποιμ' ἂν. Ἥδη δὲ κάκεινο σχο-

✕ P. 338 ED. POTTER, 288 ED. PARIS. * Matth. xiii, Marc. iv.

(34) Ὅσοι δὲ καὶ θ. *Epitome ms.*, ὅσοι δὲ καὶ θεοῦ βῆσιν αἰδουσιν. Ἄν πη πεπνυμένα αἰδῶσιν... II. SYLBURG.

(35) Δεινὸν δὲ τὴν αὐδέηεντα. Respexisse videtur

Homeri de Circe dictum, *Odys.* K, vers. 136 :

Κίρκη ἐπὶ Λόκαμος, δεινὴ θεὸς αὐδέηεντα.
Circe pulchricoma acris dea vocalis.

(36) Τὸ ἐκλεκτικόν. Probat hic Clemens eorum

πῶμεν, ὡς εἴ ποτε οἱ μὴ ἐπιστάμενοι (57), διατιοῦσι καλῶς εἶ ποιεῖν· εὐποιεῖ γὰρ περιπεπιόχασιν· ἔνοιοι δὲ καὶ εὐστοχοῦσι διὰ συνέσεως εἰς τὸν περὶ ἀληθείας λόγον· « Ἀβραάμ » δὲ « οὐκ ἐξ ἔργων ἐδικαιώθη, » ἀλλ' « ἐκ πίστεως. » Οὐδὲν οὖν ἕφελος αὐτοῖς μετὰ τὴν τελευταίαν τοῦ βίου, καὶ εὐεργῶς ὡσι νῦν, εἰ μὴ πίστιν ἔχοιεν. Διὰ τοῦτο γὰρ Ἑλλήνων φωνῇ ἑρμηνεύθησαν (38) αἱ Γραφαί, ὡς μὴ πρόφασιν ἀγνοίας προβάλλεσθαι δυναθῆναι ποτε αὐτοῦς, οὓς τε ὄντας ἐπακοῦσαι καὶ τῶν παρ' ἡμῖν, ἣν μόνον ἐθελέψωσιν. Ἄλλως τις περὶ ἀληθείας λέγει, ἄλλως ἢ ἀλήθεια ἐκυτὴν ἑρμηνεύει· ἕτερον στοχασμὸς ἀληθείας, ἕτερον ἢ ἀλήθεια· ἄλλο ὁμοίωσις, ἄλλο αὐτὸ τὸ ὄν. Καὶ ἡ μὲν μαθήσει καὶ ἀσκήσει περιγίνεται, ἡ δὲ δυνάμει καὶ πίστει. Δωρεὰ γὰρ ἡ διδασκαλία τῆς θεοσεβείας, χάρις δὲ ἡ πίστις. Ποιοῦντες (39) γὰρ τὸ θέλημα τοῦ Θεοῦ, τὸ θέλημα γινώσκομεν. « Ἀνοίξατε οὖν, » φησὶν ἡ Γραφή, « πύλας δικαιοσύνης, εἰσελθὼν ἐν αὐταῖς ἐξομολογήσομαι τῷ Κυρίῳ. » ἀλλ' αἱ μὲν, εἰς δικαιοσύνην ὁδοί, πολυτρόπως αὐζόντος τοῦ Θεοῦ, (ἀγαθὸς γάρ·) πολλαὶ τε καὶ ποικίλαι, καὶ φέρουσαι εἰς τὴν κυρίαν ὁδὸν τε καὶ πύλην. Ἐάν δὲ τὴν βασιλικὴν τε καὶ αὐθεντικὴν εἰσοδὸν ζητήσῃ, ἀκούσῃ· « Αὕτη ἡ πύλη (40) τοῦ Κυρίου· δίκαιοι εἰσελεύσονται ἐν αὐτῇ. » Πολλῶν τοίνυν ἀνεωγμένων πύλων ἐν δικαιοσύνῃ, αὕτη (41) ἦν ἐν Χριστῷ· ἐν ἣ μακάριοι πάντες ἐἰσελθόντες, καὶ καταυθύνοντες τὴν πορείαν αὐτῶν ἐν ὁσιότητι γνωστικῇ. Αὐτίκα ὁ Κλήμας ἐν τῇ « πρὸς Κορινθίους

A phiam; cætera autem, quæ ex humanis ratiocinationibus præsecta adulterarunt, ea nunquam divina dixerim. Jam vero illud quoque consideremus, an quando recte vivunt, qui nesciunt bene facere; accidit enim, ut bene faciant: nonnulli autem per intelligentiam ad veritatis verbum feruntur, tanquam ad scopum: « Abraham » autem « non ex operibus justificatus est, » sed « ex fide: » nihil ergo eis post vitæ finem proderit, etiam si nunc recte operentur, nisi fidem habeant. Propterea enim Græcorum lingua expositæ sunt Scripturæ, ut nullum unquam ignorantia possint prætextum afferre, cum possint quæ sunt apud nos audire, si tantum voluerint. Aliter dicit aliquis de veritate, aliter veritas seipsam interpretatur. Aliud est veritatis conjectura, et aliud veritas; aliud rei similitudo, aliud ipsa res. Et altera quidem accedit disciplina et exercitatione, altera vero potestate et fide. Est enim donum doctrina pietatis, gratia vero fides. Facientes enim Dei voluntatem, voluntatem cognoscimus. « Aperite ergo, » inquit Scriptura, « portas justitiæ, ingressus in eas confitebor Domino. » Sed viæ quidem ad justitiam, cum Deus servet multis modis (est enim bonus), sunt multæ et variæ, et ferentes ✕ ad Dominicam viam et portam. Quod si viam regiam et authenticum ingressum quaeris, audies: « Hæc est porta Domini, justi intrabunt in eam. » Cum ergo multæ apertæ sint portæ in justitia, hæc in Christo invenienda

✕ P. 359 ED. POTTER. 289 ED. PARIS. * Rom. iv. b Psal. cxvii, 49. c Psal. cxvii, 20.

sententiam, qui ἐκλεκτικὴν, « electivam, » philosophiam sectabantur, ac proinde alieno arbitrio soluti, solam veritatem, a quocunque prodita esset, amplecti sese velle dicebant. Hæc porro secta recentissima omnium fuit: nam, ut in fine proœmii sui refert Lærtius, ἔτι πρὸ ὀλίγου καὶ ἐκλεκτικὴ τις αἵρεσις εἰσῆχθη ὑπὸ Ποτάμωνος τοῦ Ἀλεξανδρείως, ἐκλεξαμένου τὰ ἀρέσαστα ἐξ ἐκάστου τῶν αἱρέσεων· « Haud ita pridem eclectica, seu electiva, quædam secta a Potamone Alexandrino invecata est, qui de singulis sectis ea, quæ sibi placere, elegit. » Hunc autem Potamonem πρὸ Ἀγούστου, καὶ μετ' αὐτόν· « Ante Augustum, et post eum, » vixisse, memorat Suidas. Quinetiam inter medicinae studiosos, quidam apud Galenum occurrunt ἐκλεκτικοί, qui Festo Latine « Miscelliones » dicuntur. Unde Galenus περὶ τῶν ἀμαρτημάτων καὶ παθῶν τῆς ψυχῆς, se monitum a parente refert, ne cui sese sectarum adliceret, verum ab omnibus discens, et de omnibus judicium ferens, laudem quaereret; quod se fecisse alibi gloriatur. Quintilianus etiam lib. iii, cap. 1: « Neque enim me cuiusquam, » inquit, « sectæ velut quadam superstitione addixi. » Necnon ante Potamonis tempora Dio, paucique similes eandem philosophandi rationem instituerunt, licet proprio sectæ nomine caruerint. Quod de se Cicero proficitur, *De offic.* lib. 1, cap. 2: « Quoniam utrique, et Socratici et Platonicus, esse volumus. » Et cap. 6: « Sequimur igitur hoc quidem tempore, et hac in questione potissimum Stoicos, non ut interpretes, sed, ut solemus, e fontibus eorum, iudicio arbitrioque nostro, quantumque modo videbitur, haurimus. »

(57) Οἱ μὴ ἐπ. Hervetus interpres, οἱ μὴ ἐπιστάμενοι εὐ ποιεῖν διατιοῦσι καλῶς· « quod si quando recte vivunt, qui nesciunt benefacere. » SYLBURG.—

Videtur aliquid ad suppleendam sententiam deesse.

(58) Ἑρμηνεύθησαν. Rectius ἑρμηνεύθησαν cum augmento, ut præced. paulo superius. SYLBURG.

(59) Ποιοῦντες. Respicit Joan. vii, 17: Εἰ τις θέλει τὸ θέλημα αὐτοῦ ποιεῖν, γίνεται περὶ τῆς διδασχῆς, πότερον ἐκ τοῦ Θεοῦ ἐστιν, ἢ ἐγὼ ἀπ' ἑμαυτοῦ λαλῶ. Hinc sequitur, veritatis agnitionem non iam ab humana sagacitate, quam a dono ac gratia Dei provenire. Mox adnotat Sylburgius vulg. Biblia, Psalm. cxvii, aliquantum hic variare.

(40) Αὕτη ἡ π. Hæc Clemens Strom. vi, pag. 648 ed. Par., per memorie lapsus Barnabæ tribuit. Sunt autem Clementis Romani verba paulum mutata, quæ in ejus *ad Corinth. Epist.* 1, c. 48, occurrunt.

(41) Πολλῶν τοίνυν ἀνεωγμένων πύλων, ἢ ἐν δικαιοσύνῃ, αὕτη. Huic lectioni favere videtur, quod auctor superius pag. 285, edit. Paris., dixit, δικαίου πολλὰς ὁδοὺς, « justus multas vias » esse. Recentiores vero editiones in Strom. vi hunc locum sic exhibent: Πολλῶν τοίνυν ἀνεωγμένων πύλων, ἢ δικαιοσύνη αὐτῆ· « Cum multæ apertæ sint portæ, justitia est ea in Christo. » Sed verior lectio esse videtur, quam ibi editio Florentina, necnon Clemens Romanus exhibet: Πολλῶν τοίνυν πύλων ἀνεωγμένων, ἢ ἐν δικαιοσύνῃ, αὕτη.... « Cum ergo multæ portæ apertæ sint, quæ est in justitia, ea sola est in Christo. » Quod olim docuerunt Cotelerius in suis ad Clementem Romanum adnotationibus, et Menardus in iudicio de S. Barnabæ, ejus *Epistolæ* præmissis. Porro simili metaphora usus est Ignatius, *Epist. ad Philadelph.* cap. 9, ubi de Christo hæc dicit: Αὐτὸς ἂν ὄψρα τοῦ Πατρὸς, δι' ἧς εἰσέρχονται Ἀβραάμ, καὶ Ἰσαάκ, καὶ Ἰακώβ; καὶ οἱ Ἀπόστολοι, καὶ Ἑκκλησία. Ei vero Christus ansam præbuit, ubi de se dixit: Ἐγὼ εἰμι ἡ ὄψρα· δι' ἐμοῦ ἕάν τις εἰσελθῇ, σωθήσεται. Joan. x, 9.

est, in quam beati omnes qui intrarunt, et iter suum direxerunt in gnostica sanctitate. Jam Clemens in *Epistola ad Corinthios*, his verbis inquit, exponens differentiam eorum, qui sunt probati in Ecclesia: « Sit aliquis fidelis, sit potens in explicanda cognitione, sit sapiens in discretionem sermonum, sit stupendus in operibus. »

CAPUT VIII.

Artem sophisticam, aliasque quæ in verbis tantum versentur, non perinde utiles esse habendas.

Ars autem sophistica, quam sectati sunt Græci, tanquam rem præclaram et magni faciendam, est potestas imaginativa, verbis falsas opiniones tanquam veras ingenerans. Præbet enim ad persuadendum quidem artem dicendi, ad contendendum vero, litigandi ac decertandi. Hæ autem artes, si cum philosophia conjunctæ non fuerint, cuilibet exitiales erunt. Aperte itaque Plato « malam artem » appellavit sophisticam: et eum sequens Aristoteles, eam quamdam decipiendi artem pronuntiat, ut quæ totum sapientiæ officium probabiliter surripiat, et profiteatur sapientiam, in qua non est versata, nec in ea studium posuit. Ut paucis autem dicam, quemadmodum artis quidem dicendi principium est id quod probabile, opus vero, argumentum, et finis, persuasio: ita artis litigandi, principium est, id, quod apparet; opus vero, contentio: et finis, victoria. Eodem enim modo sophisticæ quoque artis principium quidem est id, quod apparet; opus vero duplex, unum quidem ex rhetorica, quod perpetua oratione rem persequitur; alterum vero ex dialectica, interrogans; ejus vero finis est admiratio. Et quæ rursus in scholis vulgo jactatur dialectica, est philosophi exercitatio in eo, quod est opinabile, contradicendi facultatis gratia. In his autem nusquam est veritas. Merito ergo egregius Apostolus supervacaneas has, quæ in vocibus consistunt, artes vilipendens, « Si quis non accedit, » inquit, « ad sanos sermones, doctrina autem aliqua est inflatus, nihil sciens, sed laborans circa quæstiones et pugnas 125 verborum, ex quibus fit lis, invidia, maledictum, suspiciones malæ, concertationes hominum mente corruptorum, et privatorum veritate. » Vides quomodo in eos invectus sit, logicam eorum artem « morbum » appellans, garrula et improba, sive sint Græci, sive etiam Euripides in *Phænisiss*:

*Iniqua vero oratio,
In se ægra, pharmacis eget sapientibus.*

✠ P. 340 ED. POTTER, 290 ED. PARIS. * I Tim. vi, 3, 4, 5.

(42) *Ἐν διακρίσει λόγων.* Ἐν δικαίᾳ κρίσει λόγων Clemens Rom. Verum cum Clemens noster *Strom.* vi, pag. 647, διακρίσει retineat, vix dubitari potest, quin ea vera lectio sit. Quo facit etiam, quod διακρίσει apud S. Paulum exstet, cujus *Epist.* I ad Corinth. xii, 8, 9, 10, præ oculis habuisse videtur Clemens, dum hæc scriberet.

(43) *Ἦτω γοργός ἐν ἔργοις.* Ἦτω ἀγνός ἐν ἔργοις Clemens Rom. Sed noster *Strom.* vi: « Ἦτω γοργός ἐν ἔργοις, Ἦτω ἀγνός. Quæ lectio, ut plenior, sic fortasse verior est.

(44) *Ὁ τε Ἀριστ.* Malim ᾧ τε Ἀριστ.

(45) *Ἔργον δὲ τὸ ἐπιχειρήματα.* Opus vero epi-

Ἐπιστολῆ, « κατὰ λέξιν φησι, τὰς διαφορὰς ἐκτιθέμενος τῶν κατὰ τὴν Ἐκκλησίαν δοκίμων. » Ἦτω τις πιστός· Ἦτω δυνατός τις γνώσων ἐξείπειν· Ἦτω σοφός ἐν διακρίσει λόγων (42)· Ἦτω γοργός ἐν ἔργοις (43). »

Ἦ δὲ σοφιστικὴ τέχνη, ἣν ἐξηλύκασιν Ἕλληνας, δύναμις ἐστὶ φανταστικὴ, διὰ λόγων δοξῶν ἐμποητικὴ ψευδῶν ὡς ἀληθῶν: παρέχει γὰρ πρὸς μὲν πειθῶ τὴν ῥητορικὴν, πρὸς τὸ ἀγωνιστικὸν δὲ τὴν ἔριστικὴν. Αἱ τοίνυν τέχναι, εἰ μὴ μετὰ φιλοσοφίας γένωνται, βλαβερώτεραι παντὶ που εἶεν ἄν. Ἄντικρυς γὰρ οὖν ὁ Πλάτων « κακοτεχνίαν » προσεῖπε τὴν σοφιστικὴν· ὅ τε Ἀριστοτέλης (44) ἐπόμενος κλεπτικὴν τινὰ αὐτὴν ἀποφαίνεται, ἅτε τὸ ὅλον τῆς σοφίας ἔργον πιθανῶς ὑφαίρουμένην, καὶ ἐπαγγελλομένην σοφίαν, ἣν οὐκ ἐμελέτησεν. Ἐν βραχεί δὲ εἰπεῖν, καθάπερ τῆς ῥητορικῆς ἀρχὴ μὲν τὸ πιθανόν, ἔργον δὲ τὸ ἐπιχειρήμα (45), καὶ τέλος ἡ πειθῶ· οὕτω τῆς ἔριστικῆς ἀρχὴ μὲν τὸ δόξαν, ἔργον δὲ τὸ ἀγώνισμα, καὶ τέλος ἡ νίκη. Τὸν αὐτὸν γὰρ τρόπον καὶ τῆς σοφιστικῆς ἀρχὴ μὲν τὸ φαινόμενον, ἔργον δὲ διτόν· τὸ μὲν ἐκ ῥητορικῆς, διεξοδικὸν φαινόμενον (46), τὸ δὲ ἐκ διαλεκτικῆς, ἐρωτητικόν· τέλος δὲ αὐτῆς ἡ ἐκπληξις. Ἦ τε αὖ θρυλλομένη κατὰ τὰς διατριβὰς διαλεκτικὴ γύμνασμα φιλοσόφου περὶ τὸ ἔνδοξον δεῖκνυται, ἀντιλογικῆς ἕνεκεν δυνάμεως. Οὐδαμῶ δ' ἐν τοῦτοις ἡ ἀλήθεια. Εἰκότως τοίνυν ὁ γενναῖος ἀπὸστολος, ἐκφρασίῳ τὰς περιττὰς ταύτας τῶν λέξεων τέχνας, « Εἴ τις μὴ προσέρχεται ὑγιαίνουσι λόγοις, » φησι, « διδασκαλίᾳ δὲ τινι τετύφωται, μηδὲν ἐπιστάμενος, ἀλλὰ νοσῶν περὶ ζητήσεως καὶ λογομαχίας, ἐξ ὧν γίνεται ἔρις, φθόνος, βλασφημία, ὑπόνοια πονηρὰ, διαπαραιτριβαί (47) διεφθαρμένων ἀνθρώπων τὸν νοῦν, καὶ ἀπεστερημένων τῆς ἀληθείας. » Ὅρῳς ὅπως πρὸς αὐτοὺς κεκίνηται, « νόσον » ὀνομάζων τὴν λογικὴν τέχνην αὐτῶν, ἐφ' ἣ σεμνύονται, οἷς φιλῆ ἡ στωμύλος αὐτῆ κακοτεχνία, εἴτε Ἕλληνας εἶεν, εἴτε καὶ βάρβαροι σοφισταί. Παγκάλως οὖν ὁ τραγικὸς Εὐριπίδης ἐν ταῖς *Φοικίσσαις* λέγει·

propter quam se efferunt, quibus cordi est hæc ars barbari sophistæ. Pulcherrime ergo dicit tragicus

D ... Ὁ δ' ἄδικος (48) λόγος,
Νοσῶν ἐν αὐτῷ, φαρμάκων δεῖται σοφῶν.

cherema. » Quod ad rhetorem quomodo pertineat, discite ex Fabio lib. v, cap. 10. COLLECT.

(46) *Φαιρόμενον.* Hæc vox e præcedenti sententiæ membro irrepensse videtur. Quæ seq. ex I Tim. vi, διὰ μνήμης recitavit auctor.

(47) *Διαπαραιτριβαί.* Παραδιατριβαί, I Tim. vi, ut significantur διατριβαί, quæ παρά τε τὸν καιρὸν, καὶ παρά τὸ δέον. SYLBERG.

(48) *Ὁ δ' ἄδ.* Hi versus occurrunt in Euripidis *Phænisiss.* v. 474 et 475, e quo pro αὐτῷ scribendum in versu posteriore αὐτῷ, « se. » Ita etiam schol. ἐν αὐτῷ κακῶς ἔχων. Eadem correctio facienda in Theodoretii serm. I *De curandis Græc. affect.*, pag. 478.

« Ὑγιαίνων » μὲν γὰρ ὁ σωτήριος εἰρηται Λόγος, ἂν αὐτὸς ὦν ἀλήθεια· καὶ τὴ ὑγιαίνων αἰεὶ ἀθάνατον μένει· ἢ δὲ ἀπὸ τοῦ ὑγιεινοῦ τε καὶ θεοῦ διάκρισις ἀθεότης τε καὶ πάθος θανατηφόρον. Λύκοι (49) οὗτοι ἄρπαγες, προβάτων κωδίοις ἐγκεκρυμμένοι, ἀνδροποδισταὶ τε καὶ ψυχαγωγοὶ εὐγλωσσοί, κλέπτοντες μὲν ἀφανῶς, διελεγγόμενοι δὲ λησται, αἰρεῖν (50) ἀγωνιζόμενοι καὶ δόλω καὶ βία ἡμᾶς δὴ τοὺς ἀπειρίτους, ὡς ἂν εἰπεῖν ἀδυνατωτέρους.

Ἄγλωσσία (51) δὲ πολλὰκις λησθεὶς ἀνὴρ,
Δίκαια λέξις, ἥσσαν εὐγλωσσον φέροι.
Nūc δ' εὐρόοισι στόμισι τῆ ληθέστατα
Κλέπτουσιν, ὥστε μὴ δοκεῖν ἂ χμῆ δοκεῖν·

ἡ τραγωδία λέγει. Τοιοῦτοι δὲ οἱ ἐριστικοὶ οὗτοι, εἴτε αἰρέσεις μετρίου, εἴτε καὶ διαλεκτικὰ συνασχοῦν τεχνύδρια· οὗτοι « οἱ τὰ κατάρτια (52) κατασπώντες, καὶ μὴδὲν ὑφαίνοντες, » φησὶν ἡ Γραφή· ματαιοπονήσαν ἐξηλωκότες, ἦν κυβείαν ἀνθρώπων (53)· ὁ Ἀπόστολος ἐκάλεσε, « καὶ πανουργίαν, πρὸς τὴν μεθοδεῖαν τῆς πλάνης ἐπιτήδειον. Εἰσὶ γὰρ, » φησὶ, « πολλοὶ ἀνυπότακτοι, ματαιολόγοι, φρεναπατοῦντες (54). » Οὐκ οὖν πᾶσιν εἰρηται, « Ὑμεῖς ἔστε οἱ ἅλες τῆς γῆς. » Εἰσὶ γὰρ τινες τῶν καὶ τοῦ λόγου ἐπακηχότων ποῖς ἰχθύσι τοῖς θαλασσίσις ἐοικότες, οἱ δὲ ἐν ἄλμῃ ἐκ γενετῆς τρεφόμενοι, ἄλων ὁμως πρὸς τὴν σκευασίαν δέονται. Ἐγὼ γ' οὖν καὶ πᾶν ἀποδέχομαι τὴν τραγωδίαν λέγουσαν·

Ἦ παῖ (55), γένοντ' ἂν εὖ λεγόμενοι οἱ λόγοι
Ψευδεῖς· ἐπὶ δὲ κάλλεσιν νικῶσιν ἂν
Τάληθές· ἀλλ' οὐ τοῦτο ἀκριβέστατον·
Ἄλλ' ἡ φύσις καὶ τοῦρθόν· ὅς δ' εὐγλωσσίαν (56)
Εἰ καὶ σοφὸς μὲν, ἀλλὰ γε τὰ πράγματα
Κρείσσω νομίζω τῶν λόγων ἀεὶ ποτε.

Οὐ ποτε ἄρα ὀρεκτέον τοῖς πολλοῖς ἀρέσκειν· ἂ μὲν γὰρ ἐκείνους εἶδειν (57), οὐκ ἀσχοῦμεν ἡμεῖς· ἂ δὲ ἡμεῖς ἴσμεν, μακρὰν ἔσται τῆς ἐκείνων διαθέσεως. « Μὴ γινώμεθα κενόδοχοι, » φησὶν ὁ Ἀπόστολος, « ἀλλήλους προκαλοῦμενοι, ἀλλήλους φθονοῦντες. » Ταύτη τοι ὁ φιλαλήθης Πλάτων, οἷον θεοφοροῦμενος.

✠ P. 341 ED. POTTER, 291 ED. PARIS.
d Galat. v, 26.

(49) Λύκοι. Respicit Matth. vii, 15 : Προσέχετε δὲ ἀπὸ τῶν ψευδοπροφητῶν, οἵτινες ἔρχονται πρὸς ὑμᾶς ἐν ἐνδύμασι προβάτων, ἔσθων δὲ εἰσι λύκοι ἄρπαγες.

(50) Αἰρεῖν. Aplus αἰρεῖν, « capere. » SYLBERG.

(51) Ἄγλωσσία. Apud Stobæum lib. De calumnia 40, ex Euripide citatur in Alexandra, sed corrupte legitur εὐγλωσσία, pro ἀγλωσσία. Itaque hic Clementis locus emendationem confirmat Th. Canteri lib. ii, cap. 5, Var. lect. Atque adeo falsum videtur, inquit, secundum Euripidem, quod inquit Statius Cæcilius, « eloquentiam innocentiam esse, » ut est apud Apuleium. COLLECT.

(52) Κατάρτια. Κατάρτια est etiam in Epitome ms. Hervetus interpres legit startria, « funiculos. » SYLBERG. — Vertendum « ut las : » est enim κατάρτιον idem, quod ἰστός. Quam vero scripturam respexerit auctor, reperire nondum potui.

(53) Κυβείαν ἀνθρώπων. Hoc reposui pro κυβείαν αὐτῆν e Vulg. Ephes. iv. SYLBERG. — Etenim ἀνθρώπων in ms., ut fieri solet, abbreviatum in ανων, per librariorum negligentiam in αὐτῆν transiisse videtur.

(54) Φρεναπατοῦντες. Φρεναπάται, Tit. Mox, τὸ ἴλας pro οἱ ἅλες, Matth.

« Sanus » enim dictus est Logos salutaris, cum ipse sit veritas; et id, quod sanum est semper, manet immortale. Quæ est autem ab eo, quod est sanum et divinum, separatio, est impietas et lethalis affectio. Hi sunt lupi rapaces tecti pellibus ovium, plagiarum, et disertum animarum abigei; qui clam quidem furantur, sed fures esse convincuntur, qui et dolo et vi nos simplices conantur superare, ut qui minus eis in dicendo valeamus.

Vir impeditus sæpe linguæ infantia,
Cum justu dixit, ut diserto habet minus.
Nunc flumine oris, vera quæ sunt, occulant,
Ne veritas appareat, cum sit tamen :

inquit tragœdia. Tales autem sunt litigiosi isti, sive sectas sententur, sive artes, nescio quas, exercent dialecticas. Isti sunt, qui « funiculos trahunt, » inquit Scriptura, « et nihil texunt, » inanem laborem plurimi facientes, quem « hominum aleam et astutiam » ipse vocavit Apostolus, « aptam ad erroris insidias ». Sunt enim, » inquit, « multi inobedientes, vaniloqui, mentem decipientes ». Non omni us ergo dictum est : « Vos estis sal terræ ». Sunt enim aliqui, etiam ex iis qui verbum audiunt, marinis piscibus similes, qui cum ab ipso ortu in salso nutriantur, salibus tamen ad condiendum indigent. Ego itaque vel lubentissime admitto tragœdiam, quæ dicit :

O nate, sermo commode dictus potest
Quoque esse falsus, rareritque oratio
✠ Diserta verum : nec potissima hæc puto,
Sed recta naturamque : at eloquentia,
Quamquam erudita, non placet : verum placet
Res ipsa, pulchris præferenda vocibus.

Multis ergo placere, minime est expetendum. Quæ enim sunt illis jucunda, nos non exercemus; quæ nos autem scimus, procul sunt ab illorum afflictione. « Ne simus, » inquit Apostolus, « inanis gloriæ cupidi, nos invicem provocantes, invicem invidentes ». Sic itaque veri amator Plato, veluti

(55) Ἦ παῖ. Hos incerti poetæ versus hoc modo emendavit explicavitque Grotius Excerpt. e trag. et com. Græcis, pag. 461 :

Ἦ παῖ, γένοντ' ἂν καὶ λεγόμενοι εὖ λόγοι
Ψευδεῖς· ἐπὶ δὲ κάλλεσιν νικῶσιν ἂν·
Τάληθές· ἀλλ' οὐ τοῦτο τ' ἀκριβέστατον,
Ἄλλ' ἡ φύσις καὶ τοῦρθόν· ὅς δ' εὐγλωσσίαν
Ἄσκει, σοφὸς μὲν ἀλλ' ἐγὼ τὰ πράγματα
Κρείσσω νομίζω τῶν λόγων ἀεὶ ποτε.

O nate, sæpe bene polita oratio
Est falsa : blandis interim verum dolis
Exuperat : at non ideo res hæc optima est,
Sed indoles virtusque. Qui lingua valet,
Doctum fatebor : sed tamen verbis ego
Res ante habendas et putavi, et nunc puto.

(56) Εὐγλωσσίαν. Cum εὐγλωσσίαν subauditum κατὰ, περι, vel similis. In seq. vers. lego, ἀλλ' ἐγὼ τὰ πράγμα. SYLBERG.

(57) Ἐκείνους εἶδειν. Interpres legit ἐκείνους ἴδει, seu ἐκείνους ἀνδάνει. Alioqui legi etiam posset ἐκείνους εἶδειμεν, subaudito ex sequentibus verbo ἀσκειν, « quæ illos exercere sciverimus. » SYLBERG. — Emendandum putat F. Morellus Pr. Reg. ἂ μὲν γὰρ ἐκείνοι εἶδεν· e Vulgo itaque ut placens desi-

a Deo incitatus, dicit : « Ego, » inquit, « sum ejusmodi, ut nulli alii credam nisi rationi, quæ mihi consideranti optima visa fuerit. » Eos ergo reprehendit, qui absque mente et scientia credunt opinionibus : utpote quod non oporteat, relicta recta et sana ratione, ei credere, quæ est falsi particeps. A veritate enim aberrasse malum est : vera autem dicere, et ea quæ sunt opinari, bonum. Bonis autem inviti quidem privantur homines ; privantur tamen, vel circumventi, vel præstigiis decepti, vel coacti, et cum non crediderint. Atque qui credidit quidem, sua sponte capitur ; circumvenitur autem, qui in contrariam persuasionem traducitur, oblitus quod alia quidem tempus, alia vero ratio aufert imprudenti. Cogit autem sæpe dolor, et angor, et rursus contentio, et ira, postquam suscepta fuerit opinio. Postremo autem præstigiis decipiuntur, qui vel a voluptate sunt inducti, vel timore perterriti. Sunt autem hæ mutationes omnes voluntariæ. Atque nihil quidem horum unquam accipit scientia.

A « Ὡς ἐγὼ (58) τοιοῦτος, » φησίν, « ὁποῖος οὐδὲν ἄλλω ἢ τῷ λόγῳ πείθεσθαι, ὡς ἂν μοι σκοπούμενον βέλτιστος φαίνοιτο. » Αἰτιᾶται γοῦν τοὺς ἀνευ νοῦ καὶ ἐπιστήμης δόξαις πιστεύοντας : ὡς μὴ προσήκον, ἀφιεμένους τοῦ ὀρθοῦ καὶ ὑγιοῦς λόγου, τῷ κοινωνοῦντι τοῦ ψεύδους πιστεύειν. Τῇ μὲν γὰρ ἐψεύσθαι τῆς ἀληθείας κακὸν ἐστὶ· τὸ δὲ ἀληθεύειν, καὶ τὰ ὄντα δοξάζειν, ἀγαθόν. Τῶν δὲ ἀγαθῶν ἀκουσίως μὲν στέρονται ἄνθρωποι· στέρονται δὲ ὁμοίως, ἢ κλαπέντες, ἢ γοητευθέντες, ἢ βιασθέντες, καὶ μὴ πιστεύσαντες. Ὁ μὲν δὴ πιστεύσας ἐκὼν ἤδη παραναλίσκεται· κλέπεται δὲ ὁ μεταπεισθεὶς, ἐκλαθόμενος ὅτι τῶν μὲν ὁ χρόνος, τῶν δὲ ὁ λόγος ἐξαιρούμενος λανθάνει. Βιάζεται τε πᾶσιν ἀλλήλους δόξῃν τε καὶ ἀληθειῶν φιλονεικία τε αὐτῶν καὶ θυμὸς μετὰ τὸ δοξάζειν· καὶ ἐπὶ πᾶσι γοητεύονται οἱ ἦτοι ὑφ' ἡδονῆς κληθέντες (59) ἢ ὑπὸ φόβου δεισαντες· πᾶσαι δὲ, ἐκούσιοι τροπαὶ· καὶ τούτων οὐδὲν ἂν ποτε ἐπιστήμη ἐκλάβοι.

CAPUT IX.

Scientias humaniores ad Scripturas recte intelligendas esse omnino necessarias.

Nonnulli autem, qui se putant esse ingeniosos, nec philosophiam attingere volunt, nec dialecticam, sed nec contemplationem discere naturalem, sed solam et nudam fidem requirunt ; perinde ac si cum nullam vitis curam gesserint, velint ab initio statim botros accipere. Dicitur autem Dominus « vitis » allegorice ^a, a quo cum cura et agri cultura, quæ sit secundum Logon, fructus est vindemiandus. Putare oportet, fodere, ligare, et reliqua facere. Falce, ut sentio, ✕ et ligone, et aliis rusticis instrumentis ad vitis curam opus est, ut nobis fructum producat esculentum. Quemadmodum autem in agricultura, ita etiam in medicina, ille utiliter didicit, qui varias attingit disciplinas, ut possit melius colere et curare : ita hic etiam eum bene et utiliter eruditum existimo, qui omnia refert ad veritatem, adeo ut ex geometria et musica, et ex grammatica et ipsa philosophia colligens quod est utile, tutam ab insidiis servet fidem. Porro autem athleta, ut prius dictum est, contemnitur, qui se non prius instruxit ad certamen. Jam vero gubernatorem quoque laudamus multarum rerum experientia instructum, qui urbes multorum vidit homi-

« Ἐνιοὶ δὲ, εὐφρεῖς οἰόμενοι εἶναι, ἀξιοῦσι μῆτε φιλοσοφίας ἀπτεσθαι, μῆτε διαλεκτικῆς, ἀλλὰ μῆδὲ τὴν φυσικὴν θεωρίαν ἐκμανθάνειν· μόνην δὲ καὶ ψιλὴν τὴν πίστιν ἀπαιτοῦσιν· ὡς περ εἰ μηδεμίαν ἡξίουσιν ἐπιμέλειαν ποιησάμενοι τῆς ἀμπέλου, εὐθὺς ἐξ ἀρχῆς τοὺς βότρους λαμβάνειν. « Ἀμπελος » δὲ ὁ Κύριος ἀλληγορεῖται, παρ' οὗ μετ' ἐπιμελείας καὶ τέχνης γεωργικῆς τῆς κατὰ τὸν Λόγον τὸν καρπὸν τρυγητέον. Κλαδεύσαι δεῖ, σκάψαι, ἀναδῆσαι, καὶ τὰ λοιπὰ ποιῆσαι· ὄρεπᾶν τε, οἶμαι, καὶ μακέλλαις, καὶ τῶν ἄλλων ὀργάνων τῶν γεωργικῶν πρὸς τὴν ἐπιμέλειαν τῆς ἀμπέλου χρεῖα· ἵνα ἡμῖν τὸν ἐδίδουσαν καρπὸν ἐκφῆρη. Καθάπερ δὲ ἐν γεωργίᾳ, οὕτω καὶ ἐν ἱατρικῇ, χρηστομαθῆς ἐκείνος, ὁ ποικιλωτέρων μαθημάτων ἀψάμενος, ὡς βέλτιον γεωργεῖν τε καὶ ὑγιαίνειν δύνασθαι· οὕτω κἀναυθὰ χρηστομαθῆς φημι τὸν πάντα ἐπὶ τὴν ἀληθειαν ἀναφέροντα· ὥστε καὶ ἀπὸ γεωμετρίας, καὶ μουσικῆς, καὶ ἀπὸ γραμματικῆς, καὶ φιλοσοφίας αὐτῆς, ὄρεπόμενον τὸ χρήσιμον, ἀνεπιβούλευτον φυλάσσειν τὴν πίστιν. Παρορᾶται δὲ καὶ ὁ ἀθλητῆς, ὡς προεῖρηται· ἀλλ' εἰς τὴν σύνταξιν συμβαλλόμενος (60). Αὐτίκα καὶ κυβερνήτην τὸν πολύπειρον ἐπαινοῦμεν, ὃς πολλῶν (61) ἀνθρώπων

✕ P. 342 ED. POTTER, 292 ED. PARIS.

a Joan. xv. 1.

derandum non est. Quæ namque novit ille, nos non exercemus : quæ vero nos scimus, procul sunt ab illius affectibus. » COLLECT. — Idem Lowthio videtur. Scribi etiam possit ἐκείλους ἤδειαν, vel ἤδειον.

(58) Ὡς ἐγὼ. Hæc in Platonis Critone, pag. 34, de se proficitur Socrates : Ὡς ἐγὼ οὐ μόνον νῦν, ἀλλὰ καὶ ἀεὶ τοιοῦτος, οἷος τῶν ἐμῶν μηδὲν ἄλλω πείθεσθαι ἢ τῷ λόγῳ, ὃς ἂν μοι λογιζομένῳ βέλτιστος φαίνοιτο. Eadem verba sic recitavit Theodoretus, ut ei partim cum Clemente, partim cum Platone conveniret, serm. 1 De curat. Græc. affect., p. 477 : Ἡ οὐ τοιαῦτα καὶ Σωκράτης τῷ Κρίτωνι ἔλεγεν ; Ὡς ἐγὼ οὐ μόνον νῦν, ἀλλὰ καὶ ἀεὶ τοιοῦτος, οἷος τῶν ἐμῶν οὐδὲν ἄλλω πείθεσθαι ἢ τῷ λόγῳ, ὃς ἂν μοι λογιζομένῳ βέλτιστος φαίνοιτο· « Ἄν νοῦν talia Cri-

toni Socrates dicebat? Ego autem non modo nunc, sed semper talis esse percipio, qui nulli meorum magis parendum esse, quam rationi existimem, quæ consulenti mihi optima videatur. » Porro ex utroque apud Clementem ὃς ἂν μ. pro ὡς ἂν μ. substituendum videtur.

(59) Κληθέντες. Verius κληθέντες. SYLBERG.

(60) Ἄλλ' εἰς τὴν σύντ. συμβαλλόμενος. Forte, ὁ μὴ ἄλλω εἰς τὴν σύνταξιν συμβαλλόμενος, « qui non cum alio componitur. » Hervetus vertit, « qui se non prius ad certamen instruxit. » SYLBERG.

(61) Ὅς π.α.λ. Respicit Homeri Odys. A, vers. 3, ubi de Ulysse dicit : Ἠελλῶν δ' ἀνθρώπων ἴδεν ἄστυα, καὶ νόον ἔγνω. Multorum mores hominum qui vidit, et urbes.

εἶδεν ἄστυα· καὶ ἱατρὸν τὸν ἐν πείρῃ πολλῶν γεγενημένον· ἥ τινες καὶ τὸν ἐμπειρικὸν ἀναπλάττουσιν. Ὁ δὲ πρὸς τὸν βίον ἀναφέρων ἕκαστα τὸν ἔρθῶν, ἐκ τε τῶν Ἑλληνικῶν καὶ τῶν βαρβαρικῶν ὑποδείγματα κομίζων, πολῦςπερος οὗτος τῆς ἀληθείας ἰχνηυτής, καὶ τῷ ὄντι πολῦμητις (62), δίκτην τῆς βασιάνου λίθου· (ἡ δ' (63) ἐστὶ Λυδῆ), διακρίνειν πεπιστευμένη τὸ νόθον ἀπὸ τοῦ ἰθαγενεῶς χρυσοῦ· καὶ ἰκανὸς ὢν χωρίζειν ὁ πολῦιδρις ἡμῶν καὶ γνωστικὸς σοφιστικὴν μὲν φιλοσόφου, κομμωτικὴν δὲ γυμναστικῆς, καὶ ὀλοποιικὴν ἱατρικῆς, καὶ ῥητορικὴν διαλεκτικῆς, καὶ μετὰ τὰς (64) ἄλλας τῆς κατὰ τὴν βάρβαρον φιλοσοφίαν αἰρέσεις, αὐτῆς τῆς ἀληθείας. Πῶς δὲ οὐκ ἀναγκαῖον περὶ νοητῶν φιλοσοφοῦντα διαλαβεῖν τὸν ἐπιποθοῦντα τῆς τοῦ Θεοῦ δυνάμειος ἐπιβολῶν γενέσθαι; Πῶς δὲ οὐχὶ καὶ διαιρεῖσθαι χρήσιμον τὰς τε ἀμφιβολοὺς φωνὰς, τὰς τε ὁμωνύμους ἐκφερομένας κατὰ τὰς Διαθήκας; Παρ' ἀμφιβολίαν (65) γὰρ ὁ Κύριος τὸν διάβολον κατὰ τὸν τοῦ πειρασμοῦ σοφίζεται χρόνον· καὶ οὐκ ἔτι ἔγωγε ἐνταῦθα συνορῶ, ὅπως ποτὲ ἢ τῆς φιλοσοφίας (66) καὶ τῆς διαλεκτικῆς εὐρετής, ὡς τινες ὑπολαμβάνουσι, παράγεται, τῷ κατ' ἀμφιβολίαν ἀπατώμενος τρόπῳ. Εἰ δὲ οἱ προφήται· καὶ οἱ ἀπόστολοι οὐ τὰς τέχνας ἐγνώκεσαν, δι' ὧν τὰ κατὰ φιλοσοφίαν ἐμφαίνεται γυμνάσματα· ἀλλ' ὁ νοῦς γε τοῦ προφητικοῦ καὶ τοῦ διδασκαλικοῦ πνεύματος ἐπικεκρυμμένως λαλούμενος, διὰ τὸ μὴ πάντων εἶναι τὴν συνείσαν ἀκοήν, τὰς ἐντέχνους ἀπαιτεῖ πρὸς σαφήνειαν διδασκαλίας. Ἀσφαλῶς γὰρ ἐγνώκεσαν τὸν νοῦν ἐκείνων οἱ προφῆται καὶ οἱ τοῦ πνεύματος μαθηταί· ἐκ γὰρ πίστεως, καὶ οὐχ οὐδὲν τε ῥῆδιως, ὡς τὸ Πνεῦμα (67) εἶρηκεν· ἀλλ' οὐχ οὕτως ἐκδέξασθαι (68) μὴ μεμαθηκότας. « Τὰς δὲ ἐντολάς (69) » φησὶν, « ἀπογράψαι δις αὐτῶν, βουλήσει, καὶ γνώσει τοῦ ἀποκρίνασθαι λόγους ἀληθείας τοῖς προβαλλομένοις σοι. » Τίς οὖν ἢ γνώσις τοῦ ἀποκρίνασθαι, ἢ τίς καὶ τοῦ ἐρωτᾶν; Εἴη δ' ἂν αὕτη διαλεκτικὴ. Τί δ'; οὐχὶ καὶ τὸ λέγειν ἔργον ἐστὶ, καὶ τὸ ποιεῖν ἐκ τοῦ Λόγου γίνεται; Εἰ γὰρ μὴ Λόγῳ (70) πράττομεν, ἀλόγως ποιεῖμεν ἄν. Τὸ λογικὸν δὲ ἔργον κατὰ Θεὸν ἐκτελεῖται· « Καὶ οὐδὲν χωρὶς αὐτοῦ ἐγένετο, » φησὶ, τοῦ Λόγου τοῦ Θεοῦ. Ἡ οὐχὶ καὶ ὁ Κύριος Λόγῳ (71) πάντα ἐπρασεν; ἐργάζεται δὲ καὶ τὰ κτήνη, ἐλαυνόμενα ἀναγκάζονται τῷ φόβῳ· οὐχὶ (72)

✠ P. 343 ED. POTTER, 292-293 ED. PARIS.

(62) Πολύμητις. Πολύμητις Ὀδυσσεύς ubique in *Odyssæa* occurrit.

(63) Ἡ δ'. Divise quoque scribi potest ἡ δ'. SYLBURG.

(64) Καὶ μετὰ τ. Καὶ μετὰ τ. mendose edit. Flor. Forte καὶ μὴν καὶ τὰς ἄλλας τὰς κατὰ τὴν β. Ib.

(65) Ἀμφιβολίαν. Conf. Matth. iv, 4.

(66) Ὁ τῆς φιλ. Hoc adversus eos dictum, qui philosophiæ aliarumque artium inventionem diabolo tribuerunt.

(67) Ὡς τὸ Πν. Sensus non constat, nisi ante hæc verba subintelligamus vocem ἐγνώκεσαν ex sententia superiore. Lowth.

(68) Ἄλλ' οὐχ οὕτως ἐκ. Subintelligendum ἐστὶ.

(69) Τὰς δὲ ἐντ. Hæc hactenus parum intellecta fuisse videntur: sed facilia erunt advertenti auctorem respicere Proverb. xxii, 20, 21: Καὶ σὺ δὲ ἀπογράψαι αὐτὰ σεαυτῷ τρισσῶς, εἰς βουλήν καὶ γνώ-

num; et medicum, qui multa est expertus, qua ratione effingunt quidam etiam empiricum. Qui autem singula refert ad rectam vitam, exempla asserens ex Græcis et ex barbaris, is valde peritus veritatis investigator, et multi revera consilii, instar lapidis indicis (is est autem Lydius) creditur posse discernere aurum adulterinum a probro, et aptus esse ad separandum is, qui ex nobis habet multam rerum experientiam et gnosticus est, sophisticatedam quidem a philosophia, ornatricem autem a gymnastica, et culinariam a medicina, et **126** dicendi artem a dialectica, quinetiam alias hæreses, quæ sunt in barbara philosophia, ab ipsa veritate. Quomodo autem non necesse est, ut de iis, quæ intelligentia percipiuntur, tractet philosophando, **B** qui Dei velit potentiam attingere? Quomodo autem non est etiam utile, dividere voces, quæ sunt ancipites, et quæ in Testamentis efferuntur æquivocæ? Ex amphibolia enim Dominus sapienter eludit diabolum in tempore tentationis. Nec ego hic uique video, quonam modo philosophiæ et dialecticæ inventor, ut quidam existimant, inducitur deceptus tropo amphiboliæ. Quod si prophætæ et apostoli non fuerint ejusmodi artibus instructi, quibus philosophiæ exercitationes ostenduntur: at mens prophæti et præceptoris Spiritus occulte enuntiata, propterea quod non sint aures omnium intelligentes, sine cognitione artium haud facile explicari potest. Secure enim noverunt illorum sensum prophætæ et Spiritus discipuli. Ex fide enim eum perceperunt, **C** et, qui modus cæteris haud facilis fuerit, prout invenit Spiritus; sed non tam facile percipere possunt ii, qui non didicerunt. « Præcepta autem, » inquit, « scribe dupliciter: nempe voluntate, et cognitione respondendi ✕ verba veritatis iis qui tibi proponunt a. » Quænam est autem respondendi, vel quæ etiam interrogandi scientia? Fuit quidem hæc dialectica. Quid vero? an non in dicendo etiam laborandum est? et facere est ex Logo? Si non enim Logo, seu ratione, agamus, citra rationem fecerimus. Opus autem rationale ex Deo efficitur. « Et nihil sine ipso factum est b, » inquit: Logo, inquam, Deo. An non etiam Dominus omnia fecit Logo? Operantur autem etiam jumenta acta cogente

a Proverb. xxii, 20, 21. b Joan. i, 3.

σιν, ἐπὶ τὸ πλάτος τῆς καρδίας σου. Διδάσκω οὖν σε **D** ἀληθῆ λόγον καὶ γνώσιν ἀγαθὴν ὑπακούειν, τοῦ ἀποκρίνασθαι σε λόγους ἀληθείας τοῖς προβαλλομένοις σοι. Quare substituendum ἀπογράψαι imperat. pro ἀπογράψαι infinit. mod. et hoc modo distinguendum: Τὰς δὲ ἐντολάς, φησὶν, ἀπογράψαι, etc. Quod Latine expressam est.

(70) Λόγῳ. In his, quæ sequuntur, ludit in voce Λόγου, quæ « Logon, » Dei filium, « rationem, » et « sermonem » significat.

(71) Λόγῳ. Ps. xxxii, 6: Τῷ λόγῳ τοῦ Κυρίου οἱ οὐρανοὶ ἐστῆσαν.

(72) Οὐχί. Hæc etiam sine interrogatione explicari possunt: « Et jumenta quidem metu coacta, laborant; nequaquam verò qui orthodoxi dici meruerunt, in bona opera feruntur, nescientes quid faciant. »

metu. Num etiam qui vocantur orthodoxi, bona opera aggrediuntur, nescientes quæ faciunt? A δὲ καὶ οἱ ὀρθοδοξασταὶ καλούμενοι ἔργους προτρέπονται καλοῖς, οὐκ εἰδότες ἃ ποιοῦσιν :

CAPUT X.

Majorem bene faciendi, quam bene dicendi, curam esse habendam.

Propterea ergo Servator, cum panem accepisset, primum locutus est, et egit gratias; deinde, cum panem fregisset, apposuit, ut comedamus ex ratione, et cum Scripturas agnoverimus, vitam instituamus per obedientiam. Quemadmodum autem qui mala utuntur oratione, nihil differunt ab iis qui malo facto utuntur (calumniæ enim est ministra gladii, et affert dolorem maledictum, ex quibus est vitæ eversio: hæc autem fuerint opera improbæ orationis); ita etiam qui bona utuntur oratione, prope accedunt ad eos qui bonis factis utuntur. Recreat itaque animam oratio, et hortatur ad honestatem. Beatus est autem, qui utraque manu utitur. Neque ergo qui bene potest facere, est maledictis incensendus ab eo qui bene potest dicere, neque est vituperandus qui bene potest dicere, ab eo qui bene facere potest. Faciat autem uterque id ad quod natura est aptus. Quod autem alter factum ostendit, hoc alter loquitur, beneficentiæ veluti viam præparans, et deducens auditores, ut bene operentur. Est enim etiam salutaris oratio, sicut opus salutare. Atque iustitia quidem certe non consistit absolute oratione. Quemadmodum autem beneficio affici nemo potest, si nemo bene faciat; ita tollitur obedientia et fides, nisi tum præceptum, tum etiam qui est ipsum explicaturus, simul assumantur. Nunc autem altero alterius gratia, et verbis et factis, abundamus. Ars autem contentiosa et sophistica est penitus repudianda, quandoquidem ipsæ sophistarum dictiones non solum multorum oculos præstringunt, et eos seducunt, sed nonnunquam etiam vim afferentes, Cadmeam ✕ referunt victoriam. Est enim longe verissimus ille psalmus: « Justus vivet in finem, quoniam non videbit interitum, quando videt sapientes morientes ». Quosnam autem dicit sapientes, audi ex Jesu Sapientia: « Non est sapientia improbitatis scientia ». Eam autem dicit, quam excogitarunt artes, quæ in dicendo et disserendo versantur. Quæres ergo apud malos sapientiam, et non invenies. Et si rursus roges, quænam ea est? Os justii, inquiet tibi, distillabit sapien-

Διὰ τοῦτο οὖν ὁ Σωτὴρ, ἄρτον λαβὼν, πρῶτον ἐλάλησεν καὶ εὐχαρίστησεν· εἶτα κλάσας τὸν ἄρτον προσέθηκεν (73), ἵνα δὴ φάγωμεν λογικῶς, καὶ τὰς Γραφὰς ἐπιγινόντες, πολιτευσόμεθα καθ' ὑπακοήν. Καθάπερ δὲ οἱ λόγῳ χρωόμενοι πονηρῶ, οὐδὲν τῶν ἔργῳ χρωόμενων πονηρῶ διαφέρουσιν· ἡ γὰρ διβολὴ ξίφους διάκονος, καὶ λύπην ἐμποιεῖ βλασφημίαι· ἐξ ὧν αἱ τοῦ βίου ἀνατροπαί· ἔργα τοῦ πονηροῦ λόγου εἶεν ἂν ταῦτα· οὕτω καὶ οἱ λόγῳ ἀγαθῶ κεχρημένοι συνεγγίζουσιν τοῖς τὰ κατὰ τῶν ἔργων ἐπιτελοῦσιν. Ἀνακτᾶται γοῦν καὶ ὁ λόγος τὴν ψυχὴν, καὶ ἐπὶ καλοκάγαθίαν προτρέπει· μακάριος δὲ ὁ περιδεξίος. Οὕτ' οὖν βλασφημητέος ὁ εὐποικητικὸς πρὸς τοῦ εὐ λέγειν δυναμένου, οὐδὲ μὴν κακιστέος ὁ οὐδὲν εὐ λέγειν, πρὸς τοῦ εὐ ποιεῖν ἐπιτηδέου· πρὸς δὲ ᾧ (74) ἐκάτερος πέφυκεν, ἐνεργούντων. Ὁ δ' οὖν τὸ ἔργον δείκνυσσι, τοῦτο ἕτερος λαλεῖ, οἷον ἐτοιμάζων τῇ εὐποιᾷ τὴν ὁδόν, καὶ ἐπὶ τὴν εὐεργεσίαν ἄγων τοὺς ἀκούοντας. Ἔστι γὰρ καὶ σωτήριος λόγος, ὡς καὶ ἔργον σωτήριον. Ἡ δικαιοσύνη γ' οὖν οὐ χωρὶς λόγου συνίσταται. Ὡς δὲ τὸ εὐ πάττειν περιαιρεῖται, ἔάν τὸ εὐ ποιεῖν ἀφελοῦμεν· οὕτως ἡ ὑπακοή καὶ πίστις ἀναιρεῖται μῆτε τῆς ἐντολῆς, μῆτε τοῦ τὴν ἐντολὴν ταφηνιούτος συμπαλαμβανομένου. Νυνὶ ἐκ ἀλλήλων ἕνεκα εὐποροῦμεν, καὶ λόγων καὶ ἔργων. Τὴν δὲ ἐριστικὴν τε καὶ σοφιστικὴν τέχνην παραιτητέον παντελῶς· ἐπεὶ καὶ αἱ λέξεις αὐτὰι τῶν σοφιστῶν οὐ μόνον γοητεύουσι, κλέπτουσι (75) τοὺς πολλοὺς, βιάζονται δ' ἔσθ' ὅτε, Καδμεῖαν νίκην (76) ἀπηνέγκαντο. Πάντος γὰρ μάλλον ἀληθῆς ὁ ψαλμὸς ἐκεῖνος· « Ὁ δίκαιος (77) ζήσεται εἰς τέλος, ὅτι οὐκ ἕβεται καταφθορὰν, ὅτ' ἂν ἰδῆ σοφοὺς ἀποθνήσκοντας. » Τίνας δὲ σοφοὺς λέγει; ἀκουσον ἐκ τῆς σοφίας Ἰησοῦ· « Οὐκ ἔστι σοφία πονηρίας ἐπιστήμη. » Ταύτην δὲ λέγει, ἣν ἐπενόησαν τέχνην λεκτικαί τε καὶ διαλεκτικάι. « Ζητήσεις οὖν σοφίαν παρὰ κακοῖς, καὶ οὐκ εὐρήσεις. » Κἂν πύθῃ πάλιν ποίαν ταύτην, « Στόμα δικαίου, » φήσει σοι, « ἀποστᾶξει (78) σοφίαν. » σοφία δὲ ὁμωνύμως τῇ ἀληθείᾳ ἡ σοφιστικὴ λέγεται τέχνη. Ἐμοὶ δὲ εἰκότως, οἶμαι, πρόκειται, βίου μὲν κατὰ τὸν Λόγον, καὶ νοεῖν τὰ σημαίνόμενα· εὐγλω-

✕ P. 344 ED. POTTER, 293-294 ED. PARIS. ^a Psal. xlviii, 10, 11. ^b Eccli. xix, 22. ^c Prov. xiv, 6.

(73) *Κλάσας τὸν ἄρτον προσέθηκεν.* « Panem igitur, cum fregisset, edendum proposuit, non tantum ejus speciem. Conf. Matth. xxvi, 26, etc. »

(74) *Πρὸς δὲ ᾧ.* Forte rectius πρὸς δὲ ὁ, « ad quod autem. » SYLBURG.

(75) *Γοητεύουσι, κλέπτουσι.* Γοητεύουσαι κλέπτουσι commentatorum secutus scripsi, sed mallem reliquisse vulg. lectionem γοητεύουσι, κλέπτουσι· quia post infra similem copulæ ellipsim animadverti, p. 133, 153, 184, 185. SYLBURG.

(76) *Καδμεῖαν νίκην.* « Cadmeam victoriam » appellant, quæ victori perinde ac victo perniciem affert, a Cadmi terrigenis, quos fabulantur sese mutuo ad unum omnes occidisse. Alii dictam existi-

mant a victoria, qua Thebani, Cadmei scilicet cives, Adrasto, Argivorum rege, devicto, haud minus ipsi damnum perpassi sunt. Pausanias, *Beotic.*, pag. 556 edit. Hanov. : « Ὡς τὸ συμπαν στράτευμα πλὴν Ἀδράστου φαρθήναι. Ἐγένετο δὲ καὶ αὐτοῖς τὸ ἔργον οὐκ ἄνευ κακῶν μεγάλων· καὶ ἀπ' ἐκεῖνου, τὰ σὺν ὀλέθρῳ τῶν κρατησάντων, Καδμεῖαν ὀνομάζουσι νίκην. » Totus itaque exercitus, uno Adrasto excepto, est ad internecionem cæsus. Sed ea Thebanis victoria magna stetit clade. Ex eo usurpatum, ut si qua victores perniciem opprimat, *Cadmea* victoria dicatur. »

(77) *Ὁ δίκαιος.* A Clemente additum.

(78) *Ἀποστᾶξει.* Ἀποστᾶζει, Proverb.

τιαν δὲ μήποτε ζηλοῦντα, ἀρκεῖσθαι μόνῳ τῷ αἰνί-
 ξασθαι τὸ νοούμενον. Ὅποιῳ δὲ ὀνόματι δηλοῦται
 τοῦτο, ὅπερ παραστῆσαι βούλομαι, οὐθέν μοι μέλει
 (79). Σωθῆναι γὰρ εὐ εἶδ' ὅτι, καὶ συνάρασθαι τοῖς
 σώζεσθαι γλιχομένοις, βέλτιστόν ἐστιν, οὐχὶ συνθεῖναι
 τὰ λεξείδια καθάπερ τὰ κόσμια. «Κὰν φυλάξης (80), »
 φησὶν ὁ Πυθαγόρειος ἐν τῷ Πλάτωνος Πολιτι-
 κῷ, «τὸ μὴ σπουδάζειν ἐπὶ τοῖς ὀνόμασι (81), πλου-
 σιώτερος εἰς γῆρας ἀναφανήσῃ φρονήσεως. » Καὶ ἐν γε
 τῷ Θεαιτήτῳ εὐροις ἂν πάλιν. «Τὸ δὲ εὐχερὲς τῶν
 ὀνομάτων τε καὶ ῥημάτων, καὶ μὴ δι' ἀκριβείας ἐξε-
 ταζόμενον, τὰ μὲν πολλὰ οὐκ ἀγεννῆς, ἀλλὰ μᾶλλον τὸ
 τούτου ἐναντίον, ἀνελεύθερον· ἐστὶ δ' ὅτε ἀναγκαῖον. »
 Ταῦτα, ὡς ἐνὶ μάλιστα, διὰ βραχέων ἐξήνεγκεν ἡ Γραφή·
 «Μὴ πολὺς ἐν ῥήμασι γίνου, » λέγουσα· ἡ μὲν γὰρ λέ-
 ξις οἷον ἐσθῆς ἐπὶ σώματος· τὰ δὲ πράγματα, σάρκες
 εἰσὶ καὶ νεῦρα. Οὐ χρή τοῖνον τῆς ἐσθῆτος πρὸ τῆς τοῦ
 σώματος σωτηρίας κήδεσθαι· εὐτελῆ γὰρ οὐ μόνον
 διαίταν, ἀλλὰ καὶ λόγον ἀσκητέον ἀπερίττον τε καὶ
 ἀπεριεργον, τῷ τὸν ἀληθῆ βίον ἐπανηρημένῳ, εἰ γε
 τὴν τρυφήν ὡς δολερὰν τε καὶ ἄστυρον παραιτοῦμεθα·
 κηθάπερ τὸ μύρον καὶ τὴν πορφύραν οἱ παλαιοὶ Λα-
 κεδαιμόνιοι (82), δολερὰ μὲν τὰ ἴματα, δολερὰ δὲ τὰ
 χρίσματα ὑπολαβόντες ὀρθῶς, καὶ ὀνομάσαντες· ἐπεὶ
 μήτε ἐκεῖνη καλὴ πευσία τροφῆς, ἡ πλείω τῶν
 τρεφόντων ἔχουσα τὰ ἡδύσματα· μήτε λόγου χρήσις
 ἀστεία ἡ τέρπειν μᾶλλον ἢ ὠφελεῖν τοὺς ἀκούοντας δυ-
 ναμένη. Μούσας (83) σειρήνων ἤδλους ἠγεῖσθαι Πυθα-
 γόρας παραινῆ (84) τὰς σοφίας (85) ἀσχεῖν μὴ (86)
 μετὰ ἡδονῆς διδάσκων, ἀπατηλὸν δὲ τὴν ἑλλην διελέγ-
 χων ψυχαγωγίαν. Σειρήνας δὲ παραπλεύσας, εἰς ἀρκεί-
 καὶ τῆ Σφιγγὶ ὑποκρινάμενος (87) ἄλλος εἰς· εἰ δὲ

Atiani. » Sapientia autem dicitur ars sophistica per-
 inde ac veritas. Mihi autem non sine causa, ut
 existimo, constitutum est Logo convenienter vivere ;
 ea autem, quæ significantur, intelligere; elo-
 quentiam autem nunquam sectari, sed contentum
 esse, si quovis modo quid intelligam, significem.
 Quo autem nomine significetur id quod volo ex-
 ponere, nihil mihi curæ est. Servari enim et open
 ferre iis qui servari cupiunt, puto esse optimum,
 non autem diciturunculas, tanquam quædam orna-
 menta, componere. « Et si caveris, » inquit Pytha-
 goreus in Platonis *Politico*, « ne sis de nominibus
 nimium sollicitus, prudentia locupletior apparebis
 in senectute. » Et rursus invenies in *Theæteto* :
 « Nominum autem et verborum facilitas, et non nimis
 accurata examinatio, ut plurimum non est sordida
 et illiberalis, sed ejus potius contrarium, est tamen
 nonnunquam etiam necessaria. » Hæc, quam fieri
 potest, brevissime Scriptura enuntiavit, dicens :
 « Ne multum verseris in verbis. » Dictio enim est
 tanquam vestis in corpore; res autem sunt carnes
 et nervi. Non oportet ergo majorem vestis quam
 salutis corporis curam gerere. Non solum enim
 frugalis vitæ ratio, sed etiam a supervacaneo cultu
 ornatuque aliena oratio exercenda est ei qui ve-
 ram vitam elegit : siquidem delicias ut dolosas et
 luxuriosas repudiamus, sicut unguentum et pur-
 puram veteres Lacedæmonii, dolosas quidem ve-
 stes, et dolosas unctiones recte reputantes et nomi-
 nantes; quoniam nec honestus est **127** ille cibi
 apparatus, qui plura habet ❧ condimenta quam ea,
 quæ nutriunt; nec est bellus urbanusve orationis
 Prov. x, 31.

✕ P. 345 ED. POTTER, 294-295 ED. PARIS.

(79) *Μέλει*. Hoc pro vulg. λέγει repos. e fra-
 gmentis ms. H. STURBURG.

(80) *Κὰν φυλάξης*. Verba sunt hospitis Pythago-
 rei in Platonis *Politico*, p. 531 : Καλῶς γε, ὦ Σό-
 κρατες· κὰν διαφυλάξης τὸ μὴ σπουδάζειν ἐπὶ τοῖς
 ὀνόμασι, πλουσιώτερος εἰς τὸ γῆρας ἀναφανήσῃ.
 « Egregie respondisti, o Socrates; et si verborum
 curiositatem vitabis, evades in senectute admodum
 prudentior. » Eadem sententiam recitavit Theod-
 oretus *De curand. Græc. affect.*, p. 470. Quæ se-
 quuntur e Platonis *Theæteto*, a Socrate prolata ibi
 occurrunt pag. 134.

(81) *Σπουδάζειν ἐπὶ τοῖς ὀν*. Σπουδάζειν τοῖς ὀν.
 absque præpos. Fragment. ins. H. STURBURG. — Sed
 receptam lectionem Plato ac Theodoretus firmant.

(82) *Λακεδαιμόνιοι*. Clemens superius, *Pæd.*
 lib. II, cap. 8, p. 177, edit. Paris. : Οὐ γὰρ θέμις
 δολερὰ ἴματα, καὶ χρίσματα εἰς τὴν ἀληθείας
 παρεισιναίαν πόλιν. Phitarachus *Sympos.* lib. III,
 quæst. 4, cuidam barbaro hoc dictum tribuit : Ἥ
 καὶ τὸ μὲν μύρον εἰκότως ὑποδυσωπούμεθα καὶ τὴν
 πορφύραν διὰ τὴν ἐπίθετον πολυτελείαν, ὡς δολερὰ
 ἴματα καὶ χρίσματα. « Unde unguentum nobis me-
 rito suspectum est, purpuraque, ceu fallax iud-
 mentum, et dolosus veluti color formidaretur. » De
 Lacedæmoniiis conf. Cragius *De repub. Lacedæm.*,
 lib. III, instit. 4 et 5.

(83) *Μούσας*. Th. Canterus lib. II, cap. 4, *Var.*
lect. similem ex Theodoro locum profert lib. VIII,
De carat. Græc. : « Pythagoram puto comptos lep-
 dosque sermones Sireiibus opinatum esse persimiles,
 Musis vero, qui nihil inducti decoris fucique
 præferentes, nudam veritatis formam ostendunt. »
 COLLECT.

(84) *Παραινή*. Ritterhusius not. in verba Porphy-
 rii, quæ mox recitabuntur, coniecit scribendum
 esse παρῆναι, « hortabatur. » Verum Clemens alii-
 que in hujusmodi rebus præsentī tempore uti so-
 lent. Veteres enim per ingenii sui monumenta nos
 etiamnum hortantur ac monent.

(85) *Τὰς σοφίας*. Accipiendum pro « sapientiæ
 partes » aut « genera : » vel legendum τὴν σοφίαν.
 STURBURG.

(86) *Μή*. Redundare videtur : vel pro μὴ scriben-
 dum μὲν. Voluit enim Pythagoras « cum voluptate
 sapientiam conjungi, » voluptates nempe reliquas,
 quæ a sapientia alienæ essent, improbens. Solent
 autem Musæ pro symbolo honestæ et cum virtute
 conjunctæ, Sirenes autem prævæ vitiosæque volu-
 ptatis haberi. Porphyrius lib. *De vita Pythagoræ* :

Διττὴν γὰρ εἶναι διαφορὰν ἡδονῶν· τὴν μὲν ἐν γαστρὶ
 καὶ ἀφροδίσεις διὰ πολυτελείας κευχωρισμένην ἀπεί-
 καζε ταῖς ἀνδροφόνους σειρήνων ὠδαῖς· τὴν δ' ἐπὶ
 καλοῖς καὶ δικαίοις, τοῖς πρὸς τὸ ζῆν ἀναγκαίοις,
 ὁμοίως καὶ παραχρημα ἡδεῖαν, καὶ εἰς τὸ ἐπιπὸν ἀμ-
 ταμέλητον· ἦν ἔφασκον εὐοικεναί· μουσῶν τινα ἀρμονίαν.

« Duplex enim voluptatum discrimen esse : quarum
 illam, quæ ventri et Veneris libidini opum pro-
 fusione indulget, Sirenum homicidii cautionibus
 comparabat; alteram vero, quæ in rebus honestis
 atque justis et ad vitam necessariis consistit,
 eam pariter et in præsentiarum jucundam esse,
 neque postmodum pœnitentiam comitem habere;
 hanc ille Musarum cuidam concentui similem esse
 dicebat. » Horatius, *Sat.* III, lib. II, vers. 14 :

. . . Vitanda est improba Siren,
 Desidia . . .

(87) *ὑποκρινάμενος*. Verius ἀποκρινάμενος,

usus, qui auditores magis aptus est delectare quam juvare. Musas existimare Sirenibus jucundiores admonet Pythagoras, docens non cum voluptate exercere sapientias, arguens autem deceptricem aliam animi oblectationem. Qui navigando prætervectus est Sirenas, unus sufficit; et qui Sphingi respondit, unus alius, aut etiam, si vultis, ne unus quidem. Non oportet ergo unquam dilatare phylacteria, vanum æmulando gloriæ studium. Sufficit autem gnostico, si ei vel unus inventus sit auditor. Licet ergo et Pindarum Bœotium audire, qui scribit: *Non apud omnes licet veterem aperire orationem, præterquam fidelissimis silentii viis. Stimulus autem pugnae est dominans oratio.* Admodum ergo recte nos vehementer admonet beatus Apostolus, « ne verbis contendamus sine ulla utilitate, ad eversionem auditorum: profanas autem vocum novitates vitemus. Ad magnam enim proficiunt impietatem, et sermo eorum serpit ut cancer ».

Α βούλεσθε, μηδὲ εἰς (88). Οὐκουν πλατύνειν (89) τὰ φυλακτήρια χρῆ ποτε, κενοδοξίαν ζηλοῦντας· ἀρκεῖ δὲ τῷ γνωστικῷ κἂν εἰς ἄλλος ἀκροατῆς εὐρεθῆ. Ἔστι γ' οὖν ἀκοῦσαι καὶ Πινδάρου (90) τοῦ Βοιωτικοῦ γραφότος· *Μὴ πρὸς ἅπαντας ἀναβῆξαι τὸν ἀρχαῖον λόγον· Ἔσθ' ὅτε πιστοτάταις (91) σιγῆς ὁδοῖς. Κέντρον δὲ μάχης Ὁ κρατιστεύων λόγος.* Διατείνεται οὖν εἷς μᾶλα ὁ μακάριος Ἀπόστολος παραινῶν ἡμῖν « μὴ λογομαχεῖν τε δι' οὐδὲν (92) χρήσιμον, ἐπὶ καταστροφῇ τῶν ἀκούοντων· τὰς δὲ βεβήλους κενωφωνίας, περιστάσθαι· ἐπὶ πλεῖον γὰρ προκόπτουσι ἀσεβείας, καὶ ὁ λόγος αὐτῶν ὡς γάγγραινα νομῆν ἔξει. »

CAPUT XI.

Quænam sit sapientia mundana et philosophia quam devitare nos vult Apostolus.

Hæc ergo « sapientia mundi, stultitia est apud Deum. « Et horum « sapientum cognoscit Deus cogitationes, quod vauæ sunt b. » Nemo ergo gloriatur, humana præcellens cogitatione. Recte enim scriptum est in Jeremia: « Ne gloriatur sapiens in sapientia sua, et ne gloriatur fortis in fortitudine sua, et ne gloriatur dives in divitiis suis; sed in hæc gloriatur, qui gloriatur, quod intelligat et cognoscat quod ego sum Deus faciens misericordiam, et iudicium, et justitiam super terram: quoniam in his est voluntas mea, dicit Dominus c. » — « Ne confidamus in nobis ipsis, sed in Deo, qui suscitavit mortuos, » inquit Apostolus, « qui ex tanta morte nos eripuit; ut fides nostra non sit in sapientia hominum, sed in virtute Dei. Spiritalis ✕ enim dijudicat omnia, ipse autem a nullo dijudicatur d. » Illa quoque ejus audio: « Hæc autem dico, ne quis vos decipiat in probabilitate sermonis e neque subingrediatur, qui deprædatur. » Et rursus: « Videte ne quis sit qui vos seducat per philosophiam et inanem deceptionem, secundum traditionem hominum, secundum elementa mundi, et non secundum Christum; f » philosophiam quidem non omnem, sed Epicuream g, cujus etiam meminit Paulus in Actibus apostolorum, reprehendens, quæ tollit providentiam, et in deorum numerum refert volu-

Β Αὐτὴ οὖν « ἡ σοφία τοῦ κόσμου μωρία παρὰ Θεῷ ἐστίν. » καὶ τούτων « τῶν σοφῶν Κύριος γινώσκει τοὺς διαλογισμοὺς, ὅτι εἰσὶ μάταιοι. « Μηδεὶς (93) τοῖνον καυχᾶσθω, ἐν ἀνθρωπίνῃ προανέχων διανοίᾳ. Εὐ γάρ τοι ἐν τῷ Ἱερεμίᾳ γέγραπται. » Μὴ καυχᾶσθω ὁ σοφὸς ἐν τῇ σοφίᾳ αὐτοῦ, καὶ μὴ καυχᾶσθω ὁ ἰσχυρὸς ἐν τῇ ἰσχύϊ αὐτοῦ· καὶ μὴ καυχᾶσθω ὁ πλούσιος ἐν τῷ πλούτῳ αὐτοῦ· ἀλλ' ἐν (94) τούτῳ καυχᾶσθω ὁ καυχώμενος, συνιέναι καὶ γινώσκειν ὅτι ἐγὼ εἰμι Κύριος ὁ ποιῶν ἔλεος, καὶ κρίμα, καὶ δικαιοσύνην ἐπὶ τῆς γῆς· ὅτι ἐν τούτοις τὸ θέλημα μου, λέγει Κύριος. « Ἔνα μὴ πεποιθότες ὦμεν ἐφ' ἑαυτοῖς, ἀλλ' ἐπὶ τῷ Θεῷ τῷ ἐγγείροντι τοὺς νεκρούς, » ὁ Ἀπόστολος φησὶν, « ὅς ἐκ τηλικούτου θανάτου ἐβρύσατο ἡμᾶς, ἵνα ἡ πίστις ἡμῶν μὴ ᾖ ἐν σοφίᾳ ἀνθρώπων, ἀλλ' ἐν δυνάμει Θεοῦ. Ὁ γὰρ (95) πνευματικὸς ἀνακρίνει πάντα, αὐτὸς δὲ ὑπ' οὐδενὸς ἀνακρίνεται. » Ἐπαύω δὲ κακείνων αὐτοῦ· Ταῦτα (96) δὲ λέγω, ἵνα μηδεὶς ὑμᾶς παραλογίζηται ἐν πιθανολογίᾳ, μηδὲ ὑπεισέρχηται ὁ συλαγωγῶν. » Καὶ πάλιν· « Βλέπετε οὖν, μὴ (97) τις ἔσται ὑμᾶς ὁ συλαγωγῶν διὰ τῆς φιλοσοφίας καὶ κενῆς ἀπάτης, κατὰ τὴν παράδοσιν τῶν ἀνθρώπων, κατὰ τὰ στοιχεῖα τοῦ κόσμου, καὶ οὐ κατὰ Χριστόν. » φιλοσοφίαν μὲν οὐ πάσαν, ἀλλὰ τὴν Ἐπικούρειον, ἧς καὶ μέμνηται ἐν ταῖς Πράξεσιν τῶν ἀποστόλων ὁ Παῦλος, διαβάλλων, πρόνοιαν ἀναιρούσαν καὶ ἔδοντῃ

✕ P. 346 ED. POTTER, 295-296 ED. PARIS. « Jerem ix, 23, 24. d Il Cor. i, 9, 10; I Cor. ii, 5.

« qui Sphingi ad ænigma respondit. » SYLURC.

(88) *Μηδὲ εἰς.* Nempe quod fabulosa sint, quæ de Œdipo feruntur.

(89) *Οὐκουν πλατύνειν.* Respicit Christi de Pharisæis dictum, Matth. xxiii, 5: Πάντα δὲ τὰ ἔργα αὐτῶν ποιῶσι πρὸς τὸ θεαθῆναι τοῖς ἀνθρώποις· πλατύνουσι δὲ τὰ φυλακτήρια αὐτῶν, καὶ μεγαλύνουσι τὰ κράσπεδα τῶν ἱματίων αὐτῶν.

(90) *Πινδάρου.* Pindari effatum memorat etiam post Clementem Theodoretus, *De curat. Græc. affect.* serm. 1, pag. 482: Ἡ οὐδὲ Πινδάρῳ τῷ λυρικῷ πέθεσθε, σαφῶς ἀπαγορεύονται, μὴ πρὸς πάντας ἀναβῆξαι τὸν ἀρχαῖον λόγον; « An Pindaro, poetæ lyrici, auscultandum non putatis, aperte prohibenti antiquum sermonem cunctis aperire? »

(91) *Ἔσθ' ὅτε π.* F. legendum ἐσθ' ὅτε πιστοτάτα

a Il Tim. ii, 14, 16, 17. b I Cor. iii, 19, 20.

c Col. ii, 4, 8. f Ibid., 8. g Act. xvii, 18.

D σιγῆς ὁδός. « Est cum silentii via fidelissima est: seu, « Nonnunquam silentium est tutissimum. » SYLURC.

(92) *Δι' οὐδέν.* Eis οὐδέν apud B. Paulum. In sequentibus etiam Apostoli verba paulum mutata ad suum institutum accomodat.

(93) *Μηδεὶς.* Respicit id, quod apud B. Paulum sequitur: Ὅστε μηδεὶς καυχᾶσθω ἐν ἀνθρώποις.

(94) *Ἄλλ' ἔν.* Ἄλλ' ἦ ἐν, et mox συνιέναι pro συνιέναι, Jerem.

(95) *Γάρ.* Δέ apud Paul., quod Clemens in γάρ mutavit.

(96) *Ταῦτα.* Τοῦτο, Coloss., ut etiam paulo post.

(97) *Βλέπετε οὖν, μὴ.* Βλέπετε, μὴ τις ὑμᾶς ἔσται, Coloss.

ἐκθειάζουσιν, καὶ εἰ δὴ τις ἄλλη τὰ στοιχεῖα ἐκτετι-
 μακε, μὴ ἐπιστήσασα τὴν ποιητικὴν αἰτίαν τοῦτοις,
 μηδὲ ἐφαντάσθη τὸν Δημιουργόν. Ἄλλὰ καὶ οἱ
 Στωϊκοί, ὧν καὶ αὐτῶν μέμνηται, σῶμα ὄντα τὸν
 Θεὸν (98) διὰ τῆς ἀτιμωτάτης ὕλης πεφοιτηκέναι λέ-
 γουσιν οὐ καλῶς. « Παράδοσιν δὲ ἀνθρωπίνην » τὴν
 λογικὴν τερθρεῖαν λέγει. Διὸ κάκεινα ἐπιστέλλει·
 « Τὰς νεωτέρας (99) ζητήσεις φεύγετε »· μαιρακίω-
 δεις γὰρ αἱ τοιαῦται φιλονεικίαι. « Ἀρετὴ δὲ οὐ φι-
 λομειράκιον, » ὁ φιλόσοφος λέγει Πλάτων· καὶ τὸ
 ἀγώνισμα ἡμῶν, κατὰ τὸν Λεοντίνου Γοργίαν, διττῶν
 δὲ ἀρετῶν δεῖται, τόλμης καὶ σοφίας· τόλμης μὲν, τὸ
 κίνδυνον ὑπομείναι, σοφίας δὲ, τὸ αἰνίγμα γνῶναι. Ὁ
 γὰρ τοι Λόγος, καθάπερ τὸ κήρυγμα τὸ Ὀλυμπιάσι,
 καλεῖ μὲν τὸν βουλόμενον, στεφανοῖ δὲ τὸν δυνάμενον·
 ἀκίνητον μὲν, ὅτι πρὸς (1) ἀλήθειαν, καὶ τῷ ὄντι ἀρ-
 γῶν οὐ βούλεται εἶναι τὸν πιστεύσαντα ὁ Λόγος. « Ζη-
 τεῖτε, γὰρ, καὶ εὐρήσετε, » λέγει· ἀλλὰ τὴν ζη-
 τῆσιν εἰς εὐρεσιν περαιῶ (2), τὴν καινὴν (3) ἐξελάσας
 φλυαρίαν, ἐγκρίνων δὲ τὴν ὀχυροῦσιν τὴν πίστιν ἡμῶν
 θεωρίαν. « Τοῦτο δὲ λέγω, ἵνα μὴ τις ὑμᾶς παραλο-
 γίζῃται ἐν πιθανολογίᾳ, » φησὶν ὁ Ἀπόστολος· δια-
 κρίνειν δηλονότι τὰ ὑπ' αὐτῶν (4) λεγόμενα μεμαθη-
 κόσι, καὶ ἀπαντᾶν πρὸς τὰ ἐπιφερόμενα διδασκαλίας.
 « Ὡς οὖν παρελάβετε Ἰησοῦν Χριστὸν (5) τὸν Κύριον,
 ἐν αὐτῷ περιπατεῖτε, ἐρριζωμένοι καὶ ἐποικοδομούμε-
 νοι ἐν αὐτῷ, καὶ βεβαιούμενοι ἐν τῇ πίστει. » Πειθῶ δὲ
 ἡ βεβαίωσις τῆς πίστεως. « Βλέπετε μὴ τις ὑμᾶς ἔσται
 ὁ συλαγωγῶν » ἀπὸ τῆς πίστεως τῆς εἰς τὸν Χριστὸν
 « διὰ τῆς φιλοσοφίας καὶ κενῆς ἀπάτης, » τῆς ἀναιρού-
 σης τὴν Πρόνοιαν, « κατὰ παράδοσιν τῶν ἀνθρώπων »·
 ἡ γὰρ κατὰ τὴν θεῖαν παράδοσιν φιλοσοφία ἴσθησι
 τὴν πρόνοιαν καὶ βεβαίωσις· ἥς ἀναιρεθελίσης, μῦθος ἡ
 περὶ τὸν Σωτῆρα οἰκονομία φαίνεται· « κατὰ τὰ στοι-
 χεῖα τοῦ κόσμου, καὶ οὐ κατὰ Χριστὸν, » φερομένην
 ἡμῶν. Ἡ γὰρ ἀκόλουθος Χριστῷ διδασκαλία καὶ τὸν
 Δημιουργὸν ἐκθειάζει, καὶ τὴν πρόνοιαν μέχρι τῶν
 κατὰ μέρος ἀγει, καὶ τρεπτὴν καὶ γενετήν οἶδε τὴν
 τῶν στοιχείων φύσιν· καὶ πολιτεῦσθαι εἰς δύναμιν
 ἐξομωτικὴν τῷ Θεῷ διδάσκει, καὶ τὴν οἰκονομίαν
 ὡς ἡγεμονικὴν, τῆς ἀπάσης προῖεσθαι παιδείας.
 Στοιχεῖα δὲ σέβουσι, Διογένης (6) μὲν τὸν ἄερα, Θά-

Platem; et si qua alia honore affecit elementa, quæ
 iis non præcicit causam efficientem, nec apprehen-
 dit Opificem. Quin etiam Stoici, quorum ipsæ
 quoque meminit, non recte dicunt Deum, cum sit
 corpus, vilissimam pervasisse materiam. « Traditionem
 autem humanam » vocat logicam subtilitatem. Quamobrem illa quoque scribit: « Juveniles
 fugite quæstiones b: » sunt enim pueriles hujus-
 modi contentiones. « Virtus autem non tenetur
 amore juvenum, » inquit Plato philosophus; et cer-
 tamen nostrum, ut vult Gorgias Leontinus, duabus
 opus habet virtutibus, audacia et sapientia: audacia
 quidem, ut adeat periculum; sapientia autem,
 ut discernat ænigma. Logos enim, quemadmodum
 in Olympia præconium, vocat quidem eum, qui
 vult, sed coronat eum, qui potest esse invictus:
 quoniam revera Logos non vult otiosum esse eum
 qui credidit. « Quærite » enim, inquit, « et inven-
 ietis c: » sed inquisitionem terminat inventionem,
 recentes nugæ exterminans, approbans autem con-
 templationem, quæ nostram fidem confirmat. « Hoc
 autem dico, ne quis vos decipiat in probabilitate
 sermonis d, » ait Apostolus; ut qui, quæ ab eis di-
 cuntur, discernere scilicet didiceritis, et iis, quæ
 obijciuntur, occurrere docti sitis. « Sicut ergo ac-
 cepistis Jesum Christum Dominum, in eo ambulate
 radicali et superædificati in ipso, et confirmati in
 fide e. » Est autem persuasio, fidei confirmatio.
 « Videte ne quis sit qui vos abducat » a fide in
 Christum « per philosophiam et inanem deceptio-
 nem, » quæ tollit providentiam, « secundum tradi-
 tionem hominum f. » Quæ est enim secundum tradi-
 tionem divinam philosophia, constituit et confir-
 mat providentiam: quæ sublata videtur ꝑ fabula
 Servatoris œconomia, cum nos « secundum elementa
 hujus mundi, et non secundum Christum g, » fera-
 mur. Quæ est enim Christo consentanea doctrina,
 et opificem Deum esse asserit, et deducit providen-
 tiam usque ad singularia, et talem elementorum
 novit esse naturam, ut in eam cadat ortus et muta-
 tio; eaque docet ad id dirigi, ut vim assimilantem
 Deo habeamus; ejusque dispensationem omni do-

✕ P. 347 ED. POTTER. a Act. xiii, 18. b II

Tim. II, 22, 23. c Matth. vii, 7. d Col. II, 4.

e Ibid., 6, 7. f Ibid., 8. g Ibid., 8.

(98) *Σῶμα ὄντα τὸν Θεόν*. Clemens in *Protrept.* p. 44 edit. Paris.: Οὐδὲ μὴν τοὺς ἀπὸ τῆς Στοᾶς παρε-
 λεύσομαι, διὰ πάσης ὕλης, καὶ διὰ τῆς ἀτιμωτάτης,
 τὸ θεῖον διήκειν λέγοντας, οἱ κατασχύνουσιν ἀτεχνῶς
 τὴν φιλοσοφίαν. « Sed nec Stoicos prætermittam,
 qui omnem, quantumvis vilem et abjectam, mate-
 riam dicunt Deum pervadere, qui plane philosophiam
 dedecorant. » Item *Strom.* v, pag. 591, ubi conf. ad-
 notata.

(99) *Τὰς νεωτέρων*. Nullibi monet Apostolus τὰς νεω-
 τέρας ζητήσεις φεύγειν. Verum Timotheo scribit,
 τὰς μωρὰς ...ζητήσεις παραιτεῖν, II Tim. II, 25, et τὰς
 νεωτερικὰς ἐπιθυμίας φεύγειν, II Tim. II, 22. Quæ
 Clemens, e memoria S. Scripturas recitans, com-
 miscuisse videtur.

(1) *Στεφανοῖ δὲ τὸν δυνάμενον· ἀκίνητον μὲν,*
στι π. Hervetus legit ἀκίνητον· fortasse verius, ἀκί-
 νητον μέντοι πρὸς ἄλ., « immotum tamen, » etc. Guil.
 Canterus pro ὅτι legit ἔτι. SYLBURG. — Scribe τὸν

D δυνάμενον ἀκίνητον μένειν, quemadmodum legisse
 Hervetus videtur: non quod placet Sylburgio. *Ἡερ-
 vetus.* — Mallem, τὸν δυνάμενον ἀκίνητον μένειν ὅτι
 πρὸς ἄλ., « qui valet immotus persistere, quantum
 ad veritatem spectat. » Respicit enim pugiles, qui
 « immoti » adversariorum ictus sustinebant. Ἄνι-
 κητον frigidius est.

(2) *Περαῖοι*. Si quis περατοῖ malit, per me licet.
 SYLBURG.

(3) *Καινὴν*. Καινήν agnoscit etiam Herveti versio,
 « recentibus nugis; » sed haud scio an verius κενήν,
 « inanem. » Id.

(4) *Ἵπ' αὐτῶν*. Lege ὑπ' αὐτοῦ, inquit Lowthius.

(5) *Ἰησοῦν Χριστόν*. Τὸν Χριστὸν Ἰησοῦν, Co-
 loss.

(6) *Διογένης*. Ms. H. Διομένης. SYLBURG. — Conf.
 quæ superius dicta sunt *Protrept.* pag. 42 edit.
 Paris.

etrinæ, ut principium, præmitti debere. Elementa autem colunt, Diogenes quidem acrem; Thales vero a quam; Hippasus vero ignem; et qui principia facta ciunt atomos, philosophiæ nomen arrogantes, impij quidam homunculi et voluptati dediti. « Propterea oro, inquit, ut dilectio vestra adhuc magis et magis abundet in agnitione et omni sensu, ad hoc ut vos probetis quæ sunt potiora a. » Nam « quando eramus, inquit Apostolus, parvuli, sub elementis hujus mundi eramus servientes. Parvulus autem, etiamsi sit hæres, nihil differt a servo usque præfinitum tempus patris b. » Parvuli ergo sunt etiam philosophi, nisi a Christo viri fiant. Si enim « filius ancillæ non futurus sit hæres cum filio liberæ c, » at est quidem certe semen Abrahæ, quod non ex promissione donum suscepit proprium. 128 « Perfactorum autem est solidus cibus, qui propter habitum habent sensus exercitatos ad discretionem boni et mali. Quisquis enim est lactis particeps, non est peritus sermonis justitiæ, cum sit parvulus d, » et nondum sciat verbum, per quod credit et operatur, nec possit in ipso reddere rationem. « Omnia autem probate, inquit Apostolus, et quod bonum est tenete e. » Spiritualibus id dicens, qui omnia quæ dicuntur ex veritate, dijudicant, utrum videantur an sint vera. « Inconfutabilis autem vagatur disciplina, et plagæ et reprehensiones dant disciplinam sapientiæ, » reprehensiones scilicet, quæ sunt cum dilectione. « Cor enim rectum exquirat cognitionem. Quoniam qui quærit Deum, cognitionem invenit cum justitia. Qui ipsam autem recte quæsierunt, pacem iavenerunt f. — Et cognoscam non sermonem eorum qui inflati sunt, sed virtutem : » eos, qui sunt opinione sapientes, et se quidem esse putant, non autem sunt sapientes, reprehendens, hæc scribit : « Non enim est in sermone regnum Dei g. » Non, inquam, in eo, qui non est verus, sed opinione tantum probabilis. « In virtute » autem dixit, seu potentia; sola enim est potens veritas. Et rursus : « Si quis putat se nosse aliquid, nondum novit sicut nosse oportet. » Nunquam est enim veritas opinio. Sed « cognitionis quidem opinio inflat » et fastu replet, « caritas autem ædificat, » quæ non in opinione versatur, sed veritate. Unde, « si quis diligit, is cognitus est h, » inquit.

D

✕ P. 348 ED. POTTER, 297 ED. PARIS. a Phil. 1, 9, 10. b Gal. iv, 3, 4, 2. c Gen. xxi, 10; Gal. iv, 30. d Hebr. v, 14, 13. e I Thess. v, 21. f Prov. xv, 14. g I Cor. iv, 19, 20. h I Cor. viii, 1, 2, 3.

(7) Ἀλλὰ γ' οὖν σπ. Hæc sic distingui et explicari debent : Ἀλλὰ γ' οὖν σπέρμα ἐστὶν Ἀβραάμ τὸ μὴ ἐξ ἐπαγγελίας, τὸ ἴδιον εὐαγγέλιον δωρεάν. « At vero, quod non erat ex promisso, est semen Abrahæ, et proprium donum accepit. » Scilicet Christianam doctrinam Isaaco dat, legitimo Abrahæ filio, et ex divina promissione nato; cæteras autem disciplinas Ismaeli Agar ancillæ filio, aut filiis Cheturæ, qui licet nec e legitimis nuptiis, nec ex singulari aliquo promisso geniti fuerant, tamen veri Abrahæ filii fuerunt, et singuli dona a patre suo acceperunt, ut scriptum est Gen. xxv, 6.

(8) Πιστώστεως. Respicere videtur I Thess. ii, 13 : Ἐδέξασθε οὐ λόγον ἀνθρώπων, ἀλλὰ (καθὼς ἐστὶν ἀληθῶς) λόγον Θεοῦ, ὃς καὶ ἐνεργεῖται ἐν ὑμῖν τοῖς πιστεύουσιν.

λῆς δὲ τὸ ὕδωρ Ἰππασος δὲ τὸ πῦρ καὶ οἱ τὰς ἀτόμους ἀρχὰς ὑποτιθέμενοι, φιλοσοφίας ὄνομα ὑποδιδόμενοι, θεοὶ τινες ἀνθρωπίσκοι καὶ φιλήθενοι. « Διὰ τοῦτο προσεύχομαι, φησὶν, ἵνα ἡ ἀγάπη ὑμῶν εἴη μᾶλλον καὶ μᾶλλον περισσεύη ἐν ἐπιγνώσει καὶ πάσῃ αἰσθήσει, εἰς τὸ δοκιμάζειν ὑμᾶς τὰ διαφέροντα. » Ἐπεὶ « ὅτε ἦμεν νήπιοι, φησὶν ὁ αὐτὸς Ἀπόστολος, ὑπὸ τὰ στοιχεῖα τοῦ κόσμου ἦμεν δεδουλωμένοι. Ὁ δὲ νήπιος, κἂν κληρονόμος ᾖ, οὐδὲν δούλου διαφέρει, ἀχρι τῆς προθεσμίας τοῦ πατρὸς. » Νήπιοι οὖν καὶ οἱ φιλόσοφοι, ἐὰν μὴ ὑπὸ τοῦ Χριστοῦ ἀπανθρωθῶσιν. Εἰ γὰρ « οὐ κληρονομήσει ὁ υἱὸς τῆς παιδείας μετὰ τοῦ υἱοῦ τῆς ἐλευθέρως, » ἀλλὰ γ' οὖν σπέρμα (7) ἐστὶν Ἀβραάμ, τὸ μὴ ἐξ ἐπαγγελίας τὸ ἴδιον εὐαγγέλιον δωρεάν. « Τελείων δὲ ἐστὶν ἡ στερεὰ τροφή, τῶν διὰ τὴν ἐξὶν τὰ αἰσθητήρια γεγυμνασμένα ἐχόντων πρὸς διάκρισιν καλοῦ τε καὶ κακοῦ. Πᾶς γὰρ ὁ μετέχων γάλακτος ἀπειρος λόγου δικαιοσύνης, νήπιος ὢν, » καὶ μηδέπω ἐπιπλάμενος τὸν λόγον, καθ' ὃν πεπίστευκε (8) καὶ ἐνεργεῖ, μήτε ἀποδοῦναι δυνάμενος τὴν αἰτίαν ἐν αὐτῷ. « Πάντα δὲ δοκιμάζετε, ὁ Ἀπόστολος φησὶ, καὶ τὸ καλὸν κατέχετε » τοῖς πνευματικοῖς λέγων, τοῖς ἀνακρίνουσι πάντα κατὰ ἀληθειαν λεγόμενα, πότερον δοκεῖ, ἢ οὕτως (9) ἔχεται τῆς ἀληθείας. « Παιδεία (10) δὲ ἀνεξέλεγκτος πλανᾶται καὶ αἱ πληγαὶ καὶ οἱ ἐλεγχοὶ διδάσκει παιδείαν σοφίας, » οἱ μετ' ἀγάπης δηλονότι ἐλεγχοὶ. « Καρδία (11) γὰρ εὐθεία ἐζητεῖ γνῶσιν, ὅτι ὁ ζητῶν τὸν Θεὸν εὐρήσει γνῶσιν μετὰ δικαιοσύνης, » οἱ δὲ ὀρθῶς ζητήσαντες αὐτῶν, ἐρήνην εὐρον. Καὶ γινώσκονται, φησὶν, οὐ τὸν λόγον τῶν πεφουσιωμένων, ἀλλὰ τὴν δύναμιν, » τοὺς δοκῆσαι σοφοῦς, καὶ οἰομένους εἶναι, οὐκ ὄντας δὲ σοφοῦς, ἐπιβραβεύων γράφει. « Οὐ γὰρ ἐν λόγῳ ἡ βασιλεία τοῦ Θεοῦ, » οὐ τῷ μὴ ἀληθεῖ, ἀλλὰ καθ' ὑπόληψιν πιθανῶν, « ἐν δυνάμει, » δὲ, εἶπε, μόνη γὰρ ἡ ἀλήθεια δυνατὴ. Καὶ πάλιν « Εἰ τις (12) δοκεῖ ἐγνωκέναι τι, οὐπω ἔγνω καθὼς δεῖ γνῶναι, » οὐ γὰρ ποτε ἡ ἀλήθεια ὀησις, ἀλλ' ἡ μὲν « ὑπόληψις τῆς γνώσεως φυσιοῦ » καὶ τύφου ἐμπύμπλησιν « οἰκοδομεῖ δὲ ἡ ἀγάπη, » μὴ περὶ τὴν ὀησιν, ἀλλὰ περὶ τὴν ἀληθειαν ἀναστρεφομένη. Ὅθεν, « Εἰ τις ἀγαπᾷ, οὗτος ἔγνωσται, » λέγει.

(9) Οὕτως. Rectius cum Guil. Cantero legemus ὄντως, « revera. » SYLBURG.

(10) Παιδεία. Rectius παιδεία dativ. cas. quod hic et superius pag. 287 Sylburgio placuit. Sensus enim est : « Qui non corripitur disciplina, vagatur. » Tunc recte sequitur : « Reprehensiones dant disciplinam sapientiæ. »

(11) Καρδία. Καρδία ὀρθῆ ζητεῖ αἰσθησιν, inquit Salomon, Prov. xv, 14. Eorum, quæ sequuntur, sensus occurrit Prov. ii, aliisque locis : ipsa verba frustra in S. libris quaeruntur.

(12) Εἰ τις. Εἰ τις δοκεῖ εἰδέναι τι, οὐδέπω οὐδὲν ἔγνωκε καθὼς δεῖ γνῶναι, I Cor. viii, 2. Οἶδαμεν ὅτι πάντες γινώσκιν ἔχοντες ἢ γινώσκιν φυσιοῦ, ἢ δὲ ἀγάπῃ οἰκοδομεῖ. Ibid. i.

CAPUT XII.

Fidei mysteria non esse cuius propalanda, ideo quod non sint veritatis idonei auditores.

Ἐπει δὲ μὴ μόνη (13) ἡ παράδοσις καὶ πάνδημος τῷ γε αἰσθημένῳ τῆς μεγαλειότητος τοῦ λόγου· ἐπι-
κρυπτόν (14) οὖν τὴν ἐν μυστηρίῳ λαλουμένην σο-
φίαν, ἣν ἐδίδαξεν ὁ Ἰδὸς τοῦ Θεοῦ. Ἡδὴ γ' οὖν καὶ
Ἡσαίας ὁ προφήτης πῦρ (15) καθαίρεται τὴν γλῶτ-
ταν, ὡς εἰπεῖν δυνήθηται τὴν δρασιν· καὶ οὐδὲ τὴν
γλῶτταν μόνον, ἀλλὰ καὶ τὰς ἀκοὰς ἀγνίζεσθαι
προσῆκει ἡμῖν, εἰ γε τῆς ἀληθείας μεθεκτοί (16)
εἶναι πειρώμεθα. Ταῦτα ἦν ἐμποδῶν τοῦ γράφειν
ἐμοί· καὶ νῦν ἐτι εὐλαβῶς ἔχω, ἥ φησὶν, « Ἐμπροσθεν
τῶν χοίρων τοὺς μαργαρίτας βάλλειν (17), μὴ ποτε
καταπατήσῃσι τοῖς ποσὶ, καὶ στραφέντες ῥήξωσιν
ἡμᾶς. » Χαλεπὸν γὰρ τοὺς περὶ τοῦ (18) ἀληθινοῦ
φωτὸς καθαροῦς ὄντως καὶ διαυγεῖς ἐπιδείξει λόγους
ἀκρατῶν τοῖς ὕδασι τε καὶ ἀπαιδέτοις· σχεδὸν
γὰρ οὐκ ἔστι τούτων πρὸς τοὺς πολλοὺς καταγελα-
στότερα ἀκούσματα· οὐδ' αὖ πρὸς τοὺς εὐφρεῖς θαυ-
μασιώτερά τε καὶ ἐνθουσιαστικώτερα. « Ψυχικὸς δὲ
ἄνθρωπος οὐ δέχεται τὰ τοῦ Πνεύματος τοῦ Θεοῦ·
μυρία γὰρ αὐτῷ ἔστιν. » Σοφοί (19) δὲ οὐκ ἐκφέρου-
σιν ἐκ στόματος, ἀ διαλογίζονται ἐν συνειδήσει. « Ἄλλ'
ὁ ἀκούετε εἰς τὸ οὖς, φησὶν ὁ Κύριος, κηρύξτε ἐπὶ
τῶν ὀφθαλμῶν » τὰς ἀπακρύφους τῆς ἀληθοῦς γνώ-
σεως παραδόσεις, ὑψηλῶς καὶ ἐξόχως ἐρμηνευόμε-
νας ἐνδέχεσθαι (20) κελύων· καὶ καθάπερ ἠκούσαμεν
εἰς τὸ οὖς, οὕτω καὶ παραδίδόναι οἷς δεόν· οὐχὶ δὲ
πᾶσιν ἀναίδην (21) ἐκιδόναι τὰ ἐν παραβολαῖς εἰρη-
μένα πρὸς αὐτοὺς, παραγγέλλων. Ἄλλ' ἔστι τῷ ὄντι
ἡ τῶν ὑπομνημάτων ὑποτύπωσις, ὅσα διασποράδην
καὶ διεβριμμένως ἐγκατεσπαρμένην ἔχουσι τὴν ἀλή-
θειαν, ὅπως ἂν λάθοι τοὺς δικτὴν κολοῖων σπερμολό-
γους· ἐπὶ δὲ ἀγαθοῦ τύχῃ γεωργῶ, ἐκφύσει τε
ἕκαστον αὐτῶν, καὶ τὸν πυρὸν ἀναδείξει.

Quoniam autem non sola traditio est publica ei
qui sensit sermonis magnificentiam, occultanda est
sapientia, quæ dicta est in mysterio, quam docuit
Dei Filius. Jam enim Isaias quoque propheta igne
linguam purgatur, ut possit dicere visionem; et nec
linguam solum, sed etiam aures castas nobis ha-
bere convenit, si conemur fieri veritatis participes.
Hæc mihi erant impedimento, quo minus scribe-
rem, et nunc adhuc vereor, ut ait, « ante porcos
jacere margaritas, ne eas conculcent pedibus, et nec
conversi nos lacerent ». Est enim difficile de vero
lumine vere puros et perspicuos declarare sermones
suillis et indoctis auditoribus. His enim vix possunt
apud vulgus ulla magis audiri ridicula: rursus au-
tem apud ingeniosos magis admirabilia, et Deum
magis spirantia. « Animalis autem homo non susci-
pit ea quæ sunt Spiritus Dei: sunt enim ei stulti-
tia ». Sapientes autem ore non proferunt, quæ in
consensu cogitant. « Sed quod auditis, inquit Do-
minus, in aurem, prædicate super tecta: » arca-
nas traditiones veræ cognitionis, excelsæ et excel-
lenter explicatas, jubens suscipere, et sicut in au-
rem audivimus, ita etiam tradere quibus oportet;
non autem omnibus passim divulgare, quæ eis in
parabolis dicta erant, præcipiens. Sed revera com-
mentariorum delineationi illa inserviunt, quæcum-
que sparsim habent seminatum hic et illic verita-
tem, ut eos lateant, qui more graculorum passim
ac temere verba serunt; cum autem agricolam bo-
num nacta fuerint, germinabit unumquodque ex
iis, et edet frumentum.

CAPUT XIII.

Variarum philosophiæ sectarum unamquamque aliquam veritatis particulam sibi arripuisse.

Μιάς τοίνυν (22) οὐσης τῆς ἀληθείας (τὸ γὰρ ψευ-
δὸς μυρίας ἐκτροπὰς ἔχει), καθάπερ αἱ Βάχχαι (23)
τὰ τοῦ Πενθέως διαφορήσασαι μέλη, αἱ τῆς φιλο-
σοφίας τῆς τε βαρβάρου, τῆς τε Ἑλληνικῆς αἰρέ-
σεις, ἕκαστη, ὅπερ ἔλαχεν, ὡς πᾶσαν αὐχεῖ τὴν ἀλή-
θειαν.

Cum una sit itaque veritas (habet enim innome-
rabilia falsum diverticula), quemadmodum Bacchæ,
quæ Penthei membra divulserunt ac distulerunt, phi-
losophiæ ꝛ tam barbaræ quam Græcæ hæreses, una-
quæque id, quod sortita est, tanquam totam ja-

✠ P. 349 ED. POTTER, 298 ED. PARIS. • Matth. vii, 6. b I Cor. ii, 14. • Matth. x, 27.

(13) Ἐπει δὲ μὴ μ. Malim: Ἐπει δὲ πάνδημος ἡ
παράδοσις, καὶ μὴ μόνον τῷ γε αἰσθ. « Cum vero
hæc traditio, non solum ad eum qui sermonis ma-
jestatem perspicere valet, sed ad alios etiam passim
pertingat. »

(14) Ἐπικρυπτόν. Respicit I Cor. ii, 7: λαλοῦ-
μεν σοφίαν Θεοῦ ἐν μυστηρίῳ, τὴν ἀποκεκρυμμέ-
νην.

(15) Πῦρ. Respicit Isa. vi, 6, 7: Καὶ ἀπεστάλη
πρὸς με ἐν τῶν σεραφίμ, καὶ ἐν τῇ χειρὶ εἶχεν ἄν-
θρακα, ὃν τῇ λαβίδι ἔλαβεν ἐπὶ τοῦ θυσιαστηρίου. Καὶ
ἤφατο τοῦ στόματός μου, καὶ εἶπεν Ἰδοὺ ἤψατο
τοῦτο τῶν χειλέων σου, καὶ ἀφελεῖ τὰς ἀνομίας σου,
καὶ τὰς ἁμαρτίας σου περικαθαριεῖ.

(16) Μεθεκτοί. « Communicabiles. » Rectius μεθ-
εκτικοί, « participes: » ut exektoί pro ἐφεκτικοί,
Strom. viii, p. 777, et econtra διδακτικὴν pro δι-

δακτικὴν superius p. 284, edit. Paris.

(17) Βάλλειν. Negative intelligendum μὴ βάλλ-
ειν, ut Matth. vii. SYLBURG.

(18) Περὶ τοῦ. Ἐπὶ τοῦ ms. H., et mox συῶδες
pro ὕδασι. Ib.

(19) Σοφοί. Respicere videtur Prov. xxiv, 7, 8,
sec. LXX: Σοφοὶ οὐκ ἐκκλίνουσιν ἐκ στόματος Κυ-
ρίου, ἀλλὰ λογίζονται ἐν συνειδήσει.

(20) Ἐνδέχεσθαι. Rectius ἐκδέχεσθαι, « accipere,
intelligere. » SYLBURG.

(21) Ἀναίδην. Rectius ἀνέδην, ut Pal. ms. SYL-
BURG. in Indice Græco, quem conf.

(22) Μιάς τοίνυν. Similia scribit Lactantius lib.
vi, cap. 7.

(23) Βάχχαι. Fabulam de Bacchis narrat etiam
Diodorus Siculus p. 159. II. SYLBURG.

etiam veritatem. Lucis autem, ut opinor, exortu omnia illuminantur. Universi ergo Græci ac barbari, qui veritatis studiosi fuere, cum illi qui non levem portionem, tum etiam alii qui exiguam forte particulam Logi veritatis assecuti sunt, in medium prodeant. Quod si sæculum quidem partes temporis futuras, præsentis, et præteritas etiam uno quasi momento simul repræsentat : certe veritas in propriis seminibus colligendis, etiamsi in terra aliena dispersa fuerit, longe potentior est quam sæculum. Permulta enim invenimus ex his, quæ opinione recepta sunt, apud hæreses, quæ non sunt omnino absurdæ, nec excisam habent naturalem consequentiam, ut quæ tanquam gynæcea Christum viri instar exciderint, etiamsi certum sit et extra controversiam, eas esse dissimiles genere et tota veritate. Aut enim ut membrum, aut ut species, aut ut genus in unum coincidunt. Quemadmodum summa chorda, licet sit imæ contraria, tamen ambæ unam harmoniam edunt : et numerus par, cum differat ab impari, in arithmetica tamen ambo conveniunt ; quemadmodum etiam in figuræ ratione circulus, et triangulus, et quadratus, et quæcunque aliæ figuræ inter se differunt ; quin etiam in mundo universo partes omnes, etiam si inter se differant, servant eam, quæ est cum toto, conjunctionem et convenientiam : sic ergo et barbara et Græca philosophia æternæ veritatis avulsam quamdam particulam, non e Bacchi mythologia, sed ex æterni Logi theologia, decerpit : qui autem divisa rursus composuerit, et unum ex iis fecerit, scias futurum ut perfectum Logon, veritatem, citra

θεϊαν. Φωτὸς (24) δ', οἶμαι, ἀνατολὴ πάντα φωτίζειται. Σύμπαντες οὖν Ἕλληγές τε καὶ βάρβαροι, ὅσοι τάληθοῦς ὑρέθησαν, οἱ μὲν οὐκ ὀλίγοι, οἱ δὲ μέρος τι εἴπερ ἄρα τοῦ τῆς ἀληθείας λόγου ἔχοντες ἀναδειχθεῖεν. Ὁ γ' οὖν αἰὼν τοῦ χρόνου τὸ μέλλον καὶ τὸ ἐνεστώσ, αὐτὰρ δὴ καὶ τὸ παρῳχηκὸς ἀκαρίεως συνίστησι· πολὺ δὲ πλεον δυνατωτέρα τοῦ αἰῶνος ἡ ἀλήθεια (25) συναγαγεῖν τὰ οικεῖα σπέρματα, κὰν εἰς τὴν ἀλλοδαπὴν ἐκπέσῃ (26) γῆν. Πάμπολλα (27) γὰρ τῶν παρὰ ταῖς αἰρέσεσι δοξαζομένων εὐροίμεν ἂν, ὅσοι μὴ τέλειον ἐκκεκώφηνται, μηδὲ ἐξετηθήσαν τὴν φυσικὴν ἀκολουθίαν, καθάπερ τὸν ἄνδρα αἱ γυναικωνίτιδες ἀποκοψάμεναι τὸν Χριστόν· εἰ καὶ ἀλήλοισ ἀνόμοια εἶναι δοκεῖ, τῷ γένει γε καὶ ὅλη τῇ ἀληθείᾳ ὁμολογοῦνται. Ἡ γὰρ ὡς μέλος (28), ἢ ὡς εἶδος, ἢ ὡς γένος, εἰς ἓν συνέπεται. Ἡδὴ δὲ καὶ ἡ ὑπάτη, ἐναντία τῇ νεάτῃ οὐσα, ἀλλ' ἄμφω γε ἁρμονία μία· ἔν τε ἀριθμοῦς ὁ ἄριστος τῷ περιετῷ διαφέρεται, ὁμολογοῦσι δὲ ἄμφω τῇ ἀριθμητικῇ· ὡς τῷ σχήματι ὁ κύκλος, καὶ τὸ τρίγωνον, καὶ τὸ τετράγωνον, καὶ ὅσα τῶν σχημάτων ἀλλήλων διενήνοχεν· ἀτὰρ (29) καὶ ἐν τῷ κόσμῳ παντὶ τὰ μέρη σύμπαντα, κὰν διαφέρηται πρὸς ἀλλήλα, τὴν πρὸς τὸ ὅλον οικειότητα διαφυλάττει· οὕτως (30) οὖν ἡ τε βάρβαρος, ἢ τε Ἑλληνικὴ φιλοσοφία, τὴν αἰδίου ἀλήθειαν σπαραγμόν τινα, οὐ τῆς Διονύσου μυθολογίας, τῆς δὲ τοῦ Λόγου τοῦ ἦντος αἰε θεολογίας πεποίηται· ὁ δὲ τὰ διηρημένα συνθεῖς αὐθις, καὶ ἐνοποιήσας, τέλειον τὸν Λόγον ἀκινδύνως εὐ ἰσθ' ὅτι κατόφεται, τὴν ἀλήθειαν. Γέγραπται γ' οὖν ἐν τῷ Ἐκκλησιαστήῃ· « Καὶ προσέθηκα σοφίαν ἐπὶ πᾶσιν, οἳ δὴ (31) ἐγένοντο ἐμπροσθέν μου ἐν Ἱερουσαλήμ· καὶ ἡ καρδία μου εἶπε

(24) Φωτὸς. Ejus scilicet, qui dixit : Ἐγὼ εἶμι τὸ φῶς τοῦ κόσμου, Joan. viii, 12.

(25) Ἡ ἀλήθεια. Scilicet Christus, qui dixit : Ἐγὼ εἶμι ἡ ὁδὸς, καὶ ἡ ἀλήθεια, καὶ ἡ ζωὴ, Joan. vi, 6.

(26) Ἐκπέσῃ. Legi potest etiam ἐκπέσῃ, « incidit. » SYLBURG.

(27) Πάμπολλα. Ut huic sententiæ sensus constet, sic scribatur et explicetur : Πάμπολλα γὰρ τῶν παρὰ ταῖς αἰρέσεσι δοξαζομένων εὐροίμεν ἂν (ὅσοι μὴ τέλειον ἐκκεκώφηνται, μηδὲ ἐξετηθήσαν τὴν φυσικὴν ἀκολουθίαν, καθάπερ τὸν ἄνδρα αἱ γυναικωνίτιδες, ἀποκοψάμεναι τὸν Χριστόν), εἰ καὶ ἀλήλοισ ἀνόμοια εἶναι δοκεῖ, τῷ γένει γε καὶ ὅλη τῇ ἀληθείᾳ ὁμολογοῦντα, « Et enim permulta reperire licet dogmata sectarum (earum scilicet, quæcunque non sunt prorsus fatuæ, nec naturæ ordinem ac rationem exsectæ, Christum, quemadmodum virum olim mulieres, exciderunt), quæ quamvis inter se dissimilia videantur, tamen in genere et universali veritatis ratione conveniunt. » Porro per φυσικὴν ἀκολουθίαν intelligit ordinem, seu rationem, quæ res una ad aliam sequendam natura est apta. Hinc Philo *De vita Moysis* lib. ii, p. 660 : Ἀκολουθίαν φύσεως ἀσπασόμενοι, « ordinem naturæ amplexuri. » Per « mulieres » intelligit Bacchas paulo superius memoratas, quæ Penthea membratim lacerarunt, adeo ut nulla viri forma maneret. Denique, ὁμολογοῦντα scribendum pro ὁμολογοῦνται, quod ab imperito aliquo librario positum videtur, qui propter interjectionem sententiam non advertit ὁμολογοῦντα recte sequi verbum εὐροίμεν· quod etiam Serveto interpreti accidit.

(28) Μέλος. Fortasse rectius μέρος, « pars, » ut paulo post. SYLBURG.

(29) Ἀτὰρ. De partium tam dissimilium inter se concordia vide et Nemesium libro *Περὶ φύσεως ἀνθρώπου*, p. 11. H. SYLBURG.

(30) Οὕτως. Similia dicit Justinus M. paulo ante finem *Apoloγiæ* minoris pag. 34 edit. Oxon. : Ἐκαστος γὰρ τις ἀπὸ μέρους τοῦ σπερματικῆς θεοῦ Λόγου τὸ συγγενὲς ὁρῶν, καλῶς ἐφθέγγατο. « Unus quisque enim ex parte divini seminarii Logi, quod eidem cognatum est videns, præclare locutus est : » etc. Conf. ejusdem *Apol.* p. 20. Ibidem p. 26 hæc dicit : Μεγαλειότερα μὲν οὖν πάσης ἀνθρωπέου διδασκαλίας φαίνεται τὰ ἡμέτερα· διὰ τοῦτο λογικὸν τὸ ὅλον τὸ φανέντα δι' ἡμᾶς Χριστόν γεγενῆσθαι, καὶ σῶμα, καὶ λόγον, καὶ ψυχὴν· ὅσα γὰρ καλῶς αἰε ἐφθέγγαντο καὶ εὐρον οἱ φιλοσοφῆσαντες, ἢ νομοθετήσαντες, κατὰ λόγου μέρος εὐρέσεως καὶ θεωρίας ἐστὶ πονηθέντα αὐτοῖς· ἐπειδὴ δὲ οὐ πάντα τὰ τοῦ λόγου ἐγκώρισαν, ὅς ἐστι Χριστὸς, καὶ ἐναντία ταῦτοῖς πολλάκις εἶπον. « Longe sublimiores esse res nostras doctrinis humanis inde constat, quod qui nostri causa apparuit, Christus rationalis (logicus) ex omni parte factus est, corpore, ratione (logo) et anima. Et quæcunque recte quovis tempore dixerunt aut invenerunt philosophi aut legislatores, juxta eam partem, quæ rationis (logi) inventionis et contemplationis est, id ab eis est factum. Quia autem non omnia, quæ Logi sunt, is quippe est Christus, perviderunt, seipsis contraria sæpe dixerunt. » Dein addit, Socrati Christum ἀπὸ μέρους cognitum fuisse. Idem in majore *Apoloγiæ*, p. 90, 91, affirmat, Socratem, Heraclitum, et reliquos omnes μετὰ λόγου βιώσαντας, Christi participes, et quodammodo Christianos fuisse.

(31) Δὴ. Abest a vulg. Eccle. cap. i. SYLBURG.

πολλά σοφίαν καὶ γνῶσιν, παραβολὰς καὶ ἐπιστή-
μην ἔγνω ἔτι. Καὶ γε τοῦτο (32) ἐστὶ προαίρεσις
πνεύματος, ὅτι ἐν πλήθει σοφίας πλήθος γνώσεως. »
Ὁ δὲ τῆς παντοδαπῆς σοφίας ἔμπειρος, οὗτος κυ-
ριως ἀν εἰη γνωστικός. Αὐτίκα γέγραπται : « Περὶ-
στεία γνώσεως τῆς σοφίας ζωοποιήσῃ τὸν παρ' αὐ-
τῆς. » Ἡλὺν τε αὐ βεβαίως σαφέστερον τὰ εἰρημένα
ἦδε ἡ βῆσις : « Πάντα ἐνώπια τοῖς νοοῦσι : τὰ δὲ πάντα
Ἑλληνικά ἐστὶ καὶ βαρβαρικά· θάτερα δὲ οὐκ ἔτι
πάντα. » Ὁρθά (33) δὲ, τοῖς βουλομένοις ἀπενέγκα-
σθαι ἀσθησιν. Ἄνθαιρεῖσθε (34) παιδεῖαν, καὶ μὴ
ἀργύριον, καὶ γνῶσιν ὑπὲρ χρυσοῦν δεδοκιμασμένον :
ἀνθαιρεῖσθε δὲ καὶ ἀσθησιν χρυσοῦ καθαροῦ (35)·
« κρείστων γὰρ σοφία λίθων πολυτελῶν· πᾶν δὲ τί-
μιον οὐκ ἄξιον αὐτῆς. »
volunt accipere. Eligite disciplinam, et non argentum, et cognitionem super aurum probatum. »
Eligite autem sensum quoque plus quam aurum purum : « melior est enim sapientia lapidibus pre-
tiosis; quidquid autem est pretiosum, non est pretio cum ea conferendum c. »

A periculum contempletur. Scriptum est itaque in
Ecclesiaste : « Et adjeci sapientiam super omnes
qui fuerunt ante me in ✕ Jerusalem, et cor meum
vidit multa : sapientiam et cognitionem, parabolas
et scientiam novi præterea. Et hoc quidem est
præelectio spiritus, quoniam in multitudine sapien-
tiæ est multitudo cognitionis a. » Qui 129 est au-
tem omnigena multitudine sapientiæ præditus, is
proprie fuerit gnosticus. Jam vero scriptum est :
« Abundantia cognitionis sapientiæ vivificabit eum,
qui est ex ipsa b. » Et rursus apertius confirmat
ea quæ dicta sunt, hoc dictum : « Sunt omnia in
conspectu eorum qui intelligunt. » Omnia autem
sunt Græca et barbara : alterutra autem non sunt

B utique omnia. « Recta autem sunt iis qui sensum

CAPUT XIV.

Philosophorum apud Græcos successio.

Φασὶ δὲ Ἕλληνες, μετὰ γε Ὀρφέα καὶ Λίνον καὶ τοὺς
παισιότατους παρὰ σοφίαι ποιητὰς, ἐπὶ σοφίᾳ πρώτους
θαυμασθῆναι τοὺς ἑπτὰ (36), τοὺς ἐπικληθέντας σο-
φοῦς· ὧν τέσσαρες μὲν ἀπὸ Ἀσίας ἦσαν, Θαλῆς τε ἁ
Μιλήσιος, καὶ Βίας ὁ Πριηνεὺς, καὶ Πιττακὸς ὁ Μιτυλη-
ναῖος, καὶ Κλεόβουλος ὁ Λίνδιος· δύο δὲ ἀπὸ Εὐρώπης,
Σόλων τε ὁ Ἀθηναῖος, καὶ Χίλων ὁ Λακεδαιμόνιος·
τὸν δὲ ἑβδόμον, οἱ μὲν Περιανδρὸν εἶναι λέγουσι τὸν
Κορίνθιον, οἱ δὲ Ἀνάχαρσιν τὸν Σκύθην, οἱ δὲ Ἐπι-
μενίδην τὸν Κρήτην, ὃν Ἕλλησιν οἶδε προφήτην, οὗ
μέμνηται (37) ὁ ἀπόστολος Παῦλος ἐν τῇ πρὸς Τίτον
Ἐπιστολῇ, λέγων οὕτως : « Εἰπέ τις ἐξ αὐτῶν ἴδιος (38)
προφήτης οὕτω· Κρήτες ἀεὶ ψεύσονται, κακὰ θηρία,
γαστέρες ἀργαῖ· καὶ ἡ μαρτυρία αὐτῆ ἐστὶν ἀληθής. »
Ὁρξῶ ὅπως· κἀν τοῖς Ἑλλήνων προφήταις δίδωσι τι
τῆς ἀληθείας, καὶ οὐκ ἐπαισχύνεται, πρὸς τε οἰκο-
δομήν καὶ πρὸς ἐντροπήν (39) διαλεγόμενός τινων,
Ἑλληνικοῖς συγχρησάσι ποιήμασι; Πρὸς γ' οὖν Κο-
ρινθίους (οὗ γὰρ ἐναυθα μόνον), περὶ τῆς τῶν νε-
κρῶν ἀναστάσεως διαλεγόμενος, λαμβεῖν (40) συγ-
κέχρηται τραγικῶ· « Τί μοι ὄφελος, » λέγων, « εἰ νε-
κροὶ οὐκ ἐγείρονται; Φάγωμεν καὶ πίωμεν, αὐριοῦν
γὰρ ἀποθνήσκομεν. Μὴ πλανᾶσθε· φθειροῦσιν ἡθῆ D

Dicunt autem Græci post Orpheum et Linum, et
poetas, qui apud eos fuerunt antiquissimi, in admi-
ratione fuisse habitos propter sapientiam primos
septem, qui cognominati fuerunt sapientes, quorum
quatuor quidem fuerunt ex Asia, Thales Milesius, et
Bias Erieneus, et Pittacus Mitylenæus, et Cleobulus
Lindius; duo autem ex Europa, Solon Atheniensis,
et Chilo Lacedæmonius; septimum autem alii qui-
dem dicunt esse Periaudrum Corinthium, alii vero
Anacharsim Scytham, alii vero Epimenidem Creten-
sem, quem Græcum prophetam novit Paulus, cujus
etiam meminit in Epistola ad Titum, sic dicens :
« Dixit quidam ex ipsis proprius propheta : Cretenses
semper mendaces, malæ bestię, ven'tes pigri; et
testimonium hoc verum est d. » Vides, quomodo
etiam Græcorum prophetis dat aliquid veritatis :
nec erubescit, et ad ædificationem, et ad aliquorum
conversionem disserens, uti Græcis poematibus?
Itaque ad Corinthios (non enim hic solum) disse-
rens de resurrectione mortuorum, tragico iambo
usus est, dicens : « Quid mihi prodest, si mortui
non resurgunt? Manducemus et bibamus, cras enim
morimur. Nolite seduci, corrumpunt bonos mores

✕ P. 350 ED. POTTER, 299 ED. PARIS. a Eccle. 1, 16, 17, 18. b Eccle. vii, 13, sec. LXX. c Prov. viii, 9, 10, 11. d Tit. 1, 12, 13.

(32) Ἐπιστήμην ἔγνω ἔτι καὶ γε τ. Ἐπιστήμην.
Ἐγνω ἔτι καὶ γε τ. Eccle.

(35) Ὁρθά. « In conspectu » vertit Hervetus, scri-
bens scilicet e verbis præcedentibus ἐνώπια. Scri-
bere potius debuerat ὀρατά. Nam ὀρατά in ὀρθά
facilius transire potuit, quam ἐνώπια. Est autem
ὀρατὸν Hesychio, αἰσθητὸν, θεωρητὸν. Verum nil
mutandum : respicit enim auctor Prov. viii, 9, quem
locum e memoria repetens paulum variavit : Πάντα
ἐνώπια τοῖς συνιοῦσι, καὶ ὀρθά τοῖς εὐρίσκεισι γνῶσιν.

(34) Ἄνθαιρεῖσθε. Λάβετε, Prov.

(35) Ἄνθαιρεῖσθε δὲ ... καθαροῦ. Hæc verba
non invenio in S. Scriptura : eorum vero sensus
exstat Prov. iii, 14, 15.

(36) Τοῖς ἑπτὰ. De septem sapientibus vise et
Platonem tom. I, p. 343; Diogenem Laertium p. 5

et 14, et Plutarchum in eorumdem *Symposio*. H.
SILBURG. — Conf. quæ ad Laertii *Thaletem* adno-
tavit Menagius.

(37) Οὗ μέμνηται. Hæc ἐν παρόδῳ adjicit Cle-
mens, sumpta occasione a mentione Epimenidis,
ut quæ superius dixerat de profanæ doctrinæ uti-
litate, Pauli apostoli auctoritate firmaret.

(38) Εἰπέ τις ἐξ αὐτῶν ἴδιος πρ. Εἰπέ τις ἐξ
αὐτῶν ἴδιος αὐτῶν πρ. Tit. Mox, καὶ abest. Ibid.

(39) Πρὸς τὴν οἰκοδομήν καὶ πρὸς ἐντροπήν.
« Ut alios quidem ædificaret, aliis vero pudorem
incuteret. » Perperam Hervetus ἐντροπήν vertit « con-
versionem. » Respicit Clemens I Cor. xv, 34 : Ἀγω-
σίαν γὰρ θεοῦ τινες ἔχουσι· πρὸς ἐντροπήν ὑμῶν λέγω.

(40) Ἰαμβεῖν. Iambus, qui sequitur, Menandro
ascribitur. SILBURG.

colloquia prava . . . Alii autem Acusilaum Argivum in septem sapientum numerum retulerunt; alii autem Pherecydem Syrium. Plato autem pro Perianдро tanquam sapientia indigno, propterea quod fuerit tyrannus, ponit Mysonem Cheneum. Et quod longe quidem infra Moysis aetatem fuerint Graecorum sapientes, ostendetur paulo post. Quod autem modus ejus, quae fuit apud eos, philosophiae, fuerit Hebraicus et aenigmaticus, jam considerandum est. Brevitatem itaque amplectebantur aptam ad tradendas admonitiones, et utilissimam. Ipse enim Plato hunc modum dicit studiosae ac diligenter fuisse consecratos, communiter quidem omnes Graecos, praecipue autem Lacedaemonios et Cretenses, qui optimis legibus utebantur. Atque illud quidem, « Nosce teipsum, » alii quidem existimarunt Chilonis: Chamæleo autem in libro *De diis*, Thaletis; Aristoteles autem, Pythiae. Qua sententia fieri potest, ut cognitionem persequi admoneamur: quippe cum partes sine essentia totius universitatis cognosci nequeunt: unde ad cognitionem humanae naturae requiritur, ut ipsius mundi ortum prius quaeramus. Chiloni rursus Lacedaemonio tribuunt: « Ne quid nimis. » Strato autem, in opere *De inventis*, ascribit hoc dictum Stratodemio Tegeatae; Didymus autem id censet esse Solonis; sicut etiam Cleobuli, « Modus optimus. » Illud autem, « Sponde, noxa presto est, » Cleomenes quidem in libro *De Hesiodo*, dicit prius fuisse dictum ab Homero his verbis:

Miseræ pro miseris etiam sponsiones ad spondendum;

Aristotelici autem existimant id fuisse Chilonis; Didymus autem dicit id fuisse admonitionem Thaletis. Et deinde illud: « Omnes homines mali; » vel, « Plurimi hominum mali » (hoc enim dictum duobus modis effertur) Sotades Byzantinus dicit esse Biantis; et illud: « Omnia vincit diligens me-

✕ P. 351 ED. POTTER, 300 ED. PARIS. ■ I Cor. xv, 32, 33.

(41) *Πλάτων*. Respicit Platonis *Protagoram* p. 258.

(42) *Βραχυλογία*. Hac methodo alii plerique ex antiquioribus magistris praecipue tradebant. Καταφασι τοὺς μὲν γυμνοσοφιστὰς καὶ δρυΐδας αἰνιγματωδῶς ἀποφθεγγόμενους φιλοσοφῆσαι, σέβειν θεοὺς, καὶ μηδὲν κακὸν δρᾶν, καὶ ἀνδρείαν ἀσκεῖν. « Aiunt gymnosophistas ac druidas obscure ac per sententias philosophatos esse, colendos deos, nil mali faciendum, et exercendam fortitudinem, » inquit Diogenes Laertius in praefatio. Ejusmodi erant Pythagorae praecipua. Continuis sermonibus usi sunt posteriores, qui eloquentiae doctrinaeque studio sese magis ostentabant. Conf. quae dicit Plato, *Protagorae* p. 258, unde quae sequuntur hausit Clemens.

(43) *Λακεδαιμονίους*. Plato, praeter ea quae in *Protagorae* loco jam memorato respicit Clemens, haec dicit, *De legibus* lib. 1, p. 780: Τὴν πόλιν ἅπαντες ἡμῶν Ἕλληνας ὑπολαμβάνουσιν ὡς φιλολόγος τε ἐστὶ καὶ πολλολόγος· Λακεδαιμόνα δὲ καὶ Κρήτην, τὴν μὲν βραχυλόγον, τὴν δὲ πολυλόγον ἢ πολυλογίαν ἀσκουσάν. « Graeci omnes civitatem nostram Atheniensem et verborum studiosam judicant, et verbosam: Lacedaemonem vero et Cretam, alteram breviloquam, alteram intelligentiae magis quam verbis studentem. »

(44) *Γνώθι σ*. De auctore hujus apophthegmatis

A *χρησθ' ὀμιλῖαι κακαί*. « Οι δὲ Ἀκουσίλαον τὸν Ἀργεῖον ἐγκατέλεξαν τοὺς ἐπὶ τὰ σοφοὺς· ἄλλοι δὲ Φερεκύδην τὸν Σύριον. Πλάτων (41) δὲ ἀντὶ Περιάνδρου, ὡς ἀναξίου σοφίας, διὰ τὸ τετυραννηκέναι, ἀντικατὰ τάττει Μύσωνα τὸν Χηνέα. Ὡς μὲν οὖν κάτω ποῦ τῆς Μωϋσεῖος ἡλικίας οἱ παρ' Ἑλλήσι σοφοὶ γεγόνασαι, μικρὸν ὑστερον δειχθήσεται· ὁ δὲ τρόπος τῆς παρ' αὐτοῖς φιλοσοφίας, ὡς Ἑβραϊκῆς καὶ αἰνιγματωδῆς, ἤδη ἐπισκεπτέος. Βραχυλογίαν (42) γοῦν ἠσπάζοντο τὴν παραινενικὴν, τὴν ὠφελιμωτάτην. Αὐτίκα Πλάτων πάλαι τὸ διὰ σπουδῆς γεγονέναι τόνδε τὸν τρόπον λέγει, κοινῶς μὲν πᾶσιν Ἑλλήσιν, ἐξαιρέτως δὲ Λακεδαιμονίους (43) καὶ Κρησοὺς τοὺς εὐνομωτάτους. Τὸ μὲν οὖν, « Γνώθι σαυτὸν (44), » οἱ μὲν Χίλωνος ὑπειλήφασιν· Χαμαιλέων (45) δὲ ἐν τῷ *Περὶ θεῶν*, Θαλοῦ· Ἀριστοτέλης δὲ, τῆς Πυθίας. Δύναται δὲ τὴν γνώσιν ἐγκελεύεσθαι μεταδιώκειν. Οὐκ ἔστι γὰρ ἀνευ τῆς τῶν ὄλων οὐσίας εἶδέναι τὰ μέρη· δεῖ δὲ (46) τὴν γένεσιν τοῦ κόσμου παλυπραγμονῆσαι, δι' ἧς καὶ τὴν τοῦ ἀνθρώπου φύσιν καταμαθεῖν ἐξέσται. Πάλιν αὖ Χίλωνι τῷ Λακεδαιμονίῳ ἀναφέρουσι τὸ, « Μηδὲν ἄγαν (47)· » Στρατῶν δὲ ἐν τῷ *Περὶ εὐρημάτων* Στρατοδῆμῳ τῷ Τεγεάτῃ προσάπτει τὸ ἀπόφθεγμα· Δίδυμος δὲ Σόλωνι αὐτὸ ἀνατίθεισιν· ὡσπερ ἀμέλει Κλεοβούλῳ τὸ, « Μέτρον ἄριστον (48)· » Τὸ δ', « Ἐγγύα, πᾶρα δ' ἄτα (49), » Κλεομένης μὲν ἐν τῷ *Περὶ Ἡσιόδου* Ὀμήρου φησὶ προειρηθῆσαι διὰ τούτων·

C *Δειλάλ* (50) *τοὶ δειλῶν τε καὶ ἐγγύμῃ ἐγγνώασθαι*

οἱ δὲ περὶ Ἀριστοτέλη Χίλωνος αὐτὸ νομίζουσι· Δίδυμος δὲ Θαλοῦ φησὶν εἶναι τὴν παραινενίαν. Ἐπειτα ἐξῆς τὸ, « Πάντες (51) ἀνθρώποι κακοὶ, » ἢ, « Οἱ πλείστοι τῶν ἀνθρώπων κακοὶ » (διχῶς γὰρ ἐκφέρεται τὸ αὐτὸ ἀπόφθεγμα), οἱ περὶ Σωτᾶδαν (52) τὸν Βυζάντιον Βίαντος λέγουσιν εἶναι· καὶ τὸ, « Μελέτη

consule quae congressit Menagius ad Laertii Thalet. lib. 1, seg. 40.

(45) *Χαμαιλέων*. Hic a Tatiano p. 160 dicitur Χαμαιλείων mendose: nam non solum mss. quidam codices, sed etiam Eusebius Tatiani verba recitans Χαμαιλέων exhibet: sicque eum infra vocat Clemens p. 351.

(46) *Δεῖ δὲ*. Δεῖ δὲ « oportet autem, » fl. ms. SYLBURG.

(47) *Μηδὲν ἄγαν*. Conf. Laertius lib. 1, segm. 63.

(48) *Μέτρον ἄριστον*. Conf. Laertius lib. 1, in Cleobulo, segm. 93, et quae ibi adnotavit Menagius.

(49) *Ἐγγύα· πᾶρα δ' ἄτα*. Sensus est, « Sponde, sed presto est noxa: » id est, non quidem veto spondere: sed hoc tamen moneo, cum fideiussione plerumque conjunctam esse noxam: qua de re Plutarchus quoque p. 99, 321, 329, et Laertius p. 27. II. SYLB. — Conf. Clemens infra *Strom.* vi, et quae adnotavit Menagius ad Laertii Chilonem lib. 1, segm. 73.

(50) *Δειλάλ*. Homeri *Odys.* θ, v. 351.

(51) *Πάντες*. Conf. Laertius sub finem *Biantis*, et quae adnotavit Menagius. Idenique de iis, quae sequuntur, consulendi.

(52) *Σωτᾶδαν*. Σωτᾶδην communi more fl. ms. SYLBURG.

πάντα καθαίρει, ἢ Περιάνδρου τυγχάνειν βούλονται ὁμοίως δὲ τὴν, ἢ Γνωθὶ καιρόν, ἢ παραινέσιν Πιττακοῦ καθεστάναι. Ὁ μὲν οὖν Σόλων Ἀθηναίσις, Πιττακὸς δὲ Μιτυληναίος ἐνομοθέτησαν. Ὁψὲ δὲ Πυθαγόρας, ὁ Φερεκύδου γνῶριμος, φιλόσοφον (53) ἑαυτὸν πρῶτος ἀνηγόρευσε. Φιλοσοφίας τόνον μετὰ τοὺς προσηρημένους ἄνδρας τρεῖς (54) γεγῶνασι διαδοχαί, ἐπὶ οὐνοῖσι τῶν τόπων, περὶ οὓς διέτριψαν Ἰταλικὴ μὲν ἢ ἀπὸ Πυθαγόρου, Ἰωνικὴ δὲ ἢ ἀπὸ Θαλοῦ, Ἐλεατικὴ δὲ ἢ ἀπὸ Ξενοφάνους. Πυθαγόρας (55) μὲν οὖν Μνησάρχου, Σάμιος, ὡς φησὶν Ἰππόβοτος· ὡς δὲ Ἀριστοτένης ἐν τῷ Πυθαγόρου Βίῳ καὶ Ἀρισταρχος, καὶ Θεόπομπος, Τυρρηνὸς ἦν· ὡς δὲ Νεάνθης, Σύριος ἢ Τύριος· ὥστε εἶναι, κατὰ τοὺς πλείστους, τὸν Πυθαγόραν βάρβαρον τῆ γένους. Ἀλλὰ καὶ Θαλῆς, ὡς Λεάνδρος καὶ Ἡρόδοτος ἱστοροῦσι, Φοῖνιξ ἦν· ὡς δὲ τινες ὑπειλίφασιν, Μιλήσιος· μόνος (56) οὗτος δοκεῖ τοῖς τῶν Αἰγυπτίων προφήταις συμβεβληκέναι· διδάσκαλος δὲ αὐτοῦ οὐδεὶς ἀναγράφεται· ὡς περὶ οὐδὲ Φερεκύδου (57) τοῦ Συρίου, ᾧ Πυθαγόρας ἐμαθήτευσεν. Ἄλλ' ἢ μὲν ἐν Μεταποντίῳ (58) τῆς Ἰταλίας, ἢ κατὰ Πυθαγόραν φιλοσοφία ἢ Ἰταλικὴ, κατεγήρασεν. Ἀναξιμανδρος δὲ Πραξιδάμου (59) Μιλήσιος, Θαλῆν διαδέχεται· τοῦτον δὲ Ἀναξιμένης

✗ P. 352 ED. POTTER, 301 ED. PARIS.

(53) Φιλόσοφον. Laertius proemii p. 8, 9: Φιλοσοφίαν δὲ πρῶτος ὠνόμασε Πυθαγόρας, καὶ ἑαυτὸν φιλόσοφον, et se philosophum. Idem tradunt Cicero *Tusc. quæst.* l. v; Quint. lib. ii, 1, aliique plurimi.

(54) Τρεῖς. Tres philosophorum successiones, cum eorum auctoribus a Clemente doctus memorat Eusebius, *Præp. evang.* lib. x, cap. 4, p. 471. Laertio duo sunt *διαδοχαί* proem. sequi. 13: Φιλοσοφίας δὲ δύο γεγῶνασι *διαδοχαί*, ἢ τε ἀπὸ Ἀναξιμανδρου καὶ ἢ ἀπὸ Πυθαγόρου· τοῦ μὲν, Θαλοῦ διακηκότος, Πυθαγόρου δὲ Φερεκύδης καθηγήσατο. Καὶ ἔκαλεῖτο ἢ μὲν Ἰωνικὴ, ὅτι Θαλῆς Ἴων ὢν (Μιλήσιος γάρ) καθηγήσατο Ἀναξιμανδρου, ἢ δὲ Ἰταλικὴ ἀπὸ Πυθαγόρου, ὅτι τὰ πλείστα κατὰ τὴν Ἰταλίαν διέτριψε. Cæterum philosophiæ duæ fuere successiones; quarum altera ab Anaximandro, altera a Pythagora fluxit. Anaximander Thaletis auditor fuit, Pythagoras Pherecydæ. Appellatumque est id philosophiæ genus, Ionicum, quod Thales, utpote Milesius, ex Ionia cum esset, Anaximandrum instituit; hoc autem Italicum, quod illius auctor Pythagoras in Italia ut plurimum vixerit. Conf. Augustin. lib. viii *De civitate Dei*, cap. 2; Themistius quatuor philosophiæ origines fuisse scribit, orat. 15: Τέως δὲ τριχῆ διεσπάσθη, μάλλον δὲ τέτραχα.

(55) Πυθαγόρας. Eusebius, *Præp. evang.* lib. x, c. 4, p. 470: Ὁψὲ δὲ τι καὶ μάλλον τοῖς χρόνοις ὑποβεβηκότες οἱ παρ' Ἑλλήσι φιλόσοφοι διατρέψαι μνημονεύονται. Ὡν Πυθαγόρας πρῶτος, Φερεκύδους γνῶριμος, τὸ φιλοσοφίαν ἀνευρὼν ὄνομα, ὡς μὲν τινες, Σάμιος, ὡς δὲ ἕτεροί φασιν, Τυρρηνὸς ἦν, τινὲς δ' αὐτὸν Σύριον ἢ Τύριον εἶναι λέγουσιν· ὥστε σε βάρβαρον, ἀλλ' οὐχ Ἑλληνα γεγενῆσθαι ὁμολογεῖν τὸν πρῶτον φιλόσοφον. C Serius multo et sequioribus temporibus feruntur philosophi Græcorum floruisse. Quorum primus Pythagoras, Pherecydis discipulus, qui philosophiæ nomen invenit, secundum nonnullos Samius fuit, secundum alios Tyrrenus, secundum alios autem Syrius vel Tyrius: adeo ut tu non Græcum, sed barbarum fuisse fatearis primum philosophorum. Theodoretus *De curand. Græc. affect.* serm. 1, præter alia multa, hæc etiam a Clemente nostro didicit: Τὸν δὲ Πυθαγόραν Ἀριστοτένης, καὶ

A ditatio, ἢ volunt esse Periandri. Similiter autem admonitionem, quæ dicit: « Nosce occasionem, » fuisse Pittaci. Solon autem leges tulit Atheniensibus, Pittacus vero Mitylenæis. Tandem autem Pythagoras, Pherecydis familiaris, seipsum primum appellavit philosophum. Philosophiæ ✗ itaque, post hos, quos ante dixi, tres fuere successiones, quæ nomina sumpserunt a locis in quibus versatæ sunt. Italica quidem, quæ derivata est a Pythagora; Ionica, quæ a Thalete; Eleatica autem, quæ a Xenophane. Porro autem Pythagoras, Mnesarchi filius, Samius quidem erat, ut dicit Hippobotus; ut autem dicit Aristoxenus in *Vita Pythagoræ*, et Aristarchus, et Theopompus, erat Tuscus; ut autem Neanthes, Syrius vel Tyrius; adeo ut ex plurimorum sententia Pythagoras esset genere barbarus. Quinetiam Thales, ut referunt Leander et Herodotus, erat Phœnix; ut autem nonnulli existimarunt, Milesius. Hic solus videtur esse congressus cum prophetis Ægyptiorum; ejus autem nullus scribitur præceptor; quemadmodum nec Pherecydæ Syri, cujus fuit discipulus Pythagoras. Sed Pythagoræ quidem, quæ Italica dicta est, philosophia, consenuit in Metaponto, oppido Italiæ. Anaximander

Ἀρισταρχος, καὶ Θεόπομπος Τυρρηνὸν εἶναι φασιν· ὁ δὲ Νεάνθης Τύριον ὀνομάζει. Τὸν δὲ Θαλῆν οἱ μὲν Μιλήσιον λέγουσιν, Λεάνδρος δὲ καὶ Ἡρόδοτος Φοίνικα προσηγόρευσαν. C Pythagoram autem Aristoxenus, Aristarchus et Theopompus Tyrrenum esse dicunt; Neanthes autem Tyrium vocat. Thaletem vero nonnulli Milesium appellant, Leander autem et Herodotus Phœnicem. Conf. Diogenes Laertius in principio *Pythagoræ*. Josephus lib. ii *Adv. Apionem* dicit, perinde difficile esse Pythagoræ atque Homeri patriam indicare. Porro secundum Laertium in principio *Thaletis*, Herodotus, Duris ac Democritus e Phœnicibus oriundum Thaletem tradebant: Ὡς δ' οἱ πλείους φασὶν, Ἰθαγενὴς Μιλήσιος ἦν, καὶ γένους λαμπροῦ. C Secundum vero plerosque, Milesius erat civis, e nobili familia prognatus.

(56) Μόνος. Quare μόνος, ἢ solus? ἢ annon cuius Pythagoras, aliique plures cum Ægyptiis studiorum gratia congressi sunt? Certe Clemens paulo infra pag. 302 refert Pythagoram, ac Platonem Ægyptios audivisse. Scribendum igitur μόνος, ἢ solis: ἢ ut sensus sit: C Cum solis ille Ægyptiorum prophetis congressus fuisse videtur, nec præter illos ullum præceptorem habuisse. Sicut enim scribit in *Thalete* Diogenes Laertius: Οὐδεὶς τε αὐτοῦ καθηγήσατο, πλὴν ὅτ' εἰς Αἴγυπτον ἐλθὼν τοῖς ἱερεῦσι συνδιέτριψεν. C Nullus ei præceptor fuit, nisi quod quando in Ægypto erat, cum sacerdotibus versatus fuerit.

(57) Οὐδὲ Φερεκύδου. Hesychius etiam Milesius et Suidas scribunt, Pherecydam nullum magistrum habuisse, ἀλλ' ἑαυτὸν ἀσκήσαι, κτησάμενον τὰ Φοινίκων ἀπόκρυφα βιβλία. C sed reconditis Phœnicum libris instructum, semetipsum exerceuisse. Verum Diogenes Laertius, principio *Pherecydæ*, refert illum Πιττακοῦ διακηκοσθέναι, ἢ Pittacum audivisse.

(58) Ἐν Μεταπ. . . . κατεγήρασεν. C In Metaponto consenuit, ἢ id est usque ad ejus exitum duravit. Nam hæc secta Metapontum, Italiæ urbem, semper coluit. Diogenes Laertius in proemio: Ἰταλικὴ ἀπὸ Πυθαγόρου, ὅτι τὰ πλείστα κατὰ τὴν Ἰταλίαν διέτριψε. C Italica secta a Pythagora: sic dicta, quod ut plurimum in Italia commemorata sit.

(59) Πραξιδάμου. Sen potius Πραξιᾶδου, Praxiadæ. Laertius in principio *Anaximandri*: Ἀναξι-

autem, Praxidami filius, Milesius, succedit Thaleti. Eϋ Anaximenes Eurystрати Milesius; post quem Anaxagoras Hegesibuli Clazomenius. Hic ex Ionia scholam traduxit Athenas. Ei succedit Archelaus, quem audivit Socrates:

✕ *Ex his æquiloquus declinavit lapicida, Gratium incantator,*

ait Timon in *Sillis*, propterea quod a physicis declinavit ad ea quæ ad mores pertinent. Socratem autem cum audiisset, Antisthenes quidem sectam introduxit cynicam, Plato autem secessit in Academiam. 130 Apud Platonem philosophatus Aristoteles, cum transisset in Lyceum, sectam condidit peripateticam. Ei succedit Theophrastus, cui Stratou, cui Lycon, deinde Critolaus, deinde Diodorus. Platoni succedit Speusippus, ei Xenocrates, cui Polemon; Polemonis autem auditores fuere Crates et Crantor, in quos desiit, vetus Academia. Crantoris autem fuit particeps Arcesilaus, a quo usque ad Hegesilaum media floruit Academia. Deinde Carneades succedit Hegesilao, et alii deinceps. Cratetis autem discipulus fuit Zeno Citieus, Stoicorum sectæ princeps; huic succedit Cleanthes, post quem Chrysippus, et alii deinceps. Eleaticæ autem disciplinæ princeps fuit Xenophanes Colophonius, quem dicit Timæus fuisse tempore Hieronis, qui in Sicilia obtinuit dominatum, et Epicharmi poetæ; Apollodorus autem eum, cum natus esset

✕ P. 353 ED. POTTER. 301 ED. PARIS.

μανδρος Πραξιλάδου Μιλήσιος: « Anaximander, Praxiadæ filius, Milesius. » Ad quæ verba hæc adnotavit Menagius: « Πραξιλάδου. Ita Themistius orat. 15; Eusebius *De præpar. evangel.* lib. x, c. ult.; Simplicius ad Aristotelis *Φυσικά*, et Suidas in *Ἀραξιμανδρος*. Πραξιλάδου male apud Clem. *Στρομ.* 1. »

(60) Ἀναξαγόρας. Laertius: Ἀναξαγόρας, Ἡγησιβοῦλου ἢ Εὐβούλου, Κλαζομένιος. « Anaxagoras, Hegesibuli vel Eubuli, filius, Clazomenius. »

(61) Οὗτος μετ. Hoc factum Archelao tribuunt Laertius et Suidas. Sed plerique Clementi potius assentiuntur. Etenim cum aliorum non paucorum, tum etiam ipsius Laertii testimonio constat, Anaxagoram Athenis triginta annos docuisse.

(62) Ἀρχέλαος. Laertius initio *Archelai*: Ἀρχέλαος, μαθητῆς Ἀναξαγόρου, διδάσκαλος Σωκράτους. « Archelaus, discipulus Anaxagoræ, magister Socratis. »

(63) Σωκράτης. Laertius in Socrate: Διήκουσεν Ἀρχελάου τοῦ φυσικοῦ· οὗ καὶ παιδικὰ γενέσθαι φησὶν Ἀριστοτένης. Δούρις δὲ καὶ δουλεύσαι αὐτὸν, καὶ ἐργάσασθαι λίθους· εἶναι τε αὐτοῦ καὶ τὰς ἐν ἀκροπόλει Χάριτας ἐνίοτε φασιν, ἐνδεδυμένους οὐσας· ὅθεν καὶ Τίμων ἐν τοῖς *Σιλλοῖς* εἰπεῖν·

Ἐκ δ' ἄρα τῶν ἀπέκλιτε λιθοξόος, ἐννομολέ-
[σχης,

Ἑλλήνων ἐπαοιδῆς, ἀκριβολόγους ἀποφήνας,
Μυκτῆρ, ῥητοροδύμκτος, ὑπατικῶς, εἰρωνευτῆς.

« Archelaum physicum audivit, cui in deliciis fuisse scribit Aristoxenus. Porro Duris servisse illum ait, et sculpsisse lapides. Opus illius esse Gratias, quæ sunt in arce, vestitas, plerique asserunt. Unde illum et Timon in *Sillis* ita depingit his versibus:

*Fluxit ab his legumque loquax, lapidumque politor,
Græcorum vates, imposturæque magister,
Derisor, rhetoræque, subalticus, et simulator.* »

Sextus Empiricus lib. *Adversus mathem.* p. 159:

Εὐρυστράτου Μιλήσιος· μεθ' οὗ Ἀναξαγόρας (60) Ἡγησιβοῦλου Κλαζομένιος. Οὗτος μετήγαγεν (61) ἀπὸ τῆς Ἰωνίας Ἀθήνας τὴν διατριβὴν. Τοῦτον διαδέχεται Ἀρχέλαος (62), οὗ Σωκράτης (63) διήκουσεν·

Ἐκ δ' ἄρα τῶν ἀπέκλιτε λαοξόος ἐννομολέσχης,
Ἑλλήνων ἐπαοιδῆς,

ὁ Τίμων φησὶν ἐν τοῖς *Σιλλοῖς*, διὰ τὸ ἀποκεκλιέναι ἀπὸ τῶν φυσικῶν (64) ἐπὶ τὰ ἠθικά. Σωκράτους δὲ ἀκούσας, Ἀντισθένης μὲν ἐκύνισε, Πλάτων δὲ εἰς τὴν Ἀκαδημίαν ἀνεχώρησε. Παρὰ Πλάτωνι Ἀριστοτέλης φιλοσοφῆσας, μετελθὼν εἰς τὸ Λύκειον, κτίζει τὴν περιπατητικὴν αἴρσιν. Τοῦτον διαδέχεται Θεόφραστος, οὗ Στράτων, οὗ Λύκων, εἶτα Κριτόλαος, εἶτα Διόδωρος. Σπεύσιππος δὲ Πλάτωνα διαδέχεται, τοῦτον δὲ Ξενοκράτης, οὗ Πολέμων. Πολέμωνος δὲ ἀκουσάτῃ Κράτης τε καὶ Κράντιωρ, εἰς οὓς ἡ ἀπὸ Πλάτωνος κατέληξεν ἀρχαία Ἀκαδημία. Κράντιωρ δὲ μετέσχεν Ἀρκεσίλαος, ἀπ' οὗ μέχρι Ἡγησιλάου ἤνθησεν Ἀκαδημία ἡ μέση. Εἶτα Καρνεάδης (65) διαδέχεται Ἡγησίλαον, καὶ οἱ ἐφεξῆς. Κράτητος (66) δὲ Ζήνων ὁ Κιτιεὺς, ὁ τῆς Στωικῆς ἀρχῆς αἰρέσεως, γίνεταί μαθητῆς. Τοῦτον διαδέχεται Κλεάνθης, οὗ Χρύσιππος, καὶ οἱ μετ' αὐτῶν. Τῆς δὲ Ἐλεατικῆς ἀγωγῆς Ξενοφάνης ὁ Κολοφώνιος κατάρχει, οὗ φησι Τίμαιος κατὰ Ἱέρωνα τὸν Σικελίας δυνάστην καὶ Ἐπίχαρμον τὸν ποιητὴν γεγενῆσθαι· Ἀπολλόδορος δὲ, κατὰ τὴν τεσσαρακοστὴν Ὀλυμπιάδα γενόμενον,

Τοῦ δὲ ἠθικοῦ μόνος ἐπεμελεῖτο Σωκράτης, κατὰ γὰρ τοὺς ἄλλους αὐτοῦ γνωρίμους· εἰ γὰρ καὶ ὁ Ξενοφῶν ἐν τοῖς *Ἀπομνημονεύμασι* ῥητῶς φησὶν ἀπαρνεῖσθαι αὐτὸν τὸ φυσικόν, ὡς ὑπὲρ ἡμᾶς καθεστῶτος, καὶ σχολάζειν τῷ ἠθικῷ, ὡς πρὸς ἡμᾶς ὄντι. Τοιοῦτο οὐδὲ καὶ ὁ Τίμων, ἐν οἷς φησιν,

Ἐκ δ' ἄρα τῶν ἀπέκλιτε λαοξόος, ἐννομολέσχης,

τούτῃστιν ἀπὸ τῶν φυσικῶν ἐπὶ τὴν ἠθικὴν θεωρίαν διὰ καὶ ἐννομολέσχην προσέθηκεν, ἅτε τοῦ ἠθικοῦ μέρους ὄντος τοῦ περὶ τῶν νόμων διαλέγεσθαι. « Ethicæ solus operam dedit Socrates, secundum reliquos ejus discipulos; licet Xenophon in *Memorabilibus* expresse dicat ipsum repudiavisse physicam, ut quæ supra nos esset; ethicæ autem se applicuisse, utpote juxta nos positæ. Quemadmodum in his affirmat Timon,

Ab his autem declinavit, lapidicida, legum magister: hoc est a physicis ad ethicam contemplationem, ac proinde addit *legum magister*, quod de legibus disputare ad ethicam pertineat. »

(64) Ἀπὸ τῶν φυσικῶν. Socratem physicis relictis, ad ethica se contulisse, testatur etiam Cicero in *Bruto*. H. SYLVAUR.

(65) Καρνεάδης. Carneadem memorare videtur, tanquam auctorem τῆς νέας Ἀκαδημίας; in quo Clementi astipulantur Galenus et Lucianus. Verum Laertius id honoris Lacydæ, Carneadis magistro, tribuit.

(66) Κράτητος. Cratetem intelligit, non Academicum philosophum modo memoratum, qui patria Atheniensis fuit; sed alium, Thebis oriundum, Je quo Laertius in προοίμιο: Σωκράτους διήκουσεν Ἀντισθένης, οὗ Διογένης ὁ κύνων, οὗ Κράτης ὁ Θηβαῖος, οὗ Ζήνων ὁ Κιτιεὺς, οὗ Κλεάνθης, οὗ Χρύσιππος. « Socratem audivit Antisthenes, eum Diogenes canis, eum Crates Thebanus, eum Zeno Citieus, eum Cleanthes, eum Chrysippus. »

παρατετακέναι ἄχρι τῶν Δαρείου τε καὶ Κύρου χρόνων (67). Παρμενίδης (68) τοίνυν Ξενοφάνους ἀκουστής γίνεται· τούτου δὲ Ζήνων, εἶτα Λεύκιππος, εἶτα Δημόκριτος. Δημοκρίτου δὲ ἀκούσται Πρωταγόρας ὁ Ἄεθριτίης καὶ Μητροδώρος ὁ Χίος, οὗ Διογένης ὁ Σμυρναῖος, οὗ Ἀνάξαρχος· τούτου δὲ Πύρρων, οὗ Νausiphάνης· τούτου φασὶν ἔνιοι μαθητὴν Ἐπίκουρον γενέσθαι. Καὶ ἡ μὲν διαδοχὴ τῶν παρ' Ἑλλήσι φιλοσόφων, ὡς ἐν ἐπιτομῇ, ἦδε· οἱ ἄλλοι δὲ τῶν προκαταρξάντων τῆς φιλοσοφίας αὐτῶν ἐπομένως λεκτέοι· ἵνα δὴ ἐν συγκρίσει ἀποδείξωμεν πολλὰς γενεαὶς πρεσβυτέραν τὴν κατὰ Ἑβραίουσ φιλοσοφίαν. Καὶ περὶ μὲν Ξενοφάνους εἴρηται, ὅς τῆς Ἑλεατικῆς ἦρξε φιλοσοφίας· Θαλῆν (69) δὲ Εὐδήμος ἐν ταῖς Ἀστρολογικαῖς Ἱστορίαις τὴν γενομένην ἐκλείψιν τοῦ ἡλίου προειπεῖν φησὶ, καθ' οὓς χρόνους συνήψαν μάχην πρὸς ἀλλήλους Μῆδοι τε καὶ Λυδοί, βασιλεύοντος Κυαξάρους μὲν, τοῦ Ἀστυάγουσ πατρὸς, Μήδων, Ἀλυάττου δὲ τοῦ Κροίσου, Λυδῶν. Συνάδει δὲ αὐτῶ καὶ Ἡρόδοτος (70) ἐν τῇ πρώτῃ. Εἰσὶ δὲ οἱ χρόνοι ἄμφι τὴν πεντηκοστὴν Ὀλυμπιάδα (71). Πυθαγόρας (72) δὲ κατὰ Πολυκράτη τὸν τύραννον περὶ τὴν ἐξηκοστὴν (73) δευτέραν Ὀλυμπιάδα εὐρίσκειται. Σόλωνος δὲ ζηλωτῆς Μνησιφίλος (74) ἀναγράφεται, ὃ Θεμιστοκλῆς συνδιέτριψεν. Ἦχμασεν οὖν ὁ Σόλων κατὰ τὴν τεσσαρακοστὴν ἔκτην Ὀλυμπιάδα. Ἡράκλειτος γάρ (75) ὁ Βαύσωνος (76) Μελαγκόμαν τὸν

✠ P. 354 ED. POTTER, 302 ED. PARIS.

(67) *Τῶν Δαρείου τε καὶ Κύρου χρόνων.* Melius legeretur, τῶν Κύρου τε καὶ Δαρείου χρόνων, inquit Menagius in Observ. ad Diogenis Laertii l. ix. s. 20.

(68) *Παρμενίδης.* Laertius in proemio: Οὗ Ξενοφάνης, οὗ Παρμενίδης, οὗ Ζήνων ὁ Ἑλεάτης, οὗ Λεύκιππος, οὗ πολλοὶ μὲν, ἐπ' ὀνόματι δὲ Νausiphάνης καὶ Νausυδῆς, ὢν Ἐπίκουρος. « Cujus discipulus erat Xenophanes, cujus Parmenides, cujus Zeno Eleates, cujus Leucippus, cujus multi quidem, nominatum vero Nausiphanes et Naucydes, quorum Epicurus. »

(69) *Θαλῆν.* Laertius in *Thalete*: Δοκεῖ δὲ κατὰ τινὰς καὶ πρώτος ἀστρολογῆσαι, καὶ ἡλιακὰς ἐκλείψεις καὶ τροπὰς προειπεῖν, ὡς φησὶν Εὐδήμος ἐν τῇ περὶ τῶν ἀστρολογουμένων ἱστορίᾳ· ὅθεν αὐτὸν καὶ Ξενοφάνης καὶ Ἡρόδοτος θαυμάζει. Μαρτυρεῖ δὲ αὐτῶ καὶ Ἡράκλειτος, καὶ Δημόκριτος. « Secundum quosdam, primus videtur astrologiam exercuisse, et solis defectus ac mutationes prædixisse, ut refert Eudemus in historia rerum astrologiarum; unde illum Xenophanes et Herodotus mirantur. Quin etiam ei testimonium perhibent Heraclitus et Democritus. » Quod vero Thales eam prædixit solis eclipsim quæ sub Halyatte contigit, testatur etiam Cicero *De Divinat.* lib. i, Plinius lib. ii, cap. 12, aliiq̄e plures.

(70) *Ἡρόδοτος.* Herodoti verba sic se habent in lib. i: Συμβολῆς γενομένης, συνήνευξε ὥστε τῆς μάχης συνεστώσης τὴν ἡμέρην ἐξαπίνης νύκτα γενέσθαι· τὴν δὲ μεταλλαγὴν ταύτην τῆς ἡμέρης Θαλῆς ὁ Μιλήσιος τοῖς Ἴωσι προηγόρευσε. « Contigit ut, commisso jam prælio dies, in noctem converteretur. Quam mutationem Thales Milesius Ionibus prædixerat. »

(71) *Πεντηκοστὴν Ὀλυμπιάδα.* Tatianus etiam *Orat. contra Græcos* pag. 141 edit. Oxon. refert Thaletem vixisse circa l. Olympiada. Laertius eum tradit natum fuisse anno primo trigesimæ quintæ Olymp., defunctum vero quinquagesima octava; idemque refert Cyrillus *contra Julianum*. lib. i.

(72) *Πυθαγόρας.* Apuleius in *Florida*: « Fuit ferme Pythagoras id avi, quo Polycrates Samo potieba-

A quadragesima Olympiade, pervenisse usque ad tempora Darii et Cyri. Xenophanis ergo fuit auditor Parmenides, ejus Zeno, deinde Leucippus, deinde Democritus. Democriti autem auditores, Protagoras Abderitanus et Metrodorus Chius, cujus Diogenes Smyrnæus, cujus Anaxarchus; ejus autem Pyrrhon, cujus Nausiphanes; ejus dicunt nonnulli discipulum fuisse Epicurum. Et hæc est quidem successio eorum, qui fuerunt apud Græcos, philosophorum, tanquam in epitome. Tempora autem eorum, qui fuerunt principes et auctores ipsorum philosophiæ, sunt dicenda consequenter, ut, facta comparatione, ostendamus Hebræorum philosophiam fuisse generationibus multis antiquiorem. Et de Xenophane quidem dictum est, qui fuit Eleaticæ princeps philosophiæ. Thaletem autem Eudemus ✠ in *Historiis astrologicis* dicit prædixisse defectum solis, qui fuit eo tempore, quo inter se manus conseruere Medii et Lydi, regnante quidem Cyaxare, patre Astyagis, in Media, Alyatte autem Cræsi, in Lydia. Ei autem congruit Herodotus quoque in primo. Sunt autem ea tempora circa quinquagesimam Olympiadem. Pythagoras autem invenitur tempore Polycratis tyranni circa sexagesimam secundam Olympiadem. Solonis autem æmulator fuisse scribitur Mnesiphilus, cum quo versatus est Themistocles. Floruit autem Solon quadragesima sexta Olympiade. Hera-

tur. » Laertius refert, eum a Polycrate Amasidi, Ægyptiorum regi, commendatum fuisse; deinde vero Samon reversum, cum eam invenisset Polycratis tyrannide oppressam, in Italiani cecidisse. Consentiant Strabo lib. xiv; Plutarchus *De placitis philosophorum* lib. i, cap. 3; Jamblichus in *Vita Pythagoræ*.

(73) *Τὴν ἐξηκοστὴν.* Laertius in *Pythagora*, segm. 45: Ἦχμαζε δὲ κατὰ τὴν ἐξηκοστὴν Ὀλυμπιάδα. « Floruit autem circa Olympiadem sexagesimam. » Tatianus prope finem *Orat.* Olympiadas describens, Σόλων περὶ μ', Πυθαγόρας περὶ ξβ'. « Solon circa quadragesimam, Pythagoras circa sexagesimam secundam. » Eusebius in *Chronico*, Pythagoræ doctrinam ad Olymp. lx refert. Ad Solonem quod attinet, eum Laertius refert leges posuisse περὶ τὴν τεσσαρακοστὴν ἔκτην Ὀλυμπιάδα. Cyrillus lib. i *contra Julianum*: Τεσσαρακοστῇ ἔκτῃ Ὀλυμπιάδι Σόλων νενομοθέτησε. Consentiant Eusebius, aliiq̄e.

(74) *Μνησιφίλος* Plutarchus in *Themistocle*, p. 112, edit. Paris.: Μάλλον οὖν τις προσέχοι τοῖς Μνησιφίλου τὸν Θεμιστοκλέα τοῦ Φρεαρίου ζηλωτῆν γενέσθαι λέγουσιν, οὐτε ῥήτορος ὄντος, οὐτε τῶν φυσικῶν κληθέντων φιλοσόφων, ἀλλὰ τὴν καλουμένην σοφίαν, οὕσαν δὲ δεινότητα πολιτικὴν καὶ δραστήριον σύνεσιν ἐπιτήδευμα πεποιημένου καὶ διασώζοντος, ὡσπερ αἴρεσιν ἐκ διαδοχῆς ἀπὸ Σόλωνος. « Potius igitur iis adhærendum, qui tradunt Themistoclem, Phrearii filium, discipulum fuisse Mnesiphili, qui nec rhetor erat, nec ex iis philosophis, qui Physici appellabantur, sed operam dabat ei, quam vocabant sapientiam, politicæ nempe activæque scientiæ, quæque peculiarem sectam a Solone descendente constituit. »

(75) *Ἡράκλειτος γάρ.* Γάρ hoc loco transitionis nota est. Sic paulo post pag. 304, Ἡράκλειτος γάρ οὐκ ἄνθρωπος. et pag. 307, Κάδμος γάρ ὁ Φοῖνιξ, etc. p. 303, Δημόκριτος γάρ, etc., et alibi sæpe.

(76) *Βαύσωνος.* C. Βλύσωνος. Suidæ.—Βλύσωνος habet Laertius in *Heraclito*, Βλοσύτωνος ἢ Βλεύτωνος, Suidas.

clitus porro, Bausonis filius, persuasit Melancomæ tyranno, ut deponeret tyrannidem. Hic desepxit regem Darium adhortantem ut veniret ad Persas.

τύραννον ἐπεισεν ἀποθέσθαι τὴν ἀρχήν. Οὗτος βασιλεία Δαρείου (77) παρακαλοῦντα ἦκεν εἰς Πέρσας ὑπεριδεν.

CAPUT XV.

Græcorum philosophiam magna ex parte a barbaris haustum.

Hæc sunt quidem tempora eorum, qui apud Græcos fuere antiquissimi sapientum et philosophorum. Quod autem eorum plurimi fuerint et genere barbari, et a barbaris eruditi, quid opus est dicere? Si quidem Tuscum aut Tyrium fuisse Pythagoram ostensum est. Phryx autem erat Antisthenes: et Orpheus, Odrysius vel Thrax. Homerum enim plurimi produnt fuisse Ægyptium. Thales autem cum esset Phœnix genere, etiam cum Ægyptiorum prophetis congressus esse dicitur: sicut etiam Pythagoras cum iis ipsis, per quos etiam fuit circumcisus, ut, adyta ingrediens, Ægyptiorum mysticam disceret philosophiam: et cum Chaldæorum et magorum versatus est præstantissimis: et eam, quæ nunc vocatur, Ecclesiasticam significat id, quod apud ipsum est ὁμαχοῦλον. Plato autem non ita inficias, se ea, quæ sunt præstantissima in philosophia, mercatum esse a barbaris, et fatetur venisse in Ægyptum: unde in *Phædone* scribens, undequaque posse juvari philosophum: « Magna quidem est, inquit, Græcia, o

✕ P. 355 ED. POTTER, 302 ED. PARIS.

(77) *Δαρείου*. Exstant apud Laertium Darii Hystaspidae ad Heraclitum litteræ, ejusque responsio qua pernegat se unquam ad Persas profecturum: « Ἐγὼ δὲ ἀμνηστὴν ἔχων πάσης πονηρίας, καὶ κέραν φεύγων παντὸς οἰκειουμένου φόβου, καὶ διὰ τὸ περιστάσασθαι ὑπερφηφίας οὐκ ἂν ἀφικουμένην εἰς Περσῶν χώραν, ὀλίγοις ἀρκεόμενος, κατ' ἐμὴν γνώμην. » Ego autem omnis immemor nequitiae, fastidiumque devitans omnis mihi familiaris invidiæ, et quod superbos aulae mores fugiam, nunquam in Persarum solum adventum, paucis contentus, quæ sunt, secundum meam sententiam.

(78) *Τυρρῆνος* ἢ *Τυρρῆνιος*. Τυρρῆνιος procul dubio mendosus est. Itaque suspicor legendum Τυρρῆνος ἢ Τύριος, ut superius. SYLB.

(79) *Φρύξ*. Laertius in *Antisthene*: « Ἀντισθένης, Ἀντισθένους, Ἀθηναῖος. Ἐλέγετο δὲ οὐκ εἶναι ἰθαγενῆς· ὅθεν πρὸς τὸν ὀνειδιζόμενα εἰπεῖν· Καὶ ἡ Μήτηρ τῶν θεῶν Φρυγία ἐστίν. Ἐδόκει γὰρ εἶναι Θράκης μητρός. » Antisthenes, Antisthenis filius, Atheniensis. Dicebatur autem non esse indigena. Quod cum ei probro daretur, respondisse fertur: *Et Deum mater Phrygia est*; videbatur enim Thracia matre natus. Consentient de Thressa ejus matre, Seneca lib. *De constantia Sapientis* c. 18; Suidas v. Ἀντισθένης, et rursus in *Socrate* Laertius. Verum Antisthenis responso magis convenire videtur, ut ejus matrem Phrygiam fuisse putemus: quod etiam asserit Plutarchus lib. *De exsilio*: Τὸ δὲ τοῦ Ἀντισθένους οὐκ ἐπαίνεις, πρὸς τὸν εἰπόντα· Ἡ Φρυγία σου ἐστὶν ἡ μήτηρ, καὶ γὰρ ἡ τῶν θεῶν; « Non Antisthenis illud laudas, qui ad dicentem, « Phrygia est mater tua » respondit: « Etiam deorum? »

(80) *Πυθαγόρας*. Laertius in *Pythagora*: Νέος δὲ ὢν καὶ φιλομαθῆς, ἀπέδημησε τῆς πατρίδος, καὶ πάσας ἐμυθήθη τὰς τε Ἑλληνικάς καὶ βαρβαρικάς τελετάς. Ἐγένετο οὖν ἐν Αἰγύπτῳ. « Cum esset autem juvenis et addiscendi studiosus, patriam linquens, omnibus fere Græcis barbarisque mysteriis initiatus est. Denique Ægyptum petiit, » etc. Cicero *De finibus* lib. v: « Cur ipse Pythagoras et Ægyptum

Οἶδε μὲν οἱ χρόνοι τῶν παρ' Ἕλλησι πρεσβυτάτων σοφῶν τε καὶ φιλοσόφων· ὡς δὲ οἱ πλείστοι αὐτῶν βάρβαροι τὸ γένος, καὶ παρὰ βαρβάροις παιδευθέντες, τί δεῖ καὶ λέγειν; εἶγε Τυρρῆνός ἢ Τυρρῆνιος (78) ὁ Πυθαγόρας εἰδεικνυτο· Ἀντισθένης δὲ, Φρύξ (79) ἦν· καὶ Ὀρφεύς, Ὀδρύσης ἢ Θράξ· Ὅμηρον γὰρ οἱ πλείστοι Αἰγύπτῳ φαίνουσιν. Θαλῆς δὲ Φοινικῶν τὸ γένος, καὶ τοῖς Αἰγυπτίων προφήταις συμβεβληκέναι εἴρηται· καθάπερ καὶ ὁ Πυθαγόρας (80) αὐτοῖς γε τούτοις, δι' οὓς καὶ περιετέμετο (81), Ἰναθῆ, καὶ εἰς τὰ ὄδωτα κατελθὼν, τὴν μυστικὴν παρ' Αἰγυπτίων ἐκμάθοι φιλοσοφίαν· Καλδαίων τε καὶ μάγων τοῖς ἀρίστοις συνεγένετο· καὶ τὴν Ἐκκλησίαν, τὴν νῦν οὕτω καλουμένην, τὸ παρ' αὐτῷ ὁμαχοῦλον (82) αἰνέττεται. Πλάτων δὲ οὐκ ἀρνέεται τὰ κάλλιστα εἰς φιλοσοφίαν παρὰ τῶν βαρβάρων ἐμπορεῖσθαι· εἰς τε Αἰγύπτῳ ἀφικέσθαι ἡμολογεῖ. Δύνασθαι γοῦν ἐν τῷ *Φαίδωνι* πανταχόθεν τὸν φιλόσοπον ἐπελεῖσθαι γράφων, « Πολλὴ μὲν ἡ Ἑλλάς, ἔφη, ὡ Κέβης, ἡ δ' ὄς, ἐν ἣ εἰσι (83) πάμπαν ἀγαθοὶ ἄνδρες.

Iustravit et Persarum magos adiit. » Conf. Plinius lib. xxv, c. 2. Lucianus in *Βίων πράσις*, alii que plures.

(81) *Περιετέμετο*. Superius refert Laertius, Pythagoram initiatum fuisse πάσαις Ἑλληνικαῖς καὶ βαρβαρικαῖς τελεταῖς, « omnibus Græcis et barbaris mysteriis. » Verba Porphyrii in *Vita Pythagoræ* videntur ad circumcisionem referri debere; dicit enim Pythagoram Amasidis litteris munitum ad Diospolitas profectum fuisse, ut arcanas eorum disciplinas addisceret: Τῶν δὲ οὐ δυναμένων περισσέσθαι αἰτίας διὰ τὸ θεὸς τοῦ βασιλέως, νομισάντων δὲ ἐν τῷ μεγέθει τῆς κακοπαθείας ἀποστήσειν αὐτὸν τῆς ἐπιβολῆς, προστάγματα σκληρὰ καὶ κεχωρισμένα τῆς Ἑλληνικῆς ἀγωγῆς κελυσοῖσι ὑπομείναι αὐτόν· τὸν δὲ ταῦτα ἐπετέλεσαντα προθυμῶς, οὕτω θαυμασθῆναι ὡς ἐξουσίαν λαβεῖν θυεῖν τοῖς θεοῖς τε, καὶ προσεῖναι ταῖς τούτων ἐπιμειλείαις, ὅπως ἐπὶ ἄλλοις ἔξῃτων γεγονὸς οὐχ εὐρίσκειται. Theodoretus *Θεολογ. α'*, p. 467: « Φασὶ δὲ τὸν Πυθαγόραν καὶ περιτομῆς ἀνασχέσθαι, τοῦτο παρ' Αἰγυπτίων μεμαθηκότα. » Ainni autem Pythagoras, ut hæc ab Ægyptiis disceret, circumcidi se passum fuisse.

(82) *Ὅμαχοῦλον*. De ὁμαχοῦλω narrat Hierocles pag. 318. H. SYLBURG.

(83) *Ὁ Κέβης, ἡ δ' ὄς, ἐν ἣ εἰσι*. Scribendum, Platone auctore, ὡς Κέβης, ἐν ἣ ἐνεῖσι. Platonis autem verba *Phædon*, p. 59 sic se habent: Πόθεν οὖν (ἔφη), ὡ Σώκρατες, τῶν τοιούτων ἀγαθῶν ἐπαρδὸν ληψόμεθα, ἐπειδὴ σὺ (ἔφη) ἡμᾶς καταλείπεις;— Πολλὴ μὲν ἡ Ἑλλάς (ἔφη), ὡ Κέβης, ἐν ἣ ἐνεῖσι ποῦ ἀγαθοὶ ἄνδρες, πολλὰ δὲ καὶ τὰ τῶν βαρβάρων γένη, οὓς πάντας χρὴ διερευνᾶσθαι ζητούντας τοιοῦτον ἐπιρδὸν, μήτε χρημάτων φειδομένους, μήτε πόνων. « Sed undenam, inquit Cebes, medicum ejusmodi nanciscemur, o Socrates, quoniam tu nos deseris? Ampla est, inquit, o Cebes, Græcia, in qua sunt alicubi viri boni; quamplurimæ sunt etiam barbarorum nationes: per hos omnes ejusmodi medicum debetis perquirere, neque pecuniis parcetes, neque laboribus. »

πολλά δὲ καὶ τὰ τῶν βαρβάρων γένη. Ὅσους οἰεταὶ ἄλλοι Πλάτων καὶ βαρβάρων φιλοσόφους τινὰς εἶναι. Ὁ δὲ Ἐπίκουρος ἔμπαλιν ὑπολαμβάνει μόνους φιλοσοφῆσαι Ἕλληνας δύνασθαι. Ἐν τῷ Συμποσίῳ ἑταιρῶν Πλάτων τοὺς βαρβάρους, ὡς διαφερόντως ἀσκήσαντας, μόνους (84) ἀληθῶς φησὶ, « καὶ ἄλλοι πολλοῦ, καὶ ἐν Ἑλλήσι καὶ βαρβάρους, ὧν καὶ ἱερὰ πολλά ἤδη γέγονε διὰ τοὺς τοιοῦτους παῖδας. » Δῆλοι δὲ εἰσὶν οἱ βάρβαροι, διαφερόντως τιμήσαντες τοὺς αὐτῶν νομοθέτας τε καὶ διδασκάλους, θεοὺς προσειπόντες. « Ψυχὰς (85) γὰρ ἀγαθὰς, » κατὰ Πλάτωνα, « καταλιπούσας τὴν ὑπερουράνιον πόλιν, ὑπομείναι ἐλθεῖν εἰς τὸνδε τὸν τάρταρον, καὶ σῶμα ἀναλαβοῦσας, τῶν ἐν γενέσει κακῶν ἀπάντων μετασχεῖν ὑπολαμβάνουσι, κηδεμόνας τοῦ τῶν ἀνθρώπων γένους, » αἱ νόμους τε ἔθεσαν, καὶ φιλοσοφίαν ἐκέρηξαν· οὐ μείζον (86) ἀγαθὸν τῷ τῶν ἀνθρώπων γένει οὐτ' ἤλθε ποτε ἐκ θεῶν, οὐτ' ἀφίξεται. » Καί μοι δοκοῦσιν ἀισθηθῆναι τῆς μεγάλης εὐποίας τῆς διὰ τῶν σοφῶν, σεβασθῆναι τε τοὺς ἄνδρας, καὶ δημοσίᾳ φιλοσοφῆσαι, Βραχυμάνεις τε σύμπαντες, καὶ Ὀδρύσαι, καὶ Γέται. Καὶ τὸ τῶν Αἰγυπτίων γένος ἐθεολόγησαν ἀκριβῶς τὰ ἐκείνων, Καλδαῖοι τε καὶ Ἀράβιοι, οἱ κληθέντες *εὐδαίμονες*, καὶ ὅσοι γε τὴν Παλαιστίνην κατέκρησαν, καὶ τοῦ Περσικοῦ γένους οὐ τὸ ἐλάχιστον μέρος, καὶ ἄλλα πρὸς τοῦτοις γένη μυρία. Ὁ δὲ Πλάτων δῆλον ὡς σεμνύνων ἀεὶ τοὺς βαρβάρους εὐρίσκειται, μεμνημένος αὐτοῦ τε καὶ Πυθαγόρου, τὰ πλεῖστα καὶ γενναϊότατα τῶν δογμάτων ἐν βαρβάρους μαθόντας (87). Διὰ τοῦτο καὶ γένη βαρβάρων εἶπε « γένη φιλοσόφων ἀνδρῶν βαρβάρων » γινώσκων ἐν τῷ Φαιδρῷ τὸν Αἰγύπτιον βασιλέα, καὶ τοῦ Θωῦθ (88) ὑμῖν σοφώτερον δεικνύσιν, ὅτινα

Cebes, ait ille, in qua sunt viri omni ex parte boni, multa sunt autem etiam genera barbarorum. Sic existimat Plato ex barbaris quoque esse aliquos philosophos. Epicurus autem contra existimat solos Græcos posse philosophari. Et in Convivio Plato laudans barbaros, ut qui philosophiam insigniter exercuerint, vere dicit: « Et in multis aliis, et apud Græcos, et apud barbaros, quorum etiam templa jam multa facta sunt, propter ejusmodi filios. » Clarum est autem, barbaros eximie semper honorasse suos legumlatores et præceptores, eos deos appellantes. « Bonas enim animas, » ut dicit Plato, « super-cælesti loco relicto, sustinuisse venire in hunc tartarum, et corpore suscepto, malorum omnium quæ ex generatione contrahuntur fuisse participes existimant, humani generis curam gerentes: » quæ et leges tulerunt, et philosophiam prædicarunt; « quo majus bonum ad hominum genus nunquam a diis venit, nec veniet. » Atque mihi quidem videntur cum sensissent magna, quæ per sapientes conferrebantur, beneficia, et eos coluisse, et publice esse philosophari, et Brachmanes universi, et Odrysæ, et Getæ. Quin etiam genus Ægyptium diligentissime illos in deos retulit, et Chalæi et Arabes, qui dicti sunt Felices, et quicunque habitaverunt Palæstinam, et non minima Persici generis pars, et alia præter hæc genera innumerabilia. Clarum est autem inveniri semper Platonem magni facere barbaros, ut qui meminisset se et Pythagoram plurima et eaque præstantissima et nobilissima dogmata didicisse apud barbaros. Et ideo etiam genera barbarorum vocat « genera philosophorum 131 barbarorum: » neque ignorat in Phædro regem Ægyptium,

✠ P. 356 ED. POTTER, 303 ED. PARIS.

(84) *Ἀσκήσαντας, μόνους*. Cur μόνους, « solos? » Certe a verbis Platonis, quæ sequuntur, inferri non potest eum existimavisse, quod « soli » barbari sapientiæ studia exercerent: sed contra dicit, esse Græcos perinde ac barbaros, qui id facerent. Proinde nisi aliquid ad complendam hanc sententiam desit, quod suspicor, scribendum *ἀσκήσαντας νόμους*, quia de legum ferendarum scientia Platonis res est. Vel omitienda vox μόνους, quæ forte e priori sententia in hanc irrepsit. Sic demum facilis erit sensus. Porro verba Platonis in Convivii pag. 1198 hæc sunt: Τίμιος δὲ παρ' ὑμῖν καὶ Σόλων διὰ τὴν τῶν νόμων γέννησιν, καὶ ἄλλοι ἄλλοι πολλοῦ ἄνδρες, καὶ ἐν Ἑλλήσι καὶ ἐν βαρβάρους, πολλὰ καὶ καλὰ ἀποφηνάμενοι ἔργα, γεννήσαντες παντοίαν ἀρετὴν· ὧν καὶ ἱερὰ πολλά ἤδη γέγονε διὰ τοὺς τοιοῦτους παῖδας· διὰ τοὺς ἀνθρωπίνους, οὐδενός που. « Honoratur apud vos propter generationem legum et ipse Solon, aliique permulti alibi apud Græcos et barbaros, qui multa et præclara demonstrarunt opera, virtutem omnem progenerantes. Quibus sacra ac templa multa ob hujusmodi sæpe natos dicata sunt, ob humanos vero alicui nunquam. » E quibus verbis si quis ἄλλοι pro ἀληθῶς apud Clementem reponere velit, haud repugnabo.

(85) *Ψυχὰς*. Hæc in fine Phædonis exstant. STLB.

(86) *Οὐ μείζον*. Cicero *Academicarum quæst.* lib. 1, cap. 2: « Nec ullum arbitror, ut apud Platonem est, majus aut melius a diis datum munus homini. » Platonis verba occurrunt Timæi p. 1058: Ἐξ ὧν ἐπορισάμεθα φιλοσοφίας γένος· οὐ μείζον ἀγαθὸν οὐτ' ἤλθεν, οὐθ' ἤξει ποτὲ τῷ τῶν ἀνθρώπων γένει

δωρηθὲν ἐκ θεῶν. « Quibus ex rebus philosophiam adepti sumus. Quo bono nil unquam majus mortalium generi datum est deorum munere, neque dabitur. »

(87) *Μαθόντας*. Structuræ lex postulat μαθόντος, vel plur. μαθόντων. *Comm.* Sylburg.

(88) *Τοῦ Θωῦθ*. Tertull. *De anima* c. 2: « Nedum divos, ut Mercurium Ægyptium, cui præcipue Plato adsuevit. » Pamelius in eum locum scribens meminit hujus Clementis, monetque hic legendum « Theut » quemadmodum legitur apud Platonem in Phædro, ubi narrat Socrates, venisse Theut ad Thammam, regem Ægypti, eique artes suas demonstrasse. De eodem item in Philebo: Φωνὴν ἀπειρον κατενόησεν, εἴ τε θεός τις, εἴτε καὶ θεὸς ἀνθρώπος, ὡς λόγος ἐν Αἰγύπτῳ Θεῦθ τινὰ τοῦτο γενέσθαι.

« Vocem infinitam animadvertit, sive deus aliquis, sive divinus homo, veluti fama refert, hujusmodi hominem, nomine Theut, in Ægypto existitisse. » Cicero lib. III *De natura deor.*, ut monet Scaliger in Varronem, Theut vocat, locus tamen Ciceronis sic legitur in editione Lambini: « Mercurius quintus, quem colunt Phenææ, qui Argum dicitur interemisse, ob eamque causam Ægypto præfuisse, atque Ægyptiis leges et litteras tradidisse. Hunc Ægypti Thoyth appellant. » Suidas, Θωῦθ καὶ Θωῦθ ὁ Ἑρμῆς. *COLLECT.*—Philo Byblius apud Eusebium *Præparat. evangel.* lib. 1, c. 9, p. 31, 32 edit. Paris., refert e Sanchoniathone, Taautum « primum litteras invenisse, ac scribendorum commentario auctorem fuisse: καὶ ἀπὸ τοῦδε ὡσπερ κρηπίδα βαλόμενος τοῦ λόγου, ἐν Αἰγύπτῳ μὲν ἀκάεσαν Θωῦθ, Ἀλεξανδρείᾳ δὲ Θωῦθ, Ἑρμῆν δὲ Ἕλληνας

et Thoyth nobis ostendit sapientiozem: quem quidem novit esse Mercurium. Quinetiam in *Charmide* videtur quosdam nosse Thraces, qui dicuntur animam facere immortalem. Narratur autem Pythagoras fuisse discipulus Sonchedis, archiprophetæ Ægyptii; Plato autem Sechnuphidis Heliopolitani; Eudoxus autem Cnidius Conuphidis, qui ipse quoque fuit Ægyptius. In dialogo autem *De anima*, rursus videtur Plato agnoscere prophetiam introducens prophetam Lachesis orationem enuntiantem, et apud eas, quæ sortiuntur, animas prædicentem; et in *Timæo* sapientissimum Solonem introducit discentem a barbaro. Ita autem se habet dictio: « O Solon, Solon, vos Græci semper estis pueri, senex autem nullus est Græcus; disciplinam enim nullam habetis canam. » Democritus autem

μετέφρασαν: ab illo autem auspicatum esse, quem ab Ægyptiis Thout, ab Alexandrinis Thoth, nominatum, Græci Hermaen, seu Mercurium reddidere. »

(89) *Χαρμίδη*. Platonis verba, *Charmida* pag. 464, hæc sunt: « Ἐμαθὸν δ' αὐτὴν (ἐπιπρόθυμ) ἐγὼ λέγει ἐπὶ στρατιᾶς παρὰ τινος τῶν Θρακῶν τῶν Ζαμολξίδος ἱερέων, οἱ λέγονται καὶ ἀπαθανατίζειν. » Quam incantationem didici ibidem in exercitium a quodam medicorum, Zamolxidis sectatorum, qui et immortalitatem afferre dicuntur. »

(90) *Σώγχηδι*. Forte rectius *Σώγχιδι*, a nomine *Σώγχις*. *Sylburg.*

(91) *Κορούφιδι*. « Corrige Κορούφιδι. Ita Ægyptius ille sophus dicitur Plutarcho in libro *De genio Socratis*, et ita dici debet: » inquit Menagius *Observat. ad Laertii Eudoxum*, lib. viii, segn. 90.

(92) *Ἐν δὲ τῷ Περὶ ψυχῆς*. Per memoriam lapsus hæc tribuit Clemens dialogo *De anima*, quæ occurrit lib. x *De republica*, pag. 763: « Σφᾶς οὖν, ἐπειδὴ ἀφικέσθαι εὐθὺς δεῖν ἵνα πρὸς τὴν Λάχεσιν. Προφήτην οὖν τινὰ σφᾶς πρώτον μὲν ἐν τάξει διαστήσαι· ἔπειτα λαθόντα ἐκ τῶν τῆς Λαχέσεως γονάτων κληρῶν τε καὶ βίων παραδείγματα, ἀναβάντα ἐπὶ τὴν βῆμα ὑψηλόν, εἶπεν· Ἀνάγκης θυγατρὸς, κόρης Λαχέσεως, λόγος. » Illuc ergo animæ cum venerint, statim oportere ad Lachesin accedere: ubi illico propheta aliquis primum singulas disponit in ordinem, postea cum ex genibus Lachesis sortes, et vitarum exempla susceperit, sublimè quoddam tribunal ascendens, sic fatur: « Oratio Lachesis virginis, Necessitatis filiz, » etc.

(93) *Πρὸς τοῦ βαρβάρου*. C. Ritterhusius not. in *Porphyrion De vita Pythagoræ*, his Clementis verbis laudatis, adjicit: « Legendum πρὸς τοῦ β., quod valet πρὸς τινος: ut apud S. Paulum I *Thess.* iv, 6: « Ἐν τῷ πράγματι valet ἐν τινὶ πράγματι. Sic enim legendum, ubi vulgo ἐν τῷ. »

(94) *Ἡ Σόλων*. Hæc infra recitat Clemens, paulo ante hujus libri finem, p. 335: item Justinus M. *Cohort. ad Græcos*, p. 71 edit. Oxon.; Eusebius *Præparat. evangel.* lib. x, cap. 4, p. 474; Cyrillus Alexandrinus *Contra Julianum*, lib. i, p. 15; Theodoretus *Θεραπ.*, serm. 4, p. 437. In Platonis autem *Timæo* p. 1043 sic se habent: « Καὶ τινὰ εἶπεν τῶν ἱερέων εὐ μάλα παλαιῶν· Ἡ Σόλων, Σόλων, Ἕλληνας αἰεὶ παῖδες ἐστέ, γέρον δὲ Ἕλληνας οὐκ ἐστίν. Ἀκούσας οὖν, Πῶς ἐτι τοῦτο λέγετε; φάναί. Νέοι ἐστέ, εἶπεν, τὰς ψυχὰς πάντες· οὐδεμίαν γὰρ ἐν αὐταῖς ἔχετε δι' ἀρχαίαν ἀκοήν παλαιὰν δόξαν, οὐδὲ μᾶθημα χρόνῳ πολλῶν οὐδέν. » Tunc e sacerdotibus Ægyptiis quemdam grandem natu dixisse: « O Solon, Solon, Græci pueri semper estis, nec quisquam e Græcia senex. Cur istud dicere, percortante Solone, respondisse sacerdotem: « Quia juvenis semper vobis est animus, in quo nulla est ex vetustatis commemoratione prisca opinio, nulla causa scientia. »

A Ἐρμῆν οἶδεν ὄντα. Ἄλλὰ καὶ τῷ *Χαρμίδη* (89) *Θρακῶν* τινὰς ἐπιστάμενος φαίνεται, οἱ λέγονται ἀθανατίζειν τὴν ψυχὴν. Ἱστορεῖται δὲ Πυθαγόρας μὲν Σώγχηδι (90) τῷ Αἰγυπτίῳ ἀρχiproφήτῃ μαθητεῦσαι· Πλάτων δὲ Σεχνούφιδι τῷ Ἡλιοπολίτῃ· Εὐδόξος δὲ ὁ Κνιδίος Κορούφιδι (91) τῷ καὶ αὐτῷ Αἰγυπτίῳ. Ἐν δὲ τῷ *Περὶ ψυχῆς* (92) Πλάτων κάλιν προφητεῖαν γνωρίζων φαίνεται, προφήτην εἰσάγων τὸν τῆς Λαχέσεως λόγον ἐξαγγέλλοντα, πρὸς τὰς κληρουμένας ψυχὰς προθεσπίζοντα· καὶ τῷ *Τιμαίῳ* τὸν σοφώτατον Σόλωνα μανθάνοντα εἰσάγει πρὸς τοῦ βαρβάρου (93). « Ἐχει δὲ τὰ τῆς λέξεως ὄδω. » Ἡ Σόλων (94), Σόλων, « Ἕλληνας ὑμεῖς αἰεὶ παῖδες ἐστέ· γέρον δὲ Ἕλληνας οὐδεὶς· οὐ γὰρ ἔχετε μᾶθημα χρόνῳ πολλόν. » Δημόκριτος γὰρ τοὺς Βαβυλωνίους (95) λόγους ἠθικῶς πεπολιῆται· λέγεται γὰρ τὴν Ἀκικάρου (96)

(95) *Βαβυλωνίους*. Eusebius *Præparat. evangel.* lib. x, cap. 4, p. 472, a Clemente edoctus, hæc ait: « Καὶ Δημόκριτος δὲ ἐστὶ πρότερον τοὺς Βαβυλωνίων λόγους ἠθικῶς πεπολιῆσθαι λέγεται. » Quinetiam ante Platonem, Democritum ferunt, Babiloniorum de moribus disputationes edidisse. » Laertius in *Democrito* meminit libri cui titulus hic fuit: *Περὶ τῶν ἐν Βαβυλῶνι ἱερῶν γραμμάτων, De sacris in Babylone litteris.*

(96) *Ἀκικάρου*. Reinesius *Var. lect.* lib. 1, cap. 22, ait: « Hic dignus vindice nolus, sed in quem nemo doctorum hactenus incidit, qui solveret. Democritum, quem vel κατ' ἐξοχήν, vel ut ab æquivocis, inter quos alius historicus, alius poeta, alius rhetor, cum discernent, Physicum appellatur, ut est apud Varonem *De re rustic.* lib. i, c. 1, et Plinium lib. xxviii, scripsisse περὶ τῶν ἐν Βαβυλῶνι ἱερῶν γραμμάτων, e Diogene Laertio discimus. Ea cum « moralibus Babilonicis et expositione columnæ Acicari, » de quibus Clemens, eadem fuisse, vero simile est. Sed quis iste « Acicarus, » ejusque « columna? » Est inter ἅπασι ἀναγνωσκόμενα in antiquitate, quantum ejus mihi cognitum est, universa: experiar tamen. Acoris quidam, qui et Acencheres, inter Ægypti reges fuit: Ægyptiis et Æthiopicis solemne, doctrinas suas sacras et sapientiam arcanam de naturalibus et civilibus symbolis, quibusdam figuris animalium aliarumque rerum sub-lunarium cælestis, seu litteris mysticis, in pyramidibus et obeliscis proponere: partem etiam in templorum adytis conservarunt soli ejus custodes et doctores Ἀμμονέες, seu sacerdotες, quorum in Solonius, Pythagoræ, Democriti, Platonis *Vita* multa mentio. Istæ hinc ἀπόκρυφα Ἀμμονέων γράμματα a Philone Byblio apud Eusebium *Præp. evangel.* lib. x, cap. 4 appellantur. Præterea Democritum præterquam Chaldaeam, Indiam et Persidem, etiam

D Ægyptum perlustrasse, conversatum aliquandiu cum sacerdotibus, et cognitione scientiarum omnium divitem ab iis in Græciam rediisse, constat. Ex his non absurde videtur colligi posse, quæ illa « Acicari columna. » Acicarus Clementi non alius est, quam Acencheres. Babylon, de qua apud Diogenem, oppidum est Ægypti memoratum Straboni, lib. xvii, qui φρουρεῖτον ἐρεμνόν appellat: olim sita super Nilum, hunc cum Cairo uno muro inclusa hoc nomine. Jac. de Vitr. lib. iii *Hierosol.* A Bellonio paulo supra Cairum ponitur. De ea vero Diogenem et Clementem intelligi debere probat, quod sequitur apud eum, Democritum scripsisse περὶ τῶν ἐν Μερόῃ ἱερῶν γραμμάτων. Ἐπεὶ γράμματα in solis Ægyptiorum rebus nominantur. » Hæc ille. Steph. le Moyne *Var. sacr.* pag. 346, 347, hæc dicit: « Ab ista voce 𐤀𐤎𐤏𐤍, vel Akiker, fluxit forsitan vox, quæ occurrit apud Clementem Alexandr. *Strom.* i, p. 503, ubi mentionem ingerit

στήλην (97) ἐρμηνευθεῖσαν τοῖς ἰδίους συντάξει συγγραμμάσι. Κάστιν ἐπισημήνασθαι παρ' αὐτοῦ (98), « Τάδε λέγει Δημόκριτος, » γράφοντος· ναὶ μὴ καὶ περὶ αὐτοῦ, ἧ σεμνυμένονός φησί που ἐπὶ τῇ πολυμαθείᾳ· « Ἐγὼ (99) δὲ τῶν κατ' ἐμαυτὸν ἀνθρώπων γῆν πλείστην ἐπεπλανησάμην, ἱστορέων τὰ μῆξιστα· καὶ ἀέρας τε καὶ γέας (1) πλείστας εἶδον· καὶ λογίων ἀνθρώπων πλείστων ἐσθήκουσα (2)· καὶ γραμμῶν (5) συνθέσιος (4) μετὰ ἀποδείξιος οὐδεῖς (5) κῶ με παρήλλαξεν, οὐδ' οἱ Αἰγυπτίων καλεόμενοι Ἀρπεδονάπται (6)· σὺν τοῖς δ' ἐπὶ πᾶσιν ἐπ' ἔτα ὀδῶκοντα ἐπὶ ξένης ἐγενήθην. » Ἐπῆλθε (7) γὰρ Βαβυλωνά τε, καὶ Περσίδα, καὶ Αἴγυπτον, τοῖς τε μάγοις καὶ τοῖς ἱερεῦσι μαθητεύων· Ζωροάστρην δὲ τὸν μάγον (8) τὸν Πέρσῃν ὁ Πυθαγόρας ἐδήλωσεν (9). Βίβλους ἀποκρύφους (10) τάνδρως τοῦδε οἱ τῆν

✕ P. 357 ED. POTTER, 304 ED. PARIS.

columnæ cujusdam « Akikeri. » Torsit locus iste viros eruditos, Bochartum inprimis et Bogiotum, viros insignes. Existimavit Bochartus, per columnam Acicari apud Babylonios erectam, in qua multa secreta continebantur sculpta, posteritati transmittenda, fuisse ἰσχυρῶς τῶν columnarum rerum fundamentalium, radicalium, et dogmatum, quorum cura homines deberet primo tangere, et quæ præcipue deberent memoriæ commendare. Et revera ἰσχυρῶς apud Hebræos sunt radices, et fundamenta scientiæ, et articuli primarii religionis Judaicæ. Arguta sãne conjectura, et quæ forsân multis eruditis et verisimilitudinis specie, et auctoris nomine possent se commendare. Videant tamen, annon columna potius dicebatur ἰσχυρῶς τῶν « columna exploratoris, » investigatoris, hominis, qui operam totam suam impenderat, arcenis physices, morales, et religionis vulgandis, referendis, et cum omnibus lectoribus liberaliter communicandis. Nam apud Babylonios et Chaldæos vox ἰσχυρῶς, « Akeker, » notat indagatorem, inquisitorem, ruspatorum, et qui, præteritis rebus vulgaribus et notis, ad occulta se confert, et ut illa possit eruere, nulli parcat labori et diligentia. Hoc est proprie ἰσχυρῶς, ἰσχυρῶς ἐρευνᾶν, cum maxima contentione aliquid investigare. » Hæc ille. Porro librum, Ἀκίχαρον dictum, edidisse Theophrastum, refert Laertius lib. v, seg. 50, ubi : « Qui, qualisve fuerit Acicharus, dicere, non nostrum est, sed aruspiciis. » Inquit Menagius. Probabile est, eundem fuisse, quem Strabo *Achaicarum* vocat lib. xvi, pag. 762, ubi celebres μάντιες enumerans, memorat Amphiraum, Trophonium, Persarum magos, Indorum gymnosophistas, etc., παρὰ δὲ τοῖς Βοσπορανοῖς Ἀχαίκαρον, « apud Bosporanos autem Achaicarum. » Etenim apud Thracas, Scythasque fuisse, qui studiis operam darent, constat exemplis Orphei et Anacharsidis. Quinetiam Judæi tradunt, decem Israeliticis tribus non solum in Persiam et Mediam, sed etiam in regiones ultra Bosporum abductas fuisse. Democritus autem in omnes fere regiones, quæ suo tempore studiis florebant, discendi causa peregrinatus fuisse dicitur : unde λόγους Βαβυλωνίων, λόγους Χαλδαίων, λόγους Φρύγιον, περὶ τῶν ἐν Μερῶν, etc., edidisse memoratur.

(97) *Στήλην*. Notum est, antiquos, quæ posteris tradi volebant, columnis insculpsisse. Unde Manetho apud Eusebium se, quæ refert, accepisse profiteatur ἐκ τῶν ἐν τῇ Σηριαδικῇ γῇ κειμένων στηλῶν, ἰερᾶ διαλέκτῳ καὶ ἱερογραφικοῖς γράμμασι κεχαρκτηρισμένων ὑπὸ Θεοῦ τοῦ πρώτου Ἐρμού, « a columnis in Seriadica terra positis, sacra dialecto sacris litteris a Thout, primo Herma, insculptis. » Paulo post p. 306 Clemens memorat κόσμου στήλας, quas Hercules ab Atlante accepit Hæc αὐτίαν

A morales libros scripsit Babylonicos : dicitur autem Acicari, ✕ quam est interpretatus columnam, suis scriptis adjunxisse. Atque ex ipso observari hoc potest, ubi, « Hæc autem dicit Democritus, » scribit. Quin etiam de seipso, de magna sua se jactans doctrina, ait : « Ego ex iis, qui meo tempore fuerunt, plurimas terras peragravi, ea quæ procul erant remota inquirens, et aeris et terræ vidi regiones plurimas, et homines doctos audivi plurimos, nec in ducendis committendisque lineis, vel eorum, qui apud Ægyptios Arpedonaptæ dicuntur, quisquam me demonstrationum certitudine superabat, quibus cum omnibus ad octoginta annos peregrinus hospesque versatus sum. » Adiit enim Babylonem, Persidem et Ægyptum, magorum et sacerdotum se præbens discipulum. Zoroastrem autem magum

de re qui plura scire cupit, adeat Fabricii *Bibliothecæ Græcæ* lib. 1, cap. 11, sect. 3o

(98) *Παρ' αὐτοῦ*. Forte rectius παρ' αὐτῷ, « apud eum. » SYLBURG.

(99) *Ἐγὼ*. Hæc Democriti verba recitavit Eusebius *Præparat. evangel.* lib. x, cap. 4, p. 472.

(1) *Γέας*. Galas, Euseb.

(2) *Ἀνθρώπων π. ἐσθήκουσα*. Ἀνδρῶν π. ἐπήκουσα, Euseb.

(3) *Γραμμῶν*. *Γραμμῶν*, ms. Eusebii codex in bibliotheca collegii D. Joannis Baptistæ asservatus.

(4) *Συνθέσιος*. Forte dativo casu legendum συνθέσει, « compositionibus. » SYLBURG. — Sed receptam lectionem firmat Eusebius. Mox, inquit Sylburgius, οὐδεὶς κῶ Ionice dictum pro οὐδεὶς πῶ, « nullus dum, nemo adhuc. »

(5) *Μετὰ ἀποδείξιος οὐδ*. Μετὰ ἀποδείξιως οὐδεὶς με παρήλλαξεν, οὐδὲ Αἰγυπτίων οἱ καλούμενοι Ἀρπεδονάπται, οἷς ἐπὶ πᾶσιν ἐπ' ἔτα ὀδοῦκοντα ἐπὶ ξένης ἐγέν. Euseb. *Met' ἀποδείξιως οὐδεὶς κῶ με παρήλλαξεν*, οὐτε Αἰγυπτίων οἱ καλούμενοι Ἀρπεδονάπται, οἷς ἐπὶ πᾶσιν ἐπ' ἔτα ὀδοῦκοντα ἐπὶ ξένης ἐγέν. Ms. Joan.

(6) *Ἀρπεδονάπται*. Ἀρπεδονάπται indubitanter retinuit apud Eusebium Vigerus ejus editor, non advertens hæc e Clemente petita esse. Est autem verior lectio Ἀρπεδονάπται, unde factum Ἀρπεδονάπται in codice Joan. Porro ἀρπεδόνος ἄπειν idem est, quod γραμμῶν συντίθεσθαι· in quo his viris, utpote mathematicorum filii, præcipue studium erat. Vigerus perperam ducit ad ἄρως, πῆδον et ἄπτω.

(7) *Ἐπῆλθε*. Hæc etiam Eusebius paulum mutata in suam *Præp. evang.* transtulit : Ἐπῆλθε γὰρ καὶ οὗτος Βαβυλωνά τε, καὶ τὴν Περσίδα, καὶ Αἴγυπτον, τοῖς τε Αἰγυπτίοις καὶ τοῖς ἱερεῦσι μαθητεύων. « Adiit enim ille Babylonem, et Persidem, et Ægyptum, Ægyptiis et sacerdotibus se discipulum præbens. » Ubi pro Αἰγυπτίοις restituendum ex Clemente μάγοις. Porro pro ἱερεῦσι μαθητεύων codex Joan. exhibet ἱστοροῦσι μαθητῶν. Tatianus p. 64 edit. Oxon. de Democrito ait : Ὁ τὸν μάγον Ὀστάνην καυχώμενος. « Qui de doctrina Ostanæ magi se jactabat. »

(8) *Ζωροάστρην τὸν μάγον*. Ζωροάστρης ὁ Μῆδος idem dicitur infra p. 334. Verum *Strom.* v, p. 399 seipsum appellat γένος Πάμφυλον, « genere Pamphylium. » Laertius in præmio refert, Magorum principem fuisse Ζωροάστρην τὸν Πέρσῃν, « Zoroastrem Persam. » Conf. de Zoroastre *Recognitiones Clementis*, lib. iv, cap. 27 ; *Clementina*, homil. 9, cap. 4, et utrobique Cotelarii notæ.

(9) *Ἐδήλωσεν*. Aptius ἐξήλωσεν, « æmulatus est, » quod

(10) *Βίβλους ἀποκρύφους*. Plinius, lib. xxx,

Persam Pythagoras ostendit. Qui Prodicum hæresim persequuntur, gloriantur se arcanos libros hujus viri possidere. Alexander autem, in libro *De symbolis Pythagoricis*, refert Pythagoram fuisse discipulum Nazarati Assyrii (quidam eum existimant Ezechielem, sed non est, ut ostendetur postea), et vult præterea Pythagoram Gallos audivisse et Brachmanas. Clearchus autem Peripateticus dicit se nosse quemdam Judæum, cum quo versatus est Aristoteles. Heraclius autem non humanitas, sed divinitus potius dicit apparuisse Sibyllam. Aiunt itaque Delphis in curia ostendi petram quamdam, super quam dicitur sedisse prima Sibylla, quæ ex Helicone venerat, educata a Musis, cum esset filia Lamiae Sidoniæ. Serapion autem in versibus dicit ne mortuam quidem a divinandi arte cessasse Sibyllam; et id quidem, quod ex ea in aerem recessit post obitum, esse, quod in ominosis vocibus ac rumoribus divinat; ex eo autem, quod in terram mutatum est, corpore, exorta, ut consentaneum est, herba, quæcunque eam bestiæ comedissent, cum in eo loco essent, scribit perfectam futuri cognitionem per exta hominibus significasse. Ejus

✠ P. 358 ED. POTTER.

quod C. quoque monuit. SYLBERG. — « Ita legebat Cyrillus, lib. III *Contra Julian.* pag. 87, uti constat non modo ex prolatis ibidem Clementis verbis, sed etiam ex sequentibus Cyrilli, qui Pythagoram appellat Zoroastris πανάριστον ζηλωτήν, » inquit eruditus Tatiani editor Oxon., p. 64.

cap. 1: « Hermippus, qui de tota ea arte diligentissime scripsit, et vicies centum millia versuum a Zoroastre condita, indicibus quoque voluminibus ejus positus, explanavit. » *Recognitiones* S. Clementis, lib. IV, cap. 27: « Cham cuidam ex filiis suis, qui Mesraim appellabatur, a quo Ægyptiorum et Babyloniorum et Persarum ducitur genus, male compertam magicæ artis tradidit disciplinam: hunc gentem, quæ tunc erant, Zoroastrem appellaverunt, admirantes primum magicæ auctorem, cujus nomine etiam libri super hoc plurimi habentur. »

(11) *Prodicum*. Prodicum hæreseos meminit postea Clemens Strom. III, pag. 438 et Strom. VII, p. 722. Ad verba e *Recognitionibus* Clementis modo laudata hæc adnotavit Cotelerius: « Conf. locum Clementis Alexandrini, lib. I Strom. pag. 304, de apocryphis Zoroastris libris circumlatis in Gnostica hæresi Prodicum, cum loco Porphyrii in *Vita Plotini* de libro adulterino Zoroastris nomine inscripto apud Gnosticos. »

(12) *Nazaratum* τῷ Ἀσσυρίῳ. Huetius *Demonstrationis evangelicæ* propos. 4 hæc dicit: « Pro eo, quod legi debet Ζαράτω, perperam legitur Ναζαράτω, de vitiosa iteratione postremæ litteræ præcedentis. Zaratus autem est, quem Zabratum appellat Porphyrius in *Vita Pythagoræ*, et Zaratum Plutarchus lib. *Περὶ τῆς ἐν Τιμαίῳ ψυχρονομίας*. Atque hunc esse Zoroastrem, supra probavimus. » De hoc nomine confer quæ adnotavit Cotelerius ad *Recognit.* Clementis lib. IV, cap. 27; Cyrillus lib. IV *Contra Julian.* qui ex Clemente sua transtulit, Zaran hunc virum appellat.

(13) *Κλέαρχος* *συνεγένετο*. Hanc pericopen Eusebius transtulit in suæ *Præparationis evangelicæ* lib. II, c. 6, p. 410. Ipsa Clearchi verba, ex ejus lib. *De somno*, laudata reperies ejusdem libri c. 5.

(14) *Εἰδέναι*. Vigerus ad Euseb. « Dubium est, eumne sibi visum dicat, aut utrunque cognitum. »

(15) *Ἡράκλειτος*. Plutarchus hæc verba Heraclii

(11) μετιόντες αἴρουν ἀγχοῦσι κεκτηθῆναι. Ἀλέξανδρος δὲ ἐν τῷ *Περὶ Πυθαγορικῶν συμβόλων* Ναζαράτω τῷ Ἀσσυρίῳ (12) μαθητεῦσαι ἱστορεῖ τὸν Πυθαγόραν (Ἰεζεκίηλ τοῦτον ἠγοῦνται τινες· οὐκ ἔστι δὲ, ὡς ἔπειτα δηλωθήσεται), ἀκηκοέναι τε πρὸς τοῦτοις Γαλατῶν καὶ βραχυμένων τὸν Πυθαγόραν βούλεται. Κλέαρχος (13) δὲ ὁ Περιπατητικὸς εἰδέναι (14) φησὶ τινὰ Ἰουδαῖον, ὃς Ἀριστοτέλει συνεγένετο. Ἡράκλειτος (15) γὰρ οὐκ ἀνθρωπίνως φησὶν, ἀλλὰ σὺν θεῷ μᾶλλον Σιδύλλῃ πεφάνθαι (16). Φασὶ γοῦν ἐν Δελφοῖς (17) παρὰ τὸ βουλευτήριον δεῖκνυσθαι πέτραν τινὰ, ἐφ' ἧς λέγεται καθίζεσθαι τὴν πρώτην Σιδύλλαν, ἐκ τοῦ Ἐλικῶνος παραγενομένην, ὑπὸ τῶν Μουσῶν τραφεῖσαν· ἐνιοὶ δὲ φασὶν ἐκ Μαλιαίων ἀφικέσθαι, Λαμίας οὖσαν θυγατέρα τῆς Σιδῶνος (18). Σαραπίων (19) δὲ ἐν τοῖς ἔπεσι, μηδὲ ἀποθανοῦσαν λῆξαι μαντικῆς φησὶ τὴν Σιδύλλαν· καὶ τὸ μὲν εἰς ἀέρα χωρήσαν αὐτῆς μετὰ τελευτῆν (20), τοῦτ' εἶναι τὸ ἐν φήμαις καὶ κληδῶσι μαντευόμενον· τοῦ δὲ εἰς γῆν μεταβαλόντος σώματος, πᾶς ὡς εἰκὸς ἀναφωεῖσθαι, ὅσα ἂν αὐτὴν ἐπινεμηθῆ ἠρέμματα, κατ' ἐκείνον δῆπουθεν γεγόμενα τὸν τόπον, ἀκριθῆ τὴν διὰ τῶν σπλάγγων τοῖς ἀνθρώποις προφαίνειν τοῦ

de Sibylla affert lib. *De Pyth. oraculis*: Σιδύλλα, μαινομένη στόματι ἀγέλαστα καὶ ἀκαλλώπιστα καὶ ἀμύριστα φεγγαρομένη, χιλιῶν ἐτῶν ἐξικνεῖται τῆ φωνῆ διὰ τὸν θεόν. « Sibylla furentis ore non rutilicula, neque exornata, aut unguentis oblita verba fundens mille annos pervadit, ejus dei opera, qui per eam loquitur. » Ex eodem libro sumptum est, quod sequitur de petra, quæ apud Delphos ostenditur. Sed ommissa sunt quedam ab Herveto, sequitur enim post illud, a *Musis*, ὑπὸ τῶν Μουσῶν τραφεῖσαν· « ἐνιοὶ δὲ φασὶν ἐκ Μαλιαίων ἀφικέσθαι, Λαμίας οὖσαν θυγατέρα τῆς Σιδῶνος. Αἱ Plutarchus, εἰς Μαλιεῶνα ἀφικέσθαι, Λαμίας οὖσαν θυγατέρα τῆς Ποσειδῶνος. Sic in Aldina editione: at interpres Gallicus eruditissimus nobis est sequendus, qui cum manuscriptis eum auctorem contulit: « Quidam autem aiunt ex Melea profectam illam, filiamque Lamiae fuisse, Neptuni filix. » Postremo et quæ ex Serapione proferuntur, ex eodem loco decerpta sunt. COLLECT.

(16) *Σιδύλλη πεφάνθαι*. Forte legendum Σιδύλλην φάναι. LOWTH.— Σιδύλλην legit etiam interpres.

(17) *Φασὶ γοῦν ἐν Δελφοῖς*. Pausanias in *Phocicis* p. 629 edit. Hanov.: Πέτρα δὲ ἐστὶν ἀνίσχουσα ὑπὲρ ταύτης· ἐπὶ ταύτῃ Δελφοὶ στάσαν φασὶν ἄσαι τοὺς χρησμοὺς ὄνομα Ἡρακλίου, Σιδύλλαν δὲ ἐπικλησὶν τὴν πρότερον γενομένην. Ταύταις ταῖς μάλιστα ὁμοίως οὖσαν ἀρχαίαν εὕρισκον, ἣν θυγατέρα Ἑλληνες Διὸς καὶ Λαμίας τῆς Ποσειδῶνος φασὶν εἶναι. « Supra eum porticum eminet saxum, in quo narrant Delphi stetisse et oracula cecinisse vatem nomine Herophilen, cognomine Sibyllam, quæ tamen Sibylla longe ante vixit. Eam certe, ut quamvis aliam, longe vetustissimam comperi, quæm Græci Jove et Lamia, Neptuni filia, natam ferunt, » etc.

(18) *Σιδῶνος*. Pro Σιδῶνος apud Pausaniam legitur Ποσειδῶνος, « Neptuni: » paterque Sibyllæ perhibetur Jupiter. Plutarchus quoque in lib. *Περὶ τοῦ μὴ χρῆν ἔμμετρα τῆν Π.* Lamiam Neptuni filiam facit: ut monuit Joannes Opsopæus. SYLBERG.— Conf. quæ paulo superius dicta sunt.

(19) *Σαραπίων*. H. ms. Σαραπίων. SYLBERG.

(20) *Μετὰ τελευτῆν*. Malim cum articulo μετὰ τὴν τελευτῆν. LD.

μέλλοντος δῆλωσιν γράφει· τὴν δὲ ψυχὴν αὐτῆς εἶναι τὸ ἐν τῇ σελήνῃ (21) φαινόμενον πρόσωπον οὐεται. Τάδε μὲν περὶ Σιβύλλης. Νουμάς (22) δὲ, ὁ Ῥωμαίων βασιλεὺς, Πυθαγόριος (23) μὲν ἦν, ἐκ δὲ τῶν Μωϋσέως ὠφελῆθεις, διεκώλυτεν ἀνθρωποειδῆ καὶ ζωόμορφον εἰκόνα θεοῦ Ῥωμαίου κτίζειν. Ἐν γοῦν ἑκατὸν καὶ ἑβδομήκοντα τοῖς πρώτοις ἔτεσι, ναοὺς οἰκοδομοῦμενοι, ἀγαλμα οὐδὲν οὔτε πλαστὸν, οὔτε μὴν γραπτὸν, ἐποίησαντο. Ἐπεδείκνυτο γὰρ αὐτοῖς ὁ Νουμάς δι' ἐπικρύψεως (24), ὡς οὐκ ἐφάσθαι (25) τοῦ βελτίστου δυνατὸν ἄλλως ἢ μόνῃ τῷ νῷ. Φιλοσοφία τοίνυν, πολυωφέλης τι χρεῖμα, πάλαι μὲν ἤκμασε παρὰ βαρβάρους, κατὰ τὰ ἔθνη διαλάμψασα· ὕστερον δὲ καὶ εἰς Ἑλληνας κατέβηκεν. Πρόεστησαν δ' αὐτῆς Αἰγυπτίω τε οἱ πρώτοι, καὶ Ἀσσυρίων οἱ Χαλδαῖοι (26), καὶ Γαλατῶν οἱ Δρυῖται, καὶ Σαμαναῖοι (27) Βάκτρων, καὶ Κελτῶν οἱ φιλοσοφῆσαντες, καὶ Περσῶν οἱ μάγοι, οἱ μὲν γε (28) καὶ Σωτῆρος προεμήνυσαν τὴν γένεσιν, ἀστέρος αὐτοῖς καθηγουμένου εἰς τὴν Ἰουδαίαν ἀφικνούμενοι γῆν· Ἰνδῶν τε οἱ γυμνοσοφισταί, ἄλλοι τε φιλόσοφοι βάρβαροι. Αὐτῶν δὲ τούτων τὸ γένος· οἱ μὲν Σαρμάναι (29), αὐτῶν, οἱ δὲ Βραχμαῖνες καλοῦ-

✱ P. 359 ED. POTTER, 305 ED. PARIS.

(21) Ἐν τῇ σελήνῃ. Plutarchus lib. *De his qui sero a Numine pun.*, p. 567 edit. Paris. : Ἐλεγε δὲ ὁ δαίμων τὴν φωνὴν εἶναι Σιβύλλης· ἕδειν γὰρ αὐτὴν περὶ τῶν μελλόντων ἐν τῷ προσώπῳ τῆς σελήνης περιφερομένην. « Dixit autem dæmon, eam esse Sibyllæ vocem : quippe quæ in facie lunæ circumlata, de futuris canat. »

(22) Νουμάς. Hæc etiam, usque ad illa verba, μόνῃ τῷ νῷ, in *Præp. evang.* lib. ix, c. 6, transtulit Eusebius.

(23) Πυθαγόριος. Pythagoreus Euseb. Sic postea *Strom.* v, p. 548 : Ὁ μὲν βασιλεὺς Ῥωμαίων (Νουμάς ἄνομα αὐτῶν) Πυθαγόριος ὢν, etc. Plutarchus *Numæ*, pag. 64 et aliis locis refert, Numæ instituta Pythagorici simillima fuisse : ἐξ ὧν καὶ μάλιστα λόγον ἔσχεν ἡ σοφία καὶ ἡ παιδεία τοῦ ἀνδρὸς ὡς Πυθαγόρα γεγονότος : « Unde percipit præcipue sapientiam hanc et eruditionem eum a Pythagora accepisse. » Similia dicit Livius *Histor.* lib. i et lib. xi, ubi errorem de Numa Pythagoræ discipulo inde manasse existimat, quod utrisque similia instituta fuerint. Cicero *De oratore* lib. ii, cap. 37, dicit Numam, Pythagorem licet existimatum, tamen « annis permultis ante fuisse, quam ipse Pythagoras. » Et paulo post principium lib. iv *Tusc. quæst.*, cum dixisset, « Pythagoram fuisse in Italia temporibus iisdem, quibus L. Brutus patriam liberavit ; » nonnullis interjectis, hæc adjicit : « Quinetiam arbitror propter Pythagoreorum admirationem, Numam quoque regem, Pythagorem a posterioribus existimatum : nam cum Pythagoræ disciplinam et instituta cognosceret, regisque ejus æquitatem et sapientiam a majoribus suis accepissent, ætates autem et tempora ignorarent propter vetustatem, eum, qui sapientia excelleret, Pythagoræ auditorem fuisse crediderunt. » Dionysius Halicarnassensis *Antiq. Roman.* lib. ii : Πολλοὶ μὲν οἱ γράψαντες, οἱ Πυθαγόρου μαθητῆς ὁ Νουμάς ἐγένετο, καὶ καθ' ὃν χρόνον ὑπὸ τῆς Ῥωμαίων πόλεως ἀπεδείχθη βασιλεὺς, φιλοσοφῶν ἐν Κρότωνι διήγεν. Ὁ δὲ χρόνος τῆς Πυθαγόρου ἡλικίας μάχεται, etc. « Multi scribunt Numam fuisse Pythagoræ discipulum : et quo tempore ad regnum Romanum vocatus est, apud Crotonem egisse, ac philosophiæ operam dedisse. Quod quidem ratio temporum non patitur : quando non paucis annis, sed totis qua-

A autem animam existimat eam esse faciem, quæ apparet in luna. Et hæc quidem de Sibylla. Numa autem, rex Romanorum, erat quidem Pythagoreus ; ex iis autem quæ a Moyse tradita sunt, adjutus, prohibuit Romanis, ne homini aut animali similem Dei facerent imaginem. Cum itaque centum et septuaginta primis annis templa ædificarent, nullam imaginem nec effictam nec æpictam fecere. Occulte enim eis indicarat Numæ, quod id, quod est optimum, non alia ratione quam sola mente ulli licet attingere. Philosophia ergo, res quædam valde utilis, olim quidem floruit apud barbaros, per gentes resplendens : postea autem venit etiam ad Græcos. Ei autem præfuerunt et Ægyptiorum prophætæ, et Assyriorum Chaldæi, et Gallorum Druidæ, et Samanæi Bactrorum, et Celtarum ii qui philosophati sunt, et Persarum Magi, qui quidem Servatoris quoque nostri ortum significaverunt, stella eos præcedente venientes in Judæam : et Indorum Gymnosophistæ, et alii philosophi barbari. Est autem duplex horum genus ; alii enim ex iis vocantur Sarmanæ, alii vero Brachmanes. Et ex Sarmanis quidem, ii, qui appellantur Allobii,

tuor ætatibus Pythagoras fuit Numæ posterior, sicut et communibus historiarum monumentis compertimus. Nam hic circa medium sextæ decimæ Olympiadis, Romæ regnum iniiit : Pythagoras vero, post quinquagesimam demum Olympiadem docuit in Italia. Quin et validius argumentum habeo, tempora non congruere cum iis, quæ de isto viro narrantur, historiis, quia nondum erat Crotoniatarum urbs, quando Numa Romam ad regnum accitus est. Integro enim quadriennio post assumptum a Numa principatum, Myscelus eam condidit, decimæ septimæ Olympiadis anno tertio. » Paulo post, « Quod si, » inquit, « licet meam opinionem proferre, videntur mihi qui hæc scripserunt, occasionem sumpsisse duabus ex rebus confessis, Pythagoræ commemoratione in Italia, sapientia Numæ uno omnium ore celebrata ; atque ita hæc contexuisse, et Numam fecisse Pythagoræ discipulum, non exquirentes, ut ego nunc, an eodem vixerint tempore. »

(24) Ἐπικρύψεως. Ἀποκρύψεως, Euseb. Mox, δυνατὸν γλώττῃ (γλώσση codex Joann.) μόνῃ δὲ τῷ νῷ. Ibid.

(25) Ὅς οὐκ ἐφ. De simulacris a Numa vetitis, meminit etiam Plutarchus in Numa : cujus hæc quoque ibidem verba sunt. H. STURBAC. — Item quod Numæ tempore « nec simulacris, nec templis res divina constaret, » refert Tertullianus *Apol.* cap. 25 et *Ad Nation.* lib. ii sub finem.

(26) Χαλδαῖοι. Hesychius, Χαλδαῖοι, γένος μάγων πάντα γνωσκόντων.

(27) Σαμαναῖοι. Cyrillus, lib. iv *Contra Julian.* : Καὶ Γαλατῶν οἱ Δρυῖται, καὶ ἐκ Βάκτρων τῶν Περσῶν Σαμαναῖοι, καὶ Κελτῶν οὐκ ὀλίγοι. « Et Gallorum druidæ, et ex Bactris Persicis samanæi, et e Cellis non pauci. » Quæ quidem, ut alia etiam non pauca, e Clemente transtulit.

(28) Οἱ μὲν γε. Magos ex Arabia profectos, refert Justinus M. *Dialogo cum Tryphone* : Ἄμα τῷ γεννηθῆναι αὐτὸν, Μάγοι ἀπὸ τῆς Ἀραβίας παραγόμενοι, προσεκύνησαν αὐτῷ. « Simul ac in lucem edebatur, magi, ex Arabia profecti, illum adoravere. » Hunc sequuntur Tertullianus et Epiphanius. Alii e Media, Parthia, Chaldæa, Mesopotamia venisse hos magos existimant. Conf. Montacutius *Originum ecclesiasticarum* part. i, p. 206 seq. (29) Σαρμάναι. Hi ab aliis Samanæi dicuntur.

neque urbes habitant, nec domus aut tecta habent: arborum autem induuntur corticibus, et glandes arborumque baccas comedunt, et aquam bibunt manibus; non nuptias, non liberorum norunt procreationem, quemadmodum ii, qui nunc vocantur Encratitæ, id est, « continentes. » Sunt autem etiam ex Indis, qui Buttæ parent præceptis, quem propter insignem virtutem ut deum honorarunt. Scythia autem erat etiam Anacharsis, qui scribitur Græcorum multis antecelluisse philosophis. Hællanicus autem scribit Hyperboreos habitasse ultra Riphæos montes, doceri autem ipsos justitiam, non vescentes ✕ carnibus, sed arborum fructibus. li sexagenarios extra portas ducentes, tollunt de medio. Sunt autem etiam apud Germanos sacræ, quæ vocantur, mulieres, quæ fluviorum vortices prospicientes, fluentorumque sonitus ac circumvolutiones, futura conjiciunt et prædicunt. Eæ non permiserunt, ut ipsi cum Cæsare pugnarent antequam nova luna illuxisset. His omnibus Judæum genus est longe antiquius, et eam, quæ apud ipsos scriptis mandata

✕ P. 360 ED. POTTER, 305-306 ED. PARIS.

Origenes *Contra Celsum*, lib. 1, p. 19: Αἰγυπτίων οἱ σοφοί, ἢ τῶν παρὰ Πέρσας μάγων οἱ λόγοι, ἢ τῶν παρ' Ἰνδῶν φιλοσοφούντων Βραχμῆνες, ἢ Σαμαναῖοι, καὶ οὕτω καθ' ἕκαστον τῶν ἐθνῶν. « Ægyptiorum sapientes, aut Persarum magi doctiores, aut Indicorum philosophorum brachmanes, vel Samanæi, atque ita singularium gentium. » Porphyrius lib. iv *De abstinentiâ*: Ἰνδῶν γὰρ τῆς πολιτείας εἰς πολλὰ νενομημένης, ἔστι τι γένος παρ' αὐτοῖς τῶν θεοσόφων, οὓς γυμνοσοφιστὰς καλεῖν εἰώθασι « Ἕλληνας. » Τούτων δὲ δύο αἰρέσεις ἦν τῆς μὲν Βραχμῆνες πρόστανται, τῆς δὲ Σαμαναῖοι. « Indorum politia in plures partes cum sit distributa, est apud eos quoddam sacrorum sapientum genus, quos Græci gymnosophistas appellare consueverunt. Horum autem duæ sunt sectæ, quarum uni Brachmanes, alteri vero Samanæi præpositi sunt. »

(30) Ἀλλόθιοι. Ἰλλόθιοι, Silvicolæ, scribendum putavit Montacutus, *Originum eccles.* part. 1, pag. 471, ubi allatis Clementis nostri verbis, hæc addit: « Locus est insignis scriptoris πολυμαθεστάτου, quem intactum non possum præterire. Strabo in primis, e Megasthenis *Indicis*, philosophorum apud Indos distinctionem facit triplicem, vel duplicem saltem, ut essent vel « Campestres, » vel « Montani: » quorum alteri Bacchum, Herculem in primis colebant alteri. Secundo, dividebantur in brachmanas et germanas. Postremo in brachmanas et brannas, vel prannas. Vocat autem germanas, non alios, quam quos sarmanas appellat Clemens. Instituta τῶν Ἰλλοθίων, vel « Silvestrium, » ac « Montanorum, » erant, quæ describit idem Strabo: Τοὺς μὲν ἐντιμωτάτους Ἰλλοθίους (et ita legendum apud Clementem, non ἀλλοθίους, quod doctissimus et diligentissimus Sylburgius non animadvertit) φησὶν ὀνομάζεσθαι ζῶντας ἐν ταῖς ὕλαις ἀπὸ φύλλων καὶ καρπῶν ἄγρων· ἐσθῆτος δὲ φλοιῶν δένδρων, ἀφροδισίων χωρὶς καὶ οἴνου. Narrat autem, istorum præcipuos et colendissimos (« Hylobios ») nominari: quippe qui in silvis viverent, victiantes foliis et fructibus agrestibus, pro vestitu arborum corticibus utebantur, vino et venere abstinabant. Asctarum et Scleragogarum vitam ita exercebant: quibus eos procul dubio Clemens eruditus ille admittisset, et non Encratitis, si ulli tum Ascetæ existissent. » De Brachmanum abstinentia conf. quæ infra dicit Clemens, *Strom.* iii, p. 451.

(31) Φλοιοίς. H. ms., φλοιοῦς, accusat. casu. SYLB.
(32) Βούττα. Βούτα, uno τ, H. ms. SYLBURG.—

A μνοι. Καὶ τῶν Σαρμάνων οἱ Ἀλλόθιοι (30) παραγορευόμενοι, οὐτε πόλεις οἰκοῦσιν, οὐτε στέγας ἔχουσι· δένδρων δὲ ἀμφιέννυνται φλοιοῖς (31), καὶ ἀκροδρῦρα σιτοῦνται, καὶ ὕδωρ ταῖς χερσὶ πίνουσιν. Οὐ γάμον, οὐ παιδοποιεῖαν ἴσασι, ὡσπερ οἱ νῦν Ἐγκρατηταὶ καλοῦμενοι. Εἰσὶ δὲ τῶν Ἰνδῶν οἱ τοῖς Βούττα (32) πετιθόμενοι παραγγέλλασιν, ὃν δι' ὑπερβολὴν σεμνότητος εἰς θεόν (33) τετιμῆκασιν. Σκῦθης δὲ καὶ Ἀνάχαρσις ἦν· καὶ πολλῶν παρ' Ἕλλησι διαφέρων οὗτος ἀναγράφεται φιλοσόφῳ. Τοὺς δὲ Ὑπερβορέους Ἕλλάνικος ὑπὲρ τὰ Ῥίπαια ὄρη οἰκεῖν ἱστορεῖ· διδάσκεισθαι (34) δὲ αὐτοὺς δικαιοσύνην, μὴ κρεωφαγοῦντας, ἀλλ' ἀκροδρῦοις χρωμένους. Τοὺς ἐξηκονταετῆς (35) οὗτοι ἐξω πυλῶν ἀγοντες, ἀφανίζουσιν. Εἰσὶ δὲ καὶ παρὰ Γερμανοῖς (36) αἱ ἱερὰ

B καλούμεναι γυναῖκες, αἱ ποταμῶν δίναις προσβλέπουσαι (37), καὶ ρευμάτων ἐλιγμοῖς καὶ ψόφοις, τεκμαίρονται καὶ προθεσπίζουσι τὰ μέλλοντα. Αὗται γοῦν οὐκ εἴασαν αὐτοὺς τὴν μάχην θέσθαι πρὸς Καίσαρα πρὶν ἐπιλάμψαι σελήνην τὴν νέαν. Τοῦτων ἀπάντων πρεσβύτατον μακρῷ τῷ Ἰουδαίῳ (38) γένος·

Idem hic, quem alii Buddam, et mendose Bubdam vocant. Ratramnus *De nativitate Christi* cap. 3: « An certe Bragmanorum sequemur opinionem, ut quemadmodum illi sectæ suæ auctorem Rubilam per virginis latus narrat exortum, ita nos Christum fuisse prædicemus? »

(33) Εἰς θεόν. Sive potius ὡς θεόν.

(34) Διδάσκεισθαι. Quamvis tolerari possit hæc vox, malim tamen ἀσκεῖν, quod habet Theodoretus *De curand. Græc. affect.* lib. xii, pag. 670, ubi, a Clemente doctus, hæc dicit: Καὶ γὰρ Ἕλλάνικος ἐν ταῖς ἱστορίαις ἔφη, τοὺς Ὑπερβορέους οἰκεῖν μὲν ὑπὲρ τὰ Ῥίπαια ὄρη, ἀσκεῖν δὲ δικαιοσύνην, μὴ κρηφαγοῦντας, ἀλλὰ ἀκροδρῦοις χρωμένους. « Hællanicus in historiis refert, Hyperboreos habitare quidem ultra Riphæos montes, exercere autem justitiam, non vescentes carnibus, sed arborum fructibus. »

(35) Τοὺς ἐξηκονταετῆς. Similia de Massagetis refert Herodotus sub finem lib. 1, et de Sardoniiis Tzetzes in *Lycophronis* vers. 796.

(36) Γερμανοῖς. Idem memorat Cæsar *De bello Gallico* lib. 1, cap. 1: « Cum ex captivis quæreret Cæsar, quamobrem Ariovistus prælio non decertaret, hanc reperiebat causam: Quod apud Germanos ea consuetudo esset, ut matresfamilias sortibus et vaticinationibus declararent, utrum prælium committi ex usu esset, necne: eas ita dicere: Non esse fas Germanos superare, si ante novam lunam prælio contendissent. » Idem referunt Dio Cassius *Roman. hist.* lib. xxxviii extremo, Polyænus lib. viii, cap. 23; Julius Celsus in *Vita Cæsaris*, et Plutarchus in Cæsare p. 712, quo loco, ut alias non semel, iisdem fere verbis, quibus Clemens noster, usus est: Ἐτι δὲ μᾶλλον αὐτοὺς ἡμῶν τὰ μαντεύματα τῶν ἱερῶν γυναικῶν, αἱ ποταμῶν δίναις προσβλέπουσαι, καὶ ρευμάτων ἐλιγμοῖς καὶ ψόφοις τεκμαιρόμεναι, προθεσπίζον, οὐκ εἴωσι μάχην εἶθεσθαι πρὶν ἐπιλάμψαι νέαν σελήνην. « Magis adhuc Germanorum animos fręgerunt vaticinationes sacrarum mulierum, quæ fluviorum vorticibus inspectis, et ex fluentorum circumvolutionibus et sonitibus conjicientes, futura prædicebant, non sinentes pugnam inire antequam nova luna exorta esset. »

(37) Προβλέπουσαι. Rectius προσβλέπουσαι. SYLB.— Quam emendationem firmant, quæ modo e Plutarcho allata sunt.

(38) Ἰουδαῖον. Judaicas antiquitates cæteris omnibus anteire, docuit etiam Fl. Josephus *Contra*

καὶ τὴν παρ' αὐτοῖς φιλοσοφίαν ἔγγραφτον γενομένην, προκατάρξαι τῆς παρ' Ἑλληνιστῶν φιλοσοφίας, διὰ πολλῶν ὁ Πυθαγόριος ὑποδείκνυσαι Φίλων (39). Οὐ μὴν ἀλλὰ καὶ Ἀριστόβουλος (40) ὁ Περιπατητικὸς, καὶ ἄλλοι πλείους, ἵνα μὴ κατ' ὄνομα ἐπιῶν διατρέβω. Φανερώτατα (41) δὲ Μεγασθένης ὁ συγγραφεὺς, ὁ Σελεύκῳ τῷ Νικάτορι (42) συμβεβιωκώς, ἐν τῇ τρίτῃ τῶν Ἰνδοικῶν ὡδε γράφει· « Ἄπαντα μὲν τοὶ τὰ περὶ φύσεως εἰρημένα παρὰ τοῖς ἀρχαίοις λέγεται καὶ παρὰ τοῖς ἔξω τῆς Ἑλλάδος φιλοσοφοῦσι· τὰ μὲν παρ' Ἰνδοῖς (43) ὑπὸ τῶν Βραχμάνων, τὰ δὲ ἐν τῇ Συρίᾳ ὑπὸ τῶν καλουμένων Ἰουδαίων. » Τινὲς δὲ μυθικώτερον τῶν Ἰδαίων (44) καλουμένων Δακτύλων σοφοὺς τινὰς πρώτους γενέσθαι λέγουσιν· εἰς οὗς ἦ τε τῶν Ἐφεσίων λεγομένων γραμμάτων (45), καὶ ἡ τῶν κατὰ μουσικὴν εὗρεσις ῥυθμῶν ἀναφέρεται. Δι' ἦν αἰτίαν οἱ παρὰ τοῖς μουσικοῖς δάκτυλοι τὴν προσήγοριαν εἰλήφασι. Φύργες δὲ ἦσαν καὶ βάρβαροι οἱ Ἰδαῖοι δάκτυλοι. Ἡρόδοτος δὲ τὸν Ἡρακλέα, μάντιν καὶ φυσικὸν γενόμενον, ἰστορεῖ παρὰ Ἀτλαντος τοῦ βαρβάρου τοῦ Φρυγῆς διαδέχεσθαι τοὺς τοῦ κόσμου κίονας (46)· αἰνιττομένου τοῦ μύθου, τὴν τῶν οὐρανῶν ἐπιστήμην μαθήσει διαδέχεσθαι. Ὁ δὲ Βηρύτιος Ἐρμιππος Χέλρωνα τὸν κένταυρον σοφὸν καλεῖ, ἐφ' οὗ καὶ ὁ τὴν *Τιτανομαχίαν* (47) γράψας, φησιν, ὡς « πρῶτος οὗτος (48) εἰς τε δικαιοσύνην θνητῶν γένος ἤγαγεν, δεῖξας ὄρκον καὶ θυσίας Ἰαράς, καὶ σχήματα Ὀλύμπου. »

✱ P. 361 ED. POTTER.

Apionem, Justinus Martyr *Parænesi ad Græcos*, et Eusebium *Præparatione evangelica*. II. SYLBERG.

(39) Ὁ Πυθαγόριος... Φίλων. Sic Sozomenus *Hist. eccles.* lib. 1, cap. 12 : Φίλων δὲ ὁ Πυθαγόριος. Ubi hæc adnotavit Valesius : « In codice Fuketiano scriptum est Πυθαγόριος. Atque ita semper in optimis exemplaribus hoc vocabulum scriptum inveni. » Porro cur Sozomenus Philonem Pythagorium nominaverit, nescio. Melius, meo quidem iudicio, Platonicum dixisset : siquidem de Philone ab antiquis dictum accepimus, Ἡ Φίλων πλατωνίζει, ἢ Πλάτων φιλωνίζει, teste Hieronymo in libro *De scriptoribus ecclesiasticis*. Sed Pythagoram etiam sectatus est Philo. Unde τῶν Πυθαγορείων ἰσχύων θιασόν, « sanctissimum Pythagoreorum chorum, » vocal in primis libro *Περὶ τοῦ πάντα σπουδαῖον εἶναι ἐλεύθερον*.

(40) Ἀριστόβουλος. Ejus verba Clemens infra recitat p. 342 ed. Paris.

(41) Φανερώτατα. Hoc commation usque ad hæc verba καλουμένων Ἰουδαίων, Eusebius in suæ *Præp. evang.* lib. viii, c. 6, p. 410 transtulit.

(42) Νικάτορι. Νικάτορι, Euseb. et Suidas, inquit Sylberg.

(43) Παρ' Ἰνδοῖς. Παρὰ τοῖς Ἰνδοῖς, Euseb., ubi mox ἐν Συρίᾳ, omisso τῇ articulo.

(44) Ἰδαίων. De Idæis Dactyliis vise et Diodorum Siculum, pag. 145, et Plutarchi *Vitas*, p. 22. H. SYLBERG.

(45) Ἐφεσίων ἁ. γραμμάτων. De his Plutarchus *Sympos.* lib. vii, quæst. 5 : Οἱ μάγοι τοὺς δαιμονιζομένους κελεύουσι τὰ Ἐφέσια γράμματα πρὸς αὐτοὺς καταλέγειν καὶ ὀνομάζειν. « Magi daemones vexatos jubent ad se Ephesias litteras recensere et nominare. » Quales autem hæc litteræ fuerint, docet Clemens *Strom.* v, p. 568, ubi conf. quæ adnotata sunt.

(46) Κόσμον κίονας. Scilicet, « columnas, » in quibus, more antiquo, cælestium corporum motus inscripserat. Hinc de Atlante cælorum columnas

est, philosophiam cœpisse ante Græcam, multis verbis 132 ostendit Philo Pythagoreus. Quinetiam Aristobulus quoque Peripateticus, et alii complures, ne in eis nominatim persequendis immerer. Apertissime autem scriptor Megasthenes, qui vixit cum Seleuco Nicatore, scribit in tertio *Rerum Indicarum* : « Omnia quidem, quæ de natura dicta sunt a veteribus, dicuntur etiam ab iis, qui extra Græciam philosophantur, partim quidem apud Indos a Brachmanis, partim vero in Syria ab iis qui vocantur Judæi. » Quidam autem fabulosius ex iis, qui Idæi appellantur Dactylii, sapientes quosdam primum fuisse dicunt, ad quos et Ephesiarum, quæ dicuntur, litterarum, et eorum, qui sunt in musica, numerorum refertur inventio. Propter quam causam sunt appellati, qui sunt apud musicos, dactylii. Phryges autem erant et barbari Idæi Dactylii. Herodorus autem refert Herculem, cum esset vates et naturalis scientiæ studiosus, ab Atlante barbaro Phryge mundi suscepisse columnas. Qua fabula innuitur, eum cælestium scientiam ab illo didicisse. Hermippus autem Berytius vocat Chironem centaurum sapientem. De quo etiam dicit, qui scripsit *Titanomachiam*, quod « is primus universum mortaliu genis ad justitiam duxit, indicatis jurisjurandi formulis, deorum lætis sacrificiis, et cæli figuris. » Ab eo instituitur Achilles, qui militavit ad Ilium. Hippo autem filia Centauri, Æolo conjuncta, docuit eum naturæ contemplatio-

humeris sustinente nata est fabula. Conf. quæ paulo superius de veterum στῆλαις adnotata sunt.

(47) *Τιτανομαχίαν*. Multi dicuntur hujus operis auctores. Athenæus ideo lib. vii citat *Titanomachie* scriptorem lib. ii, sive is fuerit Eumelus Corinthius, sive Arctinus, sive alio quocunq; nomine vocari gaudeat. COLLECT.

(48) Οὗτος. Hi versus hoc modo scribendi sunt :

..... Οὗτος
 Εἰς τε δικαιοσύνην θνητῶν γένος ἤγαγε, δεῖξας
 ὄρκον, καὶ θυσίας Ἰαράς, καὶ σχήματα Ὀλύμπου.
 Pro θυσίας Ἰαράς Heinsius scripsit θυσίας ἱεράς, « sacrificia sacra. » Vocem Ἰαράς in sua versione omisit Hervetus interpres. Verum nil mutandum, vel omittendum. Intelligit enim sacrificia, quibus sperabant deos reddere Ἰαρούς, « propitiis. » Est enim Ἰαρός Hesychio Ἰαός, Ἰεός. Quinetiam ipsi deorum cultores sacrorum tempore Ἰαροῖ, « hilares, » erant, genioque indulgebant, et hymnos cantabant; atque his artibus deos Ἰαρούς et Ἰεούς faciebant. Quo spectant, quæ refert Athenæus lib. viii, cap. 16, pag. 363 : Τὰς δὲ εὐωχίας ἐκάλουν οὐκ ἀπὸ τῆς ὀχῆς, ἢ ἐστὶ τροφή, ἀλλ' ἀπὸ τοῦ κατὰ ταῦτα εὐ ἔχειν, εἰς ἃς δὴ συνιόντες οἱ τὸ θεῖον τιμῶντες, καὶ εἰς εὐφροσύνην καὶ ἀνεσιν αὐτοὺς μεδιέντες, τὸ μὲν ποτὶν μέθῃ, τὸν δὲ τοῦτο δωρησάμενον θεὸν Μεθυμαῖον, καὶ Λυαῖον, καὶ Εὐῖον, καὶ Ἴψιον προσηγόρευον ὡσπερ καὶ τὸν μὴ σκυθρωπὸν καὶ σύννουν Ἰαρόν, διὰ καὶ τὸ δαιμόνιον Ἰεῶν ἡξίον γίνεσθαι ἐπιφωνοῦντες ἡ ἰή. Ὅθεν καὶ τὸν τόπον, ἐν ᾧ τοῦτο ἐπραττον, ἱερὸν ὀνόμαζον. Ὅτι δὲ τὸν αὐτὸν Ἰεῶν καὶ Ἰαρόν ἔλεγον, ὅθλοῦ Ἐφίππος, etc. « Εὐωχίας quidem, non alii ὀχῆ, quo vocabulo indicatur alimentum, nuncuparunt; sed ab εὐ ἔχειν, quod in iis bene se haberent. Nam ad epulas convenientes, primum deos venerabantur, deinde ad animi remissionem et hilaritatem sese traducebant, potum quidem μέθῃ appellantes, ejusque largitorem deum Methymnæum, Lyæum, Evium, Ieium : quemadmodum et Ἰαρόν, minime tristem hominum,

nem, patris sui scientiam. De Hippono autem testatur quoque sic Euripides:

οικήσασα Αίδωψ, ἐδιδάξατο αὐτὸν τὴν φυσικὴν θεωρίαν, τὴν πατριὸν ἐπιστήμην. Μαρτυρεῖ καὶ Εὐριπίδης περὶ τῆς Ἰπποῦς ὡδὲ πως:

*Divina quæ primum quidem præsgagit
Oraculis, nec non per ortus siderum.*

Apud hunc Æolum, Ulysses post Trojam captam hospitio excipitur. Observa mihi tempora ad comparationem ætatis Moysis, et antiquissimæ, quæ ejus tempore fuit, philosophiæ.

CAPUT XVI.

Præter philosophiam, aliarum etiam artium inventores fere barbaros fuisse.

Non solius autem philosophiæ, sed etiam omnium fere artium fuere inventores barbari. Primi itaque Ægyptii astrologiam ad homines deduxere. Similiter autem etiam Chaldæi. Ægyptii rursus et lucernas primi accendere docuerunt, et annum in menses duodecim diviserunt, et in templis cum mulieribus coire prohibuerunt, neque ad sacra ab uxore illotis adeundum esse, lege sanxerunt. Et rursus inventores fuere geometriæ. Sunt autem, qui dicunt Cares eam, quæ ex astris colligitur, invenisse præscientiam. Avium autem volatus primi Phryges observarunt. Aruspicinam autem seu extispicinam perfecte tenuerunt Tusci, vicini Italiæ. Isauri autem et Arabes auguriis studuere, sicut Telmisenses ei, quæ per somnia fit, divinationi. Etrusci tubam, et Phryges tibiam excogitavere. Phryges enim erant

sed cum comitate gravem. Deum autem cum Ἦλεων, propitium, sibi esse cuperent, ἡ ἡ acclamabant: unde templum, in quo hæc faciebant, ἱερὸν vocabant. Quod vero Ἦλεων et ἱερὸν eodem sensu dicerent, ostendit Ephippus, et etc. Hujusmodi sacrificium est, quo Græci Homericæ Apollinem iratum placant, *Iliad.* A.

(49) *Ἐπαντολόξ.* Forte rectius ἔπαντολόξ, vel Dorice ἔπαντολόξ, gen. casu. *Sylburg.* — Sumpta autem hæc sunt e quadam Euripidis tragœdia, quæ jam non exstat.

(50) *Βάρβαροι.* Hinc de Celso Origenes lib. 1, pag. 5, ait: Ἐξῆς βάρβαρον φησὶν ἄνωθεν εἶναι τὸ δόγμα, δηλονότι τὸν Ἰουδαϊσμόν, οὗ Χριστιανισμὸς ἤρτηται. Καὶ εὐγνώμως γε οὐκ ὀνειδίξει ἐπὶ τῇ ἀπὸ βαρβάρων ἀρχῇ τῷ λόγῳ, ἐπιανθὺς ὡς ἱκανοὺς εὐρεῖν δόγματα τοὺς βαρβάρους. « Deinceps ait, sectam hanc ab origine esse barbaram, nimirum Judæismum intelligens, cum quo Christianismus conjunctus est. Et merito non vituperat originem barbaricam, quandoquidem in ipso sermonis initio laudat Barbaros, ut inventores dogmatum. » Tatianus idem argumentum copiose tractavit principio *Orat. ad Græcos*, quem Clemens fere κατὰ πόδας secutus est. Ποῖον γὰρ ἐπιτήδευμα παρ' ἡμῶν τὴν σύστασιν οὐκ ἀπὸ βαρβάρων ἐκτῆσατο; « Quod enim, inquit, apud vos studium, non a barbaris traxit originem? » pag. 2. Deinde Telmissensibus tribuit τὴν δι' ὀνειδῶν μαντικὴν, Caribus τὴν δι' ἀστέρων πρόγνωσιν, Πύργιδος et Isauris πτήσεις ὀρνίθων, reliqua ut præleram, quæ apud ipsum legi possunt. Conf. etiam Theodoretus *De curandis Græc. affect.* pag. 467. In quo opere a Clemente non pauca mutuatus est.

(51) *Αἰγύπτιοι.* Hanc de rerum inventoribus pericopen, usque ad hæc verba, « Ἑλλήνης τὰ ἐπιτηδεύματα ἀπέληνται, recitavit in suæ *Præparationis evangel.* lib. 1, cap. 6, Eusebius ῥήμασιν αὐτοῦ, ut

Α Παρὰ τοῦτω Ἀχιλλεὺς παιδεύεται, ὁ ἐπ' Ἰλιον στρατεύσας. Ἰππὼ δὲ, ἡ θυγάτηρ τοῦ κενταύρου, συν-

πίδης περὶ τῆς Ἰπποῦς ὡδὲ πως:

*Ἡ πρῶτα μὲν τὰ θεῖα προῦμντεύσατο
Χρησμοῖσιν, ἡ δι' ἀστέρων ἑπαντολόξ (49).*

Παρὰ τῷ Αἰδῶψ τοῦτω Ὀδυσσεὺς μετὰ τὴν Ἰλίω ἔλωσιν ξενίζεται. Παρατῆρει μοι τοὺς χρόνους εἰς σύγκρισιν τῆς Μωσέως ἡλικίας, καὶ τῆς κατ' αὐτὸν ἀρχαιοτάτης φιλοσοφίας.

Ὁ μόνον δὲ φιλοσοφίας, ἀλλὰ καὶ πάσης σχεδὸν τέχνης εὐρετὰ βάρβαροι (50). Αἰγύπτιοι (51) τοῦν πρῶτοι ἀστρολογίαν εἰς ἀνθρώπους ἐξήνεγκαν ὁμοίως δὲ καὶ Χαλδαῖοι. Αἰγύπτιοι λύχνους τε αὐ καίην πρῶτοι κατέδειξαν (52), καὶ τὸν ἐνιαυτὸν εἰς δώδεκα μῆνας διείλον, καὶ ἐν ἱεροῖς μίστευσαι γυναίξιν (53) ἐκίωλυσαν, μηδ' εἰς ἱερὰ εἰσιέναι ἀπὸ γυναικὸς ἀλούτους ἐνομοθέτησαν. Γεωμετρίαν τε αὐ εὐρετὰ γεγονάσιν (54). Εἰσὶν δὲ οἱ Κάραι τὴν δι' ἀστέρων πρόγνωσιν ἐπινοήσαντες λέγουσιν. Πτήσεις δὲ ὀρνίθων παρεφύλαξαντο (55) πρῶτοι Φρύγες. Καὶ θυτικὴν ἤκριβωσαν Τοῦσκοι (56), Ἰταλίαν γείτονες. Ἰσάουροι δὲ καὶ Ἀραβες ἐξεπώνησαν τὴν οἰωνιστικὴν (57), ὡσπερ Τελμισεῖς (58) τὴν δι' ὀνειδῶν μαντικὴν. Τυρῆνοι (59) σάλπιγγα ἐπενόησαν, καὶ Φρύγες αὐλόν. Φρύγες γὰρ ἦσθη Ὀλυμπός τε καὶ Μαρσύας. Κάδμος (60)

ait ipse. Sunt tamen quæ omisit, quæque e suis locis in aliena transtulit. Conf. *Recognitiones* Clementis lib. v, cap. 20, quæque ibi de rerum inventoribus e mss. Regii collegit Cotelerius; et Plinius lib. vii, cap. 56.

(52) *Αἰγύπτιοι ... κατέδειξαν.* Λύχνους τε αὐ (αὐ abest a coil. Joan.) καίην πρῶτοι κατέδειξαν Αἰγύπτιοι, Euseb.

(53) *Μίστευσαι γυναίξιν.* Γυναίξι μίστευσαι, Euseb. Dein, ἀπὸ γυναικῶν ἀλούτ. *Ibid.*

(54) *Εὐρετὰ γεγ.* Εὐρετὰ οἱ αὐτοὶ γεγ. Euseb.

(55) *Παρεφύλαξαντο.* Παρεφύλαξαν, Euseb.

(56) *Τοῦσκοι.* Hoc pro ὅσοι repositum ex Eusebio. *Sylburg.*

(57) *Ἐξεπώνησαν τὴν οἰωνιστικὴν.* Ἐξεπώνησαν τὴν ἰωστικὴν, cod. Joan. absque sensu.

(58) *Ὅσπερ T.* Ὅσπερ ἀμέλει T. Euseb.

(59) *Τυρῆνοι.* Τυρῆνοι δὲ Euseb. Τυρῆνοισι δὲ cod. Joan. Athenæus lib. iv, cap. 25: Τυρῆνων δὲ ἐστὶν εὐρημα κέρατά τε καὶ σάλπιγγες. « Tyrrhenorum inventum sunt cornua, et tubæ. »

(60) *Κάδμος.* Cadmus litteras primum in Græciam intulisse, tradit etiam Herodotus lib. v, pag. 194; Diodorus Siculus pag. 140; Fl. Josephus pag. 917; Plutarch. ix *Sympos.*, 2. H. *Sylburg.* — Quibus addi poterunt, quæ congestit Fabricius. *Bibliotheca Græcæ* lib. 1, cap. 23, sect. 2. Porro hanc de Cadmo pericopen omisit Eusebius, ut etiam sequentia verba usque ad θάλασσαν ἔπελευσε, cod. Joan. Nihilominus ea, quæ ad Cadmum spectant, olim apud Clementem exstitisse, locuples testis est Cyrillus *Contra Julian.* lib. vii, pag. 231, ubi postquam dixerat, litteras a Judæis ad Phœnices descendisse, hæc addit: Παραδοῦναι δὲ τοῖς Ἑλλήνων παῖσι, Κάδμου δηλονότι παρ' αὐτοῦ; γεγονότος, καὶ αὐτὰ δὲ διδάξαντος τὰ πρῶτα στοιχεῖα. Ταύτης ἰδίας μέμνηται τῆς ἱστορίας ἐν τοῖς *Στραματεῦσι Κλήμης*, ἀνὴρ ἑλλόγιμος καὶ φιλομαθής, καὶ ἀναγνών.

δὲ Φοινίξ ἦν, ὁ τῶν γραμμάτων Ἑλληνιστὴν εὐρετής, ἃ ἔφην Εὐφορος (61) ὅθεν καὶ Φοινικῆα τὰ γράμματα Ἡρόδοτος (62) κεκλήσθαι γράφει. Οἱ δὲ Φοινίξ καὶ Σύρου γράμματα ἐπινοῆσαι πρώτους λέγουσιν· ἱατρικὴν δὲ Ἄπιν Αἰγύπτιον αὐτόχθονα, πρὶν εἰς Αἴγυπτον ἀφικέσθαι τὴν Ἰώ (63)· μετὰ δὲ ταῦτα Ἀσκληπιῶν τὴν τέχνην αὐξῆσαι λέγουσιν (64). Ἄτλας δὲ ὁ Λίβυς πρῶτος ναῦν ἐναυπηγήσατο, καὶ τὴν θάλασσαν ἐπλευσε. Κέλμις τε αὐτὸ καὶ Δαμνανεὺς (65) οἱ τῶν Ἰδαίων (66) Δάκτυλοι, πρῶτοι σιδήρον εὐρον ἐν Κύπρῳ· ὁ δὲ ἄλλος Ἰδαῖος (67) εὐρε χάλκου (68) κρᾶσιν ὡς δὲ Ἡσίοδος, Σκύθης. Καὶ μὴν

✱ P. 362 ED. POTTER, 307 ED. PARIS.

σμάτων Ἑλληνικῶν πολυπραγμονήσας βάζουσ, ὡς ὄλγοι τάχα πού τῶν πρὸ αὐτοῦ. « Hos (Phœnicis) illa Græcorum filiis tradidisse, cum Cadmus nimirum apud illos versatus, ipsa prima clementa docuisset. Clemens hujus historię particulatim in *Stromatis* meministi, vir imprimis doctus et studiosior amans, qui Græcorum litterarum altitudinem, quantum forsitan ante illum pauci, perscrutatus est. » Theodoretus etiam ut alibi sæpe, sic in his etiam Clementem nostrum seculum est, serm. 1 *De curand. Græc. affect.* pag. 467. 468 : Καὶ τὰ γράμματα δὲ Φοινίξ ἐδρῆσθαι λογοποιοῦσιν οἱ Ἕλληνες, καὶ τὸν Κάδμω τὰ ταῦτα πρῶτον εἰς τὴν Ἑλλάδα κομίσει. Ἱατρικῆς δὲ ἀρξάει τὸν Ἄπιν φασὶ τὸν Αἰγύπτιον, εἶτα τὸν Ἀσκληπιῶν αὐξῆσαι τὴν τέχνην. Σκάφος δὲ πρῶτον ἐν Λιβύῃ ναυπηγήσθαι λέγουσιν. « Memorant Græci litteras a Phœnicibus inventas, Cadmum primum in Græciam intulisse. Apin Ægyptium medicinæ auctorem fuisse, eam vero postea auxisse Æsculapium ferunt. Navem primam in Libya faciam tradunt. »

(61) *Euphoros*. Reinesius *Var. lect.* lib. II, cap. 6, pag. 166 et 167, hæc dicit : « Scimus autem non solum id præstitisse, sed etiam hoc effecisse confidimus, ut sapiusculæ productis Strabonis et Plinii de Ephori *Heurematibus* testimonio omni exceptione majoribus persuasi viri docti, Athenæum, qui lib. IV, *Euphoron* ἐν τοῖς *Εὐρήμασι* laudat de tibiis tragicis, lysiodis et citharisteriis, itemque Clementem, qui lib. I *Strom.* *Euphoron* citat testem ejus, quod « Cadmus Phœnix litteras Græcis tradiderit, » emendare non ultra sunt tergiversati. Est enim *Euphoros* inter totos κτεψευσμένους quoad ἐδρῆματα, *Euphoros* vero nemini controversus. Casaubonus *Animadvers.* ad Athenæi lib. superius dicti cap. 25, nondum se constituisse ait, sitne *Euphorus* iste, qui de inventis priorum scriptis, notus omnibus historicis Ephorus, an alius. Audacter Vossius lib. III, pag. 285, lectionem in Athenæo non esse mutandam, et habet igitur *Euphorum De inventis* alium ab Ephoro. Quid in hanc partem constitutendum sit, e dictis patet, nimirum mutandam esse lectionem editam in Athenæo planissime, pariterque falsam in Clemente, videndumque ne entia præter necessitatem multiplicentur. » Hæc ille. Porro Clemens *Euphorum* vocat infra pag. 358, sed Ephorum pag. 334, 337, 351. *Euphoros* etiam hoc loco scribendum, dicunt Lipsius in *Annal.* Taciti cap. 11. Vossius Aristarchi lib. I, cap. 11, itemque Josephus Scaliger notis in Eusebii *Chronicon*.

(62) *Herodotus*. Herodoti verba Terpsichores c. 58, hæc sunt : Οἱ δὲ Φοινίξ οὗτοι οἱ σὺν Κάδμω ἀπικόμενοι, τῶν ἔσαν οἱ Γεφυραῖοι, ἄλλα τε πολλὰ, οἰκίσαντες ταύτην τὴν χώραν, εἰσέγαγον διδασκάλια ἐς τοὺς Ἕλληνας, καὶ ἐπὶ καὶ γράμματα, οὐκ ἔοντα πρὶν Ἑλλήσιν, ὡς ἐμοὶ δοκεῖν... Χρῆζόμενοι δὲ, ἐφάρτισαν, ὡς περ καὶ τὸ δίκαιον ἔφερε, ἐσαγαγόντων Φοινίξων ἐς τὴν Ἑλλάδα, Φοινικῆα κεκλήσθαι. « Phœnices isti, qui cum Cadmo advenerunt, quorum Gephyræi fuere, dum hanc regionem incolunt, cum alias doctrinas in Græciam introduxe-

✱ Olympus et Marsyas. Cadmus autem erat Phœnix, qui fuit Græcis litterarum inventor, ut ait Euphorus. Unde etiam scribit Herodotus, litteras appellatas fuisse Phœnicias. Alii autem dicunt, Phœnices et Syros primos excogitasse litteras. Medicinam autem, Apin Ægyptium indigenam, priusquam loveniret in Ægyptum : postea autem Æsculapium dicunt artem amplificasse. Atlas autem Libys, primus navem est fabricatus, et mare navigavit. Et rursus Celmis et Damneus, Idæi Dactyli, ferrum primi invenerunt in Cypro. Alius autem Idæus æris invenit temperaturam ; ut autem Hesiodus, Scythia.

re, tum vero litteras, quæ apud Græcos, ut mihi videtur, antea non fuerant. Quibus utentes, famam sparserunt, ut æquitas etiam postulabat, cum Phœnices eas in Græciam introduxissent, Phœnicias esse nominandas. » Sunt etiam, qui φοινικῆα γράμματα a Cretensibus dicta autumant, qui litteras a sese, ut dicebant, inventas foliis palmarum, quas Græci φοινίξας vocant, inscribere consueverunt. Conf. Suidas v. Φοινικῆα γράμματα, Apostolius cent. 20, prover. 29 ; Meursii *Creta* lib. IV, sub finem cap. 1.

(63) *Αὐτόχθονα ... τὴν Ἰώ*. Hæc omisit Eusebius.

(64) *τὴν τέχνην αὐξῆσαι λέγουσιν*. Αὐξῆσαι τὴν τέχνην ἱστοροῦσιν, Euseb.

(65) *Κέλμις τε αὐτὸ καὶ Δαμνανεὺς*. Apud Eusebium, Τέλμις τε καὶ Δαμναμενεὺς οἱ τῶν Ἰουδαίων δάκτυλοι, πρῶτοι ἐν Κύπρῳ σιδήρον εὐρον. Trapezuntius, « Tolmentem vero et Damnamenæum Judæos in Cypro primos ferrum invenisse. » Atque ita Polydorus Virgilius in lib. *De inventoribus*. Clemens habet rectius, Κέλμις τε αὐτὸ καὶ Δαμνανεὺς οἱ τῶν Ἰδαίων. Apollonii scholiastes auctoris *Phoronidis* (id est, poematis nomen, quod citatur pag. 372). carmina citat, in quibus tres tantum Dactyli nominantur :

Κέλμις, Δαμναμενεὺς τε μέγας, καὶ ὑπέροχος
[Ἄκμων.

Celmis, Damnameneusque ingens, Acmonique superbus.

Vide proverbium Κέλμις ἐν σιδήρῳ, de iis qui nihil sibi credunt. Sunt qui quatuor numerent, ait Greg. Gyraldus *Synt.* I : Salaminum, Damnamenem, Herculem et Acmonem. Plin. lib. VII, c. 56 : « Ferrum Hesiodus in Creta eos, qui vocati sunt Dactyli Idæi. » Itaque hic fortasse legendum erat ἐν Κρήτῃ, non ἐν Κύπρῳ. Sed et Strabo in lib. XIV scribit Telchinas, quos quidam et Corybantes putant ex Creta in Cyprum venisse, et primos ferrum, et æs operatos esse. Diod. Siculus lib. V, cap. 15, in loco, quem Bercynthum dicunt, Idæos Dactylos ignis usum et æris, ferrique naturam invenisse tradit. COLLECT. — Τέλμις τε Δαμναμενεὺς codex Joan.

Vera nomina esse Κέλμις, et Δαμναμενεὺς, e veteri *Phoronidis* auctore constat. Eorundem etiam multis in locis meminit Nonnus : et e multis dactylis, quos memorat Apollonii veteris scholiastes, duo præcipui sunt Κέλμις et Δαμναμενεὺς.

(66) *Ἰδαῖος*. Ἰουδαῖον mendose Euseb.

(67) *Ὁ δὲ ἄλλος Ἰδαῖος*. At Eusebius : Δέλας δὲ ἄλλος Ἰουδαῖος εὐρε χάλκου κρᾶσιν, ὡς δὲ Ἡσίοδος, Σκύθης. Trapezuntius : « Æris autem tincturam aut temperiem, qua robur accipit, Delam Judæum comperisse, quamvis Hesiodus Delam ex Scythia fuisse asserat. » Plin. lib. VII, cap. 56 : « Æs conflare et temperare Aristoteles Lydum Scythium monsttrasse, Theophrastus Delam Phrygem putat. » Scribe ergo : « Delas autem alius Idæus æris, » etc., quamvis de patria diversa sentiant. COLLECT. — Δέλας habere ms. Palat., refert Sylburgius.

(68) *Χάλκου*. Χαλκῷ codex Joan.

Ac Thraces quidem primi eam, quæ ἄρπη vocatur, invenerunt: est autem incurvus gladius; et peltis primi usi sunt in equis. Similiter autem Illyrii quoque peltam invenerunt. Tuscanos aiunt plasticen excogitasse, Itanumque ✕ (Samnites is fuit) primo clypeum fecisse. Cadmus autem Phœnix primus invenit lapidicinam, et in monte Parnaso excogitavit auri metalla. Jam vero alia quoque gens, Cappadoeces, primi invenerunt id, quod nablum appellatur, quemadmodum Assyrii quoque dichordon. Carthaginenses autem primi construxerunt quadriremem: eandem extemporaneam, fabricatus est Bosphorus. Medea autem, Ætææ filia, Colchis, prima pilos tingere excogitavit. Quinetiam Noropes (est autem gens Pæoniæ, nunc autem appellatur Norica) æs elaborarunt, et primi ferrum purgarunt. Amycus, rex Bebrycum, lora pugilum, id est, cæstus, primus excogitavit; et Olympus Mysius in musica harmoniam Lydiam artificiose invenit, et qui vocantur Troglodytæ, sambucam ✕ P. 363 ED. POTTER.

(69) Ἄρπη. Hoc pro vulg. πάρμη repositorym ex Euseb.: qua de re monuit et Brodæus *Miscell.* lib. 1, cap. 19, et Justus Lipsius *Saturn.* lib. 11, cap. 9, ubi ἄρπη esse Latinorum « sicam, » ex Josepho et veteribus glossis docet idem Lipsius. SYLBURG. — Ex his postremis vocibus vides. ἄρπη restituendum esse. Eusebius quoque lib. *Evang. præpar.* 1x ἄρπη scribit, quem secutus Polydorus Vergilius falcem vocat, id est, ensems falcatum, non falcem ruralem. Claudianus *De laud. Stilic.* lib. 1, v. 110, 111:

..... Non falce Gelonus

Non arcu pepulere Getæ. . . .

Brodæus *Miscell.* lib. 1, cap. 19. Vide et Justum Lipsium lib. 11, cap. 9, *Saturn.* COLLECT. — Ἄρπη cod. Joan. Mox, πέλτην εὔρον προπέλταν ἐξεύρον, Euseb.

(70) Τουσκανούς. Hoc Com. reposuit e Tatiano. Flor. editio et Eusebius divise habent τοὺς Κανούς. Samnites vero scutum invenisse, testatur etiam Athenæus, lib. vi extremo. SYLBURG.

(71) Σαμνίτης. Quæ fuerit armatura Samnitium, de qua C. Plinius lib. vii, cap. 20, *Natur. histor.* in litteris diu multumque versati compertum habent. Clemens in *Stromatis* ait, « Itanum (Samnis is erat) post hominum memoriam primum fabricasse scutum: » quod et Eusebius *Evang. præpar.* x recitat. Non est ergo quod dubites aut apud Clementem legi oportere « Tritanum, » aut in Plinio « Itanum. » Quanquam de Latini gladiatoris nomine plus equidem Plinii vetustis exemplaribus, ejusque Metaphrastæ Solino, quam Græco librario fidei tribuendum censeo. Plinii verba subjeci: « Tritanum in gladiatorio ludo Samnitium armatura celebrensi, filiumque ejus militem magni Pompeii. » Solinus vero adnotavit Tritanum gladiatorem armatura Samnitum fuisse. J. Parrhasius *Epist. ad Lupiciritem*. His adde Ciceronem 1 *De finibus*, hunc Lucilium verum proferentem:

Municipem Ponti, Tritani, centurionum.

Lege ergo, Τριτανόν τε (Σαμνίτης οὗτος ἦν,) π. θ. κατασκευάσαι, « et Tritanum: (Samnis is erat) primum fabricasse scutum. » COLLECT.

(72) Πάγκαιον. Euseb. Πάγγαιον, ut etiam Strabo, et alii. Mox idem Euseb. Καππαδόχει, quod agnoscit etiam Stephanus. Mox, τὴν νάβλαν καλούμενην, Euseb. SYLBURG.

(73) Τὴν νάβλαν καλούμενον. Eusebius τὴν νάβλαν καλούμενην. Frequentiore in usu est νάβλας,

ἢ Θράκες πρῶτοι τὴν καλούμενην ἄρπη (69) εὔρον· ἐστὶ δὲ μάχαιρα καμπύλη· καὶ πρῶτοι πέλταις ἐπὶ τῶν ἵππων ἐχρήσαντο. Ὀμοίως δὲ καὶ Ἰλλύριοι τὴν καλούμενην πέλταν ἐξεύρον. Ἐτι φασι Τουσκανοὺς (70) τὴν πλαστικὴν ἐπινοῆσαι, Ἰτανόν τε (Σαμνίτης (71) οὗτος ἦν), πρῶτον θυρεὸν κατασκευάσαι. Κάδμος γὰρ ὁ Φοινίξ λιθοτομίαν ἐξεύρε· καὶ μετὰ αὐτὸν χρυσοῦ τὰ περὶ τὸ Πάγκαιον (72) ἐπενόησεν ὕρον. Ἡδὲ δὲ καὶ ἄλλο ἔθνος, Καππαδόκες, πρῶτοι εὔρον τὸν νάβλαν καλούμενον (73), ὃν τρόποι καὶ τὸ εἰσὸν ἄσσυριοι. Καρχηδόνιοι γὰρ πρῶτοι τετρήρη γαστροσκεύασαν· ἐναυπήγησε δὲ αὐτὴν Βόσπορος αὐτοσχέδιον (74). Μήδεά τε, ἡ Αἰθίου, ἡ Κολχίς, πρώτη βαφὴν τριγῶν ἐπενόησεν. Ἀλλὰ καὶ Νώροπος (ἔθνος ἐστὶ Παιονικόν, νῦν δὲ Νωρικόν (75) καλοῦνται) κατεργάσαντο χαλκὸν, καὶ σιδήρον ἐκάθηραν πρῶτοι. Ἄμυκος τε, ὁ Βεβρύκων βασιλεὺς, ἱμάντας πυκτικούς πρῶτος (76) εὔρε· περὶ τε μουσικὴν (77) Ὀλυμπος ὁ Μυσὸς τὴν Αὐδίου ἀρμονίαν ἐφιλοτέχνησεν· οἱ τε Τρωγλοδῦται καλούμενοι σαμβύκην εὔρον, ὄργανον

quani νάβλα, ut apud Athenæum lib. iv, νάβλα, εἶδος ὄργανου μουσικοῦ, ἢ ψαλτήριον, ἢ κιθάρα. Diversum tamen esse a psalterio, conjicit ex Cicerone *De aruspicio resp.* et Quintiliano H. Stephanus. L. Cælius Rhodigin. lib. ix, cap. 4, pro psalterio accipit; et quidam interpretes ex Hebræo I Paral. cap. xv, « et nablis et citharis concrepantes, » ἀναφωνοῦντες ἐν νάβλοις, καὶ κιθάραις. Ibidem, « nablis arcana cantabant, » ἐν νάβλοις περὶ τῶν κρυφίων. Vox ab Hebræo non multum discedit. Ovid. *De arte inertiæ*, iii, 327:

Disce etiam duplici genalia naulta palma
Vertere....

Pollux lib. iv: Ἀλλὰ μὴν καὶ νάβλης μνημονεύεται Φιλήμων· Ἐθεὶ παρὲναι Παρμενίων αὐλητρίδα, ἢ νάβλην τιν'. Sic enim lego ex litterarum vestigiis scripti libri. COLLECT.

(74) Βόσπορος αὐτοσχέδιον. Eusebius, ὁ Βόσπορος αὐτόχθων. Trapezuntius « Quadriremem a Carchedoniis primum factam fuisse, cujus architectus Bosphorus fuit. » Certe paulo ante medicinam invenisse dixit Αἰγύπτιον αὐτόχθονα, Ἀρῖν, « Ægyptium indigenam. » Plinius lib. vii, cap. 56: « Quadriremem Aristoteles auctor est fecisse Carthaginenses. » COLLECT. — Vigerus hanc adnotat: « Recte Eusebius Βόσπορος αὐτόχθων, ut paulo ante Ἄρπη αὐτόχθονα dixit. » Clemens αὐτοσχέδιον legit, corrupte, ut videtur. » Quinetiam αὐτόχθων habere pal. ms., refert Sylburgius.

(75) Νῦν δὲ Νωρικόν. Flor. edit. Νωρικόν, δαριῦς. SYLBURG. — Eusebius νῦν δὲ Νωρικόν. Trapezuntius: « Pannonæ, qui Noricum habitant, quos Noropes appellant, æris usum invenisse. » Stephanus *De urbibus*: Νώροπος, πόλις Παιονίας, ὁ πολίτης Νωράκιος· ὡς Ἐπαφρόδιτος ἐν τοῖς Ὀμηρικοῖς φησιν, ὅτι γίνεταί ἐν Παιονία σιδήρος, ὃς ἀκονηθεὶς λαμπρότατος ἐστίν, ἀφ' οὗ καὶ τὸ, νόροπα χαλκόν. Suidas s. v. Νώροψ, in eandem sententiam scribit, πόλιν Παννονίας Νώρακον, et Νώροπα ὡς εἰς τὴν εἴπον Νωράκιος. At Eustathius in illum locum *Iliad.* A, ἐδύσσατο νόροπα χαλκόν, dici ait, νόροπα τὸν λαμπρότατον, διὰ τὸ σερεῖν τοῦ ὄραν. Item, ὁ μὴ εἶν ὄραν ἐκτόν. Certe ex Strabone lib. vii, aliisque geographis constat Pannoniæ partem Noricos esse, vel eidem, secundum alios, finitimῶς. COLLECT. — Νωρικόν habet cod. Joan., ut etiam Pal.

(76) Πρῶτος. Abest ab Euseb.

(77) Περὶ τε μουσικῆν. Vigerus ait: « Juvat Plinii locum ex lib. vii, cap. 56, ascribere: « Musicam, » inquit, « Amphion; fistulam et monaulon, Pan

μουσικόν. Φασὶ δὲ καὶ τὴν πλαγίαν σύριγγα Σάτυρον εὐρεῖν τὸν Φρύγα (78)· τρίχορδον δὲ (79) ὁμοίως καὶ τὴν διάτονον ἁρμονίαν Ἄγγιν (80), τὸν καὶ αὐτὸν Φρύγα· κρούματα δὲ Ὀλυμπον ὁμοίως τὸν Φρύγα· καθάπερ Φρύγιον ἁρμονίαν, καὶ μιξοφρύγιον, καὶ μιζολύδιον, Μαρσύαν, τῆς αὐτῆς ὄντα τοῖς προειρημένους χώρας· καὶ τὴν Δώριον Θάμυριν (81) ἐπινοῆσαι τὸν Θράξα. Πέρσας τε πρώτους ἀρχαίαν ἀπήνην, καὶ κλίτην, καὶ ὑποπόδιον ἐργάσασθαι· τοὺς τε Σιδονίους (82) τρίχορτον ναῦν κατασκευάσαι. Σικελοὶ τε, οἱ πρὸς τῇ Ἰταλίᾳ, πρώτοι φόρμιγγα εὐρον, οὐ πολὺ τῆς κιθάρα· λειπομένην· καὶ κρόταλα ἐπενόησαν. Ἐπὶ τε Σεμιράμειος βασιλέως Ἀλυπτίων (83) τὰ βύσσινά ἱμάτια εὐρησθαι ἱστοροῦσιν· καὶ πρώτην ἐπιστολὰς συντάξαι (84) Ἀτοσσαν, τὴν Περσῶν βασιλεύσαν, φησὶν Ἑλλάνικος. Σκάμμων (85) μὲν οὖν ὁ Μιτυληναῖος, καὶ Θεόφραστος ὁ Ἐρέσιος (86), Κῦδιππὸς τε ὁ Μαντινεὺς, ἔτι τε Ἀντιφάνης, καὶ Ἀριστόδημος, καὶ Ἀριστοτέλης, πρὸς τοῦτους δὲ Φλοιστέφανος, ἀλλὰ καὶ Σκράτων ὁ περιπατητικὸς ἐν τοῖς *Περὶ εὐρημάτων*, ταῦτα ἰστέρησαν. Παρεθέμην δὲ αὐτῶν ὀλίγα εἰς σύστασιν τῆς παρὰ βαρβά-

✠ P. 364 ED. POTTER, 308 ED. PARIS.

Mercurii; obliquam tibiam Midas in Phrygia; geminas tibias Marsyas in eadem gente; Lydios modulus Amphion; Dorios Thamyras Thrax; Phrygios Marsyas Phryx; citharam Amphion; ut alii, Orpheus, ut alii, Linus; septem chordis additis, Terpander; octavam Simonides addidit, novam Timotheus; cithara sine voce cecinit Thamyras primus; cum cantu, Amphion; ut alii, Linus; citharædica carmina composuit Terpander; cum tibiis canere voce Trezenius Dardanus instituit. Hic Thamyras Plinio dicitur, quem paulo post Thamyrim ex Clemente vocat Eusebius, cum Homero.

(78) *Σάτυρον εὐρεῖν τὸν Φρύγα*. Sequebatur in Graeco Eusebii, *τρίχορδον δὲ ὁμοίως καὶ τὴν διάτονον ἁρμονίαν Ἄγγιν, τὸν καὶ αὐτὸν Φρύγα*. Trapezantius hæc tribuit Marsyæ cum mixophrygia harmonia, de qua paulo post, veritique: « Marsyam Phrygem trichordum diatonamque harmoniam et mixophrygiam. » Sed abest ab Eusebio illud, καθάπερ Φρύγιον ἁρμονίαν. Plinius Marsyæ Phrygi modulus Phrygios acceptos refert. Pollux autem lib. iv, c. 9: *Μονόχορδον δὲ, Ἀράβων τὸ εὐρημα· τρίχορδον δὲ, ὅπερ Ἀσσύριοι πάντοῦραν ὠνόμαζον, ἐκείνων δ' ἦν τὸ εὐρημα*. Suidas, Ὀλυμπος, Μυθὸς ἀληθῆς, ἡγεμῶν γενόμενος τῆς κρουματικῆς μουσικῆς διὰ τῶν αὐλῶν. At Olympum alterum juniorem Phrygem facit. Exstat Olympi, ut musici insignis, nomen apud Basilium, orat. *Πρὸς νέους*. Et δὲ τὰ Μαρσύου, ἢ τὰ Ὀλύμπου τῶν Φρυγῶν περιειργάζοντο κρούματα. « Quod si Marsyæ, vel Olympi, Phrygum musicorum, modos tentare voluissent. » Olympium perperam interpretes et *Historicum dictionarium* scribunt. COLLECT.

(79) *Τρίχορδον δὲ ὁμοίως τὸν Φρύγα*. Hæc Sylburgius ex Eusebio restituit, quæ negligentes librarii in Clementis codicibus propter Φρύγα repetitionem omisisse videntur.

(80) Ἄγγιν. Ἄγγιν cod. Joan. Sed Ἰγγιν restituendum esse indicarunt Palmerius *Exercit. in Chron. marm. Arundel.*, p. 687, et Worthius, *Not. ad Tatian.*, p. 6. Plutarchus lib. *De musica*: Κρούματα Ὀλυμπον πρώτων εἰς τοὺς Ἑλλήνας κομίσαι· Ἰγγιν δὲ πρώτων ἀλλῆσαι, εἶτα τὸν τούτου υἱὸν Μαρσύαν, εἶτα Ὀλυμπον.

(81) *Θάμυριν*. Ita quoque Eusebius. Plinius vero lib. vii: « Lydios modulus Amphion, Dorios Thamyras Thrax. » Paulo post, *τρίχορτον*, delet Bru-

instrumentum invenere musicum. Aiunt autem, obliquam quoque fistulam Satyrum invenisse Phrygem; modos, Olympum similiter Phrygem; quemadmodum Phrygiam harmoniam et mixophrygiam et mixolydiam, Marsyam, qui erat ejusdem regionis cum iis, qui ante dicti sunt; et Doricam Thamyrim Thracem excogitasse. Persas quoque primos audivimus currum, et lectum, ✠ et pedum scabellum effecisse, et Sidonios triremem navem ædificasse. Siculi quoque, qui sunt juxta Italiam, primi iuvenere phormingem, quæ non multum differt a cithara; et invenere crepitacula. Quinetiam tempore Semiramidis, regis Ægyptiorum, narrant inventas fuisse vestes hyssinas. Et primam composuisse epistolas Atossam, Persarum reginam, dicit Hellanicus. Scamon quidem Mitylenæus et Theophrastus Eressius, 133 et Cydippus Mantineus, et præterea Antiphanes, et Aristodemus, et Aristoteles, quinetiam Philostephanus, et Strato quoque Peripateticus, in libris suis *De inventis*, hæc narrarunt. Ex his autem pauca adjecti ad confirmandum, ad res inveniendas idoneam et vitæ utilem naturam inesse barbaris; a

dæus, corrigitque ex Eusebio *τρίχορτον*, id est, *τρίσκαλμον*, lib. i *Miscell.*, c. 19. COLLECT.

(82) *Σιδονίους*. Σιδωνίους Euseb., ubi mox *τρίχορτον* ναῦν, quod sequitur Brodæus loco citato. SYLB. — Sed *τρίχορτον* æque in usu est.

(83) *Σεμιράμειος βασιλέως Ἀλυπτίων*. Ex Eusebio lege βασιλέως Ἀσσυρίων. Cum Eusebiana lectione consonant *Excerpta ms. Palatina* bibliothecæ, nisi quod habent, *λατρικὴν δὲ, Ἄπιν Ἀλυπτίων*: εἶτα μετὰ ταῦτα Ἀσκληπ. Dein, Τέλης pro Κέλμης. Tum Δέλλας δὲ ἄλλοι Ἰδ. pro ὁ δὲ ἄλλος Ἰδ. Mox, Ἰλλυρικὸν pro Ἰλλύριοι. Dein, Κέδμος δ' ὁ Φοιν. λιθοτομίαν τε ... Mox, περὶ τὸ Πάγγιον ὄρος. Dein, Καρχηδόνοι δὲ πρώτοι. Tum, Βόσπορος αὐτόθων pro Βόσπ. αὐτοσχέδιον. Mox, νῦν δὲ Νωρικὸν, κατεργ. Dein, τὴν ἰδίαν ἁρμονίαν pro τὴν Λύδιον ἁρμονίαν. Dein, Περσῶν βασιλίδα pro Περσῶν βασιλεύσαν. Denique, ἔτι τε καὶ Ἀντιφ. pro ἔτι τε Ἀντιφ. SYLBURG. — Eusebius, Σεμιράμειος, βασιλέως Ἀσσυρίων, ἢ reginæ Assyriorum. Sed ut præstant operas mutuas, quod est apud Eusebium, Θεόφραστος Ἐρέσιος, ex Clemente corrigendum est. Diogenes enim Eresium fuisse Theophrastum Aristotelis discipulum, auctor est. Σκάμμων, demum dicitur ab Eusebio Mitylenæus ille. COLLECT.

(84) *Πρώτην ἐπιστολὰς σ*. Hæc Clemens a Tatiano didicisse videtur. Hic enim pag. 5 hæc dicit: Καὶ ἐπιστολὰς συντάσσειν ἡ Περσῶν ποτε ἡγήσαμένη γυνή, καθάπερ φησὶν Ἑλλάνικος· Ἀτοσσα δὲ ὄνομα αὐτῆς. ἢ Atossa femina, quæ Persis olim imperavit, Hellanico teste, epistolarum compositio debetur. Non quod illa primum epistolas scripserit, ut plerumque existimabant post Tatiani et Clementis interpretes viri eruditi, sed quod certam tabularum epistolarum formam docuerit. Conf. Dodwellus præfat. ad libellum *De ætate Phalaridis et Pythagoræ*.

(85) *Σκάμμων*. Σκάμμων Euseb. Σκάμμων Athenæus lib. xv, cap. 7: *Σκάμμων δ' ἐν πρώτῳ Περὶ εὐρημάτων*. Scamo autem libro primo *De rerum inventioribus*. Σκάμμων apud Suidam etiam occurrat.

(86) Ἐρέσιος. Ἐφέσιος Euseb., ubi Vigerus ait: « Legendum Ἐφέσιος. Sic enim apud Diogenem Laertium legitur: et Stephanus *De urbis*, Ἐρεσος, inquit, πόλις ἐν Λέσβῳ, ἐξ ἧς Θεόφραστος, Ἀριστοτέλους γνώριμος καὶ διάδοχος. Τὸ ἐθνικὸν, Ἐρέσιος, καὶ Ἐρεσιεύς. »

quibus, in studiis et rebus exercendis, Græci magnam accepere utilitatem. Si quis autem vocem reprehendit barbaram : « Mihi » autem, inquit Anacharsis, « omnes Græci Scythice loquuntur. » Is autem erat, qui apud Græcos in admiratione est habitus, qui dixit : « Mihi indumentum est læna; cæna, lac et caseus. » Vides barbaram philosophiani, quæ facta, non verba proficitur. Apostolus autem dicit : « Sic et vos per linguam, si non recte significantem vocem dederitis, quomodo cognoscetur, quod dicitur? eritis enim in aerem loquentes. Tot, verbi gratia, genera linguarum sunt in mundo, et nihil est vocis expers. Si ergo non novero vim vocis, ero loquenti barbarus, et loquens mihi barbarus. » Et, « qui loquitur lingua, oret ut interpretetur. » Quin et sero ad Græcos accessit componendarum orationum doctrina, et scriptura. Et Alcmæon quidem, Perithi filius, Crotoniata, primus librum scripsit de natura. Alii autem Anaxagoram, Hegesibuli filium, Clazomenium, primum librum scriptum edidisse referunt. Modos autem poematibus primus X adiecit, et Lacedæmoniorum leges numerosis versibus scripsit Terpander Antissæus. Dithyrambum autem excogitavit Lassus Hermioneus; hymnum Stesichorus Himeræus, choream Alcman Lacedæmonius; amatoria Anacreon Teius; ὑπόρχησιν (id est, canticum ad saltandum accommodatum) Pindarus Thebanus. Et νόμους quos vocant, primos cecinit in choro et cithara Timotheus Milesius. Jam vero iambum quidem excogitavit Archilochus Parus; claudum autem iambum Hipponax Ephesus. Et tragœdiam quidem Thespis Atheniensis, comœdiam autem Sisarion Icarieus. Tempora horum tradunt grammatici. Longum autem fuerit ea accurate describere, cum ipse mox ostendatur Dionysius, nempe Bacchus, propter quem celebrantur et Dionysia et spectacula, esse Moyse posterior. Aiunt autem quæ in schola fiunt orationes, et rhe-

✠ P. 365 ED. POTTER, 308-309 ED. PARIS.

(87) *Εὐρετικῆς καὶ βιωφελούς φύσεως*. Excerpta ms. brevis eὐρετικῆς βιωφελείας. SYLBURG.

(88) *Ἐφέληται*. Hactenus verba Clementis recitavit Eusebius.

(89) *Ἐμοὶ περιβλ.* In epistola Anacharsidis ad Hannonem inter epistolas Genevæ editas pag. 349 hoc effatum sic se habet : Ἐμοὶ μὲν περιβλήμα, χλαῖνα Σκυθική· ὑπόδημα, δέρμα ποδῶν· κοίτη δὲ, πᾶσα γῆ· δειπνον καὶ ἄριστον, γάλα καὶ τυρὸς, καὶ κρέας ὀπίον· πιεῖν, ὑδωρ. Cicero *Tuscul. quæst.* v, cap. 32 : « Illius (Anacharsidis) epistola fertur his verbis : Anacharsis Hannoni salutem. Mihi amictui est Scythicum tegmen; calceamentum, solorum callum; cubile, terra; pulpamentum, fames; lacte, caseo, carne vescor. »

(90) *Ἔργα*. Similia superius dixit *Pædagogii* initio.

(91) *Ὁ δὲ Ἀπόστολος οὕτω φησὶ· Καὶ ἔμ.* Rectius sic distinguendum, ὁ δὲ Ἀπόστολος, οὕτω, φησὶ, καὶ ἔμ. Nam οὕτω Pauli vox est. Quod Latine expressimus.

(92) *Ἐίστην*. Ἔστιν, apud Paulum. Mox, οὐδὲν αὐτῶν ἄφρονον. Dein, ὁ λαλῶν, ἐν ἔμοι βάρβαρος. Ibid.

(93) *Καὶ ὁ λαλ.* Scribe, καὶ, ὁ λαλῶν, nam καὶ Clementis vox est. Quod Latine expressimus.

(94) *Λάσσος*. Lassus vocat etiam Tzetzes, Prolegomenis ad Lycophronem; Τάσσον mendose Sto-

ροις εὐρετικῆς καὶ βιωφελούς φύσεως (87)· παρ' ὧν Ἕλληνες τὰ ἐπιτηδεύματα ὠφέληται (88). Εἰ δὲ τις τὴν φωνὴν διαβάλλει τὴν βάρβαρον, « Ἐμοὶ » δὲ, φησὶν ὁ Ἀνάχαρις, « πάντες Ἕλληνες Σκυθίζουσιν. » Οὗτος ἦν ὁ παρ' Ἑλλήσι θαυμασθεὶς, ὁ φήσας, « ἐμοὶ περιβλήμα (89) χλαῖνα· δειπνον, γάλα, τυρὸς. » Ὁρᾶς φιλοσοφίαν βάρβαρον, Ἔργα (90) ἐπαγγελλομένην, οὐ λόγους. Ὁ δὲ Ἀπόστολος οὕτω φησὶν· « Καὶ ἔμεις (91) διὰ τῆς γλώσσης ἐὰν μὴ εὐσημον λόγον δῶτε, πῶς γνωσθήσεται τὸ λαλούμενον; ἔσεσθε γὰρ εἰς ἀέρα λαλοῦντες. Τοσαῦτα, εἰ τύχοι, γένη φωνῶν εἰσιν (92) ἐν κόσμῳ, καὶ οὐδὲν ἄφρονον. Ἐὰν οὖν μὴ εἰδῶ τὴν δύναμιν τῆς φωνῆς, ἔσομαι τῷ λαλοῦντι βάρβαρος, καὶ ὁ λαλῶν ἐμοὶ βάρβαρος. » Καὶ, « Ὁ λαλῶν (93) γλώσση προσευχέσθω, ἵνα διερμηνεύη. » Ναὶ μὴν ὀφέ ποτε εἰς Ἑλλάδας ἢ τῶν λόγων παρῆλθε διδασκαλία τε καὶ γραφή. Ἀλκμαίων γοῦν ὁ Περιθίου, Κροτωνιάτης, πρῶτος φυσικὸν λόγον συνέταξεν. Οἱ δὲ Ἀναξαγόραν Ἡγησιβοῦλου, Κλαζομένιον, πρῶτον διὰ γραφῆς ἐκδοῦναι βιβλίον ιστοροῦσι. Μέλος τε αὐτῷ πρῶτος περιέθηκε τοῖς ποιήμασι, καὶ τοὺς Λακεδαιμονίων νόμους ἐμελοποίησε Τέρπανδρος ὁ Ἀντισσαῖος. Διθύραμβον δὲ ἐπενόησεν Λάσσος (94) Ἐρμιονεύς· ὕμνον Στησίχορος Ἱμεραῖος· χορείαν Ἀλκμάν Λακεδαιμόνιος· τὰ ἐρωτικά Ἀνακρέων Τῆτιος· ὑπόρχησιν Πίνδαρος Θηβαῖος· νόμους τε πρῶτους ἦσαν (95) ἐν χορῶ καὶ κιθάρα Τιμόθεος ὁ Μιλήσιος. Ναὶ μὴν ἱαμβον μὲν ἐπενόησεν Ἀρχιλόχος ὁ Πάριος· χολῶν δὲ ἱαμβον Ἰππώναξ ὁ Ἐφέσιος· καὶ τραγῳδίαν μὲν Θέσπις ὁ Ἀθηναῖος, κωμῳδίαν δὲ Σισαρτίων (96) ὁ Ἰκαριεύς. Τοὺς χρόνους τούτων παῖδες παραδίδουσι γραμματικῶν· μακρὸν δ' ἂν εἴη τούτους ἀκριβολογούμενον παραθέσθαι, αὐτοῦ δεικνυμένου τοῦ Διονύσου, δι' ὃν καὶ Διονύσια καὶ θέα (97), μεταγενεστέρου Μωσέως, ἢ αὐτίκα μάλα. Φασὶ δὲ καὶ τοὺς κατὰ διατριβὴν λόγους καὶ τὰ ρητορικά ἰδιώματα εὐρεῖν, καὶ μισθοῦ συνηγορησαὶ πρῶτον δικανικὸν λόγον εἰς ἐκδοσιν (98)

* I Cor. xiv, 9, 10, 11, 13.

hæus serm. 27, pro Λάσσον. Sed Λάσσον cum simplici σ eum appellat Diogenes Laertius l. i, seg. 42; anonymus in descriptione Olympiadum, Olymp. lxxiii; Aristophanis scholiastes ad *Vespas*, et ex eo Suidas, v. Λάσος, ubi de eo hæc refert : Πρῶτος δὲ οὗτος περὶ μουσικῆς ἔγραψε λόγον, καὶ διθύραμβον εἰς ἄγωνα εἰσήγαγε, καὶ τοὺς ἐριστικοὺς εἰσηγήσατο λόγους. « Scripsit primum librum de musica; idemque auctor aliis fuit, ut dithyrambo certarent; et contentiosum dicendi genus in usum introduxit. » Conf. idem v. Κυκλιδοδιδάσκαλος.

(95) *Πρῶτους ἦσε*. Forte πρῶτος ἦσε, « primus cecinit. » SYLBURG.

(96) *Σισαρτίων*. Scribendum potius Σουσαρίων· quem primum Comœdiæ inventorem apud Athenienses fuisse, testantur etiam Diomedes scholasticus et vetus auctor in proœmiis Aristophani præmissis. Eumdemque ante Pisistrati tempora comœdiam invenisse, ex marmore Arundeliano constat. (97) *Διονύσια καὶ θέα*. Forte Διονύσια ἢ θέα, ut sit : « ob quem et Dionysia dictum id spectaculum, seu ii ludi. » SYLBURG.

(98) *Εἰς ἐκδοσιν*. Antiquiores advocati orationes a se compositas tradebant reis ac litigantibus, qui pro se eas pronuntiabant. Qualis ea fuit, quam a Lysia oblatam Socrates recusavit. Cicero *De ora-*

γραψάμενον Ἀντιφώντα Φύλου (99), Ῥαμνούσιον, ἄς φησὶ Διδώωρος. Ἀπολλόδωρος δὲ ὁ Κυμαῖος πρῶτος τοῦ κριτικοῦ εἰσηγήσατο τὸννομα, καὶ γραμματικὸς προσηγορεύθη. Ἐνιοὶ δὲ Ἐρατοσθένη τὸν Κυρηναῖον φασιν· ἐπειδὴ ἐξέδωκεν οὗτος βιβλία δύο, «Γραμματικά» ἐπιγράψας. Ὀνομάσθη δὲ γραμματικὸς, ὡς νῦν ὀνομάζομεν, πρῶτος Πραξιφάνης Διονυσοφάνους, Μιτυληναῖος. Ζάλευκος τε ὁ Λοκρὸς πρῶτος ἱστορήται νόμους (1) θέσθαι· οἱ δὲ, Μίνω τὸν Διὸς ἐπὶ Λυγκέως. Οὗτος μετὰ Δαναὸν (2) γίνεται. ἑνδεκάτῃ (3) ἀνωθεν ἀπὸ Ἰνάχου καὶ Μωυσεῶς γενεᾷ, ὡς ὀλίγον ὑποβάντες δεῖξομεν. Λυκούργος δὲ μετὰ πολλὰ τῆς Ἰλίου ἀλώσεως γεγονώς ἔτη, πρὸ τῶν Ὀλυμπιάδων ἔτεσιν ἑκατὸν πενήκοντα (4) νομοθετεῖ Λακεδαιμονίους· Σόλωνος γὰρ τοὺς χρόνους προειρήκαμεν. Δράκων δὲ, ὁ καὶ αὐτὸς νομοθέτης, περὶ τὴν τριακοστὴν καὶ ἑνάτην Ὀλυμπιάδα γεγονώς εὐρίσκειται. Ἀντιλόχος δὲ αὖ, ὁ τοὺς ἱστορας πραγματευσάμενος ἀπὸ τῆς Πυθαγόρου ἡλικίας ἐπὶ τὴν Ἐπικούρου τελευτὴν, γαμηλιῶνος δὲ δεκάτῃ ἱσταμένου γενομένην, ἔτη φέρει τὰ πάντα τριακόσια δύοδεκα. Ἐτι φασὶ τὸ ἥρῳον (5) τὸ ἐξάμετρον φανοθέαν, τὴν γυναῖκα Ἰκα-

toricas proprietates invenisse, et mercede advocatum fuisse, ac primum judiciale orationem alteri tradendam conscripsisse Antiphontem, Phylis filium, Rhamnusium, ut dicit Diodorus. Apollodorus autem Cumanus, primus critici nomen suscepit, et appellatus est grammaticus; nonnulli autem dicunt Eratosthenem Cyrenæum, quoniam is duos edidit libros, quos inscripsit *Grammaticos*. Nominatus autem est Grammaticus, ut nunc dicimus, primus Praxiphanes, Dionysophanis filius, Mitylenæus. Zaleucus vero Locrus primus scribitur leges tulisse: alii autem dicunt Minoem, filium Jovis, Lyncei tempore. Is fuit post Danaum, & undecima generatione ab Inacho et Moysæ, ut paulo inferius ostendemus. Lycurgus autem, qui fuit multis annis post Trojam captam, centum et quinquaginta annis ante Olympiades tulit leges Lacedæmoniiis. Solonis vero tempus prius diximus. Dracon autem, qui ipse quoque fuit legislator, invenitur fuisse circa tricesimam nonam Olympiadem. Antiochus autem, qui scripsit de omnibus viris doctis a Pythagoræ ætate usque ad mortem Epicuri, quæ fuit decimo Gamilionis, complectitur totos annos trecentos duode-

✕ P. 366 ED. POTTER.

ture, lib. 1: «Quinctiam cum ei (Socrati) scriptam orationem disertissimus orator Lysias attulisset, quam, si ei videretur, edisceret, ut ea pro se in judicio uteretur, non invitus legit, et commode scriptam esse dixit; sed, inquit, ut si mihi calceos Sicyonios attulisses, non uter, quamvis essent habiles, et apti ad pedem, quia non essent viriles; sic illam orationem discriptam sibi et oratoriam videri, fortem et virilem non videri.»

(99) Φύλου. Scribe Σωφίλου, vel Σοφίλου. Erat enim Antiphon Sophili filius. Suidas. Ἀντιφών Σωφίλου, Ἀθηναῖος, τὸν δῆμον Ῥαμνούσιος· διδάσκαλος δὲ αὐτοῦ οὐδεὶς προγινώσκειται· ἀλλ' ὁμοίως ἔβριζε τοῦ δικανικοῦ λόγου μετὰ Γοργίαν. «Antiphon, Sophili filius, Atheniensis, pago Rhamnusius; cujus magister quidem ignoratur, sed tamen post Gorgiam ejus dicendi generis, quod in causis forensibus versatur, auctor fuit.» Philostratus *De vitis Sophistarum* lib. 1, cap. 15, pag. 498: Ῥητορικὴν δὲ τὸν Ἀντιφώντα, οἱ μὲν οὐκ οὖσαν εὐρεῖν, οἱ δ' εὐρημένην αὐξῆσαι· γενέσθαι· τε αὐτὸν οἱ μὲν αὐτομαθὸς σοφόν, οἱ δὲ ἐκ πατρὸς· πατέρα δὲ φασιν αὐτῷ Σόφιλον. «Artem autem oratoriam, nondum existentem quidam Antiphonta invenisse, alii vero inventam auxisse aiunt. Nonnullique, nemine institute, doctum evasisse, pars a patre eruditum referunt. Patrem autem Sophilon illi fuisse aiunt.» Conf. Plutarchus *Vit. x Rhetorum* p. 852; Photius *Bibliothec.* p. 1452.

(1) Νόμοις. Sc. Scriptos. Strabo de Locrensis: Πρῶτοι δὲ νόμοις ἐγγράφτοις πεπιστευμένοι εἰσι. «Primis leges scriptæ conceditæ sunt.» Marcianus Heracleotes:

... Οἱ δὲ λεγόμενοι

Ἐπιζεφυρίοι, πληστον κείρται Λοκροί.
Τούτους δὲ πρῶτους φασὶ χρῆσασθαι νόμοις
Γραπτοῖσιν, οὓς Ζάλευκος ὑποθέσθαι δοκεῖ.

... Qui dicti sunt

Epizephyrii, prope jacent Locri.
Hos autem primos aiunt legibus usos fuisse
Scriptis, quas Zaleucus illis subjecisse fertur.

(2) Μίνω τὸν Διὸς ἐπὶ Λυγκέως· οὗτος μετὰ Δαναόν. Loci hujus restitutio debetur Paulo Leopardo, qui *Emendationum* lib. 11, c. 41, ex Eusebii *Chronicæ* lectionem suam petit. Flor. edit. corrupte

sic habet, Μίνωτον διόσε πλυγκέως· οὗτος μὲν Δαναόν. . . et corruptius interpres, «Menotum filium Diosepilyncei.» Nostram et Leopardi lectionem confirnat chronologia Clementis infra, p. 138. *SYLB.* — Eamdem emendationem firmat etiam ille, a quo Clemens hæc sumpsisse videtur, Tatianus, *Orat. ad Græcos*, cap. 63, p. 140, edit. Oxon.: Μίνως γὰρ, ὁ πάσης προῦχεν νομισθεὶς σοφίας, ἀγγιλοῖα τε καὶ νομοθεσία, ἐπὶ Λυγκέως, τοῦ μετὰ Δαναὸν βασιλεύσαντος, γέγονεν, ἑνδεκάτῃ γενεᾷ μετὰ Ἰναχόν. Λυκούργος δὲ πολὺ γεννηθεὶς μετὰ τὴν Ἰλίου ἀλωσιν, πρὸ τῶν Ὀλυμπιάδων ἔτεσιν ἑκατὸν νομοθετεῖ Λακεδαιμονίους. Δράκων δὲ περὶ Ὀλυμπιάδα τριακοστὴν καὶ ἑνάτην εὐρίσκειται γεγονώς, Σόλωνος περὶ μ', Πυθαγόρας περὶ ἕξ'. «Minos igitur, qui omni genere sapientiæ excellere visus est, et ingenio clarus, et legibus latis, sub Lynceo, qui post Danaum regnavit, undecima post Inachum ætate sibi natus. Lycurgus multo post Ilii captivitatem natus, annis centum ante Olympiades Lacedæmoniiis leges præscripsit. Draco circiter tricesimam nonam Olympiadem nascitur, Solon circa quadragesimam, Pythagoras circa sexagesimam secundam.»

(3) Ἐνδεκάτῃ. Hervetus interpres legit ἐν δεκάτῃ, «in decima generatione.» *SYLBURG.*

(4) Ἐκατὸν πενήκοντα. Tatianus, loco jam memorato, ἑκατὸν habet. Itaque deesse in Tatiano «quinquaginta» annos, putavit Jos. Scaliger, in *Chronicum* Eusebii scribens, ad annum ab Abrahamo mcccxxii. Econtra vero adnotat ad Tatianum Fronto Ducaeus, eundem ex Clemente p. 528 Dieuchidam citasse: Διευχίδας γὰρ ἐν τετάρτῳ Μεγαρικῶν περὶ τὸ διακοσιοστὸν ἐνενηκοστὸν ἔτος ὑστερον τῆς Ἰλίου ἀλώσεως τὴν ἀκμὴν Λυκούργου φέρει· nimirum anno mcccxxv ab Abrahamo, qui tantum quinquennio distat ab anno mcccxx, in quo Eusebii *Chronicum* vult Lycurgum floruisse; ut Tatiani lectio, quæ centum annis tantum vult eum præcessisse Olympiades, eum refert ad annum mclxi. Denique, apud Eusebium lib. x *De præpar. Evangel.*, cap. 3, pag. 291 eodem modo legitur, πολὺ μετὰ τὴν Ἰλίου γεννηθεὶς ἄλωσιν πρὸ τῶν Ὀλυμπιάδων ἔτεσιν ἑκατὸν. Itaque nihil est necesse, ut annos illos quinquaginta textui Tatiani adjungamus. » Hæc ille.

(5) Ἡρώων. De heroi inventione memin't etiam

cim. Præterea aiunt Phanotheam, Icarii uxorem, invenisse heroicum hexametrum; alii vero The-
min, unam ex Titanidibus. Didymus autem, in libro *De philosophia Pythagorica*, refert Theanu Crotoniatidem, primam ex muliegbus esse philosophatam et scripsisse poemata. Græca itaque philosophia, ut aliqui quidem, casu utcunque et obscure veritatem, sed non omnem assequitur; ut alii autem volunt, instituta est a diabolo. Nonnulli autem universam philosophiam quasdam potestates e cælo delapsas inspirasse existimant. Quod si non comprehendit quidem Græca philosophia veritatis magnitudinem, et est adhuc imbecilla ad mandata Domini exsequenda, at maxime regali quidem doctrinæ viam præparat, utcunque castigans, et mores prius formans, et ad suscipiendam veritatem confirmans eum qui opinatur esse Providentiam.

Αρίου, οὐ δὲ, Θέμιν, μίαν τῶν Τιτανίδων, εὐρεῖν. Δίδυμος δ' ἐν τῷ *Περὶ Πυθαγορικῆς φιλοσοφίας* Θεανὸν τὴν Κροτωνιάτιν πρώτην γυναικῶν φιλοσοφῆσαι καὶ ποιήματα γράψαι, ἱστορεῖ. Ἡ μὲν οὖν Ἑλληνικὴ φιλοσοφία, ὡς μὲν τινες, κατὰ περίπτωσιν ἐπιήβολος τῆς ἀληθείας ἀμηγέπη, ἀμυδρῶς τε, καὶ οὐ πάσης, γίνεται· ὡς δὲ ἄλλοι βούλονται, ἐκ τοῦ διαβόλου τὴν κίνησιν ἴσχει. Ἔνιοι δὲ δυνάμεις τινὰς ὑποβεθηχίας ἐμπνεῦσαι τὴν πᾶσαν φιλοσοφίαν ὑπελήφασιν. Ἄλλ' εἰ μὲν μὴ καταλαμβάνει (6) ἡ Ἑλληνικὴ φιλοσοφία τὸ μέγεθος τῆς ἀληθείας, ἔτι δὲ ἐξασθενεῖ πράττειν τὰς κυριακάς ἐντολάς, ἀλλ' οὖν γε προκατασκευάζει τὴν ὁδὸν τῆ βασιλικωτάτης διδασκαλίᾳ, ἀμηγέπη σωφρονίζουσα, καὶ τὸ ἕθος προτυπούσα, καὶ προστύφουσα εἰς παραδοχὴν τῆς ἀληθείας τὴν Πρόνοιαν δοξάζοντα.

CAPUT XVII.

De illo dicto Salvatoris: « Omnes qui me præcesserunt fures erant et latrones. »

At, inquit, scriptum est, « Omnes qui fuerunt ante adventum Domini, sunt fures et latrones ». Omnes ergo, qui in Logo sunt (hi autem sunt etiam, qui fuerunt ante susceptam a Logo carnem), exaudiuntur generaliter. Sed propheta quidem, ut qui a Domino fuerunt missi et inspirati, non erant fures, sed ministri. Dicit itaque Scriptura: « Misit sapientia servos suos, convocans cum alto præconio in craterem vini ». Philosophia autem non missa est a Domino, sed venit, inquit, furto surrepta, vel a fure donata. Aliquis igitur, sive potestas, sive angelus, qui veritatis ali-

Ναί, φασίν, γεγράφθαι, « Πάντες (7) οἱ πρὸ τῆς παρουσίας τοῦ Κυρίου κλέπται εἰσὶ καὶ λησταί. » Πάντες μὲν οὖν οἱ ἐν Λόγῳ (οὗτοι δὲ οἱ πρὸ τῆς τοῦ Λόγου σαρκώσεως), ἐξακούονται καθολικώτερον. Ἄλλ' οἱ μὲν προφῆται, ἅτε ἀποσταλέντες καὶ ἐμπνευσθέντες ὑπὸ τοῦ Κυρίου, οὐ κλέπται, ἀλλὰ διάκονοι. Φησὶ γοῦν ἡ Γραφή: « Ἀπέστειλεν ἡ σοφία (8) τοὺς ἑαυτῆς δούλους, συγκαλοῦσα μετὰ ὑψηλοῦ κηρύγματος ἐπὶ κρατῆρα οἴνου. » Φιλοσοφία δὲ οὐκ ἀπεστάλη ὑπὸ Κυρίου, ἀλλ' ἦλθε, φησὶ, κλεπτεῖσα, ἢ παρὰ κλέπτου δοθεῖσα· εἶτ' οὖν δυνάμεις, ἢ ἄγγελος (9), μαθὼν τε τῆς ἀληθείας, καὶ μὴ κατα-

^a Joan. x, 8. ^b Prov. ix, 3.

Plerarchus lib. *Περὶ τοῦ μὴ χρῆν ἔμμετρα τὴν ἔν Πιθλιαν*, p. 621. Ἔνιοι δὲ καὶ πρῶτον φασίν ἤρπον ἐντεῦθα (ἔμπερ ἐν τῷ τῶν Μουσῶν ἱερῷ) μέτρον ἐκουσθῆναι· Συμφέρετε περὰ οἰωνοί, κηρὸν τε μέλισσαι. H. SILBURG.

(6) *Εἰ μὲν μὴ καταλ.* H. ms. εἰ καὶ καταλαμβ.

(7) *Πάντες.* Respicit Christi dictum, Joan. x, 8: Πάντες, ὅσοι πρὸ ἐμοῦ ἦλθον, κλέπται εἰσὶ καὶ λησταί· ἀλλ' οὐκ ἤκουσαν αὐτῶν τὰ πρόβατα. Conf. quæ adnotata sunt ad principium *Strom.* II.

(8) *Ἡ σοφία.* Adjectum est ex præcedente com. Mox οἴνου abest a Proverbo.

(9) *Ἄγγελος.* Clemens superius memoravit, nonnullos fuisse, qui diabolum philosophiæ auctorem existimarent, *Strom.* I, cap. 16, sub finem. Putarunt enim e veteribus non pauci, angelos malos sive feminarum amore captos, sive ut homines in errores traherent, varias illis artes ac disciplinas revelasse. Tatianus *Orat. ad Græc.*, p. 28, 29: Ὑπόθεσις δὲ αὐτοῖς τῆς ἀποστασίας οἱ ἄνθρωποι γίνονται. Διάγραμμα γὰρ αὐτοῖς ἀτροθεσίας ἀναδείξαντες, ὡσπερ οἱ τοῖς κύβοις παίζοντες, τὴν εἰμαρμένην εἰσηγήσαντο λίαν ἄδικον. « Defectionis occasio ipsis et scopus sunt homines. Figuras enim positionis siderum hominibus ostendentes, tanquam in tesserarum ludo, fatum, rem prorsus iniquam, introduxerunt. » Hermias philosophus cum Tatiano editus, p. 213, 214: Δοκεῖ γὰρ μοι (σοφία) τὴν ἀρχὴν εἰληφέναι ἀπὸ τῆς τῶν ἀγγέλων ἀποστασίας· « Videtur enim mihi sapientia ab angelorum defectione principium habuisse. » Tertullianus *Apolog.* cap. 35: « Qui astrologos, et aruspices, et augures, et

magos de Cæsarum capite consultant, quas artes, ut ab angelis desertoribus proditas, et a Deo interdicitas, ne suis quidem causis adhibent Christiani. » Idem *De idololatr.* cap. 9. « Angelos esse illos desertores, amatores feminarum, proditores hujus curiositatis (astrologiæ), proinde quoque damnatos a Deo. » Idem *De cultu femin.* lib. I, cap. 2: « Nam et illi, qui ea constituerunt, damnati in pœnam mortis deputantur: illi scilicet angeli, qui ad filias hominum de cælo ruerunt, ut hæc quoque ignominia feminæ accedat. Nam et cum materias quasdam bene occultas, et artes quasdam non bene revelatas, sæculo multo magis imperito prodidissent (siquidem et metallorum opera nudaverant, et herbarum ingenia traduxerant, et incantationum vires provulgaverant, et omnem curiositatem usque ad stellarum interpretationem designaverant), proprie et quasi peculiariter feminis instrumentum istud muliebri gloria contulerunt, lumina lapillorum, quibus monilia variantur; et circulos ex auro, quibus brachia arctantur, et medicamenta ex fuce, quibus lanæ colorantur; et illum ipsum nigrum pulverem, quo oculorum exordia produciuntur. » Clemens postea *Strom.* v, p. 550: Οἱ ἄγγελοι ἐκεῖνοι, οἱ τῶν ἄνω κληρῶν εἰληγότες, κατολισθήσαντες εἰς ἡδονὰς, ἐξεῖπον τὰ ἀπόρρητα ταῖς γυναιξίν, ὅσα τε εἰς γνώσιν αὐτῶν ἀφίχτο, κρυπτόντων τῶν ἄλλων ἀγγέλων, μᾶλλον δὲ τηρούντων εἰς τὴν τοῦ Κυρίου παρουσίαν. Conf. *Strom.* vi, p. 693: *Pædag.*, lib. III, c. 2 extremum, et quæ ibi adnotata sunt. Porro his aliisque hujusmodi opinionibus originem præbuisse videtur Enochi liber supposititiuus, qui *Spicileg. Patrum* sæc. I a Joan. Græbio editi pag.

μείνας ἐν αὐτῇ, ταῦτα ἐνέπνευσε καὶ κλέψας εἰδού-
 ξεν, οὐχὶ μὴ εἰδότης τοῦ Κυρίου, τοῦ καὶ τὰ τέλη
 τῶν ἐσομένων πρὸ καταβολῆς τοῦ ἑκαστὸν εἶναι
 ἐγνωκότος, ἀλλὰ μὴ κωλύσαντος. Ἔιχε γάρ τινα ὠφέ-
 λαιαν τότε ἢ εἰς ἀνθρώπους ἐρχομένη κλοπῆ, οὐ τοῦ
 ὑφελομένου τὸ συμφέρον σκοπομένου, κατευθυ-
 νούσης δὲ εἰς τὸ συμφέρον τῆς Προνοίας τὴν ἔκθασιν
 τοῦ τολμήματος. Οἶδα πολλοὺς ἀδιαλείπτως ἐπιφρο-
 σμένους ἡμῖν, καὶ τὸ μὴ κωλύον αἴτιον εἶναι λέγοντας·
 φασὶ γὰρ αἴτιον εἶναι κλοπῆς τὸν μὴ φυλάξαντα, ἢ
 τὸν μὴ κωλύσαντα· ὡς τοῦ ἐμπρησμοῦ, τὸν μὴ
 σβέξαντα τὸ δεινὸν ἀρχόμενον· καὶ τοῦ ναυαγίου,
 τὸν κυβερνήτην, μὴ στείλαντα τὴν θόδον. Αὐτίκα
 κολάζονται πρὸς τοῦ νόμου οἱ τούτων αἴτιοι· ὅ γὰρ
 κωλύσαι (10) δύναμις ἦν, τούτῳ καὶ ἡ αἰτία τοῦ
 συμβαίνοντος προσάπτεται. Φαμὲν δὴ πρὸς αὐτοὺς,
 τὸ αἴτιον ἐν τῷ ποιεῖν καὶ ἐνεργεῖν καὶ δρᾶν νοεῖ-
 σθαι· τὸ δὲ μὴ κωλύον, κατὰ γε τοῦτο ἀνερέργητον
 εἶναι. Ἐτι τὸ μὲν αἴτιον πρὸς τῇ ἐνεργείᾳ ἐστὶ· κα-
 θ' ἄπερ ὁ μὲν ναυπηγὸς πρὸς τὴ γίνεσθαι τὸ σκάφος· ὁ
 δὲ οἰκοδόμος πρὸς τὸ ἐκτίσθαι (11) τὴν οἰκίαν· τὸ
 δὲ μὴ κωλύον κεχώριται τοῦ γινόμενου· διὰ τοῦτο
 γοῦν ἐπιτελεῖται, ὅτι τὸ κωλύσαι δυνάμενον οὐκ ἐνε-
 ργεῖ, οὐδὲ κωλύει· τί γὰρ ἐνεργεῖ ὁ μὴ κωλύων;
 Ἦδη δὲ καὶ εἰς ἀπέμφασιν αὐτοῖς ὁ λόγος χωρεῖ, εἰ
 γε τῆς τρώσεως, οὐχὶ τὸ βέλος, ἀλλὰ τὴν ἀσπίδα τὴν
 μὴ κωλύσαντα τὸ βέλος διελθεῖν, αἰτιάσονται· οὐδὲ
 γὰρ τὸν κλέπτην, ἀλλὰ τὸν μὴ κωλύσαντα τὴν κλο-
 πὴν καταμέμφονται. Καὶ τὰς ναῦς τοίνυν τῶν Ἑλ-
 λήνων μὴ τὸν Ἐκτορα ἐμπρῆσαι λεγόντων (12), ἀλλὰ
 τὸν Ἀχιλλέα· διότι κωλύσαι τὸν Ἐκτορα δυνάμε-
 νος, οὐ κεκώλυκεν· ἀλλ' ὁ μὲν διὰ μῆνιν (ἐπ' αὐτῷ
 δὲ ἦν (13) καὶ μνησίν, καὶ μῆ)· καὶ μὴν οὐκ ἀπεῖρξε τὸ
 πῦρ, καὶ ἰσως συναίτιος· ὁ δὲ διάβολος, αὐτεξούσιος ὢν,
 καὶ μετανοῆσαι οἶός τε ἦν (14) καὶ κλέψαι· καὶ ὁ
 αἴτιος αὐτὸς τῆς κλοπῆς, οὐχ ὁ μὴ κωλύσας Κύριος.
 Ἄλλ' οὐδ' ἐπιπλαθῆς ἢ δόσις ἦν, ἵνα ἡ κώλυσις
 παρέλθῃ. Εἰ δὲ χρὴ ἀκριβολογεῖσθαι πρὸς αὐτοὺς,
 ἴστωσαν τὸ μὲν μὴ κωλυτικὸν (15), ὅπερ φαμὲν ἐπὶ
 τῆς κλοπῆς γεγενῆσθαι, μὴδ' ὅλως αἴτιον εἶναι· τὸ δὲ
 κωλυτικὸν ἐνέχεσθαι τῷ τοῦ αἰτίου ἐγκλήματι. Ὅ
 γὰρ προσσιζῶν αἴτιός ἐστι τῷ προσσιζομένῳ τοῦ
 μὴ τιτρώσκεισθαι, κωλύων τὸ τρωθῆναι αὐτόν. Καὶ
 τῷ Σωκράτει τὸ δαιμόνιον αἴτιον ἦν, οὐχὶ μὴ κω-
 λῶν.

✠ P. 367-368 ED. POTTER, 310-311 ED. PARIS.

350, de quodam lapsu angelo hæc continet: Ἐδίδ-
 αξε γὰρ τὰ μυστήρια; καὶ ἀπεκάλυψε τῷ αἰῶνι τὰ
 ἐν οὐρανῷ· ἐπιτηδεύουσι δὲ τὰ ἐπιτηδεύματα αὐτοῦ,
 εἰδέναι τὰ μυστήρια, τολμῶσιν οἱ υἱοὶ τῶν ἀνθρώ-
 πων. « Secreta palam fecit, et ista, quæ in cœlis
 occulta erant, sæculo revelavit. Genium ejus stu-
 dent assequi, et arcana quæque perscrutari non
 verentur filii hominum. » Sequuntur hac de re alia
 non pauca, quæ perscribere nimis longum esset.
 (10) Ὅ γὰρ κωλύσαι. Paulus J. C. in l. Nullum,
 109, de regul. Juris; et l. Culpa 50, eodem. R. In-
 fra eadem disputatio repetitur, p. 333. SYLBURG.

(11) Ἐκτίσθαι. F. rectius πτίξεσθαι, præc. tem-
 pore, ut in præced. membro γίνεσθαι. SYLBURG.

(12) Δεγνῶνται. Imperative dictum pro λεγέτω-
 σαν, « dicant. » SYLBURG.

(13) Ἦν. A. cum Herveto interprete negative
 legit οὐκ ἦν, « in ejus potestate non erat. » Qua ad-
 ditione non video quid opus sit: nemo enim coge-

A quid didicit, ~~et~~ in ea non mansit, hæc inspiravit, et
 furto surrepta docuit; hoc faciens, non quod ne-
 scierit Dominus, qui fines eorum, quæ futura sunt,
 novit ante constitutionem uniuscujusque essentia,
 sed quod non prohibuerit. Tunc enim aliquam ha-
 buit utilitatem furto, quod redibat ad homines,
 non quod is, qui surripuit, utile sibi proponeret,
 sed Providentia ad utile dirigeret istius facinoris
 eventum. Scio multos in nos assidue insurgere, et
 id, quod non prohibet, causam esse dicere. Furti
 enim causam esse dicunt 134 eum, qui non ser-
 vavit, vel eum, qui non prohibuit: quemadmodum
 incendii, eum, qui ignem non exstinxit incipientem;
 et naufragii, gubernatorem, qui velum non con-
 traxerit. Jam vero puniuntur a lege, qui horum

B causæ sunt: nam in cujus potestate erat situm
 prohibere, in eum ejus, quod accidit, culpa confer-
 tur. Ad hos autem dicimus, quod in faciendo, ope-
 rando, et agendo, causa cognoscatur: id autem,
 quod non prohibet, hoc ipso remotum est ab ope-
 ratione. Præterea causa quidem versatur in ope-
 ratione; quemadmodum navis ædificator in fabrican-
 da scapha; domus autem ædificator, in ædis con-
 structione: id autem, quod non prohibet, ab eo,
 quod fit, separatum est. Propterea ergo perfici-
 tur, quod id, quod potest prohibere, non operatur,
 nec prohibet. Quid enim operatur, qui non prohi-
 bet? Jam vero ad absurdum quoque redit id, quod
 ab eis dicitur: siquidem vulneris causam esse di-
 cent, non telum, sed clypeum, qui non prohibuit,
 quominus telum pervaderet. Neque igitur furem,
 sed eum, qui furtum non prohibuit, reprehendent.

C Alioqui Græcorum quoque naves non Hectorem
 dicant combussisse, sed Achilleum; quoniam cum
 prohibere posset Hectorem, non prohibuit. Sed ille
 quidem propter iram (in ejus autem potestate erat
 irasci, vel non irasci), et ignem non prohibuit, et
 forte adjuvans causa fuit: diabolus autem cum li-
 berum ~~✠~~ haberet arbitrium, et duci posset pœnitentia
 et furari, ipse quoque furti causa est, non au-
 tem Dominus, qui non prohibuit. Sed nec noxium
 erat donum, ut accederet prohibitio. Quod si ac-
 curate adversus eos agendum est, sciant id quidem,
 quod non prohibet, quod in furto factum esse di-

D bat Achilleum vel irasci, vel non irasci: sed utrum-
 que in ejus arbitrio erat positum. SYLBURG.

(14) Μετανοῆσαι οἶός τε ἦν. Eandem sententiam
 postea defendisse Origenem, Clementis discipulum,
 satis notum est.

(15) Τὸ μὲν μὴ κωλύει. Similia dicit infra Strom.
 iv, p. 508 et Strom. viii p. 784, 785: Τὸ μὴ κωλύον
 ἀνερέργητόν ἐστιν· διὸ οὐκ ἐστὶν αἴτιον τὸ μὴ κω-
 λῶν, ἀλλὰ τὸ κωλύον· ἐν γὰρ τῷ ἐνεργεῖν καὶ
 δρᾶν τι τὸ αἴτιον νοεῖται. Ἐτι τὸ μὴ κωλύον
 κεχώριται τοῦ γινόμενου· τὸ δὲ αἴτιον πρὸς τὸ
 γινόμενον. Οὐκ ἂν οὖν εἴη αἴτιον τὸ μὴ κωλύον. « Id,
 quod non prohibet, non operatur: quocirca non
 est causa id, quod non prohibet, sed id, quod prohi-
 bet; nam in agendo, et operando causa dicitur.
 Præterea quod non prohibet, separatum est ab eo
 quod fit; causa autem ad id quod fit refertur.
 Non erit ergo causa id quod non prohibet. » Quod
 a latis etiam exemplis ibidem probat.

cinus, nullo modo esse causam; in id autem quod prohibet, causam culpamque conferri. Qui enim clypeo protegit, ei, qui protegitur, causa est, ne sauciatur, prohibens ipsum sauciari. Et Socrati dæmonium causa erat, non prohibens, sed adhortans, etsi non adhortaretur. Sed nec laudes, nec vituperationes, nec honores, nec supplicia justa sunt, si anima non habeat liberam potestatem et appetendi et abstinendi, sed sit vitium involuntarium. Unde qui prohibuit quidem, causa est; qui autem non prohibuit atque impediit, liberam animæ electionem juste iudicat: ut vel maxime quidem, Deus nobis non sit causa vitii. Quoniam autem libera electio et appetitio peccata primum inchoat, falsa autem nonnunquam dominatur opinio, a qua, cum ignorantia et imperitia sit, recedere negligimus, jure infliguntur supplicia. Febre enim est involuntarium, sed cum quis per se et propter suam intemperantiam febrierit, eum reprehendimus. Utpote cum involuntarium jam sit malum: nemo enim malum eligit, quatenus malum, sed abductus ab ea, quæ inest in ipso, voluptate, id bonum ratus, suscipiendum existimat. Quæ cum ita se habeant, et liberari ab ignoratione, et a mala et delectabili electione, et ante omnia non assentiri fallacibus illis phantasiis et visis, situm est in nostra potestate. « Latro » autem et « fur » dicitur diabolus, qui prophetis pseudopropheta admiscuit, tanquam frumento zizania. « Omnes » ergo, « qui fuerunt ante Dominum, fures et latrones »: non absolute autem omnes homines, sed omnes pseudoprophetae, et omnes, qui non proprie ab ipso missi sunt. Habuerunt autem pseudoprophetae quoque furtum, quod prophetae dicerentur: cum prophetae quidem essent, sed ejus, qui est mendax. Dicit enim Dominus: « Vos ex patre vestro diabolo estis, et desideria patris vestri vultis facere. Ille homicida erat ab initio, et in veritate non stetit, quoniam non est in ipso veritas. Cum locutus fuerit falsum, ex propriis loquitur, quoniam mendax est, et pater ejus » b. » In falsis autem vera quoque aliqua dicebant pseudoprophetae. Et ii revera pro-

✕ P. 369 ED. POTTER, 312 ED. PARIS. ~ a Joan. x, 8. b Joan. viii, 44.

(16) *Ὀὐχὶ μὴ κωλύον, ἀλλὰ προτρέπον.* Lowthius D p. 334. Similia apud Platonem occurrunt in *Socratis apolog.* p. 30.
(17) *Περὶ αὐτῶν.* Etiam accusativo casu legi potest *περὶ αὐτό.* SYLBURG.
(18) *Ἰμῶν.* Abest a Joan.
(19) *Ἀληθῆ.* Quod falsi prophetae vera quaedam falsis miscuerint, notarunt etiam scriptor *Recognit.* lib. iv, c. 21, 22, et lib. viii, c. 60, pseudo-Ambrosius ad I Thess. v, 21, et pseudo-Chrysostomus ad Matth. vii, 21. Conf. Maimonides *De fundamentis legis*, cap. 10, n. 3.
(20) *Ἄγγελος τῆς μετ.* De hoc angelo conf. quæ adnotavit Cotelerius ad *Hermæ Past.* lib. ii, c. 1, p. 85 edit. Amstelod.
(21) *Τινὰ.* Hæc Latine exstant apud *Hermam, Pastor.* lib. ii, mand. 10, p. 97: « Quaedam autem verba vera loquitur. Diabolus implet eum spiritu suo, ut deiciat aliquem ex justis. » Ubi ζῆξαι, quod Herveto est « frangere, » melius explicatur « deji- cere. » Est enim verbum athletic ac bellatoribus

λύον, ἀλλὰ προτρέπον (16), εἰ καὶ μὴ προτρέπεν. Οὐτε δὲ οἱ ἔπαινοι, οὐτε οἱ φόβοι, οὐθ' αἱ τιμαὶ, οὐθ' αἱ κολάσεις δίκαιαι, μὴ τῆς ψυχῆς ἐχούσης τὴν ἐξουσίαν τῆς ὁρμῆς καὶ ἀφορμῆς, ἀλλ' ἀκούσους τῆς κακίας οὐσίας. Ὅθεν ὁ μὲν κωλύσας αἴτιος· ὁ δὲ μὴ κωλύσας τὴν αἴρεσιν τῆς ψυχῆς κρίνει δικαίως· ἴν' ὅτι μάλιστα ὁ θεὸς μὲν ἡμῖν κακίας ἀνάτιος. Ἐπεὶ δὲ τῶν ἀμαρτημάτων προαίρεσις καὶ ὁρμὴ κατάρχει, διημαρτημένη δὲ ὑπὸ ληψίς ἐσθ' ὅτε κρατεῖ, ἧς ἀγνοίας καὶ ἀμαθίας οὐσίας ὀλιγωροῦμεν ἀποστῆναι, εἰκότως αἱ κολάσεις. Καὶ γὰρ τὸ πυρέττειν ἀκούσιον, ἀλλ' ὅταν δι' ἑαυτὸν τις καὶ δι' ἀκρασίαν πυρέττη, αἰτιώμεθα τοῦτον. Ὡς δὲ καὶ τῆς κακίας ἀκούσους οὐσίας· οὐ γὰρ αἰρεῖται τις κακὸν, ἢ κακὸν· τῆ δὲ περὶ αὐτῶ (17) ἡδονῆ συναπαγόμενος, ἀγαθὸν ὑπολαθῶν, ληπτὸν ἡγείται. Ἄν οὕτως ἐχόντων, τὸ ἀπαλλάττεσθαι τῆς τε ἀγνοίας, τῆς τε αἰρέσεως τῆς φαύλης καὶ ἐπιτεροῦς, καὶ πρὸ τούτων τὸ μὴ συγκατατίθεσθαι ταῖς ἀπατηλαῖς ἐκείναις φαντασίαις, ἀπόκειται ἐφ' ἡμῖν. Ἐρηστῆς δὲ καὶ κλέπτῆς » ὁ διάβολος λέγεται, ψευδοπροφήτας ἐγκαταμίξας τοῖς προφήταις, καθάπερ τῷ πυρὶ τὰ ζιζάνια· Ἐ πάντες οὖν οἱ πρὸ Κυρίου κλέπται καὶ λησταί· οὐχ ἀπλῶς πάντες ἄνθρωποι, πάντες δὲ αἱ ψευδοπροφήται, καὶ πάντες οἱ μὴ κυρίως ὑπ' αὐτοῦ ἀποσταλέντες. Εἶχον δὲ καὶ οἱ ψευδοπροφήται τὸ κλέμμα τὸ νομα τὸ προφητικὸν, προφήται ὄντες, ἀλλὰ τοῦ ψεύστου. Λέγει γὰρ ὁ Κύριος· Ἰμεῖς ἐκ τοῦ πατρὸς ὑμῶν (18) τοῦ διαβόλου ἐστὲ, καὶ τὰς ἐπιθυμίας τοῦ πατρὸς ὑμῶν θέλετε ποιεῖν. Ἐκεῖνος ἀνθρωποκτόνος ἦν ἀπ' ἀρχῆς, καὶ ἐν τῇ ἀληθείᾳ οὐχ ἔστηκεν, ὅτι οὐκ ἔστιν ἀλήθεια ἐν αὐτῷ. Ὅτ' ἂν λαλῆ τὸ ψεῦδος, ἐκ τῶν ἰδίων λαλεῖ· ὅτι ψεύστης ἐστὶ, καὶ ὁ πατὴρ αὐτοῦ. Ἐν δὲ τοῖς ψεύδεσι καὶ ἀληθῆ (19) τινα ἔλεγον οἱ ψευδοπροφήται. Καὶ τῶ ὄντι οὗτοι ἐν ἐκστάσει » προσηφτεύον, ὡς ἂν ἐ ἀποστάτου » διάκονοι. Λέγει δὲ καὶ ὁ Ποιμὴν, ὁ ἄγγελος τῆς μετανοίας (20), τῷ Ἐρμῆ περὶ τοῦ ψευδοπροφήτου· Ἐ τινὰ (21) γὰρ ῥήματα ἀληθῆ λαλεῖ· ὁ γὰρ διάβολος αὐτὸν πληροῖ τῶ ἑαυτοῦ πνεύματι, εἰ τινα δυνήσεται ῥῆξαι τῶν δικαίων. Ἐ πάντα μὲν οὖν οικονομεῖται ἄνωθεν εἰς καλὸν, ἕνα γνωρισθῆ διὰ τῆς Ἐκκλησίας ἡ πολυποικίλος σοφία τοῦ

Θεῶδ, κατὰ πρόγνωσιν (22) τῶν αἰώνων, ἦν ἐποίη- A
 σεν ἐν Χριστῷ· τῷ Θεῷ δὲ οὐδὲν ἀντίκειται, οὐδὲ
 ἐναντιοῦται τι αὐτῷ, Κυρίῳ καὶ παντοκράτορι ὄντι.
 Ἀλλὰ καὶ αἱ τῶν ἀποστατησάντων (23) βουλαὶ τε καὶ
 ἐνέργειαι, μερικαὶ οὐσαι, γίνονται μὲν ἐκ φαύλης
 διαθέσεως, καθάπερ καὶ αἱ νόσοι αἱ σωματικαί· κυ-
 βερνῶνται δὲ ὑπὸ τῆς καθόλου προνοίας ἐπὶ τέλος
 ὑγιεινὸν, κὰν νοσοποῖς ἢ ἡ αἰτία. Μέγιστον γοῦν
 τῆς θείας προνοίας, τὸ μὴ ἔασαι τὴν ἐξ ἀποστάσεως
 ἐκουσίου φεῖσαν κακίαν ἀχρηστον καὶ ἀνωφελῆ μέ-
 κειν, μηδὲ μὴν κατὰ πάντα βλαβεράν αὐτὴν γενέσθαι·
 τῆς γὰρ θείας σοφίας, καὶ ἀρετῆς, καὶ δυνάμεως
 ἔργον ἐστὶν οὐ μόνον τὸ ἀγαθοποιεῖν (φύσις γάρ, ὡς
 εἰπεῖν, αὐτὴ τοῦ Θεοῦ, ὡς τοῦ πυρὸς τὸ θερμαίνειν,
 καὶ τοῦ φωτὸς τὸ φωτίζειν)· ἀλλὰ καὶ κέρεινον μάλιστα,
 τὸ διὰ κακῶν τῶν ἐπινοηθέντων πρὸς τινων, ἀγαθόν B
 τι καὶ χρηστὸν τέλος ἀποτελεῖν, καὶ ὠφελίμως τοῖς
 δοκοῦσι φαύλοις χρῆσθαι, καθάπερ καὶ τῷ ἐκ πει-
 ρασμοῦ μαρτυρίῳ. Ἔστιν οὖν κὰν φιλοσοφίᾳ τῇ κλα-
 πείῳ, καθάπερ ὑπὸ Προμηθέως, πῦρ ὀλίγον εἰς φῶς
 ἐπιτήδειον χρησίμως ζωπυρούμενον, ἕχθος τι σοφίας
 καὶ κινήσις παρὰ Θεοῦ. Ταῦτα (24) δ' ἂν εἶεν « κλέ-
 πται καὶ λησταὶ » οἱ παρ' Ἑλλήσι φιλόσοφοι, καὶ πρὸ
 τῆς τοῦ Κυρίου παρουσίας παρὰ τῶν Ἑβραϊκῶν προ-
 φησιῶν μέρη τῆς ἀληθείας οὐ κατ' ἐπίγνωσιν λαβόντες,
 ἀλλ' ὡς ἴδια σφετερισάμενοι δόγματα· καὶ τὰ μὲν
 παραχαράξαντες, τὰ δὲ ὑπὸ περιεργίας ἀμαθῶς σο-
 φισάμενοι, τὰ δὲ καὶ ἐξευρόντες· ἴσως γὰρ καὶ
 « πνεῦμα αἰσθήσεως (25) » ἐσχίκασι. Ὁμολόγησε
 δὲ καὶ Ἀριστοτέλης τῇ Γραφῇ, κλεπτικὴν σοφίας C
 τὴν σοφιστικὴν εἰπὼν, ὡς προεμνήσαμεν. Ὁ δὲ
 Ἀπόστολος « Ἄ καὶ λαλοῦμεν, λέγει, οὐκ ἐν διδα-
 κτοῖς ἀνθρωπίνης σοφίας λόγοις, ἀλλ' ἐν διδακτοῖς
 πνεύματος. » Ἐπὶ μὲν γὰρ τῶν προφητῶν « Πάντες,
 φησὶν, ἐκ τοῦ πληρώματος αὐτοῦ ἐλάβομεν » δηλον-
 ότι τοῦ Χριστοῦ. Ὡστε οὐ κλέπται οἱ προφήται.
 « Καὶ ἡ διδασχὴ ἡ ἐμῆ (26), οὐκ ἐστὶν ἐμῆ, ὁ Κύριος
 λέγει, ἀλλὰ τοῦ πέμψαντός με Πατρός· » ἐπὶ δὲ τῶν
 κλεπτόντων, « Ὁ δὲ ἀφ' ἑαυτοῦ, φησὶ, λαλῶν τὴν δό-
 ξαν τὴν ἴδιαν ζητεῖ. » Τοιοῦτοι δὲ οἱ Ἕλληνες,
 « φίλαστοι καὶ ἀλαζόνες. » Σοφοῦς δὲ αὐτοὺς λέγουσα
 ἡ Γραφή, οὐ τοὺς ἔντως σοφοὺς διαβάλλει, ἀλλὰ τοὺς
 δοκῆσαι σοφοῦς.

ostendimus. Apostolus autem : « Quæ etiam loquimur, inquit, non in doctis humanæ sapientiæ
 verbis, sed in doctrina spiritus e. » De prophetis enim : « Omnes, inquit, de plenitudine ejus acci-
 pimur d, » Christi scilicet. Quare non sunt fures prophetæ. « Et doctrina mea, non est mea, inquit,
 Dominus, sed ejus, qui misit me, Patris. » Et de
 gloriam propriam quærit e. » Tales autem sunt Græci, « seipsos amantes, elati f. » Sapientes au-
 tem eos dicens Scriptura, non reprehendit eos qui sunt vere sapientes; sed eos qui sibi videntur.

✱ P. 370 ED. POTTER, 313 ED. PARIS. a Ephes. III, 10, 11. b Exod. xxviii, 3. c I Cor.
 II, 13. d Joan. I, 16. e Joan. vii, 16, 18. f II Tim. III, 2.

notissimum, apud quos ῥῆξι est καταβαλεῖν, ut
 exp. Hesychius. Inde epitheta ῥηξίφρων, ῥηξή-
 νωρ, etc.

(22) Πρόγνωσιν. Πρόθεσιν, Ephes.

(23) Ἀποστατησάντων. H. ms., ἀποστησάντων·
 sed verior vulg. lectio; vel etiam brevius, ἀποστάν-
 των. SYLBURG.

(24) Ταῦτα. Si vera est scriptura, subaudienda

præpositio κατὰ aut similis; vel legendum ταύτη. Id.
 (25) Πνεῦμα αἰσθήσεως. Respicere videtur Exod.
 xxviii, 3. Πᾶσι τοῖς σοφοῖς διανοίᾳ, οὐς ἐνέπλησα
 πνεῦμα αἰσθήσεως. Conf. quæ superius dixit auctor
 p. 284 edit. Paris.

(26) Ἡ διδ. ἡ ἐμῆ. Vulg. Bib. Joan. vii brevius,
 ἡ ἐμῆ διδασχὴ. Ab hisdem abest etiam appositivum
 πατρός. SYLBURG.

CAPUT XVI: I.

Illustrat illud dictum Apostoli : « Perdam sapientiam sapientum. »

De his autem dicit : « Perdam sapientiam sapientum, et prudentiam prudentum abolebo. » Infert itaque Apostolus : « Ubi sapiens? ubi scriba? ubi inquisitor hujus sæculi? » nimirum a scribis, hujus sæculi inquisitores, philosophos ex gentibus, distinguens. « Nonne stultam fecit Deus mundi sapientiam? » quod perinde est, ac stultam ostendit, et non veram, ut illi eam esse putabant. Et si roges causam cur sibi viderentur sapientes : « propter cæcitatē cordis ipsorum ^b, » inquit : « Quoniam in sapientia Dei, » ea nempe, quæ per prophetas est annuntiata, « non cognovit mundus per sapientiam, » quæ scilicet loquitur per prophetas, « ipsum, » scilicet Deum, « ipsi Deo visum est per prædicationem stultitiæ, » quæ Græcis scilicet videtur esse stultitia, « salvos facere credentes : Quoniam Judæi, inquit, signa petunt » ad fidem, « Græci autem quærunt sapientiam : » nempe orationes, quæ vocantur ἀναγκαστικά, hoc est, necessario concludentes, et alios scilicet syllogismos. « Nos autem prædicamus Jesum Christum crucifixum, Judæis quidem scandalum ; » quod cum sciant prophetiam, non credant eventui : « Græcis autem stultitiam ; » fabulam enim esse existimant, qui sibi videntur sapientes, quod per hominem Filius Dei loquatur, et Deus habeat filium, et ille sit passus : quo fit, ut nimia sui existimatione præoccupati, credere nolint. Servatoris enim adventus, non stultus fecit, et duros corde, et infideles; sed prudentes, et aptos quibus persuadeatur, et præterea fideles. Verum, qui parere noluerunt, ab eorum, qui obedierunt, voluntaria adhesionē discedendo, ostensi sunt imprudentes, et infideles, et stulti. « Ipsi autem vocatis, Judæis et Græcis, Christus est. Dei virtus, et Dei sapientia ^c. » Num ergo (quod est etiam melius) existimandum est esse negativum illud, « Οὐχὶ ἐμώρανευεν, » Deus sapientiam mundi, » perinde ac οὐκ ἐμώρανευεν, « non stultam fecit, » ne causa duritiei cordis a Deo eis facta videatur « qui stultam fecit sapientiam? » Omnino enim cum sapientes essent, majori culpæ fuere obnoxii, qui prædicationi non crediderunt : voluntaria enim est electio et delectus veritatis. Quinetiam illud : « Perdam sapientiam sapientum, » ejus, quæ contemnitur ac despicitur, barbaræ philosophiæ oppositione dicit illustrasse; sicut etiam lucerna, quæ a sole illustratur, dicitur periisse, eo quod non sit paris ef-

Α Καὶ περὶ τούτων (27) φησὶν, « Ἀπολώ τὴν σοφίαν τῶν σοφῶν, καὶ τὴν σύνεσιν τῶν συνετῶν ἀθετήσω. » Ἐπιφέρει γοῦν ὁ Ἀπόστολος· « Ποῦ σοφός; ποῦ γραμματεὺς; ποῦ συζητητὴς τοῦ αἰῶνος τούτου; » πρὸς ἀντιδιαστολήν τῶν γραμματέων, τοὺς τοῦ αἰῶνος τούτου ζητητάς, τοὺς ἐξ ἔθνων φιλοσόφους, τάξας. « Οὐχὶ ἐμώρανευεν ὁ Θεὸς τὴν σοφίαν τοῦ κόσμου (28); » ἐπίσης τῶ, μωρὰν εἰδείξε, καὶ οὐκ ἀληθῆ, ὡς ἔδοκτο. Κἀν πύθῃ τὴν αἰτίαν τῆς δοξοσοφίας αὐτῶν, « διὰ τὴν πῶρωσιν τῆς καρδίας αὐτῶν, » ἐρεῖ· « ἐπειδὴν ἐν τῇ σοφίᾳ τοῦ Θεοῦ, » τουτέστι διὰ τῶν προφητῶν κατηγγελημένη, « οὐκ ἔγνω ὁ κόσμος διὰ τῆς σοφίας, » τῆς διὰ τῶν προφητῶν λαλοῦσης, « αὐτὸν (29), » δηλονότι τὸν Θεόν· « εὐδόκησεν οὗτος (30) ὁ Θεὸς διὰ τοῦ κηρύγματος τῆς μωρίας, » τῆς δοκούσης Ἑλλῆσιν εἶναι μωρίας, « ὥσται τοὺς πιστεύοντας· ἐπειδὴ Ἰουδαῖοι, φησὶ, σημεῖα αἰτοῦσι· πρὸς πίστιν· Ἑλλῆνες δὲ σοφίαν ζητοῦσι, » τοὺς ἀναγκαστικοὺς καλουμένους λόγους, καὶ τοὺς ἄλλους συλλογισμοὺς δηλονότι· « Ἡμεῖς δὲ κηρύσσομεν Ἰησοῦν (31) Χριστὸν ἐσταυρωμένον· Ἰουδαῖοις μὲν σκάνδαλον, » διὰ τὸ, εἰδὼτας τὴν προφητείαν, μὴ πιστεύειν τῇ ἐκδόσει, « Ἑλλῆσι δὲ μωρίαν· » μυθῶδες γὰρ ἡγούνται οἱ δοκησίστοροι, διὰ τε ἀνθρώπου Ἰῶν Θεοῦ λαλεῖν, ἰδόν τε ἔχειν τὸν Θεόν, καὶ δὴ καὶ πεπονηθέναι τοῦτον· ὅθεν αὐτοῦς ἡ πρόληψις τῆς οἰήσεως ἀναπειθεῖ ἀπιστεῖν. Ἡ γὰρ παρουσία τοῦ Σωτῆρος οὐ μωροὺς ἐποίησε καὶ σκληροκαρδίου, καὶ ἀπιστοὺς, ἀλλὰ συνετοὺς καὶ εὐπειθεῖς, προσέτι πιστοὺς. Ἐδείχθησαν δὲ, ἐκ τῆς τῶν ὑπακουσάντων ἔκουσίου προσκλίσεως χωρισθέντες, οἱ μὴ ἐθέλησαντες πειθεσθαι ἀσύνετοί τε, καὶ ἀπιστοί, καὶ μωροί. « Αὐτοῖς δὲ τοῖς κλητοῖς, Ἰουδαίοις τε καὶ Ἑλλῆσι, Χριστὸς Θεοῦ δύναμις ἐστὶ, καὶ Θεοῦ σοφία· » Μὴ τι οὖν (ὅπερ καὶ ἄμεινον), ἀποφατικῶν ἡγητέον τὸ, « Οὐχὶ ἐμώρανευεν ὁ Θεὸς τὴν σοφίαν τοῦ κόσμου, » ἐπίσης, « Οὐκ ἐμώρανευεν, » ἵνα μὴ ἡ αἰτία τῆς σκληροκαρδίας αὐτοῦς παρὰ τοῦ Θεοῦ φαίνεται γενομένη, « τοῦ μωράνοτος τὴν σοφίαν; » Ἐν πᾶσι γὰρ, καίτοι σοφοὶ ὄντες, ἐν μείζονι αἰτίᾳ γεγόνασιν, μὴ πιστεύσαντες τῷ κηρύγματι· ἔκουστος γὰρ ἦ τε αἵρεσις, ἢ τε τῆς ἀληθείας ἐκλογῆ. Ἀλλὰ καὶ τὸ, « Ἀπολώ τὴν σοφίαν τῶν σοφῶν, » τῇ τῆς καταφρονουμένης ὑπερορωμένης (32) βεβάρου φιλοσοφίας ἀντιπαράθεσι καταλάμψαι φησὶν· ὡς καὶ ὁ λόγος, ὑπὸ τοῦ ἡλίου καταλαμπόμενος· ἀπολωλέναι λέγεται, τῷ μὴ τὴν ἴσιν ἐκτελεῖν ἐνέργειαν. Πάντων τῶν ἀνθρώπων κεκλημένων, οἱ ὑπακούσαι βουληθέντες, « κλητοὶ (33) » ὀνομάσθησαν.

✠ P. 371 ED. POTTER, 314 ED. PARIS. • I Cor. i, 19, 20. ^b Ephes. iv, 18. • I Cor. i, 21-24.

(27) Καὶ περὶ τούτων. Forte καὶ ἐπὶ τούτων, « et de his, » ut paulo supra ἐπὶ τῶν προφητῶν, et ἐπὶ τῶν κλεπόντων. Ἐπὶ autem in hoc loquendi genere magis convenire quam περὶ, liquet etiam ex aliis scriptoribus, præsertim Aristotele. SYLBERG.

(28) Τοῦ κόσμου. Vulg. Bib. I Cor. i, majori emphasi, τοῦ κόσμου τούτου. SYLBERG.

(29) Αὐτόν. Θεόν, I Cor.

(30) Οὗτος. Abest a I Cor. Mox τῆς μωρίας τοῦ κηρύγματος. Ibid.

(31) Ἰησοῦν. Abest a vulg. Bib.

(32) Καταφρονουμένης ὑπερορωμένης. Hic asyn deton est; quale supra notatum p. 126. SYLBERG.

(33) Κλητοί. I Cor. i, 24 : Αὐτοῖς δὲ τοῖς κλητοῖς, Ἰουδαίοις τε καὶ Ἑλλῆσι, Χριστὸν Θεοῦ δύναμιν, καὶ Θεοῦ σοφίαν.

Ὁὐ γὰρ ἐστὶν ἀδικία (34) παρὰ τῷ Θεῷ. Αὐτίκα ἐξ Ἀ
 ἑκατέρου γένους οἱ πιστεύσαντες, οὗτοι ἔλαδς περι-
 εῦσιος (35). » Κάν ταῖς Πράξεις τῶν ἀποστόλων
 εὔροις ἂν κατὰ λέξιν, « Οἱ μὲν οὖν ἀποδεξάμενοι (36)
 τὸν λόγον αὐτοῦ ἐβαπτίσθησαν » οἱ δὲ μὴ θελήσαντες
 πισθεσθαι ἑαυτοὺς ἀπέστησαν δηλαδὴ. Πρὸς τοὺτους
 ἡ προφητεία λέγει· « Κἀν θέλητε, καὶ εἰσακούσητέ
 μου, τὰ ἀγαθὰ τῆς γῆς φάγεσθε· » ἐφ' ἡμῖν κείμενα
 διελέγγουσα καὶ τὴν αἵρεσιν, καὶ τὴν ἐκτροπήν.
 « Θεοῦ » δὲ εἰρηκεν ὁ Ἀπόστολος τὴν κατὰ τὸν Κύ-
 ριον διδασκαλίαν « σοφίαν » ἵνα δεῖξῃ τὴν ἀληθῆ φι-
 λосоφίαν δι' Ἰησοῦ παραδιδόμενῃν. Ἀλλὰ γὰρ καὶ ὁ
 δοκησισοφος παραινέσεις ἔχει τινάς, τὰς παρὰ τῷ
 Ἀποστόλῳ κελευούσας ἔνδύσασθαι τὸν καινὸν ἄν-
 θρωπον τὸν κατὰ Θεὸν κτισθέντα ἐν δικαιοσύνῃ καὶ
 σοιότητι τῆς ἀληθείας. Διὸ ἀποθέμενοι τὸ ψεῦδος, B
 λαλεῖτε ἀλήθειαν. Μὴ δίδοτε τόπον τῷ διαβόλῳ. Ὁ
 κλέπτων μηκέτι κλεπτέτω· μᾶλλον δὲ κοπιᾶτω, ἐρ-
 γασζόμενος τὸ ἀγαθὸν (ἐργάζεσθαι δὲ ἐστὶ τὸ προσ-
 εκπονεῖν ζητοῦντα τὴν ἀλήθειαν· σὺν γὰρ τῇ λογικῇ
 εὐποιᾷ) « ἵνα ἔχητε (37) μεταδοῦναι τῷ χρεῖαν
 ἔχοντι, » καὶ τῆς κοσμητικῆς περιουσίας, καὶ τῆς θείας
 σοφίας. Βούλεται γὰρ ἐκδιδάσκεισθαι τὸν λόγον, καὶ
 εἰς τὰς τραπέζας (38) τὸ ἀργύριον βάλλεσθαι, δεδο-
 κίμασμένον ἀκριβῶς, εἰς τὸ ἐκδανείζεσθαι. Ὅθεν
 ἐπιφέρει· « Λόγος σαπρὸς ἐκ τοῦ στόματος ὑμῶν μὴ
 ἐκπορευέσθω. » Σαπρὸς λόγος οὗτος, ὁ ἐξ οἰήσεως·
 « ἀλλ' ἐλ τις ἀγαθὸς πρὸς οἰκοδομὴν τῆς χρείας, ἵνα
 δῶ χάριν τοῖς ἀκούουσιν. » Ἀγαθοῦ δ' ἂν ἀνάγκη Θεοῦ
 ἀγαθὸν τὸν λόγον. Πῶς δὲ οὐκ ἀγαθὸς ὁ σῶζων; C
 audientibus c. » Boni autem Dei, bonum sit verbum
 quod saluum facit?

CAPUT XIX.

Philosophos aliquam veritatis partem percepisse probat.

Ἐπει οὖν μαρτυροῦνται ἀληθῆ τινα δογματίζεσθαι
 καὶ Ἕλληνας, ἔξεστι κἀντεῦθεν σκοπεῖν. Ὁ Παῦλος
 ἐν ταῖς Πράξεσι τῶν ἀποστόλων ἀναγράφεται λέγων
 πρὸς τοὺς Ἀρεοπαγίτας· « Δεισιδαίμονεστέρους ὑμᾶς
 θεωρῶ· διερχόμενος γὰρ καὶ ἱστορῶν (39) τὰ σε-
 δάσματα ὑμῶν, εὔρον βωμῶν, ἐν ᾧ ἀνεγέγραπτο,
 Ἀγνωστῷ Θεῷ. Ὅν οὖν ἀγνοοῦντες εὐσεβεῖτε, τοῦ-
 τον ἐγὼ καταγγέλλω ὑμῖν. Ὁ Θεὸς ὁ ποιήσας τὸν
 κόσμον καὶ πάντα τὰ ἐν αὐτῷ· οὗτος, οὐρανοῦ καὶ
 γῆς ὑπάρχων Κύριος, οὐκ ἐν χειροποιήτοις ναοῖς
 κατοικεῖ· οὐδὲ ὑπὸ χειρῶν ἀνθρωπίνων θεραπεύ-
 εται, προσδεδμενός τινος, αὐτὸς δοὺς (40) πᾶσι ζωὴν
 καὶ πνοήν, καὶ τὰ πάντα· ἐποίησέ τε ἐξ ἑνὸς πᾶν
 γένος ἀνθρώπων, κατοικεῖν ἐπὶ παντὸς προσώπου

ficaciæ. Cum ergo omnes homines vocentur, qui
 voluerunt obedire, nominati sunt « vocati. » Non
 est enim apud Deum injustitia. Jam vero qui ex
 utroque populo crediderunt, ii sunt « populus pec-
 cularis. » Et in Actis apostolorum hoc his verbis
 inveneris : « Qui itaque verbum ejus susceperunt,
 baptizati sunt a. » Qui autem noluerunt parere,
 seipsos scilicet abalienaverunt. Ad eos dicit pro-
 phetia : « Et si velitis, et me audieritis, bona terræ
 comedetis b : » in nobis situm esse arguens, ut
 eligamus, et declinemus. « Dei » autem « sapien-
 tiam » dixit Apostolus doctrinam quæ est ex Do-
 mino, ut veram philosophiam ostenderet tradi per
 Filium. Quinetiam qui sibi videtur sapiens, habet
 quasdam admonitiones, quæ jubent apud Aposto-
 lum « induere novum hominem, qui secundum
 Deum creatus est in justitia et sanctitate veritatis.
 Quamobrem deponentes mendacium, loquimini ver-
 ritatem. Ne detis locum diabolo. Qui furabatur,
 non amplius furetur, sed potius laboret, operans
 bonum » (operari autem est allaborare quærendo
 veritatem : nam conjunctum est illi, quæ sermone
 fit, beneficentiæ) « ut impertiri possitis ei qui
 opus habet, » et sæculares copias, et divinam sa-
 pientiam. Vult enim verbum doceri, et argentum
 mensis dari perfecte examinatum, ut detur sænori.
 Unde infert : « Turpe verbum ex ore vestro non
 exeat. » Id autem turpe est, quod procedit ex opi-
 nione, quam de se quis concipit : « sed si quod est
 bonum ad ædificationem utilitatis, ut det gratiam

✕ P. 372 ED. POTTER, 315 ED. PARIS. a Act. II, 41. b Isa. I, 19. c Ephes. IV, 24, 25, 27, 28, 29.

(34) Ἀδικία. Respicit Rom. IX, 14 : Τί οὖν ἐροῦ-
 μεν; μὴ ἀδικία παρὰ τῷ Θεῷ; Μὴ γένοιτο.

(35) Λαὸς περιούσιος. Tit. II, 14 : Καθαρίσθη
 ἑαυτῷ λαὸν περιούσιον.

(36) Ἀποδεξάμενοι. Vulg. Bib. Act. apost. II :
 Ἀσμένως ἀποδεξάμενοι. SYLBERG.

(37) Ἐχητε. Ἐχη, Ephes.

(38) Εἰς τὰς τραπέζας. Lowthius ait : « Videtur allu-
 dere ad dicendum istud Servatoris a veteribus lauda-
 tum : Γίνεσθε δόκιμοι τραπέζται. » De quo couf.

quæ postea dicentur extremo Strom. I, p. 354. Res-
 picit vero hoc loco Clemens Christi verba, quæ
 refert Mathæus XXV, 27 : Ἐδεῖ οὖν σε βαλεῖν τὸ
 ἀργύριόν μου τοῖς τραπέζταις· καὶ ἔλθων ἐγὼ ἐκο-
 μισάμην ἂν τὸ ἐμὸν σὺν τόκῳ.

(39) Ἱστορῶν. Ἀναθεωρῶν, Act. Mox ἐπαγγέγρα-
 πτο pro ἀνεγέγραπτο. Ibid.

(40) Δοὺς. Διδούς, Act. Mox ἐποίησέ τε ἐξ ἑνὸς
 αἵματος πᾶν ἔθνος ἂν. Dein, ἐπὶ πᾶν τὸ πρόσωπον
 τῆς γῆς. Ibid.

statuta tempora et terminos habitationis eorum; A ut quærant Deum, si forte attraherent aut inveniant, quamvis non longe sit ab unoquoque nostrum. In ipso enim vivimus, et movemur, et sumus; sicut et quidam vestrorum poetarum dixerunt :

Hujus namque genus sumus...^a

Ex quibus clarum est, quod etiam poetice utens exemplis ex Arati *Phænomenis*, approbat quæ apud Græcos recte dicta sunt. Et per ignotum Deum, honorari quidem per circumlocutionem a Græcis opificem Deum significavit, ex agnitione autem oportere per Filium accipere et discere. « Misi ergo propterea te ad gentes, aperire, inquit, oculos eorum, ut convertantur a tenebris ad lucem, et a potestate Satanae ad Deum; ut ipsi accipiant remissionem peccatorum et hæreditatem in iis, qui sunt fide sanctificati in me^b. » Ii ergo sunt, qui aperiuntur, oculi cæcorum : Patris per Filium agnitione, est circumlocutionis Græcæ comprehensio; et « converti a potestate Satanae, » est mutari a peccato, per quod introducta erat servitus. Nec tamen absolute omnem suscipimus philosophiam, sed illam, de qua apud Platonem quoque dicit Socrates : « Sunt enim, ut aiunt, qui in mysteriis versantur, thysigeri quidem multi, pauci vero Bacchi » : « multos quidem esse vocatos, paucos autem electos^c, » innuens. Aperte itaque subjungit : « Hi autem, mea quidem sententia, non sunt alii, quam qui recte sunt philosophati : quorum quidem in numero ut essem, nihil in vita, quantum in me fuit, prætermisi, sed omnibus modis contendi. An vero recte contenderim, aliquidve profecerim, cum ✕ illuc pervenerimus, certi sciemus, si Deus voluerit, paulo post. » An non tibi videtur ex scripturis Hebraicis eam, quæ est post mortem, justis ex fide spem declarare? Et in *Demodoco*, si modo est opus

τῆς γῆς ὁρίσας προστεταγμένους καιρούς (41) καὶ τὰς ὁροθεσίας τῆς κατοικίας αὐτῶν, ζητεῖν τὸ θεῖον, εἰ ἄρα ψηλαφήσειαν ἢ εὐροῖεν ἄν καίτοι οὐ μακρὸν ἀπὸ ἐνὸς ἐκάστου ἡμῶν ὑπάρχοντος· ἐν αὐτῷ γὰρ ζῶμεν, καὶ κινούμεθα, καὶ ἐσμεν, ὡς καὶ τινες τῶν καθ' ὑμᾶς ποιητῶν εἰρήκασιν·

Τοῦ γὰρ (42) καὶ γένους ἐσμέν...^a

Ἐξ ὧν δῆλον, ὅτι, καὶ ποιητικοῖς χρώμενος παραδείγμασιν ἐκ τῶν Ἀράτου *Φαινομένων*, δοκιμάζει τὰ παρ' Ἑλλήσι καλῶς εἰρημένα· καὶ διὰ τοῦ ἀγνώστου Θεοῦ τιμᾶσθαι μὲν κατὰ περίφρασιν (43) πρὸς τῶν Ἑλλήνων τὸν δημιουργὸν Θεὸν ἠνέξατο· κατ' ἐπίγνωσιν δὲ δεῖν δι' Ἰοῦ παραλαβεῖν τε καὶ μαθεῖν. « Ἀπέστειλα οὖν διὰ τοῦτο σε εἰς τὰ ἔθνη, ἀνοῖξαι, φησὶν, ὀφθαλμούς αὐτῶν, τοῦ (44) ἐπιστρέψαι ἀπὸ σκότους εἰς φῶς, καὶ τῆς ἐξουσίας τοῦ Σατανᾶ ἐπὶ Θεὸν, τοῦ λαβεῖν αὐτοὺς ἀφ' ἑσῶν ἀμαρτιῶν, καὶ κληρον ἐν τοῖς ἡγιασμένοις πίστει τῆ εἰς ἐμέ. » Οὕτω οὖν οἱ ἀνοιγόμενοι τυφῶν ὀφθαλμοί· ἢ δι' Ἰοῦ ἐπίγνωσις ἐστὶ τοῦ Πατρὸς, ἢ τῆς περιφράσεως τῆς Ἑλληνικῆς κατάληψις· τὸ τε ἄπὸ τῆς ἐξουσίας τοῦ Σατανᾶ ἐπιστρέψαι, τὸ ἀπὸ τῆς ἀμαρτίας ἐστὶ μεταβάλλεσθαι, δι' ἣν ἡ δουλεία ἐγεγόνει. Οὐ μὴν ἀπὸ πᾶσαν φιλοσοφίαν ἀποδεχόμεθα, ἀλλ' ἐκείνην περὶ ἧς καὶ ὁ παρὰ Πλάτωνι λέγει Σωκράτης· « Εἰσὶ γὰρ δὴ (45), ὡς φασι, περὶ τὰς τελετὰς Ναρθηκοφόροι (46) μὲν πολλοὶ, Βάκχοι δὲ τε, παῦροι· » « πολλοὺς μὲν τοὺς κλητοὺς, ὀλίγους δὲ τοὺς ἐκλεκτοὺς » αἰνιττόμενος. Ἐπιφέρει γοῦν σαφῶς· « Οὗτοι δὲ εἰσι, κατὰ τὴν ἐμὴν δόξαν, οὐκ ἄλλοι ἢ οἱ περιλοσοφηκότες ὀρθῶς· ὧν δὴ κατὰ γε τὸ (47) δυνατὸν, οὐδὲν ἀπέλειπον ἐν τῷ βίῳ, ἀλλὰ παντὶ τρόπῳ προθύμηθην γενέσθαι. Εἰ δὲ ὀρθῶς προθύμηθην, καί τι ἠτύσαμεν, ἐκαίτε ἐλθόντες, τὸ σαφὲς εἰσόμειθα, ἐὰν Θεὸς θέλη, ὀλίγον ὑστερον. » Ἄρ' οὐ δοκεῖ σοι πίστειως ἐκ τῶν Ἑβραϊκῶν Γραφῶν τὴν μετὰ θάνατον ἐλπίδα τοῦ δικαίου σαφηνίζειν; καὶ τῷ *Δημοδόκῳ* (48)· « εἰ δὴ τοῦ Πλάτωνος τὸ σύγγραμμα· » « Μὴ δὲ ἡγοῦ (49)

✕ P. 373 ED. POTTER, 516 ED. PARIS. ^a Act. xvii 22-28. ^b Act. xvi, 17, 18. ^c Matth. xi, 16, xxii, 14.

(41) *Προστεταγμένους καιρούς*. Προτεταγμένους καιρούς, « præfinita, » seu « stata, tempora, » rectius in Act. SYLBURG. Mox ζητεῖν τὸν Κύριον, εἰ ἄρα γε ψηλαφήσειαν αὐτὸν καὶ εὐροῖεν, καίτοι γε... D ὑπάρχοντα. Ibid.

(42) *Τοῦ γὰρ*. Ex Arati *Phenom.* vers. 5.

(43) *Περίφρασις*. Flor. edit. περίφρασιν absque p et hic et infra p. 260, et tamen mox diserte τῆς περιφράσεως. SYLBURG. *Strom.* vi, p. 635 edit. Paris., p. 260 edit. Syburg. hæc dicit : Οὐ κατ' ἐπίγνωσιν ἴσασι τὸν Θεὸν, ἀλλὰ κατὰ περίφρασιν, Ἑλλήνων οἱ δοκιμάστοι. Ubi Joannes Clericus *Epistolarum critic.* prima p. 26 docet, legendum esse παράφρασιν, « palpationem, » ut sensus sit, eos Deum cognovisse « non cognitione clara, sed palpatione. » Est enim παράφρασις apud Hippocratem « manu immissa explorare vel tractare. » Hinc et secretos uteri locos παραφράσις vocari, refert Galen. in *Gloss.*

(44) *Τοῦ. Καί, Act.*, ubi mox ἐπὶ τὸν Θεόν.

(45) *Εἰσὶ γὰρ δ*. Rectius apud Platonem, cujus in *Phædon.* p. 52 hæc exstant : Εἰσὶ γὰρ δὴ (φασὶν οἱ περὶ τὰς τελετὰς) Ναρθηκ. Mox δὲ γε π. pro ἐε τῷ π. Ibid.

(46) *Ναρθηκοφόροι*. Proverbialis ille versus legitur etiam infra p. 236. SYLBURG.

(47) *Ὅν δὴ κατὰ γε τὸ*. Ὅν δὴ καὶ ἐγωγε κατὰ τὸ apud Platonem. Mox προθύμουμην pro προθύμηθην, et ἐθέλη pro θέλη. Ibid.

(48) *Δημοδόκῳ*. Non in *Demodoco* hic locus exstat, sed in *Ἐραστοῦς*, Basil. edit. pag. 257, ut vel Clementis memoria lapsus sit, vel a librariis facta corruptela, vel duo a Platone hoc titulo scripti dialogi. A. *Demodocum* autem inter nothos ponit etiam Diogenes Laertius p. 122. H. SYLBURG.

(49) *Μὴ δὲ ἡγοῦ*. Hæc in *Platonis Amatoribus* pag. 99, sic se habent : Ἀλλὰ μὴ οὐχ οὕτως, ὡ φιλῶ, ἐγωσι, μηδ' ἢ τοῦτο φιλοσοφεῖν περὶ τὰς τέχνας ἐσπουδακέναι, οὐδὲ πολυπραγμονεῖν, κυπτερίζοντα ζῆν, οὐδὲ πολυμαθεῖν, ἀλλὰ ἄλλο τι· ἐπεὶ γὰρ ψυμὴν καὶ δνειδος εἶναι τοῦτο, καὶ βαναύσους καλεῖσθαι τοὺς περὶ τὰς τέχνας ἐσπουδακότες. Verum non ita se habet, o amice; nec philosophari, circa artes studiose versari est, nec multis negotiis incumbere, nec multa perdiscere, sed aliud quiddam; siquidem existimo, et turpe hoc esse, et mechanicos rectius appellari, qui artibus incumbunt.

τὸ φιλοσοφῆν λέγειν περὶ τὰς τέχνας κυπτάζοντα ζῆν, οὐδὲ πολυμαθοῦντα, ἀλλὰ ἄλλο τι· ἐπὶ ἔγωγε ὤμην καὶ θυεῖδος εἶναι. » Ἦδει γάρ, οἶμαι, « ὡς ἄρα (50) ἤδη πολυμαθῆ νόον ἔχει· ὁ διδάσκει » καθ' Ἡράκλειτον. Ἐν τε τῷ ε' τῆς Πολιτείας· « Τούτους (51) οὖν πάντας, φησὶ, καὶ ἄλλους τοιούτων τινῶν μαθηματικούς, καὶ τῶν τεχνυδρίων (52), φιλοσόφους θήσομεν; Οὐδαμῶς, εἶπεν (53), ἀλλ' ὁμοίους μὲν φιλοσόφους. Τούς δ' ἀληθινοὺς, ἔφη, τίνας λέγεις; Τούς τῆς ἀληθείας, ἦν δ' ἐγώ, φιλοθεάμονας. » Οὐ γὰρ ἐν γεωμετρίᾳ (54), αἰτήματα καὶ ὑποθέσεις ἔχουσα, φιλοσοφία· οὐδ' ἐν μουσικῇ, στοχαστικῇ γε οὐση· οὐδ' ἐν ἀστρονομίᾳ, φυσικῶν, καὶ βρόντων, καὶ εἰκότων βεβυσμένη λόγων· ἀλλ' αὐτοῦ ἀγαθοῦ δι' ἐπιστήμης (55) καὶ τῆς ἀληθείας, ἐτέρων μὲν ὄντων τάγαθου ὁδῶν (56) ὡσπερ δὲ ἐπὶ τάγαθόν. Ὄστ' ἴσθ' αὐτὸς πρὸς τάγαθόν διδωσιν, συνεργεῖν δὲ πρὸς τὸ διεγειρεῖν καὶ συγγυμνάζειν πρὸς τὰ νοητὰ τὴν ψυχὴν. Εἴτ' οὖν κατὰ περίπτωσιν φασιν ἀποφθέγγασθαι τινα τῆς ἀληθοῦς φιλοσοφίας τοὺς Ἕλληνας, θείας οἰκονομίας ἢ περιπτώσεως· οὐ γὰρ ταυτόματον ἐκθειάσει τις διὰ τὴν πρὸς ἡμᾶς φιλοτιμίαν· εἴτε κατὰ συντυχίαν, οὐκ ἀπρονόητος ἢ συντυχία· εἴτ' αὐτοῦ φυσικὴν ἔνοιαν ἐσχηκέναι τοὺς Ἕλληνας λέγει, τὸν τῆς φύσεως δημιουργὸν ἕνα γινώσκωμεν· καθὼ καὶ τὴν δικαιοσύνην φυσικὴν εἰρηκαμεν· εἴτε μὴν κοινὸν ἐσχηκέναι νοῦν, τίς δὲ τοῦτο πατήρ, καὶ τίς κατὰ τὴν τοῦ νοῦ διανομήν δικαιοσύνην, σκοπήσωμεν. Ἄν γὰρ « προαναφώνησιν » τις εἴπη, καὶ « συνεκφώνησιν » αἰτιάσεται, προφητείας εἶδη λέγει. Ναὶ μὴν κατ' ἔμφασιν ἀληθείας ἄλλοι θέλουσιν εἰρησθαι τινα τοῖς φιλοσόφοις. Ὁ μὲν οὖν θεσπέσιος Ἀπόστολος ἐφ' ἡμῶν γράφει· « Βλέπομεν γὰρ νῦν ὡς δι' ἐσόπτρου (58), » κατ' ἀνάκλασιν ἐπ' αὐτοῦ ἑαυτοὺς γινώσκοντες, κἀκ τοῦ ἐν ἡμῖν θεοῦ τὸ ποιητικὸν αἴτιον, ὡς οἶδόν τε, συνθεωροῦντες.

✠ P. 574 ED. POTTER, 516 ED. PARIS.

(50) Ὡς ἄρα H. ms., ὡς ἄρα πολυμάθεια νόον ἔχει. SYLBERG. — Secundum Menagium, loco jam dicto, scribendum: ὡς ἄρα ἢ πολυμάθεια νόον οὐχὲ διδάσκει « quod multarum rerum scientia mentem non docet. » Malim vero, ὡς ἄρα ἤδη πολυμαθῆ νόον ἔχειν, οὐ διδάσκει· « Quod multarum rerum peritam habere mentem, non docet. » Nam hoc propius ad verba Clementis accedit: et eo modo Heracliti dictum protulit Athenæus sub finem lib'i xiii: Πολυμαθημοσύνης, τῆς οὐ κεραιότερον οὐδὲν, Ἰππων ἔφη ὁ ἄθεος· ἀλλὰ καὶ Ἡράκλειτος ὁ θεῖος φησι, πολυμαθῆ νόον ἔχειν, οὐ διδάσκειν. Καὶ ὁ Τίμων δὲ ἔφη·

.... Ἐρ δὲ πλιτυσμός

Πολυμαθημοσύνης, τῆς οὐ κεραιότερον ἄλλο.

« Multa varique doctrina, qua nil est vanius, dixit Hippon, atheus: divinus autem Heraclitus, nihil docere, ait, multiplici doctrina instructam mentem. Quin et Timon dixit:

..... Inest autem amplificatio

Multæ doctrinæ, qua nil vanius est. »

Plerique hoc modo Heracliti sententiam proferunt, Πολυμαθῆ νόον οὐ διδάσκει· ut Laetius principio Heracliti; Julianus imp. orat. 6; Gellius lib. ult., c. ult.

(51) Τούτους. Hæc apud Platonem exs'ant lib. De repub. p. 667, itemque apud Theodoretum De

Platonis: « Nec existimes me dicere philosophari, in artes incumbentem vivere, nec multa discere appetentem; absit: nam ego quidem hoc probrum esse ducebam. » Sciebat enim, ut existimo, « eum multarum rerum scientem jam habere mentem, quod docet, » ut est Heracliti sententia. Et in quinto De republica: « Nunquid igitur istos, » inquit, « omnes, et alios ejusmodi res percipiendi cupidos, artibus vilissimis incumbentes, philosophos dicemus? Nequaquam, » inquit, « sed similes philosophis. Veros autem, » inquit, « philosophos quosnam dicis? Eos, inquam ego, qui veritatis delectantur contemplatione. » Non enim in geometriæ postulatis et hypothesibus est philosophia; neque in musica, quæ quidem est conjecturalis; neque in astronomia, B quæ naturalibus, fluxisque, et verisimilibus est repleta rationibus; sed opus est ipsius boni scientia et veritate; cum aliæ quidem sint boni viæ, quemadmodum ad bonum. Quare nec ipse doctrinæ orbem, quem vocant « encyclopædiam, » ad bonum vult sufficere, sed duntaxat opem ferre ad excitandam et exercendam animam ad ea quæ percipiuntur intelligentia. Sive ergo dicunt Græcos divinæ philosophiæ esse casu aliquid elocutos; casus est ad divinam dispensationem referendus: non enim propter eam, quæ nobiscum intercedit, contentionem, casum quis in deos referet. Sive ex fortuna, ea fortuna non est experti providentiæ. Sive rursus dicat Græcis ingenitas esse naturales quasdam notionem, unum naturæ cognoscimus opificem: qua C ratione esse quoque naturalem diximus justitiam. Sive mentem illis inesse communem: quisnam sit ejus pater, et quæ sit in ejus mentis distributione justitia consideremus. Si quis enim dixerit προαναφώνησιν, hoc est « prædictionem, » et συνεκφώνησιν, id est « conjunctam vocationem, » velut causam assignet, dicit species prophetiæ. Atque ex

curand. Græc. affect., serm. 1, p. 470. Porro τούτους οὖν ἅπαντας καὶ τοὺς ἄλλους τ. habet Theodoret.

(52) Καὶ τῶν τεχν. Scribendum ex Platone et Theodoro, καὶ τοὺς τῶν τεχνυδρίων. Quam lectionem habere H. ms. testatur Sylberg. — Mox, φήσομεν pro θήσομεν apud Plat.

(53) Εἶπεν. Scribendum ex Platone et Theod. εἶπον, prim. pers. qua postea iterum ulitur: ἦν δ' ἐγώ.

(54) Οὐ γὰρ ἐν γεωμ. Hactenus Plato. Quæ sequuntur usque ad ἐτέρων μὲν, Clementis nostri verba sunt: ea tamen, tanquam Platonis, recitavit, loco jam dicto, Theodoretus: ea nempe e Clemente, pro more suo, mutuatus.

(55) Ἀλλ' αὐτοῦ ἀγ. δι' ἐπ. Scribendum ope Theodreti, ἀλλ' αὐτοῦ τοῦ ἀγαθοῦ δι' ἐπιστήμης καὶ τῆς ἀληθ. Quod Latine expressimus.

(56) Ὅντων τάγαθου ὁδῶν. Ὅντων et ὁδῶν habent anomaliam generis. SYLBERG. — Scribi forte melius possit: Ἐτέρων μὲν ὄντων τάγαθόν, ἐτέρων δὲ ὁδῶν ἐπὶ τάγαθόν· « cum' aliud sint ipsa bona, aliud viæ ac media ad bonum. » Cujusmodi quiddam cum ea, quæ præcedunt, tum quæ sequuntur etiam, postulare videntur.

(57) Ἐγκύκλιον π. Conf. quæ dicta sunt ad p. 284 ed. Paris.

(58) Νῦν ὡς δι' ἐσ. Ἄρα δι' ἐσ. I Cor. xiii, 12.

eiusdem veritatis specie, seu imagine, alii dicunt, quædam esse a philosophis prolata. De nobis itaque dicit divinus Apostolus : « Videmus enim nunc tanquam per speculum, » per eam scilicet, quæ est in ipso, reflexionem nos ipsos cognoscentes; et ex ea, quæ est in nobis, divinitate efficiendam causam, quoad ejus potest fieri, una contemplantes. « Vidisti enim, inquit, fratrem tuum, vidisti Deum tuum. » Servatorem puto Deum nunc nobis dictum esse. Post carnem autem depositam, « facie ad faciem »; tunc scilicet ita ut clare definire et comprehendere valeamus, quando « cor purum » fuerit. Et per imaginem quidem et transpectum Deum vident, qui apud Græcos accurate sunt philosophati. Nam per imbecillitatem nostram fit, ut ejusmodi sint, quotquot veras de Deo imagines habemus, quales per aquas cernuntur, aut per alia pellucida et perspicua corpora videre solemus. Recte ergo Salomon : « Qui seminat, » inquit, « iustitiam, operatur fidem. Sunt » autem, « qui plura seminant, hi, qui plura faciunt ^b. » Et rursus : « Curam gerentium, quæ sunt in campo viridula, et tondebis herbam; et collige sænum maturum, ut habeas oves ad vestimentum ^c. » Vides quemadmodum externi quoque integumentis et præsidii sit cura gerenda. « Scienter autem agnoscas animas gregis tui ^d. Quando enim gentes, quæ legem non habent, natura quæ sunt legis faciunt, hi non habentes legem, sibi ipsis sunt lex »; » præputio scilicet servante legis iustitias, ex sententia **137** Apostoli, « et ante legem, et ante adventum. Tanquam comparationem autem faciens philosophorum cum iis, qui vocantur hæretici, admodum dilucide : « Melior est, » inquit Logos, « amicus prope, quam frater longe habitans ^e. Qui autem falsis innititur, is pascit ventos, et persequitur aves pennatas ^f. » Non existimo Logon nunc ꝥ licere philosophiam, licet ea sæpe argumentis probabilibus et ad fidem faciendam aptis utatur, sed in-

« Είδες γάρ. φησι (59), τὸν ἀδελφόν σου, εἶδες τὸν θεόν σου : τὸν σωτήρα οἶμαι θεὸν εἰρῆσθαι ἡμῖν τὰ νῦν. Μετὰ δὲ τὴν τῆς σαρκὸς ἀπόθεσιν, « πρῶτον πρὸς πρῶτον » : τότε ἤδη ὀριστικῶς καὶ καταληπτικῶς, ὅτ' ἂν « καθαρὰ (60) ἡ καρδία » γένηται. Καὶ κατ' ἐμφανισιν δὲ καὶ διάφανισιν οἱ ἀκριβῶς παρ' Ἑλλήσι φιλοσοφῆσαντες, διορώσι τὸν θεόν· τοιαῦται γὰρ αἱ κατ' ἀδυναμίαν φαντασίαι ἀληθεῖς (61), ὡς φαντασία καθορᾶται ἐν τοῖς ὕδασι, ὁρῶμεν καὶ τὰ διὰ τῶν διαφανῶν καὶ διαυγῶν σωμάτων. Καλῶς οὖν ὁ Σολομών, « Ὁ σπείρων (62), » φησὶ, « δικαιοσύνην, ἐργάζεται πίστιν· εἰσὶ δὲ οἱ τὰ ἴδια σπείροντες, οἱ (63) πλείονα ποιοῦσι. » Καὶ πάλιν· « Ἐπιμελοῦ τῶν ἐν τῷ πεδίῳ χλωρῶν, καὶ κερεῖς πόαν· καὶ συνάγαγε χόρτον ὠριμον, ἵνα ἔχης πρόβατα εἰς ἱματισμόν· » ὁρᾷς ὅπως καὶ τῆς ἐξωθεν σκέπης τε καὶ φυλακῆς φροντιστέον· « Γνωστῶς δὲ ἐπιγνώσῃ ψυχὰς ποιμνίου σου. Ὅτ' ἂν γὰρ ἔθνη τὰ μὴ νόμον ἔχοντα, φύσει τὰ τοῦ νόμου ποιῶσιν (64), οὕτοι, νόμον μὴ ἔχοντες, ἑαυτοῖς εἰσι νόμος, τῆς ἀκροβυστίας (65) τὰ δικαίωματα τοῦ νόμου φυλασσούσης, » κατὰ τὸν Ἀπόστολον, καὶ πρὸ τοῦ νόμου, καὶ πρὸ τῆς παρουσίας. Οἶονεῖ δὲ σύγκρισιν ποιούμενος ὁ λόγος τῶν ἀπὸ φιλοσοφίας πρὸς τοὺς αἰρετικούς, καλουμένους, ἐμφανῶς πάνυ, « Κρείσσων, φησὶ, φίλος ἐγγύς, ἢ ἀδελφὸς μακρὰν οἰκῶν. Ὅς δὲ ἐραϊδεῖται ἐπὶ ψεύδεσιν, οὗτος ποιμαίνει ἀνέμους (66), καὶ διώκει θρνεα περρωτά. » Οὐκ οἶμαι φιλοσοφίαν λέγειν ταῦν τὴν λόγον, καίτοι ἐν πολλοῖς τὰ εἰκότα ἐπιχειρεῖ καὶ πεθανεῖται φιλοσοφία, ἀλλὰ τὰς αἰρέσεις ἐπιβραβίζει. « Ἐπιφέρει γοῦν· « Ἀπέλιπε γὰρ ὁδοὺς τοῦ ἑαυτοῦ ἀμπελώνας· τὰς δὲ τροχιάς τοῦ ἰδίου γεωργίου πεπλάνηται. » Αὗται δὲ εἰσιν αἱ τὴν ἐξ ἀρχῆς ἀπολείπουσαι Ἐκκλησίαν. Αὐτίκα ὁ εἰς αἵρεσιν ὑποπεσῶν « διέρχεται δι' ἐρημίας (67) ἀνύδρου, » τὸν ὄντως ὄντα θεὸν καταλιπὼν, ἔρημος θεοῦ, ὕδωρ ἀνύδρον ζητῶν, « τὴν ἀοικητον καὶ δίσπιον ἐπερχόμενος γῆν, συνάγων χερσὶν ἀκαρπῖαν. Καὶ τοῖς ἐνδοέσι φρενῶν (68) παρακελεύομαι, » λέγουσά φησιν ἡ Σο-

✠ P. 375 ED. POTTER, 317-318 ED. PARIS. 23, 26. ^d Ibid., 25. ^e Rom. II, 14. ^f Prov. XXVII, 10. ^g Prov. IX, 12.

^a I Cor. XIII, 12. ^b Prov. XI, 21, 24. ^c Prov. XXVII, 10. ^d Ibid., 25. ^e Rom. II, 14. ^f Prov. XXVII, 10. ^g Prov. IX, 12.

(59) *Φησι*. Parentheticum φησὶν, aliena hæc verba ostendit, ut alibi sæpe: nec φύσει substituere opus est. SYLBERG. — Hanc sententiam rursus laudavit Clemens *Strom.* II, pag. 391, tacito auctoris nomine.

(60) *Καθαρά*. Respicit Christi dictum, Matth. V, 8: Μακάριοι οἱ καθαροὶ τῆ καρδία, ὅτι αὐτοὶ τὸν θεὸν ὁψονται.

(61) *Ἀληθεῖς*. Lege ἀληθῶς. LOWTH.

(62) *Ὁ σπείρων*. Vulg. Biblia Prov. XI: Ὁ σπείρων δικαιοσύνην, λήφεται μισθὸν πιστῶν. SYLBERG. — Non eum locum, quem putat Hervetus, citat Clemens, sed ex eodem Prov. XI capite, v. 21, qui tamen nonnihil diversus est apud LXX: Ὁ σπείρων δικαιοσύνην, λήφεται μισθὸν πιστῶν. Clemens ait: Ὁ σπείρων δικαιοσύνην, ἐργάζεται πίστιν. Vulgata Latina: « Semen autem justorum salvabitur. » Sic Aquila: Καὶ σπέρμα δικαίων περισωθήσεται· et qui ex Hebræo vertunt. Sequitur apud Clementem verus ejusdem capituli 24: Εἰσὶν, οἱ τὰ ἴδια σπείροντες, οἱ πλείονα ποιοῦσιν· « Sunt, qui propria seminantes, plura faciunt. » Hervetus addidit e

Græco LXX: « Sunt et qui aliena colligunt, et damno afficiuntur. » Latina: « Alii dividunt propria, et ditiores fiunt: et alii rapiunt non sua, et semper in egestate sunt. » Ex Hebræo vero ad verbum: « Est, qui disperdit rem, et additur ei amplius: et est, qui parci rei suæ plus æquo, sed ad inopiam redigitur. » COLLECT.

(63) *Οἱ*. Abest a Prov. Mox, συναγε pro συνάγαγε. Ib.

(64) *Ποιῶσιν*. Ποιῆ, Rom.

(65) *Τῆς ἀκροβυστίας*. Respicit Rom. II, 26: Ἐάν οὖν ἡ ἀκροβυστία τὰ δικαίωματα τοῦ νόμου φυλάσῃ, οὐχὶ ἡ ἀκροβυστία αὐτοῦ εἰς περιτομὴν λογισθήσεται;

(66) *Ποιμαίνει ἀνέμους*· ὁ δὲ αὐτὸς διώξεται θρνεα πετόμενα. Mox, τοὺς δὲ ἄξονας τοῦ ἰδίου γ. pro τὰς δὲ τροχιάς τοῦ ἰδίου γ. Ibid. SYLBERG.

(67) *Διέρχεται δι' ἐρ.* Διαπορεύεται δι' ἀνύδρου ἐρήμου, καὶ γῆν διατεταγμένην ἐν διψώδει, συνάγει δὲ χερσὶν ἀκαρπῖαν. Proverb.

(68) *Φρενῶν*. Φρονήσεως, Proverb.

φία (69), τοῖς ἀμφὶ τὰς αἱρέσεις δηλονότι· « Ἄρτων A
 κρυφίων ἠδέως ἀψασθε, καὶ ὕδατος κλοπῆς γλυκε-
 ροῦ (70) »· « ἄρτον » καὶ « ὕδωρ (71) » οὐκ ἐπ' ἄλλων
 τινῶν, ἀλλ' ἢ ἐπὶ τῶν ἄρτων καὶ ὕδατι κατὰ τὴν
 προσφορὰν, μὴ κατὰ τὴν κανόνα τῆς Ἐκκλησίας,
 χρωμένων αἱρέσεων, ἐμφανῶς ταπτούσης τῆς Γρα-
 φῆς. Εἶτα γὰρ οἱ καὶ ὕδωρ ψιλὸν εὐχαριστοῦσιν (72).
 « Ἀλλὰ ἀποπήδησον, μὴ χρονίσης ἐν τῷ τόπῳ
 αὐτῆς· τόπον » τὴν Συναγωγὴν, οὐχὶ δὲ Ἐκκλη-
 σίαν, ὁμωνύμως προσεῖπεν. Εἶτα ἐπιφωνεῖ· « Οὕτω
 γὰρ διαθήσῃ ὕδωρ ἀλλότριον· » τὸ βάπτισμα τὸ
 ἀρετικόν, οὐκ οἰκεῖον καὶ γνήσιον ὕδωρ λογιζομένη.
 « Καὶ ὑπερβῆσῃ ποταμὸν ἀλλότριον, » τὸν παραφέροντα
 καὶ κατασύροντα εἰς θάλασσαν, εἰς ἣν ἐκδίδονται ὁ
 παρεκτραπεῖς ἐκ τῆς κατ' ἀλήθειαν ἐδραιότητος,
 συνεκρῦεις αὐθις εἰς τὰ ἐθνικὰ καὶ ἄτακτα τοῦ βίου B
 κύματα.
 ecclesiam, æquivoce appellavit. Deinde acclamat : « Ita enim trajicies aquam alienam : » baptisma
 hæreticum, non convenientem et germanam aquam reputans. « Et transmeabis fluvium alienum », qui
 in mare defert et detrahit, in quod illabitur, qui divertit a stabilitate veritatis, rursus confluens ad
 gentiles et inordinatos vitæ fluctus.

CAPUT XX.

Quanam ratione philosophia conferat ad divinæ veritatis comprehensionem.

Ὡς δὲ οἱ πολλοὶ ἄνθρωποι, οἱ καθέλοντες τὴν
 ναῦν, οὐ πολλὰ αἰτία λέγουσι· ἄν, ἀλλ' ἐκ πολλῶν αἰ-
 τίων ἔν· οὐκ ἔστι γὰρ αἰτιος ἕκαστος τοῦ καθέλκε-
 σθαι τὴν ναῦν, ἀλλὰ σὺν τοῖς ἄλλοις· οὕτω καὶ
 ἡ φιλοσοφία, πρὸς κατάληψιν τῆς ἀληθείας, ζήτη-
 σις οὐσα ἀληθείας, συλλαμβάνεται· οὐκ αἰτία οὐσα C
 καταλήψεως, σὺν δὲ τοῖς ἄλλοις αἰτία, καὶ συνεργός·
 τάχα δὲ καὶ τὸ συναίτιον αἰτιον. Ὡς δὲ ἐνὸς ἔντος
 τοῦ εὐδαιμονεῖν, αἰτίαι τυγχάνουσιν αἱ ἀρεταὶ πλε-
 ονὲς ὑπάρχουσαι· καὶ ὡς τοῦ θερμαίνεσθαι ὁ τε ἥλιος,
 τό τε πῦρ, βαλανεῖόν τε, καὶ ἐσθῆς· οὕτω μίᾳ οὐ-
 σης τῆς ἀληθείας, πολλὰ τὰ συλλαμβανόμενα πρὸς
 ζήτησιν (73) αὐτῆς· ἢ δὲ εὐρεσις, ἢ δι' Ἰησοῦ. Εἰ
 γοῦν σκοποῦμεν, μία κατὰ δυνάμιν ἔστιν ἡ ἀρετὴ·
 ταύτην δὲ συμβέβηκε, τοῦτοις μὲν τοῖς πράγμασιν

✠ P. 376 ED. POTTER, 348 ED. PARIS.

(69) Σοφία. De Sapientiæ nomine Salomonis libris
 indito conf. quæ adnotavit Cotelarius ad finem Cle-
 mentis Romani Epist. I ad Corinthios.

(70) Γλυκεροῦ. Γλυκεροῦ πλετε, Proverb., ubi
 ποκ. ἐν τῷ τόπῳ, omisso αὐτῆς. Dein, διαθήσῃ
 ὡς ὕδωρ, inquit Sylburg.

(71) Ἄρτον καὶ ὕδωρ. Hervetus perperam vertit
 « panem et vinum. » Scribe e Græco Clementis,
 « panem et aquam ; » est enim error typographi,
 qui ex alia editione adhæsit. Sunt hæc ex IX Pro-
 verb. et familiare est sanctis Patribus τῆς Σοφίας
 nomine auctores innuere, qui Ecclesiastam, Eccle-
 siasticum et Proverbia scripserunt, ut ποιητικῆς
 nomine, poetas. Quod vero sequitur : « Sed resi-
 lias, ne diu moreris in loco ejus, » desumptum est
 ex appendice ejusdem capituli in editione Romana
 nuper acti ; ut et illa : « Ita enim transibis aquam
 alienam, et transmeabis fluvium alienum, » καὶ
 ὑπερβῆσῃ ὕδωρ ἀλλότριον, ex uno libro adduntur,
 cujus auctoritas confirmari hoc Clementis loco po-
 test, et conimentario Didymi nondum edito, qui
 fluvium interpretatur διδασκαλίαν ἀπατηλὴν καὶ πα-
 ρασύρουσαν, οὐ πρὸς καρποφορίαν ἀγούσαν. Vide
 quæ adnotata sunt in *Pædagogum*. COLLECT.

(72) Ὑδωρ ψιλὸν εὐχ. Aquarii nempe ; de qui-

vias suæ vineæ, in semitis autem propriæ agricul-
 turæ aberravit. » Eæ autem sunt, quæ primævam
 Ecclesiam relinquunt. Jam vero qui cecidit in hæ-
 resim, « transit per solitudinem sine aqua, » eo,
 qui vere Deus est, relicto, a Deo desertus, aquam
 quærens sine aqua, « non habitabilem et sitibun-
 dam terram pervadens, colligens manibus sterilita-
 tem fructuum. Et iis, qui carent prudentia, jubeo, »
 inquit Sapiencia, scilicet, qui versantur in hæresi-
 bus, « panes absconsos lubenter tangite, et aquam
 furti dulcem : » ubi per « panem » et « aquam, » eas
 hæreses clare notat Scriptura, quæ in oblatione
 pane et aqua aliter utuntur, quam Ecclesiæ cano-
 nibus præcipitur. Sunt enim, qui sola aqua utun-
 tur in eucharistia. « Sed resiliat, ne diu moreris
 in loco ejus : locum » Synagogam, non autem Ec-
 clesiam, æquivoce appellavit. Deinde acclamat : « Ita enim trajicies aquam alienam : » baptisma
 hæreticum, non convenientem et germanam aquam reputans. « Et transmeabis fluvium alienum », qui
 in mare defert et detrahit, in quod illabitur, qui divertit a stabilitate veritatis, rursus confluens ad
 gentiles et inordinatos vitæ fluctus.

quemadmodum autem multi homines, qui na-
 vem trahunt, non dici possunt multæ causæ, sed
 una causa ex multis constans : non est enim unus-
 quisque causa, ut navis trahatur, sed cum aliis ;
 ita etiam philosophia conferat ad comprehendendam
 veritatem, cum sit inquisitio veritatis, non quod
 sit causa comprehensionis, sed causa cum aliis, et
 cooperatrix, et forte etiam causa concausans.

Quemadmodum autem cum beatitudo unum sit,
 ejus causæ sunt plures virtutes ; et quemadmodum
 ut quis calefiat, efficiunt et sol et ignis, et balneum,
 et vestis ; ita cum sit una veritas, multa sunt, quæ
 conferunt ad ejus inquisitionem, inveniri autem
 sine ✕ Filii auxilio non potest. Et si quidem recte
 consideremus, potestate una est virtus, accidit
 « Prov. IX, 16, 17, 18.

bus Augustinus lib. *De hæres.* cap. 64. SYLB. —
 Ebionæi solam aquam in eucharistia adhibebant.
 Quo allusit Irenæus lib. V, cap. 1, p. 394 edit.
 Oxon. : « Reprohanat itaque hi cominist onem vini
 cælestis, et sola aqua sæcularis volunt esse, non
 recipientes Deum ad commisionem suam. » Conf.
 Epiphanius hæres. 30, sect. 16. In eundem errorem
 incidit etiam Tatianus, sectæ Encratitarum pater,
 tradente Epiphanio hæres. 46 : Μυστηρίους δὲ ὡσαύ-
 τως κέχρηται κατὰ μέμνησιν τῆς ἀγίας Ἐκκλησίας,
 ὕδατι δὲ μόνῳ χρώμενος ἐν τοῖς αὐτοῖς μυστηρίοις·
 « Mysteriis etiam perinde usus est ad exemplum
 sanctæ Ecclesiæ, sed in iis celebrandis solam
 aquam adhibet, » Unde ejus discipuli appellaban-
 tur Ὑδροπαροαστάται, « Aquarii, » ὡς ὕδωρ ἀντὶ
 οἴνου προσφέροντες, « quod aquam pro vino offer-
 rent, » ut ait Theodoretus *Hæretic. fab.* lib. I, cap.
 20. Cyprianus p. 276 edit. Amstelod. : « Quidam
 novella institutione in calice Dominico sanctifi-
 cando et plebi ministrando non hoc faciunt, quod
 Christus, hujus sacrificii auctor et doctor, fecit et
 docuit ; » tum pergit solam aquam consecrantes
 copiose refellere.

(73) Πρὸς ζῆτ. Malim cum articulo, πρὸς τὴν ζῆ-
 τήσιν. SYLBURG.

autem, ut ea cum his quidem insit rebus, dicatur prudentia, in illis autem temperantia, in aliis vero animi magnitudo vel iustitia. Eadem autem ratione cum sit una quoque veritas, in geometria geometriae veritas; in musica autem musicae; et in recta philosophia fuerit Graeca veritas. Sola autem haec est authentica veritas, quaeque a nemine attingi potest, quam docemur a Dei Filio. Eodem modo una eademque drachma, si data fuerit nautae, nautae; si publicano, vectigali; si ei qui domum locat, merces conductae domus; si praecceptorum, operae merces; si ei qui vendit, arrha dicitur. Singulae autem, seu virtutes, seu veritates, communi quidem nomine conveniunt, sed proprium aliquem, eumque unicum, effectum habent; quorum omnium ex conjunctione nascitur vita beata. Non enim solis nominibus beati reddimur, cum rectam vitam dicamus beatitudinem; et illum beatum, cui virtute exornata est anima. Quod si etiam philosophia e longinquo opem fert inventioni veritatis, variis notionibus tendens ad nostram scientiam, quae proxime attingit veritatem; sic tamen ei opem fert, qui Logi auxilio conatur apprehendere cognitionem. Proinde Graeca veritas, etiamsi sit idem nomen sortita, tamen a nostra tum magnitudine cognitionis, tum demonstrationum evidentia, et divina virtute, et aliis similibus, satis distinguitur. A Deo enim docti sumus, qui litteras vere sacras a Filio Dei didicimus; unde non perinde ac nos illi movent animas, sed diversa plane methodo ac disciplina. Quod si propter eos, qui nos calumniandi ansas quaerunt, oportebit nos distinguere, philosophiam, ut quae in veritate indaganda versetur, comprehendendae veritatis concausam et cooperatricem appellantes, fatebimur eam esse praeviam hominis gnostici disciplinam, non tamen esse causam, quae solum est concausa; neque continens, id, quod adjuvat et cooperatur, nec perinde ac si non sit veritas absque philosophia. Nam omnes fere absque disciplinarum orbe, quam « encyclopaediam » vocant, et Graeca philosophia, alii autem etiam absque litteris, divina et barbara moti philosophia, potestate cum, qui de Deo est, per fidem accepimus sermonem, eruditi sapientia, quae per se operatur. Quod autem cum alio agit, cum per imperfectionem suam

✕ P. 377 ED. POTTER, - 319 ED. PARIS.

(74) *Τούτον φημεν*. H. ms. τούτον μὲν οὖν φημεν. SYLBERG.

(75) *Ἐυαρέτως*. Malim *ἐναρέτως*.

(76) *Θεοδιδασκτοι*. Respicit I Thess. iv, 9: *Αὐτοὶ γὰρ ὑμεῖς θεοδιδασκτοὶ ἐστέ*.

(77) *Ἰερὰ ὄντως γράμματα*. « Vere sacras » appellat Christianorum « litteras, » ut eas distingueret ab Aegyptiorum, Chaldaeorum, Aethiopum, aliorumque litteris, quae dicebantur quidem, sed vere non erant *ἰερὰ γράμματα*.

(78) *Συναίτιον φιλ.* Malim cum articulo *συναίτιον τῆν φιλοσοφίαν*.

(79) *Οὐδ' ὡς οὐκ οὔσης ἀνευ τὴν φιλοσοφίαν*. A. et H., ἀνευ τῆς φιλοσοφίας; ut interpres quoque, « nec perinde ac non sit veritas absque philosophia. » Ego legendum puto, οὐδ' ὡς οὐκ ἀνευ, τὴν φιλο-

σοφίαν. I est « neque ut causam sine qua non, statuentes philosophiam, » ut quae a modum in praecedentibus membris nominata est causa adjuvans, et causa continens; ita hic exprimitur causa sine qua non; sicut infra quoque p. 180, 352, 353. SYLBERG.

(80) *Δυνάμει*. Respicere videtur Rom. i, 4: *Τοῦ ὁρισθέντος Υἱοῦ Θεοῦ ἐν δυνάμει, κατὰ Πνεῦμα ἀγιοσύνης*. I Thess. i, 5: *Τὸ Εὐαγγέλιον ἡμῶν οὐκ ἐγενήθη ἐν λόγῳ μόνον, ἀλλὰ καὶ ἐν δυνάμει, καὶ ἐν Πνεύματι ἀγίῳ*. vel alium locum his consimilem.

(81) *Ἐπαρχειν*. Si quis malit participium *ὑπάρχον*, per me licet. SYLBERG.

(82) *Ἐδικαίου*. Conf. quae superius dixit auctor, pag. 282 edit. Paris.

ἐγγενομένην, λέγεσθαι φρόνησιν, ἐν τούτοις δὲ σωφροσύνην, ἐν τούτοις δὲ ἀνδρείαν ἢ δικαιοσύνην. Ἄνὰ τὸν αὐτὸν οὖν λόγον καὶ μιᾶς οὔσης ἀληθείας, ἐν γεωμετρίᾳ μὲν γεωμετρίας ἀλήθεια, ἐν μουσικῇ δὲ μουσικῆς· καὶ φιλοσοφίᾳ τῇ ὀρθῇ Ἑλληνικῇ εἴη ἂν ἀλήθεια. Μόνῃ δὲ ἰκυρία αὕτη ἀλήθεια, ἀπαρεγγεῖρητος, ἦν παρὰ τῷ Υἱῷ τοῦ Θεοῦ παιδευόμεθα. Τοῦτόν φημεν (74) τὸν τρόπον μιᾶς καὶ τῆς αὐτῆς δραχμῆς, τῷ μὲν ναυκλήρῳ δοθείσης, λέγεσθαι ναῦλον, τῷ δὲ τελῶνῃ τέλος· καὶ ἐνοίκιον μὲν τῷ σταθμοῦ χυψ· μισθὸν δὲ τῷ διδασκάλῳ· καὶ τῷ πιπράσκοντι ἀρραβῶνα. Ἐκάστη δὲ εἶτε ἀρετῇ, εἶτε καὶ ἀλήθειᾳ, συνωνύμως καλουμένη, μόνου τοῦ καθ' ἑαυτὴν ἀποτελέσματος ἐστὶν αἰτία· κατὰ σύγχρησιν δὲ τούτων γίνεται τὸ εὐδαιμόνωνς ζῆν· μὴ γὰρ δὴ εὐδαιμονούμεν πρὸς τὰ ὀνόματα, ὅτ' ἂν τὸν ὀρθὸν βίον εὐδαιμονίαν λέγωμεν, καὶ εὐδαιμόνα τὸν κεκοσμημένον τὴν ψυχὴν εὐαρέτως (75). Εἰ δὲ καὶ πόρρωθεν συλλαμβάνεται φιλοσοφία τῇ πρὸς τὴν ἀλήθειαν εὐρέσει, κατὰ διαφόρους ἐπιβολὰς διατείνουσα ἐπὶ τὴν προσεχῶς ἀποτομένην τῆς ἀληθείας, τὴν καθ' ἡμᾶς εἶδῃσιν· ἀλλὰ συλλαμβάνεται γε τῷ λογικῶς ἐπιχειρεῖν ἰσοποδακτόι ἀνθάπτεσθαι γνώσεως. Χωρίζεται τε ἡ Ἑλληνικὴ ἀλήθεια τῆς καθ' ἡμᾶς, εἰ καὶ τοῦ αὐτοῦ μετετληφεν ὀνόματος, καὶ μεγέθει γνώσεως, καὶ ἀποδείξει κυριωτέρα, καὶ θεῖα δυνάμει, καὶ τοῖς ὁμοίοις. Θεοδιδασκτοὶ (76) γὰρ ἡμεῖς, ἰερὰ ὄντως γράμματα (77) παρὰ τῷ Υἱῷ τοῦ Θεοῦ παιδευόμενοι· ἐθεν οὐδ' ὡσαύτως κινουσι τὰς ψυχὰς, ἀλλὰ διαφόρῳ διδασκαλίᾳ. Εἰ δὲ διαστέλλεσθαι ἡμᾶς διὰ τοὺς φιλεγκλήμονας δεήσει, συναίτιον φιλοσοφίαν (78) καὶ συνεργὸν λέγοντες τῆς ἀληθοῦς καταλήψεως, ζήτησιν οὖσαν ἀληθείας, προπαιδείαν αὐτὴν ὁμολογήσομεν τοῦ γνωστικῆς, οὐκ αἰτιον τίθεμενοι τὸ συναίτιον· οὐδὲ μὴν τὸ συνεργὸν συνεκτικόν· οὐδ' ὡς οὐκ οὔσης ἀνευ τὴν φιλοσοφίαν (79). Ἐπει σκεδὸν οἱ πάντες ἀνευ τῆς ἐγκυκλίου παιδείας, καὶ φιλοσοφίας τῆς Ἑλληνικῆς, οἱ δὲ καὶ ἀνευ γραμμάτων, τῇ θεῖᾳ καὶ βαρβάρῳ κινηθέντες φιλοσοφίᾳ, δυνάμει (80) τὸν περὶ Θεοῦ διὰ πίστεως παρελήφμεν λόγον, αὐτουργῶς σοφίᾳ πεπαιδευμένοι. Ὅ δὲ μεθ' ἐτέρου ποιεῖ, ἀτελὲς ὄν καθ' αὐτὸ ἐνεργεῖν, συνεργὸν φημεν καὶ συναίτιον, ἀπὸ τοῦ συναίτιου αἰτιον ὑπάρχειν (81), ἀπὸ τοῦ ἐτέρῳ συνελθεῖν, αἰτιον γίνεσθαι ὠνομασμένον· καθ' ἑαυτὸ δὲ μὴ δύνασθαι τὸ ἀποτελεῖσθαι τὸ καθ' ἀλήθειαν παρέχειν. Καίτοι καὶ καθ' ἑαυτὴν ἐδικαίου (82) ποτε καὶ ἡ φιλοσοφία τοὺς

σοφίαν· i est « neque ut causam sine qua non, statuentes philosophiam, » ut quae a modum in praecedentibus membris nominata est causa adjuvans, et causa continens; ita hic exprimitur causa sine qua non; sicut infra quoque p. 180, 352, 353. SYLBERG.

(80) *Δυνάμει*. Respicere videtur Rom. i, 4: *Τοῦ ὁρισθέντος Υἱοῦ Θεοῦ ἐν δυνάμει, κατὰ Πνεῦμα ἀγιοσύνης*. I Thess. i, 5: *Τὸ Εὐαγγέλιον ἡμῶν οὐκ ἐγενήθη ἐν λόγῳ μόνον, ἀλλὰ καὶ ἐν δυνάμει, καὶ ἐν Πνεύματι ἀγίῳ*. vel alium locum his consimilem.

(81) *Ἐπαρχειν*. Si quis malit participium *ὑπάρχον*, per me licet. SYLBERG.

(82) *Ἐδικαίου*. Conf. quae superius dixit auctor, pag. 282 edit. Paris.

Ἐλληνας, οὐκ εἰς τὴν καθόλου δὲ δικαιοσύνην, εἰς ἃ ἦν εὐρίσκειται συνεργός, καθάπερ καὶ ὁ πρῶτος καὶ ὁ δεύτερος βαθμὸς τῶν εἰς τὸ ὑπερῶν ἀνιόντι, καὶ ὁ γραμματιστὴς τῶν φιλοσοφῶντι· οὐχ ὡς κατὰ τὴν ἀφαίρεσιν αὐτῆς ἦτοι ἔλλειπειν τῶν καθόλου λόγων, ἢ ἀναίρεισθαι τὴν ἀλήθειαν· ἐπεὶ κατὰ τὴν συμβάλλεται, καὶ ἡ ἀκοή, καὶ ἡ φωνὴ πρὸς ἀλήθειαν· νοῦς δὲ ὁ γνωρίζων αὐτὴν προσφύως. Ἄλλὰ τῶν συνεργῶν τὰ μὲν πλείονα, τὰ δ' ἐλάσσονα προσφέρεται δύναμιν. Ἡ γοῦν σαφὴν εἰς συνεργεῖ πρὸς τὴν περὶ αὐτῆς ἀλήθειαν· καὶ ἡ διαλεκτικὴ πρὸς τὸ μὴ ὑποπίπτειν ταῖς καταταρξούσαις ἀρέσασιν. Αὐτοτελεῆς μὲν οὖν καὶ ἀπροσδεῆς ἡ κατὰ τὸν Σωτῆρα διδασκαλία, « δύναμις οὕσα (83) καὶ σοφία τοῦ Θεοῦ » προσιοῦσα δὲ φιλοσοφία ἡ Ἑλληνικὴ, οὐ δυνατωτέραν ποιεῖ τὴν ἀλήθειαν, ἀλλ' ἀδύνατον παρέχουσα τὴν κατ' αὐτῆς σοφιστικὴν ἐπιχείρησιν, καὶ διακρουομένη τὰς δολιχὰς κατὰ τῆς ἀληθείας ἐπιβουλάς, « φραγμὸς (84) » οἰκείος (85) εἴρηται καὶ θρηγὸς εἶναι « τοῦ ἀμπελώνας. » Καὶ ἡ μὲν, ὡς ἄρτος, ἀνγκαλιὰ πρὸς τὸ ζῆν, ἡ κατὰ τὴν πίστιν ἀλήθεια· ἡ προπαιδεία δὲ προσοφῆματι ἔοικεν καὶ τραγῆματι. « Δείπνου (86) δὲ λήγοντος, γλυκὺ τραγάλιον (87), » κατὰ τὸν Θηβαῖον Πίνδαρον. Ἄντικρυς δὲ ἐξεῖπεν ἡ Γραφή· « Πανουργότερος (88) ἔσται ἄκακος, συνκῶν· ὁ δὲ σοφὸς δέξεται γνῶσιν. » Καὶ « ὁ μὲν ἀφ' ἑαυτοῦ λαβῶν (89), τὴν δόξαν τὴν ἰδίαν ζητεῖ, » φησὶν ὁ Κύριος· « ὁ δὲ ζητῶν τὴν δόξαν τοῦ πέμψαντος αὐτὸν ἀληθὴς ἐστίν, καὶ ἀδικία οὐκ ἐστίν ἐν αὐτῷ. » Ἐμπαλιν οὖν ἀδικεῖ ὁ σφετεριζόμενος τὰ βαρβάρων, καὶ ὡς ἰδίαν (90) αὐτῶν, τὴν ἑαυτοῦ δόξαν αὐξῶν, καὶ ψευδόμενος τὴν ἀλήθειαν· οὗτος κλέπτεις ὡς τῆς Γραφῆς εἴρηται. Φησὶ γοῦν· « Γιὰ, μὴ γίνου ψεύστης· ὀδῆγεὶ γὰρ τὸ ψεῦσμα πρὸς τὴν κλοπὴν. » Ἦδη δὲ ὁ κλέπτεις, ὅπερ ὑπελόμενος ἔχει ἀληθῶς ἔχει, κἄν χρυσὸν ἦ, κἄν ἄργυρος, κἄν λόγος, κἄν δόγμα. Ἐκ μέρους τούτων ἀ κεκλόφασιν, ἀληθῆ μὲν, στοχαστικῶς δὲ καὶ ταῖς τῶν λόγων ἀνάγκαις ἴσασιν, μαθητευθέντες οὖν, καταληπτικῶς ἐπιγνώσκονται.

habet surreptum, vere habet, etiamsi sit aurum, etiamsi ✕ argentum, etiamsi oratio, etiamsi dogma:

✕ P. 378 ED. POTTER, 320 ED. PARIS.

(83) *Δύναμις οὕσα*. Respicit I Cor. i, 24 : Αὐτοῖς δὲ τοῖς κλητοῖς, Ἰουδαίοις τε καὶ Ἑλλήσι, Χριστὸν Θεοῦ δύναμιν, καὶ Θεοῦ σοφίαν.

(84) *Φραγμὸς*. Respicere videtur Matth. xxi, 33 : Ἄνθρωπος ἦν τις οἰκοδεσπότης, ὅστις ἐφύτευσεν ἀμπελῶνα, καὶ φραγμὸν αὐτῆν περιέθηκε· vel Isa. v, 4, 2.

(85) *Οἰκείος*. Lowthius ait : « Forte legendum οἰκείως. » Mihi nil mutandum videtur.

(86) *Δείπνου*. Refertur inter fragmenta Pindari : Δείπνου δὲ λήγοντος, γλυκὺ τραγάλιον. Et apud Athenæum lib. xiv, p. 274 Aldinæ edit. : Πίνδαρος δὲ ἔστιν ὁ εἰπὼν· Δείπνου δὲ λήγοντος, γλυκὺ τραγάλιον, καὶ περὶ παιδ' ἄφθονον βορᾶν. Interpres Dalechampius : « Ad exitum cœnæ, inquit Pindarus, dulce τραγάλιον, et puerorum affluentem cibum. » Suhauddi περιέθεσαν. Hesychius : Τραγάλια, τὰ τραγῆματα Λάκωνες. Pollux, Τραγάλια esse dicit naves, et mespila, et mala punica, et alia ejusmodi. Apud Suidam : Τραγάλιον, οὗτω τὰ τραγῆματα ἐκάλουν οἱ παλαιοί. Paulo post apud eundem :

A per se operari nequeat, causam cooperantem et concomitantem dicimus, ut quod ex conjunctione ac consociatione causæ alterius nomen causæ meruerit, per se autem non possit verum effectum producere. Quamquam per se quoque aliquando Græcos justificabat philosophia, sed non universa ac perfecta iustitia, ad quam consequendam cooperatur, velut primus et secundus gradus ei, qui ascendit in cœnaculum ; et grammaticus ei, qui est philosophaturus. Non quod, hac sublata, universali Logo 138 desit aliquid, vel perimatur veritas : cum et visus, et auditus, et vox conferat ad veritatem, mens autem sit, quæ eam naturaliter cognoscat. Sed ex his quidem, quæ cooperantur, alia quidem majorem, alia vero minorem vim adhibent. Perspicuitas itaque cooperatur in traditione veritatis ; dialectica, ne prosternamur ab hæresibus, quæ faciunt incursions, adjuvat. Est autem per se perfecta, et nullius indiga Servatoris doctrina, cum sit « Dei virtus et sapientia ; » accedens autem Græca philosophia, veritatem non facit potentiorē ; sed cum debiles efficiat sophistarum adversus eam argumentationes, et propulset dolosas adversus veritatem insidias, dicta est « vineæ » apta « sepes » et vallus. Et ea quidem veritas, quæ sine percipitur, tanquam panis necessaria est ad vivendum ; quæ autem præcedit disciplina, est obsonio similis et bellariis : « Desinente vero cœna, suavis placentula, » ut ait Pindarus Thebanus. Aperte autem dicit Scriptura : « Astutior erit simplex, intelligens : sapiens autem suscipiet cognitionem ». Et : « Qui a se ipso quidem accepit, gloriam propriam quærit, » inquit Dominus : « qui autem quærit gloriam ejus, qui misit ipsum, verus est, et iniustitia non est in ipso ». Contra igitur se injuste gerit, qui sibi usurpavit ea, quæ sunt barbarorum, et tanquam propriam jactans, suam augens gloriam, et ementiens veritatem : is fur dictus est a Scriptura. Dicit itaque : « Fili, ne sis mendax ; deducit enim mendacium ad furtum. » Jam autem fur id, quod

a Prov. xxi, 11. b Joan. vii, 18.

Τρωκτὰ, τὰ κατακτὰ, corrige ex manuscripto : τὰ καταβρακτὰ τῶν ὀπωρῶν. Sic pag. 685 : « Græcam quoque attingit philosophiam, ut qui sit bellarius, » etc. COLLECT.

(87) *Γλυκὺ τραγάλιον*. H. mis, γλυκία τραγάλια. SYLBURG. — Couf. *Archæologia* nostræ Græcæ lib. iv, cap. 20.

(88) *Πανουργότερος*. Videtur ea spectare, quæ sunt i cap. Prov. : Ἴνα δὲ ἀκάκοις πανουργίαν, παιδὶ δὲ νέῳ αἴσθησιν καὶ ἐννοίαν : « Ut det simplicibus astutiam : puerum autem novo, sensum et cogitationem. » Versus est 4 in Latina, et « audiens sapiens, sapientior erit. » Ad verbum ex Hebræo « addet doctrinam, » id est fiet doctior, cognitionem promovebit. COLLECT. — Respicit auctor Prov. xxi, 11 : Ζημιουμένου ἀκολάστου πανουργότερος γίνεταί ὁ ἄκακος, συνκῶν δὲ σοφὸς δέξεται γνῶσιν.

(89) *Λαβῶν*. Παλῶν, Joan., ubi mox, οὗτος ἀληθὴς ἐστίν.

(90) *Ἰδίαν*. Forte ἰδίᾳ, « privatim : » vel, ἰδίαις, « proprio » veniunt inventio. SYLBURG.

Proinde quæ suffurati sunt, partim quidem vera sunt, verum ab illis per conjecturas, et rationum necessitatibus concluduntur : quæ, cum discipuli facti fuerint, cum fiducia ac certitudine agnoscent.

CAPUT XXI.

Ex Moysis aliorumque prophetarum ætate, protize cum temporibus Græcorum comparata, ostenditur instituta et leges Judæorum multo esse antiquiora philosophia Græcorum.

Quod vero philosophorum quidem dogmata ab Hebræis surrepta fuerint, tractabimus paulo post. Interea vero, ut methodus postulat, jam dicendum est de temporibus Moysis : unde patebit citra omnem controversiam, Hebræorum philosophiam esse quavis philosophia longe antiquiorem. Ac de iis quidem accurate dictum est a Tatiano in Oratione *Adversus Græcos*. Dictum est autem etiam a Casiano in primo *Exegeticon* : postulat tamen commentarius, ut nos quoque ea percurramus, quæ in hoc argumentum dicta sunt. Apion itaque grammaticus, qui Plistonices est cognominatus, in quarto *Historiarum Ægypti*, etsi esset infensus Hebræis, utpote genere Ægyptius, adeo ut etiam adversus Judæos librum scripserit, Amosis Ægypti regis mentionem faciens, ejus rerum gestarum testem adducit Ptolemæum Mendesium. Ejus autem verba sic habent : « Evertit autem Amosis Athyriam, qui fuit tempore Inachi Argivi, ut scripsit in *Temporibus*

(91) *Ἀρχαιοτάτη*. Græci Christianis objiciebant, eorum religionem ac dogmata nuper inventa, ac proinde falsa esse : unde apologiarum scriptores sæpe ostendunt, Judæorum res, a quibus Christiani originem suam traxerunt, Græcorum philosophia ac historis omnibus longe vetustiores fuisse. Justinus M. prophetarum Hebræorum scripta asserit esse *πρεσβύτερα* πάντων τῶν γεγενημένων συγγραφέων, « scriptoribus omnibus vetustiora, » *Apol.* 1, pag. 46 edit. Oxon. Idem vero argumentum latius persequitur *Parænes. ad Græc.* p. 62 et seq. Theophilus in principio lib. III *Ad Autolyicum* : Ἀθρον ἡγῆ τυγχάνειν τὸν λόγον τῆς ἀληθείας, οὐκ ὀνόματι προσφάτους καὶ νεωτερικῆς εἶναι τὰς παρ' ἡμῶν γραφάς. Δὲ δὴ κατὰ τὸν οὐκ ἀνήσως ἀνακεφαλαιώσασθαι σοι, παρέχοντος Θεοῦ, τὴν ἀρχαιότητα τῶν παρ' ἡμῶν γραμμάτων. « Tu quidem arbitrarie veritatis sermonem esse nugas : existimas scilicet scripta nostra esse recentia ac nupera. Proinde ego nil cunctabor, Deo juvante, litterarum nostrarum antiquitatem a prima origine repetere. » Ejusdem libri pag. 127 edit. Paris. : Θέλω δέ σοι καὶ τὰ τῶν χρόνων, Θεοῦ παρέχοντος, νῦν ἀκριδέστερον ἐπιδείξαι, ἵνα ἐπιγνώσῃς ὅτι οὐ πρόσφατος, οὐδὲ μυθώδης ἐστὶν ὁ καθ' ἡμῶν λόγος, ἀλλ' ἀρχαιότερος καὶ ἀληθέστερος ἀπάντων ποιητῶν καὶ συγγραφέων. « Caterum nunc instituo, Deo juvante, exactius temporum computationem demonstrare, ut cognoscas non esse nuperam, nec fabulosam nostram historiam, sed vetustioram ac veriorum esse omnibus poetis ac historicis. » *Defn* p. 137, sub ejusdem libri finem, hæc addit : Τῶν οὖν χρόνων καὶ τῶν εἰρημένων ἀπάντων συνηριθμημένων ὁρᾶν ἔστιν τὴν ἀρχαιότητα τῶν προφητικῶν γραμμάτων, καὶ τὴν θεότητα τοῦ παρ' ἡμῶν λόγου, ὅτι οὐ πρόσφατος ὁ λόγος, οὐτε μὴ τὰ καθ' ἡμῶν, ὡς οἰοῦνται τινες, μυθώδης καὶ ψευδῆ ἐστίν, ἀλλὰ μὲν οὖν ἀρχαιότερα καὶ ἀληθέστερα. « Ex temporum itaque computatione, et ex reliquis, quæ prædiximus, liquido constare judico, doctrinam et religionem nostram non esse nuperam : imo, quæ supra dedimus, clare ostendunt litterarum prophetarum antiquitatem, et religionis nostræ divinitatem : quodque ea, quæ nos tradimus, non sint fabulosa et falsa, sed antiquitate et

Καὶ περὶ μὲν τοῦ παρ' Ἑβραίων τὰ τῶν φιλοσόφων ἐσκαυρηθῆαι δόγματα, μικρὸν ὕστερον διαληφόμεθα· πρότερον δὲ, ὅπερ ἀκόλουθον ἦν, περὶ τῶν κατὰ Μωϋσῆα χρόνων ἕδῃ λεκτέον· δι' ὧν δευχθήσεται ἀναμφιβόλως πάσης σοφίας ἀρχαιοτάτη (91) ἡ κατὰ Ἑβραίου φιλοσοφία. Εἰρηται (92) μὲν οὖν περὶ τούτων ἀκριβῶς Τατιανῶ (93) ἐν τῷ πρὸς Ἑλληνας (94) εἰρηται δὲ Κασιανῶ ἐν τῷ πρώτῳ τῶν Ἑξηγητικῶν ἀπαιτεῖ δὲ ἡμῶν τὸ ὑπόμνημα, καὶ ἡμᾶς ἐπιδραμεῖν τὰ κατὰ τὸν τόπον εἰρημένα. Ἀπίων (95) τοίνυν ὁ γραμματικὸς, ὁ Πλειστονικῆς ἐπικληθεὶς, ἐν τῇ τετάρτῃ (96) τῶν Αἰγυπτιακῶν ἱστοριῶν· καί τοι φιλαπεχθημόνως πρὸς Ἑβραίους διακείμενος, ἄτε Αἰγύπτιος τὸ γένος, ὡς καὶ κατὰ Τοῦδαίον συντάξασθαι βιβλίον, Ἀμώσιος (97), τοῦ Αἰγυπτίων βασιλέως, μεμνημένος, καὶ τῶν κατ' αὐτὸν πράξεων μάρτυρα παρατίθεται Πτολεμαῖον (98) τὸν Μενδήσιον· καὶ τὰ τῆς λέξεως αὐτοῦ ὡς ἔχει· Κατέσκαψε δὲ τὴν Ἀθυρίαν (99) Ἀμωσις, κατὰ τὸν Ἀρ-

veritate profanorum scriptorum monumenta superent. » Quæ adduxi, ut pateret cur Clemens, alii que veteres apologiarum scriptores in hoc argumento tantopere laborarint. Conf. Lactantius lib. IV, cap. 5.

(92) *Εἰρηται*. Totam hanc pericopen, usque ad hæc verba ὁ Μωϋσῆς ἡμῶν ἀποδέδεικται πρεσβύτερος, Eusebius in suæ *Præparat. evangelicæ* lib. X, c. 12, transtulit p. 496 et seq.

(93) *Τατιανῶ*. Hæc in Tatiano exstant p. 125 et seq. edit. Oxon. Porro *Τιτιανῶ* habet Eusebii codex ms. in collegio D. Joannis Baptistæ asserit.

(94) *Πρὸς Ἑλληνας*. Πρὸς τοὺς Ἑλληνας, cum articulo, Euseb., ubi mox Κασιανῶ, geminato σ, ut apud Latinos. SYLBERG.

(95) *Ἀπίων*. Apionem citat etiam Tertullianus in *Apologetico adversus gentes*. c. 19, in quem locum Pamelius scribens monet Plinium lib. XXXVII, c. 5, ejus meminisse. « Apion, inquit, cognomento Plistonices, paulo ante scriptum reliquit, esse etiam nunc in Labyrintho Ægypti colosseum Serapim. » Justinus *Orat. adhortatoria ad gentes*, eum dicit Posidonii filium, et Africanus apud Eusebium lib. III *Præpar.*, cap. 3, diligentissimum historiæ perscrutatorem. Ptolemæum etiam Mendesium et Mendetis sacerdotem testem laudant Tatianus, Justinus, et Africanus apud Eusebium. COLLECT. — Conf. etiam de Apione Tatianus cap. 59; A. Gellius lib. V, cap. 14, et lib. VII, cap. 8; *Recognitiones* Clementis lib. X, c. 52, quæque ibi adnotavit Cotelerius.

(96) *Τετάρτη*. Apionis de rebus Ægyptiacis πάντα εἶσι γραφαί, « quinque sunt libri, » inquit Tatianus. Ille autem fuit, adversus quem Josephus Judæorum gentem defendit.

(97) *Ἀμώσιος*. Regem hunc Justinus, Theophilus, alii que Ἀμωσιν vocant. Ἀμωσίου, cod. Joan. Clemens Tatianum sequitur, qui eum Ἀμωσιν vocat.

(98) *Πτολεμαῖον*. Conf. iterum Justinus in *Parænes.*, Tatianus, etc.

(99) *Ἀθυρίαν*. Ἀνούριον, Euseb. Οἰάριον, cod. Joan. Μαρίαν hodiernus Tatianus pag. 130, sed Eusebius ejus verba recitans, Ἀθύριον· quod nomen

γελον γενόμενος Ίναχον, ὡς ἐν τοῖς Χρόνοις ἀνέγραψεν ὁ Μενδήσιος Πτολεμαῖος. Ὁ δὲ Πτολεμαῖος (1) οὗτος ἱερεὺς μὲν ἦν τὰς δὲ τῶν Αἰγυπτίων βασιλέων πράξεις ἐν τρισὶν βίαις ἐκθέμενος βίβλοις, κατὰ Ἀμωσὶν φησὶν Αἰγύπτου (2) βασιλέα, Μωϋσεὺς ἡγουμένου, γεγενῆσθαι Ἰουδαίους τὴν ἐξ Αἰγύπτου πορείαν. Ἐξ ὧν συνώπται, κατὰ Ίναχον ἡξαμῆκται τὸν Μωϋσέα. Παλαιτέρα δὲ τῶν (3) Ἑλληνικῶν τὰ Ἀργολικὰ, τὰ ἀπὸ Ἰνάχου λέγω, ὡς Διονύσιος ὁ Ἀλικαρνασσεύς ἐν τοῖς Χρόνοις διδάσκει. Τούτων δὲ τεσσαράκοντα (4) μὲν γενεαὶ νεώτερα τὰ Ἀττικὰ, τὰ ἀπὸ Κέκροπος τοῦ διφυοῦς δὴ καὶ αὐτόχθονος, ὡς φησὶ κατὰ λέξιν ὁ Τατιανὸς· ἐννέα δὲ τὰ Ἀρχαδικὰ, τὰ ἀπὸ Πελασγοῦ· λέγεται δὲ καὶ οὗτος αὐτόχθων· τούτων δὲ ἄλλα πενήκοντα δυοῖν νεώτερα (5), τὰ Φθιωτικὰ, τὰ (6) ἀπὸ Δευκαλιωνος. Εἰς δὲ τὸν χρόνον τῶν Τρωϊκῶν ἀπὸ Ἰνάχου γενεαὶ μὲν εἴκοσι ἢ πλείους (7) διαριθμοῦνται· ἔτη δὲ, ὡς ἔπος

⌘ P. 379 ED. POTTER, 321 ED. PARIS.

etiam retinet in iis quæ ex Josepho transtulit, in suæ Præpar. evang. lib. x, cap. 13, pag. 501. Ἄδαριν eum Josephus vocat, quod propter similem sonum β et υ idem fere est ac Ἀδάρην. Hinc patet, Clementis Ἀθυρίαν, et Tatiani Μαρίαν mutandum esse in Ἀδάρην, vel Ἄδαριν, vel, si placeat, Ἀούαριν.

(1) Ὁ δὲ Πτολεμαῖος. Tatianus pag. 129 : Αἰγυπτίων δὲ εἰσὶν αἱ ἐπ' ἀκριβὲς χρόνων ἀναγραφαὶ, καὶ τῶν κατ' αὐτοὺς πραγμάτων ἐρμηνεύς ἐστὶ Πτολεμαῖος, οὗχ ὁ βασιλεὺς, ἱερεὺς δὲ Μένδητος. Οὗτος τὰς τῶν βασιλέων πράξεις ἐκτιθέμενος, κατ' Ἀμωσὶν, βασιλέα Αἰγύπτου, γεγενῆσθαι Ἰουδαίους φησὶ τὴν ἐξ Αἰγύπτου πορείαν εἰς ἄπερ Ἰλλοὺν χωρία, Μωϋσεὺς ἡγουμένου. Λέγει δὲ οὕτως· Ὁ δὲ Ἀμωσὶς ἔγενετο κατ' Ἰναχὸν βασιλέα· Exstant etiam annales Ἄγυπτίων diligentissime concinnati, et rerum in eis contentarum interpretes est Ptolemæus, non quidem rex, sed Mendesium sacerdos. Is ubi regum gesta narrat, sub Amasi, Ἄγυπτίων regem, Judæos ex Ἄgypto migrasse testatur in suam regionem Moysen ducentem secutos; sic autem scribit : Amasis fuit tempore regis Inachi. Origenes, *Contra Celsum* lib. iv, pag. 167, ait Moysen tradidit ὑπὸ τῶν Ἑλληνικῶν συγγραφέων κατὰ χρόνους γεγενῆσθαι Ἰνάχου τοῦ Φορωνέως· ἢ a quibusdam Græcis historicis, fuisse temporibus Inachi, Phoronei filii. Tertullianus, *Apol.* cap. 19 : « Si quem audistis interim Moysen, Argivo Inacho pariter ætate est. » Idem tradit Clemens infra pag. 335; Justinus etiam martyr *Parænes. ad Græcos* p. 62, et Theophilus *Ad Autolycum* lib. iii, p. 129. Cæterum Eusebius, in principio præfationis *Canonis Chronici*, hunc Clementis locum respexit : Μωϋσέα γένος Ἑβραίων, προφητῶν ἀπάντων πρώτων, ἀμφὶ τοῦ Σωτῆρος, λέγω δὲ τοῦ Χριστοῦ, ἀμφὶ τῆς τῶν ἐθνῶν δι' αὐτὸν θεογνωσίας χρηστῶν καὶ λόγια θεῖα γραφῆ παραδεδωκότα, τοῖς χρόνοις ἀκμάσαι κατὰ Ἰναχὸν εἰρηκασὶν ἄνδρες ἐν παιδείῳσι γινώριμοι, Κλήμησ, Ἀφρικανὸς, Τατιανὸς, τοῦ καθ' ἡμᾶς λόγου· τῶν τε ἐκ περιτομῆς, Ἰωσήπος καὶ Ἰούστος, ἰδίως ἕκαστος τὴν ἀπόδειξιν ἐκ παλαιῶν ὑποσχόντες ἱστορίας. Ἰναχὸν δὲ τῶν Ἰλιακῶν ἔστησαν ἑπτακοσίους πρεσβεύειν. Sed quid sibi vult ἑπτακοσίους, ἢ septingentis ἢ annis? Etenim Clemens modo dixit, Inachum Trojæ tempora præcessisse εἴκοσι γενεάς, ἢ viginti ætates : vel ἔτη τετρακόσια, ἢ annos quadringentos. Ei consentit Tatianus pag. 131 : Ὁ δὲ ἀπ' Ἰνάχου χρόνος ἀκριβῆς ἴσθαι ἀλώσεως ἀποπληροῖ γενεάς εἴκοσι. Paulo post, pag. 132 : Διόπερ εἰ κατὰ Ἰναχὸν πέφηνεν Μωϋσὴς γεγενῆσθαι, πρεσβύτερός ἐστι τῶν Ἰλιακῶν ἔπει τετρακοσίους. Purro εἰ γενεά designet annos 19 aut 20, ut quandoque accipi solet, tum εἴκοσι γενεαί, ἢ viginti ætates, exhibebunt ἢ annos quadringen-

Mendesius Ptolemæus. Hic autem Ptolemæus, ⌘ fuit quidem sacerdos : regum autem Ægypti res gestas tribus libris exponens, dicit tempore Amosis, Ægypti regis, Moysæ duce, Judæos exiisse ex Ægypto. Ex quibus cernitur, Moysen floruisse tempore Inachi. Ex rebus autem Græcis, sunt antiquiores Argolica, eæ inquam, quæ ducunt originem ab Inacho, ut docet Dionysius Halicarnassensis in *Temporibus*. His autem, quatuor generationibus sunt res Atticæ recentiores, quæ ducunt originem a Cecrope diphæ et indigena, ut iisdem verbis dicit Tatianus; novem vero, res Arcadicæ a Pelasgo; dicitur autem hic quoque fuisse indigena. His autem sunt aliæ, quinquaginta duabus recentiores, nempe Phthioticæ, quæ a Deucalione. Ad tempus autem rerum Trojanarum ab Inacho, generationes viginti vel plures numerantur; sunt autem anni, ut ita dicam, quadringenti et ultra. Jam

tos, qui Tatiani ac Clementis numerus est. Quod si γενεαὶ tres annos centum includant, tum γενεαὶ εἴκοσι καὶ μία, ἢ ætates viginti et una, Eusebium ἢ annorum septingentorum ἢ numerum edent. Quod vero γενεά hoc sensu usurpatum fuerit, ipse Clemens paulo infra testatur, p. 335 : Εἰς μέντοι τὰ ἑκατὸν ἔτη τρεῖς ἔγκαταλέγονται γενεαί· ἢ Ad centum annos recensentur tres ætates. Atque hinc orta fuisse videtur de numero annorum dissensio.

(2) Φησὶν Αἰγ. Φησὶ τὸν Αἰγ. Euseb.

(3) Παλαιτέρα δὲ τ. Παλαιτέρα (παλαιότερα, conl. Joan.) δὲ τῶν Ἑλληνικῶν μνημονεύσθαι (μνημονεύεται, Joan.) τὰ Ἀργολικὰ, τὰ ἀπὸ Ἰνάχου λέγω, Διονύσιος ὁ Ἄλ. Euseb.

(4) Τεσσαράκοντα. Sic Clemens et Eusebius Græce. Hævelius τέσσαρα, ἢ quatuor, quia quatuor tantum Argivorum reges enumerat Tatianus ab Inacho ad Triopam, cujus tempore fuit Cecrops. Rursus : « His autem sunt aliæ 15, » in libro Clementis erat, τούτων δὲ ἄλλα πενήκοντα δυοῖν νεώτερα, in libro Eusebii, τούτων δὲ ἄλλων δυοῖν νεώτερα. Postremo quod paulo post est, ἢ generationes quidem viginti vel plures, ἢ in Græco Eusebii fuit, γενεαὶ μὲν εἴκοσι ἢ μὴ πλείους, ἢ generationes viginti, aut una plures, cum tamen Trapezuntius verterit tantum, ἢ generationes 20 connumerentur. Atque annis quidem quadringentis antiquiorem esse Iliacis temporibus Moysen vult Tatianus, si quidem Inachi sit ætate Moyses, ut et ait Tertullianus in *Apologetico* cap. 19; verum Eusebius in *Chronicis*, ut in illum Tertullianii locum scribens Pamelius admonet, tempore Cecropis eum floruisse tradit, non Inachi, magisque cum historia convenit. Lege D. Augustinum lib. xviii *De civit. Dei*, cap. 8. COLLECT.

(5) Τούτων δὲ ἄλλα πενήκοντα δυοῖν τ. Euseb., τούτων δὲ ἄλλων δυοῖν v. Vera fortasse lectio est, τούτων δὲ ἄλλοις πενήκοντα δυοῖν νεώτερα τὰ Φθ. ut v in ἄλλων sit numeralis nota, πενήκοντα videlicet, et hic sit sensus : « His autem, aliis quinquaginta duabus generationibus recentiora sunt Phthiotica. » Interpret pro numero isto πενήκοντα δυοῖν, reponit minoreν πεντεκαίδεκα, ἢ quindecim : et paulo ante, τέσσαρα pro τεσσαράκοντα quod et supputatione colligi adnotat. SYLBURG. — Certe πενήκοντα ferri non potest : nam si Clemens ab Inacho numerat ἢ viginti ἢ vel paulo plura sæcula ad Trojæ tempora, quomodo inter Pelasgum, qui Inacho posterior, et Deucalionem, qui Trojæ temporibus longe prior erat, intercedere possunt sæcula quinquaginta duo?

(6) Τὰ. Abest ab Euseb.

(7) Εἴκοσι ἢ πλείους. Scribe ex Eusebio, εἴκα-

vero res quoque Assyriorum videbuntur rebus Græcis multis annis antiquiores, ex iis quæ dicit Ctesias, tricesimo secundo movit Moyses ex Ægypto, tempore Amosis Ægyptii, et Inachi Argivi. Fuit autem in Græcia, tempore quidem Phoronei, qui fuit post Inachum, inundatio, quæ fuit ✕ tempore Ogygis, et regnum Sicyonium, primi quidem Ægiælei, deinde Europis; deinde Telchinis, et regnum Cretis in Creta. Acusilaus enim dicit Phoroneum fuisse primum hominem. Unde etiam auctor Phoronidis dixit eum fuisse « patrem mortalium hominum. » Hinc Plato in *Timæo*, secutus Acusilaum, scribit : « Et cum vellet eos aliquando inducere, ut dicerent de rebus antiquis hujus civitatis, aggreditur dicere, quæ sunt antiquissima, de Phoroneo, qui dictus est primus, et de Neobe, et quæ fuerunt post diluvium. » Tem-

✕ P. 380 ED. J'OTTER.

σιν ἢ μιᾶ πλεῖους. Cujus correctionis ratio e superior nota petenda est : qua dictum est sæcula XXI annos eo comprehendere.

(8) *Εἰ δὲ τὰ Ἄσσο*. Mancus est hic locus, quem ita potes Eusebii opo restituere : *Εἰ δὲ τὰ Ἀσσυρίων πολλοὶ ἔτεσι πρεσβύτερα τῶν Ἑλληνικῶν Κτησίας λέγει, φανήσεται τῷ δευτέρῳ καὶ τεσσαρακοσιοτῷ ἔτει τῆς Ἀσσυρίων ἀρχῆς, τῆς δὲ Βηλοῦχου τοῦ ὀγδόου δυναστείας τῷ δευτέρῳ καὶ τριακοστῷ, ἢ Μωϋσέως, εἶο.* « Quod si res Assyriorum multis annis antiquiores Græcis Ctesias dicit, Moysen ex Ægypto movisse quadragesimo secundo anno imperii Assyriorum, trigesimo scilicet ac secundo regni Belochi octavi constabit, apud Ægyptios Amosi, Inacho apud Argivos regnante. » Belochum Assyriorum regem viii reperies in *Chronicis* Eusebii ad annum mundi 5410, quanquam paulo ante quam regnaret Amasis, et paulo post Inachum. COLLECT.

(9) *Ἐτεσι*. Abest a ms. Joan.

(10) *Ἀρ'* ὄν. Abest ab Euseb.

(11) *Κατὰ Ἰναχον*. Georgius Syncellus. Κατὰ Ἰναχον, πρῶτον Ἀργῶν βασιλεῖα, καθ' ὃν καὶ πάντες, οἳ τε ἐκ περιτομῆς, οἳ τε ἐκ χάριτος, ἱστορικοὶ, Ἰώσηπος καὶ Ἰούστος, Κλήμης ὁ ἱερὸς Στρωματεὺς, Τατιανὸς τε καὶ Ἀφρικανὸς, συνομολογοῦσι γεννηθῆναι Μωϋσέα, καὶ κατὰ Φορωνέα, τὸν Ἰνάχου παῖδα καὶ Νιόβης, ἀξιόμασι. « Tempore Inachi, primi Argivorum regis, sub quo omnes, tum Judæi, tum Christiani, historici, Josephus et Justus, Clemens sanctus *Stromatum* scriptor, Tatianus et Africanus consentiunt natum fuisse Moysen, floruisse autem sub Phoroneo, Inachi et Niobes filio. »

(12) *Ὁ ἐπὶ Ὀγύγῳ*. Hæc respexit Eusebius in *Chronicis*, p. 25, veteres Argivorum reges enumerans : *Ὁ ἐπὶ Ὀγύγῳ παλαιότατος παρ' Ἑλλήσιν ἱστορούμενος ἐν τῇ Ἀκτῇ, τῇ νῦν Ἀττικῇ, κατακλυσμῶς τούτου γέγονε τοῖς χρόνοις. Διαφόρως γὰρ ἱστορεῖται, τῶν μὲν Φορωνέως, τῶν δὲ ἐπὶ Ἀπίδος λεγόντων. Ὁμοίως δὲ καὶ ἡ ἀπ' Αἰγύπτου πορεῖα τοῖς ἱστορικοῖς οὕτω φέρεται : διαφόρως κατὰ τοὺς αὐτοὺς χρόνους, τῷ ἐπὶ Ὀγύγῳ κατακλυσμῷ. Συμφωνοῦσι δὲ τούτοις ἐν τούτῳ καὶ Ἰώσηπος καὶ Ἰούστος, Ἰουδαῖοι ἱστορικοὶ, καὶ τοῦ καθ' ἡμᾶς λόγου Κλήμης ὁ Στρωματεὺς καὶ Ἀφρικανός.* « His temporibus in Acte, quæ nunc Attica dicitur, contigit Ogygi diluvium ex iis, quæ Græci memorant, antiquissimum. Hoc porro quidam ad Phoronei, quidam ad Apidis tempora referunt. Similiter profectio ex Ægypto, cœvena cum esset Ogygi diluvio, diversimode memorata est ab historicis. Quibus in hoc consentiunt, et Judæis Josephus et Justus, e nostris autem Clemens, *Stromatum* scriptor, et Africanus. » Hic porro Clemens Tatianum sequitur, qui hæc dicit pag. 132 : Κατὰ γὰρ Φορωνέα, τὸν μετ'

εἶπεῖν, τετρακόσια, καὶ πρόσω. Εἰ δὲ τὰ Ἀσσυρίων (8) πολλοὶ ἔτεσι (9) πρεσβύτερα τῶν Ἑλληνικῶν, ἀφ' ὧν (10) Κτησίας λέγει, φανήσεται, τῷ δευτέρῳ καὶ τριακοστῷ ἢ Μωϋσέως, κατὰ Ἀμοσιν τὸν Αἰγύπτιον καὶ κατὰ Ἰναχον (11) τὸν Ἀργεῖον, ἐξ Αἰγύπτου κίνησας. Ἦν δὲ κατὰ τὴν Ἑλλάδα, κατὰ μὲν Φορωνέα τὸν μετ' Ἰναχον, ὁ ἐπὶ Ὀγύγῳ (12) κατακλυσμός, καὶ ἡ ἐν Σικυῶνι βασιλεία, πρώτου μὲν Αἰγιαλέως, εἶτα Εὐρωπος, εἶτα Τελχίνος, καὶ ἡ Κρήτος ἐν Κρήτῃ. Ἀκουσίλαος γὰρ Φορωνέα πρῶτον ἀνθρώπων (13) γενέσθαι λέγει ὅθεν καὶ ὁ τῆς Φορωνίδος ποιητῆς εἶναι αὐτὸν ἔφη « πατέρα θνητῶν ἀνθρώπων. » Ἐντεῦθεν ὁ Πλάτων (14) ἐν *Τιμαίῳ*, κατακολουθήσας Ἀκουσίλαῳ, γράφει : « Καὶ ποτε (15) προαγαγεῖν βουλευθεὶς αὐτοὺς περὶ τῶν ἀρχαίων εἰς λόγους τῶν τῆδε τῆ πόλει, τὰ ἀρχαιότατα (16) λέγειν ἐπιχειρεῖ (17), περὶ

Ἰναχον, μνημονεύεται παρ' Ἀθηναίοις Ὀγύγος, ἐφ' οὗ κατακλυσμός ὁ πρῶτος. » Nam tempore Phoronei, qui Inacho successit, memoratur apud Atheniensis fuisse Ogygus, sub quo primum diluvium. »

(13) *Πρῶτον ἀνθρώπων*. Πρῶτον ἀνθρώπων, Eus.

(14) *Ὁ Πλάτων*. Hæc in *Timæo*, pag. 1043, de Solone agens, dicit Plato : *Οἱ δὲ Σόλων ἔφη πορευθεὶς, σφόδρα τε γενέσθαι παρ' αὐτοῖς ἔντιμος, καὶ δὴ καὶ τὰ παλαιὰ ἀνερωτῶν τοὺς μάλιστα περὶ ταῦτα τῶν ἱερῶν ἐμπείρους, σχεδὸν οὕτε αὐτὸν, οὕτε ἄλλον Ἕλληνα οὐδένα οὐδὲν, ὡς ἔπος εἶπεῖν, εἰδὸτα περὶ τῶν τοιούτων ἀνευρεῖν καὶ ποτε προαγαγεῖν βουλευθεὶς αὐτοὺς περὶ τῶν ἀρχαίων εἰς λόγους τῶν τῆδε, τὰ ἀρχαιότατα λέγειν ἐπιχειρεῖν, περὶ Φορωνέως τε, τοῦ πρώτου λεχθέντος, καὶ Νιόβης, καὶ μετὰ τὸν κατακλυσμὸν αὐτὸν περὶ Δευκαλίωνος καὶ Πύρρας ὡς διεγένοντο μυθολογεῖν, καὶ τοὺς ἐξ αὐτῶν γενεαλογεῖν.* « Quo (ad Sain, Ægypti urbem) Solon profectum honorifice se acceptum fuisse, referebat. Et cum de vetustatis memoria ab illis sacerdotibus, qui in hac re cæterorum peritissimis, quæsisset, expertum se esse dicebat, neque seipsum, neque alium Græcorum quemquam cognitionem antiquitatis ullam habere : quandoque vero coram sacerdotibus, ut eos ad sua narranda provocaret, de antiquissimis illis Græciæ gestis rebus verba fecisse, Phoroneo priore et Niobe, postquam inundationem mundi de Deucalione et Pyrrha, eorumque posteritate, et de temporibus, quibus singula contigerunt. » Mox, Ἀκουσίλαῳ pro Ἀκουσίλαῳ, cod. Joan. mendose.

(15) *Καὶ ποτε*. De Solone hæc intellige : « Qui voluit Ægyptios sacerdotes provocare in sermones (ut vertit Hieronymus in *Chronicis* ad ann. mundi 3590) de temporibus antiquorum, quæ cuique civitati apud veteres accidissent, de Phoroneo qui primus hoc nomine appellatus est, et Niobe, et his qui post diluvium fuerunt, » etc. Quo ex loco fortasse augeri, una voce posset Plato, apud quem legis, εἰς λόγους τῶν τῆδε, τὰ ἀρχαιότατα λέγειν, ut apud Clementem, τῆδε τῆ πόλει ἀρχαιότατα, et apud Eusebium, « cuique civitati. » Sic enim tres manuscripti habent, Acusilaum citat Plato in *Conviuio*; Suidas Argivum fuisse tradit, historicum antiquissimum, qui genealogias scripsit ex æneis tabulis, quas pater ejus fodiens casu offenderat. COLLECT.

(16) *Τῆδε τῆ πόλει, τὰ ἀρ.* Τῆ δὲ τῆ πολιτείας ἀρ. cod. Joan. mendose. Porro τῆ πόλει, quod apud Platonem non occurrit, a Clemente, qui hæc de urbe Athenarum dicta fuisse existimabat, adjectum videtur. Vigerus autem ad Eusebium hæc adnotavit : « τῆ πόλει ἱερεΐτιας voces expunge, quas Plato non habet. Tantum post ὄρους distinguen-

(17) *Λέγειν ἐπιχειρεῖ*. E Platone et Eusebio

Φορωνέως τε τοῦ πρώτου λεχθέντος, καὶ Νεώδης (18), καὶ τὰ μετὰ τὸν κατακλυσμὸν. Ὡς κατὰ δὲ Φόρβαντα Ἀκταῖος, ἀφ' οὗ Ἀκταία ἢ Ἀττική· κατὰ δὲ Τριόπαν, Προμηθεύς, καὶ Ἄτλας, καὶ Ἐπιμηθεύς, ὁ καὶ διφυῆς Κέκροψ, καὶ Ἰνώ (19). Κατὰ δὲ Κρότωπον (20), ἢ ἐπὶ Φαέθοντος ἐκπύρωσις (21)· καὶ ἢ ἐπὶ Δευκαλίωνος (22) ἐπομβρία· κατὰ δὲ Σθέnelον (23), ἢ τε Ἀμφικτυόνος (24) βασιλεία· καὶ ἢ εἰς Πελοπόννησον Δαναοῦ παρουσία· καὶ ὑπὸ Δαρδάνου (25) τῆς Δαρδανίας κτίσις (26),

Ὅν πρῶτον,

φῆσιν Ὅμηρος,

Τέκετο γεφυλληγέρτα Ζεὺς·

ἢ τε ἐκ Κρήτης εἰς Φοινίκην ἀναχομιδῆ· κατὰ δὲ Λυγκία, τῆς Κόρης ἢ ἀρπαγῆ· καὶ ἢ τοῦ ἐν Ἐλευσίνι τεμένους καθίδρουσις· Τριπτολέμου τε γεωργία, καὶ ἢ Κάδμου εἰς Θήβας παρουσία· Μίνως τε βασιλεία· κατὰ δὲ Προῖτον, ὁ Εὐμόλπου πρὸς Ἀθηναίους πόλεμος· κατὰ δὲ Ἀκρίσιον, Πέλοπος ἀπὸ Φρυγίας διάβασις, καὶ Ἰωνος εἰς Ἀθήνας ἀφίξις, καὶ ὁ δεύ-

✠ P. 381 ED. POTTER, 321 ED. PARIS:

dum nonnihil. Ait enim Solonem, ut in eam de rebus antiquis disputationem Ægyptios sacerdotes prælliceret, de Græcanica antiquitate sermonem in-jecisse. Sunt qui τῆδε accipiant pro ἐκεῖ, sed perpe-iam. Locum integrum Serranus misere depravit.)

scribendum λέγειν ἐπιχειρεῖν, subintellecto ἔφη, quod apud Platonem præcedit. Id vero aliquis non advertens, post Eusebii tempora, scripsisse videtur λέγειν ἐπιχειρεῖ, constructionis gratia. Quo factum etiam, ut in cod. Joan. λέγει ἐπιχειρεῖν scriberetur.

(18) Νεώδης. Scribe ex Platone et Eusebio Νιόδης. Erat enim Niobe dicta Phoronei filia. Dionysius Halicarnass. lib. 1 : Φορωνέως γὰρ Νιόβη γίνε-ται. Conf. Eusebius in Chron. p. 25.

(19) Ἰνώ. Legendum est « Io », non « Ino », nam et paulo infra dicitur « Io » fuisse tempore « Triopæ. » COLLECT. — Quinetiam Ἰώ e Clemente scribit Eusebius. Eamdem lectionem defendit is, a quo Clemens hæc accepit, Tatianus p. 152 : Κατὰ δὲ Φόρβαντα Ἀκταῖος, ἀφ' οὗ καὶ Ἀκταία ἢ Ἀττική· κατὰ Τριόπαν Προμηθεύς, καὶ Ἐπιμηθεύς, καὶ Ἄτλας, καὶ ὁ διφυῆς Κέκροψ, καὶ ἢ Ἰώ· « Tempore Phorbantis fuit Actæus, a quo Actæa dicta est Attica : tempore autem Triopæ, Prometheus, et Epimetheus, et Atlas, et duplicis naturæ Cecrops, et Io. »

(20) Κρότωπον. Mendose apud Tatianum ipsum legitur, κατὰ δὲ Κέκροπα ἢ ἐπὶ τοῦ Φαέθοντος pro κατὰ δὲ Κρότωπον· nam ita exscripsit ex Tatiano Clemens, et ex Clemente Eusebius. Cæterum apud Eusebium in Chron. legendum esse « Triopas » non « Troypbas, » admonuit jamdudum P. Leopardus lib. iv, c. 9, quod et manuscripti confirmant. COLLECT. — Quinetiam Frounto Ducæus in Tatianum adnotavit, Κρότωπον ibi pro Κέκροπα ex Eusebio ac Clemente substitui debere. Ad hæc accedit, quod paulo infra pag. 355 Clemens iterum dixerit, Deucalionium diluvium, et Phaethontis incendium κατὰ Κρότωπον συμβῆναι, « Crotopi tempore contigisse. »

Si quis autem Κέκροπα malit, is Eusebium auctorem habeat, qui in proœm. Can. Chronici e Tatiano ac Clemente hæc refert : Πρώτος Κέκροψ ... ὁ διφυῆς ... κατὰ δὲ τοῦτον καὶ Μωϋσῆς παρ' Ἑβραίους ἐγωρίζετο, ὡς κατὰ καιρὸν ἐπιδειξόμενος, ἐφ' οὗ ὁ ἐπὶ Δευκαλίωνος κατακλυσμὸς ἐν Θεσσαλίᾳ, ἢ τε ἐπὶ Φαέθοντος ἐκπύρωσις ἐν Αἰθιοπία· « Primus fuit Cecrops diphyses : cujus tempore apud Hebræos inclaruit Moyses, ut suo tempore ostendemus : et sub eodem contigit in Thessalia Deucalionium dilu- vium, et in Æthiopia Phaethontis incendium. » Eadem occurrunt in Epitome regum Atheniensium, et

A pore autem Phorbantis fuit Actæus, a quo Actæa Attica. Tempore autem Triopæ, Prometheus, et Atlas, et Epimetheus, et diphyses Cecrops, et Ino. Tempore autem Crotopi, Phaethontis inflammatio, et Deucalionis inundatio. Tempore autem Stheneli, et regnum Amphictyonis, et Danai in Peloponnesum adventus, et Dardaniæ a Dardano ædificatio :

A Jove qui genitus,

inquit Homerus,

✠ Novit qui cogere nubes :

et ex Creta in Phœniciam deductio. Tempore autem Lyncei, Proserpinæ raptus, et exstructio tem- pli, quod est in Eleusine, et Triptolemi agricul- tura, et Cadmi Thebas adventus, et regnum Minois. Tempore autem Proëti, bellum Eumolpi adversus Athenienses. Tempore autem Acrisii, Pelopis ex 139 Phrygia transitus, Iouis Athenas adventus, et

in Ἰστοριῶν συναγωγῆς pag. 361, a Scaligero translata sunt.

(21) Ἐκπύρωσις. Πύρωσις, cod. Joan.

(22) Καὶ ἢ ἐπὶ Δ. Articulum ἢ ex Eusebio et Tatiano restitui.

(23) Σθέnelον. Σθέnelον legitur apud Clem. et Tatianum, cujus hæc sunt, apud Eusebium duobus locis κατὰ δὲ Σθενέλαον, « tempore autem Sthenelai : » et in catalogo regum Argivorum Tatianus ipse duos Sthenelaos enumerat. In Chronico Eusebii ad annum mundi 3745, non « Sthenelus, » sed « Sthenelaus » legendum est. Quod vero sequitur : « A Jove qui genitus, » est Homeri versus a Clemente verbis Tatiani additus, ὃν πρῶτον τέκετο v. Z.

Qui primus Jove natus, amat qui cogere nubes.

Habes deinde in Græco Clementis, ἢ τε ἐκ Κρήτης εἰς Φοινίκην ἀναχομιδῆ, apud Tatianum vero, ἢ τε ἐκ Φοινίκης τῆς Εὐρώπης εἰς τὴν Κρήτην ἀναχομιδῆ. Ejus interpretes vertit : « Et Eûropæ ex Phœnicia in Cretam restituito. » Apud Euseb. pag. 190, sic legimus ut apud Tatianum, Trapezuntius tamen vertit : « Et Europa ex Phœnicia raptâ fuerat, » at pag. 292 ut apud Clementem. Certe raptam ex Phœnicia in Cretam constat Europam a Jove, ut scribit Euseb., regnante Danao, Sthenelai successore. Porro Cadmum exstitisse Lyncei tempore, Eusebius quoque in Chronicis testis est, qui Argivorum rex fuit undecimus, sed inibi sædus est error in impressis, « Armenia capta a Cadmo, » P. Pithœi vetus codex, « Armonia capta, » Victorinus, « Hermiona raptâ a Cadmo : » vera lectio est, « Harmonia raptâ a Cadmo. » Filia fuit Veneris, ut fabulæ tradunt. Hoc eo addidi, quod ex nostris chronologis quidam aliam quamdam regionem viciniorem Bœoticiæ, quam sit Armenia, substituat. COLLECT.

(24) Ἀμφικτυόνος. Ἀμφικτυόνος, Euseb., accentu in penult. retracto. STLBURG.

(25) Καὶ ὑπὸ Δαρδ. Καὶ ἢ ὑπὸ Δαρδ. Euseb., ut mox, ἢ Τριπτολέμου γεωργ. Euseb. Tatian. Dein, Μίνως τε ἢ βασιλ. Item, ἢ Πέλοπος ... διάβασις καὶ Ἰωνος εἰς τὰς Ἀθῆν. Tatian. Respicit autem Clemens Homeri Iliad. Υ, vers. 215 :

Δάρδανον αὖ πρῶτον τέκετο γεφυλληγέρτα Ζεὺς· Κτίσσε δὲ Δαρδάρην, ἐπεὶ οὐπω Ἰλλίος ἰρή.

Dardanum quidem primum genuit nubes cogens Ju- piter.

Condidit et is Dardaniam : neque enim jam tum erat Iliis sacra,

(26) Κτίσις. Κτῆσις, cod. Joan., perpetuam.

secundus Cecrops, et Persei et Bacchi res gestæ, et Orpheus et Musæus. Octavo decimo autem anno regni Agamemnonis captum est Ilium, regnante Demophonte, Thesei filio, anno primo, duo lecio mensis Thargelionis, ut ait Dionysius Argivus; Ægias autem et Dercylus in tertio, octavo mensis Panemi desinentis; Hellenicus enim dicit duodecimo mensis Thargelionis; et nonnulli eorum qui Attica scripserunt, octavo desinentis, postremo anno regnante Menestheo, in plenilunio. τικὰ συγγραφαμένων, ὀγδόῃ φθίνοντος, βασιλεύοντος

Noctis quidem erat medium,

Inquit is, qui Parvam fecit Iliadem,

Et splendebat lucida luna :

alii autem eodem die Scirophorionis. Theseus autem, qui erat æmulator Herculis, est rebus Trojana una generatione antiquior. Tlepolemi itaque, qui fuit filius Herculis, meminit Homeri, quod in Ilium militaverit. Ostenditur ergo Moysen fuisse antequam Bacchus referretur in deos, annis sexcentis quatuor: siquidem in deos refertur trigesimo se-

(27) Καὶ ὁ δευτερος. Ὡς ὁ δευτερος Tatian.

(28) Ὀρφεύς τε καὶ Μουσαῖος. Καὶ Ὀρφέως μαθητὴς Μουσαῖος, Tatian.

(29) Ἴλιον. Ἴλιος, cod. Joann.

(30) Δευτέρῃ ἐπὶ δέκα. Excidit e cod. Joann.

(31) Αἰγίας. Eusebius lococit.: Ἄγις δὲ καὶ Κέρκυλος ἐν τῇ τρίτῃ, μηνὸς Πανέμου ὀγδόῃ φθίνοντος. Ubi ut de auctorum nominibus dubito, ita distinctionem periodi amplector: ut ἐν τῇ τρίτῃ sit « in historiariū, » seu « chronographiæ libro tertio. » Πάνεμον autem media brevi scribit etiam Suidas, et alii. SYLBERG.—Apud Euseb. pag. 293 Præpar. legitur: Ἄγις καὶ Κέρκυλος, non Αἰγίας καὶ Δέρκυλος. Jos. Scaliger lib. v De emendat. tempor. agens de Hæxæcidio cæci, « Scirophorionem illius anni fuisse feria vii, Junii 24, Thargelionem Maii 25, feria v, ὀγδόῃ φθίνοντος, hoc est xxiii, captum Ilium Junii 16. Solstitium, sive bissextum, Atticum 3 Julii. A 16 Junii ad 3 Julii, intervallum dies 17. Quare ideo 17 diebus ante captum Ilium scribit Ephorus. Ea est opinio eorum, qui Ilium captum censent plenilunio, aut circa plenilunium, atque alio mense. Agis et Cereylus idem volunt apud Clem. Alex. cum scribunt Ilium captum μηνὸς Πανέμου ὀγδόῃ φθίνοντος, si modo Panemus non est Hecatombæon, aut Scirophorion, sed Thargelion. » Hæc ille. Quod vero ad nomina historicorum attinet, quos ex libro Eusebii nominavit, non ex Clemente eorum etiam meminit Athenæus lib. iii: Ἄγις καὶ Δέρκυλος ἐν Ἀργολικοῖς τοῖς Στρατήλοις Ἀστραβύλους ὀνομάζουσι. COLLECT.—Vigetur hæc ad Eusebium adnotavit: « Eusebius Ἄγις καὶ Κέρκυλος, Clementis Αἰγίας καὶ Δέρκυλλος. Difficile est statuere utra lectio vera sit. Posterius nomen quod attinet, plures, opinor, Δερκύλλους, seu Δερκύλους, quam Κερκύλους vocatos reperias. » Ἄγις δὲ καὶ Δέρκυλλος cod. Joann. Proinde Κέρκυλος apud hodiernum Eusebium mendosa vox est.

(32) Γὰρ. Abest ab Euseb., ut mox μηνός.

(33) Καὶ τινες. Jos. Scaliger loco cit. pag. 207: « Addit Clemens: Καὶ τινες τῶν τὰ Ἀττικὰ συγγραφαμένων ὀγδόῃ φθίνοντος (Θαργηλιώνος) βασιλεύοντος τὸ τελευταῖον ἔτος Μενεσθέως, πληθυσίως σελήνης. Itaque necesse est alium annum ab hoc diversum fuisse. Imo nullum fuisse omnino necesse est; qui in tetraeteride Attica nullius Thargelionis dies 23 incurrit in plenilunium; sed eodem anno ὀγδόῃ ἰσταμένου, habet plane confectum plenilunium. » Ad probandam sententiam suam adjicit: « Νύξ μὲν ἔην μεσάτα, φησὶν ὁ τὴν Μικρὰν Ἰλιάδα

τερος (27) Κέκροψ, αὶ τε Περσέως καὶ Διονύσου πράξεις, Ὀρφεύς τε καὶ Μουσαῖος (28). Κατὰ δὲ τὸ ὀκτωκαιδέκατον ἔτος τῆς Ἀγαμέμνονος βασιλείας, Ἴλιον (29) ἔάλω, Δημοφώντος τοῦ Θησέως βασιλεύοντος Ἀθήνησι τῷ πρώτῳ ἔτει, Θαργηλιώνος μηνὸς δευτέρῃ ἐπὶ δέκα (30), ὡς φησὶ Διονύσιος ὁ Ἀργεῖος Ἀγίας (31) δὲ καὶ Δερκύλος, ἐν τῇ τρίτῃ μηνὸς Πανέμου, ὀγδόῃ φθίνοντος Ἑλλάνικος γὰρ (32) δωδεκάτῃ Θαργηλιώνος μηνός· καὶ τινες (33) τῶν τὰ Ἀττικὰ τελευταῖον ἔτος Μενεσθέως, πληθυσίως σελήνης

Νύξ μὲν ἔην,

φησὶν ὁ τὴν Μικρὰν Ἰλιάδα πεποιτηκός,

Μεσάτα, λαμπρὰ δ' ἐπέτελλε σελάνῃ·

Ἐταροὶ (34) Σκίροφοριώνος τῇ αὐτῇ ἡμέρᾳ. Θησεύς δὲ, ὁ Ἡρακλέους (35) ζηλωτῆς ὢν, πρεσβύτερός ἐστι τῶν Τρωϊκῶν μὴ γενεᾶ. Τοῦ γοῦν Τληπολέμου (36), ὃς ἦν υἱὸς Ἡρακλέους, Ὀμηρος μέμνηται ἐπὶ Ἴλιον στρατεύσαντος. Προτερεῖν ἄρα Μωυσῆς ἀποδείκνυται (37), τῆς μὲν Διονύσου ἀποθεώσεως, ἔτη ἑξακόσια τέσσαρα· εἰ γὰρ τῆς Περσέως βασιλείας (38)

πεποιτηκός, λαμπρὰ ἐπέτελλε σελάνῃ. Sed pace eruditi scriptoris dixerim, λαμπρὰ ἐπέτελλε σελάνῃ, non intelligitur de plenilunio, sed de luna media nocte oriente, quod sit quarto, aut quinto die post plenilunium confectum. Itaque longe dissentit ab Ephoro. Utrum secutus sit Virgilius, plenilunium, aut quartum diem a plenilunio, incertum est, illis versibus:

Et jam Argiva phalanx instructis navibus ibat,

A Tenedo tacitæ per amica silentia lunæ.

Idem in Catullum scribens, Stasimum ait poetam auctorem esse Parvæ Iliadis, quæ aliter Cypriaca inscribitur, eumque esse, quem Horatius cyclicum scriptorem appellat in Arte poetica. COLLECT.—Lycophronis scholiastes Leschiæ Parvam Iliadem tribuit ad Cassandream 1263: Ἀέσχης δὲ, ὁ τὴν Μικρὰν Ἰλιάδα πεποιτηκός· Ἡρακλῆος αὐτοῦ Iliadem auctor fuit Lesches.

(34) Ἐταροὶ. Ἐταροὶ δὲ, Euseb.

(35) Θησεύς δὲ, ὁ Ἡρακλῆος. Malim cum Eusebio, Θησεύς δὲ Ἡρακλέους ζηλωτῆς ὢν, omisso articulo. His porro similia dicit Tatianus pag. 158: Ὁ δὲ Ἡρακλῆς μὴ τῶν Τρωϊκῶν προγενέστερος πέφηνε γενεᾶ· τοῦτο δὲ ἐστὶ φανερόν ἀπὸ τοῦ παιδὸς αὐτοῦ Τληπολέμου στρατεύσαντος ἐπὶ Ἴλιον. » Hercules autem uno sæculo Trojanis antiquior esse apparet; siquidem Tlepolemus, ejus filius, ad Ilium militavit.

(36) Τληπολέμου. Τληπολέμου, cod. Joann. quod poeticum est.

(37) Ἀποδείκνυται. Ἐπιδείκνυται Euseb. Sequens D autem numerus interpreti grandior videtur; ideoque pro ἑξακόσια τέσσαρα, legendum censet τριακόσια τέσσαρα, trecentos quatuor. Homeri autem locus de Tlepolemo est Iliad. B. Mox, ἀποθεοῦται apud Euseb. pro ἐκθεοῦται, ut in sententia præced. τῆς Διονύσου ἀποθεώσεως. SYLBERG.

(38) Τῆς Περσέως βασιλῆος. In Eusebii Chronico σύγχρονοι etiam sunt Perseus et Liber Pater: ac prium circa ann. mundi 3860, tempore Cecropis secundi, meminit Persei, quo ex loco mendum tolles, si verba illa, « Pelops Hippodamiam duxit uxorem, » inde sublata, ante nomen Cecropis II. Atheniensium regis vii colloces, auctoribus duobus codicibus manuscriptis, deinde scribas: « Atheniensium vii Cecrops junior annis quadraginta. Hic Erechthi frater, Persus adversus Persas dimicavit. Alii tamen Cecropem Erechthi filium scribunt; sed neque Perseus ejus est frater. » Deinde apud Eusebium scribe: « Ut vertere eos putaretur in lapides. Dydymus scribit, in peregrina historia, et perhibet

τῷ τριακοστῷ δευτέρῳ ἔτει ἐκθεοῦται, ὡς φησιν Ἀπολλόδωρος (39) ἐν τοῖς Χρονικοῖς. Ἀπὸ δὲ Διονύσου (40) ἐπὶ Ἡρακλέα καὶ τοὺς περὶ Ἰάσονα ἀριστεῖς τοὺς ἐν τῇ Ἀργοῖ πλεύσαντας συνάγεται ἔτη ἐξήκοντα τρία. Ἀσκληπιδίος τε καὶ Διδόσκουροι συνέπλεον αὐτοῖς, ὡς μαρτυρεῖ ὁ Ῥόδιος Ἀπολλώνιος (41) ἐν τοῖς Ἀργοναυτικοῖς. Ἀπὸ δὲ τῆς Ἡρακλέους ἐν Ἀργεῖ βασιλείας ἐπὶ τὴν Ἡρακλέους αὐτοῦ καὶ Ἀσκληπιοῦ ἀποθέωσιν ἔτη συνάγεται τριακοντα οκτώ (42), κατὰ τὸν χρονογράφον Ἀπολλόδωρον. ἐντεῦθεν δὲ ἐπὶ τὴν Κάστορος καὶ Πολυδεύκους ἀποθέωσιν ἔτη πενήκοντα τρία. ἐνταῦθά που καὶ ἡ Ἰλίου κατάληψις. Εἰ δὲ χρὴ πισθεσθαι καὶ Ἡσιόδῳ τῷ ποιητῇ, ἀκούσωμεν αὐτοῦ.

Ζητή (43) δ' ἄρ' Ἀτλαντὶς Μαίη τέκε κίχτιμον
 Κίχτιν ἀθανάτων, ἰερὸν λέχος εἰσαναβάσα.
 Κάμητι δ' ἄρα οἱ (44) Σεμέλη τέκε φαίδιμον
 Μιχθεῖσ' ἐν φιλότῃ, Διώνυσον πολυρήθη.

Κάδμος μὲν, ὁ Σεμέλης πατήρ, ἐπὶ Λυγκίως εἰς Θήβας ἔρχεται, καὶ τῶν Ἑλληνικῶν γραμμάτων εὐρετής γίνεται. Τριόπας δὲ συγχρονεῖ Ἴσιδι, ἑβδόμη γενεᾶ (45) ἀπὸ Ἰνάχου. Ἴσιν δὲ, τὴν καὶ Ἰώ φασι διὰ τὸ (46) ἰέναι αὐτὴν διὰ πάσης τῆς γῆς πλανωμένην (47). Ταύτην δὲ Ἴστρος ἐν τῷ Περὶ τῆς Αἰγυπτίων ἀποικίας Προμηθέως θυγατέρα φησὶ. Προμηθεὺς δὲ κατὰ Τριόπαν, ἑβδόμη γενεᾶ μετὰ Μωδύσα· ὥστε καὶ πρὸ τῆς καθ' Ἑλληνας ἀνθρωπογονίας ὁ Μωδύσης ἡμακέραι φαίνεται (48). Λέων (49)

✱ P. 382 ED. POTTER, 322 ED. PARIS.

scriptorem ejus. » Sequitur paulo post, « Dionysius qui et Liber pater (manuscriptus Dionysus) adversus Indos dimicans. » Rursus, notato Pandionis viii Atheniensium regis anno, scribit Eusebius: « Perseus, Acrisio non sponte interfecto, migravit Argo. » Manuscripti iidem duo: « Migravit ab Argis, atque regnavit post Acrisium, in Mycenæ Argivorum imperio translato. Et hi reges fuerunt, Perseus, Sthenelus, Eurystheus. » Atque ita conjungenda sunt hæc cum iis quæ ad latus scribuntur, ut et apud Marianum Scotum conjuncta reperies. Subjicit Eusebius: « Quidam his temporibus vindicant gesta Liberi Patris. » Deinde: « Ut Philochorus loquitur in secundo, » adde ex Victorino cod. *Attidis* libro. Citatur paulo post ad an. 27 Eurysthei, ubi de Minotauro, Philochorus in eodem libro. COLLECT.

(39) Ἀπολλόδωρος. De Apollodori *Chronologia*, conf. Th. Galei dissertatio *De scriptoribus mythologicis*, cap. 6.

(40) Ἀπὸ δὲ Διονύσου. Herculem et Argonautas collocat Eusebius tempore Ægei Atheniensium regis, ad cuius annum 31 hæc notat: « Hercules consummat certamina; Antæum interficit, Ilium vastat. Dicitur autem Antæus Terræ filius, quia solummodo palæstricæ artis certaminum, quæ in terra exercebantur, scientissimus erat, et ob id videbatur a Terra matre adjuvari. Hydram autem callidissimam fuisse sophistram asserit Plato. » Ita restituenda sunt ista ex fide trium manuscriptorum librorum. Plato in *Euthydemo*: Πολὺ γὰρ πού εἰμι φαυλότερος τοῦ Ἡρακλέους· ἢς οὐχ οἶδ' τε ἦν τῇ Ἰδρα διαμάχεσθαι, σοφιστρίᾳ ὄβση, pag. 279 edit. Henr. Steph. COLLECT.

(41) Ὁ Ῥόδιος Ἀπολλ. Respicit Apollonii *Argonautæ*, lib. 1, v. 146. Mox, ἀπὸ τῆς Ἡρακλ. Euseb. omisso δέ.

(42) Ἐτη συνάγεται τριάκοντα οκτώ. « Colliguntur anni triginta octo. » Ita legitur apud Clementem et Eusebium: neque video cur in utraque

cundo anno regni Persei, ✱ ut ait Apollodorus in *Chroniciis*. A Baccho autem ad Herculem, et viros illos fortes qui cum Jasone in Argo navigarunt, colliguntur anni sexaginta tres; et Æsculapius et Dioscuri cum eis navigarunt, ut testatur Apollonius Rhodius in *Argonauticis*. A regno autem Herculis, quod fuit Argis, usque ad ipsius Herculis et Æsculapii in deos relationem, colliguntur anni triginta octo, ut vult Apollodorus chronographus. Hinc autem usque ad relationem in deos Castoris et Pollucis, sunt anni quinquaginta tres. Hoc utique tempore Troja quoque capta fuit. Quod si Hesiodo quoque poetæ oportet credere, eum audiamus:

Editus estque Jovi pulchra ex Atlantide Maia,
 Præco Deum, fuerat cum sacrum ingressa cubile.
 Præclarum at peperit natum Cadmæa, coisset
 Cum furtim, Semele, Bacchum valde exultantem.

Cadmus quidem pater Semeles tempore Lyncei venit Thebas, et fuit inventor Græcarum litterarum. Triopas autem eodem fuit tempore cum Iside, generatione septima ab Inacho. Isidem autem dicunt eandem fuisse, quæ Io, propterea quod oberrans « obierit » totam terram. Ister autem, in libro *De colonia Ægyptiorum*, dicit eam fuisse filiam Promethei. Prometheus autem fuit tempore Triopæ, septima generatione post Moysem. Quare vel ante eam, quæ ex Græcorum sententia fuit, hominis ge-

ditione scribat « triginta » tantum Hermetus. Trapezuntius vero Eusebium sic vertit: « A regno autem Herculis in Argis usque ad translationem suam et Æsculapii in deos, triginta et octo anni fuerunt, ut Apollodorus scribit. » COLLECT.

(43) Ζητή. Hæc occurrunt *Theogonia* vers. 938.

(44) Οἱ. Abest ab Euseb. Mox, Διώνυσον cum duplici σ, Euseb.; πολυρήθη pro πολυρῆθῃ, Hesiod.

(45) Τριόπας δὲ συγχρονεῖ Ἴσιδι, ἑβδ. γ. Τριόπας δὲ συγχρονεῖ (συγχρονεῖ cod. Joann.) ἑβδόμη γεν. Euseb. omisso Ἴσιδι· quod tamen Vigerus Eusebio restituit: « Isis enim, inquit, illa est, quam sequente versu Io dictam esse confirmat. »

(46) Ἴσιν δὲ, τὴν καὶ Ἰώ φασιν, διὰ τ. Euseb. Εἰσὶ δὲ οἱ τὴν Ἰώ φασι διὰ τ. Sed vulgata lectio sincerior. De Ionis autem vagis erroribus narrat Diodorus Siculus pag. 12, et Plutarchus pag. 274. H. SYLBERG.—Eusebius in *Chronico* ad ann. mundi 3340: « Inachi filia Io, quam Ægyptii, mutato nomine, Isidem colunt. A patre Inachio Inachus fluvius apud Argos a filia Ione Bosphorus nuncupatur. » Ita tres manuscripti, unde impressum corriget. Rursus ad tempora Triopæ, vii Argivorum regis, hæc scribit: « Io Inachi filix mistus est Jupiter, quæ in bovem dicitur versa et Bosphorus appellatur. » Legendum puto, « a qua et Bosphorus. » COLLECT.

(47) Πλανωμένην. Πλανωμένης, cod. Joann.

(48) Ἡμακέραι φαίνεται. Abest ab impressis Eusebii codd.

(49) Λέων. Tertullianus de corona militis: « Si et Leonis Ægyptii scripta evolvas, prima Isis repertas spicæ capite circumtulit, rem magis ventris. » In hunc Tertull. locum scribens, J. Pamelius eundem hunc esse existimat Leonem a Clemente citatum, qui tractavit de diis, qui sunt in Ægypto. COLLECT.—Hyginus *Poetico Astronomico*, cap. 20: « Sed de Hammonis simulacro Leon, qui res Ægyptias conscripsit, ait, » etc. Ejusdem meminuit Tatianus *Orat. ad*

nerationem, Moyses apparet floruisse. Leo autem, qui tractavit de diis Ægypti, dicit Isidem a Græcis vocari Cererem, quæ fuit ✕ tempore Lyncei, undecima generatione post Moysem. Apis autem, rex Argorum, ædificat Memphin, ut dicit Aristippus in primo *Ædificatorum*. Aristæas vero Argivus dicit eum nominatum esse Sarapin, et eum esse, quem colunt Ægyptii. Nymphodorus autem Amphipolitæ, in tertio *De legibus Asiæ*, dicit Apim taurum mortuum et conditum, « loculo, » qui soros Græce dicitur, fuisse repositum in templo dæmonis, qui colebatur, et hinc appellatum fuisse Soroapim, et postea quadam eorum, qui illic habitabant, consuetudine Sarapim. Est autem Apis tertius ab Inachæ. Jam vero Latona fuit tempore Tityi :

Namque Latonam traxit per vim, Jovis inclytam
[conjugem.

Tityus autem fuit eodem tempore cum Tantalō. Merito ergo scribit etiam Pindarus Bœotius : « In tempore autem Apollo fuit genitus. » Nec mirum, cum etiam Admeto, una cum Hercule, inveniatur servisse mercede « in magnum annum. » Zethus autem et Amphion, inventores musicæ fuerunt circa Cadmi ætatem. Quod si quis dicat Phemonœa pri-

✕ P. 585 ED. POTTER, 323 ED. PARIS.

Græcos, p. 96, ubi eruditus editor ex Arnobii lib. iv *Contra gentes* colligit, hunc non fuisse Byzantium, vel Alabandensem, quorum meminit Suidas. et quos Vossius *Αἰγυπτιακά* scripsisse existimavit, sed Leonem Pelæum. »

(50) *Δήμητρα*. Δήμητραν, Euseb. Apollodorus lib. ii : Ἰδρύσατο δὲ ἄγαλμα Δήμητρος, ἣν ἐκάλεσαν Ἴσιν Αἰγύπτου, καὶ τὴν Ἴσιν ἰὼ ὁμοίως προσηγόρευσαν. (Erexit autem Cereris simulacrum, quam Ægyptii Isin vocarunt, et Isin Io similiter appellabant.)

(51) *Μωυσῆως γενεᾶ*. Γενεᾶ Μωυσῆως, Euseb.

(52) *Ἄπις*. Euseb. in *Chron.* : « Apis, in Argivorum, ann. 35. Aium hunc Apim esse Serapim. Siquidem cum fratrem Ægialeum regem præfessisset Achææ, ipse cum populo ad Ægyptium navigavit. » Illa verba, « cum populo, » aberant ab antiquo manuscripto. Sed et Apim, Jovis et Niobes filium, scribit fuisse paulo ante illa circa tempora Belochi viii Assyriorum regis, et Clemens Apim memorat pag. 333, quem dicit ἀτόχθονα. COLLECT.

(53) *Τὸν Ἄπιον*. Conf. quæ superius dixit Clemens, *Protrept.* pag. 31, 32, edit. Paris. Nicephorus *Histor. eccles.* lib. xv, c. 8 : Σέραπις δὲ ἐστὶν ὁ Ζεὺς, ἢ ὁ Νεῖλος, ἢ Ἄπις τις ἀνὴρ ἐν Μέμφιδι πόλει· ὅς, λιμοῦ γενομένου, ἐκ τῶν ἰδίων Ἀλεξανδρεῦσιν ἐπήρκεσεν· ὃ τελευτήσαντι νεῶν καὶ στήλην ἱερύσαντο· ὅπου δὴ καὶ βουὴ ἐπίσημά τινα ἔχων διετρήφετο, εἰς σύμβολον, ὡς εἰκάσαι, γεωργίας· ὃν καὶ αὐτὸν Ἄπιν ὁμωνύμως τῷ δεσπότῃ ἐκάλου. Τὴν δὴ σορὸν Ἄπιδος ἐκείνου τοῦ ἀνδρώπου μεταγαγόντες εἰς τὸν ναὸν, Σόραπιν ἐκάλου αὐτοῦ τὴν στήλην, ἢ καὶ Σέραπιν μεταθέσει τῶν στοιχείων· ἢ Serapis est Jupiter, vel Nilus, vel Apis quidam in Memphi urbe vir : qui cum tempore famis, e suis facultatibus Alexandriæ incolis necessaria suppeditasset, templum ei et columnam mortuo stauerunt. Quin etiam hos, quædam habens insignia, alebatur, in symbolum, ut videtur, agriculturæ : quem etiam heri nomine Apim appellabant. Conditorium autem, quod Græce σορός dicitur, Apidis illius hominis, cum in templum transtulissent, ejus columnam vocabant Sorapin, vel, mutatis litteris, Serapin. » De Apide conf. etiam Herodotus in *Thalia*, Themistius ὑπακῶ λόγῳ, Orosius *Histor.* lib. ii.

A δὲ, ὁ τὰ περὶ τῶν κατ' Αἰγυπτῶν θεῶν πραγματευόμενος, τὴν Ἴσιν ὑπὸ Ἑλλήνων Δήμητρα (50) καλεῖσθαι φησιν· ἢ κατὰ Λυγκία γίνεται, ἐνδεκάτη ὕστερον Μωυσῆως γενεᾶ (51). Ἄπις (52) τε, ὁ Ἄργου βασιλεὺς, Μέμφιν οἰκίζει, ὡς φησιν Ἀριστίππος ἐν πρώτῃ Ἀρχαδικῶν. Τοῦτον δὲ Ἀριστέας ὁ Ἄργεῖος ἐπονομασθῆναι φησὶ Σάραπιν· καὶ τοῦτον εἶναι, ὃν Αἰγύπτιοι σέβουσιν. Νυμφόδωρος δὲ ὁ Ἀμφιπολίτης, ἐν τρίτῳ Νυμμιῶν Ἄστας, τὸν Ἄπιν (53) τὸν ταῦρον, τελευτήσαντα καὶ ταριγευθέντα, εἰς « σορὸν » ἀποτίθεσθαι τῷ ναῷ (54) τοῦ τιμωμένου δαίμονος· κἀνεῦθεν Σόραπιν κληθῆναι, καὶ Σάραπιν συνθεῖναι τινὲ τῶν ἐγγωρίων (55) ὕστερον. Ἄπις δὲ τρίτος ἐστὶν (56) ἀπὸ Ἰνάχου. Ναὶ μὴν ἢ Λητῶ κατὰ Τιτυδὸν γίνεται·

B Λητῶ (57) γὰρ ἤλκησε, Διὸς κυδρὴν παράκοιτιν.

Τιτυδὸς δὲ συνεχρόνισε Ταντάλῳ. Εἰκότως ἄρα καὶ (58) Βοιωτίος Πίνδαρος γράφει· « Ἐν χρόνῳ δὲ γένετ' Ἀπόλλων· » καὶ οὐδὲν θαυμαστὸν, ὅπου γε καὶ Ἀδμήτῳ θητεύων εὐρίσκειται σὺν καὶ Ἡρακλεῖ (59) « μέγαν εἰς ἐνιαυτὸν (60). » Ζῆθος δὲ καὶ Ἀμφίων, οἱ μουσικῆς εὐρεταί, περὶ τὴν Κάδμου γεγόνασιν ἑλικίαν. Κἀν τις ἡμῖν λέγῃ, Φημονόην πρώτην χρησμο-

(54) Ἀποτίθεσθαι τῷ ν. Ἀποτεθεῖσθαι ἐν τῷ ν., Euseb.

(55) *Συνθεθῆαι τινὲ τῶν ἐγγωρίων* Abest ab Eus.

(56) *Ἐστίν*. Hoc etiam ab Eus. b. abest.

(57) Λητῶ. Homerus *Odys.*, A, vers. 579 :

Λητῶ γὰρ ἤλκησε, Διὸς κυδρὴν παράκοιτιν.

Latona enim traxit per vim Jovis gloriosam uxorem.

Grynæus apud Eusehium vertit : « Latonam enim Jovis duxit uxorem. » Eustathius ἤλκησε, ἐδιάσατο, τὸ περιᾶν ἐπὶ βίας τεθὲν γυναῖκός. Apollonius Rhodius ait Apollinem interfecisse Tityum Latonæ vim afferre parantem. Apud Heraclidem Ponticum legitur ἐλκυσσε, Gesnerus vertit :

Ausus enim fuerat quondam cælestis amores
Sollicitare Jovis Latonam

Euseb. *Chron.* paulo ante, tempore Cecropis Atheniensium regis vii : « Tityus convixit Tantalō, sed Tityoni Latona mater Apollinis, qui cum Hercule servivit Admeto. » COLLECT.

(58) *Ἄρα καὶ*. Ἄρα ὁ, Euseb. Quæ sequuntur e Pindaro, inter hæc fragmenta exstant.

(59) *Σὺν καὶ Ἡρακλεῖ*. Eusebius in proœmio *D Canonis Chronici* pag. 55 : « Hercules, cum quo Apollo servivit Admeto. » Ubi hæc adnotavit Jos. Scaliger : « Herculem Admeto servisse nusquam me legere memini : sed Apollinem et Herculem ambos Admeti amatores fuisse, scimus ex Plutarcho in Ἑρωτικῷ· Admeto autem Apollinem ideo servisse, ut Admetum in amore suo morigerum haberet. Et tamen ita habetur apud Clementem Alexandrinum *Stromateis* primo, unde hoc desumptum est : Καὶ οὐδὲν θαυμαστὸν, ὅπου γε καὶ Ἀδμήτῳ θητεύων εὐρίσκειται σὺν Ἡρακλεῖ μέγαν εἰς ἐνιαυτὸν. Unde hoc hausit Clemens, studiosis, quibus plus otii superest, investigandum relinquimus. »

(60) *Εἰς ἐνιαυτὸν*. Sic apud Homerum *Iliad.* φ, v. 443, Apollo de se ac Neptuno ait :

. . . . Ὅτ' ἀγήγορι Λαομέδοντι,
Πὰρ Διὸς ἐλθόντες, θητεύσαμεν εἰς ἐνιαυτὸν.

. . . . Cum superbo Laomedonti,

A Jove profecti, servivimus in annum.

δῆσαι Ἀκρισίῳ, ἀλλ' ἴστω γε (61), ὅτι μετὰ Φημο-
νόην ἔτεσιν ὑστερον εικοσιεπτὰ, οἱ περὶ Ὀρφέα, καὶ
Μουσαῖον, καὶ Λίνον, τὸν Ἡρακλέους διδάσκαλον.
Ὀμηρος δὲ καὶ Ἡσίοδος πολλῶν νεώτεροι τῶν Ἰλια-
κῶν· μεθ' οὗς μακρῶν νεώτεροι οἱ παρ' Ἑλλησι νο-
μοθεταί, Λυκούργος τε καὶ Σόλων, καὶ οἱ ἑπτὰ σοφοί,
οἱ τε ἀμφὶ τὸν Σύριον Φερεκύδην, καὶ (62) Πυθαγόραν
ἐὼν μέγαν, κάτω που περὶ τὰς Ὀλυμπιάδας γενομέ-
νους (63), ὡς παρεστήσαμεν. Καὶ θεῶν ἄρα τῶν
πλείστων παρ' Ἑλλησιν, οὐ μόνον τῶν λεγομένων
σοφῶν τε καὶ ποιητῶν, ὁ Μωϋσῆς ἡμῖν ἀποδέδεικται
πρεσβύτερος. Καὶ οὗτι γε μόνος οὗτος, ἀλλὰ καὶ ἡ
Σιβύλλα Ὀρφέως παλαιότερα· λέγεται γὰρ καὶ περὶ
τῆς ἑπωνυμίας αὐτῆς, καὶ περὶ τῶν χρησμῶν τῶν
καταπαφημισμένων ἐκείνης εἶναι λόγους πλείους· Φρυ-
γίαν τε οὖσαν, κεκληθῆσαι Ἄρτεμιν (64)· καὶ ταύτην B
παραγενομένην εἰς Δελφοὺς ἦσαι·

Ὁ Δελφοί, θεράποντες ἀκηθόλων Ἀπόλλωνος,
Ἥλθον ἐγὼ χρήσουσα διὰ νόον ἀληθίου,
Ἄντοκασιγγήτῳ κεχολωμένη Ἀπόλλωνι.

Ἔστι δὲ καὶ ἄλλη Ἐρυθραία, Ἡροφίλη (65) καλου-
μένη. Μέννηται τούτων Ἡρακλείδης ὁ Ποντικός ἐν
τῷ *Περὶ χρηστηρίων*. Ἐὼ δὲ τὴν Αἴγυπτίαν, καὶ
τὴν Ἰταλίαν, ἣ τὸ ἐν Ῥώμῃ Κάρμαλον (66) ἔφησεν,
ἧς υἱὸς Εὐάνδρος, ὁ τὸ ἐν Ῥώμῃ τοῦ Πανὸς ἱερὸν,
τὸ Λουπέρκιον (67) καλούμενον, κτίσας. Ἄξιον δὲ,
ἐνταῦθα γενομένους, διερευνησαί τε τῶν ἄλλων, τῶν
μετὰ Μωϋσέα παρὰ τοῖς Ἑβραίοις προφητῶν, τοὺς
χρόνους. Μετὰ τὴν Μωϋσέως τοῦ βίου τελευτὴν διαδέ-
χεται τὴν ἡγεμονίαν τοῦ λαοῦ Ἰησοῦς, πολεμῶν μὲν
ἔτη ἕξ, ἐν δὲ τῇ γῆ τῇ ἀγαθῇ ἄλλα πέντε καὶ εἴκοσι C
ἀναπαυσάμενος. Ὡς δὲ τὸ βιβλίον τοῦ Ἰησοῦ

✱ P. 384 ED. POTTER, 323 ED. PARIS.

(61) Γέ. Abest ab Euseb. Mox, καὶ ὁ Ἡσίοδος
cod. Joan. Dein, νεώτερον pro νεώτεροι. Ibid.

(62) Καλ. Abest ab Euseb.

(63) *Γενομένων*. Euseb. nominat. casu γενο-
μενοι, congruentius. SYLBURG.

(64) Ἄρτεμιν. Ita in *Phocicis* Pausanias p. 630
edit. Hanon. : Καλεῖ δὲ οὐχ Ἡροφίλην μόνον, ἀλλὰ
καὶ Ἄρτεμιν ἐν τοῖς ἔτεσιν αὐτῆν. Καὶ Ἀπόλλωνος
γυνὴ γαμετῆ, τὸ δὲ ἀδελφῆ, καὶ αὐτῆς θυγάτηρ φησὶν
εἶναι. : Ipsa vero se non solum Herophilem, sed
Dianam etiam suis versibus vocat. Est ubi uxorem
se, et ubi sororem, vel filiam Apollinis dicit. : Dein
addit, eam se dixisse Phrygia quadam Idæ montis
nympha natam (unde eam « Phrygiam » vocat Cle-
mens) et in Troade vaticinatam ac mortuam fuisse.

(65) Ἄλλη Ἐρυθραία, Ἡροφίλη. Hanc Pau-
sanias, loco jam dicto, eamdem cum superiori Si-
bylla fuisse, et de ea contendisse Erythræos, refert:
Ἐρυθραῖοι δὲ (ἀμφισθετοῦσι γὰρ τῆς Ἡροφίλης προ-
θυμότητα Ἑλλήνων) Κόρυκόν τε καλούμενον ἄρος,
καὶ ἐν τῷ ὄρει στήλαιον ἀποβαίνουσι, τεχθῆναι τὴν
Ἡροφίλην ἐν αὐτῷ λέγοντες· Θεοδώρου δὲ, ἐπιχωρίου
ποιμένου, καὶ νύμφης παῖδα εἶναι, etc. : Erythræi
(de Herophile enim hi acerrime Græcorum omnium
certant) Corycum montem, et in eo antrum ostendunt,
in quo natam Herophilem dicunt : parentes
ejus fuisse Theodorum, pastorem indigenam, et
nympham, cui fuerit cognomen Idææ : cognominis
non esse aliam rationem, quam quod condensa ar-
boribus loca Idas tunc homines appellariunt. »

(66) *Κάρμαλον* Ad Κάρμαλον proxime accedit
Cermalus, locus in Urbe sic nominatus, teste Festo :
« Carmenta » tamen, quam hic innuit, potius re-
quirit Καρμεντάλιον. SYLBURG. — Hanc autem Si-

nam Acisio responsa cecinisse; sciat quod viginti
et septem annis post Phemonoen fuit Orpheus, et
Musæus, et Linus, præceptor Herculis. Homerus
autem et Hesiodus fuere Iliacis multo recentiores :
post quos longe fuere recentiores Græcorum legisla-
tores, Lycurgus et Solon, et septem sapientes, et Sy-
rius Pherecydes, et magnus Pythagoras; qui longe
fuerunt inferius circa Olympiadas, ut prius ostendi-
mus. Plurimis ergo, qui apud Græcos coluntur, diis,
non solum iis, qui dicuntur ἄ sapientes et poetæ, os-
tensum est nobis Moysem esse antiquiorem. Neque ve-
ro iis solus, sed etiam Sibylla dicitur Orpheo antiquior.
De ejus enim cognomine, et de iis, quæ ab ea prolata
sunt, responsis multa dicuntur, et cum esset Phry-
gia, appellatam esse Dianam, et cum ea ad Delphos
accessisset, cecinisse :

Ο Δελφί, Φαεβί φερντίς qui eminus estis
Serrv, veni ad vos Jovis expositura potentis
Mentem, germano succensens plurima Phæbo.

Est autem alia quoque, quæ vocatur Herophile,
Erythræa. Harum meminit Heraclides Ponticus in
libro *De oraculis*. Mitto Ægyptiam, et Italicam,
quæ Romæ habitavit Carmentale, cujus fuit filius
Evander, qui Romæ templum Panis, quod Lupercal
appellatur, condidit. Operæ pretium est autem, cum
in hunc locum devenerimus, aliorum quoque pro-
phetarum, qui post Moysem fuerunt apud Hebræos,
tempora exquirere. Postquam e vita excessit Moy-
ses, dux populi succedit Jesus, qui bellum quidem
gessit sexaginta quinque annis : in terra autem illa
bona 140 quievit viginti quinque annis : ut

byllam Ἰταλίαν vocat auctor, non quod ex Italia
oriunda fuit, sed quia Italiam incoluit. Dionysius
Halicarnass. *Antiq. Roman.* lib. 1 : Ἠγεῖτο δὲ τῆς
ἀποικίας Εὐάνδρος, Ἐρμού γενόμενος καὶ νύμφης τινὸς
Ἀρκάσιον ἐπιχωρίας, ἣν οἱ μὲν Ἕλληγες Θέμιν εἶναι
λέγουσι, καὶ θεοφρόνητον ἀποφαινοῦσιν· οἱ δὲ τὰς Ῥω-
μαϊκὰς συγγραψάντες ἀρχαιολογίας τῇ πατρὶα γλώσσῃ
Καρμένταν ὀνομάζουσιν· εἴη δ' ἂν Ἑλλάδι φωνῇ Θεσι-
φδὸς τῇ νύμφῃ τοῦ νομα· τὰς μὲν γὰρ ὠδὰς καλοῦσι Ῥω-
μαῖοι κάρμυνα. : Eam coloniam a Palantio, urbe Ar-
cadicæ, deduxit Evander, Mercurii filius et nymphæ
cujusdam Arcadicæ, quam Græci Themis fuisse di-
cunt, et divino afflatu instinctam : Romanarum vero
antiquitatum scriptores Carmentam patria lingua
nominant, hoc est fatidicam : nam fatidicas cantio-
nes Romani vocant carmina. : Paulo post refert,
se vidisse aras consecratas Carmentæ ὑπὸ τῷ κα-
λούμένῳ Καπιτωλίῳ παρὰ ταῖς Καρμεντίσι πύλαις·
« sub Capitolio apud Carmentalem portam. »

(67) *Λουπέρκιον*. Dionysius, loco citato : addit :
Οἱ δ' οὖν Ἀρκάδες, ὑπὸ τῷ λόφῳ συνοικισθέντες, τὰ
τε ἄλλα διεκοσμοῦντο κτίσματα, τοῖς οὐκοθεν νομί-
μοις χρώμενοι, καὶ ἱερὰ ἰδρύονται· πρῶτον μὲν τῷ
Λυκαίῳ Πανί, τῆς Θέμιδος ἐξηγουμένης· (Ἀρκάσι
γὰρ θεῶν ἀρχαιότατος τε καὶ τιμιώτατος· ὁ Πάν·)
χωρίον ἐξευρόντες ἐπιτέθειον, ὃ καλοῦσι Ῥωμαῖοι
Λουπερχάλιον, ἡμεῖς δ' εἴποιμεν Λυκαίων· : Cæterum
Arcades, junctis sub colle sedibus, exædificatis
more patrio domiciliis, templa quoque construant ;
primum Lycaeo Pani, jubente Themide (Arcadibus
enim deorum antiquissimus et honoratissimus est
Pan) idoneo loco invento : quod Romani Lupercal
nominant, nos Lycæum dicere possemus. »

autem continet liber Jesu, Moysi successit vir prædictus annis viginti septem. Deinde cum peccassent Hebræi, traduntur Mesopotamiæ regi, Chusachar, octo annis, ut refert liber *Judicum*. Cum autem postea Deum orassent, ducem accipiunt Gothoniël, fratrem Chaleb juniorem, ex tribu Juda, qui, cum interfecisset regem Mesopotamiæ, præfuit populo annis deinceps quinquaginta. Et cum rursus peccassent, traditi sunt Æglom, regi Moabitæ, annis duodeviginti. Cum autem rursus rediissent, eorum dux fuit Aod annis octoginta, vir qui ambabus manibus pro dextra utebatur, ex tribu Ephraim; is est, qui Æglom de medio sustulit. Mortuo autem Aod, cum rursus peccassent, traditi sunt Jabim regi Chanaan viginti annis. Ejus tempore fuit prophetissa Debbora, uxor Labidoth, ex tribu Ephraim. Erat autem pontifex Ozis filius Rhiesu. Cum ejus suasu exercitum ductasset Barac, filius Benner, ex tribu Nephtholim, acie congressus cum Sisara principe exercitus Jabim, potius est victoria. Atque ex eo quidem tempore populo præfuit Debbora, eum quadraginta annos judicans. Ea autem mortua, cum rursus peccasset populus, Madianitis traditur annis septem. Post hæc Gedeon, ex tribu Manasse, filius Joæ, cum trecentos in aciem produxisset, et centum et viginti eorum millia cecidisset, præfuit annis quadraginta. Post quem, ejus filius Achimelech tribus annis. Ei successit Boleas, filius Bedan, filii Charran, ex tribu Ephraim, viginti tribus annis magistratum obtinens. Post quem cum rursus peccasset populus, etodecim annis traditur Ammanitis: cum autem ducti fuissent pœnitentia, eis præest Jephthe Gax P. 385 ED. POTTER, 324 ED. PARIS.

(68) *Ἐτη κζ'*. Eusebius *Præpar. evangelicæ* lib. x, c. 14, ubi rerum Judaicarum seriem chronologicam exhibet. Josue præfecturæ annos triginta tribuit: sed in *Chronico* Clementem sequitur: *Ἐβραίων ἡγεμόνευσαν Ἰησοῦς Ναυὴ ἔτη κζ'*. « Hebræis dux fuit Jesus, Nave filius, annos viginti septem. »

(69) *Χουσαχάρ*. *Χουσαρσαθαμ* Judic. iii, 8; *Χουσαράθων* Theophilus *ad Autolycum* lib. iii; *Χουσαρθων* eum vocat Josephus *Antiq. Jud.* lib. v, c. 3, mutato in Græcam formam nomine.

(70) *Ἐτεσιν ἑφεξῆς ν'*. Gothonieli pro annis ν', Eusebii *Chronicon* tribuit annos μ', id est quadraginta. Quæ discrepantia facit ut cæteris quoque collatione opus esse videatur. In propriis etiam nominibus nonnulla est diversitas: ut Αιγλώμ et Ἐγλώμ. In *Μαδιθηναίος* η est pro α, ut supra in *Θήμαρ* p. 122, in *Ἀμμανίταις* α pro ω, per allusionem fortassis ad Amanum montem, Græcis notio-riorem: sicut item in *Φυλιστιεὶμ* allusio est ad φυλῆς appellationem tritissimam. De quibus calculum permitto Hebraicæ linguæ peritioribus. Sylburg. — Porro annos ν' cum Clemente Gothonieli tribuit Eusebius *Præparat. evang.* loco superius dicto. Idem vero in *Chronico* annos λβ' eidem adnumerat. Verum ἡσύχασεν ἡ γῆ ἔτη μ', « quievit terra annos quadraginta, » inquit auctor Judic. iii, 11, quocum consentit Theophilus.

(71) *Ἄνθρωπος ἀμφοτεροδέξιος*. Sic LXX interpretes. Τὸν Ἀὐδὸν υἱὸν Γήρα, υἱὸν τοῦ Ἰεμενί, ἀνδρα ἀμφοτεροδέξιον, Judic. iii, 15. Eum vero sinistra tantum usum fuisse, Hebraica veritas perhibet.

(72) *Ὀζιούς ὁ τοῦ Ῥησοῦ*. Josepho Ozis filius est Boceæ, nepos Abiezzeris, *Antiquit. Judaic.* l. v,

περιέχει, διεδέξατο τὸν Μωδσέα ὁ προειρημένος ἀνὴρ ἔτη κζ' (68). Ἐπειτα ἀμαρτάνοντες οἱ Ἑβραῖοι, παραδίδονται Χουσαχάρ (69), βασιλεὶ Μεσοποταμίας, ἔτεσιν ὀκτώ, ὡς ἡ τῶν Κριτῶν ἱστορεῖ βίβλος. Διηθέντες δὲ ὑστερον τοῦ Θεοῦ, λαμβάνουσιν ἡγεμόνα Γοθονιήλ, τὸν ἀδελφὸν τοῦ Χαλέθ τὸν νεώτερον, ἐκ φυλῆς Ἰούδα, δε, ἀποκτείνοντας τὸν τῆς Μεσοποταμίας βασιλέα, ἤρξεν τοῦ λαοῦ ἔτεσιν ἑφεξῆς ν' (70). Καὶ πάλιν ἀμαρτάνοντες, παρεδόθησαν Αιγλώμ βασιλεὶ Μωαβιτῶν, ἔτεσιν ὀκτωκαίδεκα. Ἐπιτρεφάντων δὲ αὐτῶν, αὐθις ἡγήσατο αὐτῶν Ἀὐδ ἔτεσιν ὀγδοήκοντα, ἀνὴρ ἀμφοτεροδέξιος (71), ἐκ φυλῆς Ἐφραὶμ· οὗτός ἐστιν ὁ ἀνελὼν τὸν Αιγλώμ. Τελευτήσαντος δὲ Ἀὐδ, ἀμαρτήσαντες αὐθις, παρεδόθησαν βασιλεὶ Χαναάν Ἰαβείμ ἔτεσιν εἴκοσι· ἐπὶ τούτου προφητεῖται Δεβδώρα, γυνὴ Λαβιδῶθ, ἐκ φυλῆς Ἐφραὶμ· καὶ ἦν ἀρχιερεὺς Ὀζιούς ὁ τοῦ Ῥησοῦ (72). Διὰ ταύτης ἡγησάμενος τῆς στρατιᾶς Βαράκ ὁ τοῦ Βενήρ, ἐκ φυλῆς Νεφθαλίμ, παραταξάμενος Σισάρα τῷ ἀρχιστρατήγῳ τοῦ Ἰαβείμ, ἐνίκησε· καὶ ἤρξεν ἐντεύθεν τοῦ λαοῦ διακρίνουσα ἡ Δεβδώρα ἔτη τεσσαράκοντα. Τελευτησάσης δὲ αὐτῆς, ἀμαρτῶν αὐθις ὁ λαὸς, παραδίδεται Μαδιθηναίος ἔτη ἑπτὰ. Ἐπὶ τούτοις Γεδεὼν ἐκ φυλῆς Μανασσῆ, ὁ τοῦ Ἰωᾶς, τριακοσίους ἐκστρατεύσας, καὶ δώδεκα μυριάδας αὐτῶν ἀπολέσας, ἤρξεν ἔτη τεσσαράκοντα· μεθ' ὧν ὁ υἱὸς αὐτοῦ Ἀχιμέλεχ (73) ἔτη τρία. Διαδέχεται τούτον Βωλεᾶς (74) υἱὸς Βηδᾶν, υἱοῦ Καρρᾶν, ἐκ φυλῆς Ἐφραὶμ, ἄρξας ἔτη γ' πρὸς τοὺς εἴκοσι. Μεθ' ὧν (75) ἕξαμαρτῶν πάλιν ὁ λαὸς, ἔτεσιν ὀκτωκαίδεκα Ἀμμανίταις παραδίδεται· μετανοησάντων δὲ αὐτῶν ἡγεῖται Ἰεφθᾶς ὁ Γαλααδίτης, ἐκ φυλῆς Μανασσῆ· καὶ ἤρξεν ἔτη ἕξ. Μεθ' ὧν ἤρξεν Ἀβαθθάν (76) ὁ ἐκ Βηθλεὲμ, φυλῆς Ἰούδα,

c. 12 : Μεθ' ὧν Ἀβιεζέρης, υἱὸς ὧν αὐτοῦ, τὴν τιμὴν παραλαβὼν, παιδὶ αὐτοῦ, Βοκχίει τοῦνομα, αὐτὸς αὐτὴν κατέλιπεν αὐτῷ· παρ' ᾧ διεδέξατο Ὀζις, υἱὸς ὧν, μεθ' ὧν Ἥλις ἔσχε τὴν ἱερωσύνην. « Post Phinees, Abiezeres, ejus filius, accepto sacerdotii honore, eum filio suo, Borecæ, reliquit : ab hoc Ozis, filius ejus, accepit, post quem Elis sacerdotio potitus est. » Abiezzer Ἀβιζού dictus est I Paral. vi, 4, 5 : Φινεὲς ἐγέννησε τὸν Ἀβιζού, Ἀβιζού ἐγέννησε τὸν Βοκχι, καὶ Βοκχι ἐγέννησε τὸν Ὀζι. Porro Ἀβιζού vel Ἀβιησοῦ, deperdita initiali littera, in Ῥησοῦ transisse videtur. Quemadmodum in verbis proxime sequentibus Βενήρ ex Ἀβινεὶμ corruptum est. Nam Abineem dictus est pater Baraci : Καὶ ἀπέστειλε Δεβδώρα, καὶ ἐκάλεσε τὸν Βαράκ, υἱὸν Ἀβινεὲμ, ἐκ Κάδης Νεφθαλεὶμ. Judic. iv, 6.

(73) *Ἀχιμέλεχ*. Hic ab aliis Ἀβιμέλεχ dictus est.

(74) *Βωλεᾶς*. Videtur legendum *Θωλεᾶς*, quamvis neque patris, neque avi nomen illi congruat. Lowth. — Καὶ ἀνέστη μετὰ Ἀβιμέλεχ, τοῦ σῶσαι τὸν Ἰσραὴλ, Θαλάς, υἱὸς Φουά, υἱὸς πατράδελφου αὐτοῦ, ἀνὴρ Ἰσάχαρ. Judic. x, 1, 2. Cum igitur e tribu Issachar fuerit, cur dicit Clemens eum fuisse ἐκ φυλῆς Ἐφραὶμ, « e tribu Ephraim? » Scilicet in ea tribu habitavit, ut sequitur Judic. x, 2 : Καὶ αὐτὸς ὤκει ἐν Σαμίρ ἐν ὄρει Ἐφραὶμ· καὶ ἔκρινε Ἰσραὴλ εἴκοσι τρία ἔτη, καὶ ἀπέθανε, καὶ ἐτάφη ἐν Σαμίρ.

(75) *Μεθ' ὧν*. Omisit Clemens Jair, filium Galad, qui dicitur Israel judicasse ἔττος viginti duo. Judic. x, 3.

(76) *Ἀβαθθάν*. Ἐσβὼν Eusebius et Theophilus : Ἀβαθθάν LXX interpretes, Judic. xii, 8.

ἔτη ζ'. Ἐπειτα Ἐβρών (77) ὁ Ζαβουλωνίτης, ἔτη η'. Ἐπειτα Ἐγλώμ, Ἐφραΐμ, ἔτη η'. Ἐνοι δὲ τοῖς τοῦ Ἀθαθᾶν ἔτεσιν ζ' συνάπτουσι τὰ Ἐβρώμ μ' ἔτη (78). Καὶ μετὰ τοῦτον ἑξαμαρτῶν πάλιν ὁ λαὸς, ὅπῃ ἀλοφύλοις γίνεται τοῖς Φυλιστιελμ ἔτη μ'. Ἐπιστρεφάντων δὲ αὐτῶν, Σαμψὼν ἠγείται, ἐκ φυλῆς Δάν, νικῆσας ἐν πολέμῳ τοὺς ἀλλοφύλους. Οὗτος ἤρξεν ἔτεσιν εἰκοσι. Καὶ μετὰ τοῦτον ἀναρχίας οὐστος, διέκρινε (79) τὸν λαὸν Ἠλὶ ὁ ἱερεὺς, τεσσαράκοντα ἔτη (80). Τοῦτον δὲ διαδέχεται Σαμουὴλ ὁ προφήτης· σὺν οἷς Σαοὺλ ἐβασίλευσεν, ἔτη εἰκοσιεπτὰ κατασχών. Οὗτος καὶ τὸν Δαβὶδ ἔχρισεν. Ἐτελεύτα δὲ Σαμουὴλ δυοῖν ἔτων πρότερος τοῦ Σαοὺλ ἐπὶ ἀρχιερέως Ἀβιμέλεχ. Οὗτος (81) τὸν Σαοὺλ εἰς βασιλεία ἔχρισεν, ὃς πρῶτος ἐβασίλευσεν ἐπὶ Ἰσραὴλ μετὰ τοὺς κριτάς· ὧν ὁ πᾶς ἀριθμὸς ἕως τοῦ Σαμουὴλ γίνεται ἔτη τετρακόσια ἑξήκοντατρία, μῆνες ἑπτὰ. Ἐπειτα διὰ τῆς πρώτης βίβλου τῶν Βασιλειῶν, τοῦ Σαοὺλ ἔτη εἰκοσι (82) ἐπιανακαινισθεὶς ἐβασίλευσεν. Μετὰ δὲ τὴν τελευταίην Σαοὺλ βασιλεύει Δαβὶδ τὸ δεύτερον (83) ἐν Χεβρών. ὁ τοῦ Ἰεσσαί, ἐκ φυλῆς Ἰούδα, ἔτη τεσσαράκοντα, ὡς περιέχει ἡ δευτέρα τῶν Βασιλειῶν. Καὶ ἦν ἀρχιερεὺς Ἀβιάθαρ, ὁ τοῦ Ἀβιμέλεχ, ἐκ συγγενείας Ἠλὶ. Προφητεύουσι δὲ Γὰδ καὶ Νάθαν ἐπ' αὐτοῦ. Γίνονται οὖν ἀπὸ Ἰησοῦ τοῦ Ναυῆ ἕως παρέλαβε τὴν βασιλείαν Δαβὶδ, ὡς μὲν τινες, ἔτη τετρακόσια πενήκοντα· ὡς δὲ ἡ προκειμένη δεικνύσει χρονογραφία, συνάγονται ἔτη πεντακόσια εἰκοσιτρία, μῆνες ἑπτὰ, εἰς τὴν τοῦ Δαβὶδ τελευταίην. Καὶ μετὰ ταῦτα ἐβασίλευσε Σολομῶν, υἱὸς Δαβὶδ, ἔτη τεσσαράκοντα. Διαμένει ἐπὶ τούτου Νάθαν προφήτης, ὃς καὶ παρεκάλει αὐτὸν περὶ τῆς τοῦ ναοῦ οἰκοδομῆς· ὁμοίως καὶ Ἀχίας ἐκ Σηλών προφητεύει. Ἦσαν δὲ καὶ οἱ βασιλεῖς ἄμφω, ὃ τε Δαβὶδ ὃ τε Σολομῶν, προφήται. Σαδὼκ δὲ ὁ ἀρχιερεὺς πρῶτος ἐν τῷ ναῷ, ὃν ὠκοδόμησε Σολομῶν, ἐράτευσεν· ὕδρος ὧν ἀπὸ Ἀαρῶν, τοῦ πρώτου ἀρχιερέως. Γίνονται οὖν ἀπὸ Μωϋσέως ἐπὶ τὴν Σολομῶνος ἡλικίαν, ὡς μὲν τινὲς φασι, ἔτη πεντακόσια ἐν-

✠ P. 386 ED. POTTER, 325 ED. PARIS.

(77) Ἐβρών. Hujus S. Litteræ non meminerunt: sed proxime post Ibsan, vel Abaisan, numerant Elon Zebulonitam, qui decem; dein, Abdon Pirathonitam e tribu Ephraim, qui octo annos Israelitis præfuit: Judic. xii, 11, 13 et seq. Theophilus: Ἀλῶν, ἔτεσιν ι'. Ἀδδῶν, ἔτεσιν η'. Ἐλον, annos decem; Abdon, annos octo. Eusebius: Αλαδῶν, ἔτη ι'. Ααδδῶν, ἔτη η'. Ἐλον, annos decem; Labdon, annos octo. »

(78) Μ' ἔτη. Hervetus exp. « quatuor annos. » Rectius Lowthius: « Legendum, inquit, η' ἔτη, ut modo. »

(79) Καὶ μετὰ τοῦτον ἀναρχίας οὐστος, δ. Hervetus exp. « Et post eum, cum nullus esset qui præset, populum judicavit Eli sacerdos. » Perperam, nam quo tempore « Eli populum judicavit, » quomodo verum est, « neminem ei præfuisse? » Vertendum igitur: « Et post cum (Samsonem) cum per aliquod tempus nullus fuisset magistratus summus, Eli sacerdos populum judicavit. » Nam post mortem Samsonis, interregnum secutum fuisse, satis notum est. Conf. Judic. xviii, 1; xix, 1 et seq.

(80) Τεσσαράκοντα ἔτη. Sic textus Hebræus, I Sam. iv, 18. Verum LXX interpretes Eli sacerdoti tantum viginti annos tribuunt: ut etiam eos secutus Theophilus: Ἠλὶς ἔτεσιν κ'. Quam diversi-

laadites, ex tribu Manasse, præfuitque sex annis. Post quem dux fuit Abatthan, qui erat ex Bethleem, de tribu Juda, annis septem. Deinde Ebron Zabulonites octo annis. Deinde Æglom ex Ephraim octo annis. Nonnulli autem septem annis Abatthan conjungunt octo annos Ebrum. Et cum post eum rursus peccasset populus, alienigenæ Philistæis subjicitur quadraginta annis. His autem ad Deum reversis, præest Samson, ex tribu Dan, cum in bello vicisset alienigenas. Is fuit dux viginti annis. Et post eum, cum nullus esset qui præset, populum judicavit Eli sacerdos quadraginta annis. Ei succedit Samuel propheta, cum quo regnavit Saul, qui viginti septem annis regnum obtinuit. Is etiam Davidem unxit regem. Mortuus est autem Samuel duobus annis ante Saulem, cum esset pontifex Abimelech. Is Saulem unxit in regem, qui primus post judices regnavit in Israel. Quorum universus numerus usque ad Samuelem, annos efficit quadringentos sexaginta tres, menses septem. Deinde, ut habetur *Regum* primo, regnavit renovatus Saul viginti annis. Post mortem autem Saulis, regnat David secundo in Chebron, filius Jesse, ex tribu Juda, quadraginta annis, ut continet secundas *Regum*. Erat autem pontifex Abiathar, filius Abimelech, ex cognatione Eli. Fuerunt autem Gad et Nathan prophetæ ejus tempore. Fiunt ergo a Jesu Nave usque ad tempus quo David regnum accepit, ut nonnulli quidem volunt, anni quadringenti quinquaginta; ut autem proposita ostendit chronographia, colliguntur anni quingenti viginti tres, menses septem, usque ad mortem Davidis. Postea regnavit Salomon, filius David, annis quadraginta. Ejus tempore perrexit propheta munere fungi Nathan, qui etiam eum adhortatus est ut templum exstrueret. Similiter autem Achias Silonita quoque prophetavit. Erant autem ambo quoque reges, David et Salomon, prophetæ. Sadoc autem primus pontifex sa-

tatem olim notavit Eusebius in *Chronico*: Ἠλὶ ἱερεὺς ἠγήσατο τοῦ Ἰσραὴλ ἔτη κ', κατὰ τοὺς Ο', κατὰ δὲ τὸ Ἑβραϊκὸν ἔτη μ'. « Eli sacerdos Israeli præfuit, annos viginti secundum LXX, sed secundum Hebraicum textum, annos quadraginta. » Eadem repetit *Præparationis evangelicæ* loco superius notato.

(81) Οὗτος. Hoc est Samuel. Conf. I Sam. x, 1.

(82) Τοῦ Σαοὺλ ἔτη εἰκοσι. Forsan aliquis legerit, τοῦ Σαοὺλ ἔτη εἰκοσι, ἐπεὶ ἀνακαινισθεὶς ἐβασίλευσε, id est, « Saulis anni viginti, ex quo renovatus regnum tenuit: » ut etiam Hervetus vertit: « regnavit renovatus Saul anni viginti. » Fr. Junius legendum putat, ὁ Σαοὺλ ἔτη εἰκοσι ἀνακαινισθεὶς ἐβασίλευσε, id est, « Saulis anni viginti, » etiam si Junius legendum putat, ὁ Σαοὺλ ἔτη εἰκοσι ἀνακαινισθεὶς ἐβασίλευσε, ut paulo ante. Porro cum Eusebii *Chronicon* Saulem annos quadraginta, Theophilus autem et *Chronicon* meum ms. viginti annos regnasse dicant, discrepantiæ ratio hæc videtur esse, quod Saul regnum partim cum Samuele, partim solus administravit, ut Clemens quoque non obscure hic significat, et clarius Zonaras his verbis: Ἐβασίλευσε δὲ Σαοὺλ, ζῶντος ἔτι τοῦ Σαμουὴλ, ὀκτωκαίδεκα ἔτη· ἐκείνου δ' ἀποθάνοντος, δύο καὶ εἰκοσι. SYLB. — Conf. I Sam. ix, 15.

(83) Τὸ δεύτερον. Hoc est secundo post Saulem loco.

criticavit in templo quod ædificavit Salomon, qui erat octavus ab Aaron, primo pontifice. Sunt ergo a Moysæ usque ad ætatem Salomonis, ut dicunt quidem aliqui, anni quingenti nonaginta quinque; ut alii autem, quingenti septuaginta sex. Si quis autem iis, qui sunt a Jesu usque ad David, quadringentis quinquaginta annis, quadraginta annos, quibus dux fuit Moyses, connumeraverit et alios octoginta annos, quot natus erat Moyses, priusquam exirent ex Ægypto Hebræi, et his adjecerit quadraginta annos regni David, colliget omnes annos sexcentos decem. Accuratius autem ac perfectius procedet nostra chronographia, si quingentis et viginti tribus annis et septem mensibus usque ad mortem Davidis, adjecerit quis centum et viginti annos Moysis, et Salomonis quadraginta. Colliget enim omnes usque ad mortem Salomonis, annos sexcentos octoginta tres, septem menses. Iramus dat suam filiam Salomoni, quo tempore post Trojam captam venit Menelaus in Phœniciam, ut ait Menander Pergamenus, et Lætus in *Phœniciis*. Post Salomonem autem regnat Roboam, filius ejus, annis septemdecim. Erat autem pontifex Abimelech, filius Sadoc. Ejus tempore diviso regno, in Samaria regnat Jeroboam ex tribu Ephraim, servus Salomonis. Prophetavit autem

✠ P. 387 ED. POTTER, 526 ED. PARIS.

(84) *Πεντακόσια ἑβδομήκοντα ἕξ*. Ab exitu Judæorum ex Ægypto ad ædificatum a Salomone templum annos πεντακκοσίους ἑξήκοντα ἕξ ex Tyrionum commentariis numerat Theophilus *ad Autolyc.* lib. iii, p. 131 edit. Paris.

(85) *Ἐΐραμος*. Is a LXX interpretibus III Reg v, 1, *Χιράμ* dicitur, a Josepho *Ἐΐραμος*, a Theophilo *Ἴέρωμος*, a Tatiano *Χείραμος*, ab Eusebio ejus verba recitante et alibi etiam *Ἐΐραμος*, a *Chronico Alexandrino*, p. 91, *Θείραμος*, ubi adnotat Du Fresne, solum Clementem Alexandrinum meminisse, eum filiam suam Salomoni in uxorem dedisse. At vero Clemens ea, quæ hic narrat, e Tatiano, vel saltem uterque ex iisdem auctoribus sumpsit. Tatiani verba hæc sunt, *Orat. ad Græcos*, p. 128, 129: Παρ' αὐτοῖς τρεῖς ἄνδρες, Θεόδοτος, Ὑψικράτης, Μώχος· τούτων τὰς βίβλους εἰς Ἑλληνικὴν κατέταξεν φωνὴν Χαῖτος, καὶ ὁ τοῦς βίους τῶν φιλοσόφων ἐπ' ἀκριβὲς πραγματευσάμενος. Ἐν δὲ ταῖς τῶν προειρημένων δηλοῦνται ἱστορίαις, κατὰ τινα τῶν βασιλέων Ἑυρώπης ἀρπαγὴν γεγονέναι, Μενελάου τε εἰς τὴν Φοινικὴν ἀφίξιν, καὶ τὰ περὶ Χείραμον, ὅστις Σολομῶνι, τῷ Ἰουδαίων βασιλεῖ, πρὸς γάμον δούς τὴν θυγατέρα, καὶ ξύλων παντοδαπῶν ὕλην εἰς τὴν τοῦ ναοῦ κατασκευὴν ἐδωρήσατο. Καὶ Μένανδρος δὲ ὁ Περγαμῆνός περὶ τῶν αὐτῶν τὴν ἀναγραφὴν ἐποίησατο· Ἔφειρονται ἄλλοι τρεῖς ἄνθρωποι, Theodotus, Hypsicrates et Mochus: horum libros in Græcam linguam transtulit Chætus, qui et philosophorum vitas accurate conscripsit. Porro in historiis eorum indicatur, sub rege quodam raptum Europæ contigisse, et Menelaum in Phœniciam advenisse: item Chirami regis mentio fit, qui Salomoni, Judæorum regi, filiam in matrimonium collocavit, et omne genus lignorum ad constructionem templi donavit. Menander etiam Pergamenus hæc eadem scriptis testatur. Eusebius in *Chronico*: Ἐΐράμου, τοῦ Τυρίων βασιλέως, θυγατέρα ἔγημε Σολομών, ὡς Τατιανὸς ἱστορεῖ. Irami, Tyrionum regis, filiam in uxorem duxit Salomon, ut refert Tatianus. Idem rursus in *Epitome temporum*: Τυρίων ἐβασίλευσε Χείραμος, οὗ τὴν θυγατέρα ἔγημε Σολομών, καθὼς ἱστορεῖ Τατιανὸς· Tyrionum rex

venhkhonta πέντε, ὡς δὲ ἑτεροί, πεντακόσια ἑβδομήκοντα ἕξ (84). Εἰ δὲ τις τοῖς ἀπὸ Ἰησοῦ μέχρι Δαβὶδ τετρακοσίους πενήκοντα ἔτεσι συγκαταριθμήσῃ τὴ τῆς Μωϋσέως στρατηγίας τεσσαράκοντα, καὶ τὰ ἄλλα τὰ ὀγδοήκοντα ἔτη, ἀ γέγονει ὁ Μωϋσῆς, πρὸ τοῦ τὴν ἔξοδον τοῖς Ἑβραίοις ἀπὸ Αἰγύπτου γεγονέναι, προσθῆι τε τούτοις τὰ τῆς βασιλείας τῆς Δαβὶδ τεσσαράκοντα ἔτη, συνάξῃ ἔτη τὰ πάντα ἑξακόσια δέκα. Ἀκριβέστερον δὲ ἢ καθ' ἡμᾶς χρονογραφία πρόβεισιν, εἰ τοῖς πεντακοσίους εἰκοσι καὶ τρισὶ, καὶ μηνὶν ἑπτὰ, μέχρι τῆς Δαβὶδ τελευτῆς, προσθῆι τις τὰ τε τοῦ Μωϋσέως ἑκατὸν εἰκοσι ἔτη, τὰ τε τοῦ Σολομῶνος τεσσαράκοντα· συνάξῃ γὰρ τὰ πάντα ἐπὶ τὴν Σολομῶνος τελευτὴν ἔτη ἑξακόσια ὀγδοήκοντα τρία, μήνας ἑπτὰ. Εἶραμος (85) τὴν αὐτοῦ θυγατέρα Σολομῶνι δίδουσι, καθ' οὓς χρόνους μετὰ τὴν Τροία ἄλλων Μενελάω εἰς Φοινικὴν ἀφίξις, ὡς φησι Μένανδρος (86) ὁ Περγαμῆνός, καὶ Λαῖτος ἐν τοῖς *Φοινικαῖς* (87). Μετὰ δὲ Σολομῶνα βασιλεύει Ῥοβοάμ, υἱὸς αὐτοῦ, ἔτη ἑπτακαίδεκα· καὶ ἦν ἀρχιερεὺς Ἀδιμέλεχ (88) ὁ τοῦ Σαδώκ. Ἐπὶ τούτου μερισθείσης τῆς βασιλείας, ἐν Σαμαρείᾳ βασιλεύει Ἰεροβοάμ, ἐκ φυλῆς Ἐφραῖμ, ὁ δούλος Σολομῶνος· προφητεύει δὲ ἐπὶ Ἀχίας ὁ Σηλωνίτης, καὶ Σαμαίας υἱὸς Ἀμαμή (89), καὶ ὁ ἐξ Ἰούδα ἀπελθὼν ἐπὶ Ῥοβοάμ, καὶ προφητεύσας (90) ἐπὶ τοῦ θυσιαστηρίου. Μετὰ τούτον βασιλεύει

fuit Iramus, cujus filiam Salomon in uxorem duxit, ut refert Tatianus. »

(86) *Μένανδρος*. De Menandro conf. quæ ad locum Tatiani modo dictum adnotata sunt.

(87) *Λαῖτος ἐν τοῖς Φοινικαῖς*. Scribendum *Φοινικαῖς*. Lætus is est, quem Tatianus mendose *Χαίτωννοκαί*, et Eusebius ejus verba recitans, *Ἄσιτον*. Conf. præter notas ad Tatianum, Bichartus, *Chanaan*. lib. ii, cap. 17, et Reinesius *De lingua Punica*, cap. 12.

(88) *Ἀδιμέλεχ*. Eusebius in *Chronico*, Abiæ tempora describens: Ἑβραίων ἱερεὺς Ἀδιμέλεχ ἐγνωρίζετο. Προσφῆτεον δὲ Ἀχίας, Σαμαίας, καὶ ὁ ἐπὶ τοῦ ἐν Σαμαρείᾳ θυσιαστηρίου· Ἑβραίων sacerdos Abimelech hoc tempore floruit. Prophetabant Achias, Samæas, et qui adversus altare in Samaria futura prædixit. Quorum ea, quæ ad prophetas spectant, in *Canone Chron.* repetit: utroque autem loco Betheliticum altare Samaritæ perperam tribuit.

(89) *Σαμαίας υἱὸς Ἀμαμή, καὶ ὁ ἐξ Ἰούδ.*· Samæas filius Amame, et qui ex Jud. » ut distincti homines sint Samæas, et qui e Juda profectus, adversus altare Betheliticum prophetavit. Eos perinde distinguit Eusebius locis jam dictis. Hervetus sic vertit: « Samæas filius Amamæ, qui etiam ex Juda abiit, » etc., ut Samæas is sit, qui e Juda ad Jeroboam profectus fuerit, ac si scriptum esset, ὁ καὶ ἐξ Ἰούδ., quemadmodum in Tatiano verbis modo memoratis καὶ ὁ τοῦς βίους scriptum est pro ὁ καὶ τοῦς β. Et sunt qui huic prophetæ nomen Samææ, Samææ, Semeiæ, vel Semei tribuunt. Tertullianus *De jejuniis*, cap. 16: « Samæas, homo Dei, cum exitum prophetasset idololatriæ introductæ a rege Jeroboam, post manum ejus regis arefactam, et statim restitutam, » etc. Sunt vero alii, qui eum Adoniam, Jadon, Addo, Oded, etc., appellant, et a Samea distinguunt. De quibus sententis conf. quæ a Innotavit Cotelerius ad *Constitutionum Apost.* l. iv, c. 6.

(90) *Καὶ ὁ ἐξ Ἰούδα ἀπελθὼν ἐπὶ Ῥοβοάμ, καὶ πρ.* Cotelerius, loco jam dicto, ait: « Insigniter lapsus est interpres Clementis Alexandrini, cum ea verba sic vertit: « Qui etiam ex Juda abiit ad Ro-

'Αβιούμ (91), υἱὸς αὐτοῦ, ἔτη εἰκοσιτρία· καὶ ὁμοίως ὁ τοῦτου υἱὸς Ἀσαμάν. Οὗτος ἐπὶ γέρωι ἐποδάγηρσε· προφητεύει δὲ ἐπ' αὐτοῦ Ἰού, υἱὸς Ἀνανίου. Μετὰ τοῦτον βασιλεύει Ἰωσαφάτ, υἱὸς αὐτοῦ, ἔτη ε' (92). Ἐπὶ τούτου προφητεύουσιν Ἥλιας ὁ Θεσβίτης, καὶ Μιχαίας υἱὸς Ἰεβλά, καὶ Ἀβδίας υἱὸς Ἀνανίου. Μιχαίας υἱὸς Μιχαίου, καὶ ψευδοπροφήτης ἦν Σεδεκίας ὁ τοῦ Χανααν. Ἐπειτα τοῦτοις ἡ βασιλεία Ἰωράμ, τοῦ υἱοῦ Ἰωσαφάτ, ἐπὶ ἔτη ὀκτώ· ἐφ' οὗ προφητεύει Ἥλιας, καὶ μετὰ Ἥλιαν Ἐλισαῖος ὁ τοῦ Σαφάτ. Ἐπὶ τούτου οἱ ἐν Σαμαρεία κόπρον (93) ἐφαγον περιστερᾶς, καὶ τὰ τέκνα τὰ ἐκυτῶν. Ὁ δὲ χρόνος Ἰωσαφάτ, ἀπὸ τῶν ὑστάτων τῆς τρίτης τῶν Βασιλειῶν ἀχρι τῆς τετάρτης ἐπεκτείνεται. Ἐπὶ δὲ τοῦ Ἰωράμ ἀνελέφθη μὲν Ἥλιας· ἤρξατο δὲ προφητεύειν Ἐλισαῖος, υἱὸς Σαφάτ, ἔτη ἐξ, ὧν ἐτῶν τεσσαράκοντα. Ἔτα Ὀχοζίας ἀδασίλευσεν ἔτος ἐν· ἐπὶ τούτου ἐτι προφητεύει Ἐλισαῖος, καὶ σὺν αὐτῷ Ἀβδαδωνάιος (94). Μετὰ τούτων ἡ μήτηρ Ὀζίου (95) Γοθολία βασιλεύει ἔτη ὀκτώ (96), κατακτείνασα τὰ τέκνα τοῦ ἀδελφοῦ αὐτῆς (97)· ἐκ γὰρ τοῦ γένους ἦν Ἀγαάθ. Ἡ δὲ ἀδελφὴ Ὀζίου Ἰωσαβαθα ἐξέκλεψε τὸν υἱὸν Ὀζίου Ἰωᾶς, καὶ τούτῳ περιέθηκεν ὕστερον τὴν βασιλείαν. Ἐπὶ τῆς Γοθολίας ταύτης ἐτι ὁ Ἐλισαῖος προφητεύει· μεθ' ἣν βασιλεύει, ὡς προεῖπον, Ἰωᾶς ὁ περισθεὶς ὑπὸ Ἰωσαθαίας τῆς Ἰωδαῆ τοῦ ἀρχιερέως γυναικός· καὶ τὰ πάντα γίνεται ἔτη τεσσαράκοντα. Συνάγεται (98) οὖν ἀπὸ Σολομῶντος ἐπὶ Ἐλισαίου τοῦ προφήτου τελευτῆν ἔτη, ὡς μὲν

✠ P. 388 ED. POTTER.

boam, et prophetavit super altare. » Nam reddere debuit : « Et qui ex Juda abiit sub Roboamo, atque ad altare prophetavit. » Si quis vero existimet supervacaneum esse illud ἐπὶ Ῥοβοάμ, « sub Roboamio, » cum ante dixisset auctor hæc omnia facta fuisse « regnante Roboamo, » scribat is ἐπὶ Ἱεροδοάμ. hoc sensu, « qui ex Juda abiit ad Jeroboam. » Conf. III Reg. xiii, 1, 2.

(91) Ἀβιούμ. Theophilus, Ἐβίας ἔτεσι ζ'. Eusebius *Præparat. evangel.* Ἀβιά ἔτεσι γ'. Quod in *Chronico* etiam bis dixit, idque S. Scripturæ auctoritas firmat. Quem Clemens Ἀσαμάν vocat, is a cæteris Ἀσά dicitur, et annos quadraginta unum regnasse ab illis perhibetur. Quo fit ut Clementis tempora ad ea, quæ a reliquis numerata sunt, prope accedant. Nam sacri codices et Eusebius Abiæ tres, Asæ quadraginta unum annos tribuunt, utrisque quadraginta quatuor. Theophilus Abiæ septem, Asæ quadraginta unum, utrisque quadraginta octo. Clemens autem Abiæ annos viginti tres tribuit, et totidem Asæ, ac proinde utrisque quadraginta sex.

(92) Ἐτη ε'. Recte adnotavit Lowthius, scribendum esse ἔτη κε'. Omnes enim Josaphati regnum viginti quinque annos durasse latenter.

(93) Κόπρον. IV Reg. vi, 25, 28, 29.

(94) Ἀβδαδωνάιος. An legendum Ἀδαδωνάιος, id est Azarias ὁ τῷ Ὀδῆδ, vel, ut quidam legunt Ἀδᾶδ; II Paralip. xv, 1. Lowth. — Quidam doctus movuit, hunc esse « Obadiam, » et id nominis compositum esse ex Ἀδδία et Ἀδωνάι, quod est Dei nomen, non advertens, Clementem paulo infra Obadiam, seu Obadiam, ab Abdadonæo distinguere pag. 355. Μιχαίας, Ἀβδίου, Ἐλισαῖος, Ἀβδαδωνάι, Ἀμώς. Scaliger in *Hist. Synag.* cum Eusebii *Chronico* edita, pag. 377 : Ἐπὶ τούτῳ (Ὀχοζία) ἐτι προφητεύει Ἐλισαῖος, καὶ σὺν αὐτῷ Ἀβδαδωνάιος. Hæc scilicet, ut alias etiam non pauca, a Clemente

A Achias quoque Silonites, et Samæus filius Amame, et qui ex Juda abiit ad Roboam, et prophetavit adversus altare. Post eum regnavit Abiu, filius ejus. 141 annis viginti tribus, et similiter ejus filius Asaman. Is in senectute laboravit podagra. Prophetavit autem ejus tempore Jehu, filius Ananiæ. Post eum regnavit Josaphat, ejus filius annis quinque. Ejus tempore prophetarunt Elias Thesbites, et Michæas filius Ieble, et Abdias filius Ananiæ. Tempore autem Michææ erat pseudopropheta Sedecias, filius Chanaan. Post eos sequitur regnum Joram, filii Josaphat, ad octo annos; cujus tempore prophetavit Elias, et post Eliam Elisæus filius Saphat. Ejus tempore, ii, qui erant in Samaria, comederunt sterces columbæ, et suos liberos. Tempus B autem Josaphat extenditur ab ultima parte tertii Regum usque ad quartum. Tempore autem Joram assumptus est Elias. Cœpit autem prophetare Elisæus, filius Saphat, sex annis, cum esset natus annos quadraginta. Deinde Ochozias regnavit anno uno. Ejus tempore adhuc prophetabat Elisæus, et cum eo Abdadonæus. Post eum mater ✠ Ozia Gotholia regnat octo annis, interfectis filiis sui fratris; erat enim ex genere Achab. Soror autem Ozia Jesabæa suffurata est filium Ozia, Joas, et ei postea regnum tribuit. Tempore hujus Gotholiam adhuc prophetabat Elisæus, post quam regnavit, ut dixi antea, Joas, qui fuit servatus a Jesabæa uxore Jodææ pontificis; et vixit integris annis quadraginta.

C nostro mutuatus. Abdadonæi meminit etiam Epiphanius, vel quicumque auctor fuit *Catalogi prophetarum*, quem e ms. Regio erutum, in suis ad *Constitutionum apostol.* lib. iv, cap. 6, notis edidit Cotelerius: Ἐλισαῖος, λζ'. Ἰωνάδμ, λη'. Ζαχαρίας, ὁ καὶ Ἀζαρίας, λθ'. Ζαχαρίας ἄλλος, μ'. Ὀση, μα'. Ἰωήλ, μβ'. Ἀμώς, μγ'. Ἀβδίου, μδ'. Ἰωᾶς, με'. Ἡσαίας, μς'. Μιχαίας, μζ'. Ναούμ, μη'. Ἀμδακούμ, μθ'. Ὀδῆδ, ν'. Ἀβδαδών, νκ'. Ἱερειμίας, νθ'. Quò loco Abdadon longe ab Elisæo, quocum Clemens eum junxit, remotus est.

(95) Ὀζίου. Hoc est. Ὀχοζίου jam supra dicti. Ejus enim mater erat Γοθολία, seu Athalia. Emendandus Theophilus, qui Γοθονήλ pro Γοθολία, vitium pro muliere, substituit.

(96) Ἐτη ὀκτώ. Septimo regni sui anno cæsa Athalia, Joas ei successisse fertur, II Paral. xxi, 1 et seq.; IV Reg. xi, 4 et seq. ἔτεσιν ζ', inquit Eusebius tam in *Chronico*, quam in *Præparat. evangel.*, ἔτεσιν ἐξ, Theophilus. Apud LXX interpretes, loco Regum jam dicto, Athalia sex annos regnasse, septimo autem anno ei Joas successisse dicitur: et II Paralip. xxii, 42, Joas dicitur κατακτεκρυμμένος ἐξ ἔτη, καὶ Γοθολία ἐπὶ τῆς γῆς. Sed Clementem in errorem duxisse videtur, quod II Paral. xxii, 4, Joas a Jodæe sacerdote regno dicatur resumptus ἔτη ὀγδω, « anno octavo. »

(97) Τέκνα τοῦ ἀδελφοῦ αὐτῆς. « Filios fratris sui. » Verum Athalia non memoratur quemquam ex Achabi, regis Israelitici, a quo oriunda fuit, stirpe occidisse. Scribendum igitur fuerat τέκνα τοῦ υἱοῦ αὐτῆς, « liberos filii sui. » Nam Ahazie, filii sui, liberos ad unum omnes occidit, excepto Joas, qui post eam regnavit. Conf. IV Reg. xi, 4; II Paralip. xxii, 40.

(98) Συνάγεται. Hæc usque ad πρὸ τῆς τῶν Ὀλυμπίων θέσεως, Jos. Scaliger in *Hist. Synagogen*. cum Eusebiano *Chronico* editam transtulit, pag. 37.

Colliguntur ergo a Salomone usque ad mortem Eli-
sæi prophetæ, ut nonnulli quidem dicunt, centum
et quinque; ut alii autem, centum duo; ut propo-
sita autem ostendit chronographia, a regno Salo-
monis anni centum octoginta unus. A temporibus
autem Trojanis usque ad ortum Homeri, ex Philo-
chori quidem sententia, fiunt centum et octoginta
anni, post Ionicam deductam coloniam. Aristarchus
autem, in *Commentariis Archilochiis*, dicit eum
fuisse tempore deductionis coloniæ Ionicæ, quæ fuit
centum et quadraginta annis post Trojana tempora;
Apollodorus autem centum annis post deductam
coloniã Ionicã, cum Agesilaus, Doryssæi filius,
esset rex Lacedæmoniorum; atque sic ei admovet
Lycurgum legislatorem, cum esset ✕ adhuc juvenis.
Euthymenes autem in *Chronicis* dicit eum floruisse
cum Hesiodo, tempore Acasti, et natum fuisse in
Chio circiter annum ducentesimum post Trojam
captam. In hac autem sententia est etiam Archemach-
us in tertio *Euboicorum*. Quo fit ut ipse et He-

✕ P. 389 ED. POTTER, 327 ED. PARIS.

(99) Ἀπὸ δὲ τῶν Τρωϊκῶν. Eadem Tatianus
Oratione contra Græcos: Ὁμηρον ἠκμαξέναι Φιλό-
χορος μετὰ τὴν Ἰωνικὴν ἀποικίαν ἐπὶ ἄρχοντος
Ἀθήνησιν Ἀρχίππου, τῶν Ἰλιακῶν ὕστερον ἔτεσιν
ἑκατὸν ὀγδοήκοντα· ἢ Homerum floruisse Philochor-
us post Ionicam migrationem, archonte Athenien-
sium Archippo, post Ilii captivitatem annis centum
et octoginta.) Eusebius lib. x *Præpar.* citans hæc
verba Tatiani legit pag. 289: Μετὰ τὴν Ἰωνικὴν
ἀποικίαν ἔτεσι μ', ἐπὶ ἄρχοντος Ἀθήνησιν Ἀρχί-
ππου, ἢ Post Ionicam coloniã annis quadraginta,)
quæ verba, ommissa a Trapezuntio, interprete Euse-
bii, Tatiano etiam videntur addenda, sed illud Ἀρ-
ξίππου, mendosum est. Eusebius idem in *Chronico*
de Homeri ætate agens ad annum mundi 4090 Phi-
lochori sententiam ita narrat: ἢ Philochorus emi-
grationis Ionicæ tempore sub Archippo Athenien-
sium magistratu, et post captam Trojam annis cen-
tum et octoginta.) Itaque huic non convenit cum
Tatiano, qui quadraginta annis post Ionicam emi-
grationem ait. Hoc loco in interpretatione Herveti
collocanda est interpositio post illud, ἢ octog.
anni,) nam computantur ab excidio Trojano, non
ab Ionica colonia. COLLECT. — Clementis senten-
tiam hoc modo supplevit Scaliger: ἔκ. ὀγδ. ἔτη γί-
νεται, ἔτεσι μ' ὕστερον τῆς Ἰωνικῆς ἀποικίας. Porro
de Homeri ætate hoc loco agit Clemens, quod ille
scriptorum Græcorum antiquissimus habitus sit.
Hinc Tatianus, quem secutus est Clemens, de bar-
baræ Græcæque doctrinæ antiquitate acturus, pag.
105: Ὅροι δὲ ἡμῖν κείνονται Μωϋσῆς καὶ Ὁμηρος,
τῷ ἑκάτερον αὐτῶν εἶναι παλαιότερον καὶ τὸν μὲν
ποιητῶν καὶ ἱστορικῶν εἶναι πρεσβύτερον, τὸν δὲ
πάσης βαρβάρου σοφίας ἀρχηγόν· ἢ Moyses, inquit,
et Homerus nobis metæ sint, eo quod uterque in
suo genere vetustissimus sit: hic enim poetas et
historicos omnes ætate præit, ille totius barbaricæ
sapientiæ auctor est.) Cicero *Tusc. quæst.* lib. 1,
initio: ἢ Cum apud Græcos antiquissimum sit e
doctis genus poetarum: siquidem Homerus fuit et
Hesiodus ante Romam conditam, Archilochus re-
gnante Romulo.)

(1) Ἀριστάρχος. Eadem diversitas hic reperitur.
Nam Tatianus quidem et Clemens Aristarchum di-
cunt Ionicam ἀποικίαν constituisse centesimo et
quadragesimo post excidium Trojanum anno, Eu-
sebius autem in *Chronico* centesimo tantum. Idem-
que in manuscriptis legitur. COLLECT. — Tatianus
pag. 108: Οἱ δὲ περὶ Ἀριστάρχου, κατὰ τὴν Ἰωνι-

κῆν ἀποικίαν, ἑκατὸν πεντε, ὡς δὲ ἕτεροι, ἑκατὸν
δύο· ὡς δὲ ἡ προκειμένη δηλοῖ χρονογραφία, ἀπὸ
βασιλείας τῆς Σολομῶντος ἔτη ἑκατὸν ὀγδοήκοντα ἐν
ἀπὸ δὲ τῶν Τρωϊκῶν (99) ἐπὶ τὴν Ὀμήρου γένεσιν,
κατὰ μὲν Φιλόχορον, ἑκατὸν ὀγδοήκοντα ἔτη γίνεσθαι,
ὕστερον τῆς Ἰωνικῆς ἀποικίας. Ἀριστάρχος (1) δὲ,
ἐν τοῖς Ἀρχιλοχείοις ὑπομνήμασι, κατὰ τὴν
Ἰωνικὴν ἀποικίαν φησὶ φέρεσθαι αὐτόν· ἢ ἐγένε-
το μετὰ ἑκατὸν τεσσαράκοντα ἔτη τῶν Τρωϊκῶν·
Ἀπολλόδωρος (2) δὲ μετὰ ἔτη ἑκατὸν τῆς Ἰωνικῆς
ἀποικίας, Ἀγησιλάου τοῦ Δορυσσαίου, Λακεδαιμο-
νίων βασιλεύοντος· ὥστε ἐπιβαλεῖν αὐτῷ Λυκούρ-
γον (3) τὸν νομοθέτην, ἔτι νέον ὄντα. Εὐθυμένης δὲ ἐν
τοῖς Χρονικοῖς συνακμάσαντα Ἡσιόδω ἐπὶ Ἀκά-
στου ἐν Χίῳ γενέσθαι παρὰ τὸ διακοσιοστὸν ἔτος
B ὕστερον τῆς Ἰλίου ἀλώσεως· ταύτης δὲ ἐστὶ τῆς
δόξης καὶ Ἀρχεμάχου ἐν *Ἐθολογίῳ* τρίτῳ· ὡς
εἶναι αὐτόν τε καὶ τὸν Ἡσιόδον καὶ Ἐλισαίου (4) τοῦ
προφήτου νεωτέρους. Κἀν ἐπεσθαι τις βουληθῆ τῷ
γραμματικῷ Κράττη (5), καὶ λέγῃ περὶ τὴν Ἡρα-

κῆν ἀποικίαν, ἢ ἐστὶ μετὰ ἑκατὸν καὶ τεσσαράκοντα
ἔτη τῶν Ἰλιακῶν. ἢ Aristarchus, circa Ionicam mi-
grationem, quæ annis centum et quadraginta res
Iliacas secuta est.)

(2) Ἀπολλόδωρος. Tatianus, οἱ δὲ περὶ Ἀπολ-
λόδωρον ὕστερον τῶν Ἰλιακῶν διακοσίῳ πενήκοντα·
sed in editione Basiliensi additur in margine alia
lectio, quæ cum Clemente convenit, τεσσαράκοντα,
ἢ ab Ilio capto annis ducentis quadraginta.) Apud
Eusebium *Præpar.* x, rectius citantur eadem illa,
ὕστερον τῶν Ἰλιακῶν ἔτεσι διακοσίῳ τεσσαράκοντα.
C Nec abscedit in *Chronico* scribens: ἢ Apollodorus
Atheniensis post ducentesimum quadragesimum an-
num eversionis Ilii.) Illud porro, ἢ cum Agesilaus
Doryssæus, ἢ Græce fuit, Ἀγησιλάου τοῦ Δορυσσαίου
Λακεδαιμονίων βασιλεύοντος. Eusebius in *Chronico*
circa tempora Roboami Salomonis f. quintum La-
cedæmoniorum regem numerat Doristum, æ
deinde sextum Agesilaum. Rectius apud Pausaniam
in *Laconicis*: Τοῦς δὲ ἐφεξῆς βασιλεύσαντας τῆς οἰ-
κίας ταύτης Δορύσσαν τὸν Λαδῶτα, καὶ Ἀγησιλάου
Δορύσσαν: ἢ Jam qui in regnum ex hac familia suc-
cesserunt Doryssum Labotæ filium, et Agesilaum
Doryssi.) Sic ergo in *Chronico*, et apud Clementem
scribendum est, nisi istud velis tanquam patronym-
icum retinere. COLLECT. — Tatiani verba sic so-
habent: Οἱ δὲ περὶ Ἀπολλόδωρον μετὰ τὴν Ἰωνικὴν
ἀποικίαν ἔτεσιν ἑκατὸν, πεπερ γένοιτο ἂν ὕστερον
τῶν Ἰλιακῶν διακοσίῳ πενήκοντα. ἢ Apollodorus
autem, post migrationem Ionicam annis centum,
D quod esset post Iliaca tempora, ann. ducentis quin-
quaginta.)

(3) Λυκούργον. Plutarchus in principio *Lycurgi*
e *Timæo* refert, Lycurgum οὐ πόρρω τῶν Ὀμήρου
χρόνων γεγονέναι: ἔνιοι δὲ, καὶ κατ' ἕβην ἐντυχεῖν
Ὀμήρῳ· ἢ Non longe fuisse infra Homeri ætatem:
nonnulli autem etiam cum eo congressum memo-
rant.) Strabo *Geogr.* lib. x, pag. 482, eundem di-
cit, ἐντυχόντα, ὡς φασὶ τινες, καὶ Ὀμήρῳ διατρι-
βόντι ἐν Χίῳ· ἢ cum Homero congressum, ut non-
nulli autumant, in Chio degente.) Cicero *Tusc. quæst.*
lib. v, cap. 3: ἢ Lycurgi temporibus Homæ-
rum fuisse traditur.)

(4) Καὶ Ἐλισαίου. Ἠλιὸν καὶ Ἐλισαίου, Scaliger
in *Histor. Synag.*

(5) Κράττη. Περὶ τὴν Ἡρακλειδῶν κάθοδον, quæ
hic, ἢ reditum, ἢ alibi rectius Hervetus ἢ descen-
sum, ἢ Eusebius in *Chron.*: ἢ Quidam eum, ex qui-
bus Crates, ante descensum Heraclidarum ponunt.)

κλειδῶν καθόδον Ὀμηρον γεγονέναι, μετὰ ἑτη ὀγδοή- A
κοντα τῆς Ἰλίου ἀλώσεως, εὐρεθήσεται πάλιν Σολο-
μῶνας μεταγενέστερος, ἐφ' οὗ ἡ Μενελάου εἰς Φοι-
νικίην ἀφίξις, ὡς περιέρηται. Ἐρατοσθένης (6) δέ,
μετὰ τὸ ἑκατοστὸν ἔτος τῆς Ἰλίου ἀλώσεως, τὴν
Ὀμήρου ἡλικίαν φέρει. Ναὶ μὴν Θεόπομπος (7) μὲν,
ἐν τῇ τεσσαρακοστῇ τρίτῃ τῶν Φιλιππικῶν μετὰ ἑτη
πεντακλῆσια τῶν ἐπὶ Ἰλίῳ στρατευσάντων γεγονέναι
τὸν Ὀμηρον ἱστορεῖ. Εὐφορίων (8) δὲ ἐν τῷ *Περὶ*
Ἀλιάδων (9), κατὰ Γύγην αὐτὸν τίθησι γεγονέναι,
ὃς βασιλεύειν ἤρξατο ἀπὸ τῆς ὀκτωκαιδεκάτης Ὀλυμ-
πιᾶδος· ὃν καὶ φησι πρῶτον ὠνομάσθαι τύραννον.
Σωσίβιος (10) δὲ ὁ Λάκων, ἐν *Χρόνων ἀναγραφῇ*,
κατὰ τὸ ὄγδοον ἔτος τῆς Χαρίλλου τοῦ Πολυδέκτου
Β βασιλείας Ὀμηρον φέρει. Βασιλεύει μὲν οὖν Χάριλ-
λος ἑτη ἑξηκοντατέσσαρα, μεθ' ὃν υἱὸς Νικάνδρος
ἑτη τριακονταεννέα. Τοῦτου κατὰ τὸ τριακοστὸν τέ-
ταρτον ἔτος τεθῆναι φησι τὴν πρώτην Ὀλυμπιάδα,
ὡς εἶναι ἐννεμήκοντά που ἔτιών πρὸ τῆς τῶν Ὀλυμ-
πιῶν θέσεως Ὀμηρον. Μετὰ δὲ τὸν Ἰωάν διαδέχεται
τὴν βασιλείαν Ἀμασίας, ὁ υἱὸς αὐτοῦ, ἑτη τριακον-
ταεννέα (11). Τοῦτον Ὄζιας ὁμοίως, ὁ υἱὸς αὐτοῦ,
ἐπὶ ἑτη πεντηκονταδύο· καὶ λεπτῶν οὗτος ἐτελεύτα.
Προφητεύουσι δὲ ἐπ' αὐτοῦ Ἀμῶς καὶ Ἡσαίας (12)

Tatianus *Contra gentes*: Τοῦτων δὲ οἱ περὶ Κράτηρα
πρὸ τῆς Ἡρακλειδῶν καθόδου φασὶν αὐτὸν ἠκμαίνειν
μετὰ τὰ Τρωϊκὰ ἐνδοτέρω τῶν ὀγδοήκοντα ἐτιών.
« Ex istis Crates ante Heraclidarum descensum Ho-
merum floruisse tradit intra octoginta annos post
bellum Trojanum. » Trapezuntius x *Præparat.*
Evangel. minus apte veritit: « Crates enim ante
reductionem Hercularum octoginta post Trojana
tempora annos floruisse contendit. » COLLECT.

(6) Ἐρατοσθένης. Hæc etiam e Tatiano sumpta
sunt: Οἱ δὲ περὶ Ἐρατοσθένη, μετὰ ἑκατοστὸν ἔτος
τῆς Ἰλίου ἀλώσεως. In iis porro, quæ sequuntur,
Clemens Tatiano paulum latior est. Eusebius in
Chronico, ad Salomonis tempora, horum auctorum
de Homeri ætate sententias breviter, Tatianam, ut
videtur, secutus, exposuit.

(7) Θεόπομπος. Flor. edit.: Θεόπομπος μὲν ἑτη
τεσσαράκοντα τρία· sed ἐν τῇ τεσσαρακοστῇ τρίτῃ
legendum esse, vidit etiam interpres, dum vertit:
« In XLIII *Rerum Philippicarum*, » inquit Sylburgius.
Olim erat, Θεόπομπος ἑτη τεσσαράκοντα τρία τῶν
Φιλιππικῶν, recte correxit Hervetus, ἐν τῷ τεσσα-
ρακοστῷ τρίτῳ. Theopompus historicus scripsit τὰ
Φιλιππικά. Citatur ab Athenæo lib. ix *Dipnosoph.*,
xiii *Philippicarum*, seu rerum a Philippo gestarum,
ei lib. iv *Dipnosoph.*, lib. xlvii *Philippic.* COLLECT.
— Quæ sequuntur, his verbis complexus est Ta-
tianus pag. 109: Ἐτεροι δὲ κάτω τῶν χρόνων ὑπή-
γαγον, σὺν Ἀρχιλόῳ γεγονέναι τὸν Ὀμηρον εἰπόν-
τες· ὃ δὲ Ἀρχιλόγος ἤκμασε περὶ Ὀλυμπιάδα τρίτην
καὶ εἰκοστὴν, κατὰ Γύγην τὸν Λυδὸν, ὕστερον τῶν
Ἰλιακῶν ἑτασι πεντακλῆσις; « Alii longius descen-
dentes, Archilochi sæculo Homerum conjungunt.
Claruit autem Archilochus circa Olympiadem vicesi-
mam tertiam, tempore Gygis Lydi, annis a bello
Trojano quingentis. »

(8) Εὐφορίων. Tertullianus *Apolog.* 19: « Si
quem audistis interim Moysem, Argivæ Inachæ par-
est ætate, quadringentis pene annis, nam et septem
minus, Danaum et ipsum apud vos vetustissimum
prævenit, mille circiter cladem Priami antecedit.
Possem etiam dicere quingentis amplius et Home-
rum, habens quos sequar. » Theopompum scilicet
quem paulo ante Clemens, et Euphorionem, qui
Gygi σύγχρονον Homerum facit, qui anno post Ilii

siodus sint etiam Elisæo propheta recentiores.
Quod si quis velit sequi grammaticum Cratetem,
et dicat fuisse Homerum circa descensum Heracli-
darum, octoginta annis post captam Trojam, inve-
nietur rursus Salomone posterior, cujus tempore
fuit Menelai adventus in Phœniciam, ut ante dictum
est. Eratosthenes autem, centesimo anno post
captam Trojam, refert Homeri ætatem. Quin etiam
Theopompus in quadragesimo tertio *Philippicorum*,
refert Homerum fuisse quingentis annis post eos
qui in Ilium militarunt. Euphorion autem in opere
De Aliadibus, dicit eum fuisse tempore Gygis, qui
cepit regnare decima octava Olympiade: quem
etiam dicit primum nominatum esse tyrannum.
Sosibius autem Lacon, in *Descriptione temporum*,
redigit Homerum in octavum annum regni Charilli,
Polydectæ filii. Ac regnavit quidem Charillus annis
sexaginta quatuor, post quem filius Nicander annis
triginta novem; in tricesimo quarto ejus anno dicit
fuisse institutam primam Olympiadem, adeo ut esset
utique Homerus nonaginta annis antequam instituta
essent Olympia. Post Joam regnum excipit Ama-
sias ejus filius, annis triginta novem. Ei similiter
succedit Ozias, ejus filius, annis quinquaginta

excidium fuit quingentesimo. Tatianus *Contra gen-
tes*: Ἐτεροι δὲ σὺν Ἀρχιλόῳ γεγονέναι τὸν Ὀμηρον
εἰπόντες· ὃ δὲ Ἀρχιλόγος ἤκμασε περὶ Ὀλυμπιάδα
τρίτην καὶ εἰκοστὴν κατὰ Γύγην τὸν Λυδὸν, ὕστερον
τῶν Ἰλιακῶν ἑτασι πεντακλῆσις. « Alii Archilochi
sæculo Homerum conjungunt. Claruit autem Archi-
lochus circa Olympiadem vicesimam tertiam, tem-
pore Gygis Lydi, annis a bello Trojano quingentis. »
Jam conferat hæc peritus lector cum illis Eusebii
verbis in *Chronico*: « Licet Archilochus viginti tres
Olympiades et quintum Trojanæ eversionis annum
supputet. » Nam in duobus quidem manuscriptis
erat, « quingentesimum Trojanæ eversionis, » et in
altero, « vicesimam tertiam Olympiadem: » sed
quod ait Archilochum ita supputare, subolet quid
erroris. COLLECT.

(9) Ἀλιάδων. Legendum Ἀλευάδων, Ælian. lib.
viii *Animal.*, cap. 11, inquit Henricus Valesius in
Harpocrationis *Lex.* p. 75.

(10) Σωσίβιος. Hunc forte intellexit Tatianus cum
hæc diceret: Τινὲς δὲ πρὸ τῶν Ὀλυμπιάδων ἔφασαν
αὐτὸν γεγονέναι. « Sunt etiam qui ante Olympiadas
Homerum vixisse affirmant. »

(11) Ἐτη τριακονταεννέα. Clementi de numero
annorum consentit Theophilus. Annos εἰκοσι ἑννέα
Amasizæ regno tribuit S. Scriptura, IV Reg. xiv, 2.
II Paralip. xxv, 1. Quem numerum Eusebius in
Chronico secutus est. Idem vero in *Præparat. Evan-
gelica*, ἑτη μθ' numerat: sed illud μ e x corru-
ptum videtur.

(12) Ἀμῶς καὶ Ἡσαίας. S. Hieronymus præfa-
tione in Amos prophetiam: « Hic Amos propheta
et pastor, qui sequitur Joëlem, et est tertius duo-
decim prophetarum, non fuit pater Isaizæ prophætæ:
quanquam et ille propheta exstiterit. Nam aliis
litteris ille, aliis iste apud Hebræos scribitur; quæ
differentia litterarum apud Latinos non habetur:
et ille fortis vel robustus, hic vero populus avulsus
interpretatur. » Et paulo post: « Prophetavit autem
eisdem temporibus, quibus Joel, Nahum, Jonas.
Osee, Isaïas, sed aliquantulum exorsus est prop-
hetare antequam Isaïas. » Secutus est tamen Cle-
mentem Epiphanius in libello de prophetarum vita
et interitu, qui Amos, e Thecæ oriundum, scribit
Isaizæ prophætæ parentem fuisse. Porro patria

duobus. Is autem mortuus est leprosus. Ejus autem tempore prophetarunt Amos, et Isaias ejus filius, et Osee filius x̄ Beeri, et Jonas filius Amathi, qui erat ex Geth Choher, qui prædicavit Ninivitis, qui ex ventre ceti excessit. Deinde regnat Jonathan, filius Ozia, annis sexdecim. Ejus tempore adhuc prophetabat Isaias et Osee, et Michæas Moraethites, et Joel filius Bathuel. Ei succedit ejus filius Achaz annis sexdecim. Ejus tempore, decimo quinto anno, abductus est Israel Babylonem, et Salmanassar, rex Assyriorum transmigrare fecit eos qui habitabant in Samaria, ad Medos et Babylonem. Achazo rursus succedit Osee annis octo. Deinde Ezechias annis viginti novem. Ei propter sanctitatem, cum ad finem vitæ pervenisset, largitus Deus per Isaiam, ut viveret alios quindecim annos, per regressum solis. Ad eum usque pervenerunt prophetantes Isaias, et Osee, et Michæas. Hi autem dicuntur fuisse post ætatem Lycurgi, legislatoris Lacedæmoniorum. Dieuchidas enim in quarto *Megaricorum*, circa ducentesimum nonagesimum annum, ex quo Troja fuit capta, dicit floruisse Lycurgum. Isaias autem a regno Salomonis, cujus tempore ostensus est Menelaum venisse in Phœniciam, ducentesimo anno adhuc prophetasse cernitur, et cum eo Michæas, et Osee, et Joel filius Bathuel. Post Ezechiam autem, filius ejus Manasses regnat annis quinquaginta quinque. Deinde ejus filius Amos, duobus annis. Post quem ejus filius Josias justus et æqui observantissimus, annis triginta et uno. Is imposuit « membra » hominum « super membra idolorum », « quemadmodum 142 scriptum est in Levitico. Ejus tempore, anno decimo octavo Pascha actum est, nec a Samuele, neque

✠ P. 390 ED. POTTER, 328 ED. PARIS.

Jonæ sic effert Clemens, ὁ ἐκ Γέθ Χοβέρ. LXX vero IV Reg. xiv, τοῦ ἀπὸ Γαθεφέρ, unde apud Theodoretum in Jonam, « de Gethpher: » et apud Theophylactum, « Gethphera. » S. Hieronymus præfatione *Comment.*: « Qui erat de Geth, quæ est in Opher. » Ut vero nunc addita sunt puncta in Hebræo Antwerp. editionis, legendum esset, « de Gath in Cheser. » Epiphanius patriam ei fuisse narrat ex terra Cariathanaum, haud porro ab Azoto, urbe Græcorum mari vicina. At in Græco manuscripto Reg., ἐκ γῆς Καριαθιαρῶν πλησίον Ἀζώτου. COLL.

(13) Ἐκ τοῦ κήτους διελθών. Ἐκ τοῦ κήτους προελθὼν maluit Jos. Scaliger in *Histor. Synagoge*.

(14) Ἰωνάθαν. Scribendum Ἰωνάθαμ, quod monuit etiam Lowthius. Nam Uzziæ successit Joatham, ejus filius.

(15) Μωρασηθίτης. Scribendum Μωρασθίτης. Sic enim LXX interpretes Mich. i, 1: Καὶ ἐγένετο λόγος Κυρίου πρὸς Μιχαῖαν τὸν τοῦ Μωρασθί. Consentiant textus Hebræus, et Jos. Scaliger hæc in *Hist. Synagoge* recitans.

(16) Ἐτη ἑκαταδεκά. Consentiant S. Scriptura et Eusebius tum in *Chronico*, tum in *Præparat. evangelica*. Perperam igitur Theophilus: Μετὰ δὲ τούτου Ἀχάζ ἔτεσιν ιζ'. « Post hunc autem Achaz annis septemdecim. »

(17) Πεντεκαίδεκάτω ἔτσι. Scaliger in *Hist. Synag.* pag. 578: Ἀχάζ ἔτη ἑκαταδεκά. Ἐπὶ τούτου πεντεκαίδεκάτω ἔτσι, κατὰ Κλήμεντα, ὁ Ἰσραὴλ εἰς Βαβυλώνα ἀπήχθη. Σαλμανασάρ τε, ὁ βασιλεὺς τῶν Ἀσσυρίων, μετέκτισε τοὺς ἐν Σαμαρείᾳ εἰς Μήδους καὶ Βαβυ-

δ οὐδὲς αὐτοῦ, καὶ Ἰσηὲ ὁ τοῦ Βηραὲ, καὶ Ἰωνᾶς ὁ τοῦ Ἀμαθί, ὁ ἐκ Γέθ Χοβέρ, ὁ κηρύξας Νινευίταις, ὁ ἐκ τοῦ κήτους διελθὼν (13). Ἐπειτα βασιλεύει Ἰωνάθαν (14), ὁ υἱὸς Ὀζίου, ἔτη ἑκαταδεκά. Ἐπὶ τούτου ἔτι Ἡσαίας προφητεύει, καὶ Ἰσηὲ, καὶ Μιχαίας ὁ Μωραθηθίτης (15), καὶ Ἰωὴλ ὁ τοῦ Βαθουήλ. Τούτον διαδέχεται ὁ υἱὸς αὐτοῦ Ἀχάζ ἐπὶ ἔτη ἑκαταδεκά (16). Ἐπὶ τούτου, πεντεκαίδεκάτω ἔτσι (17), ὁ Ἰσραὴλ εἰς Βαβυλώνα (18) ἀπήχθη· Σαλμανασάρ τε, ὁ βασιλεὺς τῶν Ἀσσυρίων, μετέκτισε τοὺς ἐν Σαμαρείᾳ εἰς Μήδους καὶ Βαβυλώνα. Πάλιν τὸν Ἀχάζ διαδέχεται Ἰσηὲ (19) ἐπὶ ἔτη ὀκτώ· Ἐἴτα Ἐζεκιᾶς, ἐπὶ ἔτη· εἰκοσιεννέα. Τούτῳ δι' ὀσιότητα (20), πρὸς τῷ τέλει τοῦ βίου γενομένῳ, διὰ Ἡσαίου δωρεῖται ὁ Θεὸς ἄλλα ἔτη βιώσαι πεντεκαίδεκα, δι' ἀναποδισμοῦ ἡλίου (21). Μέχρι τούτου διατείνουσι προφητεύοντες Ἡσαίας, καὶ Ἰσηὲ, καὶ Μιχαίας. Λέγονται δὲ οὗτοι μετὰ τὴν Λυκούργου (22) τοῦ νομοθέτου Λακεδαιμονίων ἡλικίαν γεγονέναι. Διευχίδας γὰρ ἐν τετάρτῳ *Μεγαρικῶν* περὶ τὸ διακοσιοστὸν ἑννενηκοστὸν ἔτος ὕστερον τῆς Ἰλίου ἀλώσεως τὴν ἀκμὴν Λυκούργου φέρει. Ἡσαίας δὲ ἀπὸ τῆς Σολομώντος βασιλείας, ἐφ' οὗ Μενέλεως εἰς Φοινίκην γενόμενος ἐδείχθη, διακοσιοστῷ (23) ἔτσι προφητεύων ἔτι φαίνεται, Μιχαίας τε σὺν αὐτῷ, καὶ Ἰσηὲ, καὶ Ἰωὴλ ὁ τοῦ Βαθουήλ. Μετὰ δὲ Ἐζεκιᾶν ὁ υἱὸς αὐτοῦ Μανασσῆς βασιλεύει ἔτη πενήτηκονταπέντε· ἔπειτα ὁ τούτου υἱὸς Ἀμώς ἔτη δύο· μεθ' ὧν Ἰωσίας ὁ υἱὸς αὐτοῦ ὁ νομικώτατος, ἔτη τριάκοντα καὶ ἑν. Οὗτος ἐπέθεκε « τὰ κῶλα » τῶν ἀνθρώπων « ἐπὶ τὰ κῶλα τῶν εἰδῶλων, » καθὼς ἐν τῷ Λευιτικῷ (24) γέγραπται. Ἐπὶ τούτου ὀκτωκαίδεκάτω ἔτσι τὸ Πάσχα ἤχθη, ἐξ οὗ ἀπὸ Σαμουὴλ (25), μήτε ἐν τῷ μεταξύ χρόνῳ τελεσθέν. « Levit. xxvi, 30.

λῶνα. At S. Scriptura refert, Assyriæ regem, capta Samaria, Israelitis secum abduxisse nono anno regni Osee, qui incidit in annum Ezechiæ sextum, IV Reg. xviii, 10, 11.

(18) *Εἰς Βαβυλώνα*. Εἰς τὴν Μηδίαν καὶ Περσίαν, inquit Josephus *Antiq. Judaic.* lib. ix, c. 14: Εἰς ὅρη Μήδων καὶ Καλδαίων, Eusebius in *Chronico*. Post aliquot sæcula Judæi, capta Hierosolyma, a Nebuchadnezzere ad Babylonem abducti sunt.

(19) Ἰσηὲ. Lowthius ait: « Fædo errore interponit Oseam, regem Israelis, inter reges Judæ. »

(20) Τούτῳ δι' ὀσιότητα. C. τοῦτῳ δ' ὀσιωτάτῳ. D Flor. edit. ambiguo errore, δ' ὀσιότητα. SYLVÆC.

(21) Δι' ἀναποδισμοῦ ἡλίου. Conf. IV Reg. xx, 6 et seq.

(22) Μετὰ τὴν Α. Jos. Scaliger in *Hist. Synag.*, κατὰ τὴν Α. scripsit.

(23) Διακοσιοστῷ. Scribendum esse τριακοσιοστῷ, « trecentesimo, » monuit R. Bentleius. *Dissert. in Phalaridis epist.* p. 55.

(24) Λευιτικῷ. Minatur Deus Israelitis, Levit. xxvi, 30: Καὶ ἐρημώσω τὰς στήλας ὑμῶν, καὶ ἐξολοθρεύσω τὰ ξύλινα χειροποίητα ὑμῶν, καὶ θήσω τὰ κῶλα ὑμῶν ἐπὶ τὰ κῶλα τῶν εἰδῶλων ὑμῶν, καὶ προσοχθιεῖ ἡ ψυχὴ μου ἡμῖν. Quod implevisse in aram Betheliticam dicitur Josias. Scilicet hoc ritu altaria deorum pollui credebantur. Conf. III Reg. xiii, 2: IV Reg. xxiii, 14, 20.

(25) Ἐξ οὗ ἀπὸ Σαμουὴλ. Scribendum οἶον οὐκ ἀπὸ Σαμουὴλ: « quale non fuit a Samuele. » Jos. Scaliger in *Hist. Synag.*, οἶον μήτε ἀπὸ Σαμουὴλ. Respexit auctor II Paral. xxxv, 18: Καὶ οὐκ ἐγένετο φασὶς

Τότε καὶ Χελκίας, ὁ ἱερεὺς, ὁ τοῦ προφήτου Ἰερεμίου πατήρ, περιτυχὼν τῷ τοῦ Νόμου βιβλίῳ ἐν τῷ ἱερῷ ἀποκειμένῳ, ἀναγνοὺς ἐτέλεσθησεν. Ἐπὶ τοῦτου προφητεύει Ὀλδᾶ, καὶ Σοφωνίας, καὶ Ἰερεμίας. Ἐπὶ δὲ Ἰερεμίου ψευδοπροφήτης γίνεται Ἀνανίας ὁ Ἰωσίου (26). Οὗτος, παρακούσας Ἰερεμίου τοῦ προφήτου, ὑπὸ Νεχαῶ, βασιλέως Αἰγύπτου, ἀνηρέθη, κατὰ ποταμὸν Εὐφράτην, ὁρμῶντι αὐτῷ πρὸς Ἀσσυρίους (27) ἀπαντήσας. Ἰωσίαν διαδέχεται Ἰεχωνίας, καὶ Ἰωάκας, ὁ υἱὸς (28) αὐτοῦ, μῆνας τρεῖς καὶ ἡμέρας δέκα. Τοῦτον Νεχαῶ, βασιλεὺς Αἰγύπτου, δῆσας, ἀπήγαγεν εἰς Αἴγυπτον, καταστήσας ἀντὶ αὐτοῦ βασιλεῖα τῶν ἀδελφῶν αὐτοῦ Ἰωακείμ, ἐπὶ φῶρ τῆς γῆς, ἔτη ἕνδεκα. Μετὰ τούτου ὁ ὁμώνυμος αὐτοῦ Ἰωακείμ (29) τρίμηνον βασιλεύει. Ἐἶτα Σεδεκίας, ἔτη ἕνδεκα (30) καὶ μέχρι τούτου προφητεύων διατίθει Ἰερεμίας· προφητεύουσι δὲ καὶ Βουζὶ (31), καὶ Οὐρίας (32) ὁ υἱὸς Σαμαίου, καὶ Ἀμβακούμ σὺν αὐτῷ· καὶ τέλος ἔχει τὰ τῶν Ἑβραϊκῶν βασιλείων. Γίνονται σὺν ἀπὸ μὲν τῆς Μωϋσείως γενέσεως ἕως τῆς μετοικεσίας ταύτης ἔτη, ὡς μὲν τινες, ἑνεακῶσια ἑβδομήκοντα δύο· κατὰ δὲ τὴν ἀκριβῆ χρονογραφίαν, χίλια ὀδοηκονταπέντε, μῆνες ἑξή, ἡμέραι δέκα· ἀπὸ δὲ τῆς Δαβὶδ βασιλείας ἕως τῆς αἰχμαλωσίας, τῆς ὅπῃ Χαλδαίων γενομένης, ἔτη τετρακῶσια πεντηκονταδύο, μῆνες ἑξή· ὡς δὲ ἡ καθ' ἡμᾶς τῶν χρόνων ἀκριβεία συνάγει, ἔτη τετρακῶσια ὀδοηκονταδύο, μῆνες ἑξή, ἡμέραι δέκα. Ἐν δὲ τῷ δωδεκάτῳ ἔτει τῆς

✠ P. 391 ED. POTTER, 329 ED. PARIS.

ὁμοίων αὐτῶ ἐν Ἰσραήλ. Ἀπὸ ἡμερῶν Σαμουὴλ τοῦ προφήτου καὶ παντὸς βασιλέως Ἰσραήλ οὐκ ἐποίησαν τὸ φασέκ, ὃ ἐποίησεν Ἰωσίας, etc. Conf. IV Reg. xxiii, 22. (26) Ἀνανίας ὁ Ἰωσίου. Ἀνανίας, υἱὸς Ἀζῶρ, ὁ ψευδοπροφήτης. Jerem. xxviii. Cur itaque eum Clemens Josiæ filium vocavit? An cum aliquis juxta proximam vocem οὗτος in margine adnotasset ὁ Ἰωσίας, id postea in ὁ Ἰωσίου mutatum? Scaliger in *Hist. Synag.* utrumque posuit, Ἀνανίας ὁ Ἰωσίου, Ἰωσίας παρακ. Nam illud οὗτος obscurum erat, utrum ad Ananiam, cujus proxime facta fuit mentio, an ad remotum Josiam referretur.

(27) Πρὸς Ἀσσυρίους. Hervetus vertit, « adversus Ægyptios » Scribe, « adversus Assyrios. » Adhæsit ex aliis editionibus hic error. Narratur IV Reg. cap. xxiii, et II Paralip. xxv, ut in Macedo fuerit occisus Josias ab Ægyptio ascendente contra Assyriorum Nechaone, quem Herodotus, ut quidam volunt, Necum appellat, Psammetichi filio, qui que Necepsos dicitur. Eusebii *Chronici* locum hac de re sic lego in duobus manuscriptis, ad Olympiadem xl : « Josias, rex Judæorum cum Nechaone, rege Ægyptiorum, congressus, occiditur. At mihi miraculo est, quomodo ad unum tempus uterque convenerit : cum Scriptura divina hunc eundem Pharaonem, Nechaonem appellet. » COLLECT.

(28) Ἰεχωρίας, καὶ Ἰωάκας ὁ υἱὸς. Ἰωάκας, vel Ἰωάκας, ut eum vocant LXX interpretes et Eusebius, vel Ἰωάκ, ut Theophilus, Josiæ filius et successor erat. Jechoniam Josiæ nepotem fuisse, ex historia regum Judæorum discimus. Proinde Lowthio videtur has voces Ἰεχωρίας καὶ, ut superfluas, esse delendas. Scribendum vero, Ἰεχωνίας, ὁ καὶ Ἰωάκας, etc. « Jechonias, qui etiam Joachas dictus est. » Sic enim in *Chronico* Eusebii, Ἑβραίων Ἰουδα ἐβασίλευσε καὶ Ἰωακείμ, ὁ καὶ Ἰεχωνίας, μῆνας γ'. « Hebræis Judææ vicesimus primus rex fuit Joachim, qui etiam Jechonias est dictus, per tres menses. » Idem alio loco : Ἰεχωρίας, ὁ καὶ Ἰωακείμ

A in eo, quod intercesserat, tempore fuerat celebratum. Tunc etiam Chelcias sacerdos, pater Jeremiæ prophetæ, cum in librum Legis incidisset in templo reconditum, eo lecto vitam sinit. Ejus tempore prophetavit Olda, et Sophonias, et Jeremias. Tempore autem Jeremiæ fuit pseudopropheta Ananias, filius Josiæ. Is, cum non audisset Jeremiam prophetam, interemptus est a Nechao, rege Ægypti, juxta fluvium Euphratem, cum ei occurrisset proficiscenti adversus Assyrios. Josiæ succedit Jechonias, et Joachas ejus filius, mensibus tribus et decem diebus. Eum Nechao, rex Ægypti, vincum abduxit in Ægyptum, cum pro eo constituisset regem fratrem ejus Joachim, tributarium regionis, annis undecim. Post eum Joachim ejusdem cum eo nominis, regnavit tribus mensibus. Deinde Sedecias annis undecim : et ad eum usque perdurat prophetans Jeremias. Prophetarunt autem et Buzi, et Urias filius Samæi, et cum eo Abacum. Hic accipiunt finem Hebræi reges. Fiunt ergo a Moysis quidem ortu usque ad hanc transmigrationem, ut nonnulli quidem dicunt, anni non-genti septuaginta duo; ex accurata autem chronographia, mille octoginta quinque, sex menses, dies decem. A regno autem Davidis usque ad captivitatem, quæ facta est a Chaldæis, anni quadringenti quinquaginta duo, menses sex; ut autem colligit nostra accurata temporum supputatio, anni qua-

C μῆνας γ'. « Jechonias, qui etiam Joachim dictus est, tres menses. » Porro Jechoniam dictum Joachim existimabant propter illud Matth. i. 11 : Ἰωσίας δὲ ἐγέννησε τὸν Ἰεχωνίαν καὶ τοὺς ἀδελφούς αὐτοῦ ἐπὶ τῆς μετοικεσίας Βαβυλῶνος.

(29) Ὁ ὁμώνυμος αὐτοῦ Ἰωακείμ. Scaliger ad Eusebii *Chronicon* hæc adnotavit : « Eliakim Hebraice vocatur עֲלִיָקִים Joakim, Græci interpretes, Ἰωακίμ, vel Ἰωακείμ. At is, qui ante Sedekiam tres menses tantum regnavit, penultimus rex Judæorum, cum quo captivus abductus est Ezechiel propheta, vocatur עֲזַרְיָהוּ, Ἰωαχὴν, in Bibliis Græcis Ἰωαχίμ. Itaque distinguuntur a Græcis interpretibus, solis litteris x et χ : cum tamen finalibus litteris distinguendi essent μ et υ. Hoc necessario monendum fuit, quia horum regum nomina in Latinis exemplaribus culpa libroriorum sepe confunduntur; et utriusque regis, ut nomina, sic gesta. Atque adeo Clemens Alexandrinus eum, cui Sedekias successit, ὁμώνυμον dicit τῷ μετὰ Ἰωσίαν βασιλεύσαντι. Doctissimus Hieronymus, initio *Commentarii in Daniele*, recte monuit alterius nomen desinere in CIM, alterius in CHIN. »

(30) Σεδεκίας, ἔτη ἑνδεκα. Sic plerique alii ac speciatim in *Chronico* Eusebii. Idem vero in *Præparat. evangel.* Sedeciaῖ ἔτη ιδ', « annos duodecim, » tribuit. Quod factum videtur, vel ad supplendum tempus, quo regnavit Joachim, cujus ibi nulla facta mentio est : vel quod Sedecias aliquot menses ultra undecim annos compleverit : unde Clemens dicit Nabuchodonosorem, tradente Beroso, Sedeciaῖ δωδεκάτῳ ἔτει, « duodecimo anno, » Judæis bellum intulisse.

(31) Βουζὶ. Lowthius ait : « Videtur legendum Ἰεζεκιήλ Βουζὶ. Ezechiel quidem memoratur paulo post : sed solet Clemens prophetarum tempora diversis epochis assignare, ut videre est supra in Elia et Elisæo. Nisi quis malit legere Σοφωνίας Χουζὶ. Vide p. 335. »

(32) Οὐρίας. Hic memoratur Jerem. xxvi, 20, et

dringenti octoginta duo, menses sex, dies decem. In duodecimo autem anno regni Sedeciae, Nabuchodonosor septuaginta annis ante Christi principatum Persarum adversus Phoenicias et Judaeos bellum gessit, ut dicit Berossus in *Historiis Chaldaicis*. Joabas autem scribens de Assyriis, fatetur se a Beroso sumpsisse historiam, vera esse, quae ab eo dicuntur, testificans. Nabuchodonosor ergo excæcavit Sedeciam abducit Babylonem, et totum populum a suis sedibus in alienas transfert (fuit autem hæc captivitas septuaginta annis), paucis exceptis, qui confugerunt in Ægyptum. Prophetarunt autem etiam tempore Sedeciae Jeremias adhuc, et Abacum. Quinto autem anno ejus regni Babylone prophetavit Ezechiel, postque eum Nalium propheta, deinde Daniel. Rursus vero post cum prophetarunt Aggæus et Zacharias, primi Darii tempore, duobus annis. Post quem Angelus, qui fuit et duodecim unus. Post Aggæum autem et Zachariam, Nehemias, qui fuit princeps pocillatorum Artaxerxis, filius autem Acheli Israelitæ, ædificavit civitatem Jerusalem, et templum extruxit. In hac captivitate fuit Esther et Mardocheus, cujus habetur liber, sicut etiam Macchabaicorum. In hac captivitate cum statuam adorare nolissent Misael, Ananias et Azarias, injecti in fornacem ignis, servati sunt per apparentem angelum. Tunc per draconem Daniel injectus in caveam leonum, ab Ab-

✱ P. 392 ED. POTTER, 350 ED. PARIS.

interfectus fuisse dicitur a rege Joachin, ante Sedeciae tempora. Non voluit igitur Clemens hunc ad Sedeciae tempus pervenisse, sed tantum coevum fuisse Jeremiam, qui ad id usque tempus superfuit: ac proinde paulo post eos prophetas enumerans, qui ad Judæorum usque captivitatem superstites fuerunt, solos Jeremiam et Habacuc memorat.

(35) *Nabouchodonosor*. Tatianum abbreviavit Clemens, cujus verba sunt hæc, *Orat. ad Græc.* p. 125 «*t seq.*: Βηρωσός ἀνὴρ Βαβυλωνίος, ἱερεὺς τοῦ παρ' αὐτοῖς Βήλου, κατ' Ἀλέξανδρον γεγονώς, Ἀντιόχῳ τῷ μετ' αὐτὸν τρίτῳ τὴν Χαλδαίων ἱστορίαν ἐν τρισὶ βιβλίοις κατατάξας, καὶ τὰ περὶ τῶν βασιλέων ἐκθέμενος, ἀφηγεῖται τινος αὐτῶν ὄνομα Ναβουχοδονόσορ, τοῦ στρατεύσαντος ἐπὶ Φοινίκας καὶ Ἰουδαίους· ἃ τινὰ διὰ τῶν καθ' ἡμᾶς προφητῶν Ἰσμεν κεκηρυγμένα, γεγονότα μὲν πολὺ τῆς Μωϋσέως ἡλικίας κατώτερα, πρὸ τῆς τῶν Περσῶν ἡγεμονίας ἔτεσιν ἑβδομήκοντα. Βηρωσός δὲ ἐστὶν ἀνὴρ ἰκανώτατος, καὶ τούτου τεκμήριον, Ἰδίας περὶ Ἀσσυρίων γράφων, παρὰ Βηρωσῶς φησὶ μεταθιζέσθαι τὴν ἱστορίαν. « Berossus igitur Babyloniensis, Beli in Babylone sacerdos, qui Alexandri ætate vixit, et Antiocho post Alexandrum tertio Chaldaeorum historiam perscripsit, et regum gesta exposuit, cujusdam Nabuchodonosor nomine, qui Phoenicibus et Judæis bellum intulerit, mentionem facit: quæ quidem a prophetis nostris commemorata sic evenisse scimus, sed multo post Moysis ætatem, annis ante Persarum regnum septuaginta. Berossus certe locupletissimum esse testem, vel ex Jubæ de Assyriis scripta constat historia, quam se a Beroso accepisse fatetur. » His similia scripsit Theophilus Antiochenus sub finem lib. iii ad *Autolycum*. Berosi etiam meminit Justinus M. *Parænes.* p. 124 edit. Oxon., alios ut præteream.

(34) *Ἰωάβας*. Ἰδίας, « Juba », scribendum esse cum Tatiano, inouit ejus editor, et hoc nomine citatur a Suida, Harpocrate, Athenæo, Stephano Byzantino, auctore *Etymologici magni*, aliisque.

Σεδεκίου βασιλείας Ναβουχοδονόσορ (35), πρὸ τῆς Περσῶν ἡγεμονίας ἔτεσιν ἑβδομήκοντα, ἐπὶ Φοινίκας καὶ Ἰουδαίους ἐστράτευσεν, ὡς φησὶ Βηρωσός ἐν ταῖς *Χαλδαϊκαῖς ἱστορίαις*. Ἰωάβας (34) δὲ, περὶ Ἀσσυρίων γράφων, ὁμολογεῖ τὴν ἱστορίαν παρὰ Βηρωσῶς εὐληθέσθαι, μαρτυρῶν τὰ ληθῆσθαι τάνδρῳ (35). Ὁ τοίνυν Ναβουχοδονόσορ, τυφλώσας τὸν Σεδεκίαν, εἰς Βαβυλῶνα ἀπάγει, καὶ τὸν λαὸν (36) πάντα μεταοικίζει (καὶ γίνεται ἡ αἰχμαλωσία ἐπὶ ἔτη ἑβδομήκοντα), πλὴν ὀλίγων, οἱ εἰς Αἴγυπτον κατέφυγον. Προφητεύουσι δὲ καὶ ἐπὶ Σεδεκίου ἐπὶ Ἰερεμίας καὶ Ἀμβακούμ. Ἐν δὲ τῷ πέμπτῳ ἔτει τῆς βασιλείας αὐτοῦ ἐν Βαβυλῶνι προφητεύουσιν (37) Ἰεζεκιήλ, μεθ' ὃν Ναοὺμ ὁ προφήτης, ἔπειτα Δανιήλ· πάλιν αὐτὰ μετὰ τούτων προφητεύουσιν Ἀγγαλὸς καὶ Ζαχαρίας ἐπὶ Δαρείου τοῦ πρώτου (38), ἔτη δύο· μεθ' ὃν δὲ ἐν τοῖς δώδεκα ἄγγελος (39). Μετὰ δὲ Ἀγγαῖον καὶ Ζαχαρίαν Νασειῖας ὁ ἀρχινομοδότης Ἀρταξέρξου, υἱὸς δὲ Ἀκχὴλ τοῦ Ἰσραηλίτου, οἰκοδομεῖ τὴν πόλιν Ἱερουσαλήμ, καὶ τὸν νεὼν ἐπισκευάζει. Ἐν τῇ αἰχμαλωσίᾳ ταύτῃ γίνεται Αἰσθήρ (40) καὶ Μαρδοχαῖος, οὗ φέρεται βιβλίον, ὡς καὶ τὸν Μακκαβαϊκῶν. Κατὰ τὴν αἰχμαλωσίαν ταύτην, τῇ εἰκόνι λατρεῦσαι μὴ θελήσαντες Μισαήλ, Ἀνανίας τε, καὶ Ἀζαρίας, εἰς κάμινον ἐμβληθέντες πυρός, δι' ἐπιφανείας ἀγγέλου σώζονται. Τότε διὰ δράκοντα Δανιήλ, εἰς λάκκον λεόντων βληθείς (41), ὑπὸ Ἀμβακούδ προνοίᾳ Θεοῦ τραφεῖς, ἑβδομαίως ἀνασώζεται. Ἐνταῦθα καὶ ἃ

(35) *Μαρτυρῶν τὰ ληθῆσθαι τάνδρῳ*. Forte μαρτυρῶν ἀληθῆσθαι τάνδρῳ, expuncto τ. ΣΥΛΒΑΚ.

(36) *Καὶ τὸν λαόν*. Hæc sic distinctimur quæ priores editiones hoc modo confusa exhibuerunt: Καὶ τὸν λαὸν μεταοικίζει· καὶ γίνεται ἡ αἰχμαλωσία ἐπὶ ἔτη ἑβδομήκοντα πλὴν ὀλίγων, οἱ εἰς Αἴγυπτον κατέφυγον. « Et totum populum in alienas sedes transfert. Fuit autem hæc captivitas septuaginta annis, paucis exceptis, qui confugerunt in Ægyptum. »

(37) *Προφητεύουσιν*. In sententia præcedente et sequente plurale προφητεύουσιν exstat, sed huic loco magis convenit singulare προφητεύει· quod adhibuit Scaliger in *Histor. Synag.* Sedeciae tempora ex Clemente nostro describens: Ἐν δὲ τῷ πέμπτῳ τῆς βασιλείας αὐτοῦ ἐν Βαβυλῶνι προφητεύει Ἰεζεκιήλ. Μεθ' ὃν Ναοὺμ ὁ προφήτης.

(38) *Δαρείου τοῦ πρώτου*. De Dario Hystaspide hoc accipiendum esse, postea dicit auctor.

(39) *Ὁ ἐν τοῖς δώδεκα ἄγγελος*. Ille hic et pag. seq. ἐκ τῶν δώδεκα ἄγγελος. Malachias est: ea enim vox « angelum » Hebraice significat, ut notat interpres. SYLB. — Hoc modo Clemens infra tribus locis describit Malachiam p. 331, 332, 335 edit. Paris. Similiter Tertullianus, lib. *Adv. Judæos* cap. 5: « Malachiam, inquit, angelum, unum ex duodecim prophetis. » Idem *Scorpiaces* c. 8: « Ipse clausula legis et prophetarum, nec prophetes, sed angelus dictus. » Quibus ansam præbuit apocryphus Esdras IV, cap. 1, vers. ult.: « Malachiae, qui et angelus Domini dictus est. » Etenim « Malachi » Hebraice « angelus meus » est; unde etiam quidam e Judæis Esdræ, vel Aggaei cognomen, non autem nomen proprium fuisse, commenti sunt.

(40) *Αἰσθήρ*. Usitatus alibi Ἐσθήρ. SYLB. — Sed nil mutandum: nam αἰετὸς sunt εὐμετάβολα. Sic Ἀλώμ supra dictus est pag. 324, qui Ἐγλώμ a LXX interpretibus appellatur Jud. iii, idemque vir Ἐγλώμ vocatur eadem pag. qui ab aliis Αἰλών, vel Ἐλών dictus est.

(41) *Τότε διὰ δράκοντα Δανιήλ... βληθείς*. Potes

σημελον ἐγένετο Ἰωνᾶ, καὶ Τωβίας διὰ Ῥαφαήλ A
 τοῦ ἀγγέλου Σάρβαν ἀγεται γυναίκα, τοῦ δαίμονος
 αὐτῆς ἐπὶ τοὺς πρώτους μνηστῆρας ἀνελότος· καὶ
 μετὰ τὸν γάμον Τωβίου ὁ πατὴρ αὐτοῦ Τωβίτη ἀναβλέ-
 πει. Ἐνταῦθα Ζοροβάβελ, σοφία νικησας τοὺς ἀντα-
 γωνιστάς, τυγχάνει παρὰ Δαρείου ὠνησάμενος ἀνα-
 νέωσιν Ἱερουσαλήμ, καὶ μετὰ Ἑσδρα εἰς τὴν πατρίαν
 γῆν ἀναξεύγυσσι, δι' ἃν γίνεται ἡ ἀπολύτρωσις τοῦ
 λαοῦ, καὶ ὁ τῶν θεοπνεύστων ἀναγνωρισμὸς, καὶ ἀνακαι-
 νισμὸς (42) λογίων, καὶ τὸ σωτήριον ἀγεται Πάσχα,
 καὶ λύσις ὀθνελας ἐπιγαμβρίας. Προεκεκλήθη (43) δὲ
 καὶ Κύρος τὴν Ἑβραίων ἀποκατάστασιν. Τελεσθει-
 σης (44) δὲ ἐπὶ Δαρείου τῆς ὑποσχέσεως, ἡ τῶν Ἑγκαι-
 νίων ἀγεται ἑορτή, καθὼς καὶ ἐπὶ τῆς Σκηνῆς (45)·
 καὶ γίνεται τὰ πάντα ἔτη σὺν τοῖς τῆς αἰχμαλωσίας
 μέχρι τῆς ἀποκαταστάσεως τοῦ λαοῦ, ἀπὸ μὲν τῆς B
 Μωϋσεως γενέσεως, ἔτη χίλια ἑκατὸν νε', μῆνες ἕξ,
 ἡμέραι δέκα, ἀπὸ δὲ τῆς Δαυὶδ βασιλείας, ἔτη, ὡς
 μὲν τινες, τριακόσια (46) παντήκοντα δύο· ὡς δὲ
 ἀκριβέστερον, πεντακόσια ἑβδομήκοντα δύο, μῆνες
 ἕξ, ἡμέραι δέκα. Πηληρωταὶ τοίνυν ἐκ τῆς αἰχμα-
 λωσίας τῆς ἐπὶ Ἱερεμίου τοῦ προφήτου εἰς Βαβυ-
 λῶνα γενομένης τὰ ὑπὸ Δανιήλ (47) τοῦ προφήτου
 εἰρημμένα οὕτως ἔχοντα· « Ἐβδομήκοντα ἑβδομά-
 δες (48) συνετέθησαν ἐπὶ τὸν λαόν σου, καὶ ἐπὶ
 τὴν πόλιν τὴν ἁγίαν (49), τοῦ συντελεσθῆναι ἁμαρ-
 τίαν, καὶ τοῦ σφραγίσαι ἁμαρτίας, καὶ τοῦ ἀπαλεῖ-
 ψαι (50) τὰς ἀδικίας, καὶ τοῦ ἐξιλάσασθαι, καὶ τοῦ
 ἀγαγεῖν δικαιοσύνην αἰώνιον, καὶ τοῦ σφραγίσαι
 θρασιν καὶ προφήτην, καὶ τοῦ χρίσαι Ἄγιον ἁγίων·
 καὶ γνώση, καὶ συνήσεις ἀπὸ ἐξόδου λόγου τοῦ ἀπο-
 κρῖνασθαι, καὶ τοῦ οἰκοδομησάι Ἱερουσαλήμ, ἕως
 Χριστοῦ ἡγουμένου, ἑβδομάδες ἑπτὰ, καὶ ἑβδομάδες

⊗ P. 393 ED. POTTER, 350 ED. PARIS.

vertere : « Tunc propter draconem Daniel injectus. »
 Nam quia draconem interfecerat, ideo missus est a
 Darii aulicis in lacum leonum, Danielis xiv. COLLECT.

(42) Ἀνακαινισμὸς. Respicit Apocryphum Esdræ
 librum, quo Esdras refertur legem, quæ igne ab-
 sumpta fuerat, per Dei afflatum restituisset. Conf.
 iv Esdræ xiv, 59 et seq.

(43) Προεκεκλήθη. Conf. i Esdræ i, 4; vi, 1 et seq.
 (44) Τελεσθεισῆς. Conf. i Esdræ vi, 16; item
 i Esdræ vii, 15.

(45) Καὶ ἐπὶ τῆς Σκ. Malim cum articulo, καὶ ἡ
 ἐπὶ τῆς Σκ. conf. Nehem. viii, 16.

(46) Τριακόσια. Lege πεντακόσια, inquit Lowth.

(47) Τὰ ὑπὸ Δανιήλ. Conf. Tertullianus lib. Adv.
 Judæos, cap. 8, ubi ut hæc Danielis verba per ad-
 ventum Christi completa fuisse ostenderet, Persi-
 corum et Ægyptiorum regum, ac Romanorum etiam
 Imperatorum seriem chronologicam exhibet, in qua
 tamen in numeris annuorum recensendis a Clemente
 sæpe abit.

(48) Ἐβδομήκοντα ἑβδομάδ. Quoniam adversus
 Judæos tractari solet hic locus de septuaginta heb-
 domadibus, et varietas quædam lectionis apparet in
 his quæ citantur a Clemente, propterea ad hæc
 nonnulla colligemus. Ac primum quod συνετέθη-
 θαν veritè « abbreviatæ sunt » Hervetus, ex Vul-
 gata Latina est; sed et Tertullianus Adversus Ju-
 dæos ita reddidit. Quidam teste Theodoro, « de-
 cretæ sunt; » Pagninus, « decisæ; » rabbini, « præ-
 cisæ, prædefinitæ, prædestinatæ; » Vatablus, « præ-
 finitæ. » D. Hieronymus « abbreviatas » dicit, quod
 post « breve » tempus venturus esset Messias, ut
 Matth. xxiv dies persecutionis dicuntur « breviandi

cum divina Providentia nutritus, septimo die ser-
 vatur. Hic etiam factum est signum Jonæ, et Tobias
 ope Raphaelis angeli Saram ducit uxorem, cum dæ-
 mon septem primos ejus procos sustulisset; et post
 nuptias Tobix, pater ejus Tobet visum recipit. Hic
 Zorobabel, cum adversarios vicisset sapientia,
 emit a Dario renovationem Jerusalem, et cum Esdra
 rediit in patriam, per quem facta populi redemptio,
 et divinitus inspiratorum eloquiorum recensio
 et renovatio, et Pascha salutare celebratum
 est, et soluta est affinitas, quæ Hæbræis inter-
 cesserat cum alienigenis. Publico autem præconio
 ✕ antea proclamaverat Cyrus Hebræorum restitu-
 tionem. Cum autem Darii tempore effectum esset,
 quod promiserat, celebratum festum est Encænio-
 rum, sicut etiam Tabernaculorum. Fiunt autem
 anni omnes cum annis captivitatis, usque ad po-
 puli resitutionem, ab ortu quidem Moysis, anni
 mille centum quinquaginta quinque, menses sex,
 decem dies; a regno autem David, anni, ut non-
 nulli quidem, trecenti quinquaginta duo; ut autem
 dicam accuratius, quingenti septuaginta duo,
 menses sex, decem dies. Impleta sunt ergo a capti-
 vitate, quam tempore Jeremiæ prophetæ Babylone
 passi sunt, ea, quæ a propheta Daniel dicta sunt,
 quæ sic habent : « Septuaginta hebdomades abbre-
 viatæ sunt super populum tuum, et super civitatem
 sanctam tuam, ut consumatur peccatum, et ut
 obsignet peccata, et deleat iniquitates, et ut expiet,
 et ut agat justitiam sempiternam, et obsignet visio-
 nem et prophetam, et ungat Sanctum sanctorum;
 et cognosces et intelliges ab exitu sermonis, ut
 respondeas, et ædifices Jerusalem, usque ad Chri-

propter electos, » id est pauci futuri. Eusebius
 lib. viii Demonstrat. evang., dem. 22 : « Ὁ ἀρχάγγε-
 λος, ἐπιφανὲς, τὴν ἀνανέωσιν τῆς Ἱερουσαλήμ αὐ-
 τῆκα τότε καὶ οὐκ εἰς μακρὰν ἔσσεσθαι θεοπέζει, τότε
 τε μετὰ τὴν ἀνανέωσιν αὐτῆς χρόνον εἰς ἑτῶν ἀριθμὸν
 περιορίζει, προλέγει τε ὡς κατὰ τὴν ὠρισμένην
 προθεσμίαν αὐτὸς καθαιρήσεται. Sic in manuscr.
 legitur, non κατὰ τὴν ἀνανέωσιν αὐτῆς. COLLECT.

(49) Τὴν πόλιν τὴν ἁγίαν. Hervetus addidit
 « tuam, » nam a Græco Clementis et EXX abest;
 et notat Eusebius, loco citato, vocem illam Aquilæ
 et Symmachi propriam esse, atque in quibusdam
 exemplaribus sub asterisco addi. Item lege hic, « ut
 consummetur peccatum, » τοῦ συντελεσθῆναι τὴν
 ἁμαρτίαν. COLLECT.

(50) Καὶ τοῦ ἀπ. Vulg. Biblia Danielis cap. ix :
 Καὶ τοῦ ἀπαλεῖψαι τὰς ἀνομίας, καὶ τοῦ ἐξιλάσασθαι
 ἀδικίας. Mox, πλατεῖα καὶ περίτεργος pro πλατεῖα
 καὶ τεῖχος· sed simplex τεῖχος habet etiam Complut.
 editio. Rursum, τὴν δὲ πόλιν pro καὶ τὴν π. Tum,
 ὡς ἐν κατακλισμῶ· et mox, τάξει ἀφανισμοῦ. Tum,
 διαθήκην πολλὴν pro διαθ. πολλοῖς· et mox Complut.
 καὶ ἐν ἡμῖσι τῆς ἑβδ. Quæ deinceps sequuntur,
 cum Complutensi editione plane consonant : ex-
 cepta ultima periodo, quæ a Complut. edit. abest :
 in cæteris editionibus ponitur ea periodo post illa
 Clementis, δυναμώσει διαθήκην πολλὴν ἑβδομάς μί.
 Post ea enim verba in vulg. editionibus sequuntur
 ista : Καὶ ἡμῖσι τῆς ἑβδομάδος καταπαύσει θυσια-
 στήριον καὶ θυσίας, καὶ πτερυγίου ἀπὸ ἀφανισμοῦ,
 καὶ ἕως συντελείας καὶ σπουδῆς τάξει ἐπὶ ἀφανισμοῦ.
 STUBERG. — In codice Vaticano hæc postrema in
 margine scripta esse, adnotavit Flam. Nobilius.

stum ducem hebdomades septem, et hebdomades sexaginta duæ erunt, et convertetur et ædificabitur platea et maris, et inanientur tempora, et post sexaginta duas hebdomadas exterminabitur chrisma, et iudicium non erit ipsi, et civitatem et sanctum destruet cum duce veniente. Excidentur in inundatione, et usque ad finem belli abbreviati dejectionibus. Et confirmabit ✕ testamentum multum hebdomade una, et 143 in dimidio hebdomadis tolletur sacrificium meum et libamen, et in templo abominatio desolationum, et usque ad consummationem temporis, consummatio dabitur in desolationem. Et dimidium hebdomadis cessare faciet thymiana sacrificii; et expansio destructionis usque ad consummationem et instar destructionis libaminis . » Quod itaque in septem hebdomadibus ædificatum sit templum, hoc clarum est; in Esdra enim scriptum est. Et sic fuit Christus rex dux Judæorum, cum impletæ essent septem hebdomades, in Jerusalem: et in sexaginta duabus hebdomadibus quievit universa Judæa, et fuit absque bellis, et Dominus noster Christus, « Sanctus sanctorum, » cum venisset, et « visionem » implesset et « prophetam, » in carne « unctus » est Patris sui Spiritu. In his « sexaginta duabus hebdomadibus, » quemadmo-

✕ P. 394 ED. POTTER, 331 ED. PARIS. « Dan. ix, 24, 25, 26, 27.

(51) *Ἐξηκονταδύο*. Scribendum est « sexaginta duæ, » non ut Hervetus, « septuaginta duæ. » Paulo ante recte ad verbum, « visionem et prophetam; » non ut in Vulgata, « visionem et prophetiam; » licet enim sit etiam in Antuerpiensi *δρασιν καὶ προφητείαν*, tamen in Romana editione postrema LXX legitur *καὶ προφήτην*. Tertullianus « ut signetur visio et propheta. » Aquila, *δραματισμὸν καὶ προφήτην*. COLLECT.

(52) *Καὶ ἐπιστρέψει καὶ οἰκοδομηθήσεται*. « Et convertet et ædificabitur, » vertere debuit interpres, nec imposuisset imprudens J. Pamelio, qui castigandum esse Clementem existimavit, quod hic legisset: « Et convertetur, » neque enim videtur Græcum exemplar habuisse. Vulgata Latina: « Et rursus ædificabitur; » quæ periphrasis est Hebraicæ phraseos, « redibit et reædificabitur, » hoc est rursus ædificabitur. Tertullianus: « Et convertet et ædificabitur. » Theodoretii interpres: « Et revertetur, et ædificabitur. » COLLECT.

(53) *Καὶ κενωθήσονται οἱ καιροί*. Sic etiam legitur in optima edit. Xysti V, *καὶ ἐκκενωθήσονται*, et apud Eusebium pag. 237. Tertullianus: « Et innotabuntur tempora, » quasi legerit Græce *καὶ κενωθήσονται*: quomodo etiam legi putant hic quidam apud Clementem, et hæc duo confundunt. Sequitur *καὶ μετὰ τὰς ἐξηκοντα δύο ἑβδομάδας*, « post sexaginta duas hebdomad. » ut habet Romana editio, non, ut Antuerpiensis « sexaginta quatuor. » Postremo *κρίμα οὐκ ἔσται αὐτῷ*, non ut cæteri *ἐν αὐτῷ*. Eusebius in *Chron.*: « Et iudicium non erit in eo. » COLLECT.

(54) *Ἐκκοπήσονται ἐν κατακλυσμῷ, καὶ ἕως τέλους πολέμου συντεταγμένοι ἀφανισμοῖς*. Ita Romana editio, nisi quod addit *τάξει* ante *ἀφανισμοῖς*. Eusebius cum Clemente legit. Tertullianus: « Et concidentur quomodo in cataclysmo, usque ad finem belli, quod concidetur usque ad interitum: » atque ita quoque Theodoretus. In Eusebii *Chronico* sic vertit Hieronymus: « Et templum et sanctum corruptet p. p. duce veniente, et cadentur in cataclysmo bellis » Sic enim legimus in duobus codicibus manuscriptis, non, « cataclysmo belli. »

Ἐξηκονταδύο (51) καὶ ἐπιστρέψει, καὶ οἰκοδομηθήσεται (52) πλατεία, καὶ τείχος· καὶ κενωθήσονται οἱ καιροί (53), καὶ μετὰ τὰς ἐξηκονταδύο ἑβδομάδας, ἐξολοθρευθήσεται κρίμα, καὶ κρίμα οὐκ ἔσται ἐν αὐτῷ· καὶ τὴν πόλιν, καὶ τὸ ἅγιον διαφθερεῖ σὺν τῷ ἡγουμένῳ τῷ ἐρχομένῳ. Καὶ ἐκκοπήσονται ἐν κατακλυσμῷ, καὶ ἕως τέλους πολέμου συντεταγμένοι ἀφανισμοῖς (54). Καὶ δυναμώσει διαθήκην πολλὴν ἑβδομάς μίαν (55)· καὶ ἡμίσει τῆς ἑβδομάδος (56) ἀρθήσεται μου θυσία καὶ σπονδή· καὶ ἐπὶ τὸ ἱερὸν βδέλυγμα τὸ ἐρημώσεων, καὶ ἕως συντελείας καιροῦ, συντέλεια δοθήσεται ἐπὶ τὴν ἐρήμωσιν. Καὶ ἡμίτις τῆς ἑβδομάδος καταπαύσει θυμίαμα θυσίας, καὶ πτερυγίου ἀφανισμοῦ ἕως συντελείας καὶ σπονδῆς τάξιν ἀφανισμοῦ. » Ὅτι μὲν οὖν ἐν ἑπτὰ ἑβδομάσιν ὀικοδομήθη ὁ ναὸς, τοῦτο φανερόν ἐστι· καὶ γὰρ ἐν τῷ Ἑσδρα γέγραπται. Καὶ οὕτως ἐγένετο Χριστὸς βασιλεὺς Ἰουδαίων ἡγούμενος, πληρουμένων τῶν ἑπτὰ ἑβδομάδων, ἐν Ἱερουσαλήμ· καὶ ἐν ταῖς ἐξηκονταδύο ἑβδομάσιν ἡσύχασεν ἅπασα ἡ Ἰουδαία, καὶ ἐγένετο ἀνευ πολέμου· καὶ ὁ Κύριος ἡμῶν Χριστὸς, « Ἅγιος τῶν ἁγίων, » ἐλθὼν καὶ πληρώσας « τὴν ὄρασιν, καὶ τὸν προφήτην, ἐχρίσθη » τὴν σάρκα τῷ τοῦ Πατρὸς αὐτοῦ Πνεύματι· ἐν ταύταις « ταῖς ἐξηκονταδύο (57) ἑβδομάσι, » καθὼς εἶπεν ὁ προφήτης,

Latina: « Et post finem belli statuta desolatio, » propius ad Hebr. COLLECT.

(55) *Διαθήκην πολλὴν ἑβδομάς μίαν*. At Romana et Antuerp. διαθήκην πολλοῖς. Tertullianus: « Et confirmabit testamentum multis. Hebdomada una, et dimidium hebdomadis auferetur meum sacrificium. » Latina: « Confirmabit testamentum multis hebdomada una. » COLLECT.

(56) *Καὶ ἡμίσει τῆς ἑβδομάδος*. Hæc apud LXX, in contextu Danielis non reperiuntur, quæ Græce sic habuit Florentina editio Clementis: Καὶ ἡμίσις τῆς ἑβδομάδος καταπαύσει θυμίαμα θυσίας, καὶ πτερυγίου ἀφανισμοῦ, ἕως συντελείας καὶ σπονδῆς τάξιν ἀφανισμοῦ· quæ quomodo corrigenda censuerit interpres, apparet ex ejus translatione. In editionibus Romanæ adnotationibus admonetur ante illa verba, ἀρθήσεται θυσία, in quibusdam libris hæc scripta reperiri, et in marginem libri Vaticani intrusa esse: Καταπαύσει θυσιαστήριον καὶ θυσίας καὶ ἕως πτερυγίου ἀπὸ ἀφανισμοῦ, καὶ ἕως συντελείας καὶ σπονδῆς τάξει ἐπὶ ἀφανισμῷ. Ea vero sunt ex alia forte quadam editione, ex qua sumpsit hæc Tertullianus: « Et destruet pinnaculum usque ad interitum. » Nam, ut monet D. Hieronymus, tres fuerunt editiones Danielis, Aquilæ scilicet, Theodotionis et Symmachii, sed tamen juxta Theodotionem Ecclesiæ legebant. Quidam extrema hujus loci Danielis ex Hebræo sic vertunt: « Cessare faciet sacrificium et oblationem, et propter aliam vel extensionem abominationum destruet, donec consummatio se effuderit super admirantem, » hoc est admirari fecerit videntes desolationem. Jerem. xviii, 16: « Ut fieret terra eorum in desolationem, » εἰς ἀφανισμὸν καὶ συρισμὸν, ad verbum, « in admirationem; » et xxv, 9: « Ponamque eos in stuporem, » omnes scilicet, qui id audiverint, obstupescant. Vide etiam hæc extrema aliter reddita apud D. Augustinum epist. 79. Eusebius in *Chron.*: « Et usque ad consummationem temporis consummatio dabitur super desolationem: » hoc est, irreparabilis erit et in perpetuum stabilita destructio. COLLECT.

(57) *Ἐν ταύταις ταῖς ἑξ*. In Græcis, quæ profertur ab Herveto, Florentina editio interpunctio-

καὶ ἐν τῇ μιᾷ ἑβδομάδι, ὁ Κύριος ἑβδομάδος τὸ ἤμισυ κατέσχε Νέρων βασιλεύων, καὶ ἐν τῇ ἁγίᾳ πόλει Ἱερουσαλήμ ἐστήθη τὸ βδέλυγμα· καὶ ἐν τῷ ἡμίσει τῆς ἑβδομάδος (58) ἀνῆρέθη καὶ αὐτὸς, καὶ Ὄθων (59), καὶ Γάλβας, καὶ Οὐτιτέλλιος· Οὐεσπασιανὸς δὲ ἐκράτησε, καὶ καθεῖλε τὴν Ἱερουσαλήμ, καὶ τὸ ἅγιον ἠρήμωσε. Καὶ ὡς ταῦθ' οὕτως ἔχει, τῷ δὲ συνιέναι δυναμένην δῆλον, καθὰ καὶ ὁ προφήτης εἶρηκε. Τοῦ ἑνδεκάτου τοῖνον ἔτους (60) πληρουμένου Ἰωακείμ, ἡ αἰχμαλωσία εἰς Βαβυλῶνα γίνεται ὑπὸ βασιλέως Ναβουχοδονόσορ, τῷ ἑβδόμῳ ἔτει (61) βασιλεύοντος αὐτοῦ Ἀσσυρίων, Αἰγυπτίων δὲ Οὐαφρῆ (62) βασιλεύοντος τῷ δευτέρῳ ἔτει, Φιλίππου δὲ Ἀθηνησιν ἀρχοντος, τῷ πρώτῳ ἔτει τῆς ὀγδόης καὶ τεσσαρακοστῆς Ὀλυμπιάδος. Καὶ ἔμεινεν (63) ἡ

✕ P. 395 ED. POTTER.

nem habuit post vocem ἤμισυ, quod si in Latina interpretatione constitueretur post vocem ἑ Dominus, sic retineri poterit hæc lectio et exponi. In loco Danielis, qui allatus est a Clemente completens ea, quæ apud LXX reperiuntur, et quæ aliunde adijci diximus, mentio fit primum septuaginta hebdomadam, deinde septem, tertio loco sexaginta duarum, postea unius, quarto dimidii hebdomadis, postremo alterius dimidii. Septem hebdomadas concludi ædificatione templi ait, jam in sexaginta duabus Christum esse et in una hebdomade, in qua dictum est illum confirmatum pactum, sequitur dimidium hebdomadæ numerandum a tempore, quo constituta est a Nerone abominatio desolationis in civitate sancta etque ad ejus necem, postremo alterum dimidium a nece Neronis ad eversionem Jerusalem. Non enim septem annos continere vult hæc hebdomadem, sed annos sex, menses quatuor, quorum unum dimidium pertinet ad ultimos imperii Neronis annos, alterum ad septemdecim mensis Galbæ, Othonis et Vitellii cum biennio imperii Vespasiani, cujus anno secundo eversa fuisse Hierosolyma, *Chronica* Eusebii testantur. Vide, quæ postea Clemens ait, seipsum explicans p. 367. Quod vero attinet ad hanc Clementis chronologiam, in qua immanis reperitur annorum numerus, et qui septuaginta excedit hebdomadas, animadvertendum est, nonnullos non continuare annos omnes septuaginta hebdomadam, sed interrompere: ut ab edicto Darii ad initium belli Judaici, ab eodem edicto ad discessum Nehemæ, ab edicto Artaxerxis ad Christi cædem, item ab initio duodecimi Neronis ad annum secundum Vespasiani; quominus admirandum, Clementem usque ad eversionem urbis deducere hebdomadas: aut non continuare hiatus illum annorum a Christi passione ad tempus quo Nero abominationem desolationis constituit. Vide quæ ad stabilendam suam sententiam, quæ in quibusdam cum Clemente convenit, dissevit pluribus Scaliger lib. vi *De emendat. temp.* p. 288. COLL. — Apponam Eusebii verba *Chronic.* serm. 4, quæ huc spectare videntur: Τὰς μὲν τοὺς ἑβδομάδας παρὰ τῷ Δαυιδᾷ, ἕως Χριστοῦ ἡγουμένου, ἐνταῦθα εἴτις ἀριθμήσειεν, αἱ γίνονται ἔτη υἷ' εὔροι ἂν αὐτὰς ἐπὶ Νέρωνα, Ῥωμαίων αὐτοκράτορα, περαιομένους, καθ' ὃν πολιορκεῖσθαι ἀρξάμενη ἡ πόλις μετὰ Νέρωνα ἔτει β', Οὐεσπασιανῶν τὴν ἑσχάτην ἄλων ὑπομένει.

(58) Ἐν τῷ ἡμίσει τῆς ἑβδ. Vid. p. 344 ed. Paris.

(59) Καὶ αὐτὸς, καὶ Ὁ. Rectius καὶ αὐτὸς, καὶ Γάλβας, καὶ Ὄθων, ut infra pag. 447, nam ante Othonem imperavit Galba. SYLVAUR.

(60) Τοῦ ἑνδεκάτου ἔτους. Scilicet Joachimi: qui cum annos undecim regnasset, cessit Jechonizæ, seu Joachino, cujus regni tertio mense Judæi ca-

dum dixit propheta, et ἑ in una hebdomade, Dominus: dimidium hebdomadis tenuit Nero regnans, et in sancta civitate Jerusalem statuit abominationem; et in dimidio hebdomadis, et ipse sublatus est, et Otho, et Galba, et Vitellius; Vespasianus autem et imperium obtinuit, et Jerusalem diruit, et sanctum desolatum reddidit. Et quod hæc ita se habeant, ei, qui potest quidem intelligere, clarum est, sicut dixit propheta. Cum itaque impleretur undecimus annus, in principio sequentis, regnante Joachim, facta est captivitas Babylonica a rege Nabuchodonosor, cum septimo jam anno rex esset Assyriorum, Vaphreus ἄ autem secundo anno esset rex Ægyptiorum, Philippus autem magistratum summum gereret Athenis, primo anno quadragesimæ octavæ Olympiadis. Mansit autem captivitas

ptivitate passus sunt. Conf. IV Reg. xxiii, 36; xxiv, 8, 10, 14. Porro, quod Clemens Joachinum, Ἰωακείμ imprudenter appellavit, superius adnotatum est.

(61) Τῷ ἑβδόμῳ ἔτει. Seu ἑ octavo, ut dicitur IV Reg. xxiv, 12.

(62) Οὐαφρῆ. In Flor. ed., Οὐαφρῆους, duplici lectione in unam contracta, Οὐαφρῆ nempe, et Οὐαφροῦ, vel potius, retracto accentu, Οὐάφρου, ut his postea. SYLVAUR. — Exscripsit hunc locum Eusebius in *Chron.* ad Olympiad. xlvii: ἑ Sententiæ autem nostræ etiam Clemens congruit, in primo Stromate, xlvii Olympiade captivitate Judæorum factam esse contestans, regnante apud Ægyptios Vaphre, apud Athenas Phænippo, et supputari septuaginta annos desolationis templi usque in secundum an. Darii. ἑ Clemens ait Φιλίππου, Ἀθηνησιν ἀρχοντός, ἑ prætorē vel ἑ principe Athenis Philippo, et ad xlviii, non xlvii, refert Olymp.: in uno manuscr. P. Pithæi erat xlix Olymp., in aliis duobus xlvii. Sequitur apud Eusebium locus alter sic ex auctoritate codicum vel. legendus: ἑ Capta Hierosolyma ab Assyriis, ad Vaphrem, regem Ægypti, Judæorum reliqui transfugerunt. Hujus Vaphris Jeremias quoque propheta certo loco meminit. Vide Jeremias xliv, 30: ἑ Ecce ego tradam Pharaonem Ephraim, regem Ægypti, in manu inimicorum ejus. ἑ LXX: Ἰδοὺ ἐγὼ δίδωμι τὸν Φαραὼν Οὐαφρῆ, βασιλέα Αἰγύπτου, εἰς χεῖρας ἐχθροῦ αὐτοῦ. Clemens ait: Οὐαφρῆους βασιλεύοντος. COLLECT. — Porro non ἑ Philippum, sed ἑ Phænippum, ἑ archontis Atheniensis, quem memorat Clemens, nomen fuisse existimavit Jos. Scaliger.

(63) Καὶ ἔμεινεν. Hæc quoque retulit in *Chronicum* suum Eusebius ad Olymp. lxxiv: ἑ Clemens quoque his congruit in primo Stromate ita scribens: Et perseveravit captivitas ann. septuaginta, usque ad secundum Darii filii Hystaspis, qui Persis, Assyriis et Ægypto regnavit: sub quo Aggæus, et Zacharias, et unus de duodecim, qui vocatur Angelus, prophetaverunt, sacerdotioque functus est Jesus, filius Josedech. Hæc supradictus vir. Quod autem septuagesimus annus desolationis templi altero anno Darii fuerit expletus, domesticus testis est Zacharias propheta, secundo anno Darii dicens: Domine omnipotens, quousque non misereberis Jerusalem, et civitatibus Judæ, quas despexisti? iste septuagesimus annus est. Ita legitur in manuscriptis: atque illud, ἑ despexisti, verius est, quam quod fuit hactenus, ἑ aspexisti: nam et Vulgata vertit, ἑ quibus iratus es, quod in margine additum erat. Nihilominus tamen hic locus non efficit, ut ei assentiamur, præsertim cum Eusebius ipse lib. x *De præpar. Evang.*, cap. ult. in primo anno Cyri finitus esse captivitate annos fateatur. Quod ipsum affirmant et Josephus lib. xi *Antiq.*,

annis septuaginta, ut quæ cessarit anno secundo Darii Hystaspis filii, qui fuit rex Persarum, Assyriorum et Ægyptiorum; cujus tempore, ut prius dixi, Aggæus, et Zacharias, et Angelus qui fuit ex duodecim unus, prophetavere; erat autem pontifex Jesus, Josedec filius. In secundo autem anno regni Darii, quem dicit Herodotus magorum dissolvisse imperium, mittitur Zorobabel, filius Salathiel, ut excitet et exornet templum, quod erat Hierosolymis. Colliguntur autem sic quoque Persarum tempora: Cyrus, annis triginta; Cambyses, novemdecim; Darius, quadraginta sex; Xerxes, viginti sex; Artaxerxes, quadraginta et unum; Darius, octo; Artaxerxes, quadraginta duos; Ochus vel Arsēs, tres. Colliguntur autem simul anni regum Persarum, ducenti triginta quinque. Cum hunc itaque Darium sustulisset Alexander Macedo, intra hos annos regnare incipit. Similiter ergo Macedonum quoque regum tempora sic colliguntur: Alexander, annis decem et octo; Ptolemæus, Lagi filius, annis quadraginta; Ptolemæus Philadelphus, annis viginti septem; deinde Evergetes, annis viginti quinque; deinde Philopator, annis septemdecim; post quem Epiphanes, annis viginti quatuor; ei succedit Phi-

✕ P. 396 ED. POTTER, 332 ED. PARIS.

Lactant. lib. iv, c. 5; Cyril. viii in *Julianum*; Julius Africanus *Annal.* v; Sulpitius in *Hist.*, et alii. Nam si in secundo Darii anno finirentur, necesse esset, ut a desolatione Jerusalem ad primum Cyri annum non plus triginta numerarentur, cum quadraginta ab eo ad secundum Darii numerent auctores hujus sententiæ. At constat Nabuchodonosor regnasse post desolationem, ut traditur IV Reg. xxv, annos viginti octo. Post eum quatuor imperarunt Evilmerodach, Niglissarus, Laborsadachus, et Nabonidus, ut Josephus, Hieronymus, et Eusebius tradunt, septemdecim annis; ita erunt anni quadraginta tres a desolatione Jerusalem usque ad primum Cyri. Ergo ad secundum Darii plures septuaginta. Vide B. Pererium, lib. x in Daniele. COLLECT.

(64) *Τῆς Δαρείου*. Subaudiendum βασιλείας· ut paulo post, *τῆς Δαρείου βασιλείας*. SYLBERG.

(65) *Ἡρόδοτος*. Respicit Herodoti lib. iii, c. 70.

(66) *Ἐτη τριάκοντα*. Consentit in *Chronico* Eusebii; ἐνδὲς δέοντα τριάκοντα, « unum de triginta, » inquit Herodotus lib. i, cap. 214; τριάκοντα ὀκτώ, Theophilus.

(67) *Καμβύσης δεκαεννέα*. « Cambyses novemdecim. » Nisi potius scribendum sit: Καμβύσης δὲ ἐννέα, « Cambyses autem novem. » Nam Eusebius Cambysi octo annos tribuit, quibus si septem menses addantur, quibus magi ante Darium regno potiti sunt, Cambyses novennali spatio potietur. Herodotus Cambysi annos septem et menses quinque tribuit, lib. iii, cap. 66: Ἀπῆνεκε Καμβύσεα τὸν Κύρου, βασιλεύσαντα μὲν τὰ πάντα ἐπὶ ἕτεα καὶ μῆνας πέντε. « Vitam eripuit Cambysi, Cyri filio, cum regnasset septem omnino annos et menses quinque. »

(68) *Δαρείος, ἕξ καὶ τεσσαράκοντα*. Ἐξ πρὸς τοὺς τριάκοντα, Eusebius. Idem Xerxæ tribuit annos viginti quinque, et post eum Artabano menses septem, ante quam Artaxerxes imperio potitus est: cui, perinde ac Clemens, annos quadraginta unum tribuit.

(69) *Ὀκτώ*. Δεκαοκτώ, Eusebius.

(70) *Ἄρχος ἢ Ἀρσῆς, τρία*. Ochi duo fuere: primo, Artaxerxes Ochus, cui Eusebius annos viginti sex et alio loco viginti septem tribuit: dein, Arsēs Ochus, seu Arsiochus, cui Eusebius annos duos et alio loco quatuor dedit. Clemens priorem

αἰχμαλωσία ἐπὶ ἕτη ἄδομηκοντα, καταλήξασα εἰς τὸ δεύτερον ἔτος τῆς Δαρείου (64) τοῦ Ὑστάσπου, τοῦ Περσῶν καὶ Ἀσσυρίων καὶ Αἰγυπτίων γεγενημένου βασιλέως· ἐφ' οὗ, ὡς προεῖπον, Ἀγγαῖος καὶ Ζαχαρίας, καὶ ὁ ἐκ τῶν δώδεκα Ἄγγελος, προφητεύουσι· καὶ ἦν ἀρχιμερὺς Ἰησοῦς, ὁ τοῦ Ἰωσεδέκ. Κάν τῷ δευτέρῳ ἔτει τῆς Δαρείου βασιλείας, ὃν φησὶ Ἡρόδοτος (65) καταλύσαι τὴν τῶν μάγων ἀρχὴν, ἀποστέλλεται Ζοροβάβελ, ὁ τοῦ Σαλαθιήλ, ἐγείραι καὶ ἐπικοσμήσαι τὸν ναὸν, τὸν ἐν Ἱεροσολύμοις. Συνάγονται οὖν καὶ τῶν Περσῶν οἱ χρόνοι οὕτω· Κύρου, ἕτη τριάκοντα (66)· Καμβύσης, δεκαεννέα (67)· Δαρείος, ἕξ καὶ τεσσαράκοντα (68)· Ἐξέρξης, ἕξ καὶ εἰκοσι· Ἀρταξέρξης ἐν καὶ τεσσαράκοντα· Δαρείος, ὀκτώ (69)· Ἀρταξέρξης, τεσσαρακονταδύο· Ἄρχος ἢ Ἀρσῆς, τρία (70). Συνάγεται ἐπὶ τὸ αὐτὸ τῶν Περσικῶν ἕτη διαχόσια τριακονταπέντε (71). Καθελὼν δὲ τὸν Δαρεῖον τοῦτον Ἀλέξανδρος ὁ Μακεδὼν κατὰ τὰ προκείμενα ἕτη, βασιλεύειν ἀρχεται· ὁμοίως οὖν καὶ τῶν Μακεδονικῶν βασιλείων οἱ χρόνοι οὕτω κατὰγονται· Ἀλέξανδρος, ἕτη δεκαοκτώ (72)· Πτολεμαῖος (73) ὁ Λαγοῦ (74), ἕτη τεσσαράκοντα· Πτολεμαῖος ὁ Φιλιάδελφος, ἕτη εἰκοσιεπτὰ (75)· εἶτα ὁ

Ochus, seu nominum similitudine deceptus, sen memoriæ lapsus, onisit; ut etiam Darium, Arsæ filium, regum Persiæ postremum, qui cum sex annos regnasset, ab Alexandro devictus est, ut statim sequitur.

(71) *Τριακονταπέντε*. Δεκαπέντε potius, proxi jam numeri sese habent.

(72) *Δεκαοκτώ*. Δώδεκα, Eusebius, aliique.

(73) *Πτολεμαῖος ὁ Λαγοῦ*. Quoniam varia erant Lagidarum Ptolemæorum cognomina, eo factum est, ut in iis enumerandis historici non consentiant. Consentiant plerique a Lagi filio usque ad Philometora, ut Tertullianus, Eusebius, Epiphanius (nisi quod hic eum Philopatora dicat), et Strabo, qui reges illos successisse ait, παῖς παρὰ πατρός αὐτὸν διαδεχόμενος, usque ad Philometora. Tertius, Evergetes dicitur etiam Epiphanes in prologis Trogi cum Justino editis; sic enim lego illud Utrulphoniæ. Quartus, Straboni ὁ Φιλοπάτωρ τῆς Ἀγαθοκλείας, de quo Justinus lib. xxx. Quintus, ejus filius Epiphanes, cui tutor a Romanis datus M. Lepidus, maritus Cleopatrx, Antiochi Epiphaniis sororis. Sextus, Philometor, quem Popilius adversus Antiochum est tutatus. Strabo: Τοῦτον ἀδελφὸς διεδέξατο ὁ δεύτερος Εὐεργέτης, ὃν καὶ Φύσκωνα προσαγορεύουσι. Hic fratris filium occidit. Justinus lib. xxxviii. Idem ergo est Evergetes et Physcon et Soter, frater Philometoris, non duo, ut viri docti cum Eusebio volunt. Septimus, ejus filius ὁ Λάθουρος ἐπικληθεὶς Straboni, Lathyros in prologo Trogi xxxix, Lathyros alii, quem mater eiecit. Octavus, Alexander, Eusebio ix, quem ita de eo lego in 2 manuscr.: « Expulso de regno Physcone Ptolemæo per matrem Cleopatram, et in Cyprum secedente, Ptolemæus, qui et Alexander, succedit. » Nonus, Lathyros iterum, de quo ita Euseb. legendus: « Ptolem. qui a matre fuerat eiectus, regressus de fuga, regnum obtinuit, quia Alexandrum, qui ante eum fuerat, ob interfectionem matris cives pepulerant. » Decimus, filius ejus, quem Strabo Auletem, Euseb. Dionysium. Alii Dionysium fratrem Cleopatrx putant; sed quia non diu regnavit, ab aliis cum Notho et Alexandro II. omittitur. COLLECT.

(74) *Λαγοῦ*. Scribendum Λάγου, ut Clemens infra, et alii.

(75) *Εἰκοσιεπτὰ*. Eusebius, ὀκτώ καὶ τριάκοντα.

Εὐεργέτης, ἔτη πέντε καὶ εἰκοσι· εἶτα ὁ Φιλοπάτωρ, ἔτη ἑπτακαίδεκα· μεθ' ὃν ὁ Ἐπιφανής, ἔτη τέσσαρα καὶ εἰκοσι· τοῦτον διαδέχεται ὁ Φιλομήτωρ, καὶ βασιλεύει ἔτη πέντε καὶ τριάκοντα· μεθ' ὃν ὁ Φύσκων, ἔτη ἑννέα καὶ εἰκοσι (76)· εἶτα ὁ Λάθουρος, ἔτη ἕξ καὶ τριάκοντα· εἶτα ὁ ἐπικληθεὶς Διόνυσος, ἔτη ἑννέα καὶ εἰκοσι (77)· ἐπὶ πᾶσιν ἡ Κλεοπάτρα ἄβασίλευσεν ἔτη δύο καὶ εἰκοσι· μεθ' ἣν ἡ τῶν Καππαδόκων βασιλεία ἡμερῶν ὀκτωκαίδεκα. Γίνονται τοίνυν ἐπὶ ταῦτ' οἱ τῶν Μακεδόνων βασιλείων χρόνοι, ἔτη τριακόσια δώδεκα, ἡμέραι ὀκτωκαίδεκα. Ἀποδείκνυνται τοίνυν οἱ ἐπὶ Δαρείου τοῦ Ὑστάτου προφητεύσαντες, κατὰ τὸ δεύτερον ἔτος τῆς βασιλείας αὐτοῦ, Ἄγγαλος καὶ Ζαχαρίας, καὶ ὁ ἐκ τῶν δώδεκα Ἄγγελος, κατὰ τὸ πρῶτον ἔτος τῆς ὀγδόης καὶ τεσσαρακοστῆς Ὀλυμπιάδος προφητεύσαντες, πρεσβύτεροι εἶναι Πυθαγόρου, τοῦ κατὰ τὴν δευτέραν καὶ ἑξήκοστην Ὀλυμπιάδα φερομένου· καὶ τοῦ πρεσβυτάτου τῶν παρ' Ἑλλήσι σοφῶν Θαλοῦ, περὶ τὴν πεντηκοστὴν Ὀλυμπιάδα γενομένου. Συνεχρόνισαν δὲ οἱ συγκαταλεγέντες σοφοὶ τῷ Θαλεῖ, ὡς φησὶν Ἄνδρων ἐν τῷ *Τριποδι*. Ἡράκλειτος γάρ, μετγενέστερος ὢν Πυθαγόρου, μέμνηται αὐτοῦ ἐν τῷ συγγράμματι. Ὅθεν ἀναμφιλέκτως τῆς τῶν προειρημένων προφητῶν ἡλικίας, σὺν καὶ τοῖς ἑπτὰ λεγομένοις σοφοῖς, προγενεστέρα ἂν εἴη ἡ Ὀλυμπιάς ἡ πρώτη, ἢ καὶ ὕστερα τῶν Ἰλιακῶν δείκνυται ἔτεσι τετρακοσίοις ἑπτὰ. Ῥάδιον τοίνυν συνιδεῖν Σολομῶντα, τὸν κατὰ Μενέλαον γενόμενον (ὁ δὲ κατὰ τὰ Ἰλιακὰ ἦν), πολλοῖς ἔτεσι πρεσβύτερον τῶν παρ' Ἑλλήσι σοφῶν. Τοῦτου δ' αὖ ὀπίσθις ἔτεσι Μωϋσῆς προτερεῖ, ἐν τοῖς ἔμπροσθεν ἡμῖν δεδῆλωται. Ἀλέξανδρος δὲ ὁ Πολύστωρ ἐπικληθεὶς, ἐν τῷ περὶ Ἰουδαίων συγγράμματι ἀνεγγραφέν τινος ἐπιστολῆς (78), Σολομῶντος μὲν πρὸς τε Οὐάφρην τὸν Αἰγύπτου βασιλέα, πρὸς τε τὸν Φοινίκης Τυρίων, τὰς τε αὐτῶν πρὸς Σολομῶντα· καθ' ἃ δείκνυται ὁ μὲν Οὐάφρης ὀκτὼ μυριάδας ἀνδρῶν Αἰγυπτίων ἀπεσταλέναι αὐτῷ εἰς οἰκοδομὴν τοῦ νεοῦ ἁγίου ἔξ τὰς Ἰσας σὺν ἀρχιτέκτονι Τυρίῳ, ἐκ μητρὸς Ἰουδαίας, ἐκ τῆς φυλῆς Δαβὶδ (79), ὡς ἐκεῖ γέγραπται, Ὑπέρων τοῦνομα (80). Ναὶ μὴν Ὀνομά-

✕ P. 397 ED. POTTER, 332-333 ED. PARIS.

(76) Ἐτη ἑννέα καὶ εἰκοσι. Eusebius, ἔτη ιζ', μῆνας ζ'. Idem Ptolemæo Evergetæ, quem a Physcone diversum facit, annos viginti novem tribuit.

(77) Ἐννέα καὶ εἰκοσι. Sic etiam quodam in loco Eusebius: sed alias huic regi triginta annos tribuit.

(78) Ἐπιστολᾶς. Salomonis et Hiramii Tyrii epistolas memorant Menander Ephesius apud Theophilum Antiochenum, *Ad Autolyicum* lib. III, p. 131, 132 edit. Paris., et Josephus *Antiquitat. Judaic.* lib. VIII, cap. 2, ubi refert, ipsas epistolas in Tyri archivis suo tempore asservatas fuisse. Idem eosdem reges ænigmata sibi invicem misisse, ex Dii *Historia Phœnicia* refert, lib. I *Adv. Apionem*. Ipsæ epistolæ etiamnum exstant apud Eusebium *Præp. Evangel.* lib. IX, c. 31 et seq.

(79) Ἐκ τῆς φυλῆς Δαβὶδ. Sic etiam apud Eusebium legitur. Scribendum erat, ἐκ τῆς φυλῆς Δάν, (εἰς τὴν τριβὴν Δαν.) Respexit enim harum epistolarum auctor II Paralip. II, 15: « Misi tibi virum prudentem et scientissimum... filium mulieris de dilaibus Dan; cujus pater fuit Tyrius. »

lomator, et regnat annis triginta quinque; post quem Physcon, annis viginti novem; deinde Latlurus, annis triginta sex; deinde qui fuit cognominatus Dionysius, annis viginti novem; postrema regnavit Cleopatra viginti duobus annis. Post quam fuit regnum Cappadocum octodecim dierum. Fium ergo simul conjuncta Macedonum tempora regum, anni trecenti duodecim, dies octodecim. Apparet ergo, eos, qui tempore Darii, Hystaspis filii, secundo anno ejus regni prophetavere, nempe Aggæum et Zachariam, et Angelum, qui fuit ex duodecim prophetis unus, cum in primo anno quadragesimæ octavæ Olympiadis prophetarint, esse Pythagoræ antiquiores, qui fertur fuisse sexagesima secunda Olympiade; et Thalete, qui ex Græcorum sapientibus fuit antiquissimus, qui fuit circa quinquagesimam Olympiadem. Qui autem cum Thalete connumerati sunt sapientes, fuerunt eodem tempore, ut ait Andron in *Tripode*. Heraclitus enim, cum esset Pythagora posterior, ejus in suis scriptis meminit. Unde citra controversiam, ætate eorum, qui prius dicti sunt, prophetarum, simul cum iis etiam, qui septem dicuntur sapientes, antiquior fuerit prima Olympias, quæ etiam ostenditur fuisse Iliacis posterior, quadringentis septem annis. Facile ergo potest perspicui, Salomonem, qui fuit tempore Menelai (is autem fuit temporibus Trojanis), fuisse Græcorum sapientibus multis annis antiquiorem. Eo autem rursus quot sit annis prior Moyses, in iis, quæ ante dicta sunt, a nobis declaratum est. Alexander autem, qui Polyhistor est cognominatus, in suo opere de Judæis, aliquas descripsit epistolas, Salomonis quidem, et ad Vaphrem regem Ægypti, et ad regem Phœnicæ Tyriorum, et eorum ad Salomonem, in quibus ostenditur quidem Vaphrem octoginta millia virorum Ægyptiorum ei misisse ad templi ædificationem; alterum autem totidem cum architecto Tyrio, ex matre Judææ, ex tribu David, ut Jællie scriptum est, cui nomen Hyperon. Quinetiam Onomacritus Atheniensis, cujus dicuntur esse poemata quæ Orpheo ascribuntur, tempore principa-

(80) Ὑπέρων τοῦνομα. Architectus hic Hiram, vel Hiram, dictus est, III Reg. VII, 13 et 40. Unde igitur Ὑπέρων nomen? scilicet ex epistolæ verbis perperam scriptis aut lectis. Ea vero apud Eusebium sic se habent: Ἀπεσταλκά σοι Τυρίων καὶ Φοινίκων ὀκτακισμύριους, καὶ ἀρχιτέκτονά σοι ἀπεσταλκα ἀνθρώπων Τύριον, ἐκ μητρὸς Ἰουδαίας, ἐκ τῆς φυλῆς τῆς Δαβὶδ· ὑπὲρ ὧν ἂν αὐτὸν ἐρωτήσης τῶν ὑπὸ τὸν οὐρανὸν πάντων κατ' ἀρχιτεκτονίαν, ὕψηθησαι σοι, καὶ ποιήσῃ. « Misi tibi Tyriorum et Phœnicium octo myriadas, et architectum misi tibi hominem Tyrium, ex Judæa matre, e tribu David. Quæcumque eum interrogaveris eorum quæ sub celo sunt, et ad architectonicam spectant, ille tibi explicabit, et effecta dabit. » Clemens legisse videtur, ἐκ τῆς φυλῆς Δαβὶδ, Ὑπέρων, ἂν αὐτ. pro ἐκ τῆς φυλῆς Δαβὶδ· ὑπὲρ ὧν ἂν αὐτ., indeque Ὑπέρωνα proprium esse architecti nomen putavit. Quod in codicibus continuo ductu absque ulla vocum distinctione exaratis facilius, quam in nostris, fieri potuit.

tus Pisistratarum, circa quinquagesimam Olympiadem, invenitur. Et Orpheus, Musæi discipulus, qui una cum Hercule navigavit. Amphion autem duabus generationibus præcedit **144** Iliaca. Demodocus vero et Phemius, post Trojam captam; ille quidem apud Phæacæas, hic vero apud procos, propter artem pulsandi citharam in magna erant existimatione. Jam vero quæ Musæi feruntur esse *Responsa*, aiunt esse Onomacriti; *Craterem* vero Orphei, Zopyri Heraclotæ; et *Descensum ad inferos* esse Prodicii Chii. Ion autem Chius in *Trigrammis* refert Pythagoram quoque quædam ad Orpheum retulisse. Epigenes autem in iis quæ scripsit de poesi, quæ refertur ad Orpheum, dicit esse Cercopis Pythagorei *Descensum ad inferos*, et *Sacram orationem*; *Peplum* autem et *Physica*, Bron-tini. Porro autem nonnulli quoque Terpantrum inter præcos referunt. Hellenicus certe eum refert

(81) *Όνομάκριτος*. E Tatiano hæc sumpsit Clemens, cuius verba sub finem *Orat. ad Græc.* sunt hæc: 'Όρφεύς δὲ κατὰ τὸν αὐτὸν χρόνον Ἡρακλεῖ γέγονεν, ἄλλως τε καὶ τὰ εἰς αὐτὸν ἐπιφερόμενά φα-sin ὑπὸ Ὀνομάκριτου τοῦ Ἀθηναίου συντετάχθαι, γενομένου κατὰ Πεισιστρατιδῶν ἀρχὴν, περὶ τὴν πεν-τηχοστὴν Ὀλυμπιάδα. Τοῦ δὲ Ὀρφέως μαθητῆς Μουσαῖος. Ἀμφίων δὲ, δυσὶ προάγων γενεαῖς, τοῦ πλείονα πρὸς τοὺς φιλομαθεῖς συνάττειν ἀπέργει ἡμᾶς. Δημόδοκος δὲ καὶ Φήμιος κατὰ τὸν αὐτὸν τῶν Τρωϊκῶν πόλεμον γεγόνασι, διέτριβον γὰρ ὁ μὲν παρὰ τοῖς μνηστῆρσιν, ὁ δὲ παρὰ τοῖς Φαλαξίν. Ἐ Orpheus una cum Hercule vixit; nam quæ attribuuntur ei poemata Onomacritus Atheniensis, Pisistrati filii imperantibus, circa quinquagesimam Olympiadem composuisse fertur. Orphei discipulus fuit Musæus. De Amphione autem non opus est plura dicere, quod constat duabus ætatis ante Trojanum bellum claruisse. Porro Demodocus et Phemius sub ipso bello Trojano celebres fuerunt: hic enim pro-cis, ille Phæacibus conversabatur. Suidas Orphei scripta recitans: *Χρησμοὺς, οἱ ἀναφέρονται εἰς Ὀνο-μάκριτον. Τελετὰς, ὁμοίως δὲ φασι καὶ ταύτας Ὀνο-μάκριτον. Ἄλλοι αὖτε αὐτῶν Ὀρφεῖ ποιήματα tri-buerunt. Conf. Lilius Gyraldus in *Vitis poetarum*, Vossius *De poetis Græcis*.*

(82) *Όρφεύς τε, ὁ συμπλεύσας Ἡρακλεῖ, Μου-σαῖου μαθητῆς*. Hæc hoc, vel alio simili modo scribenda sunt: 'Όρφεύς τε, ὁ συμπλεύσας Ἡρακλεῖ, οὗ Μουσαῖος μαθητῆς. Vel, Ὀρφέως τε, τοῦ συμπλεύσαντος Ἡρακλεῖ, Μουσαῖος μαθητῆς. Ἐ Orphei, qui cum Hercule in Argonautica expeditione navigavit, Musæus discipulus fuit. Nam Tatiano, loco superius posito, unde horum pleraque Clemens accepit, dicit: Ὀρφέως μαθητῆς Μουσαῖος. Ἐ Orphei discipulus fuit Musæus. Quinetiam alii omnes consentiunt, Orpheum Musæi magistrum fuisse.

(83) *Μετὰ τὴν Ἰ. ἀ.* Tatiani editor scribendum putavit, κατὰ τὴν Ἰλίου ἄλωσιν quod quidem re-spondet Tatiani verbis, κατὰ τὸν αὐτὸν τῶν Τρωϊκῶν πόλεμον. Sed nihil muto, quia μετὰ τὴν Ἰλίου ἄλω-sin, decem scilicet annos ἔ post Trojam captam, ὁ Ulysse domum redeunte, introducitur ab Homero, inter Phæacæas quidem Demodocus, inter Penelopes autem procos Phemius. *Odyss. A, vers. 453:*

Κῆρονξ δ' ἐν χερσὶν κίθαρν περικαλλέει θῆκεν
Φημίω, ὃς τέτυν πολλὸν ἐκαίνυτο πάντας ἀείδων
Φημίω, ὃς δ' ἴδεεσσι παρὰ μνηστῆρσιν ἀνάγκη.

Præco autem in manus citharam perpulchram posuit
Phemio, qui quidem malum omnes superabat
[versus fundens;

Phemio, qui quidem cecinit inter procos vi coactus.

Α κριτος (81) ὁ Ἀθηναῖος, οὗ τὰ εἰς Ὀρφέα φερόμενα ποιήματα λέγεται εἶναι, κατὰ τὴν τῶν Πεισιστρατι-δῶν ἀρχὴν, περὶ τὴν πεντηχοστὴν Ὀλυμπιάδα, εὐρί-σκειται. Ὀρφεύς τε, ὁ συμπλεύσας Ἡρακλεῖ, Μου-σαῖου μαθητῆς (82). Ἀμφίων γὰρ δυσὶ προάγω γενεαῖς τῶν Ἰλιακῶν. Δημόδοκος δὲ καὶ Φήμιος, μετὰ τὴν Ἰλίου ἄλωσιν (83). ὁ μὲν γὰρ παρὰ τοῖς Φαλαξίν, ὁ δὲ παρὰ τοῖς μνηστῆρσι, κατὰ τὸ κιθα-οῖζειν εὐδοκίμου (84). Καὶ τοὺς μὲν ἀναφερο-μένους εἰς Μουσαῖον (85) *Χρησμοὺς Ὀνομακρίτους* εἶναι λέγουσι. τὸν *Κράτηρα* (86) δὲ τὸν Ὀρφέως, Ζωπύρου τοῦ Ἡρακλεῖου τὴν τε *Εἰς ἄδου κατά-βασιν* (87), Προδικίου τοῦ Σαμίου. Ἴων δὲ ὁ Χίος ἐν τοῖς *Τριγράμμοις* (88) καὶ Πυθαγόραν εἰς Ὀρφέα ἀνενεγκεῖν τινα ιστορεῖ. Ἐπιγένης δὲ ἐν τοῖς περὶ τῆς εἰς Ὀρφέα ποιήσεως, *Κέρκωπος* (89) εἶναι λέγει τοῦ Πυθαγορείου τὴν *Εἰς ἄδου κατάβασιν* καὶ τὸν *Ἰερὸν λόγον*. τὸν δὲ *Πέπλον* καὶ τὰ *Odyss. θ, vers. 43:*

Καλέσασθε δὲ θεῖον δοῖδον,
Δημόδοκον· τῷ γὰρ βα θεὸς κέρι δάκην δοῖδον
Τερατήρην, δακν θυμὸς ἐποκρῦρην ἀείδειν.

Advocate etiam dirinum cantorem,
Demodocum: huic enim Deus excellenter dedit
[cantilenam
Ad oblectandum, quocunque animus eum impulerit
[canere.

(84) *Εὐδοκίμου*. Structuræ lex postulat εὐδοκί-μου, vel dualiter εὐδοκίμετην, vel singulariter εὐδοκίμει. STILBURG.

(85) *Μουσαῖος*. Pausanias in *Atticis* pag. 39 edit. Πανον. Ἐγὼ δὲ ἐπὶ ἐξελεξάμην, ἐνοῖς ἐστὶ, πέντε-σθαι Μουσαῖον ὑπὸ Βορέου δῶρον (ἰ. φερόμενον) δε-κεῖν δὲ μοι, πεποιήκεν αὐτὰ Ὀνομάκριτος, καὶ ἔστιν οὐδὲν Μουσαῖου βεβαίως, ὅτι: μὴ μόνον εἰς Δημήτερα ὕμνος Λυκομήδει: Ἐγὼ ἐπίαια carmina aduolται, in quibus dicam, Musæum voltitare a Borea vectum. Ut mihi autem videtur, ea fecit Onomacritus; nec quidquam exstat, quod Musæi certo sit, præter hynimum in Cererem, Lycomedi dicatum.)

(86) *Κράτηρα*. Scribendum Κρατήρα. Suidas Κρα-τήρας vocat, v. Ὀρφεύς Κρατήρας, ταῦτα Ζωπύ-ρου φαίν. Idem Ἰερὸν λόγον vocat, quos Clemens in singul. num. Ἰερὸν λόγον Κρατήρα legendum, monuerunt etiam Lowthius et Reinesius *Var. lect. lib. 1, et rursus lib. III, cap. 3.*

(87) *Εἰς ἄδου κατάβ.* Suidas hoc opus Herodico Perinthio tribuit: Εἰς ἄδου κατάβασιν ταῦτα Ἡε-δίκου Περινηθίου.

(88) *Τριγράμμοις*. Τριασμούς hoc poema vocavit Suidas: Ἐγράφε δὲ τριασμού· λέγονται δὲ εἶναι Ἴωνος τοῦ τραγικοῦ. Sed verum huius operis no-men fuisse Τριαγμοί, locuples testis est Harpocration v. Ἴων, quod olim observavit Casaubonus, itemque Menagius *Observat.* in hæc Diogenis Lacr-tii verba (e quibus sua sumpsisse videtur Clemens) in Pythagora pag. 493: Ἴων δὲ ὁ Χίος ἐν τοῖς Τρια-γμοῖς φησὶν αὐτὸν ἓνα ποιήσαντα ἀνενεγκεῖν εἰς Ὀρ-φέα: Ἐ Ion autem in *Triagmis* ait Pythagoram, cum poema quoddam scripsisset, Orphei titulum ἀνω-τασσε. Conf. Reinesius *Var. lect. lib. 1, cap. 22,* et Bentleius nostras in *Dissertatione critica Malcæe* subjunctas.

(89) *Κέρκωπος*. Malim Κέρκωπος per ω. Sic enim scribendum esse monuit Suidas, Κέρκωψ, Κέρκω-πος· Κέρκωψ δὲ, Κέρκωπος. Idem Orphei scripta enumerans, Κέρκωπος retinuit, v. Ὀρφεύς Ἰερὸς λόγους ἐν ραψώδιας κδ, λέγονται δὲ εἶναι Θεογνή-του τοῦ Θεσσαλοῦ· οἱ δὲ Κέρκωπος τοῦ Πυθαγορείου. Cicero lib. 1 *De natura deorum*: Ἐ Orpheum poetam Aristoteles docet nunquam fuisse; et hoc Orphicum

Φυσικά Βροντίου (90). Ναὶ μὴν καὶ Τέρπανδρον ἄρχαλζοῦσι τινες· Ἑλλάνικος γοῦν τοῦτον ἱστορεῖ κατὰ Μίδα γεγονέναι· Φανεῖας δὲ, πρὸ Τερπάνδρου τιθεὶς Λέσχην τὸν Λέσιον, Ἀρχιλόχου νεώτερον φέρει τὸν Τέρπανδρον· διημιλλῆσθαι δὲ τὸν Λέσχην Ἀρκτίνῳ, καὶ νενικηέναι· Ξάνθος δὲ ὁ Λυδός, περὶ τὴν ὀκτωκαιδεκάτην Ὀλυμπιάδα· ὡς δὲ Διονύσιος, περὶ τὴν πεντεκαιδεκάτην (91) Θάσον ἐκτίσθαι (92)· ὡς εἶναι συμρανὲς (93), τὸν Ἀρχιλόχον μετὰ τὴν εικοστήν ἤδη γνωρίζεσθαι Ὀλυμπιάδα. Μέννηται γοῦν καὶ τῆς Μαγνητῶν ἀπωλείας, προσφάτως γεγεννημένης. Σιμωνίδης μὲν οὖν κατὰ Ἀρχιλόχον φέρεται· Καλλίνος (94) δὲ, πρεσβύτερος οὐ μακρῶν τῶν γὰρ Μαγνητῶν ὁ μὲν Ἀρχιλόχος ἀπολωλότων, ὁ δὲ ἀήμεροντων μέμνηται. Εὐμηλος δὲ ὁ Κορίνθιος, πρεσβύτερος ὢν, ἐπιθεβληκέναι Ἀρχιτῶν Συρακούσας κτίσαντι. Καὶ ταῦτα μὲν προήχθημεν εἰπεῖν, ὅτι μάλιστα ἐν τοῖς πᾶσι παλαιοῖς τοὺς τοῦ κύκλου ποιητὰς (95) τιθέασιν. Ἡδὴ δὲ καὶ παρ' Ἑλλήσι χρησολόγοι συχνοὶ γεγονέναι φέρονται, ὡς οἱ Βάκιδες (96),

✽ P. 398 ED. POTTER.

carmen Pythagorici ferunt cujusdam fuisse Cercopis. »

(90) *Bronτίου*. Suidas, loco jam dicto : Πέπλον καὶ Δίκτυον· καὶ ταῦτα Ζωπύρου τοῦ Ἡρακλεῶτου· οἱ δὲ, Βροντίου. Ubi scribendum Βροντίου, ut paulo post hunc virum rectius ipse vocat.

(91) *Πεντεκαιδεκάτην*. Archilochum Olymp. xiiii claruisse testantur Tatianus et Eusebius.

(92) *Θάσον ἐκτίσθαι*. Quomodo ex eo, quod Thasus Olympiade xv condita fuit, apparet Archilochum post Olymp. xx claruisse? Certo Archilochus non e Thaso, sed Faro oriundus fuit, idque ante Thasum conditum. Porro videtur hic locus mutilus esse. Thasi autem una cum Archilochus meminit fortasse Clemens, eo quod urbs ea jussu oraculi Telesieli, Archilochi filio, datu condita fuerit. Stephanus Byzantinus v. Θάσος: "Ὅτι δὲ καὶ Ἀερία ἢ Θάσος, ὅτιον ἐκ τοῦ χρησμοῦ τοῦ δοθέντος τῷ τοῦ Ἀρχιλόχου·

Ἀγγεῖλον Παρίους, Τελεσικλείς, ὡς σε καλεῶ, Νήσῳ ἐν Ἡερῇ κτίσειν εὐδαίμων ἄστυ.

« Quod autem Thassus dicta etiam fuerit Aeria, patet ex oraculo Archilochi filium sic hortanti :

Dic Parisi, Telesicles, ut te jubeo,

Insula in Aeria urbem claram ut condant. »

Hinc Thasum, Pariorum coloniam vocat Thucydides lib. iv, et Strabo lib. x, p. 487, ait : Πάρος· ἐντεῦθεν ἦν Ἀρχιλόχος ὁ ποιητῆς· ὑπὸ δὲ Παρίων ἐκτίσθη Θάσος. « Parus, unde oriundus fuit Archilochus poeta. A Parisiis autem condita est Thassus. »

(93) *Συμρανές*. Flor. edit., συμπαθές, nihil ad rem. SYLBURG.

(94) *Καλλίνος*. Hæc Clemens a Strabone, vel uterque ab eodem auctore didicit. Sic enim ille, *Geograph.* lib. xiv, p. 647 : Καὶ τὸ παλαιὸν δὲ συνέβη τοῖς Μάγνησιν ὑπὸ Τρηρῶν ἄρδην ἀναίρεθῆναι, Κιμμερικῶν ἔθνους, εὐτυχῆσαντος πολλὸν χρόνον· τῷ δὲ ἐξῆς ἔτει Μιλησίου κατασεῖν τὸν τόπον. Καλλίνος μὲν οὖν ὡς εὐτυχούτων τῆς Μαγνητῶν μέμνηται, καὶ κατορθούτων ἐν τῷ ἔρει Ἐφεσίου πολέμου· Ἀρχιλόχος δὲ ἤδη φαίνεται γνωρίζων τὴν γενομένην πόλιν συμφορᾶν, κλαίειν θάσσον οὐ τὰ Μαγνητῶν κακὰ· ἐξ οὗ καὶ νεώτερον εἶναι Καλλίνου τεχμαίρεσθαι πάρεστιν. « Antiquitus contigit Magnetibus, ut funditus a Treibus delerentur, gente Cimbrica, quæ diu lætis usa est successibus; sequenti autem anno Milesii locum obtinerent. Unde Callinus quidem ita meminit Magnetum, ut qui secundis adhuc rcbus uterentur, et in bello contra Ephesios felici-

ter decertarent : Archilochus autem jam cognitum habens eorum calamitatem, videtur plorare Magnetum mala; unde etiam colligi potest, fuisse eum Callino posteriore. »

(95) *Κύκλου ποιητῆς*. Κύκλον, Ἐπικὸν κύκλον, vel τὸν τῶν ἐποποιῶν κύκλον vocabant corpus quoddam poeticum, constans ex antiquissimis poetis epicis, qui historiam fabularem descripserunt. F. 38 meminit Horatius *De arte poet.* vers. 152 :

Nec circa vilem patulumque moraberis orbem
Et rursus vers. 136 :

*Nec sic incipies, ut scriptor cyclicus olim :
Fortunam Priami cantabo et nobile bellum.*

ter decertarent : Archilochus autem jam cognitum habens eorum calamitatem, videtur plorare Magnetum mala; unde etiam colligi potest, fuisse eum Callino posteriore. »

(95) *Κύκλου ποιητῆς*. Κύκλον, Ἐπικὸν κύκλον, vel τὸν τῶν ἐποποιῶν κύκλον vocabant corpus quoddam poeticum, constans ex antiquissimis poetis epicis, qui historiam fabularem descripserunt. F. 38 meminit Horatius *De arte poet.* vers. 152 :

Nec circa vilem patulumque moraberis orbem

Et rursus vers. 136 :

*Nec sic incipies, ut scriptor cyclicus olim :
Fortunam Priami cantabo et nobile bellum.*

Totum epici cycli argumentum Photius in *Bibliotheca* ex Proclo declaravit his verbis : Διαλαμβάνει δὲ καὶ περὶ τοῦ λεγομένου Ἐπικῶν κύκλου· ὡς ἀρχεται μὲν ἐκ τῆς Οὐρανοῦ καὶ Γῆς μυθολογουμένης μίξεως· ἐξ ἧς αὐτῶ καὶ τρεῖς παῖδας γινώσκουσιν Ἐκατόγχερας, καὶ τρεῖς ἑτέρους ἀποτίκτουσι Κύκλωπας. Διεξέρχεται δὲ περὶ θεῶν, τὰ τε ἄλλα τοῖς Ἑλλήσι μυθολογούμενα, καὶ εἰ ποῦ τι καὶ πρὸς ἱστορίαν ἐξαληθίζεται. Καὶ περατοῦται ὁ Ἐπικὸς κύκλος συμφοροῦμενος ἐκ διαφόρων ποιητῶν μέχρι τῆς εἰς Ἰθάκην ἀποβάσεως Ὀδυσσεως. Λέγει δὲ, ὡς τοῦ Ἐπικῶν κύκλου τὰ ποιήματα διασώζεται καὶ σπουδάζεται τοῖς πολλοῖς οὐχ οὕτω διὰ τὴν ἀρετὴν, ὡς διὰ τὴν ἀκολουθίαν τῶν ἐν αὐτῷ πραγμάτων. Λέγει δὲ καὶ τὰ ὀνόματα καὶ τὰς πατρίδας τῶν πραγματευσαμένων τὸν Ἐπικὸν κύκλον. « Disserit etiam de cyclo epico, quod incipiat a fabulari Cæli ac Terræ commistione, ex qua tres liberi Centimani, et tres alii Cyclopes nati fuisse memorantur. Quin etiam de diis tractat, et quæcumque a Græcis seu fabulose, seu vere traduntur, comprehendit. Denique, *Epicus* hic *cyclos*, ex diversis auctoribus compositus, Ulyssis in Ithacam descensu terminatur. Refert præterea, *Cycli epici* poemata a plerisque, non tam propter excellentiam suam, quam propter rerum, quas continent, seriè et ordinem æstimari. Quin etiam eorum nomina ac patrias describit, qui *Epicum cyculum* composuerunt. » Conf. quæ de hæc Cyclo collegit Casaubonus, *Animadv.* in Athenæi lib. vii, cap. 5.

(96) *Βάκιδες*. Aristophanis scholiastes tres Bacidas enumerat, ad *Equites*, *Τρεῖς Βάκιδες ἐγένοντο*· οὗτος μὲν Ἀττικὸς καὶ μάντις, ὁ δὲ Λοκρὸς, ὁ δὲ Βοιωτὸς. Idem ad *Ares*, et rursus ad *Pacem* adnotat : Βάκιδες ὁμοίως τρεῖς· ὁ μὲν, ἐξ Ἐλεῶνος, τῆς Βοιωτίας, ὁ δὲ Ἀθηναῖος, ὁ δὲ Ἀρχαῖος.

sius, alter vero Arcas, qui multa multis prædixerunt. Atheniensis autem Amphileti consilio Pisistratus quoque confirmavit tyrannidem, cum ei invadendi tempus significasset. Taceatur enim Cometa Cretensis, Cinyras Cyprius, Admetus Thessalus, Aristæus & Cyrenæus, Amphiarus Atheniensis, Timæus Corcyræus, Demænetus Phocensis, Epigenes Thespiensis, Nicias Carysius, Aristo Thessalus, Dionysius Carthaginensis, Cleophon Corinthius, Hippo filia Chironis, et Bæo, et Manto, et Sibyllarum turba, Samia, Colophoniam, Cumæa, Erythræa, Phyto, Taraxandra, Macetis, Thessala, Thesprotis; et rursus Calchas et Mopsus, qui fuerunt Trojanis temporibus: antiquior autem erat Mopsus, ut qui navigaret una cum Argonautis. Aiunt autem Battum Cyrenæum composuisse eam, quæ Mopsi dicitur, *Divinationem*. Et Dorotheus in primo *Pandecta*, refert Mopsus audisse Alcyonem et Coronem. Præscientiæ autem Pythagoras quoque magnus semper mentem adhibuit, et Abaris Hyperboreus, et Aristæas Proconnesius, et Epimenides Cretensis qui venit Spartam, et Zoroaster Medus, et Empedocles, Agrigentius, et Phormio Lacon. Quia etiam Polyaratus Thasius, et Empedotimus Syracusanus, et post hos maxime Socrates Atheniensis: « Est enim mihi, » inquit in *Theage*, « quod ab ineunte ætate divina sorte accidit, signum dæmonis. Id autem est vox, quæ ubi fuerit edita, retinet ne faciam quod sum facturus, hortatur autem nunquam. » Et Execæstus Phocensium tyrannus, duos gestans incantatos annulos, per sonitum, quem inter se invicem edebant, sciebat tempus rerum gerendarum: est tamen dolo interfectus, etiamsi id ei prius significasset sonitus, ut dicit Aristoteles in *Republica Phocensium*. Quin etiam ex iis qui aliquando fuerunt homines in Ægypto, opinione autem hominum

✕ P. 599 ED. POTTER, 334 ED. PARIS.

(97) Τοῦ Ἀθηναίου Ἀμφιλύτου. Ἀμφιλύτου scribendum. Erat autem Amphilytus vates Acarnania oriundus. Ejus historiam fuse narrat Herodotus lib. 1, c. 62: Ἐνθαῦτα θεῖν ἡ πομπή χρωμένους παρισταται Πεισιστράτῳ Ἀμφιλύτῳ δ' Ἀκαρνάν, χρησμολόγος ἀνήρ, κ. τ. λ., « Ibidem divino impetu fretus Amphilytus Acarnan ariolus, Pisistrato adfuit, » etc. Clemens eum Atheniensem appellat, quod Athenis commoratus sit: unde etiam ἡμεδαπὸν, « nostratium, » eundem vocat Socrates in Platonis *Theage*, pag. 90: Βάκις τε, καὶ Σίβυλλα, καὶ ὁ ἡμεδαπὸς Ἀμφιλύτος. « Bacis, et Sibylla, et Amphilytus nostras. »

(98) Ἀρισταίος. Ἀρισταίας scribendum esse docuit D. Hæschelius in not. ad Origen. *Adv. Celsum*, p. 115. Conf. Herodotus *Melpom.*; Plutarchus *Romulo*; Strabo lib. xiv; Athenæus lib. xiii; Suidas, Gellius lib. ix, cap. 4.

(99) Ἀμφιάραιος ὁ Ἀθηναῖος. An potius, ὁ Ἀργεῖος, « Argivus? » Notum enim est, Argis oriundum, ibique plerumque versatum fuisse Amphiarum, Oicli filium, vatem Thebano bello clarissimum.

(1) Τιμόξεος. Α. Τιμόθεος: sed rectius forte Τιμόξενος. SYLB.

(2) Ἡ Σαμία. Auctor *Epitomes temporum*, sub Osea, postremo Israelis rege, hoc modo Sibyllas enumerat: Τούτῳ τῷ ἔτει Σίβυλλα ἡ Ἐρυθραία ἐν Ἀγύπτῳ ἐγνωρίζετο. Γεγόνασι δὲ καὶ ἄλλαι ἰα' Σί-

Δ ὁ μὲν Βοιωτῖος, ὁ δὲ Ἀρκάς, πολλὰ πολλοῖς προαγορεύσαντας. Τῇ δὲ τοῦ Ἀθηναίου Ἀμφιλύτου (97) συμβουλῆ καὶ Πεισιστράτους ἐκράτουν τὴν τυραννίδα, τὸν καιρὸν τῆς ἐπιθέσεως δηλώσαντος. Σιγάσθω γὰρ Κομήτης ὁ Κρής, Κινύρας ὁ Κύπριος, Ἀδμητος ὁ Θετταλὸς, Ἀρισταίος (98) ὁ Κυρηναῖος, Ἀμφιάραιος ὁ Ἀθηναῖος (99), Τιμόξεος (1) ὁ Κερκυραῖος, Δεμαίνετος ὁ Φωκαεὺς, Ἐπιγέννης ὁ Θεσπιεὺς, Νικίας ὁ Καρύστιος, Ἀρίστων ὁ Θετταλός, Διονύσιος ὁ Καρχηδόνιος, Κλεοφῶν ὁ Κορίνθιος, Ἰππῶ τε ἡ Χείρωνος, καὶ Βοῶ, καὶ Μαντῶ, καὶ τῶν Σιβυλλῶν τὸ πλῆθος, ἡ Σαμία (2), ἡ Κολοφωνία, ἡ Κυμαία, ἡ Ἐρυθραία, ἡ Φυτῶ (3), ἡ Ταραξάνδρα, ἡ Μακέτις, ἡ Θετταλή, ἡ Θεσπρωτικὴ Κάλχας τε αὐτῶ, καὶ Μόψος, οἱ κατὰ τὰ Τρωϊκὰ γέγονασιν· πρεσβύτερος δὲ ὁ Μόψος (4), ὡς ἂν συμπλέσας

Β τοῖς Ἀργοναυταῖς. Φασὶ δὲ τὴν Μόψου καλουμένην Μαντικὴν συντάξαι τὸν Κυρηναῖον Βάττον· Ἐσπερίου τε ἐν τῷ πρώτῳ Πανδέκτη Ἀλκυῖνος καὶ Κορώνης ἐπακοῦσαι τὸν Μόψου ἱστορεῖ. Προγνώσει (5) δὲ καὶ Πυθαγόρας ὁ μέγας προαναεῖναι αἰεὶ, Ἄβαρις τε ὁ Ὑπερβόρεος, καὶ Ἀρισταίας (6) ὁ Προκωνήσιος, Ἐπιμενίδης τε ὁ Κρής, ὅστις εἰς Σπάρτην ἀφίκετο, καὶ Ζωροάστρης ὁ Μήδος, Ἐμπεδοκλῆς τε ὁ Ἀκραγανθῖνος, καὶ Φορμίων ὁ Λάκων· καὶ μὴν Ἡλυάρατος ὁ Θάσιος, Ἐμπεδοκλῆς τε ὁ Συρακοῦσιος· ἐπὶ τε τούτοις Σωκράτης ὁ Ἀθηναῖος μέγιστος· « Ἔστι (7) γὰρ μοι, » φησὶν ἐν τῷ Θεάγει, « ἐκ παιδὸς ἀρξάμενον θεῖα μοῖρα παραγινομένην δαιμόνιον σημεῖον. Τοῦτο δὲ ἐστὶ φωνή, ἡ ὅταν γένηται, ἐπισχεῖ τοῦτο, ὃ μέλλω πράττειν, προτρέπει δὲ οὐδέπω. » Ἐξήκειστος τε, ὁ Φωκαεὺς τύραννος, δύο δακτυλοὺς φορῶν γεγονημένους, τῷ ψόφῳ τῷ πρὸς ἄλλῃλους διησθάνετο τοῦς καιροῦς τῶν πράξεων· ἀπέθανε δὲ ὁμοῦς δολοφονηθεὶς, καίτοι προσημνηνάντος τοῦ ψόφου, ὡς φησὶν Ἀριστοτέλης ἐν τῇ Φωκαεῶν πολιτείᾳ· Ἀλλὰ καὶ τῶν παρ' Ἀγυπτίους ἀνθρώπων ποτὲ γε-

Β συλλαι, ἡ Ἐβραία, ἡ Περσὶς, ἡ Δελφίς, ἡ Ἀδὰ, ἡ Κιμμερία, ἡ Σαμία, ἡ Ὀρζία, ἡ Κυμαία, ἡ Λεβὴ, ἡ Τρωάς, ἡ Φρυγία, ἡ Τιβυρτία· « Hoc anno Sibylla Erythræa in Ægypto claruit. Erant autem aliæ præterea Sibyllæ undecim, Hebræa, Persica, Delphica, Adæ, Cimmeria, Samia, Rhophia, Cumæa, Libyca, Troica, Phrygia, Tiburtina. » Lactantius lib. 1, cap. 6, e Varrone decem Sibyllas numeravit: 1, Persicam; 2, Libyssam; 3, Delphicam; 4, Cumæam; 5, Erythream; 6, Samiam; 7, Cumanam, nomine Amaltheam, Demophilam, vel Herophilam; 8, Helleponticam in agro Trojano natam; 9, Phrygiam; 10, Tiburtem, nomine Albuneam. Alii alia eis nomina et patrias, diversum etiam numerum tribuunt.

(3) Φυτῶ. Verius forte Πυθῶ, transposita aspiratione: ut intelligatur Delphica Sibylla. SYLBURG.

(4) Πρεσβύτερος δὲ ὁ Μόψος. Duo fuere Mopsi, quorum prior cum Argonautis navigavit, posterior Calchantem vicit. Conf. Lycophronis *Cassandra*, v. 426 et 980, ibique Tzetze scholia.

(5) Προγνώσει. De Pythagoræ et Abaridis vaticinatione conf. Porphyrius *De vita Pythagoræ* num. 24 et seq., quæque ibi adnotavit C. Ritterhusius.

(6) Ἀρισταίας. Ἀρισταίας scribendum, ut supra.

(7) Ἔστι. Hæc dicit Socrates in Platonis *Theage* p. 95: « Ἔστι γὰρ τι θεῖα μοῖρα παρεπόμενον ἐμοί, ἐκ παιδὸς ἀρξάμενον, δαιμόνιον· ἔστι δὲ τοῦτο φωνή ἡ ὅταν γένηται, ἀεὶ μοι σημαίνει, ὃ ἂν μέλλω πρά-

νομένων δὲ ἀνθρωπίνῃ δόξῃ θεῶν, Ἑρμῆς τε ὁ Θη-
βαίος καὶ Ἀσκληπιὸς ὁ Μεμφίτης· Τειρεσίας τε αὖ
καὶ Μαντῶ ἐν Θήβαις, ὡς φησὶν Εὐριπίδης (8)· Ἑλε-
νος ἡδὲ (9) καὶ Λαοκόων, καὶ Οἰνώνη, καὶ Βρῆνος (10)
ἐν Ἴλιῳ· Κρῆνος γάρ εἰς τῶν Ἑρακλειδῶν ἐπιφανῆς
φέρεται μάντις· καὶ Ἰαμος ἄλλος ἐν Ἡλίδι, ἀφ' οὗ
οἱ Ἰαμίται· Πολυίδος τε ἐν Ἄργει, ἐν Μεγάροις, οὗ
μémνηται ἡ τραγωδία. Τί μοι Τήλεμον καταλέγειν,
ἕς, Κυκλώπων μάντις ὢν, Πολυφήμῳ θεσπίζει τὰ
κατὰ τὴν Ὀδυσσεύς πλάνην, ἢ τὸν Ἀθήνησιν Ὀνο-
μάκριτον· ἢ τὸν Ἀμφιάρειον, τὸν σὺν τοῖς ἑπτὰ τοῖς
ἐπὶ Θήβας στρατεύσασιν, μὴ γενεᾶ τῆς Ἰλίου ἀλώ-
σεως πρεσβύτερον φερόμενον· ἢ Θεοκλύμενον ἐν Κε-
φαλληνίᾳ· ἢ Τελμῖδον ἐν Καρίᾳ, ἢ Γάλεον ἐν Σικε-
λίᾳ; Ἔϊεν δ' ἂν καὶ ἕτεροι πρὸς τοῦτους, Ἰδμων ὁ σὺν
τοῖς Ἀργοναύταις, Φημονῆ Δελφῆς, Μόφος ὁ Ἀπόλ-
λωνος καὶ Μαντοῦς (11) ἐν Παμφυλίᾳ, καὶ Ἀμφιλο-
χος Ἀμφιαράου ἐν Κιλικίᾳ, Ἀλκμέων (12) ἐν Ἀκαρ-
νάσιν, Ἀνίας ἐν Δήλῳ, Ἀριστανδρὸς τε ὁ Τελμισ-
σεύς, ὁ σὺν Ἀλεξάνδρῳ γενόμενος. Ἡδὲ δὲ καὶ Ὀρ-
φέα Φιλόχορος μάντιν ἱστορεῖ γενέσθαι ἐν τῷ πρώτῳ
Περὶ ματευτικῆς. Θεόπομπος δὲ, καὶ Ἐφορος, καὶ
Τίμαιος, Ὀρθαγόραν τινὰ μάντιν ἀναγράφουσι κα-
θάπερ ὁ Σάμιος Πυθοκλῆς ἐν τετάρτῳ *Ἰταλικῶν*,
Γάϊον Ἰούλιον Νέπωτα. Ἄλλ' οἱ μὲν, ἐκλείπαι πάντες
καὶ λήϊστα, ὡς φησὶν ἡ Γραφή (13), τὰ πλεῖστα ἐκ
παρατηρήσεως καὶ ἐξ εἰκότων προειρηκότας, καθάπερ
οἱ φυσιογνωμονοῦντες ἱατροὶ τε καὶ μάντιες· οἱ δὲ
καὶ ὑπὸ δαιμόνων κινήθεντες, ἢ ὑδάτων, καὶ θυμια-
μάτων, καὶ ἀέρος ποιοῦ ἑκταραχθέντες· παρὰ Ἑβραίοις
δὲ οἱ προφηταὶ δυνάμει Θεοῦ καὶ ἐπιποταῖ· πρὸ μὲν
τοῦ Νόμου Ἀδάμ (14), ἐπὶ τε τῆς γυναικὸς ἐπὶ τε
τῆς ζώων ὀνομασίας προθεσπίσας· καὶ Νῶε, μετά-
νοιαν κηρύξας (15)· Ἀβραάμ τε, καὶ Ἰσαάκ, καὶ
Ἰακώβ, ἀντικρυς οὐκ ὀλίγα τῶν μελλόντων καὶ ἡδὲ

✱ P. 400 ED. POTTER, 335 ED. PARIS. a Joan. x, 8.

τείν, τούτου ἀποτροπὴν· προτρέπει δὲ οὐδέποτε·
« Adest mihi divina quadam sorte dæmonium quod-
dam, a pueritia me secutum: hoc autem vox est
quædam, quæ cum sit, semper ejus rei, quam factu-
rus sum, dissuasionem inuuit, provocat vero nun-
quam. »

(8) *Εὐριπίδης*. Respicere videtur Euripidis *Phæ-
niss.* v. 841, etc.

(9) *Ἡδὲ*. Ἐτι legimus aptius. SYLBERG.

(10) *Οἰνώνη, καὶ Βρῆνος*. Guil. Canterus, Notis D
ad Lycophronem, legit Οἰνώνη Κεβρῆνος, scil. θυγά-
τηρ· ut Apollodorus lib. iii, Οἰνώνην, τὴν Κεβρῆνος
τοῦ ποταμοῦ θυγατέρα. Non tamen male A, qui le-
gendum censet, Οἰνώνη καὶ Κρῆνος· causalis sane
particula, quæ sequitur, ei lectioni quadantenus pa-
trocinatur. De Jamo, et Jamidis posteris ejus, me-
minit etiam Pausanias 94, 10 et 179, 1; de Telemo
Homerus *Odys.* D, extremo. SYLBERG. — Conf. de
Jamo Petrus Victorius *Var. lect.* lib. xiii, c. 15.

(11) *Μόφος ὁ Ἀπόλλωνος καὶ Μαντοῦς*. Flor.
edit., *Μόφος ὁ Ἀπόλλωνος, καὶ Μαντεύς*· quasi de
duobus, Mopsos nempe et Manteo. Nostram lectio-
nem, *Μόφος ὁ Ἀπόλλωνος καὶ Μαντοῦς*, cum alia
tuentur, tum ea, quæ a Natale Comite narrantur
Mythologiæ lib. iv, p. 557. SYLBERG.

(12) *Ἀλκμέων*. Scribendum Ἀλκμαίων· nam et
ea et propter soni similitudinem sunt admodum εὐ-
μετάβολοι. Clemens Acarnanem vocat, quod eum lo-
cum habitavit, quem qui postea Acarnanes dicti

A dii fuerunt, Hermes Thebanus, et Æsculapius Mem-
phitanus; et rursus Tiresias, et Manto Thebis, ut
dicit Euripides. Jam Helenus, et Laocoon, et
Œnone, et Brenus in Ilio. Crenus enim unus Hera-
clidarum dicitur insignis vates, et Jamus alius in
Elide, a quo Jamidæ; et Polyvidus Argis et Megaris,
cujus meminit tragædia. Quid opus est recensere
Telemum, ✱ qui, cum esset vates Cycloperum, præ-
dixit Polyphemo ea, quæ in errore Ulyssis even-
erunt; aut eum, qui erat Athenis, Onomacritum,
aut Amphiaræum, qui cum septem qui adversus
Thebas bellum gesserunt fertur Troja capta una
generatione fuisse prior; aut Theoclymenum in
Cephalenia, aut Telmessum in Caria, aut Galeum
in Sicilia? Præter hos autem fuerint etiam alii,
B Idmon, qui fuit cum Argonautis, Phemonoe Del-
phica, Mopsus Apollinis filius et Manteus in Pam-
phylia, et Amphilocho, Amphiarai filius, in Cilicia,
Alcmeon apud Acarnanes, Anias in Delo, Aristander
Telmessensis, qui fuit cum Alexandro. Jam vero
Philochorus, in primò *De divinatione*, refert Or-
pheum fuisse vatem. Theopompus autem, et Epho-
rus, et Timæus Orthagoram quemdam vatem fuisse
scribunt: quemadmodum Pythocles Samius in
quarto *Rerum Italicarum*, Caium Julium Nepotem.
Sed illi quidem « fures omnes, et latrones », ut
dicit Scriptura, plurima ex observatione et ex veri-
similibus prædixerunt, sicut medici et vates, qui
conjectant ex regula naturæ; alii autem etiam a
dæmonibus incitati, vel per aquas, et suffitus, et
aerem aliqua qualitate præditum, perturbati; apud
C Hebræos autem Dei virtute et inspiratione, ante le-
gem quidem Adam, qui et de muliere et de ani-
mantum nominatione futura prædixit; et Noe, qui
145 prædicavit poenitentiam; et Abraham, Isaac et

sunt, tenuerunt. Nam Acarnanes ab Acarnane,
Alcæonius filio, nominati sunt, teste Pausania in
Arcadicis, p. 492 edit. Hanov. Ἀπὸ δὲ τοῦ Ἀκαρνα-
νὸς τοῦ ἐν τῇ ἡπειρῷ ταύτῃ τὸ ὄνομα τὸ νῦν γενέ-
σθαι λέγουσι τὰ προτὸς Κούρησι χαλομένους· « Ab
Acarnane, Alcæonius et Callirhoes filio, gentem,
quæ illam continentis oram tenet, denominatam exi-
stimant, cum antea Curetes vocarentur. » De Anio
Delio notus est Virgillii versus *Æneid.* lib. iii, v. 80:

Rez Anius, rez idem hominum, Phæbique sacerdos.

(13) *Ἡ Γραφή*. Conf. quæ ad principium *Strom.*
ii dicenda sunt.

(14) *Ἀδάμ*. Adamum prophetam credidit Justi-
nus M. cum dixit, Christi adventum prædictum
fuisse, πρὶν ἢ φανῆναι αὐτὸν ἑσὶν πεντακισχίλοις,
« priusquam apparuerit annis quinque mille: »
Apolog. 1, p. 62 edit. Oxon. In *Recognitionibus* Cle-
mentis Petrus affirmat, « certum esse primum ho-
minem prophetam fuisse: » lib. 1, sect. 47. Conf.
Clementinorum homil. 3, sect. 17 et seq., 42 et seq.;
homil. 8, sect. 10, et Clementina *Epitome de gestis*
Petri, sect. 40. Unde hæretici librum Adami nomina
inscriptum ediderunt, de quo conf. *Constitutionum*
apostol. lib. vi, c. 16, et quæ ibi adnotavit Cotele-
rius.

(15) *Μετένοια κηρύξας*. Νῶε δ:καυωσύνης κή-
ρυκx, II Pet. ii, 5.

Jacob, qui aperte non pauca ex futuris, et iis, quæ jam instabant, præsignificabant; legis autem tempore, Moyses et Aaron; post quos prophetavere Jesus filius Nave, Samuel, Gad, Nathan, Achias, Samæas, Jehu, Elias, Michæas, Abdiu, Elisæus, Abdadonai, Amos, Isaias, Osee, Jonas, Joel, Jeremias, Sophonias filius Buzi, Ezechiel, Urias, Ambacum, Nahum, Daniel, Misael qui præerat rationibus, Aggæus, Zacharias, et Angelus, qui erat ex duodecim unus. Sunt autem omnes prophætæ triginta quinque. Ex mulieribus autem (nam eæ quoque prophetabant), Sara, et Rebecca, et Maria, Debbora, ✕ et Oida. Deinde circa eadem tempora prophetavit Joannes usque ad baptismum salutarem. Post Christi autem ortum, Anna et Simeon. Zacharias enim, pater Joannis, ante filium quoque in Evangeliiis dicitur prophetasse. Jam usque ergo a Moyse colligamus temporum secundum Græcos rationem. Ab ortu Moysis usque ad Judæorum ex Ægypto exitum, anni octoginta; et qui fuerunt usque ad ejus mortem, alii quadraginta. Fuit Hebræorum exitus tempore Inachi, ante Sothiacam revolutionem; nam egressus ex Ægypto Moyses annis prius quadringentis quadraginta quinque. A Moysis autem principatu et Inacho usque ad inundationem Deucalionis, secundum, inquam, diluvium, et incendium Phaethontis, quæ quidem tempore Crotopi acciderunt, enumerantur quadraginta generationes. Ad centum autem annorum numerum redeuntur tres generationes. Ab inundatione autem ad Idæ incendium, et ferri inventionem, et Idæos Dactylos, anni septuaginta tres, ut ait Thrasyllus; et ab Idæ incendio usque ad raptum Ganymedis, anni sexaginta quinque. Hinc autem ad Persei expeditionem, quando etiam Glaucus Isthmia statuit propter Melicertam, anni quindecim. A Persei autem expeditione ad Trojam conditam, anni triginta quatuor. Hinc ad navis, quæ Argo dicta est, navigationem, anni sexaginta quatuor. Ab eo tempore ad Theseum et Minotaurum, anni triginta duo. Deinde ad eos septem, qui Thebas oppugnare, anni decem. Ad Olympicum autem certamen, quod insti-

✕ P. 401 ED. POTTER, 336 ED. PARIS.

(16) *Σοφωνίας Βουζι*. Sophoniæ initio legitur, *Σοφονίαν τὸν Χουσί*, « Sophoniam filium Chusi. » SYLBURG.

(17) *Ὁ τῶν συλλογισμῶν*. Cum his verbis putarit fortasse aliquis subaudiendum ἐπιτετραμμένος, vel simile participium: aut legendum, ὁ ἐπὶ τοὺς λογισμοὺς, « qui rationibus præerat, » ut notavit interpres. Sed verisimilior est Fr. Junii sententia ὁ τῶν συλλογισμῶν, sc. γράφας: ut Misaelis liber sanctorum argumentationum significetur: cujusmodi complures alii recensentur inter apocryphos. Id.

(18) *Τῶν αὐτῶν χρόνων*. Hoc est, tempora τοῦ Νόμου, « Judaicæ legis. »

(19) *Τῆς Σωθιακῆς περιόδου*. « Sothiacæ revolutionis » meminit etiam Plutarchus in *Sympos. Problem.* Sed interpres mavult, πρὸ τῆς Ἰακχῆς ἀλώσεως, « ante captum Ilium: » quippe quod ab Inacho usque ad captam Trojam intercesserint plus quam quadringenti anni, ut ipse Clemens ante

ἔνεστώτων προφαίνοντες. Σὺν δὲ τῷ Νόμῳ, Μωσῆς τε καὶ Ἀαρὼν μεθ' οὗς προφητεύουσιν Ἰησοῦς τῷ Ναυῆ, Σαμουὴλ, Γὰδ, Νάθαν, Ἀχίας, Σαμαίας, Ἰού, Ἡλίας, Μιχαίας, Ἀβδιού, Ἐλισαῖος, Ἀβδαδωνάι, Ἀμώς, Ἡσαΐας, Ὀση, Ἰωνᾶς, Ἰωήλ, Ἱερεμίας, Σοφωνίας Βουζι (16), Ἰεζεκιήλ, Οὐρίας, Ἀμβακιὸν, Ναούμ, Δανιήλ, Μισαήλ ὁ τῶν συλλογισμῶν (17), Ἀγγαῖος, Ζαχαρίας, ὁ καὶ ἐν τοῖς δώδεκα Ἄγγελος. Γίνονται δὲ οἱ πάντες προφῆται πέντε καὶ τριάκοντα γυναικῶν δὲ (καὶ γὰρ καὶ αὐταὶ προεφήτευσαν), Σάρρα τε, καὶ Ῥεβέκκα, καὶ Μαριάμ, Δεββώρα τε, καὶ Ὀλδά. Ἐπειτα περὶ τοὺς αὐτοὺς χρόνους (18) Ἰωάννης προφητεύει μέχρι τοῦ σωτηρίου βαπτίσματος μετὰ δὲ τὴν γένεσιν τοῦ Χριστοῦ, Ἄννα καὶ Σιμεὼν παῖδός προφητεύειν ἐν τοῖς ἑθαγγελίοις λέγεται. Ἀνωθεν οὖν ἀπὸ Μωϋσέως συναγάγωμεν τὴν καθ' Ἑλληνας χρονογραφίαν. Ἀπὸ τῆς Μωϋσέως γενέσεως ἐπὶ τὴν ἐξ Αἰγύπτου τῶν Ἰουδαίων ἔξοδον, ἐτη ὀδοήκοντα· καὶ τὰ μέχρι τῆς τελευτῆς αὐτοῦ, ἄλλα τεσσαράκοντα. Γίνεται ἡ ἔξοδος κατὰ Ἰναχον, πρὸ τῆς Σωθιακῆς περιόδου (19), ἐξελεύσας ἀπ' Αἰγύπτου Μωϋσέως ἔτεσι πρότερον τριακοσίοις τεσσαράκοντα πέντε. Ἀπὸ δὲ τῆς Μωϋσέως στρατηγίας καὶ Ἰνάχου ἐπὶ τὸν Δευκαλίωνος κατακλυσμὸν, τὴν δευτέραν λέγω ἑπομβρίαν, καὶ ἐπὶ τὸν Φαίθοντος ἐμπρησμὸν, ἃ δὴ συμβαίνει κατὰ Κρότωπον, γενεαὶ τεσσαράκοντα (20) ἀριθμοῦνται: εἰς μέντοι τὰ ἑκατὸν ἐτη τρεῖς ἑγκαταλέγονται γενεαί. Ἀπὸ δὲ τοῦ κατακλυσμοῦ ἐπὶ τὸν Ἰδῆς ἐμπρησμὸν καὶ τὴν εὐρεσιν τοῦ σιδήρου, καὶ Ἰδαίου Δακτύλου, ἐτη ἑξοκοντατρία, ὡς φησὶ Θράσυλλος: καὶ ἀπὸ Ἰδῆς ἐμπρησμοῦ ἐπὶ Γανυμήδους ἀρπαγὴν, ἐτη ἑξηκονταπέντε. Ἐντεῦθεν δὲ ἐπὶ τὴν Περσέως στρατείαν, ὅτε καὶ Γλαῦκος ἐπὶ Μελικέρτῃ τὰ Ἰσθμία ἔθηκεν, ἐτη πεντεκαίδεκα: ἀπὸ δὲ Περσέως στρατείας ἐπὶ Ἰλίῳ κτίσιν, ἐτη τριακοντατέσσαρα. Ἐντεῦθεν ἐπὶ τὸν ἑσπλον τῆς Ἀργού, ἐτη ἑξηκοντατέσσαρα. Ἐκ τούτου ἐπὶ Θησέα καὶ Μινώταυρον, ἐτη τριακονταδύο: εἶτα ἐπὶ τοὺς ἑπτὰ ἐπὶ Θήβαις, ἐτη δέκα. Ἐπὶ δὲ τὸν Ὀλυμπιασιν ἀγῶνα δὴ Ἡρακλῆς ἔθηκεν ἐπὶ Πέλοπι, ἐτη τρία: εἰς τε τὴν Ἀμαζόνων εἰς Ἀθήνας στρατείαν, καὶ

docuit p. 138. SYLBURG. — Sothiaca vero περίοδος est πλάνη Ἰακχῆ, « error, » seu « peregrinatio. Isidis, » seu « Ius, » Inachi Ἰακχῆ, poeticis scriptoribus notissimæ. Nam Σωθίς eadem est, quæ Io, vel Isis: et περίοδος est πλάνη. Hesychius, Περίοδος, ἡ τῆς γῆς περιήγησις. Unde Περίοδος Πέτρου, *Peregrinatio Petri*, ab apocryphis scriptoribus celebrata. Maximinus apud Eusebium *Historiæ ecclæ.* lib. ix: Τῆς τυφλῆς ἐκείνης πλάνης καὶ περιόδου παντάπασι ἀποστάντες.

(20) *Κατὰ Κρότωπον, γενεαὶ τεσσαράκοντα*. Pro Κρότωπον quidam Κέκροπα legunt, ut superius p. 320 edit. Paris., ubi dicit Clemens, Cecropem τεσσαράκοντα γενεαῖς Inacho posteriorem esse. Ibidem vero vult, inter Inachum et Trojæ tempora, quæ Cecrope et Crotopo longe posteriora fuere, tantum intercessisse paulo plures quam εἰκοσι γενεαί. Unde pro τεσσαράκοντα Hervetus hoc loco legit τέσσαρες, « quatuor. » Conf. quæ superius adnotata sunt.

την Ἑλένης ὑπὸ Θησεῦς ἀρπαγὴν, ἔτη ἑννέα. Ἐν-
 τεῦθεν ἐπὶ τὴν Ἡρακλέους ἀποθῆωσιν, ἔτη ἑνδεκά-
 εἰτα ἐπὶ τὴν Ἑλένης (21) ὑπὸ Ἀλεξάνδρου ἀρπαγὴν,
 ἔτη τέσσαρα. Ἀπὸ δὲ Τροίας ἀλώσεως (22) ἐπὶ τὴν
 Αἰνείου κάθοδον, καὶ κτίσιν Λαουινίου, ἔτη δέκα·
 ἐπὶ τε τὴν Ἀσκανίου ἀρχὴν, ἔτη ὀκτώ· καὶ ἐπὶ τὴν
 Ἡρακλειδῶν κάθοδον, ἔτη ἐξήκοντα ἕν· ἐπὶ τε τὴν
 Ἰφίτου Ὀλυμπιάδα, ἔτη τριακόσια τριακοντακοτῶ (23).
 Ἐρατοσθένης δὲ τοὺς χρόνους ὧδε ἀναγράφει: Ἐπὶ
 μὲν Τροίας ἀλώσεως ἐπὶ Ἡρακλειδῶν κάθοδον, ἔτη
 ὀγδοήκοντα (24)· ἐντεῦθεν δὲ ἐπὶ τὴν Ἰωνίας κτίσιν,
 ἔτη ἐξήκοντα· τὰ δὲ τούτοις ἐξῆς, ἐπὶ μὲν τὴν ἐπι-
 τροπίαν τὴν Λυκούργου, ἔτη ἑκατὸν πεντηκονταεπνέα·
 ἐπὶ δὲ προηγούμενον ἔτος τῶν πρώτων Ὀλυμπίων,
 ἔτη ἑκατὸν ὀκτώ. Ἀφ' ἧς Ὀλυμπιάδος ἐπὶ τὴν Ξέρ-
 ξου διάβασιν, ἔτη διακόσια ἑνενήκοντα ἑπτὰ· ἀφ' ἧς
 ἐπὶ τὴν ἀρχὴν τοῦ Πελοποννησιακοῦ πολέμου, ἔτη
 τεσσαρακοντακοτῶ· καὶ ἐπὶ τὴν κατάλυσιν καὶ Ἀθη-
 ναίων ἤτταν, ἔτη εἰκοσιεπτὰ· καὶ ἐπὶ τὴν ἐν Λεύκτροις
 μάχην, ἔτη τριακοντατέσσαρα· μεθ' ἧν ἐπὶ τὴν Φιλίπ-
 που τελευτήν, ἔτη τριακονταπέντε. Μετὰ δὲ ταῦτα
 ἐπὶ τὴν Ἀλεξάνδρου (25) μεταλλαγὴν, ἔτη δώδεκα. ἢ
 Πάλιν ἀπὸ τῆς πρώτης (26) Ὀλυμπιάδος ἔτιοι φασιν
 ἐπὶ Ῥώμης κτίσιν (27) συνάγεσθαι ἔτη εἰκοσιτέσσαρα·
 ἐντεῦθεν ἐπὶ τὴν Βαβυλῶνος ἀναρῆσιν (28) ὑπατοὶ ἐγέ-

✕ P. 402 ED. POTTER.

(21) *Ἐἴτα ἐπὶ τὴν Ἑλένης*. Convenient hæc cum
 Eusebii *Chronici*, modo ita corrigantur ex fide
 optimi codicis Pithæani, ut ad annum Menesthei
 nonum scribantur illa: « Hercules in morbum in-
 cidit pestilentem, qui ob remedium doloris se jecit
 in flammam, et sic morte finitus est, anno ætatis
 quinquagesimo secundo. Quidam ante trigessimum
 cum periisse scribunt. » Deinde ad decimum quar-
 tum Menesthei hæc referenda, quæ ita lego in co-
 dice Reg. ms.: « Alexander Helenam rapuit, et
 Trojanum bellum decennale surrexit: causa mali,
 quod trium mulierum de pulchritudine certamen
 fuit, una earum Helenam pastori judici pollicente
 Excidium autem Troje accidit tempore Elon, judi-
 cis Hebræorum, cui successit Abdon, eique mox
 Samson, ut ad res sacras profana referamus. » Sed
 primi illius judicis nomen restituendum est Eusebio,
 legendumque: « Post Esebonem libro Hebræorum
 fertur judex Elon rexisse populum annis decem, qui
 non habetur apud LXX interpretes. » In cod. Pith.
 dicitur Ælaon, in Vict. Ælon, in Reg. Elaon, in
 Vulgata Abialon. Sane mirum est, quod a LXX
 prætermissum dicit hunc judicem, cum ita legamus
 Judicum XII, v. 11: Καὶ ἔκρινε μετ' αὐτὸν τὸν Ἰσραὴλ
 Ἀλιὼμ ὁ Ζαβουλωνίτης. Sed et hic noster ante pag.
 354: « Deinde Ebron Zabulonites octo annis. Deinde
 Æglon ex Ephraim octo annis. Nonnulli autem se-
 ptem annis Abatlian conjungunt quatuor annos
 Ebron. » In Græco erat τὰ Ἐβρώμ τεσσαράκοντα ἔτη.
 Plane Ebron ille est Elon, Æglon autem Abdon Ephrai-
 mites, Abatlian demum Esebon sive Ἐβεσάν, cujus
 forte annos cum Elonis annis jungebant. COLLECT.

(22) *Ἀπὸ δὲ Τροίας ἀλ.* Excidit periodus a rap-
 tu Helenæ ad captam Trojam: unde Scaliger in
Histor. Synag. ante hæc verba inserit, ἐντεῦθεν ἐπὶ
 Τροίας ἀλώσιν ἔτη δέκα: « hinc ad captam Trojam anni
 decem. » Quæ forte omisit negligens librarius propter
 ἔτη δέκα in proxime sequenti sententia repetitum.

(23) *Τριακοντακοτῶ*. Εἰκοσι ὀκτώ, Scaliger in *Hi-*
stor. Synag.

(24) *Ἐτη ὀγδοήκοντα*. Conf. Tatianus p. 107,
 108 edit. Oxon.

(25) *Ἐπὶ τὴν Ἀλεξ.* Flor. ed., μετὰ τὴν Ἀλεξ.,

PATROL. GR. VIII.

tuit Hercules propter Pelopem, anni tres; et ad
 Amazonum in Athenas expeditionem, et Helenæ rap-
 tum a Theseo, anni novem. Hinc ad Herculis re-
 lationem in deos, anni undecim. Deinde ad Helenæ
 raptum ab Alexandro, anni quatuor. A Troja autem
 capta ad Æneæ descensum, et conditum Lavinium,
 anni decem; et ad Ἀσκανίου imperium, anni octo;
 et ad Heraclidarum descensum, anni sexaginta
 unus; et ad Iphiti Olympiadem, anni trecenti tri-
 ginta octo. Eratosthenes autem tempora sic descri-
 bit: « A capta quidem Troja ad Heraclidarum de-
 scensum, anni octoginta. Hinc autem ad conditam
 Ioniam, anni sexaginta. Quæ autem deinceps
 consequuntur, ad Lycurgi quidem tutelam,
 anni centum quinquaginta novem. Ad annum
 autem primum primæ Olympiadis, anni centum
 octo. A qua Olympiade ad transitum Xerxis, anni
 ducenti nonaginta septem; a quo ad principium
 belli Peloponnesiaci, anni quadraginta octo; et ad
 ejus finem usque ad cladem, quam a Lacedæmoniis
 accepere Athenienses, anni viginti septem; et ad
 pugnam Leutricam, anni triginta. Post quam
 ad Philippi mortem, anni triginta quinque. Post
 hæc autem ad Alexandri obitum, anni duodecim. »
 Rursus a prima Olympiade nonnulli dicunt ad Ro-

sed ἐπὶ legendum esse, sensus ipse arguit, idquo
 confirmat *Chronicon* Eusebii. SYLVS.

(26) *Πάλιν ἀπὸ τῆς πρώτης*. Jos. Scaliger lib.
 v *De emend. temp.* Sentit Plinius Urbem conditam
 anno 1 Olympiadis septimæ, quæ sententia multos
 assertores habet, Dionysium, Eusebium, alios, et in
 primis veterem Chronologum apud Clementem: ἀπὸ
 τῆς πρώτης Ὀλυμπιάδος ἐπὶ τῆς Ῥώμης κτίσιν
 ἔτη κδ'. Nam quo minus integri sint 24, desunt tot
 dies, quot sunt a Palilibus ad proximos dies æstivos,
 quibus ludicrum Olympicum celebrabatur. Neque aliter
 Solinus censet, qui dicit cœptante Olympiade
 vii Romam Palilibus conditam, hoc est circa initia
 vii Olympiadis. COLLECT.

(27) *Ἐπὶ Ῥώμης κτ.* Theophilus p. 137 edit.
 Paris: Ἐκτισμένης τῆς Ῥώμης ὑπὸ Ῥωμύλου, τοῦ
 παιδὸς ἱστορομένου Ἀρεῶς καὶ Ἰλας, Ὀλυμπιάδι
 ἑβδόμῃ· « Condita Roma a Romulo, qui dicitur
 fuisse filius Martis et Ilizæ, Olympiade septima. »

(28) *Ἐντεῦθεν ἐπὶ τὴν Βαβυλῶνος ἀναρῆσιν*
 ὑπ. Idem eodem libro pag. 221 agens de consulatu
 Junii et Bruti, ita legit hunc locum. At vetus chro-
 nologus, apud Clementem: Ἐντεῦθεν ἐπὶ τὴν βασιλείων
 ἀναρῆσιν ὑπατοὶ ἐγένοντο ἐπ' ἔτη διακόσια τεσσα-
 ράκοντα τρία· « Hinc ad tempus quo sublatis sunt
 reges et consules creati, anni 243. » In Florent. edit.
 Clem. legebatur: Ἐντεῦθεν ἐπὶ τὴν Βαβυλῶνος
 ἀναρῆσιν ὑπατοὶ ἐγένοντο ἐπὶ ἔτη διακόσια μγ'. Her-
 vetus hæc convertens, addidit « a Dario. » Certe si
 chronologos cæteros consulas, annorum numerus,
 quos adfert Clemens, magis convenit cum spatio
 temporis a condita Roma ad regifugium, quam ad
 eversionem Babylonis. Et hic omissis Græcis videtur
 epochas Romanorum persequi: quamobrem huic
 emendationi assentientes, quod sequebatur, ἀπὸ τῆς
 Βαβυλῶνος ἀλώσεως ἐπὶ τὴν Ἀλεξάνδρου τελευτήν,
 legemus ita, ἀπὸ δὲ τῆς βασιλείων ἀναρῆσεως ἐπὶ
 τὴν Ἀ. τ.· « A regifugio autem ad Alexandri obitum
 ann. 186. » Totidem reperies in *Chron.* Eusebii ab
 Olymp. LXvi ad cxiv, uui regifugium et Alexandri
 mors notantur. COLLECT.— Theophilus p. 137 vult,
 a Roma condita ad Tarquinium Superbum annos
 fuisse 220, hunc vero regnasse annos 25. Itaque

mam conditam colligi annos viginti quatuor. Hinc A ad Babylonis eversionem consules creati sunt annos circiter ducentos quadraginta tres. A capta autem Babylone ad mortem Alexandri, anni centum octoginta sex. Hinc ad victoriam Augusti, quando Antonius sibi ipsi mortem conscivit Alexandriae, anni ducenti nonaginta quatuor, cum tunc esset Augustus quater consul. A quo tempore ad certamen quod Romæ exhibuit Domitianus, anni centum quatuordecim. A primo autem certamine usque ad mortem Commodi, anni centum undecim. Sunt autem, qui a Cerope quidem usque ad Alexandrum Macedonem, colligunt annos mille octingentos viginti octo; a Demophonte ✕ autem, mille ducentos quinquaginta; et a Troja capta ad descensum Heraclidarum, annos centum viginti, vel centum octoginta. Ab eo usque ad Evænetum Athenis summum gerentem magistratum, cuius tempore dicunt Alexandrum trajecisse in Asiam, ut Phánias quidem, anni septingenti quindecim; ut Ephorus autem, septingenti triginta quinque; ut autem Timæus et Clitarachus, octingenti viginti; ut autem Eratosthenes, septingenti septuaginta tres; ut autem Duris, a Troja capta ad Alexandri in Asiam adventum, anni mille. Hinc ad Evænetum, qui Athenis summum gerebat magistratum, quo tempore obiit Alexander, anni undecim. Hinc ad imperium Germanici Claudii Cæsaris, anni trecenti sexaginta quinque. A quo tempore manifesti sunt anni, qui colliguntur usque ad mortem Commodi. Post Græca autem sunt etiam ex barbarorum supputatione, maxima temporum tradenda spatia. Ab Adam quidem usque ad diluvium colliguntur anni bis mille centum quadraginta octo, dies quatuor. A Sem autem usque ad Abraham,

✕ P. 403 ED. POTTER, 337 ED. PARIS.

ejus sententia, inter Urbem conditam et tñν βασιλέων ἀναίρεσιν, « regum expulsionem, » intercedebant anni 245.

(29) Βαβυλωνος ἀλώσεως. Βαβυλωνος ἀλωσις intelligenda est, quæ per Cyrum facta est, ut declarat Eusebii *Chronicon*. SYLVBUR.

(30) Ἐντεῦθεν ἐπὶ τῆν Αὐγούστου νίκην. Scaliger lib. v, p. 237: Dupliciter sumitur initium Actiacæ victoriæ: aut enim a classe Antonii et Cleopatrarum victa, et Thoth fixo, aut ab Alexandria recepta. Diem ipsum docet Dio, classis devicta iv Non. Sept., Cæsare Octav. tertio, M. Valerio, Messala Corvino coss., anno imperii Augusti 15, Juliano 16. Rursus Chronologus vetus apud Clementem: Ἀπὸ τῆς Ἀλεξανδρου τελευτῆς ἐπὶ τῆν Αὐγούστου νίκην, ὅτε Ἀντωνίου ἐσφαξεν αὐτὸν ἐν Ἀλεξανδρείᾳ, ἔτη ἐννεήκοντα τέσσαρα. A sequenti igitur anno Juliano putat Actiacam victoriam, nempe a consulatu 4 Augusti et Alexandria recepta. Horatius lib. iv, ode 4:

... Nam tibi quo die
Portus Alexandria supplex,
Et vacuum patefecit aulam,
Fortuna lustrò prospera tertio
Belli secundos reddidit exitus. COLLECT.

(31) Ὑπάτευσιν. Lege ὅτε ὑπάτ. LOWTH.

(32) Ἐπὶ τὸν ἀγῶνα, ὃν ἔθηκε Δομετιανός. Scalliger lib. v, p. 243, hunc locum citans: Tetractetides, inquit, per Capitolinos agonas servabantur. Quorum primus a Domitiano institutus fuit, duodecimo ejus et Servii Cornelii consulatu. Anno Iphiti

νοντο ἐπὶ ἔτη διακόσια τεσσαράκοντα τρία ἀπὸ τῆς Βαβυλωνος ἀλώσεως (29) ἐπὶ τῆν Ἀλεξανδρου τελευτῆν, ἔτη ἑκατὸν ὀγδοήκοντα ἕξ. Ἐντεῦθεν ἐπὶ τῆν Αὐγούστου νίκην (30), ὅτε Ἀντωνίου ἀπέσφαξεν αὐτὸν ἐν Ἀλεξανδρείᾳ, ἔτη διακόσια ἐννεήκοντα τέσσαρα· ὑπάτευσιν (31) Αὐγούστος τὸ τέταρτον. Ἀφ' οὗ χρόνου ἐπὶ τὸν ἀγῶνα, ὃν ἔθηκε Δομετιανός (32) ἐν Ρώμῃ, ἔτη ἑκατὸν δεκατέσσαρα· ἀπὸ δὲ τοῦ πρώτου ἀγῶνος ἐπὶ τῆν Κομόδου τελευτῆν, ἔτη ἑκατὸν ἕνδεκα. Εἰσὶ δὲ, οἱ ἀπὸ Κέκροπος μὲν ἐπὶ Ἀλέξανδρον τὸν Μακεδόνα συναγοῦσιν ἑτη χίλια ὀκτακόσια εἰκοσιοκτὼ· ἀπὸ δὲ Δημοφῶντος, χίλια διακόσια πενήκοντα· καὶ ἀπὸ Τροίας ἀλώσεως ἐπὶ τῆν Ἡρακλειδῶν κάθοδον, ἑτη ἑκατὸν εἰκοσιν, ἢ ἑκατὸν ὀγδοήκοντα. Ἀπὸ τούτου ἐπὶ Εὐαίνετον ἄρχοντα, ἐφ' οὗ φασιν Ἀλέξανδρον εἰς τῆν Ἀσίαν διαβῆναι, ὡς μὲν Φανείας, ἑτη ἑπτακόσια δεκαπέντε, ὡς δὲ Ἐφορος, ἑπτακόσια τριακονταπέντε· ὡς δὲ Τιμαῖος καὶ Κλείταρχος, ὀκτακόσια εἰκοσι· ὡς δὲ Ἐρατοσθένης, ἑπτακόσια ἑβδομηκοντατέσσαρα· ὡς δὲ Δούρις, ἀπὸ Τροίας ἀλώσεως ἐπὶ τῆν Ἀλεξανδρου εἰς Ἀσίαν διάβασιν, ἑτη χίλια. Ἐντεῦθεν ἐπὶ Εὐαίνετον (33) τὸν Ἀθηναῖον ἄρχοντα, ἐφ' οὗ θησκα Ἀλέξανδρος, ἑτη ια'. Ἐντεῦθεν ἐπὶ τῆν ἡγεμονίαν Γερμανικοῦ Κλαυδίου Καίσαρος, ἑτη τριακόσια ἑξήκοντα πέντε· ἀφ' οὗ χρόνου ὄγλα γίνεται καὶ τὰ ἐπὶ τῆν Κομόδου τελευτῆν ἑτη, ὅσα γε συνάγεται. Μετὰ δὲ τὰ Ἑλληνικά, καὶ ἀπὸ τῶν κατὰ τοὺς βαρβάρους χρόνων, ἀποδοτέον καὶ τὰ μέγιστα διαστήματα. Ἀπὸ μὲν Ἀδάμ (34) ἕως τοῦ κατακλυσμοῦ συνάγεται ἑτη δισχίλια ἑκατὸν τεσσαρακονταοκτὼ, ἡμέραι τέσσαρες· ἀπὸ δὲ Σῆμ ἕως Ἀβράμ, ἑτη χίλια διακόσια ν'. Ἀπὸ δὲ Ἰσαὰκ ἕως τῆς κληροδοσίας, ἑτη ἑξακόσια δεκαεξί. Ἐπειτα ἀπὸ κριτῶν ἕως Σαμουὴλ, ἑτη τετρακόσια ἑξή-

1014 scribebat librum suum *De die natali* Censorinus, quo anno prodit celebratum undequadragesimum agone Capitolinum, anno Christi 238. Idem lib. i, cap. 10, *Auson. lectionum*, docet exemplo ludorum Olympiceorum institutos fuisse hos agonas, in quibus omne genus artifices certabant, et quæstui coronabantur, et Romæ, non per lustra ut antea, magnum annum vocabant, sed per Capitelinos agonas computabant. COLLECT.

(33) Εὐαίνετον. Seu potius Ἡγείταν. Erat enim Evænetus archon, cum Alexander in Asiam profectus est, ut paulo ante refert Clemens; Hegesias vero, cum post undecim annos Babylone mortuus est.

(34) Ἀπὸ μὲν Ἀδάμ. Discrimen illud est inter Hebræos et LXX, quod ab illis quidem ab Adamo ad diluvium numerentur anni tantum 1656, at LXX, ut est apud Eusebium circa tempora Salomonis, « ab Adamo usque ad diluvium 2242 anni, » quæ verba sunt addenda etiam alio ejusdem *Chronici* loco circa cxcix Olympiadem post illa verba, « a diluvio usque ad Abraham, » consentientibus tribus manuscriptis codicibus. Vide D. Augustinum lib. xv, c. 23 *De civit. Dei*, Marianum Scotum et Adonem Viennensem, et his historicis antiquiorem Gregorium Turonensem, ex cuius historicæ calce corrigendum est caput, et idem numerus LXX scribendus. COLLECT. — Theophilus *Ad Autolyt.* lib. iii, p. 158, ab Adamo ad M. Aurelium Verum, eundem recenset annorum numerum, quem Clemens ab Adamo ad Commodum: in intermediis annorum numeris computandis non semper inter eos convenit.

κοντα τρία, μήνες ἑπτὰ. Καὶ μετὰ τοὺς κριτάς, βασι-
 λεῶν ἔτη πεντακόσια ἑβδομηκονταδύο, μήνες ἕξ, ἡμέ-
 ραι δέκα. Μεθ' οὗς χρόνους, Περσικῆς βασιλείας ἔτη
 διακόσια τριακονταπέντε. Ἐπειτα τῆς Μακεδονικῆς
 ἕως Ἀντωνίου ἀναρέσεως ἔτη τριακόσια δώδεκα,
 ἡμέραι δεκαοκτώ. Μεθ' οὗ χρόνον ἡ Ῥωμαίων βασι-
 λεῖα ἕως τῆς Κομόδου τελευτῆς, ἔτη διακόσια εἰκοσι-
 δύο. Πάλιν τε αὐτὸ ἀπὸ τῆς ἑβδομηκονταετοῦς αἰχμαλω-
 σίας, καὶ τῆς τοῦ λαοῦ εἰς πατρίαν γῆν ἀποκαταστά-
 σεως εἰς τὴν αἰχμαλωσίαν τὴν ἐπὶ Οὐεσπεσιανοῦ ἔτη
 συνάγεται τετρακόσια δέκα. τελευταία δὲ ἀπὸ Οὐε-
 σπεσιανοῦ ἕως τῆς Κομόδου τελευτῆς εὐρίσκειται ἔτη
 ἑκατὸν εἰκοσι ἕν, μήνες ἕξ, ἡμέραι εἰκοσιτέσσαρες.
 Δημήτριος δὲ φησὶν ἐν τῷ *Περὶ τῶν ἐν τῇ Ἰουδαίᾳ
 βασιλέων*, τὴν Ἰουδα φυλὴν, καὶ Βενιαμὴν, καὶ Λευὶ
 μὴ αἰχμαλωτισθῆναι ὑπὸ τοῦ Σαναχρηεῖμ, ἀλλ' εἶναι
 ἀπὸ τῆς αἰχμαλωσίας ταύτης εἰς τὴν ἐσχάτην, ἣν
 ἐποιήσατο Ναβουχοδονόσορ ἐξ Ἱεροσολύμων, ἔτη ἑκα-
 τὸν εἰκοσιοκτὼ, μήνας ἕξ. ἀφ' οὗ δὲ αἱ φυλαὶ αἱ δέκα
 ἐκ Σαμαρείας αἰχμάλωτοι γεγόνασιν ἕως Πτολεμαίου
 τετάρτου, ἔτη πεντακόσια ἑβδομηκοντατρία, μήνας
 ἑννέα. ἀφ' οὗ δὲ ἐξ Ἱεροσολύμων, ἔτη τριακόσια τρια-
 κονταοκτώ, μήνας τρεῖς. Φιλῶν δὲ καὶ αὐτὸς ἀνέγραψε
 τοὺς βασιλεῖς τοὺς Ἰουδαίων διαφώνως τῷ Δημητρίῳ.
 Ἔτι δὲ καὶ Εὐδόλεμος ἐν τῇ ὁμοίᾳ πραγματείᾳ τὰ
 πάντα ἔτη φησὶν ἀπὸ Ἀδάμ ἄχρι τοῦ πέμπτου ἔτους
 Δημητρίου Πτολεμαίου, τὸ δωδέκατον βασιλεύοντος
 Αἰγύπτου, συνάγεσθαι ἔτη ε ρ μ θ'. Ἀφ' οὗ δὲ χρόνον
 ἐξήγαγε Μωϋσῆς τοὺς Ἰουδαίους ἐξ Αἰγύπτου ἐπὶ τὴν
 προειρημένην προθεσίμην συνάγεσθαι ἔτη δισχιλία
 πεντακόσια ὀγδοήκοντα. Ἀπὸ δὲ τοῦ χρόνου τούτου
 ἄχρι τῶν ἐν Ῥώμῃ ὑπᾶτων Γαίου Δομετιανοῦ, Κα-
 σιανοῦ (35) συναθροίζεται ἔτη ἑκατὸν εἰκοσιν. Εὐφο-
 ρος (56) δὲ καὶ ἄλλοι πολλοὶ τῶν ἱστορικῶν, καὶ ἔθνη,
 καὶ γλώσσας πέντε καὶ ἑβδομήκοντα λέγουσιν εἶναι.
 ἑπακούσαντες τῆς φωνῆς Μωϋσεῦς λεγούσης.
 « Ἦσαν (37) δὲ πᾶσαι αἱ φυλαὶ ἐξ Ἰακώβ πέντε καὶ
 ἑβδομήκοντα, αἱ εἰς Αἴγυπτον κατελθοῦσαι. » Φαίνον-
 ται δὲ εἶναι καὶ κατὰ τὸν ἀληθῆ λόγον αἱ γενικαὶ διά-
 λεκτοὶ δύο καὶ ἑβδομήκοντα (58), ὡς αἱ ἡμέτεραι πα-

✕ P. 404 ED. POTTER, 358 ED. PARIS.

(35) *Γαίου Δομετιανοῦ, Κασιανοῦ*. Forte legendum, *Καίσαρος Δομετιανοῦ, καὶ Σαβίνου*, « Casare Domitiano et Sabino; » ii enim primo Domitiani anno erant consules, ut docent fasti. SYLB.

(36) *Εὐφορος*. Scribendum Ἐφορος, ut superius p. 306 edit. Paris. Nec insolitum est ut pro e positum. Unde in numismate Antonini Pii, *Εὐφουσίων* δις νεωκόρων, pro Ἐφεσίων.

(37) *Ἦσαν*. Πᾶσαι φυλαὶ οὐκ Ἰακώβ, αἱ εἰσελθοῦσαι μετὰ Ἰακώβ εἰς Αἴγυπτον, φυλαὶ ἑβδομήκοντα πέντε. Gen. XLVI, 27.

(38) *Δύο καὶ ἑβδομήκοντα*. Antiqui Patres septuaginta, vel septuaginta duas linguas, gentesque, totidem præterea angelos illis præfectos, numerabant. Quem numerum et diversis sanctæ Scripturæ locis colligebant. *Clementinorum* auctor homil. 14, c. 4, cum Clemente nostro a numero filiorum Jacob rationem init: « Ὅστις κατὰ ἀριθμὸν τῶν υἱῶν Ἰσραὴλ, οἱ εἰσῆλθον εἰς Αἴγυπτον, οἱ εἰσιν ἑβδομήκοντα, καὶ πρὸς τὰ ὄρια τῶν ἐθνῶν περιγράψας γλώσσας ἑβδομήκοντα. » Qui juxta numerum filiorum Israel, et ingressi sunt in Ægyptum numero septuaginta, et terminos gentium definiunt septuaginta linguis, » etc.

anni mille ducenti quinquaginta. Ab Isaac autem
 146 usque ad terræ divisionem, anni sexcenti sex-
 decim. Deinde a Judicibus usque ad Samuelem,
 anni quadringenti sexaginta tres, menses septem.
 Et post Judices, anni Regnorum quingenti septua-
 ginta duo, menses sex, dies decem. Post quæ tem-
 pora, Persici regni anni ducenti triginta quinque.
 Deinde Macedonici usque ad mortem Antonii, anni
 trecenti duodecim, dies decem et octo. Post quod
 tempus, regnum Romanorum usque ad mortem
 Commodi, anni ducenti viginti duo. Et rursus a
 captivitate septuagenaria, et populi in patriam ter-
 ram restitutione, ad captivitatem quæ fuit tempore
 Vespasiani, colliguntur anni quadringenti decem.
 Postremo autem a Vespasiano usque ad mortem Com-
 modi inveniuntur anni centum viginti unus, menses
 sex, dies viginti quatuor. Demetrius autem dicit in lib.
De regibus Judææ, tribum Juda, et Benjamin, et
 Levi, non fuisse abductam in captivitatem a Sen-
 nacherib, sed esse ab hac captivitate usque ad ul-
 timam, quam Nabuchodonosor fecit ex Hierosoly-
 mis, annos centum viginti octo, menses sex; ex
 quo autem decem tribus abductæ fuerunt captivæ
 ex Samaria, usque ad Ptolemæum quartum, annos
 quingentos septuaginta tres, novem menses; a
 quo autem ex Hierosolymis ✕ annos trecentos triginta
 octo, menses tres. Philo autem descripsit ipse quo-
 que reges Judæorum aliter quam Demetrius. Præ-
 terea autem Eupolemum quoque in simili opere dicit
 omnes annos ab Adam usque ad quintum annum
 Demetrii Ptolemæi, qui duodecimus in Ægypto
 regnavit, colligi annos quinquies mille centum qua-
 draginta novem; a quo autem tempore Moyses Ju-
 dæos eduxit ex Ægypto usque ad prædictum tem-
 pus, colligi annos bis mille quingentos octoginta.
 Ab hoc autem tempore usque ad consules Romæ
 Caium Domitianum et Casianum, colliguntur anni
 centum viginti. Euphorus autem et alii multi histo-
 rici, et gentes, et linguas dicunt esse septuaginta
 quinque, cum audiissent vocem Moysis dicentis:

Quod quidem inferebant ex Deut. xxxii, 8: « Quando dividebat Altissimus gentes, quando separabat filios Adam: constituit terminos populorum juxta numerum filiorum Israel. Pars autem Domini populus ejus. » Quem locum præ oculis habuit auctor *Recognitionum* sancti Clementis lib. ii, cap. 42, hæc scribens: « Est enim uniuscujusque gentis angelus, cui credita est gentis ipsius dispensatio a Deo. . . Deus enim excelsus, qui solus potestatem omnium tenet, in septuaginta et duas partes divisit totius terræ nationes, ejusque principes angelos statuit; uni vero, qui in archangelis erat maximus, sorte data est dispensatio eorum qui præ cæteris omnibus excelsi Dei cultum atque scientiam receperunt. » Alii eidem numero aptabunt eorum numerum qui turrim Babylonicam exstruxerunt. Epiphanius *Contra hæreses* lib. i, t. i, sect. 6, pag. 6: *Διςσκέδασε γὰρ αὐτῶν τὰς γλώσσας, καὶ ἀπὸ μιᾶς εἰς ἑβδομήκοντα δύο διένειμε, κατὰ τῶν τότε ἀνδρῶν ἀριθμὸν εὐρεθέντα.* « Dispersit Deus ipsorum linguas, et ab una in septuaginta duas divisit, secundum numerum hominum, qui ibi inventus est. » Conf. idem hæres. 39 Sethianorum, Procopius Gazeus in Deut. locum

« Erant autem omnes animæ ex Jacob septuaginta quinque, quæ descenderunt in Ægyptum ». Videntur autem secundum veram rationem, dialecti, ut vocant, genitales esse septuaginta duæ, ut nostræ tradunt Scripturæ. Fiunt autem reliquæ vulgares per communionem duarum, vel trium, vel etiam plurium dialectorum. Est autem dialectus, dictio, quæ loci proprium ostendit characterem; vel dictio, quæ proprium vel communem gentis characterem ostendit. Dicunt autem Græci esse quinque apud se dialectos, Atticam, Ionicam, Doricam, Æolicam, et quintam communem; innumerabiles autem esse voces barbarorum, nec dici dialectos, sed linguas. Plato autem diis quoque quamdam dialectum attribuit, maxime quidem id conjiciens ✕ ex somniis et oraculis; alias autem etiam ex dæmoniis, qui nec sua voce, nec dialecto loquuntur, sed dæmonum, qui ipsos ingrediuntur. Existimat autem rationis quoque expertium esse animantium dialectos, quas exaudiant quæ sunt ejusdem generis. Cum itaque in cœnum ceciderit elephas, et clamaverit, præsens aliquis alius id contemplatus, revertitur paulo post, et secum ducit gregem elephantum, et cum servat, qui ceciderat. Aiunt autem scorpionem quoque in Libya, si non ei succedit, ut hominem feriat, abeuntem reverti cum pluribus, alterum autem ab altero instar catenæ dependentem, ita moliri insidias: non obscuro nutu bestiis utentibus, sed nec figura sibi significantibus, sed propria, ut puto, dialecto. Dicunt autem ✕ P. 405 ED. POTTER, 558-559 ED. PARIS.

jam dictum utramque rationem conjunxit. Alii LXX vel LXXII seniorum numerum respiciunt. Isidorus in *Allegoriis S. Scripturæ*: « Septuaginta (al. 72) viri seniores, super quos cecidit Spiritus Dei, septuaginta (al. 72) nationum linguas in hoc mundo diffusas ostendunt. » Alii huc trahunt septuaginta duas ab Adam ad Christum generationes, Luc. III, 23. Irenæus lib. III, cap. 25: « Propter hoc Lucas genealogiam, quæ est a generatione Domini nostri usque ad Adam, septuaginta duas generationes habere ostendit, finem conjungens initio, et significans quoniam ipse est, qui omnes gentes exinde ab Adam dispersas, et universas linguas, et generationem hominum cum ipso Adam in semetipso recapitulatus est. » Rufinus, *Expositione in Symbolum apostolorum*, refert de 70 seu 72 nationibus, totidemque angelis præfactis, et linguis, veteres Christianos et Judæos consentire. Eundem numerum gentium agnovisse Ægyptios, testis est Horapollon lib. I, c. 14: Οἰκουμένην δὲ γράφοντες, κυνοκέφαλον ζωγραφουσιν, ἐπειδὴ ἑβδομήκοντα δύο χώρας τὰς ἀρχαίας φασὶ τῆς οἰκουμένης εἶναι: « Terrarum orbem delineantes, cynocephalum pingunt, quia septuaginta duas ferunt fuisse jam olim orbis terrarum regiones. »

(39) Τοῖς θεοῖς. Homerus peculiarem dialectum diis tribuit, *Iliad.* A, vers. 405:

Ὅρ Βριάρεων καλέουσι θεοί, ἄνδρες δὲ τε πάντες Διγών'. . .

Quam Briareum vocant dii, homines autem omnes Ægæona. . .

Iliad. B, vers. 813:

Τῆν ἦτοι ἄνδρες Βαττεῖαν κικλήσκουσιν, Ἀδάριται δὲ τε σῆμα πολυκάρβυμοιο Μυρτιῆς.

Α ραδιδοῦσι Γραφαί· αἱ δὲ ἄλλαι αἱ πολλαὶ ἐπὶ κοινοῦνίη διαλέκτων δύο ἢ τριῶν ἢ καὶ πλείονων γίνονται. Διάλεκτος δὲ ἐστὶ λέξις, ἴδιον χαρακτήρα τόπου ἐμφαινουσα· ἢ λέξις ἴδιον, ἢ κοινὸν ἔθνος ἐπιφαινουσα χαρακτήρα. Φασὶ δὲ οἱ Ἕλληνας διαλέκτους εἶναι τὰς παρὰ σφίσι πέντε, Ἀτθίδα, Ἰάδα, Δωρίδα, Αἰολίδα, καὶ πέμπτην τὴν κοινήν· ἀπεριλήπτους δὲ οὖσας τὰς βαρβάρων φωνὰς, μηδὲ διαλέκτους, ἀλλὰ γλώσσας λέγεσθαι. Ὁ Πλάτων δὲ καὶ τοῖς θεοῖς (39) διάλεκτον ἀπονέμει τινὰ, μάλιστα μὲν ἀπὸ τῶν ὄνειράτων τεκμαιρόμενος καὶ τῶν χρησμῶν· ἄλλως δὲ καὶ ἀπὸ τῶν διαιμονίωντων, οἱ τὴν αὐτῶν οὐ φθέγγονται φωνὴν οὐδὲ διάλεκτον, ἀλλὰ τὴν τῶν ὑπεικόντων διαιμόνων. Οἶεται δὲ καὶ ἀλόγων ζῶων διαλέκτους (40) εἶναι, ὧν τὰ ὁμογενῆ ἐπακούειν. Ἐλέφαντος γοῦν ἐμπεσόντος εἰς βέρβηρον καὶ βοφσαντος, παρῶν τις ἄλλος καὶ τὸ συμβῆν θεωρήσας, ὑποσπρέφας μετ' οὐ πολὺ, ἄγει μεθ' ἑαυτοῦ ἀγέλην ἐλεφάντων, καὶ αὐτῆς τὸν ἐμπεπτεωκότα. Φασὶ δὲ καὶ ἐν τῇ Λιθύῃ σκορπίον, ἐὰν μὴ ἐφικνῆται παῖειν τὸν ἄθρονον, ἀπιόντα μετὰ πλείονων ἀναστρέφειν· ἐφαρτώμενον δὲ θάτερον θατέρου ἀλύσεως δίκην, οὕτω δὲ φθάνει ἐπιχειροῦντα τῇ ἐπιβουλῇ· οὐ δῆπου νεύματι ἀφανεῖ τῶν ἀλόγων ζῶων κεχρημένων, οὐδὲ μὴν τῷ σχήματι μηνυόντων σφίσι, ἀλλ' οἶμαι τῇ οἰκείᾳ διαλέκτῳ. Φασὶ δὲ καὶ ἄλλοι τινὲς, ὡς εἰ τις ἰχθύς ἀνασπώμενος, τῆς μηρίνου ἀποβράγειστος ἀποδράσει, οὐκ ἔτ' ἂν ἐν τῷ αὐτῷ τόπῳ τοῦ αὐτοῦ εἶδος ἰχθύος αὐτῆς ἐκείνης εὐρεθῆσεται τῆς ἡμέρας. Αἱ δὲ πρῶται καὶ γενικαὶ διαλέκτοι βάρβαροι μὲν, φύσει (41) α Gen. XLVI, 27.

Quam quidem homines Batiæam vocant, Immortales autem sepulcrum agillimæ Myrinæ.

Dein Iliad. E, vers. 291:

Καλκίδα κικλήσκουσιν θεοί, ἄνδρες δὲ Κύμινδι.

Chalcidem nominant dii, homines autem Cymindin.

Et Iliad. Y, vers. 74:

Ὅρ Ξάνθου καλέουσι θεοί, ἄνδρες δὲ Σκαμάρδρου.

Quem Xanthum vocant dii, homines autem Scamardrum.

Vetus scholiastes ad *Iliad.* A versum jam dictum hæc adnotavit: Τῶν δὲ διωνύμων τῷ μὲν πρότερον ὄνομα Ὀμηρος εἰς θεοὺς ἀναφέρει, τὸ δὲ δεύτερον εἰς ἀνθρώπους.

(40) Ἀλόγων ζῶων διαλέκτους. Celsus apud Origenem lib. IV, pag. 222: Φασὶ δὲ τῶν ἀνθρώπων οἱ συντοὶ καὶ ὁμιλίας ἐκείνοις εἶναι, δηλονότι τῶν ἡμετέρων ἱερωτέρας, καὶ αὐτοὶ που γνωρίζειν τὰ γινόμενα, καὶ ἔργῳ δεικνύειν ὅτι γνωρίζουσιν, ὅταν προειπόντες, ὅ τι ἔφασαν οἱ Ἕρμιθες ὡς ἀπίσται ποι, καὶ ποιήσωσι τότε ἢ τότε, δεικνύουσιν ἀπελθόντας ἐκεῖ, καὶ ποιοῦντας ἃ δὴ προείπον. Ἐλεφάντων δὲ οὐδὲν εὐορκώτους, οὐδὲ πρὸς τὰ θεῖα πιστότερον εἶναι δοκεῖ. « Aiunt præterea viri prudentes etiam colloquia inter aves fieri, dubio procul sacratiora nostris; eaque se intelligere, et quod intelligant declarare, cum prædictis iis, quæ aves dixerant, se abire aliquo, et hoc vel illud facturæ, ostendunt illuc abiisse et fecisse quæ prædixerant; elephantibus autem nihil circa jusjurandum religiosius, nihil adversum deum fidelius esse videtur. »

(41) Φύσει. Putabant olim nonnulli, certa nomina rebus natura convenire; ea vero inter barbaros præcipue quærenda esse, quod illi Græcis an-

δὲ τὰ ὀνόματα ἔχουσιν· ἐπεὶ καὶ τὰς εὐχὰς ὁμολο-
γοῦσιν οἱ ἄνθρωποι δυνάτωτέρας εἶναι τὰς βαρβάρων
φωνῆ λεγομένας. Καὶ Πλάτων (42) δὲ ἐν *Κρατύλῳ*
τὸ πῦρ ἐρμηνεύσαι βουλόμενος, βαρβαρικὸν φησὶν
εἶναι τὸ ὄνομα. Μαρτυρεῖ γοῦν τοὺς Φρύγας οὕτω κα-
λοῦντας, μικρόν τι παρακλίνοντας. Οὐδὲν δὲ, οἶμαι,
ἐπὶ τούτοις χεῖρον, καὶ τοὺς χρόνους τῶν Ῥωμαϊκῶν
βασιλέων παραθέσθαι, εἰς ἐπίδειξιν τῆς τοῦ Σωτῆρος
γενέσεως. Αὐγουστος (43) ἔτη τεσσαρακονατρία· Τιβέ-
ριος ἔτη κβ'· Γάιος ἔτη δ'. Κλαύδιος ἔτη ιδ'· Νέρων ἔτη
ιδ'· Γάλλος ἔτος ἐν· Οὐεσπασιανὸς ἔτη ι'· Τίτος ἔτη γ'·
Δομιτιανὸς ἔτη ιε'· Νέρβας ἔτος α'· Τραϊανὸς ἔτη ιθ'·
Ἀδριανὸς ἔτη κα'. Ἀντωνίνος ἔτη κα'· ὁμοίως πάλιν
Ἀντωνίνος καὶ Κόμοδος ἔτη λβ'. Γίνεται τὰ πάντα
ἀπὸ Αὐγούστου ἕως Κομόδου ἔτη σκβ'· καὶ τὰ ἀπὸ
Ἀδάμ ἕως Κομόδου τελευτῆς ἔτη εψ π δ', μῆνες δύο,
ἡμέραι δώδεκα. Τινὲς μέντοι τοὺς χρόνους τῶν Ῥω-
μαϊκῶν βασιλέων οὕτως ἀναγράφουσι· Γάιος Ἰούλιος
Καῖσαρ ἔτη γ', μῆνας δ', ἡμέρας ε'· μεθ' ὃν Αὐγου-
στος ἐβασίλευσεν ἔτη μς', μῆνας δ', ἡμέραν μίαν.
Ἐπειτα Τιβέριος ἔτη κς', μῆνας ς', ἡμέρας ιθ'· ὃν
διαδέχεται Γάιος Καῖσαρ ἔτη τρία, μῆνας ι', ἡμέρας
ὀκτώ· τοῦτον Κλαύδιος ἔτη ιγ', μῆνας η', ἡμέρας κη'·

✕ P. 406 ED. POTTER.

liquiores essent. Plato in *Cratylō*, pag. 292, disse-
rens περὶ ἀληθείας τῶν πρώτων ὀνομάτων, seu quod
« prima » nomina « verissima » sint, et rerum na-
turis maxime consona, hanc ejus rei rationem af-
fert : Ὅτι παρὰ βαρβάρων τινῶν αὐτὰ παρελήφα-
μεν· εἰσὶ δὲ ἡμῶν ἀρχαιότεροι βάρβαροι. « Quod illa
a quibusdam barbaris accepimus : nobis quippe »
Græcis « antiquiores sunt barbari. » Hinc Psamme-
tichi, Ægyptiorum regis, commentum, quod re-
fert Tertullianus lib. 1 *Ad nationes*, cap. 8 : « Psam-
metichus quidem putavit tibi se ingenio exploratus
si de prima generis : dicitur enim infantes recenti-
e partu seorsum a commercio hominum alendus
tradidisse nutrici, quam et ipsam propterea elin-
guaverat, ut in totum exsules vocis humanæ, non
auditu formarent loquelam, sed suo promentes,
eam primam nationem designarent, cujus sonum
natura dictasset. Prima vox Βέκκος renuntiata est :
interpretatio ejus « panis » apud Phrygas nomen est :
Phryges primi genus exinde habentur. » Quam hi-
storiam latius exposuit Herodotus in principio lib.
11. Origenes *Adv. Celsum* lib. 1, p. 18, 19 : Λεγτέον
δὲ καὶ πρὸς τοῦτο, etc. « Respondendum et ad hoc,
præsentem disputationem de natura nominum al-
tiorum esse et reconditiorem : utrum, sicut placet
Aristoteli, ex instituto imposita sint rebus voca-
bula, an, ut Stoici malunt, natura, primis vocibus
res ipsas, quibus sunt nomina, imitantibus, quam
ob causam etiam elementa quædam etymologicæ et
notationis nominum inducunt? an, sicut Epicurus
aliter docet quam putent Stoici, natura quidem
sunt nomina, sed quatenus primi homines quasdam
voces de rebus ipsis temere eiectiones? Si igitur
potuerimus in hac dissertatione proferre naturam
nominum efficaciam, quorum aliquot utuntur Ægy-
ptiorum sapientes, aut Persarum magi doctiores,
aut Indicorum philosophorum vel Brachmanes, vel
Samanæi, atque ita singularum gentium; valerimus
quæ declarare, quod etiam magia quæ vocatur,
non ut Epicurus et Aristoteles existimant, res incon-
grua sit; sed sicut ejus periti demonstrant, con-
stans quidem, sed habens rationes paucis cognita-
tum demum dicemus, nomen illud « Sabaoth et Ado-
nai, » aliaque apud Hebræos cum magna veneratione
tradita, non super vulgaribus istis et creatis rebus

A aliqui quoque alii, quod si quis piscis, qui evelli-
tur, rupto laqueo evaserit, non amplius invenietur
eo die piscis ejus generis. Primæ autem et geniales
dialecti barbaræ quidem sunt, nomina autem ha-
bent natura. Nam et homines fatentur preces esse
potentiores, quæ dicuntur voce barbara. Porro au-
tem Plato in *Cratylō*, cum πῦρ, quod « ignis »
significat, vellet interpretari, dicit esse nomen bar-
baricum. Testatur itaque, Phrygas sic vocantes,
paululum quid ab eo declinare. Nihil autem, ut
existimo, post hæc offecerit Romanorum quoque
imperatorum tempora adducere, ad ortum Serva-
toris ostendendum. Augustus annis quadraginta
tribus, ✕ Tiberius annis xxii, Caius annis iv, Clau-
dius annis xiv, Nero annis xiv, Galba anno uno,
B Vespasianus annis x, Titus annis iii, Domitianus
annis xv, Nerva anno uno, Trajanus annis xix,
Adrianus annis xxi, Antoninus annis xxi, similiter
rursus Antoninus et Commodus annis xxi. Fiunt
ergo ab Augusto usque ad Commodum anni omnes
ccxxii, et anni ab Adam usque ad mortem Commodi
mmmm.dccclxxxiv, duo menses, duodecim dies. Qui-
dam Romanorum Imperatorum tempora sic descri-

esse imposita, sed occultam quamdam continere
theologiam, quæ universitatis opifici congruat :
quapropter nomina hæc efficacia sunt, si pronun-
tiantur quodam ipsis congruenti modo et ordine.
Alia quoque Ægyptiaca lingua prolata dæmonum
nomina suam quamdam vim habent, rursusque
alia alia linguæ Persicæ : et sic apud singulas
gentes alias ad quosdam assumuntur usus. » Idem
lib. v, pag. 261 : Ἄλλ' ἐπεὶ Κέλσος, etc. « Et quia
C Celsus putat nil referre, Jupiter dicas an Diespiter,
an Adonæus vel Sabaoth, an Ammus ut Ægyptii, an
ut Scythæ Pappæus, disseramus de his paulisper:
modo meminerit lector quid superius circa eandem
quæstionem diximus, per occasionem a Celso no-
bis oblatam : et nunc idem repetimus, nominum na-
turam non esse ad hominum placitum, ut visum est
Aristoteli : nec enim ab hominibus initium sumpserunt
linguæ hominum, ut liquet animadvertentibus
proprietas incantationum in linguis variis, et va-
rios accentus nominum pro diversis regionibus. De
quo supra paucis tractavimus, dicendo quod voces
genuinam vim habentes in lingua quapiam, si trans-
feruntur in aliam, non eandem vim obtinent. Idem
reperitur in hominibus : hominem enim a nativi-
tate Græco nomine hoc vel illo vocatum, si mutato
nomine in Romanum, aut Ægyptium, aut cujusvis
gentis incantaveris, non erit efficax incantatio, alio-
qui futura, si vocetur nomine illi dudum imposito.
Idem accedet in Romano nomine, si in Græcum mu-
tato incantationem tentes : non valebit, quæ vali-
tata erat non mutato hominis nomine pristino. »
Ubi conf. quæ ad hæc loca adnotavit Guil. Spen-
cerus.

(42) Πλάτων. In *Cratylō* Platonis, p. 281, hæc dicit
Socrates : Ὅρα τοίνυν καὶ τοῦτο τὸ ὄνομα τὸ πῦρ
μήτι βαρβαρικὸν ἢ τοῦτο γὰρ οὕτε βράδιον προσάψαι
ἔστιν Ἑλληνικῆ φωνῆ, φανερόν τ' εἰσὶ οὕτως αὐτὸ
καλοῦντες Φρύγες, μικρόν τι παρακλίνοντες· καὶ τὸ
γὰρ ὕδωρ, καὶ τοὺς κύνες, καὶ ἄλλα πολλά. « Vide
itaque, ne nomen hoc πῦρ (ignis) barbaricum sit;
neque enim facile est istud Græcæ linguæ accu-
modare; constatque ita hoc Phryges nominare, pa-
rum quid declinantes : ut et ὕδωρ (aquam) et κύνες
(canes) aliaque permulta. »

(43) Αὐγουστος. Theophilus *Ad Autolyt.* lib. vii, p.

hant: C. Julius Cæsar annis tribus, quatuor mensibus, quinque diebus. Post quem regnavit Augustus annis quadraginta sex, mensibus quatuor, die uno. Deinde 147 Tiberius annis viginti sex, mensibus vi, diebus xix. Cui succedit C. Cæsar annis tribus, decem mensibus, diebus viii. Ei Claudius xiiii annis, viii mensibus, xxviii diebus; Nero annis xiiii, viii mensibus, xxviii diebus; Galba mensibus septem, vi diebus; Otho v mensibus, die uno; Vitellius vii mensibus, die uno. Vespasianus annis xi, mensibus xi, diebus xxii; Titus ii annis, mensibus duobus; Domitianus annis xv, mensibus viii, diebus quinque; Nerva anno uno, mensibus quatuor, diebus x; Trajanus xix annis, vii mensibus, xv diebus; Adrianus annis xx, mensibus decem, diebus xxviii; Antoninus annis xxii, mensibus iii, diebus vii; Marcus Aurelius Antoninus annis xix, diebus undecim; Commodus annis xii, mensibus novem, diebus xiv. A Julio ergo Cæsare usque ad mortem Commodi, sunt anni ccxxxvi, menses sex. Colliguntur autem omnes anni a Romulo,

437, ex Cratore, M. Aurelii Veri liberto, et Tertullianus *Adv. Judæos* c. 8, Romanorum imperatorum seriem chronologicam exhibent, sed in numeris annorum recensendis a Clemente non parum dissentiunt.

(44) *Ἐπτά*. Oxon. emendat Casaubonus ex Eutropio, ad Suetonii Vitellium, cap. ult. Lowth.

(45) *Ἐτη ἰδ'*. Legendum videtur ἔτη θ'. Imperavit siquidem decem annis, demptis diebus sex, teste Xiphilino. Vide notata paulo post. Ib.

(46) *Ἐνν'*. Florent. ed. λ ν γ perperam decadis nota pro hecatontade posita. Nostræ scripturæ *Ἐνν'*, id est 953, patrociniatur *Chronicon* Eusebii, aliquot tamen annis variantibus. Puto autem illam nongenarii notam ex octingenarii nota deflexam esse, nempe ω in inverso, et deorsum cum cauda quadam devexo; eo prope modo, quo Indicarum sive Arabicarum zifrarum V septem, A octo significat. Necessitas vero eum characterem excogitavit: quia post ω non superaret alius ex alphabeto, quo nona centuria designaretur. SYLBURG.

(47) *Ἐγεννήθη δὲ ὁ Κ.* Edidimus hunc locum e Græco Florent. edit. nihil morati correctionem interpretis, qui et ita priori editione converterat. Neque enim hic valet illud Sophocleum, *Δεύτεραι φροντίδες*. Illexit in errorem virum doctum diversa ratio numerandi annos Augusti. Alii enim annos ejus imperii putant a primo consulatu ipsius, atque ita 46 reperiunt. Natus enim est Augustus Cicerone et Antonio cons. U. C. 691. Consulatum gessit 711, annum agens 20, ut Suetonius et Dio tradunt, vel ut ipse ait in indice suo ab A. Schotto vulgato 19, mortuus est xiv Kalend., Septemb. 5, c. 767, ætatis suæ 75, m. 10, d. 26. Natus est Christus ætatis ejus 62, Urbis 752, ab ejus consulatu 42 inchoato, ut scribit Eusebius lib. 1, cap. v, *Hist.*, Epiphanius hæres. 51, et in *Anchor*. Orosius lib. vii, cap. 2. At Tertullianus *Adversus Judæos* et Irenæus lib. iii, cap. 25, ann. 41 absolutio scilicet. Alii vero annos Augusti numerant ab Actiaca victoria, quo tempore solus imperavit ann. 43, atque ita præcedenti pag. Clemens 45 annos Augusto tribuit, et nunc anno ejus 28 natum Christum ait, ut Eusebius lib. 1, cap. 5, *Hist.*, octavo et vicesimo ab Ægypto occupata. Beda lib. *De sex ætatibus mundi* natum eum vult anno 27 Actiaca victoriæ, quod probat Jos. Scaliger vi *De emendat. tempor.*, p. 256. On. Panvinus in *Chronico eccles. ann.* 29, in *Commentar. in fastos* 50. Victoria illa notatur a Dione

Nέρων ἔτη ιγ', μῆνας ὀκτώ, ἡμέρας κη'. Γάλβας μῆνας ἑπτὰ, ἡμέρας 5'. Ὄθων μῆνας ε', ἡμέραν α'. Οὐτέλλιος μῆνας ἑπτὰ (44), ἡμέραν α'. Οὐεσπεσιανὸς ἔτη ια' (45), μῆνας ια', ἡμέρας κθ'. Τίτος ἔτη β', μῆνας β'. Δομιτιανὸς ἔτη ιε', μῆνας γ', ἡμέρας ε'. Νέρβας ἔτος α', μῆνας δ', ἡμέρας ι'. Τραϊανὸς ἔτη ιθ', μῆνας 5', ἡμέρας ισ'. Ἀδριανὸς ἔτη κ', μῆνας ι', ἡμέρας κη'. Ἀντωνίνος ἔτη κθ', μῆνας κβ', ἡμέρας 5'. Μάρκος Αὐρήλιος Ἀντωνίνος ἔτη ιθ', ἡμέρας ια'. Κόμοδος ἔτη ιθ', μῆνας θ', ἡμέρας ιθ'. Ἀπὸ Ἰουλίου τοῖνον Καίσαρος ἕως Κομόδου τελευτῆς γίνονται ἔτη σς', μῆνες 5'. Συνάγεται δὲ πάντα τὰ ἀπὸ Ῥωμύλου τοῦ κτίσαντος Ῥώμην ἕως Κομόδου τελευτῆς ἔτη θνγ' (46), μῆνες 5'. Ἐγεννήθη δὲ ὁ Κύριος (47) ἡμῶν τῷ ὀγδόῳ καὶ εικοστῷ ἔτει, ὅτε πρῶτον ἐκλείψαν ἡ ἀπογραφὰς γενέσθαι, ἐπὶ Αὐγούστου. Ὅτι δὲ τοῦτ' ἀληθές ἐστιν, ἐν τῷ Εὐαγγελίῳ τῷ κατὰ Λουκᾶν γέγραπται οὕτως: «Ἐτεὶ δὲ πεντεκαίδεκάτῳ ἐπὶ Τιβερίου (48) Καίσαρος, ἐγένετο βῆμα Κυρίου ἐπὶ Ἰωάννην, τὸν Ζαχαρίου υἱόν. » Καὶ πάλιν ἐν τῷ αὐτῷ: «Ἦν δὲ Ἰησοῦς (49) ἐρχόμενος

iv Non. Septemb., an. U. C. 723. Panvinus ortum Christi an. U. C. 725. Maneat ergo an. 28 Augusti et hoc in loco Clementis, et aliiis chronologis relinquitur quadragesimus secundus, vel restituatur p. lius Hesychio apud Anastasium in *Questionibus in Scripturam*, quæst. 52, quod fragmentum quonian et Clementis nostri meminij, adjiciam ex manuscriptorio Reg. M.: «Ἐν γὰρ τῷ μβ' ἔτει τῆς βασιλείας Αὐγούστου, μηνὶ δεκεμβρίῳ κε', ἡμέρᾳ ἕκτῃ, ὥρα 5' τῆς ἡμέρας ἐγεννήθη ὁ Κύριος ἡμῶν Ἰησοῦς Χριστὸς κατὰ σάρκα ἐκ τῆς ἁγίας Παρθένου Μαρίας ἔτους κατὰ Ἀντιοχείας ἀπὸ κτίσεως κόσμου ἕως τῆς Χριστοῦ γεννήσεως καὶ σταυρώσεως ἑξακισχιλίου συνάγεται γὰρ ἀπὸ Ἀδάμ ἕως Φαλὲκ, υἱοῦ Ἑβερ, ἔτη τρισχίλια, καὶ ἀπὸ Φαλὲκ ἕως μβ', τῆς βασιλείας Αὐγούστου ἔτη αἰξ', καὶ λοιπὸν συναναστρέφῃ ὁ Σωτὴρ τοῖς ἀνθρώποις ἔτη λγ' ὡς γίνεσθαι ἀπὸ Ἀδάμ ἕως τῆς Χριστοῦ γεννήσεως καὶ σταυρώσεως ἔτη 5', πλήρη ὁ γὰρ Φαλὲκ κατὰ τὴν προφητείαν Μωυσέως τὸ ἡμῖσι λέγεται τοῦ χρόνου τῆς Χριστοῦ ἐπιφανείας. Ὡσπερ γὰρ τὸν ἀνθρώπον τῆ 5' ἡμέρᾳ πλάσας ὁ Θεὸς, καὶ ἐξῆς ὑπέπεσε τῇ ἁμαρτίᾳ, οὕτω καὶ τῆ 5' ἡμέρᾳ τῆς χιλιᾶδος ἐπὶ τῆς γῆς ἦλθε καὶ ἔσωσεν αὐτόν· τοῦτο γὰρ δηλοῖ καὶ ἡ θεία Γραφή λέγουσα, Ἡμέρα Κυρίῳ ὡς χίλια ἔτη ἄντα καὶ κλήμης καὶ Θεοφίλος καὶ Τιμόθεος, οἱ Θεοφιλέστατοι χρονογράφοι, ἐξέθεντο. Hæc a G. Herveto Latina facta reperies in *Bibliotheca sanctor. Patrum*, in quibus hæc mutanda sunt: « Nam in 42 anno imperii Augusti, mense Decembri 25, die sexto, hora 7 die natus est. » Item: « Usque ad natalem et crucifixionem 6,000. Nam ab Adam usque ad Phalec, filium Heber, anni 3,000, et a Phalec usque ad 42 annum. » Postremo: « Ita etiam sexto die millenarii venit in terram, et servavit eum. » Sic enim corrigendum esse constat e Græco et rationibus ipsis annorum: quia ne illud quidem vacare miendo videtur in Græco, dum ait ad annum Augusti esse tantum 1067. Nam si additis 33 sunt sex annorum millia plena, 2967 fuerint oportet. Quanquam rara est et paucorum chronologia sexto millenario natum Christum: Ecclesia quidem Græca circa annum mundi 5500 ortum Christi notat cum Eusebio in fragmentis *Chronicorum* a Curterio editis, at Romana 5499. COLLECT.

(48) *Πεντεκαίδεκάτῳ ἐπὶ Τιβ.* Πεντεκαίδεκάτῳ τῆς ἡγεμονίας Τιβ. Luc. Dein, ἐγένετο βῆμα Θεοῦ. Μοχ, τοῦ Ζαχαρίου. Ibid.

(49) *Ἦν δὲ Ἰησοῦς.* Καὶ αὐτὸς ἦν ὁ Ἰησοῦς

ἐπὶ τὸ βάπτισμα, ὡς ἐπὶ τῶν λ'. » Καὶ ὅτι ἐνιαυτὸν ἄνθρωπος μόνον (50) ἔδει αὐτὸν κηρῶσαι, καὶ τοῦτο γέγραπται οὕτως· « Ἐνιαυτὸν δεκτὸν Κυρίου κηρῶσαι ἀπέστειλέν με. » Τοῦτο καὶ ὁ προφήτης εἶπε, καὶ τὸ Εὐαγγέλιον. Πεντεκαίδεκάτῳ οὖν ἔτει Τιβερίου, καὶ πεντεκαίδεκάτῳ Αὐγούστου (51) οὕτω πληροῦνται τὰ τριάκοντα ἔτη, ἕως οὗ ἔπαθεν. Ἄφ' οὗ δὲ ἔπαθεν, ἕως τῆς καταστροφῆς Ἱερουσαλήμ, γίνονται ἔτη μδ' (52), μῆνες γ'· καὶ ἀπὸ τῆς καταστροφῆς Ἱερουσαλήμ, ἕως Κομόδου τελευτῆς ἔτη ρκη', μῆνες ι', ἡμέραι γ'. Γίνονται οὖν ἀφ' οὗ ὁ Κύριος ἐγεννήθη, ἕως Κομόδου τελευτῆς, τὰ πάντα ἔτη ἑκατὸν ἑνενήκοντα ἑξήκοντα, μὴν εἰς, ἡμέραι ιγ'. Εἰσὶ δὲ (53) οἱ περιεργότερον τῆ γενέσεως τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν οὐ μόνον τὸ ἔτος, ἀλλὰ καὶ τὴν ἡμέραν προστιθέντες, ἦν φασιν ἔτους κη' Αὐγούστου, ἐν πέμπτῃ Πάχων (54) καὶ εἰ-

A qui Romam condidit, usque ad mortem Commodi, anni dccccliii, menses sex. Natus est autem Dominus ✠ noster xxviii anno, cum « primum » jussurunt « censum » a descriptionemve fieri, tempore Augusti. Quod autem hoc verum sit, sic scriptum est in Evangelio secundam Lucam : « Anno autem quintodecimo Tiberii Caesaris, factum est verbum Domini super Joannem, Zachariae filium. » Et rursus in eodem : « Erat Jesus veniens ad baptismum, quasi triginta annorum b. » Et quod anno solo oporteret eum praedicare, hoc quoque sic scriptum est : « Annum acceptabilem Domini praedicatum misit me c. » Hoc et propheta dixit, et Evangelium. Quintodecimo ergo anno Tiberii, et quintodecimo Augusti, sic implentur triginta anni usque ad tempus B quo passus est. Ex quo autem passus est, usque ad

✠ P. 407 ED. POTTER, 540 ED. PARIS. a Luc. ii, 1. b Luc. iii, 1, 2, 23. c Isa. lxi, 1, 2; Luc. iv, 19.

ὡσαύτῳ ἑτῶν τριάκοντα ἀρχόμενος. Luc. iii, 23.

(50) Ἐνιαυτὸν μένον. Clemens ab Ignatio hic dissentit. Is enim, epistola 2, scribit Christum τρεῖς ἑνιαυτοὺς τὸ Εὐαγγέλιον κηρῶσαντα κηρῶσαι. Vise et Epiphanium. H. SYLBURG. — Locus est Isaiaē lxi, 2 : « Ut praedicarem annum placabilem Domino. » LXX : Καὶ καλέσαι ἐνιαυτὸν Κυρίου δεκτὸν « Et vocare annum acceptabilem Domini. » Clemens κηρῶσαι legit. Hilarius in Psalm. lxi : « Praedicare annum Domini acceptum. » Hieronymus : « Et annuntiarem annum placabilem Domino. » Procopius in Isaiaem : Δεκτὸς ἦ κατὰ τοὺς ἄλλους εὐδοκίας, τὸν τῆς ἐνανθρωπήσεως καιρὸν οὕτως εἰπόν, ἐν ᾧ διαγῶν ἐπὶ γῆς ὡς ἡμέρας τοῖς προσιοῦσι παρείχετο. At hanc Clementis de anno uno praedicationis Christi constat etiam fuisse Tertulliani in *Judaeos* sententiam, J. Africani v *Annal.*, et Lactantii lib. iv, cap. 10, quin et S. Augustini xviii *Civit.*, c. 54, nisi forte in nomine consulum deceptus est. Communis chronologorum sententia est, Christum mortuum esse non eo ipso anno, quo baptizatus est, hoc est 30, sed quarto mense anni sui 53. COLLECT. — Clemens infra, *Strom.* v, pag. 564 : Οἱ τε τριάκοντα ἐξήκοντα κώδωνες οἱ ἀπρητημένοι τοῦ πόδηρου, χρόνος ἐστὶν ἐνιαύσιος, ἐνιαυτὸς Κυρίου δεκτὸς, κηρῶσαν καὶ κατηγῶν τὴν μεγίστην τοῦ Σωτῆρος ἐπιφάνειαν. « Trecenta autem sexaginta tintinnabula, quae pendent a talari (pontificis) veste, est temporum annuum, (annus,) inquam, « Domini acceptabilis, » et resonans maximum Servatoris adventum. » Eandem sententiam, licet minus veram, multi ex antiquis, haeretici pariter ac Catholici, secuti sunt. Origenes, Clementis nostri discipulus, *Philocaliae* cap. 1 : Τεκμήριον γὰρ τῆς ἐγγυθείσης χάριτος ἐν χελεύσει αὐτοῦ τὸ, ὀλίγου διαγεγενημένου χρόνου τῆς διδασκαλίας αὐτοῦ (ἐνιαυτὸν γὰρ που καὶ μῆνας ὀλίγους ἐδίδαξε), πεπληρωθῆαι τὴν οἰκουμένην τῆς διδασκαλίας αὐτοῦ. « Certissimum argumentum diffusae gratiae in labiis ipsius hoc est, quod cum pauco tempore docuisset (annum enim et menses aliquot docuit), universus orbis doctrina ejus impletus est. » Idem in Luc. iv : « Juxta simplicem intelligentiam, in Judaea uno anno praedicasse Evangelium aiunt. Et hoc esse, quod dicitur, annum acceptabilem praedicare. » Auctor *Clementinorum*, sub finem homil. 17 : Ὁκτὼ ἐνιαυτῶ ἐρηγοροῦσι παραμύμων ὠμίλησεν ὁ Διδάσκαλος. « Per annum integrum cum vigilantibus permanens collocutus est Magister. » Valentiniani ἐνιαυτὸν ἐνὶ βούλονται αὐτὸν μετὰ τὸ βάπτισμα κηρῶσαντα. « Uno anno volebant Christum post baptismum praedicasse : » teste Irenaeo lib. i, cap. 1, lib. ii, cap. 36, 38, 39, ubi hunc errorem copiose refellit. Conf. Tertullianus *Adv. Judaeos* cap. 8, *Adv. Marcionem* lib. i, cap. 15; Lactantius lib. iv, c. 10, Julius Africanus apud

Hieronymum in Daniele, Paulus Orosius lib. vii, cap. 10, etc., qui Clementis errorem tuerent. Conf. etiam Montacutus *Originum eccles.* tom. I, pag. 331, et seq.; Natalis Alexander *Historiae eccles.* tom. I, disput. 2.

(51) Πεντεκαίδεκάτῳ Αὐγούστου. Πεντεκαίδεκάτῳ ἔτος non ita accipiendum est, ac si Christus incidit in Augusti annum 15, sed simpliciter pro spatio 15 annorum, quos Christus, Augusto regnante, implevit : proinde hoc spatio totidem annis, quibus Christus sub Tiberio vixit, addito, πληροῦνται τριάκοντα ἔτη, « complentur triginta anni, » ut ait auctor. Alioqui si Christus natus fuisset Augusti anno 15, et alios 15 annos sub Tiberio impleisset, necesse est ut annos 43 attigisse dicatur, siquidem Augustus annos 45 regnavit, ut paulo superius retulit Clemens. Tertullianus *Adv. Judaeos* cap. 8 : « Post enim Augustum, qui supervixit post natiuitatem Christi, anni 15 efficiuntur : cui successit Tiberius Caesar, et imperium habuit annis 22, mensibus septem, diebus viginti. Hujus quintodecimo anno imperii passus est Christus, annos habens quasi 30, cum pateretur. » Idem paulo ante : « Supervixit idem Augustus, ex quo nascitur Christus, annis 15. » Conf. Clemens infra, *Strom.* vii, p. 764.

(52) Ἐτη μδ'. Origenes *Contra Celsum* lib. iv, p. 174 : Τεσσαράκοντα γὰρ ἔτη καὶ δύο, οἶμαι, ἀφ' οὗ ἐσταύρωσαν τὸν Ἰησοῦν γεγονέναι ἐπὶ τὴν Ἱεροσολύμων καθαίρεισιν. « Nam quadraginta duo anni, non simpliciter, opinor, intercesserunt inter Jesu crucem et deleta Hierosolyma. » Idem tradit Eusebius in *Chronico* : Συνάγονται ὁ πᾶς χρόνος ἐπὶ τὸ δεύτερον ἔτος Οὐεσπεσιανοῦ, καὶ τὴν ὑστάτην ἄλωσιν Ἱεροσολύμων, ἀπὸ μὲν πεντεκαίδεκάτου ἔτους Τιβερίου, καὶ τοῦ σωτηρίου κηρύγματος, ἔτη τεσσαράκοντα δύο. Ubi Scaliger adnotat : « Clemens non uni Eusebio, sed et Origeni imposuit. — Certe a 15 anno Tiberii ad excidium templi, sunt anni solidi 41, cum aliquot diebus, non 40, ut Phlegon apud Origenem tract. 22 in Mathæum; neque 42, ut Clemens. »

(53) Εἰσὶ δὲ. J. Pamelius in librum Tertulliani *Adversus Judaeos* cap. 8, Clementem ait hoc loco afferre opinionem cum eorum qui 41, tum eorum qui 42 Augusti anno Christum voluit natum, quod antea ortum ejus retulerat in annum 28, post devictam Cleopatram, et nunc addat aliorum sententiam, qui « subtilius natali Domini non solum annum, sed et diem addunt, quem dicunt 29 anno Augusti » (sic enim legendum est, pro eo quod mendose iterum est 28), « in 25 mensis Pachon, » quem nos Decembrem dicimus, « natum. » Vide etiam G. Mercatoris *Chronolog.* COLLECT.

(54) Ἐν πέμπτῃ Πάχων. Pachonis 25. Calendarium vetus manuscriptum, ut et Christumani Kalen-

eversionem Jerusalem, fiunt anni XLII, menses tres. Et ab eversione Jerusalem, usque ad mortem Commodi, anni CXXVIII, menses decem, dies tres. Fiunt autem ex quo natus est Dominus usque ad mortem Commodi, anni omnes CXCIV, mensis unus, dies tredecim. Sunt autem qui curiosius natali Domini non solum annum, sed etiam diem addunt, quem dicunt XXVIII anni Augusti, in XXV Pachon. Basilidis autem sectatores, ✕ ejus quoque baptismi diem celebrant, totam præcedentem noctem in lectionibus transigentes. Dicunt autem eum esse quintumdecimum annum Tiberii, quintumdecimum mensis Tubi; aliqui autem eum esse undecimum ejusdem mensis. Et de ejus passione subtilius disserentes, aliqui quidem sextodecimo anno Tiberii Cæsaris, XXV Phamenoth, alii vero XXV Pharmuthi, alii autem Pharmuthi XIX, dicunt passum esse Dominum. Quinetiam dicunt ex iis aliqui, eum natum esse XXIV vel XXV Pharmuthi. Præterea autem illa quoque sunt referenda ad chronographiam, dies inquam, quos significat Daniel a desolatione Jerusalem: Vespasiani anni VII, menses VII. Duo enim anni

✕ P. 408 ED. POTTER.

darium, facit Maji 20. SYLBURG. — Conf. quæ adnotavit Cotelerius ad *Constitutionum apostolicarum* lib. V, principio cap. 13.

(55) *Βασιλείδου*. Seu potius Βασιλείδους, ut infra pag. 350, 363, 371, 409, 426.

(56) *Τοῦ Τυβὶ μηνός*. Beda lib. *De temporum ratione* c. XI: « Ægyptii, qui primi ad solis cursum, ejus motus tardior facilius poterat comprehendendi, menses computare cœperunt, sumpto ab autumnii tempore primordio, tricenis hos produntur includere diebus, quorum primus mensis Thoth IV Kal. Septembr., II Paophi IV Kal. Octob., III Athyr V Kal. Novemb., IV Chœac. V Kal. Decemb., V Tybi VI Kal. Januar., VI Mœchir VII Kal. Februar., VII Phamenoth V Kal. Martiar., VIII Pharmuthi VI Kal. April., IX Pachon VI Kal. Maiar., X Payni VII Kal. Juniar., XI Epiphi VII Kal. Jul., XII Mesori VIII Kal. Aug. sumit exordium: quem X Kal. Septemb. die terminantes, residuos 5 dies ἐπαγομένης, vel intercalares, sive additos, vocant, quibus etiam quarto anno diem sextum, qui ex quadrantibus confici solet, adnectunt. » Hæc Bedæ enumeratio pertinet ad annos Ægyptiorum Actiacos: nam veterum Ægyptiorum ante victoriam Actiacam anni, cum bissextum omitterent ob quadrantem sex horarum addendum, anticipabant uno die quarto quoque anno, et, ut ait Jos. Scaliger *De emendat. temp.*, p. 153, eorum Thoth laxis habentibus in anterfora fugiebat, eoque fiebat, ut cum Romanis mensibus non possent comparari. Verum anno Juliano recepto et Thoth fixo, diem sextum addiderunt, ut scribit Eusebius in *Chronicis* a J. Curterio editis, sic n. manuscript.: Συμπληρουνται δὲ τῆς κγ' τοῦ αὐτοῦ κατ' ἔτος, καὶ ποιουσιν ἄλλον μῆνα πενθήμερον ἀπὸ τῶν λοιπῶν πέντε ἡμερῶν. Ἐάν δὲ καταντήσῃ τετραετηρικὸς, τοῦτ' ἔστι βίσεκτος; ἐξ γίνεται τοιαῦται ἐπαχταί. Hæc ideo addidi, quod et graves auctores Ægyptiorum veterum menses vagos a recentioribus fixis non distinguentes erant, quod in Plutarcho notat Scaliger, p. 163, et quidam alios immerito reprehendant Ægyptios menses cum Latinis comparantes, ut J. Lalamanus Lactantium Firmianum quod lib. I, c. 6, *De falsa religione*, Thoth Septembri nostro respondere censuerit. Est in eodem Anastasii libro fragmentum quoddam *Constitutionum apostolicarum*, quod subijciam ex manuscripto, tum quia in iis quæ a F. Turriano editæ sunt

κάδι. Οἱ δὲ ἀπὸ Βασιλείδου (55) καὶ τοῦ βαπτίσματος αὐτοῦ τὴν ἡμέραν ἑορτάζουσι, προδιανυκτερεύοντες ἀναγνώσει. Φασὶ δὲ εἶναι τὸ πεντεκαίδεκάτον ἔτος Τιβερίου Καίσαρος, τὴν πεντεκαίδεκάτην τοῦ Τυβὶ μηνός (56)· τινὲς (57) δὲ αὐτὴν ἐνδεκάτην τοῦ αὐτοῦ μηνός. Τό τε πάθος αὐτοῦ ἀκριβολογούμενοι φέρουσιν οἱ μὲν τινες τῷ ἑκαταίδεκάτῳ ἔτει Τιβερίου Καίσαρος, Φαμενώθ (58) κε'· οἱ δὲ, Φαρμουθὶ κε'· ἄλλοι δὲ, Φαρμουθὶ ιθ', πεπονθέναι τὸν Σωτῆρα λέγουσι. Ναὶ μὴν τινες αὐτῶν φασὶ Φαρμουθὶ γεγενῆσθαι κδ' ἢ κε'. Ἐτι δὲ κάκεινα (59) τῆς χρονογραφίας προσοδοτέον· τὰς ἡμέρας λέγω, ἃς ἀνιτίτεται Δανιὴλ ἀπὸ τῆς ἐρημίσεως Ἱερουσαλήμ· τὰ Οὐεσπεσιανοῦ ἔτη ζ', μῆνας ζ' (60). Τὰ γὰρ δύο ἔτη, προσλαμβάνεται ταῖς Ὀθωνος, καὶ Γάλβα, καὶ Οὐιτελλίου μηνὸς ιζ', ἡμέρας η'· καὶ οὕτω γίνεται ἔτη τρία, καὶ μῆνας ζ'· ὃ ἔστι· εὖ τὸ ἡμισυ τῆς ἑβδομάδος, καθὼς εἴρηκε Δανιὴλ ὁ προφήτης. Εἴρηκε δὲ βτ' ἡμέρας γενέσθαι, ἀφ' οὗ ἔστι τὸ βδέλυγμα ὑπὸ Νέρωνος εἰς τὴν πόλιν τὴν ἁγίαν μέχρι τῆς καταστροφῆς αὐτῆς. Οὕτω γὰρ τὸ ρητὸν τὸ ὑποσταγμένον δεικνυσιν· « Ἔως τότε ἡ ὄρασις στήσεται,

non reperitur, tum quia in interpretatione quædam restitui possunt e Græcis: Ἐτέθη μὲν γὰρ ὁ Κύριος ἡμῶν Ἰησοῦς Χριστὸς ἐκ τῆς ἁγίας παρθένου Μαρίας ἐν Βηθλεὲμ κατὰ Αἰγυπτίους γοιὰς κε' ὥρα ἑβδόμη τῆς ἡμέρας (sic apud Hesychium paulo ante), ὃ ἔστιν πρὸ ὀκτῶ καλανδῶν Ἰανουαρίων· ἐδαπτίσθη δὲ ἐν τῷ τριακοστῷ αὐτοῦ ἔτει ὑπὸ Ἰωάννου, τοῦ Τυβὶ ια', ὥρα ι' τῆς νυκτός, ἐν τῷ Ἰορδάνῳ ποταμῷ. Ἐμεινε δὲ σὺν ἡμῖν ἐν τῷ κόσμῳ κηρύσσων τὸ εὐαγγέλιον τῆς βασιλείας τῶν οὐρανῶν, καὶ θεραπεύων πᾶσαν νόσον καὶ πᾶσαν μαλακίαν ἐν τῷ λαῷ, ἕως ἐγένετο ἐτῶν λβ' καὶ μηνῶν τριῶν. Ἐν δὲ τῷ τριακοστῷ τρίτῳ ἔτει αὐτοῦ ἐσταυρώθη φαμενώθ κδ', ἡμέρας ζ', ὥρα ζ' τῆς ἡμέρας, καὶ τῆς σελήνης ιθ'. Ἀνέστη δὲ ἐν τριημέρῳ φαρμοῦθὶ ἡμέρα α', ὥρα ζ' τῆς νυκτός, καὶ ὤφθη πᾶσιν ἡμῖν τοῖς μαθηταῖς αὐτοῦ· καὶ ἐφανέρωσε τὴν δόξαν αὐτοῦ δι' ἡμερῶν μ', διδάσκων ἡμᾶς κηρύσσων ἐπὶ τῷ ὄνοματι αὐτοῦ μετένοιαν καὶ ἄφεσιν ἁμαρτιῶν· ἀνελήθη δὲ Παγῶμ γ', ὥρα θ' τῆς ἡμέρας. COLLECT. — Conf. quæ adnotavit Cotelerius loco superius dicto.

(57) *Τρεῖς*. Epiphanius, hæresi 51, refert natum esse Christum circa Januarii mensis, hoc est ante octavum Iduum Januarii, quæ est sexta (non quinta) ejusdem mensis secundum Romanos, secundum Ægyptios Tybi undecima, juxta Syros sive Græcos Audinæi sexta; et ab eo die usque ad diem ante decimum tertium Kal. April. et secundum Ægyptios Phamenoth mensis 24 complevisse annos triginta duos; et resurrexisse 26 Phamenoth, ante II Kal. Apriles. COLLECT.

(58) *Φαμενώθ*. Conf. quæ adnotavit Cotelerius ad *Constitutionum apost.* lib. V, cap. 14.

(59) *Κάκεινα*. Forte rectius κάκεινα, sing. numero. De anno autem nativitatibus cum Clemente consentit etiam Eusebius, in hæc verba: Ἡδὴ οὖν τοῦτο δεύτερον καὶ τεσσαρακοστὸν ἔτος Αὐγούστου βασιλείας, Αἰγύπτου δ' ὑποπαγῆς, καὶ τελευταῖος Ἀνατωνίου καὶ Κλεοπάτρας (i. e. monarchiæ Augusti Cæsaris; quippe quæ post Actiacam de Antonio victoriam incepit) ὄγδοον ἔτος καὶ εικοστὸν, ὀππνία ὁ Σωτῆρ καὶ Κύριος ἡμῶν Ἰησοῦς Χριστὸς ἐπὶ τῆς τότε πρώτης ἀπογραφῆς, ἡγεμονεύοντος Κυρηναίου τῆς Συρίας, ἀκολούθησεν ταῖς περι αὐτοῦ προφηταίαις, ἐν Βηθλεὲμ γεννᾶται τῆς Ἰουδαίας. SYLBURG.

(60) *Ἐτη ζ', μῆνας ζ'*. Legendum puto ἔτη ζ', μῆνας ια', deductis siquidem duobus imperii anni,

ἡ Οὐσία ἡ ἄρθεῖσα, ἡ ἀμαρτία ἐρημωθήσεται (61), ἡ δοθεῖσα, καὶ ἡ δύναμις καὶ τὸ ἄγθον συμπατηθήσεται; Καὶ εἶπεν αὐτῷ· Ἔως ἐσπέρας καὶ πρωτὴ ἡμέραι β' (62) καὶ ἀρθθήσεται τὸ ἄγιον. Ἀὐταὶ οὖν αἱ β' ἡμέραι, γίνονται ἔτη ζ', μῆνες δ' (63) ὧν τὸ ἡμῖσι κατέσχε Νέρων βασιλεύων, καὶ ἐγένετο ἡμῖσι ἑβδομάδος· τὸ δὲ ἡμῖσι Οὐσεπσιανὸς σὺν Ὅθωνι, καὶ Γάλβᾳ, καὶ Οὐτέλλῳ. Καὶ διὰ τοῦτο λέγει Δανιήλ· Μακάριος ὁ φθάσας εἰς ἡμέρας, ἄτλε'. Ἐμέχρι γὰρ τούτων τῶν ἡμερῶν ὁ πόλεμος ἦν, μετὰ δὲ ταῦτα ἐπαύσατο. Δεικνύται δὲ καὶ οὗτος ὁ ἀριθμὸς ἐκ τοῦ ὑποτεταγμένου κεφαλαίου, ἔχοντος ὧδε· Καὶ ἀπὸ καιροῦ παραλλάξεως τοῦ ἐνδελεχισμοῦ, καὶ δοθῆναι βδελύγμα (64) ἐρημώσεως, ἡμέρας χιλίους διακοσίους (65) ἐννεήκοντα. Μακάριος ὁ ὑπομένων, καὶ φθάσας εἰς ἡμέρας, ἄτλε'. Φλαῦτιος δὲ Ἰώσηπος, ὁ Ἰουδαῖος, ὁ τὰς Ἰουδαϊκὰς συντάξας ἱστορίας, καταγαγὼν τοὺς χρόνους, φησὶν ἀπὸ Μωϋσέως ἕως Δαβὶδ ἔτη γίνεσθαι φπε'· ἀπὸ δὲ Δαβὶδ ἕως Οὐσεπσιανοῦ δευτέρου ἔτους ἀρθ'· εἶτα ἀπὸ τούτου μέχρι Ἀντωνίνου (66) δεκάτου ἔτους ἔτη οζ'· ὡς εἶναι ἀπὸ Μωϋσέως ἐπὶ τὸ δέκατον ἔτος Ἀντωνίνου πάντα ἔτη ρθλγ'. Ἄλλοι δὲ μέχρι τῆς Κομόδου τελευταίας ἀριθμήσαντες ἀπὸ Ἰνάχου καὶ Μωϋσέως, ἔτη ἔφησαν γίνεσθαι βθμδ'· οἱ δὲ, βωκα'. Ἐν δὲ τῷ κατὰ Ματθαῖον Εὐαγγελίῳ ἡ ἀπὸ Ἀβραὰμ γενεαλογία μέχρι Μαρίας τῆς μητρὸς τοῦ Κυρίου περαιούται· Γίνονται γὰρ (67), φησὶν, ἀπὸ Ἀβραὰμ ἕως Δαβὶδ γενεαὶ ιδ', καὶ ἀπὸ Δαβὶδ ἕως τῆς μετοικεσίας Βαβυλῶνος γενεαὶ ιδ'· καὶ ἀπὸ τῆς μετοικεσίας Βαβυλῶνος ἕως τοῦ Χριστοῦ ὁμοίως ἄλλαι (68) γενεαὶ ιδ'· τρία διαστήματα μυστικὰ, ἐξ ἑβδομάσι τελειούμενα.

Alii vero, mccccxxi. In Evangelio autem secundum Matthæum, quæ ab Abraham deducitur genealogia, usque ad Mariam matrem Domini terminatur : « Sunt enim, » inquit, « ab Abraham usque ad David xiv generationes, et a David usque ad transmigracionem Babylonis generationes xiv, et a transmigracione Babylonis usque ad Christum similiter aliæ generationes xiv d, » tria mystica intervalla, quæ sex complentur hebdomadibus.

CAPUT XXII.

De Græca Veteris Testamenti interpretatione.

Καὶ τὰ μὲν περὶ τῶν χρόνων διαφόρως πολλοὶς ἱστορηθέντα καὶ πρὸς ἡμῶν ἐκτεθέντα, ὧδε ἐχέτω· ἐρμηνευθῆναι (69) δὲ τὰς Γραφάς, τὰς τε τοῦ Νόμου,

⚭ P. 409 ED. POTTER, 341 ED. PARIS. a Dan. ix, 27. b Dan. viii, 13, 14. c Dan. xii, 12. d Matth. i, 17.

juxta verba sequentia reliqui erunt septem anni, menses undecim, diebus excurrentibus minime computatis. Lowth.

(61) Ἐρημωθήσεται. Legendum ἐρημώσεως e Dan. viii, 13. Id.

(62) Ἡμέραι β'. Hinc constat mendosam esse lectionem τετρακόσται, Dan. viii, 14, quæ in Romana edit. occurrit. Id.

(63) Αἱ β' ἡμέραι γίνονται ἔτη ζ', μῆνες δ'. Scilicet non computatis diebus 20, qui excurrunt. Id.

(64) Δοθῆναι βδ. Δοθήσεται τὸ βδελύγμα ἐρημώσεως, ἡμέραι χιλιαὶ διακόσται ἐννεήκοντα, Dan. vii, 12.

(65) Ἡμέρας χιλίους διακοσίους. Usitatus ἡμέρας χιλίας διακοσίους, feminino sine. Sylburg.— Cui emendationi favent Danielis verba jam allata.

(66) Ἀντωνίνου. Antonianus hic intelligendus.

A adjunguntur Othonis et Galbæ et Vitellii xvii mensibus, vii diebus : et sic sunt anni tres, et menses vi, quod est e dimidium hebdomadis, quemadmodum dixit Daniel propheta. Dixit enim his mille trecentos dies fuisse, ex quo stetit abominatio a Nerone in civitatem sanctam usque ad ejus eversionem. Sic enim ostendit dictum, quod subjicitur : « Quousque stabit visio, sacrificium sublatum, peccatum desolationis, quod datum est : et potestas et Sanctum conculcabitur? Et dixit ei : Usque ad vesperam, dies bis mille trecenti, et tolletur Sanctum b. » Hi ergo bis mille trecenti dies sunt anni sex, menses quatuor : quorum dimidium tenuit Nero imperium obtinens, et fuit dimidium hebdomadis : ⚭ dimidium autem Vespasianus cum Othone, Galba et Vitellio. Et ideo dicit Daniel : « Beatus qui pervenerit ad dies mille trecentos triginta quinque c. » Ad eos enim usque dies fuit bellum, post hæc autem cessavit. Ostendit autem hic quoque numerus ex subjecto capite, quod sic habet : « Et a tempore immutationis perennitatis, et quo data fuerit abominatio desolationis, dies mille ducenti nonaginta. Beatus qui susinuerit, et pervenerit ad dies mille trecentos triginta quinque. » Flavius autem Josephus Judæus, qui Judaicas composuit historias, colligens tempora, ait a Moyse usque ad David esse annos mclxxxv; a David usque ad secundum annum Vespasiani, mclxxxix; deinde ab eo usque ad decimum annum Antonini, annos lxxvii; ita ut a Moyse usque ad decimum annum Antonini sint omnes anni mcmxxxiii. Alii autem numerantes ab Inacho et Moyse usque ad mortem Commodi, dixerunt esse annos mcmxliii. Alii vero, mccccxxi. In Evangelio autem secundum Matthæum, quæ ab Abraham deducitur genealogia, usque ad Mariam matrem Domini terminatur : « Sunt enim, » inquit, « ab Abraham usque ad David xiv generationes, et a David usque ad transmigracionem Babylonis generationes xiv, et a transmigracione Babylonis usque ad Christum similiter aliæ generationes xiv d, » tria mystica intervalla, quæ sex complentur hebdomadibus.

Et quæ de temporibus quidem varie a multis scripta, et a nobis exposita fuerunt, sic habeant. Versas autem fuisse Scripturas et legis et prophe-

a Dan. ix, 27. b Dan. viii, 13, 14. c Dan. xii, 12.

D cognomento Pius; ad ejus enim annum decimum a secundo Vespasiani, 77 intersunt anni etiam in Fastis. Sylburg.

(67) Γίνονται γάρ. Hæc a Clemente addita, non agnoscit Matthæus.

(68) Ὁμοίως ἄλλαι. Hæc etiam a Clemente addita sunt.

(69) Ἐρμηνευθῆναι. Historiam de Bibliorum interpretatione refert etiam Philo lib. iii De vita Moysis; Josephus Antiquit. Jud. lib. xii, c. 2; Justinus martyr, p. 16; Eusebius Præpar. evang., p. 206; Epiphanius, p. 535, et Aristæus libro singulari; item Augustinus De civitate Dei, lib. viii, cap. 11; lib. xv, c. 11 et 13; lib. xviii, c. 42 et seq., ut H. et R. adnot. Sylburg. — Quibus addi possunt Tertullianus Apol., c. 18; Irenæus lib. iii, c. 25, a quo Clemens quæ hac de re narrat, sumptissimè videtur; alios ut taceam fere innumeros.

tarum ex Hebræo sermone in linguam Græcam aiunt tempore Ptolemæi, Lagi filii : ✕ aut, ut dicunt nonnulli, tempore ejus, qui fuit cognominatus Philadelphus, cum maximam ad eam rem contulisset diligentiam Demetrius Phalereus, et quæ ad interpretationem necessaria erant, summo studio procurasset. Nam cum adhuc Asiam obtinerent Macedones, rex magno studio contendens 148 eam, quæ Alexandriæ in ejus postestate erat, bibliothecam omnibus scripturis exornare, voluit ut Hierosolymitani quoque eas, quæ apud se erant, prophetias in sermonem Græcum interpretarentur. Illi autem, ut qui adhuc obediunt Macedonibus, ex iis, qui apud se erant probatissimi, et maximæ existimationis, Scripturarum peritos, et Græcæ linguæ scientes, septuaginta seniores delectos ad eum miserunt cum libris divinis. Cum autem unusquis-

✕ P. 410 ED. POTTER, 342 ED. PARIS.

(70) Τοῦ Λάγου. Sic Irenæus, quem sequitur Clemens. Reliqui fere omnes sub Philadelpho institutam perfectamque Bibliorum interpretationem fuisse referunt. Qua de re hæc dicit Vossius *De Hist. Græc.* lib. 1, c. 12 : « Demetrius Phalereus auctor fuit Ptolemæo Lagidæ cognomento Σωτήρι, ut liberos, quos ex Eurydice haberet, regni successores designaret, non filium Beronices, qui postea dictus Philadelphus. Sed Σωτήρ etiam superstes Philadelphum regni consortem fecit. Exinde Demetrius Philadelpho semper fuit exosus : qui et eum mox post obitum patris honore omni privavit, inque carcerem conjecit, ubi aspidis morsu periit. Hæc ætatem Demetrii liquido ostendunt : sed non satis convenire videntur iis qui illum sub Philadelpho præfuisse bibliothecæ Alexandrinæ, eoque procurante Biblia ex Hebræo fonte in Græcum sermonem translata esse, tradiderunt. Et tamen ea res magnos etiam viros ex antiquis auctores habet. Equidem, quomodo hæc concilientur haud facile dictu puto. Sed in medium afferam, quod maxime sit verisimile. Censeo, translationem eam fuisse institutam, quo tempore cum parente suo regnabat Philadelphus. Sane si hoc dicamus, etiam Irenæus et Clemens Alexandrinus conciliari poterunt cum aliis veterum. Nam duo isti tradunt, sacrum codicem Græce versum esse tempore Ptolemæi Lagi. At referunt hoc ad Philadelphii tempus Aristæus, Aristobulus Judæus, Philo, Josephus, Tertullianus, Eusebius, Epiphanius, et alii multi adeo, ut referre eos longum sit. Nec causa obscura est, cur plerique omnes id Philadelpho potius temporibus factum dicant. Nam humanissimus semper hic erga Judæos fuit : ut unum consilium istius de Bibliis transferendis et proram et puppim fuisse, per sit verisimile. Et fortasse parente vivo, labor ille duntaxat coeptus : at, cum solus regnaret Philadelphus, absolutus demum fuit. Equidem tale aliquid dicere malim, quam cum Scaligero, in *Animadversionibus* Eusebianis, propter unum Hermippum (sive is Smyrnæus, qui sub Ptolemæo Evergete fuisse videtur ; sive Berytius, qui denuo Adriani Caesaris tempore vixit) omnibus illis, et Judæis, et Christianis, antiquis derogare fidem, qui Demetrium Phalereum bibliothecæ Philadelpho præfuisse, summo consensu tradiderunt. Atque hæc cum scripsissem, visum accuratius perpendere, quæ apud Eusebium memineram legere lib. vii *Hist. ecclesiast.*, cap. 26, sive Græce κεφ. λδ', ubi habemus Anatolii ista de Aristobulo : « Ος ἐν τοῖς ἐβδομήκοντα κατειλεγμένους, τοὺς τὰς λέρας καὶ θείας Ἑβραίων ἐρμηνεύσαι Γραφὰς Πτολεμαίῳ τῷ Φιλαδέλφῳ καὶ τῷ τούτου πατρὶ, καὶ βιβλίου ἐξηγητικὰς τοῦ Μωϋσέως νόμου τοῖς αὐτοῖς

καὶ τὰς προφητικὰς, ἐκ τῆς τῶν Ἑβραίων διαλέκτου εἰς τὴν Ἑλλάδα γλώττων φασὶν ἐπὶ βασιλείῳ Πτολεμαίου τοῦ Λάγου (70) ἦ, ὡς τινες, ἐπὶ τοῦ Φιλαδέλφου ἐπικληθέντος, τὴν μεγίστην φιλοτιμίαν εἰς τοῦτο προσενεγκαμένου Δημητρίου τοῦ Φαληρέως, καὶ τὰ περὶ τὴν ἐρμηνείαν ἀκριβῶς πραγματευσαμένου (71). Ἐτι γὰρ (72) Μακεδόνων τὴν Ἀσίαν κατεχόντων, φιλοτιμούμενος ὁ βασιλεὺς τὴν ἐν Ἀλεξανδρείᾳ πρὸς αὐτὸν (73) γενομένην βιβλιοθήκην πάσαις κατακοσμήσαι γραφαῖς, ἤξεισε καὶ τοὺς Ἱεροσολυμίτας τὰς παρ' αὐτοῖς προφητείας εἰς τὴν Ἑλλάδα διάλεκτον ἐρμηνεύσαι. Οἱ δὲ (74) ἄτε ἐτι ὑπακούοντες Μακεδόσι, τὴν παρὰ σφίσι εὐδοκιμωτάτων, περὶ τὰς Γραφὰς ἐμπειροῦ καὶ τῆς Ἑλληνικῆς διαλέκτου εἰδήμονας, ἐβδομήκοντα πρεσβυτέρους ἐκλεξάμενοι, ἀπέστειλαν αὐτῷ μετὰ καὶ τῶν θείων βιβλίων. Ἐκάστου δὲ ἐν μέρει κατ' ἰδίαν ἐκάστην ἐρμηνεύσαντος

προσεφώνησε βασιλεῦσι. « Qui unus ex septuaginta interpretibus, qui sacras divinasque Hebræorum Scripturas interpretati sunt Ptolemæo Philadelpho et patri ejus, quique commentarium in legem Moisaicam iisdem regibus dedicavit. » Ubi clare videmus, utrumque regem jungi, patrem et filium. Hæc sane omnem scrupulum eximunt, conjecturamque nostram penitus confirmant. »

(71) Ἡ, ὡς τινες, ἐπὶ τοῦ Φιλ... ἀκριβῶς πραγματευσαμένου. Hanc periochen Clemeus ex libro Aristobuli, Ptolemæo Philometori dicato, paucis pro more suo mutatis, inseruisse videtur. Aristobuli verba sic se habent apud Eusebium, *Præparationis evang.* lib. xiii, cap. 12 : Ἡ δ' ὅλη ἐρμηνεία τῶν διὰ τοῦ Νόμου πάντων ἐπὶ τοῦ προσαγορευθέντος Φιλαδέλφου βασιλέως, τοῦ δὲ προγόνου, προσενεγκάμενον μείζονα φιλοτιμίαν, Δημητρίου Φαληρέως πραγματευσαμένου καὶ περὶ τούτων. Ubi pro προσενεγκάμενον ex Clemente scribi poterit προσενεγκάμενον.

(72) Ἐτι γὰρ. Hæc ex Irenæo petita sunt, loco superius dicto : Πρὸ γὰρ τοὺς Ῥωμαίους κρατῆσαι τὴν ἀρχὴν αὐτῶν, ἐτι τῶν Μακεδόνων τὴν Ἀσίαν κατεχόντων, Πτολεμαῖος ὁ Λάγου, φιλοτιμούμενος τὴν ὑπ' αὐτοῦ κατεσκευασμένην βιβλιοθήκην ἐν Ἀλεξανδρείᾳ κοσμήσαι τοῖς πάντων ἀνθρώπων συγγράμμασιν, ὅσα γε σπουδαῖα ὑπῆρχον, ἠτήσατο παρὰ τῶν Ἱεροσολυμιτῶν εἰς τὴν Ἑλληνικὴν διάλεκτον σχεῖν αὐτῶν μεταβλημένας τὰς Γραφὰς. « Prius enim quam Romani possiderent regnum suum, adhuc Macedonibus Asiam possidentibus, Ptolemæus, Lagi filius, cupiens eam bibliothecam, quæ a se fabricata esset in Alexandria, omnium hominum dignis conscriptionibus ornare, petiit ab Hierosolymitis in Græcum sermonem interpretatas habere Scripturas eorum. »

(73) Πρὸς αὐτόν. Etiam genitivo casu legi potest πρὸς αὐτοῦ, « ab ipso. » SYLBERG.

(74) Οἱ δὲ. Pergit Irenæus : Οἱ δὲ, ὑπάρχοντες γὰρ ἐτι τοῖς Μακεδόσι τότε, τοὺς παρ' αὐτοῖς ἐμπειροτάτους τῶν Γραφῶν καὶ ἀμφοτέρων τῶν διαλέκτων, ἐβδομήκοντα πρεσβυτέρους ἐπέμψαν Πτολεμαίῳ, πονήσαντος τοῦ Θεοῦ ὅπως ἐβούλετο. Ὁ δὲ, ἰδίᾳ πείραν αὐτῶν λαθεῖν θελήσας, εὐλαβηθεὶς τε μήτι ἄρα συνθήμενοι, ἀποκρούσῃ τὴν ἐν ταῖς Γραφαῖς διὰ τῆς ἐρμηνείας ἀλήθειαν, χωρὶς αὐτοῦ ἀπὸ ἀλλήλων, ἐκέλευσε τοὺς πάντας τὴν αὐτὴν ἐρμηνείαν γράφειν καὶ τοῦτ' ἐπὶ πάντων τῶν βιβλίων ἐποίησε. Συνελθόντων δὲ αὐτῶν ἐπὶ τὸ αὐτὸ παρὰ τῷ Πτολεμαίῳ, καὶ συναντιβαλόντων ἐκάστου τὴν ἑαυτοῦ ἐρμηνείαν, ὁ μὲν Θεὸς ἐδοξάσθη, αἱ δὲ Γραφαὶ ὄντως θείαι ἐγνώσθησαν, τῶν πάντων τὰ αὐτὰ ταῖς αὐταῖς λέξεσι καὶ τοῖς αὐτοῖς ὀνόμασιν ἀναγορευσάντων ἀπ' ἀρχῆς μέχρι τέλους ὥστε καὶ τὰ παρόντα ἔθνη γινώσκον, ὅτι

προφητεῖαν (75), συνέπνευσαν αἱ πᾶσαι ἐρμηνεῖαι ἅσαι συναντιβληθεῖσαι καὶ τὰς διανοίας καὶ τὰς λέξεις· Θεοῦ γὰρ ἦν βούλημα μεμολοχθέν ἐν Ἑλληνικῶν ἀκοῆς. Οὐ δὲ ξένον (76) ἐπιπολεῖ Θεοῦ, τοῦ τὴν προφητεῖαν δεωκώτος, καὶ τὴν ἐρμηνεῖαν, οἷον εἶ Ἑλληνικὴν προφητεῖαν, ἐνεργεῖσθαι· ἐπεὶ κἀν τῇ Ναβουχοδονόσορ αἰχμαλωσίᾳ (77) διαφθαρεῖσιν τῶν Γραφῶν, κατὰ τοὺς Ἀρταξέρξου, τοῦ Περσῶν βασιλέως, χρόνους, ἐπίπλους Ἐσδρας ὁ Λευΐτης, ὁ ἱερεὺς, γενόμενος, πᾶσας τὰς παλαιὰς αὐθις ἀνανεούμενος προσεφίτευσεν Γραφάς. Ἀριστόβουλος (78) δὲ ἐν τῷ πρώτῳ τῷ πρὸς (79) τὸν Φιλομήτορα κατὰ λέξιν γράφει· « Κατηκολούθηκε δὲ καὶ ὁ Πλάτων (80) τῇ καθ' ἡμᾶς (81) νομοθεσίᾳ· καὶ φανερός ἐστι περιεργασάμενος (82) ἕκαστα τῶν ἐν αὐτῇ λεγομένων (83). Διερμύνηνται δὲ πρὸς Δημητρίου (84), ὅφ' ἐτέρου (85), πρὸς τῆς Ἀλεξάνδρου καὶ Περσῶν ἐπικρατήσεως, τὰ τε κατὰ τὴν ἐξ Αἰγύπτου (86) ἐξαγωγήν τῶν Ἑβραίων τῶν ἡμετέρων πολιτῶν, καὶ ἡ τῶν γεγονότων ἀπάντων αὐτοῖς ἐπιφάνεια, καὶ κράτησις τῆς χώρας, καὶ τῆς ὅλης νομοθεσίας ἐπεξήγησις· ὥστε (87) εὐδὴλον εἶναι, τὸν προειρημένον φιλόσοφον εἰληφέναι πολλά· γέγονε γὰρ πολυμαθής· καθὼς καὶ Πυθαγόρας (88) πολλὰ τῶν παρ' ἡμῖν μετενέγκας (89) εἰς τὴν ἑαυτοῦ διγματοποιίαν. » Νομήνιος δὲ, ὁ Πυθαγόρειος (90) φιλόσοφος, ἀντικρὺς γράφει· « Τί γὰρ ἐστὶ Πλάτων, ἢ

✠ P. 411 ED. POTTER.

κατ' ἐπιπολεῖαν τοῦ Θεοῦ εἰσὶν ἡρμηνευμένοι αἱ Γραφαί. ἢ Illi vero, obediebant enim tunc adhuc Macedonibus, eos, quos habebant perfectiores Scripturarum intellectores, et utriusque loquelæ, septuaginta seniores miserunt Ptolemæo, facturos hoc, quod ipse voluisset. Ille autem experimentum eorum sumere volens, et metuens ne forte consentientes, eam veritatem, quæ esset in Scripturis, absconderent per interpretationem, separans eos ab invicem, iussit omnes eandem interpretari Scripturam; et hoc in omnibus libris fecit. Conventibus autem ipsis in unum apud Ptolemæum, et comparantibus suas interpretationes, Deus glorificatus est, et Scripturæ vere divinæ creditæ sunt, omnibus eadem, et eisdem verbis, et eisdem nominibus, recitantibus ab initio usque ad finem: uti et præsentēs gentes cognoscerent quoniam per aspirationem Dei interpretatæ sunt Scripturæ. »

(75) Προφητεῖαν. Pro libris sacris sumitur hæc vox, ut paulo superius. Lowth.

(76) Οὐ δὲ ξένον. Hæc etiam Clemens Irenæo debet, qui hoc modum pergit: Καὶ οὐδὲν γε θαυμαστόν, τὸν Θεὸν τοῦτο ἐνηργηθέναι, ὅς γε καὶ ἐν τῇ ἐπὶ Ναβουχοδονόσορ αἰχμαλωσίᾳ τοῦ λαοῦ, διαφθαρεῖσιν τῶν Γραφῶν, καὶ μετὰ ἐβδομήκοντα ἔτη τῶν Ἰουδαίων ἀνελθόντων εἰς τὴν χώραν αὐτῶν, ἔπειτα ἐν τοῖς χρόνοις Ἀρταξέρξου, τοῦ Περσῶν βασιλέως, ἐνέπνευσεν Ἐσδρᾷ τῷ ἱερεῖ ἐκ τῆς φυλῆς Λευὶ, τοὺς τῶν προγεγονότων προφητῶν πάντα ἀνατάξασθαι λόγους, καὶ ἀποκαταστήσαι τῷ λαῷ τὴν διὰ Μωϋσέως νομοθεσίαν· « Et non est mirabile, Deum hoc in eis operatum, quando in ea captivitate populi, quæ facta est a Nabuchodonosor, corruptis Scripturis, et post septuaginta annos Judæis descendentibus in regionem suam, post deinde, temporibus Artaxerxis, Persarum regis, inspiravit Esdræ sacerdoti tribus Levi, præteritorum prophetarum omnes rememorare sermones, et restituere populo eam legem quæ data est per Moysen. »

(77) Τῇ Ναβουχοδ. αἰχ. Malim cum Irenæo τῇ ἐπὶ Ναβουχοδονόσορ αἰχμαλωσίᾳ.

que sigillatim ex suo singulari interpretatus esset prophetias, conspirarunt omnes simul collatæ interpretationes et sensibus, et dictionibus. Dei enim erat voluntas, quæ id ad Græcorum aures consulto comparaverat. Neque vero ab inspiratione Dei erat alienum, qui prophetiam dederat, ut interpretationem quoque tanquam Græcam efficeret prophetiam. Nam etiam in captivitate regis Nabuchodonosor, cum interiissent Scripturæ, tempore Artaxerxis, Persarum regis, inspiratus Esdras Levites sacerdos, prophetavit, omnes veteres rursus Scripturas renovans. Aristobulus autem in primo libro ad Philometorem scribit his verbis: « Secutus est autem nostras quoque leges ✠ Plato, et satis aperte ostendit se eorum, quæ in eis dicuntur, fuisse admodum studiosum. Ante Demetrium autem priusquam rerum potirentur Alexander et Persæ, ab alio versa fuerant, quæ ab Hebræis nostris gesta fuerant in exitu ex Ægypto, et quæcunque eis insignia et facta erant et apparuerant, et regionis per vim quæsitæ possessio, et omnium, quæ latæ sunt, legum descriptio, adeo ut clarum sit antedictum philosophum multa ex eis sumpsisse: fuit enim multa doctrina præditus; sicut etiam Pythagoras multa ex nostris transtulit in suorum dogmatum traditionem. » Numenius autem philosophus

(78) Ἀριστόβουλος. Hunc Clementis locum usque ad.... ἢ Μωϋσῆς ἀπαικίλων recitavit Eusebius Præp. evang., lib. viii, c. 6. Idem hæc Aristobuli verba, una cum aliis ejusdem auctoris, recitavit etiam Præp. evang., lib. xiii, c. 12.

(79) Πρῶτῳ τῷ πρὸς. Malim cum Eusebio, πρώτῳ τῶν πρὸς τὸν Φ.

(80) Κατηκολούθηκε δὲ καὶ ὁ Πλ. Φανερόν, ἔτι κατηκολούθησεν ὁ Πλ. Euseb., lib. xiii.

(81) Καθ' ἡμᾶς. Καθ' ἡμῶν Eusebii codex ms. in bibliotheca collegii D. Joannis Baptistæ assertivatus.

(82) Περιεργασάμενος. Περιεργασμένος Euseb. utroque loco.

(83) Λεγομένων. Abest ab Euseb. lib. xiii.

(84) Διερμύνηνται δὲ πρὸς Δημητρίου. Διερμύνηνται γὰρ πρὸς Δημητρίου τοῦ Φαληρέως, Euseb. lib. xiii.

(85) Ὅφ' ἐτέρων. Ὅφ' ἐτέρων, Euseb. lib. viii, δι' ἐτέρων lib. xiii. Mox, πρὸς τοῦ Ἀλεξ. codex Joan.

(86) Τὰ τε κατὰ τὴν ἐξ Αἰγ. Τὰ τε κατὰ τὴν ἐξαγωγήν τὴν ἐξ Αἰγύπτου τῶν Ἑβραίων, ἡμετέρων δὲ πολιτῶν, Euseb., lib. xiii.

(87) Ὅστε. Ὅς Euseb., lib. xiii.

(88) Καθὼς καὶ Πυθαγόρας. Hac in re Lactantius a plerisque veterum Patrum abit, lib. iv, c. 2: « Unde equidem soleo mirari, quod cum Pythagoras, et postea Plato, amore indagandæ veritatis accensi, ad Ægyptios, et magos, et Persas penetrasent, ut earum gentium ritus et sacra cognoscerent (suscipabantur enim sapientiam in religione versari), ad Judæos tamen non accesserint, penes quos tunc solos erat, et quo facilius ire potuissent. Sed aversos esse arbitror divina providentia, ne scire possent veritatem; quia nondum fas erat alienigenis hominibus religionem Dei veri justitiamque cognoscere. » Conf. quæ dicenda sunt ad principium Strom. II.

(89) Μετενέγκας. Μετενεγκών, Euseb., lib. viii.

(90) Πυθαγόρειος. Πυθαγορικῶς cod. Joan.

Pythagoreus aperte scribit : « Quid enim est Plato, nisi Moyses Attice loquens ? » Hic Moyses erat theologus et propheta, ut autem nonnulli, sacrarum legum interpretes. Genus ejus et res gestas, et vitam, ipsæ Scripturæ, quæ sunt fide dignæ, prædicant : et tamen a nobis quoque dicendum est.

Μωϋσῆς ἀττικίζων (91); οὗτος ὁ Μωϋσῆς (92) θεολόγος καὶ προφήτης (93), ὡς δὲ τινες (94), νόμων ἱερῶν ἐρμηνεύς ἦν. τὸ γένος αὐτοῦ καὶ τὰς πράξεις, καὶ τὸν βίον, ἀξιόπιστοι κηρύσσουσαι αὐτὰ αἱ Γραφαί (95). λεκτέον δὲ ὅμως καὶ ἤμιν, ὡς ὅτι μάλιστα.

CAPUT XXIII.

De Moysis aetate, ortu et vita.

Moyses, cum prima origine genere esset Chaldeus, natus est in Ægypto, cum majores ejus propter diuturnam famem ex Babylone migrassent in Ægyptum. Septima generatione genitus, et regaliter educatus, tali fortunæ casu usus est. Cum Hebræi in Ægypto crevissent in magnam multitudinem, veritus rex regionis ne multitudo ei pararet insidias, eorum, qui ex Hebræis nascebantur, jubet ipsos alere quidem feminas (est enim res ad bellum imbecilla mulier), masculos autem interimere, suspectam habens validam juventutem. Cum autem ingenuus esset puer, tribus deinceps mensibus celantes eum parentes alebant, naturali amore vincente tyrannicam crudelitatem. Postea

Μωϋσῆς, ἀνωθεν (96) τὸ γένος Χαλδαῖος ὢν, ἐν Αἰγύπτῳ γεννᾶται, τῶν προγόνων αὐτοῦ διὰ πολυχρόνιον λιμὸν ἐκ Βαβυλῶνος εἰς Αἴγυπτον μεταναστάντων. Ἐβδόμη (97) γενεὰ γεννηθεὶς, καὶ τραφεὶς βασιλικῶς, περιστάσει κέρχεται τοιαύτη. Εἰς πολυανθρωπίαν ἐπιδεδωκότων ἐν Αἰγύπτῳ τῶν Ἑβραίων, δεῖσας ὁ βασιλεὺς τῆς χώρας τὴν ἐκ τοῦ πλήθους ἐπιβουλὴν, τῶν γεννωμένων ἐκ τῶν Ἑβραίων κελεύει τὰ μὲν θήλα τρέφειν αὐτοὺς (ἀσθενὲς γὰρ ἐστὶν πόλεμον γυνή), διαφθεῖρειν δὲ τὰ ἄρρυνα, εὐαλκῆ νεότητα ὑφορμώμενος. Εὐπατριδὴν (98) δὲ τὸν παῖδα ὄντα τρεῖς ἑφεξῆς κρύπτοντες ἔτρεφον μῆνας αἰ γονεῖς, νικώσης τῆς φυσικῆς εὐνοίας τὴν τυραννικὴν ὠμότητα. Δείσαντες (99) δὲ ὕστερον μὴ συναπόλωνται

✕ P. 412 ED. POTTER, 345. ED.-PARIS.

(91) *Τί γάρ.* De hoc celeberrimo effato passim ab auctoribus mentio facta est. Suidæ verba apposuisse, haud abs re fuerit : Νομῆμιος, Ἀπαμεύς, ἀπὸ Συρίας, φιλόσοφος Πυθαγόρειος. Οὗτός ἐστιν ὁ τὴν τοῦ Πλάτωνος ἐξελέγξας διάνοιαν, ὡς ἐκ τῶν Μωσαϊκῶν τὰ περὶ Θεοῦ καὶ κόσμου γενέσεως ἀποσπῆσασαν· καὶ διὰ τοῦτο φησὶν *Τί γάρ ἐστὶ Πλάτων, ἢ Μωϋσῆς Ἀττικίζων*; « Numenius, Apamensis, Syrus, philosophus Pythagoreus : qui Platonem coarguit, quod sententiam suam de Deo et creatione mundi e Mosais scriptis suffuratus esset. Hinc dicit : Quid est Plato, nisi Moyses Atticissans ? »

(92) *Οὗτος ὁ Μωϋσῆς.* Quæ jam sequuntur epitome sunt prioris partis primi libri Philonis *De vita Moysis*. Quinetiam Justinus M. in sua *ad Græcos Parænesi*, p. 67, edit. Oxon. brevem Moisaicæ vitæ historiam ex eodem Philone contextuit.

(93) *Θεολόγος καὶ προφήτης.* Hæc verba e Philonis titulo sumpta sunt, qui sic se habet : Περὶ βίου Μωϋσέως, ὅπερ ἐστὶ περὶ θεολογίας καὶ προφητείας. « De vita Moysis, seu de theologia et prophetia. »

(94) *Ὡς δὲ τ.* Philonis liber jam dictus hoc modo incipit : Μωϋσέως, τοῦ κατὰ τινὰ νομοθέτου τῶν Ἰουδαίων, κατὰ δὲ τινὰ ἐρμηνέως νόμων ἱερῶν, τὸν βίον ἀναγράφαι διανοήθη. « Moysis, qui secundum quosdam Judæorum legislator, secundum alios vero sacrarum legum interpretes fuit, vitam perscribere in animum induxi. »

(95) *Αὐτὰ αἱ Γρ.* Αὐτὰ αἱ Γραφαί, « ipsæ Scripturæ. » SYLBURG.

(96) *Μωϋσῆς, ἀν.* Philonis verba, e quibus sua transtulit Clemens, cum ei lucis nonnihil allatura videantur, deinceps apposuisse haud pigebit. Is itaque hæc dicit, loco jam notato : Μωϋσῆς γένος μὲν ἐστὶν Ἑβραῖος, ἐγεννήθη δὲ ἐν Αἰγύπτῳ καὶ ἐτρέφη, τῶν προγόνων αὐτοῦ διὰ πολυχρόνιον λιμὸν, ὃς Βαβυλῶνα καὶ τοὺς πλησιοχώρους ἐπέεζε, κατὰ ζήτησιν τροφῆς εἰς Αἴγυπτον πανοικί μεταστάντων· « Moyses genere fuit Hebræus, in Ægypto vero natus educatusque, eo quod majores ipsius ob diuturnam famem, quæ Babylonem ac propinquas regiones tum premebat, alimenta quærentes in Ægyptum cum universa familia migraverant. »

(97) *Ἐβδόμη.* Philo hæc paulo post adjicit :

Ἐβδόμη γενεὰ οὗτός ἐστιν ἀπὸ τοῦ πρώτου, ὃς, ἐπηλύτης ὢν, τοῦ σύμπαντος Ἰουδαίων ἔθνους ἀρχηγέτης ἐγένετο. Τροφῆς δ' ἠξιώθη βασιλικῆς ἀπ' αἰτίας τοιαύτης· Τῆς χώρας ὁ βασιλεὺς, εἰς πλυανθρωπίαν ἐπιδιδόντος αὐτῷ τοῦ ἔθνους, δεῖσας μὴ οἱ ἔποικοι, πλείους γενόμενοι, δυνατωτέρῳ χειρὶ τοῖς ἀπὸχθόσι περικράτους ἀρχῆς ἀμιλλῶνται, τὴν ἰσχύν αὐτῶν ἀφαιρῆν ἐπινοοῖαι ἀνοσίους ἐμχχανάτο· καὶ κελεύει τῶν γεννωμένων τὰ μὲν θήλα τρέφειν, (ἐπεὶ γυνὴ διὰ φύσεως ἀσθενέειαν, ἰκνηρὸν εἰς πόλεμον) τὰ δ' ἄρρυνα διαφθεῖρειν· ἐπεὶ εὐάνδρουσα δύναμις δυσάλωτον καὶ δυσκαθαίρετον ἐπιτελέισμα· « Septima progenies hic est a primò qui, peregrinus ipse, princeps fuit universi Judæorum generis. Educatus est regio more, per occasionem hanc : Istius regionis rex, cum animadvertisset hanc gentem in dies magis magisque crescere, veritus ne inquieti superante numero cum indigenis de principatu contenderent, vires eorum nefariis artibus conatus est excidere : jussitque ut ex recens editis, alerentur feminae, propter sexum bello inutilis; tollerentur mares, quandoquidem virorum copia est murus inexpugnabilis. »

(98) *Εὐπατριδὴν.* Philo statim hæc subjungit : Γεννηθεὶς οὖν ὁ παῖς, εὐθύς ἔβην ἐνέφρηεν ἀστειοτέραν ἢ κατ' ἰδιώτην, ὡς καὶ τῶν τοῦ τυράννου κηρυγμάτων, ἐφ' ὅσον οἶδόν τε ἦν, τοὺς γονεῖς ἀλογήσαι. Τρεῖς γοῦν φασι μῆνας ἑφεξῆς οἴκοι γαλακτοτροφῆθῆναι λαμβάνοντα τοὺς πολλοὺς. « Eo tempore natus hic puer, iudolem minime vulgarem præ se ferre visus est, adeo ut ejus parentes edictum tyranni, quantum potuerunt, negligenter. Fertur igitur tribus mensibus domi lacte nutritus, nemine consilio. » Similia sunt, quæ occurrunt Hebr. xi, 25 : Ἱστοῖ Μωϋσῆς γεννηθεὶς ἐκράθη τρίμηνον ὑπὸ τῶν πατέρων αὐτοῦ, διότι εἶδόν ἀστεῖον τὸ παιδίον, καὶ οὐκ ἐφοβήθησαν τὸ διάταγμα τοῦ βασιλέως.

(99) *Δείσαντες.* Philo paulo post : Φοβηθέντες, μὴ σωτηρίαν ἐνὶ μνώμενοι, πλείους ὄντες αὐτοῦ σὺν ἐκείνῳ προσαπόλωνται, διδασκρυμένοι τὸν παῖδα, ἐκτιθέασιν περὶ τὰς ὄχθας τοῦ ποταμοῦ. « Timentes, ne, dum uni consulerent, ipsi necis ejus fierent accessio; deploratum puerum exponunt in ripa fluminis. » Dein, interjectis aliquot sententiis, hoc modo pergit : Ἀδελφῆ δὲ τοῦ ἐκτεθέντος βρέφους, ἐστὶ παρθένος, ὑπὸ φιλοικεῖου πάθους μικρὴν ἄπωθεν ἐκτρα-

τῷ παιδί, ἐκ βιελου τῆς ἐπιχωρίου σκευῶς· τι ποιη- A
 σάμενοι, τὸν παῖδα ἐνθέμενοι, ἐκτιθέασι παρὰ τὰς
 δ'χθας τοῦ ποταμοῦ, ἐλώδους ὕδατος. Ἐπετῆρει δὲ τὸ
 ἀπολειθόμενον, ἀπῶθεν ἐστῶσα, τοῦ παιδὸς ἢ ἀδελφῆ.
 Ἐνταῦθα ἡ θυγάτηρ τοῦ βασιλέως, συγχῶ χρόνῳ μὴ
 κωλύουσα, τέκνον δὲ ἐπιθυμοῦσα, ἐκείνης ἀφικνεῖται
 τῆς ἡμέρας ἐπὶ τὸν ποταμὸν, λουτροῖς καὶ περιβρῶν-
 τηρίοις χρησομένη· ἐπακούσασα δὲ κλαυθμυριζο-
 μένου τοῦ παιδὸς, κελεύει προσενεχθῆναι αὐτῇ· καὶ
 κοιτικτεῖρασα, ἐζήτει τροφόν. Ἐνταῦθα προσδρα-
 μοῦσα (1) ἡ ἀδελφῆ τοῦ παιδὸς, ἔχσιν ἐφασκεν
 Ἑβραίαν γυναῖκα μὴ πρὸ πολλοῦ τετοκυῖαν, παρα-
 στήσειν αὐτῇ τροφόν, εἰ βούλοιο· τῆς δὲ συνθεμέ-
 νης, καὶ δεηθείσης, παρήνεγκε τὴν μητέρα τὴν τοῦ
 παιδὸς τροφὸν ἐσομένην, ὡς τινα ἄλλην οὔσαν, ἐπὶ
 ῥητῷ μισθῷ· εἶτα τίθεται τῷ παιδίῳ ὄνομα ἡ βασιλεῖς
 Μωϋσῆν, ἐτύμως, διὰ τὸ ἐξ « ὕδατος » ἀνελεσθαι
 αὐτό· τὸ γὰρ ὕδωρ « μῶν » (2) ὀνομάζουσιν Αἰγύ-
 πτιοι· εἰς δ' ἐκτέθειται (3) τεθνηζόμενος. Καὶ γάρ
 τοι Μωϋσῆν « τὸν ἀποπνεύσαντα τῷ ὕδατι » προσα-
 γορεύουσι. Δῆλον οὖν ὡς ἐν τῷ ἔμπροσθεν χρόνῳ
 περιτηρηθέντι τῷ παιδίῳ οἱ γονεῖς ἔθετον ὄνομα τι·
 ἀκαλεῖτο δὲ Ἰωακείμ. Ἔσχεν δὲ καὶ τρίτον ὄνομα ἐν
 οὐρανῷ μετὰ τὴν ἀνάληψιν (4), ὡς φασιν οἱ μύσται,

✠ P. 413 ED. POTTER, 543-344 ED. PARIS.

ἔδει τὸ ἀποθησόμενον... Θυγάτηρ ἦν τῷ βασιλεῖ τῆς
 χώρας ἀγαπητῆ καὶ μόνῃ. Ταύτην φασὶ γημαμένην
 ἐκ πολλοῦ χρόνου μὴ κωλύειν, τέκνον, ὡς ἐκός, ἐπι-
 θυμοῦσαν — ἐκείνη τῇ ἡμέρᾳ — ἐξορμησάμενη μετὰ
 θεραπεινίδων ἐπὶ τὸν ποταμὸν, ἐνθα ὁ παῖς ἐζέκειτο·
 κάππειτα λουτροῖς καὶ περιβρῶντηρίοις χρῆσθαι μέλ-
 λουσαν ἐν τῷ δασυτέρῳ τῶν ἐλῶν, αὐτὸν θεάσασθαι,
 καὶ κελεύσαι προσφέρειν· εἶτα δεδακρυμένον ὄρω-
 σαν ἐλεεῖν... καὶ βουλευέσθαι περὶ τῆς τροφῆς αὐτοῦ.
 « Interea puella, soror infantis expositi, affectu mota
 domestico, paulum digressa, expectabat exitum.
 Erat regionis istius regi unica dilecta filia. Eam
 ferunt dudum nuptam non potuisse matrem fieri,
 quamvis, ut est verisimile, liberorum cupidam; illa
 vero die proripuisse se cum puellis familiaribus ad
 fluvium, ubi puer fuit expositus: deinde lavantem,
 aspergentemque se inter opaca stagnorum, conspi-
 catam jussisse afferri puerum; tum ploranti condo-
 luisse, et de eo alendo consilium cepisse. »

(1) Ἐνταῦθα προσδραμ. Philo non multo post
 hæc adjicit: Διαπορούσης δ' εἶτι, τὴν ἀδελφὴν τοῦ
 παιδὸς, καθάπερ ἀπὸ σκοπῆς τὸν ἐνδοιασμὸν στοχα-
 σμένην, πυνθάνεσθαι προσδραμοῦσαν, εἰ βουλήσεται
 γαλακτοτροφῆθαι τοῦτο παρὰ γυναικῶν Ἑβραϊκῶν
 οὐ πρὸ πολλοῦ κησασῶν· τῆς δὲ βούλεσθαι φαιμέ-
 νης, τὴν αὐτῆς καὶ τοῦ βρέφους μητέρα παραγαγεῖν D
 ὡς ἀλλοτρίαν· ἦν ἐτοιμότερον ἀσμένην ὑπισχεῖσθαι
 προσφέρειν τοῦ ἐπὶ μισθῷ τροφεύσασιν. « Sic hæsitanti
 sororem infantis supervenisse, tanquam e specula
 dubitationem intuitam, rogasse num juberet eum
 nutrirī apud quamdam Hebræam mulierem non
 dudum partu levatam; annuente vero illa, infantem
 ut alienum suæ matri commendasse, eamque liben-
 ter pollicitam suam operam in nutricando, tan-
 quam mercedis gratia. »

(2) Ὑδωρ, μῶν. Philo: Εἶτα δίδωσιν ὄνομα,
 θεμένη Μωϋσῆν ἐτύμως, διὰ τὸ ἐκ τοῦ ὕδατος ἀνε-
 λείσθαι· τὸ γὰρ ὕδωρ μῶς ὀνομάζουσιν Αἰγύπτιοι.
 « Post hæc nomen ei datur sumptum ex ipsa re,
 quod esset ex aqua sublatus. Nam Ægyptiorum
 lingua mos aqua dicitur. » Josephus, lib. i. *Contra
 Apionem*: Τὸ δὲ ἀληθὲς ὄνομα δηλοῖ τὸν ἐκ τοῦ
 ὕδατος σωθέντα Μωϋσῆν· τὸ γὰρ ὕδωρ Αἰγύπτιοι
 Μῶν καλοῦσιν. « Verum autem nomen denotat

A autem veriti, ne una cum puero perirent, cum ex
 papyro, quæ in iis locis nascitur, vas construxis-
 sent, ad palustris stagnantisque fluvii ripas pue-
 rum impositum exponunt. Observabat autem pueri
 soror, quid esset eventurum, procul stans. Hic
 regis filia, quæ longu tempore non concipiebat,
 filium autem desiderabat, illo die eo venit ad flu-
 vium, ut se lavaret et aspergeret. Cum flentem au-
 tem puerum audiisset, jussit ad se adduct,
 ejusque miserta, quærebat nutricem. Tunc accur-
 rens soror pueri, dixit se habere Hebræam femi-
 nam, quæ non multo ante peperisset, eamque
 adducturam, si velit; quæ cum assensa esset, et
 rogasset, adduxit ipsius pueri matrem, tanquam
 aliquam aliam, mercede constituta nutricem ejus
 B futuram. Deinde puero imponit nomen reginæ,
 Moysen, apta etymologia, eo quod eum ex « aqua »
 sustulisset. « Aquam » enim « moy » vocant Ægyptii,
 in qua moriturus fuerat expositus. Moysen enim
 vocant eum, qui « ex aqua emersus » respiraverit.
 Clarum est ergo, quod prius circumciso puero,
 parentes aliquod nomen imposuerunt; vocabatur
 autem Joacim. Habuit autem tertium quoque no-
 men in cælo postquam assumptus est, ut ✠ dicitur

Moysen ex aqua servatum, nam aquam Ægyptii
 moy vocant. » Idem *Archæolog.*, lib. II, cap. 5: Τὸ γὰρ
 ὕδωρ μῶ οἱ Αἰγύπτιοι καλοῦσιν· ὕσης δὲ τοὺς ἐξ ὕδατος
 σωθέντας συνθέντες οὖν ἐξ ἀμφοτέρων, τὴν προσσηγο-
 ρίαν αὐτῷ ταύτην τίθενται. « Nam aquam Ægyptii
 mo vocant; yses vero, ex aqua servatus: unde ex
 utraque voce conjuncta Moysen appellarunt. »
 Conf. Exod. II, 10. Hæc addunt *Collectanea*: « Jos.
 Scaliger in notis quibusdam ad Orpheum: *Moi*
 Syriace est aqua, sed manifeste Moyses ipse dicit
 nomen impositum sibi quod *extractus sit ab aquis*,
 ἢ *extractus*, non a Syriaco *mo*. Hoc enim ridi-
 culum est; quare in eo errant, et Philo et Jose-
 phus, et alii veteres, dum cum falso ὕδατογενῆ
 interpretantur. »

(3) Ἐκτέθειται. Convenientius ἐκτέθειτο, temp.
 plusquamperfect.

(4) Μετὰ τὴν ἀνάληψιν. Hæc non e Philonis
 loco superius dicto, sed aliunde a Judæorum magi-
 stris didicit Clemens. Nam licet Deuterou: cap.
 xxxiv, 5, 6, Moyses mortuus et in quadam valle
 sepultus fuisse dicatur; erat tamen inter Judæos
 velut et constans opinio, eum in cælos fuisse
 assumptum. Hinc Maimonides præfat. sua in Tal-
 mud: « Sic dixerunt magistri nostri: Moyses, ma-
 gister noster, non est mortuus, sed ascendit, ac Deo
 in cælo ministrat. » Quod sic accipiebant nonnulli, ac
 si post mortem reddita fuisset ipsius corpori anima,
 quia Judæorum magistri putabant vere mortuum
 fuisse, ut patet ex longissima fabula in Rabbuth in
 ultimis Deuteronomii Parascha, ubi narrat Deum
 ad Moysen in verticem montis descendisse, et eum
 osculando animam e corpore eduxisse: verum Jo-
 sephus eum ἀφανισθῆναι refert, quo modo de
 Enocho et Elia loquitur, sed sese mortuum scri-
 psisse, ne Judæi δι' ὑπερβολὴν τῆς ἀρετῆς πρὸς τὸ
 θεῖον αὐτὸν ἀναχωρῆσαι τολμήσωσιν εἰπεῖν· « pro-
 pter virtutis præstantiam eum in divinum nomen
 recessisse affirmare auderent. » *Antiquit.* lib. IV,
 cap. ult., pag. 132 edit. Genev. Porro ejus corpus
 non inventum, angelico ministerio custoditum
 nonnulli putabant, ne cederet in potestatem diaboli
 τοῦ ἔχοντος τὸ κράτος τοῦ θανάτου, ut scriptor ad
 Hebræos loquitur cap. II, 14, quem « Samaelem, »

nystæ, nempe Melchi. Cum autem ætate esset gravior, arithmetica et geometria, rhythmicam et harmonicam, et præterea medicinam simul et musicam doctus est ab iis, qui erant insignes inter Ægyptios; et præterea eam, quæ traditur per symbola, philosophiam, quam in litteris ostendunt hieroglyphicis. Reliquum autem doctrinæ orbem tanquam puerum regium, Græci eum docuere in Ægypto, ut dicit Philo in *Vita Moysis*. Ad hæc litteras Ægyptiorum, et celestium scientiam a Chaldæis, et ab Ægyptiis didicit. Unde in Actis dicitur, « edoctus fuisse in omni sapientia Ægyptiorum ». Eupolemus autem in opere *De Judææ regibus* dicit, « Moysen primum fuisse sapientem, et grammaticam primum tradidisse Judæis, et eam Phœnices a Judæis accepisse, Græcos autem a Phœnicibus ». Ad eorum autem naturam deductus, sapientiam suam auxit; verumtamen consanguineorum ac majorum suorum disciplinam et instituta adeo coluit, ut Ægyptium, qui Hebræum injuste esse adortus, percussus interficeret. Tradunt autem, qui arcanos sensus sequuntur, solo verbo occidisse Ægyptium: quemadmodum certe postea in Actis b Petrus fertur eos, qui pretium agri sibi usurpaverant, et mentiti fuerant, 149 verbo interemisse. Porro Artapanus, in opere *De Judæis*, refert « Moysen in custodiam traditum a Nechephre

a Act. vii, 22. b Act. v, 1.

et « angelum mortis » Hebræi vocant, et cujus imperio aiunt defunctorum corpora in pulverem dissolvi. Hanc Mosaici corporis custodiam indicari putabant in Epistola Judæ vers. 9. Clemens noster *Adumbrat. in Jud.* 9. « Quando Michael archangelus cum diabolo disputans, altercabatur de corpore Moysis. Hic confirmat assumptionem Moysis. » Quod in cœlum fuerit receptus, colligebant præterea ex Evangeliiis, ubi cum Elia apparuisse refertur. Matth. xvii, 3; Marc. ix; Luc. ix.

(5) *Ἐν δὲ ἡλικίᾳ*. Philo paulo post: Ἀριθμοὺς μὲν οὖν καὶ γεωμετρίαν, τὴν τε ρυθμικὴν καὶ ἀρμονικὴν καὶ μετρικὴν θεωρίαν, καὶ μουσικὴν τὴν σύμπασαν, διὰ τε χρῆσεως ὀργάνων, καὶ λόγων τῶν ἐν ταῖς τέχναις καὶ διεξέδοις τοπικωτέραις, Αἰγυπτίων οὐ λόγιοι παρέδοσαν· καὶ προσέτι τὴν διὰ συμβόλων φιλοσοφίαν, ἣν ἐν τοῖς λεγομένοις ἱεροῖς γράμμασιν ἐπιδείκνυνται, καὶ διὰ τῆς τῶν ζῶων ἀποδοχῆς, ἃ καὶ θεῶν τιμαῖς γεραίρουσιν. Τὴν δ' ἄλλην ἐγκύκλιον παιδείαν Ἕλληνας ἐδίδασκον· οἱ δ' ἐκ τῶν πλησιοχώρων, τὰ τε Ἀσσυρία γράμματα, καὶ τὴν τῶν οὐρανίων Χαλδαϊκὴν ἐπιστήμην· ταύτην καὶ παρ' Αἰγυπτίων ἐλάμβανε, μαθηματικὴν ἐν τοῖς μάλιστα ἐπιτηδεύοντων. « Itaque numeros, et geometriam, universamque musicam, rhythmicam, harmonicam et metricam contemplationem, per instrumenta vocesque se variis modis prominentem, accepit ab Ægyptiis doctoribus; et insuper occultam philosophiam descriptam litteris, ut vocant, hieroglyphicis, hoc est, notis animalium, quæ ipsi venerantur etiam pro numinibus. Reliquas liberales artes Græci docebant: ex propinquis autem regionibus evocati Assyrii suas litteras, Chaldæi sideralem scientiam; hanc et ab Ægyptiis didicit, mathematicam cum primis deditis. »

(6) *Ρυθμικὴν*. Malim ρυθμικὴν, quod habet Philo.

(7) *Γραμματικὴν*. Legendum γράμματα. Nam Phœnices Græcis non grammaticam, sed litteras

A *Μελχί*. Ἐν δὲ ἡλικίᾳ (5) γενόμενος, ἀριθμητικὴν τε καὶ γεωμετρίαν, ρυθμικὴν (6) τε καὶ ἀρμονικὴν, ἔτι τε ἱατρικὴν ἅμα καὶ μουσικὴν παρὰ τοῖς διαπρῶουσιν Αἰγυπτίων ἐδίδασκετο· καὶ προσέτι τὴν διὰ συμβόλων φιλοσοφίαν, ἣν ἐν τοῖς ἱερογλυφικοῖς γράμμασιν ἐπιδείκνυνται. Τὴν δὲ ἄλλην ἐγκύκλιον παιδείαν Ἕλληνας ἐδίδασκον ἐν Αἰγύπτῳ, ὡς ἀνβαλικὸν παιδίον, ἧ φησι Φίλων ἐν τῷ *Μωϋσῶος Βίῳ*. Προσεμάνθανε δὲ τὰ Αἰγυπτίων γράμματα, καὶ τὴν τῶν οὐρανίων ἐπιστήμην παρὰ τε Χαλδαίων παρὰ τε Αἰγυπτίων· ὅθεν ἐν ταῖς Πράξεσι « πᾶσαν σοφίαν Αἰγυπτίων πεπαιδεῦσθαι » φέρεται. Εὐπόλεμος δὲ ἐν « τῷ περὶ τῶν ἐν τῇ Ἰουδαίᾳ βασιλέων, » « τὸν Μωϋσῆ, φησὶ, πρῶτον σοφὸν γενέσθαι, καὶ γραμματικὴν (7) πρῶτον τοῖς Ἰουδαίοις παραδοῦναι· καὶ παρὰ Ἰουδαίων Φοινίκας παραλαβεῖν, Ἕλληνας δὲ παρὰ Φοινίκων. » Εἰς δὲ τὴν αὐτῶν φύσιν ἄξας (8), ἐπέκεινεν τὴν φρόνησιν, τὴν συγγενικὴν (9) καὶ προγονικὴν ζηλώσας παιδείαν, ἄχρι καὶ τὸν Αἰγύπτιον τὸν τῷ Ἑβραϊκῷ ἀδίκως ἐπιθέμενον πατάξας, ἀποκτείνει. Φασὶ δὲ οἱ μύσται λόγῳ μόνῳ ἀνελεῖν τὸν Αἰγύπτιον, ὡσπερ ἀμέλει ὕστερον Πέτρος ἐν ταῖς Πράξεσι φέρεται τοὺς νοσησαμένους (10) τῆς τιμῆς τῷ χωρῶν, καὶ ψευσαμένους, λόγῳ ἀποκτείνας. Ἀρτάπανος (11) γοῦν ἐν τῷ *Περὶ Ἰουδαίων συγγράμματι* ἱστορεῖ « κατακλεισθέντα εἰς φυλακὴν Μωϋσῆ ὑπὸ Νεχεφρέους (12) τοῦ Αἰγυπτίων βασιλέως, ἐπὶ

C tradiderunt. Hanc autem lectionem comprobat Eusebius, qui eadem hæc ex Eupolemo recitavit, *Præpar. evang.*, lib. ix, cap. 26, pag. 451: Ἐπιλεμος δὲ φησὶ τὸν Μωϋσῆν πρῶτον σοφὸν γενέσθαι, καὶ γράμματα παραδοῦναι τοῖς Ἰουδαίοις πρῶτον παρὰ δὲ Ἰουδαίων Φοινίκας παραλαβεῖν, Ἕλληνας δὲ παρὰ Φοινίκων· « Narrat autem Eupolemus Moysen primum sapientem fuisse, Judæisque primum litteras· tradidisse, a quibus eas Phœnices, ut a Phœnicibus Græci acceperint. »

(8) *Εἰς δὲ τὴν αὐτῶν φύσιν ἄξας*. Hæc verba sensum vel plane nullum, vel ineptum et absurdum præbent. Scribi igitur velim: εἰς δὲ τὴν αὐτῶν φιλοσοφίαν ἄξας; nam φιλοσοφίαν abbreviatum in φύσιν ab imperito exscriptore facile mutari potuit. Cæterum ἐπὶ φιλοσοφίαν ἄξας a Diogene Laertio, aliisque passim dicitur, qui « ad philosophiæ studia se contulit. » Atque hinc oritur sensus, quem sermone contextus exigere videtur: scilicet, « Moysen, data Ægyptiorum disciplinis opera, inde adeo doctrinam, qua fuerat ab Hebræis magistris imbutus, plurimum auxisse. » Lowthius ait: « Corruptus locus; forte legendum: εἰς δὲ τὴν τῶν ὄντων φύσιν ἄξας. »

D (9) *Τὴν συγγεν*. A Philone Judæo hæc verba, pro more suo, sumpsit Clemens. Etenim ille de Moysæ dixit, lib. i *De vita ejus*, pag. 607: Τὴν συγγενικὴν καὶ προγονικὴν ἐξήλωσε παιδείαν· « consanguineorum et majorum suorum disciplinam secutus est. »

(10) *Τοὺς νοσησι*. Scilicet Ananiam et Sapphiram: de quibus agit Lucas in Act. apost. v, 1.

(11) *Ἀρτάπανος*. Hæc Judæorum fabulis plena, una cum aliis non paucis, ex Artapano, seu, ut alii vocant, Artabano, recitat Eusebius *Præpar. evang.*, lib. ix, cap. 27.

(12) *Νεχεφρέους*. Scribendum potius, litteris paulum transpositis, Χενεφρέους, « Chenephra. » Quo nomine Eusebius Ægyptium hunc regem aliquoties appellavit. *Chronicon Alexandrinum* ex Ar-

ἡ παραίτησις τὸν λαὸν ἐξ Αἰγύπτου ἀπολυθῆναι, ἡ νύκτωρ ἀνοιχθέντος τοῦ δεσμοτηρίου κατὰ βούλησιν τοῦ Θεοῦ, ἐξελθόντα, καὶ εἰς τὰ βασίλεια παρελθόντα, ἐπιστῆναι κοιμωμένῳ τῷ βασιλεῖ, καὶ ἐξεγείραι αὐτόν. Τὸν δὲ, καταπλαγέντα τῷ γεγονότι, κλεῦσαι τῷ Μωϋσεὶ τὸ τοῦ πέμψαντος εἰπεῖν ὄνομα Θεοῦ· καὶ τὸν μὲν προσκύψαντα πρὸς τὸ οὖς εἰπεῖν· ἀκούσαντα δὲ τὸν βασιλέα, ἄφωνον πεσεῖν· διακρατηθέντα δὲ ὑπὸ τοῦ Μωϋσέως, πάλιν ἀναδιῶναι. » Περὶ δὲ τῆς ἀντροφῆς τοῦ Μωϋσέως συζητᾶται ἡμῖν καὶ ὁ Ἐζεκιήλος, ὁ τῶν Ἰουδαϊκῶν τραγῳδιῶν ποιητῆς, ἐν τῷ ἐπιγραφομένῳ δράματι « Ἐξαγωγῆ, » γράφων ὧδε ἐκ προσώπου Μωϋσέως·

Ἰδὼν (12) γὰρ ἡμῶν γένναν ἄλις ἠὲ ξημέτην,
 Δόλον καθ' ἡμῶν πολὺν ἐμηχανήσατο
 Βασιλεὺς Φαραῶ· τοὺς μὲν ἐν πλινθεύμασιν
 Οἰκοδομίας (13) τε βάρουσιν ἀλιχῶν βροτῶν,
 Πόλει (14) τε πύργους σφῶν ἔκῃτι δυσμῶρων.
 Ἐπειτα κηρύσσει μὲν Ἑβραίων γένει
 Τάρσεινιὰ βίπτειν ποταμὸν ἐς βαθέεσσιν.
 Ἐνταῦθα μήτηρ ἡ τεκοῦσ' ἐκρυπτεῖ με
 Τρεῖς μῆνας, ὡς ἔφασκεν· οὐ λαθούσα δὲ,
 Ὑπεξέθηκε, κόσμον ἀμφιθεῖσά μοι,
 Παρ' ἄκρα (15) ποταμοῦ, λάσιον (16) εἰς ἔλος βαθύ·
 Μαριάμ δ' ἀδελφῆ μου (17) κατώπτευεν πέλας.
 Κάπειτα θυγάτηρ (18) βασιλέως ἄβραις ὄμοι
 Κατῆλθε (19) λουτροῖς χροῦτα φαιδρῦναι νέον.
 Ἰδοῦσά μ' εὐθὺς, καὶ λαθούσ', ἀνέλιτο.
 Ἐγὼ δ' Ἑβραῖον ὄντα· καὶ λέγει τάδε·
 Μαριάμ δ' (20) ἀδελφῆ, προσδραμοῦσα βασιλίδι,
 Θέλεις τροφὴν σοὶ παιδί τῷδ' (21) εἶρω ταχύ
 Ἐκ τῶν Ἑβραίων; Ἡ δὲ ἐπένευσε κόρη (22).
 Μολούσα δ' εἶπε μητρὶ· καὶ πατρὶν ταχύ
 Αὐτῆ τε (23) μήτηρ, καὶ ἐλαβὲν μ' ἐς ἀγκάλας.
 Εἶπεν δὲ θυγάτηρ βασιλέως· Τούτον, γύναι,
 Τρόφει· κἀγὼ μισθὸν ἀποδώσω σέθεν.
 Ὅνομα δὲ Μωσὴν ὠνόμαζε, τοῦ χάριν
 Ὑγρὰς ἀρείλε ποταμίας ἀπ' ἠέρος.
 Ἐπεὶ (24) δὲ καιρὸς ρηπίων παρῆλθέ μοι (25),

✧ P. 414 ED. POTTER.

tabano eundem vocat Χενεβρών, « Chenebren. »
 (12) Ἰδὼν. Hæc etiam, cum aliis pluribus, habemus apud Eusebium, libri memorati cap. 28, pag. 436.
 (13) Οἰκοδομίας. Οἰκοδομαῖς βαρελαῖς ἀεικίζων, Euseb. At Vigerus, Eusebii interpres, repositum voluit : Βαρελαῖς τ' οἰκοδομαῖς.
 (14) Πόλι. Πόλεις τε πύργους τε, σφῶν ἔκῃτι, Euseb. Ego, si nihil deest, hunc versum sic lego :
 Πόλεις τ' ἐπύργου, σφῶν ἔκῃτι δυσμῶρων,
 Urbesque turribus instruebat, ipsorum opera infelicitium.
 SVLVBURG. — Lowthio pro ἔκῃτι scribendum videtur ἀέκῃτι· ipsorum opera « ingratis » utentes.
 (15) Παρ' ἄκρα. Παρ' ὄχθην, Euseb.; sed ms. Eusebii codex, quo usus est Vigerus, Clementis lectionem comprobat, ut etiam codex Joan.
 (16) Λάσιον. Λάσια, ms. Vigeri codex. Μᾶς, ἔλος δασύ, Euseb.
 (17) Ἀδελφῆ μου. Ἀδελφ' ὄμοιων, codex Joan.
 (18) Κάπειτα θυγ. Exstant hæc carmina Ezechielii apud Eusebium Præpar., lib. ix, cap. 4, multaque alia ex eodem, cum quibus hæc collata si fuerint, multa corrigi in Græca editione poterunt. Ea ita Græce habet liber Clement. Κάπειτα θυγάτηρ βασιλέως ἄβραις ὄμοι· quod correxit Hervetus ἄπαις ὄμοι. Apud Eusebium legitur illud rectius. Itaque, retenta vera lectione, verte : « Dein nata regis cum suis pedissequis. » Abraz vocabant ancillas Attici. Suidas, Ἄβρα, οἰκόντις γυναικός, κόρη ἐντιμος. Deinde affert exemplum ex Menandro in Pseudheracle

Ægyptiorum rege, quod peteret ut populus ex Ægypto dimitteretur, noctu Dei voluntate aperto carcere egressum fuisse, et ad regiam profectum, dormienti regi astilisse, eumque excitasse. Tum illum eo, quod factum fuerat, perculsum, jussisse, ut Moyses Dei, a quo erat missus, nomen diceret, et hunc quidem inclinatum dixisse ei in aurem : quo audito, regem statim quidem exanimem cecidisse ; verum a Moysæ erectum, ad vitam rediisse. » Quinetiam de Moysis educatione Ezechielus nobiscum consentit, Judaicarum tragædiarum scriptor, qui in fabula, quæ Eductio dicitur, ex persona Moysis sic scribit :

Nostrum videret cum genus crescere,
 Est machinatus in nos plus satis doli
 Rex Pharaos, laterum acribus laboribus,
 Edificiorumque opprimes nos molibus,
 Et exstruendo turrium munimine.
 Edicit inde totum ut Hebræum genus,
 Quos procrearat, flumini immergat mares.
 Ibi miserta, casta me abscondit parens,
 Quæ tertio post mense prodita, arripuit
 Me rursus, atque involvit ornatu novo,
 Jurtaque ripam ponit in paludibus
 Quod Muria, nostra vidit eminus soror.
 Dein nata regis, quæ carebat liberis,
 Stipata famularum agmine, ad flumen renit
 Lotura corpus, protinusque sustulit.
 Utque esse Hebræum me vidit, sic incipit
 Maria soror, celerem ad eam movens pedem,
 Tibi ex Hebræis visne nutricem parem
 Puero? puellæ nata regis annuit.
 Profecti matri dixit, ipsaque advenit
 Mox mater, et me suaviter complectitur.
 Tum nata regis dixit : Hunc, o femina,
 Tibi educandum est : posce mercedem, feres.
 Nomenque Moyses indidit, quod scilicet
 Ripa repertum sustulit me fluminis.
 Infantia ut cum tempus elapsum mihi est,

et in Sicyonia : quod ideo moneo a manuscripti interpunctione monitus, quod vir doctus existimasse videatur, nomen patriæ Sicyoniam fuisse. Citatur poema illud a Stobæo, lib. li. Usi sunt ipsi LXX Exodi cap. ii : Κατέβη ἡ θυγάτηρ Φαραῶ λούσασθαι ἐπὶ τὸν ποταμὸν, καὶ αἱ ἄβραι αὐτῆς παρὰ τὸν ποταμὸν παρεπορεύοντο. Absque hoc loco esset, probari poterat emendatio interpretis, cui occasionem dedit forsan locus ille Eusebii, lib. ix Præpar., cap. 4, qui ex Artabano tradit, Merrhin filiam hanc fuisse Palmanothis, uxorem Chenephris, regis terræ Memphiticæ, quæ cum sterilis esset, subjecit sibi quemdam Judæorum infantem. COLLECT.
 (19) Κατῆλθε. Hos versus sic scribit Eusebius, ex Clemente, ut videtur, corrigendus :
 Κατῆλθε λουτροῖς φαιδρῦναι τὸ ἐν δέμας.
 Νέον δ' ἰδοῦσά μ' εὐθὺς.....
 (20) Δ'. Abest ab Euseb.
 (21) Σοὶ παιδί τῷδ'. Σοὶ τῷ παιδίῳ, Euseb., ex Clemente rursus corrigendus. Hunc versum sic exhibet Joan. :
 Θέλεις τροφὴν σοὶ τῷ παιδί εἶρω ταχύ.
 (22) Ἐπένευσε κόρη. Ἐπέστρεψε κόρη, Joan. non male.
 (23) Αὐτῆ τε. Αὐτῆ γε, Euseb.
 (24) Ἐπεὶ. Hæc, aliquot versibus interjectis, apud Ezechielum sequebantur. Eusebius, Τούτοις μεθ' ἑτερα ἐπιλέγει καὶ περὶ τούτων ὁ Ἐζεκιήλος ἐν Τραγῳδίῃ, τὸν Μωϋσὴν παρεισάγων λέγοντα· Ἐπεὶ...
 (25) Παρῆλθέ μοι. Flor. edit. Παρῆλθέ με nos Eusebium secuti sumus.

*Ad regiam me mater adduxit domum,
Cum cuncta nobis retulisset ordine,
Genusque patrium, donaque auctoris Dei.
Dum prima puero fluxit ergo aetas mihi,
Tum victus amplius, disciplina regia
Æque dabantur, atque si natus forem:
Plenus dierum verum ubi affuit sinus,
Egressus aedes regias sum.*

Deinde cum narrasset pugnam Hebræi et Ægyptii, et sepultum in arena Ægyptium, de alia pugna sic dicit:

.... Cur imparem tibi feris?
At ille: Nobis te dedit quis iudicem.
Summum aut magistrum? num manum nobis pa-
stras

*Inferre, ut illum nempe mactabas heri?
Hic trepidus: Equis fecit hoc, dixi, palam?*

Deinde autem ex Ægypto fugit, et oves pascit, ad principatum prius hoc modo eruditus. Ei enim, qui mansuetissimo hominum gregi est præfuturus, præexercitatio quædam est ars pastoralis, sicut iis, qui sunt natura bellicosi, venandi ars. Hinc autem eum ducit Deus, ut esset dux Hebræorum exercitus. Deinde sæpe quidem admonentur Ægyptii, qui sæpe fuere insipientes. Fuerunt autem Hebræi spectatores malorum quæ patiebantur alii, Dei potentiam citra ullum discentes periculum. Quoniam vero Ægyptii divinæ potentiae effectis per suam insipientiam stulti fidem derogabant, ideo « stulti » ut in proverbio est, experiundo « cognoverunt; » et postea exeuntes Hebræi, magna Ægyptiorum præda exportata, recesserunt: non propter avaritiam, ut dicunt accusatores (neque enim Deus eis aliena persuasit concupiscere); sed primum quidem, earum, quas toto tempore Ægyptiis præbuerunt, operarum ac servitorum necessariam mercedem refe-

✠ P. 415 ED. POTTER, 545 ED. PARIS.

« Quibus idem Ezechielus Moysis ipsius de eis rebus, quæ sequitur, orationem post alia quædam subiungit: Infantiae at cum, » etc.

(26) *ἤγερ με.* ἤγαγε Joan.

(27) *ὄψτος.* Si quis malit adverb. ὄψτως, vel ὄψτωσι, non repugnabo. SYLVBURG.

(28) *Κτείνεις δέ.* Legi potest etiam fut. temp. κτενεῖς, « occides. » SYLVBURG. — Κτείνεις σύ, Euseb., κτενεῖς σύ, cod. Joan.

(29) *Προδιδασκόμενος εἰς ἡγεμονίαν ποιμενικήν.* Absurdum est προδιδάσκεισθαι εἰς ἡγ. ποιμενικήν: si quidem vult Auctor, ποιμενικήν, « artem pastorem, » esse προδίδαγμα quoddam, seu « praviam institutionem, » ad artem imperandi. Vel igitur delenda est vox ποιμενικήν, vel scribendum προδιδασκόμενος εἰς ἡγεμονίαν ποιμενικήν γάρ προγυμνασία βασιλείας, et delendum ἡ ποιμενική, quod mox sequitur. Quod Latine expressimus. Hanc emendationem firmant Philonis verba, quæ Clemens præ oculis habuit, hæc scribens: Μετὰ δὲ τὸν γάμον παραλαβὼν τὰς ἀγέλας ἐποίμαινε, προδιδασκόμενος εἰς τὴν ἡγεμονίαν. Ποιμενική γὰρ μελέτη καὶ προγυμνασία βασιλείας μέλλοντι τῆς ἡμερωτάτης τῶν ἀνθρώπων ἐπιστατεῖν ἀγέλης, καθάπερ καὶ τοῖς πολεμικοῖς τὰς φύσεις τὰ κυνηγία. « Post eas nuptias præfuit gregibus, ad principatum se præparans. Nam pastoralis ars ad regnum est præexercitatio, hoc est ad hominum, mansuetissimi gregis, præfutura, quæ in modum bellicosis ingenis venatio. »

A *ἤγερ με (26) μήτηρ βασιλίδος πρὸς δώματα, Ἄπαντα μυθεύσασα καὶ λέξασά μοι, Γένος πατρῶον καὶ Θεοῦ δωρήματα. Ἔως μὲν οὖν τὸν παιδὸς εἶχονεν χρόνον, Τρομαῖσι βασιλικαῖσι καὶ παιδεύμασιν Ἄπανθ' ὑπισχεθῆν, ὡς ἀπὸ σπλάγγων ἐών Ἐπεὶ δὲ πλήρης κόλλπος ἡμερῶν παρήν, Ἐξῆλθον οἰκῶν βασιλικῶν.....*

Ἐπειτα τὴν διαμάχην τοῦ τε Ἑβραίου καὶ τοῦ Αἰγυπτίου διηγησάμενος, καὶ τὴν ταφήν τὴν ἐν τῇ ψάμμῳ τοῦ Αἰγυπτίου, ἐπὶ τῆς ἐτέρας μάχης ᾗ τὸν οὗτος (27):

.... τί τύπτεις ἀσθενέστερον σέθεν;
Ὁ δ' εἶπεν Ἡμῖν τίς σ' ἀπέστειλε κτείνην,
Ἥ ἰσιτάτην ἐνταῦθα; μὴ κτείνεις δέ (28) με,
Ὡσπερ τὸν ἐχθρὸς ἀνδρα; Καὶ δεισας ἐγὼ
Ἐλεξα Πῶς ἐγένετο συμφορὰς τούδε;

B

Φεύγει δὲ ἐντεῦθεν, καὶ ποιμαίνει πρόβατα, προδιδασκόμενος εἰς ἡγεμονίαν ποιμενικήν (29): προγυμνασία γὰρ βασιλείας, τῷ μέλλοντι τῆς ἡμερωτάτης τῶν ἀνθρώπων ἐπιστατεῖν ἀγέλης ἢ ποιμενική, καθάπερ καὶ τοῖς πολεμικοῖς τῇ φύσει ἢ θηρευτικῇ. Ἄγει δὲ αὐτὸν ἐνταῦθεν ὁ Θεὸς ἐπὶ τὴν τῶν Ἑβραίων στρατηγίαν. Ἐπειτα νοθετοῦνται μὲν Αἰγύπτιοι πολλάκις ἀσύνετοι: θεαταὶ δὲ Ἑβραῖοι ἐγένοντο ὡς ἑτέροι κακῶν ὑπέμενον, ἀκινδύνως ἐμμανθάνοντες τὴν δύναμιν τοῦ Θεοῦ. Ἐπεὶ δὲ Αἰγύπτιοι ἀκοῆ μὴ παραδεχόμενοι τὰ τῆς δυνάμεως ἀποτελέσματα, δι' ἀπροσῆνην οἱ νήπιοι ἀπιστοῦντες (30): τότε, ὡς εἴρηται, βεχθὲν δέ τε « οἱ νήπιοι (31) ἐγνώσαν » ὑστερόν τε ἐξιώντες (32) οἱ Ἑβραῖοι, πολλὴν λεῖαν τὸν Αἰγυπτίων ἐκφορήσαντες, ἀπήσαν, οὐ διὰ φιλοχρηματίαν, ὡς οἱ κατηγοροὶ φασιν: οὐδὲ γὰρ ἀλλοτρίων αὐτοὺς ἀνέπειθεν ἐπιθυμεῖν ὁ Θεός. Ἀλλὰ πρῶτον μὲν, ὡς παρὰ πάντα τὸν χρόνον ὑπηρετήσαν τοῖς Αἰγυπτίοις, μισθὸν ἀνα-

(30) *Ἀπιστοῦντες.* Sensus postulat διηπίστου, vel ἀπιστοῦντες διετέλου, aut simile quid. SYLVBURG.

(31) *Οἱ νήπιοι.* Respicit proverbiale illud Hesiodi effatum, Ἐργ. A. 216:

.... Παθὼν δέ τε νήπιος ἔργω.

.... Passus vero stultus etiam novit.

Philo: Καὶ πληγῶν ἐσμῶ οἱ ἀφρονες νοθετοῦνται, οὗς λόγος οὐκ ἐπαίδευσεν. « Afflictionibus agminatum irruentibus castigantur stolidi, quos ratio non erudit. » Paulo post: Παθόντες δ' ἀνεδιδάσκοντο νηπίων παίδων τρόπον. « More autem puerorum per aetatem nondum sapientium, suo malo edocti sunt. »

(32) *Ἐστερόν τε ἐξιώντες.* Philo: Πολλὴν γὰρ λεῖαν ἐκφορήσαντες, τὴν μὲν αὐτοὶ διεκόμεζον ἐπιχθισμένοι, τὴν δὲ τοῖς ὑπὸ ζυγίοις ὑπέθεσαν, οὐ διὰ φιλοχρηματίαν, ἢ, ὡς ἂν τις κατηγορῶν εἴποι, τὴν τῶν ἀλλοτρίων ἐπιθυμίαν (πῶθεν); ἀλλὰ πρῶτον μὲν, ὡς παρὰ πάντα τὸν χρόνον ὑπηρετήσαν, ἀναγκαῖον μισθὸν κομιζόμενοι: εἶτα δὲ, ὑπὲρ ὧν κατεδουλώθησαν, ἐν ἐλάττωσι καὶ οὐχὶ τοῖς ἴσοις ἀντιλυποῦντες. « Multum enim prædæ nacti, sarcinas partim suis humeris, partim iumentis imposuerunt: non præ avaritia, ut obtrectatores dicent, aut alienarum fortunarum concupiscentia: quæ enim esse poterat? sed primum, ut diuturni laboris necessariam mercedem reciperent; deinde, ut pro acceptis tempore, quo servierant, injuriis, si non pro merito, aliquid tamen damni reponerent. »

καίον κομιζόμενοι· ἔπειτα δὲ καὶ τρόπον τινὰ ἡμί-
ναντο, ἀντιλυποῦντες ὡς φιλαργύρους, Αἰγυπτίους,
τῇ τῆς λείας ἐκφορῆσει, καθάπερ ἐκείνοι τοὺς
Ἑβραίους τῇ καταδουλώσει· εἴτ' οὖν (33), ὡς ἐν πο-
λέμῳ φαίη τις τοῦτο γαγονέαι, τὰ τῶν ἐχθρῶν φέ-
ρειν ἤξιον νόμῳ τῶν κεκρατηκότων, ὡς κρείττονες
ἤττόνων (καὶ τοῦ πολέμου ἢ αἰτία δίκαια. Ἰκέται
διὰ λιμὸν Ἑβραῖοι ἦγον πρὸς Αἰγυπτίους· οἱ δὲ, τοὺς
ξένους καταδουλωσάμενοι, τρόπον αἰχμαλώτων ὑπη-
ρετεῖν ἠνάγκασαν σφίσι, μὴδὲ τὸν μισθὸν ἀποδιδόν-
τες)· εἴτε, ὡς ἐν εἰρήνῃ, μισθὸν ἔλαβον τὴν λείαν
παρὰ ἀκόντων τῶν πολλῶν χρόνον οὐκ ἀποδιδόντων,
ἀλλὰ ἀποστεροῦντων.

CAPUT XXIV.

Quomodo Moyses ducis partes absolverit aliisque ad id munus exsequendum exemplo suo praeverit.

Ἔστιν οὖν ὁ Μωϋσῆς (34) ἡμῖν προφητικὸς, νομο-
θετικὸς, τακτικὸς, στρατηγικὸς, πολιτικὸς, φιλοσο-
φος. Ὅπως μὲν οὖν ἦν προφητικὸς, μετὰ ταῦτα
λεχθήσεται, ὁπνηκα ἂν περὶ προφητείας διαλαμβά-
κωμεν τὸ τακτικὸν δὲ μέρος ἂν εἴη τοῦ στρατηγι-
κοῦ· τὸ στρατηγικὸν δὲ, τοῦ βασιλικοῦ. Πάλιν τε αὖ
τὸ νομοθετικὸν μέρος ἂν εἴη τοῦ βασιλικοῦ, καθάπερ
καὶ τὸ δικαστικόν. Τοῦ δὲ βασιλικοῦ τὸ μὲν θεῖον μέρος
ἐστίν, οἷον τὸ κατὰ τὸν Θεὸν καὶ τὸν ἄγιον Ἰῶν αὐ-
τοῦ, παρ' ὧν τὰ τε ἀπὸ γῆς ἀγαθὰ καὶ τὰ ἐκτὸς, καὶ
ἡ τελεία εὐδαιμονία χορηγεῖται· « Αἰτεῖσθε (35) »
γάρ, φησὶ, τὰ μεγάλα, καὶ τὰ μικρὰ ὑμῖν προστε-
θήσεται. » Δεύτερον δὲ ἐστὶν εἶδος βασιλείας, μετὰ
τὴν ἀκραίφινως λογικὴν καὶ θεῖαν διοίκησιν, τὸ μόνον
τῷ θυμοειδεῖ τῆς ψυχῆς εἰς βασιλείαν συγχρώμενον·
καθ' ὃ εἶδος Ἡρακλῆς μὲν Ἄργους, Ἀλέξανδρος δὲ
Μακεδόνων, ἐβασίλευσε. Τρίτον δὲ, τὸ ἐνδὸς ἐφέμε-
νον, τοῦ νικῆσαι μόνον καὶ καταστρέφασθαι· τὸ δὲ
πρὸς κακὴν ἢ ἀγαθὴν τὴν νίκην ποιῆσαι, τῷ τοιοῦ-

✠ P. 416 ED. POTTER, 346 ED. PARIS.

(35) *Εἴτ' οὖν.* Philo paulo post : Ἐν ἑκατέρῳ δὲ
κατέρῳ, εἴθ' ὡς ἐν εἰρήνῃ μισθὸν λαμβάνοντες,
ἂν παρ' ἀκόντων πολλῶν χρόνον οὐκ ἀποδιδόντων ἀπε-
στεροῦντο· εἴθ' ὡς ἐν πολέμῳ τὰ τῶν ἐχθρῶν φέρειν
ἄξιον νόμῳ τῶν κεκρατηκότων· οἱ μὲν γὰρ χει-
ρῶν ἤρξαν ἀδίκων, ξένους καὶ ἰκέτας, ὡς ἔφην, πρὸ-
τερον καταδουλωσάμενοι τρόπον αἰχμαλώτων· οἱ δὲ,
καιροῦ παραπεσόντος, ἡμίναντο διὰ τῆς ἐν ὅλοις
παρασκευῆς· « Itaque utrumque factum jure tueri
possunt, sive ut in pace mercedem receperunt, qua
tamen diu fraudati fuerant : sive ut bello victos bo-
nis spoliaverunt : ab illis enim orta fuerat injuria,
qui hospites supplicesque suos, ut antea dixi, quasi
captivos in servitute redegerant. Tandem, ubi se
obtulit meliorum temporum opportunitas, populus
inermis illatam sibi vim ultus est. »

(34) *Ἔστιν οὖν ὁ Μ.* Philo lib. II *De vita
Moysi*, pag. 654 : Ὑπέλαβον γὰρ τῷ αὐτῷ πάντ'
ἐφαρμογῆται, εἰ ἐγένετο προνοία Θεοῦ βασιλεὺς τε
καὶ νομοθέτης, καὶ ἀρχιερεὺς, καὶ προφήτης, καὶ
ἐν ἑκάστῳ τὰ πρωτεύοντα ἠνάγκατο· « Compertum enim
habeo, hæc omnia in unum hominem competere :
siquidem hic factus divina providentia rex, et le-
gislator, et pontifex, et propheta : et in his func-
tionibus ita se gessit, ut omnes alios a tergo relinque-
ret. »

(35) *Αἰτεῖσθε.* Allusio est ad dictum Christi
Matth. VI. SYLBURG. — Hoc dictum Christi nullibi
memorant evangelistæ. Id vero cum additamento

PATROL. GR. VIII.

rentes; deinde etiam quodammodo uli sunt Ægy-
ptios, ut avaris par pari referentes prædæ exporta-
tione, sicut illi Hebræis prius molestiam attulerant,
redigendo eos in servitute. Sive ✠ ergo ut in
bello quis hoc factum esse dixerit, res hostium
victoriæ jure auferre volebant, ut potentiores infe-
riorum (belli autem justa erat causa : supplices
enim propter famem Hebræi venerunt ad Ægy-
ptios; illi autem hospites redactos in servitute,
instar mancipiorum servire coegerunt, ne merce-
dem quidem eis solventes) : sive ut in pace, merce-
dem prædam ab invitis acceperunt, qui longo tem-
pore non solvissent, sed ipsos ea privassent.

Est itaque noster Moyses propheticus, legum fe-
rendarum peritus, ordinandæ et instruendæ aciei
gnarus, exercitus ducendi artem tenens, politicus,
et philosophus. Ac quomodo quidem fuerit prophe-
ticus, post hæc dicetur, quando de prophetia tra-
ctabimus. Ordinandæ autem aciei peritia fuerit pars
artis imperatoriæ, seu ducendi exercitus. Ars au-
tem ducendi exercitus est pars regnandi scientiæ.
Et rursus legum ferendarum peritia regnandi
scientiæ pars fuerit, sicut etiam judicandi facultas.
Regii autem officii una quidem species est divina,
ut quæ sit secundum Deum et sanctum ejus Fi-
lium, a quibus cum quæ ex terra bona sunt, et quæ
externa, tum etiam perfecta **150** felicitas suppe-
ditatur. « Petite » enim, inquit, « magna, et parva
vobis adjicientur. » Secunda est autem regni spe-
cies, post eam administrationem, quæ rationalis
pure est ac divina, ea, quæ irascibili animæ parte
solum in regnando utitur : qua Hercules quidem

recitat Origenes, lib. *De oratione*, sect. 2 : Αἰτεῖτε
τὰ μεγάλα, καὶ τὰ μικρὰ ὑμῖν προστεθήσεται· καὶ
αἰτεῖτε τὰ ἐπουράνια, καὶ τὰ ἐπίγεια ὑμῖν προστεθήσεται·
« Petite magna, et parva vobis adjicientur. Petite
cælestia, et terrestria vobis adjicientur. »
Eodem allusit Origenes *Contra Celsum* lib. VII,
p. 362 edit. Cantabrig., ubi de homine Christiano
hæc dicit : Ἀναπέμπει οὐ περὶ τῶν τυχόντων τὴν
εὐχὴν τῷ Θεῷ· ἔμαθε γὰρ ἀπὸ τοῦ Ἰησοῦ μηδὲν μι-
κρόν, τουτέστιν αἰσθητόν, ζητεῖν, ἀλλὰ μόνον τὰ με-
γάλα καὶ ἀληθῶς θεῖα, ὅσα συμβάλλεται διδομένο
ὑπὸ τοῦ Θεοῦ πρὸς τὸ δῶσαι ἐπὶ τὴν παρ' αὐτῷ διὰ
τοῦ Ἰησοῦ αὐτοῦ Λόγου ὄντος Θεοῦ, μακαριότητα· « Non
offert Deo preces de rebus vulgaribus : didicit enim
a Jesu nihil parvum, hoc est sensibile, petere, sed
sola magna et revera divina, quæcumque a Deo
concessa, perducunt ad eam, quæ apud ipsum est,
per Logon Deum, ejus Filium, beatitudinem. »
Quibus par est, quod profert Christus Matth. VI,
33, cum quo conjuncte, et perinde ac si alterius
interpretamentum esset, Clemens hoc Christi effa-
tum infra etiam retulit, *Strom.* IV, p. 488 : Ζητεῖτε
δὲ πρῶτον τὴν βασιλείαν τῶν οὐρανῶν καὶ τὴν δικαιο-
σύνην· ταῦτα γὰρ τὰ μεγάλα· τὰ δὲ μικρὰ καὶ περὶ
τὸν βίον, ταῦτα προστεθήσεται ὑμῖν. « Quærite au-
tem primum regnum cælorum, et justitiam : ea enim
magna sunt. Parva autem, et quæ ad vitam perti-
nent, ea adjicientur vobis. »

Argivorum, Alexander vero rex fuit Macedonum. Tertia est, quæ unum solum concupiscit, nempe ut vincat et evertat; in malum autem vel bonum finem victoria uti, ei minime inest: qua quidem usi sunt Persæ, cum bellum gererent adversus Græciam. Nam irascibilis appetitus alias quidem prorsus est contentiosus, qui imperium quærit solius dominationis gratia, alias vero boni studiosus, quo anima ad id, quod bonum est et honestum, utitur. Quarta autem regnandi species est omnium pessima, quæ prout fert libido ordinatur: quale fuit regnum Sardanapali et eorum, qui hunc finem sibi proponunt, ut quamplurimum indulgeant suis cupiditatibus. Regnandi autem scientiæ, tam quæ virtute vincit, quam quæ vi, instrumentum est ordinandi scientia. Ea vero pro objecti sui diversitate varia est. Nam arma quidem et pugnacia animalia, ope cum animatorum, tum etiam inanimatorum, anima et mens ordinat; animæ autem affectus, in quos ope virtutis imperium obtinemus, ordinat ratio, ut quæ continentiam et temperantiam cum sanctitate, et bonam cognitionem cum veritate obsignet, omnia demum ad pietatem Dei que cultum referens: sic enim virtute utentibus prudentia est, quæ res ordinat; ac divinas quidem, sapientia; humanas vero, politica; universas autem, scientia regnandi. Rex itaque is est, qui imperat secundum leges, et præditus est scientia imperandi volentibus: cujusmodi est Dominus, qui eos, qui in ipsum et per ipsum credunt, admittit. Omnia enim tradidit Deus, et omnia Christo subiecit regi nostro, « ut in nomine Jesu omne genu flectatur, cœlestium, terrestrium, et infernorum; et omnis lingua confiteatur, quod Dominus Jesus Christus in gloria Dei Patris ». Ars porro imperatoria tribus continetur speciebus: cautione, audacia, et tertia, quæ ex utrisque mista est. Unaqueque autem earum componitur ex tribus, et vel per orationem, vel per facta, vel per utraque simul exercetur. Hæc autem omnia licebit edficere, vel persuadendo, vel cogendo, vel injuria afficiendo, quos ulcisci expedit; et hæc, vel faciendo id quod justum est; vel mentiendo, vel vera dicendo; vel etiam harum artium pluribus eodem tempore utendo. Hæc autem omnia, et quomodo oporteat uti unoquoque eorum, cum Græci accepissent a Moysæ, non parvam accipere utilitatem. Verbi autem gratia, unius aut alterius imperatorii exempli meminero. Moyses, cum populum eduxisset, suspicatus fore ut persequerentur Ægyptii, brevi et compendiosa via relicta, conversus est in solitudinem, et maxima ex parte iter noctu faciebat. Nam quod Hebræi diuturno per ingentem solitudinem transitu ad unum Deum credendum erudirentur, et ad prudentem tolerantiam

✕ P. 417 ED. POTTER, 347 ED. PARIS.

(36) Τὸ μὲν φ. Hanc sententiam priores editiones sic distinguunt: Τὸ μὲν φιλόδεικον μόνον ἐστὶν αὐτοῦ, τοῦ κρατεῖν ἐν.

(37) Προτέμερος. Convenientius προσιέμενος, ad-

αυτοῦ πρόσεσιν ἢ Πέρσαι ἐπὶ τὴν Ἑλλάδα στρατεύσαντες συνεχρήσαντο. Τοῦ γὰρ θυμοῦ τὸ μὲν φιλόδεικον (36) μόνον ἐστὶν, αὐτοῦ τοῦ κρατεῖν ἕνεκα τὴν δυναστείαν πεποιημένον· τὸ δὲ φιλόκαλον, εἰς καλὴν καταχρωμένης τῆς ψυχῆς τῷ θυμῷ. Τετάρτη δὲ, ἡ πασῶν κακίστη, ἡ κατὰ τὰς ἐπιθυμίας τάττεται βασιλεία· ὡς ἡ Σαρδαναπάλου, καὶ τῶν τὸ τέλος ποιουμένων, ταῖς ἐπιθυμίαις ὡς πλεῖστα χαρίζεσθαι. Τοῦ δὲ βασιλικοῦ, τοῦ τε κατ' ἀρετὴν νικῶντος καὶ τοῦ κατὰ βίαν, ὄργανον τὸ τακτικόν. Ἄλλο δὲ κατ' ἄλλην φύσιν τε καὶ ὕλην· ἐν μὲν γὰρ ὄπλοις, καὶ τοῖς μαχίμοις ζώοις, δι' ἐμφύχων τε καὶ ἀφύχων, ψυχὴ τὸ τάττον ἐστὶ καὶ νοῦς· ἐν δὲ τοῖς τῆς ψυχῆς πάθεσιν, ὧν ἐπικρατοῦμεν τῇ ἀρετῇ, λογισμὸς ἐστὶ τὸ τακτικόν, ἐπισφραγιζόμενος ἐγκράτειαν καὶ σωφροσύνην μετ' ὀσιότητος, καὶ γνώσιν ἀγαθὴν μετ' ἀληθείας, τὸ τέλος εἰς εὐσέβειαν ἀναφέρων Θεοῦ· οὕτω γὰρ τῇ ἀρετῇ χρωμένοις φρόνησις ἡ τάττουσά ἐστι· τὰ δὲ θεῖα ἡ σοφία· τὰ ἀνθρώπεια δὲ ἡ πολιτικὴ· σύμπαντα δὲ ἡ βασιλική. Βασιλεὺς τοίνυν ἐστὶν ὁ ἄρχων κατὰ νόμους, ὁ τῆν τοῦ ἄρχεῖν ἐκόντων ἐπιστήμην ἔχων· οἷός ἐστιν ὁ Κύριος, τοὺς εἰς αὐτὸν καὶ δι' αὐτοῦ πιστεύοντας προϊέμενος (37). Πάντα (38) γὰρ παρέδωκεν ὁ Θεός, καὶ πάντα ὑπέταξε Χριστῷ, τῷ βασιλεῖ ἡμῶν· « ἵνα ἐν τῷ ὀνόματι Ἰησοῦ πᾶν γόνυ κάμψῃ, ἐπουρανίων, καὶ ἐπιγείων, καὶ καταχθονίων· καὶ πᾶσα γλῶσσα ἐξομολογήσεται, ὅτι Κύριος Ἰησοῦς Χριστὸς εἰς δόξαν Θεοῦ Πατρὸς. » Ἰδέαις δὲ ἐνέχεται τὸ στρατήγημα τρισὶν, ἀσφαλεῖ, παραβολῇ, καὶ τῷ ἐκ τούτων μικτῷ· συντίθετα· δὲ τούτων ἕκαστον ἐκ τριῶν, ἢ διὰ λόγου, ἢ δι' ἔργων, ἢ καὶ δι' ἀμφοτέρων ἅμα τούτων. Ταῦτα δὲ ὑπάρξει πάντα ἐπιτελεῖν, ἢ πεθόντας, ἢ βιαζομένους, ἢ ἀδικούντας, ἐν τῷ ἀμύνασθαι· οἷς ἐμπεριέχεται· ἢ τὰ δίκαια ποιούντας, ἢ ψευδομένους, ἢ ἀληθεύοντας, ἢ καὶ τούτων ἅμα τισὶ χρωμένους κατὰ τὸν αὐτὸν καιρὸν. Ταῦτα δὲ σύμπαντα, καὶ τὸ πῶς δεῖ χρῆσθαι τούτων ἕκαστῳ, παρὰ Μωϋσέως λαβόντες, Ἕλληνας, ὠφέληται. Τύπου δὲ ἕνεκεν, ἐνδὸς ἡ καὶ δευτέρου ἐπιμνησθήσομαι παραδειγματος στρατηγικοῦ. Μωϋσῆς, τὸν λαὸν ἐξαγαγὼν, ὑποπτέυσας ἐπιδιώξειν τοὺς Αἰγυπτίους, τὴν ὀλίγην καὶ σύντομον ἀπολιπὼν ὁδὸν, ἐπὶ τὴν ἔρημον ἐτρέπετο· καὶ νύκτωρ τὰ πολλὰ τῇ πορείᾳ ἐκέχρητο. Ἐτέρα γὰρ ἦν οἰκονομία, καθ' ἣν ἐπαίδευσαντο Ἑβραῖοι, δι' ἔρημίας πολλῆς καὶ χρόνου μακροῦ, εἰς μόνον τὸ πιστεύειν τὸν Θεὸν εἶναι, δεῖ ὑπομονῆς ἐπιζόμενοι σώφρονος. Τὸ γοῦν στρατήγημα τοῦ Μωϋσέως διδάσκει πρὸ πάντων κινδύων δεῖν τὰ χρήσιμα συνιδεῖν, καὶ οὕτως ἐπιβαλεῖν. Ἀμέλει γέγονεν ὅπερ καὶ ὑπόπτευσεν· ἐπεδίωξαν γὰρ οἱ Αἰγύπτιοι ἐφ' ἵππων καὶ ὀχημάτων· ἀλλ' ἀπόλωλον θάττον, βαγέλισης τῆς θαλάσσης, καὶ σὺν ἵπποις καὶ ἄρμασιν αὐτοὺς κατακλύσασθαι, ὡς μὴδὲ λείψανον αὐτῶν ἀπολειφθῆναι. Μετὰ δὲ ταῦτα στύλος πυρὸς ἐπόμενος

• Philip. II, 10, 11.

mittens, inquit Sylburg., Lowth.

(38) Πάρτα. Respicit Luc. x, 22: Πάντα μοι παρεδόθη ὑπὸ τοῦ Πατρὸς μου· et I Cor. xv, 27: Πάντα γὰρ ὑπέταξεν ὑπὸ τοῦ πόδας αὐτοῦ.

(ὠδήγει γὰρ ἔμπροσθεν αὐτῶν) ἤγε νύκτωρ τοὺς Ἑβραίους δι' ἀβάτου, ἐν πόνοις καὶ ὁδοιπορίαις εἰς τε ἀνδρείαν εἰς τε καρτερίαν γυμνάζων καὶ συμβιδάζων αὐτούς· ἵνα καὶ χρηστὰ τὰ τῆς χώρας μετὰ τὴν πείραν τῶν δοκούντων δεινῶν φανῆ, εἰς ἣν ἐξ ἀνοδίας παρέπεμπεν αὐτούς. Ναὶ μὴν καὶ τοὺς πολεμίους, τοὺς τῆς χώρας προκαθεζομένους, τροπασάμενος, ἀπέκτεινεν, ἐξ ἐρήμου καὶ τραχείας ὁδοῦ (τοιαύτη γὰρ ἡ ἀρετὴ τοῦ στρατηγικοῦ) ἐπιθέμενος αὐτοῖς. Ἐμπειρίας γὰρ καὶ στρατηγίας ἔργον ἦν τὸ τὴν χώραν τῶν πολεμίων λαθεῖν. Τοῦτο συνιδὼν Μιλτιάδης, ὁ τῶν Ἀθηναίων στρατηγός, ὁ τῆ ἐν Μαραθῶνι μάχῃ νικήσας τοὺς Πέρσας, ἐμμήσατο τόνδε τὸν τρόπον· ἤγαγε τοὺς Ἀθηναίους νύκτωρ, δι' ἀνοδίας βαδίσας, καὶ πλανήσας τοὺς τηροῦντας αὐτὴν τῶν βαρβάρων· ὁ γὰρ Ἴππίας, ὁ τῶν Ἀθηναίων ἀποστῆς, ἐπήγαγε τοὺς βαρβάρους εἰς τὴν Ἀττικὴν, καὶ τοὺς ἐπικαίρους τῶν τόπων προκαταλαβόμενος ἐφύλαττε, διὰ τὸ τῆς χώρας ἔχειν τὴν ἐμπειρίαν. Ἔργον μὲν οὖν ἦν τὸν Ἴππιαν λαθεῖν· ὁθεν εἰκότως ὁ Μιλτιάδης συγχορησάμενος ἀνοδίᾳ τε, καὶ νυκτὶ ἐπιθέμενος τοῖς Πέρσας, ὧν Δάτις ἤγειτο, τὰ κατὰ τὸν ἀγῶνα, μετ' ἐκείνων ὧν αὐτὸς ἤγειτο, κατῴρωσεν. Ἀλλὰ καὶ Θρασυβούλῳ τοὺς ἐκπεσόντας ἀπὸ Φυλῆς (39) καταγαγόντι καὶ βουλομένῳ λαθεῖν στύλος ὁδηγὸς γίνεται διὰ τῶν ἀκριβῶν ἰόντι· τῷ Θρασυβούλῳ νύκτωρ, ἀσελήγῃ καὶ δυσχειμερίῳ τοῦ καταστῆματος γεγονότος, πῦρ ἔωρᾶτο προηγούμενον, ὅπερ αὐτοὺς ἀπταίστως προέπεμψαν, κατὰ τὴν Μουνοχίαν ἐξέλιπεν· ἔνθα νῦν ὁ τῆς Φωσφόρου βωμὸς ἐστίν. Πιστὰ τοίνυν τὰ ἡμέτερα κἄν ἐνεῦθεν γενέσθω τοῖς Ἑλλησιν· ὅτι ἄρα δυνατὴν τῷ παντοκράτορι Θεῷ, προηγέσθαι ποιῆσαι τοῖς Ἑβραίοις νύκτωρ στύλον πυρὸς, τὸν καὶ καθηγησάμενον αὐτοῖς τῆς ὁδοῦ. Λέγεται δὲ καὶ ἐν χρησμῷ τινι·

Στύλος Θεβαλοῖσι Διώνυσσος κολυγηθῆς,

ἐκ τῆς παρ' Ἑβραίοις ἱστορίας. Ἀλλὰ καὶ Εὐριπίδης ἐν Ἀντιόπῃ φησίν·

... Ἔρδωρ δὲ θαλάμοις βουκόλορ
Κομώντα κισσῷ, στύλον Εὐδίου θεοῦ.

Σημαίνει δὲ ὁ στύλος τὸ ἀνεικόνηστον τοῦ Θεοῦ· ὁ δὲ πεφωτισμένος στύλος, πρὸς τῷ τὸ ἀνεικόνηστον σημαίνει, δηλοῖ τὸ ἐστὼς καὶ μόνιμον τοῦ Θεοῦ, καὶ τὸ ἀτρέπτον αὐτοῦ· φῶς, καὶ ἀτημάτιστον. Πρὶν γοῦν ἀκριβωθῆναι τὰς τῶν ἀγαλμάτων σχέσεις, κίονας (40) ἱστάντες οἱ παλαιοὶ, ἔσεβον τοὺς ὡς ἀφῆρῦματὰ τοῦ Θεοῦ. Γράφει γοῦν ὁ τὴν *Φωρονίδου* ποιήσας·

*Καλλιθὸς κλειδοῦχος Ὀλυμπιάδος βασιλείης
Ἥρης Ἀργείης, ἡ στέμμασι καὶ θυσάνοισι*

⌘ P. 418 ED. POTTER, 348 ED. PARIS.

(39) Ἀπὸ Φυλῆς. H., ἀπὸ φυλακῆς, « a custodia. » Sed Φυλῆν, dæmon Atticum, agnoscit etiam Æschines *De falsa leg.* cum ait : Ὅσοι αὐτῶν ἐπὶ Φυλῆς ἐπολιορκήθησαν, ὅτε Λακκεδαίμονιοι καὶ οἱ τριάκοντα προσέβαλον τοὺς καταλαβοῦσι Φυλῆν. Vide et Ste-

A assuefierent, id alterius dispensationis fuit. Moysi ergo docet stratagemata, tum demum aggradienda esse pericula, cum ea, quæ sunt iis repellendis utilia, provisiva fuerint. Et certe evenit id, quod suspicatus est. In equis enim et curribus persecuti sunt Ægyptii; sed cito perierunt, cum mare disruptum esset, et ipsos cum equis et curribus obruisset, adeo ut eorum nullæ remanserint reliquię. Post hæc autem sequens et comitans columna ignis (eos enim præcedebat) duxit noctu Hebræos per regionem inaccessam, laboribus et itineribus ad robur et fortitudinem eos exercens ac inducens: ut postquam eorum, quæ videbantur gravia, periculum fecissent, quam bona esset appareret regio, ad quam eos ex via in via transmittibat. Quinetiam hostes.

B qui prius eam regionem insidebant, in fugam versos occidit, eos ex solitudine et via aspera (ea enim ars fuit imperatoria) aggressus. Hoc enim erat peritiæ et imperatoriæ scientiæ opus, hostium regionem occupasse. Quod cum animadvertisset Miltiades, imperator Atheniensis, qui Marathoniam pugnam vicit Persas, hoc modo est imitatus: noctu duxit Athenienses per loca in via iter faciens, et eos qui ipsum observabant, barbaros decipiens. Hippicus enim, qui defecerat ab Atheniensibus, barbaros in Atticam induxerat, et opportunitiora loca cum istius regionis esset peritus, præoccupaverat. Ac difficile quidem erat latere Hippicam: unde merito Miltiades et locis in viis usus, et nocte aggressus Persas, quibus præerat Datis, cum suis militibus superior evasit. Quinetiam Thrasybulo, cum exsules ex Phyla reducens, latere cupiebat, dux fuit columna, per loca non trita ingredienti; et noctu cum nec luceret luna, hibernumque cælum esset et caliginodexisset, prope Munychiam defecit, ubi nunc

Exhilarans Bacchus Thebanis esse columna,

151 ex Hebræorum historia. Quinetiam Euripides dicit in *Antiope*:

... *Budulcum hic in cubilibus
Hedera comantem, columnam Evii dei.*

Significat autem columna, non posse effingi Dei imaginem. Illuminata autem columna, præter hoc quod significat, non posse effingi imaginem, Dei quoque stabilitatem significat ac firmitatem, et immutabilem ejus lucem, quæque non potest figurari. Prius itaque quam reperta est ars varias simulacrum formas effingendi, veteres columnas eri-

*Callithoe clavem reginæ gestat Olympi,
A qua Junonis serio pulchraque corolla*

phani *Ethnica*. STLBURG.

(40) *Κίονας*. Conf. Eusebius *Præparationis evangelicæ* lib. 1, cap. 9, et *Archæologia nostræ Græcæ* lib. 11, cap. 2.

✠ *Argivæ quondam primum exornata columna est.* A Πρώτη ἐκόσμησεν περι κίονα μακρὸν ἀνδρόσης. Quinetiam qui fecit *Europiam*, significat eam, quæ est in Delphis, Apollinis imaginem, esse columnam, per hæc :

*Ut decimamque deo primos fructusque dicemus
Sedibus in sacrosanctis, celsaque columna.*

Apollō quidem certe, qui mystice a « privatione multorum » dicitur, est unus Deus. Quinetiam ignis ille, qui columnæ erat similis, et ignis, qui ingrediebatur per loca invia, est symbolum sanctæ lucis, quæ transit ex terra, et in cælum rursus recurrit per lignum, per quam etiam datum est nobis videre intellectualiter.

CAPUT XXV.

Quomodo Plato in legibus suis condendis Moysen imitatus est.

Plato autem philosophus, a Moysis scriptis in legibus ferendis adjutus, reprehendit quidem Minois et Lycurgi reipublicæ administrandæ rationem, ut quæ ad solam quidem respicerent fortitudinem; laudavit autem, ut honestiorem et magis venerandam, eam, quæ unum quid dicit, et semper ad unum dirigitur decretum. Nam et robore, et honestate, et prudentia dicit nos decere magis philosophari, si ad cæli dignitatem respicientes, immutabiliter, et citra ullam pœnitentiam, eadem sententia, et de iisdem utamur. Quin igitur interpretatur ea quæ in Lege dicuntur, ut ad unum Deum respiciamus, et ea, quæ justa sunt, agamus, præcipiens. Politici autem dicit esse duas species, unam quidem legalem; alteram vero, servato nomine, politicam. Et politicum quidem proprie significare rerum omnium Opificem, innuit in libro ejusdem nominis; quinetiam eos, qui ad ipsum respiciunt, vitamque activam et justam eligunt, et contemplationi etiam vacant, políticos appellat. Id vero politicum, quod

B Πλάτων (44) δὲ ὁ φιλόσοφος, ἐκ τῶν Μωϋσείως τὰ περι τὴν νομοθεσίαν ὠφελήθει, ἐπετίμησε μὲν τῇ Μίνως καὶ Λυκούργου πολιτείᾳ, πρὸς ἀνδρείαν μόνην ἀποβλεπομέναις· ἐπήνεσε δὲ, ὡς σεμνοτέραν, τὴν ἐν τι λέγουσαν, καὶ πρὸς δόγμα ἐν νεύουσιν αἰεὶ· καὶ γὰρ ἰσχυρὴ, καὶ σεμνότητι, καὶ φρονήσει πρέπειν ἂν μᾶλλον φιλοσοφεῖν ἡμᾶς λέγει, πρὸς τὸ ἀξίωμα τοῦ οὐρανοῦ ἀμετανοήτως χρωμένους γνώμῃ τῇ αὐτῇ, καὶ περι τῶν αὐτῶν. Ἄρα οὖν τὰ κατὰ τὸν Νόμον ἐρμηνεύει, πρὸς ἓνα Θεὸν ἀφορᾶν καὶ δικαιοπραγεῖν ἐντελλόμενος. Τοῦ δὲ πολιτικοῦ δύο εἶδη λέγει· τὸ μὲν νομικὸν, τὸ δὲ πολιτικὸν, ὁμωνύμως ὀνομασμένον. Καὶ πολιτικὸν μὲν κυρίως αἰνίττεται τὸν Δημοουργόν, ἐν τῷ ὁμωνύμῳ βιβλίῳ· τοὺς τε εἰς αὐτὸν ἀφορῶντας καὶ βιοῦντας ἐνεργῶς καὶ δικαίως οὖν καὶ τῇ θεωρίᾳ, καὶ αὐτοὺς πολιτικούς ὀνομάζει. Τὸ δὲ ἐπίσης τῷ νομικῷ κεκλημένον πολιτικὸν εἰς τὰ κοσμικὴν (45-46) μεγαλόνοιαν διαιρεῖ, εἰς τὴν ἰδιωτικὴν σύνταξιν, ἣν κοσμιότητα, καὶ ἁρμονίαν, καὶ σωφροσύνην ὀνόμασεν, ὅταν ἄρχοντες μὲν πρέπωσι τοῖς

✠ P. 419 ED. POTTER, 349 ED. PARIS.

(41) *Εὐρωπίας*. Pausanias in *Bæoticis*, pag. 550 edit. Hanov. : « Οὗ δὲ τὰ ἐπη ἐς Εὐρώπην ποιήσας· « Qui carmina in Europam fecit. » Eumelum, *Europia* auctorem vocat Eusebius in *Chronico Olymp.* III : « Eumelus poeta, qui *Bugoniam* et *Europiam*; et Arcinus, qui *Æthiopia* composuit. » Ubi conf. quæ adnotavit Jos. Scaliger.

(42) *Ἀπόλλων*. In Apollinis etymologia consentit cum Plutarcho, qui et ipse pag. 205 : « Ἀπόλλων μὲν γὰρ, ὅσον ἀρνούμενος τὰ πολλὰ, καὶ τὸ πλῆθος ἀποράσκων ἐστίν· εἰ pag. 202 : Τὴν μὲν εἰς πῦρ μεταβολὴν Ἀπόλλωνά τε, τῇ μονώσει, Φοῖβόν τε, τῷ καθαρῷ καὶ ἀμιάντῳ, καλοῦσι. H. STUBERG.

(43) *Εὐλόω*. Crucis lignum forte respicit auctor.

(44) *Πλάτων*. Perperam refert Clemens, Platonem « laudasse » legislatores πρὸς ἐν τι βλέποντας, « unum quid spectantes. » Nam econtra, Plato cum *De legibus* lib. I, pag. 772, dixisset : Οὐκ ἔμεθα πάντα τὰ τ' ἐν Λακεδαιμόνι καὶ τὰ τῆδε πρὸς τὸν πόλεμον μάλιστα βλέποντας Λυκούργον τε καὶ Μίνω τίθεσθαι τὰ νόμιμα. « Putemus, et hic, et apud Lacedæmonios Lycurgum et Minoem ad bellum præcipue respicientes, leges condidisse; » addit alia multa a legislatore præter belli peritiam procurari debere, nempe prudentiam, temperantiam, justitiam, et his similia; ac proinde reprehendit le-

gislatores πρὸς ἐν τι βλέποντας, « qui ad unum aliquod respiciunt, » reliquis posthabitis. Idem statim a principio lib. IV *De legibus*, pag. 825, hæc dicit : « Ὁ δαιμόνιε, φύλαττά με, εἰς τὸ κατ' ἀρχὰς ἀποβλέπων, τὸ περι τῶν Κρητικῶν νόμων, ὡς πρὸς ἐν τι βλέποιεν· καὶ δὴ καὶ τοῦτ' ἐλέγετον, αὐτὸ εἶναι σφῶ τὸ πρὸς τὸν πόλεμον. Ἐγὼ δὲ ὑπολαβὼν εἶπον, ὡς ὅτι μὲν εἰς ἀρετὴν ποιεῖ βλέπει τὰ τοιαῦτα νόμιμα κείμενα, καλῶς ἔχοι· τὸ δ' ὅτι πρὸς μέρος, ἀλλ' οὐ πρὸς πάσαν, σχεδὸν οὐ πάνυ ζυνεχώρουν. « Observa me, vir præclare, nempe illius gratia, quod est ab initio de Cretensium legibus dictum, quas vos ad unum aliquid, id est bellum, respicere dicebatis. Eas ego quoniam ad virtutem quodammodo referrentur, probe positas esse dixi : quoniam vero non ad universam, sed ad virtutis partem ferme, equidem non valde laudabam. »

(45-46) *Κοσμικὴν*. Malim κοσμητικὴν, coordinatricem : « vel κομικὴν, « curatricem; » nam Plato *Politici* pag. 541, τέχνην ἀγελαιοκομικὴν, « artem curandi greges, » politicæ similem esse ostendit. Hujus loci sensus est, « hanc politicæ speciem ad duo hominum genera spectare : 1° ad imperatores, quibus aliorum regendorum cura incumbit; 2° ad subditos, ἰδιωτικὴν τάξιν, quorum est imperantibus parere. »

ἀρχομένοις, πειθήνιοι δὲ οἱ ἀρχόμενοι τοῖς ἀρχουσι ἄλλοι γίνονται· ὅπερ ἢ κατὰ Μωϋσέα πραγματεία διὰ σπουδῆς ἔχει γενέσθαι. Ἔτι τὸ μὲν νομικὸν (47) πρὸς γενέσεως εἶναι, τὸ πολιτικὸν δὲ πρὸς φιλίας καὶ ὁμοιοῦς, ὁ Πλάτων ὠφέληθεις, τοῖς μὲν Νόμοις τὸν φιλόσοφον τὸν ἐν τῇ Ἐπινομίδι (48) συνέταξε, τὸν τὴν διέξοδον πάσης γενέσεως, τῆς διὰ τῶν πλαυμένων, εἰδότες· φιλόσοφον δὲ ἄλλον τὸν Τιμαῖον (49), ὅντα ἀστρονομικὸν καὶ θεωρητικὸν τῆς πρὸς ἄλλα, ἐπομένους (50) τῇ Πολιτείᾳ συνάπτει· ἔπειτα· τέλος γὰρ (51), οἶμαι, τοῦ τε πολιτικοῦ, τοῦ τε κατὰ νόμον βιοῦντος ἢ θεωρίας· ἀναγκαῖον γοῦν τὸ πολιτεῦσθαι ὀρθῶς· ἀριστον δὲ τὸ φιλοσοφεῖν. Ὁ γὰρ νοῦν ἔχων πάντα τὰ αὐτοῦ εἰς γνώσιν συντείνας, βιώσει, κατευθύνας μὲν τὸν βίον ἔργοις ἀγαθοῖς, ἀτιμάσας δὲ τὰ ἐναντία, τὰ τε πρὸς ἀλήθειαν συλλαβανόμενα μεθέπων μαθήματα. Νόμος δὲ ἐστὶν οὐ τὰ νομιζόμενα, (οὐδὲ γὰρ τὰ ὀρώμενα ἔρασις·) οὐδὲ δόξα πᾶσα· (οὐ γὰρ καὶ ἡ πονηρὰ·) ἀλλὰ νόμος ἐστὶ χρῆσθαι δόξᾳ, χρῆσθαι δὲ ἢ ἀληθείᾳ, ἀληθῆς δὲ ἢ « τὸ θν » εὐρίσκουσα, καὶ τοῦτου τυγχάνουσα. « Ὁ ὢν δὲ ἐξ-ἀπέσταλκε (52) με, » φησὶν ὁ Μωϋσῆς. Ἡ τινες (53) ἀκολούθως, δηλονότι τῇ χρῆσθαι δόξῃ, λόγον ὀρθὸν τὸν νόμον ἔφασαν· προστακτικὸν μὲν, ὢν ποιητέον, ἀπαγορευτικὸν δὲ, ὢν οὐ ποιητέον.

bona, bona est autem quæ est vera; vera est autem, quæ id « quod est » invenit, et id assequitur : « Qui est autem, misit me », inquit Moyses. Cui consequenter, bonæ scilicet opinioni, quidam dixerunt legem esse rectam rationem, quæ jubet quidem ea quæ sunt facienda, prohibet autem quæ non sunt facienda.

✠ P. 420 ED. POTTER, 350 ED. PARIS. • Exod. III, 13.

(47) Ἔτι τὸ μὲν ν. Eorum, quæ jam dicit, sensus sic se habet : « Præterea a Moysæ edoctus Plato, « legalem » quidem scientiam ad humanæ societatis « generationem » et institutionem, « politicam » vero ad ejusdem amorem et concordiam spectare, libris *De legibus* philosophum in *Epinomidis* libro totius generationis, quæ per errantia in cælo corpora sit, peritum adjecit : et alterum philosophum *Timæum*, astronomiæ et celestium corporum motus, consensionis ac communionis inter se invicem studiosum, libris *De republica* comitem dedit. »

(48) Ἐν τῇ Ἐπινομίδι. Intelligit Platonis librum, qui libros *De legibus* sequitur : in quo viro sapienti necessarium esse docet, ut sciat qua ratione cælestia corpora, quæ deos esse putabat, rerum in hoc mundo omnium causæ sint, eumque gubernent, et quomodo adoranda sint : unde ejus titulus est Ἐπινομὴς ἢ Φιλόσοφος.

(49) Τιμαῖον. Alius hic Platonis liber est, *Timæi* Locri nomen inscriptus, philosophi Pythagorici, qui *De natura universi* tractatum ediderat. Hujusce libri materiam ac scopum ibi explicat auctor pag. 1046 : Ἐδοξε γὰρ ἡμῖν Τιμαῖον μὲν ἅτε ἀστρονομικώτατον ἡμῶν, καὶ περὶ φύσεως τοῦ παντὸς εἰδέναι μάλιστα ἔργον πεποιημένον, πρῶτον λέγειν, ἀρχόμενον ἀπὸ τῆς τοῦ κόσμου γενέσεως, τελευτῶντα δὲ εἰς ἀνθρώπων φύσιν· ἐμὲ δὲ μετὰ τοῦτον, ὡς παρὰ τοῦτου δεδεγμένον ἀνθρώπου τῷ λόγῳ γεγονότας, παρὰ σοῦ δὲ πεπαιδευμένους διαφερόντως αὐτῶν τινάς, κατὰ δὲ τὸν Σόλωνος λόγον τε καὶ νόμον εἰσαγαγόντα αὐτοὺς ὡς εἰς δικαστὰς ὑμᾶς, ποιῆσαι πολίτας τῆς πόλεως τῆσδε, ὡς ὄντας τοὺς τότε Ἀθηναίους, οὓς ἐμήνυσεν ἀφανεῖς ὄντας ἢ τῶν ἱερῶν γραμμάτων φέμῃ. « Visum vobis est, ut *Timæus*,

A legale dicitur, in mundanam dividit mentis magitudinem, et in privatum ordinem, quem moderationem et concinnitatem vocavit, et temperantiam, quando magistratus quidem convenientes fuerint iis, quibus imperant, ii autem, quibus imperatur, ✠ paruerint magistratibus. Quod quidem ut fiat, Moysis scripta contendunt. Præterea legale quidem ad generationem, politicum autem ad amicitiam et concordiam pertinere, dicit adjutus Plato; unde *Legibus* quidem eum, qui est in *Epinomide*, philosophum conjunxit, qui novit transitus omnis generationis, quæ sit per errantia; philosophum autem alium *Timæum*, qui est et astronomiæ peritus, et illorum motuum, et eam, quæ est inter se, consensionem et societatem contemplatur, conjungit libris *De republica*. Finis enim est, ut existimo, et politici, et ejus qui ex lege vivit, contemplatio. Necessè est ergo civitatem recte administrare: optimum est autem philosophari. Qui enim sapit, omnia sua ad cognitionem vivet referens, vitam quidem suam bonis factis dirigens, quæ autem sunt contraria despiciens, et, quæ ad veritatem conferunt, disciplinas persequens. Lex autem est, non ea, quæ lege decernuntur (nam nec sunt ea, quæ videntur, visus), neque quævis opinio (non enim ea quoque quæ est mala), sed lex est opinio

tanquam in astronomia nostrorum omnium peritissimus, maximeque in rerum natura cognoscenda versatus, primus edisserat, ita ut a mundi generatione exordiens, usque ad generis humani naturam deveniat. Atque ego deinde suspiciens homines a *Timæo* quidem genitos, a *Critia* vero ut plurimum institutos, secundum Solonis sermonem legemque in judicium vestrum adducam, civitatisque istius cives efficiam eos, qui prisci illi Athenienses fuerunt, quos jam extinctos sacræ *Ægyptiorum* litteræ in lucem e tenebris eruerunt. » Quod *Timæum* libris *De republica* subjicit Plato, indicat *ibid.* p. 1040 : Χθές, που τῶν ὑπ' ἐμοῦ ῥηθέντων λόγων Περὶ πολιτείας, ἦν τὸ κεφάλαιον, οἷα τε, καὶ ἐξ οἷων ἀνδρῶν ἀρίστη κατεφαίνετ' ἄν μοι γενέσθαι. « Summa disputationis hesternæ de republica erat, qualis mihi, et ex qualibus viris optima posse fieri videretur. » Hinc patet *Timæum* libros *De republica*, ut *Epinomidem* libros *De legibus*, statim sequi debere : quamvis in vulg. Platonis editionibus alio jam ordine collocati sint.

(50) Ἐπομένους. Legendum ἐπομένως, « similiter : » qua voce alibi etiam usus est. Vide *Indicem Græcum*. Lowth.

(51) Ἐπειτα τέλος γ. Ἐπειτα τέλος γ. conjuncte Flor. edit. Præsens lectio, quæ Sylburgii est, indicat ea, quæ sequuntur, Platonis esse.

(52) Ἐξἀπέσταλκε. Ἀπέσταλκε, Exod.

(53) Τινές. Nempæ Stoici. *Stobæus, Eclog. ethic.* c. 4, p. 179, Stoicorum moralem doctrinam describens, ait : Τοῦ δὲ ὄντως σπουδαίου, καθάπερ εἴπομεν, ἐπειδὴ λόγος ὀρθός ἐστι μὲν, προστακτικὸς ὢν ποιητέον, ἀπαγορευτικὸς δὲ ὢν οὐ ποιητέον, μόνον τὸν σοφὸν εἶναι λέγουσι νόμιμον. *Clemens Philonis* verba præ oculis habuisse videtur, quæ exstant

CAPUT XXVI.

Moysem recte dici divinum legislatorem, licet Christo inferiorem, et longe potiori jure quam Græcorum legislatores Minoem et Lycurgum.

Unde merito dictum est legem datam esse per A Moysem, ut quæ sit regula justorum et injustorum : et eam propterea θεσμὸν dixerimus, quæ a Deo per Moysem est tradita. Ea itaque ad Deum deducit. ✕ Dicit autem Paulus quoque : « Lex propter prævaricationes est posita, donec veniret semen, cui promissum est. » Quam sententiam ut plenius explicaret, statim infert : « Priusquam autem veniret filius, sub lege custodiebamur, conclusi, » timore scilicet ex peccatis, « in eam fidem quæ erat revelanda : quare lex pædagogus noster fuit in Christum, ut ex fide justificemur. » Est autem legis ferendæ peritus, qui id, quod convenit, unicuique animæ parti, et ejus factis tribuit. Moyses autem, ut summam dicam, erat lex animata, quæ Logo bono gubernabatur. Subministravit itaque bonam reipublicæ administrandæ rationem. Ea autem est bona educatio hominum in societate. Jam vero facultatem tractavit judicariam, quæ est scientia peccatores corrigendi, ut justitiam discant. Ejusdem autem cum ea ordinis, est puniens facultas, quæ tenet modum in puniendo. Ea vero, dum punit, animam corrigit. Versatur autem, ut ita dicam, tota Moysis institutio, et in docendis iis, qui possunt esse boni et honesti, et in iis venandis, qui sunt his similes : quæ quidem fuerit ars imperatoria. Quæ autem versatur in recte utendo iis, quæ Logo cæpta sunt, ea fuerit legum ferendarum sapientia. Ejus enim, ut quæ sit maxime regia, est proprium et possidere, et uti. Solum itaque sapientem philosophi, regem, legislatorem, 152 imperatorem, justum, sanctum, Deo amicam prædicant. Si hæc autem in Moyse invenerimus, ut ex ipsis ostenditur Scripturis, recte persuasi dixerimus, sapientem revera esse Moysem. Quemadmodum ergo pastorem artem ovium curam gerere dicimus : inde enim dicitur, quod « pastor bonus animam ponit pro ovibus : » ita etiam legum ferendarum artem, cum hominum gregis curam gerat, eorum virtutem astruere, et quod in illis bonum est, suscitare dicemus. Quod si gregis allegoria gregem hominum innuit, Dominus idem erit bonus et pastor et le-

✕ P. 421 ED. POTTER, 551 ED. PARIS.

paulo a principio lib. II *De vita Moysis* : Βασιλεὶ προσήκει προστάττειν ἃ χρῆ, καὶ ἀπαγορεύειν ἃ μὴ χρῆ· πρόσταξις δὲ τῶν πρακτέων, καὶ ἀπαγόρευσις τῶν οὐ πρακτέων, ἴδιον νόμου ὡς εὐθύς εἶναι τὸν μὲν βασιλεῖα νόμον ἐμφύχον, τὸν δὲ νόμον βασιλεῖα δίκαιον· « Regis officium est, jubere quæ oportet fieri : et vetare, a quibus abstinere decet. Cæterum jussio faciendorum, et interdictio cavendorum proprie ad legem spectat. Atque ita sequitur, ut rex animata lex sit, lex vero rex justissimus. » Idem *De migratione Abrahami* p. 408 : Νόμος δὲ οὐδὲν ἄρα ἢ λόγος θεῖος, προστάσεων ἃ δεῖ, καὶ ἀπαγορεύων ἃ μὴ χρῆ· « Lex porro nil aliud est, quam divinum eloquium, facienda præcipiens, vitanda prohibens. » Eandem legis definitionem respicit Clemens Strom. III, p. 462.

Ἦθεν ὁ νόμος εἰκότως εἴρηται διὰ Μωϋσέως δεδῶσθαι, κανὼν τυγχάνων δικαίων τε καὶ ἀδίκων· καὶ τοῦτον κυρίως θεσμὸν (54) ἂν εἴποιμεν, τὸν ὑπὸ θεοῦ διὰ Μωϋσέως παραδεδομένον. Ἔχει γοῦν τὴν ἀγωγὴν εἰς τὸ θεῖον. Λέγει δὲ καὶ ὁ Παῦλος· « Ὁ νόμος τῶν παραβάσεων χάριν ἐτέθη, ἄχρις ἂν (55) ἔλθῃ τὸ σπέρμα, ᾧ ἐπήγγελται. » Εἶτα, οἷον ἐπέστη- γόμενος τὴν διάνοιαν, ἐπιφέρει· « Πρὸ τοῦ δὲ (56) ἔλθειν τὴν πίστιν ὑπὸ νόμον ἐφρουρούμεθα, συγκεκλεισμένοι, ἐφῶς δηλαδὴ ἀπὸ ἁμαρτιῶν, « εἰς τὴν μέλλουσαν πίστιν ἀποκαλυφθήσεται· ὥστε ὁ νόμος παιδαγωγὸς ἡμῶν ἐγένετο εἰς Χριστόν, ἵνα ἐκ πίστεως δικαιοθῶμεν. » Ὁ νομοθετικὸς δὲ ἔστιν ὁ τὸ προσήκον ἐκάστῳ μέρει τῆς ψυχῆς καὶ τοῖς τοῦτον ἔργοις ἀπονέμων. Μωϋσῆς δὲ, συνελόντι εἰπεῖν, νόμος ἐμφύχος ἦν, τῷ χρηστῷ λόγῳ κυβερνώμενος. Πολιτεῖαν γοῦν διηκόνησεν ἀγαθὴν· ἡ δὲ ἔστι προφή ἀνθρώπων καλὴ κατὰ κοινωνίαν. Αὐτίκα τὴν δικαστικὴν μετεχειρίσθη, ἐπιστήμην οὖσαν διορθωτικὴν τῶν ἁμαρτανόμενων, ἕνεκεν τοῦ δικαίου. Σύστοιχος δὲ αὐτῇ ἡ κολαστικὴ, τοῦ κατὰ τὰς κολάσεις μέτρου ἐπιστημονικὴ τις οὖσα. Κόλασις δὲ οὖσα, διορθωσις ἔστι ψυχῆς. Ἔστι δὲ, ὡς ἔπος εἰπεῖν, τῷ Μωϋσεὶ ἡ πᾶσα ἀγωγὴ, παιδευτικὴ μὲν τῶν οἶων τε γενέσθαι καλῶς κάγαθῶν ἀνδρῶν, θηρευτικὴ δὲ τῶν ὁμοίων τοῦτοις· ἦτις ἂν εἴη στρατηγικὴ· ἡ δὲ χρηστικὴ τοῖς θηρευθεῖσι λόγῳ κατὰ τρόπον σοφία εἴη ἂν νομοθετικὴ· κτῆσθαι τε γὰρ καὶ χρῆσθαι ταύτης ἴδιον, βασιλευστέτης οὖσης. Μόνον γοῦν τὸν σοφὸν οἱ φιλόσοφοι βασιλεῖα, νομοθέτην, στρατηγὸν, δίκαιον, ὄσιον, θεοφιλεῖ κηρύττουσιν. Εἰ δὲ ταῦτα περὶ τὸν Μωϋσέα εὐροίμεν, ὡς ἐξ αὐτῶν δείκνυται τῶν Γραφῶν, εὐ μάλα πεπεισμένως ἂν ἀγορεύοιμεν σοφὸν τῷ ὄντι τὸν Μωϋσέα. Καθάπερ οὖν τὴν ποιμενικὴν τῶν προβάτων προνοεῖν φαμεν· οὕτω γὰρ ὁ ἀγαθὸς (57) ποιμὴν (58) τὴν ψυχὴν τίθεισιν ὑπὲρ τῶν προβάτων· οὕτω γὰρ καὶ τὴν νομοθετικὴν τὴν ἀνθρώπων ἀρετὴν κατασκευάζειν ἐροῦμεν, τὸ ἀνθρώπινον κατὰ δύναμιν ἀγαθὸν ἀναζωπυροῦσαν, ἐπιστατικὴν οὖσαν καὶ κηδεμονικὴν τῆς ἀνθρώπων ἀγέλης. Εἰ δὲ ἡ ποιμνὴ ἡ ἀλληγορουμένη πρὸς τοῦ Κυρίου οὐδὲν ἄλλο ἢ ἀγέλη τις ἀνθρώπων ἔστιν, ὁ αὐτὸς (59) ἔσται ποιμὴν τε καὶ νομοθέτης

a Galat. III, 19, 23, 24. b Joan. X, 11.

(54) Θεσμὸν. Alludit ad etymon τοῦ θεσμοῦ, quod a θεός duci solet. Hesychius, θεσμῶν, θεῖων νόμων. Philo libri jam dicti pag. 408 ait : Τέλος οὖν ἔστι, κατὰ τὸν ἱερώτατον Μωϋσῆν, τὸ ἔπεσθαι θεῶν· « Finis igitur est, juxta sacratissimum Moysem, sequi Deum. » Hinc illud Clementis, quod sequitur : Ἔχει γοῦν τὴν ἀγωγὴν εἰς τὸ θεῖον.

(55) Ἀχρις ἂν. Ἄχρις οὐ Galat.

(56) Πρὸ τοῦ δὲ. Πρὸ δὲ τοῦ Galat. De in, ἀποκαλυφθῆναι pro ἀποκαλυφθήσεται, et γέγονεν pro ἐγένετο. Ibid.

(57) Οὕτω γὰρ ὁ ἀγαθός. Legendum ὁ γὰρ ἀγαθός. Vox οὕτω ex sequentibus irrepsit. Lowth.

(58) Ποιμὴν. Ὁ ποιμὴν ὁ καλὸς τὴν ψυχὴν αὐτοῦ τίθεισιν ὑπὲρ τῶν προβάτων, Joan. X, 11.

(59) Ὁ αὐτός. Respicit Joan. X, 16 : Καὶ ἄλλα

ἀγαθός, μὴς τῆς ἀγέλης, « τῶν αὐτοῦ ἐπαϊόντων προβάτων, » ὁ εἰς κηδεμών, « ὁ τὸ ἀπολωλὸς ἐπιζητῶν τε » καὶ εὐρίσκων, νόμῳ καὶ λόγῳ· εἴ γε ὁ νόμος πνευματικός, καὶ ἐπὶ τὴν εὐδαιμονίαν ἄγων· ὁ γὰρ Πνεύματι ἁγίῳ γενόμενος, πνευματικός. Οὗτος δὲ ὁ τῶν ὄντων νομοθέτης, ὃς οὐ μόνον ἐπαγγέλλεται τὰ ἀγαθὰ τε καὶ καλὰ, ἀλλὰ καὶ ἐπίσταται. Τοῦτου καὶ ὁ νόμος, τοῦ τὴν ἐπιστήμην ἔχοντος, τὸ σωτήριον πρόσταγμα· μᾶλλον δὲ ἐπιστήμης πρόσταγμα ὁ νόμος· « Δύναμις » γὰρ « καὶ σοφία » ὁ Λόγος « τοῦ Θεοῦ. » Νόμῳ τε αὖ ἐξηγητῆς οὗτος αὐτός, δι' οὗ ὁ νόμος ἐδόθη· ὁ πρῶτος ἐξηγητῆς τῶν θείων προσαγγμάτων, ὁ τὸν κόλπον τοῦ Πατρὸς ἐξηγούμενος, Υἱὸς μονογενής. Ἐπειτα οἱ μὲν πευθόμενοι τῷ νόμῳ, τῷ τε γνῶσιν ἔχειν τινὰ αὐτοῦ, οὐτ' ἀπιστεῖν, οὐτ' ἀγνοεῖν δύνανται τὴν ἀλήθειαν· οἱ δὲ ἀπιστοῦντες, ἥμιστά τε ἐν τοῖς ἔργοις εἶναι βεβουλημένοι, ἔκπερ τινὲς ἄλλοι, καὶ οὗτοι ἀγνοεῖν ὁμολογοῦνται τὴν ἀλήθειαν. Τίς τοίνυν ἡ ἀπιστία τῶν Ἑλλήνων; Μὴ πη βούλεσθε (60) πειθεσθαι τῇ ἀληθείᾳ, φασκούση θεῶν διὰ Μωυσέως δεδῶσθαι τὸν νόμον, ὅποτε γε καὶ αὐτοὶ ἐκ τῶν παρὰ σοφίᾳ τιμῶσι Μωσῆ (61); τὸν τε Μίνω παρὰ Διὸς δι' ἐνάτου ἔτους λαμβάνειν τοὺς νόμους ἱστοροῦσι, φοιτῶντα εἰς τὸ τοῦ Διὸς ἄντρον· τὸν τε αὖ Λυκούργον τὰ νομοθετικά, εἰς Δελφούς πρὸς τὸν Ἀπόλλωνα συνεχῆς ἀπιόντα, παιδεύεσθαι γράφουσι Πλάτων τε, καὶ Ἀριστοτέλης, καὶ Ἐφορος· Χαμαιλέων τε ὁ Ἡρακλεώτης ἐν τῷ Περὶ μέθης, καὶ Ἀριστοτέλης ἐν τῇ Λοκρῶν πολιτεία, Ζάλευκον (62) τὸν Λοκρῶν παρὰ τῆς Ἀθηνᾶς τοὺς νόμους λαμβάνειν ἀπομνημονεύουσι. Οἱ δὲ, τὸ ἀξιόπιστον τῆς παρ' Ἑλλήσι νομοθεσίας, ὡς οἶόν τε αὐτοῖς, ἐπαίροντες εἰς τὸ θεῖον, κατ' εἰκόνα τῆς κατὰ τὸν Μωυσέα προφητείας, ἀγνώμονες, οὐκ αὐτόθεν ὁμολογούντες τὴν τε ἀλήθειαν καὶ τὸ ἀρχέτυπον τῶν παρὰ σοφίαν ἱστορουμένων.

CAPUT XXVII.

Legem commoda hominum spectare, etiam dum corrigit et punit.

Μὴ τοίνυν κατατρεχέτω τις τοῦ νόμου διὰ τῆς τιμωρίας, ὡς οὐ καλοῦ κάγαθοῦ· οὐ γὰρ ὁ μὲν τὴν τοῦ σώματος νόσον ἀπάγων εὐεργετῆς δοξεῖ· ψυχῆς δὲ ἀδικίας (63) ὁ πειρώμενος ἀπαλλάττειν οὐ μᾶλλον ἢ εἴη κηδεμών, ὅσῳ περ ψυχῆ σώματος ἐντιμότερον· ἀλλ' ἄρα τῆς μὲν τοῦ σώματος ὑγιείας ἕνεκα, καὶ τομάς, καὶ καύσεις, καὶ φαρμακοποιίας ὑφιστάμεθα· καὶ ὁ ταῦτα προσάγων σωτὴρ τε καὶ ἱατρὸς καλεῖται· οὐ φθόνῳ τινι, οὐδὲ δυσμενεῖα τῇ πρὸς τὸν πάσχοντα, ὡς δ' ἂν ὁ τῆς τέχνης ὑπαγορευοῖ λόγος, καὶ μέρη

✕ P. 422 ED. POTTER, 352 ED. PARIS. a Joan.

πρόβατα ἔχω, ἃ οὐκ ἔστιν ἐκ τῆς αὐλῆς ταύτης· κάκεινά με δεῖ ἀγαγεῖν, καὶ τῆς φωνῆς μου ἀκούσουσι· καὶ γενήσεται μία ποίμνη, καὶ εἰς ποιμῆν. Matth. xviii, 12 : Ἐάν γένηται τινι ἀνθρώπῳ ἕκατὸν πρόβατα, καὶ πλανηθῇ ἐν ἐξ' αὐτῶν, οὐχὶ ἀφείς τὰ ἐννενηκονταεννέα, ἐπὶ τὰ θύρῃ πορευθεὶς, ζητεῖ τὸ πλανώμενον; (60) Βούλεσθε. Scribendum βούλεσθαι.

(61) Μωσῆ. H. ms. Μωσῆν, usitatus, et mox συνεχῶς ἀπιόντα. SIVB.

(62) Ζάλευκος. Valerius Maximus : « Zaleucus sub nomine Minervæ prudentissimus habitus est. »

(63) Ψυχῆς δὲ ἀδικίας. Congruentius, vel ψυχῆν

A gislator : et ejusdem gregis, nempe « earum, quæ ipsum audiunt, ovium », unus est curator, nempe is, qui « perditam et quærit » et invenit, lege et ratione : siquidem lex est spiritalis, et quæ ad ipsam ducit beatitudinem. Quæ enim Spiritu sancto facta est, est spiritalis. Is autem est révera legislator, qui non solum bona et honesta profitetur, sed scit etiam. Et lex est ejus, qui scientiam habet, jussum salutare; vel potius, lex est jussum scientiæ. « Potentia » enim « et sapientia » est ipse Logos « Dei ». Et licet ipse rursus est legum interpres, per quem lex data est; qui est primus expositor divinorum præceptorum, qui sinum Patris aperit ac exponit, Filius unigenitus. Deinde qui legi quidem parent, quod habeant aliquam ejus cognitionem, neque possunt non credere, nec ignorare veritatem. Qui autem non credunt, et legis operibus minime vacant, ii quoque, si ulli alii, se veritatem ignorare fatentur. Quænam est ergo Græcorum incredulitas? An quod nolint credere veritati, quæ dicit legem per Moysem datam esse divinitus, cum ipsi suorum auctoritate inducti Moysem honorent? Et Minoem ad Jovis antrum venientem, novem annorum spatio leges a Jove accepisse; et Lycurgum assidue Delphos euntem ad Apollinem, leges ab eo didicisse, scribunt Plato, Aristoteles, et Ephorus; et Chamæleo Heracleotes in opere *De ebrietate*, et Aristoteles in *Republica Locrorum*, Zalcucum Locrum leges a Minerva accepisse, litterarum monumentis mandarunt. Qui autem Græcorum leges, ut majori fide dignæ videantur, pro viribus efferentes, ad deos referunt, exemplo Mosaicæ prophetiæ, ideo sunt ingrati, quod non fateantur veritatem et exemplar archetypum eorum, quæ a se traduntur.

Nemo autem propter supplicia insectetur legem, ut non bonam et honestam. Non enim qui aufert morbum corporis, beneficio afficere videbitur, qui autem ab injustitia animam conatur liberare, non tanto magis videbitur curam nostri gerere, quanto est anima corpore præstantior; sed pro sanitate quidem corporis, et secari, et uri, et medicamenta potare sustinemus, et qui hæc adhibet, et servator vocatur et medicus; et idem nec ex invidia, nec ex odio in ægrotum, sed artis dictante ratione, partes

x, 16. b Matth. xviii, 12. c I Cor. i, 24.

δὲ ἀδικίας, vel ψυχῆς δὲ ἀδικίας, alterutro in accusatum verso : aut certe ἀδικίας plurali numero accipiendum. Belle huc quadrant, inquit H., ista poetæ Latini :

Ut valeat corpus, ferrum patieris et ignes,

Arida nec sitiens ora rigabis aqua :

Ut valeas animo, quidquam tolerare recuses?

At pars hæc pretium corpore majus habet.

SIVB. Eandem similitudinem in *Pædagogō* Clemens, et in principio *Θεραπειῶν*. α', Theodoretus latius persequuntur.

aliquas rescindit, ne sanæ partes una cum eis intereant; nec tamen quis medici artem criminis arguerit: animæ autem gratia, non similiter tolerabilis aut exsilia, aut vincula, aut vincula, si modo quis ex injustitia sit restituendus in justitiam? Lex enim eorum, qui ei parent, curam gerens, ad pietatem in Deum instituit, et dictat ea, quæ sunt facienda, et propulsat unumquodque peccatum, pœnas imponens etiam iis quæ sunt minora. Cum autem viderit aliquem ita se habere, ut videatur immedicabilis, utpote qui ad extremam proventus sit injustitiam: tunc aliorum jam curam gerens, ne ab ipso corrumpantur, tanquam ✕ aliquam partem a toto corpore rescans, sic eum, qui est hujusmodi, salubri consilio morti adjudicat. «Judicati autem a Domino, » inquit Apostolus, «castigamur, ne cum mundo condemnemur a. » Prædixit enim propheta: «Castigans castigavit me Dominus, morti autem non tradidit me b. Ut enim te suam doceret justitiam, castigavit te, » inquit, «et tentavit, et fame et siti te afflixit in deserto. Ut cognoscerentur omnes justificationes et judicia ejus in corde tuo, quæcumque ego tibi præcipio hodie, et scias in corde tuo, quod ut si quis homo castigabit filium suum, ita castigabit te Dominus Deus noster c. » Quod autem aliorum nos exemplum corrigat, statim dicit: «Astutus videns malum puniri, ipse vehementer castigatur: » nam «generatio sapientiæ est timor Domini d. » Est autem maximum et perfectissimum bonum, quando a malefaciendo ad virtutem bonamque vitam possit quis aliquem traducere: quod quidem lex facit. Quare si quis in immedicabile aliquod malum ceciderit, injustitiæ et avaritiæ mancipatus, beneficiis afficietur, si interficiatur. Lex est enim benefica, quæ alios quidem justos ex injustis facit, si malo velint audire; alios vero liberat a malis presentibus. Eos enim, qui temperate et juste vivere elegerint, immortales satagit reddere. Nosse autem legem est bonæ mentis. Et rursus: «Viri mali legem non intelligunt: qui autem quærunt Dominum, intelligent in omni bono e. » Oportet autem eam, quæ administrat, Providentiam, esse et dominam, et bonam. **153** Utraque enim vis procurat salutem: illa quidem, supplicio castigans, ut domina: hæc vero, per beneficentiam commodans, ut benefica. Id vero expedit, ut desinentes filii incredulitatis esse, transeamus a tenebris ad vitam, et aures sa-

✕ P. 423 ED. POTTER, 353 ED. PARIS. ^a I Cor. xi, 32. ^b Psal. cxviii, 18. ^c Deut. viii, 2, 3, 5, 11. ^d Prov. xxii, 3, 4. ^e Prov. xxviii, 5.

(64) Τῷ δὲ θανάτῳ. Καὶ τῷ θανάτῳ, Psal.

(65) Ἐνεκα. Hæc auctor composuit ex Deuteronom. viii, 2, 3: Καὶ μνησθήσῃ πάσαν τὴν ὁδὸν, ἣν ἠγάγε σε Κύριος ὁ Θεός σου ἐν τῇ ἐρήμῳ, ὅπως ἂν κακίωσῃ σε, καὶ πειράσῃ σε, καὶ διαγνώσῃ τὰ ἐν τῇ καρδίᾳ σου, εἰ φυλάξῃ τὰς ἐντολὰς αὐτοῦ, ἢ οὐ. Καὶ ἐκάκωσέ σε, καὶ ἐλιμαγχόνῃσέ σε, καὶ ἐψώμισέ σε τὸ μάννα. V. 5. Καὶ γνώσῃ τῇ καρδίᾳ σου, ὅτι ὡς εἰ τις ἄνθρωπος παιδεύσῃ τὸν υἱὸν αὐτοῦ, οὕτω Κύριος ὁ Θεός σου παιδεύσει σε. V. 11. Πρόσεχε σεαυτῷ, μὴ ἐπιλάθῃ Κυρίου τοῦ Θεοῦ σου, τοῦ μὴ φυλάξαι τὰς

τινὰ ἀποτέμνων, ὡς μὴ τὰ ὑγιαίνοντα συνδιαφθείρασθαι αὐτῷ· καὶ οὐκ ἂν τις πονηρίας αἰτιασατο τοῦ ἱατροῦ τὴν τέχνην· τῆς δὲ ψυχῆς ἕνεκα οὐκ ὁμοίως ὑποστηρόμεθα, ἂν τε φεύγειν ἂν τε ἐκτίνειν ζημία, ἂν τε δεσμὰ, εἰ μέλλοι τις μόνον ἐξ ἀδικίας παρὰ δικαιοσύνην κτᾶσθαι; Ὁ γὰρ νόμος, κηθόμενος τῶν ὑπάρχων, πρὸς μὲν τὴν θεοσέβειαν παιδεύει, καὶ ὑπαγορεύει τὰ ποιητέα, εἴργει τε ἕκαστον τῶν ἀμαρτημάτων, δίκας ἐπιτιθεὶς τοῖς μετριοῖς αὐτῶν· ὅταν δὲ τινα οὕτως ἔχοντα κατίδῃ ὡς ἀνάστον δοκεῖν, εἰς ἕσχατον ἀδικίας ἐλαύνοντα, τότε ἦδη τῶν ἄλλων κηθόμενος, ὅπως ἂν μὴ διαφθείρωνται πρὸς αὐτοῦ, ὥσπερ μέρος τι τοῦ παντὸς σώματος ἀποτεμνόν, οὕτω πῶ τοιοῦτον ὑγιέστατα ἀποκτίνουσι. «Κρινόμενοι δὲ ὑπὸ τοῦ Κυρίου, » φησὶν ὁ Ἀπόστολος, «παιδεύμεθα, ἵνα μὴ σὺν τῷ κόσμῳ κατακριθῶμεν. » Προεῖπε γὰρ ὁ προφήτης· «Παιδεύων ἐπαιδεύσε μέ ὁ Κύριος, τῷ δὲ θανάτῳ (64) οὐ παρέδωκέ με. Ἐνεκα (65) γὰρ τοῦ διδάξαι σε τὴν δικαιοσύνην αὐτοῦ, ἐπαιδεύσε σε, » φησὶ, «καὶ ἐπείρασέ σε, καὶ ἐλιμαγχόνῃσέ σε, καὶ ἐδίψῃσέ σε ἐν γῆ ἐρήμῳ· ἵνα γνωσθῇ πάντα τὰ δικαιώματα καὶ τὰ κρίματα αὐτοῦ ἐν τῇ καρδίᾳ σου, ὅσα ἐγὼ ἐντέλλομαι σοι σήμερον· καὶ γνώσῃ ἐν τῇ καρδίᾳ σου, ὅτι ὡς εἰ τις παιδεύσει ἄνθρωπον τὸν υἱὸν αὐτοῦ, οὕτω παιδεύσει σε Κύριος ὁ Θεός ἡμῶν. » Ὅτι δὲ τὸ ὑπόδειγμα σωφρονίζει, αὐτίκα φησὶ· «Πανοῦργος ἰδὼν τιμωρούμενον πονηρὸν, κραταῖως αὐτὸς παιδεύεται· » ἐπεὶ «γενεὰ σοφίας φόβος Κυρίου. » Μέγιστον δὲ καὶ τελευτάτον ἀγαθόν, ὅταν τινὰ ἐκ τοῦ κακῶς πράττειν εἰς ἀρετὴν τε καὶ εὐπραγίαν μεταγείνῃ δύνηται τις· ὅπερ ὁ νόμος ἐργάζεται· ὥστε καὶ ὅταν ἀνηκέστῳ τινὲ κακῷ περιπέσῃ τις, ὑπὸ τε ἀδικίας καὶ πλεονεξίας καταληφθεὶς, εὐεργετοῖ· ἂν ὁ ἀποκτινύμενος· εὐεργέτης γὰρ ὁ νόμος, τοὺς μὲν δικαίους ἐξ ἀδίκων ποιεῖν δυνάμενος, ἢ μόνον ἐπάτειν ἐθελήσωσιν αὐτοῦ· τοὺς δὲ ἀπαλλάττων τῶν παρόντων κακῶν· τοὺς γὰρ σωφρόνως καὶ δικαίως βιούντων ἐλομένους ἀθανατίζειν ἐπάγεται (66). Τὸ δὲ γυνῶναι νόμον διανοίας ἐστὶν ἀγαθῆς. Καὶ πάλιν· «Ἄνδρες (67) κακοὶ οὐ νοοῦσι νόμον· οἱ δὲ ζητοῦντες τὸν Κύριον συνήσουσιν ἐν παντὶ ἀγαθῷ. » Δεῖ δὲ (68) τὴν διοικοῦσαν Πρόνοιαν κυρίαν τε εἶναι καὶ ἀγαθὴν· ἀμφοῖν γὰρ ἡ δύναμις οἰκονομεῖ σωτηρίαν· ἡ μὲν, κολάσει σωφρονίζουσα, ὡς κυρία· ἡ δὲ, δι' εὐποιίας χρηστευομένη, ὡς εὐεργέτης. Ἐξεστὶ δὲ μὴ εἶναι ἀπειθείας υἱὸν, ἀλλὰ μεταβαίνειν ἐκ τοῦ σκότους εἰς ζωὴν, καὶ παραθέντα τῇ σοφίᾳ τὴν ἀκοήν, νόμιμον εἶναι Θεοῦ δοῦλον μὲν

ἐντολὰς αὐτοῦ, καὶ τὰ κρίματα, καὶ τὰ δικαιώματα αὐτοῦ, ὅσα ἐγὼ ἐντέλλομαι σοι σήμερον.

(66) Ἀθανατίζειν ἐπάγεται. Malim ἀθανατίζειν ἐπαγγέλλεται, «immortales reddere promittit.»

(67) Ἄνδρες. Ἄνδρες κακοὶ οὐ συνήσουσι κρίμα· οἱ δὲ ζητοῦντες τὸν Κύριον συνήσουσιν ἐν παντί, Proverb. xxviii, 5.

(68) Δεῖ δὲ. Clemens infra Strom. ii: Καὶ δὲ πάρεστιν δεῖ τῇ τε ἐποπτικῇ, τῇ τε εὐεργετικῇ, τῇ τε παιδευτικῇ ἀπτομένη, ἡμῶν δυνάμει δυνάμει τοῦ Θεοῦ.

τὰ πρῶτα, ἐπιτατα δὲ πιστὸν γενέσθαι θεράποντα, A φοβούμενον Κύριον τὸν Θεόν· εἰ δὲ τις ἐπαναβαίη, τοῖς υἱοῖς ἐγκαταλέγεται. Ἐπὶ δὲ ἡ ἀγάπη καλύψῃ πλῆθος ἁμαρτιῶν, » μακαρίας ἐλπίδος τελειώσει, αὐξηθὲντα ἐν ἀγάπῃ ἐκδέχεται τοῦτον. ἐγκαταταγένητα τῇ ἐκλεκτῇ υἰοθεσίᾳ, τῇ φίλῃ κεκλημένη τοῦ Θεοῦ, ἄδοντα ἤδη τὴν εὐχὴν, καὶ λέγοντα· « Γενέσθω μοι Κύριος εἰς Θεόν. » Τοῦ νόμου δὲ τὴν εὐποιαν διὰ τῆς πρὸς τοὺς Ἰουδαίους περικοπῆς δεδήλωκεν ὁ Ἀπόστολος, γράφων ὡς πῶς· « Εἰ δὲ (69) σὺ Ἰουδαῖος ἐπονομάζῃ, καὶ ἐπαναπαύῃ νόμῳ, καὶ καυχᾶσαι ἐν Θεῷ, καὶ γινώσκεις τὸ θέλημα τοῦ Θεοῦ (70), καὶ δοκιμάζεις τὰ διαφέροντα κατηγόμενος ἐκ τοῦ νόμου, πέποιθᾶς τε σεαυτὸν ὁδηγὸν εἶναι τυφλῶν, πῶς τῶν ἐν σκότει, παιδευτῆν ἀφρόνων, διδάσκαλον νηπίων, ἔχοντα τὴν μόρφωσιν τῆς B γνώσεως καὶ ἀληθείας ἐν τῷ νόμῳ· » ταῦτα γὰρ δύνασθαι τὸν νόμον ὁμολογεῖται· ὅτι οἱ κατὰ νόμον μὴ πολιτευόμενοι, ὡς ἐν νόμῳ ἀλαζονεύονται βιούντες. « Μακάριος δὲ ἄνθρωπος (71) ὃς εὖρε σοφίαν, καὶ θνητὸς ὃς εἶδε φρόνησιν. Ἐκ δὲ τοῦ στόματος αὐτῆς, » τῆς σοφίας δηλονότι, « δικαιοσύνη ἐκπορεύεται· νόμον δὲ καὶ ἔλεον ἐπὶ γλώσσης φορεῖ. » Ἐνδὲ γὰρ Κυρίου ἐνέργεια, ὃς ἐστι· « δύναμις (72) καὶ σοφία τοῦ Θεοῦ, » ὃ τε νόμος, τό τε Εὐαγγέλιον· καὶ ὃν ἐγέννησε φόβον ὁ νόμος, ἐλεήμων (73) οὗτος εἰς σωτηρίαν. « Ἐλεημοσύνη δὲ (74), καὶ πίστις, καὶ ἀλήθεια, μὴ ἐκλειπέτωσάν σε· ἀψαψαί δὲ αὐτάς περὶ σὺ τραχήλῳ. » Ὁμοίως δὲ τῷ Παύλῳ ἡ προφητεία (75) ὀνειδίζει τὸν λαόν, ὡς μὴ συνιέντα τὸν νόμον· « Σύντριμμα καὶ τλαιπωρία ἐν ταῖς ὁδοῖς C αὐτῶν, καὶ ὁδὸν εἰρήνης οὐκ ἔγνωσαν· οὐκ ἐστὶ φόβος Θεοῦ ἀπέναντι τῶν ὀφθαλμῶν αὐτῶν. Φάσκοντες εἶναι σοφοί, ἐμωράνθησαν. Οἴδαμεν δὲ ὅτι καλὸς ὁ νόμος. ἂν τις αὐτῷ νομίμως χρῆσται (76)· οἱ δὲ θέλοντες εἶναι νηροδιδάσκαλοι οὐ νοοῦσι (77), » φησὶν ὁ Ἀπόστολος, « οὔτε ἂ λέγουσιν, οὔτε περὶ τίνων διαθεβαίουσιν. » Τὸ δὲ τέλος τῆς παραγγελίας ἀγάπῃ ἐκ καθαρᾶς καρδίας, καὶ συνειδήσεως ἀγαθῆς, καὶ πίστεως ἀνυποκρίτου.

CAPUT XXVIII.

Quadrupartita legis Mosaicæ divisio.

Ἡ μὲν οὖν κατὰ Μωυσῆα φιλοσοφία τετραχῆ τέμνεται, εἰς τε τὸ ἱστορικὸν καὶ τὸ κυρίως λεγόμενον νομοθετικόν· ἄπερ ἂν εἴη τῆς ἡθικῆς πραγματείας D

pientiaē adhibentes, primo legitimi Dei servi, dein ejusdem fideles famuli stamus, timentes Dominum Deum. Quod si quis ulterius ascenderit, refertur in numerum filiorum. Postquam autem « charitas operuerit multitudinem peccatorum », beatæ spei consummatione, licet tunc auctum charitate suscipere. relatum in electam filiorum adoptionem, quæ Dei vocata est amica, jam votum canentem, et dicentem: « Sit mihi Dominus in Deum. » Legis autem beneficentiam, per eum locum, in quo agit cum Judæis, declaravit Apostolus, sic scribens: « Si tu autem ✕ Judæus cognominaris, et in lege requiescis, et in Deo gloriaris, et cognoscis voluntatem Dei, et probas utiliora instructus per legem, et confidis teipsum esse ducem cæcorum, lumen eorum qui sunt in tenebris, eruditorem insipientium, magistrum infantium, habentem formam scientiæ et veritatis in lege ». Hæc enim posse legem, est extra controversiam; etiamsi ii, qui vitam ex lege non instituunt, se tanquam in lege gloriantur vivere. « Beatus est autem vir, qui invenit sapientiam: et mortalis, qui vidit prudentiam. Ex ore autem ipsius, » sapientiæ scilicet, « justitia egreditur. legem autem et misericordiam fert in lingua ». Sunt enim unius Domini « operatio, qui est Dei virtus et sapientia », lex et Evangelium: et quem timorem genuit lex, is est misericors ad salutem. « Eleemosynæ autem, fides, et veritas ne te desciant, alliga autem eas collo tuo ». Similiter autem ac Paulus, prophetia exprobrat populo, quod legem non intelligat: « Conditio et afflictio in viis ipsorum, et viam pacis non cognoverunt ». Non est timor Dei ante oculos ipsorum. Dicentes se esse sapientes, stulti facti sunt. Scimus autem, quod lex bona sit, si quis ea legitime utatur. Qui autem « volunt esse legis doctores, non intelligunt, » inquit Apostolus, « nec quæ dicunt, nec de quibus affirmant. Finis autem præcepti est charitas ex corde puro, et conscientia bona, et fide non ficta ».

At Mosaicæ quidem philosophia quadrupartito dividitur, in partem historicam, et eam quæ specialiter vocatur legalis: quæ duæ ad morum doctri-

✕ P. 424 ED. POTTER, 554 ED. PARIS. a I Petr. iv, 8. b Rom. ii, 17, 18, 19, 20. c Prov. iii, 13, 16. d I Cor. i, 24. e Prov. iii, 5. f Isa. lix, 7, 8; Rom. ii, 16, 17. g Psal. xiii, 5; Rom. iii, 18. h Rom. i, 22. i I Tim. i, 8, 7, 5.

(69) *Ei δὲ*. Rom. ii, 17ε, vide, inquit Sylburg. Legendum 17ε, quod non vidit interpret. Lowth.— Mox, ἐπαναπαύῃ τῷ νόμῳ, ut paulo post τῆς ἀληθείας. SYLBURG.

(70) *Τοῦ Θεοῦ*. Abest a Rom.

(71) *Ἀνθρώπου*. Prov. iii generalius ἀνθρώπος habent. SYLBURG.

(72) *Δύναμις*. Respicit I Cor. i, 24: Χριστὸν Θεοῦ δύναμιν, καὶ Θεοῦ σοφίαν.

(73) *Ἐλεήμων*. Hoc addit, ut hæreticorum argumento occurrat, negantium legem a bono Deo datam fuisse, eo quod timorem pœnæ incuteret.

(74) *Ἐλεημοσύνη δ*. Ἐλεημοσύνη καὶ πίστις:

μὴ ἐκλειπέτωσάν σε, Proverb., ubi mox ἐπὶ σὺ τρ. pro περὶ σὺ τρ.

(75) *Προφητεία*. Ad id, quod dixerat, confirmandum, scilicet quod lex bona sit, et charitatem præceperit, perinde ac Evangelium, quamvis Judæi hoc non satis intellexerint, quædam utriusque Testamenti loca adducit, in quibus Judæorum ignorantia reprehensa est.

(76) *Χρήσται*. Χρῆται apud Paulum. Mox, οὐ δὲ, Clementis additamentum est.

(77) *Οὐ νοοῦσι*. Μὴ νοοῦντες apud Paulum. Dein, μήτε ἂ λέγουσι, μήτε π. Mox, τῆς παραγγελίας ἐστὶν ἀγάπη. Ibid.

nam pertinent; tertiam autem eam, quæ pertinet ad sacrificia, quæ ad physicam contemplationem spectat; et postremo quartam speciem, theologice, quæ ἐποπτεία seu sacrorum arcanorum « inspectio » est: quam Plato dicit esse mysteriorum revera magnorum contemplationem; Aristoteles autem hanc speciem vocat *Metaphysicam*. Et quæ est quidem ex Platonis sententia dialectica, ut dicit in *Politico*, est quædam scientia, quæ entium explicationem invenit. A viro autem bono et prudente est acquirenda, non ut aliquid dicat vel faciat ✕ eorum, quæ dicuntur aut fiunt apud homines (ut faciunt qui nunc sunt dialectici, qui versantur in rebus sophisticis), sed ut possint quidem dicere et facere ea quæ Deo grata sunt, idque universonum pro viribus. Cum sit autem vera dialectica, philosophia permista veritate, res considerans, facultatesque et potestates examinans, transcendit ad præstantissimam omnium essentiam, et audet etiam ultra progredi ad Deum universorum, non rerum mortalium peritiam, sed divinarum celestiumque scientiam profitens: quam consequitur etiam in rebus humanis, idque cum in dicendo, tum in agendo, proprius usus. Merito ergo Scriptura quoque tales nos esse volens dialecticos, sic hortatur: « Efficiamini autem probi trapezitæ, » alia quidem reprobantes, quod autem bonum est tenentes. Hæc enim revera dialectica est scientia dividendi ea quæ intellectu percipiuntur, et singulorum entium subiectum pure ac perspicue ostendendi: sive facultas res in sua genera dividendi, descendens usque ad ea quæ sunt maxime specialia, et unumquodque ens purum, ac prout in se est, intuendum exhibens. Quocirca ea sola veluti manu ducit ad veram sapientiam, quæ quidem est divina facultas, quæ entia, quatenus sunt entia, cognoscit, id, quod est perfectum, consecuta,

✕ P. 425 ED. POTTER, 355 ED. PARIS.

(78) *Μεγάλων δυνως*... μ. « Vere magnorum mysteriorum: » quo distinguit auctor Evangelii mysteria ab Eleusiniis, aliisque profanis: quæ licet a plerisque habita fuerint, tamen non erant vere magna.

(79) *Διαλεκτική*. Quam Aristoteles metaphysicam, Plato dialecticam vocavit. Conf. ejus *Phædrus*, p. 1234; *Sophist.* p. 177; *De repub.* lib. vii, p. 704.

(80) *Λέγειν τι, πράττειν τι*. A. et H. λέγειν ἢ πράττειν τι. Ego vulg. lectionem retineo, cum suprâ quoque talia notârim asyndeta, ad pag. 126. SYLBURG.

(81) *Μικτή δὲ φιλοσοφία οὐσα τῇ ἀληθείᾳ*. Mallem μικτή δὲ φιλοσοφία οὐσα τῇ ἀληθινῇ. LOWTH.

(82) *Γίνεσθε*. Nicephorus lib. x, cap. 26, *Historiæ*: « Spectatores nummularios (in margine erat *λογίμους τραπεζίτας*, utrumque suspectum) nos esse divinum oraculum jubet, et ut pulcherrimum quodque ex rebus omnibus deligentes, quod malum est abiciamus, quod bonum autem disquiramus. et inventum retineamus. » S. Basilii in principium Proverb.: *Καὶ ὡς δόκιμος τραπεζίτης, τὸ μὲν δόκιμον καθέξει, ἀπὸ δὲ παντὸς εἶδους πονηροῦ ἀφέξεται*. Idem in i cap. Isaie: « Pauci probi trapezitæ. Rari admodum sunt, qui cuncta queant explorare,

ἢ δια· τὸ τρίτον δὲ, εἰς τὸ ἱερουργικόν, ὃ ἐστὶν ἡδὴ τῆς φυσικῆς θεωρίας· καὶ τέταρτον ἐπὶ πᾶσι τὸ θεολογικόν εἶδος, ἢ ἐποπτεία· ἣν φησὶν ὁ Πλάτων τῶν μεγάλων δυνως εἶναι μυστηρίων (78). Ἀριστοτέλης δὲ τὸ εἶδος τοῦτο *Μετὰ τὰ φυσικὰ καλεῖ*. Καὶ ἦ γε κατὰ Πλάτωνα διαλεκτικὴ (79). ὡς φησὶν ἐν τῷ *Πολιτικῷ*, τῆς τῶν δυντων δηλώσεως εὐρετικὴ τίς ἐστὶν ἐπιστήμη. Κτητὴ δὲ αὕτη τῷ σώφρονι, οὐχ ἕνεκα τοῦ λέγειν τι, πράττειν τι (80) τῶν πρὸς τοὺς ἀνθρώπους· (ὡσπερ οἱ νῦν διαλεκτικοί, περὶ τὰ σοφιστικὰ ἀσχολούμενοι, ποιοῦσιν·) ἀλλὰ τῷ θεῷ κεχαρισμένα μὲν λέγειν δύνασθαι, κεχαρισμένα δὲ πράττειν, τὸ πᾶν εἰς δύναμιν. Μικτὴ δὲ φιλοσοφία οὐσα τῇ ἀληθείᾳ (81) ἢ ἀληθῆς διαλεκτικὴ, ἐπισκοποῦσα τὰ πράγματα, καὶ τὰς δυνάμεις καὶ τὰς ἐξουσίας δοκιμάζουσα, ὑπεξαναβαίνει περὶ τὴν πάντων κρατίστην οὐσίαν, τομᾶ ἐπέκεινα ἐπὶ τὸν τῶν ὧν ἦδον, οὐκ ἐμπειρίαν τῶν θνητῶν, ἀλλ' ἐπιστήμη τῶν θείων καὶ οὐρανίων ἐπαγγελιομένη· ἣ συνέπεται καὶ ἡ περὶ τῶν ἀνθρωπείων, περὶ τε τοὺς λόγους καὶ τὰς πράξεις, οἰκεία χρῆσις. Εἰκότως ἄρα καὶ ἡ Γραφὴ τοιοῦτους τινὰς ἡμᾶς διαλεκτικούς οὕτως ἐθέλουσα γενέσθαι, παραινεῖ: « Γίνεσθε (82) δὲ δόκιμοι τραπεζίται, » τὰ μὲν ἀποδοκιμάζοντες, τὸ δὲ καλὸν (83) κατέχοντες. Αὕτη γὰρ τῷ ὄντι ἡ διαλεκτικὴ φρόνησις ἐστὶ περὶ τὰ νοητὰ διαιρετικὴ, ἐκάστου τῶν δυντων ἀμίκτως τε καὶ εἰλικρινῶς τοῦ ὑποκειμένου δεικτικὴ· ἢ δύναμις περὶ τὰ τῶν πραγμάτων γένη διαιρετικὴ, μέγρη τῶν ἰδικωτάτων καταβαίνουσα, παρεχομένη ἕκαστον τῶν δυντων καθαρόν, ὅν ἐστι, φαίνεσθαι. Διὸ καὶ μόνη αὕτη ἐπὶ τὴν ἀληθῆ σοφίαν χειραγωγεῖ, ἣτις ἐστὶ δύναμις θεία τῶν δυντων ὡς δυντων γνωστικὴ, τὸ τέλειον ἔχουσα, παντὸς πάθους ἀπηλλαγμένη· οὐκ ἄνευ τοῦ Σωτῆρος, τοῦ καταγαγόντος ἡμῶν τῷ θεῷ λόγῳ τοῦ ὁρατικοῦ τῆς ψυχῆς τὴν ἐπιχυθεῖσαν ἐκ φαύλης ἀναστροφῆς (84) ἀγνοίαν ἀγλυώδη, καὶ τὸ βέλτιστον ἀποδεδωκότος, ὅρ' εὖ γινώσκουμεν ἡμῶν

et bona quidem penes se noverint retinere, ab omni autem specie mala sibi temperare. » S. Ambrosius proœnio explanat. in Lucam: « Erat autem populi gratia discernere spiritus, ut cognosceret, quos referre deberet in numerum prophetarum, quos autem, quasi bonus nummularius, improbare. in quibus materia magis corrupta sorderet, quam veri splendor luminis resultaret. » I Thessalonicens. v, 21: « Omnia probate, quod bonum est tenete, ab omni specie mala abstinete vos. » Gr. Πάντα δοκιμάζοντες, τὸ καλὸν κατέχετε. Tertullianus *De præscriptionibus*: « Omnia exanimale, quod bonum est tenete. » COLLECT.— Hoc dictum iterum respicit Clemens *Strom.* ii, p. 365; *Strom.* vi, p. 655; *Strom.* vii, p. 754. Hoc effatum plures alii ex antiquis Patribus, Christo, vel apostolis tribuunt; quos si quis consulere cupiat, is adeat Usserii *Prolegomena ad Ignatii epistolam* cap. 8, sect. 7; Valesii not. ad Eusebii lib. viii, c. 7; Huetii not. ad *Comment.* Origenis p. 114, et præcipue Cotelieri not. ad *Constitutionum apost.* lib. ii, c. 56, Clementinorum homil. 2, c. 52, et *Monument.* *Ecclesiæ Græcæ* pag. 756.

(83) *Καλόν*. Allusio est ad dictum Pauli I Thess. v. A. SYLBURG.

(84) *Ἐκ φαύλης ἀναστροφῆς*. H. ἀνατροφῆς, ex mala educatione: » ut infra pag. 200. SYLBURG.

Θεόν, ἢ δὲ καὶ (85) ἄνδρα. Οὗτός ἐστιν ὁ τῷ ὄντι δεί-
 ξας ὅπως (86) τε γνωστέον ἑαυτούς· οὗτος ὁ τῶν
 ὄλων τὸν Πατέρα ἐκκαλύπτων, ᾧ ἂν βούληται, καὶ
 ὡς οἶόν τε τὴν ἀνθρωπίνην φύσιν χωρῆσαι νοεῖν (87).
 « Οὐδέεις (88) γὰρ ἔγνω τὴν Υἱὸν, εἰ μὴ ὁ Πατήρ·
 οὐδὲ τὸν Πατέρα, εἰ μὴ ὁ Υἱός, καὶ ᾧ ἂν ὁ Υἱός ἀπο-
 καλύψῃ. » Εἰκότως ἄρα ὁ Ἀπόστολος, κατὰ ἀποκά-
 λυψιν, φησὶν, ἐγνωκέναι τὸ μυστήριον, ἐκαθὼς προέ-
 γραφα ἐν ὀλίγῳ, πρὸς ὃ δύνασθε ἀναγινώσκοντες νοή-
 σαι τὴν σύνεσίν μου ἐν τῷ μυστηρίῳ τοῦ Χριστοῦ. »
 Πρὸς ὃ δύνασθε (89), εἶπεν· ἐπεὶ ἤδει τινὰς γάλα (90)
 μόνον εἰληφότας, οὐδέπω δὲ καὶ βρῶμα, αὐτίκα οὐχ
 ἀπλῶς γάλα (91). Τετραχῶς (92) δὲ ἡμῖν ἐκληπτέον
 τοῦ νόμου τὴν βούλησιν· ἢ ὡς σημεῖον ἐμφαίνουσαν,
 ἢ ὡς ἐντολὴν κυροῦσαν εἰς πολιτείαν ὀρθήν, ἢ θεοπί-
 ζουσαν ὡς προφητεῖαν. Ἀνδρῶν (93) δὲ εὖ οἶδ' ὅτι τὰ
 τοιαῦτα διακρίνειν τε, καὶ λέγειν· οὐ γὰρ δὴ μία
 Μύκωνος (94) ἢ πᾶσα πρὸς νόησιν Γραφή, ἢ φασὶν οἱ
 προϊμαζόμενοι· διαλεκτικώτερον δὲ, ὡς ἐνὶ μάλιστα,
 προϊετόν αὐτῇ, τὴν ἀκολουθίαν τῆς θείας διδασκαλίας
 θηρωμένοις.

sunt hujusmodi, discernere, 154 ac dicere. Non
 Scriptura, ut dicunt, qui utuntur proverbiiis. Est
 accedendum, consequentiam divinæ doctrinæ venantibus.

A et libera ab omni animi perturbatione : idque
 non sine Servatore, qui semota ab oculis
 animæ per Logon divinum caligine ignoran-
 tia, quam illis prava conversatio offuderat, opti-
 mum statum restituit, ut clare percipiamus, Deusne
 sit, an homo. Is est, qui revera ostendit, quomodo
 nos ipsos cognoscere oporteat ; is, qui universorum
 Patrem revelat, cui vult, et quoad humana natura
 comprehendere valeat. « Nemo enim novit Filium
 nisi Pater, neque Patrem nisi Filius, et cui Filius
 revelaverit ». Merito ergo Apostolus dicit, per
 revelationem se nosse mysterium, « quemadmodum
 prius scripsi in brevi, ut possitis legentes intelli-
 gere ✕ intelligentiam meam in mysterio Christi ». »
 Ut possitis, dixit, quoniam sciebat aliquos lac so-
 lum accepisse, nondum autem cibum, et nec lac
 quidem solummodo. Tribus autem modis legis sen-
 tentia est nobis accipienda : ut quæ signum aliquod
 representet, vel præceptum constituat ad rectam
 vitæ institutionem, vel tanquam prophetia futura
 prædicat. Sat autem scio esse virorum, ea, quæ
 una Myconus est universa ad intelligendum
 autem quam maxime fieri potest dialectice ad eam

CAPUT XXIX.

Græcos recte ab Ægyptio pueros dictos respectu ad Hebræos eorumque instituta habito.

Ἦσεν παγκάλως ὁ παρὰ τῷ Πλάτῳ Αἰγύπτιος ἱε-
 ρεὺς, ἢ Ὁ Σόλων (95), Σόλων, ἢ εἶπεν, « Ἕλληνας ὑμεῖς
 αἰεὶ παῖδες ἐστέ, οὐδ' ἠγνισαοῦν ἐν ταῖς ψυχαῖς ἔχον-
 τες δι' ἀρχαίαν ἀκοήν (96) παλαιὰν δόξαν· γέρον δὲ
 Ἕλληνων οὐκ ἔστιν οὐδέεις »· γέροντας, οἶμαι, εἰπὼν
 τοὺς τὰ πρεσβύτερα, τοῦτέστι τὰ ἡμέτερα, εἰδότας·
 ὡς ἐμπάλιν νέους τοὺς τὰ νεώτερα καὶ ὑπὸ Ἕλληνων
 ἐπιτετηθευμένα, τὰ χθὲς καὶ πρόην γενόμενα, ὡς
 παλαιὰ καὶ ἀρχαῖα, ἱστοροῦντας. Ἐπήγαγεν οὖν,
 « μάθημα χρόνῳ πολλόν, » κατὰ βαρβαρικὸν τινα τρό-
 πον ἀπλάστῳ καὶ οὐκ εὐκρινεῖ χρωμένῳ ἡμῶν τῇ
 μεταφορᾷ. Ἀτεχνῶς γοῦν οἱ εὐγνώμονες ὄλω τῷ πλά-
 σματι τῷ τῆς ἐρμηνείας προσίασιν. Ἐπὶ δὲ τῶν Ἑλ-

Unde pulcherrime sacerdos apud Platonem
 Ægyptius : « O Solon, Solon, » inquit, « vos Græci
 semper estis pueri, nullam penitus in animis per
 veterem auditionem antiquam habentes opinionem :
 ex Græcis autem nullus est senex. » Senes, ut ar-
 bitror, dicens, qui antiquiora, hoc est, nostra, no-
 verant : ut rursus juvenes, qui recentiora, et quæ
 exercebantur a Græcis, quæ heri et nuper facta
 fuerant, ut vetera et antiqua, referebant. Subjungit
 itaque : « Nec disciplinam ullam canam tempore, »
 nos enim more quodam barbarico simplicibus ac
 obscuris metaphoris uti solemus. Qui sunt ergo
 bona mente præditi absque ullo artificio accedunt

✕ P. 426 ED. POTTER, 356 ED. PARIS. ^a Matth. xi, 27. ^b Ephes. iii, 5, 4.

Sed ἀναστροφή apostolica vox est : ut I Petr. i, 18 :
 Ἐκ τῆς ματαίας ὑμῶν ἀναστροφῆς πατροπαραδότου.
 II Petr. ii, 7 : Ἰπὸ τῆς τῶν ἀθέσμων ἐν ἀσελγείᾳ
 ἀναστροφῆς· et alibi sæpe.

(85) Ἦδὲ κ. Scribendum ἢ ε. Respicit Home-
 ricum illud :

Ὅσπ' εὖ γινώσκῃς, ἡμὲν θεὸν ἢ δὲ καὶ ἄνδρα.
 Ὡς bene cognoscas, utrum deus sit, an homo.

(86) Ὅπως. Forte, addito uno membro, legen-
 dum, ὅπως τε τὸν Θεόν, ὅπως τε γνωστέον ἑαυτούς.
 SYLBURG.

(87) Χωρῆσαι νοεῖν. Χωρῆσαι absque νοεῖν sæ-
 pius dicitur : Οὐ πάντες χωροῦσι τὸν λόγον τοῦτον,
 Matth. xix, 11. Et : Ὁ δυνάμενος χωρεῖν, χωρεῖτω,
 ibid., 12.

(88) Οὐδέεις. Matth. xi, 27 : Καὶ οὐδέεις ἐπιγινώ-
 σκει τὸν Υἱόν, εἰ μὴ ὁ Πατήρ· οὐδὲ τὸν Πατέρα τις
 ἐπιγινώσκει εἰ μὴ ὁ Υἱός, καὶ ᾧ ἂν βούληται ὁ Υἱός
 ἀποκαλύψαι.

(89) Πρὸς ὃ δύνασθε. Flor. edit., πρὸς τὸ δύν-
 ασθαι, « secundum possibilitatem, pro viribus. »
 Ego S. Scripturæ verba retinere malui. SYLBURG.

(90) Γάλα. Respicit I Cor. iii, 2 : Γάλα ὑμῶν
 ἐπόσιον, καὶ οὐ βρῶμα· ὅπως γὰρ ἠδύνασθε.

(91) Αὐτίκα οὐχ ἀπλῶς γάλα. Forte legendum,
 ἢ τάχα pro αὐτίκα. LOWTH.— Οὐχ ἀπλῶς γάλα dicit,
 quia nonnulli venenum, i. e. hæresin, cum lacte
 sumpsent.

(92) Τετραχῶς. Aut deest membrum in ista par-
 titione, aut cum interprete legendum τριχῶς. SYLB.
 — Vult auctor, triplicem esse S. Scripturæ sensum,
 mysticum, moralem, et propheticum.

(93) Ἀνδρῶν. « Adultorum : » quos opponit τὸ
 γάλα sumentibus.

(94) Μύκωνος. Sylburgius in *Indice Latino*, v°
 Myconus : « Flor. edit. Μύκωνος, et subaudit
 γραμμή· ut intelligatur Myconis linea. » Sed Myco-
 nem insulam in hoc proverbio significari, declarat
 Stephani *Ethica*. « Conf. Strabo lib. x.

(95) Ὁ Σόλων. Superius hæc laudavit auctor pag.
 356, ubi conf. adnotata.

(96) Δι' ἀρχαίας ἀκοῆς. SYLBURG. — Sed recepta lectio
 apud Platonem exstat.

ad totum figmentum interpretationis : de Græcis autem dicit eorum opinionem « parum quid differre a fabulis. » Non sunt enim pueriles audiendæ fabulæ, sed nec illæ fabulæ, quæ a pueris factæ sunt. « Pueros » autem dixit ipsas quidem certe fabulas, utpote quod parum perspiciant, qui se apud Græcos existimant sapientes : per « canam disciplinam, » tacite significans antiquissimam, quæ est apud barbaros, veritatem : cui verbo opposuit illud, « puer fabula : » arguens fabulosam reventium tractationem, ut quæ, puerorum instar, nihil habeat antiquius ; utrumque communiter, et fabulas eorum, et orationes, esse pueriles ostendens. Divine ergo potestas illa, quæ Hermæ loquitur in revelatione, « Visiones, » inquit, « et revelationes propter eos qui sunt duplici corde, qui disputant in cordibus suis, sint ea, necne. » Similiter autem ex redundantibus quoque doctrinæ ✕ copia corroborant demonstrationes, firmantque ac fundant rationes demonstrativas, quatenus eorum, tanquam juvenum, mentes adhuc pendent instabiles aere. « Lucerna ergo est præceptum bonum, » ut vult Scriptura : « lex autem est lumen viæ ; vias enim vitæ arguit disciplina. » Lex regina est omnium mortalium et immortalium, inquit Pindarus. Ego autem per hæc eum, qui legem tulit, intelligo : et Hesiodæum illud dictum accipio de dictum est, non autem ex comprehensione :

*Humano generi lex namque est a Jove lata,
Pisces atque fera volucresque per aera nantes
Sese ut consumant : nam jus nescire putantur.
Ast hominum generi jus, res pulcherrima, cessit.*

Sive ergo naturalem legem, quæ est una cum gene-

✕ P. 427-428 ED. POTTER, 357-358 ED. PARIS.

(97) *Βραχύ*. Plato in *Timæo*, paulo post verba jam citata, hæc adjicit : *Τὰ γοῦν νῦν δὴ γενεαλογηθέντα, ὡ Σόλων, περὶ τῶν παρ' ὁμῖν ἃ διήλθες, παιδῶν βραχύ τι διαφέρει μύθων* : « Nam et ea ipsa, quæ modo ex vestris historiis recensebas, a fabulis puerilibus, o Solon, parum distant. »

(98) *Παριστάς*. *Θεῖος τ. Παριστῶν*. *Θεῖα τ. H. ms. SYLBERG*. — Porro quæ sequuntur ex *Herma*, exstant *Pastoris* lib. 1, vis. 4 : « Alii enim priores te sunt, et meliores te, quibus oportebat revelari visiones has : sed ut honorificetur nomen Dei, tibi revelatum est, et revelabitur, propter dubios, qui cogitant in cordibus suis, utrum sint hæc, an non sint. Dic illis, quod hæc omnia sunt vera, et nihil extra veritatem est, sed omnia firma, certeque fundata sunt. »

(99) *Νέων φρένες*. Allusio est ad illud Homeri *Iliad.*, Γ, v. 408 :

Αἰεὶ δ' ὀπλοτέρων ἀνδρῶν φρένες ἠερέθονται.
SYLBERG.

(1) *Λαμπτήρ*. *Λαμπτήρ* ἄρα ἐντολὴ ἀγαθὴ, νόμος δὲ φῶς ὁδοῦ. *Prov. vi, 23* : « Ὅτι λύχνος ἐντολὴ νόμου καὶ φῶς. » Quoniam lucerna mandatum legis, et lux. » *Aquila, Symmachus et Theodotus* : *Λύχνος ἐντολὴ, καὶ νόμος φῶς* : ut in editione Romana adnotatur. *Vulg.* : « Quoniam mandatum lucerna est, et lex lux. » Ex *Hebræo* ad verbum : « Quia ut lucerna est mandatum, et lex ut lux : et via vitæ sunt increpationes eruditionis. » Vide pag. 392. *COLLECT.*

(2) *Νόμος*. *Muretus* in *Senecam* : *Quare bonis viris mala accidunt. « Ilanc in offensam velocita-*

*τὴν αἰσιν αὐτῶν « βραχύ (97) τὴ διαφέρειν μύθων » οὐ γὰρ μύθων παιδικῶν ἐξακουστέον, οὐδὲ μὴν τῶν τοῖς παισὶ γενομένων μύθων. « Παῖδας » δὲ εἶρηκεν αὐτῶς γε τοὺς μύθους, ὡς ἀν μικρὸν διορώντων τῶν παρ' Ἑλλήσιν οἰησιόφων· αἰνιτιτόμενος « τὸ μᾶθημα τὸ πολὺν » τὴν παρὰ βαρβάρους προγεσεσάτην ἀλήθειαν· ἢ ῥήματι τέθεικε τὸ, « παῖς μῦθος » τὸ μυθικὸν τῆς τῶν νεωτέρων ἐπιβολῆς διελέγγων, ὡς, δίκην παιδῶν, μηδὲν προσύτερον ἐχούσης· ἄμφω κοινῶς, τοὺς μύθους αὐτῶν καὶ τοὺς λόγους, παιδικούς εἶναι παριστάς. *Θεῖος τοῖνον (98) ἡ δύναμις ἡ τῷ Ἑρμῆ κατὰ ἀποκαλύψιν λαθοῦσα, « Τὰ ὄραματα, » φησὶ, « καὶ τὰ ἀποκαλύμματα διὰ τοὺς διψύχους, τοὺς διαλογιζομένους ἐν ταῖς καρδίαις αὐτῶν, εἰ ἄρα ἐστὶ ταῦτα, ἢ οὐκ ἐστὶ. » Ὅμοιος δὲ καὶ ἐκ τῆς πολυμαθοῦς περιουσίας ἀποδείξεις ἰσχυροποιούσι, καὶ βεβαιούσι καὶ θεμελιούσι τοὺς λόγους τοῦ ἀποδεικτικῶς, ὅσον ἐστὶ αὐτῶν τῶν νέων φρένες (99) ἠερέθονται. « Λαμπτήρ (1) ἄρα ἐντολὴ ἀγαθὴ, » κατὰ τὴν Γραφήν· « νόμος δὲ φῶς ὁδοῦ· ὁδοῦ γὰρ βιότητος ἐλέγγει παιδεία. » *Νόμος (2) ὁ πάντων βασιλεὺς, θνητῶν τε καὶ ἀθανάτων, λέγει Πίνδαρος. Ἐγὼ δὲ τὸν θέμενον τὸν νόμον διὰ τούτων ἐξακούω· καὶ τό γε Ἡσιόδιον (3) ἐπὶ τοῦ πάντων λελέχθαι Θεοῦ λαμβάνω, εἰ καὶ στοχαστικῶς εἴρηται τῷ ποιητῇ, ἀλλ' οὐ καταληπτικῶς.***

Deo universorum, etiamsi ex conjectura a poeta

*Τόνδε γὰρ ἀνθρώποισι νόμον διέταξε Κρονίων,
Ἰχθύσι γὰρ (4) καὶ θηροῖ καὶ οἰωνοῖς πετεινοῖς,
Ἐσθέμεν ἀλλήλους· ἐπεὶ οὐ δίκη ἐστὶ μετ' αὐτῶν.
Ἀνθρώποισι δ' ἔδωκε δίκην, ἢ πολλὰν ἀρίστην.*

Εἴτ' οὖν τὸν ἄμα τῇ γενέσει φύσει (5) νόμον, εἴτε καὶ
• *Prov. vi, 23.*

tem procedere æternæ legis imperio. » Ita vocabant, inquit, mentem ac consilium divinum : sive, ut *Cicero* in *De legibus*, « rationem rectam summi Jovis : » et eo sensu dixit *Pindarus*, νόμον εἶναι πάντων βασιλέα θνητῶν καὶ ἀθανάτων, ut est apud *Platonem* in *Gorgia*, quod etiam posuerat *Chrysipus* lib. II *Περὶ νόμου*, ut est lib. II *De legibus*. et apud *Euripidem* *Hecuba* ait, legi illi etiam quæ paruisse : *Ἄλλ' οἱ θεοὶ σθένουσι, χ' ὁ κείνων κρατῶν νόμος*. Vide fragmenta *Pindari*. Illud quoque paulo ante de juvenum mentibus ex *Homeri* est *Iliad.* Γ :

Ὀπλοτέρων δ' ἀνδρῶν αἰεὶ φρένες ἠερέθονται.

COLLECT. — Eadem *Pindari* sententiam infra laudat *Clemens, Strom.* II, pag. 367. *Origenes* *Contra Celsum* lib. V, pag. 255 : *Καὶ ὁρθῶς μοι δοκεῖ Πίνδαρος ποιῆσαι, νόμον πάντων βασιλέα φήσας εἶναι* : Et recte videtur *Pindarus* cecinisse, legem esse regem omnium. » Quæ petita sunt ex *Herodoti* lib. III, cap. 58. Eodem respexisse videtur *Chrysipus* in sua legis definitione, quam refert *Mai* *Cicero* in lib. II *Digest.* *De legibus* : « Ὁ νόμος πάντων ἐστὶ βασιλεὺς, θείων τε καὶ ἀνθρωπίνων πραγμάτων » : *Lex omnium est rex, divinarumque et humanarum rerum.* »

(3) *Τὸ γε Ἡσιόδιον*. *H. ms.*, τὸ γε Ἡσιόδου. *SYLBERG*. — Hi versus exstant *Oper.* lib. I, v. 274.

(4) *Γάρ*. *Mén, Hesiod.*, ubi mox, πετεινοῖς pro πετηνοῖς, ἔσθαι pro ἐσθέμεν, ἐστὶν ἐπ' αὐτοῖς pro ἐστὶ μετ' αὐτῶν.

(5) *Γενέσει φύσει*. Si mendo caret scriptura, asyndeton est : qualia supra notata ad pag. 126. Aut legendum φήσεται, « dicit. » *SYLBERG*.

τὸν αὐθις δοθέντα, πλην ἐκ Θεοῦ, ὃ τε τῆς φύσεως, ἢ ὅ τε τῆς μαθήσεως νόμος εἷς· ὡς καὶ Πλάτων ἐν τῷ Πολιτικῷ ἕνα τὸν νομοθέτην φησίν· ἐν δὲ τοῖς Νόμοις, ἕνα τὸν συνήσοντα τῶν μουσικῶν· διὰ τούτων διδάσκων τὸν Λόγον εἶναι ἕνα, καὶ τὸν Θεὸν ἕνα. Μωϋσῆς δὲ φαίνεται τὸν Κύριον διαθήκην καλῶν· Ἰδοὺ ἐγὼ (6), ἢ λέγων· ἡ διαθήκη μου μετὰ σοῦ· ἢ ἐπεὶ καὶ πρότερον εἶπεν (7), διαθήκην μὴ ζητεῖν αὐτὴν ἐν γραφῇ· ἔστι γὰρ διαθήκη, ἣν ὁ αἷτιος τοῦ παντὸς Θεὸς τίθεται. Θεὸς δὲ παρὰ τὴν θέσιν εἰρηται, καὶ τάξιν, τὴν διακόσμησιν. Ἐν δὲ τῷ Πέτρου Κηρύγματι (8) εὐροῖς ἂν Νόμον καὶ Λόγον τὸν Κύριον προσγορευόμενον. Ἄλλ' ὃ μὲν κατὰ τὴν ἀληθῆ φιλοσοφίαν γνωστικῶν ὑπομνημάτων πρῶτος ἡμῶν Στρωματεὺς ἐνταῦθα περιγεγράφθω.

^a Gen. xvii, 4.

(6) Ἰδοὺ ἐγὼ. Καὶ ἐγὼ, ἰδοὺ, Genes. xvii, 4.

(7) Πρότερον εἶπεν. Ubi prius id dixisse Deum putabat? Forte in capituli modo notati vers. 2: Καὶ ἐξομαί τὴν διαθήκην μου ἀνὰ μέσον ἐμοῦ, καὶ ἀνὰ μέσον σου· καὶ πληθυνῶ σε σφόδρα.

(8) Πέτρου Κηρύγματι. Sic infra in Excerptis, ἐκ τῶν προφητ. sub finem: Νόμος καὶ Λόγος αὐτὸς

A ratione; sive eam dicat, quæ postea data est, verum a Deo; et naturæ et disciplinæ una eademque est lex: ut etiam Plato in *Politico* dicit unum legislatorem: in *Legibus* autem, unum ea quæ ad musicam pertinent intellecturum: per hæc docens unum esse Logon, et Deum unum. Moyses autem videtur Dominum appellare διαθήκην, hoc est fœdus: « Ecce ego, » dicens, « fœdus meum tecum ». Nam antea dixit, fœdus ipsum non esse quærendum in scriptura: est enim fœdus, quod Deus statuit, qui est auctor universi. Deus autem Græcæ Θεὸς dictus, παρὰ τὴν θέσιν, hoc est ex positione, et ordine, seu constitutione. In Petri autem *Prædicatione* invenieris Dominum vocari Legem et Logon. Verum primus gnosticorum secundum veram philosophiam commentariorum Stromateus hic terminetur.

ὁ Σωτὴρ λέγεται, ὡς Πέτρος ἐν Κηρύγματι· ἢ Lex et Logos ipse Servator appellatur, ut Petrus in *Prædicatione* ait. ἢ *Strom.* II, pag. 390: Ὁ Πέτρος ἐν τῷ Κηρύγματι, νόμον καὶ Λόγον τὸν Κύριον προεἶπεν· ἢ Petrus in *Prædicatione*, legem et Logon Dominum appellavit.

ΚΛΗΜΕΝΤΟΣ ΤΟΥ ΑΛΕΞΑΝΔΡΕΩΣ ΣΤΡΩΜΑΤΕΩΝ

ΤΩΝ ΕΙΣ ΟΚΤΩ (9) ΛΟΓΟΣ ΔΕΥΤΕΡΟΣ.

CLEMENTIS ALEXANDRINI STROMATUM LIBER SECUNDUS.

CAPUT PRIMUM.

SEU PRÆFATIO.

Auctor res a se deinceps tractandas proponit.

Ἐξῆς δ' ἂν εἴη διαλαβεῖν, ἐπεὶ κλέπτας τῆς βαρ- C Deinceps autem fuerit nitendum, quoniam bar-
βάρου (10) φιλοσοφίας Ἑλληνας εἶναι προσεῖπεν ἢ haræ philosophiæ fures Scriptura Græcos esse

(9) Τῶν εἰς ὀκτώ. Commation illud, τῶν εἰς ὀκτώ, repetitur etiam in quinque librorum sequentium inscriptione: sed suspectum cur sit, supra exposui lib. I, cap. I, not. 1. SYLBURG.

(10) Βαρβάρου. Per barbaros imprimis Judæos in-

telligit. Sic ante Clementem S. Justinus *Apol.* I, pag. 10 edit. Oxon.: Οὐ γὰρ μόνον Ἑλλησι διὰ Σωκράτους ὑπὸ Λόγου ἐλέγχθη ταῦτα, ἀλλὰ καὶ ἐν βαρβάροις ὑπ' αὐτοῦ τοῦ Λόγου μορφωθέντος καὶ ἀνθρώπου γενομένου, καὶ Ἰησοῦ Χριστοῦ κληθέντος.

dixit, ut hoc paucis ostendatur. Non solum enim illa miracula, quæ hominum opinionem superant, e scriptis ✕ nostris in sua transtulisse, sed etiam principalia eorum dogmata inde surrepta (quandoquidem illorum scripturis nostras antiquiores esse, prius demonstratum sit) atque ab ipsis adulterata esse ostendemus, tum in illis, quæ ad fidem, tum etiam in his, quæ ad sapientiam, cognitionem, et scientiam, itemque ad spem, et charitatem, ut etiam ad pœnitentiam, et continentiam, quinetiam ad Dei timorem, quæ plane sunt virtutum veritatis examen, pertinent. Adjicientur etiam, quæcumque fuerint ad hujus loci, in quo versamur, explicationem necessaria: tum etiam, quod quæ solertissime priscam sectati sunt philosophiam, occultum hoc, symbolicum et ænigmaticum barbaræ philosophiæ genus, quod quidem ad cognitionem veritatis est imprimis utile, seu potius necessarium, æmulati sint. Post hæc consentaneum videtur, ea, quorum causa in nos Græci invehantur, defendere, paucis Scripturis sermoni immistis, si forte contingat ut Judæus quoque hæc audiens, ex iis, quæ credidit, possit sensim converti ad eum, quem non credidit. Ingenuus autem philosophorum excipiet forsitan eorum vitæ et inventionis novorum dogmatum amica reprehensio, non 155 ulciscens quidem nobis inimicos (multum quidem abest, cum etiam eis bene precari ac benedicere didicerimus, qui nos execrantur, etiamsi in nos maledictis invehantur), sed ut illi convertantur, si forte erubuerint, qui omnimoda cumulati sunt sapientia, per barbaram reprehensionem ad saniolem mentem redacti, ut possint tandem perspicere, ejusmodi sicut disciplinæ, quarum gratia, peregrinando transmarinas obeunt regiones. Quorum enim sunt fures, ea palam sunt monstranda, ut nimium eis sui amorem detrahamus: quæ autem ipsi investigando gloriantur se invenisse, ea sunt refutanda.

✕ P. 429 ED. POTTER, 359 ED. PARIS.

Non solum enim apud Græcos per Socratem a Logo, hæc sunt reprehensu; sed apud barbaros etiam ab illo ipso Logo, formam ac naturam humanam induto, ac Jesu Christi nomen adeptio. Porro Tertullianus Græcorum philosophos a Judæis dogmata sua didicisse negat, lib. *De anima* cap. 2, ut etiam Lactantius superius laudatus ad *Strom.* 1, pag. 342 edit. Paris.

(11) *Προσείπεν ἡ Γραφή.* A. προεῖπεν, *jam ante dixit*, inquit Sylburgius. Existimans scilicet, non S. Scripturam, sed Clementem in suis scriptis fures barbaræ philosophiæ prius vocasse Græcos. At non ea Clementi meus fuit: qui *Scripturæ* nomine, ut alias, ita hoc etiam loco SS. libros intelligit. Proinde generale τῆς Γραφῆς nomen ad Christum restringit, paulo ante finem *Strom.* v, pag. 614: Δεδειγμένον τόνον σαφῶς, ὡς οἶμαι, ὅπως «κλέπτας» εἰρησθαι πρὸς τοῦ Κυρίου τοὺς Ἕλληνας ἐξακουστέον. *Cum ergo aperte, ut arbitror, ostensum sit, quomodo sit intelligendum, quod fures a Domina dicti fuerint Græci.* Ubi vero id dixit Dominus? Scilicet Joan. x, 8: Πάντες ὅσοι ἦλθον πρὸ ἐμοῦ, κλέπται εἰσι καὶ λησταί. Et enim hoc de veteribus philosophis, qui ante Christum vixerunt, accipit auctor, *Strom.* 1, pag. 309 edit. Paris.: *Ναὶ φασὶ γεγράφθαι, Πάντες οἱ πρὸ τῆς παρουσίας τοῦ Κυρίου κλέπται εἰσὶ καὶ*

A Γραφῆ (11), ὅπως τοῦτο δι' ὀλίγων δειχθήσεται. Ὁ γὰρ μόνον τὰ παράδοξα τῶν παρ' ἡμῖν ἱστορουμένων ἀπομιμουμένους ἀναγράφειν αὐτοὺς παραστήσομεν· πρὸς δὲ τὰ κυριώτατα τῶν δογμάτων σκευωρούμενους καὶ παραχαράσσοντας (προγενεστέρων οὐσῶν τῶν παρ' ἡμῖν γραφῶν, ὡς ἀπεδείξαμεν), διελέγξομεν ἔν τε τοῖς περὶ πίστεως (12), περὶ τε σοφίας, γνώσεως τε καὶ ἐπιστήμης, ἐλπίδος τε καὶ ἀγάπης, περὶ τε μετανοίας καὶ ἐγκρατείας, καὶ δὴ καὶ φόβου Θεοῦ· σμῆνος ἀτεχνῶς τῶν ἀληθείας ἀρετῶν (13)· ὅσα τε ἀπαιτῆσαι ἢ κατὰ τὸν τόπον τὸν προκείμενον ὑποσημειώσεις, περιληφθήσεται, καὶ ὡς τὰ μάλιστα τὸ ἐπιπεκρυμένον τῆς βαρβάρου φιλοσοφίας, τὸ συμβολικὸν τοῦτο καὶ αἰνιγματώδες εἶδος, ἐξήλωσαν οἱ B πραγματικῶς τὰ τῶν ἀρχαίων φιλοσοφῆσαντες, χρησιμώτατον, μᾶλλον δὲ ἀναγκαιότατον, τῇ γνώσει τῆς ἀληθείας ὑπάρχον. Ἐπὶ τούτοις, ἀκόλουθον οἶμαι, ὑπὲρ ὧν κατατρέχουσιν ἡμῶν Ἕλληνες, ἀπολογῆσθαι, ὀλίγαις συγχρωμένους Γραφαῖς, εἰ πως ἔρεμυ καὶ ὁ Ἰουδαῖος ἐπαίων ἐπιστρέψαι δυναθῆναι ἐξ ὧν ἐπίστευσεν, εἰς ὃν οὐκ ἐπίστευσεν. Διαδέξεται δὲ εἰκότως τοὺς γενναίους τῶν φιλοσόφων Ἐλεγχος ἀγαπητικὸς τοῦ βίου τε αὐτῶν, καὶ τῆς εὐρέσεως τῶν καινῶν δογμάτων, οὐκ ἀμυνομένων ἡμῶν τοὺς κατηγόρους (πολλοῦ γε καὶ δεῖ, τοὺς εὐλογεῖν μεμαθηκότας τοὺς καταρωμένους, καὶ βλασφημῶντες κενῶς καταφέρωσιν ἡμῶν λόγους), ἀλλ' εἰς ἐπιστροφήν τὴν ἐκείνων αὐτῶν· εἰ πως ἐπαισχυνθῆεν οἱ πάνσοφοι δι' ἐλέγχου βαρβάρου σώφρονισθέντες, ὡς διδεδῆκεν ὅτι γούν δυναθῆναι, ὅποια ἄρα εἴη τὰ μαθήματα, ἐφ' ἧ C στέλλονται τὰς ἀποδημίας τὰς διαπονήσεις. Ὡν μὲν γὰρ δὴ κλέπται, καὶ δὴ καὶ ταῦτα ἀποδεικτέα, περιτρεθείσης αὐτοῖς τῆς φιλαυτίας· ἃ δὲ αὐτοὶ διζησάμενοι, ἑαυτοὺς ἐξευρηκέναι φρυάττονται, τούτων ὁ Ἐλεγχος. Κατεπακολληθήμα δὲ καὶ περὶ τῆς ἐγκυκλίου καλουμένης παιδείας, εἰς ὅσα ἀχρηστος (14)· περὶ τε ἀστρολογικῆς, καὶ μαθηματικῆς, καὶ μαγικῆς, γοητείας τε, ἐπιδραμητέον. Αὐχοῦσι γὰρ δὴ καὶ ἐπὶ

λησταί.) Πάντες μὲν οὖν οἱ ἐν Λόγῳ, οὗτοι δὴ οἱ πρὸ τῆς τοῦ Λόγου σαρκώσεως, ἐξακουσῶνται καθολικώτερον, ἀλλ' οἱ μὲν προφηταί, ἅτε ἀποσταλέντες καὶ ἐμπνευσθέντες ὑπὸ τοῦ Κυρίου, οὐ κλέπται, ἀλλὰ διάκονοι. Item *Strom.* 1, pag. 334, 335: Ἄλλ' οἱ μὲν κλέπται πάντες καὶ λησταί, ὡς φησὶν ἡ Γραφή. D Ejusdem libri pag. 319, alium Scripturæ locum huc trahit: Ἐμπάλιν οὖν ἀδικεῖ ὁ σφετερισάμενος τὰ βαρβάρων, καὶ ὡς ἴδιαν αὐγῶν, τὴν ἑαυτοῦ ὄξιν αὐξῶν καὶ ψευδόμενος τὴν ἀλήθειαν· οὗτος κλέπτης ὑπὸ τῆς Γραφῆς εἰρησθαι. Φησὶ γούνη· Ἰὲ, μὴ γίνου ψεύστης· ὀδηγεῖ γὰρ τὸ ψεῦσμα πρὸς τὴν κλοπήν· Conf. etiam pag. 310, 312, 313, 320, etc. edit. Paris.

(12) *Πίστεως.* Respicere videtur I Cor. xi, 8: Ὡ μὲν γὰρ διὰ τοῦ Πνεύματος δίδοται λόγος σοφίας, ἄλλω δὲ λόγος γνώσεως κατὰ τὸ αὐτὸ Πνεῦμα· ἑτέρω δὲ πίστις, etc.

(13) *Σμῆνος* ἀρετῶν. Metaphora e Platone sumpta, lib. *Περὶ ὁσίου*. Porro σμῆνος Lowthio legendum videbatur, eodem nempe casu, quo præcedentes virtutes. Sed nil muto: est enim præthetica hoc dictum.

(14) Ἄχρηστος. Rectius Π., εὐχρηστος, ad quæ et quanta utilis. SYLBURG.

ταῖσδε οἱ Πανέλληνες, ὡς μεγίσταις ἐπιστήμασι. Ὅς ἄ
 δ' ἐλέγχει μετὰ παύρησις, εἰρηνοποιεῖ. Ἐφαμεν
 δὲ πολλάκις ἤδη μήτε μεμελετηγένοι, μήτε μὴν
 ἐπιτηδεύειν ἑλληνίζειν· ἵκανόν γάρ δὴ τοῦτο, ἀπο-
 δημαγωγεῖν τῆς ἀληθείας τοὺς πολλοὺς· τὸ δὲ τῶ
 ἔντι φιλοσόφημα, οὐκ εἰς τὴν γλῶσσαν, ἀλλ' εἰς τὴν
 γνώμην ὀνήσει τοὺς ἐπαίοντας. Δεῖ δ', οἶμαι, τὸν
 ἀληθείας κηδόμενον οὐκ ἐξ ἐπιβουλῆς καὶ φροντίδος
 τὴν φράσιν συνθεῖναι· πειρᾶσθαι δὲ ὀνομάζειν μόνον
 ὡς δύναται, ὃ βούλεται· τοὺς γάρ τῶν λέξεων ἔχο-
 μένους καὶ περὶ ταύτας ἀσχολουμένους διαδιδράσκει
 τὰ πράγματα. Γεωργίου μὲν οὖν ἴδιον τὸ ἐν ἀκάνθαις
 φόμενον ῥόδον ἀβλαβῶς λαβεῖν· καὶ τεχνίτου, τὸν
 ἐν ὄστρεῳ σαρκί (15) κατορωρυγμένον μαργαρίτην
 ἐξευρεῖν. Φασὶ δὲ καὶ τὰς ὄρνιθας ἠδίστην ἔχειν τὴν
 σαρκὸς ποιότητα, ὅτε, οὐκ ἀφθόγου τροφῆς παρατε-
 θεῖσθαι αὐταῖς, αἶδε σκαλεῦσαι τοῖς ποσίν, ἐκλέ-
 γονται μετὰ πόνου τὰς τροφάς. Εἰ τις οὖν τοῦ ὁμοίου
 θεωρητικῶς ἐν πολλοῖς τοῖς πιθανοῖς τε καὶ Ἑλληνι-
 κοῖς τὸ ἀληθὲς διαλεληθέναι (16) ποθεῖ, καθάπερ ὑπὸ
 τοῖς μορμολυκεῖσι τὸ πρόσωπον τὸ ἀληθινόν, πολυ-
 πραγμασίῃσας, θηράσεται. Φησὶ γάρ ἐν τῷ ὁράματι τῶ
 Ἑρμῆ ἢ Δύναμις ἢ φανεῖσα· Ὁ δὲν ἐνδέχεται (17)
 σοὶ ἀποκαλυφθῆναι, ἀποκαλυφθήσεται.

Consequens autem est, ut disciplinarum, qui voca-
 tur, orbis ostendamus quam sit inutilis : et de
 astrologia, mathematica, et magica, et præstigiis,
 cursim est a nobis tractandum. De iis enim, tan-
 quam maximis scientiis, omnes Græci se jactant.
 Qui autem libere reprehendit, est pacificus. Sæpe
 autem diximus, neque nos ut Græce loquamur
 nosmet exercuisse, neque in eo studium ponere.
 Hoc enim illis prodest, qui vulgus a veritate abdu-
 cunt. Vera autem philosophia, non tam linguas
 audientium, quam mentes juvat. Oportet autem, ut
 opinor, eum, qui curam gerit veritatis, non arti-
 ficiose et longo studio composita oratione uti ;
 sed conari tantum id, quod vult, qualicumque
 potest modo exponere. Eos enim, qui hærent
 dictionibus, et in eis sunt occupati, res ipsæ effu-
 giunt. Atque agricolæ quidem est proprium, rosam,
 quæ in spinis nascitur, citra noxam carpere ; simi-
 liter et artificis, eam, quæ in ostrei carne infusa
 est, margaritam invenire. Quinetiam aiunt gallinas
 quoque carnem habere suavissimam, quando eis
 non copiosus appositus fuerit cibus, sed ipsæ
 pedibus fodientes, cum labore alimentum colligunt.
 Si quis ergo verisimilium contemplationi deditus,
 cupit in multis probabilibus, istaque Græcis, id, quod verum est, persequi, haud dissimilis erit ei,
 qui verum vultum larvis oblectum discernere satagit. Dicit enim, quæ Hermæ in visione appa-
 ruit, Potestas : Quod tibi contingit revelari, revelabitur.

CAPUT II.

Per fidem solam ad Dei cognitionem perveniri posse.

Ἐπὶ δὲ σῆ σοφία μὴ ἐπαίρου, αἱ Παροιμίαι
 λέγουσιν· ἐν πάσαις δὲ ὁδοῖς γνώριζε (18) αὐτήν,
 ἵνα ὀρθοτομῇ τὰς ὁδοὺς σου, ὃ δὲ ποὺς σου οὐ
 μὴ προσκόπη. Βούλεται μὲν γὰρ διὰ τούτων δεῖξαι,
 ἀκόλουθα δεῖν γενέσθαι τῶ λόγῳ τὰ ἔργα· ἤδη δὲ
 ἐμφανεῖν, χρῆναι τὸ ἐξ ἀπάσης παιδείας χρῆσιμον
 ἐκλεγόμενους ἡμᾶς ἔχειν· αἱ δὲ ὁδοὶ σοφίας ποικίλαι,
 ὀρθοτομεῖν ἐπὶ τὴν ὁδὸν τῆς ἀληθείας· ὁδὸς δὲ ἡ
 πίστις. Ὁ δὲ ποὺς σου μὴ προσκοπτεῖτω, λέγει
 περὶ τινων ἐναντιοῦσθαι δοκούντων τῇ μῆ καὶ θεῖα
 τῇ προνοητικῇ διοικήσει. Ὅθεν ἐπάγει· Μὴ Ἴσθι
 φρόνιμος παρὰ σεαυτῶ, κατὰ τοὺς ἀθέους λογι-
 σμοὺς τοὺς ἀντιστασιώδεις τῇ οικονομίᾳ τοῦ Θεοῦ·
 Φοβοῦ δὲ τὸν μόνον δυνατὸν Θεόν· ὃ ἔπεται, μὴδὲν
 ἀντικεῖσθαι τῶ Θεῷ. Ἄλλως τε καὶ ἡ ἐπαγωγὴ διδά-
 σκει σαφῶς, ὅτι ὁ θεῖος φόδος ἐκκλιῖς ἐστὶ κακοῦ.
 Φησὶ γάρ· Καὶ ἐκκλινον ἀπὸ παντὸς κακοῦ. Αὕτη
 παιδεία σοφίας· Ὅρ γάρ ἀγαπᾷ Κύριος, παιδεύει·
 ἀλγεῖν μὲν ποιῶν εἰς σύνεσιν, ἀποκαθιστὰς δὲ εἰς
 εἰρήνην καὶ ἀφθαρσίαν. Ἡ μὲν οὖν βάρβαρος φιλο-
 σοφία, ἣν μεθέπομεν ἡμεῖς, τελεῖα τῶ ἔντι καὶ
 ἀληθῆς. Φησὶ γοῦν ἐν τῇ Σοφίᾳ· Αὐτὸς γάρ μοι

Propter tuam autem ne efferaris sapientiam, di-
 cunt Proverbia : in omnibus autem viis agnosce
 ipsam, ut recto tramite dirigat vias tuas, pes autem
 tuus ne offendant. Vult enim per hæc ostendere,
 oportere opera esse rationi convenientia ; et præ-
 terea nos oportere ex omni doctrina eligere id
 quod est utile. Sunt autem viæ sapientiæ variæ,
 ut recto tramite incedamus ad viam veritatis. Via
 autem est fides. Pes autem tuus non offendas, ait
 de aliquibus, qui videbantur adversari unius
 divinæ providentiæ administrationi. Unde subjun-
 git : Ne sis sapiens apud teipsum, per impias scilicet
 rationes, quæ adversus Dei providentiam con-
 tendunt. Time autem Deum, qui solus est potens :
 cui est consequens, Deo nunquam adversari.
 Quinetiam quod sequitur, aperte quoque docet,
 quod Dei timor, est mali declinatio. Dicit enim :
 Et declina ab omni malo. Hæc est disciplina sa-
 pientiæ. Quem enim diligit Dominus, castigat ;
 afficiens quidem dolore ut intelligat, restituens
 autem ad pacem et incorruptionem. Barbara ita-
 que, quam nos sectamur, philosophia, vera est,

✕ P. 450 ED. POTTER, 360 ED. PARIS. a Proverb. x, 10 sec. LXX. b Prov. iii, 5, 6, 7, 12, 23.

(15) Ἐν ὄστρεῳ σ. Legi etiam potest ἐν ὄστρεῳ
 σαρκί· et mox divise αἱ δὲ σκαλ. SYLBERG.

(16) Διαλεληθέναι. Aptius forte διεληθῆναι,
 pervadere. Ib.

(17) Ὁ δὲν ἐνδέχεται. Usitatius δὲ ἐὰν ἐνδέχεται,
 subjunctivo modo. SYLBERG. — Hæc porro exstant

apud Hermam, Pastor. lib. i, vis. 3, pag. 79 edit.
 Amstelod. Att mihi : Quodcunque oportuerit tibi re-
 velari, revelabitur.

(18) Ἐν πάσαις δὲ ὁδοῖς γ. Πάσαις ὁδοῖς σου γ.
 Prov. In iis quæ sequuntur, diversa ejusdem ca-
 pitis Proverbiorum commata commiscuit.

et vere perfecta. Dicit itaque in Sapientia : *Ipse mihi dedit non falsam eorum quæ sunt cognitionem, ut cognoscam mundi constitutionem, et ea, quæ deinceps sequuntur, usque ad illud : Et vires radicum.* In his omnibus naturalem comprehendit contemplationem, quæ circa omnia, quæ sunt in mundo sensili, versatur. Deinceps autem tacite quoque ea significat, quæ solo intellectu comprehenduntur, cum subjungit : *Et quæcumque sunt occulta et aperta, cognovi. Quæ est enim omnium artifex, me docuit, sapientia* a. Paucis habes, quid nostra profiteatur philosophia. Horum autem doctrina cum recta vitæ institutione fuerit exercitata, per omnium artificem sapientiam, deducit ad eum qui est princeps universi, qui apprehensus est admodum difficilis, ut qui semper recedat, et procul se proripiat ab eo qui persequitur. Ipse autem cum procul sit, incedit quam proximè, miraculum certe ineffabile. *Deus appropinquans ego*, inquit Dominus. Procul quidem essentia : quomodo enim quod est genitum, appropinquarit ingento? proxime autem est potestate, quæ sinu suo omnia complectitur. Si *clanculum quis fecerit*, inquit, *et non videbo eum* b? Atqui et vidente, et beneficiente, et docente pote-

✠ P. 431 ED. POTTER, 361 ED. PARIS. a Sap. vii, 17, 20, 21, 22. b Jer. xliii, 23, 24.

(19) *Πόρρω μὲν κατ' οὐσίαν.* Non dixit Deum procul abesse, quoad essentiam, quod putaret eum cæli limitibus circumscribi, quem asserit πάντα χωρεῖν, omnia continere, *Strom.* v, πάντα παρῆναι, ubique adesse, et non esse τόποις τισὶν ὠρισμένοις κατακαλεισμένοις, certis aliquibus locis conclusum, *Strom.* vii, sed quod Dei essentia, cum spiritualis sit, sensus nostros fugiat : vel quod nec loco ulli insit, nec rebus corporeis permista sit, neque sit quid perιέχον, aut περιεχόμενον, ut paulo post dicitur ; verum extra hæc omnia existat, licet interea suo modo omnibus intime adsit. Sic theologi cum veteres, tum recentiores, tradunt spirituales substantias quascunque non per essentiam suam, sed per actiones, locis corporeis inesse. Unde Clemens noster *Strom.* v, Deum non pervadere creaturas contendit adversus Stoicos, qui Deum, instar tenuis, sed tamen corporeæ, substantiæ, τὰ πάντα διήκειν, omnia pervadere, putabant. Auctor *Quæst. et respons.* ad *orthodoxos*, una cum Justino M. editus, *quæst.* 11, ait : Ἐτι δὲ τὰ λεχθέντα περιεκτικὰ τῷ εἶναι περιέχει τὰ περιέχοντα (i. περιεχόμενα)· μόνος δὲ ὁ Θεὸς περιέχει τῇ βουλήσει τὸ πᾶν· Πραίτερα quæ continere alia dicuntur, ea continent essentia : solus autem Deus voluntate universa continet. Ubi illud voluntate continere, quemadmodum apud Clementem δυνάμει ἐγκολπίζειν, potentia continere, opponitur continentia, seu circumscriptioni corporeæ. Hinc Athanasius in libro *Adversus Sabellianos* ait : Οὐ συμπαρακτεινόμενος τοῖς πᾶσι πεπλήρωκε τὰ πάντα Θεὸς· σωματικὸν γὰρ τοῦτο· ὡσπερ εἰ τὸν ἀέρα φατὴ πεπληρωμέναι τις τὸ μεταξύ γῆς καὶ οὐρανοῦ· ἀλλ' ὡς δυνάμεις συνέχει τὰ πάντα· δυνάμεις γὰρ ἀσώματος, ἀόρατος, οὐ κυκλοῦσα, οὐ κυκλωμένη· Non cum omnibus rebus extensus, omnia complet Deus : hoc enim corporeum est. Ut si quis aerem dixerit implevisse quiddam inter cælum ac terram interjaacet. Verum tanquam vis omnia continet. Est enim vis corporis exerts, sub aspectum non cadens, nec ambiens, nec ambita. Cyrillus Alexandrinus : Οὐ γὰρ ἐν τόπῳ τὸ Θεῖον· ἀπεστι δὲ παντελῶς τῶν ὄντων οὐδενός· πληροὶ γὰρ τὰ πάντα, καὶ διὰ πάντων ἐρχόμενον, ἔξω τε πάντων, καὶ ἐν πᾶσιν ἐστιν· Non est divinum Numen in loco : nec tamen ab ulla re

δέδωκε τῶν ὄντων γινῶσιν ἀψευδῆ, εἰδῆναι οὐσίων κόσμον, καὶ τὰ ἐξῆς, ἕως· Καὶ δυνάμεις ρίτων. Ἐν τοῦτοις ἅπασιν τὴν φυσικὴν ἐμπειρηλίῃ θεωρίαν, τὴν κατὰ τὸν αἰσθητὸν κόσμον ἁπάντων τῶν γεγονότων. Ἐξῆς δὲ καὶ περὶ τῶν νοητῶν αἰνιττεται, δι' ὧν ἐπάγει· Ὅσα τέ ἐστι κρυπτά καὶ ἐμφανῆ, ἔγνω· ἡ γὰρ πάντων τεχνίτης ἐδίδαξέ με, σοφία. Ἐχεις ἐν βραχεῖ τὸ ἐπάγγελμα τῆς καθ' ἡμᾶς φιλοσοφίας. Ἀνάγει δὲ ἡ τούτων μάθησις μετὰ ὀρθῆς πολιτείας ἀσκηθεῖσα, διὰ τῆς πάντων τεχνίτιδος σοφίας, ἐπὶ τὸν ἡγεμόνα τῶ παντός, δυσάλωτον τι χρῆμα καὶ δυσθήρατον, ἐξαναχωροῦν ἀεὶ καὶ πόρρω ἀφιστάμενον τοῦ διώκοντος. Ὁ δὲ αὐτός, μακρὰν ὦν, ἐγγυτάτω βέβηκε, θαῦμα ἀβρήτων. Θεὸς ἐγγίζων ἐγώ, φησὶ Κύριος· πόρρω μὲν κατ' οὐσίαν (19)· πῶς γὰρ ἂν συνεγγίσει πρὸς τὸ γεννητὸν ἀγεννήτην; Ἐγγυτάτω δὲ δυνάμει, ἢ (20) τὰ πάντα ἐγκολπίσται (21). Εἰ ποιήσει (22) τις κρίσιμα, φησὶ, τι, καὶ οὐκ ἐπόψομαι αὐτόν; Καὶ δὴ πέραςτιν ἀεὶ τῆ τε ἐποπτικῆ, τῆ τε εὐεργετικῆ, τῆ τε παιδευτικῆ ἀπτομένη ἡμῶν δυνάμει· δυνάμεις τοῦ Θεοῦ. Ὅθεν ὁ Μωϋσῆς, οὐ ποτε ἀνθρωπίνῃ σοφίᾳ γνωσθήσεσθαι τὸν Θεὸν πεπεισμένος, Ἐμφάνισόν μοι σεαυτὸν, φησὶ· καὶ εἰς τὸν γνόφον (23), οὐ ἦν

penitus abest. Nam implet omnia, et omnia permeans, extra omnia est, et in omnibus. Unde idem eum alibi vocavit ἀτοπον, loci expertem : ut etiam ἀμεγέθη, expertem magnitudinis, seu corporeæ quantitatis.

(20) Ἡ. Etiam dativo casu legi potest ἦ, quæ, inquit SYLBURG. — Unde ἦ existat in editionibus illo recentioribus. Sed prius receptum ἦ, quæ, veram esse lectionem, constat e verbis Philonis, quæ statim apponenda sunt.

(21) Ἐγκολπίσται. Sic auctor *Strom.* v, pag. 587, Deum ait περιελθόντα καὶ ἐγκολπίσαι τὰ πάντα, universa comprehendere et sinu suo complecti. Hæc autem phrasim, δυνάμεις ἐγκολπίσται, a Philone Judæo sumpta est, lib. *De confusione linguarum*, pag. 359, 340, ubi Dei immensitatem describens, ait : Δυνάμεις δὲ, ἢ ἐθῆς, καὶ διετάξατο τὰ πάντα, κέκληται μὲν ἐτύμως Θεός, ἐγκολπίσται δὲ τὰ ὅλα, καὶ διὰ τῶν τοῦ παντός μερῶν διελέλυθε· τὸ δὲ Θεῖον καὶ ἀόρατον καὶ ἀκατάληπτον πανταχοῦ· Potentia autem illa, quæ condidit et disposuit universa, vere Deus dicitur, suo autem sinu omnia continet, et per omnes universi totius partes pervadit : ipsum autem divinum Numen invisibile, et incomprehensibile ubique, etc.

(22) Εἰ ποιήσει. Εἰ κρυβήσεται τις ἐν κρυφαῖσι, καὶ ἐγὼ οὐκ εἶδομαι αὐτόν; Jerem. xliii, 24.

(23) Εἰς τὸν γνόφον. Conf. Exod. xxiii, 5. Porro hæc etiam Clemens hausit e principio libri Philonis *De nominum mutatione*, p. 1045 : Μωϋσῆς οὖν, ὁ τῆς ἀειδοῦς φύσεως θεατῆς, καὶ θεόπτης· εἰς γὰρ τὸν γνόφον φασὶν αὐτὸν εἰσελθεῖν, τὴν ἀόρατον οὐσίαν αἰνιττόμενοι· τὴν ἀπὸ τῶν ἄλλων διδασκαλίαν ἀπογνοῦς, ἐπ' αὐτὸ καταφεύγει τὸ ζητούμενον, καὶ δεῖται λέγων· Ἐμφάνισόν μοι σεαυτὸν, γνωστῶς ἴδω σε. Quapropter Moyses, inaspectabilis naturæ spectator, Deique inspector (aiunt quippe ipsum in caliginem ingressum fuisse, ita subobscurè inaspectabilem essentiam designantes); abjecta spe doctrinam ejusmodi percipiendi ab aliis, ad illud ipsum se recepit, quod indagabat, hacque usus est precatione : Ostende mihi teipsum, aperte videam te.)

ἡ φωνὴ τοῦ Θεοῦ, εἰσελθεῖν βιάζεται, τουτέστιν, εἰς ἅστας ἀδύτους καὶ αἰδεῖς περὶ τοῦ ὄντος ἐννοίας. Οὐ γὰρ ἐν γνόφῳ ἢ τόπῳ ὁ Θεός, ἀλλ' ὑπεράνω καὶ τόπου, καὶ χρόνου, καὶ τῆς τῶν γεγονότων ἰδιότητος· διὸ οὐδ' ἐν μέρει καταγίνεται ποτε, οὔτε περιέχων, οὔτε περιεχόμενος, ἢ κατὰ ὄρισμόν τινα, ἢ κατὰ ἀποτομήν. Ποῖον γὰρ οἶκον οἰκοδομήσετέ μοι; λέγει Κύριος· ἀλλ' οὐδὲ ἑαυτῷ ὠκοδόμησεν, ἀχώρητος ὢν· καὶ οὐρανὸς θρόνος αὐτοῦ λέγεται, οὐδ' οὕτω περιέχεται, ἐπαναπαύεται δὲ περιπόμενος τῇ δημιουργίᾳ. Δῆλον οὖν ἡμῖν ἐστὶ κεκρύφθαι τὴν ἀλήθειαν· εἰ καὶ ἐξ ἐνὸς παραδείγματος ἦδη δέδεικται, μικρὸν δ' ὕστερον καὶ διὰ πλείονων παραστήσομεν. Πῶς δὲ οὐχὶ ἀποδοχῆς ἄξιοι οἱ τε μαθεῖν ἐθέλοντες, οἱ τε δυνάμενοι, κατὰ τὸν Σολομῶντα, γινώσκουσι σοφίαν καὶ παιδείαν, νοῆσαι τε λόγους φρονήσεως, δέξασθαι τε **B** *στροφὰς λόγων* (24), *νοῆσαι τε δικαιοσύνην ἀληθῆ*; ὡς οὕσης καὶ ἐτέρας τῆς μὴ κατὰ τὴν ἀλήθειαν διδασκομένης πρὸς τῶν νόμων τῶν Ἑλληνικῶν, καὶ τῶν ἄλλων τῶν φιλοσόφων. Καὶ κρίματα, φησὶν, εἶθ' ἔσονται, οὐ τὰ δικαστικά, ἀλλὰ τὰ κριτήριον τὸ ἐν ἡμῖν, ὑγιὲς καὶ ἀπλανές· ἔχειν δεῖν μὴνύει· *Ἴνα δὲ ἀκάκοις παρουρήσῃται, παιδί δὲ νέφ' αἰσθησὶν τε καὶ εὐνοίαν* (25). Τῶνδε γὰρ ἀκούσας σοφὸς ὁ ὑπακούειν ταῖς ἐντολαῖς πεπεισμένος, *σοφώτερος ἔσται* κατὰ τὴν γνώσιν· ὁ δὲ νοήμων *κυβέρνησιν κτήσεται νοήσει τε παραβολὴν καὶ σκοτεινὸν λόγον, ῥήσεις τε σοφῶν καὶ ἀβίββηματα*. Οὐ γὰρ κινδύλους οἱ ἐπιπνοὶ ἐκ Θεοῦ λόγους προφέρουσιν, τοῦδ' οἱ παρὰ τούτων ἐμπορευόμενοι· οὐδὲ μὴν πάσας, **C** αἷς οἱ πολλοὶ τῶν σοφιστῶν τοὺς νέους ἐμπλέκουσι, πρὸς οὐδὲν ἀληθὲς σχολάζοντες· ἀλλ' οἱ μὲν τὸ ἅγιον Πνεῦμα (26) κεκτημένοι, ἐρευνῶσι τὰ βάθη τοῦ Θεοῦ, τουτέστι, τῆς περὶ τὰς προφητείας ἐπικρύφους ἐπήβολοι γινόμενοι. Τῶν δὲ ἀγίων μεταδιδόναι τοῖς κυσὶν ἀπαγορεύεται, ἔστ' ἂν μένη θηρία· οὐ γὰρ ποτε ἐγκρινάναί προσήκει φθονεροῖς καὶ τεταραγμένοις, ἀπίστοις τε ἔτι ἦθεσιν, εἰς ὑλακὴν ζητήσεως ἀναιδέαι, τοῦ θείου (27) καὶ καθαροῦ νάματος τοῦ ζῶντος ὕδατος. *Μὴ δὴ ὑπερκεχεῖσθω* (28) *σοὶ ὕδατι ἐξωπηγῆς σου· εἰς δὲ σὰς πλατείας διαπορευέσθω σὰ ὕδατα*. Οὐ γὰρ φρονέουσι τοιαῦτα πολλοὶ, *ὀκόσοι* (29) *ἐγκυρσεύουσιν· οὐδὲ μύθους, γινώσκουσιν· ἑαυτοῖσι δὲ δοκέουσι, κατὰ τὸν γενναῖον Ἡράκλειτον· Ἄρ' οὐ δοκεῖ σοὶ καὶ οὗτος τοὺς μὴ **D***

† P. 432. ED. POTTER, 362 ED. PARIS. ^a Exod. xxxiii, 13. ^b Isa. lxvi, 1. ^c Prov. i, 2-6. ^d I Cor. ii, 10. ^e Matth. vii, 6.

(24) *Στροφὰς λόγων*. Vulg. Biblia Proverb. i, *στροφὰς λόγων*, καὶ λύσεις αἰνιγμάτων· et mox, *κρίμα καταυθύνει*, sing. numero : quæ lectio si recipiatur, mox etiam singulariter legendum erit τὸ δικαστικά. SYLBURG.

(25) *Εὐνοίαν*. Scribendum ἐννοίαν cum LXX interpretibus, quod Sylburgio etiam placuit.

(26) *Πνεῦμα*. D. Paulus I Cor. ii, 10 : *Spiritus enim omnia scrutatur, etiam profunda Dei*. Ita locum hunc de Spiritu sancto exposuit Didymus Alexandrinus lib. i *De Spiritu sancto* : *Sic et quæ Dei sunt, nemo cognovit, nisi τὸ Πνεῦμα, id est, Spiritus Dei* : τὸ γὰρ Πνεῦμα, hoc est, *Spiritus enim scrutatur omnia, etiam alta Dei*. COLLECT.

(27) *Τοῦ θείου*. Respicere videtur Apocal. xii, 1 :

ΠΑΤΡΟΛ. ΓΝ. VIII.

state semper nobis adest, et plane tangit nos Dei potestas. Unde Moyses, cum persuasum haberet Deum nunquam humana cognitum iri sapientia, *Ostende te mihi* ^a, inquit : et, in caliginem, ubi erat Dei vox, ingredi contendit, hoc est, ad arcanas et informes de eo quod est notionones. Non est enim in caligine Deus, aut in loco, sed supra locum, et tempus, et proprietatem eorum quæ facta sunt : quare nunquam est in parte, nec ut continens, nec ut contentus, aut per circumscriptionem, aut per sectionem. *Quam enim domum ædificabitis mihi?* inquit Dominus ^b. Sed nec sibi ædificavit, cum capi non possit. Et quamvis cælum dicatur ejus *sedes*, ne sic quidem continetur, sed requiescit delectatus opificio. Clarum est ergo, occultatam nobis esse veritatem : et si id jam uno exemplo ostensum est, id quoque paulo post monstrabitur pluribus. Quare autem non sunt merito ✕ recipiendi, qui et discere volunt, et ex sententia Salomonis possunt *nosse sapientiam et disciplinam, et intelligere rationes prudentiæ, et suscipere strophas orationum, et veram intelligere justitiam?* cum et alia utique sit, quæ non ex veritate doceatur a Græcis legibus, et aliis philosophis. *Et judicia, inquit, dirigere* : non forensia, sed quod est in nobis iudicium sanum et ab errore alienum oportere nos habere, significat : *Ut det simplicibus astutiam, puero autem nuper nato sensum et benevolentiam. Hæc enim cum audierit sapiens, cui persuasum est obedire præceptis, erit per cognitionem sapientior : qui est autem intelligens, acquirit gubernationem, et intelliget parabolam et obscurum sermonem, et sapientum dicta et ænigmata* ^c. Non enim adulterinas proferunt rationes, qui sunt a Deo inspirati, nec ii, qui ab eis mercantur : sed nec laqueos, quibus plerique sophistæ adolescentes implicant, veritati minime vacantes. Sed qui Spiritum sanctum possident, *profunda Dei scrutantur* ^d ; hoc est, ea æsequuntur, quæ latent in prophetis. *Sancta autem canibus impertire* ^e vetatur, scilicet quandiu manserint feræ. Non oportet enim illis, qui invidiosi et perturbati, et adhuc infideles moribus, et ad impudenter latrandum adversus veritatis inquisitionem parati sunt, immiscere divinum et purum fluentum aquæ vivæ : *Ne effundantur, inquit, aquæ extra fontem*

Καὶ ἔδειξέ μοι καθαρὸν ποταμὸν ὕδατος ζωῆς, λαμβρὸν ὡς κρύσταλλον, ἐκπορευόμενον ἐκ τοῦ θρόνου τοῦ Θεοῦ.

(28) *Μὴ δὴ ὑπ.* Duæ istæ particulae, *μὴ δὴ*, absunt a Vulg. Bibl. Proverb. v, ubi etiam legitur τὰ ὕδατα ἐκ τῆς σῆς πηγῆς· itemque mox, τὰ σὰ ὕδατα. Clementem tamen de industria prohibitivam particulam usurpasse declarant tum antecedentia, tum sequentia : ut vetet, in loca supervacua et rigationis non capacia effundere aquas suas, sed tantum in sua loca, quibus cum fructu impenditur opera, rivus diduci. SYLBURG.

(29) *Ὀκόσοι*. Legendum existimem *ὀκόσοις*, inquit Gatakerus, Comment. in Marci Antonini lib. iv, p. 168.

tuam, in tuas autem plateas transeant aquæ tuæ. Non enim hæc multi percipiunt, qui in ea incidunt : sed nec cum didicerint, cognoscunt, licet sibi videantur : ut ait egregius Heraclitus. An non is quoque tibi videtur eos, qui non credunt, vituperare? Justus autem meus ex fide rivet, dixit propheta. Dicit autem alius quoque propheta : Nisi credideritis, non intelligetis. Quomodo enim admirabilem eorum contemplationem capere potuerit anima, si intus adversetur eorum, quæ discenda sunt, incredulitas? Fides autem, quam Græci calumniatur, existimantes inanem et barbaram, est voluntaria anticipatio; pietatis assensio; rerum quæ sperantur substantia; argumentum earum quæ non videntur, ut est sententia divini Apostoli. Per eam enim maxime testimonium acceperunt antiquiores. Sinz fide autem impossibile est Deo placere. Alii autem, rei non apparentis unientem assensionem tradiderunt esse fidem : sicut demonstraverunt, rei, quæ ignoratur, evidentem assensionem. Si sit itaque voluntaria electio, quandoquidem aliquid appetit, certe appetitio est intellectiva. Quoniam autem actionis principium est electio voluntaria, sequitur fidem esse principium actionis, quæ fundamentum est prudentis electionis, aliquo ei prius per fidem ostendente demonstrationem. Lubenter autem sequi et appetere id, quod est utile, est principium prudentiæ. Jam magnum momentum ad cognitionem affert electio firma et inconcussa. Statim igitur fidei meditatio fit scientia, stabili innixa fundamento. Scientiam

A πιστεύοντας ψέγειν; Ὁ δὲ δίκαιός (30) μου ἐκ πίστεως ζήσεται, ὁ προφήτης εἶρηκε. Λέγει δὲ καὶ ἄλλος προφήτης: Ἐὰν μὴ πιστεύσητε, οὐδὲ μὴ συνήτε. Πῶς γὰρ τούτων ὑπερφῶ θεωροῦν χωρῆσαι ποτ' ἂν ψυχῇ, διαμαχομένης ἔνδον τῆς περὶ τῶν μάθησιν ἀπιστίας; Πίστις δὲ (31), ἣν διαβάλλουσι κενὴν καὶ βάρβαρον νομίζοντες Ἕλληνας, πρόληψις ἐκούσιος ἐστὶ, θεοσεβείας συγκατάθεσις, ἐλλειψμένων ὑπόστασις, πραγμάτων ἑλεγχες οὐ βλεπομένων, κατὰ τὸν θεῖον Ἀπόστολον· ταύτη (32) γὰρ μάλιστα ἐμαρτυρήθησαν οἱ πρεσβύτεροι. Χωρὶς δὲ πίστεως ἀδύνατόν ἐστιν εὐαρεστῆσαι Θεῷ. Ἄλλοι δ' ἀφανοῦς πράγματος ἐνωτικὴν συγκατάθεσιν ἀπέδωκαν εἶναι τὴν πίστιν ὡσπερ ἀμείλει τὴν ἀπόδειξιν ἀγνωσμένου πράγματος φανερὰν συγκατάθεσιν. Εἰ μὲν οὖν προαίρεσις (33) ἐστίν, ὀρεκτικὴ τίνος οὕσα, ἡ ὀρεξις νῦν διανοητικὴ· ἐπεὶ δὲ πράξεως ἀρχὴ ἡ προαίρεσις, πίστις εὐρίσκεται (34)· ἀρχὴ γὰρ τῆς πράξεως, θεμελίος ἔμφρονος προαιρέσεως, προαποδεικνύοντος τινὸς αὐτῷ (35) διὰ τῆς πίστεως τὴν ἀπόδειξιν. Ἐβελοντῆν δὲ συνέπεσαι τῷ συμφέροντι, συνέσεως ἀρχὴ. Μεγάλην γοῦν εἰς γνώσιν ῥοπήν ἀπερίσπαστος παρέχει προαίρεσις. Αὐτίκα ἡ μελέτη τῆς πίστεως ἐπιστήμη γίνεται, θεμελίω βεβαίῳ ἐπερρηρισμένη. Τὴν γοῦν ἐπιστήμην (36) ὀρίζονται φιλοσόφων παῖδες, ἔξιν ἀμετάπτωτον ὑπὸ λόγου. Ἔστιν οὖν ἄλλη τις ταυταῖ, κατάστασις ἀληθῆς θεοσεβείας αὐτῆς (37), ἧς μόνος διδάσκαλος ὁ λόγος; Οὐκ ἐγωγε οἶμαι. Θεόφραστος δὲ τὴν αἰσθησιν (38) ἀρχὴν εἶναι πίστεως φησιν· ἀπὸ γὰρ ταύτης αἱ ἀρχαὶ πρὸς τὸν λόγον τὸν ἐν ἡμῖν καὶ τὴν διάνοιαν ἐκ-

✠ P. 453 ED. POTTER, 365 ED. PARIS. a Prov. v, 16. b Habac. ii, 4. c Isa. vii, 9. d Heb. xi, 1, 2, 6.

(30) Ὁ δὲ δ. Ὁ δὲ δίκαιος ἐκ πίστεώς μου ζ. Habac. ii, 4.

(31) Πίστις δέ. Operæ pretium erit, has fidei definitiones cum iis conferre, quas Theodoretus partim e Clemente nostro, partim ex aliis auctoribus congressit, Θεραπειά. Α', p. 479, ubi postquam fidem ex Epicuri sententiâ πρόληψιν vocasset, hæc addit : Κατὰ δὲ τὸν ἡμέτερον λόγον, πίστις ἐστὶν ἐκούσιος τῆς ψυχῆς συγκατάθεσις· ἡ, ἀφανοῦς πράγματος θεωρία· ἡ, περὶ τὸ ἄφαντον, καὶ κατάληψις τῶν ὁρατῶν τῇ φύσει σύμμετρος· ἡ, διάθεσις ἀναμφιβολοῦ τῆς ψυχῆς τῶν κεκτημένων ἐνιδρυμένη. Cæterum, prout nos definimus, fides est voluntaria animi assensio : vel, latentis-rei contemplatio : vel, circa id, quod est, adhesio, invisibilemque apprehensio naturæ congruens : vel, insita credentium animis citra ambiguitatem aliquam dispositio.

(32) Ταύτη. Vulg. Bibl. Hebr. xi : Ἐν ταύτῃ γὰρ ἐμαρτυρήθησαν. A. SYLBURG.

(33) Εἰ μὲν οὖν πρ. Contra philosophos, qui dicebant κενὴν esse fidem, probat eam omnis appetitionis, et consequenter actionis, causam esse. Theodoretus loco jam dicto : Ἐπεὶ τῇ πίστει ἡ γνώσις ἔχεται δὲ τῆς γνώσεως ἡ ὁρμὴ ἀκολουθεῖ δὲ ταύτῃ ἡ πράξις. Δεῖ γὰρ πιστεῦσαι πρῶτον, εἶτα μαθεῖν γινόντα δὲ, ὁρμησάι· ὁρμησάντα δὲ, πράξαι. Sequitur fidem cognitio : cognitionem subit appetitus : appetitum actio sequitur. Prius enim credere oportet, postea addiscere : tum vero, qui cognovit, appetitu aliquo commoveri : commotum denique agere.

(34) Ἡ προαίρεσις πίστις εἶναι. Sensus esse videtur, πίστις οὕσα εὐρίσκεται ἡ προαίρεσις. Herveus interpres hoc commation cum sequenti connectit, dum vertit, invenitur fides esse principium

actionis, inquit Sylburg. Unde in editionibus Sylburgiana posterioribus exstat, ἡ προαίρεσις, πίστις εὐρίσκεται ἀρχὴ τῆς πράξεως, θ.

(35) Αὐτῷ. Seu potius αὐτῷ, sibi. Nam fides est πραγμάτων ἑλεγχος οὐ βλεπομένων, ac proinde præmonstrat ea, quæ cum postea apparuerint, demonstrari poterint.

(36) Ἐπιστήμην. Eamdem definitionem infra tradit p. 364, 381, 393, 641 edit. Paris. Philo lib. De congressu quær. erud. gratia, pag. 444 : Ἐπιστήμη γὰρ πλέον ἐστὶ εἰρήνης, τὸ βέβαιον καὶ ἀμετάπτωτον ὑπὸ λόγου προσεληλυθία. Ibidem paulo post : Ἐπιστήμη, δὲ (ὄρος) κατάληψις ἀσφαλῆς καὶ βέβαιος ἀμετάπτωτος ὑπὸ λόγου. Stobæus eam Stoicis tribuit, Eclog. ethic. c. 4, p. 171 : Εἶναι δὲ ἐπιστήμην

D κατάληψιν ἀσφαλῆ καὶ ἀμετάπτωτον ὑπὸ λόγου. Εἰς αὐτὴν scientiam tradunt Stoici firmam et certam rationis comprehensionem. Porro hæc a Clemente sumpsit Theodoretus, libri superius dicti p. 481 : Ἐποβάθρα μένουσι καὶ κρητὶς τῆς ἐπιστήμης ἡ πίστις· τὴν μὲν γὰρ πίστιν καὶ οἱ ὑμέτεροι φιλόσοφοι ὤρισαντο εἶναι ἐθελοῦσιον τῆς ψυχῆς συγκατάθεσιν· τὴν δὲ ἐπιστήμην ἔξιν ἀμετάπτωτον μετὰ λόγου. Est itaque fides velut primaria quedam basis et fundamentum scientiæ. Fidem enim vestri quoque philosophi esse voluerunt voluntariam quamdam animi assensionem : scientiam, habitum indecimum cum ratione.

(37) Θεοσεβείας αὐτῆς. Quid si legamus, πᾶν θεοσεβείας αὐτ. in hunc sensum : Estne enim revera alius quis ejusmodi status, præterquam ipsius pietatis? Scilicet, id agit Clemens, ut fidem omni scientia potiore ostendat. Lowth.

(38) Τὴν αἰσθησιν. Hoc a magistro suo Aristotele didicit Theophrastus : ejus enim sententia : Nihil est in intellectu, quod non prius fuit in sensu.

ταίνονται. Ὁ πιστεύσας τοίνυν ταῖς Γραφαῖς ταῖς θεαῖς, τὴν κρίσιν βεβαίαν ἔχων (39), ἀπόδειξιν ἀνατιβήρητον τὴν τοῦ τὰς Γροφᾶς δεδωρημένου φωνῆν λαμβάνει Θεοῦ. Οὐκέτ' οὖν πίστις γίνεται δι' ἀποδείξεως ὠχυρωμένη. *Μακάριοι τοίνυν, οἱ μὴ ἰδόντες, καὶ πιστεύσαντες.* Αἱ γοῦν τῶν σειρήνων ἐπιτελέσεις, δύναμιν ὑπὲρ ἀνθρωπων ἐνδεικνύμεναι, ἐξέπλητον τοὺς παρατυγχάνοντας, πρὸς τὴν τῶν λεγομένων πηραδοχὴν σχεδὸν ἄκοντας εὐτρεπίζουσαι.

Ita fides per demonstrationem firmior fieri nequit. *Beati itaque, qui non viderunt, et crediderunt*^a. Ac sirenum quidem cantus, vi plus quam humana eos, qui in eas inciderant, obstupesciebant, ut ea, quæ dicebantur, exciperent, propemodum invitos inducentes.

CAPUT III.

Contra hæreticos disputat, qui fidem ex naturæ necessitate provenire statuunt.

Ἐνταῦθα φυσικὴν ἡγοῦνται τὴν πίστιν οἱ ἀμφὶ τῶν Βασιλειδῶν· καθὼ καὶ ἐπὶ τῆς ἐκλογῆς τάττουσιν αὐτὴν, τὰ μαθήματα ἀναποδείκτως εὐρίσκουσιν καταλήψει νοητικῆ. Οἱ δὲ ἀπὸ Οὐαλεντίνου, τὴν μὲν πίστιν τοῖς ἀπλοῖς ἀπονείμαντες ἡμῖν, αὐτοῖς δὲ τὴν γνώσιν (40), τοῖς φύσει σωζόμενοις (41), κατὰ τὴν τοῦ διαφέροντος πλεονεξίαν σπέρματος ἐνυπάρχειν βούλονται, μακρῶ (42) δὲ κεχωρισμένην πίστει, ἢ τὸ πνευματικὸν τοῦ ψυχικοῦ λέγοντες. Ἔτι φασὶν οἱ ἀπὸ Βασιλείδου (43), πίστιν ἅμα καὶ ἐκλογὴν οἰκείαν εἶναι καθ' ἕκαστον διάστημα· κατ' ἐπακολούθημα δ' αὐτῆς ἐκλογῆς τῆς ὑπερκοσμίου, τὴν κοσμικὴν ἀπάσης φύσεως συνέπεσθαι πίστιν, κατὰλλήλῳ τε εἶναι τῇ ἑκάστου ἐλπίδι καὶ τῆς πίστει τὴν δωρεάν. Οὐκέτ' οὖν προαιρέσεως κατόρθωμα ἡ πίστις, εἰ φύσεως πλεονέκτημα· οὐδὲ ἀμοιβῆς δικαίας τεύχεται, ἀνάτιος ὢν, ὁ μὴ πιστεύσας· καὶ οὐκ αἴτιος ὁ πιστεύσας. Πᾶσα δὲ ἡ τῆς πίστει καὶ ἀπιστίας ἰδιότης καὶ διαφορὸς οὐτ' ἐπαίνῳ, οὐτε μὴν ψόγῳ ὑποπέσει ἂν, ὁρθῶς λογιζόμενοις, προηγουμένην ἔχουσα τὴν ἐκ τοῦ τὰ πάντα δυνατοῦ φυσικὴν ἀνάγκην γενομένην. Νευροσπαστομένην δὲ ἡμῶν, ἀψύχων δίχην, φυσικαῖς ἐνεργείαις, τὸ τε ἀκούσιον παρέλκει (44), ὁρμῆ τε, ἢ προκαθηγουμένη τούτων. Καὶ οὐκ ἔτι ἔγωγε ἐννοῶ ζῶων τούτου, οὐ τὸ ὁρητικὸν ἀνάγκη (45) λέλογχεν ὑπὸ τῆς ἔξωθεν αἰτίας κινούμενον. Ποῦ δὲ ἔτι ἡ τοῦ ποτε ἀπίστου μετάνοια, δι' ἣν ἀφεσις ἀμαρτιῶν; Ὡστε οὐδὲ βάπτισμα ἔτι εὐλογον, οὐδὲ μακαρία σφραγίς (46), οὐδὲ ὁ Υἱὸς, οὐδὲ ὁ Πατήρ· ἀλλὰ Θεός, οἶμαι, ἡ τῶν φύσεων αὐτοῖς εὐρίσκειται διανομή, τῶν

anım definiunt philosophi habitum, a ratione qui transmoveri non potest. Estne ergo aliquis alius ejusmodi verus status pietatis, cujus sola est magistra ratio? Non ego quidem arbitror. Cæterum Theophrastus dicit, sensum esse fidei principium. Is enim principia rationi et intellectui nostro supeditat. Qui divinis ergo Scripturis firmo judicio credit, demonstrationem, cui contradici nequit, Dei scilicet, qui Scripturas nobis dedit, vocem accipit. Ita fides per demonstrationem firmior fieri nequit. *Beati itaque, qui non viderunt, et crediderunt*^a. Ac sirenum quidem cantus, vi plus quam humana eos, qui in eas inciderant, obstupesciebant, ut ea, quæ dicebantur, exciperent, propemodum invitos inducentes.

Hic fidem esse naturalem existimant Basilidis sectatores : qua ratione etiam eam electioni tribuunt, ut quæ intellectuali comprehensione disciplinas inveniat citra demonstrationem. Valentiniani autem cum nobis quidem simplicibus fidem tribuerint, sibi, qui natura salvi fiunt, volunt esse ✕ cognitionem ab excellentis abundantia seminis : dicentes eam longe magis a fide distare, quam spiritale ab animali. Præterea dicunt Basilidei, fidem simul et electionem esse propriam in unoquoque spatio : rursus autem ex consequentia supermundanæ electionis consequi mundanum totius naturæ fidem, et pro modo spci unuscujusque conveniens quoque esse donum fidei. Voluntariæ ergo ac liberæ electionis non est fides utique officium, si est naturæ prærogativa : neque justam consequetur retributionem, qui non credidit, quia ejus culpa id non evenit ; nec is, qui credidit, quia causa non fuit. Nulla autem fidei et incredulitatis proprietas, vel differentia, laudi, vel vituperationi fuerit obnoxia, si recte consideremus, cum habeat præcedentem naturalem necessitatem, quæ orta est ab eo, qui potest omnia. Quod si nos, tanquam inanima, naturalibus operationibus, veluti fiducialis, trahamur, frustra est involuntarium, et appetitio, quæ ea præcedit. Nec ego illud utique animal quale sit intelligo, cujus vim appetendi, quæ ab externa causa movetur, sortita est necessitas. Ubi autem est ejus, qui fuit aliquando incredulus, pœnitentia, per quam remissio peccatorum? Quare nec amplius baptismus rationis con-

✕ P. 454 ED. POTTER, 364 ED. PARIS. ^a Joan. xx, 29.

(39) *Βεβαίαν ἔχων.* Hervetus post has voces distinguit. SYLB.

(40) *Γνώσιν.* Unde Gnostici dicti sunt.

(41) *Τοῖς φύσει σωζ.* Sic infra in *Excerptis*, pag. 798 : Τὸ μὲν πνευματικὸν, φύσει σωζόμενον. *Spirituale quidem natura servatur.* Irenæus lib. i. c. 11, p. 30 : Αὐτοῖς δὲ μὴ διὰ πράξεων, ἀλλὰ διὰ τὸ φύσει πνευματικοῦς εἶναι πάντῃ τε καὶ πάντως σωθήσθαι. *Semel ipsos autem non per operationem, sed eo quod sint naturaliter spirituales omnino salvari dicunt.*

(42) *Μακρῶ.* Hervetus cum μακρῶ subintelligit μᾶλλον, longe magis a fide separatam, quam spirituale ab animali. Alioqui pro ἢ legendum esset ἥ, quo modo, sicut. SYLB.

(43) *Βασιλειδου.* Seu Βασιλειδους. Conf. quæ dicta sunt ad p. 340 edit. Paris.

(44) *Τὸ τε ἀκούσιον π.* Pro ἀκούσιον legendum omnino ἐκούσιον. LOWTH. Malim : Τὸ τε ἀκούσιον καὶ τὸ ἐκούσιον παρέλκει, ὁρμῆ τε, ἢ προκαθηγουμένη τούτων. *Nam si naturæ viribus, velut quibusdam fiducialis, trahamur, frustra erunt invitum ei spontaneum, ut etiam ea, quæ hæc præcedit, appetitio.* Nam illud τούτων duplex antecedens respicit.

(45) *Ἀνάγκη.* Nominativum ἀνάγκη agnoscit Herveti versio, *sortita est necessitas.* Dativum si quis malit, tolerabilem et ipse reddet sensum. SYLB.

(46) *Σφραγίς.* Hoc nomen ecclesiastici scriptores interdum baptismo tribuerunt, interdum impositioni manuum quæ baptismum sequebatur.

sentaneus, nec beatum signaculum, nec Filius, nec A θεμέλιον τῆς σωτηρίας, τὴν ἐκούσιον πίστιν, οὐκ Pater, sed est eis Deus, ut videtur, impia natura- Εχουσα.
rum distributio, quæ fidem voluntariam non habet fundamentum salutis.

CAPUT IV.

Iterum de utilitate credendi, fideque esse omnis scientiæ fundamentum.

Nos autem, qui liberam potestatem 157 eligendi et vitæ a Domino datam esse hominibus, a Scripturis accepimus, iudicio firmo ac immobili fidei acquiescamus, alacrem et promptum ostendentes spiritum, quoniam vitam elegimus, et Deo per vocem illius credidimus; et qui Logo credidit, novit rem esse veram: Logos enim est veritas. Qui autem non credidit dicenti, Deo non credidit. *Fide intelligimus aptata esse sæcula verbo Dei, ut ex invisibilibus visibilia fierent*, inquit Apostolus. *Fide majorem hostiam Abel, quam Cain, obtulit, per quam testimonium est consecutus, quod esset justus, testimonium perhibente muneribus ejus Deo, et per illam defunctus adhuc loquitur*, et quæ deinceps sequuntur, usque ad illud, *✠ quam temporalis peccati habere jucunditatem*. Hos ergo cum etiam ante Legem fides justificasset, constituit hæredes divini promissionis. Quid ergo adhuc fidei ex nostra historia recensens adduco testimonia? *Deficiet enim me tempus enarrantem de Gedeon, Barac, Sampson, Jephthe, David, Samuel, et prophetis*, et quæ sequuntur. Cum autem sint quatuor, in quibus verum consistit, sensus, intelligentia, scientia; opinio; natura quidem prima est intelligentia; nobis autem et respectu nostri sensus: ex sensu autem et intelligentia consistit scientiæ essentia. Intelligentiæ autem et sensus communis est evidentia. Sed sensus quidem est gradus ad scientiam. Fides autem progressa per sensilia, relinquit opinionem: contendit autem ad ea, quæ mendacio carent, et permanet in veritate. Si quis autem dicat scientiam esse demonstrativam ex ratione; is perpendat, quod scientiæ principia demonstrari nequeant: neque enim ea cognosci possunt ex arte, vel prudentia. Hæc enim versatur in iis, quæ contingit se aliter habere: illa autem est efficiens et propemodum contemplans. Fide ergo sola existimant se consequi principium universorum. Quævis enim scientia doceri potest: quod autem doceri potest, docetur ex eo, quod prius cognoscitur: non prius autem cognoscebatur a Græcis principium universorum. Neque enim a Thalete, qui

✠ P. 435 ED. POTTER, 365 ED. PARIS.

(47) *Ἐκελρον*. Scilicet ζωῆς, vitæ: cui masculinam vocem adjungit, quia τὸν Λόγον intelligit, qui est ἡ ἀλήθεια καὶ ἡ ζωή, ut ipse se vocat Joan. xiv, 6. (48) *Τὸ βλέπομενον*. Τὰ βλέπομενα Hebr. xi. Mox, προσήνεγκε τῷ Θεῷ. Dein, ἐτι λαλεῖται. Ibid.

(49) *Καὶ τὰ ἐξῆς, ἕως*. Hæc verba Clementis sunt. Contrahit enim loci prolixioris citationem, et transiit a versu ejus capitis 4 usque ad 25, ab Abele nempe usque ad Moysen. Ibidem mox ex eodem capite legendum, ἧ πρόσκαιρον ἔχειν, *quam temp. habere*. SYLV.

(50) *Τι οὖν... μαρτύρια*. Hæc paraphrasticè exponunt illa D. Pauli verba: Καὶ τί ἐτι λέγω; Hebr. xi, 32.

Ἡμεῖς δὲ, οἱ τὴν αἵρεσιν καὶ φυγὴν δεδῶσθαι τοῖς ἀνθρώποις αὐτοκρατορικὴν παρὰ τοῦ Κυρίου διὰ τῶν Γραφῶν παρειληφότες, ἀμεταπτώτῳ κριτηρίῳ τῇ πίστει ἐπαναπαυόμεθα, τὸ πνεῦμα πρόθυμον ἐνδειξάμενοι, ὅτι εἰλόμεθα τὴν ζωὴν, καὶ τῷ Θεῷ διὰ ἐκείνου (47) φωνῆς πεπιστεύκαμεν· καὶ ὁ τῷ Λόγῳ πιστεύσας οἶδε τὸ πρᾶγμα ἀληθές· ἀλήθεια γὰρ ὁ Λόγος. Ὁ δὲ ἀπιστήσας τῷ λέγοντι ἠπίστησε τῷ Θεῷ. **B** Πίστει νοοῦμεν κατηγορεῖσθαι τοὺς αἰῶνας ῥήματι Θεοῦ, εἰς τὸ μὴ ἐκ φαινόμενων τὸ βλέπομενον (48) γερουρέναι, φησὶν ὁ Ἀπόστολος· *πίστει πλείονα νοοῦσαν Ἄβελ παρά Κάιν προσήνεγκε, δι' ἧς ἐμμετρύθη εἶναι δικαίος, μαρτυροῦντος ἐπὶ τοῖς δώροις αὐτῷ τοῦ Θεοῦ· καὶ δι' αὐτῆς, ἀποθανῶν, ἐτι λαλεῖ, καὶ τὰ ἐξῆς, ἕως (49), ἧ πρόσκαιρον ἔχει ἀμαρτίας ἀπόλανσιν*. Τούτους μὲν οὖν καὶ πρὸ Νόμου ἡ πίστις δικαίωσασα, κληρονόμους κατέστησε τῆς θείας ἐπαγγελίας. Τί οὖν ἐστὶ τὰ τῆς πίστεως ἐκ τῆς παρ' ἡμῖν ἱστορίας ἀναλεγόμενος, παρατίθειμαι μαρτύρια (50); *Ἐπιλείψει γὰρ με διηγούμενον ὁ χρόνος περὶ Γεδεῶν, Βαράκ (51), Σαμψών, Ἰεφθάε, Δαβὶδ τε καὶ Σαμουὴλ, καὶ τῶν προφητῶν, καὶ τὰ τούτοις ἐπόμυνα*. Τεσσαρῶν δὲ ἄντων, ἐν οἷς τὸ ἀληθές, αἰσθήσεως, νοῦ, ἐπιστήμης, ὑπολήψεως· φύσει μὲν πρῶτος ὁ νοῦς, ἡμῖν δὲ καὶ πρὸς ἡμᾶς ἡ αἰσθησις· ἐκ δὲ αἰσθήσεως καὶ τοῦ νοῦ ἡ τῆς ἐπιστήμης συνίσταται οὐσία· κοινὸν δὲ νοῦ τε καὶ αἰσθήσεως τὸ ἐναργές. Ἄλλ' ἡ μὲν αἰσθησις ἐπιβάθρα τῆς ἐπιστήμης· ἡ πίστις δὲ, διὰ τῶν αἰσθητῶν (52) ὀδεύσασα, ἀπολείπει τὴν ὑπόληψιν πρὸς δὲ τὰ ἀψευδῆ σπεύδει, καὶ εἰς τὴν ἀλήθειαν καταμένει. Εἰ δὲ τις λέγοι τὴν ἐπιστήμην ἀποδεικτικὴν εἶναι μετὰ λόγου, ἀκουσάτω, ὅτι καὶ αἱ ἀρχαὶ ἀναπόδεικτοι· οὔτε γὰρ τέχνη, οὔτε μὴν φρονήσει γνωσταί. Ἡ μὲν γὰρ περὶ τὰ ἐνδεχόμενά ἐστιν ἄλλως ἔχειν ἡ δὲ ποιητικὴ (53), μονοουχὶ δὲ καὶ θεωρητικὴ. Πίστει οὖν ἐφικέσθαι μόνῃ οἰονταί τῆς τῶν ὄλων ἀρχῆς. Πᾶσα γὰρ ἐπιστήμη διδακτὴ ἐστὶ· τὸ δὲ διδακτὸν ἐκ προγεγινώσμενου. Οὐ προγεγινώσκετο δὲ ἡ τῶν ὄλων ἀρχὴ τοῖς Ἑλλήσιν· οὗτ' οὖν Θαλῆ (54), ὕδωρ ἐπισταμένῳ τὴν πρῶτην αἰτίαν, οὔτε τοῖς ἄλ-

Hebr. xi, 3, 4, 25, 32.

(51) *Βαράκ*. Βαράκ τε καὶ Σαμψών, καὶ Ἰεφθάε, Hebr.

(52) *Διὰ τῶν αἰσθητῶν*. Nam fides per auditum fit, ut ait Apostolus Rom. x, 17.

(53) Ἡ δὲ π. Petavio Prolegom. ad Theolog. dogmata, c. 7, ait: « Lege, ἡ δὲ ποιητικὴ μόνον, οὐχὶ δὲ καὶ θεωρητικὴ. Siquidem prudentia circum contingentiæ versatur, quæ aliter habere possunt; ars autem effectrix solum est, non contemplatrix. » Idem Lowthio placuit.

(54) Θαλῆ. Conf. Protrept. p. 42, Strom. 1, p. 295 edit. Paris.

λοις τοῖς φυσικαῖς τοῖς ἐξῆς· ἐπέλ και Ἀναξαγόρας (55) πρῶτος ἐπέστησε τὴν νοῦν τοῖς πράγματιν· ἀλλ' οὐδὲ οὗτος ἐτήρησε τὴν ἀξίαν τὴν ποιητικὴν, δίνους τινὰς ἀνοήτους ἀναζωγραφῶν, σὺν τῇ τοῦ νοῦ ἀπραξία τε και ἀνοήτ. Διδ και φησιν ὁ Λόγος· *Μὴ εἰπητε* (56) *ἐαυτοῖς διδάσκαλον ἐπὶ τῆς γῆς*. Ἡ μὲν γὰρ ἐπιστήμη ἐξὶ ἀποδεικτικῆ· ἡ πίστις δὲ χάρις ἐξ ἀναποδείκτων εἰς τὸ καθόλου ἀναβιδάζουσα τὸ ἀπλοῦν, ὃ οὔτε σὺν ὕλῃ ἐστίν, οὔτε ὕλη, οὔτε ὑπὸ ὕλης. Οἱ δὲ ἀπιστοὶ (57) ὡς ἔοικεν, ἐξ οὐρανοῦ και τοῦ ἀοράτου πάντα ἔλκουσιν εἰς γῆν, ταῖς χερσὶν ἀτεχνῶς πέτρας και δρύς περιλαμβάνοντες, κατὰ τὸν Πλάτωνα· τῶν γὰρ τοιοῦτων ἐραπτόμενοι πάντων, δι᾿ ἰσχυρίζονται τοῦτ' εἶναι μόνον, ὅπερ ἔχει προσβολὴν και ἐπαφήν τινα· ταῦτὸν σῶμα και οὐσίαν ὀρίζομενοι, πρὸς αὐτοὺς ἀμφισβητοῦντες, μάλα εὐλαβῶς ἔκωθεν ἐξ ἀοράτου ποθὲν ἀμύνονται νοητὰ ἄττα και ἀπόματα εἰδη, βιαζόμενοι τὴν ἀληθινὴν οὐσίαν εἶναι. Ἰδοὺ δὴ (58), *ποιῶ καινὰ*, ὁ Λόγος φησίν, *ὃ ὀφθαλμοῖς οὐκ εἶδεν, οὐδὲ οὖς ἤκουσεν, οὐδὲ ἐπὶ καρδίαν ἀνθρώπου ἀνέβη*· καινῶ ὀφθαλμῶ, καινῇ ἀκοῇ, καινῇ καρδίᾳ, ὅσα ὀρατὰ και ἀκουστὰ, καταληπτὰ διὰ τῆς πίστεως και συνέσεως, πνευματικῶς λεγόντων, ἀκούοντων, πραττόντων τῶν τοῦ Κυρίου μαθητῶν. Ἔστι γὰρ δόκιμος (59) νόμισμα, και ἄλλο κίβδηλον, ὅπερ οὐδὲν ἔλαττον ἀπατᾷ τοὺς ἰδιώτας, οὐ μὴν τοὺς ἀργυραμοιβούς· οἱ ἴσασι μαθόντες τὸ τε παρακχεραγμένον και τὸ δόκιμον χωρίζειν και διακρίνειν· οὕτως ὁ ἀργυραμοιβὸς τῷ ἰδιώτῃ, τὸ νόμισμα τοῦτο μόνον (60) ὅτι κίβδηλον ἐστὶ, φησὶ· τὸ ὅτ' ἰδὲ πῶς, μόνος ὁ τοῦ τραπεζίτου γνώριμος, και ὁ ἐπὶ τοῦτο ἀλειφόμενος, μανθάνει. Ἀριστοτέλης δὲ τὸ ἐπό-

✠ P. 436 ED. POTTER. * Matth. xxiii, 9. * Isa. ltv, 4, 19; I Cor. ii, 9.

(55) Ἀναξαγόρας. Diogenes Laertius in principio Anaxagorae: Πρῶτος τῇ ὕλῃ νοῦν ἐπέστησεν, ἀρξαμένος οὕτω τοῦ συγγράμματος, ὃ ἐστὶν ἠδέως και μεγαλοφρονῶς ἐρμηνευμένον· « Πάντα χρήματα ἦν ὁμοῦ, εἶτα νοῦς ἔλθων αὐτὰ διεκόσμησε· » παρ' ὃ και Νοῦς ἐπεκλήθη. *Primus hic materia mentem adject, in principio operis sui suavi et magnifica oratione sic scribens: « Omnia simul erant, deinde accessit mens, eaque composuit: » quamobrem et Mens cognominatus est.*

(56) *Μὴ εἰπ.* Exprimit sensum Matth. xxiii, 9.

(57) *Οἱ δὲ ἀπιστοὶ.* Theodoretus *Θεραπευτ. Α', p. 477*: « Ὅπερ γὰρ ὀφθαλμῶς ἐν σῶματι, τοῦτο ἄρα πίστις ἐν διανοίᾳ· μᾶλλον δὲ ὡς περ ὀφθαλμῶς δεῖται φωτὸς ἐπιδεικνύοντος τὰ ὀρατὰ, οὕτω δὴ αὐ και ὁ νοῦς δεῖται πίστεως ἐπιδεικνύουσης τὰ θεῖα, και τὴν περὶ τούτων διόξαν φυλαττοῦσης βεβαίαν. Τῶν δὲ γε τὰ νοητὰ θεωρεῖν οὐ βουλομένων ἀκούσατε ὅπως ὁ Πλάτων κατηγορεῖ: « Ἀθραὶ γὰρ δὴ, φησὶ, περισκοπεῖν μὴ τις τῶν ἀμύτων ἐπακούσῃ· εἰσὶ δὲ οὗτοι οἱ μηδὲν ἄλλο ἠγούμενοι εἶναι, ἢ οὐ ἐκ ἀπρὸς ταῖς χερσὶ λαβέσθαι δύναιντο· πράξεις δὲ, και γενέσεις, και πᾶν τὸ ἀόρατον οὐκ ἀποδεχόμενοι ὡς ἐν οὐσίᾳ μέρει. » *Nam quod est oculis in corpore, hoc est fides in mente. Aut potius sicuti oculus luce indiget, per quam ipsi invisibilia ostendantur; pari modo intellectus indiget fide, quae divina ipsi ostendat, quaeque stabilem de his conceptum perpetuumque conservet. Audite vero, et quo pacto Plato eos accuset, qui nolunt animo contemplari, quae sunt intellectu solo perceptibilia: « Vide, inquit, circumspiciens, ne quis nondum initiatus haec audiat: cujusmodi sunt qui nihil aliud esse usquam opinantur, nisi quod ipsi quaeant manibus tenuiter apprehendere; actiones vero*

A *aquam statuit primam causam; neque ab aliis, qui deinceps consecuti sunt, physicis. Primus enim Anaxagoras mentem rebus praefecit. Sed nec ille dignitatem servavit causae efficientis, nescio quas amentes describens revolutiones, cum mentis ab agendo cessatione et amentia. Quocirca Logos quoque dicit: Ne dixeritis vobis magistrum super terram. Est enim scientia habitus demonstrativus: fides autem gratia, quae ex iis, quae demonstrari nequeunt, deducit ad id, quod est simplex, generale, et universum, quod neque est cum materia, neque materia, neque sub materia. Increduli autem, ut videtur, ex caelo, et invisibili, omnia trahunt in se terram, manibus petras et quercus plane apprehendentes, ut ait Plato. Omnia enim, quae sunt ejusmodi, attingentes, nil aliud usquam esse affirmant, nisi quod contingi et contractari possit: item statuentes esse corpus et essentiam, adversus se decertantes, pie admodum de parte superiori atque ex invisibili alicunde vindicant incorporeas quasdam, et quae intelligentia sola percipiuntur, formas, urgentes veram esse essentiam. Ecce facio nova ait Verbum, quae oculus non vidit, nec auris audivit, nec in cor hominis ascenderunt: novo oculo, nova aure, novo corde, quaecumque videri et audiri possunt, sunt per fidem et intelligentiam comprehendenda, spiritualiter dicentibus, audientibus, agentibus Domini discipulis. Est enim inter nummos alius probus, alius adulterinus, qui nihilo secius rudes decipit, sed non argentarios, qui didicerint separare et discernere probum ab altero, qui est in alia nota. Sic argenteus rudi solum indicat nummum esse*

et generationes, ac demum quidquid videri non potest, in substantia partem non admittunt. »

(58) *Δῆ.* Abest ab Isa. Mox, και οὗς οὐκ ἤκουσε, και ἐπὶ x. ἀν. οὐκ ἀνέβη. Ibid.

(59) *Ἔστι γὰρ δ.* In hanc sententiam multa disserit Theodoretus, e quibus postrema sunt haec libri jam dicti p. 481: Οὐκοῦν, ὡ φιλότις, κοινὸν τι γρῆμα πάντων ἢ πίστις, και τῶν μαθεῖν τινα τέχνην ἐπιεμένων, και τῶν πλόντων, και γεωργοῦντων, και ἱατροῖς προσεδρευόντων· ἢ δὲ γνώσις οὐ πάντων, ἀλλὰ μόνον τῶν τὰς τέχνας ἐπισταμένων. Αὐτίκα τοίνυν ἐάν ἐβελήσομεν διαγνῶναι χρυσὸν δόκιμον τε και ἀπεφθον, οὐχ ἡμεῖς τῇ βασάνῃ τούτων προσφέρομεν, ἀλλ' ἐπιστάμενον τὰ τοιαῦτα δοκιμάσαι κελεύομεν· ὃ δὲ ἢ τῇ λίθῳ προσφέρων, ἢ τῷ πυρὶ, ἢ κίβδηλον, ἢ δόκιμον ἀποφαίνει. *Fides itaque, o amici, communis quaedam res est omnibus, et qui videlicet artem quamvis cupiant discere, et qui navigent, et qui agriculturam inserviant, medicisve operam dent: peritia vero non omnium, sed illorum duntaxat, qui illarum artium scientiam tenent. Itaque si, exempli causa, probum aurum et excoctum discere velimus, minime nos ipsi id probationi subjicimus, sed ipsum id explorare rogamus, qui harum rerum peritus sit; is vero aut indici adnotum, aut igni, vel adulterinum esse, vel legitimum decernit. Paulo post haec addit: Οὐκοῦν οὐχ ἀπάντων ἢ ἐπιστήμη, ἀλλὰ τῶν διδασκαλῶν, και χρόνῳ, και περὶ ταῦτα μεμαθηκότων ἢ δὲ γε πίστις ἀπάντων ἐστὶ τῶν μαθεῖν τι προθυμουμένων. Non igitur omnium est scientia, sed eorum, qui doctrina, diuturnitate temporis et experientia sunt eam assecuti; at vero fides omnium est, qui quidquam discere cupiunt.*

(60) Τοῦτο μ. Simplicior ordo est, μόνον τοῦτ'

adulterinum: quæ vero ratione id indicat, solus discipulus, et qui ad id est exercitatus. Aristoteles autem, id, quod consequitur scientiam, iudicium, quo verum esse hoc aut illud iudicamus, dicit esse fidem. Est ergo fides scientia præstantior, et ejus criterium. Fidem autem imitatur conjectura, quæ est imbecilla opinio, sicut adulator amicum, et lupus canem. Quoniam autem videt faber, quod, quædam discendo sit artifex; et gubernator, quod cum artem perceperit, gubernare poterit; non satis esse reputat, velle fieri bonum et honestum: sed necesse est, eum alicui parendo giscere: parere autem Logo, quem magistrum esse diximus, est illi credere, in nulla re ei repugnando. Quomodo enim fieri potest, ut adversus Deum in acie stemus? Est ergo cum fide cognitio, et vicissim cum cognitione fides, quadam divina consecutione mutuo connexa. Quinetiam Epicurus, qui veritati maxime prætulit ✕ voluptatem, mentis anticipationem existimat esse fidem. Anticipationem autem definit, adjectionem animi ad aliquid evidens, et ad evidentem rei intelligentiam: neminem autem posse nec quærere, nec dubitare, neque vero opinari, sed necque probare, aut arguere, absque anticipatione. Quomodo autem si non habeat quis anticipationem ejus, quod desiderat, didicerit id, de quo quærit? Qui autem didicit, anticipationem jam facit comprehensionem. Si autem is, qui discit, non discit absque anticipationem, quæ possit ea, quæ dicuntur, suscipere, ipse quidem habet aures præditas facultate au-

✕ P. 457 ED. POTTER, 366 ED. PARIS.

φασιν, ὅτι τὸ νόμισμα κίβδηλόν ἐστι. SYLBURG.

(61) *Τὸ δέ τι.* Rectius *τὸδε τι*, ut passim apud Aristotelem; atque ita etiam interpres, *hoc quidpiam*, inquit Syllburgius. Theodoretus, libri jam dicti pag. 479: Μηδὲς τοίνυν, ὦ φίλοι, κατηγορεῖτω τῆς πίστεως· καὶ γὰρ δὴ τὴν πίστιν Ἀριστοτέλης κριτήριον ἐπιστήμης ἐκάλεσεν. *Nemo itaque vestrum, o amici, fidem accuset; quandoquidem Aristoteles fidem scientiæ criterium appellavit.*

(62) *Εἰκασία.* Quoadmodum ἡ εἰκασία est ἀσθενὴς ὑπόληψις, *opinio debilis*; sic fides est ὑπόληψις σφοδρά, *opinio vehemens*; secundum Aristotelem, *Topic. lib. iv, c. 5.*

(63) *Ὅτι μαθόν.* Forte legendum καὶ μαθών, vel ὡς μαθών. LOWTH. Sed non video cur recepta lectio sollicitari debeat.

(64) *Ὅκ ἀπαρκεῖν.* Conf. Herveti Commentarius.

(65) *Πιστὴ* Forte rectius *πεισθή*, ut mox sequitur γνωστὴ, ut significet persuasionis effectum esse cognitionem, sicut fides e cognitione oritur. SYLBURG. — Sed nil mutandum. Sensus est, fidem et cognitionem sibi mutuam operam præstare. Theodoretus, libri superius dicti pag. 479: Δεῖται μέντοι ἡ πίστις τῆς γνώσεως, καθάπερ αὖ ἡ γνῶσις τῆς πίστεως· οὕτε γὰρ πίστις ἀνευ γνώσεως, οὕτε γνῶσις ἀνευ πίστεως γένοιτο· ἄν. Ἡγεῖται μέντοι τῆς γνώσεως ἡ πίστις, ἔπειτα δὲ τῆ πίστει ἡ γνῶσις. *Indiget autem fides cognitione, sicut et cognitio vicissim fide. Neque enim esse potest fides sine cognitione, neque cognitio sine fide. Cognitionem quidem fides præcedit, subsequitur autem fidem cognitio.*

(66) *Πρόληψιν.* Cicero, lib. 1 *De natura deorum*, πρόληψιν veritit anticipationem. *Quæ enim, inquit, gens, aut quod genus hominum, quod non habeat sine doctrina anticipationem quamdam deorum? Est au-*

μενον τῇ ἐπιστήμῃ κρίμα ὡς ἀληθές τὸ δέ τι (61) πίστιν εἶναι φησι. Κυριώτερον οὖν τῆς ἐπιστήμης ἢ πίστις, καὶ ἔστιν αὐτῆς κριτήριον. Ὑποκρινεται δὲ τὴν πίστιν ἡ εἰκασία (62), ἀσθενὴς οὖσα ὑπόληψις· καθάπερ ὁ κολαζὸν τὸν φίλον, καὶ ὁ λύκος τὸν κύνα. Ἐπειδὴ δὲ ὁρῶν ὁ τέκτων, ὅτι μαθών (63) τινα, τεχνίτης γίνεται· καὶ ὁ κυβερνήτης, παιδευθεὶς τὴν τέχνην, κυβερνᾶν δυνήσεται, οὐκ ἀπαρκεῖν (64) λογιζόμενος τὸ βούλεσθαι καλὸν γενέσθαι κάγαθον, ἀνάγκη δὲ ἄρα πειθόμενον μαθεῖν· τὸ δὲ πείθεσθαι τῷ λόγῳ, ὃν διδάσκαλον ἀνηγορεύσαμεν, αὐτῷ ἐκείνῳ πιστεῦσαι ἐστὶ, κατ' οὐδὲν ἀντιβαίνοντα· πῶς γὰρ οἶόν τε ἀνεπίστασθαι τῷ Θεῷ; Πιστὴ (65) τοίνυν ἡ γνῶσις· γνωστὴ δὲ ἡ πίστις θεῖα τιμὴ ἀκολουθεῖ τε καὶ ἀντακολουθεῖ γίνεται. Ναὶ μὴν καὶ ὁ Ἐπίκουρος, ὁ μάλιστα τῆς ἀληθείας προσημῆσας τὴν ἠθὴν, πρόληψιν (66) εἶναι διανοίας τὴν πίστιν ὑπολαμβάνει· πρόληψιν δὲ ἀποδίδωσιν, ἐπιβολὴν ἐπὶ τι ἐναργές, καὶ ἐπὶ τὴν ἐναργίαν τοῦ πράγματος ἐπίνοιαν· μὴ δύνασθαι δὲ μηδένα μήτε ζητῆσαι, μήτε ἀπορῆσαι, μηδὲ μὴν δοξᾶσαι, ἀλλ' οὐδὲ ἐλέγξαι χωρὶς πρόληψεως. Πῶς δ' αὖν, ἢ ἔχων τις πρόληψιν οὐ ἐφίεται, μάθοι περὶ οὗ ζητεῖ; Ὁ μαθών (67) δὲ ἤδη κατάληψιν ποιεῖ τὴν πρόληψιν. Εἰ δὲ ὁ μαθάνων οὐκ ἀνευ πρόληψεως μαθάνει τῆς τῶν λεγομένων παραδεκτικῆς, αὐτὸς μὲν ὡτα ἔχει τὰ ἀκουστικὰ τῆς ἀληθείας· μακάριος δὲ ὁ λέγων εἰς ὧτα ἀκούοντων· ὡσπερ ἀμέλει μακάριος καὶ αὐτός, ὁ τῆς ὑπακοῆς (68). Τὸ δὲ κατακούσαι συνεῖναι ἐστὶν. Εἰ τοίνυν ἡ πίστις οὐδὲν ἄλλο ἢ πρόληψις ἐστὶ διανοίας περὶ τὰ

tem Epicuri πρόληψις, *auteccepta* in animo rei cuiusvis notio, sine qua nec intelligi quidquam, nec quæri, nec disputari possit. Unde *anticipatio* hæc est *animi ad aliquid manifestum adjectio*. Nam qui de homine disputat, notionem hominis evidentem animo prius teneat, necesse est. Diogenes Laertius in Epicuro. lib. x, sec. 33: Τὴν πρόληψιν λέγουσιν οἰονεὶ κατάληψιν, ἢ δόξαν ὀρθὴν, ἢ ἔννοιαν, ἢ καθολικὴν νόσην ἐναποκειμένην, τούτεστι μνήμην τοῦ πολλάκις ἔξωθεν φανέντος. Οἶον τὸ· Τοιοῦτον ἐστὶν ἀνθρώπος· ἅμα γὰρ τῷ ῥηθῆναι ἀνθρώπος, εὐθὺς κατὰ πρόληψιν καὶ ὁ τύπος αὐτοῦ νοεῖται, προηγουμένων τῶν αἰσθήσεων. Πᾶν οὖν πρᾶγμα ὀνόματι τῷ πρώτῳ ἐπιτεταγμένῳ ἐναργές ἐστὶ καὶ οὐκ ἂν ἐζητήσαμεν τὸ ζητούμενον, εἰ μὴ πρότερον ἐγνώκαμεν αὐτό. *Cæterum anticipationem dicunt veluti comprehensionem, sive cogitationem, sive universalem intelligentiam insitam, hoc est, memoriam ejus rei, quæ sæpe extrinsecus apparuit; ut, exempli gratia: Tale quiddam homo est. Simul enim atque homo nominatur, continuo per anticipationem forma illius intelligitur, præcedentibus ac ducibus sensibus. Omnis enim res nomine principaliter imposito manifesta est. Neque enim profecto quæreremus, quod inquirimus, nisi prius illud novissemus, etc.*

(67) *Ὁ μαθών.* Theodoretus, libri jam dicti p. 479: Ὁ δὲ γε Ἐπίκουρος πρόληψιν· διανοίας αὐτῆν (πίστιν) εἶπε· τὴν δὲ πρόληψιν, προσλαβούσαν τὴν γνῶσιν, κατάληψιν γίνεσθαι. *Epicurus vero anticipationem mentis fidem esse asserit; anticipationem autem, accepta cognitione, in comprehensionem evadere.*

(68) *Μακάριος* καὶ αὐτός, ὁ τῆς ὑπ. Scribi etiam possit, omissis ὁ articulo, *μακάριος* καὶ αὐτός τῆς ὑπακοῆς, *beatus etiam est ille, qui discit, propter obedientiam.*

λεγόμενα, καὶ τοῦτο ὑπακοή τε εἶρηται, σύνεσις τε παρθῶ (69), οὐ μὴν μαθήσεται τις ἄνευ πίστεως· ἐπεὶ μὴδὲ ἄνευ προλήψεως. Ἀληθὲς δ' οὖν ὅν πάντως μάλ- λον ἀποδείκνυται τὸ ὑπὸ τοῦ προφήτου εἰρημένον· Ἐὰν μὴ πιστεύσῃτε, οὐδὲ μὴ συνήτε. Τοῦτο καὶ Ἡράκλειτος ὁ Ἐφέσιος τὸ λόγιον παραφράσας, εἰ- ρηκεν· Ἐὰν μὴ ἔλπηται (70) ἀνέλπιστον οὐκ ἐξευ- ρήσει, ἀνεξερεύνητον ἔδν καὶ ἄπορον. Ἀλλὰ καὶ Πλάτων ὁ φιλόσοφος ἐν τοῖς Νόμοις (71) τὸν μέ- λοντα μακαρίων τε καὶ εὐδαίμονα γενέσθαι. τῆς ἀληθείας ἐξ ἀρχῆς εὐθὺς εἶναι μέτοχον χρῆναι φησίν, ἵν' ὡς πλείστον χρόνον ἀληθῆς ὦν δια- βιώῃ πιστὸς γάρ. Ὁ δὲ ἄπιστος, ὡς φίλον ψεῦδος ἐκούσιον· ὅτω δὲ ἀκούσιον, ἄνουσ ὦν, οὐ ζῶον· οὐδ' ἕτερον οὖν ζηλωτὸν (72). Ἄξιλος γάρ πᾶς, ὃ γὰρ ἄπιστος καὶ ἀμαθής. Καὶ μὴ τι ταύτην σο- φίαν βασιλικὴν ἐν Εὐθυδήμῳ ἐπακεκρυμμένως λέγει· Ἐν γοῦν τῷ Πολιτικῷ πρὸς λέξιν φησίν· Ὅστε ἡ τοῦ (73) ἀληθινοῦ βασιλεύως ἐπιστήμη βασιλική· καὶ ὁ ταύτην κεκτημένος, ἔδν τε ἄρ- χων, ἔδν τε ιδιώτης ὦν τυγχάνη, πάντως κατὰ γὰρ τὴν τέχνην αὐτὴν βασιλικὸς ἑρῶς πρόσταρο- ρευθήσεται. Αὐτίκα οἱ εἰς τὸν Χριστὸν πεπιστευκό- τες χρηστοί (74) τὲ εἶσι καὶ λέγονται· οἱ εἰς (75) τῷ ἔντι βασιλικὸι βασιλεῖ μεμελημένοι. Ὡς γὰρ οἱ σο-

✕ P. 458 ED. POTTER, 367 ED. PARIS.

(69) *Σύνεσις τε παρθῶ*. Scribendum σύνεσις τε καὶ παρθῶ, *intelligentia etiam, et persuasio*.

(70) *Ἐὰν μὴ ἔλπηται*. Ita legitur hic locus in Flo- rentina editione Clementis; apud Theodoretum au- tem: *Εἰ μὴ ἐλπίζετε τὸ ἀνέλπιστον, οὐκ ἐξευρή- σετε*. Fortasse Clemens scripserat, *ἔδν μὴ ἔλπησθε, ἀνέλπιστον οὐκ ἐξευρήσετε*. Utitur autem et alibi Heraclitus verbo ἔλπησθαι potius quam τῷ ἐλπίζ- ειν. Est enim illud magis Iolicum. Henricus Ste- phanus in *Poesi philosoph.* Interpres Theodoretii lib. I *Therapeutices Græc.* vertit: *Ni speretis, quod sperare non est. nequaquam inuenietis, quod inscrutabile, dubium, inaccessumque est*. Pindari porro dictum, quod paulo post addit, habes et p. 50. COLLECT. Theodoretii locus sic se habet, libri jam dicti p. 478: Καὶ ὁ Ἡράκλειτος πάλιν παρεγγυᾷ ξαναγεῖσθαι ὑπὸ τῆς πίστεως, οὕτω λέγων· Ἐὰν μὴ ἐλπίζετε, ἀνέλπιστον οὐκ εὐρήσετε, ἀνεξερεύνητον ἔδν καὶ ἄπορον. » Ipse etiam Heraclitus hortatur, ut fidei ductum sequamur, sic loquens: « *Nisi speretis, insperatum non inuenietis, cum inscrutabile sit et inaccessum.* »

(71) *Ἐν τοῖς Νόμοις*. Platonis verba occurrunt in lib. v *De legibus*, p. 841: Ἀλήθεια δὲ πάντων μὲν ἀγαθῶν θεοῖς ἡγείται, πάντων δὲ ἀνθρώποις· ἧς δὲ γενήσασθαι μέλλων μακάριός τε καὶ εὐδαίμων ἐξ ἀρχῆς εὐθὺς μέτοχος εἶη, ἵνα ὡς πλείστον χρόνον ἀληθῆς ὦν διαβίῃ· πιστὸς γάρ· ὁ δὲ ἄπιστος, ὡς φί- λον ψεῦδος ἐκούσιον· ὅτω δὲ ἀκούσιον, ἄνουσ· ὦν οὐδέτερον ζηλωτὸν. Ἄξιλος γάρ δὴ πᾶς, ὃ γὰρ ἄπιστος καὶ ἀμαθής, χρόνου δὲ προϊόντος γνωσθεῖς, εἰς τὸ χαλεπὸν γῆρας ἐρημίαν αὐτῷ πᾶσαν κατεσκευάσατο ἐπὶ τῆσει τοῦ βίου, ὥστε ζώντων καὶ μὴ ἐταίρων καὶ παιδῶν, σκεδὸν ὁμοίως ὀρφανὸν αὐτῷ γενέσθαι τὸν βίον. *Veritas profecto tum diis, tum hominibus dux est omnium bonorum. Cujus, qui felix beatusque futurus est, statim ab initio particeps esse debet, ut in veritate plurimum tempus vitam agat. Fides hic certe est; infidus autem, qui sponte mentitur; qui vero non sponte, amens; quorum neutrum optabile est: nam et infidus et amens ab amicitia admodum alienus; ac procedente tempore cognitus, in tantam odiosa senecta vitæque termino solitudinem*

A diendæ veritatis. Beatus est autem, qui dicit in aures audientium; sicut certe beatus quoque est is, qui est obedientiæ. Audire autem est intelligere. Si ergo fides nihil est aliud, quam anticipatio cog- nitionis circa ea, quæ dicuntur; et hoc 158 dic- tum est obedientia et intelligentia persuasio, tum sine fide nemo discet, quoniam nec sine anticipa- tione. Verum ergo omnino ostenditur, quod a pro- pheta dictum est: *nisi credideritis, non intelligetis*. Hoc eloquium Heraclitus quoque Ephesus circum- locutione quadam est interpretatus: *Nisi speret, id quod est insperatum, non inueniet, cum sit et inscrutabile, et nullus ad id pateat aditus*. Sed Plato quo- que philosophus, in *Legibus*, eum, qui beatus et felix est futurus, dicit oportere esse ab initio parti- cipem veritatis, ut in veritate plurimum vivat tem- pus: *is fidelis enim. Infidelis ✕ autem est, cui vo- luntarium placet falsum. Cui autem involuntarium, cum sit amens, non est animal. Neutrum ergo est expetendum. Nam ab amicitia alienus est, quisquis est infidelis et ignarus. Nunquid autem in Euthy- demo occulte hanc esse dicit regalem sapientiam? In Politico quidem certe his verbis utitur: Quare veri regis regalis est sapientia, et qui eam possederit, sive princeps, sive privatus fuerit, omnino ex hac*

✕ Isa. vii, 9.

incidit, ut seu vivant, seu decesserint filii ac amici, pene similiter orbam vitam misere agat. Theodoretus, Clementis vestigiis insistens, libri superius dicti p. 483 ait: Προσηγομένη δὲ τῆ πίστει ἡ γνώ- σις, τελεσιουργεῖ τῆς ἀληθείας τὴν ἐπιστήμην· ὁ δὲ γὰρ ταύτην κεκτημένος, ἄλιος καὶ τριστόλιος. Καὶ τοῦτο δὴ ὁ Πλάτων ἐν τοῖς Νόμοις δεδήλωκε. Τὸν μέ- λοντα γάρ, φησὶ, μακάριον καὶ εὐδαίμονα εἶσεσθαι τῆς ἀληθείας εὐθὺς ἐξ ἀρχῆς μέτοχον εἶναι χρῆ, ἵν' ὡς ἐπὶ πλείστον χρόνον ἀληθῆς ὦν διαβιώῃ. *Fidei autem adjuncta cognitio perficit scientiam veritatis: quam qui assequitur, felix nimirum et felicissimus est habendus. Hoc et Plato in suis Legibus ostendit: Oportere eum, qui beatus felicique futurus sit, etc.*

(72) *Ἄνουσ ὦν, οὐ ζῶον· οὐδ' ἕτερον οὖν ζηλω- τόν*. Scribendum e Platone, ἄνουσ· ὦν οὐδέτερον ζηλωτὸν· eo sensu, qui superius expositus est.

(73) *Ὅστε ἡ τοῦ*. Platonis verba occurrunt in principio *Politici*, pag. 529: Ἐ. Τί δ'; ὅστις βασιλεύ- οντι γώρας ἀνδρὶ παραινέειν δευτός, ιδιώτης ὦν αὐτῆς, ἄρ' οὐ φήσομεν εἶναι αὐτὸν τὴν ἐπιστήμην, ἣν ἔδει τὸν ἄρχοντα αὐτὸν κεκτηθῆσαι; Ν. Σ. Φήσομεν. Ἐ. Ἀλλὰ μὴν ἦ γὰρ ἀληθινοῦ βασιλεύως, βασιλικῆ; Ν. Σ. Ναί. Ἐ. Ταύτην δὲ ὁ κεκτημένος, οὐκ, ἂν τε ἄρχων ἂν τε ιδιώτης ὦν τυγχάνη, πάντως κατὰ γὰρ τὴν τέχνην αὐ- τὴν βασιλικὸς προσρηθῆσεται; Χ. *Quid porro? si quis privatus regem civitatis admonere et instruere potest, nonne scientiam illam habere dicetur, qua pollere, qui regit, debebat?* Ν. Σ. *Dicetur*. Χ. *Atqui veri regis scientia, regia disciplina est*. Ν. Σ. *Est*. Χ. *Quis- quis ea præditus est, seu publico fungatur munere, sive privatus vivat, nonne omnino secundum hanc peritiam regius merito nuncupabitur?*

(74) *Χρηστοί*. A Christi nomine ad χρηστὸν sæpe allusum est ab antiquis Ecclesiæ scriptoribus. Conf. *Protrept.* pag. 56 edit. Paris., et quæ ibi adnotata sunt: et *Strom.* II, p. 168.

(75) *Ὡς οἱ*. Congruentior ordo est, ὡς βασιλικὸι οἱ τῷ ἔντι βασιλεῖ μεμελημένοι. SYLBURG. — Vel, ὡς τῷ ἔντι βασιλικὸι, οἱ τῷ β. μ., ut vere regales, qui regi curæ sunt. Conf. *Strom.* VI, pag. 696, *Strom.* VII, p. 713, 746, 750, edit. Paris.

quidem arte regalis recte appellabitur. Jam qui in Christum ereliderunt, chresti, id est, *probi*, et sunt, et dicuntur: sicut ii, qui sunt vera regales, regi curæ sunt. Sicut enim sapientes sunt sapientia sapientes, et qui sunt justii, juro justii sunt; ita etiam sunt a Christo rege reges; et qui Christi sunt, sunt Christiani. Deinde inferius aperte subjungit: *Quod rectum est autem fuerit legitimum, et lex, cum natura sit recta ratio, neque in scriptis, neque in aliis continetur.* Et hospes Eleates virum regalem et politicum *legem animatam* pronuntiat. Talis autem est, qui legem quidem implet, *facit autem voluntatem patris* a, aperte in excelso aliquo ligno inscriptus, divinæ virtutis exemplar expositus iis, qui possunt perspicere. Sciunt autem Græci, ephorum Lacedæmoniorum scyptas fuisse lege in lignis inscriptas. Lex autem mea, ut prius dictum est, est et regia, et animata, et recta ratio: *Lex, quæ est rex omnium mortalium et immortalium, ut canit Pindarus Bœotius.* Speusippus autem in primo adversus Cleophontem, videtur dicere similia Platoni, sic scribens: *Si enim regnum res bona est, et sapiens solus est rex et princeps: lex cum sit recta ratio, bona fuerit.* Quæ quidem ita se habent. His convenientia statuunt philosophi Stoici, qui regnum, sacerdotium, prophetiam, legis ferendæ scientiam, divitias, veram pulchritudinem, tentur autem ipsi quoque eum inveniri difficiliter.

ἄφοι σοφία εἰσι σοφοί, καὶ οἱ νόμιμοι νόμῳ νόμιμοι· οὕτως οἱ Χριστῷ βασιλεῖ βασιλεῖς, καὶ οἱ Χριστοῦ Χριστιανοί. Εἴθ' ὑποβάς, ἐπιφέρει σαφῶς· *Τὸ μὲν ὀρθόν* (76) *ἄν εἴη νόμιμον, καὶ νόμος φύσει ὦν ὁ λόγος ὁ ὀρθός, καὶ οὐκ ἐν γράμμασιν, οὐδὲ ἐτέροις.* Ὁ τε Ἐλεάτης ξένος τὸν βασιλικὸν καὶ πολιτικὸν ἄνδρα νόμον ἐμψύχον ἀποκαλεῖται. Τοιοῦτος δὲ ὁ πληρῶν μὲν τὸν νόμον, ποιῶν δὲ τὸ θέλημα τοῦ Πατρὸς, ἀναγεγραμμένος δὲ ἀντικρὺς ἐπὶ ξύλου (77) τινὸς ὑψηλοῦ, παράδειγμα θείας ἀρετῆς τοῖς διορθῶν δυναμένοις ἐκκείμενος. Ἴσασι δὲ Ἕλληνας τὰς τῶν ἐν Λακεδαίμονι ἐφόρων σκυτάλας, νόμῳ ἐπὶ ξύλων ἀναγεγραμμένας· ὁ δὲ ἐμὸς νόμος, ὡς προσεφθῆται, βασιλικὸς τέ ἐστι, καὶ ἐμψύχος· καὶ ὁ λόγος ὁ ὀρθός· *Νόμος* (78), *ὁ πάντων βασιλεὺς, θνητῶν τε καὶ ἀθανάτων*, ὡς ὁ Βουώτιος ἄδει Πίνδαρος. Σπεύσιππος (79) γὰρ ἐν τῷ πρὸς Κλεοφῶντα πρώτῳ τὰ ὅμοια τῷ Πλάτῳ εἶπκε διὰ τοῦτου γράφειν· *Εἰ γὰρ ἡ βασιλεία σπουδαῖον, ὃ τε σοφὸς μόνος βασιλεὺς καὶ ἄρχων ὁ νομος, λόγος ὦν ὀρθός, σπουδαῖός· ἃ καὶ ἐστίν.* Τοῦτοις ἀκόλουθα οἱ Στωϊκοὶ (80) φιλόσοφοι δογματίζουσι, βασιλείαν, ἱερωσύνην, προφητείαν, νομοθετικὴν, πλοῦτον, κάλλος ἀληθινόν, εὐγένειαν, ἐλευθερίαν, μόνῳ προσάπτοντας τῷ σοφῷ· ὁ δὲ δυσσεύρετος πάνυ σφόδρα καὶ πρὸς αὐτῶν ὁμολογεῖται.

nobilitatem, libertatem, soli sapienti tribuunt. Fa-

CAPUT V.

Græcos e sacris scriptoribus plurima hausisse multis exemplis probat.

✕ Videntur ergo omnia, quæ prius dicta sunt, C dogmata, a magno Moyse Græcis esse tradita. Et omnia quidem esse sapientis per hæc docet: Et quoniam misertus est mei Deus, mihi sunt omnia^b. Eum autem Deo esse amicum significat, dicens: *Deus Abraham, Deus Isaac, Deus Jacob* c. Horum enim unus quidem aperte vocatur amicus^d: alius autem videns Deum, mutato nomine, dictus est; et Isaac, tanquam victimam consecratam allegorice innuens, sibi delegit, typum futuram salutaris œconomix. Et a Græcis celebratur Minos, qui novem annis

Πάντα τοίνυν τὰ προειρημένα φαίνεται παρὰ Μωϋσεως τοῦ μεγάλου ἐπὶ τοὺς Ἕλληνας διαδεδοσθαι δόγματα. Πάντα (81) μὲν οὖν τοῦ σοφοῦ ὑπάρχειν διὰ τούτων διδάσκει· *Καὶ διότι* (82) *ἠλέησέ με ὁ Θεός, ἐστὶ μοι πάντα*· Θεοφιλῆ δὲ αὐτὸν μηνύει, λέγων· *Θεός Ἀβραάμ, Θεός Ἰσαάκ, Θεός Ἰακώβ.* Ὁ μὲν γὰρ φίλος ἀντικρὺς κεκλημένος εὐρίσκειται· ὁ δὲ Ὁρῶν τὸν Θεόν (83), μετωνομασμένος δεικνύται· τὸν τε Ἰσαάκ, ὡς καθωσιτωμένον ἱερῶν ἀλλογορήσας, ἐξελέξατο ἑαυτῷ, τύπον ἐσόμενον ἡμῖν οἰκονομίας σωτηρίου. Παρὰ τε Ἕλλησιν ἄδεται ὁ Μίνως

✕ P. 439 ED. POTTER, 367-368 ED. PARIS. 16. ^d Jac. II, 25.

a Matth. XXI, 31. b Gen. XXXIII, 41. c Exod. III,

(76) *Τὸ μὲν ὁ.* Horum verborum sensus exstat D *Politici* p. 552, 553.

(77) *Ἐπὶ ξύλου.* Respicit eorum morem, qui leges, quas promulgari vellent, in columnis ligneis, lapideisve, legendas omnibus exhibere solebant.

(78) *Νόμος.* Hanc Pindari sententiam superius laudavit Clemens Strom. I, p. 357.

(79) *Σπεύσιππος.* Is Platonis discipulus, et ex sorore nepos, post magistri sui mortem Platonice scholæ octo annos præluit. Conf. Diogenes Laertius.

(80) *Στωϊκοί.* Diogenes Laertius refert Stoicos statuisse, *μόνους ἱερέας σοφούς· solos sapientes esse sacerdotes*: lib. VII, seg. 119: *μόνον τε ἐλεύθερον, eundem solum esse liberum*, ibid. seg. 121: *οὐ μόνον δὲ ἐλευθέρους εἶναι σοφούς, ἀλλὰ καὶ βασιλείας· . . ὁμοίως δὲ καὶ ἀρχικούς, δικαστικούς τε, καὶ ῥητορικούς μόνους εἶναι· τῶν δὲ φαύλων οὐδένα· non misio autem liberos esse sapientes, sed etiam reges;*

similiter ad magistratus, et judicia, et oratoriam, solos illos esse idoneos, neminemque malorum, ibid. seg. 122. Plutarchus *De communibus notionibus* adv. Stoicos: *Μόνους βασιλεῖς, καὶ μόνους πλουσίους, καὶ καλοὺς· αὐτοὺς καὶ πολίτας, καὶ δικαστὰς μόνους. Solos reges, et solos divites, et pulchros: cives etiam, et iudices solos*, sapientes suos existimavisse eos memorat. Conf. Stobæus *Eclog. ethic.* cap. 4, p. 170 et seq., et Clemens infra p. 403.

(81) *Πάντα.* Similia superius dixit sub finem *Protreptici*, ubi conf. quæ a nobis adnotata sunt, (82) *Διότι.* Hæc Jacobus ad Esavum loquitur, Gen. XXXIII, 11: *Λάβε τὰς εὐλογίας μου, ἃς ἤνεγκά σοι· ὅτι ἠλέησέ με ὁ Θεός, καὶ ἐστὶ μοι πάντα.* Conf. quæ infra dicit Clemens, p. 403 edit. Paris.

(83) *Ὁρῶν τὸν Θεόν.* Conf. quæ superius dicta sunt. Strom. I, pag. 234, et *Pædag.* I, cap. 5, p. 91 edit. Paris.

ἐννέωρος (84) βασιλεύς, δαριστής Διός· ἀκηχοῦτων αὐτῶν ὅπως ποτὲ μετὰ Μωϋσέως διελέγετο ὁ Θεός, ὡς εἰ τις λαλήσαι πρὸς τὸν ἑαυτοῦ φίλον. Ἦν δ' οὖν ὁ μὲν Μωϋσῆς σοφός, βασιλεύς, νομοθέτης· ὁ Σωτήρ δὲ ἡμῶν ὑπερβάλλει πᾶσαν ἀνθρωπίνην φύσιν· καλὸς μὲν ὡς ἀγαπᾶσθαι μόνος πρὸς ἡμῶν, τὸ καλὸν τὸ ἀληθινὸν ἐπιποθοῦντων· ἦν γὰρ τὸ φῶς τὸ ἀληθινόν. Βασιλεύς (85) δὲ καὶ ὑπὸ παιδῶν ἀπειρῶν ἔτι, καὶ ὑπὸ Ἰουδαίων ἀπιστούντων καὶ ἀγνοούντων ἀναγροῦς, καὶ πρὸς αὐτῶν προφητῶν ἀνακηρυττόμενος δείκνυται. Πλούσιος δὲ εἰς τοσοῦτον, ὡς πᾶσαν τὴν γῆν, καὶ τὸ ὑπὲρ γῆς καὶ ὑπ' αὐτὴν χρυσοῖον, ὑπερηφάνησεν σὺν καὶ δόξῃ πάσῃ διδόμενα αὐτῷ πρὸς τοῦ Ἀντικειμένου (86). Τί δεῖ λέγειν, ὡς μόνος ὁ ἀρχιερεὺς, ὁ μόνος ἐπιτετήμων (87) τῆς τοῦ Θεοῦ θεραπείας; Βασιλεύς εἰρήνης, Μελχισεδέκ, ὁ πάντων ἰκανώτατος ἀφηγεῖσθαι τοῦ τῶν ἀνθρώπων γένους· νομοθέτης δὲ, ὡς ἂν διδοῖς τὸν νόμον ἐν τῷ στόματι τῶν προφητῶν, τὰ τε πρακτέα καὶ μὴ, σαφέστατα ἐνελλοκῶνός τε καὶ διδάσκων. Τίς δ' ἂν τούτου εὐγενέστερος, οὐ μόνος πατήρ ὁ Θεός; Φέρε ἔη καὶ Πλάτωνα τοῖς αὐτοῖς ἐπιβάλλοντα παραστησώμεθα δόγματι· πλούσιον μὲν τὸν σοφὸν εἶρηκεν ἐν τῷ Φαίδρῳ (88), Ὡ φίλε (89) Πᾶν, λέγων, καὶ ὅσοι ἄλλοι τῆδε Θεοί, δολερῆ μοι καλῶ γενέσθαι τῶνδοθεν· Ἐξωθεν δὲ ὄσα ἔχω, τοῖς ἐντὸς εἶναι μοι φίλῳ· πλούσιον δὲ νομίζοιμι τὸν σοφόν! Καταμφορῶμενος δὲ ὁ Ἀθηναῖος ξένος τῶν οἰομένων πλουσίων εἶναι τοὺς πολλὰ κεκτημένους χρήματα, ὧδε λέγει· Πλουσίους (90) δ' αὖ σοφῶρα εἶναι κἀγαθούς (91) ἀδύνατον, οὐ γὰρ δὴ πλουσίους οἱ πολλοὶ καταλέγουσι· Λέγουσι δὲ τοὺς κεκτημένους ἐν ὀλίγοις τῶν ἀνθρώπων πλείστον (92) νομισματός ἀξία κτήματα· ἃ καὶ κακός τις κέκτηται (93). Τοῦ πιστοῦ (94) ὄλος ὁ κόσμος τῶν χρημάτων, ὁ Σολομῶν λέγει· τοῦ δὲ ἀπίστου οὐδὲ ὄβολός. Πιστεῖον οὖν πολλῷ μᾶλλον τῆ Γραφῇ, λεγοῦση, θάπτον κἀμηλοῦ διὰ τρυπήματος βελόνης διελεύσεσθαι, ἢ πλούσιον φιλοσοφεῖν· μακαρίζει δ' ἔμπαινον τοὺς πένητας, ὡς συνῆκε (95) Πλάτων, λέγων· Περὶ τῶν δὲ ἡγήτερον οὐ τὸ τὴν οὐσίαν ἐλάττω ποιεῖν, ἀλλὰ τὸ τὴν ἀπληστίαν πλεῖω· οὐ γὰρ πε-

A regnavit, et familiariter cum Jove est versatus, cum audivissent, quod Deus cum Moysse loquebatur, ut si quis cum suo amico loqueretur. Erat autem Moyses quidem sapiens, rex, legislator. Servator autem noster humanam omnem naturam superat; adeo quidem pulcher, ut a nobis solus ametur, qui veram desideramus pulchritudinem: erat enim lux vera. Rex autem et a pueris imperitis, et a non credentibus Judæis et ignorantibus vocatus, et ab ipsis prophetis prædicatus ostenditur. Adeo autem dives, ut omnem terram, et quod super terram, et sub terra est aurum, quæ ei cum omni gloria ab Adversario dabantur, despexerit. Quid attinet dicere, quod sit solus pontifex, qui solus Dei cultus tenet scientiam? Rex pacis, Melchisedech, qui solus est vel omnium aptissimus, ut præsit humano generi. Legislator autem, ut qui dat legem in ore prophetarum, quæ sunt agenda, et quæ non, apertissime præcipiens et docens. Quis autem eo nobilior, cujus solus pater est Deus? Ago vero, ostendamus Platonem quoque eisdem suffragari dogmatibus. Sapientem in Phædro quidem dixit esse divitem, dicens: O dilecte Pan, et quicumque alii dii hic adestis, date mihi, ut pulcher intus efficiar; et quæcunque extrinsecus habeo, intrinsecis sint amica; divitem autem sapientem solum existimem! Hospes autem Atheniensis eos reprehenders, qui existimabant illos esse divites, qui multas possident pecunias, sic dicit: Ut autem valde sint divites simul et probi, nequit fieri: dico autem divites, ut vulgus existimat, asserens eos esse divites, qui pauci e multis maximi pretii possessiones possident, quas etiam possit malus quilibet possidere. Fidelis est totus mundus pecuniarum, ait Salomon, infidelis autem ne obolus quidem. Multo ergo magis Scripturæ credendum est, quæ dicit fore ut celerius camelus per foramen acus transeat, quam ut dives philosophetur. Contra autem pauperes beatos censet, quemadmodum Plato intellexit, dicens: Pauper autem fieri est existimandus, non cujus pecuniæ facultates minuuntur, sed cujus insatietas augetur. Non est enim paupertas, pecuniæ paucitas, sed insa-

✱ P. 440 ED. POTTER, 569 ED. PARIS. • Exod. xxxiii, 11. ^b Joan. 1, 9. ^c Hebr. vii, 2. ^d Matth. ix, 24. • Matth. v, 3.

(84) Ἐννέωρος. Homerus *Odys.* T, vers. 178, D Cretæ incolas describens. ait:

Τοῖσι δ' ἐνὶ Κνωσσός, μεγάλη πόλις· ἔνθα τε Μίνως Ἐννέωρος βασιλεὺς, Διὸς μεγάλου δαριστής. Inter hos est Cnossus, magna urbs: ubi Minos Per novem annos regnavit, Jovis magni consabulator.

(85) Βασιλεύς. Respicit Matth. xxi, 9, 10; Marc. xi, 9, 10, vel Luc. xix, 38.

(86) Ἀντικειμένου. Hoc est Satanæ: nam ἴσως ἐστὶ ἀντίδικος, adversarius. Barnabas cap. 2: Cum sint ergo dies nequissimi, et Contrarius habeat hujus sæculi potestatem. Respicit autem Clemens Matth. iv, 8, 9, 10.

(87) Ὁ μόνος ἐπιστ. Hæc Stoicorum verba sunt: qui εὐσέβειαν, teste Lærtio lib. vii, seg. 119, definiabant ἐπιστήμην θεῶν θεραπείας. Eandem definitionem memorant etiam Sextus Empiricus *Adv. Mathematicos* p. 350, Stobæus in *Eclogis ethicis*, et

Suidas v. Εὐσέβεια.

(88) Φαίδρω. Hæc sub finem *Phædri* profert Socrates, p. 1245.

(89) Ὡ φίλε. Ὡ φίλε Πᾶν τε, καὶ ἄλλοι ὅσοι τῆδε θ. Plato. Μοι, τῶξθεν pro ἔξωθεν, et φίλια pro φίλα. Ibid.

(90) Πλουσίους. Hæc occurruunt sub finem lib. v *De legibus*, pag. 849.

(91) Σοφῶρα εἶναι κἀγαθούς. Σοφῶρα καὶ ἀγαθ. Plato.

(92) Πλείστον. Hæc vox a nonnullis Platonis editionibus perperam abest.

(93) Κέκτηται. Malim κέκτετε· ἂν, quod habet Plato.

(94) Τοῦ π. Hanc sententiam Clemens ex apocrypho quodam libro sumpsisse videtur.

(95) Ὡς συνῆκε. Legi potest etiam, ὁ συνῆκε, quod intellexit. Μοι, vulg. Platonis ed. lib. v *De legib.* μὴ τὸ τῆν pro οὐ τὸ τ. Svi. BCAC.

tietas : quæ si recesserit, qui bonus est, dives quæ fuerit. Et in Alcibiade, rem quidem servilem dicit esse vitium, virtutem vero rem liberalem. Tollite, inquit, a vobis jugum grave, et sumite leve, ait Scriptura : quemadmodum vocant etiam poetæ jugum servile. Et illud : Venundati estis peccatis vestris, iis, quæ prius dicta sunt, convenit. Omnia ergo, qui facit peccatum, servus est ; qui est autem servus, non manet in domo in æternum. Si autem filius vos liberaverit, liberi eritis, et veritas liberabit vos. Pulchrum autem esse sapientem, non alia ratione dicit hospes Atheniensis, quam si quis affirmet, quosdam esse justos, etsi sint deformes corpore : nec sane male id diceret, ea ratione pulchros esse asserens, quatenus justis moribus præditi sunt. Et, species ejus deficiebat præter omnes filios hominum, prædixit prophetia. Plato autem sapientem dixit regem in Politico, ut prius jam dictum est. His autem demonstratis, revertamur ad susceptam de fide orationem. Jam vero Plato quoque plena ostendit demonstratione, quod ubique fide opus sit, celebrans simul pacem : Fidelis enim et sincerus in seditionibus nunquam fuerit absque omni virtute. Pugnaces autem sunt et in bello mori volunt permulti mercenarii, quorum plerique fere omnes sunt audaces et injusti, insolentes et prudentiæ expertes, paucis admodum exceptis. Si hæc autem recte dicuntur, quisvis legislator, a quo est aliqua utilitas, ad maximam virtutem maxime respi-

ria ποτε ἢ δολοχρηματία, ἀλλ' ἢ ἀπληστία (96) ἢς φροῦδος ὁ ἀγαθὸς ὢν, καὶ πλούσιός γ' ἂν εἴη. Ἐν τε τῷ Ἀλκιβιάδῃ (97) δουλοπρεπὲς μὲν τὴν κακίαν προσαγορεύει, ἐλευθεροπρεπὲς δὲ τὴν ἀρετὴν. Ἄρατε (98), φησὶν (99), ἀφ' ἡμῶν τὸν βαρὺν ζυγόν, καὶ λάβετε τὸν ῥῆθρον, ἢ Γραφὴ φησι· καθάπερ καὶ οἱ ποιηταὶ δούλειον καλοῦσι ζυγόν (1). Καὶ τὸ, Ἐπράθητε (2) ταῖς ἀμαρτίαις ὑμῶν, ταῖς προειρημένοις συνάδει. Πᾶς μὲν οὖν ὁ ποιῶν τὴν ἀμαρτίαν δούλος ἐστίν· ὁ δὲ δούλος, οὐ μένει ἐν τῇ οἰκίᾳ (3) εἰς τὸν αἰῶνα. Ἐὰν δὲ ὁ υἱὸς ὑμῶν ἐλευθερώσῃ, ἐλευθεροῦ ἐσέσθε, καὶ ἡ ἀλήθεια ἐλευθερώσει ὑμᾶς. Καλὸν δ' αὖ εἶναι τὸν σοφόν, ὁ Ἀθηναῖος ξένος (4) ὡδὶ λέγει, ὡς εἰ τις δυσχερῆζοιτο εἶναι τοὺς δικαίους, ἂν καὶ τυγχάνωσιν ὄντες ἀισχροὶ τὰ σώματα· κατὰ γε τὸ δικαῖοτατον ἦεν, ταύτην ἂν καλοὺς εἶναι σχεδὸν οὐδεὶς ἂν λέγων οἶπα, πλημμελῶς δόξειεν λέγειν· καὶ, τὸ εἶδος (5) αὐτῶν ἐκλείπον παρὰ πάντας τοὺς υἱοὺς τῶν ἀνθρώπων ἦν, ἢ προφητεία προηγόρευσε. Πλάτων δὲ βασιλείαν τὸν σοφὸν εἴρηκεν ἐν τῷ Πολιτικῷ· καὶ πρόκειται (6) ἡ λέξις. Τούτων δὲ ἐπιδεδειγμένων, ἀναδράμωμεν αἰθρὸς ἐπὶ τὸν περὶ τῆς πίστεως λόγον. Ναὶ μὴν μετὰ πάσης ἀποδείξεως ὁ Πλάτων, ὅτι πίστεως χρεῖα πανταχοῦ, ὡδὲ πως παρίστηναι, ἐξυμνῶν ἅμα τὴν εἰρήνην· Πιστὸς (7) μὲν γὰρ καὶ ὑγιὲς ἐν στάσει οὐκ ἂν ποτε γένοιτο ἀνευ ξυμπάσης ἀρετῆς· μαχητικοὶ δὲ καὶ θελοῦνται ἀποθνήσκειν ἐν πολέμῳ τῶν μισθοφόρων εἶναι (8) κάμπτολλοι.

✕ P. 441 ED. POTTER. • Matth. xi, 28, 29, 30.

• Joan. viii, 52, 54, 55, 56. • Isa. liii, 5.

(96) Οὐ γὰρ ποτε ἢ δολοχρηματία, ἀλλ' ἢ ἀπληστία. Ita edidimus, cum ante legeretur, οὐ γὰρ ποτε ἢ δολοχρηματία· quemadmodum adhuc in Sylburgiana legitur. Heinsius.

(97) Ἀλκιβιάδῃ. Sub finem Alcibiadis primi, p. 450. hæc loquuntur Socrates et Alcibiades : Σ. Πρέπει ἄρα τῷ κακῷ δουλεύειν· ἀμεινον γάρ. Α. Ναί. Σ. Δουλοπρ. πὲς ἄρα ἡ κακία. Α. Φαίνεται. Σ. Ἐλευθεροπρεπὲς δὲ ἡ ἀρετὴ. Α. Ναί. Σ. Decet itaque malum servire : melius enim. Α. Ita est. S. Servilis .. pravitas. Α. Apparet. S. Liberalis autem virtus. Α. Decet.

(98) Ἄρατε. Respicit Matth. xi, 28, 29, 30.

(99) Φησὶν. Redundat hæc vox, ut quandoque etiam alias. Nisi potius e præced. sententia irrepsisse putanda sit.

(1) Δούλειον... ζυγόν. Phrasid poetis familiaris. Lycophrum noster Cassandræ vers. 504 :

.... ἢ μόρη ζυγόν
Δούλειον ἀμψήρισον Ἄκταλων Λύκρι.
.... cui soli jugum
Servile imposuerunt Attici lupi.

(2) Ἐπράθητε. Respicere videtur Rom. vii, 14 : Ἐγὼ δὲ σαρκικός εἰμι, πεπραμένος ὑπὲρ τὴν ἀμαρτίαν. Quæ sequuntur e Joannis Evangelio διὰ μνήμης recitat auctor.

(3) Οἰκία. Flov. edit. οἰκίεζ, minus apte. Nostra lectio petita est ex Joan. viii. SYLBURG.

(4) Ὁ Ἀθηναῖος ξένος. Is scilicet, quem Plato in libris De legibus introduxit cum Socrate loquentem.

(5) τὸ εἶδος. Τὸ εἶδος αὐτοῦ ἄτιμον, καὶ ἐκλείπον παρὰ τοὺς υἱοὺς τῶν ἀνθρώπων, Isa. liii, 5. Quæ verba de Christo secundum litteram interpretantur, cum alii ex antiquis Patribus, tum etiam Clemens noster Strom. iii, p. 470, et Pædag. lib. iii sub finem cap. 4, ubi quæ adnotata sunt, conferri poterunt.

(6) Πρόκειται. Nempe pag. 566 edit. Paris.

(7) Πιστὸς. Hæc clarius intelligi poterunt integra Platonis sententia perfecta : quæ lib. i De legibus, p. 772 sic se habet : Ἡμεῖς δὲ γε ἀγαθῶν ὄντων τούτων, ἐτι φαιμέν ἀμεινῶν εἶναι καὶ πολλὸν τοὺς ἐν τῷ μεγίστῳ πολέμῳ γιγνομένους ἀρίστους διαφανῶς ποιητὴν δὲ καὶ ἡμεῖς μάρτυρα ἔχομεν τὸν θεόν, πολίτην τῶν ἐν Σικελίᾳ Μεγαρέων· ὅς φησι· Πιστὸς ἀνὴρ χρυσοῦ τε καὶ ἀργύρου ἀντερύσασθε· Ἄξιος ἐν χαλεπῇ, Κύριε, διχαστασίῃ. Τούτων δὲ φαιμέν ἐν πολέμῳ χαλεπωτέρῳ ἀμεινῶν δικαιοσύνη καὶ σωφροσύνη καὶ φρόνησις εἰς ταῦτον ἐλθοῦσα μετ' ἀνδρείας. Πιστὸς μὲν γὰρ καὶ ὑγιὲς ἐν στάσει οὐκ ἂν ποτε γένοιτο, ἀνευ ξυμπάσης ἀρετῆς· διαβάντες δ' εὐ καὶ μαχόμενοι ἐθέλοντες ἀποθνήσκειν ἐν τῷ πολέμῳ, φράζει Τύρταος, τῶν μισθοφόρων εἶσι κάμπτολλοι, ὧν οἱ πλείστοι γίνονται θρασεῖς καὶ ἄδικοι καὶ ὕβρισται, καὶ ἀφρονέστατοι σχεδὸν πάντων, ἐκτὸς δὲ τινῶν μάλα ὀλίγων. Nos autem cum hi præstantes sint, longe præstantiores eos exstimamus, qui maximo in bello præstant. Testemque et nos poetam habemus Theognis, Megarensis circæ ex Sicilia, qui ait :

Argento fuerit fulvo acquirandus et auro
Fidus in insana seditione manens.

Hunc itaque dicimus in gravissimo bello, tanto illi esse meliorem, quanto sola fortitudine melior sit, justitia, et temperantia, et prudentia, fortitudinis conjuncta. Nemo enim integer et fidelis sine omnium virtutum numero in seditionibus reperiri poterit. Multi autem etiam mercenarii, inquit Tyrtaus, reperiantur, qui externo in bello intrepide pugnant : quorum plurimi feroces, injurii, contumeliosi, et omnium amantissimi, paucis quidem exceptis.

(8) Εἶναι. Scribendum e Platone sist.

ὡν πλείστοι γίνονται θρασεῖς καὶ ἀδικοί, ὑβρι- A
 σται τε καὶ ἀφρονες, ἐκτός δὲ τινῶν μάλα δὴλ-
 γων. Εἰ δὲ ταῦτα ὀρθῶς λέγεται, πᾶς νομοθέτης,
 οὐ καὶ μικρὸν ὄφελος, παρὰ τὴν (9) μεγίστην
 ὑπερὶν ἀποβλέπων, μάλιστα σταθίσει τὸς
 νόμους (10). Αὕτη δὲ ἐστὶ πιστότης· ἥς κατὰ
 πάντα καιρὸν χρῆζομεν, ἐν τε εἰρήνῃ καὶ παντὶ πολ-
 ἐμῳ, κἂν τῷ ἄλλῳ σύμπαντι βίῳ· συλλαβοῦσα γὰρ
 εἴκει τὰς ἄλλας περιέχειν. Τὸ δὲ ἄριστον (11) οὐδ' ὁ
 πόλεμος, οὔτε ἡ στάσις· ἀπευκτόν γάρ τὸ δεη-
 θῆναι τούτων· εἰρήνη δὲ πρὸς ἀλλήλους ἅμα
 καὶ φιλοφροσύνη τὸ κράτιστον. Ἐκ δὲ τούτων
 καταφαίνεται μεγίστη μὲν εὐχὴ, τὸ εἰρήνην ἔχειν,
 κατὰ Πλάτωνα· μεγίστη δὲ ἀρετῶν μήτηρ, ἡ πίστις.
 Εἰκότως οὖν εἰρήνη παρὰ τῷ Σολομῶντι· Σοφία (12)
 ἐν στόματι πιστῶν. Ἐπεὶ καὶ Ξενοκράτης ἐν τῷ
 Περὶ φρονήσεως τὴν σοφίαν ἐπιστήμην τῶν πρώ-
 τῶν αἰτιῶν καὶ τῆς νοσητῆς οὐσίας εἶναι φησι· τὴν
 φρόνησιν ἡγούμενος διττὴν· τὴν μὲν πρακτικὴν,
 τὴν δὲ θεωρητικὴν· ἣν δὲ σοφίαν ὑπάρχειν ἀνθρω-
 πίνῃν. Διόπερ ἡ μὲν σοφία φρονήσις, οὐ μὴν πᾶσα
 φρόνησις σοφία. Δέδεικται δὲ τῆς τῶν ὄλων ἀρχῆς
 ἐπιστήμη πιστῆ, ἀλλ' οὐκ ἀπόδειξις (13) εἶναι. Καὶ
 γὰρ ἄτοπον τοὺς μὲν Πυθαγόρου τοῦ Σαμίου ζηλωτάς,
 τῶν ζητουμένων τὰς ἀποδείξεις παραιτουμένους, τὸ,
 Αὐτὸς ἔφα (14), πιστὴν ἡγεῖσθαι, καὶ ταύτη ἀρκεί-

✠ P. 442 ED. POTTER, 359-370 ED. PARIS. • Eccl. xv, 10.

(9) Παρά. Scribendum e Platone πρὸς τ. Sunt
 enim hæc etiam e Platone sumpta, qui post verba
 am posita, sic pergit : Ποῖ δὲ τελευτᾷ νῦν ἡμῖν C
 ὅτος ὁ λόγος ; καὶ τί φανερόν ποτε ποιῆσαι βουλή-
 σεις, λέγει ταῦτα ; δῆλον, ὅτι τότε, ὡς παντὸς μάλ-
 λον καὶ ὁ τῆδε παρὰ Διὸς νομοθέτης, πᾶς τε, οὐ καὶ
 μικρὸν ὄφελος, οὐκ ἄλλο ἢ πρὸς τὴν μεγίστην ἀρε-
 τὴν βλέπων εἶ, θήσει τοὺς νόμους. Ἔστι δὲ, ὡς
 ρησι Θεογνίς, αὕτη πιστότης ἐν τοῖς δεινοῖς· ἣν
 ἡκατοσύνην ἂν τις τελεῖαν ὀνομάσειεν. Quorsum
 iac ? quidque ex his declaratum esse voluit, cum
 iac dixit ? Quod videlicet omnino, tam ille, qui le-
 ges hic ab Jove dedit, quam alius omnis legumator,
 si quid modo profuturus est, ita leges condet, ut non
 id aliud, quam ad amplissimam virtutem, semper
 respiciat. Est autem, ut inquit Theognis, fides illa,
 uæ maxime in periculis luceat : quam iustitiam per-
 ectam quis nominabit.

(10) Σταθίσει τὸς νόμους. Auctor videtur
 crispisse σταθίσειται· pro quo vulg. edit. Platonis
 habet στήσει. SYLBUAG.—Vel θήσει.

(11) Τὸ δὲ ἄριστον. Hæc etiam Platonis sunt, D
 μᾶε quo clarius intelligi possint, ex libri jam dicti
 v. 771 integram ejus sententiam apposuisse, haud
 bs re fuerit : Τὸ γὰρ μὴν ἄριστον οὔτε ὁ πόλεμος,
 οὔτε ἡ στάσις· ἀπευκτόν δὲ τὸ δεηθῆναι τούτων·
 εἰρήνη δὲ πρὸς ἀλλήλους ἅμα καὶ φιλοφροσύνη.
 καὶ δὴ καὶ τὸ νικᾶν, ὡς εἴκεν, αὐτὴν αὐτὴν πόλιν
 οὐκ ἦν τῶν ἀρίστων, ἀλλὰ τῶν ἀναγκαίων· ὁμοίον
 κ' εἰ κάμνον σώμα, λατρικῆς καθάρσεως τυχόν,
 γοῦτό τις ἀρίστα πράττειν τότε, τῷ δὲ μὴδὲ
 σπαράπαν δεθῆντι σώματι μὴδὲ προσέγει τὸν νοῦν.
 Optimum, nec bellum, nec seditio est ; omnes
 nim deprecantur, nequid horum sibi ineundum sit ;
 ad pacem, mutuamque benevolentiam. Sed neque victoria
 la, qua civitas ipsa seipsam superat, optimum
 uiddam est, sed necessarium potius. Putare autem
 ptimum civitatis statum in pugnando et vincendo
 onsisistere, simile est ac si quis optime cum ægrotante
 gi putet, dum curatur ; de eo vero ne cogitet qui-
 em, qui nunquam ægrotaverit.

ciens, feret leges. Ea est autem fidelitas : qua in
 omni tempore opus habemus, et in pace, et in
 bello, et in alia universa, denique, vita : ea quippe
 alias simul omnes videtur continere. Quod optimum
 est autem, non est bellum, nec seditio : iis enim
 opus habere deprecandum fuerit. Pax autem inter se
 invicem, et benevolentia, res est longe optima. Ex
 his quidem constat, maxime esse optandum pacem
 habere, ex Platonis sententia : maximam autem
 matrem virtutum esse fidem. Merito ergo dictum
 est apud Salomonem : Sapientia est in ore fide-
 lium a. Nam Xenocrates quoque, in libro De pru-
 dentia, sapientiam dicit esse scientiam primarum
 causarum, et essentiali, quæ percipitur intelligentia :
 existimans esse duplicem prudentiam, unam qui-
 dem, quæ versatur in agendo ; alteram quæ in con-
 templando, quam quidem esse dicit humanam sa-
 pientiam. Quocirca sapientia quidem est prudentia,
 sed non quævis prudentia est sapientia. Ostensum
 est autem, principium universorum per fidem sciri,
 non autem per demonstrationem. Absurdum enim
 fuerit, Pythagoræ quidem Samii sectatores, reje-
 ctis eorum, quæ quærebantur, demonstrationibus,
 illud, Ipse dixit, fidem facere arbitrari, et ad ea,
 quæ audierunt, confirmanda ✠, hanc vocem satis
 esse ducere ; eos autem, qui contemplandæ veritatis

(12) Σοφία. Est in Ecclesiastici cap. xv, v. 10,
 unde hoc fortasse Clemens : Sapientie enim astabit
 laus, et in ore fidei abundabit, et dominator dabit
 eam illi. In quem locum scribens C. Jansenius,
 relativum putat referendum ad laudem, et non ad
 sapientiam, quod Græca habeant : Ἐν γὰρ σοφίᾳ
 ῥηθήσεται αἶνος, καὶ ὁ Κύριος εὐδοήσει αὐτόν. In
 sapientia enim dicetur laus, et Dominus prosperabit
 illam. At Dionysius Carthusianus et N. Lyranus
 utrumque membrum, quod sequitur, referunt ad
 sapientiam, et exponunt : Sapientiam auget sui
 laudatori fidei. Clemens videtur editionem legisse,
 quam secutus est auctor Vulgatæ. Sic in præce-
 denti versu παρὰ Κυρίου ἀπεστάλη, alius ad lau-
 dem, alius ad sapientiam refert. Similis est ille
 locus c. 34 : Sapientia in ore fidelis complanabitur.
 Gr., Σοφία στόματι πιστῷ τελεώσις. Sapientia ori
 fidei consummatio. COLLECT.

(13) Πιστῆ, ἀλλ' οὐκ ἀπ. Legendum πιστῆ,
 quod suaderi potest, demonstrari non potest. Vide
 p. 365. Lowth. — Sed πιστῆ cum hoc loco, tum
 etiam p. 365 edit. Paris. vera lectio esse videtur,
 et eo sensu accipi debere, quem in Latina versione
 expressimus.

(14) Αὐτὸς ἔφα. Hoc dictum Laertius lib. viii
 seg. 46, a Pythagora Zacynthio manasse tradit :
 Τρίτος, Ζαχύνθιος, οὐ φασιν εἶναι τὰ πρόδητα τῆς
 φιλοσοφίας, αὐτῶν διδάσκαλος· ἐφ' οὐ καὶ τὸ Αὐτὸς
 ἔφα παροιμιακὸν εἰς τὸν βίον ἦλθε. Tertius, Zacy-
 nthus, cujus esse aiunt philosophiæ arcana, eorum
 præceptor ; sub quo item proverbiale illud : Ipse
 dixit in vitam manavit. Suidas id Pythagoræ
 Samio tribuit, in v. Αὐτὸς ἔφα· a quo prolatum
 fuisse refert, cum a Deo se sua dogmata accepisse
 jactaret, Αὐτὸς ἔφη, q. d. οὐκ ἐμὸς, ἀλλὰ τοῦ Θεοῦ
 λόγος ἐστίν· non meus, sed ipsius Dei sermo est.
 Plerique autem a Pythagoræ Samii discipulis de
 suo magistro dici solitum memorant, ut Cicero
 lib. i De natura deorum, Quintilianus Institut. orat.
 lib. xi, c. 1, Hermias in Irrisione gentilium philo-
 sopherum, Origenes lib. i Contra Celsum, Gregorius

tenentur desiderio, fide digno magistro, soli Servatori Deo, fidem non habere, sed velle eorum, quæ dicuntur, probationes ab eo exigere. Ille autem, qui habet aures ad audiendum, audiat a, dicit. Et quis is? Dicit Epicharmus: Mens videt, mens audit: reliqua autem sunt surda et cæca. Aliquos incredulos arguens Heraclitus, dicit: Audire nescientes, nec dicere. Adiutus utique a Salomone dicente: Si dilexeris audire, suscipies: et si inclinaveris aurem tuam, eris sapiens b.

Α σθαι μόνῃ τῇ φωνῇ πρὸς τὴν βεβαίωσιν ὧν ἀκροῦνται· τοὺς δὲ τῆς ἀληθείας φιλοθεάμονας, ἀπιστεῖν ἐπιχερούοντας ἀξιοπιστῶ διδασκάλῳ, τῷ μόνῳ Σωτῆρι Θεῷ, βασάνους τῶν λεγομένων ἀπαιτεῖν παρ' αὐτοῦ. Ὁ δὲ, ὁ ἔχων ὧτα ἀκούειν ἀκούετω, λέγει. Καὶ τὸ οὗτος; Ἐπιχαρμος εἰπάτω Νοῦς (15) ὀρῆ, τοῖς ἀκούειν τὰ δ' ἄλλα, κωφὰ καὶ τυφλά. Ἀπίπτω; εἶναι τινὰς ἐπιστῶντων Ἡράκλειτός φησιν Ἄκροῖσιν οὐκ ἐπιστάμενοι, οὐδ' εἰπεῖν ὠφελῆθεις δι' ἡμᾶς παρὰ Σολομῶντος· Ἐὰν ἀγαπήσῃς ἀκούειν, ἐκλέξῃ καὶ ἐὰν κλῖνῃς τὸ οὖς σου, σοφὸς ἔσῃ.

CAPUT VI.

De fidei præstantia et utilitate.

Domine, quis credidit auditui nostro? inquit B Isaias c. Fides enim est ex auditu: audiens autem per verbum Dei, inquit Apostolus. Quomodo ergo invocabunt, in quem non crediderunt? Quomodo autem credent ei, quem non audierunt? Quomodo autem audient sine prædicante? Quomodo autem prædicabunt, nisi missi fuerint? Quemadmodum scriptum est: Quam speciosi pedes evangelizantium bona d! Vides, quomodo per auditum, et prædicationem apostolorum, fidem ad verbum Domini et Filium Dei attollit? Nondum intelligimus demonstrationem esse verbum Domini. Quemadmodum ergo sphaerae lusus non solum dependet ab eo, qui mittit ex arte sphaeram, sed alium etiam requirit, qui illam numero excipiat, ut ex sphaerae legibus peragatur ludi exercitatio: ita etiam doctrina tum demum fide

Κύριε, τίς ἐπίστευσεν τῇ ἀκοῇ ἡμῶν; Ἡεὶς φησὶν· Ἡ μὲν γὰρ πίστις ἐξ ἀκοῆς· ἡ δὲ ἀκὴ διὰ δόξματος Θεοῦ, φησὶν ὁ Ἀπόστολος· Πῶς οὖν ἐπικαλέσονται, εἰς ὃν οὐκ ἐπίστευσαν; Πῶς ἂ πιστεύουσιν, οὐ οὐκ ἤκουσαν; Πῶς δὲ ἀκίσοῦσι χωρὶς κηρύσσοντος; Πῶς δὲ κηρύξουσιν, ἐὰν μὴ ἀποσταλῶσι; Καθὼς γέγραπται· Ὡς ὠφθαοὶ πόδες τῶν εὐαγγελιζομένων τὰ ἀγαθὰ (16: Ὅρᾶς, πῶς ἀνάγει τὴν πίστιν δι' ἀκοῆς καὶ τῆς τῶν ἀποστόλων κηρύξεως ἐπὶ τὸ ῥῆμα Κυρίου καὶ τὸ γῖδν τοῦ Θεοῦ; Οὐδέπω (17) συνίεμεν ἀπόδειξιν εἶναι τὸ ῥῆμα Κυρίου. Ὅσπερ οὖν τὸ σφαιρίζεῖν οὐκ ἐκ τοῦ κατὰ τέχνην πέμποντος τὴν σφαῖραν κρητικῶ μόνον, ἀλλὰ καὶ τοῦ εὐρύθμῳ ἀποδεχομένου προσδεῖ αὐτῷ, ἵνα δὴ κατὰ νόμους τοῦ σφαιρητικῶς τὸ γυμνάσιον ἐκτελήται· οὕτω καὶ τὴν διδασκαλίαν ἀξίπιστον εἶναι συμβέδηκεν, ὅταν ἡ πίστις τῶν ὀφρωμένων, τέχνη τις, ὡς εἰπεῖν, ὑπάρχουσα φυσικῇ, πρὸς μάθησιν συλλαμβάνει. Συνεργεῖ οὖν καὶ ἡ γνῖνιμος (18) ὑπάρχουσα πρὸς τὴν τῶν σπερμάτων καταβολὴν· οὔτε γὰρ τῆς ἀρίστης παιδεύσεως δευιάτι ἀνευ τῆς τοῦ μαθάνοντος παραδοχῆς, οὔτε μὲν

a Matth. xi, 45, et sæpe alias. b Eccli. vi, 34. c Isa. liii, 1. d Rom. x, 17, 14, 15.

Nazianzenus invectiva 1 in Julianum, Cyrillus lib. iii Comment. in Isai., cap. xxxii, et, alios ut præteream, Theodoretus serm. 4, ubi Clementis nostri sensum hoc modo expressit: Πυθαγόρας ... νόμον ἐθεθεῖκε τοῖς φοιτηταῖς πενταετῆ χρόνον σιγὴν ἄγειν, καὶ μόνον ἐπέχειν τῷ λόγῳ τὰς ἀκοὰς, ἵνα ἀναμφισβήτητος καὶ ἀμαχητῶς δέχωνται τὰ λεγόμενα, πιστεύοντες οὕτως ἔχειν, καὶ μὴ πολυπραγμονούντες ὡς ἐνδοιάζοντες· τῷ τοι καὶ οἱ ἐκεῖνον διαδεξάμενοι, αἱ τὶς ἐπήτησε τῶν λεγομένων ἀπόδειξιν, αὐτὸς ἔφα λέγειν εἰώθεσαν, πάσης ἀποδείξεως ἰσχυροτέραν καὶ εἶναι νομίζοντες, καὶ ἔχειν κελεύοντες τὴν Πυθαγόρου φωνήν. Εἰ δὲ ἀποχρᾶν εἰς πίστιν ἐνόμιζον καὶ οἱ λέγοντες καὶ οἱ ἀκούοντες τοῦ Πυθαγόρου εἶναι δόγματα καὶ μαθήματα, τίς οὕτως ὧρα ἡλιθίος, μάλλον δὲ ἐμδρόντητος, ὡς τοῦ Θεοῦ τῶν ὅλων διδάσκοντος ἐνδοιάσαι, καὶ μὴ πιστεῦσαι τοῖς λεγομένοις. καὶ μὴδὲ τοσοῦτον ἀπονεῖμαι σέβας τῷ τῶν ὅλων Θεῷ, ὅσον τῷ Πυθαγόρῳ προσένειμαν οἱ τῆς ἐκεῖνων διδασκαλίας μετεστηχότες;

(15) Νοῦς. Epicharmi locus citatur etiam a Plutarcho, 59, 357, 474. H, SYLBURG. — Tertullianus De anima 18: Meminerat Epicharmi comici: Animus cernit, animus audit, reliqua surda et cæca sunt. Apud Plutarchum in De fortuna Alexandri, longior profertur hæc sententia: Οἱ μὲν γὰρ, ὡς φησὶν Ἐπιχαρμος, νοὺς ὀρᾶ, καὶ νοὺς ἀκούει, τὰλλα

δὲ τυφλά καὶ κωφὰ τυγχάνει λόγου δεσμένα. Citatur et a Theodoro lib. i contra Græcos, et ab Aristotele sect. 11, Problem. 33. Sententia vero sæpe legitur Ecclesiast. vi, v. 34, in Antuerpiensi edit.: Ἐὰν ἀγαπήσῃς ἀκούειν, ἐκδέξῃ σύνεσιν. Si diligenter audire, recipies intellectum. In Latina vulg: Si inclinaveris aurem tuam, excipies doctrinam. In Romana tamen editione omittitur vox σύνεσιν, et apud Clementem, et adnotatur in quibusdam libris eam addi. Certe in Hebræo est, unde vertunt quidam: Si affectus fueris studio audiendi, prudentium percipies. COLLECT. — Dicit, quod Epicharmo tribuit Clemens, meminit etiam Jamblichus De vita Pythagoræ cap. 32; Porphyrius De vita ejusdem num. 46, ubi pro κωφὰ perperam scripsit κωφᾶ. Porro Epicharmi versus hoc modo scribendus videtur:

Νοῦς ὀρῆ, καὶ νοὺς ἀκούει· τὰλλα κωφὰ [καὶ τυφλά.]

(16) Τῶν εὐαγ. Vulg. Bibl. Rom. x: τῶν εὐαγγελιζομένων εἰρήνην, τῶν εὐαγγελιζομένων τὰ ἀγαθὰ. SYLBURG.

(17) Οὐδέπω. Possit hoc interrogative melius intelligi.

(18) Ἡ γόνιμος. Subaudiendum γῆ, frequenti ellipseos genere. SYLBURG.

προφητείας (19), οὔτε τῆς τῶν ἀκούοντων εὐπει-
 θείας μὴ παρούσης. Καὶ γὰρ τὰ κάρφη τὰ ξηρά,
 ἔτοιμα ὄντα καταδέχεσθαι τὴν δύναμιν τὴν καυστι-
 κήν, ῥῆθον ἐξάπτεται· καὶ ἡ λίθος (20) ἡ θρυλλομένη,
 ἔλκει τὸν σίδηρον διὰ συγγένειαν· ὡσπερ καὶ τὸ δά-
 κρουν τὸ σούχιον ἐπισπᾶται τὰ κάρφη, καὶ τὸ φλεκ-
 τρον τὰς ἀχυρμιάς ἀνακινεῖ. Πείθεται δὲ αὐτοῖς
 τὰ ἐλκόμενα, ἀρρήτω ἐλκόμενα πνεύματι, οὐχ ὡς
 αἷτια, ἀλλ' ὡς συναίτια. Διπλοῦ τοίνυν ὄντος τοῦ
 τῆς κακίας εἶδους· τοῦ μὲν, μετὰ ἀπάτης καὶ
 τοῦ λανθάνειν, τοῦ δὲ μετὰ βίας ἄγοντος καὶ φέ-
 ροντος· ὁ θεῖος Λόγος κέκραγε, πάντας συλλήθδην
 καλῶν· εἰδῶς μὲν καὶ μάλιστα τοὺς μὴ πεισθη-
 σομένους, ὁμῶς δ' οὖν, ὅτι ἐφ' ἡμῖν τὸ πείθεσθαι
 τε καὶ μὴ, ὡς μὴ ἔχειν ἄνοιαν προφασίσασθαι
 τινὰς, δικαίαν τὴν κλήσιν πεποιήται, τὸ κατὰ
 δύναμιν δὲ ἐκάστου ἀπαιτεῖ (21). Τοῖς μὲν γὰρ
 ὁμοῦ τῷ θέλειν καὶ τὸ δύνασθαι πάρεστιν, ἐκ
 συνασκήσεως ἡξήκοσι τοῦτο (22), καὶ κεκαθαρ-
 μένοις· οἱ δὲ, εἰ καὶ μήπω δύνανται, τὸ βούλε-
 σθαι ἤδη ἔχουσιν. Ἐργον· ἐξ τὸ μὲν βούλεσθαι
 ψυχῆς, τὸ πράττειν δὲ, οὐκ ἄνευ σώματος. Οὐδὲ
 μὴν τῷ τέλει παραμετρεῖται μόνω τὰ πράγματα,
 ἀλλὰ καὶ τῆ ἐκάστου κρίνεται προαιρέσει, εἰ
 ῥαδίως εἴλετο, εἰ ἐφ' οἷς ἤμαρτεν μετενόησεν,
 εἰ σύνεσιν ἔλαβεν ἐφ' οἷς ἔπαισεν, καὶ μετέ-
 γνω, ὅπερ ἐστὶ, μετὰ ταῦτα ἐγνω· βραδέτα γὰρ
 γυνῶσις μετάνοια· γυνῶσις δὲ ἡ πρώτη ἀναμαρ-
 τήσια. Πίστεως οὖν καὶ ἡ μετάνοια κατόρθω-
 μα· ἐάν γὰρ μὴ πιστεῦση ἀμάρτημα εἶναι ᾧ
 προκατεῖχετο, οὐδὲ μεταθίσειται· κἂν μὴ πι-
 στεῦση, κλάσιν μὲν ἐπηρτήσθαι τῷ πλημμελοῦν-
 τι, σωτηρίαν δὲ τῷ κατὰ τὰς ἐντολάς βιοῦντι,
 οὐδ' οὕτω μεταβαλεῖται. Ἡδὴ δὲ καὶ ἡ ἐλπὶς
 ἐκ πίστεως συνέστηκεν. Ὁρίζονται γοῦν οἱ ἀπὸ
 Βασιλείδους τὴν πίστιν, ψυχῆς συγκατάθεσιν πρὸς
 τι τῶν μὴ κινούντων αἰσθησῆναι, διὰ τὸ μὴ πα-
 ρεῖναι. Ἐλπὶς δὲ προσδοκία κτήσεως ἀγαθοῦ.
 Πιστὴν δὲ ἀνάγκη τὴν προσδοκίαν εἶναι. Πιστὸς
 δὲ ὁ ἀπαραβάτως τηρητικὸς τῶν ἐγγχειρισθέντων·
 ἐγγχειρίζονται δὲ ἡμῖν οἱ περὶ Θεοῦ λόγοι, καὶ οἱ
 θεῖοι λόγοι, αἱ ἐντολαὶ (23), σὺν τῇ καταπράξει
 τῶν παραγγελμάτων. Οὗτός ἐστιν ὁ δοῦλος ὁ
 πιστὸς, ὁ πρὸς τοῦ Κυρίου ἐπαινούμενος. Ἐπὶ

qui eam audiunt. Quinetiam aridæ festucæ, quæ
 sunt paratæ ad suscipiendam ignis vim, facilius ac-
 cenduntur; et lapis vulgo celebratus ferrum tra-
 hit ꝯ propter naturæ cognitionem, et lacryma
 succini atrahit festucas, et electrum commovet
 paleas. Eis autem parent, quæ trahuntur, occulto
 quodam spiritu tracta, non ut principales causæ,
 sed ut adjuvantes. Cum sit ergo duplex vitii gen-
 us: unum quidem, quod dolo nos et clanculum;
 alterum autem, quod aperta vi aggreditur et rapit;
 divinus Logos clamavit, omnes simul vocans; et li-
 cet eos certissime noverit, qui non sunt parituri,
 tamen, quoniam **160** in nostra potestate situm
 est, utrum pareamus, necne, ne quis possit causari
 prætextum ignorantie, justam fecit vocationem,
 et quod præstare possunt uniuscujusque vires,
 exigit. Nonnullis enim simul adest et velle et posse;
 ut iis, qui per exercitationem eo pervenerint, et
 purgati sint. Alii autem, etsi nondum possunt, jam
 tamen habent velle. Est autem velle quidem mu-
 nus animæ; agere autem non sine corpore. Ne-
 que vero solus finis res dimittitur, sed eæ etiam
 uniuscujusque electione dijudicantur: si facile ele-
 git, si peccatorum suorum ductus est poenitentia,
 si propter ea, in quibus lapsus est, eum remor-
 det conscientia, et errorem recognovit, quod est,
 postea cognovit: est enim tarda cognitio poeni-
 tentia; cognitio autem est innocentia ab ipso
 principio. Fidei ergo opus est poenitentia. Nisi enim
 crediderit esse peccatum, quo prius tenebatur, ab
 eo non dimovebitur: et nisi crediderit, ei quidem,
 qui delinquit, impendere supplicium: paratam au-
 tem esse salutem ei, qui ex præceptis vivit, ne sic
 quidem mutabitur. Jam autem spes quoque con-
 sistit ex fide. Definiunt itaque fidem sectatores Ba-
 silididis, animæ assensionem alicui eorum quæ
 sensum non movent, propterea quod non adsunt.
 Spes autem est bonæ possessionis exspectatio. Fi-
 delem autem necesse est esse exspectationem. Fide-
 lis autem est, qui citra transgressionem ea servat,
 quæ sunt ei tradita. Nobis autem traduntur, quæ de
 Deo dicuntur, et verba divina, nempe mandata, cum
 executione præceptorum. Hic est servus fidelis ^a,
 qui laudatur a Domino. Cum autem dixerit, *Fidelis*
 D

✱ P. 443 ED. POTTER. 370-371 ED. PARIS.

^a Math. xxiv, 45; xxv, 21.

(19) *Οὔτε μὴν πρ.* Forte legendum, οὔτε μὴν
 προφητείας δησις τις, τῆς τῶν ἀκ., alioqui vel ex-
 pringendum istud οὔτε, vel genitivus aliquis post
 illud deest. SYLBURG.

(20) *Ἡ λίθος.* Quid est, cur Heraclius lapis fer-
 rum ad se trahat, ingens inter physicos pugna est.
 Galenus *Περὶ στοιχείων*, β': Φυσικὴ γὰρ τίς ἐστὶ
 δύναμις ἐλκτικὴ τῶν οικείων ἐκάστῳ τῶν ὄντων,
 ὡσπερ ἐν τῇ λίθῳ τῇ Ἡρακλεῖα τοῦ σιδήρου. Cle-
 mens Alexandr., ἔλκειν τὸν σίδηρον διὰ συγγένειαν·
 Gregorius. ἀρρήτω τῆς φύσεως βία· alii, ἀποφοραῖς
 πνευματώδεσι, teste Plutarcho: quidam magnetem
 ferrum appetere tanquam cibum, quo vitam sus-
 tentet, eaque lapides omnes via vivere, probare
 non cessant: nos τῇ ἀρρήτῳ ἰδιότητι, id fieri pu-
 tamus. Nonnullæ porro pluresque hujusmodi sen-

tentia, quas referre piget, indignæ sunt, quæ refu-
 tentur, præter unam Galeni, cui succinit Clemens:
 quæ ideo mihi non arridet, quod permulta varias
 res ad se derivent, cum quibus nulla est prorsus
 συγγένεια: quæ enim rhabarbari cum flava bile,
 quæ agarici cum pituita οικειότης? alia sileo: quæ
 succini cum paleis, quæ adamantis cum festucis,
 quæ plantæ cujusdam cum sanguine eum, ut tra hit
 ipse Galenus, elicientis allinitas? Brodæus, *Miscel.*
 lib. iii, cap. 29. COLLECT.

(21) *Τὸ κατὰ δ. . . ἀπατεῖ.* Lowth. mavult τῷ
 κατὰ δ. . . ἀπατεῖν.

(22) *Τοῦτο.* Forte εἰς τοῦτο.

(23) *Καὶ οἱ θεῖοι λόγοι αἱ ἐντολ.* H. ms. λόγοι
 καὶ αἱ θεῖαι ἐντολ. SYLBURG.

Deus, eum, cui aliquid declaranti par sit credere, significat: declarat autem Logos ejus, qui etiam fuerit *Deus ille fidelis* ^a. Quomodo ergo, si credere est existimare, quæ ab ipsis dicuntur philosophi firma esse putant? Non est enim existimatio, voluntaria demonstrationis præcedentis ✕ assensio, sed alicui valido ac potenti assensio. Quis autem Deo fuerit potentior? Infidelitas autem est oppositi imbecilla ac negativa existimatio: quemadmodum credendi difficultas est habitus, qui fidem difficiliter admittit. Et fides quidem est voluntaria existimatio, et anticipatio prudentis præcomprehensionis. Expectatio autem est opinio futuri. Et cæteræ quidem expectationes sunt opiniones de incertis: fiducia autem est firma de aliquo apprehensio. Quare ei credimus, in quo fiduciam habemus, nos gloriam divinam et salutem consequuturos. In solo autem Deo fiduciam habemus, quem acimus non transgressurum ea, quæ sunt pulchre nobis promissa, quæ cum in hunc finem creata fuerint, ab ipso benevole nobis data sunt. Est autem benevolentia, bene velle alteri illius ipsius gratia. Ille enim nullius indiget: in nos autem desinit beneficentia, et quæ est a Domino benignitas, cum sit plane divina benevolentia, quæque in hoc solum tendit, ut bene faciat. Si autem *Abrahæ, qui credit, reputatum est ad justitiam* ^b; semen autem *Abrahæ* sumus nos; per auditum quoque nobis est credendum. *Israelitæ enim sumus nos*, qui non per signa, sed per auditum credimus. Propterea, *Lætare, sterilis, quæ non paris: erumpe et clama*, inquit, *quæ non parturis; quoniam multi sunt filii desertæ magis quam ejus, quæ habet virum* ^c. *Vixisti in circuitu populi, benedicti sunt filii tui in tabernaculis patrum tuorum*. Si autem eadem mansiones a prophetia et nobis rursus et Patriarchis annuntiantur: ostenditur unum esse Deum utriusque testamenti. Subjungit itaque manifestus: *Hæreditasti testamentum, Israel; alloquens eam*, quæ est ex gentibus, vocationem, quæ erat aliquando sterilis hujus viri, qui est Logos, quæ prius fuerat deserta a sponso. *Justus autem ex fide vivet* ^d, ea scilicet, quæ secundum testamentum et præceptum est; quoniam hæc duo nomine et tempore, secundum ætatem et profectum providenter data, cum potestate quidem unum sint, illud quidem novum, hoc vero vetus, per Filium ab uno Deo suppeditantur. Qua ratione dicit etiam Apostolus in Epistola ad Romanos: *Justitia enim Dei in*

✕ 444 ED. POTTER, 374-372 ED. PARIS. Galat. iv, 27. ^d Rom. i, 17.

(24) *Ὁ Θεός*. Hæc Lowthio delenda videntur: sed quo sensu accipienda sint, in Latina versione declaravimus.

(25) *Προαποδείξεως*. Sic conjuncte legit interpres, dum vertit, *voluntaria præcedentis demonstrationis assensio*. Si quis tamen divise malit, πρὸ ἀποδείξεως, non multum refragabor. SYLBURG. — Πρὸ ἀποδείξεως Lowthio etiam placet.

(26) *Εὐνοια*. Similem *benevolentia* definitionem tradidit Clemens *Pædag.* lib. 1, cap. 11 extremo.

A δὲ εἴπη, *Πιστός ὁ Θεός*, ὃ ἀποφαινομένην π-
στεύειν ἄξιον, μηνύει· ἀποφαινεῖται δὲ ὁ Λόγος
αὐτοῦ, καὶ αὐτὸς ἀν εἰη *πιστός ὁ Θεός* (24).
Πῶς οὖν, ἐλ τὸ πιστεύειν ὑπολαμβάνειν ἐστίν, βε-
βαία τὰ παρ' αὐτῶν οἱ φιλόσοφοι νομίζουσιν; Ὁ
γὰρ ἐστὶν ὑπόληψις ἡ ἐκούσιος προαποδείξεως (25)
συγκατάθεσις, ἀλλὰ συγκατάθεσις ἰσχυρῶ τικ
Τίς δ' ἂν εἰη δυνατότερος Θεοῦ; Ἡ δὲ ἀπιστία
ὑπόληψις τοῦ ἀντικειμένου ἀσθενῆς ἀποφατικῆ·
καθάπερ ἡ δυσπιστία ἐξὶς δυσπαράδεκτος πίστεως.
Καὶ ἡ μὲν πίστις ὑπόληψις ἐκούσιος καὶ προληψίς
εὐγνώμονος προκαταλήψεως· προσδοκία δὲ ὄψε-
μέλλοντος· ἡ δὲ τῶν ἄλλων προσδοκία ὄψε-
λου· πεποιθήσις δὲ διάληψις βεβαία περὶ τικ.
Διὸ πιστεύομεν, ὃ ἂν πεποθότες ὦμεν εἰς ὄψαν
B θεῶν καὶ σωτηρίαν· πεποθῶμεν δὲ τῷ μόνῳ Θεῷ,
ὃν γινώσκουμεν, ὅτι οὐ παραθήσεται τὰ καλῶς ἡμῶν
ἐπηγγελμένα, καὶ διὰ ταῦτα δεδημιουργημένα καὶ
δεδωρημένα ὑπ' αὐτοῦ ἡμῖν εὐνοικῶς. Εὐνοια (26)
δὲ ἐστὶ βούλησις ἀγαθῶν ἐτέρῳ ἐνεκεν αὐτοῦ ἐπι-
νου· ὁ μὲν γὰρ ἐστὶν ἀνευθεῆς· εἰς ἡμᾶς δὲ ἡ εὐε-
γασία, καὶ ἡ παρὰ τοῦ Κυρίου εὐμένεια καταλήγει
εὐνοια θεῶν οὐσα, καὶ εὐνοια πρὸς τὸ εὐκαίει
οὐσα. Εἰ δὲ τῷ Ἀβραᾶμ πιστεύσαντι ἐλογίσθη
εἰς δικαιοσύνην, σπέρμα δὲ Ἀβραᾶμ ἡμεῖς, ἐ-
ἀκοῆς καὶ ἡμῖν πιστευτέον. Ἰσραηλῖται (27) γὰρ
ἡμεῖς, οἱ μὴ διὰ σιμειῶν, δι' ἀκοῆς δὲ εὐπειθεῖς.
Διὰ τοῦτο, *Εὐφράνθητι* (28) *στεῖρα, ἡ οὐ τίκτησι-
σα· ῥήξορ καὶ βόθησον*, φησὶν, ἡ οὐκ ὠδίνουσα·
διὸ πολλὰ τὰ τέκνα τῆς ἐρήμου μᾶλλον ἢ τῆς
C ἐχούσης τὸν ἄνδρα. Ἐβίωσας εἰς τὸ περιφραγματῶ
λαοῦ, ἐνευλογήθησαν τὰ τέκνα σου εἰς τὰς σπηρὰς
τῶν πατέρων (29). Εἰ δὲ αἱ αὐταὶ μοναὶ ὑπὸ τῆς προ-
φητείας ἡμῖν τε αὐτῶν καὶ τοῖς Πατριάρχεις κατα-
γέλλονται, εἰς ἀμφοῖν ταῖν διαθήκαιν δεῖκνυται ὁ
Θεός Ἐπιφέρει γοῦν σαφέστερον· *Ἐκκληρονομή-
σας* (30) *τὴν διαθήκην τοῦ Ἰσραὴλ*, τῆ ἐξ ἐθνῶν
κλήσει, λέγων, τῆ στεῖρα ποτὲ τοῦτου τοῦ ἀνδρός,
ὃς ἐστὶν ὁ Λόγος, τῆ ἐρήμῳ πρότερον εὐ νομ-
φίου. Ὁ δὲ δικαίος ἐκ πίστεως ζήσεται, τῆ
κατὰ τὴν διαθήκην καὶ τὰς ἐντολάς· ἐπειδὴ ὁ
αὐτὰς ὀνόματι καὶ χρόνῳ, καθ' ἡλικίαν καὶ προ-
κοπήν οἰκονομικῶς δεδομέναι, δυνάμει μία οὐσαι,
ἡ μὲν παλαιά, ἡ δὲ καινὴ, διὰ Υἱοῦ παρ' ἐνὸς
D Θεοῦ χορηγοῦνται· ἢ καὶ ὁ Ἀπόστολος ἐν τῇ πρὸς
Ῥωμαίους Ἐπιστολῇ λέγει· *Δικαιοσύνη γὰρ Θεοῦ
ἐν αὐτῷ ἀποκαλύπτεται ἐκ πίστεως εἰς πίστιν* τῆ
μίαν, τὴν ἐκ προφητείας εἰς Εὐαγγέλιον τετελειωμέ-
νην, δι' ἐνὸς καὶ τοῦ αὐτοῦ Κυρίου διδάσκων σωτηρίαν.
• 1 Cor. i, 9; x, 15. • Rom. iv, 3. • Isa. liv, 1:

(27) *Ἰσραηλῖται*. Respicit Gal. iv, 27.

(28) *Εὐφράνθητι*. Conf. Justinus M. *Apol.* 1, p. 101 ed. Oxon.

(29) *Ἐβίωσας . . . πατέρων*. Hanc sententiam in SS. libris reperire nondum potui.

(30) *Ἐκκληρονομήσας*. Isaias liv, 3: Καὶ τὸ σπέρμα σου ἐθνη κληρονομήσει. Dein, v. 10: Ἡ διαθήκη τῆς εἰρήνης σου οὐ μὴ μεταστή. Verba, quæ recitavit auctor, reperire nondum potui.

Ταύτην (31), ἔφη, παρατίθεμαί σοι τὴν παραγγελίαν, τέκνον Τιμόθεε, κατὰ τὰς προαγοῦσας ἐπὶ σὲ προφητείας, ἵνα στρατεύῃ ἐν αὐταῖς τὴν καλὴν στρατείαν, ἔχων πίστιν καὶ ἀγαθὴν συνείδησιν, ἣν τινες ἀποσάμενοι, περὶ τὴν πίστιν ἐναυάγησαν· ὅτι τὴν θέσθεν ἤκουσαν συνειδήσιν ἀπιστίᾳ κατεμίαναν. Οὐκοῦν ἔτ' εἰκότως πρόχρον τὴν πίστιν διαβλητέον, ὡς εὐκολόν τε καὶ πάνδημον, καὶ πρὸς ἔτι τῶν τυχόντων. Εἰ γὰρ ἀνθρώπινον ἦν τὸ ἐπιτήδευμα, ὡς Ἕλληνας ὑπέλαθον, καὶ ἀπέσθη· εἰ δὲ ἀξίζει, οὐκ ἔστιν (32) ἔνθα οὐκ ἔστιν. Φημι τοίνυν τὴν πίστιν, εἴτε ὑπὸ ἀγάπης Θεμελιωθῆ εἴτε καὶ ὑπὸ φόβου, ἢ φασιν οἱ κατήγοροι, θεῖόν τι εἶναι· μήτε ὑπὸ ἄλλης φιλίας κοσμητικῆς διασπυμένῃ, μήτε ὑπὸ φόβου παρόντος διαλυομένην. Ἡ μὲν γὰρ ἀγάπη τῇ πρὸς τὴν πίστιν φίλιζ τούτους πιστοὺς ποιεῖ· ἡ δὲ πίστις ἔδρασμα ἀγάπης, ἀνεπαύγουσα τὴν εὐποιαν· ὅτε καὶ τοῦ νόμου παιδαγωγὸς φόβος, ἀφ' ὧν πιστεύεται, καὶ φόβος εἶναι πιστεύεται. Εἰ γὰρ ὡν τῶ ἐνεργεῖν τῶ εἶναι δείκνυται (33), ὁ δὲ μέλλων καὶ ἀπειλῶν, οὐχὶ δὲ ἐνεργῶν καὶ παρῶν, πιστεύεται· καὶ τὸ εἶναι πιστευόμενος, οὐκ αὐτὸς τῆς πίστεως γεννητικὸς, ὁ γὰρ πρὸς αὐτῆς ἀξιοπίστος εἶναι δοκιμασθεῖς. Θεῖα τοίνυν ἡ τοσαύτη μεταβολή, ἐξ ἀπιστίας πιστόν τι γενόμενον, καὶ τῇ ἐλπίδι καὶ τῶ φόβῳ πιστεύσαι. Καὶ δὴ ἡ πρώτη πρὸς σωτηρίαν νεύσις ἡ πίστις ἡμῖν ἀναφαίνεται, μεθ' ἣν φόβος τε καὶ ἐλπίς καὶ μετάνοια, σὺν τε ἐγκρατεῖ καὶ ὑπομονῇ προκόπτουσαι, ἀγρουν ἡμᾶς ἐπὶ τε ἀγάπῃ ἐπὶ τε γνῶσιν. Εἰκότως οὖν ὁ ἀπόστολος Βαρνάβας, Ἄφ' οὗ (34), φησὶν, ἔλαβον μέρους, ἐσπούδασα κατὰ μικρὸν ἡμῖν πέμψαι· ἵνα μετὰ τῆς πίστεως ἡμῶν τελειῶν ἔχητε καὶ τὴν γνῶσιν. Τῆς μὲν (35) οὖν πίστεως ἡμῶν εἰσιν οἱ συλλήπτορες φόβος καὶ ὑπομονή· τὰ δὲ συμμαχοῦντα ἡμῖν μακροθυμία καὶ ἐγκράτεια. Τούτων οὖν, φησὶ, τὰ πρὸς τὸν Κύριον (36), μερόντων ἀγνῶς, συνευφραίνονται αὐτοῖς σοφία, σύνεσις, ἐπιστήμη, γνῶσις. Στοιχείων γοῦν τῆς γνώσεως τῶν προειρημένων ἀρετῶν, στοιχειωδέστεραν εἶναι συμβέβηκε τὴν πίστιν, οὕτως ἀναγκαίαν τῶ γνωστικῶ ὑπάρχουσαν, ὡς τῶ κατὰ τὴν κόσμον τόνδε βιοῦντι πρὸς τὸ ζῆν τὸ ἀναπνεῖν. Ὡς δ'

✕ P. 445 ED POTTER, 372-375 ED. PARIS.

(31) Ταύτην. Ταύτην τὴν παραγγελίαν παρατίθεμαί σοι apud D. Paulum. Dein, στρατεύῃ, pro στρατεύσῃ. Ibid.

(32) Εἰ δὲ ἀξίζει, οὐκ ἔστ. Malim hanc sententiam sic scribere: Εἰ δὲ ἀξίζει, καὶ οὐκ ἔστιν ἔνθα οὐκ ἔστιν. Φημι τοίνυν τὴν π. Sensus est: Si fides humani ingenii commentum fuisset, jam pridem esset existētia: sin vero tantum cepit incrementum, ut nullus sit in toto orbe locus, quo non pervasit, haud dubitaverim affirmare, eam, seu in amore fundata sit, seu potius, ut dicunt calumniatores, in timore, rem esse divinam.

(33) Εἰ γὰρ ἐν τῶ ἐνεργεῖν τῶ εἶναι. δ. Interpres nominativo casu legit τὸ εἶναι δείκνυται, in operando quod is sit ostenditur. Mox, haud scio an verius, καὶ τοῖ εἶναι πιστευόμενος, quanquam esse creditur, inquit STILBURG.

(34) Ἄφ' οὗ. Hæc apud S. Barnabam cap. 4, in veteri Latina versione sic se habent: Cogitans

ipso revelatur ex fide in fidem a unam, quæ ex prophetia perficitur in Evangelio, per unum et eundem Dominum docens salutem. Hoc, inquit, preceptum commendo tibi, fili Timothee, secundum præcedentes in prophetias, ut ✕ milites in illis bonam militiam, habens fidem et bonam conscientiam, quam quidam repellentes, circa fidem naufragium fecerunt b; quoniam conscientiam, quæ a Deo venit, polluerunt infidelitate. Non est ergo amplius fides merito temere reprehendenda, ut et facilis et vulgaris, et quæ sit quorumlibet. Si humanum enim esset inventum, ut existimabant Græci, etiam extinctum esset. Sin autem augeatur, non est ubi non est. Dico ergo fidem, sive fundata sit a charitate, sive etiam a timore, ut dicunt accusatores, esse divinum aliquid; ut quæ neque ab alia mundana amicitia distrahatur, neque a timore præsentis dissolvatur. Charitas enim per eam, quæ illi cum se intercedit, amicitiam facit fideles. Fides autem est stabilimentum charitatis, vicissim inducens beneficentiam; quandoquidem etiam timor, qui legis pædagogus est, a quibus credatur, timor esse creditur. Si enim in operando, quod is sit, ostenditur: hic autem cum futurus est et minatur, non autem operans et præseus, creditur; ideo quod esse creditur, non ipse fidem procreat, qui esse fide dignus est ab ipsa probatus. Hæc ergo tanta mutatio a Deo procedit, qua sit, ut qui ex infidelitate 161 fidelis factus fuerit, spem quoque et timorem, ut res fide dignas, amplectatur. At prima quidem ad salutem esse inclinatio nobis fides apparet, post quam timor et spes et pœnitentia, cum continentia et tolerantia proficientes, nos ducunt ad charitatem et ad cognitionem. Merito ergo Barnabas apostolus: Ex ea, quam accepi, inquit, parte studii paulatim ad vos mittere, ut cum fide vestra perfectam etiam habeatis cognitionem. Fidei ergo nostræ coadjutores sunt timor et tolerantia: quæ autem nobis opem ferunt, sunt longanimitas et continentia. His ergo, inquit, in iis, quæ ad Dominum pertinent, caste manentibus, una cum eis lætantur sapientia, intelligentia, scientia, cognitio. Cum itaque prius dictæ virtutes sint ele-

a Rom. 1, 17. b 1 Tim. 1, 18, 19.

D ergo hoc, quasi curæ mihi fuerit, ut vobiscum partiar ex ea, quod accepi, futurum mihi talibus spiritus servientes (f. spiritu servienti) hoc in mercede, appropriavi pauca vobis mittere, ut fidem vestram consummatam habeatis, et scientiam.

(35) Τῆς μέρ. Hæc paulo post ibidem occurrunt, cap. 2: Fidei ergo nostræ adjutor est timor et sustinentia: quæ autem nobiscum pugnant, patientia est, et continentia. Hæc cum apud Dominum permanent casta, contætantur illis sapientia et intellectus.

(36) Τὰ πρὸς τὸν Κύριον. Cum hæc commatio subaudienda κατὰ, vel similis præpositio. Sensus est, quod ad Dominum attinet: seu, in rebus ad Dominum pertinentibus, inquit STILBURG. — Sed τὰ articulo omisso, vetus Barnabæ interpres hoc commationem propinquis ex utraque parte verbis connectit: Hæc cum apud Dominum permanent casta: Τούτων οὖν πρὸς τὸν Κύριον μερόντων ἀγνῶς.

menta cognitionis, evenit ut fides sit magis elementaris, nec minus homini gnostico necessaria, quam ei, qui in hoc mundo vivit, ad vivendum respiratio. Ut autem absque quatuor elementis non possumus vivere; ita nec absque fide possumus assequi cognitionem. Hæc est ergo basis veritatis.

Ἄνευ τῶν τεσσάρων στοιχείων οὐκ ἔστι ζῆν, οὐδ' ἄνευ πίστεως γινῶσιν ἐπακολουθήσαι. Αὐτῇ τῶν κρητῆς ἀληθείας.

CAPUT VII.

Timoris usum ostendit eumque a vituperantium objectionibus vindicat.

✱ Qui timorem autem accusant, legem insectantur. Quod si legem, clarum est, quod illum quoque, qui legem dedit, Deum. Hæc enim tria necesse est consistant in subjecto: is qui administrat, administratio, et id quod administratur. Si ergo legem supponant esse tollendam, necesse est utique, ut unusquisque, qui ducitur a cupiditate, voluptati obsequens, id quidem, quod recte honesteque se habet, negligat, Deum autem despiciat, absque metu autem simul sit impius et injustus, et a veritate penitus exsiliat. At certe, inquirunt, timor est a ratione aliena declinatio, et animi perturbatio. Quid tu dicis? et quomodo tibi amplius servari possit hæc definitio, cum præceptum mihi per Logon, seu *rationem*, datum sit? Præceptum autem timorem pronuntiat per disciplinam, eum, qui id suscipit, parans ut corrigatur. Non est ergo timor a ratione alienus: est itaque rationi consentaneus. Quidni enim? cum adhortetur: *Non occides, non mœchaberis, non furaberis, non falsum diæ testimonium*. Sed si nomina argute excogitare velint, εὐλάβειαν, id est, *cautionem*, per me licet vocent legis timorem philosophi, quæ est consentanea rationi declinatio. Hos Critolaus Phaselites non inepte vocavit *ὀνοματομάχους*, id est, qui *depugnant de nominibus*. Pulchrum ergo, atque adeo pulcherrimum, iis, qui nos accusant, præceptum apparuit, excogitata inutatione nominis. Cautio ergo esse rationi consentanea ostenditur, cum sit ejus, quod lædit, declinatio: ex qua exoritur eorum, quæ præcesserunt, peccatorum pœnitentia. *Principium enim sapientiæ est timor Domini. Intellectus autem bonus omnibus facientibus eum* b.

✱ P. 445 ED. POTTER 373-374 ED. PARIS. a Exod. xx, 13-16. b Psal. cx, 10; Prov. i, 7.

(37) Ὅς ἄγ. Non minus aptum ὡς ἀγεται, ut ducitur. SYLBURG.

(38) Ἐκκλησις. Scribendum potius videtur, ἐκλυσίς, *solutio*. Est enim metus secundum Stoicos, *solutio animi contra rationem*. Clemens *Paedag.* lib. i, in principio cap. 13: Αὐτίκα γοῦν τὰ πάθη τὰ γενικώτατα ὡδὲ πῶς ὀρίζεσθαι ἀξιούσιν οἱ φιλόσοφοι· τὴν μὲν ἐπιθυμίαν ὄρεξιν ἀπειθῆ λόγῳ, τὸν δὲ φόβον ἐκλυσιν ἀπειθῆ λόγῳ. Consentit Stobæus in *Ecllogis ethicis*, p. 176: Τὴν μὲν οὖν ἐπιθυμίαν λέγουσιν ὄρεξιν εἶναι ἀπειθῆ λόγῳ. . . φόβον δὲ εἶναι ἐκλυσιν ἀπειθῆ λόγῳ. *Cupiditatem igitur dicunt esse appetitum contra rationem, metum autem esse solutionem animi contra rationem*. Verumtamen paulo post ἐκκλυσιν retinuit auctor: Εὐλάβειαν καλοῦντων οἱ φιλόσοφοι τὸν τοῦ Νόμου φόβον, εὐλογον οὔσαν ἐκκλυσιν. Et alias e Proverbiis notat, φόβον esse ἐκκλυσιν κακοῦ, p. 391: Τῷ δὲ φόβῳ Κυρίου ἐκκλύνει πᾶς ἀπὸ κακοῦ. Et p. 394: Εὐλάβεια, ἐκκλυσίς οὔσα σὺν λόγῳ.

Οἱ δὲ τοῦ φόβου κατηγοροῦντες κατατρέχουσι τοῦ νόμου. Εἰ δὲ τοῦ νόμου, δῆλόν που ὡς καὶ τοῦ δεδωκότος τὸν νόμον Θεοῦ. Τρία γὰρ ταῦτα ἐξ ἀνάγκης ὑφέστηκεν παρὰ τὸ ὑποκείμενον, ὁ διοικῶν, ἡ διοίκησις, τὸ διοικούμενον. Εἰ γοῦν καθ' ὑπόθεσιν ἐξέλοιεν τὸν νόμον, ἀνάγκη δῆπου ἕκαστον, ὃς ἀγεται (37) ὑπὸ ἐπιθυμίας, ἠθονῆ χαριζόμενον, ἀμελεῖν μὲν τοῦ καλῶς ἔχοντος, ὑπερφρονεῖν δὲ τοῦ Θεοῦ, ἀσεβεῖν δὲ ἅμα καὶ ἀδικεῖν ἁδεῶς, ἀποσκιρτήσαντα τῆς ἀληθείας. Ναί, φασίν, ἄλογος ἐκκλυσίς (38) ὁ φόβος ἐστὶ, καὶ πάθος. Τί οὐ λέγεις; καὶ πῶς ἂν σοι ἔτι σώζοιτο οὗτος ὁ ὄρος, διὰ λόγου δοθείσης μοι τῆς ἐντολῆς; Ἐντολὴ δὲ ἀπαγορεύει τὸν φόβον, ἐπαρτώσα διὰ παιδεῖαν τὸν ὅπως ἐπιδεχόμενον νοουθετεῖσθαι (39). Οὐ τοίνυν ἄλογος ὁ φόβος· λογικὸς μὲν οὖν, πῶς γὰρ οὐ; παραινῶν, ὡς φρονεῖσεις, οὐ μοιχεύσεις, οὐ κλέψεις, οὐ ψευδομαρτυρήσεις. Ἄλλ' εἰ σοφίζονται τὰ ὀνόματα, εὐλάβειαν (40) καλοῦντων (41) οἱ φιλόσοφοι τὸν τοῦ νόμου φόβον, εὐλογον οὔσαν ἐκκλυσιν. Ὀνοματομάχους τούτους οὐκ ἀπὸ τρόπου ὁ Φασηλίτης ἐκάλεσε Κριτόλαος. Ἀστῆλα μὲν οὖν ἤδη καὶ καλλίστη πέφυκε τοῖς ἐγκαλοῦσιν ἡμῖν ἡ ἐντολὴ, ὀνόματος ἐναλλαγῆ βοηθεῖσα. Ἡ οὖν εὐλάβεια λογικὴ δείκνυται, τοῦ βλάπτοντος ἐκκλυσίς οὔσα· ἐξ ἧς ἡ μετέωρα τῶν προσημαρτημένων φύεται. Ἀρχὴ γὰρ σοφίας φόβος Κυρίου· σύρεισι δὲ ἀγαθὴ πᾶσι τοῖς ποιούσιν αὐτήν. Τὴν σοφίαν λέγει (42) ποιητὴς; ἢ ἐστὶ φόβος Θεοῦ, ὁδοποιῶν εἰς σοφίαν. Εἰ δὲ ὁ νόμος φόβου ἐμποιητικὸς, ἀρχὴ σοφίας γινώσκει νόμου· καὶ οὐκ ἔστιν ἄνευ νόμου σοφός. Ἄσοφοι τοίνυν οἱ παραιτούμενοι τὸν νόμον· ὧς ἔπεται ἀθέου αὐτοῦς λογίζεσθαι. Παιδεία δὲ ἀρχὴ σοφίας (43). Σ-

(39) Ἐντολὴ . . . νοουθετεῖσθαι. Nullus inest huic periodo ita conceptæ sensus. Fortè legend. et interpungend. hoc modo: ἐντολὴ ἀπαγορεύει, τὸν φόβον ἐπαρτώσα διὰ παιδεῖαν τῶν οὕτως ἐπιδεχόμενων νοουθετεῖσθαι. *Præceptum retulit res turp. metum intentans in disciplinam illorum, qui in corrigi sustinent*. Vid. pag. 412 et 478. LOWTH.

(40) Εὐλάβειαν. Stoici εὐλάβειαν, non vero φόβον, sapienti suo tribuerunt

(41) Καλοῦντων. Imperative positum pro καλεῖσθαι, vocent. SYLBURG. — Mox, ἐξ ἧς ἡ μετέωρα pro ἐξ ἧς ἡ μ., posui.

(42) Τὴν σοφίαν. Vulg. lectionem sequitur etiam interpres: *Sapientiam vocat effectiorem, quæ est timor Domini*. Sed forte legendum, ἧς ἀρχὴ ἐστὶ φόβος Θεοῦ, *cujus initium est timor Dei*. SYLBURG.

(43) Ἀρχὴ σοφίας. Vulg. Bib. Proverb. i, ἀρχὴ σοφίας, ut etiam paulo ante.

φιαν δε και παιδειαν ἀσεβῆς ἐξουθενήσουσι, λέγει ἡ Γραφή. Τίνα δὲ τὰ φοβερά ὁ νόμος καταγγέλλει, θεασώμεθα. Εἰ μὲν τὰ μεταξὺ ἀρετῆς καὶ κακίας, οἶον πενίαν, καὶ νόσον, καὶ ἀδοξίαν, καὶ δυσγένειαν, καὶ ὅσα παραλήσια· ταῦτα μὲν καὶ οἱ κατὰ πᾶν νόμοι προτείνοντες, ἐπαινοῦνται· καὶ τοῖς ἐκ Περιπάτου τρία γένη τῶν ἀγαθῶν εἰσηγούμενοι, καὶ τὰ τούτων ἐναντία λογιζόμενοι εἶναι κακὰ, ἀρμόνιος ἦδε ἡ δόξα· ἡμῖν δὲ ὁ δοθεὶς νόμος τὰ τῷ ὄντι κακὰ ἀποφεύγειν προστάττει, μοιχείαν, ἀσέλγειαν, παιδεραστίαν, ἄγνοιαν, ἀδικίαν, νόσον ψυχῆς, θάνατον· οὐ τὸν διαλύοντα ψυχὴν ἀπὸ σώματος, ἀλλὰ τὸν διαλύοντα ψυχὴν ἀπὸ ἀληθείας· δεῖναί γάρ καὶ φοβεραὶ τῷ ὄντι κακίαι αὗται, καὶ αἰ ἀπὸ τούτων ἐνέργειαι. Οὐ μὴν (44) ἀδίκως ἐκτείνεσθαι δίκτυα πτερωτοῖς, λέγουσιν οἱ χρησμοὶ οἱ θεοὶ· αὐτοὶ γὰρ αἱμάτων μετέχοντες, θησαυρίζουσιν ἑαυτοῖς κακὰ. Πῶς οὖν ἔτι οὐκ ἀγαθὸς ὁ νόμος πρὸς τινων αἰρέσεων λέγεται, ἐπιβωμένων τὸν Ἀπόστολον λέγοντα, Διὰ γὰρ νόμου γινώσκεις (45) ἁμαρτίας; Πρὸς οὓς φαμεν· Ὁ νόμος οὐκ ἐποίησεν, ἀλλ' ἔδειξεν τὴν ἁμαρτίαν. Προστάξας γὰρ ἃ ποιητέον, ἤλεγξε τὰ μὴ ποιητέα. Ἀγαθοῦ δὲ τὸ μὲν σωτήριον ἐκδιδάσκει, τὸ δὲ δηλητήριον ἐπιδειξάκει· καὶ τῷ μὲν χρῆσθαι συμβουλεύσει, τὸ δὲ ἀποφυγεῖν κελεύσει. Αὐτίκα ὁ Ἀπόστολος, ὃν οὐ συνιῖσι, γινώσκοντες εἶπεν ἁμαρτίας διὰ νόμου πεφανερῶσθαι, οὐχ ὑπόστασιν εἰληφέναι. Πῶς δ' οὐκ ἀγαθὸς ὁ παιδεύων νόμος, ὁ παιδαγωγὸς εἰς Χριστὸν δοθεὶς, ἵνα δὴ ἐπιστρέψωμεν, διὰ φόβου παιδευτικῶς κατευθυνόμενοι, πρὸς τὴν διὰ Χριστοῦ τελειώσιν; Οὐ βούλομαι (46), φησὶν, τὸν θάνατον τοῦ ἁμαρτωλοῦ, ὡς τὴν μετένοον αὐτοῦ. Μετένοιον ἐκ ἐντολῆς τοῦ κυρίου, κωλυτικὴ μὲν τῶν μὴ ποιητέων, ἐπαγγελτικὴ δὲ τῶν (47) εὐεργεσιῶν. Θάνατον δὲ, οἶμαι, τὴν ἄγνοιαν λέγει. Καὶ ὁ ἕργος (48) Κυρίου, πλήρης μαστίγων· ὁ συνεγγίζων δηλονότι τῇ γνώσει, κινδύνων, φόβων, ἀνιών, θλίψεων, διὰ τὸν πόθον τῆς ἀληθείας ἀπολαύει· Ἰδὸς γὰρ πεπαιδευμένος σοφὸς ἀπέδη· καὶ διεσώθη ἀπὸ καύματος υἱὸς νοσημῶν. Ἰδὸς δὲ νοσημῶν δέξεται ἐντολὰς. Καὶ Βαρνάβας ὁ Ἀπόστολος, Οὐαὶ (49) οἱ συνετοὶ παρ' ἑαυτοῖς καὶ ἐνώπιον αὐτῶν ἐπιστήμονες, προστάξας (50), ἐπήγαγε· Πνευματικοὶ γενώμεθα, ἵνα καὶ τέλειος τῷ Θεῷ· ἐφ' ὅσον ἐστὶν ἐφ' ἡμῖν,

A Sapientiam vocat effectiorem, quæ est timor Domini, deducens ad sapientiam. Si autem lex affert timorem, principium sapientiæ est legis cognitio, et non est sapiens absque lege. Insipientes ergo sunt, qui legem recusant: cui est consequens, ut ipsi reputentur æθεοι, seu impii. Disciplina autem est principium sapientiæ. Sapientiam autem et disciplinam impii nihili pendunt, ait Scriptura a. Videmus autem, quænam esse timenda lex annuntiet. Si ea quidem, quæ sunt media inter virtutem et vitium, ut paupertatem, et morbum, et ignominiam, et ignobilitatem, et quæ sunt his similia; hæc quidem pleræque civitatum leges proponentes laudantur; et Peripateticis, qui tria honorum genera introducunt; et eorum contraria mala esse reputant, ea conformis est opinio. Nobis autem data lex ea, quæ vere mala sunt, jubet fugere, adulterium, petulantiam, puerorum amorem, ignorantiam, injusitiam, morbum animæ, mortem; non eam, quæ solvit animam a corpore; sed eam, quæ animam dissolvit a veritate. Hæc sunt enim vere gravia et timenda vitia, et quæ ex eis profiscuntur operationes. Verumenimvero non injuste pennatis tendi retia, dicunt divina responsa. Ipsi enim dum sunt sanguinum participes, mala sibi reconduunt b. Quomodo ergo a nonnullis hæresibus lex adhuc mala dicitur, vociferantibus dicere Apostolum: Per legem enim cognitio peccati c? Quibus dicimus: Lex peccatum non fecit, sed ostendit. Cum enim ea, quæ sunt facienda, jusserit, reprehendit ea, quæ non facienda. Boni autem est, id, quod salutare quidem est, docere; quod exitiale autem, ostendere: et illo quidem uti consulere, hoc vero jubere fugere. Jam Apostolus, quem non intelligunt, dixit peccati cognitionem per legem esse manifestatam, non autem accepisse substantiam. Quomodo autem non est bona lex castigans, quæ data est pædagogus ad Christum d, ut dum per timoris castigationem dirigimur, ad eam, quæ est per Christum, perfectionem convertamur? Nolo, inquit, mortem peccatoris, sed ejus penitentiam e. Penitentiam autem efficit præceptum, quod ea quidem prohibet, quæ non sunt facienda, benefacta autem mandat. Mortem autem, ut arbitror, dicit ignorantiam. Et qui est prope Dominum, est plenus

P. 447 ED. POTTER. 374-375 ED. PARIS. a Prov. i, 7. b Ibid., 17, 18. c Rom. iii, 20. d Galat. iii, 24. e Ezech. xxxiii, 11; xviii, 25, 32.

(44) Μὴν. Γὰρ Proverb. Μοι, οἱ φόνου μετέχοντες πρὸ αἱμάτων μετέχ. Ibid.

(45) Γινώσκεις. Ἐπίγνωσις, Rom. iii.

(46) Οὐ βούλομαι. Διὰ μνήμης recitat Ezech. xxxiii, 2, vel xviii, 25, 32.

(47) Κωλυτικὴν μὲν... ἐπαγγελτικὴν δὲ τ. Malim κωλυτικὴν εἰ ἐπαγγελτικὴν, ut hæ voces ad ἐντολὴν relatas intelligantur: quod Latine expressum est. Sic superius legem definit, λόγον ὀρθὸν, προστακτικὸν μὲν ὡν ποιητέον, ἀπαγορευτικὸν δὲ ὡν οὐ ποιητέον: rectam rationem, quæ ea quæ oportet fieri jubet: quæ autem non oportet fieri, prohibet. Strom. i, p. 350.

(48) Καὶ ὁ ἐγ. Respicere videtur Judith viii. 27.

PATROL. GR. VIII.

In iis, quæ sequuntur, διὰ μνήμης recitat Proverb. x. 4: Ἰδὸς πεπαιδευμένος σοφὸς ἔσται: V. 5: Διεσώθη ἀπὸ καύματος υἱὸς νοσημῶν. V. 8: Σοφὸς καρδίᾳ δέξεται ἐντολὰς.

(49) Οὐαὶ. Hæc e Græco S. Barnabæ textu exciderunt, sed apud veterem ejus interpretem hoc modo exstant, cap. 4: Dicit enim Scriptura: « Va illis, qui sibi solis intelligunt, et apud se docti videntur. » Simus spiritales: simus templum consummatum Deo: in quantum est in nobis, meditemur timorem Dei, et custodiamus mandata illius.

(50) Προστάξας. Forte rectius προτάξας, cum præposuisset. SYL.

flagellis ^a. Qui cognitioni scilicet appropinquat, periculis, timoribus, molestiis, affectionibus utitur, propter desiderium veritatis. *Filius enim castigatus evasit sapiens, et servatus est ab astu filius intelligens. Filius autem intelligens suscipiet praecepta* ^b. Et Barnabas apostolus: *Vae qui sunt intelligentes apud seipsos, et coram se scientes* ^c, cum dixisset, subjunxit: *Efficiamur spiritualiter, templum Deo perfectum: quatenus est in nobis, Dei timorem meditemur, et ejus praecepta servare contendamus, ut tætemur in ejus justificationibus.* ☩ Unde sapientiae principium timor Dei ^d divine dictus est.

CAPUT VIII.

Basilidis et Valentini deliria de timore ut rerum causa refutat.

Hic Basilidis sectatores hoc dictum exponentes, dicunt e ipsum principem, cum exaudiisset **162** dictionem Spiritus, qui ministrabatur, auditione et spectaculo fuisse obstupefactum, cum ei praeter spem annuntiatum esset Evangelium, et ejus obstupefactionem appellatam esse timorem, qui fuit principium sapientiae genera dijudicantis, et discernentis, et perficientis, et restituentis. Cum enim non solum mundum, sed etiam electionem discretisset, qui omnibus praest, emittit. Videtur autem Valentinus quoque in quadam epistola talia quaedam mente apprehendisse. His enim verbis scribit: « Et sic ex illo figmento terrore affectus fuit auctor angelorum, quando majora elocutus est, quam quae convenirent efflitioni, propter eum, qui in ipso inaspectabiliter dederat semen supernae essentiae, et libere loquebatur. Ita etiam in mundanorum hominum generationibus, timores fuerunt opera hominum iis, qui ea faciebant, quemadmodum statuæ et imagines: et omnium manus efficiunt in nomine Dei; in nomine enim hominis formatus Adam, timorem praebuit ejus, qui prius erat, hominis, ut qui ipse esset in ipso constitutus, et obstupuerunt, et opus cito aboleverunt ». Sed cum sit unum principium, ut ostendetur paulo post, canoras quasdam nugas et figmenta videbuntur isti homines effingere. Quoniam autem a lege et prophetis prius erudiri per Dominum, utile esse Deo visum est, principium sapientiae dictus est timor Domini ^e, qui a Domino per

☩ 448 ED. POTTER, 375-376 ED. PARIS. ^a Judith viii, 27. ^b Prov. x, 4, 5, 8. ^c Isa. v, 21. ^d Prov. i, 7. ^e Psal. cx, 10.

(51) *Ἀρχοντα*. Quem *Ἀρχοντα* intellexerint haeretici, explicat Irenaeus lib. i, cap. 25, p. 98 edit. Oxon. *Ἐὸς αὐτὴν, qui posterius continent caelum, angelos. quod etiam a nobis videtur, constituisse ea quae sunt in mundo, omnia, et partes sibi fecisse terrae, et eorum, quae super eam sunt, gentium. Esse autem principem ipsorum eum, Judaeorum putatur esse Deus.*

(52) *Καὶ ὡς περιφθοῦς*. Joannes Ern. Grabinus in *Spicilegio saeculi ii*, pag. 50, 51, scribit: « Καὶ ὡς περιφθοῦς, etc. Et quemadmodum illa creatura (homo) terrore incussit angelis, qui ipsi hominum conditores erant ex haeticorum istorum hypothesi, ut ex sequentibus patet. Atque nunc apte respondet apodosis: Οὕτω καὶ . . . φόβοι τὰ ἔργα τῶν ἀνθρώπων τοῖς ποιοῦσιν ἐγένετο, οἷον ἀνδριάντες, καὶ εἰκόνες, καὶ πάντα, ἃ (pro duabus vocibus πάντων αἰ, quarum priorum ex conjectura, posteriorem ex Florentino exemplari emendo) ἀνύουσιν εἰς ὄνομα Θεοῦ. Ita et . . . timori fuerunt opera hominum iis, qui ea faciebant: veluti statuæ et imagines, et omnia quae manus perficiunt in nomen (sive honorem) Dei. Eἰς

μελετῶμεν τὸν φόβον τοῦ Θεοῦ, καὶ φυλάσσειν ἀγωνιζόμεθα τὰς ἐντολάς αὐτοῦ, ἵνα ἐν τοῖς δικαιομασίν αὐτοῦ εὐφρυνθῶμεν. Ὅθεν, Ἀρχὴ σοφίας φόβος Θεοῦ θεῖως λέλεχται.

Ἐναυθα οἱ ἀμφὶ τὸν Βασιλεῖδην, τοῦτο ἐξηγουμένοι τὸ βήτων, αὐτὸν φασιν Ἀρχοντα (51), ἐπακούσαντα τὴν φάσιν τοῦ διακονουμένου Πνεύματος, ἐκπλαγῆναι τῷ τε ἀκούσματι καὶ τῷ θεάματι, παρ' ἐλπίδας εὐηγγελισμένον· καὶ τὴν ἐκπληξιν αὐτοῦ φόβον κληθῆναι, ἀρχὴν γενόμενον σοφίας φυλορηνητικῆς τε, καὶ διακριτικῆς, καὶ τελειωτικῆς. καὶ ἀποκαταστατικῆς. Οὐ γὰρ μόνον τὸν κόσμον, ἀλλὰ καὶ τὴν ἐκλογὴν διακρίνας, ὁ ἐπὶ πᾶσι προπέμπει. Ἔοικε δὲ καὶ Οὐαλεντίνος ἐν τινὶ ἐπιστολῇ τοιαῦτά τινα ἐν νῷ λαβὼν· αὐταῖς γὰρ γράφει ταῖς λέξεσι· « Καὶ ὡς περιφθοῦς (52) ἐπ' ἐκεῖνου (53) τοῦ πλάσματος ὑπήρξε τοῖς ἀγγέλοις, ὅτε μείζονα ἐφθέγγε τῆς πλάσεως, διὰ τὸν ἀοράτως ἐν αὐτῷ σπέρμει δεδωκότα τῆς ἀνωθεν οὐσίας, καὶ παθῆρσι· αἰζόμενον· οὕτω καὶ ἐν ταῖς γενεαῖς τῶν κοσμικῶν ἀνθρώπων, φόβοι τὰ ἔργα τῶν ἀνθρώπων τοῖς ποιοῦσιν ἐγένετο, οἷον ἀνδριάντες καὶ εἰκόνες· καὶ πάντων αἱ χεῖρες ἀνύουσιν εἰς ὄνομα Θεοῦ· εἰς γὰρ ὄνομα ἀνθρώπου πλασθεὶς Ἀδάμ, φόβον παρέσχεν πρὸ ὄντος (54) ἀνθρώπου, ὡς δὴ αὐτοῦ ἐν αὐτῷ καθεστῶτος, καὶ κατεπλάγησαν, καὶ ταχὺ τὸ ἔργον ἤφάνισαν. » Μίξ' ὁ οὐσης ἀρχῆς, ὡς δειχθήσεται ὑστερον, τερετίμα· α καὶ μινυρίσματα ἀναπλάσσοντες οἶδε οἱ ἄνδρες φανήσονται. Ἐπειδὴ δὲ ἐκ νόμου καὶ προφητῶν προπαδεύεσθαι διὰ Κυρίου, τῷ Θεῷ συμφέρειν ἔδοξεν, ἀρχὴ σοφίας φόβος εἴρηται Κυρίου, παρὰ Κυρίου διὰ Μωϋσέως δοθεὶς τοῖς ἀπειθούσι καὶ σκληροκαρδίοις. Οὓς γὰρ οὐχ αἰρεῖ λόγος, τιθασσεύει τούτους φόβος.

γὰρ ὄνομα ἀνθρώπου πλασθεὶς Ἀδάμ, φόβον παρέσχεν προόντος (non πρὸ ὄντος) ἀνθρώπου, ὡς δὴ αὐτοῦ ἐν αὐτῷ καθεστῶτος, etc. Quippe in honorem, et ad imaginem, hominis prototypi formatus Adam, timorem sive reverentiam praexistentis hominis, utpote in ipso habitantis, praebuit angelis, indeque obstupuerunt, et opus cito aboleverunt. Quae ultima dicto modo legenda atque intelligenda esse, non solum ipse horum verborum contextus, atque hypotheses antiquorum haeticorum, sed et paulo post p. 376, sequentia Clementis contra haec disputantis verba unicuique probabunt: Et δὲ ὁ φόβος τοῦ προόντος ἀνθρώπου ἐπιβούλους τοῦ σφετέρου πλάσματος παποίηκε τοὺς ἀγγέλους, etc. Si autem melius ejus, qui prius exsistebat, hominis, angelos fecit sui figurati insidiatores, ut scilicet illud corruptum irent, cito ipsum Clementem, si placet, lege. » Haec ille.

(53) *Ἐπ' ἐκείνου*. Apertius ὑπ' ἐκείνου, vel ἀπ' ἐκείνου. SYLBURG.

(54) *Πρὸ ὄντος*. Apertius προόντος conjuncte, ut bis paulo post. SYLB.

Ὁ καὶ προῖδὼν ἄνωθεν ὁ παιδεύων Λόγος, ἐκατέρω τῶν τρόπων ἐκκαθαίρων, οἰκείως εἰς θεοσέβειαν ἤρμοσεν ὄργανον. Ἔστι μὲν οὖν ἡ μὲν ἐκπληξίς φόβος ἐκ φαντασίας ἀτυφήθους, ἡ ἐπ' ἀπροσδοκίῃ φαντασία, ἃτε καὶ ἀγγελίας φόβος δὲ, ὡς γεγόνῃ, ἡ ὄντι, ἡ (55) θαυμασιότης ὑπερβάλλουσα. Οὐ συνόρωσι τοίνυν ἐμπαθῆ ποιήσαντες δι' ἐκπληξίως, τὸν μέγιστον καὶ πρὸς αὐτῶν ἀνυμνούμενον Θεὸν, καὶ πρὸ γὰρ τῆς ἐκπληξίως ἐν ἀγνοίᾳ γενόμενον. Εἰ δὲ ἡ ἀγνοία προκατεῖρε τῆς ἐκπληξίως, εἰ δ' ἡ ἐκπληξίς καὶ ὁ φόβος ἀρχὴ σοφίας φόβος τοῦ Θεοῦ γεγένηται, κινδυνεύει τῆς τε σοφίας τοῦ Θεοῦ καὶ τῆς κοσμοποιίας ἀπάσης, ἀλλὰ καὶ τῆς ἀποκαταστάσεως αὐτῆς τῆς ἐκλογῆς (56) ἀγνοία προκατάρχειν αἰτιώδης. Πότερον οὖν τῶν καλῶν ἢ φαύλων ἡ ἀγνοία; Ἄλλ' εἰ μὲν τῶν καλῶν, τί παύεται ἐκπληξίς; καὶ παρέλκει ὁ διάκονος αὐτοῖς καὶ τὸ κήρυγμα καὶ τὸ βῆπτισμα· εἰ δὲ τῶν φαύλων, πῶς τῶν καλλίστων αἴτιον τὸ κακόν; Εἰ μὴ γὰρ προὔπηρχεν ἀγνοία, οὐκ ἂν ὁ διάκονος κατῆλθεν· οὐδ' ἂν ἐκπληξίς εἶλε τὸν Ἄρχοντα, ὡς αὐτοὶ λέγουσιν· οὐδ' ἂν ἀρχὴν σοφίας ἐκ τοῦ φόβου ἔλαβεν εἰς τὴν φυλοκρίτησιν τῆς τε ἐκλογῆς τῶν τε κοσμικῶν. Εἰ δὲ ὁ φόβος τοῦ προσόντος ἀνθρώπου ἐπιβούλους τοῦ σφετέρου πλάσματος πεποίηκε τοὺς ἀγγέλους, ὡς ἐνιδρυμένου τῷ δημιουργήματι ἀοράτου τοῦ σπέρματος τῆς ἀνωθεν οὐσίας, ἡ ὑπολήψει κενῆ παρεξήλωσαν (57), ὅπερ ἀπίθανον, ἀγγέλους δημιουργίας ἧς ἐπιστεύθησαν, οἷον τέκνον τινός, αὐθέντας γενέσθαι, ἀγνοίαν πᾶσαν κατεγνωσμένους· ἡ προγνώσει ἐνεχόμενοι κεκίνηται· ἀλλ' οὐκ ἂν ἐπεδούλευσαν δι' οὐ ἐπεχείρησαν, εἴ προέγνωσαν· οὐδ' ἂν κατεπλάγησαν τὸ ἔργον τὸ αὐτῶν ἐκ προγνώσεως τὸ ἄνωθεν σπέρμα νενοηκότες· ἡ τὸ τελευταῖον γνώσει πεποθηδὲς ἐτόλμησαν, ὃ καὶ αὐτὸ ἀδύνατον· μαθόντες τὸ διαφέρειν τὸ ἐν πληρώματι ἀνθρώπου ἐπιβουλεύειν, ἔτι καὶ τὸ κατ' εἰκόνα, ἐν ᾧ καὶ τὸ ἀρχέτυπον, καὶ ὃ σὺν τῇ γνώσει τῇ λοιπῇ ἀφάρτων, παρελήφεσαν. Τούτοις τε οὖν αὐτοῖς καὶ ἑτέροις τοῖς, μάλιστα δὲ τοῖς ἀπὸ Μαρκίωνος, ἐκδοῖ (58) οὐκ ἐπαύουσιν ἡ Γραφή· Ὁ δὲ ἐμοῦ ἀκούων ἀναπαύσεται ἐπ' εἰρήνης πεποιθώς, καὶ ἡσυχάσει ἀφόβως ἀπὸ παντός κακοῦ. Τί τοίνυν τὸν νόμον βούλονται; Κακὸν μὲν οὖν οὐ φήσουσι, δίκαιον δὲ διαστέλλοντες τὸ ἀγαθὸν τοῦ δικαίου. Ὁ δὲ Κύριος, φοβεῖσθαι τὸ κακὸν προστάτων, οὐ κακῷ τὸ κακὸν ἀπαλλάττει, τῷ δὲ ἐναντίῳ τῷ ἐναντίον καταλύει. Ἀγαθῷ δὲ κακὸν ἐναντίον, ὡς

Moyseus datus est iis, qui non obedunt, et qui sunt duri corde. Quos enim non expugnat ratio, eos mansuefacit metus. Quod quidem cum a principi prævídisset Logos, qui erudit, utroque modo eos expurgans ad pietatem convenienter concinnavit instrumentum. Est igitur obstupefactio, timor ex insueta repræsentatione, vel propter inexpectatam repræsentationem, ut verbi causa, alicujus nuntii. Timor autem est insignis admiratio, tanquam ob id, quod vel exstitit, vel est. Non animadvertunt itaque se affectionibus ac perturbationibus fecisse obnoxium, maximum, et qui ab eis celebratur, Deum, per obstupefactionem, et ante obstupefactionem versatum esse in ignorantia, si quidem ignorantio fuit ante obstupefactionem. Si autem obstupefactio, et timor, sapientiæ principium, timor Dei fuit, videndum est, ne et ante Dei sapientiam et totius mundi creationem, quietiam restitutionem et ipsam electionem causa, quæ præcessit, fuerit ignorantio. Utrum ergo rerum bonarum aut malarum est ignorantio? Sed si rerum quidem bonarum, quid cessat obstupefactione? et frustra est eis et minister, et prædicatio, et baptisma. Sin autem malarum, quomodo est malum causa rerum optimarum? Si enim non prior fuisset ignorantio, non descendisset minister. Sed nec obstupefactio cepisset principem, ut ipsi dicunt; neque sapientiæ principium cepisset ex timore ad electionem et mundana dijudicanda. Si autem metus ejus, qui prius erat, hominis, fecit ut suo sigmento insidiarentur angeli, utpote quod inaspectabile supernæ substantiæ semen collocaretur intus in opificio, aut ex inani opinione, quod quidem est incredibile, æmulatione perciti sunt in angelos propter opificium, cujus tanquam filii alicujus crediti sunt esse auctores adeo ut nulla non in eos cadat ignorantia: aut moti sunt cum tenerentur præscientia; sed non insidiati essent isto conatu ei, quod præsciverunt, neque ob suum opus obstupefacti essent, cum ex præscientia semen supernum intellexissent: aut postremo freti cognitione ausi sunt, quod ipsum quoque non potest fieri, cum didicissent id, quod est in pleromate excellens, homini insidiari. Præterea et id, quod est factum ad imaginem, in quo etiam existit exemplar, et id, quod cum reliquâ cognitione est ab interitu alienum, assumpserunt. His ergo ipsis, et aliquibus aliis, maxime autem Marcionistis, non

✠ P. 449 ED. POTTER, 376-377 ED. PARIS.

(55) Ἡ. Interpres legit ἡ;
 (56) Τῆς ἐκ. Interpres legit τῆς τε ἐκλογῆς.
 (57) Παρεξήλωσαν. Scribi possit in singulari numero παρεξήλωσεν, hoc sensu: Quod si angeli, pietati præexistentis hominis, suæ creaturæ insidiati sint, eo quod invisibile supernæ substantiæ semen opificio isti inesset; aut angelos vana suspitione motus tantam ad æmulationem provocavit, ut creaturæ ipsius creditæ, periunde ac filii, quod quidem est incredibile, omnimodæ ignorantiæ condemnatos, etc.
 (58) Ἐκδοῖ. Aptius ἐμβοῖ. Mox Vulg. Bib. Prov. 1, ἀκούων, κατασκηνώσει ἐπ' ἐλπίδι, καὶ ἡσυχ. SYL-

BURG.—LXX, Proverb. 1, v. 33: Ὁ δὲ ἐμοῦ ἀκούων κατασκηνώσει ἐπ' ἐλπίδι, καὶ ἡσυχάσει ἀφόβως ἀπὸ παντός κακοῦ. At me audiens habitabit in spe, et requiescet absque terrore ab omni malo. Latina Vulg.: Qui autem me audierit, absque terrore requiescet, et abundantia perfruetur, timore malorum sublato. In editione Romana Sixti V adnotatur ex quo: lam scholiaste ad alteram partem hujus versus, ἀναπαύσεται ἐπ' εἰρήνῃ πεποιθώς, quomodo legit Clemens. Ex Hebræo: Qui autem obedit mihi, habitabit confidenter, et requiescet a timore mali. COLLECT.]

audientibus clamat Scriptura : Qui autem me audit, requiescet in pace confidens, et sine metu cessabit ab omni malo ^a. Quid ergo hi legem esse volunt? Malum quidem non inquiet, sed justam, bonum a justo distinguentes. Dominus autem cum jubet timere malum, non malum malo liberat, sed dissolvit contrarium contrario. Bono autem malum est contrarium, ut justum injusto. Si ergo malorum dixit principium metus & vacuitatem, quam facit Domini timor : timor bonum est, et qui est ex Lege metus, non solum est justus, sed etiam bonus, ut qui auferat vitium : metu autem inducens metus vacuitatem, non animi perturbatione perturbationum vacuitatem, sed disciplina ingenerat affectionum moderationem. Cum itaque audierimus : *Honora Dominum, et eris fortis; præter ipsum autem ne time alium* ^b : timere peccatum, scilicet autem, quæ a Deo data sunt, præcepta, a Deo honorem accipimus. Δέος autem est Dei metus. Sed etsi timor sit passio, ut volunt aliqui timorem esse passionem, non est quivis metus passio. Superstitio quidem est passio, ut quæ sit dæmonum metus, qui passionibus susque deque feruntur et agitantur; e contra igitur Dei impatibilis metus est impatibilis : timet enim quis non Deum, sed a Deo excidere. Qui autem hoc veretur, nempe ne in mala incidat, mala timet et veretur; qui autem timet ne cadat, esse se ab interitu alienum vult et impatibilem. *Sapiens timens declinavit a malo; insipiens autem confidens aggreditur*, ait Scriptura. Et rursus : *In timore Domini est*, inquit, *spes fortitudinis* ^c.

A δίκαιον ἀδίκῳ. Εἰ τοίνυν κακῶν ἀρχὴν ἀφοβία (59) εἶρηκεν, ἦν ὁ τοῦ Κυρίου φόβος ἐργάζεται, ἀγαθὸν ὁ φόβος· καὶ ὁ ἐκ τοῦ Νόμου φόβος, οὐ μόνον δίκαιος, ἀλλὰ καὶ ἀγαθὸς, κακίαν ἀναιρῶν· φόβῳ δὲ ἀφοβίαν εἰσάγων, οὐ πάθει ἀπάθειαν, παιδείᾳ δὲ μετριοπάθειαν ἐμποιεῖ. Ἐπὶ οὖν ἀκούσωμεν· *Τίμα τὸν Κύριον, καὶ ἰσχύσεις· πλὴν δὲ αὐτοῦ μὴ φοβοῦ ἄλλον*· τὸ φοβεῖσθαι ἀμαρτάνειν, ἔπεσθαι δὲ ταῖς ὑπὸ Θεοῦ δοθείσαις ἐντολαῖς, τιμὴν ἦν ἀπὸ τοῦ Θεοῦ (60) ἐκδεχόμεθα. Δέος (61) δὲ ἐστὶ φόβος Θεοῦ. Ἄλλ' εἰ καὶ πάθος ὁ φόβος, ὡς βούλονται τινες ὅτι φόβος ἐστὶ πάθος, οὐχ ὁ πᾶς φόβος πάθος· ἡ γοῦν δεισιδαιμονία πάθος, φόβος δαιμόνων οὐσα, ἐκπαθῶν τε καὶ ἐμπαθῶν. Ἐμπαθῶν οὖν ὁ τοῦ ἀπαθοῦς Θεοῦ φόβος ἀπαθῆς· φοβεῖται γὰρ τις οὐ τὴν Θεὸν, ἀλλὰ τὸ ἀποπεσεῖν τοῦ Θεοῦ. Ὁ δὲ τοῦτο δεδιώς, τὸ τοῖς κακοῖς περιπσεῖν, φοβεῖται καὶ δέδιεν τὰ κακὰ· ὁ δεδιώς δὲ τὸ πτώμα, ἄφρατον ἑαυτὸν καὶ ἀπαθῆ εἶναι βούλεται (62). *Σοφὸς φοβηθεὶς ἐξέκλιεν ἀπὸ κακοῦ· ὁ δὲ ἄσφρων (63) μίγνυται πεπορθῶς*, ἡ Γραφὴ λέγει· αὐτοῖς τε, Ἐν φόβῳ Κυρίου ἔλλπς ἰσχύος, φησὶν.

CAPUT IX.

Virtutes Christianas esse inter se connexas.

Deducit ergo talis metus et ad pœnitentiam, et ad spem. Spes autem est exspectatio bonorum, vel absentis boni bona speratio. Certe casus quoque vel ad bonam spem assumitur, quam ad charitatem deducere didicimus. Charitas autem fuerit consensus eorum quæ sunt in ratione **163** et vita et moribus; aut, ut paucis dicam, vitæ societas; vel amicitie et benevolentie perseverantia cum recta ratione, in usu amicorum ac familiarium, qui ἑταῖροι vocantur (dicitur autem ἑταῖρος, quasi ἕτερος ἐγώ, id est, ego alter), qua ratione eos fratres appellamus, qui sunt eodem verbo regenerati. Adhæret autem charitati et hospitalitas; quæ

C F Ἄνάγει γοῦν ὁ τοιοῦτος φόβος ἐπὶ τε τὴν μετάνοιαν ἐπὶ τε τὴν ἐλπίδα. Ἐλπίς δὲ προσδοκία ἀγαθῶν, ἡ ἀπόντος ἀγαθοῦ εὐελπίς· ἀμέλει καὶ ἡ ἐμπρωσία λαμβάνεται εἰς εὐέλπιδα (64), ἦν ἐπὶ τὴν ἀγάπην χειραγωγεῖν μεμαθήκαμεν. Ἀγάπη δὲ ὁμόνοια ἂν εἴη τῶν κατὰ τὸν λόγον καὶ τὸν βίον καὶ τὸν τρόπον, ἢ, συνελόντι φάναι, κοινωνία βίου· ἡ ἐκτένεια φιλας καὶ φιλοτοργίας μετὰ λόγου ὀρθοῦ περὶ χρῆσιν ἑταίρων. Ὁ δὲ ἑταῖρος ἕτερος ἐγώ. Ἡ καὶ ἀδελφούς (65) τοὺς τῷ αὐτῷ λόγῳ ἀναγεννηθέντας προσγοροῦμεν. Παράκειται δὲ τῇ ἀγάπῃ ἡ τε φιλοξενία, φιλοτεχνία τις οὐσα περὶ χρῆσιν ξένων· ξένοι δὲ, ὧν ξένα τὰ κοσμικά· κοσμικοὺς γὰρ τοὺς εἰς γῆν

P. 450 ED. POTTER, 377-378 ED. PARIS. ^a Prov. I, 33. ^b Prov. VII, 2. ^c Prov. XIV, 16, 26.

(59) Κακῶν ἀρχὴν ἀφοβία. Respicens auctor Proverbiorum locum jam dictum, dixisset potius κακῶν ἀπαλλαγὴν ἀφοβίαν. Nam illa ἀφοβία, quam timor Dei operatur, non est κακῶν ἀρχή, malorum origo ac principium; sed κακῶν ἀπαλλαγὴ, liberatio a malis. Scribi etiam possit, una littera mutata, κακῶν ἀρχὴν ἀφοβίαν, malorum expertem metus vacuitatem. Quo sensu ἀργὸς πόνων, laborum expertis : et ἀργὸς κλήρου, sorte privatus, a Platone dicitur. Clementis sententia sic intellecta erit hæc : Si igitur illa metus vacuitas, quam efficit timor Domini, sit malorum expertis, tum timor erit quid bonum, nempe, quod a malis liberet. Sed Lowthius ait : « Quid si legatur καλῶν ἀρχὴν, vel καταλύσεως κακῶν. »
 (60) Τιμὴν ἦν ἀπὸ τοῦ Θεοῦ. Forte τιμὴν τὴν ἀπὸ τοῦ Θεοῦ, honorem qui a Deo est. SYLBURG. — Vel, τιμὴν εἶναι, ἀπὸ τ., honorem esse, a Deo ipso accipiunt. Vel, τιμὴν εἶναι τοῦ Θ. ἢ., honorem Dei

D esse accipimus.
 (61) Δέος. Unde δεισιδαιμονία.
 (62) Ἐμπαθῶν οὖν ... βούλεται. Cl. Græbius in margine libri sui adnotavit hanc sententiam citari a Damasceno *Parallel.* lib. I, cap. 4.
 (63) Ὁ δὲ ἄσφρων. Vulg. Bib. Proverb. XIV, plenius, ὁ δὲ ἄσφρων, ἑαυτῷ πεπορθῶς, μίγνυται ἀνόμῳ. A. SYLBURG.
 (64) Εἰς εὐέλπιδα. Flor. edit. εἰς εὐέλπιδα, unde aliquis suspicetur, transposito εὐ legendum esse ἢ εὐεμπρωσία λαμβ. εἰς ἐλπίδα. Præcedenti quoque sententia, disjunctiva in articulo versa, legi potest ἡ ἀπόντος ἀγαθοῦ εὐελπίς, de absente bono bona spe freta. Εὐελπίς sane, seu εὐελπίς, pro substantivo, rarum est, mihi quidem. SYLBURG.
 (65) Ἀδελφούς. Similia dicit infra pag. 397 edit. Paris.

ἰλιζόντας καὶ τὰς σαρκικὰς ἐπιθυμίας ἐξακούουμέν· **A** *est artificiosa amicitiae ratio circa usum peregrinorum. Peregrini autem sunt, quibus peregrina sunt, quæ sunt mundana. Mundanos enim eos, qui in terram sperant, et concupiscentias carnales, intelligimus : Nolite conformari, inquit Apostolus, huic sæculo, sed transformamini renovatione mentis, ad hoc ut vos probetis, quæ sit voluntas Dei bona, bene placens, et perfecta* ^a. Versabitur ergo hospitalitas in X eo, quod est utile peregrinis. Peregrini autem sunt, qui etiam dicuntur ἐπίξενοι, seu *hospitio excepti* : ἐπίξενοι autem sunt amici ; amici autem sunt fratres. *Frater amice, inquit Homerus : et humanitas, per quam sit bona affectio, quæ est amicus usus hominum ; et ipsa bona affectio, quæ est quædam artificiosa amicitiae ratio circa amicorum vel necessariorum dilectiones, comitantur charitatem. Si autem revera homo, qui est in nobis, est spiritualis, humanitas est fraternitas iis, qui sunt ejusdem Spiritus participes. Affectio autem rursus est conservatio benevolentiae, vel dilectionis. Dilectio autem est perfecta et absoluta demonstratio : et diligi, quod est ἀγαπᾶσθαι, est placere moribus, ducique et abduci. In idem autem ducuntur per consensionem, quæ est scientia communium honorum. Consensio enim, quæ ὁμογνωμοσύνη, est consensus animorum. Et : Non ficta, inquit, charitas sit nobis, et odio habentes malum, adhæreamus bono et fratrum amori, et quæ sequuntur, usque ad illud : Si possibile est, quantum in vobis est, cum omnibus hominibus pacem habentes. Deinde : Ne vincaris, inquit, a malo, sed vince in bono malum* ^b. Et idem apostolus fatetur se *Judæis ferre testimonium quod zelum Dei habeant, sed non secundum scientiam : ignorantes enim Dei justitiam, et propriam quærentes statuere, Dei justitiæ non fuisse subjecti. Non enim legis voluntatem cognoverunt et fecerunt, sed quod ipsi existimaverunt, hoc etiam legem velle putarunt. Neque legi tanquam prophetiam continenti crediderunt, sed tanquam nudo sermoni : et præ timore, sine affectu et fide, obsecuti sunt. Finis enim legis est Christus ad justitiam, qui est a lege prædictus, omni credenti* ^c. Unde eis dictum est a Moysse : *Ego æmulatione vos provocabo in non gente, in populo stulto vos ad iram irritabo* ^d, qui fuit scilicet paratus ad obediendum. Et per Isaiam : *Inventus sum, inquit, iis,*

^a Rom. xii, 2. ^b Ibid. xii, 9, 10, 18, 21. ^c Rom. x, 2, 3, 4. ^d Ibid. 19; Deut. xxxii, 21.

(66) *Νόος*. Νόος ὑμῶν, Rom.

(67) *Φίλε* x. Homer. *Iliad*. E, v. 359.

(68) *Συμπαρομαρτοῦσιν*. Non assentior Lowthio scribenti συμπαρομαρτούσα.

(69) *Φιλαδέλφια*. Tertullianus *Apologiae* cap. 39 : *Frates dicuntur et habentur, qui unum Patrem Deum agnoverunt, qui unum Spiritum biberunt sanctitatis.*

(70) *Ἀπόδειξις*. Forte scribendum ἀπόδειξις. Nam amoris est animos παντελῶς ἀποδέχεσθαι, δοκιμάζειν καὶ συνανεῖν, et, ut sequitur, ἀρέσκεισθαι τῷ ἔθει.

(71) *Ἡ ἀγ.* Ἡ ἀγάπη ἀνυπόκριτος. Ἀποστρυφούν-

τες τὸ πονηρὸν, κολλώμενοι τῷ ἀγαθῷ, Rom. xii, 9.

(72) *Ἰδιαν* ζ. Ἰδιαν δικαιοσύνην ζ. Rom.

(73) *Οὐδ' ὡς προφ.* Hoc est, non assensi sunt prophético ac mystico legis sensui, quo Christus venturus indicatus est : sed duntaxat externam ejus litteram, idque timore potius, quam sincero affectu, aut fide, secuti sunt.

(74) *Ἐγώ*. Clemens in his, ut etiam in iis quæ ex Isaiâ sequuntur, recitan. *Epistolam ad Romanos potissimum secutus est. Κάγω pro ἐγώ, Deuter. Dein, αὐτοὺς bis pro ὑμᾶς, ibid.*

(75) *Ἐμφαθῆς ἐγ.* Εἶπα, Ἰδοὺ εἰμι, τῷ ἔθει οὐκ ἐκάλεσάν μου τὸ ὄνομα, Isa.

qui me non quaerunt; manifestus sui iis qui me non interrogant: ante Domini adventum scilicet, post quem Israeli quoque illa, quae praedicta sunt, convenienter jam dicuntur: *Expandi manus meas toto die ad populum inobedientem et contradicentem* a. Vides causam vocationis gentium aperte a propheta dictam esse, populi inobedientiam et contradictionem? Deinde, in hos quoque Dei ostenditur bonitas. Dicit enim Apostolus: *Sed eorum delicto salus gentibus, ad hoc ut eos ad emulationem provocaret* b, ut et vellent ipsi duci poenitentia. Pastor autem de iis solis, qui dormiissent, verba faciens, novit quosdam justos in gentibus et in Judaeis, non solum ante adventum Domini, sed etiam ante legem, qui Deo grati acceptique fuerint, ut Abel, ut Noe, ut si quis alius justus. Dicit ergo, et apostolos et doctores, qui praedicarunt nomen Filii Dei, etiam cum dormiissent, potestate et fide p aedicasse iis, qui prius dormierant. Deinde subiungit: *Et ipsi dederunt ipsis signaculum praedicationis. Descenderunt ergo cum ipsis in aquam, et rursus ascenderunt. Sed hi viventes descenderunt, et rursus viventes ascenderunt; illi autem, qui prius dormierant, mortui descenderunt, vivi autem ascenderunt. Per hos ergo vivificati sunt, et agnoverunt nomen Filii Dei, et ideo una quoque cum illis ascenderunt, et una quadrarunt in turris aedificationem, et qui in lapides cæsi non sunt, coaedificati sunt. In iustitia dormierunt, et in magna puritate. Solum autem hoc signaculum non habebant.* c *Quando enim gentes legem non habentes, natura quae sunt legis faciunt, ii legem non habentes, sibi ipsi sunt lex, ut ait Apostolus* c. Quod itaque virtutes se invicem consequuntur, quid opus est dicere, cum jam ostenderitimus, quod fides quidem sperat propter poenitentiam, timor autem propter fidem, et quae in iis est perseverantia et exercitatio, una cum doctrina terminatur in charitate, illa vero perficitur cognitione? Illud autem necessarium adnotandum est, quod solus Deus est intelligendus natura esse

✠ P. 452 ED. POTTER, 379-380 ED. PARIS. 41. c Rom. 11, 14.

(76) Ἐξεπέτασα ... ἡμέραν. Ὅλην τὴν ἡμέραν ἐξεπέτασα τὰς χεῖράς μου, Rom. Mox, πρὸ λ. pro ἐπὶ λ. Rom., Isa.

(77) Ὁ Ποιμὴν. Hæc occurrunt in Hermæ Past. lib. III, cap. 16: *Quoniam hi apostoli et doctores, qui prædicaverunt nomen Filii Dei, cum, habentes fidem eius et potestatem, defuncti essent, prædicaverunt his, qui ante obierunt, et ipsi dederunt eis illud signum. Descenderunt igitur in aquam cum illis, et iterum ascenderunt. Sed hi vivi ascenderunt; at illi, qui fuerunt ante defuncti, mortui quidem descenderunt, sed vivi ascenderunt. Per hos igitur vitam receperunt, et cognoverunt Filium Dei; ideoque ascenderunt cum eis, et convenerunt in structuram turris; nec circumcisi, sed integri aedificati sunt; quoniam cum equitate pleni, cum summa castitate defuncti sunt; sed tamen modo hoc sigillum defuerat eis. Ubi conf. quæ adnotavit Cl. Cotelerius. Eadem recitat Clemens Strom. VI, pag. 637. Ubi conf. adnotata.*

(78) Ποῦσι. Ποῦ, Rom.

Α χεῖράς μου ὅλην τὴν ἡμέραν (76) ἐπὶ λαὸν ἀπειθοῦντα καὶ ἀντιλέγοντα. Ὅρξ, τὴν αἰτίαν τῆς ἐξ ἔθνῶν κλήσεως, σαφῶς πρὸς τοῦ προφήτου ἀπειθειαν τοῦ λαοῦ καὶ ἀντιλογίαν εἰρημένην; Εἶθ' ἡ ἀγαθότης καὶ ἐπὶ τούτοις δεικνύται τοῦ Θεοῦ· φησὶ γάρ ὁ Ἀπόστολος· Ἀλλὰ τῷ αὐτῶν παραπτώματι ἡ σωτηρία τοῖς ἔθνεσιν εἰς τὸ παραζηλώσει αὐτοὺς καὶ μετανοῆσαι βουληθῆναι. Ὁ Ποιμὴν (77) δὲ, ἀπλῶς ἐπὶ τῶν κεκοιμημένων θεῖς τὴν λέξιν, δικαίους οἰδεῖ τινὰς ἐν ἔθνεσιν καὶ ἐν Ἰουδαίῳ οὐ μόνον πρὸ τῆς τοῦ Κυρίου παρουσίας, ἀλλὰ καὶ πρὸ νόμου κατὰ τὴν πρὸς Θεὸν εὐαρέστησιν, ὡς Ἄβελ, ὡς Νῶε, ὡς εἴ τις ἕτερος δίκαιος. Φησὶ γοῦν, « τοὺς ἀποστόλους καὶ διδασκάλους, τοὺς κηρύξαντας τὸ ὄνομα τοῦ Υἱοῦ τοῦ Θεοῦ, καὶ κοιμηθέντας, τῇ δυνάμει καὶ τῇ πίστει κηρύξαι τοὺς προκεκοιμημένους. » Εἶτα ἐπιφέρει· « Καὶ αὐτοὶ ἔδωκαν αὐτοῖς τὴν σφραγίδα τοῦ κηρύγματος. Κατέβησαν οὖν μετ' αὐτῶν εἰς τὸ ὕδωρ, καὶ πάλιν ἀνέβησαν. Ἄλλ' οὕτω ζῶντες κατέβησαν, καὶ πάλιν ζῶντες ἀνέβησαν· ἐκείνοι δὲ οἱ προκεκοιμημένοι νεκροὶ κατέβησαν, ζῶντες δὲ ἀνέβησαν. Διὰ τοῦτον οὖν ἐξωποιοῦθησαν καὶ ἐπέγνωσαν τὸ ὄνομα τοῦ Υἱοῦ τοῦ Θεοῦ· διὰ τοῦτο καὶ συνανέβησαν μετ' αὐτῶν, καὶ συνήρμασαν εἰς τὴν οἰκοδομὴν τοῦ πύργου, καὶ ἀλατόμητοι συμφυκοδομήθησαν· ἐν δικαιοσύνῃ ἐκοιμήθησαν, καὶ ἐν μεγάλῃ ἀγνεΐᾳ· μόνην δὲ τὴν σφραγίδα ταύτην οὐκ ἔσχον. » Ὅταν γὰρ ἔθνη τὰ μὴ νόμον ἔχοντα φύσει τὰ τοῦ νόμου ποιῶσιν (78), οὕτω γὰρ μὴ ἔχοντες, ἐκείνοι εἰσι νόμος, κατὰ τὸν Ἀπόστολον. Ὡς μὲν οὖν ἀντακολουθοῦσιν (79) ἀλλήλοις ἀίρεται, τί χρὴ λέγειν, ἐπιδειγμένοι (80) ἔθνη, ὡς πίστις μὲν ἐπὶ μετανοίᾳ ἐπιτίθεται, εὐλάβεια δὲ ἐπὶ πίστει· καὶ ἡ ἐν τούτοις ἐπιμονὴ τε καὶ ἀσκησις ἄμα μαθήσει συμπεραιούται εἰς ἀγάπην, ἡ δὲ τῇ γνώσει τελειούται; Ἐκείνο δὲ ἐξ ἀνάγκης παρασημειώτεον, ὡς μόνον τὸ Θεῖον σοφὸν εἶναι· φύσει νοεῖσθαι χρὴ. Διὸ καὶ ἡ σοφία δύναμις Θεοῦ, ἡ διδάξασα τὴν ἀλήθειαν· κἀνταῦθ' αὖτε εἰληπται ἡ τελειώσις (81) τῆς γνώσεως. Φιλεῖ (82) δὲ καὶ ἀγαπᾷ τὴν ἀλήθειαν ὁ φιλόσοφος, ἐκ τοῦ θεράπων (83) εἶναι γνήσιος, δι' ἀγάπην ἦδη φίλος νομισθεῖς. Ταύτης (84)

a Isa. LXV, 1, 2; Rom. X, 20, 21. b Rom. XI,

D (79) Ἀντακολουθοῦσιν. Similia dicit infra Strom. VIII, p. 786.

(80) Ἐπιδειγμένοι. Convenientius ἐπιδειγμένον, « cum demonstratum sit. » Siquis ἐπιδειγμένους malit, activa significatione accipiendum erit id participium. SYLBERG.

(81) Τελειώσις. Christus enim apostolis dixit: Πάντα ἃ ἤκουσα παρὰ τοῦ Πατρὸς μου, ἐγνώρισά ὑμῖν. Joan. XV, 15.

(82) Φιλεῖ. Ludit in etymo τοῦ φιλόσοφος. (83) Ἐκ τοῦ θεράπων. Imitari videtur Christi sermonem, Joan. XV, 15: Οὐκέτι ὑμᾶς λέγω δούλους, ὅτι ὁ δούλος οὐκ οἶδε τί ποιεῖ αὐτοῦ ὁ κύριος· ὑμᾶς δὲ εἴρηκα φίλους, ὅτι πάντα ἃ ἤκουσα παρὰ τοῦ Πατρὸς μου, ἐγνώρισά ὑμῖν.

(84) Ταύτης. Scilicet ἀληθείας, vel γνώσεως, nam admirationem ad investigandam veritatem excitare, mouet Socrates Platonius in Theaeteto pag. 115: Θε. Καὶ νῦν τοὺς θεοὺς γε, ὡς Σώκρατες, ὑπερφύως θαυμάζω, τί ποτ' ἐστὶ ταῦτα· καὶ ἐνίστα ὡς ἀληθῶς

δὲ ἀρχὴ τὸ θυμῶσαι τὰ πράγματα, ὡς Πλάτων ἐν *A* *καριενς*. Quare sapientia quoque est Dei virtus, quæ docuit veritatem; in qua etiam continetur perfectio cognitionis. Amat autem et diligit veritatem philosophus, ex germano famulo jam propter amorem existimatus amicus. Ejus autem est principium, res admirari, ut dicit Plato in *Theæteto*; et Mathias adhortans in *Traditionibus*, *Admirare* *præsentia*; eum esse primum gradum statuens ulterioris cognitionis. Qua ratione etiam scriptum est in Evangelio secundum Hebræos: *Qui admiratus fuerit, regnabit; et qui regnavit, requiescet*. Fieri ergo non potest, ut philosophetur, qui est rudis et ignarus, quandiu rudis manet: quippe qui sapientia notionem non ceperit, cum philosophia sit ejus, quod vere est, appetitio, et earum, quæ ad id tendunt, disciplinarum. Et **164** quamvis in recte agendo se aliqui exercuerint, ut sciatur tamen

quomodo sit utendum, et faciendum, est allaborandum. Nam in hoc Deo quoque assimilatur aliquis, Deo inquam Servatori, colens Deum universorum per Logon pontificem, per quem perspiciuntur quæ in veritate sunt honesta et justa. Pietas enim est actio, quæ Deum sequitur.

CAPUT X.

Quid sibi vindicet philosophus Christianus.

Τριῶν τοίνυν (89) τούτων ἀντέχεται ὁ ἡμεδαπὸς φιλόσοφος· πρῶτον μὲν τῆς θεωρίας, δεύτερον δὲ τῆς τῶν ἐντολῶν ἐπιτελέσεως, τρίτον ἀνδρῶν ἀγαθῶν κατασκευῆς· ἃ δὴ συνελθόντα τὸν γνωστικὸν ἐπιτελεῖ. Ὅτι δ' ἂν ἐνδέη τούτων, χαλεπὴ τὰ τῆς γνώσεως. Ὅθεν θεῶς ἡ Γραφὴ φησι· *Καὶ εἶπεν* (90) *Κύριος πρὸς Μωϋσῆν, λέγων· Ἀλλήστω τοῖς υἱοῖς Ἰσραὴλ, καὶ ἐρῶς πρὸς αὐτούς· Ἐγὼ Κύριος ὁ Θεὸς ὑμῶν. Κατὰ τὰ ἐπιτηδύματα γῆς* (91) *Αἰγύπτου, ἐν ἧ κατώκησατε ἐν αὐτῇ, οὐ ποιήσετε· καὶ κατὰ ἐπιτηδύματα γῆς Χαναάν, εἰς ἣν ἐγὼ ἐστάγω ὑμᾶς ἐκεῖ, οὐ ποιήσετε* (93)· *καὶ τοῖς νομίμοις αὐτῶν οὐ πορεύεσθε* (94)· τὰ κρίματά

Hæc ergo tria noster sibi vindicat philosophus: primum quidem, contemplationem; secundo autem, præceptorum executionem; tertio vero, bonorum virorum constitutionem. Quæ quidem cum convenierint, efficiunt virum gnosticum. Si quid autem defecerit ex istis, claudicat cognitio. Unde divine dixit Scriptura: *Et dixit Dominus ad Moysen, dicens: Loquere filiis Israel, et dices illis: Ego Dominus Deus vester. Secundum studia terræ Ægypti, in qua habitastis in ea, non facietis, et secundum studia terræ Chanaan, in quam vos ego illuc introduco, non facietis, et in eorum legitimis non inceditis, Judicii mea facietis, et præcepta mea servabitis.*

✠ P. 453 ED. POTTER.

βλέπων εἰς αὐτὰ σκοποδιωθῶ. Σωκ. Θεόδωρος γὰρ, ὃ φιλεῖ, φαίνεται οὐ κακῶς τοπάζειν περὶ τῆς φύσεώς σου· μάλα γὰρ φιλοσόφου τούτο πάθος τὸ θαυμάζειν· οὐ γὰρ ἄλλη ἀρχὴ φιλοσοφίας ἢ αὕτη· καὶ εἴποιεν ὁ τῆν Ἴριν θαύμαντος ἔχγονον φήσας οὐ κακῶς γεσσαλογεῖν. The. *Per deos, o Socrates, quid ista sint admiror, interdumque ipsa maxime inspiciens tenebris offundor. Soc. Theodoros, o amice, non male de tuo ingenio conjectasse videtur. Maxime enim philosophis hoc usu venit, ut admirentur. Neque enim aliud præter hoc est philosophiæ principium. Et qui Irin Thaumantis, id est admirationis, filiam esse tradidit, non absurde originem ejus explicuit.*

(85) *Μαθίας*. De Matthiæ *Traditionibus* conf. Cl. Grabii *Spicilegium*, sæc. II, p. 417, 418. De Evangelio secundum Hebræos ejusdem *Spicilegium* sæc. I, p. 15 et seq.

(86) *Ἐπαναπαυθήσεται*. Ἐπαναπαύεται, Flor. Sylburg.

(87) *Ἐστ' ἂν μὲν ἀμαθής, φιλοσοφεῖν τὸν γε μὴ ἐν*. Sic scribendus hic locus, quem editiones Florent. et Sylburg. hoc modo exhibent: Ἐστ' ἂν μὲν ἀμαθής· φιλοσοφεῖν δὲ τὸν γε μὴ ἐν. Unde hæc annotavit Sylburgius: « Post ἀμαθής desideratur φιλολογεῖν, aut aliud consimile verbum, ut et structura, et sensus arguit. »

(88) *Κὰν τῷ π*. Sententia talem quampiam lectionem postulat: καὶ τὸ ποιεῖν καλοῖς ἡθεσιν ἐξησχη-

μένον, nec honestis moribus excultum reddere: inquit Sylburg. Sic etiam scribi possit, una littera mutata, καὶ τὸ ποιεῖν καλοῖς ἢ τισιν ἐξησχημένον, licet quidam usu bene agant, tamen ut sciant utendi atque agendi rationem, allaborandum est.

(89) *Τριῶν τούτων*. His similia sunt, quæ scribit Auctor *Strom.* VII, p. 701: Ἡ καὶ μοι καταφαίνεσται τρία εἶναι τῆς γνωστικῆς δυνάμεως ἀποτελέσματα, τὸ γινώσκειν τὰ πράγματα, δεύτερον τὸ ἐπιτελεῖν ὅτι ἂν ὁ Λόγος ὑπαγορεύῃ, καὶ τρίτον τὸ παραδιδόναι δύνασθαι θεοπροπῶς τὰ παρὰ τῆ ἀληθείᾳ ἐπικεχυμένα. Unde videntur mihi tria gnostica potentia effecta esse: primo, res nosse; secundo, id facere, quod Logos, seu ratio, dictaverit; tertio, ea quæ apud veritatem occulta fuerunt, prout Dei majestati convenit, aliis tradere posse.

(90) *Καὶ εἶπεν*. Hæc Clemens sumpsisse videtur e Philonis libro *De congressu quærit. erudit. gr.*, p. 457.

(91) *Γῆς*. Τῆς, Philo: utrumque abest a Levit. Mox, ἐπ' αὐτῇ pro ἐν αὐτῇ, Levit.

(92) *Κατὰ ἐπ*. Κατὰ τὰ ἐπ. Levit., Philo.

(93) *Καὶ κατὰ ἐπ. ... ποιήσετε*. Hæc sententia apud Philonem post hæc verba, κρίματά μου ποιήσετε, occurrit.

(94) *Πορεύεσθε*. Πορεύεσθε, Levit. sed Philo Clementis lectionem tuetur.

Ambulate in eis. Ego Dominus Deus vester. Et servabit omnia praecepta mea, et facietis ea. Qui fecerit eu homo, vivet in eis. Ego Dominus Deus vester^a. Utrum autem mundi et deceptionis, an animi perturbationum et vitiorum sint symbolum Aegyptus et terra Chanaan, a quibus abstinendum sit, quibus autem rebus danda sit opera, quod divinis potius quam mundanis, nobis ostendit oraculum. Cum autem dicit : *Qui fecerit homo, vivet in eis* : et ipsorum Hebraeorum correctionem, et proximorum nostrorum exercitationem et profectum, et ipsorum vitam dicit et nostram. *Qui enim sunt mortui delictis, convivificantur Christo*^b, per nostrum testamentum. Saepe autem repetens Scriptura illud : *Ego Dominus Deus vester*, pudore afficiendo pulcherrime hortatur, docens sequi Deum, qui dedit

μου ποιήσετε, καὶ τὰ προστάγματά μου φυλάξεσθε πορεύεσθε ἐν αὐτοῖς· ἐγὼ Κύριος ὁ Θεὸς ὑμῶν καὶ φυλάξεσθε πάντα τὰ προστάγματά μου (95), καὶ ποιήσετε αὐτά. Ὁ ποιήσας αὐτὰ ἄνθρωπος (96), ζήσεται ἐν αὐτοῖς. Ἐγὼ Κύριος ὁ Θεὸς ὑμῶν. Εἴτε οὖν κόσμου καὶ ἀπάτης, εἴτε παθῶν καὶ κακιῶν (97) σύμβολον Αἴγυπτος καὶ ἡ Χαναανίτις γῆ, ὧν μὲν ἀφεκτέον, ὅποια δὲ ἐπιτηδευτέον, ὡς θεῶν καὶ οὐ κοσμικῶν, δείκνυσιν ἡμῖν τὸ λόγιον. Ὅταν δὲ εἴπῃ, Ὁ ποιήσας ἄνθρωπος, ζήσεται ἐν αὐτοῖς, τὴν τε Ἑβραίων αὐτῶν ἐπανόρθωσιν, τὴν τε τῶν πέλας (98) ἡμῶν αὐτῶν συνάσκησιν τε καὶ προκοπὴν, ζῶην λέγει αὐτῶν τε καὶ ἡμῶν. Οἱ γὰρ νεκροὶ τοῖς παραπτώμασι συζωοποιοῦνται Χριστῷ, διὰ τῆς ἡμετέρας Διαθήκης. Πολλάκις δὲ ἐπαναλαμβάνουσα ἡ Γραφή, τὸ, Ἐγὼ Κύριος ὁ Θεὸς ὑμῶν, δυσωπεῖ μὲν διατρεπτικώτατα ἐπεσθαι διδάσκουσα τῷ τὰς ἐντολαῖς δεδοκῶτι Θεῷ, ὑπομιμνήσκει δὲ ἡρέμα ζητεῖν τὸν Θεόν, καὶ ὡς οἶόν τε γινώσκων ἐπιχειρεῖν· ἦτις ἂν εἴη θεωρία μεγίστη, ἡ ἐποπτικῆ, ἡ τῷ ὄντι ἐπιστήμη (99), ἡ ἀμετάπτωτος λόγῳ γινομένη· αὕτη ἂν εἴη μόνη ἡ τῆς σοφίας γνῶσις, ἧς οὐδέποτε χωρίζεται ἡ δικαιοπραγία.

CAPUT XI.

Cognitionem illam quæ per fidem traditur esse omnium certissimam.

Sed eorum quidem, qui se sapientes existimant, sive sint barbaræ hæreses, sive Græcorum philosophi, *inflatur scientia*^c, ex sententia Apostoli. Fidelis est autem cognitio, quæ fuerit scientifica demonstratio eorum quæ traduntur in vera philosophia. Dixerimus autem eam esse rationem, quæ iis, de quibus dubitatur, ex iis, quæ sunt certa et extra controversiam, fidem facit. Cum sit autem duplex fides, una quidem quæ est cum scientia conjuncta, altera vero quæ cum opinione : nihil obstat, quo minus duplex nominetur quoque demonstratio, una scientiam, altera opinionem parens : quandoquidem cognitio quoque, et præcognitio duplex dicitur : una quidem accurata et exacta, altera vero imperfecta. Numquid autem ea sola, quæ est apud nos, vera fuerit demonstratio, ut quæ ex divinis suppeditetur Scripturis, quæ sunt sacræ litteræ, et ex ea, quæ a Deo docetur, sapientia^d, ut ait Apostolus ? Est igitur doctrina quædam parere præceptis, quod est Deo credere ; et fides est quædam Dei potentia, cum sit vis veritatis. Dixit nimirum : *Si habeatis fidem ut granum sinapis, montem trans-*

Ἄλλ' ἡ μὲν τῶν οἰησιόφων, εἴτε αἰρέσεις εἰς βάρβαροι εἴτε οἱ παρ' Ἑλλήσι φιλόσοφοι, γινώσκοντες φυσιοῖ κατὰ τὸν Ἀπόστολον· πιστὴ δὲ ἡ γνῶσις, ἦτις ἂν εἴη ἐπιστημονικὴ ἀπόδειξις τῶν κατὰ τὴν ἀληθῆ φιλοσοφίαν παραδιδόμενων. Φησαιμεν δὲ ἂν αὐτὴν λόγον εἶναι τοῖς ἀμφοσθητουμένοις ἐκ τῶν ὁμολογουμένων ἐκπορίζοντα τὴν πίστιν. Πίστewς δ' οὕσης διττῆς, τῆς μὲν ἐπιστημονικῆς, τῆς δὲ δοξαστικῆς, οὐθὲν κωλύει ἀπόδειξιν ὀνομάζειν διττῆν, τὴν μὲν ἐπιστημονικὴν, τὴν δὲ δοξαστικὴν· ἐπεὶ καὶ ἡ γνῶσις καὶ ἡ πρόγνωσις διττὴ λέγεται, ἡ μὲν ἀπικριβωμένη ἔχουσα τὴν ἑαυτῆς φύσιν, ἡ δὲ ἑλλειπῆ. Καὶ μήτι ἡ παρ' ἡμῖν ἀπόδειξις μόνη ἂν εἴη ἀληθῆς, ἅτε ἐκ θεῶν χορηγούμενη Γραφῶν, τῶν ἱερῶν γραμμάτων, καὶ τῆς θεοδιδάκτου σοφίας, κατὰ τὸν Ἀπόστολον ; Μάθησις γούν καὶ τὸ πείθεσθαι ταῖς ἐντολαῖς, ὃ ἐστὶ πιστεῦειν τῷ Θεῷ. Καὶ ἡ πίστις δύναμις τις τοῦ Θεοῦ, ἰσχύς ὅσα τῆς ἀληθείας. Ἀτίκα φησὶν· Ἐὰν ἔχητε πίστιν ὡς κόκκον σινάπεως, μεταστήσετε (1) τὸ ὄρος· καὶ πάλιν, Κατὰ τὴν πίστιν σου γενηθήτω σοι· καὶ ὁ μὲν (2) θεραπεύεται, προσλαβὼν τὴν πίστιν· ὁ δὲ (3)

✠ P. 454 ED. POTTER, 381 ED. PARIS. ^a Levit. xviii, 1, 2, 3, 4, 5. ^b Eph. ii, 5. ^c I Cor. viii, 1. ^d I Thess. iv, 9.

(95) *Μον.* Καὶ τὰ κρίματά μου addit Philo : καὶ πάντα τὰ κρίματά μου, Levit.

(96) *Ἀνθρώπος.* Abest a Philone. Mox post Θεὸς ὑμῶν, repetit Philo, errore, ut videtur, librarii, καὶ φυλάξεσθε πάντα τὰ προστάγματά μου, καὶ τὰ κρίματά μου.

(97) *Παθῶν καὶ κακιῶν.* Philo, loco jam dicto : Εἰδέναι χρὴ, ὅτι παθῶν μὲν Αἴγυπτος σύμβολόν ἐστι, κακιῶν δὲ ἡ Χαναανίτις γῆ. Sciendum, affectus per Aegyptum significari, vitia per terram Chanaanam. Μον, ὡν μὲν ἀφεκ. aliqui malunt.

(98) *Τὴν τε τῶν πέλας.* Hoc est, nostram. Nam

eos, qui prope sunt, scilicet Christianos, opponit τοῖς μακρῶν, exteris, qui procul sunt. Ephes. ii, 13 : Nūn δὲ ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ ὑμεῖς, οἱ ποτὲ ὄντες μακρῶν, ἐγγὺς ἐγενήθητε ἐν τῷ αἵματι τοῦ Χριστοῦ.

(99) *Ἐπιστήμη.* Conf. quæ de scientiæ definitione superior dicta sunt p. 362 edit. Paris.

(1) *Μεταστήσετε.* Non verba, sed sensum Evangeliorum hic, et in iis, quæ sequuntur, exhibet.

(2) *Καὶ ὁ μὲν.* Respice: e videtur Matth. ix, 22. vel Luc. xviii, 42.

(3) *Ὁ δὲ.* Matth. ix, vel Joan. xi, 40.

νεκρός ἀνίσταται διὰ τὴν τοῦ πιστεύσαντος, ὅτι ἀνα-
στήσεται, ἰσχύϊν. Ἡ δὲ δοξαστικὴ ἀπόδειξις ἀνθρω-
πικῆ τέ ἐστι καὶ πρὸς τῶν ῥητορικῶν γινομένη ἐπι-
χειρημάτων ἢ καὶ διαλεκτικῶν συλλογισμῶν. Ἡ γὰρ
ἀνωτάτω (4) ἀπόδειξις, ἣν ἠνιξάμεθα, ἐπιστημονικὴν
πίστιν ἐνέλιθησι διὰ τῆς τῶν Γραφῶν παραθέσεως
τε καὶ διοίξεως (5) ταῖς τῶν μανθάνειν ὀρεγομένων
ψυχαῖς, ἧτις ἂν εἴη γνώσις. Εἰ γὰρ τὰ παραλαμβα-
νόμενα πρὸς τὸ ζητούμενον ἀληθῆ λαμβάνεται, ὡς
ἂν θεῖα ὄντα καὶ προφητικὰ, δῆλόν που ὡς καὶ τὸ
συμπέρασμα τὸ ἐπιφερόμενον αὐτοῖς ἀκολουθῶς
ἀληθὲς ἐπινεχθήσεται· καὶ εἴη ἂν ὀρθῶς ἡμῖν ἀπό-
δειξις ἢ γνώσις. Ἡνίκα γοῦν τῆς οὐρανοῦ καὶ θείας
τροφῆς (6) τὸ μνημόσυον ἐν στάμνῳ χρυσῷ καθιε-
ροῦσθαι προσετέτακτο, *Τὸ γόμορ, φση, τὸ δέκατον*
τῶν τριῶν μέτρον ἦν· ἐν ἡμῖν γὰρ αὐτοῖς τρία μέ-
τρα, τρία κριτήρια μνηύεται· αἰσθησις μὲν αἰσθη-
τῶν, λεγομένων δὲ ὀνομάτων καὶ ῥημάτων ὁ λόγος,
νοητῶν δὲ νοῦς. Ὁ τοῖνον γνωστικὸς ἀφέξεται μὲν
τῶν κατὰ λόγον καὶ τῶν κατὰ διάνοιαν καὶ τῶν κατὰ
αἰσθησιν καὶ ἐνέργειαν ἀμαρτημάτων, ἀκηκόως,
ὅπως Ὁ Ἰδῶρ (7) πρὸς ἐπιθυμίας ἐμολχευσεν· λα-
βῶν τε ἐν νῷ, ὡς Μακάριοι οἱ καθαροὶ τῇ καρδίᾳ,
ὅτι αὐτοὶ τὸν Θεὸν δέονται· κάκεινο ἐπιστάμενος,
ὅτι· Οὐ τὰ εἰσερχόμενα εἰς τὸ στόμα κοινῶ τὸν
ἀνθρώπου, ἀλλὰ τὰ ἐξερχόμενα ἐκ τοῦ στόματος,
ἐκεῖνα κοινῶ τὸν ἀνθρώπου, ἐὰν γὰρ τῆς καρδίας
ἐξερχονται διαλογισμοί. Τοῦτ', οἶμαι, τὸ κατὰ Θεὸν
ἀληθινὸν καὶ δίκαιον μέτρον, ᾧ μετρεῖται τὰ μετρού-
μενα, ἢ τὸν ἀνθρώπου συνέχουσα δεκάς, ἣν ἐπὶ κεφα-
λαίῳ τὰ προειρημένα τρία ἐδήλωσεν μέτρα. Εἴη (8)
δ' ἂν σῶμά τε καὶ ψυχῆ, αἶ τε πέντε αἰσθήσεις, καὶ
τὸ φωνητικὸν καὶ σπερματικὸν, καὶ τὸ διανοητικὸν ἢ
πνευματικὸν, ἢ ὅπως καὶ βούλει καλεῖν. Χρῆ δὲ (9),
ὡς ἔπος εἰπεῖν, τῶν ἄλλων πάντων ὑπεραναβαίνον-

A *feretis* *. Et rursus : *Secundum fidem tuam fiat tibi* β. Et unus quidem curatur, suscepta per fidem curatione : mortuus autem alter resurgit per vim ejus qui crediderat quod esset resurrectorus. Quæ autem opinionem generat demonstratio, est et humana, et sit ex argumentis rhetoricis, vel etiam dialecticis syllogismis. Suprema enim demonstratio, quam scientificam esse jam innuimus, fidem inserit, per allationem et apertionem Scripturarum, animis eorum, qui discere cupiunt, quæ quidem fuerit cognitio. Si enim quæ assumuntur ad id probandum, quod quaeritur, vera sumuntur, ut quæ sunt divina et prophetica, clarum est utique, quod quæ etiam ex eis inferitur conclusio, X vera inferetur, et recte nobis demonstratio fuerit cognitio. Cum itaque divini et cælestis nutrimenti monumentum in urna aurea consecrare jubebatur, gomor, inquit, erat decima trium mensura c. In nobis enim ipsis per tres measuras tria significantur criteria, sensus quidem sensilium ; eorum autem, quæ dicuntur, scilicet nominum, et verborum, sermo ; eorum autem, quæ percipiuntur intelligentia, mens. Qui est ergo gnosticus, abstinebit quidem a peccatis, quæ sunt et sermone, et cogitatione, et sensu ; et opere, cum audierit, quod qui videt ad concupiscendum, mæchatus est d ; et animo perceperit, quod beati sunt, qui sunt mundo corde, quoniam ipsi Deum videbunt e : illud quoque sciens, quod non quæ intrant per os, coinquinant hominem ; sed illa, quæ per os exeunt, hominem coinquinant. Ex corde enim exeunt cogitationes f. Hæc est, ut existimo, quæ ex Deo est, vera et justa mensura, quæ metitur ea, quæ veniunt in dimensionem, ea, quæ hominem continet, decas, quam in summa tres prius dictæ significarunt mensuræ. Fuerit autem

P. 455 ED. POTTER, 382 ED. PARIS. * Matth. xvii, 20. β Matth. ix, 29. c Exod. xvi, 36. d Matth. v, 28. e Ibid. 8. f Matth. xv, 11, 19.

(4) *Ἡ μὲν γὰρ ἀν.* Malim hæc sic distinguere : Ἡ γὰρ ἀνωτάτω ἀπόδειξις, ἣν ἠνιξάμεθα ἐπιστημονικὴν, πίστιν ἐνέλιθησι διὰ τ., quod Latine expressimus.

(5) *Τῆς τῶν Γραφῶν ... διοίξεως.* (II. ms., διανοίξεως.) Sic διοιχθέντων τῶν ὀφθαλμῶν pag. 385, διανοιχθέντων τῆς καλ. Γραφῆς pag. 677, Syllburg in *Indice Græco*.

(6) *Ὁὐρανοῦ. . . τροφῆς.* Scilicet manna. Conf. Exod. xvi, 35. Porro hæc sumpsit auctor e Philonis libro *De congr. quærendæ erudit. gr.*, pag. 458: Παγκάλως οὖν καὶ ἀναγκαίως ἅμα ἐν εἶδει παραδιηγῆματος, ἠνίκα τῆς οὐρανοῦ καὶ θείας τροφῆς τὸ μνημεῖον ἐν στάμνῳ χρυσῷ καθιερούτο, φησὶν ὡς ἄσα τὸ γόμορ δέκατον τῶν τριῶν μέτρον ἦν. Ἐν ἡμῖν γὰρ αὐτοῖς τρία μέτρα εἶναι δοκεῖ, αἰσθησις, λόγος, νοῦς· αἰσθητῶν μὲν αἰσθησις, ὀνομάτων δὲ καὶ ῥημάτων καὶ τῶν λεγομένων λόγος, νοητῶν δὲ νοῦς. *Pulcherrime igitur et simul necessarie per speciem enarrationis, quando caelestis illius et divini alimenti monumentum in urna aurea consecratum est, ait, quod gomor erat decima pars trium mensurarum. In nobis enim ipsis tres mensuræ videntur esse, sensus, sermo et mens: sensibilia sensu, verba, dictiones et orationes sermone, intelligibilia mente metimur. Hinc τριῶν μέτρων pro τριῶν μέτρον substituendum.*

(7) *Ὁ Ἰδῶρ.* Hæc ex Matthæo διὰ μύτης recitasse videtur.

(8) *Εἴη.* Hoc aptius quam receptum εἶδη. De eodem loco Notat. D. Hoeschelli ad Philonis opusc. 228. STUBURG.

(9) *Χρῆ δέ.* Hæc etiam transtulit Clemens e Philonis libro jam dicto, p. 459 : Ἐμαθον γὰρ τὸν ἕνατον ὑπερβαίνοντες αἰσθητῶν δοκῆσαι Θεὸν, τὸν δέκατον καὶ μόνον ὄντα ἀψευδῶς προσκυνοῦν. Ἐννεὰ γὰρ ὁ κόσμος ἔλαχε μοίρας, ἐν οὐρανῷ μὲν ὀκτώ, τῆν τε ἀπλανῆ, καὶ τὰς πεπλανημένας ἐν τάξει φερομένας ταῖς αὐταῖς, ἐνάτην δὲ γῆν σὺν ὕδατι καὶ ἀέρι. Τούτων γὰρ μία συγγένεια, τροπὰς καὶ μεταβολὰς παντοίας δεχομένων. Οἱ μὲν οὖν πολλοὶ τὰς ἐννεὰ ταύτας μοίρας καὶ τὸν παγέντα κόσμον ἐξ αὐτῶν ἐτίμησαν· ὁ δὲ τέλειος τὸν ὑπεράνω τῶν ἐννεὰ δημιουργῶν αὐτῶν Θεὸν δέκατον. Ὅλον γὰρ ὑπερκύψας τὸ ἔργον, ἐπέθηκε τὸν τεχνίτην, καὶ ἰκέτης καὶ θεραπευτῆς ἐσπούδαζεν αὐτοῦ γενέσθαι. *Didicerant enim, transcenso novenario sensibili existimato Deo, decimum et solum verum vere colere : in novem enim partes mundus distribuitur, octo in cælo, supremum orbem et septem reliquos erraticorum siderum similes cursus habentium ; nonam autem, terram cum aqua et aere. Horum enim una est cognatio, variis mutationes recipientium. Vulgus autem has novem partes, et compactum ex his mundum colebat : at vir perfectus superiorem his opificem Deum decimum. Emergens enim super omnia ejus opera, desiderabat artificem ipsum, supplicis ejus cultor fieri cupiens.*

corpus et anima, et quinque sensus, et vocis edendæ potestas, visque seminaria, et cogitandi seu spiritualis facultas, aut quocunque alio nomine vis vocare. Oportet autem, ut uno verbo dicam, alia omnia transcendentia, in mente sistere; sicut certe in mundo quoque, cum novem partes transilierimus, primam quidem, quæ constat quatuor elementis, quæ in uno loco ponuntur, ut inter se æqualiter commisceantur; deinde septem **165** errantes, et nonam inerrantem; venire ad perfectum numerum, qui est super deos, nempe decimam partem, et, ut summam dicam, ad Dei cognitionem, post creaturam desiderantes Creatorem. Propterea offerbantur Deo decimæ œphi, et hostiarum, et Paschæ dies festus incipiebat a decima, ✠ quæ omnis perturbationis et omnium sensibilibus transitum significat. Fide ergo consistit gnosticus: qui se autem existimat sapientem, ea, quæ sunt veritatis, non attingit, infirmis et instabilibus affectibus abreptus. Jure ergo scriptum est: *Egressus est autem Cain a facie Dei, et habitavit in terra Naid, contra Edem* a. Interpretatio autem Naid, est *commotio*; Edem autem, *deliciæ*. Fides autem, et cognitio, et pax sunt *deliciæ*, e quibus, qui non paruerit, ejicitur. Qui se autem existimat sapientem, ne omnino quidem divina vult audire præcepta; sed, tanquam qui per se didicerit, effrenatus, lubens fertur in salum fluctuans, descendens ad mortalia, et ea quæ sunt generabilia, a cognitione ingeniti, alias alia opinans. *Qui autem sunt gubernatione soluti, ii cadunt sicut folia* b. Ratio et pars principalis cum immota maneat, et animam ducat ac regat, dicta est ejus gu-

τας ἐπὶ τὸν νοῦν ἴστασθαι, ὡς περ ἀμελεί καν τῷ κόσμῳ τὰς ἐννέα μοίρας ὑπερπηδῆσαντας· πρώτην μὲν τὴν διὰ τῶν τεσσάρων στοιχείων ἐν μιᾷ χώρᾳ τιθεμένων διὰ τὴν ἴσην τροπὴν, ἔπειτα δὲ τὰς ἐπὶ τὰς πλανωμένας, τὴν τε ἀπλανῆ, ἐνάτην, ἐπὶ τὸν τέλειον ἀριθμὸν (10) τὸν ὑπεράνω τῶν θεῶν (14), τὴν δὲ δεκάτην (12) μοῖραν ἐπὶ τὴν γῶσιν ἀρκενεῖσθαι τοῦ Θεοῦ, συνελόντι φάναι, μετὰ τὴν κτίσιν τὸν ποιητὴν ἐκποθοῦντας. Διὰ τοῦτο αἱ δεκάται (13), τοῦ τε οἴρι τῶν τε ἱερῶν, τῷ Θεῷ προσεκομίζοντο· καὶ ἡ τοῦ Πάσχα (14) ἑορτὴ ἀπὸ δεκάτης ἤρχετο, παντὸς πάθους καὶ παντὸς αἰσθητοῦ διάβασις οὕσα. Πέπτυν οὖν τῇ πίστει ὁ γνωστικός· ὁ δὲ οἰσισοφὸς ἐκ τῶν τῆς ἀληθείας οὐχ ἄπτεται, ἀστάτους καὶ αἰδρότους ὁρμαῖς κεχρημένος. Εἰκότως (15) οὖν γέγραπται· *Ἐξῆλθεν δὲ Κάιν ἀπὸ προσώπου τοῦ Θεοῦ, καὶ ὤκησεν ἐν γῆ Ναῖδ, κατέναντι Ἐδέμ*. Ἐρμηνεύεται δὲ ἡ μὲν Ναῖδ, *σάλος*, ἡ δὲ Ἐδέμ *τροπὴ*· τίσις δὲ καὶ γῶσις καὶ εἰρήνη ἡ τροπὴ· ἥς ὁ παρακούσας ἐκβάλλεται. Ὁ δὲ οἰσισοφὸς τὴν ἀρχὴν οὐδὲ ἐπατεῖν βούλεται τῶν θείων ἐντολῶν, ἀλλ', οἷον αὐτομάθης, ἀρηνιάσας, εἰς σάλον κυμαινόμενον ἐκὼν μεβίσταται, εἰς τὰ θνητὰ τε καὶ γενητὰ καταβαίνων ἐκ τῆς τοῦ ἀγενήτου (16) γῶσιως, ἄλλοις ἀλλοῖα δοξάζων. Οἷς δὲ μὴ ὑπάρχει *κυβέρησις, πλάτουσι* ὡς περ φύλλα· ὁ λογισμὸς καὶ τὸ ἡγεμονικὸν, ἀπταστον μένον καὶ καθηγούμενον τῆς ψυχῆς, κυβερνήτης αὐτῆς εἴρηται· ὄντως γὰρ ἀτρέπτως πρὸς τὸ ἀτρέπτον ἡ προσαγωγή. Οὕτως Ἀβραάμ (17) *ἑστὼς ἦν ἀπέναντι Κυρίου, καὶ ἐγγύσιος εἶπεν*. Καὶ τῷ Μωϋσῆ λέγεται· *Σὺ δὲ αὐτοῦ στήθι μετ' ἐμοῦ*. Οἱ δὲ ἀμφὶ τὸν Σίμωνα τῷ ἐστῶτι (18), ὃν σέβουσιν (19), ἐξο-

✠ P. 456 ED. POTTER, 382-383 ED. PARIS. a Gen. iv, 16. b Prov. xi, 14.

(10) *Τέλειον ἀριθμὸν*. De perfectione denarii numeri conf. *Stromat.* vi, p. 656.

(11) *ὑπεράνω τῶν θεῶν*. Ὑπερ ἄνω divide exhibent Clementis editiones, nos ὑπεράνω e Philone restituumus. Quid vero est illud τῶν θεῶν, *super deos*? An sidera ex sententia gentilium *deos* appellat? Apud Philonem exstat ὑπεράνω τῶν ἐννέα, *super novem* mundi partes. Unde admodum verisimile est, apud Clementem scriptum fuisse ὑπεράνω τῶν θ', nota numerali pro voce ἐννέα posita; ac deinde imperitum librarium θ' illud mutasse in θέων.

(12) *τὴν δὲ δεκ.* Legendum τὴν δὲ δεκ. LOWTH.

(15) *Διὰ τοῦτο αἱ δεκάται*. Philo ante ea, quæ jam ex eo citata fuerunt, hæc etiam dicit: Τούτοις συνάδει καὶ ἡ τῶν ἱερῶν ἐνδελεχὴς θυσία· τὸ γὰρ δέκατον τοῦ οἴρι σεμιδάλως ἀεὶ διείρηται προσφέρειν αὐτοῖς. *Huc facit et quotidianum sacerdotum sacrificium. His enim præceptum est, ut decimam partem Ephraim similiter semper offerant.*

(14) *Ἡ τοῦ Πάσχα*. Philo post verba superius posita sic pergit: Διὰ τοῦτο δεκάτην ἐνδελεχὴ τῷ δεκάτῳ καὶ μόνῳ καὶ αἰωνίῳ ὁ ἱερεὺς ἀνατίθησι, τουτέστι, κυρίως εἰπεῖν, τὸ ψυχικὸν πάσχα, ἢ παντὸς πάθους καὶ παντὸς αἰσθητοῦ διάβασις πρὸς τὸ δέκατον, ὃ δὲ θνητὸν ἐστὶ καὶ θεῖον. *Ideo decimas perpetuas decimo illi, qui solus æternus est, dedicat sacerdos, quod proprie animæ pascha dicitur, omnium affectuum et omnium sensibilibus transitum, dum properat ad decimum illud, quod est divinum et intelligibile.* Eandem τοῦ Πάσχα interpretationem tradidit Philo in lib. *De Abrahamo*, p. 392.

(15) *Εἰκότως*. Hæc transtulit Clemens e Philonis lib. *De Cherubim*, p. 110: Τοῦ μὲν ἀντιτεταγμένου

πρόθεσιμα τὸ ἐπὶ τῷ Κάιν εἰρημένον, ὅτι ἐξῆλθεν ἀπὸ τοῦ προσώπου τοῦ Θεοῦ, καὶ ὤκησεν ἐν γῆ Ναῖδ κατέναντι Ἐδέμ. Ἐρμηνεύεται δὲ Ναῖδ μὲν σάλος, Ἐδέμ δὲ τροπὴ. *Exemplum contrariorum infestorum est in Cain, quando dicitur: « Exiit a facie Dei, et habitavit in terra Naid contra Edem. » Explicatur autem Naid commotio, et Edem deliciae.*

(16) *Γενητὰ . . . ἀγενήτου*. A. mavult γενητὰ, et ἀγενήτου· nempe a themate γενῶν. SYLBERG.

(17) *Ἀβραάμ*. Genes. xviii: Ἀβραάμ δὲ ἐτι πέ· ἑστῆκώς ἐναντίον Κυρίου. Καὶ ἐγγύσιος Ἀβραάμ, εἶπε. Exod. xxxiv: Καὶ στήθη μοι ἐκεί ἐπ' ἄκρου τοῦ ὄρους. Verum Clemens hæc, pro more suo, διὰ μνήμης recitasse videtur.

(18) *τῷ ἐστῶτι*. Ἐστὼς Clementi is est, qui in eodem statu absque ulla mutatione consistit. Sic *Strom.* i, p. 348 edit. Paris: Τὸ ἐστὼς καὶ μόνιμον τοῦ Θεοῦ, καὶ τὸ ἀτρέπτον αὐτοῦ εἶναι. *Dei stabilitatem ac permanentiam, et immutabilem ejus lucem.* *Strom.* vii, pag. 735: Φῶς ἐστὼς, καὶ μένον ἴδιως, πάντῃ πάντως ἀτρέπτον. *Lux stans et manens proprie, ex omni parte omnino immutabilis.* Hinc Deum alii etiam auctores ἐστῶτα vocant. Philo Judæus lib.

(19) *Ὅν σέβουσιν*. Justinus M. refert, Simonem προσκυνεῖσθαι ὡς τὸν πρῶτον Θεόν· *adorari ut primum Deum: Apol.* i, p. 52 edit. Oxon. et tanquam Θεὸν ὑπεράνω πάσης ἀρχῆς καὶ ἐξουσίας καὶ δυνάμεως· *Deum super omne principium, potestatem et potentiam: Dialog.* cum Tryphone pag. 349 edit. Paris. Irenæus lib. i, sub finem cap. 20: *Imaginem quoque Simonis habent factam ad figuram Jovis, et Helenæ in figuram Minervæ; et has adorant.* Conf. Theodoretus *Hæret. fab.* lib. i, sub finem cap. 1.

μοιῦσθαι τρόπον βούλονται. Ἡ πίστις οὖν ἡ τε ἁγνῶσις τῆς ἀληθείας αἰεὶ κατὰ τὰ αὐτὰ καὶ ὡσαύτως ἔχειν κατασκευάζουσι τὴν ἐλομένην αὐτὰς ψυχὴν. Συγγενὲς (20) δὲ τῷ ψεύδει (21) μετὰδασις, ἐκτροπὴ καὶ ἀπόστασις, ὡσπερ τῷ γνωστικῷ ἡρμῖα, καὶ ἀπάυσις, καὶ εἰρήνη. Καθάπερ οὖν τὴν φιλοσοφίαν ὁ τύφος καὶ ἡ οἴησις διαβέβληκεν, οὕτως καὶ τὴν γνῶσιν ἢ ψευδῆς γνῶσις, ἢ τε ὁμωνύμως καλουμένη· περὶ ἧς ὁ Ἀπόστολος γράφων, Ὡ Τιμόθεε, φησὶν, τὴν παραθήκην (22) φύλαξον, ἐκτροπύμενος τῆς βεβήλου κενοφωτίας καὶ ἀντιθέσεις τῆς ψευδογνώσεως, ἣν τινες ἐπαγγελλόμενοι, περὶ τὴν πίστιν ἠστόχησαν. Ὑπὸ ταύτης ἐλεγχόμενοι τῆς φωνῆς οἱ ἀπὸ τῶν αἰρέσεων (23) τὰς πρὸς Τιμόθεον ἀθετοῦσιν Ἐπιστολάς. Φέρε οὖν, εἰ ὁ Κύριος ἀληθία (24), καὶ σοφία καὶ δύναμις Θεοῦ, ὡσπερ οὖν ἐστὶ, δειχθεῖη, ὅτι τῷ ὄντι· γνωστικὸς ὁ τοῦτον ἐγνωκῶς, καὶ τὸν Πατέρα τὸν αὐτοῦ δι' αὐτοῦ· συναίσθηται (25) γὰρ τῷ λέγοντος· *Κελεύει δικαίω ἐπίστανται ὑψηλῶς*. minus est veritas, et sapientia ac virtus Dei, sicut cognovit, et per ipsum ejus Patrem. Sentit enim

bernator. Nam per aliquid immutabile ad id, quod est immutabile, deduci oportet. Sic Abraham stabat rectus ex adverso Domini, et appropinquans, dixit a. Et dicitur Moyse: Tu autem sta ibi mecum b. Simonis autem sectatores, stanti, quem colunt, volunt assimilari moribus. Fides ergo et cognitio veritatis efficiunt, ut quæ eas acceperit anima, eodem modo et semper similiter se habeat. Cum falso autem cognatione conjunctæ sunt transitio, declinatio et defectio; sicut cum gnostico tranquillitas, quies, et pax. Quemadmodum ergo suspectam reddidit philosophiam arrogantia x et gloriosa de se persuasio: ita etiam cognitionem falsæ cognitio, et quæ appellatur æquivoce. De qua scribens Apostolus: O Timothee, inquit, depositum custodi, devitans profanas vocum novitates et oppositiones falsi nominis scientiæ, quam quidam promittentes, circa fidem exciderunt c. Cum ab hac voce convincantur hæretici, Epistolas ad Timotheum rejiciunt. Age ergo, si Dominus est; patet, quod revera is est gnosticus, qui eum una cum, qui dicit: *Labis justorum sciunt excelsa* d.

CAPUT XII.

De fide dupliici.

Τῆς δὲ πίστεως, καθάπερ τοῦ χρόνου, διττῶν ἕντων, εὐροίμεν ἂν διττὰς ἀρετὰς, συνοικούσας ἄμφω. Τοῦ γὰρ χρόνου τῷ μὲν παρωχηκότῃ ἢ μνημῇ, τῷ δὲ μέλλοντι ἐλπίς ἐστὶ. Πιστεύομεν δὲ τὰ παρωχηκότα γεγονέναι, καὶ τὰ μέλλοντα ἔσσεσθαι· ἀγαπῶμέν τε

Cum autem fidei, sicut etiam temporis, duæ sunt partes, duas etiam inveniemus, quæ simul habitant, virtutes. Temporis enim parti præteritæ adest memoria; ei autem, quæ futura est, spes. Credimus enim fuisse præterita, et fore ea quæ futura sunt.

lib. De nominum mutatione, pag. 1034, agens de Abrahamo, qui coram Deo pronus in faciem cecidit: Ἄρ' οὐκ ἐμέλλεν ὑποσχέσασθαι θεαῖσι γνῶναι τε ἑαυτὸν καὶ τὴν τοῦ θνητοῦ γένους οὐθένησαν, καὶ πεσεῖν πρὸ τῶν Ἐστώτων εἰς ἐνδειξιν τῆς ὑπολήψεως, ἣν περὶ ἑαυτοῦ τε ἔσχε καὶ Θεοῦ, ὅτι ὁ μὲν κατὰ αὐτὰ ἔστώως κινεῖ τὴν σύμπασαν σάσαν; Annon ex divinis promissis seipsum cogniturus erat, et mortalis generis inanitatem, et probabiturus coram Stante, ut ostenderet opinionem eam, quam de se habebat, ac de Deo? nimirum Deum in eodem statu consistentem id omne, quod stat, movere. Hunc autem loquendi modum Plato docuit: nam Cyrillus, lib. iii Contra Julianum, scribit, Platonem duos constituisse deos, quorum primum stantem esse voluit, secundum vero semper moveri. Ἀπλοῦν δὲ, ὅτι ὁ μὲν πρῶτος Θεὸς ἐστώως, ὁ δὲ δεύτερος ἐμπαλὴν ἐστὶ κινούμενος. Cur vero Simon Magus stantem sese appellari jusserit, constat e Clementinis, homil. 2, cap. 22: Οὗτος (Σίμων) ἐν Ἀλεξανδρείᾳ πάνυ ἐξασκήσας ἑαυτὸν, καὶ μεγάλα πολὺ δυνήθεις, καὶ φρονήθεις θέλει νομιζέσθαι ἀνωτάτη τις εἶναι δύναμις, καὶ αὐτοῦ τοῦ τὸν κόσμον κτίσαντος Θεοῦ· ἐνόησε δὲ, καὶ Χριστὸν ἑαυτὸν αἰνισσόμενος, Ἐστώτα προσαγορεύει. Ταύτη δὲ τῇ προσγορίᾳ κέχρηται, ὡς δὴ στησίμενος ἀεὶ, καλαίτην φθορᾶς, τὸ πῶμα πεσεῖν, οὐκ ἔχων, καὶ οὕτε Θεὸν τὸν κτίσαντα τὸν κόσμον ἀνώτατον εἶναι λέγει. Simon Alexandria cum multum se exercuerat, et arte magica polleret, mente elatus se vult existimari esse Virtutem supremam, ipso quoque Deo mundi conditore superiorem. Interdum etiam Christum se significans, Stantem appellat. Eam autem appellationem sumpsit, quasi qui existiturus semper sit, nec habeat corruptionis causam, ut corpore concidat. Neque vero Deum mundi creatorem, supremum esse ait. Idem auctor τοῦ ἐστώως iterum meminit, ejusdem homiliæ cap.

24. Quin etiam homil. 18, cap. 6. de eodem hæc Petrus Simoni dicit: Σὺ δὲ οὐκ εἶ ὁ ἐστώως Υἱός. Εἰ γὰρ Υἱός ἦς, πάντως ἂν ᾤεις τῆς τοιαύτης ἀποκαλύψεως τοὺς ἀξιολογούς. Tu autem non es stans Filius. Nam si Filius esses, omnino cognosceres hac dignos revelatione. Ejusdem iterum mentio facta est in eadem homilia, cap. 7, 12 et 14. Meminit etiam Simonis Stantis auctor Recognitionum S. Clementis lib. 1, cap. 72: Zachæus de Casarea scripsit sibi, Simonem quemdam Samaritæum magnum plurimos nostrorum subvertere, asserentem se esse quemdam Stantem, hoc est alio nomine, Christum, et Virtutem summam excelsi Dei, quæ sit supra conditorem mundi. Conf. ejusdem operis lib. 11, cap. 7 et 11; lib. 111, cap. 47, et Clementinæ Epitomes cap. 25.

(20) Συγγενές. Malim συγγενεῖς.

(21) Πεύθει. Malim adjectivo ψευδεῖ, ut hæc vox respondeat τῷ γνωστικῷ.

(22) Παραθήκην. A. cum Vulg. Bibl. I Tim. vi, παρακαταθήκην mavult: et recte. SYLBERG.

(23) Αἰρέσεων. Marcionitas intelligit, de quorum principe Marcione hæc dicit Irenæus lib. 1, cap. 29: Similiter autem et Pauli epistolæ abscondit, auferens quæcumque manifeste dicta sunt ab Apostolo de eo Deo, qui mundum fecit, quoniam hic Pater Domini nostri Jesu Christi, etc. Conf. idem lib. 111, cap. 12; Tertullianus Contra Marcionem lib. 1v et v; Epiphanius hæres. 42.

(24) Ὁ Κέριος ἀλήθεια. Respicit Joan. xiv, 6: Λέγει αὐτῷ ὁ Ἰησοῦς· Ἐγὼ εἰμι ἡ ἕδδα, καὶ ἡ ἀλήθεια, καὶ ἡ ζωὴ. Οὐδεὶς ἔργεται πρὸς τὸν Πατέρα, εἰ μὴ δι' ἐμοῦ. I Cor. i, 24: Χριστὸν, Θεοῦ δύναμιν, καὶ Θεοῦ σοφίαν.

(25) Συναίσθηται. Rectius συνήσθηται, temp. præterito. SYLBERG.

corpus et anima, et quinque sensus, et vocis edendæ potestas, visque seminaria, et cogitandi seu spiritualis facultas, aut quocunque alio nomine vis vocare. Oportet autem, ut uno verbo dicam, alia omnia transcendentia, in mente sistere; sicut certe in mundo quoque, cum novem partes transilierimus, primam quidem, quæ constat quatuor elementis, quæ in uno loco ponuntur, ut inter se æqualiter commisceantur; deinde septem **165** errantes, et nonam inerrantem; venire ad perfectum numerum, qui est super deos, nempe decimam partem, et, ut summam dicam, ad Dei cognitionem, post creaturam desiderantes Creatorem. Propterea offerbantur Deo decimæ cæphi, et hostiarum, et Paschæ dies festus incipiebat a decima, ✠ quæ omnis perturbationis et omnium sensibilibus transitum significat. Fide ergo consistit gnosticus: qui se autem existimat sapientem, ea, quæ sunt veritatis, non attingit, infirmis et instabilibus affectibus abreptus. Jure ergo scriptum est: *Egressus est autem Cain a facie Dei, et habitavit in terra Naid, contra Edem* a. Interpretatio autem Naid, est *commotio*; Edem autem, *deliciæ*. Fides autem, et cognitio, et pax sunt *deliciæ*, e quibus, qui non paruerit, ejicitur. Qui se autem existimat sapientem, ne omnino quidem divina vult audire præcepta; sed, tanquam qui per se didicerit, effrenatus, lubens fertur in salum fluctuans, descendens ad mortalia, et ea quæ sunt generabilia, a cognitione ingeniti, alias alia opinans. *Qui autem sunt gubernatione soluti, ii cadunt sicut folia* b. Ratio et pars principalis cum immota maneat, et animam ducat ac regat, dicta est ejus gu-

✠ P. 456 ED. POTTER, 382-383 ED. PARIS. a Gen. iv, 16. b Prov. xi, 14.

(10) *Τέλειον ἀριθμὸν*. De perfectione denarii numeri conf. *Stromat.* vi, p. 656.

(11) *Υπεράνω τῶν θεῶν*. Ὑπὲρ ἄνω divise exhibent Clementis editiones, nos *ὑπεράνω* e Philone restituumus. Quid vero est illud τῶν θεῶν, *super deos*? An sidera ex sententia gentilium *deus* appellat? Apud Philonem exstat *ὑπεράνω τῶν ἐννέα, super novem mundi partes*. Unde admodum verisimile est, apud Clementem scriptum fuisse *ὑπεράνω τῶν θ'*, nota numerali pro voce *ἐννέα* posita; ac deinde imperitum librarium θ' illud mutasse in *θεῶν*.

(12) *Τῆν δὲ δεκάτην*. Legendum τὴν δὴ δεκάτην. LOWTH.

(13) *Διὰ τοῦτο αἱ δεκάται*. Philo ante ea, quæ jam ex eo citata fuerunt, hæc etiam dicit: *Τούτοις συνάδει καὶ ἡ τῶν ἱερῶν ἐνδελεχὴ θυσία· τὸ γὰρ δέκατον τοῦ ὄφιτος σπειδάλως ἀεὶ διείρηται προσφέρειν αὐτοῖς. Huc facit et quotidianum sacerdotum sacrificium. His enim præceptum est, ut decimam partem Ephraim similiter semper offerant.*

(14) *Ἡ τοῦ Πάσχα*. Philo post verba superius posita sic pergit: *Διὰ τοῦτο δεκάτην ἐνδελεχὴ τῆν δεκάτην καὶ μόνον καὶ αἰωνίῳ ὁ ἱερεὺς ἀνατίθησι, τουτέστι, κυρίως εἰπεῖν, τὸ ψυχικὸν πάσχα, ἢ παντὸς πάθους καὶ παντὸς αἰσθητοῦ διάβασιν πρὸς τὸ δέκατον, ὃ δὴ νοητὸν ἐστὶ καὶ θεῖον. Ideo decimas perpetuas decimo illi, qui solus æternus est, dedicat sacerdos, quod proprie animæ pascha dicitur, omnium affectuum et omnium sensibilibus transitum, dum properat ad decimum illud, quod est divinum et intelligibile. Eademem τοῦ Πάσχα interpretationem tradit Philo in lib. *De Abrahamo*, p. 392.*

(15) *Εἰκότως*. Hæc transtulit Clemens e Philonis lib. *De Cherubim*, p. 110: *Τοῦ μὲν ἀντιτεταγμένου*

τα; ἐπὶ τὸν νοῦν ἵστασθαι, ὡς περ ἀμείλει κἀν τῷ κόσμῳ τὰς ἐννέα μοίρας ὑπερπερῆσαντας· πρώτην μὲν τὴν διὰ τῶν τεσσάρων στοιχείων ἐν μιᾷ χώρᾳ τιθεμένων διὰ τὴν ἰσὴν τροπὴν, ἔπειτα δὲ τὰς ἐπὶ τὰς κλινομένας, τὴν τε ἀπλανῆ, ἐνάτην, ἐπὶ τὸν τέλειον ἀριθμὸν (10) τὸν ὑπεράνω τῶν θεῶν (14), τὴν δὲ δεκάτην (12) μοῖραν ἐπὶ τὴν γῆν ἀρικνεῖσθαι τοῦ Θεοῦ, συνελόντι φάναι, μετὰ τὴν κτίσιν τὸν ποιητὴν ἐπιποθοῦντας. Διὰ τοῦτο αἱ δεκάται (13), τοῦ τε ὄφιτος τῶν τε ἱερῶν, τῷ Θεῷ προσεκομίζοντο· καὶ ἡ τοῦ Πάσχα (14) ἑορτὴ ἀπὸ δεκάτης ἤρχετο, παντὸς πάθους καὶ παντὸς αἰσθητοῦ διάβασιν οὔσα. Πέπηγεν οὖν τῆ πίστει ὁ γνωστικός· ὁ δὲ οἰησάμενος ἐκ τῶν τῆς ἀληθείας οὐκ ἄπτεται, ἀστάτοις καὶ αἰδρότοις ὁρμαῖς κεκρημένος. Εἰκότως (15) οὖν γέγραπται·

Ἐξῆλθεν δὲ Κάιν ἀπὸ προσώπου τοῦ Θεοῦ, καὶ ὤκησεν ἐν γῆ Ναῖδ, κατέναντι Ἐδέμ. Ἐρμηνεύεται δὲ ἡ μὲν Ναῖδ, *σάλος*, ἡ δὲ Ἐδέμ *τροπὴ*· πίστις δὲ καὶ γῆσις καὶ εἰρήνη ἢ *τροπὴ*· ἥς ὁ παρακύσας ἐκβάλλεται. Ὁ δὲ οἰησάμενος τὴν ἀρχὴν οὐδὲ ἐπάτειν βούλεται, τῶν θείων ἐντολῶν, ἀλλ', οἷον αὐτομαθῆς, ἀφημιόσας, αἰὲν ἰσὺν κυμαινόμενον ἐκὼν μεθίσταται, εἰς τὰ θνητὰ τὴν καὶ γενετὰ καταβαίνων ἐκ τῆς τοῦ ἀγενήτου (16) γῆσις, ἄλλοτε ἄλλοτε δοξάζων. Οἱς δὲ μὴ ὑπάρχει κυβέρησις, κίττουσιν ὡς περ φύλλα· ὁ λογισμὸς καὶ τὸ ἡγεμονικὸν, ἀπταίστον μόνον καὶ καθηγούμενον τῆς ψυχῆς, κυβερνήτης αὐτῆς εἶρηται· ὁ δὲ ἀτρέπτως πρὸς τὸ ἀτρέπτον ἢ προσαγωγῆ. Οὕτως Ἀβραάμ (17) ἐστὼς ἦν ἀπέναντι Κυρίου, καὶ ἐγγύσας εἶπεν. Καὶ τῷ Μωϋσεὶ λέγεται· *Σὺ δὲ αὐτοῦ στήθι μετ' ἐμοῦ*. Οἱ δὲ ἀμφὶ τὸν Σίμωνα τῷ ἐπὶ τῷ (18), ὃν σέβουσιν (19), ἐξο-

πράξειμα τὸ ἐπὶ τῷ Κάιν εἰρημένον, ὅτι ἐξῆλθεν ἀπὸ τοῦ προσώπου τοῦ Θεοῦ, καὶ ὤκησεν ἐν γῆ Ναῖδ κατέναντι Ἐδέμ. Ἐρμηνεύεται δὲ Ναῖδ μὲν σάλος, Ἐδέμ δὲ τροπὴ. *Exemplum contrariorum infestorum est in Cain, quando dicitur: « Exiit a facie Dei, et habitavit in terra Naid contra Edem. » Explicatur autem Naid commotio, et Edem delieim.*

(16) *Γενετὰ . . . ἀγενήτου*. A. μαυλλτ γεννητὰ, et ἀγενήτου· nempe a themate γεννητῶν. SYLVESTER.

(17) *Ἀβραάμ*. Genes. xviii: Ἀβραάμ δὲ ἔτι ἦν ἐστρωκῶς ἐναντίον Κυρίου. Καὶ ἐγγύσας Ἀβραάμ, εἶπε. Exod. xxxiv: Καὶ στήθη μοι ἐκεί ἐπ' ἀκροῦ τοῦ ὄρους. Verum Clemens hic, pro more suo, διὰ μνήμης recitasse videtur.

(18) *Τῷ ἐπὶ τῷ*. Ἐστὼς Clementi is est, qui in eodem statu absque ulla mutatione consistit. Sic *Strom.* i, p. 348 edit. Paris.: *Τὸ ἐστὼς καὶ μόνιμον τοῦ Θεοῦ, καὶ τὸ ἀτρέπτον αὐτοῦ ὡς. Dei stabilitatem ac permanentiam, et immutabilem ejus lucem.* *Strom.* vii, pag. 735: *Ὡς ἐστὼς, καὶ μόνον ἰδίως, πάντῃ πάντως ἀτρέπτον. Lux stans et manens proprie, ex omni parte omnino immutabilis.* Hinc Deum alii etiam auctores ἐπὶ τῷ τῷ vocant. Philo Judæus lib.

(19) *Ὅν σέβουσιν*. Justinus M. refert, Simonem προσκυνεῖσθαι ὡς τὸν πρῶτον Θεόν· *adorari ut primum Deum: Apol.* 1, p. 52 edit. Oxon. et tanquam Θεὸν ὑπεράνω πάσης ἀρχῆς καὶ ἐξουσίας καὶ δυνάμεως· *Deum super omne principium, potestatem et potentiam: Dialog.* cum Tryphone pag. 349 edit. Paris. Irenæus lib. i, sub finem cap. 20: *Imaginem quoque Simonis habent factam ad figuram Jovis, et Helenæ in figuram Minervæ; et has adorant.* Conf. Theodoretus *Hæret. fab.* lib. i, sub finem cap. 2.

μοιῦσθαι τρόπον βούλονται. Ἡ πίστις οὖν ἡ τε γνῶσις τῆς ἀληθείας αἰεὶ κατὰ τὰ αὐτὰ καὶ ὡσαύτως ἔχειν κατασκευάζουσι τὴν ἐλομένην αὐτὰς ψυχὴν. Συγγενὲς (20) δὲ τῷ ψεύδει (21) μετὰβασις, ἐκτροπή καὶ ἀπόστασις, ὡσπερ τῷ γνωστικῷ ἡρεμία, καὶ ἀνάπαυσις, καὶ εἰρήνη. Καθάπερ οὖν τὴν φιλοσοφίαν ὁ τύφος καὶ ἡ οἴησις διατέθεικεν, οὕτως καὶ τὴν γνῶσιν ἢ ψευδῆς γνῶσις, ἢ τε ὁμωνύμως καλουμένη περὶ ἧς ὁ Ἀπόστολος γράφων, Ὁ Τιμόθεε, φησὶν, τὴν παραθήκην (22) φύλαξον, ἐκτροπέμενος τῆς βελήλου κενοφωνίας καὶ ἀντιθέσεως τῆς ψευδωρύμου γνώσεως, ἦν τινες ἐπαγγελλόμενοι, περὶ τὴν πίστιν ἠστέγησαν. Ὑπὸ ταύτης ἐλεγχόμενοι τῆς φωνῆς οἱ ἀπὸ τῶν αἰρέσεων (23) τὰς πρὸς Τιμόθεον ἀθετοῦσιν Ἐπιστολάς. Φέρε οὖν, εἰ ὁ Κύριος ἀλήθεια (24), καὶ σοφία καὶ δύναμις Θεοῦ, ὡσπερ οὖν ἐστὶ, δειχθεῖη, ὅτι τῷ ὄντι γνωστικὸς ὁ τοῦτον ἐγνωκῶς, καὶ τὸν Πατέρα τὸν αὐτοῦ δι' αὐτοῦ συναίσθηται (25) γὰρ τοῦ λέγοντος· *Κελλὴ δικαίων ἐπίστανται ὑψηλά.* *minus est veritas, et sapientia ac virtus Dei, sicut cognovit, et per ipsum ejus Patrem. Sentit enim*

*bernator. Nam per aliquid immutabile ad id, quod est immutabile, deduci oportet. Sic Abraham stabat rectus ex adverso Domini, et appropinquans, dixit a. Et dicitur Moysi: Tu autem sta ibi mecum b. Simonis autem sectatores, stanti, quem colunt, volunt assimilari moribus. Fides ergo et cognitio veritatis efficiunt, ut quæ eas acceperit anima, eodem modo et semper similiter se habeat. Cum falso autem cognitione conjunctæ sunt transitio, declinatio et defectio; sicut cum gnostico tranquillitas, quies, et pax. Quemadmodum ergo suspectam reddidit philosophiam arrogantia x et gloriosa de se persuasio: ita etiam cognitionem falsa cognitio, et quæ appellatur æquivoce. De qua scribens Apostolus: O Timothee, inquit, depositum custodi, devitans profanas vocum novitates et oppositiones falsi nominis scientiæ, quam quidam promittentes, circa fidem exciderunt c. Cum ab hac voce convincantur hæretici, Epistolas ad Timotheum rejiciunt. Age ergo, si Dominus est; patet, quod revera is est gnosticus, qui eum una cum, qui dicit: *Labia justorum scientiæ excelsa d.**

CAPUT XII.

De fide dupliici.

Τῆς δὲ πίστεως, καθάπερ τοῦ χρόνου, διττῶν ὄντων, εὐροίμεν ἂν διττὰς ἀρετὰς, συνοικούσας ἄμφω. Τοῦ γὰρ χρόνου τῷ μὲν παρωχηκότῃ ἢ μνημῃ, τῷ δὲ μέλλοντι ἑλπίς ἐστὶ. Πιστεύομεν δὲ τὰ παρωχηκότα γεγονέναι, καὶ τὰ μέλλοντα ἐσσεῖσθαι· ἀγαπῶμέν τε

Cum autem fidei, sicut etiam temporis, duæ sunt partes, duas etiam inveniemus, quæ simul habitant, virtutes. Temporis enim parti præteritæ adest memoria; ei autem, quæ futura est, spes. Credimus enim fuisse præterita, et fore ea quæ futura sunt.

lib. De nominum mutatione, pag. 1034, agens de Abrahamo, qui coram Deo pronus in faciem cecidit: Ἀρ' οὐκ ἔμελλεν ὑποσχέσασθαι θελαίς γνῶναι τε ἑαυτὸν καὶ τὴν τοῦ θνητοῦ γένους οὐθένειαν, καὶ πεσεῖν πρὸς τὸν Ἐστώτα εἰς ἐνδειξιν τῆς ὑπολήψεως, ἣν περὶ ἑαυτοῦ τε ἔσχε καὶ Θεοῦ, ὅτι ὁ μὲν κατὰ αὐτὰ ἑστῶς κινεῖ τὴν συμπασαν σάσιν; *Annon ex divinis promissis seipsum cogniturus erat, et mortalis generis inanitatē, et probabitur coram Stante, ut ostenderet opinionem eam, quam de se habebat, ac de Deo? nimirum Deum in eodem statu consistentem id omne, quod stat, movere.* Hunc autem loquendi modum Plato docuit: nam Cyrillus, lib. III *Contra Julianum*, scribit, Platonem duos constituisse deos, quorum primum stantem esse voluit, secundum vero semper moveri. Ἀπὸ δὲ, ὅτι ὁ μὲν πρῶτος Θεὸς ἐστῶς, ὁ δὲ δευτέρος ἐμπαλὴν ἐστὶ κινούμενος. Cur vero Simon Magus stantem sese appellari jusserit, constat e Clementinis, homil. 2, cap. 22: Οὗτος (Σίμων) ἐν Ἀλεξανδρείᾳ πάνυ ἐξασχῆσας ἑαυτὸν, καὶ μεγάλα πολὺ δυνήθεις, καὶ φρενωθεὶς θέλει νομίζεσθαι ἀνωτάτη τις εἶναι δύναμις, καὶ αὐτοῦ τοῦ τὸν κόσμον κτίσαντος Θεοῦ· ἐνίστα δὲ, καὶ Χριστὸν ἑαυτὸν ἀνίσσόμενος, Ἐστῶτα προσαγορεύει. Ταύτη δὲ τῆ προσηγορίᾳ κέχρηται, ὡς δὲ στήσις μένος αἰεὶ, καλαίτην φθορᾶς, τὸ πῶμα πεσεῖν, οὐκ ἔχων, καὶ οὔτε Θεὸν τὸν κτίσαντα τὸν κόσμον ἀνώτατον εἶναι λέγει. *Simon Alexandria cum multum se exercuerat, et arte magica polleret, mente elatus se vult existimari esse Virtutem supremam, ipso quoque Deo mundi conditore superiorem. Interdum etiam Christum se significans, Stantem appellat. Eam autem appellationem sumpsit, quasi qui existiturus semper sit, nec habeat corruptionis causam, ut corpore concidat. Neque vero Deum mundi creatorem, supremum esse ait. Idem auctor τοῦ ἐστῶτος iterum meminit, ejusdem homiliæ cap.*

24. Quin etiam homil. 18, cap. 6. de eodem hæc Petrus Simoni dicit: *Σὺ δὲ οὐκ εἶ ὁ ἐστῶς Υἱός. Εἰ γὰρ Υἱός ἦς, πάντως ἂν ἤβεις τῆς τοιαύτης ἀποκαλύψεως τοῦ ἀξίους. Tu autem non es stans Filius. Nam si Filius esses, omnino cognosceres hac dignos revelatione.* Ejusdem iterum mentio facta est in eadem homilia, cap. 7, 12 et 14. Meminit etiam Simonis Stantis auctor *Recognitionum S. Clementis* lib. 1, cap. 72: *Zachæus de Cæsarea scripsit sibi, Simonem quemdam Samaritanum magum plurimos nostrorum subvertere, asserentem se esse quemdam Stantem, hoc est alio nomine, Christum, et Virtutem summam excelsi Dei, quæ sit supra conditorem mundi.* Conf. ejusdem operis lib. II, cap. 7 et 11; lib. III, cap. 47, et *Clementinæ Epitomes* cap. 25.

(20) Συγγενές. Malim συγγενεῖς.

(21) Πεύδει. Malim adjectivo ψεύδει, ut hæc vox respondeat τῷ γνωστικῷ.

(22) Παραθήκην. A. cum Vulg. Bibl. I Tim. VI, παρακαταθήκην mavult: et recte. SYLBERG.

(23) Αἰρέσεων. Marcionitas intelligit, de quorum principe Marcione hæc dicit Irenæus lib. I, cap. 29: *Similiter autem et Pauli epistolam abscondit, auferens quæcumque manifeste dicta sunt ab Apostolo de eo Deo, qui mundum fecit, quoniam hic Pater Domini nostri Jesu Christi, etc.* Conf. idem lib. III, cap. 12; Tertullianus *Contra Marcionem* lib. IV et V; Epiphanius hæres. 42.

(24) Ὁ Κέριος ἀλήθεια. Respicit Joan. XIV, 6: *λέγει αὐτῷ ὁ Ἰησοῦς: Ἐγὼ εἰμι ἡ ἑδδς, καὶ ἡ ἀλήθεια, καὶ ἡ ζωὴ. Οὐδεὶς ἔρχεται πρὸς τὸν Πατέρα, εἰ μὴ δι' ἐμοῦ. I Cor. I, 24: Χριστὸν, Θεοῦ δύναμιν, καὶ Θεοῦ σοφίαν.*

(25) Συναίσθηται. Rectius συνήσθηται, temp. præterito. SYLBERG.

Et rursus diligimus, sic se præterita habere fide persuasi, futura, spe expectantes. Gnostico enim in omnibus adest dilectio, ut qui unum Deum sciverit: *Et ecce omnia, quæcunque est architectatus, erant valde bona*, et novit, et admiratur. Pietas autem adjicit vitæ longitudinem, et timor Domini adjicit dies. Quemadmodum ergo dies sunt pars vitæ, quæ in progressu est; ita etiam timor est principium dilectionis, qui fit per incrementum fidei, deinde dilectio. Sed non sicut feram et timeo et odi, ita etiam patrem vereor, quem timeo et amo. Rursus timens ne castiger, meipsum diligo, timorem eligens. Qui timet offendere patrem, seipsum diligit. Beatus ergo, qui invenitur fidelis, dilectione et timore contemperatus. Fides autem est virtus ad salutem, et potentia ad vitam æternam. Rursus, prophetia est præcognitio; cognitio autem est prophetiæ intelligentia; et veluti cognitio illorum, quæ illis prius fuere cognita, a Domino, qui omnia prius manifestat. Cognitio ergo eorum, quæ prædicta sunt, triplicem ostendit eventum; aut eum, qui fuit olim; aut eum, qui jam est præsens; aut eum, qui est futurus. Deinde extrema quidem sub fidem cadunt, tum eorum, quæ sunt perfecta; tum eorum, quæ sperantur: ad confirmanda \times autem ambo extrema, affert persuasionem præsens operatio. Si enim cum una sit prophetia, ejus quidem una pars jam perficitur, altera vero pars est impleta; hinc fit credible et id, quod speratur; et id, quod præterit. Prius enim erat præsens, deinde nos præterit; adeo ut sit etiam fides præteritorum, præteriti comprehensio; et spes quidem futura, comprehensio rei futuræ. Assensionem autem, non solum Platonici, sed etiam Stoici, dicunt esse in nostra potestate. Omnis ergo opinio, et judicium, et existimatio, et disciplina, quibus semper vivimus, et versamur cum humano genere, est assensio. Ea autem nihil fuerit aliud, quam fides. Et incredulitas seu infidelitas, quæ est fidei interemptio aut destructio, ostendit posse esse assensionem, aut fidem; ejus enim, quæ esse non potuerit, non fuerit privatio. Et si quis verum consideret, inveniet hominem quidem natura circumventum ad præbendam falso assensionem; ta-

✕ P. 458 ED. POTTER, 584-585 ED. PARIS.

(26) Καὶ ἰδ. Respicit Genes. 1, 31: Καὶ εἶδεν ὁ Θεὸς τὰ πάντα, ὅσα ἐποίησε· καὶ ἰδοὺ καλὰ λίαν.

(27) Θεοσέβεια. Respicit Prov. 11, 2, 16.

(28) Ἄλλ' οὐχ ὡς φ. Hæc, quibus jam sensus haud constat, levi mutatione facta, sic scribi et explicari poterunt: Ἄλλ' οὐχ ὡς φοβοῦμαι τὸ θηρίον καὶ μισῶ διττοῦ τυγχάνοντος τοῦ φόβου· ὡς δὲ καὶ τὸν πατέρα δέδια, ὃν φοβοῦμαι· ἅμα καὶ ἀγαπῶ. Πάλιν, φοβοῦμενος μὴ κολασθῶ, ἑμαυτὸν ἀγαπῶ, αἰρούμενος τὸν φόβον· ὃ δὲ φοβοῦμενος προσκλῆσαι τῷ πατρὶ ἀγαπᾷ αὐτόν. Sed non sicut feram timeo et odi (cum duplex sit timor), sic patrem metuo, quem vereor simul ac diligo. Rursus, timens ne castiger, meipsum diligo, timorem eligens: qui vero patrem offendere timet, illum diligit. Vult enim auctor duplicem esse timorem: alterum, cum ejus, quod timeatur, odio; alterum, cum ejusdem amore, conjunctum.

αὐ, οὕτως ἔχειν τὰ παρωχηκότα, πιστεῖ πεπεισμένοι, τὰ μέλλοντα ἐλπίδι ἀπεκδεχόμενοι. Διὰ πάντων γὰρ ἡ ἀγάπη τῷ γνωστικῷ πεφοίτηγεν, ἕνα Θεὸν εἶδόντι· Καὶ ἰδοὺ (26) πάντα, ὅσα δεδημιούργηκε. λίαν καλὰ· οἰδέν τε καὶ θαυμάζει· Θεοσέβεια (27) δὲ προστίθησι μήκος βίου, καὶ φόβος Κυρίου προστίθησιν ἡμέρας. Ὡς οὖν αἱ ἡμέραι μῦριον βίου τοῦ κατ' ἐπανάβασιν, οὕτω καὶ ὁ φόβος τῆς ἀγάπης ἀρχῆ, κατὰ παραύξησιν πίστεως γινόμενος, εἶτα ἀγάπη. Ἄλλ' οὐχ ὡς (28) φοβοῦμαι τὸ θηρίον, καὶ μισῶ, διττοῦ τυγχάνοντος τοῦ φόβου, ὡς δὲ καὶ τὸν πατέρα δέδια, ὃν φοβοῦμαι ἅμα καὶ ἀγαπῶ· πάλιν φοβοῦμενος μὴ κολασθῶ, ἑμαυτὸν ἀγαπῶ, αἰρούμενος τὸν φόβον· ὁ φοβοῦμενος προσκλῆσαι τῷ πατρὶ ἀγαπᾷ αὐτόν. Μακάριος οὖν ὃς πιστὸς γίνεται, ἀγάπη καὶ φόβος κεκραμένος· πίστις δὲ ἰσχύς εἰς σωτηρίαν καὶ δυνάμεις εἰς ζωὴν αἰώνιον. Πάλιν ἡ προφητεία, πρόγνωσις ἐστίν· ἡ δὲ γνώσις προφητείας νόησις, οἷον γνώσις τῶν ἐκείνοις προεγνωσμένων ὑπὸ τοῦ προφαίνοντος τὰ πάντα Κυρίου. Ἡ τοίνυν γνώσις τῶν προαγορευθέντων τριττὴν ἐνδείκνυται τὴν ἔκβασιν, ἡ γενομένη πάλαι, ἡ ἐνεστηκυῖαν ἤδη, ἡ ἔσεσθαι μέλλουσαν. Εἶθ' αἱ μὲν ἀκρότητες (29) ὑποπεπτώκασιν πίστει, ἡ τελεσθέντων ἢ ἐλπίζομένων· περὶ δὲ παρέχει ἡ ἐνεστηκυῖα ἐνέργεια πρὸς τὴν βεβαίωσιν ἀμφοῖν τοῖν ἀκροῦν. Εἰ γὰρ, μᾶς οὐσης τῆς προφητείας, τὸ μὲν ἤδη τελείται, τὸ δὲ πεπλήρωται, πιστὸν ἐντεῦθεν καὶ τὸ ἐλπίζομενον καὶ τὸ παρωχηκὸς ἀληθές. Πρότερον γὰρ ἐνεστὼς ἦν, εἶτα ἡμῖν παρωχῆκεν, ὡς εἶναι καὶ τὴν τῶν παρωχηκῶτων πίστιν κατάληψιν παρωχηκότος, καὶ τὴν μὲν ἐσομένην ἐλπίδα κατάληψιν ἐσομένου πράγματος. Τὰς δὲ συγκαταθέσεις (30) οὐ μόνον οἱ ἀπὸ Πλάτωνος, ἀλλὰ καὶ οἱ ἀπὸ τῆς Στωϊκῆς, ἐφ' ἡμῖν εἶναι λέγουσιν. Πᾶσα οὖν δόξα, καὶ κρίσις, καὶ ὑπόληψις, καὶ μάθησις, οἷς ζῶμεν καὶ σύνεσμεν αἰεὶ τῇ γένει τῶν ἀνθρώπων, συγκαταθέσεις ἐστίν· ἡ δ' οὐδὲν ἄλλο ἢ πίστις εἶη ἂν· ἢ τε ἀπιστία, ἀποσύστασις (31) ὅσα τῆς πίστεως, δυνατὴν δείκνυσι τὴν συγκατάθεσιν τε καὶ πίστιν· ἀνυπαρξία γὰρ στέρησις οὐκ ἀνεχθεῖη. Κἄν τις τάληθές σκοπῇ, εὐρήσει τὸν ἀνθρώπων φύσει διαβεβλημένον μὲν πρὸς τὴν τοῦ ψεύδους συγκατάθεσιν, ἔχοντα δὲ ἀφορμὰς πρὸς πίστιν τάληθους. Ἡ τοίνυν (32) συνέχουσα τὴν Ἐκκλησίαν (33), ὡς

α Gen. 1, 31.

(29) Ἀκρότητες. Hoc est, præterita ac futura, inter quæ media sunt presentia.

(30) Συγκαταθέσεις. Sic vocabant deliberatas assensiones: de quibus elegans est locus A. Gellii lib. XIX, cap. 1.

(31) Ἀποσύστασις. Legendum ἀπόστασις. Lowth. — Qua voce infra usus est auctor p. 586.

(32) Ἡ τοίνυν. Hæc occurrunt in Hermæ Pastor. lib. 1, vis. 3, principio c. 8: *Respiciens me, subrisit, et ait mihi: Vides septem mulieres circa turrim? Video, inquam, domina. Turris hæc, inquit, ab iis supportatur secundum præceptum Domini; audi nunc effectus earum: Prima earum, quæ continet manū, Fides vocatur: per hanc salvi fiunt electi Dei. Alia*

vers, (33) τὴν Ἐκκλησίαν. Hoc abest ab hodierno Hermæ, et interpretamenti loco a Clemente adjectum videtur.

φῆσιν ὁ Ποιμὴν, ἀρετὴ ἢ πίστις ἐστὶ, δι' ἧς σώζονται οἱ ἐκλεκτοὶ τοῦ Θεοῦ· ἢ δὲ ἀνδριζομένη ἐγκράτεια. Ἔπεται δ' αὐταῖς ἀπλότης, ἐπιστήμη, ἀκαχία, σεμνότης, ἀγάπη. Πᾶσαι δὲ αὐταὶ πίστεώς εἰσι θυγατέρες. Καὶ πάλιν, προηγείται μὲν πίστις, φόβος δὲ εὐκοδομεῖ, τελειοῖ δὲ ἡ ἀγάπη (34). Φοβητέον (35) οὖν τὸν Κύριον, λέγει, εἰς οἰκοδομὴν, ἀλλ' οὐ τὸν διάβολον εἰς καταστροφὴν. Ἐμπάλιν δὲ, τὰ μὲν ἔργα τοῦ Κυρίου, τουτέστι τὰς ἐντολάς, ἀγαπητέον καὶ ποιητέον, τὰ δὲ ἔργα τοῦ διαβόλου φοβητέον καὶ οὐ ποιητέον· ὁ μὲν γὰρ τοῦ Θεοῦ φόβος παιδεύει καὶ εἰς ἀγάπην ἀποκαθίστησιν, ὁ δὲ τῶν τοῦ διαβόλου ἔργων μῖσος ἔχει σύννοικον. » Ὁ δὲ αὐτὸς καὶ « τὴν μετανοίαν (36) σύνεσιν εἶναι φησι μεγάλην· μετανοῶν γὰρ ἐφ' οἷς ἔδρασεν, οὐκ ἔτι ποιεῖ ἢ λέγει· βασιλῶν δὲ ἐφ' οἷς ἤμαρτεν, τὴν ἑαυτοῦ ψυχὴν ἀγαθοεργεῖ. Ἄφεςις (37) τοίνυν ἀμαρτιῶν μετανοίας διαφέρει· ἀμφω δὲ δέικνυσσι τὰ ἐφ' ἡμῖν. »

dicit: propter ea autem, quæ peccavit, torquens animam, bona facit. Remissio ergo peccatorum differt a pœnitentia: ambo autem eo ostendit in nostra esse pœtestate. »

A men occasiones habere, quæ eum moveant et incitent ad veri fidem. « Quæ ergo Ecclesiam continet, ut Pastor inquit, virtus, est fides, per quam servantur electi Dei; quæ autem se viriliter ac fortiter gerit, est continentia. Eas autem consequitur simplicitas, scientia, innocentia, honestas, dilectio. Hæc autem omnes sunt filiæ fidei. Et rursus: Præcedit quidem fides, timor autem ædificat, perficit autem dilectio. Dicit itaque, timendum esse Dominum ad ædificationem, sed non diabolium ad everisionem. Rursus autem, opera quidem Domini, hoc est præcepta, esse diligenda et facienda; opera autem diaboli esse timenda, et non facienda. Timor enim Dei erudit ac castigat, et in dilectionem restituit: timor autem operum diaboli, secum habet odium. » Idem autem dicit etiam, pœnitentiam esse magnam intelligentiam. Qui enim eorum, quæ fecit, ducitur pœnitentia, non amplius facit, vel differt a pœnitentia: ambo autem eo ostendit in nostra esse pœtestate. »

CAPUT XIII.

De prima et secunda pœnitentia.

« Τὸν οὖν εἰληφότα τὴν ἀφῆσιν τῶν ἀμαρτιῶν οὐκ ἔτι ἀμαρτάνειν χρή· ἐπὶ γὰρ τῇ πρώτῃ καὶ μόνῃ μετανοίᾳ τῶν ἀμαρτιῶν αὕτη ἂν εἴη τῶν προὔπαρξάντων κατὰ τὸν ἔθνηκτον καὶ πρώτων βίον, τὸν ἐν ἀγωνίᾳ λέγω (38), αὐτίκα τοῖς κληθεῖσι πρόκειται μετανοία, ἡ καθαίρουσα τὸν τόπον τῆς ψυχῆς ἀπὸ τῶν πλημμελημάτων, ἵνα ἡ πίστις θεμελιωθῇ. Καρ-

« Eum ergo, qui accepit remissionem peccatorum, non oportet amplius peccare; nam in prima et unica peccatorum pœnitentia, ea fuerit eorum, quæ prius fuerunt in gentili et prima vita, ea, inquam, quæ fuit in ignorantia, iis etiam, qui vocati sunt, continuo proponitur pœnitentia, expurgans locum animæ a peccatis, ut fides funde-

✠ P. 459 ED. POTTER. 385-386 ED. PARIS.

vero, quæ succincta est, et viriliter agit, Abstinētia vocatur: hæc filia est Fidei. Quisquis ergo secutus fuerit illam, felix fiet in vita sua; quoniam ab omnibus malis operibus abstinēbit; credens quod, si se continuerit ab omni concupiscentia, hæres erit vitæ æternæ. Cæteræ autem, inquam, domina, quinque, quæ sunt? Filia, inquit, invicem sunt. Vocatur autem quædam Simplicitas, alia Innocentia, alia Modestia, alia Disciplina, alia autem Charitas.

(34) Προηγείται . . . ἡ ἀγάπη. Hermas paulo post: Ex fide nascitur Abstinētia, de Abstinētia Simplicitas, de Simplicitate Innocentia, de Modestia Disciplina et Charitas.

(35) Φοβητέον. Eorum, quæ sequuntur, sensus exstat apud Hermam lib. II, mandat. 7: Time, inquit, Dominum, et mandata ejus custodi . . . Timens enim Dominum, omnia bona opera operaberis. Hic est timor, quo timere oportet, ut salvus esse possis. Diabolum autem ne timeas . . . Time plane facta diaboli, quoniam maligna sunt: metuens enim Dominum, timebis, et opera diaboli non facies, sed abstinēbis te ab eis. Duplex enim timor est. Si enim malum operari volueris, timens Dominum ne id quidem facies. Si autem bonum operari volueris, timor utique Domini validus, etc.

(36) Τὴν μετάνοιαν. Horum etiam sensus exstat Pastoris lib. II, mandat. 4, sect. 2: Annon tibi videtur, pœnitentiam agere, magnum sapientiam esse, quoniam qui pœnitentiam agit, sensum magnum adipiscitur? Sentit enim se peccasse, et fecisse nequiter in conspectu Domini; et recordatur intellectu quod deliquit; et pœnitentiam agit, et amplius non operatur nequiter; sed operatur bene, et humiliat animam suam, et torquet eam, quia peccavit. Vides ergo, quod pœnitentia sensus est magnus.

(37) Ἄφεςις. Hæc clariora fient, appositis Hermæ verbis, qui paulo post hoc modo pergit: Et dixi illi: Etiam nunc, Domine, audiri a quibusdam doctoribus, quod alia pœnitentia non est, nisi illa, cum in aquam descendimus, et accipimus remissionem peccatorum nostrorum, ulterius non peccare, sed in castitate permanere. Et ait mihi: Recte audisti. Nunc autem, quia diligenter omnia quæris, et hoc tibi demonstro, non dans occasionem illis qui credituri sunt, aut qui crediderunt Domino. Qui enim jam crediderunt, aut qui credituri sunt, pœnitentiam peccatorum non habent, sed remissionem. Illis enim, qui vocati sunt ante hos dies, posuit Dominus pœnitentiam. Quoniam cogitationes præcordiorum novit Deus, et scit infirmitatem hominum, et multiplicem nequitiam diaboli, qua molitur aliquid sinistri servis Dei, et maligne insidiatur illis. Misericors ergo Dominus misertus est figmenti sui: et posuit pœnitentiam istam, et potestatem pœnitentiam hujus mihi dedit. Et ideo dico tibi, quod post vocationem illam magnum et sanctam, si quis tentatus fuerit a diabolo, unam pœnitentiam habet. Si autem subinde peccet, et pœnitentiam agat, non proderit homini talia agenti: difficile enim vivet Deo. Ubi conf. quæ adnotavit Cotelerius.

(38) Ἐπὶ γὰρ τῇ π. . . λέγω. Hæc parenthesi includenda sunt. LOWTH.— Clarissimo Grabio hoc modo hæc distinguere visum est: ἐπὶ γὰρ τῇ πρώτῃ καὶ μόνῃ μετανοίᾳ τῶν ἀμαρτιῶν· αὕτη ἂν εἴη τῶν πρ.— λέγω· αὐτίκα τοῖς κλ. Nam post primam et unicam peccatorum pœnitentiam (ea fuerit eorum, quæ prius fuerunt in gentili et prima vita: ea, inquam, quæ fuit in ignorantia), iis etiam, qui vocati sunt, continuo proponitur pœnitentia, exp.

tr. Cum autem sit Dominus cognitor cordium, et futura præsciat, facilem hominis mutationem, et ad revertendum propensionem, et diaboli calliditatem ab alto vidit a principio, quod homini invidens propter remissionem peccatorum, aliquas peccatorum causas servis Dei suggeret, astute hoc moliens, ut ipsi quoque cum eo cadant. Dedit ergo, cum sit multæ misericordiæ, iis etiam qui in fide in aliquod peccatum incidunt, secundam pœnitentiam, quam, si quis tentatus fuerit post vocationem, coactus et callide circumventus, unam adhuc non pœnitendam acceperit pœnitentiam. » *Voluntarie enim peccantibus nobis, postquam acceperimus agnitionem veritatis, non amplius relinquitur pro peccatis hostia, sed terribilis quædam expectatio iudicii, et zelus ignis, qui est devoraturus adversarios.* Continuæ autem et se vicissim excipientes propter peccata pœnitentiæ, nihil differunt ab iis qui omnino non crediderunt, præterquam in eo solo, quod se peccare senserunt: neque scio utrum sit deterius prudentemne ac scientem peccare, an cum pro iis, quæ peccavit, pœnitentia ductus fuerit, rursus peccare. Eo enim, quod utrinque arguatur, peccatum apparet: illud quidem, quod dum sit, condemnatur ab ipso auctore iniquitatis: hoc vero, quod cum antequam fieret, auctor præsciverit, tamen aggreditur ut malum. Et ille quidem iræ fortasse et voluptati obsequitur, non ignorans quibus gratificetur: hic autem, qui cum ductus sit pœnitentia, propterea quod sit gratificatus, deinde rursus recurrit ad voluptatem, ei propinquus est, qui ab initio peccat voluntarie. Cujus enim ductus est aliquis pœnitentia, hoc rursus faciens, quod ✕ a se condemnatum fuit, hoc sua sponte peragit. Ille ergo ex gentibus et priore illa vita ad fidem se conferens, remissionem peccatorum semel est consecutus; hic autem, qui etiam postea peccavit, deinde pœnitentia ducitur, etiamsi veniam assequatur, debet erubescere, ut qui non amplius lavetur in remissionem peccatorum. Oportet enim non solum idola relinquere, quæ prius pro diis habebat, sed etiam facta prioris vitæ, eum, qui non est ex sanguinibus, neque ex voluntate carnis ^b, sed in spiritu regeneratur: quod quidem tum fuerit, si nunquam in idem revolutus peccatum, ducatur pœnitentia. Est enim rursus meditatio peccatorum sæpe respiscere, et ad facilem mutationem aptitudo ex defectu exercita-

Α διαγνώστης δὲ ὧν ὁ Κύριος καὶ τὰ μέλλοντα προγινώσκων, τὸ τε εὐμετάβολον τοῦ ἀνθρώπου καὶ τὸ παλιμβολον καὶ πανοῦργον τοῦ διαβόλου, ἄνωθεν ἀρχήθεν προείδεν, ὡς, ζηλώσας ἐπὶ τῇ ἀφέσει τῶν ἀμαρτιῶν τὸν ἄνθρωπον, προστρέψεται τινὰς αἰτίας τῶν ἀμαρτημάτων τοῖς δούλοις τοῦ Θεοῦ· φρονίμως πονηρευόμενος, ὅπως δὴ καὶ αὐτοὶ συνεκπέσοιεν αὐτῷ. Ἐδωκεν οὖν ἄλλην ἐπὶ τοῖς κἂν τῇ πίστει περιπίπτουσι τινι πλημμελήματι, πολυέλεος ὧν, μετάνοιαν δευτέραν, ἣν (39) εἰ τις ἐκπειρασθεῖ μετὰ τὴν κλήσιν, βιασθεὶς δὲ (40) καὶ κατασοφισθεὶς, μίαν ἔτι μετάνοιαν ἀμετανόητον λάβῃ. » Ἐκουσίως γὰρ ἀμαρτανόντων ἡμῶν μετὰ τὸ λαβεῖν τὴν ἐπίγνωσιν τῆς ἀληθείας οὐκ ἔτι περὶ ἀμαρτιῶν ἀπολείπεται θυσία, φοβερὰ δὲ τις ἐκδοχὴ κρίσεως, καὶ πυρὶς ζῆλος, ἐσθλείν μέλλοντος τοῦ ὑπεραντίου. Αἱ δὲ συνεχεῖς καὶ ἐπάλληλοι ἐπὶ τοῖς ἀμαρτήμασι μετάνοιαι, οὐδὲν τῶν καθάπαξ μὴ πεπιστευκότων διαφέρουσιν, ἢ μόνη τῶν συναισθέσθαι τοῖς ἀμαρτάνουσι· καὶ οὐκ οἶδ' ὅπότερον αὐτῶν χειρῶν, ἢ τὸ εἶδὸτα ἀμαρτάνειν, ἢ μετανοήσαντα ἐφ' οἷς ἡμαρτεν, πλημμελεῖν αὐθις· τῷ ἐλέγχεσθαι γὰρ ἐκατέρωθεν ἡ ἀμαρτία φαίνεται, ἢ μὲν ἐπὶ τῷπραχθῆναι καταγινωσκομένη πρὸς τῷ ἐργάτου τῆς ἀνομίας, ἢ δὲ τὸ πραχθισόμενον προγινώσκοντος, ὡς φαῦλον ἐπιχειρούτους. Καὶ ὁ μὲν θυμῷ χαρίζεται ἴσως καὶ ἥδονῃ, οὐκ ἀγνοῶν τίσι χαρίζεται, ὁ δὲ ἐφ' οἷς ἐχαρίσατο μετανοῶν, εἶτα παινήδρομῶν αὐθις εἰς ἥδονην, συνάπτει τῷ τὴν ἀρχὴν ἐκουσίως ἐξαρτάνοντι· ἐφ' ᾧ γὰρ τις μετανόησεν, αὐθις τοῦτο ποιῶν, οὗ πράσσει κατεργνωκώς, τοῦτο ἔκων ἐπιτελεῖ. Ὁ μὲν (41) οὖν, ἐξ ἔθνῶν καὶ τῆς προβοήθητος ἐκείνης ἐπὶ τὴν πίστιν ὀρησάς, ἀπαξ ἔτυχεν ἀφέσεως ἀμαρτιῶν· ὁ δὲ καὶ μετὰ ταῦτα ἀμαρτήσας, εἶτα μετανοῶν, κἂν συγγνώμης τύγγχάνη, αἰδεῖσθαι ὀφείλει, μηκέτι λουόμενος (42) εἰς ἀφῆσιν ἀμαρτιῶν. Δεῖ γὰρ οὐ τὰ εἶδωλα μόνον καταλιπεῖν, ἀ πρῶτερον ἐξεθίσαι, ἀλλὰ καὶ τὰ ἔργα τοῦ προτέρου βίου, τὸν οὐκ ἐξ αἱμάτων, οὐδὲ ἐκ θελήματος σαρκός, ἐν πνεύματι δὲ ἀναγεννώμενον· ὅπερ εἴη ἂν τὸ μὴ εἰς ταυτὸν ὑπένεχθῆντα πλημμέλημα μετανοῆσαι· μελέτη γὰρ ἔμπαιον ἀμαρτιῶν τὸ πολλάκις μετανοεῖν, καὶ ἐπιτηδεϊότης εἰς εὐτρεψίαν ἐξ ἀνασκησίας. Δόκησις τοίνυν μετανοίας, οὐ μετάνοια, τὸ πολλάκις αἰτεῖσθαι συγγνώμην, ἐφ' οἷς πλημμελούμεν πολλάκις. Δικαιοσύνη δὲ ἀμώμους (43) ἔρθετο. ^D μεὶ ὀδοῦς, κέκραγεν ἡ Γραφή. Καὶ πάλιν αὖ, Ἥ τοῦ ἀδάκου (44) δικαιοσύνη κατερθώσει τὴν ὄδον

✕ P. 460 ED. POTTER, 587 ED. PARIS. a Hebr. x, 26, 27. b Joan. i, 13.

(39) Ἦν. Forte scribendum ἴν' εἰ τις ἐκπ., ut si quis post vocationem tentatus fuerit... unicam adhuc habet non pœnitendam pœnitentiam. Idem sensit etiam Grabinus.

(40) Δέ. Malim δὴ.

(41) Ὁ μέρ. Origenes tract. 35, in Matthæum, videtur astruere, impossibile esse eos, qui post susceptam Evangelicæ prædicationis gratiam et fidem, abnegaverunt Christum, rursus ad pœnitentiam reverti, et veniam delicti impetrare, qui error in Novatianis damnatus est. Et hunc errorem videtur hausisse e schola Clementis Alexandrini, præceptoris sui: is enim lib. ii Stromat. duas tantum pœnitentias per omnem vitam admittere vide-

tur, alteram ante baptismum, alteram post, plures autem minime. Cæterum credibile est, tam Clementem, quam Origenem noluisse pœnitentiam lapsis denegare, sed peccantes a relapsu detertere voluisse his dictis. Sixtus Senen. lib. vi Bibliothecæ an. 119. COLLECT.

(42) Λουόμενος. Nempe aqua baptismali. Conf. quæ annotavit Cotelerius in Hermæ lib. ii, mand. 4.

(43) Δικαιοσύνη δ' ἀμώμους. Vulg. Bibl. Prov. 11, δικαιοσύνη δὲ ἀμώμου. SYLBURG.

(44) Ἥ τοῦ ἀδάκου. Hæc sententia pertinet ad Prov. xii, 6. Eam Romanus codex, et post eam vulgatæ editiones τῶν Ὁ interpretum desiderant. In Alexandrino et Complutensi codd. hoc modo ex-

αὐτοῦ. Να! μὴν, καθὼς εὐκταίρει πατήρ υἱούς, ἠπειρήσεν Κήριος τοὺς φοβουμένους αὐτὸν, ὁ Δαυὶδ γράφει. Οἱ σπαιροντες ὄν ἐν δάκρυσι ἐν ἀγαλλιάσει θειοῦσι· τῶν ἐν μετανοίᾳ ἐξομολογούμενων. Μακάριοι γὰρ πάντες οἱ φοβούμενοι τὸν Κύριον. Ὁρᾷς τὸν ἐν τῷ Εὐαγγελίῳ ἐμφερῆ μακαρισμόν; Μὴ φοβοῦ, φησὶν, ὅταν (45) πλουτήσῃ ἄνθρωπος, καὶ ὅταν πλιθύνῃ ἡ δόξα τοῦ οἴκου αὐτοῦ· διὸ οὐκ ἐν τῷ ὑπερηφανεῖ αὐτὸν λήγεται τὰ πάντα, οὐδὲ συγκαταθίσειται αὐτῷ ἡ δόξα αὐτοῦ. Ἐγὼ δὲ ἐν τῷ ἔλεει σου (46) εἰσελεύσομαι εἰς τὸν οἶκόν σου· προσκυνήσω πρὸς τὰν ἁγίον σου ἐν φόβῳ σου. Κύριε, ἐδήγησόν με ἐν τῇ δικαιοσύνῃ σου. Ὁρμὴ μὲν ὄν φοβερὰ διανοίας (47) ἐπὶ τι ἢ ἀπὸ τοῦ πάθος (48) δὲ πλεονάζουσα ὄρμη, ἢ ὑπερτείνουσα τὰ κατὰ τὸν λόγον μέτρα, ἢ ὄρμη ἐκφερομένη, καὶ ἀπειθῆς λόγῳ. Παρὰ φύσιν ὄν κίνησις ψυχῆς κατὰ τὴν πρὸς τὸν λόγον ἀπειθειαν. τὰ πάθη. Ἡ δ' ἀπόστασις, καὶ ἔκστασις, καὶ ἀπειθεια, ἐφ' ἡμῖν, ὡσπερ καὶ ἡ ὑπακοὴ ἐφ' ἡμῖν· διὸ καὶ τὰ ἔκστασια κρίνεται. Αὐτίκα καὶ ἐν ἕκαστον τῶν παθῶν, εἴ τις ἐπεξίτοι, ἀλόγους ὀρέξεις εὐροὶ ἀν αὐτὰ.

motus, rationi repugnantes. Defectio autem, et recessus, et inobedientia sunt in nostra potestate, sicut etiam est in nostra potestate obedientia. Quocirca ea in iudicium veniunt, quæ sunt voluntaria. Quod si quis ✕ persequatur singulos affectus, eos a ratione alienos invenerit.

CAPUT XIV.

Quot modis fiat involuntarium.

Τὸ γοῦν ἀκούσιον οὐ κρίνεται. Διττὸν δὲ τοῦτο, τὸ μὲν γινόμενον μετ' ἀγνοίας, τὸ δὲ ἀνάγκη· ἐπεὶ πῶς ἂν καὶ δικάσεις περὶ τῶν κατὰ τοὺς ἀκούσιους τριπλοῦς ἀμαρτάνειν λεγομένων; Ἡ γὰρ αὐτὸν τίς ἠγνόησεν, ὡς Κλεομένης (49) καὶ Ἀθάμας, οἱ μανέντες, ἢ τὸ πρᾶγμα, ὃ πράσσει, ὡς Αἰσχύλος, τὰ μυστήρια ἐπὶ σκηπῆς ἐξειπόν, ἐν Ἀρείῳ πάγῳ κριθεῖς, οὕτως ἀφελθῆ, ἐπιδειξάς αὐτὸν μὴ μεμυημένον (50)· ἢ ὅπερ πράττεται ἀγνοήσας τις, ὡσπερ ὁ τὸν

P. 461 ED. POTTER. a Prov. xi, 5. b Prov. xiii, 6. c Psal. cii, 43. d Psal. ccxv, 5. e Psal. cxxvii, 1. f Psal. xlviii, 16, 17. g Psal. v, 7, 8.

stat : Δικαιοσύνη φυλάσσει ἀκάτους ὁδῶν, τοὺς δὲ ἀσεβεῖς φάλους ποιεῖ ἀμαρτία. Eadem in aliis plerisque codicibus, ommissa voce ὁδῶν, apparere refert Flaminius Nobilius.

(45) Ὅταν. Vulg. Bibl. disjunctive ἢ ὅταν, aut cum. SYLBURG.

(46) Ἐν τῷ ἔλεει σου. Ἐν τῷ πληθει τοῦ ἐλέους σου, Psalm.

(47) Ὁρμὴ μὲν ὄν φοβερὰ διανοίας. Locus insigniter corruptus. Scribendum, ὄρμη μὲν ὄν φορὰ διανοίας, etc. Appetitio est motus animi in aliquid, vel ab aliquo. Cicero De offic. lib. ii, c. 5 : Alterum cohibere motus animi turbatos, quos Græci πάθη nominant : appetitionesque, quas illi ὄρμᾶς, obediētes efficere rationi.

(48) Πάθος. Hanc πάθος definitionem a Stoicis didicit auctor. Laertius lib. vii, seg. 110. Ἔστιν δὲ αὐτὸ τὸ πάθος, κατὰ Ζήνωνα, ἢ ἄλογος καὶ παρὰ φύσιν κίνησις, ἢ ὄρμη πλεονάζουσα. Cicero Tuscul. quaest. lib. iv : Est igitur Zenonis hæc definitio, ut perturbatio sit, quod πάθος ille dicit, aversa a recta ratione animi commotio. Conf. Stobæus Eclog. ethic. cap. De affectibus, pag. 175.

(49) Κλεομένης. Κλεομήδης legit Hervotus, hæc scilicet de Cleomede Astypalæo accipiens. Sed non

tionis. Apparet ergo, sed non est pœnitentia, sæpe petere veniam de iis quæ sæpe peccamus. Justitia autem munit vias a reprehensione alienas, clamat Scriptura a. Et rursus : Viri innocentis justitia dirigit viam suam b. Quinetiam, Sicut pater miseretur filiorum suorum, misertus est Dominus timentium eum c, scribit David. Qui seminant ergo in lacrymis, in exultatione metent d, de iis loquens, qui consistunt in pœnitentia. Beati enim omnes, qui timent Dominum e. Vides enim, quæ est in Evangelio, similem beatitudinem. Ne timeas, inquit, quando dives fuerit homo, et quando multiplicata fuerit gloria domus ejus. Quoniam cum ipse moritur, non sumet omnia, neque descendet cum ea gloria ejus f. Ego autem in misericordia tua introibo in domum tuam. B adorabo ad templum sanctum tuum in timore tuo. Domine, deduc me in justitia tua g. Atque est quidem timorem incutiens, mentis ad aliquid, vel ab aliquo impulsio : affectio autem, seu perturbatio est nimia appetitio, vel quæ excedit mensuras rationis : vel appetitio quæ effertur, et non paret rationi. Affectus igitur sunt præternaturales anime

motus, rationi repugnantes. Defectio autem, et recessus, et inobedientia sunt in nostra potestate, sicut etiam est in nostra potestate obedientia. Quocirca ea in iudicium veniunt, quæ sunt voluntaria. Quod si quis ✕ persequatur singulos affectus, eos a ratione alienos invenerit.

Non venit autem in iudicium id, quod est involuntarium. Id autem est duplex ; unum quidem, quod sit ex ignorance ; alterum vero quod ex necessitate. Nam quomodo judicaveris de iis, qui dicentur peccare modis involuntariis ? Aut enim quis seipsum ignoravit, ut Cleomenes et Athamas, qui erant correpti furore ; aut rem, quam facit, ut Æschylus, qui in scena effatus mysteria, in Arcopago dicta causa fuit absolutus, cum ostendisset eo

opus est ea mutatione, si quidem Cleomenes, Lacedæmoniorum rex, furore correptus, mortem sibi inscius intulit. Pausanias in Laconicis, p. 163 edit. Hanov. : Κλεομένην δὲ ὕστερον τούτων ἐπέλαβε τέλος μανέντα. Ὡς γὰρ ἐλάβετο ξίφος, ἐτίτρωσκε αὐτὸς αὐτὸν, καὶ διεξῆει τὸ σῶμα ἅπαν κόπυων τε καὶ λυμαινόμενος. Cleomenes post hæc diem suum obiit, cum per furorem accepto gladio ipse se vulneravit, et totum corpus foedissime confodit laceravitque.

(50) Αὐτὸν μὴ μεμ. H. ms. αὐτὸν μεμ. absque negativa : et mox, ταῖς ἐκφερομέναις λόγχαῖς, parum convenienter. SYLBURG. — Campidoctores et exercitatores, qui juventutem gladiis depugnare docent, pila buxea aut eburnea mucrones gladiatorum manunt, ne lædant. Eæ pile tam in Italia, quam hic in Gallia botones vocantur. Græci σφαῖραν dicunt : Clemens τοῦ δόρατος ἀποβαλόντος τὴν σφαῖραν. Polybio dicitur ἐπισφαίριον lib. x. Similiter hastarum λόγχας præmuniebant, a quo vocabant ἐσφαίρωμας. Ibidem Polybius : τοὺς δὲ τοῖς ἐσφαίρωμαῖς γρόσφοις ἀκοντίζεν. Livius ad verbum hæc vertens dixit : Præpilatisque missilibus jaculati sunt. Neque adeo male G. Hervetus locum Clementis vertit, cum tu potius rem totam penitus ignoraveris. Verendum igitur : Quemadmodum si quis præpilatis

non esse mysteriis initiatum; aut ignorans id quod agit, ut qui, dimisso adversario, domesticum occidit pro inimico; aut id quo agit, ut qui præp. latis exercetur lanceis, et aliquem interfecit, cum pilam lancea 167 amisisset; aut ignorans quemadmodum esset faciendum, ut qui in stadio occidit adversarium; non enim ut occideret, sed ut vinceret, certabatur; aut id, cuius gratia agit, quemadmodum dedit medicus salubre antidotum, et occidit. Is autem non ea de causa dedit, sed ut eum servaret. Ac puniebat quidem tunc quoque lex eum, qui non sponte interfecit; ut eum, qui non sponte laborabat profluvio seminis: sed non æque atque eum, qui sponte. Quanquam ille quoque punietur tanquam propter voluntarium, si quis affectum traduxerit ad veritatem. Revera enim est puniendus is, qui est verbi genitilis incontinens: quod ipsum quoque est animi affectio aliena a ratione, quæ prope accedit ad futilem loquacitatem: *Fidelis autem eligit res celare spiritu* ^a. Quæ sponte ergo et ex electione suscipiuntur, puniuntur. *Dominus enim scrutatur corda et renes* ^b: et iudicatur is, qui *respexit ad concupiscentiam* ^c. Quare etiam dicit, *Ne concupiscas* ^d. Et, *Hic populus, inquit, honorat me labiis; cor autem ipsorum procul est a me* ^e. Deus enim respicit ad animum. Nam uxorem quoque Lot, quæ sua sponte solum erat conversa ad mundanum vitium, reliquit insensilem, in similitudinem salinæ petrae conversam, et sic fixam, ne ulterius progredere, non stultam et quæ nihili efficeret imaginem, sed quæ condire et confirmare posset eum qui potest perspicere spiritualiter.

CAPUT XV.

De diversis voluntarii et peccatorum exinde sequentium generibus.

✕ Voluntarium autem, seu spontaneum, est, vel ex appetitione, vel ex electione, vel ex animi sententia. Jam vero hæc quodammodo inter se prope sita sunt, peccatum, infortunium, scelus seu injuria. Et est peccatum quidem, verbi gratia, luxuriose et intemperanter vivere. Infortunium autem, amicum tanquam inimicum inscienter occidere. Scelus autem seu injuria est, sepulcrorum effossio, aut sacrilegium. Peccare autem constat ex eo, quod nesciat quis iudicare quidnam facere oporteat, aut quod facere non possit: sicut certe in fossam quoque incidit aliquis, vel quod ignoraverit, vel quod transilire non potuerit propter imbecillitatem corporis. Sed in nostra quidem certe est potestate, ut percipiendæ disciplinæ operam demus, et ut pareamus præceptis: quorum si noluerimus esse participes, iræ et voluptati nos ipsos dedentes, peccabimus, vel potius injuria nostram afficiemus animam. Latus enim ille dicit in tragœdia:

462 ED. POTTER, 388 ED. PARIS. ^a Prov. xi, 15. ^b Psal. vii, 9. Jerem. xvii, 10. ^c Matth. v, 28. ^d Exod. xx, 17. ^e Isa. xxix, 15; Matth. xv, 8; Marc. vii, 6.

hastis deludens aliquem interfecerit, pila ex cuspidē hastæ delapsa. Villiomasus in Tjrtium lib. v, cap. 14. COLLECT.

(51) *Προῆ κρύπτει πρ.* Vulgatam lectionem sequitur etiam interpretis versio, *eligit res celare spiritu*: inquit Sylburgius, existimans, ut videtur, textum auctoris corruptum. Sed nil mutari debet:

ἀντίπαλον ἀφεις, καὶ ἀποκτείνας οἰκείον ἀντὶ τοῦ πολεμίου· ἢ τὸ ἐν τίνι πράττεται, καθάπερ ὁ ταῖς ἐσφαιρωμέναις λόγχαις γυμναζόμενος καὶ ἀποκτείνας τινὰ, τοῦ δόρατος ἀποβαλόντος τὴν σφαῖραν· ἢ τὸ παρὰ τὸ πῶς, ὡς ὁ ἐν σταδίῳ ἀποκτείνας τὸν ἀνταγωνιστὴν· οὐ γὰρ θανάτου, ἀλλὰ νίκης χάριν ἡγωνίζετο· ἢ τὸ οὐ ἕνεκα πράττεται, οἷον ὁ ἱατρὸς δέδωκεν ἀντίδοτον ὑγιεινὴν, καὶ ἀπέκτεινεν· ὁ δὲ οὐ τοῦτου χάριν δέδωκεν, ἀλλὰ τοῦ σώσαι. Ἐκράτει μὲν οὖν ὁ νόμος τότε καὶ τὸν ἀκουσίως φονεύσαντα, ὡς τὸν ἀκουσίως γονορρῶν, ἀλλ' οὐ κατ' ἴσον τῷ ἐκουσίως. Καίτοι κάκεινος ὡς ἐπὶ ἐκουσίῳ κολασθῆσεται, εἴ τις μεταγὰρ τὸ πάθος ἐπὶ τὴν ἀλθροειαν· τῷ ὄντι γὰρ κολαστέος ὁ ἀκρατὴς τοῦ γονίμου λόγου· ὃ καὶ αὐτὸς πάθος ἐστὶ ψυχῆς ἀλογον, ἐγγὺς ἀδολεσχίας ἰόν· *Πιστὸς δὲ ἤρηται προῆ κρύπτει πράγματα* (51). Τὰ προαιρετικὰ τοίνυν κρίνεται. Κύριος γὰρ ἐτάζει καρδίας καὶ νεφρούς· καὶ ὁ ἐμβλέψας πρὸς ἐπιθυμίαν κρίνεται. Διὸ, *Μηδὲ ἐπιθυμήσης, λέγει* καὶ, *Ὁ λαὸς οὗτος τοῖς χεῖλεσὶ με τιμῶ, φησὶν· ἢ ἐξ καρδίας αὐτῶν πόρρω ἐστὶν ἀπ' ἐμοῦ.* Εἰς αὐτὴν γὰρ ἀφορᾷ τὴν γνώμην ὁ Θεὸς· ἐπὶ καὶ τὴν Λύττι γυναικα ἐπιστραφεῖσαν μόνον ἐκουσίως ἐπὶ τὴν κακίαν τὴν κωσμηκὴν, κατέλιπεν ἀναίσθητον, ὡς λίθον δείξας ἀλατίνην, καὶ στήσας, εἰς τὸ μὴ πρόσω χωρεῖν, οὐ μωρῶν καὶ ἀπρακτὸν εἰκόνα, ἀρτύσα· δὲ καὶ στῦψαι τὸν πνευματικῶς δυνάμενον διορᾶν.

Τὸ δ' ἐκούσιον ἢ τὸ κατ' ὄρεξιν ἐστίν, ἢ τὸ κατὰ προαίρεσιν, ἢ τὸ κατὰ διάνοιαν. Αὐτίκα παράκειται πως ταῦτα ἀλλήλοις, ἀμάρτημα (52), ἀτύχημα, ἀδίκημα. Καὶ ἐστὶν ἀμάρτημα μὲν, φέρε εἰπεῖν, τὸ τρυφητικῶς καὶ ἀσελγῶς βιοῦν· ἀτύχημα δὲ τὸν φίλον, ὡς πολέμιον, ὅτ' ἀγνοίας βαλεῖν· ἀδίκημα δὲ ἢ τυμωρυχία ἢ ἢ ἱεροσυλία. Τὸ δὲ ἀμαρτάνειν ἐκ τοῦ ἀγνοεῖν κρίνεται ὅτι τὴν χρῆσιν ποιεῖν συνίσταται, ἢ τῷ ἀδυνατεῖν ποιεῖν· ὡς περ ἀμέλει καὶ βέβρω περιπίπτει τις, ἥτοι ἀγνοήσας, ἢ ἀδυνατήσας ὑπερβῆναι δι' ἀσθένειαν σώματος. Ἄλλ' ἐφ' ἡμῖν γε ἢ τε πρὸς τὴν παιδείαν ἡμῶν παράστασις ἢ τε πρὸς τὰς ἐντολάς ὑπακοή· ὣν εἰ μὴ μετέχειν βουληθεῖημεν, θυμῷ τε καὶ ἐπιθυμίᾳ ἐκδότους σφᾶς αὐτοῦς ἐπιδόντες, ἀμαρτησόμεθα, μᾶλλον δὲ ἀδικήσομεν τὴν ἐκκεῖν ψυχὴν. Ὅ μὲν γὰρ Λάτος ἐκεῖνος κατὰ τὴν τραγωῖαν φησὶν·

ille dicit in tragœdia:

respicit enim Clemens Prov. xi, 15: Ἄνθρωπος δι' ὀλιγοπισίας ἀποκαλύπτει βουλὰς ἐν συνεδρίῳ· πιστὸς δὲ προῆ κρύπτει πράγματα. Loca Scripturæ, quæ sequuntur, auctor e memoria recitavit.

(52) Ἄμάρτημα. Ἀμαρτήματος, ἀτυχήματος et ἀδικήματος explicatio est etiam apud Aristotelem lib. v, c. 8. SYLBURG.

Δέληθεν (55) οὐδὲν τῶνδ' ἐμ', ὡς σὺ τοῦθετεῖς· Ἄ
Γνώμη δ' ἔχοντά μ' ἢ φύσις βιάζεται,

τούτῃστι, τὸ ἔκδοτον γεγενῆσθαι τῷ πάθει. Ἡ Μήδεια δέ, καὶ αὐτὴ ὁμοίως ἐπὶ τῆς σκηνῆς βοᾷ·

Καὶ μανθάνω (54) μὲν οἷα δρῶν μέλλω κακὰ (55)·
Θυμὸς δὲ κρείσσων τῶν ἐμῶν βουλευμάτων.

Ἄλλ' οὐδὲ Αἴας σιωπᾷ, μέλλων δὲ ἐκτυτὴν ἀποσφάτ-
την, κέκραγεν·

Οὐδὲν (56) οὐκ ἦν πῆμα, ἐλευθέρου
Ψυχὴν δάκνον οὕτως ὡς ἀνδρὸς ἀτιμία.
Οὕτως πέπονθα, καὶ με συμφοροῦσα
Βαθεῖα κηλῆς, ἐκ βυθῶν ἀναστρέφει,
Λύσσης πικροῖς κέντροισιν ἠρεθισμένον.

Τούτους μὲν οὖν ὁ θυμὸς· μυρίους δὲ ἄλλους ἢ ἐπι-
θυμία τραγωδεῖ, τὴν Φαίδραν, τὴν Ἀνθίαν, τὴν Β
Ἐριφύλην,

Ἡ χρυσὸν φίλου ἀνδρὸς ἐδέξατο τιμήετα (57).

Τὸν γὰρ κωμικὸν ἐκείνον Θρασωνίδην ἄλλη σκηνῇ (58),
Παιδικαρίον με, φησὶν, εὐτελεῖς καταδεοῦλωκεν.

Ἄτυχμα (59) δὲ νοῦ παράλογός ἐστιν ἀμαρτία· ἦ

✱ P. 465 ED. POTTER; 388-389 ED. PARIS.

(53) Δέληθεν. H. legit, Δέληθε μὲν οὐθέν. SYLBURG.
— Hi versus exstant inter fragmenta Euripidis, v.
278.

(54) Καὶ μανθάνω. Medeam Euripidis Latino car-
mine reddidit G. Buchananus :

*Videoque quantum perpetrabitur nefas ;
Sed pessimorum facinorum genitor furor,
Ratione major me retrorsum distrahit.*

Et apud Ovid. *Metamorph.* vii, 19 seqq.:

.... aliudque cupido,
Mens aliud suadet : video meliora, proboque,
Deteriora sequor.

COLLECT. Hi versus ex Euripidis *Medea* sunt, v.
4078.

(55) Οἷα δρῶν μέλλω κακὰ. Οἷα μέλλω κακὰ,
Euripid., eamque lectionem in omnibus Euripidis
exemplaribus reperiri, testatur Barnesius. Hierocles
οἷα μέλλω δρῶν κακὰ habet, editi. Cantabrig. pag. 75.
Clementis lectionem exhibent Simplicius in Epictet.
cap. 4 et 11; Arrianus in Epictet. lib. 7, c. 28 et
alii, quos enumerat Thoun. Gatakerus *Advers. Mi-
scellan.*, c. 10.

(56) Οὐδὲν. Plane luxatum est metrum. In *Ajace*
Sophoclis, qui exstat, nihil horum invenio. SYLBURG.
— Ordo verborum mire est turbatus, et, tan-
quam membra Virbii, immutatæ dictiones sunt,
aut sparsæ. Neque novum aut inusitatam est Cle-
menti, vocem æquipollentem pro voce substituere.
Quamquam non sit magni admodum negotii 3 ele-
gantissimos versus sanitati suæ restituere. Et pa-
rum abest, quin ita fuerint concipiendi : nam prio-
res duo cum dimidio, maxime luxati sunt, et trans-
positi :

.... Οὐδὲν ὡς ἐλευθέρου
Πῆμ' ἀνδρὸς ἦτορ δάκνον, ὡς ἀτιμία.
Οὕτως πέπονθα· καὶ με συμφοροῦσα δὴ
Βαθεῖα κηλῆς ἐκ βυθῶν ἀναστρέφει,
Λύσσης πικροῖς κέντροισιν ἠρεθισμένον.

Verum est, in *Ajace* Sophoclis non exstare quidem.
Sed profecto præter Sophoclem, aut fallor, aut non
exstat quisquam ex antiquitate tota, qui sic scri-
bat. Τὸ σαμνόν, τὸ γοργόν, mores, quos Ajaci tribuit,
in paucis versibus mirum in modum redolent cœ-
lesti illud os. Conferantur cum postremis illis ῥή-
σει, quas moriturus Ajax loquitur, nihil illis est

PATROL. GR. VIII.

*Nihil me eorum, quæ mones, latet quidem,
Natura sed me, cum sciam, rapit tamen :*

Hoc est, se tradidisse in affectuum potestatem.
Medea quoque ipsa similiter clamat in scena :

*Factura quænam sim satis scio mala :
At ira major consilii vires domat.*

Sed nec tacet Ajax, sed sibi manus illaturus vociferatur :

*Res ergo mentem est nulla, quæ sic liberi
Mordet viri, ac iniqua injusta infamia.
Affectus ipse sic sum ego, quem nunc rapit
Condensa labe, ex profundo commovet,
Stimulis furoris concitum peracribus.*

✕ Atque hos quidem ira, alios vero innumerabiles
cupiditas deducit in tragœdiam, Phædræ, Anthiæ,
Eriphylen.

Quæ pro dilecto viro pretiosum acceperat aurum.

Comicum enim Thrasonidem alia scena, *Puellula*,
inquit, vilis me sibi serum fecit. Infortunium au-
tem est peccatum mentis præter rationem; pecca-

similius. Quid, quod critici observant, neminem ex
reliquis tragicis, Ajacem morientem in scena re-
præsentasse, sed tantum δ' ἐπαγγελίας factum
exposuisse? quod et Æschylus fecit in tragœdia
quam *Θηήσσας* inscripsit. Itaque tanquam pugula-
re factum hoc Sophoclis notant. Hæc autem videntur
deprompta esse ex ῥήσει aliqua, quæ mortem
ejus in theatro exhibitam præcessit, et hoc Clemens
innuere videtur. Quamquam minus hoc sit certum,
quam τὸ ἴδιον τῆς ἐρμηνείας, quæ Sophoclem sapit.
HEINSIUS. Hos versus sic restituit et explicavit H.
Grotius in Excerptis e Tragœd. pag. 460 :

.... Πῆμα δ' οὐδὲν ἐλευθέρου
Ψυχὴν ἔδουκεν ἀνδρὸς, ὡς ἀτιμία·
Οὕτως πέπονθα καὶ με συμφοροῦσ' αἶσ'
Βαθεῖα κηλῆς ἐκ βυθῶν, etc....

.... Nihil infamia
Gravius perurit pectus ingenuum viri :
Ea me calamitas terret, et penitus fibris
Adacta miserum versat ex imo lues.
Stimulisque mentem durus exagitat furor.

(57) Ἡ χρ. Hervetus vertit :

Quæ sibi dilecti pretiosum acceperat aurum.

Rectius convertit e Græco pag. 251, cap. 10, lib. 11
Pædagog. hunc versum Ὀδυσσ. Α. Non enim fuit
aurum illud mariti, sed ut docet Eustathius, ἐδω-
ροδοκῆθη κατὰ τοῦ ἀνδρὸς, ἢ χρυσὸν ἔλαβεν ἀπὸ τοῦ
ἀνδρὸς, ὡς οἷον ἀπεμπολήσασα ἐκείνον ὀρμου χρυ-
σοῦ δοθέντος παρὰ Πολυνεύκους ἢ Ἀδράστου. Nam
cum ejus arbitrio permissum esset, ut vir ejus
prolicisceretur ad bellum, auro illo torque corru-
pta secundum adversarios ejus litem dedit. Cicero
lib. 14 in *Verrem* : *Eriphyllam accepimus in fabulis*
ea cupiditate, ut cum vidisset monile, ut opinor, ex
auro et gemmis, pulchritudine ejus incensa salutem
virii proderet. Athenæus lib. 1 tradit, ideo celebre
fuisse Eriphylen aureum monile, quia tum aurum
foret in magna apud Græcos penuria, quin et ar-
gentum poculum illa ætate non sine admiratione,
velut novum et insolens quippiam, visum fuisse. In
vulgata interpretatione Homeri idem error emen-
dandus est, et apud Pausaniam in *Broticis* ex in-
terpretatione Loeschieri. COLLECT.

(58) Ἄλλη σκηνῇ. Nempe comica.

(59) Ἄτυχμα. Hervetus hujus et reliquarum,
quæ hic explicantur, vocum sensum, non tam ex

tum autem est voluntaria injustitia; injuria autem A est vitium voluntarium. Est ergo peccatum quidem meum voluntarium. (Et ideo dicit. *Peccatum vobis non dominabitur. Non enim estis sub lege, sed sub gratia*^a; dicens iis, qui jam crediderant: *Quoniam ejus nos livore sanati sumus*^b.) Infortunium autem est alterius in me actio involuntaria. Injuria autem invenitur solum voluntaria, sive sit mea, sive alterius. Has autem peccatorum differentias significat Psalmographus, beatos dicens, quorum Deus deletit iniquitates, texit autem peccata; et non quidem alia imputavit, alia vero dimisit: scriptum est enim: *Beati, quorum remissa sunt iniquitates, et quorum tecta sunt peccata; beatus, cui non imputaverit Dominus peccatum, nec est in spiritu ejus dolus*^c. Hæc beatitudo facta est super electos a Deo per Jesum Christum Dominum nostrum. *Operit enim charitas multitudinem peccatorum*^d. Delet autem is, qui magis vult penitentiam quam mortem peccatoris^e. Non imputantur autem, quæ non procedunt ex libera electione. *Qui enim concupivit, jam, inquit, mæchatus est*^f. Et remittit peccata Logos illuminans: *Et in tempore illo, inquit Dominus, quaerent injustitiam Israel, et non erit: et peccata Judæ, et non invenientur*^g. *Quoniam quis sicut ego, et quis stabit contra faciem meam*^h? Vides ✕ unum Deum annuntiarum bonum, qui retribuit pro meritis, et peccata remittit. Videtur autem Joannes quoque in majore epistola, in his peccatorum docere differentias: *Si quis viderit fratrem suum peccantem peccatum non ad mortem, petet, et dabit ei vitam: peccantibus non ad mortem, inquit. Est enim peccatum ad mortem: non de illo dico, ut roget quis. Omnis injustitia est peccatum: et est peccatum non ad mortem*ⁱ. ^c Sed et David, et ante David Moyses, per hæc trium dogmatum ostendunt cognitionem. *Beatus vir, qui non ambulavit in via impiorum, sic*

✕ P. 464 ED. POTTER. ^a Rom. vi, 14. ^b Isa. 7, 8. ^d I Pet. iv, 8. ^e Ezech. xxxiii, 41. ^f Matth. i I Joan. v, 16-17.

mente Clementis, quam apparet eum non fuisse assecutum, quam Aristotelis, vel alterius cujuspiam, tradidit. Sunt autem hæc admodum turbata atque confusa. Constat enim, ἀμαρτίαν, Clementis sententia, esse quiddam involuntarium: nam paulo superius dixit, eam provenire ex τῷ ἀγνοεῖν, ἢ ἀδυνατεῖν· ex defectu scientiæ, vel virium: et paulo post affirmat, ἀδικίαν μόνην εὐρίσκεισθαι ἐκούσιον· olam ἀδικίαν ex his esse voluntariam. Unde procul dubio hæc corrupta sunt: ἀμαρτία, ἐκούσιος ἀδικία· et, ἔστιν οὖν ἡ μὲν ἀμαρτία ἐμὸν ἐκούσιον. Proinde, ut huic sententiæ sensus constet, sic eam scribi, distingui, et explicari vellem: Ἀτύχημα δὲ οὖν παράλογός ἐστιν ἀμαρτία· ἡ δὲ ἀμαρτία ἐκούσιος ἀδικία· ἀδικία δὲ ἐκούσιος κακία. Ἔστιν οὖν ἡ μὲν ἀμαρτία ἐμὸν ἀκούσιον· — ἀτύχημα δὲ ἔστιν ἄλλου εἰς ἐμὲ πρᾶξις ἀκούσιος· ἡ δὲ ἀδικία μόνη εὐρίσκειται ἐκούσιος, εἴτε ἐμῆ εἴτε ἄλλου. Est igitur infortunium (ἀτύχημα) peccatum (ἀμαρτία) quod præter opinionem accidit. Peccatum (ἀμαρτία) autem voluntarium est injustitia (ἀδικία). Injustitia (ἀδικία) autem voluntaria, est malitia (κακία). Est igitur peccatum, id quod a meipso fit contra voluntatem; infortunium, quod ab alio in me contra ejus voluntatem committitur; sola

δὲ ἀμαρτία ἐκούσιος ἀδικία· ἀδικία δὲ ἐκούσιος κακία. Ἔστιν οὖν ἡ μὲν ἀμαρτία ἐμὸν ἐκούσιον· (ὁδὸν καὶ φησὶν· Ἀμαρτία γὰρ ὑμῶν οὐ κυριεύσει· οὐ γὰρ ἔσθε ὑπὸ νόμον, ἀλλ' ὑπὸ χάριν· τοῖς ἤδη πεπιστευκέσι λέγων· Ὅτι τῷ μὴ ὁλοῦμαι αὐτοῦ ἡμεῖς ἰδθήμεν). Ἀτυχία δὲ ἔστιν ἄλλου εἰς ἐμὲ πρᾶξις ἀκούσιος· ἡ δὲ ἀδικία μόνη εὐρίσκειται ἐκούσιος, εἴτε ἐμῆ εἴτε ἄλλου. Ταύτας δ' αἰνίσσεται τῶν ἀμαρτιῶν τὰς διαφορὰς ὁ Παλμφοδός, μακαρίους λέγων, ὧν ὁ Θεὸς τὰς μὲν ἀπήλειψεν ἀνομίας, τὰς δὲ ἐπεκάλυψεν ἀμαρτίας· οὐκ ἐλογίσαστό τε τὰς ἄλλας, καὶ ἀφῆκε τὰς λοιπὰς. Γέγραπται γάρ Μακάριοι (60), ὧν ἀφῆθησαν αἱ ἀμαρτίαι· μακάριος ἀνήρ ὃς οὐ μὴ λογίσῃται Κύριος ἀμαρτίαν, οὐδὲ ἔστιν ἐν τῷ στήματι αὐτοῦ ὁ δόλος· οὗτος ὁ μακαρισμὸς (61) ἐγένετο ἐπὶ τοὺς ἐκλελεγμένους ἀπὸ τοῦ Θεοῦ διὰ Ἰησοῦ Χριστοῦ τοῦ Κυρίου ἡμῶν. Καλύπτει μὲν γὰρ ἀνάπη πλῆθος ἀμαρτιῶν, ἀπαλείφει δὲ ὁ τὴν μετέοιαν (62) μᾶλλον τοῦ ἀμαρτωλοῦ ἢ τὸν θάνατον αἰρούμενος. Οὐ λογίζονται δὲ, ὅσαι μὴ κατὰ προαίρεσιν συνίστανται· Ὁ γὰρ (63) ἐπιθυμήσας ἤδη μεμολχευκε, φησὶν· Ἀφίσι τε τὰς ἀμαρτίας ὁ φωτίζων Λόγος· Καὶ ἐν τῷ καιρῷ ἐκείνῳ, φησὶν ὁ Κύριος, ζητήσουσι τὴν ἀδικίαν Ἰσραὴλ, καὶ οὐχ ὑπέσρξει (64), καὶ τὰς ἀμαρτίας Ἰουδα, καὶ οὐ μὴ ἐδρεθῶσιν. Ὅτι τίς ὡσπερ ἐγώ; καὶ τίς ἀντιστήσεται κατὰ πρόσωπόν μου; Ὁρᾷς ἕνα Θεὸν καταγγελλόμενον ἀγαθόν, τῶν κατ' ἀξίαν ἀπονεμητικόν τε καὶ ἀφετικόν ἀμαρτημάτων. Φαίνεται δὲ καὶ Ἰωάννης ἐν τῇ μετῴνῃ ἐπιστολῇ τὰς διαφορὰς τῶν ἀμαρτιῶν ἐκδιδάσκων ἐν τούτοις· Ἐδρ τις ἰδῆ τὸν ἀδελφόν αὐτοῦ (65) ἀμαρτάνοντα ἀμαρτίαν μὴ πρὸς θάνατον, αἰτήσεται καὶ δώσει αὐτῷ ζωὴν· τοῖς ἀμαρτάνουσι μὴ πρὸς θάνατον, εἶπεν. Ἔστι γὰρ ἀμαρτία πρὸς θάνατον· οὐ περὶ ἐκείνης λέγω, ἵνα ἔρω τήσῃ τις (66)· πᾶσα ἀδικία ἀμαρτία ἐστὶ· καὶ ἔστιν LUH, 5; I Petr. II, 24. ^c Psal. xxxi, 1, 2; Rom. iv, v, 28. ^e Jerem. I, 20. ^h Jerem. xlix, 19.

autem injustitia est voluntaria sive a me, sive ab alio fiat. Vult igitur Clemens, malum id ἀδικίαν dici, quod a quopiam voluntarie perpetratum est; ἀμαρτίαν, quod quis imprudens, aut vi coactus, fecerit; ἀτυχίαν, quod quis ab alio præter voluntatem agente passus fuerit.

(60) Μακάριοι. Hæc exstant Psal. xxxi, 1, 2, et ex eo Rom. iv, 7, 8, excepta postrema sententia, οὐδὲ ἔστιν ἐν τῷ στήματι αὐτοῦ δόλος.

(61) Οὗτος ὁ μ. Respicit sententiam, quæ in Epistola ad Romanos statim sequitur: Ὁ μακαρισμὸς οὖν οὗτος ἐπὶ τὴν ποιητομήν, ἢ καὶ ἐπὶ τὴν ἀκροβυστίαν;

(62) Ὁ τὴν μετ. Conf. p. 375 ed. Paris., ubi hunc Ezechielis locum prius citavit.

(63) Ὁ γὰρ. Conf. superior pag. 382 edit. Paris.

(64) Οὐχ ὑπέσρξει. Sequitur apud Jeremiam, ὅτι Πλεως ἔσομαι τοῖς ὑπολειμμένοις. Quæ hic apud Clementem sequuntur, petita sunt ex ejusdem prophetiæ cap. xlix, 19: Ὅτι τίς ὡσπερ ἐγώ; καὶ τίς ἀντιστήσεται μοι; καὶ τίς οὗτος ποιμὴν, ὃς στήσεται κατὰ πρόσωπόν μου;

(65) Αὐτοῦ. Αὐτοῦ, Joan.

(66) Τίς. Abest a Joan. Mox, οὐ πρὸς θ. Ibid.

ἀμαρτία μὴ πρὸς θάνατον. « Ἀλλὰ καὶ Δαβὶδ (67), A ut pisces vadunt in tenebris ac in profundo. Qui enim squamas non habent, quos prohibet Moyses attingere, pascuntur in profundo 168 maris. Neque in via peccatorum stetit, sicut ii, qui cum Dominum videantur timere, peccant ut porcus. Esuriens enim, clamat : repletus autem, non agnoscit dominum. Neque sedit super cathedram pestilentiae, sicut volucres paratae ad rapinam. Suasit autem Moyses non vesci porco, nec aquila, nec accipitre, neque corvo, neque quovis pisce qui non habet squamas b. » Hæc quidem Barnabas. Audivi autem ego virum in his rebus doctum, dicentem *consilium impiorum* significare gentes; *viam autem peccatorum*, Judaicam opinionem; et *pestilentiae cathedram*, hæreses interpretantem. Alius autem dicebat magis proprie, intelligendam quidem esse primam beatitudinem de iis, qui non sunt sceleratas secuti sententias, quæ a Deo defecerunt; secundam autem de iis, qui in lata via non manent, sive nutriti in lege, sive ex gentibus ✕ conversi fuerint. *Cathedra pestilentiae* et theatra fuerint, et tribunalia, ubi inprimis solent homines sequi improbas et exitiales potestates, et operum earum participes fieri. *Sed in lege Domini voluntas ejus* c. Petrus in *Prædicatione* legem et Logon appellavit Dominum. Aliiter autem

✕ P. 465 ED. POTTER, 390 ED. PARIS. a Psal. i, 4. b Levit. xi; Deut. xiv. c Psal. i, 2.

(67) Ἀλλὰ καὶ Δαβὶδ. Similia dicit Clemens *Pædag.* lib. iii, c. 11, p. 254, et infra *Strom.* v, p. 574, 575 edit. Paris. Sunt autem horum pleraque ex epist. S. Barnabæ cap. x petita, nonnullis a Clemente additis, aliis autem omissis. Barnabæ verba sic se habent : Περὶ τῶν βρωμάτων μὲν οὖν Μωϋσῆς τρία δόγματα ἐν πνεύματι ἐλάλησεν· οἱ δὲ κατ' ἐπιθυμίαν τῆς σαρκὸς οὗς περὶ βρωμάτων προσεδέξαντο. Λαμβάνει δὲ τριῶν δογμάτων γίνωσκιν Δαβὶδ, καὶ λέγει ὁμοίως· Μακάριος ἀνήρ, ὃς οὐκ ἐπορεύθη ἐν βουλήν ἀσεβῶν· καθὼς οἱ ἰχθύες πορεύονται ἐν σκότει· εἰς τὰ βάθη. Καὶ ἐν ὁδῷ ἀμαρτωλῶν οὐκ ἔστη· καθὼς οἱ δοκούντες φοβεῖσθαι τὸν Κύριον ἀμαρτάνουσιν, ὡς ὁ χοῖρος (71)· πεινῶν γάρ, κραυγάζει· πληρωθεὶς δὲ, τὸν δεσπότην οὐ γνωρίζει (72). Οὐδὲ ἐπὶ καθέδραν λοιμῶν ἐκάθισε· καθὼς τὰ πτηνὰ εἰς ἀρπαγὴν ἔτοιμα (75). Παρήνεσε δὲ Μωϋσῆς (74) οὐ φάγεσθαι χοῖρον, οὐδὲ ἀετὸν, οὐδὲ ὀξύπτερον (75), οὐδὲ κόρακα, οὐδὲ πάντα ἰχθύν ὃς οὐκ ἔχει λεπίδα ἐν αὐτῷ. Ἐ ταῦτα μὲν ὁ Βαρνάβας. Ἀκήχοα δ' ἔγωγε σοφοῦ τὰ τοιαῦτα ἀνδρὸς, βουλὴν μὲν ἀσεβῶν, τὰ ἔθνη λέγοντος, ὁδὸν δὲ ἀμαρτωλῶν, τὴν Ἰουδαϊκὴν ὑπόληψιν, καὶ καθέδραν λοιμῶν, τὰς αἰρέσεις ἐκλαμβάνοντος. Ἄλλος δὲ κυριώτερον ἔλεγεν, τὸν μὲν πρῶτον μακαρισμὸν τετάχθαι ἐπὶ τῶν μὴ κατακολουθησάντων ταῖς γνώμας ταῖς πονηραῖς, ταῖς ἀποστατησάσαις τοῦ Θεοῦ, τὸν δεύτερον δὲ ἐπὶ τῶν τῆ εὐρυχώρῳ (76) καὶ πλατεῖ ὁδῷ οὐκ ἐμμενόντων, ἢ τῶν ἐν νόμῳ τραφέντων, ἢ καὶ τῶν ἐθνῶν μετανοηκότων (77). Καθέδρα δὲ λοιμῶν καὶ

(68) τὴν γινώσκιν. Hoc est, spiritualem sensum, sive Midrasch.

(69) Οἱ γὰρ λεπίδα... νέμονται. Hanc sententiam Clemens ex Barnaba sumpsit, qui paulo ante verba iam allata, hæc dicit : Οὐ μὴ, φησὶν, ὁμοιωθῆσθαι κολλώμενος ἀνθρώποις τοιοῦτοις, οἵτινες εἰς τέλος εἰσὶν ἀσεβεῖς, καὶ κεκριμένοι τῷ θανάτῳ· ὡς καὶ ταῦτα τὰ ἰχθύδια, μόνᾳ ἐπικατάρτατα, ἐν τῷ βυθῷ νήχεται, μὴ κολυμβῶντα, ὡς τὰ λοιπὰ, ἀλλὰ ἐν τῇ γῆ κατὰ τοῦ βυθοῦ κατοικεῖ. Non, inquit, adhærebis, nec similis eris huiusmodi hominibus, qui in perpetuum impij sunt et ad mortem sunt adjudicati : quemadmodum isti pisciculi, soli maledicti, in profundo voluntantur, nec ut reliqui pisces natant, sed in terra quæ in profundo maris est, degunt.

(70) Οὐδὲ... ἔστη. Καὶ οὐκ ἔστη, Psalm. Bar-

naab. Mox, καὶ ἐπὶ καθέδρα λοιμῶν οὐκ ἐκάθ. Ibidem. Καθέδραν habent *Constit. apost.* lib. ii, cap. 61.

(71) Ὡς ὁ χοῖρος. Sic Barnabæ vetus interpres, tanquam porcus. Sed in Græco textu hodierno ὡς χοῖροι exstat.

(72) Πεινῶν... οὐ γνωρίζει. Hæc etiam e Barnaba sumpta abbreviavit Clemens. Ejus verba, paulo ante sententiam modo allatam, sic se habent : Τὸν οὖν χοῖρον πρὸς τοῦτο εἰρηγεν· οὐ μὴ κολληθῆσθαι, φησὶν, ἀνθρώποις τοιοῦτοις, οἵτινες ὅμοιοι εἰσι χοῖροις. Ὅταν γὰρ σπαταλώσιν, ἐπιλανθάνονται τοῦ Κυρίου ἐαυτῶν· ὅταν δὲ ὑστερηθῶσι, ἐπιγινώσκουσι τὸν Κύριον. Καὶ χοῖρος ὅταν τρώγῃ, οὐκ οἶδε τὸν κύριον· ὅταν δὲ πεινᾷ, κραυγάζει· καὶ λαβῶν, πάλιν σιωπᾷ. Quapropter sic suem ait quasi diceret : Non adhærebis hominibus talibus, qui similes sunt porcis. Nam cum in deliciis vivunt, Domini sui obliviscuntur, cum autem destituantur necessariis, Dominum agnoscunt. Et quidem porcus quando comedit, dominum non novit ; quando autem esurit, clamat ; et accepta iterum esca lucet. Ubi postrema verba sic distinguere malim : καὶ λαβῶν, πάλιν σιωπᾷ· et accepta esca iterum tacet.

(73) Τὴ πτηνὰ εἰς ἀρπ. ἔτοιμα. Τὰ πτηνὰ τὰ καθήμενα εἰς ἀρπαγὴν, inquit S. Barnabas.

(74) Παρήνεσε δὲ Μωϋσῆς. S. Barnabas in principio capituli superius dicti hæc ait : ὅτι δὲ Μωϋσῆς εἰρηγεν· « Οὐ φάγεσθε χοῖρον, οὐδὲ ἀετὸν, οὐδὲ ὀξύπτερον, οὐδὲ κόρακα, οὐδὲ πάντα ἰχθύν ὃς οὐκ ἔχει λεπίδα ἐν αὐτῷ, » τρία ἔλαβεν ἐν τῇ συνέσει δόγματα. Cum autem Moyses dicit : « Non manducabis suem, neque aquilam, neque accipitrem, neque corvum, nec ullum piscem qui non habet squamam ; » tria dogmata in intellectu comprehendit.

(75) Ὀξύπτερον. Conf. fide de hac voce ad Barnabam adiuvat Cl. Cotelerins.

(76) Εὐρυχώρῳ. Respicit Math. vii, 13 : Πλατεία ἡ πύλη, καὶ εὐρύχωρος ἡ ὁδὸς ἢ ἀπάγουσα εἰς ἀπόλειαν.

(77) Μετανοηκότων. Lege, μὴ μετανοηκότων. Ita etiam interpres Hervetus, non sunt αὐτί

videtur quoque legislator docere tres modos, quibus accipitur peccatum; eorum quidem, quæ in sermone fiunt, per pisces mutos; est enim revera ubi *silentium est sermone præstantius*; est etiam *silentii honor expers periculi*; eorum autem, quæ sunt in facto, per aves rapaces et carnivoras; porcus cæno et stercore delectatur; et oportet ne *conscientiam quidem habere pollutam* ^a. Merito ergo dicit propheta: *Non sic, inquit, impii, sed tanquam pulvis, quem projicit ventus a facie terræ. Propterea non resurgent impii in judicio* ^b, qui jam sunt condemnati: quoniam *qui non credit, jam judicatus est; neque peccatores in consilio justorum* ^c, qui jam sunt damnati ad hoc, ut non aniantur iis qui innocenter vixerunt: *Quoniam novit Dominus viam justorum, et via peccatorum peribit* ^d. Rursus Dominus aperte ostendit in nostra esse potestate delicta et peccata, cum modos curationis animi morbis convenientes ostendit, et nos a pastoribus corrigi debere per Ezechielem monet; accusans, opinor, eorum aliquos, quod præcepta non servaverint: *Quod imbecillum fuit, non confirmastis* ^e, et quæ deinceps consequuntur, usque ad illud: *Et non erat qui requireret, nec averteret* ^f. *Magnum est enim gaudium apud Patrem, uno peccatore conversato* ^g, inquit Dominus. Quamobrem magis est laudandus Abraham, qui ambulavit sicut locutus est ei Dominus. Cum hinc hausisset quidam ex Græcorum sapientibus, illud dictum protulit, *Deum sequere. Pii autem, inquit Isaias, ea quæ sunt sapientia, consularunt* ^h. Consilium autem est quæstio, ✕ quomodo in præsentibus rebus recte transigamus; εὐβουλία autem, id est *bona consultatio*, est prudentia in consiliis. Quid vero? annon Deus quoque post Cain datam veniam, consequenter non multo post introducit Enoch, qui ductus fuerat pœnitentia, significans solere pœnitentiam generare veniam? Consistit autem venia non ex remissione, sed ex medela. Hoc ipsum etiam sit apud Aaron in

✕ P. 466^{ED.} POTTER, 390-391 ED. PARIS. ^a I Cor. viii, 7. ^b Psal. i, 4, 3. ^c Joan. iii, 8. ^d Psal. i, 5, 6. ^e Ezech. xxxiv, 4. ^f Ibid. 6. ^g Luc. xv. ^h Isa. xxxii, 8.

pœnitentia, inquit Lowthius. Mihi recepta lectio, cujus sensum in Latina versione explicavimus, mutanda non esse videtur.

(78) Δικαστήρια. Δικαστηρίων loco, τὰ στάδια superius posuit, *Pædagog.* lib. iii, cap. 11.

(79) Ὁ Πέτρος. Eadem e Petri *Prædicatione* superius laudavit auctor in fine *Strom.* i, ubi conf. adnotata.

(80) Ἔστι. Ex Euripidis *Oreste* hæc esse monuit nos doctissimus vir Fed. Morellus, aliquantulum immutata; sic enim habent: Ἔστι δ' οὐ σιγή λόγου κρείσσων γένοιτ' ἂν, ἔστι δ' οὐ σιγῆς λόγος. Versum proxime sequentem Athenodoro tribuit Stobæus tit. 126. Vide quæ in p. 208 adnotata sunt. COLLECT.—Solet etiam illud ex incerto poeta citari:

Σιγῆ ποτ' ἔστιν αἰρετώτερα λόγου.

Est, ubi loquela melius est silentium.

(81) Καὶ χρῆ. Tertium peccati genus innuit, quod in animo consistit. Vult enim tribus modis peccari, sermone, opere, cogitatione. Respicit autem I Cor. viii, 7: Καὶ ἡ συνείδησις αὐτῶν, ἀσθενῆς οὖσα, μολύνεται.

Α τὰ θέατρα καὶ τὰ δικαστήρια (78) εἴη ἂν· ὅπερ καὶ μᾶλλον ἢ ἐξακολούθησις ταῖς πονηραῖς καὶ ταῖς λυμαντικαῖς ἐξουσιαῖς καὶ ἡ κατὰ τὰ ἔργα αὐτῶν κωνυρία. Ἄλλ' ἢ ἐν τῷ νόμῳ Κυρίου τὸ θέλημα αὐτοῦ· ὁ Πέτρος (79) ἐν τῷ Κηρύγματι νόμον καὶ λόγον τὸν Κύριον προσεῖπεν. Δοκεῖ δὲ καὶ ἄλλως τριῶν ἀποδοχῆν ἀμαρτίας τρόπων διδάσκειν ὁ νομοθέτης· τῶν μὲν ἐν λόγῳ διὰ τῶν ἰχθύων τῶν ἀνάδων· ἔστι (80) γὰρ τῶν ἐντι οὐ σιγῆς λόγου διαφέρε· ἔστι καὶ σιγῆς ἀκίνδυνον γέρας· τῶν δὲ ἐν ἔργῳ διὰ τῶν ἀρπακτικῶν καὶ σαρκοβόρων ὀρνέων· χοῖρος βορβόρῳ ἤδεται καὶ κόπρῳ· καὶ χρῆ (81) μηδὲ τὴν συνειδησιν ἔχειν μολυμμένην. Εἰκότως οὖν φησὶν ὁ προφήτης· Οὐχ οὕτως, φησὶν, οἱ ἀσεβεῖς (82), ἀλλ' ἢ ὡσεὶ χροῦς, ὃν ἐκρίπτει ὁ ἀνεμος

Β ἀπὸ προσώπου τῆς γῆς. Διὰ τοῦτο οὐκ ἀναστῆσονται ἀσεβεῖς (83) ἐν κρίσει, οἱ ἤδη κατακεκριμένοι· ἐπεὶ ὁ μὴ πιστεύων (84) ἤδη κέκριται· οὐδὲ οἱ ἀμαρτωλοὶ ἐν βουλῇ δικαίων· οἱ ἤδη καταγνωσμένοι, εἰς τὸ μὴ ἐνωθῆναι τοῖς ἀπίστως (85) βεβιωκόσιν· εἰς τὴν γινώσκει Κύριος ὁδὸν δικαίων, καὶ ὁδὸς ἀσεθῶν ἀπολείπει. Πάλιν ὁ Κύριος δεικνυσὶν ἀντικρυς ἐφ' ἡμῖν καὶ τὰ παραπτώματα καὶ τὰ πλημμελήματα, τῆς ἰατρικῆς θεραπείας καταλλήλους τοῖς πάθειν ὑποτιθέμενος, πρὸς τῶν ποιμένων ἐπανορθοῦσθαι βουλόμενος ἡμᾶς διὰ Ἰεζεκιήλ· αἰτιώμενος αὐτῶν, οἶμαι, τινὰς, ἐφ' οἷς οὐκ ἐτήρησαν τὰς ἐντολάς· Τὸ ἠσθενηκὸς οὐκ ἐπισχύσατε, καὶ τὰ ἐξῆς, ἕως, Καὶ οὐκ ἦν ὁ ἐπίζητῶν, οὐδὲ ἀποστρέφων (86). Μεγάλη (87) γὰρ χαρὰ παρὰ τῷ Πατρὶ

Γ ἐνὸς ἀμαρτωλοῦ σωθέντος, ὁ Κύριος φησι. Ταύτη πλεον ἐπαινετὸς ὁ Ἀβραάμ, ὅτι ἐπορεύθη καθάπερ ἐλάλησεν αὐτῷ ὁ Κύριος. Ἐντεῦθεν ἀρυσάμενός τις τῶν παρ' Ἐλλῆσι σοφῶν, τὸ ἔπον Θεῷ (88), ἀπεφθέγγετο. Οἱ δὲ εὐσεβεῖς, φησὶν Ἠσαῖας, συνετὰ ἐβουλεύσατο. Βουλὴ δὲ ἐστὶ ζήτησις περὶ τοῦ πῶς ἂν ἐν τοῖς παροῦσι πράγμασιν ὀρθῶς διεξάγοιμεν εὐβουλία δὲ φρόνησις πρὸς τὰ βουλευματα. Τί δέ; οὐχὶ καὶ ὁ Θεὸς μετὰ τὴν ἐπι τῷ Κάιν συγγνώμην

✕ I Cor. viii, 7. ^b Psal. i, 4, 3. ^c Joan. iii, 8. ^d Psal. i, 5, 6. ^e Ezech. xxxiv, 4. ^f Ibid. 6. ^g Luc. xv. ^h Isa. xxxii, 8.

(82) Οὐχ οὕτως οἱ ἀσεβ. Οὐχ οὕτως οἱ ἀσεβεῖς, οὐχ οὕτως· ἀλλ' ἢ ὡς ὁ χν. Psal. et ipse Clemens *Pædag.* lib. i, cap. 10.

(83) Ἀσεβεῖς. Οἱ ἀσεβ. Psalmi. Mox, οὐδὲ ἀμαρτ. D omisso articulo οἱ, Ibid.

(84) Ὁ μὴ πιστεύων. Respicit Joan. iii, 18: Ὁ πιστεύων εἰς αὐτὸν οὐ κρίνεται· ὁ δὲ μὴ πιστεύων ἤδη κέκριται, ὅτι μὴ πεπίστευκεν εἰς ὄνομα τοῦ μονογενοῦς Υἱοῦ τοῦ Θεοῦ.

(85) Ἀπαιστως. Τοῖς ἤδη καταγνωσμένοις, jam *condemnatis*, opponit τοὺς ἀπίστως βεβιωκότας. Hesychius, Ἀπαιστως, ἀκαταγνώστως.

(86) Ὁ ἐπίζητῶν, οὐδὲ ἀποστρέφων. Vulg. Biblia Ezech. xxxiv: Ὁ ἐκζητῶν, οὐδὲ ὁ ἀποστρέφων, rectius. A. SYLBURG.

(87) Μεγάλη. Hæc verba in Scriptura non repetiuntur. Eorum vero sensus exstat Luc. xv, ubi, cum prodigus ad patrem suum reversus, magno cum gaudio exceptus ab eo fuisset, dicit Christus v. 7: Χαρὰ ἔσται ἐν τῷ οὐρανῷ ἐπὶ ἐνὶ ἀμαρτωλῷ μετανοοῦντι, et v. 10: Χαρὰ γίνεται ἐνώπιον τῶν ἀγγέλων τοῦ Θεοῦ ἐπὶ ἐνὶ ἀμαρτωλῷ μετανοοῦντι.

(88) ἔπον Θεῷ. Solet hoc adagium inter re-

ἀκολούθως οὐ πολλῶ ὕστερον τὸν μετανοήσαντα Ἐνώχ (89) εισάγει, δηλῶν, ὅτι συγγνώμην μετάνοια πέφυκε γεννᾶν· Ἡ συγγνώμη δὲ οὐ κατὰ ἀφροσύνην, ἀλλὰ κατὰ ἴσασιν συνίσταται. Τὸ δ' αὐτὸ γίνεται καὶ τῇ κατὰ τὸν Ἀαρὼν τοῦ λαοῦ μοσχοποιίᾳ. Ἐντεῦθεν τις τῶν παρ' Ἑλλήσι σοφῶν, Συγγνώμη (90) τιμωρίας κρείσσον (91), ἀπεφθέγγετο· ὡς περ ἀμέλει καὶ τὸ, Ἐγγύα (92), πάρα δ' ἄτα, ἀπὸ τῆς Σολομῶντος φωνῆς λεγούσης, *Υἱέ, ἐὰν ἐγγυήσῃ σὲν φίλον, παραδώσεις σὴν χεῖρα ἐχθρῶ· παρὶς γὰρ ἀνδρὶ ἰσχυρὰ (93) τὰ ἴδια χεῖλη, καὶ ἀλλοσκεται βήμασιν ἰδίου στόματος*. Μυστικώτερον δὲ ἦδη τὸ Γρῶθι σαυτὸν ἐκαῖθεν εἰληπται, *Εἶδες (94) τὸν ἄδελφόν σου, εἶδες τὸν Θεόν σου*. Ταύτη που Ἀγαπήσεις (95) Κύριον τὸν Θεόν σου ἐξ ὅλης καρδίας, καὶ τὸν πλησίον σου ὡς σεαυτὸν· ἐν ταύταις λέγει ταῖς ἐντολαῖς ὅλον τὸν νόμον καὶ τοὺς προφήτας κρεμᾶσθαι τε καὶ ἐξηρητῆσθαι. Συνάδει τοῦτοις κάκεινα· Ταῦτα λελάθηκα ὑμῖν, ἵνα ἡ χαρὰ ἢ ἐμὴ πληρωθῇ (96)· αὕτη δὲ ἔστιν ἡ ἐντολὴ ἢ ἐμὴ, ἵνα ἀγαπᾶτε ἀλλήλους, καθὼς ἠγάπησα ὑμᾶς. Ἐλεήμων γὰρ καὶ οἰκτιρῶν ὁ Κύριος, καὶ Χριστὸς (97) Κύριος τοῖς σύμπασι. Σαφέστερον δὲ τὸ, Γρῶθι σαυτὸν, παρεγγυῶν ὁ Μωϋσῆς, λέγει πολλάκις· Πρόσεχε σεαυτῷ. Ἐλεημοσύναις (98)

^a Prov. vi, 1, 2. ^b Luc. x, 27; Matth. xxii, 37, 39, 40; Marc. xii, 30. ^c Joan. xv, 14, 12. ^d Psal. cii, 8; cx, 4. ^e Gen. xxiv, 6; Exod. x, 28, xxxiv, 12; Deut. iv, 9. ^f Eccl. i, 27.

ponsa septem sapientum referri. Cicero veterum id sapientum præceptis annumerat, *De fin. lib. iii*: *Quæque sunt vetera præcepta sapientum, qui jubent tempori parere, et sequi Deum, et se noscere, et ne quid nimis*. Plutarchus, lib. *De auditione* pag. 37, ait, ταῦτὸν εἶναι τὸ ἔπειθασι Θεῷ καὶ τὸ πεῖθεσθαι λόγῳ· *idem esse Deum sequi, et rationi parere*. Idem voluit Zeno, jubens ἀκολούθως τῇ φύσει ζῆν, *secundum naturam vivere*; et iuini omnia feliciter cessura esse affirmans, ὅταν πράττηται κατὰ τὴν συμφωνίαν τοῦ παρ' ἐκάστῳ δαίμονος· *cum geruntur ex dæmonis, qui apud unumquemque est, consensu*; quod refert Laertius in Zenone.

(89) Τὸν μετανοήσαντα Ἐνώχ. Hæc utcumque explicatua difficultia videantur, facilissima erunt, appostitis Philonis Judæi verbis, quæ secutus est Clemens. Ea vero lib. *De vita sapientis*, seu *De Abrahamo*, pag. 302, sic se habent: Δευτέραν δ' ἔχει τάξιν μετὰ τὴν ἐπιτάξιν ἢ ἐπὶ τοῖς ἀμαρτανομένοις μετάνοια καὶ βελτιώσεις· ὅθεν ἐξῆς ἀναγράφει τὸν ἀπὸ χεῖρονος βίον πρὸς τὸν ἀμείνονα μεταβαλόντα, ὃς καλεῖται παρὰ μὲν Ἑβραίοις Ἐνώχ, ὡς δ' ἂν Ἑλληγες εἴποιεν, κεχαρισμένος· ἐφ' οὗ καὶ ταυτὶ λέλεχται, ὡς ἔρα εὐχρέστησεν Ἐνώχ τῷ Θεῷ, καὶ οὐχ ἠδύρσκατο, ὅτι μετέθηκεν αὐτὸν ὁ Θεός· ἢ γὰρ μετὰ τῆς τροπῆς ἐμφαίνει καὶ μεταβολὴν· πρὸς δὲ τὸ βέλτιον ἢ μεταβολή, διότι προμηθεῖα γίνεται Θεοῦ. *Post spem secundum ordinem tenet pœnitentia peccatorum et correctio*; *ideo deinceps memorat in melius ex pejore vita mutatum hominem*. Enoch dictum Hebræis, hoc est gratiosum, de quo sic legitur, quod placuit Enoch Deo, et non est inventus, quoniam transtulit eum Deus. Nam translatio versionem et mutationem significat; erat autem hæc mutatio in melius, quandoquidem per Dei providentiam facta sit, etc.

(90) Συγγνώμη. Hoc Pittaci, seu Alcæi dictum memorant Julianus imperator orat. 2, et Stobæus serm. 16, plenissime vero Diogenes Laertius in *Pit-taco*, lib. i, seg. 76: Παμφίλη δὲ φησιν ἐν δευτέρῳ τῶν Ἰπσιμηνιάτων, ὡς τὸν οὐδὲν αὐτῷ Τυρβαῖον καθήμενον ἐπὶ κουρείου ἐν Κύμῃ χαλκῆς τις πέλεκυν

A fabricatione vituli. Hinc quidam ex Græcorum sapientibus dixit: *Venia est melior supplicio*; sicut certe illud quoque: *Sponde, noxa præsto est, ex voce Salomonis dicentis: Fili, si pro amico tuo fidejusseris, trades manum inimico*. Laqueus enim viro validus labia propria, et capitur verbis oris proprii. Paulo autem jam magis mystice sumptum est illud: *Nosce teipsum*; illinc: *Vidisti fratrem tuum, vidisti Deum tuum*. Hæc utique ratione diliges Dominum Deum tuum ex toto corde tuo, et proximum sicut teipsum. In his dicit præceptis totam legem et prophetas pendere. His illa quoque concinunt: *Hæc locutus sum vobis, ut gaudium meum impletur. Hoc autem est præceptum meum, ut vos invicem diligatis, sicut dilexi vos*. Est enim misericors et miserator Dominus, et Dominus est Christus universis. Apertius autem, *Nosce teipsum*, præcipiens Moyses, sæpe dicit: *Attende tibi ipsi*. Eleemosynis ergo et fide expurgantur peccata; timore autem Domini quilibet a malo declinat. *Timor autem Domini est disciplina et sapientia*.

ἐμβαλὼν ἀνέλοι· τῶν δὲ Κυμάλων πεμφάντων τὴν φρονεῖα τῶ Πιττακῷ, μαθόντα, καὶ ἀπολύσαντα, ἐκπεῖν· Ἡ Συγγνώμη μετάνοια κρείσσων. Ἡ Ἡράκλειτος δὲ φησιν, Ἀλκαῖον ὑποχειρίον λαβόντα καὶ ἀπολύσαντα, ἔφασκε· Συγγνώμη τιμωρίας κρείσσων. *Ramphila autem in secundo Commentariorum, Tyrhæum refert, Pittaci filium, cum sederet in tonstrina Cumis, injecta securi ab ærario fuisse necatum; a Cumanis vero vincetum homicidam ad Pittacum missum, atque ab eo pœna fuisse absolutum, dicente, cum rem cognovisset, indulgentiam pœnitentiæ esse præferendam*. *Heracilius autem asserit Alcæum, captivo suo libero dimisso, dixisse: Venia supplicio melior*.

(91) Κρείσσον. A. mavult κρείσσων, potior, sem. gen. SYLBURG. — Consentit Laertius in verbis jam allatis.

(92) Ἐγγύα. Hoc adagium, et id quod mox sequitur, *de se cognoscendo*, superius retulit auctor *Strom.* i, p. 300 ed. Paris.

(93) Ἀνδρὶ ἰσχυρὰ. Ἡσχυρὰ ἀνδρὶ, et mox χεῖλεσιν pro ῥήμασιν, Proverb.

(94) Εἶδες. Hæc tanquam e S. Scriptura superioris etiam recitavit Clemens, *Strom.* i, p. 316 edit. Paris., quæ tamen in sacro codice nunq non reperitur. Cl. Græbius conjecit. Clementem id respexisse, quod Moysi de se et Aaron dicit Deus, *Exod. iv, 16*: Καὶ αὐτὸς σοι προσλάλησει πρὸς τὸν λαόν, καὶ αὐτὸς ἔσται σου στόμα· σὺ δὲ αὐτῷ ἔση τὰ πρὸς τὸν Θεόν. Mihi potius videtur hæc sumpsisse ex quodam apocrypho scriptore, vel ex Jacobi ad Esavum, fratrem suum, verbis, *Gen. xxxiii, 10*: Ἴδον τὸ πρόσωπόν σου, ὡς ἂν τις ἴδῃ πρόσωπον Θεοῦ, καὶ εὐδοκήσεις με.

(95) Ἀγαπήσεις. Hæc partim e Luca, partim e Marco et Matthæo ab auctore διὰ μνήμης ea recitante sumpta sunt.

(96) Ἡ ἐμὴ πλ. Ἡ ἐμὴ ἐν ὑμῶν μετῆ, καὶ ἡ χαρὰ ὑμῶν πληρωθῆ· αὕτη ἔστ. Joan.

(97) Χριστὸς. Vel χρηστός. Conf. quæ superius dicta sunt ad *Protrep.* p. 56, et *Strom.* ii, p. 366 edit. Paris.

(98) Ἐλεημοσύναις. Respicere videtur Prov. iii,

ὄν καὶ πίστεσιν ἀποκαθαίρονται ἀμαρτίαι· τῷ δὲ φόβῳ Κυρίου ἐκκλίνει πᾶς ἀπὸ κακοῦ. Φόβος· ἐξ
Κυρίου παιδεία καὶ σοφία.

CAPUT XVI.

Quomodo loca S. Scripturæ exponenda sunt quæ affectus humanos Deo tribuunt.

Hic rursus exoriuntur accusatores, gaudium et A
tristitiam dicentes esse animi passiones. Gaudium enim definiunt elationem rationi consentaneam; et exsultare, propter ea, quæ sunt bona, lætari; ✠ misericordiam autem, tristitiam propter eum, qui indigne mala patitur; animæ autem mutationes et perturbationes esse ea, quæ sunt ejusmodi. Nos autem, ut videtur, non cessamus Scripturas carnaliter intelligere, et ex nostris animi affectionibus abducti, Dei impatibilis voluntatem nostris motionibus simifem existimare. Quod si res ita esse in omnipotenti Deo existimamus, prout nos eas audire et percipere valemus, impie erramus. Non enim Deus, prout in se est, enarrari potuit; sed ut nos audire poteramus, qui carne eramus illigati, ita nobis sunt locuti prophetae, Domino se salubriter ac commodante ac demittente ad hominum imbecillitatem. Quoniam igitur est Dei voluntas, ut servetur is, qui paret præceptis, et suorum peccatorum ducitur pœnitentia; nos autem gaudemus propter nostram salutem; nostram lætitiā, sibi ut propriam attribuit Dominus, qui locutus est **169** per prophetas: quemadmodum humane dicens in Evangelio: « *Esurivi, et dedistis mihi manducare; sitiivi, et dedistis mihi bibere; quod enim uni horum minorum fecistis, mihi fecistis* ». Quemadmodum ergo nutritur, qui non nutritur, propterea quod sit nutritus is, quem velit: ita absque mutatione gavisus est, propterea quod gaudio affectus sit is, qui pœnitentia ductus est, ut volebat. Quoniam autem affatim miseretur Deus, cum sit bonus, et præcepta dans per legem et prophetas, et jam propinquius per Filii adventum, servans et miserans eos, qui misericordiam obtinuerunt: et proprie miseretur major minoris; homo autem P
tem non est homine major, quatenus est homo, est autem Deus homine major in omnibus: si ergo qui est major, miseretur minoris, solus Deus nostri miserabitur. Homo enim justitiæ regulis paret sua libenter communicans, et ea impertit, quæ a Deo accepit, et propter naturalem benevolentiam, et propter præcepta, quibus paret. Deus autem nullam habet in nos naturalem habitudinem seu relationem, ut volunt hæresium conditores; neque si

Ἐνταῦθα πάλιν ἐπιφύονται οἱ κατήγοροι, χαρὴν καὶ λύπην πάθη ψυχῆς λέγοντες· τὴν μὲν γὰρ χαρὴν εὐλογον ἑπαρσιν ἀποδιδόασιν, καὶ τὸ ἀγάλλεσθαι χαίρειν ἐπὶ καλοῖς· τὸ δὲ ἔλεος λύπην ἐπὶ ἀναξίως κακοπαθοῦντι· τροπὰς δὲ εἶναι ψυχῆς καὶ πάθη τὰ τοιαῦτα. Ἡμεῖς δὲ, ὡς εἴκειν, οὐ παύομεθα τὰ τοιαῦτα σαρκικῶς νοοῦντες τὰς Γραφὰς, καὶ ἀπὸ τῶν ἡμετέρων παθῶν ἀναγόμενοι, τὸ βούλημα τοῦ ἀπαθοῦς Θεοῦ ὁμοίως τοῖς ἡμεδαποῖς κινήμασιν ἀπεκδεχόμενοι. Ὡς δ' ἡμεῖς ἀκούσαι δυνατοί, οὕτως ἔχειν ἐπὶ τοῦ παντοκράτορος ὑπολαμβάνοντες, ἀθέως πλανώμεθα. Οὐ γὰρ ὡς ἔχει τὸ Θεῖον, οὕτως οἶόν τε ἦν λέγεσθαι· ἀλλ' ὡς οἶόν τε ἦν ἐπατεῖν ἡμᾶς σαρκὶ πεπεδημένους, οὕτως ἡμῖν ἐλάλησαν οἱ προφῆται, συμπεριφερομένου σωτηριῶς τῇ τῶν ἀνθρώπων ἀθνηϊα τῷ Κυρίου. Ἐπεὶ τοίνυν βούλημά ἐστι τοῦ Θεοῦ σώζεσθαι τὸν ταῖς ἐντολαῖς πειθήνιον τὸν τε ἐκ τῶν ἀμαρτημάτων μετανοοῦντα, χαίρομεν δὲ ἡμεῖς ἐπὶ τῇ σωτηρίᾳ ἡμῶν· τὸ χαρτὸν ἡμῶν ἐξιδιοποιήσατο ὁ διὰ τῶν προφητῶν λαλήσας Κύριος· καθάπερ ἐν τῷ Εὐαγγελίῳ φιλανθρώπως λέγων· Ἐπεινάσα, καὶ ἐδώκατέ μοι φαγεῖν· ἐδίψησα, καὶ ἐδώκατέ μοι πιεῖν (99)· ὁ γὰρ ἐνὶ τούτων (1) τῶν ἐλαχίστων πεποιθήκατε, ἐμοὶ πεποιθήκατε. Ὡσπερ οὖν τρέφεται μὴ τρεφόμενος διὰ τὸ τετράψαθαι ὄνπερ βούλεται, οὕτως ἔχαρη μὴ τραπεῖς, διὰ τὸ ἐν χαρᾷ γεγυμναῖν τὸν μετανοηκόσα ὡς ἐβούλετο. Ἐπεὶ δὲ πλουσιῶς ἐλεεῖ ἀγαθὸς ὢν ὁ Θεὸς, τὰς τε ἐντολάς διδούς, διὰ νόμου καὶ διὰ προφητῶν, καὶ προσεχέστερον ἔδῃ διὰ τῆς τοῦ Υἱοῦ παρουσίας, σώζων καὶ ἐλεῶν, ὡς εἴρηται, τοὺς ἡλεημένους· κυρίως τε ἐλεεῖ ὁ κρείττων τὸν ἐλάσσων· καὶ κρείττων μὲν ἄνθρωπος ἀνθρώπου οὐκ ἂν εἴη, καθὼ ἄνθρωπος πέψυκεν κρείττων δὲ ὁ Θεὸς τοῦ ἀνθρώπου κατὰ πάντα· εἰ τοίνυν ὁ κρείττων τὸν ἡσσων ἐλεεῖ, μόνος ἡμᾶς ὁ Θεὸς ἐλεήσει· κοινωνικὸς μὲν γὰρ ἄνθρωπος ὑπὸ δικαιοσύνης γίνεται, καὶ μεταδίδωσιν ὃν ἔλαβε παρὰ τοῦ Θεοῦ, διὰ τε φυσικὴν εὐνοίαν καὶ σχέσιν διὰ τε τὰς ἐντολάς αἷς πεῖθεται. Ὁ Θεὸς δὲ οὐδεμίαν ἔχει πρὸς ἡμᾶς αἷς πεῖθεται. Ὅ Θεὸς δὲ οὐδεμίαν ἔχει πρὸς ἡμᾶς φυσικὴν σχέσιν, ὡς οἱ τῶν αἰρέσεων κτίσται θέλουσιν, οὐτ' εἰ ἐκ μὴ ὄντων ποιοίη, οὔτ' εἰ ἐξ ὕλης (2) δημιουργοίη· ἐπεὶ τὸ μὲν οὐδ' ὄλως ὄν, ἡ δὲ κατὰ πάντα ἑτέρα τυγχάνει τοῦ Θεοῦ· εἰ μὴ τις μέρος αὐτοῦ (3) καὶ ὁμοουσίους ἡμᾶς τῷ Θεῷ τολμήσει λέ-

✠ P. 467 ED. POTTER, 391-392 ED. PARIS.

• Math. xxv, 35, 40.

3, 4: Ἐλεημοσύνη καὶ πίστεις μὴ ἐκλείπτωσάν σε· ἀραφαὶ δὲ αὐτὰς ἐπὶ σὺ τραχήλῳ, καὶ εὐρήσεις χάριν. 7. Φόβου δὲ τὸν Θεόν, καὶ ἐκκλίνει ἀπὸ παντὸς κακοῦ. Ecclesiastici cap. iii, 29: Ἐλεημοσύνη ἐξίλασται ἀμαρτίαν. Ejusdem cap. i, 27: Σοφία γὰρ καὶ παιδεία φόβος Κυρίου.

(99) Ἐδώκατέ μοι πιεῖν. Ἐποτίσατέ με, Math.

(1) Ὁ γὰρ ἐνὶ τ. Ἐφ' ὅσον ἐποιήσατε ἐνὶ τούτων τῶν ἀδελφῶν μου τῶν ἐλαχίστων, ἐμοὶ ἐποιήσατε, Math.

(2) Ἐξ ὕλης. Valentiniani, aliique hæretici,

gentiles philosophos secuti, mundum e materia præexistente a Deo creatum existimaverunt. Irenæus lib. ii, cap. 19, p. 141 edit. Oxon.: *Et hoc autem, quod ex subiecta materia dicunt fabricatorem fecisse mundum, et Anaxagoras, et Empedocles, et Plato primi ante hos dixerunt, Conf. Strom. vii, p. 707 et quæ ibi adnotanda sunt.*

(3) Μέρος αὐτοῦ. Origenes *Contra Celsum* lib. v, p. 255: Σαφῶς δὲ τὸν ὅλον κόσμον λέγουσιν εἶναι Θεόν, Στωϊκοὶ μὲν τὸν πρῶτον, οἱ δὲ ἀπὸ Πλάτωνος τὸν δευτέρου, τινὲς δὲ αὐτῶν τὸν τρίτον *Certe istum*

γεν· και οὐκ οἶδ' ὅπως ἀνέξεται τις ἐπαίων τούτου ἄνθρωπος ἐργασίας, ἀπιδὼν εἰς τὸν βίον τὸν ἡμέτερον, ἐν ὅσοις φερόμεθα κακοῖς. Εἴη γὰρ ἂν οὕτως, ὃ μὴ εἰπεῖν θέμις, μερικῶς ἀμαρτάνων ὁ Θεὸς, εἰ γε τὰ μέρη τοῦ ὅλου μέρη και συμπληρωτικά τοῦ ὅλου· εἰ δὲ μὴ συμπληρωτικά, οὐδὲ μέρη εἴη ἂν. Ἀλλὰ γὰρ φύσει πλούσιος ὢν ὁ Θεὸς ἐν ἐλέῳ, διὰ τὴν αὐτοῦ ἀγαθότητα κήδεται ἡμῶν, μήτε μορβῶν ὄντων αὐτοῦ μήτε φύσει τέκνων. Καὶ δὴ ἡ μεγίστη τῆς τοῦ Θεοῦ ἀγαθότητος ἐνδείξις αὕτη τυγχάνει· ὅτι οὕτως ἐχόντων ἡμῶν πρὸς αὐτὸν, και φύσει ἀπηλλοτριωμένων (4) παντελῶς, ὅμως κήδεται. Φυσικὴ μὲν γὰρ ἡ πρὸς τὰ τέκνα φιλοστοργία τοῖς ζώοις, ἡ τε ἐκ συνηθείας τοῖς ὁμογνώμοσι φιλία (5)· Θεοῦ δὲ ὁ ἔλεος εἰς ἡμᾶς πλουσίως (6), τοὺς κατὰ μὴδὲν αὐτῶ προσήκοντας, ἡ οὐσία ἡμῶν λέγω, ἡ φύσει, ἡ δυνάμει τῆ οὐκ εἰς τῆς οὐσίας ἡμῶν· μόνω δὲ τῷ ἔργον εἶναι τοῦ θελήματος αὐτοῦ· και δὴ τὸν ἐχόντα μετὰ ἀσκήσεως και διδασκαλίας τὴν γνώσιν τῆς ἀληθείας ἐπανηρημένον εἰς υἰοθεσίαν καλεῖ, τὴν μεγίστην πασῶν προκοπῆν. *Παρανομίαι δὲ ἄνδρα ἀγορεύουσι* (7)· *σεῖραῖς δὲ τῶν ἑαυτοῦ ἀμαρτιῶν ἕκαστος σφίγγεται*, και ἔστιν ὁ Θεὸς ἀναίτιος (8)· και τῷ ὄντι μακάριος ἄνθρωπος, ὃς καταπτήσσει πάντα δι' εὐλάβειαν.

qui sua sponte cum exercitatione et doctrina cognitionem accepit veritatis, vocat ad adoptionem, quæ est maximus omnium profectus. *Loquuntur autem virum iniquitates : suorum autem peccatorum catenis uniusquisque astringitur* ^a; nec eorum causa Deo est ascribenda; et revera *beatus est vir, qui omnia veretur propter pietatem* ^b.

CAPUT XVII.

De variis Cognitionis generibus.

Ὡς οὖν ἡ ἐπιστήμη ἐπιστητικὴ ἐστὶν ἕξις, ἀφ' ἧς ἡ C τὸ ἐπίστασθαι συμβαίνει· γίνεται δὲ ἡ κατάληψις (9) αὐτῆς (10) ἀμετάπτωτος ὑπὸ λόγου· οὕτω και ἡ ἀγνοία φαντασία ἐστὶν εἰκουσα, μεταπτωτικὴ ὑπὸ λόγου· τὸ δὲ μεταπίπτων, ὡς και τὸ συνασκούμενον, ἐκ λόγου ἐφ' ἡμῖν. Παράκειται δὲ τῇ ἐπιστήμῃ ἡ τ' ἐμπειρία και ἡ εἶδησις, σύνεσις τε και νόησις, και γνώσις. Καὶ ἡ μὲν εἶδησις ἐπιστήμη τῶν καθ' ὅλου κατ' εἶδος εἴη ἂν, ἡ δὲ ἐμπειρία ἐπιστήμη περιληπτική· ὥστε και οἶόν ἐστιν ἕκαστον πολυπραγμονεῖν νόησις δὲ ἐπιστήμη νοητοῦ, και σύνεσις ἐπιστήμη συμβλητοῦ, ἡ σύμβλησις ἀμετάπτωτος, ἡ συμβλητικὴ δυνάμις, ὢν φρόνησις ἐστὶ και ἐπιστήμη, και ἐνὸς και ἐκάστου, και πάντων τῶν εἰς ἕνα λόγον· γνώσις δὲ ἐπιστήμη τοῦ ὄντος αὐτοῦ, ἡ ἐπιστήμη σύμφωνος τοῖς γινόμενοις· ἀληθείᾳ τε ἐπιστήμη ἀλη-

A ex nihilo omnia produxerit, nec si ex præexistente materia fecerit : quandoquidem illud quidem ne omnino quidem est, hæc vero est a Deo diversa in omnibus; nisi quis nos ejus esse partem, et ejusdem cum Deo essentialis ausit dicere. Nescio autem quomodo quis, qui Deum novit, æquo ἄ hoc audire animo possit, si respiciens ad nostram vitam, in quot versemur malis, consideret. Sic enim, quod nefas est dicere Deus peccaret in quibusdam partibus, siquidem partes sunt totius partes, et totum complent. Sin autem non complent, ne partes quidem fuerint. Verum enim vero cum natura Deus sit dives misericordia, nostri propter suam bonitatem curam gerit, qui nec sumus ejus partes, nec filii natura. Et est hoc quidem certe maximum Dei in nos bonitatis indicium, quod eum sic in ipsum nos geramus, et natura simus omnino alieni, nostri tamen curam gerat. Ac naturalis quidem est animantibus in suis fetus affectio, et quæ ex consuetudine oritur amicitia iis, qui sunt ejusdem sententiæ. Est autem in nos copia Dei misericordia, qui nihil ad eum attinemus, vel essentialis, inquam, nostra, vel natura, vel propria nostræ essentialis facultate, sed eo tantum quod simus opus ejus voluntatis. Atque adeo eum,

B natura simus omnino alieni, nostri tamen curam gerat. Ac naturalis quidem est animantibus in suis fetus affectio, et quæ ex consuetudine oritur amicitia iis, qui sunt ejusdem sententiæ. Est autem in nos copia Dei misericordia, qui nihil ad eum attinemus, vel essentialis, inquam, nostra, vel natura, vel propria nostræ essentialis facultate, sed eo tantum quod simus opus ejus voluntatis. Atque adeo eum, a quo scire evenit : fit autem ei comprehensio, quæ dimoveri non potest a ratione : ita etiam ignoratio est conceptio cedens, quæ dimoveri potest a ratione. Quod autem dimovetur, ut id, quod constituitur ac confirmatur, a ratione, est in nostra potestate. Scientiæ autem est adjuncta et experientia, et quæ Græce dicitur εἶδησις, et quæ σύνεσις et intelligentia, et cognitio. Et erit quidem εἶδησις, universorum scientia per species. Experientia autem, scientiæ comprehensiva, quæ singularia perscrutat quomodo se habeant. Intelligentia autem est scientia ejus, quod sola mente percipitur. Et σύνεσις est scientia ejus, quod potest in unum conferri, aut compago, quæ dimoveri non potest : aut facultas simul conferendi ea, circa quæ versantur prudentia.

✠ P. 468 ED. POTTER, 392-393 ED. PARIS.

^a. Prov. v, 22. ^b Prov. xxviii, 14.

mundum Deum esse dicunt; Stoici quidem primum : Platonici vero secundarium; nec desunt, qui tertium inter deos locum ei assignent. Didymus apud Eusebium *De præparatione Evangel.* lib. xv : Στωϊκοὶ δὲ, ὅλον τὸν κόσμον σὺν τοῖς μέρεσιν αὐτοῦ, προσαγορεύουσι Θεόν. *Stoici autem, totum mundum, cum partibus ejus, Deum appellant.* Seneca *epist.* 97 : *Totum hoc quo continetur, et unum est, et Deus est; et socii ejus, et membra sumus.*

(4) *Ἀπηλλοτριωμένων.* Respicere videtur *Coloss.* i, 21.

(5) *Τοῖς ὁμογνώμοσι φιλία.* *Catilina* apud Sal-

lustium : Idem velle ac nolle, ea demum firma amicitia est.

(6) *Πλουσίως.* A. mavult πλούσιος. *Stylburg.*

(7) *Ἀγορεύουσι.* A. Rectius ἀγορεύουσιν, *penantur*, ex *Proverb.* v, 22. *Stylburg.*

(8) *Ὁ Θεὸς ἀναίτιος.* Respicit dictum, de quo conf. quæ adnotata sunt ad *Pædag.* lib. i, cap. 8, *Strom.* i, p. 271, edit. Paris.

(9) *Κατάληψις.* De hac scientiæ definitione conf. quæ superius dicta sunt ad p. 362, edit. Paris.

(10) *Αὐτῆς.* Scribi possit αὐτῆ, vel αὐτῆ, in nominali casu.

et scientia, et unius, et singulorum, et omnium, A
 quæ in unam conferuntur rationem. Cognitione autem est rei prout est scientia; aut scientia iis, quæ fiunt, congrua. Veritas autem, veri scientia, Habitus autem veritatis, est scientia verorum. Scientia autem consistit per rationem, et alia ratione ✕ dimoveri non potest; et hic cognitionem inquirat. Quæ autem non facimus, ea aut non facimus propterea quod non possumus, aut propterea quod nolumus, aut propter utrumque. Non volumus itaque, quoniam nec possumus, nec volumus. Non natamus autem adhuc, verbi gratia, quoniam possumus quidem, sed non volumus. Non sumus autem sicut Dominus, quoniam volumus quidem, sed non possumus. *Nullus est enim discipulus super magistrum: satis est autem, si facti fuerimus sicut magister* a, non essentia (fieri enim non potest, ut id quod est adoptione, sit essentia æquale ei, quod est natura), sed quod facti simus simpliciter, et ad contemplationem eorum, quæ sunt, admissi, et illi appellati simus, et patrem ex iis solum, quæ sunt ei conjuncta, videamus. Velle ergo omnia antecedit: rationales enim facultates sunt voluntatis ministræ. *Velis, inquit, et poteris.* Gnosticis autem et voluntas, et iudicium, et exercitatio est eadem. Si sunt enim eadem animi propositiones, eadem quoque erunt et dogmata et iudicia, ut et verba, et vita, et mores sint ejus instituto consentanea. *Cor autem rectum exquirat cognitionem, et illas exaudit.*; *Deus docuit me sapientiam, et novi sanctorum cognitionem* b.

CAPUT XVIII.

Legem Mosaicam omnis doctrinæ moralis esse fontem, atque inde Græcos ethica sua hausisse.

Clarum est ergo, omnes quoque alias virtutes, C
 quæ scriptæ sunt apud Moysen, præbuisse Græcis principium totius loci moralis, fortitudinem, inquam, et temperantiam, et prudentiam, et justitiam, et tolerantiam etiam, et patientiam, et modestiam, et honestatem, et continentiam, et, quæ eas superat, pietatem. Sed de pietate quidem est culibet manifestum, quod supremam et antiquissimam causam doceat colere et honorare. Eadem quoque lex exhibet justitiam: et docet etiam prudentiam, per abstinentiam a simulacris sensilibus, et ad universorum effectorem et patrem evocatio-
 ✕ P. 469 ED. POTTER, 392-394 ED. PARIS.

Προφανείς μὲν οὖν καὶ πᾶσαι ἄλλαι ἀρεταί, αἱ
 παρὰ τῷ Μωυσεὶ ἀναγεγραμμέναι, ἀρχὴν Ἑλλήσι
 παντὸς τοῦ ἠθικοῦ τόπου παρασχόμεναι ἀνδρείαν
 λέγω, καὶ σωφροσύνην, καὶ φρόνησιν, καὶ δικαιο-
 σύνην, καρτερίαν τε καὶ ὑπομονήν, καὶ τὴν σεμ-
 νότητα, καὶ ἐγκράτειαν, τὴν τε ἐπὶ τοῦτοις εὐσέ-
 θειαν. Ἄλλ' ἢ μὲν εὐσέθειαν παντὶ που δήλητὸ ἀνω-
 τάτω καὶ πρεσβύτατον αἴτιον (15) σέβειν καὶ τιμᾶν
 διδάσκουσα (16), καὶ δικαιοσύνην δὲ αὐτὸς ὁ νόμος
 παρίστησι, παιδεύων τὴν τε φρόνησιν διὰ τῆς τῶν
 αἰσθητῶν εἰδώλων ἀποχῆς καὶ τῆς πρὸς τὸν ποιη-
 τὴν καὶ Πατέρα τῶν ὅλων προσκλήσεως (17) ἀφ' ἧς
 a Matth. x, 24, 25; Luc. vi, 40. b Prov. xxx, 3.

(11) Ἐνταῦθα τὴν γνῶσιν πολυπραγμονεῖ. S.
 spicor aliquem in libri sui margine adnotasse: Ἐν-
 ταῦθα τὴν γνῶσιν πολυπραγμονεῖ. *Hic observa, quid
 sit γνῶσις*, de qua scilicet toties a Clemente men-
 tio facta est: idque postea in textum receptum
 fuisse, πολυπραγμονεῖ imperat, mutato in πολυ-
 πραγμονεῖ indicat. modi, ut cum præcedentibus co-
 hæreret.
 (12) Τὸ δέ. Etiam dativo casu legi potest τῷ δέ.
 SYLBURG.
 (13) Θέλει . . καὶ θυρήση. Ubi hoc dictum? Forte
 respicit auctor verba Christi ad infirmum, Joan. v,
 θ: θέλεις ὑγιῆς γενέσθαι; vel potius leprosi verba
 ad Christum, Marc. i, 40: Ἐὰν θέλης, δύνασαι με
 καθαρίσαι.
 (14) Καρδία... ἐπάθει. Hanc sententiam in S. Scri-
 ptura reperire nondum potui. Ea, quæ sequitur, a
 plerisque τῶν Ὁ interpretum editionibus abest.
 (15) Τὸ ἀνωτάτω καὶ πρ. αἰτίον. Τὸ ἀνώτατον

καὶ πρεσβύτατον αἴτιον Philo in loco mox apponen-
 do. Sed ἀνωτάτω cum articulo pro ἀνώτατος alias
 dixit Clemens: quemadmodum p. 381: ἡ γὰρ ἀνω-
 τάτω ἀπόδειξις.
 (16) Τιμᾶν διδάσκουσα. Flor. edit., καὶ δεδά-
 σκουσα, ne quid ergo e corruptis vestigiis decedat,
 legi potest καταδιδάσκουσα. SYLBURG.
 (17) Προσκλήσεως. Aptius προσκλήσεως. SYL-
 BURG. — Vera autem lectio videtur esse προσκλη-
 ρώσεως. Vult enim auctor legem Moysis Judæos
 Deo, universalis conditori, in hæreditatem addixisse.
 Hoc ita se habere, didicimus e verbis Philonis, quæ
 imitatus est Clemens. Ea vero exstant in ejus libro
De fortitudine, p. 741: Οὗτοι πρὸς Ἑβραίου φιλα-
 πειθιμόνως ἔχοντες, οὐδενὸς ἐτέρου μάλλον ἢ οἱ τὸ
 ἀνώτατον καὶ πρεσβύτατον αἴτιον σέβουσι καὶ τιμῶσι,
 τῷ ποιητῇ καὶ Πατρὶ τῶν ὅλων προσκεκληρωμένοι.
*Madianæi odio Hebræos hac præcipue causa pro-
 secuti, quod summam et antiquissimam causam co-*

δόξης, ὡς πηγῆς (18), πᾶσα σύνεσις ἀβξεται. **A** **Θυσίαι γὰρ ἀνόμων** (19) **βδέλυγμα Κυρίῳ**· ἐπιελ δεκτῆ (20) παρὰ Θεῷ (21) δικαιοσύνη μάλλον, ἢ θυσία. Τοιαῦτα καὶ τὰ παρὰ Ἡσαΐ· **Τι μοι πλῆθος τῶν θυσιῶν ὑμῶν; Λέγει Κύριος**· καὶ πᾶσα ἡ περικοπῆ. **Ὡς πάντα σύνδεσμον ἀδικίας**· αὕτη γὰρ θυσία Θεῷ δεκτῆ (22), **καρδίᾳ συντετριμμένη, καὶ ζητοῦσα τὸν πεπλακῶτα**. **Ζυγὰ δόλια** (23) **βδέλυγμα ἐναντι Θεοῦ**· **στάθμιον δὲ δίκαιον δεκτὸν αὐτῷ**. Ἐντεῦθεν, **ζυγὸν μὴ ὑπερβαίνειν**, Πυθαγόρας (24) **παραίνει**. **Δικαιοσύνη δὲ δόλια εἴρηται ἢ τῶν αἰρέσεων ἐπαγγελία**· καὶ, **Γλώσσα** (25) **μὲν ἀδικῶν ἐξολοίται, στόμα δὲ δικαίων ἀποστάζει σοφίαν**. Ἀλλὰ γὰρ τοὺς σοφοὺς καὶ φρονίμους (26) φαύλους καλοῦσιν. Μακρὸν δ' ἂν εἴη περὶ τῶν ἀρετῶν τούτων μαρτυρίας παρατίθεσθαι, ὁπᾶσης ταύτας ἐξυμνοῦσης τῆς Γραφῆς· ἐπεὶ δ' ὡς τὴν μὲν ἀνδρείαν ὀρίζονται ἐπιστήμην δεινῶν καὶ οὐ δεινῶν καὶ μεταξὺ, τὴν δὲ σωφροσύνην ἔξιν εἶναι, αἰρέσει καὶ φυγῇ σώζουσιν τὰ τῆς φρονήσεως κρίματα· **παράκειται τῇ μὲν ἀνδρείᾳ ἡ τε ὑπομονή, ἢν καρτερίαν καλοῦσιν, ἐπιστήμην** (27) **ἐμμενετέων καὶ οὐκ ἐμμενετέων**· ἢ τε **μεγαλοψυχία ἐπιστήμη τῶν συμβαινόντων ὑπεραίρουσα**· ἀλλὰ καὶ τῇ σωφροσύνη ἡ εὐλάβεια (28), ἔκκλησις οὐσα σὺν λόγῳ. Φυλακὴ δὲ τῶν ἐντολῶν, τήρησις οὐσα αὐτῶν ἀβλαβῆς, περιποίησις ἐστὶν ἀσφαλείας βίου. Καὶ οὐκ

✕ P. 470 ED. POTTER, 594-595 ED. PARIS. **a** Prov. xv, 8. **b** Isa. i, 11. **c** Isa. LVIII, 6 **d** Prov. xi, 1. **e** Isa. x, 31. **f** Prov. xvi, 21.

lerent et adorarent, et omnium conditori ac patri in hereditate addicti essent. Nempe secundum illud: Διεμερίξεν ὁ Ὑψίστος ἔθνη. . . καὶ ἐγενήθη μερὶς Κυρίῳ λαὸς αὐτοῦ Ἰακώβ· σχολοῖσιμα κληρονομίας αὐτοῦ Ἰσραήλ. Deuteronom. xxxii, 8, 9.

(18) Πηγῆς. H. Ms. αὐγῆς. SYLBURG. — Sed πηγῆς Philonis vox est loco citato: Ἡ περὶ τοῦ ἐνός Θεοῦ δόξα, ἀφ' ἧς, ὡς πηγῆς, ἐνωτικῆ καὶ ἀδιαλύτῃ φίλια κέχηται πρὸς ἀλλήλους. *De uno Deo sententia, a qua, cum fonte, nascitur indissolubilis amicitia.*

(19) **Θυσίαι γὰρ ἀνόμων**. Θυσίαι ἀσεβῶν, Proverb.

(20) **Δεκτῆ**. Respexisse videtur Matth. ix, 13; xii, 7: Ἐλεον θέλω καὶ οὐ θυσίαν· vel Os. vi, 6: Ἐλεος θέλω ἢ θυσίαν.

(21) **Παρὰ Θεῷ**. S. Cyrillus Alexand. x in *Julianum*: Ἡμεῖς νοητὴν καὶ πνευματικὴν ἀποπληροῦντες λατρείαν, προστετάγμεθα προσκομίζειν εἰς ὁσμὴν εὐωδίας πάντα τρόπον ἐπιεικείας, πίστιν, ἐλπίδα, ἀγάπην, δικαιοσύνην, ἐγκράτειαν, ἀκαταπαύστους δοξολογίας· ἄυλος γὰρ αὐτῆ θυσία τῷ ἄδῳ καὶ καθαρῷ πρέπουσα Θεῷ, καὶ νοητῆς εὐκοσμίας ἀναθήματα τῆς ἀληθοῦς εὐζωίας οἱ τρόποι. *Hæc ita citantur ab Anastasio in Quaestionibus de Scripturæ locis, quas G. Hervetus interpretatus est: Nos cultum impleties spirituales, et qui cadit sub intelligentiam, iussi sumus offerre in odorem suavitatis omne genus virtutis, fidem, spem, charitatem, justitiam, continentiam, perpetuas glorificationes. Nam hoc materiæ expers sacrificium Deum decet, qui est expers materiæ, et purus, et honestatis cadentis sub intelligentiam donaria sunt modi veræ, quæ recte agitur, vitæ. Interpres Cyrilli hic videtur aliter legisse in 5 responsione lib. x, ut cum vertit extrema: Et mentalis fragrantiae oblationes sunt vers honestæ vitæ modi, εὐοσμίας. COLLECT.*

(22) **Αὕτη γὰρ θυσία δ**. Clemens supra *Pædag.*

nem. Ex qua quidem sententia, tanquam ex fonte aliquo, augetur omnis intelligentia. Sacrificia enim iniquorum, sunt **170** *Domino abominatio: vota eorum autem, qui recta via incedunt, sunt ei accepta* **a**. *Deo enim magis ✕ est accepta justitia, quam sacrificium. Talia sunt etiam ea, quæ sunt apud Isaiam: Quid mihi multitudo sacrificiorum vestrorum?* *inquit Dominus* **b**; *et cætera, quæ sequuntur. Solve omne vinculum iniquitatis; hoc enim sacrificium est Deo acceptum; cor contritum, et quærens eum, qui formavit* **c**. *Trutinæ dolosæ abominatio coram Domino; statera autem justa est Domino accepta* **d**. *Hinc suadet Pythagoras, stateram non transilire. Dolosa autem justitia dicta est, professio hæresium. Et lingua quidem injustorum peribit, os autem justorum distillat sapientiam* **e**. *Etenim sapientes et prudentes, stultos appellant* **f**. *Longum autem fuerit de his virtutibus testimonia adducere, cum universa eas celebret Scriptura. Quoniam autem fortitudinem definiunt scientiam eorum, quæ sunt gravia, et non gravia, et eorum quæ sunt intermedia; temperantiam autem, habitum, qui eligendo et vitando servat judicia prudentiæ; adjungitur fortitudini quidem patientia, quam appellant tolerantiam, scientiam scilicet eorum, quæ sunt sustinenda, et quæ non; et celsitudo animi quæ scientia est, qua quis quibuscumque casibus superior evasit. Quinetiam temperantiæ adjuncta est cautio, quæ est*

a Prov. xv, 8. **b** Isa. i, 11. **c** Isa. LVIII, 6 **d** Prov.

xi, 1. **e** Isa. x, 31. **f** Prov. xvi, 21.

C lib. iii, cap. 12, p. 261, edit. Paris.: Πῶς οὖν θύσω τῷ Κυρίῳ; Θυσία, φησὶν, τῷ Κυρίῳ πνεῦμα συντετριμμένον. Πῶς οὖν στέλω, ἢ μύρω χρίσω, ἢ τι θυμιάσω τῷ Κυρίῳ; Ὅσμη, φησὶν, εὐωδίας τῷ Θεῷ, καρδία δοξάζουσα τὸν πεπλακῶτα αὐτὴν. *Ubi conf. adnotata.*

(23) **Ζυγὰ δόλια**. Ζυγοὶ δόλιοι, et mox ἐνώπιον προ ἐναντι, Prov.

(24) **Πυθαγόρας**. Simili modo hoc Pythagoræ symbolum explicavit auctor *Strom.*, v, p. 560, edit. Paris., ubi conf. adnotata.

(25) **Γλώσσα**. Στόμα δικαίου ἀποστάζει σοφίαν, γλώσσα δὲ ἀδίκου ἐξολοίται. Proverb., inverso sententiarum ordine.

(26) **Φρονίμους**. Συνετοῦς. Proverb.

(27) **Ἐπιστήμη**. Sic ante Clementem Philo τὴν ἀνδρείαν delinivit, *Legis allegor.* lib. i, p. 53: Ἐπιστήμη γάρ ἐστι ὑπομενετέων, καὶ οὐκ ὑπομενετέων καὶ οὐδετέρων. *Est enim scientia sustinendorum, et non sustinendorum, et neutrorum.* Item Sextus Empiricus *Adv. mathematicos* lib. viii, pag. 556: *Ei πανάρετόν ἐστι τὸ θεῖον, καὶ ἀνδρείαν ἔχει· εἰ δὲ ἀνδρείαν ἔχει, ἐπιστήμην ἔχει δεινῶν, καὶ οὐ δεινῶν, καὶ τῶν μεταξὺ. Quod si Deus est omni virtute præditus, habet etiam fortitudinem; si eam autem habet, scientiam habet eorum, quæ sunt gravia, et quæ non sunt gravia, et quæ sunt intermedia. Et ante hos Zenon τὴν καρτερίαν dixit esse ἐπιστήμην, ἢ ἔξιν τῶν ἐμμενετέων, καὶ μὴ, καὶ οὐδετέρων· scientiam, vel habitum eorum, quibus acquiescendum sit, vel non, atque mediourum: ut refert in Zenonis Diogenes Laertius, lib. vii, seg. 93.*

(28) **Εὐλάβεια**. Clemens superius p. 374, edit. Paris.: Εὐλάβειαν καλοῦντων οἱ φιλόσοφοι τὸν τοῦ νόμου φόβον, εὐλογον οὐσαν ἔκκλησιν. *Philosophi εὐλάβειαν appellant legis timorem, cum sit rationi consecrata declinatio.*

declinat' o cum ratione. Custodia autem præcepto-
 rum, cum sit innocens eorum observatio, est secu-
 ritatis vitæ conciliatio. Nec potest esse quis tole-
 rans absque fortitudine, neque continens absque
 temperantia. Se autem invicem consequuntur vir-
 tutes; et apud quem sunt virtutum consequen-
 tiæ, apud eum est etiam salus, quæ est boni
 status conservatio. Jure ergo si de his virtutibus
 adhuc tractaverimus, de omnibus consideraverim-
 us: quoniam qui gnostice habet unam virtutem,
 omnes per mutuatam habet consequentiam. Jam
 continentia est affectio, quæ non transilierit ea,
 quæ rectæ rationi consentanea videntur. Conti-
 nens autem est is, qui continet eas appeti-
 tiones, quæ sunt præter rectam rationem: vel
 ✠ qui seipsum continet, ne appetitione efflatur
 præter rectam rationem. Temperantia autem ipsa
 non est sine fortitudine; quandoquidem ex præceptis
 oritur prudentia, quæ Deum, qui omnia disposuit,
 sequitur; et justitia, quæ divinam dispositionem
 imitatur; per quam cum simus continentes, mundi
 ad pietatem et actiones exemplo Dei conformes ten-
 dimus, Domino, quoad a mortalibus fieri potest,
 assimilati. Id autem est, justum et sanctum fieri
 cum prudentia. Deus enim nullius rei indiget, et
 affectibus non est obnoxius: unde nec est proprie
 continens. In eum enim nulla unquam cadit affe-
 ctio aut perturbatio, quam contineat. Nostra autem
 natura, quæ est obnoxia affectionibus, opus habet
 continentia, per quam dum exercetur, ut paucis
 indigeat, conatur habitu ad divinam naturam ac-
 cedere. Vir enim bonus paucis indiget, ut qui sit
 in confinio naturæ mortalis et immortalis; agens
 quidem, et propter corpus, et propter mortalem
 originem; paucis autem egere doctus, propter sus-
 ceptam ratione continentiam. Quamnam enim ha-
 bet rationem, quod lex viro prohibet, ne vestem
 induat muliebrem *? Annon nos vult esse viros, et
 nec corpore, nec factis, nec mente, nec verbis
 effeminari? Vult enim eum esse masculum, qui
 veritati dat operam, in ferendis laboribus et per-
 pressionibus, in vita et moribus, et in sermone et

✠ P. 471 ED. POTTER, 395-396 ED. PARIS.

(29) Σωφροσύνη. Ante Clementem Philo has
 virtutes, ἀνδρείαν, ἐγκράτειαν, σωφροσύνην, φρόνη-
 σιν, δικαιοσύνην et καρτερίαν, conjunctas esse dixit,
 id præterea subjiciens, quod vir bonus sit ὀλιγοδεής.
De vita Moysis, lib. III, p. 680, 681: 'Ἄλλ' εἰ χρῆ
 τάλῃθες εἰπεῖν, ὁ φρονήσεως καὶ σωφροσύνης, ἀν-
 δρείας τε καὶ δικαιοσύνης ἱερώτατος θιάσος ἀσκη-
 τὰς μετατρέχει, καὶ ὅσοι αὐστηρὸν καὶ σκληροδίαι-
 τον βίον, ἐγκράτειαν καὶ καρτερίαν ζηλοῦσι, σὺν εὐ-
 τελεῖα, δι' ὧν τὸ κυριώτατον τῶν ἐν ἡμῖν ὁ λογισμὸς
 εἰς ὑγιειαν ἀνοσον καὶ εὐεξίαν ἐπιδίδωσι, etc. *Imo*
si verum fatendum est, sacer ille virtutum chorus,
prudentiæ, temperantiæ, fortitudinis, justitiæque,
ultra sibi querit, quos exerceat, præsertim eos, qui
letricam duramque vitam sequuntur, conjunctam cum
patientia continentiaque, simplicitate quoque, et fru-
galitate paucis contenta: quibus artibus pars nostri
præcipua, scilicet ratio, sanitatem tuetur bonam-
que habitudinem.

(30) Ὁ γὰρ σπουδαῖος. Hæc didicit Clemens e

A ἔστιν ἀνευ ἀνδρείας καρτερικὸν εἶναι, οὐδὲ μὴ
 ἀνευ σωφροσύνης ἐγκρατῆ. Ἀντακολουθοῦσι δὲ
 ἀλλήλαις αἱ ἀρεταί· καὶ παρ' ᾧ αἱ τῶν ἀρετῶν
 ἀκολουθίαι, παρὰ τοῦτω καὶ ἡ σωτηρία, τήρησις
 οὐσα τοῦ εὐ ἔχοντος. Εἰκότως ἐστὶ περὶ τούτων διαλα-
 βόντες τῶν ἀρετῶν, περὶ πασῶν ἀν εἴημεν ἐσκεμ-
 μένοι, ὅτι ὁ μίαν ἔχων ἀρετὴν γνωστικῶς πάσας
 ἔχει διὰ τὴν ἀντακολουθίαν. Αὐτίκα ἡ ἐγκράτεια
 διαθέσις ἐστὶν ἀνυπέρβατος τῶν κατὰ τὸν ὄρθον λό-
 γον φανέντων. Ἐγκρατεύεται δὲ ὁ κατέχων τὰς παρὰ
 τὸν ὄρθον λόγον ὁρμὰς, ἢ ὁ κατέχων αὐτὸν, ὥστε μὴ
 ὁρμᾶν παρὰ τὸν ὄρθον λόγον. Σωφροσύνη (29) δὲ αὐτῆ
 οὐκ ἀνευ ἀνδρείας· ἐπειδὴ ἐξ ἐντολῶν γίνεται, ἐπο-
 μένη τῷ διατεταγμένῳ Θεῷ, φρόνησίς τε καὶ ἡ μιμη-
 τικὴ τῆς θείας διαθέσεως δικαιοσύνη· καθ' ἣν ἐγ-
 B κρατευόμενοι, καθαροὶ πρὸς εὐσέβειαν καὶ τὴν ἐπο-
 μένην ἀκολουθῶν τῷ Θεῷ πράξιν στελλόμεθα, ἐξο-
 μοιούμενοι τῷ Κυρίῳ κατὰ τὸ δυνατόν ἡμῖν, ἐπικτη-
 ροῖς τὴν φύσιν ὑπάρχουσιν. Τοῦτο δὲ ἐστὶ δικαίον
 καὶ ὅσιον μετὰ φρονήσεως γενέσθαι. Ἀνευδέες μὲν
 γὰρ τὸ θεῖον καὶ ἀπαθές· ὅθεν οὐδὲ ἐγκρατὲς κυρίως·
 οὐ γὰρ ὑποπίπτει πάθει ποτὲ, ἵνα καὶ κρατῆσθ
 τοῦδε· ἡ δὲ ἡμετέρα φύσις, ἐμπαθὲς οὐσα, ἐγκρα-
 τείας δεῖται, δι' ἧς πρὸς τὸ ὀλιγοδέες συνασκουμένη,
 συνεχῆζειν πειράται κατὰ διάθεσιν τῆ θεῆα φύσει·
 ὁ γὰρ σπουδαῖος (30) ὀλιγοδεής, ἀθανάτου καὶ θνητῆς
 φύσεως μεθόριος· τὸ μὲν ἐνδέες διὰ τε τὸ σῶμα διὰ
 τε τὴν γένεσιν αὐτὴν ἔχων· ὀλίγων δὲ διὰ τὴν λογι-
 κὴν ἐγκράτειαν δεῖσθαι. δεδιδαγμένος· ἐπεὶ τίνα
 λόγον ἔχει τὸ ἀπειπεῖν τὸν Νόμον ἀνδρὶ γυναι-
 C κός ἀμπεχόνην (31) ἀναλαμβάνειν; Ἡ οὐχὶ ἀνδρῆ-
 ζεσθαι ἡμᾶς βούλεται, μήτε κατὰ τὸ σῶμα καὶ τὰ
 ἔργα, μήτε κατὰ τὴν διάνοιαν καὶ τὸν λόγον ἐκθηλυ-
 νομένους; ἡμέρωνεσθαι γὰρ τὸν ἀληθεῖα σχολάζοντα
 ἐν τε ὑπομοναῖς, ἐν τε καρτερίαις, κἀν τῷ βίῳ,
 κἀν τῷ τρόπῳ, κἀν τῷ λόγῳ, κἀν τῇ ἀσκήσει, ὑκτωρ
 τε καὶ μεθ' ἡμέρου, καὶ εἰ που μαρτυροῦ δι' αἵμα-
 τος χωροῦντος ἐπικαταλάβοι χρεῖα, βούλεται. Πάλιν,
 EΙ τις (32), φησὶ, ῥεωστὶ δειμάμενος οἰκίαν, οὐκ
 ἐξῆθ εἰσοικισσασθαι· ἡ ἀμπελῶνα ῥεόφυτον ἐργα-
 σάμενος, μηδέπω τοῦ καρποῦ μετελήφεν, ἢ παρθέ-
 νον ἐγγρησάμενος, οὐδέπω ἐγγίμεν· τούτους ἀφεῖ-

* Deut. xxii, 5.

Philonis libro *De fortitudine*, p. 337: Ὁ δὲ σπου-
 D δαῖος ὀλιγοδεής, ἀθανάτου καὶ θνητῆς φύσεως μεθό-
 ριος· τὸ μὲν ἐπιδέες ἔχων διὰ σῶμα θνητὸν, τὸ δὲ
 μὴ πολυτελὲς διὰ ψυχὴν ἐπιειμένην ἀθανασίας. *Vir*
autem bonus paucis eget, in natura mortalis im-
mortalisque situs confinio: propter corpus quidem
mortale egestati obnoxius est, paucis vero contentus
propter animam, quæ ad immortalitatem aspirat.
 (31) Γυναικὸς ἀμπε. Philo Judæus, libri jam
 dicti pag. 738: Τοσαύτη δὲ τις ἐστὶ τῷ Νόμῳ σπου-
 δῆ καὶ φιλοτιμία περὶ τοῦ γυμνάσαι καὶ συγκροτῆ-
 σαι ψυχὴν πρὸς ἀνδρείαν, ὥστε καὶ περὶ ἐσθημάτων,
 ὅποια ἐχρῆν ἀμπεχεσθαι, διατάξασθαι, ἀπειτῶν ἀνὰ
 κράτος ἀνδρὶ γυναικὸς ἀμπεχόνην ἀναλαμβάνειν.
 Tanta porro contentione lex studet exercere confir-
 mareque animos ad fortitudinem, ut ei de vestimen-
 tis, qualibus utendum sit, præcipiat, diserte interdî-
 cens, ne vir sumat muliebria.
 (32) EΙ τις. Hæc propius accedunt ad Philonis Ju-
 dæi verba, p. 740, quam Moysis, Deut. xx, 5-7.

σθαι τῆς στρατείας, ὁ φιλόφρωνος καλεῖται Νόμος· στρατηγικῶς μὲν, ὡς μὴ περισπώμενοι πρὸς τὰς ἐπιθυμίας, ἀπρόθυμοι τῷ πολέμῳ ἐξυπηρετώμενοι· ἐλευθεροὶ (33) γὰρ τὰς ὁρμὰς οἱ ἀπροφασίστως τοῖς δεινοῖς ἐπαποδύομενοι· φιλοφρόνως δὲ, ἐπειδὴ τὰ κατὰ τοὺς πολέμους ἀδελφὰ· ἀδικον εἶναι λογιζάμενος, τὸν μὲν μὴ ἕνασθαι τῶν αὐτοῦ πόνων, ἕτερον δὲ τὰ τῶν καμόντων ἀταλαιπώρως λαβεῖν. Ἔοικε δὲ ὁ Νόμος καὶ τὴν τῆς ψυχῆς ἐμφαίνειν ἀνδρείαν, δεῖν νομοθετῶν τὸν φυτεῦσαντα καρποῦσθαι, καὶ τὸν οἰκοδομησάμενον οἰκεῖν, καὶ τὸν μνώμενον γαμεῖν· οὐ γὰρ (34) ἀτελεῖς τὰς ἐλπίδας τοῖς ἀσχῆσαι κατὰ τὸν λόγον τὸν γνωστικὸν κατασκευάζει· *Τελευτήσαντος* (35) γὰρ καὶ ζῶντος ἀνδρὸς ἀγαθοῦ οὐκ ἀπόλλυται ἐλπίς. Ἐγὼ, φησὶ, τοὺς ἐμὲ φιλοῦντας ἀγαπῶ, ἡ Σοφία λέγει· οἱ δὲ ἐμὲ ζητοῦντες ἐδρήσουσιν εἰρήνην (36), καὶ τὰ ἐξῆς. Τί δέ; οὐχὶ αἱ Μωδιθναῖον γυναῖκες τῷ κάλλει τῶ σφῶν πολεμοῦντας τοὺς Ἑβραίους ἐκ σωφροσύνης δι' ἀκρασίαν εἰς ἀθεότητα ὑπηγάγοντο; Προσεταυρισάμενοι γὰρ τοὺς (37) ἐκ τῆς σεμνῆς ἀσχῆσεως εἰς ἡδονὰς ἔταιρικὰς τῷ κάλλει δελεάσασαι, ἐπὶ τε τὰς τῶν εἰδώλων Ουσίας ἐπὶ τε τὰς ἀλλοδαπὰς ἐξέμψαν γυναῖκας· γυναικῶν δὲ ἅμα καὶ ἡδονῆς ἡτηθέντες, ἀπέστησαν μὲν τοῦ Θεοῦ, ἀπέστησαν δὲ καὶ τοῦ νόμου· καὶ μικρὸν δεῖν (38) ὁ πᾶς λεῖος ὑποχείριος τοῖς πολεμοῖς, γυναικεῖον στρατηγῆματι ἐγεγόνει, ἕως αὐτοὺς κινδυνεύοντας ἀνεχαίτισε νομοθετήσας φόβος. Αὐτίκα οἱ περιλειψθέντες, φιλοκινδύνως τὸν ὑπὲρ εὐσεβείας ἀγῶνα ἀράμενοι κύριοι κατέστησαν τῶν πολεμίων. Ἀρχὴ (39) οὖν σοφίας θεοσέβεια· σύνεσις δὲ ἀγίων προμήθεια· τὸ δὲ γνῶναι Νόμον, διαβολὰς ἐστὶν ἀγαθῆς. Οἱ τοῖνον ἐμπαθοῦς φόβου περιποιητικὸν τὸν Νόμον ὑπολαβόντες, οὔτε ἀγαθοὶ συνίεναι (40), οὔτε ἐνενόησαν τῷ ἔντι τὸν Νόμον· Φόβος (41) γὰρ Κυρίου ζωὴν ποιεῖ. Ὁ δὲ πλανώμενος ὀδυνηθήσεται ἐν πύροις, οἷς οὐκ ἐπισκέπτεται γνῶσις. Ἀμέλει μυτικῶς ὁ Βαρνάβας, Ὁ δὲ Θεός (42) ἐ τοῦ παντὸς κόσμου (43) κυριεύων, φησὶ, δόξα καὶ ὑμῖν σοφίαν καὶ σύνεσιν, ἐπιστήμην, γνῶσιν τῶν δικαιωμάτων αὐτοῦ, ὑπομονήν. Γίνεσθε οὖν θεοδιδάκτοι, ἐκζητοῦντες τί ζητεῖ ὁ Κύριος ἀφ' ὑμῶν, ἵνα εἴρη-

A exercitatione, noctu et interdium, et sieubi testimonio, seu martyrio, opus sit, quod procedat per sanguinem. Rursus : Si quis, inquit, domum a se nuper ædificatam nondum habitavit, aut vilem nuper plantatam operatus, fructus nondum fuit participes, aut sibi desponsæ virgini nondum nupsit a : eos vult humana lex esse immunes a militia, prudenter et imperatorie, ne dum avellimur a cupiditatibus, ignavo et dejecto animo demus operam militiae ; sunt enim liberi ab appetitionibus, qui alacri animo quævis gravia pericula adeunt ; humane autem, quoniam incertos bellorum casus reputans, iniquum esse duxit, ut hic quidem suis non frueretur laboribus, alter autem citra ullum laborem ea perciperet, quæ alii magno labore comparant. Videtur ✕ autem lex quoque fortitudinem indicare, statuens oportere eum, qui plantavit, fructum percipere ; et eum, qui ædificavit, habitare ; et eum, qui puellam ambiit, uxorem ducere. Iis enim, qui se secundum gnosticam rationem exercuerunt, spes non reddit irritas : nam boni viri, nec mortui, nec viventis, spes perit. Ego eos, qui me diligunt, amo, inquit Sapiaentia : qui autem me quærunt, inveniunt pacem b : et ea, quæ sequuntur. Quid vero ? annon mulieres Madianitarum sua pulchritudine bellantes Hebræos a temperantia per incontinentiam deduxerunt ad impietatem ? Meretriciis enim illecebris allectos, et a gravi ac honesta exercitatione ad meretricias voluptates forma inescatos, ad sacrificia idolorum, et ad peregrinas mulieres, veluti quodam furore percitos, deduxerunt. A mulieribus autem simul victi et voluptate, a Deo quidem defecerunt et a lege : et propemodum universus populus in hostium manus venit ac potestatem muliebri stratagemate, donec ipsos in periculum adductos coercuit timor admonens. Tum ii, qui reliqui erant, audacter pro pietate ac religione certamen suscipientes, evaserunt hostibus superiores. Sapientia ergo principium est religio. Intelligentia autem est rerum sanctarum cura et providentia. Nosse autem legem est bonæ mentis c. Qui ergo existimarunt 171 legem efficere timorem cum prava perturbatione conjunctum, nec sunt ad in-

✕ P. 472 ED. POTTER a Deut. xx, 5, 6, 7. b Prov. xi, 7; viii, 17. c Prov. ix, 40.

(33) Ἐλευθεροὶ. Philo : Ὅπως ἐλευθέρους καὶ ἀπρόθυμους ὁρμᾶς ἀπροφασίστως τοῖς δεινοῖς ἐπαποδύονται.

(34) Οὐ γὰρ. Philo : Ὡς οὐ δεῖν ἀτελεῖς τὰς ἐλπίδας κατασκευάζειν τοῖς χρηστὰ τῶν κατὰ τὸν βίον προσδοκῆσασιν. Reliqua etiam, quæ ad Judæorum instituta spectant, paucis mutatis, e Philone sumpta sunt.

(35) *Τελευτήσαντος*. Proverb. x, 7 : Τελευτήσαντος ἀνδρὸς δικαίου, οὐκ ἔλλυται ἐλπίς.

(36) *Εὐρήσουσιν εἰρήνην*. Hoc legitur Proverb. cap. xvi. Sed Prov. viii, unde petitus hic locus, εὐρήσουσι χάριν. A. Madianitarum mulierum strategema exstat Num. xxv, Deut. iv, Psalm. cv, apud Philonem p. 441, 506. Chrysostom. homilia contra novitium observatores, p. 16. H. SYLBURG.

(37) *Τοὺς*. Malim αὐτούς, illos.

(38) *Μικρὸν δεῖν*. Usitatus μικροῦ δεῖν. SYLBURG.

(39) Ἀρχή. Ἀρχὴ σοφίας φόβος Κυρίου, καὶ βουλή ἀγίων σύνεσις· τὸ γὰρ γνῶναι νόμον διαν. Proverb. ix, 40.

(40) Ἀγαθοὶ συν. Subaudiendum εἰσίν. SYLBURG.

(41) Φόβος. Proverb. xix, 23 : Φόβος Κυρίου εἰς ζωὴν ἀνδρὶ, ὁ δὲ ἄφοβος ἀλλισθήσεται ἐν τόποις, οὐ οὐκ ἐπισκοπεῖται γνώσις. Flaminius Nobilius adnotavit, partem posteriorem a nonnullis hoc modo scribi : Πλανώμενος καὶ ἐμπλησθεὶς ἀλλισθήσεται ἀνευ ἐπισκοπῆς πονηρᾶς.

(42) Ὁ δὲ Θεός. Hæc sub finem epistolæ S. Barnabæ exstant.

(43) *Τοῦ π. κ.* Παντὸς τοῦ κόσμου, Barnab. Mox, δόξα ὑμῖν, omissa καὶ particula. Dein, σοφίαν, ἐπιστήμην, σύνεσιν, γνῶσιν τῶν δ. αὐτοῦ, ἐν ὑπομονῇ· Γίνεσθε δὲ θεοδ. Ibid.

telligendum prompti, nec legem revera perceperunt. *Timor enim Domini vivificat. Qui autem errat, affligetur in laboribus, quos non considerat cognitio*. Mystice profecto Barnabas: *Deus, qui universo mundo dominatur, inquit, det etiam vobis sapientiam et intelligentiam, scientiam, cognitionem, justificationem ejus, patientiam. Efficiamini ergo a Deo docti, exquirentes quid a vobis requirat Dominus, ut inveniatis in die judicii horum insidiatores. Dilectionis et pacis filios appellavit ex cognitione.* De elargitione autem et communicatione *✠ cum multa dici possunt, sufficit hoc dicere, quod lex prohibet fratri fœnerari: fratrem nominans non cum solum, qui ex iisdem natus parentibus, sed etiam qui fuerit ejusdem tribus, ejusdemque sententiæ, et ejusdem Logi particeps; non æquum censens, ut ex pecuniis usuras legamus, sed laxis manibus et animis gratificemur egentibus. Deus enim est hujus doni conditor; ut etiam qui libenter largitur, sufficientes accipit usuras, ea, quæ sunt apud homines pretiosissima, nempe mansuetudinem, benignitatem, magnificentiam, bonam*

✠ P. 473 ED. POTTER, 397 ED. PARIS. * Prov. xix, 25.

(44) *Ἴνα εὐρηται ἐν ἡμέρᾳ κρίσεως τοὺς τοῦτων ἐπιβούλους. Ἀγάπης τέκνα καὶ εἰρήνης γνωστικῶς προστηγόρουσεν.* Sylburgius ait: *Ἴνα εὐρηται ἐν ἡμέρᾳ κρίσεως τοὺς τοῦτων ἐπιβούλους, ἀγάπης τέκνα. . . vel, ἵνα εὐρηται ἐν ἡμέρᾳ κρίσεως τοῦτων ἐπιβόλους. Τοὺς τοῦτοῦτους ἀγάπης τεκ. Editiones Sylburgiana recentiores εὐρητε pro εὐρηται habent. Cotelerius, quocum consentiant Grabinus et Lowthius, ad Barnabam hæc adnotavit: «Locus Clementis Alexandrini, in quo ista laudantur, prava interpunctione deformatus jacet. Quippe ediderunt, ἵνα εὐρηται ἐν ἡμέρᾳ κρίσεως τοὺς τοῦτων ἐπιβούλους ἀγάπης τέκνα καὶ εἰρήνης γνωστικῶς προστηγόρουσεν. Ut inveniatis in die judicii horum insidiatores. Dilectionis et pacis filios appellavit ex cognitione. Quibus quid insulsius? Tu meo periculo sic distingue: ἵνα εὐρηται ἐν ἡμέρᾳ κρίσεως. Τοὺς τοῦτων ἐπιβούλους ἀγάπης τέκνα καὶ εἰρήνης γνωστικῶς προστηγόρουσεν. Hoc est, ut inveniatis in die judicii. Ista capessentes, dilectionis et pacis filios ex cognitione appellavit (Barnabas nimirum in fine epistolæ). » Porro Barnabæ verba sic se habent: Ἐκζητοῦντες τί ζητεῖ Κύριος ἀπ' ὑμῶν, καὶ ποιεῖτε, ἵνα σωθῆτε ἐν ἡμέρᾳ κρίσεως. Exquirentes quid a vobis requirat Dominus, et facite, ut salvi sitis in die judicii.*

(45) *Ἀδελφόν.* Respicit Levit. xxv, 53, 56; Deut. xxiii, 19, 20. Porro eorum pleraque fere omnia, quæ hic a Judæorum leges moresque spectant, e Philone sumpta sunt: cujus præcipuas sententias adnotasse sufficit. Inprimis quæ ad mutuum absque fenere spectant, petita sunt e libro *De charitate*, pag. 701. *Ἀπαγορεύει τοίνυν ἀδελφῶ δανείζειν, ἀδελφὸν ὀνημάζων οὐ μόνον τὸν ἐκ τῶν αὐτῶν φύντα γένων, ἀλλ' ὅς ἀσπὸς ἢ ὁμόφυλος ἢ, τόκους ἐπὶ χρήμασιν οὐ δικαίον (scribendum ex Clemente δικαίων) ἐκλέγειν, ὡς ἀπὸ θερεμάτων ἔγγονα, . . . ἀλλ' ἀνειμένας χερσὶ καὶ γνώμας μάλιστα μὲν χαρίζεσθαι τοῖς δεομένοις, λογιζομένοις ὅτι καὶ ἡ χάρις πρόπον τινὰ δάνειον . . . οὐδ' οἱ συμβαλόντες (ἔμελλον) ἀδικεῖσθαι ἃ προσήκε, χρηστότητα, μεγαλόνοιαν, εὐφρημίαν, εὐκλείαν. Vetat igitur fratri fœnerari: fratrem vocans, non solum ex eisdem parentibus natum, sed etiam quemcumque civem, contribulemve: iniquum ducens colligere juncus e pecuniis tanquam seturam e pecoribus; sed apertis manibus neutique præcipue gratis dmare oportere indigentibus, reputantes etiam gra-*

ται ἐν ἡμέρᾳ κρίσεως τοὺς τοῦτων ἐπιβούλους. Ἀγάπης τέκνα καὶ εἰρήνης γνωστικῶς προστηγόρουσεν (44). Περὶ τῆς μεταδόσεως καὶ κοινωνίας, πολλῶν ὄντων, ἀπόχρη μόνον τοῦτο εἰπεῖν, ὅτι νόμος ἀπαγορεύει ἀδελφῶ δανείζειν· ἀδελφὸν (45) ὀνημάζων οὐ μόνον τὸν ἐκ τῶν αὐτῶν φύντα γένων, ἀλλὰ καὶ ὅς ἀν ὁμόφυλος ἢ, ὁμογενῶμων τε καὶ τοῦ αὐτοῦ Λόγου κεκοινωνηκῶς· οὐ δικαίων ἐκλέγειν τόκους ἐπὶ χρήμασιν, ἀλλὰ ἀνειμένας χερσὶ καὶ γνώμας χαρίζεσθαι τοῖς δεομένοις· Θεὸς γὰρ ὁ κτίστης τοιαῶδε χάριτος, ἥδη δὲ ὁ μεταδοτικὸς, καὶ τόκους ἀξιολόγους λαμβάνει, τὰ τιμιώτατα τῶν ἐν ἀνθρώποις, ἡμερότητα, χρηστότητα, μεγαλόνοιαν, εὐφρημίαν, εὐκλείαν. Ἄρ' οὐ δοκεῖ σοι φιλανθρωπίας εἶναι τὸ παράγγελμα τοῦτο; ὡσπερ κάκεινο· Μισθὸν (46) πένητος αὐθήμερον ἀποδιδόναι, ἀνυπαρθέτως δεῖν δίδεσκει ἐκτίνειν τὸν ἐπὶ ταῖς ὑπηρεσίαις μισθόν· παρβλύεται γὰρ, οἶμαι, ἡ προθυμία τοῦ πένητος ἀτροφῆσαντος πρὸς τοῦτόν. Ἐτι φησὶ (47)· Δανειστὴς μὴ ἐπιστῆ χρεώστου οἰκίᾳ, ἐνέχυρον μετὰ βίας ληψόμενος· ἀλλ' ὁ μὲν ἔξω προσφέρειν κελευέτω, ὁ δὲ, ἔχων, μὴ ἀναδύεσθαι. Ἐν τε τῷ ἀμήτῳ (48) τὰ ἀποπίπτοντα

tiam esse fœneris genus. Nec creditoribus quidquam decedat de rebus pretiosissimis, bonitate, magnificentia, bona existimatione ac laude. Dein alia sequuntur, in quibus mentio fit Θεοῦ τῶν συμπάντων γεννητοῦ, quæ iis, quæ de Deo subjicit Clemens, occasionem præhuisse videntur.

(46) *Μισθόν.* Levit. xii, 13, Deut. xxiv, 14, 15. Philo post verba jam apposita, statim hæc addit, p. 702: *Ἐπι τῶν εἰς φιλανθρωπίαν τεινόντων παράγγελμα κάκεινο διατέτακται, μισθὸν πένητος αὐθήμερον ἀποδιδόναι· οὐ μόνον ὅτι . . . δικαίον ἦν, τὸν ἐπὶ τῇ ὑπηρεσίᾳ μισθὸν ἀνυπαρθέτως ἀπολαβεῖν, ἀλλ' ὅτι . . . ἐπὶ τῷ μισθῷ τέθειται τὴν ἐλπίδα, ὅντι μὲν εὐθὺς κομίσαιτο, γηθεῖ, χαίρων τε νῦν, καὶ πρὸς τὴν ἐπισύσαν προθυμίᾳ ἐργαζόμενος· εἰ δὲ μὴ κομίσαιτο, ἀναπέπτοικεν. Illud quoque præceptum ad charitatis officia refertur: Mercedem eodem die reddi pauperi: non solum ob id, quia æquum est, post exhibitum operam representari pecuniam sine dilatione; sed etiam quia spem omnem in mercede collocat; quam si mox referat, et in præsens gaudet, et in crastinum redit ad opus alacrior; quod si non referat, incidit.*

(47) *Ἐτι φησὶ· Δαν.* Deut. xxiv, 10, 11. Philo in loco jam dicto: *Ἐπι φησὶ, Δανειστὴς μὴ εἰσὶτω χρεωστῶν οἰκίᾳ, ἐνέχυρον καὶ χρυσὸν μετὰ βίας ληψόμενος, ἀλλ' ἐν προθύροις ἔξω προστώσας ἀναμένέτω, κελεύων ἡσυχῆ προσφέρειν· οἱ δ' ἂν ἔχων μὴ ἀναδύεσθαι. Præterea vetat ne creditor intret debitorum domus, ut pignus et aurum inde capiat; sed jubet eum ante januam expectare, dum ultro proferantur; debitorum autem vult non tergiversari.*

(48) *Ἐν τῷ ἀμήτῳ.* Levit. xix, 9, xxiii, 22; Deut. xxiv, 19. Philo, non multo post verba jam dicta, hæc insuper addit, pag. 705: *Κελευεῖ γὰρ ἐν μὲν ἀμήτῳ, μήτε τὰ ἀποπίπτοντα τῶν πραγμάτων (scribendum ex Clemente δραγμάτων) ἀναιρεῖσθαι, μήτε πάντα τὸν σπόρον κείρειν, ἀλλ' ὑπολιπέσθαι τὸ του κλήρου μέρος ἀτμητόν· ἅμα μὲν τοὺς εὐπόρους, μεγαλόφρονας καὶ κοινωνικούς κατασκευάζων, ἐξ τοῦ τι παριέναι (προϊέναι Clementis) τῶν ἰδίων, . . . ἅμα δὲ καὶ τοὺς πένητας εὐθυμοτέρους ἀπεργαζόμενος. Vetat enim colligi spicas prolapsas e manipulis, et totam segetem demeti, ut ugelli pars a falce relinquatur intacta: simul divitibus consulens, ut assuescant sua communicare liberaliter, et etiam pauperibus afferens solatium.*

τῶν δραγμάτων ἀναρῆσθαι κωλύει τοὺς κτήτορας· καθάπερ κἀν τῷ θερισμῷ ὑπολείπεσθαι τι παραινῆ ἄμτητον· διὰ τοῦτου εὐ μάλα τοὺς μὲν κτήτορας εἰς κοινωνίαν καὶ μεγαλοφροσύνην συνασκῶν ἐκ τοῦ προΐεναι τι τῶν ἰδίων τοῖς δεομένοις, τοῖς πένησι δὲ ἀφορμὴν πορίζων τροφῶν. Ὅρας ὅπως ἡ νομοθεσία τὴν τοῦ Θεοῦ δικαιοσύνην ἅμα καὶ ἀγαθότητα καταγγέλλει, τοῦ πᾶσιν ἀφθόμως χορηγοῦντος τὰς τροφάς. Ἐν τε αὐτῇ τρυγῇ (49) τὸ ἐπιέναι πάλιν τὰ καταλειφθέντα δρεπομένους, καὶ τὸ τὰς ἀποπιπτούσας βύζας φύλλεγειν κακώλυκεν· τὰ δ' αὐτὰ καὶ τοῖς ἐλαίας συλλέγουσι διατάσσεται. Ναὶ μὴν καὶ αἱ δεκάται· (50) τῶν τε καρπῶν καὶ τῶν θρεμμάτων, εὐσεβεῖν τε εἰς τὸ θεῖον καὶ μὴ πάντα εἶναι φιλοκερδεῖς, μεταδίδονα; δὲ φιλανθρωπίας καὶ τοῖς πλησίον, ἐδίδασκεν (51). Ἐκ τούτων γὰρ, οἶμαι, τῶν ἀπαρχῶν καὶ οἱ ἱερεῖς διετρέφοντο· ἦδη οὖν συνιεμεν, εἰς εὐσεβείαν, καὶ εἰς κοινωνίαν, καὶ εἰς δικαιοσύνην, καὶ εἰς φιλανθρωπίαν παιδευομένους ἡμᾶς πρὸς τοῦ νόμου. Ἡ γὰρ οὐχὶ διὰ μὲν τοῦ ἑβδόμου ἔτους (52) ἀρχὴν ἀνίσταται τὴν χώραν προστάττει, τοὺς πένητας δὲ ἀδεῦς τοῖς κατὰ θεὸν φρεῖσι (53) καρποῖς χρῆσθαι ἐκέλευεν, τῆς φύσεως τοῖς βουλομένοις γεωργούσας; Πῶς οὖν οὐ (54) χρῆσθαι ὁ νόμος καὶ δικαιοσύνης διδάσκαλος; Πάλιν τε αὖ τῷ πεντηκοστῷ ἔτει (55) τὰ αὐτὰ ἐπιτελεῖν κελεύει, ἃ καὶ τῷ ἑβδόμῳ, προσσποδιοδούς ἐκάστην τὸ ἴδιον, εἴ τις ἐν τῷ μεταξὺ διὰ τινὰ περίεσταιν ἀφῆρηθῆ χωρίον, τὴν τε ἐπιθυμίαν τῶν κτᾶσθαι ποθοῦντων περιορίζων χρόνῳ μεμετρημένην καρπώσεως, τοὺς τε πενία μακροῦ ὑποσχόντας δίχην μὴ διὰ βίου κολαζομένους ἐκὼν (56). Ἐλεημοσύναι (57) δὲ καὶ πῖ-

A existimationem, laudemque. Annon hoc tibi videtur esse præceptum humanitatis? sicut illud: Mercedem pauperis ipso die reddere, docet oportere sine mora exsolvere mercedem ministris. Remittitur enim, ut opinor, ad id, quod in postremum sequitur, faciendum pauperis alacritas, si desit alimentum. Præterea: Fenerator, inquit, ne ingreditur domum: debitoris, vi pignus accepturn: sed ille quidem jubet extra proferre: is vero, si habeat, ne recuset. Et in messe ea, quæ a manipulis excidunt, tollere prohibet possessores, sicut etiam in metendo jubet aliquid insectum relinquere; per hoc possessoris valde exercens ad communicationem et magnificentiam, ex eo quod ex propriis aliquid dimittant egentibus, pauperibus autem præbens materiam sibi quærendi victus. Vides quomodo lex simul annuntiat Dei justitiam et bonitatem, qui omnibus alimenta abunde suppeditat; et in ipsis vindemiis regredi ut carpant ea, quæ sunt relicta; et uvas, quæ excidunt, colligere prohibet. Eadem etiam præcipit iis, qui colligunt oleas. Jam vero decimæ quoque fructuum et pecorum, docebant et pios esse in Deum, et non esse lucro penitus deditos, sed proximos humanitatis efficere participes. Ex his enim, ut puto, et primitiis alebantur sacerdotes. Jam ergo intelligimus nos per legem erudiri ad pietatem et communicationem, et ad justitiam et humanitatem. Annon enim septimo quoque anno jubet agrum relinqui otiosum; pauperes autem iis, qui divinitus producti fuerint, fructibus secure frui præcepit, agrum colente natura

✠ P. 474 ED. POTTER, 397-398 ED. PARIS.

(49) Ἐν τε αὐτῇ τρυγῇ. Levit. xix, 10; Deut. xxiv, 20, 21. Philo loco jam dicto: Ἐν δὲ τῷ καιρῷ τῆς ὀπωρίας, πάλιν δρεπομένοις τοῖς κληρούχοις προστάττει, μήτε βύζας ἀποπιπτούσας συλλέγειν, μήτε ἀνατρυγᾶν ἀμπελώνας. Τὰ δ' αὐτὰ καὶ τοῖς ἐλαιολογοῦσι διατάττεται. Similiter vindemiarum tempore præcipit, ne colligantur acini, neve fiat racematio. Idem mandatur et olivatoribus. (50) Αἱ δεκάται. Levit. xxiii, 30, 32; Numer. xviii, 21, 24. Philo, p. 704: Κελεύουσιν οἱ νόμοι δεκάτας μὲν ἀπὸ τοῦ σίτου, οἴνου, καὶ θρεμμάτων ἡμέρων, καὶ ἐρίων ἀπαρχεσθαι τοῖς ἱερωμένοις. . . ὅπως ἐρεθίζομενοι τῇ μὲν τιμῇ τοῦ Θεοῦ, τῇ δὲ μὴ πάντα κερδαίνεσθαι, εὐσεβεῖα καὶ φιλανθρωπία, ταῖς ἀρετῶν ἡγεμονίαι, κοσμῶνται. Eisdem leges jubent decimas frumentii, vini, olei, pecorum, lanarum decidi sacerdotibus: ut invitati ad religionem moderandumque lucri studium, pietate charitateque orientur, duabus virtutibus præcipuis. (51) Ἐδίδασκεν. Scribendum in plurali numero ἐδίδασκον. (52) Ἐβδόμου ἔτους. Exod. xxiii, 10, 11; Levit. xxv, 2-7. Philo, loco jam dicto: Τὰ δὲ περὶ ἑβδόμου ἔτους νομοθετηθέντα, καθ' ὃ δὲ τὴν χώραν ἀνελεσθαι ἀρχὴν πᾶσαν ἀφιεμένην, τοὺς δὲ πένητας ἀδεῦς τοῖς τῶν πλουσίων χωρίοις δρεφομένους αὐτοματισθέντα καρπὸν διάρρημα φύσεως, ἄρ' οὐχὶ χρῆσται καὶ φιλόανθρωπα; Quod lex de anno septimo, quo cessat agricultura, et pauperibus licet e divitis agris fructus sponte natos, seu naturæ donum, secure tollere, annon bonitatis humanitatisque plenum est? (53) Τοῖς κατὰ θεὸν φρεῖσι. Hoc est sine cultu et cura hominum germinantibus. Sic enim Philo hanc phrasim explicavit, loco jam dicto: Μὴ συνεφ-

αφαιμένης γεωργίας ἄρτοι καὶ πλήρεις αἱ γάρβιται ἐκ Θεοῦ μόνον γένωνται. Nulla terram attingente cultura, integra gratia Deo debeat. (54) Οὐ. Negativum οὐ, in Flor. edit. omissum agnoscit etiam Herveti versio: Quomodo ergo non bona est lex? inquit Sylburgius. Recte: nam hæc verba Clementis: Πῶς οὖν οὐ χρῆσθαι ὁ νόμος; respondent illis quæ e Philone jam citata sunt, τὰ ἐν . . . νομοθετηθέντα. . . οὐχὶ χρῆσται καὶ φιλόανθρωπα; (55) Πεντηκοστῷ ἔτει. Levit. xxv, 8, 9 seq. Philo, loco jam dicto de quinquagesimo anno agens, hæc dicit: Ἐπιτελεῖται μὲν γὰρ ἃ καὶ τῷ ἑβδόμῳ, προσεῖληψεν δὲ τινὰ μέζονα λήψιν τῶν ἰδίων κτημάτων, ἃ διὰ καιροῦ ἀβουλήτους παρεχώρησαν ἑτέροις· οὕτως γὰρ τὴν κτῆσιν ἔχειν τῶν ἀλλοτρῶν ἐφήσει, τὰς εἰς πλεονεξίαν ἐπιφράττων ὁδοὺς, ἔνεκα τοῦ στεῖλαι τὴν ἐπιβούλον καὶ πάντων αἰτίαν ἐπιθυμίαν, οὕτε τοὺς κληρούχους εἰς ἅπαν ὥσθι χρῆναι τῶν οἰκείων ἀποστερεῖσθαι, πενία δίδόντας δίχως, ἣν κολάζεσθαι μὲν οὐ θέμις, ἐλεεῖσθαι δ' ἀναγκαῖον. Finiunt enim tunc eudem, quæ anno septimo, et accedunt alia majora, scilicet in pristinas possessiones restitutio, ex quibus aliquis propter temporum difficultates exciderat. Non permittit enim possessionem alienorum bonorum, occludens aditum avaritiæ, ut cohibeat insidiatricem fontemque omnium malorum concupiscentiam: nec censet æquum, ut coloni suis agris priventur in perpetuum, et paupertatis pœnas dent, miserandi potius, quam puniendi. (56) Ἐλεῶν. Scribendum ἐλεῶν, miseratus, siquidem Philonem sequi libeat. (57) Ἐλεημοσύναι. Proverb. xx, 28. Ἐλεημοσύνη καὶ ἀλήθεια φυλακὴ βασιλέως. Eleemosyna et veritas, custodia regi. Latina Vulg.: Misericordia et veritas

volentibus? Quomodo ergo non est bona lex, et magistra justitiæ? Et rursus quinquagesimo anno jubet eadem facere, quæ septimo: præterea reddens unicuique proprium, si cui casu aliquo ablati esset fundus: et eorum cupiditatem, qui possidere desiderant, dimenso utendi ac fruendi tempore circumscribens; et eos qui propter longam paupertatem pœnas dederunt, nolens perpetuo puniri. *Eleemosynæ autem et fides, custodia regis. Benedictio autem in caput ejus, qui elargitur*: etc. Qui miseretur mendicorum, beabitur^a; quoniam charitatem ostendit in sibi similem, propter eam, quam habet, charitatem, in Opificem humani generis. Habent autem ea, quæ prius dicta sunt, alias quoque magis naturales expositiones, de quiete, et receptione hæreditatis; quæ non opus est in præsens dicere. Multis autem modis intelligitur charitas, per mansuetudinem, per benignitatem, per tolerantiam, per invidiæ et æmulationis vacuitatem, per odii remotionem, per injuriæ oblivionem. Est ejusmodi in omnibus, ut dividi et discerni non possit, sua lubenter communicans. Rursus: Si videris, inquit, ✕ jumentum necessariorum aut amicorum, aut eorum, quos cognoscis, hominum, errans in solitudine, abduc ipsum et redde: et si procul absuerit dominus, postquam servaveris cum tuis donec redierit, redde. Naturalem docet communionem, nempe ut inventum existimemus depositum, et ne simus memores injuriæ ab inimico acceptæ.

✕ P. 475 ED. POTTER, 398-399 ED. PARIS. ^a Prov. xx, 28; xi, 26; xiv, 24.

custodiunt regem, et roboratur clementia thronus ejus. Aquila pariter vertit ἔλεος καὶ ἀλήθεια, ac sæpe convenit cum Latina Vulgata hic interpret: sed Hebræis eadem vox et veritatem, et fidem significat, ut Græcis, *miseriordiam et eleemosynam*; Prov. iii, v. 3. Ἐλεημοσύνη καὶ πίστις μὴ ἐκλείπτωσάν σοι. Latina: *Miseriordia et veritas te non deserant*: et c. xvi, v. 22. Ἐλεημοσύνη καὶ πίστις παρά τέκτοσιν ἀγαθοῖς, *Eleemosynæ et fides apud fabricatores bonos.* Quem locum hic indicari putavit Hervetus. Latina: *Miseriordia et veritas præparant bona.* Utrobique cædem reperiantur voces Hebrææ. COLLECT.

(58) *Εὐλογία.* Prov. xi, 26: Ὁ συνέγων σίτον, ὑπολείπειτο αὐτόν τοῖς ἐθνέσιν· εὐλογία δὲ εἰς κεφαλὴν τοῦ μεταδιδόντος. Prov. xiv, 21: Ὁ ἀτιμάζων πένητας ἀμαρτάνει· ἐλεῶν δὲ πτωχοῦς, μακαριστός.

(59) *Εἰς τὸ ὅμοιον.* A. εἰς ὅν ὅμοιον, masc. gen. SYLBURG.

(60) Ἀμέριστος. Amorem vocat *individuum, indiscretum*, quod per eum plures quodammodo unus idemque liant; secundum illud, *Amicus alter ego.* Hoc sensu intelligendum esse Clementem patebit, appositis Philonis verbis e libri superius dicti pag. 705: Κελεύει δὴ τοῖς ἀπὸ τοῦ ἔθνους ἀγαπᾶν τοὺς ἐπήλυδας, μὴ μόνον ὡς φίλους καὶ συγγενεῖς, ἀλλὰ καὶ ὡς ἑαυτοὺς, κατὰ γε τὸ σῶμα καὶ ψυχὴν, ὡς οἶόν τε κοινοπραγοῦντας· κατὰ δὲ τὴν διάνοιαν, τὰ αὐτὰ λυπούμενους τε καὶ χαίροντας, ὡς ἐν διαρετοῖς μέρεσιν ἐν ζῶον εἶναι δοκεῖν ἀρμοζομένης καὶ συμφυεῖς ἀπεργαζομένης αὐτὸ κοινωνίας. *Jubet etiam ut gentiles sui amarent advenas, non solum ut amicos et cognatos, sed tanquam seipsos, et unius fortune participes, tum animo, tum corpore, unaque sincere iisdem rebus dolentes ac gaudentes, tanquam ejusdem animalis diversæ partes, conciliante cunctos quodammodo in congenitam naturam benevolentia.*

Α στείς φυλακαὶ βασιλικαὶ· εὐλογία (58) δὲ εἰς κεφαλὴν τοῦ μεταδιδόντος· καὶ, Ὁ ἐλεῶν πτωχοῦς μακαρισθήσεται· ὅτι τὴν ἀγάπην ἐνδείκνυται εἰς τὸ ὅμοιον (59) διὰ τὴν ἀγάπην τὴν πρὸς τὸν Δημιουργὸν τοῦ τῶν ἀνθρώπων γένους. Ἔχει μὲν οὖν καὶ ἄλλες ἐκδόσεις τὰ προειρημένα, φυσικωτέρας, περὶ τὴν ἀναπαύσεως καὶ τῆς ἀπολύψεως τῆς κληρονομίας· ἀλλ' οὐκ ἐν τῷ παρόντι λέλεκται. Ἀγάπη δὲ παλαχῶς νοεῖται, διὰ παρατήτος, διὰ χρηστότητος. δι' ὑπομονῆς, δι' ἀφθονίας καὶ ἀξιλίας, δι' ἀμυσίας, δι' ἀμνησικαχίας· ἀμέριστός (60) ἐστὶν ἐν πᾶσιν, ἀδιάκριτος, κοινωνική. Πάλιν· Ἐὰν ἴδῃς (61), φησί, τῶν οἰκείων (62) ἢ φίλων, ἢ καθόλου ὧν γνωρίζεις (63) ἀνθρώπων, ἐν ἐρήμια πλανώμενον ὑποζύγιον, ἀπαγαγὼν ἀπόδος· κἂν οὖν τύχη (64) μακρὰν ἀρεστῶς ὁ δεσπότης, μετὰ τῶν σαυτοῦ (65) διαφυλάξας, ἄχρις ἂν κομίσῃται, ἀπόδος. Φυσικὴν κοινωνίαν διδάσκει τὸ εὐρημα παρακαταθήκην λογιζέσθαι, μηδὲ μνησικαχεῖν τῷ ἐχθρῷ (66). Πρόσταγμα Κυρίου πηγὴ ζωῆς ὡς ἀληθῶς, ποιεῖ (67) ἐκκλίειν ἐκ παγίδος θαράτου. Τί δέ; οὐχὶ τοὺς ἐπήλυδας (68) ἀγαπᾶν κελεύει, οὐ μόνον ὡς φίλους καὶ συγγενεῖς, ἀλλ' ὡς ἑαυτοὺς, κατὰ τε σῶμα καὶ ψυχὴν; Ναὶ μὴ τὰ ἔθνη τετίμηκεν, καὶ τοῖς γε κακῶς πεποιηκόσιν οὐ μισοπονηρεῖ (69). Ἄντικρυς γοῦν φησιν· Οὐ βδελύξῃ Αἰγύπτιον, ὅτι πάροικος ἐγένου κατ' Αἴγυπτον (70), ἢ τοὶ τὸν ἔθνηκόν, ἢ καὶ πάντα τὸν κόσμικόν (71), Αἰγύπτιον προσειπών. Τοὺς τε

Prov. xx, 28; xi, 26; xiv, 24.

C (61) Ἐὰν ἴδῃς. Horum præceptorum sensus extat Exod. xxiii, 4; Deut. xxii, 1, 2, 3; verba, paucis mutatis, e Philone sumpta sunt.

(62) Τῶν οἰκ. Τινὸς τῶν οἰκείων, Philo.

(63) Ἡ καθόλου ὧν γνωρίζεις. Ἡ συνόλωσ ὧν οἶδας, Philo.

(64) Κἂν οὖν τύχη. Καὶ ἐὰν ἄρα τύχη, Philo.

(65) Μετὰ τῶν σ. Philo: Μετὰ τῶν σῶν διαφυλάξας, ἄχρις ἂν ἐπανελθὼν κομίσῃται παρακαταθήκην, ἣν οὐκ ἔδωκεν, ἀλλ' ἦν αὐτὸς ἐξευρών, ἐκ φυσικῆς κοινωνίας ἀποδίδως. *Asserua cum tuis, donec ille veniens, depositum recipiat, quod ille non donavit, sed quod inventum ultro reddis propter naturale jus societatis.*

(66) Τῷ ἐχθρῷ. Nempe Exod. xxiii, mentio τοῦ ἐχθροῦ facta est· Ἐὰν δὲ συναντήσῃς τῷ βῆθ τοῦ ἐχθροῦ σου, etc.

(67) Ποιεῖ. Ποιεῖ δέ, Proverb.

D (68) Τοὺς ἐπήλυδας. Conf. Exod. xxii, 21, xxiii, 9; Levit. xix, 10, 33, 34; Numer. xv, 12, 13, ut etiam verba Philonis paulo superius posita.

(69) Μισοπονηρεῖ. Aptius, opinor, μνησιπονηρεῖ, id est μνησικαχεῖ, illati mali memoriam seruat: inquit Syllburgius. Recte: nam hæc Philonis verba imitatus est Clemens: Οἶεται δεῖν καὶ τοῖς κακῶς πεποιηκόσι μὴ μνησικαχεῖν. ... Ἄντικρυς οὖν φησιν, Οὐ βδελύξῃ τὸν Αἰγύπτιον. *Vult etiam injuriarum memoriam aboleri. Proinde diserte ait: « Ægyptium odio non prosequeris. »*

(70) Κατ' Αἴγυπτον. Interpretamentum Clementis: ἐν τῇ γῇ αὐτοῦ, Deuteron.

(71) Πάντα τὸν κόσμ. Superius pag. 580 edit. Paris. dixit Ægyptum esse σύμβολον τοῦ κόσμου, signum mundi: unde dubitat, utrum Ægyptii nomine notetur, qui e terra Ægypti fuit, vel alius quisquam in toto mundo.

πολεμίου (72), κἄν ἦδη τοῖς τεύχεσιν ἐφεστῶτες ἄωσι, ἔλεῖν τὴν πόλιν πειρώμενοι, μήπω νομίζεσθαι πολεμίου, ἄχρις ἂν αὐτοὺς ἐπικηρυκευσάμενοι προσκαλέσωνται πρὸς εἰρήνην. Ναὶ μὴν (73) καὶ τῆ ἀιχμαλώτῳ οὐ πρὸς ὕβριν ὀμιλεῖν κελεύει· ἀλλὰ τὰς ἡμέρας ἐπιτρέψας, φησὶ, πενήθῃσαι, ὡς βούλεται, μεταμφιάσας ὑπερῶν, ὡς γαμετῆ νόμῳ συνέρχου· οὔτε γὰρ ἐφ' ὕβρει τὰς συνουσίας, οὐδὲ μὴν διὰ μισθαρνίαν, ὡς ἐταίρας, ἀλλ' ἢ διὰ μόνην τῶν τέκνων γένεσιν (74), γίνεσθαι τὰς ὀμιλίας ἀξιοί: Ὁρᾶς φιλανθρωπίαν μετ' ἐγκρατείας; τῷ ἐρύοντι, κυρίῳ τῆς ἀιχμαλώτου γενοῦντι, οὐκ ἐπιτρέπεται χαρίζεσθαι τῇ ἡδονῇ· ἀνακόπεται δὲ τὴν ἐπιθυμίαν διαστοῆματι μεμετρημένῳ, καὶ προσέτι ἀποκείρει τῆς ἀιχμαλώτου καὶ τὰς τρίχας, ἵνα τὸν ἐφ' ὕβριστον δυσωπήσῃ ἔρωτα· εἰ γὰρ λογισμὸς ἀναπειθεῖ γῆμαι, καὶ γενομένης αἰσχροῦ ἀνθέξεται. Ἐπειτα ἐάν τις, τῆς ἐπιθυμίας κατάκορος γινόμενος, μηκέτι κοινωνεῖν τῇ ἀιχμαλώτῳ καταξιώσῃ, μηδὲ πιπράσκειν ταύτην ἐξεῖναι διατάττεται, ἀλλὰ μηδὲ ἐτι θεράπαιναν ἔχειν, ἔλευθέραν δὲ εἶναι, καὶ τῆς οἰκειότητος ἀπαλλάττεσθαι βούλεται, ὡς μὴ, γυναικὸς ἐτέρας ἐπεισελοῦσθαι, πάθῃ τι τῶν κατὰ ζηλοτυπίαν ἀνήκεστον (75). Τί δέ; καὶ (76) ἐχθρῶν ὑποζύγια ἀχθοφοροῦντα συνεπικουφίζειν καὶ συνεγείρειν προστάσσει, πῶρῳθεν διδάσκων ἡμᾶς ὁ Κύριος ἐπιχειρεκακίαν μὴ ἀσπάξεσθαι, μηδὲ ἐφῆδεσθαι τοῖς ἐχθροῖς· ἵνα, τοῦτοις ἐγγυμασασμένους, ὑπὲρ τῶν ἐχθρῶν, προσεύχεσθαι διδάξῃ. Οὔτε γὰρ φθονεῖν (77) καὶ ἐπὶ τοῖς τοῦ πέλας ἀγαθοῖς λυπεῖσθαι προσῆκεν, οὐδὲ μὴν ἐπὶ τοῖς τοῦ πλησίον κακοῖς ἡδονὴν καρποῦσθαι. Κἄν πλανώμενον (78) μέντοι, φησὶν, ἐχθροῦ τινος ὑποζύγιον εὐρησῇ, τὰ τῆς διαφορᾶς διαλιπῶν ὑπεκκαύματα, ἀπαγαγῶν ἀπόδος· τῇ γὰρ ἀμνηστία (79) ἔπεται ἡ καλοκάγαθία· καὶ ταύτῃ ἡ τῆς

Præceptum Domini, quod est revera fons vitæ, scilicet declinare a laqueo mortis ^a. Quid vero? annon jubet diligere advenas, non solum ut amicos et cognatos, sed etiam ut nos ipsos, et animo, et corpore? Jam vero gentes quoque honoravit, et nec in eos, qui male fecerunt, infenso est animo. Aperte itaque dicit: *Non abominaberis Ægyptium, quoniam fuisti advena in terra Ægypti* ^b: vel hominem istius gentis, vel etiam e quavis alia mundi regione vocans Ægyptium: et hostes, etiamsi muris immineant, conantes urbem capere, nondum hostes vult existimari, priusquam missis ad eos legatis ad pacem provocaverint. Quinetiam ne cum captiva quidem vult contumeliosam esse consuetudinem. Sed cum ei, inquit, permiseris triginta diebus ut vult lugere, cum ejus postea vestes mutaveris, tanquam cum uxore legitime cum ea congregere. Non enim solius libidinis causa, sed propter solam liberorum procreationem vult esse consuetudinem. Vides una cum continentia humanitatem? domino **172** amanti captivam non permittit explere voluptatem, sed præstito spatio resecat cupiditatem: et præterea tondet etiam captivæ pilos, ut probrosam retundat amorem. Si enim ei suadet ratio ut uxorem ducat. eam retinebit, etiam si turpis evaserit. Deinde si quis expleta cupiditate, noluerit amplius cum captiva habere consuetudinem, neque eam ei licere vendere constituit, sed neque amplius habere ancillam, verum vult esse liberam, et liberari a servitute, ne si alia fuerit ingressa mulier, ei grave aliquid et intolerabile accidat ex zelotypia. ✕ Quid vero? inimicorum quoque jumenta onere pressa allevare et erigere præcipiens, eminens nos docet Dominus, non

✕ P. 476 ED. POTTER. ^a Prov. xiv, 27. ^b Deut. xxiii, 7.

(72) *Τοὺς τε πολεμίους*. Deut. xx, 40. Philo pag. 706: Χρηστά δ' ἕτερα καὶ μετὰ ἡμερότητα ὑπὲρ τῶν πολεμίων ἀξιοί γὰρ αὐτοὺς, κἄν ἐπὶ ὕβρει ὦσιν, ἦδη τοῖς τεύχεσιν ἐφεστῶτες ἐν παντοπλῆλαις, καὶ ταῖς πῶλεσιν ἐφιστάντες, μήπω νομίζεσθαι πολεμίου, ἄχρις ἂν αὐτοὺς, ἐπικηρυκευσάμενοι, προσκαλέσωνται πρὸς εἰρήνην. *Ac ne belli quidem jus ab humanitate alienum est. Vult enim, etiamsi armati portis immineant ac mœnibus, nondum tamen pro hostibus habere, nisi per caduceatorem ad pacem invitati, conditiones aspernati fuerint.*

(73) *Ναὶ μὴν*. Hæc præcepta quoad sensum exstant Deuter. xxi, 10 et seq. Porro totum hunc locum, in quo de mulieribus captivis agit auctor, plenius explicatum videre licet apud Philonem, pag. 706, 707. Conf. Strom. iii, pag. 195 edit. Sylburg., pag. 456 edit. Paris.

(74) *Διὰ μόνην τέκνων γ*. Similia superius dixit *Prædog.* lib. ii, cap. 10, pag. 187, 191, 192, et infra Strom. iii, pag. 456 edit. Paris.

(75) *Ἀνήκεστον*. Si cui ἀνήκεστων magis arriserit, is Philonem sequi poterit, cujus hæc sunt verba: Μὴ γυναικὸς ἐτέρας ἐπεισελοῦσθαι, ἐξ ἐρίδος, οἷα φιλεῖ κατὰ ζηλοτυπίαν, πάθῃ τι τῶν ἀνήκεστων. *Ne forte superinducta muliere alia, contentione, ut fieri solet, per zelotypiam exorta, prior fastidita gravius aliquid patiat.*

(76) *Τί δὲ καλ*. Legi potest etiam ἐτι δὲ καλ..... sub̄data interrogationis nota. SYLBURG. — Philo pag. 707: Ἐτερα δ' ἐφ' ἐτέροις ἐπαντλῶν ὡσὶ φιλη-

κόις ἡμερότητα προστάττει κἄν ἐχθρῶν ὑποζύγια, ἀχθοφοροῦντα, τῷ βάρει πισθόντα προσπέση, μὴ παρελθεῖν, ἀλλὰ συνεπικουφίσει καὶ συνεγείρει· πῶρῳθεν ἀναδιδάσκων τὸ μὴ τοῖς ἀδουλήτοις ἐφῆδεσθαι, βαρῦμηνι πάθος τὴν χαιρεκακίαν εἰδούς. *Adundunt et alia præcepta humanitatis, et cumulatim ingeruntur auditoribus: etiamsi inimici jumentum conciderit sub onere, noli præterire, sed sublevantem erigentemque adjuva; nimirum in minimis quoque docet, non gaudendum alienis adversitatibus, sciens molestum esse affectum exultationem in alienis miseris.* Conf. Exod. xxiii, 4, 5; Deuter. xxii, 4.

(77) *Φθονεῖν*. Φθόνον ἐτι χαιρεκακίαν pariter distinguit etiam Philo, loco jam dicto: Ὁ μὲν ἐπὶ τοῖς τοῦ πέλας ἀγαθοῖς λύπη, ἡ δὲ χαρὰν τοῖς τοῦ πλησίον κακοῖς κατεργάζεται. *Invidia proximi felicitate offenditur, altera vero lætatur ejus calamitatem.*

(78) *Κἄν πλανῶν*: Eadem dicit etiam Philo, nisi quod pro ὑποζύγιον εὐρησῇ ille habeat ἰθὺς ὑποζύγιον· ἐ: μοχ καταλιπῶν ὑπεκκαύματα τοῖς βαρυτέροις ἦθεσι.

(79) *Τῇ γὰρ ἀμν*. Hæc paulo clarius exposuit Philo: Οὐ γὰρ ἐκείνον μᾶλλον ὄνησεις ἢ σαυτὸν ἐπειδὴ τῷ μὲν ἄλογον ζῶον, καὶ οὐδενὸς ἰσως ἀξίου περιγίνεται, σοὶ δὲ τὸ μέγιστον καὶ τιμιώτατον τῶν ἐν τῇ φύσει, καλοκάγαθία. Διέξεισι δὲ καὶ τῆς τὸ ἀναγκαῖον. ὡσπερ σκιά σώματος, καὶ τῆς ἐχθρῶς δάλυστος. *Id enim non magis illi, quam tibi, proderit. Lucrabitur ille brutum fortasse non magis pro-*

esse exsultandum in aliorum malis, neque in miseris inimicorum lætandum, ut in his exercitatos pro inimicis quoque doceat orare. Neque enim invidere, et propter proximi bona dolore affici convenit, neque propter mala proximi, gaudii usuram percipere. Quod si alicujus, inquit, inimici errans jumentum inveneris, contentionis interno relicto incendio, ipsum abduc et redde. Injuria enim oblivionem consequitur vera vitæ probitas : et eam, inimicitiarum dissolutio. Hinc apparamur ad concordiam, ea vero nos veluti manu deducit ad beatitudinem. Et si aliquem ex consuetudine inimicum existimaveris, eum autem vel a cupiditate, vel ira citra rationem decipi deprehenderis, converte ad vitæ probitatem. Jamne videtur humana lex et benigna, quæ est *pædagogus ad Christum* ^a et Deus idem bonus cum justitia, ab initio usque ad finem unoquoque genere apte usus ad salutem? « Miseremini, inquit Dominus, ut misericordiam consequamini; remittite, ut remittatur vobis; ut facitis, ita fiet vobis; ut datis, ita dabitur vobis; ut judicatis, ita judicabimini; ut benigni estis, ita vobiscum agetur benigne; qua mensura mensi fueritis, remittetur vobis ^b. » Præterea eis, qui propter victum serviunt, infamiam omnino irrogari prohibet : et irs, qui propter debita redacti sunt in servitutem, septimo anno dat plenas inducias. Quinetiam prohibet supplices dare ad supplicium. Est ergo verissimum illud eloquium : *Sicut probatur*

^a Galat. iii, 24. ^b Matth. vii, 2.

tii : tu honestatem, qua nil in rerum natura pretiosius. Hanc necessario sequetur, sicut umbræ corpus, finis simultatis. Dein, paucis interjectis, dicit præcipue contendisse Moysen, ut stabiliret ὁμόνοιαν, κοινωνίαν, ὁμοφροσύνην, κρᾶσιν ἐθῶν, ἐξ ὧν τὸ σύμπαν ἀνθρώπων γένος εἰς τὴν ἀνωτάτω προέλθοιεν εὐδαιμονίαν : concordiam, societatem, unitatem, *novumque consensum*, unde universo humano generi contigerit summa felicitas.

(80) Ἐλεεῖτε. Hæc præcepta, quoad sensum, occurrunt Matth. v, vi, vii; Luc. vi.

(81) Ἐτι. A Christi præceptis ad Mosis leges revertitur : quæ exstant Levit. xxv, 59, 40 seq.; Exod. xxi, 2, 3 seq.; Deut. xv, 12, 13 seq. Eadem apud Philonem occurrunt pag. 707, 708.

(82) Τοὺς τροφῆ δουλεύοντας. Sic vocat ingeniosos homines, qui indigentia coacti, operam suam aliis locabant : quos, ut ait Philo, jussit legislator, μηδὲν ἀνάξιον ὑπομένειν τῆς εὐγενοῦς ἐλευθερίας, nil hominibus liberis indignum pati : quod Clemens ἀτιμάζεσθαι, ignominiam pati, dicit.

(83) Ἐκχειρίαν τῆς εἰς πᾶν. Cum τῆς εἰς πᾶν subaudiendum δουλείας, ut sit, *perpetuæ servitutis*. inquit Sylburg. Verum scribendum potius ἐκχειρίαν τῆν εἰς πᾶν, vel ἐκχειρίαν εἰς πᾶν, omisso articulo. Philo : Διδοὺς ἐκχειρίαν εἰς ἅπαν ἐνιαυτῷ ἐβδόμῳ. *Dans plenas inducias anno septimo.*

(84) Ἀλλὰ καὶ ἰξ. Hoc latius exposuit Philo, loco superius dicto.

(85) Ὅσπερ. Prov. xvii, v. 3 : Ὅσπερ δοκιμάζεται ἓν χαμίνῳ ἄργυρος καὶ χρυσός, οὕτως ἐλεγχεται καρδίαι παρὰ Κυρίου. *Sicut probatur in camino argentum et aurum, sic electa corda apud Dominum.* Latina ad verbum ex Hebræo : *Sicut igne probatur argentum et aurum camino, ita probat corda Dominus.* Aquila, Symmachus, et Theodotio, καὶ δοκιμάζων καρδίας Κύριος. In editione Romana hæc

Ἐχθρὰς διάλυσις. Ἐντεῦθεν εἰς ὁμόνοιαν καταρτιζόμεθα · ἡ δὲ εἰς εὐδαιμονίαν χειραγωγεί. Κἂν τὸν ἐξ ἔθους ἐχθρὸν ὑπολάβῃς, παραλογιζόμενον δὲ τοῦτον ἀλόγως ἤτοι ἐπιθυμία ἢ καὶ θυμῷ καταλάβῃς, ἐπίστρεφον αὐτὸν εἰς καλοκράθειαν. Ἄρα ἤδη καταφαίνεται φιλόανθρωπος καὶ χρηστὸς ὁ νόμος ὁ εἰς Χριστὸν παιδαγωγῶν ; Θεὸς τε ὁ αὐτὸς ἀγαθὸς μετὰ δικαιοσύνης, ἀπ' ἀρχῆς εἰς τέλος ἐκάστῳ γένοιτο προσφυῶς εἰς σωτηρίαν κεχρημένος ; « Ἐλεεῖτε (80), φησὶν ὁ Κύριος, ἵνα ἐλεηθῆτε · ἀφίετε, ἵνα ἀφεθῇ ὑμῖν · ὡς ποιεῖτε, οὕτω ποιηθήσεται ὑμῖν · ὡς δίδοτε, οὕτω δοθήσεται ὑμῖν · ὡς κρίνετε, οὕτω κριθήσεσθε · ὡς χρηστεύσεσθε, οὕτω χρηστευθήσεται ὑμῖν · ᾧ μέτρω μετρεῖτε, ἀντιμετρηθήσεται ὑμῖν. » Ἐτι (81) τοὺς τροφῆ δουλεύοντας (82) ἀτιμάζεσθαι κωλύει · τοῖς τε ἐκ δανείων καταδουλωθεῖσιν, ἐκχειρίαν τῆς εἰς πᾶν (83) δίδωσιν ἐνιαυτῷ ἐβδόμῳ. Ἀλλὰ καὶ ἰκέτας (84) ἐκδιδόναι εἰς κλάσιν κωλύει. Παντὸς οὖν μᾶλλον ἀληθὲς τὸ λόγιον ἐκείνο · Ὅσπερ (85) δοκιμάζεται χρυσὸς καὶ ἄργυρος εἰς κάμινον, οὕτως ἐλέγχεται καρδίας ἀνθρώπων Κύριος. Καὶ, Ὅ μὲν ἐλεήμων (86) ἀνὴρ μακροθυμεῖ · ἐν παντί τε μεριμνῶντι ἔνεστι σοφία · ἐμπροσθεῖται γὰρ μέριμνα ἀνδρὶ νοήμονι · φροντιστὴς τε ὢν, ζωὴν ζητήσει · καὶ ὁ ζητῶν τὸν Θεὸν εὐρήσει γινῶσιν μετὰ δικαιοσύνης. Οἱ δὲ ὀρθῶς ζητήσαντες αὐτὸν εἰρήνην εὕρουσιν. Ἐμὲ δὲ δοκεῖ καὶ Πυθαγόρας (87) τὸ ἡμέρον τὸ περὶ τὰ ἄλογα ζῶα παρὰ τοῦ νόμου εἰληφέναι. Αὐτίκα (88) τῶν γεννωμένων κατὰ τε τὰς ποιμένας κατὰ τε τὰ

adnotantur : Scholion, ἐκλέγεται καρδίας Κύριος, quomodo legit Clemens. Bene sit animæ doctissimi viri G. Herveti, qui si viveret, nobis gratias ageret. COLLECT.

(86) Ὅ μὲν ἐλ. Hæc e variis Scripturæ locis concinnavit auctor : ut Proverb. xix, 11 : Ἐλεήμων ἀνὴρ μακροθυμεῖ. Prov. xiv, 23 : Ἐν παντί μεριμνῶντι ἔνεστι περισσόβ. Prov. xvii, 12 : Ἐμπροσθεῖται μέριμνα ἀνδρὶ νοήμονι.

(87) Πυθαγόρας. Dicitur Pythagoras animalia neque in cibum, neque in sacrificia, cadere voluisse. Jamblichus in *Vita Pythag.* 1, 24 : Καὶ αὐτὸς οὕτως ἐξήσεν, ἀπεχόμενος τῆς ἀπὸ τῶν ζῶων τροφῆς, καὶ τοὺς ἀναιμάκτους βρωμοὺς προσκυνῶν. *Et ipse sic vixit, abstinens ab animalium carne, et altaria nullo sanguine polluta colens.* Conf. Clemens Strom. vii, et Laertius in Pythagora. Sunt tamen, qui dicant, eum reliqua animalia in cibum permisisse, μόνων δὲ ἀπέχεσθαι ἀροτῆρος βοῦς καὶ κριοῦ· solis vero bove aratore et arietate abstinuisse, ut refert Laertius lib. viii, seg. 20.

(88) Αὐτίκα. Locus corruptus. Ostendit Pythagoram, hoc quoque ex lege hausisse, quod voluerit recens natis parci animalibus. Auctor, ut magis cum lege, et inprimis loco, quem adducit infra, accommodet Pythagoræ scitum, ait cum eandem habuisse causam, quam lex habuit, fecisse enim id partim matrum, partim ipsius fetus causa. At Pythagoras simpliciter nulla diis mactabat animalia. Et, ut docet Jamblichus, idem hoc vetabat illis, qui vacabant contemplationi, cum reliquis permitteret, quos ἀκουστάς dicebat. Quare? quia qui perpetuo contemplantur, proxime ad Deum accedunt : contemplationi autem ἡ κρεωφαγία officit, διὰ τὸ παχὺ τῆς ἀναδόσεως. Scribe autem locum hoc modo · Αὐτίκα τῶν γεννωμένων κατὰ τε τὰς ποιμένας κατὰ τε τὰ αἰπόλια καὶ βουκόλια, τῆς παραχρῆμα ἀπολαύ-

αιπόλια και βουκόλια, τῆς παραχρῆμα ἀπολαύσεως, μηδὲ ἐπὶ προφάσει θυσῶν, διηγόρευσε, ἐκ γονέων τε ἕνεκα, καὶ μητέρων, εἰς ἡμερότητα τὸν ἀνθρώπου κάτωθεν ἀπὸ τῶν ἀλόγων ζῶων ἀνατρέφων. Χάρισαι (89) γοῦν, φησί, τῇ μητρὶ τὸ ἔκγονον, κἀν ἑπτὰ τὰς πρώτας ἡμέρας· εἰ γὰρ μηδὲν (90) ἀναιτίως γίνεται, γάλα τε ἐπομβρεῖται ταῖς τετοκυλαῖς εἰς διατροφὴν τῶν ἐκγόνων, ἀποσπῶν (91) τῆς τοῦ γάλακτος οἰκονομίας τὸ τεχθὲν, ἀτιμάζει τὴν φύσιν. Δυσωπήσθωσαν (92) οὖν Ἕλληνες, καὶ εἰ τις ἑτερός ἐστὶ τοῦ νόμου κατατρέχων· εἰ ὁ μὲν καὶ ἐπ' ἀλόγων ζῶων χρηστεύεται, οἱ δὲ καὶ τὰ τῶν ἀνθρώπων ἐκτιθέασιν ἔγγονα (93), καίτοι μακρόθεν καὶ προφητικῶς ἀνακόπτοντος αὐτῶν τὴν ἀγριότητα τοῦ νόμου διὰ τῆς προειρημένης ἐντολῆς· εἰ γὰρ τῶν ἀλόγων τὰ ἔκγονα διαζεύγνυσθαι τῆς τεκούσης πρὸς τῆς γαλακτουχίας ἀπαγορεύει, πολὺ πλέον ἐπ' ἀνθρώπων τὴν ὠμὴν καὶ ἀτιθάσσευτον προθεραπεύει γνώμην, ἴν' εἰ καὶ τῆς φύσεως, μαθήσεως γοῦν μὴ καταφρονῶσιν. Ἐρίφων μὲν γὰρ καὶ ἀρνῶν ἐμπορεῖσθαι ἐπιτέτραπται· καὶ τις ἴσως ἀπολογία τῷ διαζεύξαντι τῆς τεκούσης τὸ ἔκγονον· ἡ δὲ τοῦ παιδίου ἔκθεσις τίνα τὴν αἰτίαν ἔχει; Ἐχρῆν γὰρ μηδὲ τὴν ἀρχὴν γῆμαι τῷ μηδὲ παιδοποιεῖσθαι γλιγομένῳ, ἢ δι' ἡδονῆς ἀκρασίαν, παιδοκτόνον γεγονόναί. Πάλιν αὖ ὁ χρηστὸς νόμος ἀπαγορεύει ἡμέρα (94) τῇ αὐτῇ συγκαταθῆναι ἔκγονον καὶ μητέρα. Ἐντεῦθεν καὶ Ῥωμαῖοι (95), εἰ καὶ τῆς ἔγκυος καταδικασθεῖν τὴν ἐπὶ θανάτῳ, οὐ πρότερον ἐῶσιν ὑποσχεῖν τὴν τιμωρίαν πρὶν ἢ ἔκτελεσθαι. Ἄντικρυς γοῦν καὶ ὄσα τῶν ζῶων (96) κριοφορεῖ, ὁ νόμος οὐκ ἐπιτρέπει, ἄχρις ἂν ἀποτέκη, σφαγιάζεσθαι, μακρόθεν ἐπισχῶν τὴν εὐχέρειαν τῶν εἰς ἀνθρώπου ἀδικούντων. Οὕτως ἄχρι (97) καὶ τῶν

A aurum et argenti in fornace, ita Dominus eligit ✕ corda hominum. Et : Vir quidem misericors est longanimis; et in quolibet qui est sollicitus, inest sapientia. In virum enim intelligentem cadit sollicitudo; et qui est sollicitus ac curam gerit, vitam quaeret; et qui Deum quaerit, inveniet cognitionem cum justitia. Qui eum autem recte quaesiverunt, pacem invenerunt. Mihi autem videtur etiam Pythagoras suam in animantes rationis expertes mansuetudinem a lege accepisse. Ecce enim iis, quae in ovium et caprarum gregibus boumque armentis nascuntur, protinus uti interdixit, ne praetextu quidem sacrificiorum, patrum et matrum gratia, hominem ad mansuetudinem vel ex infimis a brutis animantibus educens. Concede, inquit, **B** matri fetum, vel septem primis diebus. Si enim nihil sit sine causa, et enixis animantibus lac redundat ad fetus nutriendos : qui a dispensatione lactis fetum avellit, naturam afficit contumelia. Erubescant ergo Graeci, et si quis est alius, legem insectari; cum ea quidem vel in bestias benigna sit, illi autem etiam hominum fetus exponunt, quanquam longe ante et propheticè eorum feritatem lex per hoc praecceptum exscinderet. Si enim fetus bestiarum a matre separari prolibet ante lactis effusionem : multo magis in hominibus crudeli et immani menti praeparat remedium, ut etsi naturam, disciplinam certe non negligant. Haec enim et agnis eis impleri permissum est; et aliqua quidem fortasse fuerit excusatio ei, qui fetum a matre separat; infantis autem expositionis quænam causa fuerit? Ab initio enim oportebat ne uxorem quidem ducere ei, qui non cupiebat procreare libe-

✕ P. 477 ED. POTTER, 400 ED. PARIS.

• Prov. xix, 11; xiv, 23; xvii, 12.

σεως, μηδὲ ἐπὶ προφάσει θυσῶν συγχωρήσας, διηγόρευσε, ἐκγόνων τε ἕνεκα καὶ μητέρων· εἰς ἡμερότητα τὸν ἀνθρώπου κάτωθεν ἀπὸ τῶν ἀλόγων ζῶων ἀνατρέφων. HEINSIUS. — C. Rittershusio legendum videtur ὅς αὐτίκα, vel αὐτίκα γὰρ· εἰ postea cum Heinsio, ἐκγόνων uno vocabulo, pro ἐκ γονέων. « Hoc enim, inquit, vult Clemens, tam ipsorum fetuum, quæ ipsi sunt ἔκγονα, quam matrum, rationem habitam fuisse a legislatore. » Haec ille in not. ad Porphyrium *De vita Pythagoræ*. Et quidem ἐκγόνων, seu, quod idem est, ἐγγόνων, veram esse lectionem, e Philone constat, cuius verba sunt hæc, pag. 708, 709 : Κελεύει γὰρ ἐν τῇ ἡμέρῳ ἀγέλας, κατὰ τε ποίμνας, καὶ αἰπόλια, καὶ βουκόλια, τῆς παραχρῆμα τῶν γεννωμένων ἀπολαύσεως ἀπέχεσθαι, μήτε πρὸς ἐδωδὴν μήτε προφάσει θυσῶν λαμβάνοντας. Ὡμῆς γὰρ ὑπέλαβεν εἶναι ψυχῆς ἐφεδρεύειν ἀποκυττωμένοις, ἀνυπερβέτον διαζεύξειν ἐκγόνων τε αὐτῶν καὶ μητέρων, etc. *Jubet enim ab omnibus recens natis tam in armentis quam in gregibus, vetans ea vel mensae inferri, vel altari. Nimirum crudele existimavit facinus, insidiarum parturientibus, et protinus a matribus fetus rapere.* E quo loco post θυσῶν apud Clementem inseri possit λαμβάνοντας· quatinus nec Heinsianum συγχωρήσας, incommo- dum sit. Porro de præceptis quæ ad animalia spectant, conf. Levit. xxii, 27, 28; Exod. xxii, 50; xxiii, 19; xxxiv, 26; Deuter. xiv, 21; xxii, 6, 7. (89) Χάρισαι. Philo, paucis interjectis, hoc modo pergit : Χάρισαι, φησί, τῇ μητρὶ τὸ ἔκγονον, εἰ καὶ μὴ τὸν σύμπαντα χρόνον, ἑπτὰ γοῦν τὰς πρώτας ἡμέρας, γαλακτοτροφῆσαι. *Sine, inquit, ut mater*

setum suum lacte alat, si non diutius, saltem septem dies. Dein alia addit iis, quæ de lacte inferi Clemens, non dissimilia.

(90) *Ei γὰρ μ.* Apud Plutarchum quoque p. 272 similiter legitur, ei γὰρ οὐδὲν ἀναιτίως πέφυκε γενέσθαι· itemque apud Basil. p. 22. H. SILLBURG.

(91) Ἀποσπῶν. Malim cum articulo, ὁ ἀποσπῶν. *Id.*

(92) Δυσωπήσθωσαν. Malim δυσωπείσθωσαν, præ. temp. *Id.* — Similem apostrophum apud Philonem, loco superius dicto, videre licet.

(93) Ἐκτιθέασιν ἔκγονα. Quam fuerit hoc apud Græcos more receptum, videre licet in *Archæologia nostræ Græcæ* lib. iv, cap. 14.

(94) Ἡμέρα. Philo pag. 711 : Προσδιατάξμενος; μὴ θύειν τῇ αὐτῇ ἡμέρᾳ μητέρα καὶ ἔκγονον. *Adjecto hoc præcepto, ne quis eodem die matrem cum suo fetu mactaret.*

(95) Ῥωμαῖοι. Vide Quintiliani *Declamat.* SILLBURG. — Philo generalius, ἐνιοι τῶν νομοθετῶν, quidam legislatores. Is porro hæc argumenta copiose tractavit libri superius dicti pag. 709, 710, 711.

(96) Ὅσα τῶν ζῶων. Philonis verba sunt etiam hæc, p. 710 : Ὅσα τῶν ζῶων κριοφορεῖ, μὴ ἐπιτρέπων, ἄχρις ἂν ἀποτέκη, σφαγιάζεσθαι, ... ὑπὲρ τοῦ μακρόθεν ἐπισχεῖν τὴν εὐχέρειαν τῶν εἰωθῶτων πάντων φύσει. *Gravida fetu animalia non permittens mactari, nisi partu levato; e longinquo eorum temeritatem compescens, qui omnia confundunt.*

(97) Οὕτως ἄχρι. Philo pag. 710, 711 : Ἄχρι καὶ τῶν ἀλόγων ζῶων τὸ ἐπιεικὲς ἐπιτελεῖται, ἴν' ἐν τοῖς νόμοις πᾶσιν ἀσκήσαντας, πολλῇ τινι περιουσίᾳ χροῦ-

ros, potius quam per voluptatis intemperantiam, sibi fieri homicidam. ✕ Rursus autem benigna Lex prohibet eodem die fetum et matrem sacrificare. Hinc etiam Romani, si qua mulier pręgnans fuerit damnata capitis, non prius permittunt, ut supplicium subeat, quam pepererit. Aperte itaque quęcunque uterum gerunt animalia, Lex non prius inactari permittit, quam pepererint, eminus cohibens hominum ad injuriam in homines faciendam propensionem. Ita vel usque ad bruta animantia extendit benignitatem : ut cum eam in ea quę sunt diversi generis, exercuerimus, longe majori humanitate utamur in ea quę sunt ejusdem generis. Qui autem in quorundam animantium ventres ante partum calcēs impingunt, ut temperata lacte carne vescantur, matricem, quę est creata ad generationem, faciunt sepulcrum fetus, qui gestatur in utero : cum Lex aperte jubeat : *Sed neque coques agnum in lacte matris suę*. Non fial enim, inquit, id, quod est viventis nutrimentum, interempti animalis condimentum : neque quod est vitę causa, opem ferat ad consumptionem corporis. Eadem autem Lex edicit, *ne obturetur os bovi trituranti*. Oportet enim *operarium dignum censere nutrimento*. **173** Et prohibet simul in aratro conjungere bovem et asinum : fortasse quidem

A ἀλόγων ζώων τὸ ἐπεικὲς ἀπέτεινεν· ἵνα, ἐν ταῖς ἀνομογενέσιν ἀσκήσαντες πολλή τινη περιουσίᾳ φιλοφροσύνης ἐν τοῖς ὁμογενέσι χρησώμεθα. Οἱ δὲ καὶ περιλακτίζοντες (98) τὰς γαστέρας πρὸς τῆς ἀποτέξεως ζώων τινῶν, ἵνα δὴ γάλακτι ἀνακραμένῃν σάρκα θοινάζονται, τάφον τῶν κυοφορουμένων τῆν εἰς γενεσιν κτισθεῖσαν μήτραν πεποιήκασιν, διαβρόχῃν τῷ νομοθέτῳ κελεύοντος· Ἄλλ' οὐδὲ ἐψήσεις (99) ἄρνα ἐν γάλακτι μητρὸς αὐτοῦ· μὴ γὰρ γινέσθω ἡ τῷ ζῶντος τροφή ἡδυσμα τοῦ ἀναιρεθέντος ζώου, φησὶν, ἡ σὰρξ (1)· μὴ δὲ τὸ τῆς ζωῆς αἴτιον συνεργὸν τῆ τοῦ σώματος καταναλώσει γινέσθω. Ὁ δὲ αὐτὸς (2) νόμος διαγορεύει, *βοῦν ἀλόωντα μὴ φριμῶν*· βεῖ γὰρ (3) καὶ τὸν ἐργάτην τροφῆς ἀξιοῦσθαι· ἀπαγορεύει τε ἐν ταῦτῳ καταξυγνῶναι πρὸς ἀρουργίαν (4) βοῦν καὶ ὄνον (5)· τάχα μὲν καὶ τοῦ περὶ τὰ ζῶα ἀνοικξίου στοχασάμενος, δηλῶν ὅτι ἄμα, μηδὲνα τῶν ἑτεροθετῶν ἀδικεῖν καὶ ὑπὸ ζυγῶν ἀγειν, οὐδὲν ἔχοντες αἰτιάσασθαι ἢ ὅτι τὸ ἀλλογενὲς, ὅπερ ἐστὶν ἀναίτιον, μήτε κακία, μήτε (6) ἀπὸ κακίας ὁρμώμενον. Ἐμοὶ δὲ δοκεῖ καὶ μνησῆναι ἡ ἀλληγορία, μὴ δεῖν ἐπίσης καθαρῶ καὶ ἀκαθάρτῳ, πιστῶ τε καὶ ἀπίστῳ τῆς τοῦ Λόγου μεταδιδοῦναι γεωργίας· διότι τὸ μὲν ἐστὶ καθαρὸν, ὁ βοῦς, ὁ δὲ τῶν ἀκαθάρτων λελόγισται. Διαφιλεῦόμενος δὲ τῆ φιλανθρωπίᾳ ὁ χρηστὸς Λόγος,

✕ H. 478 ED. POTTER, 400-401 ED. PARIS. • Deut. xiv, 21. ^b Deut. xxv, 4; 1 Tim. v, 18.

μεθὰ φιλοφροσύνης, τοῦ μὲν λυπεῖν καὶ ἀντιλυπεῖν ἀλλήλους ἀπεχόμενοι. *Æquitatem ad bruta etiam extendit, ut in omnibus legibus exercitati, tanto magis mutuan humanitati colamus, nec inferendo, nec referendo injuriam.* Quo loco, pro ἐν τοῖς νομοῖς πᾶσιν ἀσκ., ε quibus verbis commodus sensus elici haud potest, scribendum ex Clemente nostro ἐν τοῖς ἀνομογενέσιν ἀσκήσαντες, ut *exercendo in ea, quę diversi generis sunt, humanitatem, eandem erga nos invicem multo magis colere discamus.*

(98) *Οἱ δὲ καὶ περιλακ.* Plutarchus in *De esu carnium* : Οἱ μὲν εἰς σφαγὴν ὤν ὠθοῦντες ὀβελούς· διακρύβουσι, ἵνα, τῆ βαφῆ τοῦ σιδήρου περισθενωμένον τὸ αἷμα καὶ διαχεόμενον, τὴν σάρκα θρύψῃ καὶ μαλάξῃ· οἱ δὲ, ὀσθασί σωῶν ἐπιτόκων ἐναλλόμενοι καὶ λακτίζοντες, ἵνα αἷμα καὶ γάλα καὶ λῦθρον, ἐμβρύων ὁμοῦ συμπαράντων, ἐν ὠδῶσιν ἀναδεύσαντες, ὡς Ζεῦ καθάρσει, φάγωσι τοῦ ζώου τὸ μάλιστα φλεγμαῖνον. *Alii verubus ignitis porcos jugulant, ut ferri tinctura sanguis exstinctus atque diffusus, carnem molliat, delicatamque reddat.* *Alii uberibus suum fetarum, instante jam partu, insiliunt, eaque calcanti, ut sanguinem et lac et tabum fetus simul interfecit inter matris dolores ezimentes, proh piacularis Jupiter! maxime inflammata animalis partem vorent.* COLLECT.

(99) Ἄλλ' οὐδὲ ἐψ. Philo post verba jam dicta, hæc insuper addit : Φάσκων, ε Ὀὐχ ἐψήσεις ἄρνα ἐν γάλακτι μητρὸς· ἵνα πάντῳ γὰρ ὑπέλαβεν εἶναι δεινὸν, τὴν τροφήν ζῶντος ἡδυσμα γενέσθαι καὶ παραρτῶσιν ἀναιρεθέντος· κα· τὴν τῶν ἀνθρώπων ἀκρασίαν τοσοῦτον ἐπιβῆναι, ὡς τῷ τῆς ζωῆς αἰτίῳ καταγράψασθαι καὶ πρὸς τὴν τοῦ ὀλοοῦσιν σώματος ἀνάλωσιν. *Disens : ε Non coques agnum in lacte materno; ε judicavit enim valde iniquum, id, quod viventi animalis cibus fuerat, in condimentum occisi vertere; et hominum intemperantiam eo progredi, ut vitali alimento abutatur ad absumendus corporis reliquias.*

(1) Ἡ σὰρξ. Supervacuum est. SYLBURG. — Nec a Philone agnoscitur.

(2) Ὁ δὲ αὐτ. Philo : Ἄγαμαι δὲ κέκλεινον τὸν

νόμον, ὅς... διαγορεύει, ε βοῦν ἀλόωντα μὴ φριμῶν. *Illa quoque lex laudabilis, quę vetat, ε bovi trituranti os obturari.*

(3) *Βεῖ γὰρ.* Hanc rationem præcedenti legis præcepto connectit Apostolus, 1 Tim. v, 18. Est autem ipsius Christi effatum : Ἄξιος γὰρ ἐργάτης τοῦ μισθοῦ αὐτοῦ ἐστὶ, Luc. x, 7; Matth. x, 10.

(4) *Καταξυγνῶναι πρὸς ἀρουργίαν.* Γῆς redundat, ut paulo ante ἡ σὰρξ. Unde id in Latina versione recte omisit interpres. Nisi potius scribendum sit ἀρουργίαν, ἀrationem terre : v. l. ἀρουργίαν γῆς. Nam Philo, loco jam citato, ζευγνῶναι πρὸς ἀρουργίαν dixit.

(5) *Βοῦν καὶ ὄνον.* Μόσχον καὶ ὄνον, Dent. xxii, 10. Sed Clemens Philonem sequitur, cujus verba sunt hæc, pag. 712 : Ἀπαγορεύει γὰρ ἐν ταῦτῳ ζευγνῶναι πρὸς ἀρουργίαν βοῦν καὶ ὄνον, ὡς μόνον τὸ περὶ τὰ ζῶα ἀνοικξίου στοχασάμενος, διότι τὸ μὲν ἐστὶ καθαρὸν, ὁ βοῦς, ὁ δὲ τῶν οὐ καθαρῶν, . . . ἀλλ' ὁμοῦς οὕτε τῆς τῶν ἀκαθάρτων ἀσφαλείας ὠλεώρησεν, οὕτε τοῖς καθαρῶς ἐψῆκεν ἰσχυρὴν πρὸς δίαιτης χρῆσθαι, μονονοῦκ ἀντικρὺς βοῦν καὶ κεκραγῶς τοῖς ὠτα ἔχουσιν ἐν ψυχῇ, μηδὲνα τῶν ἑτεροθετῶν ἀδικεῖν, οὐδὲνδὲ ἔχοντας αἰτιάσασθαι, ὅτι μὴ τὸ ἀλλογενὲς, ὅπερ ἐστὶν ἀναίτιον· ὅσα γὰρ μήτε κακία μήτε ἀπὸ κακίῃν, ἐξῶ πάντῳ ἐγκλημάτος ἵσταται. *Vei et enim ibidem, ne arandi causa sub idem jugum mittantur bos et asinus; non solum quoniam genere plurimum differunt; bos enim purus, asinus impurus est : . . . attamen impurorum etiam securitati prospicitur, puriori robori non plus, quam equum est, permittitur, lege tantum non exclamante habentibus aures animę, nemini alienigenę injuriam inferre, in quo nil prætere a sit culpabile, quam quod externo genere sit, quod imputari in culpam non debet. Quidquid enim nec vitium est, nec a vitio profiscitur, culpa vacat.*

(6) *Μήτε κακία.* μ. Sic edidimus, Philonem secuti. Prius scriptum fuit, κακία, in dativo casu. Unde locum hunc sic vertit interpres, *nec fit vitio, nec ex vitio profiscitur.*

μηδὲ ὅσα τῆς ἡμέρου ὕλης (7) ἐστὶ, δενδροτομεῖν ταῦτα προσήκον εἶναι διδάσκει, μηδὲ μὴν κείρειν ἐπὶ λύμη στάχυν πρὸ τοῦ θερισμοῦ· ἀλλὰ μηδὲ συνδλως καρπὸν ἡμερον διαφθεῖρειν, μήτε τὸν γῆς (8) μήτε τὸν τῆς ψυχῆς· οὐδὲ γὰρ (9) τὴν τῶν πολεμίων χώραν τέμνειν ἐξ. Ναί μὴν καὶ γεωργικοὶ πρὸ τοῦ νόμου καὶ ταῦτα ὠφέληται· κελεύει γὰρ (10) τὰ νεόφυτα τῶν δένδρων ἐπὶ τριετίαν ἐξῆς τιθηνεῖσθαι, τὰς τε περιττὰς ἐπιφύσεις ἀποτέμοντας, ὑπὲρ τοῦ μὴ βαρυνόμενα πιέζεσθαι, καὶ ὑπὲρ τοῦ μὴ κατακερματιζομένης τῆς τροφῆς δι' ἔνδειαν ἐξασθενεῖν, ἀροῦν (11) τε καὶ περισκάπτειν, ὡς μηδὲν παραβλαστάνον κωλύει τὴν ἀβῆσιν. Τὸν τε καρπὸν οὐκ ἐξ ὀρέπεσθαι ἀτελῆ ἐξ ἀτελών, ἀλλὰ μετὰ τριετίαν (12) ἔπει τετάρτῳ, καθιερώσαντα (13) τὴν ἀπαρχὴν τῷ Θεῷ, μετὰ τὸ τελειωθῆναι τὸ δένδρον. Εἴη δ' ἂν οὗτος ὁ τῆς γεωργίας τύπος διδασκαλίᾳ τρέπος· διδάσκων δεῖν τὰς παραφύσεις τῶν ἀμαρτιῶν ἐπικόπτειν, καὶ τὰς συναβαθλοῦσας τῷ γονίμῳ καρπῷ ματαίας τῆς ἐννοίας πῶς, ἔστ' ἂν τελειωθῆ καὶ βέλαιον γένηται τὸ ἔρνος τῆς πίστεως. Τῷ τε γὰρ τετάρτῳ ἔπει, ἐπεὶ καὶ χρόνου χρεῖα τῷ κατηγουμένῳ βεβαίως, ἢ τετράς τῶν ἀρετῶν καθιεροῦται τῷ Θεῷ, τῆς τρίτης ἤδη μόνης συναπτούσης, ἐπὶ τὴν τοῦ Κυρίου τετάρτην ὑπόστασιν (14). Θυσία (15) δὲ αἰνέσεως ὑπὲρ ὀλοκαυτώματα. Οὗτος γὰρ σοί, φησὶ, διδωσὶν ἰσχὺν ποιῆσαι

⌘ P. 479 ED. POTTER, 401-402 ED. PARIS.

(7) *Ἡμέρου ὕλης*. Deut. xx, 19, 20, ξύλον καρπόδωτον. Sed Clemens Philonem secutus est. Eius verba sunt hæc : Ἐπιδαψιλευόμενος δὲ τὸ ἐπιεικὲς ... ἀπειρηκε τοίνυν ἀντικρυς μήτε δενδροτομεῖν ὅσα τῆς ἡμέρου ὕλης, μήτε κείρειν ἐπὶ λύμη σταχυοφυρούσαν πρὸ καιροῦ πεδιάδα, μήτε συνδλως καρπὸν διαφθεῖρειν. Adeo autem abundat veritas legislatoris, ut diserte caveat, ne quis cadat frugiferus arbor, neve segetes in detrimentum colonorum ante tempus demelat, neve ullum fructum corrumpat.

(8) *Τὸν γῆς*. Malim cum articulo, τὸν τῆς γῆς, ut mox τὸν τῆς ψυχῆς. SYLBERG. — Porro τὸν τῆς ψυχῆς fructum, appellat animalium fetus, quibus parcere jussit Moyses Deut. xx, 14.

(9) *Οὐδὲ γάρ*. Philo hæc adjicit : Καὶ προσυπερβάλων, οὐδὲ τῶν πολεμίων χώραν τέμνειν ἐξ. Imo, quod amplius est, ne hostium quidem arbusta cadere sinit.

(10) *Κελεύει γάρ*. Philo, libri superius dicti pag. 713 : Κελεύει γάρ τὰ νέα φυτὰ τῶν δένδρων ἐπὶ τριετίαν ἐξῆς τιθηνεῖσθαι, τὰς τε περιττὰς ἐπιφύσεις ἀποτέμοντας, ὑπὲρ τοῦ μὴ βαρυνόμενα πιέζεσθαι, καὶ ὑπὲρ τοῦ μὴ κατακερματιζομένης τῆς τροφῆς δι' ἔνδειαν ἐξασθενεῖν, γυροῦν τε καὶ περισκάπτειν, ἵνα μηδὲν τῶν ἐπὶ ζημίᾳ παραβλαστάνη. Τὸν τε καρπὸν οὐκ ἐξ ὀρέπεσθαι κατὰ μετουσίαν ἀπολαύσεως, οὐ μόνον ἐπειδὴ ἀτελῆ ἐξ ἀτελών ἐμελλεν ἔσεσθαι, etc. *Jubet enim novellas plantas nutrari per triennium, resectis superfluis stolonibus, ne graventur onere, neve absumpto alimento in minutos ramulos languescant stirpes ipsæ : eisdemque ablaqueari, ne quid in proximo succrescens, earum augmenta impediatur. Fructum quoque harum non sinit decerpi pro cuiusque arbitrio, non solum quia imperfectus ex imperfectis nascitur, etc.*

(11) *Ἀροῦν*. Ἀροῦν φυτὰ, arare plantas, dici non solet. Scribendum igitur, Philone auctore in verbis jam citatis, γυροῦν, ablaqueare. Sic Aratus *Phænomen.* v. 9 :

Καὶ φυτὰ γυρώσαι, καὶ σπέρματα πάντα βαλέσθαι. Et plantas ablaqueare, et omnia semina injicere.

Ubi vetus scholiastes, quid sit γυρώσαι, hoc modo

A etiam eo collimans, quod nulla sit inter eos animantes convenientia : simul autem significans, non oportere quemquam ex diversa gente injuria afficere, neque jugo subjungere, si nullius alterius rei eum possimus insimulare, quam quod sit diversi generis : quod quidem ꝯ culpa caret, cum nec sit vitium, nec ex vitio profisciscatur. Mihi autem videtur quoque significare allegoria, Logi culturam non esse ex æquo communicandam mundo et immundo, fideli et infideli : quoniam bos quidem est mundus, in immundis autem reputatus est asinus. Redundanti autem quadam humanitate bonus Logos utens, nec quæ sunt frugiferæ mitisque materiæ arbores docet esse excidendas, neque segetem ante messem sola perniciæ causa tondendam : sed neque fructum mitem omnino interimendum, neque terræ, neque animæ : neque enim agros hostium permittit excidere. Jam vero qui sunt etiam studiosi agriculturæ, in his quoque possunt utilitatem a lege accipere : jubet enim arbores nuper plantatas, tribus annis ordine sequentibus fovere et alere, et superfluas, quæ adnascuntur, excindendo propagines, ne nimis gravatæ opprimantur, et ne alimento minutatim diviso imbecillæ fiant propter inopiam, arareque et circumfodere, ut nihil prope germinans ac pullulans prohibeat

explicat : Γυρώσαι, φυτεύσαι ἢ βόθρον ὀρύξαι, ἐν ᾧ τὰ φυτὰ κατατίθεται· ἢ καλῶς περισκάψαι, ἦγουν τὰ φυτὰ περιλαβεῖν κύκλῳ τῇ γῆ περὶ τὴν ἐπιφάνειαν, πρὸς τὸ μὴ ψύχεσθαι, ἢ γὰρ θερμασία συμβάλλεται αὐτοῖς· ἢ γυρώσαι, τούτεστι κύκλῳ τῶν φυτῶν γῆν σωρεύσαι.

(12) *Μετὰ τριετίαν*. Philo in princip. pag. 714 : Μετὰ δὲ τριετίαν δύναται τελειογονεῖν ἔπει τετάρτῳ κατὰ τέλειον ἀριθμὸν· τετράδι δὲ κελεύει ὀρέπεσθαι τὸν καρπὸν οὐ πρὸς ἀπόλαυσιν, ἀλλ' ὅλον αὐτὸν καθιεροῦν ἀπαρχὴν τῷ Θεῷ. *At post triennium potest perfectos fructus gignere anno quarto juxta perfectum numerum. Tum vero jubet decerpere fructum, sed non ut in privatos usus vertatur, verum ut Deo primitiarum nomine sacretur.*

(13) *Καθιερώσαντα*. Malim καθιερώσαντα, futuro temp. Id enim verba Philonis jam posita indicant.

(14) *Τὴν τοῦ Κυρίου τετάρτην ὑπόστασιν*. Sic vocare videtur humanam Christi naturam, quæ cum tribus divinis personis numerata, quaternionem quoddammodo efficit.

(15) *Θυσία*. Quærit hoc loco G. Hervetus, quomodo hæc cum iis, quæ præcedunt, connectenda sint. Nec immerito, cum sermo abruptior sit. Quod vero suspicatur, quædam e Clementis codicibus excidisse, quæ ad sensum complendum necessaria sunt, id ei concedere haud opus est. Etenim Clemens, ut ornatus sermonis, sic etiam ordinis, et connexionis paulo negligentior esse solet. Cæterum Philo, cujus vestigia premit Clemens, cum enumerasset instituta, quibus putavit *Judæos ad mansuetudinem exercitatos, a superbia autem et arrogantia, gravissimis vitiis, liberatos fuisse* : principio p. 715 addit, *legislatorem, quo magis superbium compesceret, jussisse ut beneficiorum Dei memores essent ; eo fine, ut infirmitatem pristinam in animo servarent ; et inde Deo magis grati redderentur* : quod *ὄψιαν αἰνέσεως* appellat Clemens. Nam *gratus animus, inquit Philo, alienus est ab arrogantia, sicut e contrario ingratus est affinis superbiæ*. Tum recitat ea Deut. viii, 18, verba, quæ hoc loco afferit etiam

incrementum, et fructum non sinit imperfectum colligi ex imperfectis, sed post triennium, quarto anno, primitiis Deo prius consecratis, postquam arbor perfecta fuerit. Qua agriculturæ figura utitur ad docendum, quod oporteat excindere peccatorum propagines, et, quæ una cum genitili fructu pullulant, inanes herbas cogitationis, donec perficiatur, et firmum fiat germen fidei. Quarto enim anno, quoniam tempore quoque opus est ei, qui stabiliter per catechesin instituitur, quaternio virtutum Deo consecratur, cum tertia jam sola conjungatur laudis super holocausta. ✠ *Hic enim, inquit, dat tibi vires ad faciendam virtutem* a. Sin autem res tibi illuminatæ fuerint, cum vires ceperis et acquisieris, fac in cognitione virtutem. Per hæc enim ostendit et bona et dona a Deo suppeditari, et oportere nos, cum ministri facti simus divinæ gratiæ, seminare Dei beneficia, et eos, qui appropinquant, bonos et honestos reddere: ut quam maxime quidem temperans, continent; qui est autem fortis, generosos; et sapiens intelligentes, et justus justos efficiat.

CAPUT XIX.

De vero Gnostico, quod sit Dei imitator, præcipue in beneficentia.

Hic est, qui ad imaginem et similitudinem Dei est grosticus, qui Deum imitatur quoad ejus fieri potest, nihil prætermittens eorum, quæ faciunt ad conciliandum, quatenus fieri potest, similitudinem, continens, sustinens, juste vivens, imperans animi perturbationibus, ea, quæ habet, impertiens, pro viribus benefaciens, et verbo, et opere. Hic est, inquit, *maximus in regno, qui fecerit et docuerit* b, Deum imitans, consimiliter beneficia conferendo. Sunt enim communiter utilia Dei dona. *Quicumque autem superbia aliquid agere aggressus fuerit, Deum, inquit, irritat* c. Est enim arrogantia animæ vi-
✠ P. 480 ED. POTTER, 402 ED. PARIS.

Clemens: Οὗτος γάρ σοι, φησί, δίδωσιν ἰσχὺν ποιῆσαι δύναμιν. *Hic enim, inquit, tibi præstat robur ad faciendam virtutem.* Clemens autem noster, iis, quæ apud Philonem interjacent, omissis, aliisque, pro more suo, insertis, connexionem sententiarum probabit, pergit virtutes, gratitudinem, modestiam, et his consimiles, ex legis institutis præceptisque uobis proponere.

(16) Ἐὰν δὲ φωτ. Philo pag. 715: Εὐρωστεῖ σοι τὰ πράγματα; λαθὼν καὶ κτησάμενος σώματος ἰσχὺν, ἦν ἰσως οὐ προσεδόκησας, ποιεῖ δύναμιν. *Bene se habent tua negotia? accepto igitur corporis robore, quod fortasse non expectaveras, exerce potentiam.* Est igitur φωτισθῆναι apud Clementem idem, quod Philo εὐρωστεῖν dicit.

(17) Ἴνα ὡς εἶμι. Philo paulo post: Χρὴ δὲ καὶ τὸν φρόνιμον καὶ ἀγγέλιον ὡς ἐνὶ μάλιστα τοιούτους καὶ τοὺς πλησιάζοντας κατασκευάζειν, καὶ τὸν σώφρονα ἐγκρατεῖς, καὶ γενναίους τὸν ἀνδρείον, καὶ τὸν δίκαιον δικαίους, καὶ συνδύως ἀγαθοὺς τὸν ἀγαθόν. *Atqui decet, ut vir prudens et solers familiares reddat sibi similes, fortis item fortes, et justus justos, et in universum bonus bonos.*

(18) Κατ' εἰκόνα καὶ ὁμοίωσιν. Conf. finem *Protreptici*. Philo, loco jam dicto, hæc adjicit: Ἄλλως τε καὶ μάθημα ἀναδιδάσκει τῇ λογικῇ φύσει προπεδέτατον, μιμῆσθαι Θεὸν καθόσον οἶόν τε, μηδὲν παραλιπὼν τῶν εἰς τὴν ἐνδεχομένην ὁμοίωσιν. *Alioquin etiam hic tradit præceptum rationali naturæ convenientissimum, ut Deum pro viribus imitetur, nihil omitens eorum quæ ad ejus similitudinem, quatenus fieri potest, conciliandum conducunt.*

(19) Οὗτος μ. Respicit Matth. v, 19: Ὅς δ' ἂν ποιῆσῃ καὶ διδάξῃ, οὗτος μέγιστος κληθήσεται ἐν τῇ βασιλείᾳ τῶν οὐρανῶν.

(20) Μιμούμενος. Philo ibidem: Ἴνα μιμήτῃ

A δύναμιν. Ἐὰν δὲ φωτισθῇ (16) σοι τὰ πράγματα, λαθὼν καὶ κτησάμενος ἰσχὺν, ἐν γνώσει ποιεῖ δύναμιν. Ἐμφανίζει γὰρ διὰ τούτων τὰ τε ἀγαθὰ τὰς τε δωρεὰς παρὰ τοῦ Θεοῦ χορηγεῖσθαι, καὶ δεῖν ἡμᾶς, διακόνους γενομένους τῆς θείας χάριτος, στερρεῖν τὰς τοῦ Θεοῦ εὐπορίας, καὶ τοὺς πλησιάζοντας κατασκευάζειν καλοὺς τε καὶ ἀγαθοὺς. Ἴνα ὡς εἶμι μάλιστα (17) ὁ μὲν σώφρων τοὺς ἐγκρατεῖς, ὁ δὲ ἀνδρείος τοὺς γενναίους, συνετούς τε ὁ φρόνιμος, καὶ δίκαιος τοὺς δικαίους ἐκτελεῖ.

cum quarta Domini hypostasi. Sacrificium autem cum quarta Domini hypostasi. Sacrificium autem cum quarta Domini hypostasi. Sacrificium autem cum quarta Domini hypostasi. Sacrificium autem cum quarta Domini hypostasi.

B Οὗτός ἐστιν ὁ κατ' εἰκόνα καὶ ὁμοίωσιν (18) ὁ γνωστικὸς, ὁ μιμούμενος τὸν Θεὸν καθόσον οἶόν τε, μηδὲν παραλιπὼν τῶν εἰς τὴν ἐνδεχομένην ὁμοίωσιν ἐγκρατευόμενος, ὑπομένων, δικαίως βίους, βασιλεύων τῶν παθῶν, μεταδίδους ὧν ἔχει ὡς οἶός τε ἐστὶν εὐεργετῶν καὶ λόγῳ καὶ ἔργῳ. Οὗτος μέγιστος (19), φησὶν, ἐν τῇ βασιλείᾳ, ὃς ἂν ποιῇ καὶ διδάσκη, μιμούμενος (20) τὸν Θεὸν τῷ παραπλήσια χαρίζεσθαι· κοινωφελεῖς γὰρ αἱ τοῦ Θεοῦ δωρεαί. Ὅς δ' ἂν ἐγγειρῇ (21) τι πράσσειν μεθ' ὑπερηφανίας, τὸν Θεὸν παροξύνει, φησὶν· ἀλαζονεῖα γὰρ ψυχῆς ἐστὶ κακία· ἀφ' ἧς καὶ τῶν ἄλλων κακιῶν μετανοεῖν (22)
a Deut. viii, 18. b Matth. v, 19. c Num. xv, 30.

C Θεὸν τῷ παραπλήσια χαρίζεσθαι· κοινωφελεῖς γὰρ αἱ τοῦ πρώτου ἡγεμόνος δωρεαί. *Ut Deum per similem beneficiorum largitionem imiteris; publicum enim utilitatem afferunt largitiones summi principis.*

(21) Ὅς δ' ἂν ἐγγ. Philo, sub finem pag. 715: Ὅς ἂν ἐγγειρῇ τι πράττειν μεθ' ὑπερηφανίας, τὸν Θεὸν παροξύνει· διὰ τί; Ὅτι πρῶτον μὲν ἀλαζονεῖα ψυχῆς ἐστὶ κακία. *Aii enim: i Quicumque aliquid aggreditur agere cum superbia, Deum irritat.* b Cur ita? *Primum quoniam arrogantia est vitium animi; etc.* Ubi respicit Num. xv, 30: Καὶ ψυχῆ, ἧς ποιῆσαι ἐν χειρὶ ὑπερηφανίας, ἀπὸ τῶν αὐτοχθόνων ἢ ἀπὸ τῶν προσηλύτων, τὸν Θεὸν οὕτως παροξύνει.

(22) Μετανοεῖν. Philo pag. 717: Παγκάλους μὲν τοι καὶ τὰς ἐς μετάνοιαν ὑψηλῆς ποιεῖται, αἷς διδασκόμεθα μεθαρμόζεσθαι τὸν βίον ἐξ ἀναρμοστίας εἰς τὴν ἀμείνω μεταβολὴν. Φησὶ γὰρ, ὅτι τοῦτο τὸ πρᾶγμα οὐχ ὑπέρογκόν ἐστιν, οὕτε μακρὰν ἀφειστώς. . . . ἀλλ' ἐστὶν ἐγγυτάτω, τρισὶ μέρεσι τῶν καθ' ἡμᾶς ἐνδιατιώμενον, στόματι, καὶ καρδίᾳ, καὶ χερσὶ· διὰ συμβόλων, λόγους, καὶ βουλαῖς, καὶ πράξεσι. Λόγου μὲν στόμα σύμβολον, καρδία δὲ βουλευμάτων, πράξεων δὲ χεῖρες. *Itaque pulchre præcipitur, ut discamus vitam componere, et ex perturbatione in meliorem vitam reformare.* *Aii enim id non esse nimis arduum, nec e longinquo petendum, sed in promptu esse, nempe in ore, pectore, et manibus; hoc est in dictis, factis, et consiliis. Nempe verborum symbolum est os, consiliorum pectus, actionum manus.* Quo loco respicit Deuter. xxx, 14: Ἐγγύς σου ἐστὶ τὸ ῥῆμα σφόδρα, ἐν τῷ στόματί σου, καὶ ἐν τῇ καρδίᾳ σου, καὶ ἐν ταῖς χερσὶ σου ποιεῖν αὐτό. *Similia superius dixit Clemens, Protreptici pag. 68 edit. Paris., ubi conf. annotata.*

κελεύει, ἀρμοζομένοις τὸν βλον ἐξ ἀναρμοστίας πρὸς Ἀ
τὴν ἀμείνω μεταβολὴν ἐκ τῶν τριῶν τούτων, στό-
ματος, καρδίας, χειρῶν. Σύμβολον δ' ἂν εἴη ταῦτα,
πράξεως μὲν αἱ χεῖρες, βουλῆς δὲ ἡ καρδία, καὶ λόγου
στόμα. Καλῶς οὖν (23) ἐπὶ τῶν μετανοούντων εἴρηται τὸ
λόγιον ἐκεῖνο· *Τὸν Θεὸν εἶλον σήμερον, εἶναι σου
Θεόν· καὶ Κύριος εἶλετό σε σήμερον, γενέσθαι λαὸν
αὐτῷ* (24). Τὸν γὰρ σπεύδοντα θεραπεύειν τὸ δν (25),
οἰκέτην ὄντα, ἐξοικειοῦται ὁ Θεός· κἂν εἴ; ἢ τὸν
ἀριθμὸν, ἐπίσης τῷ λαῷ τετιμήται· μέρος γὰρ ὢν
τοῦ λαοῦ, συμπληρωτικὸς αὐτοῦ γίνεται, ἀποκαταστα-
θεὶς ἐξ οὗ ἦν· καλεῖται δὲ καὶ ἐκ μέρους τὸ πᾶν.
Ἀστὴ δὲ ἡ εὐγένεια (26) ἐν τῷ ἐλέσθαι καὶ συνα-
σκήσαι τὰ κάλλιστα διαδείκνυται· ἐπεὶ τί τὸν Ἀδὰμ
ὑπέβλεπεν ἡ τοιαύτη αὐτοῦ εὐγένεια; πατήρ (27) δὲ
αὐτοῦ θνητὸς οὐδεὶς· αὐτὸς γὰρ ἀνθρώπων τῶν ἐν
γενέσει πατήρ. Τὰ μὲν αἰσχρὰ (28) οὗτος προθύμως
εἶλετο, ἐπόμνος τῆ γυναικί, τῶν δὲ ἀληθῶν καὶ κα-
λῶν ἠμέλησεν, ἐφ' οἷς θνητὸν ἀθανάτου βλον, ἀλλ'
οὐκ εἰς τέλος (29), ἀνυπερβάλλετο. Νῶε δὲ, ὁ μὴ
οὕτω γενόμενος ὡς ὁ Ἀδὰμ, ἐπισκοπῆ θεῖα διασώ-
ζεται· φέρων γὰρ αὐτὸν (30) ἀνέθηκε τῷ Θεῷ. Τὸν
τε Ἀβραάμ (31) ἐκ τριῶν παιδοποιησάμενον γυναι-
κῶν οὐ δι' ἡδονῆς ἀπόλαυσιν, δι' ἐλπίδα δὲ, ἡμίαι,

tium : cuius et aliorum vitiorum jubet duci pœni-
tentia, ex inconcinnitate concinnando vitam ad me-
liorem mutationem, per hæc tria, os, cor, manus.
Symbolum autem signumque hæc fuerint, actionis
quidem, manus; cor autem, consilii; et os, sermo-
nis. Recte ergo dictum est de pœnitentibus illud
eloquium : *Deum elegisti hodie, ut esses ejus populus* *.
Eum enim, qui studium adhibet, ut medeatur ei,
qui est famulus, Deus suum facit familiarem : et
si unus fuerit numero, æque ac *populus* est honora-
tus. Cum enim sit pars populi, eum adimplet, in
eum, ex quo erat, restitutus. Vocatur autem ex
parte quoque totum. Ipsa autem nobilitas ostendi-
tur in eo, quod quæ sunt pulcherrima eligat ac
exereat. Quid enim Adæ profuit talis ejus nobilitas,
et quod ejus nullus esset pater mortalis : ipse
enim pater hominum, qui sunt generatione propa-
gati? Turpia quidem ille prompto et alacri animo
delegit, uxorem sequens : vera autem et honesta
neglexit. Quo factum est, ut vitam immortalem
mortali commutaret, licet non in perpetuum. Noe
autem, qui non sic factus est ut Adam, cura ac
providentia divina conservatur : se enim Deo obla-

* P. 481 ED. POTTER, 403 ED. PARIS. * Deut. xxvi, 17, 18.

(23) Καλῶς οὖν. Si quaeratur quomodo hæc
eum præcedentibus connecti possint, respondend-
um, ut paulo superius, Clementem nonnulla Philo-
nis omisisse, quibus adjectis, aptissime inter se
cohererent. Etenim Philo, paulo post verba jam
ex eo citata, sic pergit, pag. 718 : *Εἰ μὴ τις τῆς
ἀρμονίας ταύτης ἐπιλάβοιτο, γενόμενος ὁμοῦ καὶ
θεοφιλῆς καὶ φιλόθεος. Ὅθεν εὖ καὶ συμφώνως τοῖς
εἰρημένους ἐχρήσθη τὸ λόγιον ἐκεῖνο· « Τὸν Κύριον ἀν-
τηλλάξω σήμερον εἶναι σοι εἰς Θεόν, καὶ Κύριος ἀν-
τηλλάξάτο σε σήμερον γενέσθαι λαὸν αὐτῷ. » Nisi
quis hanc harmoniam acceperit, ut amet Deum, et ab
eo vicissim ametur. Proinde pulchre nobis attestatur
istud oraculum : « Fœdus fecisti hodie cum Domino,
ut sis tibi Deus : et Dominus fœdus fecit hodie tecum,
ut fias ei populus. »*

(24) Γενέσθαι λαὸν αὐτῷ. Γενέσθαι σε αὐτῷ.
λαόν, Denteron.

(25) Τὸ δν. A. dubitat, an potius legendum τῷ
δντι, dativo casu. STLB.—Verum nec ille, nec Her-
vetus interpres videtur advertisse tū esse ipsum
Deum, qui in Scripturis ὁ ὢν appellari solet. Hæc
itaque prout jam scribuntur, sic explicanda sunt :
*Eum enim, qui verum Deum colit, Deus e servo fa-
miliarem faciet.* Unde, quin τὸ δν, vera lectio sit,
amplius dubitari jure non potest. Verum οἰκέτην
mendosum est, pro quo scribendum ἰκέτην, *suppli-
cem* : Τὸν γὰρ σπεύδοντα θεραπεύειν τὸ δν, ἰκέτην
ὄντα, ἐξοικειοῦται ὁ Θεός. *Eum enim, qui Deum co-
lere festinat, cum supplicem sit, sibi in familiarem
addiscit Deus.* Cui emulationi fidem facit Philo,
qui paulo post ea, quæ proxime citata sunt, hæc
adjicit, p. 718 : Παγκάλῃ γε τῆς αἰρέσεως ἡ ἀντι-
δοσις, σπεύδοντος ἀνθρώπου μὲν θεραπεύειν Θεόν,
θεοῦ δὲ ἀνυπερβάτους ἐξοικειοῦσθαι τὴν ἰκέτην, καὶ
προσπαντῶν τῷ βουλευματι τοῦ γνησίου καὶ ἀνόβως
ἰδόντος ἐπὶ τὴν θεραπείαν αὐτοῦ. Ὁ δ' ἀληθῆς θερα-
πευτῆς τὸ καὶ ἰκέτης, κἂν εἰς ὢν ἀνὴρ ἀριθμῷ,
δυνάμει, καθάπερ αὐτῆς αἰρεῖται, σύμπας ἐστὶν
ὁ λέως, ἰσότητος ὅλω ἔθνεσι γεγονώς· καὶ πέφυκεν
οὕτως ἔχειν· ὡς γὰρ ἐν νηὶ μὲν κυβερνήτης, πᾶσι
τοῖς ναύταις ἀντίβρυπος, ἐν δὲ στρατοπέδῳ στρατη-
γὸς ἅπασιν τοῖς στρατιώταις, κ.τ.λ. *Pulchra sane per-*

mutatio, homine properante ad cultum Dei, Deo
quoque sine dilatione supplicem in familiarem ad-
mittente, et occurrente accedenti ad se sincero unimo.
C Talis porro cultor et deprecator, etiam si unus homo
fuerit, ipsius Dei existimatione non minus honora-
tur, quam totus populus; id, quod et alias usu
venit. Nam quemadmodum in navi gubernator est
omnibus navitis æquivalens, et in castris imperator
toti exercitui, etc.

(26) Αὕτη δὲ ἡ εὐγένεια. Eorum, quæ mox
sequuntur, non pauca sumpsit Clemens e libro
Philonis *De nobilitate*, p. 905, 906, 907.

(27) Πατήρ. Philo p. 906 : Τοῦ δὲ πατὴρ μὲν
θνητὸς οὐδεὶς, οὐδ' αἴτιος, ἀλλ' ἢ Θεός. *Illi vero
nemo parens auctore vitæ, nisi Deus fuit.*

(28) Τὰ μὲν αἰσχρὰ. Philo ibidem : Τὰ μὲν ψευδῆ,
καὶ αἰσχρὰ, καὶ κακὰ προθύμως εἶλετο, τῶν δὲ
ἀγαθῶν, καὶ καλῶν, καὶ ἀληθῶν ἠλόγησεν, ἐφ' οἷς
θνητὸν ἀντ' ἀθανάτου βλον ἀνυπερβάλλετο. *Dedecus,
vitium et mendacium honestati, bonitati ac veritati
prætulit, atque ideo suo merito pro immortalis mor-
talem vitam accepit.*

(29) Ἀλλ' οὐκ εἰς τέλος. Sed non in perpetuum.
Quod a Clemente adjectum videtur, ne favore vi-
deretur hæreticis, qui tradebant Adamum peccati
sui pœnitentiam nunquam egisse, ac proinde ab
æterna salute excidisse, Τατιανοῦ τινας πρώτως
ταύτην εἰσαγγαντος τὴν βλασφημίαν, *Tatiano pri-
mum hanc blasphemiam introducente*; ut refert Ire-
næus lib. i, c. 31, p. 105 ed. Oxon.

(30) Αὐτόν. Seu potius αὐτόν, se. Sic pag. 414
de Patriarchis ait : Ὅλους αὐτοῦς (vel αὐτοῦς) φέ-
ροντες ἀνέθηκαν Θεῷ. *Se totos Deo dicaverunt.*
Porro Noachi exemplum uberius persequitur Philo
p. 905, 906.

(31) Ἀβραάμ. Philo sub finem p. 906 : Πολύταις
ἦν ὁ πρώτος ἐκ τριῶν παιδοποιησάμενος γυναικῶν
οὐ δι' ἡδονῆς ἀπόλαυσιν, ἀλλὰ δι' ἐλπίδα τοῦ πλη-
θύναι τὸ γένος. Ἀλλ' ἐκ τῶν πολλῶν εἰς μόνος ἀπε-
δείχθη κληρονόμος τῶν πατρῶων ἀγαθῶν· οἱ δ' ἄλλοι
πάντας, γνώμης ἀγίας σφαλέντες, καὶ μηδὲν τοῦ
γεννήσαντος ἀπομαζάμενοι, διωκισθῆσαν, ἀλλοτριω-
θέντες τῆς κοιδίμου εὐγενείας. *Primus Judaicæ*

tum dedicavit. Et Abrahæ, qui ex tribus uxoribus liberos susceperat, non ut frueretur voluptate, sed quod speraret, ut puto, in principio genus multiplicare, unus solus hæres succedit Ionis paternis, alii autem divulsi sunt a cognatione. Et cum ex eo nati essent gemini, est hæres junior, qui patri complacuit, et ejus vota suscipit: ei autem servit is, qui erat ætate major. Malo enim homini bonum est maximum, ut non sit suæ potestatis. Hæc autem œconomia est et prophetica, et typica. Quod autem sunt omnia sapientis, aperte indicat, dicens: *Quoniam Deus mei misertus est, sunt mihi omnia* ✠. Unum enim oportere docet expetere, per quem facta sunt omnia, et qui iis, qui digni sunt, promissa tribuit. Eum ergo, qui bonus fuerit, regni hæredem, et concivem, per divinam describit sapientiam, eorum, qui olim fuerunt justi, qui et in lege, et ante legem juste vixere, quorum actiones sunt nobis pro legibus. Et sapientem rursus docens esse regem, quosdam alienigenas introducit ei dicentes: *Rex a Deo tu es* 174 in nobis ^b; iis, qui ab eo reguntur, propter admirationem virtutis viro bono sua sponte parentibus. Plato autem philosophus finem ponens beatitudinis, dicit eam esse Deo assimilationem, quoad fieri potest: sive cum legis decreto quodammodo concurrans (magnæ enim naturæ et liberæ a passionibus, nescio quomodo, fe-

του πληθύναι τὸ γένος ἐν ἀρχῇ (32), εἰς μόνος διαδέχεται κληρονομός τῶν πατρῶων ἀγαθῶν· οἱ δὲ ἄλλοι διαμικθίσθησαν τῆς συγγενείας· Ἐκ τε αὐτοῦ (33) διεδύμων γενομένων, ὁ νεώτερος κληρονομεῖ, εὐάρεστος τῷ πατρὶ γενόμενος, καὶ τὰς εὐχὰς λαμβάνει· δουλεύει δὲ ὁ πρεσβύτερος αὐτῷ· ἀγαθὸν γὰρ μέγιστον τῷ φαύλῳ, τὸ μὴ αὐτεξούσιον. Ἡ δὲ οἰκονομία αὕτη καὶ προφητικὴ καὶ τυπικὴ. Ὅτι δὲ τοῦ σοφοῦ πάντα (34) ἐστὶ, σαφῶς μνησθεὶς λέγων· Διότι ἡλέησέν με ὁ Θεός, ἐστὶ μοι πάντα. Ἐνδὲ γὰρ δεῖν ὀρέγεσθαι διδάσκει, δι' οὗ τὰ πάντα γέγονε, καὶ τοῖς ἀξίοις τὰ ἐπιγγελλόμενα νέμεται. Κληρονόμον οὖν τὸν σπουδαῖον γενόμενον τῆς βασιλείας συμπόλιτῃν διὰ τῆς θείας σοφίας ἀναγράφει καὶ τῶν πάλαι δικαίων. τῶν κατὰ τὸν νόμον καὶ πρὸ νόμου νομίμως βεβαιωκότων, ὧν αἱ πράξεις νόμοι γέγονασιν εἰς ἡμᾶς. Πάλιν τε αὖ βασιλέα (35) τὸν σοφὸν διδάσκων, τοὺς μὴ δημοφύλους ποιεῖ λέγοντας αὐτῷ· Βασιλεὺς (36) παρὰ Θεοῦ σὺ ἐν ἡμῖν εἶ· ἐθελουσίῳ γνώμῃ τῶν ἀρχομένων διὰ ζῆλον ἀρετῆς ὑπακούοντων τῷ σπουδαίῳ. Πλάτων (37) δὲ ὁ φιλόσοφος, εὐδαιμονίας τέλος τιθέμενος, ὁμοίωσιν Θεῷ φησὶν αὐτὴν εἶναι κατὰ τὸ δυνατόν· εἴτε καὶ συνδραμιῶν πως τῷ δόγματι τοῦ νόμου (αἱ γὰρ μεγάλαί φύσεις (38) καὶ γυμνασίων εὐστοχοῦσι πως περὶ τὴν ἀλήθειαν, ὡς φησὶν ὁ Πυθαγόρειος Φίλων (39), τὰ Μωϋσείως ἐξηγουμένους)· εἴτε καὶ παρὰ τινῶν τότε λογίων ἀναδιδραχθεὶς, ἄτε μα-

✠ P. 432 ED. POTTER, 403-404 ED. PARIS. • Genes. xxxiii, 11. ^b Gen. xxxiii, 6.

gentis conditor multos liberos suscepit e tribus mulieribus, non indulgens libidini, sed spe ampliandæ familiæ. Unus tamen e multis solus successit in patrimonium; reliqui omnes, sicut a pietate degenerarunt, ita separati sunt ab ejus gentilitate, cujus nullas virtutes expresserant, excideruntque ab illa nobilitate celebratissima.

(32) *Er* ἀρχῇ. Scilicet in principio mundi post diluvium restituti. Quod eo fine additum a Clemente videtur, ne quis hoc ac similibus exemplis nunc quoque eadem licentia sibi indulgeret.

(33) *Ex* τε αὐτοῦ. Nempe Isaaco. Philo in principio p. 907: Πάλιν ἐκ τοῦ δοκιμασθέντος κληρονόμου δύο δίδουμι γεννῶνται. Rursum ex hoc ipso probato hærede nati sunt gemelli. Ibidem paulo post, hæc addit: Ὁ μὲν γὰρ νεώτερος καταπειθὴς γεγεῖσιν ἀμφοτέροις ἦν, καὶ ὄντως εὐάρεστος... Τοιγαροῦν τῷ μὲν εὐχὰς τίθενται τὰς ἀνωτάτω, βεβαιῶντος αὐτὰς Θεοῦ, καὶ μηδεμίαν ἀξίωσαντος ἀτελεῖ καταλιπεῖν· τῷ δὲ κατ' ἔλεον χαρίζονται τὴν ὑπὲρ τὸν τάξιν, ἵνα δουλεύῃ τῷ ἀδελφῷ, νομίζοντες, ἔπερ ἐστίν, ἀγαθὸν εἶναι· τῷ φαύλῳ τὸ μὴ αὐτεξούσιον· καὶ εἴ γε ὑπέμενε τὴν δουλείαν ἀσμενος, δευτερείων ἂν ἤξιοῦτο, ὡς ἐν ἄθλοις, ἀρετῆς. Nam minor utriusque parentis benevolentiam demerebat obsequiis: at ita evenit, ut illi pro eo vota facerent amplissima, quæ Deus absque ulla exceptione ratum esse voluit: alterum vero, nempe majorem, miserti, hoc afficerent beneficio, ut fratri eum subjecerent, existimantes id ei utile fore, si homo nequam in sua potestate non relinqueretur: qui si hanc servitutem libenter tulisset, poterat mereri, velut in certaminibus, secunda virtutis præmia.

(34) Ὅτι δὲ τοῦ σοφοῦ πάντα. Similia superius dixit, hujusce libri pag. 438, 439, ut etiam sub finem *Protreptici*, ubi conf. adnotata.

(35) *Bασιλέα*. Conf. iterum Philo, libri superius dicti p. 903.

(36) *Βασιλεὺς*. His verbis filii Cheth Abrahamum.

C alloquuntur, Genes. xxxiii, 11.

(37) *Πλάτων*. Platonis verba in *Theæteto* exstant, p. 129: Ἄλλ' οὕτ' ἀπολέσθαι τὰ κακὰ δυνατόν, ὡς Θεόδωρε· ὑπεναντιὸν γὰρ τι τῷ ἀγαθῷ αἰεὶ εἶναι ἀνάγκη· οὗτ' ἐν θεοῖς αὐτὰ ἰδρῶσθαι· τὴν δὲ θνητὴν φύσιν καὶ τὸνδε τὸν τόπον περιπολεῖ ἐξ ἀνάγκης. Διὸ καὶ πειρασθαι χρὴ ἐνθὲνδε ἐξεῖσαι φεύγειν ὅτι τάχιστα· φυγὴ δὲ, ὁμοίωσις Θεῷ κατὰ τὸ δυνατόν· ὁμοίωσις δὲ δίκαιον καὶ ὅσον μετὰ φρονήσεως γενέσθαι. At impossibile est, o Theodore, multa penitus extirpari. Nam bono oppositum aliquid esse, semper necesse est. Neque illa tamen apud deos locum habere possunt; naturam vero mortalem, regionemque inferiorem necessario circumveniunt. Quare conandum est, ut hinc illuc celerissime fugiamus; fuga autem est, ut Deo similes pro viribus efficiamur; Deo autem similes efficit cum prudentia justitia simul et sanctitas. Nec multo post addit: Παραδειγματῶν, ὡς φίλε, ἐν τῷ ἦντι ἐστώτων τοῦ μὲν θεοῦ εὐδαιμονεστάτου, τοῦ δὲ ἀθεοῦ ἀθλιωτάτου· οὐχ ὄρωντες, ὅτι οὕτως ἔχει, ὑπὸ τῆς ἰλιθιότητός τε καὶ ἐσχάτης ἀνοίας λανθάνουσι, τῷ μὲν ὁμοιοῦμενοι διὰ τὰς ἀδίκους πράξεις, τῷ δὲ ἀνομοιοῦμενοι. Cum in rerum ordine, o amice, exemplaria duo sint, divinum quidem, beatissimum; quod vero Dei expert, miserrimum; non videntes, ita rem se habere, stultitia extremaque dementia occupati, latenter huic quidem similes ob actiones iniuvas redduntur, illi contra dissimiles. Theodoretus, paulo post principium *Θεραπευτ. ια'*, p. 645, de Platone ait: Τὸ γὰρ ὁμοιωθῆναι τῷ Θεῷ κατὰ τὸ δυνατόν τέλος ὀρίσαστο τῶν ἀγαθῶν. Bonorum siquidem finem statuit Deo, quoad possumus, assimilari.

(38) *Μεγάλα* φ. Philo lib. 1 *De vita Moysis*, pag. 685: Πολλὰ γὰρ αἱ μεγάλαί φύσεις καινοτομοῦσι τῶν εἰς ἐπιστήμην. Magna enim ingenia multas in scientiis novitates introducunt, etc.

(39) Ὁ *Πυθαγόρειος Φίλων*. Philonem Pythagoreum hic et superius forte vocavit, quod symboli-

Θήσεως ἀεὶ διζών. Φησὶ γὰρ ὁ νόμος· Ὅπισω (40) Ἐκκυρίου τοῦ Θεοῦ ὑμῶν πορεύεσθε, καὶ τὰς ἐντολάς μου φυλάξετε. Τὴν μὲν γὰρ ἐξομοίωσιν ὁ νόμος ἀκολουθίαν ὀνομάζει· ἡ δὲ τοιαύτη ἀκολουθία κατὰ δύναμιν ἐξομοίωσι. *Γίνεσθε*, φησὶν ὁ Κύριος, *ἐλεήμονες καὶ* (41) *οικτιρμονες*, ὡς ὁ Πατὴρ (42) ὑμῶν ὁ οὐράνιος *οικτιρμων ἔστιν*. Ἐντεῦθεν καὶ οἱ Στωϊκοὶ τὸ ἀκολουθῶν τῆ φύσει (43) ζῆν τέλος εἶναι ἔδογματίσαν, τὸν Θεὸν εἰς φύσιν μετανομάσαντες εὐπεπίως· ἐπειδὴ ἡ φύσις καὶ εἰς φυτὰ, καὶ εἰς σπαρτὰ, καὶ εἰς δένδρα, καὶ εἰς λίθους διατείνει. *Σαφῶς* τοίνυν εἴρηται· Ἄνδρες *κακοὶ* (44) *οὐ νοοῦσι νόμον*· οἱ δὲ ἀγαπῶντες νόμον *προβάλλουσιν ἑαυτοῖς τείχος*. *Σοφία* (45) γὰρ *πανούργων ἐπιγνώσεται τὰς ἐδοῦς αὐτῆς*· ἀνοία δὲ ἀφρόνων ἐν πλάνῃ. Ἐπιτίνα γὰρ ἐπιβλέψω, ἀλλ' ἡ ἐπι τὸν πρῶον (46) καὶ ἡσύχιον καὶ τρέμοντά μου τοὺς λόγους; ἡ προφητεία λέγει. Τριτὰ (47) δὲ εἶδη φιλίας διδασκόμεθα· καὶ τούτων τὸ μὲν πρῶτον καὶ ἄριστον τὸ κατ' ἀρετῆν· στερβὰ γὰρ ἡ ἐκ λόγου ἀγάπη· τὸ δὲ δευτέρον καὶ μέσον κατ' ἀμοιβήν· κοινωτικὸν δὲ τοῦτο καὶ μεταδοτικὸν καὶ βιωφελές· κοινή γὰρ ἡ ἐκ χάριτος φιλία· τὸ δὲ ὑστατον καὶ τρίτον, ἡμεῖς μὲν τὸ ἐκ συνηθείας φαιμέν, οἱ δὲ τὸ καθ' ἡδονὴν τρεπτόν καὶ μεταβλητόν. Καὶ μοι δοκεῖ παγκάλως Ἰππόδαμος ὁ Πυθαγόρειος γράφειν τὰς φιλίας· Ἄ μὲν (48) ἐξ ἐπιστάμας θεῶν· ἂ δ' ἐκ παροχῆς ἀνθρώπων, ἂ δὲ ἐξ ἀδονῆς ζώων. Οὐκοῦν ἡ μὲν τις ἐστὶ φιλοσόφου φιλία, ἡ δὲ ἀνθρώπου, ἡ δὲ ζώου. Τῷ γὰρ ὄντι εἰκὼν τοῦ Θεοῦ ἀνθρώπος εὐεργετῶν· ἐν ᾧ καὶ αὐτὸς εὐεργετεῖται· ὡσπερ γὰρ ὁ κυβερνήτης, ἅμα σώζει καὶ σώζεται. Διὰ τοῦτο ὅταν τις αἰτῶν τύχη,

✠ P. 483 ED. POTTER, 404-405 ED. PARIS. 4, 5. ^d Prov. xiv. 8. ^e Isa. lxi, 2.

cum dicendi genus, quo Pythagorei inclaruerunt, tantopere secutus sit. Conf. quæ dicta sunt ad *Strom.* 1, p. 505 edit. Paris.

(40) Ὅπισω. Ὅπισω Κυρίου τοῦ Θεοῦ ὑμῶν πορεύεσθε, καὶ τὰς ἐντολάς αὐτοῦ φυλάξατε, *Strom.* v, p. 594 edit. Paris. Ὅπισω Κυρίου τοῦ Θεοῦ ὑμῶν πορεύεσθε (πορεύεσθε *Vulg. Bibl.*) καὶ αὐτὸν φοβηθήσεσθε, καὶ τὰς ἐντολάς αὐτοῦ φυλάξεσθε, *Cod. Alex. Deut. xiii, 4.*

(41) Ἐλεήμονες καὶ. Clementis interpretamentum.

(42) Ὡς ὁ Π. Ὡς καὶ ὁ Π. *Luc.* Ὁ οὐράνιος ἐ *Matthæo* additum videtur.

(43) Ἀκολουθῶν τῆ φύσει. Conf. quæ superius adnotata sunt in illud adagium, quo jubemur *Deum sequi*, p. 590, edit. Paris.

(44) Ἄνδρες κακοὶ. *Prov.* xxviii, 4, 5 : Ὅτε ἐγκαταλείποντες τὸν νόμον ἐγκωμιάζουσιν ἀσέβειαν· οἱ δὲ ἀγαπῶντες τὸν νόμον, περιβάλλουσιν ἑαυτοῖς τείχος. Ἄνδρες κακοὶ οὐ συνήσουσι (al. νοήσουσι) κρῖμα. Sed auctor superius eodem modo, quo hic, hanc sententiam recitavit, *Strom.* 1, p. 555, edit. Paris.

(45) Σοφία. Sic penitus legimus *Proverb.* xiv, v. 8, exeperto illo τὰς ἐδοῦς αὐτῶν. Aquila et Theodotio ἀφρόνων ἐπίθεσις, Symmachus ἀφρόνων λόγος. Latina *Vulg.* *Sapientia callidi est intelligere suam, et imprudentia stultorum errans.* Hanc enim potius lectionem postulant et Græca et Hebræa. Chaldaicæ paraphrasis interpretatio : *Sapientia callidi est intelligentia via suæ, et stultitia stultorum fraudulenta.* Itaque sic potes hæc vertere :

runtur ad scopum veritatis, ut dicit Philo Pythagoreus, Moysis res gestas describens), sive etiam doctus ab aliquibus, quæ tunc erant, divinis eloquiis, ut qui doctrinæ siti semper teneretur. Dicit enim lex : *Post Dominum Deum vestrum ambulate, et mandata mea servate* ^a. Assimilationem enim lex nominat consecrationem. Talis autem consecratio, quoad fieri potest, assimilat. *Estote*, inquit Dominus, *miseriordes, sicut Pater vester cælestis misericors est* ^b. Hinc Stoici quoque, naturæ consequenter vivere, finem esse statuerunt; elegantior Beï nomine transmutato in naturam; quoniam natura et ad plantas, et ad ea quæ seminantur, et ad arbores, et ad lapides extenditur. Aperte ergo dictum est : *Viri mali legem non intelligunt : qui autem legem diligunt, sibi muri propugnaculum muniant* ^c. *Astutorum enim sapientia agnoscat vias suas : ignorantia autem sapientum erit in errore* ^d. *Super quem enim respiciam, nisi super mitem et mansuetum et tremementem verba mea* ^e? ait prophetia. Docemur autem, esse triplex genus amicitia: et eorum primum quidem est, idque optimum ac præstantissimum, id quod virtute conciliatur : valida enim est, quæ ex ratione oritur, dilectio. Secundum autem ac medium, ex remuneratione : est autem hoc genus aptum ad societatem ac communicationem, lubenter impertiens, et vitæ conducibile. Communis enim est, quæ ex gratia oritur, amicitia. Ultimam autem ac tertiam, nos quidem dicimus id quod est ex consuetudine : illi vero id, quod propter voluptatem vertitur ac mutatur. Ac mihi quidem pulcherrime Hippodamus Pythagoreus vi-

^a Deut. xiii, 4. ^b Luc. vi, 36. ^c Prov. xxviii,

Ignorantia autem insipientium in deceptione ; id est nihil aliud cogitant, quam quomodo imponere aliis possint. Præcedenti sententiæ non absimilis est illa Proverb. xxviii, 5 : Ἄνδρες κακοὶ οὐ νοήσουσι κρῖσιν· οἱ δὲ ζητοῦντες τὸν Κύριον συνήσουσιν ἐν παντί, vel, ut alibi, συνήσουσι πάντα. Latina : Viri mali non cogitant iudicium ; qui autem inquirunt Dominum, animadvertunt omnia. Cæterum quamvis in malam partem sumatur vox πανούργος, tamen, ut docet Suidas, significat et τὸν πάνυ φρόνιμον καὶ πάντα ἐπιστάμενον. Quo loco et manuscripti ope mendum sustuleris, si legas, καλεῖ δὲ οὕτως ἀπὸ Διομετῶν τοῦ δήμου. COLLECT.

(46) Πρῶον. Ταπεινόν, *Isa.*, ubi μοι, τοὺς λόγους μου.

(47) Τριτὰ. Similiter Aristoteles *Ethicorum* ad Nicomachum lib. viii, cap. 5, docet, *τρία εἶναι εἶδη τῆς φιλίας, tres esse amicitia species. Quarum primam eorum esse ait, οἱ διὰ τὸ χρησιμον φιλοῦσιν ἀλλήλους, qui se invicem amant propter utilitatem* Secundam, quæ contrahi solet διὰ τὴν ἡδονὴν, *propter voluptatem* : qualem plerumque dicit esse τὴν τῶν νέων φιλίαν, *juvenum amicitiam*. Tertio autem loco ei est *τελεία ἡ τῶν ἀγαθῶν φιλία καὶ κατ' ἀρετὴν ὁμοίων*· *perfecta, quæ bonorum est et secundum virtutem similitum, amicitia. Isti enim, inquit, benevoli invicem sunt, quatenus boni. Brevius dixeris amicitiam utilem, jucundam ac honestam.*

(48) Γράφειν τὰς φιλίας· Ἄ μὲν. Rectius, γράφειν. Τὰς φιλίας ἂ μὲν.... quod vidit etiam H. Sylburg.

detur describere amicitias : *Una quidem est, inquit, ex scientia deorum ; altera vero, ex hominum suppeditatione ; tertia vero, ex voluptate animalium.* Est ergo una quidem philosophi amicitia, altera vero hominis, tertia autem animalis. Revera enim Dei est imago homo benefaciens : qua in re ipse etiam beneficio afficitur ; nam, sicut gubernator, simul servat et servatur. Et ideo cum quis petens fuerit consecutus, non dicit danti, Recte dedisti, sed, Recte accepisti. Ita accipit quidem, qui dat ; dat autem, qui accipit. *Iusti autem miserentur a ; benigni autem erunt habitatores terræ ; innocentes autem relinquentur in ea ; qui autem inique se gerunt, exterminabuntur ab ea b.* Ac mihi videtur Homerus fidelem prædivinans, dixisse : *Da amico.* Inimico autem ferendum est auxilium, ne maneat inimicus. Auxilio enim vincitur quidem benevolentia, dissolvuntur vero inimicitia. Sed si adsit quidem promptitudo animi, quatenus habet, est accepta, non quatenus non habet. *Non enim ut aliis remissio, vobis autem afflictio, sed ex æqualitate in præsentibus tempore c, et quæ sequuntur. Dispersit, dedit pauperibus : iustitia ejus manet in sæculum sæculi d, ait Scriptura.* Quod enim est ad imaginem et similitudinem, sicut etiam prius diximus, non elucet corpore (nefas enim est, mortale assimilari immortalis), sed mente ac ratione : qua et eam, quæ est in benefaciendo, et eam, quæ in imperando, obsignat Dominus similitudinem. Non enim principatus corporum qualitatibus, sed iudicio mentis recte geruntur. Sanctorum enim virorum consiliis ✕ civitates recte administrantur, et recte domus.

CAPUT XX.

Verum Gnosticum tolerantiam et abstinentiam exercere

Porro autem tolerantia ipsa quoque contendit ad divinam similitudinem, ut quæ impatibilitate quodammodo fruatur per patientiam, si quis in memoria teneat ea, quæ narrantur de Anania : quorum unus quoque fuit Daniel propheta, divina fide plenus. Babylonem habitabat Daniel, sicut Lot quidem Sodoma, Chaldæorum autem terram Abraham, qui paulo post fuit Dei amicus. In antrum feris plenum adduxit Danielem rex Babyloniorum : ipsum autem eduxit illæsum rex universorum, fidelis Dominus. Hanc possidebit tolerantiam gnosticus, quatenus est ejusmodi. Si tentatur, benedicet, ut generosus Job ; si devoretur a cete, ut Jonas precabitur, et fides eum restituet prædicentem Ninivitis ; et si in inclusus fuerit cum leonibus, feras mansuefaciet ; et si in ignem fuerit injectus, rore recreabitur, non igne exuretur. Noctu erit martyr, interdiu martyr, in sermone, in vita, in moribus erit

✕ P. 484 ED. POTTER, 405 ED. PARIS. a Prov. xvi, 26. b Prov. ii, 21, 22. c II Cor. viii, 12, 13. d Psal. cxi, 9.

(49) Δίκαιοι. Proverb. xxi, 26 : 'Ο δίκαιος ἐλεεῖ καὶ οἰκτεῖρει ἀφειδῶς. Proverb. ii, 21, 22 : Χρηστοὶ εἰσονται οἰκητορες γῆς, ἀκακοὶ δὲ ὑπολειφθήσονται ἐν αὐτῇ. ('Ότι εὐθεὶς κατασκηνώσουσι γῆν, καὶ ὅσοι ὑπολειφθήσονται ἐν αὐτῇ.) 'Όδοὶ δὲ ἀσεβῶν ἐκ γῆς ἀλοῦνται : οἱ δὲ παράνομοι ἐξωσθήσονται ἐξ αὐτῆς.

(50) Προμαντευόμενος. H. ms., πραγματευόμενος. SYLBURG.

(51) Ἐπικουρία γ. Inversis casibus, legendum. Ἐπικουρία γὰρ εὐνοία μὲν συνδέεται, λύεται δὲ

Α οὐ φησι τῷ διδόντι, Καλῶς ἔδωκας, ἀλλὰ, Καλῶς ἐλήφθης. Οὕτω λαμβάνει μὲν ὁ δίδους, δίδωσι δὲ ὁ λαμβάνων. Δίκαιοι (49) δὲ οἰκτεῖρονσι, καὶ ἐλεοῦσι· χρηστοὶ δὲ εἰσονται οἰκητορες γῆς· ἀκακοὶ δὲ ὑπολειφθήσονται ἐκ αὐτῆς· οἱ δὲ παραιομοῦντες ἐξολοθρευθήσονται ἀκ' αὐτῆς. Καὶ μοι δοκεῖ τῷ πιστῷ προμαντευόμενος. (50) Ὅμηρος εἰρηκέναι, Ἄδς φιλῶ· ἐχθρῶ δὲ ἐπικουρητέον, ἵνα μὴ μετῆ ἐχθρός· ἐπικουρία γὰρ (51) εὐνοία μὲν συνδέεται, λύεται δὲ ἐχθρα. Ἄλλ' εἰ καὶ προθυμία πρόκειται καθὼς ἐὰν ἐχθρῶ, εὐπρόσδεκτος, οὐ καθὼς οὐκ ἐχθρῶ οὐ γὰρ ἴσα ἄλλοις ἀνεσις, ὑμῖν δὲ θλίψις, ἀλλ' ἐξ ἰσότητος ἐν τῷ νῦν κειρῶ· καὶ τὰ ἐξῆς· Ἐσκόρπισεν, ἔδωκεν τοῖς πένησιν· ἡ δικαιοσύνη αὐτοῦ μένει εἰς τὸν αἰῶνα, ἡ Γραφή λέγει. Τὸ γὰρ κατ' εἰκόνα (52) καὶ ὁμοίωσιν, ὡς καὶ πράσθην εἰρήκαμεν, οὐ τὸ κατὰ σῶμα μνηύεται (οὐ γὰρ θέμις θνητῶν ἀθανάτῳ ἐξομοιοῦσθαι), ἀλλ' ἡ κατὰ νοῦν καὶ λογισμῶν· ᾧ καὶ τὴν πρὸς τὸ εὐεργετῆ καὶ τὴν πρὸς τὸ ἀρχεῖν ὁμοιότητα προσηκόντως ὁ Κύριος ἐνοφραγίζεται· οὐ γὰρ αἱ ἡγεμονίαι σωμάτων ποιότησιν, ἀλλὰ διανοίας κρῖσεις κατορθοῦνται· βουλαὶ γὰρ ἀνδρῶν ὁσίων εὐ μὲν οἰκοῦνται πόλεις, εὐ δ' ὁκόως.

Β κατ' εἰκόνα (52) καὶ ὁμοίωσιν, ὡς καὶ πράσθην εἰρήκαμεν, οὐ τὸ κατὰ σῶμα μνηύεται (οὐ γὰρ θέμις θνητῶν ἀθανάτῳ ἐξομοιοῦσθαι), ἀλλ' ἡ κατὰ νοῦν καὶ λογισμῶν· ᾧ καὶ τὴν πρὸς τὸ εὐεργετῆ καὶ τὴν πρὸς τὸ ἀρχεῖν ὁμοιότητα προσηκόντως ὁ Κύριος ἐνοφραγίζεται· οὐ γὰρ αἱ ἡγεμονίαι σωμάτων ποιότησιν, ἀλλὰ διανοίας κρῖσεις κατορθοῦνται· βουλαὶ γὰρ ἀνδρῶν ὁσίων εὐ μὲν οἰκοῦνται πόλεις, εὐ δ' ὁκόως.

Ἡ γὰρ μήν καρτερία καὶ αὐτὴ εἰς τὴν θείαν ἐξομοίωσιν βιάζεται, δι' ὑπομονῆς ἀπάθειαν (53) καρπούμενη, εἰ τῷ ἑναυλα τὰ ἐπὶ τὸν Ἄνανιαν (54) ἱστορούμενα· ὧν εἰς καὶ Δανιὴλ ὁ προφήτης ἦν, θείας πίστεως πεπληρωμένος. Βαβυλῶνα ὥκει Δανιὴλ, καθάπερ ὁ μὲν Λὼτ τὰ Σόδομα, τὴν Χαλδαίων δὲ γῆν ὁ Ἄβραάμ, ὁ μετ' ὀλίγον φίλος τοῦ Θεοῦ. Κατήγαγεν οὖν εἰς ὄρυγμα θηρίων ἐμπλεων τὸν Δανιὴλ ὁ Βαβυλωνίων βασιλεὺς· ἀνήγαγε δὲ αὐτὸν ἀβλαβῆ ὁ ἀπάντων βασιλεὺς, ὁ πιστὸς Κύριος. Ταύτην κτήσεται τὴν ὑπομονὴν ὁ γνωστικὸς, ἡ γνωστικὸς· εὐλογῆσει πειραζόμενος, ὡς ὁ γενναῖος Ἰωδ, ὡς Ἰωνᾶς εὐξεται καταπινόμενος ὑπὸ κήτους, καὶ ἡ πίστις αὐτὸν ἀποκαταστήσει Νινευίταις προφητεύοντα· καὶ μετὰ λεόντων καθειρχθῆ, ἡμερώσει τὰ θηρία· καὶ εἰς πῦρ ἐμβληθῆ, δροισθήσεται, ἀλλ' οὐκ ἐκπυρωθήσεται· μαρτυρήσει νύκτωρ, μαρτυρήσει μετ' ἡμέραν· ἐν λόγῳ, ἐν βίῳ, ἐν τρόπῳ μαρτυρήσει·

ἐχθρα. Quod cum interpreti, tum etiam Sylburgio placuit.

(52) Τὸ γὰρ κατ' εἰκόνα. Conf. p. 133, 266, 418, 645, ed. Paris.

(53) Ἀπάθειαν. Stoicorum more loquitur, qui sapientem esse ἀπαθῆ dicebant. Conf. quæ superius dicta sunt ad pag. 80 edit. Paris.

(54) Ἀραρίαν. Similia superius dixit Strom. i, p. 329 edit. Paris.

σύνοικος ἐν τῷ Κυρίῳ (55) δαριστής τε καὶ συνέστιος ἀμαρτυρ. Cum Domino cohabitans, eoque familiariter utens, in spiritu permanet: mundus quidem carne, mundus autem corde, sanctificatus sermone. *Mundus*, inquit, *ei crucifixus est, et ipse mundo*. Is crucem Servatoris circumferens, Domini sequitur vestigia, tanquam Deus, effectus sanctus sanctorum. Omnis ergo virtutis cum meminerit lex divina, hominem maxime exercet ad continentiam, eam statuens fundamentum virtutum: atque adeo nos præerudit ad continentiam acquirendam, ex usu animantium, iis vesci prohibens, quæ sunt natura pingua, quemadmodum genus suum, quod carnis habet plurimum. Delicatis enim ac luxuriosis suppeditatur talis usus. Dicitur itaque quidam philosophus suis afferens etymologiam, qui ὅς dicitur, ὅν dixisse quasi ὅν, ut qui ad θύσιν, hoc est *mactationem*, aptus esset solummodo: datam enim esse huic animali ad nihil aliud animam, quam ut carnes luxuriarent. Et similiter nostras cupiditates reprimens, prohibuit illis vesci piscibus, qui nec pinnas habent, nec squamas. **175** Carnium enim bonitate et pinguedine hi aliis piscibus antecellunt. Hinc existimo mysteria quoque non solum prohibere ✕ aliqua tangere animalia, sed etiam nonnullis eorum, quæ sacrificantur, eximere ab usu partes, propter eas, quas mystæ sciunt, causas. Si est itaque venter continendus, et ea, quæ sunt sub ventre, clarum est, quod jam olim a Domino accepimus, per legem excindere debere nos cupiditatem. Id autem perfecte fiet, si cupiditatis fomitem, voluptatem, inquam, non fite damnaverimus. Dicunt ejus hanc esse notionem, ut sit lenis et blandus motus cum aliquo sensu. Ei servientem Menelaum post Trojam captam dicunt, cum impetu ferretur ad occidendam Helenam, quod tot et tantorum fuisset causa malorum, id tamen non potuisse efficere victum pulchritudine, per quam in mentem venit recordatio pristinae voluptatis. Unde ludificantes tragici, cum probro ac dedecore in eum exclamant:

Σὺ (61) δ', ὡς ἐσείδες μιστὸν, ἐκβαλὼν ξίφος,
Φίλημ' ἐδέξω, προδύτιν ἀκάλῳ κύνᾳ.

✕ P. 485 ED. POTTER, 406 ED. PARIS. a Galat. vi, 14.

(55) *Σύνοικος ἐν τῷ Κ.* Hæc sic scribere et distinguere malim: Σύνοικος ὢν τῷ Κυρίῳ, δαριστής τε καὶ συνέστιος κατὰ τὸ πνεῦμα, διαμένει καθ. Cum Domini sit cohabitator, et confabulator, et convictor quoad spiritum, permanet mundus carne, etc. Illud δαριστής, quod perperam ὁ ἀριστής est in Flor. edit., ex Homero sumptum est qui Minoem Cretensem vocavit Διὸς μεγάλου δαριστήν, Jovis magni confabulatorem. Συνέστιος κατὰ τὸ πνεῦμα contradistinguitur ei, qui est συνέστιος κατὰ τὸ σῶμα. Vir enim bonus, licet corpore distans, quoad spiritum cum Christo conjunctus est.

(56) *Ὅστε θεός.* Sic superius dixit θεοποιεῖσθαι τὸν ἄνθρωπον, hominem Deum fieri, *Protrept.* p. 71, ubi conf. adnotata.

(57) *Τινὰ τῶν φιλοσοφ.* Is Cleanthes est infra pag. 304. STILBURG. — Varro lib. II *De re rustica*, cap. 4: « Sus Græce dicitur ὄς, olim thusus ab illo verbo, quod dicitur θύειν, quod est immolare. Ab suillo enim genere pecoris immolandi initium primium

sumptum videtur: cujus vestigia, quod initiis Cere- ris porci immolantur. » P. Victorinus in Varronem, hunc citat Clementis locum, et Jos. Scaliger legit ὅς ὅς, quod Latine Varro scripsit thusus. Vide libro VII *Strom.*, p. 707, Cleanthis, Philemonis et Æsopi dicta in hanc sententiam. COLLECT. — Porro de præcepto quo Judæi suillæ carnis esu interdcebantur, conf. Lactantius lib. IV, cap. 17, p. 367 edit. Oxon.

(58) *Μόνον.* Μόνην mavult Rittershusius in Notis ad Porphyrii librum *De vita Pythagoræ*, p. 8.

(59) *Μέρη.* Scilicet adipem, et quasdam alias partes, quas comedere nefas habebatur.

(60) *Κίνησιν λείαν.* Aristippus definitivum τὴν ἡδονὴν λείαν κίνησιν τὸν πόνον τραχηίαν κίνησιν. *Voluptatem, lenem motum: dolorem, asperum motum.* Cicero lib. *De finib.*, c. 65: *Omnes jucundum motum, quo sensus hilarentur, Græce ἡδονήν, Latine voluptatem appellant.*

(61) *Σὺ.* Eurip. des in *Andromach.*, v. 627, Peleum

At tu papillam contuens gladium abjicis,
Et proditrici figis osculum cani.

Et rursus:

Hebescit ensis ergo pulchritudine?

Ego vero Antistheni assentior qui dicit: *Ego Venerem si acciperem, jaculis confoderem: quia hæc nobis honestas probasque mulieres multas corrumpit.* Cupidinem vero naturæ vitium appellabat, cui saccumbentes miseri, agritudinem deum vocant. Per hæc enim ostenditur vinci imperitiores, propter ignorantem voluptatis, quæ non est admittenda, etsi dea dicatur, hoc est, etsi divinitus data sit ad usum liberorum procreationis. Et Xenophon voluptatem aperte vitium dicens, inquit: « O misera, quid vero tu bonum nosti, aut quid honestum consideras? quæ ne eorum quidem, quæ sunt jucunda, appetitum exspectas, sed priusquam esurias quidem, comelis priusquam autem sitias, bibis: et ut jucunde vescaris, obsoniorum conditores excogitas: ut autem suaviter bibas, magno sumptu vina comparas, et per ætatem nivis quærendæ causa circumcuras: ut autem ✕ jucunde dormias, non solum molles lectos, sed etiam, quæ lectis supponantur, fulcra paras. » Unde, ut dicebat Aristo, ad totum tetrachordon, voluptatem, inquam, et dolorem, et metum, et cupiditatem, et multa exercitatione et pugna opus est.

Hi namque ad intima usque penetrant viscera, Fluctusque in animo concitant mortalium.

✕ P. 486 ED. POTTER, 406-407 ED. PARIS.

Introducitur his verbis Menelaum alloquentem:

*Ἐλὼν δὲ Τροίαν (εἶμι γὰρ πάνταυθὰ σοί),
Ὅκ' ἔκτανες γυναῖκα χειρὶν λαβών·
Ἄλλ' ὡς ἐσείδες μαστῶν, ἐκβαλὼν ξίφος,
Φίλημ' ἐδέξω, προδότην αἰκάλλων κύρην,
Ἦσσαν περὶ σὺνός Κῦπριδος, ὃ κάκιστε σύ.*

*Capta autem Troja (nam et huc tua causa veniam)
Non interfecisti uxorem reductam in tuam pote-*

*statem:
Sed postquam vidisti ubera, abjecto gladio,
Osculum accepisti, adulans canem proditricem,
Factus inferior Venere, o ignavissime tu.*

(62) Ἄρ'. Non minus aptum ἄρ', inquit Sylburg. Sed ἄρ' interrogat. retinet Euripides Orest. v. 1287.

(63) Ἐκκεκώφηνται. Alii scribunt ἐκκεκώφηνται, ut etiam ἐκκεκώφονται et ἐκκεκώφωται.

(64) Ἀντισθένη. Theodoretus *De curat. aff. Græc.*, lib. III: *Antisthenes quidem, Socratis familiaris Diogenis præceptor, qui temperantiam dicitur fecisse quam maximi, hæc de Venere olim dixit: Ego, si Venerem capere mihi liceat, jaculis, nihil moratus, transfigam; quando hæc nobis honestas probasque mulieres una corrumpit. Idem Antisthenes Cupidinem naturæ vitium appellabat, cui vitio miseri homines succumbentes, pessimam agritudinem deum vocant.* Stobæus, tit. 29, ait, eum dixisse, voluptates esse venandas, quæ labores sequuntur, non quæ præcedunt. COLLECT.

(65) Τὴν Ἄφροδ. Ἐγὼ δὲ τὴν Ἄφροδίτην κατατοξ. Theodoret., qui hæc, pro more suo, e Clemente nostro sumpsit, *Θεραπευτ. γ'*, p. 519.

(66) Ὁ τλήμ. Verba sunt hæc Virtutis ad Vitium apud Xenophontem lib. II *Memorabil.*, pag. 739 edit. Francofurt.

(67) Τί δὲ σὺ ἄρ. Xenophon plenius: *Τί δὲ σὺ ἀγαθὸν ἔχεις, ἢ τί τῶν οἴσθα, μηδὲν τούτων ἕνεκα πράττειν ἐθέλοισα; Quid boni habes, aut quam de-*

A Καὶ πάλιν·

Ἄρ' (62) εἰς τὸ κάλλος ἐκκεκώφηνται (63) Ἐίση:

Ἐγὼ δὲ ἀποδέχομαι τὸν Ἀντισθένη (64), τὴν Ἄφροδίτην (65), λέγοντα, κἄν κατατοξεύσωμι, εἰ λάθοιμι· ἐτι πολλὰς ἡμῶν κυλῆς καὶ ἀγαθὰς γυναῖκας διέφθειρεν. Τὸν τε ἔρωτα κακίαν φησὶ φύσεως, ἧς ἦττους ὄντες οἱ κακοδαίμονες, θεὸν τὴν νόσον καλοῦσιν· δεικνυταὶ γὰρ διὰ τούτων ἠττάσθαι τοὺς ἀμαθεστέρους δι' ἄγνοιαν ἡδονῆς, ἣν οὐ χρὴ προσφθεῖσθαι, κἄν θεὸς λέγηται, τούτέστι κἄν θεὸς ἐπὶ τῆς παιδοποιίας χρεῖαν δεδομένην τυγχάνη. Καὶ ὁ Ξενοφῶν ἄντικρυς κακίαν λέγων τὴν ἡδονὴν, φησὶν· « Ὁ τλήμων (66), τί δὲ σὺ ἀγαθὸν (67) οἴσθα, ἢ τί καλὸν σκοπεῖς; ἦτις οὐδὲ τὴν τῶν ἡδέων ἐπιθυμίαν ἀναμένεις (68), πρὶν μὲν πεινῆν ἐσθίουσα, πρὶν δὲ διψῆν πίνουσα· καὶ ἵνα μὲν ἡδέως φάγης, βλοσυρὸς μηχανομένη, ἵνα δὲ ἡδέως πίνης, οἴνους (69) πολυτελεῖς παρασκευάζῃ· καὶ τοῦ θέρους χίνα περιθέουσα ζητεῖς· ἵνα δὲ κατακοιμηθῆς (70) ἡδέως, οὐ μόνον τὰς κλῖνας (71) μαλακάς, ἀλλὰ καὶ τὰ ὑπόδαθρα ταῖς κλῖναις παρασκευάζῃ. » Ὅθεν, ὡς ἔλεγεν Ἀρίστων, πρὸς ἄλλον (72) τὸ τετράχорδον, ἡδονὴν, λύπην, φόβον, ἐπιθυμίαν, πολλῆς δεῖ τῆς ἀσκήσεως καὶ μάχης.

*Οὔτοι γάρ, οὔτοι, καὶ διὰ σπλάγγων ἔσω
Χωροῦσι, καὶ κυκῶσιν ἀνθρώπων κέαρ.*

C etationem nosti, cum nihil horum causa facere velis?

(68) Ἀναμένεις. Post hoc verbum addit Xenophon: Ἄλλα πρὶν ἐπιθυμῆσαι, πάντων ἐμπίπλασαι. Sed prius, quam appetas, omnibus repletis.

(69) Οἴνους. Mellius Xenoph., οἴνους τε.

(70) Κατακοιμηθῆς. Καθυπνώσης, Xenoph.

(71) Ὁ μόνον τὰς κλῖνας. Xenophon plenius et melius: Ὁ μόνον τὰς στρωμνὰς μαλακάς, ἀλλὰ καὶ τὰς κλῖνας, καὶ τὰ ὑπόδαθρα ταῖς κλῖναις παρασκευάζεις. Non tantum stragula mollia, sed etiam lectulos, lectulorumque fulcra paras.

(72) Πρὸς ἄλλον. H. Grotius in *Excerptis e trag.*, p. 437, hæc ad metri leges redacta Agathonis tribuit:

... Πρὸς τὸ τετράχорδον δ' ἄλλον,
Τὴν ἡδονὴν, ἐπιθυμίαν, λύπην, φόβον,
Ἀσκήσεώς γε καὶ μάχης πολλῆς δεῖε·
Οὔτοι γάρ, οὔτοι καὶ διὰ σπλάγγων ἔσω
Χωροῦσι, καὶ κυκῶσιν ἀνθρώπων κέαρ.

... Hos in quadrijuges,
Metum, dolorem, cupiditatem, gaudia,
Meditatione maxima et pugna est opus:
Hi namque sunt, hi, nostra qui sub viscera
Intrant, et imo corde qui fluctus cient.

Dein hæc adnotat: « Ascribitur hæc sententia in Clemente Aristoni. Ego Agathonis ex conjectura ascripsi, quod Aristonem inter tragicos non invenirem. Priores duo versus confusi ibidem exstant. » Sed Gatakerus *Advers.* c. 9, postquam integrum Clementis locum attulisset, hæc dicit: Hæc omnia Agathonis in *Excerptis* ascribit vir clarissimus Hugo Grotius, quod Aristonem inter tragicos nullum inveniret. Itaque ad metri leges reducere conatur: Haud est difficile multa sermone soluto scripta ad iambi etiam puri leges traducere: quod et alibi virum clarissimum fecisse deprehendimus. Cæterum mihi priora illa Aristonis philosophi omnino videntur; novissima tantum disticho comprehensa esse poetæ, et tragici forsan, sed incerti.

Καὶ γὰρ (73) τῶν σεμνῶν οιομένων εἶναι τοὺς θυμους ἢ ἡδονὴ κηρίνους ποιεῖ, κατὰ Πλάτωνα· ὅτι ἐκάστη ἡδονὴ (74) τε καὶ λύπη προσπασσαλοῖ τῷ σώματι ψυχὴν τοῦ γε μὴ ἀφορίζοντος καὶ ἀποσταυροῦντος ἑαυτὸν τῶν παθῶν (75). Ὁ ἀπολέσας τὴν ψυχὴν τὴν ἑαυτοῦ, φησὶν ὁ Κύριος, σώσει αὐτήν· ἦτοι βίψοκινδύνως ὑπὲρ τοῦ Σωτῆρος, αὐτὴν ἐπιδιδοὺς, ὡς αὐτὸς ὑπὲρ ἡμῶν πεποίηκεν, ἢ ἀπολέσας αὐτὴν ἐκ τῆς πρὸς τὸν συνήθη βίον κοινωνίας. Ἐὰν γὰρ ἀπολύσαι, καὶ ἀποστῆσαι, καὶ ἀφορίσαι (τοῦτο γὰρ ὁ σταυρὸς σημαίνει) τὴν ψυχὴν ἐβελήσης τῆς ἐν τούτῳ τῷ ζῆν τέρψεως τε καὶ ἡδονῆς, ἔξεις αὐτὴν ἐν τῇ ἐλπίδι τῇ προσδοκωμένῃ, εὐρημένην καὶ ἀναπαυμένην. Εἴη (76) δ' ἂν τοῦτο μελέτη θανάτου, εἰ μόναις ταῖς κατὰ φύσιν μεμετρημέναις ὀρέξεσι, μηδὲν ὑπεροριζούσαις τῶν κατὰ φύσιν, ἐπὶ τὸ μᾶλλον ἢ παρὰ φύσιν, ἐνθα τὸ ἀμαρτητικὸν φύεται, ἀρκεῖσθαι βουλομένη. Ἐνδύσασθαι οὖν δεῖ τὴν παροπλίαν τοῦ Θεοῦ πρὸς τὸ δύνασθαι ἡμᾶς στήναι πρὸς τὰς μεθοδείας τοῦ διαδόλου· ἐπεὶ τὰ ὄπλα τῆς στρυτείας ἡμῶν οὐ σαρκικά, ἀλλὰ δυνατότα τῷ Θεῷ πρὸς καθαίρειν ὀχυρωμάτων, λογισμῶν καθαυρῶντες, καὶ πᾶν ὕψωμα ἐπαυρόμενον κατὰ τῆς γνώσεως τοῦ Θεοῦ, καὶ αἰχμαλωτίζοντες πᾶν νόημα εἰς ὑπακοὴν τοῦ Χριστοῦ, ὁ θεὸς φησὶν Ἀπόστολος. Ἀνδρὸς δὴ χρεια, ὅστις θαυμαστῶς καὶ ἀσυγγύτως τοῖς πράγμασι χρῆσεται, ἀφ' ὧν τὰ πάθη ὄρματα· οἷον πλοῦτω καὶ πενίᾳ, καὶ δόξῃ καὶ ἀδοξίᾳ, ὑγείᾳ καὶ νόσῳ, ζῳῇ καὶ θανάτῳ, πόνῳ καὶ ἡδονῇ. Ἴνα γὰρ ἀδιαφόρως τοῖς διαφόροις χρῆσωμαι, πολλῆς ἡμῖν δεῖ διαφορᾶς, ἅτε προκεκακωμένοις ἀσθενεῖα πολλῇ, καὶ προδιαστροφῇ κακῆς ἀγωγῆς τε καὶ τροφῆς, μετὰ ἀμαθίας προαπολελυκόσιν. Ὁ μὲν οὖν ἀπλοῦς λόγος τῆς καθ' ἡμᾶς φιλοσοφίας τὰ πάθη πάντα ἐναπερείσματα τῆς ψυχῆς φησὶν εἶναι, τῆς μαθητικῆς καὶ εἰκουσῆς, καὶ οἷον ἐναποσφραγίσματα τῶν πνευματικῶν δυνάμεων, πρὸς ἃς ἡ πάλη ἡμῖν. Ἔργον γὰρ, οἶμαι, ταῖς κακούργοις δυνάμεσιν ἐνεργεῖν τι τῆς ἰδίας· ἐξέως παρ' ἑκαστα πειρᾶσθαι, εἰς τὸ καταγωνίσασθαι καὶ ἐξειδιοποιήσασθαι τοὺς ἀπειπαμένους (77) αὐτάς. Ἐπειτα δ' εἰκότως τοὺς μὲν καταπαλαίεσθαι, ὅσοι δὲ ἀθλητικώτερον τὸν ἀγῶνα μεταχειρίζονται, πάμμαχον ἀγωνιάμεναι, καὶ μέχρι τοῦ στεφάνου χωρήσασθαι (78) αἱ προειρημένα δυνά-

✠ P. 487 ED. POTTER, 407-408 ED. PARIS. ✠

Qualia multa laudat Clemens, tacito etiam auctoris nomine. Et Agathonis quidem tragici nomine citat Jo. Pricæus noster *Adnotat. ad Jac. cap. iv. v. 4.* Quanquam et Aristonis nomine quædam adducit Iamblica Theophilus ad *Autolyc. lib. iii.* sed quæ Aristophanis comici suspicetur esse Grotius. Verum istud inter conjectanea locum habet.

(73) Καὶ γὰρ. Platonis locus est in *Phædone*, Basil. edit. p. 33. SYLBURG. **ΣΤΡΟΜ. I 693 D**

(74) Ἐκάστη ἡδονὴ. Plato in *Phædone*, p. 63 edit. Francofurt. qua in hoc opere semper nisi supinis, ait: Ἡ τοῦ ὡς ἀληθῶς φιλοσόφου ψυχὴ οὕτως ἀπέχεται τῶν ἡδονῶν, καὶ ἐπιθυμιῶν, καὶ λυπῶν, καὶ φόβων, καθ' ὅσον δύναται. *Veri philosophi animus a voluptatibus, cupiditatibus, doloribus, et timoribus, pro viribus abstinet.* Dein paulo post hæc addit: Ἐκάστη ἡδονὴ καὶ λύπη, ὡς περ ἔργον ἐχούσα, προ-

A *Eorum enim, qui graves existimantur, animos voluptas facit cereos, ex sententia Platonis: quoniam unaquæque voluptas, et unusquisque dolor corpori affigit animam ejus, qui non se separat ab affectibus, eosque cruci affigit. Qui perdidit animam suam, inquit Dominus, servabit ipsam: scilicet aut eam lubenter pro Domino periculis exponens, sicut ille se nostri gratia exposuit: aut eam perdens ex ea, quæ est ei cum hac vita, consuetudine.* Si enim solvere, abducere, et segregare (id enim crux significat) animam volueris ab ea, quæ est in hac vita, voluptate et delectatione, habebis eam, in ea, quæ expectatur, spe inventam et quiescentem. Hoc enim fuerit meditatio mortis, si solis iis, quæ sunt secundum naturam dimensæ, appetitionibus, et quæ ea quæ sunt secundum naturam, non excedunt, declinando ad id, quod exsuperat, vel quod est præter naturam, in quo peccandi enascitur occasio, contenti esse velimus. *Oportet ergo nos Dei induere armaturam, ad hoc ut possimus resistere insidiis diaboli: quoniam arma militiæ nostræ non sunt carnalia, sed Deo potentia, ad destructionem munitionum, cogitationes destruentes, et omnem astitudinem se extolentem adversus Dei cognitionem, et captivantes omnem intellectum ad obediendum fidei* ✠, ait divinus Apostolus. Viro utique opus est, qui admirabiliter et inconfuse iis rebus sit usus, a quibus oriuntur affectus: quemadmodum ✠ divitiis et paupertate, gloria et ignominia, sanitate et morbo, vita et morte, labore et voluptate. Ut enim indifferenter utamur differentibus, magna nobis opus est differentia, ut qui multa imbecillitate prius male affecti simus, et in mala educatione et institutione prius versati cum ignorantia. Simplex ergo ratio nostræ philosophiæ, dicit omnes affectus esse impressiones mollis et cedentis animæ, et veluti obsignationes potestatum spiritualium, adversus quas nobis est colluctatio. Maleficarum enim, ut puto, potestatum est opus, proprii habitus aliqui conari singulis rebus imprimere, ut nos, qui iis abrenuntiamus, in certamine superent, et suos efficiant. Est ergo jure consequens, ut aliqui quidem in lucta prosternantur. Quicumque autem certamen magis athletice aggrediuntur, omni contentione decertan-

✠ Matth. x, 39; Marc. viii, 35. ✠ Ephes. vi, 11. ✠ II

τῶν αὐτὴν (ψυχὴν) πρὸς σῶμα, καὶ προσπερονᾶ· *Omnis voluptas atque dolor, quasi clavum tenens, animam corpori usfigit atque connectit.*

(75) Ἀποσταυροῦντος ἑαυτὸν τῶν παθῶν. Legendum videtur ἀποσταυροῦντος ἑαυτῷ τὰ πάθη, Vid. p. 405. LOWTH. — Sed nil mutuo.

(76) Εἴη. Plato in *Phædone*, p. 6, cum dixisset animam a corporis communionem ac voluptatibus quam maxime abstrahendam esse, hæc adjicit: Τοῦτο δὲ οὐδὲν ἄλλο ἐστὶ ἢ ὀρθῶς φιλοσοφεῖν, καὶ τῷ ὄντι τεθνᾶναι μελετώσα ῥαδίως· ἢ οὐ τοῦτ' ἀνείη μελέτη θανάτου; *Quod quidem nihil aliud est, quam recte philosophari, mortem revera facile meditari. Annon hoc est meditatio mortis?*

(77) Ἀπειπαμένους. Nempie in voto baptismali.

(78) Ἀγωνιάμεναι. . . . χωρήσασθαι. Legē ἀγωνιάμενοι. . . . χωρήσαντες. LOWTH. — Sed, retenta

tes, ad coronam usque perveniunt; prædictæ autem potestates in multo sudore et cruore tunc deficiunt, victores admirantes. Eorum enim, quæ moventur, alia quidem ex appetitione moventur et imaginatione, sicut animalia; alia autem per translationem, sicut inanimata; ex inanimis autem plantas quoque quidam dicunt moveri transeundo ad augmentum, si quis eis esse plantas inanimas concesserit. Et habitum quidem lapides; naturam plantæ; appetitionem vero et imaginationem, et ea præterea duo, quæ prius dicta sunt, bruta quoque participant. Rationandi autem potestas, quæ est propria humanæ animæ, non debet similiter impelli atque animantia ratione carentia, sed imaginatione percepta discernere, et non ab eis abduci. Hæ ergo, 176 de quibus diximus, potestates, pulchritudines et glorias, et adulteria et voluptates, et tales ejusmodi inescantes imagines, iis, quæ facile seduci possunt, animabus protendunt, quemadmodum qui pecora abigunt, eis frondes porrigunt. Deinde cum eos astu circumvenerint, qui non possunt veram voluptatem a falsa discernere, fluxamque ac caducam injuriæque obnoxiam a sancta pulchritudine, ducunt in servitatem. Unaquæque autem deceptio assidue premens animam, in ea imprimit imaginem: et imprudens insciensque anima affectus circumfert imaginem, quæ ex inescatione et nostra assensione oritur. Basilidis autem sectatores affectus consueverunt vocare προσαρτήματα, id est, appendices: et ea esse quoad essentiam spiritus appensos animæ ratione præditæ, per quamdam conturbationem et confusionem primigeniam: et alias rursus spirituum adulternas et diversi generis naturas iis adnasci, utpote lupi, simiæ, leonis, ursi, quorum proprietates animæ subinde occurrentes, ejus cupiditates animantibus dicunt assimilare. Quarum enim scrunt proprietates, earum opera factaque imitantur. Et non solum cum rationis expertium animantium appetitionibus et imaginibus accommodantur, sed etiam plantarum æmulantur motus et pulchritudines, propterea quod plantarum quoque adjunctas habeant

✕ P. 488 ED. POTTER, 408-409 ED. PARIS.

veteri lectione, hoc modo poterint hæc explicari: *Quicumque vero athletice ac fortiter certamen ineunt, hos prædicti spiritus omni genere pugne adorti, et ad ipsam usque coronam, non sine multo sudore ac cruore, persequentes, tandem deficiunt, et victores admirantur.*

(79) Ἐξῆως. Philo *Legis allegoriarum* lib. III, p. 1091: Ἡ μὲν ἕξις κοινή καὶ τῶν ἀψύχων ἐστὶ λίθων καὶ ξύλων, ἧς μετέχει καὶ τὰ ἐν ἡμῖν εἰκότα λίθοις ὁστέα· ἡ δὲ φύσις διατείνει καὶ ἐπὶ τὰ φυτὰ· καὶ ἐν ἡμῖν δὲ ἐστὶν εἰκότα φυτοῖς, δυναχῆς τε καὶ τρίχες. Ἔστι δὲ ἡ φύσις ἕξις ἡδὴ κινουμένη. Ψυχὴ δὲ ἐστὶ φύσις προσειληφύτα φαντασίαν καὶ ὄρμη· αὐτὴ κοινή καὶ τῶν ἀλόγων ἐστίν. Ἐχει δὲ καὶ ἡμέτερος νοῦς ἀναλογῶν τι ἀλόγῳ ψυχῇ. Ἡ δὲ διανοητικὴ δύναμις ἰδία τοῦ νοῦ ἐστὶ, καὶ ἡ λογικὴ. *Habitus quidem communis est et inanimatis, lapidibus et lignis, cujus participant, quæ in nobis similia sunt lapidibus, ossa: natura autem extendit sese ad plantas; et in nobis similia sunt plantis, ungues et capilli. Est vero natura, habitus jam motus. Anima autem est natura,*

μεις ἐν πολλῷ τῷ λύθρῳ, τότε δὴ ἀπαυδῶσι, θαυμάζουσαι τοὺς νικηφόρους. Τῶν γὰρ κινουμένων ἂ μὲν καθ' ὄρμην καὶ φαντασίαν κινεῖται, ὡς τὰ ζῶα· τὰ δὲ κατὰ μετάθεσιν, ὡς τὰ ἀψυχα. Κινεῖσθαι δὲ καὶ τῶν ἀψύχων τὰ φυτὰ μεταβατικῶς φασὶν εἰς αὐξήσιν. εἴ τις αὐτοῖς ἀψυχα εἶναι συγχωρήσει τὰ φυτὰ Ἐξῆως (79) μὲν οὖν οἱ λίθοι, φύσεως δὲ τὰ φυτὰ, ὄρμησ τε καὶ φαντασίας, πῶν τε αὐτῶν τῶν προειρημένων (80), καὶ τὰ ἀλογα μετέχει ζῶα. Ἡ λογικὴ δὲ δύναμις, ἰδία οὖσα τῆς ἀνθρωπείας ψυχῆς, ὡχ ὡσαύτως τοῖς ἀλόγοις ζώοις ὄρμησ ὀφείλει, ἀλλὰ καὶ διακρίνει τὰς φαντασίας, καὶ μὴ συναποφέρεισθαι αὐταῖς. Αἱ τοίνυν δυνάμεις, περὶ ὧν εἰρηκαμεν, κάλλη, καὶ δόξας, καὶ μοιχείας, καὶ ἡδονάς, καὶ τοιαύτας τινὰς φαντασίας δελεαστικὰς περιτείνουσαι τὰς εὐεπιφόρους ψυχὰς, καθάπερ οἱ ἀπελαύνοντες τὰ θρέμματα, θαλλοὺς προσιέντες· εἴτα κατασοφισμένοι τοὺς μὴ διακρίνειν δυνηθέντας τὴν ἀληθῆ ἀπὸ ψεύδους (81) ἡδονῆν, καὶ τὸ ἐπίκηρῶν τε καὶ ἐφύδριστον ἀπὸ τοῦ ἁγίου κάλλους, ἀγρῶσιν δουλωσάμεναι. Ἐκάσθη δὲ ἀπάτη συνεχῶς ἐναπεριδομένη τῇ ψυχῇ, τὴν φαντασίαν ἐν αὐτῇ τυπούται· καὶ δὴ τὴν εἰκότα ἔλαθεν περιφέρουσα τοῦ πάθους ἡ ψυχὴ τῆς αἰτίας, ἀπὸ τοῦ δελεάτος, καὶ τῆς ἡμῶν συγκαταθέσεως γινομένης. Οἱ δ' ἀμφὶ τὸν Βασιλεῖδην προσαρτήματα τὰ πάθη καλεῖν εἰκόθασιν· πνεύματὰ τινὰ ταῦτα κατ' οὐσίαν ἐπάρχειν προσρητημένα τῇ λογικῇ ψυχῇ, κατὰ τινὰ τάραχον καὶ σύγχυσιν ἀρχικὴν· ἀλλὰς τε αὐτῶν πνευμάτων νόθους καὶ ἑτερογενεῖς φύσεις προσεπιφύεσθαι ταύταις, οἷον λύκου, πιθήκου, λέοντος, τρίγου· ὧν τὰ ἰδιώματα περὶ τὴν ψυχὴν φανταζόμενα, τὰς ἐπιθυμίας τῆς ψυχῆς τοῖς ζώοις ἐμπερῶς ἐξομοῖον λέγουσιν. Ἐν γὰρ ἰδιώματα φέρουσι, τῶν τῶν ἔργα μιμοῦνται· καὶ οὐ μόνον ταῖς ὀρμαῖς καὶ φαντασίαις τῶν ἀλόγων ζῶων προσοικιοῦνται, ἀλλὰ καὶ φυτῶν κινήματα καὶ κάλλη ζηλοῦσι, διὰ τὸ καὶ φυτῶν ἰδιώματα προσρητημένα φέρειν. Ἐχει δὲ καὶ ἕξῆως ἰδιώματα, οἷον ἀδάμαντος σκληρίαν. Ἀλλὰ μὲν πρὸς τὸ δόγμα τοῦτο διαλεξόμεθα ὑστερον, ὁρητικὰ περὶ ψυχῆς διαλαμβάνομεν· νῦν δὲ τοῦτο μόνον παρασημειώτεον, ὡς Δουρείου τινὸς ἵππου (82), κατὰ

quæ assumit imaginationem et impetum; ipsa communis et irrationalium est. Habet autem et mens nostra analogum quid irrationali animæ. Idem latius persequitur lib. Quod Deus sit immut., pag. 299. Conf. etiam ejusdem lib. Quod mundus sit incorruptibilis.

(80) Δυεῖν τῶν προ. Nempæ ἕξῆως et φύσεως.

(81) Τὴν ἀληθῆ ἀπὸ ψεύδους. Concinnius, τὴν ἀληθῆ ἀπὸ τῆς ψεύδους· ut mox, τὸ ἐφύδριστον ἀπὸ τοῦ ἁγίου. SYLBURG.

(82) Δουρείου τινὸς ἵππου. Durei cujusdam equi speciem præbet. *Ille potest de homine multiformis et diversis inter se vitis obnoxio. Dureo equo ligneo ab Epeo fabricato multos Græcorum proceres fuisse inclusos, notum est. Hea Junius cent. 3, proverb. 77. Hominem ergo quemvis intelligit qualem describebat Basilides, ὁ κατὰ Βασιλεῖδην ἀνθρώπος: Suidas, Δουρείος ὁ ξύλινος. Ἴππος τῶν Ἑλλήνων dicitur, et δουράτεος, et δουρείος. Epiphanius hæresi 21, Simonianorum: Δὲ καὶ τὸν παρ' Ὀμήρῳ Δούριον ἵππον μεμνηχνημένον, ἐν τῷ*

τὸν ποιητικὸν μῦθον, εἰκόνα αὐτῶν ὁ κατὰ Βασιλεῖδην ἄνθρωπος, ἐν ἐνὶ σώματι τοσούτων πνευμάτων διαφόρων στρατὸν ἐγκεκλιτισμένος. Αὐτὸς γοῦν ὁ τοῦ Βασιλεῖδου υἱὸς Ἰσίδωρος (83) ἐν τῷ *Περὶ προσφυσῶν ὕψους*, συναισθόμενος τοῦ δόγματος, ὅσον ἑαυτοῦ κατηγορῶν, γράφει κατὰ λέξιν· « Ἐὰν γάρ τινι πείσμα δῶς, ὅτι μὴ ἔστιν ἡ ψυχὴ μονομερῆς, τῇ δὲ τῶν προσαρτημάτων βία τὰ τῶν χειρῶν γίνεται πάθη, πρόφασιν οὐ τὴν τυχοῦσαν ἔχουσιν οἱ μοχθηροὶ τῶν ἀνθρώπων λέγειν· Ἐβιάσθην, ἀπηνέχθην, ἄκων ἔδρασα, μὴ βουλόμενος ἐνήργησα· τῆς τῶν κακῶν ἐπιθυμίας αὐτὸς ἠγησάμενος, καὶ οὐ μαχεσάμενος ταῖς τῶν προσαρτημάτων βίαις. Δεῖ δὲ, τῷ λογιστικῷ κρείττονος γενομένου, τῆς ἐλάττονος ἐν ἡμῖν κτίσεως φανῆναι κρατοῦντας. » Δύο γὰρ δὴ ψυχὰς ὑποτίθεται καὶ οὗτος ἐν ἡμῖν, καθάπερ οἱ Πυθαγόρειοι, περὶ ὧν ὕστερον ἐπισκεψόμεθα. Ἄλλὰ καὶ Οὐαλεντίνος, πρὸς τινὰς ἐπιστέλλων, αὐταῖς λέξει γράφει περὶ τῶν προσαρτημάτων· « Εἰς δὲ ἐστὶν ἀγαθὸς, οὐ παρρησία (84) ἡ διὰ τοῦ Υἱοῦ φανέρωσις, καὶ δι' αὐτοῦ μόνου δύναται ἂν ἡ καρδία καθαρὰ γενέσθαι, παντὸς ποτηροῦ πνεύματος ἐξωθουμένου τῆς καρδίας· πολλὰ γὰρ ἐνοικοῦντα αὐτῇ πνεύματα οὐκ ἐξ καθαρεύειν· ἕκαστον δὲ αὐτῶν, τὰ ἴδια ἐκτελεῖ ἔργα, πολλαχῶς ἐνυδριζόντων ἐπιθυμίας οὐ προσηκούσας. Καὶ μοι δοκεῖ ὁμοίον τι πάσχειν τῷ πανδοχείῳ ἡ καρδία· καὶ γὰρ ἐκεῖνο κατατιτράδαί τε καὶ ὀρύττεται, καὶ πολλάκις κόπρον πίμπλαται, ἀνθρώπων ἀσελγῶς ἐμμενόντων, καὶ μηδεμίαν πρόνοιαν ποιουμένων τοῦ χωρίου, καθάπερ ἄλλοτριου καθεστῶτος. Τὸν τρόπον τοῦτον καὶ ἡ καρδία, μέχρι μὴ προνοίας τυγχάνει, ἀκάθαρτος οὖσα, πολλῶν οὖσα δαιμόνων οἰκητήριον (85)· ἐπειδὴν δὲ ἐπισκέψῃται αὐτὴν ὁ μόνος ἀγαθὸς Πατήρ, ἠγιασται καὶ φωτὶ διαλάμπει· καὶ οὕτω μακαρίζεται (86) ὁ ἔχων τὴν τοιαύτην καρδίαν, ὅτι

✠ P. 489 ED. POTTER, 409-410 ED. PARIS.

μίζουσιν Ἕλληνας ἐπίτηδες γεγενῆσθαι, ἔλεγε πάλιν ὁ γόνος, ὅτι ἀγνοία ἐστὶ τῶν ἔθνων. Caeterum eadem ratione Athenæus lib. ix ex Diphilo dixit: Δούρειον ἐπάγω χῆνα τῷ φουσηματι. *Dureum anserem adduco magna inflatum mole*; aut: *Vobis fero anserem tumore Durium*; quod scilicet farcinium distentum esset. Macrobius lib. iii *Saturnal.*, cap. 13, refert Cincium in oratione, qua suasit legem Fanniam de moderandis sumptibus, objecisse suo sæculo, quod porcum Trojanum mensis inferrent, hoc est differendum variis animantium generibus. Vide *Proverbia Chil.* iv, cent. 10, 70. COLLECT.

(83) Ἰσίδωρος. Theodoretus *Hæretic. fabul.* lib. i, cap. 4: Ἰσίδωρος, ὁ τοῦ Βασιλεῖδου υἱὸς, μετὰ τινος ἐπιθήκης τὴν τοῦ πατρὸς μυθολογίαν ἐκράτουνε. *Isidorus, Basilidæ filius, fabulosa patris dicta cum aliquo etiam additamento confirmavit.*

(84) *Εἰς δὲ ἐστὶν ἀγαθὸς· οὐ παρρησία.* Clarissimus Grabius in *Spicilegio sæc.* ii in Valentini verba, hæc adnotavit: « Hæc iterum emendatione aliqua egent, et pro illis, οὐ παρρησία ἡ διὰ τοῦ Υἱοῦ φανέρωσις (ut in omnibus editionibus leguntur) ponenda, οὐ παρουσία, etc., *cujus præsentiam nobis exhibuit ea, quæ per Filium facta est, manifestatio.* Patet ex sequentibus: Ἐπειδὴν δὲ ἐπισκέψῃται αὐτὴν ὁ μόνος ἀγαθὸς Πατήρ, etc. Quod autem προσαρτήματα attinet, de quibus Valentinus hæc scripsisse dicitur, ea declaranda sunt ex præcedentibus pag. 408 edit. Paris., Clementis verbis: *Ōi*

proprietates: habent autem etiam habitus proprietates, utpote duritiem adamantis. Sed adversus hoc dogma quidem postea disseremus, quando de anima tractabimus. nunc autem hoc solum adnotandum est, quod Durii equi, ut est in poeticis fabulis, imaginem servat homo ex sententia Basilidis, ut qui in uno corpore tot diversorum spirituum exercitum habeat inclusum. Ipse itaque filius Basilidis Isidorus, in lib. *De adnata anima*, ejusdem dogmatis particeps, scribit his verbis, veluti seipsum accusans: « Si enim alicui persuaseris non esse animam unius partis, vi autem appendicum fieri deteriorum affectus, non levem prætextum habebunt homines scelerati, dicendi: Coactus sum, abductus sum, coactus feci, non volens operatus sum: cum ipse dux fuerit malorum cupiditatis, et cum appendicum violentia non depugnari. Oportet autem, ope partis rationalis factos superiores, minorem, quæ est in nobis creaturam, superasse apparere. » Is enim duas quoque in nobis ponit animas, sicut Pythagorei, quas postea considerabimus. Quin etiam Valentinus scribens ad aliquos, his verbis utitur de appendicibus: « Est ✠ autem unus bonus, cujus fiducia est ea, quæ fit per Filium manifestatio, et per eum solum potest cor fieri mundum, ejecto ex corde omni maligno spiritu. Multi enim in eo habitantes spiritus, id mundum esse non sinunt. Unusquisque autem eorum propria efficit opera, sæpe non convenientibus insultans cupiditatibus. Ac mihi quidem videtur cor non esse absimile diversorio: illud enim perforatur et effoditur, et stercore sæpe repletur, cum homines se petulantur gerant, et locum nihil omnino curent, ut qui sit alienus. Eodem modo cor quoque: cum, quandiu nulla ejus providentia geritur, sit immundum et multorum dæmonum habita-

ἀμφοὶ τὸν Βασιλεῖδην προσαρτήματα τὰ πάθη καλεῖν εἰκόνα· πνεύματά τινα ταῦτα κατ' οὐσίαν ὑπάρχειν προσηρητημένα τῇ λογικῇ ψυχῇ κατὰ τινὰ τάρραχον καὶ σύγχυσιν ἀρχικὴν. Ἄλλας τε αὐτῶν πνευμάτων νόθους καὶ ἑτερογενεῖς φύσεις προσεπιφύεσθαι ταῦταις, ὅσον λύκου, πιθήκου, λέοντος, τράγου· ὧν τὰ ἰδιώματα περὶ τὴν ψυχὴν φανταζόμενα, ἐπιθυμίας τῆς ψυχῆς τοῖς ζώοις ἐμπερῶς ἐξομοιοῦν λέγουσι. *Basilidis autem sectatores perturbationem animæ vocare solent προσαρτήματα (id est, appendices), eaque esse quosdam spiritus, secundum essentiam adherentes animæ rationali per quandam conturbationem et confusionem in principio factam. Et alias rursus adulterinas ac diversi generis spirituum naturas iis adnasci, utpote lupi, simiæ, leonis, ursi: quarum proprietatibus animæ per phantasiaim obversantibus, cupiditates animæ animantibus plane similes reddi dicunt.* Ridiculam hanc opinionem breviter in sequentibus perstringit Clemens, et ubi Isidori atque Valentini verba adduxit, orthodoxam sententiam ex Barnabæ epistola declarat, ubi etiam cor infidelium οἶκος δαιμόνων dicitur quidem, sed de vi atque operationibus, non natura vel substantiis dæmonum intelligitur. »

(85) *Δαιμόνων οἰκητήριον.* Conf. *Recognitiones S. Clementis* sub finem lib. ii, et lib. iv, cap. 15 et seq.

(86) *Μακαρίζεται.* Respicit Matth. v, 8. *Μακάριοι οἱ καθαροὶ τῇ καρδίᾳ, ὅτι αὐτοὶ τὸν Θεὸν ὄψονται.*

culum : postquam autem id inviserit, qui solus est bonus Pater, sanctificatum est, et luce resplendet : et sic qui tali corde est præditus, beatur, quoniam Deum videbit. » Quænam est ergo causa, quod non ab initio talis animæ cura ac providentia geratur, dicant nobis. Aut enim non est digna, et quodammodo sicut ex pœnitentia accedit ad eam providentia, vel natura, ut ipse vult, servatur? et necesse est eam, cum ab initio ejus cura geratur propter cognationem, immundis spiritibus nullum dare aditum, nisi ei vis afferatur, et imbecilla probetur. Si enim dederit, eam pœnitentia ductam, eligere quæ sunt meliora, invitus dicet id, quod decernit, quæ est apud nos, veritas : nempe ex obediente mutatione, non autem ex natura, esse salutem. Quoniam enim exhalationes, cum e terra, tum e paludibus ortæ, in caliginem et nimbos conglobantur : ita etiam carnalium cupiditatum vapores malam animæ inurunt habitudinem, voluptatis species ante animam undique spargentes. Intelligentiæ itaque luci tenebras offundunt, attrahente anima vapores concupiscentiæ, et condensante affectuum globos, ex perpetuo voluptatum usu. Gleba e terra sublata non est aurum, sed coquitur et percolatur, deinde pura evadens, aurum vocatur, quod est terra purificata. *Petite enim, et dabitur vobis*, iis, qui ex seipsis possunt ea, quæ sunt optima, eligere, dicitur. Quomodo autem nos diaboli operationes, et spiritus immundos in peccatoris animam seminare dicamus, non mihi pluribus verbis opus est, si adduxero testem Barnabam apostolicum (erat autem is ex septuaginta, et Pauli adjutor) ✕ his verbis sic dicentem : « Antequam nos Deo crederemus, erat nostrum cordis habitaculum interitui obnoxium et imbecillum, vere templum manu ædificatum : quia erat quidem plenum cultu idolorum 177, et erat domus dæmonum, quod faceret quæcumque Deo sunt contraria. » Operationes ergo dæmonibus convenientes dicit peccatores efficere : non autem ait ipsos spiritus habitare in anima infidelis. Et ideo subjungit : « Attendite ut templum Domini gloriose ædificetur. Discite vos accepisse remissionem pec-

• Matth. vii, 7. ✕ P. 490 ED. POTTER, 410-411 ED. PARIS.

(87) *Ἦτοι*. Hæc sententia sic scribenda et explicanda videtur : Ἦτοι γὰρ οὐκ ἔστιν ἀξία, καὶ πῶς ὡσπερ ἐκ μετανοίας ἢ πρόνοια πρόσεισιν αὐτῆ· ἢ φύσει σωζομένη, ὡς αὐτὸς βούλεται, τυγχάνει : *Aut enim talis anima non est digna, et quodammodo acta veluti pœnitentia accedit ad eam providentia : aut natura, ut ille vult, servatur*. Putavit enim hæreticus ille, sui suorumque animas natura esse ad salutem comparatas. Quod cum superius, tum etiam paulo infra latius explicatum est.

(88) *Χρυσὸς δὲ... βῶλος*. Non inconvenienter legeris : Χρυσὸς δὲ ἀπὸ γῆς οὐκ αἴρεται βῶλος, *auri gleba*. SYLBURG.

(89) *Αἰτεῖσθε*. Sic *Strom.* 1, p. 346 edit. Paris.

(90) *Τῶν ἑβδομηκοντα*. Conf. quæ adnotavit Cotelerius ad *Recognitionum* S. Clementis lib. 1, cap. 7.

(91) *Ὀδὲ πῶς λέγοντα*. Quæ sequuntur, occurrunt in *Epist.* S. Barnabæ cap. 16.

(92) *Οἰκητήριον*. Κατοικητήριον, Barnab

ῆφεται τὸν Θεόν. » Τίς οὖν ἡ αἰτία τοῦ μὴ προκοι-
σθαι ἐξ ἀρχῆς τὴν τοιαύτην ψυχὴν, εἰπάτωσαν ἡμῖν.
Ἦτοι (87) γὰρ οὐκ ἔστιν ἀξία (καὶ πῶς ὡσπερ ἐκ
μετανοίας ἢ πρόνοια πρόσεισιν αὐτῆ;) ἢ φύσει σω-
ζομένη, ὡς αὐτὸς βούλεται, τυγχάνει· καὶ ἀνάγκη
ταύτην, ἐξ ἀρχῆς διὰ συγγένειαν προνοουμένην, μη-
δεμίαν παρεῖδυσιν τοῖς ἀκαθάρτοις παρέχειν πνεύ-
μασιν, ἐκτὸς εἰ μὴ βιασθεῖη, καὶ ἀσθενὴς ἐλεγχθεῖη.
Ἐὰν γὰρ δῶ μετανοήσασαν αὐτὴν ἐλέσθαι τὰ κρείττω,
τοῦτ' ἐκεῖνος ἄκων ἐρεῖ, ὅπερ ἡ παρ' ἡμῖν ἀλθρεία
δογματίζει, ἐκ μεταβολῆς πειθηνίου, ἀλλ' οὐκ ἐκ φύ-
σεως, τὴν σωτηρίαν. Ὅσπερ γὰρ αἱ ἀναθυμιάσεις,
αἷ τε γῆθεν αἷ τε ἀπὸ τελμάτων, εἰς ὁμίχλας συνί-
στανται καὶ νεφελώδεις συστροφάς· οὕτως αἱ τῶν
σαρκικῶν ἐπιθυμιῶν ἀναδόσεις καχεξίαν προστρέβου-
νται ψυχῇ, κατασκεδανύουσαι τὰ εἰδωλα τῆς ἡδονῆς·
ἐπιπροσθεν τῆς ψυχῆς. Ἐπισκοτοῦσι γοῦν τῷ φωτὶ
τῷ νοερῷ, ἐπισπωμένης τῆς ψυχῆς τὰς ἐκ τῆς ἐπι-
θυμίας ἀναδόσεις, καὶ καχουούσης τὰς συστροφάς τῶν
παθῶν, ἐνδελεχεία ἡδονῶν. Χρυσὸς δὲ ἀπὸ γῆς οὐκ
αἴρεται βῶλος (88), ἀλλ' ἀρεψόμενος διυλίζεται·
ἐπειτα καθαρὸς γενόμενος, χρυσὸς ἀκούει, γῆ κεκα-
θαρμένη. *Αἰτεῖσθε* (89) γὰρ, καὶ δοθήσεται ὑμῖν,
τοῖς ἐξ ἑαυτῶν ἐλέσθαι τὰ κάλλιστα δυναμένοις λέγε-
ται. Ὅπως δ' ἡμεῖς τοῦ διαβόλου τὰς ἐνεργείας καὶ
τὰ πνεύματα τὰ ἀκάθαρτα εἰς τὴν τοῦ ἀμαρτωλοῦ
ψυχὴν ἐπισπείρειν φαμέν, οὐ μοι δεῖ πλειόνων λόγων,
παρὰ θεμῶν μάρτυν τὸν ἀποστολικὸν Βαρνάβαν (ὁ
δὲ, τῶν ἑβδομηκοντα (90) ἦν, καὶ συνεργὸς τοῦ Παύ-
λου), κατὰ λέξιν ὧδὲ πῶς λέγοντα (91)· « Πρὸ τοῦ
ἡμᾶς πιστεῦσαι τῷ Θεῷ, ἦν ἡμῶν τὸ οἰκητήριον (92)
τῆς καρδίας καὶ ἀσθενὴς, ἀλθρῶς (93) οἰκοδομητὴς
ναὸς διὰ χειρὸς· ὅτι ἦν πλήρης μὲν εἰδωλολατρείας,
καὶ ἦν οἶκος δαιμόνων (94), διὰ τὸ ποιεῖν ὅσα ἦν ἐναν-
τία τῷ Θεῷ. » Τὰς ἐνεργείας οὖν τὰς τοῖς δαιμονίαις
καταλλήλους ἐπιτελεῖν φησὶ τοὺς ἀμαρτωλοὺς· οὐχ
δὲ αὐτὰ τὰ πνεύματα ἐν τῇ τοῦ ἀπίστου κατοικεῖν
ψυχῇ λέγει. Διὰ τοῦτο καὶ ἐπιφέρει (95)· « Προσέχετε
ἵνα ὁ ναὸς τοῦ Κυρίου ἐνδόξως (96) οἰκοδομηθῇ πᾶς·
μάθετε λαβόντες τὴν ἀφῆσιν τῶν ἀμαρτιῶν· καὶ ἐλ-
πίσαντες ἐπὶ τὸ θῆμα, γενόμεθα καινοὶ· πάλιν ἐξ
ἀρχῆς κτιζόμενοι. Οὐ γὰρ οἱ δαίμονες (97) ἡμῶν ἀπ-

D (93) Ἀλθρῶς. Barnabas, melius ὡς ἀλθρῶς.

(94) Ὅτι ἦν πλ... δαιμόνων. Ex hoc loco corrigenda sunt illa Barnabæ : Ὅτι ἦν πλήρης μὲν εἰδωλολατρείας οἶκος, εἰδωλολατρεία ἦν οἶκος δαιμόνων.

(95) Ἐπιφέρει. Nempe, hac sententia interjacenti : Οἰκοδομηθήσεται δὲ ἐπὶ τῷ ὀνόματι Κυρίου· ἀδificabitur autem in nomine Domini.

(96) Ἐνδόξως. Ἐνδοξος, Barnab. Porro hæc sententia S. Barnabæ auctoritate hoc modo scribenda et explicanda est : Προσέχετε, ἵνα ὁ ναὸς τοῦ Κυρίου ἐνδόξως (vel ἐνδοξος) οἰκοδομηθῇ. Πῶς; Μάθετε· λαβόντες τὴν ἀφῆσιν τῶν ἀμαρτιῶν, καὶ ἐπίσαντες ἐπὶ τῷ ὀνόματι τοῦ Κυρίου, ἐγενόμεθα καινοὶ, πάλιν ἐξ ἀρχῆς κτιζόμενοι. Attendite, ut templum Domini magnifice ædificetur. Quomodo? Discite : Accepta remissione peccatorum, et spe habita in nomine Domini, facti sumus novi, iterum ab integro creati.

(97) Οὐ γὰρ οἱ δ... πλιν ἢ πιστεῦσαι. Perperam Menardus, in suis ad S. Barnabam notis,

λαύνονται, ἀλλ' αἱ ἁμαρτίαι, φησὶν (98), ἀφίστανται, ἃς ἁμαρτίας ἐκείνους ἐπιτελούμεν πρὶν ἢ πιστεῦσαι. Εἰκότως οὖν ἀντέθηκε τὰ ἐπιφερόμενα · « Διὸ ἐν τῷ κατοικητηρίῳ (99) ἡμῶν ἀληθῶς ὁ Θεός · κατοικεῖ ἐν ἡμῖν πως ὁ Λόγος αὐτοῦ τῆς πίστεως, ἡ κλήσις αὐτοῦ τῆς ἐπαγγελίας, ἡ σοφία τῶν δικαιοματίων, αἱ ἐντολαὶ τῆς διδαχῆς. » Οὐδα ἐγὼ ἀπέσει τινὶ ἐντυχῶν · καὶ ὁ ταύτης προιστάμενος διὰ τῆς χρήσεως ἔφασκε τῆς ἡδονῆς ἡδονῆ μάχεσθαι, αὐτομολῶν πρὸς ἡδονὴν διὰ προσποιητοῦ μάχης ὁ γενναῖος οὗτος γνωστικός · ἔφασκε γὰρ δὴ αὐτὸν καὶ γνωστικὸν εἶναι · ἐπεὶ οὐδὲν μέγα ἔλεγεν τὸ ἀπέχεσθαι ἡδονῆς μὴ πεπειραμένον, ἐν αὐτῇ δὲ γενόμενον, μὴ κρατεῖσθαι· ὅθεν γυμνάζεσθαι δι' αὐτῆς ἐν αὐτῇ. Ἐλάθανε δὲ ἑαυτὸν κατασοφίζόμενος ὁ ἄθλιος τῇ φιληδονίᾳ τέχνη. Ταύτη δὴλον οὖν τῇ δόξῃ καὶ Ἀριστιππος ὁ Κυρηνάιος προσέβαλε, τοῦ τὴν ἀλήθειαν αὐχοῦντος σοφιστοῦ· ὀνειδίζόμενος οὖν ἐπὶ τῷ συνεχῶς ὀμιλεῖν τῇ ἐταιρίᾳ τῇ Κορινθίᾳ (1), Ἔχω γὰρ, ἔλεγεν, Λαῖδα, καὶ οὐκ ἔχομαι ὑπ' αὐτῆς. Τοιοῦτοι δὲ καὶ οἱ φάσκοντες ἑαυτοὺς Νικολάω (2) ἔπεισθαι, ἀπομνημόνευμά τι τὰνδρὸς φέροντες ἐκ παρατροπῆς (3), τὸ δεῖν παραχρησθαι τῇ σαρκί (4). Ἄλλ' ὁ μὲν γενναῖος κολούειν δεῖν ἐδήλου τὰς τε ἡδονὰς τὰς τε ἐπιθυμίας, καὶ τῇ ἀσκήσει ταύτη καταμαραίνειν τὰς τῆς σαρκὸς ὀρμὰς τε καὶ ἐπιθέσεις. Οἱ δὲ, εἰς ἡδονὴν τράγων δίκην ἐκχυθέντες, οἷον ἐφουδρίζοντες τῷ σώματι, καθηδουπαθοῦσιν· οὐκ εἰδότες, ὅτι τὸ μὲν βακοῦται, φύσει βρουστὸν δὲ, ἡ ψυχὴ δὲ αὐτῶν ἐν βορβόρῳ κακίας κατορώρυκται, δόγμα ἡδονῆς αὐτῆς, οὐχὶ δὲ ἀνδρὸς ἀποστολικοῦ, μεταδιωκόντων. Τίνι γὰρ οὗτοι Σαρδανάπαλλο διαφέρουσιν; οὐ τὸν βλον δηλοῖ τὸ ἐπιγραμμα·

Ταῦτ' ἔχω (5) ὄσ' ἔφαγον, καὶ ἐφουδρίσα, καὶ
 Τέρπν' ἔπαθον· τὰ δὲ πολλὰ καὶ ἄδλιυ κείνα,
 [μετ' ἔρωτος] [λέλειπται.]

⊗ P. 491 ED. POTTER, 411-412 ED. PARIS.

hæc ipsius Barnabæ verba esse asseruit, quæ nec in Græco ejus textu, nec in veteri Latina versione existant; et præterea hæreticos respiciunt, qui post Barnabæ tempora exorti sunt.

(98) *Φησὶν*. Scilicet in iis, quæ modo citata sunt, ubi nos labesin ἀφείπον τῶν ἁμαρτιῶν, peccatorum remissionem accipere, dixit.

(99) *Διὸ ἐν τῷ κ.* Hæc ipsius Barnabæ auctoritate sic distinguenda et explicanda sunt: Διὸ ἐν τῷ κατοικητηρίῳ ἡμῶν ἀληθῶς ὁ Θεός · κατοικεῖ ἐν ἡμῖν. Πῶς; Ὁ Λόγος αὐτοῦ. Quare in domicilio nostro vere Deus existit: habitat in nobis. Quomodo? Verbum ejus fidei, voc. Item Lowthio visum est.

(1) *Τῇ Κορινθίᾳ*. Nempe Laide. Diogenes Laertius in *Aristippo*, lib. II, segm. 75: Ἐχρητο καὶ Λαίδι τῇ ἐταιρίᾳ, καθὰ φησὶ καὶ Σωτῶν ἐν δευτέρῳ τῶν Διαδοχῶν. Πρὸς οὖν τοὺς μεμφομένους ἔφη· Ἔχω Λαίδα, ἀλλ' οὐκ ἔχομαι. Ἐπεὶ καὶ τὸ κρατεῖν, καὶ μὴ ἠττάσθαι ἡδονῶν ἀριστον, οὐ τὸ μὴ χρῆσθαι. *Utebatur et Laide meretrice, ut refert Sotion in secundo Successionum libro. Qua ex re cum sugillaretur à plurimis, habere se Laidem respondit, non haberi a Laide. Nam vincere, nec cedere voluptatibus præclarum esse, non earum usum sibi interdicere.* Conf. Lactantius lib. III, c. 15. Theodoretus serm. De cu-

atorum, et postquam speravimus in illud nomen, efficiamur novi, creati rursus ab initio. » Non enim dæmones a nobis expelluntur, sed peccata, inquit, remittuntur, quæ similiter atque illi faciebamus, priusquam crederemus. Merito ergo contra opposuit ea, quæ subjunguntur: « Quare in nostro habitaculo vere Deus inhabitat: in nobis est quodammodo Verbum ejus fidei, vocatio ejus promissionis, sapientia justificationum, mandata doctrinæ. » Scio me in quamdam incidisse hæresim: cujus princeps dicebat se per usum voluptatis pugnare cum voluptate, adeoque per simulatam pugnam ad voluptatem transfugit præclarus hic gnosticus. Se enim dicebat esse gnosticum: dicebat enim, nil magnum facere, si quis abstineret a voluptate, qui eam non esset expertus; sed cum, qui in ea versatus, non vinceretur: ideoque per eam dicebat se in ea exerceri. Seipsum autem miser imprudens decipiebat arte voluptaria. In eandem ergo, ut patet, venit sententiam Aristippus quoque Cyrenæus cum sophista, qui se jactat tenere veritatem. Cui cura probro daretur, quod cum meretrice Corinthia assidue versaretur: *Habeo*, inquit, *Laidem*, sed *ab ipsa non habeor*. Tales autem sunt etiam, qui dicunt se sequi Nicolaum, adducentes quoddam ejus viri adagium, sed ✕ ab eis detortum, nempe oportere carne abuti. Sed ille quidem vir præclarus significabat oportere voluptates arcere et cupiditates, et hac exercitatione marcidas flaccidasque reidere carnis appetitiones et insultus. Hi autem instar hircorum effusi in voluptatem, quodammodo corpus contumelia afficientes, in luxu et deliciis vitam

Hæc habeo quæ edi, quæque exsaturata libido

Hausit, at illa jacent multa et præclara relicta.

rmd. Græc. affect., pag. 671. Cicero epist. ad Prætorum, Athenæus lib. XII, Plutarchus in *Erotico*, Mesi-chius Milesius, etc.

(2) *Νικολάω*. Nicolai et Nicolaitarum historiam uberius pertraciat auctor, *Strom.* III, p. 456.

(3) *Ἐκ παρατροπῆς*. Hinc intelligi poterit, cur *ψευδωνύμου; Νικολαίτας* dixerint auctor *Constitutionum apost.* lib. VI, c. 8, et Ignatius interpolatæ *Epistolæ ad Trullianos* cap. 11, scilicet quia hi hæretici falso se Nicolai discipulos esse jactabant. φάσκοντες ἑαυτοὺς Νικολάω ἔπεισθαι, cum tamen illo sobrie admodum pieque vixerit. Porro quos defensores, quos etiam accusatores habuit Nicolaus, accurate exposuit Cl. Cotelerius in suis ad *Constit. apost.* locum jam dictum notis.

(4) *Παραχρησθαι τῇ σαρκί*. Pejore sensu hanc phrasin adhibet auctor *Constitutionum apostol.*, lib. VI, cap. 10: Ἄλλοι δὲ ἀναίδην ἐκπερνέουσιν, καὶ παραχρησθαι τῇ σαρκὶ ἐδίδασκον, καὶ διὰ πάσης ἀνοσιουργίας λέγουσι. *Alii sine verecundia scortari, et carne abuti docebant, et per omne nequiter factum voluntari.* Suidas: *Παραχρησθαι*, πολύ, σφοδρῶς συνουσιάζει, ἀκολάστως μίγνυται. Εἶρηται δὲ καὶ τερδ ἐκάστου

(5) *Ταῦτ' ἔχω*. Sardanapali epitaphium et latius,

Namque et ego cinis ecce, Nini rex maximus A *Και γὰρ ἐγὼ σποδός εἰμι, Νίνου μεγάλης βασι-*
[olim. *λευσας.*

Non est enim omnino necessaria fruitio voluptatis, sed accessio et consequentia quaedam naturalium necessitatum, famis, sitis, frigoris, matrimonii. Si itaque fieri posset, ut absque ea vel biberetur, vel alimentum susciperetur, vel liberi procrearentur, non posset ostendi alius ejus usus. Neque enim operatio, neque affectio, sed neque aliqua pars nostri est voluptas; sed vicarii ministerii gratia in vitam accessit, quemadmodum dicunt accessisse sales nutrimenti concoquendi causa. Ea autem effrenata, et domus administrationem vi sibi usurpans, primam generat concupiscentiam, quæ est a ratione alienum desiderium, et appetitus ejus, quod ei gratificatur. Ea Epicuro persuasit, ut philosophi linem poneret voluptatem. X Divinam itaque rem is esse statuit, firmum ac stabilem carnis habitum, et certam de bona ejus valetudine spem. Quid enim est aliud luxus, quam intemperata liguritia, et opipara redundantia eorum, qui deliciis ac volu-

Καθόλου γὰρ οὐκ ἀναγκαῖον τὸ τῆς ἡδονῆς πάθος, ἐπακολούθημα δὲ χρειῶν τιῶν φυσικῶν, πείνη, δίψα, δίψα, γάμψ. Εἰ γοῦν ταύτης δίχα πεινῶν οἶόν τε τῶν, ἢ τροφῆς προσέσθαι, ἢ παιδοποιεῖν, ἐδείχθη ἂν οὐδεμία ἑτέρα χρεια ταύτης. Οὐτε γὰρ ἐνέργεια, οὔτε διάθεσις, οὐδὲ μὲν μέρος τι ἡμέτερον ἡδονῆς· ἀλλ' ὑπουργίας ἕνεκα παρῆλθεν εἰς τὸν βίον, ὡσπερ τοῦς ἄλλας φασί, τῆς παραπέψεως τῆς τροφῆς χάριν. Ἡ δὲ ἀφηνιάσασα καὶ τοῦ οἴκου κατακρατήσασα, πρώτην ἐπιθυμίαν γεννᾷ, ἔφεσιν καὶ ὄρεξιν οὖσαν ἄλογον τοῦ κεχαρισμένου αὐτῇ· καὶ τὸν Ἐπίκουρον τέλος εἶναι τοῦ φιλοσόφου ἀνέπεισε θέσθαι τὴν ἡδονήν. Θειάζει (6) γοῦν σαρκὸς εὐσταθὲς κατάστημα καὶ τὸ περὶ ταύτης πιστὸν ἔλπισμα (7). Τί γὰρ ἕτερον ἢ τροφή ἢ φιλήδονον λιχνεῖα, καὶ πλεονασμὸς περιεργουσί, πρὸς ἡδονάβειαν ἀνεμίωνων; Ἐμφαντικῶς δ' Διογένης ἐν τριταγυφῶν γράφει·

opipara redundantia eorum, qui deliciis ac volu-

Effeminatis queis mere ac fetentibus
Cor alligatum est usque et usque luxibus,
Qui nec laboris diligunt tantillum:

✕ P. 492 ED. POTTER, 412 ED. PARIS.

ἐκάστου πράγματος ἐκ συνουσίας γενομένου. Περὶ Ἀριγένους· Σοὶ δὲ κακομηχανία εἰς αἰσχρότατον ἀνδρὰ ἐπενόηθη· Αἰθίοπα γὰρ αὐτῷ παρεσκευάσας εἰς παράχρησιν τοῦ σώματος,

et alio versuum ordine legitur apud Athenæum lib. C viii, 167, hoc modo :

Εὐ εἰδὼς δτι θνητὸς ἔφυς, τὸν θυμὸν ἄεξε,
Τερπόμενος θαλήσῃ· θανάτῳ σοι οὐ τις
[δησις.
Καὶ γὰρ ἐγὼ σποδός εἰμι, Νίνου μεγάλης
[βασιλεύσας,
Ταῦτ' ἔγω δσοσ' ἔφαγον, καὶ ἐφύδρισα, καὶ
[μετ' ἔρωτος
Τέρπῃ ἔπαθον· τὰ δὲ πολλὰ καὶ ὀλίβια κείνα
[λέλειπται.

Cujus postremum distichum Crates in saniores sententiam sic transformavit, apud Plutarch. 298 :

Ταῦτ' ἔχω δσοσ' ἔμαθον καὶ ἐφρόντισα καὶ
[μετὰ Μουσῶν
Σέμῃ ἐδάην· τὰ δὲ λοιπὰ καὶ ἡδέα πάντα
[λέλειπται.

Alii tamen non Crateti hoc distichon tribuunt, sed Chrysippo. Meminit ejusdem epitaphii idem Plutarchus 534; Diodorus Sic. 58, et Strabo 77. H. SYL- BURG. — Hæc conversa sunt a Cicerone lib. v *Tusc. Quæst.* Græca ita legenda hic, ut apud Theodoretum lib. xii τῆς Θεραπευτικῆς, *De Curat. Græc. aff.* : Ἐκείνους δὲ θηριωδῶς βιοτεύοντας καὶ περιόντας θρηνησωμεν, καὶ ἀποθανοῦσιν τὸ Σαρδαναπάλου ἐπιγράμμα προσενέγκωμεν, τότε γὰρ ἐκείνου ἐπιτέγραπτο τάψω·

Τόσοσ' ἔχω δσοσ' ἔφαγον, καὶ ἐφύδρισα, καὶ
[μετ' ἔρωτος
Τέρπῃ ἔπαθον· τὰ δὲ πολλὰ καὶ ὀλίβια πάντα
[λέλειπται·
Καὶ γὰρ ἐγὼ σποδός εἰμι, Νίνου μεγάλης
[βασιλεύσας.

Ἄλλὰ γὰρ καὶ τοῦτο ψεῦδος οἱ γεγραφοῦτες ἐπέγραψαν· οὐ γὰρ ἔχει ὁ τελευτήσας ἄπερ ἔφαγε καὶ ἐπιεν, ἀλλ' εἰς τὴν δυσώδη φθορὰν ἐκείνα κενώρηκεν· ἔχει δὲ μόνον τοῦ παρανόμου βίου τὴν δυσώδη ἢ διτηνεκῶς τὴν ψυχὴν ἀλύγει καὶ ἀνὰ ξυνευδίαν αὐτῇ τὰ

Οἱ τῆς ἀνάνδρου καὶ διεσκατωμένης (8)
Τρυφῆς ὑφ' ἡδοναίσιον ἀχθέντες κέαρ,
Πορεῖν ἐθέλοντες (9) οὐδὲ βαιὰ . . .

κάκιστα, καὶ μεμνημένην ὧν παρανόμως εἰργάσαστο. *Illos brutorum animantium vitam degentes, viros quidem luctu commiseremur, defunctorum vero sepulchris epigramma Sardanapali inscribamus. Ita enim illius tumulo inscriptum fuit :*

Hæc habeo quæ edi, quæque exsaturata libido
Hausit, multa quidem et felicia cuncta reliqui.
Nam cinis ecce ego sum, magna qui celsa te-
Regna Nini . . . [nebam

*Sed enim egregie mentiti sunt, qui sic inscripserunt ; neque enim qui vita defunctus est, habet amplius, quæ comediti olim ac bibiti, sed ea omnia in putrem corruptionem abierunt. Habet autem solum iniquitatis suæ fetorem, qui animam scelerum sibi consciam, eaque in memoriæ sinu perpetuo retinentem continuo dolore discruciat. Proferuntur et a Strabone lib. xiv, et ab Athenæo lib. viii *Deipnosoph.*, apud quos tertius versus alios duos præcedit. Ad verbum ita vertuntur : *Habeo quod comedi, quod perverte feci, quod in amoribus voluptatis percepi : multa vero felicia excolerunt : legitur enim apud Athenæum, καὶ ὀλίβια πάντα λέλυνται : et apud Strabonem, καὶ ὀλίβια κείνα λέλειπται, ut hic apud Clementem : in manuscripto libro *Quæstionum Anastasii*, uide Theodoretum locum excerpsumus, πάντα λέλειπται. Aliud elogium in Sardanapali tumulo exaratum invenies, lib. xii Athenæi a Chærito versum, apud interpretem Aristophanis Avium ex Apollodoro, et Suidam ex Callisthene : Ἔσθιτε καὶ πίνετε καὶ παίξετε, ὡς τὰ γε ἄλλα ἀνθρώπεια οὐκ ὄντα τούτου ἄξια. Sculpta in lapide fuit imago dextræ manus conjunctis digitis, velut ad sonum elidendum in eoque liueris Assyriis hoc inscriptum : *Ede, bibe ; et lude, reliqua humana nec digitorum crepitu digna sunt.* COLLECT.**

(6) Θειάζει. Clemens infra pag. 179 Metrodoro, Epicuri discipulo, hoc dictum tribuit, ubi conf. adnotata.

(7) Σαρκὸς . . . ἔλπισμα. Ex Cicerone ita veritas lib. ii *De fin.* : *Cum corpus bene constitutum sit, et sit exploratum ita futurum.*

(8) *Οἱ τῆς ἀνάνδρου καὶ διεσκατωμένης.* Cyni- cium

(9) *Πορεῖν ἐθέλοντες.* Metro convenientius, πορεῖν θέλοντες. SYLB.

καὶ τὰ ἐπὶ τούτοις, ὅσα αἰσχροῦς μὲν εἴρηται, ἐπα-
ξίως δὲ τῶν φιληδόνων. Διὸ μοι δοκεῖ θεῖως ὁ νόμος
ἀναγκαίως (10) τὸν φόβον ἐπαρτᾶν, ἵν' εὐλαβεῖται καὶ
προσοχῇ τὴν ἀμεριμνίαν ὁ φιλόσοφος κτησῆται τε καὶ
τηρήσῃ, ἀδιάπτωτος τε καὶ ἀναμάρτητος ἐν πᾶσι
διαμένων. Οὐ γὰρ ἄλλως εἰρήνη καὶ ἐλευθερία περι-
γίνεται ἢ διὰ τῆς ἀπαύστου καὶ ἀναπαυδῆτου πρὸς
τὰς τῶν παθῶν ἡμῶν ἀντιμαχίσεις (11). Οὗτοι γὰρ
οἱ ἀνταγωνισταὶ παχεῖς καὶ Ὀλυμπικοί, σφηκῶν, ὡς
εἶπεῖν, εἰσὶ δριμύτεροι (12), καὶ μάλιστα ἡ ἡδονή,
οὐ μόνον μεθ' ἡμέραν, ἀλλὰ καὶ νύκτωρ ἐν αὐτοῖς
ποτὸς ἐνυπνίους μετὰ γοητείας δολαστικῶς ἐπιβου-
λεύουσα καὶ δάκνουσα. Πῶς οὖν ἐτι δίκαιοι κατατρέ-
χειν τοῦ Νόμου Ἑλληνες, φόβῳ καὶ αὐτοὶ τὴν ἡδο-
νὴν δουλοῦσθαι διδάσκοντες; Ὁ γοῦν Σωκράτης (13)
φυλάσσεσθαι κελεύει τὰ ἀναπειθόντα μὴ πεινῶν-
τας ἐσθῆναι, καὶ μὴ διψῶντας πίνεῖν, καὶ τὰ
βλέμματα καὶ τὰ φιλήματα τῶν καλῶν, ὡς χαλε-
πώτερον σικριπίων καὶ φυλάγγων (14) ἰὸν ἐτίναῖ
πεφυκότα. Καὶ Ἀντισθένης (15) δὲ μαρῆναι μᾶλ-
λον ἢ ἡσθῆναι αἰρεῖται. Ὁ τε Θεόδοτος Κράτης·

Τῶν (16) δὲ, φησι, κράτει, ψυχῆς ἤθει ἀγαλλο-
οῦθ' ὑπὸ χρυσιῶν δουλουμένησθ' ὑπ' ἐρώτων
Τηξιπόδων· οὐδ' ἐτι συνέμποροί εἰσι φιλόδρι.

Καὶ τὸ ὅλον ἐπιλέγει·

Ἦδονῆ (17) ἀνδραποδώδει ἀδούλωτοι καὶ ἀνα-
πτοι (18),
Ἄθνατον βουσιλειαν ἐλευθερίαν τ' ἀγαπῶσιν.
Οὗτος ἐν ἄλλοις εὐθυβήρῃμῶνως γράφει· Τῆς εἰς τὰ
Ἄσπροθίσια ἀκατασχέτου ὀρμῆς κατάπλασμα (19)

✕ P. 493 ED. POTTER, 413 ED. PARIS.

cum tragœdias scripsisse, notant veteres. Et quidem
septem enumerant. In istis autem ipsa spurcitas et
σαπρωλογία auctorem καὶ τὸ ἀναίδες τοῦ κυνισμοῦ
evincit. Voluptatem, quam alius contentus fuisset
κατάπτυστον dixisse, ipse διεκτατωμένην vocat, ab
excrementis, sive reliquiis humanis. HEINSIUS.

(10) Θεῖως ὁ νόμος ἀναγκ. Rectius forte ὁ θεῖος
νόμος ἀναγκ. SYLBURG.

(11) Ἀντιμαχίσεις. Structuræ lex postulat ἀντι-
μαχίσεως, genit. casu. SYLBURG.

(12) Δριμύτεροι. Aciores. Isti enim obesi adver-
sarii et Olympici vespis, ut ita dicam, acerbiores
sunt, ac præcipue voluptas. *Vespa acerbior*, prover-
bium de præfero et crudeli dicitur: vespæ nam-
que, insecti exigui, ictus acerbisunt, et haud temere
sine febrisunt, testante Plinio; quippe cujus ter
novenis punctis interire hominem prodidere non-
nulli. H. Junius cent. 6, proverb. 64; Plin. lib. 11,
cap. 22. Præcipue gustata serpente infestior est
morsus vesparum, *Ælianus*, lib. xv, e. 9 *De anima-
libus*, aut cum in cadavere viperæ aculeum imbue-
runt, lib. 7, c. 16. COLLECT.

(13) Σωκράτης. Socratis præceptum hoc adnota-
tur etiam a Plutarcho pag. 76 et 310. H. SYLBURG.
Item a Theodoretō Θεραπευτ. 16, pag. 672. Unam
ejus partem superius retulit Clemens, *Pædag.* lib.
1, cap. 1, alteram vero, *Pædag.* lib. 11, cap. 11.

(14) Φυλάγγων. Pro φαλαγγίων ut etiam Theod.
SYLBURG. in *Indice Græco*.—Φυλάγγια superius dixit
Clemens *Pædag.* lib. 11, cap. 11, quem locum conf.

(15) Ἀντισθένης. Theodoretus Θεραπευτ. 16, p.

ΠΑΤΡΟΛ. GR. VIII.

A et quæ deinceps sequuntur: quæ turpiter quidem
dicta sunt, sed pro meritis eorum qui sunt dediti
voluptati. Divinitus itaque mihi videtur lex vo-
luisse, ut metus impenderet necessario, ut sollici-
tudinibus vacuitate per cautionem et attentionem com-
parata et conservata, philosophus, a lapsu alienus,
et peccato non affinis, in omnibus permaneret. Pax
enim et libertas non aliter accedit, quam per per-
petuam et indefatigabilem adversus animi nostri
motus repugnantiam. Sunt enim hi adversarii
crassi et Olympici, et vespis, ut ita dicam, acio-
res: et maxime voluptas, quæ non solum interdiu,
sed etiam noctu in ipsis insomniis, nos cum præ-
stigiis inescando, insidiatur et mordet. Quomodo
ergo possunt adhuc Græci jure legem insectari,
cum ipsi quoque voluptatem doceant servire me-
tui? Socrates itaque jubet *cavere ab illecebris, quæ
suadent ut non esurientes comedamus, et bibamus
non sitiientes; et pulchrorum obtutibus et osculis, ut
quæ soleant scorpiis et araneis gravius venenum im-
mittere*. Antisthenes autem vult potius insanire,
quam voluptate affici. Et Crates Thebanus ait:

Hæc vincas, rectis exsultans moribus, atque

Te auro haud addicens, cupidis nec amoribus

Servam: nec serratores sunt amplius ulli.

Et tandem infert:

✕ *Mancipat at quem non turpis tangitque voluptas,*

C *Regnum immortale, et libertas huic quoque amatur.*

Hic autem alibi expresse scribit, *Rerum venerea-
rum effrenati desiderii cataplasma esse fumem: sin*

670: Καὶ Ἀντισθένης ὁ Κυνικός, Σωκρατικός γε καὶ
οὗτος, τοῦ ἡδεσθαι τὸ μάλισθαι κρείττον εἶρηκεν
εἶναι. *Et Antisthenes Cynicus, qui Socratis quoque
auditor fuit, potius esse insanire, quam delectari,
dixit*. Diogenes Laertius lib. vi, segm. 3: Ἐλεγέ τε
συνεχῆς Μανεῖην μᾶλλον ἢ ἡσθῆναι. *Dicebat ante
identidem: Insaniam potius quam delectari*. Conf.
Sextus Empiricus *adv. Mathemat.* lib. x.

(16) Τῶν. Primus versus, si pentameter est, ro-
cte habet. Sequenti, rectius χρυσιῶν, penultima
diphthongo. Tertius, si hexameter est, ita interpo-
lari potest, οὐδ' εἴ τι συνέμπορόν ἐστι φιλόδρι. SYL-
BURG.

(17) Ἦδονῆ. Hos etiam versus e Clemente trans-
tulit Theodoretus in Θεραπευτ. p. 671.

(18) Ἀναπτοι. C. mavult ἀχαμπτοι. SYLBURG.—
Ἄχαμπτοι, Theodoret. Verumtamen ἀναπτοι tole-
rari possit. Hesychius: Ἄναπτος, ἀκατάλαστος.

(19) Κατάπλασμα. Κατάπασμα. Theodoret., loco
jam dicto hæc etiam recitans: idque comm. apud
Sylburgium annotat magis convenire Cratetis ver-
bis, prout metricæ referuntur a Diogene Laertio in
Cratete, lib. vi, seg. 86:

Ἐρωτα καθεῖ λιμός· εἰ δὲ μὴ, χρόνος·

Ἐὰν δὲ μὴ τούτοις δύνῃ χρῆσθαι, βρόχος·

Amorem sedat fames; sin minus, tempus;

Eis vero si uti non vales, laqueus.

Eosdem versus recitavit Suidas in v. Κράτης. ἢ
vero *Antholog.* lib. 1, cap. 27, et apud *Stobæum*

minus autem, laqueum. Zenonis autem stoici quænam esset doctrina, testantur comici, etiam dum eam insectantur, hoc modo :

*Sapientiam iste Zeno quam vanam docet,
Quippe esurire qui suos tantum docet,
Panis sit unius, caricaque, et aquam bibas.*

Hi omnes utique non erubescunt aperte confiteri eam, quæ ex cautione accipitur, utilitatem. Quæ est autem vera et non **178** expers rationis sapientia, non solis verbis confidens et decretis, sed tegumentis invulnerabilibus et mysteriis efficacibus, in divinis præceptis meditans, et se exercens, vim divinam per eam, quæ inspirata est, partem a logo seu ratione accipit. Jam vero poetici quoque Jovis depingunt ægidem

Terribilem, Timor immensus quam cingit et ambit.

*Lis quoque inest, et Visurgens, et frigidus Horror,
Gorgoneumque caput, monstrum olim quod fuit
Terribile, horrendum, ostentum Jovis ægida habentis.*

Iis autem, qui id, quod est salutare, recte possunt perspicere, nescio an quid videbitur amabilius honestate ac gravitate legis, et ejus filia cautione ac religione. Verumenimvero quando aliquis nimis intensum, et quod justum tonum excedat, dicatur canere, sicut etiam Dominus in aliquos, ne aliqui ex iis, qui eum æmulantur ac sequuntur, aliquid canant, quod a tono fidiumque concentu discrepet; sic sumo, non ut quod sit per se nimis intensum, et quod justum tonum excedat, sed quod sit ejusmodi iis, qui divinum nolunt jugum tollere. Iis enim, qui sunt remissi et imbecilli, id, quod est moderatum, ✕ videtur nimis intensum, et tonum excedere: et injustis quod est æquum, videtur esse summum jus. Nam qui propterea quod peccati amore tenentur, ad indulgentiam veniam faciles sunt, ii veritatem existimant esse molestiam, et æveritatem sævitiam: et eum, qui non simul peccat et una trahitur, immisericordem. Recte ergo scribit de Plutone tragædia :

Venturus ad quem dæmonem tu sis rogas?

✕ P. 494 ED. POTTER, 413-414 ED. PARIS.

serm. De mulieribus, hoc modo exstant :

*Ἐρωτα παύει λιμός· εἰ δὲ μὴ, χρόνος·
Ἐὰν δὲ μὴδὲ τυῦτα τὴν φλόγην σβέσῃ,
Θεραπεύει σοὶ τοιοῦτόν ἤρτησθω βρόχος.*

(20) *Φιλοσοφίαν κενήν.* Κενήν non inepte forsan: ut jejuna et macra philosophia intelligatur: unde Timoni quoque secta illa dicitur:

*Πτωχότατοι εἴ ἦσαν καὶ κουφότατοι βροτοὶ
[ἀστών.*

C. κενήν mavult, ut est apud Diog. Laertium p. 248, ubi etiam alio hi versus ordine collocantur. SYLBURG. — Diogenes Laert. in Vita Zenonis Cittiei hos ait esse Philemonis in comædia *Philosophi*, sed primo loco tertium ponit:

*Εἰς ἄρτον δὴν ἰσχάς, ἐπιπιεῖν ὕδωρ.
Φιλοσοφίαν κενήν,*

et cætera, ut apud Clementem, non Εἰς ἄρτος, et κενήν. *Cum pane caricæ vorat, et aquam bibit. Exerces ignotum philosophiæ genus. Docet esurire, dehinc auditores capis.* COLLECT.

εἶναι λιμόν· εἰ δὲ μὴ, βρόχος. Ζήνωνι δὲ τῷ Στωϊκῷ τὴν διδασκαλίαν μαρτυροῦσι, καὶ τοὶ διατύροντες, οἱ κωμικοὶ, ὡδὲ πως·

*Φιλοσοφίαν κενήν (20) γὰρ οὐτως φιλοσοφεῖ
Πεινῆν διδάσκει, καὶ μαθητὰς λαμβάνει·
Εἰς ἄρτος, δὴν ἰσχάς, ἐπιπιεῖν ὕδωρ.*

Πάντες δὲ οὗτοι οὐκ αἰσχύνονται σαφῶς δηρολογεῖν τὴν ἐκ τῆς εὐλαβείας ὠφέλειαν· ἡ δὲ ἀληθὴς καὶ οὐκ ἄλογος σοφία, οὐ λόγους ψιλοῖς καὶ θεσπίσμασι πεποιθὺς, ἀλλὰ σκεπαστηρίοις ἀπρώτοις καὶ μυστηρίοις δραστικοῖς, ταῖς θεαῖς ἐντολαῖς συγγυμναστῆ τε καὶ συνασχῆσει μελετῶσα, δύναμιν θεῖαν κατὰ τὸ ἐμπνεόμενον μέρος αὐτῆς ὑπὸ τοῦ Λόγου λαμβάνει. Ἦδη γοῦν καὶ τοῦ ποιητικοῦ Διὸς τὴν αἰγίδα γράφουσι

B *Δεινήν (21), ἣν πέρι μὲν πάντῃ Φόβος ἐστεφάνωται (22)
Ἐν δ' Ἐρις, ἐν δ' Ἀλήθῃ, ἐν δὲ κρυδέσσει (25)
Ἐν δὲ τε Γοργεῖν κεφαλῇ, δεινοῖο πελώρου,
Δεινὴ τε σμερδνὴ τε, Διὸς τέρας αἰγιόχοιο.*

Τοῖς δὲ τὸ σωτήριον διορᾶν ὀρθῶς δυναμένοις οὐκ οἶδα εἴ τι φιλτερον φανήσεται τῆς τε σεμνότητος τοῦ νόμου καὶ τῆς θυγατρὸς αὐτοῦ εὐλαβείας. Ἀλλὰ γὰρ ὅταν ὑπέρτονον ἔδειν λέγεται, ὡσπερ καὶ ὁ Κύριος ἐπὶ τινος, ἵνα μὴ τινος τῶν ζηλούντων αὐτὸν ἔκποσον καὶ ἀπόχρηδον ἔσωσιν, οὕτως ἀκούω οὐχ ὡς ὑπέρτονον, ἀλλὰ τοῖς μὴ βουλομένοις ἀναλαβεῖν τὸν θεῖον ζυγόν, τοῦτοις ὑπέρτονον· τοῖς γὰρ ἀτόνοις καὶ ἀσθενικοῖς τὸ μέτριον ὑπέρτονον δοκεῖ, καὶ τοῖς ἀδίκους ἀκροδίκαιον τὸ ἐπιβάλλον. Ὅσους γὰρ διὰ τὴν φιλικῶς πρὸς ἀμαρτίαν ἔχειν ἡ συγγνώμη παραισέργεται, οὗτοι τὴν ἀληθεῖαν ἀπήγειαν ὑπολαμβάνουσιν, καὶ τὴν αὐστηρίαν ἀποτομίαν, καὶ ἀνηλεῆ τὸν μὴ συναμαρτάνοντα μὴδὲ συγκατασπώμενον. Εὖ γοῦν ἡ τραγῳδία ἐπὶ τοῦ Ἄιδου γράφει·

et una trahitur, immisericordem. Recte ergo scribit de Plutone tragædia :

Πρὸς δ' οἶον ἤξεισι δαίμονα, ὡς ἔρωτα (24).

(21) *Δεινήν.* Ex Homeri *Iliad.* E, v. 759.

(22) *Ἐστεφάνωται.* Ἐστεφάνωτο, Homer.

D (25) *Ἐν δὲ κρ.* Ἐν δ' ἐκρυδέσσει, Homer. Ubi tamen scholiastes vetus Clementis nostri lectionem tuetur.

(24) *Ὡς ἔρωτα.* Metrum quidem explebitur, si legamus, ὡς σεσηρότα, vel οὐκ ἔρωτά γε. αὐτὸ οὐκ ἐρωτικόν. Sed earum lectionum nulla quidem mihi satisfacit. SYLBURG. — Grotius in *Excerpti. e trag.*, p. 147, scripsit, ὡς ἀρηρότα, quam fixum ac rigidum. Verumtamen suspicor retinendum esse ἔρωτα, et aliquid aliud excidisse, vel a Clemente de industria omissum fuisse. Etenim Sophocles his in versibus dixit Plutonem cæteris quidem omnibus rigidum esse, soli verò Ἐρωτι, *Amori*, mitem. Plutarchus in *Amatorio*, p. 761 edit. Paris.: *Ἀηλοῖ δὲ τὰ κερὰ τὴν Ἀλχηστίν, καὶ Πρωτεσίλειον, καὶ Εὐριδίκτην τὴν Ὀρφείω, ὅτι μόνω θεῶν ὁ Ἄιδης ποιεῖ τὸ προσταττόμενον· καίτοι πρὸς γε τοὺς ἄλλους ἅπαντας οὕτε τὸ ἐπιεικὲς οὕτε τὴν χάριν οἶδε, μόνω δὲ στέργει τὴν ἀπλῶς δίκην· αἰδεῖται δὲ τοὺς ἐρώντας, καὶ μόνους τούτους οὐκ ἔστιν ἀδάμαστος, οὐδ' ἀμί-*

Ὅς οὕτως τοῦ πικρῆς, οὕτως τὴν χάριν
ἴδου· μόνον (25) δ' ἔστ' ἄλλως δίκην.

Καὶ γὰρ εἰ μηδέπω ποιεῖν τὰ μὴ προσταττόμενα (26) ὑπὸ τοῦ νόμου οἷοί τε ἔστε, ἀλλὰ τοι συνορῶντες ὡς ὑποδείγματα ἡμῖν ἔκκεται· κάλλιστα ἐν αὐτῷ, τρέφειν καὶ αὐξάνει τὸν ἔρωτα τῆς ἐλευθερίας (27) δυνάμεθα· καὶ τῆδε ὠφελούμεθ' (28) ἂν κατὰ δύναμιν προθυμότερον, τὰ μὲν προκαλούμενοι, τὰ δὲ μιμούμενοι, τὰ δὲ καὶ δυσωπούμενοι. Οὕτως γὰρ οἱ παλαιοὶ δίκαιοι κατὰ νόμον βιώσαντες, ἀπὸ δρυὸς ἦσαν *πυλαιμάτω*, οὐδ' ἀπὸ πέτρης· τῷ γούν βουλευθῆναι γνησίως φιλοσοφῆν, ὅλους αὐτοῦς (29) φέροντες ἀνέθεσαν τῷ Θεῷ, καὶ εἰς πίστιν ἐλογίσθησαν. Καλῶς δὲ Σήνων ἐπὶ τῶν Ἰωδῶν (30) ἔλεγε, ἕνα Ἰνδὸν παροπτώμενον ἐθέλειν (31) ἰδεῖν, ἢ πάσας τὰς περὶ πόνου ἀποδείξει μαθεῖν. Ἡμῖν δὲ ἀφρονοὶ μαρτύρων πηγαὶ ἐκάστης ἡμέρας, ἐν ὀφθαλμοῖς ἡμῶν θεωρούμεναι, περοπτιωμένων, ἀνασκινδαλουμένων (32), τὰς κεφαλὰς ἀποτεμομένων. Τοῦτους πάντας ὁ παρὰ τοῦ νόμου φόβος εἰς Χριστὸν παιδαγωγῆσας, συνήσκησε τὸ εὐλαβῆς καὶ δι' αἰμάτων ἐνδείκνυσθαι. Ὁ Θεὸς ἔστι ἐν συναγωγῇ θεῶν· ἐν μέσῳ δὲ θεοῦ διακρινεῖ. Τίνας τοῦτους; Τοὺς ἡδονῆς κρείττονας, τοὺς τῶν παθῶν διαφέροντας, τοὺς ἕκαστον ὧν πράσσοσιν ἐπιτακμένους, τοὺς Γνωστικῶς, τοὺς τοῦ κόσμου μεζίζοντας. Καὶ πάλιν, Ἐγὼ (33) εἶπα, θεοὶ ἔστε καὶ υἱοὶ Ἐψίστου πάντες, τίσι λέγει ὁ Κύριος; Τοῖς παραιτούμενοις, ὡς οἶόν τε, πᾶν τὸ ἀνθρώπινον. Καὶ ὁ Ἀπόστολος λέγει· Ὑμεῖς γὰρ οὐκ ἐτι ἐστέ (34) ἐν σαρκί, ἀλλ' ἐν πνεύματι. Καὶ πάλιν λέγει· Ἐν σαρκί ὄντες (35), οὐ κατὰ σάρκα στρατευόμεθα· σὰρξ γὰρ καὶ αἷμα βασιλείαν Θεοῦ κληρονομήσαι οὐ δύναται, οὐδὲ ἡ φθορὰ τὴν ἀφθαρσίαν κληρονομεῖ. Ἰδοὺ δὲ (36), ὡς ἄνθρωποι ἀποθνήσκατε, διελέγχων ἡμᾶς τὸ Πνεῦμα εἶρηκεν. Χρῆ τοίνυν συνασκεῖν αὐτοὺς εἰς εὐλάβειαν τῶν ὑποπιπτόντων τοῖς πάθεσι, φυγαδεύοντας κατὰ τοὺς ὄντας φιλοσόφους τὰ πασχόντων τῶν βρωμάτων καὶ τὴν παρὰ τὴν κοίτην ἔκ-

✠ P. 495 ED. POTTER, 414-415 ED. PARIS. * Psal. LXXXI, 1. b Ibid. 6. c Rom. VIII, 9. d I Cor. X, 3. e I Cor. XV, 50. f Psal. LXXXI, 7.

λιχοῦ· *Alcestidis, Protesilai, et Eurydices Orphei uxoris, historiae ostendunt, soli Anori Plutonem esse dicto audientem: quamquam hic adversus alios omnes, ut est apud Sophoclem, neque aequitatem curat, neque gratiam, solumque jure simpliciter stricto nititur; lumen amantes reveretur, iisque solis non est implacabilis, nec indomitus.*

(25) Μόνον. Μόνον. Plutarch.

(26) Μηδέπω ποιεῖν τὰ μὴ πρ. Lege, μηδέπω μὴ ποιεῖν τὰ πρ. Lowth.

(27) Ἐλευθερίας. Nempe evangelicæ libertatis.

(28) Καὶ τῆδε ὡφ. Quæ sequuntur, hoc modo distingui et explicari poterint: Καὶ τῆδε ὠφελούμεθ' ἂν, κατὰ δύναμιν προθυμότερον τὰ μὲν προκαλούμενοι, τὰ δὲ μ. *Et ea ratione non levem inde utilitatem percipiemus, si pro viribus, et quanta possumus alacritate alia quidem provocemus, alia imitemur, alia vero rejiciamus.*

(29) Ὅλους αὐτ. Sic superius p. 403 edit. Paris. de Noacho dixit: Φέρων γὰρ αὐτὸν ἀνέθηκε τῷ Θεῷ. *Nam se Deo oblatum dedicavit.*

(30) Ἰωδῶν. Conf. Strom. IV, p. 494 edit. Paris.

(31) Ἐθέλειν. Cum ἐθέλειν subaudiendum μᾶλλον· quæ clipsis usurpatur interdum etiam a Lu-

A *Qui haud novit æquum, sed neque ullam gratiam: Sed jus severum respicit, nec amplius.*

Etsi enim nondum potestis facere quæ a lege imperantur, attamen considerantes esse nobis proposita pulcherrima exemplaria libertatis, amorem libertatis nutrire et augere possumus: et ea ratione promptiori et alacriori animo juvabimur, alia quidem provocantes, alia vero imitantes, et alia reverentes. Neque enim veteres illos, qui ex lege vixerunt, *Annosa quercus genuit, aut prærupta petra: quoniam igitur sincere volebant philosophari, totos seipsos Deo obtulerunt ac dedicarunt, et in fidei rationem relati sunt. Pulchre de Indis dicebat Zeno, se unum malle Indum videre, qui torreatur, quam omnia pro laboris perpersione argumenta discere. Nobis autem sunt quotidie redundantes martyrum fontes, qui nostris spectantur oculis, qui torrentur, torquentur, et capite truncantur. Eos omnes legis metus, qui veluti pædagogus ad Christum deduxit, exercuit, ut pietatem vel per sanguinem ostenderent. Deus stetit in synagoga deorum, in medio autem deos dijudicat* *. Quosnam? Eos qui sunt voluptate superiores, qui vincunt affectus, qui sciunt unumquodque eorum quæ faciunt, eos qui sunt gnostici, qui mundo sunt majores. Et rursus, *Ego dixi, dii estis et filii Altissimi omnes* b, quibusnam dicit Dominus? Iis qui, quoad fieri potest, mortalia omnia repudiant. Et dicit Apostolus: *Vos autem non amplius estis in carne, sed in spiritu* c. Et rursus dicit: *In carne cum simus, non secundum carnem militamus* d. *Caro enim et sanguis regnum Dei non possunt possidere, neque corruptio possidet incorruptionem* e. *Ecce tanquam homines morietini* f, nos redarguens dixit Spiritus. Oportet ergo nos exercere ad ea cavenda, quæ sunt obnoxia vitii, fugiendo, ut ii, qui vere sunt philosophi, eos cibos, qui incitant ad libidinem, et dissolutam jucubili remissionem, et delicias, et ita agendo, ut ea quæ in fruendis deliciis accidunt, sint aliis ma-

tinis. STYLBURG.

(32) Ἀνασκινδαλουμένων. Rectius ἀνασκινδαλουμένων, inquit in *Indice Græco Sylburgius. Clemens infra Strom. IV, p. 504, 505: Διὰ τὸ ὄνομα αὐτοῦ διωχθῆσόμεθα, φονευθῆσόμεθα, ἀνασκινδαλουθῆσόμεθα. Propter nomen homini persecutionem patiemur, occidemur, suspendemur. Idem Strom. VI, pag. 601, ex Platone hæc recitat: Οὕτω δὲ διακείμενος ὁ δίκαιος μαστιγώθησεται, στρεβλωθήσεται... πάντα κακὰ παθῶν ἀνασκινδαλουθήσεται. Sic affectus autem justus, flagris cædetur, torquetur, et omnia mala perpessus suspendetur. Hesychius, Ἀνασκινδαλεύεσθαι, ἀνασκοποῦσθαι. Sin cognatas ei voces respicias, ἀνασκινδαλεύεσθαι tolerari saltem posse videbitur. Hesychius, Σκινδάλαμος, σκόλοψ· τινὲς δὲ διὰ τοῦ χ σκινδάλαμος (leg. σκινδάλαμος)· ἄλλοι σκινδαλμός.*

(33) Ἐγὼ. Conf. Proteptrici linem.

(34) Ὑμεῖς γὰρ οὐκ ἐτι ἐστέ. Ὑμεῖς δὲ οὐκ ἐστέ. Rom.

(35) Ἐν σαρκί ὄντες. Ἐν σαρκί γὰρ περικλυτόντες, I Cor. X, 5.

(36) Ἰδοὺ. Ὑμεῖς, Psalm.

gnum præmium, nobis autem non itidem. Est enim
 conum Dei maximum temperantia. *Ipsæ enim dixit* :
Non te dimitto, nec te derelinquo : ut qui te dignum
 judicaverim propter germanam electionem. Sic
 ergo nos pie ac caute accedere conantes, excipiet
 benignum ac *suave jugum Domini a fide in fidem*,
 uno auriga, per profectum, unumquemque nostrum
 vehente ad salutem, ut accedat is, quem par est,
 fructus beatitudinis. Fit autem *exercitatio*, ex sententia
 Coi Hippocratis, *non solum corporis sanitas, sed etiam animæ, impigra laborum susceptio, et non nimia nutrimenti exsaturatio.*

Α λυτον ἀνεσιν, καὶ τὴν τρυφήν, καὶ τὰ εἰς τρυφὴν
 πάθη ἄλλοις εἶναι ἄθλον βαρῶ· ἡμῖν δὲ οὐκ ἐστὶν ἄθλον
 γὰρ τοῦ Θεοῦ σωφροσύνη τὸ μέγιστον. Ἀπίως
 γὰρ εἰρηκεῖ· Οὐ μὴ σε ἀνῶ, οὐδ' οὐ μὴ σε ἐπιτα
 ταί· πῶ· ἄξιον κρίνας διὰ τὴν γνησίαν αἴρεσιν. Ὁ
 τω τοίνυν ἡμᾶς εὐλαβῶς προσεῖναι περὶ τῶν ἐπι
 δέξεται (37) ὁ χρηστὸς τοῦ Κυρίου ζυγὸς ἐκ πίστεως
 εἰς πίστιν, ἐνὸς ἡνιόχου κατὰ προκοπὴν ἐλαύνων·
 ἕκαστον ἡμῶν εἰς σωτηρίαν, ὅπως ὁ προσήκων τῆς
 εὐδαιμονίας περιγένηται καρπός. Γίνεται δὲ ἡ ἔπι
 σις κατὰ τὸν Κῆρον Ἰπποκράτην, οὐ μόνον τοῦ σώ
 ματος, ἀλλὰ καὶ τῆς ψυχῆς ὑγίεια (38), ἀκατὴ
 πόνων, ἀκορη τρυφῆς.

CAPUT XXI.

Recenset varias philosophorum de summo bono sententias.

Epicurus autem, in non esuriendo, nec sitiendo, B
 nec frigendo, ponens beatitudinem, vocem illam
 Deo parem exclamavit, impie dicens, se in his vel
 cum Jove patre esse pugnaturum : tanquam porcorum
 stercorebus vescentium, et non ratione prædiorum
 ac philosophorum, beatam decernens victoriam.
 Ex iis enim, qui voluptati parent, constat esse
 Cyrenaicos et Epicurum : eos enim aperte dicere,
 finem esse jucunde vivere : perfectum autem
 bonum solum esse voluptatem. Epicurus autem doloris
 quoque amotionem dicit esse voluptatem : eligendum
 autem et expetendum esse dicit id, quod primum a
 seipso trahit ad seipsum, quod videlicet est omnino
 in motu. Dinomachus autem et Callipho dixerunt
 esse finem, quidquid in se est facere consequendæ
 et friendæ voluptatis gratia. Et Hieronymus peripateticus,
 finem quidem esse vivere sine molestia ✕ ac
 perturbatione : extremum autem bonum, esse
 felicitatem. Nec aliter Diodorus, qui fuit ex eadem
 secta, finem esse pronuntiat, citra ullam molestiam
 et honeste vivere. Atque Epicurus

Β Ἐπίκουρος (39) δὲ, ἐν τῷ μὴ πεινῆν, μὴ δὲ ἐσθῆν,
 μὴ τε ριγοῦν, τὴν εὐδαιμονίαν τιθέμενος, τὴν ἰσθμὸν
 ἐπεφώνησε φωνήν, ἀσεβῶς εἰπὼν, ἐν τούτοις κἀν
 πατρὶ μαχεσθαι· ὡς περ ὧν σκατοφάγων, καὶ τῶν
 τῶν λογικῶν καὶ φιλοσόφων, τὴν μακαρίαν νίπην
 δογματίζων· τῶν γὰρ ἀπὸ τῆς ἡδονῆς ἀργόμενοι
 τοὺς τε Κυρηναίους εἶναι, καὶ τὸν Ἐπίκουρον τῶν
 τούτων γὰρ τέλος εἶναι λέγειν διαβρόδην τὸ ἡδέως ζῆν
 τέλειον δὲ ἀγαθὸν μόνον τὴν ἡδονήν. Ὁ δὲ Ἐπι
 κούρος καὶ τὴν τῆς ἀλγηδόνος ὑπεξείραρσιν (40) ἡδονῆς
 εἶναι λέγει· αἰρετὸν δὲ εἶναι φησὶν (41), ὃ πρῶτον ἐξ
 ἑαυτοῦ ἐφ' ἑαυτὸ ἐπισπάται, πάντως ὀηλονότι ἐκ
 νῆσει ὑπάρχων (42). Δεινόμαχος δὲ καὶ Καλλιφὸν ἐ
 λος εἶναι ἔφασαν πᾶν τὸ καθ' αὐτὸν ποιεῖν ἕνεκα τοῦ
 ἐπιτυγχάνειν ἡδονῆς, καὶ τυγχάνειν· ὃ τε Ἰερώνυμος
 ὁ περιπατητικὸς, τέλος μὲν εἶναι τὸ ἀσχητῶς ζῆν,
 τελικὸν δὲ ἀγαθὸν μόνον τὴν εὐδαιμονίαν. Καὶ Ἰερ
 ὄνυμος ὁμοίως, ἀπὸ τῆς αὐτῆς αἰρέσεως γενόμενος,
 τέλος ἀποφαίνεται τὸ ἀσχητῶς καὶ καλῶς ζῆν. Ἐπί
 κούρος μὲν οὖν καὶ οἱ Κυρηναῖοι τὸ πρῶτον αἰ
 κεῖον (43) φασὶν ἡδονὴν εἶναι· ἕνεκα γὰρ ἡδονῆς πρ

α Hebr. xiii, 5. ✕ 496 ED. POTTER, 415-416 ED. PARIS.

(37) *Ἐκδέξεται*. Hæc sic distingui et explicari
 poterunt : *Ἐκδέξεται ὁ χρηστὸς τοῦ Κυρίου ζυγὸς*,
 ἐκ πίστεως εἰς πίστιν ἐνὸς ἡνιόχου κατὰ προκοπὴν
 ἐλαύν. *Excipiet nos suave jugum Domini, eodem auriga
 singulos nostrum a fide in fidem agente ad salutem,*
ut debitum felicitatis præmium adipiscamur. Ubi respicit
 Christi dictum, Matth. xi, 30 : *Ὁ γὰρ ζυγὸς μου
 χρηστὸς.* Item Rom. i, 17 : *Δικαιοσύνη γὰρ Θεοῦ ἐν
 αὐτῷ ἀποκαλύπτεται ἐκ πίστεως εἰς πίστιν.*

(38) *Ἑγίεια*. Malim ὑγίειας, ut sensus sit, *laborem et
 temperantiam esse ασκησιν ὑγίειας, exercitacionem
 sanitatis.*

(39) *Ἐπίκουρος*. Theodoretus *Θεραπ. ια', p. 647* :
*Ἐπίκουρος δὲ τὸ μὴ τε πεινῆν, μὴ τε διψῆν, εὐ
 δαιμονίαν ὠρίσαστο· καὶ τούτων τὸν ἀπολαύοντα ἔλεγε
 καὶ Διὶ πατρὶ μάχεσθαι· οὕτως αὐτὸν τὸ φιλήδονον
 ἐπαῖδοι τρέφειν εἰς ἀσέβειαν. At Epicurus felicitatem
 hominis eam definiuit, ut nec famem, nec sitim
 patiatur : et eum, qui his frueretur, dicebat cum Jove
 patre pugnare posse.*

(40) *Τῆς ἀλγηδόνος ὑπεξείραρσιν*. Clemens *infra Strom. vi, p. 628* : *Ὁ Ἐπίκουρος λέγει· Δικαιο
 σύνης καρπὸς μέγιστος ἀταραξία. Dicit Epicurus :
 Justitiæ fructus maximus est perturbationis vacuitas.*

(41) *Φησὶν*. Menagius in Diogenis Laertii lib. x, segm. 156, ait : *Legendum videtur φασὶν non*

enim Epicurus voluptatem, quæ in motu est, amplectebatur,
 sed Cyrenaici, ut hoc Laertii loco disertissimis verbis
 habetur. Adde ipsum et Clementem in iis, quæ paulo post
 sequuntur. Et falsum est omnino Athenæus, qui hanc opinionem
 Epicuri, similiter ac Aristippo, tribuit, lib. xii, cap. 12.
 Nihilominus fieri potuit, ut Clemens existimaret
 Epicurum duo bonorum genera secutum fuisse, alterum
 scilicet ἀταραξίαν, alterum ἐν κινήσει. Sic enim
 Laertius lib. x, segm. 156, Epicuri dogmata describens :
 Ἡ μὲν γὰρ ἀταραξία καὶ ἀπονία κατὰ
 στηματικά εἰσὶν ἡδοναί, ἡ δὲ χαρὰ καὶ εὐφροσύνη,
 κατὰ κινήσιν ἐνεργετὰ βλέπονται. *Numque perturbationis
 dolorisque vacatio constitutivæ sunt voluptates : gaudium
 vero et lætitia secundum motum in eis cernuntur.*
 Unde Athenæus, loco jam dicto : *Ὁ μόνον δὲ Ἀριστιππος
 καὶ οἱ ἀπ' αὐτοῦ τὴν κατὰ κινήσιν ἡδονὴν ἡσπάζοντο,
 ἀλλὰ καὶ Ἐπίκουρος καὶ οἱ ἀπ' αὐτοῦ.* In hoc autem differunt
 Epicuri et Aristippo et Cyrenaicis, quod hi μόνον ἐν τῇ
 κινήσει voluptatem esse putarent.

(42) *Ἑπάρχων*. Vel potius ὑπάρχων· quod interpretes
 Latine verit.

(43) *Πρῶτον οικεῖον*. Laertius, Epicuri dogmata describens,
 lib. x, segm. 129, ait : *Πᾶσα οὖν ἡδονὴ διὰ τὸ εὖ
 εἶναι οικεῖαν ἔχειν, ἀγαθόν. Omnis igitur voluptas, eo
 quod naturam familiarem habeat, bonum*

ελοθῶσα, φασίν, ἡ ἀρετὴ ἡδονὴν ἐνεποιεῖσε. Κατὰ A
 δὲ τοὺς περὶ Καλλιφώντα, ἕνεκα μὲν τῆς ἡδονῆς παρ-
 εἰσῆλθεν ἡ ἀρετὴ, χρόνῳ δὲ ὑστερον, τὸ περὶ αὐτὴν
 κἀλλος κατιδοῦσα, ἰσότημον ἑαυτὴν τῇ ἀρχῇ, του-
 ἔστι τῇ ἡδονῇ, παρέσχεν· οἱ δὲ περὶ τὸν Ἀριστοτέλη
 τέλος ἀποδιδόσασιν εἶναι τὸ ζῆν κατ' ἀρετὴν οὔτε δὲ
 τὴν εὐδαιμονίαν οὔτε τὸ τέλος παντὶ τῷ τὴν ἀρετὴν
 ἔχοντι παρεῖναι· βρσσανιζόμενον γάρ, καὶ τύχαις
 ἀθουλήτοις περιπίπτοντα τὸν σοφόν, καὶ διὰ ταῦτα
 ἐκ τοῦ ζῆν ἀσμένως ἐθέλοντα διαφεύγειν, μὴ εἶναι
 μῆτε μακάριον μῆτε εὐδαίμονα· δεῖ γὰρ καὶ χρόνου
 τινὸς τῇ ἀρετῇ· οὐ γὰρ ἐν μιᾷ ἡμέρᾳ περιγίνεται, ἢ
 καὶ ἐν τελείῳ (44) συνίσταται· ἐπεὶ μὴ ἔστιν, ὥς φα-
 σι, παῖς εὐδαίμων πᾶσι τέλειος δ' ἂν εἴη χρόνος ὁ
 ἀνθρώπινος βίος· συμπληροῦσθαι τὸν τὴν εὐδαιμο-
 νίαν ἐκ τῆς τριγενείας τῶν ἀγαθῶν (45). Οὐτ' οὖν ὁ B
 πέντης, οὐθ' ὁ ἄδοξος, ἀλλ' οὐδ' ὁ ἐπίνοσος, ἀλλ' οὐδ'
 ἂν οἰκίτης ἢ τις κατ' αὐτοῦς. Πάλιν δ' αὖ Ζή-
 των (46) μὲν ὁ Στωϊκὸς τέλος ἡγείται τὸ κατ' ἀρετὴν

est. Ii, quod Clemens πρῶτον οἰκεῖον, itidem ille
 dicit ἀγαθὸν πρῶτον καὶ συγγενικόν· item paulo
 post, πρῶτον ἀγαθὸν καὶ σύμφυτον.

(44) Ἐν τελείῳ. Eodem modo Aristotelis de
 summo hono dogma explicavit Diogenes Laertius,
 lib. v. segm. 30 : Τέλος δὲ ἐν ἐξέθετο, χρῆσιν ἀρετῆς
 ἐν βίῳ τελείῳ. Ἐφη δὲ καὶ τὴν εὐδαιμονίαν συμπλή-
 ρωμα ἐκ τριῶν ἀγαθῶν εἶναι, τῶν περὶ ψυχὴν, ἃ δὴ
 καὶ πρῶτα τῇ δυνάμει καλεῖ· ἐκ δευτέρων δὲ, τῶν
 περὶ σῶμα, ὑγιείας, καὶ ἰσχύος, καὶ κάλλους, καὶ
 τῶν παραπλησίων τῶν δὲ ἐκτὸς, πλοῦτος, καὶ εὐγε-
 νείας, καὶ δόξης, καὶ τῶν ὁμοίων. Τὴν δὲ ἀρετὴν μὴ
 εἶναι αὐτάρκτη πρὸς εὐδαιμονίαν, προσδεῖσθαι γάρ
 τῶν τε περὶ τὸ σῶμα καὶ τῶν ἐκτὸς ἀγαθῶν· ὡς κα-
 κοδαίμονισαντος τοῦ σοφοῦ, κἄν ἐν πόνοις ἢ καὶ ἐν
 πενίᾳ, καὶ τοῖς ὁμοίοις. Finem autem unum exposuit,
 virtutis usum in vita perfecta. Felicitatem aut, plen-
 tudinem ex tribus bonis maxime constantem. Ex
 primis quidem, iis nimirum, quæ in animo sunt,
 quæ et virtutis prima appellat; ex secundis, iis, quæ
 ad corpus attinent, ut sunt bona valetudo, fortitudo,
 pulchritudo, cæteraque his similia : atque ex tertiis,
 iis, quæ extrinsecus veniunt, divitiis, et nobilitate,
 et claritudine, atque his similibus. Virtutem ad bea-
 tam vitam non sufficere dixit : bonis enim corporis,
 atque exterioribus nos indigere : miserum atque infeli-
 cem fore sapientem, sive doloribus afficiatur, sive
 inopia et cæteris hujusmodi incommodis prematur.
 Conf. Aristotelis Ethic. ad Nicomach. lib. i. Hinc
 Tatianus Orat. ad Græc. cap. 4 ait : Παρ' οἷς δὲ
 οὐκ ἔστι κάλλος, οὐ πλοῦτος, οὐ βῶμη σώματος, οὐκ
 εὐγένεια, παρὰ τοῦτοις οὐκ ἔστι, κατὰ τὸν Ἀριστοτέ-
 λην, τὸ εὐδαίμων. Illi, quibus aut pulchritudo, aut
 divitiæ, aut corporis robur, aut nobilitas deest, felici-
 ces, secundum Arisotelis sententiam, esse non possunt.

(45) Τριγενείας τῶν ἀγαθῶν. Huc spectant, quæ
 de Aristotele scripsit Theodoretus Θεραπειν. ι'.
 pag. 647 : Συμπληροῦσθαι τὴν εὐδαιμονίαν ἐκ τρι-
 γενείας ἔφη, ἐκ τῶν κατὰ ψυχὴν, ἐκ τῶν κατὰ σῶμα,
 ἐκ τῶν ἐκτὸς. Ex triplici bonorum genere, id est,
 animæ, corporis et externis bonis, compleri felicitatem
 asseruit, et seq. Conf. Strom. iv, p. 485 ed.
 Paris., et quæ ibi adnotanda sunt.

(46) Ζήτων. Zenonis et Stoicorum de summo
 hono sententias paulo aliter describit Diogenes
 Laertius in Zenone, lib. vii, segm. 87, 88, 89 : Διό-
 περ πρῶτος Ζήνων ἐν τῷ Περὶ ἀνθρώπου φύσεως
 τέλος ἐπεὶ τὸ ὁμολογουμένως ζῆν φύσει ζῆν, ὅπερ
 ἐστὶ κατ' ἀρετὴν ζῆν. Quocirca Zenon primus, in li-
 bro De natura hominis, finem ait consentaneæ secun-
 dum naturam vivere : id autem est, secundum virtu-
 tem vivere. Paulo post hæc addit : Ὁ μὲν οὖν Διο-

quidem et Cyrenaici id, quod est primum natura
 proprium et conveniens, dicunt esse voluptatem.
 Voluptatis enim causa accedens, inquit, virtus
 peperit voluptatem. Ex Calliphontis autem senten-
 tia, 179 voluptatis quidem causa accessit virtus,
 procedente autem tempore cum suam vidisset pul-
 chritudinem, efficit, ut principio, hoc est, volu-
 ptati, esset honore æqualis. Aristoteleci autem fi-
 nem esse tradunt, vivere ex virtute : sed nec felici-
 tatem nec finem adesse cuilibet, qui habeat virtu-
 tem : sapientem enim, qui vexatur, et in varios
 casus præter voluntatem incidit, et ideo vult luben-
 ter e vita effugere, nec esse beatum nec felicem.
 Virtuli autem tempore quoque aliquo opus est :
 non enim accedit uno die : ut quæ etiam in perfe-
 cto constet; quandoquidem non est unquam, ut
 aiunt, puer beatus : perfectum autem tempus fue-
 rit vita hominis : compleri itaque beatitudinem ex
 triplici genere bonorum. Neque ergo pauper, nec

γένης τέλος φησὶ ῥητῶς τὸ εὐλογιστεῖν ἐν τῇ τῶν
 κατὰ φύσιν ἐκλογῇ· Ἀρχέδημος δὲ τὸ πάντα τὰ κα-
 θήκοντα ἐπιτελοῦντα ζῆν. Φύσιν δὲ Χρυσίππος ἐξα-
 κοῦει, ἢ ἀκολουθῶς δεῖ ζῆν, τὴν τε κοινήν, καὶ ἰδίως
 τὴν ἀνθρώπινην· ὁ δὲ Κλεάνθης τὴν κοινήν μόνην ἐκ-
 δέχεται φύσιν. Diogenes igitur finem discrete dicit
 esse, rationi rite obtemperare in eis eligendis, quæ
 secundum naturam sunt : Archedemus autem, omnia
 officia perficientem vivere. Naturam autem Chrysip-
 pus quidem eam, cui consentaneæ oportet vivere, et
 communem intelligit, et specialiter humanam; at
 vero Cleanthes communem tantummodo naturam reci-
 pit. Ad quem locum hæc adnotavit Ægid. Menag-
 ius, quæ huc transferri merentur : « Laertianis
 non absimilia leges apud Stoicorum in Stoicis : τὸ
 τέλος μὲν Ζήνων οὕτως ἀπέθεκε, τὸ ὁμολογουμένως
 ζῆν· τοῦτο δ' ἐστὶ καθ' ἕνα λόγον καὶ σύμφωνον ζῆν,
 ὡς τῶν ἀλόγων ζῶων κακοδαίμονούντων· οἱ δὲ μετὰ
 τοῦτον προσδιάρθρουντες οὕτως ἐξέφερον, Ὅμολο-
 γουμένως τῇ φύσει ζῆν, ὑπολαβόντες ἕλαττον εἶναι
 κατηγορηματὸν τὸ ὑπὸ Ζήνωνος ῥηθέν. Κλεάνθης γάρ
 πρῶτος διαδεξάμενος αὐτοῦ τὴν αἴρεσιν, προσέθηκε,
 τῇ φύσει ὅπερ ὁ Χρυσίππος σαφέστερον βουλόμε-
 νος ποιῆσαι, ἐξήνεγκε τὸν τρόπον τοῦτον, Ζῆν κατ'
 ἐμπειρίαν τῶν φύσει συμβαινόντων· Διογένης δὲ, εὐ-
 λογιστίαν ἐν τῇ τῶν κατὰ φύσιν ἐκλογῇ καὶ ἀπεκλο-
 γῇ· Ἀρχέδημος δὲ, πάντα καθήκοντα ἐπιτελοῦντα
 ζῆν. Eadem, sed paulo aliter, habes apud Clemen-
 tem Στρωματέων ii : Ζήνων Στωϊκὸς τὴν τῶν ὄλων
 ἀλήθειαν καὶ τάξιν. In verbis Clementis dissensus
 aliquem a Stobæanis et Laertianis observare est :
 præcipue vero, quod hanc ὁμολογίας interpretationem,
 εὐλογιστίαν ἐν τῇ τῶν κατὰ φύσιν ἐκλογῇ καὶ
 ἀπεκλογῇ, Cleanthi ascribit : quam tamen Dioge-
 nis Babylonii faciunt Laertius et Stobæus. Puta-
 bat Justinus Lipsius non scripsisse hæc Clementem,
 doctum hominem et accuratum, sed exscriptorem
 ea depravasse : sequitur quippe apud Clementem,
 ὅ τε Ἀντίπατρος, ὁ τοῦτου γνωρίσιμος· constat autem
 Antipatrum, non Cleanthem, sed Diogenem Baby-
 lonium audivisse. Adde, Clementem a magistro suo
 Pantarνο, germanissimo Stoico, stoica disciplina
 apprime imbutum fuisse. Sed dissentit quoque a
 Laertio Stobæus, ut Casubono belle observatum :
 quod ille Zenonem ait primum τέλος definiisse, τὸ
 ὁμολογουμένως τῇ φύσει ζῆν· hic vero, tantum τὸ
 ὁμολογουμένως ζῆν· cui definitioni vocem φύσει ad-
 diderit Cleanthes. Cæterum proxime memoratos
 locos Stobæi et Clementis, atque hunc Laertii per-
 spicue juxta et erudite declaratos, vide apud eum-
 dem Lipsium lib. ii Manuductiois ad Stoicam phi-
 losophiam, dissert. 14, 15, 16, 17 et 18.

Inglorius, sed nec valetudinarius, sed nec si quis fuerit servus, est beatus ex eorum sententia. Rursus autem Zeno quidem stoicus finem esse putat ex virtute vivere; Cleanthes autem, naturæ convenienter vivere, ✕ obtemperando rationi: quod in his, quæ sunt secundum naturam, eligendis situm esse statuit. Et Antipater ejus familiaris in iis quidem, quæ sunt secundum naturam, assidue et absque ulla prolapsione deligendis, iis autem, quæ sunt præter naturam, rejiciendis, positum esse existimat. Et rursus Archedemus sic finem esse exponebat, in iis, quæ sunt secundum naturam maxima et præcipua, deligendis, non posse transilire. Præter hos autem Panætius, convenienter vivere occasionibus, quæ datæ sunt nobis a natura, finem statuit. Postremo autem Posidonius, vivere contemplando universorum veritatem et ordinem, et se, quoad ejus fieri potest, ita instituere, ut nulla in re ducatur a parte animæ, quæ caret ratione. Quidam autem ex recentioribus stoicis finem esse tradiderunt, vivere consequenter constitutioni hominis. Quid tibi Aristonem recenseam? Is finem dicebat esse indifferentiam: indifferentem autem plane relinquit indifferentem: aut ea, quæ ab Herillo dicuntur, in medium adducam? Ex scientia vivere, ponit Herillus finem. Ex Academia enim recentiores volunt nonnulli finem tradere, firmam ac stabilem a phantasiis abstinentiam. Quinetiam Lycus peripateticus veram animæ letitiam dicebat esse finem, quemadmodum Leucimus eam, quæ ex honestis proficiscitur. Critolaus autem, qui ipse quoque fuit Peripateticus, dicebat esse perfectionem vitæ recte fluentis secundum naturam, eam, quæ completur ex tribus generibus, a majoribus per manus traditam significans perfectionem. Ne-

✕ P. 497 ED. POTTER.

(47) *Ἐν τῷ εὐλογοῦστέῳ*. An legendum, ἢ τὸ εὐλογοῦστέῳ? inquit Menagius. Mox συγκατασκευάζοντα αὐτὴν, edit. Flor. SYLBERG.

(48) *Ἀρίστων*. Diogenes Laertius, lib. vii, seg. 150: Ἀρίστων ὁ Χίος ὁ Φάλανθος, ἐπιχαλούμενος Σειρήν, τέλος ἔφησεν εἶναι τὸ ἀδιαφόρως ζῆν πρὸς τὰ μεταξὺ ἀρετῆς καὶ κακίας, μηδὲ ἠντινοῦν ἐν αὐτοῖς παραλλαγὴν ἀπολείποντα, ἀλλ' ἐπίσης ἐπὶ πάντων ἔχοντα: εἶναι γὰρ ὅμοιον τῷ ἀγαθῷ ὑποκριτῇ τὸν σοφόν· ὃς ἂν τε θεορίτου, ἂν τε Ἀγαμέμνονος πρόσωπον ἀναλάβῃ, ἐκότερον ὑποκρίνει προσηκόντως. *Aristo Chius Phalanthusque, cognomento Siren, finem esse dixit, ad ea, quæ sunt inter virtutem et vitium, indifferenter se habentem vivere, nullam omnino varietatem relinquendo, sed se eodem plane modo in omnibus habendo: esse enim sapientem boni iustitiam similem, qui, sive Thersites, sive Agamemnonis personam sumat, utramque decentissimo gestu imitatur.* Cicero, *De finibus bonorum et malorum* lib. iv: *Atque ut Aristonis esset explosa sententia, dicen is nihil differre aliud ab alio, nec esse res ulla præter virtutes et vitia, inter quas quidquam omnino interesset.*

(49) *Ἡράκλειου*. Diogenes Laertius, lib. vii, seg. 165: Ἡράκλειος δὲ ὁ Κρογγιδίσιος τέλος εἶπε τὴν ἐπιστήμην, ὅπερ ἐστὶ ζῆν αἰεὶ πάντα ἀναφέροντα πρὸς τὸ μετ' ἐπιστήμης ζῆν, καὶ μὴ τῇ ἀγνοίᾳ διαβεβλημένων. *Herillus Carthaginiensis finem scientiam dixit, quod est vivere semper referendo cuncta ad vivendum*

ζῆν, Κλεάνθους δὲ τὸ ὁμολογουμένως τῇ φύσει ζῆν ἐν τῷ εὐλογοῦστέῳ (47)· ὃ ἐν τῇ τῶν κατὰ φύσιν ἐκλογῇ κεῖσθαι διελαμβάναν· ὃ τε Ἀντίπατρος, ὁ τούτου γνώριμος, τὸ τέλος κεῖσθαι ἐν τῷ διττικῶς καὶ ἀπαράβατος ἐκλέγεσθαι μὲν τὰ κατὰ φύσιν, ἀπελέγεσθαι δὲ τὰ παρὰ φύσιν ὑπολαμβάνει. Ἀρχεῖμος τε αὐ οὕτως ἐξηγεῖτο εἶναι τὸ τέλος, ἐκλεγόμενος τὰ κατὰ φύσιν μέγιστα καὶ κυριώτατα, αἰετὸν τε ἔντα ὑπερβαίνειν. Πρὸς τούτοις ἔτι Παναιτίος τὸ ζῆν κατὰ τὰς δεδομένας ἡμῖν ἐκ φύσεως ἀφορμὰς τέλος ἀπεφήματο. Ἐπὶ πᾶσι τε ὁ Ποσειδώνιος τὸ ζῆν, θεωροῦντα τὴν τῶν ὄλων ἀλήθειαν καὶ τάξιν, καὶ συγκατασκευάζοντα αὐτὸν κατὰ τὸ ἐνατὸν, κατὰ μὴδὲν ἀγόμενον ὑπὸ τοῦ ἀλόγου μέρους τῆς ψυχῆς. Τινὲς δὲ τῶν νεωτέρων Στωϊκῶν οὕτως ἀπέδοσαν τέλος εἶναι, τὸ ζῆν ἀκολούθως τῇ τοῦ ἀθρώπου κατασκευῇ. Τί δὲ σοὶ Ἀρίστων (48) καταλέγοιμι; τέλος οὗτος εἶναι τὴν ἀδιαφορίαν ἔφη· τὸ εἶ ἀδιαφορον ἀπλῶς ἀδιαφορον ἀπολείπει· ἢ τὰ Ἡράκλειου (49) εἰς μέσον παράγοιμι; τὸ κατ' ἐπιστήμην ζῆν τέλος εἶναι τίθησιν Ἡράκλειος. Τοὺς γὰρ ἐκ τῆς Ἀκαδημίας νεωτέρους ἀξιοῦσι τινες τέλος ἀποδέσσειν τὴν ἀσφαλὴ πρὸς τὰς φαντασίας ἀποχῆν. Ναὶ μὴ Λύκος ὁ περιπατητικὸς τὴν ἀληθινήν χαρὰν τῆς ψυχῆς τέλος ἔλεγεν εἶναι, ὡς Λεύκιμος (50) τὴν ἐπὶ τοῖς καλοῖς. Κριτόλαος δὲ, ὁ καὶ αὐτὸς περιπατητικὸς, τελειότητα ἔλεγε κατὰ φύσιν εὐροσύντος βίου. τὴν ἐκ τῶν τριῶν γενῶν συμπληρουμένην προγονικὴν τελειότητα μὴνῶν. Οὐκ οὖν ἐπὶ τούτοις ἀρκουμένους καταπαυστέον, φιλοτιμητέον δὲ, ὡς ἐνὶ μάλιστα, καὶ τὰ πρὸς τῶν φυσικῶν δογματιζόμενα περὶ τοῦ περικειμένου παραθέσθαι. Ἀναξαγόραν (51) μὲν γὰρ τὸν Κλαζομένιον τὴν θεωρίαν φάναι τοῦ βίου τέλος εἶναι, καὶ τὴν ἀπὸ ταύτης ἐλευθερίαν, λέγουσιν· Ἡράκλειόν (52) τε τὸν Ἐφέσιον τὴν εὐαρέστησιν. Πυθαγό-

cum scientia, ne propter ignorantiam circumveniamur. Cicero lib. v *De finibus: Hoc uno capitis Herillus, scientiam summum bonum esse defendit, nec rem ullam aliam per se expetendam.*

(50) *Λεύκιμος*. Forte Λεύκιππος, ut supra p. 139. Ego quidem nec Λεύκιμον hic novi, nec Λεύκιππον quanquam Diogenes Laertius physica tantum dogmata Leucippo tribuit. SYLBERG.

(51) *Ἀναξαγόραν*. Theodoretus in principio *θεραπευτ.* ια', pag. 165: Ἀναξαγόρας δὲ ὁ Κλαζομένιος, τὴν θεωρίαν τοῦ βίου, καὶ τὴν ἀπὸ ταύτης ἐλευθερίαν. *Anaxagoras vero Clazomenius, in vite speculatione, animique libertate, quæ ex illa proficiscitur.* E quibus verbis vel excidit τέλος, vel Theodoretus Clementem perperam intellexit: secundum quem non dixit Anaxagoras θεωρίαν βίου esse τέλος, sed θεωρίαν esse τέλος βίου. Similiter in *Anaxagora* Laertius, lib. ii, segm. 10: Ἐρωτηθεὶς ποτε, εἰς τί γεγέννηται; Εἰς θεωρίαν, ἔφη, ἡλίου καὶ σελήνης καὶ οὐρανοῦ. *rogatus, cuius rei causa natus esset? Contemplandi, inquit, solis, et lunæ, et cæli.* Jamblichus in *Protreptico* addit, ὡς τῶν ἄλλων γὰρ πάντων οὐδεὶς ἀξίων ὄντων quasi cætera omnia nullius essent momenti.

(52) *Ἡράκλειτος*. Rursum ex Clemente Theodoretus, loco jam dicto: Δημόκριτος δὲ ὁ Ἀδερπίτης ἀντὶ τῆς ἰδούσης τὴν εὐθυμίαν τέλειαν ὀνομάτων, οὐ δογμάτων. ἐναλλαγὴν ποιησάμενος, καὶ Ἡράκλειτος δὲ ὁ Ἐφέσιος τὴν μὲν προστιθέμενον

ραν δὲ ὁ Ποντικὸς Ἡρακλείδης ἰστορεῖ τὴν ἐπιστή-
μην τῆς τελειότητος τῶν ἀρετῶν τῆς ψυχῆς (53) εὐ-
δαιμονίαν εἶναι παραδεδοκῆναι· ἀλλὰ καὶ οἱ Ἀβδη-
ρίται τέλος ὑπάρχειν διδασκούς· Δημόκριτος (54)
μὲν, ἐν τῷ *Περὶ τέλους*, τὴν εὐθυμίαν, ἣν καὶ εὐε-
στῶ προσηγόρευσεν· καὶ πολλάκις ἐπιλέγει· *Τέρ-
ψις* (53) γὰρ καὶ ἀτερπὴ οὖρος τῶν περιηκμακό-
των· Ἐκαταῖος δὲ αὐτάρκειαν· καὶ δὴ Ἀπολλόδοτος
ὁ Κυζικηνὸς τὴν ψυχαγωγίαν· καθάπερ Νausiφά-
νης (56) τὴν κατάπληξιν (57)· ταύτην γὰρ ἔφη ὑπὸ
Δημοκρίτου ἀθαμίην λέγεσθαι· Ἔτι πρὸς τοῦτος
Διότιμος τὴν παντέλειαν τῶν ἀγαθῶν, ἣν εὐεστῶ
προσαγορεύεσθαι, τέλος ἀπέφηεν· Πάλιν Ἀντισθέ-
νης μὲν, τὴν ἀτυφίαν· οἱ δὲ Ἀννικέριοι (58) καλοῦ-
μενοι, ἐκ τῆς Κυρηναϊκῆς διαδοχῆς, τοῦ μὲν ὅλου
βίου τέλος οὐδὲν ὠρισμένον ἔταξαν· ἐκάστης δὲ πρά-
ξεως ἴδιον ὑπάρχειν τέλος τὴν ἐκ τῆς πράξεως περι-
γινόμενὴν ἡδονήν· Οὗτοι οἱ Κυρηναῖκοι τὸν ὄρον τῆς
ἡδονῆς Ἐπικούρου, τοῦτεστι τὴν τοῦ ἀλγούντος ὑπέξ-
αίρεσιν, ἀθετοῦσιν (59), νεκροῦ κατάστασιν ἀποκα-
λοῦντες· χαίρειν γὰρ ἡμᾶς μὴ μόνον ἐπὶ ἡδοναῖς,
ἀλλὰ καὶ ἐπὶ ὀμιλίαις καὶ ἐπὶ φιλοτιμίαις· Ὁ δὲ Ἐπί-
κουρος πᾶσαν χάραν τῆς ψυχῆς οἶεται ἐπὶ πρωτοπα-
θούσῃ τῇ σαρκὶ γενέσθαι· Ὁ τε Μητροδώρος (60) ἐν

⌘ II. 498 ED. POTTER, 417 ED. PARIS.

μετέβαλε, τὴν δὲ διάνοιαν οὐ καταλείπειν· ἀντὶ γὰρ
τῆς ἡδονῆς εὐαρέστησιν τέθεικεν· *Democritus autem
Abderites pro voluptate tranquillitatem animi posuit,
non sententiæ, sed nomen duntaxat facta muta-
tione. Heraclitus item Ephesius nomen quidem muta-
vit, sed sensum servavit; nam pro voluptate bene-
placitum dixit.*

(53) *Ἐν ἀρετῶν τῆς ψυχῆς. Virtutum animæ.*
Scribendum τὸν ἀριθμῶν τῆς ψυχῆς, *numerorum
animæ.* Quod cum imperitus exscriptor non intel-
ligeret, mutasse videtur in ἀρετῶν τῆς ψυχῆς. At
Pythagoras beatitudinem dixit esse scientiam perfe-
ctionis, non virtutum, sed numerorum animæ. Tes-
tis est, loco superius dicto, Theodoretus : Ὁ δὲ
πολυβύλλητος Πυθαγόρας τὴν τελειώτατην τῶν ἀρι-
θμῶν ἐπιστήμην ἔσχαστον ὑπελάμβανε ἀγαθόν· *Cele-
berrimus autem Pythagoras ultimum bonum in per-
fectissima numerorum scientia opinatus est esse.*
Satis notum est, Pythagoram ἀρχὰς τοὺς ἀριθμούς,
rerum omnium principia numeros, statuisse. Spe-
cialim animas nostras numero quaternario consi-
stere putavit. Plutarchus, *De placitis philosophorum*
lib. 1, pag. 876 edit. Paris. : Καὶ ἡ ἡμετέρα ψυχή,
φησὶ, ἐκ τετραδὸς σύγκειται· εἶναι γὰρ νοῦν, ἐπιστή-
μην, δόξαν, ἀσθησιν, ἐξ ὧν πᾶσα τέχνη, καὶ πᾶσα
ἐπιστήμη, καὶ αὐτοὶ λογικοὶ ἔσμεν· *Et animam nos-
tram Pythagoras ait quaternione constare : esse
enim hæc quatuor, mentem, scientiam, opinionem,
sensum; unde omnes artes scientiæque profectæ sint,
ipsique ratione præditi propterea simus.*

(54) *Δημόκριτος.* Diogenes Laertius lib. 1x, segm.
45 : Τέλος δὲ εἶναι τὴν εὐθυμίαν, οὐ τὴν αὐτὴν οὖ-
σαν τῇ ἡδονῇ, ὡς ἔνοιον παρακούσαντες ἐξεδέξαντο,
ἀλλὰ καθ' ἣν γαλήνως καὶ εὐσταθῶς ἡ ψυχὴ διάγει,
ὑπὸ μηδενὸς ταραττομένη φόβου, ἢ δεισιδαιμονίας,
ἢ ἄλλου τινὸς πάθους· Καλεῖ δὲ αὐτὴν καὶ εὐεστῶ,
καὶ ἄλλοις πολλοῖς ὀνόμασι· *Finem vero dixit Demo-
critus esse rectum quietumque animi statum, qui
non, ut quidam oblique interpretantur, idem sit,
quod voluptas; verum secundum quem animus magna
tranquillitate constantiæque beatus est, dum nullo
metu, nulla superstitione, aut alia quavis perturba-
tione agitur. Eamdem vero et εὐεστῶ, seu rectum
statum, appellat, multisque nominibus aliis.* Cicero

A que vero nobis his contentis quiescendum est, sed
quam maxime contendendum est, ut ea quæque,
quæ a physicis de re proposita decernuntur, abdu-
camus. Anaxagoram enim Clazomenium aiunt
dixisse, contemplationem esse vitæ finem, et eam,
quæ ex ea procedit, libertatem. Heraclitum autem
Ephesium, εὐαρέστησιν, seu placidum mentis sta-
tum. Pythagoram autem refert Heraclides ⌘ Pon-
ticus, scientiam perfectionis virtutum animæ, tra-
didisse esse beatitudinem. Quinetiam Abderitani
docent esse finem : Democritus quidem in libro *De
fine*, animi tranquillitatem, quam etiam appellavit
εὐεστῶ : et sæpe exclamat : *Delectatio et ejus priva-
tio sunt eorum terminus, qui ad summum vigorem
pervenerunt* ; Hecateus autem sufficientiam. Quine-
tiam Apollodotus Cyzicenus animi delectationem,
quemadmodum Nausiphanes admirationem. Eam
enim dicit a Democrito vocari ἀθαμίην. Præter
hos autem Diotimus, absolutam omnium bonorum
perfectionem, quam dicit appellari εὐεστῶ, finem
pronuntiavit Rursus Antisthenes quidem, fastus
vacuitatem. Qui autem vocatur Anniceri ex sue-
vacuatione Cyrenaica, nullum totius vitæ finem desi-
nitum statuerunt : uniuscujusque autem actionis.

*De finibus lib. v de Democrito ait : Agros deseruit
incultus, quid quarrens aliud, nisi beatam vitam?
quam etiamsi in rerum cognitione ponebat, tamen
ex illa investigatione naturæ consequi volebat, ut
esset bono animo : id enim ille summum bonum,
εὐθυμίαν, et sæpe ἀταραξίαν appellat, id est animum
terrore liberum.*

(55) *Τέρψις.* Stobæus, serm. *De prudentia*, hanc
Democriti sententiam hoc modo effert : Ὅρος συμ-
φορέων καὶ ἀσυμφορέων τέρψις καὶ ἀτερπής· *Utilium
ac inutilium termini sunt jucundum ac injucundum.*

(56) *Νausiφάνης.* Hic Democritum sectatus est,
et, secundum nonnullos, Epicuri magister fuit.
Laertius in *Pyrrhone* : Νausiφάνης, Τήσιος, οὗ φασὶ
τινες ἀκούσαι Ἐπίκουρον· Ἐπίκουρον, *Teius, quem
quidam dicunt Epicuri fuisse magistrum.* Cicero *De
natura deorum* lib. 1 : In *Nausiphane Democrite
tenetur.* Sextus Empiricus in principio operis ad
mathemat. : Πύρρωνος· ἀκουστήν, *Pyrrhonis audito-
rem, vocat.*

(57) *Κατάπληξις.* Scribe ἀκατάπληξις· nam ea
respondet τῇ ἀθαμίῃ, quam Democrito tribuit : et
inerte interpretes. HEINSIUS. — Similiter Æg. Men-
agius Observat. in Diogenis Laertii lib. 1x, segm. 45,
postquam hunc Clementis locum attulisset, hæc ad-
didit : « Ubi legendum omnino ἀκατάπληξις. Strabo
lib. 1 : Προστίθεισι δὲ καὶ τὰς ἐκ τῶν μεταστάσεων
μεταβολὰς, ἐπιπλέον τὴν ἀθαυμαστίαν ἡμῖν κατα-
σκευάζειν ἐθέλοντες, ἣν ὕμνεϊ Δημόκριτος καὶ ἄλλοι
φιλόσοφοι πάντες. »

(58) *Ἀννικέριοι.* Horum sectæ princeps fuit
Anniceris Cyrenæus, de quo Strabo lib. xv, ubi de
Cyrenæis agit, hæc dicit : Καὶ Ἀννικέρις, ὁ δοκῶν
ἐπανορθῶσαι τὴν Κυρηναϊκὴν αἵρεσιν, καὶ παραγα-
γεῖν ἀντ' αὐτῆς τὴν Ἀννικέριον· *Et Anniceris, qui
videtur emendasse Cyrenaicam sectam, ejusque loco
Annicerianum protulisse.*

(59) *Ἀθετοῦσιν.* Conf. superius pag. 415 edit.
Paris.

(60) *Μητροδώρος.* Cicero lib. 11 Tusulan. : *Me-
trodorus quidem eum perfecte putat beatum, cui corpus
bene constitutum sit, et exploratum ita semper
fore. Idem in De officiis : Nam si non modo utilitas,
sed vita omnis beata, corporis firma constitutio, et*

proprium esse finem, nempe eam, quæ ex actione efficitur, voluptatem. Hi Cyrenaici Epicuri voluptatis definitionem, hoc est, doloris ablationem, rejiciunt, eam constitutionem mortui appellantes: non solum enim nos gaudio propter voluptates, sed etiam propter consuetudines et honores. Epicurus autem existimat, omnem animæ lætitiæ ex præcedenti carnis affectione oriri. Metrodorus autem in opere, quod inscribitur, *Majorem esse causam ad felicitatem eam quæ est ex nobis, ea quæ ex rebus oritur: Animæ, inquit, bonum quid est aliud, quam stabilis ac bona carnis constitutio, et spes fide digna, quod ea sic futura sit?*

CAPUT XXII.

Plato summum bonum in assimilatione cum Deo consistere ait, quocum concordant sacri scriptores.

✕ At vero Plato philosophus finem dicit esse duplicem: unum quidem, id quod est participabile et primum in ipsis formis, quod quidem nominat bonum; alterum autem id, quod est illius participans, ejusque accipit similitudinem, quod quidem est in hominibus, qui virtutem et veram philosophiam sibi vindicant. Quare Cleanthes quoque in secundo *De voluptate*, dicit Socratem ubique docere, eundem esse virum justum et beatum, eumque execrari qui primus divisit justum ab utili, ut qui rem fecerit impiam. Revera enim sunt impii, qui utile a justo, quod est secundum legem, separant. Ipse autem Plato dicit beatitudinem, quæ est εὐδαιμονία, esse, *bene habere dæmonem*; dici autem dæmonem, principalem animæ nostræ partem; beatitudinem autem esse perfectissimum bonum et plenissimum. Aliquando autem eam vocat vitam sibi consentientem et convenientem, et nonnunquam id, quod est ex virtute perfectissimum. Id autem ponit in scientia boni, et in ea, quæ est cum Deo, similitudine, similitudinem pronuntians in eo consistere, ut quis sit justus et sanctus cum prudentia. Annon sic quidem 180 ex nostris illud, *ad imaginem* quidem, statim in ortu accepisse hominem; *ad similitudinem* autem, per perfectionem postea esse accepturum, intelligunt? Jam vero docens Plato hanc similitudinem viro

Nαι μὴν Πλάτων ὁ φιλόσοφος διττὸν εἶναι τὸ τέλος φησίν, τὸ μὲν μεθεκτὸν τε καὶ πρῶτον ἐν αὐταῖς ὑπάρχον τοῖς εἶδεσιν, ὃ δὴ καὶ τὰγαθὸν προσνομάζει· τὸ δὲ μετέχον ἐκείνου, καὶ τὴν ἀπ' αὐτοῦ δεχόμενον ὁμοιότητα, ὃ περὶ ἀνθρώπους γίνεται, τοῖς μεταποιουμένοις ἀρετῆς τε καὶ τῆς ἀληθοῦς φιλοσοφίας. Διὸ καὶ Κλεάνθης ἐν τῷ δευτέρῳ *Περὶ ἡδονῆς* τὸν Σωκράτην φησὶ παρ' ἕκαστα διδάσκειν, ὡς ὁ αὐτὸς δίκαιός τε καὶ εὐδαιμὼν ἀνὴρ· καὶ τῷ πρώτῳ διελόντι τὸ δίκαιον ἀπὸ τοῦ συμφέροντος καταρῶσθαι, ὡς ἀσεβὲς τι πρᾶγμα δεδρακότι· ἀσεβεῖς γὰρ τῷ ὄντι οἱ τὸ συμφέρον ἀπὸ τοῦ δικαίου τοῦ κατὰ νόμον χωρίζοντες. Αὐτὸς δὲ ὁ Πλάτων τὴν εὐδαιμονίαν τὸ εὖ τὸν δαίμονα ἔχειν (62), δαίμονα δὲ λέγεσθαι τὸ τῆς ψυχῆς ἡμῶν ἡγεμονικόν· τὴν δὲ εὐδαιμονίαν τὸ τελειότατον ἀγαθὸν καὶ πληρέστατον λέγει. Ὅτι δὲ βίον ὁμολογούμενον καὶ σύμφωνον αὐτὴν ἀποκαλεῖ· καὶ ἐστ' ὅτι τὸ κατ' ἀρετὴν τελειότατον· τοῦτο δὲ ἐν ἐπιστήμῃ τοῦ ἀγαθοῦ τίθεται, καὶ ἐν ἐξομώσει (63) τῇ πρὸς τὸν θεόν· ὁμοιωτὴν ἀποφανόμενος δίκαιον καὶ δαιον μετὰ φρονήσεως εἶναι. Ἡ γὰρ οὐχ οὕτως τινὲς τῶν ἡμετέρων τὸ μὲν κατ' εἰκόνα (64) εὐθέως κατὰ τὴν γένεσιν ἐληφθέναι τὸν ἀνθρώπον, τὸ καθ' ὁμοίωσιν δὲ ὕστερον κατὰ τὴν τελειώσιν μέλλειν ἀπολαμβάνειν ἐκδέχοντα. Αὐτίκα ὁ Πλάτων (65), τὴν ὁμοίωσιν ταύτην μετὰ ταπεινοφροσύνης ἔσεσθαι τῷ ἐναρέτῳ διδάσκων

✕ P. 499 ED. POTTER, 417-418 ED. PARIS.

ejusque constitutionis spe explorata, ut a Metrodoro scriptum est, continetur. Plutarchus *De vita secundum Epicurum*: Τὸ γὰρ εὐσταθὲς σαρκὸς κατὰστημα καὶ τὸ περὶ ταύτης πιστὸν ἔλπισμα τὴν ἀκροτάτην γὰρὰν ἔχει καὶ βεβαιωτάτην. Gellius lib. ix, cap. 5; Th. Canterus lib. ii, cap. 6. COLLECT.

(61) Ἀγαθόν. Sic superius, Metrodori magister, Epicurus pag. 412 edit. Paris., dicit τέλος εἶναι τοῦ φιλοσόφου ἡδονήν. Θειάζει γοῦν σαρκὸς εὐσταθὲς κατὰστημα καὶ τὸ περὶ ταύτης πιστὸν ἔλπισμα.

(62) Τὸ εὖ τὸν δ. Similia dixerunt etiam Stoici. Lærtius in Zenone, lib. vii, segm. 88: Εἶναι δὲ αὐτὸ τοῦτο τὴν τοῦ εὐδαιμονοῦς ἀρετὴν, καὶ εὐροίαν βίου, ὅταν πάντα πράττηται κατὰ τὴν συμφωνίαν τοῦ παρ' ἕκαστῳ δαίμονος. *Esse autem hoc ipsum felicitis hominis virtutem, et felicem vitæ decursum, cum omnia geruntur ex consensu dæmonis qui apud unumquemque est.* Eum Antoninus, lib. iii extremo, vocat τὸν ἐνδόν ἐν τῷ στήθει ἰδρυμένον δαίμονα. *Dæmonem intus in pectore situm.* Apuleius etiam in *Apologia Socratis* hæc dicit: *Bona cupido bonus deus est*: et mox addit εὐδαιμονοῦς dici, quorum

dæmon bonus, id est animus virtute perfectus, est. Item Platonis discipulus Xenocrates apud Aristotelium *Topic.* lib. ii, c. 6: Ὁμοίως δὲ καὶ εὐδαιμονα, οὗ ἂν ὁ δαίμων ἢ σπουδαῖος· καθάπερ ὁ Ξενοκράτης φησὶν εὐδαιμόνα εἶναι τὸν τὴν ψυχὴν ἔχοντα σπουδαίαν· ταύτην γὰρ ἕκαστῳ εἶναι δαίμονα. *Similiter εὐδαιμονα eum, cujus dæmon est bonus: quemadmodum Xenocrates ait εὐδαιμονα esse, cujus animus sit bonus; hunc enim cuique esse dæmonem.*

(63) Ἐν ἐξομώσει. Conf. supra pag. 403, 401, 405, edit. Paris.

(64) Κατ' εἰκόνα. Conf. *Pædag.* lib. i, cap. 12 principio.

(65) Πλάτων. Platonis locus iste citatus supra *Protrept.*, pag. 20. Exstat autem lib. iv *De leg.*, pag. 715; exstat et apud Aristot. *De mundo*, cap. 2; apud Plutarch. pag. 636, et Justin. mart. pag. 25. H. Legitur autem in vulg. edit., ἀρχὴν τε καὶ τέλος τὴν καὶ μέσαν τῶν ὄντων ἀπάντων. SYLBERG.—Conf. etiam Origenes *Adv. Celsum* lib. vi, p. 285. Exstat hæc in Platonis edit. Francof. p. 851.

ἐκεῖνός που ἐρμηνεύει· Πᾶς ὁ ταπεινῶν ἐαυτὸν ὑψώθησεται. Λέγει οὖν ἐν τοῖς Νόμοις· Ὁ μὲν δὴ θεός, ὡσπερ καὶ ὁ παλαιὸς λόγος, ἀρχὴν τε καὶ μέσσην καὶ τελευτὴν τῶν πάντων ἔχων, εὐθείαν περαινει κατὰ φύσιν περιγορευόμενος· τῷ δὲ αἰεὶ (66) ξυνέπεται δίχη, τῶν ἀπολειπομένων τοῦ θείου νόμου τιμωρός. Ὁρᾷς ὅπως καὶ αὐτὸς εὐλαβείαν προσάγει τῷ θείῳ νόμῳ. Ἐπιφέρει γοῦν· Ἦς ὁ μὲν εὐδαιμονήσῃν μέλλων ἐχόμενος, ξυνέπεται ταπεινός καὶ κεκοσμημένος. Εἶτα τοῦτοις τὴν ἀκλόουθα συνάξας, καὶ τῷ φόβῳ νοουετήσας, ἐπιφέρει· Τίς οὖν (67) εἰ πρῶξις φίλη καὶ ἀκλόουθος θεῷ; μία καὶ εἰς λόγον ἔχουσα ἀρχαίον· ὅτι τῷ μὲν ὁμοίῳ τὸ ὅμοιον, ἔστι μετρίῳ, φίλον ἂν εἴη· τὰ δὲ ἄμετρα οὔτε ἀλλήλοις οὔτε τοῖς ἐμμέτροις (68). Τὸν οὖν τῷ θεῷ (69) προσφιλεῖ γνησιόσμενον, εἰς δύναμιν ὅτι μάλιστα καὶ αὐτὸν τοιοῦτον ἀναγκαῖον γίνεσθαι. Καὶ κατὰ τοῦτον δὴ τὸν λόγον ὁ μὲν σώφρων ἡμῶν θεῷ φίλος· ὁμοῖος γάρ· ὁ τε (70) μὴ σώφρων ἀνέμοιός τε καὶ διάφορος. Τοῦτο ἀρχαῖον εἶναι φήσας τὸ εἶδος, τὴν ἐκ τοῦ νόμου εἰς αὐτὸν ἤκουσαν διδασκαλίαν ἠνέξατο. Κάν τῷ θεοτιθέτω τὰ κακὰ ἀμφὶ τὴν θνητὴν φύσιν καὶ τόνδε τὸν τόπον περιπολεῖν ἐξ ἀνάγκης δούς, ἐπιφέρει· Διδό· (71) ἀ καὶ περιῶσθαι γρηῖ ἐνθένδε ἐκείσε φεύγειν ὅτι τάχιστα. Φυγὴ δὲ ὁμοίως θεῷ κατὰ τὸ δυνατόν· ὁμοίως δὲ δίκαιον καὶ ὁσιον μετὰ φρονήσεως γένεσθαι. Σπεύσιππος τε, ὁ Πλάτωνος ἀδελφιδούς (72), τὴν εὐδαιμονίαν φησὶν ἔξιν εἶναι τελείαν ἐν τοῖς κατὰ φύσιν ἔχουσιν· ἢ ἔξιν ἀγαθῶν· ἢς δὴ καταστάσεως ἅπαντας μὲν ἀνθρώπους ὄρεξιν ἔχειν, στοχάζεσθαι δὲ τοὺς ἀγαθοὺς τῆς ἀοχλησίας· εἰεν δ' ἂν αἱ ἀρεταὶ τῆς εὐδαιμονίας ἀπεργαστικά. Ξενοκράτης τε ὁ Χαλκηδόνιος (73) τὴν εὐδαιμονίαν ἀποδίδωσι κτήσιν τῆς οἰκείας ἀρετῆς καὶ τῆς ὑπηρετικῆς αὐτῆς δυνάμεως. Εἶτα ὡς μὲν ἐν ᾧ γίνεταί, φαίνεται λέγων τὴν ψυχὴν· ὡς δ' ὑφ' ὧν, τὰς ἀρετάς· ὡς δ' ἐξ ὧν, ὡς μερῶν, τὰς καλὰς πράξεις, καὶ τὰς σπουδαίας ἔξεις τε καὶ διαθέσεις, καὶ κινήσεις, καὶ σχέσεις· ὡς τοῦτων οὐκ εἴη τὰ σωματικά καὶ τὰ ἐκτός. Ὁ γὰρ Ξενοκράτους γνώριμος Πολέμων φαίνεται τὴν εὐδαιμονίαν αὐτάρκειαν εἶναι βουλούμενος ἀγαθῶν πάντων, ἢ τῶν πλείστων καὶ μεγίστων. Δογματίζει γοῦν χωρὶς μὲν ἀρετῆς μηδέποτε ἂν εὐδαιμονίαν ὑπάρχειν, δίχα δὲ καὶ τῶν σωματικῶν καὶ τῶν ἐκτός τὴν ἀρετὴν αὐτάρκην πρὸς εὐδαιμονίαν εἶναι. Καὶ τὰ μὲν ὧδε ἐλέτω· αἱ δὲ ἀντιρήσεις αἱ πρὸς τὰς εἰρημένας δόξας κατὰ καιρὸν τεθήσονται· ἡμῖν δὲ αὐτοῖς εἰς τέλος ἀτελεύτερον ἀφικέσθαι πρόκειται, πειθόμενοις ταῖς ἐντολαῖς, τουτέστι τῷ θεῷ, καὶ κατ' αὐτάς

A bono futuram esse cum humilitate, illud utique interpretatur : *Omnis qui seipsum humiliat, exaltabitur* . Dicit itaque in *Legibus* : *Deus quidem certe, ut vetus est oratio, continens principium et medium et finem universorum, recta pergit secundum naturam circumiens. Eum autem semper consequitur iustitia, ultrix eorum, qui a lege divina desciverint. Vides, quomodo ipse quoque legi divinæ adjungit cautionem, seu timorem. Subjungit itaque : Cui qui beatus quidem est futurus, adhærens, sequitur humilis et compositus. Deinde cum his ea, quæ sunt consequentia, conjunxisset, et timore adhibito admonuisset, subjungit : *Quænam est ergo actio, quæ a Deo amata, et eum consequitur? Una certe, rationem unam antiquam habens et præcipuam, quod simili, quod quidem est moderatum, simile fuerit amicis; quæ sunt autem immoderata, neque sibi invicem, neque moderatis & amica sunt. Qui igitur Deo talis amicus fore studet, necesse est, ut quam maxime pro viribus efficiatur talis. Hæc itaque ratione quisquis est temperans, est Deo amicus; est enim similis; intemperatus autem, dissimilis et diversus. Hoc autem vetus decretum esse dicens, eam, quæ a lege ad ipsum pervenit, doctrinam tacite significavit. Et in *Theæteto*; cum mala circa mortalem naturam et hunc locum necessario vagari concessisset, subjungit : *Quare oportet tentare hinc illuc fugere quam celerrime. Fuga autem est, Deo, quoad fieri potest, assimilatio; assimilatio autem, justum et sanctum fieri cum prudentia. Et Speusippus, Platonis ex sorore filius, dicit beatitudinem esse perfectum habitum in iis, qui se habent secundum naturam : aut habitum honorum : quam constitutionem omnes quidem homines appetere; solos autem bonos consequi molestiæ vacuitatem : et quod virtutes felicitatem efficiant. Xenocrates vero Chalcedonensis definit beatitudinem, convenientis virtutis possessionem, et ejus, quæ ei inservit, facultatis; deinde, ut in quo quidem sit, apparet dicere animam; ut autem a quibus, virtutes; ut ex quibus tanquam partibus, bonas actiones, et honestos habitus, et affectiones, et motus, et habitudines; utpote quod non sine his sint ea, quæ sunt corporis et externa. Xenocratis enim discipulus Polemo, videtur velle beatitudinem esse sufficientiam omnium bonorum, vel plurimorum et maximorum. Decernit itaque, sine virtute quidem non futuram unquam beatitudinem; absque bonis autem corporis et externis, virtutem esse sufficientem ad beatitudinem. Et hæc quidem sic habeant. Quæ au***

✱ P. 500 ED. POTTER, 418-419 ED. PARIS. * Luc. xiv, 11.

(66) Τῷ δὲ αἰεὶ. Plato, τῷ δ' αἰεὶ.

(67) Τίς οὖν. Hæc exstant in libro Platonis jam dicto, p. 832.

(68) Ἐμμέτροις. Adjicit Plato : Ὁ δὲ θεός ἡμῖν ἀπάντων χρημάτων μέτρον ἂν εἴη μάλιστα, καὶ πολὺ μᾶλλον ἢ που τις, ὡς φασιν, ἄνθρωπος. *Deus profecto nobis rerum omnium maxime sit mensura, multoque magis, quam quisvis, ut ferunt, homo.*

(69) Τῷ θεῷ. Plato, τῷ τοιοῦτω.

(70) Ὁ τε. Plato, ὁ δέ. Ibidem mox, διάφορός τε καὶ ἄδικος.

(71) Διδό. Hæc exstant *Theæteti* p. 129. Superius ea recitavimus ad Clementis p. 403 edit. Paris.

(72) Ἀδελφιδούς. Nempe υἱὸς τῆς ἀδελφῆς αὐτοῦ Ποτώνης, filius Potoneæ sororis Platonis, ut refert Suidas, et Laertius in principio lib. iv.

(73) Χαλκηδόνιος. Conf. quæ superius adnotata sunt ad *Protrept.* p. 44 edit. Paris.

tem sunt ad refellendas eas, quæ jam dictæ sunt, sententias necessaria, dicentur suo tempore. Nobis autem est propositum pervenire ad finem minime finiendum, mandata, hoc est Deum, sequentibus, et secundum ea, sine reprehensione et scienter, per divinæ voluntatis cognitionem viventibus. Rectæ autem rationi seu Logo, quoad fieri potest, assimilatio, et finis, et in finalem seu perfectam adoptionem per Filium nos restituit, Patremque semper glorificat per magnum pontificem, qui nos fratres et coheredes dignatus est appellare. Et Apostolus quidem breviter finem describens in Epistola ad Romanos, dicit: *Nunc vero liberati a peccatis, Deo autem servientes, habetis fructum vestrum in sanctificatione*; *finem autem, vitam eternam*^a. Cum autem spem novisset ✕ duplicem, unam quidem, quæ exspectatur, alteram vero, quæ minis intenditur, finem adhuc esse docet spei restitutionem. *Patientia enim, inquit, probationem; probatio vero spem: spes autem non confundit, quoniam charitas Dei diffusa est in cordibus nostris per Spiritum sanctum, qui datus est nobis*^b. Propter quæm charitatem est etiam in spem restitutio, quam requiem dicit alibi nobis esse repositam. Similia etiam invenias apud Ezechielem, quæ sic habent: *Anima peccans ipsa morietur. Et vir, qui fuerit justus, et fecerit iudicium, et justitiam, supra montes non comedit, et suos oculos non sustulit ad idola domus Israel, et uxorem proximi sui non polluit, et ad uxorem in tempore immunditiei suæ non accessit* (non vult enim semen hominis probro ac vituperio affici), *et virum, inquit, non male afficiet, pignus debitoris reddet, raptum non rapiet, panem suum dabit esurienti, et amplius non accipiet, ab iniquitate avertet manum suam, verum faciet iudicium inter virum et proximum, in justificationibus meis ambulabit, et justificationes meas custodiet, ad faciendam veritatem: est justus, vita vivet, dicit Adorai Dominus*^c. Et Isaias, eum quidem, qui credidit, ad vitæ honestatem; eum autem, qui est gnosticus, ad considerationem adhortans, ostendens non esse eandem hominis et Dei virtutem, sic inquit: *Quærite Dominum, et in inveniendo ipsum invocate. Quando autem vobis appropinquaverit, relin-*

✕ P. 501 ED. POTTER, 419-420, ED. PARIS. 5, 6, 7, 8, 9.

(74) Ἀδελφούς καὶ συγκληρ. Respicere videtur Hebr. ii, 11: Οὐκ ἐπαισχύνεται ἀδελφούς αὐτούς καλεῖν· et Rom. viii, 17, ubi fideles vocati sunt συγκληρονόμοι Χριστοῦ.

(75) Ἀπειλημμένην. Interpres, quæ minis intenditur: periinde ac si ab ἀπειλεῖν profecta esset hæc vox. Vertendum fuerat, quæ jam recepta est, vel cuius jam compotes sumus facti: nam ab ἀπολαμβάνω ducta est. Vult auctor, Apostolum duplicem nostram spem descripsisse: priorem cuius in hac vita participes sumus, nempe sanctificationem: alteram, quam exspectamus, nempe vitam æternam.

(76) Ἀνάπαυσιν. Respicit forte Heb. iv, 8, 9, 11: Εἰ γὰρ αὐτοὺς Ἰησοῦς κατέπαυσεν, οὐκ ἂν περιέλλῃ: ἐλάλει μετὰ ταῦτα ἡμέρας. Ἄρ: ἀπολείπεται,

βίωσασιν ἀνεπιλήπτως καὶ ἐπιστημόνως, διὰ τῆς τοῦ θεοῦ θελήματος γνώσεως· ἢ τε πρὸς τὸν ὄρον λόγον ὡς οἶόν τε ἐξομοίωσις τέλος ἐστὶ, καὶ εἰς τὴν τελείαν υἰοθεσίαν διὰ τοῦ Υἱοῦ ἀποκατάστασις, δεξάουσα αἰετὸν Πατέρα διὰ τοῦ μεγάλου ἀρχιερέως, τοῦ ἀδελφοῦ καὶ συγκληρονόμου (74) καταζώσαντο ἡμᾶς εἰπεῖν. Καὶ ὁ μὲν Ἀπόστολος, συντόμως τὸ τέλος ἐν τῇ πρὸς Ῥωμαίους Ἐπιστολῇ διαγράφων, λέγει· *Nunc δὲ, ἐλευθερωθέντες ἀπὸ τῆς ἁμαρτίας, δουλωθέντες δὲ τῷ Θεῷ, ἔχετε τὸν καρπὸν ὑμῶν εἰς ἁγιασμόν· τὸ δὲ τέλος ζωὴν αἰώνιον*. Διττὴν δὲ εἰδὼς τὴν ἐλπίδα, τὴν μὲν προσδοκωμένην, τὴν δὲ ἀπειλημμένην (75), ἦδη τέλος διδάσκει τὴν τῆς ἐλπίδος ἀποκατάστασιν· Ἡ γὰρ ὑπομονή, φησὶ, δοκιμὴ· ἢ δὲ δοκιμὴ, ἐλπίδα· ἢ δὲ ἐλπίς οὐ καταισχύνει· ὅτι ἡ ἀγάπη τοῦ Θεοῦ ἐκκέχυται ἐν ταῖς καρδίαις ἡμῶν διὰ Πνεύματος ἁγίου τοῦ δοθέντος ἡμῖν. Δι' ἣν ἀγάπην καὶ εἰς τὴν ἐλπίδα ἀποκατάστασις, ἢ ἀνάπαυσιν (76) ἀλλαγῶ λέγει ἀποκείσθαι ἡμῖν. Τὰ ὅμοια καὶ παρὰ τῷ Ἰεζεκιήλ εὐροῖς ἂν, οὕτως ἔχοντα· Ἡ ψυχὴ (77) ἁμαρτάνουσα, αὐτὴ ἀποθνήσκει· καὶ ἀνὴρ, ὃς ἂν γένηται δίκαιος, καὶ ποιῆσῃ κρίμα καὶ δικαιοσύνην, ἐπὶ τὰ ἔρη οὐκ ἔσται, καὶ τοὺς ὀφθαλμοὺς αὐτοῦ οὐκ ἔσται ἐπὶ τὰ εἰδωλα οἴκου Ἰσραὴλ, καὶ τὴν γυναῖκα τοῦ πλησίον οὐκ ἐμίσηται, καὶ πρὸς γυναῖκα ἐν καιρῷ ἀκαθαρσίας αὐτῆς οὐ προσήλθεν (οὐ γὰρ ἐφύβριστον τὴν ἀνθρώπου σπαρὰν εἶναι βούλεται), καὶ ἄνδρα, φησὶ, μὴ κακώσῃ· ἐνεχύρασμα ὀφείλοντος ἀποδώσει· ἄρπυγμα οὐ μὴ ἀρπάσῃ· τὸν ἄρτον αὐτοῦ πεινῶντι δώσει (78)· καὶ πλεονασμῶν οὐ λήψεται· ἐξ ἀδικίας ἀποτρέψει τὴν χεῖρα αὐτοῦ· κρίμα ἀληθινὸν ποιήσει ἀνὰ μέσον ἀνδρῶν καὶ τοῦ πλησίον· ἐν τοῖς δικαιομασί μου κερύσσεται, καὶ τὰ δικαιώματά μου ἐξέλαξε, τοῦ ποιῆσαι ἀλήθειαν· δίκαιός ἐστι, ζωὴ ζήσεται, λέγει Ἀδωνά Κύριος. Ὁ τὶ Ἠσαίας τὸν μὲν πιστεύσαντα εἰς σεμνότητα βίου, τὸν γνωστικὸν δὲ εἰς ἐπίστασιν (79) παρακαλῶν, μὴ τὴν αὐτὴν εἶναι ἀρετὴν (80) ἀνθρώπου καὶ Θεοῦ παριστάς, ὡδὲ φησὶ· Ζητήσατε τὸν Κύριον, καὶ ἐν τῷ εὐρίσκειν αὐτὸν ἐπικαλέσασθε. Ἡρίκα δ' ἂν ἐγγίξῃ ὑμῖν, ἀπολείπεται ὁ ἀσεβὴς τὰς ἐδοὺς αὐτοῦ· καὶ ἀνὴρ ἄνομος τὰς ὁδοὺς αὐτοῦ·

^a Rom. vi, 22. ^b Rom. v, 4, 5. ^c Ezech. xviii, 4.

σάββατισμός τῷ λαῷ τοῦ Θεοῦ. Σπουδάσωμεν οὖν εἰσελθεῖν εἰς ἐκείνην τὴν κατάπαυσιν.

(77) Ἡ ψυχὴ. Hæc superius occurrunt Pædag. lib. i, sub. finem c. 10, e quo loco cum hoc collato patebit, Clementem διὰ μνήμης has Scripturas recitasse.

(78) Δώσει. Sequitur apud Ezechielem, καὶ γυνὴν περιβαλεῖ, καὶ τὸ ἀργύριον αὐτοῦ ἐπὶ τόκῳ οὐ δώσει· quod librariorum negligentia propter dōσαι repetitum excidisse videtur.

(79) Ἐπίστασιν. Scribi etiam possit ἐπίστασιν.

(80) Τὴν αὐτὴν ἀρ. Hoc addit propter Stoicos, qui eandem esse Dei ac hominum virtutem dicebant: quos Clemens infra refellit, Strom. vii, p. 755.

καὶ ἐπιστραφήτω πρὸς Κύριον, καὶ ἐλεηθή-
σεται, ἕως, Καὶ τὰ διανοήματα ὑμῶν ἀπὸ τῆς
διανοίας μου. Ἡμεῖς τοίνυν κατὰ τὸν γενναῖον
Ἀπόστολον, ἐκ πίστεως ἐλπίδα δικαιοσύνης ἀπεκ-
ἐσχέμεθα· ἐν γὰρ Χριστῷ (81) οὔτε περιτομή τι
ἰσχύει, οὔτε ἀκροϋστία, ἀλλὰ πίστις δι' ἀγάπης
ἐνεργουμένη. Ἐπιθυμοῦμεν δὲ ἕκαστον ὑμῶν
τὴν αὐτὴν ἐνδελεχυσθαι σπουδὴν πρὸς τὴν
πληροφόριαν τῆς ἐλπίδος, ἕως, Κατὰ τὴν τάξιν
Μελχισεδέκ ἀρχιερέως γενόμενος εἰς τὸν αἰῶνα.
Τὰ ὅμοια τῷ Παύλῳ ἡ πανάρετος Σοφία (82) λέγει·
Ὁ δὲ ἐμοῦ (83) ἀκούων, κατασκηνώσει ἐπ' ἐλπίδι
πεποιθώς (84)· ἡ γὰρ τῆς ἐλπίδος ἀποκατάστασις
ἐμωνώμας ἐλπίς εἰρήται· διὰ τοῦ κατασκηνώσει
τῇ λέξει (85) παγκάλως προσέθηκε τὸ πεποιθώς,
δεικνύς τὸν τοιοῦτον ἀναπεπαῦσθαι, ἀπολαθόντα ἢ
ἴλπιζεν ἐλπίζα· διὸ καὶ ἐπιφέρει, Καὶ ἡσυχάσει
ἀφόβως ἀπὸ παντὸς κακοῦ. Ἀντικρὺς δὲ ὁ Ἀπό-
στολος ἐν τῇ προτέρᾳ τῶν πρὸς Κορινθίους διαβήδῳ
φρσι· Μιμηταί μου γίνεσθε, καθὼς κατὰ Χριστοῦ·
ἵνα γένηται ἐκεῖνο· Εἰ ὑμεῖς (86) ἐμοῦ, ἐγὼ δὲ
Χριστοῦ· ὑμεῖς οὖν μιμηταί Χριστοῦ γίνεσθε, Χρι-
στὸς δὲ Θεοῦ. Τὴν ἐξομολογίαν (87) τοίνυν τῷ Θεῷ,
εἰς ὅσον ὁ λόγος τῆς δικαιοσύνης καὶ ἵστιον μετὰ φο-
ρήσεως γενέσθαι, σκοπὸν τῆς πίστεως ὑποτίθε-
ται· τέλος δὲ τὴν ἐπὶ τῇ πίστει τῆς ἐπαγγελίας
ἀποκατάστασιν. Ἐκ τούτων οὖν αἱ πηγαὶ τῶν περὶ
τέλους δογματισάντων, ἅς προειρήκαμεν, βλύζουσιν.

quat impius vias suas, et convertatur ad Dominum,
et misericordiam consequetur, usque ad : Cogitata
vestra a cogitatione mea a. Nos ergo, ex praclari
Apostoli sententia, ex fide spem justitiæ expecta-
mus : in Christo enim neque 181 circumcisio ali-
quid valet, neque praputium, sed fides, quæ per di-
lectionem operatur b. Cupimus autem unumquemque
restrum eandem ostendere sollicitudinem ad exple-
tionem spei, usque ad illud : Secundum ordinem
Melchisedec factus pontifex in æternum c. Paulo
quoque similia dicit Sapientia omni virtute plena :
Qui autem me audit, habitabit in spe confidens d.
Spei enim restitutio, spes dicta est a quoque : pro-
pterea huic dictioni, ✕ habitabit, pulcherrime
adjecit, confidens : ostendens eum, qui est hujus-
modi, requievisse, recepta ea spe, quam sperabat.
Quare etiam subjungit : Et quiescet secure ab omni
malo. Aperte autem dicit Apostolus in priori ad
Corinthios : Imitatores mei estote, sicut et ego
Christi e : ut illud efficiatur : Si vos mei, ego au-
tem Christi ; vos ergo estis Christi imitatores,
Christus vero Dei. Deo ergo assimiluri, ut, quoad
feri potest, fiat quis justus et sanctus cum prudentia,
statuit esse scopum fidei ; finem autem, eam, quæ
fit per fidem, promissi restitutionem. Ex his ergo
fontes eorum, qui de fine decreverunt, quos prius
diximus, scaturiunt. Sed de his quidem satis est.

CAPUT XXIII.

De matrimonii commodis et præceptis in ejus usu observandis ; quæ plenius tractat libro sequenti.

Ἐπεὶ δὲ ἡδονὴ καὶ ἐπιθυμία ὑποπίπτειν γάμῳ
δοκεῖ, καὶ περὶ τούτου διαληπτέον. Γάμος μὲν οὖν
ἐστὶ σύνδοξος ἀνδρὸς καὶ γυναικὸς ἡ πρώτη (88) κατὰ
νόμον ἐπὶ γνησίων τέκνων σπορά. Ὁ γοῦν κωμικὸς
Μένανδρος·

.... Παῖδων, φρσι, σπέρω τῶν γησίων
Δίδωμι σοὶ γε τὴν ἐμᾶντοῦ θυγατέρα.

Ζητοῦμεν δὲ, εἰ γαμήτιον· ὅπερ τῶν κατὰ πρὸς
τί (89) πως ἔχειν ὀνομασμένων ἐστίν. Τινὶ γὰρ

Quoniam autem voluptas et cupiditas videntur
cadere in matrimonium, de hoc quoque tractandum
est. Est ergo matrimonium prima legitima viri et
mulieris conjunctio ad legitimorum liberorum pro-
creationem. Menander itaque comicus ait :

Ad seminandos legitimos liberos
Tibi meam trado filiam.

Quærimus autem, an sit uxor ducenda : quod qui-
dem est ex iis, quæ secundum ad aliquid quodam-

✕ P. 502 ED. POTTER, 420-421 ED. PARIS. a

Isa. lv, 6, 7, 9. b Gal. v, 5, 6. c Heb. vj, 11, 20.

d Prov. i, 33. e I Cor. xi, 1.

(81) Χριστῷ. Χριστῷ Ἰησοῦ, Galat.

(82) Ἡ πανάρετος Σοφία. Sic Clemens Romanus
sub finem prioris Epistolæ : Οὕτως γὰρ λέγει ἡ
πανάρετος Σοφία. Ita siquidem dicit Sapientia
omnem virtutem complectens. Post quem, librum
Proverborum, πανάρετον Σοφίαν appellarunt, non
solum Clemens Alexandrinus, sed etiam Hegesip-
pus, Irenæus, καὶ ὁ πᾶς τῶν ἀρχαίων χορός, et totus
antiquorum chorus, apud Eusebium Hist. eccles.
lib. iv, cap. 18. Conf. quæ ad Clementem Romanum
adnotavit Cotelerius.

(83) Ὁ δ' ἐμ. Vide, quæ superius in pag. 342
edit. Paris. adnotata sunt. COLLECT.

(84) Πεποιθώς. Abest a Prov. i, 35, ubi tamen
adnotat Flaminius Nobilius, in scholio quodam hæc
existare, ἀναπαύσεται ἐν εἰρήνῃ πεποιθώς.

(85) Διὰ τοῦ κατασκηνώσει τῇ λέξει. Clarius
divise, δι' ἃ, quapropter : inquit Sylburg. Rectius
legitur, ἐπὶ τῇ τοῦ κατασκηνώσει λέξει. Lowth.

(86) Ὑμεῖς. Illa etiam Pauli verba respicere
videtur Clemens, quæ occurrunt I Cor. iii, 22, 25 :

Πάντα ὑμῶν ἐστίν· ὑμεῖς δὲ Χριστοῦ· Χριστὸς δὲ
Θεοῦ.

(87) Ἐξομολογίαν. Cum apostoli doctrina con-
fert, quæ paulo superius e Platone recitavit.

(88) Ἡ πρώτη. Videtur Clemens σύνδοξον πρῶ-
την, primam conjunctionem, nuptias appellans, eas
distinguere a concubinato, γάμοις ἐπεισάκτοις. Nec
enim secundas nuptias post mortem alterius e con-
jugibus contractas damnavit, ut e Strom. iii satis
patet. Sic Hermas lib. ii, sub finem mandat. iv :
Si vir, vel mulier alicujus decesserit, et nupserit
aliquis illorum, numquid peccat ? Qui nubit, non
peccat, inquit : sed si per se manserit, magnum sibi
conquiri honorem apud Dominum. Ubi quid de se-
cundis nuptiis senserint antiqui Patres, multis
testimoniis edocuit Cotelerius. Qui tamen existi-
masse videtur, Clementem ea causa σύνδοξον πρῶτην
vocasse τὸν γάμον, quod μονογαμίαν solam pro-
baret.

(89) Κατὰ πρὸς τι. Lowthius mavult κατὰ ἡ
πρὸς τι.

modo se habere dicuntur. Est enim alicui ducenda uxor, hoc est aliquo modo se habenti, et aliqua uxor ducenda, et quæ aliquo modo se habeat. Neque enim est uxor ducenda cuilibet, neque semper; sed tempus quoque est, in quo convenit; et persona, cui convenit; et ætas, usque ad quam. Neque ergo est cuilibet uxor quælibet ducenda, neque semper, sed neque omni modo ac temere; sed ei, qui aliquo modo se habet, et qualem, et quando oportet, et liberorum gratia, et ea, quæ est in omnibus similis, et non vi aut necessitate virum amantem diligit. Unde Abraham, uxorem suam sororem esse defendens, ait: *Mihi soror est ex patre, sed non ex matre, fuit autem mihi quoque in uxorem*; docens eas, quæ ex eadem matre nate sunt, non esse ducendas uxores. Jam vero paucis persequamur historiam. Plato ergo matrimonium collocat ✕ in bonis externis, astruens scilicet nostri generis immortalitatem, et quamdam perpetuitatem, qua posteritas posteritati lampadem quasi vicissim in manus tradit. Democritus autem repudiatur matrimonium et procreationem liberorum, propter multas, quæ ex ipsis oriuntur, molestias, et quod abstrahant ab iis quæ sunt magis necessaria. Ei autem Epicurus quoque assentitur, et quicunque in voluptate, molestiæque et doloris vacuitate bonum collocant. Præterea ex Stoicorum quidem sententia est indifferens, et matrimonium et

γαμητέον, ὅπερ καὶ πῶς ἔχοντι, καὶ τίνα, καὶ πῶς ἔχουσιν· οὔτε γὰρ παντὶ γαμητέον, οὔτε πάντοτε, ἀλλὰ καὶ χρόνος ἐστίν, ἐν ᾧ καθήκει, καὶ πρόσωπον, ᾧ προσήκει, καὶ ηλικία, μέχρι τίνος. Οὔτε οὖν παντὶ γαμητέον πᾶσαν οὔτε πάντοτε, ἀλλ' οὔδε παντελῶς καὶ ἀναδην (90)· ἀλλὰ τὸ πῶς ἔχοντι (91), καὶ ὅποιαν, καὶ ὅποτε δεῖ, καὶ χάριν παίδων, καὶ τὴν κατὰ πάντα ὁμοίαν, καὶ μὴ βία ἢ ἀνάγκη στέργουσιν τὸν ἀγαπῶντα ἀνδρα. Ὅθεν ὁ Ἀβραὰμ φησὶν, ἐπὶ τῆς γυναικὸς σκηπτόμενος ὡς ἀδελφῆς· Ἐπισημασθὲ μοι ἐστὶν ἐκ πατρὸς, ἀλλ' οὐκ ἐκ μητρὸς· ἐγένετο δέ μοι (92) καὶ (93) εἰς γυναῖκα· τὰς ὁμοιοτηρίους μὴ δεῖν ἕνεσθαι πρὸς γάμον διδάσκων. Ἐπιμύμεν δὲ ἐν βραχεὶ τὴν ἱστορίαν. Πλάτων (94) μὲν οὖν ἐν ταῖς ἐκτὸς ἀγαθοῖς τάττει τὸν γάμον, ἐπισκευάσας τὴν ἀθανασίαν τοῦ γένους ἡμῶν, καὶ οἰονεὶ διαμονὴν τίνα παισὶ παίδων μεταλαμπάδευομένην· Δημόκριτος δὲ γάμον καὶ παιδοποισίαν παραιτεῖται διὰ τὰς πολλὰς ἐξ αὐτῶν ἀηδίας τε καὶ ἀφοκᾶς ἀπὸ τῶν ἀναγκαιστέρων. Συγκατατάττεται δὲ αὐτῷ καὶ Ἐπίκουρος (95), καὶ ὅσοι ἐν ἡδονῇ καὶ ἀοχλήσῃ, ἐπὶ δὲ καὶ ἀλυπῃ, τάχαθον τίθενται. Ἐπιμαρτυροῦνται κατὰ μὲν τοὺς ἀπὸ τῆς Στοᾶς ἀδιάφορον (96) ὁ τε γάμος ἢ τε παιδοτροφία· κατὰ δὲ τοὺς ἐκ τοῦ Περικλέους ἀγαθόν. Συλλήθδην οὔτοι, μέχρι γλώττης ἀγαθόντες τὰ δόγματα, ἡδοναῖς ἐδουλώθησαν· οἱ μὲν παλλακίσιν, οἱ δὲ ἐταίραις, μαιρακίοις τε οἱ πλεῖστα κεχρημένοι. Ἡ σοφὴ δὲ ἐκείνη τετρακτὺς ἐν τῷ

✕ P. 503 ED. POTTER, 421-422 ED. PARIS. • Genes. xx, 12.

(90) Ἀναδην. Et hic et infra aliquoties scribi possit ἀνάδην. Conf. Index Græcus.

(91) Τὸ πῶς ἔχοντι. Congruentius dativo casu, τῷ πῶς ἔχοντι· ut paulo superius, τίνα. SYLBERG.

(92) Δέ μοι. Δέ μου, GENES.

(93) Καί. Abest. a Genes.

(94) Πλάτων. Respicit Platonis *De legibus* lib. vi, p. 869 extrema: Περὶ γάμων δὴ ταῦτ' ἐστὼ παραμύθια λεγόμενα, καὶ δὴ καὶ τὰ ἐμπροσθεν τούτων ῥηθέντα, ὡς χρὴ τῆς αἰνενοῦς φύσεως ἀντέχεσθαι τῶν παιδᾶς παίδων καταλείποντα αἰετὶ τῷ Θεῷ ὑπηρετας ἀνθ' αὐτοῦ παραδίδοντα. *Ad nuptias igitur ut decet celebrandas et hæc exhortantur, et illa, quæ in superioribus diximus, asserentes oportere filiorum filios relinquendo, nostros videlicet in divino ministerio successores, naturam assequi sempiternam.* Nec multo post hæc addit, p. 871, de connubio junctis agens: Ὅν δὴ χάριν μητρὶ καὶ πατρὶ καὶ τοῖς γυναικῶς οἰκείοις παρέντας χρὴ τὰς αὐτῶν οἰκίσεις, οἷον εἰς ἀποικίαν ἀφικνουμένους αὐτοὺς, ἐπισκοποῦντάς τε ἅμα καὶ ἐπισκοπούμενους οἰκεῖν, γεννῶντάς τε καὶ ἐκτρέφοντάς παῖδας, καθάπερ λαμπάδα τὸν βίον παραδιδόντας ἄλλοις ἐξ ἄλλων. *Quapropter parentibus utrisque, affinisque relictis, seorsim quasi ad coloniam proficiscantur, ac vicissim seipsos observantes habent, liberos generando, et educando: et vitam, quam ab aliis acceperunt, a se, quasi lampada, alii tradunt.* Item *De legibus* l. iv, p. 855, jubet uxorem ducere, διανοηθέντα, ὡς ἐστὶν ἢ τὸ ἀνθρώπινον γένος φύσει τὴν μετελλήθην ἀθανασίας· *cogitantem, quod sic natura quadam humanum genus quodammodo immortalitatem consequitur.* Dein paulo post hæc adjicit: Γένος οὖν ἀνθρώπων ἐστὶ τι ξυμφυῆς τοῦ παντὸς χρόνου, ὃ διὰ τέλους αὐτῷ ἐνέπεται καὶ συνέπεται τούτῳ τὸ ἀθάνατον ἢ τῷ παιδᾶς παίδων καταλιπόμενον, ταυτὸν καὶ ἐν ὄν ἀεὶ γενεῖται, τῆς ἀθανασίας μετελλήθρηνα. *Genus itaque*

hominum immortale hoc modo in sempiternum perdurat, quod filiorum filios relinquendo unum et idem semper per generationem immortalitatem adipiscatur. Porro Theodoretus hunc Clementis locum transiit in *Θεραπευτ.* ιδ', p. 675: Καὶ ἀποδεγόμεθα Πλάτωνα, τοῖς ἀγαθοῖς τὸν γάμον συντάξαντα, καὶ ἀθανασίας ἐπίνοιαν, καὶ διαμονὴν τοῦ γένους καλέσαντα· Δημοκρίτῳ δὲ καὶ Ἐπικουρῷ λίαν μεμψόμεθα, παρατεῖσθαι καὶ τὸν γάμον καὶ τὴν παιδογονίαν κελύουσι· τὴν μὲν γὰρ τοὶ ἡδονῆν ὀρισάμενοι τέλος, τὰς φροντίδας ἔχοντα, καὶ τινὰς ἀηδίας, παντελῶς ἀπεκηρύξαν. Οἱ δὲ τῆς ποικίλης μέστην τινὰ ἔδδον ὠδυσαν· τοῖς γὰρ ἀδιαφόροις τὸν γάμον καὶ τὴν παιδογονίαν ἐνέεινεν. *Platonemque admittimus nuptias inter bona collocantem, immortalitatisque paradæ inventum, et stabilitatem generis appellantem; Democritum vero et Epicurum vehementer damnatum, qui nuptias et liberorum procreationem vitari jubent. Qui enim humanam felicitatem voluptate metiebantur, quidquid curarum aliquid vel fastidii afferre poterat, omnino repudiaverunt. At Stoici media quadam via incesserunt: conjugia enim et liberorum susceptionem inter indifferentia recensuerunt.*

(95) Ἐπικουρος. Diogenes Laertius in *Epicuro*, lib. x, seg. 119: Καὶ μηδὲ γαμήσειν, μηδὲ τεκνοτροφήσειν. *Et nec uxorem ducere, nec liberos nutrire sustinuit.* Ubi conf. quæ adnotavit cl. Menagius.

(96) Ἀδιάφορον. A. Gellius lib. ii, cap. 7: *Quæ vero in medio sunt, et a Græcis tum ἀδιάφορα, tum μέσα appellantur, ut in militiam ire, rus colere, honores capessere, causas defendere, uxorem ducere, . . . quoniam hæc, et his similia per sese ipsa neque honesta sunt, neque turpia, sed proinde ut a nobis aguntur, ita ipsis actionibus aut probandis fiunt, aut reprehendenda.* Conf. paulo superius, p. 916 edit. Paris. et Origenes *Adv. Celsum*, lib. iv, p. 194.

κῆψα μετὰ τῆς ἑταίρας (97) ἔργοις ἐκὺδαινον τὴν ἠδονήν. Οὐκ ἂν οὖν ἐκφύγοιεν τὴν βουζύγιον ἄραν, ἔσοι μὴ δοκιμάζοντες σφίσι συμφέρειν τινα, ἑτέροις ἐαυτὰ παρακελεύονται ποιεῖν· ἢ αὖ τοῦμπαλιν. Τοῦτο βραχέως ἡ Γραφή δεδήλωκεν, εἰρηκυῖα· "Ὁ μισεῖς (98), ἄλλω οὐ ποιήσεις. Πλὴν οἱ γάμον δοκιμάζοντες, ἢ φύσις ἡμᾶς ἐποίησεν, φασίν, εὐθέτους πρὸς γάμον, ὡς δῆλον ἐκ τῆς σωματίων κατασκευῆς, τῶν τε ἀρρένων καὶ τῶν θηλειῶν· καὶ τὸ Αὐξάνεσθε καὶ πληθύνεσθε συνεχῶς ἐπιβοῶνται. Εἰ δὲ καὶ ταῦθ' οὕτως ἔχει, ἀλλ' αἰσχρὸν γε αὐτοῖς δοκεῖ τὸ καὶ τῶν ἀλόγων ζώων τὸν ὑπὸ Θεοῦ δημιουργηθέντα ἄνθρωπον ἀκρατέτερον εἶναι, ἢ τὴν ἐπιμειξίαν οὐ ποιεῖται πρὸς πολλὰ καὶ ἀναίδην (99), ἀλλὰ πρὸς ἓν καὶ ὁμόφυλον· οἶαι αἱ πελειάδες, καὶ αἱ φάσσαι, καὶ τὸ τρυγῶνον γένος, καὶ ὅσα τούτοις παραπλήσια. Ἔτι φασίν, « Ὁ ἄτεκνος τῆς κατὰ φύσιν τελειότητος ἀπολείπεται, ἅτε μὴ ἀντικαταστήσας τῇ χώρᾳ τὸν οἰκεῖον διάδοχον· τέλειος γὰρ ὁ πεποικηκώς ἐξ αὐτοῦ τὸν ἑμοιον· μάλλον δὲ, ἐπειδὴν ἐκείνιον τὸ αὐτὸ πεποικηκῶτα ἐπίδη, τουτέστιν, ὅταν εἰς τὴν αὐτὴν καταστήσῃ φύσιν τὸ τεκνωθὲν τῷ τεκνώσαντι. » Γαμητέον οὖν πάντως καὶ τῆς πατρίδος ἕνεκα, καὶ τῆς τῶν παιδῶν διαδοχῆς, καὶ τῆς τοῦ κόσμου, τὸ ὅσον ἐφ' ἡμῖν, συντελειώσεως· ἐπεὶ καὶ γάμον τινα οἰκτεῖρουσιν οἱ ποιηταὶ ἡμιτελῆ (1) καὶ ἄπαιδα· μακκρίζουσι δὲ τὸν ἀμφιθαλῆ. Αἱ δὲ σωματικαὶ νόσοι μάλιστα τὴν γάμον ἀναγκαῖον δεικνύουσι· ἢ γὰρ τῆς γυναικὸς κηδεμονία, καὶ τῆς παραμονῆς ἢ ἐκτένεια, τὰς ἐκ τῶν ἄλλων οἰκείων καὶ φίλων ἔοικεν ὑπερτίθεσθαι προσκαρτερέσεις, ὅση τῇ συμπαθείᾳ διαφέρειν καὶ προσεδρεύειν μάλιστα πάντων προαιρεῖται· καὶ τῷ ὄντι κατὰ τὴν Γραφὴν ἀναγκαῖα βοηθός (2). Ὁ γοῦν κωμικὸς Μένανδρος, καταδραμῶν τοῦ γάμου, ἀλλὰ καὶ τὰ χρήσιμα ἀντιτελεῖς, ἀποκρίνεται· οἱ εἰπόντι·

.... πρὸς τὸ πρῶμ' ἔχω κακῶς·
Ἐπαριστερώς γὰρ αὐτὸ λαμβάνεις....

✗ P. 504 ED. POTTER. * Tob. iv, 16. ὦ Genes. i, 28. * Genes. ii, 18.

(97) Τῆς ἑταίρας. Præcipue Leontium innuere videtur, quæ Epicuro et Epicureis in horto sese prostituit. Athenæus lib. xiii, cap. 6: Οὗτος οὖν Ἐπίκουρος οὐ Λεόντιον εἶχεν ἐρωμένην, τὴν ἐπὶ ἑταιρεία διαδόχου γενομένην; ἢ δὲ οὐχ ὅτε φιλοσοφεῖν ἤρξαστο, ἐπαύσατο ἑταιροῦσα, πᾶσι τε τοῖς Ἐπικουρείοις συνῆν ἐν τοῖς κήποις; Ἐπικούρω δὲ καὶ ἀναφανδὸν, ὡς ἐκείνον, πολλὴν φροντίδα ποιούμενον αὐτῆς, τοῦτ' ἐμφανίζειν διὰ τῶν πρὸς Ἐρμαχὸν ἐπιστολῶν. Hujus Epicuri annon famosa meretrix Leontium amica fuit? Illa autem philosophiæ operam nupture cum cœpisset, non ideo scortari destitit, sed Epicureis omnibus in hortis se prostituit, et palam quidem Epicuro, adeo ut de illa multum fuerit sollicitus Epicurus: quod suis ad Hermachum litteris declaravit. Conf. Diogenes Laertius lib. x, seg. 4 et seq.

(98) Ὁ μισεῖς. Tob. iv, 16: Καὶ ὁ μισεῖς, μηδὲν ποιήσης. Constitutionum apostol. lib. i, cap. 1: Ὁ σὺ μισεῖς ὅφ' ἑτέρου σοὶ γενέσθαι, σὺ ἄλλω οὐ ποιή-

A liberorum susceptio; ex peripateticorum vero, bonum. Ut semel autem dicam, illi lingua tenus sua deducentes dogmata, voluptatibus servierunt, alii quidem pellicibus, alii vero meretricibus, plurimi autem utentes adolescentulis. Sapiens autem illa quaternio, in horto cum meretrice, factis voluptatem colebat. Non ergo eam gravissimam effugerit execrationem, qui cum sibi aliqua non conferre judicent, alios ea hortentur facere, vel contra. Hoc breviter Scriptura significavit, dicens: *Quod odio habes, alii ne feceris*. Cæterum qui matrimonium approbant, Nos, inquit, fecit natura aptos ad matrimonium, ut liquet ex compositione corporum masculorum et feminarum: et frequenter illud acclamant: *Crescite et multiplicamini*. Etsi autem hæc quoque ita se habeant, ipsis tamen turpe videtur, quod homo, quem Deus est architectatus, sit animantibus brutis intemperantior, quæ cum multis et temere non congregiuntur, sed cum uno, et quod sit ejusdem generis: cujusmodi sunt columbæ, et palumbes, et genus turturnum, et quæ sunt his similia. Præterea, inquit, qui caret liberis, est ea perfectione defectus, quæ est secundum naturam, ut qui suum successorem in suum locum non substituerit. ✗ Perfectus enim est, qui ex seipso fecit similem: vel potius quando illum idem fecisse viderit, hoc est, quando in eamdem pervenerit naturam filius, cujus est, qui cum genuit. Est ergo omnino uxor ducenda, et patriæ causa, et liberorum successionis, et mundi, quantum est in nobis, perfectionis. Nam istius etiam matrimonii miserentur poetæ, quod est *semiperfectum* et caret liberis; beatum autem prædicavit id, quod floret et *germinat undequaque*. Morbi autem corporis maxime indicant necessarium esse matrimonium. Uxoris enim cura et assidua ejus perseverantia videtur aliorum necessariorum et amicorum tantum superare tolerantiam, quanto ea mutua doloris consensione et misericordia antecellit, et vult omnium maxime lubenter adesse et præsentia sua succurrere. Et revera ex Scripturæ sententia est necessaria *adjutrix*. Menander itaque comicus, cum matrimonium esset insectatus, alia etiam utilia opponens, respondet ei, qui dixerat:

Affectus in rem sum male:
Nam tu sinistre, nec bene, hanc quidem capis.

Ubi conf. quæ adnotavit Cotelerius. Conf. etiam *Const. apost.* lib. iii, cap. 15; lib. vii, cap. 2; *Recognitionum* S. Clementis lib. viii, cap. 56.

(99) Ἀναίδην. Ἀνείδην hic et aliquoties infra scribendum monuit Heinsius.

(1) Ἡμιτελῆ. Homerus de Protesilao ait, *Iliad.* B, v. 700:

Τοῦδε καὶ ἀμφιδρυφῆς ἄλοχος Φυλάκη ἐλέλειπτο,
καὶ δόμος ἡμιτελής· τὸν δ' ἔκταρε Δάρδανος ἀνήρ.

Hujus ambus lacerata genas uxor in Phylace relicta
[erat].
Et domus semiperfecta: hunc etenim interfecerat
[Dardanus vir].

Ubi scholiastes vetus ait: Ἡμιτελής, ἦτοι ἄτεκνος.

(2) Βοηθός. Deus uxorem appellat βοηθὸν κατ' αὐτόν, Genes. ii, 18. Mox, ἀλλὰ καὶ τὰ χρ. legit interpres.

Deinde subjungit :

*Gravia fuerunt et molesta quæ tibi,
Vides in ipso, sed bona haud contra vides;*

182 et quæ deinceps sequuntur. Fert autem opem quoque matrimonium iis, qui ætate processerunt, ut quod exhibeat uxorem curam gerentem, et alia, qui ex ea suscepti sunt, liberos, ut in senectute parentes suos nutriant :

*Nam liberi sunt fama defuncto viro,
Et ex profundo retia, ut suber, trahunt,*

filæ servantes lino ex tragici Sophoclis sententia. Non permittunt autem legislatores maximos magistratus gerere iis, qui uxorem non duxerint. Jam vero Laconum ✕ legislator, non solum pœnam imposuit ei qui uxorem non duxisset, sed etiam ei qui unam tantum, et ei qui duxisset serius, et ei qui solus viveret. Præclarus autem Plato jubet uxoris quoque alimentum publico pendere arario eum, qui uxorem non duxisset, et sumptus convenientes dare magistratibus. Si enim, ductis uxoribus, li-

✕ P. 505 ED. POTTER, 423 ED. PARIS.

Dein, cum hujus vocis alios sensus attulisset, hæc adjicit : Βέλτιον δὲ εἶρησθαι ἢ μετελθὲν διὰ τὴν μὴ γεγεννηκότα παῖδας πλεῦσαι. Homero ἀμφιθαλῆς est, cui uterque parens vivit. *Iliad.* X, v. 496 :

Τὸν δὲ καὶ ἀμφιθαλῆς ἐκ δαιτύος ἐστυφέλιξ.

Hunc et aliquis utroque parente vivo florens e consilio exturbat.

Ubi scholiastes vetus ait : Ἀμφιθαλῆς, κατὰ ἀμφοτέρους τοὺς γονεῖς θάλλων ὁ ἐστίν, ἔχων τοὺς γονεῖς ἀμφοτέρους. Consentiant Eustathius, Hesychius, Suidas, *Etymologici magni* auctor.

(3) *Τὰ δυσχερῆ.* In libello sententiarum comicarum hoc ita disticho exprimitur ab H. Stephano :

*Tu nuptiarum tædia et molestias
Scis intueri, non tueris commoda.* COLLECT.

(4) *Παῖδες.* Versus illi sic disponentur melius :

*Παῖδες δὲ γ' ἀνδρὶ ἅπ' αἶαν ὄντι κληδόνες
Γεγάσι, φέλλοι δ' ὡς ἄγρουσι δίκτυον,
Τὸν ἐκ βυθοῦ κλωστήρη σῶζοντες λίρω.*

Sed notandum legi eos, ut H. observavit, non apud Sophoclem, sed apud Æschylum in *Choephoris*, p. 247, hoc modo :

*Παῖδες γὰρ ἀνδρὶ κληδόνες σωτήριοι
Θανόντι· φέλλοι δ' ὡς ἄγρουσι δίκτυον,
Τὸν ἐκ βυθοῦ κλωστήρη σῶζοντες λίρον.*

SYLBURG. — Quos versus sic vertit Grotius in *Excerpt. e Trag.* p. 54 :

*Nomen superstes mortuis sunt liberi,
Velutque suber, rete quo defenditur,
Submersa plane fila ne in fundum ruant.*

Hi porro in Æschyli *Choephoris* occurrunt v. 505. Quo loco Stanleius nostras hoc modo eos correxit :

*Παῖδες γὰρ ἀνδρὶ καθυρόντι κληδόνες
Γεγάσι· φέλλοι δ' ὡς ἄγρουσι δίκτυον,
Τὸν ἐκ βυθοῦ κλωστήρη σῶζοντες λίρον.*

« Nec, inquit, est necesse, ut Clementem memoria lapsam suspicemur pro Æschylo Sophoclem substituisse. Notum est enim, Clemente ipso indicante, tragicos a se invicem multa suffuratos, vocibus leviuscule, imo quandoque nihil, immutatis, notioni-

A Εἴτ' ἐπιφέρει :

*Τὰ δυσχερῆ (3) τε καὶ τὰ λυπήσαστά σε
Ὅρῃς ἐν αὐτῷ· τὰ δ' ἀγαθὰ οὐκ ἐπιβλέψεις·*

καὶ τὰ ἐξῆς. Βοηθεῖ δὲ ὁ γάμος καὶ ἐπὶ τῶν προβεβηκότων τῷ χρόνῳ, περισταῖς τὴν γαμετὴν ἐπιμελουμένην, καὶ τοὺς ἐκ ταύτης παῖδας γηροβοσκούς ἐκτρέφων. Παῖδες (4) δὲ ἀνδρὶ,

*Κατ' αἶαν ὄντι κληδόνες γεγάσι·
φέλλοι δ' ὡς ἄγρουσι δίκτυον τὸν ἐκ βυθοῦ,*

καὶ κλωστήρη σῶζοντες λίρω, κατὰ τὸν τραγικὸν Σοφοκλέα. Οἱ τε νομοθέται οὐκ ἐπιτρέπουσι τὰς μεγίστας ἀρχὰς τοῖς μὴ γαμήσασι μετεῖναι. Αὐτίκα ὁ τῶν Λακωνῶν (5) νομοθέτης οὐκ ἀγαμίῳ μόνον ἐπιτίμιον ἐστῆσεν, ἀλλὰ μονογαμίῳ (6), καὶ ὄψιγαμίῳ, καὶ μονοδιατησίας. Ὁ δὲ γενναῖος Πλάτων (7), καὶ τροφὴν γυναικὸς ἀποτίνειν εἰς τὸ δημόσιον κελεύει τὸν μὴ γήμαντα, καὶ τὰς καθηκούσας δαπάνας ἀποδίδόναι τοῖς ἀρχουσιν· εἰ γὰρ μὴ γήμαντες οὐ παιδοποιήσονται, τὸ ὅσον ἐφ' ἑαυτοῖς, ἀνδρῶν σπάνει

bus vero et imaginibus eisdem prorsus conservatis. » Eadem dicit Gatakerus etiam nostras in *Cinno* pag. 391.

(5) *Λακωνῶν νομ.* De Laconica lege meminit et Plutarchus *Lycurgo* pag. 15. II. SYLBURG. — Joannes Meursius *Miscellan. Lacon.* lib. II, cap. 3, hæc sic vertit et exp. : « *Laconum legislator, non auctoritatē cælibatus pœnam statuit, sed et unicus matrimonii, item seri, tum et vite solitariae.* Ubi monodiatias, vitam solitariam, non aliam dicit, quam viduitatem post exactum matrimonium. » Pollux lib. III, cap. 3, sect. 5 : « Ἦσαν δὲ ἀγαμίαι δίκαι πολλὰ, καὶ ὄψιγαμίῳ, καὶ κακογαμίῳ ἐν Λακεδαίμονι. Ἐρὰν τὴν καλοῦσιν ἀποτίνειν multis locis : etiam seri matrimonii, atque muli, *Lacedæmone.* Plura hæc de re videsis apud Meursium loco jam dicto, et Nic. Cragium *De republ. Lacedæm.* lib. III, cap. 1 et seq.

(6) *Μονογαμίῳ.* Nic. Cragius *De republ. Lacedæm.* lib. III, principio cap. 10, hæc dicit : « Quod Spartanis non licuerit nisi unam habere uxorem, ex iis liquet, quæ sunt apud Herodot. lib. V. Nam cum retulisset historicus, quo pacto Anaxandrides prori uxori alteram superinduxisset, ait tandem, hoc Spartanum non fuisse. Verba ejus hæc sunt : Μετὰ δὲ, γυναῖκας ἔχων δύο, διζῆς ἰστίας οἴκεε, ποίεον οὐδαμᾶ Σπαρτιατικά. Quod itaque apud Clementem est, fuisse apud Spartanos ἐπιτίμιον μονογαμίῳ, ejus loco existimo legendum κακογαμίῳ, ne magno auctori theologo adversari videatur. Sicut et hæc tria conjunguntur apud Pollucem, ἀγαμίῳ, κακογαμίῳ, et ὄψιγαμίῳ. Idque eo magis, quia apud Clementem additur etiam ἐπιτίμιον fuisse μονοδιατησίας, qua vetita vita solitaria. Nisi forte illud velimus intelligere, pœnam constitutam ei qui, mortua priorē uxore, alteram non duxisset. Sed prior sententia probabilior.

(7) *Πλάτων.* Plato, *De legibus* lib. VI, p. 870 : « Ἄν δ' ἄρα τις μὴ πεῖθηται ἐκόν, ἀλλότριον δὲ αὐτὸν καὶ ἀκοινώνητον ἐν τῇ πόλει ἔχει, καὶ ἀγαμος ὢν γένηται πεντεκατριάκοντούτης, ζημιούσθω κατ' ἐνιαυτὸν ἑκαστον· ὁ μείζιστος μὲν τίμημα κεκτημένος ἑκατὸν δραχμαῖς· ὁ δὲ δεύτερον ἑβδομήκοντα· τρίτον δὲ ἐξήκοντα· ὁ δὲ τέταρτον τριάκοντα. Τοῦτο δ' ἐστὶ τῆς Ἦρας ἰερόν. Ὁ δὲ μὴ ἐκτίνων κατ' ἐνιαυτὸν δεκαπλασίον ὀφειλέτω. Πραττέσθω δὲ ὁ ταμίης τῆς θεοῦ· μὴ ἐκπράξας δὲ, αὐτὸς ὀφειλέτω. Si quis autem sponte non pareat, et alienus ab hoc consortio

ποιήσουσιν, καὶ καταλύσουσι τὰς τε πόλεις, καὶ τὸν κόσμον τὸν ἐκ τούτων· τὸ δὲ τοιοῦτον ἀσεβὲς, θείαν γένεσιν καταλυόντων· ἦδη δὲ ἀνανδρον καὶ ἀσθενὲς (8), τὴν μετὰ γυναικὸς καὶ τέκνων φεύγειν συμβίωσιν· οὐ γὰρ ἡ ἀποβολὴ κακὸν ἐστὶ, τούτου πάντως ἡ κτήσις ἀγαθόν· ἔχει δ' οὕτω καὶ ἐπὶ τῶν λοιπῶν. Ἄλλὰ μὴν ἡ τῶν τέκνων ἀποβολὴ τῶν ἀνωτάτω κακῶν ἐστὶ, φασίν· ἡ οὖν τῶν τέκνων κτήσις ἀγαθόν· εἰ δὲ τοῦτο, καὶ ὁ γάμος.

Ἄρεν δὲ πατρός, φησὶ, τέκνον οὐκ εἶη ποτ' ἀρ·
Ἄρεν δὲ μητρός οὐδὲ συλλαβὴ τέκνου·
Πατέρα δὲ γάμος (9) ποιεῖ, ὡς μητέρα ἀνήρ.

Εὐχὴν οὖν μεγίστην καὶ Ὅμηρος τίθεται, *ἄνδρα τε καὶ οἶκον*, ἀλλ' οὐχ ἀπλῶς, μετὰ ὁμοφροσύνης (10) δὲ τῆς ἐσθλῆς. Ὁ μὲν γὰρ τῶν ἄλλων γάμος ἐφ' ἡδονῆσιν ὁμοιοῦσιν, ὁ δὲ τῶν φιλοσοφούντων ἐπὶ τὴν κατὰ Λόγον ὁμόνοιαν ἄγει, ὁ μὴ τὸ εἶδος (11), ἀλλὰ τὸ ἦθος ἐπιτρέπων ταῖς γυναιξὶ κοσμεῖσθαι, μηδ' ὡς ἔρωμέναις χρῆσθαι ταῖς γαμεταῖς προστάτων τοῖς ἀνδράσι, σκοπὸν πεποιημένοις τὴν τῶν σωμάτων ὑβριν· ἀλλ' εἰς βοήθειαν παντὸς τοῦ βίου καὶ τὴν ἀρίστην σωφροσύνην περιποιεῖσθαι τὸν γάμον. Πυρῶν γὰρ, οἶμαι, καὶ κριθῶν τε αὐτὰ κατὰ τοὺς οἰκειοὺς καιροὺς καταβαλλομένων σπερμάτων, τιμιώτερός ἐστιν ὁ σπειρόμενος ἀνθρωπος, ᾧ πάντα φύεται· κάκεινά γε καὶ νήφοντες καταβάλλουσι τὰ σπέρματα οἱ γεωργοί. Πᾶν οὖν, εἴ τι ῥυπαρὸν καὶ μεμολυσμένον ἐπιτήδευμα, ἀφαγνιστέον τοῦ γάμου, ὡς μὴ ὀνειδισθεῖται τῆς τῶν ἀλόγων ζώων σύνοδον, τῆς ἀνθρωπίνης συζυγίας συνάδουσαν εἴ φύσει μᾶλλον, κατὰ τὸν ὁμολογούμενον θορονθορόν. Τὰ γοῦν ἕνια αὐτῶν, ᾧ κελεύεται καιρῷ, εὐθέως ἀπαλλάττεται, καταλιπόντα τὴν δημιουργίαν τῇ διοικήσει (12). Ταῖς τραγωδοποιῖς (13) δὲ ἡ Πολυξένη, καίτοι ἀποσφαττομένη ἀναγέγραπται, ἀλλὰ καὶ θνήσκουσα

✱ P. 506 ed. POTTER, 424 ED. PARIS.

visat in civitate, et sine connubio quinque et triginta egerit annos, singulis annis, si de maximo censu est, drachmis centum mulctetur; si de secundo, septuaginta; si de tertio, sexaginta; si de quarto, triginta. Quæ quidem pecunia deæ Junoni consecranda est. Si quis autem singulis annis non persolverit, decuplum debeat. Cujus pecuniæ exactor sit deæ ipsius quæstor; ac nisi exegerit, ipse debeat. Ejusdem operis lib. iv, p. 835: Μὴ πειθόμενος δ' αὐτῷ, μηδὲ γαμῶν, ἔτη τριάκοντα γεγωνὸς καὶ πέντε, ζημιούσθω μὲν κατ' ἐνιαυτὸν τόσῳ καὶ τόσῳ. Qui non paruerit, et quinque ac triginta annos natus uxorem non duxerit, iuncta in annos singulos mulctetur pecunia, etc.

(8) Ἄνανδρον καὶ ἀσθ. II. ms., καὶ ἀνανδρον καὶ ἀσθ. SYLBURG.

(9) Πατέρα δὲ γ. Metrum talem potius lectionem postulat:

Πατέρα δὲ ποιεῖ τέκνα, μητέρ' ὡς ἀνήρ.

SYLBURG. Hic senarius mutilus est. Libet sic fulcire:

Πατέρα δὲ γάμος ἐμποιεῖ, ὡς μητέρα ἀνήρ.

Aberos non susceperint, quatenus in iis quidem situm est, hominum raritatem invehent, et civitates dissolvent, et, qui ex eis constat, mundum. Hi autem impie agunt, ut qui divinitus institutam generationem destruant. Quinetiam ignavi est et imbecilli animi, fugere conjunctionem vitæ et consuetudinem cum uxore et liberis. Cujus enim emissio malum, ejus omnino possessio bonum est; ita autem se habet etiam in reliquis. Atqui liberorum amissio, inquit, est ex supremis malis; liberorum ergo possessio, bonum est; quod si ita est, etiam matrimonium.

Namque absque patre liberis nemo tulit;
Nec absque matre filii conceptio;
Patrem autem nuptiæ efficiunt, ut vir matrem.

Maximum itaque votum statuit Homerus, *virum et familiam*, sed non absolute, verum *cum bona consensione*. Nam aliorum quidem matrimonium in voluptate consentit et delectatione; eorum autem, qui est secundum Logon seu rationem, consensum; qui non formam, sed mores permittit ornare mulieribus; præcipitque maritis, ne utantur uxoribus tanquam amicis, unum sibi proponentes scopum, ut corpori probum afferant, sed ad totius vitæ auxilium, et optimam temperantiam, matrimonium usurpent. Frumenti enim et hordei, ut arbitrator, seminibus, quæ convenientibus temporibus terra committuntur, præstantior est qui matrimonio seminatur, homo, in cuius usum omnia a natura producuntur. Atque illa quidem semina agricolæ sobrii deponunt. Si quod sit ergo sordidum et spurcum studium, id est a matrimonio expurgandum, ne nobis probro dari possit, quod brutorum animantium congressus magis naturæ conveniat, quam humana conjunctio, in ipso calore Venæris. Nonnulla certe eorum, quo tempore jubentur, statim abstinent, relinquunt opificium Providentiæ.

Ut sit apostrophe comica ad alium, nisi quid docti contra. Fed. Morellus P. R. COLLECT. — Conf. Gattakeri *Advers.* cap. 10.

(10) *Μετὰ ὁμοφροσ.* Si hemistichium velis, legendum erit, *μετ' ὁμοφροσύνης δὲ τε ἐσθλῆς*. cui affinis locus infra ex eodem fonte, p. 214. SYLBURG. Vide quæ adnotata sunt in p. 309. Cui simile illud Euripidis *Medææ*:

Ἦπερ μεγίστη γίγεται σωτηρία,
Ὅταν γυνὴ πρὸς ἄνδρα μὴ διχοστατῆ.

Felicitatem quam supremam existimo,
Concors marito mulier ubi degit suo.

COLLECT.

(11) *Μὴ τὸ εἶδος.* Respicit I Tim. II, 9, vel II Pet. II, 3.

(12) *Τῇ διοικήσει.* Vox ista apud Clementem significat naturæ aut Providentiæ dispositionem aut administrationem. Vid. p. 454, 452. LOWTH.

(13) *Τοῖς τραγῳδ.* Conf. Euripid. *Hecuba*, et Philo p. 604. II. SYLBURG.

A tragicis autem scriptum est, Polyxenam, etsi inter-
ficeretur, moriendo tamen *magnam* adhibuisse
diligentiam, ut honeste caderet.

Illa tegens, mares quæ haud licuit cernere.

Fuit autem illi quoque calamitas matrimonium.
Succumbere itaque et cedere vitiiis et animi per-
turbationibus, est extrema servitus : sicut ea certe
vincere, sola est libertas. Divina itaque Scriptura
eos, qui præcepta transilierunt, dicit esse *venundu-
los alienigenis*, hoc est, peccatis, quæ a natura sunt
aliena, donec conversi agant pœnitentiam. Conser-
vandum est ergo matrimonium, tanquam sacra
aliqua statua, mundum ab iis, quæ polluant : et a
somis quidem expergiscamur cum Domino, eamus
autem dormitum cum gratiarum actione, et oremus,

Cum somno indulges, lux et cum fulserit alma,

tota nostra vita Dominum testantes ; pietatem qui-
dem ac religionem anima possidentes, temperan-
tiam autem etiam usque ad corpus deducentes.
Deo enim revera gratum est, a lingua ad opera
traducere moderationem. Ad impudentiam autem
via est turpis sermo : et utriusque finis est turpium
rerum perpetratio. Quod autem consulit Scriptura
uxorem ducere, et nec a conjugio unquam permit-
tit discedere, legem aperte constituit : *Non dimittes
uxorem, præterquam propter fornicationem* ^a. Adul-
terium autem existimat conjungi matrimonio, dum
vivit alter ex separatis. Suspicionem autem et crimi-
nationem liberam reddit uxorem, ut non ornatur ac
comiatur plus, quam sit decorum, sed assidue atten-
dat precibus et orationibus ; utque e domo sæpe non
exeat, a sui autem aspectu, quoad fieri potest, exclu-
dat eos, qui ad eam non attinent, ducatque domus
custodiam intempestivis nugis conducibiliorem. *Qui
autem dimissam accipit uxorem, mœchatur*, inquit :
✕ si quis enim dimiserit uxorem, mœchatur ipsam ^b,
hoc est, cogit eam mœchari. Non solum autem qui
dimisit, est ejus causa, sed etiam qui eam suscepit,
præbens mulieri peccandi occasionem ; si enim non
suscipiat, revertetur ad virum. Quid vero lex ^c ?
Ut reprimat ad vitia propensionem, jubet de medio
tolli eam, quæ adult-rata, et adulterii fuerit con-
victa ; sin autem fuerit e familia sacerdotis, jubet
eam igni tradi ^d. Obruitur autem adulter quoque
lapidibus, sed non in eodem loco, ne mors quidem
sit eis communis. Nequaquam igitur lex cum Evan-
gelio pugnat, sed ei consentit. Quidni enim, cum
utrumque unus suppeditavit Dominus ? Quæ enim
est fornicata, vivit quidem peccato, sed inortua est

✕ P. 507 ED. POTTER 424-425 ED. PARIS. ^a Matth. v, 32, xix, 9 ; Marc, x, 11, 12 ; Luc. xvi, 18.
^b Ibid. ^c Levit. xx, 10 ; Deut. xxii, 22. ^d Levit. xxix, 9.

(14) *Κρύπτουο*. Euripides *Hecub.* v. 569-570 :
*Πολλὴν πρόνοιαν εἶχεν εὐσχήμως πεσεῖν,
Κρύπτουο δ' ἀκρύπτειν ἑμμάτ' ἀρσένων χροῶν.
Μαγνὰν sollicitudinem habuit, decenter ut caderet,
Et occultaret, quæ occultare oculos viroto con-
[venit.*

(15) *Αισχρολογία*. Sensus requirit *αἰσχρολογία*,

A ὁμως πολλὴν πρόνοιαν πεποιῆσθαι τοῦ εὐσχημό-
τως πεσεῖν,

Κρύπτουο (14), *δ' ἀκρύπτειν ἑμμάτ' ἀρσένων*
[ἐχρήσθ.

Ἦν δὲ κάκεινη γάμος ἢ συμφορὰ. Τὸ ὑποπεσεῖν οὖν
καὶ παραχωρῆσαι τοῖς πάθεσιν ἐσχάτη δουλεία· ὡς περ
ἀμέλει τὸ κρατεῖν τούτων ἐλευθερία μόνη. Ἡ γοῖν
θεία Γραφή τοὺς παραβάτας τὰς ἐντολάς πεποῆσθαι
λέγει τοῖς ἀλλογενέσι, τουτέστιν ἀμαρτίαις ἀνοικελαῖς
τῆ φύσει, ἄχρις ἂν ἐπιστρέψαντες μετανοήσωσι. Κα-
θαρόν οὖν τὸν γάμον, ὡς περ τι ἱερὸν ἀγαλμα, τῶν
μιαίνοντων φυλακτέον· ἀνεγειρομένοις μὲν ἐκ τῶν
ὑπῶν μετὰ Κυρίου, ἀπιούσι δὲ εἰς ὑπνον μετ' εὐ-
χαριστίας, καὶ εὐχομένοις,

Ἥμῶν δὲ εὐνάκη, καὶ δὲ ἂν φάος ἱερὸν ἔλθῃ,
μαρτυρουμένοις τὸν Κύριον παρ' ὄλον ἡμῶν τὸν
βίον· τὸ μὲν θεοσεθεῖν τῆ ψυχῇ κεκτημένοις, τὸ σῶ-
φρον δὲ μέχρι καὶ τοῦ σώματος ἄγουσιν. Θεοφιλεῖς
γὰρ τῷ ὄντι ἀπὸ τῆς γλώττης ἐπὶ τὰ ἔργα τὴ κό-
σμιον διαχειραγωγεῖν· ὁδὸς δὲ ἐφ' ἀναισχυντίαν ἢ αἰ-
σχρολογία· καὶ τέλος ἀμφοῖν ἢ αἰσχρολογία (15).
Ἵτι δὲ γαμῆν ἢ Γραφῇ συμβουλεύει οὐδὲ ἀφίστα-
σθαι ποτε τῆς συζυγίας ἐπιτρέπεται, ἀντικρυς νομοθε-
τεῖ· Ὅτι ἀπολύσεις γυναῖκα, πλὴν εἰ μὴ ἐκ τοῦ λόγου
πορνείας· μοιχεῖαν δὲ ἡγεῖται τὸ ἐπιγῆμαι ζῶντο;
θατέρου τῶν κεχωρισμένων. Ἀνόποπτον δὲ εἰς δια-
βολὴν δείκνυσι γυναῖκα (16) *τὸ μὴ καλλωπίζεσθαι,*
μηδὲ μὴ κοσμεῖσθαι πέρα τοῦ πρέποντος, εὐχαῖς (17)
καὶ δεήσεσι προσανέγουσαν ἐκτενῶς· τὰς μὲν ἐξ-
δους τῆς οικίας φυλακτομένην τὰς πολλὰς, ἀπο-
κλείουσαν δ' ὡς οἶόν θ' ἑαυτὴν τῆς πρὸς τοὺς οὐ
προσέχοντας προσόψεως, προύργιαίτερον τιθεμένην
τῆς ἀκαίρου φλυαρίας τὴν οἰκουρίαν. Ὁ δὲ ἀπο-
λελυμένην λαμβάνων γυναῖκα μοιχεῖται, φησὶν·
ἐὰν γὰρ τις ἀπολύσῃ γυναῖκα, μοιχεῖται αὐτήν,
τουτέστιν, ἀναγκάζει μοιχευθῆναι. Οὐ μόνον δὲ ὁ
ἀπολύσας αἴτιος, γίνεται τοῦτου, ἀλλὰ καὶ ὁ παρι-
δεξάμενος αὐτήν, ἀφορμὴν παρέχων τοῦ ἀμαρτῆσαι
τῆ γυναίκε· εἰ γὰρ μὴ δέχοιτο, ἀνακάμψει πρὸς τὸν
ἄνδρα. Τί οὖν ὁ νόμος ; Πρὸς ἀνασταλὴν τῆς εὐεπι-
φορίας τῶν παθῶν ἀναιρεῖσθαι προστάττει τὴν μοι-
χευθεῖσαν, καὶ ἐπὶ τούτῳ ἐλεγχθεῖσαν· ἐὰν δὲ ἰβρεῖα
ἦ, περὶ παραδίδοσθαι προστάττει. Αἰθοβολεῖται δὲ
καὶ ὁ μοιχός· ἀλλ' οὐκ ἐν τῷ αὐτῷ τόπῳ, ἵνα μηδὲ
ὁ θάνατος αὐτοῖς κοινὸν ἦ. Οὐ δὴ μάχεται τῷ Εὐαγ-
γελίῳ ὁ νόμος· συνάδει δὲ αὐτῷ. Πῶς γὰρ οὐχί, ἐνὶ
ἔντοσ ἀμφοῖν χορηγοῦ τοῦ Κυρίου ; Ἡ γὰρ τοι πορ-
νεύσασα ζῆ μὲν τῆ ἀμαρτία, ἀπέθανε δὲ ταῖς ἐν-ο

vel contracte *αἰσχρολογία*· quod vidit etiam inter-
pres. SYLBURG.

(16) *Γυναῖκα*. Respicere videtur I Tim. ii, 9, 10.

(17) *Εὐχαῖς*. Respicere videtur I Tim. v, 5 :
Προσμένει ταῖς δεήσεσι καὶ ταῖς προσευχαῖς νυκτὸς
καὶ ἡμέρας.

λαίς· ἡ δὲ μετανοήσασα, ὄλον ἀναγεννηθεῖσα κατὰ τὴν ἄπιστροφὴν τοῦ βίου, παλιγγενεσίαν ἔχει ζωῆς· τεθνηκυίας μὲν τῆς πόρνης τῆς παλαιᾶς, εἰς βίον δὲ παρελθούσης αὐθις τῆς κατὰ τὴν μετάνοιαν γεννηθείσης. Μαρτυρεῖ τοῖς εἰρημένοις διὰ Ἰεζεκιήλ τὸ Πνεῦμα, λέγον· *Οὐ βούλομαι τὸν θάνατον τοῦ ἁμαρτωλοῦ, ὡς τὸ ἐπιστρέψαι* (18). Αὐτίκα λιθόλευστοι γίνονται, ὡς ἂν διὰ σκληροκαρδίαν ἀποθάνοντες τῷ νόμῳ, ᾧ μὴ ἐπέισθησαν· τῇ δὲ ἱερεῖζ ἐπιτείνεται τὰ τῆς κολάσεως, ὅτι ᾧ *πλείον ἐδόθη, οὕτως καὶ πλείον* (19) ἀπαιτηθῆσεται. Περιγεγράφθω καὶ ὁ δεῦτερος ἡμῖν ἐνθάδε *Στρωματέυς*, διὰ τὸ μῆχος τε καὶ πλήθος κεφαλαίων (20).

^a Ezech. xxxiii, 11. ^b Luc. xii, 48.

(18) *Τοῦ ἁμαρτωλοῦ, ὡς τὸ ἐπ.* Τοῦ ἀσεβοῦς, ὡς ἀποστρέψ. Ezech.

(19) *Πλείον.* Respicit Luc. xii, 48 : Παντὶ δὲ, ᾧ ἐδόθη πολὺ, πολὺ ζητηθήσεται παρ' αὐτοῦ.

mandatis : quæ autem ducta est pœnitentia, ut quæ sit iterum generata per vitæ conversionem, habet vitæ regenerationem ; mortua quidem vetere fornicatrice, in vitam autem rursus ingressa ea, quæ genita **183** est per pœnitentiam. Iis, quæ dicta sunt, fert Spiritus testimonium, dicens per Ezechielem : *Nolo mortem peccatoris, sed ut convertatur a.* Jam vero obruuntur lapidibus, ut qui propter duritiem cordis sint legi mortui, cui non paruerunt. Sacerdotis autem uxori augetur supplicium, quia *cui plus datum est, plus ab eo exigetur b.* Terminetur hic quoque secunda *Stromatum*, seu *Miscellanorum*, disputatio, propter prolixitatem capitum et multitudinem.

(20) *Κεφαλαίων.* Caputum quidem mentio hic ; sed ea non distincta sunt ut in *Pædagogō*, propter varias scilicet materiæ interruptiones. SYLBURG.

ΚΛΗΜΕΝΤΟΣ ΤΟΥ ΑΛΕΞΑΝΔΡΕΩΣ ΣΤΡΩΜΑΤΕΩΝ ΤΩΝ ΕΙΣ ΟΚΤΩ ΛΟΓΟΣ ΤΡΙΤΟΣ

CLEMENTIS ALEXANDRINI STROMATUM LIBER TERTIUS.

CAPUT PRIMUM.

Basilidis sententiam de continentia et nuptiis refutat.

Οἱ μὲν οὖν ἀμφὶ τὸν Οὐαλεντινον, ἄνωθεν ἐκ τῶν θεῶν προβολῶν (21) τὰς συζυγίας (22) καταγαγόντες, εὐαρεσποῦνται γάμῳ· οἱ δὲ ἀπὸ Βασιλεί-

✠ P. 508 ED. POTTER, 426 ED. PARIS.

(21) *Προβολῶν.* Περιβόλων, vulg. edit. ; προβόλων, Victor. Sylburg, quod Lowthio placuit. Sed vera lectio est *προβολῶν*, a *προβολή* : qua voce usi sunt Valentiniiani ad significandam *Æonum* e suis causis « emissionem. » Clemens infra, *Strom.* v, p. 609 edit. Paris. : *Δέδωκε δὲ ἀφορμὰς τοῖς τὰς προβολὰς εἰσάγουσι, τάχα καὶ σύζυγον νοῆσαι τοῦ Θεοῦ. « Occasionem dedit iis, qui emissiones introducunt, ipsius forte Dei conjugem etiam comminisci. »* Epi-

PATROL. GR. VIII.

✠ Ac Valentiniiani quidem, qui desuper ex divinis emissionibus deduxere conjugationes, acceptum habent matrimonium : Basilidis autem sectatores,

phanus lib. i, hæres. 32, p. 213, de his rebus agens, ait : *Μονὰς τε καὶ τὸ Ἐν προήξαντο τὰς λοιπὰς προβολὰς τῶν Αἰώνων. « Monas et Unum emisserunt reliquas emissiones Æonum. »*

(22) *Συζυγίας.* « Conjugia » quædam in suo Pleromate cominenti sunt Valentiniiani, ex quibus nati sunt *Æones*. Irenæus lib. i, cap. 12, p. 31 edit. Oxon. : *Διὸ καὶ ἐκ παντὸς τρόπου δεῖν αὐτοὺς εἶναι τὴν τῆς συζυγίας μελετᾶν μυστήριον καὶ τοῦτο πείθεσθαι.*

35

« Cum interrogassent, inquirunt, apostoli, num sit melius uxorem non ducere, dicunt respondisse Dominum : ✕ « Non omnes capiunt verbum hoc. Sunt enim eunuchi alii a natiuitate, alii vero a necessitate ». Hoc dictum autem sic interpretantur : « Quidam ex quo nati sunt, naturaliter feminam auerantur, qui quidem hoc naturali utentes temperamento, recte faciunt, si uxorem non ducant. Hi, inquirunt, eunuchi sunt ex natiuitate. Qui autem sunt a necessitate, ii sunt theatrici exercitatores, qui, gloriæ studio retracti, se continent. Quinetiam qui casu aliquo excisi sunt, eunuchi facti sunt per necessitatem. Qui itaque eunuchi sunt per necessitatem, non sunt eunuchi secundum logon, seu rationem. Qui autem regni sempiterni gratia seipsos castrarunt, id ad declinandam, inquirunt, conjugii molestias fecerunt, quod procurandæ rei familiaris onus ac sollicitudinem timerent. Et illud : « Melius est nubere quam uri », dicentem Apostolum aiunt velle : Ne animam tuam in ignem injicias, noctu et interdiu resistens, et timens ne a continentia excidas. Nam cum in resistendo occupata fuerit anima,

✕ P. 509 ED. POTTER, 426-427 ED. PARIS. • Matth. xix, 11, 12. • 1 Cor. vii, 9.

τοὺς ἀνοήτους, αὐταῖς λέξεις λέγοντες οὕτως : Ὅς ἂν ἐν κόσμῳ γενόμενος, γυναῖκα οὐκ ἐφίλησεν, ὥστε αὐτὴν κρατηθῆναι, οὐκ ἔστιν ἐξ ἀληθείας, καὶ οὐ χωρήσει εἰς ἀλήθειαν. « Quapropter ex omni modo oportere ens semper syzygiae meditari mysterium; et hoc suadent insensibilibus, in sermonibus dicentes sic : Quicumque in sæculo est, et uxorem non amat, ut ei conjungatur, non est in veritate, et non transiet in veritatem. »

(23) Βασιλείδου. Sic scribendum, vel Βασιλείδους, ut supra Ποσειδώνιος, et paulo infra Βασιλειδιανῶν, et Ἀλεξανδρείας, etc., pro Βασιλείδου, Ποσειδωνίου, Βασιλειδιανῶν, Ἀλεξανδρίας.

(24) Οὐ πάντες. Similia iis quæ dicit Christus Matth. xix, 11, 12. Porro hæc, paucis mutatis, occurrunt in Epiphaniæ lib. 1, hæres. 32.

(25) Εὐνοῦχοι, οἱ μὲν ἐκ γενετῆς, οἱ δὲ ἐξ ἀνάγκης. Duo eunuchorum genera memorat, quorum alii ex natiuitate, alii casu aliquo contra voluntatem facti sunt eunuchi; tertium genus memorat Matthæus, loco iam dicto, eorum οἷτινες εὐνοῦχησαν ἑαυτοὺς διὰ τὴν βασιλείαν τῶν οὐρανῶν « qui seipsos castrarunt propter regnum cælorum. » Et paulo infra Clemens, id Christi essatum ex sententia Basilidianorum explicans, hoc tertium genus memorat, οἱ ἕνεκα τῆς αἰωνίου βασιλείας εὐνουχίσαντες ἑαυτοὺς « qui sempiterni regni gratia se castrarunt. » Denique, Epiphanius etiam, hæc enarrans, eos tertio loco refert, qui se castrarunt ἑκουστίως κατὰ τὴν βασιλείαν οὐρανῶν, « sponte propter regnum cælorum. » Ex quibus probabile sit, huiusmodi periochen, οἱ δὲ ἕνεκα τῆς αἰωνίου βασιλείας, « alii autem propter sempiternum regnum, » ex codicibus Clementis casu aliquo excidisse.

(26) Θεατρικὸν ἀσκητῶν. Veneris usus ut vires, sic etiam vocem corrumpere putabatur. Conf. Iuvenalis sat. 11, v. 156. Hinc athletæ et cantores ea abstinabant. Quemadmodum Amœbeus citharædus dicitur γυναῖκα ὠρασιότατην ἔχων, μὴ ὀμιλεῖν αὐτῇ « cum venustissimam uxorem haberet, non coivisse cum ea, » ut referunt Ælianus Variæ historiæ lib. 11, cap. 50, et Clemens noster infra pag. 447 edit. Paris. Hinc Diogenis dictum, quod memorat Stobæus serm. 5 : Δεινὸν ἔλεγεν ὁ Διογένης, εἰ οἱ μὲν ἀφῆται καὶ οἱ κιθαρῶδοι γαστρός καὶ ἥδονῶν κρα-

του (25), « Πυθομένων, φασί, τῶν ἀποστόλων μήποτε ἀμεινόν ἐστι τὸ μὴ γαμεῖν, ἀποκρίνασθαι λέγουσι τὸν Κύριον· Οὐ πάντες (24) χωροῦσι τὸν λόγον τοῦτον· εἰσι γὰρ εὐνοῦχοι, οἱ μὲν ἐκ γενετῆς. οἱ δὲ ἐξ ἀνάγκης (25). » Ἐξηγοῦνται δὲ τὸ βῆτον ὡδὲ παρὰ « Φυσικὴν τινες ἔχουσι πρὸς γυναῖκα ἀποστροφὴν ἐκ γενετῆς, οἷτινες, τῇ φυσικῇ ταύτῃ συγκράσει χρώμενοι, καλῶς ποιοῦσι μὴ γαμοῦντες. Οὔτοι, φασίν, εἰσὶν οἱ ἐκ γενετῆς εὐνοῦχοι. Οἱ δὲ ἐξ ἀνάγκης, ἕκαστοι οἱ θεατρικὸν ἀσκητῶν (26), οἷτινες διὰ τὴν ἀνθολκῆν τῆς εὐδοξίας κρατοῦσιν ἑαυτῶν· οἱ δὲ ἐκτετμημένοι κατὰ συμφορὰν (27) εὐνοῦχοι γεγόνασιν κατὰ ἀνάγκην. Οἱ τοίνυν κατὰ ἀνάγκην οὐ κατὰ λόγον εὐνοῦχοι γίνονται· οἱ δὲ ἕνεκα τῆς αἰωνίου βασιλείας εὐνουχίσαντες ἑαυτοὺς, διὰ τὰ ἐκ τοῦ γαμοῦ, φασί, συμβαίοντα, τὸν ἐπιλογισμὸν (28) τοῦτον λαμβάνουσιν, τὴν περὶ τὸν πορισμὸν τῶν ἐπιτηδίων ἀσχολίαν δεδιότες. Καὶ τὸ, « Ἀμεινον (29) γαμήσαι ἢ πυροῦσθαι, » μὴ εἰς πῦρ ἐμβάλλης τὴν ψυχὴν σου, λέγειν τὸν Ἀπόστολον, νυκτὸς καὶ ἡμέρας (30) ἀντέχων, καὶ φοβούμενος μὴ τῆς ἐγκρατείας ἀποπέσῃ· πρὸς γὰρ τὸ ἀντέχειν γενομένη ψυχῇ, μερίζεται τῆς ἐλπίδος. »

τοῦσιν, οἱ μὲν τῆς φωνῆς χάριν, οἱ δὲ τοῦ σώματος, σωφροσύνης δὲ ἕνεκα οὐδέεις τούτων καταφρονήσει. « Indignum esse aiebat Diogenes, athletas ventri et voluptatibus temperare; hos vocis, illos corporis, gratia : propter temperantiam vero neminem ista contemnere.

(27) Οἱ δὲ ἐκτετμημένοι κατὰ συμφορὰν. « Qui autem excisi sunt casu aliquo sinistro, eunuchi facti sunt ex necessitate. » Hæc omnia ex Clemente transtulit Epiphanius in librum suum 1, hæresi 52, pag. 96 Basil. edit., ubi hoc deest membrum. Illud quoque quod sequitur : « Propter ea quæ ex matrimonio eveniunt, » et alia usque ad finem periodi, manca sunt apud Epiphanium, qui ex hoc loco restituendus est. Item illud, « apprehende ergo, » Græce est, ἀντέχου τοίνυν μαχίμης γυναικός, rectius quam apud Epiphanium, ἀνέχου μαχίμης, « sustine pugnacem uxorem. » Nec melius, opinor, vertit Cornarius : « Cum autem, inquit, gratiarum actio et benignitas Dei in petitionem tuam incidit; » quam Hervetus : « Quando tua eucharistia incidit in petitionem. » Græce utrobique erat : Ὅταν δὲ, φρίσιν, ἡ εὐχαριστία σου εἰς αἴτησιν ὀπιπέσει. Sequitur apud Clem. : Καὶ στής τὸ λοιπὸν οὐ κατορθῶσαι, ἀλλὰ μὴ σφαλῆναι, γάμησον. ubi corrigit Hervetus καὶ τῆς veritque, et « de cætero petas non recte et perfecte agere, sed non labi, duc. uxorem. » Apud Epiphanium : Καὶ στής τὸ λοιπὸν, οὐ κατορθῶσας μὴ σφαλῆναι, γάμησον. « Et steteris de cætero non peragens cum virtute, ut ne offendaris, nuptias contrahe. » Forte ita vertere potes : « Et steteris in posterum, non ut recte agas, sed non offendas, uxorem duc. » COLLECT.

(28) Τὸν ἐπιλογισμὸν. Deficit hoc loco Epiphanius, qui hanc sententiam hoc modo exhibet : τὸν ἐπιλογισμὸν τῶν ἐπιτηδίων ἀσχολίαν δεδιότες· his nempe verbis propter voces ὀμοιοτελεούτους, ut per librarium negligentiam sæpe alias sit, omissis, τοῦτον λαμβάνουσιν τὴν περὶ τὸν πορισμὸν. Proinde hæc ei ex Clemente restituenda sunt.

(29) Ἀμεινον. Βέλτιον, Epiph. Utrumque interpretamentum est τοῦ κρείσσον, quod exstat 1 Cor. vii, 9.

(30) Νυκτὸς καὶ ἡμέρας. Ἡμέρας καὶ νυκτὸς, inverso ordine, Epiphani., ubi. « Max γενομένη pro γενομένη.

« Ἀντέχου (31) τοίνυν, » φησὶ κατὰ λέξιν ὁ Ἰσιδωρος ἐν τοῖς « Ἠθικοῖς, » μαχίμης γυναικός, ἵνα μὴ ἀποσπασθῆς τῆς χάριτος τοῦ Θεοῦ, τὸ τε πῦρ ἀποσπερματίας, εὐσυνειδήτως (32) προσεύχη (33). Ὅταν δὲ ἡ εὐχαριστία σου, φησὶν, εἰς αἴτησιν ὑποπέσῃ (34), καὶ σπῆς τὸ λοιπὸν οὐ κατορθῶσαι, ἀλλὰ μὴ σφαλῆναι, γάμησον. Ἀλλὰ νέος τίς ἐστίν, ἢ πένης, ἢ κατωφερῆς, καὶ οὐ θέλει γῆμαι κατὰ τὸν λόγον· οὗτος τοῦ ἀδελφοῦ μὴ χωριζέσθω· λέγεται, ὅτι εἰσελήλυθα ἐγὼ εἰς τὰ ἄγια· οὐδὲν δύναμαι παθεῖν. Ἐὰν δὲ ὑπόνοιαν ἔχη, εἰπάτω· Ἀδελφὲ, ἐπίθεος μοι τὴν (35) χεῖρα, ἵνα μὴ ἀμαρτήσω· καὶ λήψεται βοήθειαν, καὶ νοστήν καὶ αἰσθητὴν θελησάτω (36) μόνον ἀπαρτῆσαι (37) τὸ καλὸν, καὶ ἐπιτεύξεται. Ἐνίοτε δὲ τῷ μὲν στόματι λέγομεν, οὐ θέλομεν ἀμαρτῆσαι· ἡ δὲ διάνοια ἔγκει-

✕ P. 510 ED. POTTER.

(31) Ἀντέχου. Ἀνέχου, « sustine, » habet Epiphanius. Porro in Isidori verba hæc annotavit cl. Græbius *Spicilegii* sæc. II, pag. 66, 67: « Ista emendatione et explicatione egent, qua allata, patebit hæc verba bonum habere sensum. Ac priora quidem, Ἀντέχου (sive, ut apud Epiphanium legimus ἀνέχου) μαχίμης γυναικός, pessime vertit, imo pervertit, Hervetus, Clementis interpres: « Apprehende ergo robustam mulierem; » pro quo reponere: « Patienter sustine contentiosam mulierem; » sicut et Petavius apud Epiphanium: « Patienter igitur tibi contumacis uxoris mores sustinendi sunt, ne gratiam Dei amittas. » Unde sequitur: « Cumque una cum semine libidinis flammam eieceris » (per legitimum matrimonii usum, tanquam fornicationis remedium), « tum te, optima fretus conscientia, ad orandum converte. » Quid vero sibi volunt hæc: « Quando autem tua gratiarum actio in petitionem incidit, » sive « delapsa fuerit? » Videtur Isidorus respexisse duplicem Christianorum statum, perfectorum et infirmorum: ex quibus illi, in bono fundati ac immobiles, non tam preces, quam gratias, pro concessio justitiæ habitu; hi vero, minus stabiles, a periculo lapsus sibi metuunt, ac idcirco precibus magis indigent, quibus auxilium divinx gratiæ postulent. Idem igitur est, ac si dixerat: « Quando autem in istam delapsus fueris conditionem, ut oras potius, quam gratias agas, » etc. Quem sensum aperte confirmant immediate sequentia, apud Clementem corrupta, ac proinde ex Epiphanio corrigenda hoc modo: Καὶ σπῆς τὸ λοιπὸν οὐ κατορθῶσαι τὸ μὴ σφαλῆναι, γάμησον. « Et steteris, non tamen quoad reliquum vite tempus a periculo lapsus immunis sis, duc uxorem. » Vel, ut Petavius vertit apud Epiphanium: « Neque etiam tamen obtinueris, ut labi prorsus ac titubare desinas, ad nuptias confugito. » Quod consilium sane bonum est, simile illi apostolico, I Cor. VII, 9: « Quod si non se continent, nubant; melius est enim nubere, quam uri. » Pergit vero Isidorus docens, quid sit faciendum, ubi aliquis uxorem ducere nequeat, vel quod adhuc sit nimium juvenis vel pauper, vel κατωφερῆς sive καταφερῆς (utroque enim modo scribitur) id est, ἀσθενής, « infirmus, » ut Epiphanius explicationis gratia addit, quanquam alibi « pronum ad Venerem » significet: si igitur ob has circumstantias conjugium inire nolit κατὰ τὸν λόγον, id est, « ut verbum Dei suadet, » vel etiam « ut ratio exigit, » ne scilicet in isto statu uxorem ducat, tum, inquit Isidorus, « iste homo propterea a c. nventu fratrum ne segregetur. Dicat vero: Ingressus in sancta, nil patiar; » id est, si ecclesiam, ubi fratres ad sacra conveniunt, frequentavero, nil patiar mali. « Si vero habeat suspicionem, » de seipso scilicet, ne in peccatum incidat; « dicat: Frater, impone mihi manum, ut non peccem; »

A a spe est divisa. — « Apprehende ergo, » inquit his verbis Isidorus in *Moralibus*, ✕ robustam mulierem, ne a Dei gratia avellaris; et cum ignem in semine excreveris, cum bona ores conscientia. Quando autem, inquit, tua gratiarum actio delapsa fuerit in petitionem, et deinceps steteris, ut tamen labi ac titubare non desinas, duc uxorem. Sin est aliquis juvenis, vel pauper, vel infirmus, et non ei libet logo, seu rationi, convenienter uxorem ducere, is a fratre ne discedat; dicat: Ingressus sum in sancta, nihil possum pati. Quod si eum suspicio aliqua subeat, dicat: Frater, impone mihi manum, ne peccem; et confestim tum in mente, tum in corpore opem experietur. Velit modo quod bonum est perficere, et assequetur. Nonnunquam autem

B intelligens per « fratrem, » sive quemcumque fidelium, sive potius sacerdotem, cui proprie oratio cum manus impositione competit. Cætera sunt facillima intellectu: unde ad alia pergo, ubi tribus verbis monuero, quoad ultima Isidori verba editionem Epiphanii ex Clemente corrigendam. et pro φυσικὴν δὲ τὸ τῶν ἀφροδισίων. Ἀναγκαιῶς δὲ ταύτας παρεθέμην τὰς φωνάς, etc., legendum esse, φυσικὸν δὲ τὸ τῶν ἀφροδισίων, οὐκ ἀναγκαιῶν δέ. Ταύτας παρεθέμην φωνάς, etc. Nam ita apud Clementem recte sunt distincta. »

(32) *Εὐσυνειδήτως*. Nonnulli hanc vocem ad præcedens ἀποσπερματίας referunt.

(33) *Προσεύχη*. Scribendum προσεύχου, imperat. modo, quod habet Epiphanius.

(34) *Υποπέση*. Ὑποπέσοι, Epiphanius.

(35) *Τὴν*. Abest ab Epiphanius, ubi mox, inverso ordine, καὶ αἰσθητὴν καὶ νοστήν.

(36) *Θελησάτω*. Epiphanius, μόνον ἀπαρτῆσαι. « Velit solum perficere bonum, et assequetur. » Ibidem legitur λέγομεν οὐ θέλομεν, rectius hic, λέγομεν: corrige itaque in interprete: « Aliquantio ore quidem dicimus, nolumus peccare. » Deinde ibidem corrige ex Clemente: Φυσικὴν δὲ τὸ τῶν ἀφροδισίων, οὐκ ἀναγκαιῶν δέ. Ταύτας παρεθέμην, etc. « Naturale autem est veneris rebus uti, necessarium vero minime. Has apposui voces, » etc. Paulo post emenda illa Epiphanii, πάντων γε σωθησομένων φυσικῶν, sic ut habet Clemens, πάντως γε σωθησομένων φύσει· et lege in interpretatione: « Docuerunt propter perfectionem, cum omnino natura salvi futuri sint, et si peccent propter naturaliter insitam electionem, cum alioqui neque eadem ipsi facere permittant h. d. p. » Valentiniani se natura salvos fieri dicebant. Tertullianus in lib. adversus eosdem, c. 29: « Quæ nunc quoque si plenam atque perfectam notitiam apprehenderint istarum nœnarum, naturificatæ jam spiritualis conditionis germinatæ (vel potius « germanitate ») certam obtinebunt, imo omnino debitam. » Irenæus lib. I, c. 1: « Quapropter et nobis quidem necessariam esse bonam conversationem respondent; aliter enim impossibile esse salvari. Semetipsos autem non per operationem, sed eo quod sunt naturaliter spirituales, omnino salvari dicunt. Quemadmodum enim aurum in cæno positum non amittit decorem suum, sed suam naturam custodit, cum cænum nihil nocere auro possit; sic et semetipsos dicunt, licet in quibuscumque materialibus operibus sint, nihil semetipsos noceri, neque amittere spiritalem substantiam. » Vide lib. II, 390, 20. COLLECT.

(37) *Ἀπαρτῆσαι*. Hervetus legit ἀπαρτῆσαι, « potere. » Sed verior lectio videtur, ἀπαρτῆσαι, « perficere, absolvere: » quam præbet Epiphanius. Eadem Sylburgio placuit.

ore tenus dicimus : Nolumus peccare ; animus autem noster propendit in peccatum. Qui est ejusmodi, propter metum, quod vult, non facit, ne ei constituatur supplicium. At hominum generi quædam necessaria sunt ac naturalia duntaxat. Quod indumentis egeat, necessarium simul est et naturale : est autem venerea voluptas naturalis, sed non necessaria. » Ilas voces adduxi ad reprehendum Basilidianos, qui non recte vivunt, ut qui vel peccandi potestatem habeant propter perfectionem, vel omnino quidem natura salvi futuri sint, etsi nunc peccent, quod naturæ dignitate sunt electi. Neque vero primi dogmatum architecti eorumdem perpetratorum potestatem illis faciunt. Ne ergo Christi nomen suscipientes, et iis, qui sunt in gentibus intemperantissimi, incontinentius viventes, nomini ✠ maledictum iurant. « Qui enim sunt ejusmodi, pseudapostoli, operarii dolosi, » usque ad illud : « Quorum finis erit secundum opera eorum ^a. Est ergo continentia, corporis despicientia secundum confessionem in Deum ; non solum enim in rebus veneris, sed etiam in aliis, quæ anima perperam concupiscit, non contenta necessariis, versatur continentia. Est autem et in lingua, et in acquirendo, et in utendo, et in concupiscendo continentia. Non docet autem ea solummodo esse temperantes, siquidem præbet nobis temperantiam, ut quæ sit divina potestas et gratia. Dicendum est ergo, quidnam nostris videatur de eo, quod est propositum. Nos quidem castitatem, et eos, quibus hoc a Deo datum est, beatos dicimus : monogamiam autem, et quæ consistit in uno solum matrimonio, honestatem admiramur ; dicentes tamen oportere aliorum misereri, et « alterum alterius onera portare ^b, » ne « quis, cum » recte « stare videatur ^c, » ipse quoque « cadat. » De secundis autem nuptiis : « Si uraris, » inquit Apostolus, « jungere matrimonio ^d. »

CAPUT II.

Carpocratis et Epiphaniis sententiam de feminarum communitate refutat.

Qui autem a Carpocrate descendunt et Epiphaniæ, censent oportere uxores esse communes ; a quibus contra nomen Christi maximum emanavit ✠ P. 511 ED. POTTER, 428 ED. PARIS. ^a I Cor. xi,

Α ται ἐπὶ (38) τὸ ἀμαρτάνειν. Ὁ τοιοῦτος διὰ φόβου οὐ ποιεῖ ὃ θέλει, ἵνα μὴ ἡ κόλασις αὐτῷ ἐλλογισθῆ. Ἡ δὲ ἀνθρωπότης ἔχει τινὰ ἀναγκαῖα καὶ φυσικὰ μόνον· ἔχει τὸ περιβάλλεσθαι ἀναγκαῖον (39) καὶ φυσικόν· φυσικὸν δὲ τὸ τῶν ἀφροδισίων, οὐκ ἀναγκαῖον δέ. » Ταύτας παρεθέμην τὰς φωνὰς εἰς Ἐλεγγον τῶν μὴ βιούντων ὁρθῶς Βασιλειδιανῶν (40), ὡς ἦτοι ἔχοντων ἐξουσίαν καὶ τοῦ ἀμαρτεῖν (41) διὰ τὴν τελειότητα, ἢ πάντως (42) γε σωθησομένων (43) φύσει (44), καὶ νῦν ἀμαρτῶσι, διὰ τὴν ἐμφυτον ἐκλογὴν· ἐπὶ μὲν ταῦτα αὐτοῖς πράττειν συγχωροῦσιν οἱ πρόπατορες τῶν δογμάτων (45). Μὴ τοίνυν ὑποδύμενοι τὸ ὄνομα τοῦ Χριστοῦ, καὶ τῶν ἐν ἔθνεσιν ἀκρατεστάτων ἀκολαστότερον βιούντες, βλασφημίαν τῷ ὀνόματι προστριβέσθων· « Οἱ γὰρ τοιοῦτοι ψευδὰ πόστολοι, ἐργάται δόλιοι, » ἕως, « Ὅν τὸ τέλος ἔσται κατὰ τὰ ἔργα αὐτῶν. » Ἐγκράτεια τοίνυν σώματος ὑπεροφία, κατὰ τὴν πρὸς Θεὸν ἀμολογίαν· οὐ μόνον γὰρ περὶ τὰ ἀφροδίσια, ἀλλὰ καὶ περὶ τὰ ἄλλα, ἢ ἐπιθυμίῃ ἢ ψυχῇ κακῶς, οὐκ ἀρκουμένη τοῖς ἀναγκαῖοις, ἢ ἐγκράτεια ἀναστρέφεται. Ἔστι δὲ καὶ περὶ τὴν γλῶσσαν, καὶ περὶ τὴν κτῆσιν, καὶ περὶ τὴν χρῆσιν, καὶ περὶ τὴν ἐπιθυμίαν ἐγκράτεια. Οὐ διδάσκει δ' αὐτὴ σωφρονεῖν μόνον, ἢ γε παρέχει σωφροσύνην ἡμῖν, δύναμις οὐσα καὶ θεῖα χάρις. Τίνα οὖν ταῖς ἡμετέροις δοκεῖ περὶ τοῦ προκειμένου, λεκτέον ἤμεῖς εὐνοουχίαν μὲν, καὶ οἷς τοῦτο δεδιώρηται ὑπὸ Θεοῦ, μαχαρίζομεν· μονογαμίαν δὲ καὶ τὴν περὶ τῶν ἑνα γάμον σεμνότητα θαυμάζομεν· συμπάσχειν δὲ δεῖν λέγοντες, καὶ ἀλλήλων (46) τὰ βάρη βασιάζειν· μὴ ποτὲ τις δοκῶν καλῶς ἐστάναι, καὶ αὐτὸς πέσῃ. Περὶ δὲ τοῦ δευτέρου γάμου, « Εἰ πυροῖ, φησὶν ὁ Ἀπόστολος, γάμησον. »

Οἱ δὲ ἀπὸ Καρποκράτους καὶ Ἐπιφάνους ἀναγόμενοι κοινὰς εἶναι τὰς γυναῖκας ἀξιοῦσιν· ἐξ ὧν ἡ μεγίστη κατὰ τοῦ ὀνόματος (47) ἐρρύθη βλασφημία. 13, 15. ^b Galat. vi, 2. ^c I Cor. x, 12. ^d I Cor. vii, 9.

(38) Ἐπ'. Εἰς, Epiphani.

(39) Ἀναγκαῖον. Τὸ ἀναγκ., Epiphani.

(40) Βασιλειδιανῶν. Sic scripsi cum Epiphanius pro vulg. Βασιλειδιανῶν. Hoc loco hæc addit Epiphanius : Καὶ Καρποκρατιανῶν καὶ τῶν ἀπὸ Οὐαλεντινίου, καὶ τοῦ Ἐπιφάνους καλουμένου· ὧ δὲ συνήθη Σακκουῦδος ὁ προτεταγμένος· ἐξ ἀλλήλων γὰρ ἕκαστος, ἦτοι οὗτος ἐκείνῳ μεταδούς, ἢ ἐκείνος τούτῳ, τὰ δεινὰ ἀπεμπολήσαντες, καὶ εἰς τι πρὸς ἀλλήλους διαφερόμενοι, ὁμοῦ ἐν μιᾷ αἰρέσει ἑαυτοὺς κατέθεντο, ὥστε καὶ ἔχειν ἐξουσίαν ἐδογμάτισαν. « Εἰ Carpocratianos, et Valentini, Epiphaniisque discipulos ; ad quem Secundus prius a nobis commemoratus adjungitur. Etenim illi a se invicem propagati ; sive iste alteri, sive alter isti, tanquam malas merces, ita pestiferam doctrinam communicaverunt. Ac licet aliqua in re dissideant, in eadem tamen habere secta, ut vel peccare sibi propter perfectionem timere dicent. »

(41) Τοῦ ἀμαρτεῖν. Τὸ ἀμαρτάνειν, Epiphani. per-

D peram, nisi eis aut similis particula addatur.

(42) Ἡ πάντως. Epiphani., ἢ πάντων.

(43) Σωθησομένων. De Valentinianis hæc refert Irenæus lib. 1, cap. 10, p. 30 : Τὸ πνευματικὸν θέλουσιν οἱ αὐτοὶ εἶναι ἀδύνατον φοβρὰν καταδέξασθαι, καὶ ὅποιας συγκαταλέγωνται πράξειν. « Idem spiritale existimant non posse corruptelam percipere, licet in qualibuscunque fuerint factis. »

(44) Φύσει. Melius videtur, quam φυσικῶν, quod habet Epiphanius. Ubi mox, τὰ αὐτὰ pro ταῦτα.

(45) Δογμάτων. Hactenus Clementem secutus est Epiphanius.

(46) Ἀλλήλων. Respicit Gal. vi, 2 : Ἀλλήλων τὰ βάρη βασιάζετε. I Cor. x, 12 : Ὅστε ὁ δοκῶν ἐσθλὸς εἶναι βλέπετω μὴ πέσῃ. I Cor. vii, 9 : Εἰ οὐκ ἐγκρατεῖσται, γαμησάτωσαν· κρεῖσσον γὰρ ἔστι γαμησθαι ἢ πυροῦσθαι.

(47) Κατὰ τοῦ ὀνόματος. Nomen Christianum intelligit. Similia refert Eusebius, de Carpocratis

Ἐπιφάνης (48) οὗτος, οὗ καὶ τὰ συγγράμματα κομιζέται, υἱὸς ἦν Καρποκράτους, καὶ μητὴρ δ' Ἀλεξανδρείας τοῦνομα (49) τὰ μὲν πρὸς πατὴρ δ' Ἀλεξανδρεὺς (50), ἀπὸ δὲ μητὴρ Κεφαλληνεύς. Ἐζησε δὲ τὰ πάντα ἔτη ἑπτακαίδεκα, καὶ θεὸς ἐν Σάμῃ τῆς Κεφαλληνίας τετίμηται· Ἐθα αὐτῷ ἱερὸν βυτῶν λίθων, βωμοί, τεμένη, μουσεῖον ἐκδομήματα τε καὶ καθιέρωται· καὶ συνιόντες εἰς τὸ ἱερὸν οἱ Κεφαλληνεὺς (51) κατὰ νομηγίαν, γενέθλιον ἀποθέωσιν θύουσιν Ἐπιφάνει· σπένδουσί τε καὶ εὐχολοῦνται, καὶ ὕμνοι λέγονται (52). Ἐπαιεῦθη μὲν οὖν παρὰ τῷ πατρὶ τὴν τε ἐγκύκλιον παιδείαν καὶ τὰ Πλάτωνος (53) καθηγῆσατο δὲ τῆς μοναδικῆς γνώσεως; (54)· ἀφ' οὗ καὶ ἡ τῶν Καρποκρατιανῶν αἵρεσις. Λέγει τοίνυν οὗτος ἐν τῷ *Περὶ δικαιοσύνης*· Ἐτὴν δικαιοσύνην τοῦ Θεοῦ κοινωνίαν τινὰ εἶναι μετ' ἰσότητος. Ἴσος γέ τοι πανταχόθεν ἐκταθεὶς οὐρανός, κύκλιπ τὴν γῆν περιέχει πᾶσαν· καὶ πάντας ἡ νύξ ἐπίσης ἐπιδείκνυται τοὺς ἀστέρας· τὸν τε τῆς ἡμέρας αἴτιον καὶ πατέρα τοῦ φωτός ἦλλον ὁ θεὸς ἐξέχεεν ἄνωθεν ἴσον αἰὰ γῆς ἅπασιν τοῖς βλέπειν δυναμένοις· (οἱ δὲ κοινῇ πάντες βλέπουσιν)· ἐπεὶ μὴ διακρίνει πλούσιον, ἢ πένητα, ἢ δέμου ἄρχοντα, ἄρχοντάς τε καὶ τοὺς

✕ P. 512 ED. POTTER, 428-429 ED. PARIS.

αἴτια ἀγὸς, *Historiæ eccles.* lib. iv, cap. 7: Τοῖς δὲ ἀπίστοις ἔθνεσι πολλὴν παρέχειν κατὰ τοῦ θεοῦ λόγου δυσφημίας περιουσίαν, τῆς ἐξ αὐτῶν φήμης εἰς τὴν τοῦ παντός Χριστιανῶν ἔθνεος διαβολὴν καταγεομένης. Ταύτη δ' οὖν ἐπιπλείστον συνέβαινε τὴν περὶ ἡμῶν παρὰ τοῖς τό τε ἀπίστοις ὑπόνοιαν δυσσεβῆ καὶ ἀποπτωτῆν διαδόσθαι· ὡς δὲ ἀθεμίτοις πρὸς ῥητέρας καὶ ἀδελφὰς μίξεσιν ἀνοσίαις τε τροφαῖς χρωμένω. « Deinde gentibus a fide nostra alienis amplam obirectandi et calumniandi Evangelii materiam subministravit: dum ab illis primum orta infamia ad totius Christiani nominis opprobrium diffunderetur. Atque huic factum est, ut absurda quædam et impia de nobis opinio apud infideles tunc temporis spargeretur, quasi nefario concubitu cum sororibus et matribus misceri, et execrandis dapibus vesci soleremus. » De iisdem hæc conqueritur Irenæus lib. i, cap. 34, p. 100: « Qui et ipsi ad detractionem divini nominis, quemadmodum et gentes, a Satana premissi sunt, uti secundum alium et alium modum, quæ sunt illorum, audientes homines, et putantes omnes nos tales esse, avertant aures suos a præconio veritatis. Conf. Justinus M. *Dialogo cum Tryphone*; Athenagoras *Legationis* pag. 15 edit. Oxon.; Minucius Felix *Octavio*; Tertullianus *Apolog.* et *Ad uxor.* lib. ii, cap. 4; Origenes *Adv. Celsum*; Epiphanius *Adv. hæres.* lib. i; item Clemens mox p. 450 edit. Paris. (48) Ἐπιφάνης. Hæc paulum mutata Epiphanius transtulit in suum *Adv. hæres.* lib. i, hæres. 32, p. 210.

(49) *Τοῦνομα*. Epiphanius, οὕτω καλούμενης, quod interpretamentum est. Ultrique voluit Carpocratis matrem, ante patria, sed nomine, Ἀλεξανδρείαν fuisse.

(50) *Πρὸς πατὴρ δ' Ἀλεξανδρεὺς*. Theodoretus in lib. *De hæresibus* Carpocratem, Epiphanius patrem, Alexandrinum fuisse testatur. Quamobrem corrigendus est Epiphanius locus, hæresi 32: Ἀπὸ Κεφαλληνίας μὲν τὸ πρὸς πατὴρ δ' ἔγενετο, « e Cephallenia genus habens: » nisi forte memoria lapsus est Epiphanius, dum hunc Clementis locum exscripsit. Paulo post etiam scripsit ἐν Σάμῃ γάρ, cum sit apud Clementem ἐν Σάμῃ. Verum ex quatuor urbibus insule illius unam tradit Strabo lib.

A probrium. Hic autem Epiphanes, cujus etiam scripta feruntur, filius erat Carpocratis, et matris Alexandriæ nomine, ex patre quidem Alexandrinus, ex matre vero Cephalleneus, Vixit autem solum septemdecim annis, et Samæ, quæ est 184 urbs Cephallenie, ut deus est honore affectus. Quo in loco templum ex ingentibus lapidibus, altaria, delubra, museum, ædificatum est et consecratum; et cum est nova luna, convenientes Cephallenei, diem natalem, quo in deos relictus est Epiphanes, sacrificant, libantque, et convivantur, et hymnos canunt. A patre autem didicit et orbem disciplinarum, et Platonis ✕ philosophiam. Fuit autem principis monasticæ cognitionis. A quo etiam proflixit hæresis eorum, qui nunc sunt, Carpocratianorum.

B Is ergo dicit in libro *De justitia*, « Justitiam Dei esse quamdam cum æqualitate communionem. Æquale quidem certe cælum undequaque extensum totam terram cingit. Et nox ex æquo stellas omnes ostendit; et dici auctorem et lucis patrem, solem, Deus ex alto æqualem effudit omnibus, qui possunt videre (illi autem omnes communiter respiciunt), quoniam non discernit divitem vel pau-

x, dici et Σάμην et Σάμον, communi illi cum insula nomine. COLLECT.

(51) *Οἱ Κεφαλληνεὺς*. Si quis interroget, cur Epiphanes in patria materna, Samæ Cephallenia, potius quam Alexandriæ, quæ paterna ei urbs fuit, coleretur, respondit Cl. Dodwellus dissert. 4 in Irenæum, sect. 29. inde contigisse, « quod illam delegisset scholæ sedem, et quod ibi proinde haberet præcipuam discipulorum multitudinem. »

(52) *Ἵμνοι λέγονται*. Concinnius, ὕμνους λέγουσι. SYLBERG.

(53) *Τὰ Πλάτωνος*. Epiphanius libri jam dicti pag. 211: Δι' ὑπερβολὴν δὲ τῆς ἐκεῖνου παιδείας, ἐγκυκλίω τε καὶ Πλατωνικῆς, ἢ πᾶσα τοῖς προσηρμένους κατὰ τε αἵρεσιν καὶ κατὰ τὴν ἑτέραν πλάτην, λέγω τὴν εἰς εἰδωλομανίαν, τοὺς ἐπιχωρίους τρέψασαν, γέγονεν ἀπ' αὐτοῦ ἀπάτη. « Habuit vero ad infelices eos decipiendos, ac non modo ad eam sectam, sed et ad aliud genus erroris, hoc est, simulacrorum superstitionem, traducendos magnam illecebram exquisita quædam hominis eruditio, et cum in omni humanitatis genere, tum in Platonis dogmatibus apprime versata. » Et hactenus Clementem secutus est ille. Theodoretus *Hæret. fabul.* lib. i, cap. 5, p. 197: Καὶ Ἐπιφάνης δὲ, τοῦτου παῖς, Πλατωνικῆς ἡγμένος παιδείας, τὴν τοῦτου μυθολογίαν ἐπλάτυεν. « Epiphanes vero, Carpocratis filius, in Platonica institutus disciplina, illius fabulas amplificavit. »

(54) *Μοναδικῆς γνώσεως*. Quid sit μοναδικῆς γνώσεως, disci poterit ex Irenæo lib. i, cap. 2, p. 51: Ἔστι τις πρὸ πάντων Προαρχῆ, Προανεννόητος, Ἀβρήτης τε, καὶ Ἀνοδόμαστος, ἦν ἐγὼ Μονάδα ἀριθμῶ. « Est quidem ante omnes Proarche, Proanenoctos, et Inenarrabilis, et Innomabilis, quam ego Monotetem voco. » Ab hac et Henotete emissum dicit omnium principium, quod ὁ λόγος μονάδα καλεῖ, « sermo monadem vocat. » Ab hac igitur « monade » est μοναδικῆς γνώσεως, cujus princeps fuit Epiphanes, eam petens e scholis Platonis, cuius in theologia frequens est μονάδος et μονότητος mentio. Quinetiam ante Platonem Pythagoras ἀρχὴν ἀπάντων μονάδα, « principium rerum omnium monadem, » statuit, ut refert Diogenes Laertius lib. viii, segm. 25. Conf. Clemens infra Strom. iv, p.

rem vel populi principem, insipientes et sapientes, feminas et masculos, liberos, servos. Sed neque secus facit in brutis. Cum autem omnibus animantibus æque ipsum communem effuderit, bonis et malis justitiam suam confirmat, cum nemo possit plus habere, neque auferre a proximo, ut ipse illius lucem habeat duplicatam. Sol facit omnibus animantibus communia exoriri nutrimenta, communi justitia ex æquo data omnibus: et ad ea, quæ sunt hujusmodi, similiter se habet genus boum, ut boves; et suum, ut sues; et ovium, ut oves; et reliqua omnia. Justitia enim in iis apparet esse communitas. Deinde per communitatem omnia similiter secundum sua genera seminantur, et commune nutrimentum editur humi pascentibus jumentis omnibus, et omnibus ex æquo; ut quod nulla lege circumscriptum sit, sed ejus, qui donat, jubentis suppeditatione, convenienter justeque adsit omnibus. Sed neque generationi posita est lex, esset enim jamdiu abolita: ex æquo autem seminant et generant, habentia innata a justitia communitatem: ex æquo communiter omnibus oculum ad videndum, creator et pater omnium, sua justitia legem ferens, præbuit, non discernens feminam a masculo, non id quod est rationis particeps, ab experte rationis, et, ut semel dicam, nullum a nullo; sed æqualitate et communitate visam similiter dividens, uno jussu omnibus est largitus. Leges autem, inquit, hominum, cum ignorationem castigare non possent, contra ✕ leges facere docuerunt: legum enim proprietas dissecuit divinæ legis communionem et arrodit; non intelligens dictum Apostoli dicentis: « Per legem peccatum cognovi. » Et meum et tuum dicit subiisse per leges, ut quæ non amplius communiter fruuntur (sunt enim communia), neque terra, neque possessionibus, sed neque matrimonio. Fecit enim vites communiter omnibus, quæ neque passerem, neque furem abnegant; et frumentum similiter, et alios fructus. Violata autem communio et æqualitas, genuit furem pecorum et fructuum. Cum ergo Deus communiter omnia fecisset homini, et feminam eum masculo communiter conjunxisset, et omnia similiter animantia conglutinasset, pronuntiavit justitiam, communitatem

✕ P. 513 ED. POTTER, 429-430 ED. PARIS.

535; Theodoretus *Θεραπ.* β'; Hermias in *Irrisione philosoph. gentil.*, Plutarchus *De placitis philosoph.*, lib. 1, etc.

(55) *Ἀνατέλλειν*. Rectius ἀνατέλλει, indic. modo: ea phrasi, qua psalmo ciii: 'Ο ἐξαντέλλων χόρτον τοὺς κτήνησι. SYLBURG.—Eadem lectio Grabio etiam placuit, *Spicileg.*, sect. 41, p. 61.

(56) *ἅπασιν δικαιοσύνη παρούσα*. Forte rectius ἅπασιν παρούσα, expuncto δικαιοσύνη, ut hoc quoque membrum referatur ad superiorem nominativum τροφή. SYLBURG.—Verum non opus est ut ea vox expungatur, modo scribatur in dativo casu δικαιοσύνη, hoc sensu: « Sed ejus, qui id donat, jubentis suppeditatione convenienter omnibus » ex justitia « adsit. » Sic paulo post, δικαιοσύνη νομοθετήσας.

(57) *Ἐπίσης* Periodi notam, quæ in prioribus

ἄφρονούντας, θηλείας, ἄρσενας, ἐλευθέρους, δοῦλους. Ἄλλ' οὐδὲ τῶν ἀλόγων παρὰ τοῦτο ποιεῖται τι· πᾶσι δὲ ἐπίσης τοὺς ζῶους κοινὸν αὐτὸν ἐκχέας ἀναθεῖν, ἀγαθοὺς τε καὶ φαύλους, δικαιοσύνην ἐμπεδοῖ, μηδενὶ δυναμένου πλεον ἔχειν, μηδὲ ἀφαιρεῖσθαι τὸν πλησίον, ἵν' αὐτὸς τὸ κάκεινον φῶς διπλασιάσας ἔχη. Ἥλιος κοινὰς τροφὰς ζῶοις ἅπασιν ἀνατέλλειν (55)· δικαιοσύνης τε τῆς κοινῆς ἅπασιν ἐπίσης δοθείσης· καὶ εἰς τὰ τοιαῦτα βῶων γένος ὁμοίως γίνεται ὡς ἀβῶες, καὶ σῶν ὡς οἱ σῦες, καὶ προβάτων ὡς τὰ πρόβατα, καὶ τὰ λοιπὰ πάντα· δικαιοσύνη γὰρ ἐν αὐτοῖς ἀναφαίνεται ἡ κοινότης. Ἐπειτα κατὰ κοινότητα πάντα ὁμοίως κατὰ γένος σπείρεται· τροφή τε κοινή χαμαὶ νεμομένους ἀνείται, πᾶσι τοὺς κτήνησι, καὶ πᾶσιν ἐπίσης, οὐδενὶ νόμῳ κρατούμενῃ, τῇ δὲ παρὰ τοῦ διδόντος κελύσαντος χορηγία συμφώνως ἅπασιν δικαιοσύνη παρούσα (56). Ἄλλ' οὐδὲ τὰ τῆς γενέσεως νόμον ἔχει γεγραμμένον· μετεγρᾶφη γὰρ ἂν· σπείρουσι δὲ καὶ γεννῶσιν ἐπίσης, κοινωνίαν ὑπὸ δικαιοσύνης ἔμφυτον ἔχοντες· κοινή πᾶσιν ἐπίσης (57) ὀφθαλμῶν εἰς τὸ βλέπειν ὁ ποιητὴς τε καὶ πατήρ πάντων δικαιοσύνη νομοθετήσας τῇ παρ' αὐτοῦ παρέσθεν, οὐ διακρίνας θήλειαν ἀρρένας, οὐ λογικὸν ἀλόγου, καὶ καθάπαξ οὐδενὸς οὐδέν· ἰσότητι δὲ καὶ κοινότητι μερίσας τὸ βλέπειν ὁμοίως ἐπὶ κελύσματι πᾶσι κεχάρισται. Οἱ νόμοι δὲ, φησὶν, ἀνθρώπων ἀμαθίαν κολάζειν μὴ δυνάμενοι· παρανομοῦν ἐδίδαξαν· ἡ γὰρ ἰδιότης τῶν νόμων, τὴν κοινωνίαν τοῦ θεοῦ νόμου κατέτεμεν καὶ παρατρῶγει· μὴ συνιεις τὸ τοῦ Ἀποστόλου ῥητὸν, λέγοντος « Διὰ νόμου τὴν ἀμαρτίαν ἔγνω» (58)· « τὸ τ' ἐμὸν καὶ τὸ σὸν φησὶ διὰ τῶν νόμων παρεισελθεῖν· μηκέτι (59) εἰς κοινότητα (κοινὰ τε γὰρ) καρπομένων, μήτε γῆν, μήτε κτήματα, ἀλλὰ μηδὲ γάμον· κοινή γὰρ ἅπασιν ἐποίησε τὰς ἀμπέλους, αἶ μὴ στρουθὸν, μήτε κλέπτην ἀπαρνοῦνται· καὶ τὸν σίτον οὕτως, καὶ τοὺς ἄλλους καρπούς. Ἡ δὲ κοινωνία παρανομηθεῖσα (60) καὶ τὰ τῆς ἰσότητος ἐγέννησε θρεμμάτων καὶ καρπῶν κλέπτην. Κοινή τοίνυν ὁ θεὸς ἅπαντα ἀνθρώπων ποιήσας, καὶ τὸ θῆλυ τῷ ἄρρενι κοινή συναγαγῶν, καὶ πάνθ' ὁμοίως τὰ ζῶα κολλήσας, τὴν δικαιοσύνην ἀνέφηνεν, κοινωνίαν μετ' ἰσότητος. Οἱ δὲ γεγονότες οὕτω, τὴν συνάγουσαν κοινωνίαν, τὴν γένεσιν αὐτῶν ἀπτηρήθησαν· καὶ φησὶν, εἰ μίαν ἀγόμενος (61) ἐχέτω»

ditionibus post has voces occurrit, tollere visum est.

(58) *Μὴ συνιεις... ἔγνω*. Hæc Clementis verba sunt. Respicit autem Rom. iii, 20: Διὰ γὰρ νόμου ἐπίγνωσις ἀμαρτίας· vel Rom. vii, 7: Τὴν ἀμαρτίαν οὐκ ἔγνων εἰ μὴ διὰ νόμου.

(59) *Μηκέτι*. Priorēs editiones perperam hæc distinguunt: μηκέτι εἰς κοινότητα· κοινὰ τε γὰρ καρπομένων, μήτε. Est enim parenthesis illud, κοινὰ τε γὰρ.

(60) *Παρανομηθεῖσα*. Hoc est, « legibus eversa. » Vult enim « leges » naturalem rerum omnium communionem injuste magnoque adeo hominum damno sustulisse. Sic paulo superius: Οἱ νόμοι... παρανομοῦν ἐδίδαξαν.

(61) *Εἰ μίαν ἀγόμενος*. Melius fortasse, ὁ μίαν ἀγόμενος. SYLBURG.—Vel hæc si scribi et explicari

δυναμένων κοινωνεῖν ἀπάντων, ὡς περ ἀπέφηνε τὰ ἄλλα ἐπὶ τῶν ζώων. » Ταῦτα εἰπὼν κατὰ λέξιν, πάλιν ἐμοῦ αὐταῖς ταῖς λέξεσιν ἐπιφέρει. « Τὴν γὰρ ἐπιθυμίαν εὐτονον καὶ σφοδροτέραν ἐνεποίησε τοῖς ἑβραίοις εἰς τὴν τῶν γενῶν παραμονήν. ἦν οὐτε νόμος, οὔτε ἔθος, οὔτε ἄλλο τι τῶν ὄντων ἀφανίσαι δύναται. Θεοῦ γὰρ ἐστὶ δόγμα. » Καὶ πῶς ἐτι οὗτος ἐν τῷ καθ' ἑμᾶς ἐξετασθεῖη λόγῳ, ἀντικρυς καὶ τὸν νόμον καὶ τὸ Εὐαγγέλιον διὰ τούτων καθαιρῶν; Ὁ μὲν γὰρ φησὶν. « Οὐ μοιχεύσεις. » τὸ δὲ, Πᾶς (62) ὁ προσδιδέπων κατ' ἐπιθυμίαν, ἤδη ἐμοιχεύσεν, λέγει. τὸ γὰρ « Οὐκ ἐπιθυμήσεις, » πρὸς τοῦ νόμου λεγόμενον, τὸν ἕνα δείκνυσι θεόν, διὰ νόμου καὶ προφητῶν καὶ Εὐαγγελίου κηρυσσόμενον. λέγει γὰρ, « Οὐκ ἐπιθυμήσεις τῆς τοῦ πλησίον. » ὁ πλησίον δὲ οὐχ ὁ Ἰουδαῖος τῷ Ἰουδαίῳ. ἀδελφὸς γὰρ καὶ ταυτότης τοῦ Πνεύματος (63) λέγεται δὴ πλησίον τὸν ἀλλοεθνή λέγειν. πῶς γὰρ οὐ πλησίον, ὁ οἷός τε κοινωνῆσαι τοῦ Πνεύματος; Οὐ γὰρ μόνων Ἑβραίων, ἀλλὰ καὶ ἐθνῶν πατὴρ Ἀβραάμ (64). Εἰ δὲ ἡ μοιχευθεῖσα, καὶ ὁ εἰς αὐτὴν πορνέυσας θανάτῳ κολάζεται, ὁ δὴλον δῆπου τὴν ἐντολήν τὴν λέγουσαν, « Οὐκ ἐπιθυμήσεις τὴν γυναῖκα τοῦ πλησίον, » περὶ τῶν ἐθνῶν διαγορεύειν. ἵνα τις, κατὰ νόμον καὶ τῆς τοῦ πλησίον καὶ τῆς ἀδελφῆς ἀποσχόμενος, ἀντικρυς ἀκούσῃ παρὰ τοῦ Κυρίου. « Ἐγὼ δὲ λέγω, Οὐκ ἐπιθυμήσεις. » Ἡ δὲ τοῦ « Ἐγὼ » μορίου προσθήκη προσεχέστεραν δείκνυσι τῆς ἐντολῆς τὴν ἐνέργειαν. Καὶ ὅτι θεομαχεῖ ὁ τε Καρποκράτης ὁ τ' Ἐπιφάνης ἐν αὐτῷ τῷ πολυθρῦλλῳ βιβλίῳ τῷ ἐπὶ δικαιοσύνης, λέγων (65), ὡς πῶς ἐπιφέρει κατὰ λέξιν. « Ἐνθεν, ὡς γελοῖον εἰρηκότος τοῦ νομοθέτου, ῥῆμα τοῦτο ἀκουστέον, « Οὐκ ἐπιθυμήσεις, » πρὸς τὸ γελοιότερον εἰπεῖν, « Τῶν τοῦ πλησίον. » αὐτὸς γὰρ ὁ τὴν ἐπιθυμίαν δοῦς, ὡς συνέχουσαν τὰ τῆς γενέσεως, ταύτην ἀφαιρεῖσθαι κελεύει, μηδενὸς αὐτὴν ἐφελῶν ζῆλου. τὸ δὲ « Τῆς » τοῦ πλησίον (66) « γυναϊκὸς » ἰδιότητα τὴν κοινωνίαν ἀναγκάζων, ἐτι γελοιότερον εἶπεν. « Καὶ ταῦτα μὲν οἱ γενητοὶ Καρποκρατιανοὶ δογματίζουσι. τούτους (67) φασί, καὶ

nem cum æqualitate. Qui autem sic nati sunt, communionem, quæ eorum conciliat generationem, abnegaverunt. Et dicit, si unam ducens habeat, cum omnium possint esse participes, sicut reliqua fecit animantia. » Hæc cum his verbis dixisset, subjungit rursus his verbis : « Intensam enim et vehementiorem ingeneravit masculis cupiditatem ad generum perpetuitatem, quam nec lex, nec mos, nec aliquid aliud potest abolere : est enim Dei decretum. » Et quomodo amplius hic in nostra examinetur oratione, cum legem et Evangelium per hæc aperte destruat? Illa enim dicit : « Non mæchaberis ». Hoc autem dicit : « Quicumque respicit ad concupiscentiam, jam mæchatus est ». Illud enim : « Non concupisces », quod a lege dicitur, ostendit unum esse Deum, qui prædicatur per legem et prophetas et Evangelium. Dicit enim : « Non concupisces uxorem proximi tui. » Proximus autem non est Judæus Judæo : frater enim est et eundem habet Spiritum; restat ergo, ut propinquum dicat cum qui est alterius gentis. Quomodo autem non propinquus, qui aptus est esse Spiritus particeps? Non solum enim Hæbræorum, sed etiam gentium pater est Abraham. Si autem quæ est adulterata, et qui in eam fornicatus est, capite punitur: clarum est utique præceptum, quod dicit : « Non concupisces uxorem propinqui tui, » loqui de gentibus : ut cum quis secundum legem et ab uxore proximi et a sorore abstinuerit, aperte audiat a Domino : « Ego autem dico, non concupisces. » Additio autem ✕ hujus particulæ, « ego, » majorem præcepti vim ostendit. Quod autem cum Deo bellum gerat Carpoerates, et Epiphanes etiam in eo, qui vulgo jactatur, libro *De justitia*, patet ex eo quod subjungit his verbis : « Hinc ut qui ridiculum dixerit, legislatoris hoc verbum audiendum est : « Non concupisces : » usque ad id, quod magis ridicule dicit : « Res proximi tui. » Ipse enim, qui dedit cupiditatem, ut quæ contineret generationem, jubet eam auferre, cum a nullo eam auferat ani-

✕ P. 514 ED. POTTER. a Exod. xx, 13. b Matth. v, 28. c Exod. xx, 17. d Deut. xxii, 22.

poterunt : ἀπρηνήθησαν, καὶ, φησὶν, εἰ μίαν ἀγ. ἔχη δ. « abnegaverunt, etiam si, inquit, unam qui ducit habeat, cum omnes participes esse possint, ut reliqua animalia declarant. » Putavit enim hæreticus ille matrimonium naturali κοινωνίᾳ repugnare. Vel forte aliquid excidit.

(62) Πᾶς. Matth. v, 28. Ἐγὼ δὲ λέγω ὅμιν, ὅτι πᾶς ὁ βλέπων γυναῖκα πρὸς τὸ ἐπιθυμῆσαι αὐτῆς ἤδη ἐμοιχεύσεν αὐτήν.

(63) Ταυτότης τοῦ πν. Vid. supra p. 397 edit. Paris. LOTHN.

(64) Ἐθνῶν πατὴρ Ἀβραάμ. Nempe secundum Jul. Gal. iii, 7 : Γινώσκετε ἅρα, ὅτι οἱ ἐκ πίστεως, οὗτοι εἰσὶν υἱοὶ Ἀβραάμ, et seq.

(65) Τῷ Περὶ δικ. λέγων. Melius fortasse, τῷ ἐπὶ δικαιοσύνης λέγω, eo, inquam, qui *De justitia* inscriptus est. » SYLB.

(66) Τὸ δὲ, Τῆς τοῦ π. Hæc sententia sic scribenda et explicanda videtur : Τὸ δὲ, Τῆς τοῦ πλησίον, γυναϊκὸς, εἰς ἰδιότητα τὴν κοινωνίαν ἀναγκάζων, ἐτι γελοιότερον εἶπεν. « Hæc autem verba, uxorem proximi tui, quibus communionem ad pro-

prietatem redigit, adhuc magis ridicule dixit. »

(67) Τούτους. Philastrius Brixianensis lib. *De hæresibus* : « Floriani, sive Carpoerati, dicuntur negantes iudicium et resurrectionem, Christum de Virgine natum non credentes, omnemque resurrectionem in filiorum procreatione nefandi cœtus existimantes consistere, ut in ecclesia sua post occasum solis lucernis extinctis misceri cum mulierculis non dubitaverint, legis præceptum impleere putantes : *Nascimini et multiplicamini*, Judaismo potius et paganitati parere nefandæ, quam Christianæ veritati acquiescere properantes. » Theodoretus lib. i *De fabul. hæretic.*, non ipsi Carpoerati, sed ejus discipulo attribuit : Οὗτος σροφανῶς λαγνεύειν τοῖς Καρποκράτους προσέθηκε δόγμασι. Κοινὰς γὰρ εἶναι τὰς γυναϊκὰς ἐνομοθέτησεν. Οὐ δὲ χάριν οὐκ ἐν τοῖς κοινοῖς δειπνοῖς μόνον τὸ λυγνιατὸν φῶς ἐκποδὸν ποιούμενοι, ἤπερ ἂν ἕκαστος ἐπέτυχε συνεμίγνυτο. « Is aperte et palam scortari adjecit decretis Carpoeratis. Mulieres enim esse communes constituit. Quamobrem non solum in conviviis publicis, candela lucina paulo longius remoto, in

mali. Illud autem: « Uxorem proximi tui, » quo communionem cogit ad proprietatem, dixit adhuc magis ridicule. » 185 Et hæc quidem dogmata constituunt egregii Carpocratiani. Hos dicunt et aliquos alios simillum malorum æmulatores, ad cœnas convenientes (neque enim dixerim « agapen » eorum congressionem) viros simul et mulieres, postquam cibis venerem excitantibus se expleverint, lumine amoto, quod eorum fornicatoriam hanc justitiam pudore afficiebat, aversa lucerna, coire quomodo velint, et cum quibus velint: meditato autem in ejusmodi « agape » communionem, interdum jam, a quibus velint mulieribus exigere Carpocratæ (divinæ enim nefas est dicere) legis obedientiam. Has leges, ut sentio, ferre oportuit Carpocratem canum et suum et hircorum libidinibus. Mihi autem videtur, Platonem quoque male intellexisse, in *Republica* dicentem, oportere esse communes omnium uxores: ut qui diceret eas quæ quidem, quæ nondum nupserant, esse communes eorum, qui essent petituri, quemadmodum

✕-P. 515 ED. POTTER, 431 ED. PARIS.

quamcumque inciderat, cum ea unusquisque coibat. » Si: interpres: at illud de lumine sic vertendum est, « candelæ lumine e medio sublato: » Clemens enim, unde id sumpsit Theodoretus, ait, φῶς ἐκποδῶν ποιησαμένους τῆ τοῦ λύχνου περιτροπῆ, « cum luxen eversione lucernæ sustulerint. » Id obiectum olim ab ethnicis fuit Christianis. Unde illa Tertulliani in *Apologetico*, cap. 7: « Dicimur sceleratissimi de sacramento infanticidii, et pabulo eruda, et post convivium incesto, quod eversores luminum canes, lenones scilicet, tenebrarum et libidinum immiarum inverecundiam procurant. » Item 9: « Præterea candelæ ra, et lucernæ et canes aliqui, et offula, quæ illos ad eversionem luminum extendant. » Minucius Felix, *Octavio*: « Ad epulas solemni die coeunt, cum omnibus liberis, sororibus, matribus, sexus omnis homines et omnis ætatis. Illic post multas epulas, ubi convivium caluit, et incestæ libidinis fervor exarsit, canis, qui candelabro nexus est, jactu offulæ ultra spatium lineæ, qua vincus est, ad impetum et saltum provocatur. Sic everso et extincto conscio lumine, impudentibus tenebris exis infandæ cupiditatis involvunt. » COLLECT. — Tertullianus *De anima*, c. 35: « Carpocrates pariter magus, pariter fornicarius. » Conf. Augustinus *De hæres.*, cap. 7.

(68) Κακῶν. Conventitius κακῶν, « vitiorum, improbitatum. » SYLBURG.

(69) Κυπρίση. Rectius fortasse κυπρίσαι: quæ tamen lectio ad sequens magis quam ad præcedens membrum pertinet. SYLBURG. — Non possum negare, quin aliquantulum me exercuerit hic locus. Nam doctissimum Sylburg. ne assequor quidem, Carpocrates, quem in libro *De anima* fornicarium Tertullianus vocat, in abominandum, inquit auctor, usum, καὶ ἀσμιτουργίαν illam suam, falso nomine dictam instituerat ἀγάπην, si sic appellandus sit turpissimus et in turpissimum fordissimumque finem institutus conventus. In eo quippe, qui convenerant, corpus saginabant, non alia de causa, quam ut vim libidinis intenderent, quam postea promiscue, extincto lumine, explebant. Cibos et potum excitare libidinem, nemo nescit. Unde eleganter noster libro *Pedagogi* secundo cap. 1, ἐδέματα πασητωνῶντα vocat, quæ aut nimia sunt, aut nimis delicata: et Menander comicus, βρηγιῶντα βρώματα. Plane eodem modo hic vocavit lædum illum Carpocratitarum luxum et saturitatem, καπριῶταν

τινας ἄλλους ζηλωτὰς τῶν ὁμοίων κακῶν (68), εἰς τὰ δεῖπνα ἀθοροζομένους. (οὐ γὰρ « ἀγάπην » εἶπομεν ἂν ἔγωγε τὴν συνέλευσιν αὐτῶν.) ἄνδρας ὁμοῦ καὶ γυναῖκας, μετὰ δὴ τὸ χοροεθῆναι ἐν πλησμῶνῃ τῇ κυπρίση (69) φασι, τὸ καταεσχύνον αὐτῶν τὴν πορνικὴν ταύτην δικαιοσύνην, ἐκποδῶν ποιησαμένους φῶς τῆ τοῦ λύχνου περιτροπῆ. μίγνυσθαι, ὅπως ἐθέλοισιν, αἷς βούλοιντο μελετήσαντας δὲ ἐν τσιαύτῃ « ἀγάπῃ » τὴν κοινωνίαν, μεθ' ἡμέραν ἤδη παρ' ὧν ἂν ἐθελήσωσι γυναικῶν ἀπαιτεῖν τὴν τοῦ Καρποκρατείου (οὐ γὰρ θέμις εἰπεῖν θεοῦ) νόμου ὑπακοήν. Τοιαῦτα δὲ εἶμαι, ταῖς κοινῶν καὶ συῶν καὶ τράγων λαγνείαις νομοθετεῖν τὸν Καρποκράτην ἔδει. Δοκεῖ δέ μοι καὶ τοῦ Πλάτωνος παρακηκοῦναι ἐν τῇ « Πολιτείᾳ » φαιμένου, κοινὰς (70) εἶναι τὰς γυναῖκας πάντων. κοινὰς μὲν, τὰς πρὸ τοῦ γάμου, τῶν αἰτεῖσθαι μελλόντων, καθάπερ καὶ τὸ θέατρον κοινὸν τῶν θεωμένων, φάσκοντος τοῦ προκαταλαβόντος δὲ ἐκάστην ἐκάστου εἶναι, καὶ οὐκ ἔτι κοινήν τὴν γεγαμημένην. Ἐάνθος δὲ ἐν τοῖς ἐπιγραφομένοις « Μαγικοῖς, Μίγνυνται δὲ, » φησὶν, « οἱ μάγοι μητράσι καὶ θυγατράσι (71) καὶ

πλησμῶν, « subantem salietatem, » quæ ad venerem libidinemque impellit. Præclare Euripides: Ἐν πλησμονούντι Κύπρις, ἐν πεινώντι δ' οὐδ.

Scribe totum locum hoc modo: Οὐ γὰρ ἀγάπην εἶπομεν ἂν ἔγωγε τὴν συνέλευσιν αὐτῶν ἄνδρας ὁμοῦ καὶ γυναῖκας, μετὰ δὴ τὸ χοροεθῆναι ἐν πλησμῶνῃ τῇ καπριῶσῃ φασι, τὸ καταεσχύνον αὐτῶν τὴν πορνικὴν ταύτην δικαιοσύνην, etc. HEINSIUS.

(70) Κοινὰς. In lib. v *De republ.*, p. 655, Plato legem sancierendū esse putat, τὰς γυναῖκας τῶν ἀνδρῶν πάντων πάσας εἶναι κοινὰς, ἰδίᾳ δὲ μηδενὶ μηδεμίαν συνοικεῖν: καὶ τοὺς παῖδας αὐ κοινούς, καὶ μήτε γονεὰ ἐχγονον εἰδέναι: τὸν αὐτοῦ, μήτε παῖδα γονεὰ: « ut mulierum virorum omnium omnes sint communes, nullaque privatim habitet cum aliquo: ac rursus ut sint liberi communes, neque patris filium suum, neque filius patrem agnoscat. » Dioctæus Laertius in *Zenone*, lib. vii, segm. 151, Stoicorum dogmata describens, hæc dicit: Ἀρέσκει ἐξ αὐτοῖς καὶ κεινὰς εἶναι τὰς γυναῖκας δεῖν παρὰ τοῖς σοφοῖς, ὥστε τὸν ἐντυχόντα τῇ ἐντυχούσῃ χρῆσθαι, καθὰ φησι Ζήνων ἐν τῇ « Πολιτείᾳ, » καὶ Ἀρυσίππος ἐν τῇ « Περὶ πολιτείας, » ἀλλὰ τε καὶ Διογένης ὁ Κυνικός, καὶ Πλάτων. « Placet item illis, uxores quasque communes esse oportere apud sapientes, ut quilibet eum ea congregiatur, quæ sibi occurrat: ut ait Zeno in *Republica*, Chrysisippus item in libro *de Republica*, Diogene item Cynico et Platone hujus rei auctoribus. » Falsus Clemens *Recoquit*, lib. x, cap. 5: « Communis enim usus omnium quæ sunt in hoc mundo, omnibus esse hominibus debet: sed per iniquitatem alius hoc suum dicit esse, alius illud: et sic inter mortales divisio facta est. Denique, Græcorum quidam sapientissimus hæc ita sciens esse, ait: « Communia debere esse amicorum omnia; » in omnibus autem sunt sine dubio et conjuges, etc. » Ubi Cl. Cotelierius hæc addidit: « Græcorum quidam sapientissimus: Socrates apud Platonem in opere *De republica*. Quos ideo arguunt plurimi, defendere vero conantur alii; ut discere est ex lectione Clementis Alexandrini *Strom.* iii; Ariani in *Epictet*, lib. ii, c. 4; Luciani in *Fugitivis*; Eusebii *Præparat. evang.* lib. xiii, cap. 19; Theodoreti sermone *De legibus*, ac Nectæ Choniatae lib. iv *Theauri*, cap. 10. »

(71) Μητράσι καὶ θυγ. Conf. quæ superius dixit auctor *Pædag.* lib. i, cap. 7, et quæ ibi ad otia

ἀδελφαῖς μίγνυσθαι θεμιτὸν εἶναι, κοινὰς τε εἶναι τὰς γυναῖκας, οὐ βίβη καὶ λάθρα, ἀλλὰ συναινούστων ἀμφετέρων, ὅταν θέλῃ γῆμαι ὁ ἕτερος τῆν τοῦ ἑτέρου. » Ἐπὶ τούτων οἶμαι καὶ τῶν ὁμοίων αἰρέσεων προφητικῶς Ἰούδαν ἐν τῇ ἐπιστολῇ εἰρηκέναι : « Ὁμοίως μέντοι καὶ οὗτοι ἐνουπνιαζόμενοι » (ὁ γὰρ ὕπαρ, τῇ ἀληθείᾳ ἐπιβάλλουσιν (72)·) ἔως, « Καὶ τὸ στόμα αὐτῶν λαλεῖ ὑπέρογκα. »

ducere uxorem alterius. » De his et similibus hæresibus existimo Judam propheticè dixisse in epistola : « Similiter quidem hi quoque somniantes » (non enim vigilantes ad veritatem se applicant), usque ad illud : « Et os eorum loquitur superba ». »

CAPUT III.

Quatenus Plato aliique e veteribus præverint Marcionitis aliisque hæreticis, qui a nuptiis ideo abstinent quia creaturam malam existimant et nasci homines in pœnam opinantur.

Ἦδη δὲ εἰ αὐτὸς τε ὁ Πλάτων καὶ οἱ Πυθαγόρειοι (73), καθάπερ οὖν ὕστερον καὶ οἱ ἀπὸ Μαρκίωνος, κακίην τὴν γένεσιν ὑπεκλήφεσαν, πολλοῦ γε ἔδει κοινὰς αὐτὸν ὑποτίθεσθαι τὰς γυναῖκας. Ἄλλ' οἱ μὲν ἀπὸ Μαρκίωνος φύσιν κακίην ἐκ τῆς ὕλης κακῆς καὶ ἐκ δικαίου γενομένην Δημιουργοῦ (74)· ἣ δὲ λόγῳ μὴ βουλόμενοι τὸν κόσμον τὸν ὑπὸ τοῦ Δημιουργοῦ γινόμενον συμπληροῦν, ἀπέχεσθαι γάμου (75) βούλονται, ἀντιτασσόμενοι τῷ ποιητῇ τῷ σφῶν, καὶ σπεύδοντες πρὸς τὸν κεκληκῶτα ἀγαθόν, ἀλλ' οὐ τὸν, ὡς φασί, Θεὸν ἐν ἄλλῳ τρόπῳ· ἔθεν οὐδὲν ἴδιον καταλείπειν ἐν ταῦθα βουλόμενοι, οὐ τῇ προαιρέσει γίνονται ἐγκρατεῖς, τῇ δὲ πρὸς τὸν πεποιηκῶτα ἐχθρὰ, μὴ βουλόμε-

« Jud. 8-17.

sunt. Tertullianus in *Apologia* : « Persas cum suis matribus misceri Clesias refert. » Eadem dicit *Ad nation. lib. 1, cap. 16. Clementis Recog. lib. ix. cap. 26* : « Mos apud Persas, matres accipere in conjugium, et sorores, et filias. » Origenes *Contra Celsum lib. v. pag. 248* : « Οἱ Περσῶν μὴ κωλύοντες γαμεῖσθαι τοῖς πατρὶσι τὰς μητέρας, μηδὲ ὑπὸ τῶν πατέρων τὰς ἑαυτῶν θυγατέρας. » Leges Persarum non arcetes nec matres a filiorum, nec patres a filiarum connubio. » Minucius *Octavio* : « Jus est apud Persas misceri cum matribus. » Conf. *Tatianus Orat. contra Græcos, Q. Curtius lib. iv; Chryso-stomus De virgin. ; Julianus apud Cyrill. lib. iv, alii-que plurimi.*

(72) Ὁ γὰρ ὕπαρ, τῇ ἀληθείᾳ ἐπιβάλλουσιν. Hæc verba Clementis sunt, non Judæ apostoli : et transiit Clemens ab apostoli versu 8 usque ad 17. *Sylvestr.*—Apud S. Judam v. 8 : « Ὁμοίως μέντοι καὶ οὗτοι ἐνουπνιαζόμενοι σάρκα μὲν μαινοῦσι. Latina Vulg. : « Similiter et hi carnem quidem maculant. » Vox tamen ἐνουπνιαζόμενοι, « somniantes, » legitima est : sic enim citat hunc locum Epiphanius contra Gnosticos, hæresi 26 : Οὗκ εἶπε δὲ ὁ μακάριος Ἰούδας περὶ ἐνουπνιαζομένων ἐν σώμασιν. Εὐθὺς γὰρ ἐπιφέρει καὶ δεῖκνυε, ὅτι περὶ τῶν ἐνουπνιαζομένων λέγει, τῶν λαλούντων ὡς δι' ὄνειράτων τὰ αὐτῶν ῥήματα, καὶ οὐκ ἀνανήψει γρηγορήσεως λογισμῶν. « Non dixit autem beatus Judas de his qui somniant in corporibus ; statim enim infert. ac ostendit, quod de somniantibus dicit, qui loquuntur velut per somnia verba sua, et non per sobrietatem vigilantis rationis. » Hervetus correxisse videtur οὐ γὰρ ὕπαρ, et fortasse vertere debuit, « neque enim vigilantes ad veritatem se applicant, » usque ad illud : « Et os eorum loquetur superba, » v. 16 ; sic enim legitur in plei-que Vulgate Latina editionibus. Vide *Œcumenium et Theophylactum. Collect.*

(73) *Πυθαγόρειοι.* Pythagoras, teste Laertio lib. viii, seg. 9, ἐρωτηθεὶς, πότε δεῖ πλησιάζειν, « Ὅτε

theatrum quoque est commune spectatorum ; esse autem unamquamque uniuscujusque qui præoccupasset, et non amplius communem esse eam quæ nupsisset. Xanthus autem in iis, quæ scribuntur *Magica* : « Coeunt autem, » inquit, « magi cum matribus et filiabus : et fas esse aiunt coire cum sororibus, et communes esse uxores, non vi et clam, sed utrisque consentientibus, cum velit alter

Jam vero si et ipse Plato et Pythagorei, sicut etiam postea Marcionitæ, malam existimant esse generationem, longe abfuit, ut communes ipse poneret uxores. Sed Marcionitæ quidem dicunt malam esse naturam, ex mala materia, et a justo factam opifice ac Creatore. Qua quidem ratione volentes implere mundum, qui factus est a Creatore, volunt abstinere a nuptiis, resistentes suo Creatori, et contententes ad bonum, qui vocavit : sed non ad eum, qui, ut dicunt, Deus est diversis moribus præditus. Unde cum nihil hic velint relinquere proprium, non sunt ex destinato animi proposito continentes, sed propter odium conceptum adversum eum, qui crea-

βούλει γενέσθαι αὐτοῦ ἀσθενέστερος, εἴπειν, « interrogatus, quando esset concubendum, Tunc, inquit, cum teipso fieri infirmior vis. » Nec unquam est deprehensus οὐτε διαχωρῶν, οὐτε ἀρροδιάζων, οὐτε μεθυσθεὶς : « vel exonerans alvum, vel Veneri operam dans, vel ebrius ; » ut idem auctor refert, libri jam dicti seg. 19. Stoicæus serm. 15 hæc de eo memorat : Πυθαγόρας παρηγγύα, μὴ πικρὰ τὸν ἀνθρώπον ἀπὸ τοῦ ἀνθρώπου : μὴ δὲ ἐν συνεχῶς ἀρροδιάζειν αἰνιττόμενος. « Pythagoras admonēbat : Ne sæpe hominem ab homine : hoc ænigmatē frequentī venereorum usu interdicens. » Quæ vero hæc de re Platonis sententia fuerit, ex verbis ejus quæ paulo infra adducet Clemens, patet.

(74) *Δικαίου γ. Δημιουργοῦ.* Legendum procul dubio, κακοῦ γ. Δημιουργοῦ. *Lowth* — Sed nil mutandum : nam Marcion Deum ἀγαθόν, bonum ac facilem, opposuit Deo δικαίῳ, justo, rigido ac immitti, quem mundi creatorem esse docuit. Theodoretus *Hæret. fab. lib. 1, c. 24, p. 210*, refert eum duos deos statuisse, quorum τὸν μὲν ἐκάλεσεν ἀγαθόν τε καὶ ἀγνωστον, ὃν καὶ πατέρα προσηγόρευσε τοῦ Κυρίου· τὸν δὲ δημιουργόν τε καὶ δίκαιον, ὃν καὶ ποιητὸν ὠνόμαζε : « alterum quidem bonum et incognitum dixit, quem et Domini patrem appellavit : alterum creatorem et justum, quem et malum appellavit. Dein de eodem add. t. : Καὶ πρὸς τοῦτοις τὴν ὕλην κακίην τε οὖσαν, καὶ ὑπ' ἄλλῳ κακῷ τελούσαν· τὸν δὲ δημιουργόν. . . τὴν ὕλην λαβεῖν τε, καὶ ἐκ ταύτης δημιουργῆσαι τὰ σύμματα. » Et præter hæc materiam statuit, quæ mala sit, et alii malo subsit : Creatorem autem materiam accepisse, ex eaque omnia creasse.

(75) *Ἀπέχεσθαι γάμου.* Irenæus lib. 1, cap. 34, pag. 106 de Tatiano ait : Τὸν γάμον τε φθορὰν καὶ πορνείαν, παραπλησίως Μαρκίωνι καὶ Σατορνίνῳ, ἀναγορεύσας. « Nuptias autem corruptelas et fornicationes, similiter ut Marcion et Sturninus, appella-

vit, nolentes iis uti, quæ ab ipso sunt creata. Sed hi quidem, qui propter impium, quod cum Deo gerunt, bellum, emoti sunt ab iis cogitationibus, quæ sunt secundum naturam, Dei longanimitatem contemnentes et benignitatem, etsi nolunt uxorem ducere, cibis tamen utuntur creatis, et aerem respirant Creatoris, ut qui et ejus sint opera, et in iis, quæ sunt ejus, permaneant, et inauditam ac novam quamdam, ut aiunt, aumnuntiatam audiunt cognitionem, etiamsi hoc quoque nomine mundi Domino deberent agere gratias, quod hic acceperint Evangelium. Sed adversus eos quidem, cum de principiis tractabimus, accuratissime disseremus. Philosophi autem, quorum mentionem fecimus, a quibus cum malam esse generationem impie didicissent Marcionite, tanquam suo dogmate gloriantur, non eam volunt esse natura malam, sed anima, quæ veritatem divulgavit. Animam enim, quam esse divinam fatentur, in hunc mundum deducunt, tanquam in locum supplicii. Oportet autem animas in corpus immittas expiari ex eorum sententia. Non convenit autem amplius hoc dogma Marcionistis, sed iis, qui censent in corpora intrudi, et iis alligari, et quasi ex vase in vas aliud transfundi animas. Adversus quos fuerit aliud dicendi tempus, quando de anima tractabimus. Videtur itaque Heraclitus maledictis insequi generationem: « Quoniam autem, » inquit, « nati volunt vivere, et mortes habere, vel potius quiescere; filios quoque relinquunt, ut mortes flant. » Clarum est autem cum eo convenire Empedoclem quoque dicentem:

Deflevi et luxi, insolitum cernens miser orbem.

✱ P. 516 ED. POTTER, 431-432 ED. PARIS.

(76) *Τῆς μακροθυμίας.* Respicit Rom. II, 4: Ἡ τοῦ πλοῦτου τῆς χρηστότητος αὐτοῦ, καὶ τῆς ἀνοχῆς, καὶ τῆς μακροθυμίας καταφρονεῖς;

(77) *Τροφῆς χρωταί.* De sene quodam Marcionita hæc refert Theodoretus, libri superius memorati p. 211: Οἶδα δὲ τοῦτων ἓνα τινὰ πρεσβύτην ἐνεγκλονούτην, ὃς, ἔωθεν ἀνιστάμενος, τῷ τοῦ πύσματος περιττώματι τὸ οἰκεῖον ἀπέπιπτε πρόσωπον, καὶ τὴν αἰτίαν ἐρωτηθεὶς, ἔφησεν, ὡς οὐ βούλεται δεῖσθαι τοῦ Δημιουργοῦ, καὶ ὕδωρ ἐκ τῶν ἐκείνου ποιημάτων λαβεῖν. Τῶν δὲ παρόντων εἰρηκότων, Πῶς οὐν ἐσθίεις, καὶ πίνεις, καὶ περιβάλλῃ, καὶ καθύδεις, καὶ τὰ νομιζόμενα ἐπιτελεῖς μυστήρια; ὑπολαθῶν, ἐξ ἀνάγκης εἶπε τοῦτο ποιεῖν, διὰ τὸ ἐτέρως μῆτε ζῆν δύνασθαι, μῆτε τελεῖν τὰ μυστήρια. « Novi autem ex his (Marcionitis) senem quemdam nonagenarium, qui mane cum surgeret, sputi excremento faciem suam lavabat; causamque rogatus, respondit, se nolle opus habere Creatore, nec aquam quæ ex illius operibus est, usurpare. Cum autem dicerent, qui aderant: Quomodo ergo comedis et bibis, et vestiris, et dormis, et solita mysteria peragis? respondens necessitate adactum id se facere dixit, quod nec vivere aliter possit, nec mysteria celebrare.

(78) *Κολαστήριον.* De illo, quod mundus hic sit animarum κολαστήριον, agit etiam Athenæus lib. IV, p. 79. De Marcionis autem hæresi prolixè, ut et de aliis, Epiphanius Panario. H. De animarum e corporibus in corpora transfusione Pythagorica meminit etiam Seneca, epist. 108. STLBURG.

(79) *Ἐνσωματοῦσθαι.* Conf. Strom. IV, pag. 507, Strom. VI, p. 653, edit. Paris.

(80) *Μεταγίγχεσθαι.* S.c. transfundi animas Se-

νοι γρῆσθαι τοῖς ὑπ' αὐτοῦ κτισθεῖσιν. Ἄλλ' οὗτοι γὰρ ἀσεβεῖ θεομαχίᾳ τῶν κατὰ φύσιν ἐκστάντες λογισμῶν, τῆς μακροθυμίας (76) καὶ χρηστότητος τοῦ θεοῦ καταφρονούντες, εἰ καὶ μὴ γαμεῖν ἐθέλουσι, ἀλλὰ τροφαῖς χρωταί (77) ταῖς κτισταῖς, καὶ τὸν ἀέρα τοῦ Δημιουργοῦ ἀναπνεύουσιν, αὐτοῦ τε ὄντες ἔργα καὶ ἐν τοῖς αὐτοῦ καταμένοντες, τῆν τε ξένην, ὡς φασί, γυνῶσιν εὐαγγελίζονται, κἀν κατὰ τοῦτο χάριν ἐγνωκῆναι τῷ Κυρίῳ τοῦ κόσμου ὀφείλοντες, καθ' ἑνταῦθα εὐηγγελίσθησαν. Ἀλλὰ πρὸς μὲν τοῦτους, ὁπόταν τὸν περὶ ἀρχῶν διαλαμβάνωμεν λόγον, ἀκριβέστατα διαλεξόμεθα· οἱ φιλόσοφοι δὲ ὡν ἐμνήσθημεν, παρ' ὧν τὴν γένεσιν κακὴν εἶναι ἀσεβῶς ἐκμαθόντες οἱ ἀπὸ Μαρκίωνος, καθάπερ ἰδίῳ δόγματι φρυάττονται, οὐ φύσει κακὴν βούλονται ταύτην εἶναι, ἀλλὰ τῇ ψυχῇ τῇ τὸ ἀληθὲς διαδοῦσθαι κατάγουσι γὰρ ἐνταῦθα τὴν ψυχὴν, θεῖαν οὖσαν, καθάπερ εἰς κολαστήριον (78) τὸν κόσμον· ἀποκαθαίρεσθαι δὲ ταῖς ἐνσωματούμεναις ψυχαῖς προσήκει κατ' αὐτούς. Κἀστὶν τὸ δόγμα τοῦτο οὐ τοῖς ἀπὸ Μαρκίωνος ἐστὶ, τοῖς δὲ ἐνσωματοῦσθαι (79) καὶ μετενδεῖσθαι καὶ μεταγίγχεσθαι (80) τὰς ψυχὰς ἀξιοῦσιν οἰκεῖον· πρὸς οὗς ἄλλος ἂν εἴη καιρὸς λέγειν, ὁπνῆκα ἂν περὶ ψυχῆς διαλαμβάνωμεν. Ἡράκλειτος γοῦν κακίῶν φαίνεται τὴν γένεσιν· « Ἐπειδὴν, φησὶ, γινόμενοι (81) ζῶειν ἐθέλουσι, μόρους τ' ἔχειν, μᾶλλον δὲ ἀναπαύεσθαι· καὶ παῖδας καταλείπουσι, μόρους γενέσθαι. » Ἄλλος δὲ αὐτῷ συμπερόμενος καὶ Ἐμπεδοκλῆς, λέγων·

C *Κλυῖσά τε καὶ κόκυσσα, ἰδὼν ἀσυνήθεα χῶρον.*

neca quoque dicit epist. 108, quasi e vase in vase, sic in corpus e corpore. Ejus μεταγίγχεσθαι mentio etiam apud Epiphanius in Simone Mago. STLB. in *Judice Græco*.—Μετεμψύχωσιν illam Pythagoricam μεταγίγχεσθαι vocat Epiphanius pag. 5, παρὰ τὸ μεταγίγχεσθαι· ita enim legendum apud Clementem Alexand. III *Strom.*, non μεταγίγχεσθαι, quod interpretem fugit. Hæc adnotat D. Hoeschelius in *Preterium Nazianzenum*. D. Augustinus lib. LVIII, Metangismonitas etiam quosdam hæreticos appellatos esse monet, quod Filium in Patre, ut vas in vase esse dicerent. De quibus loquens corrigendus est Philastrius libro *De hæresibus*, ubi legis μετανικαν pro μεταγίγχεσθαι, post eum locum, ubi in Theodotum agit. Cæterum Tertullianus dogma de animabus in hunc mundum, tanquam in locum supplicii, deductis sic exagitat lib. *De anim.*, cap. 35: « Etiam cum judicii nomine vindicatur hoc dogma, quod animæ humanæ pro vita et meritis genera animalium sortiantur, jugulandæ quæque in occisoris et subigendæ quæque in famulatoriis, et fatigandæ in operariis; si demulantur, non ipsæ dispungentur, quæ merebantur. » In eum locum Pamelius scribit alludere eum ad Platonem, qui in *Phædone*, et alibi non semel, ob merita bona vel mala affirmat detruendi animas in corpora fœda aut proba, quemadmodum etiam Clemens Alexand. lib. III *Strom.* B. Hieronym. epist. ad Avitum similem Origenis opinionem ex Platone desumptam dicit, quam latissime impugnat B. Cyrillus Alexand. lib. I, in illud Joannis: « Illuminat omnes homines. » COLLECT.

(81) *Γενόμενοι.* Hæc sic distinguere poterint: γινόμενοι ζῶειν, ἐθέλουσι μόρους τ' ἔχειν, μᾶλλον δὲ ἀν.: « nati ut vivant, malunt tamen mori, aut

Καὶ ἔτι :

Ἐκ μὲν γὰρ ζῶων ἐτίθει νεκρά, εἶδε' (82) ἀμείδων.

Καὶ πάλιν·

Ὡ πόποι! ἢ δειλὸν (83) θνητῶν γένος· ὦ δυσάν-
[ολθον·
Ὀτρῶν ἐξ ἐρίδων ἐκ τε στοναχῶν ἐγένεσθε;

Λέγει δὲ καὶ ἡ Σίβυλλα·

Ἄνθρωποι θνητοὶ καὶ σάρκινοι, οὐδὲν ἐόντες·

Ὀμόως τῷ γράφοντι ποιητῇ (84)·

Ὀὐδὲν ἀκιδνότερον γαῖα τρέφει ἀνθρώποιον.

Καὶ μὴν καὶ θεογονίᾳ τὴν γένεσιν ἀείκνυσι κακῆν, ὡδὲ
πως λέγων·

Πάντων (85) μὲν μὴ φῦναι ἐπιχθονίοισιν ἄρι-

Μηδ' ἐσορῶν (86) αὐγὰς δέξος ἡέλιον·

Φύντα δ', ὅπως ὠκίστα πύλας ἀΐδαο περῆσαι (87).
Ἀκλόουθα δ' αὐτοῖς καὶ ὁ τῆς τραγωδίας ποιητῆς
Ἑὐριπίδης γράφει·Ἐδει (88) γὰρ ἡμᾶς, σύλλογον ποιούμενους,
Τὸν φύντα (89) ὀρηρεῖν, εἰς δσ' ἐρχεται κακὰ.
Τὸν δ' αὖ θανόντα καὶ πόρων ἀεπανμένον.
Χαιρῶντας, εὐφημοῦντας ἐκπέμπειν δόμων·

Καὶ αὖθις τὰ ὅμοια οὕτως ἐρεῖ (90)·

Τίς δ' οἶδεν (91), εἰ τὸ ζῆν μὲν ἐστὶ καθαρεῖν,
Τὸ καθαρεῖν δὲ τὸ ζῆν (92);

✕ P. 517 ED. POTTER.

potius requiem a malis, habere. 1

(82) *Εἶδε*. Cum formam tantum mutari dicit Empedocles, intelligit tamen γενεσιν ἐκ τῆς ἀλλοιώσεως, non ἐκ τῆς μεταβολῆς, fieri, inquit Jos. Scaliger. C
SYLBURG. ἡδὲ habet edit. Florent.(83) *Ἡ δειλὸν*. Rectius forte ἄ δειλόν: itemque mox, ὦ δυσάνολθον. Si quis tamen ὦ malit in utroque membro, per me licet. SYLBURG.(84) *Ποιητῇ*. Poetæ versus est *Odys.* Σ. SYLB.(85) *Πάντων*. Hi versus exstant inter gnomas Theognidis, vers. 425, item apud Stobæum, serm. 119. Eosdem, ut etiam ea quæ ex Euripide et Herodoto mox sequuntur, Theodoretus transtulit in *Θεραπευτ.* ε', p. 544. Porro ἀρχὴν pro πάντων habet Stobæus.(86) *Ἐσορῶν*. Ἐσιδεῖν Theog., Stob.(87) *Περῆσαι*. Sylburgius, quem reliqui editores secuti sunt, hunc pentametrum e Theognide adjecit :

Καὶ κείσθαι πολλὴν γῆν ἐπαμησάμενον.

Tellure et multa condita membra tegi.

Quem cum nec auctoris sententia exigeret, nec Florentina editio, nec Theodoretus, qui Clementem secutus est, agnosceret, non expunximus.

(88) *Ἐδει*. Hæc tanquam e Sophoclis, seu Euripidis *Theistorle*, seu *Cresphonte* recitavit etiam, præter Theodoretum, Stobæus serm. 119. Porro ἐχρῆν γὰρ Theodoret., ἐχρῆν μὲν Stobæus exhibet pro ἔδει γάρ. Conf. quæ congressit Th. Gatakerus *Advers. miscel.*, cap. 40.(89) *Φύντα*. Ζῶντα, Stobæus.(90) *Οὕτως ἐρεῖ*. H. ms. οὕτως ἐρεῖ, hic dicit. SYLBURG.(91) *Τίς δ' οἶδεν*. Vide hæc eadem apud Theodoretum elegantius conversa lib. v *De curat. Græc.* ἐχρῆν γὰρ ἡμᾶς. Et apud Ciceronem lib. 1 *Tuscul. quæst.*, sub finem ex *Cresphonte*. Citantur a Stobæo quoque lib. cxix. De laude mortis ex Euripidis *Theistorle*, sed a manuscripto abest nomen dramaticum. Illa porro, *Quis novit*, apud eundem manuscriptum

A Et amplius :

Mortua nam ex vivis fecit, species commutans.

Et rursus :

Hei mihi! quam infelix hominum genus atque misellum!
✕ *Litibus ex quantis prognati et planctibus estis?*

Dicit autem Sibylla quoque :

Mortales homines, caro qui tantum, et nihil estis;

Similiter atque poeta, qui scribit :

Haud homine infelix tellus mage quidquam alit alma.

Quin etiam Theognis malam ostendit esse generationem, dicens hoc modo :

*Optima non nasci res est mortalibus ægris,**Nec nitidi solis luce micante frui,
Extemplo. aut natum portas invadere Ditis.*

His autem consequentia scribit quoque Euripides, poeta tragicus :

*Nam nos decebat convenire publice, et
Desere natum, quod tot ingreditur mala :
Ast mortuum, cuique jum quies data est,
Efferre lactis gratulationibus.*

Et rursus similia sic dicit :

*Quis novit, an vivere quidem siet mori,
Siet mori autem vivere?*Stobæum proferuntur e tragœdia *Phryxo*, ubi prius carmen sic habet :*Τίς δ' οἶδεν, εἰ ζῆν τοῦθ' ὁ κέκληται θανεῖν,
Τὸ ζῆν δὲ θνήσκειν ἐστὶ; πλὴν ὁμῶς βροτῶν, etc.*
Apud Diogenem vero Laertium in *Vita Pyrrhonia* prius illud ita legitur, ut apud Clementem :*Τίς δ' οἶδεν, εἰ τὸ ζῆν μὲν ἐστὶ καθαρεῖν,
Τὸ καθαρεῖν δὲ ζῆν νομιζεται βροτοῖς;**Quis novit autem, an vivere hoc sit emori,
An emori hoc sit quod vocamus vivere?*Pindari locus, qui sequitur, numero 30 reperitur inter ejus fragmenta, non in aliis operibus. COLLECT. — Hæc ex Euripidis *Polyido* sumpta esse testatur scholiastes ad ejus *Hippolyt.* vers. 192. Ἄλλ' οὐ τοῦ ζῆν. Ἐκ τοῦ ὀδυνητοῦ βίου στογάζεται βελτιοῦνα εἶναι τὰ ἐν ἄδου τῶν ἐν γῆ, ὡς καὶ αὐτὸς ἐν *Πολυιδῶ*· Τίς δ' οἶδεν, εἰ τὸ ζῆν μὲν ἐστὶ καθαρεῖν, τὸ καθαρεῖν δὲ ζῆν; Eadem recitavit etiam Plato in *Gorgia*, Diogenes Laertius in *Pyrrhone*, Sextus Empiricus *Pyrrhon. hypotypos.*, lib. III, cap. 24; Origenes *contra Celsum* lib. VII. Hinc lusus Aristophanis in *Ranis* :*Τίς οἶδεν, εἰ τὸ ζῆν μὲν ἐστὶ καθαρεῖν,
Τὸ πνεῖν δὲ δειπνεῖν, καὶ τὸ καθεύδειν κώδιον;*Ubi conf. scholiastes Græcus. Lactantius lib. III, cap. 19 : « Hinc nata est inepta illa sententia, Hanc esse mortem, quam nos vitam putemus; illam vitam, quam nos pro morte timeamus : ita primum bonum esse non nasci; secundum citius mori. Quæ, ut majoris sit auctoritatis, Sileo attribuitur. Cicero sic in *Consolatione* : Non nasci, inquit, longe optimum, nec in hos scopulos incidere vitæ : proximum autem, si natus sis, quamprimum tanquam ex incendio effugere fortunæ. » Conf. Plutarchus in *Παραμυθητικῶ* πρὸς Ἀπολλώνιον. Similia sunt, quæ Stobæus, loco superius dicto, ex incerta Euripidis tragœdia,(92) *Τὸ καθαρεῖν δὲ τὸ ζῆν*. Scribendum ex Origene et Euripidis scholiaste, aliisque : *Τὸ καθαρεῖν δὲ ζῆν*, omisso posteriori articulo.

Item quod hi, videtur Herodotus quoque inducere amentem Solonem : « O Crœse, quivis homo nihil est aliud quam calamitas. » Jam vero ejus de Cleobide et Bitone fabula plane nihil aliud vult, quam vituperare generationem, laudare autem mortem.

136 *Et qualis solii, est hominum generatio talis,* ait Horæus. Plato autem in *Cratylo*, Orphico tribuit eam sermonem, quo anima muniti in corpore dicitur : « Nunc upse corpus hoc anime σῆμα, » *monumentum*, « quidam esse tradunt : quasi ipsa presenti in corpore sit sepulta ; atque etiam quia anima per corpus σημαίνεται, » *significat*, « quæqueque significare potest : ideo σῆμα jure vocari. Videatur mihi præterea Orpheus nomen hoc ob id potissimum imposuisse, quod anima in corpore hoc delictorum luat pœnas. » Operæ pretium est autem meminisse etiam eorum, quæ dicit Philolaus. Sic enim dicit hic Pythagœus : « Testantur autem veteres quoque theologo et vates, ad luenda supplicia animam conjunctam esse corpori, et in eo tanquam in monumento esse et sepulta. » Quin etiam Pindarus de iis, quæ sunt in Eleusine, mysteriis loquens, infert : « Beatus, qui cum illa sub terra viderit communia, novit quidem vitæ finem, novit autem datum Jovis imperium. » Et Plato similiter in *Phædone* non ve-

tragœlia, alii ex ejusdem *Phryxo* recitant :

Τίς δ' εἶδεν, εἰ ζῆν τοῦθ', ὃ κέλῃται θαρῆν,
Τὸ ζῆν δὲ θρήνεον ἔστι ;

Quis novit, an vivere sit, quod nos vocamus mori,
Mors autem vita ?

Ubi prior versus hoc modo distingui et explicari debuit :

Τίς οἶδεν, εἰ ζῆν τοῦθ', ὃ κέλῃται, θαρῆν ;

Quis novit, an illud vivere, quod sic a nobis dicitur, mori sit ?

(93) Πᾶς ἄρθ. Πᾶς ἐστὶ ἄνθρωπος συμφορῆ, inquit Solon apud Herodot. lib. 1, cap. 32. Συμφορῆ, Theodor. et. loco superius dicto.

(94) Κλεόβιδος καὶ Βίτωνος. Hanc historiam enarrant Herodotus lib. 1, cap. 51, et Plutarchus *Consolat. ad Apollon.*, p. 109 edit. Paris., itemque Stoïcæus serm. 1.9, pag. 603 : Κλέβιδος καὶ Βίτων, Κυδίππης, τῆς μητρὸς αὐτῶν, δεξαμένης (scrib. εὐξαμένης) τῇ Ἡρᾷ δοῦναι τοῖς παισὶν ὅπερ ἂν εἴη κάλλιστον, ὅτι ἑαυτοὺς ὑποξυζάντες, τὴν μητέρα εἰς τὸ ἱερὸν ἀνήγαγον, τὴν βίον παραχρῆμα κατέστρεψαν.

« Cleobis et Biton, cum ipsorum mater Cydippe Junonem rogasset, ut optimam rem filiis donaret, eo quod jugum ipsimet subeuntes matrem ad templum perduxissent, vitam statim finiverunt. » Dein in eorumdem laudem epigramma quoddam recitat.

(95) *Οἴη περ.* Homeri locus est *Iliad.* Σ, in cujus loci citatione Apollonii Rhodii scholiastes habet, *Οἴη γάρ.* A. SYLBERG. — Exstat autem Homeri versus in *H. Z.*, v. 146.

(96) *Καὶ γάρ.* Hæc occurrunt in *Cratylo* Platonis, p. 275.

(97) *Διότι τοῦτο.* Rectius Plato, *διότι αὐ τοῦτω.* Idem Læwilio visum est.

(98) *Σημαίνει.* Melius Plato, *σημήνη.* Mox, *δοκοῦσι μέντοι μοι μάλιστα* dein, *δίκεν διδοῦσης τῆς ψυχῆς*, quod plenius est. *Ibid.*

(99) *Σῆμα.* Ad istam σώματος etymologiam alludunt etiam hæc Philonis pag. 41 : Ἡ ψυχὴ ὡς ἂν ἐν

Α Ταῦτὸν δὴ τοῦτοις φαίνεται καὶ Ἡρόδοτος ποιῶν λέγοντα τὸν Σόλωνα : « Ὁ Κροῖσε, πᾶς ἀνθρώπος (93) ἐστὶ συμφορῆ » καὶ ὁ μῦθος δὲ αὐτῶ σαφῶς ὁ περὶ τοῦ Κλεόβιδος καὶ Βίτωνος (94) οὐκ ἄλλο τι βούλεται ἀλλ' ἢ ψέγειν μὲν τὴν γένεσιν, τὸν θάνατον δὲ ἐκπαινεῖν.

Οἴη περ φύλλων γενεῆ, τοιήδε καὶ ἀνδρῶν (95), Ὅμηρος λέγει. Πλάτων δὲ ἐν « Κρατύλῳ » Ὁρφεὶ τὸν λόγον ἀνατίθησι, τὸν περὶ τοῦ κολάζεσθαι τὴν ψυχὴν ἐν τῷ σώματι λέγει δὲ ὕδα : « Καὶ γάρ (96) σῆμα τινες φασι αὐτὸ εἶναι τῆς ψυχῆς, ὡς τεθαμμένῃ ἐν τῷ νῦν παρόντι καὶ διότι τοῦτο (97) σημαίνει, ἃ ἂν σημαίνει (98) ἢ ψυχῆ καὶ ταύτῃ σῆμα (99) ἐρῶς καλεῖσθαι. Δοκοῦσι μέντοι μάλιστα θεῖσθαι οἱ ἀμφὶ Ὀρφέα τοῦτο τὸ ὄνομα, ὡς δίκεν διδοῦση, ὣν ἐπὶ

Β ἕνεκα δίδωσιν. » Ἄξιον δὲ καὶ τῆς Φιλολάου λέξεως μνημονεῦσαι : λέγει γάρ ὁ Πυθαγόρειος ὕδα : « Μαρτυροῦνται δὲ καὶ οἱ παλαιοὶ θεολόγοι τε καὶ μάντιες, ὡς διὰ τινος τιμωρίας ἃ ψυχῆ (1) τῷ σώματι συνέζευκται, καὶ καθάπερ ἐν σώματι τοῦτω τέθραπται. » Ἄλλὰ καὶ Πίνδαρος, περὶ τῶν ἐν Ἐλευσίνῃ μυστηρίων λέγων, ἐπιφέρει : « Ὀλιος (2), ὅστις ἰδὼν ἐκεῖνα, κοινὰ εἰς ὑπὸ χθόνα (3) οἶδεν μὲν βίου τελευτᾶν, οἶδεν δὲ Διὸς δοτὸν ἀρχάν (4). » Πλάτων τε ἰκολοῦσθαι ἐν « Φαίδωνι » οὐκ ὀκνεῖ γράφειν ὕδα πως : « Καὶ οἱ τὰς τελετὰς (5) δὲ ἡμῖν οὔτοι καταστήσαντες οἱ α-

σῆματι τῷ σώματι ἐντετυμθευμένη. H. SYLBERG. — Theodoretus e Clemente hæc transtulit in *θεραπευτ.* ε', pag. 544 : Τῷ τοι ὁ Πλάτων ἐν τῷ Κρατύλῳ τὸ σῶμα σῆμα κέλῃκεν, ὡς ἐν τούτῳ τῆς ψυχῆς εἰσὲν τεθαμμένης. « Ideoque Plato in *Cratylo* (σῶμα) corpus (σῆμα) sepulcrum vocavit ; quasi anima in corpore sepulta sit. » Dein hæc addit : Ἐμψωνὰ ἐξ τούτων καὶ Φιλόλαος ὁ Πυθαγόρειος ἔφη : λέγει δὲ ὕδα. « His vero concordia Philolaus etiam Pythagoricus dixit his verbis, etc »

(1) Ἄ ψυχᾷ. Ἡ ψυχῆ, Theodoret. et postea σῆματι pro σώματι, Dorica dialecto in communem versa.

(2) Ὀλιος. Hæc Pindari, et quæ iis e Platone subjuncta sunt, ad Etrusinia mysteria spectant ; quibus initiati magnam felicitatem post mortem consequuturi esse credebantur. Quo pertinent Sophoclis versus, quos recitat Plutarchus lib. *De uindictis* poetis, pag. 21 edit. Paris.

.... Ὡς τρισόβιοι
Κεῖνοι βροτῶν, οἱ ταῦτα δερχόμεντες τέλη,
Μέλωσ' εἰς Ἄδου τοῖσδε γὰρ μόνοις ἐκεί
Ζῆν ἔστι, τοῖς δ' ἄλλοισι πάντ' ἐκεῖ κακά.

.... *Ter beati et amplius*
Homines, quibus videre sacra hæc contigit,
Priusquam ad Orcum venerint, solis ubi
His vivere datur, ceteris multa omnia.

(3) *Κοινὰ εἰς ὑπὸ χθόνα.* Forte rectius *κοινὰ εἰς ὑπὸ χθόνα*, e communi i via, seu communi more, e sub terram it, » i. e. communi fato defungitur. SYLBERG. — Non satisfacit eruditissimus Sylburgius emendando Pindari loco, qui est περὶ τῶν ἐν Ἐλευσίνῃ μυστηρίων, quem sic scribe. « Ὀλιος, ὅστις, ἰδὼν ἐκεῖνα, κοίαν εἰς ὑπὸ χθόνα. HEINSIUS.

(4) *Διὸς δοτὸν ἀρχάν.* Forte rectius *κομπος διδοῦστος ἀρχάν*, ut infra, p. 224. SYLBERG.

(5) *Καὶ οἱ τὰς τελετᾶν.* Non pigebit integrum Platonis locum descripsisse ex *Phædone*, p. 52 : καὶ κινδυνεύουσι καὶ οἱ τὰς τελετᾶν ἡμῖν οὔτοι καταστήσαντες οὐ φαῖλοι τινες εἶναι, ἀλλὰ τῷ ὄντι πάλαι αἰ-

ἄλλοι, ἔως, ἔ Μετὰ θεῶν τε οἰκίσει. Ἐ Τί δὲ ἔταν ἄ λέγη, ἔ Ἔως (6) ἂν τὸ σῶμα ἔχωμεν, καὶ συμπεφυρμένη (7) ἡμῶν ἢ ψυχῆ ἢ μετὰ τοιοῦτου κακοῦ, οὐ μήποτε κτησώμεθα ἐκεῖνο ἔκωνως, οὐ ἐπιθυμοῦμεν; ἔ οὐχ αἰτίαν τῶν μεγίστων κακῶν τὴν γένεσιν αἰνίσσεται; Κἂν τῷ ἔ Φαίδωνι (8) ἔ ἐπιμαρτυρεῖ ἔ Κινδυνεύουσι γάρ, ἔσοι τυγχάνουσιν ὀρθῶς ἀπτόμενοι φιλοσοφίας, ἔληθῆναι τοὺς ἄλλους, ἔτι οὐδὲν ἄλλο αὐτοὶ ἐπιτηδεύουσιν ἢ ἀποθνήσκειν τε καὶ τεθνᾶναι. ἔ Καὶ πάλιν, ἔ Οὐκοῦν (9) καὶ ἐνταῦθα ἢ τοῦ φιλοσόφου ψυχῆ μάλιστα ἀτιμάζει τὸ σῶμα, καὶ φεύγει ἀπ' αὐτοῦ ἔζητεῖ δὲ αὐτὴ καθ' αὐτὴν γίνεσθαι (10). ἔ Καὶ μήτι συνάδει τῷ θεῷ Ἄποστόλῳ, λέγοντι ἔ Ταλαίπωρος ἐγὼ ἄνθρωπος ἔ τίς με βύσεται ἐκ τοῦ σώματος τοῦ θανάτου τούτου; ἔ εἰ μὴ τὴν ὁμοφροσύνην τῶν εἰς κακίαν ὑποσεσυρμένων ἔ σῶμα θανάτου, ἔ τροπικῶς λέγει. Τὴν τε συνουσίαν, γενέσεως οὔσαν ἀρχὴν, καὶ πρὸ τοῦ Μαρκίωνος ἀποστρεφόμενος φαίνεται ἐν τῷ πρώτῳ τῆς ἔ Πολιτείας ἔ ὁ Πλάτων ἔ ἐπαινῶν γάρ τὸ γῆρας (14), ἐπιφέρει, ἔ Ὅτι εὖ ἔσθι (12) ἔτι ἐμοίγε ὅσον αἱ ἄλλαι αἱ κατὰ τὸ σῶμα ἔξοναι ἀπομαραίνονται, τοσοῦτον ἀξιοῦνται αἱ περὶ τοῦς λόγους ἐπιθυμῆσαι τε καὶ ἔξοναι ἔ τῆς τε τῶν ἀφροδισίων χρήσεως ἐπιμνησθεῖς, ἔ Εὐφῆμει (15), ἄνθρωπε ἄσμενέστατα μέντοι αὐτὸ ἀπέφυγον, ὡσπερ λυτῶντά τινα καὶ ἀγρίον δεσπότην ἀποφυγῶν. ἔ Πάλιν δ' ἐν τῷ ἔ Φαίδωνι, ἔ τὴν γένεσιν κακίῳ, γράζει ἔ Ὅ μὲν οὖν ἐν (14) ἀπορρήτοις λεγόμενος περὶ αὐτῶν λόγος, ὡς ἐν τινι φρουρᾷ ἔσμεν οἱ ἄνθρωποι. ἔ Καὶ αὐθι, ἔ Οἱ δὲ (15) δὴ, ἂν δόξωσι διαφερόντως πρὸς τὸ ὅσιως βιώναι, οὗτοί εἰσιν, οἱ τῶνδε μὲν τῶν τόπων ἐν τῇ γῆ (16) ἐλευθερούμενοι τε καὶ ἀπαλλαστόμενοι, ὡσπερ δεσμοτηρίων, ἄνω δὲ εἰς τὴν καθαρὰν οἰκίαν ἀφικνούμενοι. ἔ Ἄλλ' ὁμως οὕτως ἔχων, ἀσθεται (17) τῆς διοικήσεως καλῶς ἐχούσης, καὶ φη-

✠ P. 519 ED. POTTER, 453-454 ED. PARIS.

νίττεσθαι, ἔτι δὲ ἂν ἀμύητος καὶ ἀτέλεστος εἰς ἄδου ἀφίκηται, ἐν βορβόρῳ κείσεται ἔ δὲ κεκαθαρμένος καὶ τετελεσμένος ἐκεῖσε ἀφικόμενος μετὰ θεῶν οἰκίσει. ἔ Quamobrem hi, qui nobis mysteria constituerunt, minime contemnendi videntur, sed revera jam dudum occulte nos admonuere, quod quicumque non expiatus, neque initiatus migrabit ad inferos, is jacebit in luto: quicumque vero purgatus atque initiatus illuc accesserit, cum diis habitabit. ἔ Dein addit, ἔ purgatus, sua sententia, non esse alios, quam qui recte sunt philosophati. ἔ quos quidem superius dixerat, perpetuo ἔ meditari discessum a corpore. ἔ Hinc autem apparet, quod apud Clementem pro οὐκ ἄλλο τι substituendum sit οὐ φαῦλοί τινας, ἔ non contemnendi homines. ἔ

(6) Ἔως. Hæc etiam sumpta sunt ex Platonis *Phædone*, p. 50.

(7) Συμπεφ. Συμπεφυρμένη ἢ ἡμῶν ἢ ψυχῆ μετὰ τοῦ τοιοῦτου κακοῦ, οὐ μήποτε κτησώμεθα ἐκεῖνο ἔκωνως, οὐ ἐπιθυμοῦμεν.

(8) Κἂν τῷ Φαίδωνι. A. mavult καὶ τῷ αὐτῷ Φαίδωνι, quia jam aliquoties ex hoc dialogo citata testimonia. SYLBURG. — Occurrit autem hic locus in *Phædonis* p. 48.

(9) Οὐκοῦν. Ex ejusdem libri p. 49.

(10) Γίνεσθαι. Γίνεσθαι, Plato.

(11) Τὸ γῆρας. Locum de laude senectutis, et Sophoclis apophthegma eleganter exponit Cicero in *Cuitone majore*, qui est *De senectute*. SYLBURG.

(12) Ὅτι εὖ ἔσθι. Ὡς εὖ ἔσθι. Plato *De republica*

retur hoc modo scribere: ἔ Porro autem hi, qui nobis hæc constituerunt mysteria, non aliquid aliud, ἔ usque ad: ἔ Et cum diis habitatione. ἔ Quid vero, cum dicit: ἔ Quamdiu corpus habuerimus, et anima nostra cum ejusmodi malo admista fuerit, illud, quod desideramus, nunquam satis àsequemur? ἔ annon significat generationem esse causam maximorum malorum? Jam vero in *Phædone* quoque testatur: ἔ Evenit enim, ut qui recte phil sophantur, non animadvertantur ab aliis in nullam rem aliam suum studium conferre, quam ut emorian-tur, et sint mortui. ἔ Et rursus: ἔ Ergo hic quoque philosophi anima corpus maxime vilipendit, et ab eo fugit, ipsa autem secum seorsim esse quærit. ἔ Nunquid autem consentit cum divino ✠ B Apostolo, qui dicit: ἔ Infelix ego homo, qui me liberalit a corpore mortis hujus? ἔ nisi forte eorum consensionem, qui trahuntur in vitium, ἔ corpus mortis ἔ dicit tropice. Atque coitum quoque, qui est principium generationis, vel ante Marcionem videtur Plato aversari in primo *De republica*: ubi cum laudasset senectutem, subjungit: ἔ Velim scias, quod quo magis me deficiunt aliæ, ἔ nempe corporis, ἔ voluptates, eo magis confabulandi cupiditas, et voluptas, quam ex ea re capio, augetur. ἔ Et cum rei veneræ injecta esset mentio: ἔ Bona verba quæso, ἔ inquit: ἔ ego vero lubenter isthinc, tanquam ab insano aliquo et agresti domino, effugi. ἔ Rursus in *Phædone*, vitupe:ans generationem, dicit: ἔ Quæ ergo de his in arcanis dicitur, hæc est oratio, quod nos homines sumus in custodia aliqua. ἔ Et rursus: ἔ Qui autem pie præ cæteris vixisse inveniuntur, hi sunt, qui ex his terrenis locis, tanquam e carcere, soluti atque liberati, ad puram in altioribus locis habitationem ἔ Rom. vii, 24.

lib. 1, pag. 572.

(13) Εὐφῆμει. Integrum Platonis locum attulisse haud pigebit: is autem paulo post principium lib. 1 *De republica*, pag. 572, 573, sic se habet: Καὶ δὴ καὶ Σοφοκλεῖ ποτε τῷ ποιητῇ παρεγγόμενῳ ἐρωτώμενῳ ὑπὸ τίνος Πῶς, ἔφη, ὦ Σοφοκλεῖς, ἔχεις πρὸς τὰ φροδίσια; ἔτι οἷός τ' εἰ γυναικί συγγίγνεσθαι: καὶ δὲ, Εὐφῆμει, ἔφη, ὦ ἄνθρωπε. Ἄσμενέστατα μέντοι αὐτὸ ἀπέφυγον, ὡσπερ λυτῶντά τινα καὶ ἀγρίον δεσπότην ἀποφυγῶν. ἔ Et cum Sophocle poëta nonnunquam adfui, ex quo cum quidam quæreret, uterturne rebus veneris, Dii meliora, inquit, lubenter isthinc, tanquam a domino agresti et furioso, profugi. ἔ Conf. superius *Pædag.* lib. II, cap. 10, et Stobæum in principio serm. 6, qui est *De intemperantia*.

(14) Ὅ μὲν οὖν. Ex *Phædone*, pag. 47: Ὅ μὲν οὖν ἐν ἀπορρήτοις λεγόμενος περὶ αὐτῶν λόγος, ὡς ἐν τινι φρουρᾷ ἔσμεν οἱ ἄνθρωποι, καὶ οὐ δεῖ δὴ ἑαυτὸν ἐκ ταύτης λύειν, οὐδὲ ἀποδιδράσκειν, μέγας τέ τίς μοι φαίνεται, καὶ οὐ ῥάδιος διδῆναι. ἔ Profecto sermo ille, qui de hisce rebus arcane habetur, quod nos homines sumus in qualiam custodia, neque deceat quemquam ex hac seipsum solvere, neque aufugere, magnus quidem mihi videtur, neque cognitu facilis.

(15) Οἱ δὲ. E *Phædone*, pag. 84.

(16) Τῶν τόπων ἐν τῇ γῆ. Τῶν τόπων τῶν ἐν τῇ γῆ, Plato.

(17) Ἀσθεται. Haud scio, an verius ἦσθηται,

transcendent. » Sed tamen quāvis ita se habeat, A recte a Deo mundum administrari existimat; unde dicit: « Non oportet autem seipsum solvere, nec effugere. » Et ut paucis dicam, non dedit Marcioni occasionem, ut malam existimaret materiam, cum ipse pie de mundo hæc dixerit: « Ab eo enim, qui ipsum construxit, habet omnia bona: a priori autem deformitate incommoda et injusta omnia, quæ intra cælum nascuntur, mundus ipse sustinet, et animantibus inscribit. » Adhuc autem subjungit manifestius: « Cujus quidem defectus est corporea temperatura, prisca naturæ comes; nam quiddam valde deforme erat, et ordinis expers, priusquam præsentī ornatu decoraretur. » Nihilominus autem in *Legibus* quoque deflet humanum genus, sic dicens: « Dii autem hominum genus laboribus naturæ pressum miserati, remissiones ipsis statuerunt laborum, solemnium videlicet festorum vicissitudines. » Et in *Epinomide* persequitur etiam causas, cur sint hominum miserti, et sic dicit: « Ab initio ipsum esse genitum, est ✕ grave cui-libet animanti: primum quidem, quod eorum constitutionis sint participes, quæ in utero gestantur; deinde ipsum nasci, et præterea nutrirī et erudiri, per innumerabiles labores universa fiunt, ut omnes dicimus. » Quid vero? annon Heraclitus generationem quoque dicit esse mortem? Pythagoras autem similiter atque Socrates in *Gorgia*, cum dicit: « Mors est, quæcunque experrecti videmus: quæcunque autem dormientes, somnus. » Sed de his quidem satis. Quando autem tractabimus de principiis, tunc et has repugnantias, quas et innuunt philosophi, et suis dogmatibus decernunt Marcionistæ, considerabimus. Cæterum satis dilu-

✕ P. 520 ED. POTTER, 434-435 ED. PARIS.

temp. præterito. SYLBERG.

(18) Οὐ δεῖ. E loco *Phædonis* superius dicto, pag. 47.

(19) Παρά. E Platonis *Politico*, pag. 538. Ea recitat etiam Theodoretus *Θεραπευτ. δ'*, pag. 335.

(20) Συνθέντος. H. ms., συνελθόντος. SYLBERG. — Συνθέντος, Theod.

(21) Κέκτηται. H. ms., κέκτηται, sing. numero. SYLBERG. — κέκτηται habent etiam Plato et Theodoretus; eaque vera lectio est.

(22) Ἐπιφέρει. « Subjungit. » Perperam, nam quæ hic sequuntur, apud Platonem præcedunt; quāvis apud Theodoretum eadem posteriorem locum obtineant: quo indicio, ut aliis etiam plurimis, e Clemente auctorum testimonia sumpsisse arguitur.

(23) Τούτων δὲ αὐτῶ. H. ms., τούτων δὲ αὐτῶν. SYLBERG. — Eadem lectionem Theodoretus etiam exhibet.

(24) Τῆς συγκράσεως. A Theodoro abest, ut mox notet.

(25) Ἐντροφον. Ἐντροφον, Plato, Theodoret.

(26) Θεολ. Hæc occurrunt paulo a principio lib. II *De legibus*.

(27) Ὡς ἐξ ἀρχῆς. Integram sententiam ex *Epinomidis* platonice principio attulisse, haud abs re fuerit: λέγω δ' οὐδὲν σοφόν, ἀλλ' ὅπερ ἅπαντες Ἕλληγες τε καὶ βάρβαροι γινώσκόμεν τινα τρόπον, ὡς ἐξ ἀρχῆς τὸ γενέσθαι χαλεπὸν ἅπαντι ζῳίῳ, πρῶτον μὲν τὸ μετασχεῖν τῆς τῶν κουμένων ἐξέως, ἔπειτ'

σίν· « Οὐ δεῖ (18) δὴ ἑαυτὸν ἐκ ταύτης λύειν. οὐδὲ ἀποδιδράσκειν· » καὶ, συνελόντι εἰπεῖν, κακὴν λογίζεσθαι τὴν ὕλην, ἀφορμὴν οὐ παρέσχεον τῷ Μαρκίῳ, εὐσεβῶς αὐτὸς εἰπὼν περὶ τοῦ κόσμου τάδε· Παρὰ (19) μὲν γὰρ τοῦ συνθέντος (20) πάντα τὰ καλὰ κέκτηται (21)· παρὰ δὲ τῆς ἐμπροσθεν ἐξέως, ὅσα χαλεπὰ καὶ ἀδίκᾳ ἐν οὐρανῶ γίνονται, ταῦτα ἐξ ἐκείνης αὐτῆς τε ἔχει καὶ τοῖς ζῳίῳ ἐναπεργάζεται. » Ἐτι δὲ σφύεστερον ἐπιφέρει (22)· Τούτων δὲ αὐτῶ (23) τὸ σωματοειδὲς τῆς συγκράσεως (24) αἴτιον, τὸ τῆς πάλαϊ κατὰ φύσεως ἐντροφον (25), ὅτι πολλῆς ἦν μετῆλον ἀταξίας πρὶν εἶναι τὸν νῦν κόσμον ἀφικέσθαι. » Οὐδὲν δὲ ἤττον κἀν τοῖς « Νόμοις » ὀδύρεται τὸ τῶν ἀνθρώπων γένος, λέγων ὧδε· « Θεοὶ (26) δὲ οἰκτεῖραντες τὸ τῶν ἀνθρώπων ἐπίπονον πεφυκὸς γένος, ἀναπαύλας τε αὐτοῖς τῶν πόνων ἐτάξαντο τὰς τῶν ἑορτῶν ἀμοιβὰς. » Ἐν τε τῇ « Ἐπινομίδι » καὶ τῇ αἰτίας τοῦ οἴκτου δέεισι, καὶ τάδε λέγει· « Ὡς ἐξ ἀρχῆς (27) τὸ γενέσθαι χαλεπὸν ἅπαντι ζῳίῳ, πρῶτον μὲν τὸ μετασχεῖν τῆς τῶν κουμένων ἐξέως, ἔπειτ' αὐτὸ γίνεσθαι, καὶ ἐτι τρέφεσθαι, καὶ παιδεύεσθαι, διὰ πόνων μυρίων γίγνεται ἕμπαντα, ὡς φάμεν ἅπαντες. » Τί δέ; οὐχὶ καὶ Ἡράκλειτος (28) θάλασσον τὴν γένεσιν καλεῖ; Πυθαγόρας δὲ καὶ τῷ ἐν ἡ *Γοργία* « Σωκράτει ἐμπερῶς, ἐν οἷς φησὶ « Θάνατός ἐστιν, ὅκοσα ἐγερθέντες ὄρομεν· ὅκοσα δὲ εὐδοντες, ὕπνος. » Ἀλλὰ τούτων μὲν ἄλλ' ἐπειδὴν δὲ περὶ τῶν ἀρχῶν διαλαμβάνωμεν, τότε καὶ τὰς ἐναντιόττας ταύτας, ἃς οἱ τε φιλόσοφοι αἰνίσσονται, οἱ τε περὶ C Μαρκίῳνα δογματίζουσιν, ἐπισκεψώμεθα (29). Πλὴν οὐκ ἀσαφῶς δεδεῖχθαι ἡμῖν νομίζω τὰς ἀφορμὰς τῶν ξένων δογμάτων τὸν Μαρκίῳνα παρὰ Πλάτωνος ἀχαριστώσ, τε καὶ ἀμαθῶς εἰληφέναι. Ὁ δὲ περὶ ἐγκριτείας ἡμῖν προβαινέτω λόγος. Ἐφάσσομεν δὲ τὴν δυσ-

αὐτὸ γίνεσθαι, καὶ ἐτι τὸ τρέφεσθαι, καὶ παιδεύεσθαι, καὶ διὰ πόνων μυρίων ταῦτα γίνεσθαι ἕμπαντα, ὡς φάμεν ἅπαντες. « Nec inauditum aliquid novumque adduco, sed quod barbari omnes et Græci modo quodam cognoscimus. Nemo enim ignorat, quanta sit in prima generatione animalium difficultas, in conceptione et utero primum, deinde in nativitate et partu, postea in nutritione et educatione. Nam per mille labores fieri hæc, nemo nostrum ignorat. »

(28) Ἡράκλειτος. Ἡράκλειτος θάνατον τὴν γένεσιν καλεῖ. Πυθαγόρας τε καὶ τῷ ἐν *Γοργία* Σωκράτει ἐμπερῶς, ἐν οἷς φησὶ, θάνατός ἐστι· sic enim corrigendum est: « Quid vero? non Heraclitus quoque generationem (aut nativitatem) dicit esse mortem, consentiens iis quæ Pythagoras et Socrates in *Gorgia* dixerunt? Ait enim: Mors sunt quæcunque experrecti videmus; quæ vero dormientes, somnus. » At Socratis dictum forte an illud innuui, quod est p. 493 edit. Stephani. Nam allata Eupipidis sententia, quam et Clemens præmisit: Τίς ἔοιδεν, addit, καὶ ἡμεῖς τῷ ὄντι ἴσως τέθναμεν, ὅπερ ἦδη τοῦ ἔγωγε καὶ ἠκουσα τῶν σοφῶν, ὡς νῦν ἡμεῖς τέθναμεν, καὶ τὸ μὲν σῶμά ἐστιν ἡμῶν σῆμα. « Et nos revera morimur (vel potius mortui sumus), illud enim a quodam ex sapientibus audivi, nos nunc mortuos esse, et nostrum (σῶμα) corpus esse (σῆμα) sepulcrum. » COLLECT.

(29) Ἐπισκεψώμεθα. Convenientius διασκεψώμεθα, indic. modo. SYLBERG.

χρηστῖαν ὑποφωμένους Ἑλληνας, πολλὰ εἰς τὴν γέ-
νεσιν τῶν παιδῶν ἀποφθίγγασθαι· ἀθέως δὲ ἐκδεξα-
μένους ταῦτα τοὺς περὶ Μαρκίωνα, ἀχαριστεῖν τῷ
Δημοουργῷ. Λέγει γὰρ ἡ τραγωδία (30).

Græcos adversus liberorum generationem multa
respicientes : quæ cum impie excepissent Marcionitæ, impie fuisse ingratos in Creatorem. Dicit enim
tragoedia :

Τὸ (31) μὴ γενέσθαι κρεῖττον, ἢ φῦναι βροτούς.
Ἐπειτα (32) παῖδας σὺν πικραῖς ἀληθόσι
Πλάτῳ τεκούσα δ', ἦν (33) μὲν ἀφρονος τέκω,
Στένω ματυίως, εἰσορώσα μὲν κακούς,
Χρηστούς δ' ἀπολύουσα' (34) ἦν δὲ καὶ σεσωσμέ-
[ρους (35),

Τήκω τάλαιναν καρδίας ὀρβώδῃα.
Τί τοῦτο (36) δὴ τὸ χρηστόν; οὐκ ἀρκεῖ μίαν
Ψυχὴν (37) ἀπολύειν, κάπειτ' οὐδ' ἔχειν (38) πό-
[ρους;

Καὶ εἶθ' ὁμοίως·

Ἔμοι γένοιτο (39) καὶ πάλαι δοκεῖν,
Παῖδας φυτεύειν οὐ ποῦτ' ἀνθρώπους ἔχην,
Πόνους ὀρώντας εἰς δσοὺς φυτεύομεν.

Ἐν δὲ τοῖς αὐθις λεγομένοις καὶ τὴν αἰτίαν τῶν κα-
κῶν ἐναργῶς ἐπὶ τὰς ἀρχὰς ἐπανάγει λέγων ὧδε·

Ἦ δυστυχεῖν φύς, καὶ κακῶς πεπραχέναι
Ἀνθρώπος ἐγένου καὶ τὸ δυστυχὲς βίου
Ἐκείθεν ἔλαβες, θθεν (40) ἀπασιν ἤρξατο
Τρέφειν δ' τ' αἰθῆρ, ἐρδιδούς θρητοῖς προάς.
Μὴ οὖν τὰ (41) θρητὰ, θρητὸς ὦν, ἀγρωμίει.

Πάλιν δ' οὖν τὰ ὅμοια τοῦτοις ὧδε ἀποδίδωσι·

Θρητῶν (42) δ' ἄλιος οὐδεὶς, οὐδ' εὐδαιμων·
Οὐπω γὰρ ἔφν τις ἄλυπος.

Καὶ εἶτ' αὐθις·

Φεῦ, φεῦ (43), βροτείων (44) πημάτων δσα
[τύχαι,
Ἄσσαι τε μορφαί! τέρμα δ' οὐκ εἰποι τις ἄν.

Καὶ εἶθ' ὁμοίως·

.... τῶν γὰρ (45) ἐν βροτοῖς
Οὐκ ἔστιν οὐδεὶς διὰ τέλους εὐδαιμονῶν (46).

✕ P. 521 ED. POTTER.

(30) *Τραγωδία*. Plerique ex his versibus in Eu-
ripidis tragœdiis exstabant.

(31) *Τὸ*. Exstat inter fragmenta incertarum Euri-
pidis tragœliarum, v. 331.

(32) *Ἐπειτα*. Hæc ibidem exstant v. 334, ut etiam
in Grotii *Excerpis e trag. et com.*, p. 427.

(33) *Ἦν*. Al. ἄν.

(34) *Ἀπολύουσα'*. 'Απολέουσα' substituit Grotius :
ἀπολέασσα' habet Euripides.

(35) *Ἦν δὲ καὶ σεσωσμένοις*. Et δὲ σεσωσμένοι, Grot.
Grot.

(36) *Τοῦτο*. Ταῦτ' melius Euripid. Grotius.

(37) *Ψυχὴν*. Hunc versum sic correxit Grotius,
quomodo etiam inter opera Euripidis exstat :

Ψυχὴν πολεύειν, κάπῃ τῆδ' ἔχειν πόρους.

Curare vitam, proque ea pati ærumnas.

Ait enim, satis esse, pro uno homine, hoc est se-
metipso, esse sollicitum. Sic etiam alibi vitam cœ-
libem et improlem laudans, ait :

Μία γὰρ ψυχὴ ἥς ὑπὲρ ἀλγῆν
Μέτριον ἄχθος.

(38) *Οὐδ' ἔχειν*. Flor. edit. ἡδ' ἔχειν, parum apte.
SYLBURG.

(39) *Γένοιτο*. Paulo aptius ἐγένετο. SYLBURG. —
Hunc versum Grotius sic correxit :

Ἄλλ' ὡς ἐμοίγε νῦν τε καὶ πάλαι δοκεῖ.

A cide ostensas esse existimo, externorum alieno-
rumque dogmatum occasiones Marcionem ingrato
et indocte accepisse a Platone. Nobis autem pro-
cedat sermo de continentia. Dicebamus autem

Non nascier præstat homines, quam nascier.
Dein filios acerbis cum doloribus
Enitor, ast mixta, si stolidi sient,
Afflictor, intuendo quod servo malos,
Bonosque perdo. Si bonos servo, tamen

Mihi misellum cor timore liquitur.
Quid hic boni ergo est? unicum annon sufficit
Effundere animam, nisi crucieris amplius?

Et adhuc similiter :

B 187... *Vetus stat mihi persuasio,*
Plantare filios numquam hominem oportuit,
Dum cernit ad quot gignimus natos mala.

In his autem, quæ deinceps sequuntur, malorum
quoque causam evidenter reducit ad principia, sic
dicens :

✕ O ! miser natus, malisque obnoxius!
Editus, homo, es, vitæ tuæque miseriam
Hinc inchoasti : cæpit æther omnibus
Spiramen unde alens tradere mortalibus ;
Mortalis ægre ne seras mortalia.

Rursus autem his similia tradit :

Mortalium omnium beatus non fuit
Quisquam, molestia ei nemo carens fuit.

Et deinde rursus :

C *Heu ! quanta, quotque hominibus eveniunt mæta,*
Quam varia, quorum terminus nullus datur!

Et adhuc similiter :

Nemo beatus semper est mortalium.

Mea illa prides est, et manet sententia.

(40) *Ἦθεν*. Hæc sic correxit Grotius :

Ἦθεν ἀπαστας ἤρξατο
Τρέφειν δδ' αἰθῆρ, ἐρδιδούς θρητοῖς προάς.

.... Unde nos cunctos alit
Æther, qui inhalat spiritum viventibus.

(41) *Μὴ οὖν τὰ*. Μὴ τοι τὰ, Grot. ; μὴ τοίνυν
D alii.

(42) *Θρητῶν*. Hi versus ex Euripidis *Iphigenia*
Aulidensi, v. 161, hoc modo scribendi sunt :

Θρητῶν δ' ἄλιος εἰς τέλος οὐδεὶς,
Οὐδ' εὐδαιμων·
Οὐπω γὰρ ἔφν τις ἄλυπος.

Nemo mortalium est ad finem usque beatus,
Neque felix ;

Nullus enim adhuc natus est omnis doloris cæ-
[pers.

(43) *Φεῦ, φεῦ*. Hi versus inter *Antiope*s Euripideæ
fragmenta exstant, v. 98. Exstant etiam apud Sto-
bæum, serm. 96, qui est *De vita brevi*, p. 531.

(44) *Βροτείων*. Βρότεια, Eurip., Stob., ubi mox,
δσαι τε μορφαί.

(45) *Τῶν γὰρ*. Ex Euripidis *Supplicibus*, v. 269.

(46) *Οὐδεὶς διὰ τέλους εὐδαιμονῶν*. Οὐδὲν δ. τ.
εὐδαιμονοῦν, Eurip. Simile est, quod ex Euripidis

Hac itaque ratione dicant etiam Pythagoreos abstinere a rebus venereis. Mihi autem contra videntur uxores quidem ducere, ut liberos suscipiant, velle autem a venerea voluptate se continere post susceptos liberos. Proinde mystice uti fabis prohibent, non quod sit legumen flatum excitans, et concocto difficile, et somnia efficiat turbulenta; neque quod hominis capiti sit similis, ut vult ille versiculus.

*Idem est namque fabam atque caput corrodere
[patris];*

sed potius quod fabæ, si comedantur, steriles efficiant mulieres. Theophrastus quidem certe in quinto libro *De causis plantarum*, ✕ fabarum siliquas, si ponantur ad radices arborum quæ nuper sunt plantatæ, refert plantas exsiccare. Quinetiam gallinæ domesticæ, quæ eas assidue comedunt, efficiuntur steriles.

✕ P. 522 ED. POTTER, 456 ED. PARIS.

Auge recitat Stobæus serm. 95.... κοῦδεις διὰ τέλους εὐδοκίμωνεϊ.

(47) *Κυάμοις χρῆσθαι.* A fabis cur abstinuerint Pythagorici, causam eandem affert Diogenes Laert. pag. 517, aliam Plutarchus *De liber. educ.*, p. 7, et in *Problem. Romanis*, quæst. 95. H. SYLBURG. — Gregorius Gyraldus in libello *De Pythagoræ symbolis* tradit ex Jamblichæ et Olympiodoro, Timocham Pythagoricam, cum eam Dionysius cogeret mysterium revelare cur a fabis abstinendum monuerit Pythagoras, mordicus sibi præcisâ lingua eam in faciem tyranni exspuisse. Heron. lib. II *Rei rusticæ*, causam affert, quod in earum flore auspiciam quoddam lugubre inveniat. Circumferuntur et Orphei versus :

*O miseri, a fabulo, miseri, subducite dextras,
Esse fabus simile ac caput absumpsisse parentum.*

Gellius tamen in *Noctibus Atticis* hunc priorem Empedoclis, non Orphei nomine, citat. « Videtur, » inquit lib. IV, c. 11 « de κυάμω esitato causam erroris fuisse, quia in Empedoclis carmine opinati sunt κυάμων, legumentum, vulgo dici; sed qui diligentius scitiusque carmina Empedoclis arbitrati sunt, κυάμους hoc loco testiculos significare dicunt, eosque more Pythagoræ aperte atque symbolice κυάμους appellatos, quod sint αἰτίαι τοῦ κυεῖν· idcirco in Empedoclis versu non a fabulo edendo, sed a rei veneræ proluvio voluisse homines deducere. » Gr. Naz. ideo fabas Orplicas, i *De Theol.* COLLECT. — Conf. etiam Cicero lib. I *De divinât.*; Plinius *Nat. histor.* lib. XVIII, cap. 12; *Geoponicorum* auctor lib. II, cap. 25; Suidas in *Pythagra*, etc.

(48) *Ἴσον.* Eodem plane modo hunc versum exhibet Athenæus lib. II. Idem vero in *Geoponic.* lib. II, cap. 55, Orpheo, una cum altero simili, ascriptus, paulo aliter se habet: Φέρεται δὲ καὶ Ὀρφῆως τοιαύτε ἔπη·

*Δειλοὶ, πάνδειλοι, κυάμων ἀπο χεῖρας ἔχεσθε·
Καί·*

*Ἴσον τοὶ κυάμους τε φαγεῖν, κεφαλὰς τε το-
[κῆων].*

Circumferuntur etiam Orphei versus huiusmodi :

O miseri, ter miseri, a fabis abstinete manus.

Et :

Par facinus fabis vesci atque capitibus parentum.

(49) *Φυσικῶν αἰτίων.* Φυσικῶν αἰτίων libros Theophrasto ascribit etiam Diogenes Laertius pag.

Αὐτῆ ὄν φασι καὶ τοὺς Πυθαγορεῖους ἀπέχεσθαι ἀφροδισίων. Ἐμοὶ δὲ ἔμπαλιν δοκοῦσι γαμεῖν μὲν παιδοποιίας ἕνεκα, τῆς δὲ ἐξ ἀφροδισίων ἡδονῆς ἐθέλειν κρατεῖν μετὰ τὴν παιδοποιίαν. Αὐτῆ μυστικῶς ἀπαγορεύουσι κυάμοις χρῆσθαι (47), οὐχ ὅτι πνευματοποιὸν, δύσπεπτον, καὶ τοὺς ὀνειρούς τεταραγμένους ποιεῖ τὸ ὄσπριον· οὐδὲ μὴν ὅτι ἀνθρώποι κεφαλῇ ἀπεικασταὶ κύαμος, κατὰ τὸ ἐπιπλοῦν ἐκεῖνο·

*Ἴσον (48) τοὶ κυάμους τρώγειν κεφαλὰς τε το-
[κῆων]*

μᾶλλον δὲ ὅτι κύαμοι ἐσθιόμενοι ἀτόκους ἐργάζονται τὰς γυναῖκας. Θεόφραστος γοῦν ἐν τῷ πέμπτῳ τῶν « Φυσικῶν αἰτίων » (49) τὰ κελύφη (50) τῶν κυάμων, περὶ τὰς ῥίζας τῶν νεοφύτων δένδρων περιτιθέμενα, ξηραίνειν τὰ φυόμενα ἱστορεῖ· καὶ αἱ κατοικίδια δὲ ὄρνιθες, συνεχῶς ταῦτα σιτούμεναι, ἀτοκοὶ γίνονται.

181; sed scribendum potius Φυσικῶν, ut apud Athenæum lib. XII, p. 38, 44, et infra φυτικῆ δύναμις p. 528. Vulgo inscribuntur ii libri *Περὶ φυτικῶν αἰτίων*, *De plantarum causis*, inquit Sylburg. Mercurialis lib. IV *Var. lect.*, cap. 5 : « Quod Theophrastus, in v *De causis plantarum*, cap. 21, scribit fabarum putamina, radicibus aut germinibus plantarum novellarum apposita, earum vitam penitus tollere, etiam a Clem. Alex. *Strom.* III, et ab Apollonio in *Mirabilibus historiis*, hist. 45, citatum ex quinto *De causis naturalibus* (quasi sic liber ille inscriberetur antiquitus) invenio : qui cum addat domesticas gallinas iisdem putaminibus jugiter vescentes sterilesce, neque id a Theophrasto traditum sit, ejuscemodi sententia non exiguam mihi suspitionem parit; quemadmodum item non admodum probò Pythagoreos idcirco fabarum esum vetasse, quod comestæ mulieres infecundas reddant : quoniam, ut meminit Galenus, fabæ, si belle matriunt, et flatulentæ sunt, potius fecunditatem quam sterilitatem inducere debent. » COLLECT. — In Diogenis Laertii *Theophrasto* Casaubonus pro Φυσικῶν ἱστοριῶν et Φυσικῶν αἰτίων, substituit Φυτικῶν ἱστοριῶν, et Φυσικῶν αἰτίων. Sic Varro *De re rust.* lib. I, cap. 5 : « Equidem innumerabiles mihi videntur, inquit Agrius, cum lego libros Theophrasti complures, qui inscribuntur « Φυτικῶν ἱστορίας, » et alteri « Φυτικῶν αἰτίων. » Athenæus lib. II, cap. 14 : Θεόφραστος δὲ ἱστορεῖ ἐν *Αἰτιῶν φυτικῶν*, etc.; Aristophanes *Scholiastes Ad Equites* : Τὰς δὲ θαλασσίας καὶ Ἀριστοτέλης ἀκαλήφας ἐν τῷ *Περὶ ζωῶν*, καὶ Θεόφραστος ἐν ἑβδόμῳ « Φυτικῶν. »

(50) *Τὰ κελύφη.* Hæc sumpta sunt e Theophrasto *De causis plantarum* lib. V, cap. 21: Φερίζει γὰρ τὰ τῶν κυάμων κελύφη, περιβαλλόμενα ταῖς ῥίζαις καὶ ταῖς βλαστοῖς, οὐ πάντα, ἀλλὰ τὰ ἄρτι ἀναφυόμενα· ταῦτα γὰρ ἀσθενέστερα. « Enimvero fabarum putamina, radicibus aut germinibus apposita, vitam penitus tollunt : non tamen omnibus, sed iis, quæ nuper provenere, utpote imbecillioribus. » Apollonius Dyscolus *Historia commentitiâ* cap. 46, eadem refert, quæ Clemens : Θεόφραστος ἐν τῇ πέμπτῃ τῶν « Φυσικῶν (seu potius Φυτικῶν) αἰτίων » φησὶν τὰ κελύφη τῶν κυάμων, περὶ τὰς ῥίζας τῶν δένδρων περιτιθέμενα, ξηραίνειν τὰ φυόμενα· καὶ αἱ κατοικίδια δὲ ὄρνιθες, συνεχῶς ταῦτα ἐσθίουσαι, ἀτοκοὶ γίνονται· ὅθεν καὶ διὰ ταύτην τὴν αἰτίαν, τὰχα δὲ καὶ δι' ἄλλας, οἱ Πυθαγόρειοι ἀπηγορεύουσαν τῷ κυάμῳ χρῆσθαι· καὶ γὰρ πνευματοποιὸν, καὶ δύσπεπτον, καὶ τοὺς ὀνειρούς τεταραγμένους ἔμιν ἐμπασί. e Theophrasto, libro *Naturalium causarum* (seu potius *Plantarum*) quinto, putamina

CAPUT IV.

Quibus prætextibus utantur hæretici ad omnis generis licentiam et libidinem exercendam.

Τῶν δὲ ἀφ' αἰρέσεως ἀγομένων Μαρκίωνος μὲν τοῦ Ἀ Pontικοῦ ἐπεμνήσθημεν, δι' ἀντίταξιν τὴν πρὸς τὸν Ἀ ημιουργὸν τὴν χρῆσιν τῶν κόσμικῶν παρατιουμένου. Γίνεται δὲ αὐτῷ τῆς ἐγκρατείας αἴτιος, εἰ γε τοῦτο ἐγκράτειαν ῥητέον, αὐτὸς ὁ Δημιουργὸς, πρὸς δὲ ὁ Θεομάχος οὗτος γίγας ἀνθιστάται οἰόμενος, ἕκων ἐστὶν ἐγκρατῆς, κατατρέχων καὶ τῆς κτίσεως καὶ τοῦ πλάσματος. Κἂν συγχρήσωνται τῇ τοῦ Κυρίου φωνῇ, λέγοντος τῷ Φιλίππῳ (51), « Ἄφες τοὺς νεκροὺς θάψαι τοὺς ἑαυτῶν νεκροὺς· σὺ δὲ ἀκολούθει μοι (52) »· ἀλλ' ἐκεῖνο σκοπεῖτωσαν, ὡς τὴν ὁμοίαν τῆς σαρκὸς πλάσιν καὶ Φίλιππος φέρεῖ, νεκρὸν οὐκ ἔχων μεμιασμένον. Πῶς οὖν σαρκίον ἔχων, νεκρὸν οὐκ εἶχεν; Ὅτι ἐξανέστη τοῦ μνήματος, τοῦ Κυρίου τὰ πάθη νεκρώσαντος, ζήσαντος (53) δὲ Χριστοῦ. Ἐπεμνήσθημεν δὲ καὶ τῆς κατὰ Καρποκράτην ἀθέσμου γυναικῶν κοινωνίας· περὶ τε Νικολάου ῥήσεως διαλεχθέντες (54), ἠδὲ ὡς παρελίπομεν· Ὁρατὸν φασὶ (55), γυναῖκα ἔχων οὗτος, μετὰ τὴν ἀνάληψιν τὴν τοῦ Σωτῆρος, πρὸς τῶν ἀποστόλων ὀνειδισθεὶς ζηλοτυπίαν, εἰς μέσον ἀγαγὼν τὴν γυναῖκα (56), γῆμαι τῷ βουλομένῳ ἐπέτρεψεν (57)· ἀκόλουθον γὰρ εἶναι φασὶ τὴν πράξιν ταύτην ἐκεῖνη τῇ φωνῇ, τῇ, ὅτι « παραχρῆσασθαι τῇ σαρκὶ δεῖ (58) »· Καὶ δὴ κατακολούθησαντες τῷ γενομένῳ τῷ τε εἰρημένῳ

Ex iis autem, qui ab hæresi ducuntur, Marcionis quidem Pontici fecimus mentionem, qui propter certamen, quod adversus Creatorem suscepit, mundanarum rerum usum recusat. Ei autem continentiae causa est, si modo est ea dicenda continentia, ipse Creator, cui se adversari existimans gigas iste cum Deo pugnans, est invitus continens, dum in creationem et Dei opus invehitur. Quod si usurpent vocem Domini, qui dicit Philippo : « Sine mortuos sepelire mortuos suos, tu autem sequere me » : et illud considerent, quod similem carnis formationem fert quoque Philippus, non habens cadaver pollutum. Quomodo ergo cum carnem haberet, non habuit cadaver? Quoniam surrexit ex monumento, Domino ejus vitia morte afficiente, vixit autem Christo. Meminimus autem nefariae quoque ex Carpo-cratis sententia mulierum communionis. Cum autem de dicto Nicolai loqueremur, illud prætermisimus : Cum formosam, aiunt, haberet uxorem, et post Servatoris assumptionem ei fuisset ab apostolis exprobrata zelotypia, in medium adducta muliere, permisit cui vellet eam nubere. Aiunt enim hanc actionem illi voci consentaneam, ✕ quæ dicit, quod « carne abuti oporteat. » Proinde ejus factum et dictum absolute et inconsiderate

✕ P. 523 ED. POTTER, 436-437 ED. PARIS.

✕ Matth. viii, 22; Luc. ix, 60.

fabarum dicit, radicibus arborum apposita, fructus siccare. Sed et gallinas domesticas, si crebro ea edant, steriles fieri. Hanc ob causam, et fortassis etiam alias, Pythagorei fabæ usu interdixerunt. Flatus enim gigni, concocto difficilis est, et turbulenta insonnia creat. Item *Geoponicorum* auctor lib. ii, cap. 35 : Φασὶ δὲ καὶ τοὺς κατοικίδιους ὄρνεις, συνεχῶς αὐτοὺς (κυάμους) ἐσθίουσας, ἀτόκους γίνεσθαι. « Aiunt et domesticas gallinas ex assiduo fabarum usu steriles fieri. » Tum memorat, quod κυάμους ὁ Πυθαγόρας φησὶ μὴ χρῆναι ἐσθίειν· « Pythagoras fabas comedere interdixerit. »

(51) *Φιλίππῳ*. Hujus nomen reticent evangelistæ. (52) *Σὺ δὲ ἀκολούθει μοι*. Hæc sententia penitus a Matthæo abest; apud Lucam vero ejus loco extat : Σὺ δὲ ἀπελθὼν διάγγελλε τὴν βασιλείαν τοῦ Θεοῦ. Sed commate præcedente dixerat Christus ἀκολούθει μοι, quod forte Clemens, e memoria Scripturæ recitans, huc transtulit.

(53) *Ζήσαντος*. Seu potius ζωοποιήσαντος, « vivificante. » Alioqui scribendum esset ἔζησας, « vixit. » Respicere autem videtur Rom. vi, 11 : λογίζεσθε ἑαυτοὺς νεκροὺς μὲν εἶναι τῇ ἀμαρτίᾳ, ζῶντας δὲ τῷ Θεῷ ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ τῷ Κυρίῳ ἡμῶν. Coloss. iii, 5 : Νεκρώσατε οὖν τὰ μέλη ὑμῶν τὰ ἐπὶ γῆς, πορνείαν, etc., vel alium his similem S. Scripturæ locum.

(54) *Διαλεχθέντες*. Nempe *Strom.* ii, p. 411 edit. Paris. Porro ea, quæ hic de Nicolao memorat Clemens, κατὰ λέξιν recitat Eusebius *Eccles. histor.* lib. iii, cap. 29 : Ὁ γε μὲν Ἀλεξανδρεὺς Κλήμης ἐν τρίτῳ Στρωματέῳ ταῦτα περὶ αὐτοῦ κατὰ λέξιν ἱστορεῖ. « De hoc autem, inquit, » Nicolao « Clemens Alexandrinus in tertio Stromate narrat ad verbum, etc. » Eorundem sensum Theodoretus in suum *Hæret. fabul.* lib. iii, c. 1, p. 226, 227, transtulit.

(55) *Φασὶ*. Hoc ex Eusebio substitui pro vulgato φησὶ.

(56) *Τὴν γυναῖκα*. Abest ab Euseb.

(57) *Γῆμαι τῷ βουλομένῳ ἐπέτρεψεν*. Rufinus vertit, « si quis vellet eam habere, permisit. » Christophorsonus, « cuique cupienti ducendam permisit. » Theodoretus lib. iii *Hæret. fabul.*, καὶ ἐπιτρέψαι κοινωνῆσαι αὐτῇ τὸν βουλομένον, « et permisisse ut qui vellet eam ea haberet consuetudinem. » D. Augustinus, hæc. 5, « ut qui vellet, ea uteretur. » Epiphanius autem hæc. 25 ait eum ideo fuisse traductum, quod ἀπὸ τοῦ γυναικῶν ἐγκρατευσάμενος ὡς κατὰ μίμησιν ὧν ἐώρα Θεῶν προσανεχόντων, μέχρι τινὸς ἐκαρτέρει, οὐ μὴν εἰς τέλος ἤνεγκε κρατεῖν τῆς αὐτοῦ ἀκρασίας. « Cum ab uxore se continuisset ad imitationem eorum quos Deo addictos videbat, aliquotenus tolerabat; non tamen in finem suæ intemperantiæ dominari potuit, sed volens velut canis ad vomitum reverti, prætextus quosdam non ita bonos venabatur ad petulantiae defensionem. COLLECT. »

(58) *Ἀκόλουθον γὰρ εἶναι φασὶ τὴν πράξιν ταύτην ἐκεῖνη τῇ φωνῇ, τῇ, ὅτι παραχρῆσασθαι τῇ σαρκὶ δεῖ*. Atque ita quoque habet Eusebius, nisi quod legit παραχρῆσθαι. Rufinus : « Ex qua occasione isti consequens putaverunt, ut secundum hoc factum vel dictum Nicolai unusquisque carne sua, in quod delectaret, abuteretur. » Christophors. : « Atque illi dicto, carne nempe abuti oportere, hæretici hoc ipsorum factum congruere asseverant. » Atque ita relinquunt dubium interpretes, cujusnam sit dictum illud : « Carne abuti oportere, » Nicolai, an hæreticorum; et quodnam factum intelligant, Nicolai uxorem publicantis, an Nicolaitarum, qui communes habebant uxores. Illius tamen utrumque intelligere se videtur innuere, cum ait hæreticos ejus factum et dictum temere et inconsiderate sequi. Et quod est apud Nicephori interpretem lib. iii, c. 15, quicumque vellet ducere eam jussit, eique facto congruens adjecit dictum, « abutendum esse carne, » iniquiens. COLLECT. »

sequentes, qui ejus hæresim persequuntur, impudenter effuseque fornicantur. Ego autem audio Nicolaum quidem nulla unquam alia, quam ea, quæ ei nupserat, uxore usum esse; et ex illius liberis, filias quidem consensuisse virgines, filium autem permansisse incorruptum. Quæ cum ita se habeant, vitii erat depulsio atque expurgatio, in medium apostolorum circumactio uxoris, cujus dicebatur laborare zelotypia: et continentia a voluptatibus, quæ magno studio parari soleat, docebat illud, « abuti carne, » hoc est, exercere carnem. Neque enim, ut existimo, volebant, convenienter Domini præcepto, « duobus dominis servire », voluptati et Deo. Dicunt itaque Matthiam quoque sic docuisse: « Cum carne quidem pugnare, et ea uti, nihil ei impudicum largiendo ad voluptatem; augere autem animam per fidem et cognitionem. » Sunt autem, qui etiam publicam venerem pronuntiant mysticam communionem; et sic ipsum nomen contumelia afficiunt. Sicut enim operari eum dicimus, tum qui malum aliquod facit, tum etiam qui bonum, idem nomen utrique tribuentes; haud aliter « communio » usurpari solet; nam bona quidem est in communicatione tum pecuniæ, tum nutrimenti et vestitus: illi autem quamlibet veneram

• Matth. vi, 24; Luc. xvi, 13.

(59) Ἐκπορνεύουσιν ἀνάδην. Eusebius, ἀνάδην ἐκπορνεύουσιν, inverso ordine.

(60) Τῶν τ' ἐκ. Τῶν τε ἐκείνου τέκνων τὰς μὲν δηλ. Eus. elegantius.

(61) Ἄφθορον. Theodoretus ἤθεον explicat. Est autem ἡθεος, secundum Hesychium, ἄγαμος, « cælebs. »

(62) Εἰς μέσον τῶν ἀπ. Ἡ εἰς μέσον τῶν ἀποστόλων τῆς ζηλοτυπουμένης ἐκ. Euseb.

(63) Παραχρῆσθαι. Illa verba, « hoc est exercere carnem, » adjecit Hervetus: nam Græce tantum est, ἡ ἐγκράτεια τῶν περισπουδάστων ἡδονῶν τὸ παραχρῆσθαι τῇ σαρκὶ ἐδίδασκεν. Rufinus: « Quo per hoc continentem se ostenderet ejus rei, quam nimio putabatur expetere, contemendam magis quam expetendam carnis edocens voluptatem. » Christophors.: « Quinetiam ejus continentia in voluptatum depulsione, ad quas conquirendas plerique nimio studio incitabantur, perspiciue docebat, carne abuti oportere, quo ejus refrenetur libido. Non enim, credo, secundum Domini mandatum duobus dominis inservire voluit. » Atque hanc interpretationem substituere potes in locum illorum Herveti, « et continentia a voluptatibus, » usque ad, « Dicunt itaque. » Nam quod apud Clementem est, οὐ γὰρ, οἶμαι, ἐβούλοντο, corrigendum est ex Eusebio ἐβούλετο. Porro quod dixit Clemens, filium Nicolai « permansisse incorruptum, ἀφθορον διαμείναι, Nicephorus ἐν ἀφθορίᾳ dicit; et ejus interpres, « in incorrupto cælibatu permansisse. » Theodoretus Nicolai ait, τὰ τέκνα τὴν ὑπὲρ φύσιν ἀγγελίαν ἐκπαιδεῦσαι, καὶ τὸν μὲν υἱὸν ἡθεον διαμείναι, « liberus suos supernaturalem castitatem docuisse, et filium quidem cælibem permansisse. » Rufinus quoque: « Filius autem castitatem incorrupti corporis custodivit, » melius quam Christoph.: « Filium vitam puram et nulla labis contagione aspersam traduxisse. » Potest enim et labe careretorus immaculatus conjugii. Clemens ergo Nicolaum ait suam uxorem vulgantem, id fecisse οὐ νομοθετοῦντα, ut ait Theodoretus, « non jubentem, » sed ut accusatores redargueret; hæreticos autem immerito, ut ait Augustinus, factum ejus in sectam turpissimam vertisse, quia placet usus indifferens

A ἀπλῶς καὶ ἀβασανίστως, ἐκπορνεύουσιν ἀνάδην (59) οἱ τὴν αἵρεσιν αὐτοῦ μετιόντες. Πυθάνομαι δ' ἔγωγε τὸν Νικόλαον μηδεμίᾳ ἑτέρᾳ παρ' ἣν ἔγημεν, κελῆσθαι γυναικί· τῶν τ' ἐκείνου (60) τέκνων θηλείας μὲν καταγῆρσαι παρθένους, ἀφθορον (61) ἐκ διαμείναι τὸν υἱόν. Ἐν οὕτως ἐχόντων, ἀποβολὴ πάθους ἦν, εἰς μέσον τῶν ἀποστόλων (62) ἢ τῆς ζηλοτυπουμένης ἐκκύκλησις γυναικός· καὶ ἡ ἐγκράτεια τῶν περισπουδάστων ἡδονῶν, τὸ « παραχρῆσθαι (63) τῇ σαρκὶ » ἐδίδασκεν. Οὐ γὰρ, οἶμαι, ἐβούλοντο (64), κατὰ τὴν τοῦ Σωτῆρος ἐντολήν, δυσὶ κυρίως δουλεύειν, ἡ δὸνῃ καὶ Θεῷ (65). Δέγουσι γοῦν καὶ τὸν Ματθίαν οὕτω διδάξει. « Σαρκὶ μὲν μάχεσθαι καὶ παραχρῆσθαι (66), μηθὲν αὐτῇ πρὸς ἡδονὴν ἀκόλαστον (67) ἐνδιδόντα· ψυχὴν δὲ Β αὐξῆσαι διὰ πίστεως καὶ γνώσεως (68). Εἰσὶν δ' οἱ (69) τὴν πάνδημον Ἀφροδίτην κοινωνίαν μυστικῆν ἀναγορεύουσιν, ἐνυθρίζοντες καὶ τῷ ὀνόματι (70) λέγεται γὰρ καὶ τὸ ποιεῖν τι κακὸν ἐργάζεσθαι, ὥσπερ ἂν καὶ τὸ ἀγαθὸν τι, ὁμωνύμως ἐργάζεσθαι· ὁμοίως δὲ καὶ « ἡ κοινωνία » ἀγαθὸν δὲ καὶ ἐν μεταδόσει ἀργύριον (71), καὶ τροφῆς, καὶ στολῆς· ἐπεὶ δὲ καὶ τὴν ὀπιανθηποτοῦν ἀφροδισίων συμπλοκῆν κοινωνίαν ἀσεβῶς κεκλήκασι. Φασὶ γοῦν τινα αὐτῶν, ἡμετέρα παρθένῳ, ὡραία τὴν ἔψιν, προσελ-

feminarum, nam ei sceleri et vita et dicta ejus adversabantur. COLLECT. — Παραχρῆσθαι iterum Euseb.

(64) Ὁ ἐβούλοντο. Euseb. rectius ἐβούλετο, sing. numero: de Nicolao enim loquitur.

(65) Θεῷ. Κυρίῳ Euseb.

(66) Παραχρῆσθαι. Παραχρῆσθαι iterum Euseb. Dein, μηδὲν pro μηθὲν.

(67) Ἀκόλαστον. Abest ab Euseb.

(68) Γνώσεως. Hactenus Clementis verba recitavit Euseb.

(69) Εἰσὶν δ' οἱ. Hoc sectatoribus Prodicti tribuit Theodoretus lib. i De hæretic. fab., ubi et hæc Clementis verba citat, itemque illa p. 457: « Omnium hominum infelicissimi, » etc. COLLECT. — Theodoretus Hæret. fab. lib. i, cap. 6, p. 197. Prodicti, Adamitarum sectæ auctoris, erroribus enumeratis, hæc adjicit: Καὶ τοῦτου δὲ μάρτυρα τὸν Στρωματέα παρέξομαι Κλημῆνα, ἱερὸν ἄνδρα, καὶ τολυπειρίᾳ πάντας ἀπολιπόντα. Λέγει δ' οὕτως ἐν τῷ τρίτῳ τῶν Στρωματέων. « Cujus rei testem Stromateum Clementem producam, virum sanctum, et qui abundantia doctrinæ omnibus antecelluit. Sic autem loquitur in tertio Stromatum. » Tum sequuntur Clementis verba usque ad ὀνόματι. Porro εἰσὶ δὲ pro εἰσὶν δ' habet Theodor. Dein ὀνόμαζουσι pro ἀναγορεύουσι.

(70) Ἐνυθρίζοντες καὶ τῷ ὀνόματι. Hæc vetus Clementis interpres omisit; Theodoretus autem interpres sic vertit: « Vel ipso nomine contumeliosi. » Sensus est, quem Latine expressimus. Ὄνομα autem respicit nomen Christianum, cui contumeliæ notam ab impuris istis hæreticis iniuri putavit auctor: quemadmodum paulo superius, p. 428, edit. Paris. de similibus dicit: Ἐξ ὧν ἡ μεγίστη κατὰ τοῦ ὀνόματος ἐρῆυθ βλασφημία. « A quibus in Christianum « nomen manavit maximum dedecus. » Vel potius respicit κοινωνίαν, quam vocem, cum ea mysticam Christi ejusque membrum « conjunctionem » significaret, ad turpes et nefarios « concubitus » applicabant hæretici. Cui sensui favent quæ sequuntur.

(71) Ἀργύριον. Scribendum esse ἀργύριον, vidit interpres.

θόντα φάναι· Γέγραπται, « Παντί τῷ αἰτούντι σε δί-
 δου· » τὴν δὲ σεμνῶς πάνυ ἀποκρίνασθαι, μὴ συν-
 ιεῖσαν τὴν τάνθρωπου ἀσέλγειαν· Ἄλλὰ περὶ γάμου
 τῆ μητρὶ διαλέγου. Ὡ τῆς ἀθεότητος! καὶ τῶν τοῦ
 Κυρίου φωνῶν διαψεύδονται οἱ τῆς ἀσελγείας κοι-
 νωνοὶ, οἱ τῆς λαγνείας ἀδελφοί, ὄνειδος οὐ φιλοσο-
 φίας μόνον, ἀλλὰ καὶ παντὸς τοῦ βίου· οἱ παραχα-
 ράσσοντες τὴν ἀλήθειαν, μᾶλλον δὲ κατασκάπτον-
 τες, ὡς οἶόν τε αὐτοῖς· οἳ γε τρισάθλιοι (72) τὴν τε
 σαρκίνην κατὰ τὴν συνοσιαστικὴν κοινωνίαν (73)
 ἱεροφαντοῦσι, καὶ ταύτην οἰοῦνται εἰς τὴν βασιλείαν
 αὐτοῦ ἀνάγειν τοῦ Θεοῦ (74). Εἰς τὰ χαματυ-
 πεῖα μὲν οὖν ἡ τοιαύτη εἰσάγει κοινωνία· καὶ δὲ συμ-
 μέτοχοι εἶεν αὐτοῖς οἱ σύες καὶ οἱ τράγοι· εἶεν δ' ἂν
 ἐν ταῖς μελίσσοι παρ' αὐτοῖς ἐλπίσιν αἱ προεστῶσαι
 τοῦ τέγουσ πόρνοι, ἀναίδην εἰσδεχόμενοι (75) τοὺς
 βουλομένους ἅπαντας. « Ὑμεῖς δὲ οὐχ οὕτως ἐμάθετε
 τὸν Χριστὸν, εἰ γε αὐτὸν ἤκούσατε, καὶ ἐν αὐτῷ
 ἐδιδάχθητε, καθὼς ἐστὶν ἀλήθεια ἐν Χριστῷ Ἰη-
 σοῦ (76), ἀποθέσθαι ὑμᾶς τὰ (77) κατὰ τὴν προτέραν
 ἀντροφίην, τὸν παλαιὸν ἄνθρωπον, τὸν φθειρόμε-
 νον κατὰ τὰς ἐπιθυμίας τῆς ἀπάτης· ἀνανεοῦσθαι δὲ
 τῷ πνεύματι τοῦ νοῦς ὑμῶν, καὶ ἐνδύσασθαι τὸν
 καινὸν ἄνθρωπον, τὸν κατὰ Θεὸν κτισθέντα ἐν δι-
 καιοσύνῃ καὶ ὁσιότητι τῆς ἀληθείας, » κατὰ τὴν ἐξο-
 μοίωσιν τοῦ Θεοῦ (78). « Γίνεσθε οὖν μιμηταὶ τοῦ
 Θεοῦ, ὡς τέκνα ἀγαπητὰ, καὶ περιπατεῖτε ἐν ἀγά-
 πῃ, καθὼς καὶ ὁ Χριστὸς ἠγάπησεν ὑμᾶς (79), καὶ
 παρέδωκεν ἑαυτὸν ὑπὲρ ἡμῶν προσφορὰν καὶ θυσίαν
 τῷ Θεῷ εἰς ὄσμην εὐωδίας. Πορνεία δὲ, καὶ πᾶσα
 ἀκαθαρσία, ἡ πλεονεξία, μὴδὲ ὀνομαζέσθω ἐν ὑμῖν,
 καθὼς πρέπει ἁγίοις, καὶ αἰσχροῦτος, καὶ μωρολο-
 γία· » καὶ γὰρ ἀπὸ τῆς φωνῆς ἀνεύθειν μελετᾶν
 διδάσκων ὁ Ἀπόστολος, γράφει· Τοῦτο γὰρ ἴστε γι-
 νώσκοντες (80), ὅτι πᾶς πόρνος, » καὶ τὰ ἐξῆς, ἕως,
 « Μᾶλλον δὲ καὶ ἐλέγχετε. » Ἐρῥύη δὲ αὐτοῖς τὸ
 δόγμα ἐκ τινος ἀποκρύφου· καὶ δὴ παραθήσομαι τὴν
 λέξιν τὴν τῆς τούτων ἀσελγείας μητέρα· καὶ εἶτε
 αὐτοὶ τῆς βίβλου συγγραφεῖς, ὅρα τὴν ἀπόνοιαν, εἰ
 καὶ Θεοῦ διαψεύδονται δι' ἀκρασίαν· εἶτε ἄλλοις (81)
 περτυγόντες, τὸ καλὸν τοῦτο ἐνόησαν δόγμα (82),
 διεστραμμένως ἀκηκοότες. Ἐχει δὲ (83) οὕτω τὰ
 τῆς λέξεως· « Ἐν ἦν τὰ πάντα· ἐπεὶ δὲ ἔδοξεν αὐ-
 τοῦ τῆ ἐνόητι μὴ εἶναι μόνῃ, ἐξῆλθεν ἀπ' αὐτοῦ

A conjunctionem impie vocaverunt « communionem. »
 Dicunt itaque ex iis quemdam, cum ad nostram vir-
 ginem vultu formosam accessisset, dixisse: Scrip-
 tum est: « Da omni te petenti a: » illam autem
 honeste admodum respondisse, ut quæ non intel-
 ligeret hominis petulantiam: At tu matrem ❧ con-
 veni de matrimonio. O impietatem! etiam voces
 Domini ementiuntur isti intemperantiæ communi-
 catores, fratresque libidinis, non solum probrium
 philosophiæ, sed etiam totius vitæ; qui veritatem,
 quantum in eis situm est, adulterant ac corrup-
 punt, vel potius defodiunt; homines infelicissimi
 carnalem concubitus communionem conscrant, et
 hanc ipsos putant ad regnum Dei perducere. Ad
 lupanaria ergo deducit hæc communio, et cum eis
 communicaverint sues et hirci, maximaque apud
 illos in spe fuerint meretrices, quæ in prostibulis
 præsto sunt, et volentes omnes admittunt. « Vos
 autem non sic Christum didicistis, siquidem ipsum
 audiistis, et in eo docti estis, quemadmodum est
 veritas 188 in Christo Jesu, ut deponatis quæ
 sunt secundum veterem conversationem, veterem
 hominem, qui corrumpitur secundum desideria
 deceptionis. Renovamini autem spiritu mentis ve-
 stræ, et induatis novum hominem, qui creatus est
 secundum Deum in justitia et sanctitate veritatis b, »
 ad Dei similitudinem. « Efficimini ergo Dei imitato-
 res, ut filii dilecti, et ambulate in dilectione, sicut
 Christus quoque dilexit nos, et tradidit seipsum pro
 nobis oblationem et hostiam Deo in odorem suavita-
 tis. Fornicatio autem, et omnis immunditia, vel
 avaritia, ne nominetur quidem in vobis, sicut decet
 sanctos, et turpitude, et stultiloquium c. » Etenim
 docens Apostolus meditari vel ipsa voce esse castos,
 scribit: « Hoc enim scitote, quod omnis fornicator, »
 et cætera, usque ad illud: « Magis autem arguite d. »
 Effuxit autem eis dogma ex quodam apocrypho
 libro. Atque adeo afferam dictionem, quæ mater
 eorum intemperantiæ et origo est: et sive ipsi
 hujus libri scriptores se fateantur, en eorum recordi-
 am, licet Deo eum falso ascribant libidinis in-
 temperantia ducti: sive ab aliis, eos perverse au-
 dientes, hoc præclarum dogma acceperint, sic
 porro se habent ejus verba: « Unum erant omnia:

❧ P. 524 ED. POTTER, 437-438 ED. PARIS.
 e Ephes. v, 1-4. d Ibid. 5-11.

a Matth. v, 42; Luc. vi, 30. b Ephes. iv, 20-24.

(72) Οἱ γε τρισάθ. Hanc pericopen, usque ad
 hæc verba βουλομένους ἅπαντας, recitavit Theodo-
 retus *Hæret. fabul.* lib. i, cap. 6. Porro οἱ γὰρ pro
 οἳ γε habet ille.

(73) Τὴν τε σαρκίνην κατὰ τὴν συνοσιαστι-
 κήν κ. Haud scio an verius, τὴν τε σαρκίνην καὶ
 τὴν συνοσιαστικὴν κ. SYLBURG. — Recte: sic enim
 hunc locum exhibet Theodoretus, τὴν σαρκίνην καὶ
 τὴν συνοσ. κ.

(74) Τοῦ Θεοῦ. Τοῦ Χριστοῦ Theodoret.

(75) Εἰσδεχόμενοι. Ἐκδεχόμενοι, Theodoret.

(76) Χριστῷ Ἰησοῦ. Τῷ Ἰησοῦ, Ephes.

(77) Τὰ. Abest a vulg., Ephes.

(78) Κατὰ τὴν ἐξομοίωσιν τοῦ Θεοῦ. Comma-
 tion illud abest a vulg. Bibl. Ephes., inquit Syl-
 burg. Est autem a Clemente additum, ut Apostoli

D verba accommodaret ad ea quæ de divina similitu-
 dine paulo superius dixerat.

(79) Ὑμᾶς· Ἡμᾶς, Ephes.

(80) Ἴστε γινώσκ. Ἐστὲ γινώσκ. Ephes.

(81) Ἄλλοις. Forte convenientius ἄλλως, adverb.

SYLBURG.

(82) Τοῦτο ἐνόησαν δόγμα. Scribi possit ἐνόη-
 σαν, « excogitarunt. » Quamvis νοεῖν etiam ad
 animum transferri solet. Hinc Chrysostomus in
 I Cor. xv: Ἀξίον δὲ ἀκούσαι, τί ἐνταῦθα λέγουσιν
 οἱ τὰ Μανιχαίων νοσοῦντες. « Operæ pretium fuerit
 audire, quid dicant, qui Manichæorum hæresi la-
 borant. »

(83) Δέ. Vel δὲ, ut paulo superius, καὶ δὲ παρα-
 θέσομαι.

postquam autem ejus unitati visum est non esse eolam, exiit ab eo inspiratio, et cum ea inivit communionem, et fecit dilectum. Exhinc autem egressa est ab ipso inspiratio, cum qua cum communionem iniisset, fecit potestates, quæ nec possunt videri nec audiri, usque ad illud, « inquamque in nomine proprio. » Si enim hi quoque, sicut Valentiniani, spirituales posuissent ✕ communionem, suscepisset forte aliquis eorum opinionem: carnalis autem libidinis communionem ad sanctam inducere prophetiam, est ejus qui desperat salutem. Talia etiam statuunt Prodicii quoque assectæ, qui seipso falso nomine vocant Gnosticos: seipso quidem dicentes esse natura filios primi Dei; ea vero nobilitate et libertate abutentes, vivunt ut volunt; volunt autem libidinosè; se nulla re teneri arbitrati, ut « domini sabbati, » et qui sint quovis genere superiores, filii regales. Regi autem, inquit, lex scripta non est. Primum quidem, quod non faciant omnia quæ volunt: multa enim eos prohibebunt, etsi cupiant et conentur. Quinetiam quæ faciunt, non faciunt ut reges, sed ut mastigia: clanculum enim committunt adulteria, timentes ne deprehendantur, et vitantes ne condemnentur, et metuentes ne supplicio afficiantur. Quomodo etiam res est libera, intemperantia et turpis serino? « Omnis enim, qui peccat, est servus, » inquit Apostolus ^a. Sed quomodo vitam ex Deo instituit, qui seipsum præbuit dedititum cuius concupiscentiæ? cum dixerit Dominus: « Ego autem dico: Ne concupiscas ^b. » Vultne autem aliquis sua sponte peccare, et decernere adulteria esse committenda, voluptatibusque et deliciis se explendum, et aliorum violanda matrimonia, cum aliorum etiam, qui inviti peccant, misereamur? Quod si in externum mundum venerint, qui in alieno non fuerint fideles, verum non habebunt. Afficit autem hospes aliquis civis contumelia, et eis injuriam facit; et non potius ut peregrinus, utens necessariis, vivit, civis non offendens? Quomodo autem, cum eadem faciant, ac ii, quos gentes odio habent, quod legibus obtemperare nolint, nempe iniqui, et incontinentes, et avari, et adulteri, dicunt se solos Deum nosse? Oporteret enim eos, cum in alienis adsunt, recte vivere, ut revera regiam

ἐπίπνοια, καὶ ἐκοινωνήσεν αὐτῇ, καὶ ἐποίησε τὸν ἀγαπητόν. Ἐκ δὲ τούτου ἐξῆλθεν ἀπ' αὐτοῦ ἐπίπνοια, ἣ κοινωνήσας ἐποίησε δυνάμεις, μήτε ὁραθῆναι, μήτε ἀκουσθῆναι δυνάμενας, ἕως, « ἐπ' ὀνόματος ἰδίου ἐκάστην. » Εἰ γὰρ καὶ οὗτοι, καθάπερ οἱ ἀπὸ Οὐαλεντινίου, πνευματικὰς ἐτίθεντο κοινωνίας, ἴσως τις αὐτῶν τῆν ὑπόληψιν ἐπεδέξατο· σαρκικῆς δὲ ὑβρεως κοινωνίαν εἰς προφρησίαν ἀγίαν ἀνάγειν ἀπεγνωστός ἐστὶ τῆν σωτηρίαν. Τοιαῦτα (84) καὶ οἱ ἀπὸ Προδικίου, ψευδωνύμως Γνωστικούς (85) σφᾶς αὐτοὺς ἀναγορεύοντες, δογματίζουσιν· υἱοὺς μὲν φύσει τοῦ πρώτου Θεοῦ λέγοντες αὐτοὺς, καταχρόμιοι δὲ τῆ εὐγενείᾳ καὶ τῆ ἐλευθερίᾳ, ζῶσιν ὡς βούλονται· βούλονται δὲ φιληδόνως· κρατηθῆναι ὑπ' οὐδενὸς νενομικότες, ὡς ἂν ἐ κύριοι τοῦ σαββάτου (86), καὶ ὑπεράνω παντὸς γένους πεφυκότες, βασιλῆιοι παῖδες· βασιλεῖ δὲ, φασὶ, νόμος ἀγραφος. Πρῶτον (87) μὲν, ὅτι οὐ ποιοῦσιν ἅ βούλονται πάντα· πολλὰ γὰρ αὐτοὺς κωλύει καὶ ἐπιθυμούντας καὶ περιωμένους· καὶ ἔποιοῦσι δὲ, οὐχ ὡς βασιλεῖς, ἀλλ' ὡς μαστιγίζι ποιοῦσι· λάθρα γὰρ μοιχεύουσιν, τὸ ἀλῶναι δεδιότες, καὶ τὸ καταγνώσθηναι ἐκκλίνοντες, καὶ φοβούμενοι κολασθῆναι (88). Πῶς δὲ ἐλευθέρων ἢ ἀκρασία καὶ ἡ αἰσχρολογία; « Πᾶς (89) γὰρ, « φησὶν (90), « ὁ ἀμαρτάνων δούλος ἐστίν, » ὁ Ἀπόστολος λέγει. Ἄλλὰ πῶς κατὰ Θεὸν πολιτεύεται ὁ πάση ἐπιθυμίᾳ ἔνδοτον ἑαυτὸν παρασχών, τοῦ Κυρίου φήσαντος, « Ἐγὼ δὲ λέγω, Μὴ ἐπιθυμῆσης; » Ἐκὼν δὲ τις ἀμαρτάνειν βούλεται, καὶ δόγμα τίθει τὸ μοιχεύειν, καὶ καθήδουπαθεῖν, καὶ λυμάλνεσθαι τοὺς ἄλλων γάμους, ἔπου γε καὶ τοὺς ἄλλους ἀκοντας ἀμαρτάνοντας ἐλευόμεν; Κἂν εἰς ξένον τὸν κόσμον ἀφιγμένοι ὦσι, πιστοὶ (91) ἐν τῷ ἄλλοτρίῳ μὴ γενόμενοι, τὸ ἀληθὲς οὐχ ἔξουσιν. Ὑβρίζει δὲ τις ξένος πολίτας, καὶ τούτους ἀδικεῖ· οὐχὶ δὲ ὡς παρεπίδημος (92), τοὺς ἀναγκαίους χρώμενος, ἀπρόσκοπος τοῖς πολιταῖς διαθεῖς; Πῶς δὲ καὶ τοῖς ὑπὸ τῶν ἔθνῶν μεμισθημένοις, διὰ τὸ μὴ πράσσειν τὰ ὑπὸ τῶν νόμων διηγορευμένα, τούτεστι τοῖς ἀδίκοις, καὶ ἀκρατέσι, καὶ πλεονέκταις, καὶ μοιχοῖς τὰ αὐτὰ πράσσοντες, Θεὸν ἐγνωκέναι μόνον λέγουσιν; Ἐχρῆν γὰρ αὐτοὺς, καὶ ἐν τοῖς ἄλλοτρίοις παρόντας, καλῶς βιοῦν, ἵνα δὴ τῷ ὄντι τῷ βασιλικῶν ἐνδείξωνται. Ἦδη δὲ καὶ τοῖς ἀνθρωπίνως νομοθέταις καὶ τῷ θεῷ νόμῳ ἀπεχθάνονται, παρανόμως βιοῦν ἐπανηρημένοι. Ὁ γοῦν « ἐκκεντ-

✕ P. 525 POTTER, 438-439 ED. PARIS. ^a Rom. vi, 16. ^b Matth. v, 28.

(84) Τοιαῦτα. . . δογματίζουσιν. Hoc commention Theodoretus in suam *Hæret. Fabul.* lib. 1, cap. 1, p. 197 transtulit.

(85) Ψευδωνύμως Γνωστικούς. Sic *Strom.* vii, pag. 792: Τῶν ψευδωνύμων τούτων ἀνόσιος γνῶσις. Hinc Irenæus libros suos vocavit Ἐλεγχον καὶ ἀνατροπὴν τῆς ψευδωνύμου γνῶσεως.

(86) Κύριοι τοῦ σαββάτου. Hic, et infra p. 442, respicit Matth. xii, 8: Κύριος γὰρ ἐστὶ καὶ τοῦ σαββάτου ὁ Υἱὸς τοῦ ἀνθρώπου.

(87) Πρῶτον. Ante hanc vocem aliquid hujusmodi videretur. Ψευδονται δὲ ἐν τούτοις. « In his autem falluntur. »

(88) Κολασθῆναι. Fortasse rectius τὸ κολασθῆναι, cum articulo, ut in præcedentibus duobus membris. SVLBERG.

(89) Πᾶς. Non tam verba Apostoli, ut neque paulo post Christi, quam eorum sensum profert.

(90) Φησὶν. Supervacua est hæc vox, ut quandoque alias.

(91) Πιστοὶ. Respicit Luc. xvi, 11, 12: Εἰ οὖν ἐν τῷ ἀδίκῳ μαμωνᾷ πιστοὶ οὐκ ἐγένεσθε, τὸ ἀληθινὸν τίς ὑμῖν πιστεύσει; Καὶ εἰ ἐν τῷ ἄλλοτρίῳ πιστοὶ οὐκ ἐγένεσθε, τὸ ὑμέτερον τίς ὑμῖν δώσει;

(92) Ὡς παρεπίδημος. Respiciere videtur 1 Petr. ii, 11, 12.

σας (93) ὁ τὸν πόρνον ἐβλαβούμενος (94) πρὸς τοῦ Θεοῦ δείκνυται ἐν τοῖς Ἀριθμοῖς. Καὶ ἐὰν ἐπιψωμεν, ὡς φησὶν ὁ Ἰωάννης ἐν τῇ ἐπιστολῇ, « ὅτι κοινωνίαν ἔχομεν μετ' αὐτοῦ, » τούτέστι μετὰ τοῦ Θεοῦ, « καὶ ἐν τῷ σκότει περιπατῶμεν, ψευδόμεθα, καὶ οὐ ποιοῦμεν τὴν ἀλήθειαν· ἐὰν δὲ ἐν τῷ φωτὶ περιπατῶμεν, ὡς αὐτὸς ἐν τῷ φωτὶ (95), κοινωνίαν ἔχομεν μετ' αὐτοῦ, καὶ τὸ αἷμα Ἰησοῦ τοῦ υἱοῦ αὐτοῦ καθαρίζει ἡμᾶς ἀπὸ τῆς ἁμαρτίας. » Πόθεν οὖν κρείττους εἰσὶ τῶν κοσμικῶν οἰκτιροῦντα πράσσοντες, καὶ τοῖς χειρότεροις τῶν κοσμικῶν ὅμοιοι; ὅμοιοι γὰρ, οἶμαι, τὰς φύσεις οἱ καὶ τὰς πράξεις ὅμοιοι. Ὡν δὲ ὑπερφέρειν κατὰ τὴν εὐγένειαν ἀξιοῦσι, τούτων καὶ τοῖς ἤθεσιν ὑπερέχειν ὀφείλουσι, ὅπως τὸν εἰς τὴν φυλακὴν (96) συγκαλεισμὸν διαφυγῶσιν. Ὅντως γὰρ, ὡς ὁ Κύριος ἔφη, « Ἐὰν μὴ περισσεύσῃ ἡ δικαιοσύνη ὑμῶν πλεῖω (97) τῶν γραμματέων καὶ Φαρισαίων, οὐκ εἰσελεύσεσθε εἰς τὴν βασιλείαν τοῦ Θεοῦ. » Περὶ δὲ τῆς τῶν βρωμάτων ἐγκρατείας δείκνυται ἐν τῷ Δαυιδ· συναλόντι δ' εἶπεῖν, περὶ ὑπακοῆς ὁ Δαβὶδ ψάλλον λέγει· « Ἐν τίνι κατορθώσῃ νεώτερος τὴν ὁδὸν αὐτοῦ; » Καὶ παραχρῆμα ἀκούει· « Ἐν τῷ φυλάσσεσθαι (98) τὸν λόγον σου ἐν ὅλῃ καρδίᾳ· » ὅ τε Ἰερμίας φησὶ· « Τὰς λέγει Κύριος· Κατὰ τὰς ὁδοὺς τῶν ἐθνῶν μὴ πορεύεσθε (99). » Ἐντεῶθεν ἄλλοι τινὲς κινηθέντες, μικροὶ καὶ οὐτιδανοὶ, τὸν ἄνθρωπον ὑπὸ διαφόρων δυνάμεων πλασθῆναι λέγουσι, καὶ τὰ μὲν μέχρις ὀμφαλοῦ θειοδεστέρας τέχνης εἶναι, τὰ ἔνεργε δὲ, τῆς ἡττονος· οὐ δὲ χάριν ὀρέγεσθαι συνουσίας. Ἀέληθε δὲ αὐτοῦ, ὅτι καὶ τὰ ἄνωτέρω μέρη τῆς τροφῆς ὀριγνᾶται καὶ λαγεύει τισὶν· ἐναντιοῦνται δὲ καὶ τῷ Χριστῷ, πρὸς τοῖς Φαρισαίοις εἰρηκότι (1), τὸν αὐτὸν Θεὸν καὶ « τὸν ἐκτὸς » ἡμῶν καὶ « τὸν ἔσω » ἄνθρωπον πεποιθῆναι. Ἀλλὰ καὶ ἡ ὀρεξις οὐ τοῦ σώματος ἔστι, καὶν διὰ τὸ σῶμα γίνετα· Ἄλλοι τινὲς, οὗς καὶ Ἀντιτάκτας (2) καλοῦσιν, λέγουσιν, ὅτι ὁ μὲν Θεὸς ὁ τῶν ὀλων πατήρ ἡμῶν ἔστι φύσει, καὶ πάνθ', ὅσα πεποιθῆκεν,

Ἡ P. 526 ED. POTTER: ^a Num. xxv, 8; I Joan. I, 6, 7. ^b Matth. v, 20. ^c Dan. i. ^d Psal. cxviii, 9. ^e Jerem. x, 2. ^f Luc. xi, 40.

(95) Ἐκκεντίσας. Respicit Numer. xxv, 8, quo loco Phineas dicitur Zimri et Cosbi scortantes confudisse: Καὶ ἀπεκέντησεν ἀμφοτέρους, τὸν τε ἄνθρωπον τὸν Ἰσραηλίτην καὶ τὴν γυκαίκα διὰ τῆς μήτρας αὐτῆς.

(94) Ἐβλαβούμενος. Videtur legendum εὐλογούμενος. Lowth.

(95) Αὐτὸς ἐν τ. Αὐτὸς ἐστὶν ἐν τ. Joan., ubi mox μετ' ἀλλήλων pro μετ' αὐτοῦ· ἄρην, αἷμα Ἰησοῦ Χριστοῦ· et rursum, ἀπὸ πάσης τῆς ἁμαρτίας.

(96) Φυλακὴν. Τὰ ἐν φυλακῇ πνεύματα, « spiritus in carcere, » dixit Apostolus, I Pet. iii, 19. Φυλακῆς etiam metaphora aliquoties usus est Christus de sceleratorum puenis agens.

(97) Πλεῖω. Πλεῖον, Matth., ubi mox, οὐ μὴ εἰσέλθητε εἰς τ. β. τῶν οὐρανῶν.

(98) Ἐν τῷ φ. Psalm. cxviii: Ἐν τῷ φυλάσσεσθε τοὺς λόγους σου· et sequens comminationem, ἐν ὅλῃ καρδίᾳ, conjungit cum sequenti membro A. Sylburg.

(99) Πορεύεσθε. Μανθάνετε. Jerem.

(1) Εἰρηκότι. Respicere videtur Luc. xi, 40: Οὐχ ὁ ποιήσας τὸ ἔξωθεν καὶ τὸ ἔσωθεν ἐποίησεν;

(2) Ἀντιτάκτας. Hæc, paucis mutatis, Theodoretus in Hæret. fabul. lib. 1, cap. 16, transtulit:

indolem ostenderent. Jam vero et humanos legislatores, et divinam legem habent sibi infensam, cum inique et præter leges vivere instituerint. Is certe, qui scortatorem « confodit, » a Deo pius esse ostenditur in Numeris. « Et si dixerimus, » inquit Joannes in epistola, « quod societatem habemus cum eo, « nempe Deo, « et in tenebris ✕ ambulamus, mentimur, et veritatem non facimus. Si autem in luce ambulamus, sicut et ipse est in luce, societatem habemus cum ipso, et sanguis Jesu filii ejus emundat nos a peccato a. » Quomodo ergo sunt hi hujus mundi hominibus meliores, qui hæc faciunt, et vel pessimis hujus mundi sunt similes? sunt enim, ut arbitrator, similes natura, qui sunt factis similes. Quibus autem se esse censent nobilitate superiores, eos debent etiam superare moribus, ut vitent ne includantur in carcere. Revera enim, ut dixit Dominus: « Nisi abundaverit justitia vestra plus quam scribarum et Pharisæorum, non intrabitis in regnum Dei b. » De abstinentia autem a cibis ostenditur a Daniele c. Ut semel autem dicam, de obedientia dicit psallens David: « In quo dirigit junior viam suam d? » Et statim audit: « In custodiendo sermones tuos in toto corde. » Et dicit Jeremias: « Hæc autem dicit Dominus: Per vias gentium ne ambulaveritis e. » Hinc moti aliqui alii, pusilli et nullius pretii, dicunt formatum fuisse hominem a diversis potestatibus: et quæ sunt quidem usque ad umbilicum esse artis diviniore; quæ autem subter, minoris; qua de causa coitum quoque appetere. Non animadvertunt autem, quod superiores quoque partes nutrimentum appetunt, et quibusdam libidinantur. Adversantur autem Christo quoque, qui dixit Pharisæis, eundem Deum et « internum » nostrum 189 et « externum » fecisse hominem f. Quinetiam appetitum non est corporis, etsi fiat per corpus. Quidam alii, quos etiam vocamus Antitactas,

Ἦσαν δὲ καὶ ἄλλοι τινὲς, οὗς Ἀντιτάκτας ἐκάλουν ὀ ἀσεβεῖς, ὁ τὸν μέγαν ἀγνωστον Θεὸν, ὡς αὐτοὶ λέγουσι, πατέρα οἰκείον ὀνόμαζον· τούτων δὲ ἀγαθὸν εἶναι, καὶ Θεὸν ποιητὴν· ἕνα δὲ τινα τῶν ὑπ' αὐτοῦ γεγονότων ἐπισπεῖραι ζιζάνια· ὅς καὶ πάντας ἡμᾶς, ὡς αὐτοὶ λέγουσι, κακοῖς περιέβαλεν. ἀντιταξόμενος ἡμῶν τῷ ἀγαθωτάτῳ πατρὶ, οὐ δὲ χάριν, καὶ ἡμεῖς ἀντιτασσόμεθα αὐτῷ, εἰς ἐκδίχησιν τοῦ πατρὸς ἀνθιστάμενοι τοῖς νόμοις αὐτοῦ. Καὶ ἐπειδὴ αὐτὸς οὕτως εἶπεν, Οὐ μοιχεύσεις, ἡμεῖς, φησὶ, μοιχεύομεν ἐπὶ καταλύσει τῆς ἐντολῆς αὐτοῦ. Τούτους εἰκότως ἂν τις ἐφευρετὰς ὀνομάσοι κακῶν, οἱ ταῖς ἀσελγείαις τὰς βλασφημίας συνάπτουσιν. « Fuerunt et alii quidam, quos Antitactas impii vocabant, qui magnam ignotum Deum, et ipsi dicunt, patrem suum appellabant. Hunc vero esse bonum, et Deum creatorem: unum autem quempiam ex iis, qui ex eo geniti erant, seminasse zizania; qui in nos omnes, ut ipsi dicunt, mala injecit, ut qui optimo patri nostro restiterit. Quo fit, ut nos quoque illi resistamus, ad ultionem patris nostri legibus ejus adversantes. Et quoniam ipse dixit: Non mœchaberis, nos, inquit, mœchemur, ut ejus præceptum infringamus. Hos malorum jure quispiam dixerit inventores, qui libidinibus suis blasphemias adjungunt.

hoc est « adversarios » et repugantes, dicunt quod Deus quidem universorum noster est natura pater, et omnia quæcunque fecit, bona sunt; unus autem quispiam ex iis, qui ab ipso facti sunt, seminatis zizaniis, malorum naturam generavit: quibus etiam nos omnes implicavit, ut nos efficeret Patri adversarios. Quare nos etiam ipsi huic adversamur ad Patrem ulciscendum, contra secundi voluntatem facientes. Quoniam ergo hic dixit: « Non mæchaberis: » nos, inquit, mæchamur, ✕ ut ejus mandatum dissolvamus. Quibus responderimus quoque, quod pseudopphetas, et eos qui veritatem simulant, ex operibus cognosci accepimus: si male audiunt autem vestra opera, quomodo adhuc dicetis vos veritatem tenere? Aut enim nullum est malum, et non est utique dignus reprehensione is, quem vos insimulatis, ut qui Deo sit adversatus, neque fuit alicujus mali effector; una enim cum malo arbor quoque interimitur: aut si est malum ac consistit, dicant nobis, quid dicunt esse ea, quæ data sunt, præcepta, de justitia, de continentia, de tolerantia, de patientia, et iis, quæ sunt hujusmodi, bona an mala? et si fuerit quidem malum, præceptum, quod plurima prohibet facere turpia, adversus seipsum legem ferret vitium, ut seipsum dissolvat, quod quidem non potest fieri; sin autem bonum, cum bonis adversentur præceptis, bono adversari, et mala facere conflentur. Jam vero ipse quoque Servator, cui soli censent esse parendum, odio habere, et maledictis insequi prohibuit: et, « Cum adversario, » inquit, « vadens, ejus amicus conare discedere a. » Aut ergo Christi quoque negabant suasionem, adversantes adversario: aut, si sint amici, contra eum certamen suscipere nolunt. Quid vero? an nescitis, viri egregii (loquor enim tanquam præsentibus), quod cum præceptis, quæ se recte habent, pugnant, propriæ salutis resistitis? Non enim ea, quæ sunt utiliter edicta, sed vos ipsos evertitis. Et Dominus: « Luceant » quidem, inquit, « bona vestra opera b: » vos autem libidines et intemperantias vestras manifestas redditis. Et alioqui si vultis legislatoris præcepta dissolvere, quamnam de causa, illud quidem: « Non mæchaberis; » et hoc: « Stu-

A αγαθά ἐστίν· εἰς δὲ τις τῶν ὑπ' αὐτοῦ γενομένων ἐπέσπειρεν τὰ ζιζάνια, τὴν τῶν κακῶν φύσιν γενήσας· οἷς (3) καὶ δὴ (4) πάντας ἡμᾶς περιέβαλεν, ἀντιτάξας ἡμᾶς (5) τῷ Πατρὶ. Αἰδὲ δὴ καὶ αὐτοὶ ἐναντασσομένα τούτῳ εἰς ἐκδικίαν τοῦ Πατρὸς (6), ἀντιπράσσοντες τῷ βουλήματι τοῦ δευτέρου. Ἐπεὶ οὖν οὗτος « Οὐ μοιχεύσεις » εἰρήκεν, ἡμεῖς, φασὶ (7), μοιχεύομεν ἐπὶ καταλύσει τῆς ἐντολῆς αὐτοῦ. Φαίηται δ' ἂν καὶ πρὸς τούτους, ὅτι τοὺς ψευδοπροφήτας καὶ τοὺς ὅσοι τὴν ἀλήθειαν ὑποκρίνονται, ἐξ ἔργων γινώσκεισθαι παρελήψαμεν (8). Εἰ διαβάλλεται δὲ ὑμῶν ἔργα, πῶς ἐτι (9) τῆς ἀληθείας ἀντέχεσθαι ὑμᾶς ἐρεῖτε; Ἡ γὰρ οὐδὲν ἐστὶ κακὸν, καὶ οὐκ ἐτι μέμψως ἄξιος, ὃν αἰτιᾶσθε ὡς ἀντιτεταγμένον τῷ Θεῷ, οὐδὲ κακοῦ τινος γέγονε ποιητικὸς· συναναίρεται γὰρ τῷ κακῷ καὶ τὸ δένδρον (10)· ἢ εἰ ἐτι τὸ πονηρὸν ἐνυπάρξει (11), εἰπάτωσαν ἡμῖν, τί λέγουσιν εἶναι τὰς δοθείσας ἐντολάς περὶ δικαιοσύνης, περὶ ἐγκρατείας, περὶ ὑπομονῆς, περὶ ἀνεξικακίας καὶ τῶν τούτοις ὁμοίων, φάυλας ἢ ἀστείας; καὶ εἰ μὲν φαύλη εἴη, τὰ πλεῖστα ἀπαγορεύουσα ποιεῖν τῶν αἰσχρῶν ἢ ἐντολῆ, καθ' ἑαυτῆς νομοθετήσῃ ἢ κακία ἐπὶ καταλύσει τῆ ἰδία, ὅπερ ἀδύνατον· εἰ δὲ ἀγαθὴ, ἀντασσομένοι ταῖς ἀγαθαῖς ἐντολαῖς ἀγαθῶ ἀντιτάσσεισθαι, καὶ τὰ κατὰ πράσσειν ὁμολογοῦσιν. Ἦδη δὲ καὶ ὁ Σωτὴρ αὐτὸς, ᾧ πείθεσθαι ἀξιοῦσθαι μόνῳ, τὸ μισεῖν (12) καὶ τὸ λοιδορεῖν κεκώλυκεν· καὶ, « Μετὰ τοῦ ἀντιτάξου βαδίζων, φίλος αὐτοῦ περιβηθὴ ἀπαλλαγῆναι, » φησὶν. Ἡ τοῖνον καὶ τὴν Χριστοῦ παραίνεσιν ἀρῆσονται, ἀντασσομένοι τῷ ἀντιτεταγμένῳ· ἢ φίλοι γινόμενοι, τούτῳ οὐκ ἀντιτάξουσιν. Τί δαί; οὐκ ἴστε, ὧ γενώδαί, (ὡς πρὸς παρόντας γὰρ εἰπομ' ἂν·) ὅτι ταῖς καλῶς ἐχοῦσαις ἐντολαῖς μαχόμενοι, τῇ ἰδίᾳ ἀνθίστασθε σωτηρίᾳ; Οὐ γὰρ τὰ διαγορευθέντα χρησίμως, ἀλλ' ἑαυτοὺς καταστρέφετε. Καὶ ὁ μὲν Κύριος, τὰ ἀγαθὰ (13) ὑμῶν ἔργα λαμψάτω, ἔφη, ὑμεῖς δὲ τὰς ἀσελγείας ὑμῶν ἐκφανεῖς ποιεῖτε. Ἄλλως τε εἰ τὰς ἐντολάς καταλύειν τοῦ νομοθέτου θέλετε, τί δήποτε τὸ μὲν « Οὐ μοιχεύσεις, » καὶ « Οὐ παιδοφθορήσεις (14), » καὶ ὅσα εἰς ἐγκράτειαν συμβάλλεται, καταλύειν ἐπιχειρεῖτε δι' ἀκρασίαν τὴν σφῶν· οὐ καταλύετε δὲ χεῖμῶνα τὸν ὑπ' αὐτοῦ γενόμενον, ἵνα θέρος ποιήσῃτε μεσοῦντος ἐτι τοῦ χειμῶνος· οὐδὲ γῆν πλωτῆν, βατῆν δὲ θάλασσαν (15)

D

✕ P. 527 ED. POTTER, 440 ED. PARIS. a Matth. v, 25; Luc. xii, 58. b Matth. v, 16.

(3) Οἷς. Ὅς legisse videtur Theodoretus.

(4) Δὴ. Supervacua est. SYLBURG. — Scribi possit, οἷς δὴ καὶ πάντ.

(5) Ἀντιτάξας ἡμᾶς. Ἀντιτάξάμενος ἡμῶν. Theodoret.

(6) Εἰς ἐκδικίαν τοῦ Πατρὸς. Hoc commation Theodoretii interpres.

(7) Φασὶ. Φησὶ. Theodoret. ad sequentia, Clementis ad præcedentia refert.

(8) Παρελήψαμεν. Nempe a Christo dicente: Ἀπὸ τῶν καρπῶν αὐτῶν ἐπιγνώσεσθε αὐτούς, Matth. vii, 16.

(9) Πῶς ἐτι. Δὴ, vel synonyma οὖν, inserta, legendum videtur, πῶς οὖν ἐτι... SYLBURG.

(10) Συναναίρεται γὰρ τῷ κακῷ καὶ τὸ δένδρον. « Malo enim sublato, tollitur arbor, » e quo id nascitur: ac proinde si nullum sit malum, sequitur

nullum esse principium Deo bono adversarium, Respexisse autem videtur Matth. vii, 17, 18.

(11) Τὸ πονηρὸν ἐνυπάρξει. Vel divisè ἐν ὑπάρξει, « in essentia. » Putabant enim hæretici, principium illud, quod Deo repugnaret, esse « essentia malum. »

(12) Τὸ μισεῖν. Respicit Matth. v, 43, 44, vel Luc. vi, 27, 28; dein Matth. v, 25, vel Luc. xii, 58.

(13) Τὰ ἀγαθὰ. Matth. v, 16: Οὕτω λαμψάτω τὸ φῶς ὑμῶν ἔμπροσθεν τῶν ἀνθρώπων, ὅπως εἰδῶσιν ὑμῶν τὰ καλὰ ἔργα.

(14) Οὐ παιδοφθορήσεις. Conf. quæ superius dicta sunt ad Protretic. p. 67 edit. Paris.

(15) Βατῆν δὲ θάλασσαν. Poetice dictum. Lycophron Cassandrea vers. 1414:

..... Τῷ θάλασσα μὲν βατῆ
Πεζῷ περ' ἔσται, γῆ δὲ ναυσθλωθήσεται.

ἐργάζεσθε, καθάπερ οἱ τὰς ἱστορίας συναξάμενοι (16), τὸν βάρβαρον ἐθελῆσαι Ξέρξην; Τί δ' οὐχὶ πάσαις ταῖς ἐντολαῖς ἀντιτάσσεσθε; Εἰπόντος γάρ, « Αὐξάνεσθε καὶ πληθύνεσθε, » ὑμᾶς τοὺς ἀντιταγμένους ἐχρῆν μηδὲν συνουσία χρῆσθαι. Καὶ εἰπόντος, « Ἐδωκα ὑμῖν πάντα εἰς τροφάς » καὶ ἀπολαύσεις, ὑμᾶς ἐχρῆν μηδὲν ἀπολαύειν. Ἄλλὰ καὶ, « Ὀφθαλμὸν ἀντὶ ὀφθαλμοῦ, » λέγοντος, ὑμᾶς ἐχρῆν μὴ ἀποδιδόναι ἀντίταξιν ἀντιτάξει· καὶ τὸν κλέπτην κελεύσαντος « τετραπλοῦν » ἀποδιδόναι, ὑμᾶς ἐχρῆν καὶ προσδοῦναι τῷ κλέπτῃ· ὁμοίως τε αὖ καὶ τῆ, « Ἀγαπήσεις τὸν Κύριον, » ἐντολῆ ἀντιτασσομένου, ἔδει οὐτε τὸν ὄλων Θεὸν ἀγαπήσαι. Καὶ πάλιν, εἰπόντος, « Οὐ ποιήσεις γλυπτὸν, οὐδὲ χωνευτὸν, ὑμᾶς ἀκόλουθον ἦν καὶ τὰ γλυπτὰ προσκυνεῖν. Πῶς οὖν οὐκ ἀσεθεῖτε, ἀντιτασσομένοι μὲν, ὡς φατε, τῷ Δημιουργῷ, τὰ δὲ ὅμοια ταῖς πόρνευσι καὶ τοῖς μοιχοῖς ἐξηλωκότες; Πῶς δὲ οὐκ αἰσθάνεσθε μείζονα ποιοῦντες, ὃν ὡς ἀσθενῆ νομίζετε; Εἴπερ, ὃ βούλεται, τοῦτο γίνεται, ἀλλ' οὐχὶ ἐκείνο, ὅπερ ἠθέλησεν ὁ ἀγαθός. Ἐμπάλιν γὰρ ἀσθενῆς δεικνυταί πως ὑμῶν αὐτῶν (17) ὁ ὑμέτερος, ὡς φατε, πατήρ. Ἀναλέγονται δὲ καὶ οὗτοι ἐκ τινῶν προφητικῶν περικοπῶν λέξεις ἀπανθισάμενοι, καὶ συγκαταύσαντες κακῶς, κατ' ἀλληγορίαν εἰρημένας, ἐξ εὐθείας λαθόντες. Γεγράφθαι γὰρ φησιν· « Ἀντέστησαν Θεῷ, καὶ ἐσώθησαν. » Οἱ δὲ καὶ « Τῷ ἀναιδεῖ Θεῷ » προστιθέασιν· δέχονται δὲ ὡς βουλὴν παρηγγελμένην τὸ λόγιον τοῦτο, καὶ σωτηρίαν σφίσι λογίζονται, τὸ ἀνθίστασθαι τῷ Δημιουργῷ. « Τῷ » μὲν οὖν « ἀναιδεῖ Θεῷ » οὐ γέγραπται· Εἰ δὲ καὶ οὕτως ἔχοι, τὸν κεκλημένον διάβολον, ὃ ἀνόητος, ἐξακούσατε ἀναιδῆ, ἢ ὡς διχάλλοντα (18) τὸν ἄνθρωπον, ἢ ὡς κατηγοροῦν τῶν ἀμαρτανόντων, ἢ ὡς ἀποστάτην. Ὁ γοῦν λαός, ἐφ' οὗ εἰρηται ἢ περικοπῆ, παιδεύμενοι ἐφ' οἷς ἡμαρτον βαρῶς φέροντες, καί τένοντες, διεγόγγυζον τὴν εἰρημένην λέξιν· ὅτι τὰ μὲν ἄλλα ἔθνη παρανομῶντα οὐ κολάζεται, αὐτοὶ δὲ μόνοι περ' ἕκαστα κολοῦνται· ὡς καὶ Ἱερεμίαν εἰρηκέναι· « Διὰ τί (19) ὁδὸς ἀσεβῶν εὐοδοῦται; » ὅμοιον τοῦτοφ τὸ παρὰ τῷ Μαλαχίᾳ τὸ προειρημένον. « Ἀντέστησαν Θεῷ, καὶ ἐσώθησαν: χρηματιζόμενοι γὰρ οἱ προφήται, οὐ μόνον τινὰ ἀκούειν λέγουσι παρὰ τοῦ Θεοῦ, ἀλλὰ καὶ αὐτοὶ διαγγέλλοντες δεικνυταί κατὰ ἀνθυποφορὰν τὰ πρὸς τοῦ λαοῦ θρυλλόμενα, ὡς ἐπιζητήματά τινα ὑπὸ τῶν ἀνθρώπων ἀναφέροντες· ἐξ ὧν καὶ τὸ προκειμένον τυγχάνει βητόν. Καὶ μὴ τι πρὸς τοῦτους ὁ Ἀπόστολος ἐν τῇ πρὸς Ῥωμαίους

A pruni puero non inferes, » et quæcumque ad continentiam conferunt, dissolvere conamini, propter vestram intemperantiam : non dissolvitis autem, quæ ab ipso sit, hiemem, ut media adhuc hieme æstatem faciatis ; neque terram navigabilem, mare autem pedibus pervium, facitis, ut qui historias composuerunt, barbarum Xerxem dicunt voluisse facere? Cur vero non omnibus præceptis repugnatis? Nam cum ille dicat ; « Crescite et multiplicamini », oporteret et vos, qui adversamini, nullo modo uti coitu. Et cum dixit : « Dedi vobis omnia ad vescendum » et fruendum, vos nullo frui oportuit. Quinetiam eo dicente : « Oculum pro oculo », oportuit vos decertationem contraria non rependere decertatione. Et cum furem jusserit reddere « quadruplum », oportuit vos furi aliquid etiam addere. Rursus vero similiter, cum præcepto : « Diliges Deum tuum ex toto corde tuo », repugnatis, oportuit nec universorum quidem Deum diligere. Et rursus, cum dixerit : « Non facies sculptile neque fusile », consequens erat ut etiam sculptilia adorareis. Quomodo ergo non impie facitis, qui Creatori quidem, ut dicitis, resistitis ; quæ sunt autem meretricibus et adulteris similia, sectamini? Quomodo autem non sentitis vos eum majorem facere, quem pro imbecillo habetis ; si quidem id sit, quod hic vult ; non autem illud, quod voluit bonus? contra enim ostenditur quodam modo a vobis ipsis, imbecillum esse, quem vestrum patrem dicitis. Recensent etiam ex quibusdam locis propheticiis decerptas dictiones, et male consarcinatas, quæ allegorice dicta sunt tanquam recto ductu et citra figuram dicta sumentes. Dicunt enim scriptum esse : « Deo restiterunt, et salvi facti sunt » : illi autem « Deo impudenti » addunt ; et hoc eloquium tanquam consilium præceptum accipiunt : et hoc ad salutem conferre existimant, quod Creatori resistant. At « impudenti » quidem « Deo, » non est scriptum. Si autem sic quoque habeat, eum, qui vocatus est diabolus, intelligite impudentem : vel quod hominem calumniis impetat, vel quod accuset peccatores, vel quod sit apostata. Populus ergo, de quo hoc dictum est, cum castigaretur propter sua peccata, ægre ferentes et gementes, his verbis, quæ dicta sunt, murmurabant, quod aliæ quidem gentes cum inique se gerant non puniantur, ipsi autem in singulis vexentur ; adeo ut Jeremias quoque dixerit : « Cur via impiorum

✕ P. 528 ED. POTTER, 441-442 ED. PARIS. • Gen. 1, 28; ix, 1. ^b Genes. 1, 29; ix, 2, 3. • Exod. xxi, 24. ^d Ibid. xii, 1. • Deut. vi, 5. ^f Deut. xxvii, 15. ^e Malach. iii, 15.

..... Cui mare quidem pervium
Peditis erit, terra autem navigabitur.

Ubi scholiastes hæc adnotat : Ὁ Ξέρξης τὸν μὲν Ἐλλάσποντον ἔχωσεν, ἦτοι βαθὴν γῆν ἐποίησεν, τὸν δὲ Ἄθων ὄρος κόψας, ἐποίησε θάλασσαν, ὡς ὁ Ἡρόδοτος ἱστορεῖ. Conf. quæ ibi adnotat Meursius.

(16) Οἱ τὰς ἱστορίας συναξ. Herodotus Polyhymnia p. 249, 251 ; Thucydidēs lib. iv, p. 156 ; Arrianus lib. v, p. 103, et alii. H. SYLBURG.

(17) Δεικνυταί πως ὑμῶν αὐτῶν. Forte δεικνυταί πρὸς ὑμῶν αὐτῶν, ostenditur a vobis ipsis. »

Πρὸς autem in hac significatione passim ab hoc nostro usurpari, docet Index Sylburg.

(18) Ὡς διαβάλλοντα. Justinus M. Cohort. ad Græc. p. 108 edit. Oxon. : Ὁν διάβολον αἱ θεῖαι Γραφαὶ καλοῦσιν, ἀπὸ τῆς πρώτης αὐτοῦ πρὸς τὸν ἄνθρωπον διαβολῆς ταύτης τῆς προσηγορίας τυχόντα. « Quem diabolum divinæ Scripturæ vocant, a prima sua adversus hominem calumnia et criminatione nomine sumpto. »

(19) Διὰ τί. Τί ἔτι, Jerem.

prosperatur *? » quod simile est ei, quod prius alatum est ex Malachia : « Deo resisterunt, et salvi facti sunt. » Nam propheta divinitus inspirati, non solum quæ a Deo audierint, se loqui profitentur ; sed et ipsi etiam solent ea, quæ vulgo jactantur a populo, exceptionis modo, edicere, et tanquam quæstiones ab hominibus motas referre : cujusmodi est illud dictum, cujus mentio jam facta est. Nunquid autem ad hos verba sua dirigens, scribit Apostolus in Epistola ad Romanos : « Et non sicut blasphemamur, et sicut dicunt aliqui nos ✕ dicere : Faciamus mala, ut eveniant bona, quorum iusta est damnatio b? » Hi sunt, qui inter legendum tono vocis pervertunt Scripturas ad proprias voluptates, et quorundam 190 accentuum et punctorum transpositione, quæ prudenter et utiliter præcepta sunt, ad suas trahunt delicias. « Qui irritatis Deum sermonibus vestris, » inquit Malachias, « et dicitis, in quonam eum irritavimus? Dum vos dicitis : Quicunque facit malum, bonus est coram Domino, et ipse in eis complacuit; et ubi est Deus justitiæ c? »

CAPUT V.

Duo genera hæreticorum notat: prius illorum qui omnia omnibus licere pronuntiant, quos refutat.

Ne ergo hunc locum ungue amplius fodicantes, plurium absurdarum hæresium meminerimus; nec rursus dum in singulis adversus unamquamque dicere necesse habemus, propterea pudore afficiamur, et nimis prolixos hos faciamus commentarios, age in duo dividentes omnes hæreses, eis respondeamus. Aut enim docent indiscrete vivere: aut modum excedentes, per impietatem et odium profitentur continentiam. Prius autem tractandum est de prima parte. Quod si quodlibet vitæ genus licet eligere, tum eam scilicet etiam licet, quæ est continens: et si electus tute poterit quodlibet vitæ genus sectari, manifestum est eam, quæ temperanter et secundum virtutem agitur, longe tutissimam esse. Nam cum « domino sabbati, » etiamsi intemperanter vivat, nulla ratio reddenda sit, multo magis qui vitam moderate et temperate instituit, nulli erit rationi reddendæ obnoxius. « Omnia enim licent, sed non omnia expediunt d, » ait Apostolus. Quod si omnia licent, videlicet moderatum quoque esse et temperantem. Quemadmodum ergo is est laudandus, qui libertate sua usus est ad vivendum ex virtute: ita multo magis qui dedit nobis liberam nostri potestatem, et concessit vivere ut vellemus, est venerandus et adorandus, quod non permiserit, ut nostra electio et vitatio cuiquam necessario serviret. Si est autem uterque æque securus, et qui incontinentiam, et qui continentiam elegerit, non est tamen ex æquo honestum et decorum. Qui enim impedit in voluptates, gratificatur corpori: temperans autem animam corporis dominam liberat a perturbationibus. Et si dicant nos « vocalis fuisse in libertatem, solummodo ne præbeamus li-

Α ἐπιστολῇ ἀποτεινόμενος γράφει· « Καὶ ῥη καθὼς βλασφημούμεθα, καὶ καθὼς φασὶ τινες ἡμᾶς λέγειν, ὅτι, Ποιήσωμεν τὰ κακὰ, ἵνα ἔλθῃ τὰ ἀγαθὰ, » Ἐν τῷ κρίμα ἐνδοκίον ἐστίν; Οὗτοί εἰσιν οἱ κατὰ τὴν ἀνάγκωσιν φωνῆς τῶν διαστρέφοντες τὰς Γραφὰς πρὸς τὰς ἰδίαις ἡδονάς, καὶ τινῶν προσφωδιῶν καὶ στιγμῶν μεταθέσει τὰ παραγγελθέντα σωφρόνως τε καὶ συμφερόντως βιαζόμενοι πρὸς ἡδοναθείας τὰς ἐαυτῶν· « Οἱ παροξύνοντες (20) τὸν Θεὸν τοῖς λόγοις ὑμῶν, ὁ Μαλαχίας φησὶ, καὶ εἶπατε· Ἐν τίνι παρωξύνωμεν αὐτόν; Ἐν τῷ λέγειν ὑμᾶς· Πᾶς ὁ ποιῶν πονηρὸν ἀγαθὸς ἐνώπιον Κυρίου, καὶ ἐν αὐτοῖς ὑδούκησεν· καὶ ποῦ ἐστίν ὁ Θεὸς τῆς δικαιοσύνης; »

Β Ἴν' οὖν (21) μὴ, ἐπιπλεῖον ὀνουχίζοντες (22) τὸν τόπον, πλειόνων ἀτόπων αἰρέσεων ἐπιμεμνήμεθα, μὴδ' αὖ καθ' ἐκάστην αὐτῶν λέγειν πρὸς ἐκάστην ἀναγκαζόμενοι, αἰσχυνόμεθά τε ἐπ' αὐτοῖς. καὶ ἐπὶ μῆξιτον τὰ ὑπομνήματα προάγωμεν· φέρε, εἰς δύο διελόντες πράγματα ἀπίστας τὰς αἰρέσεις, ἀποκρινόμεθα αὐτοῖς· ἢ γὰρ τοὶ ἀδιάφορος ζῆν διδάσκουσιν, ἢ, τὸ ὑπέρτονον ἀγνοοῦσι, ἐγκράτειαν διὰ δυσσεβείας καὶ φιλαπεχθημοσύνης καταγγέλλουσι. Πρῶτον δὲ περὶ τοῦ προτέρου διαληπτέον τιμηματος· εἰ πάντα ἐξεστὶν ἐλθεῖν βίον, ὄλον ὅτι (23) καὶ τὸν μετ' ἐγκρατείας· καὶ εἰ πᾶς βίος ἀκίνδυνος ἐκλεκτῶ, ὄλον ὅτι μετὰ ἀρετῆς καὶ σωφροσύνης πολὺ μᾶλλον ἀκίνδυνος· δοθείσης γὰρ ἐξουσίας· ἐπὶ κυρίῳ τοῦ σαββάτου, » εἴπερ ἀκολάστως βιώσαι, ἀνεύθυνον εἶναι, πολλῶ μᾶλλον ὁ κοσμίως πολιτευσάμενος οὐχ ὑπεύθυνος ἐστὶν. « Πάντα μὲν γὰρ ἐξεστὶν, ἀλλ' οὐ πάντα συμφέρει, » φησὶν ὁ Ἀπόστολος. Εἰ δὲ καὶ πάντα ἐξεστὶν, ὄλον ὅτι καὶ τὸ σωφρονεῖν. Ὅσπερ οὖν ὁ τῆ ἐξουσίᾳ εἰς τὸ κατ' ἀρετὴν βιώσαι συγχρησάμενος ἐπαινετός, οὕτω πολὺ μᾶλλον ὁ τὴν ἐξουσίαν ἡμῖν δεδωκώς ἐλευθέραν καὶ κυρίαν, καὶ συγχρηστῆσας ἡμῖν βιοῦν ὡς βουλόμεθα, σεμνὸς καὶ προσκυνητός, μὴ ἐάσας δουλεύειν ἡμῶν κατὰ ἀνάγκην τὰς αἰρέσεις καὶ τὰς φυγὰς. Εἰ δὲ τὸ ἀδεὲς ἐκάτερος ἔχει, ὁ τε ἀκρασίαν ὁ τε ἐγκράτειαν ἐδόμενος, ἀλλὰ τὸ σεμνὸν, οὐχ ὅμοιον. Ὁ μὲν γὰρ εἰς ἡδονὰς ἐξοκειλάσας σώματι χαρίζεται, ὁ δὲ σώφρων τὴν κυρίαν τοῦ σώματος ψυχὴν ἐλευθεροῖ τῶν παθῶν. Κἂν ἐπ' ἐλευθερίᾳ κεκλήσθαι λέγωσιν ἡμᾶς, μόνον μὴ τὴν ἐλευθερίαν εἰς ἀφορμὴν τῆ σαρκὸς παρέχωμεν, κατὰ τὸν Ἀπόστολον· εἰ δὲ ἐπιθυμῆτα χαριστέον, καὶ τὸν ἐπονεϊδίστον βίον ἀδιάφορον ἤγητέον, ὡς αὐτοὶ λέγουσιν,

✕ P. 529 ED. POTTER, 445 ED. PARIS. a Jerem. vi, 13; x, 23.

(20) Παροξύνοντες. Παροξύναντες Malach., ubi mox, ἐν τοῖς λογ.· δεῖν, καλὸν ἐνώπιον Κυρίου, καὶ ἐν αὐτοῖς αὐτὸς εὐδόκησε.

(21) Ἴν' οὖν. ἐπιμεμνήμεθα. Usitatius, ἴν' οὖν... ἐπιμεμνώμεθα. SYLBURG.

(22) Ὀνουχίζοντες. Id est ἀκριβολογούντες. Hesyechius, Ὀνουχί, ἐπιμελῶς ἐξετάσει. Hinc proverbium Ἐξ ὄνουχος, Latine « Ad unguem. »

(23) Ἀήλιος ὅτι. Flor. edit. conjuncte δηλονότι. SYLBURG.

ἦτοι πάντα ταῖς ἐπιθυμίαις πειστέον καὶ εἰ τοῦτο, τὰ Ἀ ἀσελγέστατα καὶ ἀνοσιώτατα πρακτέον ἅπαντα, ἐπο-
 μένους τοῖς ἀναπέθουσιν ἡμᾶς· ἢ τῶν ἐπιθυμιῶν
 τινὰς ἐκκλινοῦμεν, καὶ οὐκ ἔτι ἀδιαφόρως βιωτέον,
 οὐδὲ ἀναίδην δουλευτέον τοῖς ἀτιμοτάτοις μέρεσιν
 ἡμῶν, γαστρὶ καὶ αἰδοίσις, δι' ἐπιθυμίαν κολα-
 κευόντων τὸν ἡμέτερον νεκρὸν (24). Τρέφεται γὰρ
 καὶ ζωοποιεῖται διακονουμένη εἰς ἀπόλαυσιν ἐπιθυ-
 μία, καθάπερ ἔμπαλιν κολουμένη μαραινεται. Πῶς
 εἰς ἐστὶ δυνατὸν, ἠττηθέντα τῶν τοῦ σώματος ἡδονῶν,
 ἐξομοιοῦσθαι τῷ Κυρίῳ, ἢ γνῶσιν ἔχειν Θεοῦ; Πά-
 σης γὰρ ἡδονῆς ἐπιθυμία κατάρχει· ἐπιθυμία δὲ λύ-
 πη τις καὶ φροντίς, δι' ἔνδειαν ὀρεγομένη τινός.
 Ὡστ' οὐκ ἄλλο τί μοι δοκοῦσιν οἱ τοῦτον ἐπανηρη-
 μένοι τὸν τρόπον, ἀλλ' ἢ τὸ λεγόμενον δὴ τοῦτο,
 victus est a voluptatibus corporis, Domino assimiletur, aut Dei habeat cognitionem? Omnis enim
 voluptatis principium est cupiditas : cupiditas autem est molestia et sollicitudo, quæ propter egesta-
 tem aliquid appetit. Quare nihil aliud mihi videntur, qui hanc vitæ rationem suscipiunt, quam quod
 dicitur,

. Πρὸς τ' ἀσχεσιν ἄλγεα πάσχειν·

ἐπίσπαστον ἑαυτοῖς αἰρούμενοι κακὸν (25), νῦν καὶ
 ἐς ὕστερον. Εἰ μὲν οὖν πάντα ἐξῆν, καὶ μηδὲν ἦν
 δέος ἀποτυχεῖν τῆς ἐλπίδος διὰ πράξεις πονηράς,
 ἴσως ἦν ἂν τις αὐτοῖς πρόφασις τοῦ βιοῦν κακῶς τε
 καὶ ἐλευθέρως· ἐπεὶ δὲ βίος τις ἡμῖν μακάριος δι' ἐν-
 τολῶν ἐπιδέδεικται, ᾧ χρὴ πάντας ἐπομένους, μὴ
 παρακούοντας τῶν εἰρημένων τινός, μηδὲ ὀλιγορου-
 ντας τῶν προστιχόντων, κἂν ἐλάχιστον ἦ, ἔπεσθαι ἢ C
 ἂν ὁ λόγος ἠγῆται· εἰ σφαλεῖσθαι αὐτοῦ, ἀθανάτω
 κακῷ (26) περιπεσεῖν ἀνάγκη· κατακλονουθήσασιν δὲ
 τῇ θεῖᾳ Γραφῇ, δι' ἧς ὁδεύουσιν οἱ πεπιστευκότες,
 ἐξομοιοῦσθαι κατὰ δύναμιν τῷ Κυρίῳ, οὐκ ἀδιαφόρως
 βιωτέον, ἀλλὰ καθαρευτέον εἰς δύναμιν τῶν ἡδονῶν
 καὶ τῶν ἐπιθυμιῶν, ἐπιμελητέον τε τῆς ψυχῆς, ἢ
 πρὸς μόνῳ τῷ Θεῷ διατελεστέον. Καθαρὸς γὰρ ὢν
 καὶ πάσης κακίας ἀπηλλαγμένος ὁ νοῦς, δεκτικὸς
 πως ὑπάρχει τῆς τοῦ Θεοῦ δυνάμεως, ἀνισταμένης
 ἐν αὐτῷ τῆς θείας εἰκόνας· « Καὶ πᾶς ὁ ἔχων
 τὴν ἐλπίδα ταύτην ἐπὶ τῷ Κυρίῳ (27), ἀγνίζει,
 φησὶν, ἑαυτὸν (28), καθὼς ἐκεῖνος ἀγνός ἐστιν. »
 Θεοῦ δὲ γνῶσιν λαβεῖν τοῖς ἔτι ὑπὸ τῶν παθῶν ἀγο-
 μένοις ἀδύνατον· οὐκοῦν οὐδὲ τῆς ἐλπίδος τυχεῖν,
 μηδεμίαν τοῦ Θεοῦ γνῶσιν πεποιτημένοι· καὶ τοῦ D
 μὲν ἀποτυγχάνοντος τοῦδε τοῦ τέλους ἢ τοῦ Θεοῦ
 ἀγνοια κατηγορεῖν ἔοικε· τὸ δὲ ἀγνοεῖν τὸν Θεὸν ἢ τοῦ
 βίου πολιτεία παρίστησιν. Παντάσας γὰρ ἀδύνατον
 ἄμα τε καὶ ἐπιστήμονα εἶναι, καὶ τὴν τοῦ σώματος

✠ P. 530 ED. POTTER, 444 ED. PARIS. ^a Galat. v, 13. ^b Joan. iii, 5.

(24) *Νεκρὸν*. Sic humanum corpus appellat, ut
 superius p. 436 edit. Paris.

(25) *Ἐπίσπαστον*.... *κακὸν*. Phrasis poetica.
 Homerus, *Odys.* Σ, vers. 72:

Ἢ τάχα Ἴρος ἄϊρος ἐπίσπαστον κακὸν ἔξει.

Certe cito Irus infelix accersitum a se malum
 [habebit.]

Hesychius : Ἐπίσπαστον, αὐθαίρῃστον, ὅπερ ἑαυτῷ
 αἰσθῆται κακὸν. Metaphoram aiunt ductam
 ἀπὸ τῶν ὀρνίθων δελεαζομένων, καὶ ἑαυτοῖς τὸν
 ἐλεῖρον ἐπιπρωμένων.

bertalem, in occasionem carni ^a, » ex sententia
 Apostoli. Si autem cupiditati est obsequendum, et
 quæ probrosa est et turpis vita tanquam indiffe-
 rens est eligenda, ut ipsi dicunt; aut cupiditatibus
 est omnino parendum, et si hoc ita est, faciendâ
 sunt quævis ✠ impudicissima et maxime nefaria,
 eos sequendo, qui nobis persuadent : aut sunt ali-
 quæ declinandæ cupiditates, et non est amplius vi-
 vendum indifferenter, neque est impudenter ser-
 viendum vilissimis et abjectissimis nostris parti-
 bus, ventri et pudendis, dum cupiditate ducti no-
 stro blandimur cadaveri. Nutritur enim et vivifica-
 tur cupiditas, dum ei voluptates ministrantur :
 quemadmodum rursus si impediatur et interturbe-

B tur, flaccescit. Quomodo autem fieri potest, ut qui
 victus est a voluptatibus corporis, Domino assimiletur, aut Dei habeat cognitionem? Omnis enim
 voluptatis principium est cupiditas : cupiditas autem est molestia et sollicitudo, quæ propter egesta-
 tem aliquid appetit. Quare nihil aliud mihi videntur, qui hanc vitæ rationem suscipiunt, quam quod
 dicitur,

Ultra ignominiam sentire dolores ;

ut qui malum a se accersitum, nunc et in poste-
 rum eligant. Si ergo « omnia licerent, » nec ti-
 mendum esset ne a spe excideremus propter ma-
 las actiones, esset fortasse eis aliquis prætextus,
 cur male viverent et miserabiliter. Quoniam autem
 vita beata nobis ostensa est per præcepta, quam
 oportet omnes sequentes, nec aliquid eorum, quæ
 dicta sunt, perperam intelligentes, nec eorum, quæ
 convenit, aliquid, etsi sit vel minimum, contem-
 nentes, sequi quo logos ducit; quia, si ab eo aber-
 raverimus, in malum immortale incidamus necesse
 est; si divinam autem Scripturam secuti fuerimus,
 per quam ingrediuntur, qui crediderunt, ut Domi-
 no, quoad fieri potest, assimilentur, non est viven-
 dum indifferenter, sed pro viribus mundos esse
 oportet a voluptatibus et cupiditatibus, curaque est
 gerenda animæ, qua apud solum Deum perseve-
 randum est. Mens enim, qua: est munda et ab
 omni vitio libera, est quodammodo apta ad potesta-
 tem Dei suscipiendam, cum divina in ea assurgat
 imago : « Et quicumque habet hanc spem in Do-
 mino, seipsum, » inquit, « nunquam castumque
 facit, quatenus ille est castus ^b. Ut ii autem acci-
 piant Dei cognitionem, qui adhuc ducuntur ab affec-
 tibus, minime potest fieri : ergo nec ut finem asse-
 quantur, cum nullam habeant Dei cognitionem. Et
 eum quidem, qui hunc finem non assequitur, accusare
 videtur Dei ignoratio; ut Deus autem ignoretur, effi-

(26) *Ἀθανάτω κακῷ*. Phrasis Homerica, ex
Odys. M, vers. 18, ubi de Charybdi hæc dicit
 poeta :

Ἢ δὲ τοι οὐ θνητῆ, ἀλλ' ἀθάνατον κακὸν ἐστι.

Ille sane non mortalis, sed immortale malum est.

(27) *Ἐπὶ τῷ Κυρίῳ*. Ἐπ' αὐτῷ, Joann.

(28) *Ἀγνίζει.... ἑαυτὸν*. Didymus in Comment. :
 « Dum ergo speret unusquisque similem se fore
 Deo, » castificet semetipsum, « sicuti est castus
 ille. » COLLECT.

cit ✕ vitæ institutio. Omnino enim fieri non potest, ut quis simul sit et scientia præditus, et blandiri corpori non erubescat. Neque enim potest unquam convenire, quod voluptas sit bonum, cum eo, quod bonum sit solum pulchrum et honestum: vel etiam cum eo, quod solus sit pulcher Dominus, et solus bonus Deus, et solus amabilis. « In Christo autem circumcisi estis, circumcissione non manu facta, in exspoliatioe corporis carnis, in circumcissione Christi ». Si ergo cum Christo consurrexistis, quæ sursum sunt quærite, quæ sursum sunt sapite, non quæ sunt super terram. Mortui enim estis, et vita vestra absconsa est cum Christo in Deo; non autem ea, quam exercent, fornicatio. « Mortificate ergo membra, quæ sunt super terram, fornicationem, immunditiam, passionem, desiderium, propter quæ venit ira Dei. Deponant ergo ipsi quoque iram, indignationem, vitium, maledictum, turpem sermonem ex ore suo, exuentes veterem hominem cum concupiscentiis, et induentes novum, qui renovatur in agnitionem, ad imaginem ejus, qui 191 creavit ipsum ». Vitæ enim institutio aperte eos arguit, qui mandata novere: qualis enim sermo, talis est vita. Arbor autem cognoscitur ex fructibus, non ex floribus et foliis ac ramis. Cognitio ergo est ex fructu et vitæ institutione, non ex sermone et flore. Non enim nudum sermonem dicimus esse cognitionem, sed quamdam divinam scientiam, et lucem illam, quæ innata animæ ex præceptorum obedientia, omnia, quæ per generationem oriuntur, manifesta facit, et hominem instruit, ut seipsum cognoscat, et qua ratione compos fieri possit, edocet. Quod enim oculus est in corpore, hoc est in mente cognitio. Neque dicant libertatem, qua quis voluptati servit, sicut ii, qui bilem dicunt dulcem. Nos enim didicimus libertatem, qua Dominus noster nos liberat a voluptatibus, et a cupiditatibus, et aliis perturbationibus solvens. « Qui dicit: Novi Dominum, et mandata ejus non servat, mendax est, et in eo veritas non est », ait Joannes.

CAPUT VI.

Secundum genus hæreticorum aggreditur, illorum scilicet qui ex impia de Deo omnium conditore sententiâ, continentiam exercent.

Adversus autem alterum genus hæreticorum, qui D speciose per continentiam impie se gerunt, tum in ✕ P. 531 ED. POTTER, • Col. II, 11. • Ibid. III, 4, 10. • I Joan. II, 4.

(29) Ἐπαισχύνεσθαι. Scribendum οὐκ ἐπαισχύνεσθαι: quod viderunt etiam interpres et Lowthius.

(30) Ἡ μόνον εἶναι τὸ καλὸν ἀγαθόν. Flor. edit. ἢ μόνον, « quæ solum » relative: sed ἢ legendum esse, probat etiam Herveti versio. SYLBURG.—Legendum καὶ μόνον εἶναι τὸ καλὸν ἀγαθόν. LOWTH.

(31) Τῆς σαρκός. Τῶν ἀμαρτιῶν τῆς σαρκός, vulg. Bibl. Coloss.

(32) Ζητεῖτε. Οὗ ὁ Χριστός ἐστιν ἐν δεξιᾷ τοῦ Θεοῦ καθήμενος addunt vulg. Bibl.

(33) Μέλη. Μέλη ὑμῶν Coloss. ubi mox, Ἐπιθυμίαν κακὴν, καὶ τὴν πλεονεξίαν, ἧτις ἐστὶν ἐν εἰδωλοατρείᾳ.

(34) Ἀποθέσθωσαν οὖν καὶ αὐτοί. Novi δὲ καὶ ἀπόθεσθε καὶ ὑμεῖς τὰ πάντα, Coloss., ubi mox, στόματος αὐτῶν, μὴ ψεύδεσθαι ἀλλήλοις, ἀπεκδ' et rursum ἀνθρώπων σὺν ταῖς πράξεσιν αὐτοῦ, καὶ ἔνδυσ.

A κολακείαν ἐπαισχύνεσθαι (29)· οὐδὲ γὰρ συνάδει ποτὲ δύναται τὸ ἀγαθὸν εἶναι τῇ ἡδονῇ, ἢ μόνον εἶναι τὸ καλὸν ἀγαθόν (30) ἢ καὶ μόνον καλὸν τὸν Ἡύριον, καὶ μόνον ἀγαθὸν τὸν Θεὸν, καὶ μόνον ἔραστον· « Ἐν Χριστῷ δὲ περιεμετρήθητε περιτομῇ ἀχειροποιήτω, ἐν τῇ ἀπακδύσει τοῦ σώματος τῆς σαρκός (31), ἐν τῇ περιτομῇ τοῦ Χριστοῦ. Εἰ οὖν συγγέροθητε τῷ Χριστῷ, τὰ ἄνω ζητεῖτε (32), τὰ ἄνω φρονεῖτε, μὴ τὰ ἐπὶ τῆς γῆς· ἀπεθάνετε γὰρ, καὶ ἡ ζωὴ ὑμῶν κέκρυπται σὺν τῷ Χριστῷ ἐν τῷ Θεῷ· οὐχὶ δὲ πορνεία, ἢ ἀσχοῦσιν. « Νεκρώσατε οὖν τὰ μέλη (33) τὰ ἐπὶ τῆς γῆς, πορνείαν, ἀκαθαρσίαν, πάθος, ἐπιθυμίαν, δι' ἃ ἔρχεται ἡ ὀργὴ τοῦ Θεοῦ. Ἀποθέσθωσαν οὖν καὶ αὐτοί (34) ὀργὴν, θυμὸν, κακίαν, βλασφημίαν, αἰσχρολογίαν ἐκ τοῦ στόματος αὐτῶν, ἀπεκδυσάμενοι τὸν παλαιὸν ἄνθρωπον σὺν ταῖς ἐπιθυμίαις, καὶ ἐνδυσάμενοι τὸν νέον τὸν ἀνακαινώμενον εἰς ἐπίγνωσιν κατ' εἰκόνα τοῦ κτίσαντος αὐτόν. » Τὰ γὰρ τῆς πολιτείας ἐλέγχει σαφῶς τὴν ἐγνωκῆτας τὰς ἐντολάς· ἐπεὶ οἷος ὁ λόγος, τοῖος ὁ βίος (35)· ἀπὸ δὲ τῶν καρπῶν τὸ δένδρον (36), οὐκ ἀπὸ τῶν ἀνθῶν καὶ πετάλων, γνωρίζεται. Ἡ γνώσις οὖν ἐκ τοῦ καρποῦ καὶ τῆς πολιτείας, οὐκ ἐκ τοῦ λόγου καὶ τοῦ ἄνθους· οὐ γὰρ λόγον ψιλλὸν εἶναι τὴν γνώσιν φαμεν, ἀλλὰ τινα ἐπιστήμην θεῖαν· κατὰ τὸ ἐκεῖνο τὸ ἐν τῇ ψυχῇ ἐγγενόμενον ἐκ τῆς κατὰ τὰς ἐντολάς ὑπακοῆς, τὸ πάντα κατὰ ἔργα ποιῶν, τὰ τε ἐν γενέσει, αὐτὸν τε τὸν ἄνθρωπον, ἑαυτὸν τε γινώσκειν παρασκευάζον, καὶ τοῦ Θεοῦ ἐπιθολὸν καθίστασθαι διδάσκον· ὡς γὰρ (37) ὀφθαλμὸς ἐν σώματι, τοῦτο ἐν τῷ νῷ ἡ γνώσις. Μηδὲ λεγόντων ἐλευθερίαν τὴν ὑπὸ ἡδονῆς δουλείαν, καθάπερ οἱ τὴν χαλκῆν γλυκεῖαν· ἡμεῖς γὰρ ἐλευθερίαν μεμαθήκαμεν, ἢ ὁ Κύριος ἡμᾶς ἐλευθεροῖ μόνος, ἀπολύων τῶν ἡδονῶν τε καὶ τῶν ἐπιθυμιῶν, καὶ τῶν ἄλλων παθῶν. Ὁ λέγων· Ἔγνωνκα τὸν Κύριον (38), καὶ τὰς ἐντολάς αὐτοῦ μὴ τηρῶν, ψεύστης ἐστίν, καὶ ἐν τούτῳ ἡ ἀλήθεια οὐκ ἐστίν, » Ἰωάννης λέγει

C

Τοῖς δὲ εὐφῆμως (39) δι' ἐγκρατείας ἀσεβοῦσιν εἰς τὴν κτίσιν καὶ τὸν ἅγιον Δημιουργόν, τὸν παντο-

(35) Οἷος ὁ λόγος, τοῖος ὁ βίος. Seneca ad Lucilium Epist. 114: « Apud Græcos in proverbium cessit: Talis hominibus fuit oratio, qualis vita. » Erasmus *Chil.* I, cent. 6, prov. 50, ex Aristide Græcum affert: Οἷος ὁ τρόπος, τοιοῦτον εἶναι καὶ τὸν λόγον, sed melius expressum habes e Clemente. COLLECT.—Conf. quæ sub finem *Protreptici* adnotata sunt.

(36) Δένδρον. Respicit Christi effatum: Ἐκ τοῦ καρποῦ τὸ δένδρον γινώσκειται. Matth. XII, 35.

(37) Ὡς γὰρ. Forte rectius δὲ γὰρ, vel ἄρα γὰρ, « quod enim. » SYLBURG.

(38) Τὸν Κύριον. Αὐτόν, Joann.

(39) Εὐφῆμως. Sic infra pag. 452 edit. Paris.: Οἱ δὲ ἀνειτασόμενοι τῇ κτίσει τοῦ Θεοῦ διὰ τῆς εὐφῆμου ἐγκρατείας.

κράτορα μόνον Θεόν, καὶ διδάσκουσι μὴ δεῖν παραδέ-
χῃσθαι γάμον καὶ παιδοποιίαν μηδὲ ἀντεισάγειν τῷ
κόσμῳ δυστυχήσοντας ἐτέροισι, μηδὲ ἐπιχορηγεῖν τῷ
θανάτῳ τροφὴν, ἐκεῖνα λέκτεον· πρῶτον μὲν τὸ τοῦ
ἀποστόλου Ἰωάννου· « Καὶ νῦν ἀντίχριστοι πολλοὶ
γεγόνασιν· ὅθεν ἐγνώκαμεν (40), ὅτι ἐσχάτῃ ὥρᾳ
ἐστίν. Ἐξ ἡμῶν ἐξηλλοθον, ἀλλ' οὐκ ἦσαν ἐξ ἡμῶν· εἰ
γὰρ ἦσαν ἐξ ἡμῶν, μεμενῆκεισαν ἂν μεθ' ἡμῶν. »
Ἔπειτα καὶ διαστρεπτόν αὐτοῦς, τὰ ὑπ' αὐτῶν φε-
ρόμενα διαλύοντας, ὧδὲ πῶς· « Τῇ Σαλώμῃ ὁ Κύ-
ριος πυνθανομένη, μέχρι πότε θάνατος ἰσχύσει, » οὐχ
ὡς (41) κακοῦ τοῦ βίου ὄντος καὶ τῆς κτίσεως πο-
νηρᾶς, « Μέχρις ἂν, εἶπεν, ὑμεῖς αἱ γυναῖκες τίκε-
τεσθε· ἀλλ' ὡς τὴν ἀκολουθίαν τὴν φυσικὴν διδά-
σκων· γενέσει γὰρ πάντως ἔπειτα καὶ φθορά. Τρυ-
φῆς μὲν οὐκ καὶ πάσης ἀκοσμίης ἡμᾶς ὁ νόμος ἐξά-
γειν προφήρται. Καὶ τοῦτό ἐστιν αὐτοῦ τέλος, ἐκ τῆς
ἀδικίας ἡμᾶς εἰς δικαιοσύνην ὑπάγειν, γάμους τε
αἰρουμένους σώφρονας, καὶ παιδοποιίας, καὶ πολι-
τείας. Ὁ δὲ Κύριος οὐ καταλύειν (42) τὸν νόμον
ἀφικνεῖται, ἀλλὰ πληρῶσαι· πληρῶσαι δὲ οὐχ ὡς
ἐνδεῆ (43), ἀλλὰ τῷ τὰς κατὰ νόμον προφητείας
ἐπιτελεῖς γενέσθαι κατὰ τὴν αὐτοῦ παρουσίαν· ἐπεὶ
τὰ τῆς ὀρθῆς πολιτείας καὶ τοῖς δικαίως βεβιωκόσι
πρὸ τοῦ νόμου διὰ τοῦ λόγου ἐκηρύσσεται. Οἱ τοίνυν
πολλοὶ, τὴν ἐγκράτειαν οὐκ εἰδότες, σῶματι πολι-
τεῦσονται, ἀλλ' οὐ πνεύματι. Γῆ δὲ καὶ σποδὸς τὸ σῶ-
μα ἄνευ πνεύματος, αὐτίκα μοιχείαν (44) ἐξ ἐθνω-
μήσεως κρίνει ὁ Κύριος. Τί γάρ; οὐκ ἔστι καὶ γά-
μος ἐγκρατῶς χρῆσθαι, καὶ μὴ πειρᾶσθαι διαλύειν ὁ
« συνέζευξεν (45) ὁ Θεός; » Τοιαῦτα γὰρ διδάσκου-
σιν οἱ τῆς συζυγίας μερισταί, δι' οὓς καὶ τὸ ὄνομα
βλασφημεῖται (46). Μισρὰν δὲ εἶναι τὴν συνουσίαν
λέγοντες οὗτοι, οἱ τὴν σύστασιν καὶ αὐτοὶ (47) ἐκ
συνουσίας εἰληφόρες, πῶς οὐκ ἂν εἶεν μιαιφά; Τῶν
δὲ ἀγιασθέντων ἄγιον, οἶμαι, καὶ τὸ σπέρμα. Ἡγιά-
σθαι μὲν οὐκ ἡμῖν ὀρεῖται οὐ μόνον τὸ πνεῦμα, ἀλλὰ
καὶ ὁ τρόπος, καὶ ὁ βίος, καὶ τὸ σῶμα. Ἐπεὶ τίνι
λόγῳ ὁ ἀπόστολος Παῦλος ἠγιάσθαι λέγει « τὴν
γυναῖκα ὑπὸ τοῦ ἀνδρός, ἢ τὸν ἄνδρα ὑπὸ τῆς γυ-
ναϊκῆς; » Τί δὲ ἐστὶν ὅπερ ὁ Κύριος εἶπε πρὸς τοὺς
περὶ τοῦ ἀποστασίου πυνθανομένους, « Εἰ ἔξεστιν (48)
ἀπολύσαι γυναῖκα, Μωϋσῆως ἐπιτρέψαντός; » « Πρὸς
τὴν σκληροκαρδίαν ὑμῶν, φησὶν, ὁ Μωϋσῆς ταῦτα ἔγρα-
ψεν· ὑμεῖς δὲ οὐκ ἀνέγνωτε, ὅτι τῷ πρωτοπλάστῳ ὁ Θεός D

creaturam, tum in sanctum Opificem, qui est solus
Deus omnipotens; et dicunt non esse admittendum
matrimonium et liberorum procreationem, nec ✕ in
mundum esse inducendus alios infelices futuros.
nec suppeditandum morti nutrimentum, hæc sunt
oppouenda: primum quidem illud Joannis: « Et
nunc antichristi multi facti sunt, unde scimus quod
novissima hora est. Ex nobis exierunt, sed non
erant ex nobis. Nam si fuissent ex nobis, perma-
nissent utique nobiscum. » Deinde sunt etiam ever-
tendi, et dissolvenda, quæ ab eis afferuntur, hoc
modo: « Salomæ interroganti, quousque vigebit
mors, » non quasi vita esset mala, et mala crea-
tura, « Dominus, Quo vadis, inquit, vos mulieres
paritis, » sed quasi naturalem docens consequen-
tiam: ortum enim omnino sequitur interitus. Vult
ergo lex quidem nos a deliciis omnique probro et
dedecore educere. Et hic est ejus finis, ut nos ab
injustitia ad justitiam deducamur, honesta eligendo
matrimonia, et liberorum procreationem, bonamque
vitæ institutionem. Dominus autem « non venit ad
solvendam legem, sed ad implendam b: » ad im-
plendam autem, non ut cui aliquid deesset, sed
quod legis prophetiæ per ejus adventum completæ
fuerint. Nam recta vitæ institutio, iis etiam, qui
juste vixerunt ante legem, per logon prædicabatur.
Vulgus ergo hominum, quod non novit continen-
tiam, corpore vitam degit, sed non spiritu: sine
spiritu autem corpus nihil aliud est quam terra et
einis. Jam adulterium judicat Dominus ex cogita-
tione. Quid enim? annon licet etiam continenter uti
matrimonio, et non conari dissolvere, quod conjun-
xit Deus c? » Talia enim docent conjugii divisores,
propter quod nomen probris ac maledictis appetitur
inter gentes. Sceleratum autem dicentes isti esse
coitum, qui ipsi quoque suam essentiam ex coitu
accepere, quomodo non fuerint scelerati? Eorum
autem, qui sunt sanctificati, sanctum quoque, ut
puto, semen est. Ac nobis quidem debet esse san-
ctificatus, non solum spiritus, sed et mores, et vita,
et corpus. Nam quam ratione dicit Paulus aposto-
lus esse « sanctificatam mulierem a viro, » aut « virum
a muliere d? » Quid est autem, quod Dominus quoque
dixit iis, qui interrogabant de divortio: « An liceat
uxorem dimittere, cum Moyses id permiserit? » « Ad

✕ P. 532 ED. POTTER, 445 ED. PARIS. a I Joan. II, 18, 19. b Matth. v, 17. c Ibid. xix, 6. Marc.
x, 9. d I Cor. vii, 14.

(40) Ἐγνώκαμεν. Γινώσκομεν, Joann.

(41) Οὐχ ὡς. Simplicior ordo est, εἶπεν· Μέχρις
ἂν ὑμεῖς αἱ γυναῖκες τίκετεσθε· οὐχ ὡς κακοῦ τοῦ βίου
ὄντος καὶ τῆς κτίσεως πονηρᾶς, ἀλλ' ὡς ... SYLVBUS.
— Porro hoc Christi ad Salomen dictum iterum oc-
currit in *Excerpt. e Theodot.* pag. 799, item libri
hujusce pag. 452 edit. Paris., ubi ex Evangelio se-
cundum Ægyptios sumptum, memorat auctor.

(42) Καταλύειν. Matth. v, 17: Μὴ νομίσητε ὅτι
ἔλθοι καταλύσαι τὸν νόμον ἢ τοὺς προφήτας· οὐκ
ἔλθοι καταλύσαι, ἀλλὰ πληρῶσαι.

(43) Ἐνδεῆ. Congruentius ἐνδεῆ, vel ἐνδεᾶ. SYL-
BURG.

(44) Μοιχείαν. Respiciat Matth. v, 18. Πᾶς ὁ βλέ-
πων γυναῖκα πρὸς τὸ ἐπιθυμῆσαι· κύνῃ; ἢ ἡ ἐμοίχευ-

σεν αὐτὴν τῇ καρδίᾳ αὐτοῦ.

(45) Ὁ συνέζευξεν. Matth. xix, vi; Marc., x, 9:
Ἵ οὐκ ὁ Θεὸς συνέζευξεν, ἄνθρωπος μὴ χωρίζεται.

(46) Τὸ ὄνομα βλασφημεῖται. Nomen Christia-
num vult, ut superius p. 428, edit. Paris. Simile est
illud apostoli Jac. II, 7: Οὐκ αὐτοὶ βλασφημοῦσι τὸ
καλὸν ὄνομα τὸ ἐπικλήθην ἐφ' ὑμᾶς· et Rom. II, 24:
Τὸ γὰρ ὄνομα τοῦ Θεοῦ δι' ὑμᾶς βλασφημεῖται ἐν τοῖς
ἔθνεσιν.

(47) Καὶ αὐτοὶ. Eodem argumento Marcionitas
matrimonium prohibentes oppugnat Tertullianus sub
finem lib. *Contra Marcion.*: « Utique enim et Mar-
cion ex nuptiis natus est. »

(48) Εἰ ἔξεστιν. Hæc, verbis paulum mutatis,
exstant Matth. xix, 3 et seq.; Marc. x, 2 et seq.

duritiam cordis vestri, inquit, Moyses hæc scripsit. Vos autem non legistis, quod protoplasto Deus dixit: «Eritis duo in carne una? Quare qui dimittit uxorem, præterquam fornicationis causa, facit eam mœcham^a. Sed post resurrectionem, inquit, nec uxorem ducunt, nec nubunt^b. Etenim de ventre et cibis dictum est: «Escæ ventri, et ventis escis; Deus autem et illum et has destruet^c;» hos impetens, qui instar caprorum et hircorum sibi vivendum esse censent, ne secure ac sine terrore comessent et coirent. Si resurrectionem itaque receperint, ut ipsi dicunt, et ideo matrimonium infirmant et abrogant; nec comedant, nec bibant: «destrui» enim «ventrem et cibos,» dicit Apostolus in resurrectione. Quomodo ergo esuriunt, et sitiunt, et carnis patiuntur affectiones, et alia, quæ non patietur, qui per Christum accepit perfectam, quæ speratur, resurrectionem? Quin etiam ii, qui colunt idola, a cibis et venere abstinere. «Non est» autem, inquit, «regnum Dei cibus et potus^d.» Certe magis quoque curæ est, qui angelos colunt et dæmones, simul a vino et animatis et rebus abstinere veneris. Quemadmodum autem humilitas est mansuetudo, non autem afflictio corporis: ita etiam continentia est animæ virtus, quæ non est in manifesto, sed in occulto. Sunt autem etiam, qui matrimonium aperte dicunt fornicationem, et decernunt id traditum esse a diabolo. Dicunt autem gloriosius isti iactatores se imitari Dominum, qui neque uxorem duxit, neque in mundo aliquid possedit; se magis quam alii Evangelium intellexisse gloriantes. Eis autem dicit Scriptura: «Deus superbis resistit, humilibus autem dat gratiam^e.» Deinde nesciunt causam cur Dominus uxorem non duxerit. Primum quidem, propriam sponsam habuit Ecclesiam: deinde vero, nec homo erat communis, ut opus haberet etiam adjectore aliquo secundum carnem; neque erat ei necesse procreare filios, qui manet in æternum, et natus est solus Dei Filius. Hic ipse autem Dominus dicit: «Quod Deus conjunxit, homo ne separet^f.» Et rursus: «Sicut autem erat in diebus Noe, erant nubentes, et nupti dantes, ædificantes, et plantantes; et sicut erat in diebus Lot, ita erit adventus Filii hominis^g.» Et quod hoc non dicit ad gentes, ostendit, cum subjun-

✠ P. 533 ED. POTTER, 446 ED. PARIS. ^a Matth. xix, 5. ^b I Cor. vi 13. ^c Rom. xiv, 17. ^d Jac. iv, 6; I Pet. v, 5. ^e Matth. xix, 6; Marc. x, 9.

(49) Ἀλλὰ. Hæc, verbis rursus paulum variatis, occurrunt Matth. xii, 30; Marc. xii, 23; Luc. xx, 35.

(50) Φησιν. Si quis pluraliter malit φασί, per me licet. SYLBURG

(51) Τὴν ἀνάστασιν ἀπ. Hi hæretici affirmabant id, quod ante eos, S. Paulo in vivis agente, alii dixerant, τὴν ἀνάστασιν ἦδη γεγονέναι, « resurrectionem esse jam factam: » II Tim. ii, 18. Sic etiam Menander docuit « resurrectionem per id, quod est in eum, baptisma accipere ejus discipulos, et ultra non posse mori, sed perseverare non senescentes et immortales: » ut referunt Irenæus lib. i. cap. 21, et Tertullianus lib. De anima, cap. 50. Memorat etiam Tertullianus lib. De resurrectione

A εἶπεν. « Ἔσεσθε οἱ δύο εἰς σάρκα μίαν; Ὅστε ὁ ἀπολύων τὴν γυναῖκα χωρὶς λόγου πορνείας ποιεῖ αὐτὴν μοιχευθῆναι. Ἀλλὰ (49) μετὰ τὴν ἀνάστασιν, φησὶν (50), οὕτε γαμοῦσιν, οὕτε γαμίζονται. » Καὶ γὰρ περὶ τῆς κοιλίας καὶ τῶν βρωμάτων εἶρηται: « Τὰ βρώματα τῆ κοιλίας, καὶ ἡ κοιλία τοῖς βρώμασιν· ὁ δὲ Θεὸς καὶ ταύτην καὶ ταῦτα καταργήσει. » τοὺτους ἐπιβραβίζων τοὺς δίκην κάπρων καὶ τράγων ζῆν οἰομένους, ἵνα μὴ ἀδεῶς ἐσθλοῖεν, καὶ ὀχεύοιεν. Ἐργουὴν τὴν ἀνάστασιν ἀπειλήφασιν (51), ὡς αὐτοὶ λέγουσι, καὶ διὰ τοῦτο ἀθετοῦσι τὸν γάμον· μηδὲ ἐσθίεωσαν, μηδὲ πινέτωσαν· « καταργεῖσθαι » γὰρ εἶη « τὴν κοιλίαν καὶ τὰ βρώματα » ὁ Ἀπόστολος ἐν τῇ ἀναστάσει. Πῶς οὖν καὶ πεινώσι, καὶ διψῶσι, καὶ τὴν σάρκα πάσχουσι, καὶ τὰ ἄλλα, ὅσα ὁ διὰ Χριστοῦ τελείαν τὴν προσδοκωμένην ἀνάστασιν λαβὼν οὐ παύσεται; Ἀλλ' οἱ καὶ τὰ εἶδωλα σεβόμενοι βρωμάτων τε ἅμα καὶ ἀφροδισίων ἀπέχονται· « Οὐκ ἐστὶ δὲ ἡ βασιλεία Θεοῦ βρώσις καὶ πόσις, » φησὶν. Ἀμέλει δὲ ἐκ φροντίδος ἐστὶ καὶ τοῖς μάγοις, οἶνον τε ὁμοῦ καὶ ἐμφύχων καὶ ἀφροδισίων ἀπέχεσθαι, λατρεύουσιν ἀγγέλους καὶ δαίμονσιν. Ὡς δὲ ἡ ταπεινοφροσύνη (52) πράξης ἐστίν, οὐχὶ δὲ κακοῦχία σώματος· οὕτω καὶ ἡ ἐγκράτεια ψυχῆς ἀρετὴ, ἡ οὐκ ἐν φανερωῖ, ἀλλ' ἐν ἀποκρύφῳ. Εἰσὶν οὖν οἱ πορνείαν ἀντικρυς τὸν γάμον λέγουσι καὶ ὑπὸ τοῦ διαβόλου ταύτην παραδίδοσθαι δογματίζουσι· μιμεῖσθαι δ' αὐτοὺς οἱ μεγαλοῦχοι φασὶ τὸν Κύριον, μήτε γήμαντα, μήτε τι ἐν τῷ κόσμῳ κτησάμενον· μᾶλλον παρὰ τοὺς ἄλλους νενοσθέναι τὸ Εὐαγγέλιον καυχώμενοι. Λέγει δὲ αὐτοῖς ἡ Γραφή:

C « Ὑπερφάνους ὁ Θεὸς ἀντιτάσσεται, ταπεινοὺς δὲ δίδωσι χάριν. » Εἶτ' οὐκ ἴσασι τὴν αἰτίαν τοῦ μὴ γήμαν· τὸν Κύριον· πρῶτον μὲν γὰρ, τὴν ἰδίαν νόμφνην εἶχεν, τὴν Ἐκκλησίαν· ἔπειτα δὲ οὐδὲ ἀνθρώπου ἦν κοινὸς, ἵνα καὶ βοηθῶ τις κατὰ σάρκα δευθῆ· οὐδὲ τεκνοποιήσασθαι ἦν αὐτῷ ἀναγκαῖον αἰδιῶς μένοντι, καὶ μόνῳ Υἱῷ Θεοῦ γεγονότι. Αὐτὸς δὲ οὗτος ὁ Κύριος λέγει: « Ὁ Θεὸς συνέζευξεν, ἄνθρωπος μὴ χωριζέτω. » Καὶ πάλιν· « Ὅσπερ (53) δὲ ἦν ἐν ταῖς ἡμέραις Νῶε, ἦσαν γαμοῦντες, γαμίζοντες, οἰκοδομοῦντες, φυτεύοντες, καὶ ὡς ἦν ἐν ταῖς ἡμέραις Λώε, οὕτως ἐστὶ ἡ παρουσία τοῦ Υἱοῦ τοῦ ἀνθρώπου. » Καὶ ὅτι οὐ πρὸς τὰ ἔθνη λέγει, ἐπιφέρει· « Ἄρα ἐλθὼν ὁ Υἱὸς τοῦ ἀνθρώπου (54), εὐρήσει τὴν πίστιν ἐπὶ τῆς γῆς; »

D Καὶ πάλιν· « Οὐαὶ δὲ ταῖς ἐν γαστρὶ ἐχοῦσαις καὶ

carnis, cap. 19, alios fuisse hæreticos, qui dicebant « resurrectionem eam vindicandam, qua quis adita veritate redanimatus et revivificatus Deo, ignorantie morte discussa, velut de sepulcro veteris hominis eruperit: . . . exinde resurrectionem fide consecutos cum Domino esse, cum eum in baptismate induerint. »

(52) Ταπεινοφροσύνη. Respicere videtur Coloss. ii, 23: « Ἄτινά ἐστὶ λόγον μὲν ἔχοντα σοφίας ἐν ἐθελοθρησκείᾳ, καὶ ταπεινοφροσύνῃ, καὶ ἀφειδίᾳ τοῦ σώματος. »

(53) Ὅσπερ. Horum sensus occurrit Luc. xvii, 28; Matth. xxiv, 37.

(54) Ἄρα ἐλθὼν ὁ Υἱὸς τοῦ ἀνθ. Ὁ Υἱὸς τοῦ ἀνθρώπου ἐλθὼν ἄρα, Luc.

ταῖς θηλαζούσαις ἐν ἐκείναις ταῖς ἡμέραις. » Καίτοι καὶ ταῦτα ἀλληγορεῖται. Διὰ τοῦτο οὐδὲ τοὺς καιροὺς ὤρισεν (55), « οὐκ ὁ Πατήρ ἐθετο ἐν τῇ ἰδίᾳ ἐξουσίᾳ, » ἕνα διαμένη κατὰ τὰς γενεὰς ὁ κόσμος. Τὸ δὲ, « Οὐ πέντε χωροῦσι τὸν λόγον τούτου (56)· εἰδὲ γὰρ εὐνοῦχοι, οἵτινες ἐγεννήθησαν οὕτως· καὶ εἰσιν εὐνοῦχοι, οἵτινες εὐνοχίσθησαν ὑπὸ τῶν ἀνθρώπων· καὶ εἰσιν εὐνοῦχοι, οἵτινες εὐνοχίσαν ἑαυτοὺς διὰ τὴν βασιλείαν τῶν οὐρανῶν. Ὁ δυνάμενος χωρεῖν χωρεῖται. » οὐκ ἴσασιν, ὅτι μετὰ τὴν τοῦ ἀποστατοῦ βῆσι, πυθμένων τινῶν, ὅτι, « ἐὰν οὕτως ᾖ (57) ἡ αἰτία τῆς γυναικὸς, οὐ συμπεριεῖ τῷ ἀνθρώπῳ γαμῆσαι. » τότε ὁ Κύριος ἔφη· « Οὐ πάντες χωροῦσι τὸν λόγον τούτου, ἀλλ' οἷς δέδοται. » Τοῦτο γὰρ οἱ πυθνόμενοι μαθεῖν ἐβουλήθησαν, εἰ συγχωρεῖ, καταγνωσθείσης ἐπὶ πορνείᾳ γυναικὸς καὶ ἐκδηθείσης, ἑτέραν γῆμαι. Φασὶ δὲ καὶ ἀθλητῶν (58) οὐκ ὀλίγους ἀφροδισίων ἀπέχεσθαι, δι' ἀσκησιν σωματικῆν ἐγκρατευσόμενοι· καθάπερ τὸν Κροτωνιάτην Ἀστυλον, καὶ Κρίσωνα (59) τὸν Ἱμεραῖον· καὶ Ἀμοιβεύς (60) ἐξ ὁ κιθαρῳδός, νεόγαμος ὢν, ἀπέσχετο τῆς νύμφης· ὅτε Κυρηναῖος Ἀριστοτέλης (61), Λαῖδα ἐρώσαν ὑπερώρα (62) μόνος· ὁμωμοκῶς οὖν τῇ ἐταίρᾳ, ἣ μὴν ἀπάξειν αὐτὴν εἰς πατρίδα, εἰ συμπράξειν αὐτῇ τινα πρὸς τοὺς ἀνταγωνιστὰς, ἐπειδὴν διεπράξατο, χαριέντως ἐκτελῶν τὸν ὄρκον, γραψάμενος αὐτῆς ὡς ὅτι· « ἄλιστα ὁμοιοτάτην εἰκόνα, ἀνέστησεν εἰς Κυρήνην, ὡς ἴστωρεῖ Ἰστρος ἐν τῷ Περὶ ἰδιότητος ἀθλων. Ὅτι· οὐδ' ἡ εὐνοχία ἐνάρετον (63), εἰ μὴ δι' ἀγάπην γίνωιτο τὴν πρὸς τὸν Θεόν. Αὐτίκα περὶ τῶν βδελυσσομένων τὸν γάμον Παῦλος ὁ μακάριος λέγει· « Ἐν ὑστέροις καιροῖς ἀποστήσονται τινες τῆς πίστεως, προσέχοντες πνεύματι πλάνοις (64) καὶ διδασκαλίαις δαιμονίων, κωλύοντων γαμῆν, ἀπέχεσθαι βρωμάτων. » Καὶ πάλιν λέγει· « Μηδέεις (65) ὑμᾶς καταθραβεύτω ἐν ἐθελοθηρησείᾳ ταπεινοφροσύνης, καὶ ἀπειδίᾳ σώματος. » Ὅδὲ αὐτὸς κάκεινα γράφει· « Δέδεσαι γυναικί· μὴ ζῆται λύσιν. Λέλυσαι ἀπὸ γυναικὸς· μὴ ζῆται γυναῖκα. » Καὶ πάλιν· « Ἐκαστος

✱ P. 534 ED. POTTER, 447 ED. PARIS. ^a Luc. xviii, 8. ^b Matth. xxiv, 49; Marc. xiii, 17; Luc. xxi, 25. ^c Act. i, 7. ^d Matth. xix, 11, 12. ^e Ibid. 10, 11. ^f 1 Tim. iv, 1, 3.

(55) Ὀρίσεν. Nempe Christus, qui hæc loquitur Act. i, 7.

(56) Τὸν λόγον τούτου. Τοῦτον τὸν λόγον, ἀλλ' οἷς δέδοται. Matth., ubi mox, οἵτινες ἐκ κοιλίας, μητρὸς ἐγεννήθησαν οὕτως.

(57) Ἐὰν οὕτως ᾖ. Εἰ οὕτως ἐστίν, Matth.

(58) Ἀθλητῶν. Eustathius in *Iliad.* Ω. p. 1472: Οἱ ἀθληταὶ τὸν τοῦ ἀθλεῖν πάντα καιρὸν οὐκ ἀφίεντο πησιάζειν γυναῖκι. « Athletæ per omne tempus certandi non admittebantur ad coeundum cum feminis. » Horatius *De arte poet.* v. 412:

*Qui studet optatam cursu contingere metam,
Nulla tulit fecitque puer, sudavit et alsit,
Abstinuit venere et vino . . .*

Conf. quæ adnotata sunt ad principium hujusce *Stromatum* libri.

(59) Κρίσωνα. Plato Crisonis meminit in *Protagora* p. 334: « Ὡσπερ ἂν δεῖοί μου Κρίσωνι τῷ Ἱμεραῖῳ δρομεῖ ἀμάζοντι ἐπέσθαι. Et lib. viii *De legib.*, p. 840, inter athletes abstinentes se a rebus venereis enumerat Κρίσωνα, καὶ Ἀστυλον, καὶ Διόπομπον. Pausanias *Ἡλιακ.* Β'. Ἀστυλος δὲ Κροτωνιάτης Πυθαγόρου μὲν ἐστίν ἐργῶν, τρεῖς δὲ ἐφεξῆς

agit: « Num cum venerit Filius hominis, inveniet illum in terra? » Et rursus: « Væ prægnantibus et ✕ lactantibus in illis diebus b. » Quanquam hæc quoque dicuntur allegorice. Propterea nec « tempora » præfinit, « quæ Pater posuit in sua potestate c, » ut permaneret mundus per generationes. Illud autem: « Non omnes capiunt verbum hoc: sunt enim eunuchi, qui sic nati sunt; et sunt eunuchi, qui castrati sunt ab hominibus; et sunt eunuchi, qui seipsos castrarunt propter regnum cælorum. Qui potest capere, capiat d; » nesciunt quod, postquam de divortio esset locutus cum quidam rogasset: « Si sic sit causa uxoris, non expedit homini uxorem ducere; » tunc dixit Dominus: « Non omnes capiunt verbum hoc, sed quibus datum est e. » Hoc enim qui rogabant, volebant ex eo scire, an uxore damnata et ejecta propter fornicationem, concedat aliam ducere. Aiunt autem athletes quoque non paucos abstinere a venere, propter exercitationem corporis continentis: quemadmodum Crotoniatem Astylum, et Crisonem Himeræum. Quinetiam Amæbeus citharædus, cum recentur matrimonio junctus esset, a sponsa abstinuit: et Cyrenæus Aristoteles amantem Laidem solus despexit. Cum meretrici itaque jurasset, se eam esse in patriam abducturum, si ei adversus decertantes adversarios in aliquibus opem tulisset, postquam id perfecisset, lepide a se dictum jusjurandum exsequens, cum curasset imaginem ejus quam simillimam depingi, eam Cyrenæ statuit, ut scribit Ister in libro *De proprietate certaminum*. Quare nec castitas est bonum, nisi fiat propter dilectionem Dei. Jam de iis, qui matrimonium abhorrent, dicit beatus Paulus: « In novissimis diebus deficient quidam a fide, attendentes spiritibus erroris, et doctrinis dæmoniorum, prohibentium nubere, abstinere a cibis f. » Et rursus dicit: « Nemo vos seducat in voluntaria humilitatis religione, et parcimonia cor-

Ἵλυμπίδος σταδίου καὶ διαύλου νίκας ἔχει. Athenæus lib. xiv Amæbei citharædi meminit, qui, quoties cantaturus exiret, talentum in singulos dies accipiebat. Cæterum de loco illo caprorum et hircorum, vide quæ in *Pædagogō* notata sunt. COLLECT.

D (60) Ἀμοιβεύς. *Ælianus Var. hist.* lib. iii, cap. 30: Ἀμοιβέας ὁ κιθαρῳδός σωφρονέστατος ἐλέγετο, καὶ γυναῖκα ὠραιότατην ἔχον μὴ ὀμιλεῖν αὐτῇ. « Amæbeus citharædus maxima continentia præditus dicitur fuisse, cumque venustissimam uxorem haberet, non coivisse cum ea. »

(61) Ἀριστοτέλης. Eadem de Eubata Cyrenæo refert *Ælianus Var. hist.* lib. x, cap. 2.

(62) Ὑπερώρα. Rectius H. ms. ὑπερώρα, « despiciēbat. » SYLBURG.

(63) Οὐδ' ἡ εὐν. Conf. *Strom.* iv, p. 555 edit. Paris.

(64) Πνεύμασι πλάνοις. H. ms., πνεύμασι πλάνοις, « spiritibus erroris. » SYLBURG.

(65) Μηδέεις. Hæc conflatit auctor ex *Coloss.* ii, 18: Μηδέεις ὑμᾶς καταθραβεύτω θέλων ἐν ταπεινοφροσύνῃ καὶ θρησκείᾳ τῶν ἀγγέλων· εἰ v. 25: Ἀτινὸς ἐστὶ λόγον μὲν ἔχοντα σοφίας ἐν ἐθελοθηρησείᾳ, καὶ ταπεινοφροσύνῃ, καὶ ἀπειδίᾳ σώματος.

poris a. » Idem autem illa quoque scribit : « Alligatus es uxori? ne quæras solutionem. Solutus es ab uxore? ne quæras uxorem. » Et rursus : « Unusquisque autem suam uxorem habeat, ne tentet vos Satanas. » Quid vero? ✕ non etiam iusti veteres creaturam cum gratiarum actione participabant? Aliqui autem etiam liberos susceperunt, continenter versati in matrimonio. Et Eliæ quidem corvi alimentum afferebant, panes et carnes. Quinetiam Samuel propheta armum, quem ex iis, quæ comedisset, reliquerat, allatum, dedit edendum Sauli. Hi autem, qui se eos dicunt vitæ institutis excellere, cum illorum actionibus ne poterunt quidem conferri. « Qui » itaque « non comedit, comedentem ne spernat. Qui autem comedit, eum qui non comedit non iudicet : Deus enim ipsum accepit. » Quinetiam Dominus de seipso dicens : Venit, » inquit, « Joannes, nec comedens, nec bibens, et dicunt : Dæmonium habet; venit Filius hominis comedens et bibens, et dicunt : Ecce homo vorax et vini potator, amicus publicanorum, et peccator. » An etiam

✕ P. 535 ED. POTTER, 448 ED. PARIS. • Col. ii, 18, 25. » I Cor. vii, 27. • Ibid. 2, 5. • Rom. xiv, 3. • Matth. xi, 18, 19.

(66) Ἐκαστος. Hæc composita sunt ex I Cor. vii, 2 : Διὰ δὲ τὰς πορνείας ἕκαστος τὴν ἑαυτοῦ γυναῖκα ἔχέτω • et v. 5 : Καὶ πάλιν ἐπὶ τὸ αὐτὸ συνέρχησθε, ἵνα μὴ περιέρχῃ ὑμᾶς ὁ Σατανᾶς διὰ τὴν ἀκρασίαν ὑμῶν.

(67) Οἱ δὲ καὶ ἐπαιδοποιήσαντο. Conf. Strom. vi, p. 664, et quæ ibi adnotanda sunt.

(68) Ἠλία. I Reg. xvii, 6 : Καὶ οἱ κόρακες ἔφερον αὐτῷ ἄρτους τὸ πρωῒ, καὶ κρέα τὸ δεῖλιχ.

(69) Σαμουὴλ. I Sam. ix, 24 : Καὶ ἤψησεν ὁ μάγειρος τὴν κωλέαν, καὶ παρέθηκεν αὐτὴν ἐνώπιον Σαούλ • καὶ εἶπε Σαμουὴλ τῷ Σαούλ • Ἰδοὺ ὑπόλειμμα, παραθήες αὐτὸ ἐνώπιόν σου, καὶ φάγε.

(70) Ὁ μὴ ἐσθ. Ὁ ἐσθίων τὸν μὴ ἐσθίοντα μὴ ἐξουθενεῖτω • καὶ ὁ μὴ ἐσθίων τὸν ἐσθίοντα μὴ κρινέτω, Rom. iv, 3.

(71) Φαγός. Φάγος, Matth., ubi mox, τελωνῶν φίλος καὶ ἁμαρτωλῶν.

(72) Ἡ καὶ τ. Hæc usque ad . . . τῆς ὑπηρεσίας εὐσταλές, recitavit Eusebius *Ecclesiasticæ historiæ* lib. iii, cap. 30, ut etiam Nicephorus *Eccles. hist.* lib. ii, cap. 44.

(73) Τοὺς ἀποστόλους. Idem accidit Herveto in hunc locum scribenti, quod Eusebio lib. iii *Historiæ*, cap. 25, qui citat locum Act. xxi de Philippo diacono, cui erant quatuor filii, nec distinguit ab apostolo diaconum. Nam et hunc Clementis locum inseruit libro suo Eusebius cap. 24, sed interpretis novissimus Christophorus in cap. 25 vertit : « Philippum dico unum e septem diaconis, qui Hierapoli extremum vitæ diem obiit. » Cum sit Græce : Φίλιππον τῶν δώδεκα ἀποστόλων, ὃς κεκοιμηται ἐν Ἱεραπόλει. Quod enim ait Suffridus Petrus, eum legisse εἰς τῶν ἐπὶ διακόνων, vel ἕνα, ex conjectura, non ex manuscripto, videtur esse : nam et Rufinus cap. 31 vertit : « Dico autem de Philippo, qui fuit unus ex apostolis, qui dormivit apud Hierapolim. » In *Catalogo* D. Hieronymi est : « Philippus apostolus in Phrygia prædicat Evangelium Domini Jesu. Sepelitur Hierapoli, cum filiabus honorifice. » At monet M. Victorius hæc adjecta esse a Græcis, sed in voce Polycrat. genuinum est Hieronymi, quod citat ex ejus epistola adversus Victorem synodica, unde etiam illa sunt Eusebii, vertitque : « Philippum loquor de duodecim apostolis, qui dormivit Hierapoli, et duas filias ejus, quæ virgines senuerunt : et aliam ejus filiam, quæ Spiritu sancto plena in Epheso oc-

(66) δὲ τὴν ἑαυτοῦ γυναῖκα ἔχέτω, ἵνα μὴ περιέρχῃ ὑμᾶς ὁ Σατανᾶς. » Τί δέ; οὐχὶ καὶ οἱ παλαιοὶ δίκαιαι εὐχαρίστως τῆς κτίσεως μετελάμβανον; Οἱ δὲ καὶ ἐπαιδοποιήσαντο (67), γήμαντες ἐγκρατῶς. Καὶ τῷ μὲν Ἠλίᾳ (68) οἱ κόρακες ἔφερον τροφὴν, ἄρτους καὶ κρέα • καὶ Σαμουὴλ (69) δὲ ὁ προφήτης, ὃν καταλειποῖ κωλέον ἐξ ὧν ἤσθιε, φέρων ἔδωκε τῷ Σαούλ φαγεῖν. Οἱ δὲ καὶ τούτους ὑπερφέρειν λέγοντες κωλέα καὶ βίψ οὐδὲ συγκριθῆναι ταῖς ἐκείνων πράξεσι δυνήσονται. « Ὁ μὴ ἐσθίων (70) » τρῖνον « τὸν ἐσθίοντα μὴ ἐξουθενεῖτω • ὁ δὲ ἐσθίων τὸν μὴ ἐσθίοντα μὴ κρινέτω • ὁ θεὸς γὰρ αὐτὸν προσελάβετο. » Ἄλλοι καὶ ὁ Κύριος περὶ ἑαυτοῦ λέγων, « Ἦλθεν, φησὶν, Ἰωάννης, μῆτε ἐσθίων, μῆτε πίθων • καὶ λέγουσι, Δαιμόνιον ἔχει • ἦλθεν ὁ Υἱὸς τοῦ ἀνθρώπου ἐσθίων καὶ πίτων, καὶ λέγουσιν • Ἰδοὺ ἀνθρώπος φαγός (71) καὶ οἰνοπότης, φίλος τελωνῶν, καὶ ἁμαρτωλός. » Ἡ καὶ (72) τοὺς ἀποστόλους (73) ἀποδοκιμάζουσι (74) : Πέτρος μὲν γὰρ καὶ Φίλιππος ἐπαιδοποιήσαντο • Φίλιππος δὲ καὶ τὰς θυγατέρας ἀνδράσιν ἐξέδωκεν. Καὶ ὁ γε Παῦλος οὐκ ὀκνεῖ ἐν τινι ἐπιστολῇ (75) τῆα αὐτῶ

enbuit. » Postremum istud Eusebius effert : Καὶ ἡ ἑτέρα αὐτοῦ θυγάτηρ ἐν ἀγίῳ Πνεύματι πολιτευομένη, ἥ ἐν Ἐφέσῳ ἀναπαύεται. Rufinus : « Sed et duæ ejus filii inibi virgines consenuere, et alia ejus filia Spiritu sancto repleta permansit apud Ephesum; » rectius quam Christophorus, qui vertit, « quarum altera vitam Spiritus sancti, » etc., tres enim apparere fuisse. Vide et Nicephorum lib. ii, cap. 44, qui, errorem Eusebii animadvertens, ait per interpretem, « alterius Philippi, non apostoli. »

COLLECT. — Nonnulli volunt a Clemente apostolorum pro diacono positum fuisse : quemadmodum, ut aiunt, apostoli nomen viris apostolicis tribuerunt alii ex antiquis Patribus, ac speciatim Polycrates et Papias. Conf. Eusebius *Ecclesiasticæ historiæ* lib. iii, cap. 30 et 31, et ibi Valesii notæ. Philippum diaconum συναπόστολον appellant apostoli in *Constitut. apost.* lib. vi, cap. 7, ubi conf. quæ hac de re adnotavit Cotelerius.

(74) Ἀποδοκιμάζουσι. Ἀποδοκιμάσουσι, fut. tempore, Euseb., Niceph.

(75) Ἐν τινι ἐπιστολῇ. Ad Philipp. c. iv. De conjugate ejus vis et Ignatii epist. 6, et Euseb. *Hist. eccles.* lib. iii, cap. 24. H. STUBERG. — Respicit Clemens Philipp. iv, 3 : Καὶ ἐρωτῶ σε, σύζυγε γνήσια, συλλαμβάνου αὐτάς, αἵτινες ἐν τῷ εὐαγγελίῳ συνήβησαν μοι. Quibus in verbis, licet γνήσις masculini generis sit, tamen cum Græci, ac præcipue Athenienses, diversa genera sæpe miscuerint, ut cum κλυτός Ἰπποδάμεια, etc., dixit Homerus; et cum apostoli et alii veteris Ecclesiæ pastores in curandis. et ad fidem convertendis feminis femininarum ope plerumque usi sint, de quo more consulti poterit *Constitut. apostol.* lib. iii, cap. 15, putabant nonnulli Paulum hoc loco conjugem suam hortari, ut ei operi diligenter inculceret. Ignatius interpolat. *Epist. ad Philadelph.*, cap. 3, Paulum matrimonio junctum fuisse affirmat : Πέτρον, καὶ Παῦλον, καὶ τῶν ἄλλων ἀποστόλων, τῶν γάμοις προσομιλησάντων. « Petri, et Pauli, et aliorum apostolorum, qui in nuptiis versati sunt. » Ubi conferri poterunt, quæ adnotavit Cotelerius. Adjici merentur, quæ adnotavit Beveregius nostras ad apostol. can. 5 : « Ex hisce, inquit, verbis nihil certius, nihil apertius esse potest, quam temporibus quibus conditi sunt hi canones, episcopos, presbyteros, et diaconos conjugatos esse. Nunc mirum, cum Petrum et reli-

προσαγορεύειν (76) σύζυγον, ἣν οὐ περιεκόμιζε διὰ τὸ τῆς ὑπηρεσίας εὐσταλές (77). Λέγει οὖν ἐν τινι ἐπιστολῇ· « Οὐκ ἔχομεν ἔξουσίαν ἀδελφῶν γυναῖκα περιάγειν, ὡς καὶ οἱ λοιποὶ ἀπόστολοι; » Οὗτοι μὲν, οἰκειώς τῇ διακονίᾳ ἀπερισπάστῳ τῷ κηρύγματι προσανέχοντες (78), οὐχ ὡς γαμετάς, ἀλλ' ὡς ἀδελφάς (79) περιήγον τὰς γυναῖκας, συνδιακόνους ἐσομένας πρὸς τὰς οἰκουροὺς γυναῖκας, δι' ὧν καὶ εἰς τὴν γυναικωνίτιν ἀδιαβλήτως (80) παρεισέδυτο ἡ τοῦ Κυρίου διδασκαλία. Ἴσμεν γάρ, καὶ ὅσα περὶ διακόνων γυναικῶν ἐν τῇ ἐτέρᾳ πρὸς Τιμῶθρον ἐπιστολῇ ὁ γενναῖος διατάσσεται Παῦλος. Ἀλλὰ μὴν ὁ αὐτὸς οὗτος κέκραγεν, ὡς « οὐκ ἔστιν ἡ βασιλεία τοῦ Θεοῦ βρωσῖς καὶ πόσις· οὐδὲ μὴν ἀποχὴ οἴνου καὶ κρεῶν· ἀλλὰ δικαιοσύνη, καὶ εἰρήνη, καὶ χαρὰ ἐν Πνεύματι ἁγίῳ. » Τίς αὐτῶν, μηλωτὴν καὶ ζώνην δερματίνην ἔχων, περιέρχεται ὡς Ἑλλάς (81); Τίς δὲ σάκκον περιδέβληται, γυμνὸς τὰ ἄλλα, καὶ ἀνυπόδετος, ὡς Ἡσαίας; ἢ περιζῶμα μόνον λινοῦν, ὡς Ἱερεμίας; Ἰωάννου δὲ τὴν ἐνστασιν τὴν γνωστικὴν τοῦ βίου τίς μιμησεται; Ἀλλὰ καὶ οὕτω βιοῦντες, ἠγαθήστου τῷ κτίσαντι οἱ μακάριοι προφῆται. Ἡ δὲ Καρποκράτους δικαιοσύνη, καὶ τῶν ἐπίσης αὐτῷ τὴν ἀκόλαστον μετιόντων κοινωνίαν, ὧδέ πως καταλύεται· ἅμα γὰρ τῷ φάναι, « Τῷ αἰτοῦντι (82) σε δός· » ἐπιφέρει· « Καὶ τὸν θέλοντα δανείσασθαι μὴ ἀποστραφῆς· » ταύτην διδάσκων τὴν κοινωνίαν, οὐχὶ δὲ τὴν λάγνον. Ἡπὼς δὲ ὁ αἰτῶν, καὶ λαμβάνων, καὶ δανειζόμενος, ἀπὸ μηδενὸς ὑπάρχοντος τοῦ ἔχοντος, καὶ διδόντος, καὶ δανειζόντος; Τί δ'; ὅταν ὁ Κύριος φῆ, « Ἐπίβασα, καὶ ἔχορτάσατέ με (83)· ἐδίψησα, καὶ ἐποτί-

A reprobant apostolos? Petrus enim et Philippus filios procrearunt: Philippus autem filias quoque suas viris locavit. Et Paulus quidem certe non veretur in quadam epistola suam appellare « conjugem, » quam non circumferebat, quod non magno ei esset opus ministerio. Dicit itaque in quadam epistola: « Non habemus potestatem sororem uxorem circumducendi, sicut et reliqui apostoli? » Sed hi quidem, ut erat consentaneum, ✕ ministerio, quod divelli non poterat, prædicationi scilicet, attendentes, non ut uxores, sed ut sorores circumducebant mulieres, quæ una ministraturæ essent apud mulieres quæ domos custodiebant: per quas etiam in gynæceum, absque ulla reprehensione malave suspicione, ingredi posset doctrina Domini. Scimus enim quæcunque de feminis diaconis in altera ad Timotheum præstantissimus docet Paulus. Atqui hic ipse exclamavit: « Non est regnum Dei esca et potus: » neque vero abstinentia a vino et carnibus; « sed justitia, et pax, et gaudium in Spiritu sancto b. » Quis eorum, ovilla pelle indutus, zona pellicea accinctus, circuit ut Elias? Quis cilicium induit, cætera nudus, et discalceatus, ut Isaias? Joannis autem vitæ institutum gnosticum quis imitabitur? Sed sic quoque viventes, gratias Creatori agebant beati prophetæ. Carpocratis autem justitia, et eorum, qui æque atque ipse impudicam prosequuntur communionem, hoc modo dissolvitur; simul enim ac dixerit: « Te petenti des; » subjungit: « Et eum, qui velit mutuo accipere, ne averseris c; » hanc de-

✕ P. 556 ED. POTTER, 448-449 ED. PARIS. a I Cor. ix, 5. b Rom. xiv, 17. c Matth. v, 42.

quos apostolos uxores habuisse affirmat Basiliius, *De abdicat. ser.*, statim ab initio. Et ipse quoque Ignatius: « Ὡς Πέτρου, καὶ Παύλου, καὶ τῶν ἄλλων ἀποστόλων, τῶν γάμοις προσομιλησάντων. Ignat. *Epist. ad Philadelph.*, p. 98 edit. Usser. Hunc, fateor, Ignatii locum corruptum esse, ac nomen Pauli ab hæreticis intersertum esse, e mss. nescio quibus acriter contendunt pontificii; sed incassum, ut probat Jac. Armachanus in *Prolegomenis* ad Ignatium, cap. 17. Ambrosius autem Paulum, cum Joanne, eosque solos, excipit: « Omnes, » inquit, « apostoli, exceptis Joanne et Paulo, uxores habuerunt: » Ambros. in II Cor. xi, 2. At Clemens Alexandrinus Paulum etiam uxorem habuisse scribit *Strom.* iii, p. 488 edit. Paris., ubi et Philippum addit. De Philippo idem asserit et D. Chrysostomus *Eis τὸν Ὁζίαν λόγ. δ.*, tom. V, p. 147 ed. Savil. et ante eum Polyocrates Ephesinorum episcopus in epistola ad Victorem Romanum, apud Euseb. *Hist. eccles.* lib. iii, c. 31. At Philippum illum, qui quatuor habuisse filias dicitur Act. xxi, 9, non apostolum, sed diaconum fuisse, probat Isidorus Pelusiota lib. i, epist. 147. » (76) Προσαγορεύειν. Προσαγορεύσαι, Euseb., Niceph. (77) Τὸ τῆς ὑπηρεσίας εὐσταλές. Hoc ipse Clemens explicat infra, *Strom.* iv, p. 513 edit. Paris. (78) Ἀπερισπάστῳ τῷ κ. π. Quid sit, ἀπερισπάστον κήρυγμα, haud facile explicari potest. Scribendum ἀπερισπάστως τῷ κηρύγματι προσανέχοντες, « prædicationi » sine ulla distractione « attendentes. » Sic D. Paulus I Cor. vii, 35: « Ἀλλὰ πρὸς τὴν εὐσημίαν καὶ εὐπρόσδερον τῷ Κυρίῳ ἀπερισπάσως. » Sed ut decenter et apte adhærescatis Do-

mino » sine ulla distractione. (79) Οὐχ ὡς γαμετάς, ἀλλ' ὡς ἀδελφάς. Clemens infra, *Strom.* vi, pag. 664: « Ἀδελφὴ δὲ τοῦτῳ ἡ γυνὴ μετὰ τὴν παιδοποιίαν, ὡς καὶ ὁμοπατρία κρινεται, τότε μόνον τοῦ ἀνόδρου ἀναμνησχομένη ὀπινηκα ἂν τοῖς τέκνοις προσδλήθη. » Uxor autem ei fit soror post liberorum susceptionem, et eodem loco habetur, ac si esset eodem patre nata, tunc solum viri recordans, quando filios aspexerit, » etc. Ubi conf. adnotata. (80) Ἀδιαβλήτως. *Constitut. apostol.* lib. iii, cap. 15: Προχειρίσαι δὲ διάκονον πιστὴν καὶ ἁγίαν εἰς τὰς τῶν γυναικῶν ὑπηρεσίας. Ἔστι γὰρ ὁπόταν ἐν τισιν οἰκίαις ἄνδρα διάκονον γυναιξίν οὐ δύνασαι πέμπειν διὰ τοὺς ἀπίστους· ἀποσταλεῖς οὖν γυναῖκα διάκονον διὰ τὰς τῶν φαύλων διανοίας. « Elige autem diaconissam fidelem et sanctam, ad mulierum ministeria. Fit enim nonnuquam, ut in quibusdam domibus virum diaconum ad mulieres non possis mittere propter infideles: destinabis igitur mulierem diaconissam ob improborum cogitationes. (81) Ἑλλάς. Conf. I Reg. xix, 13, 19; II Reg. i, 8; ibid., 13, 14. (82) Τῷ αἰτοῦντι. Apud D. Lucam ita legitur cap. 6, ut ait G. Hervetus, sed Matthæi cap. v, v. 42, sic reperies, ut Clemens habet: Καὶ τὸν θέλοντα ἀπὸ σοῦ δανείσασθαι μὴ ἀποστραφῆς. « Qui autem petiit a te, da ei, et volenti mutuari a te ne avertaris. » Vel, ut D. Augustinus legit: « Et qui voluerit accipere mutuum a te, ne aversatus fueris. » COLLECTA. (83) Ἐχορτάσατέ με. Ἐδώκατέ μοι φαγεῖν, Matth., ubi mox, ἐν τούτων τῶν ἀδελφῶν μου τῶν ἐλαχίστων.

cens communionem, non autem illam incestam et impudicam. Quomodo autem fuerit is qui petit et accipit, et is qui mutuatur, si nullus sit qui habeat et det mutuo? Quid vero? **193** quando dicit Dominus : « Esurivi, et me pavistis; siti, et potum mihi dedistis; hospes eram, et me collegistis; nudus, et me vestistis »; deinde subjungit : « Quatenus fecistis uni horum minimorum, mihi fecistis b. » Nunquid easdem quoque tulit leges in Veteri Testamento? « Qui dat mendico, sœneratur Deo c. » Et : « Ne abstineris a benefaciendo egeno d. » inquit. Et rursus : « Eleemosynæ et fides ne te deficiant e, » inquit. « Paupertas » autem « virum humiliat, ditant autem manus virorum f. » Subjungit autem : « Qui pecuniam suam non dedit ad usuram, fit acceptus. » Et : « Pretium redemptionis ✕ anima, propriæ judicantur divitiæ g. » A non aperte indicat, quod sicut mundus componitur ex contrariis, nempe ex calido et frigido, humido et sicco, ita etiam ex iis qui dant, et ex iis qui accipiunt? Et rursus cum dixit : « Si vis perfectus esse, vende quæ habes, et da pauperibus, » refellit eum qui gloriabatur quod « omnia a juventute præcepta servaverat ; » non enim impleverat illud : « Diliges proximum tuum sicut teipsum h : » tunc autem cum a Domino perficeretur, docebatur communicare et impertiri per charitatem. Honeste ergo non prohibuit esse divitem, sed esse divitem injuste et inexplētiliter. « Possessio (enim,) quæ cum iniquitate acceleratur, minor redditur i. » Sunt (enim,) qui seminantes multiplicant, et qui colligentes minus habent j. » De quibus scriptum est : « Dispersit, dedit pauperibus, justitia ejus manet in sæculum sæculi k. » Qui enim « seminat et plura colligit, » is est, qui per terrenam et temporalem communicationem ac distributionem, cœlestia acquirit et æterna. Est autem alius, qui nemini impertit, et incassum « thesauros in terra colligit, ubi ærugo et tinea destruant l. » De quo scriptum est : « Qui colligit mercedes, colligit in saccum perforatum m. » Hujus « agrum » Dominus in Evangelio dicit « fuisse fertilem »; deinde cum vellet fructus reponere, et esset « majora horrea ædificaturus, » sibi dixisse per prosopopœiam : « Habes bona multa reposita tibi in multos annos, ede, bibe, lætare: Stulte ergo, inquit, hac nocte animam tuam a te revetunt; quæ ergo parasti, cujus erunt n? »

Α σατέ με· ζένος ημην . και συναγαγετέ με· γυμναξ . και περιεβάλετέ με· » εἶτα ἐπιφέρει· « Ἐφ' ὅσον ἐποιήσατε ἐνὶ τούτων τῶν ἐλαχίστων, ἐμοὶ ἐποιήσατε. » Οὐχὶ δὲ τὰ αὐτὰ καὶ ἐν τῇ Παλαιᾷ Διαθήκῃ νομοθετεῖ; « Ὁ διδοὺς (84) πτωχῷ δανείζει Θεῷ· » καὶ, « Μὴ ἀπόσχη εὐ ποιεῖν ἐνδεεῖ (85), » φησὶν. Καὶ πάλιν· « Ἐλεημοσύнай καὶ πίστεις μὴ ἐκλιπέτωσάν σε, » εἶπεν. « Πενία » δὲ « ἀνδρα ταπεινᾶ· χεῖρες δὲ ἀνδρῶν (86), πλουτίζουσιν. » Ἐπιφέρει (87) δὲ· « Ἡ δ' ἄν (88), ὅς οὐκ ἔδωκεν ἐπὶ τόκῳ τὸ ἀργύριον αὐτοῦ, ἀποδεκτὸς γίνεται· » καὶ, « Λύτρον (89) ψυχῆς ἀνδρός, ὁ ἴδιος πλοῦτος κρίνεται. » Οὐχὶ διασαφεῖ ἀπικρυς, ὡς οὖν ἐξ ἐναντίων ὁ κόσμος σύγγκεται. Ὅσπερ ἐκ θερμοῦ καὶ ψυχροῦ (90), ξηροῦ τε καὶ ὑγροῦ. οὕτω καὶ τῶν διδόντων, καὶ τῶν λαμβανόντων; Πάλιν τε αὖ ὅταν εἶπη, « Εἰ θέλεις τέλειος γενέσθαι, πωλήσας τὰ ὑπάρχοντα, δὸς πτωχοῖς, » ἐλέγχει τὸν καυχώμενον ἐπὶ τῷ πάσας τὰς ἐντολάς ἐκ νεότητος τετηρηκέναι· οὐ γὰρ πεπληρώκει τό, « Ἀγαπήσεις τὸν πλησίον σου ὡς σεαυτόν· » τότε δὲ, ὑπὸ τοῦ Κυρίου συντελειούμενος; ἐδιδάσκητο δι' ἀγάπην μεταδιόνα. Καλῶς οὖν πλουτεῖν οὐ κεκώλυκεν, ἀλλὰ γὰρ τὸ ἀδίκως καὶ ἀπλήτως πλουτεῖν· « Κτῆσις γὰρ ἐπιστευδομένη (91) μετὰ ἀνομίας ἐλάττων γίνεται. Εἰσὶ (92) γὰρ οἱ σπείροντες πλείονα ποιοῦσι, καὶ ὁ συνάγοντες ἐλαττοῦνται· » περιῶν γέγραπται· Ἐσπρίπασεν, ἔδωκεν τοῖς πένησιν· ἡ δικαιοσύνη αὐτοῦ μένει εἰς τὸν αἰῶνα· « ὁ μὲν γὰρ σπείρων καὶ πλείονα συνάγων οὗτός ἐστιν ὁ διὰ τῆς ἐπιγείου καὶ προσκαίρου μεταδόσεως τὰ οὐράνια κτώμενος καὶ τὰ αἰώνια· ἕτερος δὲ ὁ μηδὲν μεταδιδούς, « κενῶς καὶ θησαυρίζων ἐπὶ τῆς γῆς, ὅπου σῆς καὶ βρωτικῆς ἀφανίζει· » περὶ οὗ γέγραπται « Συνάγων τοὺς μισθοὺς, συνήγαγεν εἰς δεσμὸν τετραπημένον. » Τοῦτου « τὴν χώραν (93) εὐφορήσαι » λέγει ἐν τῷ Εὐαγγελίῳ ὁ Κύριος· ἔπειτα τοὺς καρποὺς ἀποθέσθαι βουληθέντες, οἰκοδομησόμενον ἀποθήκας μείζονας, κατὰ τὴν προσωποποιίαν εἰπεῖν πρὸς αὐτόν. « Ἐχεις ἀγαθὰ πολλὰ ἀποκειμένα σοι εἰς ἔτη πολλά· φάγε, πίε, εὐφραίνου. Ἄφρον οὖν, ἔφη· ταύτη γὰρ τῇ νυκτὶ τὴν ψυχὴν σου ἀπαιτοῦσιν ἀπὸ σοῦ· ἃ οὖν ἠτοίμασας, τίνοι γένηται; »

✕ P. 537 ED. POTTER, 449-450 ED. PARIS. a Matth. xxv, 35, 36. b Ibid. 40. c Prov. xix, 17. d Prov. iii, 27. e Ibid. 3. f Prov. x, 4. g Prov. xiii, 8. h Matth. ix, 16; Marc. x, 17; Luc. xviii, 18. i Prov. xiii, 11. j Prov. xi, 25. k Psal. cxi, 9. l Matth. vi, 19. m Agg. i, 6. n Luc. xii, 16-20.

(84) Ὁ διδ. Prov. xix, 17: Δανείζει Θεῷ ὁ ἐλεῶν πτωχόν.
 (85) Ἐνδεεῖ. Ἐνδεῖ, Proverb. Sic superius ἐνδεῖ mutatum in ἐνδεεῖ, p. 445 edit. Paris.
 (86) Ἀνδρῶν. Ἀνδρείων, Proverb.
 (87) Ἐπιφέρει. Quis hæc « subjungit? » Certe non Salomon loco proverbiorum, quem antea respexit: nam in eo hæc non reperiuntur. Forte respicit Psal. xv, quo cum v. 4 interrogatum fuisset: « Quis habitabit in monte Domini? » Aliquis ἐπιφέρει, « respondet, » v. 5, eum ibi habitaturum esse, qui τὸ ἀργύριον αὐτοῦ οὐκ ἔδωκεν ἐπὶ τόκῳ. Similia occurrunt Ezech. xviii, 8.
 (88) Ἡ δ' ἄν. Pro ἡ δ' ἄν non incommode reposueris ἰδοὺ ἀνὴρ. Fr. Junijus minori mutatione

D legit, ἐπιφέρει δε ὁδ' αὖ. Interpres commation id præteritii. SYLBURG.
 (89) Λύτρον. Proverb. xiii, 8: Λύτρον ἀνδρός ψυχῆς ὁ ἴδιος πλοῦτος, πτωχὸς δὲ οὐχ ὑφίσταται: ἀπειλήν.
 (90) Ψυχροῦ. Hoc in Flor. edit. omissum postulat antithesis. SYLBURG.
 (91) Κτῆσις. . . ἐπιστευδομένη. Ἵπαρξις ἐπισπουδαζόμενη, Proverb. κτῆσις ἐπισπουδαζόμενη, Clemens Pædag. lib. iii, cap. ult.
 (92) Εἰσὶ. Εἰσὶν οἱ τὰ ἴδια σπείροντες, πλείονα ποιοῦσιν· εἰσὶ δὲ καὶ οἱ συνάγοντες ἐλαττοῦνται, Proverb.
 (93) Χώραν. Lucæ sensum, verbis paulum mactatis exhibet auctor.

CAPUT VII.

Qua in re Christianorum continentia eam quam sibi vindicant philosophi antecelas.

Ἡ μὲν οὖν ἀνθρωπίνη ἐγκράτεια, ἡ κατὰ τοὺς φιλοσόφους, λέγω τοὺς Ἑλλήνων, τὸ διαμάχεσθαι τῇ ἐπιθυμίᾳ, καὶ μὴ ἐξυπηρετεῖν αὐτῇ εἰς τὰ ἔργα, ἐπαγγέλλεται· ἡ καθ' ἡμᾶς δὲ, τὸ μὴ ἐπιθυμεῖν, οὐχ ἵνα τις ἐπιθυμῶν καρτερῆ, ἀλλ' ὅπως καὶ τοῦ ἐπιθυμεῖν ἐγκρατεύηται. Λαβεῖν δὲ ἄλλως οὐκ ἔστι τὴν ἐγκράτειαν ταύτην ἢ χάριτι τοῦ Θεοῦ. Διὰ τοῦτο εἶπεν· « Αἰτεῖτε, καὶ δοθήσεται ὑμῖν. » Ταύτην ἔλαβε τὴν χάριν καὶ ὁ Μωϋσῆς, τὸ ἐνδεὲς σῶμα περικείμενος, ἵνα τεσσαράκοντα ἡμέρας μῆτε πεινάσῃ, μῆτε διψήσῃ. Ὡς δὲ ὑγιαίνειν ἀμεινον τοῦ νοσοῦντα περὶ ὑγείας διαλέγεσθαι, οὕτω τὸ εἶναι φῶς τοῦ περὶ φωτὸς λαλεῖν, καὶ ἡ κατὰ ἀλήθειαν ἐγκράτεια τῆς ὑπὸ τῶν φιλοσόφων διδασκόμενης. Οὐ γὰρ ὅπου φῶς, ἐκεῖ σκότος· ἐνθα δὲ ἔστιν ἐπιθυμία ἐγκαθεζομένη, μόνη τυγχάνουσα, κἂν τῇ ἐνεργείᾳ ἡσυχάζῃ τῆ διὰ τοῦ σώματος, τῇ μνήμῃ συνουσιάζει πρὸς τὸ μὴ παρόν. Καθόλου δὲ ἡμῖν προεῖτω (94) ὁ λόγος περὶ τε γάμου, περὶ τε τροφῆς, καὶ τῶν ἄλλων, μὴδὲν κατ' ἐπιθυμῶν ποιεῖν, θέλῃν δὲ μόνον ἐκεῖνα τὰ ἀναγκαῖα. Οὐ γὰρ ἔσμεν ἐπιθυμίας (95) τέκνα, ἀλλὰ θελήματος· καὶ τὸν ἐπὶ παιδοποιεῖ γήμαντα ἐγκράτειαν ἀσκεῖν χρὴ, ὡς μὴδὲ ἐπιθυμεῖν τῆς γυναικὸς τῆς ἑαυτοῦ, ἣν ἀγαπᾶν ὀφείλει, σεμνῶ καὶ σώφρονι παιδοποιούμενος θελήματι. Οὐ γὰρ « τῆς σαρκὸς πρόνοιαν ποιεῖσθαι εἰς ἐπιθυμίας » ἐμάθομεν· « εὐσχημόνως δὲ ὡς ἐν ἡμέρᾳ, » τῷ Χριστῷ, καὶ τῇ Κυριακῇ τῇ φωτεινῇ ἀγωγῇ, « περιπατοῦντες, μὴ κώμοις καὶ μέθαις, μὴ κολίταις καὶ ἀσελείαις, μὴ ἐρισὶ καὶ ζήλοις. » Ἀλλὰ γὰρ οὐ μόνον περὶ τι ἐν εἶδος τὴν ἐγκράτειαν συνορᾶν προσήκει, τουτέστι τὰ ἀφροδίσια, ἀλλὰ γὰρ καὶ περὶ τὰ ἄλλα, ὅσα σπαταλώσα ἐπιθυμεῖ ἡ ψυχὴ ἡμῶν, οὐκ ἀρκουμένη τοῖς ἀναγκαῖοις, περιεργαζομένη δὲ τὴν χλιδὴν. Ἐγκράτεια ἔστιν ἀργυρίου καταφρονεῖν· τροφῆς, κτήσεως, θέας καταμεγαλοφρονεῖν· στόματος κρατεῖν, κυριεῦειν λογισμῷ τῶν πονηρῶν. Ἡδὲ καὶ ἄγγελοι (96) τινες, ἀκρατεῖς γενόμενοι, ἐπιθυμία ἀλόγους, οὐρανὸν δεῦρο καταπέπρωκασιν. Οὐλαεντινὸς δὲ ἐν τῇ πρὸς Ἀγαθόποδα (97) ἐπιστολῇ, « Πάντα, φησὶν, ὑπομείνας, ἐγκρατῆς ἦν, θεότητα Ἰησοῦς εἰργάζετο· ἦσθι καὶ ἐπινεν ἰδίως, οὐκ ἀποδιδούς τὰ βρώματα. Τοσαύτη ἦν αὐτῷ ἐγκρατείας δύναμις, ὥστε καὶ μὴ φθαρῆναι τὴν τροφὴν ἐν αὐ-

A Humana ergo continentia, ea, inquam, quæ est ex sententia philosophorum Græcorum, proficitur pugnare cum cupiditate, et in factis ei non inservire; quæ est autem ex nostra sententia continentia, non concupiscere; non ut quis concupiscens se fortiter gerat, sed ut etiam a concupiscendo se contineat. Non potest autem ea aliter comparari continentia, nisi gratia Dei. Et ideo dixit: « Petite, et dabitur vobis ». Hanc gratiam Moyses quoque accepit, qui indigo corpore erat indutus, ut quadraginta diebus neque esuriret, neque sitiret. Quam admodum autem melius est sanum esse, quam ægrotantem disserere de sanitate: ita lucem esse, quam loqui de luce; et quæ est ex veritate continentia, ea quæ docetur a philosophis. Non enim ubi est lux, illic tenebræ; ubi autem sola insidet cupiditas, etiamsi quiescat a corporea operatione, at memoria cum eo, quod non est præsens, congregitur. Generatim ✕ autem nobis procedat oratio de matrimonio, nutrimento, et aliis, ut nihil faciamus ex cupiditate, velimus autem ea sola, quæ sunt necessaria. Non sumus enim filii cupiditatis, sed voluntatis; et eum, qui uxorem duxit propter liberorum procreationem, exercere oportet continentiam, ut ne suam quidem concupiscat uxorem, quam debet diligere, honesta et moderata voluntate operam dans liberis. Non enim « carnis curam gerere ad concupiscentias » didicimus; « honeste autem tanquam in die, » Christo, et Dominica lucida vitæ institutione, « ambulantes, non in comessationibus et ebrietatibus, non in cubilibus et impudiciis, non in litibus et contentionibus ». Verumenimvero non oportet considerare continentiam in uno solum genere, nempe in rebus venereis, sed etiam in quibuscunque aliis, quæ luxuriosa concupiscit anima, non contenta necessariis, sed sollicita de deliciis. Continentia est pecuniam depicere; voluptatem, possessionem, spectaculum magno et excelsu animo contemnere; os continere, ratione quæ sunt mala vincere. Jam verbò angeli quoque quidam, cum fuissent incontinentes, victi cupiditate, huc e cælo deciderunt. Valentinus autem in Epistola ad Agathopodem; « Cum omnia,

✕ P. 538 ED. POTTER, 450-451 ED. PARIS. a Matth. vii, 7. b Rom. xiii, 12, 13, 14.

(94) Προεῖτω. In proeῖτω vestigia sunt duplicis scripturæ, προεῖτω et πρώτω. SYLBURG.

(95) Οὐ γὰρ ἔσμεν ἐπ. Respicit forte Joan. 1, 13: Οὐ οὐκ ἐξ αἱμάτων, οὐδὲ ἐκ θελήματος σαρκὸς, οὐδὲ ἐκ θελήματος ἀνδρὸς, ἀλλ' ἐκ Θεοῦ ἐγεννήθησαν.

(96) Ἄγγελοι. Opinio ista veterum quorundam de angelis, hausta est ex illo Genes. vi: Ἰδόντες δὲ οἱ υἱοὶ τοῦ Θεοῦ τὰς θυγατέρας τῶν ἀνθρώπων, et quæ sequuntur: sed decepit illos Hebraismus: quia de re et Munsterus in eum locum, et Notationes nostræ in homilias S. Patrum pag. 560. H. SYLBURG.

PATROL. GR. VIII.

BURG. — Conf. quæ adnotavimus ad finem *Parag.*, lib. iii, cap. 2.

(97) Ἀγαθόποδα. Cl. Græbius *Spicileg.* sæc. ii, p. 53, ad hunc Clementis locum hæc adnotavit: Agathopus, ad quem Valentinus litteras dedit, idem forte fuit cum illo qui S. Ignatium Romam ad martyrium abductum comitatus est. Idem existimavit Cl. Pearsonus Adnot. in hæc verba Ignatiani epistolæ ad Smyrnanos cap. 10: Φύλων καὶ Πέων Ἀγαθόπου, οἱ ἐπὶ κολούθησάν μοι. Philonem et Reum Agathopoda, qui me secuti sunt.

inquit, sustinisset, erat continens, divinitatem sibi comparavit Jesus; edebat et bibebat peculiari modo, non reddens cibos; tanta ei inerat vis continentiae, ut etiam nutrimentum in eo non interierit, quoniam ipse non habuit interitum. Nos ergo propter dilectionem in Dominum, et propter ipsum honestum, amplectimur continentiam, templum Spiritus sanctificantes. Honestum enim est, « propter regnum caelorum seipsum castrare » ab omni cupiditate, et « emundare conscientiam a mortuis operibus, ad serviendum Deo viventi ». Qui autem propter odium adversus carnem susceptum a conjugali conjunctione, et eorum qui conveniunt ciborum participatione, liberari desiderant, indocti sunt et impii, et absque ratione continentes, sicut aliae gentes plurimae. Brachmanes quidem certe, neque animatum comedunt, neque vinum bibunt; sed aliqui quidem ex iis quotidie sicut nos 194 cibum capiunt; nonnulli autem ex iis tertio quoque die, ut ait Alexander Polyhistor ✕ in *Indicis*; mortem autem contemnunt, et vivere nihili faciunt; credunt enim esse regenerationem; aliqui autem colunt Herculem et Panem. Qui autem ex Indis vocantur Σεμνοί, hoc est, venerandi, nudi totam vitam transigunt: ii veritatem exercent, et futura praedicunt, et colunt quamdam pyramidem, sub qua existimant alicujus dei ossa reposita. Neque vero Gymnosophistae, nec qui dicuntur Σεμνοί, utuntur mulieribus, hoc enim praeter naturam et iniquum esse existimant; qua de causa seipso castos conservant. Virgines autem sunt etiam mulieres, quae dicuntur Σεμναί, hoc est, venerandae. Videntur autem observare caelestia, et per eorum significationem quaedam futura praedicere.

Α τῷ· ἐπεὶ τὸ φθελρεσθαι αὐτὸς οὐκ εἶχεν. » Ἡμεῖς μὲν οὖν δι' ἀγάπην τὴν πρὸς τὸν Κύριον καὶ δι' αὐτὸ τὸ καλὸν ἐγκράτειαν ἀσπαζόμεθα, τὸν νεῶν τοῦ Πνεύματος (98) ἀγιάζοντες· καλὸν γὰρ ἐστὶν διὰ τὴν βασιλείαν τῶν οὐρανῶν εὐνουχίζεῖν (99) ἑαυτὸν ἐπίθευμιας, « καὶ καθαρῶς ἐκτελεῖν τὴν συνείδησιν ἀπὸ νεκρῶν ἔργων εἰς τὸ λατρεύειν Θεῷ ζῶντι. » Οἱ δὲ διὰ τὸ μῖσος τὸ πρὸς τὴν σάρκα τῆς κατὰ γάμον συναλλαγῆς καὶ τῆς τῶν καθηκόντων βρωμάτων μεταλήψεως ἀχαριστως ἀπαλλάττεσθαι ποθοῦντες ἀμαθεῖς τε καὶ ἄθεοι, ἀλόγως ἐγκρατευόμενοι, καθάπερ τὴν πλεῖστα τῶν ἄλλων ἐθνῶν. Βραχμᾶναι (1) γοῦν οὕτω ἐμψυχον ἐσθίουσιν, οὕτω οἶνον πίνουσιν· ἀλλ' οἱ μὲν αὐτῶν κατ' ἐκάστην ἡμέραν, ὡς ἡμεῖς, τὴν τροφήν προσίενται, ἔνιοι δ' αὐτῶν διὰ τριῶν ἡμερῶν, ὡς φησὶν Ἀλέξανδρος ὁ Πολύστρωρ ἐν τοῖς Ἰνδικαῖς· καταφρονοῦσι δὲ θανάτου, καὶ παρ' οὐδὲν ἡγοῦνται τὸ ζῆν· πειθονται γὰρ εἶναι παλιγγενεσίαν· ἡ δὲ (2) σέβουσιν Ἡρακλέα καὶ Πᾶνα. Οἱ καλούμενοι δὲ Σεμνοί τῶν Ἰνδῶν γυμνοὶ διαιτῶνται τὸν πάντα βίον· οὗτοι τὴν ἀλήθειαν ἀσχοῦσι, καὶ περὶ τῶν μελλόντων προμηγύουσι, καὶ σέβουσι τινα πυραμίδα, ὑφ' ἣν ὅσπερ τινὸς θεοῦ νομίζουσιν ἀποκεῖσθαι. Οὕτω δὲ οἱ Γυμνοσοφισταὶ οὐθ' οἱ λεγόμενοι Σεμνοὶ γυναῖξιν ἠρώνται· παρὰ φύσιν γὰρ τοῦτο καὶ παράνομον δοκοῦσι· δι' ἣν αἰτίαν σφᾶς αὐτοὺς ἀγνοοῦς τηροῦσι· παρθενοῦσι δὲ καὶ Σεμναί. Δοκοῦσι δὲ παρατηρεῖν τὰ σώματα, καὶ διὰ τῆς τούτων σημειώσεως τῶν μελλόντων προμαντεύεσθαι τινα.

CAPUT VIII.

Loca S. Scripturae ab haereticis in vituperium matrimonii adducta explicat; et primo verba Apostoli Rom. vi, 14, ab haereticorum perversa interpretatione vindicat.

Quoniam autem qui introducunt indifferentiam, paucas quasdam Scripturas detorquentes, utillanti suae voluptati eas suffragari existimant; tum praecipue illam quoque: « Peccatum enim vestri non dominabitur; non estis enim sub lege, sed sub gratia »; et aliquas alias hujusmodi, quarum post haec non est rationi consentaneum ut faciam mentionem (non enim navem iustruo piraticam), age paucis eorum argumentum perfringamus. Ipse enim egregius Apostolus in verbis, quae praedictae dictioni subjungit, intentati criminis afferet solutionem: « Quid ergo? peccabimus, quia non sumus sub lege, sed sub gratia? Absit ». Adeo divine et prophetice e vestigio dissolvit artem voluptatis sophi-

Ἐπεὶ δὲ οἱ τὴν ἀδιαφορίαν εἰσάγοντες, βιαζόμενοι τινὰς ὀλίγας Γραφὰς, συνηγορεῖν αὐτῶν τῇ ἡδοναθείᾳ ὄλονται· ἀτὰρ δὴ χάκείνην· « Ἀμαρτία γὰρ (3) ὑμῶν οὐ κυριεύσει· οὐ γὰρ ἐστε ὑπὸ νόμον, ἀλλ' ὑπὸ χάριν »· καὶ τινὰς ἄλλας τοιαύτας, ὧν ἐπὶ τοιοῦτοις μεμνησθαι οὐκ εὐλογον· (οὐ γὰρ ἐπισκευάξω νετὴν πειρατικὴν) φέρε δὴ διὰ βραχέων διακόψωμεν αὐτῶν τὴν ἐγχείρησιν· αὐτὸς γὰρ ὁ γενναῖος Ἀπόστολος τῇ προειρημένῃ λέξει ἐπιφέρειν ἀπολύσεται τὸ ἐγκλημα· « Τί οὖν; ἀμαρτήσωμεν (4), ὅτι οὐκ ἐσμεν ὑπὸ νόμον, ἀλλ' ὑπὸ χάριν; Μὴ γένοιτο. » Οὕτως ἐνθέως καὶ προφητικῶς καταλύει παραχρήμα τὴν σοφιστικὴν τῆς ἡδονῆς τέχνην. Οὐ συνίεσιν οὖν, ὡς ἔοικεν, ὅτι « τοὺς πάντας ἡμᾶς φανερωθῆναι δεῖ ἐμπροσθεν

^a Matth. xix, 12. ^b Hebr. ix, 14. ✕ P. 539 ^d Ibid., 15.

(98) *Τὸν νεῶν τοῦ Πνεύματος*. Conf. I Cor. iii, 16, 17.

(99) *Εὐνουχίζεῖν*. Respicit Matth. xix, 12: *Εἰσὶν εὐνοῦχοι, αἵτινες εὐνοῦχισαν ἑαυτοὺς διὰ τὴν βασιλείαν τῶν οὐρανῶν*.

(1) *Βραχμᾶναι*. De philosophis Indicis conf. Strabo, *Geogr.* lib. xv; Eusebius, *Præpar. evangel.*, lib. vi, c. 10; *Recognition.* Clementis lib. ix, cap.

ED. POTTER, 451, 452 ED. PARIS. ^c Rom. vi, 14. 20; Clemens noster, *Strom.* i, pag. 305, edit. Paris., etc.

(2) *Ἄ δε*. Aptius legemus οἱ δὲ, vel οἶδε, ut mox οὔτοι. SYLBURG.

(3) *Γάρ*. Δέ, Rom.

(4) *Ἀμαρτήσωμεν*. Convenientius ἀμαρτήσομεν, indic. modo, ut Vulg. Bib. Rom. vi. Eadem Biblia II Cor. v, τὰ διὰ τοῦ σώματος. SYLBURG.

τοῦ βήματος τοῦ Χριστοῦ, ἵνα κομισθῆται ἕκαστος διὰ τοῦ σώματος πρὸς ἃ ἐπράξεν εἴτε ἀγαθὸν εἴτε κακόν· ἵνα ἃ διὰ τοῦ σώματος ἐπράξῃ τις, ἀπολάβῃ. Ὅστε εἰ τις ἐν Χριστῷ, καινὴ κτίσις, οὐκ ἔτι ἀμαρτητική. Ἐὰ ἀργαῖα παρῆλθεν, ἀπελουσάμεθα τὸν βίον τὸν παλαιόν· Ἰδοὺ (5) γὰρ γέγονε καινὰ, ἀγγελία ἐκ πορνείας, καὶ ἐγκράτεια ἐξ ἀκρασίας, δικαιοσύνη ἐξ ἀδικίας. Τίς γὰρ μετοχὴ δικαιοσύνης καὶ ἀνομία; ἢ τίς (6) κοινωνία φωτὶ πρὸς σκότος; τίς δὲ συμφώνησις Χριστοῦ πρὸς Βελίαν; τίς μερὶς (7) πιστῶ μετ' ἀπίστου; τίς δὲ συγκατάθεσις ναῦ Θεοῦ μετ' εἰδῶλων; Ταύτας οὖν ἔχοντες τὰς ἐπαγγελίας, καθαρῶμεν ἑαυτοὺς ἀπὸ παντὸς μολυσμοῦ σαρκὸς καὶ πνεύματος, ἐπιτελοῦντες ἀγιωσύνην ἐν φόβῳ Θεοῦ.

mento carnis et spiritus, perficientes sanctitatem in

sticam. Non intelligunt ergo, ut videtur, quod omnes nos oportet manifestari ante tribunal Christi, ut referat unusquisque per corpus ea quæ fecit, sive bonum, sive malum^a: ut quæ per corpus fecit aliquis, recipiat. Quare si quis est in Christo, nova creatura est, nec amplius peccatis dedita: Vetera præterierunt, vitam antiquam exuimus. Ecce enim nova facta sunt^b, castitas ex fornicatione, et continentia ex incontinentia, justitia ex injustitia. Quæ est enim participatio justitiæ et injustitiæ? aut quæ luci cum tenebris societas? quæ est autem conventio Christo cum Belial? quæ pars est fideli cum infideli? quæ est autem consensus templo Dei cum idolis^c? Has ergo habentes promissiones, mundemus nos ipsos ab omni inquinamento timore Dei^d.

CAPUT IX.

Dictum Christi ad Salomen exponit, quod tanquam in vituperium nuptiarum prolatum hæretici allegabant.

Οἱ δὲ ἀντιτασσόμενοι τῇ κτίσει τοῦ Θεοῦ διὰ τῆς εὐφήμου ἐγκρατείας κάκεινα λέγουσι τὰ πρὸς Σαλώμην εἰρημένα, ὧν πρότερον (8) ἐμνήσθημεν· φέρεται δὲ, οἶμαι, ἐν τῷ κατ' Αἰγυπτίους Εὐαγγελίῳ. Φασὶ γὰρ, ὅτι αὐτὸς εἶπεν ὁ Σωτὴρ· Ἦλθον καταλύσαι τὰ ἔργα τῆς θηλείας· θηλείας μὲν τῆς ἐπιθυμίας, ἔργα δὲ γέννησιν καὶ φθορὰν. Τί οὖν ἂν εἰποιεν; Κατελύθη ἡ διοίκησις αὕτη; Οὐκ ἂν φήσαιεν· μένει γὰρ ἐπὶ τῆς αὐτῆς οἰκονομίας ὁ κόσμος. Ἄλλ' οὐκ ἐψεύσατο ὁ Κύριος· τῷ ὄντι γὰρ τὰ τῆς ἐπιθυμίας κατέλυσεν ἔργα, φιλαργυρίαν, φιλονεικίαν, φιλοδοξίαν, γυναικομανίαν, παιδεραστίαν, ὀψοφαγίαν, ἀσωτίαν, καὶ τὰ τούτοις ὅμοια. Τούτων δὲ ἡ γένεσις φθορὰ τῆς ψυχῆς, εἰ γε ἐ νεκροὶ (9) τοῖς παραπτώμασι· γινόμεθα· καὶ αὕτη ἡ θήλεια ἀκρασία ἦν. Γένεσιν δὲ καὶ φθορὰν τὴν ἐν κτίσει προηγουμένως γίνεσθαι ἀνάγκη μέχρι παντελοῦς διακρίσεως καὶ ἀποκαταστάσεως ἐκλογῆς, δι' ἣν καὶ αἱ τῷ κόσμῳ συμπεφυρμέναι οὐσαὶ τῇ οἰκειότητι προσνέμονται. Ὅθεν εἰκότως, περὶ συντελείας μηνύσαντος τοῦ Λόγου, ἡ Σαλώμη φησὶ· Μέχρι τίνος οἱ ἄνθρωποι ἀποθανοῦνται; ἄνθρωπον δὲ καλεῖ ἡ Γραφή (10) διχῶς, τὸν τε φαινόμενον καὶ τὴν ψυχὴν· πάλιν τε αὐτὸν σωζόμενον καὶ τὸν μὴ. Καὶ θάνατος ψυχῆς ἡ ἀμαρτία λέγεται. Διὸ καὶ παρατηρημένως ἀποκρίνεται ὁ Κύριος· Μέχρις (11) ἂν τίκτωσιν αἱ γυναῖκες, τοιούτοις

Qui autem Dei creaturæ resistunt per speciosam illam continentiam, illa quoque dicunt, quæ ad Salomen dicta sunt, quorum prius meminimus: habentur autem, ut existimo, in Evangelio secundum Ægyptios. Aiunt enim ipsum dixisse Servatorem: Veni ad dissolvendum opera feminae; feminae quidem, cupiditatis; opera autem generationem et interitum. Quid ergo dixerint? Desiit hæc administratio? Non dixerint: manet enim mundus in eadem œconomia. Sed non falsum dixit Dominus; revera enim opera dissolvit cupiditatis, avaritiam, contentionem, gloriæ cupiditatem, mulierum insanum amorem, pædicatum, ingluviem, luxum et profusionem, et quæ sunt his similia. Horum autem ortus, est animæ interitus: siquidem delictis mortui efficitur^e. Ea vero femina est intemperantia. Ortum autem et interitum creaturæ propter ipsorum naturas fieri necesse est, usque ad perfectam distinctionem et restitutionem electionis, per quam, quæ etiam sunt mundo permixtæ et confusæ substantiæ, proprietati suæ restituantur. Unde merito cum de consummatione Logos locutus fuerat, ait Salome: Quousque morientur homines? Hominem autem vocat Scriptura dupliciter: et eum, qui apparet, et animam; et eum rursus, qui servatur, et eum qui non.

^a II Cor. v, 10. ^b Ibid., 16, 17. ^c II Cor. vi, 14, 15, 16. ^d II Cor. vii, 1. ✕ P. 540 ED. POTTER, 452, 453 ED. PARIS. ^e Ephes. ii, 5.

(5) Ἰδοὺ. Ἰδοὺ γέγονε καινὰ τὰ πάντα. II Cor. v.

(6) Ἡ τίς. Τίς δέ. II Cor. vi.

(7) Βελίαν; τίς μ. Βελίαν; ἢ τίς μ. II Cor. vi, ubi innox τὰς ἐπαγγελίας, ἀγαπητοί, καθ.

(8) Πρότερον. Nempe p. 445 edit. Paris., ubi conf. adnotata.

(9) Νεκροί. Respicit Ephes. ii, 5: Καὶ ὄντας ἡμᾶς νεκροὺς τοῖς παραπτώμασι συνεζωοποίησε τῷ Χριστῷ.

(10) Γραφή. II Cor. iv. Ad dictum de morte pertinet istud Pauli I Tim. v: Ἡ δὲ σπαταλώσα ζῶσα τέθνηκε· et hæc Philonis pag. 41: Φύσει μὲν οὐκ ἔστι θάνατος, καθ' ὃν χωρίζεται ψυχὴ ἀπὸ σώματος· ὃ δὲ ἐπὶ τιμωρίᾳ συνίσταται, ὅταν ἡ ψυχὴ τὸν ἀρε-

τῆς βίον θνήσκῃ, τὸν δὲ κακίας ζῆ μόνον. Εὐ δὲ καὶ ὁ Ἡράκλειτος, κατὰ τοῦτο Μωϋσεῶς ἀκολουθήσας τῷ δόγματι, φησὶ: Ζῶμεν τὸν ἐκείνων θάνατον, τεθνήκαμεν δὲ τὸν ἐκείνων βίον. SYLBURG.

(11) Μέχρις. Infra in Excerpt. ex Theodot., pag. 799, edit. Paris.: Ὅταν ὁ Σωτὴρ πρὸς Σαλώμην λέγῃ, Μέχρι τότε εἶναι θάνατον, ἄχρις ἂν αἱ γυναῖκες τίκτωσιν, οὐ τὴν γένεσιν κακίῶν ἔλεγεν, ἀναγκαίαν οὖσαν διὰ τὴν σωτηρίαν τῶν πιστευόντων· Quando Servator Salomæ dixit: *Eo usque fore mortem, quousque mulieres parerent*, non locutus est ista in vituperium generationis, quæ utique necessaria est propter salutem fidelium.

Mors autem animæ dicitur peccatum. Quare caute et considerate respondet Dominus : « Quoadusque pepererint mulieres, » hoc est, quandiu operabuntur cupiditates. « Et ideo quemadmodum per unum hominem peccatum ingressum est in mundum, per peccatum quoque mors ad omnes homines pervasit, quatenus omnes peccaverunt; et regnavit mors ab Adam usque ad Moysen ^a, » inquit Apostolus : naturali autem divinæ œconomix necessitate mors sequitur generationem : et corporis et animæ conjunctionem consequitur eorum dissolutio. Si est autem propter doctrinam et agnitionem generatio, restitutionis causa erit dissolutio. Quomodo autem existimatur mulier causa mortis, propterea quod pariat : ita etiam dicitur dux vitæ propter eandem causam. Proinde quæ prior inchoavit transgressionem, *Vita* est appellata ^b, propter causam successionis : et eorum, qui generantur, et qui peccant, tam justorum quam injustorum, mater est, unoquoque nostrum seipsum justificante, vel contra inobedientem constituente. Unde non ego quidem arbitrator Apostolum abhorrere vitam, quæ est ✕ in carne, cum dicit : « Sed in omni fiducia, ut semper, nunc quoque Christus magnificabitur in corpore meo, sive per vitam, sive per mortem. Mihi enim vivere Christus et mori lucrum. Si autem vivere in carne, et hoc quoque mihi fructus operis, quid eligam nescio, et coarctor ex duobus, cupiens solvi, et esse cum Christo : multo enim melius : manere autem in carne, est magis necessarium propter vos ^c. » Per hæc enim, ut puto, aperte ostendit, exitus quidem e corpore perfectionem, esse in Dei dilectionem : ejus autem presentiam in carne, ex grato animo profectam tolerantiam, propter eos, qui salute indigent. Quid vero? non etiam ea, quæ deinceps sequuntur, ex iis, quæ dicta sunt ad Salomen, 195 subjungunt ii, qui quidvis potius quam quæ est ex veritate, evangelicam regulam sunt secuti? Cum ea enim dixisset : « Recte ergo feci, quæ non peperit : » scilicet, quod generatio non esset ut oportet assumpta; excipit Dominus, dicens : « Omni herba vescere, ea autem, quæ habet amaritudinem, ne vescaris. » Per hæc enim significat, esse in nostra potestate, et non esse necessarium ex prohibitione præcepti, vel con-

^a Rom. v, 12-14. ^b Gen. iii, 20. ✕ P. 541 ED. POTTER, 453, 454 ED. PARIS. ^c Philip. i, 20-24.

(12) *Θάνατος*. Bibl. addunt, και οὕτως εἰς πάντας ἀνθρώπους ὁ θάνατος· quod commation per librarium negligentiam propter θάνατος repetitum excidisse videtur.

(13) *Καί*. 'Αλλ' Rom.

(14) *Δέ*. Malim δὴ.

(15) *Παραβάσεως*. Respicere videtur I Tim. ii, 14 : Καὶ Ἀδὰμ οὐκ ἠπατήθη· ἡ δὲ γυνή, ἀπατηθεῖσα, ἐν παραβάσει γέγονε.

(16) *Ζωή*. De Evæ appellatione in eandem sententiam infra quoque meminit auctor p. 197, 201, et Philo p. 136. H. SYLB.—Genes. iii, 20 : Καὶ ἐκάλεσεν Ἀδὰμ τὸ ὄνομα τῆς γυναικὸς αὐτοῦ Ζωή, ὅτι μήτηρ πάντων τῶν ζώντων.

(17) *Ἀμαρτανόντων*. Videtur legendum ἀποθα-

νόντων. LOWTH.
(18) *Καί*. Abest a Philipp., ubi mox, και τε αἰρ. Dein, συνέχομαι γὰρ ἐκ τ. Rursum, πολλῶ γὰρ ἄλλον κρεῖτ. tandem, ἐπιμένειν ἐν τῇ σ.
(19) *Πικρὰν*. Eadem voce usus est hac in re Menander apud Stobæum serm. 74 :
... Ἡ δὲ ζῆρ μόνον,
Ἡ πατέρα παιδῶν ἀποθανεῖν γεννωμένῶν
Οὕτω τὸ μετὰ ταῦτ' ἐστὶ τοῦ βλοῦ πικρῶν.
... Aut calibi
Vivendum, aut sobole enata moriendum patri :
Adeo est acerbum, quidquid est vitæ super.
(20) *Μήτ' ἄν*. Pro μήτ' ἄν non minus apte legitur μήτ' αὐ. SYLBURG.

νότων. LOWTH.

(18) *Καί*. Abest a Philipp., ubi mox, και τε αἰρ. Dein, συνέχομαι γὰρ ἐκ τ. Rursum, πολλῶ γὰρ ἄλλον κρεῖτ. tandem, ἐπιμένειν ἐν τῇ σ.

(19) *Πικρὰν*. Eadem voce usus est hac in re Menander apud Stobæum serm. 74 :

... Ἡ δὲ ζῆρ μόνον,
Ἡ πατέρα παιδῶν ἀποθανεῖν γεννωμένῶν
Οὕτω τὸ μετὰ ταῦτ' ἐστὶ τοῦ βλοῦ πικρῶν.

... Aut calibi

Vivendum, aut sobole enata moriendum patri :

Adeo est acerbum, quidquid est vitæ super.

(20) *Μήτ' ἄν*. Pro μήτ' ἄν non minus apte legitur μήτ' αὐ. SYLBURG.

διὰ τὰς χρεῦδεις ἀσχολίας. Μὴ φέρων δ' οὗτος εὐκό-
λως τὸν μονήρη βίον, ἐπιθυμῆι τοῦ γάμου· ἐπεὶ τὸ
εὐάρεστον μετὰ σωφροσύνης ἀβλαβές, καὶ κύριος
ἔκαστος ἡμῶν τυγχάνει τῆς περὶ τέκνων γούης αἰρέ-
σεως. Συνορῶ δ' ὅπως τῇ προφάσει τοῦ γάμου οἱ μὲν
ἀπισχημένοι (21) τοῦτου μὴ κατὰ τὴν ἀγίαν γνώσιν
εἰς μισανθρωπίαν ὑπερβύησαν, καὶ τὸ τῆς ἀγάπης
οἴχεται παρ' αὐτοῖς· οἱ δὲ, ἐνσεθεντες καὶ ἡδυπαθῆ-
σαντες τῇ τοῦ νόμου συμπεριφορᾷ (22), ὡς φησὶν ὁ
Προφήτης, παρωμοιώθησαν τοῖς κτήνεσιν.

Quandoquidem res grata, qua quis temperanter fruitur, et innoxia : et unusquisque nostrum eatenus sui dominus est, ut eligat, an velit liberos procreare. Intellego autem, quod aliqui quidem, qui prætextu matrimonii difficultatum ab eo abstinerunt, non convenienter sanctæ cognitioni ad inhumanitatem et odium hominum defluerunt, et perit apud ipsos charitas; alii autem matrimonio ligati, et luxui ac voluptatibus dediti, lege quodammodo eos comitante, fuerunt, ut ait Propheta, « assimilati jumentis a. »

CAPUT X.

Verba Christi Matth. xviii, 20, mystice exponit.

Τίνες δὲ « οἱ δύο καὶ τρεῖς ὑπάρχουσιν, ἐν ὀνόματι
Χριστοῦ συναγόμενοι, » παρ' οἷς « μέσος ἐστὶν ὁ
Κύριος; » ἢ οὐχὶ ἀνδρα καὶ γυναῖκα καὶ τέκνον τοὺς
τρεῖς λέγει; ὅτι ἀνδρὶ γυνὴ διὰ Θεοῦ ἀρμύζεται.
Ἄλλὰ καὶν εὐζωνός τις εἶναι θέλη, οὐχ αἰρούμενος
τὴν παιδοποιίαν διὰ τὴν ἐν παιδοποιίᾳ ἀσχολίαν,
Μενέτω, φησὶν ὁ Ἀπόστολος, ἄγαμος (23), « ὡς
κάγῳ. » Βούλεσθαι γὰρ λέγειν τὸν Κύριον ἐξηγου-
νται, μετὰ μὲν τῶν πλειόνων, τὸν Δημιουργὸν εἶναι
τὸν γενεσιουργὸν Θεόν, μετὰ δὲ τοῦ ἐνός, τοῦ ἐκλε-
κτοῦ, τὸν Σωτῆρα, ἄλλου δηλονότι Θεοῦ τοῦ ἀγαθοῦ
Υἱὸν πεφωκῶτα. Τὸ δ' οὐχ οὕτως ἔχει· ἀλλ' ἐστὶ μὲν
καὶ μετὰ τῶν σωφρόνων γημάντων καὶ τεκνοποιη-
σάντων ὁ Θεὸς δι' Υἱοῦ· ἐστὶ δὲ καὶ μετὰ τοῦ ἐγκρα-
τευσάμενου λογικῶς ὁ αὐτὸς ὡσαύτως Θεός. Εἶεν δ' ἂν
καὶ ἄλλως οἱ μὲν τρεῖς θυμός (24) τε καὶ ἐπιθυμία καὶ
λογισμὸς, σάρξ (25) δὲ καὶ ψυχὴ καὶ πνεῦμα κατ' ἄλλον
λόγον· τάχα δὲ καὶ τὴν κλῆσιν τὴν τε ἐκλογὴν δευ-
τέραν, καὶ τρίτον τὸ εἰς τὴν πρώτην τιμὴν κατατασ-
σόμενον γένος, αἰνίσσεται ἢ προειρημένη τριάς·
μεθ' ὧν ἡ πανεπίσκοπος τοῦ Θεοῦ δύναμις ἀμερῶς
μεριστή. Ὁ τοίνυν ταῖς κατὰ φύσιν ἐνεργεῖαι τῆς
ψυχῆς ἐν δέοντι χρώμενος ἐπιθυμῆι μὲν τῶν κατ'
ἀλλήλων (26), μισεῖ δὲ τὰ βλάπτοντα, καθὼς αἱ ἐν-
τολαὶ (27) προστάτουσιν· « Ἐνευλογῆσεις » γάρ,

« Psal. xlviii, 21. » P. 542 ED. POTTER, 454, 455 ED. PARIS. ἢ Matth. xviii, 20. ἢ I Cor. vii, 7.

(21) Ἀπισχημένοι. Usitatius ἀπεσχημένοι, ut cum alibi. tum pag. 196, 238. STILBURG.

(22) Τοῦ νόμου συμπεριφορᾷ. Intelligit, ut opinor, indulgentiam plurimum uxorum Patribus concessam, v. pag. 461. LOWTH. — Vel id intelligit, quod in Latina versione expressimus, nonnullos scilicet, prætextu matrimonii, ac proinde lege, ut sibi persuadent, permittente, carni nimium indulgere: cum e contra, ut p. stea dicit: Σωφρόνων ἐβούλετο ταῖς γαμεταῖς χρῆσθαι τοὺς ἀνδρας, καὶ ἐπὶ μόνῃ παιδοποιίᾳ· « Lex viros moderate et propter solam liberorum procreationem uxoriis uti voluit: p. 456 edit. Paris. Conf. Pædag. lib. ii, c. 10.

(23) Ἄγαμος. Hæc vox non solum eum significat qui nunquam uxorem duxit, sed etiam eum qui, uxore mortua, aliam non duxit: ut apud Latinos, *caelibes*. I Cor. vii, 10, 11. Παρὰ γέλλω γυναῖκα ἀπὸ ἀνδρός μὴ χωρισθῆναι· ἐν δὲ καὶ χωρισθῆναι, με-

continentiam, vel etiam matrimonium; et quod matrimonium creationi aliquid affert auxilii, præterea explicans. Ne quis ergo eum deliquisse existimet, qui secundum Logon matrimonium inierit, nisi existimet amaram esse filiorum educationem: contra tamen, permultis videtur esse molestissimum liberis carere. Neque amara cuiquam videatur liberorum procreatio, eo quod negotiis implicatus a divinis abstrahat. Est enim, qui vitam solitariam facile ferre non valens, expetit matrimonium: quandoquidem res grata, qua quis temperanter fruitur, et innoxia: et unusquisque nostrum eatenus sui dominus est, ut eligat, an velit liberos procreare. Intellego autem, quod aliqui quidem, qui prætextu matrimonii difficultatum ab eo abstinerunt, non convenienter sanctæ cognitioni ad inhumanitatem et odium hominum defluerunt, et perit apud ipsos charitas; alii autem matrimonio ligati, et luxui ac voluptatibus dediti, lege quodammodo eos comitante, fuerunt, ut ait Propheta, « assimilati jumentis a. »

Quinam sunt autem illi « duo et tres, qui congregantur in nomine Domini, in » quorum « medio » est Dominus ἢ? annon virum et mulierem et filium tres dicit, quoniam mulier cum viro per Deum conjungitur? Quod si accinctus quis esse velit et expeditus, non volens procreare liberos, propter eam, quæ est in procreandis liberis, molestiam et occupationem, « maneat, » inquit Apostolus, absque uxore « ut ego c. » Quidam veru effatum Domini exponunt, ac si dixisset, cum pluribus quidem esse Creatorem ac præsidem generationis Deum; cum uno autem, nempe electo, Servatorem, qui alterius, boni scilicet, Dei Filius sit. Hoc autem non ita habet: sed est quidem etiam cum iis, qui honeste ac moderate in matrimonio versati sunt, et liberos susceperunt, Deus per Filium: est autem etiam cum eo, qui secundum Logon, seu rationem, fuit continens, idem Deus. Fuertint autem aliter quoque tres quidem, ira, cupiditas, et ratio: caro autem et anima et spiritus, alia ratione. Forte autem et vocationem et electionem secundam, et tertium genus, quod in primo honore collocatur, innuit trias prius dicta: cum quibus est, quæ omnia considerat, Dei potestas, absque divisione cadens in divisionem. Qui ergo

νέτω ἄγαμος, ἢ τῶ ἀνδρὶ καταλλαγήτω.

(24) Θυμός. Respicit Platonicam animæ divisionem in partem concupiscibilem, irascibilem, et rationalem: de qua superius ad principium Pædag. lib. iii, dictum est.

(25) Σάρξ. Alia humanæ naturæ divisio. Sic Clementis discipulus Origenes Philocal. p. 8: Ὁ ἀνθρώπος συνέστηκεν ἐκ σώματος καὶ ψυχῆς καὶ πνεύματος· « Homo ex corpore, anima et spiritu constat. » Irenæus lib. v, initio c. 9: « Perfectus homo constat carne, animo et spiritu. » Ante hos D. Paulus I Thess. v, 23, dixit: Αὐτὸς δὲ ὁ Θεὸς τῆς εἰρήνης ἀγιασάτω ὑμᾶς ὁλοτελεῖς! καὶ ὁλόκληρον ὅμων τὸ πνεῦμα καὶ ἡ ψυχὴ καὶ τὸ σῶμα ἀμέμπτως ἐν τῇ παρουσίᾳ τοῦ Κυρίου τρηθεῖτε!

(26) Κατ' ἀλλήλων. Rectius conjuncte καταλλήλων, « convenientium. » STILBURG.

(27) Αἱ ἐντολαί. Hæc in S. Scriptura frustra qua-

animas naturalibus, ita ut oportet, utitur operationibus, desiderat quidem ea, quæ sunt convenientia, odio autem habet ea, quæ lædunt, sicut jubent mandata : « Benedices » enim, inquit, « benedicenti, et maledices maledicenti. » Quando autem his, ira scilicet et cupiditate, superior factus, et creaturæ amore vere affectus propter eum, qui est Deus et effector omnium, gnostice vitam instituerit, et Salvatori similis evadens, facilem temperantiæ habitum acquisiverit, et cognitionem, fidem, ac dilectionem conjunxerit, simplici hac in parte iudicio utens, et vere spiritalis factus, nec earum, quæ ex ira et cupiditate procedunt, cogitationum omnino capax, ad Domini imaginem ab ipso artifice efficitur homo perfectus, is sane dignus jam est, qui frater a Domino nominetur, is simul est amicus et filius. Sic ergo « duo et tres » in eodem « congregantur, » nempe in homine gnostico. Poterit etiam multorum quoque concordia ex tribus æstimata, cum quibus est Dominus, significare unam Ecclesiam, unum hominem, genus unum. Annon cum uno quidem Judæo ✕ erat Dominus, cum legem tulit : at prophetaus, et Jeremiam mittens Babylonem, quinetiam eos qui erant ex gentibus vocans per prophetiam, congregavit duos populos : tertius autem est unus, qui ex duobus « creatur in novum hominem, quo inambulatur et inhabitatur » in ipsa Ecclesia? Et lex simul et prophetæ, una cum Evangelio, in nomine Christi congregantur in unam cognitionem. Qui ergo propter odium uxorem non ducunt, vel propter concupiscentiam carne indifferenter abutuntur, non sunt in numero illorum qui servantur, cum quibus est Dominus.

CAPUT XI.

Legis et Christi mandatum ac non concupiscendo exponit.

His sic ostensis, age Scripturas, quæ adversantur sophistis hæreticis, jam adducamus, et regulam continentiam secundum logon seu rationem observandam declaremus. Qui vero intelligit, quæ Scriptura cuique hæresi contraria sit, eam tempestive adhibendo refutabit eos, qui dogmata mandatis contraria fingunt. Atque ut ab alto rem repetamus, lex quidem, sicut prius diximus, illud, « Non concupisces uxorem proximi tui^a, » prius exclamavit ante conjunctam Domini in Novo Testamento vocem, quæ dicit ex sua ipsius persona : « Audivistis legem præcipientem : Non mœchaberis. Ego autem dico : Non concupisces^b. » Quod enim vellet lex viros uti moderate uxoribus, et

A ψησι, « τὸν εὐλογοῦντα, καὶ καταράσῃ τὸν καταρώμενον. » Ὅταν δὲ, καὶ τούτων ὑπερναβάς, τῷ θυμοῦ καὶ τῆς ἐπιθυμίας, ἔργω ἀγαπήσῃ τὴν κτίσιν διὰ τὸν ἀπάντων Θεὸν τε καὶ ποιητὴν, γνωστικῶς βιώσεται, ἔξιν ἐγκρατείας ἀπονον περιπεποιημένως κατὰ τὴν πρὸς τὸν Σωτῆρα ἐξομώσων, ἐνώσας τὴν γνῶσιν, πίστιν, ἀγάπην, εἰς ὧν ἐνθένδε τὴν χρίσιν, καὶ πνευματικὸς ὄντως, ἀπαράδεκτος τῶν κατὰ τὴν θυμὸν καὶ τὴν ἐπιθυμίαν διαλογισμῶν πάντι, πάντως, ὁ κατ' εἰκόνα ἐκτελούμενος τοῦ Κυρίου πρὸς αὐτοῦ τοῦ τεχνίτου ἀνθρώπος τέλειος, ἄξιος ἤδη τοῦ ἀδελφῆς (28) πρὸς τοῦ Κυρίου δομαζέσθαι· φίλος ἅμα οὗτος καὶ υἱὸς ἔστιν. Οὕτως « οἱ δύο καὶ οἱ τρεῖς » ἐπὶ τὸ αὐτὸ « συνάγονται, » τὸν γνωστικὸν ἀνθρώπον. Εἴη δ' ἂν καὶ ἡ ὁμόνοια τῶν πολλῶν ἀπὸ τῶν τριῶν ἀριθμουμένη, μεθ' ὧν ὁ Κύριος, ἡ μία Ἐκκλησία, ὁ εἰς ἀνθρώπος, τὸ γένος τὸ ἐν. Ἡ μῆτι μετὰ μὲν τοῦ ἐνὸς τοῦ Ἰουδαίου ὁ Κύριος νομοθετῶν ἦν· προφητεῶν δὲ ἤδη, καὶ τὸν Ἰερειάν ἀποστέλλων εἰς Βαβυλῶνα, ἀλλὰ καὶ τοὺς ἐξ ἐθνῶν διὰ τῆς προφητείας καλῶν, συνῆγε λαοὺς τοὺς δύο· τρεῖς δὲ ἦν ἐκ τῶν δυεῖν (29) « κτιζόμενος » εἰς « εἰς καινὸν ἀνθρώπον, ᾧ δὲ ἐμπριπατεῖ τε καὶ κατοικεῖ » ἐν αὐτῇ τῇ Ἐκκλησίᾳ· Νόμος τε ἰμοῦ καὶ προφήται σὺν καὶ τῷ Εὐαγγελίῳ ἐν ὄνοματι Χριστοῦ εἰς μίαν συνάγονται γνῶσιν. Οὐκοῦν οἱ διὰ μῖσος μὴ γαμούντες, ἡ δι' ἐπιθυμίαν ἀδιαφόρως τῇ σαρκὶ καταχρώμενοι, οὐκ ἐν ἀριθμῷ C τῶν σωζομένων ἐκείνων, μεθ' ὧν ὁ Κύριος.

Qui ergo propter odium uxorem non ducunt, vel propter concupiscentiam carne indifferenter abutuntur, non sunt in numero illorum qui servantur, cum quibus est Dominus.

✕ P. 543 ED. POTTER, 455, 456 ED. PARIS. ^a Exod. xx, 17. ^b Matth. v, 27, 28.

rentur. Respicit forte Gen. xii, 3, ubi Deus ait : Εὐλόγησά τοὺς εὐλογοῦντάς σε, καὶ τοὺς καταρώμενους σε καταράσονται· vel Gen. xxvii, 29, ubi Isaacus Jacobo sic benedicit : Ὁ καταρώμενός σε ἐπικατάρατος· ὁ δ' εὐλογῶν σε ἠύλογημένος. Nisi potius hæc ex apocrypho libro petita fuerint.

(28) Ἀδελφός. Respicit Hebr. ii, 11, ubi Dominus dicitur, οὐκ ἐπαισχύνεσθαι ἀδελφούς αὐτοῦ καλῶν.

(29) Τῶν δυεῖν. Respicit Ephes. ii, 10 : Ἵνα τοὺς θεοῦ κτίσῃ ἐν ἑαυτῷ εἰς ἓνα καινὸν ἀνθρώπον, ποιῶν

εἰρήνην, ἀποκαταλλάξῃ τοὺς ἀμοτέρους ἐν ἐνὶ σῶματι. Dein II Cor. vi, 16 : Ὑμεῖς γὰρ ναὸς Θεοῦ ἐστε ζῶντος, καθὼς εἶπεν ὁ Θεός, ὅτι Ἐνοικήσω ἐν αὐτοῖς, καὶ ἐμπεριπατήσω.

(30) Προαναπεφώνηκε. Forte aptius προαναπεφώνηκε, « prius exclamavit. » SYLBERG.

(31) Τοῦ νόμου παραγγέλλοντος. Interpretamentum Clementis, qui, verbis paulum mutatis, S. Scripturæ sensum exhibet. ἤκούσατε, ὅτι ἐρῶ ἐξ ἀρχαίως, dicit Christus apud Matthæum.

τοὺς ἀνδρας ὁ νόμος καὶ ἐπὶ μόνῃ (52) παιδοποιεῖται, ἄλλ' ὕστερον μετὰ τε τὴν κυοφορίαν μετὰ τε τὴν τοῦ τεχθέντος γαλακτουχίαν εὐροῖς ἂν πάλιν πρὸς τῶν ἀνδρῶν γινωσκομένης τὰς γυναῖκας. Αὐτίκα τοῦτον εὐρήσεις τὸν σκοπὸν καὶ τὸν τοῦ Μωϋσέως πατέρα φυλάσσοντα, τριετίαν διαλιπόντα μετὰ τὴν τοῦ Ἀαρὼν ἀποκύσειν, γεννησάντα τὸν Μωϋσέα. Ἡ τε αὖ Λευιτικὴ φυλὴ, τοῦτον φυλάσσουσα τὸν τῆς φύσεως νόμον ἐκ Θεοῦ, ἐλάττων τὸν ἀριθμὸν παρὰ τὰς ἄλλας εἰς τὴν προκατηγγελημένην εἰσηλθε γῆν· οὐ γὰρ βραδίως αὐξάνει γένος εἰς πολυπληθίαν, σπειράντων μὲν τῶν ἀνδρῶν τῶν κατὰ τοὺς νόμους γάμον ἀναδεχγμένων, ἀναμενόντων δὲ οὐ τὴν κυοφορίαν μόνον, ἀλλὰ καὶ τὴν γαλακτουχίαν. Ὅθεν εἰκότως καὶ ὁ Μωϋσῆς, κατ' ὀλίγον εἰς ἐγκράτειαν προσιθίζων τοὺς Ἰουδαίους, τριῶν ἡμερῶν κατὰ τὸ ἐξῆς ἀπεσχημένους ἀφροδίσιον ἡδονῆς, προσέταξεν ἐπακοῦειν τῶν θεῶν λόγων. « Ἡμεῖς οὖν ναοὶ τοῦ Θεοῦ ἔσμεν, καθὼς εἶπεν ὁ προφήτης (34), ὅτι Ἐνοικήσω ἐν αὐτοῖς καὶ ἐμπεριπατήσω καὶ ἔσομαι αὐτῶν Θεός, καὶ αὐτοὶ ἔσονται μοι λαός. » ἐὰν κατὰ τὰς ἐντολάς πολιτευόμεθα, εἴτε ὁ καθ' ἕνα κατὰ τὰς ἐντολάς ἀθροῖα ἢ Ἐκκλησία. « Διὸ ἐξέλθετε ἐκ μέσου αὐτῶν καὶ ἀφορίσθητε, λέγει Κύριος· καὶ ἀκαθάρτου μὴ ἄψασθε· κἀγὼ εἰσδέξομαι ὑμᾶς, καὶ ἔσομαι ὑμῖν εἰς πατέρα, καὶ ὑμεῖς ἔσεσθέ μοι εἰς υἱοὺς καὶ θυγατέρας, λέγει Κύριος παντοκράτωρ. » Οὐ τῶν γεγαμηκότων, ὡς φασιν, ἀλλὰ τῶν ἐθνῶν τῶν ἐν πορνείᾳ βιούτων ἔτι, πρὸς δὲ καὶ τῶν προειρημένων αἰρέσεων ἀφορισθῆναι, ὡς ἀκαθάρτων καὶ ἀθέων, κελεύει προφητικῶς ἡμᾶς. Ὅθεν καὶ ὁ Παῦλος πρὸς τοὺς ὁμοίους ἀποκρινόμενος τοῖς εἰρημίοις, « Ταύτας οὖν ἔχετε (35) τὰς ἐπαγγελίας, φησὶν, ἀγαπητοί· καθαρῶσμεν ἑαυτῶν τὰς καρδίας ἀπὸ παντὸς μολυσμοῦ σαρκὸς καὶ πνεύματος, ἐπιτελοῦντες ἀγωνίαν ἐν φόβῳ Θεοῦ. Ζηλῶ γὰρ ὑμᾶς Θεοῦ ζήλω· ἡρμολογία γὰρ ὑμᾶς ἐνὶ ἀνδρὶ, παρθένον ἀγνήν παραστήσαι (36) τῷ Χριστῷ. » Ἐκκλησία δὲ ἄλλον οὐ γαμῆι, τὸν νυμφίον κεκτημένη· ἀλλ' ὁ καθ' ἕνα κατὰ τὸν νόμον γαμῆι, τὸν πρῶτον λέγω γάμον (37), ἔχει τὴν ἐξουσίαν. « Φοβοῦμαι δὲ μήπως, ὡς ὁ ὄψις ἐξηπάτησεν Εὐάν (38) ἐν τῇ πανουργίᾳ,

A propter solam liberorum susceptionem, ex eo clarum est, quod prohibet quidem eum, qui non habet uxorem, statim cum « captiva » habere consuetudinem. Quod si semel desideraverit, ei, cum tonsa fuerit capillos, permittere ut iugeat triginta diebus. Si autem ne sic quidem emarcescat cupiditas, tunc liberis operam dare, cum quæ dominatur impulsio, probata sit præfinito tempore consentanea rationi appetitio. Unde nullum ex veteribus ex Scriptura ostenderis, qui cum prægnante rem habuerit : sed postquam gestavit uterum, et postquam editum fetum a lacte depulit, rursus a viris cognitas fuisse uxores. Jam hunc scopum et institutum invenies serventem Moysis patrem, cum triennium post Aaronem editum intermisisset, genuisse Moysem. Et rursus Levitica tribus, servans hanc naturæ legem a Deo traditam, aliis numero minor ingressa est in terram promissam. Non enim facile multiplicatur genus, cum viri quidem seminant, legitimo juncti matrimonio; exspectant autem non solum utri gestationem, sed etiam a lacte depulsionem. Unde merito Moyses quoque Judæos paulatim provehens ad continentiam, cum « tribus diebus » deinceps consequentibus a venerea voluptate abstinuissent, jussit audire verba Dei. « Nos ergo Dei templasumus, sicut dixit propheta : Inhabitabo in eis, et inambulabo, et ero eorum Deus, et ipsi erunt meus populus, » si ex præceptis vitam instituamus, sive singuli nostrum, sive tota simul Ecclesia. « Quare egredimini e medio ipsorum, et separamini, dicit Dominus, et immundum ne tangatis; et ego vos suscipiam, et ero vobis in patrem, et vos eritis mihi in filios et filias, dicit Dominus omnipotens. » Non ab iis, qui uxores duxerunt, ut aiunt, sed a gentibus, quæ adhuc vivebant in fornicatione, præterea autem a prius quoque dictis hæresibus, ut immundis et impiis, propheticæ nos jubet separari. Ude etiam Paulus quoque verbadirigens ad eos, qui erant iis, qui dicti sunt, similes : « Has ergo promissiones habete, inquit, dilecti : mundemus corda nostra ab omni inquinamento carnis et spiritus, perficientes sanctitatem in timore Dei. Zelo enim vos zelo Dei; despondi enim vos uni viro, virginem castam exhibere Christo. » Et Ecclesia quidem alii non jungitur matrimonio, cum sponsus habeat : sed unusquisque nostrum habet potestatem ducendi, quamcumque velit, legitimam uxorem, in primis, inquam, nuptiis. « Vereor autem, ne, sicut serpens seduxit

• Deut. xxi, 11, 12, 13. ✕ P. 544 ED. POTTEB, 456-457 ED. PARIS. ᵇ Exod. xix, 20. • II Cor. vi, 16, 17, 18. ᵈ II Cor. vii, 1. • II Cor. xi, 2.

(32) Ἐπὶ μόνῃ π. Conf. Pædag., lib. II, c. 10, p. 192 edit. Paris.

(33) Αἰχμαλώτω. Conf. Strom. II, pag. 399 edit. Paris.

(34) Ἡμεῖς ... προφήτης. Ἐγὼ γὰρ ναὸς Θεοῦ ἔστε ζῶντος, καθὼς εἶπεν ὁ Θεός, II Cor. vi, ubi πνοα, ἔσονται μοι λ.

(35) Ἐχετε. Ἐχοντες II Cor. vii, ubi πνοα, καθα-

ρίσωμεν ἑαυτοὺς ἀπ.

(36) Παρθένον ἀγνήν παραστήσαι. Subaudiendum ὡστε. SYLBURG.

(37) Τὸν πρῶτον λ. γάμον. Conf. p. 428 et 461. LOWTH.

(38) Ἐξηπάτ. Εὐ. Εὐάν ἐξηπάτησεν ἐν τῇ πανουργίᾳ αὐτοῦ, οὕτω φθαρῆ, II Cor. xi.

Evam in astutia, corrumpantur sensus vestri a simplicitate, quæ in Christo est a, b. pie admodum et doctoris instar dixit Apostolus. Quocirca admirabilis quoque Petrus: «Charissimi, inquit, observo vos tanquam advenas et peregrinos, abstinete vos a carnalibus desideriis, quæ militant adversus animam, conversationem vestram inter gentes habentes bonam: quoniam sic est voluntas Dei, ut bene facientes obmutescere faciatis imprudentium hominum ignorantiam; quasi liberi, et non quasi velamen habentes malitiæ libertatem, sed ut servi Dei b. » Similiter etiam scribit Paulus in Epistola ad Romanos: «Qui mortui sumus peccato, quomodo adhuc vivemus in ipso? Quoniam vetus homo noster simul est crucifixus, ut destruat corpus peccati c, d. » usque ad illud: «Neque exhibeta membra vestra, arma injustitiæ peccato d. » Atque adeo cum in hunc locum devenerim, video mihi non esse prætermisurus, quin notem, quod eundem Deum per legem et prophetas et Evangelium prædicet Apostolus. Illud enim: «Non concupisces, » quod scriptum est in Evangelio, legi attribuit in Epistola ad Romanos, sciens esse unum eum, qui prædicavit per legem et prophetas, Patrem, et qui per ipsum est annuntiatus. Dicit enim: «Quid dicemus? Lex estne peccatum? Absit. Sed peccatum non cognovi, nisi per legem. Concupiscentiam enim non cognovissem, nisi lex diceret: Non concupisces e. » Quod si ii, qui sunt diversæ sententiæ, repugnantes, existiment Paulum verba sua dirigentem adversus Creatorem, dixisse ea, quæ deinceps sequuntur: «Novi enim, quod non habitat in me, hoc est, in carne mea, bonum f; » legant ea, quæ prius dicta sunt; et ea, quæ consequuntur. Prius enim dixit: «Sed inhabitans in me peccatum; » propter quod consentaneum erat dicere illud: «Non habitat in carne mea bonum g. » Consequenter subjunxit: «Si autem quod nolo, hoc ego facio, non utique ego id operor, sed quod inhabitat in me peccatum: » quod «repugnans, » inquit, «legi » Dei et «mentis meæ, captivat me in lege peccati, quæ est in membris meis. Miser ego homo, quis me liberabit de corpore mortis hujus h? » Et rursus (nunquam enim quovis modo juvando defatigatur) non veretur veluti concludere: «Lex enim spiritus liberavit me a lege peccati et mortis: » quoniam «per Filium Deus condemnavit peccatum in carne, ut justificatio legis impleatur in nobis, qui non secundum

A φθαρή τὰ νοήματα ὑμῶν ἀπὸ τῆς ἀπλότητος τῆς αἰ τὸν Χριστόν· » σφόδρα εὐλαβῶς καὶ διδασκαλικῶς εἶρηκεν ὁ Ἀπόστολος. Διὸ καὶ ὁ θαυμάσιος Πέτρος φησὶν· «Ἀγαπητοί, παρακαλῶ ὡς παροίκους καὶ παρεπιδήμους, ἀπέχεσθαι τῶν σαρκικῶν ἐπιθυμιῶν, αἵτινες στρατεύονται κατὰ τῆς ψυχῆς, τὴν ἀναστροφήν ὑμῶν καλὴν ἔχοντες (59) ἐν τοῖς ἔθνεσιν· ὅτι οὕτως ἐστὶ τὸ θέλημα τοῦ Θεοῦ, ἀγαθοποιούντας, φιμοῦν τῶν ἀφρόνων ἀνθρώπων ἐργασίαν (40)· ὡς ἐλευθεροί, καὶ μὴ ὡς ἐπικάλυμμα ἔχοντες τῆς κακίας τῆν ἐλευθερίαν, ἀλλ' ὡς δούλοι Θεοῦ.» Ὁμοίως δὲ καὶ ὁ Παῦλος ἐν τῇ πρὸς Ῥωμαίους ἐπιστολῇ γράφει· «Οἵτινες ἀπεθάνομεν τῇ ἁμαρτίᾳ, πῶς ἐτι ζήσομεν ἐν αὐτῇ; » Ὅτι ὁ παλαιὸς ἡμῶν ἀνθρώπος συνεσταυρώθη, ἵνα καταργηθῇ τὸ σῶμα τῆς ἁμαρτίας, » ἕως, «Μηδὲ παριστάνετε τὰ μέλη ὑμῶν ὅπλα ἀδικίας τῇ ἁμαρτίᾳ.» Καὶ δὴ ἐνταῦθα γενόμενος, δοκῶ μοι μὴ παραλείψειν ἀνεπιστημίωτον, ὅτι τὸν αὐτὸν Θεὸν διὰ νόμου καὶ προφητῶν καὶ Εὐαγγελίου ὁ Ἀπόστολος κηρύσσει· τὸ γὰρ, «Ὁὐκ ἐπιθυμήσεις, » ἐν τῷ Εὐαγγελίῳ γεγραμμένον, τῷ νόμῳ περιτέθειται ἐν τῇ πρὸς Ῥωμαίους ἐπιστολῇ, ἵνα εἰδῶς τὸν διὰ νόμου καὶ προφητῶν κηρύξαντα, καὶ τὸν δι' αὐτοῦ εὐαγγελισθέντα Πατέρα. Φησὶ γὰρ· «Τί ἐροῦμεν (41); Ὁ νόμος ἁμαρτίᾳ (42); Μὴ γένοιτο. Ἀλλὰ τὴν ἁμαρτίαν οὐκ ἔγνωμεν εἰ μὴ διὰ νόμου· τὴν τε γὰρ ἐπιθυμίαν οὐκ ἴδμεν, εἰ μὴ ὁ νόμος ἔλεγεν· Οὐκ ἐπιθυμήσεις.» Κἀν οἱ ἀντιτασσόμενοι τῶν ἑτεροδόξων, προσαποτεινόμενον τὸν Παῦλον τῷ Κτίστῃ, εἰρηκέναι ὑπολάβωσι τὰ ἑξῆς· «Οἶδα γὰρ, ὅτι οὐκ οἰκεῖ ἐν ἐμοί, τούτέστιν ἐν τῇ σαρκί μου, ἀγαθόν· » ἀλλ' ἀναγνώσκοντων τὰ προειρημένα, καὶ τὰ ἐπιφερόμενα· προεῖπε γὰρ, «Ἄλλ' ἡ οἰκοῦσα ἐν ἐμοί ἁμαρτία· » δι' ἣν ἀκόλουθον ἤγειρεῖν, «Ὅτι οὐκ οἰκεῖ ἐν τῇ σαρκί μου ἀγαθόν.» Ἐπομένως ἐπήγαγεν· «Εἰ δὲ ὁ οὐ θέλω, τοῦτο ἐγώ (43) ποιῶ, οὐκ ἐτι ἐγὼ καταργάζομαι αὐτὸ, ἀλλ' ἡ οἰκοῦσα ἐν ἐμοί ἁμαρτία· » ἦτις, «ἀντιστρατευομένη (44) τῷ νόμῳ τοῦ Θεοῦ καὶ τοῦ νοῦς μου, » φησὶν, «αἰχμαλωτίζει με ἐν τῷ νόμῳ τῆς ἁμαρτίας, τῷ ὄντι ἐν τοῖς μέλεσί μου. Ταλαιπώρος ἐγὼ ἀνθρώπος· τίς με ῥύσεται ἐκ τοῦ σώματος τοῦ θανάτου τούτου; » πάλιν τε αὐτὸ (κάμνει γὰρ οὐδ' ὅπως τις οὖν (45) ὠφελῶν·) οὐκ ὀκνεῖ ἐπιλέγειν· «Ὁ γὰρ νόμος τοῦ πνεύματος (46) ἠλευθέρωσε με ἀπὸ τοῦ νόμου τῆς ἁμαρτίας καὶ τοῦ θανάτου· » ἐπεὶ «διὰ τοῦ Υἱοῦ τοῦ Θεοῦ κατέκρινε τὴν ἁμαρτίαν ἐν τῇ σαρκί, ἵνα τὸ δικαίωμα τοῦ νόμου πληρωθῇ ἐν ἡμῖν, τοῖς μὴ κατὰ σάρκα περιπατοῦσιν, ἀλλὰ κατὰ πνεῦμα.» Πρὸς τοῦτους ἐτι ἐπισφηνίζων τὰ

a II Cor. xi, 3. b I Petr. ii, 11, 12, 15, 16. c Rom. 458 ED, PARIS. d Rom. vii, 7. e Ibid. 18. f Ibid. 17. g Ibid. 20, 23, 24.

(59) Καλὴν ἔχ. Ἐν τοῖς ἔθνεσιν ἔχοντες καλὴν, I Petr. ii.

(40) Ἐργασίαν. Ἀγνωσίαν I Petr. ii. Si Clementis lectionem sequamur, «sensus » Apostoli «erit, » inquit Estius, «Ut dum benefacitis, adversariæ linguæ non habeant quod dicant, et in quo occurrunt.»

(41) Τί ἐρ. Τί οὖν ἐρ. Rom. vii.

(42) Ὁ νόμος ἁμαρτία. Rectius, ὁ νόμος ἁμαρτία, utrobique nominat. casu, ut in Vulg. Bib.

Rom. vii. SYLBERG.

(43) Τοῦτο ἐγώ. Ἐγὼ τοῦτο, Rom.

(44) Ἦτις, ἀντιστ. Βλέπω δὲ ἕτερον νόμον ἐν τοῖς μέλεσί μου ἀντιστρατευόμενον τῷ νόμῳ τοῦ νοῦς μου, καὶ αἰχμαλωτίζοντά με τῷ νόμῳ. Rom. vii.

(45) Οὐδ' ὅπως τις οὖν. Si legamus, οὐδ' ὅπως τι οὖν, restringemus ad Paulum, alioqui generaliter dictum extendetur ad quemcunque. SVETKIC.

(46) Πνεύματος. Πνεύματος τῆς ζωῆς ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ, Rom.

προειρημένα, ἐπιβοᾷ· « Τὸ μὲν σῶμα νεκρὸν δι' ἁμαρ-
 τίαν· » δηλῶν, ὡς ὅτι μὴ νεῶς, τάφος δ' ἐστὶν ἐτι
 τῆς ψυχῆς (47)· ὀπηνίχα γὰρ ἀγιασθῆ τῷ Θεῷ, « Τὸ
 Πνεῦμα (48), » ἐποίησι, « τοῦ ἐγείραντος ἐκ νεκρῶν
 Ἰησοῦν οἰκεῖ ἐν ὑμῖν· ὃς ζωοποιήσῃ καὶ τὰ θνητὰ
 σώματα ὑμῶν διὰ τοῦ ἐνοικοῦντος αὐτοῦ Πνεύματος
 ἐν ὑμῖν. » Αὐθις οὖν, τοῖς φιληρόνοις ἐπιτελέτων,
 ἐκεῖνα προστίθει· « Τὸ γὰρ φρόνημα τῆς σαρκὸς,
 θάνατος. » Ὅτι οἱ κατὰ σάρκα ζῶντες τὰ τῆς σαρκὸς
 φρονούσιν· καὶ τὸ φρόνημα τῆς σαρκὸς ἔχθρα εἰς
 Θεόν· τῷ γὰρ νόμῳ τοῦ Θεοῦ οὐκ ὑποτάσσεται. Οἱ
 δὲ ἐν σαρκὶ ὄντες· οὐχ, ὡς τινες δογματίζουσι,
 « Θεῷ ἀρέσαι οὐ δύνανται, » ἀλλ' ὡς προεῖρηκαμεν.
 Εἶτα πρὸς ἀντιδιαστολὴν τοῦτων τῆ Ἐκκλησίᾳ φησὶν·
 « Ὑμεῖς δὲ οὐκ ἐστὲ ἐν σαρκὶ, ἀλλ' ἐν πνεύματι, εἴπερ
 πνεῦμα Θεοῦ οἰκεῖ ἐν ὑμῖν. Εἰ δέ τις πνεῦμα Χριστοῦ
 οὐκ ἔχει, οὗτος οὐκ ἐστὶν αὐτοῦ. Εἰ δὲ Χριστὸς ἐν
 ὑμῖν, τὸ μὲν σῶμα νεκρὸν δι' ἁμαρτίαν, τὸ δὲ πνεῦμα
 ζωὴ διὰ δικαιοσύνην. Ἄρα οὖν, ἀδελφοί, ὀφειλέται
 ἔσμεν οὐ τῆ σαρκὶ τοῦ κατὰ σάρκα ζῆν· εἰ γὰρ κατὰ
 σάρκα ζῆτε, μέλλετε ἀποθνήσκειν· εἰ δὲ πνεύματι
 τὰς πράξεις τοῦ σώματος θανατοῦτε, ζήσεσθε. Ὅσοι
 γὰρ πνεύματι Θεοῦ ἄγονται, οὗτοι εἰσιν υἱοὶ Θεοῦ. »
 Καὶ πρὸς τὴν εὐγένειαν καὶ πρὸς τὴν ἐλευθερίαν τὴν
 καταπτύτως ὑπὸ τῶν ἑτεροδόξων εἰσαγομένην,
 ἐπ' ἀσελείᾳ καυχωμένων, ἐπιφέρει λέγων· « Οὐ γὰρ
 ἐλάβετε πνεῦμα δουλείας πάλιν εἰς φόβον, ἀλλ' ἐλά-
 βετε πνεῦμα υἱοθεσίας, ἐν ᾧ κράζομεν, Ἄββα ὁ
 Πατήρ· » τούτέστιν, εἰς τοῦτο ἐλάβομεν, ἵνα γινώ-
 σκαμεν τοῦτον, ᾧ προσευχόμεθα, τὸν τῷ ὄντι πα-
 τέρα, τὸν τῶν ὄντων μόνον Πατέρα, τὸν εἰς σωτηρίαν
 παιδεύοντα ὡς πατέρα, καὶ τὸν φόβον ἀπειλεῖ (49).
 est, ad hoc accepimus, ut cognoscamus eum, quem oramus, qui est vere Pater, qui rerum omnium
 solus est Pater, qui ad salutem erudit et castigat ut pater, et timorem minatur.

CAPUT XII.

Verba Apostoli I Cor. vii, 5, 39, 40, atque S. Scripturæ loca eodem spectantia explicat.

Ἡ δὲ ἐκ συμφώνου (50) πρὸς καιρὸν σχολάζουσα
 τῆ προσευχῆ συζυγία ἐγκρατείας ἐστὶ διδασκαλία·
 προσέθηκε γὰρ τὸ μὲν ἐκ συμφώνου, ἵνα μὴ τις
 διαλύτῃ τὸν γάμον, « πρὸς καιρὸν δὲ, » ὡς μὴ, κατὰ
 ἀνάγκην ἐπιτηδεύων τὴν ἐγκράτειαν ὁ γήμας, ὀλι-
 σθήσῃ ποτὲ εἰς ἁμαρτίαν, φειδοῖ μὲν τῆς ἑαυτοῦ
 συζυγίας, ἐπιθυμία δὲ ἄλλοτρίᾳ περιπεσών. Ὡ λόγῳ
 καὶ τὸν ἀσχημονεῖν (51) ἑαυτὸν ἐπὶ τῆ παρθενοτρο-
 φία ὑπολαμβάνοντα καλῶς εἰς γάμον ἐκδώσειν τὴν
 θυγατέρα ἔλεγεν. Ἡ πρόθεσις τε ἐκάστου, τοῦ τε
 ἑαυτὸν εὐνοουχισαντος τοῦ τε αἰ γάμῳ διὰ παιδο-
 ποιίαν συζεύξαντος, ἀνένδοτος πρὸς τὸ ἥττον διαμέ-

A carnem ambulamus, sed secundum spiritum c. »
 Præter hæc adhuc declarans ea, quæ prius dicta
 sunt, exclamat : « Corpus quidem mortuum pro-
 pter peccatum : » significans id non esse templum,
 sed sepulcrum animæ. Quando enim sanctificatum
 fuerit Deo, « Spiritus ejus, » infert, « qui suscita-
 vit Jesum a mortuis, habitat in vobis : qui vivifica-
 bit etiam mortalia vestra corpora, per ejus Spiritum,
 qui habitat in vobis b. » Rursus itaque volu-
 ptarios increpans, illa adjicit : « Prudentia enim
 carnis, mors ; quoniam qui ex carne vivunt, ea,
 quæ sunt carnis, cogitant ; et prudentia carnis est
 cum Deo gerere inimicitias ; legi enim Dei non sub-
 jicitur. Qui autem sunt in carne, » non ut quidam
 decernunt, « Deo placere non possunt, » sed ut
 prius diximus. Deinde ut eos distinguat, dicit
 Ecclesiæ : « Vos autem non estis 197 in carne,
 sed in spiritu, si quidem spiritus Dei habitat in vo-
 bis. Si quis autem spiritum Christi non habet, is
 non est ejus. Si autem Christus in vobis, corpus
 quidem est mortuum per peccatum, spiritus autem
 vivus per justitiam. Debitores itaque sumus, fra-
 tres, non carni, ut secundum carnem vivamus. Si
 enim secundum carnem vivitis, estis morituri : si
 vero spiritu facta carnis mortificaveritis, vivetis.
 Quicumque enim spiritu Dei aguntur, ✕ ii sunt filii
 Dei. » Et adversus nobilitatem et adversus libertatem,
 quæ exsecrabiliter ab iis, qui sunt diversæ sententiæ,
 introducitur, qui de libidine gloriantur, subjungit di-
 cens : « Non enim accepistis spiritum servitutis rur-
 sus in timorem, sed accepistis spiritum adoptionis
 filiorum, in quo clamamus, Abba Pater c ; » hoc
 est, ad hoc accepimus, ut cognoscamus eum, quem oramus,
 qui est vere Pater, qui rerum omnium
 solus est Pater, qui ad salutem erudit et castigat ut pater, et timorem minatur.

a Rom. viii, 2, 5, 4. b Ibid., 10, 11. c Ibid. 5, 6, 7, 8, 9, 10, 12, 13, 14, 15. ✕ P. 546 ED. POTTER, 458, 459 ED. PARIS. d I Cor. vii, 5.

(47) Τάφος ... τῆς ψυχῆς. Plato in *Cratylō* pag. 275 : Καὶ γὰρ σῆμά τι ἐς φασιν αὐτὸ (σῶμα) εἶναι τῆς ψυχῆς, ὡς τεθαμμένης ἐν τῷ νῦν παρόντι· « Corpus enim hoc animæ sepulcrum quidam esse tradunt : quasi ipsa præsentī in tempore sit sepulta. »

(48) Τὸ Πνεῦμα. Quæ sequuntur, imperfecte et tanquam διὰ μνήμης recitat auctor ex Rom. viii, 5, 6, 7, 8.

(49) Ἐὰν τὸν φόβον ἀπειλεῖ. Exponi potest, « idemque timorem abigit : » ut non ad Patrem spectet, quemadmodum existimavit interpres, sed ad spiritum adoptionis, quem opponit spiritui servitutis ac timoris.

(50) Ἐκ συμφώνου. Respicit I Cor. vii, 5 : Μὴ ἀποστερεῖτε ἀλλήλους, εἰ μὴ τι ἀν ἐκ συμφώνου πρὸς καιρὸν, ἵνα σχολάζητε τῆ νηστεία καὶ τῆ προσευχῆ.

(51) Ἀσχημονεῖν. Respicit I Cor. vii, 36.

firmiter debet perseverare, nec in deterius deflectere. Si enim vitæ suæ institutum augere ac intendere poterit, majorem sibi apud Deum acquirit dignitatem, propter puram et ex ratione profectam continentiam. Si autem eam, quam elegit, regulam superaverit, in majorem deinde ad spem gloriam recidet. Habet enim sicut castitas, ita etiam matrimonium propria munera et ministeria, quæ ad Dominum pertinent, filiorum, inquam, curam gerere et uxoris. Quod enim honeste causatur is, qui est in matrimonio perfectus, est conjugii necessitudo, ut qui omnium curam ac providentiam in domo communi ostenderit. Ac proinde, «episcopus,» inquit, oportet constitui, qui ex domo propria toti quoque Ecclesiæ præesse sint meditati. «Unusquisque» ergo, «in quo vocatus est» opere ministerium peragat, ut liber in Christo fiat, et debitam ministerio suo mercedem accipiat. Et rursus de lege disserens, utens allegoria: «Nam quæ sub viro est mulier,» inquit, «viventi viro alligata esse lege^b,» et quæ sequuntur. Et rursus: «Mulier est alligata, quandiu vivit ✕ vir ejus; sin autem mortuus fuerit, libera est ut nubat, modo in Domino. Beata est autem si sic permanserit, mea quidem sententia^c.» Sed in priore quidem particula, «mortificati estis,» inquit, «legi,» non matrimonio, «ut efficiamini vos alteri, qui excitatus est ex mortuis^d,» sponsa et Ecclesia; quam castam esse oportet, et ab iis quæ sunt intus, cogitationibus, quæ sunt contrariæ veritati; et ab iis, qui tentant extrinsecus, hoc est ab iis, qui sectantur hæreses, et persuadent vobis fornicari ab uno viro, nempe omnipotenti Deo: «Ne sicut

^a I Cor. vii, 24.

^b Rom. vii, 2.

✕ P. 547 ED. POTTER, 459, 460 ED. PARIS.

^c I Cor. vii, 39, 40.

^d Rom. vii, 4.

(52) *El δὲ ὑπερβ.* Quid sibi voluit interpres hæc vertens, haud facile intelligi potest. Mihi videtur post τὴν ἐλπίδα aliquid hujusmodi excidisse, «ne despondeat animum;» ut sensus sit: «Quod si eam transgressus regulam, qua constituerat ad gloriam grassari, a tanta spe exciderit,» ne tamen animum despondeat: «nam quemadmodum castitati, sic etiam matrimonio sua sunt munera ac ministeria Domino pergrata, liberorum scilicet et uxoris cura. Nam ei, qui in matrimonio perfecte vivit, ipsa necessitudo conjugii videtur esse occasio ministrandi, dum omnium, quæ ad communem familiam pertinent, curam gerere se ostendit. — Doctissimus Oxoniensis editor existimat post τὴν ἐλπίδα aliquid hujusmodi excidisse, «ne tamen animum despondeat,» ita ut is, qui post susceptum continentiae propositum cadit redeundo ad id quod reliquerat, is lapsus suum hac ratione consolari possit, quod ut castitas, ita etiam matrimonium suas habeat virtutes. Sed quod hic dicitur de matrimonii virtutibus, non eo spectat, ut illius usum petere liceat his qui perfectiorem statum amplexi sunt. Nam lapsus vocat hanc agendi rationem S. Clemens, atque, ut perstantibus in suscepta continentia uberiorem mercedem promittit, ita cadentibus gravissimas minas intemat. Quare vulnus hujus loci sanabitur, si legamus, πῶς τὴν ἐλπίδα ἔχοι; illud ἔχοι facile excidere potuit ob similem vocem ἔχει, quæ proxime sequitur. Sic ergo totum hunc locum interpreter: «Quod si vitam ad perfectius intendere potuerit, majus meritum apud Deum sibi ipse comparabit ob servatam pure et ra-

Α νειν ὀφείλει. El μὲν γὰρ ἐπιτεῖναι οἷός τε ἔσται τὸν βίον, μείζονα ἀξίαν ἐν Θεῷ αὐτὸς ἐαυτῷ περιποιήσεται, καθαρῶς ἅμα καὶ λελογισμένως ἐγκρατευσάμενος· εἰ δὲ ὑπερβῆς (52) ὄνελετο κανόνα εἰς μείζονα δόξαν, ἔπειτα ἀποπέση πρὸς τὴν ἐλπίδα· ἔχει γὰρ ὡσπερ ἡ εὐνουχία, οὕτω καὶ ὁ γάμος ἰδίας λειτουργίας καὶ διακονίας, τῷ Κυρίῳ διαφερούσας, τέκων λέγω κήδεσθαι καὶ γυναικός· πρόφασις γὰρ, ὡς ἔοικεν, τῷ κατὰ γάμον τελείῳ ἡ τῆς συζυγίας οικειότης γίνεται, τὴν πρόνοιαν πάντων ἀναδεδειγμένῳ (55) κατὰ τὸν οἶκον τὸν κοινόν· αὐτίκα φησὶν· Ἐπισκόπου (54)· δεῖ καθίστασθαι τοὺς ἐκ τοῦ ἰδίου οἴκου καὶ τῆς Ἐκκλησίας ἀπάσης προϊστασθαι μελήτησαντας. «Ἐκαστος (55)» οὖν ἐν ᾧ ἐκλήθη ἔργον τὴν διακονίαν ἐκτελεῖτω, ἵνα ἐλεύθερος ἐν Χριστῷ γένηται, τὸν οικεῖον τῆς διακονίας ἀπολαμβάνων μισθόν. Πάλιν τε αὖ, περὶ τοῦ νόμου διαλεγόμενος, ἀλληγορίᾳ χρώμενος· «Ἡ γὰρ ὑπανδρὸς γυνή,» φησὶ, «τῷ ζῶντι ἀνδρὶ δίδεται νόμος,» καὶ τὰ ἐξῆς· αὐθις τε· «Ἡ γυνὴ δίδεται ἐφ' ὅσον ζῆ χρόνον (56) ὁ ἀνὴρ αὐτῆς· ἔαν δὲ ἀποθάνῃ, ἐλευθέρα ἐστὶν γαμῆθῆναι, μόνον ἐν Κυρίῳ. Μακαρία δὲ ἐστὶν, ἔαν οὕτως (57) μένη, κατὰ τὴν ἐμὴν γνώμην.» Ἄλλ' ἐπιμὲν τῆς προτέρας περικοπῆς, «Ἐθανατώθητε,» φησὶ, «τῷ νόμῳ,» οὐ τῷ γάμῳ, «εἰς τὸ γενέσθαι ὑμᾶς ἐτέρῳ, τῷ ἐκ νεκρῶν ἐγερθέντι,» νόμῳ καὶ Ἐκκλησίᾳ· ἦν ἀγῆν εἶναι δεῖ τῶν τε ἔνδον ἐνωκῶν τῶν ἐναντίων τῇ ἀληθείᾳ, τῶν τε ἔξωθεν πειραζόντων, τουτέστι τῶν τὰς αἰρέσεις μετιόντων καὶ πορνεύειν ἀπὸ τοῦ ἐνδὸς ἀνδρὸς ἀναπειθόντων, τοῦ παντοκράτορος Θεοῦ· «Ἴνα μὴ (58), ὡς ὁ ὄφις ἐξηπάτησεν Ἐῶν,» τὴν λεγομένην ἐ ζωῆν (59), «καὶ ἡμεῖς ὑπὸ τῆς κατὰ τὰς αἰρέσεις λίχνου πανουργίας παραδύ-

tionem consentaneæ continentiam. Sed si postquam transcendit, majoris gloriæ causa, electum vitæ genus, ceciderit, quomodo spem habebit? Habet enim, ut castitas, ita et matrimonium proprias perfuctiones et ministeria, quæ Domino probantur. Spem aufert cadentibus, quandiu scilicet ad promissam continentiam non redibunt; quod autem addit de laudabilibus matrimonii perfuctionibus, eo manifeste spectat, ut qui hunc statum elegerunt, non temere ad perfectiorem transcurrant. Hæc D. Maranus in notis ad Athenagoræ Legationis num. 33. Vide Patr. Græcæ t. VI, col. 965. Edit.

(53) Ἐναδεδειγμένῳ. Vel forte ἀναδεδειγμένῳ, ἀναδέγομαι. Sic infra p. 552, pro οὐκ ἦσαν ἀποδεδειγμένοι γυναῖκες x., scribendum οὐκ ἦσαν ἀποδεδειγμένοι γ. x.

(54) Ἐπισκόπους. Respicit I Tim. iii, 4, 5. Similia dicit infra, pag. 472.

(55) Ἐκαστος. Respicit I Cor. vii, 24: Ἐκαστος ἐν ᾧ ἐκλήθη, ἀδελφοί, ἐν τούτῳ μὲντω παρὰ τῷ Θεῷ· et v. 22: Ὁ γὰρ ἐν Κυρίῳ κληθεὶς δούλος ἀπελεύθερος Κυρίου ἐστίν.

(56) Ἡ γυνὴ δίδεται ἐφ' ὅσον ζῆ χρόνον. Γυνὴ δίδεται νόμῳ ἐφ' ὅσον χρόνον ζῆ, I Cor. vii, ubi notat: Ἐάν δὲ κοιμηθῆ ὁ ἀνὴρ αὐτῆς, ἐλευθέρα ἐστὶν ᾧ θέλει γαμῆθῆναι.

(57) Μακαρία... οὕτως. Μακαριώτερα... οὕτω, ibid.

(58) Ἴνα μὴ. Respicit II Cor. xi, 3: Φοβοῦμαι δὲ μήπως, ὡς ὁ ὄφις Ἐῶν ἐξηπάτησεν ἐν τῇ πανουργίᾳ αὐτοῦ, οὕτω φθαρῆ τὰ νοήματα ὑμῶν ἀπὸ τῆς ἀπλότητος τῆς εἰς τὸν Χριστόν.

(59) Ζωῆν. Conf. superius pag. 453 edit. Paris.

1. εν τὰς ἐντολάς. Ἡ δευτέρα δὲ περικοπὴ μονογαμίαν ἴσθησιν· οὐ γὰρ, ὡς τινες ἐξηγήσαντο, δέσιν γυναικὸς πρὸς ἄνδρα τὴν σαρκὸς πρὸς τὴν φθορὰν ἐπιπλοκὴν μηνύεσθαι ὑποτοπητέον· τῶν γὰρ ἀντιπρὸς διαβόλῳ προσαπτόντων τὴν τοῦ γάμου εὐρυσιν ἀθέων ἀνθρώπων ἐπίνοιαν κατηγορεῖ καὶ (60) κινδυνεύει βλασφημεῖσθαι ὁ νομοθέτης. Τατιανὸν οἶμαι τὸν Σύρον τὰ τοιαῦτα τολμᾶν δογματίζειν. Γράφει γοῦν κατὰ λέξιν ἐν τῷ *Περὶ τοῦ κατὰ τὸν Σωτῆρα καταρτισμοῦ*. Συμφωνίαν (61) μὲν οὖν ἀρμόζει προσευχῇ· κοινωνία δὲ φθορᾶς λύει τὴν ἔντευξιν (62). Πάνυ γοῦν δυσωπητικῶς διὰ τῆς συγχωρήσεως εἶργει· πάλιν γὰρ « ἐπὶ ταῦτό » συγχωρήσας « γενέσθαι διὰ τὸν σατανᾶν καὶ τὴν ἀκρασίαν, » τὸν πεισθησόμενον « δυσὶ κυρίοις μέλλειν δουλεύειν » ἀπεφήναντο διὰ μὲν συμφωνίας Θεῶν, διὰ δὲ τῆς ἀσυμφωνίας ἀκρασίᾳ καὶ πορνείᾳ καὶ διαβόλῳ. » Ταῦτα δὲ φησι, τὸν Ἀπόστολον ἐξηγούμενος. Σοφίζεται δὲ τὴν ἀλήθειαν, δι' ἀληθοῦς ψεῦδος κατασκευάζων· ἀκρασίαν μὲν γὰρ καὶ πορνείαν διαβολικὰ εἶναι πάθη καὶ ἡμεῖς ὁμολογοῦμεν· γάμου δὲ τοῦ σώφρονος μεσττεύει συμφωνία, ἐπὶ τε τὴν εὐχὴν ἐγκρατῶς ἄγουσα, ἐπὶ τε τὴν παιδοποιίαν μετὰ σεμνότητος νυμφεύουσα. Γνώσις γοῦν καὶ ὁ τῆς παιδοποιίας καιρὸς πρὸς τῆς Γραφῆς εἴρηται, ἐπειδὴν φη· « Ἐγὼ δὲ Ἀδάμ Εὐάν τὴν γυναῖκα αὐτοῦ· καὶ συλλαβοῦσα ἔτεκεν υἱόν· καὶ ἐπωνόμασε τὸ ὄνομα αὐτοῦ Σήθ· Ἐξάνεστησε (63) γάρ μοι ὁ Θεὸς σπέρμα ἑτερον ἄντι Ἀβελ. » Ὁρᾶς, εἰς τίνα βλασφημοῦσιν οἱ μουσάττομνοι τὴν σώφροντα σποράν, καὶ τῷ διαβόλῳ προσάπτεσθαι (64) γένεσιν· οὐ γὰρ Θεὸν ἀπλῶς προσεῖπεν ὁ τῆ τοῦ ἄρθρου προτάσει τὸν παντοκράτορα δηλώσας. Ἡ δὲ ἐπιφορὰ τοῦ Ἀποστόλου· « Καὶ πάλιν (65) ἐπὶ τὸ αὐτὸ γίνεσθε » διὰ τὸν Σατανᾶν, ἐκεῖνο προανακόπτει, μὴ εἰς ἐπιθυμίας ἐτέρας ἐκτραπῆναι ποτε· οὐ γὰρ ἀποκρούεται τέλεον, τὰς τῆς φύσεως ὀρέξεις δυσωπούσα, ἢ πρόσκαιρος συμφωνία· δι' ἣν εἰσάγει πάλιν τὴν συζυγίαν τοῦ γάμου οὐκ εἰς ἀκρασίαν καὶ πορνείαν καὶ τὸ τοῦ διαβόλου ἔργον, ἀλλ' ὅπως μὴ ὑποπέσῃ ἀκρασίᾳ καὶ πορνείᾳ καὶ διαβόλῳ. Χωρίζει (66) δὲ καὶ τὸν παλαιὸν ἄνδρα καὶ τὸν καινὸν ὁ

serpens decepit Evam a, » quæ « vita » dicitur, nos quoque inducti callidis hæresium illecebris, transgrediamur mandata. Secunda autem particula statuit monogamiam : non enim, ut quidam existimaverunt, mulieris cum viro alligationem, carnis cum interitu connexionem, significari putandum est ; impiorum enim hominum, qui matrimonii inventionem diabolo aperte tribuunt, opinionem reprehendit, unde in periculum venit legislator ne incessatur inaledictis. Tatianum arbitror Syrum talia audere dogmata tradere. His verbis quidem certe scribit in libro *De perfectione secundum Servatorem* : « Consensum quidem conjungit orationi : communicio autem seu conjunctio, interitus solvit interpellationem. Admodum certe circumspecte arceat per concessionem. Nam cum rursus permisit « simul convenire propter Satanam et intemperantiam b, » pronuntiavit eum, qui est obtemperaturus, « servitutum duobus dominis c : » per consensum quidem, Deo ; per dissensionem autem, intemperantiam et fornicationi et diabolo. » Hæc autem dicit, Apostolum exponens. Sophistice autem eludit veritatem, per verum falsum confirmans : intemperantiam enim et fornicationem, diabolica vitia et affectiones nos quoque conflitemur ; intercedit autem moderati matrimonii consensio, quæ tum ad precreationem continenter deducit, tum ad procreandos liberos cum honestate conciliat. « Cognitio » quidem certe a Scriptura dictum est tephus liberorum procreationis, cum dixit : « Cognovit autem Adam Evam uxorem suam ; » et concepit, et peperit filium, et nominavit nomen ejus Seth : Suscitavit enim mihi Deus aliud semen pro Abel d. » Vides, quemnam inaledictis incessant, qui honestam ac moderatam incessunt seminationem, et diabolo attribuunt generationem. Non enim simpliciter Deum dixit, qui articuli præmissione, nempe ὁ Θεός dicens, significavit eum, qui est omnipotens. Quod ab Apostolo autem subjungitur : « Et rursus simul convenite propter Satanam e, » in eum finem dicitur, ut occasionem tollat ad alias declinandi cupiditates. Non

a II Cor. xi, 3. b I Cor. vii, 5. c Matth. vi, 24. d Gen. iv, 25. e I Cor. vii, 5.

(60) Καὶ. Melius legeretur ᾧ, vel ὅθεν. Lowth.
 (61) Συμφωνίαν. Hæc dixit Tatianus explicans I Cor. vii, 5 : Μὴ ἀποστερεῖτε ἀλλήλους, εἰ μὴ τι ἂν ἐκ συμφώνου πρὸς καιρὸν, ἵνα σχολάζητε τῇ νηστείᾳ καὶ τῇ προσευχῇ· καὶ πάλιν ἐπὶ τὸ αὐτὸ συνέργεσθε, ἵνα μὴ πειράξη ὑμᾶς ὁ Σατανᾶς διὰ τὴν ἀκρασίαν ὁμῶν. Porro Tatiani verba hunc sensum præbere videntur : « Consensum igitur Apostolus orationi aptum pronuntiat : communicio autem corruptelæ intercessionem impedit. Unde per ipsam concessionem severe ab ea arceat. Dum enim permittit « propter Satanam et intemperantiam » rursus convenire, declarat eum, qui obsequitur, « duobus servire dominis : » per consensum quidem (eum scilicet, quo consentiunt conjuges a se abstinere, ut orationi vacent) Deo : per violationem consensuum (eam nempe, qua dirempit consensu ad concubitum revertuntur) intemperantiam, et fornicationi, et diabolo, »
 (62) Κοινωνία δὲ φθορᾶς λύει τὴν ἔντευξιν. Perperam interpres : « Communicio autem seu conjunctio, interitus solvit interpellationem. » Quid enim est « inter-

itus interpellatio ? » Sic igitur distinguendum : Κοινωνία δὲ φθορᾶς λύει τὴν ἔντευξιν. « Communicio autem corruptelæ, » hoc est carnalis concubitus, « intercessionem » ac orationem « solvit » ac impedit. Nam Tatianus concubium vocavit φθοράν. Epiphanius de eo hæc dicit, hæres. 46 : Τὸν δὲ γάμον πορνείαν καὶ φθοράν ἡγεῖται, φάσκων μηδὲν διαλλάττειν πορνείας τὸν γάμον, ἀλλ' αὐτὸ εἶναι· « Nuptias adulterium esse merum et corruptelam existimat, nec ab illo discrepare penitus, sed idem esse. » Unde Clemens paulo ante : Οὐ γὰρ, ὡς τινες ἐξηγήσαντο, δέσιν γυναικὸς πρὸς ἄνδρα τῆς σαρκὸς πρὸς τὴν φθορὰν ἐπιπλοκὴν μηνύεσθαι ὑποτοπητέον· « Non enim, ut quidam explicarunt, per mulieris ad virum alligationem, carnis cum corruptela conjunctionem significari putandum est. » Sic enim hæc verti debuerunt.
 (63) Σήθ· Ἐξ. Σήθ, λέγουσα· Ἐξ. Genes.
 (64) Προσάπτεσθαι. Rectius προσάπτόμενοι.
 (65) Καὶ πάλ. Imperfecte recitat Pauli verba paulo superius allata.
 (66) Χωρίζει. Quæ sequuntur, hoc modo distin-

enim penitus repellit naturæ appetitiones, qui sit ad tempus, consensus : per quem rursus inducit Apostolus 198 conjugationem matrimonii, non ad intemperantiam et fornicationem et opus diaboli, sed ne subjugetur intemperantiæ, fornicationi, et diabolo. Distinguit autem veterem quoque hominem et novum Tatianus, sed non ut dicimus, « Veterem » quidem « virum, » legem ; « novum » autem, Evangelium. Assentimur ei nos quoque, sed non eodem, quo vult ille, dissolvens legem ut alterius Dei : sed idem vir et Dominus, dum vetera renovat, non amplius concedit polygamiæ (nam hanc quidem expetebat Deus, quando oportebat homines augeri et multiplicari), sed monogamiæ introducit propter liberorum procreationem et domus curam, ad quam data est mulier adiutrix : et si cui Apostolus propter intemperantiam et ustionem, veniam secundi concedit matrimonii : nam hic quoque non peccat quidem ex Testamento (non est enim a lege prohibitus), non implet autem summam illam vitæ perfectionem, quæ agitur ex Evangelio. Gloriam autem sibi acquirit cœlestem, qui apud se manserit, eam, quæ est morte dissoluta, impollutam servans conjunctionem, et grato ac lubente animo paret œconomiam, per quam effectum est, ut divelli non possit a Domini ministerio. Sed nec eum, qui ex conjugali surgit cubili, similiter ut olim, tingi nunc quoque jubet divina per Dominum providentia : non enim necessario a liberorum abducit procreatione, qui credentes per unum baptismum ad consuetudinem omni ex parte perfectam abluit, Dominus, qui etiam multa Moysis baptismata per unum comprehendit baptismum. Proinde lex, ut per carnalem generationem nostram prædiceret regenerationem, genitali seminis facultati baptismum olim adhibuit, non vero quod ab hominis generatione abhorreret. Quod enim apparet homo generatus, hoc valet seminis dejectio. Non sunt ergo multi coitus genitales, sed matricis susceptio fateatur generationem, cum in naturæ officina semen formatur in fetum. Quomodo autem vetus quidem est solum matrimonium et legis inventum, alie-

✠ P. 549 ED. POTTER, 461, 462 ED. PARIS.

qui et explicari potuerint : Χωρίζει δὲ... φαμεν· παλαιὸν μὲν ἄνδρα τὸν νόμον, καινὸν δὲ τὸ Εὐαγγέλιον συμφωνοῦμεν αὐτῷ καὶ αὐτοὶ λ. « Distinguit etiam « veterem hominem » a « novo » Tatianus : sed non eodem, quo nos, sensu. Nos enim in hoc ei assentimur, quod « veterem » quidem « hominem » legem ; « novum » autem, Evangelium dicimus, licet non perinde ac ille vult, qui legem tanquam ab alio Deo latam penitus abrogat. »

(67) Παλαιὰ καιν. Nam, ut ait Apostolus, εἴ τις ἐν Χριστῷ, καινὴ κτίσις· τὰ ἀρχαῖα παρῆλθεν, ἰδοὺ γέγονε καινὰ τὰ πάντα, II Cor. v, 17.

(68) Τότε γὰρ ἀπ. Similia dicit Theodoretus *Hæret. sub. lib. v, cap. 23, p. 307* : Διὰ γὰρ δὴ τοῦτο καὶ πλείους ἔχειν γυναῖκας τοὺς παλαιούς οὐκ ἐκόλυσεν, ἵνα ἀυξήθῃ τῶν ἀνθρώπων τὸ γένος. Ταύτης ἕνεκα τῆς αἰτίας καὶ οἱ θεοφιλεῖς ἄνδρες καὶ δούλοι, καὶ τριάδι, καὶ πλείοσι συνήπτοντο γυναίξει, πλειόνων γενέσθαι πατέρες παίδων ἐπιθυμοῦντας·

A Τστανδός, ἀλλ' οὐχ ὡς ἡμεῖς φαμεν· « παλαιὸν » μὲν « ἄνδρα » τὸν νόμον, « καινὸν » δὲ τὸ Εὐαγγέλιον, συμφωνοῦμεν αὐτῷ καὶ αὐτοὶ λέγοντες, πλὴν οὐχ ἢ βούλεται ἐκεῖνος, καταλύων τὸν νόμον ὡς ἔλλου Θεοῦ· ἀλλ' ὁ αὐτὸς ἄνθρωπος καὶ Κύριος, παλαιὰ καινίζων (67), οὐ πολυγαμίαν ἐτι συγχωρεῖ· (τότε γὰρ ἀπῆτει (68) ὁ Θεός, ὅτε ἀξάνεσθαι καὶ πληθύνειν ἐχρήτην) μονογαμίαν δὲ εἰσάγει διὰ παιδοποιίαν καὶ τὴν τοῦ οἴκου κηδεμονίαν, εἰς ἣν βοήθεις ἐδόθη ἡ γυνή· καὶ εἴ τι (69) ὁ Ἀπόστολος δι' ἀκρασίαν ἐκ πύρωσιν κατὰ συγγνώμην δευτέρου μεταδίδωσι γάμου· ἐπεὶ καὶ οὗτος οὐχ ἁμαρτάνει μὲν κατὰ Διαιτήκην (οὐ γὰρ κεκόλυται πρὸς τοῦ νόμου), οὐ πᾶσαι δὲ τῆς κατὰ τὸ Εὐαγγέλιον πολιτείας τὴν κατ' ἐπίστασιν τελειότητα· δόξαν δὲ αὐτῷ οὐράνιον περιποιεῖ, μείνας ἐφ' ἑαυτοῦ, καὶ τὴν διαλυθεῖσαν θανάτῳ συζυγίαν ἄκρατον φυλάσσειν, καὶ τῇ οἰκονομίᾳ πειθόμενος εὐαρέστωσ, καθ' ἣν ἀπερίσπαστος (70) τῆς τοῦ Κυρίου γέγονε λειτουργίας. Οὐδὲ μὴν τὸν ἀπὸ τῆς κατὰ συζυγίαν κοίτης (71), ὁμοίως ὡς πάλαι, βαπτίζεσθαι καὶ νῦν προτάσσει ἡ θεία διὰ Κυρίου πρόνοια· οὐ γὰρ ἐπάναγκος παιδοποιίας ἀφίστησι τοὺς πιστευόντας, δι' ἑνὸς βαπτίσματος εἰς τὸ παντελὲς τῆς ὁμιλίας ἀπολούσας ὁ Κύριος, εἰ καὶ τὰ πολλὰ Μωυσέως δι' ἑνὸς περιλαβῶν βαπτίσματος. Ἄνωθεν οὖν ὁ νόμος τὴν ἀναγέννησιν ἡμῶν προφητεύων, διὰ σαρκικῆς γενέσεως, ἐπὶ τῇ γεννητικῇ τοῦ σπέρματος προσφέρει τὸ βάπτισμα, οὐ βδελυσσόμενος ἀνθρώπου γένεσιν· ὁ γὰρ φαίνεται γεννηθεὶς ἄνθρωπος, τοῦτο δύναται ἡ τοῦ σπέρματος καταβολή. Οὐκοῦν αἱ πολλαὶ συνουσίαι γόνιμοι, ἀλλ' ἡ τῆς μήτρας παραδοχὴ τὴν γένεσιν ὁμολογεῖ, ἐν τῷ τῆς φύσεως ἐργαστηρίῳ διαπλαττομένου τοῦ σπέρματος εἰς ἑμβρυον. Πῶς δὲ ὁ μὲν γάμος παλαιὸς μόνον καὶ νόμος εὐρημα, ἀλλοίως δὲ ὁ κατὰ τὸν Κύριον γάμος, τοῦ αὐτοῦ Θεοῦ πρὸς ἡμῶν τηρουμένου ; « Οὐ » γὰρ « ἂν ὁ συνέσειεν ὁ Θεός, διαλύσειε ποτε ἄνθρωπος » εὐλόγως· καὶ δὲ πλέον ἄπερ ὁ Πατὴρ προέταξε, τηρήσει (72) ταῦτα καὶ ὁ Υἱός. Εἰ δὲ ὁ αὐτὸς νομοθέτης ἦμα καὶ εὐαγγελιστής, οὐ μάχεται ποτε ἑαυτῷ. Ζῆ γὰρ ὁ νόμος, πνευματικὸς (73) ὢν καὶ γνωστικῶς νοούμενος·

« Propterea enim non vetuit veteres plures habere uxores, ut genus humanum augetur : eaque de causa etiam viri religiosi, cum plurium liberorum patres esse cuperent, dualibus, et tribus, et pluribus uxoribus jungebantur. »

(69) Καὶ εἴ τι. Oratio elliptica. Subintelligendum, καὶ τοῦτο συγχωρεῖ, « hoc etiam concedit, » scilicet Dominus : vel aliquid hujusmodi.

(70) Ἀπερίσπαστος. Respicit I Cor. vii, 35 : Πρὸς τὸ εὐσημῶν καὶ εὐπρόσδερον τῷ Κυρίῳ ἀπερίσπαστως.

(71) Συζυγίαν κοίτης. Levit. xv, 18.

(72) Τηρήσει. Τηρήσει ferri potest, si quis tamen indicative τηρήσει malit, per me licet. SILEBURG.

(73) Πνευματικὸς. « Spiritualis, » hoc est, ex interpretatione Clementis, γνωστικῶς νοούμενος, « gnostice » et secundum mysticum sensum. « intellectus. » Respicit autem Rom. vii, 14 : Οἶδαμεν γὰρ ὅτι ὁ νόμος πνευματικὸς ἐστίν.

ἡμεῖς δ' ἐθανατώθημεν τῷ νόμῳ διὰ τοῦ σώματος τοῦ Χριστοῦ εἰς τὸ γενέσθαι ἡμᾶς ἑτέρῳ, τῷ ἐκ νεκρῶν ἐγερθέντι, τῷ ὑπὸ τοῦ νόμου προφητευθέντι, « ἵνα καρποφορήσωμεν τῷ Θεῷ. Διὸ ὁ μὲν νόμος ἅγιος, καὶ ἡ ἐντολὴ ἀγαθὴ, καὶ δικαία, καὶ ἀγαθὴ. » Ἐθανατώθημεν οὖν τῷ νόμῳ, τουτέστι τῇ ὑπὸ τοῦ νόμου δηλουμένῃ ἀμαρτίᾳ· ἣν δεικνυσιν (74), οὐ γεννᾷ ὁ νόμος, διὰ τῆς προστάξεως (75) τῶν ποιητέων, καὶ ἀπαγορεύσεως τῶν οὐ ποιητέων, ἐλέγχων τὴν ὑποκειμένην ἀμαρτίαν, « ἵνα φανῇ ἀμαρτία. » Εἰ δὲ ἀμαρτία γάμος ὁ κατὰ νόμον, οὐκ οἶδα πῶς τις ἐρεῖ Θεὸν ἐγνωκέναι, λέγων τὸ πρόσταγμα τοῦ Θεοῦ ἀμαρτίαν εἶναι· « ἀγίου » δὲ ὄντος τοῦ « νόμου, » ἅγιος ὁ γάμος. Τὸ μυστήριον (76) τοίνυν τοῦτο εἰς τὸν Χριστὸν καὶ τὴν Ἐκκλησίαν ἄγει ὁ Ἀπόστολος· καθάπερ « τὸ γεννώμενον (77) ἐκ τῆς σαρκὸς σὰρξ ἐστίν, οὕτω τὸ ἐκ πνεύματος πνεῦμα, οὐ μόνον (78) κατὰ τὴν ἀποκρίσιν, ἀλλὰ καὶ κατὰ τὴν μάθησιν. Αὐτίκα « ἅγια τὰ τέκνα· » αἱ εὐαρεστήσεις τῷ Θεῷ τῶν Κυριακῶν λόγων, νυμφευσάντων τὴν ψυχῆν. Πορνεία γοῦν καὶ γάμος κεχωρίσται· ἐπεὶ μακρὰν ἀφέστηκε τοῦ Θεοῦ ὁ διάβολος. « Καὶ ὅμεις οὖν ἐθανατώθητε τῷ νόμῳ, διὰ τοῦ σώματος τοῦ Χριστοῦ, εἰς τὸ γενέσθαι ὁμᾶς ἑτέρῳ, τῷ ἐκ νεκρῶν ἐγερθέντι. » Συνεξακούεται γὰρ προσεχῶς, ὑπάρχους γενομένους· ἐπεὶ καὶ κατὰ τὴν ἀλήθειαν τοῦ νόμου (79) τῷ αὐτῷ Κυρίῳ ὑπακούομεν, πῶρρωθεν (80) παρακλησομένους. Καὶ μήτι ἐπὶ τῶν τοιούτων εἰκότως « τὸ Πνεῦμα ἄντικρυς (81) λέγει, ὅτι ἐν ὑστέροις καιροῖς ἀποστήσονται τινες τῆς πίστεως, προσέχοντες πνεύμασι πλάνης, καὶ διδασκαλίαις δαιμονίων ἐν ὑποκρίσει ψευδοῶν, κεκαυτηριασμένων τὴν συνέδησιν, καὶ κωλύοντων γαμεῖν, ἀπέχουσαι βρωμάτων, ἃ ὁ Θεὸς ἐκτισεν εἰς μετὰληθιν μετ' εὐχαριστίας τοῖς πιστοῖς, καὶ ἐπεγνωκῶσι τὴν ἀλήθειαν, ὅτι πᾶν κτίσμα Θεοῦ καλόν, καὶ οὐδὲν ἀπόβλητον μετ' εὐχαριστίας λαμβανόμενον· ἀγιάζεται γὰρ διὰ λόγου Θεοῦ καὶ ἄντεψξεως. » Ἐπάναγκες μὲν οὖν οὐ κωλυτέον γαμεῖν, οὐδὲ μὴ κρεωφαγεῖν, ἢ οἶνον ποτεῖν· γέγραπται γάρ· « Καλὸν τὸ μὴ φαγεῖν κρέα, μὴδὲ πίνειν οἶνον, ἔάν διὰ προσκόμματος ἐσθῆι· » καὶ· « Καλὸν μένειν, ὡς ἀγῶ· » ἀλλ' ὅτε χρώμενος μετ' εὐχαριστίας, ὅτε αὐτὸς χρώμενος, καὶ αὐτὸς μετ' εὐχαριστίας,

^a Matth. xix, 6. ^b Rom. vii, 4. ^c Ibid. 12. * P. 350 ED. POTTER, 462-463 ED. PARIS.

(74) Ἦν δεικνυσιν. Conf. Rom. vii, 7, 13.

(75) Προστάξεως. Superior legem describit, λόγον ὁρθόν, προστακτικὸν μὲν ὡς ποιητέον, ἀπαγορευτικὸν δὲ ὡς οὐ ποιητέον· « reclam rationem, quæ præcipit ea quæ fieri oportet, et prohibet quæ fieri non oportet. » Strom. I, pag. 350, edit. Paris.

(76) Τὸ μυστήριον. Respicit Ephes. v, 32.

(77) Τὸ γεννώμενον. Respicit Christi verba, Joan. iii, 6.

(78) Οὐ μόνον. Sensus est, id, quod jam dixit auctor, intelligendum esse, « non solum de liberis qui ex partu, sed etiam de iis qui ex doctrina nascuntur. Proinde « sanctos » liberos esse opera Deo grata, quæ proveniunt ex anima, quam Domini sermones desponderunt. » Respicit autem I Cor. vii, 14, quo loco affirmat Apostolus, sanctorum ἅγια εἶναι τέκνα, « sanctos esse liberos : » quod Clemens

non aliter est, quod est ex Domino, matrimonium, « cum idem Deus servetur a nobis ? » Non enim « quod Deus conjunxit, homo » jure « dissolverit » ; » multo autem magis quæ jussit Pater, servabit quoque Filius. Si autem idem simul est et legislator et evangelista, nunquam ipse secum pugnat. Vivit enim lex, cum sit spiritualis, et gnostice intelligatur : nos autem « mortui » sumus « legi per corpus Christi, ut gigneremur alteri, qui surrexit ex mortuis, qui prædictus fuit a lege, « ut Deo fructificaremus b. » Quare « lex quidem est sancta, et mandatum sanctum, et justum, et bonum c. » Mortui ergo sumus legi, hoc est, peccato, quod a lege significatur, quod ostendit, non autem generat lex, per jussionem eorum quæ sunt facienda, et prohibitionem eorum quæ non facienda ; reprehendens subjectum peccatum, « ut appareat peccatum. » Si autem peccatum est matrimonium, quod secundum legem inicitur, nescio quomodo quis dicit se Deum nosse, dicens Dei jussum esse peccatum. Quod si « lex sancta » est, sanctum est matrimonium. Mysterium ergo hoc ad Christum et Ecclesiam ducit Apostolus : quemadmodum « quod ex carne generatur, caro est ; ita quod ex spiritu, spiritus, d » non solum in parlando, sed etiam in discendo. Jam « sancti sunt filii e, » Deo gratæ oblectationes verborum Dominicorum, quæ desponderunt animam. Sunt ergo separata fornicatio et matrimonium, quoniam a Deo longe abest diabolus. « Et vos ergo mortui estis legi per corpus Christi, ut vos gigneremini alteri, qui surrexit a mortuis f. » Simul autem proxime exauditur, si fueritis obedientes : quandoquidem etiam ex veritate legis eidem Domino obedimus, qui præcipit eminus. ✕ Nunquid autem de ejusmodi hominibus merito aperte « dicit Spiritus, quod in posterioribus temporibus deficiunt quidam a fide, attendentes spiritibus erroris, et doctrinis dæmoniorum, in hypocrisi falsiloquorum, cauteriatam habentium conscientiam, et prohibentium nubere, abstinere a cibis, quos Deus creavit ad participationem cum gratiarum actione fidelibus, et qui agnoverunt veritatem, quod omnis creatura Dei bona

^d Joan. iii, 6, ^e I Cor. vii, 14. ^f Rom. vii, 4.

D ad animam per Evangelii doctrinam Deo desponsatam applicans, dicit ejus « liberos ; » nempe opera, esse « sancta. » Proinde quæ sequuntur, hoc modo distinguenda sunt : Αὐτίκα ἅγια τὰ τέκνα, αἱ εὐαρεστήσεις τῷ Θεῷ, τῶν Κυριακῶν λόγων νυμφευσάντων τὴν ψυχῆν.

(79) Κατὰ τὴν ἀλήθειαν τοῦ νόμου. Sic D. Paulus Gal. ii, 14. Οὐκ ὀρθοδοσοῦσιν πρὸς τὴν ἀλήθειαν τοῦ Ἐσαγγελίου.

(80) Πῶρρωθεν. « Eminus, » nempe in lege : quemadmodum ἐγγύς, « propè, » esse dicuntur, quæ sunt in Evangelio ; relative scilicet ad Christianos facta.

(81) Ἄντικρυς. Πρῶτως. I Tim. iv, ubi mox, κεκαυτηριασμένων τὴν ἰδίαν συνέδησιν, κωλύοντων γαρ. In iis quæ sequuntur, ex epistolis ad Romanos et Corinthios, non tam verba Apostoli, quam sententiam exhibet.

est, et nihil est rejiciendum quod sumitur cum gratiarum actione. Sanctificatur enim per verbum Dei et orationem ^a ? » Omnino igitur non est prohibendum jungi matrimonio, neque carnibus vesci, aut vinum bibere. Scriptum est enim : « Bonum est carnem non comedere, nec vinum bibere, si quis comedat per offendiculum ^b. » Et : « Bonum est manere sicut ego ^c. » Sed et qui utitur, « cum gratiarum actione ^d, » et qui rursus non utitur, ipse quoque « cum gratiarum actione, » et cum moderata ac temperanti vivat pereceptione, logo seu rationi convenienter. Et, ut in summa dicam, omnes Apostoli epistolæ, quæ moderationem docent et continentiam, cum et de matrimonio, et de liberorum procreatione, et de domus administratione innumerabilia præcepta contineant, nusquam honestum moderatumque matrimonium prohibuerunt aut abrogant : sed legis cum Evangelio servantes convenientiam, utrumque admittunt : et eum, qui Deo agendo gratias, moderate utitur matrimonio ; et eum, qui, ut vult Dominus, vivit in castitate, quemadmodum « vocatus est unusquisque » inoffense et perfecte eligens. « Et erat terra Jacob laudata supra omnem terram ^e, » inquit propheta, ipse vas spiritus gloria afficiens. Insectatur autem aliquis generationem, in eam **199** dicens interitum cadere, eamque perire : et detorquet aliquis ad filiorum procreationem illud dictum Servatoris : « Non oportere in terra thesauros recondere, ubi linea et ærugo demolitur ^f ; » nec erubescit his addere ea, quæ dicit propheta : « Omnes vos sicut vestimentum veterascetis, et linea vos exedet ^g. » Sed neque nos contradicimus Scripturæ, neque in nostra corpora cadere interitum, eaque esse fluxa, negamus. Fortasse autem iis, quos ibi alloquitur propheta, ut peccatoribus, prædicit interitum. Servator autem de liberorum procreatione nil dixit, sed ad impertendum ac communicandum eos hortatur, qui solum opibus abundare, egentibus ^h autem nolebant opem ferre. Quamobrem dicit : « Operamini non cibum, qui perit ; sed eum, qui manet in vitam æternam ^b. » Similiter autem asserunt etiam illud dictum de resurrectione mortuorum : « Filii illius sæculi nec nubunt, nec nubuntur ⁱ. » Sed hanc interrogationem et eos qui inter-

^a I Tim. iv, 1, 2, 5, 4, 5. ^b Rom. xiv, 21. ^c I Cor. vii, 8. ^d Rom. xiv, 19. ^e Sophon. iii, 19. ^f Matth. vi, 19. ^g Isa. l, 9. ^h P. 551. ⁱ Luc. xx, 35.

(82) Καὶ ἦν. An ad Ezech. xx, 6, alludit? Lowth. — Monuit cl. Græbius hæc sumpta esse ex epistola D. Barnabæ, cap. ii : Πάλιν ἕτερος προφήτης λέγει : « Καὶ ἦν ἡ γῆ τοῦ Ἰακώβ ἐπαινουμένη παρὰ πᾶσαν τὴν γῆν. » Τοῦτο λέγει, τὸ σκεῦος τοῦ πνεύματος αὐτοῦ, ὃ δοξάζει. « Rursum alius propheta dicit : « Et erat terra Jacob laudata per omnem terram. » Hoc dicit, vas spiritus illius, quod magnificat. » Ubi hæc adnotat Menardus : « Locus sumptus videtur ex capite tertio Sophoniæ : Καὶ θήσομαι αὐτοὺς εἰς καύχημα, καὶ ὀνομαστοὺς, καὶ πάση τῇ γῆ. Et paulo post : Διότι δώσω ὑμᾶς ὀνομαστοὺς καὶ εἰς καύχημα πᾶσι τοῖς λαοῖς τῆς γῆς. »

(83) Πνεύματος αὐτοῦ δ. Rursus monuit cl. Græbius scribendum esse ex Barnabæ, Πνεύματος

μετὰ τε ἐγκρατοῦς ἀπολαύσεως, βιοῦτω κατὰ λόγον. Καὶ καθόλου πᾶσαι αἱ ἐπιστολαὶ τοῦ Ἀποστόλου, σωφροσύνην καὶ ἐγκράτειαν διδάσκουσαι, περὶ τῶν γάμων, περὶ τε παιδοποιίας, περὶ τε οἴκου διοικήσεως, μυρίας ὄσας ἐντολάς περιέχουσαι, οὐδαμῶς γάμον ἠθέτησαν τὸν αὐφρονα· ἀλλὰ τὴν ἀκολουθεῖν αὐξοῦσαι τοῦ νόμου πρὸς τὸ Εὐαγγέλιον, ἀπεδέχονται ἐκότερον, τὸν τε εὐχαριστίας τῷ Θεῷ γάμον κεχρημένον σωφρόνως, τὸν τε εὐνουχία, ὡς ὁ Κύριος βούλεται, συμβιοῦντα, καθὼς « ἐκλήθη ἕκαστος » ἐλέμενος ἀπταιστώσ καὶ τελείως. « Καὶ ἦν (82) ἡ γῆ τοῦ Ἰακώβ ἐπαινουμένη παρὰ πᾶσαν τὴν γῆν, » φησὶν ὁ προφήτης, τὸ σκεῦος τοῦ πνεύματος αὐτοῦ δοξάζων (83). Κατατρέχει δὲ τις γενέσεως, φθαρτὴν καὶ ἀπολλυμένην λέγων· καὶ βιάζεται τις, ἐπὶ τεκνοποιίας λέγων εἰρηκέναι τὸν Σωτῆρα· « Ἐπὶ γῆς μὴ θησαυρίζειν, ὅπου σῆς καὶ βρώσις ἀφανίζει· » καὶ τὰ τοῦ προφήτου προσπαρτιθέται τοῦτοις οὐκ ἀσπίσονται· « Πάντες ὑμεῖς ὡς ἱμάτιον παλαιωθήσεσθε, καὶ σῆς βρώσεται (84) ὑμᾶς. » Ἄλλ' οὐδὲ ἡμεῖς ἀντιλέγομεν τῇ Γραφῇ, ὅτι φθαρτὰ ἡμῖν τὰ σώματα, καὶ φύσει βρωστά. Τάχα δ' ἂν, καὶ οἷς διελέγετο, ὡς ἀμαρτωλοῖς, προφητεῦει φθοράν. Ὁ Σωτὴρ δὲ οὐ περὶ τεκνοποιίας εἰρηκεν, ἀλλ' εἰς μετὰ ὅσιν κανωνίας προτρέπων τοὺς κτᾶσθαι μόνον τὴν τοῦ πλοῦτου περιουσίαν, ἐπικουρεῖν δὲ τοῖς θεομένοσι μὴ βουλομένους. Διὸ φησὶν· « Ἐργάζεσθε μὴ τὴν ἀπολλυμένην (85) βρώσιν, ἀλλὰ τὴν μένουσαν εἰς ζωὴν αἰώνιον. » Ὁμοίως δὲ κακείνο κομίζουσι, τὸ ρητὸν (86), « Οἱ υἱοὶ (87) τοῦ αἰῶνος ἐκείνου, » τὸ περὶ νεκρῶν ἀναστάσεως, « οὔτε γαμοῦσιν, οὔτε γαμίζονται (88). » Ἄλλὰ τὸ ἐρώτημα τοῦτο καὶ τοῖς πυνθανομένοις αὐτοὺς ἐὰν ἀναπεμπάσῃται τις, οὐκ ἀποδοκιμάζοντα τὸν γάμον εὐρήσει τὸν Κύριον, θεραπεύοντα δὲ τὴν κατὰ τὴν ἀνάστασιν τῆς σαρκῆς ἐπιθυμίαν προσδοκίαν. Τὸ δὲ, « Οἱ υἱοὶ τοῦ αἰῶνος τοῦτου, » οὐ πρὸς ἀντιδιαστολήν τῶν ἄλλου τινὸς αἰῶνος υἱῶν εἰρηκεν, ἀλλ' ἐπίσης τῷ· Οἱ ἐν τούτῳ γενόμενοι τῷ αἰῶνι, διὰ τὴν γένεσιν υἱοὶ ὄντες, γενῶσι καὶ γενῶνται· ἐπὶ μὴ ἄνευ γενέσεώς τις τὸν δὲ βίον παρελεύσεται· ἀλλ' ἦδε ἡ γένεσις, τὴν ὁμοίαν ἐπιδεχομένη φθοράν, οὐκ ἐτι ἀναμένει τὸν ἀπαξ τοῦτο τοῦ βίου κερχωρισμένον. « Εἰς μὲν οὖν ὁ Πατὴρ ἡμῶν, ὁ ἐν τοῖς οὐρανοῖς· » ἀλλὰ καὶ ἀπάντων Πατὴρ κατὰ

δημιουργίαν αὐτός. « Μὴ καλέσητε (89) οὖν ἡμῖν

ED. POTTER, 463, 464 ED. PARIS. ^b Joan. vi,

αὐτοῦ δ.

(84) Βρώσεται. Καταφάγεται, Isa.

(85) Τὴν ἀπ. Τὴν βρώσιν τὴν ἀπολλυμένην, ἀλλὰ τὴν μένουσαν εἰς ζ. Joan.

(86) Τὸ ρητ. Semplicior ordo est : Τὸ ρητὸν τὸ περὶ νεκρῶν ἀναστάσεως· Οἱ υἱοὶ τοῦ αἰῶνος ἐκείνου οὔτε γαμ. SYLBURG.

(87) Οἱ υἱοὶ. Οἱ δὲ καταζηθθέντες, Luc. xx, 35. Sed in sententia præced. dixerat : Οἱ υἱοὶ τοῦ αἰῶνος τοῦτου· unde Clemens, e memoria scilicet Scripturam recitans, hanc lectionem hausisse videtur.

(88) Γαμίζονται. Ἐγκαμίζονται, Luc.

(89) Μὴ καλ. Καὶ πατέρα μὴ καλέσητε ὁμῶν ἐπὶ τῆς γῆς, Matth.

ἐπὶ τῆς γῆς πατέρα, » φησὶν ὁ ἴδιος· Μὴ αἰτιον ἠγγήθησθε τὸν σπείραντα ὑμᾶς τὴν κατὰ σάρκα σποράν τῆς οὐσίας ὑμῶν, ἀλλὰ συναίτιον γενέσεως, μᾶλλον δὲ διάκονον γενέσεως. Οὕτως οὖν ἐπιστραφέντας ἡμᾶς αὖθις ὡς τὰ παιδία (90) γενέσθαι βούλεται, τὸν ὄντως Πατέρα ἐπιγνόντας, δι' ὕδατος ἀναγεννηθέντας, ἄλλης ταύτης οὐσης ἐν τῇ κτίσει σποράς. Ναί φησιν· « Ὁ ἄγαμος (91) μεριμνᾷ τὰ τοῦ Κυρίου· ὁ δὲ γαμήσας, πῶς ἀρέσει τῇ γυναικί. » Γί δέ; οὐκ ἔστι καὶ τῇ γυναικί κατὰ Θεὸν ἀρέσκοντας, εὐχαριστεῖν τῷ Θεῷ; οὐχὶ δὲ ἐφέται καὶ τῷ γεγαμηκότι, σὺν καὶ τῇ συζυγίᾳ, μεριμνᾷ τὰ τοῦ Κυρίου; Ἀλλὰ καθάπερ· « Ἡ ἄγαμος (92) μεριμνᾷ τὰ τοῦ Κυρίου, ἵνα ἡ ἅγια καὶ τῷ σώματι καὶ τῷ πνεύματι· » οὕτω καὶ ἡ γεγαμημένη τὰ τοῦ ἀνδρός καὶ τὰ τοῦ Κυρίου μεριμνᾷ ἐν Κυρίῳ, ἵνα ἡ ἅγια καὶ τῷ σώματι καὶ τῷ πνεύματι· ἄμφω γὰρ ἅγια ἐν Κυρίῳ, ἡ μὲν ὡς γυνή, ἡ δὲ ὡς παρθένος. Πρὸς ἐντροπήν δὲ καὶ ἀνακοπήν τῶν εὐεπιφόρων ἐπὶ τὸν δεύτερον γάμον ἀρμόδιως ὁ Ἀπόστολος ἐπέτρωνον φηέγγεται, καὶ αὐτίκα φησὶ· « Πᾶν ἁμαρτήμα ἐκτὸς τοῦ σώματος ἔστιν· ὁ δὲ πορνείων εἰς τὸ ἴδιον σῶμα ἁμαρτάνει. » Εἰ δὲ πορνείαν τὸν γάμον τολμᾷ τις λέγειν, πάλιν ἐπὶ τὸν νόμον καὶ τὸν Κύριον ἀνατρέχων, βλασφημεῖ· ὡς γὰρ ἡ πλεονεξία πορνεία λέγεται, τῇ αὐταρχείᾳ ἐναντιουμένη, καὶ ὡς εἰδωλολατρεία ἐκ τοῦ ἐνός εἰς τοὺς πολλοὺς ἐπιπέμεισσι ἔστι Θεοῦ· οὕτως ἡ πορνεία ἐκ τοῦ ἐνός γάμου εἰς τοὺς πολλοὺς ἔστιν ἐκπτώσις· τριχῶς γὰρ, ὡς εἰρήκαμεν, ἡ τε πορνεία ἡ τε μοιχεία παρὰ τῷ Ἀποστόλῳ λαμβάνεται. Ἐπὶ τούτων ὁ προφήτης φησὶ· « Ταῖς ἁμαρτίαις ὑμῶν ἐπρόβητε. » Καὶ πάλιν· « Κατεμιάνθησθε ἐν γῆ ἄλλοτριᾳ· » τὴν τε κοινωμίαν μιανὴν ἠγούμενος, τὴν ἄλλοτρίῳ σώματι συμπλαχεῖσαν, καὶ μὴ τῷ κατὰ συζύγιαν εἰς παιδοποιίαν δεδομένῳ. Ὅθεν καὶ ὁ Ἀπόστολος, « Βούλομαι οὖν, » φησὶ, « νεωτέρας γαμεῖν, τεκνογονεῖν, οἰκοδοπετεῖν, μηδεμίαν ἀφορμὴν διδόναι τῷ ἀντικειμένῳ λοιδορίας χάριν. Ἡδὴ γὰρ τινες ἔξεστράπησαν ὀπίσω τοῦ Σατανᾶ. » Ναὶ μὴν (93) καὶ τὸν τῆς μᾶς γυναικὸς ἄνδρα (94) πάνυ ἀποδέχεται, κἂν πρεσβύτερος ᾖ, κἂν διάκονος, κἂν λαϊκός, ἀνεπιλήπτως γάμῳ χρώμενος· « Σωθήσεται δὲ διὰ τῆς τεκνογονίας. » Πάλιν τε αὖ ὁ Σωτήρ (95) τοὺς Ἰουδαίους, « γενεᾶν » εἰπὼν

^a Luc. xx, 34. ^b Matth. xxiii, 9. ^c Ibid. ^d I Cor. vii, 32, 33, 34. ^e I Cor. vi, 18. ✕ P. 552 ED. POTTER, 464, 465 ED. PARIS.

(90) Ὡς τὰ παιδία. Respicit Christi dictum, Matth. xviii, 3 : Ἐὰν μὴ στραφῆτε, καὶ γένησθε ὡς τὰ παιδία, οὐ μὴ εἰσέλθητε εἰς τὴν βασιλείαν τῶν οὐρανῶν.

(91) Ὁ ἄγαμος. Ὁ ἄγαμος μεριμνᾷ τὰ τοῦ Κυρίου, πῶς ἀρέσει τῷ Κυρίῳ· ὁ δὲ γαμήσας μεριμνᾷ τὰ τοῦ κόσμου, πῶς ἀρέσει τῇ γυναικί. I Cor. vii, 32, 33.

(92) Ἡ ἄγαμος. Ἡ ἄγαμος μεριμνᾷ τὰ τοῦ Κυρίου, ἵνα ἡ ἅγια καὶ σώματι καὶ πνεύματι· ἡ δὲ γαμήσασα μεριμνᾷ τὰ τοῦ κόσμου, πῶς ἀρέσει τῷ ἀνδρὶ. I Cor. vii, 34.

(93) Ναὶ μὴν. Conf. I Tim. ii, 2, 12.

(94) Μᾶς γ. ἀν. Clemens infra, paulo ante libri hujusce finem : Τί δὲ λέγουσι πρὸς ταῦτα οἱ τοῦ νόμου κατατρέχοντες, καὶ τοῦ γάμου ὡς κατὰ νόμον

rogant, si quis consideraverit, inveniet Dominum non reprobare matrimonium, sed remedium afferre expectationi carnalis cupiditatis in resurrectione. Illud autem, « filiis hujus sæculi », non dixit ad distinctionem alicujus alius sæculi, sed perinde ac si diceret : Qui in hoc nati sunt sæculo, cum per generationem sint filii, et gignunt et gignuntur; quoniam non absque generatione hanc quis vitam prætergreditur : sed hæc generatio, quæ similem suscipit interitum, non amplius competit ei qui ab hac vita est separatus. « Unus est ergo Pater noster, qui est in caelis » : sed is ipse quoque Pater est omnium per creationem. « Ne vocaveritis ergo, inquit, vobis patrem super terram ». Quasi diceret : Ne existimetis eum, qui carnali vos sevit saturo, auctorem et causam vestræ essentiae, sed adjuvantem causam generationis, vel ministrum potius. Sic ergo nos rursus conversos vult effici ut pueros, eum, qui vere Pater est, agnoscentes, regeneratos per aquam, cum hæc sit alia satio in creatione. At, inquit, « Qui est cælebs, curat quæ sunt Domini; qui autem duxit uxorem, quomodo placebit uxori. » Quid vero? annon licet etiam eis, qui secundum Deum placent uxori, Deo gratias agere? Annon permittitur etiam ei, qui uxorem duxit, una cum conjugio etiam esse sollicitum de iis quæ sunt Domini? Sed quemadmodum « quæ non nupsit, sollicita est de iis, quæ sunt Domini, ut sit sancta corpore et spiritu » : ita etiam quæ nupsit, et de iis, quæ sunt mariti, et de iis, quæ sunt Domini, est in Domino sollicita, ut sit sancta et corpore et spiritu. Ambæ enim sunt sanctæ in Domino: hæc quidem ut uxor, illa vero ut virgo. Ad eos autem pudore afficiendos et reprimendos, qui sunt proclives ad secundas nuptias, apte Apostolus alto quodam tono eloquitur; inquit enim : « Ecce, omne peccatum est extra corpus; qui autem fornicatur, in proprium corpus peccat ». Si quis autem matrimonium audet dicere fornicationem, rursus, legem et Dominum insectans, maledictis impetit. Quemadmodum enim avēritia ✕ et plura habendi cupiditas dicitur fornicatio, ut quæ adversetur sufficientiæ : et ut idololatria est ab uno in multos Dei distributio, ita fornicatio est ab uno matrimonio

συγκεχωρημένου, μονουοχι δὲ καὶ κατὰ τὴν Διαθήκην τὴν Καινὴν; Τί πρὸς ταῦτα εἰπεῖν ἔχουσι τὰς νομοθεσίας οἱ τὴν σποράν καὶ τὴν γένεσιν μυσαιτόμενοι· ἐπεὶ καὶ τὸν ἐπίσκοπον τοῦ οἴκου καλῶς προσητάμενον, νομοθετεῖ τῆς Ἐκκλησίας ἀφηγεῖσθαι· οἶκον δὲ Κυριακὸν μᾶς γυναικὸς συνίστησι συζυγία; « Quid autem ad hæc dicunt, qui in legem invehuntur, et in matrimonium, ut quod sit a lege tantum concessum, non autem in Novo Testamento? Quid ad has leges dicent, qui sationem abhorrent et generationem; cum episcopum quoque, « qui domui recte præsit, in Ecclesiam ducem constituat; domum autem Dominicam unius mulieris constituat conjugium? »

(95) Σωτήρ. Conf. Matth. xii, 39; xv, 2, 9; Marc. vii, 5, 7.

ad plura prolapsio. Tribus enim modis, ut diximus, fornicatio et adulterium sumitur apud Apostolum. De his dicit propheta : « Peccatis vestris venundati estis. » Et rursus : « Pollutus es in terra aliena » : conjunctionem sceleratam existimans, quæ cum alieno corpore facta est, et non cum eo, quod datur in conjugio, ad liberorum procreationem. Unde etiam Apostolus : « Volo, inquit, juniores nubere, filios procreare, domui præesse, nullam dare occasionem aduersario maledicti gratia. Jam enim quaedam diuerserunt post Satanam b. » Quin et unius quoque uxoris virum utique admittit; seu sit presbyter, seu diaconus, seu laicus, utens matrimonio citra reprehensionem : « Servabitur autem per filiorum procreationem c. » Et rursus Servator dicens Judæos « generationem pravam et adulteram, » docet eos legem non cognovisse, ut lex vult : « sed seniorum traditionem, et hominum præcepta sequentes, » adulterare legem, perinde ac si non esset data vir et dominus eorum virginitalis. Fortasse autem eos quoque inuit esse alienis mancipatos cupiditatibus, propter quas assidue quoque servientes peccatis, vendebantur alienigenis. Nam apud Judæos non erant admissæ communes mulieres : verum prohibitum erat adulterium. Qui autem dicit : « Uxorem duxi, non possum venire d » ad divinam cœnam, est quidem exemplum ad eos arguendos, qui propter voluptates abscedunt a divino mandato : alloqui nec qui justi fuere ante adventum, nec qui post adventum uxores duxerunt, servabuntur, etiamsi sint apostoli. Quod si illud adulterint, quod propheta quoque dicit : « Inveteravi inter omnes inimicos meos e, » per inimicos peccata intelligant. Utium quoddam autem est peccatum, non matrimonium, sed fornicatio : alioqui generationem quoque dicant peccatum, et creatorem generationis.

CAPUT XIII.

Julii Cassiani hæretici verbis respondet; item loco quem ex evangelio apocrypho idem adduxerat.

Talibus argumentis utitur quoque Julius Cassianus, qui fuit princeps sectæ Docetarum. In opere certe *De continentia*, vel *De castitate*, his verbis dicit : « Nec dicant aliquis, quod quoniam talia habemus membra, ut aliter figurata sit femina, aliter vero masculus: illa quidem ad suscipiendum, hic vero ad seminandum, **206** ✕ concessam esse a Deo consuetudinem. Si enim a Deo, ad quem tendimus, esset hæc constitutio, non beatos dixisset esse eunuchos; neque propheta dixisset, eos « non esse arborem infrugiferam f; » transferens ab arbore ad hominem, qui sua sponte et ex instituto se castrat tali cogitatione. » Et pro impia opinione adhuc decertans, subjungit : « Quomodo autem non jure quis reprehenderit Servatorem, si nos transformavit, et ab errore liberavit, et a conjunctione membrorum, et additamentorum, et pudendorum ? » in hoc eadem decertans cum Tatiano : hic autem proliit ex schola Valentini. Propterea dicit Cassianus : « Cum

A « πονηράν καὶ μοιχαλίδα, » διδάσκει μὴ ἐργασίας νόμον, ὡς ὁ νόμος βούλεται. « παραδίδει δὲ τῇ τῶν πρεσβυτέρων, καὶ ἐντάλμασιν ἀνθρώπων » κατηλωθηκότας, μοιχεύειν τὸν νόμον, οὐχ ὡς ἀνδρὰ καὶ κύριον τῆς παρθενίας αὐτῶν δεδομένον. Τάχα δὲ καὶ ἐπιθυμίαις δεδουλωμένους ἀλλοκοτοῖς οἶδεν αὐτοῖς, δι' ἃς καὶ συνεχῶς δουλούμενοι ταῖς ἀμαρτίαις, ἐπιπράσκοντο τοῖς ἄλλοφύλοις. ἐπεὶ παρὰ γὰρ τὰς Ἰουδαίους οὐκ ἦσαν ἀποδεδειγμένοι (96) γυναῖκες κοιναί, ἀλλὰ καὶ ἡ μοιχεία ἀπηγόρευτο. Ὁ δὲ εἶπεν « Γυναῖκα ἐγγίμα, καὶ οὐ δύναμαι ἐλθεῖν εἰς τὸ δεῖπνον τὸ θεῖον, ὑπόδειγμα τῆς εἰς ἐλεγγον τῶν δὲ ἡδονᾶς ἀρισταμένων τῆς θείας ἐντολῆς. ἐπεὶ τούτῳ τῷ λόγῳ οὐδ' οἱ πρὸς τῆς παρουσίας εἰκασι οὐδ' ἂν μετὰ τὴν παρουσίαν γεγαμηκότες, κἂν ἀπίστῳσι B ὦσι, σωθῆσονται. Κἂν ἐκείνο προκομισῶσιν αἰθῆς, ὡς καὶ ὁ προφήτης φησὶν. « Ἐπαλαιώθη ἐν κῆπι τοῖς ἐχθροῖς μου » ἐχθροὺς τὰς ἀμαρτίας ὀκνοῦσσαν. Μία δὲ τις ἀμαρτία, οὐχ ὁ γάμος, ἀλλ' ἡ πορνεία. ἐπεὶ καὶ τὴν γένεσιν εἰπάτωσαν ἀμαρτίαν, καὶ τὸν τῆς γενέσεως κτίστην.

servientes peccatis, vendebantur alienigenis. Nam apud Judæos non erant admissæ communes mulieres : verum prohibitum erat adulterium. Qui autem dicit : « Uxorem duxi, non possum venire d » ad divinam cœnam, est quidem exemplum ad eos arguendos, qui propter voluptates abscedunt a divino mandato : alloqui nec qui justi fuere ante adventum, nec qui post adventum uxores duxerunt, servabuntur, etiamsi sint apostoli. Quod si illud adulterint, quod propheta quoque dicit : « Inveteravi inter omnes inimicos meos e, » per inimicos peccata intelligant. Utium quoddam autem est peccatum, non matrimonium, sed fornicatio : alioqui generationem quoque dicant peccatum, et creatorem generationis.

C Τοιοῦτοις ἐπιχειρεῖ καὶ ὁ τῆς δοκίσεως ἐξέργων Ἰούλιος Κασσιανός. ἐν γοῦν τῷ *Περὶ ἐγκρατείας*, ἢ *Περὶ εὐνουχίας*, κατὰ λέξιν φησὶν. « Καὶ μὲν λέγέτω, ὅτι ἐπειδὴν τοιαῦτα μέρη ἐσχομεν, ὡς τὴν μὲν θήλειον οὕτως σχηματίζονται, τὸν δὲ ἀρβένον οὕτως, τὴν μὲν πρὸς τὸ δεχέσθαι, τὸν δὲ πρὸς τὸ ἐνσπείρειν, συγκεχωρησθαι (97) τὸ τῆς ὀμιλίας παρὰ Θεοῦ. Εἰ γὰρ ἦν παρὰ Θεοῦ, εἰς δὲν σπεύδομεν, ἡ τοιαύτη διασκευὴ, οὐκ ἂν ἐμακάρισεν τοὺς εὐνούχους. οὐδ' ἐν ὁ προφήτης εἰρήκει, « μὴ εἶναι ξύλον ἀκαρπὸν (98) » αὐτοῦς. μεταλαβὼν ἀπὸ τοῦ δένδρου ἐπὶ τὸν κατὰ προαίρεσιν ἀνθρώπων, ἑαυτὸν τῆς τοιαύτης ἐνοίας εὐνουχίζοντα (99). » Καὶ ἐτι ἐπαγωνιζόμενος τῇ ἀθέμῳ δόξῃ, ἐπιφέρει. « Πῶς δὲ οὐκ ἂν καὶ εὐλόγως; τις αἰτῶντο τὸν Σωτῆρα, εἰ μετέπλασεν ἡμᾶς, καὶ τῆς πλάνης ἀπέλλαξε, καὶ τῆς κοινωνίας τῶν μορίων καὶ προσθεμάτων καὶ αἰδοίων; » τὰ παραπλήσια τῷ Ἰατιανῷ κατὰ τοῦτο δογματίζων. ὁ δ' ἐκ τῆς Οὐαλεντινίου ἐξεφοίτησε σχολῆς. Διὰ τοῦτο τοι ὁ Κασσιανός φησι. « Πυθθανομένης (1) τῆς Σαλώμης, πότε γνωσθήσε- 15. d Luc. xiv, 20. e Psal. vi, 8. ✕ P. 555

a Isa. l, 4. b I Tim. v, 14, 15. c I Tim. ii, ED. POTTER, 465, 466 ED. PARIS. f Isa. lvi, 3.
 (96) Ἀποδεδειγμένοι. Vel potius ἀποδεδειγμένοι, ab ἀποδέχομαι; ut superius, pag. 546.
 (97) Συγκεχωρησθαι. Flor. edit., συγκεχωρισθαι, errore satis evidenti. SILBURG.
 (98) Ἀκαρπὸν. Ξηρόν, Isa.
 (99) Ἐαυτὸν τῆς τοιαύτης ἐννοίας εὐνουχι-

ζοντα. Vide similem phrasin p. 451 edit. Paris. εὐνουχίζοντα ἑαυτὸν πάσης ἐπιθυμίας. LOWTH.
 (1) Πυθθανομένης. Clemens Romanus sub finem posterioris ad Corinthios Epistolæ : Ἐπερωπῆται γὰρ αὐτοῦ ὁ Κύριος ὀπί τιος, πότε ἤξει αὐτοῦ ἡ βασιλεία, εἶπεν. Ὅταν ἴσται τὰ ἕω ἐν, καὶ πᾶσι

ται τὰ περὶ ὧν ἤρreto. Ἐφη ὁ Κύριος· Ὅταν τὸ τῆς αἰσχύνης ἐνδύμα πατήσῃται, καὶ ὅταν γέννηται τὰ δύο ἐν, καὶ τὸ ἄρβεν μετὰ τῆς θηλείας, οὔτε ἄρβεν οὔτε θῆλυ. » Πρῶτον μὲν οὖν ἐν τοῖς παραδιδόμενοις ἡμῖν τέτταρσιν Εὐαγγελίοις οὐκ ἔχομεν τὸ ῥητόν, ἀλλ' ἐν τῷ κατ' Αἰγυπτίου· Ἐπειτα δὲ ἀγνοεῖν μοι δοκεῖ, ὅτι θυμὸν μὲν ἄρβεν ἀρμῆν, θῆλειαν δὲ τὴν ἐπιθυμίαν αἰνίττεται οἷς ἐνεργήσασι, μετάνοια ἔπεται καὶ αἰσχύνῃ. Ὅταν οὖν, μήτε τις θυμῷ μήτ' ἐπιθυμίᾳ χαρισάμενος, ἀ δὴ καὶ ἐξ ἔθους καὶ τροφῆς κακῆς αὐξήσαντα ἐπισκιάζει καὶ ἐγκαλύπτει τὸν λογισμὸν, ἀλλ' ἀποδυσάμενος τὴν ἐκ τούτων ἀγλὴν, ἐκ μετανοίας καταισχυθελίς, πνεῦμα καὶ ψυχὴν ἐνώσει κατὰ τὴν τοῦ Λόγου ὑπακοήν· τότε, ὡς ὁ Παῦλος φησιν, « Οὐκ (2) ἐνὶ ἐν ἡμῖν οὐκ ἄρβεν, οὐ θῆλυ. » Ἀποστὰσα γὰρ τοῦδε τοῦ σχήματος, ἢ διακρίνεται τὸ ἄρβεν καὶ τὸ θῆλυ, ψυχῆ (3) μετατίθεται εἰς ἔνωσιν, οὐθ' ἕτερον οὔσα. Ἐγείται δὲ ὁ γενναῖος οὗτος Πλατωνικώτερον (4), θεῖαν οὖσαν τὴν ψυχὴν ἄνωθεν, ἐπιθυμῆθ' ἠγλυνθεῖσαν δεῦρο ἤκειν εἰς γένεσιν καὶ φθοράν.

nice, animam, cum sit ab initio divina, cupiditate effeminatam, huc venire ad generationem et inter-

A Interrogaret Salome, quando cognosceretur ea, de quibus interrogabat, ait Dominus : Quando pudoris indumentum conculcaveritis, et quando duo facta fuerint unum, et masculum cum femina, nec masculum nec femineum. » Primum quidem, in nobis traditis quatuor Evangeliiis non habemus hoc dictum, sed in eo, quod est secundum Ægyptios. Deinde mihi videtur ignorare, iram quidem, masculam appetitionem ; feminam vero, significare cupiditatem : quorum operationem pœnitentia et pudor consequuntur. Cum quis ergo neque iræ neque cupiditati obsequens, quæ quidem et consuetudine et mala educatione auctæ, obumbrant et contegunt rationem, sed quæ ex iis proficiscitur exuens caliginem, et pudore affectus ex pœnitentia, spiritum et animam unierit in obedientia Logi seu rationis ; tunc, ut ait Paulus, « non inest in nobis nec masculum, nec femina. » Recedens enim anima ab ea figura, qua discernitur masculus et femina, traducitur ad unionem, cum ea neutrum sit. Existimat autem hic vir præclarus plus, quam par sit, Platonicæ, animam, cum sit ab initio divina, cupiditate effeminatam, huc venire ad generationem et inter-

CAPUT XIV.

II Cor. xi, 3, et Eph. iv, 24, exponit.

Αὐτίκα βιάζεται τὸν Παῦλον ἐκ τῆς ἀπάτης τῆν γένεσιν συνιστάναι (5) λέγειν διὰ τούτων· « Φοβοῦμαι δὲ μή, ὡς ὁ ὄφις (6) Εὐάν ἐξηπάτησεν, φθορῇ τὰ νοήματα ὑμῶν ἀπὸ τῆς ἀπλότητος τῆς εἰς τὸν Χριστόν. » Ἄλλὰ καὶ ὁ Κύριος ἐπὶ τὰ « πεπλανημένα » ὁμολογουμένως ἠῆλθε· « πεπλανημένα δὲ οὐκ ἄνωθεν εἰς τὴν δεῦρο γένεσιν, κτιστῆς γὰρ ἡ γένεσις (7) καὶ κτιστὶς τοῦ Παντοκράτορος, ὅς οὐκ ἂν ποτε ἐξ ἀμεινόνων εἰς τὰ χεῖρω καταγοί ψυχῆν· ἀλλ' εἰς τοὺς πεπλανημένους τὰ νοήματα, εἰς ἡμᾶς, ὁ Σωτὴρ ἀφίκετο· ἀ δὴ ἐκ τῆς κατὰ τὰς ἐντολάς παρακοῆς ἐφθάρη, φιληθοσύνην ἡμῶν· τάχα που προλαβόντος (8) ἡμῶν τὸν καιρὸν τοῦ πρωτοπλάστου, καὶ πρὸ

✠ P. 554 ED. POTTER, 466-467 ED. PARIS.

ὡς τὸ ἔσω, καὶ τὸ ἄρσεν μετὰ τῆς θηλείας οὔτε ἄρσεν οὔτε θῆλυ· « Interrogatus enim a quodam ipse Dominus, quando venturum esset regnum ejus, dixit : Cum duo erunt unum, et quod foris ut quod intus, et masculum cum femina, neque mas, neque femina. » Ubi Cotelerius hæc adnotat : « Similia Ægyptiaci Evangelii citantur ac exponuntur in Alexandrino presbytero pag. 445, 452, 453 et p. 799, col. 1. Vide Oracula Sibyllina lib. II, v. 70, 71. » Grubius *Spicilegii* sæc. I, p. 264, ad hunc locum Evangelii secundum Ægyptios hæc adnotat : « Videtur Christus, dum dixit, « regnum suum tunc fore, cum mas fuerit cum femina, neque mas, neque femina, » id insinuassee, quod in canonico Evangelio Lucæ cap. xx, 35, claris verbis ab ipso expressum legimus : *Illi, qui digni habebuntur sæculo illo, et resurrectione ex mortuis, neque nubent, neque ducent uxores.* Abstinenciam scilicet a conjugali concubitu, sive virginitatem, dicto isto proprie intendit Servator, » etc., quæ apud auctorem videri poterunt.

(2) Οὐκ. Galat. III, 28 : Οὐκ ἐνὶ ἄρσεν καὶ θῆλυ· πάντες γὰρ ὑμεῖς εἰς ἓστε ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ.

(3) Ψυχῆ. Clemens infra, *Strom.* IV, p. 506, 507,

PATROL. GR. VIII.

Jam vero vel invitum cogit Paulum generationem ex deceptione deducere, cum dicit : « Vereor autem, ne sicut serpens Evam decepit, corrupti sint sensus vestri a simplicitate, quæ est in Christo ». » Sed certum est, Dominum quoque « venisse » ad ea, « quæ aberraverant ». Aberraverunt autem, non ab alto repetita origine in eam, quæ hic est, generationem (est enim generatio creatura Omnipotentis, qui nunquam ex melioribus ad deteriora deduxerit animam) ; sed ad eos, qui sensibus seu cogitationibus aberraverant, ad nos, inquam, venit Servator ; qui quidem ex nostra in præceptis imobedientia corrupti sunt, dum nimis avide volupta-

a II Cor. xi, 3. b Matth. XVIII, 11, 12.

edit. Paris. : Ἄλλὰ τῷ Βασιλεῖδι ἡ ὑπόθεσις προμαρτήσασάν φησι τὴν ψυχὴν ἐν ἑτέρω βίω, τὴν κόλασιν ὑπομένειν ἐνταῦθα· « Sed Basilidæ dogma dicti animam, quæ prius peccaverat in alia vita, hic supplicium pati. »

(4) Πλατωνικώτερον. Theodoretus *Θεραπευτ.* ε', p. 544 : Πυθαγόρας δὲ καὶ Πλάτων δὴμόν τινα ψυχῶν ἀσωμάτων εἰσάγουσι, καὶ τὰς ἀμαρτὰδι τινὲ περιπεσοῦσας, τιμωρίας χάριν εἰς σώματα καταπέμπουσι λέγουσι· « Pythagoras autem ac Plato populum quemdam animarum corpore carentium introducunt, easque, postquam in peccatum aliquod inciderint, supplicii causa dicunt in corpora destinari. »

(5) Συνιστάναι. Rectius præteritum perf. συνιστάναι, « constare. » SYLBURG.

(6) Μή, ὡς ὁ ὄφ. Μήπως, ὡς ὁ ὄφις Εὐάν ἐξηπάτησεν ἐν τῇ πανουργίᾳ αὐτοῦ, οὕτω φθ. II Cor. XI, 3.

(7) Κτιστῆς γὰρ ἡ γ. H. κτιστῆ γὰρ ἡ γένεσις, ut infra p. 202, κτιστὸς γὰρ ὁ κόσμος, κτιστῆ καὶ ἡ εὐνοργία. SYLBURG.

(8) Προλαβόντος. Vid. principium p. 470 edit. Paris. LOWTH.

tem persequeremur; cum utique protoplaatus noster tempus prævenisset, et ante debitum tempus matrimonii gratiam appetiisset et aberrasset: quoniam « quicunque aspicit mulierem ad concupiscendum eam, jam mœchatus est eam ^a, » ut qui voluntatis tempus non exspectaverit. Is ipse ergo erat Dominus, qui tunc quoque damnabat cupiditatem, quæ prævenit matrimonium. Cum ergo dicit Apostolus: « Induite novum hominem, qui secundum Deum creatur ^b, » nobis dicit, qui ab Omnipotentis voluntate efficti sumus, sicut sumus efficti. « Veterem » autem dixit, non respiciens ad generationem et regenerationem, sed ad vitam inobedientiæ et obedientiæ. « Pelliceas » autem « tunicas ^c » existimat Cassianus esse corpora: in quo postea et eum, et qui idem cum eo sentiunt, aberrasse ostendemus, cum de ortu hominis, iis consequenter, quæ prius dicenda sunt, aggrediemur expositionem. « Quoniam, inquit, qui a terrenis reguntur, et generant, et generantur: *Nostra autem conversatio est in cælo, ex quo etiam Salvatorem exspectamus* ^d. » Recte ergo nos hæc quoque dicta esse scimus, quoniam ut hospites et advenæ peregrinantes debemus vitam instituere; qui uxorem habent, ut non habentes; qui possident, ut non possidentes; qui liberos procreant, ut mortales gignentes, ut relicтури possessiones, ut etiam sine uxore victuri, si opus sit; non cum immodico actione, et animo excelso.

CAPUT XV.

I Cor. vii, 1; Luc. xiv, 26; Isa. lvi, 2, 3, explicat.

Et rursus cum dicit: « Bonum est homini uxorem non tangere, sed propter fornicationes unusquisque suam uxorem habeat ^e; » id veluti exponens, rursus dicit: « Ne vos tentet Satanas ^f. » Non enim iis, qui continentur utuntur matrimonio propter solam liberorum \times procreationem, dicit, « propter intemperantiam; » sed iis, qui unum liberorum procreationis cupiunt transilire: ne, cum nimium annuerit noster adversarius, excitet appetitionem ad alienas voluptates. Fortasse autem quoniam iis, qui juste vivunt, resistit propter æmulationem, et adversus eos contendit, volens eos ad suos ordines traducere, per laborio-

^a P. 555 ED. POTTER, 467-468 ED. PARIS.
^d Philip. iii, 20. ^e I Cor. vii, 1, 2. ^f Ibid. 5.

(9) Ἐπιθυμῆσαι. Ἐπιθυμῆσαι αὐτῆς, Matth.

(10) Τὸν γάμον. Etiam genitivo casu legi potest τοῦ γάμου. SYLB.

(11) Κτιζόμενον. A. mavult κτισθέντα, tempore præterito. SYLB. Ephes. iv, 24: Καὶ ἐνδύσασθαι τὸν καινὸν ἄνθρωπον, τὸν κατὰ Θεὸν κτισθέντα.

(12) Χιτῶνας. Eos scilicet, quos ἐποίησε Κύριος ὁ Θεὸς τῷ Ἀδὰμ καὶ τῇ γυναικὶ αὐτοῦ, Gen. iii, 21.

(13) Κασσιανός. Hunc locum respexit Procopius in cap. iii Geneseos, p. 76, versionis Lalime, ubi quidem citatur « Clemens in primo sermone; » sed Græcus textus ms. habet, Κλήμης ἐν τρίτῳ Στρωματέϊ. GRANIUS.

(14) Μεταχειριζόμεθα. Congruentius μεταχειρισώμεθα. SYLBURG.

(15) Οὐρανῷ. Οὐρανοῖς, Philip. ii, 20.

ἄωρας τῆς τοῦ γάμου χάριτος ὁρεχθέντος καὶ διαμαρτόντος· ὅτι « Πᾶς ὁ βλέπων γυναῖκα πρὸς τὸ ἐπιθυμῆσαι (9) ἤδη ἔμοιχευσεν αὐτήν, » οὐκ ἀναμίνας τὸν καιρὸν θελήματος. Ὁ αὐτὸς οὖν ἦν ὁ Κύριος, καὶ τότε κρίνων τὴν προλαβοῦσαν τὸν γάμον (10) ἐπιθυμίαν. Ὅταν οὖν ὁ Ἀπόστολος εἴπῃ· « Ἐνδύσασθε τὸν καινὸν ἄνθρωπον, τὸν κατὰ Θεὸν κτιζόμενον (11), » ἡμῖν λέγει, τοῖς πεπλασμένοις ὑπὸ τῆς τοῦ Παντοκράτορος βουλήσεως ὡς πεπλασμεθα. « Παλαιὸν δὲ, οὐ πρὸς γένεσιν καὶ ἀναγέννησιν φησιν, ἀλλὰ πρὸς τὸν βίον τὸν τε ἐν παρακοῇ, τὸν τε ἐν ὑπακοῇ. « Χιτῶνας (12) » δὲ « δερματίνους » ἡγείται ὁ Κασσιανός (13) τὰ σώματα, περὶ ὧν ὕστερον καὶ τούτων καὶ τοὺς ὁμοίως αὐτῷ δογματίζοντας, πεπλανημένους ἀποδείξομεν, ὅταν περὶ τῆς ἀνθρώπου γενέσεως, μεταχειρισθῶμεν τοῖς προλεχθῆναι δεομένοις, πῆ-
B ἔξῃ γῆσιν ἐπομένως τοῖς προλεχθῆναι δεομένοις, μεταχειριζόμεθα (14). « Ἐπεὶ, φησὶν, οἱ ὑπὸ τῶν γῆϊνων βασιλεύμενοι καὶ γενῶσι, καὶ γενῶνται· Ἡμῶν δὲ τὸ πολιτεῦμα ἐν οὐρανῷ (15), ἐξ οὗ καὶ Σωτῆρα ἀπεκδεχόμεθα. » Καλῶς οὖν εἰρησθαι καὶ ταῦτα ἴσμεν ἡμεῖς· ἐπεὶ ὡς ξένοι καὶ παρεπιδημοῦντες (16) πολιτεῦσθαι ὀφειλομεν· οἱ γαμοῦντες (17) ὡς μὴ γαμοῦντες· οἱ κτώμενοι, ὡς μὴ κτώμενοι· οἱ παιδοποιῶντες, ὡς θνητοὺς γενῶντες, ὡς καταλείψοντες τὰ κτήματα, ὡς καὶ ἄνευ γυναικὸς βιωσόμενοι, ἐπὶ δέη· οὐ προσπαθῶς τῇ κτήσει χρώμενοι, μετ' εὐχαριστίας δ' ἀπάσης (18), καὶ μεγαλοφρονούντες.

affectu possessione utentes, sed cum gratiarum

C Αὐθὶς τε, ὅταν φῇ· « Καλὸν ἀνθρώπῳ γυναικὸς μὴ ἅπτεισθαι· διὰ δὲ τὰς πορνείας ἕκαστος τὴν ἑαυτοῦ γυναῖκα ἔχετω. » οἷον ἐπεξηγούμενος, πάλιν λέγει· « Ἴνα μὴ πειράξῃ ὑμᾶς ὁ Σατανᾶς. » Ὅ γὰρ τοῖς ἐγκρατέως χρωμένοις τῷ γάμῳ ἐπὶ παιδοποιᾷ μόνῃ, « διὰ τὴν ἀκρασίαν, » φησὶν, ἀλλὰ τοῖς καὶ πέρα παιδοποιίας προβαίνειν ἐπιθυμοῦσιν· ὡς μὴ πολὺ ἐπινεύσας ὁ δι' ἐναντίας, ἐκκυμῆνη τὴν ὄρεξιν εἰς ἀλλοτρίας ἡδονάς. Τάχα δὲ ἐπὶ (19) τοῖς δικαίως βιοῦσιν ἀνθίσταται διὰ ζῆλον καὶ ἀντιφιλονεικεῖ, ὑπάγεσθαι τούτους τῷ ἑαυτοῦ τάγματι βουλόμενος, ἀφορμὰς δι' ἐγκρατείας ἐπιπόνου παρέχειν τοῦτοις βούλε-

^a Matth. v, 28. ^b Ephes. iv, 24. ^c Gen. iii, 21.

D (16) Ἐξένοι καὶ παρεπιδημοῦντες. Respicit Hebr. xi, 13: Ὅμολογήσαντες ὅτι ξένοι καὶ παρεπιδημοὶ εἰσιν ἐπὶ τῆς γῆς. Conf. I Petr. ii, 11.

(17) Οἱ γαμοῦντες. Respiciere videtur I Cor. vii, 29, 30, 31.

(18) Τῇ κτήσει χρώμενοι, μετ' εὐχαριστίας δ' ἄπ. Pro τῇ κτήσει χρ. scribi possit τῇ κτήσει χρώμενοι, « creatura utentes. » Nam respiciere videtur I Timoth. iv, 3, 4: Ἄ ὁ Θεὸς ἔκτισεν εἰς μετάληψιν μετὰ εὐχαριστίας... ὅτι πᾶν κτίσμα Θεοῦ καλὸν... μετὰ εὐχαριστίας λαμβανόμενον. Sic Clemens superius p. 555: Οὐχὶ καὶ οἱ παλαιοὶ δίκαιοι εὐχαριστίας τῆς κτίσεως μετελάμβανον; « Nonne justii etiam veteres creaturam cum gratiarum actione participabant? »

(19) Ἐπί. Interpres legit ἐπί, « quoniam. »

ται. Εικότως οὖν φησι· «Κρεῖττον γαμῆν (20) ἢ πω-
ροῦσθαι, » ὅπως «ὁ ἀνὴρ ἀποδιδῶ τῇ γυναικὶ τὴν
ὀφειλὴν, καὶ ἡ γυνὴ τῷ ἀνδρὶ, καὶ μὴ ἀποστερῶσιν
ἀλλήλους » τῆς διὰ τῆς θείας (21) εἰς γένεσιν δοθείσης
βοηθείας. «Ὅς δ' ἂν μὴ μισήσῃ, » φασί, «πατέρα,
ἢ μητέρα, ἢ γυναῖκα, ἢ τέκνα, ἐμὸς εἶναι μαθητῆς
οὐ δύναται. » Οὐ τὸ γένος μισεῖν παρακελεύεται·
«Τίμα » γάρ, φησί, «πατέρα καὶ μητέρα (22), ἵνα
εὖ σοι γένηται· » ἀλλὰ, μὴ ἀπάγου, φησίν, ἀλόγους
ὄρμαις, μηδὲ μὴν τοῖς πολιτικοῖς ἔθεσι συνάπτου·
οἶκος (23) μὲν γάρ ἐκ γένους συνίσταται, πόλεις δὲ
ἐξ οἴκων· καθὼς καὶ ὁ Παῦλος τοῖς περὶ γάμον ἀσχο-
λουμένους «κόσμον ἀρέσκειν» (24) ἔφη. Πάλιν ὁ Κύριός
φησιν· «Ὁ γήμας μὴ ἐκβαλλέτω· καὶ ὁ μὴ γαμήσας
μὴ γαμῆτω (25)· » ὁ κατὰ πρόθεσιν εὐνουχίας ὁμολο-
γήσας μὴ γῆμαι, ἀγαμος διαμενεῖτω. Ἀμφοτέροις γοῦν
ὁ αὐτὸς Κύριος διὰ τοῦ προφήτου Ἰσαίου τὰς κατα-
λήλους διδῶσιν ἐπαγγελίας, ὡδὲ πως λέγων· «Μὴ
λεγέτω ὁ εὐνούχος, ὅτι ξύλον εἶμι (26) ξηρόν· τάδε
λέγει ὁ Κύριος τοῖς εὐνούχοις· Ἐὰν φυλάξῃτε τὰ
σάββατά μου, καὶ ποιήσῃτε πάντα ὅσα ἐντέλλομαι,
δώσω ὑμῖν τόπον κρεῖττονα υἰῶν καὶ θυγατέρων· »
οὐ γὰρ μόνον ἡ εὐνουχία δικαιοῖ, οὐδὲ μὴν τὸ τοῦ εὐ-
νούχου σάββατον, ἐὰν μὴ ποιῆσῃ τὰς ἐντολάς. Τοῖς
γαμήσασιν δὲ ἐπιφέρει, καὶ φησιν· «Οἱ ἐκλεκτοὶ (27)
μου οὐ πονέσουσιν εἰς κενόν, οὐδὲ τεκνοποιήσουσιν
εἰς κατάραν, ὅτι σπέρμα εὐλογημένον ἐστὶν ὑπὸ
Κυρίου (28). » Τῷ γὰρ κατὰ Λόγον τεκνοποιησαμένων
καὶ ἀναθρεψαμένων, καὶ παιδεύσαντι ἐν Κυρίῳ,
καθάπερ καὶ τῷ διὰ τῆς ἀληθοῦς κατηχήσεως γεννη-
σαντι, κείτῃ τῆς μισθός, ὡσπερ καὶ τῷ ἐκλεκτῷ
σπέρματι. Ἄλλοι δὲ «κατάραν» τὴν παιδοποιίαν ἐκδέ-
χονται, καὶ οὐ συνείσῃ κατ' αὐτῶν ἐκείνων λέγου-
σαν τὴν Γραφήν. Οἱ γὰρ τῷ ὄντι τοῦ Κυρίου ἐκλε-
κτοὶ οὐ δογματίζουσιν, οὐδὲ τεκνοποιοῦσι τὰ εἰς

✠ P. 556 ED. POTTER. ^a I Cor. vii, 9. ^b Ibid. 5, 5. ^c Luc. xiv, 26. ^d Exod. xx, 12. ^e I Cor. vii, 33.
^f Ibid. 10, 11. ^g Isa. lvi, 34, 5. ^h Isa. lxxv, 23.

(20) *Κρεῖττον γαμῆν*. Κρεῖσσον γὰρ ἐστὶ γα-
μῆσαι, I Cor. vii, 9. In iis, quæ sequuntur, sensum
I Cor. vii, 3, 5, et Luc. xiv, 26, verbis paulum mu-
tatis, exhibet.

(21) *Τῆς διὰ τῆς θείας*. Post diὰ τῆς θείας desi-
deratur οἰκονομίας, vel simile quid; aut legendum
διὰ τοῦ Θεοῦ, seu διὰ τοῦ Θεοῦ. SYLBURG. — Vel scri-
bendum τῆσδε τῆς θείας, mutato diὰ in δε.

(22) *Πατέρα καὶ μητέρα*. Τὸν πατέρα σου καὶ τὴν
μητέρα σου, Exod.

(23) *Οἶκος*. His verbis probare vult, civitatem
intelligi a Christo per «patrem» et reliquos pro-
pinquos; ac proinde eum præcipientem «odio ha-
bere patrem», etc., jussisse ne civilibus consuetu-
dinibus conformes essemus.

(24) *Κόσμον ἀρέσκειν*. Respicit I Cor. vii, 33:
Ὁ δὲ γαμήσας μεριμνᾷ τὰ τοῦ κόσμου, πῶς ἀρέσει
τῇ γυναικί.

(25) *Ὁ γήμας γαμῆτω*. Harum sententiarum
prior sumi potuit cum ex Evangelium, tum ex I Cor.
vii, 10, 11. Sed ubi hæc verba: Καὶ ὁ μὴ γαμήσας
μὴ γαμῆτω, dicit Dominus? Respicit forte Clemens
I Cor. vii, 8: Λέγω δὲ τοῖς ἀγάμοις καὶ ταῖς χήραις,
καλὴν αὐτοῖς ἐστὶν ἐὰν μείνωσιν ὡσπερ καγῶ, vel
potius Matth. xix, 12, quia «Domini verba» se re-
citare dicit.

(26) *Εἶμι*. Ἐγὼ εἶμι ξηρόν· τάδε λέγει Κύριος τοῖς
εὐνούχοις· Ὅσοι ἂν φυλάσσονται τὰ σάββατά μου, καὶ
ἐκλέξωνται: ἃ ἐγὼ θέλω, καὶ ἀντέχωνται τῆς διαθή-

A sam continentiam eis vult præbere occasione. Me-
rito ergo dicit: «Melius est matrimonio jangi quam
uri», » ut «vir reddat debitum uxori, et uxor viro, et
ne frustrentur invicem» b » hoc divino ad generationem
dato auxilio. «Qui autem, inquit, non oderit pa-
trem, vel matrem, vel uxorem, vel filios, non po-
test meus esse discipulus c. » Non jubet odisse pro-
prium genus: «Honora» enim, inquit, «patrem et
matrem, ut tibi bene sit d: » sed ne abducaris, inquit,
per appetitiones a ratione alienas, sed neque civili-
bus moribus conformis fias. Domus enim constat ex
genere, civitates autem ex domibus; quemadmo-
dum Paulus quoque eos, qui occupantur in matri-
monio, «mundo dixit placere e. » Rursus dicit Do-
minus: «Qui uxorem duxit, ne expellat; et qui non

B duxit, ne ducat f; » qui ex proposito castitatis
professus est uxorem non ducere 201 maheat
cælebs. Utrisque ergo idem Dominus per prophetam
Isaiam convenientes dat promissiones sic dicens:
«Nedicat eunuchus: Sum lignum aridum;» hæc enim
dicit Dominus eunuchis: Si custodieritis sabbata
mea, et feceritis quæcunque præcipio, dabo vobis
locum meliorem filiis et filiabus g. » Non sola enim
justificat castitas, sed nec sabbatum eunuchi, nisi
fecerit mandata. Infert autem iis, qui uxorem duxe-
runt, et dicit: «Electi mei non laborabunt in vanum,
neque procreabunt filios in execrationem, quia se-
men est benedictum a Domino h. » Ei enim, qui se-
cundum Logon filios procreavit et educavit, et eru-
divit in Domino, sicut etiam ei, qui genuit per ve-
ram catechesim et institutionem, merces quædam
est proposita, sicut etiam electo semini. Alii autem
«execrationem» ✠ accipiunt esse ipsam liberorum
procreationem, et non intelligunt adversus illos ipsos
ea dicere Scripturam. Qui enim sunt vera electi

κῆς μου, δώσω αὐτοῖς ἐν τῷ οἴκῳ μου, καὶ ἐν τῷ τε-
χεῖ μου τόπον ὀνομαστῶν, κρεῖττω υἰῶν καὶ θυγατέ-
ρων. Isa. lvi, 3, 4, 5.

(27) *Οἱ ἐκλεκτοὶ*. Οἱ ἐκλεκτοὶ μου οὐ κοπιᾶσου-
σιν εἰς κενόν, οὐδὲ τεκνοποιήσουσιν εἰς κατάραν. Isa.
lxxv, 23: «Electi mei non laborabunt frustra, neque
generabunt in conturbationem.» Apud D. Hierony-
mum: «Electi mei non laborabunt in vanum, ne-
que filios generabunt in maledictionem.» Sed tol-
lenda videtur distinctio illa, post «electi mei,» ut
conveniat cum Græco LXX. Porro quod in commen-
tario duplicem lectionem videtur agnoscere, dum
exponit in præcedenti versu, «Opera populi
Dei veterascent;» et: «Veterasceræ faciunt;» et:
«Opera populi Dei non veterascent,» hoc tueri vide-
tur, quod legitur apud Procopium: Τὰ ἔργα, φησί,
τῶν πόνων αὐτῶν οὐ παλαιώσουσιν, τοῦτ' ἐστὶν ἀμε-
τάβλητον ἔξουσι τὴν τῶν πρακτέων ὁδόν· quod ex
Cyrillo videtur esse, cujus interpres habet: «Cur-
sum in rebus gerendis habebunt certum et immu-
tabilem.» Idem etiam vertit: «Neque filios gene-
rabunt ad detestationem;» quod quidam, εἰς ἀνο-
παρξίαν, h. e. «ut esse desistant,» et finem sub-
stantiæ suæ habeant. Sed hæc de spiritali genera-
tione interpretatur H. Pintus; «de naturali etiara
accipi posse putat, scribens in Isaiam, cujus expo-
sitionem hic Clementis locus confirmat.» COLLECT.

(28) *Ἐστὶν ὑπὸ Κυρίου*. Ὑπὸ Θεοῦ ἐστὶ, Isa.

Domini, non dogmata decernunt, nec filios progignunt, qui sunt ad execrationem, ut hæreses. Eunuchus ergo, non qui per vim excisas habet partes, sed nec qui cælebs est, dictus est, sed qui non gignit veritatem. Lignum hic prius erat aridum; si autem Logo obedierit, et sabbata custodierit per abstinentiam a peccatis, et fecerit mandata, erit honorabilior iis, qui absque recta vitæ institutione solo sermone erudiuntur. « Filioli, modicum adhuc sum vobiscum ^a, » inquit Magister. Quare Paulus quoque scribens ad Galatas, dicit: « Filioli mei, quos iterum parturio, donec formetur in vobis Christus ^b. » Rursus ad Corinthios scribens: « Si enim decies mille pædagogos, » inquit, « habeatis in Christo, sed non multos patres. In Christo enim per Evangelium ego vos genui ^c. » Propterea « non ingrediatur eunuchus in Ecclesiam Dei ^d, » qui est sterilis, et non fert fructum, nec vitæ institutione, nec sermone. Sed « qui se » quidem « castrant » ab omni peccato « propter regnum cælorum ^e, » ii sunt beati, qui a mundo jejulant.

κατάραν, ὡσπερ αἱ αἰρέσεις. Εὐνοῦχος τοίνυν, οὐχ ὁ κατηναγκασμένος τὰ μόρια, οὐδὲ μὴν ὁ ἀγαμος, εἰρηται, ἀλλ' ὁ ἀγονος ἀληθείας. Εὐλον οὗτος ξηρὸν ἦν πρότερον· ὑπακούσας δὲ τῷ Λόγῳ, καὶ φυλάξας τὰ σάββατα κατὰ ἀποχὴν ἀμαρτημάτων, καὶ ποιήσας τὰς ἐντολάς, ἐντιμότερος ἔσται τῶν ἀνευ πολιτείας ὀρθῆς λόγῳ μόνῃ παιδευομένων. « Τεκνία (29), » φησὶν, « ὄλιγον ἔτι μεθ' ὑμῶν εἰμι, » ὁ Διδάσκαλος. Διὸ καὶ Παῦλος, Γαλάταις ἐπιστελλῶν, φησὶ· « Τεκνία μου, οὐς πάλιν ὠδίνω, ἀχρις οὗ μορφωθῆ Ἰησοῦς ἐν ὑμῖν. » Πάλιν τε αὖ Κορινθίοις γράφων, « Ἐάν γὰρ μυρίους παιδαγωγούς ἔχητε ἐν Ἰησοῦ, » λέγει, « ἀλλ' οὐ πολλοὺς πατέρας· ἐν γὰρ Ἰησοῦ (30) διὰ τοῦ Εὐαγγελίου ἐγὼ ὑμᾶς ἐγέννησα. » Διὰ τούτο « οὐκ εἰσελεύσεται εὐνοῦχος (31) εἰς Ἐκκλησίαν Θεοῦ, » ὁ ἀγονος καὶ ἀκαρπος καὶ πολιτεία καὶ λόγῳ· ἀλλ' « οἱ » μὲν « εὐνουχίσαντες ἑαυτοὺς » ἀπὸ πάσης ἀμαρτίας « διὰ τὴν βασιλείαν τῶν οὐρανῶν, » μακάριοι οὗτοι εἰσιν, οἱ τοῦ κόσμου νηστεύοντες.

CAPUT XVI.

Jerem. xx, 14; Job. xiv, 3; Psal. l, 5; I Cor. ix, 27, exponit.

« Exsecranda » autem « dies in qua natus sum, et ut non sit optanda ^f, » inquit Jeremias: non absolute exsecrandam dicens generationem, sed populi peccata ægre ferens et inobedientiam. Subjungit itaque: « Cur enim natus sum ut viderem labores et dolores, et in perpetuo probro fuerunt dies mei ^g? » Quin etiam omnes, qui prædicabant veritatem, propter eorum, qui audiebant, inobedientiam, quærebantur ad pœnam, et veniebant in periculum. « Cur enim non fuit uterus matris meæ sepulcrum, ne viderem afflictionem Jacob et laborem generis Israel ^h? » ait Esdras propheta. « Nullus est a sorde mundus, » ait Job, « nec si sit quidem una dies vita ejus ⁱ. » Dicant ergo nobis, ubi fornicatus est

« Ἐπικατάρτος δὲ ἡ ἡμέρα ἐν ἣ ἐτέχθην· καὶ μὴ ἔσω ἐπευκτέα (32), » ὁ Ἰερემίας φησὶν· οὐ τὴν γένεσιν ἀπλῶς ἐπικατάρτον λέγων, ἀλλ' ἀποδυσσευτῶν ἐπὶ τοῖς ἀμαρτήμασι· τοῦ λαοῦ καὶ τῆ ἀπειθείᾳ· ἐπιφέρει γοῦν· « Διὰ τί γὰρ ἐγεννήθην (33), τοῦ βλέπειν κόπους καὶ πόνους, καὶ διετέλεσαν ἐν αἰσχύνῃ αἱ ἡμέραι μου; » Αὐτίκα πάντες οἱ κηρύσσοντες τὴν ἀλήθειαν, διὰ τὴν ἀπίθειαν τῶν ἀκούοντων, ἐδιώκοντό τε καὶ ἐκινδύνουν. « Διὰ τί γὰρ οὐκ ἐγένετο (34) ἡ μήτρα τῆς μητρός μου τάφος, ἵνα μὴ ἴδω τὸν μόθον τοῦ Ἰακώβ, καὶ τὸν κόπον τοῦ γένους Ἰσραήλ; » Ἐσδρας ὁ προφήτης λέγει. « Οὐδεὶς (35) καθαρός ἀπὸ ρύπου, » Ἰώβ φησιν, « οὐδ' εἰ μία ἡμέρα ἡ ζωὴ αὐτοῦ. » Λεγέτωσαν ἡμῖν, ποῦ ἐπόρνευσεν τὸ

^a Joan. xiii, 33. ^b Galat. iv, 19. ^c I Cor. iv, 15. ^d 18. ^e IV Esdr. v, 35. ^f Job xiv, 4, 5.

Deut. xxiii, 1. ^g Matth. xix, 12. ^h Jer. xx, 14. ⁱ Ibid.

(29) *Τεκνία*. A. mavult, simpliciori ordine, *τεκνία*, ἔτι μικρὸν μεθ' ὑμῶν εἰμι, φησὶν ὁ Διδάσκαλος· ex Joan. xiii. SYLBERG.

(30) *Χριστῷ*. Χριστῷ Ἰησοῦ, I Cor. iv, 15.

(31) *Εὐνοῦχος*. Θλαδίας, οὐδὲ ἀποκεκομμένος, Deut.

(32) *Ἐπικατάρτος* ... *ἐπευκτέα*. Ἐπικατάρτος ἡ ἡμέρα ἐν ἣ ἐτέχθην ἐν αὐτῇ· ἡ ἡμέρα ἐν ἣ ἔτεκεν με ἡ μήτηρ μου, μὴ ἔσω ἐπευκτῆ. Jerem. xx, 14.

(33) *Διὰ τί γὰρ ἐγεννήθην*. Ἰνατί τοῦτο ἐξῆλθον ἐκ μητρός; Ibid. 18.

(34) *Διὰ τί γὰρ οὐκ ἔγ.* Quoniam attulit paulo ante verba Jeremiæ ex cap. xx, v. 14 et 18, existimavit Hervetus hic citari ejusdem capitis septimum decimum: « Qui non me interfecit a vultu, ut fieret mihi mater mea sepulcrum; » ideoque nomen Esdræ cum Jeremia commutavit: at eadem verba reperiuntur lib. iv Esdr. cap. v, v. 35, in Latina editione, nam Græca non exstat. Sic ergo verte: « Quare non fiebat matrix matris meæ mihi sepulcrum, ut non viderem laborem Jacob, et defatigationem generis Israel? inquit Esdras propheta. Nullus est, » etc. COLLECT.

(35) *Οὐδεὶς*. Ambrosius in I Lucæ: « Nemo mundus a sorde, nec si unius diei vitæ sit in terra, numerosi menses ejus ab ipso? » D. Augustinus in

Psalm. l: « Dicit et alio loco Propheta: Nemo mundus in conspectu tuo, nec infans, cuius est unius diei vita super terram. » S. Bernardus serm. 70 in Canticum: « Nec infans certe unius diei sine sorde est super terram. » Vide lib. iv Strom. Quidam in margine adnotant caput xv Job, alii xv. Sed absunt a Latina vulgata: hæc apud LXX reperiuntur cap. xiv Job, v. 2: Τίς γὰρ καθαρὸς ἔσται ἀπὸ ρύπου; Ἄλλ' οὐδεὶς, ἐάν καὶ μία ἡμέρα ὁ βίος αὐτοῦ ἐπὶ τῆς γῆς· « Quis enim mundus erit a sorde? Sed nullus, si et unus dies vita ejus in terra. » Latina vulg.: « Quis potest facere mundum de immundo conceptum semine? nonne tu, qui solus es? » Ex Hebræo ad verbum: « Quis dabit mundum ex immundo? ne unus quidem. » Olympiodorus in *Expositione* a Niceta contexta, qua usi sumus manuscripta, sic explauit hunc locum: Αὐτὴ ἡ ἀνθρωπίνη γέννησις οὐκ ἀνευ ρύπου καὶ ἀμαρτίας τυγχάνει, ὅθεν καὶ βαπτίζεται τὰ βρέφη τὸν διὰ τῆς παραβάσεως τοῦ Ἀδάμ ρύπον ἀποπλυνόμενα. Τοῦτο δὲ λέγει διὰ τὸ ἡθετικῶς κενεῖν τὴν φύσιν ἐκ τῆς ἐν Ἀδὰμ παραβάσεως καὶ εὐδίσθητον γεγενῆσθαι εἰς ἀμαρτίαν, καὶ μόνον καὶ διὰ τὴν ἐκ φιληθρονίας γέννησιν, οὐ μὴν ὡς συνουσιωμένης ἡμῖν τῆς ἀμαρτίας· μὴ γένοιτο! COLLECT. — Clemens Romanus *Epistolæ prioris ad Corinthios* cap. 17: Ἰώβ ἦν δίκαιος καὶ ἀμemptos, ἀληθινός,

γεννηθὲν παιδίον; ἢ πῶς ὑπὸ τὴν τοῦ Ἀδάμ ὑποπέπτωκεν (36) ἀρὰν τὸ μὴθὲν ἐνεργήσαν (37); Ἀπολείπεται δὲ αὐτοῖς, ὡς οἰκειν, ἀκολούθως λέγειν τὴν γένεσιν εἶναι κακὴν, οὐ τὴν τοῦ σώματος μόνην, ἀλλὰ καὶ τὴν τῆς ψυχῆς, δι' ἣν καὶ τὸ σῶμα. Καὶ ὅταν ὁ Δαβὶδ (38) εἴπῃ, « Ἐν ἀμαρτίαις (39) συνελήφθην, καὶ ἐν ἀνομίαις ἐκίσσησέ με ἡ μήτηρ μου » λέγει μὲν προφητικῶς μητέρα τὴν Εὐαν (40), ἀλλὰ « ζώντων Εὐα μήτηρ » ἐγένετο· καὶ εἰ « ἐν ἀμαρτίαις συνελήφθην, » ἀλλ' οὐκ αὐτὸς ἐν ἀμαρτίᾳ, οὐδὲ μὴν ἀμαρτία αὐτός. Εἰ δὲ καὶ πᾶς ὁ ἐπιστρέφων ἐξ ἀμαρτίας ἐπὶ τὴν πίστιν ἀπὸ τῆς συνηθείας τῆς ἀμαρτωλοῦ ὅσον μητρὸς ἐπὶ τὴν ζωὴν (41) ἐπιστρέφει, μαρτυρήσει μοι εἰς τῶν δώδεκα προφητῶν φήσας, B

✠ P. 557 ED. POTTER, 469 ED. PARIS. • Psal. L, 7.

Θεοσεβῆς, ἀπεχόμενος ἀπὸ παντὸς κακοῦ· ἀλλ' αὐτὸς ἑαυτοῦ κατηγορῶν, λέγει· Οὐδέεις καθαρὸς ἀπὸ ῥύπου, οὐδὲ εἰ μίᾳς ἡμέρας ἡ ζωὴ αὐτοῦ· « Jobus erat justus et sine crimine, verax, colens Deum, abstinens ab omni malo : sed ille seipsum accusans dicit : Nemo mundus a sorde, etsi unius diei sit vita ejus. » Ubi conf. quæ adnotavit Cotelierius : ut etiam Clementis noster hæc Clementis Romani verba recitans infra, Strom. iv, p. 516 edit. Paris.

(36) Τὴν τοῦ Ἀδάμ ὑπ. Origenes tractat. 9 in Math. : « Et forsitan quidem secundum hanc natiuitatem : Nemo est mundus a sorde, etsi unius diei sit vita ejus, propter natiuitatis nostræ carnalis mysterium : secundum quod ait David ex persona omnium nascentium ex carne et sanguine : Quoniam in iniquitatibus conceptus sum et in delictis concepit me mater mea. Idem Homil. 14 in Luc. : « Parvuli baptizantur in remissionem peccatorum. Quorum peccatorum? vel quo tempore peccaverunt? aut quomodo potest ulla lavacri in parvulis rati subsistere, nisi juxta illum sensum, de quo paulo ante diximus, « Nullus mundus a sorde, nec si unius diei quidem sacruerit vita ejus super terram? » Et quia per baptismi sacramentum, natiuitatis sordes deponuntur, propterea baptizantur et parvuli. » Idem homil. 8 in Levit. : « Sed et ille ipse qui nascitur, sive virilis, sive femineæ sexus sit, pronuntiat de eo Scriptura, quia « non sit mundus a sorde, etiamsi unius diei sit vita ejus. » Et ut scias esse in hoc grande nescio quid, et tale, quod nulli sanctorum ex sententia venerit, nemo ex omnibus sanctis invenitur diem festum, vel convivium egisse in die natalis sui ; nemo invenitur habuisse lætitiā in die natalis filii, vel filiæ suæ. » Et paulo post : « Quod si placet audire, quid etiam alii sancti de ista natiuitate senserint, audi Davidem dicentem : « In iniquitatibus, » inquit, » conceptus sum, et in peccatis peperit me mater mea : » ostendens, quod quæcunque anima in carne nascitur, iniquitatis et peccati sorde polluitur ; et propterea dictum est illud, quod jam superius memoravimus : « Quia nemo mundus a sorde, nec si unius diei sit vita ejus. » Conf. ejusdem homil. 11 in Levit. et reliqua, quæ adnotavit G. Spencerus ad hæc Origenis verba, lib. iv Contra Celsum p. 191 : Καθ' Ἑλλάδα (l. Ἑβραϊκῆν) φωνὴν ὁ Ἀδάμ ἀνθρωπός ἐστι· καὶ ἐν τοῖς δοξαῖσι περὶ τοῦ Ἀδάμ εἶναι φυσιολογεῖ ὁ Μωϋσῆς τὰ περὶ τῆς τοῦ ἀνθρώπου φύσεως. Καὶ γὰρ ἐν τῷ Ἀδάμ, ὡς φησιν ὁ λόγος, πάντες ἀποθνήσκουσι, καὶ κατεδικάσθησαν ἐν τῷ ὁμοιώματι τῆς παραβάσεως Ἀδάμ· οὐχ οὕτως ὡς περὶ ἐνὸς τινος, ὡς περὶ ὄλου τοῦ γένους ταῦτα φάσκοντος τοῦ θείου λόγου· καὶ γὰρ ἐν τῇ τῶν λεγομένων ὡς περὶ ἐνὸς ἀκολουθία ἡ ἀρὰ τοῦ Ἀδάμ κοινὴ πάντων ἐστὶ· κατὰ τὰ τῆς γυναικὸς, οὐκ ἐστὶ καθ' ἧς οὐ λέγεται. « Adam Hebræo vocabulo significat hominem ; et in his, quæ de hoc Moyses prodidit, descripsit naturam hominis. Nam, ut ait Scriptura, « In Adam omnes moriuntur, et damnati

✠ infans natus? vel quomodo sub Adæ cecidit exsecrationem, qui nihil est operatus? Restat ergo eis, ut videtur, consequenter, ut dicant malam esse generationem, non solum corporis, sed etiam animæ, per quam existit corpus. Et quando dixit David : « In peccatis conceptus sum, et in iniquitatibus concepit me mater mea : » dicit propheticè quidem matrem Evam ; sed Eva quidem fuit mater viventium ; » et si is « in peccatis fuit conceptus, » at non ipse in peccato, neque vero ipse peccatum. Utrum vero quicumque etiam a peccato ad fidem convertitur, a peccandi consuetudine tanquam a « matre » converti dicatur ad « vitam, » feret mihi testimonium unus ex duodecim prophetis, qui dixit : « Si dederō

« sunt in similitudine prævaricationis Adami. » Nec tam de uno quopiam, quam de toto humano genere Scriptura divina loquitur : nam maledictio, quæ Adamo inflicta dicitur, communis est omnium ; sicut quæ mulieri, ad nullam non pertinet. » Conf. testimonia Patrum, quæ collegit Ger. Vossius *Historiæ Pelag.* lib. II, par. 1, thes. 7.

(37) Ἐνεργήσαν. Flor. edit. ἐνεργηθεῖσαν, errore manifesto. SYLBERG.

(38) Ὅταν ὁ Δαβὶδ. S. Chrysostomus in Psal. I. : Τοῦτο εἰπεῖν βούλεται, ὅτι τῶν ἡμετέρων προγόνων κρατήσασα ἡ ἀμαρτία, ἔδωκεν τινὰ καὶ τρίβον διὰ τοῦ γένους εἰργάσατο. Διδασκόμεθα δὲ διὰ τούτων ἀπάντων, οὐχ ὅτι φυσικῆ τῆς ἀμαρτίας ἡ ἐνέργεια (μὴ γὰρ ἂν ἦμεν ἐλευθεροί τιμωρίας), ἀλλ' ὅτι βέπει ἡ φύσις πρὸς τὸ πταλεῖν, ὑπὸ τῶν παθημάτων ἐνοχλουμένη· νικᾷ δὲ ὁμῶς ἡ γνώμη, ποιεῖς συνέργοις καχρημένη. Οὐ τοίνυν, ὡς τινες ἀνοήτως ὑπέλαβον, τοῦ γάμου κατηγορεῖ, οὕτω νενοηκότας τὸ Ἐν ἀνομίαις συνελήφθην, ἀλλὰ τὴν ἀνοθεὶν ὑπὸ τῶν προγόνων τολμηθεῖσαν παρανομίαν εἰς μέσον προσφέρει, κάκεινην λέγει γεγενῆσθαι τῶν θευμάτων τούτων πηγὴν. Quem locum ideo ascripsimus, quod videatur innuere hæreticos, qui matrimonium rejiciebant, illo freti loco, et quod a Joanne Fabro Viennensi episcopo in suspicionem sit adductus S. Chrysostomus, quod hunc versiculum de industria intactum reliquerit, ne in sermonem incideret peccati originalis, ut monet Sixtus Senen. adnotat. 178, lib. v *Bibliothecæ suæ.* Idem docet lib. VI, Adnotat. 236, peccatum agnovisse originis Chrysostomum, quamvis hoc loco, quem exscripsit Theodoretus, videatur innuere transiisse ad posterōs solum pœnam corporeæ corruptionis, quam consecutæ sunt cupiditates et perturbationes : neque enim necesse fuit Chrysostomo semper de peccato originali verba facere, quotiescunque eorum memineral, quibus ob peccata primorum parentum obnoxii facti sumus. Idem de Clemente dici potest, præsertim cum adversus hæreticos disputaret, qui creationem admistum habere malum dicebant. COLLECT.

(39) Ἐν ἀμαρτ. Ἐν ἀνομίαις συνελήφθην, καὶ ἐν ἀμαρτίαις ἐκίσ. Psalm.

(40) Μητέρα τὴν Εὐαν. Tertullianus principio lib. I *De cultu seminarum* : « Ut non magis in sordibus ageret, et squalorem potius affectaret, ipsam se circumferens Evam lugentem et poenitentem, quo plenius id, quod de Eva trahit (ignominiam dico primi delicti, et invidiam perditionis humanæ) omnis satisfactionis habitu expiare : « In doloribus et anxietatibus paries, mulier, et ad virum conversio tua, et ille dominabitur tui : » et Evam te esse nescis? Vivit sententia Dei super sexum istum in hoc sæculo, vivat et reatus necesse est. Tu es diaboli janua, tu es arboris illius resignatrix, etc. »

(41) Ζωήν. Ludit in voce ζωῆς, quæ Evæ nomen est.

primogenita pro impietate fructum ventris mei, pro peccatis animæ meæ. » Non accusat eum, qui dixit: « Crescite et multiplicamini »: sed primos post generationem motus, quorum tempore Deum non cognoscimus, dicit « impietates. » Si quis autem ea ratione dicit malam generationem, idem eam dicat bonam, quatenus in ipso veritatem cognoscimus. « Abluamini juste, et ne peccetis. Ignorantem enim Dei quidam habent e, » videlicet qui peccant. « Quoniam nobis est colluctatio non adversus carnem & et sanguinem, sed adversus spiritualia d. » Potentes autem sunt ad tentandum « principes tenebrarum hujus mundi, » et ideo datur venia. Et ideo Paulus quoque: « Corpus meum, » inquit, « castigo, et in servitutem redigo; quoniam qui certat, omnia continet, » hoc est, in omnibus continet, non ab omnibus abstinens, sed continenter utens iis, quæ utenda judicavit; « illi quidem ut corruptibilem coronam accipiant; nos

✕ P. 558 ED. POTTER. a Mich. vi, 7. b Gen. i, 28. c I Cor. xv, 34. d Ephes. vi, 12.

(42) *Eιδῶ*. Scribendum divise ex Mich. vi, 7, εἰ δὴ « si dederō. » Mox ibidem, *πρωτότοκά μου*.

(43) *Πρωτότοκα*. Mich. vi, 7: « Nunquid dabo primogenitum meum pro scelere meo, et fructum ventris mei pro peccato animæ meæ? » Aliter interpungitur ibi hic locus et apud LXX atque hic, et priore loco ponitur in edit. Antwerp. ὑπὲρ ἀμαρτίας μου, posteriore ὑπὲρ ἀσεβείας. at hic contra, et apud Theodoretum, qui hoc ita exponit: « Non infantes primigenii ad sacrificium Deo allati me de peccatorum multitudine absolvere possunt. COLLECT. »

(44) *Ἐκνήψατε*. Melius *ἐκνήψατε*, « evigilate, » I Cor. xv, 34.

(45) *Ἐπειδὴ ἡ πάλη*. In sequentibus auctor Scripturæ sensum, verbis paulum mutatis, exhibet.

(46) *Δυνατοί... συγγνώμαι*. « Principes autem tenebrarum hujus mundi valde potentes sunt ad inferendas tentationes, ideoque conceditur venia, » sive indulgentia, sc. ab Apostolo I Cor. vii, 6. *Lowth.*

(47) *ὑποπιέζω*. Vulg. Bibl. I Cor. ix, ὑπωπιέζω, nempe παρὰ τὰ ὑπώπια, sed ὑποπιέζω legitur etiam apud Basil. p. 82, et Greg. Naz. p. 196. Apud eundem Greg. p. 131 legitur etiam καλὸν ὑποπιασµὸς σώματος, a πιέζω, quod est « corripio et premo. » H. SYLV. — In Novo Testam. I Cor. ix legitur: Ἄλλ' ὑπωπιέζω μου τὸ σῶμα, καὶ δουλαγωγῶ. Et additur tertia varia lectio ὑποπιέζω. Chrysostomus secundam sequitur: Αἰδ., φησὶν, ὑπωπιέζω καὶ δουλαγωγῶ. οὐκ εἶπεν ἀναιρῶ. οὐδὲ γὰρ ἐχθρὰ ἢ σὰρξ. ἀλλ' ὑπωπιέζω καὶ δουλαγωγῶ, ὃ δεσπότου ἐστὶν οὐ πολεμίου, διδασκάλου οὐκ ἐχθροῦ, παιδοτρύβου οὐκ ἐναντίου.

Glossarium: ὑπωπιον, « suggesta. » ὑπωπιασµός, « suggestillatio. » At Latino-Græc. « Sugillatio, » ὑπωπιασµός. « Sugillatus, » ὑπωπιασθεὶς. Suidas: Ὑπὸ τοὺς ὤπας τῶν πληγῶν ἔγνη, « partes circa oculos percussionionibus contusæ et lividæ. » Idem: Ὑπώπια, ἀφ' εἰασθηπτοῦν πληγῆς τραύματα. Aristophanes *Vespis*: Μὴ λάβης ὑπώπια. S. Irenæus lib. iv, cap. 27: « Sic pugno, non quasi aerem cædens, sed lividum facio corpus meum, et in servitutem redigo. » Sanctus Paulinus epist. ad Augustinum, quæ inter eas Augustini 58: « Qui carnem jejuniis domat, sicut Apostolus dicit: Lividum facio corpus meum, et in servitutem redigo. » Apud Suidam: Ὑπωπιέζω, τοῦτ' ἐστὶ πρὸς ἀσκησιν αὐτὸ μετ' ἐπιστήμης καὶ φρονήσεως γυμνάζω, καὶ πρὸς τὴν τῶν κρείττωνων συνέργειαν, οὐ πρὸς ἀσέλγειαν προνοοῦμαι. Sic enim lego in manusc., non ὑπονοοῦμαι, ut in Aldi edit. sic paulo post, πρόνοον μὴ ποιεῖσθαι. Rursus paulo post adji-

A « Eιδῶ (42) πρωτότοκα (43) ἢ ὑπὲρ ἀσεβείας καρπὸν κοιλίας μου, ὑπὲρ ἀμαρτίας ψυχῆς μου. » οὐ διαβάλλει τὸν εἰπόντα. « Αὐξάνεσθε καὶ πληθύνεσθε, » ἀλλὰ τὰς πρώτας ἐκ γενέσεως ὁρμὰς, καθ' ἃς θεὸς οὐ γινώσκωμεν, ἀσεβείας λέγει. Εἰ δὲ τις κατὰ τούτῳ λέγει κακίην γένεσιν, καὶ κατ' ἐκεῖνο εἰπάτω ἀγαθὴν, καθὼς ἐν αὐτῷ τὴν ἀληθειαν γινώσκωμεν. « Ἐκνήψατε (44) δικαίως, καὶ μὴ ἀμαρτάνετε. ἀγωνοσταν γὰρ θεοῦ τινες ἔχουσι, » δηλαδὴ οἱ ἀμαρτάνοντες. « Ἐπειδὴ ἡ πάλη (45) ἡμῶν οὐ πρὸς αἷμα καὶ σάρκα, ἀλλὰ πρὸς τὰ πνευματικά. » Δυνατοὶ δὲ ἐκπειράσαι « οἱ κοσμοκράτορες τοῦ σκότους. » διὰ τοῦτο αἱ συγγνώμαι (46). Διὰ τοῦτο καὶ ὁ Παῦλος. « Αὐτὸ μου τὸ σῶμα ὑποπιέζω (47) καὶ δουλαγωγῶ, » φησὶν « ἐν πάσ (48) ὁ ἀγωνιζόμενος πάντα ἐγκρατεύεται. »

B ἄντι τοῦ, εἰς πάντα ἐγκρατεύεται. οὐ πάντων ἀπρὸς μενος, ἀλλ' οἷς ἐκρινεν ἐγκρατῶς χρώμενος. « ἐκεῖνα μὲν, ἵνα φθαρτὸν στέφανον λάβωσιν. ἡμεῖς δὲ, ἵνα ἀφθαρτον, » νικῶντες ἐν τῇ πάλῃ, οὐχὶ δὲ ἀ-

ciendum est illis verbis, τοῦ ὁ μικροῦ, ὑπωπιασµέναι. Idem etiam in voce ἀσχος ex manuscripto ita legendus: ὑποπιέζω τὸ σῶμα. Ait enim, τῇ ἀσπτικῇ ἀγωγῇ ταπεινοῦται καὶ πιέζεται ἡ τοῦ σώματος φύσις. In epistolis S. Antonii, quæ sunt in Bibl. S. Patrum, Serasius interpres, dum vertit, « Obculco corpus meum, » legisse videtur ὑποπιέζω. At Theophylactus in hunc locum ait: « Ὑπωπιέζω, i. e. « pugno. » Ὑπόπια enim dicuntur vulnera, quæ sub oculis infliguntur, dum pugnis contenditur. Non nulli verbum ὑπωπιέζω magis proprie dictum putant pro eo, quod est, famitrado corpus meum, inediaque ipsum affligo: verum ea interpretatio nullius est momenti, oporteret enim esse ὑποπιέζω. Itaque videtur Theophylactus ὑποπιέζω non admittit, neque velle ὑποπιέζω affligere significare. Cyprianus vertit, « affligo corpus meum, » et Vulgata cum Ambrosio et Augustino, « castigo; » et Hesychius ait: Ὑπωπιέζωμεν, ταπεινοῦμεν, μαραινόμεν. Et videretur legendum ὑποπιέζωμεν, cum sit inter ea, quæ per o scribuntur in 2 syllaba, sed et sequitur: Ὑπωπιασµὸς καὶ ταπεινωσις ἐστὶ σώματος. Tertia lectio, ὑποπιέζω, ab eadem mente, quæ ὑποπιέζω. Nam πιέζω Dorice dici πιέζω, auctor Eustath. in *Odys.* H, ut τράχω pro τρέχω. Hesych., πιέσαι, πιάσαι, πιασθεὶς, δαμιασθεὶς. COLLECT.

(48) *Ὅτι πᾶς*. Tertull. ad *Martyres*, cap. 5, eleganter hoc exponit: « Itaque epistates vester, Christus Jesus, qui vos Spiritu unxit, et ad hoc scamma produxit, voluit vos ante diem agonis ad durioram D tractionem a liberiore conditione seponere, ut vires corroborarentur in vobis. Nempe enim et athlete segregantur ad strictorem disciplinam, ut robori ædificando vacent; continentur a luxuria, a cibis lætioribus, a potu jucundiore; coguntur, cruciantur, fatigantur: quanto plus in exercitationibus laboraverint, tanto plus de victoria sperant. » Sanctus Chrysostomus in hunc locum: *Τί ἐστὶ πάντα; οὐχὶ τοῦδε μὲν ἀπέχεται, ἐν ἐτέρῳ δὲ διαμαρτάνει, ἀλλὰ καὶ γαστριμαργίας καὶ λαγνείας καὶ μέθης, καὶ πάντων ἀπλῶς κρατεῖ τῶν παθῶν. Τοῦτο γὰρ, φησὶ, καὶ ἐπὶ τῶν ἑξῶθεν ἀγώνων γίνεται. οὐδὲ γὰρ μεθύειν ἐξέστι τοῖς ἀγωνιζομένοις μετὰ τὸν καιρὸν τῆς ἀγωνίας, οὐδὲ πορνεύειν, ἵνα μὴ τὴν δύναμιν ἐκλωσῶσιν. Illud autem Pauli πάντα ἐγκρατεύεται, sic vertit cum Irenæo interprete lib. iv, cap. 2, Cyprianus *De exhortatione martyrum*, cap. 8, et epist. ad martyres de Mappalico: « Omnis qui agonizat, in omnibus continens e t; » ut hic Clemens ait, εἰ;*

νητὶ (49) στεφανούμενοι. Ἡ δὲ τινες (50) καὶ τῆς Α παρθένου τὴν χήραν εἰς ἐγκράτειαν προτείνουσι, καταμεγαλοφρονήσασαν ἥς πεπειράται ἡδονῆς.

A autem ut incorruptibilem a, » in lucta vincentes, non autem sine pulvere coronam accipientes. Jam nonnulli quoque præferunt viduam virgini, ut quæ, quam experta est, voluptatem magno animo contempserit.

CAPUT XVII.

Qui nuptias et generationem malas asserunt, ii et Dei creationem et ipsam Evangelii dispensationem vituperant.

Εἰ δὲ ἡ γένεσις κακῶν, ἐν κακῶ λεγόντων οἱ βλάσφημοι τὸν γενέσεως μετεκληφῶτα Κύριον, ἐν κακῶ τὴν γεννήσασαν Παρθένον. Οἱμοι τῶν κακῶν! βλασφημοῦσι τὸ βούλημα τοῦ Θεοῦ, καὶ τὸ μυστήριον τῆς κτίσεως, τὴν γένεσιν διαβάλλοντες. διὰ ταῦτα ἡ «δόκησις» Κασσιανῶ (51) διὰ ταῦτα καὶ Μαρκίωνι, καὶ μὴν καὶ Οὐαλεντίνῳ τὸ σῶμα τὸ ψυχικόν· ὅτι, φασίν, ὁ ἄνθρωπος ἐ παραμοιῶθη τοῖς κτήνεσιν, » εἰς συνδουασμὸν ἀφικνούμενος. Ἄλλ' ὅταν ἐπιβαίνειν ἀλλοτρίᾳ κοίτῃ, ὀργήσας ὡς ἀληθῶς, θελήσῃ, τότε τῷ ὄντι ὁ τοιοῦτος ἐκθηριούται· Ἐποιοὶ θηλυμανεῖς ἐγενήθησαν, ἕκαστος ἐπὶ τὴν γυναῖκα τοῦ πλησίον (52) ἐχρεμέτιζον. » Κἀν ἀπὸ τῶν ἀλόγων ζώων τὴν ἐπιτήδευσιν τῆς συμβουλίας ὁ ὄφις εἰληφῶς, καὶ παραπεισας τῇ κοινωνίᾳ τῆς Ἐβας συγκαταθέσθαι τὸν Ἀδάμ, λέγει, ὡς ἂν μὴ φύσει ταύτῃ κεκρημένων τῶν πρωτοπλάστων, ὡς ἀξιοῦσιν τινες· ἡ κτίσις πάλιν βλασφημεῖται, ἀσθενεστέρους τοὺς ἀνθρώπους τῆς τῶν ἀλόγων φύσεως πεποιηκυῖα, οἷς κατηκολούθησαν οἱ πρωτόπλαστοι τοῦ Θεοῦ. Εἰ δὲ ἡ μὲν φύσις ἦγεν αὐτοὺς, ὡς καὶ τὰ ἄλογα, πρὸς παιδοποιίαν, ἐκινήθησαν δὲ θάπτον ἢ προσήκον ἦν, εἰ νέοι πεφυκότες, ἀπάτη παραχθέντες· δικαία μὲν ἡ κρίσις τοῦ Θεοῦ ἐπὶ τοὺς οὐκ ἀναμείναντας τὸ βούλημα· ἄγία δὲ ἡ γένεσις, δι' ἣν ὁ κόσμος συνέστηκεν, δι' ἣν αἱ οὐραὶ, δι' ἣν αἱ φύσεις, δι' ἣν ἄγγελοι, δι' ἣν δυνάμεις, δι' ἣν ψυχαί, δι' ἣν ἐντολαί, δι' ἣν νόμοι, δι' ἣν τὸ εὐαγγέλιον, δι' ἣν ἡ γνῶσις τοῦ Θεοῦ. « Καὶ πᾶσα σὰρξ χόρτος, καὶ πᾶσα δόξα ἀνθρώπου ὡς ἄνθος χόρτου· καὶ ὁ μὲν (53) χόρτος ξηραίνεται, τὸ δὲ ἄνθος καταπίπτει·

Sin autem malum est generatio, in malo blasphemi dicant fuisse Dominum qui fuit particeps generationis, in malo Virginem quæ genuit. Hei mihi! quot et quanta mala! Dei voluntatem maledictis incensunt, et mysterium creationis, dum invehuntur in generationem. Et hinc «Docesin» fingit Cassianus; hinc etiam Marcioni, et Valentino quoque est corpus animale; quoniam homo, inquit, operam dans veneri, « assimilatus est jumentis ». » Atqui profecto, cum libidine vere insaniens, aliena inire voluerit, ✕ tunc revera, qui talis est, efferatur : « Equi in feminas furentes facti sunt, unusquisque hinniabat ad uxorem proximi sui ». » Quod si dicat serpentem, a brutis animantibus accepta consilii sui ratione, Adamo persuasisse 202 ut cum Eva coire consentiret, tanquam alioqui, ut quidam existimant, protoplasti hac natura usuri non fuissent : rursus vituperatur creatio, ut quæ rationis expertum animantium natura homines imbecilliores, quorum exempla consecuti sunt, qui a Deo primi formati fuere. Sin autem natura quidem eos sicut bruta deduxit ad filiorum procreationem; moti autem sunt citius quam oportuit, fraude inducti, cum adhuc essent juvenes; justum quidem est Dei iudicium in eos qui non expectarunt ejus voluntatem : sancta est autem generatio, per quam mundus consistit, per quam essentia, per quam natura, per quam augeli, per quam potestates, per quam animæ, per quam præcepta, per quam lex, per quam Evangelium, per quam Dei cognitio. « Et omnis caro fenum, et omnis gloria ejus quasi flos

✕ P. 559 ED. POTTER, 470 ED. PARIS. • I Cor. ix, 27, 25. b Psal. xlviii, 13 21. • Jerem. v, 8.

πάντα ἐγκρατεύεται, οὐ πάντων ἀπεχόμενος. Neque tamen rejicienda est vulgata versio, « ab omnibus se abstinet; » quam vides Chrysostomum exprimere; et advertendum est, hæreticos, quibuscum disputat Clemens, abstinere a cibis, quos Deus creavit; ipsum autem velle, ut non penitus abstinemus, sed continenter utamur, id est, cum moderatione utamur, cum opus erit; et abstinemus, cum opus non erit. COLLECT.

(49) Ἀκονητὶ. Scribendum potius ἀκονιτὶ, ἀκονίς.

(50) Ἡ δὲ τινες. Flor. edit., ἡδὲ τινες, « jam quidam, » minus apte. SYLBERG.—Vult auctor nonnullos viduam virgini præferre, eo quod difficilius sit a voluptatibus temperare, quas experti fuimus, quam ab illis, quas nunquam sensitimus. Clemens infra, Strom. vii, pag. 744 edit. Paris.: Μέγιστον γὰρ ἐν περίρῳ γένόμενον, εἶτα ἀποσχέσθαι· τί γὰρ μέγα, εἰ ἂ μὴ οἰδέν τις, ἐγκρατεύοιτο; « Est enim res maxima cum quis voluptatem expertus fuerit, deinceps abstinere. Quid enim magnum, si quis se contineat ab iis quæ non novit? » Paulo ante, p. 742: Ὁ γὰρ ἐπιθυμίας, καὶ κατασχὼν ταυτοῦ, καθάπερ ἡ χήρα

διὰ σωφροσύνης αὐθὺς παρθένος· « Qui enim concupivit et postea se continuit, instar est viduæ, quæ per temperantiam rursus virgo sit. » Tertullianus sub finem lib. i Ad uxorem: « Non tantum virginibus datum opinor. Licet in illis integritas solida, et tota sanctitas de proximo visura sit faciem Dei, tamen vidua habet aliquod operosius; quia facile est non appetere quod nescias, et aversari quod desideraveris nunquam. Gloriosior continentia, quæ jus suum sentit, quæ quod viderit novit. Poterit virgo felicior haberi; at vidua laboriosior; illa quod bonum semper habuit, ista quod bonum sibi invenit. » Cyprianus De bono patientiæ: « Tuetur in virginibus beatam integritatem, in viduis laboriosam castitatem. » Hieronymus epist. ad Gerontiam: « Virginitas in eo facilius est, quod carnis incentiva non novit; et viduitas in eo sollicitior, quod præteritas animo recollit voluptates. »

(51) Κασσιανῶ. Ille superius dicitur τῆς Δοκῆσεως ἄρχων, « sectæ Docetarum princeps, » pag. 465 edit. Paris.

(52) Πλησίον. Πλησίον αὐτοῦ, Jerem.

(53) Καὶ ὁ μ. Isa. xl.: Ἐξήρανθη ὁ χόρτος, καὶ

feni; et fenum quidem exsiccatur, flos autem decedit, sed verbum Domini manet ^a, quod unxit animam et unxit spiritui. Quomodo autem, quæ est in Ecclesia nostra, œconomia ad finem perducipotuisset absque corpore, cum etiam ipse, qui est caput Ecclesiæ, in carne quidem informis et specie carens vitam transiit, ut doceret nos respicere ad naturam divinæ causæ informem et incorpoream? « Arbor enim vitæ, » inquit propheta, « est in bono desiderio ^b, » docens bona et munda desideria, quæ sunt in Domino vivente. Jam vero volunt viri cum uxore in matrimonio consuetudinem, quæ dicta est « cognitio, » esse peccatum: eam quippe indicari ex esu « ligni boni et mali ^c, » per significationem hujus vocabuli « cognovit ^d, » quæ mandati transgressionem notat. Si autem hoc ita est, veritatis quoque cognitio, est esus ligni vitæ. Potest ergo honestum ac moderatum matrimonium illius quoque ligni esse particeps. Nobis autem prius dictum est, quod licet bene et male uti matrimonio; et hoc est lignum « cognitionis, » si non transgrediamur leges matrimonii. Quid vero? annon Servator noster, sicut animam, ita etiam corpus curavit ab affectionibus? Neque vero si esset caro inimica animæ, inimicam per sanitatis restitutionem adversus ipsam muniisset. « Hoc autem dico, fratres, quod caro et sanguis regnum Dei non possunt possidere, neque corruptio possidet incorruptionem ^e. » Peccatum enim, cum sit « corruptio, » non potest habere societatem cum « incorruptione, » quæ est justitia. « Adeo stulti; » inquit, « estis? cum spiritu cœperitis, nunc carne consummaminini ^f? »

A ἀλλὰ τὸ ῥῆμα τοῦ Κυρίου μένει, ὃ τὸ χρίσαν τῆ ψυχὴν καὶ ἐνώσαν τῷ πνεύματι. Πῶς δ' ἄνευ τοῦ σώματος ἢ κατὰ τὴν Ἐκκλησίαν καθ' ἡμᾶς οἰκονομία τέλος ἐλάμβανεν, ὅπου γε καὶ αὐτὸς ἡ κεφαλὴ τῆς Ἐκκλησίας ἐν σαρκὶ μὲν ἀγῆς (54) διεληλυθὼν καὶ ἄμορφος, εἰς τὸ αἰδέες καὶ ἀσώματον τῆς θείας αἰτίας ἀποβλέπειν ἡμᾶς διδάσκων; « Δένδρον γὰρ ζωῆς, » φησὶν ὁ προφήτης (55), « ἐν ἐπιθυμίᾳ ἀγαθῇ γίνεται, » διδάσκων ἐπιθυμίας ἀστείου καὶ καθαρὰς τὰς ἐν τῷ ζῶντι Κυρίῳ. Ἦδη δὲ ἐθέλουσα τὴν ἀνδρὸς κατὰ γάμον πρὸς γυναῖκα ὁμίαν, « γνῶσιν » εἰρημένην, ἁμαρτίαν εἶναι· ταύτην γὰρ ὕπὸ τῆς βρώσεως μηνύεσθαι « τοῦ ξύλου τοῦ καλοῦ καὶ πονηροῦ, » διὰ τῆς τοῦ « ἔγνου » σημασίας παράβασιν ἐντολῆς διδάσκουσαν. Εἰ δὲ τοῦτο, καὶ ἡ τῆς ἀληθείας γνῶσις βρώσις ἐστὶ τοῦ ξύλου τῆς ζωῆς. Ἔστιν οὖν κἀκεῖνου τοῦ ξύλου μεταλαθεῖν τὸν σφύρα γάμον. Προεῖρηται δὲ ἡμῖν ὡς καὶ καλῶς καὶ κακῶς ἐστὶ χρῆσασθαι τῷ γάμῳ· καὶ τοῦτ' ἐστὶ τὸ ξύλον « τῆς γνώσεως, » ἐὰν μὴ παρανομῶμεν τὸν γάμον. Τί δέ; οὐχὶ ὁ Σωτὴρ, ὡσπερ τὴν ψυχὴν, αὐτῷ δὲ καὶ τὸ σῶμα ἴστω τῶν παθῶν; Οὐκ ἂν δὲ, εἰ ἐχθρὰ ἢ σὰρξ ἦν τῆς ψυχῆς, ἐπετελεῖχεν ἀπὸ τῆς ἐχθρᾶν δι' ὑγιείας ἐπισκιάζων (56). Τοῦτο δὲ φημὶ ἀδελφοί, ὅτι σὰρξ καὶ αἷμα βασιλείαν Θεοῦ κληρονομήσαι οὐ δύναται (57)· οὐδὲ ἡ φθορὰ τὴν ἀφθαρσίαν κληρονομεῖ· ἡ γὰρ ἁμαρτία, « φθορὰ » οὔσα, οὐ δύναται κοινωνίαν ἔχειν μετὰ τῆς ἀφθαρσίας, ἥτις ἐστὶ δικαιοσύνη. Οὕτως ἀνόητοι, » φησὶν, « ἐστὶ; ἐναρξάμενοι πνεύματι, νῦν σαρκὶ ἐπιτελεῖτε (58); »

CAPUT XVIII.

Quas extremas opiniones esse vitandas: primam illorum qui Creatoris odio a nuptiis abstinunt; alteram illorum qui hinc occasionem arripiunt nefariis libidinibus indulgendi.

Justitiam ergo et salutis harmoniam, quæ est veneranda firmaque, alii quidem, ut ostendimus, nimium intenderunt, blaspheme ac maledice cum quavis impietate suscipientes continentiam; cum pie liceret castitatem, quæ secundum sanam regulam iustitiam, eligere; gratias quidem agendo propter datam ipsis gratiam, non habendo autem odio creaturam, neque eos aspernando, qui juncti sunt matrimonio; est enim creatus mundus, creata est

τὴν δικαιοσύνην τοίνυν καὶ τὴν ἁρμονίαν τοῦ σωτηρίου, σεμνῆν οὔσαν καὶ βεβαίαν, οἱ μὲν ἐπέτειον, ὡς ἐπεδείξαμεν (59), βλασφημῶς ἐκδεχόμενοι μετὰ πάσης ἀθεότητος τὴν ἐγκράτειαν· ἐξῶν ἐλέσθαι τὴν εὐνούχϊαν κατὰ τὸν ὑγιῆ κανόνα μετ' εὐσελείας· εὐχαριστοῦντα (60) μὲν ἐπὶ τῇ δοθείσῃ χάριτι, ὡ μισοῦντα δὲ τὴν κτίσιν, οὐδὲ ἐξουθενοῦντα τοὺς γεγαμηκότας· κτιστὸς γὰρ ὁ κόσμος, κτιστὴ καὶ ἡ εὐνούχια· ἄμφω δὲ εὐχαριστοῦντων ἐν οἷς ἐτάθη·

✠ P. 560 ED. POTTER, 471 ED. PARIS. ^a Isa. xi, 6, 7, 8. ^b Prov. xiii, 12. ^c Gen. iii, 5. ^d Gen. iv, 1. ^e I Cor. xv, 50, 1. ^f Galat. iii, 3.

τὸ ἄνθος ἐξέπεσε, τὸ δὲ ῥῆμα τοῦ Θεοῦ ἡμῶν μένει εἰς τὸν αἰῶνα.

(54) Ἀγῆς. Haud scio, an verius αἰδέης, ut mox sequitur, τὸ αἰδέες. SYLBURG. — Recte, nam respicit auctor Isa. LIII, 3: Τὸ εἶδος αὐτοῦ ἄτιμον καὶ ἐκλείπον παρὰ τοὺς υἱοὺς τῶν ἀνθρώπων. Quæ verba de Christo explicat, cum aliis Patribus, Clemens etiam noster *Pædag.* lib. iii, sub finem cap. 1, *Sermon.* ii, p. 368 edit. Paris.

(55) Προφήτης. Salomonem designat, cujus verba sunt Prov. xiii, 12. Eumdem prophetam vocat pag. 471 et p. 674 edit. Paris. LOWTH.

(56) Ἐπισκιάζων. Scribendum ἐπισκιάζων,

quod Hervetus etiam in versionis suæ margine adnotavit. Sensus est: « Christum noluisse carnem, restituta ei sanitate, validiorem fecisse, si ea animæ hostis esset. »

(57) Δύναται. Δύνανται, I Cor. xv, 50, quod A mavult. SYLB.

(58) Ἐπιτελεῖτε. Vulg. Bibl. Gal. iii, ἐπιτελεῖτε, forma deponenti. SYLBURG.

(59) Ὡς ἐπεδείξαμεν. Respicit hujusce libri p. 442 edit. Paris.

(60) Εὐχαριστοῦντα. Respicit illud Apostoli: Πάν κτίσμα καλὸν. . . μετ' εὐχαριστίας λαμβάνμενον.

σαν, εἰ γινώσκουσι καὶ ἐφ' οἷς ἐτάχθησαν. Οἱ δὲ, ἄφηνιάσαντες, ἐξύβρισαν, ἐ ἴπποι θηλυμανεῖς ὡς τῷ ὄντι ἐ γενόμενοι, καὶ ἐπὶ τὰς τῶν πληθίων χρεματίζοντες ὡς αὐτοὶ τε ἀκατασχέτους ἐχόμενοι, καὶ τοὺς πληθίων ἀναπειθόντες φιληδονεῖν ὁδύως ἐπαύοντες ἐκείνων τῶν Γραφῶν. Ὁ τὸν σὸν κληρον βάλει ἐν ἡμῖν· κοινὸν δὲ βαλάντιον κτησώμεθα πάντες, καὶ μαρσάππιον ἐν γενηθήτω ἡμῖν. Ὁ δὲ τούτους ὁ αὐτὸς προφήτης, συμβουλευόμενος ἡμῖν, λέγει· Ἐμὴ πορευθῆς ἐν ὁδῷ μετ' αὐτῶν· Ἐκκλινον (61) τὸν πῶδα σου ἐκ τῶν τριβῶν αὐτῶν. Οὐ γὰρ ἀδίκως ἐκτείνεται δίκτυα περρωτοῖς· αὐτοὶ γὰρ αἱμάτων μετέχοντες, θησαυρίζουσιν ἑαυτοῖς κακὰ· ὡς τούτοις, τῆς ἀκαθαρσίας ἀντιποιούμενοι, καὶ τοὺς πληθίων τὰ ὅμοια ἐκδιδάσκοντες, ἐ πολεμισταί, πλῆκται ταῖς οὐραῖς αὐτῶν, ὡς κατὰ τὸν προφήτην (62), ὅς κέρκους ἔλληνης καλοῦσιν. Ἐἴεν δ' ἄν, οὗς ἀνίσταται ἡ προφητεία, καταφερεῖς, ἀκρατεῖς, οἱ ταῖς οὐραῖς αὐτῶν πολεμισταί, σκότους καὶ ὀργῆς τέκνα· μαιφῆνοι, αὐτῶν (63) τε αὐθένται, καὶ τῶν πληθίων ἀνδροφῆνοι. Ἐκκαθάρατε τὴν παλαιὰν ζύμην, ἵνα ἦτε νέον φύραμα, ὡς ὁ Ἀπόστολος ἡμῖν ἐμβοᾷ. Καὶ πάλιν, ἀσφάλων ἐπὶ τοιοῦτοις τισί, διατάσσεται, Ἐμὴ συναμιγνυσθαι, ἐάν τις ἀδελφὸς ὀνομαζόμενος ἢ πόρνος (64), ἢ πλεονέκτης, ἢ εἰδωλόατρος, ἢ λοιδορός, ἢ μέθυσος, ἢ ἀρπαξ, τῷ τοιοῦτῳ μηδὲ συνεσθῆιν. Ἐγὼ γὰρ διὰ νόμου νόμου ἀπέθανον, ἵνα Θεὸς ζῆσω. Χριστὸς συνεσταύρωμαι, ζῶ δὲ οὐκ ἐτι ἐγώ, ὡς ἐζῶ κατὰ τὰς ἐπιθυμίας· ὡς ζῆ δὲ ἐν ἐμοὶ Χριστὸς διὰ τῆς τῶν ἐντολῶν ὑπακοῆς ἀγνώως καὶ μακαρίως. Ὡστε τότε μὲν ἐζῶ ἐν σαρκὶ σαρκικῶς· ὡς δὲ νῦν ζῶ ἐν σαρκὶ, ἐν πίστει ζῶ τῇ τοῦ Υἱοῦ τοῦ Θεοῦ. — Ἐἰς ὁδὸν ἐθνῶν μὴ ἀπέλθητε, καὶ εἰς πόλιν Σαμαρειτῶν μὴ εἰσέλθητε· τῆς ἐναντίας πολιτείας ἀποτρέπων ἡμᾶς, ὁ Κύριος λέγει· ἐπεὶ ἡ καταστροφή ἀνδρῶν παρανόμων κακῆ· καὶ αὗται εἰσὶν αἱ ὁδοὶ (65) πάντων τῶν συντελούντων τὰ ἄνομα. — Οὐαὶ (66) τῷ ἀνθρώπῳ ἐκείνῳ, ὃς φησὶν ὁ Κύριος· καλὸν ἦν αὐτῷ εἰ μὴ ἐγεννήθη, ἢ ἕνα τῶν ἐκλεκτῶν μου σκανδαλοῖται· κρείττον ἦν αὐτῷ περιτεθῆναι μύλον, καὶ καταποντισθῆναι εἰς θάλασσαν, ἢ ἕνα τῶν ἐκλεκτῶν μου διαστρέψαι (67). ὡς τὸ γὰρ ὄνομα τοῦ Θεοῦ βλασφημεῖται δι' αὐτούς (68).

✠ P. 561 ED. POTTER, 472 ED. PARIS.
Apo. ix, 10. ° Ephes. ii, 3. † I Cor. v, 7. ° Galat. ii, 19, 20. ἡ Matth. x, 5.

(61) Ἐκκλινον. Ἐκκλινον δέ, Proverb., ubi mox, αὐτοὶ γὰρ οἱ φόνου μετέχοντες θῆς.

(62) Προφήτην. Apocalypseo auctorem designat; alludit siquidem ad Apo. ix, 10. Lowth.

(63) Αὐτῶν. Sic scribendum pro Vulg. αὐτῶν.

(64) Ὅρομ. ἢ π. Ὅνομ. ἢ π. I Cor. vii.

(65) Καὶ αὗται εἰσὶν αἱ ὁδοὶ. Αὗται αἱ ὁδοὶ εἰσι, Proverb.

(66) Οὐαὶ. Christi de Juda proditor verba applicat ad eos omnes, qui electis scandala obijciunt. Porro hæc sumpsisse videtur e Clementis Romani priore ad Corinthios Epistola, cap. XLVI: Ἐἴπε γὰρ Οὐαὶ τῷ ἀνθρώπῳ ἐκείνῳ· καλὸν ἦν αὐτῷ εἰ οὐκ ἐγεννήθη, ἢ ἕνα τῶν ἐκλεκτῶν μου σκανδαλοῖται· κρείττον ἦν αὐτῷ περιτεθῆναι μύλον, καὶ καταποντισθῆναι εἰς τὴν θάλασσαν, ἢ ἕνα τῶν μικρῶν μου σκανδαλοῖται· Dixit enim: Væ homini illi: bonum erat ei si natus non fuisset, quam ut unum ex electis meis scandalizaret; melius erat, ut ei mola circumponeretur, et in mare demergeretur, quam

etiam castitas; ambo autem agant gratias in iis, in quibus sunt collocati, si modo ea quoque norunt, in quibus sunt collocati. Alii autem effrenati se petulanter et insolenter gesserunt, revera et effecti equi in feminas insanientes, et ad proximorum suorum uxores hinnientes a;) ut, qui et ipsi contineri non possint, et proximis suis persuadeant ut dent operam voluptati; infeliciter illas audientes Scripturas: Quæ tibi obtigit, partem pone nobiscum, crumenam autem unam possideamus communem, et unum fiat nobis marsupium b.) Propter eos idem propheta dicit, nobis consulens: Ne ambulaveris in via cum ipsis, declina pedem tuum a semitis eorum. Non enim injuste tenduntur retia pennatis. Ipsi enim, cum sint sanguinum participes, thesauros malorum sibi reconduunt c;) hoc est, sibi affectantes immunditiam, et proximos similia docentes, bellatores, percussores caudis suis d, ut ait propheta, quas quidem Græci κέρκους appellant. Fuerint autem ii, quos significat propheta, libidinosi, intemperantes, qui sunt caudis suis pugnaces, tenebrarum et iræque filii e,) cæde polluti, manus sibi asferentes, et homicidæ propinquorum. Expurgate ergo vetus fermentum, ut situs nova conspersio f,) nobis exclamat Apostolus. Et rursus, propter quosdam ejusmodi homines indignans, præcipit, Ne conversari quidem, si quis frater nominetur vel fornicator, vel avarus, vel idololatra, vel maledicus, vel ebrius, vel raptor; cum eo, qui est talis, ne una quidem comedere. Ego enim per legem legi mortuus sum,) inquit;) ut Deo vivam, cum Christo sum crucifixus; vivo autem non amplius ego,) ut vivebam per cupiditates;) vivit autem in me Christus,) caste et beate per obedientiam præceptorum. Quare tunc quidem in carne vivebam carnaliter: quod autem nunc vivo in carne, in fide vivo Filii Dei g. — In viam gentium ne abieritis, et ne ingrediamini in urbem Samaritanorum h,) a contraria vitæ institutione nos dehortans dicit Dominus; quoniam Iniquorum virorum mala est conversatio; et hæc sunt viæ omnium, qui ea, quæ sunt iniqua, est-

a Jerem. v, 8. b Prov. i, 14. c Ibid. 15, 16, 17. d Galat. ii, 19, 20. h Matth. x, 5.

ut unum de pusillis meis scandalizaret.) Ubi hæc adnotat Cotelerius: Quod antiquis non insolens fuit, multa testimonia in unum conjungit: nempe Matth. xxvi, 24; Luc. xvii, 2; Matth. xviii, 6, et Marc. ix, 42. Ac in Marco, aut in Luca, aut in utroque reperisse videtur περιτεθῆναι pro hodierno περιχρεῖται· siveque in Luca exhibet codex Evangeliorum ms. qui est Bibliothecæ Regiæ 2247. Vulgata,) imponatur.) Verbo etiam περιτεθῆναι utitur Theophylactus eum evangelistam enarrans, nec non Origenes ad Matthæi cap. xviii. Et vero eadem divinorum Eloquiorum compages struitur a Clemente Alexandrino ad finem centonis 3, ubi cognominis sui Romani verba mutuatur; etc.)

(67) Ἐνα τῶν ἐκλεκτῶν μου διαστρέψαι. Clementis Rom., ἕνα τῶν μικρῶν μου σκανδαλοῖται. Dein addit, τὸ σχίσμα ὑμῶν πολλοὺς διέστρεψεν,) schisma vestrum multos pervertit.) Unde Alexandrinus noster διαστρέψαι sumpsisse videtur.

(68) Αὐτούς. Ὑμᾶς, Rom. ii, 24.

ciunt a. — « Vae homini illi, » inquit Dominus; « bonum esset ei, si non natus esset, quam ut unum ex electis meis scandalizaret b. Melius esset, ut ei mola circumponeretur, et in mari demergeretur, quam ut unum ex meis perverteret c. Nomen enim Dei blasphematur propter ipsos d. » Unde præclare Apostolus : « Scripsi, » inquit, « vobis in epistola, non conversari cum fornicatoribus e, » usque ad illud : « Corpus autem non fornicationi, sed Domino, et Domino corpori f. » Et quod matrimonium non dicat 203 fornicationem, ostendit eo, quod subjungit : « An nescitis, quod qui adhæret meretrici, unum est corpus g? » An meretricem quis dicet virginem, priusquam nubat? « Et ne fraudetis, » inquit, « vos invicem, nisi ex consensu ad tempus h: » per dictionem, « fraudetis, » ostendens matrimonii debitum esse liberorum procreationem : quod quidem in iis, quæ præcedunt, ostendit, dicens : « Mulieri vir debitum reddat; similiter autem mulier quoque viro i; » post quam exsolutionem, in domo custodienda, et in ea quæ est in Christo fide, adiutrix est. Et adhuc apertius, dicens : « Iis, qui sunt juncti matrimonio, præcipio, inquit, non ego, sed Dominus, uxorem a viro non separari; sin autem separata fuerit, maneat innupta, vel viro reconcilietur; et virum uxorem non dimittere. Reliquis autem dico ego, non Dominus: Si quis frater k, » usque ad illud : « Nunc autem sancta est l. » Quid autem ad hæc dicunt, qui in legem invehuntur, et in matrimonium, quasi sit solvum a lege concessum, non autem etiam in Novo Testamento? Quid ad has leges latas possunt dicere, qui satinem abhorrent et generationem? cum « episcopum » quoque, « qui domui recte præsit m, » Ecclesiæ ducem constituat; ✕ domum autem Dominicam « unius mulieris » constituat conjugium. « Omnia » ergo dicit esse « munda mundis; pollutis autem et infidelibus nihil est mundum, sed polluta est eorum et mens, et conscientia n. » De ea autem voluptate, quæ est præter regulam : « Ne erretis, » inquit; « nec fornicatores, nec idololatræ, nec adulteri, nec molles, nec masculorum concubitores, neque avari, neque fures, neque ebriosi, neque maledici, nec raptores, regnum Dei possidebunt; et nos quidem abluti sumus o, » qui in his eramus; qui autem in hanc tingunt intemperantiam, ex temperantia in fornicatione

A Ὅθεν γενναίως ὁ Ἀπόστολος, « Ἐγραψα ὑμῖν, » φησὶν, « ἐν τῇ ἐπιστολῇ, μὴ συναναμίγνυσθαι πόρνοις, » ἕως « τὸ δὲ σῶμα, οὐ τῇ πορνείᾳ, ἀλλὰ τῷ Κυρίῳ, καὶ ὁ Κύριος τῷ σώματι. » Καὶ οὐ τὸν γάμον πορνείαν λέγει, ἐπιφέρει : « Ἡ οὐκ οἴδατε, ὅτι ὁ καλλώμενος τῇ πόρνῃ ἐν σῶμά ἐστιν; » Ἡ πόρνῃ τις ἐρεῖ τὴν παρθένον, πρὶν ἢ γῆμαι; « Καὶ μὴ ἀποστερεῖτε, » φησὶν, « ἀλλήλους, εἰ μὴ ἐκ (69) συμφώνου πρὸς καιρόν » διὰ τῆς « ἀποστερεῖτε » λέξεως τὸ ὀφειλόμενον τῷ γάμῳ τὴν παιδοποιῶν ἐμφαίνων ὅπερ ἐν τοῖς ἔμπροσθεν ἐδήλωσεν, εἰπών : « Τῇ γυναίκα ὁ ἀνὴρ τὴν ὀφειλὴν (70) ἀποδίδωτω ὁμοίως δὲ καὶ ἡ γυνὴ τῷ ἀνδρὶ » μεθ' ἧν ἔκτισιν κατὰ τὴν οἰκουρίαν καὶ τὴν ἐν Χριστῷ πίστιν βοηθός. Καὶ ἐτι σαφέστερον εἰπών : « Τοῖς γεγαμηκόσι παραγγέλλω, οὐκ ἐγὼ, ἀλλ' ὁ Κύριος, γυναίκα ἀπὸ ἀνδρός μὴ χωρισθῆναι· ἐὰν δὲ καὶ χωρισθῇ, μενέτω ἄγαμος, ἢ τῷ ἀνδρὶ καταλλαγῆτω· καὶ ἄνδρα γυναίκα μὴ ἀφίεναι. Τοῖς δὲ λοιποῖς λέγω ἐγὼ (71), οὐχ ὁ Κύριος· εἴ τις ἀδελφός, » ἕως « νῦν δὲ ἅγια (72) ἐστὶ. » Τὶ δὲ λέγουσι πρὸς ταῦτα οἱ τοῦ νόμου κατατρέχοντες καὶ τοῦ γάμου, ὡς κατὰ νόμον συγκεχωρημένον, μονοουχὶ δὲ καὶ (73) κατὰ τὴν Διαθήκην τὴν Καινὴν; Τί πρὸς ταύτας εἰπεῖν ἔχουσι τὰς νομοθεσίας οἱ τὴν σπορὰν καὶ τὴν γένεσιν μυσαιτόμενοι; Ἐπεὶ καὶ τὸν « ἐπίσκοπον (74) τοῦ οἴκου καλῶς προϊστάμενον » νομοθετεῖ τῆς Ἐκκλησίας ἀφ' ἡγεῖσθαι οἶκον δὲ Κυριακὸν (75) μιᾶς γυναικὸς συνίστησι συζυγία. « Πάντα οὖν καθαρὰ τοῖς καθαρῶς » λέγει : « τοῖς δὲ μεμιασμένοις καὶ ἀπίστοις οὐδὲν καθαρὸν, ἀλλὰ μεμίστανται αὐτῶν καὶ ὁ νοῦς καὶ ἡ συνείδησις. » Ἐπὶ δὲ τῆς παρὰ τὸν κανόνα ἡδονῆς : « Μὴ πλανᾶσθε, » φησὶν : « οὐτε πόρνοι, οὐτε ἰδωλολάτραι, οὐτε μοιχοὶ, οὐτε κλέπται, οὐτε ἀρσενικοῖται, οὐτε πλεονέκται, οὐτε κλέπται, οὐ μέθυσοι (76), οὐ λοιδοροὶ, οὐχ ἄρπαγες βασιλείαν Θεοῦ οὐ κληρονομήσουσιν· καὶ ἡμεῖς μὲν ἀπελουσάμεθα, » οἱ ἐν τούτοις γενόμενοι· οἱ δὲ εἰς ταύτην ἀπολούοντες τὴν ἀσέλγειαν ἐκ σωφροσύνης εἰς πορνείαν βαπτίζουσι, ταῖς ἡδοναῖς καὶ τοῖς πάθεσι χαρίζεσθαι δογματίζοντες, ἀκρατεῖς ἐκ σωφρόνων εἶναι διδάσκοντες, καὶ τὴν ἐλπίδα τὴν σφῶν ταῖς τῶν μορίων ἀναισχυνταῖς προσανέχοντες· ἀποκηρύκτους εἶναι τῆς βασιλείας τοῦ Θεοῦ, ἀλλ' οὐκ ἐγγράφους, τοὺς φοιτητὰς παρασκευάζοντες· ψευδωνύμου γνώσεως προσηγορίᾳ, τὴν εἰς τὸ ἐξώτερον σκότος ὁδοιπορίαν ἐπανηρημένοι. « Τὸ λοιπὸν, ἀδελφοί, ὅσα ἀληθῆ (77), ὅσα σεμνὰ, ὅσα δίκαια,

✕ P. 562 ED. POTTER, 473 ED. PARIS. a Prov. 1, 18, 19. b Matth. xxvi, 24. c Matth. xviii, 6, seqq. d Rom. ii, 24. e I Cor. v, 11. f I Cor. vi, 13. g Ibid. 16. h I Cor. vii, 5. i Ibid. 3. j Ibid. 10, 11, 12. k Ibid. 14. l I Tim. iii, 2, 4; Tit. 1, 6. m Tit. 1, 15. n I Cor. vi, 9, 10, 11.

(69) *Εἰ μὴ ἐκ.* Εἰ μὴ τι ἂν ἐκ, I Cor. vii.

(70) *Ὅφειλήν.* Ὅφειλομένην εὐνοίαν, Ibid.

(71) *Λέγω ἐγώ.* Ἐγὼ λέγω, Ibid.

(72) *Ἄγια.* Scribendum ἄγια in plur. numero, ex I Cor. vii, 14, ubi ad præcedens τέκνα refertur.

(73) *Ὡς κατὰ νόμον συγκεχωρημένον, μονοουχὶ δὲ κ.* Scribendum, ὡς κατὰ νόμον συγκεχωρημένον μόνον, οὐχὶ δὲ καὶ κατὰ τὴν Διαθήκην τὴν καινὴν; Quod Latine versum est.

(74) *Ἐπίσκο.* Cf. sup. p. 459 et 464 edit. Paris.

(75) *Οἶκος . . . Κυριακός.* Sic templa, seu ecclesiæ, Christianorum appellari solebant: verumtamen, ut Balsamonis verbis ad can. 74 concilii in

Trullo habitū utar: Πᾶς τόπος Κυρίῳ ἀνατεθειμένος Κυριακός λέγεται, κἂν μὴ ἐκκλησία ἐστίν· « Omnis locus Domino consecratus Dominicus dicitur, etiamsi non sit ecclesia: » ac proinde domus cuiusvis Christiani, præcipue vero clerici, atque imprimis episcopi, οἶκος Κυριακός, « domus Dominica, » merito vocabitur.

(76) *Ὅστε κλ.* . . . μέθυσοι. Ὅστε κλέπται, οὐτε πλεονέκται, οὐτε μέθυσοι, I Cor. vi, ubi μοχ, . . . οὐ κληρονομήσουσιν· καὶ ταῦτα τινες ἦτε· ἀλλὰ ἀπελούσασθε, etc.

(77) *Ὅσα ἀλ.* Ὅσα ἐστὶν ἀλ. Philip. iv, ubi μοχ, & καὶ ἐμάθετε, καὶ παρελάβετε καὶ ἤκ. καὶ εἶδετε

ὅσα ἀγνά, ὅσα προσφιλή, ὅσα εὐφημα· εἰ τις ἀρετή, ἅ
καὶ εἰ τις ἔπαινος, ταῦτά λογίσεσθε, ὅσα καὶ ἐμά-
θετε· ἅ καὶ παρελάβετε καὶ ἠκούσατε καὶ ἴδετε ἐν
ἐμοί, ταῦτα πράσσετε· καὶ ὁ Θεὸς τῆς εἰρήνης ἔσται
μεθ' ὑμῶν. » Καὶ ὁ Πέτρος ἐν τῇ Ἐπιστολῇ τὰ
ὁμοία λέγει· « Ὅστε τὴν πίστιν ὑμῶν καὶ ἐλπίδα
εἶναι εἰς Θεόν· τὰς ψυχὰς ὑμῶν ἠγνικότες ἐν τῇ ὑπα-
κοῇ τῆς ἀληθείας· ὡς τέκνα ὑπακοῆς, μὴ συσχημα-
τιζόμενοι ταῖς πρότερον ἐν τῇ ἀγνοίᾳ ὑμῶν ἐπιθυ-
μίαις· ἀλλὰ κατὰ τὸν καλέσαντα ὑμᾶς ἅγιον καὶ αὐτοὶ
ἅγιοι ἐν πάσῃ ἀναστροφῇ γενήθητε· διότι γέγρα-
πται· Ἄγιοι ἔσεσθε (78), διότι ἐγὼ ἅγιος. » Ἀλλὰ
γὰρ πέρα τοῦ δέοντος ἢ πρὸς τοὺς ψευδυνύμους τῆς
γνώσεως ὑποκριτὰς ἀναγκαῖα λεγομένη ἀντιλογία εἰς
μακρὸν ἀπήγαγεν ἡμᾶς, καὶ ἐξέτεινε τὸν λόγον· ὅθεν
καὶ ὁ τρίτος ἡμῖν τῶν κατὰ τὴν ἀληθῆ φιλοσοφίαν B
γνωστικῶν ὑπομνημάτων Στρωματεὺς τοῦτο ἔχει τὸ
πέρασ.

cavit vos, sanctum, et ipsi sancti sitis in omni conversatione. Quoniam scriptum est : « Sancti eritis, quoniam ego sanctus sum c. » Verumtamen quæ adversus eos, qui cognitionem falso nomine simulant, necessario suscepta est a nobis disputatio, nos longius, quam par sit, abduxit, et orationem effecit prolixiorē. Unde tertius quoque liber Stromateus eorum, quæ sunt de vera philosophia, commenta- riorum, hunc finem habeat.

a Phil. iv, 8, 9. b I Petr. 1, 21, 22. c Ibid. 14, 15, 16.

(78) Ἄγιοι ἔσ. I Petr. 1, 16 : Ἄγιοι γένεσθε, ὅτι ἐγὼ ἅγιός εἰμι.

ΚΛΗΜΕΝΤΟΣ ΤΟΥ ΑΛΕΞΑΝΔΡΕΩΣ ΣΤΡΩΜΑΤΕΩΝ

ΤΩΝ ΕΙΣ ΟΚΤΩ ΛΟΓΟΣ ΤΕΤΑΡΤΟΣ.

CLEMENTIS ALEXANDRINI STROMATUM LIBER QUARTUS.

CAPUT PRIMUM.

Ordo dicendorum.

Ἀκολουθῶν δ' ἂν, οἶμαι, περὶ τε μαρτυρίου διαλα- C
θεῖν, καὶ τίς ὁ τέλειος· οἷς ἐμπεριληφθήσεται κατὰ
τῆς ἀπαίτησιν τῶν λεχθησομένων τὰ παρεπόμυνα, καὶ
ὡς ὁμοίως τε φιλοσοφητέον δοῦλω τε καὶ ἐλευθέρῳ,
καὶ ἀνήρ ἢ γυνὴ τὸ γένος τυγχάνη· τὰ τε ἐξῆς, περὶ

Consequens autem deinceps esse existimo, ut de
martyrio tractemus, et quisnam sit perfectus. Utra
autem cum his comprehendentur quæcunque natura
dicendorum exigit ; ut etiam quod æque sit philo-
sophandum et servo et libero, sive sit vir sexu sive

femina. Et cum quæ deinceps sequuntur, et de fide et de inquisitione, absolverimus, genus symbolicum adducemus; ut cum orationem, quæ ad mores pertinet, cursim concluderimus, summam ostendamus, quanta utilitas allata sit Græcis a barbara philosophia. Quam quidem postquam oculis subjecero, et adversus Græcos et adversus Judæos tradetur compendiosa Scripturarum expositio, et quæcumque in libris præcedentibus, quæ quidem in proœmii ingressu uno commentario statuissemus absolvere, sed propter rerum multitudinem, cui necessario serviendum fuit, non licuit comprehendere. Post hæc a nobis, quoad fieri potest, rerum propositarum impleta declaratione, quæ de naturalibus principiis et a Græcis et ab aliis barbaris, prout ad nos pervenerunt opiniones, tradita sunt, oportet recensere; et adversus præcipua eorum, quæ sunt excogitata a philosophis, argumentari. Quibus fuerit consequens, ut postquam theologiam cursim percurrerimus, ea, quæ de prophetia tradita sunt, tractemus; ut cum etiam Scripturas, quibus credidimus, validas ac ratas esse omnipotentis auctoritate ostenderit, serie possimus per ipsas progredi, et hinc omnibus hæresibus unum Deum ostendere, et Dominum **204** omnipotentem, qui per legem et prophetas et beatum etiam Evangelium fuit sincere prædicatus. Multa autem sequuntur nobis dicenda adversus eos, qui sunt diversæ opinionis, conantibus ea in scriptis dissolvere, quæ ab ipsis afferuntur, et vel invitis persuadere, per ipsas convincendo Scripturas. Perfecto itaque nobis universo proposito, cum jam commentarios, quales voluerit Spiritus, ad usum instantem ministraverimus (quædam enim ante veritatem omnino præfari necesse est), tunc vere gnosticam naturæ aggrediemur contemplationem, parvis ante magna initiati mysteria, ut vere divinæ sacrorum interpretationi nihil sit impedimento, prius expurgatis atque informatis iis, quæ oportet ante sciri et tradi. Ac naturæ quidem secundum veritatis regulam disciplina, seu inspectio potius, quæ per gnosticam traditionem acquiritur, facto ab ortu mundi initio, inde ad rerum divinarum contemplationem ascendit. Unde eorum, quæ tradentur, principium a creatione, quæ a prophetis descripta est, ducemus, intermiscentes nonnunquam quæ ab iis, qui diversa sentiunt, dicuntur, et, quoad a nobis fieri poterit, dissolventes. Sed hæc quidem mox scribentur, si Deus velit, et quemadmodum ille inspiraverit: nunc autem aggrediendum est id, quod fuit propositum, et absolvenda ea, quæ ad mores pertinet, oratio.

✠ P. 563-564 ED. POTTER, 474-475 ED. PARIS.

(79) *Περὶ τῆς πίστεως*. Conf. p. 497, 500, 521 et 525, 527, edit. Paris. GRABIUS.

(80) *Τὸ συμβολικὸν εἶδος*. Lib. v. GRAB.

(81) *Προθεμένους*. Accus. προθεμένους (sc. ἡμᾶς) regitur a verbo infinit. περιλαβεῖν. Ubi etiam nota, medium et extremum cujusque Στρωματέως non semper propositioni, seu proœmio respondere. SYLB.

(82) *Τὰ περὶ προφητείας π. δ.* An hinc Ἐκλογαὶ ἐκ τῶν προφητικῶν; GRABIUS.

A τὰ πίστεως (79) καὶ περὶ τοῦ ζητεῖν, προσαποπληρωσαντες, τὸ συμβολικὸν εἶδος (80) παραθησόμεθα· ἴν', ὡς ἐν ἐπιδρομῇ τὸν ἡθικὸν συμπερανάμενοι λόγον, κεφαλαιωδῶς παραστήσωμεν τὴν εἰς Ἑλληνας ἐκ τῆς βαρβάρου φιλοσοφίας διαδοθεῖσαν ὠφέλειαν. Μεθ' ἣν ὑποτύπωσιν ἢ τε πρὸς τοὺς Ἑλληνας καὶ ἢ πρὸς τοὺς Ἰουδαίους κατ' ἐπιτομὴν τῶν Γραφῶν ἐκθεσις παραδοθήσεται, καὶ ὅσα ἐν ταῖς πρὸ τούτου Στρωματέωσι κατὰ τὴν τοῦ προομιῶν εἰσβολὴν ἐν ἐνὶ προθεμένους (81) τελειώσῃν ὑπομνήματι, τῷ πλήθει τῶν πραγμάτων ἀναγκαίως δουλεύσασι, περιλαβεῖν οὐκ ἐξεγένετο. Ἐπὶ τοῖς ὕστερον, πληρωθείσης ὡς ἐνὶ μάλιστα τῆς κατὰ τὰ προκείμενα ἡμῖν ὑποτυπώσεως, τὰ περὶ ἀρχῶν φυσιολογηθέντα τοῖς τε Ἑλλήσι τὰς τε ἄλλοις βαρβάρους, ὅσον ἦγον εἰς ἡμᾶς αἱ δόξαι, ἐξιστορητέον, καὶ πρὸς τὰ κυριώτατα τῶν τοῖς φιλοσόφοις ἐπινοημένων ἐγχειρητέον. Οἷς ἐπόμμενον ἔν εἰη, μετὰ τὴν ἐπιδρομὴν τῆς θεολογίας, τὰ περὶ προφητείας παραδεδομένα διαλαβεῖν (82)· ὡς καὶ τὰς Γραφὰς, αἷς πεπιστευθαμεν, κυρίας οὐσας ἐξ αὐθεντίας παντοκρατορικῆς ἐπιδείξαντας, προτεῖναι δι' αὐτῶν εἰρημῶ δύνασθαι, καὶ ἀπάσαις ἐντεῦθεν ταῖς αἰρέσεσιν, ἕνα δεικνύνααι θεὸν, καὶ Κύριον παντοκράτορα, τὸν διὰ νόμου καὶ προφητῶν, πρὸς δὲ καὶ τοῦ μακρίου Εὐαγγελίου γησίως κεκρυγμένον. Πολλὰ δὲ ἡμᾶς αἱ πρὸς τοὺς ἑτεροδόξους ἀντιρρήσεις ἐκδέχονται, πειρωμένους τὰ τε ὑπ' αὐτῶν προκομιζόμενα ἐγγράφως διαλύσθαι, πείθειν τε αὐτοὺς καὶ δύναντας, δι' αὐτῶν ἐλέγχοντας τῶν Γραφῶν. Τελειωθείσης τοίνυν τῆς προθέσεως ἡμῖν ἀπάσης, ἐν οἷς ἐὰν θελήσῃ τὸ Πνεῦμα ὑπομνήμασι πρὸς τὴν κατεπεύγουσαν ἐκπληροῦμενοι χρεῖαν (πολλὴ γὰρ ἡ τῶν προλεγομένων ὀφείλεισθαι τῆς ἀληθείας (83) ἀνάγκη), τότε δὴ τὴν τῷ νοτι γνωστικὴν φυσιολογίαν μέτεμεν (84), τὰ μικρὰ πρὸ τῶν μεγάλων (85) μυηθέντες μυστηρίων, ὡς μηδὲν ἐμποδῶν τῇ θεῖα ὄντως ἱεροφαντίᾳ γίνεσθαι, προκεκαθαρμένων καὶ προδιατετυπωμένων τῶν προίστορηθῆναι καὶ προπαραδοθῆναι δεόντων. Ἡ γοῦν κατὰ τὸν τῆς ἀληθείας κανόνα γνωστικῆς παραδόσεως φυσιολογία, μάλλον δὲ ἐποπτεία, ἐκ τοῦ περὶ κοσμογονίας ἡρηται λόγου, ἐνθὲνδε ἀναβαίνουσα ἐπὶ τὸ θεολογικὸν εἶδος. Ὅθεν εἰκότως τὴν ἀρχὴν τῆς παραδόσεως, ἀπὸ τῆς προφητευθείσης ποιησόμεθα γενέσεως, ἐν μέρει καὶ τῶν ἑτεροδόξων παρατιθέμενοι, καὶ ὡς οἶόν τε ἡμῖν διαλύσθαι πειρώμενοι. Ἄλλὰ γὰρ τὸ μὲν γεγράφεται, ἦν θεὸς γὰρ ἐθέλη, καὶ ὅπως ἂν ἐμπνέῃ· νοὺν δὲ ἐπὶ τὸ προκείμενον μετιτέον, καὶ τὸν ἡθικὸν ἀποπληρωσάτων λόγον.

D quod fuit propositum, et absolvenda ea, quæ ad

(83) *Τῶν προλεγομένων ὀφείλεισθαι τῆς ἀλ. Procul dubio legendum, τῶν προλέγεσθαι ὀφειλομένων τῆς ἀληθείας, eorum, quæ ante veritatem dici debent, ut interpres quoque veritatis: e quædam enim ante veritatem omnino præfari necesse est.* SYLBURG.

(84) *Μέτεμεν*. Conf. *Index Græcus*.

(85) *Τὰ μικρὰ πρὸ τῶν μ.* Conf. *Strom.* i, pag. 277, et *Strom.* vi, p. 582, edit. Paris. et ἀνοπτα.

CAPUT II.

Cur libri isti Stromateis dicantur.

Ἔστω δὲ ὑμῖν (86) τὰ Ὑπομνήματα, ὡς πολλὰ A
 κας εἴπομεν, διὰ τοὺς ἀναίδην ἀπέριως ἐντυγχάνον-
 τας, ποικίλα, ὡς αὐτὸ που τοῖνομά φησι, « διεστρω-
 μένα, » ἀπ' ἄλλου εἰς ἄλλο συνεχῆς μετιόντα, ἕτερον
 μὲν τι κατὰ τὸν εἰρμὸν τῶν λόγων μηνύοντα, ἐν-
 δεκνύμενα δὲ ἄλλο τι· « Χρυσὸν γὰρ οἱ διζήμενοι, »
 φησὶν Ἡράκλειτος, « γῆν πολλὴν ὀρύσσουσι, καὶ
 εὐρίσκουσιν ὀλίγον· οἱ δὲ τοῦ χρυσοῦ ὄντως γέ-
 νους τὸ συγγενὲς μεταλλεύοντες εὐρήσουσι τὸ πολὺ
 ἐν ὀλίγῳ· εὐρήσει γὰρ τὸν συνήσοντα ἕνα ἢ γραφῆ
 (87). Σύλλαμβάνουσι μὲν οὖν πρὸς τὴν ἀνάμνησιν,
 πρὸς τὴν ἔμφασιν ἀληθείας τῶ οἴῳ τὴν ζητεῖν μετὰ
 λόγου οἱ τῶν ὑπομνημάτων Στρωματεῖς. Ἀεὶ δὲ καὶ
 ὑμᾶς τοῦτοις προσεκπονεῖν καὶ προσεφεύρισκεν B
 ἕτερα· ἐπεὶ καὶ τοῖς ὁδοῖ ἀπιοῦσιν, ἦν οὐκ ἴσασιν,
 ἀρκεῖ τὴν φέρουσαν ὑποσημῆναι μόνον· βαδιστέον
 δὲ τὸ μετὰ τοῦτο ἤδη, καὶ τὴν λοιπὴν ἑαυτοῖς ἐξευ-
 ρητέον. Ὡσπερ, φασὶ, καὶ δούλῳ τινὶ χρωμένῳ ποτὲ,
 τί ἂν ποιῶν τὸν δεσπότην ἀρέσαιοτο, ἀνεπιεῖν τὴν
 Πυθίαν· « Εὐρήσεις, ἐὰν ζητήσης. » Καλεπὸν οὖν
 τῷ ὄντι, ὡς ἔοικεν, λαμβάνον καλὸν ἐξευρεῖν· ἐπεὶ
 « τῆς ἀρετῆς (88) ἰδρῶς πρόκειται·

... Μικρὸς δὲ καὶ ὀρθὸς οἶμος ἐς αὐτήν.
 Καὶ τρηχὺς τὸ πρῶτον· ἐπὶ δ' εἰς ἄκρον ἴκη-
 [ται,
 ῥηθὶδὴ δὴ ἐπειτα πέλει, χαλεπὴ περ εὐοῦσα.]

« Στενὴ (89) » γὰρ τῷ ὄντι· καὶ « τεθλιμμένη ἢ ὁδὸς »
 Κυρίου· καὶ « βιαστῶν (90) » ἐστὶν ἡ βασιλεία τοῦ C
 Θεοῦ. » Ὅθεν· « Ζῆτει, φησὶ, καὶ εὐρήσεις, » τῆς
 βασιλικῆς ὄντως ἐχόμενος ὁδοῦ, καὶ μὴ παρεκτρέχων.
 Εἰκότως οὖν πολὺ τὸ γόνιμον ἐν ὀλίγῳ σπερμάτων
 ἐμπριεχομένων τῆδε τῆ πραγματεία δογμάτων,
 ὡσπερ (91) « τὸ παμύθητον τοῦ ἀγροῦ, » φησὶν ἡ
 Γραφή. Ἡ καὶ τὴν ἐπιγραφὴν κυρίαν ἔχουσι οἱ
 τῶν ὑπομνημάτων Στρωματεῖς, ἀτεχνῶς κατὰ τὴν
 παλαιὰν ἐκείνην ἀπνηθισμένην προσφορὰν, περὶ ἧς
 ὁ Σοφοκλῆς γράφει·

Ἦν μὲν γὰρ οὐδὲ μαλλοῦ, ἦν δὲ κάμπελω

✕ P. 565 ED. POTTER, 476 ED. PARIS. « Matth. vii, 14; xi, 12; vii, 7. ὁ Job. v, 25.

(86) Ἔστω δὲ ὑμῖν. Aptius, ut puto, ἔστω δ'
 ἤμῖν, « erunt autem nobis; » inquit Sylburg. Idem
 Herveto etiam visum est.

(87) Ἔνα ἢ γραφή. Dicit, hoc suum scriptum
 saltem unum aliquem inventurum esse, qui id in-
 telledurus sit. Faletur enim se paucorum solum-
 modo gratia scribere, atque adeo per operis sui
 formam ac rationem arcere τοὺς ἀπέριως ἐντυγχά-
 νοντας. Simile est, quod dissimilem ob causam dicit
 Persius, principio sat. 1 :

M. Quis leget hæc? P. Mi n' tu istud ais? M., Ne-
 mo hercule. P. Nemo?

M. Vel duo, vel nemo.

(88) Τῆς ἀρετῆς. Ex Hesiodi Ἔργ. α', v. 287 :
 Τῆς δ' ἀρετῆς ἰδρῶτα θεοὶ προπαροῦσιν κήχαν.
 Ante virtutem vero sudorem dii posuerunt.
 Ibidem mox ἐπ' αὐτ. pro ἐς αὐτ. exstat : et ἴκηται,
 « perveneris, » pro ἴκηται. Hinc Cebet in Tab. via

Sint ✕ autem nostri, ut sæpe diximus, com-
 mentarii, propter eos, qui temere ac imperite ad
 eos legendos sunt accessuri, varia et diversi gene-
 ris materia, ut ipsum nomen indicat, contexti,
 ab uno ad aliud subinde transeuntes, et per ser-
 monis quidem seriem aliud profitentes, aliud vero
 exhibentes. « Qui enim aurum (inquit Heraclitus)
 quærent, multum terræ fodiant, et parum inve-
 niunt; » qui autem, cum sint vere aurei generis,
 quod cognatum est, scrutantur, multum in paucis
 inveniet; inveniet enim scripturam unum, qui sit
 eam intellecturus. Juvant ergo et ad revocandum
 in memoriam, et ad veritatem aperte declarandam,
 eum, qui valet quærere cum ratione, Stromata
 commentariorum. Oportet autem vos quoque alla-
 borare, et his alia adinvenire, quoniam iis, qui
 via ignota proficiscuntur, sufficit rectam solum-
 modo indicasse; postea autem est ingrediendum
 et reliquum viæ illis inveniendum. Quemadmodum
 dicunt, servo aliquando sciscitanti, quidnam agen-
 do placiturus esset domino, respondisse Pythiam :
 « Invenies, si quæsieris. » Et est quidem revera,
 ut videtur, difficile, pulchrum latens invenire, quo-
 niam « sudor ante virtutem est positus :

Via longa est atque acclivis ad ipsam ;
 Ardua namque prius : sed cum ad fastigia ventum,

Fit facitis, quæ difficilis valde ante clueret. »

Est enim revera « arcta (et) angusta via (Domini,
 ei) regnum Dei (est) violentorum. » Unde : « Quære
 (inquit) et invenies », si teneas viam vere regi-
 gam, et non alio deflectas. Est ergo in exiguo qui-
 dem spatio multa genitalis copia seminum eorum
 dogmatum, quæ comprehenduntur in hoc opere,
 quod simile est « agro omnibus herbis pleno », ut
 ait Scriptura. Unde etiam propriam habent inscrip-
 tionem Stromata commentariorum, similem plano
 illi veteri undique decerptæ oblationi, de qua scri-
 bit Sophocles :

Ovisque vellus, vitiumque illic erat.

D ad virtutem primo est δυσάνοδος, τραχεῖα, πετρώδης·
 « accessu difficilis, aspera, saxosa, » etc, dein vero,
 superato fastigio, ὁδὸς ἐστὶ καλὴ τε καὶ ὁμαλὴ, καὶ
 εὐπόρευτος, καὶ καθαρὰ παντὸς κακοῦ· « via est
 pulchra, et plana, et facilis, et omni malo libera. »

(89) Στενὴ. Diversa Scripturæ loca in unum
 conjungit. Sunt enim hæc sumpta ex Matth. vii,
 14 : Στενὴ ἢ πύλη καὶ τεθλιμμένη ἢ ὁδὸς ἢ ἀπά-
 γουσα εἰς τὴν ζωὴν. Matth. xi, 12 : Ἡ βασιλεία τῶν
 οὐρανῶν βιάζεται, καὶ βιασται ἀρπάξουσιν αὐτήν.
 Matth. vii, 7 : Ζητεῖτε, καὶ εὐρήσετε.

(90) Βιαστῶν. Conf. Strom. v, pag. 553 ; Strom.
 vi, pag. 689 edit. Paris., lib. Τίς ὁ σωζόμενος
 π. l. p. 57 edit. Oxon.

(91) Ὡσπερ. Job. v, 25 : Γνώση δὲ ὅτι πολὺ τὸ
 σπέρμα σου, τὰ δὲ τέκνα σου ἔσται ὡσπερ τὸ
 πρῶτον τῷ ἀγροῦ.

*Libamen, nuaque optime recondita;
Fratque fructus; et quidem haud modi unius,
✱ Et pingue olivum, defuit nec flavæ apis
Molimen, olim quod sibi ex cera struit.*

Proinde Stromata nostra, ut inquit agricola Timoclis comici, « ficus, oleum, caricæ, mel proferunt, tanquam ex agro feracissimo: » propter quam feracitatem subjungit:

*Tu quidem irersionem, non agrum cultum refers;
consuerant enim acclamare Athenienses:*

*Fert ficus pingues, et panes irersione,
Mella quoque in catino, atque oleum quo te un-
gere possis.*

Sæpe ergo oportet tanquam ex varie contextis capillis, multa eaque confusa semina discutiendo ac sursum jaciendo, triticum legere.

A *Σπονδή τε, καὶ ῥόξ εὐ τεθησαυρισμένη (92)
Ἐρῆν δὲ συμμιγῆς δλαις παρακαπλία,
Ἄλιος τ' ἔλαιον, καὶ τὸ ποικιλώτατον
Ξανθῆς (93) μελλοσης κηρόπλαστον ὄργανον.*

Αὐτίκα οἱ Στρωματεῖς ἡμῶν, κατὰ τὸν γεωργὸν Τιμοκλέους τοῦ κομικοῦ, « σῦκα, ἔλαιον, ἰσχάδας, μέλι προσοδεύουσι, καθάπερ ἐκ παμφόρου χωρίου: » ἔφην εὐκαρπῖαν ἐπιφέρει:

Σὺ μὲν εἰρσειώνην (94), οὐ γεωργίαν λέγεις:

ἐπιφωνεῖν γὰρ εἰώθεσαν Ἀθηναῖοι:

*Εἰρσειώνη σῦκα φέρει καὶ πλορας ἄρτους,
Καὶ μέλι ἐν κοτύλῃ, καὶ ἔλαιον ἀναθήσασ-
[θαι (95)].*

Χρῆ τοίνυν πολλάκις, ὡς ἐν τοῖς πλοκάνοις (96), διασειόντας, καὶ ἀναβριπτούντας τὴν πολυμιγῖαν Β σπερμάτων (97), τὸν πυρὸν ἐκλέγειν.

CAPUT III.

In quo vera hominis præstantia consistit.

Plerique autem perinde affecti sunt ac hiemes, instabiles scilicet ac temerarii. « Multa incredulitas fecit bona, fides mala; » et Epicharmus: « Memento esse incredulus, » inquit, « sunt hi mentis nervi. » Jam non credere quidem veritati, affert mortem; sicut credere, vitam. Contra autem, mendacio credere, non credere autem veritati, trahit in exitium. Eadem est ratio de continentia et incontinentia: se continere quidem a boni operatione, malitiæ est opus; ab injustitia autem abstinere est principium salutis. Ac mihi quidem videtur Sabbathum per abstinentiam a malis significare continentiam. Et quidnam est, in quo differt homo a bestiis, et rursus quo Dei angeli

✱ P. 566 ED. POTIER, 477 ED. PARIS.

(92) *Εὐ τεθ.* Is. Casaubonus mavult ἐντεθησαυρισμένη, Not. in Strabonis Geogr. lib. 1, p. 12.

(93) *Ξανθῆς.* Alibi ξουθῆς. SYLBURG.

(94) *Εἰρσειώνην.* Plutarchus in *Theseo* hæc eadem citat, et tertium versum addit. Suidas: *Εἰρσειώνη*, θαλλὸς ἑλαίας ἐστειμμένος ἔρτοις, καὶ προσκρεμαμένους ἔχων παντοδαπὸς τῶν τῆς γῆς καρπῶν. Ramum hunc olivæ lana obvolutum et omni genere fructuum terræ hnumtum ferebat puer, et ante fores templi Apollinis ponebat in Pyanepsii; pueri reliqui accinebant hos versus ad famem arcedendam. Herodotus in *Vita Homeri* εἰρσειώνην dictum etiam carmen quoddam docet, ἀεῖδων τὰ ἔπαι, ἃ καλεῖται εἰρσειώνη. COLLECT. — De Eirersione conf. Petri Castellani lib. *De festis Græcor.* v^o *Εἰρσειώνη*, et Jos. Meursii *Græcia feruata*, v^o *Προσπέπια*.

(95) *Ἀναθήσασθαι.* Id agnoscit etiam H. ms. et quodam in loco Aristophanis scholiastes: alibi tamen idem scholiastes pro eo habet ὑποθήσασθαι, Suidas ἀποθήσασθαι, Varini *Lexicon* ἐπιθήσασθαι: quod haud scio an mendose scriptum sit pro ἐπιχρήσασθαι. Ex his priora duo veriora sunt; postremum ἐπιχρήσασθαι, exegema est. SYLBURG.

(96) *Πλοκάνοις.* A. et H. *πλοκάμοις*: ut crinium, seu tricarum discussio intelligatur. Sed malit fortasse aliquis πλάνοις, aut ποπάνοις: quorum illud fuisse dicitur πέμμα πλακουντώδες ἐκ καιπάλης: hoc, πλακούντιον πλατὺ καὶ λεπτὸν καὶ περιφερές: ut sensus sit, « in conficiendo eo placentarum genere. » Πλάνο: et γοῆς oblatio intra memoratur p. 218. SYLBURG. — Πλοκάμοις in editionem Heinsii,

οἱ πολλοὶ δὲ τῇ τῶν χειμῶνων καταστάσει ὁμοίαν ἔχουσι τὴν διάθεσιν, ἀνέδραστόν τε καὶ ἀλόγιστον: « Πολλὰ (98) ἀπιστία δέδρακεν ἀγαθὰ, πίστις κακὰ: » ὃ τε Ἐπιχάρμος, « Μέμνασο ἀπιστεῖν, » φησὶν: εἴρηθρα ταῦτα τῶν φρενῶν. » Αὐτίκα τὸ μὲν ἀπιστεῖν τῇ ἀληθείᾳ θάνατον φέρει, ὡς τὸ πιστεῦσθαι, ζωὴν: ἔμπαιον δὲ, τὸ πιστεῦσθαι τῷ ψεύδει, ἀπιστεῖν δὲ τῇ ἀληθείᾳ, εἰς ἀπώλειαν ὑποσύρει. Ὁ αὐτὸς λόγος ἐπὶ τε ἐγκρατείας καὶ ἀκρασίας: ἐγκρατεῦσθαι (99) μὲν γὰρ ἀγαθοεργίας, κακίας ἔργον: ἀπέχεσθαι δὲ ἀδικίας, σωτηρίας ἀρχή. Ἡ μοι δοκεῖ τὸ Σάββατον εἶ: ἀποδοχῆς (1) κακῶν ἐγκρατεῖαν αἰνίσσεσθαι. Καὶ τί ποτ' ἐστίν, ᾧ διαφέρει θηρίων ἀνθρώπος, τούτου τε αὐτοῦ τοῦ Θεοῦ ἀγγελοῦ σοφώτεροι; « Ἠλάττωσας αὐτὸν, »

et reliquas ea posteriore irrepsit, eo sensu, qui in Latina versione exprimitur, hoc est nullo. Vera lectio est πλοκάνοις: est enim πλόχανον Suidæ et Favorino, τὸ πλέγμα ᾧ ὁ σίτος καθαίρεται: scilicet vas ex viminibus contextum, quo « triticum » διασειόντες καὶ ἀναβριπτούντες, ut Clementis verbis utar, « a cæteris seminibus » separari ad « secerni » solet.

(97) *Σπερμάτων.* H. cum articulo τῶν σπερμάτων: recte. SYLBURG.

(98) *Πολλὰ.* Legendum videtur, πόλλ' ἀπιστία

Δέδρακεν ἀγαθὰ, πολλὰ δ' αὐ πίστις κακὰ.

D Epicharmi versus, qui sequitur, alibi sic legitur:

Μέμνασο' ἀπιστεῖν: τάρθρα ταῦτα τῶν φρενῶν. SYLBURG. — Apud Stobæum serm. 3, cui tit. *De prudentia*, Epicharmi dictum hoc modo exstat: *Νῆψε, καὶ μέμνησο' ἀπιστεῖν: νεύρα ταῦτα τῶν φρενῶν.*

Vigila, neu quid temere credas: nervi hi sunt prudentiæ.

Ibidem Dio, hanc sententiam recitans, vāζε pro νῆφε scribit, ut Clemens μέμνασο' pro μέμνησο'.

(99) *Ἐγκρατεῦσθαι.* Forte, trajectis genitivis, malet quis, ἐγκρατεῦσθαι μὲν γὰρ κακίας ἀγαθοεργίας ἔργον: aut diffusius etiam, ἐγκρατεῦσθαι: μὲν γὰρ ἀγαθοεργίας, ἀκρατεῦσθαι δὲ κακίας ἔργον. Sed mutatione haud opus est: sensus enim est: « Nam continere se a boni operatione, malitiæ opus est: et contra, abstinere ab injuria, salutis est initium. » SYLBURG.

(1) *Ἀποδοχῆς.* Rectius ἀποχῆς. Id.

φῆσι, «βραχύ τι παρ' ἀγγέλους·» οὐ γὰρ ἐπὶ τοῦ Κυρίου ἐκδέχονται τὴν γραφὴν, καίτοι κάκεινος σάρκα ἔφερεν, ἐπὶ δὲ τοῦ τελείου καὶ γνωστικοῦ, τῷ χρόνῳ καὶ τῷ ἐνδύματι (2) ἐλαττουμένου παρὰ τοὺς ἀγγέλους. Οὐκ οὖν ἄλλο (3) τι σοφίαν παρὰ τὴν ἐπιστήμην λέγω· ἐπεὶ μὴ διαφέρει ζωὴ ζωῆς· κοινὸν γὰρ τῇ φύσει τῇ θνητῇ, τουτέστι τῷ ἀνθρώπῳ, πρὸς τὸ ἀθανασίας κατηξωμένον, τὸ ζῆν, ἔξιν (4) θεωρίας τε καὶ ἐγκρατείας, θατέρου διαφέροντος· ἢ μοι δοκεῖ καὶ Πυθαγόρας σοφὸν μὲν εἶναι τὸν Θεὸν λέγων μόνον (ἀπελ) (5) καὶ ὁ Ἀπόστολος ἐν τῇ πρὸς Ῥωμαίους Ἐπιστολῇ γράφει· «Εἰς ὑπακοὴν πίστεως εἰς πάντα τὰ ἔθνη γνωρισθέντες (6) μόνῳ σοφῷ Θεῷ διὰ Ἰησοῦ Χριστοῦ), ἑαυτὸν δὲ, διὰ φιλίαν τὴν πρὸς τὸν Θεόν, φιλόσοφον. «Διελέγετο γοῦν Μωῦσεϊ,» φησὶν (7), «ὁ Θεὸς ὡς φίλος φίλῳ.» Τὸ μὲν οὖν ἀληθὲς τῷ Θεῷ σαφὲς αὐτίκα τὴν ἀληθειαν γεννᾷ· ὁ γνωστικὸς δὲ ἀληθείας ἔρα. «Ἴθι,» φησὶ, «πρὸς τὸν μύρμηκα, ὃ ὀκνηρὸν, καὶ μελίττης γενοῦ μαθητῆς (8),» ὁ Σολομῶν λέγει· «εἰ γὰρ ἐκάστου τῆς οἰκειᾶς φύσεως ἔργον ἔν, καὶ βόδς ὁμοίως, καὶ ἵππου, καὶ κυνὸς, τί ἂν φήσαιμεν τοῦ ἀνθρώπου τὸ ἔργον τὸ οἰκεῖον; Ἔοικεν δ', οἶμαι, κενταύρου, Θεσσαλικῷ (9) πλάσματι, ἐκ λογικοῦ καὶ ἀλόγου συγγενέως, ψυχῆς καὶ σώματος. Ἀλλὰ τὸ μὲν σῶμα γῆν τε ἐργάζεται, καὶ σπεύδει εἰς γῆν· τέταται δὲ ἡ ψυχὴ πρὸς τὸν Θεόν· ἢ γε διὰ φιλοσοφίας τῆς ἀληθοῦς παιδευομένη, πρὸς τοὺς ἄνω σπεύδει συγγενεῖς, ἀποστραφεῖσα τῶν τοῦ σώματος ἐπιθυμιῶν, πρὸς τὰ ταῦταις πόνου τε καὶ φόβου· καίτοι πρὸς ἀγαθοῦ καὶ τὴν ὑπομονὴν καὶ τὸν

A sunt homine sapientiores? «Minuisti eum (inquit) paulo minus ab angelis a.» De Domino enim non accipiunt hanc scripturam, quauquam ille quoque carnem ferebat; sed de quovis homine perfecto et gnostico, qui et tempore X et indumento minor factus est angelis. Sapientiam ergo nihil aliud dico quam scientiam, quoniam vita non differt a vita. Naturæ enim mortali, hoc est, homini, cum eo, quod dignum habitum est immortalitate, commune est vivere, secundum habitum contemplationis et continentiæ, cum sit alterum præstantius. Quo respectu mihi quidem certe videtur Pythagoras solum Deum sapientem esse dicere (nam Apostolus quoque scribit in Epistola ad Romanos: «Ad 205 obedientiam fidei in cunctis gentibus, cogniti soli sapienti Deo per Jesum Christum b),» propter eam autem, quæ illi cum Deo intercedebat, amicitiam, vocabat se philosophum. «Loquebatur» itaque «Deus cum Moyse,» inquit, «ut amicus cum amico c.» Itaque verum, quod Deo est manifestum, generat veritatem; gnosticus autem amat veritatem. «Vade,» inquit, «ad fornicam, o piger, et apud efficere discipulus d,» ait Salomon. Si enim uniuscujusque propriæ naturæ unum est munus, et bovis similiter, et equi, et canis, quod am dicemus esse proprium munus hominis? Videtur equidem, ut opinor, esse similis centauro, figmento Thessalico, compositus ex parte rationis particeps et experte rationis, anima et corpore. Sed corpus quidem et circa terram operando

✠ P. 567 ED. POTTER, 477-478 ED. PARIS. a Psal. viii. 6. b Rom. xvi, 26, 27. c Exod. xxxiii, 11. d Prov. vi, 6, 8.

(2) Τῷ χρόνῳ καὶ τῷ ἐνδύματι. Scilicet χρόνῳ, «tempore,» quia mortalis et post angelos creatus; ἐνδύματι, quia carne vestitus. Nam ἐνδύμα corpus vocat. Simili sensu voce ἐνδύσασθαι utitur Apostolus II Cor. v, 2, 3: «Ἐν τούτῳ στενάζομεν, τὸ οἰκητήριον ἡμῶν τὸ ἐξ οὐρανοῦ ἐπενδύσασθαι ἐπιποθοῦντες· εἰ γε καὶ ἐνδυσάμενοι, οὐ γυμνοὶ εὐρεθισμέθα.»

(3) Οὐκ οὖν ἄλλο. Quomodo dicit, sapientiam non differre a scientia, cum scientiam creaturis, sapientiam soli Deo tribuat, explicari haud potest; ut nec ea, quæ sequuntur, si Herveti versionem sequamur. Proinde scribendum οὐκ οὖν, igitur, pro negativ. οὐκ οὖν: et quæ sequuntur, hoc modo intelligenda sunt: «Proinde dicendum est, sapientiam a scientia differre: quippe vita non differt a vita; id enim est naturæ mortali, nempe homini, commune cum eo, qui immortalitate dignatus est, ut uterque vivat: cum interea habitu contemplationis et temperantiæ alter alteri præstet. Qua etiam ratione solum Deum sapientem mihi videtur dixisse Pythagoras, etc.»

(4) Ἔξιν. Cum ἔξιν subaudienda videtur præpositio κατὰ, vel participium ἔχοντα, aut simile quid. SYLBERG.

(5) Ἐπεὶ ... Ἰησοῦ Χριστοῦ. Sensus est, «Pythagoram solum Deum vocasse sapientem (quemadmodum etiam Apostolus), se autem propter illam, quæ sibi cum Deo intercedebat, amicitiam, philosophum, seu «amatorem sapientiæ,» hoc est Dei.» Quintilianus Institut. Orat. lib. xii, cap. 4: «Nam et Pythagoras, non sapientem se, ut qui ante eum fuerunt, sed studiosum sapientiæ vocari voluit.» Clementis nostri sententiæ adhuc propria sunt, quæ refert Diogenes Laërtius, p. octavii ad Vitas

philosophorum, seg. 12: «Φιλοσοφίαν» δὲ πρῶτος ὠνόμασε Πυθαγόρας, καὶ ἑαυτὸν «φιλόσοφον,» ἐν Σικυωνί διαλεγόμενος λέοντι τῷ Σικυωνίῳ τυράνῳ, ἢ Φλιασίων, καθὰ φησιν Ἡρακλείδης ὁ Ποντικός ἐν τῇ Περι τῆς ἄπνου· Μηδένα γὰρ εἶναι σοφὸν ἀνθρώπων, ἀλλ' ἢ Θεόν. Θάπτον δὲ ἐκαλεῖτο σοφία, ἢ νῦν «φιλοσοφία» καὶ «σοφός» ὁ ταύτην ἐπαγγελλόμενος, ὅς εἰν ἂν κατὰ ἀκρότητα ψυχῆς ἀπτηκρωμένος· «φιλόσοφος» δὲ ὁ σοφίαν ἀσπάζομενος. «Ceterum «philosophiam» primus Pythagoras appellavit, sequē philosophum,» cum Sicyone sermonem haberet cum Leone Sicyoniorum tyranno, sive Phliasiorum, ut ait Heraclides Ponticus in libro quem inscripsit De femina [septem diebus] exanimi: Nullum enim hominum, sed solum Deum esse sapientem. Antea enim «sapientia» dicta, quæ nunc «philosophia;» et qui hanc prolethatur, «sapientis,» quicumque ad summam animi perspicacitatem pervenisset: «philosophus» autem qui sapientiam amplecteretur.»

(6) Γνωρισθέντες. Quædam Biblia post hanc vocem interpungunt. A. SYLBERG.

(7) Φησὶν. Nempe S. Scriptura, e qua exemplum profert hominis qui cum Deo, ut de se refertur solebat Pythagoras, familiariter et amicorum more congressus est. Sic enim dicitur Exod. xxxiii, 11: Καὶ ἐλάλησε Κύριος πρὸς Μωϋσῆν, ἐνώπιος ἐνώπιος, ὡς ἐκτις λαλήσαι πρὸς τὸν ἑαυτοῦ φίλον. Conf. Num. xii, 8: Deut. xxxiii, 10.

(8) Καὶ μελίττης γενοῦ μαθητῆς. Prov. vi, 8: Τὶ πορεύθητι πρὸς τὴν μέλισσαν, καὶ μάθε ὡς ἐργάτις ἐστὶ. etc.

(9) Θεσσαλικῷ π. Centauri Thessaliam i. coluissæ feruntur.

versatur, et tendit ad terram; anima autem ad Deum extollitur; quæ quidem per veram erudita philosophiam, contendit ad suos, qui supra sunt, cognatos, liberata corporis cupiditatibus, et præterea labore et metu; quanquam ad bonum pertinere et tolerantiam et metum ostendimus. Si enim « per legem est agnitio peccati ^a, » ut dicunt qui legem insectantur, et « usque ad legem peccatum fuit in mundo ^b: » sed « sine lege mortuum est peccatum ^c, » nos eis contra occinamus. Si enim timoris causam peccatum abstuleris, abstulisti etiam timorem; multo autem magis supplicium, cum id abfuerit, a quo oriri solet concupiscentia. « Justo enim, » Scriptura ✕ inquit, « lex non est posita ^d. » Pulchre ergo Heraclitus: « Justitiæ, inquit, nomen non novissent, si hæc non essent. » Socrates autem dicit: « Legem non fuisse factam propter bonos. » Sed neque hoc cognoverunt accusatores, quod dicit Apostolus, quod « Qui propinquum suum diligit, malum non operatur. » Illud enim: « Non occides, non mœchaberis, non furtum facies; et si quod sit aliud præceptum, in hoc solo sermone in unam veluti summam redigitur. Diliges proximum tuum sicut teipsum ^e. » Hac utique ratione, « Diliges, inquit, Dominum Deum tuum ex toto corde tuo, et diliges proximum tuum sicut teipsum. » Quod si qui « proximum diligit, malum non agit: et omne præceptum in hoc veluti in compendium redigitur, » nempe « in diligendo proximum ^f, » præcepta, quæ metum injiciunt, dilectionem pariunt, non odium: vitium ergo non est lex, eo quod timorem procreet. « Quare lex est sancta, » et revera « spiritualis ^g, » ex sententia Apostoli. Oportet autem, ut est consentaneum, cum et corporis naturam, et animæ essentiam diligenter inquisierimus, utriusque finem deprehendere, nec mortem malum esse putare. « Quando enim servi eratis peccati, » inquit Apostolus, « liberi fuistis justitiæ. Quem ergo fructum tunc habuistis ex iis, propter quæ nunc erubescitis? finis enim illorum est mors. Nunc autem liberati a peccato, Deo autem servi effecti, habetis fructum vestrum in sanctificationem; finem autem, vitam æternam. Stipendium enim peccati mors est; gratia autem Dei, ^D tñν γνῶσιν τοῦ Θεοῦ κατοφόμενον.

Α φόβον ἐδείξαμεν. Εἰ γὰρ « διὰ νόμου ἐπίγνωσις ἁμαρτίας, » ὡς οἱ κατατρέχοντες τοῦ νόμου φασί, καὶ « ἄχρι νόμου ἁμαρτία ἦν ἐν κόσμῳ· » ἀλλ' « χωρὶς νόμου ἁμαρτία νεκρὰ, » ἀντάδομεν (10) αὐτοῖς· ὅταν γὰρ ἀφέλης τὸ αἷτιον τοῦ φόβου τὴν ἁμαρτίαν, ἀφείλες τὸν φόβον· πολὺ δὲ ἔτι (11) πᾶσι-σιν, ὅταν ἀπῆ τὸ πεφυκὸς ἐπιθυμεῖν. « Δικαίῳ γὰρ οὐ κείται νόμος, » ἡ Γραφή φησιν. Καλῶς οὖν Ἠρά- κλειτος, « Δίκης θνομα, φησὶν, οὐκ ἂν ἤδρασαν (12). εἰ ταῦτα μὴ ἦν· Σωκράτης δὲ, « νόμον ἕνεκα ἀγα- θῶν οὐκ ἂν γενέσθαι. » Ἄλλ' οὐδὲ τοῦτο ἔγνωσαν αἱ κατήγοροι, ὡς ὁ Ἀπόστολος φησιν, ὅτι, « Ὁ ἀγαπῶν (13) τὸν πλησίον, κακὸν οὐκ ἐργάζεται. » τὸ γὰρ, « οὐ φονεύσεις, οὐ μοιχεύσεις, οὐ κλέψεις, καὶ εἴ τις ἑτέρα ἐντολή, ἐν τούτῳ μόνῳ ἀνακεφαλαιοῦται τῶ λό- γῳ, τῷ, Ἀγαπήσεις τὸν πλησίον σου ὡς σεαυτὸν. » Ταύτην που, « Ἀγαπήσεις Κύριον τὸν Θεόν σου, φη- σὶν, ἐξ ὅλης καρδίας (14) σου· καὶ ἀγαπήσεις τὸν πλησίον σου ὡς σεαυτὸν. » Εἰ δὲ « ὁ τὸν πλησίον ἀγαπῶν κακὸν οὐκ ἐργάζεται, » καὶ « πᾶσα ἐντολή ἐν τούτῳ ἀνακεφαλαιοῦται, τῷ, ἀγαπᾶν τὸν πλη- σίον, » αἱ τὸν φόβον ἐπαρτῶσαι ἐντολαὶ ἀγάπῃν, ὁ μίσος κατασκευάζουσι· οὐκ οὐκ πάθος τοῦ (15) φόβου γεν- νητικὸς ὁ νόμος. « Ὡστε ὁ νόμος ἄγιος » καὶ τῷ ὄντι « πνευματικὸς ἐστὶ, » κατὰ τὸν Ἀπόστολον. Δεῖ δὲ, ὡς ἔοικε, τὴν γε τοῦ σώματος φύσιν, καὶ τῆς ψυχῆς οὐσίαν πολυπραγμονήσαντας, τὸ ἑκατέρου τέλος κα- ταλαβέσθαι, καὶ μὴ τὸν θάνατον ἡγεῖσθαι κακόν. « Ὅτε γὰρ δούλοι ἦτε τῆς ἁμαρτίας, » φησὶν ὁ Ἀπό- στολος, « ἐλεύθεροι ἦτε τῆ δικαιοσύνη. Τίνα οὖν καρ- πὸν εἴχετε τότε, ἐφ' οἷς νῦν ἐπαισχύνεσθε; τὸ γὰρ τέ- λος ἐκεῖνον θάνατος· νῦν (16) δὲ, ἐλευθερωθέντες ἀπὸ τῆς ἁμαρτίας, δουλωθέντες δὲ τῷ Θεῷ, εἴχετε τὴν καρπὸν ὁμῶν εἰς ἁγιασμόν, τὸ δὲ τέλος ζωὴν αἰώνιον· τὰ γὰρ ὀφώνια τῆς ἁμαρτίας, θάνατος· τὸ δὲ χάρισμα τοῦ Θεοῦ, ζωὴ αἰώνιος ἐν Χριστῷ Ἰη- σοῦ τῷ Κυρίῳ ἡμῶν. » Κινδυνεύει τοίνυν δεδειχθαι θάνατος μὲν εἶναι ἡ ἐν σώματι κοινωνία τῆς ψυχῆς, ἁμαρτητικῆς οὐσης, ζωὴ δὲ ὁ χωρισμὸς τῆς ἁμαρ- τίας. Πολλοὶ δὲ οἱ ἐν ποσὶ χάρακες καὶ ἄτρυποι τῆς ἐπιθυμίας, τὰ τε ὀργῆς καὶ θυμοῦ βάραθρα, ἃ δια- πηδᾶν ἀνάγκη, καὶ πᾶσαν ἀποφεύγειν τὴν τῶν ἐπι- θουλῶν ἀνασκευὴν, τὸν μηκέτι « δι' ἐσώπτρου (17) »

✕ P. 568 ED. POTTER, 478-479 ED. PARIS. ^a Rom. III, 20. ^b Rom. v, 13. ^c Rom. vii, 6. ^d I Tim. i, 9. ^e Rom. xiii, 8, 10, 9. ^f Luc. x, 27. Matth. xxii, 37, 39. ^g Rom. vii, 12, 14. ^h Rom. vi, 20, 21, 22, 23.

(10) Ἀντάδομεν. A. mavult ἀντάδομεν. SYLBURG.
(11) Πολὺ δὲ ἔτι. Subaudiendum μάλλον, aut legendum πρὸς ἑ ἔτι. SYLB.

(12) Ἠδρασαν, H. ἔδεισαν. imetnerent. SYLB.

(13) Ὁ ἀγαπ. Rom. xiii, 8: Ὁ γὰρ ἀγαπῶν τὸν ἑτερον, νόμον πεπλήρωκε. V. 10. Ἡ ἀγάπη τῷ πλη- σίον κακὸν οὐκ ἐργάζεται. V. 9. Οὐ μοιχεύσεις, οὐ φονεύσεις, οὐ κλέψεις, οὐ ψευδομαρτυρήσεις, οὐκ ἐπι- θυμήσεις, καὶ εἴ τις ἑτέρα ἐντολή, ἐν τούτῳ τῷ λόγῳ ἀνακεφαλαιοῦται, ἐν τῷ, Ἀγαπήσεις τὸν πλησίον σου

ὡς ἑαυτὸν.

(14) Ὅλης καρ. Ὅλης τῆς καρ. Evangel.

(15) Πάθος. Hoc supervacuum est, nisi aut πᾶ- θους τοῦ φόβου γεννητικὸς legamus, aut πάθος τοῦ φόβου γεννητικόν. SYLB.

(16) Νῦν. Nuvn, Rom.

(17) Δι' ἐσώπτρου. Respicit I Cor. xiii, 12: Βλέ- πουμεν γὰρ ἄρτι δι' ἐσώπτρου ἐν ἀνίγμاتي, τότε ἐκ πρόσωπων πρὸς πρόσωπων.

voragine, quas transilire necesse, et omnem insidiarum effugere molitionem, eum, qui non amplius
 « per speculum » Dei cognitionem percipere volet :

Ἦμισυ (18) γάρ τ' ἀρετῆς ἀπολαμβάνει εὐρύοπα Ἀ
 Ἀνέρος, εὐτ' ἂν μιν κατὰ δούλιον ἤμαρ ἔλησι.
 [Ζεύς]

Altitonans viro virtutis Jupiter aufert
 Dimidium, quem alii misere servare necesse
 [est.]

« Δούλους (19) » δὲ τοὺς ὑπὸ ἁμαρτίαν « καὶ εἰ ταῖς
 ἁμαρτίαις πεπραμένους, » τοὺς φιληδόνους καὶ
 φιλοσωμάτους, οἶδεν ἡ Γραφή· καὶ θηρία μάλ-
 λον ἢ ἀνθρώπους, τοὺς « παρομοιωθέντας τοῖς
 κτήνεσι (20), θηλυμανεῖς Ἰππους, ἐπὶ τὰς τῶν πλη-
 σίων χρεμετίζοντας. » — « Ὀνος ὑβριστῆς » ὁ ἀκόλαστος·
 « λύκος ἀγριος, » ὁ πλεονεκτικὸς (21), καὶ « ὄφις »
 ὁ ἀπατεῶν. Ὁ ταῖν τῶν σώματος ἀπὸ τῆς ψυχῆς
 χωριστὸς, ὁ παρ' ὄλον τὸν βίον μελετώμενος, τῷ φι-
 λосоφῷ προθυμίαν (22) κατασκευάζει γνωστικὴν,
 εὐκόλως δύνασθαι φέρειν τὸν τῆς φύσεως θάνατον,
 διάλειπαι ὄντα τῶν πρὸς τὸ σῶμα τῆς ψυχῆς δεσμών.
 « Ἐμοὶ γὰρ κόσμος ἐσταύρωται, κάγω τῷ κόσμῳ, » B
 λέγει· βιω δὲ ἦδη, ἐν σαρκὶ ὢν, ὡς « ἐν οὐρανῷ πο-
 λιτευόμενος. »

« Servos » autem eos, qui sunt « sub peccato, »
 et qui « peccatis sunt venundati », qui voluptati
 et libidini sunt dediti, et tenentur amore cor-
 poris, vocare solet Scriptura; et bestias potius
 quam homines, eos, qui sunt « assimilati
 jumentis, equos in feminas insanientes, ad
 proximorum uxores hinnientes ». Est « asinus
 libidinosus, » is, qui est impudicus: « agrestis lu-
 pus, » avarus: et « serpens, » is, qui est impostor.
 Corporis ergo ab anima separatio, quam toto vitæ
 tempore meditatur philosophus, gnosticam quam-
 dam parit animæ alacritatem, ut possit facile ferre
 mortem naturæ, quæ est solutio vinculorum animæ
 a corpore. « Mihi enim crucifixus est mundus,
 et ego mundo », inquit: vivo autem jam, cum
 sim in carne, ut si « in cælo versarer ».

CAPUT IV.

Martyrii laudes.

Ὅθεν εὐκέρως καλούμενος ὁ γνωστικὸς ὑπακούει
 βελτίως, καὶ τῷ τὸ σῶματιον (23) αἰτοῦντι φέρων
 προσήδωσι, καὶ τὰ πᾶθη προαποδιδόμενος τοῦ σαρκ-
 κίου ταῦτα, οὐχ ὑβρίζων τὸν πειράζοντα, παιδεύων
 δὲ, οἶμαι, καὶ ἐλέγχων,

Ἐξ οἷος τιμῆς, καὶ οἴου μήκεος ἔλθου,

ὡς φησὶν Ἐμπεδοκλῆς, ὧδε λιπῶν (24) μετὰ θνη-
 τῶν ἀναστρέφεται. Οὗτος ὡς ἀληθῶς μαρτυρεῖ (25), C
 αὐτῷ (26) μὲν τὸ εἶναι πιστῷ γνησίῳ πρὸς τὸν Θεόν,
 τῷ πειράζοντι δὲ μάτην ἐζηλωκεῖν τὸν δι' ἀγάπης

Unde merito, qui gnosticus vocatur, facile ob-
 temperat, et ei, qui corporeum quid petit, donat
 offerens; et hujus carunculae affectus prius exuens,
 tentatorem non afficit quidem contumelia, sed, ut
 opinor, castigat et arguit,

Ex quantis opibus, quam magno et lapsus honore,
 ut ait Empedocles, hic deinceps versetur cum mor-
 talibus. Is certe fert testimonium sibi quidem,
 quod sit in Deum sincere fidelis: tentatori autem,
 quod frustra sit æmulatione percitus in eum, qui

✠ P. 569 ED. POTTER. « I Cor. xiii, 12. » Rom. vi, 17, 20; iii, 9; vii, 14. « Psal. xlviii, 13, 21;
 Jerem. v, 8, etc. » Galat. vi, 14. « Philip. ii, 20.

(18) Ἦμισυ. Homer. *Odyss.* P, vers. 522.

(19) Δούλους. Diversa S. Scripturae loca, pro more
 suo, in unum conjungit; nam D. Paulus peccatores
 appellat δούλους ἁμαρτίας, Rom. vi, 17, 20, et esse
 dicit ὑπὸ ἁμαρτίαν, Rom. iii, 9; denique se vocat
 σαρκικόν, πεπραμένον ὑπὸ τὴν ἁμαρτίαν, Rom. vii, 14.

(20) Τοῖς κτήνεσι. Alia S. Scripturae loca in unum
 conferre pergit: nempe Psal. xlviii, 12, 20: Ἄνθρω-
 πος, ἐν τιμῇ ὢν, οὐ συνῆκε, παρασυνεβλήθη τοῖς κτή-
 νεσι τοῖς ἀνοήτοις, καὶ ὁμοιωθή αὐτοῖς. Jerem. v, 8:
 Ἰπποὶ θηλυμανεῖς ἐγενήθησαν· ἕκαστος ἐπὶ τὴν
 γυναῖκα τοῦ πλησίον αὐτοῦ ἐχρεμετίζον. Job xi, 12
 ubi ὄνος ἐρημίτη: Job xxiv, 5, ubi ὄνοις ἐν ἀγρῷ
 assimilantur stulti et improbi homines. Gen. xlix, 27,
 ubi Benjamin dicitur λύκος ἀρπαξ· vel potius
 Ezech. xxi, 27, ubi de Judæ principibus hæc dicit
 propheta: Οἱ ἀρχόντες αὐτῆς ἐν μέσῳ αὐτῆς ὡς λύ-
 κος ἀρπάζοντες ἀρπάγματα, τοῦ ἐκχεῖαι αἷμα, ὅπως
 πλεονεξήσῃ πλεονεκτώσι. Gen. xlix, 17, ubi Dan dicitur
 ὄφις ἐφ' ὁδοῦ, ἐγκαθήμενος ἐπὶ τρίβου, vel alia
 loca, in quibus diabolus ὄφις vocatur.

(21) Ὁ πλεονεκτικὸς. Eumdem superius ἀρπα-
 κτικόν vocavit; nempe, qui propter «plura habendi»
 cupiditatem aliena «rapit;» non procul a princí-
 pio *Proreptici*: Μόνος γοῦν τῶν πώποτε τὰ ἀργα-
 λειώτατα θηρία, τοὺς ἀνθρώπους, ἐπιθάσσειεν· πτηνὰ
 μὲν τοὺς κούφους αὐτῶν, ἐρπετὰ δὲ τοὺς ἀπατεῶνας·
 καὶ λέοντας μὲν τοὺς θυμικούς, σῶας δὲ τοὺς ἡδονι-
 κούς, λύκους δὲ τοὺς ἀρπακτικούς.

(22) Μελετώμενος. τῷ φιλοσόφῳ πρ. Malim sic
 distinguere, μελετώμενος τῷ φιλοσόφῳ, προδ., quod
 Latina versio exprimit. Respicere videtur Socratis
 Platonicæ verba, *Phædon.* p. 48: Κινδυνεύουσιν, ὅσοι
 τυγχάνουσιν ὀρθῶς ἀπόμνημονοι φιλοσοφίας, λεληθέναι
 τοὺς ἄλλους, ὅτι οὐδὲν ἄλλο αὐτοὶ ἐπιτηδεύουσιν,
 ἢ ἀποθνήσκειν τε καὶ τεθνάναι. « Quicumque philo-
 sophiam recte tractant, videntur latuisse cæteros
 homines, quod nihil aliud ipsi commentarentur,
 quam mori et esse mortuos. » Dein: Τῷ ὄντι ἄρα,
 ἔφη, ὦ Σιμμία, οἱ ὀρθῶς φιλοσοφούντες ἀποθνήσκειν
 μελετῶσι, καὶ τεθνάναι ἤμιστα αὐτοῖς ἀνθρώπων φο-
 βερῶν. « Revera, inquit, o Simmia, qui recte philo-
 sophantur, mori meditantur, et mors eis inter cæ-
 teros homines minime terribilis est.

(23) Τὸ σῶματιον. « Corporeum quid » vertit
 interpres, ac si legisset σωματικόν τι. Sensus est,
 «viriim gnosticum paratum esse ad obtemperan-
 dum, » et corpus « suum cedendum, cum id ab eo
 postulat. »

(24) Ὅδε λιπῶν. Videtur legendum τοιαύδε λιπῶν.
 Lowth. — Vel, ὧδε λοιπῶν, quod Latina versio ex-
 plicat.

(25) Μαρτυρεῖ. Alludit ad nomen Christianorum
 martyrum, qui per mortem suam testimonia, quæ
 mox enumerat auctor, sibi, diabolo, Christo ac Deo
 præbent.

(26) Αὐτῷ « Sibi. » Quod edidimus pro αὐτῷ,
 « illi. »

est fidelis per dilectionem; Domino autem, quod ipsius doctrinae divina persuadendi vis insit, a qua ne metu quidem mortis deficiat: quinetiam facta confirmat veritatem praedicationis, potentem cum esse ostendens, ad quem contendit. Mireris autem ejus dilectionem, quam docet evidenter, dum cognato quidem generi grato animo unitur, et etiam pretioso sanguine ipsos infideles pudore afficit. Is ergo metu propter praecceptum declinat Christum negare, ut: metui fiat testis. Sed neque propter spem donorum paratorum fidem vendit: sed propter suam in Dominum dilectionem, lubentissime hac vita exsolvetur; habens etiam gratiam, cum ei, qui causam praebuit hinc exeundi, tum ei, qui ipsi molitus est insidias; quod ab his honestam accepit **206** occasionem, quam ipse non praebuit, seipsum ostendendi quisnam sit; illi quidem per tolerantiam, Domino vero per charitatem: ✠ per quam etiam antequam nasceretur manifestus erat Domino, qui tunc ejus propositum novit, qui martyrium passurus foret. Bono itaque animo venit ad amicum Dominum, pro quo et corpus, atque etiam, ut judices sperabant, animam tradidit, et a Servatore nostro, « o frater dilecte, » ut dicam poetice, propter vitae similitudinem compellatur. Nos autem « consummationem » vocamus martyrium, non quod vitae « finem » homo accepit, ut reliqui loquuntur, sed quod « perfectum ac consummatum » opus ostenderit charitatis. Quinetiam Graeci quoque veteres laudant finem eorum, qui mortui sunt in bello, non quidem mortem suadentes violentam, sed quod qui in bello vitam finit, mortem non timens recessit; amputatus corpore, cum nec prius animo laborasset, nec emollitus esset, ut solet in morbis accidere hominibus; recedunt enim effeminati et vivere cupientes; et ideo neque puram emittunt animam, sed quae cupiditates, veluti notas plumbeas, secum effert, nisi fuerint eorum aliqui virtute praestantes. Eorum autem, qui moriuntur in bello, nonnulli cum cupiditatibus e vita exeunt, quod perinde est ac si morbo contabuerant. Si autem Deo confiteri sit martyrium, quaecunque anima pure cum agnitione Dei vitam instituit et praecceptis paruit, ea quidem vita et sermone est martyr, quomodocunque liberetur a corpore; fidem scilicet, tanquam sanguinem, per totam vitam et etiam in exitu, profundens. Jam dicit Dominus in Evangelio: « Qui reliquerit patrem, vel matrem,

✠ P. 570 ED. POTTER, 480 ED. PARIS.

(27) Οὗτος οὖν φόβῳ τὸ ἀρ. Scribi possit, οὗτος οὖν τὸ φόβῳ ἀρ. « Ille igitur propter praecceptum Christum ob metum negare declinat, » etc.

(28) Ποιητικῶς τε. Aptius ποιητικῶς γε, aut τέ supervacua est. SYLBERG. — Ποιητικῶς τε, Heinsii et eo posteriores edidit. exhibent. Porro hanc compellationem superiorum Homericam vocavit.

(29) Ἐπαινοῦσιν. Quantopere laudati fuerint, qui in bello occubuissent, declarat insignis illa Periclis oratio apud Thucyd. lib. II, et Platonis sententia in Menexeno. R. SYLBERG.

(30) Ὡς περ μολυβδίδας. Platoneiu imitatur.

A πιστόν· τῷ δ' αὖ Κυρίῳ τὴν ἐνθεον πρὸς τὴν εὐα-
σκαλίαν πειθῶ, ἧς οὐκ ἀποστήσεται θανάτου φόβῳ·
καὶ μὴν καὶ τοῦ κηρύγματος τὴν ἀλήθειαν συμβέ-
βαιοί ἐργῶ, δυνατὸν εἶναι δεῖκνυς τὸν πρὸς ὃν σπαύ-
δει Θεόν. Θαυμάσιαι ἂν τὴν ἀγάπην αὐτοῦ, ἣν ἐναρ-
γῶς διδάσκει εὐχαρίστως ἐνούμενος πρὸς τὸ συγγε-
νές, οὐ μὴν ἀλλὰ καὶ τῷ τιμίῳ αἵματι τοὺς ἀπίστους
δυσωπῶν. Οὗτος οὖν φόβῳ τὸ ἀρνεῖσθαι (27) Χριστὸν
διὰ τὴν ἐντολὴν ἐκκλίνει, ἵνα δὴ φόβῳ μάρτυς γίν-
ται· οὐ μὴν οὐδὲ ἐλπίδι δωρεῶν ἡτοιμασμένων πι-
πράσκων τὴν πίστιν, ἀγάπῃ δὲ πρὸς τὸν Κύριον ἀσμε-
νέστατα τοῦδε τοῦ βίου ἀπολυθῆσεται· χάριν ἴσως
καὶ τῷ τὴν αἰτίαν παρασχομένῃ τῆς ἐνθένδε ἐξόδου,
καὶ τῷ τὴν ἐπιβουλήν τεχνασάμενῃ ἐγνωκῶς, πρό-
φρασιν εὐλογῶν λαβῶν, ἣν οὐκ αὐτὸς παρέσχευεν, ἐαυτὸν
B ἐπιδείξει ὅς ἐστι, τῷ μὲν δὲ ὑπομονῆς, δι' ἀγάπης
δὲ Κυρίῳ, δι' ἧς ἀνεδείκνυτο τῷ Κυρίῳ καὶ πρὸ τῆς
γενέσεως τὴν προαίρεσιν τοῦ μαρτυρήσαντος εἶδεν.
Εὐθαρσῆσας τοίνυν πρὸς φίλον τὸν Κύριον, ὑπὲρ οὗ
καὶ τὸ σῶμα ἐκὼν ἐπιδέδωκεν, πρὸς δὲ καὶ τὴν ψυ-
χὴν, ὡς οἱ δικασταὶ προσεδόκησαν, ἔρχεται, « φρε-
καστῆγητε » ποιητικῶς γε (28) ἀκούσας πρὸς τοῦ
Σωτῆρος ἡμῶν, διὰ τὴν τοῦ βίου ὁμοίότητα. Αὐτίκα
« τελείωσιν » τὸ μαρτύριον καλοῦμεν, οὐχ ὅτι « τέλος »
τοῦ βίου ὁ ἄνθρωπος ἔλαθεν, ὡς οἱ λοιποὶ, ἀλλ' ὅτι
« τέλειον » ἔργον ἀγάπης ἐνεδείξατο· καὶ οἱ παλαιὰ
δὲ τῶν παρ' Ἑλλήσι, τῶν ἐν πολέμῳ ἐπιθανόντων
τὴν τελευτὴν ἐπαινοῦσιν (29), οὐ τὸ βίαιως ἀποθνή-
σκειν συμβουλεύοντες, ἀλλ' ὅτι ὁ κατὰ πόλεμον τελευ-
τῶν ἀδέης τοῦ θανεῖν ἀπῆλλαχται, ἀποτμηθεὶς τοῦ
C σώματος, καὶ οὐ προκαμῶν τῇ ψυχῇ, οὐδὲ καταμα-
λακισθεὶς, οἷα περὶ τὰς νόσους πάσχουσιν οἱ ἄνθρω-
ποι· ἀπαλλάττονται γὰρ θηλυκευόμενοι καὶ ἡμιέρ-
μενοι τοῦ ζῆν· διὰ ταῦτα οὐδὲ καθαρὰν ἀπολύουσιν
τὴν ψυχὴν, ἀλλ' ὡς περ μολυβδίδας (30) τὰς ἐπιθυ-
μίας μεθ' ἑαυτῆς φερομένην, εἰ μὴ τινες τούτων ἐλ-
λόγμοι κατ' ἀρετὴν γεγονάσιν. Εἰσὶ δὲ καὶ οἱ ἐν πο-
λέμῳ μετ' ἐπιθυμῶν ἀποθησκόουσιν, οὐδὲν οὖτοι
διαφέροντες, εἰ καὶ νόσῳ κατεμαραινόντο. Εἰ τοίνυν
ἡ πρὸς Θεὸν ὁμολογία μαρτυρία ἐστὶ, πᾶσα ἡ καθυ-
ρῶς πολιτευσαμένη ψυχὴ μετ' ἐπιγνώσεως τοῦ Θεοῦ,
ἡ ταῖς ἐντολαῖς ἐπακχοῦσα, μάρτυς ἐστὶ καὶ βίῃ
καὶ λόγῳ, ὅπως ποτὲ τοῦ σώματος ἀπαλλάττηται·
οἷον αἷμα τὴν πίστιν ἀνὰ τὸν βίον ἅπαντα, πρὸς δὲ
καὶ τὴν ἐξοδὸν προσέχουσα. Αὐτίκα ὁ Κύριος ἐν τῷ
D Εὐαγγελίῳ φησὶν· « Ὅς ἂν καταλείψῃ πατέρα, ἢ μη-
τέρα, ἢ ἀδελφούς, » καὶ τὰ ἑξῆς, « ἐνεκεν τοῦ Εὐαγγε-
λίου καὶ τοῦ ὀνόματός μου, » μακάριος οὗτός· ὅ

Nam ille haud longe ab init. lib. VII *De republ.*, p. 695, ait: Τοῦτο μέντοι τὸ τῆς τοιαύτης φύσεως, εἰ ἐκ παιδὸς εὐθὺς κοπτόμενον, περιεκόπη τὰ τῆς γενέσεως συγγενῆ, ὡς περ μολυβδίδας, αἱ δὴ, ἐδαδαῖς τε καὶ τῶν τοιούτων ἡδοαῖς τε καὶ λυχνείας προσφρεῖς γιγνόμεναι, περὶ τὰ κάτω στρέφουσι τὴν τῆς ψυχῆς ἔψιν. « Si ab hoc ingenio statim a pueritia ampu- tentur, quae sunt generationis affinia, » ces plumbeas pondera, « quae comestionibus, et hujusmodi voluptatibus, et libidinibus, atque deliciis inhaerentia, mentis aciem ad inferiora detorquent, » etc.

τὴν ἀπλήν ἐμφανίων μαρτυρίαν, ἀλλὰ τὴν γνωστὴν, ὡς κατὰ τὴν κανόνα τοῦ Εὐαγγελίου πολιτευσάμενον, διὰ τῆς πρὸς τὸν Κύριον ἀγάπης (γνώσιν γὰρ σημαίνει ἡ τοῦ ὀνόματος εἰδησις, καὶ ἡ τοῦ « Εὐαγγελίου » νόσις, ἀλλ' οὐ ψιλὴν τὴν προσηγορίαν) ἀπολιπεῖν μὲν γένος τὸ κοσμικόν, ἀπολιπεῖν δὲ οὐσίαν καὶ κτήσιν πᾶσαν, διὰ τὸ ἀπροσπαθῶς βιοῦν. « Μήτηρ » γοῦν ἡ πατρίς καὶ τροφὸς ἀλληγορεῖται, « πατέρες » δὲ οἱ νόμοι (31) οἱ πολιτικοί· ἃ δὲ ὑπεροπτεῖον εὐχαρίστως τῷ μεγαλόφρονι δικαίῳ, ἔνεκεν τοῦ φίλον γενέσθαι τῷ Θεῷ, καὶ τυχεῖν τῶν δεξιῶν μερῶν τοῦ ἀγιάσματος (32), καθάπερ καὶ οἱ ἀπόστολοι πεποιθήσασιν. Εἶτα Ἡράκλειτος (33) μὲν φησιν· « Ἀρηϊφάτους θεοὶ τιμῶσι καὶ ἄνθρωποι· » καὶ Πλάτων (34) ἐν τῷ πέμπτῳ τῆς « Πολιτείας » γράφει· « Τῶν δὲ δὴ ἀποθανόντων ἐπὶ στρατείᾳ, ὅς ἂν εὐδοκίμησας τελευτήσῃ, ἄρ' οὐ πρῶτον μὲν φήσομεν τοῦ χρυσοῦ γένους εἶναι; Πάντων γε μάλιστα. » Τὸ δὲ χρυσοῦν γένος πρὸς θεῶν ἔστι, τῶν κατ' οὐρανὸν καὶ τὴν ἀπλανῆ σφαῖραν, οἱ μάλιστα τὴν ἡγεμονίαν ἔχουσι τῆς κατ' ἀνθρώπους προνοίας. Τινὲς δὲ τῶν αἰρετικῶν, τοῦ Κυρίου παρακηκοότες, ἀσεβῶς ἅμα καὶ δειλῶς φιλοζωοῦσι, μαρτυρίαν λέγοντες ἀληθῆ εἶναι τὴν τοῦ ὄντος ὄντος γνώσιν Θεοῦ (35) (ὅπερ καὶ ἡμεῖς ὁμολογοῦμεν), φρονεῖα δὲ εἶναι αὐτὸν ἑαυτοῦ, καὶ αὐθέντην, τὸν διὰ θανάτου ὁμολογήσαντα· καὶ ἄλλα τοιαῦτα δειλίας σοφίσματα εἰς μέσον κομιζοῦσι. Πρὸς οὓς εἰρήσεται, ὅπταν καιρὸς ἀπαιτῆ· διαφέρονται γὰρ ἡμῖν περὶ ἀρχάς. Λέγομεν δὲ καὶ ἡμεῖς τοὺς ἐπιπηδήσαντας τῷ θανάτῳ (εἰσὶ γὰρ τινες οὐχ ἡμέτεροι, μόνου τοῦ ὀνόματος κοινωνοί, οἱ δὲ αὐτοὺς παραδιδόντες σπεύδουσι, τῇ πρὸς τὸν Δημιουργὸν ἀπεχθεῖα οἱ ἔθλιοι θανατῶντες), τοὺτους ἐξάγειν ἑαυτοὺς ἀμαρτύρωσ (36) λέγομεν, κἂν δημοσίᾳ κολάζωνται. Οὐ γὰρ τὸν χαρακτῆρα σώζουσι τοῦ μαρτυρίου τοῦ πι-

vel fratres, » et quæ deinceps sequuntur, « propter Evangelium et nomen meum », is est beatus : non quodvis significans martyrium, sed gnosticum, ejus nempe hominis, qui cum ex regula Evangelii vitam egerit, propter dilectionem Domini (« nominis » enim ratio et « Evangelii, » quorum hic mentio facta est, haud nudam appellationem, sed gnosticam vivendi rationem significat), cum hujus mundi cognatos, tum etiam substantiam ac possessiones relinquit, propterea quod vivat citra nimiam ad ea affectionem. Proinde « mater » quidem allegorice innuit patriam et altricem terram; « patres » autem, leges civiles; quæ quidem vir justus, qui est magni excelsique animi, lubentissime contemnere debet, ut Deo fiat amicus, et consequatur dexteram sanctuarii, ✕ sicut etiam fecerunt apostoli. Deinde dicit quidem Heraclitus : « Marte cæsos dii honorant et homines. » Et scribit Plato in quinto *De republica* : « Eum autem, qui in bello mortuus fuerit, postquam præclare se gesserit, annon primum quidem dicemus eum esse aurei generis? Omnium maxime. » Aureum autem genus cum illis diis versatur, qui sunt in cælo et in sphaera inerrante, qui maxime principatum obtinent humanæ providentiæ. Quidam autem ex hæreticis, cum male Dominum intellexerint, impie simul et timide vitæ tenentur cupiditate, dicentes, verum esse martyrium, veri Dei cognitionem (quod quidem nos quoque fatemur), eum autem esse sui occisorem et sibi mortem consciscere, qui per mortem fuerit Deum confessus; et alia ejusmodi sophismata, quæ sua suggestit timiditas, in medium afferunt. Adversus quos dicetur, cum tempus postulaverit; dissident enim a nobis de principiis. Dicimus autem nos quoque, eos, qui de industria mortem quærunt (sunt

✕ P. 571, ED. POTTER, 481 ED. PARIS. • Matth. xix, 29; Marc. x, 29, 30.

(31) *Οἱ νόμοι*. H. ms. οἰκονόμοι. SYLBURG.

(32) *Δεξιῶν μερῶν τοῦ ἀγ.* Respicit Matth. xi, 21, ubi Zebedæi uxor Christum rogat, ut filii sui sedeant, εἰς ἐκ δεξιῶν, καὶ εἰς ἐξ εὐωνύμων, « unus ad dextram, alter ad sinistram » throni ejus. Proinde τυχεῖν τῶν δεξιῶν μερῶν τοῦ ἀγιάσματος, erit primum gloriæ gradum in cœlesti regno consequi. Clemens paulo infra, pag. 485 : Οἱ τοιοῦτοι ἐκ δεξιῶν ἴστανται τοῦ ἀγιάσματος... οἱ δὲ ἐξ εὐωνύμων ἴστανται. « Qui tales sunt, a dextra parte sanctuarii stant, hi vero » inferiores « a sinistra. » Quem locum videsis.

(33) *Ἡράκλειτος*. Theodoretus lib. viii *De curat. ægrit.* Græc. : « Heraclitus profecto etiam eos, qui in bello occisi essent, nullo non digno honore existimavit. Quos enim Gradivus occidit, honore et dii et homines prosequuntur. Ἀρηϊφάτους γὰρ, φησὶν, οἱ Θεοὶ τιμῶσι καὶ ἄνθρωποι. » Suidas : Ἀρηϊφάτους, ὁ ἐν πολέμῳ ἀνηρημένος· et : Ἀρηϊός, ὁ πολεμικός, καὶ ἀρηϊοὺς τὴν τοῦ πολέμου εἶναι ἔλεγον νεότητα ἐπίλεκτον, καὶ ἀρηϊοὺς ὄπλοις πεφράχθαι. Ita manuscriptorum. Platonis locum leges tomo II, pag. 468, edit. H. Steph. : « Eum vero, qui re præclare gesta in bello occubuerit, nonne dicemus primum quidem ad genus aureum pertinere? Vocem πρῶτον omisit interpres. Idem Plato initio *Menexeni* 254 : Καὶ μὴν πολλαχοῦ κινδυνεύει καλὸν εἶναι τὸ ἐν πολέμῳ ἀποθνήσκειν· καὶ γὰρ ταφῆς καὶ μεγαλοπρεποῦς τυγχάνει. « Alqui

apud plurimos homines præclarum videtur in bello mori : etenim qui hoc leti genere occumbit, præclarum magnificumque funus consequitur.

Virgilius, IV *Georg.* v. 216, 217 :

... *Et corpora bello*

Objectant, pulchramque petunt per vulnera mortem.

Æneid. II, 417 :

... *Pulchrumque mori succurrit in armis.*

COLLECT.

(34) *Πλάτων*. Platonis verba occurrunt lib. v *De republica*, pag. 662.

(35) *Γνώσιν Θεοῦ*. Irenæus lib. iv, cap. 64, ait : « Neque quidem necessarium esse dicentibus tale martyrium; esse enim martyrium verum, sententiam eorum. » Idem lib. III, cap. 20 : « Ad tantam temeritatem progressi sunt quidam, ut etiam martyres spernant, et vituperent eos, qui propter Domini confessionem occiduntur. »

(36) *Ἀμαρτύρωσ*. Gatakerus nostras in Notis ad Marci Antonini lib. II, pag. 85, de hac Clementis voce hæc adnotat : Τὸ ἀμαρτύρωσ non est cum λέγομεν, uti Sylburgius putavit, sed cum ἐξάγειν ἑαυτοὺς conjungendum : « Dicimus eos ita sibi mortem accersere, ut martyres tamen non sint, nec martyrium obire dici debeant : Οὐ γὰρ, inquit, τὸν χαρακτῆρα σώζουσι τοῦ μαρτυρίου τοῦ πει-

enim quidam, eatenus solum nostri, quod ejusdem nominis participes sint, qui quidem seipsos magno studio contendunt tradere, et propter odium in Creatorum miseriam mortem cupiunt) eos, inquam, dicimus seipsos e vita exigere absque ullo martyrio, et si publice puniantur. Fidelis enim martyrii non servant characterem, quandoquidem verum Deum non cognovere; vanæ autem morti seipsos tradunt, sicut se temere in ignem conjiciunt Indorum Gymnosophistæ. Quoniam autem isti, qui falsum sibi nomen sumpserunt, in corpus invehuntur, discant quod bona corporis compages et recta compositio animo confert ad ingenii solertiam. Quare in tertio *De republica* Plato, quem maxime citant testem vituperatæ generationis, dixit oportere curam gerere corporis propter harmoniam animæ, » per quod et vivendum et recte vivendum est ei, qui annuntiat præconium veritatis. Per vitam enim et sanitatem ingredientes, ediscimus cognitionem. Cui vero omnino non licet in altum progredi, nisi in providendis necessariis versetur, et eorum ope quæcunque tendunt ad cognitionem facere necesse habet, nonne ei bene vivere est eligendum? Vivendo enim, ut bene vivatur, lit; et ad immortalitatis habitum transmittitur, qui per corpus ad bene vivendum se exercuit.

CAPUT V.

De doloris, paupertatis aliorumque externorum contemptu.

Admiratione quoque digni sunt Stoici, qui dicunt, animam nihil affici a corpore, neque ad vitium a morbo, neque ad virtutem a sanitate; sed utraque hæc dicunt esse indifferentia. Jam vero Job quoque propter insignem continentiam et fidem eximiam, pauper quidem ex divite, ex illustri abjectus, ex pulchro deformis, ex sano morbidus factus, nobis est præclarum exemplar propositus, dum pudore afficit eum, qui tentaverat; benedicit ei, qui formaverat; secunda ita fert, ut prima; probe docens, verum gnosticum casibus omnibus recte posse uti. Ac quod ea quidem, 207 quæ a veteribus præ-

ix P. 572 ED. POTTER, 482 ED. PARIS. a Job 1.

(37) *Ψευδώνυμοι*. Scilicet οἱ ψευδωνύμως γνωστικοί, « falso appellati Gnostici; » ut alibi dicit.

(38) *Ἀρμονία*. De harmonia, seu conformitate animæ et corporis, in libro a Clemente memorato hæc etiam dicit Plato, p. 625: Δεῖν γέ φαμεν τοὺς φύλακας ἀμφοτέρω ἔχειν τοῦτω τῷ φύσει. Δεῖ γάρ. Ὅμοιον ἡρμόσθαι δεῖ αὐτὰς πρὸς ἀλλήλας. Πῶς δ' οὐ; Καὶ τοῦ μὲν ἡρμωμένου σώφρων τε καὶ ἀνδρεία ἡ ψυχὴ. Πάνυ γε. Τοῦ δὲ ἀναρμόστου δεσιλὴ καὶ ἀγροικος. Καὶ μάλα. « Dicebamus oportere ipsos custodes utrasque naturas habere. Oportet sane. Proinde eas congruere inter se et concinere oportet. Quidni? Ejusque animus, in quo hæc consonant temperans est et fortis. Omnino. Ejus autem animus, in quo dissonant, timidus et agrestis. Et maxime quidem. » Cætera apud auctorem legi possunt.

(39) *Ἀδιάφορα*. Laertius in *Zeuone*, lib. vii, sec. 104, refert Stoicos bona corporis et fortunæ retulisse inter τὰ ἀδιάφορα, « indifferentia, » τὰ μήτε πρὸς εὐδαιμονίαν μήτε πρὸς κακοδαιμονίαν συνεργούντα: ὡς ἔχει πλοῦτος, ὑγίεια, ἰσχύς, δόξα, καὶ τὰ ἄμια. « que neque ad felicitatem, neque ad infelicitatem conferunt; ut sunt divitiæ, sanitas, vires, gloria, et cætera id genus. » Tacitus *Hist.* lib. iv, de Helvidio Prisco, Stoico: « Doctores, ait, sapientie secutus, qui sola bona, quæ honesta; mala tantum, quæ turpia; potentiam, nobilitatem,

στοῦ, τὸν δύνως θεὸν μὴ γνωρίσαντες· θανάτῳ δὲ ἑαυτοὺς ἀποδιδόσασιν κενῶ, καθάπερ καὶ οἱ τῶν Ἰνδῶν Γυμνοσοφισταὶ ματαίῳ πυρὶ. Ἐπεὶ δ' οἱ ψευδώνυμοι (37) οὗτοι τὸ σῶμα διαβάλλουσι, μαθέτωσαν, ὅτι καὶ ἡ τοῦ σώματος εὐαρμοστία συμβάλλεται τῇ εὐνοίᾳ πρὸς τὴν εὐφροσύνην. Δι' ὃ ἐν τῷ τρίτῳ τῆς « Παιδείας » ὁ Πλάτων εἶπεν, ὅτι μάλιστα ἐπιδοῦνται μέγιστα τὴν γένεσιν κακίζοντα, « ἐπιμελεῖσθαι σώματος » δεῖν « ψυχῆς ἕνεκα ἁρμονίας (38), » δι' οὗ βιοῦν τε ἔστι, καὶ ὀρθῶς βιοῦν, καταγγέλλοντα τῆς ἀληθείας τὸ κήρυγμα· διὰ γὰρ τοῦ ζῆν καὶ τῆς ὑγίειας ὀφείλουσιν, ἐκμανθάνομεν τὴν γνῶσιν. Ἡ δὲ οὐδὲ τὸ τυχὸν προσελθεῖν ἔστιν εἰς ὑψος ἀνευ τοῦ ἐν τοῖς ἀναγκαίοις εἶναι, καὶ δι' αὐτῶν πάντα ποιεῖν τὰ πρὸς τὴν γνῶσιν συντείνοντα, τὸ εὖ ζῆν τούτῳ πῶς οὐχ αἰρετέον; ἐν γούν τῷ ζῆν, τὸ εὖ ζῆν κατορθοῦται· καὶ εἰς ἕξιν ἀδιότρητος παραπέμπεται ὁ διὰ σώματος μελετήσας εὐζωτῶν.

progređi, nisi in providendis necessariis versetur, et eorum ope quæcunque tendunt ad cognitionem facere necesse habet, nonne ei bene vivere est eligendum? Vivendo enim, ut bene vivatur, lit; et ad immortalitatis habitum transmittitur, qui per corpus ad bene vivendum se exercuit.

θαυμάζειν δὲ ἄξιον καὶ τῶν Στωϊκῶν, οἵτινες φασι, μὴδὲν τὴν ψυχὴν ὑπὸ τοῦ σώματος διατίθεσθαι, μήτε πρὸς κακίαν ὑπὸ τῆς ἡσυχίας μήτε πρὸς ἀρετὴν ὑπὸ τῆς ὑγίειας, ἀλλ' ἀμφοτέρω ταῦτα λέγουσιν ἀδιάφορα (37) εἶναι. Καίτοι καὶ Ἰωβ, ἐγκρατείας ὑπερβολῆ καὶ πίστεως ὑπεροχῆ πένης μὲν ἐκ πλουσίου, ἀτιμῶς δὲ ἐξ ἐνδόξου, ἀισχυρὸς δὲ ἐκ καλοῦ, καὶ νεπερὸς ἐξ ὑγιεινοῦ γενόμενος, ἡμῖν τε ἔστι παράδειγμα ἀγαθὸν ἀναγεγραμμένον, δυσωπῶν τὸν πειράσαντα, εὐλαγῶν τὸν πλάσαντα· φέρων οὕτω τὰ δεύτερα, ὡς καὶ τὰ πρότερα· διδάσκων εὖ μάλα τοῖς περιστατικαῖς ἀπαιτήσιν οἷόν τε εἶναι καλῶς χρῆσθαι τὸν γνωστικόν (40).

tem, cæteraque extra animum, neque bonis neque malis annumerant. »

(40) *Διδάσκων... γνωστικόν*. « Probe docens gnosticum casibus omnibus adversis uti recte posse. » Περιστασις, necessitas hominem undique urgens, et casus incommodus. II Macab. vi.: Χαλεπὴ ἦν ἡ ἐπίστασις τῆς κακίας, « incursio malorum; » αἱ περιστασις, « calamitas, » et τὰ περιστατικά, ut apud Basilium, quod citat Budrus in *Comment.* ex homil. in princip. Proverb.: Ὅστε γὰρ τὰ δεξιὰ καὶ περισπούδαστα τοῖς πολλοῖς τὸ ἐστῶς καὶ μόνιμον ἔχει, οὕτε τὰ περιστατικά τῶν πραγμάτων καὶ κτηνῆς παχῶς ἤδρασται. « Neque enim secunda omnia, et quibus plerique delectantur, perpetuitatem, firmitatemque habent; sicut nec tristitia semper durant. » Sic verte pag. 500, 40: « Vel circumstentia. » S. Chrysostomus eleganter, id est, more suo, apud Nicetanum Heracleensem in *Expositione* ad illa verba: « Si bona suscipimus: « Ὁ μακάριος οὗτος πνταχόθεν βαλλόμενος, ἀσφαλῆστερον ἴστατο, καὶ μὴ βλάβη δεχόμενος, οὐκ ἐνεδίδου· ἀλλ' ἐκένοσε μὲν τοῦ διαδόλου τὴν βλοβήτικην, αὐτὸς δὲ οὐ κατέπεσεν, οὐδὲ ὑπερκλισθῆ, ἀλλ' ὡς περ ἄριστος κυβερνήτης, οὕτε μαυνομένης τῆς θαλάττης καὶ τῶν κυμάτων διεγειρόμενος καταποντίζετο, οὕτε γαλήνης οὐσίας βῆθι μότερος ἐγένετο, ἀλλ' ἐν ἑκατέρῳ τῇ τῶν καιρῶν διαφορᾷ ἴσθη τὴν ἑαυτοῦ τέχνην διετήρησε, καὶ οὕτε

Και οτι γε εικόνες τὰ παλαιὰ κατορθώματα εἰς τὰ ἄφωτα ἐπανορθώματα ἐκκείνται, ἐμφαίνων ὁ Ἀπόστολος, « Ὡστε τοὺς δεσμούς μου, » φησὶ, « φανεροῦς ἐν Χριστῷ γενέσθαι ἐν ὅλῳ τῷ πραιτωρίῳ καὶ τοῖς λοιποῖς πᾶσι. καὶ τοὺς πλείονας τῶν ἀδελφῶν ἐν Κυρίῳ πεποιθότας, τοῖς δεσμοῖς μου περισσοτέρως πολὺν ἀφῶδω; τὸν λόγον τοῦ Θεοῦ (41) λαλεῖν. » ἐπεὶ καὶ τὰ μαρτύρια ἐπιστροφῆς ἐσσι παραδείγματα, ἐν ἧζως ἠγιασμένα. « Ὅσα γὰρ ἡ Γραφή λέγει, εἰς τὴν (12) ἡμετέραν διδασκαλίαν ἐγράφη, ἵνα διὰ τῆς ὑπομονῆς καὶ τῆς παρακλήσεως τῶν Γραφῶν τὴν ἐλπὶν ἔχωμεν τῆς παρακλήσεως. » Ἔοικε δὲ πως, παρούσης ἀληθῆνος, ἡ ψυχὴ νεύειν ἀπ' αὐτῆς, καὶ τίμειν ἠΐσθαι τὴν ἀπαλλαγὴν τῆς παρουσίας δόξης. Ἀμέλει κατ' ἐκείνο καιροῦ, καὶ μαθημάτων βραθυμεί, ὀπηνίκα καὶ αἱ ἄλλαι ἀπημέλγηται ἀρεταί. Καὶ οὐ δύπου τὴν ἀρετὴν αὐτὴν πάσχειν φαμέν· οὐδὲ γὰρ νοσεὶ ἡ ἀρετὴ· ὁ δὲ ἀμφοῖν μετεσχηκὼς, ἀρετῆς καὶ νόσου, ὑπὸ τοῦ κατεπελιγοτος θλίβεται· κἂν μὴ καταμεγαλοφρονῶν τύχη ὁ μηδέπω τὴν ἐξὶν τῆς ἐγκρατείας περιποιησάμενος, ἐξίσταται, ἴσον τε εὐρίσκειται τῷ φεύγειν τὸ μὴ οὐ ὑπομείναι. Ὁ δὲ αὐτὸς λόγος καὶ περὶ πένια· ἐπεὶ καὶ αὐτὴ τῶν ἀναγκαίων, τῆς θεωρίας, λέγω, καὶ τῆς καθαρᾶς ἀναμαρτησίας, ἀπασχολεῖν βιάζεται τὴν ψυχὴν, περὶ τοὺς πόρισμούς διατρέβειν ἀναγκάζουσα, τὸν μὴ ὅλον ἑαυτὸν δι' ἀγάπης ἀναθεϊκότα τῷ Θεῷ· ὡσπερ ἔμπαλιν ἡ τε ὑγίεια καὶ ἡ τῶν ἐπιτηδεῶν ἀφθονία ἐλευθέραν καὶ ἀνεμπόδιστον φυλάσσει τὴν ψυχὴν, καὶ εὖ χρῆσθαι (43) τοῖς παροῦσι γινώσκουσαν· « Θλίβειν (44) γὰρ, φησὶν ὁ Ἀπόστολος, τῆ σοικὶ ἐξουσίαν οἱ τοιούτοι. Ἐγὼ δὲ ὁμῶν φεῖδομαι· θέλω γὰρ ὁμᾶς ἀμερίμους εἶναι πρὸς τὸ εὐσχημον καὶ εὐπάρεδρον τῷ Κυρίῳ ἀπερισπάστως. » Τούτων οὖν ἀνθεκτέον οὐ δι' αὐτὰ, ἀλλὰ διὰ τὸ σῶμα· ἡ δὲ τοῦ σώματος ἐπιμέλεια διὰ τὴν ψυχὴν γίνεται, ἐφ' ἣν ἡ ἀναφορὰ. Ἐν ταύτῃ γὰρ μαθεῖν ἀνάγκη τὸν γνωστικῶς πολιτευόμενον τὰ προσήκοντα· ἐπεὶ τὸ γε μὴ εἶναι τὴν ἡδονὴν ἀγαθὸν ὠμολόγηται, ἐκ τοῦ κακᾶς εἶναι τινὰς ἡδονὰς· τούτῳ τῷ λόγῳ ἀναφαίνεται τὸ ἀγαθὸν κακὸν, καὶ τὸ κακὸν ἀγαθόν. Ἐπειτα δὲ, εἰ τινὰς μὲν αἰρούμεθα τῶν ἡδονῶν, τινὰς δὲ φεύγομεν, οὐ πᾶσα ἡδονὴ ἀγαθόν. Ὁμολῶς δὲ καὶ ἐπὶ τὴν ἀληθῆνων ὁ αὐτὸς λόγος, ὧν τὰς μὲν ὑπομένομεν, τὰς δὲ φεύγομεν. Ἡ δὲ αἴρεσις καὶ φυγὴ κατ' ἐπιστήμην γίνεται· ὥστε τὴν ἐπιστήμην εἶναι τὸ ἀγαθόν, οὐ τὴν ἡδονὴν, δι' ἣν ἔστιν ὅτε καὶ τὴν ποιεῖν ἡδονὴν αἰρησόμεθα. Αὐτίκα ὁ μάρτυς ἡδοῦ τὴν δι' ἐλπίδος διὰ τῆς παρουσίας ἀληθῆνος αἰρεῖται.

✠ P. 573 ED. POTTER, 485 ED. PARIS. a Philip. 1, 13, 14. b Rom. xv, 4. c I Cor. vii, 28, 32, 35.

πλοῦτος αὐτὸν ἐρύσησεν, οὕτε πένια ἐταπίνωσεν. « Beatus hic, licet in eum undique mitterentur sagitte, tutior ac firmiter nihilominus consistebat; cumque jacula innumerabilia excepiisset, nihil de animi virtute remisit. Imo vero diaboli pharetram exhausit, ipse vero nec concedit, nec animo fractus est, sed tanquam gubernator optimus, neque furente mari, seseque offerentibus fluctibus obruebatur; neque in tranquillitate atque malacia erat desidiosior: parem potius artem ad temporis patriusque discrimen afferebat. COLLECT.

(41) Τοῦ Θεοῦ. Abest a Philip. 1.

A clare sunt gesta, ad nostram emendationem, quædam quasi imagines, proposita sunt, his verbis ostendit Apostolus: « Ut mea vincula fuerint in Christo manifesta in omni prætorio et reliquis omnibus, et plures fratres in Domino, confisi meis vinculis, auderent abundantius absque metu loqui verbum Dei: » quandoquidem martyria quoque sunt exemplaria conversionis, gloriose sanctificata. « Quæcunque enim, ait Scriptura, ad nostram doctrinam scripta sunt ut patientiam et consolationem Scripturarum, spem habeamus consolationis. » Videtur autem si adsit dolor, anima quodammodo ab ipso declinare et magnificere a præsentem liberationem molestia. Illo certe tempore quiescit etiam a disciplinis, quando aliæ quoque virtutes negliguntur. Non autem utique dicimus ipsam pati virtutem: nam nec ægrotat virtus. Sed tamen qui est utriusque particeps, et virtutis et morbi, urgenti dolore premitur; et si non fuerit magni et excelsi animi, qui nondum continentia habitum ✕ acquisivit, loco pellitur; et iustar fugæ invenitur non tolerasse. Eadem est autem etiam ratio de paupertate. Nam ipsa quoque a necessariis, contemplatione, inquam, et pura peccati emotione, cessare cogit animam, ut quæ in victu quærendo versari eum cogat, qui non se totum Deo per dilectionem dedicaverit; sicut rursus sanitas et rerum necessariorum copia liberam custodit animam, ut quæ nullum habeat impedimentum, et sciat recte uti rebus præsentibus. « Tribulationem » enim « carnis habebunt, » inquit Apostolus, « qui sunt hujusmodi. Ego autem vobis parco; volo enim vos esse non sollicitos, ut decore et honeste Domino indivulse assideatis. » Hæc sunt ergo amplectenda, non propter se, sed propter corpus: habetur autem cura corporis propter animam, ad quam fit relatio. Hac enim causa necesse est eum, qui vitam gnostice instituit, discere quid sit conveniens: nam bonum quidem non esse voluptatem, patet ex eo, quod malæ sint quædam voluptates; alioquin hac ratione videretur bonum esse malum, et malum bonum. Præterea autem si aliquas quidem expetimus voluptates, aliquas vero fugimus, tum non est quævis voluptas bonum. Similiter autem eadem quoque est ratio in doloribus, quorum D alios quidem toleramus, alios vero fugimus. Fit autem electio et fuga ex scientia; ac proinde bonum est, non voluptas, sed scientia, propter quam voluptates quasdam nonnunquam eligimus. Jam

(42) Ὅσα γὰρ ἡ Γραφή λέγει, εἰς τ. Forsan auctor scripsit: « Ὅσα γὰρ ἐγράφη, λέγει, εἰς τ. Vulg. Biblia Rom. xv, προσγράφη habent in utroque membro. Vox τῆς παρακλήσεως post ἔχωμεν abest ab iisdem Bibl. SILBERG.

(43) Καὶ εὖ χρ. Pro καὶ malim τὴν, ut sensus sit, « Eam animam, quæ præsentibus uti morit, liberam et impedimentis immunem per sanitatem et rerum necessariorum copiam præstari. »

(44) Θλίβειν. In unum conjungit I Cor. vii, 28, 32, 35, ubi θέλω δὲ pro θέλω γὰρ, et mox εὐπάρεδρον pro εὐπάρεδρον existat.

martyr eam, quæ spe capitur, voluptatem eligit per præsentem dolorem. Si autem in siti quidem dolor consideretur, in potu autem voluptas; dolor, qui præcessit, erit efficiens voluptatis; boni autem malum non erit efficiens; neutrum ergo est malum. Ac Simonides quidem, sicut ✕ etiam Aristoteles, scribit: « Homini quidem esse optimum, sanum esse; secundum autem, natura valentem et pulchrum; tertium autem, absque dolo et fraude esse divitem. » Et Theognis Megarensis:

*Pauperiem ut fugias, piscosi et in aquora ponti,
Cyrne, et te aeriis dejicito ex scopulis.*

Contra autem Antiphanes comicus: « Plutus, inquit, « cum plus aliis videntes acceperit aliquos, cæcos facit. » Jam a poetis prædicatur ab ortu esse cæcus:

Natum illi genuit, qui solem non videt unquam,

✕ P. 574 ED. POTTER.

(45) Σιμωνίδης. Aristoteles lib. i *Ethic.* ad Nicom. disticho illo epigrammatis Deliaci hæc distincta fuisse docet:

*Κάλλιστον τὸ δικαιοτάτον, ἁψτόν δ' ὑγιαίνειν,
Ἥδιστον δὲ τυχεῖν οὐ τις ἕκαστος ἐρῶ.*

*Justitia est pulcherrima res, suavissima rebus
Gaudere optatis, optima si valeas.*

Quæ a Theognide usurpata sunt, immutato tantum altero sic:

Πρῶγμα δὲ τερατότατον οὐ τις ἐρῶ τὸ τυχεῖν.

Illud vero secundum Græce ita Clemens, δεύτερον εὐφῶ καλὸν γενέσθαι. At apud Stobæum tit. 101, *De felicitate*, Platonem in *Gorgia*, et Athenæum lib. xv in *Canteri Novis lectionib.* legitur: δεύτερον δὲ φῶν καλὸν γενέσθαι. « Secundum pulchrum in-dole esse, » vel « honesta specie esse. » Sic et Plato lib. i *De legib.* 631: Ἥγείται μὲν ὑγίεια, κάλλος δὲ δεύτερον, τὸ δὲ τρίτον ἰσχύς, τέταρτον δὲ πλοῦτος οὐ τυφλός, ἀλλ' ὄξυ βλέπων. « Primum locum obtinet bona valetudo, secundum forma, tertium robor corporis, quartum opes haud cæcæ, sed acutum cernentes. » Vide in Proverbiis, « Primum recte valere. » COLLECT. Cum inpressis consentit etiam H. ms., sed Athenæi epitome ms. rectius, δεύτερον δὲ φῶν καλόν. Sic apud Platonem lib. ii *De legib.* p. 661 (p. 792 edit. Francof.): Λέγεται γὰρ, ὡς ἄριστον μὲν ὑγιαίνειν, δεύτερον δὲ κάλλος, τρίτον δὲ ἰσχύς, τέταρτον δὲ πλοῦτος. SYLBURG.—Stobæus hoc dictum Sclerix tribuit, serm. 101, ubi hoc modo id recitat:

*Ἵγιαίνειν μὲν ἄριστον ἀνδρὶ θνατῶ·
Δεύτερον δὲ φῶν καλὸν γενέσθαι·
Τρίτον δὲ πλοῦτεῖν ἀδόλως· εἴτα
Τέταρτον, ἤβην μετὰ τῶν φίλων.*

*Optima quidem est sanitas viro mortali,
Deinde bona forma nasci,
Tertio divitiæ sine dolo partæ,
Postremo inter amicos pubescere.*

Athenæus idem effatum, tanquam scolion inter pucula decantari solitum, recitat, lib. xv, c. 15, quo loco etiam memorat Anaxandriden comicum his verbis id derisisse:

*Ὁ τὸ σκόλιον εὐρών ἐκεῖνος, ὅστις ἦν,
Τὸ μὲν ὑγιαίνειν πρῶτον ὡς ἄριστον ἦν,
Ὁνόμασεν ὀρθῶς· δεύτερον δὲ εἶναι καλόν,
Τρίτον δὲ πλοῦτεῖν. Τοῦθ' ὄρως, ἐμαίρετο·
Μετὰ τὴν ὑγίειαν γὰρ τὸ πλοῦτεῖν διαφέρει,
Καλὸς δὲ πειρῶν ἐστὶν αἰσχρὸν θησίον.*

A Et δὲ κατὰ μὲν διψῶν ἢ ἀλγηδῶν νοεῖται, κατὰ τὴν πόσιν δὲ ἡδονῆ, ποιητικῆ τῆς ἡδονῆς ἢ ἀλγηδῶν ἢ προὔπαρξασα γίνεται ἀγαθοῦ δὲ ποιητικῶν τὸ κακὸν οὐκ ἂν γένοιτο οὐθέτερον οὖν κακόν. Ὁ μὲν οὖν Σιμωνίδης (45), καθάπερ καὶ Ἀριστοτέλης (46). « Ἵγιαίνειν μὲν ἄριστον ἀνδρὶ, » γράφει, « δεύτερον δ', εὐφῶ καλὸν γενέσθαι· τρίτον δὲ, πλοῦτεῖν ἀδόλως. Καὶ ὁ Μεγαρεὺς Θεόγνης·

*Χρὴ περιτὴν (47) φεύγοντα, καὶ εἰς βαθυκήτητα (48)
Ῥιπτεῖν, καὶ πετρῶν (49), Κύρρε, κατ' ἡλιότατον.*

Ἐμπαλιν δὲ Ἀντιφάνης (50) ὁ κωμικός· « Ὁ Πλοῦτος, » φησί, « πλέον θατέρου βλέποντας παραλαβὴν, » B τυφλοὺς ποιεῖ. Ἀυτίκα πρὸς τῶν ποιητῶν τυφλὸς ἐκ γενετῆς κηρύττεται·

Καὶ οἱ γέλιντο κούρον, ὅς οὐκ ἠλέκτορα εἶδεν,

*Auctor hujus scolii, quicumque ille sit.
Bonam valetudinem omnium rerum esse præstantis-
[simam],
Recte quidem judicavit; secundo vero loco, nasci
[formosam];
Ac tertio, divitem. Hic, vides, insanit:
Post bonam valetudinem præcipuæ sunt opes,
Pulcher si inops esurit, fœda bestia est.*

Theodoretus hæc a Clemente, pro more suo, sumpsisse videtur, serm. 11, cui tit. *De fine et iudicio*, p. 63, 64: Μᾶλλον δὲ οὗτος, ὡς εἰκεν, ἠκολούθησε Σιμωνίδῃ τῷ ποιητῇ· ἐκεῖνος γὰρ ἔφη· Ἵγιαίνειν μὲν ἄριστον ἀνδρὶ· δεύτερον δὲ, φῶν καλὸν γενέσθαι· τρίτον δὲ, πλοῦτεῖν ἀδόλως. Καὶ ὁ Θεόγνης δὲ τὴν πέντα φεύγειν παρεγγυᾷ, καὶ φησί· *Χρὴ περιτὴν φεύγοντα καὶ εἰς μεγακήτητα πότον Ῥιπτεῖν, καὶ πετρῶν, Κύρρε, κατ' ἡλιότατον.* Unde vix dubitari potest, quin apud Clementem, δεύτερον δὲ, φῶν καλὸν γενέσθαι, scribendum sit pro δεύτερον δ', εὐφῶ καλὸν γενέσθαι.

(46) Καθάπερ καὶ Ἀριστοτέλης. Hic scilicet ad complendam felicitatem, non solum animi, sed etiam corporis ac fortunæ bona exigit. Hinc Theodoretus paulo ante verba modo allata hæc dicit: Ἀριστοτέλης.... συμπληροῦσθαι τὴν εὐδαιμονίαν ἐκ τριγενείας ἔφη, ἐκ τῶν κατὰ ψυχὴν, ἐκ τῶν κατὰ σῶμα, ἐκ τῶν ἐκτός· χρῆναι γὰρ τὸν εὐδαίμονα ἐλεγε, μὴ μόνον ἀρετῆ κοσμεῖσθαι, ἀλλὰ καὶ ῥωμαῖον ἔχειν, καὶ ὥρα λάμπειν, καὶ πλοῦτεῖν περιβρεῖσθαι· τὸν δὲ τιδὸς τούτου ἐστερημένον, ἥκιστα καλεῖσθαι εὐδαίμονα. « Aristoteles ex triplici honorum genere, D scilicet animæ, corporis, et externis bonis, plenam felicitatem fieri affirmavit. Aiebat enim, qui vere felix habendus sit, eum non modo virtute excultum esse oportere, sed et robusta præditum valetudine, et forma insignem, et divitiis affluentem; qui autem horum careat aliquo, felicem appellandum non esse. » Conf. sup. *Strom.* ii, pag. 116 edit. Par.

(47) *Χρὴ περιτὴν.* Ἦν δὲ χρῆ, Theogn. *Γνομ.* v. 175, ubi præcessit *paupertatis* mentio.

(48) *Βαθυκήτητα.* Theognidis edit. vulg. *μεγακήτητα*; Plut. pag. 644, *μεγακήτητα*, at p. 465, *βαθυκήτητα*. H. SYLB. — *Βαθυκήτητα* Theodoret.

(49) *Ῥιπτεῖν, καὶ πετρῶν.* Ῥιπτεῖν, καὶ πετρῶν Theogn., Theodoret.

(50) *Ἀντιφάνης.* Antiphani locus apud Stobæum, tit. 91, plenius sic legitur:

*Ὁ Πλοῦτος ἡμῶς, καθάπερ ἱατρὸς κακός,
Τυφλοὺς, βλέποντας παραλαβὴν, πάντας ποιεῖ.*
SYLBURG.

φρησίν ὁ Χαλκιδεὺς Εὐφορίων·

A ait Euphorion Chalcidensis

Κακὸν οὖν ἦν τὸ παιδεύμ' εἰς εὐανδρίαν
Ὁ πλοῦτος ἀνθρώποιον, αἶ τ' ἀγαν τρυφαί,

Nil pejus opibus fortitudinem docet
Homines misellos, nimiaque luxuries comes,

ἐν τῷ Ἀλεξάνδρῳ ὁ Εὐριπίδης πεποίηκεν. Εἰρηται
γε, « Ἡ πενία (51) σοφίαν λάγει, διὰ τὸ συγγενές (52).
Ἄ φιλοχρηματία (53) δὲ οὐ Σπάρταν μόνον, ἀλλὰ
πᾶσαν πόλιν ἔλοι ἀν. » — « Οὐκουν (54) μόνον τοῦτο
νόμισμα, λευκὸς ἄργυρος ἢ χρυσός, ἔστιν, ἀλλὰ καὶ
ἡ ἀρετὴ βροτοῖς, » ὡς φρησίν ὁ Σοφοκλῆς.

dixit in Alexandro Euripides. Dictum certe est :
« Paupertati obtigit sapientia propter cognationem ;
amor autem pecuniae non solum Spartam, sed etiam
quamvis urbem ceperit. » — « Non est ergo hic so-
lum nummus, album argentum vel aurum, sed
etiam virtus mortalibus, » ut ait Sophocles.

CAPUT VI.

Aliquot beatitudinum capita exponit.

Ὁ Σωτὴρ ἡμῶν ὁ ἅγιος καὶ ἐπὶ τῶν πνευματικῶν,
καὶ ἐπὶ τῶν αἰσθητῶν, τὴν πενίαν, καὶ τὸν πλοῦτον, B
καὶ τὰ τούτοις ὅμοια, ἔταξεν· εἰπὼν γάρ, « Μακάριοι
οἱ δεδιωγμένοι ἕνεκεν δικαιοσύνης, » σαφῶς ἡμᾶς
διδάσκει ἐν πάσῃ περιστάσει τὸν μάρτυρα ζητεῖν· ὅς,
ἐὰν πτωχὸς ἦ διὰ δικαιοσύνην, « μαρτυρεῖ (55) »
δικαιοσύνην ἀγαθὸν εἶναι, ἣν ἠγάπησεν· « καὶ πεινῆ,
καὶ διψῆ διὰ δικαιοσύνην, » μαρτυρεῖ δικαιοσύνην τὸ
ἄριστον τυγχάνειν. Ὅμοιος δὲ καὶ ὁ κλαίων καὶ ὁ
πενθῶν διὰ δικαιοσύνην μαρτυρεῖ τῷ βελτίστῳ νόμῳ
εἶναι καλῶν. Ὡς οὖν « τοὺς δεδιωγμένους, » οὕτως δὲ
καὶ « τοὺς πεινῶντας καὶ τοὺς διψῶντας διὰ δικαιο-
σύνην, » μακαρίους λέγει, ὁ τὸν γνήσιον ἀποδεχό-
μενος πόθον (56), ὃν οὐδὲ λιμὸς διακόψαι ἰσχυσεν.
Κἂν « τὴν δικαιοσύνην αὐτὴν πεινώσι, μακάριοι.
μακάριοι » δὲ καὶ « οἱ πτωχοὶ » εἴτε « πνεύματι »
εἴτε περιουσίᾳ, διὰ δικαιοσύνην δηλονότι. Μὴ τι οὖν C

✕ Servator autem noster ille sanctus, tum ad
B spiritualia, tum ad sensilia applicavit paupertatem,
et divitias, et quæ sunt his similia. Cum enim dixit:
« Beati, qui persecutionem patiuntur propter justitiam », aperte nos docet, in omni casu quærere
martyrem; qui, si fuerit pauper propter justitiam,
« testatur » esse bonum, quam dilexit, justitiam;
« testatur » esse optimum. Similiter autem qui flet quo-
que et luget propter justitiam, testatur optimam
legem esse pulchram et honestam. Quemadmodum
ergo eos, « qui persecutionem patiuntur, » ita etiam
« qui esuriunt et sitiunt propter justitiam, » beatos
dicit, sincerum approbans desiderium, quod ne
fames quidem potuit perfringere. Et si « ipsam si-
tiant justitiam, beati b. Beati sunt » autem « pau-
peres » quoque, sive « spiritu e, » sive facultatibus,

✕ P. 575 ED. POTTER, 484 ED. PARIS. a Matth. v, 10. b Ibid. 6. c Ibid. 3.

Refertur a Stobæo tit. 91 :

Ὁ δὲ Πλοῦτος ἡμῶν, καθάπερ ἱατρὸς κακῶς,
τυφλοὺς, βλέποντας παραλυτῶν, πάντα ποιεῖ.
Verum divitiæ nos, seu malus medicus,
Videntes assumptos omnes excæcant.

Euripidis porro sententia ibidem recitatur, ubi pro
κακὸν τὸ παιδεύμ' εἰς εὐανδρίαν, legitur, κακὸν τι
βούλευμ' ἄρ' εἰς εὐανδρίαν. « Malum sane consilium
ad fortitudinem sunt divitiæ hominibus. » In manu-
scripto citatur hoc distichum ex Alexandro Euripi-
dis, non, ut habet impressus, ex Alexandra. In
Græco Clementis erat, ἐν τῷ Ἀλεξάνδρῳ Εὐριπίδης,
in Alexandro Euripides; itemque superius illud ex
Antiphane manuscriptus, non, ut impressus, ex Ari-
stophane; cum quo non convenit, quod de Pluto a
nativitate cæco tradit Euphorion, nam a Jove excæ-
catum fingit. COLLECT. — Hoc dictum Antiphane
H. Grotius sic exhibet, *Excerpt. e trag. et com.*,
p. 633 :

.... Ὁ Πλοῦτος πλέον

Θατέρων βλέποντας παραλυτῶν, τυφλοὺς ποιεῖ.

(51) Ἡ περία. Cum dicto de paupertate consonat
hoc Theocriti :

Ἄ περία, Διώφρατε, μόνα τὰς τέχνους ἐγείρει.

SYLBURG. Proverbium est, quod Zenodotus citat ex
Euripide, alii tribuunt Aristoni : « Ignava est opu-
lencia : verum inopia est artium repertrix, ingeni-
que venter, » ait Persius. Vide chil. 1, cent. 5, 22,
et chil. 2, cent. 7. Illud alterum natum ex oraculo
reddito Cleomeni et Theopompo, Spartæ regibus,
tum demum vincendos esse Lacedæmonios, cum
aurum et argentum in pretio cæperint habere.
Sophoclis nomen exscripsit in lib. 1 *De virtute*
Stobæus ex ejus *Œdipode*. COLLECT.

(52) Διὰ τὸ συγγενές. An potius διὰ τὸ δυστυχές,
« propter infortunium? » Id enim exstat inter frag-
menta Polyidi Euripidis, et apud Stobæum

sermone 95 :

Πλοῦτις· τὰ δ' ἄλλα μὴ δοκεῖς ἐννέειναι·
Ἐν τῷ γὰρ ἔλθῃ φανόσσης ἕνεστί τις.
Περία δὲ σοφίαν ἔλαχε διὰ τὸ δυστυχές.

Es dives : at scis præter hoc unum nihil ;
Id adesse vitium quippe divitiis solet ;
Magis malo coacta paupertas sapit.

(53) Ἄ φιλοχρηματία. Oraculum de Sparta, mu-
tato verbo, legitur apud Plutarchum pag. 142 : Ἄ
φιλοχρηματία Σπάρταν ὀλεῖ; « Spartam perdet : »
cum hic sit ἐλεῖ, « capiet, » inquit Sylburg. Hoc
oraculum Theopompo et Alcæmeni, Spartæ regibus,
redditum fuisse refert Plutarchus sub finem *Institutorum*
Laconic. Ejusdem meminerunt etiam Pau-
sanias in *Beoticis* pag. 591, 592, edit. Hanov. et
Ælianus *Var. hist.* lib. xiv, cap. 29, ubi Lysandrum
Spartanos hoc oraculum, ut etiam præceptum, quod
D Lycurgus auri argentique usum prohibuit, contem-
nere docuisse memorant. Conf. Plutarchus in Ly-
sandro. Oraculum hoc modo plenius scribitur :

Ἄ φιλοχρηματία Σπάρταν ὀλεῖ, ἄλλο δὲ οὐδέν.

Divitiarum amor Spartam perdet, aliud vero nihil.

(54) Οὐκουν. In Sophoclis loco si τοῦτο expru-
gatur, metrum constabit rectius,

Οὐκουν μόνον νόμισμα λευκὸς ἄργυρος,
Ἡ χρυσός ἐστιν, ἀλλὰ κ' ἀρετὴ βροτοῖς.

SYLBURG. — Verum hos versus e Sophoclis *Œdipo* de
hoc modo recitat Stobæus serm. 4 :

Ὁ τὸ νόμισμα λευκὸς ἄργυρος μόνον
Καὶ χρυσός ἐστιν· ἀλλὰ κ' ἀρετὴ βροτοῖς
Νόμισμα κείται πάσιν, ἢ χρῆσθαι χρεῶν.

(55) Μαρτυρεῖ. Alludit ad τὸν μάρτυρα.

(56) Ὁ τὸν γνήσιον ἀποδεχόμενος πόθον.
Congruentius, τοὺς τὸν γνήσιον ἀποδεχομένους

propter justitiam videlicet. Non ergo absolute pauperes, sed eos, qui propter justitiam valuerint fieri pauperes, eos beatos esse dicit; qui scilicet hujus mundi honores contempserunt, ut bonum acquirerent: perinde ac eos quoque qui honesti moribus et corpore fuere per castitatem, clarosque et illustres, qui propter justitiam provecti sunt ad filiorum adoptionem, et ideo « acceperunt potestatem ut filii Dei fierent, et super serpentes et scorpiones ambularent et in demones et in adversarii copias dominatum obtinerent a. » Et, ut in summa dicam, Dominica exercitatio grate ac lubenter animam abducit a corpore, si quidem ipsa quoque seipsam transferendo avellit. « Qui enim amat animam suam, perdet 208 illam: et qui perdidit, inveniet ipsam b; » si modo nostram fragilitatem applicemus ad Dei incorruptionem. Dei autem voluntas est, ut Deum agnoscamus, qua ratione ejus incorruptionis participes erimus. Qui ergo per poenitentiae rationem peccatricem agnoscit « animam, perdet » ipsam a peccato, a quo est avulsa; « perditam » autem « inveniet » per obedientiam, ut quæ fidei quidem revixerit, mortua autem sit peccato. Hoc est ergo invenire animam, « nosse seipsum. » Eam autem, quæ sit ad divina, conversionem, Stoici quidem dicunt fieri per quamdam mutationem, dum anima mutatur ad sapientiam; Plato autem, « animæ ad meliora circumactionem, et conversionem ex nocturno quodam die. » ✕ Jam etiam viro bono permittunt philosophi, ut liceat animam justa de causa educere, si quis ab agendo adeo fuerit remotus, ut nulla ei spes amplius reliqua sit actionis. Judex autem, qui per vim urget, ut dilectum negetur, videtur detegere, quisnam Deo amicus sit, et quis non. Hic autem ne comparatio quidem relinquitur, quid quisnam magis elegerit, minasne hominum, an Dei dilectionem. Et abstinencia et malis actionibus invenitur quodammodo diminutio et extinctio malorum, dum eorum tollitur operatio per cessationem ab agendo. Et hoc est, « Vende quæ habes, et da pauperibus; et veni, et sequere me c; » hoc est, sequere ea quæ dicuntur a Domino. Et per

✕ P. 576 ED. POTTER, 485 ED. PARIS. a Joan. i, 12; Luc. x, 19. b Joan. vii, 25; Matth. x, 39. c Matth. xix, 21.

πόθον. SYLBERG. — Sed recepta lectio verior est, cujus sensum Latine expressimus.

(57) Διὰ τοῦτο εἰληφ. Respicit Joan. i, 12: Ὅσοι δὲ ἔλαβον αὐτὸν, ἔδωκεν αὐτοῖς ἐξουσίαν τέκνα Θεοῦ γενέσθαι, τοῖς πιστεύουσιν εἰς τὸ ὄνομα αὐτοῦ· et Luc. x, 18, 19: Εἶπε δὲ αὐτοῖς· Ἐθεώρουσιν τὸν Σατανάν, ὡς ἀστρατὴν, ἐκ τοῦ οὐρανοῦ πεσόντα. Ἰδοὺ δίδωμι ὑμῖν τὴν ἐξουσίαν τοῦ πατεῖν ἐπάνω ὄφρων καὶ σκορπίων, καὶ ἐπὶ πᾶσαν τὴν δύναμιν τοῦ ἐχθροῦ· καὶ οὐδὲν ὑμᾶς οὐ μὴ ἀδικήσῃ.

(58) Ἐρών. Φιλών Joan. xii, 25, hoc Christi dictum recitans: sed malim εὔρών, quod extat Matth. x, 39: Unde sequitur, cum in Evangeliiis, tum etiam hic apud Clementem: Ὁ ἀπολέσας εὐρήσει αὐτήν.

(59) Ἀναζήσασαν. Respicit Rom. vi, 4, 5, vel similem Apostoli locum.

(60) Πλάτων. Locus est ex vii De republica, p. 528.

A οὐκ ἀπλῶς τοὺς πένητας, ἀλλὰ τοὺς ἐθελήσαντας δὲ δικαιοσύνην πτωχοὺς γενέσθαι, τοῦτους μακαρίζει, τοὺς καταμεγαλοφρονήσαντας τῶν ἐνταῦθα τιμῶν εἰς περιποίησιν τάγαθεῦ· ὁμοίως δὲ καὶ τοὺς καλοὺς τὸ ἦθος καὶ τὸ σῶμα δι' ἀγγελίαν γενομένους, τοὺς τε εὐγενεῖς καὶ ἐνδόξους, τοὺς διὰ δικαιοσύνην εἰς υἱοθεσίαν ἐληλακότας, καὶ διὰ τοῦτο « εἰληφότας (57) ἐξουσίαν τέκνα Θεοῦ γενέσθαι, καὶ ἐπάνω ὄφρων καὶ σκορπίων περιπατεῖν, » κυριεύειν τε καὶ δαιμόνων καὶ τῆς « τοῦ Ἀντικειμένου στρατιᾶς. » Καὶ ὡς ἡ Κυριακὴ ἀσκήσις ἀπάγει τὴν ψυχὴν τοῦ σώματος εὐχαρίστως, εἶγε καὶ αὐτὴ αὐτὴν κατὰ μετάθεσιν ἀποσπᾷ. « Ὁ γὰρ ἐρών (58) τὴν ψυχὴν αὐτοῦ ἀπολέσει αὐτήν· καὶ ὁ ἀπολέσας εὐρήσει αὐτήν, » ἢ μόνον τὸ ἐπίκηρον ἡμῶν ἐπιβάλλωμεν τῇ τοῦ Θεοῦ ἀφθαρσίᾳ. Θέλημα δὲ τοῦ Θεοῦ, ἐπίγνωσις τοῦ Θεοῦ, ἥτις ἐστὶ κοινωνία ἀφθαρσίας. Ὁ τοίνυν ἐπιγνωσκων κατὰ τὸν τῆς μετανοίας λόγον ἀμαρτωλῶν « τὴν ψυχὴν, ἀπολέσει » αὐτὴν τῆς ἀμαρτίας, ἥς ἀπέσπασται· « ἀπολέσας » δὲ, « εὐρήσει » κατὰ τὴν ὑπακοήν, τὴν ἀναζήσασαν (59) μὲν τῇ πίστει, ἀποθανοῦσαν δὲ τῇ ἀμαρτίᾳ. Τοῦτ' ὄν ἐστι τὸ εὐρεῖν τὴν ψυχὴν, τὸ « γνῶναι ἑαυτὸν. » Τὴν δὲ μεταστροφὴν τὴν ἐπὶ τὰ θεῖα οἱ μὲν Στωϊκοὶ ἐκ μεταβολῆς φασὶ γενέσθαι, μεταβαλοῦσης τῆς ψυχῆς εἰς σοφίαν· Πλάτων (60) δὲ, « τῆς ψυχῆς ἐπὶ τὰ ἀμείνω περιαγωγὴν λαβοῦσης, καὶ μεταστροφὴν ἐκ νυκτερινῆς τινος ἡμέρας. » Αὐτίκα εὐλογον ἐξαγωγὴν τῷ σπουδαίῳ συγχωροῦσι καὶ οἱ φιλόσοφοι, εἰ τις τοῦ πράσσειν αὐτὸν οὕτως τηρήσειεν αὐτῶν, ὡς μηκέτι (61) ἀπολελεῖσθαι αὐτῶ μὴδὲ ἐλπίδα τῆς πράξεως. Ὁ δὲ ἐκδιασάμενος δικαστῆς ἀρνεῖσθαι τὸν ἠγαπημένον διελέγγειν μοι δοκεῖ τὸν φίλον τῷ Θεῷ, καὶ τὸν μὴ. Ἐνταῦθα οὐδὲ σύγκρισις ἐτι ἀπολείπεται, τί ἂν τις καὶ μᾶλλον ἔλοιτο, ἀπειλήν ἀνθρωπίνην, ἢ τὴν ἀγάπην τοῦ Θεοῦ· καὶ πῶς ἡ τῶν κακῶν πράξεων ἀποχὴ μείωσις τε καὶ σθέσις τῶν κακῶν εὐρίσκειται, καθαιρουμένης τῆς ἐνεργείας αὐτῶν διὰ τῆς ἀπραξίας· καὶ τοῦτ' ἐστὶ, « Πῶλησόν σου τὰ ὑπάρχοντα, καὶ δός πτωχοῖς· καὶ δεῦρο ἀκολουθεῖ μοι· » τούτστιν, τοῖς ὑπὸ τοῦ Κυρίου λεγομένοις ἔπου. Ὑπάρχοντα δὲ φασὶ τινες αὐτὸν εἰρηκέναι τὰ ἐν τῇ ψυχῇ ἀλλότρια (62)· καὶ πῶς τοῖς πτωχοῖς ταῦτα διανέμεται, οὐκ ἔχουσιν εἰπεῖν· ἀλλ'

Vide lib. v Strom. COLLECT.—Platonis sententia sic se habet in lib. vii De republ., p. 696. edit. Francofurt.: Τοῦτο δὲ, ὡς εἶπαι, οὐκ ὀσάρακου ἂν εἴη περιστροφή, ἀλλὰ ψυχῆς περιαγωγῆ, ἐκ νυκτερινῆς τινος ἡμέρας εἰς ἀληθινήν τοῦ ὄντος τοῦσῃς ἐπάνωθεν, ἢν δὴ φιλοσοφίαν ἀληθὴν φήσομεν εἶναι. « Haec, ut videtur, non erit testis revolutio, sed animæ circumductio, a nocturno quodam die ad « jus, quod vere est, contemplationem. Quem quidem ascensum veram philosophiam esse dicemus. »

(61) Εἰ τις τοῦ πράσσειν αὐτὸν οὕτως τηρήσειεν αὐτῶν, ὡς μ. Rectius A. pro οὕτως; τηρήσειεν, legit οὕτως στερητέων, « ita privarit, sic orbarit, » inquit Syllburg. Scribe, εἰ τις τοῦ πράσσειν οὕτως τηρήσειεν αὐτὸν, ὡς μ., etc., ut deleatur τὸ αὐτῶν. HEINSIUS.

(62) Τὰ ἐν τῇ ψυχῇ ἀλλότρια. Flor., τὰ ἐν τῇ ψυχῇ ἀλλοσρέζ, perperam. SYLBERG.

ὁ Θεὸς γὰρ πάντα πᾶσι μερίζει κατ' ἀξίαν, δικαίας ἂν οὐσης τῆς οἰκονομίας. Καταφρονήσας οὖν, φησὶ, τῶν ὑπαρχόντων, ἃ ὁ Θεὸς μερίζει διὰ τῆς σῆς μεγαλειότητος, ἔπου τοῖς ὑπ' ἐμοῦ λεγομένοις, σπεύδων πρὸς τὴν τοῦ πνεύματος ἄνοδον (63), οὐκ ἀπογῆ κακῶν μόνον δικαιοθεΐς, πρὸς δὲ καὶ τῇ Κυριακῇ τελειωθείς εὐκοιῆξ (64). Αὐτίκα τὸν καυχώμενον τελείως τὰ ἐκ τοῦ νόμου προστάγματα πεπληρωκέναι διηλεγγε, μὴ τὸν πλησίον ἀγαπήσαντα· εὐεργεσίαν (65) δὲ ἀγάπη ἐπαγγέλλεται, ἡ κυριεύουσα τοῦ Σαββάτου κατ' ἐπανάθεσιν γνωστικῆν. Δεῖ δ' (66), οἶμαι, μήτε διὰ φόβον κολάσεως, μήτε διὰ τινα ἐπαγγελίαν δόσεως (67), δι' αὐτὸ δὲ τὸ ἀγαθόν, προσαεγλυθέναι τῷ σωτηρίου λόγῳ. Οἱ τοιοῦτοι ἐκ δεξιῶν ἵστανται (68) τοῦ ἀγιάσματος· οἱ δὲ διὰ τῆς τῶν φθαρτῶν δόσεως οἰόμενοι ἀντικαταλλάσσεσθαι τὰ τῆς ἀφθαρσίας, ἐν τῇ

B ἐ τῶν δυσεν ἀδελφῶν ἡ παραβολῇ ἡ μισθοὶ ἡ κέκληνται. Καὶ μήτι γε ἐνταῦθα τὸ « καθ' ὁμοίωσιν καὶ εἰκόνα ἡ ἀνακρύπτει; ἔν' οἱ μὲν κατὰ τὴν πρὸς τὸν Σωτήρα ὁμοίωσιν (69) συμπολιτεύονται, οἱ δὲ ἐξ εὐνοῦμων ἱστάμενοι κατὰ τὴν τούτων εἰκόνα. Τρία (70) τοίνυν ἐστὶν ἀπὸ τῆς ἀληθείας, μᾶς βίξης ἀμφοῖν ὑποκειμένης, αἰρέσεως δὲ οὐκ ἴσης, μᾶλλον δὲ τῆς κατὰ τὴν αἵρεσιν διαφορᾶς οὐκ ἴσης. Διαφέρει δ', οἶμαι, τὸ κατὰ μίμησιν ἐλέσθαι τοῦ κατὰ γνώσιν ἐλομένου, ὡς τὸ πεπωρωμένον καὶ τὸ πεφωτισμένον. Φῶς οὖν τῆς κατὰ τὴν Γραφὴν ὁμοιότητος ὁ Ἰσραὴλ ὁ δὲ ἄλλος εἰκῶν. Τί δὲ βούλεται ἡ « τοῦ Λαζάρου ἡ παραβολὴ τῷ Κυρίῳ, πλουσίῳ καὶ πένντῳ εἰκόνα δεικνύουσα; Τί δὲ, « Οὐδεὶς δύναται δυσὶ δουλεύειν κυρίως, Θεῷ καὶ μαμωνᾷ; »

C τὴν φιλαργυρίαν οὕτως ὀνομάσαντο; τοῦ Κυρίου. Αὐτίκα εἰς τὴν κλήσιν τοῦ δαίπνου οἱ φιλοκτήμονες κληθέντες οὐκ ἀπαντῶσιν· οὐ διὰ τὸ κεκλήσθαι (71), ἀλλὰ διὰ τὸ προσπαθῶς κερτῆσθαι. « Αἱ ἀλώπεκες ἄρα φωνεοὺς ἔχουσι· » τοὺς ἀμφὶ τὸν μεταλλεύμενον καὶ γεωρυχούμενον διατριβόντας πλοῦτον κατοικήθεις ἀνθρώπους καὶ γηγενεῖς, ἀλώπεκας προσεῖπεν. Ὡσαύτως καὶ ἐπὶ τοῦ Ἡρώδου· Ἐπάγετε (72), εἰπτε τῇ ἀλώπεκι ταύτῃ· Ἰδοὺ ἐκβάλλω δαιμόνια, καὶ ἰάσεις ἀποτελεῶ σῆμερον καὶ αὔριον, καὶ τῇ τρίτῃ τελειοῦμαι. — « Πεπεινὸν γὰρ οὐρανὸν, » τοὺς

vocem ὑπάρχοντα, nonnulli dicunt intelligi ea, quæ sunt aliena in anima; sed quomodo ea distribuantur pauperibus, minime possunt dicere. Sed enim Deus omnia omnibus distribuit pro meritis, cum justa sit ejus dispensatio. Facultatibus ergo, inquit, contemptis, quas Deus distribuit per tuam magnificentiam, sequere ea, quæ a me dicuntur, contende ad ascensum spiritus; non solum justificatus per abstinentiam a malis, sed etiam Dominica consummatus beneficentia Jam vero eum, qui gloriabatur se legis præcepta perfecte adimplere, refellit, quod non dilexisset proximum. Beneficentiam autem proficitur claritas, quæ dominatur Sabbato per gnosticam superioritatem. Existimo autem oportere, neque propter metum supplicii, neque propter aliquam domi promissionem, sed propter ipsum bonum accedere ad verbum salutare. Qui autem tales sunt, stant a dextris sanctuarii; qui autem pro donatione eorum, in quæ cadit corruptio et interitus, existimant se vicissim accepturos incorruptionem, in « duorum fratrum » parabola vocati sunt « mercenarii ». Et nunquid hic quoque illud, « ad similitudinem et imaginem » elucet? ut illi quidem secundum Servatoris similitudinem vitam instituant; qui autem stant a sinistris, ad imaginem horum. Tria ergo sunt a veritate eorum ambo sit una subjecta radix, ἄ eorum vero electio, vel potius differentia secundum electionis varietatem non sit æqualis. Differt autem, ut existimo, qui eligit ex imitatione ab eo qui eligit ex cognitione. ut id, quod est ignitum, ab eo quod illuminatum. Lumen ergo similitudinis secundum Scripturam est Israel; alius autem, imago. Quid autem intelligit Dominus per « Lazari » parabolam e, quæ exhibet imaginem divitis et pauperis? Quid vero, « Nemo potest duobus dominis servire, Deo et mammonæ d? » pecuniæ scilicet amorem sic vocat Dominus. Jam qui suarum possessionum amore tenebantur, ad cœnam vocati non veniunt e; non quod vocarentur, sed quod possiderent cum affectione. « Vulpes » itaque « foveas habent f; » eos, qui in effodiendis et infodiendis versantur divitiis, homines pravos et plane terræ filios, « vul-

✠ P. 577 ED. POTTER, 486 ED. PARIS. a Luc. xv, 11. b Gen. i, 26. c Luc. xvi, 19. d Matth. vi, 24; Luc. xvi, 13. e Matth. xxii, 2; Luc. xiv, 16. f Matth. vii, 20; Luc. ix, 58.

(63) Τὴν τοῦ πνεύματος ἄνοδον. Conf. Plato, loco superius dicto.

(64) Τῇ Κυριακῇ. . . εὐκοιῆα. Intelligit « beneficentiam, » quæ ad exemplum Domini fit, ὁ; διηλεγον εὐεργετῶν, Act. x. 38.

(65) Εὐεργεσίαν. Respicere videtur Matth. xii, 12, quo loco, postquam Christus manum aridam die Sabbati sanasset, dicit: Ὡστε ἐξεστε τοῖς σάββασι καλῶς ποιεῖν. Conf. Marc. vii, 1; Luc. vi, 6.

(66) Δεῖν δ'. Perfectioris status eos, ac proinde majori præmio dignos, qui propter solum Domini amorem, quam qui metu pecunie, vel spe præmiij, bene agunt. Sic infra p. 529 ed. I. Paris.: Κρίναντος δὲ, ὅτι καλὸν τὸ ἀγαθὸν ποιεῖν, ἐκτενωῶς ἡ ἐνέργεια φερομένη ἐν πάσῃ πράξει ἀγαθύνεται. . . μήτε διὰ δόξαν ἔτι. . . μήτε διὰ μισθόν, εἴτε παρὰ ἀνθρώπων, εἴτε ἐκ Θεοῦ, κατ' εἰκόνα καὶ καθ' ὁμοίωσιν τοῦ Κυρίου τὸν βίον ἐκτελοῖ.

(67) Διὰ τινα ἐπαγγελίαν δόσεως. Forte rectius διὰ τινας ἐπαγ. δ., « propter dationis alicujus promissionem, » ut inox. Svlburg.

(68) Ἐκ δεξιῶν ἵστ. Hoc est, priorem locum obtinent; ut posteriorem, qui stant a sinistra. Conf. superius p. 570, et ibi adnotata.

(69) Ὁμοίωσιν. Perfectissimos esse vult, qui vitam suam secundum Christi ὁμοίωσιν instituant; minus perfectos, qui illos perfectiores imitantur et secundum eorum εἰκόνα vivunt. Aliis locis dicit Christum esse Θεοῦ εἰκόνα, hominem εἰκόνα Christi, ac proinde εἰκόνα εἰκόνας, « imaginem imaginis. » Conf. Protrept. pag. 62, Strom. v, p. 594. edit. Paris. Quandoque etiam Dei εἰκόνα et ὁμοίωσιν distinguit, ut imperfectius a perfectiore: qua de re conf. Pædag. lib. i, cap. 12.

(70) Τρία. Δύο legendum pro τρία, arguit sequens vocabulum ἀμφῶν. Svlburg.

(71) Οὐ διὰ τὸ κεκλήσθαι. « non quod non sint vocati. » Vel potius, οὐ διὰ τὸ κερτῆσθαι, « non quod possiderent, sed quod possessionibus suis nimium addicti essent. »

(72) Ἐπάγετε. Ἠορευθέντες, Luc., ubi vox ἐπιτελῶ pro ἀποτελῶ.

pes » appellavit. Similiter etiam de Herode : « Abite, A dicite huic vulpi : Ecce dæmonia ejicio, et ægros curo hodie et cras, et tertio consumimur ». » Volucres » enim « cæli b, » eos, qui « cælo » a reliquis avibus sunt distincti, ac vere puri, et ad cælestis Logi seu verbi cognitionem evolare parati, vocavit. Neque solum divitiæ, gloria et matrimonium, sed etiam paupertas, ei, qui ipsam ferre nequit, innumerabiles affert sollicitudines. Atque has quidem curas significavit in parabola seminis quadripartiti, ubi dicit « semen Logi, » seu verbi, quod « cecidit in spinas » et sepes fuisse ab eis « suffocatum, » et fructum nequissime producere c. Discere ergo necesse est, quomodo unoquoque eorum, quæ accidunt, utendum sit, ut per vitam bene ac gnostice actam ad habitum vitæ æternæ exerceamur. « Vidi enim, inquit, « impium superexaltatum et elatum sicut cedros Libani : et transii, » inquit Scriptura, « et ecce non erat; et quasi ipsum, et non est inventus locus ejus. Custodi innocentiam, et vide rectitudinem, quoniam sunt reliquiæ homini pacifico d. » Talis autem fuerit, qui non simulate credit ex toto corde, et toto est animo tranquillus. « Alter enim populus labiis honorat, cor vero ejus longe ✕ abest a Domino e. Ore suo benedicunt, corde vero suo exsecrantur f. Dilixerunt eum in ore suo, et lingua sua mentiti sunt ei; cor autem eorum non erat rectum cum ipso, neque fideles fuerunt in testamento suo g. » Et ideo « muta fiant labia dolosa h, et perdat Dominus labia dolosa omnia, linguam magniloquam, eos qui dixerunt : Linguam nostram magnificabimus, labia nostra a nobis sunt; quis est noster Dominus? 209 Ab afflictione inopum et ejulatu pauperum nunc exurgam, dicit Dominus,

✕ P. 578 ED. POTTER, 487 ED. PARIS. a Luc. xiii, 32. b Matth. viii, 20, Luc. ix, 58. c Matth. xiii, 4; Luc. viii, 5. d Psalm. xxxvii, 35, 36, 37. e Isa. xxi, 13. f Psalm. lxi, 5. g Psalm. lvm, 36, 37. h Psalm. xxx, 19.

(75) *Εἶδον*. Monuit post Junium Cl. Græbius, hæc, paucis mutatis, sumpta esse ex Clementis Romani *Epist. 1 ad Cor.*, cap. 14, 15 et 16, ubi ejus verba sic se habent: Καὶ πάλιν λέγει· Εἶδον ἀσεβῆ ὑπερφυόμενον, καὶ αἰρόμενον ὡς τὰς κέδρους τοῦ Λιβάνου· καὶ παρῆλθον, καὶ ἰδοὺ οὐκ ἦν· καὶ ἐξεζήτησα τὸν τόπον, καὶ οὐκ εἶρον. Φύλασσε ἀκακίαν, καὶ ἴδε εὐθύτητα, ὅτι ἐστὶν ἐγκατάλειμμα ἀνθρώπων εἰρηνικῶν. Τοῖνυν κολληθῶμεν τοῖς μετ' εὐσεβείας εἰρηνεύουσιν, καὶ μὴ τοῖς μετ' ὑποκρίσεως βουλομένοις εἰρήνην. Λέγει γὰρ πον· Οὗτος ὁ λαὸς τοῖς χεῖλεσι με τιμᾷ, ἡ δὲ καρδία αὐτῶν πόρρω ἀπέστιν ἀπ' ἐμοῦ. Καὶ πάλιν· Τῷ στόματι αὐτῶν ἠλόγουν, τῆ δὲ καρδίᾳ αὐτῶν κατηρώντο. Καὶ πάλιν λέγει· Ἠγάπησαν αὐτὸν τῷ στόματι αὐτῶν, καὶ τῇ γλώσσῃ αὐτῶν ἐψεύσαντο αὐτόν, ἡ δὲ καρδία αὐτῶν οὐκ εὐθεῖα μετ' αὐτοῦ, οὐδὲ ἐπιστῶθησαν ἐν τῇ διαθήκῃ αὐτοῦ· ἄλλα (scr. ex Clemente Alex. ἄλλα) γεννηθῆτω τὰ χεῖλη τὰ δόλια, γλώσσαν μεγαλορρήμονα· τοὺς εἰπόντας, Τὴν γλώσσαν ἡμῶν μεγαλυνῶμεν, τὰ χεῖλη ἡμῶν παρ' ἡμῖν ἐστὶν· τίς ἡμῶν κύριός ἐστιν; Ἀπὸ τῆς ταλαιπωρίας τῶν πτωχῶν καὶ ἀπὸ τοῦ στεναγμοῦ τῶν πενήτων νῦν ἀναστήσομαι, λέγει Κύριος, ὁσσημα ἐν σωτηρίῳ, παρῆρσιάζομαι ἐν αὐτῷ. Ταπεινοφρονούντων γὰρ ἐστὶν ὁ Χριστός, οὐκ ἐπαυρομένων ἐπὶ τῷ ποίμνιον αὐτοῦ.

(74) *Ὁ ἕτερος*. Respicit Isa. xxi, 13 : Καὶ εἶπε Κύριος, Ἐγγίξει μοι λαὸς οὗτος ἐν τῷ στόματι αὐτοῦ, καὶ ἐν τοῖς χεῖλεσι αὐτῶν τιμῶστί με, ἡ δὲ καρδία

οὐρανῷ τῶν ἄλλων ὀρνέων διακεκριμένους, καθάρους τῷ ὄντι, τοὺς εἰς τὴν τοῦ οὐρανοῦ Λόγου γῶσιν πτητικούς, προσεῖπεν· οὐ γὰρ δὴ μόνον πλοῦτος καὶ δόξης καὶ γάμου, ἀλλὰ καὶ πενίας, τῷ μὴ φέροντι μυρία φροντίδες. Καὶ μὴν ταύτας ἐν τῇ παραβολῇ τοῦ τετραμεροῦς σπόρου ἠνίκατο τὰς μερίμνας, « τὸ σπέρμα τοῦ Λόγου » φήσας « τὸ εἰς ἀκάνθας » καὶ φραγμούς πεσόν, « συμπιγῆναι » ὑπ' αὐτῶν, καὶ μὴ καρποφορῆσαι δυναθῆναι. Μαθεῖν οὖν ἀνάγκη ὅπως ἐκάστῳ τῶν προσπιπτόντων χρηστέον, ὡς αἰ' εὐζωίας γνωστικῆς εἰς ἕξιν αἰδίου συνασκηθῆναι ζωῆς. « Εἶδον (75) » γὰρ, φησὶ, « τὸν ἀσεβῆ ὑπερφυόμενον καὶ ἐπαυρόμενον ὡς τὰς κέδρους τοῦ Λιβάνου· καὶ παρῆλθον, » λέγει ἡ Γραφή. « καὶ ἰδοὺ οὐκ ἦν· καὶ ἐζήτησα αὐτόν, καὶ οὐκ εὐρέθη ὁ τόπος αὐτοῦ. Φύλασσε ἀκακίαν, καὶ ἴδε εὐθύτητα· ὅτι ἐστὶν ἐγκατάλειμμα ἀνθρώπων εἰρηνικῶν. » Οὗτος δ' ἂν εἴη ὁ ἀνοποκρίτως ἐξ ὄλης καρδίας πιστεύων, καὶ πάσῃ τῇ ψυχῇ γαληνῶν· « Ὁ γὰρ λαὸς ὁ ἕτερος (74) τοῖς χεῖλεσι τιμᾷ· ἡ δὲ καρδία αὐτοῦ πόρρω ἀπέστιν ἀπὸ Κυρίου. Τῷ στόματι αὐτῶν εὐλογοῦσι, τῇ δὲ καρδίᾳ αὐτῶν καταρῶνται (75). Ἠγάπησαν αὐτόν ἐν τῷ στόματι αὐτῶν, καὶ τῇ γλώσσῃ αὐτῶν ἐψεύσαντο αὐτόν (76)· ἡ δὲ καρδία αὐτῶν οὐκ εὐθεῖα μετ' αὐτοῦ, οὐδὲ ἐπιστῶθησαν ἐν τῇ διαθήκῃ αὐτοῦ. » Διὰ τοῦτο « ἄλλα γεννηθῆτω πάντα (77) τὰ χεῖλη τὰ δόλια· καὶ γλώσσαν μεγαλορῆμονα (78), τοὺς εἰπόντας· Τὴν γλώσσαν ἡμῶν μεγαλυνῶμεν, τὰ χεῖλη ἡμῶν παρ' ἡμῖν ἐστὶν· τίς ἡμῶν Κύριός ἐστιν; Ἀπὸ ταλαιπωρίας (79) τῶν πτωχῶν, καὶ τοῦ στεναγμοῦ τῶν πενήτων νῦν ἀναστήσομαι, λέγει Κύριος· ὁσσημα ἐν σωτηρίῳ, παρῆρσιάζομαι ἐν αὐτῷ. » Ταπεινοφρονούντων γὰρ ἐστὶν ὁ Χριστός, οὐκ ἐπαυρομένων ἐπὶ τῷ ποίμνιον αὐτοῦ. « Μὴ ὀσηυρίζετε » τοῖνυν

αὐτῶν πόρρω ἀπέχει ἀπ' ἐμοῦ. Illud ὁ ἕτερος a Clemente additum est, quo significaret hunc populum diversis moribus et ingenio esse ab illo *pacifico*, de quo modo locutus est. Dein adjicit *Psalm. lxxi, 4; lvm, 36, 37; xxxi, 18; xii, 3, 4, 5*, diversa Scripturæ loca, pro more suo, in unum conjungens.

(75) *Τῷ στόματι... καταρῶνται*. *Psalm. lxxi, 4* : Τῷ στόματι αὐτῶν εὐλόγουν, καὶ τῇ καρδίᾳ αὐτῶν κατηρώντο.

(76) *Αὐτόν*. *Αὐτῷ*, *Psalm. lvm, 36*.

(77) *Πάντα*. Abest a *Psalm. xxxi, 8*, et Clemente Romano.

(78) *Τὰ χεῖλη τὰ δόλια καὶ γλ. μ.* Hæc in *Psalm. xii* integra sic existant : Τὰ χεῖλη τὰ δόλια, καὶ ἐξολοθρεύσαι Κύριος πάντα τὰ χεῖλη τὰ δόλια καὶ γλώσσαν μεγαλ. Unde manifestum est hæc verba, καὶ ἐξολοθρεύσαι Κύριος πάντα τὰ χεῖλη τὰ δόλια, quæ ad sententiam complendam desunt, propter eandem vocis repetitas, ut sæpe alias contigit, excidisse. Verum noluimus ea cum Sylburgio in textum auctoris recipere, quia probabile est eum, Clementem Romanum, cujus textu prius exciderant, secutum, ea omisisse.

(79) *Ἀπὸ ταλ.* Ἀπὸ τῆς ταλ. *Psalm. xii*, ubi *hos* καὶ ἀπὸ τοῦ στεναγ.

« ὁ μὲν θησαυροὺς ἐπὶ τῆς γῆς, ὅπου σῆς καὶ βρώσις ἀφανίζει, καὶ κλέπται (80) διορύσσουσι καὶ κλέπτουσι, » τάχα μὲν τοὺς φιλοκτήμονας ὀνειδίζων, λέγει ὁ Κύριος· τάχα δὲ καὶ τοὺς ἀπλῶς μεριμνητάς τε καὶ φροντιστάς· ἤδη δὲ καὶ τοὺς φιλοσωμάτων. Ἔρωτες γάρ, καὶ νόσοι, καὶ οἱ φαῦλοι διαλογισμοί, « διορύσσουσι » τὸν λογισμὸν καὶ τὸν ὅλον ἄνθρωπον· « ὁ » δὲ τῷ ὄντι « θησαυρὸς » ἡμῶν, ἔνθα ἡ συγγένεια τοῦ νοῦ (81)· ἐπεὶ τὸ κοινωνικὸν τῆς δικαιοσύνης παραδίδωσιν, ἐμφαίνων δεῖν ἀποδιδόναι τῇ συνηθείᾳ τῆς παλαιᾶς ἀναστροφῆς (82) τὰ ὑπ' αὐτῆς ἡμῖν περικτηθέντα, καὶ ἐπὶ τὸν Θεὸν ἀνατρέχειν, ἔλεον αἰτουμένους. Οὗτός ἐστι τῷ ὄντι « βαλάντιον (83) μὴ παλαιούμενον, ἐφ' ὅδιον ζωῆς αἰδίου, « θησαυρὸς ἀνέκλειπτος ἐν οὐρανῷ, » ὅτι « Ἐλεῶν (84) ἔλεξω, ὃν ἂν ἐλεῶ, » φησὶ Κύριος. Λέγουσι δὲ ταῦτα καὶ τοῖς θέλουσι διὰ τὴν δικαιοσύνην πτωχεύσαι· ἀκηχόασι γὰρ διὰ τῆς ἐντολῆς, ὅτι « πλατεῖα (85) καὶ εὐρύχωρος ὁδὸς ἀπάγει εἰς τὴν ἀπώλειαν, καὶ πολλοὶ οἱ διερχόμενοι δι' αὐτῆς. » Οὐ περὶ ἄλλου τινὸς, ἀλλὰ περὶ ἀσωτίας καὶ φιλογυνίας, φιλοδοξίας, φιλαρχίας, καὶ τῶν ὁμοίων διαλέγεται παθῶν· « Ἄφρον » γάρ, οὕτως ἔφη, « ὅτι τῇ νυκτὶ ταύτῃ (86) ἀπαιτοῦσί σου τὴν ψυχὴν· ἃ δὲ ἠτοίμασας αὐτῇ, τίνι γένηται; » Καὶ τὰ μὲν τῆς ἐντολῆς ὡς ἔχει κατὰ λέξιν· « Φυλάσσεσθε (87) » τοῖσιν « ἀπὸ πάσης πλεονεξίας· ὅτι οὐκ ἐν τῷ περισσεύειν (88) τινὰ τὰ ὑπάρχοντα ἐστὶν ἡ ζωὴ αὐτοῦ. Τί γὰρ ὠφελεῖται ἄνθρωπος, ἐὰν τὸν κόσμον ὅλον κερδήσῃ, » τὴν δὲ « ψυχὴν αὐτοῦ ζημιώσῃ; ἢ τί δώσει ἄνθρωπος ἀντάλλαγμα τῆς ψυχῆς αὐτοῦ; Διὰ τοῦτο λέγω· Μὴ μεριμνᾶτε τῇ ψυχῇ ὑμῶν, τί φάγητε· μηδὲ τὸ σῶμα τί περιβάλητε (89)· ἡ γὰρ ψυχὴ πλείων ἐστὶ τῆς τροφῆς, καὶ τὸ σῶμα τοῦ ἐνδύματος. » Καὶ πάλιν· « Οἶδεν γὰρ ὁ Πατὴρ ὑμῶν (90), ὅτι χρῆζετε τούτων ὁπάντων. » Ζητεῖτε δὲ « πρῶτον τὴν βασιλείαν (91) τῶν οὐρανῶν καὶ τὴν δικαιοσύνην· » ταῦτα γὰρ « μεγάλα (92)· » τὰ δὲ « μικρὰ, » καὶ περὶ τὸν βίον, ταῦτα « προστεθήσεται ὑμῖν. » Ἄρ' οὐκ ἀντικρὺς τὸν γνωστικὸν μεθέπειν ἡμᾶς παρακαλεῖται βίον, ἔργω τε καὶ λόγῳ ζητεῖν τὴν ἀληθεῖαν προτρέ-

✕ P. 579 ED. POTTER, 488 ED. PARIS. ^a Psalm. xii, 3, 4, 5. ^b Matth. vi, 19. ^c Luc. xii, 33.

^d Rom iv, 15; Exod. xxxiii, 19. ^e Matth. vii, 13. ^f Luc. xii, 20. ^g Ibid. 15. ^h Matth. xvi, 26.

ⁱ Matth. vi, 34; Luc. xii, 22, 25.

(80) Καὶ κλέπ. Καὶ ὅπου κλέπ. Matth. vi.

(81) Ἐνθα ἡ συγγένεια τοῦ νοῦ. Nempe in caelo, ubi Deus et alii spiritus animabus nostris syγγενεῖς habitant.

(82) Ἀναστροφῆς. Respicere videtur Ephes. iv, 22: Ἀποθέσθαι ὑμᾶς κατὰ τὴν προτέραν ἀναστροφὴν τὴν παλαιὴν ἄνθρωπον.

(83) Βαλάντιον. Respicit Luc. xii, 33. Ποιήσατε ἑαυτοῖς βαλάντια μὴ παλαιούμενα, θησαυρὸν ἀνέκλειπτον ἐν τοῖς οὐρανοῖς.

(84) Ἐλεῶν. Abest ab Exod. et Rom.

(85) Πλατεῖα. E memoria recitat Matth. xii, 13: Πλατεῖα ἡ πύλη, καὶ εὐρύχωρος ἡ ὁδὸς ἡ ἀπάγουσα εἰς ἀπώλειαν, καὶ πολλοὶ εἰσὶν οἱ εἰσερχόμενοι δι' αὐτῆς.

(86) Τῇ ν. τ. Luc. xii, 20: Ταύτῃ τῇ νυκτὶ τὴν ψυχὴν σου ἀπαιτοῦσιν ἀπὸ σου· ἃ δὲ ἠτοίμασας, τίνι ἔσται;

(87) Φυλάσσο. Luc. xii, 15: Φυλάσσεσθε ἀπὸ τῆς ᾧδον. Porro in unum conjungit Luc. xi, 15; Matth.

A ponam in salutari, libere agam cum ipso ^a. » Est enim Christus eorum qui humiliter se gerunt, non eorum qui eriguntur in gregem ejus. « Ne thesaurizate ergo vobis thesauros in terra, ubi linea et ærugo demolitur, et fures effodiunt et suffurantur ^b, » fortasse quidem eos insectans qui tenentur amore possessionum, dicit Dominus; fortasse autem eos in universum, qui sollicitudini et curis se dedunt; quinetiam eos qui corporis nimium studiosi sunt. Amores enim, et morbi, et malæ cogitationes, rationem et totum hominem « perfodiunt. » Est autem verus noster « thesaurus, » ubi est mentis cognatio; proinde communicativam vim tradit justitiæ, dum indicat oportere reddere consuetudini veteris conversationis ea, quæ ab ipsa ^B suut nobis acquisita, et ad Deum recurrere, penitentes misericordiam. Is est revera « crumena, quæ non veterascit, » viaticum vitæ æternæ, « thesaurus in caelo non deficiens ^c, » quoniam « miserebor miserebor ^d, » ait Dominus. Dicunt autem hæc iis quoque, qui volunt esse pauperes propter justitiam: audierunt enim per mandatum, « latam et spatiosam esse viam, quæ ducit ad interitum; et multos, qui per eam trans-eunt ^e. » De nullo alio loquitur, quam de luxu et amore mulierum, cupiditate gloriæ et imperii, et similibus animi affectibus. « Stulte » enim, inquit, « hac nocte animam tuam repetunt: quæ autem ei parasti, cujus erunt? » Et mandatam quidem eis verbis traditum est: « Cavete ergo ab omni avaritia, et plura habendi cupiditate: quoniam non in eo, quod alicui abundant facultates, vita ejus ^f. Quid enim prodest homini, si totum mundum lucretur, animæ ✕ autem suæ detrimentum faciat? aut quod dabit homo pretium pro anima sua ^h? Et ideo dico: Ne solliciti sitis animæ vestræ, quid comedatis; neque corpori, quid induamini. Anima enim est plus quam cibus, et corpus quam indumentum ⁱ. » Et rursus: « Scit enim Pater vester, quod his omnibus opus habetis. Quærite autem primum regnum cælorum et justitiam; » ea enim « magna »

D xvi, 26; vi, 21; Luc. xii, 22, 23, 30, 31; Matth. vi, 32, 33.

(88) Οὐκ ἐν τῷ π. Luc. xii, 15: Οὐκ ἐν τῷ περισσεύειν τινὲ ἡ ζωὴ αὐτοῦ ἐστὶν ἐκ τῶν ὑπαρχόντων αὐτοῦ. Mox interpretes legit διὰ τοῦτο λέγει.

(89) Μηδὲ τὸ σῶμα τ. π. Seu potius in dativo casu, τῷ σώματι, τί π. ut τῇ ψυχῇ ὑμῶν, τί φ. Sic apud Lucam, τῷ σώματι, τί ἐνδύσθησθε. Ibidem mox, ἡ ψυχὴ πλείων ἐστὶ τ.

(90) Ὁ Πατὴρ ὑμῶν οὐράνιος, Mathæus, quem Clemens in hac et sequenti sententia, ut in ea, quæ præcessit, Lucam secutus videtur.

(91) Τὴν β. Τὴν βασιλείαν τοῦ Θεοῦ, καὶ τὴν δικαιοσύνην αὐτοῦ, Matth., ubi mox, ταῦτα πάντα προστεθ.

(92) Ταῦτα γὰρ μεγ. Respicit Christi dictum, quod superius recitavit Strom. i, pag. 316: Αἰτεῖσθε τὰ μεγάλα, καὶ τὰ μικρὰ ὑμῖν προστεθήσεται· « Petite magna, et parva vobis adjicientur. »

sunt; « parva » autem, et quæ ad victum pertinent, A
 ea « adjiciuntur vobis ». » Annon aperte nos jubet
 persequi vitam gnosticam, et verbo et facto hortat-
 ur quærere veritatem? Divitem ergo non ex dona-
 tione, sed ex proposito æstimat Christus, qui ani-
 mam instituit. Proinde Zacchæum, aut, secundum
 alios, Matthiam, publicanorum principem, cum
 audisset Dominum dignatum fuisse secum commo-
 rari, dixisse ferunt: « Domine, dimidium bono-
 rum meorum do elemosynam, et si alicujus ali-
 quid habui per calumniam, redde quadruplum. »
 Unde etiam respondit Servator: « Filius hominis
 cum venisset hodie, invenit quod perierat ». Et
 rursus, cum vidisset « in gazophylacium » jecisse
 quidem « divitem » convenienter suis facultatibus,
 « viduam » autem duos nummos, dixit « viduam
 jecisse plus quam omnes: » ille enim « ex abun-
 dantia, » hæc vero « ex egestate » contulit ^c. Quo-
 niam autem omnia reduxit ad animæ institutionem,
 « Beati, » inquit, « mites, quoniam ipsi posside-
 bunt terram ^d. » Mites autem sunt, qui insidam,
 quæ est in anima, ruham sedaverunt iræ et cupi-
 ditatis, ac cæterarum specierum, quæ his subjectæ
 sunt. Mites autem laudat eos, qui tales sunt sponte
 et ex animi instituto; non autem eos, qui ex neces-
 sitate. « Sunt » enim apud Dominum « complures »
 mercedes et « mansiones » ^e pro ratione vitæ homi-
 num. « Qui enim, » inquit, « prophetam in no-
 mine prophetæ susceperit, mercedem prophetæ
 accipiet; et qui justum in nomine justî, mercedem
 justî accipiet; et qui susceperit unum ex parvis
 his discipulis, non amittet mercedem ^f. » Et rur-
 sus, virtutis pro meritis differentias, et præclaras
 remunerationes, per horas numero non æquales;
 præterea autem et unicuique operariorum æqualiter
 ✕ redditæ mercedis, hoc est salutis, quam si-
 gnificat « denarius, » æquum jus significavit per
 eos, qui operati sunt horis inæqualibus ^g. Opera-

παι: Πλούσιον τοίνυν οὐ τὴν δόσιν, ἀλλὰ τὴν προαίρεσιν
 λογίζεται οὐ παιδεύων τὴν ψυχὴν Χριστός. Ζακχαῖον τε
 νυν, οἱ δὲ Μαθθίαν φασίν, ἀρχιτελώνην, ἀκηκόετα τῷ
 Κυρίου καταξιώσαντος πρὸς αὐτὸν γενέσθαι, « Τὼ δὲ
 ἡμῖσι τῶν ὑπαρχόντων μου δίδωμι ἐλεημοσύνην, » εἶ-
 ναι, « Κύριε (93)· καὶ εἴ τινός τι ἐσυκοφάντησα τετρα-
 πλοῦν ἀποδίδωμι: » ἐφ' οὗ καλὸ Σωτὴρ εἶπεν· « Ὁ Υἱὸς
 τοῦ ἀνθρώπου (94) ἔλθων σήμερον, τὸ ἀπολωλὸς εὑρεῖν. »
 Πάλιν τε αὐθρασύμενος εἰς τὸ γαζοφυλάκιον « τὴν »
 μὲν « πλούσιον » (95) ἀναλόγως τῇ κτήσει βεβληκότα.
 « τὴν » δὲ « χήραν » χαλκοῦς δύο, « πλείον » ἔφη « τῆ
 χήραν βεβληκέναι πάντων » ὁ μὲν γὰρ « ἀπὸ τοῦ πε-
 ρισσώματος, » ἡ δὲ « ἐκ τῆς ὑστερήσεως » συνεισῆ-
 νεγκεν. Ὅτι δὲ πάντα ἐπὶ τὴν παιδευσιν τῆς ψυχῆς
 ἀνήγαγεν, « Μακάριοι, » φησίν, « οἱ πραεῖς· ὅτι αὐ-
 τοὶ κληρονομήσουσι τὴν γῆν. » Πραεῖς δὲ εἰσιν οἱ τῆ
 ἀπιστον μάχην τὴν ἐν τῇ ψυχῇ καταπεπαυκότες, θε-
 μοῦ καὶ ἐπιθυμίας, καὶ τῶν τούτοις ὑποβεβλημένων
 εἰδῶν. Πραεῖς δὲ τοὺς κατὰ προαίρεσιν, οὐ κατ' ἀνάγκην
 ἐπαίνει. « Εἰσὶ » (96) γὰρ παρὰ Κυρίου καὶ
 μισθοὶ καὶ « μοναὶ πλείονες, » κατὰ ἀναλογίαν βίωσι.
 « Ὅς γὰρ ἂν δέξηται (97), » φησὶ, « προφήτην εἰς
 ὄνομα προφήτου, μισθὸν προφήτου λήψεται· καὶ ὅς
 ἂν δέξηται δίκαιον εἰς ὄνομα δικαίου, μισθὸν δικαίου
 λήψεται· καὶ ὅς ἂν δέξηται ἓνα τῶν μαθητῶν (98)
 τούτων τῶν μικρῶν, μισθὸν οὐκ ἀπολέσει. » Πάλιν τε
 αὐτὸς, τὰς κατ' ἀξίαν διαφορὰς τῆς ἀρετῆς, εὐγενεῖς
 ἀμοιβὰς διὰ τῶν ἰσῶν τῶν οὐχ ὁμοίων τὸν ἀριθμὸν·
 πρὸς δὲ, καὶ (99) τοῦ ἐκάστῳ τῶν ἐργατῶν ἀποδο-
 θέντος Ἰσὺ μισθοῦ, τουτέστι τῆς σωτηρίας, ἣν « τὸ
 δηγάριον » αἰνίσσεται, « τὸ ἐπίσης δίκαιον μεμῆνυκὸς
 διὰ τῶν κατὰ τὰς ἀκαταλλήλους ὥρας ἐργασσάμενος.
 Ἔργασονται μὲν οὖν κατὰ τὰς μονὰς τὰς ἀναλόγους,
 ὧν κατηξιώθησαν γερωῶν, συνεργοὺς τῆς ἀρρήτου οἰ-
 κονομίας καὶ λειτουργίας. « Οἱ δὲ δὴ (1) ἂν δόξωσι
 διαφερόντως πρὸς τῷ ὅσιως (2) βιώναι προσηκλή-
 σθαι (3), » φησὶν ὁ Πλάτων, « οὗτοί εἰσιν οἱ τῶνδε
 μὲν τῶν (4) ἐν τῇ γῇ ἐλευθερούμενοί τε καὶ ἀπαι-

✕ P. 580 ED. POTTER, 489 ED. PARIS. ^a Matth. vi, 52; 35: Luc. xii, 30, 31. ^b Luc. xix, 8, 9, 10-
 • Luc. xxi, 4; Marc. xii, 41. ^d Matth. v, 5. ^e Joan. xiv, 2. ^f Matth. x, 41, 42. ^g Matth. xx, 1, et seq.

(93) Δίδωμι ἑλ. . . Κύριε. Κύριε, δίδωμι τοῖς
 πτωχεῖς, Luc., dein, ἀποδίδωμι τε τετραπλοῦν, ibi-
 dem.

(94) Ὁ υἱὸς τοῦ ἀν. Luc. xix, 9, 10: Σήμερον σωτη-
 ρία τῷ οἴκῳ τούτῳ ἐγένετο, καθότι καὶ αὐτὸς υἱὸς
 Ἀβραάμ ἐστίν· ἦλθε γὰρ ὁ Υἱὸς τοῦ ἀνθρώπου ζη-
 τῆσαι καὶ σώσαι τὸ ἀπολωλὸς.

(95) Τὴν μὲν πλούσιον. A. ex Luc. xxi, manit
 τοὺς μὲν πλούσιους. . . βεβληκότας· εἰ μοχ, εἰ μὲν
 γὰρ ἀπὸ τοῦ περισσ. Pro χαλκοῦς δύο Vulg. Bibl.
 habent δύο λεπτά, εἰ μοχ, ἐκ τοῦ ὑστερήματος pro
 ἐκ τῆς ὑστερήσεως. SYLBERG.

(96) Εἰσὶ. Respicit Joan. xiv: Ἐν τῇ οἰκίᾳ τοῦ
 Πατρὸς μου μοναὶ πολλαὶ εἰσιν.

(97) Ὅς γὰρ ἂν δέξηται. Ὁ δεχόμενος, et rur-
 sus paulo post, Matth.

(98) Καὶ ὅς ἂν δέξηται ἓνα τῶν μ. A. ex
 Matth. x, legendum suspicatur, καὶ ὅς ἂν ποτίσῃ
 ἓνα τῶν μ. SYLBERG. — Porro hæc sententia hoc
 modo existit apud Matthæum: Καὶ ὅς ἂν ποτίσῃ
 ἓνα τῶν μικρῶν τούτων ποτήριον ψυχροῦ μόνον εἰς
 ὄνομα μαθητοῦ, ἀμὴν λέγω ὑμῖν, οὐ μὴ ἀπολέσει
 εἰς μισθὸν αὐτοῦ.

(99) Πρὸς δὲ κ. Locus non uno modo corruptus.
 Scribe primo: Πρὸς δὲ καὶ, διὰ τοῦ ἐκάστῳ τῶν
 ἐργατῶν ἀποδοθέντος Ἰσὺ μισθοῦ, etc. In sequenti-
 bus (nam manifesto mutilus est locus): Τουτέστι
 τῆς σωτηρίας, ἣν τὸ δηγάριον αἰνίσσεται, τὸ ἐπίσης
 δίκαιον μεμῆνυκὸς τὴν δὲ διαφορὰν τῶν καλουμέ-
 νων, διὰ τῶν κατὰ τὰς ἀκαταλλήλους ὥρας ἐργασ-
 μένων. Et deinde: Ἔργασονται μὲν οὖν κατὰ τὰς
 μονὰς τὰς ἀναλόγους, ὧν κατηξιώθησαν γερωῶν, συν-
 εργοὶ τῆς ἀρρήτου οἰκονομίας καὶ λειτουργίας.
 LIEINSIUS.

(1) Οἱ δὲ δὴ. Hæc occurrunt apud Platonem
 paulo ante finem Phædonis, p. 84., ut etiam apud
 Theodoretum Serm. 8, cui titulus De martyribus.

(2) Πρὸς τῷ ὄσι. Rectius πρὸς τὸ ὄσι. H. us. et
 vulg. ed. Platonis. inquit Syllurg. Eandem lectio-
 nem præbet etiam Theodoretus.

(3) Προσηκλήσθαι. Προσηκείσθαι, Theodor., neu-
 trum agnoscit Plato.

(4) Τῶνδε μὲν τ. Τῶνδε μὲν τῶν τόπων ἐν τῇ γῇ
 ἐλευθερούμενοί τε καὶ ἀπ. Plat. τῶνδε μὲν τῶν ἐν
 γῇ ἀπαλλὰτ. reliquis omissis, Theodori t.

λαττόμενοι, ὡς περ δεσμοτηρίων (5), ἄνω δὲ εἰς κα-
 Θαρὰν οἰκῆσαι ἀφικνούμενοι. » Διὰ σαφεστέρων τε
 αὖ τὸ αὐτὸ ὡδὲ πως λέγει· « Τούτων (6) δὲ αὐτῶν
 οἱ ἐν φιλοσοφίᾳ (7) ἱκανῶς καθηράμενοι ἄνευ τε σω-
 μάτων ζῶσι τὸ παράπαν εἰς τὸν ἅπαντα χρόνον· »
 καίτοι σχήματά τινα περιτίθησι, ταῖς μὲν ἀέρινα αὐ-
 τῶν, ταῖς δὲ καὶ πύρινα. Ἔτι ἐπιφέρει· « Καὶ
 εἰς (8) οἰκῆσεις ἐτι τούτων καλλίους ἀφικνούνται, ἃς
 οὐδὲ βράδιον δηλώσαι, οὐδὲ (9) ὁ χρόνος ἱκανὸς ἐν τῷ
 παρόντι. » Ὅθεν εἰκότως « Μακάριοι οἱ πενθοῦντες·
 ἔτι αὐτοὶ παρακληθήσονται (10)· » οἱ γὰρ μετανοή-
 σαντες ἐφ' οἷς κακῶς προεδιούκασιν, εἰς « τὴν κλη-
 σιν » παρέσονται· τοῦτο γὰρ ἐστὶ τὸ « παρακληθῆ-
 ναι. » Τοῦ μετανοοῦντος δὲ τρόποι δύο· ὁ μὲν κοινώ-
 τερος φόβος ἐπὶ τοῖς πραχθεῖσιν, ὁ δὲ ἰδιαιτέρος ἡ
 δυσωπία ἡ πρὸς ἑαυτὴν τῆς ψυχῆς ἐκ συνειδήσεως.
 Εἶτ' οὖν ἐνταῦθα, εἴτε καὶ ἀλλαγῆ, (ἐπεὶ μηδεὶς τό-
 πος ἀργὸς εὐποιίας Θεοῦ) πάλιν φησὶν· « Μακάριοι
 οἱ ἐλεήμονες· ὅτι αὐτοὶ ἐλεηθήσονται (11). » Ὅ δὲ
 ἔλεος οὐχ, ἢ τινες τῶν φιλοσόφων (12) ὑπελήφασιν,
 λύπη ἐπ' ἄλλοτριαις συμφοραῖς· μᾶλλον δὲ ἀστείον
 τί (13) ἐστὶ, ὡς οἱ προφήται λέγουσιν· « Ἐλεον·
 γὰρ, φησὶ, « θέλω, καὶ οὐ θυσίαν (14). » Ἐλεήμο-
 νας δ' εἶναι βούλεται οὐ μόνον τοὺς ἔλεον ποιού-
 ντας, ἀλλὰ καὶ τοὺς ἐθέλοντας ἐλεεῖν, κἂν μὴ δύ-
 νωνται· οἷς κατὰ προαίρεσιν τὸ ἐνεργεῖν πάρεσ-
 τιν· ἐνίοτε γὰρ βουλόμεθα δι' ἀργυρίου δόσεως,
 ἢ διὰ σωματικῆς σπουδῆς ἔλεον ποιῆσαι, ὡς
 δεομένη ἐπαρκέσαι, ἢ νοσοῦντι ὑπουργῆσαι, ἢ
 ἐν περιστάσει γενομένην πραστῆναι· καὶ οὐχ ὅσοι τέ-
 λουσι, ἦτοι διὰ πέναν, ἢ νόσον, ἢ γῆρας (φυσικῆ
 γὰρ νόσος καὶ τοῦτο) ἐξυπηρετῆσαι τῇ προαιρέσει,
 ἐφ' ὧν ὁρμώμεθα, μὴ δυνηθέντες ἐπὶ τέλος ἀγαγεῖν
 τὸ βεβουλημένα. Τῆς αὐτῆς τιμῆς μετέχουσι τῆς δυ-
 ηθείσιν οἱ βεβουλημένοι, ὧν ἡ προαίρεσις ἴση, κἂν
 πλεονεκτώσιν ἕτεροι τῇ περιστάσει. Ἐπεὶ δὲ τῶν
 ἀπαγόντων εἰς τὴν τελειωσιν τῆς σωτηρίας ὁδοὶ εὐ-
 ρίσκονται δύο, ἔργα καὶ γνῶσις, μακαρίους εἶπεν
 « τοὺς καθαρὸς τὴν καρδίαν (15), ὅτι αὐτοὶ τὸν
 Θεὸν ἴψονται. » Κἂν τῷ ὄντι τὸ ἀληθὲς σκοπώμεν,
 ἢ γνῶσις τοῦ ἡγεμονικῆ τῆς ψυχῆς κάθαρσις ἐστὶ,

A huntur ergo convenienter mansionibus, quæ pro-
 portione respondent iis, quibus dignati sunt, præ-
 miis, ineffabilis œconomix et muneris adjuutores.
 « Qui autem, » inquit Plato, « visi fuerint evocati
 ad hoc, ut sancte præ cæteris vivant, ii sunt, qui
 ex his terrenis locis, tanquam e carceribus, liberati
 et soluti, sursum ad puram proficiuntur habita-
 tionem. » Et rursus apertius idem dicit : « Ex his
 autem, quicunque per philosophiam satis sunt pur-
 gati, sine corporibus omnino vivunt in universum
 tempus. » Quanquam figuras quasdam illis adji-
 cit, aliis quidem ex ipsis, aereas, aliis vero etiam
 igneas. Subjungit præterea : « Et proficiuntur in
 habitationes his etiam pulchriores, quarum pul-
 chritudo neque facilis dictu est, neque præsens
 B tempus ad dicendum sufficeret. » Unde merito
 dicit : « Beati qui lugent, quoniam ipsi advocatio-
 nem accipient. » Qui enim male actæ vitæ ducti
 sunt poenitentia, aderunt ad « vocationem ; » hoc
 enim sibi vult παρακληθῆναι. Poenitentium autem
 duo sunt ordines : quorum alter, qui multo fre-
 quentior est, timore poenæ factis suis debita duci
 tur ; alter vero, qui magis est singularis, ex con-
 scientia factorum afficitur interna animæ verrecun-
 dia. Sive igitur hoc modo, sive illo poeniteat
 (quandoquidem nullus locus Dei misericordia vac-
 uus est), rursus dicit : « Beati misericordes, quo-
 niam ipsi misericordiam consequentur. » Miseri-
 cordia autem non est, ut existimant quidam phi-
 losophi, dolor propter alienas calamitates, 210
 sed est potius bonum quid, ut dicunt prophetae :
 « Misericordiam, » inquit, « volo, et non sacrifici-
 um b. » Misericordes autem vocat, non solum
 eos qui faciunt opera misericordix, sed etiam qui
 misereri volunt, etsi non possint ; quibus scilicet
 adest operandi propositum. Nonnunquam enim
 volumus, vel dando pecuniam, vel corpoream ad-
 hibendo operam, facere misericordiam, utpote
 egenti opem ferre, vel ægrotanti inservire, vel
 ✕ ei adesse, qui est in aliqua calamitate, nec
 possumus, vel propter pauperlatem, vel morbum,

¶ P. 531 ED. POTTER, 489-490 ED. PARIS. a Matth. v, 4, 7. b Os. vi, 6 ; Matth. ix, 13 ; xii, 7.

(5) Δεσμοτηρίων. Δεσμοτηρίου, Theodoret. Mox, εἰς τὴν καθαρ. Plato.
 (6) Τούτων. Hæc ea, quæ jam laudata sunt, D
 sequuntur.
 (7) Ἐν φ. Ἐν a Platone abest : apud quem ἱκα-
 νόν pro ἱκανῶς, et εἰς τὸν ἔπειτα χρόνον pro εἰς τὸν
 ἅπαντα χρόνον exstat.
 (8) Καὶ εἰς. Hæc etiam loco superius dicto, tam
 apud Theodoretum quam apud Platone[m] occurrunt.
 (9) Οὐδὲ β. δ. οὐδὲ. Οὐτε β. δ. οὐτε, Theodoret.
 (10) Παρακληθήσονται. Hoc est, ex sententia
 Clementis, « advocabuntur. »
 (11) Εἶτ' οὖν . . . ἐλεηθήσονται. Hæc nobis sic
 distinguere et explicare visum est, prout jam se
 habent : quæ priores editiones hinc modo Græcæ ac
 Latine exhibuerunt : Εἶτ' οὖν ἐνταῦθα, εἴτε καὶ ἀλ-
 λαγῆ, ἐπεὶ μηδεὶς τόπος ἀργὸς εὐποιίας Θεοῦ· πάλιν
 φησὶν· Μακάριοι οἱ ἐλ. « Sive ergo hic, sive alibi :
 quoniam nullus locus vacat Dei misericordia. Rur-
 sus dicit : « Beati misericordes, quoniam ipsi mi-
 sericordiam consequentur. »
 (12) Τινὲς τῶν φιλοσόφων. Stoicos intelligit, qui

dicebant, λύπην εἶναι συστολὴν ἄλογον, « dolorem
 esse irrationabilem animi contractionem : » ejus
 autem speciem primariam ἔλεον, « misericordiam, »
 εἶναι λύπην ὡς ἐπὶ ἀναξίως κακοπαθοῦντι, « dolorem
 tanquam super eo, qui indigne miser sit : » ut re-
 fert in Zenone Laertius, lib. vii, seg. 3. Cicero
Tuscul. quæst. lib. iv : « Misericordia est ægritudo
 ex miseria alterius injuria laborantis. » Proinde
 misericordiam, ut reliquos etiam affectus omnes,
 sapienti viro indignam judicabant : ut refert Laer-
 tius ejusdem libri seg. 123. Hinc illud Ciceronis in
 oratione « pro L. Murena, » inter cæteras, quas ibi
 memorat, Zenonis sententias : « Neminem miseri-
 cordem esse, nisi stultum. »
 (13) Ἀστείον τι. Interpres mavult θεῖον τι, « divi-
 num quid. » Sed ἀστείον pro « eleganti » et « hu-
 mano » retineri, nihil vetat. SYLBUAC.
 (14) Ἐλεον . . . θέλω, καὶ οὐ θ. Ἐλεος θέλω
 ἢ θυσ. Os. vi, 6. Verum Clemens, quamvis propheta-
 tam laudet, sequitur potius Matth. ix, 13 ; xii, 7.
 (15) Τὴν καρδίαν. Τῇ καρδίᾳ, Matth.

vel senectutem (nam ea quoque morbus est naturalis) exsequi institutum: ea scilicet, quæ cupimus, et ad quæ interno animi motu ferimur, non valentes efficere. Eundem autem honorem consequentur ii, qui voluerunt, cum iis, qui potuerunt, quorum est voluntas æqualis, etsi alii superent facultatibus. Quoniam autem eorum, quæ ad salutis ducunt perfectionem, duæ viæ inveniuntur, opera et cognitio, « beatos » dixit eos, qui sunt « mundi corde, quoniam ipsi Deum videbunt a. » Et si revera verum consideremus, cognitio est principalis animæ partis purgatio, et est bona operatio. Ac bona quidem sunt, alia quidem ipsa per se; alia autem, per alterius boni participationem; sicut bonas dicimus actiones. Absque rebus autem intermediis, quæ quidem obtinent locum materiæ, neque bonæ, neque malæ constant actiones; verbi gratia, vita et sanitas, et aliis, quæ vel sunt necessaria, vel circumstantialia. Eos igitur, qui ad Dei agnitionem accedunt, vult esse mundos quoad corporis appetitus et sanctas cogitationes, adeo ut animæ facultati principali nihil adulterinum adhareat, quod ejus vim obtundat. Cum igitur is, qui sanctæ hujus qualitatis gnostice particeps est, contemplationi deditus, cum Deo puram habuerit consuetudinem, ita proxime accedit ad habitum impatibilis identitatis, ut non habeat amplius scientiam, et possideat cognitionem, sed sit ipsa scientia et cognitio. « Beati » ergo « pacifici b; » qui scilicet legem sententiæ mentis nostræ repugnantem, iræ minas, et cupiditatis escas, et alias affectiones, quæ rationem oppugnant, mansuetas quietasque reddiderunt; qui cum scientia honorum operum et vera ratione præditi vixerint, restituentur in amiciorem et gratiorem filiorum adoptionem. Erit autem perfecta « pacificatio, » quæ in quocumque casu « pa-

a Matth. v, 8. b Ibid. 9.

(16) Ἀπαθῶς. Stoicorum more, sæpe dicit virum perfectum esse ἀπαθῆ. Conf. quæ superius adnotata sunt ad Pædag. lib. i, principio cap. 2.

(17) Ἀντιστρατηγούτα. Respicit Rom. vii, 23. Βλέπω δὲ ἕτερον νόμον ἐν τοῖς μέλεσι μου ἀντιστρατευόμενον τῷ νόμῳ τοῦ νοῦς μου, καὶ ἀχμαλωτίζοντά με τῷ νόμῳ τῆς ἁμαρτίας τῷ ὄντι ἐν τοῖς μέλεσι μου.

(18) Τιθασσεύσαντες καὶ ἐξημερώσαντες. Ilud ἐξημερώσαντες, corruptum est. Scribendum, duabus litteris transpositis, ἐξημερώσαντες. Nam ἐξημερώσαι idem est, quod τιθασσεύσαι. Suidas: Τιθασσόν, ἡμερον· καὶ Ἀτίθασσον, τὸν ἀγριον, καὶ μὴ ἡμερον. Hesychius: Τιθασσεύει, ἡμεροῖ, πραῦνει. Idem: Ἐξημερώσαι, ἡμεροποιῆσαι.

(19) Ὅτι . . . κληθήσονται. Matth. v, 40: Μακάριοι οἱ δεδιωγμένοι ἕνεκεν δικαιοσύνης. Sed Clemens hanc pericopen sumpsit ex com. 9: Μακάριοι οἱ εἰρηνοποιοί, ὅτι αὐτοὶ υἱοὶ Θεοῦ κληθήσονται.

(20) Τῶν μετατιθέντων τὰ Εὐαγγέλια. Cl. Millius in Prolegomenis ad Novum Testamentum, p. 33, hanc phrasin hoc modo explicavit: « Cæterum inter codices Ecclesiarum et privatorum hominum, hoc fere interfuit, quod isti prout e librorum manibus exierant, emaculati notisque marginalibus liberi fere, integri in Ecclesiarum tabularis remanserint; hi vero ab ipsis, in quorum gratiam fuerant conscripti, statim fere inter lineas, aut ad marginem, glossis scholiisque fuerint conspersi; maximopere

A καὶ ἐνέργειά ἐστιν ἀγαθῆ. Ἀγαθὰ γοῦν τὰ μὲν αὐτὶ καθ' ἑαυτὰ, τὰ δὲ μετέχοντα τῶν ἀγαθῶν, ὡς τῆς καλῆς πράξεως φαιμέν. Ἄνευ δὲ τῶν μεταξὺ, ἢ ἢ ὕλης ἐπέχει τάξιν, οὐθ' αἱ ἀγαθὰ οὐθ' αἱ κακὰ συνίστανται πράξεις· οἶον ζωῆς λέγω, καὶ ὑγιείας, τῶν τε ἄλλων τῶν ἀναγκαίων ἢ περιστάτικῶν. Καθαρὸς οὖν κατὰ τὰς σωματικὰς ἐπιθυμίας καὶ τῶν ἀγίους διαλογισμοὺς τοὺς εἰς ἐπίγνωσιν τοῦ Θεοῦ ἀφικνουμένους εἶναι βούλεται, ὅταν μηδὲν ἐξῆ ἴσθαι ἐπιπροσθοῦν τῇ δυνάμει ἑαυτοῦ τὸ ἡγεμονικόν. Ὅτι τοῖνον ἐνδιατριψῆ τῇ θεωρίᾳ, τῷ Θεῷ καθαρῶς ὁμιλῶν, ὁ γνωστικῶς μετέχων τῆς ἀγίας ποιότητος, προσεχέστερον ἐν ἔξει γίνεται ταυτότητος ἀπαθῶς (16), ὡς μηκέτι ἐπιστήμην ἔχειν, καὶ γνῶσιν κεκτηθῆναι, ἐπιστήμην δὲ εἶναι καὶ γνῶσιν. Μακάριοι τοῖνον οἱ εἰρηνοποιοί· τὸν ἀντιστρατηγούτα (17) νόμον τῷ φρονήματι τοῦ νοῦ ἡμῶν, τὸ θυμὸς τὰς ἀπειλὰς, καὶ τῆς ἐπιθυμίας τὰ δελεῖτα, τὰ τε ἄλλα πάθη, ὅσα πολεμεῖ τὸν λογισμὸν, τιθασσεύσαντες καὶ ἐξημερώσαντες (18)· οἱ μετ' ἐπιστήμης ἔργων τε ἀγαθῶν καὶ λόγου ἀληθοῦς καταδιώσαντες εἰς υἰοθεσίαν ἀποκατασταθῆσονται τὴν προφιλεστεράτη. Εἴη δ' ἂν ἡ τελεία εἰρηνοποίησις, ἢ ἐπὶ παντὶ τῷ συμβαίνοντι ἀτρεπτον φυλάσσουσα « τὸ εἰρηνικόν, » ἀγίαν τε καὶ καλὴν τὴν διοίκησιν λέγουσα, ἐν ἐπιστήμῃ θεῶν καὶ ἀνθρωπίνων πραγμάτων καθεστῶσα, δι' ἧς τὰς ἐν τῷ κόσμῳ ἐναντιότητας ἀρμονίαν κτίσεως καλλίστην λογιζεται. « Εἰρηνοποιοῦσι » δὲ καὶ τοὺς ἐνταῦθα πολεμουμένους τοῖς τῆς ἁμαρτίας στρατηγῆμασι, μεταδιδάσκοντες ἐπὶ τὴν πίστιν καὶ τὴν εἰρήνην μετιέναι. Κεφάλαιον δ', οἶμαι, πάσης ἀρετῆς Κύριος παιδεύων ἡμᾶς, τὸ δεῖν γνωστικώτερον δι' ἀγάπην τὴν πρὸς τὸν Θεὸν θανάτου καταφρονεῖν· « Μακάριοι, » φησὶν, « οἱ δεδιωγμένοι ἕνεκεν δικαιοσύνης· ὅτι αὐτοὶ υἱοὶ Θεοῦ κληθήσονται (19)· » ἢ, ὡς τινες τῶν μετατιθέντων τὰ Εὐαγγέλια (20),

in id incumbentibus S. litterarum studiosis, ut textum sacrum, quem apud se habebant, explicationem suisque usibus magis in dies ac magis idoneum redderent. Hinc apud Clementem Alexandrinum, qui sub finem sæculi secundi floruit, mentio fit τῶν τὰ Εὐαγγέλια μετατιθέντων, seu Scholiastarum, qui jam ab initio, libris istis, ad oram, aut spatio interlinari, explicatiunculas suas illeverant. Harum unam ille et alteram adducit, Strom. iv, p. 490. Matth. v, 40, e regione verborum, ὅτι αὐτῶν ἐστὶν ἡ βασιλεῖα τῶν οὐρανῶν, apposuerat adnotator quispriam, ὅτι αὐτοὶ ἔσονται τέλειοι· alius, ὅτι ἔξωσι τόπον, ὅπου οὐ διαχωθήσονται. » Voce μετατιθέναι infra etiam utitur Clemens, Strom. vii, pag. 758, ubi de hæreticis S. Scripturæ sensum pervertentibus hæc dicit: Σχεδὸν γὰρ ἐν πᾶσιν, οἷς προσφέρονται, βήτορες, εὐροῖς ἂν αὐτοὺς ὡς τοῖς ὀνόμασι μόνους προσανέχωνσι, τὰ σημαίνόμενα ὑπαλλάττοντες· οὐθ' ὡς λέγονται γινώσκοντες, οὐθ' ὡς ἔχειν πεφύκασι χρώμενοι αἰς δὴ κομίζουσιν ἐκλογαῖς· ἢ ἀλήθεια δὲ οὐκ ἐν τῷ μετατιθέναι· τὰ σημαίνόμενα εὐρίσκειται· οὕτω μὲν γὰρ ἀνατρέψουσι πᾶσαν ἀληθῆ διδασκαλίαν. « Nam in omnibus fere, quæ adducunt, locis ipsos sola inveniri videbis nomina, ut qui muteut significata, neque quemadmodum dicuntur cognoscant, neque iis, quas afferunt, allegationibus ita, ut earum rerum natura postulat, utantur. Veritas autem non invenitur in translatione significationum: sic enim omnem veram doctrinam everterent; etc. »

« Μακάριοι, » φησίν, « οἱ δεδιωγμένοι ὑπὸ τῆς δικαιοσύνης (21) ὅτι αὐτοὶ ἔσονται τέλειοι. » καὶ, « Μακάριοι οἱ δεδιωγμένοι ἕνεκα ἐμοῦ ὅτι ἔξουσι τόπον, ὅπου οὐ διωχθήσονται. » καὶ, « Μακάριοι ἐστε ὅταν οἱ ἄνθρωποι μισήσωσιν (22) ὑμᾶς, ὅταν ἀφορίσωσιν, ὅταν ἐκβάλωσι τὸ ὄνομα ὑμῶν ὡς πονηρὸν, ἕνεκα τοῦ Υἱοῦ ἀνθρώπου. » ἐὰν μὴ βδελυσσόμεθα δηλονότι τοὺς διώκοντας, καὶ ὑπομένωμεν τὰς παρ' αὐτῶν τιμωρίας, μὴ μισοῦντες αὐτοὺς βράδιον ἢ προσεδοκίσαμεν πεπειρασθαι διανοοῦμενοι· ἀλλὰ χἀκεῖνο γινώσκοντες, πρόφασιν εἶναι μαρτυρίου τὸν ὄντιον πειρασμόν.

A cificum ἢ illud servat immutabile, sanctamque et honestam vocans Providentiam res administrantem, posita in rerum divinarum et humanarum scientia, per quam eas, quæ sunt in mundo, repugnantias, creationis pulcherrimam existimat harmoniam ac concordiam. « Pacificant » etiam, qui monitis suis ad fidem pacemque transferunt eos, quos peccati stratagemata hic oppugnaverant. Totius autem virtutis summa est, ut existimo, Dominus, docens oportere nos propter charitatem in Deum gnostice mortem contemnuere. « Beati, » inquit, « qui persecutionem patiuntur propter justitiam, quoniam ipsi filii Dei vocabuntur a : » vel, ut nonnulli ex iis, qui Evangelia transponunt : « Beati, » inquit, « quos persequitur justitia, quoniam ipsi erunt perfecti ; » et : « Beati qui persecutionem patiuntur propter me, quoniam locum habebunt, ad quem non perveniet persecutio ; » et : « Beati estis, quando vos homines odio habuerint, quando exterminaverint, quando nomen vestrum ut sceleratum expunxerint, propter Filium hominis b ; » si eos videlicet, qui nos persequuntur, non abomineantur, et sustineamus, quæ ab eis infliguntur, supplicia ; neque eos odio habeamus, cogitantes nos esse tentatos tardius quam expectavimus ; sed illud potius reputantes, quod martyrii occasio sit quævis tentatio.

CAPUT VII.

Beatos esse qui Dei causa sanguinem profundunt.

Εἶτα ὁ μὲν ψευδόμενος, καὶ ἑαυτὸν ἀπιστον B δείζας, καὶ μεταστὰς εἰς τὴν τοῦ διαβόλου στρατείαν, ἐν τίνι, οἰόμεθα, ἐστὶ κακῶ ; ψεύδεται τοίνυν τὸν Κύριον, μᾶλλον δὲ τὴν ἑαυτοῦ διέψευσται ἐλπίδα, ὅς οὐ πιστεύει τῷ Θεῷ· οὐ πιστεύει δὲ ὁ μὴ ποιῶν ἅ ἐνετείλατο. Τί δέ ; οὐχ ἑαυτὸν ἀρνείται, ὁ ἀρνούμενος τὸν Κύριον ; Οὐ γὰρ ἀφαιρεῖται τῆς κυρίας τὸν δεσπότην, ὃ γε καὶ στερίσκων αὐτὸν τῆς πρὸς ἐκεῖνον οἰκειότητος. Ὁ τοίνυν ἀρνούμενος τὸν Σωτῆρα, ἀρνείται τὴν ζωὴν· ὅτι « ζωὴ ἦν τὸ φῶς. » Ὀλιγοπίστους τοῦτους οὐ λέγει, ἀλλ' ἀπίστους καὶ ὑποκριτὰς· τὸ μὲν ὄνομα ὑπογεγραμμένους (23), τὸ δὲ εἶναι πιστοὺς ἀρνούμενους. Πιστὸς δὲ εἴρηται, καὶ δοῦλος, καὶ φίλος. Ὅστε εἰ τις ἑαυτὸν ἀγαπᾷ, ἀγαπᾷ τὸν Κύριον, καὶ ὁμολογεῖ τὴν σωτηρίαν (24), ἵνα σώσῃ τὴν ψυχὴν. Καὶ τοὶ κἀν ὑπεραποθάνης (25) τῷ πλησίον δι' ἀγάπην, πλησίον δὲ ἡμῶν τὸν Σωτῆρα ὑπολάβῃς (« Θεὸς γὰρ ἐγγίζων (26), » ὁ σώζων, πρὸς τὸ σωζόμενον ἐλέχθη), θάνατον ἐλόμενος διὰ ζωὴν, καὶ σαυτοῦ μᾶλλον ἢ ἐκεῖνου ἕνεκεν παθῶν. Καὶ μήτι διὰ τοῦτο ἀδελφὸς εἴρηται ; ὁ δι' ἀγάπην τὴν πρὸς τὸν Θεὸν παθῶν, διὰ τὴν ἰδίαν ἔπαθε σωτηρίαν· ὅτε αὐτὸς διὰ τὴν ἰδίαν ἀποθνήσκων σωτηρίαν, διὰ τὴν ἀγάπην ὑπομένει

✕ P. 582 ED. POTTER, 490-491 ED. PARIS. a Matth. v, 10. b Luc. vi, 22. c Joan. i, 4. d Matth. vi, 30. ✕ P. 583 ED. POTTER, 491-492 ED. PARIS.

(21) Μακάριοι. φησίν, οἱ δεδιωγμένοι ὑπὸ τῆς δικαιοσύνης. Hæc potes vertere, « Beati, inquit, qui persecutionem patiuntur præ justitia, vel propter justitiam : nam ὑπὸ, cum gignendi casu, sic apud Platonem et Plutarchum interpretantur vulgata lexia, neque videntur, qui transferebant Evangelia, contrarium asseruisse. COLLECT.

(22) Οἱ ἄνθρωποι μ. Luc. : Μισήσωσιν ὑμᾶς οἱ ἄνθρωποι, καὶ ὅταν ἀφορίσωσιν, καὶ ἐκβ. Et innox, Τοῦ Υἱοῦ τοῦ ἀνθρώπου.

(23) Τὸ μὲν ὄνομα ὑπογεγραμμένους. Scribe ἐπιγεγραμμένους. HEINSIUS. — Vel ὑποκεκριμένους, quia præcessit τῶν ὑποκριτῶν mentio.

ostendit infidelem, et ad diaboli transfugit exercitium, in quanto eum malo versari credimus? Mentitur itaque Domino, vel potius spei suæ mentitur, eaque frustratur, qui Deo non credit. Non credit autem, qui non facit ea, quæ mandaverat. Quid vero? annon seipsum negat, qui negat Dominum? Domino enim non aufert dominiam, qui se ea, quæ cum illo intercedit, privat necessitudine. Qui negat ergo Servatorem, negat vitam; quoniam « lux erat vita c. » Eos quidem non dicit esse « modicæ fidei d, » sed infideles et hypocritas: qui nominis quidem suscipiunt inscriptionem, fideles autem sese abnegant. Fidelis autem dicitur, tum servus, tum amicus. Quare si quis seipsum diligit, diligit Dominum, et confitetur salutem, ut suam servet animam. Atqui si vel pro proximo moriaris propter charitatem, existimes Servatorem nostrum esse propinquum (« Deus » enim « appropinquans » dictus est is qui servat, ejus respectu qui servatur), mortem eligens propter vitam, et propter teipsum ✕ potius, quam propter illum patiens. Et nunquid propterea dictus est frater? qui patitur pro-

Deinde, qui mentitus quidem est, et seipsum ostendit infidelem, et ad diaboli transfugit exercitium, in quanto eum malo versari credimus? Mentitur itaque Domino, vel potius spei suæ mentitur, eaque frustratur, qui Deo non credit. Non credit autem, qui non facit ea, quæ mandaverat. Quid vero? annon seipsum negat, qui negat Dominum? Domino enim non aufert dominiam, qui se ea, quæ cum illo intercedit, privat necessitudine. Qui negat ergo Servatorem, negat vitam; quoniam « lux erat vita c. » Eos quidem non dicit esse « modicæ fidei d, » sed infideles et hypocritas: qui nominis quidem suscipiunt inscriptionem, fideles autem sese abnegant. Fidelis autem dicitur, tum servus, tum amicus. Quare si quis seipsum diligit, diligit Dominum, et confitetur salutem, ut suam servet animam. Atqui si vel pro proximo moriaris propter charitatem, existimes Servatorem nostrum esse propinquum (« Deus » enim « appropinquans » dictus est is qui servat, ejus respectu qui servatur), mortem eligens propter vitam, et propter teipsum ✕ potius, quam propter illum patiens. Et nunquid propterea dictus est frater? qui patitur pro-

(24) Ὁμολογεῖ τὴν σωτηρίαν. Scribe ὁμολογεῖ εἰς τὴν σωτηρίαν, « confitetur ad salutem. » Respicit enim Rom. x, 10 : Καρδίᾳ γὰρ πιστεύεται εἰς δικαιοσύνην, στόματι δὲ ὁμολογεῖται εἰς σωτηρίαν.

(25) Ὑπεραποθάνης. Nam ὑπὲρ τοῦ ἀγαθοῦ τάχα τις καὶ τολμᾷ ἀποθανεῖν, ut ait Apostolus, Rom. v, 7.

(26) Θεὸς γὰρ ἐγγίζων. Respicit Deut. iv, 7: Ὅτι ποῖον ἔθνος μέγα, ὃ ἐστὶν αὐτῷ Θεῷ ἐγγίζων αὐτοῖς, ὡς Κύριος ὁ Θεὸς ἡμῶν ἐν πάσιν, οἷς ἐὰν αὐτὸν ἐπικαλεσώμεθα vel Jerem. xxiii, 23 : Θεὸς ἐγγίζων ἐγὼ εἰμι, λέγει Κύριος, καὶ οὐχὶ Θεὸς πόρρωθεν.

pter suam in Deum dilectionem, patitur propter propriam salutem; et rursus, qui moritur propter propriam salutem, sustinet mortem propter dilectionem Domini. Etenim ipse, cum esset « vita, » id, propter quod passus est, pati voluit, ut ejus passione viveremus. « Quid mihi dicitis, inquit, Domine, Domine, et non facitis quæ dico a? » Qui enim « labiis diligit populus, cor autem longe habet a Domino b, » alius est, et alii obsequitur, cui se sua sponte vendidit. Quicumque autem Servatoris mandata exsequuntur, in unaquaque actione sunt martyres, seu « testes, » facientes quidem quod vult, et perinde nominantes Dominum, et re ipsa « testantes, » cui credunt esse eum, qui « carnem suam cum concupiscentiis et passionibus 211 suis cruci affixerunt. Si spiritu vivimus, inquit, spiritu ambulemus c. Qui seminat in suam carnem, ex carne metet corruptionem: qui autem seminat in spiritum, ex spiritu metet vitam æternam d. » Miseris autem hominibus, quod præbatur per sanguinem Domino martyrium, videtur esse mors violentissima, nescientibus hanc mortis januam esse veræ vitæ principium; et nec honores post mortem eorum, qui sancte vixerunt, nec supplicia eorum, qui injuste et libidinose se gesserunt, volunt intelligere, non ex nostris solum dico Scripturis (nam omnia fere mandata hæc indicant), sed nec suorum sermonibus volunt aures præbere. Scribit enim Theano Pythagorica: « Esset enim revera malis vita epulum, qui postquam omnia commiserunt

τοῦ Κυρίου. Καὶ γὰρ αὐτὸς ἐζωῆ ὢν, δι' οὗ ἔπαθεν, παθεῖν ἠθέλησεν, ἵνα τῷ πάθει ζήσωμεν αὐτοῦ· « Τί με λέγετε (27) Κυριε, Κύριε, » φησί, « καὶ οὐ ποιεῖτε ἅ λέγω; » Ὁ μὲν γὰρ « τοῖς χεῖλεσιν (28) ἀγαπῶν λαός, τῆν δὲ καρδίαν μακρὰν ἔχων ἀπὸ τοῦ Κυρίου, » ἄλλος ἔστιν, ἄλλω πεπεισμένος· καὶ τούτῳ ἐκὼν ἑαυτὸν πέπρακεν· ὅσοι δὲ τὰς ἐντολάς τοῦ Σωτῆρος ἐπιτελοῦσιν, καθ' ἑκάστην πρᾶξιν « μαρτυροῦσι, » ποιῶντες μὲν ὃ θέλει, ἀκολουθῶν δὲ ὀνομάζοντες τὸν Κύριον, καὶ δι' ἔργου « μαρτυροῦντες » ἢ παθῆναι εἶναι, οἱ « τῆν (29) σάρκα σὺν ταῖς ἐπιθυμίαις καὶ τοῖς παθήμασι σταυροῦσαντες· Εἰ ζῶμεν πνεύματι, πνεύματι καὶ στο·χῶμεν, » λέγει. « Ὁ σπειρών εἰς τὴν σάρκα ἑαυτοῦ ἐκ τῆς σαρκὸς θερίζει φθορὰν· ὁ δὲ σπείρων εἰς τὸ πνεῦμα ἐκ τοῦ πνεύματος θερίζει ζωὴν αἰώνιον. » Τοῖς δ' ἀθλοῖς τῶν ἀνθρώπων θάνατος εἶναι ὁ βιαιότατος, ἢ δι' αἵματος μαρτυρία τοῦ Κυρίου δοκεῖ, οὐκ εἶδῶν, τῆς δυνως ὕψους ζωῆς ἀρχὴν εἶναι τὴν τοιαύτην τῷ θανάτῳ πύλην· καὶ οὕτε· τὰς τιμὰς τὰς μετὰ θάνατον τῶν ὁσίων βεβιωκότων, οὕτε τὰς κολάσεις τῶν ἀπίστων καὶ ἀσελγῶν πεπολιτευμένων συνεῖναι βούλονται, οὐκ ἐκ τῶν ἡμετέρων μόνον λέγω Γραφῶν (σχεδὸν γὰρ πᾶσαι αἱ ἐντολαὶ ταῦτα μνηνοῦσιν), ἀλλ' οὐδὲ τῶν οικελῶν ἐθέλουσιν ὑπακούσαι λόγων. Θεανὸ γὰρ ἢ Πυθαγορικῆ γράφει· « Ἦν γὰρ τῷ ὄντι τοῖς κακοῖς ἐνώχλια ὁ βίος, ποιηρευσαμένοις, ἔπειτα τελευτῶσιν, εἰ μὴ ἦν ἀθάνατος ἡ ψυχὴ, ἔρμαιον ὁ θάνατος (31). » Καὶ Πλάτων (31) ἐν Φαίδωνι· « Εἰ μὲν γὰρ ἦν ὁ θάνατος τοῦ παντός ἀπαλλαγὴ, » καὶ τὰ ἐξῆς. Οὐκ ἔστιν οὖν κατὰ τὸν Αἰσχύλου Τηλέφρον (32) νοεῖν « ἀπλη-

• Luc. vi, 46. b Isa. xxix, 13. c Galat. v, 24, 25.

d Galat. vi, 8.

(27) *Τί με λέγετε.* Τί δέ με καλεῖτε, Luc.

(28) *Τοῖς χεῖλεσιν.* Respicit Isa. xxix, 13: Καὶ εἶπε Κύριος, Ἐγγίξει μοι ὁ λαός οὗτος ἐν τῷ στόματι αὐτοῦ, καὶ ἐν τοῖς χεῖλεσιν αὐτῶν τιμῶσί με, ἢ δὲ καρδίᾳ αὐτῶν πόρῳ ἀπέξει ἀπ' ἐμοῦ.

(29) *Δι' ἔργου μαρτυροῦντες ἢ παθῆναι εἶναι,* οἱ τ. Forte melius, δι' ἔργου μαρτυροῦντες ὃ παθῆναι εἶναι, « re ipsa testificantes quod esse persuasum habent. » Interpres Hervetus minus apte, « re ipsa testantes ei cui credunt esse carnem. » Str. v. Sed nos hoc aliter Latine expressimus.

(30) *Ἐρμαιον ὁ θάνατος.* Hæc verba hoc quidem loco supervacanea sunt: Theanus enim sententia absque iis perfecta est. Mihi videntur ad sequentem Platonis sententiam referri debere: quam cum imperfecte recitasset auctor, aliquis his verbis in libri sui margine scriptis eam complevit, quæ deinceps alieno loco in textum recepta sunt. Porro Platonis verba in *Phædone* s.c se habent, pag. 80: Εἰ μὲν γὰρ ἦν ὁ θάνατος τοῦ παντός ἀπαλλαγὴ, ἔρμαιον ἂν ἦν τοῖς κακοῖς ἀποθανοῦσι, τοῦ τε σώματος ἅμα ἀπηλλάχθαι καὶ τῆς αὐτῶν κακίας μετὰ τῆς ψυχῆς. « Si enim mors totius dissolutio esset, nimirum improbi lucrarentur, cum et a corpore et a pravitate sua cum anima liberarentur. » Jam ex his facile constat hanc sententiam, ἔρμαιον ὁ θάνατος, ex Platone additam fuisse. Justinus M. eadem Platonis verba in animo habuisse videtur, hæc scribens, *Dialogi cum Tryph.* p. 223 edit. Paris.: Ἀλλὰ μὴν οὐδὲ ἀποθνήσκειν φησὶ τὰς ψυχὰς ἐγὼ· ἔρμαιον γὰρ ἦν ὡς ἀληθῶς τοῖς κακοῖς. « Sed nec ego animas mori dico: hoc enim improbis in lucrum cederet. » Et hæc in *Apoloq.* 1, p. 33, edit. Oxon.: Ὅπερ, εἰ εἰς ἀναίσθησταν ἐχώρει, ἔρμαιον ἂν ἦν τοῖς ἀδίκους πᾶσιν. « Id (mors) si in statum sensus omnīs vacuum abiret, injustis omnibus lucrum esset. »

(31) *Πλάτων.* Ut Theano dixit: Εἰ μὴ ἦν ἀθάνατος ἡ ψυχὴ, ἔρμαιον ὁ θάνατος· sic Plato: Εἰ μὲν γὰρ ἦν ὁ θάνατος τοῦ παντός ἀπαλλαγὴ, ἔρμαιον ἦν τοῖς κακοῖς ἀποθανοῦσι τοῦ τε σώματος ἅμα ἀπηλλάχθαι, καὶ τῆς αὐτῶν κακίας μετὰ τῆς ψυχῆς. « Non si mors esset universi separatio et dissolutio, pro lucre emolumentoque improbis hominibus disputandum esset, cum mortui essent, ut una quidem cum corpore et cum ipsa quoque anima sua, etiam improbitate liberarentur. » In loco Aristophanis, qui sequitur, quod transfert Hervetus, « folia instar umbræ reddentia, » Græce est, σκιοειδέα φύλλα, « turbæ umbratiles, » vel « natio umbræ similis. » Porro dictum Epicharmi sic effert Clemens, ut et Theodoretus lib. 1 *De curat. Græc.*: « Fortasse autem cujusmodi vos estis hominibus Epicharmus ille comicus iambicum illud conaptavit:

Φύσις ἀνθρώπων ἀσכול πεφρονημένοι.

Homines ventosis utribus perquam similes.

Verbum verbo reddes: « Natura hominum utres inflati. » Tale et illud Timonis Phlasiæ, lib. II apud eundem:

Ἀνθρώποι κενεῆς οἰήσιος ἐμπλοῖο ἀσκοί.

O utres, animi sensus quos impleti inanis.

COLLECT.

(32) *Τὸν Αἰσχύλου Τηλέφρον.* Hæc etiam Clemens e Platone sumpsit, qui loco *Phædonis* jam dicto hæc dicit: Ἔστι δὲ ἄρα ἡ πορεία, οὐκ ὡς ὁ Αἰσχύλου Τηλέφρος λέγει· ἐκεῖνος μὲν γὰρ ἀπλην οἶμον φησὶν εἰς ἄδου φέρειν· ἢ δὲ οὕτε ἀπλην, οὕτε μία μοι φαίνεται εἶναι. « Est autem iter non tale, quale ait Telephus apud Æschylum. Ille siquidem « simplicem » ait « viam ad inferos ferre. » Ego vero neque simplicem, neque unam esse puto. Eandem sententiam recitavit etiam Dionysius Halicarnassensis, *Artis rhetoricæ*

οἶμον εἰς ἄδου φέρειν· ἔδοι δὲ πολλοί, καὶ ἀπά-
 γουσαι ἀμαρτίαι. Πολυπλανεῖς τούτους, ὡς εἶπκε,
 τοὺς ἀπίστους διακωμωδῶν Ἀριστοφάνης· « Ἄγετε, »
 φησὶν, « ἄνδρες (33) ἀμαυρόβιοι, φύλλον γενεᾶ προσ-
 ὄμοιοι, ὀλιγοδρανέες, πλάσματα κηροῦ, σκιοειδέα
 φύλ', ἀμενηνοί, ἀπτῆνες, ἐφημέριοι. » Καὶ ὁ Ἐπί-
 χαρμος (34)· « Αὐτὰ φύσις ἀνθρώπων, ἄσκολ πεφυση-
 μένοι. » Ἡμῖν δὲ ὁ Σωτὴρ εἶρηκεν· « Τὸ πνεῦμα (35),
 πρῶθμον ἢ δὲ σὰρξ, ἀσθενής· » διότι « τὸ φρόνημα
 τῆς σαρκὸς ἐχθρα εἰς Θεόν, ὁ Ἀπόστολος ἐξηγεῖται·
 « τῷ γὰρ νόμῳ τοῦ Θεοῦ οὐχ ὑποτάσσεται· οὐδὲ γὰρ
 δύναται· οἱ δὲ ἐν σαρκὶ ὄντες Θεῷ ἀρέσαι οὐ δύναν-
 ται. » Καὶ ἐπεκδιηγούμενος, ἐπιφέρει, « ἵνα μὴ, ὡς
 Μαρκίων, ἀχαρίστως ἐκδέξηται τις τὴν δημιουργίαν
 κακῆν. Εἰ δὲ Χριστὸς ἐν ὑμῖν, τὸ μὲν σῶμα νεκρὸν
 δι' ἀμαρτίαν, τὸ δὲ πνεῦμα ζωὴ διὰ δικαιοσύνην. »
 Πάλιν τε αὖ· « Εἰ γὰρ κατὰ σάρκα ζῆτε, μέλλετε
 ἀποθνήσκειν· λογίζομαι γὰρ, ὅτι οὐκ ἀξια τὰ παθή-
 ματα τοῦ νῦν καιροῦ, πρὸς τὴν μέλλουσαν δόξαν ἀπο-
 καλυφθῆναι εἰς ἡμᾶς· εἴπερ συμπάσχομεν, ἵνα καὶ
 συνδοξασθῶμεν, ὡς συγκληρονόμοι Χριστοῦ (36). Οἶ-
 δαμεν δὲ, ὅτι τοῖς ἀγαπῶσι τὸν Θεὸν πάντα συνεργεῖ
 εἰς τὸ ἀγαθόν (37), τοῖς κατὰ πρόθεσιν κλητοῖς οὖσι·
 ὅτι οὐς προέγνω, καὶ προώρισεν συμμέρφους τῆς εἰ-
 κόνος τοῦ Υἱοῦ αὐτοῦ, εἰς τὸ εἶναι αὐτὸν πρωτότοκον
 ἐν πολλοῖς ἀδελφοῖς· οὐς δὲ προώρισεν, τούτους καὶ
 ἐκάλεσεν· οὐς δὲ ἐκάλεσεν, τούτους καὶ ἐδικαίωσεν·
 οὐς δὲ ἐδικαίωσεν, τούτους καὶ ἐδόξασεν. Ὁρᾷς δι' ἀγά-
 πην διδασκομένην μαρτυρίαν. Κἂν δι' ἀμοιβὴν ἀγα-
 θῶν ἐθελήσῃ μαρτυρησαί, ἀκούσῃ πάλιν· « Τῇ γὰρ
 ἐλπίδι ἐσώθημεν, ἐλπίς δὲ βλεπομένη οὐκ ἔστιν ἐλπίς·
 ὅ γὰρ βλέπει τις, τί καὶ ἐλπίζει; » Εἰ δὲ ὁ οὐ βλέπο-
 μεν, ἐλπίζομεν, δι' ὑπομονῆς ἀπεκδεχόμεθα. « Ἄλλ' εἰ
 καὶ πάσχομεν (38) διὰ δικαιοσύνην, μακάριοι, » φησὶν ὁ
 Πέτρος· « Τὸν δὲ φόβον αὐτῶν μὴ φοβηθῆτε, μηδὲ ταρα-

✠ P. 584 ED. POTTER, 492, 493 ED. PARIS. 48, 28, 29, 50.

cap. 6, pag. 40 edit. Sylburg., p. 73 edit. Oxon. :
 Ἐπὶ δὲ τοῖς καθ' ἕκαστον καὶ ἀπὸ τῶν ἡλικιῶν πολ-
 λὰς ἀφορμὰς παρέξει ὁ λόγος εἰς παραμυθίαν· εἰ
 μὲν τις ἀφῶν τελευτήσῃ καὶ ἀλύπτως, ὅτι μακαρίως
 αὐτῷ ἢ τελευτῇ συνηνέχθη.... κἂν ἢ ἐν ἀποδημίᾳ,
 ὅτι οὐδὲν διενήνοχε· μία γὰρ καὶ ἡ αὐτὴ οἶμος, κατὰ
 τὸν Αἰσχύλον, εἰς ἄδου φέρουσα. « In oratione vero
 privata, ex ætate amplam consolationis materiam
 habebimus : si repente extinctus et sine dolore,
 quod felicem exitum consecutus.... si in peregrina-
 tione, quod nihil refert, cum « una » et eadem
 « via, » ut ait Æschylus, « ad inferos ducat. »

(33) Ἄγετε, φησὶν, ἄνδ. Sic Flor. Ἄγετε, φύ-
 σιν, ἄνδ. mavult Sylburgius, quod et Aristophanis
 editio vulgata, et ipso metri numero confirmari
 dicit. Porro hi versus in Aristophanis Avibus hoc
 modo exstant, p. 573 edit. Aurel. Allobrog. :

Ἄγε δὴ φύσιν, ἄνδρες ἀμαυρόβιοι, φύλλον γενεᾶ
 [προσόμοιοι,
 ὀλιγοδρανέες, πλάσματα κηροῦ, σκιοειδέα φύλ'
 [ἀμενηνά,
 ἄπτῆνες, ἐφημέριοι, ταλαοὶ βροτοί, ἀνέρες εἰκε-
 [λόρειοι.

Age jam natura viri languide viventes, foliorum
 [generationi similes,
 Parum valentes, formationes luti, umbris similes tri-
 [bus invalidæ.

ΠΑΤΒΟΛ. GR. VIII.

A scelera, deinde moriuntur, si non esset anima im-
 mortalis, mors esset lucrum. » Et Plato in *Phæ-
 done* : « Si esset enim mors totalis dissolutio, » et
 quæ deinceps sequuntur. Non est ergo cogitandum
 ex sententia Telephi apud Æschylum, « simplicem
 viam ferre ad inferos; » sunt enim viæ multæ, et
 multa, ✠ quæ abducunt, peccata. Errabundos hos,
 ut est verisimile, infideles comice ludificans Aristop-
 phanes : « Agite, inquit, obscuræ vitæ homines, ge-
 nerationi foliorum similes, imbecilli, ceræ stigmata,
 genus instar umbræ, evanidi, involucres, unius tantum
 diei vitam habentes. » Et Epicharmus : « Hæc,
 inquit, hominum vita, utres inflati. » Nobis autem
 dixit Servator : « Spiritus promptus, caro infirma » ;
 quoniam « prudentia carnis est Deo inimica, » ut
 B exponit Apostolus ; « legi enim Dei non subjicitur,
 neque enim potest. Qui autem in carne sunt, Deo
 placere non possunt. » Et id amplius explicans,
 subjungit, ne quis ingrato animo, ut Marcion, in-
 ferat malam esse creaturam : « Si autem Christus
 est in vobis, corpus quidem mortuum est propter
 peccatum, spiritus autem vivit propter justitiam. »
 Et rursus : « Si » enim « secundum carnem vivi-
 tis, estis morituri. Considero, enim quod non sunt
 condignæ passionēs hujus mundi ad gloriam, quæ
 revelanda est in nobis; siquidem compatimur, ut
 conglorificemur, ut cohæredes Christi. Scimus au-
 tem, quod diligentibus Deum omnia cooperantur in
 bonum iis, qui vocati sunt secundum propositum.
 Quoniam quos præcivit, eos et prædestinavit con-
 formes imagini Filii ejus, ut sit ipse primogenitus
 in multis fratribus. Quos autem prædestinavit, eos
 et vocavit. Quos autem vocavit, eos et justificavit.
 Quos autem justificavit, eos et glorificavit. »
 a Matth. xxvi, 41. b Rom. viii, 7, 8, 10, 13, 17,

Implumes, unius diei vitam habentes, miseri mortales, viri somniis similes.

(34) Ὁ Ἐπιχαρμος. Theodoretus Θεραπευτ. α',
 p. 477, de iis qui nil credunt, nisi quod sensibus
 percipi possit, ait : Καὶ ἴσως τοῖς οὕτω διακειμένοις
 ἀνθρώποις Ἐπιχαρμος ὁ κωμικὸς τὸν ἱαμβὸν ἐκεί-
 νον προσήρμοσε·

D Φύσις ἀνθρώπων, ἄσκολ πεφυσημένοι.
 Fortasse autem hujusmodi hominibus Epicharmus
 comicus iambicum illud aptavit :

Hominum natura, utres inflati.

Grotius hoc modo cum scribit in *Excerpt. e trag. et
 com.* p. 479 :

Αὐτὰ ἀνθρώπων φύσις· ἄσκολ γε εἰςὶ πεφυση-
 μένοι.

Hæc hominum natura est : utres sunt turgentes
 [flatibus.

(35) Τὸ π. Concinnius τὸ μὲν πν. SYLBURG.

(36) Εἴπερ συμ... Χριστοῦ. Rom. viii, 17 : Κλη-
 ρονόμοι μὲν Θεοῦ, συγκληρονόμοι δὲ Χριστοῦ· εἴπερ
 συμπάσχομεν, ἵνα καὶ συνδοξασθῶμεν.

(37) Εἰς τὸ ἀγαθόν. Εἰς ἀγαθόν absque articulo,
 Rom., ubi mox, καὶ οὐς ἐκάλ. pro οὐς δὲ ἐκάλ.

(38) Πάσχομεν. Πάσχοιτε, Petr.

lis martyr esse propter bonorum remunerationem, rursus audies : « Spe enim salvi facti sumus. Spes autem, quæ videtur, non est spes. Quod enim videt quis, quid sperat? Si autem, quod non videmus, speramus, per patientiam exspectamus ^a. Sed etsi patimur propter justitiam, « inquit Petrus, » beati. Timorem autem eorum ne timueritis, neque conturbemini; Dominum autem Christum sanctificate in cordibus vestris. Parati autem semper ad satisfactionem omni poscenti vos rationem de ea, quæ in vobis est, spe; sed ✠ cum modestia et timore, conscientiam habentes bonam; ut in quo detrahunt vobis, confundantur, qui calumniantur vestram bonam in Christo conversationem. Melius est enim beneficientes, si voluntas Dei velit, pati, quam malefacientes ^b. » Et si quis cavillaudi animo interroget : Et quomodo fieri potest ut caro imbecilla resistat potestatibus et spiritibus dominationum? Illud sciat, quod Deo omnipotenti et Domino freti in eoque habentes fiduciam, adversamur principatibus tenebrarum et morti. « Adhuc te loquente, « inquit, » dicit : Ecce adsum ^c. » En adjutorum invictum, qui nos defendit. « Ne vobis nova et aliena, » inquit Petrus, « videatur, quæ ad tentationem vobis fit, per ignem probatio; sed quatenus communicatis Christi passionibus, gaudete, ut etiam in revelatione ejus gloriæ gaudeatis, exsultantes, si in nomine Christi probris afficiamini; beati, quod gloriæ et Dei spiritus super vos requiescit ^d. Sicut scriptum est : Propter te mortificabor tota die : reputati sumus ut oves occisionis. Sed in his omnibus superamus propter eum, qui nos dilexit ^e. »

*Ex mente sed mea quæ vis resciscere,
Non audies, nec si crenes, serrus graves
Nec capite summo si ad pedes imos liges.
Nec si trecentis vincias me vinculis;*

ut dicit in tragœdia femina se gerens viriliter. Et Antigone, Creontis edictum despiciens, dicit audacter :

Non hæc deorum quippe rex edixerat.

Sed Deus nobis edicit, eique est parendum : « Corde enim creditur ad justitiam, ore autem fit confessio

✠ P. 585 ED. POTTER. ^a Rom. viii, 24, 25. ^b I Petr. iii, 14, 15, 16, 17. ^c Isa. lvm, 9. ^d I Petr. iv, 12, 13, 14. ^e Rom. viii, 36, 37.

(39) Χριστόν. Θεόν, Petr.

(40) Ἀλλιά. Abest a Petro : apud quem mox, ἐν ᾧ καταλαλώσιν ὑμῶν ὡς κακοποιῶν, καταισχυθῶσιν οἱ ἐπιπράζοντες ὑμῶν τὴν ἀγαθὴν ἐν Χριστῷ ἀναστροφὴν.

(41) Θέλημα. Θέλει, Petr.

(42) Δυνάμεις. Respicit Ephes. vi, 12 : Ὅτι οὐκ ἔστιν ἡμῖν ἡ πάλη πρὸς αἷμα καὶ σάρκα, ἀλλὰ πρὸς τὰς ἀρχάς, πρὸς τὰς ἐξουσίας, πρὸς τοὺς κοσμοκράτορας τοῦ σκότους τοῦ αἰῶνος τούτου, πρὸς τὰ πνευματικὰ τῆς πονηρίας ἐν τοῖς ἐπουρανίοις.

(43) Τῷ παντοκράτορι καὶ τῷ Κυρίῳ. Patrem peculiariter παντοκράτορα dicit. Alibi tamen Christum etiam παντοκράτορα vocat : ut Pædag. lib. iii, cap. 7, p. 256 edit. Paris. Ἀνευδεῆς γὰρ ὁ τὸν παντοκράτορα Θεὸν λόγον ἔχων. « Nullius indiget qui omnipotentem Deum Logon habet. » Verum hæc de re alias plura diximus.

(44) Σοῦ λαοῦ. Λαλοῦντος σοῦ, Isa.

(45) Χαρήτε ἀγαλλί. Χαρήτε ἀγαλλώμενοι : εἰ ὀνειδίξεσθε ἐν ὀνόματι Χριστοῦ, μακάρ. Petr.

α χάρητε· Κύριον δὲ τὸν Χριστόν (39) ἀγιάσατε ἐν ταῖς καρδίαις ὑμῶν. Ἔτοιμοι δὲ αἰεὶ πρὸς ἀπολογίαν παντὶ τῷ αἰτοῦντι ὑμᾶς λόγον περὶ τῆς ἐν ὑμῖν ἐλπίδος· ἀλλὰ (40) μετὰ πραύτητος καὶ φόβου, συνειδητὴν ἔχοντες ἀγαθὴν· ἵνα ἐν ᾧ καταλαλῆσθε, καταισχυθῶσιν οἱ ἐπιπράζοντες τὴν καλὴν ἀναστροφὴν ὑμῶν ἐν Χριστῷ. Κρεῖττον γὰρ ἀγαθοποιῶντας, εἰ θέλημα (41) τοῦ Θεοῦ, πάσχειν, ἢ κακοποιῶντας. » Κἂν τις ἐραστῶν λέγῃ· Καὶ πῶς οἶδ' ἐστὶ τὴν σάρκα τὴν ἀσθενῆ πρὸς τὰς δυνάμεις (42), καὶ τὰ πνεύματα τῶν ἐξουσιῶν ἀνθίστασθαι; ἀλλ' ἐκεῖνο γνωρίζεται, ὅτι, τῷ Παντοκράτορι καὶ τῷ Κυρίῳ (43) θαρρόντες, ἀντιπολιτευόμεθα ταῖς ἀρχαῖς τοῦ σκότους, καὶ τῷ θανάτῳ. « Ἐτι σου λαλοῦντος (44), » φησὶν, « εἰρεῖ· Ἴδού πάρεμι. » Ὅρα τὸν ἀήτητον βοηθόν, τὸν ὑπερπύζοντα ἡμῶν. « Μὴ ξενίζεσθε τοίνυν, ὁ Πέτρος λέγει, τῇ ἐν ὑμῖν πυρώσει, πρὸς πειρασμὸν ὑμῖν γινομένην, ὡς ξένου ὑμῖν συμβαίνοντος· ἀλλὰ καθὼς κοινωνεῖτε τοῖς τοῦ Χριστοῦ παθήμασι, χάρητε, ἵνα καὶ ἐν τῇ ἀποκαλύψει τῆς δόξης αὐτοῦ χαρήτε ἀγαλλώμενοι (45), εἰ ὀνειδίξεσθε ἐν ὀνόματι Χριστοῦ μακάριοι, ὅτι τῆς δόξης καὶ τὸ τοῦ Θεοῦ πνεῦμα ἐφ' ὑμᾶς ἀναπαύεται. Καθάπερ (46) γέγραπται, Ὅτι ἔνεκεν σοῦ θανατούμεθα ὅλην τὴν ἡμέραν, ἐλογισθῆμεν ὡς πρόβατα σφαγῆς. Ἄλλ' ἐν τούτοις πᾶσιν ὑπερνωκῶμεν διὰ τοῦ ἀγαπήσαντος ἡμᾶς.

C Ἄ δ' ἐκπύθεσθαι (47) τῆς ἐμῆς χολῆς φρενός, οὐτ' ἂν καταίθων, οὔτε κρατὸς ἐξ ἄκρου Δεινοῦς καθέως πρίονας εἰς ἄκρον πάδας, Πύθοι' ἀρ, οὐδ' εἰ δεσμὰ πάντα προβάλοις (48)· ἀφθῶς ἀνδριζομένη παρὰ τῇ τραγῳδίᾳ λέγει γυνὴ. Ἦ τε Ἀντιγόνη τοῦ Κρονταίου καταφρονοῦσα κτύπτουτος, θαρσοῦσά φησιν·

Οὐ γὰρ τί μοι Ζεὺς ἦν ὁ κηρύσσωρ (49) τάδε· Θεὸς δὲ ἡμῖν κηρύσσει, καὶ πιστέον αὐτῷ· Καρδία γὰρ πιστεύεται εἰς δικαιοσύνην· στόματι δὲ ἑμῶς·

(46) Καθάπερ. Καθὼς, Rom., ubi mox ἔνεκα pro ἔνεκεν.

D (47) Ἐκπύθεσθαι. Malim ἐκπυθέσθαι temp. arist. Sylburg. Id etiam Grotio placuit in Excerptis et tragœdiis incert. p. 461, quo loco hæc sic Latine vertit :

*Quæ exciscitari de meo vis pectore,
Non si crenes me, aut dente si ferri aspero
Seces ad imos vertice a summo pedes,
Non cuncta vincla si aggeras, intelliges.*

His similia sunt illa Senecæ, epist. 88 : « Fides sanctissimum humani pectoris bonum est; nulla necessitate ad fallendum cogitur, nullo corrumpitur præmio : Ure, inquit, eade, occide, non prodam : sed quo magis secreta quæret dolor, hoc altius condam. »

(48) Προβάλοις. Scribendum cum Grotio, προβάλοις.

(49) Κηρύσσωρ. Κηρύξας, Sophocles Antig. v. 460.

γείται εις σωτηρίαν. Λέγει γοῦν (50) ἡ Γραφή· «Πᾶς ὁ πιστευὼν ἐπ' αὐτῷ οὐ καταδικαζοθήσεται.» Εἰκότως οὖν Σιμωνίδης γράφει· «Ἐστὶ τις λόγος, τὰν ἀρετὰν νέειν (51) δυσεμβάτοις ἐπὶ πέτραις· νῦν δὲ μιν θοᾶν χῶρον ἀγνὸν ἀμφρέπειν· οὐδὲ πάντων βλεφάροις θνατῶν ἔσοπτος, ᾧ μὴ δακέθυμος (52) ἰδρῶς ἔνδοθεν μόλη, ἵκητ' ἐς ἄκρον ἀνδρείας.» Καὶ ὁ Πίνδαρος· «Νέων δὲ μέριμναι, σὺν πόνοις ἔλισσόμεναι, δόξαν εὐδοίσκουσι· λάμπει δὲ χρόνῳ ἔργα μετ' αἰθέρα λαμπευθέντα.» Ταύτης τῆς ἐννοίας καὶ Αἰσχύλος ἐπιλαδόμενος, φησί·

..... Τῷ ποιοῦντι δ' ἐκ θεῶν
Ὑφέλλεται τέκνωμα τοῦ πόνου κλέος.

«Μόροι γὰρ μέζονες μέζοντας μοίρας (53) λαγγάνουσι, » καθ' Ἡρακλίτου.

Τίς (54) δ' ἐστὶ δοῦλος, τοῦ θανεῖν ἀφορτικὸς ὢν ;

«Οὐ γὰρ ἔδωκεν ἡμῖν ὁ Θεὸς πνεῦμα δουλείας πάλιν (55) εἰς φόβον, ἀλλὰ δυνάμειος, καὶ ἀγάπης, καὶ σωφρονισμοῦ· μὴ οὖν ἐπαισχυνθῆς τὸ μαρτύριον τοῦ Κυρίου ἡμῶν, μηδὲ ἐμὲ τὸν δέσμιον αὐτοῦ.» τῷ Τιμοθέῳ γράφει. Εἴη δ' ἂν ὁ τοιοῦτος, «ὁ κολλώμενος (56) τῷ ἀγαθῷ, » κατὰ τὸν Ἀπόστολον, «ἀποστρυγῶν τὸ πονηρὸν, ἀγάπην ἔχων ἀνυπόκριτον· ὁ γὰρ ἀγαπῶν τὸν ἕτερον, νόμον πεπλήρωκεν.» Εἰ δὲ ὁ Θεὸς τῆς ἐλπίδος οὗτός ἐστιν, ᾧ μαρτυροῦμεν, ὡσπερ οὖν ἐστὶ, τὴν ἐλπίδα ἡμῶν ὁμολογοῦμεν, εἰς τὴν ἐλπίδα σπεύδοντες. Οἱ δὲ μέγιστοι (57) τῆς «ἀγαθωσύνης, πεπληρωμένοι, φησι, πάσης τῆς γνώσεως.» Ἰνδῶν (58) οἱ φιλόσοφοι

✠ P. 586 ED. POTTER, 494 ED. PARIS. a Rom. x, 10, 11. b II Tim. i, 7, 8; Rom. viii, 15. c Rom. xii, 9. d Rom. xiii, 8. e Rom. xv, 13, 14.

(50) Γοῦν. Γάρ. Rom.

(51) Νέειν. Rectius cum Stephani editione νέειν scribemus. Mox, ἔσοπτος idem Stephanus mavult. SYLB. Quæ sequuntur e Pindaro et Æschylo citata, inter eorum fragmenta exstant.

(52) ᾧ μὴ δ. Inter fragmenta Simonidis cum Pindaro edita sic legitur ex hoc libro excerptus hic locus : «Ὁ μὴ δακέθυμος ἰδρῶς ἔνδοθεν μόλη, ἵκητ' ἐς ἄκρον.» Cui non sudor animum mordens deintus venerit, non pervenire possit ad summitatem fortitudinis. » Pindari quoque versus reperies in iisdem fragmentis 372 edit. 2. Heracliti demum sententiam affert etiam Theodoretus lib. viii Curat. Græc., sed corrupte : «Heraclitus profecto etiam eos qui occisi in bello essent, nullo non dignos honore existimavit : Μόροι γὰρ μέζονες λαγγάνουσιν. Soli majores sortem habent. Hanc vero ejus orationem haud equidem admitto. Quamplurimi enim, qui scelestè vitam peregerunt, violentam mortem perpersi sunt.» Legendum est : Μόροι γὰρ μέζονες μέζοντας μοίρας. «Majora funera majores sortes obtinent.» COLLECT.

(53) Μέζονες μοίρας. Concinnius μέζοντας καὶ μοίρας. SYLBURG.

(54) Τίς. Hic iambus Euripidi ascribitur a Plutarcho, p. 22. H. SYLBURG. — Eum laudat Plutarchus De consolat. ad Apollon. et Philo Judæus in lib. Quod omnis probus sit liber, pag. 868. Exstat etiam inter Euripidis fragmenta v. 548.

(55) Πνεῦμα δουλείας τ. In unum conjungit II Tim. i, 7 : Οὐ γὰρ ἔδωκεν ἡμῖν ὁ Θεὸς πνεῦμα δουλίας, ἀλλὰ δυνάμειος καὶ ἀγ. et Rom. viii, 15 : Οὐ γὰρ ἐλάβετε πνεῦμα δουλείας πάλιν εἰς φόβον.

(56) Ὁ κολλώμενος. Rom. xii, 9 : Ἡ ἀγάπη ἀνυπόκριτος· ἀποστρυγόντες τὸ πονηρὸν, κολλώμενοι τῷ ἀγαθῷ.

A ad salutem. Dicit itaque Scriptura : « Omnia qui credit in eum, pudore non afficietur a. » Merito ergo scribit Simonides : « Fertur virtus habitare in rupibus aditu difficilibus, nunc autem eam celerem castum locum obire. Nec vero aspicì potest omnium mortalium oculis ; cui non sudor mordens ✠ animum ab intra veniat, non processerit ad summitatem fortitudinis. » Et Pindarus : « Juvenum autem curæ, quæ versantur cum laboribus, gloriam inveniunt : tempore autem resplendent facta in æthere illustrata. Hunc sensum secutus, Æschylus dicit :

Qui subit laboribus,

212 Laboris huic propago crescit gloria.

« Majori enim fato majores partes obtingunt, » B ex sententia Heracliti.

Quis servus est, qui non timet mortem, precor ?

« Non enim dedit nobis Deus spiritum servitutis rursus in timorem, sed virtutis et dilectionis et sobrietatis : ne ergo testimonium Domini nostri erubescas, nec te pudeat mei, qui sum ejus vincus b : » scribit ad Timotheum. Erit autem hujusmodi, « qui bono adhæret, » ex sententia Apostoli, « odio habens malum, habens charitatem non fictam c. Qui enim alterum diligit, legem implevit d. » Si est autem Deus spei is, cujus martyres sumus, sicut est, spem nostram confitemur, ad spem contendentes, et, quod est « bonitatis » maximum, « impleti, » inquit, « omni cognitione e. » Indorum philosophi di-

C (57) Οἱ δὲ μέγιστοι. Interpres legit δὲ δὲ μέγιστον. Sic enim vertit : « Et quod est bonitatis maximum, impleti, inquit, omni cognitione.» SYLBURG. — Ὁ δὲ μέγιστον in textum recepit Heinsius, idque retinuerunt editiones post eum omnes, non animadvertentes scilicet Clementem respexisse Rom. xv, 13, 14 : « Ὁ δὲ Θεὸς τῆς ἐλπίδος πληρῶσαι ὑμᾶς πάσης χαρᾶς καὶ εἰρήνης ἐν τῷ πιστεῦναι, εἰς τὸ περισσεύειν ὑμᾶς ἐν τῇ ἐλπίδι, ἐν δυνάμει Πνεύματος ἁγίου. Πέπεισμαι δὲ, ἀδελφοί μου, καὶ αὐτῆς ἐγὼ περὶ ὑμῶν, ὅτι καὶ αὐτοὶ μεστοὶ ἐστε ἀγαθωσύνης, πεπληρωμένοι πάσης γνώσεως, δυνάμενοι καὶ ἄλλους νοσητεῖν. E quo loco reponendum μεστοὶ pro μέγιστοι, vel δὲ δὲ μέγιστον, μεστοὶ τῆς ἀγαθωσύνης, πλ. Nam hujusce sententiæ sensus hic esse videtur : « Quod si spei Deus sit ille, cui martyres nos consecramus, ut profecto est, spem nostram palam confitentes, ad spem contendamus, » pleni, quod maximum est, « bonitate, impleti omni cognitione. »

(58) Ἰνδῶν. Iis, quæ sequuntur, similia scribit Alexandro Calanus Indus apud Philonem Judæum lib. Quod omnis probus sit liber, p. 879 : Κάλανος Ἀλεξάνδρω. Φίλοι πείθουσι χεῖρας καὶ ἀνάγκην προσφέρειν Ἰνδῶν φιλοσόφοις, οὐδ' ἐν ὑπνῷ ἐωρακότες ἡμέτερα ἔργα. Σώματα γὰρ μετόλισεις ἐκ τόπου εἰς τόπον, ψυχὰς δὲ οὐ δύνασαι (supple ἀναγκάζειν) ποιεῖν ἅ μὴ βούλονται, ἢ μᾶλλον πλίνθους καὶ ξύλα φωνὴν ἀφείναι· πῦρ μεγίστους τοῖς ζῶσι σώμασι πόνους καὶ φθορὰν ἐργάζεται, τούτου ὑπεράνω ἡμεῖς γινόμεθα, ζῶντες καίμεθα. « Calanus Alexandro. Amici tibi suadent, ut Indorum philosophis manus et vim inferas, ne per somnium scilicet res nostras conspicias. Corpora de loco in locum transferes, animos quidquam facere invites nihilo magis coges, quam lateres et ligna vocem emittere. Ignis corporibus vivis maximos dolores excitat non sine perniciè:

cunt Alexandro Macedonom : « Traduces quidem corpora de loco, animas autem nostras non coges facere quæ nolumus. Ignis est hominibus maximus cruciatus, eum nos contempnimus. » Hinc Heraclitus « unam gloriam omnibus præposuit : » profitetur autem « se vulgo cedere, ut se expleant, tanquam pecora. »

*Multi labores gratia sunt corporis :
Hoc tecta propter et domos invenimus,
Effodere argentum, seminare autem solum :
Aliaque, quæis nos nomen imposuimus.*

Vulgo ergo inanis hic labor videtur expetendus : nobis autem dicit Apostolus : « Hoc autem scimus, quod vetus noster homo simul est crucifixus, ut aboleatur corpus peccati, ✠ ut non amplius serviamus peccato a. » Annon illa quoque aperte subjungit Apostolus, quante opprobrio fides apud populum haberetur ostendens ? « Puto enim, quod Deus nos apostolos novissimos ostendit tanquam morti destinatos ; quia spectaculum facti sumus mundo, et angelis, et hominibus. Usque in hanc horam et esurimus, et siti-mus, et nudi sumus, et colaphis cædimur, et instabiles sumus, et laboramus, operantes manibus nostris : maledicimur, et benedicimur ; persecutionem patimur, et sustinemus ; tanquam purgamenta hujus mundi facti sumus b. » Talia sunt ea etiam, quæ dicit Plato in *Republica* : « Etiam si torqueatur justus, etiam si effodiatur utroque oculo, eum futurum esse beatum. » Gnosticus ergo nunquam finem habebit positum in anima, sed in eo, ut sit semper felix et beatus, et regius Dei amicus : et licet quis ei inurat ignominiam, eumque et exsilio, et publicatione facultatum, et postremo morte afficiat, nunquam avellatur a libertate, et præcipua in Deum charitate : « Omnia sustinet, et omnia suffert charitas c, » quod ei sit persuasum divinam providentiæ omnia recte administrare. « Rogo vos, » inquit, « imitatores mei estote d. » Primus ergo gradus corporis est doctrina cum timore, per P. 587 ED. POTTER, 495 ED. PARIS. a Rom. vi, 6. b I Cor. iv, 9, 11, 12, 13. c I Cor. xiii, 7. d I Cor. iv, 16.

hunc tamen nos contempnimus, vivique comburimur, etc. » Conf. superius *Strom.* iii, pag. 414 edit. Paris.

(59) *Παραχωρεῖν*. Forte παραχωρεῖν ὁμολογεῖ κεκορηθῆσθαι οὕτως ὡς περ κτήνησι, « ad satietatem ita impleri, ut jumentis id permittitur. *Syll.* — Παραχωρεῖν ὁμολογεῖ κεκορηθῆσθαι ὡς περ κτήνησι, editio Heinsiana, et post eam reliquæ, eo sensu, quem Latina versio explicat.

(60) *Τοῦτο δὲ γινώσκωμεν, ὅτι*. Τοῦτο γινώσκοντες, ὅτι ὁ παλαιὸς ἡμῶν ἄνθρωπος συνεσταυρώθη, *iv. Rom. vi.*

(61) *Ὁ Θεός*. Ὅτι ὁ Θεός, *I Cor. iv.*

(62) *Δυσφημούμενοι*. Βλασφημούμενοι. *Ibid.*

(63) *Κὰν στρεβλῶ*. Platonis verba a quodam adversus justitiam orante proferuntur, lib. ii *De Republica*, pag. 594 : Λεκτέον οὖν· Καὶ δὴ καὶ ἀγροποτέρως λέγεται, μὴ ἐμὲ οἶον λέγειν, ὡς Σώκρατες, ἀλλὰ τοῦς ἐπαινούοντας πρὸ δικαιοσύνης ἀδικίαν. Ἐρῶσι δὲ τάδε· Ὅτι οὕτω διακείμενος ὁ δίκαιος μαστιγώσεται, στρεβλώσεται, δεδησεται, ἐκκαυθήσεται τῷ ὀφθαλμῷ, τελευτῶν, πάντα κακὰ παθὼν, ἀνασκιन्दυλευθήσεται : καὶ γνώσεται, ὅτι οὐκ εἶναι δίκαιον, ἀλλὰ δοκεῖν δεῖ ἐθέλειν. « Dicendum igitur, quod si asperius aliquid dicatur, ne existima me, o Socrates, hæc dicere, sed eos, qui præ justitia injusti-

A Ἀλεξάνδρω λέγουσι τῷ Μακεδόνι· « Σώματα μὲν μετάξεις ἐκ τόπου εἰς τόπον, ψυχὰς δ' ἡμετέρας εὐ-ἀναγκάσεις ποιεῖς ἃ μὴ βουλόμεθα. Πῦρ ἀνθρώπων· μάλιστα κολαστήριον· τοῦτου ἡμεῖς καταφρονούμεν. » Κάντεῦθεν Ἡράκλειτος ἐν ἀντι πάντων κλάς ἤρειτο· τοῖς δὲ πολλοῖς παραχωρεῖν (59) ὁμολογεῖ κεκορηθῆσθαι οὐχ ὡς περ κτήνησι.

*Τοῦ σώματος γὰρ οὐνεχ' οἱ πολλοὶ πόνοι·
Τοῦδ' εἶνεκ' οἶκον στεγανὸν ἐξευρήκαμεν,
Λευκὸν τ' ὀρύττειν ἄργυρον, σπείρειν τε γῆν.
Τὰ τ' ἀλλ', ὅσ' ἡμεῖς ὀνόμασι γινώσκωμεν.*

Τοῖς μένουσιν πολλοῖς ἡ καταισυχονία αὐτῆ αἰρετῆ ἐμῆν· δὲ ὁ Ἀπόστολος φησὶ· « Τοῦτο δὲ γινώσκωμεν, ὅτι (60) ὁ παλαιὸς ἄνθρωπος ἡμῶν συνεσταυρώεται, ἵνα καταργηθῇ τὸ σῶμα τῆς ἁμαρτίας, τοῦ μηκέτι δουλεύειν ἡμῶς τῇ ἁμαρτίᾳ. » Ἄρ' οὐκ ἐμφανῶς κάκεῖνα ἐπιφέρει ὁ Ἀπόστολος, δεικνύς τὴν καταισυχμῶν τῆς πίστεως παρὰ τοῖς πολλοῖς ; « Δοκῶ γὰρ, ὁ Θεός (61) ἡμᾶς τοὺς ἀποστόλους ἐσχάτους ἀπέδειξεν ὡς ἐπιθανάτους· ὅτι θεάτρον ἐγενήθημεν τῷ κόσμῳ, καὶ ἀγγέλῳ καὶ ἀνθρώποις. Ἄχρι τῆς ἄρτι ὥρας καὶ πεινώμεν, καὶ διψῶμεν, καὶ γυμνητεύομεν, καὶ καταφιζόμεθα, καὶ ἀστατοῦμεν, καὶ κοπιῶμεν, ἐργαζόμενοι ταῖς ἰδίαις χερσὶ· λοιδορούμενοι, εὐλογοῦμεν· διωκόμενοι, ἀνεχόμεθα· δυσφημούμενοι (62), παρακαλούμενοι· ὡς περικαθάρματα τοῦ κόσμου ἐγενήθημεν. » Τοιαῦτα καὶ τὰ τοῦ Πλάτωνος ἐν *Πολιτείᾳ*· « Κὰν στρεβλώται (63) ὁ δίκαιος, καὶ ἐξορύττειται τῷ ὀφθαλμῷ, ὅτι (64) εὐδαίμων ἔσται. » Οὕτως ἐπὶ τῇ ψυχῇ (65) τὸ τέλος ἐξεῖ ποτὲ ὁ γνωστικὸς κείμενος, ἀλλ' ἐπ' αὐτῷ τῷ εὐδαιμονεῖν αἰεὶ καὶ τῷ μακαρίῳ εἶναι, βασιλικῶν τε φίλων τοῦ Θεοῦ· καὶ ἀτιμῶν τις περιβάλλῃ τούτων, φυγῆ τε, καὶ δημείαι, καὶ ἐπὶ πᾶσι θανάτῳ, οὐκ ἀποσπασθήσεται ποτε τῆς ἐλευθερίας καὶ κυριωτάτης πρὸς τὸν Θεὸν ἀγάπης, « ἢ πάντα στέγει, καὶ πάντα ὑπομένει· » καὶ πᾶσι πάντα τὴν θείαν διοικεῖν πρόνοιαν πέπεισται ἢ ἀγάπῃ. « Παρακαλῶ οὖν ὑμᾶς· μιμηταὶ μου γίνεσθε, » φησὶν. Ὁ μὲν οὖν πρῶτος βαθμὸς τοῦ σώματος (66)

tiam laudant. Dicent enim, quod ita affectus justus cædetur, torquebitur, et vincula patietur : eruentur ei oculi, atque demum omnia mala perpessus suspendetur : atque cognoscat non esse, sed videri justum concupiscendum esse. » Theodoretus *θεραπειν.* ζ', pag. 602 : Καὶ ὁ Πλάτων ἐν τῇ *Πολιτείᾳ* συνέγραψεν. Οὕτω γὰρ, φησὶ, διακείμενος ὁ δίκαιος, αἰκισθήσεται, στρεβλωθήσεται, δεδησεται, ἐκκαυθήσεται τῷ ὀφθαλμῷ· τελευταῖον, πάντα τὰ κακὰ παθὼν, ἀνασκιन्दυλευθήσεται· οὐκ οὖν τρισάθλιοι μὲν οἱ ταῦτα ποιούντες, τρισάθλιοι δὲ οἱ πάσχοντες. Quæ rursus recitat Clemens *Strom.* v, p. 601.

(64) Ὅτι. Hæc vox pleonastica est, nec Platonis, sed Clementis. H. *Sylburg.*

(65) *Τῇ ψυχῇ*. « Vita. » Vult enim auctor viri gnostici finem non esse « vitæ » diuturnitatem, sed æternam felicitatem. Sic apud Latinos « anima » pro « vita » ponitur. Terentius in *Adelph.* : « animam ipsam extinguere. »

(66) *Τοῦ σώματος*. Harum vocum loco, Herveyo placuisse videtur τῆς γνώσεως, « cognitivonis. » Scribi etiam possit τῆς σωτηρίας, « salutis. » Illud σώματος procul dubio mendosum est : sed quid scripserit auctor, difficile est augurari.

ἢ μετὰ φόβου διδασκαλία, δι' ἣν ἀπεχόμεθα τῆς ἀδικίας· δεύτερος δὲ ἡ ἐλπίς, δι' ἣν ἐπιέμεθα τῶν βελτίστων· τελειοὶ δὲ ἡ ἀγάπη, ὡς προσήκον ἐστι, γνωστικῶς ἤδη παιδεύουσα. Ἐλληνες γὰρ, οὐκ οἶδ' ὅπως, ἀνάγκῃ δεδοκότες ἀλόγῃ τὰ συμβαίοντα, ἀκοντες παύσθαι ὁμολογοῦσιν. Ὁ γοῦν Εὐριπίδης (67) λέγει·

Ἄ γ' οὖν παραινῶ, ταῦτά μου δέξαι, γύναι·
Ἐφν μὲν οὐδεὶς ὅστις οὐ ποιεῖ βροτῶν (68)·
Θάπτει τε τέκνῳ (69), καὶ ἕτερα σπείρει νέα,
Αὐτὸς τε θνήσκει (70)· καὶ τὰδ' ἀχθονται
βροτοί.

Εἶτα ἐπιφέρει·

..... Ταῦτα δεῖ
Στέγειν (71), ἄπερ δεῖ κατὰ φύσιν· δεῖ δ' ἐκ-
περᾶν
Ὁ δὲ δεινὸν οὐδὲν (72) τῶν ἀναγκαίων βροτοῖς.

Πρόκειται δὲ τοῖς εἰς τελείωσιν σπύδουσιν ἡ γνῶσις ἡ λογικὴ, ἥς θεμέλιος ἡ ἀγία τριάς, ἢ πίστις, ἐλπίς, ἀγάπη· μελιζων τε τούτων (73) ἡ ἀγάπη. Ἐ μέλει ἢ Πάντα ἐξεστιν, ἀλλ' οὐ πάντα συμφέρει· πάντα ἐξεστιν, ἀλλ' οὐ πάντα οἰκοδομεῖ, ἢ φησὶν ὁ Ἀπόστολος· καί· Ἐ Μήδεὶς τὸ ἑαυτοῦ ζητεῖτω μόνον, ἀλλὰ καὶ τὸ τοῦ (74) ἐτέρου, ἢ ὡς ποιεῖν ὁμοῦ καὶ διδάσκειν δύνασθαι, οἰκοδομοῦντα καὶ ἐπιδοκομοῦντα. Ὅτι μὲν γὰρ ἢ τοῦ Κυρίου ἡ γῆ καὶ τὸ πληρωμα αὐτῆς, ἢ ὠμολόγηται· ἀλλ' ἡ συνειδήσις τοῦ ἀσθενοῦτος ὑποφέρεται. ἢ Συνειδήσιν δὲ λέγω οὐχὶ τὴν ἑαυτοῦ, ἀλλὰ τὴν τοῦ ἐτέρου· ἵνα τί γὰρ ἡ ἐλευθερία μου κρίνεται ὑπὸ ἄλλης συνειδήσεως; Ἐἰ ἐγὼ (75) χάριτι μετέχω, τί βλασφημοῦμαι ὑπὲρ οὗ ἐγὼ εὐχαριστῶ; Εἶτε οὖν ἐσθίετε, εἶτε πίνετε, εἶτε τι ποιεῖτε, πάντα εἰς δόξαν Θεοῦ ποιεῖτε. Ἐν σαρκὶ γὰρ περιπατοῦντες, οὐ κατὰ σάρκα στρατευόμεθα· τὰ γὰρ ὅπλα

P. 588 ED. POTTER, 496 ED. PARIS. ἢ I Cor. xiii, 13. ἢ I Cor. x, 23, 24. ἢ Ibid. 26, 28, 29, 50, 31.

(67) *Εὐριπίδης*. Amphiarai verba, quibus in Euripidis *Hypsipyle* matrem Archemori de praematura filii morte consolabatur, partim exstant apud Plutarchum, lib. *De consolatione ad Apollonium*, p. 110, 111, partim apud Stobaeum serm. 106, pag. 569, partim etiam hic apud Clementem, in omnibus vero mutilata et corrupta. Ea simul conguessit et emendavit Grotius *Forelegii* pag. 419, e quo relata sunt inter fragmenta *Hypsipyles* Euripideae edii. Cantabrig., p. 498.

Ἄ γ' οὖν παραινῶ, ταῦτά μου δέξαι, γύναι·
Ἐφν μὲν οὐδεὶς, ὅστις οὐκ ἀεὶ ποιεῖ,
Θάπτειν τε τέκνῳ, ἢ ἄτερ' αὐτῶν πάλιν,
Αὐτὸς τε θνήσκει. Κἄτα δ' ἀχθονται βροτοί.
Εἰς τὴν φέροντες τὴν ἀναγκαίως δ' ἔχει
βίον θερίζειν ὡστε κάρπιμον στάχυν,
Καὶ τὸν μὲν εἶναι, τὸν δὲ μὴ. Τί ταῦτα δεῖ
στέρνειν, ἄπερ δεῖ κατὰ φύσιν διακπερᾶν;
Ὁ δὲ δεινὸν οὐδὲν τῶν ἀναγκαίων βροτοῖς.

Adverte quod te, mulier, admonitum volo :
Cunctis hominibus haeret assiduus labor,
Sepelire prolem, quaerere iterum liberos,
Tandem interire. Graviter has tolerat vices
Mortalium gens : attamen satum jubet,
Ut plena segetis arva, sic vitam meti ;
Ut hic sit, ille non sit. Haec quorsum affinet
Lugere, quae natura nos cogit pati ?
Quidquid necesse est ferre, nec habendum grave est.
Eadem a Chrysippo recitari solita, memorat Cicero
Tuscul. quaest. lib. III, quo loco eorum inmaximam

A quam abstinemus ab injuria ; secundus autem est spes, per quam desideramus quae sunt optima ; perficit autem, ut est consentaneum, charitas, quae jam gnostice docet. Gentiles enim, nescio quomodo, cum necessitati rationis experti ea, quae eveniunt, tribuerint, inviti se parere consentunt. Dicit certe Euripides :

✕ Quae dico, mulier, mente percipias volo :
Qui non laboret, nullus est mortalium :
Sepelire natos, seminare hinc alteros,
Mox ipsum obire, luctus hic mortalium est.

Deinde subjungit :

Oportet haec, natura quae vult, perpeti :

B Quidquid necesse est, non grave est mortalibus.

Iis autem qui tendunt ad perfectionem, est propo- sita cognitio rationalis, cujus fundamentum est illa sancta trias : « fides, spes, charitas ; major autem horum charitas ». Omnia » quidem certe « licent, sed non omnia expediunt ; omnia licent, sed non omnia aedificant, » inquit Apostolus ; et : « Nemo quaerat, quod est suum solummodo, sed etiam quod alterius », ut possit simul et facere et docere, aedificans et superaedificans. Quod enim « Domini sit terra, et plenitudo ejus, » certum est et extra controversiam ; sed infirmi sustinetur conscientia. « Conscientiam autem dico, non suam, sed alterius. Cur enim libertas mea judicatur ab alia conscientia ? Si ego gratia participo, cur vituperor propter id propter quod gratias ago ? Sive ergo comeditis, sive bibitis, sive aliquid facitis, omnia ad gloriam Dei facite ». In carne enim ambulantes,

partem sic Latine vertit :

*Mortalis nemo est, quem non attingit dolor,
Morbusque. Multi sunt humandi liberi.
Rursum creandi : morsque est finita omnibus :
Quae generi humano angorem nequidquam afferunt.
Reddenda est terra terrae : tum vita omnibus
Metenda, ut fruges : sic jubet necessitas.*

(68) Ὅστις οὐ ποιεῖ βροτῶν. Consentit Plutarchus : sed ὅστις οὐκ ἀεὶ ποιεῖ apud Stobaeum exstat.

(69) Θάπτει τε τ. Plutarchus, Θάπτειν τε τέκνα, ἢ ἄτερ' αὐτῶν πάλιν. Stobaeus, Θάπτειν τε τέκνα, ἢ ἄτερα κτάσθαι πάλιν. Unde ἢ ἄτερα apud Clementem pro καὶ ἕτερα scribendum.

(70) Αὐτὸς τε θ. Hunc versum Plutarchus eodem modo, quo Clemens, exhibet : apud Stobaeum sic exstat :

Αὐτοὺς δὲ θνήσκειν, κατὰ δ' ἀχθονται βροτοί.

(71) Στέγειν. Legi potest etiam στέρνειν, ut apud Isocratem, στέρνειν τὰ παρόντα. SYLBERG. — Distingue post ἐκπερᾶν, et deinde scribe, οὐ δεινὸν οὐδ'. HEINSIUS. — Sed rectius Grotius haec e Plutarcho et Stobaeo sic restituit, ut est superior dictum.

(72) Ὁ δὲ δεινὸν οὐδὲν. Δεινὸν γὰρ οὐδὲν, Plutarch. (73) Μελίζων τε τούτ. Rectius μελιζων δὲ τούτ. ut I. Cor. XIII. SYLBERG.

(74) Τὸ ἑαυτοῦ ζητεῖτω μόνον, ἀλλὰ καὶ τὸ τ. Sic Clemens explicat Apostoli verba, τὸ ἑαυτοῦ ζητεῖτω, ἀλλὰ τὸ τ.

(75) Εἰ ἐγ. Εἰ δὲ ἐγ. I Cor. x.

non secundum carnem militamus. Arma enim militiæ nostræ non sunt carnalia, sed potentia Deo ad destructionem munimentorum, cogitationes destruentes, et omnem altitudinem se extolentem adversus cognitionem Domini ^a. » His armis munitus gnosticus : O Domine, inquit, da occasionem, et accipe ostensionem; accedat hoc grave et formidabile; pericula ego despicio propter meam in te dilectionem :

*Nam sola virtus, rebus in mortalibus,
Numquam laboris præmium accipit foris;
Ut quæ laboris ipsa præmium est sui.*

« Induite ergo, sicut electi Dei, sancti et dilecti, viscera misericordiarum, benignitatem, humilitatem, mansuetudinem, lenitatem; super omnia autem hæc, charitatem, quæ est vinculum perfectionis; et pax vocati regnet in cordibus vestris, in qua etiam vocati estis in uno **213** corpore; et grati estote ^b, » qui adhuc estis in corpore, sicut veteres justi, percipientes animæ tranquillitatem et immunitatem a passionibus.

CAPUT VIII.

In ecclesia feminas non minus quam viros, et servos pariter cum liberis, martyrii esse candidatos.

✕ Nam non solum Æsopii, et Macedones, et Lacones, dum torquentur, fortiter tolerant, ut ait Eratosthenes in libro *De bonis et malis*; sed Zeno quoque Eleates, dum cogeretur arcanum quoddam eruuntiare, restitit tormentis, nihil confitens; qui

✕ P. 589 ED. POTTER, 497 ED. PARIS. ^a II Cor. x, 3, 4, 5. ^b Coloss. iii, 12, 14, 15.

(76) *Κυριον*. Θεου, II Cor. x.

(77) *Ἐκ θυραίων*. Flor., ἐκ θυρεῶν, « e scutis: » repugnante sententia pariter et metro. Congruit autem cum ista Sophoclis gnomo, hæc Senecæ, initio lib. *De clementia*: « Recte factorum verus fructus sit, fecisse; nec ullum virtutum pretium dignum illis, extra ipsas sit. » SYLBURG.

(78) *Ὁ ἔστι*. Ἦτις ἔστι, Coloss., ubi mox, ἡ εἰρήνη τοῦ Χριστοῦ βρ.

(79) *Αἰσώπιοι*. Malet forte aliquis Αἰσάπιοι, vel Ἀσώπιοι: ut Æsapii, vel Asopi fl. accolæ intelligantur. Sed Αἰσώπιοι rectius cum Fr. Junio intelligantur, qui Æsopi tolerantiam imitantur, vel veteris illius, vel recentioris, de quo Macrobius, lib. 1, c. 11: « Æsopus, libertus Demosthenis, conscius adulterii, quod cum Julia patronus admiserat, tortus diutissime, perseveravit non prodere patronum, donec aliis coarguentibus consciis, Demosthenes ipse fateretur. SYLBURG.

(80) *Μακεδόνες*. E multis Macedonicæ patientiæ exemplis haud abs re fuerit unum attulisse, quod memorat Valerius Maximus lib. iii, cap. 3: « Vetusto Macedoniæ more, regi Alexandro nobilissimi pueri præsto erant sacrificanti. E quibus unus, thuribulo arreo, ante ipsum astitit, in cuius brachio carbo ardens delapsus est; quo etsi ita urebatur, ut adusti corporis ejus odor ad circumstantium nares perveniret, tamen et dolorem silentio pressit, et brachium immobile tenuit, ne sacrificium Alexandri, aut concusso thuribulo impediret, aut edito gemitu regis aures aspergeret. Rex quoque patientia pueri magis delectatus, hoc certius perseverantia experimentum sumere voluit: consueto enim sacrificavit diutius, nec hac re eum a proposito repulit. Si huic miraculo Darius insecurisset oculos, scisset ejus stirpis milites vinci non posse, cujus infirmam ætatem tanto robore præditam animadvertisset. »

Α τῆς στρατείας τῶν οὐ σαρκικῶν, ἀλλὰ δυνατὰ τῷ Θεῷ πρὸς καθαίρειν ὀχυρωμάτων· λογισμοὺς καθαιρούντες, καὶ πᾶν ὑψίωμα ἐπαιρόμενον κατὰ τῆς γνώσεως τοῦ Κυρίου (76). » Τούτοις ὁ γνωστικὸς τοῖς ὀπλοῖς κορυσσόμενος· Ὁ Κύριε, φησὶ, δὲς περιστάσεων, καὶ λάβε ἐπίδειξιν· Γενὴ τὸ δεινὸν τοῦτο· κινδύων ὑπερφρονῶ διὰ τὴν πρὸς σὲ ἀγάπην·

*Ἄθ' οὐνεκ ἀρετῆ τῶν ἐν ἀνθρώποις μόνη,
Οὐκ ἐκ θυραίων (77) τὰ πλεῖστα λαμβάνει·
Αὐτὴ δ' εὐαγγέλιον ἄλλα τῶν πόρων ἔχει.*

« Ἐνδύσαθε οὖν, ὡς ἐκλεκτοὶ τοῦ Θεοῦ, ἅγιαι καὶ ἡγαπημένοι, σπλάγγνα οἰκτιρῶν, χρηστότητα, ταπεινοφροσύνην, πραότητα, μακροθυμίαν· ἐπὶ πᾶσι ἔε τούτοις, τὴν ἀγάπην· ὃ ἔστι (78) σύνδεσμος τῆς τελειότητος· καὶ ἡ εἰρήνη τοῦ Χριστοῦ βραβεύεται ἐν ταῖς καρδίαις ὑμῶν, εἰς ἣν καὶ ἐκλήθητε ἐν ἐνὶ σώματι· καὶ εὐχάριστοι γίνεσθε, » οἱ ἐν σώματι ἔτι ἦντες, καθάπερ οἱ παλαιοὶ δίκαιοι, ἀπάθειαν ψυχῆς καὶ ἀταραξίαν καρπούμενοι.

Ἐπεὶ οὐ μόνον Αἰσώπιοι (79), καὶ Μακεδόνες (80) καὶ Λάκωνες (81) στρεβλούμενοι ἐκατέρου, ἐς φησὶν Ἐρατοσθένους (82) ἐν τοῖς « Περὶ ἀγαθῶν καὶ κακῶν » ἀλλὰ καὶ Ζήνων (83) ὁ Ἐλεάτης, ἀναγκασόμενος κατεπειν τι τῶν ἀπορρήτων (84), ἀντίσχε

(81) *Λάκωνες*. Lacedæmoniorum pueri ad aram Dianæ Orulixæ flagris cæsi, μέχρι θανάτου πολλάκις διακαρτεροῦσιν ἱλαροὶ καὶ γαῦροι, « sæpe ad mortem usque hilares et gestientes perseverabant; » ut refert Plutarchus in *Institutiis Laconicis*. Eorum tolerantia exempla satis ubique nota sunt. Conf. Nic. Cragius, *De repub. Lacedæmon.* lib. iii, inst. 8.

(82) *Ἐρατοσθένης*. Theodoretus serm. 8, p. 604. Eratosthenis testimonium ad ea, quæ sequuntur, refert: Οὐδὲ Ζήνων ὁ Ἐλεάτης, θε, ἀναγκασόμενος κατεπειν τι τῶν ἀπορρήτων, ἀντίσχε πρὸς τὰς βασάνους, οὐδὲν ἐξομολογούμενος· ὡς δὲ φησὶν Ἐρατοσθένης ἐν τῷ *Περὶ ἀγαθῶν καὶ κακῶν*, δεῖταις οὕτως μὴ τῆ τῶν καθῶν ὑπερβολῇ βιασθεὶς ἐξείπη τι τῶν συγκειμένων, καὶ τοὺς στασιώτας μὴνύσῃ, τὴν γλώτταν τοῖς δόδοσι τεμῶν, προσέπτυσε τῷ τυράννῳ. Ταῦτ' δὲ τοῦτο καὶ Θεόδωτόν φησι ποιῆσαι τὸν Πυθαγόρειον, καὶ Παῦλον τὸν Λακιδου γνῶριμον, ὡς Περὶ γαμῆδος Τιμόθεος ἐν τῷ *Περὶ τῆς τῶν φιλοσόφων ἀνδρείας* ἐνέγραψε· Συμμαρτυρεῖ δὲ τούτῳ καὶ Ἀχαιῶς ἐν τοῖς *Ἠθικοῖς*. « Nec Zeno Eleates, qui cum arcana quaedam prodere cogeretur, constantissime tormentis omnibus restitit, nihilque est effatus: atque, ut Eratosthenes in libro *De bonis malisque* scripsit, timens ne excessu tormentorum victus efferret aliquid ex iis de quibus condixerant, consciisque conjurationis proderet, linguam dentibus abscissam in tyranni faciem conspuit. Quod ipsum et Theodotum Pythagoreum fecisse aiunt, et Paulum Lacydæ discipulum, ut testis est Timotheus Pergamenus in libro *De philosophorum fortitudine*: idemque Achaicus in *Ethicis* affirmat. »

(83) *Ζήνων*. Zenonis exemplum memorat Philo Judæus lib. *Quod omnis probus sit liber*, pag. 881: Diogenes Laertius lib. ix, segm. 27, alijque plurimi

(84) *Τὴ τῶν ἀπορρήτων*. Quid illud ἀπορρήτων fuerit, indicat Cicero *Tusculan. quæst.* l. ii. « Zeno

πρὸς τὰς βασιάνους, οὐδὲν ἐξημολογούμενος· ὃς γε καὶ Α
 τελευταίων, τὴν γλώσσαν ἐκτρώγων, προσέπτυσε τῷ
 τυράνῳ ὃν οἱ μὲν Νέαρχον (85), οἱ δὲ Δήμυλον
 προσαγορεύουσιν. Ὁμοίως δὲ καὶ Θεόδωτος (86) ὁ
 Πυθαγόρειος ἐποίησε, καὶ Παῦλος ὁ Λακιδίου γυμνα-
 σίας, ὡς φησὶ Τιμόθεος ὁ Περγαμηνὸς ἐν τῷ « Περὶ
 τῆς τῶν φιλοσόφων ἀνδρείας, » καὶ Ἀχαικὸς ἐν τοῖς
 « Ἠθικοῖς. » Ἀλλὰ καὶ Πόστουμος (87) ὁ Ῥωμαῖος,
 ληθθεὶς ὑπὸ Πευκετίωνος, οὐχ ἔπυσε τὴν κεκρυμ-
 μένων οὐκ ἐδήλωσεν, ἀλλὰ καὶ τὴν χεῖρα ἐπὶ τοῦ
 πυρὸς θείας, καθάπερ εἰς χαλκὸν κατέθηκεν, ἀτρέπτῳ
 πάντῳ παραστήματι. Τὰ γὰρ Ἀναξάρχου (88) σω-
 πῶ, « Πείσσε, « ἐκδοῦντας, » τὸν Ἀναξάρχου θύλακον
 Ἀναξάρχον γὰρ οὐ πείσσεις· » ὁπρὶν αὖτις πρὸς τοῦ τυ-
 ράννου ὑπέροις σιδηροῖς ἐπίσσετο. Οὗτ' οὖν ἡ τῆς
 εὐδαιμονίας ἐλπίς, οὐθ' ἡ πρὸς τὸν θεὸν ἀγάπη, δυσ-
 ανασχετῆ πρὸς τὰ ὑποπίπτοντα, μένει δὲ ἐλευθέρῳ
 καὶ θηρίοις (89) τοῖς ἀγριωτάτοις, καὶ τῷ παμ-
 φάγῳ ὑποπέση πυρὶ, καὶ κατακτείνεται βασιάνους
 τυραννικαῖς, ταῖς θελαῖς ἀπαρτωμένη φιλίαις (90),
 ἀδούλωτος ἄνω περιπολεῖ, τὸ σῶμα παραδούσα τοῖς
 τούτου μόνου ἔχεσθαι δυναμένοις. Λέγεται δὲ ἔθνος
 βάρβαρον (91), οὐκ ἄγευστον φιλοσοφίας (92)· πρ-
 οσδύτην (93) αἰροῦνται (94) πρὸς Ζάμολξιν ἤρωα κατ'
 ἔτος. Ὁ δὲ Ζάμολξις ἦν τῶν Πυθαγόρου γνωρί-
 μων (95). Ἀποσφάττεται οὖν ὁ δοκιμώτατος κριθεὶς,
 ἀνωμένων τῶν φιλοσοφῶντων (96) μὲν, οὐκ ἀρεθέν-
 των δὲ, ὡς ἀποδαδοκιμασμένων εὐδαίμωνος ὑπηρε-

✱ P. 590 ED. POTTER.

proponatur Eleates, qui perpeusus est omnia potius, quam conscios delendae tyrannidic indicaret. »

(85) Νέαρχον. Diogenes Laert. in ejus Vita : « Is, cum Nearchum tyrannum, seu, ut alii volunt, Diomedontem, dejicere ac profligare voluisset, comprehensus est. » Theodoretus lib. viii : *De curat.* postquam exemplum Zenonis attulit, hæc subjicit : « Quod ipsum et Theodotum Pythagoricum fecisse aiunt, Paulumque præterea Lacydæ familiarem, ut testis est Pergamenus Timotheus in lib. *De philosophorum fortitudine*, itemque Achaicus in *Ethicis* libris affirmat. » In iis, quæ de Zamolxide subjicit, est in Græco, προσδύτην αἰροῦσθαι, « senem eligere. » Hervetus correxit, προσδέξαι. COLLECT. — Tertullianus sub finem *Apologetici*, a Dionysio cæsum Zenonem refert; a Demylo Plutarchus *De Stoicis contrad.* et rursus *Adv. Coloten*; a Nearcho, Diodorus Siculus in *Excerptis*, a Valesio editis. Philostratus *De vita Apollon.* lib. vii, et Valerius Maximus lib. iii, cap. 3.

(86) Θεόδωτος. Similia de Theodoto refert Valerius Maximus, loco jam dicto.

(87) Πόστουμος. De manu in ignem immissa quod narratur, potius est Mucii Scaevolæ, quam Posthumi, ut ex Livio, Seneca, Plutarcho et aliis manifestum est. De Zenone Eleate meminit, præter Diogenem Laertium, etiam Plutarchus pag. 355, et Philo p. 604. De Anaxarcho idem Laertius pag. 364; Philo p. 604, Plutarchus p. 376, ubi etiam tyranni nomen exprimitur, Nicotheon. II. SYLBERG. — Sed Lucas Holstenius ad Stephanum Byzant. p. 552 hæc adnotat : « Posthumus, Romanus dux, captus dicitur ὑπὸ Πευκετίωνος, pro ὑπὸ Πευκετίων. Regio ipsa Pencetia dicitur. Πευκετίοι, ἔθνος περὶ τὸ Ἴόνιον πλάγος, inquit Stephanus. »

(88) Ἀναξάρχον. De Anaxarcho, præter auctores a Sylburgio memoratos, conf. etiam Ovidius *In Ibin*, Tertullianus sub finem *Apologetici*; Origenes *Contra Celsum* lib. vii, pag. 367, 368; Gregorius Nazianz.

etiam inter moriendum linguam erosam exspuit in tyrannum, quem alii quidem Nearchum, alii vero Demylum appellant. Similiter autem fecit etiam Theodotus Pythagoreus, et Paulus Lacydis discipulus, ut dicit Timotheus Pergamenus in libro *De fortitudine philosophorum*, et Achaicus in *Moralibus*. Quinetiam Posthumus Romanus captus a Peuce-tione, non modo nihil ex iis, quæ erant occulta, aperuit, sed cum etiam manum in ignem, tanquam in æs, immisisset, constitit vultu firmo et plane immutabili. Taceo Anaxarchum exclamantem : « Tunde Anaxarchi capsam, Anaxarchum enim non tundis; » cum pistillis ferreis tunderetur a tyranno. Neque ergo spes felicitatis, neque in Deum charitas, ægre fert ea, quæ accidunt; manet autem libera; et licet in bestias incidat immanissimas, licet in ignem voracissimum, licet tyrannicis conficiatur tormentis, a divina pendens amicitia, minime redacta in servitutem, superas obit regiones. Dicitur autem gens barbara non aliena a gustu philosophiæ, quotannis eligere legatum ad Zamolxin heroem : erat autem Zamolxis unus ex familiaribus Pythagoræ. Mactatur ergo is, qui fuerit judicatus probatissimus : iis, qui sunt philosophati quidem, sed non electi, mærentibus, ut qui sint repulsi a beato ministerio. Plena est ergo tota Ecclesia iis, qui per omnem vitam sunt meditati mor-

C epist. 58; Dio Chrysostomus orat. 57; denique, ut alios taceam, Theodoretus, loco superius dicto, quo fere ipsa Clementis verba recitat : Οὐδὲ γε Ἀναξάρχος ἐκεῖνος, ὃς, ὑπέροις πεισόμενος σιδηροῖς, ἔλεγεν, ὡς φασὶ Πείσσε, πείσσε τὸν Ἀναξάρχου θύλακον. Ἀναξάρχον γὰρ οὐ πείσσεις. (89) Κἄν θηρίοις. Flor. conjuncte καθηρητοῖς, errore manifesto. SYLBERG.

(90) Ταῖς θελαῖς ἀπαρτωμένη φιλίαις Rectius forte τῆς θελαῖς ἀπαρτωμένη φιλίαις. SYLBERG.

(91) Ἔθνος βάρβαρον. Gelas intelligit, quos Zamolxin præcipue coluisse, referunt Herodotus in *Melpomene*, Laertius initio *Pythagoræ*, Porphyrius in *Vita Pythagoræ* extrema, Jamblichus in *Vita Pythagoræ*, c. 50, Suidas, *Etymologici* auctor, etc.

(92) Οὐκ ἄγευστον φιλοσοφίας. Scribit Herodotus, loco jam dicto, Gelas Thracum omnium fortissimos et justissimos esse. Etenim, ut referi in loco etiam dicto Jamblichus, Ζάμολξις, παραγενόμενος πρὸς τοὺς Γέτας, τοὺς τε νόμους αὐτοῖς ἔθηκε. . . . καὶ πρὸς τὴν ἀνδρείαν τοὺς πολίτας παρεκάλεσε, τὴν ψυχὴν ἀθάνατον εἶναι πείσαι (scr. πείσας). « Zamolxis ad Gelas profectus, illis leges dedit, et ad fortitudinem cives est hortatus, animam immortalem esse persuadendo. » Unde μέγιστος τῶν θεῶν ἐστὶ παρ' αὐτοῖς, « deorum apud illos habitus est maximus : » ut ibi sequitur.

(93) Προσδύτην. Recte forte προσδευτήν, legatum. SYLBERG.

(94) Αἰροῦνται. L. αἰροῦν. LOWTH. — Sed recepta lectio ferri etiam potest.

(95) Τῶν Πυθαγόρου γνωρίμων. Sic plerique tradunt. Origenes etiam Pythagoræ servum fuisse memorat in lib. iii *Contra Celsum*, pag. 144. Alii Zamolxin Pythagora antiquiorem fuisse asserunt : quod ex Herodoto, Suida et *Etymologici* auctore modo laudatis apparet.

(96) Φιλοσοφῶντων. Rectius forte φιλοσοφῶντων. SYLBERG.

tem, quæ excitat ad Christum, sicut virorum, ita etiam mulierum temperantium. Licet ei, qui ex more nostro vitam instituit, etiam absque litteris philosophari, seu sit barbarus, seu Græcus, seu servus, seu senex, seu puellus, seu mulier. Est enim temperantia communis omnium hominum, qui eam delegerint. Est autem apud nos extra controversiam, eandem naturam in unoquoque genere, eandem etiam habere virtutem. Non aliam ergo habere naturam mulier, quod attinet ad humanitatem, aliam vero videtur vir habere, sed eandem : quare etiam virtutem. Quod si viri utique virtus est temperantia, et iustitia, et quæcunque has consequi existimantur, tum soli viro convenit esse virtute præditum ; mulieri vero, esse intemperantem et injustam. Atqui turpe est hoc vel dicere : temperantiæ ergo et iustitiæ, et cæteris virtutibus similiter quidem virum et mulierem, liberum et servum, operam oportet dare ; quandoquidem ejusdem virtutis capaces sunt, cum ejusdem naturæ sint. Atqui, quod sit quidem eadem natura feminae quæ viri, quatenus est femina, non dicimus ; omnino enim convenit utrique eorum ut aliena inter eos differentia sit per quam unum quidem eorum femineum, alterum vero masculum dicatur. Uterum ergo gestare et parere, feminae adesse dicimus, quatenus est femina, non quatenus est homo. Si autem viri et feminae nulla esset differentia, uterque eorum eadem ageret et pateretur. Quatenus ergo est eadem eo quod habeat eandem animam, veniet ad eandem virtutem ; quatenus autem diversa per proprietatem corporis, ad utero gestandos \times fetus, et servandam domum. « Volo » enim, inquit Apostolus, « vos scire, quod cujusvis viri caput est Christus, caput autem mulieris vir. Non est enim vir ex muliere, sed mulier ex viro. Sed neque mulier est separata a viro, neque vir separatus a muliere in Domino ». Sicut enim virum esse temperantem et vincere voluptates oportere dicimus, ita etiam censemus mulierem esse oportere temperantem, et in pugna adversus voluptates exercitatum. « Dico autem, spiritu ambulate, et desiderium carnis non feceritis, » præceptum consulit apostolicum : « Caro enim concupiscit adversus spiritum, spiritus autem adversus carnem. Hæc ergo opponuntur, » non ut malum bono, sed ut quæ pugnant utiliter. Subjungit itaque : « Ut non quæ volueritis, ea faciatis. Manifesta autem sunt opera carnis, quæ sunt for-

\times P. 591 ED. POTTER, 498 ED. PARIS. « I Cor. xi, 5, 8, 11.

(97) *Γυναικῶν σοφ.* Tertullianus lib. *Ad martyres*, cap. 4 : « Sed spiritus contraponat sibi et carni, acerba licet ista, a multis tamen æquo animo excepta, imo et ultro appetita, famæ et gloriæ causa ; nec a viris tantum, sed etiam a feminis, ut vos quoque, benedictæ, sexui vestro respondeatis, » etc. Conf. *Pædag.* lib. 1, c. 4.

(98) *Κἄν Βάρβαρος.* Galat. iii, 28 : Οὐκ ἐν Ἰουδαίῳ, οὐδὲ Ἑλληνίῳ οὐκ ἐν δούλῳ, οὐδὲ ἐλεύθερῳ οὐκ ἐν ἄρσεν, καὶ θήλυ. Conf. Rom. x, 12 ; I Cor. xii, 13.

(99) *Ἐχει.* Rectius forte *ἔχειν* infln. modo, ut re-

σίας. Μεστὴ μὲν οὖν πᾶσα ἡ Ἐκκλησία τῶν μελετησάντων τὸν ζῶπυρον θάνατον εἰς Χριστὸν παρ' ὅλων τῶν βίον, καθάπερ ἀνδρῶν, οὕτω δὲ καὶ γυναικῶν σωφρόνων (97). Ἐξῆσι γὰρ τῷ καθ' ἡμᾶς πολιτευομένῳ καὶ ἀνευ γραμμάτων φιλοσοφεῖν, κἄν Βάρβαρος (98) ἢ, κἄν Ἑλληνα, κἄν δούλος, κἄν γέρον, κἄν παιδίον, κἄν γυνή· κοινὴ γὰρ ἀπάντων τῶν ἀνθρώπων, τῶν γε ἐλομένων, ἡ σωφροσύνη. Ὁμολόγηται δ' ἡμῖν τὴν αὐτὴν φύσιν κατὰ γένος ἕκαστον, τὴν αὐτὴν καὶ ἰσχεῖν ἀρετὴν. Οὐκ ἄλλην τοίνυν πρὸς τὴν ἀνθρωπότητα φύσιν ἔχει (99) ἡ γυνή, ἄλλην δὲ ὁ ἀνὴρ φαίνεται, ἀλλ' ἡ τὴν αὐτὴν ὥστε καὶ τὴν ἀρετὴν. Εἰ δὲ ἀνδρὸς ἀρετὴ σωφροσύνη δῆπουθεν, καὶ δικαιοσύνη, καὶ ὅσαι ταύταις ἀκόλουθοι νομίζονται, ἀνδρὶ μόνῳ ἐναρέτω εἶναι προσήκει, γυναικὶ δὲ ἀκολάστῳ B καὶ ἀδίκῳ. Ἀλλὰ ἀπρεπὲς τοῦτο καὶ λέγειν· σωφροσύνης οὖν ἐπιμελήτεον καὶ δικαιοσύνης, καὶ τῆς ἄλλης ἀρετῆς ἀπάσης, ὁμοίως μὲν γυναικί, ὁμοίως δὲ ἀνδρὶ, ἐλευθέρῳ τε καὶ δούλῳ· ἐπειδὴ μέαν, καὶ τὴν αὐτὴν ἀρετὴν εἶναι τῆς αὐτῆς φύσεως συμβεβηκεν. Τὸ μὲν τοίνυν τὴν αὐτὴν εἶναι φύσιν τοῦ θήλεος πρὸς τὸ ἀρρεν, καθὸ θήλυ ἐστίν, οὐ φαιμέν πάντως γὰρ τινα καὶ διαφορὰν ὑπάρχειν προσήκειν ἑκατέρῳ τούτων, δι' ἣν τὸ μὲν θήλυ αὐτῶν, τὸ δὲ ἀρρεν γέγονεν· τὸ γούν κωφορεῖν καὶ τὸ τῖπτειν τῇ γυναικὶ προσεῖναι φαιμέν, καθὸ θήλεια τυγχάνει, οὐ καθὸ ἀνθρωπος. Εἰ δὲ μηδὲν ἦν τὸ διάφορον ἀνδρὸς καὶ γυναικὸς, τὰ αὐτὰ ἂν ἑκάτερον αὐτῶν (1) ἔδρα τε καὶ ἔπασχεν. Ἢ μὲν τοίνυν ταυτὸν ἐστὶ καθὸ ψυχῆς, ταύτη ἐπὶ τὴν αὐτὴν ἀρξίεται ἀρετὴν· ἢ δὲ διάφορον, κατὰ τὴν τοῦ σώματος ἰδιότητα, ἐπὶ τὰς κησεις, καὶ τὴν οἰκουρίαν. Θέλω ἄρα (2) « ὁμᾶς, » φησὶν ὁ Ἀπόστολος, « εἰδέναι ὅτι παντὸς ἀνδρὸς ἡ κεφαλὴ ὁ Χριστός· κεφαλὴ δὲ γυναικὸς ὁ ἀνὴρ· οὗ γὰρ ἐστὶν ἐκ γυναικὸς ἀνὴρ, ἀλλὰ γυνὴ ἐξ ἀνδρὸς. Πλὴν οὕτε γυνὴ χωρὶς ἀνδρὸς, οὕτε ἀνὴρ χωρὶς γυναικὸς ἐν Κυρίῳ. » Ὡς γὰρ σώφρονα τὸν ἀνδρα, καὶ τῶν ἡδονῶν κρείττονα δεῖν εἶναι φαιμέν, οὕτω καὶ τὴν γυναῖκα σώφρονα τε ὁμοίως ἀξιῴσασθαι εἶναι, καὶ πρὸς τὰς ἡδονὰς διαμάχεσθαι μεμελετηκυῖαν. « Λέγω δὲ, πνεύματι περιπατεῖτε, καὶ ἐπιθυμίαν σαρκὸς οὐ μὴ τελέσητε, » ἡ Ἀποστολικὴ συμβουλεύει ἐντολή· « Ἡ γὰρ σὰρξ ἐπιθυμεῖ κατὰ τοῦ πνεύματος, τὸ δὲ πνεῦμα κατὰ τῆς σαρκὸς. Ταῦτα οὖν ἀντίκειται, » οὐχ ὡς κακὸν ἀγαθῷ, ἀλλ' ὡς συμπερόντως μαχόμενα. Ἐπιφέρει γούν· « Ἴνα μὴ ἂν θέλῃτε, ταῦτα ποιῆτε. Φανερά δὲ ἐστὶ τὰ ἔργα τῆς σαρκὸς, ἅτινά ἐστι, πορνεία (3), ἀκαθαρσία, ἀσέλγεια, εἰδω-

gatur a verbo φαίνεται. SYLBURG.

(1) Ἐκάτερον αὐτῶν. Forte rectius ἑκάτερος αὐτῶν. SYLBURG.

(2) Γάρ. Δὲ I Cor. xi, ubi mox, ἀνδρὸς ἡ κεφ. Χριστός ἐστι· dein, οὗ γὰρ ἀνὴρ ἐκ γυναικὸς· paulo post, πλὴν οὕτε ἀνὴρ χωρὶς γυναικὸς, οὕτε γυνὴ χωρὶς ἀνδρὸς.

(3) Ἄτινά ἐστι, π. Ἄτινά ἐστι, μοιχεία, π., Galat., ubi mox, φαρμακεία pro φαρμακείαι· dein, φθόνος, φόνου, μέθ. paulo post, ἀγαθωσύνη, πίστις, πραότης, ἐγκράτεια. Mox, παραθεῖναι forte leg. pro παρακαθῆναι.

λοιατρεία, φαρμακεία, ἐχθραί, ἔρεις, ζῆλοι, θυμοί, ἔριθειαι, διχοστασίαι, αἰρέσεις, φθόνοι, μέθαι, κῶμοι, καὶ τὰ ὅμοια τούτοις· ἃ προλέγω ὑμῖν, καθὼς καὶ προείπον, ὅτι οἱ τὰ τοιαῦτα πράσσοντες, βασιλείαν Θεοῦ οὐ κληρονομήσουσι. Ὁ δὲ καρπὸς τοῦ πνεύματος ἐστὶν ἀγάπη, χαρὰ, εἰρήνη, μακροθυμία, χρηστότης, ἐγκράτεια, ἀγαθωσύνη, πίστις, πραΰτης. » « Σάρκα, » οἶμαι, τοὺς ἁμαρτωλοὺς, ὡς « πνεῦμα » τοὺς δικαίους εἰρηκεν. Ναὶ μὴν τὸ τῆς ἀνδρείας πρὸς τὸ εὐθαρσὲς καὶ ὑπομονητικὸν παραληπτέον, ὡς τῷ « τύπτοντι τὴν σιαγόνα παραταθῆναι τὴν ἐτέρην, καὶ τῷ τὸ ἰμάτιον ἀφροντι καὶ τοῦ χιτῶνος παραχωρεῖν, » θυμοῦ κρατοῦντας ἐρρωμένως. Οὐ γάρ τινας Ἀμαζόνας τὰ πολεμικὰ ἀνδρείας ἀσκούμεν τὰς γυναῖκας· ὅπου γε καὶ τοὺς ἀνδρας εἰρηνηκοὺς εἶναι βουλόμεθα. Ἀκούω δ' ἔγωγε καὶ Σαυρομάτιδας (4) γυναῖκας πολέμῳ χρωμένας ἀνδρῶν οὐκ ἔλαττον· καὶ Σακιδας ἄλλας, αἱ τοξεύουσι εἰς τοῦπίσω, φεύγειν προσποιούμεναι, τοῖς ἀνδράσι ἐπίσως. Οἶδα (5) καὶ τὰς πλῆστον τῆς Ἰβηρίας (6) γυναῖκας ἔργῳ καὶ πόνῳ χρωμένας ἀνδρικῶ· κἀν πρὸς τὸ ἀπόκυειν (7) γένωνται, οὐδὲν ἀνείσας τῶν πρακτέων·

A nicio, immunditia, impudicitia, idolorum cultus, veneficia, inimicitiae, contentiones, emulationes, irae, rixae, dissensiones, sectae, invidiae, ebrietates, comessationes, et his similia, quae praedico vobis, sicut et praedixi, quod qui talia agunt, regnum Dei non possidebunt. Fructus autem spiritus est charitas, gaudium, pax, patientia, benignitas, continentia, bonitas, fides, mansuetudo a. » Carnem, » ut existimo, peccatores, sicut « spiritum » justos dixit. Jam vero assumenda est fortitudo ad ingenerandam nobis fiduciam et tolerantiam, ut ei, qui « pulsat maxillam, porrigamus alteram; et ei, qui aufert pallium, cedamus etiam tunicam b, » iram coercentes fortiter. Non enim tanquam Amazones aliquas ad bellicam virtutem exercemus feminas, cum etiam viros velimus esse pacificos. Audio autem mulieres quoque Sauromatidas non minus belligerare, quam viros; et alias Sacidas, quae a tergo sagittant, simulantes fugere, aequo atque viri. Scio etiam feminas Iberiae propinquas, et factis et 214 X laboribus virilibus utentes, etiamsi uterum gestent et jam parturiant, nihil

X P. 592 ED. POTTER, 499 ED. PARIS. a Galat. v, 16, 17, 19, 20, 21, 22. b Luc. vi, 29.

(4) Σαυρομάτιδας. Sauromatae, vel Sarmatae, ac Sacae, Scythiae gentes erant; inter quas fere omnes more receptum fuit, ut feminae, perinde ac viri, arma gestarent et bella gererent. Nicolaus Damascenus apud Stobaeum serm. 5, cui tit. De temperantia, de Scythiis Γαλακτοφάγοις, quos nonnulli Sarmatis annumerant, ait: Μάχιμοι δ' οὐχ ἦττον αὐτῶν αἱ γυναῖκες ἢ οἱ ἄνδρες· καὶ συμπολεμοῦσιν αὐτοῖς, ἔταν δὲ. « Pugnaces vero non minus ipsorum mulieres, quam viri sunt: et si opus sit, in bello se gerunt socias. » Idem apud Stobaeum, serm. 42, De leg. et consuet., refert, Σαυρομάτας παρθένον οὐ πρότερον συνοικίσειν πρὸς γάμον, πρὶν ἂν πολέμιον ἄνδρα κταίη. « Sauromatas non prius virginem tradere ad nuptias, quam hostem occiderit. » Quod tradit etiam Herodotus lib. iv, cap. 117. De Sacarum virginibus memorat Aelianus Var. hist. lib. xii, cap. 38, quod si quis eorum aliquam in uxorem ducere cupit, μονομαχεῖ τῇ παιδί, καὶ κρατήσασα μὲν, αἰγμάλωτον ἀγάγεταί, καὶ κρατῆ αὐτοῦ, καὶ ἀρχει· ἐάν δὲ κρατηθῆ, ἀρχεται· « pugnam cum puella suscipit, et si illa superior evadat, captivum abducit, eique dominatur, et imperat; sin inferior, regitur ab illo.

(5) Οἶδα. P. Victorius hunc Clementis locum citat, illustrans illum Varronis De re rustica: « Nam in Illyrico hoc amplius praegnantem saepe, cum venit pariendi tempus, non longe ab opere discedere, ibique enixam puerum referre, quem non peperit e, sed invenisse putes. » Paulo post citantur Euripidis sententiae duae, quarum altera legitur apud Stobaeum lib. lxxii in Vituper. mulierum ex Euripidis Oedipode, κἀν ὁ κλέιστος γῆμη τὴν εὐδοκίμοσαν, non, ut habet Clementis editio Florentina, κἀν ὁ κράτιστος γῆμη. Scribe ergo: « Etsi pessimus vir ducat optima existimationis mulierem; » altera vero lib. lxxvii, ex eodem poemate, sed extrema quoque leguntur aliter, ἀνολεῖ τὸν θυμόνδ' ὑπερφορεῖ, non ὑπερφέρει. « Per vecordiam contemnit virum: » non autem: « Eum, qui una versatur, superat amentia. » Versus, qui consequuntur, verba sunt Ulyssis Nausicaam alloquentis, Odyss. Z, vers. 182. Quod vero dixit, « pudicam esse viri servam, convenit cum eo, quod dicebat S. Monica, ut scribit D. Augustinus lib. ix Confess. cap. 9:

« Matronas per jocum admonens, ex quo illas tabulas, quae matrimoniales vocantur, recitari audissent, tanquam instrumenta, quibus ancillae factae essent, deputare debuisset, proinde memores conditionis superbire adversus dominos non oportere. COLLECT.

(6) Τῆς Ἰβηρίας. Strabo Geograph. lib. iii: Κοινὰ δὲ ταῦτα πρὸς τὰ Κελτικὰ ἔθνη, καὶ τὰ Θράκια, καὶ Σκυθικὰ· κοινὰ δὲ καὶ πρὸς ἀνδρείαν, τὴν τε τῶν ἀνδρῶν καὶ τὴν τῶν γυναικῶν· γεωργοῦσι γὰρ αὐταί, τεκοῦσαι διακοῦσαι τῆς ἀνδρείαν, ἐκείνους ἀνθ' ἑαυτῶν κατακλίναςαι· ἐν τε τοῖς ἔργοις πολλάκις αὐταί καὶ λούουσι, καὶ σπαργανοῦσιν, ἀποκλίναςαι πρὸς τι βεῖθρον. Ἐν δὲ τῇ Αἰγυπτιακῇ φησὶν ὁ Ποσειδώνιος διηγῆσασθαι τὸν ἔθρον ἑαυτῶν Χαρμύλων, Μασσαλιώτην ἄνδρα, ὅτι μισθώσατο ἄνδρας ὁμοῦ καὶ γυναῖκας ἐπὶ σκαρητῶν· ὠδίναςα δὲ μία τῶν γυναικῶν ἀπέλθοι ἀπὸ τοῦ ἔργου πλῆστον, τεκοῦσα δ' ἐπανέλθοι ἐπὶ τὸ ἔργον αὐτίκα, ὅπως μὴ ἀπολέσειε τὴν μισθὸν· καὶ τὸς ἐπιπῶνως ἰδὼν ἐραζομένην, οὐκ εἰδὼς τὴν αἰτίαν πρότερον, ὅψε μάθοι, καὶ ἀφήσει, δοὺς τὸν μισθόν. Ἡ δ' ἐκκομίναςα τὸν παῖδα πρὸς τι κρήνιον, λούσασα, καὶ σπαργανώσασα οἷς εἶχε, διασώσειεν οἰκασε. « Haec illis (Hispanis) communia sunt cum Celtis, Thracibus et Scythiis; sicut et fortitudo, non virorum modo, sed etiam mulierum. Mulieres enim agros colunt, et cum pepererunt, suo loco viros decumbere jubent, iisque ministrant: interque operandum ipsae saepenumero infantes lavant et involvunt, ad alveum cuspium amnis acclinantes. Posidonius scriptum reliquit, sibi in Liguria hospitem suum Charmolaeum Massiliensem narrasse, fuisse a se ad fossionem quamdam conductos viros et mulieres; inter has quamdam doloribus partus correptam, non longe ab opere digressam, edito fetu ad opus redisse, ne mercedem amitteret; quam ipse cum videret aegre opus facere, primoque causam ignoraret, tandem, re cognita, mercedem data dimiserit; mulierem ad foticulum quemdam extulisse infantem, lotumque et quibus habebat pannis involutum, incolumem domum pertulisse. » Similia refert Diodorus Sic. lib. iv.

(7) Πρὸς τὸ ἀπ. II. πρὸς τῷ ἀποκύειν, dativo casu. SYLBURG.

de iis. quæ sunt agenda, remittere; sed sæpe in ipsa laborum contentione, mulier, quæ peperit, infantem sublatum domum portat. Quinetiam mulieres, non minus quam masculi, et domum custodiunt, et venantur, et greges pascent:

Acrius et cervi vestigia Cressa secuta est.

Est ergo philosophandum mulieribus similiter ac viris, etiamsi præstantiores masculi primas in omnibus partes ferant, nisi evaserint molles et effeminati. Universo ergo hominum generi necessaria est disciplina et virtus, si quidem tentant ad felicitatem. Quidni enim temere scribit Euripides nunc hoc, nunc illud? Aliquando quidem: « Est quævis viro conjux deterior, etiamsi optimus ducat probatissimam. » Aliquando autem: « Quævis pudica mulier est viri serva: quæ autem non est pudica, cum, qui una versatur, superat amentia.

*... Nam nil melius, nil est præstantius usquam,
Concordes quam cum in tecto versantur eodem
Vir simul et mulier...*

Caput ergo est id quod principatum obtinet: si est autem « Dominus viri caput, mulieris autem vir, » vir est dominus uxoris, ut qui sit « imago et gloria Dei ». Quocirca dicit etiam in epistola ad Ephesios, « Subjecti invicem in timore Dei. Mulieres suis viris subjectæ sint, sicut Domino; quoniam vir est caput mulieris, ut etiam Christus caput Ecclesiæ; ipse salvator corporis: sed sicut Ecclesia subjecta est Christo, ita etiam mulieres propriis viris in omnibus. Viri, diligite uxores vestras, sicut Christus dilexit Ecclesiam. ✕ Ita etiam viri debent diligere suas uxores, ut sua corpora. Qui suam uxorem diligit, seipsum diligit. Nemo enim carnem suam unquam odio habuit ». Jam vero in Epistola quoque ad Colossenses inquit: « Mulieres, subditæ estote viris, sicut oportet, in Domino. Viri, diligite uxores, et nolite

✕ P. 593 ED. POTTER, 590 ED. PARIS. a I Cor.

(8) *Τὴς ποιμνῆς.* Conf. *Archæologia* nostræ Græcæ lib. iv, cap. 13.

(9) *Κατ' Ἰγγιον.* Malet fortasse aliquis μετ' Ἰγγιον, ut alibi quoque usurpari commonstrabit *Index*. SYLBURG.

(10) *Πᾶσα γὰρ ἀνδρὶς*. Hoc dictum recitat Stobæus, *D* serm. 71, *De vituper. mulierum*, ex *Œdipode* Euripidis, cujus in fragmentis exstat v. 33. Verum in utroque loco desunt prima verba, πᾶσα γὰρ ἀνδρὶς, quæ proinde ex Clemente supplenda sunt. Dein pro Clementino κακίῳ, apud illum κακίον neutrum exstat. Postremo, pro κράτιστος, quod sententiam plane pervertit, Stobæus melius κάκιστος exhibet. Tota igitur sententia hoc modo scribenda et explicanda videtur:

..... Πᾶσα γὰρ ἀνδρὶς
Κακίῳ ἀλογος, κἂν ὁ κάκιστος
Γήμη τὴν εὐδοκίμουσαν.

..... Nam quævis viro
Minor est uxor, vili quamvis
Clarissima nupta marito.

(11) *Πᾶσα γὰρ δ.* Metri lex talem quampiam requirit lectionem:

Δούλη γὰρ ἐστὶν ἀνδρὶς ἢ σώφρων γυνή·
Ἄφρων δ' ἀνοία τὸν ξυνόντ' ὑπερφρονεῖ.

ἀλλ' ἐν αὐτῇ πολλάκις τῇ ἀμίλλῃ τῶν πόνων, ἢ γυνή, ἀποκυήσασα, τὸ βρέφος ἀνελομένη, οἴκαδε φέρει. Ἦδη γοῦν αἱ γυναῖκες οὐδὲν ἕλαττον τῶν ἀρβένων καὶ οἰκουροῦσι, καὶ θηρεύουσι, καὶ τὰς ποιμνῆς (8) φυλάττουσι.

Κρήσσα κῶν ἐλάσσιο κατ' Ἰγγιον (9) *Ἐβραμε γοφ*
[*τως.*]

Φιλοσοφητέον οὖν καὶ ταῖς γυναῖξιν ἐμμερῶς τὰς ἀνδράσι, κἂν βελτίους οἱ ἀρβένες τὰ πρῶτα ἐν πᾶσι φερόμενοι τυγχάνωσιν, ἐκτὸς εἰ μὴ καταμαλακισθεῖεν. Ἀναγκαῖον οὖν σύμπαντι τῷ τῶν ἀνθρώπων γένει παιδεία τε καὶ ἀρετὴ, εἴ γε ἐπὶ τὴν εὐδαιμονίαν σπουδοῖεν. Καὶ πῶς οὐ μάτην Εὐριπίδης ποικίλως γράφει: ποτὲ μὲν, « Πᾶσα γὰρ ἀνδρὶς (10) κακίῳ ἀλογος, κἂν ὁ κράτιστος γήμη τὴν εὐδοκίμουσαν. » Ποτὲ δὲ « Πᾶσα γὰρ δούλη (11) ἐστὶν ἀνδρὶς ἢ σώφρων γυνή· ἢ δὲ μὴ σώφρων ἀνοία τὸν ξυνόντα ὑπερφρονεῖ.

..... Οὐ μὲν γὰρ κρείσσον (12) καὶ ἀφροῦ,
Ἦ δὲ ἑμορφρονέοντε νοήμασιν οἴκον ἔχοντα
Ἄνῆρ ἠδὲ γυνή.

Κεφαλὴ τοίνυν τὸ ἡγεμονικόν. Εἰ δὲ Κύριος (13) κεφαλὴ τοῦ ἀνδρὸς, κεφαλὴ δὲ γυναικὸς ὁ ἀνὴρ · ὁ κύριος ὁ ἀνὴρ τῆς γυναικὸς, εἰκὼν καὶ δόξα Θεοῦ ὑπάρχων. Διὸ καὶ ἐν τῇ πρὸς Ἐφεσίους γράφει: « Ὑποτασσόμενοι ἀλλήλοις ἐν φόβῳ Θεοῦ: αἱ γυναῖκες τὰς ἰδίαις ἀνδράσιν ὡς (14) τῷ Κυρίῳ · ὅτι ὁ ἀνὴρ ἐστὶ κεφαλὴ τῆς γυναικὸς, ὡς καὶ ὁ Χριστὸς κεφαλὴ τῆς Ἐκκλησίας · αὐτὸς ὁ σωτὴρ τοῦ σώματος: ἀλλ' ὡς ἡ Ἐκκλησία ὑποτάσσεται τῷ Χριστῷ, οὕτως καὶ αἱ γυναῖκες τὰς ἰδίαις ἀνδράσιν ἐν παντί. Οἱ ἀνδρες, ἀγαπᾶτε τὰς γυναῖκας (15), καθὼς καὶ ὁ Χριστὸς ἠγάπησεν τὴν Ἐκκλησίαν · οὕτω καὶ οἱ ἀνδρες ὀφείλουσιν ἀγαπᾶν τὰς ἑαυτῶν γυναῖκας, ὡς τὰ ἑαυτῶν σώματα · ὁ ἀγαπῶν τὴν ἑαυτοῦ γυναῖκα ἑαυτὸν ἀγαπᾷ · οὐδεὶς γὰρ ποτε τὴν ἑαυτοῦ σάρκα ἐμίσησεν. » Κἂν τῇ πρὸς Κολοσσαεῖς,

xi, 3, 7. ὁ Ephes. v, 21, 22, 25, 24, 25, 26, 27, 28, 29.

SYLBURG.— Sed veram horum versuum structuram indicat Stobæus serm. 65 et 67, ubi eos ex Euripidis *Œdipode* recitat, cujus etiam in fragmentis hoc modo exstant, v. 29:

Πᾶσα γὰρ δούλη πέφυκεν ἀνδρὶς ἢ σώφρων
[*γυνή:*]
Ἦ δὲ μὴ σώφρων ἀνοία τὸν ξυνόντ' ὑπερ-
[*φρονεῖ.*]

*Casta se matrona totam mancipat servam viro:
Quæ mala est, spernit feroce conjugem vecordia.*

Hinc apud Clementem pro ὑπερφρονεῖ substituendum ὑπερφρονεῖ.

(12) *Οὐ μὲν γὰρ κρ.* Οὐ μὲν γὰρ τοῦ γε κρ. *Hom. Odys. Z, v. 182.*

(13) *Κύριος.* Respicit I Cor. xi, 3: Θέλω δὲ ὑμᾶς εἰδέναι, ὅτι παντὸς ἀνδρὸς ἡ κεφαλὴ ὁ Χριστὸς ἐστὶ κεφαλὴ δὲ γυναικὸς ὁ ἀνὴρ· εἰ v. 7: Ἄνῆρ μὲν γὰρ οὐκ ὀφείλει καλύπτεσθαι τὴν κεφαλὴν, εἰκὼν καὶ δόξα Θεοῦ ὑπάρχων.

(14) *Ἀνδράσιν, ὡς.* Ἀνδράσιν ὑποτάσσεσθαι ὡς. *Ephes.*, ubi μοχ, καὶ αὐτὸς ἐστὶ σωτὴρ τ. σ. ἀλλ' ὡσπερ ἡ Ἐκ.... οὕτω καὶ αἱ γ.

(15) *Γυναῖκας.* Γυναῖκας ἑαυτῶν, *Ephes.*, ubi μοχ, οὕτως ὀφείλουσιν οἱ ἀνδρες τὰς & γ.

« Αἱ γυναῖκες, φοβῶν, ὑποτάσσεσθε τοῖς ἀνδράσιν, ὡς ἀνήκει (16) ἐν Κυρίῳ. Οἱ ἄνδρες, ἀγαπάτε τὰς γυναῖκας, καὶ μὴ πικραίνεσθε πρὸς αὐτάς. Τὰ τέκνα, ὑπακούετε τοῖς γονεῦσι κατὰ πάντα· τοῦτο γὰρ εὐάρεστον τῷ Κυρίῳ. Οἱ πατέρες, μὴ ἐρεθίζετε τὰ τέκνα ὑμῶν, ἵνα μὴ ἀθυμῶσιν. Οἱ δούλοι, ὑπακούετε κατὰ πάντα τοῖς κατὰ σάρκα κυρίοις, μὴ ἐν ὀφθαλμοδουλαίαις ὡς ἀνθρωπάρεσκοι, ἀλλ' ἐν ἀπλότῃ καρδίᾳ, φοβούμενοι τὸν Κύριον· καὶ πᾶν ὃ ἐὰν ποιῆτε (17), ἐκ ψυχῆς ἐργάζεσθε, ὡς τῷ Κυρίῳ δουλεύοντες, καὶ οὐκ ἀνθρώποις, εἰδότες ὅτι ἀπὸ Κυρίου ἀπολήψεσθε τὴν ἀνταπόδοσιν τῆς κληρονομίας· τῷ γὰρ Κυρίῳ Χριστῷ δουλεύετε· ὁ γὰρ ἀδικὸς κομίζεται ὃ ἠδίκησεν· καὶ οὐκ ἔστι προσωποληψία. Οἱ κύριοι, τὸ δίκαιον καὶ τὴν ἰσότητα τοῖς δούλοις παρέχετε, εἰδότες ὅτι καὶ ὑμεῖς ἔχετε κύριον ἐν οὐρανῷ, ὅπου οὐκ ἐν Ἑλλήνι καὶ Ἰουδαίῳ, περιτομῇ καὶ ἀκροβυστία, βάρβαρος, Σκυθῆς (18), δούλος, ἐλεύθερος, ἀλλὰ πάντα καὶ ἐν πᾶσι Χριστός. » Εἰκὼν δὲ τῆς οὐρανόθεν (19) Ἐκκλησίας ἡ ἐπίγειος· ὅπερ (20) εὐχόμεθα καὶ « ἐπὶ γῆς γενέσθαι τὸ θέλημα τοῦ Θεοῦ, ὡς ἐν οὐρανῷ. Ἐνδυσάμενοι (21) σπλάγγνα οἰκτιρμοῦ, χρηστότητα, ταπεινοφροσύνην, πραότητα, μακροθυμίαν· ἀνεχόμενοι ἀλλήλων, καὶ χαριζόμενοι ἑαυτοῖς, ἐάν τις πρὸς τινὰ ἔχη μομφήν· καθὼς καὶ ὁ Χριστὸς ἔχαρισατο ἡμῖν, οὕτως καὶ ἡμεῖς (22). Ἐπὶ πᾶσι δὲ τούτοις ἡ ἀγάπη, ὃ ἔστι σύνδεσμος τῆς τελειότητος· καὶ ἡ εἰρήνη τοῦ Χριστοῦ βραβεύεται ἐν ταῖς καρδίαις ὑμῶν, εἰς ἣν καὶ ἐκλήθητε ἐν ἐνὶ σώματι· καὶ εὐχάριστοι γίνεσθε. » Οὐδὲν γὰρ κωλύει πολ-
 λᾶκις τὴν αὐτὴν παρατίθεσθαι Γραφήν εἰς ἐντροπήν Μαρκίωνος, ἣν πως μεταβάλλεται πεισθεῖς· εὐχαριστον δεῖν μαθῶν τὸν πιστὸν εἶναι τῷ δημιουργῷ Θεῷ, τῷ καλέσαντι ἡμᾶς, καὶ εὐαγγελισαμένῳ ἐν σώματι, Σαφῆς ἡμῖν ἐκ τούτων ἡ ἐκ πίστεως ἐνόητος· καὶ τίς ὁ τέλειος, δέδεικται· ὥστε καὶ ἀκόντων τινῶν καὶ τὰ πλεῖστα ἐνισταμένῳ, καὶ κολάσεις ἐπαρτῶνται πρὸς τοῦ ἀνδρός, ἢ πρὸς τοῦ δεσπότη, φιλοσοφῆσει ὁ τε οἰκέτης ἢ τε γυνή. Ναὶ μὴν καὶ ἐλεύθερος, καὶ τυράννου (23) θάνατος ἀπειλῆται τούτῳ, καὶ ἐπὶ δικαστήρια ἀγῆται, καὶ εἰς κινδύνους ἐσχάτους περιέλκῃται, περὶ τε τῆς κτήσεως ἀπάσης κινδυνεύουσα, οὐκ ἀφέξεται τῆς θεοσεβείας οὐδ' ὀνομασίου· οὐδὲ ἀπαυδῆσει ποτὲ, ἢ μὲν γυνὴ φαύλου συνοικοῦσα ἀνδρὶ, ὁ δὲ υἱὸς, ἐὰν φαῦλον ἔχη πατέρα, ἢ πονηρὸν δεσπότην ὁ οἰκέτης, τῆς ἀρετῆς ἐχόμενοι γενναίως· ἀλλ' ὡς ἀνδρὶ ἀποθνήσκειν καλὸν ὑπὲρ τε ἀρετῆς, ὑπὲρ

A esse amari in illas. Filii, obedite parentibus per omnia; hoc enim beneplacitum est Domino. Patres, nolite ad indignationem provocare filios vestros, ut non pusillo animo fiant. Servi, obedite per omnia dominis carnalibus, non ad oculum servientes, tanquam hominibus placentes, sed in simplicitate cordis, timentes Dominum. Et quodcumque faciatis, ex animo operamini, sicut Domino servientes, et non hominibus, scientes quod a Domino accipietis retributionem hereditatis; domino enim Christo servitis. Qui enim injuriam facit, recipiet id, quod inique gessit; et non est personarum acceptio apud Deum. Domini, quod justum est et æquum, servis præstate, scientes quod et vos dominum habetis in caelo^a; ubi non est Græcus nec Judæus, circumcisio et præputium, nec barbarus, nec Scythia, nec servus, nec liber, sed omnia et in omnibus Christus^b. » Cælestis autem Ecclesiæ imago est terrestri. Quocirca precamur etiam « in terra fieri voluntatem Dei sicut in caelo^c: Induente viscera miserationis, benignitatem, humilitatem, mansuetudinem, lenitatem, sustinentes nos invicem, et condonantes nobis invicem, si quis adversus aliquem habeat de quo queratur; sicut Christus condonavit nobis, ita et nos. Super hæc autem omnia charitas, quod est vinculum perfectionis; et pax Christi regnet in cordibus vestris, ad quam etiam vocati estis in uno corpore; et grati estote^d. » Nihil enim vetat quominus sæpe eadem adducatur Scriptura, si qua ratione Marcion pudefactus, mutata sententia, tandem agnoscat oportere fidelem esse gratum in Deum opificem, qui nos vocavit et nobis Evangelium annuntiavit in corpore. Ex his ergo nobis est aperta, quæ est ex fide, unitas; et ostensum est, quis sit perfectus. Quare vel invitis aliquibus et pro virili resistentibus, etiamsi a marito vel a domino impendeant supplicia, philosophabitur servus et mulier. Quinetiam liber quoque, etiamsi tyrannus ei mortem minuetur, etiamsi ducatur ad judicia et trahatur ad ultima supplicia, et de facultatibus ac fortunis suis omnibus veniat in periculum, nullo modo ✕ abstinabit a vero Deo cultu. Neque unquam deficiet, mulier quidem, quæ cum malo marito habitat, aut filius, si malum habeat patrem, vel improbum dominum servus, fortis ac generoso animo virtutem persequentes. Sed ut viro pulchrum et honestum, et pro virtute, et pro

✕ P. 594 ED. POTTER, 501 ED. PARIS. ^a Coloss. iii, 18, 19, 20, 21, 22, 23, 24, 25; iv, 1. ^b Coloss. iii, 11. ^c Matth. vi, 10; Luc. xi, 2. ^d Coloss. iii, 12, 13, 14, 15.

(16) Τοῖς ἀνδράσιν ὡς ἀνήκει. Τοῖς ἰδίοις ἀνδράσιν, ὡς ἀνήκεν. Coloss., ubi mox, τοῦτο γὰρ ἔστιν εὐάρεστον.

(17) Τὸν Κύριον· καὶ πᾶν ὃ ἐὰν π. Τὸν Θεόν· καὶ πᾶν ὃ τι ἐὰν π., Coloss., ubi mox participium δουλεύοντες desideratur: dein, ὃ δὲ ἀδικῶν κομίζεται ὃ ἠδ. et rursum, δούλοις παρέχεσθε· mox, Κύριον ἐν οὐρανοῖς.

(18) Βάρβαρος Σκ. Βάρβαρος καὶ Σκυθῆς, δούλος καὶ ἐλεύθ. Coloss., ubi mox ἀλλὰ τὰ πάντα.

(19) Εἰκὼν δὲ τῆς οὐρ. Sic Hebr. ix, 25: Τὰ ὑποδείγματα τῶν ἐν τοῖς οὐρανοῖς.

(20) Ὅπερ. Rectius forte διόπερ, « quapropter: » inquit Sylb. Scribe, διόπερ εὐχόμεθα καὶ ἐπὶ γῆς γενέσθαι: τὸ θέλημα τοῦ Θεοῦ, ὡς ἐν οὐρανοῖς. HENSIUS.

(21) Ἐνδυσάμενοι. Post aliquot interjecta, redit ad Coloss. iii, 12: Ἐνδύσασθε οὖν, ὡς ἐκλεκτοὶ τοῦ Θεοῦ ἅγιοι καὶ ἁγαπημένοι, σπλάγγνα οἰκτιρμῶν, χρ.

(22) Ἡμῖν, οὕτως καὶ ἡμεῖς. Ὑμῖν, οὕτως καὶ ἡμεῖς, Coloss., ubi mox, τὴν ἀγάπην, ἥτις ἔστι συνδ. dein, εἰρήνην τοῦ Θεοῦ βασιλεύτω.

(23) Τυράννου. Cum præpositione legendum ἐκ τυράννου, seu πρὸς τυράννου. STURB.

libertate, et pro seipso mori, ita etiam mulieri. Non est enim hoc proprium masculorum naturæ, sed bonorum. Et senex ergo et juvenis, et mulier et servus, mandatis obediens fideliter vivet, et, si opus fuerit, morietur; quod quidem fuerit per mortem vivificari. Scimus quidem certe et pueros et mulieres et servos sæpe, invitis parentibus et maritis et dominis, evasisse optimos. Non minus ergo prompto et alacri animo eos esse oportet, qui pie vitam sunt acturi, cum visi fuerint aliqui eos arceri; sed multo magis convenit contendere et egregie decertare, ne victi excidant ab optimis et maxime necessariis consiliis. Neque enim existimo ullam admittere comparationem, utrum sit melius ascribi in consortium Omnipotentis, an dæmonum tenebras eligere. Nam quæ a nobis aliorum gratia flunt, ea semper facimus, habito ad illos respectu, quorum gratia suscepta sunt, eam nobis normam proponentes, ut illis gratificemur. Quæ autem propter nos ipsos potius quam propter alios aguntur, æquali studio a nobis agi debent, sive videantur 215 aliquibus placere, sive non videantur. Quod si nonnulla ex iis, quæ sunt indifferentia, tantum honorem sunt assecuta, ut etiam aliquibus invitis videantur esse expetenda ac eligenda; multo magis existimandum est esse pro virtute decertandum, nihil aliud respicientes quam id, quod recte honesteque geri potest, sive id aliquibus aliis videatur, sive non. Pulchre ergo Epicurus quoque dicit, scribens ad Menœceum: « Nec si sit aliquis juvenis, differat philosophari; neque si sit senex, defatigetur philosophando; nam nec est aliquis immaturus, neque nimis provecctæ et exhaustæ ætatis, ad adipiscendam ðnimi sanitatem. Qui autem dicit nondum esse vel præterisse tempus philosophandi, similis est ei qui dicit ad beatitudinem vel nondum adesse tempus, vel tempus præterisse. Quare et Juniori philosophandum ✕ est, et seni: huic quidem, ut senescens juvenescat bonis, per gratiam eorum quæ facta fuerint; illi autem, ut sit simul juvenis et senex, per futurorum metus vacuitatem. »

CAPUT IX.

Quæ Christus de martyrii beneficiis dixit, colligit in unum atque illustrat.

De martyrio autem aperte dixit Dominus (ea autem simul conjungemus, quæ diversis in locis scripta ✕ P. 595 ED. POTTER, 502 ED. PARIS.

(24) Ὁς αὐτως. Vel conjuncte ὡσαύτως.

(25) Ἀποπέσσει. Duplex est lectio, ἀποπέσσει et ἀποπαίσσει. SYLBURG.

(26) Αὐτῶν. Vel αὐτῶν asper.

(27) Ἐπίκουρος *Mer.* Exstat hæc epistola in *Epicuro* Diogenis Laertii lib. x, segm. 122 et seq. (28) *Μῆτε νέος.* Hæc forte respicit Horatius, Epicuri scilicet discipulus, epist. 1, v. 23:

*Sic mihi tarda fluunt, ingrataque tempora, quæ spem
Consiliumque morantur agendi gnæviter id, quod
Æque pauperibus prodest, locupletibus æque
Æque neglectum pueris, senibusque nocebit.*

(29) Ὑγιαίνειν. Ὑγιαίνων. Laert. Utraque lectio proba est, inquit in *Not.* ad Laert. Menagius. Lego ὑγιαίνειν, quia videtur utcumque melius; inquit in

te ἐλευθερίας, ὑπὲρ τε ἑαυτοῦ, ὡς αὐτως (24) καὶ γυναϊκί· οὐ γὰρ τῆς τῶν ἀβρένων φύσεως τοῦτο ἴδιον, ἀλλὰ τῆς τῶν ἀγαθῶν. Πιστῶς οὖν καὶ ὁ πρεσβύτης, καὶ ὁ νέος, καὶ ὁ οἰκέτης, ὑπακοίῳν ταῖς ἐντολαῖς, βιώσεται τε καὶ, ἐὰν δεῖ, τεθνήσκει· ὅπερ ἂν εἴη διὰ θανάτου ζωοποιηθῆναι. Ἴσμεν γοῦν καὶ παῖδας, καὶ γυναῖκας, καὶ οἰκέτας πολλάκις, ἀκόντων πατέρων, καὶ δεσποτῶν, καὶ ἀνδρῶν, βελτίστους γεγονέναι. Οὐκ οὖν ἔλαττον προθυμεῖσθαι χρὴ τοὺς μάλιστα θεοσεβῶς ζῆσειν, ἐπειδὴν εἴργειν αὐτοὺς τις δοκῶσιν· ἀλλὰ πολὺ πλεόν οἶμαι προσήκειν σπεύδειν τε καὶ ἀγωνίζεσθαι διαφερόντως, ὅπως ἂν, μὴ ἤττηθέντες, ἀποπέσσωσι (25) τῶν ἀρίστων καὶ ἀναγκασιότατων βουλευμάτων. Οὐ γὰρ οἶμαι σύγκρισιν ἐπιδέχεσθαι, πότερον ἄμεινον, θιασώτην γενέσθαι τοῦ Παντοκράτορος, ἢ τὸ τῶν δαιμόνων ἐλέσθαι σκότος. Τὰ μὲν γὰρ ἄλλων ἕνεκα πραττόμενα ἡμῖν ἐκάστοτε πράξαιμεν ἂν, εἰς ἐκείνους ἀποδλέπειν πειρώμενα, ὧν ἕνεκα γίνεσθαι δοκεῖ, μέτρον ἡγούμενοι τοῦτο τὸ ἐν ἐκείνοις κεχαρισμένον· ἃ δὲ αὐτῶν (26) μᾶλλον ἢ τῶν ἑτέρων, ταῦτα ἂν ἡμῖν γίγνοιτο μετὰ τῆς ἰσῆς σπουδῆς, ἐὰν τε ἀρέσκειν τισὶ δοκῆ, ἐὰν τε καὶ μὴ. Εἰ δὴ τῶν ἀδιαφόρων ἓνα τοιαύτην εἴληχε τιμὴν, ὥστε καὶ ἀκόντων τινῶν αἰρετὰ εἶναι δοκεῖν, πολὺ δὲ πλεόν τὴν ἀρετὴν περιμάχτηον νομιστέον· μὴ εἰς ἄλλο τι ἀφορῶντας, ἀλλὰ εἰς αὐτὸ τὸ καλῶς πραχθῆναι δυνάμενον, ἐὰν τε ἑτέροις δοκῆ τισιν, ἐὰν τε καὶ μὴ. Καλῶς οὖν καὶ Ἐπίκουρος Μενόικει (27) γράφων· « Μῆτε νέος (28) τις ὧν μελέτω φιλοσοφεῖν, μήτε γέρον ὑπάρχων κοπιᾷτω φιλοσοφῶν· ὅτε γὰρ ἄωρος οὐδαίς ἐστιν, ὅτε πάρωρος πρὸς τὸ κατὰ ψυχὴν ὑγιαίνειν (29). Ὁ δὲ λέγων, μήπω (30) τοῦ φιλοσοφεῖν ὑπάρχειν ὦραν, ἢ παρεληλυθέναι τὴν ὦραν, ὁμοίός ἐστι τῷ λέγοντι, πρὸς εὐδαιμονίαν ἢ μήπω παρεῖναι (31) τὴν ὦραν, ἢ μηκέτ' εἶναι τὴν ὦραν (32). Ὡστε φιλοσοφῆτέον καὶ νεωτέρῳ καὶ γέροντι (33)· τῷ μὲν, ὅπως γηράσκων νεάζῃ τοῖς ἀγαθοῖς διὰ τὴν χάριν τῶν γεγονότων, τῷ δὲ, ὅπως νέος ἅμα καὶ παλαιός ἢ διὰ τὴν ἀρῶσαν τῶν μελλόντων. »

Περὶ δὲ τοῦ μαρτυρίου διαβρήδην ὁ Κύριος εἶρηκεν (καὶ τὰ διαφόρως γεγραμμένα συντάξομεν):

Vita Epicuri Gassendus.

(30) *Μήπω.* Laertius ἢ μήπω scribit. Quinetiam Gassendo apud Clementem desiderari videtur particula ἢ ob consequens membrum, ubi occurrit ἢ μήπω, ἢ μηκέτι.

(31) *Μήπω παρεῖναι.* Μὴ παρεῖναι I.aert. Clementis lectio Menagio magis placet, itemque Gassendo, eo quod μήπω; ut ait, opponatur voci μηκέτι.

(32) *Μηκέτ' εἶναι τὴν ὦραν.* Μηκέτι εἶναι. Laert., sed τὴν ὦραν non agnoscit: quod tamen Gassendo non incongrue repeti videtur, quatenus repetita quoque in superiore contraque posito membro fuit.

(33) *Καὶ νεωτέρῳ, καὶ γέροντι:* Καὶ γέροντι καὶ νέῳ, Laert. Porro Menagio placet lectio Laertiaua,

« λέγω δὲ ὑμῖν· Πᾶς ὃς ἐάν (34) ὁμολογήσῃ ἐν ἄνθρωπῳ ὁμολογήσει ἐν αὐτῷ ἔμπροσθεν τῶν ἀγγέλων τοῦ Θεοῦ. Τὸν δὲ ἀρνησάμενόν με ἐνώπιον τῶν ἀνθρώπων, ἀπαρνήσομαι αὐτὸν ἔμπροσθεν τῶν ἀγγέλων (35). Ὅς γὰρ ἂν ἐπαισχυνθῇ με, ἢ τοὺς (36) ἐμοὺς λόγους ἐν τῇ γενεᾷ ταύτῃ τῇ μοιχαλίδι καὶ ἀμαρτωλῷ, καὶ ὁ Υἱὸς τοῦ ἀνθρώπου ἐπαισχυνθήσεται αὐτὸν, ὅταν ἔλθῃ ἐν τῇ δόξῃ τοῦ Πατρὸς αὐτοῦ, μετὰ τῶν ἀγγέλων αὐτοῦ. Πᾶς οὖν ὅστις ἐάν ὁμολογήσῃ (37) ἐν ἐμοὶ ἔμπροσθεν τῶν ἀνθρώπων, ὁμολογήσω καὶ ἐν αὐτῷ ἔμπροσθεν τοῦ Πατρὸς μου τοῦ ἐν οὐρανοῖς. Ὅταν δὲ φέρωσιν ὑμᾶς εἰς τὰς (38) συναγωγὰς, καὶ τὰς ἀρχάς, καὶ τὰς ἐξουσίας, μὴ προμεριμνᾶτε πῶς ἀπολογηθῆτε, ἢ τί εἴπητε· τὸ γὰρ ἄγιον Πνεῦμα διδάξει ὑμᾶς ἐν αὐτῇ τῇ ὥρᾳ, τί δεῖ εἰπεῖν. » Τοῦτον ἐξηγουόμενος τὸν τόπον Ἡρακλέων (39), ὁ τῆς Οὐαλεντινίου σχολῆς δοκιμώτατος, κατὰ λέξιν φησὶν, « ὁμολογίαν εἶναι τὴν μὲν ἐν τῇ πίστει καὶ πολιτείᾳ, τὴν δὲ ἐν φωνῇ. Ἡ μὲν οὖν ἐν φωνῇ ὁμολογία καὶ ἐπὶ τῶν ἐξουσιῶν γίνεται. ἦν μόνον, φησὶν, ὁμολογίαν ἡγοῦνται εἶναι οἱ πολλοί· οὐχ ὑγιῶς· δύναται δὲ ταύτην τὴν ὁμολογίαν καὶ οἱ ὑποκριταὶ ὁμολογεῖν. Ἄλλ' οὐδ' εὐρεθήσεται οὗτος ὁ λόγος καθολικῶς εἰρημένος· οὐ γὰρ πάντες οἱ σωζόμενοι ὁμολόγησαν τὴν διὰ τῆς φωνῆς ὁμολογίαν, καὶ ἐξήλθον. Ἐξ ὧν Ματθαῖος, Φίλιππος, Θωμᾶς, Λευὶς (40), καὶ ἄλλοι πολλοί. Καὶ ἔστιν ἡ διὰ τῆς φωνῆς ὁμολογία οὐ καθολικὴ, ἀλλὰ μερικὴ. Καθολικὴ δὲ, ἦν νῦν λέγει, τὴν ἐν ἔργοις καὶ πράξεσι καταλλήλους τῆς εἰς αὐτὸν πίστεως. Ἐπειτα δὲ ταύτῃ τῇ ὁμολογίᾳ καὶ ἡ μερικὴ, ἡ ἐπὶ τῶν ἐξουσιῶν, ἐάν δέη, καὶ ὁ λόγος αἰρη (41) ὁμολογήσει γὰρ αὐτός καὶ τῇ φωνῇ ὁρθῶς, προμολογήσας πρότερον τῇ διαθέσει. Καὶ καλῶς ἐπὶ μὲν τῶν ὁμολογούντων, « ἐν ἐμοί, » εἶπεν· ἐπὶ δὲ τῶν ἀρνούμενων τὸ « ἐμὲ » προσέθηκεν. Οὐτοὶ γὰρ, κἂν τῇ φωνῇ ὁμολογήσωσιν αὐτὸν, ἀρνοῦνται αὐτὸν, τῇ πράξει μὴ ὁμολογοῦντες· μόνοι δ' ἐν αὐτῷ ὁμολογοῦσιν οἱ ἐν τῇ κατ' αὐτὸν ὁμολογίᾳ καὶ πράξει βιοῦντες, ἐν οἷς καὶ αὐτοὺς ὁμολογεῖ, ἐνελημμένους αὐτοῦς (42), καὶ ἐχόμενος ὑπὸ τούτων. Διόπερ

ⲡ P. 596 ED. POTTER, 502, 503 ED. PARIS. ^a Luc. xii, 8. ^b Marc. viii, 38. ^c Matth. x, 32. ^d Luc. xii, 11, 12.

ut etiam Cassendo; cum neque pro γέροντι legitur γερατέρῳ, neque initio epistolæ cui hoc membrum respondet, legitur νεώτερος, sed νέος.

(34) Ἐάν. Luc., ἄν.

(35) Τὸν δὲ ἀρνησάμενον ... ἀπαρνήσομαι αὐτὸν ἔμπροσθεν τῶν ἀγγέλων. Ὁ δὲ ἀρνησάμενος... ἀπαρνηθήσεται ἐνώπιον τῶν ἀγγέλων τοῦ Θεοῦ· Luc.

(36) Ἡ τοὺς. Marc., καὶ τοὺς. Mox ibidem, μετὰ τῶν ἀγγέλων τῶν ἁγίων.

(37) Πᾶς οὖν ὅστις ἐάν ὁμολογήσῃ. Πᾶς οὖν ὅστις ὁμολογήσει, Matth.

(38) Ὅταν δὲ φέρωσιν ὑμᾶς εἰς τ. Ὅταν δὲ φέρωσιν ὑμᾶς ἐπὶ τ. Luc., ubi mox, μεριμνᾶτε, πῶς ἢ τί ἀπολογίσεσθε· sed προμεριμνᾶτε habet Marc. xiii, 11. Paulo post, & δεῖ εἰπεῖν, Luc.

(39) Ἡρακλέων. Ejus meminit etiam Tertullianus lib. Adversus Valentinos, cap. 4: Origenes Comment. in Joan. p. 60, dicit Heracleonem Οὐαλεντινίου λεγόμενον εἶναι γνώριμον, « Valentini discipulum habitum fuisse. Conf. Cl. Grabius Spicilegii sæc. ii, p. 80.

A sunt): « Dico autem vobis: Quicumque in me confessus fuerit coram hominibus, Filius etiam hominis confitebitur in eo coram angelis Dei. Qui autem me negaverit coram hominibus, negabo ipsum coram angelis ». Quem enim mei, vel meorum verborum puduerit in hac generatione adultera et peccatrice, Filium quoque hominis ejus pudebit, quando venerit in gloriam Patris sui cum angelis suis ^b. Quicumque ergo in me confessus fuerit coram hominibus, ego quoque in eo confitebor coram Patre meo, qui est in caelis ^c. Cum autem induerint vos in synagogas et ad magistratus et potestates, ne prius solliciti sitis quomodo respondeatis, aut quid loquamini: Spiritus enim sanctus docebit vos in ipsa hora quid loquamini ^d. » Hunc locum exponens Heracleon, cujus in schola Valentini fuit maxima existimatio, his verbis dicit: « Confessionem quidem unam esse fidei et vitæ institutione, alteram vero voce. Atque quæ sit quidem voce confessio, sit etiam apud potestates, quam solam, inquit, plerique non recte confessionem esse existimant. Possunt autem hac confessione uti etiam hypocritæ. Sed nec hæc res universe prolata, ita se habere deprehenditur. Non enim omnes qui salvi fiunt, ea confessione, quæ voce fit, usi sunt, et excessere. Ex quibus est Matthæus, Philippus, Thomas, Levis, et alii multi. Accedit quod ea, quæ voce fit, confessio non universa complectatur, sed ad partem solum spectet. Universalis autem est, quam nunc dicit, quæ sit factis et operibus ei, quæ est in ipsum, fidei congruentibus. Hanc autem confessionem sequitur etiam particularis, quæ sit apud potestates, si opus fuerit, et ratio impulerit. Nam is voco quoque recte confitebitur, cum affectione prius recte fuerit confessus. Pulchre autem de iis qui ✕ constituentur quidem, « in me, » dixit: de iis autem qui negant, « me » simpliciter apposuit. Nam ii, etsi ipsum voce confessi fuerint, ipsum negant, actione minime confitentes. Ii autem soli in ipso constituentur, qui in ea, quæ est in ipsum, confessione et actione vivunt, in quibus ipse constituitur: ^a Luc. xii, 8. ^b Marc. viii, 38. ^c Matth. x, 32.

(40) Ματθαῖος ... Λευὶς. Aliis iidem sunt Matthæus et Levis publicanus. Unde Constitut. apost. lib. viii, cap. 22: Ἐγὼ Ματθαῖος, ὁ καὶ Λευὶς, ὁ ποτὲ τελώνης, διατάσσομαι. « Ego Matthæus, qui et Levis, olim publicanus, constituo. » Conf. quæ ibi adnotat Cl. Cotelerius, qui ab Heracleone non vult intelligi Levi publicanum Marc. ii, 14, Luc. v, 27, memoratum, sed Levi Lebbæum.

(41) Ὁ λόγος αἰρη. Legendum videtur ὁ λόγος αἰρη, « ratio postulat: » inquit Sylburg. Sed Cl. Grabius Spicileg. sæc. ii, pag. 84 ait: « Αἰρη legendum frustra monet Sylburgius in margine et notis. Ego, spiritum et accentum solum mutans, αἰρη reponerem. Usitata enim est phrasid, ὁ λόγος αἰρη. Velut apud Plutarchum in Consolatione ad Apollonium: Ὅπη λόγος αἰρη βέλτιστ' ἔχειν. « Prout ratio dictaverit, optime se habere » Et apud Herodotum Euterpe, sive lib. ii: Καὶ δὴ καὶ ὁ λόγος οὕτως αἰρηεῖ. « Et sane ipsa ratio ita exigit. »

(42) Αὐτοῦς. Lege αὐτοῖς, GRAB.

utpote qui in illis habitat, et ab illis tenetur. Quocirca « nunquam potest seipsum negare ». » Eum autem negant, qui non sunt in ipso. Non enim dixit: « Qui negaverit in me, » sed « me. » Nullus enim unquam, qui est in ipso, ipsum negat. Illud autem « coram hominibus, » et iis qui salvi fiunt, et etiam gentilibus similiter, apud alios quidem vitæ institutione, apud alios vero etiam voce. Quamobrem nunquam possunt ipsi negare: eum autem negant, qui non sunt in ipso. » Hæc quidem Heracleon; et in aliis quidem videtur nobiscum sentire in hac pericope; illud autem non advertit, quod etsi non actione aliqua et vita. « confessi sunt Christum coram hominibus, » eo tamen, quod voce confiteantur in judiciis, et usque ad mortem cruciati non negent, ex animi proposito credidisse cernuntur. Propositum autem quod confitetur, præcipue si ne morte quidem mutetur, omnia simul vitia, quæ gignebantur per cupiditatem corporis, omnino rescindit. Est enim, ut ita dicam, in fine vitæ tota simul per actionem penitentia, et vera in Christum confessio, voce testificante. Si autem « Spiritus Patris » in nobis testificatur, quomodo sumus adhuc hypocritæ, quos dixit sola voce testari? Dabitur autem aliquibus, si expediat, religionis causam dicere, ut et per martyrrium seu testimonium et confessionem omnes juventur, dum confirmantur quidem, qui sunt in Ecclesia; admirantur autem, et ad fidem deducuntur, qui ex gentibus salutem curiose quæsierint; reliqui autem stupore afficiuntur. Quamobrem oportet omnino confiteri; id enim situm est in nostra potestate: causam vero religionis dicere, non omnino semper; non est enim hoc quoque situm in nostra potestate. « Qui autem sustinuerit in finem, is salvus erit ». » Nam quis ex iis, qui sapiunt, non elegerit in Deo regnare, aut etiam servire? « Deum ergo confitentur » quidam « nosse, » ut dicit Apostolus, « factis autem negant: cum sint abominandi, increduli, et ad omne opus **216** bonum reprobī ». » Illi autem, licet nil aliud quam confessi fuerint, unum saltem in fine vitæ bonum effecerint. Videtur ergo martyrrium esse expurgatio peccatorum cum gloria. Jam vero dicit Pastor: « Effugietis operationem feræ agrestis, si cor vestrum fuerit mundum et ab omni reprehensione alienum. » Quintianus ipse Dominus: « Expetivit, inquit, vos Sathanas ut cribraret; ego autem rogavi ». » Solus ergo Dominus propter eorum, qui ei insidiabantur, hominum, et infidelium expurgationem, « bibit calicem ». » Quem imitantes apostoli, ut qui revera es-

« ἀρνήσασθαι ἑαυτὸν οὐδέποτε δύναται. » Ἀρνοῦνται δὲ αὐτὸν οἱ μὴ ὄντες ἐν αὐτῷ· οὐ γὰρ εἶπεν· « Ὅς ἀρνήσεται ἐν ἐμοί, ἄλλ', ἐ ἐμέ. » Οὐδεὶς γάρ ποτε, ὡν ἐν αὐτῷ, ἀρνείται αὐτόν. Τὸ δὲ « ἔμπροσθεν τῶν ἀνθρώπων, » καὶ τῶν σωζομένων, καὶ τῶν ἐθνικῶν δὲ ὁμοίως, παρ' οἷς μὲν καὶ τῇ πολιτείᾳ, παρ' οἷς δὲ καὶ τῇ φωνῇ· διόπερ ἀρνήσασθαι αὐτὸν οὐδέποτε δύναται· ἀρνοῦνται δὲ αὐτόν οἱ μὴ ὄντες ἐν αὐτῷ. » Ταῦτα μὲν ὁ Ἡρακλέων· καὶ τὰ μὲν ἄλλα φαίνεται ὁμοδοξεῖν ἡμῖν κατὰ τὴν περικοπὴν ταύτην· ἐκεῖνο δὲ οὐκ ἐπέστησεν, ὅτι εἰ καὶ μὴ πράξει τινὲς καὶ τῷ βίῳ « ὠμολόγησαν τὸν Χριστὸν ἔμπροσθεν τῶν ἀνθρώπων, » τὸ μέντοι (43) κατὰ φωνὴν ὁμολογεῖν ἐν δικαστηρίοις, καὶ μέχρι θανάτου βασανιζομένους μὴ ἀρνεῖσθαι, ἀπὸ διαθέσεως πεπιστευκέναι φαίνονται. Διάθεσις δὲ ὁμολογουμένη, καὶ μάλιστα ἡ μὴδὲ θανάτῳ τρεπομένη, ὅφ' ἕνα (44) πάντων τῶν παθῶν, ἃ δὴ διὰ τῆς σωματικῆς ἐπιθυμίας ἐγεννᾶται, ἀποκοπὴν ποιεῖται· ἔστι γὰρ, ὡς ἔπος εἰπεῖν, ἐπὶ τέλει τοῦ βίου ἀθρόα κατὰ τὴν πράξιν μετάνοια, καὶ ἀληθὴς εἰς Χριστὸν ὁμολογία, ἐπιμαρτυρούσης τῆς φωνῆς. Εἰ δὲ τὸ « Πνεῦμα τοῦ Πατρὸς » ἐν ἡμῖν μαρτυρεῖ, πῶς ἔτι ὑποκριταί, οὐς φωνῇ μόνῃ μαρτυρεῖν εἴρηκεν (45); Δοθήσεται δὲ τισιν, ἐὰν συμφέρῃ, ἀπολογήσασθαι, ἵνα διὰ τῆς μαρτυρίας διὰ τῆς ὁμολογίας ὠφελῶνται οἱ πάντες, ἰσχυροποιούμενοι μὲν οἱ κατ' Ἐκκλησίαν, θαυμάζοντες δὲ καὶ εἰς πιστὸν ὑπαγόμενοι οἱ ἐξ ἐθνῶν τὴν σωτηρίαν πολυπραγμονήσαντες· οἱ λοιποὶ δὲ, ὑπ' ἐκπλήξεως κατεχόμενοι. Ὄστε τὸ ὁμολογεῖν ἐκ παντὸς δεῖ· ἐφ' ἡμῖν γὰρ· ἀπολογεῖσθαι δὲ οὐκ ἐκ παντός· οὐ γὰρ καὶ τοῦτο ἐφ' ἡμῖν. « Ὁ δὲ ὑπομείνας εἰς τέλος οὗτος σωθήσεται· » ἐπεὶ τίς οὐκ ἂν τῶν εὐ φροσούντων βασιλεύειν ἐν Θεῷ, ἀλλ' οὐ δουλεύειν ἔλοιτο; « Θεὸν οὖν ὁμολογεῖσι » τινες « εἰδέναι, » κατὰ τὸν Ἀπόστολον, « τοῖς δὲ ἔργοις ἀρνοῦνται· βδελυκτοὶ ὄντες καὶ ἀπειθεῖς, καὶ πρὸς πᾶν ἔργον ἀγαθὸν ἀδόκιμοι. » Οἱ δὲ, κἂν τοῦτο μόνον ὁμολογήσωσιν, ἐν τι κατεπράξαντο ἐπὶ τέλει ἔργον ἀγαθόν. Ἔοικεν οὖν τὸ μαρτύριον ἀποκάθαρσις εἶναι ἀμαρτιῶν μετὰ δόξης. Ἀντίκα ὁ Ποιμὴν (46) φησὶν· Ἐκφεύξεσθε τὴν ἐνέργειαν τοῦ ἀγρίου θηρίου, ἐὰν ἡ καρδίᾳ ὑμῶν γένηται καθαρὰ καὶ ἀμωμος. » Ἀλλὰ καὶ αὐτὸς ὁ Κύριος· « Ἐξητήσατο (47) ὑμᾶς ὁ Σατανᾶς, » λέγει, « σινιάσαι· ἐγὼ δὲ παρητησάμην. » Μόνος τοίνυν ὁ Κύριος διὰ τὴν τῶν ἐπιβουλεύοντων αὐτῷ ἀνθρώπων καὶ τὴν τῶν ἀπίστων ἀποκάθαρσιν, « ἔπιε τὸ ποτήριον· » ὃν μιμούμενοι οἱ ἀπόστολοι, ὡς ἂν τῷ ὄντι γνωστικοὶ καὶ τέλειοι, ὑπὲρ τῶν Ἐκκλησιῶν, ἃς ἐπηξαν, ἔπαθον. Οὕτως· οὖν καὶ οἱ κατ' ἔχνος τὸ

✠ P. 597 ED. POTTER, 503, 504 ED. PARIS.
 d Luc. xxii, 31, 52. e Matth. xx, 22.

(43) Τὸ μέντ. Vel potius τῷ μέντ.

(44) Ἐφ' ἕνα. Subaudiendum χρόνον, aut simile quid. STYLBURG.

(45) Εἴρηκεν. Nempe Heracleon in verbis jam allatis.

(46) Ὁ Ποιμὴν. Hermæ Pastorem intelligit, lib. i, vis. 4: « Si ergo præparaveritis vos, poteritis es-

a II Tim. ii, 15. b Matth. xxiv, 15. c Tit. i, 16.

gere illam (sc. bestiam), si cor vestrum fuerit purum ac sine macula, et reliquos dies vestros servieritis Deo sine querela.»

(47) Ἐξητήσατο. Luc. xxii, 31, 52: Εἶπε δὲ ὁ Κύριος· Σίμων, Σίμων, ἰδοὺ, ὁ Σατανᾶς ἐξητήσατο ὑμᾶς, τοῦ σινιάσαι ὡς σίτον· ἐγὼ δὲ ἐδέηθην περὶ σοῦ, ἵνα μὴ ἐκλείπῃ ἡ πίστις σου.

ἀποστολικὸν πορευόμενοι γνωστικοὶ ἀναμάρτητοὶ γε εἶναι ὀφείλουσι, καὶ δι' ἀγάπην τὴν πρὸς τὸν Κύριον ἀγαπᾶν καὶ τὸν πλησίον· ἔν, εἰ καλοῖται περιστάσις, ὑπὲρ Ἐκκλησίας, ἀσχανδάλιστοι τὰς θλίψεις ὑπομένοντες, « τὸ ποτήριον πίωσιν. » Ὅσοι δὲ ἔργῳ μὲν παρὰ τὸν βίον, λόγῳ δὲ ἐν δικαστηρίῳ μαρτυροῦσι, καὶ ἐλπίδα ἐκδεχόμενοι, καὶ φόβον ὑφορώμενοι, βελτίους οὗτοι τῶν στόματι μόνον ὁμολογούντων τὴν σωτηρίαν. Ἄλλ' εἰ καὶ ὑπερβαίῃ τις ἐπὶ τὴν ἀγάπην, τῷ ὄντι μακάριος οὗτος καὶ γνήσιος μάρτυς, τελειῶς ὁμολογήσας, καὶ ταῖς ἐντολαῖς, καὶ τῷ Θεῷ, διὰ τοῦ Κυρίου· ἔν ἀγαπήσας, ἀδελφῶν ἐγνωρίσεν, ὅλον ἑαυτὸν ἐπιδοῦς διὰ τὸν Θεόν, ὅσον παρακαταθήκην εὐγνωμόνως καὶ ἀγαπητικῶς ἀποδιδούς τὸν ἀπαιτούμενον ἀνθρώπων.

A sent gnostici et perfecti, pro ecclesiis quas fundarunt passi sunt. Sic ergo gnostici, qui vestigiis insistent apostolicis, debent ita se gerere ut in eos non cadat peccatum, et propter dilectionem in Dominum diligant etiam proximum : ut si casus aliquis evocet, pro Ecclesia, citra offensionem patientes afflictiones, « bibant calicem. » Quicumque autem factis quidem in vita, verbis autem in iudicio ferunt testimonium, sive spem expectent, sive timorem reformident, ii sunt meliores iis qui ore solum confitentur salutem. Quod si quis etiam transierit ad charitatem, is revera est beatus et gerimanus martyr, ut qui sit perfecte confessus, et præceptis, et Deo, per Dominum : quem diligendo, significavit esse fratrem, cum totum seipsum tradiderit propter Deum, B tanquam aliquid depositum, grate et amanter rediens hominem, cum exigitur.

CAPUT X.

Graviter reprehendit illos qui se iudicibus offerebant.

Ἐπὶ δ' ἐμπάλιν εἴπη· « Ὅταν διώκωσιν ὑμᾶς ἐν τῇ πόλει ταύτῃ, φεύγετε εἰς τὴν ἄλλην » οὐχ ὡς κακὸν τὸ διώκεσθαι παραινέει φεύγειν, οὐδ' ὡς θάνατον φοβουμένους, διὰ φυγῆς ἐκκλίνειν προστάττει τοῦτον, βούλεται δὲ ἡμᾶς μηδεὶν αἰτίους μηδὲ συναιτίους κακοῦ τινος γίνεσθαι, σφίσι τε αὐτοῖς, πρὸς δὲ καὶ τῷ διώκοντι καὶ τῷ ἀναιροῦντι· τρόπον γάρ τινα προσαγγέλλει (48) ἑαυτὸν περισταθῆαι· ὁ δὲ παρακούων, τολμηρὸς καὶ βίφοκινδυνος. Εἰ δὲ ὁ ἀναιρῶν « ἄνθρωπον (49) Θεοῦ » εἰς Θεὸν ἀμαρτάνει, καὶ τοῦ ἀποκτείνοντος αὐτὸν ἔνοχος καθίσταται ὅσαυτὸν προσάγων (50) τῷ δικαστηρίῳ· οὗτος δ' ἂν εἴη ὁ μὴ περιστελλόμενος (51) τὸν διωγμὸν, ἀλώσιμον διὰ θράσους παρέχων ἑαυτὸν· οὗτος ἐστὶ, τὸ ὅσον ἐφ' ἑαυτῷ, ὁ συνεργὸς γινόμενος τῇ τοῦ διώκοντος πονηρίᾳ. Εἰ δὲ C καὶ προσεβεβίωτοι, τέλειον αἴτιος, ἐκκαλούμενος τὸ θηρίον. Ὡς δ' αὐτως, καὶ αἰτίαν μάχης παράσχη τινὰ,

Cum autem rursus dixerit, « Quando vos persecuti fuerint in hac civitate, fugite in aliam » ; « non suadet fugere, tanquam malum sit pati persecutionem ; nec ut mortem extimescentes, jubet nos eam fuga declinare ; vult autem nos nulli esse auctores neque adjuutores mali, nec nobis ipsis, nec ei qui persequitur, nec ei qui interimit. Denuntiat enim quodammodo ut sibimet caveamus. Qui autem non obedit est temerarius, et inconsulte se in pericula conjicit. Si autem qui « hominem Dei » interimit, in Deum peccat, is quoque ejus cadis reus tenetur, qui se offert iudicio. Talis autem erit, qui non vitat persecutionem, capiendum se præbens per audaciam. Is est qui, ✕ quantum in se est, adjuvat improbitatem ejus qui persequitur. Quod si etiam irritet, plane causa est, ut qui provocet feram. Similiter etiam si præbeat aliquam pu-

✕ P. 598 ED. POTTER, 504, 505 ED. PARIS. • Matth. x, 23.

(48) Προσαγγέλλει. Malet forte aliquis προαγγέλλει, « prænuntial. » Sed προσαγγέλλει accipi potest pro « deferret. » quod mox dicit προσάγει ἑαυτὸν δικαστηρίῳ. SYLBERG.

(49) Ἄνθρωπον Θεοῦ. Phrasis e D. Paulo sumpta, qui I Tim. vi, 11, ait : Σὺ δὲ, ὦ ἄνθρωπε τοῦ Θεοῦ· et II Tim. iii, 17 : Ἴνα ἄριστος ἦ ὁ τοῦ Θεοῦ ἄνθρωπος. Utrouque loco episcopum, qui nimirum, Deo D jubente, in his, quæ Dei sunt, populo præest, « hominem Dei » vocat. In Veteri Testamento, « homines Dei, » aut « viri Dei » appellantur prophetae, velut Deo familiares ; ut « Moyses, Samuel, David, Elias, atque alii. » Clemens latiori sensu hac phrasi usus est pro quovis homine, qui Deo se addixit, seu quovis fidei Christiano.

(50) Ὁ ἑαυτὸν προσάγων. Eusebius Ecclesiasticae historiae lib. iv, cap. 15 : Καὶ δὴ πλείστης ἐπὶ ταῖς βοαῖς γενομένης ταραχῆς, Φρύγια τινὰ τὸ γένος Κόιντον τοῦνομα, νεωστὶ ἐκ τῆς Φρυγίας ἐπιστάντα, ἰδόντα τους θήρας καὶ τὰς ἐπὶ τούτοις ἀπειλάς, καταπίτῃσαι τὴν ψυχὴν μαλακισθέντα, καὶ τέλος τῆς σωτηρίας ἐνδοῦναι. Ἐδήλου δὲ τούτων ὁ τῆς προσηρμένης γραφῆς λόγος, προπετέστερον, ἀλλ' οὐ κατ' ἀλλάθειαν ἐπιπηθῆσαι : τῷ δικαστηρίῳ σὺν ἑτέροις ἀλόντα ὁ οὐν ὄμως, καταφανὲς ὑπόδειγμα τοῖς πᾶσι παρασχέειν, ὅτι μὴ δεοὶ τοῖς τοιοῦτοις βίφοκινδύνως

καὶ ἀνευλαβῶς κατατολμᾶν. « Secato dehinc post hujusmodi (in Christianos et præsertim Polycarpum) exclamations gravissimo motu, Quintus quidam natione Phryx, qui nuper ex Phrygia advenerat, cum feras, et quæ præterea intentabantur tormenta vidisset, fracto animo expavit, tandemque vitæ retinendæ studio cessit. Hic porro Quintus, ut in eadem epistola docetur, temeritate quadam ac levitate ductus, non cum pio ac religioso metu, ut cum aliquot aliis ad tribunal prosiluerat : sed continuo captus, illustre documentum omnibus præbuit, ne præcipiti audacia sine ullo infirmitatis suæ respectu hujusmodi periculis sese objicerent. » Conf. Synyrnensis ecclesiae epistola de martyrio Polycarpi cap. 4, e quo loco Eusebius hæc didicit.

(51) Περίστελλόμενος. Eadem sensu hanc vocem adhibet infra, Strom. vii, p. 758 edit. Paris. : Ὁ δὲ τῷ ὄντι ἀνδρείος, προσανῆ τὸν κίνδυνον διὰ τὸν τῶν πολλῶν ζῆλον ἔχων, εὐθαρσῶς πᾶν τὸ προσιδὸν ἀνδέχεται· ταύτη τῶν ἄλλων λεγομένων μαρτύρων χωρίζομενος, ἢ οἱ μὲν, ἀφορμὰς πρέχοντες σφίσι αὐτοῖς, ἐπιβρίπτουντες αὐτοῖς (scr. αὐτοῖς) τοῖς κινδύνους οὐκ οἶδ' ὅπως· εὐστομεῖν γὰρ δίκαιον· οἱ δὲ περιστελλόμενοι κατὰ λόγον τὸν ὄρθον, ἔπειτα τῷ ὄντι καλέσαντος τοῦ Θεοῦ προθύμως ἑαυτοὺς ἐπιδιδόντες, etc.

gnæ causam, vel damni, vel iudicii, vel inimitiarum, is occasionem peperit persecutionis. Et ideo iussi sumus nihil retinere ex iis quæ ad hanc vitam pertinent: sed ei, qui tollit pallium, præterea etiam dare tunicam; non solum ut permaneamus nimio affectu immunes, sed ne ea vendicantes, eos, qui in iudicio contendunt, in nos red-damus efferatos, et per nos eos commoveamus, ut nomen Christianum maledictis appetant.

CAPUT XI.

Respondet objectioni: Si Deus vestri curam gerat, cur patimini?

At inquit: Si Deus vestri curam gerit, cur patimini persecutionem et morte afficimini? an ipse vos eis tradit? Nos autem non sic existimamus, velle Dominum ut in calamitates incidamus, sed propheticæ prædixisse ea quæ essent eventura: fore scilicet, ut propter nomen ejus pateremur persecutionem, ut occideremur, et ut suspenderemur. Quamobrem noluit nos pati persecutionem, sed ea, quæ passuri sumus, prius significavit per eam, quod sint eventura, prædictionem, nos exercens ad tolerantiam, cui promisit hæreditatem. Quamquam non soli, sed cum multis supplicio afficimur. At illi, inquit, cum sint malefici, jure luunt pœnas; ergo vel inviti nobis justitiam suo testimonio tribuunt, qui injuste propter justitiam punimur. Sed neque injustitia iudicis attingit Dei providentiam; oportet enim iudicem in sua potestate habere suam sententiam, nec, veluti organa inanima, nervis quodammodo trahi, et ab externa solum causa vim agendi capere. Unde et ille, perinde ac nos, in quæstionem venit de suo iudicio, deque electione rerum eligibilium et patientia. Quamvis autem non faciamus injuriam, tanquam tamen injuriam facientes, nos intuetur iudex. Neque enim nostra novit, neque vult scire; sed quodam inani præoccupatus abripitur præiudicio; unde etiam ipse iudicio fit obnoxius. Nos ergo persequuntur, non quod injustos esse deprehenderint, sed quod nos vitæ humanæ injuriam facere existiment, eo quod simus Christiani, et cum ipsi sic vitam instituumus, tum alios hortamur ut vitam degant similem. Cur autem, inquit, cum vos persequuntur, nihil vobis affertur auxilii? Quid enim, quod ad nos quidem attinet, nobis sit injuriæ, cum morte soluti tendimus ad Dominum; nec aliter vitæ mutatione afficimur, quam qui

✠ P. 599 ED. POTTER. a. Luc. vi, 29.

(52) *Τῷ αἵροντι*. Lucam secutus videtur, cap. vi, nam ex Matthæo legendum foret, ordine inverso, αἵροντι τὸν χιτῶνα καὶ τὸ ἱμάτιον προσδιδόναι. SYL-BURG.

(53) *Εὐ κηδεταί*. Conf. cum hoc loco libellum Senecæ *De Providentiâ*, seu, *Cur bonis accidant mala, cum sit Providentiâ*. Ib.

(54) *Ἀνασκινδουλευθησόμεθα*. Hac voce superius usus est Strom. II, pag. 414, et infra pag. 601 edit. Paris. Est autem e Platone sumpsa, lib. II *De repub.*, p. 594, cujus verba superius a nobis allata sunt ad p. 495 edit. Paris.

(55) *Γυμνασίαις*. Legi potest etiam γυμνάσας et

ἢ ζήμιας, ἢ δίκης, ἢ ἐχθρας, ἀφορμὴν ἐγένετο διωγμοῦ. Διὰ τοῦτ' οὖν μηδενὸς ἀντέχεσθαι τῶν ἐν τῷ βίῳ προστέτακται ἡμῖν, ἀλλὰ καὶ ἐ τῷ αἵροντι (52) τὸ ἱμάτιον καὶ τὸν χιτῶνα προσδιδόναι. » οὐχ ἵνα ἀπροσπαθεῖς διαμένωμεν μόνον, ἀλλ' ὡς μὴ, ἀντιποιούμενοι, τοὺς ἐπιδικαζομένους ἐφ' ἑαυτοὺς ἀγριζώμεν, καὶ δι' ἡμῶν ἐπὶ τὴν τοῦ ὀνόματος διακινώμεν βλασφημίαν.

Ναὶ φασιν· Εἰ κηδεταί (53) ὑμῶν ὁ θεὸς, τί δεῖ ποτε διώκεσθε καὶ φονεύεσθε; ἢ αὐτὸς ὑμᾶς εἰς τοῦτο ἐκδίδωσιν; Ἡμεῖς δὲ οὐχ οὕτως ὑπολαμβάνομεν τοῖς περιστατικοῖς περιπίπτειν ἡμᾶς τὸν Κύριον βουληθῆναι, ἀλλὰ προφητικῶς τὰ συμβήσεσθαι μέλλοντα προειρηκέναι, ὡς διὰ τὸ ὄνομα αὐτοῦ διωχθησόμεθα, φονευθησόμεθα, ἀνασκινδουλευθησόμεθα (54)· ὥστ' οὐ διώκεσθαι ἠθέλησεν ἡμᾶς, ἀλλ' ἂ πεισόμεθα προεμήνυσεν διὰ τῆς τοῦ συμβήσεσθαι προαγορεύσεως, εἰς καρτερίαν γυμνασίας (55), ἢ τὴν κληρονομίαν ἐπηγγελίματο· καίτοι οὐ μόνον, ἀλλὰ μετὰ πολλῶν κολαζόμεθα. Ἄλλ' ἐκεῖνοι, φασί, κακουργοὶ τυγχάνοντες, δικαίως ὑπέρχουσι τὴν τιμωρίαν. Ἄκοντες οὖν μαρτυροῦσιν ἡμῖν τὴν δικαιοσύνην τοῖς διὰ δικαιοσύνην ἀδίκως κολαζομένοις. Ἄλλ' οὐδὲ τὸ ἀδικον τοῦ δικαστοῦ τῆς προνοίας ἀπτεται· δεῖ γὰρ κύριον εἶναι τὸν κριτὴν τῆς ἑαυτοῦ γνώμης· μὴ νευροσπαστούμενον ἀψύχων δίκην ὄργανον, ἀφορμὰς ἰσῶς μόνον παρὰ τῆς ἔξωθεν αἰτίας λαμβάνοντα. Δοκιμάζεται γοῦν ἐν ᾧ κρίνει, καθάπερ καὶ ἡμεῖς, κατὰ τὴν τῶν αἵρετῶν ἐκλογὴν, κατὰ τὴν ὑπομονήν. Κἂν μὴ ἀδικῶμεν, ἀλλ' ὡς ἀδικοῦσιν ἡμῖν ὁ δικαστὴς ἀφορᾷ (56)· οὐ γὰρ οἶδε τὰ καθ' ἡμᾶς, οὐδὲ θέλει μαθεῖν (57)· προλήψει δὲ συναπάγεται κενῇ· διὸ καὶ κρίνεται. Διόκουσι τοίνυν ἡμᾶς, οὐκ ἀδίκους εἶναι καταλαβόντες, ἀλλ' αὐτῷ μόνῳ τῷ Χριστιανούς εἶναι τὸν βίον ἀδικεῖν ὑπολαμβάνοντες, αὐτοὺς τε οὕτω πλιτευσόμενοι, καὶ τοὺς ἄλλους τὸν ὅμοιον αἰρεῖσθαι βίον προτρεπομένους. Διὰ τί δὲ οὐ βοηθεῖσθε διωκόμενοι· φασί. Τί γὰρ καὶ ἀδικούμεθα ὡς πρὸς ἡμᾶς αὐτούς, θανάτῳ ἀπολούμενοι πρὸς τὸν Κύριον, καὶ καθάπερ ἡλικίας μεταβολὴν, οὕτω δὲ καὶ βίου ἐναλλαγὴν ὑπομένοντες; Εἰ δὲ εὖ φρονοῖμεν, χάριν εἰσόμεθα (58) τοῖς τὴν ἀφορμὴν τῆς ταχέως ἀποδημίας παροσχτημένοις, εἰ δὲ ἀγάπην μαρτυροῖμεν· εἰ δὲ μὴ, φαῦλοι τινες ἄνδρες εἶναι τοῖς πολλοῖς ἐδοκοῦμεν ἡμεῖς. Εἰ

μαρξ, ἢ, « cui, » pro ἢ, « quæ. » SYL-BURG.

(56) *Ἡμῖν ὁ δικαστὴς ἀφορᾷ*. Legi potest ἀφορᾷ, « inspicit, intuetur; » inquit Sylburg. Verum ἀφορᾷ accusativum regit, ac proinde si vera esset lectio, scriptum fuisset ἡμᾶς ὁ δικαστὴς ἀφορᾷ. Malim igitur, una littera addita, ἀφορμᾷ, ut sensus sit; « in nos iudex impetum facit. »

(57) *Οὐδὲ θέλει μ*. Hoc argumentum copiose persequitur Tertullianus in principio *Apologien*.

(58) *Χάριν εἰσόμεθα*. Legi potest χάριν ἂν εἰσοίμεθα, vel in præcedenti membro φρονοῦμεν, iudic. modo. SYL-BURG.

ἴδουσαν (59) δὲ καὶ αὐτοὶ τὴν ἀλήθειαν, πάντες μὲν ἂν ἐπεπῆδων τῇ ὁδῷ (60)· ἐκλογὴ δὲ οὐκ ἂν ἦν. Ἄλλὰ γὰρ ἡ ἡμετέρα πίστις, ἐ φῶς ὁ οὐρανὸς τοῦ κόσμου, ἢ ἐλέγχει τὴν ἀπιστίαν. Ἐμὲ μὲν γὰρ (61) Ἄνυτος τε καὶ Μέλιτος ἀποκτείνουσιν μὲν ἂν, βλάψεται δ' ἂν οὐδ' ὀπωσιωτῶν· οὐ γὰρ οἶμαι θεμιτὸν εἶναι τὸ ἀμινον πρὸς τοῦ χειρόνος βλάπτεσθαι. Ὡστε θαρρόντα ἡμῶν ἕκαστον λέγειν· Κύριος ἐμοὶ βοηθός· οὐ φοβηθήσομαι (62) τί ποιήσει μοι ἄνθρωπος. Δικαίων γὰρ ψυχὰς ἐν χειρὶ Θεοῦ· καὶ οὐ μή ἀψήται αὐτῶν βάσανος. » existimo ut id, quod est melius, lædatur ab eo quod est deterius. » Ideo unusquisque ex nobis secure dicit et confidenter : « Dominus mihi adiutor, non timebo quid faciat mihi homo ^b. Justorum enim animæ in manu Dei sunt, et non tanget eas tormentum ^c. »

CAPUT XII.

Basilidis sententiam, martyrium genus supplicii existimantis, refutat.

Βασιλείδης δὲ ἐν τῷ εἰκοστῷ τρίτῳ τῶν Ἐξηγη- B
τικῶν » περὶ τῶν κατὰ τὸ μαρτύριον κολαζομένων, αὐταῖς λέξει τάδε φησί : « Φημὶ γὰρ (63) τὸ, ὁπίσω »

^a Matth. v, 14. ^b Psal. cxviii, 6. ^c Sap. iii, 4.

¶ (59) *El δὲ μή. . . ἡμεῖς. El ἦδ.* Sublata distinctionis nota post μή et ἡμεῖς, hæc sic explicari poterunt : « Quod si nos non essemus a vulgo hominum pro improbis habiti, sed ipsi quoque veritatem agnoscerent, universi quidem in viam « Christianæ religionis » insiliissent, et jam nulla foret electio. Atqui nostra fides est ad hoc comparata, eum sit lux mundi, ut infidelitatem argueret. »

(60) *Τῇ ὁδῷ.* Christianorum institutum Lucas in *Aetis apostolorum* aliquoties τὴν ὁδὸν vocavit. Sic Act. ix, 2 : Ὅπως εἰάν τις εὐρὴ τῆς ὁδοῦ ὄντας ἀνδρας τε καὶ γυναίκας, δεδεμένους ἀγάπῃ εἰς Ἱερουσαλήμ. xix, 9 : Κακολογούντες τὴν ὁδὸν ἐνώπιον τοῦ πλάθους. Ibid., 25 : Ἐγένετο . . . ταραχὸς οὐκ ὀλίγη περὶ τῆς ὁδοῦ. xxiv, 22 : Ἀκριβέστερον εἰδὼς τὰ περὶ τῆς ὁδοῦ. Alibi ἢν vocat τὴν ὁδὸν τοῦ Κυρίου, Act. xviii, 25 ; Τὴν τοῦ Θεοῦ ὁδὸν, Ibid., 26 ; Ταύτην τὴν ὁδὸν, Act. xxii, 4.

(61) *Ἐμὲ μὲν γὰρ.* Post hæc verba H. ms. interserit φησὶ Σωκράτης. Sive ut ait — Hæc ex Platone in *Apologia Socratis* laudantur, et a Theodoro lib. viii *De curat. Græc.* Ea sic habent tom. I, pag. 50 : Ἐμὲ μὲν γὰρ οὐδὲν βλάψει, οὐτε Μέλιτος, οὐτε Ἄνυτος· οὐδὲ γὰρ ἂν δύναιτο· οὐ γὰρ οἶμαι θεμιτὸν εἶναι ἀμινον ἀνδρὶ ὑπὸ χειρόνος βλάπτεσθαι· ἀποκτείνουσιν μὲν ἂν ἴσως, ἢ ἐξέλαιουσιν. « Nihil enim mihi nocuerit, aut Melitus, aut Anytus ; non enim possent. Quod quidem nefas esse arbitror, virum meliorem a deteriore violari. Interfecerit me fortasse, aut expulerit. » Tertullianus, *De anima* lib. i : « Nihil mirandum, si et in carcere læmnicatas Anyti et Meliti palmas gestiens infringere, ipsa morte coram, immortalitatem vindicant animæ, necessaria præsumptionis ad injuriæ frustrationem. COLLECT. — Justinus M. *Apol.* i, p. 4 : Ὑμεῖς δ' ἀποκτείνουσιν μὲν δύνασθε, βλάψεται δ' οὐ. « Vos autem occidere quidem potestis, nocere vero minime. » GRÆV.

(62) *Οὐ φ. Καὶ οὐ φ.* Psalm.

(63) *Φημὶ γὰρ.* Cl. Græbius *Spicilegii* sæc. ii, pag. 41 et seq. ad Basilidæ verba hæc adnotat : « Ita hæc in editionibus Parisiensibus excusa exstant, Græco textu passim male diviso, et pejus Latine translato. Primo quidem ἦτοι hic non est disjunctivum, sed διασπρητικόν, ideoque pro « sive » in Latina versione ponæ videlicet, » ne frustra aliud disjunctionis membrum expectes. Ast hoc leve est : magis autem observa, pro ἄλλα ἐξ ἄλλων legi debere ἄλλα ἐξ ἄλλων· indeque loco illorum, « cum revera alia ex aliis crimina intententur, » hæc, « sed alia prorsus de causa in jus vocati. »

A ex una ætate ad aliam transeunt? Si autem sapiamus, iis gratias habebimus, qui nobis præbuerint occasionem celeris migrationis, si propter dilectionem martyres fiamus. Si non, mali homines nos multis esse visi essemus. Si ipsi autem quoque non vissent veritatem, omnes quidem in viam insiliissent, non fuisset autem electio. Sed enim nostra fides, cum sit « lux mundi », arguit infidelitatem. « Nam me Anytus quidem et Melitus interficiant, nullo autem modo me lædent. Neque enim fas esse

Basilides autem in vicesimo tertio *Exegeticorum*, de iis qui in martyrio puniuntur, ipsis verbis hæc dicit : « Dico enim, quicumque incidunt in eas, quæ

Neque expressa est in versione vox κατάδικτοι, qua significantur « damnati in judicio, » oppositi iis qui tantum sunt λοιδορούμενοι, « probris affecti : » male neglectum quoque verbum πεφυκότας, impleque simpliciter positum, « quo sint Christiani ; » cum verti debuerit, « quod sint Christiani natura tales. » Hæc enim erat Basilidis hypothesis, de qua Irenæus quidem nihil dixit, sed Clemens aliis pluribus locis testatur. Ita sub finem hujus lib. iv *Stromat.*, pag. 540, Basilides ἐκλογὴν, id est Christianos « electos, » dicit ὑπερκόσμιον φύσει οὐσαν, « natura esse supramundana. » Et sub initium lib. v *Stromat.*, p. 545 : Φύσει τις τὸν Θεὸν ἐπίσταται, ὡς Βασιλείδης οἶεται. « Natura aliquis Deum scit, ut Basilides opinatur. » Ac mox : Φύσιν καὶ ὑπόστασιν. . . οὐχὶ δὲ φυγῆς αὐτεξουσίᾳ λογικῆν συγκατάθεσιν λέγει τὴν πίστιν. « Naturam et substantiam, . . . non autem animæ libero arbitrio utentis rationalem « assensionem dicit fidem. » De sectatoribus quoque Basilidis idem refert lib. ii *Strom.*, p. 365, et lib. iii, p. 427. Sed adhuc aliud ad fragmenti recitati emendationem addo : nimirum pro ἐνεργῶς μὲν οὐχ ἁμαρτηκός οὐδὲν ἐν ἑαυτῷ, τῷ δὲ τὸ ἁμαρτησῆσαι ἔχον· « qui actu quidem in se nihil peccavit, » sed quod habeat id, quod peccavit, » lege, ἐνεργῶς μὲν οὐχ ἁμαρτηκός οὐδὲν, ἐν ἑαυτῷ δὲ τὸ ἁμαρτησῆσαι ἔχον· « qui actu quidem nihil quidquam peccavit, « in se vero peccatum (id est, peccandi facultatem) habet : » nam et paulo post in apodosis, quæ huic protasi respondet, eodem modo ait : ἔχων μὲν ἐν ἑαυτῷ τὸ ἁμαρτητικόν, etc., « in se quidem habens « peccandi facultatem. »

Cæterum recitata hactenus verba certe referenda sunt inter illos quos Origenes tract. 28 in *Matthæum* leviter perstringit : « Basilidis sermones « detrahentes iis, qui usque ad mortem certant pro « veritate, ut confiteantur coram hominibus Jesum. » Docet enim iis, omne martyrium esse pœnam peccatorum ante commissorum, si non actu, saltem voluntate. Quod merito, tanquam absurdum, refutat Clemens p. 507, inter alia scribens : *El δὲ τὸ μαρτύριον ἀναπόδοσις διὰ κολάσεως, καὶ ἡ πίστις, καὶ ἡ διδασκαλία, δι' ἧς τὸ μαρτύριον. Συνεργοὶ ἄρα αὐταὶ κολάσεως, ἧς τις ἂν ἄλλη μείζων ἀπέμψασιν γένοιτο ; « Si autem martyrium est retributio per « supplicium, et fides pariter, ac doctrina, propter « quas martyrium subitur, erit talis. Sunt ergo hæc « quoque adjunctes supplicii, quo quidnam aliud « possit esse absurdius? » Vide plura ibidem. Per peccata autem ante commissæ et martyrio puniendæ*

217 dicuntur, afflictiones, sive cum imprudentes peccaverint in aliis lapsi, ad hoc bonum ✠ deducuntur, benignitate ejus, qui adducit, cum revera alia ex aliis crimina intententur, ne patiantur ob ea, quæ mala esse certum est, neque maledictis appetiti, ut adulter, vel occisor; sed accusati, quod sint Christiani; quod quidem eos consolabitur, ut ne videantur quidem pati. Et si quis, qui omnino non peccaverit, accesserit ad patiendum, quod quidem est rarum, tamen ne is quidem aliquid patitur ex paratis a potestate insidiis, sed patietur ut pateretur infans, qui videbatur nihil peccasse. Deinde paulo inferius subjungit: «Sicut ergo infans, qui prius non peccavit, aut actu quidem in se nihil peccavit, sed quod habeat id quod peccavit, postquam conjectus fuerit ad patiendum, afficitur beneficio, ut qui lucretur multa difficilia: ita etiam, si perfectus quoque, qui actu nihil peccaverit, patietur, et passus fuerit, passus est similiter atque infans; in se quidem habens peccandi voluntatem, et tamen, non accepta occasione ad peccandum, non peccavit: quare non est ipsi imputandum quod non peccaverit. Quemadmodum enim qui vult adulterium admittere est adulter, etiamsi non consequatur effectus; et qui vult cædem facere est homicida, etiamsi non possit occidere: ita etiam eum, quem dico non peccasse, si videro patientem, etiamsi nihil mali fecerit, malum dicam, eo quod velit peccare. Quidvis enim dicam potius, quam malum id, quod providet. Deinde inferius, aperte quoque de Domino dicit, tanquam de homine: «Sin autem his omnibus prætermisissis accesseris ad hoc, ut me exempla adducendo redarguas, verbi causa: Hic ergo peccavit; hic enim est passus: si permittas quidem, dicam: Non peccavit quidem, sed erat similis infanti qui patiebatur. Sed si vehementius urgeas, dicam, quemcunque hominem nominaveris, esse hominem, justum autem Deum. «Nullus enim est mundus,» ut dixit quispiam, «a sorde.» Sed Basilidis hypothesis dicit animam, quæ prius peccaverat in alia vita, hic pati supplicium; electam

✠ P. 600 ED. POTTER, 506 ED. PARIS. * Job

intellexit Basilides delicta, non in eodem solum, sed et alio corpore perpetrata: siquidem μετεμψύχωσιν defendit, ut ibidem animadvertit Clemens his verbis: Ἄλλὰ τῷ Βασιλεῖδῃ ἡ ὑπόθεσις προσημαρτήσασάν φησι τὴν ψυχὴν ἐν ἑτέρῳ βίῳ, τὴν κολασίν ὑπομένειν ἐνταῦθα. «Sed Basilidi hypothesis dicit, animam, quæ prius peccaverat in alia vita, hic pati supplicium.» Jam ad prius citata verba revertor, e quibus Clemens colligit, quod Basilides «Christum Dominum ausus fuerit dicere hominem peccato obnoxium,» uti p. 507 notavit. Jam ea quidem hoc haud clare eloquuntur, imo ne quidem disertam Servatoris mentionem faciunt; verum ex integro forte contextu Clementi patuit, per ἄνθρωπον, ὄντιν' ἂν ὀνομάσῃς, insum Christum Dominum a Basilide esse indigitatum.

(64) Ἐνεργῶς μὲν οὐχ ἡμαρτηκός οὐδὲν ἐν αὐτῷ, τῷ δὲ τὸ ἡμαρτησῆαι ἔχον. Corruptus est hic locus, nec penitus mihi placet Cl. Græbii conjectura. Malim, ενεργῶς μὲν οὐχ ἡμαρτηκός οὐδὲν, ἐν αὐτῷ δὲ τὸ ἡμαρτήσασαν ἔχον: «quod actu quidem non

υποπίπτουσι ταῖς λεγομέναις θλίψεσιν, ἦτοι ἡμαρτηκότες ἐν ἄλλοις λανθάνοντες πταίσμασιν, εἰς τοῦτο ἄγονται τὸ ἀγαθὸν χρηστότερι τοῦ περιάγοντος, ἀλλὰ ἐξ ἄλλων ὄντως ἐγκαλούμενοι, ἵνα μὴ ὡς κατὰ δυνάμει ἐπὶ κακοῖς ὁμολογουμένοις πάθωσι, μηδὲ λοιδορούμενοι ὡς ὁ μοιχός, ἢ ὁ φονεὺς, ἀλλ' ὅτι Χριστιανὸν πεφυκότες ὑπερ αὐτοῦς παρηγορήσει μηδὲ πάσχειν δοκεῖν. Κἂν μὴ ἡμαρτηκός ὁ ὅλως τις ἐπὶ τὸ παθεῖν γένηται, σπάνιον μὲν, ἀλλ' οὐδὲ οὗτος κατ' ἐπιβουλήν δυνάμει τι πείσεται, ἀλλὰ πείσεται ὡς ἔπαυσε καὶ τὸ νῆπιον τὸ δοκοῦν οὐχ ἡμαρτηκῆναι. » Εἴθ' ὑποβάς, πάλιν ἐπιφέρει: «Ὡς οὖν τὸ νῆπιον οὐ προσημαρτηκός, ἢ ενεργῶς μὲν οὐχ ἡμαρτηκός οὐδὲν ἐν αὐτῷ, τῷ δὲ τὸ ἡμαρτησῆαι ἔχον (64), ἐπὶν ὑποβλήθῃ τῷ παθεῖν, εὐεργετίζεται τε, πολλὰ κερδαίνον δύσκολα οὕτως δὴ, κἂν τέλειος μηδὲν ἡμαρτηκός ἐργῶ τύχῃ, πάσχῃ δὲ καὶ πάθῃ, ταῦτο ἔπαθεν ἐμπερὺς τῷ νηπίῳ ἔχον μὲν ἐν αὐτῷ τὸ ἡμαρτηκῶν, ἀφορμὴν δὲ πρὸς τὸ ἡμαρτηκῆναι μὴ λαθῶν, οὐχ ἡμαρτανεν. » Οἷον οὐκ αὐτῷ τὸ μὴ ἡμαρτησῆαι λογιστέον. Ὡς γὰρ ὁ μοιχεύσαι θέλων μοιχός ἐστι, καὶ τοῦ μοιχεύσαι μὴ ἐπιτύχῃ καὶ ὁ ποιῆσαι φόνον θέλων ἀνδροφόνος ἐστὶ, κἂν μὴ δύνηται φονεῦσαι: οὕτως δὲ καὶ τὸν ἀναμάρτητον, ὅν λέγω, ἐὰν ἴδω πάσχοντα, κἂν μηδὲν ἢ κακὸν πεπραχὸς, κακὸν ἐρῶ τὸ θέλειν (65) ἡμαρτανεῖν. Πάντ' ἐρῶ γὰρ μᾶλλον, ἢ κακὸν τὸ προνοῦν ἐρῶ. » Εἴθ' ὑποβάς, καὶ περὶ τοῦ Κυρίου ἀντικρυς, ὡς περὶ ἀνθρώπου, λέγει: «Ἐὰν μέντοι παραλιπῶν τοὺς πάντας τοὺς λόγους, Ἐλοῆς ἐπὶ τὸ δισωπεῖν με, διὰ προσώπων τινῶν, εἰ τύχοι, λέγων, Ὁ θεῖνα οὖν ἡμαρτανεῖν ἔπαθεν γὰρ ὁ θεῖνα: ἐὰν μὲν ἐπιτρέπῃς, ἐρῶ: οὐχ ἡμαρτανεν μὲν, ὁμοίος δὲ ἦν τῷ πάσχοντι νηπίῳ: εἰ μέντοι σφοδρότερον ἐκδιότατο τὸν λόγον, ἐρῶ, Ἄνθρωπον, ὄντιν' ἂν ὀνομάσῃς, ἀνθρώπου εἶναι, δίκαιον δὲ τὸν Θεόν: «Καθαρὸς γὰρ οὐδεὶς, ὡς περ εἶπέ τις (66), «ἀπὸ βύπτου. » Ἀλλὰ τῷ Βασιλεῖδῃ ἡ ὑπόθεσις προσημαρτήσασάν φησι τὴν ψυχὴν ἐν ἑτέρῳ βίῳ, τὴν κολασίν ὑπομένειν ἐνταῦθα, τὴν μὲν ἐκλεχτὴν ἐπιτίμως διὰ μαρτυρίου, τὴν ἄλλην δὲ καθαιρομένην οἰκεία κολάσει. Καὶ πῶς τοῦτο ἀληθές, ἐπ' ἡμῖν κειμένου τοῦ ὁμολογῆσαι καὶ κολασθῆναι, ἢ μὴ;

SIV, 4.

peccavit, sed in se id, quod peccavit, habet: scilicet animam. Nam ex Basilidæ sententiâ, animæ quæ prius in alia vita peccasset, hic pœnas sustinent. Unde Clemens paulo post ait: Ἄλλὰ τῷ Βασιλεῖδῃ ἡ ὑπόθεσις προσημαρτήσασάν φησι τὴν ψυχὴν ἐν ἑτέρῳ βίῳ, τὴν κολασίν ὑπομένειν ἐνταῦθα. «Sed secundum Basilidæ hypothesis, anima quæ prius in altera vita peccaverat, hic supplicium patitur.» Similiter superius de Julio Cassiano Valentiniano dixit, Strom. III, pag. 553: Ἦγεῖται δὲ ὁ γενναῖος οὗτος Πλατωνικώτερον, θεῖαν οὖσαν τὴν ψυχὴν ἄνωθεν, ἐπιθυμῶν ἠθλυνθεῖσαν δεῦρο ἦκειν εἰς γένεσιν καὶ φθοράν. Existimat autem hic vir præclarus plus, quam par sit, Platonicè, animam, cum principio divina esset, cupiditate effeminatam, huc ad generationem et interitum venire.

(65) Τὸ θέλειν. Rectius dativo casu, τῷ θέλειν, «volendo,» i. e. si velit. SYLBURG.

(66) Εἶπέ τις. Job, c. XIV. H. SYLBURG. — Vide quæ adnotata sunt in lib. II. COLLECT.

λύεται γὰρ ἐπὶ τοῦ ἀρνησομένου ἢ κατὰ τὸν Βασι-
 λείδην πρόνοια. Ἐρῶ (67) τοίνυν αὐτὸν ἐπὶ τοῦ κρα-
 τηθέντος ὁμολογητοῦ, πότερον μαρτυρήσει καὶ κολα-
 σθήσεται κατὰ τὴν πρόνοιαν, ἢ οὐ; Ἀρνούμενος γὰρ,
 οὐ κολασθήσεται· εἰ δὲ καὶ τῆς ἀποβάσεως καὶ τοῦ
 μὴ δεῖν κολασθῆναι τοῦτον φήσει τὴν ἀπάλειαν τῶν
 ἀρνησομένων ἐκ προνοίας, ἄκωσ προσμαρτυρήσει (68).
 Πῶς δὲ ἐτι μισθὸς ὁ ἐνδοξότατος ἐν οὐρανῷ ἀπόκειται
 τῷ μαρτυρησάντι διὰ τὸ μαρτυρήσαι; Εἰ δὲ τὸν
 ἀμαρτητικὸν οὐκ εἶπεν ἢ πρόνοια ἐπὶ τὸ ἀμαρτεῖν
 ἔλθειν, ἄδικος γίνεται κατ' ἄμφω· καὶ τὸν διὰ δι-
 καιοσύνην εἰς κόλασιν ἐλκόμενον μὴ βουμένη, καὶ
 τὸν ἀδικεῖν ἐβελήσαντα βουσαμένη· τοῦ μὲν ποιήσαντος
 δι' ὧν ἐβουλήθη, τῆς δὲ κωλύσεως τὸ ἔργον, καὶ μὴ
 δικαίως περιέποντος (69) τὸν ἀμαρτητικόν. Πῶς δὲ
 οὐκ ἄθεος, θειάζων μὲν τὸν διάβολον, ἀνθρωπὸν δὲ
 ἀμαρτητικὸν τολμήσας εἰπεῖν τὸν Κύριον; Πειράζων
 γὰρ ἡμᾶς ὁ διάβολος, εἰδὼς μὲν ὃ ἔσμεν, οὐκ εἰδὼς
 δὲ εἰ ὑπομένουμεν, ἀλλὰ ἀποσεῖσαι τῆς πίστεως ἡμᾶς
 βουλόμενος, καὶ ὑπάγεσθαι ἐαυτῷ πειράζει· ὅπερ
 καὶ μόνον ἐπιτέτραπται αὐτῷ, διὰ τὸ ἡμᾶς ἐξ
 ἐαυτῶν σώζεσθαι δεῖν, ἀφορμὰς παρὰ τῆς ἐντολῆς
 εἰληφότας, διὰ τε τὸν κατασχυμμὸν τοῦ πειράσαντος
 καὶ ἀποτυχόντος, διὰ τε τὴν ἰσχυροποίησιν τῶν κατὰ
 τὴν Ἐκκλησίαν, διὰ τε τὴν συνειδησιν τῶν θαυμα-
 σάντων τὴν ὑπομονήν. Εἰ δὲ τὸ μαρτύριον ἀναπό-
 δοσις διὰ κολάσεως, καὶ ἡ πίστις καὶ ἡ διδασκαλία,
 δι' ἧς τὸ μαρτύριον· συνεργοὶ ἄρα αὐταὶ κολάσεως,
 τῆς τίς ἀν' ἄλλη μείζων ἀπέμφασις γένοιτο; Ἀλλὰ
 πρὸς μὲν τὰ δόγματα ἐκεῖνα, εἰ μετενσωματοῦται ἡ
 ψυχή, καὶ περὶ τοῦ διαδύλου κατὰ τοὺς οἰκείους
 λεχθήσεται καιροῦς· νυνὶ δὲ τοῖς εἰρημόνοις καὶ
 ταῦτα προσθῶμεν· Ποῦ ἐτι (70) ἡ πίστις, κατὰ ἀν-
 ταπόδοσιν τῶν προημαρτημένων τοῦ μαρτυρίου γινο-
 μένου; Ποῦ δὲ ἡ ἀγάπη ἢ πρὸς τὸν Θεόν, διὰ τὴν
 ἀλήθειαν διωκομένη καὶ ὑπομένουσα; Ποῦ δὲ ἔπαινος
 ὁμολογήσαντος, ἢ ψόγος ἀρνησαμένου; Εἰς τί δὲ ἐτι
 χρηγίμη ἢ πολιτεία ἢ ὀρθή, τὸ νεκρῶσαι τὰς ἐπιθυ-
 μίας, καὶ μηδὲν τῶν κτισμάτων μισεῖν; Εἰ δὲ, ὡς
 αὐτός φησιν ὁ Βασιλείδης, ἐν μέρος ἐκ τοῦ λεγομέ-
 νου θελήματος τοῦ Θεοῦ ὑπειλήφμεν, « τὸ ἡγαπη-
 κέναι ἅπαντα, » ὅτι λόγῳ ἀποσώζουσι πρὸς τὸ πᾶν
 ἅπαντα· ἕτερον δὲ, « τὸ μηδὲν ἐπιθυμεῖν » καὶ
 τρίτον, « μισεῖν μηδὲ ἕν, » θελήματι τοῦ Θεοῦ καὶ
 κολάσει ἔσονται· ὅπερ ἀσεβὲς ἐννοεῖν. Οὕτε γὰρ ὁ
 Κύριος θελήματι ἔπαθε τοῦ Πατρὸς, οὐθ' οἱ διωκό-
 μενοι βουλήσει τοῦ Θεοῦ διώκονται· ἐπεὶ δεῖν θάτε-
 ρον, ἢ καλόν τι ἔσται διωγμὸς διὰ τὴν βούλησιν τοῦ
 Θεοῦ, ἢ ἀθῶοι οἱ διατιθέντες καὶ θλίβοντες. Ἀλλὰ
 μὴ οὐδὲν ἀνευ θελήματος τοῦ Κυρίου τῶν ὄλων. Λέ-
 πεται δὲ συντόμως φάναί τὰ τοιαῦτα συμβαίνειν μὴ
 κωλύσαντος (71) τοῦ Θεοῦ· τοῦτο γὰρ μόνον σώζει
 καὶ τὴν πρόνοιαν καὶ τὴν ἀγαθότητα τοῦ Θεοῦ. Οὐ τὸ

✠ P. 601 ED. POTTER, 507 ED. PARIS. ✠ P. 602 ED. POTTER, 508 ED. PARIS.

(67) Ἐρῶ. Hoc ferri potest, ut paulo supra. Si quis tamen ἐρωτήσει malit, per me licet. SYLVBURG.

(68) Εἰ δὲ καὶ . . . προσμαρτυρήσει. Ad hanc sententiam complendam aliquid desiderari videtur.

(69) Περιέποντος. Περιεπούσης, ut κωλύσεως, ad προνοίας, melius referri posset.

A quidem, ut puniatur honorifice per martyrrium; aliam autem, ut debito purgetur supplicio. Quomodo autem hoc verum est, cum in nostra potestate situm sit confiteri et puniri, aut non? ✠ Nam si quis negaverit, quoad eum perit ea, quæ est ex Basilidis sententia, providentia. Rogabo ergo eum de confessore in custodia manente, utrum martyrrium patietur, et punietur ex providentia, an non? Nam si neget, non punietur; sin autem et exitus, et quod non oporteat eum puniri, dicet esse interitum eorum, qui sunt negaturi, ex providentia, in-vitus martyrrium patietur. Quomodo autem adhuc in cælis reponetur gloriosissima merces ei, qui martyrrium passus fuerit, propterea quod fuerit martyr? Sin autem eum, qui peccare voluit, non sivit providentia venire ad peccandum, in utroque est injusta; et quod eum non liberet, qui propter justitiam trahitur ad supplicium; et quod eum, qui volebat injuriam facere, liberaverit; cum ille quidem fecerit, propterea quod voluit; hæc vero opus prohibuerit, et non jure ei faveat, qui peccare volebat. Quomodo autem non est vere impius et a Deo alienus, qui diabolum quidem in deos referat; hominem autem peccato obnoxium? ausus est dicere Dominum? Nos enim tentat diabolus, sciens quidem quales sumus, nesciens autem utrum perseveraturi simus: verum nos a fide excutere cupit, et in suam potestatem redigere tentat. Quod quidem solum est ei permissum, partim quod nos ex nobis ipsis salvos esse oporteat, occasiones ex præceptis accipientes: partim ut tentator, spe sua frustratus, pudore suffundatur; et partim propter eorum confirmationem, qui sunt in Ecclesia; et denique propter eorum conscientiam, qui martyrrium constantiam admirati sunt. Si autem martyrrium est retributio per supplicium, et fides quoque et doctrina, per quas est martyrrium. Sunt ergo hæc quoque adjunctrices supplicii, quo quidnam aliud possit esse absurdius? sed ad illa quidem dogmata, an a corporibus in corpora migret anima, et de diabolo, dicetur suo tempore. Nunc autem iis, quæ dicta sunt, hæc quoque adjiciamus: Ubi est adhuc fides, si pro luendis pœnis eorum, quæ prius peccata sunt, subeat martyrrium? Ubi est autem charitas in Deum, quæ propter veritatem persecutionem patitur et sustinet? Ubi est autem laus ejus qui confessus est, aut vituperatio ejus qui abnegavit? Ad quid autem est adhuc utilis recta vitæ institutio, morte afficere cupiditates, et nullam odisse creaturam? Si autem, ut ipse dicit Basilides, unam partem ex Dei, quæ dicitur, voluntate existimamus « omnia diligere, » quod omnia rationem ac proportionem conservent ad universum; alteram autem, ✠ « nihil

(70) Ἐτι. Ἐτι ea vi ac potestate usurpatum, qua mox, εἰς τί δὲ ἐτι χρηγίμη ἢ πολιτεία ἢ ὀρθή. SYLVBURG.

(71) Μὴ κωλύσαντος. Conf. quæ superius dixit auctor Strom. I, p. 367, 368

concupiscere; » et tertiam, « nihil odisse; » voluntate Dei erunt etiam supplicia: quod quidem impium est cogitare. Neque enim Dominus passus est voluntate Patris, nec qui patiuntur persecutionem, eam Dei voluntate patiuntur. Nam ex duobus alterum: aut bonum quid erit persecutio, propter Dei voluntatem, aut erunt insontes qui decernunt et affligunt. Sed tamen nihil fit sine voluntate Domini universorum. Restat itaque, ut breviter dicamus, ea, quæ sunt hujusmodi, evenire, Deo non prohibente. Hoc enim solum servat et providentiam et bonitatem Dei. Non est ergo existimandum, eum operando efficere afflictiones (absit enim, ut hoc vel cogitemus), sed non prohibere eos, qui eas efficiunt, persuasum habere convenit, quodque adversariorum facinoribus utatur ad bonum ex iis eliciendum: « Destruam, inquit, murum, et erit in conculcationem a: » **218** solet enim hac arte nos erudire providentia: in aliis quidem propter sua uniuscujusque peccata; in Domino autem et apostolis propter nostra. Jam vero divinius Apostolus: « Hæc enim est, inquit, Dei voluntas, sanctificatio vestra, ut vos abstineatis a fornicatione, et sciat unusquisque vestrum vas suum possidere in sanctificatione et honore, non in affectione cupiditatis, sicut gentes, quæ non norunt Dominum; et non exsuperet, et per avaritiam circumscribat in negotio fratrem suum, quoniam vindex est Dominus horum omnium; sicut etiam vobis præliximus et testificati sumus. Non enim vocavit nos Deus propter immunditiam, sed in sanctificatione. Itaque qui spernit, non hominem spernit, sed Deum, qui dedit vobis Spiritum suum sanctum b. » Propter hanc ergo sanctificationem nostram non prohibitus fuit pati Dominus. Si quis autem ex eis respondens, dicat puniri quidem martyrem propter peccata quæ sunt admissa ante hanc in corpus migrationem; fructum autem posthac esse percepturum vitæ, quæ hic acta fuerit: sic enim constitutam esse administrationem: eum rogabimus an retributio fiat ex providentia. Nam si quidem non fuerit ex divina administratione, perit consilium et dispensatio expiationis, et eis sua excidit hypothesis. Si autem a providentia sunt expiationes, sunt punitiones quoque ex providentia. Providentia autem, etsi a principe, ut ita dicam, moveri incipit, immista tamen est et insita in substantiis, una cum ipsarum generatione, per Deum universorum. Quæ cum ita habeant, necesse est ut ipsi fateantur, vel non esse injustam punitionem; et tum recte justequè se gerunt, qui condemnant et persequuntur martyres; aut ex Dei voluntate exerceri persecutiones. Non utique ergo labor et metus rebus accidit, ut ipsi dicunt, tanquam rubigo ferro, sed ex propria voluntate accedit ad animum. Sed de his quidem multa reservantur dicenda, quæ posthac suo tempore tractabuntur.

A ἐνεργεῖν τοίνυν αὐτὸν τὰς θλίψεις ὀφείσθαι χρεῖ· (μὴ γὰρ εἴη τοῦτο ἐννοεῖν!) ἀλλὰ μὴ κωλύειν τοὺς ἐνεργούντας, πεπεισθαι προσήκων, καταχρησθαι τε εἰς καλὸν τοῖς τῶν ἐναντιῶν τολμήμασιν· « Καθελὼ γούν, φησί, τὸν τοίχον (72), καὶ ἔσται εἰς καταπέττημα· » παιδευτικῆς τέχνης τῆς τοιαύτης αὐτῆς οὐσίας προνοίας (75)· ἐπὶ μὲν τῶν ἄλλων διὰ τὰς οἰκειάς ἐκάστου ἁμαρτίας, ἐπὶ δὲ τοῦ Κυρίου καὶ τῶν ἀποστόλων διὰ τὰς ἡμῶν. Αὐτίκα ὁ θεὸς Ἀπόστολος· « Τοῦτο γὰρ ἔστι τὸ (74) θέλημα τοῦ Θεοῦ, » φησὶν, « ὁ ἁγιασμὸς ὑμῶν, ἀπέχεσθαι ὑμᾶς ἀπὸ τῆς πορνείας, εἰδέναι ἕκαστον ὑμῶν τὸ ἑαυτοῦ σκεῦος κτεῖσθαι ἐν ἁγιασμῷ καὶ τιμῇ, μὴ ἐν πάθει ἐπιθυμίας, καθάπερ καὶ τὰ ἔθνη, τὰ μὴ εἰδὸτα τὸν Κύριον (75)· τὸ μὴ ὑπερβαίνειν καὶ πλεονεκτεῖν ἐν τῷ πράγματι τὸν ἀδελφὸν αὐτοῦ, διότι ἐκδικῶς ὁ Κύριος περὶ πάντων τούτων· καθὼς καὶ προείπομεν ὑμῖν, καὶ διημαρτυράμεθα. Οὐ γὰρ ἐκάλεσεν ἡμᾶς ὁ Θεὸς ἐπὶ ἀκαθαρσίᾳ, ἀλλ' ἐν ἁγιασμῷ. Τοιγαροῦν ὁ ἀθετῶν ὡς ἄνθρωπον ἀθετεῖ, ἀλλὰ τὸν Θεόν, τὸν καὶ ὄντα τὸ Πνεῦμα αὐτοῦ τὸ ἅγιον εἰς ὑμᾶς (76). » Διὰ τοῦτο οὖν τὸν ἁγιασμὸν (77) ἡμῶν οὐκ ἐκωλύθη παθεῖν ὁ Κύριος. Εἰ τοίνυν, ἀπολογούμενός τις αὐτῶν, λέγει κολάζεσθαι μὲν τὸν μάρτυρα διὰ τὰς πρὸ τῆςδε τῆς ἐνωματώσεως ἁμαρτίας, τὴν καρπὸν δὲ τῆς κατὰ τόνδε τὸν βίον πολιτείας αὐτῆς ἀπολήψεσθαι· οὕτω γὰρ διατετάχθαι τὴν διοίκησιν· πεισομέθεα αὐτοῦ, εἰ ἐκ προνοίας γίνεται ἡ ἀνταπόδοσις. Εἰ μὲν γὰρ μὴ εἴη τῆς θείας διακρίσεως, οὐχεται ἡ οἰκονομία τῶν καθαρῶν, καὶ πέπτωκεν ἡ ὑπόθεσις αὐτοῖς· εἰ δὲ ἐκ προνοίας τὰ καθάρσια, ἐκ προνοίας καὶ αἱ κολάσεις. Ἡ πρόνοια δὲ, εἰ καὶ ἀπὸ τοῦ ἀρχόντος, ὡς φάναι, κινεῖσθαι ἀρχεται, ἀλλ' ἐγκατεσπάρη ταῖς οὐσίαις σὺν καὶ τῇ τῶν οὐσιῶν γενέσει πρὸς τοῦ τῶν ὄλων Θεοῦ. Ὡν οὕτως ἐχόντων, ἀνάγκη ὁμολογεῖν αὐτοὺς ἢ τὴν κόλασιν μὴ εἶναι ἀδικον, καὶ δικαιοπραγοῦσιν οἱ καταδικάζοντες καὶ διώκοντες τοὺς μάρτυρας· ἢ ἐκ θελήματος ἐνεργεῖσθαι τοῦ Θεοῦ καὶ τοὺς διωγμούς. Οὐκ ἔτι οὖν ὁ πόνος καὶ ὁ φόβος, ὡς αὐτοὶ λέγουσιν, ἐπισυμβαίνει τοῖς πράγμασιν ὡς ὁ ἰδὲ τῷ σὸς ἄρῳ, ἀλλ' ἐκ βουλήσεως ἰδίας προσέρχεται τῇ ψυχῇ. Καὶ περὶ μὲν τούτων πολὺς ὁ λόγος, ὅσον ἐν ὑστέρῳ σκαπεῖν ἀποκείσεται κατὰ καιρὸν διαλαμβάνουσιν.

CAPUT XIII.

Valentini nœnias de mortis abolitione redarguit.

Valentinus autem in quadam homilia scribit his

Ὁ βαλεντινὸς δὲ ἐν τινι ὁμιλίᾳ κατὰ λέξιν γράφει·

✠ P. 603 ED. POTTER, 509 ED. PARIS. • Isa. v. 5. b I Thess. iv, 3, 4, 5, 6, 7, 8.

(72) Τοίχον. Isa. v, τοίχον αὐτοῦ. A. SYLBURG.

(75) Κύριον. Θεόν, Thess. iv.

(73) Τῆς τοιαύτης αὐτῆς οὐσίας πρ. Forte τῆς τοιαύτης αὐτῆς οὐσίας προνοίας, « cum talis ea providentia sit ars institutoria. » SYLBURG.

(76) Εἰς ὑμᾶς. Εἰς ἡμᾶς, ibid.

(74) Τό. Abst c Thess. iv.

(77) Διὰ τοῦτο σὺν τῷ ἀγ. A. διὰ τούτων σὺν τῷ ἀγ. SYLBURG.

« Ἀπ' ἀρχῆς ἀθάνατοι ἔσθε, καὶ τέκνα ζωῆς αἰωνίας· καὶ τὸν θάνατον ἠθέλετε μερίσασθαι εἰς ἑαυτοὺς, ἵνα δαπανήσητε αὐτὸν καὶ ἀναλώσητε, καὶ ἀποθάνῃ ὁ θάνατος ἐν ὑμῖν, καὶ δι' ὑμῶν. Ὅταν γὰρ τὸν μὲν κόσμον λύητε, ὑμεῖς δὲ μὴ καταλύθητε, κυριεύετε τῆς κτίσεως καὶ τῆς φθορᾶς ἀπάσης. » Φῦσαι γὰρ σωζόμενον γένος ὑποτίθεται καὶ αὐτὸς ἐμπερῶς τῷ Βασιλείδῃ· ἀνοίγει δὲ ἡμῖν δεῦρο τοῦτο δὴ τὸ διάφορον γένος, ἐπὶ τὴν τοῦ θανάτου καθαίρεισιν ἡκεῖν· θανάτου δὲ γένεσιν ἔργον εἶναι τοῦ κτίσαντος τὸν κόσμον. Διὸ καὶ τὴν Γραφὴν ἐκείνην οὕτως ἐκδέχεται· « Οὐδεὶς ὄψεται (78) τὸ πρόσωπον τοῦ Θεοῦ, καὶ ζήσεται· » ὡς θανάτου αἰτίου. Περὶ τούτου τοῦ Θεοῦ ἐκεῖνα αἰνιττεται, γράφων αὐταῖς λέξεσιν· « Ὅπόσον ἐλάττων ἡ εἰκὼν τοῦ ζῶντος προσώπου, τοσοῦτον ἦσσαν ὁ κόσμος τοῦ ζῶντος Αἰῶνος. Τίς οὖν αἰτία τῆς εἰκόνος; Μεγαλωσύνη τοῦ προσώπου, παρεσχήμενον τῷ ζωγράφῳ τὸν τύπον, ἵνα τιμηθῇ δι' ὀνόματος αὐτοῦ· οὐ γὰρ αὐθεντικῶς εὐρέθη (79) μορφῇ, ἀλλὰ τὸ ὄνομα ἐπλήρωσαν (80) τὸ ὑστερήσαν ἐν πλάσει. Συνεργεῖ δὲ καὶ τὸ τοῦ Θεοῦ ἀράτον εἰς πίστιν τοῦ πεπλασμένου· » τὸν μὲν γὰρ δημιουργὸν ὡς Θεὸν καὶ Πατέρα κληθέντα, « εἰκόνα τοῦ ἀληθινοῦ Θεοῦ, » καὶ « Προφήτην » προσεῖπεν· « ζωγράφον » δὲ τὴν Σοφίαν, ἧς τὸ πλάσμα ἡ εἰκὼν, εἰς ὄψαν τοῦ ἀράτου· ἐπεὶ ὅσα ἐκ συζυγίας προέρχεται, πᾶρρωματὰ ἐστίν· ὅσα δὲ ἀπὸ ἐνός, εἰκόνες. Ἐπεὶ δὲ τὸ φαινόμενον αὐτοῦ οὐκ ἐστίν, ἡ ἐκ μεσότητος ψυχῆ ἔρχεται, τὸ διαφέρει (81) καὶ τοῦτ' ἐστὶ τὸ ἐμφύσημα τοῦ διαφέροντος πνεύματος, καὶ καθ' ὅλου δὲ ἐμπνεῖται τῇ ψυχῇ τῇ εἰκόνι τοῦ πνεύματος· καὶ καθόλου τὰ ἐπὶ τοῦ δημιουργοῦ λεγόμενα τοῦ κατ' εἰκόνα γενομένου, ταῦτ' ἐν εἰκόνος αἰσθητῆς μορφῇ ἐν τῇ γενέσει (82) περὶ ἀνθρωπογονίαν προπεφητεῦσθαι λέγουσι· καὶ δὴ μετάγουσι τὴν ὁμοιότητα καὶ ἐφ' ἑαυτοὺς, ἀγνωστον τῷ δημιουργῷ τὴν τοῦ διαφέροντος ἐπέθεσιν πνεύματος γεγενῆσθαι παραδιόνητες. Ὅταν μὲν οὖν περὶ τοῦ ἕνα εἶναι τὸν Θεόν, τὸν διὰ νόμου καὶ προφητῶν καὶ εὐαγγελίου κηρυσσόμενον, διαλαμβάνωμεν, καὶ πρὸς τοῦτο διαλεξόμεθα· ἀρχικὸς γὰρ ὁ λόγος· πρὸς δὲ τὸ κατεπεῖγον ἀπαντητέον. Εἰ ἐπὶ τὸ (83) καταλύσαι θάνατον ἀφικνεῖται τὸ διάφορον γένος (84), οὐχ ὁ Χριστὸς τὸν θάνατον κατήρ-

Ab verbis : « Ab initio estis immortales, et filii estis vitæ æternæ, et mortem voluistis inter vos ipsos dispertere ut eam consumeretis, et mors in vobis moreretur, et per vos. Quando enim mundum quidem solvitis, vos autem non dissolvimini, estis dominini creaturæ et cujusvis interitus. » Genus enim, quod natura servatur, ponit ipse quoque similiter atque Basilides; ad nos autem desuper huc venire hoc diversum genus, ad mortem de medio tollendam; mortis autem generationem esse opus ejus, qui creavit mundum. Quamobrem sic etiam accipit illam Scripturam : « Nemo videbit faciem Dei, et vivet »; » quasi ille sit auctor mortis. De hoc Deo ita innuit, scribens his verbis : « Quanto imago minor est viva facie, tanto mundus est minor vivo Æone. Quænam est ergo causa imaginis? Faciei majestas, quæ pictori exhibuit figuram, ut per ejus nomen honoraretur. Non enim ex se et sua auctoritate fuit forma inventa, sed implevit nomen quod in creatione erat imperfectum. Adjuvat autem, quod Dei quoque est inaspectabile, ad fidem ejus, quod effictum est. » Creatorem enim, ut qui Deus et Pater sit vocatus, « veri Dei imaginem, » et « prophetam » appellavit; « pietorem » autem Sapientiam, cujus figmentum est imago, ad gloriam ejus qui est inaspectabilis. Nam quæcunque procedunt ex conjugatione, ea sunt pleromata; quæcunque autem ab uno, imaginés. Quoniam autem non est ejus id, quod apparet : quæ est ex medietate anima venit, nempe id, quod est differens, et hoc est insufflatio differentis spiritus, et in summa id, quod inspiratur in animam, quæ est imago spiritus. Et, ut in summa dicam, quæ dicuntur de Creatore, qui factus est ad imaginem, ea in imagine sensili in-generatione dicunt fuisse ✕ prædicta de generatione hominis. Nam ad seipsos quoque transferunt similitudinem ejus, qui differt, spiritus interjectionem Creatori fuisse ignotam tradentes. Cum ergo de eo, quod unus Deus sit, qui prædicatur per legem et prophetas et Evangelium, tractabimus, adversus hoc quoque disseremus; est enim locus primarius. Nunc adversus id, quo in præsens urgemur, est occurrendum. Si ad dissolvendam mortem venit genus

✕ P. 604 ED. POTTER, 510 ED. PARIS. « Exod. xxxiii, 20.

(78) Οὐδεὶς ὄψεται. Exod. xxxiii, 20 : Οὐ γὰρ μὴ ἴδῃ ὁ ἄνθρωπος τὸ πρόσωπόν μου, καὶ ζήσεται.

(79) Εὐρέθη. Haud scio an verius ἐρέθη, « dicta est. » SYLBURG.

(80) Ἐπλήρωσαν. Interpres sing. numero ἐπλήρωσεν, « implevit; » inquit Sylburg. Cl. Grabinus *Spicilegii* sæc. II, p. 54, hæc adnotat : « Ego ἐπλήρωσαν in ἐπλήρωσεν mutò; et verba ista. οὐ γὰρ αὐθεντικ. ita interpretor : « Non enim exacte ad vivum forma aliqua reperitur (in imagine expressa), sed nomen (ejus scilicet cuius imago est) supplet id, quod efformationi deest. » Moris enim olim fuisse pictoribus, ut nomina imaginibus ascriberent, quo facilius dignoscerentur, ex Aristotelis lib. vi *Topicorum*, cap. 2, colligitur. Ad eundem itaque modum Valentinus docebat supremum invisibilem Deum fidem conciliare suæ imaginis, id est, ad imaginem ejus a matre Sophia formati mundi Creatori, dum nomen « Dei » ipsi communicavit; ut Clemens paulo post

Valentini sententiam explicat (de qua cf. Irenæum lib. I, sect. 9); quanquam ex *Orientali Valentinianorum D. dascalia* apud Clementem, pag. 801, edit. Paris., verba Valentini in meliorem explicari possint sensum. Quod vero reliqua in mundo creaturæ sint imagines cæterorum a summo Deo descendentium Æonum, post Valentinum loco citato, sectatores ejus docuissent, ex Irenæo constat.

(81) Τὸ διαφέρει. Interpres appositivè accipit, hoc sensu : « Venit anima, quæ ex dimidio est, nempe id quod est differens. » SYLBURG.

(82) Ἐν τῇ γενέσει. Perperam interpres, « in generatione. » Vertendum fuit « in libro Geneseos. » Sensus est, « ea in illo Geneseos loco, quo de hominis creatione sermo factus est, per sensibilem imaginem olim prædicta fuisse. »

(83) Ἐπὶ τὸ. Etiam dativo casu legi potest ἐπὶ τῷ. SYLBURG.

(84) Διαφέρει γένος. Nempe genus hominum

differeus, Christus mortem non abolevit, nisi ipse quoque dicatur ejusdem cum eis essentialis; sin autem in hoc eam abolevit, ut genus non attingeret differens, non isti mortem abolent, qui sunt æmuli Creatoris, qui imagini suæ istius animæ, quæ est ex medietate, supernam vitam inspirant secundum dogma ab eis susceptum. Sin vero hoc dicant evenire per matrem, vel si dicant se una cum Christo adversus mortem belligerare, aperte fatentur id occultum dogma, siquidem non timeant Creatoris divinam insectari potentiam, sed ejus creaturam, tanquam ipsi meliores essent, emendant, et animale imaginem, quam ille non potuit liberare ab interitu, servare nituntur. Fuerit autem Dominus quoque Deo creatore melior ac præstantior: nunquam enim filius cum patre contenderit, idque inter deos. Quod autem hic sit pater filii, Creator universorum, Dominus omnipotens, ad illam distulimus disputationem, in qua adversus 219 hæreses disserere promisimus, ostendentes eum esse solum, qui est ab ipso prædicatus. Sed nobis quidem scribens Apostolus de tolerandis afflictionibus: « Et hoc, inquit, ex Deo, quod vobis donatum est pro Christo, ut non solum in ipsum credatis, sed etiam pro eo patiamini; idem habentes certamen, quale vidistis in me, et nunc auditis in me. Si qua est ergo consolatio in Christo, si quod solatium charitatis, si qua societas spiritus, si qua viscera et miserationes, implete meum gaudium, ut idem sentiat, eandem habentes charitatem, unanimes, idem sentientes. Si autem immolatur super sacrificio et ministerio fidei gaudens et congratulans^a, » eos, ad quos loquitur Apostolus, Philippenses vocans « gratiæ consortes^b, » quomodo ipsos dicit « unanimes » et animales? Similiter etiam de Timotheo quoque scribens et seipso, « Neminem enim, inquit, habeo tam unanimum, qui germane de vobis futurus sit sollicitus. Omnes enim, quæ sua sunt, quærunt, non quæ Jesu Christi^c. » Ne ergo probri loco nos « animales » dicant aut prius memorati homines, qui etiam Phryges: jam enim ii quoque illos, qui novæ non attendunt prophetiæ, « animales » appellant, adversus quos disseremus, cum agemus de prophetia. Eum ergo, qui est perfectus, oportet exercere charitatem, et hinc ad Dei tendere amicitiam, per charitatem ejus mandata exsequens. Cum vero jubet diligere inimicos, non diligere quidem malum jubemur, neque impietatem, vel adulterium, vel furtum; sed furem, et impium, et adulterum, non quidem quatenus peccat, et

✠ P. 605 ED. POTTER, 514 ED. PARIS. ^a Philip. 1, 29, 50; 11, 4, 2, 17. ^b Philip. 1, 7. ^c Philip. 11, 20, 21.

spirituale, quod hæretici affirmabant, e cælo ad abolendam mortem descendisse: ut paulo superius dixit auctor.

(85) Συμμετόχους τῆς χάριτος. Respicit Philip. 1, 7, ubi Apostolus ait: Συκοινωνοὺς μου τῆς χάριτος πάντας ὑμᾶς ὄντας.

(86) Συμψύχους καὶ ψυχικούς. Vox posterior a

γῆσεν, εἰ μὴ καὶ αὐτὸς αὐτοῖς ὁμοούσιος λεχθεῖ· εἰ δ' εἰς τοῦτο κατήγγησεν, ὡς μὴ τοῦ διαφέροντος ἄπτεσθαι γένους, οὐχ οὗτοι τὸν θάνατον καταργοῦσιν οἱ ἀντίμιμοι τοῦ Δημιουργοῦ, οἱ τῆς ἐκ μεσότητος ψυχῆς τῆ σφετέρᾳ εἰκόνι ἐμφοσῶντες τὴν ζωὴν τὴν ἀνωθεν, κατὰ τὴν τοῦ δόγματος αἵρεσιν· καὶ διὰ τῆς μητρὸς τοῦτο συμβαίνειν λέγουσιν, ἀλλὰ καὶ εἰ σὺν Χριστῷ καταστρατεῦσθαί τοῦ θανάτου λέγοιεν, ὁμολογούντων τὸ δόγμα τὸ κεκρυμμένον, ὡς τῆς θείας τοῦ Δημιουργοῦ κατατρέχειν τολμῶσι δυνάμει, τῆς κτίσιν τὴν αὐτοῦ, ὡς κρείττους ἐπανορθοῦμενοι, περὶ μὲν οὖν σώζειν τὴν ψυχικὴν εἰκόνα, ἣν αὐτὸς ῥύσασθαι τῆς φθορᾶς οὐ κατίσχυσεν. Εἴη δ' ἂν καὶ ὁ Κύριος ἀμείνων τοῦ δημιουργοῦ Θεοῦ· οὐ γὰρ ἂν ποτε ὁ υἱὸς τῷ πατρὶ διαφιλονεικοῖη, καὶ ταῦτα ἐν θεοῖς. Ὅτι δὲ οὗτός ἐστιν ὁ τοῦ υἱοῦ πατρὸς, ὁ Δημιουργὸς τῶν συμπάντων, ὁ παντοκράτωρ Κύριος, εἰς ἐκεῖνων ἀεθαλόμεθα τὴν σκέψιν, καθ' ἣν πρὸς τὰς αἰρέσεις ὑπεσχέμεθα διαλέξασθαι, τούτων εἶναι μόνον δεικνύντες τὸν ὑπ' αὐτοῦ κεκρυμμένον. Ἄλλ' ἤμῃν γε ὁ Ἀπόστολος εἰς τὴν τῶν θλίψεων ὑπομονὴν γράφων· « Καὶ τοῦτο, φησὶν, ἀπὸ Θεοῦ, ὅτι ὑμῖν ἐχαρίσθη τὸ ὑπὲρ Χριστοῦ, οὐ μόνον τὸ εἰς αὐτὸν πιστεῦσθαι, ἀλλὰ καὶ τὸ ὑπὲρ αὐτοῦ πάσχειν· τὸν αὐτὸν ἀγῶνα ἔχοντες, ὅσον ἴδετε ἐν ἐμοί, καὶ νῦν ἀκούετε ἐν ἐμοί. Εἴ τις οὖν παράκλησις ἐν Χριστῷ, εἴ τι παραμύθιον ἀγάπης, εἴ τις κοινωνία πνεύματος, εἴ τινα σπλάγχνα καὶ οἰκτιρμοί, πληρώσατέ μου τὴν χαρὰν, ἵνα τὸ αὐτὸ φρονῆτε, τὴν αὐτὴν ἀγάπην ἔχοντες, σύμφυχοι, τὸ ἐν φρονούντες. Εἰ δὲ σπένδεται ἐπὶ τῇ θυσίᾳ καὶ τῇ λειτουργίᾳ τῆς πίστεως χαίρων καὶ συχαίρων, » πρὸς οὓς ὁ λόγος τῷ Ἀποστόλῳ, τοῦς Φιλιππησίους « συμμετόχους τῆς χάριτος (85) » καλῶν, πῶς αὐτοὺς « συμψύχους » καὶ ψυχικούς (86) λέγει; Ὅμοίως καὶ περὶ Τιμοθέου καὶ ἑαυτοῦ γράφων, « οὐδένα γὰρ ἔχω, φησὶν, ἰσόψυχον, ὅστις γνησίως τὰ περὶ ὑμῶν μεριμνήσει· οἱ πάντες γὰρ τὰ ἑαυτῶν ζητοῦσιν, οὐ τὰ Ἰησοῦ Χριστοῦ (87). » Μὴ τοίνυν « ψυχικούς » ἐν ὀνόματι μέρει λεγόντων ἡμᾶς οἱ προειρημένοι, ἀλλὰ καὶ οἱ Φρύγες· ἦδη γὰρ καὶ οὗτοι τοὺς τῇ νέᾳ προφητείᾳ μὴ προσέχοντας « ψυχικούς » καλοῦσιν, πρὸς οὓς ἐν τοῖς « Περί προφητείας » διαλεξόμεθα. Ἀγάπην οὖν ἀσκεῖν τὸν τέλειον χρῆ, κἀνθὲνδε ἐπὶ τὴν θεῖαν ζήλιαν σπεύδειν, δι' ἀγάπην ἐκτελοῦντα τὰς ἐντολάς. Τὸ δὲ ἀγαπᾶν τοὺς ἐχθροὺς οὐκ ἀγαπᾶν τὸ κακὸν λέγει, οὐδὲ ἀσέθειαν, ἢ μοιχείαν, ἢ κλοπὴν, ἀλλὰ τὸν κλέπτῃν, καὶ τὸν ἀσεβῆ, καὶ τὸν μοιχὸν, οὐ καθὸ ἀμαρτάνει, καὶ τῇ ποιῆσει ἐνεργεῖα μολύνει τὴν ἀνθρώπου προσηγορίαν, καθ' ἣ δὲ ἀνθρωπὸς ἐστὶ, καὶ ἔργον Θεοῦ. Ἀμέλει τὸ ἀμαρτάνειν ἐνεργεῖα κείται, οὐκ οὐσία· διὸ οὐδὲ ἔργον Θεοῦ. Ἐχθροὶ δὲ οἱ ἀμαρτά-

priori ab auctore infertur: nam σύμφυχοι esse nequeunt, qui non habent τὴν ψυχὴν, ac proinde ψυχικοί sunt. Vox ipsa ψυχικοί in hac epistola non occurrit.

(87) Τὰ Ἰησοῦ Χριστοῦ. Τὰ τοῦ Χριστοῦ Ἰησοῦ, Philip.

νοντες εἴρηται Θεοῦ, οἱ ἐχθροὶ δὲ τῶν ἐντολῶν, αἷς ἄμαρτια ἀνευ τοῦ ἐχθροῦ καὶ τοῦ ἀμαρτάνοντος· καὶ ἐ τὸ μηδενὸς ἐπιθυμεῖν, ἢ οὐχ ὡς ἀλλοτρῶν τῶν ἐπιθυμητῶν ὄντων, πόθον μὴ ἔχειν διδάσκει, καθάπερ ὑπειλήφασιν οἱ τὸν Κτίστην ἄλλον εἶναι παρὰ τὸν πρῶτον Θεὸν δογματίζοντες· οὐθ' ὡς ἐδδελυγμένης καὶ κακῆς οὐσης τῆς γενέσεως (ἄθεοι γὰρ αἱ δόξαι αὐταί)· « ἀλλότρια » δὲ ἡμεῖς φαρμεν τὰ τοῦ κόσμου, οὐχ ὡς ἄτοπα, οὐδ' ὡς οὐχὶ τοῦ Θεοῦ τοῦ πάντων Κυρίου, ἀλλ' ἐπειδὴ μὴ καταμένομεν ἐν αὐτοῖς τὸν πάντα αἰῶνα· κτήσει ὄντα ἀλλότρια, καὶ τῶν κατὰ διαδοχὴν ὑπάρχοντα· χρῆσει δὲ ἐκάστου ἡμῶν ἴδια, δι' οὓς καὶ ἐγένετο· πλὴν ἐφ' ὅσον (88) γὰρ αὐτοὺς ἀναγκαῖον συμπαρεῖναι. Κατὰ φυσικὴν τοίνυν ἄρεσιν χρηστῶν τοῖς κεκωλυμένοις καλῶς, πῶσαν ὑπερέκπτωσιν καὶ συμπάθειαν παραιτούμενους.

quoad possessionem sint aliena, et successoribus nostris tradenda, quoad usum vero sint uniuscujusque nostrum propria, propter quos etiam facta sunt; sed tamen eatenus, quatenus una cum eis esse nobis necesse est. Igitur convenienter naturali appetitioni recte utendum est iis, quæ sunt prohibita, caventes ne modum excedamus, et supra quam par est in ea afficiamur.

CAPUT XIV.

De dilectione omnium, etiam inimicorum.

Ὅση καὶ χρηστότης; « Ἀγαπᾶτε τοὺς ἐχθροὺς ὑμῶν, » λέγει, « εὐλογεῖτε τοὺς καταρωμένους ὑμᾶς (89)· καὶ προσεύξαθε ὑπὲρ τῶν ἐπηρεαζόντων ὑμῖν, » καὶ τὰ ὁμοία ὡς προσέτιθισιν· « Ἴνα γένησθε υἱοὶ τοῦ Πατρὸς ὑμῶν τοῦ ἐν τοῖς οὐρανοῖς· » τὴν ἐξομοίωσιν τὴν πρὸς Θεὸν αἰνισσόμενος. Πάλιν δ' αὖ φησιν· « Ἴσθι εὐνοῶν τῷ ἀντιδικῷ σου ταχῶς, ἕως ὅτου εἶ ἐν τῇ ὁδῷ μετ' αὐτοῦ. Ἀντιδικός » δὲ οὐ τὸ σῶμα, ὡς τινες βούλονται, ἀλλ' ὁ διάβολος καὶ οἱ τοῦτω ἐξομοιούμενοι, ὁ « συνοδεύων » ἡμῖν δι' ἀνθρώπων τῶν ζηλούντων τὰ ἔργα αὐτοῦ ἐν τῷ ἐπιγίῳ τῷδε βίῳ. Οὐχ οἶδόν τε οὐκ μὴ παθεῖν τὰ ἐχθίστα τοὺς ὁμολογούντας μὲν ἑαυτοὺς εἶναι τοῖς τοῦ Χριστοῦ (90), ἐν δὲ τοῖς τοῦ διαβόλου καταγινομένους ἔργοις· γέγραπται γάρ· « Μὴ ποτε παραδῶ σε τῷ κριτῇ, » ὁ κριτῆς δὲ (91) τῷ ὑπηρέτῃ τῆς ἀρχῆς τοῦ διαβόλου. « Πέπεισμαι γάρ, ὅτι οὔτε θάνατος, » ὁ κατ' ἐπιφορὰν τῶν διωκόντων· « οὔτε ζωὴ, » ἡ κατὰ τὸν βίον τοῦτον· « οὔτε ἄγγελοι, » οἱ ἀποστάται· « οὔτε ἀρχαί· » ἀρχὴ δὲ τῷ Σατανᾷ, ὁ βίος δὲ ἐλεγετο· τδιαύται (92) γὰρ αἱ κατ' αὐτὸν ἀρχαί τε καὶ

Porro autem quanta est etiam benignitas? « Diligite, » inquit, « inimicos vestros. Benedicite iis qui vos execrantur, et orate pro eis, qui vos afficiunt contumeliis, » et similia. Quibus adjicit: « Ut sitis similes Patris vestri, qui est in caelis; » significans eam, quæ Deum refert, assimilationem. Rursus autem inquit: « Sis cito benevolus adversario tuo, donec es in via cum ipso. » — « Adversarius » autem non est corpus, ut quidam volunt, sed diabolus, et qui ei assimilantur; qui una nobiscum « in via » ingreditur, per homines, qui ejus facta imitantur in hac vita terrena. Fieri ergo non potest, ut non patiantur ✕ inimicissima, qui se in Christi quidem esse confitentur, in diaboli autem versantur operibus. Scriptum est enim: « Ne forte te tradat judici, judex autem ministro » imperii diaboli. « Persuasum enim habeo, quod neque mors, » quam afferunt ii qui persequuntur; « neque vita, » quæ hic agitur; « neque angeli, » qui defecerunt, « neque principatus » (Satanæ autem principatus est vita, quam eligit: tales enim sunt,

✕ P. 606 ED. POTTER, 512 ED. PARIS. ^a Matth. v, 44, 45. ^b Ibid. 24.

(88) Ἐφ' ὅσον. Hoc est, « quantisper versari nos in hac vita contingit, » non vero, ut paulo ante dictum, εἰς πάντα αἰῶνα.

(89) Ἰμάς. Addit Matthæus, καλῶς ποιεῖτε τοὺς μισούντας ὑμᾶς, quæ fortasse propter ὑμᾶς repetitum, per librariorum negligentiam exciderunt. Mox, ἐπηρεαζόντων ὑμῖν, Matth. v; dein, ὅπως γένησθε· et mox, τοῖς ἐν οὐρανοῖς, absque articulo.

(90) Τοῖς τοῦ Χριστοῦ. Rectius ἐν τοῖς τοῦ Χριστοῦ cum præposit. ut in seq. membro. SYLBURG.

(91) Ὁ κριτῆς δέ. Καὶ ὁ κριτῆς, Matth.

(92) Τοιαῦται. Ante hanc vocem A. inserendum putat, οὔτε δυνάμεις· deinde ante ὡς τοῦ μὲν στρατ. interserendum, οὔτε τὰ μέλλοντα· ut singulis membris sua respondeat ratio. Primæ tamen insertioni obstat relativum αὐτόν, quod a suo antecedente discludi non potest. Nec altera usque adeo necessaria est; cum militi spem, et mercatori lucrum, in hac vita, tanquam præsentia, proposita esse ipse Clemens indicet. Gnostico sane jam præsens esse id, quod futurum est, idem infra declarat. STURGE.

qui sunt ex eo principatus, et potestates tenebrarum); et neque presentia, in quibus sumus tempore hujus vite, ut spes quidem militis, lucrum vero mercatoris; et neque altitudo, neque profunditas, neque aliqua alia creatura, per propriam homini resistit operationem fidei ejus, qui suo agit arbitrio. «Creaturæ» autem nomen tribuitur univoce operationibus, ut quæ sit nostrum opus: talis ergo operatio non poterit nos separare a charitate Dei, quæ est in Christo Jesu Domino nostro. «Habet summam martyris gnostici,

ἄξουσὶα τοῦ σκότους· οὐτε τὰ ἐνεστώτα, ἢ ἐν οἷς ἔσμεν κατὰ τὸν τοῦ βίου χρόνον, ὡς τοῦ μὲν στρατιώτου ἡ ἐλπὶς, τοῦ ἐμπόρου δὲ τὸ κέρδος· ἢ οὐα ὕψωμα, οὐτε βάθος, οὐτε τις κτίσις ἑτέρα, ἢ κατ' ἐνέργειαν τὴν οἰκειάν ἀνθρώπων, ἀντιπράττει· τῆ πίστει τοῦ προαιρουμένου· κτίσις ἢ δὲ συνωνύμως καὶ ἐνέργεια λέγεται, ἔργον ἡμέτερον οὐσα· ἢ τοιάδε ἐνέργεια, ἢ οὐ δυνήσεται ἡμᾶς χωρίσαι ἀπὸ τῆς ἀγάπης τοῦ Θεοῦ, τῆς ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ τῷ Κυρίῳ ἡμῶν, ἢ Ἐχεις συγκεφαλαίωσιν γνωστικῶν μάρτυρος.

CAPUT XV.

De vitando scandalo.

«Scimus autem, quod omnes habemus cognitionem» communem, quæ est in communibus, et quod unus sit Deus. Scribebat enim ad fideles, unde infert: «Sed non est in omnibus cognitio, quæ traditur in paucis. Sunt autem qui dicunt eam, quæ est de his, quæ simulacris immolata sunt, cognitionem non efferre inter omnes, ne forte potestas nostra fiat offendiculum infirmis: perit enim infirmus tua cognitione. Quod si dicant, oportere emere quidquid venditur in macello, per interrogationem subjungentes illud «Nihil interrogantes, æque ac interrogantes, ridiculam asserunt interpretationem. Dicit enim Apostolus: «Omnia alia ex macello emite, nihil interrogantes, iis tamen exceptis, quæ notantur in catholica omnium apostolorum epistola, quæ, quod ita «visum sit Spiritui sancto, scripta quidem est in Actis apostolorum; lata autem fuit ad fideles per ipsius Pauli ministerium. Significaverunt enim oportere necessario abstinere ab immolatis, et sanguine, et suffocatis, et fornicatione; a quibus se conservantes, recte esse facturos. Aliud ergo est, quod dictum est ab Apostolo. «Nunquid non habemus potestatem comedendi et bibendi? Nunquid non habemus potestatem sororem uxorem circumducendi, ut etiam relinqui apostoli, et fratres Domini, et Cephas? Sed non usi sumus, inquit, hac potestate, sed omnia sustinemus, ne demus offensionem Evangelio Chri-

«Οἶδαμεν δὲ ὅτι πάντες γινώσκοντες ἔχομεν, ἢ τὴν κοινὴν ἐν τοῖς κοινοῖς, καὶ τὴν ὅτι εἰς Θεοῦ πρός πιστοῦς γὰρ ἐπέστελλεν· ὅθεν ἐπιφέρει· Ἄλλ' οὐκ ἐν πᾶσιν ἡ γινώσις, ἢ ἐν ὀλίγοις παραδιδόμενη (93). Εἰσὶ δὲ, οἱ φασὶ τὴν περὶ τῶν εἰδωλοθύτων γινώσιν οὐκ ἐν πᾶσι φέρειν, ἢ μήπως ἡ ἐξουσία ἡμῶν πρόσκομμα τοῖς ἀσθενέσι γένηται· ἀπόλλυται γὰρ ὁ ἀσθενῶν τῆ σῆ γινώσει. ἢ Κἂν φάσκωσι, ἢ Πᾶν τὸ ἐν μακέλλῳ πωλούμενον ἀγοράζειν δεῖ, ἢ κατὰ πεῦσιν ἐπιγοντες, τὸ, ἢ Μηδὲν ἀνακρίνοντας, ἢ ἐπίσης τῶ ἀνακρίνοντας, γελοῖαν ἐξηγήσιν παραθήσονται (94)· ὁ γὰρ Ἀπόστολος, ἢ Πάντα, φησὶ, τὰ ἄλλα ὠνεῖσθε ἐκ μακέλλου, μηδὲν ἀνακρίνοντας, ἢ καθ' ὅπερ αἰρεῖσιν τῶν δηλοουμένων κατὰ τὴν ἐπιστολὴν τὴν καθολικὴν τῶν ἀποστόλων ἀπάντων, ἢ σὺν τῇ εὐδοκίᾳ τοῦ ἁγίου Πνεύματος, ἢ τῆ γεγραμμένη μὲν ἐν ταῖς Πράξεσι τῶν ἀποστόλων, διακομισθεῖση δὲ εἰς τοῖς πιστοῦς δι' αὐτοῦ διακονούντος τοῦ Παύλου· ἐμήνυσαν γὰρ ἢ ἐπάναγκας ἀπέχεσθαι δεῖν εἰδωλοθύτων, καὶ αἵματος, καὶ πνικτῶν (95), καὶ πορνείας· ἐξ ὧν διατηροῦντας ἑαυτοῦς, εὖ πράξιν. ἢ Ἐτερον (96) οὖν ἔστι τὸ εἰρημένον πρὸς τοῦ Ἀποστόλου· ἢ Μη οὐκ ἔχομεν ἐξουσίαν φαγεῖν καὶ πίνειν; μη οὐκ ἔχομεν ἐξουσίαν ἀδελφὴν γυναικῶν περιάγειν, ὡς καὶ οἱ λοιποὶ ἀπόστολοι, καὶ οἱ ἀδελφοὶ τοῦ Κυρίου, καὶ Κηφᾶς; Ἄλλ' οὐκ ἐχρησάμεθα τῇ ἐξουσίᾳ ταύτῃ, φησὶν, ἀλλὰ πάντα στέγομεν, ἢνα μὴ ἐγκοπὴν (97) δώμεν τῷ Εὐαγγελίῳ τοῦ Χριστοῦ· ἢ ἦτοι φορτία περιάγοντες, δέον εὐλύτους (98) εἰς πάντα (99)

✕ P. 607 ED. POTTER, 513 ED. PARIS. a Rom. vii, 58, 59. b I Cor. viii 1, 7, 9, 11. c I Cor. x, 25. d Act. xv, 24, seq.

(93) Ὀλίγοις παραδιδ. Arcanam γινώσιν paucis tantum traditam fuisse, superius memoratum est Stromat. i, pag. 322, not. 10; pag. 323, not. 7.

(94) Κἂν φάσκωσι... παραθήσονται. Ex his verbis, prout jam se habent, sanus aliquis sensus elici haud posse videtur. Nec satis apparet quid sibi voluerit interpres hæc vertens. Interea, dum aliquod certius ac melius reperiat, sic scribi et explicari non incommode posse videntur: Κἂν φάσκωσι· Πᾶν τὸ ἐν μακέλλῳ πωλούμενον ἀγοράζειν δεῖ; κατὰ πεῦσιν· ἐπάγοντες τὸ, Μηδὲν ἀνακρίνοντας, ἐπίσης τῶ Μη ἀνακρίνοντας, γ. ἐξ. π. «Quod si dicant: «Quidquid in macello venditur, emere oportet?» per interrogationem; subjungentes: «Nihil interrogantes, quod perinde est, ac non interrogantes, id facite,» ridiculam interpretationem asserent.»

(95) Πνικτῶν. Πνικτῶν singul. num. in Vulg. Bibl. ubique legi adnotat A. SYLBURG.

(96) Ἐτερον. Aliud nempe a præcedentibus. Putavit enim auctor abstinentiam ab immolatis et reliquis, quorum esum prohibuerunt in Actis apostoli, esse rem in se necessariam; abstinentiam vero ab iis, quæ jam sequuntur, solummodo ad vitandum scandalum esse præceptam.

(97) Ἐγκοπὴν. Ἐγκοπὴν τινα. I Cor. ix.

(98) Δέον εὐλύτους. Sic superius Strom. iii, p. 555 cum memorasset, Petrum et Philippum matrimonio junctos fuisse et liberos procreasse, addit: Καὶ ὁ γε Παῦλος οὐκ ὀκνεῖ ἐν τινὶ ἐπιστολῇ τὴν αὐτοῦ προσαγορεύειν σύζυγον, ἢν οὐ περιεκόμιζε διὰ τὸ τῆς ὑπηρεσίας εὐσταλέος. «Et Paulus non cunctatur in quadam Epistola suam salutare conjugem, quam non circumferebat, quod non magno uti voluit ministerio.»

(99) Εἰς πάντα. Haud scio an rectius εἰς πάντα, ad omnia. SYLBURG.

αἶναι· ἢ ὑπόδειγμα τοῖς θέλουσιν ἐγκρατεῦσθαι γινώμενοι, μὴ οἰκοδομοῦμενοι εἰς τὸ ἀηδῶς τὰ παρατιθέμενα (1) ἐσθλῆιν, καὶ ὡς ἔτυχεν ὁμιλεῖν τῇ γυναικί· μάλιστα δὲ τοὺς τηλικαύτην οἰκονομίαν πεπεισμένους (2) ὑπόδειγμα τοῖς μανθάνουσιν ἀχραντον ἐκκεῖσθαι προσήκει. « Ἐλεύθερος γὰρ ὢν ἐκ πάντων, πᾶσιν ἐμαυτὸν ἐδούλωσα, φησὶν, ἵνα τοὺς πάντας κερδήσω. Καὶ πᾶς δὲ ὁ ἀγωνιζόμενος, πάντα ἐγκρατεύεται. Ἄλλὰ τοῦ Κυρίου ἡ γῆ, καὶ τὸ πλήρωμα αὐτῆς. Διὰ τὴν συνείδησιν ὁ οὖν ἀφεκτέον, ὢν ἀφεκτέον. « Συνείδησιν δὲ λέγω, οὐχὶ τὴν ἑαυτοῦ » γνωστικῆ γάρ· ἀλλὰ τὴν τοῦ ἑτέρου, ἵνα μὴ κακῶς οἰκοδομηθῆ, ἀμαθῆς μιμούμενος ὃ μὴ γινώσκει, καταφρονητικῆς ἀντι· μεγαλόφρονος (3) γινόμενος. « Ἴνα τί γὰρ ἡ ἐλευθερία μου κρίνεται ὑπὸ ἄλλης συνειδήσεως; Εἰ ἐγὼ (4) χάριτι μετέχω, τί βλασφημοῦμαι ὑπὲρ οὗ ἐγὼ εὐχαριστῶ; πάντα (5) οὖν ὅσα ποιεῖτε, εἰς δόξαν Θεοῦ ποιεῖτε; ὅσα ὑπὸ τὸν κανόνα (6) τῆς πίστεως ποιεῖν ἐπιτέτραπται.

gratia participo, cur maledictis appetor pro eo, pro quo gratias ago? Omnia ergo, quæ facitis, in gloriam Dei facite; » quæ scilicet a regula fidei permissum est facere.

CAPUT XVI.

Quædam Scripturæ loca de constantia, patientia et charitate martyrum illustrat.

« Καρδίᾳ μὲν πιστεύεται εἰς δικαιοσύνην, στόματι δὲ ὁμολογείται εἰς σωτηρίαν. Λέγει γοῦν (7) ἡ Γραφή· Πᾶς ὁ πιστεύων ἐπ' αὐτῷ οὐ καταισχυνοθήσεται· τουτέστι (8) τὸ ῥῆμα τῆς πίστεως ὃ κηρύσσομεν ὅτι ἐὰν ὁμολογήσῃς τὸ ῥῆμα ἐν τῷ στόματί σου ὅτι Κύριος Ἰησοῦς, καὶ πιστεύσῃς ἐν τῇ καρδίᾳ σου ὅτι ὁ Θεὸς ἤγειρεν αὐτὸν ἐκ νεκρῶν, σωθήσῃ. » Ἀντικρυς τελεῖαν δικαιοσύνην ὑπογράφει, ἔργω τε καὶ θεωρίᾳ πεπληρωμένην. « Εὐλόγητέον οὖν τοὺς διώκοντας. Εὐλογεῖτε, καὶ μὴ καταρᾶσθε· ἡ γὰρ καύχησις ἡμῶν αὕτη ἐστὶ, τὸ μαρτύριον τῆς συνειδήσεως ἡμῶν, ὅτι ἐν ἀγιότητι (9) καὶ εὐκρινείᾳ Θεὸν ἐγνωμεν » δι' ὀλίγης ταύτης προφάσεως τὸ τῆς ἀγάπης ἔργον ἐνδεικνύμενοι, ὅτι « οὐκ ἐν σοφίᾳ σαρκικῇ, ἀλλ' ἐν χάριτι Θεοῦ ἀνεστράφημεν ἐν τῷ κόσμῳ. » Ταῦτα μὲν περὶ τῆς γνώσεως ὁ Ἀπόστολος· τὴν δὲ κοινὴν διδασκαλίαν (10) τῆς πίστεως ὁ δὲ σμὴν γνώσεως » εἰρηκεν ἐν τῇ δευτέρᾳ (11) πρὸς Κορινθίους. « Ἀχρὶ γὰρ τῆς σήμερον ἡμέρας τὸ αὐτὸ κάλυμμα τοῖς πολλοῖς ἐπὶ τῇ ἀναγνώσει τῆς παλαιᾶς Διαθήκης μένει, » μὴ

✠ P. 608 ED. POTTER, 514 ED. PARIS. a I Cor. ix, 4, 5, 12. b Ibid. 19, 25. c I Cor. x, 28, 29, 30, 31. d Rom. x, 10, 11, 8, 9. e Rom. xii, 14.

(1) *Μὴ οἰκ. εἰς τὸ ἀηδῶς τὰ π.* Videtur legendum οἰκοδομοῦμενοι εἰς τὸ μὴ ἀηδῶς τὰ π. Vox οἰκοδομοῦμενοι sumpta est e I Cor. viii, 10. LOWTH.

(2) *Οἰκονομίαν πεπεισμένους.* Non solet dici οἰκονομίαν πεπεισθέναι, sed πιστεύεσθαι. Quamobrem scribendum, οἰκονομίαν πιστευμένους. Qua phrasi usus est Apostolus in hoc ipso capite, quod jam explicat auctor, nempe I Cor. ix, 17: Εἰ γὰρ ἐκὼν τοῦτο πράσσω, μισθὸν ἔχω· εἰ δὲ ἀκῶν, οἰκονομίαν πεπιστευέμαι.

(3) *Μεγαλόφρονος.* Μεγαλόφρονος opponit iis quos Apostolus ἀσθενεῖς vocat.

(4) *Εἰ ἐγὼ.* Εἰ δὲ ἐγὼ, I Cor. x.

(5) *Πάντα.* Abbreviat. I Cor. x, 31: Εἴτε οὖν ἐσθίετε, εἴτε πίνετε, εἴτε τι ποιεῖτε, πάντα εἰς δόξαν Θεοῦ ποιεῖτε.

(6) *Ἰπὸ τῶν κανόνων.* A. manvlti κατὰ τὸν κανόνα,

A sti a; » scilicet omnia circumferentes. cum oporteat esse expeditos ad omnes; aut effecti exemplum iis, qui volunt continententes esse, ut qui non ita instructi simus, ut quæ nobis apponuntur non libenter comedamus, et temere cum muliere habeamus consuetudinem. Maxime autem eos, quibus est credita tanta dispensatio, convenit præbere purum et nulla labe pollutum exemplar discentibus. « Nam cum liber, inquit, essem ex omnibus, omnium me servum feci, ut omnes lucrificerem. Omnis autem, qui in certamine contendit, est continens in omnibus b. Sed Domini est terra, et plenitudo ejus. Propter conscientiam c ergo abstinendum est ab iis, a quibus est abstinendum; c conscientiam autem dico, non suam; » est enim cognitione prædita; sed alterius, ne male ædificetur, per ignorantiam imitando id, quod non cognoscit, et pro excelsi animi viro fiat contemptor. « Cur enim mea libertas judicatur ab alia conscientia? Si ego cum

« Corde » quidem « creditur ad justitiam, ore autem fit confessio ad salutem. Dicit itaque Scriptura: Quisquis credit in ipsum, pudore non afficitur. Hoc est verbum fidei, quod prædicamus: quod si confessus fueris verbum in ore tuo, quod Dominus Jesus, et credideris in corde tuo, quod Deus eum suscitavit a mortuis, salvus eris d. » Evidenter perfectam describit justitiam, quæ et opere et contemplatione completur. « Benedicere » ergo oportet « iis, qui persequuntur. Benedicite, et nolite execrari e. Gloriatio enim nostra hæc est, testimonium conscientie nostræ, quod in sanctitate et sinceritate Deum cognovimus; » per hanc parvam occasionem opus ostendentes charitatis, quod « non in sapientia carnali, sed in gratia Dei conversati sumus in mundo f. » Hæc Apostolus quidem de cognitione. Communem autem fidei doctrinam, ✠ dixit « odorem cognitionis g, » in secunda Epistola ad Corinthios. « Nam in hodiernum usque diem idem velum multis in lectione Veteris Testa-

D « secundum regulam. » Vulgatæ lectionis sensus est, quæcumque regulæ fidei subijcere permissum est. SYLBURG.

(7) *Γοῦν.* Γάρ Rom.

(8) *Τουτέστι.* A. divisè τοῦτ' ἐστὶ. SYLBURG. — Mox, Ὁμολογήσῃς ἐν τῷ στόματί σου Κύριον Ἰησοῦν, καὶ πιστ. Rom. x, 9.

(9) *Ἀγιότητι.* Ἀπλότητι, II Cor. i, 12.

(10) *Τὴν δὲ κοινὴν διδ.* Τὴν κοινὴν διδασκαλίαν opponit τῇ ὀλίγῃ παρατιδομένῃ, arcana scientiæ.

(11) *Ἐν τῇ δευτέρᾳ.* A. legendum censet ἐν τῇ αὐτῇ, quoniam superior quoque sententia ex eadem epistola desumpta est. Ἡμέρας, et τοῖς πολλοῖς, quæ sequuntur, absunt a vulgatis Pauli editi. ut idem A. adnotat. SYLBURG. — Sunt autem interpretamentum loco a Clemente insc:ta.

menti manet ^a, » non revelatum per conversionem ad Dominum. Propterea ostendit etiam resurrectionem iis, qui possunt perspicere, eam, quæ est adhuc in carne, vitæ serpentis super ventrem. Unde etiam eos, qui sunt ejusmodi, vocavit « fetus viperarum ^b, » libidinosos ac voluptarios, ventrique et peni servientes, et propter mundanas cupiditates sua invicem capita abscedentes. « Filioli, ne diligamus sermone, nec lingua, » ait Joannes, perfectos esse docens, « sed opere et veritate. In hoc cognoscemus quod ex veritate sumus ^c. » Si autem « Deus est charitas, » charitas quoque est pietas in Deum, « timor non est in charitate: sed perfecta charitas foras ejicit timorem ^d. Hæc est charitas Dei, ut ejus præcepta servemus ^e. » Et rursus ei, qui cupit fieri gnosticus, scriptum est: « Sed sis forma fidelium, in sermone, in conversatione, in charitate, in fide et castitate ^f. » Fidei enim, ut arbitror, perfectio distinguitur a communi fide. Porro autem divinus quoque Apostolus per hæc tradit regulam gnostici, sic scribens: « Ego enim didici, in iis, in quibus sum, esse contentus. Scio et esse humilis, scio et abundare. Ubique et in omnibus sum instiutus, et satiari et esurire, et abundare: et penuriam pati; omnia possum in eo, qui mihi dat vires ^g. » Jam vero cum aliis quoque disserens, ut iis verecundiam inculcat, non veretur dicere: « Recordemini autem priorum dierum, in quibus illuminati magnum certamen sustinistis passionum, partim quidem opprobriis et afflictionibus facti spectaculum, partim autem socii ita conversantium effecti. Nam et vincula mea commiserati estis, et rapinam honorum vestrorum cum gaudio suscepistis; cognoscentes vos habere meliores et manentes facultates. Nolite itaque amittere confidentiam vestram, quæ magnam habet remunerationem: opus enim habetis patientia, ut cum Dei voluntatem feceritis, reportetis promissionem. Adhuc enim parumper qui venit veniet, et non tardabit. Justus autem meus ex fide vivet. Quod si subtraxerit se, non placebit animæ meæ. Nos autem non sumus subtractionis ad perditionem, sed

ἀνακαλυπτόμενον κατὰ τὴν πρὸς τὸν Κύριον ἐπιστροφήν. Διὰ τοῦτο καὶ ἀνάσταται ἐδείξε τοῖς ὁσίων δυναμένοις, τὴν ἐν ἐν σαρκὶ τοῦ βίου ἔρποντος ἐπὶ κοιλίαν (12). Ἔνθεν καὶ ἐγενήματα ἐχιδῶν τοῖς τοιοῦτους ἐκάλεσε, τοὺς φιληδότους, τοὺς γαστρὶ καὶ αἰδοῖσι δουλεύοντας, καὶ τὰς ἀλλήλων διὰ τὰς κοσμητικὰς ἐπιθυμίας ἀποτέμνοντας κεφαλὰς (13). « Τεινία, μὴ ἀγαπῶμεν λόγῳ, μηδὲ γλώσσῃ, » Ἰωάννης (14) τελείουσ ἐῖναι διδάσκων, « ἀλλ' ἐν ἔργῳ καὶ ἀληθείᾳ » ἐν τούτῳ γνωσόμεθα, ὅτι ἐκ τῆς ἀληθείας ἐσμέν. Ἐἰ δὲ « ἀγάπη ὁ Θεός, » ἀγάπη καὶ ἡ θεοσέβεια, « φόβος οὐκ ἐστὶν ἐν τῇ ἀγάπῃ· ἀλλ' ἡ τελεία ἀγάπη ἔξω βάλλει τὸν φόβον. Αὕτη ἐστὶν ἡ ἀγάπη τοῦ Θεοῦ, ἵνα τὰς ἐντολὰς αὐτοῦ τηρῶμεν. » Πάλιν τε αὖ τῷ γνωστικῷ ποθοῦντι γενέσθαι γέγραπται, « Ἀλλὶ τύπος γίνου τῶν πιστῶν, ἐν λόγῳ, ἐν ἀναστρεφῆ, ἐν ἀγάπῃ (15), ἐν πίστει, ἐν ἀγγελίᾳ. » Πίστει γάρ, οἶμαι, τελείουσ πρὸς τὴν κοινὴν διαστέλλεται πίστις. Καὶ δὴ γνωστικῷ κανόνα ὁ θεὸς Ἀπόστολος διὰ τοσῶνδε (16) περιστήτων, τοῦτο μὲν γράφων: « Ἐγὼ γὰρ ἔμαθον, ἐν οἷς εἰμι, αὐτάρκτης εἶναι· οἶδα καὶ ταπεινοῦσθαι, οἶδα καὶ (17) περισσεύειν. Ἐν παντὶ καὶ ἐν παντὶ μεμύημαι, καὶ χορτάζεσθαι καὶ πεινῆν, καὶ περισσεύειν καὶ ὑστερεῖσθαι· πάντα ἰσχύω ἐν τῷ ἐνδυναμοῦντί με (18). » Τοῦτο δὲ καὶ πρὸς ἑντροπήν (19) ἄλλοις διαλεγόμενος, οὐκ ὀκνεῖ λέγειν: « Ἀναμνησθεσθε δὲ τὰς πρότερον ἡμέρας, ἐν αἷς φωτισθέντες πολλὴν ἀλλοθίαν ὑπεμείνατε παθημάτων, τοῦτο μὲν ὀνειδιζοῦσ τε καὶ θλίβεσθαι θεατριζόμενα, τοῦτο δὲ κοινωοῦ τῶν οὕτως ἀναστρεφομένων γνηθέντες. Καὶ γὰρ τοῖς δεσμοῖς μου συνεπαθίσσασθαι, καὶ τὴν ἀρπαγὴν τῶν ὑπαρχόντων ὑμῶν μετὰ χαρῆς προσεδέξασθε· γινώσκοντες ἔχειν ἑαυτοὺς κρείττονα ὑπαρξιν καὶ μένουσαν (20). Μὴ ἀποβάλητε οὖν τὴν παρρησίαν ὑμῶν, ἥτις ἔχει μεγάλην μισθαποδοσίαν ὑπομονῆς γὰρ ἔχετε χρεῖαν, ἵνα, τὸ θέλημα τοῦ Θεοῦ ποιήσαντες, κομίσησθε τὴν ἐπαγγελίαν· ἔτι γὰρ μικρὸν ὅσον ὁ ἐρχόμενος ἤξει, καὶ οὐ χρονεῖ. Ὁ δὲ δίκαιός μου (21) ἐκ πίστεως ζήσεται· καὶ ἐὰν ὑποσταλήται, οὐκ εἰδοκεῖ ἡ ψυχὴ μου ἐν αὐτῷ. Ἡμεῖς δὲ οὐκ ἐσμεν ὑποστολῆς εἰς ἀπώλειαν, ἀλλὰ πίστεως εἰς ἐπιποθήσιν » ψυχῆς. Ἐπὶ σοὶ σίμῳ ὑποδειγμά-

✠ P. 609 ED. POTTER, 515 ED. PARIS. ^a II Cor. iii, 14. ^b Matth. iii, 7. ^c I Joan. iii, 18, 19. ^d I Joan. iv, 16, 18. ^e I Joan. v, 3. ^f I Tim. iv, 12. ^g Philip. iv, 11, 12, 13.

(12) Ἐπὶ κοιλίαν. Rectius ἐπὶ κοιλίας, super ventrem. SYLBURG.

(13) Κεφαλὰς. Plinius *Nat. hist.*, lib. x, cap. 62.: « Viperæ mas caput inserit in os, quod illa abrodit voluptatis dulcedine. » Horus *Hieroglyph.* lib. ii, de viperæ refert, quod ὅταν συγγένηται τῷ ἄρβενῳ, στόμα στόματι ἐμβάλλει, καὶ μετὰ τὸ ἀποζευχθῆναι, ἀποδακνοῦσα τὴν κεφαλὴν τοῦ ἄρβενου, ἀναίρει. Unde mulierem per coitum viro insidias struentem designare cupientes, viperam pingebant hieroglyphicarum litterarum periti. Conf. Tzetæ scholia in Lycophronis *Cassand.* v. 1114, itemque noster in ejusdem poematis v. 1112 Commentarius.

(14) Ἰωάννης. Constructionis lex postulat, φησὶν Ἰωάννης, seu Ἰωάννης λέγει. In eo autem loco, I Joan. iii, Vulg. Bibl. habent τυχία μου· et mox, ἀλλ' ἔργῳ καὶ ἀληθείᾳ· καὶ ἐν τούτῳ γινώσκωμεν. A. SYLBURG.

(15) Ἐν ἀγάπῃ. Ἐν πνεύματι addunt Vulg. Bibl. I Tim. iv.

(16) Διὰ τοσῶνδε. Διὰ τῶνδε. SYLBURG.

(17) Καὶ. Δέ, Philip.

(18) Ἐνδυναμοῦντί με. Χριστῷ addunt Vulg. Bibl. Philip. iv, quamquam a veterē quoque interprete Christi nomen abest. SYLBURG.

(19) Πρὸς ἑντροπήν. Phrasid e D. Paulo sumpta, I Cor. vi, 5; xv, 34.

(20) Γινώσκοντες. . . καὶ μένουσαν. Vulg. Bibl. Hebr. x: Γινώσκοντες ἔχειν ἐν ἑαυτοῖς κρείττονα ὑπαρξιν ἐν οὐρανοῖς, καὶ μὲν. Sed ex interpretatione alicujus in contextum irrepssisse ista exegemata adnotat noviss. doctissimusque interpres. SYLBURG. — Mox, τὴν παρρησίαν ὑμῶν, ἥτις ἔχει μισθαποδοσίαν μεγάλην. Hebr. x.

(21) Ὁ δὲ δίκαιός μου. Ὁ δὲ δίκαιος absque μου legitur in Vulg. Bibl. SYLB.

των θείων παρίστησιν. « Ἡ γὰρ οὐ πίστευε, » φησὶ, « δι' ὑπομονῆς κατώρθωσαν (22) οἱ ἐμπαιγμῶν καὶ μαστίγων πείραν λαβόντες (23), ἔτι δὲ δεσμῶν καὶ φυλακῆς; Ἐλιθάσθησαν, ἐπειράσθησαν (24), ἐν φόβῳ μαχαίρας ἀπέθανον· περιῆλθον ἐν μηλωταῖς, ἐν αἰγείοις δέρμασιν, ὑστερούμενοι, θλιβόμενοι, κακουργούμενοι, ὧν οὐκ ἦν ἄξιος ὁ κόσμος· ἐν ἐρημίαις πλανώμενοι, καὶ ὄρεσι, καὶ σπηλαίοις, καὶ ταῖς ὄραις τῆς γῆς. Καὶ πάντες (25) μαρτυρηθέντες διὰ τῆς πίστεως, οὐκ ἔκομίσαντο τὴν ἐπαγγελίαν τοῦ Θεοῦ· ἀπολείπεται νοεῖν τὸ κατὰ παρασιώπησιν εἰρημένον, « μόνου. » Ἐπιφέρει γοῦν· « Περὶ ἡμῶν κρείττον τι προσιδομένου τοῦ Θεοῦ, » (ἀγαθὸς γὰρ ἦν (26))· « ἵνα μὴ γωρὶς ἡμῶν τελειωθῶσι. Τοιγαροῦν καὶ ἡμεῖς, τοσοῦτον ἔχοντες περικείμενον ἡμῖν νέφος· ἅγιον καὶ διειδές (27) « μαρτύρων, ὄγκον ἀποθέμενοι πάντα, καὶ τὴν εὐπερίστατον ἀμαρτίαν, δι' ὑπομονῆς τρέχωμεν τὸν προκείμενον ἡμῖν ἀγῶνα, ἀφορῶντες εἰς τὸν τῆς πίστεως ἀρχηγὸν καὶ τελειωτὴν Ἰησοῦν. » Ὅτι μὲν οὖν μίαν σωτηρίαν λέγει ἐν Χριστῷ τῶν δικαίων καὶ ἡμῶν (28), σαφῶς μὲν εἴρηκεν πρότερον· οὐδὲν δὲ ἤττον καὶ περὶ Μωϋσέως λέγων, ἐπιφέρει· « Μείζονα κλοῦτον ἡγησάμενος τῶν Αἰγύπτου (29) θησαυρῶν τὸν νεκροῦτον τοῦ Χριστοῦ· ἀπέβλεπε γὰρ εἰς τὴν μισθαποδοσίαν· πίστει κατέλιπεν Αἴγυπτον, μὴ φοβηθεὶς τὸν θυμὸν τοῦ βασιλέως· τὸν γὰρ ἀόρατον ὡς ὄρων ἐκατέρησεν. » Ἡ θεία Σοφία περὶ τῶν μαρτύρων λέγει· « ἔδοξαν ἐν ὀφθαλμοῖς ἀφρόνων τεθνάναι, καὶ ἐλογίσθη κάκωσις ἡ ἐξοδος αὐτῶν, καὶ ἡ ἀφ' ἡμῶν πορεία σύντριμμα· οἱ δὲ εἰσιν ἐν εἰρήνῃ· καὶ γὰρ ἐν ὄψει ἀνθρώπων ἐὰν κολασθῶσιν, ἡ ἐλπίς αὐτῶν ἀθανασία πλήρης. » Εἶτα ἐπάγει, κάθαρσιν ἔνδοξον τὸ μαρτύριον διδάσκουσα· « Καὶ ὀλίγα παιδευθέντες, μεγάλη εὐεργετηθήσονται· ὅτι ὁ Θεὸς ἐπίρασεν αὐτούς· » τούτέστιν, εἰς δοκίμιον καὶ δυσωπλίαν τοῦ πειράζοντος εἴασεν αὐτοὺς πειρασθῆναι· « καὶ εὗρεν αὐτοὺς ἄξιους ἑαυτοῦ, υἱοὺς κληθῆναι » δηλονότι. « Ὡς χρυσὸν ἐν χωνευτηρίῳ ἔδοκίμασεν αὐτούς, καὶ ὡς ὀλοκάρπωμα θυσίας προσεδέξατο αὐτούς· καὶ ἐν καιρῷ ἐπισκοπῆς αὐτῶν ἀναλάμψουσι, καὶ ὡς σπινθήρες ἐν καλάμῃ διαδραμοῦνται· κρινούσιν ἔθνη, καὶ κρατήσουσι λαῶν, καὶ βασιλεύσει αὐτῶν Κύριος εἰς τοὺς αἰῶνας. »

A fidei ad acquisitionem » animæ^a. Deinde adducit tibi examen exemplorum divinatorum. « Annon, inquit, fide per patientiam se præclare gesserunt, qui ludibria et flagella, et vincula præterea, et carcerem experti sunt? Lapidati fuerunt, tentati sunt, in cæde gladii mortui sunt, circuierunt in ovinis et caprinis pellibus, egentes, afflicti, vexati, quibus dignus non erat mundus; in solitudinibus errantes, et montibus, et speluncis, et foraminibus terræ. Et hi omnes testimonio fidei probati, non acceperunt promissionem; » restat subintelligendum, quod tacite dictum est, « soli. » Subjungit itaque: « Cum de nobis melius aliquid Deus prævidisset (bonus enim erat) ut non sine nobis 221 consummarentur. Itaque cum et nos circa nos habeamus tantam nubem » sanctam et pellucidam « testium, deponentes omne pondus, et nos facile circumstans peccatum, per patientiam curramus ad nobis propositum certamen, respicientes ad fidei auctorem et consummatorem Jesum^b. » Et quod unam eandemque intelligat salutem in Christo, cum justorum, tum etiam nostram, prius quidem dixit aperte, nihilo tamen secius de Moyse quoque dicens, subjungit: « Majores existimans divitias quam thesauros Ægypti, Christi improperium; respiciebat enim remunerationem. Fide reliquit Ægyptum, non veritus iram regis. Invisibilem enim tanquam qui videret, sustinuit^c. » Divina Sapia dicit de martyribus: « Visi sunt in oculis insipientium mori, et reputata est vexatio eorum exitus, et a nobis discessus, contritio: illi vero sunt in pace. Etenim si in oculis hominum suppliciiis affecti fuerint, spes eorum plena est immortalitatis^d. » Deinde subjungit, gloriosam expurgationem docens esse martyrium: « Et in paucis castigati, magnis afficiuntur beneficiis, quoniam Deus tentavit eos, » hoc est, ad eorum probationem, et ut pudore afficiatur tentator, sicut eos tentari; « et invenit eos se dignos, » ut scilicet vocentur filii. « Tanquam aurum in fornace probavit eos, et tanquam solidam sacrificii oblationem excepit eos, et in tempore inspectionis eorum fulgebunt, et tanquam scintillæ in stipula percurrent. Judicabunt gentes, et dominabuntur populis, et rex d eorum erit Dominus in sæcula^e. »

^a Hebr. x, 32-39. ^b Hebr. xi, 36, 37, 38, 39, 40; xii, 1, 2. ^c Hebr. xi, 26, 27. ^d Sap. iii, 2, 3, 4. ^e Ibid. 5, 6, 7, 8.

(22) Ἡ γὰρ . . . κατώρθωσαν. Clementis verba sunt hæc ad ea, quæ sequuntur, transitum facientis.
(23) Πείραν λαβόντες. Hebr. xi, πείραν ελαβον.
(24) Ἐλιθάσθησαν, ἐπειράσθησαν. Vulg. Bibl. Hebr. xi, 37: Ἐλιθάσθησαν, ἐπείρασθησαν, ἐπειράσθησαν. Ubi conf. quæ adnotavit Cl. Millius.
(25) Πάντες. Vulg. Bibl. οὔτοι πάντες· et mox, τὴν ἐπαγγελίαν, absque genit. τοῦ Θεοῦ· dein, τοῦ Θεοῦ περὶ ἡμῶν κρείττον τι προβλεψαμένου.
(26) Ἀγαθὸς γὰρ ἦν. Commation hoc a Clemente insertum videtur propter hæreticos qui Deum negabant bonum esse.

(27) Ἄγιον καὶ διειδές. Commation illud Clementis est, non Apostoli Hebr. xii. SYLBUIC.
(28) Τῶν δικαίων καὶ ἡμῶν. Nempe « justorum » qui ante Christum vixerunt, et Christianorum, quibus eadem est per Christum ad salutem via: nam αὐτὸς ἀν θύρα τοῦ Πατρὸς, δι' ἧς εἰσέρχονται Ἀβραάμ καὶ Ἰσαὰκ καὶ Ἰακώβ καὶ οἱ προφῆται, καὶ οἱ ἀπόστολοι, καὶ ἡ Ἐκκλησία. « Ille (Christus) est janua Patris; per quam ingrediuntur Abraham et Isaac et Jacob, et prophetæ, et apostoli, et Ecclesia, » ut ait Ignatius *Epist. ad Philadelphenos*, cap. 9.
(29) Αἰγύπτου. Ἐν Αἰγύπτῳ, Hebr.

CAPUT XVII.

Citationem ex epistola S. Clementis ad Corinthios ad argumentum præcedentis capituli spectantem refert.

Porro autem Clemens quoque apostolus in epistola ad Corinthios, ipse quoque nobis quamdam gnostici imaginem describens, dicit: « Quis enim apud vos diversatus, omni virtute perfectam firmamque fidem vestram non probavit? modestam ac decentem in Christo pietatem non est admiratus? et magnificentiam hospitalitatis vestræ non prædicavit? et perfectam ac stabilem cognitionem non lætam esse censuit? nam citra personarum acceptionem omnia faciebatis, et in Dei legitimis ambulabatis. » Deinde apertius: « Fixis ergo oculis eos intueamur, qui magnificæ ejus gloriæ perfecte ser-

✕ P. 610 ED. POTTER, 516 ED. PARIS.

(30) Ἀπόστολος. Superius dictum est, viros apostolicos nonnunquam apostolos ab antiquis Patribus appellatos fuisse. Conf. *Strom.* III, pag. 535, not.

(31) Τίς. Hæc occurrunt statim a principio prioris ad Corinthios Epistolæ, p. 145 edit. Antwerp.

(32) Πίστιν ὑμῶν. Ὑμῶν πίστιν, Clem. Rom.

(33) Νομίμοις. Clemens Rom. νόμοις hodie exhibet: sed νομίμοις eum cum Alexandrino nostro scripsisse, inde probat Colomesius, quod alias fere ea vocatus sit, ut cap. 40: Τοῖς γὰρ νομίμοις τοῦ Δεσπότης ἀκολουθοῦντες. « Leges enim Domini sequentes. »

(34) Ἀτενίσωμεν. In his, quæ sequuntur, Clemens noster Romani Clementis capp. 9, 10, 11, 12, 17, 18, 21, 22, 36, 38, 40, 41, 48, 49, 50 et seq. pro more suo abbreviavit, interpolavit, mutata denique ad suum institutum accommodavit, quod suis locis ostenditur. Sunt porro, ut id obiter moneam, in editione jam dicta editæ ignoti cujusdam hominis, quem proinde cl. editor litera B designat, notulæ: in quibus a capite ad calcem nil aliud agit, quicunque fuerit, auctor, quam ut persuadeat, venerandam hanc Clementis Romani epistolam interpolatam, ubique fere corruptam, et jam penitus mutatam esse ab illa quæ Eusebii tempore exstabat. Quibus vero argumentis id probat? Mihi profecto notulas ejus legenti ac relegenti, præter inanes quasdam conjecturas, nil aliud occurrit, quod vel tenuem argumenti umbram præ se ferre videatur, nisi quod observavit nonnulla eorum quæ in Clementis Romani epistola occurrunt, ab Alexandrino nostro hic omitti. Quamobrem ad principium cap. 17 ait: « Hæc junxit Clemens Alexandrinus p. 516, cum cap. 9 hujus epistolæ, et rectissime. Quanta interpolator addidit? Sed hoc facinus Hieronymum ipsum latuit, in Com. ad Isaiam. » Tum ad med. cap. 18: « Recte hic abruptum sacrum carmen Clemens Alexandrinus p. 517. » Dein ad med. cap. 21: « Interpolatoris hæc sunt, » etc., p. 159. Tum cap. 22 adnotat: « A capite sequente ad cap. 40, adulterina omnia, post Clementem Alexandrinum addita. » Iterum ad medium cap. 40: « Est, qui velit hæc omnia esse mali commatis, ad finem usque capituli, et lectorem amandet ad Clementem Alexandrinum p. 518. » Rursus ad finem cap. 41: « Hinc usque ad cap. 48 omnia omisit Clemens Alexandrinus, nec agnovit. » Vide p. 518. Dein ad medium cap. 49: « Hæc absunt a Clemente Alexandrino, suntque interpolatoris. » Porro satis apparet, non sequi hæc a Clemente Romano scripta non fuisse, eo quod ab Alexandrino nostro absunt: primo, quod Clemens Alexandrinus non semper integra auctorum verba recitat, sed sæpe alia omittit, alia variis modis mutata, nonnunquam suis etiam insertis, suo instituto

Α Νὰ μὴν ἐν τῇ πρὸς Κορινθίους Ἐπιστολῇ ὁ ἀπόστολος (30) Κλήμης, καὶ αὐτὸς ἡμῖν τύπον τινὰ τοῦ γνωστικοῦ ὑπογράφων, λέγει· « Τίς (31) γὰρ, περιπιδηήσας πρὸς ὑμᾶς, τὴν πανάρετον καὶ βεβαίαν πίστιν ὑμῶν (32) οὐκ ἐδοκίμασεν; τὴν τε σώφρονα καὶ ἐπεικῆ ἐν Χριστῷ εὐσέβειαν οὐκ ἐθαύμασεν; καὶ τὸ μεγαλοπρεπὲς τῆς φιλοξενίας ὑμῶν ἦθος οὐκ ἐκήρυξεν; καὶ τὴν τελείαν καὶ ἀσφαλῆ γνῶσιν οὐκ ἐμακάρισεν; ἀπροσωπολήπτως γὰρ πάντα ἐποιεῖτε, καὶ ἐν τοῖς νομίμοις (33) τοῦ Θεοῦ ἐπορεύεσθε » καὶ τὰ ἐξῆς. Εἶτ' ἐμφανέστερον, « Ἀτενίσωμεν (34) οὖν εἰς τοὺς τελείως λειτουργήσαντας αὐτοῦ τῇ με-

B accommodet. Exemplo esse poterunt, quæ ex Irenæo sumpsit *Strom.* I, p. 410, quæque ex Philonæ, ejusdem libri pag. 411, 412, 413, 414, 415, 416. Quæ si quis vel cum ipsorum auctorum libris conferre, vel quæ ibi a nobis adnotata sunt percurrere dignabitur, facile percipiet quam fallaci argumento nitantur, qui Clementi Romano, vel alii cuiquam auctori integras sententias adiunt, eo quod in Alexandrino nostro non appareant. Secundo, quod eorum nonnulla, quæ Alexandrinus noster hoc loco præterit, alibi palam recitaverit. Qualia sunt illa, quæ superius e Clemente Romano sunt, *Strom.* I, p. 339: Ἦτω τις πιστός· ἦτω δυνατός τις γνῶσιν ἐξεπιτεῖν· ἦτω σοφὸς ἐν διακρίσει λόγων· ἦτω γοργὸς ἐν ἔργοις. Hæc occurrunt in Clementis Romani cap. 40, sed ab Alexandrino nostro hic omissa sunt, quamvis ea, quæ hæc præcedant, quæque eadem sequantur, recitaverit. Satis igitur hinc apparet, eum nonnulla, quæ suo scilicet instituto minus convenire videbantur, de industria præterisse: ac proinde non licere nobis Clementi Romano quidquam hæc sola causa detrahere, quod in Alexandrino non exstet. Reliqua eorum, quibus Clementinæ epistolæ auctoritatem elevare conatus est hic adnotator, hujusmodi fere sunt: « Ex glossa hæc esse suspicatur vir doctus, p. 148. Vir doctus suspicatur ex Clemente Alexandrino hæc huc traducta, p. 149. Simplicius Clemens Alexandrinus, a quo hæc petita sunt, ὁ Κύριος λέγει, p. 160. Clemens Alexandrinus, p. 536, ἀνομιε, ex quo corruptor litterarum sumpsit, ubi Clemens præfatur τοῦτο φησὶν ἡ Γραφή, p. 166. Hæc quidem Clemens Alexandrinus dixerit, at non Romanus, p. 168. Hæc ex Clemente Alexandrino immutata efficta que. Nam et male hærent, vix quidem Græca, et falsissimum dicunt; scilicet fuisse summi et cæterorum sacerdotum et levitarum esse μωμοσκόπους, p. 170. Qui ansus est, tot ineptias Clementis nomine vendere, etiam sacris Literis hanc clausulam adject, ut assumptum hoc præcedentibus responderet, p. 171. Hoc nullus unquam dixerit Clemens. » Ibid.: « Adi Clementem Alexandrinum, p. 472, et videbis illinc hæc esse interpolata, p. 174. Hæc ad μακροθυμίε esse ex Clemente Alexandrino scies, si legas p. 518, p. 175. Hæc sunt interpolatoris. » Ibid.: « Hæc... exscripta sunt ex Clemente Alexandrino. » Ibid.: « Hæc efficta sunt ex his Clementis Alexandrini, etc. Hanc ad ἐξομολ. τῷ Κ. cap. 52 omnia finxit interpolator, et intempestive de confessione tot verba ingessit. » Ibid.: « Vide Clementem Alex. unde interpolator hæc habet, p. 178. » Quæ restant ex hujusce viri adnotatis, et pauca sunt, et his similia, ut quæ levibus tantum suspicionibus, nullo autem stabili fundamento nitantur, ac proinde contenta negari, accuratam refutationem non mereantur.

subjungit : « Tibi soli peccavi, et malum coram te feci ». » Dicit enim alicubi Scriptura : « Spiritus Domini lucerna, scrutans ventris penetralia ». » Et quo quis se juste gerendo evadit magis gnosticus, eo est ei propinquior Spiritus illuminans. « Sic justis appropinquat Dominus, et nihil eum latet ex nostris cogitationibus, et ratiocinationibus, quas facimus : Dominum Jesum dico, » qui ex omnipotenti voluntate corda nostra intuetur, « cujus sanguis fuit pro nobis sanctificatus. Observemus ✕ ergo eos, qui nobis præsunt, et revereamur seniores, honoremus juvenes, Dei doceamus disciplinam. » Beatus enim qui docuerit et fecerit quæ sunt Domini prout decet ; est autem id præclari magnificique animi, et qui contemplandæ veritati deditus est. « Uxores nostras ad id, quod bonum est, corrigamus ; amabiles, inquit, 222 mores castitatis ostendant : simplicem suæ mansuetudinis demonstrant voluntatem : linguæ suæ moderationem silentio efficiant manifestam ; charitatem suam non secundum animi propensiones, sed omnibus, qui sancte timent Dominum, præbeant æqualem. Liberi nostri sint disciplinæ Domini participes, discant quid valeat apud Deum humilitas, quid possit casta apud Deum dilectio, quomodo timor Domini bonus et magnus, servans omnes qui in ipso sanctæ versantur in puro corde. Est enim scrutator cogitationum et mentis consiliorum ; cujus spiritus est in nobis, et cum voluerit, eum aufert. » Hæc autem omnia confirmat fides, quæ est in Christo. « Adeste, filii, audite me, »

νηρὸν ἐνώπιόν σου ἐποίησα. « Λέγει (51) γὰρ πῶς ἡ Γραφή : Πνεῦμα Κυρίου, λύχνος, ἐρευνῶν τὰ ταμεια τῆς γαστρὸς. » Καὶ ὅσω τις δικαιοπραγῶν γνωσκώτερος γίνεται, προσεχέστερον τούτῳ τὸ Πνεῦμα τὸ φωτεινόν (52). « Οὕτως ἐγγίζει τοῖς δικαίοις ὁ Κύριος, καὶ οὐδὲν ἀέληθεν αὐτὸν τῶν ἐννοιῶν καὶ τῶν δικαιωμάτων ὧν ποιούμεθα· τὸν Κύριον Ἰησοῦν λέγω, » τὸν τῷ παντοκρατορικῷ θελήματι ἐπίσκοπον τῆς καρδίας ἡμῶν (53)· « οὐ τὸ αἷμα ὑπὲρ ἡμῶν ἠγιασθη (54). Ἐντραπῶμεν οὖν τοὺς προηγουμένους ἡμῶν, καὶ αἰδεσθῶμεν τοὺς πρεσβυτέρους· τιμῆσωμεν τοὺς νέους, παιδεύσωμεν τὴν παιδείαν τοῦ Θεοῦ. » Μακάριος γὰρ, ὅς ἂν διδάσκη καὶ ποιῇ τὰ τοῦ Κυρίου κατ' ἀξίαν· μεγαλόφρονος δὲ ἐννοίας ἐστίν, καὶ θεωρητικῆς τῆς ἀληθείας (55). Τὰς γυναῖκας ἡμῶν ἐπὶ τὸ ἀγαθὸν διορθωσάμεθα : τὸ ἀξιαγάπητον ἦθος τῆς ἀγνείας (56), φησίν, ἐνδείξασθωσαν· τὸ ἀκέραιον τῆς πραυτητος αὐτῶν βούλημα ἀποδειξάτωσαν· τὸ ἐπεικὲς τῆς γλώσσης αὐτῶν, διὰ τῆς σιγῆς (57) φανερὸν ποιήσάτωσαν τὴν ἀγάπην αὐτῶν μὴ κατὰ προσκλίσεις (58), ἀλλὰ πᾶσι τοῖς προθυμοῦσι τὸν Θεὸν ὁσίως, ἰσθῆν παρεχέτωσαν. Τὰ τέκνα ἡμῶν (59) τῆς ἐν Χριστῷ παιδείας μεταλαβέτωσαν (60), μαθέτωσαν τί ταπεινοφροσύνη παρὰ Θεῷ ἰσχύει, τί ἀγάπη ἀγνή παρὰ Θεῷ δύναται, πῶς ὁ φόβος τοῦ Κυρίου καλῶς καὶ μέγας, σώζων πάντας τοὺς ἐν αὐτῷ ὁσίως ἀναστρεφόμενους ἐν καθαρᾷ καρδίᾳ (61)· ἐρευνητῆς γὰρ ἐννοιῶν καὶ ἐνθυμημάτων (62)· οὐ ἡ πνοὴ αὐτοῦ ἐν ἡμῖν ἐστὶ καὶ ὅταν θέλῃ, ἀνέλει (63) αὐτήν. Ταῦτα (64) δὲ πάντα βεβαίῳ ἢ ἐν Χριστῷ πίστις. « Δεῦτε, τέκνα, » ὁ Κύριος λέγει (65)· « ἀκούσατέ μου· φόβον Κυρίου

✕ P. 612 ED. POTTER, 517 ED. PARIS. • Psal. 1, 6. ὦ Prov. 21, 27.

(51) Λέγει. Transit Alexandrinus ad Romani cap. 21. Porro quæ sequuntur ex Proverb. 21, 27, indigentius et e memoria a Clemente R. prolata, putat Cotelerius: Sic autem in vulg. Bibl. se habent : ὣς Κυρίου πνοὴ ἀνθρώπων, ὅς ἐρευνᾷ ταμεία κοιλίας. Ubi adnotat Flaminius Nobilius, πνεῦμα pro πνοῇ a scholiasta quodam adnotatum esse: et pro φῶς, Aquilam, Symmachum ac Theodotionem λύχνος, alios λαμπτήρ exhibere.

(52) Καὶ ὅσω . . . τὸ φωτεινόν. Hæc etiam ab Alexandrino interpolata sunt.

(53) Τὸν τῷ παντ. . . καρ. ἡμῶν. Sunt etiam hæc ab Alexandrino addita.

(54) ἠγιασθη. Clemens R., ἐδόθη. Junius mavult ἐξεχύθη. Sed nil mutandum. Quod Lowthio etiam visum est. Nam ἀγιαζειν est « sacrificare. » Joan. xvii, 19 : Ὑπὲρ αὐτῶν ἐγὼ ἀγιάζω ἑμαυτὸν. Eodem sensu apud τοὺς Ὁ non semel occurrit. Hinc Suidas, Ἀγιάσαι, καρπῶσαι, καῦσαι ἀγίως, « Deo sacrificare, et sancte adolere. » Porro apud Clementem Romanum hæc sic distinguuntur : Τὸν Κύριον Ἰησοῦν Χριστὸν, οὗ τὸ αἷμα ὑπὲρ ἡμῶν ἐδόθη, ἐντραπῶμεν τοὺς προηγουμένους ἡμῶν αἰδεσθῶμεν, τοὺς πρεσβυτέρους ἡμῶν τιμῆσωμεν, τοὺς νέους παιδεύσωμεν τὴν παιδείαν τοῦ φόβου τοῦ Θεοῦ. « Dominum Jesum, cujus sanguis pro nobis datus est, veneremus ; præpositos nostros revereamur, seniores nostros honoremus, juvenes doceamus disciplinam timoris Dei. » Nec probabile videtur, eum jussisse νέους τιμῆν, ut est apud Alexandrinum, cum potius « seniores honorandi » sint, « juniores » vero, ut sequitur, « erudiendi. » Putarim Romani verba ab Alexandrino, ea ad suum institutum accommodante, mutata fuisse, sequentia

vero sic distinguenda esse : Ἐντραπῶμεν οὖν τοὺς πρ. ἡμῶν, καὶ αἰδεσθῶμεν τοὺς πρεσβυτέρους τιμῆσωμεν· τοὺς νέους παιδεύσωμεν τ. π. « Præpositos nostros veneremus et revereamur, seniores honoremus, juvenes doceamus Dei disciplinam.

(55) Μακάριος. . . τῆς ἀληθείας. Hoc ab Alexandrino additum est. Respicit autem Matth. : Ὁς ὁ δὲ ἀν ποιῆσθαι καὶ διδάξῃ, οὗτος μέγας κληθήσεται ἐν τῇ βασιλείᾳ τῶν οὐρανῶν.

(56) ἦθος τῆς ἀγνείας. Clem. Rom., τῆς ἀγνείας ἦθος.

(57) Σιγῆς. Clem. Rom., φωνῆς. Sed Alexandrini lectionem meliorem esse, pridem observavit Junius. Nam, ut ait Sophocles in Ajace,

. . . γυναῖξί κόσμον ἢ σιγῇ φέρει.

D (58) Κατὰ προσκλίσεις. Sic I Tim. v, 2 : Μηδὲν ποιῶν κατὰ πρόσκλιςιν. « Nihil faciens in alteram partem declinando. » Suidæ πρόσκλιςιν est ἐταρομέρεια.

(59) Τέκνα ἡμῶν. Sic superius ἐντραπῶμεν . . . αἰδεσθῶμεν . . . τιμῆσωμεν . . . τὰς γυναῖκας ἡμῶν διορθωσάμεθα, in prima persona. Perperam igitur Clemens Rom. hodiernus, τέκνα ὡμῶν.

(60) Μεταλαβέτωσαν Clemens Rom., μεταλαβανέτωσαν. Mox, παρὰ τῷ Θεῷ δ. πῶς ὁ φόβος αὐτοῦ καλῶς καὶ μέγας, καὶ σώζ. Ibid.

(61) Καρδίᾳ. Clem. Rom., διανοίᾳ. Dein, ἐρευνητῆς γὰρ ἐστὶν ἐν. Ibid.

(62) Ἐνθυμημάτων. Clemens Rom., ἐνθυμῶσεων· qua voce usus est Apostolus, Hebr. iv, 12 : Κριτικὸς ἐνθυμῶσεων καὶ ἐννοιῶν καρδίας.

(63) Ἀνέλει. Scribendum ex Clem. Rom., ἀνέλοι.

(64) Ταῦτα. Hoc loco incipit Clem. Rom. c. 22.

(65) Δεῦτε, τέκνα, ὁ Κύριος J. Abbreviat illa Cle-

διδάξω ὑμᾶς. Τίς ἐστὶν ἄνθρωπος ὁ θέλων ζῆν, ἅγαπῶν ἡμέρας ἰδεῖν ἀγαθᾶς; » Εἶτα ἐβδομάδος καὶ ὀγδοῦδος μυστήριον γνωστικῶν ἐπιφέρει (66). « Παῦσον τὴν γλῶσσάν σου ἀπὸ κακοῦ, καὶ χεῖλη σου (67) τοῦ μὴ λαλῆσαι ὄλον· ἐκκλινὸν ἀπὸ κακοῦ, καὶ ποιήσον ἀγαθόν· ζήτησον εἰρήνην, καὶ δίωξον αὐτήν. » Γνώσιν γὰρ αἰνίττεται διὰ τούτων μετὰ τε ἀποχῆς κακῶν, μετὰ τε ἐνεργείας ἀγαθῶν, ἔργω τε καὶ λόγῳ τελειοῦσθαι διδάσκων (68). « Ὁφθαλμοὶ Κυρίου ἐπὶ δικαίους, καὶ ὤτα αὐτοῦ εἰς (69) δέησιν αὐτῶν· πρόσωπον δὲ Κυρίου ἐπὶ ποιῶντας κακὰ, τοῦ ἐξολοθρεῦσαι ἐκ γῆς τὸ μνημόσυνον αὐτῶν. Ἐκέκραξε δὲ ὁ Κύριος καὶ εἰσήκουσε (70), καὶ ἐκ πασῶν τῶν θλίψεων ἐρρύσατο αὐτόν. Πολλὰ μὲν (71) γὰρ μάλιστα τῶν ἀμαρτωλῶν· τοὺς δὲ ἐλπίζοντας ἐπὶ Κύριον ἔλκος κυκλώσει. » Πλήθους ἔλεου (72) περιέχεσθαι τὸν ἐλπίζοντα γνησίως λέγει· ὅτι, ὃ ἐν τῇ « πρὸς Κορινθίους ἐπιστολῇ » γέγραπται, « διὰ Ἰησοῦ Χριστοῦ (73) ἡ ἀσύνετος καὶ ἐσκοτισμένη διάνοια ἡμῶν ἀναθάλλει εἰς τὸ φῶς (74). Διὰ τοῦτου ἠθέλησεν ὁ Δεσπότης τῆς ἀθανάτου γνώσεως ἡμᾶς γεύσασθαι. » Ῥητότερον καὶ (75) τὸ τῆς γνώσεως ἰδίωμα ἐμφανῶν, ἐπήγαγεν· « Προδήλων (76) οὖν ὄντων ἡμῖν τούτων, καὶ ἐκκεχυότες (77) εἰς τὰ βάθη τῆς θείας γνώσεως, πάντα τάξει ποιεῖν ὑφειλομέν, ὅσα ὁ Δεσπότης ἐπιτελεῖν ἐκέλευσε, κατὰ καιροῦς τεταγμένους (78). Ὁ σοφὸς (79) τοίνυν ἐνδεικνύσθω τὴν σο-

✠ P. 613 ED. POTTER, 518 ED. PARIS. a Psal. xxxiii, 12-19. b Psal. xxxi, 10.

mentis Rom.: Καὶ γὰρ αὐτὸς διὰ τοῦ Πνεύματος ἁγίου οὕτως προσκαλεῖται ἡμᾶς· Δεῦτε, τέχνα.

(66) *Ἐπι εβδομάδος καὶ ὀγδοῦδος μυστήριον γνωστ.* ἐπ. Hæc ab Alexandrino inserta sunt. Porro dies septimus apud Judæos quieti, octavus reversioni ad labores destinatus fuit. Proinde per priorem auctor significari vult, « quiescendum » esse a malo : per posterius, « faciendum » bonum, ut sequitur in ps. xxxiv. Et hoc est, quod vocal « hebdomadis et octoadis mysterium. » Hinc explicandum, quod dictum est *Strom.* vi, pag. 668, edit. Paris.: Οἱ μὴ καταμαίναντες ἐν ἐβδομάδι ἀναπαύσεως, ἀγαθοεργίᾳ δὲ θείας ἐξομοιώσεως εἰς ὀγδοαδικῆς εὐεργεσίας κληρονομίαν ὑπερκύψαντες. « Qui non permanserunt in hebdomade quietis, sed bonorum operum effectione divinæ assimilationis (quia Deus scilicet totus est in bene agendo) ad octonariæ beneficentiæ hæreditatem sublatis sunt. » Rursus pag. 682 : Ἡ ἐβδομῆ τοίνυν ἡμέρα ἀνάπαυσις κηρύσσεται, ἀποχὴ κακῶν. « Septimus ergo dies dicitur quies, abstinencia a malis, » etc. Conf. *Strom.* iv, p. 538; *Strom.* v, p. 600.

(67) *Σού.* Abest a Clemente Rom., sed id agnoscunt Bibl. Vulg.

(68) *Γνώσιν...* διδάσκων. Hæc Alexandrini verba sunt.

(69) *Εἰς.* Clem. Rom., πρὸς· sed εἰς Vulg. Bibl. habent.

(70) *Ἐκέκραξε δὲ ὁ Κύριος καὶ εἰσήκουσε.* Scribendum, Ἐκέκραξε δὲ ὁ δίκαιος καὶ ὁ Κύριος εἰσήκουσε. « Clamavit justus, et Dominus exaudivit. » Nam Clementis Rom. ait : Ἐκέκραξεν ὁ δίκαιος, καὶ ὁ Κύριος εἰσήκουσεν αὐτοῦ· et Vulg. Bibl. : Ἐκέκραξαν οἱ δίκαιοι, καὶ ὁ Κύριος εἰσήκουσε, καὶ ἐκ πασῶν τῶν θλίψεων ἐρρύσατο αὐτούς.

(71) *Πολλὰ μὲν.* Clementis Rom. : Πολλὰ αἱ μάλιστα τοῦ ἀμαρτωλοῦ· τοὺς δὲ ἐλπίζοντας ἐπὶ Κ. Vulg. Bibl. : Πολλὰ αἱ μάλιστα τοῦ ἀμαρτωλοῦ· τὸν δὲ ἐλπίζοντα ἐπὶ Κ.

(72) *Πλήθους ἔλεου.* Congruentius, πλήθος ἔλεου.

A ait Dominus, « timorem Domini docebo vos. Quis est homo, qui vult vitam, diligit dies videre bonos? » Deinde septenarii et octonarii numeri gnosticum mysterium subjungit : « Cohibe linguam tuam a malo, et labia tua ne loquantur dolum ; declina a malo, et fac bonum ; quære pacem, et persequere eam. » Per hæc enim significat cognitionem, cum abstinencia a malis, et cum operatione bonorum, docens eam perfici et opere et sermone. « Oculi Domini super justos, et aures ejus ad preces eorum ; vultus autem Domini super facientes mala, ut perdat de terra memoriam eorum. Clamavit autem Dominus, et exaudivit, et ex omnibus afflictionibus liberavit eum ». Nam multa quidem flagella peccatorum : ✠ sperantes autem in Dominum misericordia circumdabit b. » A multitudine misericordiæ contineri dicit eum, qui germane et sincere sperat : quoniam scriptum est in *Epistola ad Corinthios* : « Per Jesum Christum insipienti et obscurata mens nostra in lucem pullulat. Per eum voluit Dominus, ut nos immortalem gustaremus cognitionem. » Unde etiam evidentius ostendens proprietatem cognitionis, subjungit : « Cum hæc ergo sint manifesta, in profundum divinæ cognitionis intraspicientes, debemus omnia rite et ordine facere, quæ nos jussit Dominus peragere, ordinatis temporibus. Sapiens ergo suam ostendat sapientiam, non

Sequens commation, ὃ ἐν τῇ πρὸς Κορινθίους ἐπιστολῇ γέγραπται, nostri potius, quam apostolici Clementis, esse videtur : alioqui ex ejus ad Corinthios epistola hæc excerpta esse non possent. SYLB. — Quæ sequuntur, e Clementis R. cap. 36 petita sunt.

(73) *Ἰησοῦ Χριστοῦ.* Clementis Rom., τοῦτου, quia præcessit Jesu Christi nomen.

(74) *Ἀναθάλλει εἰς τὸ φῶς.* Clementis R., ἀναθάλλει εἰς τὸ θαυμαστὸν αὐτοῦ φῶς. Est autem, ἀναθάλλειν εἰς φῶς, « pullulare in lucem » metaphorica similitudo a plantis, quæ e terra terra blastantur : id enim significat ἀναθάλλειν, et Homericum ἀναθελῆν, *Iliad.* A, v. 256 :

Οὐδ' ἀνυθελῆσεν περὶ γὰρ ῥά ἐ χαλκὸς ἐλψέ φύλλα τε καὶ γλοῖον....

Neque repullulabit, circum enim ferrum delibravit Foliæque et corticem....

Ubi scholiastes vetus ait : Οὐδ' ἀναθελῆσει, οὐδ' ἀναπλαστήσει. Hesych., Ἀναθελῆσαν, ἀναπλαστήσαν· D Ἀναθελῆσει, ἀνω πλαστήσει. Frustra igitur hanc lectionem sollicitavit Cl. Junius.

(75) *Ῥητότερον καὶ.* Forte ῥητότερον τε, « disertiusque ; » vel transpositione facta, καὶ ῥητότερον. SYLBURG.

(76) *Προδήλων.* Jam transit Alexandrinus ad Romani cap. 40. Mox, ἡμῖν ὄντων, inverso ordine, Clementis R.

(77) *Ἐκκεχυότες.* Verior lectio est ἐκκεχυότες, quam præbet Clementis R. Idem rursus cap. 59 : Ἐκκεχύφατε εἰς τὰ λόγια τοῦ Θεοῦ. « Penitus in divina eloquia intraspexistis. »

(78) *Κατὰ καιροῦς τεταγμένους.* Hæc verba apud Clementem R. referuntur ad ea quæ apud illum quidem sequuntur, a nostro autem Clemente omissa sunt : Κατὰ καιροῦς τεταγμένους, τὰς τε προσφορὰς καὶ λειτουργίας ἐπιτελεῖσθαι, etc.

(79) *Ὁ σοφός.* Regreditur Alexandrinus ad Romani cap. 38.

verbis solum, sed in bonis operibus. Humilis ferat testimonium, non sibi, sed in eo, quod ipse testimonium accipiat ab alio. Qui est carne castus, non insolescat, sciens esse alium, qui ei suppeditat continentiam. Videte, fratres, quo majori cognitione digni sumus habiti, eo majus subimus periculum. »

φίλον αὐτοῦ, μὴ λόγοις μόνον, ἀλλ' ἐν ἔργοις (80) ἀγαθῆς. Ὁ ταπεινόφρων μαρτυρεῖτω, μὴ ἑαυτῆ, ἀλλ' ἐν τῷ ὑφ' ἑτέρου αὐτὸν μαρτυρεῖσθαι (81) ὁ ἀγνός τῆ σαρκὶ μὴ ἀλαζονεύεσθω (82), γινώσκων, ὅτι ἑτεροῦς ἐστὶν ὁ ἐπιχορηγῶν αὐτῷ τὴν ἐγκράτειαν. Ὅρατε, ἀδελφοί, ὅσω πλείονος κατηξιώθημεν γνώσεως, τοσούτω ὑποκείμεθα μάλλον κινδύνῳ (83).

CAPUT XVIII.

De charitate et reprimendis cupiditatibus.

« Decora ergo et casta vis nostræ benignitatis, ex sententia Clementis, quærit id, quod est communiter utile, » sive martyrium patiat, sive doceat opere et sermone; eoque duplici, non scripto et scripto. Hæc est charitas, diligere Deum et proximum: ea extollit in altitudinem, quæ non potest explicari. « Charitas operit multitudinem peccatorum »; charitas omnia sustinet, in omnibus est patiens; charitas nos Deo agglutinat, omnia facit in concordia. In charitate consummati sunt omnes electi Dei; absque charitate nihil est gratum Deo; ejus perfectio non potest, inquit, explicari. Quis est idoneus ut in ipsa inveniatur, nisi quos ipse Deus dignos esse censuerit? » Jam vero apostolus Paulus: « Si corpus meum, inquit, tradidero, charitatem autem non habeam, sum æs resonans, et cymbalum tinniens. » Si non ex affectione electa, inquit, per charitatem gnosticam martyrium passus fuero, sed propter metum forte, et spe expectatæ mercedis, labra movens ad testimonium fuero confessus Dominum, sum homo communis, Dominum resonans, non cognoscens. Est enim et populus, qui diligit labiis; est etiam alius, qui tradit corpus ut comburatur. « Et si distribuero omnes facultates meas ad alendos pauperes », inquit, non ex ratione communicationis, quæ proficiuntur a charitate; sed ratione remunerationis, quæ vel ab ipso homine, qui beneficio afficitur, vel a Domino, qui promisit, expecta-

« Ἡ σεμνή (84) οὖν τῆς φιλανθρωπίας (85) ἡμῶν καὶ ἀγνῆ ἀγωγή, κατὰ τὸν Κλήμεντα, τὸ κοινωφελές ζητεῖ, » ἐάν τε μαρτυρῆ, ἐάν τε καὶ παιδεύῃ ἔργῳ τε καὶ λόγῳ· διττῷ δὲ τούτῳ, ἀγράφῳ τε καὶ ἐγγράφῳ. Αὕτη ἐστὶν ἡ ἀγάπη, τὸ ἀγαπᾶν τὸν Θεὸν καὶ τὸν πλησίον (86)· « αὕτη εἰς τὸ ἀνεκδιήγητον ὕψος ἀνάγει· « Ἀγάπη καλύπτει πλῆθος ἁμαρτιῶν· » ἀγάπη πάντα (87) ἀνέχεται, πάντα μακροθυμεῖ· ἀγάπη κολλᾷ ἡμᾶς τῷ Θεῷ, πάντα ποιεῖ ἐν ὁμονοίᾳ ἐν τῇ ἀγάπῃ ἐτελειώθησαν πάντες οἱ ἐκλεκτοὶ τοῦ Θεοῦ· διὰ ἀγάπης οὐδὲν εὐάρεστον τῷ Θεῷ· τῆς τελειότητος αὐτῆς οὐκ ἐστὶν ἐξηγησις, φησὶ. Τίς ἱκανὸς ἐν αὐτῇ εὐρεθῆναι, εἰ μὴ οὗς ἄν αὐτὸς (88) καταξίωση ὁ Θεός; » Αὐτίκα ὁ ἀπόστολος Παῦλος· « Ἐάν τὸ σῶμά μου ἐπιδώ (89), » φησὶν, « ἀγάπην δὲ μὴ ἔχω, χαλκός εἰμι ἰχθῶν, καὶ κύμβαλον ἀλαλάζον. » Ἦν μὴ ἐκ διαθέσεως ἐκλεκτῆς δι' ἀγάπης γνωστικῆς μαρτυρήσω, λέγει, φέβω δὲ εἴπερ οὖν καὶ μισθῷ προσδοκώμεν, ἐπιπροσποῦν τὰ χεῖλη εἰς μαρτυρίαν Κυρίου ὁμολογήσω Κύριον, κοινὸς εἶμι ἄνθρωπος, ἰχθῶν τὸν Κύριον, οὐ γινώσκων. Ἔστι γὰρ καὶ ὁ λαὸς (90) ὁ τοῖς χεῖλεσιν ἀγαπῶν· ἐστὶ καὶ ἄλλος παραδίδους τὸ σῶμα, ἵνα καυθῆσεται. « Ἐάν ψωμισῶ πάντα τὰ ὑπάρχοντά μου, » φησὶν, οὐ κατὰ τὴν τῆς κοινωνίας τῆς ἀγαπητικῆς λόγον, ἀλλὰ κατὰ τὸν τῆς ἀνταποδόσεως ἢ παρὰ τοῦ εὐεργετουμένου ἀνθρώπου ἢ παρὰ τοῦ ἐπιγγεγμένου Κυρίου· « εἰ μὴ ἔχω πᾶσαν τὴν πίστιν, ὥστε ὄρη μεθιστάνει, » καὶ τὰ ἐπισκοποῦντα ἀποβαλεῖν πάθῃ· μὴ « δι' ἀγάπην

✠ P. 614 ED. POTTER, 519 ED. PARIS. a Jac.

(80) Μὴ λόγοις μόνον, ἀλλ' ἐν ἔργῳ. Clemens Rom., μὴ ἐν λόγοις, ἀλλ' ἐν ἔργοις.

(81) Ὁ ταπεινόφρων μαρτυρεῖτω, μὴ ἑαυτῷ, ἀλλ' ἐν τῷ ὑφ' ἑτέρου αὐτὸν μ. Scribendum: Ὁ ταπεινόφρων (vel ταπεινοφρῶν) μὴ ἑαυτῷ μαρτυρεῖτω, ἀλλ' ἐὰν ὑφ' ἑτέρου ἑαυτὸν μαρτυρεῖσθαι. « Humilis ne sibi testimonium ferat, sed sinat ut alter ei testimonium ferat. » Quam lectionem præbet Clemens Romanus. Illud ἐὰν τῷ facile transit in ἐν τῷ, mutato α in ν.

(82) Ὁ ἀγνός τῆ σαρκὶ μὴ ἀλ. Clemens R., ὁ ἀγνός ἐν τῇ σαρκὶ καὶ μὴ ἀλ. Post finem hujusce sententiæ hæc apud Clementem Romanum sequuntur: Ἀναλογισώμεθα.... ποῖοι καὶ τίνες εἰσῆλθομεν εἰς τὸν κόσμον, ὡς ἐκ τοῦ τάφου καὶ σκότους· ὁ ποιήσας ἡμᾶς καὶ δημιουργήσας εἰσήγαγεν εἰς τὸν κόσμον αὐτοῦ. Quæ sic potius distinguenda videntur: Ἀναλογισώμεθα.... ποῖοι καὶ τίνες εἰσῆλθομεν εἰς τὸν κόσμον· ὡς ἐκ τοῦ τάφου καὶ σκότους ὁ ποιήσας ἡμᾶς καὶ δημιουργήσας εἰσήγαγεν εἰς τὸν κόσμον αὐτοῦ. « Reputemus qui et quales in mundum ingressi simus; tanquam et sepulcro et tenebris auctor et opifex noster in mundum suum nos in-

troduxit.

(83) Ὅρατε.... κινδύνῳ. Hæc sententia petita est ex postrema parte cap. 41 epistolæ Clementinæ.

(84) Ἡ σεμνή. Quædam hic conjungit auctor petita ex capp. 48, 49 et 50, mutato autem sententiarum ordine et non paucis omissis.

(85) Φιλανθρωπίας. Clemens R., φιλαδελφίας.

(86) Ἐάν τε μαρ.... καὶ τὸν πλησίον. Hæc Alexandrini verba sunt. Conf. quæ superius dixi Strom. 1, p. 318.

(87) Ἀγάπη πάντα. Imitatur I Cor. xiii, 4, 7.

(88) Αὐτός. Abest a Clemente Romano, cap. 50.

(89) Τὸ σῶμά μου παραδῶ ἵνα καυθῆσωμαι· ut hic quoque mox legitur. STROMBORG.

(90) Ὁ λαός. Respicit Isa. xlix, 13: Καὶ εἶπε Κύριος, Ἐγγίξει μοι ὁ λαὸς οὗτος ἐν τῷ στόματι αὐτοῦ, καὶ ἐν τοῖς χεῖλεσιν αὐτῶν τιμῶσάι με. Mox scribe dum, ἵνα καυθῆσεται, subjunct. mod. Mox καὶ ἐπὶ ψωμίσ. et καὶ ἐάν ἐγ. I Cor. xiii; dein, μεθιστάνειν pro μεθιστάναι, Ibid.

Ὡς ἰπιστωθῶ τῷ Κυρίῳ, ἢ οὐθέν εἰμι (91), ἢ ὡς πρὸς σύγκρισιν τοῦ γνωστικῶς μαρτυροῦντος εἰς πληθος, καὶ τὸ μηδὲν διαφέρων λογιζόμενος. ἢ Αἰ γενεαὶ (92) δὲ πᾶσαι ἀπὸ Ἀδὰμ ἕως τῆσδε τῆς ἡμέρας (93) προῆλθον· ἀλλ' οἱ ἐν ἀγάπῃ τελειωθέντες κατὰ τὴν τοῦ Θεοῦ χάριν ἔχουσι χώραν εὐσεβῶν, οἷ φανερωθήσονται ἐν τῇ ἐπισκοπῇ τῆς βασιλείας τοῦ Χριστοῦ. ἢ Ἄγάπη· ἀμαρτάνειν οὐκ ἔα (94)· ἢ δὲ (95) καὶ περιπέση ἄκων τοιαύτη τιμὴ περιστάσει διὰ τὰς παρεμπιπώσεις τοῦ Ἀντικειμένου, μιμησάμενος (96) τὸν Δαβὶδ, ψαλεῖ· ἢ Ἐξομολογήσομαι τῷ Κυρίῳ (97), καὶ ἄρῃσει αὐτῷ ὑπὲρ μόσχον νέον, φέροντα κέρατα καὶ ὄπλας. ἢ Ἰδέτωσαν πτωχοὶ, καὶ εὐφρανθήτωσαν. ἢ Λέγει γάρ (98)· ἢ Θύσον τῷ Θεῷ θυσίαν αἰνέσεως, καὶ ἀπόδος τῷ Κυρίῳ (99) τὰς εὐχὰς σου, καὶ ἐπικάλῃσαι με ἐν ἡμέρᾳ θλίψεώς σου, καὶ ἐξελεύμαλ' σε, καὶ δοξάσεις με· θυσία γὰρ τῷ Θεῷ πνεῦμα συντετριμμένον. ἢ Ἄγάπη (1) τὸνυν καὶ ἢ ὁ Θεὸς ἢ εἴρηται, ἀγαθὸς ὢν· οὐ ἢ ἡ ἀγάπη τῷ πλησίον κακὸν οὐκ ἐργάζεται, ἢ μήτε ἀδικοῦσα, μήτε ἀνταδιοῦσά ποτε· ἀγαθοποιούσα δὲ πρὸς πάντας ἀπαξπλῶς κατ' εἰκόνα Θεοῦ (2). ἢ Πλήρωμα οὖν νόμου ἢ ἀγάπη, ἢ καθάπερ ὁ Χριστὸς (3), τουτέστιν ἡ παρουσία τοῦ ἀγαπῶντος ἡμᾶς Κυρίου, καὶ ἡ κατὰ Χριστὸν ἀγαπητικὴ ἡμῶν διδασκαλία τε καὶ πολιτεία. Ἄγάπη γοῦν τὸ μὴ μοιχεῦσαι, καὶ τὸ μὴ ἐπιθυμῆσαι τῆς τοῦ πλησίον, τελειοῦται (4), φρόνη πρῶτερον κεκωλυμένον. Τὸ αὐτὸ γοῦν ἔργον διαφορὰν ἴσχει, ἢ διὰ φόβον γινόμενον, ἢ δι' ἀγάπην τελειοθῆν, καὶ ἢτο: διὰ πίστewος, ἢ καὶ γνωστικῶς (5) ἐνεργούμενον. Εἰκότως γοῦν καὶ τὰ τούτων διάφορα (6) τῷ μὲν γνωστικῷ ἢτοίμασται (7), ἢ ἢ ὀφθαλμὸς οὐκ εἶδεν, οὐδὲ οὖς ἤκουσεν, οὐδὲ ἐπὶ καρδίαν ἀνθρώπου ἀνέβη· ἢ τῷ δὲ ἀπλῶς πεπιστευκῶτι μαρτυρεῖ (8) ἢ ἑκατονταπλασίονα ὢν ἀπολέλοιπεν, ἢν ἐπαγ-

tur; et si habeam omnem fidem, ut montes transferam, et affectus, qui menti tenebras offundunt, abjiciam, non fuero autem fidelis Domino per charitatem, nihil sum a, et ut qui si conferar cum eo, qui gnostice in vulgus fert testimonium, nihil reputer egregium. et Omnes quidem generationes ab Adam in hodiernum usque diem præterierunt; sed qui per Dei gratiam consummati sunt in charitate, habent locum piorum, qui manifestabuntur in visitatione regni Christi. Charitas non sinit peccare; quod si etiam invitus in aliquem talem casum incidit per illapsus adversarii, David imitatus, psallet: et Confitebor Domino, et placebit ipsi super vitulum novellum cornua producentem et ungulas. Videant pauperes, et latentur b. Dicit enim: et Sacrifica Deo sacrificium laudis, et redde Domino vota tua, et invoca me in die afflictionis tuæ, et liberabo te, et glorificabis me c. Sacrificium enim Deo spiritus contritus d.—Charitas ergo etiam Deus dicitur e, cum sit bonus: cujus charitas proximo malum non operatur f, neque injuriam faciens, nec referens: omnibus autem, ut semel dicam, benefaciens, ad Dei imaginem. Plenitudo ergo legis est charitas g, sicut Christus, hoc est, præsentia Domini qui nos diligit, et quæ est nostra ex Christo doctrina charitatis, et vitæ institutio. Charitate ergo perficitur præceptum non mœchandi, et præceptum uxorem proximi non concupiscendi, quod prius metu fuerat prohibitum. Idem ergo factum refert, an factum sit per metum, an perfectum per charitatem, et an per fidem, an etiam ex cognitione exerceatur. Merito ergo diversa etiam sunt horum præmia, ei quidem 223, qui est gnosticus, parata sunt, quæ nec oculus vidit, nec auris audivit, nec in cor hominis ascende-

✠ P. 615 ED. POTTER, 520 ED. PARIS. a I Cor. xiii, 2. b Psal. lxxviii, 30, 31, 32. c Psal. xliix, 14, 15. d Psal. l, 17. e Joan. v, 8, 16. f Rom. xiii, 10. g Ibid.

(91) Οὐθέν εἰμι. Hæc sic distinguere et explicare malim: Οὐθέν εἰμι ὡς πρὸς σύγκρισιν τοῦ γνωστικῶς μαρτυροῦντος, εἰς πληθος καὶ τὸ μηδὲν διαφέρων λογιζόμενος. et Nihil sum, si conferar cum eo qui gnostice martyrium patitur, inter homines vulgares et eos, qui nil eximium præ se ferunt, recensendus.

(92) Αἰ γενεαί. Ex Clementis R. epistolæ superioris dictæ cap. 50.

(93) Τῆσδε τῆς ἡμ. Clemens R., τῆσδε ἡμ. et mox, τὴν τοῦ Χριστοῦ χάριν.

(94) ἢ Ἄγάπη ἀμαρτάνειν οὐκ ἔα. De charitate multa prædicat Clemens R., capp. 49 et 50, sed hæc verba nondum in eo inveni.

(95) ἢν δὲ. Hæc effecta videntur ex principio cap. 51 ejusdem epistolæ: Ὅσοι οὖν παρέβημεν διὰ τινος τῶν τοῦ Ἀντικειμένου (supple παρεμπιπώσεων), ἀξιώσωμεν συγγνώμην. et Quotquot igitur per quemdam adversarii illapsus deliquimus, veniam postulemus.

(96) Μιμησάμενος. Ex ejusdem epistolæ cap. 52.

(97) Ἐξομολογήσομαι τῷ Κ. Psal. lxxviii: Ἄνεσω τὸ ὄνομα Θεοῦ μετ' ὧδῆς, μεγαλυνῶ αὐτὸν ἐν ἀνέσει· καὶ ἄρῃσει τῷ Θεῷ ὑπὲρ μόσχον νέον κέρατα ἐκφέροντα καὶ ὄπλα. Sed Clemens noster Romanus sequitur, nisi quod hic pro φέροντα κέρατα habeat κέρτα ἐκφέροντα.

(98) Λέγει γάρ. Clemens R., καὶ πάλιν λέγει.

(99) Τῷ Κυρίῳ. Psalm. xliix et Clemens R., τῷ Ὑψίστῳ.

(1) Ἄγάπη. I Joan. iv, 8 et 16: Ὁ Θεὸς ἀγάπη ἐστίν.

(2) Κατ' εἰκόνα Θεοῦ. Respicit forte Matth. v, 44 et seq.; Luc. xii, 36.

(3) Καθάπερ ὁ Χριστός. Nam Christus οὐκ ἤλθεν καταλύσαι νόμον, ἀλλὰ πληρῶσαι· quod de se ipse dicit, Matth. v, 17.

(4) Ἄγάπη... τελειοῦται. Interpretes vertit, charitas perficit. Unde ἀγάπη nom. cas. in nonnullis edit. irrepsit. Respicit autem Rom. xiii, 9: Τὸ γάρ, οὐ μοιχεύσεις, οὐ κλέψεις, οὐ ψευδομαρτυρήσεις, οὐ ἐπιθυμήσεις, καὶ εἴ τις ἕτερα ἐντολὴ, ἐν τούτῳ τῷ λόγῳ ἀνακεφαλαιούται, ἐν τῷ Ἀγαπήσεις τὸν πλησίον ὡς ἑαυτόν.

(5) Διὰ πίστewος, ἢ καὶ γν. Πίστιν et γνῶσιν iterum hic distinguit, ut superius: illam scilicet universis fidelibus Christianis, hanc solis perfectis tribuens.

(6) Τὰ τούτων διάφορα. V. Casaubonus ad Theophrast. Περί μικρολογίας. Lowth.

(7) ἢτοίμασται. Respicit I Cor. ii, 9: Ἄ ὀφθαλμὸς οὐκ εἶδε, καὶ οὖς οὐκ ἤκουσε, καὶ ἐπὶ καρδίαν ἀνθρώπου οὐκ ἀνέβη, ἢ ἢτοίμασεν ὁ Θεὸς τοῖς ἀγαπῶσιν αὐτόν.

(8) Μαρτυρεῖ. Nempe Christus, Matth. xix, 30: Καὶ πᾶς, ὃς ἀφῆκεν οἰκίαν, ἢ ἀδελφούς, ἢ ἀδελφάς,

runt a ; » ci autem, qui solummodo credidit, concedit suo testimonio « centum partibus plura b , quam ea essent, quæ reliquit; quam promissionem contingit cadere in hominum intelligentiam. Hoc in loco mihi venit in mentem quidam, qui se dicebat esse gnosticum. Exponens enim illud : « Ego autem dico, qui aspexit mulierem ad concupiscentiam, jam mæchatus est c , » non censebat nudam iudicari cupiditatem, sed si per cupiditatem, quod ex ea sit opus, procedens ultra cupiditatem, in ipsa peragatur. Aut enim in somnis simul visione utitur, aut etiam corpore. Atque qui historias quidem conscripsere justi Bocchoridis, tale referunt iudicium : Adolescens captus amore meretricis, persuadet, certa quadam mercede constituta, ut postridie puella ad eum veniat; cum autem puellam in somnis præoccupasset cupiditas, præter spem expleta libidine, eam, quam amabat, ad se venientem, ut constitutum fuerat, arceat aditu. Illa autem cum id, quod evenerat, didicisset, exigebat mercedem, dicens se ea ratione amatoris explesse cupiditatem. Venerunt ergo ad iudicem. Is iussu adolescente crumenam, in qua erat merces, in sole extendere, iussit meretricem umbram apprehendere; lepide imperans, ✕ ut simulacrum mercedis redderet pro simulacro complexus. Atque somniat quidem aliquis, visioni assentiente anima; veram autem visionem somniat, qui aspicit ad concupiscentiam; non solum, ut ille dicebat gnosticus, si simulatque viderit, cum muliere consuetudinem animo concipiat, hoc enim jam est cupiditatis opus ut cupid-

✕ P. 616 ED. POTTER, 520-521 ED. PARIS. a I Cor. II, 9; Isa. LIIII, 4. b Matth. XIX, 20; Marc. I, 29, 30. c Matth. V, 28.

ἡ πατέρας, ἡ μητέρας, ἡ γυναῖκα, ἡ τέκνα, ἡ ἀγροῦς, ἔνεκεν τοῦ ὀνόματός μου, ἕκατονταπλασίονα λήψεται, καὶ ζωὴν αἰώνιον κληρονομήσει. Conf. Marc. x, 29, 30.

(9) *Εἰς σύνεσιν ἀνθρώπων πίπτει*. σ. Opponit promissionem earum rerum, quæ humanæ mentis captum non excedunt, promissioni modo dictæ eorum, quæ nec oculus vidit, nec in cor hominis ascenderunt.

(10) *Ἐγὼ*. Sententiam Matth. V, 28, verbis paulum mutatis exprimit.

(11) *Ἐαυτῇ*. « Se. » Vel αὐτῇ, « ipsa. » Mox, ut ait Sylburgius, pro ἡ γὰρ ὄν, « utique enim. » Interpres, ut prior disjunctiva consistat, in sequenti quoque membro legit, ἡ καὶ τῷ σώματι. Paulo insolentius esset, ἡ γὰρ, pro αὐτῇ γὰρ, « hæc enim. »

(12) *Βοχχόριδος τοῦ δικαίου*. Diodorus Siculus *Bibliothecæ historicæ* lib. I, p. 59 edit. Hanov. refert Bocchorin Ægypti regem fuisse, τῷ μὲν σώματι παντελῶς εὐκαταφρόνητον, ἀγγιολογία δὲ καὶ φρονήσει πολὺ διαφέροντα τῶν προβασιλευσάντων, « corpore quidem valde despecto, sed ingenio et prudentia ante se regibus plurimum præcellentem. » Plutarchus in libro *De vitioso pudore*, p. 529, edit. Paris., de eodem memorat, quod cum natura gravis rigidusque esset, Isis aspidem immittere solita fuerit, quæ ejus capiti circumvoluta, superne eum inumbraret, ut ostento territus æque recteque iudicaret. Suidas Bacchyrin vocat : Βάχχυρις, ἐπὶ τῶν δικαιοτάτων τοιοῦτος γὰρ οὗτος βασιλεὺς Αἰγύπτου. Item Zenobius : Βάχχυρις ὄψος Αἰγύπτιος ὢν ἐπὶ δικαιοσύνη καὶ ἐπιβολῇ κρίσεων ἀπονημονεύεται. Εἴρηται δὲ ἡ παροιμία ἐπὶ τῶν δικαιότατα καὶ πρρευρημένως κρίνοντων.

ἄγγελον εἰς σύνεσιν ἀνθρώπων πίπτειν συμβέβηκεν (9). Ἐνταῦθα γενόμενος, ἀνεμνήσθη τινὸς φάσματος ἑαυτὸν γνωστικόν. Ἐξηγουόμενος γὰρ τὸ, « Ἐγὼ (10) δὲ λέγω ὅτι ἐμβλέψας τῇ γυναικὶ πρὸς ἐπιθυμίαν ἦδη μεροίχευκεν, » οὐ ψιλὴν τὴν ἐπιθυμίαν ἔξῃου κρίνεσθαι, ἀλλὰ ἐὰν τῇ ἐπιθυμίᾳ τὸ κατ' αὐτὴν ἔργον περαιτέρω τῆς ἐπιθυμίας χωροῦν ἐν ἑαυτῇ (11) ἐκτελήται· ἡ γὰρ ὄναρ τῇ φαντασίᾳ συγκαταχρῆται ἔξῃ καὶ τῷ σώματι. Λέγουσιν οὖν οἱ τὰς ἱστορίας συντάξι- μνοι Βοχχόριδος τοῦ δικαίου (12) κρίσιν τοιάνδε (13)· Ἐρῶν ἑταίρας νεανίας πείθει μισθῶντι ὠρισμένῃ τὴν παῖδα ἀφικέσθαι τῇ ὕστεραίᾳ πρὸς αὐτόν. Προλαβούσης ὄναρ τῆς ἐπιθυμίας τὴν παῖδα, παρ' ἐλπίδα κερσεθεις, ἤκουσαν τὴν ἐρωμένην κατὰ τὸ τεταγμένον, εἶργει τῆς εἰσόδου. Ἡ δὲ, ἐκμαθούσα τὸ γρονδῶν, ἀπῆτει τὸν μισθόν, καὶ τῆδὲ πῶς αὐτῇ τὴν ἐπιθυμίαν τῷ ἑραστῇ πεπληρωκέναι λέγουσα. Ἦσαν οὖν ἐπὶ τὸν κριτὴν. Τὸ βαλάντιον οὗτος τοῦ μισθώματος τὸν νεανίσκον προτείνειν κελύσας, ἐν ἡλίῳ δὲ, τὴν ἑταίραν λαβέσθαι προσέταξε τῆς σιχίας· χαριέντως ἐμφυλον μισθώματος ἀποδιδόναι κελύσας· εἰδῶλου συμπλοχῆς (14). Ὀνειρώττει μὲν οὖν τις, συγκαταθεμένης τῇ φαντασίᾳ τῆς ψυχῆς· ὕπαρ δὲ ὄνειρώττει ὁ πρὸς ἐπιθυμίαν βλέπων, οὐ μόνον ὡς ἔκεινος ἔλεγεν ὁ δῆθεν γνωστικὸς, ἐὰν ἅμα τῇ βίῃ τῆς γυναικὸς συλλάβῃ κατ' ἐννοίαν τὴν ὀμίλιαν· τοῦτο γὰρ ἦδη ἔργον ἐστὶν ἐπιθυμίας, ὡς ἐπιθυμίας· ἀλλ' ἐὰν εἰς κάλλος σώματος βλέψῃ τις, ὁ λόγος φησι, καὶ αὐτῷ ἡ σὰρξ εἶναι κατ' ἐπιθυμίαν ὄξῃ καλῇ, σαρκικῶς ἰδὼν καὶ ἀμαρτητικῶς, δι' οὗ τελευτάς, κρίνεται. Ἐμπαλιν γὰρ ὁ δι' ἀγάπην τὴν ἀ-

a I Cor. II, 9; Isa. LIIII, 4. b Matth. XIX, 20; Marc. I,

(13) *Κρίσιν τοιάνδε*. Plutarchus in Demetrio, p. 901 : Ἀπονημονεύεται δὲ τῆς Λαμίας καὶ πρὸς τὴν λεγομένην Βοχχόριδος κρίσιν ἀντιδρόσεις. Ἐπεὶ γὰρ τις, ἐρῶν ἐν Αἰγύπτῳ ἑταίρας Θωνίδος, ἤπειτο σὺν ἑνὶ χροστῶν, εἶτα κατὰ τοὺς ὕπνους ὄξῃσας αὐτῇ συγγενέσθαι, τῆς ἐπιθυμίας ἐπαύσατο, δίκην ἔλαχεν ἡ Θωνὶς αὐτῷ τοῦ μισθώματος· ἀκούσας δὲ τὸν λόγον ὁ Βόχχορις, ἐκέλευσε τὸν ἄνθρωπον ὅσον ἤτησθαι χρυσὸν ἠριμῆμένον ἐν τῷ ἀγγεῖῳ διαφέρειν ὄνυρον κακίῃ τῇ χειρὶ, τὴν δ' ἑταίραν ἔχεσθαι τῆς σιχίας· ὡς τὴν ὄξῃσας τῆς ἀληθείας σιχίαν οὖσαν. Οὐκ ᾔσχετο ταύτην εἶναι τὴν κρίσιν ἡ Λαμία δικαίαν· οὐ γὰρ ἀπέλευσεν ἡ σιχία τῆς ἐπιθυμίας τοῦ ἀργυρίου τὴν ἑταίραν, τὸ δὲ ὄνυρον ἐπαύσατο ἐρῶντα τὸν νεανίσκον. i Memoratur Lamie quoque celebrati Bocchoridis iudicii impugnatione. Nam cum quidam meretricem Ægyptiam Thonidem amaret, proposcit illa ingentem pecuniam summam. Adollescens inde, cum in somnis sibi visus esset cum illa concumbere, liberatus est libidine. Ob id mercedem ab illo institit Thonis iudicio exigere. Cognita causa, iussit Bocchoris illi, quantum postulaverit Thonis argenti, in vase numeratum huc atque illuc manu jactare, ac meretricem umbra frui: quod veritatis opinio umbra sit. Hanc sententiam censuit Lamia iniquam esse: neque enim, inquit illa, ademit meretrici umbra pecuniam cupiditatem, somnium vero amore adolescentem liberavit.

(14) *Εἰδῶλου συμπλοχῆς*. Ellipsis est: plena structura: ἀντ' εἰδῶλου συμπλοχῆς, « pro imagine coitus, » inquit Sylburgius. Sed ἀποδιδόναι apud profetissimos auctores ejusmodi genitivum sæpe regi: alioqui scribi possit ἀντιδιδόναι.

νήν προσδέπων τὸ κάλλος, οὐ τὴν σάρκα ἡγεῖται, ἀλλὰ τὴν ψυχὴν καλὴν (15), τὸ σῶμα, οἶμαι, ὡς ἀνδριάντια θαυμάσας, δι' οὐ κάλλους ἐπὶ τὸν τεχνίτην καὶ τὸ δντως καλὸν αὐτὸς αὐτὸν παραπέμπει· σύμβολον ἁγίου τὸν χαρακτήρα τῆς δικαιοσύνης τὸν φωτεινὸν ἐπιδεικνύμενος τοῖς ἐφεστῶσι τῇ ἀνδρῷ ἀγγέλοις (16), τὸ χρίσμα τῆς εὐαρεσθήσεως λέγω, τὴν ποιότητα τῆς διαθέσεως τὴν ἐπικειμένην τῇ ψυχῇ κατ' ἐπιχώρησιν τοῦ ἁγίου Πνεύματος γεγαυμένη. Ταύτην τὴν δόξαν τὴν ἐκλάμψασαν ἐπὶ τοῦ προσώπου Μωϋσέως ἑλάσ οὐχ οὐδὲς τὴν προσδέπειν· διὸ καὶ κάλυμμα ἐλάμβανε τῆς δόξης πρὸς τοὺς σαρκικῶς θεωμένους. Τοὺς μὲν γὰρ ἐπαγομένους τινὰ τὸν κοσμικὸν κατέγουσιν οἱ τὸ τέλος ἀπαιτοῦντες τοὺς σφετέροις βαρουμένους· πάθει (17)· τὸν δὲ γυμνὸν μὲν τῶν ὑποπιπτόντων τῷ τέλει, πλήρη δὲ γνώσεως καὶ τῆς ἐξ ἔργων δικαιοσύνης, συνευχόμενοι παραπέμπουσι, τὸν ἀνδρα σὺν καὶ τῷ ἔργῳ μακαρίσαντες· « Καὶ τὸ φύλλον (18) αὐτοῦ οὐκ ἀποβρύσεται, » τοῦ ζωτικῆς φύλλου, τοῦ « κατὰ τὰς διεξόδους τῶν ὑδάτων » τεθραμμένου. Καρποφόροις δὲ ὁ δίκαιος ἀπεικάζεται δένδροις, οὐ μόνον τοῖς κατὰ τὴν τῶν μεταρτίων θυσίαν (19). Ἦσαν (20) δὲ κἀν ταῖς τῶν θυσιῶν προσαγωγαῖς, παρὰ τῷ νόμῳ οἱ τῶν ἱερείων μωμοσκόποι. Ὅρεξιν (21) οὖν ἐπιθυμίας διακρίνουσιν οἱ περὶ ταῦτα δεινοί· καὶ τὴν μὲν ἐπὶ ἡθοναῖς καὶ ἀκολασίᾳ τάττουσιν,

« Exod. xxxiv, 29, seq.

(15) Οὐ τὴν σάρκα ἡγεῖται, ἀλλὰ τὴν ψυχὴν κ. Socratice et Platonicè de amore loquitur. Sic apud Lucianum in *Auctione vitarum* ipse Socrates: Τίς δ' ἂν ἐπιτηδειότερος ἐμοῦ γένοιτο συνεῖναι καλῶ; καὶ γὰρ οὐ τῶν σωμάτων ἐραστής εἰμι, τὴν ψυχὴν δ' ἡγούμαι καλὴν. « At quis magis me idoneus esse queat, qui cum formoso puero versetur? Etenim non sum amator corporum, sed animam formosam duco. » Item de eodem amore agens Maximus Tyrius dissert. 9, p. 113 edit. Oxon.: Ἀρχὴ αὐτοῦ ψυχῆς ἄνθος ἐν σωματι διαφανόμενον. « Ejus origo est animæ pulchritudo corpore elucens. » Idem de simili Lacedæmoniorum amore, dissert. 10, pag. 128, ait: Ἐρᾶ Σπαρτιάτης ἀνὴρ μετρίως Λακωνικοῦ, ἀλλ' ἐρᾶ μόνον ὡς ἀγάλματος καλοῦ. « Amat vir Spartiata puerum Laconicum, sed non secus quam pulchram imaginem. » Conf. ejusdem dissert. 8, 9, 10, 11, et *Archæologia nostræ Græcæ* lib. iv, cap. 9.

(16) Τοῖς ἐφεστῶσι τῇ ἀνδρῷ ἀγγέλοις. Hermas in *Pastore* memorat « angelum pœnitentiæ, » et alium pœna: præpositum: « et alibi inveniuntur » angeli pacis, mortis, matrimonii, puerperii, » et aliarum rerum fere omnium. Unde nil mirum si « ascensui » in cœlos præesse crediti sunt. Nam et Christus refert angelos Lazari animam in Abrahamæ sinu detulisse, Luc. xvi, 22. Barnabas epist. cap. 18: Ὅδοι δύο εἰσι διδασχῆς καὶ ἐξουσίας, ἡ τε τοῦ φωτὸς, ἡ τε τοῦ σκότους· διαφορά δὲ πολλὴ τῶν δύο ὁδῶν· ἐφ' ἧς μὲν γὰρ εἰσι τεταγμένοι φωταγωγοὶ ἀγγελοὶ τοῦ Θεοῦ, ἐφ' ἧς δὲ ἀγγελοὶ τοῦ Σατανᾶ. « Dux sunt viæ doctrinæ ac potestatis: una lucis, altera tenebrarum, differentia vero multa duarum viarum. Uni siquidem præpositi sunt lucis conciliatores, angeli Dei; alteri vero, angeli Satanæ. » Hinc in *Constitut. apost.* lib. viii, cap. 41, docemur pro mortuo sic orare: Ἀγγέλους εὐμενεῖς παράστησον αὐτῷ, καὶ κατάταξον αὐτὸν ἐν τῷ κόλπῳ τῶν πατριαρχῶν. « Angeli ei placidos præbe, et colloca eum in sinu patriarcharum, etc. » Ubi conf. quæ adnotavit cl. Cotelierus. Clemens intra ex Platone meminuit angelorum, qui sceleratis

A tatis; sed si quis corporis respexerit pulchritudinem, ait Logos, et ei ex libidine caro pulchra visa fuerit, cum carnaliter et animo peccandi viderit, propterea quod eam sit admiratus, condemnatur. Contra autem, qui per castam aspiciet dilectionem, non carnem, sed animam pulchram esse existimat, corpus, mea quidem sententia, admirans tanquam statuum, per quam pulchritudinem ipse quoque seipsum transmittit ad artificem; et id, quod est vere pulchrum, sanctum signum, lucidum justitiæ characterem ostendens angelis qui præsumt ascensui, unctionem dico bene compositæ et quæ Deo placet mentis, qualitatem affectionis inditam animæ, quæ gestit et exultat propter inhabitationem sancti Spiritus. Hanc gloriam, quæ in Moysis facie refulserat, non poterat populus intueri; et ideo gloriæ velamen induit apud eos, qui intuebantur carnaliter. Eos enim, qui aliqua inducunt ex rebus mundanis, ii, qui detinent, vectigal exigunt ab iis, qui suis gravantur vitii et animi perturbationibus; eum autem, qui nudus quidem est ab iis, in quæ cadit vectigal, est autem plenus cognitione et ea, quæ est ex operibus, justitia, bona precantes transmittunt, virumque cum opere suo beatum pronuntiant: « Et ejus folium non defluet, » ligni, inquam, vitalis, quod est nutritum « secus decursus aqua-

apud inferos puniendis præfecti sunt, *Strom.* v, p. 502 edit. Paris.

(17) Τοὺς μὲν γὰρ . . . πάθει. Hæc sic distinguere et explicare malim: Τοὺς μὲν γὰρ ἐπαγομένους τινὰ τὸν κοσμικὸν κατέγουσιν οἱ τὸ τέλος ἀπαιτοῦντες, τοῖς σφετέροις βαρουμένους πάθει. « Eos enim, qui res quasvis mundanas important, detinent ii, qui colligendis vectigalibus præfecti sunt, suis affectibus gravatos. Porro, οἱ τὸ τέλος ἀπαιτοῦντες metaphorice dici videntur iidem angeli quos paulo ante dixit auctor τῇ ἀνδρῷ præpositos esse. Quemadmodum Christus angelos messoribus assimilat, Matth. xiii, 39. Quæ sequuntur etiam in prioribus editionibus perperam distincta et exposita sunt.

(18) Καὶ τὸ φύλλον. Psalm. i, 3: Καὶ ἔσται ὡς τὸ ξύλλον τὸ πεφυτευμένον παρὰ τὰς διεξόδους τῶν ὑδάτων, ὃ τὸν καρπὸν αὐτοῦ δώσει ἐν καιρῷ αὐτοῦ· καὶ τὸ φύλλον αὐτοῦ οὐκ ἀποβρύσεται.

(19) Θυσίαν. Hæc vox irrepseisse videtur e sequenti sententia. Malim φύσιν, vel aliquid ejusmodi. Vult enim auctor « justum » in Psalm. i non solum « arboribus quæ in sublimi feruntur, » sed etiam ac præcipue iis quæ « frugiferæ sunt, » — « assimilari. »

(20) Ἦσαν. Hæc sententia ad ea, quæ sequuntur, relata sic intelligi debet, prout nos eam Latine explicavimus. Priores editiones eam cum præcedentibus perperam conjunxerunt.

(21) Ὅρεξιν. Stoici, apud Stobæum in *Eclogis ethicis*, dicunt ὄρεξιν esse λογικῶν (scrib. λογικῆς) ὀρμῆς εἶδος, « rationalis appetitus speciem: » iidem vero apud eundem ἐπιθυμίαν vocant ὄρεξιν ἀπειθῆ λόγῳ, « appetitionem rationi inobedientem. » Diogenes Laertius lib. v, seg. 115: Ἐπιθυμία δὲ ἔστιν ἄλογος ὄρεξις. « Cupiditas autem est appetitio rationi contraria. » Cicero lib. iii *Tusculan. quest.*: « Altera cupiditas, quæ recte vel libido dici potest; quæ est immoderata appetitio opinati magni boni, rationi non obtemperans. » Et lib. iv: « Libido, vel cupiditas effrenata, quæ adversa ratione incitata est vehementius.

rum a. » Comparatur autem justus arboribus frugiferis, non iis solis, quæ in sublime feruntur, sacrificiis. ἀλογον (22) οὖσαν, τὴν δὲ ὄρεξιν ἐπὶ τῶν κατὰ φύσιν ἀναγκαίων, λογικὴν ὑπάρχουσαν κίνησιν. ✕ Quemadmodum autem erant in sacrificiorum quoque oblationibus penes legem, qui hostiarum vitia considerabant; sic appetitionem discernunt a cupiditate, qui sunt in his rebus exercitati; et hæc quidem voluptati tribuunt et intemperantiæ, cum rationis experti sit; appetitionem autem esse statuunt in his, quæ sunt per naturæ præscriptum necessaria, ut quæ sit motus ex ratione.

CAPUT XIX.

Tam mulieres quam viros esse perfectionis obtinendæ capaces, quod et heroinarum apud externos exemplis confirmat.

Hujus perfectionis potest et vir et mulier æque esse particeps. Jam vero non solus Moyses, qui audivit a Deo: « Locutus sum ad te semel et bis, dicens: Vidi populum hunc, et ecce est dura cervice; sine me eos perdere, et delebo nomen eorum sub cælo, et faciam te in gentem magnam et admirabilem, et longe magis quam hanc ^b; » respondet, non id, quod suum erat, spectans, sed pro communi salute preces fundens: « Nequaquam, Domine: « remitte peccatum huic populo, aut dele me etiam « de libro viventium c. » Quanta fuit ejus perfectio, qui maluerit una mori cum populo, quam solus esse salvus? Sed etiam Judith, quæ consummata fuit inter mulieres, cum esset urbs circumsessata, precatâ seniores, ingreditur quidem in castra alienigenarum, omne periculum contemnens pro patria, seipsam tradens hostibus in fide Dei: præmia autem fidei mox accipit mulier, cum in hostem fidei se præclare gesserat, et potita sit capite Holofernis. Et rursus perfecta illa in fide Esther, Israelæem a tyrannica potestate liberans, et a crudelitate satrapæ, » sola mulier afflicta jejuniis, restitit

Ταύτης τοι τῆς τελειότητος ἔξεστιν ἐπίσης μὴ ἀνδρὶ, ἐπίσης (23) δὲ καὶ γυναικὶ μεταλαβεῖν. Αὐτίκα οὐχ ὁ Μωϋσῆς μόνος ἀκούσας παρὰ τοῦ Θεοῦ· « Λελάληκα (24) πρὸς σὲ ἅπασι καὶ ἐς, λέγων· Ἐώρακα τὸν λαὸν τοῦτον, καὶ ἰδοὺ ἐστὶ σκληροτράχηλος (25)· ἔασόν με ἐξολοθρεῦσαι αὐτούς, καὶ ἐξαλείψω τὸ ὄνομα αὐτῶν ὑποκάτωθεν τοῦ οὐρανοῦ, καὶ ποιήσω σε εἰς ἔθνος μέγα καὶ θαυμαστόν, καὶ πολὺ μᾶλλον ἢ τοῦτο· » ἀποκρίνεται δεόμενος, μὴ τὸ ἐπιπέσομαι, ἀλλὰ τὴν κοινὴν σωτηρίαν (26)· « Μηδὲ μὴ (27), Κύριε· ἄφες τὴν ἀμαρτίαν τῷ λαῷ τῷ· τῷ, ἢ κάμῃ (28) ἐξάλειψον ἐκ βίβλου ζώντων. » Ὅση τελειότης (29) τοῦ συναποθανεῖν ἐβελήσαντος (30) τῷ λαῷ, ἢ σώζεσθαι μόνος; Ἀλλὰ καὶ Ἰουδῆθ (31), ἢ ἐν γυναιξὶ τελειωθείσα, ἐν συγκλεισμῷ τῆς πόλεως γενομένης, δεθηθεῖσα τῶν πρεσβυτέρων, εἰς μὴ τὴν παρεμβολὴν τῶν ἀλλοφύλων ἐξέρχεται, τοῦ παντὸς καταφρονήσασα κινδύνου ὑπὲρ τῆς πατρίδος (32) ἐαυτὴν ἐπιδοῦσα τοῖς πολεμίοις ἐν πίστει Θεοῦ· λαμβάνει δ' εὐθὺς τὰ πέλαιρα τῆς πίστεως, ἀριστεῦσασα γυνὴ κατὰ τοῦ πολεμίου τῆς πίστεως, κυρία τῆς Ὀλοφέρνηου γενομένη κεφαλῆς. Πάλιν τε αὖ (33) ἢ

✕ P. 617 EO. POTTER. a Psal. 1, 3. b Deut. 15, 15, 14. c Exod. xxxii, 32.

(22) Ἄλογον. Hanc vocem Stoici aliter paulo usurpare solebant, quam vulgus Græciæ. Stobæus: Τὸ δὲ ἄλογον, καὶ τὸ παρὰ φύσιν. Ἀλλὰ τὸ μὲν ἄλογον, ὅσον τὸ ἀπειθὲς τῷ λόγῳ.

(23) Ἐπίσης μὲν ἀνδρὶ, ἐπίση. Conf. Pædagog. lib. 1, cap. 4.

(24) Λελάληκα. Hæc revertitur auctor ad Clementem Romanum, e cujus cap. 53 hæc, paucis mutatis, sumpta sunt.

(25) Ἰδοὺ ἐστὶ σκληρ. Clementis Rom. editor lacunam inter ἰδοὺ ἐτὶ σκληροτράχηλος supplevit voce λαός, ex versione τῶν Ὁ. Erat autem Romanus ex Alexandrino potius supplendus; qui, ut superius, ita procul dubio hic etiam Romanum secutus est. Proinde καὶ νῦν, quæ voces apud τοὺς Ὁ præcedunt verbum ἔασον, ab utroque Clemente absunt. Item pro ἔθνος μέγα καὶ θαυμαστόν, quod apud utrumque Clementem occurrit, ἔθνος μέγα καὶ ἰσχυρόν habent LXX interpretes.

(26) Ἀποκρίνεται... σωτηρίαν. Hæc Alexandrini verba sunt.

(27) Μηδαμῶς. Hæc etiam apud Clementem R. eodem, quo jam allata Scripturæ verba, loco leguntur; quamvis in Deuteronomio non exstent. Verum paria his, verbis paulum mutatis, occurrunt Exod. xxxii, 51, 52.

(28) Κάμῃ. Clem. R., καὶ με.

(29) Ὅση τελειότης. Abbreviat illa Clementis Romani: « Ὡ μεγάλης ἀγάπης! ὧ τελειότητος ἀνυπερβλήτου! Παρρησιάζεται θεράπων πρὸς Κύριον, αἰτεῖται ἄφεσιν τῷ πλήθει, ἢ καὶ ἐαυτὸν ἐξαλειφθήναι μετ' αὐτῶν ἄξιοι. « Ὁ charitatem ingentem! Ὁ insuperabilem perfectionem! Libere ad Domi-

num loquitur famulus, remissionem pro populo postulat; vel seipsum quoque cum eis deleri petit. » Non veregitor adnotat ad « Romanum » vir iste superius memoratus: « Hæc usque ad historiam Judithæ non exstant in Clemente Alexandrino pag. 521. »

(30) Ἐβελήσαντος. Cum hac voce subaudiendum μάλλον. SYLBERG.

(31) Ἀλλὰ καὶ Ἰουδῆθ. Hæc, verbis paulum mutatis, ex cap. 53 Clementinæ epistolæ sumpta sunt: Πολλὰ γυναῖκες, ἐνδυναμωθείσα: διὰ τῆς χάριτος τοῦ Θεοῦ, ἐπετελέσαντο πολλὰ ἀνδρεία. Ἰουδῆθ ἡ μακάρια, ἐν συγκλεισμῷ οὖσης τῆς πόλεως, ἠτήσατο παρὰ τῶν πρεσβυτέρων ἐαυτὴν ἐξελθεῖν εἰς τὴν παρεμβολὴν τῶν ἀλλοφύλων· παραδοῦσα οὖν ἐαυτὴν τῷ κινδύνῳ ἐξῆλθεν δι' ἀγάπην τῆς πατρίδος, καὶ τοῦ λαοῦ τοῦ ἧτος ἐν συγκλεισμῷ, καὶ παρέδωκεν Κύριον Ὀλοφέρνην ἐν χειρὶ θηλείας. « Mulieres complures, per gratiam Dei corroboratæ, strenua et virilia multa gesserunt. Beata Juditha, cum urbs obsideretur, rogavit seniores ut sibi liceret in alienigenarum castra transire; ac seipsam periculo tradens, propter charitatem patriæ populique obsessi, egressa est; et Dominus tradidit Holoferneum in inanem feminæ. »

(32) Ὑπὲρ τῆς πατρίδος. Malim hæc verba ad ea, quæ sequuntur, referre: « Omne periculum contemnens, seipsam pro patria tradens hostibus. »

(33) Πάλιν τε αὖ. Clemens R., post verba modo ex eo allata, hæc addit: Οὐχ ἦττον αὖ καὶ ἡ τελεία κατὰ πίστιν Ἐσθῆρ κινδύνῳ ἐαυτὴν παρέβαλεν, ἵνα τὸ δωδεκάφυλον τοῦ Ἰσραὴλ μέλλον ἀπολέσθαι μίσσηται· διὰ γὰρ τῆς νηστείας καὶ τῆς ταπεινώσεως

τελεία κατὰ πίστιν Ἐσθήρ, βυομένη τὸν Ἰσραήλ τυραννικῆς ἐξουσίας καὶ τῆς τοῦ σατραποῦ ὀμότητος, ἡ μόνη γυνὴ νηστείας τεθλιμμένας (34) πρὸς μυρίας ὀπλισαμένας (35) ἀντετάξατο δεξιᾶς, τυραννικὸν διὰ πίστεως ἀναλύουσα δόγμα· καὶ δὴ τὸν μὲν ἐπιθάσσευσεν, ἀνέστειλε δὲ τὸν Ἀμάν, καὶ τὸν Ἰσραήλ τῇ τελείᾳ πρὸς τὸν Θεὸν δεήσει ἀπαθὴ διεφύλαξεν. Σιωπῶ γὰρ Σουσάνναν καὶ τὴν Μωϋσέως ἀδελφὴν, ὡς ἡ μὲν συνεστρατήγησε τῷ προφῆτῃ, πασῶν ἐξάρχουσα τῶν κατὰ σοφίαν παρ' Ἑβραίοις εὐδοκίμων γυναικῶν· ἡ δὲ, σεμνότητος ὑπερβολῇ καὶ μέχρι θανάτου χωροῦσα, πρὸς τῶν ἀκολάστων ἐραστῶν κατακρινομένη, μάρτυς ἀγγελίας ἔμεινεν ἀββηθῆς. Ναὶ μὴν Δίων ὁ φιλόσοφος (36) Λυσιδίην τινὰ γυναῖκα ἱστορεῖ, δι' ὑπερβολὴν αἰδοῦς, αὐτῇ χιτῶνι λούεσθαι· Φιλωτέραν δὲ, ὅποτε μέλλοι εἰσέναι τὴν πύλον, ἤσυχῃ ἐπαναστέλλεσθαι τὸν χιτῶνα, καθόσον τὰ γυμνά τὸ ὕδωρ ἔσχεπεν· εἶτα κατ' ὀλίγον (37) αὐτὴς ἀνιούσαν, ἐπενδύσασθαι. Ἡ γὰρ οὐχὶ καὶ βασάνους ἤνεγκεν ἀνδρείως Λέαινα ἡ Ἀττικὴ, συνειδυία αὐτῇ (38) τοῖς ἀμφὶ τὸν Ἀρμόδιον καὶ Ἀριστογείτονα τὴν κατὰ Ἰππάρχου ἐπιβουλήν; οὐδ' ὀπιστιοῦν ἐξείπεν, εὐ μάλα στρεβλουμένη. Φασὶ δὲ καὶ τὰς Ἀργολικὰς (39), ἡγουμένης αὐτῶν Τελεσίλλης τῆς ποιητρίας, Σπαρτιάτας τοῦς ἀλκίμους τὰ πολέμια φανείσας μόνον τρέψασθαι, καὶ ἐκείναις τὸ ἀδέξ (40) τοῦ θανάτου περιποιήσασθαι. Τὰ ὁμοῖα λέγει καὶ ὁ τὴν « Δαναίδα » παποιηκῶς ἐπὶ τῶν Δαναοῦ θυγατέρων ὧδε·

Καὶ τότε ἄρ' ὡπλίζοντο θεῶς Δαναοῖο θυγατρὲς
Πρόσθεν ἐβρέβειος ποταμοῦ Νεῖλοιο ἀνακτος.

καὶ τὰ ἐξῆς. Ἄδουσι δὲ οἱ λοιποὶ τῶν ποιητῶν τὴν Ἀταλάντης ἐνθήρῳ κώπυττα, καὶ τὴν Ἀντικλείας φιλοστοργίαν (41), καὶ τὴν Ἀλκηστίδος φιλανδρίαν, καὶ τὴν

✠ P. 618 ED. POTTER, 522 ED. PARIS.

αὐτῆς ἤξιωσεν τὸν παντοποιητὴν Δεσπότην, Θεὸν τῶν αἰώνων· ὅς, ἰδὼν τὸ ταπεινὸν τῆς ψυχῆς αὐτῆς, ἐβρύσατο τὸν λαόν, ὡν χάριν ἐκινδύνευσεν. « Nec mihi, cuius perfecta fuit fides, Esthera, periculo se objecit, ut duodecim tribus Israelitarum jam perituras liberaret. Nam in jejuniō et humilitate precata est omnium effectorem Dominum, Deum sculorum; qui, animi ejus humilitatem cernens, populum liberavit propter pericula quæ illa adierat. »

(34) *Νηστείας τεθλιμμένας*. Interpres vertit, « afflicta jejuniis; » ac si legisset, νηστείας τεθλιμμένη· quod non est incommodum.

(35) *Ὀπλισαμένας*. Forte rectius ὀπλισμένας, D præf. perfecto. SYLBERG.

(36) *Δίων ὁ φιλόσοφος*. Dio scilicet Chrysostomus, qui, Trajano imperante, fuit σοφιστῆς καὶ φιλόσοφος τὸ ἐπιτήδευμα, ut referunt Photius et Suidas.

(37) *Κατ' ὀλίγον*. H. ms., μετ' ὀλίγον, paulo post: rectius. SYLBERG.

(38) *Αὐτῇ*. H. ms., αὐτῇ nom. casu; rectius. SYLBERG. — Scribendum igitur αὐτῇ, vel αὐτῇ, « et tota insuper sententia hoc modo concipienda est: « Ἡ γὰρ οὐχὶ καὶ βασάνους ἤνεγκεν ἀνδρείως Λέαινα ἡ Ἀττικὴ; Συνειδυία αὐτῇ τοῖς ἀμφὶ τὸν Ἀρμόδιον καὶ Ἀριστογείτονα τὴν κατὰ Ἰππάρχου ἐπιβουλήν, οὐδ' ὀπιστιοῦν ἐξείπεν, εὐ μ. στρ. « Annon enim tormenta quoque fortiter tulit Leæna Attica? Hæc enim, cum conscia esset insidiarum quæ ab Harmodio et Aristogitone Hipparcho struebantur, nil omnino est eloquentia, licet graviter cruciata. » Proinde, ut refert Plutarchus *De garrulitate* pag. 505

✠ armatis copiis innumerabilibus, tyrannicum per fidem solvens decretum. Et tyrannum quidem mitigavit, Aman vero repressit, et Israelem perfecta ad Deum oratione illæsum conservavit. Taceo enim Susannam et Moysis sororem, quod hæc quidem una duxit exercitum cum propheta, princeps omnium mulierum, quæ apud Hebræos erant insignes sapientia; illa vero per summam honestatem, vel ad mortem usque procedens, cum ab intemperantibus condemnaretur amatoribus, perstitit firma et constans martyr pudicitiae. Dion certe philosophus refert quamdam mulierem Lysidicam, propter insignem pudorem, se lavasse cum ipsa tunica; Philoteram autem, 224 cum esset ingressura solium, paulatim contraxisse tunicam, quantum quæ nuda erant tegebantur ab aqua; deinde rursus paulatim ascendentem induisse. Annon enim tormenta quoque tulit fortiter Leæna Attica, quæ cum esset conscia insidiarum, quæ ab Harmodio et Aristogitone parabantur in Hipparchum, nihil omnino est elocuta, etsi valde cruciaretur? Aiunt autem Argolicas quoque, Telesilla poetria duce, Spartanos, qui magna erant virtute in rebus bellicis, solo intuitu prodeuntes fugasse, et effecisse ut illæ mortem nihil extimescerent. De filiabus quoque Danaï dicit similia *Danaïdis* auctor:

Tumque cito Danai sumpserunt arma puellæ
In ripis pulchro labentis flumine Nili;

et quæ sequuntur. Canunt autem reliqui poetæ velocitatem Atalantæ in venatione, et egregiam Anticleæ amicitiam, et Alcestidis in maritum amorem,

edit. Paris., in Leænae memoriam Ἀθηναῖοι γαλκῶν ποιησάμενοι Λέαιναν ἀγλωσσον, ἐν πύλαις τῆς ἀκροπόλεως ἀνέθηκαν· τῇ μὲν θυμοειδὲι τοῦ ζώου τὴ ἀήρητον αὐτῆς, τῇ δὲ ἀγλώσσῳ τὸ σιωπηλὸν καὶ μυστηριώδες φαίνοντες. « Athenienses æneam leænam lingua carentem fecerunt, inque foribus arcis dedicaverunt; iracundia animalis invincibilem feminæ constantiam, linguæ absentia taciturnitatem et secreti continentiam significantes. » Conf. Pausanias in *Atticis* p. 40 edit. Hanov.

(39) *Τὰς Ἀργολικὰς*. Argivæ mulieres, eorum viris bello cæsis, adversum Cleomenem, Spartæ regem, Argos defenderunt, duce Telesilla: in ejus facinoris memoriam, ut refert in *Corinthiacis* Pausanias p. 121, statua Telesillæ juxta ædem Veneris posita fuit. Καὶ βιβλία μὲν ἐκεῖνα ἐβρίπται οἱ πρὸς ποσὶν, αὐτῇ δὲ εἰς κράνος ὄρθα κατέγουσα τῇ χειρὶ, ἐπιτίθεσθαι τῇ κεφαλῇ μέλλουσα· « et ad pedes ejus carminum volumina jacent; ipsa galeam aspiciet, quam capiti jam impositura manu tenet. » Conf. Plutarchus *De virtutibus mulierum*, pag. 121. Telesillæ meminit etiam Suidas et Tatianus edit. Oxon. pag. 114, quo loco claras mulieres non paucas recenset.

(40) *Καὶ ἐκείναις τὸ ἀδέξ*. Excidisse videtur αὐτῇ post ἐκείναις. Est enim sensus, ut videtur, ἐκείναις αὐτῇ τὸ ἀδέξ τοῦ θανάτου περιποιήσασθαι· « illis cam » (Argolicis mulieribus Telesillam poetriam) « mortis contemptum conciliasse. »

(41) *Ἀντικλείας φιλοστοργίας*. Hesychio φιλόστοργος est φιλότεχνος. Proinde Anticleæ φιλοστοργία ejus « amorem » in Ulyssem filium significat.

et Maceriae et Hyacinthidum fortitudinem. Quid vero? non Theano Pythagorica eo processit philosophiae, ✕ ut ei, qui ipsam curiose aspexerat, et dixerat: « Pulcher cubitus, » responderit: « At non publicus? » Ejusdem gravitatis fertur illud quoque dictum; rogata enim: « Quoto die mulier post congressum cum viro, in sacrum Cereris venire possit? » A proprio quidem, vel statim, » subjunxit: « nunquam vero ab alieno. » Quinctiam Themisto quoque, Zoili filia, Lampsacena, uxor Leontei Lampsaceni, dabat operam philosophiae Epicureae; sicut Myia, Theanus filia, Pythagorae; et Arignote, quae scripsit res gestas Dionysii. Filiae autem Diodori, cui fuit cognomen Saturnus, fuerunt omnes dialecticae, ut ait Philo dialecticus in *Menexeno*, quarum haec ab eo feruntur nomina: Menexene, Argia, Theognis, Artemisia, Pantaclea. Memini autem etiam Cynicae cujusdam, Hipparchia autem vocabatur, Maronitis, uxor Cratetis, propter quam in Pœcile quoque celebrata fuere cyno-

✕ P. 619 ED. POTTER, 523 ED. PARIS.

Nam eam Ulyssis desiderio mortuam fuisse, refert ejus anima. *Odys. A.*, 202.

Ἄλλὰ με σὺς τε πόθος, σὰ τε μῆδεα, καὶ δῖμ' Ὀδυσσεύ,

Σὴ τ' ἀγαθοφροσύνη μελιθεὰ θυμὸν ἀπήυρα.

Sed me tui desiderium, tuaeque curae, inclyte Ulysses, Tuaeque benignitas dulci animo privarunt.

Atalantes et Alcestidis nomina ubique a poetis celebrata sunt.

(42) *Μακαρία*. Scribendum potius *Μακαρίας*. Fuit autem Macaria Herculis et Dejaniræ filia, quae ex oraculi consilio mortem sibi conscivit, ut Atheniensibus victoriam in hostes daret. Conf. Pausanias in *Atticis*, p. 61.

(43) *Θεανώ*. Jamblichus, *De vita Pythagorae* cap. 27, Theanos duas commemorat: unam Brontini, qui ab aliis Brotinus dicitur, alteram Pythagorae uxorem; quarum utraque philosophiae Pythagoricae operam dedit: unde non satis constat, utri earum alicuius dicta tribuenda sint. Theodoretus hunc Clementis locum transtulit in serm. 12: Θεανὼ ἡ Πυθαγορικὴ, ἀποβλέψαντός τινος εἰς αὐτήν, καὶ εἰπόντος, Καλὸς ὁ πῆχυς. Ἄλλ' οὐ δημόσιος, ἀπεκρίνατο. Ἐρωτηθεῖσα δὲ πάλιν Ποσταία γυνὴ ἀπὸ ἀνδρός εἰς τὸ Θεασοφόριον κάτειναι; Ἀπὸ μὲν τοῦ ἴδιου παραχρημα, ἔφη, ἀπὸ δὲ τοῦ ἄλλοτρίου οὐδέποτε.

(44) *Καλὸς ὁ π.* Hoc dictum superius retulit auctor, *Pædag.* lib. II, cap. 10, p. 258, ubi conf. adnotata.

(45) *Ποσταία γ.* Diogenes Laertius lib. VII, seg. 43: Ἄλλὰ καὶ φασὶν αὐτὴν (Θεανὼ) ἐρωτηθεῖσαν, Ποσταία γυνὴ ἀπὸ ἀνδρός καθαρεύει; εἶναι. Ἀπὸ μὲν τοῦ ἴδιου παραχρημα, ἀπὸ δὲ ἄλλοτρίου οὐδέποτε. Idem effatum refert Stobæus serm. 72, *Theo Prognasmatis* pag. 69, Jamblichus lib. *De vita Pythagorae* loco jam dicto. Idem, cap. 11, id Pythagorae trihuit: Ἐτι δὲ τὸ περιβόητον γενόμενος ἀποφθέγγεσθαι κατὰ τὴν συνόδον, ὡς ἀπὸ μὲν τοῦ συνοικούντος ἀνδρός εἶπὸν ἔστιν αὐθημερὸν προσεῖναι τοῖς ἱεραῖς, ἀπὸ δὲ τοῦ μὴ προσήκοντος οὐδέποτε. « In isto conventu fertur etiam (Pythagoras) pronuntiasse illud plurimorum sermonibus jactatum; nempe quod uxor a marito suo surgens, salva pietate ad sacra eodem die se conferre queat; ab alieno autem viro, nunquam. »

(46) *Θεμιστώ*. Themistam vocat Laertius lib. X, seg. 4; Cicero orat. in Pisonem; Lactantius *Institut.* lib. III, cap. 25. De hac et reliquis mulieribus quae philosophiae operam dabant, conf. Menagii *Historia*

Μακαρίας (42) καὶ τῶν Ὑακινθίδων ἐξ Ὑψυγίαν. Τίται; οὐχὶ Θεανὼ (43) μὲν ἡ Πυθαγορικὴ εἰς τοσοῦτον ἦκε φιλοσοφίας, ὡς πρὸς τὸν περιέργως ἀπιδόνα καὶ εἰπόντα, « Καλὸς ὁ πῆχυς » (44), « Ἄλλ' οὐ δημόσιος, » ἀποκρίνασθαι. Τῆς αὐτῆς φέρεται σεμνότητος κακείνο τὸ ἀπόφθεγμα· ἐρωτηθεῖσα γάρ, « Ποσταία γυνὴ (45) ἀπὸ ἀνδρός εἰς τὸ Θεασοφόριον κάτειναι; Ἀπὸ μὲν τοῦ ἴδιου καὶ παραχρημα, » ἔφη, « ἀπὸ δὲ τοῦ ἄλλοτρίου οὐδέποτε. Ναὶ μὴν καὶ Θεμιστώ (46), ἡ Ζωῖλου, ἡ Λαμφακηνῆ, ἡ Λεοντέως γυνὴ τοῦ Λαμφακηνοῦ, τὰ Ἐπικούρεια ἐφιλοσόφει, καθάπερ Μία (47), ἡ Θεανοῦς θυγάτηρ, τὰ Πυθαγόρεια· καὶ Ἀργινώτη, ἡ τὰ περὶ Διονυσίου γραψαμένη (48)· αἱ (49) γάρ Διοδώρου, τοῦ Κρόνου ἐπικληθέντος (50), θυγατέρες πᾶσαι διαλεκτικαὶ γέγονασι, ὡς φησι Φίλων B ὁ διαλεκτικὸς (51) ἐν τῷ « *Μερεξέρφ.* » ὡν τὰ ἔργα παρατίθεται τὰδε· Μενεξένη, Ἀργεῖα, Θεόγνη, Ἀρτεμισία, Παντάκλεια. Μέμνημαί καὶ Κυρκιῆς τινος· Ἰππαρχία (52) δὲ ἐκαλεῖτο, ἡ Μαρωνίτις, ἡ Κρίστως γυνὴ, ἐφ' ἣ καὶ τὰ γυνογάμεια (53) ἐν τῷ *Βα-*

mulierum philosoph.

(47) *Μία*. Jamblichus sub finem libri superioris dicti, Pythagorae discipulus recensens, ait: Μία, γυνὴ Μιλωνος τοῦ Κροτωνιάτου. Suidas, v. Θεανώ, Myiam Pythagorae et Theanus filiam fuisse refert. Ejusdem praeterea meminerunt Porphyrius, Laertius, Lucianus in *Musae encomio*, etc.

(48) *Ἀργινώτη, ἡ τὰ περὶ τοῦ Διονυσίου γ.* Haec etiam Pythagorae et Theanus filia fuisse dicitur. Scripsit autem Βακχυκίχ, τελετὰς Διονύσου, et ἄλλα φιλόσοφα, teste Suida. Unde apud Clementem in loco Διονυσίου scribendum Διονύσου. Quod olim etiam observavit Menagius Adnot. in Laertii lib. VIII, seg. 42, et Kusterus in Suidam. Scripta Pythagorica Arignotes sua aetate existisse memorat Porphyrius in *Vita Pythagorae*.

(49) *Αἱ Διοδώρου... θυγατέρες.* Hieronymus lib. I *Contra Jovinianum*: « Diodorus Socraticus quinquae filias dialecticas insignis pudicitiae habuisse fertur. De quibus et Philo, Carneadis magister, plenissimam scripsit historiam.

(50) *Τοῦ Κρόνου ἐπικλ.* Strabo lib. XIV, ubi de Jasso: Ἐντεῦθεν ἦν ὁ διαλεκτικὸς Διοδώρος, ὁ Κρόνος ἐπικληθείς, καταρχὰς μὲν ψευδὸς· Ἀπολλώνιος γάρ ἐκαλεῖτο ὁ Κρόνος, ἐπιστατήσας ἐκείνου· μετῴντων δ' ἐπ' αὐτὸν διὰ τὴν ἀδοξίαν τοῦ κατὰ θεῖαν Κρόνου. « Inde fuit oriundus etiam Diodorus dialecticus, cognomento Cronus: quod ei ab initio tributum est falso, cum esset cognomen Apollonii, quo is usus fuit magistro: est autem translatum in Diodorum ob veri Croni obscuritatem. » Eadem refert iterum lib. XVII, ubi de Cyrene. De hoc Diodoro ejusque cognomine pluræ in ejus Vita narrat Diogenes Laertius, lib. II, seg. 111, 112.

(51) *Φίλων ὁ διαλ.* Fuit hic Philo Diodori Croni discipulus, Zenonis Citiei condiscipulus, et, ut et Hieronymo jam dictum est, Carneadis magister.

(52) *Ἰππαρχία*. Ejus vitam scripsit Diogenes Laertius lib. VI, seg. 96.

(53) *Γυνογάμεια*. Rectius γυνογάμια. Theodoretus: inquit in *Indice Graeco* Sylburg. Suidas in v. Κράτης: Γήμας δὲ Ἰππαρχίαν τὴν Μαρωνίτιν, γυνογάμιαν τὸν γάμον ἐκάλεσε. « Cum autem uxisset uxorem Hipparchiam Maronitidem, nuptias suas » canium matrimonium « appellavit. » Tatianus non procul a principio *Orat. in Graecos*: Ἡ γὰρ ἂν ἐπιμαρτυρησαί τῇ Κράτῃ, τὸς κοινογάμια; Ὡς cl. editor Oxoniensis recte substituit γυνογάμια.

κλή ἐτατέλεστο. Ἀρήτη (54) δὲ ἡ Ἀριστίππου, Κυρηναϊκῆ, τὴν Μητροδίδακτον ἐπικληθῆντα ἐπαίδευσεν Ἀριστίππον. Παρὰ Πλάτωνι (55) τε ἐφιλοσόφουν Λασθένεια ἡ Ἀρχαδία (56), καὶ Ἀξιόθεια ἡ Φλιασία· Ἀσπασίας (57) γὰρ τῆς Μιλησίας, περὶ ἧς καὶ οἱ κωμικοὶ πολλὰ δὴ καταγράφουσι. Σωκράτης μὲν ἀπέλαυσεν εἰς φιλοσοφίαν, Περικλῆς δὲ εἰς ῥητορικὴν. Πικρατέμικτοι τοίνυν τὰς ἄλλας διὰ τὸ μῆκος τοῦ λόγου, μῆτε τὰς ποιητρίδας καταλέγων, Κόρινναν (58) καὶ Τελεσίλλαν, Μυϊάν (59) τε καὶ Σαπφῶν· ἢ τὰς ζωγράφους, καθάπερ Εἰρήνην τὴν Κρατίνου θυγατέρα, καὶ Ἀναξάνδραν τὴν Νεάλκου, ὡς φησι Δίδυμος ἐν Συμποσιακοῖς (60). Ἡ δὲ Κλεοβούλου θυγάτηρ (61), τοῦ σοφοῦ καὶ Λινδίων μοναρχοῦντος, τῶν ξένων τῶν πατρῶων οὐκ ἤθετο ἀπονίπτειν τοὺς πόδας· ἐπεὶ καὶ ἡ τοῦ Ἀθραάμ γυνὴ Σάρρα ἡ μακαρία, αὐτὴ τοὺς ἑ ἐγκρυφίας ἢ παρετικύαζε τοῖς ἀγγέλοις· καὶ βασιλικὰ κόρα (62) παρὰ τοῖς Ἑβραίοις τὰ πρόβατα ἔνεμον· ὅθεν καὶ ἡ παρ' Ὀμήρῳ Ναυσικαία (63) ἐπὶ τοὺς πλουτοὺς ἦει. Ἔλοιτ' ἂν οὖν ἡ σώφρων, πρῶτον μὲν παῖθειν τὸν ἄνδρα κοινῶν αὐτῇ γίνεσθαι τῶν πρὸς εὐδαιμονίαν φερόντων· εἰ δὲ ἀδυνάτως ἔχοι, μόνη σπυδῶτω ἐπ' ἀρετῆν, πάντα μὲν τῷ ἀνδρὶ πεῖθομένη, ὡς μὴδὲν ἄκοντος ἐκείνου πρᾶξαι ποτε, πλὴν ὅσα εἰς ἀρετὴν τε καὶ σωτηρίαν διαφέρειν (64) νομίζεται. Ἀλλὰ καὶ, εἰ καὶ τις εἴργει τῆς τοιαύτης διαθέσεως ἀνυποκρίτως ὀρμῶσαν, ἦτοι γυναῖκα, ἢ καὶ θεράπαιναν, οὐκ ἄλλο τι φαίνεται τοτηνικᾶδε δρῶν ὁ τοιοῦτος, ἢ

✱ P. 620 ED. POTTER. • Genes. xviii, 6.

(54) Ἀρήτη. Laertius in Aristippo, lib. II, seg. 86 : Ἀριστίππου διήκουσεν ἡ θυγάτηρ Ἀρήτη, καὶ Αἰθιωπὴ Πτολεμαεὺς, καὶ Ἀντίπατρος Κυρηναῖος· Ἀρήτης δὲ Ἀριστίππου ὁ Μητροδίδακτος ἐπικληθεὶς, οὗ Θεόδωρος ὁ ἄθεος. • Aristippum audivit Arete filia, et Æthiops ex Ptolemaide, et Cyrenæus Antipater : Arete vero auditor Aristippus, Metrodidactus cognominatus, hujus vero Theodorus atheus. • Similia refert Ælianus lib. III, cap. 60, nisi quod Areten appellat Aristen, et Aristippi senioris sororem fuisse dicat.

(55) Παρὰ Πλάτωνι. Perinde Laertius lib. III, seg. 46, Platonem discipulos enumerans, ait : Σὺν οἷς καὶ γυναῖκες δύο, Λασθένεια Μαντικῆ, καὶ Ἀξιόθεια Φλιασία, ἢ καὶ ἄνδρα ἡμισέγετο, ὡς φησι Δικαίταρχος. • Cum his et mulieres duæ, Læsthenia Mantica, et Axiotheca Phliasia ; quæ, ut refert Dicæarchus, virili utebatur veste. • Earumdem meminit etiam Themistius in *Sophista*. Utramque, Platone mortuo, Speusippum ejus discipulum audivisse memorat in *Speusippo* Laertius, lib. III, seg. 2.

(56) Ἀρχαδία. Malim Ἀρχαδικῆ, vel Ἀρχαδισσα, nam Ἀρχαδία est regionis nomen. Conf. Stephanus Byzantinus v. Ἀρχαίς.

(57) Ἀσπασίας. Aspasia, Axiochi filia ; a qua Pericles rhetoricam, Socrates rhetoricam ac philosophiam didicit. Conf. Plato in *Menexeno*, Suidas v. Ἀσπασία, Aristophanes ejusque vetus scholiastes in *Acharnensibus*, præcipue vero Plutarchus in *Pericle*, p. 165 edit. Paris.

(58) Κόρινναν. Pausanias in *Bæoticis*, p. 574, ubi de Tanagra : Κορίνη; δὲ, ἢ μόνη δὲ ἐν Τανάγρα ἔσματα ἐποίησε, ταύτης ἐστὶ μὲν μνήμα ἐν περιφανεί τῆς πόλεως· ἐστὶ δὲ καὶ ἐν τῷ γυμνασίῳ γραφῆ, ταινία τὴν κεφαλὴν ἡ Κόριννα ἀναδουμένη τῆς νίκης ἕνεκα, ἢ Πίνδαρον ἔσματο ἐνίκησεν ἐν Θήβαις. • Corinnae quidem, quæ sola apud Tana-

A gamia. Arete autem, filia Aristippi, Cyrenaica, erudiit Aristippum, qui Μητροδίδακτος, id est « a matre doctus, » fuit cognominatus. Apud Platonem etiam philosophabantur Læsthenia Arcadia, et Axiotheca Phliasia. Aspasia autem Milesia, de qua multa quoque conscribunt comici, usus quidem est Socrates ad philosophiam, Pericles autem ad rhetoricam. Prætermitto alias, ne sit prolixior oratio, neque recensens poetrias, Corinnam ✱ et Telesillam, Myiam et Sappho; aut pictrices, ut Irenen Cratini filiam, et Anaxandram Nealcis, ut dicit Didymus in *Symposiacis*. Cleobuli autem sapientis, Lindiorum monarchæ, filiam non pudebat lavare pedes paternorum hospitiun. Quemadmodum Abrahæ quoque uxor beata Sara, paravit ipsa angelis panes « subcinericios » ; et puellæ regię pascebant oves apud Hebræos. Unde etiam quæ est apud Homerum Nausicaa, ad lavacra ivit. Velit ergo pudica mulier, primum quidem, si fieri possit, marito persuadere, ut sit ei socius eorum, quæ ferunt ad beatitudinem ; si id autem non possit efficere, sola contendat ad virtutem, marito quidem parens in omnibus, ut invito illo nihil unquam faciat, præter ea quæ censentur pertinere ad virtutem et salutem. Sed et si quis aut uxorem, aut etiam ancillam, quæ ad tale institutum sine simulatione fertur, ab eo arceat, nihil aliud videtur is tunc facere, quam a justitia quidem et temperantia

C græos cantica fecit, in celebri urbis loco est monumentum : in gymnasio ipsa picta est, tænia redimita ; victoriæ illud insigne, quod Thebis carmine Pindarum vicerit. • Suidas : Κόριννα, Ἀργελοδόρου καὶ Προκρατίας, Θηβαία, ἡ Ταναγραία, μαθήτρια Μύρτιδος· ἐπωνύμαστο δὲ Μυία· λυρικῆ. Ἐνίκησεν δὲ πεντάκις, ὡς λόγος, Πίνδαρον. Ἐγραφε βιβλία πέντε, καὶ Ἐπιγράμματα, καὶ ἄμους λυρικοῦς. Conf. Meursii *Bibliotheca Græca*.

(59) Μυία. Hæc diversa fuit a filia Pythagoræ superius memorata. Suidas tres Myias enumerat : Μυία Θεσπιακῆ, λυρικῆ· μέλη πρὸς λύραν ἀρμύζουσα. Μυία Σπαρτιάτις, ποιητρια· ὕμνους εἰς Ἀπόλλωνα καὶ Ἀρτεμιν. Μυία, Πυθαγόρου τοῦ μεγάλου καὶ Θεανοῦς, Σαμία. • Myia Thespiæca, lyrica ; Scripsit carmina lyrica. Myia Spartana, poetria ; hymnos in Apollinem et Dianam scripsit. Myia, Pythagoræ magni et Theanus filia, Samia.

(60) Δίδυμος ἐν Συμποσιακοῖς. Conf. Diogenes. Laertius in Demetrio, lib. v, seg. 76 ; Stephanus Byzantinus v. Ἦτρα. *Etymologici* auctor v. Σκόλια.

(61) Κλεοβούλου θυγάτηρ. Ejus meminit in *Cleobulo* Laertius, Aristoteles *Rhetor*. lib. III, præcipue vero Plutarchus in *Convivio septem sapientum*, p. 148, quo loco Eumetis dicitur, et a patris nomine Cleobuline : introducit autem Anacharsidia κόμην ταῖς χερσὶ διακρίνουσα, « cesariem manibus pectens ; » ut σοφῆ καὶ περιπόθητος, « sapiens ac celebris, » laudatur, ejusque quæstiones usque ad Ægyptum pervenisse memorantur, necnon aliæ ei laudes tribuuntur.

(62) Κόρα. Rebecca, Gen. xxiv, 15 ; Rachel, Gen. xxix, 6 ; Zippora, ejusque sorores, Exod. II 46.

(63) Ναυσικαία. Nausicaam, filiam Alcinoi, Phæacum regis, celebrat Homerus *Odys.* Z, vers. 86.

(64) Διαφέρειν. H. ms. φέρειν, absque præpositione. SYLBERG.

statuisse abdicere, injustam autem simul et intemperantem voluisse domum suam efficere. Fieri ergo non potest, ut vel vir, vel mulier sit in ulla re doctus, qui non fuerit usus disciplina, meditationeque et exercitatione. Virtutem autem non in aliis, sed in nobis vel maxime sitam esse dicimus. Itaque alia quidem potest quis arcere bellum gerens, quod autem in nobis situm est, nequaquam, nec si maxime quidem institerit. Est enim donum datum divinitus, et quod non alii cuiquam subjicitur. Unde intemperantia quidem non alterius videri queat malum, quam ejus, qui se gerit intemperanter: temperantia autem rursus ejus bonum, qui potest sibi temperare.

CAPUT XX.

Uxoris bene moratae officium describit.

Mulicrem autem, quæ honeste virum amat, describit Euripides, sic monens:

.... Bonisque verbis prosequi
Videri oportet, quod maritus dixerit.
..... Laboret serio,
Ut quæ marito gratâ sint, pronuntiet.

✱ Et his rursus utique similia:

... Dulce conjugem, mali
Si evenerit quid, cum viro tristariet,
Doloris ut sit gaudique particeps.

Dein ejus mansuetudinem, vel in calamitatibus benevolentiam describens, subjungit:

Ast ego tibi valenti pessime partem feram,
Particeps dicar malorum.

✱ P. 621 ED. POTTER, 524 ED. PARIS.

(65). Τὸ δὲ ἐφ' ἡμῶν. Epictetus in principio *Enchiridii*: Τῶν ὄντων τὰ μὲν ἐστὶν ἐφ' ἡμῶν, τὰ δὲ οὐκ ἐφ' ἡμῶν.... καὶ τὰ μὲν ἐφ' ἡμῶν ἐστὶ φύσει ἐλεύθερα, ἀκώλυτα, ἀπαρρηπόδιστα· τὰ δὲ οὐκ ἐφ' ἡμῶν, ἀσθενῆ, δοῦλα, κωλυτὰ, ἀλλότρια. « Res quædam in potestate nostra sunt, quædam non sunt. Ac ea quidem, quæ sunt in nostra potestate, libera sunt sua natura, nec prohiberi ab ullo, nec impediri possunt, Quæ vero non sunt in nostra potestate, ea infirma, obnoxia servituti, obnoxia impedimentis, aliena. »

(66) *Εὐλογεῖν*. Forte εὖ λέγειν. SYLBURG. — Hos versus sic emendavit et in ordine digessit Grotius, *Excerpt. e trag. et com.*, p. 425: eodemque modo in fragmentis Euripidis, v. 324 exstant, una cum aliis, quæ mox apud Clementem sequuntur:

Ὀυδέμιν ὄνησις κάλλος εἰς πόσιν ξυνάρορον,
Ἄρετή δ' ὄνησις πολλή· πάσῃ γὰρ ἀγαθὴ γυνή,
Ἥτις ἀνδρὶ συντέτηκε, σωφρονεῖν ἐπιτιταται.
Ἡρώτι μὲν γὰρ τοῦθ' ὑπάρχει· κὰν ἄμορφος ἢ
[πόσις,
Χρῆ δοκεῖν εὐμορφον εἶναι τῇ γε ἄρῃ κεκτη-
[μένη.
Ὀὐ γὰρ ὀφθαλμὸς τὸ μορφήν κρίνον ἐστίν,
[ἀλλ' ὁ νοῦς.
Εὖ λέγειν δ', ὅτ' ἂν τι λέξη, χρῆ δοκεῖν, κὰν
[μὴ λέξη,
Κάπορεῖν ἂν τῷ ξυνόντι πρὸς χάριν μέλλη λέ-
[γειν.

*Feminarum apud maritos forma nulla profuit,
Plurimum virtus: bona omnis namque, quæ colet*
[virum,

*Femina intra disciplinam se tenet modestiæ.
Prima pars hæc est; maritus sit licet deformior,*

δικαιοσύνης μὲν καὶ σωφροσύνης ἀπάγειν προηρημέ-
νος, ἀδικον δὲ ἅμα καὶ ἀκόλαστον παρασκευάζειν βε-
βουλημένος τὸν οἶκον τὸν ἑαυτοῦ. Οὐχ οἷόν τ' οὖν ἐστὶν
ἄνδρα ἢ γυναῖκα ἐν ὄρωσιν ἐλλόγιμον γενέσθαι, μὴ
μαθήσει, μήτε μελέτη τε καὶ ἀσκήσει προσχρησαμέ-
νους· τὴν δὲ ἀρετὴν οὐκ ἐπ' ἄλλοις τισὶν εἶναι φα-
μεν ἢ πάντων μάλιστα ἐφ' ἡμῶν. Τὰ μὲν οὖν ἄλλα
εἰργεῖν δύναται τις προσπολεμῶν· τὸ δ' ἐφ' ἡμῶν (65),
οὐδαμῶς, οὐδ' ἂν μάλιστα ἐνίσταται· θεόςδοτον γὰρ
τὸ δῶρον, καὶ οὐχ ὑποπίπτον ἄλλῃ τινί. Ὅθεν ἀκόλα-
σια μὲν οὐκ ἄλλου τινος ἂν δοξάζοιτο εἶναι κακῶν ἢ
τοῦ ἀκόλασταίνοντος, σωφροσύνη δὲ ἀγαθῶν αὐτοῦ τὸ
σωφρονεῖν δυναμένου.

Φιλανδρον μετὰ σεμνότητος ὑπογράφει γυναῖκα
Εὐριπίδης, παραινῶν·

..... Εὐλογεῖν (66)
Δ', ὅταν τι λέξη, χρῆ δοκεῖν, κὰν μὴ λέξη.
..... Κάπορεῖν,
Ἄν τῷ ξυνόντι πρὸς χάριν μέλλη λέγειν.

Καὶ αὖθις πῶς τούτοις τὰ ὅμοια·

..... Ἰδὺ δ', ἦρ κακῶν
Πράξη τι, συσκυθρωπάξειν (67) πόσει ἄλοχον,
Ἐν κοινῷ λύπης τε ἠδονῆς τ' ἔχειν μέρος.

Τότε πρῶτον καὶ φιλόστοργον ὡδὲ πῶς ὑποδεικνύειν,
κὰν ταῖς συμφοραῖς, ἐπιφέρει·

Σοὶ δ' (68) ἔγωγε καὶ ἄροσῶντι συγροσῶσ' ἀρέ-
[ξομαι.
Καὶ κακῶν τῶν σῶν συνοίσω.

*Debet is pulcher videri mentem habenti conjugii.
Lumen haud enim, sed mens est, quæ formam ad-*
[judicat.

*Dixerit quidvis maritus, bene putandus dicere est:
Ipsa sit sollicita, si quid dicit, ut placeat viro.*

(67) *Συσκυθρωπάξειν*. Melius sic constaret me-
trum:

... Συσκυθρωπάσαι ἄλοχον πόσει,
Κοινῶν τε λύπης ἠδονῆς τ' ἔχειν μέρος.

Μοχ, Α., ὑποδεικνύων κὰν ταῖς συμφοραῖς (sub per-
sona videlicet conjugis) ἐπιφέρει. Sequentium sic
expleri metrum posset:

... Σοὶ δ' ἐγὼ...
Γε καὶ ἄροσῶντι συγροσῶσ' ἀρέξομαι,
Καὶ τῶν κακῶν τῶν σῶν συνοίσω σοὶ μέρος.

Et mox:

... Οὐδὲν ἐστὶ μοι πικρὸν.
Μετὰ τῶν φίλων γὰρ δυστυχεῖν
Χρῆ τίπτε γὰρ δὴ τὸ φίλον ἄλλο, πλὴν τοῦδε;

Sed absque codicum auctoritate nil ausim affirmare.
SYLBURG.

(68) Σοὶ δ'. In libello *Sentent. comic.* monet Hen-
ricus Stephanus videri hæc ex tribus diversis Euripidis
locis desumpta, et secundam sententiam incipere ab illis
verbis: Καὶ κακῶν τῶν σῶν συνοίσω· et καὶ esse Clementis,
non Menandri (Euripidis dicere voluit) perinde ac si
diceret: « Item hæc. » Tertiam autem ibi incipere: Καὶ
οὐδὲν ἐστὶ μοι. « Et nil certe mihi. » Monet item videri
desse versusum, qui interseratur inter duos postremos,
aut certe posteriorem positum per parentthesim. Vide
ibi eundem locum Menandri huic Euripidis similem pag. 405.

Kai:

..... Οὐδὲν ἐστὶ μοι
Πικρὸν μετὰ γὰρ τῶν φίλων εὐτυχεῖν τι χρῆ.
Τι γὰρ δὴ τὸ φίλον ἄλλο πλὴν τὸδε;

« Ἀγιάζεται (69) » γοῦν καὶ γάμος κατὰ ἐ λόγον »
τελειούμενος, ἐάν ἡ συζυγία ὑποπίπτῃ τῷ Θεῷ, καὶ
διοικῆται μετὰ ἐ ἀληθινῆς καρδίας ἐν πληροφορίᾳ
πίστεως, ἡγνισμένων τὰς καρδίας ἀπὸ συνειδήσεως
πονηρᾶς, καὶ λελουμένων τὸ σῶμα καθαρῷ ὕδατι,
καὶ ἐχόντων τὴν ὁμολογίαν τῆς ἐλπίδος· πιστὸς
γὰρ ὁ ἐπαγγειλάμενος. » Χρῆ δὲ τὸν εὐδαίμονα
γάμον οὔτε πλοῦτῳ ποτὲ οὔτε κάλλει κρίνεσθαι, ἀλλ'
ἀρετῇ.

..... Οὐδεμίαν,

φθὸν ἢ τραγωδία,

Ὄρησε κάλλος εἰς πόσιν ξυνδορον,
Ἄρετὴ δὲ ὤρησε πολλὰς· πᾶσι γὰρ ἀγαθὴ γυνή,

Ἦτις ἀνδρὶ συντέτῃκε, σωφρονεῖν ἐπίσταται.
Εἴτα οἶον παραινέσεις διδοῦσά φησι·

Πρῶτα μὲν γὰρ τοῦθ' ὑπάρχει, κἂν ἄμορφος ἦ
Χρῆ δοκεῖν εὐμορφον εἶναι τῇ γὰρ τοῦν ^{πόσις,} ^{κακτη-}
^{μένῃ.}

Οὐ γὰρ ὀφθαλμὸς τὸ κρίνειν (70) ἐστίν, ἀλλὰ τοῦς
καὶ τὰ ἐπὶ τοῦτοις. Πάνυ γὰρ κυρίως ἡ Γραφῆ
ἐ βοηθὸν ἢ εἶπεν τὴν γυναῖκα δεδῶσθαι τάνδρῳ παρὰ
τοῦ Θεοῦ. Δῆλον οὖν, οἶμαι, ὡς ἕκαστον τῶν προσπι-
πτόντων λυπηρῶν πρὸς τάνδρὸς κατὰ τὴν οἰκουρίαν,
λόγῳ θεραπεύειν μετὰ πειθούς προαιρήσεται. Εἰ δὲ
μὴ ὑπακούοι, τότε ἤδη πειράζεται, καθόσον οἶον τέ
ἐστὶν ἀνθρωπίνῃ φύσει, ἀναμάρτητον διεξάγειν βίον,
ἐάν τι ἀποθνήσκῃν δέη μετὰ τοῦ λόγου, ἐάν τε ζῆν·
συλλήπτωρα καὶ κοινωνὸν τῆς τοιαύτης πράξεως τὸν
Θεὸν εἶναι νομίζουσα, τὸν τῷ ὄντι παραστάτην καὶ
σωτήρα, εἰς τε τὸ παρὸν, εἰς τε τὸ μέλλον· στρατη-
γὸν τε καὶ ἡγεμόνα πάσης πράξεως ἐκείνον πεποιη-
μένη, σωφροσύνην μὲν καὶ δικαιοσύνην ἔργον ἡγου-
μένη, τὸ θεοφιλὲς δὲ ποιουμένη τέλος. Χαριέντως
γοῦν ἐν τῇ πρὸς Τίτον Ἐπιστολῇ ὁ Ἀπόστολος δεῖν
εἶναι φησι τὰς ἐπρεσβυτέρας ἐν καταστάματι ἱερο-
πρεπεῖ (71), μὴ διαβόλους, μὴ οἶνω πολλῷ δεδου-
λωμένας, ἵνα σωφρονίζωσι τὰς νέας φιλόανδρους εἶναι,
φιλοτέκνους, σύφρονας, ἀγνάς, οἰκουροὺς, ἀγαθὰς,
ὑποτασσομένας τοῖς ἰδίοις ἀνδράσιν· ἵνα μὴ ὁ λόγος

⌘ P. 622 ED. POTTER, 525 ED. PARIS. ἂ 1 Tim. iv, 5; Hebr. x, 22, 23. ἔ Gen. ii, 20.

COLLECT. — Porro hos versus, una cum præceden-
tibus et sequentibus, hoc modo emendatos et dige-
stos exhibet Grotius in *Excerptis* ex incertis Euripi-
didis tragediis, pag. 423, 424:

Ἦδὲ δ', ἦν κακὸν τι πράξει, συσκυθρωπάειν

Ἄλοχον, ἐν κοινῷ τε λύπης ἡδονῆς τ' ἔχειν

Σοὶ δ' ἔγωγε καὶ νοσοῦντι συννοσοῦσ' ἀνέξομαι,
καὶ κακῶν τῶν σῶν συνοίσω· καὶ γὰρ οὐδὲν

Πικρὸν οὐπὲρ σου φορήσω· δυστυχεῖν μετὰ τῶν

Εὐτυχεῖν τε χρῆ· τί γὰρ δὴ τὸ φίλον ἄλλο,
πλὴν τὸδε;

Dulce, cum fortuna sævit, condolare conjugem
Conjugi, partemque ferre de bonis et tristibus:
Ego tuas simul ægra tecum patiar ægrimonias,

A Item:

..... Nihil mihi
Nunc est amari; quippe cum caris decet
Beari amicis; hoc amicitia est enim.

« Sanctificatur » itaque etiam, quod « per Logon »
seu « Verbum » perficitur matrimonium, si conjugium
se Deo submittat, et cum « vero corde » admini-
stretur « in fidei certitudine, sanctificatorum corde
a mala conscientia, et ablutorum corpus aqua
munda, et habentium confessionem fidei. Fidelis
enim est, qui promisit a. » 225 Oportet autem felix
matrimonium neque unquam divitiis, nec pulchri-
tudine censerī, sed virtute.

... Nulli quidem,

ait tragedia,

B Jungit marito pulchritudo conjugem;
Multis autem virtus profuit. Quævis enim bona

Quæ viro adhæret, scit esse temperans.

Deinde veluti dans admonitiones, ait:

Hoc adest primum, maritus nempe si turpis siet,

Pulchrum oportet judicare, si qua mente prædita

Mens enim, non visus, illud optime dijudicat;

⌘ et quæ consequuntur. Valde autem proprie dicit
Scriptura, mulierem datam esse a Deo « adjutri-
cem b. » Clarum est ergo, quod unicuique ex iis,
quæ a marito eveniunt, molestiis, logo seu ratione
ac vi persuasionis mederi apud se constituet. Sin
autem iis non obsequatur, tunc jam conabitur.
quoad fieri potest ab humana natura, vitam absque
peccato transigere, seu cum ratione mori oporteat,
seu vivere; talis actionis adiutorem et socium Deum
esse existimans, qui revera defensor est, et serva-
tor, et in præsentia et in futuro; illumque ducem
et principem cujusvis actionis constituens, tempe-
rantiam quidem et justitiam suam esse munus exi-
stimans, finem vero suum statuens, ut a Deo ametur.
Eleganter itaque Apostolus in Epistola ad Titum dicit,
« anus » debere esse « in habitu sancto, non calu-
mniatrices, non vino multo servientes; ut erudiant
adolescentes, ut sint virorum suorum amantes, et
liberos suos diligant, prudentes, castæ et sobriæ,
domus curam habentes, benignæ, subditæ viris

Pariter ærumnas subibo: nil erit pro te grave,
Nil acerbum. Sors amici simul habenda est, ultra-
[que,
Læta, mæsta. Nam quid aliud est amare mutuo?

Eodem fere modo exstant in finibus Euripidis,
v. 296.

(69) Ἀγιάζεται. In unum conjungit I Tim. iv,
5: Ἀγιάζεται γὰρ διὰ λόγου Θεοῦ καὶ ἐντεύξεως· et
Heb. x, 22, 23: Προσερχώμεθα μετὰ ἀληθινῆς καρ-
δίας ἐν πληροφορίᾳ πίστεως, ἐβρᾶντισμένοι τὰς καρ-
δίας ἀπὸ συνειδήσεως πονηρᾶς· καὶ λελουμένοι τὸ
σῶμα ὕδατι καθαρῷ, κατέχωμεν τὴν ὁμολογίαν τῆς
ἐλπίδος ἀκλινη· πιστὸς γὰρ ὁ ἐπαγγειλάμενος.

(70) Τὸ κρίνειν. Metrum postulat τὸ κρίνον, « id
quod judicial. » SYLVE.

(71) Ἱεροπρεπεῖ. Ἱεροπρεπεῖς, Tit., ubi mox.
μὴ οἶνω πολλῷ δεδουλωμένας, καλοδιδασκάλους· ἴνα
σ. Μοχ, μᾶλλον δέ, Heb. xii, pertinet ad præced.

suis : ne verbum Dei blasphemetur ^a. Potius autem, inquit, pacem persequimini cum omnibus, et sanctificationem, sine qua nemo videbit Dominum; attendentes, ne quis fornicator, aut profanus, ut Esau, qui pro cibo uno vendidit jus primogenituræ, ne qua radix amaritudinis sursum nascens molestiam afferat, et per eam inquinentur multi ^b. » Deinde veluti colophonem imponens quæstioni de matrimonio, subjungit : « Honorabile connubium in omnibus, et torus immaculatus; fornicatores autem et adulteros judicabit Deus ^c. » Cum unus utique scopus et unus finis et viro et mulieri sit ostensus, de eo, qui est perfectus, dicit Petrus in Epistola : « Molicum nunc, si oportet, tristitia affecti in variis tentationibus, ut probatio vestræ fidei multo pretiosior auro, quod perit et per ignem est probatum, inveniatur, in laudem et gloriam, in revelatione Jesu Christi; quem, cum non videritis, diligitis; in quem, nunc cum non videatis, credatis autem, exsultatis lætitia inenarrabili et glorificata, reportantes finem fidei, salutem animarum ^d. » Quamobrem Paulus quoque gloriatur se propter Christum fuisse « in laboribus abundantius, in plagis supra modum, in mortibus frequenter ^e. »

Α τοῦ Θεοῦ βλασφημῆται. Μᾶλλον δὲ, » φησὶν, « εἰρήνην διώκετε μετὰ πάντων καὶ τὸν ἁγιασμόν, ὃ ἡμεῖς οὐδεὶς ὄφεται τὸν Κύριον ἐπισκοποῦντες (72) μὴ τὸ πόρνος ἢ βέβηλος, ὡς Ἡσαῦ, ὃς ἀντὶ βρώσεως μὴ ἀπέδωκε τὰ πρωτοτόκια, καὶ μὴ τις ῥίζα πικρίας, ἀνω φύουσα, ἐνοχλῆ, καὶ δι' αὐτῆς μιανθῶσιν οἱ πολλοί. » Εἰθ' οἷον κολοφῶνα ἐπιθεὶς τῷ περὶ γάμου ζητήματι, ἐπιφέρει : « Τίμιος ὁ γάμος ἐν κυρίῳ, καὶ ἡ κοίτη ἀμίαντος· πόρνοις δὲ καὶ μοιχαῖς κρινεῖ ὁ Θεός. » Ἐνδὲ δὴ σκοποῦ καὶ ἐνδὲ δὴ τίλου ἀνδρὶ καὶ γυναικὶ δεδειγμένον (73), τὸν τίμου ὁ Πέτρος ἐν τῇ Ἐπιστολῇ φησὶ : « Ὁλίγον ἄρτι, εἰδή, λυπηθέντες ἐν ποικίλοις πειρασμοῖς, ἵνα τὸ ἴκμιον τῆς πίστεως ὑμῶν πολὺ τιμώτερον χρυσοῦ τῷ ἀπολλυμένῳ καὶ διὰ πυρὸς δεδοκιμασμένου εὑρεθῆ. »

Β εἰς ἔπαινον καὶ δόξαν, ἐν ἀποκαλύψει Ἰησοῦ Χριστοῦ ὃν οὐκ εἰδότες ἀγαπᾶτε· εἰς ὃν ἄρτι μὴ ὀρῶντες, πιστεύοντες δὲ, ἀγαλλιᾶσθε χαρᾷ ἀνεκκαλιῆται καὶ δεδοξαμένη, κομιζόμενοι τὸ τέλος τῆς πίστεως, σωτηρίαν ψυχῶν. » Διὸ καὶ Παῦλος καυχᾶται ἐπὶ Χριστῶν γεγονέναι « ἐν κόποις περισσοτέρως, ἐν πληγαῖς ὑπερβαλλόντως, ἐν θανάτοις πολλάκις. »

CAPUT XXI.

Perfectum seu vere gnosticum describit.

Hic invenio perfectum multis modis accipi, prout is est, qui unaquaque virtute præcellit. Perticitur itaque et consummatur aliquis, et ut pius ac religiosus, et ut tolerans, et ut continens, et ut operarius, et ut martyr, et ut gnosticus. In ^c omnibus autem simul perfectus nescio an ullus sit, quandiu est homo, nisi solum is, qui propter nos induit hominem, vel quidem ex nuda lege. Quis ergo erit perfectus? qui profitetur abstinentiam a malis. Ea autem est via ad Evangelium et ad bene faciendum. Sed legalis quidem hominis gnostica perfectio, est assumptio Evangelii, ut fiat is perfectus qui est ex lege. Ita enim prædixit is, qui erat ex lege, Moyses, esse audiendum, ut acci-

Ἐνταῦθα τὸ τέλειον εὐρίσκω πολλαχῶς ἐλαμβάνομενον κατὰ τὸν ἐν ἐκάστη κατορθῶσα ἄρετῇ. Τελειοῦται γοῦν τις καὶ ὡς εὐλαβής, καὶ ὡς ὑπομονητικός, καὶ ὡς ἐγκρατής, καὶ ὡς ἐργάτης, καὶ ὡς μάρτυς, καὶ ὡς γνωστικός· πάντα δὲ ἡμοῦ τέλειος οὐκ οἶδ' εἴ τις ἀνθρώπων, ἐπὶ ἄνθρωπος ὢν, πλην μόνον ὁ δι' ἡμᾶς ἀνθρώπων ἐνδυσάμενος, καίτοι κατὰ νόμον ψιλόν. Τίς οὖν εἴη τέλειος; ὃς ἀποχῆν (74) κακῶν ἐπαγγέλλεται· ὅς ἐστιν αὕτη ἐπὶ τε τὸ Εὐαγγέλιον, ἐπὶ τε τὴν ἐπίνοιαν. Ἀλλὰ νομικοῦ μὲν τελείωσις γνωστικῆς ἐπιγελου πρόβληψις, ἵνα γέννηται ὁ κατὰ νόμον τέλειος· οὕτω γὰρ προεθέσπειεν ὁ κατὰ νόμον Μωϋσῆς, ἀκοῦσαι δεῖν (75), ἵνα ἐκδεξώμεθα κατὰ τὸν ἀπὸ

✠ P. 623 ED. POTTER, 526 ED. PARIS. ^a Tit. II, 3, 4, 5. ^b Heb. XII, 15, 14, 15, 16, 17. ^c Heb. XIII, 4. ^d I Petr. I, 6, 7, 8, 9. ^e II Cor. XI, 23.

(72) Ἐπισκοπ. Heb. XII: Ἐπισκοποῦντες μὴ τις ὑπερῶν ἀπὸ τῆς χάριτος τοῦ Θεοῦ· μὴ τις ῥίζα πικρίας, ἀνω φύουσα, ἐνοχλῆ, καὶ διὰ ταύτης μιανθῶσι πολλοί· μὴ τις πόρνος ἢ βέβηλος. . . πρωτοτόκια αὐτοῦ.

(73) Τέλουσ . . . δεδειγμένον. Haud scio, an rectius δεδειγμένου τοῦ τελείου· ut appositivum exegema sit, idque substantive positum pro τῆς τελείωτητος. SILBURG. — Mox, εἰ δέον ἐστὶ ἀπὸ I Petr. I; dein, ὑμῶν τῆς πίστεως· rursus, διὰ πυρὸς δὲ δεδοκιμασμένου pro καὶ διὰ πυρὸς δεδοκιμασμένου· tum, εἰς ἔπαινον, καὶ τιμὴν, καὶ δόξαν. Dein, εἰδότες ἀγαπᾶτε, denique, τὸ τέλος τῆς πίστεως ὑμῶν.

(74) Καίτοι κατὰ νόμον ψιλόν. Τίς οὖν εἴη τέλειος; ὃς ἀπ. Hærvetus hæc sic scripta explicat: Καίτοι κατὰ νόμον ψιλόν τίς ἂν εἴη τέλειος, ὃς ἀπ. « Quamvis ex nuda lege fuerit quis utique perfectus, qui profitetur abstinendum a malis; etc. » Vult enim auctor legem Mosaicam mala prohibentem esse quodammodo viam ad Evangelium, ex quo præterea bene operari discimus. Proinde legem βαρῶν, « gradum, » ad Evangelium appellat: quippe cum viri gnostici seu perfecti « opus sit, » οὐχ ἡ

ἀποχῆ τῶν κακῶν· ἐπιβάθρα γὰρ αὕτη προκοπῆς μεγίστης· « non abstinentia a malis, quæ tantum gradus est ad majorem profectum; » sed præterea bene operati: ut ait auctor infra p. 528 ed. Paris. Et plenius Str. VI, p. 645: « Ὁ δὲ ἐν τῷ σώματι καθαρισμὸς τῆς ψυχῆς πρῶτος οὗτός ἐστιν, ἡ ἀποχῆ τῶν κακῶν· ἢν τινες τελείωσιν ἠγοῦνται· καὶ ἐστὶν ἀκριβῶς τοῦ κοινου πιστοῦ, Ἰουδαίου τε καὶ Ἑλλήνου, ἡ τελείωσις αὕτη. Τοῦ δὲ γνωστικοῦ μετὰ τὴν ἄλλοις νομιζομένην τελείωσιν ἡ δικαιοσύνη εἰς ἐνέργειαν ἐπιποιίας προβαίνει. « Est autem in corpore prima anime purgatio, ut a malis absteineat; quod quidem perfectionem putant; et est quidem hæc communis cujusquam fidelis, seu Judæus is, seu Græcus fuerit, perfectio. Gnostici vero justitiæ ultra eam, quam alii sic dicunt, perfectionem ad bonorum operum effectum progreditur. »

(75) Ἀκοῦσαι δεῖν. Respicere videtur Moyses verba, Deuter. XVIII, 15: Προφήτην ἐκ τῶν ἀδελφῶν σου, εἰς ἐμὲ, ἀναστήσει σοι Κύριος· αὐτὸν ἀκούσῃ. Quæ in Christo impleta fuisse dicitur, Act. II, 22; VII, 57.

στολον πλήρωμα (76) νόμου τὸν Χριστόν. Ἐν Εὐαγγελίῳ δὲ ἤδη προκόπτει ὁ γνωστικός, οὐ βαθμῶ χρησίμενος τῷ νόμῳ μόνον, συνιείς δὲ αὐτὸν καὶ νοήσας ὡς παρέδωκε τοῖς Ἀποστόλοις ὁ τὰς Διαθήκας δεδικώς (77) Κύριος. Εἰ δὲ καὶ πολιτεύσασατο ὀρθῶς, (ὡςπερ οὖν ἀδύνατον, δυσεργεία γνῶσιν ἐπακολουθεῖν) μάρτυς τε ἐπὶ τοῖσδε ὀρθότατα ὁμολογήσας δι' ἀγάπην γένοιτο, πλείονα τὴν ἀξίαν ὡς ἐν ἀνθρώποις λαμβάνων· οὐδ' οὕτως φθάσει τέλειος ἐν σαρκὶ κληθείς· ἐπεὶ τὴν προσηγορίαν ταύτην προεληφεν ἢ συμπεραλίωσις τοῦ βίου, φθάσαντος ἤδη τοῦ γνωστικοῦ μάρτυρος τὸ τέλειον ἔργον ἐνδείξασθαι καὶ παραστήσαι κυρίως δι' ἀγάπης γνωστικῆς εὐχαρισθέντος (78) αἵματος, παραπεμπομένου τὸ πνεῦμα· μακάριος δ' ἔνθεν ἂν εἴη, τέλειός τε ἐν δίκῃ κηρυχθείη, ἵνα ἡ ὑπερβολὴ τῆς δυνάμεως ἢ τοῦ Θεοῦ, καὶ μὴ ἐξ ἡμῶν, ὡς φησὶν ὁ Ἀπόστολος· μόνον τὸ προαιρετικὸν καὶ τὴν ἀγάπην αὐξῶμεν· ἐν παντὶ θλιβόμενοι, ἀλλ' οὐ στενοχωρούμενοι· ἀπορούμενοι, ἀλλ' οὐκ ἐξαπορούμενοι· διωκόμενοι, ἀλλ' οὐκ ἐγκαταλειπόμενοι· καταβαλλόμενοι, ἀλλ' οὐκ ἀπολλύμενοι. » Χρὴ γὰρ τοὺς σπεύδοντας εἰς συνταλείωσιν, κατὰ τὸν αὐτὸν Ἀπόστολον, ἵνα μηδεμίαν ἐν μηδὲν δίδναι προσκοπήν, ἀλλ' ἐν παντὶ συνιστάναι ἑαυτοὺς, οὐκ ἀνθρώποις, ἀλλὰ τῷ Θεῷ. » Ἔστω δὲ κατεπακολούθημα, πειθεσθαι καὶ τοῖς ἀνθρώποις· καὶ γὰρ τούτοις εὐλογον, διὰ τὰς ἐπηρεαζούσας βλασφημίας. Ἡ δὲ διασύστασις (79) ἐν ὑπομονῇ πολλῇ, ἐν θλίψεσιν, ἐν ἀνάγκαις, ἐν στενοχωρίαις, ἐν πληγαῖς, ἐν φυλακαῖς, ἐν ἀκαταστασίαις, ἐν κόποις, ἐν ἀγρυπνίαις, ἐν νηστείαις, ἐν ἀγνότητι, ἐν γνώσει, ἐν μακροθυμίᾳ, ἐν χρηστότητι, ἐν Πνεύματι ἀγίῳ, ἐν ἀγάπῃ ἀνυποκριτῶν, ἐν λόγῳ ἀληθείας, ἐν δυνάμει Θεοῦ, ἵνα ὦμεν (80) ναοὶ Θεοῦ, καθαρισθέντες ἀπὸ παντὸς μολυσμοῦ σαρκὸς καὶ πνεύματος. Κἀγὼ, φησὶν, εἰσδέξομαι ὑμᾶς, καὶ ἔσομαι ὑμῖν εἰς πατέρα, καὶ ὑμεῖς ἔσεσθέ μοι εἰς υἱοὺς καὶ θυγατέρας, λέγει Κύριος παντοκράτωρ. Ἐπιτελοῦμεν (81) οὖν, φησὶν, ἀγλασύνην ἐν φόβῳ Θεοῦ. » Εἰ γὰρ καὶ λύπη ὁ φόβος γεννᾷ, ἡ Καίρω, ἡ λέγω (82), ἡ οὐχ ὅτι ἐλυπήθητε, ἀλλ' ὅτι εὐπαθεῖς ἔστε (83) εἰς μετάνοιαν. Ἐλυπήθητε γὰρ κατὰ Θεὸν, ἵνα ἐν μηδὲν ζημιωθῆτε ἐξ ἡμῶν· ἢ γὰρ κατὰ Θεὸν λύπη, μετάνοιαν εἰς σωτη-

A piamus, ex Apostoli sententia, Christum legis plenitudinem. In Evangelio autem jam proficit gnosticus, non solum quod utatur lege tanquam gradu, sed quod eam percipiat, ejusque sensum intelligat, prout tradidit apostolis, qui dedit Testamenta, Dominus. Quod si etiam recte vitam instituerit (sicut certe fieri non potest, ut pravos mores sequatur cognitio), et præterea rectissime confessus, martyr per dilectionem fiat, et maximam ut inter homines dignitatem acceperit; ne sic quidem en perveniet, ut vocetur in carne perfectus; quoniam hanc appellationem vindicat vitæ finis, cum gnosticus martyr jam eo pervenerit, ut perfectum opus ostendat et proprie exhibeat, atque sanguine per charitatem gnosticam grate effuso emiserit spiritum; beatus autem hinc fuerit, et jure perfectus vocetur, « ut sublimitas potestatis sit Dei, et non ex nobis, » ut dicit Apostolus. Solummodo conservemus liberum eligendi arbitrium et charitatem; « in quolibet afflicti, sed non redacti in angustias; egentes, sed non oppressi egestate; persecutionem patientes, sed non derelicti; dejecti, sed non perditii. » Operet enim eos, qui contendunt ad consummationem, ex ejusdem Apostoli sententia, « nullam in nulla re dare offensionem, sed in re qualibet commendare seipsum non hominibus, sed Deo; » addatur insuper, parere etiam hominibus; etenim his etiam parere est consentaneum, ne nos insectentur maledictis. Commendatio autem est « in tolerantia multa, in afflictionibus, in necessitatibus, in angustiiis, in plagis, in carceribus, in seditionibus, in laboribus, in vigiliis, in jejuniis, in castitate, ✕ in cognitione, in patientia, in benignitate, in sancto Spiritu, in charitate non ficta, in verbo veritatis, in virtute Dei b, ut simus templa Dei emundata ab omni inquinamento carnis et spiritus. Et ego, inquit, vos accipiam, et 226 ero vobis in patrem, et vos eritis mihi in filios et filias, ait Dominus omnipotens c. Perficiamus ergo, inquit, sanctitatem in timorem Dei. » Nam etsi tristitiam timor generat, « gaudeo, inquam, non quod tristitia affecti estis, sed quod ea vos propensos reddidit ad pœnitentiam. Tristitia enim affecti estis secundum Deum, ut in nullo de-

✕ P. 624 ED. POTTER, 527 ED. PARIS. a II Cor. iv, 7, 8, 9. b II Cor. vi, 5, 4, 5, 6, 7. c II Cor. vii, 4; vi, 16, 17, 19.

(76) Πλήρωμα. Rom. x, 4: Τέλος γὰρ νόμου Χριστός. Matth. v, 17: Οὐκ ἤλθον καταλύσαι (νόμον), ἀλλὰ πληρῶσαι.

(77) Ὁ τὰς διαθήκας δεδ. Irenæus lib. iv, cap. 21: « Utraque autem testamenta unus et idem paterfamilias produxit, Verbum Dei, Dominus noster Jesus Christus, qui et Abrahæ et Moysi collocutus est.

(78) Εὐχαρισθέντος. Rectius, εὐχαριστηθέντος. SYLBURG.

(79) Ἡ δὲ διασύστασις. Mallet fortasse aliquis ἢ δὲ δὴ σύστασις, ut II Cor. vi: Ἐν παντὶ συνιστώντες ἑαυτοὺς, ὡς Θεοῦ διάκονοι, ἐν ὑπομονῇ πολλῇ, et simæ sequuntur: nam δὲ dicit more Platónico alibi quoque usurpata p. 57, lin. 33; p. 186, l. 25; p. 206, l. 26. Sed mutatione opus non est, quia in-

D men diasýstasis confirmat adjectivum diasustatikh p. 220, l. 22. SYLB. — Forte respicit II Cor. xi, 28.

(80) Ἴνα ὦμεν. Quæ sequuntur, composita sunt ex II Cor. vii, 4: Καθαρίσωμεν ἑαυτοὺς ἀπὸ παντὸς μολυσμοῦ σαρκὸς καὶ πνεύματος, ἐπιτελοῦντες ἀγλασύνην ἐν φόβῳ Θεοῦ. vi, 16: Ὑμεῖς γὰρ ναὸς Θεοῦ ἔστε ζῶντος. 17: Κἀγὼ εἰσδέξομαι ὑμᾶς. 19: Καὶ ἔσομαι ὑμῖν εἰς πατέρα, καὶ ὑμεῖς ἔσεσθέ μοι εἰς υἱοὺς καὶ θυγατέρας, λέγει Κύριος παντοκράτωρ.

(81) Ἐπιτελοῦμεν. Malim in subjunctivo modo ἐπιτελοῦμεν. Quo modo utitur Apostolus II Cor. vii, 4: Καθαρίσωμεν ἑαυτοὺς, . . . ἐπιτελοῦντες ἀγλασύνην ἐν φ.

(82) Λέγω. Forte λέγει, « dicit. » SYLBURG

(83) Εὐπαθεῖς ἔστε. Interpretamentum τοῦ ἐλυπήθητε, quod hic repetit Apostolus.

trimentum a nobis accipiatis. Nam quæ est secundum Deum tristitia, pœnitentiam ad salutem operatur non pœnitendam; tristitia autem mundi, mortem operatur. Etenim id ipsum, quod tristitia affecti estis secundum Deum, quantum in vobis operabatur studium, sed defensionem, sed indignationem, sed timorem, sed desiderium, sed æmulationem, sed vindictam. In omni exhibuistis vos castos negotio a. » Hæc sunt exercitationis gnosticæ præexercitamenta. Quoniam autem Deus ipse omnipotens « dedit alios quidem apostolos, alios vero prophetas, alios autem evangelistas, alios autem pastores et doctores, ad perfectionem sanctorum, ad opus ministerii, ad ædificationem corporis Christi, donec occurramus omnes in unitatem fidei et agnitionis Dei Filii, in virum perfectum, in mensuram ætatis plenitudinis Christi b; » studendum, ut gnostice viri evadamus et quam maxime perficiamur, dum adhuc in carne manemus; et perfecta hic concordia et consensione degendo, meditemur cum Dei voluntate concurrere, ad restitutionem vere perfectæ nobilitatis et cognationis in « plenitudinem Christi; » quæ « perfectione » nostra absolute perficitur. Atque jam cernimus, quam ratione et quomodo et quando « perfectum » dicit divinus Apostolus, et ut perfectiorum ostendit differentias. Et rursus: « Unicuique datur manifestatio Spiritus ad utilitatem; alii quidem datur per spiritum sermo sapientiæ, alii quidem sermo scientiæ secundum eundem spiritum, alteri fides in eodem spiritu, alii autem gratiæ sanitatem in eodem spiritu, alii vero operationes virtutum, alii prophetia, alii discretio spirituum, alii genera linguarum, alii autem interpretatio linguarum. » Omnia autem hæc operatur unus et idem Spiritus, dividens seorsum unicuique prout vult c. » Quæ cum ita se habeant, prophetæ quidem perfecti sunt in prophetia, justi autem in justitia, et martyres in confessione, alii autem in prædicatione, non expertes quidem virtutum communium, sed præterea excellentes in iis, ad quæ sunt ordinati. Quis enim sanæ mentis dixerit, prophetam sicut Abraham, prophetarunt?

*Bellica namque Deus dedit huic ut munera obiret, D
Illi ut saltaret, cithara cantuque sonaret,*

ait Homerus. « Sed unusquisque habet proprium donum a Deo; hic quidem sic, ille vero sic d: »

✠ P. 625 ED. POTTER, 528 ED. PARIS. a I Cor. vii, 1, 9, 10, 11. b Ephes. iv, 11. 12, 15. c I Cor. xii, 7, 8, 9, 10, 11. d I Cor. vii, 7.

- (84) *Ἐργάζεται.* II Cor. vii, καταργάζεται.
- (85) *τῷ πράγματι.* τῷ πράγματι agnoscit cum Clemente vetus interpres: sed cum præpos. habent libri vulg. ἐν τῷ πράγματι. SYLBURG.
- (86) *Ὁ παντοκράτωρ Θεός.* Nempe Christus, de quo verba facit Apostolus Ephes. iv, 11.
- (87) *Καταντήσομεν πάντες.* Ephes., καταντήσωμεν οἱ πάντες.
- (88) *τῆς ἐπιγνώσεως τοῦ Υἱοῦ τοῦ Θεοῦ.* Flor. edit. duplicem lectionem habet, τῆς ἐπιγνώσεως τοῦ Θεοῦ· et, τῆς ἐπιγνώσεως τοῦ Υἱοῦ τοῦ Θεοῦ· quæ cum in unam confusæ essent, ego eam secutus

ρίαν ἀμεταμέλητον ἐργάζεται (84)· ἡ δὲ τοῦ κόσμου λύπη θάνατον καταργάζεται. Ἰδοὺ γὰρ αὐτὸ τοῦτο τὸ κατὰ θεὸν λυπηθῆναι ὑμᾶς πόσῃν κατειργάσατο ὑμῖν σπουδῆν; ἀλλὰ ἀπολογία, ἀλλὰ ἀγανάκτησιν, ἀλλὰ φόβον, ἀλλὰ ἐπιπόθησιν, ἀλλὰ ζῆλον, ἀλλὰ ἐκδίκησιν· ἐν παντὶ συνεστήσατε ἑαυτοὺς ἀγνοῦν; εἶναι τῷ πράγματι (85). » Ταῦτα γνωστικῆς ἀσκήσεως προγυμνάσματα. Ἐπεὶ δὲ ὁ παντοκράτωρ Θεὸς (86) αὐτὸς « ἔδωκεν τοὺς μὲν ἀποστόλους, τοὺς δὲ προφήτας, τοὺς δὲ εὐαγγελιστάς, τοὺς δὲ ποιμένας καὶ διδασκάλους, πρὸς τὸν καταρτισμὸν τῶν ἁγίων, εἰς ἔργον διακονίας, εἰς οἰκοδομὴν τοῦ σώματος τοῦ Χριστοῦ, μέχρι καταντήσομεν πάντες (87) εἰς τὴν ἐνότητα τῆς πίστεως καὶ τῆς ἐπιγνώσεως τοῦ Υἱοῦ τοῦ Θεοῦ (88), εἰς ἄνδρα τέλειον, εἰς μέτρον ἡλικίας τοῦ πληρώματος τοῦ Χριστοῦ· » σπευστέον ἀπανδροῦσθαι γνωστικῶς καὶ τελειοῦσθαι ὡς ὅτι μάλιστα ἔτι ἐν σαρκὶ καταμένοντες, ἐκ τῆς τελείας ἐνθῆνδε ὁμοφροσύνης μελετήσαντας συνδραμεῖν τῷ θελήματι τοῦ Θεοῦ εἰς τὴν ἀποκατάστασιν τῆς τῷ ὄντι τελείας εὐγενείας τε καὶ συγγενείας εἰς « τὸ πλήρωμα τοῦ Χριστοῦ, » τὸ ἐκ « καταρτισμοῦ » τελείως ἀπηρτισμένον. Ἡδὴ συνορῶμεν ὅπη καὶ ὅπως καὶ ὅποτε ὁ θεὸς Ἀπόστολος τὸν « τέλειον » λέγει, καὶ ὡς τελείον ἐμφαίνει διαφορὰς. Πάλιν τε αὖ· Ἐκάστῳ δίδονται ἡ φανερώσεις τοῦ Πνεύματος πρὸς τὸ συμπερῶν ᾧ μὲν γὰρ δίδεται διὰ τοῦ πνεύματος λόγος (89) σοφίας, ἄλλω δὲ λόγος γνώσεως κατὰ τὸ αὐτὸ πνεῦμα, ἑτέρῳ πίστις ἐν τῷ αὐτῷ πνεύματι, ἄλλω δὲ χάρισμα (90) λαμάτων ἐν τῷ αὐτῷ πνεύματι, ἄλλω δὲ ἐνεργήματα δυνάμεων, ἄλλω προφητεία, ἄλλω διάκρισις πνευμάτων, ἑτέρῳ γένη γλωσσῶν, ἄλλω δὲ ἑρμηνεῖα γλωσσῶν· πάντα δὲ ταῦτα ἐνεργεῖ τὸ ἐν καὶ τὸ αὐτὸ Πνεῦμα, διαιροῦν ἰδίᾳ ἐκάστῳ καθὼς βούλεται. » Ὡν οὕτως ἐχόντων, οἱ μὲν προφῆται ἐν προφητείᾳ τέλειοι, οἱ δίκαιοι δὲ ἐν δικαιοσύνῃ, καὶ οἱ μάρτυρες ἐν ὁμολογίᾳ, ἄλλοι δὲ ἐν κηρύγματι, οὐκ ἀμέτοχοι μὲν τῶν κοινῶν ἀρετῶν, κατορθοῦντες δὲ ἐν οἷς ἐτάχθησαν· ἐπεὶ τίς ἂν εὖ φρονῶν εἴπω τὸν προφήτην οὐ δίκαιον; Τί γάρ; οὐχὶ καὶ οἱ δίκαιοι ὡσπερ Ἀβραάμ προεφήτευσεν (91);

non esse justum? Quid enim, non justii quoque,

*Ἄλλω μὲν γὰρ ἔδωκε Θεὸς πολεμήτα ἔργα,
Ἄλλω δ' ὄρχηστὴν, ἑτέρῳ κίθαριν καὶ αὐδὴν,*

Ὅμηρος λέγει. « Ἄλλ' ἕκαστος ἴδιον ἔχει χάρισμα ἀπὸ Θεοῦ· ὁ μὲν οὕτως, ὁ δὲ οὕτως· » οἱ ἀπόστολοι

a I Cor. vii, 1, 9, 10, 11. b Ephes. iv, 11. 12, 15.

- sum, quæ in Vulg. Bib. exstat. SYLBURG.
- (89) *Δίδονται διὰ τοῦ π. λ.* Vulg. Bib. I Cor. xii, concinnius, διὰ τοῦ πνεύματος δέδοται λόγος, et μοx, ἑτέρῳ δὲ πίστις· deim, ἄλλω δὲ προφητεία, ἄλλω δὲ διάκρισις πνευμάτων, ἑτέρῳ δὲ γένη γλωσσῶν· in sarta ubique conjunctione. A. SYLBURG.
- (90) *Χάρισμα.* Vulg. Bib., χάρισμα.
- (91) *Προεφήτευσεν.* Forte rectius προεφήτευσαν plur. numi. Sequens Homeri locus exstat *Iliad. N.* in fine. SYLB. — Nempe v. 730. Mox, I Cor. vii, 7· Ἄλλ' ἕκαστος ἴδιον χάρισμα ἔχει ἐκ Θεοῦ· ὅς μὲν οὕτως, ὅς δὲ οὕτως.

δὲ ἐν πᾶσι πεπληρωμένοι. Εὐρήσεις γοῦν, ἣν θελήσῃς, ἐκ τῶν πράξεων καὶ τῶν συγγραμμάτων αὐτῶν, τὴν γνῶσιν, τὸν βίον, τὸ κήρυγμα, τὴν δικαιοσύνην, τὴν ἀγγελίαν, τὴν προφητείαν. Ἰστέον μέντοι, ὅτι εἰ καὶ ὁ Παῦλος τοῖς χρόνοις νεώτερος, εὐθέως μετὰ τὴν τοῦ Κυρίου ἀνάληψιν ἀκμάσας· ἀλλ' οὖν ἡ γραφὴ αὐτῶν ἐκ τῆς Παλαιᾶς ἤρτηται Διαθήκης, ἐκείθεν ἀναπνεύουσα καὶ λαλοῦσα· ἡ γὰρ εἰς Χριστὸν πίστις καὶ ἡ τοῦ Εὐαγγελίου γνῶσις ἐξήγησίς ἐστι καὶ τοῦ νόμου πληρώσις (92)· καὶ διὰ τοῦτο εἴρηται τοῖς Ἑβραίοις· « Ἐὰν μὴ πιστεύσητε, οὐ μὴ (93) συνήτε· » οὐδέστιν, ἐὰν μὴ πιστεύσητε τῷ διὰ νόμου προφητευσθέντι καὶ ὑπὸ νόμου θεσπισθέντι, οὐ συνήσετε τὴν Διαθήκην τὴν Παλαιάν, ἣν αὐτοὶ κατὰ τὴν ἰδίαν ἐξηγήσατο παρουσίαν.

CAPUT XXII.

Perfectum, seu vere gnosticum neque metu prænæ, neque spe præmii officium facere, sed solius boni et pulchri intuitu.

Ὁ δὲ συνίων καὶ διορατικὸς οὗτός ἐστιν ὁ γνωστικός. Ἔργον δὲ αὐτοῦ οὐχ ἡ ἀποχὴ τῶν κακῶν [ἐπιβάθρα γὰρ αὕτη προκοπῆς μεγίστης (94)], οὐδὲ μὴν ποιεῖν τι ἀγαθόν, ἥτοι διὰ φόβου γέγραπται γάρ· « Ποῦ φύγω (95), καὶ ποῦ κρυθῆσομαι ἀπὸ προσώπου σου; Ἐὰν ἀναβῶ εἰς τὸν οὐρανὸν, σὺ ἐκεῖ εἶ· ἐὰν ἀπέλω (96) εἰς τὰ ἔσχατα τῆς θαλάσσης, ἐκεῖ ἡ δεξιὰ σου· ἐὰν καταβῶ εἰς ἀβύσσους, ἐκεῖ τὸ πνεῦμά σου· ἀλλ' οὐδὲ δι' ἐλπίδα τιμῆς ἐπηγγελμένης· εἴρηται γάρ· Ἰδοὺ Κύριος (97), καὶ ὁ μισθὸς αὐτοῦ ἀπὸ προσώπου αὐτοῦ, ἀποδοῦναι ἐκάστῳ κατὰ τὰ ἔργα αὐτοῦ· ἃ ὀφθαλμοὶ οὐκ εἶδεν, καὶ οὖς οὐκ ἤκουσεν, καὶ ἐπὶ καρδίαν ἀνθρώπου οὐκ ἀνέβη, ἃ ἠτοίμασεν ὁ Θεὸς τοῖς ἀγαπῶσιν αὐτόν· » μόνῃ δ' ἡ δι' ἀγάπην εὐποία, ἡ δὲ αὐτὸ τὸ καλὸν αἰρετὴ τῶ γνωστικῶν. Αὐτίκα ἐκ προσώπου τοῦ Θεοῦ τῷ Κυρίῳ λέλεκται, « Ἄλτῃσαι παρ' ἐμοῦ, καὶ δώσω σοι ἔθνη τὴν κληρονομίαν σου· αἴτημα τὸ βασιλικώτατον διδάσκων αἰτεῖσθαι, τὴν τῶν ἀνθρώπων σωτηρίαν, ἀμισθί, ἵνα δὴ ἡμεῖς κληρονομήσωμεν καὶ κτησώμεθα τὸν Κύριον. Ἐμπαλιν γὰρ, χρεῖας τινὸς ἔνεκεν, ἵνα μοι τόδες γένηται, καὶ τόδες μὴ γένηται, τῆς ἐπιστήμης ἐφιεσθαι τῆς περὶ τὸν Θεὸν, οὐκ ἴδιον γνωστικῶν· ἀπόρηται δ' αὐτῶν αἰτία τῆς θεωρίας ἡ γνῶσις αὐτῆς. Τολμήσας γὰρ εἶποιμ' ἂν, οὐ διὰ τὸ σώζεσθαι βούλεσθαι τὴν γνῶσιν αἰρήσεται ὁ δι' αὐτὴν τὴν θέαν ἐπιστήμην μεθέπων τὴν γνῶσιν· τὸ μὲν γὰρ νοεῖν ἐκ συνασκήσεως εἰς τὸ ἀεὶ νοεῖν ἐκτείνεται· τὸ δὲ ἀεὶ νοεῖν οὐσία τοῦ γινώσκοντος, κατὰ ἀνάγκασιν ἀδιάστατον γενομένην, καὶ ἀίδιος θεωρία, ζωσα ὑπόστασις μέναι. Εἰ γοῦν τις καθ' ὑπόθεσιν προβλεῖται τῶ γνωστικῶν, πότμ-

A apostoli autem fuere pleni in omnibus. Invenies itaque, si volueris, ex eorum Actis et scriptis, eorum cognitionem, vitam, prædicationem, justitiam, castitatem, prophetiam. Sciendum est autem, quod etsi Paulus sit tempore recentior, ut qui statim floruerit post Domini assumptionem; ejus tamen scriptura pendet ex Veteri Testamento, illic et spirans et loquens. Nam fides in Christum, et Evangelii cognitio, est expositio, et legis adimpletio, et ideo dictum est Hebræis: « Nisi credideritis, non intelligetis »; hoc est, nisi ei credideritis, qui per legem est prædictus et a legis oraculo est significatus, non intelligetis Vetus Testamentum, quod ipse per propriam exposuit præsentiam.

B Quocirca qui intelligens et perspicax est, hic quoque est gnosticus. Est autem ejus opus non a malis abstinencia (ea est enim quasi gradus ad majorem profectum), sed nec aliquid boni facere, scilicet propter metum. Scriptum est enim: « Quo fugiam, et uhi abscondar a facie tua? Si ascendero in cælum, tu illic es; si abiero ad extrema maris, illic est dextera tua; si descendero in abyssos, illic spiritus tuus ». Sed neque propter spem promissi honoris; dictum est enim: « Ecce Dominus, et merces ejus a facie ejus, ut reddat unicuique secundum opera sua »; quæ oculus non vidit, et auris non audivit, et in cor hominis non ascenderunt, quæ præparavit Deus iis qui ipsum diligunt. Sola autem beneficentia, quæ propter charitatem et propter ipsum honestum sit, est a viro gnostico expectenda. Jam vero ex persona Dei, Domino dictum est: « Pete a me, et dabo tibi gentes hæreditatem tuam »; petitionem maxime regiam, docens hominum salutem petere sine mercede, ut nos simus hæredes et possideamus Dominum. Contra enim, alicujus usus gratia, nempe ut hoc fiat, vel illud non fiat, eam, quæ circa Deum versatur, desiderare scientiam, non convenit gnostico; verum ei pro causa contemplationis sufficit ipsa cognitio. Ausim enim dicere, non eo quod velit salvus esse, eum electurum cognitionem, qui persequitur cognitionem propter ipsam divinam scientiam. Intelligentia enim continua exercitatione sit perpetua intelligentia. Semper autem intelligere, essentia est

⚪ P. 626 ED. POTTER, 529 ED. PARIS. ^a Isa. vii, 9. ^b Psal. cxxviii, 7, 8, 9, 10. ^c Isa. xl, 10; lxxii, 11; Psal. lxi, 12; Apoc. xxii, 12; Rom. ii, 6. ^d I Cor. ii, 9. ^e Psalm. ii, 8.

(92) Ἐξήγησίς ἐστι καὶ τοῦ νόμου πληρώσις. Vel, ἐξήγησίς ἐστι τοῦ νόμου καὶ πληρώσις· « est legis expositio et adimpletio. »

(93) Οὐ μὴ. Isa. vii, οὐδὲ μὴ.

(94) Μεγίστης. H. μεγίστη nominat. casu: et mox poieit, indic. modo. SYLBERG.

(95) Ποῦ φ. Ποῦ πορευθῶ ἀπὸ τοῦ πνεύματός σου, καὶ ἀπὸ τοῦ προσώπου σου ποῦ φύγω; Psal. cxxxix.

(96) Ἐὰν ἀπέλω. Ἐὰν καταβῶ εἰς τὸν ἄδην, πάρε· ἐὰν ἀναλάβω τὰς πτέρυγας μου κατ' (scr. ὀρθρον) καὶ κατασκηνώσω εἰς τὰ ἔσχατα τῆς θαλάσσης, καὶ γὰρ ἐκεῖ ἡ χεὶρ σου ὀδηγήσει με, καὶ καθεξέσει με ἡ δεξιὰ σου.

(97) Ἰδοὺ K. Præter S. Scripturæ loca superius allata, conf. quæ adnotavit Cotelerius ad Clementis Romani Epistolæ prioris ad Corinthios cap. 34.

ejus, qui cognitione est præditus, per temperationem quamdam nullis intervallis interruptam instituta, et perpetua contemplatio manet viva substantia. Si quis ergo per hypothesein gnostico proposuerit, utrum malit, Dei cognitionem, an salutem æternam; sint autem ea separata, cum sunt omnino 227 conjuncta; nihil penitus dubitans elegerit Dei cognitionem, propter se judicans esse expetendam eam, quæ fidem transcendit per charitatem ad cognitionem, proprietatem. Hæc est ergo prima viri perfecti beneficentia, quando non fit propter aliquod utile, quod ad se pertineat; sed cum judicaverit pulchrum esse et honestum, id quod bonum est facere, vehementer incitata operatio in omnibus reipsa bene se geret; non in aliquo quidem recte, in aliquo vero non: sed in benefaciendi habitu constituta, neque præcrea propter gloriam, aut ut philosophi dicunt εὐκλειαν, id est « famam illustrem; » neque propter mercedem, aut ab hominibus aut a Deo, ad imaginem et similitudinam Domini vitam peregerit. Et si qua ratione ei bonum operanti aliquid contrarium occurrerit, talionem parisque pari relationem ut bonam, citra ullam acceptæ injuriæ recordationem, projiciet, ut qui erga « justos et injustos » existat justus et bonus. Eis, qui sunt ejusmodi, dicit Dominus: « Estote sicut Pater vester perfectus b. » Ei caro est mortua, vivit autem ipse solus, ut qui sepulcrum in sanctum templum Domino consecraverit, veteri peccatis obnoxia anima ad Deum conversa. Is non est amplius continens, sed ad habitum pervenit impatibilitatis, ✕ ut divinam formam induat expectans. « Si eleemosynam, » inquit, « feceris, nemo sciat: et si jejunaveris, ungere, ut Deus solus cognoscat c; » nullus autem homo, sed neque ipse, qui miseretur, debet scire se misereri; sic enim erit aliquando quidem misericors, aliquando vero non.

✕ P. 627 ED. POTTER, 530 ED. PARIS. a Matth. v, 45. b Ibid. 48. c Matth. vi, 2 seq.

(98) Ἐν πᾶσι πράξει. Forte ἐν πάσῃ πράξει: aut πράξει accipiendum pro τῷ ἔργῳ, « reipsa et factis. » SYLURC.

(99) Ὡς ἀγαθὴν τὴν ἀρτ. Hoc est, negliget illam injuriam, nec magis eam ulciscetur, quam si esset bona sanctorum suorum remuneratio. Vel potius scribendum, ὡς οὐκ ἀγαθὴν τ. ἀ. « compensationem injuriæ, ut rem malam » et illicitam « refugiet. » Quod Lowthio etiam placuit. Quinetiam facile potuisse negativam illam particulam excidere, antequam ad hujusce libri finem pervenerimus, non uno exemplo patet.

(1) Ἐπὶ δικαίους καὶ ἀδίκους. Respicit Matth. v, 45: Τὸν ἕλιον αὐτοῦ ἀνατέλλει ἐπὶ πονηροῦς καὶ ἀγαθοῦς, καὶ βρέχει ἐπὶ δικαίους καὶ ἀδίκους.

(2) Γίνεσθε ὡς ὁ Πατὴρ ὑμῶν τέλειος. Plenius ex Matth. vi legeris: Γίνεσθε τέλειοι, ὡς περὶ ὁ Πατὴρ ὑμῶν, ὁ ἐν τοῖς οὐρανοῖς, τέλειός ἐστι. SYLB. — Porro Christi verba apud Matthæum sic se habent: Ἔσεσθε οὖν τέλειοι, ὡς περὶ ὁ Πατὴρ ὑμῶν, ὁ ἐν τοῖς οὐρανοῖς, τέλειός ἐστι. Sed apud Clementem nil mutandum est: solet enim ille S. Scripturæ aliorumque auctorum verba decurtata, abbreviata, aliisque modis mutata suis immiscere; quemadmodum in iis, quæ ex principio cap. vi Matthæi mox sequuntur observare licet.

ρον ἐλέσθαι βούλοιστε τὴν γνώσιν τοῦ Θεοῦ, ἢ τὴν στήριαν τὴν αἰώνιον; εἴη δὲ ταῦτα κεχωρισμένα, παρὰ τὸς μᾶλλον ἐν ταυτότητι ὄντα: οὐδὲ καθοτιοῦν διατάσσας, ἔλοιτ' ἂν τὴν γνώσιν τοῦ Θεοῦ, δι' αὐτὴν αἰρετικὴ κρίνας εἶναι τὴν ἐπαναβεβηκυῖαν τῆς πίστεως ἡ ἀγάπην εἰς γνώσιν ιδιότητα. Αὕτη τοίνυν ἡ πρώτη ἀγαθοποιία τοῦ τελείου, ὅταν μὴ διὰ τι χρεώδης τῶν εἰς αὐτὸν συντεινόντων γίνηται: κρίναντος δ' ἐπι καλὸν τὸ ἀγαθὸν ποιεῖν, ἐκτενωῶς ἢ ἐνέργεια φερόμενῃ ἐν πᾶσι πράξει (98) ἀγαθύνεται: οὐκ ἐπ' ὧν μὲν, ἐφ' ὧν δ' οὐ: ἀλλ' ἐν ἔξει εὐποιίας καταστᾶται, μήτε διὰ δόξαν ἔτι, ἢ, ὡς φασὶν οἱ φιλόσοφοι, τὴν εὐκλειαν: μήτε διὰ μισθὸν εἴτε παρὰ ἀνθρώπων εἴτε ἐκ Θεοῦ, κατ' εἰκόνα καὶ καθ' ὁμοίωσιν τοῦ Κυρίου τὸν βίον ἐκτελοῖ. Κῆν πως ἀγαθοεργοῦντι εὐπρόβαντος τι ἀπαντήσῃ, ὡς ἀγαθὴν τὴν ἀντιμισθίαν (99) ἀμνησικακῶς προήσεται, ἐπὶ « δικαίους καὶ ἀδίκους (1) » δικαίους καὶ ἀγαθὸς γινόμενος. Τοιοῦτος τισὶν ὁ Κύριος λέγει: « Γίνεσθε ὡς ὁ Πατὴρ ὑμῶν τέλειος (2). » Τοῦτω τέθηκεν ἡ σὰρξ: ζῆ ἐν αὐτῷ (3) μόνος, ἀφιέρωσας τὸν τάφον (4) εἰς ναὸν ἁγίον Κυρίου, τὴν παλαιὰν ἀμαρτιατικὴν ψυχὴν ἐπιστρέψας πρὸς Θεόν. Οὐκ ἔγκρατῆς οὗτος ἔτι, ἀλλ' ἐν ἔξει γέγονεν ἀπαθείας: σχῆμα θεῖον ἐπεנדύσασθαι (5) ἀναμένων. « Ἐὰν ποιήσῃς, » φασὶν, « ἐλεημοσύνην, μηδεὶς γινώσκῃ καὶ ἐὰν νηστεύσῃς, ἀλειψαί, ἵνα ὁ Θεός (6) μόνος γινώσκῃ, » ἀνθρώπων δὲ οὐδὲ εἰς. Ἄλλ' οὐδὲ αὐτὸς ὁ ἐλεῶν, ὅτι ἐλεῖ (7), γινώσκῃν ὀφείλει: ἔσται γὰρ οὕτω ποτὲ μὲν οἰκτιρῶν, ἄλλοτε δὲ οὐ. Ἐπὶ δὲ ἐν ἔξει ποιήσῃ τὸ εὐεργητικόν, φύσιν ἀγαθοῦ μιμησεται: ἢ δὲ διάθεσις καὶ φύσις ἔσται καὶ συνάκρησις. Οὐ δεῖ δὲ ἀρθένας μετατεθῆναι, ἀλλὰ βαδίζοντας ἀφικέσθαι οἱ εἰ. Τοῦτο γὰρ ἐστὶ « τὸ ἐλευσθῆναι ὑπὸ τοῦ Πατρὸς, » διὰ πάσης « τῆς στενῆς » διελθόντας « ὁδοῦ, » ὡς ἄξιον γενέσθαι τὴν δύναμιν τῆς χάριτος παρὰ τοῦ Θεοῦ λαβεῖν, ἀκωλύτως ἀναδραμεῖν (8): κἂν μᾶλλον

(5) Τέθηκεν ἡ σὰρξ: ζῆ δὲ αὐ. Respicere videtur Galat. ii, 20.

(4) Τὸν τάφον. Hoc est, carnem: quæ Domini templum sit, secundum illud I Cor. iii, 16: Ἡ οἶα οἴδατε, ὅτι ναὸς Θεοῦ ἐστε; Forte etiam respicit ethnicorum morem, qui mortuorum sepulcra in templa deorum convertebant: de quo superior D Protrept. p. 39, 40.

(5) Ἐν ἔξει γέγονεν ἀπαθείας: σχῆμα θεῖον ἐπ. Conf. quæ adnotata sunt ad Pædag. lib. i, c. 2. p. 99, et ad Protrept. p. 88, 89.

(6) Ἴνα ὁ Θεός μόνος γινώσκῃ, ἀνθρώπων δὲ οὐδὲ εἰς. Ἄλλ' οὐδὲ αὐτὸς ὁ ἐλ. Hoc est: « Ut solus Deus cognoscat, hominum vero ne unus quidem. Illo ne ipse, qui miseretur, scire debet quod miseretur. » Potuerint etiam hæc sic distingui: Ἴνα ὁ Θεός μόνος γινώσκῃ, ἀνθρώπων δὲ οὐδὲ εἰς, ἀλλ' οὐδὲ αὐτὸς ὁ ἐλ., quod interpres in Latina versione explicavit.

(7) Οὐδὲ αὐτὸς ὁ ἐλ. Respicere videtur Matth. vi, 3: Σοῦ δὲ ποιούντος ἐλεημοσύνην, μὴ γνώω ἢ ἀριστερὰ σου τί ποιεῖ ἢ δεξιὰ σου.

(8) Οὐ δεῖ δὲ ἀρθ. ἀκωλύτως ἀναδραμεῖν. Hæc sententiam, quæ jam turbata et prorsus ἀσυντακτος esse videtur, hoc modo scribi et explicari v. lim: Οὐ δεῖ δὲ ἀρθένας μετατεθῆναι, ἀλλὰ βαδίζοντας

τὸν ἐκλεκτὸν τινες, οἶδεν οὗτος τὴν ἀγνοίαν αὐτῶν, Α οἰκτεῖρων τῆς ἀμαθίας τὴν γνώμην αὐτῶν. Εἰκότως οὖν ἡ γνώσις αὐτῆ ἀγαπᾷ, καὶ τοὺς ἀγνοοῦντας διδάσκει τε καὶ παιδεύει τὴν πᾶσαν κτίσιν τοῦ παντοκράτορος Θεοῦ τιμᾶν (9). Εἰ γε ἀγαπᾷ μεμάθηκε τὸν Θεόν, οὐχ ἕξει τὴν ἀρετὴν ἀπόδηλον οὗτος οὐδαμῶς, οὔτε ὕπαρ, οὔτε ἄναρ, οὐδὲ κατὰ φαντασίαν τινὰ ἐπεὶ μὴδ' ἐξίσταται ποθ' ἐαυτῆς ἢ ἕξις, ἀποπεσοῦσα τοῦ ἕξις εἶναι. Εἴτ' οὖν ἕξις ἡ γνώσις, εἴτε διάθεσις εἶναι λέγοιτο (10)· τῷ γὰρ μὴ παρεισεῖναι ποτὲ ἐννοίας διαφόρους, ἀναλλοιωτὸν τὸ ἡγεμονικὸν μένον, οὐ προσλαμβάνει τινὰ ἑτερολογεῖν φαντασιῶν, τὰς ἐκ τῶν μεθμερινῶν κινήσεων ἀνειδωλοποιίας δνειρῶτον· διὰ τοῦτό τοι καὶ ὁ Κύριος « ἐρηγορέναι » παραγγέλλει, ὥστε μὴδὲ ἄναρ ἡμῶν παθαίνεσθαι ποτὲ τὴν ψυχὴν· ἀλλὰ καὶ τῆς νυκτὸς τὴν πολιτείαν, ὡς ἐν ἡμέρᾳ ἐνεργουμένην (11), καθαρὰν καὶ ἀκηλίδωτον διαφυλάττειν προστάττει· αὐτὴ γὰρ ἡ κατὰ δύναμιν ἐξομολογίσις πρὸς Θεόν, τὸ φυλάττειν τὸν νοῦν ἐν τῇ κατὰ τὰ αὐτὰ σχέσει· αὐτὴ δὲ νοῦ σχέσις ὡς νοῦ· ἢ δὲ ποικίλη διάθεσις γίνεται τῇ πρὸς τὰ ὕλικα προστάσις. Ἡ μοι δοκοῦσιν « εὐφρόνην » κεκληθέμεναι « τὴν νύκτα (12) » ἐπειδὴ τῆνικαδὲ ἡ ψυχὴ παπαυμένη τῶν αἰσθησεων, συννεύει πρὸς αὐτὴν, καὶ μᾶλλον μετέχει « τῆς φρονήσεως. » Διὰ ταῦτ' οὖν καὶ αἱ τελεταὶ γίνονται νυκτὸς μάλιστα, σημαίνουσαι τὴν ἐν νυκτὶ τῆς ψυχῆς συστολὴν ἀπὸ τοῦ σώματος. « Ἄρ' οὖν μὴ καθεῦδωμεν, ὡς οἱ λοιποὶ (13), ἀλλὰ γρηγορῶμεν καὶ νηφωμεν· οἱ γὰρ καθεῦδοντες νυκτὸς καθεῦδουσι· καὶ οἱ μεθυσκόμενοι νυκτὸς μεθύουσιν. Ἡμεῖς δὲ ἡμέρας ὄντες νηφωμεν, ἐνδυσάμενοι θώρακα πίστεως καὶ ἀγάπης, καὶ περικεφαλαίαν ἐλπίδα σωτηρίου. » Ὅσα δ' αὖ περὶ ὕπνου λέγουσι, τὰ αὐτὰ

^a Joan. vi, 44; Matth. vii, 13, 14. ^b Matth. xxiv, 42.

ζῶντας ἀφικέσθαι οἱ δεῖ, διὰ πάσης τῆς στενῆς διελθόντας ὁδοῦ· τοῦτο γὰρ ἐστὶ τὸ ἐλκυσθῆναι ὑπὸ τοῦ Πατρὸς, τὸ δέξιον γενέσθαι τὴν δύναμιν τῆς χάριτος παρὰ τοῦ Θεοῦ λαβεῖν ἀκωλύτως ἀναδραμεῖν. « Non oportet autem in sublime elatos transferri, sed potius humi ingredientibus, pervenire quo oportet, tota angusta via peragrata. Id enim dicitur a Patre trahi, ut quis dignus fiat a Deo gratiæ potentiam accipere, qua adjuncta sine impedimento excurrat. » Scilicet, cum propter viciniam vocum οἱ δεῖ et ὁδοῦ, quæ fere sunt ὁμοιοτέλεστοι, posterior earum sententiarum excidisset, et postea fortasse in margine libri adnotata fuisset, tandem per imperitum librarium textui restituta, alienum locum occupavit. Cujusmodi transpositiones sæpe alias contigisse norunt omnes qui his in rebus aliquantulum versati sunt. Porro respicit hoc loco auctor dictum illud Christi, quod occurrit Matth. vii, 13, 14 : Εἰσελάθετε διὰ τῆς στενῆς πύλης, ... ὅτι στενὴ ἡ πύλη, καὶ τεθλιμμένη ἡ ὁδὸς, ἡ ἀπάγουσα εἰς τὴν ζωὴν. Item illud in Joan. vi, 44 : Οὐδεὶς δύναται ἐλθεῖν πρὸς ἐμὲ, ἐὰν μὴ ὁ Πατὴρ, ὁ πέμψας με, ἐλκύσῃ αὐτόν.

(9) *Εἰκότως... τιμᾶν*. Possent hæc hoc etiam modo non incommode distingui et exponi : Εἰκότως οὖν ἡ γνώσις αὐτῆ ἀγαπᾷ καὶ τοὺς ἀγνοοῦντας, διδάσκει τε καὶ παιδεύει τὴν πᾶσαν κτίσιν τοῦ παντοκράτορος Θεοῦ. « Merito illos, qui in ignorantia versantur, diligit ipsa cognitio, et docet etiam atque erudit, ut omnem omnipotentis Dei creaturam honore habeant. »

(10) *Εἰ γε ἀγαπᾷ... εἶναι λέγοιτο*. Hæc sententia, periodi nota, quæ post ἕξις εἶναι posita est,

Cum autem ex habitu fecerit id, quod est beneficium, naturam boni imitabitur. Dispositio autem et natura fiet et continua exercitatio. Non oportet autem elatos transmoverti, sed ingredientibus pervenire quo oportet. Hoc est enim « trahi a Patre, » per omnem « angustam viam » incedentes, dignum effici, ut gratiæ virtutem a Deo accipiat, ut currat citra impedimentum; et si electum odio habeant aliqui, is novit eorum incitiam, miseretque eum, quod in tanta animus eorum ignorantia versetur. Merito ergo ipsa diligit cognitio, et eos, qui ignorant, docet et erudit omnem Dei omnipotentis honorare creaturam. Quod si Deum didicit diligere, non sic habebit virtutem, ut ea vel vigilando possit amitti, vel in somniis, vel ulla visione; quoniam nec a seipso unquam excedit habitus, ab eo, quod est esse habitum, excidens. Sive ergo cognitio dicatur esse habitus, sive affectio, cum enim diversæ notiones subire non possunt, principalis pars animæ manens non alterata, non assumit aliquam visorum diversitatem, quæ ex diurnis motibus fluit, simulacra somnians. Propterea certe Dominus quoque præcipit « vigilare », ut anima nostra ne quidem in somnis unquam affectibus animi perturbetur; sed nocturnam quoque vitæ institutionem, tanquam quæ interdiu exerceatur, puram et immaculatam tueri imperat. Sic enim nosmet pro viribus Deo assimilabimus, si mentem in sua ad eandem res habitudine constanter servemus; ea quippe habitudo est mentis, prout mens est. Quod si varie disposita sit, id fit per nimiam in res materiales affectionem. Qua quidem ratione mihi videntur « noctem » vocasse εὐφρόνην, quoniam anima tunc

in commatis notam mutata, sic poterit explicari : « Si autem gnosticus Deum amare didicit, non sic habebit virtutem, ut quovis modo amitti possit, sive inter vigilandum, sive in somniis, sive etiam per aliquam rerum sensibilibus speciem; cum habitus nunquam a sua natura degeneret, nec desinat esse habitus; sive cognitio dicatur habitus, sive dispositio. »

(11) *Ὅς ἐν ἡμέρᾳ ἐνεργ.* Nos enim, ut ait D. Paulus I Thess. v, 5 : Υἱοὶ φωτὸς ἐσμεν, καὶ υἱοὶ ἡμέρας. Unde paulo post inferi, v, 8 : Ἡμεῖς δὲ, ἡμέρας ὄντες, νηφωμεν.

(12) *Εὐφρόνην κεκληθέμεναι τὴν νύκτα*. Plutarchus lib. *De curiositate*, pag. 521 edit. Paris. : Τοῦτο μέντοι παντὸς μᾶλλον ἀληθές ἐστιν, ὅτι τὴν αἰσθησιν ὀλίγα κινουσιν οἱ πλεῖστα τῇ διανοίᾳ χριόμενοι· καὶ γὰρ τὰ ἡμῶσι πορρωτάτω τῶν πόλεων ἰδρύσαντο, καὶ τὴν νύκτα προσετίπον εὐφρόνην, μέγα πρὸς εὐρεσιν τῶν ζητουμένων καὶ σκέψιν ἡγούμενοι τὴν ἡσυχίαν καὶ τὸ ἀπερίσπαστον. « Id tamen verissimum est, eos, qui mente plurimum utuntur, perpareo sensuum motu uti. Nam et musæa longissime ab urbibus ædificabant; et noctem euphronam dixerunt Græci a bene intelligendo : ad considerationem et inventionem eorum, quæ quæruntur, admodum conducere quietem et alio abstractentium vacuitatem rati. » *Etymologici* auctor : Εὐφρόνη, ἡ νύξ, παρὰ τὸ εὐ φρονεῖν ἡμᾶς ἐν αὐτῇ· καὶ ὁ χρησμός· καὶ ἡ βουλὴ· καὶ γὰρ ὁ λογισμὸς, ὅτε ἀσχολεῖ, κριτικὸς γίνεται τῶν πραγμάτων.

(13) *Ὅς οἱ λ.* I Thess. v, ὡς καὶ οἱ λ. et μακ, ἐλπίζα σωτηρίας. SYLBERG.

cessans a sensibus, convertitur ad seipsam, et est magis « prudentiæ » particeps. Propterea ergo sacra quoque mysteria maxime noctu fiunt, significantiam eam, quæ noctu fit, animæ a corpore contractionem. « Ne dormiamus igitur ut reliqui, sed vigilemus et sobrii simus. Qui enim dormiunt, noctu dormiunt; et qui inebriantur, noctu inebriantur. Nos autem, cum simus diei, sobrii simus, induentes lorica[m] fidei et charitatis, et galeam, spem salutis ». Quæcumque autem dicunt de somno, eadem etiam oportet exaudire de morte : utrumque enim significat abscessum animæ; mors quidem magis, somnus vero minus; quod quidem liget etiam ab Heraclito accipere : « Homo in lætitia tangit lucem sibi mortuus, extinctus; vivus autem tangit mortuum, dormiens extinctus oculus. Vigilans tangit dormientem. Beati enim, qui videntur Dominum, » ex sententia Apostoli; « quoniam tempus est jam nos ex somno surgere; nunc enim est propius nostra salus, quam quando credidimus. Nox præcessit, dies appropinquavit. Deponamus ergo opera tenebrarum, et induamur arma lucis. Diem » autem allegorice dicit filium et lucem; et rursus præcepta, « arma lucis, » metaphorice. Hæc ratione dicunt oportere nos ablutos, ad sacrificia et preces ire mundos et splendidos; et hoc quidem fieri symboli signive gratia, esse scilicet extrinsecus ornatum et emundatum. Emundatio autem est, a quæ sunt sancta animo agitare et sentire. Quin etiam imago quoque fuerit baptismatis; quæ etiam a Moysæ poetis tradita fuit hoc modo :

Cum hausit aquam, mundas gestans in corpore vestes,

Penelope ad preces venit,

.... Telemachusque :
Ablutis manibus pelago, edit vota Minervæ.

Hic erat mos Judæorum, ut etiam sæpe in lecto tingerentur. Bene ergo illud quoque dictum est :

Non lavacro mundus esto, sed animo.

Est enim perfecta, ut sentio, mundities, quæ est mentis et operum et cogitationum, et præterea sermonis quoque sinceritas, et postremo peccati in somniis vacuitas. Est autem sufficiens, ut ego

✕ P. 628 ED. POTTER, 531 ED. PARIS. ED. POTTER, 531-532 ED. PARIS.

(14) Ἀνθρωπος ἐν εὐφροσύνῃ φ. ... ἀπτεται εὐδοντος. In hoc τοῦ σκοτεινοῦ philosophi dicto, Sylburgius εὐφρόνη pro εὐφροσύνη substitui debere conjecit : dein pro εὐδων ἀποσβεσθεὶς βψεις. Louthius mavult, εὐδων ἐγρηγορότος ἀπτεται. Poterit autem leviuscule mutatum, sic scribi et exponi : Ἀνθρωπος εὐφρόνης ἀπτεται ἐν ἑαυτῷ, ἀποθανών, φάος ἀποσβεσθεὶς ζῶν δὲ ἀπτεται τεθνεώτος, εὐδων ἀποσβεσθεὶς βψεις, ἐγρηγορώς ἀπτεται εὐδοντος. « Homo mortuus noctem in se tangit, luce privatus; vivus autem tangit mortuum, dormiens; cui vero extincti sunt oculi, is vigilans tangit dormientem. » Simile est quod ex eodem auctore recitavit Plutarchus, lib. De consolatione ad Apollonium p. 107 : Καὶ, ἢ φησιν Ἡράκλειτος, ταυτὸ τ' ἐνὶ ζῶν καὶ τεθνηχός, καὶ τὸ ἐγρηγορός καὶ τὸ καθευδόν, καὶ νέον καὶ γηραιόν· τάδε γὰρ μεταπεσόντα, κάκεινά ἐστι· κάκεινα πάλιν μεταπεσόντα, ταῦτα. « Et, ut ait Heraclitus, idem est vivum ac mortuum, vigilans ac dormiens, adolescens ac decrepitem; quia hæc in illa, vicissimque mutantur. »

(15) Μακάριοι γὰρ οἱ εἰδότες τὸν Κύριον. Ubi

Α χρὴ καὶ περὶ θανάτου ἐξακούειν· ἐκάτερος γὰρ ὁμῶς τὴν ἀπόστασιν τῆς ψυχῆς, ἢ μὲν μᾶλλον, ἢ δὲ ἕτερον ὅπερ ἐστὶ καὶ παρὰ Ἡρακλείτου λαβεῖν· « Ἀνθρωποι· ἐν εὐφροσύνῃ φάος ἀπτεται ἑαυτῷ ἀποθανών, ἀποσβεσθεὶς ζῶν δὲ, ἀπτεται τεθνεώτος εὐδων ἀποσβεσθεὶς βψεις· ἐγρηγορώς, ἀπτεται εὐδοντος (14). Μακάριοι γὰρ οἱ εἰδότες τὸν Κύριον (15), » κατὰ τὸν Ἀπόστολον· « ὅτι ὥρα ὑμᾶς (16) ἤδη ἐξ ὑπνου ἐγερθῆναι· νῦν γὰρ ἐγγύτερον ἡμῶν ἡ σωτηρία, ἢ ὅτε ἐπιστεύσαμεν ἢ νῦν προέκοψεν, ἢ δὲ ἡμέρα ἦγγικεν. Ἀποθώμεθα οὖν τὰ ἔργα τοῦ σκότους· ἐνούσιμα δὲ τὰ ὄπλα τοῦ φωτός. Ἡμέραν » δὲ τὸν ἰδὼν ἀπογορεῖ καὶ φῶς· τὰς τε αὐτῶ παραγγελίας « ὄπλα φωτός, » μεταφορικῶς. Ταῦτη τοι λελουμένους εἶπὲν δεῖν ἐπὶ τὰς ἱεροποιίας καὶ τὰς εὐχὰς λέγειν, κεραιούσθαι, τὸ ἐξουθεν κακοσμηθῆσθαι τε καὶ ἠγνίσθαι. Ἀγνεία δὲ ἐστὶ φρονεῖν ὅσα· καὶ οἷα καὶ ἡ εἰκὼν τοῦ βαπτίσματος εἶη ἂν, καὶ ἡ ἐκ Μωυσέως παραθεσμένη τοῖς ποιηταῖς ὡδὲ πως·

Β ροῦς καὶ λαμπρούς· καὶ τοῦτο μὲν συμβόλου χάριτος γίνεσθαι, τὸ ἐξουθεν κακοσμηθῆσθαι τε καὶ ἠγνίσθαι. Ἀγνεία δὲ ἐστὶ φρονεῖν ὅσα· καὶ οἷα καὶ ἡ εἰκὼν τοῦ βαπτίσματος εἶη ἂν, καὶ ἡ ἐκ Μωυσέως παραθεσμένη τοῖς ποιηταῖς ὡδὲ πως·

Ἡ δ' ὕδριναμῆν, (17) καθαρὰ χροτῆματ' ἔχουσα

Ἡ Πηνελόπη ἐπὶ τὴν εὐχὴν ἔρχεται·

.... Τηλέμαχος δὲ,
C Χεῖρας (18) νιψάμενος πολιτῆς ἀλός, εἶχε

Ἔθος τοῦτο Ἰουδαίων, ὡς καὶ τὸ πολλάκις ἐπὶ πότῃ (19) βαπτίζεσθαι. Εὖ γοῦν κάκεινο εἴρηται·

Ἴσθι μὴ λουτρῶν, ἀλλὰ νόψ καθαρός.

Ἀγνεία γὰρ, οἶμαι, τελεία ἡ τοῦ νοῦ, καὶ τῶν ἔργων, καὶ τῶν διανοημάτων, πρὸς δὲ καὶ τῶν λόγων εὐκρίνεια, καὶ τελευταία ἡ κατὰ τὰ ἐνούπνια ἀναμνηστῆσι. Ἰκανὴ δὲ, οἶμαι, ἀνθρώπῳ κάθαρος μετάνοια

Ἄ I Thess. v, 6, 7, 8. ἃ Rom. xiii, 14, 12. ✕ P. 629

hoc dicit Apostolus? Certe in Rom. xiii, 11, nil ejusmodi occurrit, sed tantum : Καὶ τοῦτο, εἰδότες τὸν καιρόν. An vero auctor Κύριον pro καιρὸν legisse putandus est? Ejusmodi sane exemplum occurrit Rom. xii, 11, ubi cum vulg. editiones, et mss. codices non pauci exhibeant, τῷ καιρῷ δουλεύοντες, Clemens noster. aliique permulti legunt, τῷ Κυρίῳ δουλεύοντες.

(16) Ἰμᾶς. Vulg. Bibl. Rom. xiii, ἡμᾶς, nos : et καὶ ἐνούσιμα τὰ ὄπ. SYLBURG.

(17) Ἡ δ' ὕδριναμῆν. Vulg. Hom. edit. Odys. Δ. Ἡ δ' ὕδριναμῆν. et mox, εἶμαθ' ἄλουσα. H. SYLBURG. — Εἶμαθ' ἄλουσα exstat in Odys. Δ, vers. 751 et 760, Odys. P., vers. 48 et 58. Porro ac rita se aqua lustrandi ante preces conf. Archaeologiae nostræ Græcæ lib. II, cap. 4.

(18) Χεῖρας. Ex Odys. A. H. SYLBURG.—Hic versus exstat in Odys. B, v. 261.

(19) Ἐπὶ πότῃ. Hoc est, « post concubitum. » Hervetus perperam verit, « in lecto. » Hesychus : Κοῖται, γυναικῶν ἐπιθυμία. Rom. xiii, 15 : Μὴ ποταῖς περιπατήσωμεν.

ἀκριθῆς καὶ βεβαία· εἰ γὰρ, κατεγνωκότας ἑαυτῶν ἐπὶ ταῖς προγενομέναις πράξεσι, προλεμεν εἰς τὸ πρόσθεν, « μετὰ ταῦτα (20) νοήσαντες, » καὶ τὸν νοῦν ἐξαναδύντες τῶν τε κατ' αἰσθησιν τερπνόντων, καὶ τῶν πρόσθεν πλημμελημάτων. Εἰ γοῦν τὴν ἐπιστήμην ἐτυμολογεῖν χρῆ, καὶ ἀπὸ τῆς « στάσεως » τὴν ἐπιβολὴν αὐτῆς ληπτέον· ὅτι ἴσθησιν ἡμῶν ἐν τοῖς πράγμασι τὴν ψυχὴν, ἄλλοτε ἄλλως πρότερον φερομένην ὡς αὐτως (21) καὶ τὴν πίστιν ἐτυμολογητέον, τὴν περὶ τὸ ὄν στάσιν τῆς ψυχῆς ἡμῶν. Ἡμεῖς δὲ τὸν αἰεὶ καὶ ἐν πᾶσι δίκαιον ποθοῦμεν μαθεῖν· ὅς, μήτε τὴν ἐκ τοῦ νόμου δεδιώς κόλασιν, μήτε τὴν τῶν συνόντων καὶ ἐπεξιόντων τοῖς πλημμεληθεῖσι μισοπονηρίαν εὐλαδοῦμενος, μήτε τὴν ἐξ αὐτῶν τῶν ἀδικουμένων κίνδυνον ὑφορώμενος, διαμένει· δίκαιος· ὁ γὰρ διὰ ταῦτα τοῦ πράττειν τι τῶν ἀδικῶν ἀπεχόμενος οὐκ ἔκων χρηστὸς, φόβῳ δὲ ἀγαθός. Καὶ ὁ γὰρ Ἐπίκουρος « ἀδικεῖν ἐπὶ κέρδει τινὶ βούλεσθαι » φησὶ τὸν κατ' αὐτὸν (22) ἀφόν· « πίστιν γὰρ λαβεῖν περὶ τοῦ λαθεῖν οὐ δύνασθαι. » Ὅστε εἰ ἐπιστήσεται λῃσειν, ἀδικήσει κατ' αὐτόν. Καὶ τοιαῦτα μὲν τὰ σκοτεινὰ δόγματα· εἰ δὲ καὶ ἐλπίδι τῆς ἐπὶ δικαίους παρὰ τοῦ θεοῦ ἀμοιβῆς ἀφῆξεται τις τοῦ ἀδικεῖν, οὐδ' οὕτως ἔκων χρηστεύεται· ὡς γὰρ ἐκεῖνον ὁ φόβος, οὕτω τοῦτον ὁ μισθὸς δικαιοῦ, μᾶλλον δὲ δίκαιον εἶναι δοκεῖν δεῖκνυσι. Τὴν δὲ ἐλπίδα τὴν μετὰ θάνατον οὐ μόνον οἱ τὴν βάρβαρον σοφίαν μετιόντες Ἰσασί, τοῖς μὲν ἀγαθοῖς καλῆν, τοῖς δὲ φαύλοις ἔμπαιβιν, ἀλλὰ καὶ οἱ Πυθαγόρειοι· τέλος γὰρ κάκεινοι τὴν ἐλπίδα ὀπηγόμενοι τοῖς φιλοσοφοῦσιν· ὅπου γὰρ καὶ ὁ Σωκράτης ἐν *Φαίδωρῳ* (23) « μετὰ ἀγαθῆς ἐλπίδος φησὶ τὰς καλὰς ψυχὰς ἐνθῆνδε ἄπειναι· » καὶ πάλιν τοὺς πονηροὺς κακίζων, ἀντιτίθησι· « Ζῶσι γὰρ μετὰ κακῆς ἐλπίδος, » λέγων. Συνάδειν τούτῳ καὶ ὁ Ἡράκλειτος (24) φαίνεται, δι' ὧν φησὶ περὶ τῶν ἀνθρώπων διαλεγό-

A quidem opinor, homini purgatio, perfecta ac stabilis poenitentia; si cum de praecedentibus nos damnaverimus actionibus, antequam procedamus, « postea intelligentes, » et mentem sustollentes, tam ab iis quae per sensum nos delectant, quam prioribus delictis. Si itaque scientiae, quae **228** dicitur ἐπιστήμη, danda est etymologia, ex « statione » et quiete, quae dicitur στάσις, ejus sumenda est explicatio, quoniam nostram in rebus sistit mentem, quae prius alias aliter ferebatur. Similiter fidei quoque, πίστις inquam, danda est etymologia, animae nostrae περὶ τὸ ὄν στάσις, id est, « circa id, quod est, statio » et quies. Nos autem cum, qui semper et in omnibus est justus, scire cupimus; qui nec timens supplicia, quae a lege statuantur; nec eorum, cum quibus versatur, et qui peccata persequuntur, odium vitans in improbos; nec quod ab iis, quos injuria affecit, impendet periculum reformidans, justus permanet. Qui enim propter haec abstinere a faciendo aliquid ex iis quae sunt injusta, non est sua sponte, sed metu bonus. Atque Epicurus quidem ait eum, qui est ex ejus sententia sapiens, « velle propter aliquid lucrum facere injuriam; non posse enim sibi persuadere, fore ut lateat. » Quare si sciverit fore ut lateat, faciet injuriam, ut est ejus sententia. Et haec quidem sunt tenebrosa dogmata. Si autem ab injuria faciendae abstinuerit propter spem remunerationis a Deo consequendae ob ea quae juste fecerit, ne sic quidem sua sponte est bonus. Sicut enim illum metus, sic hunc quoque merces justum facit; vel potius efficit, ut videatur justus. Eam autem spem, quae est post mortem, non solum agnoscent, qui barbaram persequuntur philosophiam, bonis quidem bonam, malis autem contrariam, sed etiam

(20) Μετὰ ταῦτα. Τὰ μετὰ ταῦτα mavult Lowth.

(21) Ὡς αὐτως. Vel conjuncte ὡσαύτως.

(22) Καὶ ὅγε Ἐπίκουρος ἀδικεῖν ἐπὶ κέρδει τινὶ βούλεσθαι φησὶ τὸν κατ' αὐτόν. Negativa particula ex hac sententia excidit. Scribendum igitur: Καὶ ὅγε Ἐπίκουρος οὐκ ἀδικεῖν ἐπὶ κ. π. βούλεσθαι φ. Vel: Καὶ ὅγε Ἐπίκουρος ἀδικεῖν ἐπὶ κέρδει τινὶ μὴ βούλεσθαι φησὶ τὸν κατ' αὐτόν σοφόν. « Ei Epicurus ait nolle sapientem propter quodvis lucrum injuriam facere; quod fidem habere non possit fore ut lateat. Lowthio etiam ἐπὶ κέρδει μὴ βούλεσθαι placuit. Unde merito infert Clemens, eum velle injuriam facere, si certo latere possit. Hinc in *Epicuro* Laertius, lib. x, seg. 151: « Ἡ ἀδικία οὐ καθ' ἑαυτὴν κακόν, ἀλλ' ἐν τῷ κατὰ τὴν ὑπόψιν φόβῳ, εἰ μὴ λῆσει ὑπὲρ τῶν τοιούτων ἐφεστηκότας κολαστάς. Οὐκ ἔστι τὸν λάθρα τι ποιοῦντα ὧν συνέθεντο πρὸς ἀλλήλους, εἰς τὸ μήτε βλάπτειν, μήτε βλάπτεσθαι, πιστεύειν, ὅτι λῆσει, κἂν μυριάκις ἐπὶ τοῦ παρόντος λαυθάνῃ· μέχρι γὰρ καταστροφῆς ἀδηλον εἰ λῆσει. » Injuria per se malum non est, verum ob suspicionis metum, quod latere nequeat eos, qui hujusmodi sunt injuriae constituti iudices. Non credat is, qui clam aliquid facit contra id, quod inter se constituerant homines, ne laedant invicem, nec laedantur, latere posse, etsi millies etiam praesenti tempore lateat; nam ad finem incertum est, an latere possit. » Seneca epistola 97: « Eleganter itaque ab Epicuro dictum puto: *Potest nocenti contingere ut lateat, latendi fides non potest.* » Aut si hoc modo melius hunc explicari posse judicas

sensum: *Ideo non potest latere peccantibus, quia latendi etiam felicitatem habent, fiduciam non habent.* Ita est, tuta scelera esse possunt, secreta non possunt, etc. » Epicetus apud *Artianum* lib. iii, cap. 7: Τὸ γὰρ κλέψαι οὐδ' αὐτὸ ὁ Ἐπίκουρος ἀποφαίνει κακόν, ἀλλὰ τὸ ἐμπροσθεῖν, καὶ ὅτι πίστιν περὶ τοῦ λαθεῖν λαβεῖν ἀδύνατον· διὰ τοῦτο λέγει, Μὴ κλέπτετε. Quippe Epicurus ne furari quidem reputat per se malum, verum deprehendi, nec securitatem perpetuo latendi posse accipere: Unde, etc.: *Ne furemini, inquit.*

(23) Ὁ Σωκράτης ἐν *Φαίδωρῳ*. Hoc Socratis dictum recitat etiam Theodoretus serm. 8, p. 601: Καὶ αὐθις ἐν τῷ αὐτῷ διαλόγῳ φησὶ· Μετὰ ἀγαθῆς μὲν ἐλπίδος τὰς καλὰς ψυχὰς ἐνθῆνδε ἄπειναι· οἱ πονηροὶ δὲ ζῶσι, φησὶ, μετὰ κακῆς ἐλπίδος. « *Rursusque in eodem dialogo (Phaedone) dicit: Optima quidem cum spe bonus animus hinc proficisci: at qui mali sunt, pessima cum spe vivunt, inquit.* » Simile est illud Chilonis apud Diogeneum Laert. lib. i, seg. 69: Ἐρωτηθεὶς, τίτι διαφέρουσιν οἱ πεπαιδευμένοι τῶν ἀπαιδευτῶν; ἔφη, Ἐλπίειν ἀγαθαῖς. Rogatus, quo differant periti ab imperitis? *Bona, inquit, spe.*

(24) Ὁ Ἡράκλειτος. Theodoretus libro jam dicto, pag. 600: Ἐκεῖνο δὲ τοῦ Ἡρακλείτου μάλα θαυμάζω, ὅτι μένει τοὺς ἀνθρώπους ἀποθνήσκοντας ὅσα οὐκ ἔλπονται, οὐδὲ δοξοῦσι. « *Heracliti vero dictum illud valde admiror: Manere peccantes homines ea, quae neque sperant, neque expectant.* » Conf. *Protreptici* p. 18, not. 4.

Pythagorei; nam illi quoque spem, tanquam finem, A
proponerant iis qui philosophabantur; cum etiam
Socrates dicat in *Phaedone*, « bonas animas hinc
cum ✕ bona spe excedere; » et rursus malos
vituperans, eis opponit: « Vivunt enim cum mala
spe, » dicens. Ei videtur etiam consentire Heraclitus,
in iis, quæ dicit disserens de hominibus: « Homi-
nes mortuos manent, quæ non sperant, nec
exspectant. » Divine ergo Paulus aperte scribit ad
Romanos: « Afflictio patientiam operatur, patientia
vero probationem, probatio autem spem, spes vero
pudore non afficit a. » Propter spem enim futuram
est patientia; « spes » autem est etiam æquivoce
spei redditio et restitutio; quæ etiam « pudore
non afficit, » ut quæ probris et contumeliis non
amplius afficiatur. Qui autem nudæ vocationi, qua-
tenus vocatus est, obedit, is neque propter timo-
rem, neque propter voluptates, tendit ad cognitio-
nem. Non enim considerat an aliquod utile lucrum
vel delectatio aliqua extrinsecus consequatur, sed
tractus a dilectione ejus, qui vere est amabilis, et
ad id, quod fieri oportet, adductus, pius est Dei
cultor. Unde nec si per hypothesin a Deo accepi-
t potestatem faciendi ea, quæ sunt prohibita,
citra ullam pœnam; neque si propterea beatorum
bona accepturum eum esse, ei promissum fuerit;
sed nec si persuasum habuerit fore, ut Deum la-
teant ea quæ gerit (quod quidem fieri non potest),
in animum unquam est inducturus, ut aliquid agat
præter rectam rationem, cum id, quod vere est
honestum, et ex seipso eligendum, et ea ratione
expetendum amandumque, semel elegerit. Non enim
in esca ventris bonum esse situm accepimus. Au-
divit autem ille, quod « cibus nos non commendabit b,
neque matrimonium, sed neque abstinencia
a matrimonio in ignoratione, sed opus gnosticum ex virtute.
Nam canis quoque, qui est animal
expers rationis, sic dicatur esse continens, dum eum timet qui tollit baculum, et ideo a cibo ab-
stinet. Quod si ablata fuerit promissio illis facta, si timor intentatus præcisus fuerit et periculum im-
pendens evanuerit, tum certo scias statim appariturum fore illorum propositum.

CAPUT XXIII.

Ob quam rationem perfectis a rebus sensui jucundis, quam maxime potest, abstineat, meliorum sciendi intuitu.

Non enim ipsi rei naturæ se accommodant, ut
revera gnostice comprehendant, esse quidem bona
omnia, quæ creata sunt ad usum nostrum; ut ma-
trimonium, verbi gratia, et liberorum procreatio-
nem, si iis uteremur cum temperantia, bonum au-
tem ✕ esse melius, ut quis per eam, quæ est Deo,
assimilationem, evadat impatientis et virtute prædi-

✕ P. 630 ED. POTTER, 532-533 ED. PARIS.
a Rom. v, 3, 4, 5. b I Cor. viii, 8.

(25) Ἐλπίς. Vult auctor hac voce denotari, non
solum « sperandi » actionem, sed etiam rei « spe-
ratæ acquisitionem: quam qui feliciter attigerit,
contamelis deinceps superior erit.

(26) Κέρδος ἢ ἀπόλαυσις. Flor. edit., κέρδος ἢ
ἀπόλαυσις, articulo pro conjunctione posito. SYL-
BURG.

(27) Οὐδὲ ἀποχή γ. Conf. superius Strom. iii,
p. 534, lin. 27.

(28) Οἰκιοῦνται. Interpres vertit, ac si legisset
οἰκειοῦνται: in plurali num. Quod si retineatur oi-

μενος: « Ἀνθρώπους μένει ἀποθανόντας ἄσπι οἱ
ἐλπεται, οὐδὲ δοκέουσιν. Θεῶς οὖν ὁ Παῦλος Ρο-
μαίοις ἀντικρυς ἐπιστέλλει: « Ἡ θλίψις ὑπομονὴν
κατεργάζεται, ἡ δὲ ὑπομονὴ δοκιμὴν, ἡ δὲ δοκιμὴ
ἐλπίδα: ἡ δὲ ἐλπίς οὐ καταισχύνει, » δι' ἐλπίδα μὲν
γὰρ τὴν μέλλουσαν ἢ ὑπομονή. Ἐλπίς (25) δὲ ἁπο-
νύμως καὶ ἡ τῆς ἐλπίδος ἀπόδοσις τε καὶ ἀποκατά-
στασις: ἢ καὶ « οὐ καταισχύνει, » μὴ ἐνευδιζομένη ἐστίν.
Ὁ δὲ ψιλλὴ κλήσει, καθὼ κέκληται, ὑπακούων οὕτως ἐπὶ
φόβον οὕτως διὰ ἡδονᾶς ἐπὶ τὴν γνῶσιν ἵεται: οὐ γὰρ
περισκέπτεται, εἴ τι λυσitelēs ἐξωθεν ἕτατα: κέρδος
ἢ ἀπόλαυσις (26) αὐτῷ: ἀγάπη δὲ τοῦ θνως ἐπὶ
ἐραστοῦ ἐλκόμενος, καὶ πρὸς τὸ θεὸν ἀγόμενος, θεο-
σεῖ. Ὅθεν οὐδ' εἰ καθ' ὑπόθεσιν ἐξουσιαν λάβοι παρὰ
τοῦ Θεοῦ πράττειν τὰ ἀπηγορευμένα, ἀτιμώρητος ἔ-
σται, οὐδ' εἰ καὶ μισθὸν τὰ μακάρων ἀγαθὰ λήψεται
ἐπὶ τοῖσδε ἐπαγγελίαν προσλάβοι, ἀλλ' εἰ καὶ λήψ-
εται τὸν Θεὸν ἐφ' οἷς πράττει πεισθεῖη: (ὅπερ ἀ-
δύνατον) πράξει τι παρὰ τὸν λόγον τὸν ὁρθὸν ἐβελήθη:
ποτ' ἂν, τὸ θνως καλὸν καὶ αἰρετὸν ἐξ ἑαυτοῦ, καὶ
ταύτη ἀγαπητὸν εἶναι ἅπασι ἐλόμενος. Οὐ γὰρ ἐν
γαστρὸς βορᾷ τῷ χρηστὸν εἶναι διειλήφαμεν. Ἀτί-
μοε δ' ἐκεῖνος, ὡς βρῶμα ἡμᾶς οὐ παραστήσει, οὐδὲ
μὴν γάμος, ἀλλ' οὐδὲ ἀποχὴ γάμου (27) ἐν ἀγνωσίᾳ,
ἀλλὰ τὸ κατ' ἀρετὴν ἔργον τὸ γνωστικόν: ἐπεὶ καὶ ὁ
κῦων, τὸ ζῶον τὸ ἀλογον, ἐγκρατὲς λεγέσθω, τὸν
ἐπαυρόμενον τὴν βακτηρίαν δεδιδὸς, καὶ διὰ τοῦτα τῷ
θῆου ἀπεχόμενον. Τῶν τοιούτων, εὖ ἴσθι, ὅτι περὶ
θεοῦ τὰ ὑπόσχεσις ἢ προσηγγελημένα, καὶ ὁ φόβος
περιγραφεῖς ὁ ἐπιπυλημένος, καὶ χωρισθεῖς ὁ κινῶ-
νος ὁ ἐπηρημένος, τὴν πρόθεσιν ἐλέγχει.

κιοῦται, referetur ad πρόθεσιν in præced. senten-
tia, hoc sensu: « Non enim rerum naturæ se ac-
commodat. »

Οὐ γὰρ αὐτῇ τῇ φύσει τοῦ πράγματος οἰκειῶ-
νται (28), ὡς τῷ θντι γνωστικῶς καταλαβέσθαι,
καλὰ μὲν εἶναι πάντα, ὅσα εἰς χρῆσιν ἡμῶν ἐπι-
σθη: ὡς γάμον, φέρε εἰπεῖν, καὶ παιδοποιαν,
μετὰ σωφροσύνης παρελημμένα: καλοῦ δὲ εἶναι
ἀμεινον (29) τὴν πρὸς τὸ θεῖον ἐξομοίωσιν ἀπα-
θῆ (30) καὶ ἐνάρετον γενέσθαι. Τοῖς δὲ ἐξωθεν εὐ-
✕ P. 631 ED. POTTER, 533-534 ED. PARIS.

(29) Καλοῦ δὲ εἶναι ἀμεινον. Dicit « creaturas
esse res bonas, sed » his bonis melius « esse, ut
Deo per virtutem similes evadamus. » Sic paulo
post καλὸν καλλίονα dixit. Sed hoc loco καλὸν δὲ
εἶναι ἀμ. in editiones Sylburgicae posteriores et
Latina, ut videtur, versione irrepit.

(30) Ἀπαθῆ. Conf. Pædag. lib. 1, cap. 2, pag. 90,
not. 4.

χρήστοις ἢ δυσχρήστοις προσαγομένοις, τῶν μὲν ἀπέχονται, τῶν δ' οὐ. Ἀλλὰ καὶ ὧν ἀφίστανται μυσαιτόμενοι, ταῦτα φαίνονται τὴν κτίσιν καὶ τὸν δημιουργὸν διαβάλλοντες· καὶ τῷ δοκεῖν πιστῶς ἀναστρέφονται, τὴν κρίσιν ἔχουσιν ἀνόσιον. Τὸ δὲ, « Οὐκ ἐπιθυμήσεις, » οὕτε ἀνάγκης τῆς ἐκ φόβου δέεται, τῆς βιαζομένης ἀπέχεσθαι τῶν ἡδῶν, οὕτε μισθοῦ, τοῦ δι' ἐπαγγελίας (31), ἀναπειθόντος ἀνακόπτειν τὰς ὁρμάς. Οὕτε τὴν ὑπακοὴν διὰ τὴν ἐντολὴν, διὰ δὲ τὴν ἐπαγγελίαν αἰροῦνται οἱ διὰ τῆς ἐπαγγελίας ὑπακχοότες τῷ Θεῷ, δελεᾶται ἡδονῆς ἡρημένοι. Οὐδὲ μὴν ἡτῶν αἰσθητῶν ἀποστρεφῆ τὴν τὰ πρὸς τὰ νοητὰ οἰκείωσιν ἀκολούθως ποιητῆ ἄν· Ἐμπαλιν δὲ, ἡ πρὸς τὰ νοητὰ οἰκείωσις κατὰ φύσιν περιαιρωγῆ τῷ γνωστικῷ ἀπὸ τῶν αἰσθητῶν γίνεται, κατ' ἐκλογὴν τῶν καλῶν τὰγαθὸν ἐλομένῳ γνωστικῶς, θαυμάζοντι μὲν τὴν γένεσιν, καὶ ἀγιάζοντι τὸν ποιητὴν, ἀγιάζοντι δὲ τὴν πρὸς τὸ Θεῖον ἐξομολοσίαν. Ἄταρ ἐγὼ ἐμὲ λύσομαι τῆς ἐπιθυμίας, φῆσαι (32), διὰ τὴν πρὸς σὲ οἰκείωσιν, Κύριε· καλὴ γὰρ ἡ κτισθεῖσα δὴ οἰκονομία, καὶ πάντα εὖ διοικεῖται, οὐδὲν ἀναίτιως γίνεται. Ἐν τοῖς σοῖς εἶναι με δεῖ, Παντοκράτορ· καὶ ἐνταῦθα ὦ, παρὰ σοὶ εἰμὶ· ἀδεῆς δ' εἶναι θέλω, ἵνα σοὶ συνεγγίξω δυνηθῶ, ὀλίγοις καὶ ἀρκέσθαι, μελετῶν τὴν σὴν ἐκλογὴν τὴν δικαίαν τῶν καλῶν ἀπὸ τῶν ὁμοίων. Μυστικώτατα καὶ ὁσιώτατα ὁ Ἀπόστολος, διδάσκων ἡμᾶς τὴν ἀληθῶς εὐχάριστον ἐκλογὴν, οὐ κατ' ἀπεκλογὴν τῶν ἐτέρων ὡς φαύλων, ἀλλ' ὡς καλῶν καλλίονα ποιεῖσθαι, μεμῆνυκεν εἰπὼν· « Ὡστε καὶ ὁ γαμίζων τὴν παρθένον αὐτοῦ (33) καλῶς ποιεῖ· καὶ ὁ μὴ γαμίζων κρείσσον ποιεῖ πρὸς τὸ εὐσχημον καὶ εὐπάρεδρον τῷ Κυρίῳ ἀπερισπάστως. » Ἴσμεν δὲ τὰ μὲν δυσπόριστα οὐκ ἀναγκαῖα· τὰ δὲ ἀναγκαῖα εὐπόριστα γεγενῆσθαι φιλαγάθως παρὰ τοῦ Θεοῦ. Διὸ περὶ ὁ Δημόκριτος εὖ λέγει, ὡς ἡ φύσις τε καὶ διδασχὴ παραπλήσιόν ἐστι· καὶ τὴν αἰτίαν συντέμνουσιν ἀποδοδεύομεν· καὶ γὰρ ἡ διδασχὴ μεταβρῦθμιζει τὸν ἄνθρωπον· μεταβρῦθμοῦσα δὲ, φροσδοποιεῖ· καὶ διήνεγκεν οὐδὲν, ἡ φύσει πλοσθῆναι τοῖνδε, ἡ χρόνῳ καὶ μαθήσει μετατυπωθῆναι. Ἄμφω δὲ ὁ Κύριος παρέσχηται· τὸ μὲν κατὰ τὴν δημιουργίαν, τὸ δὲ κατὰ τὴν ἐκ τῆς Διαθήκης ἀνάγκησιν τε καὶ ἀνανέωσιν. Τὸ δὲ συμφέρον τῷ κυριωτέρῳ, τοῦτο αἰρετώτερον· κυριώτατον δὲ πάντων ἡ διάνοια. Οὕτω τοίνυν τῷ ὄντι καλὰ φαίνεται ἡδίστα, παρ' αὐτοῦ δὲ πορίζεται (34) ὃν ποθεῖ καρπὸν, τὴν τῆς ψυχῆς (35) εὐστάθειαν. « Ὁ δὲ ἐμοῦ ἀκούων, φη-

^a I Cor. vii, 38 35. xj P. 632 ED. POTTER, 534-535 ED. PARIS.

(31) *Ἐπαγγελίας*. Editiones Sylburgiana recentiores ἀπαγγελίας perperam exhibent.

(32) *Φῆσαι*. Eisi optativum φῆσαι ferri potest, tamen si quis indicativum φῆσαι malit, per me licet. Allusio autem est ad Homericum illud; Ἄταρ ἐγὼν αὐτὸς ἐμὲ λύσομαι. SYLBURG.

(33) *Ὁ γαμίζων τὴν παρθένον αὐτοῦ*. I Cor. vii, ὁ ἐγαμίζων, omisso commatio illo, τὴν παρθένον αὐτοῦ· quod glossema esse videtur: et mox, ὁ δὲ μὴ ἐγαμίζων. SYLBURG. — Dein, εὐπάρεδρον pro εὐπάρεδρον. Ibid.

(34) *Παρ' αὐτοῦ δὲ πορίζ.* A. inserta copula legit, καὶ παρ' αὐτοῦ πορίζ. Mox, Vulg. Bibl. Proverb. i, κατασκηνώσει ἐπ' ἐλπίδι πεποιθώς. SYLBURG. — Ibi

tus. Sed ex iis, quæ extrinsecus adducuntur, bonis vel malis, ab aliis quidem abstinere, ab aliis vero minime. Verum in iis a quibus abstinere abhorrentes, creaturam et opificem cernuntur accusare; et licet ipsa specie versentur fideliter, habent tamen impium iudicium. Illud autem: « Non concupisces, » neque necessitate eget, quæ per timorem incussa, cogit abstinere a suavis; neque mercede, quæ per promissionem persuadeat reprimere appetitiones. Neque obedientiam propter mandatum, sed propter promissionem eligunt, qui Deo propter promissa obediunt, a voluptate inescati. Sed neque aversatio a rebus sensibilibus necessario infert conjunctionem cum iis quæ percipiuntur intelligentia; contra autem, conjunctio cum iis, quæ intelligentia percipiuntur, hominem gnosticum naturaliter convertit a rebus sensilibus; ut qui per eorum, quæ sunt pulchra, electionem, bonum gnostice elegerit, et admiretur generationem, et sanctificet Creatorem, una tamen sanctificet eam, quæ fit Deo, assimilationem. Sed ego me liberabo, dixerit, a cupiditate, o Domine, ut mihi tecum intercedat conjunctio: pulchra enim est, quæ utique creata est, dispensatio, et omnia recte administrantur, et nihil fit sine causa. In tuis me esse oportet, o Omnipotens, et licet hic fuero, sum apud te; sed volo expers esse metus, ut ad te possim appropinquare, et paucis etiam contentus, tuam imitans justam electionem, quæ bonos a similibus discernit. Mystice admodum et sancte nos docens Apostolus eam, quæ vere grata est, electionem, non alia tanquam mala reprobanda; sed bonis alia censenda esse meliora, significavit dicens: « Quare et qui matrimonio jungit virginem suam, bene facit; et qui non jungit, melius facit, ad id, quod honestum est 229 et facultatem præbet indivulso Domino assidendi ». » Scimus autem ea, quæ difficulter quidem parari possunt, non esse necessaria; quæ autem sunt necessaria, paratu facilia benignitate Dei esse facta. Quamobrem bene dicit Democritus, « naturam et doctrinam rem esse persimilem. » Causam autem breviter reddidimus. Doctrina enim hominem concinnat et componit; concinnans autem ac componens, naturam ei tribuit; neque interest, an fuerit natura effectus talis, an tempore et disciplina transformatus. Utrumque autem præbuit Dominus, illud quidem per creationem, hoc vero per recreationem ✕ et renovationem, quæ fit ex Testamento. Quod au-

vero Flaminius Nobilius et scholio quodam hæc verba adnotavit: ἀναπαύσεται ἐν εἰρήνῃ πεποιθώς.

(35) *Τῆς ψυχῆς*. Rursus Democritum imitari videtur: nam ille τὴν εὐσεῖαν summum bonum dixit: Τέλος δὲ εἶναι τὴν εὐθυμίαν, οὐ τὴν αὐτὴν οὖσαν τῇ ἡδονῇ ὡς ἔνοι, παρακούσαντες, ἐξεδέξαντο, ἀλλὰ καὶ τὴν γαλήνως καὶ εὐσταθῶς ἡ ψυχὴ διάγει, ἀπὸ μηδενὸς παραττομένη φόβου, ἡ δειψία:μονίας, ἡ ἄλλου τινὸς πάθους. Καλεῖ δὲ αὐτὴν εὐσεῖαν, καὶ πολλοὺς ἄλλοις ὀνόμασιν. « Finem vero esse rectum quietumque animi statum, quæ non idem sit quod voluptas, ut quidam oblique interpretantur, verum secundum quam animus magna tranquillitate constantissimo beatus est, dum nullo metu, nulla superstitione, aut

tem conducit ei, quod est magis principale, id est magis eligendum; est autem omnium maxime principale, mens. Sic ergo videntur ea, quæ vere bona sunt, esse jucundissima; et ex se præbent eum, quem desiderant, fructum, nempe animæ tranquillitatem. « Qui autem me audit, » inquit, « requiescet in pace confidens, et sine metu conquiescet ab omni malo ^a. Confide in toto corde tuo et mente tua in Deo ^b. » Hoc modo fieri potest ut vir gnosticus jam Deus evaserit. « Ego dii, dii estis, et filii Altissimi ^c. » Dicit autem Empedocles quoque sapientium animas deos fieri, hoc modo scribens :

*Postremo vates, et qui hymnos carmine cantant,
Et medicique, ducesque viris mortalibus adsunt.
Hinc existunt dii, sunt quorum maxime honores.*

Atque homo quidem absolute ac generatim sumptus formatur secundum ideam spiritus sibi congeniti. Neque enim sine forma et specie creatur in officina naturæ, ubi hominis generatio mystice perficitur, cum sit communis et ars et essentia. Homo autem hic quispiam, seu homo singularis, characterem suscipit ex forma animæ insita ex iis quæ elegerit. Qua ratione Adam quoque dicimus luisse perfectum, quod attinet ad formationem; nihil enim ei defuit ex iis quæ homini formæ et speciei characterem tribuunt. Quod autem dum fieret, accepit perfectionem, et justificatum est per obedientiam, hoc erat, quod in virum crescebat, nempe id, quod in ejus potestate erat situm, seu liberum arbitrium. Quod autem elegerit, atque adeo quod velitum elegerit, non est culpa in Deum, sed in eligentem conferenda. Duplex enim est generatio: una quidem eorum qui gignuntur, altera vero eorum quæ fiunt. Et hominis quidem virilitas et fortitudo, cum sit, ut aiunt, sua essentia perturbationibus obnoxius, reddidit metus expertem et insuperabilem eum, qui est ejus particeps, adeo ut ira sit tanquam mentis satelles in patientia, et tolerantia, et iis quæ sunt similia; cupiditatem autem præficitur imperantia et salutaris prudentia. Deus autem est impatientibilis, iræque expertus et cupiditatis. Is autem non ideo dicitur metus expertus, quod declinat quæ sunt terribilia. Sed neque est temperans, qua imperat cupiditatibus; neque enim in terribile aliquid Dei natura incidit, neque fugit Deus timorem; sicut nec concupiscet, ut ei necesse sit imperare cupiditati. Mystice

^a Prov. 1, 33. ^b Prov. III, 5. ^c Psalm. LXXXI, 6.

alia quavis perturbatione agitur. Eamdem vero eusdem appellat, multisque aliis nominibus.

(36) *Καὶ τῆ διανοίᾳ σου.* Hæc verba, quæ absunt a Prov. III, 5, forte adjecit auctor ex Matth. XXII, 37, vel Luc. X, 27, ubi Christus Deum amare jubet ἐν ὅλῃ τῆ καρδίᾳ σου, καὶ ἐν ὅλῃ τῆ διανοίᾳ σου.

(37) *Γενέσθαι Θεόν.* Conf. *Protreptici* p. 88, not. 7.

(38) *Ἐμπεδοκλής.* Hos Empedocles versus recitat Theodoretus *De curand. Græc. affect.*, serm. 8, qui de martyribus agit, p. 599.

(39) *Ἐνθεν ἀναβλαστοῦσι.* Ἐνθ' ἀναβλαστᾶν, Theodoret.

(40) *Ἀκτῖα.* Conf. *Strom.* I, p. 318, not. 3.

(41) *Καὶ οὐ ταύτη ἄφοβος.* Legi posset etiam,

ἀσιν, ἀναπαύσεται ἐπ' εἰρήνῃ πεποιθώς, καὶ ἡσυχάζει ἀφόβως ἀπὸ παντὸς κακοῦ. Ἴσθι πεποιθώς ἐν ὅλῃ καρδίᾳ σου καὶ τῆ διανοίᾳ σου (36) ἐπὶ τῷ Θεῷ. Ἐνθεν ἀναβλαστοῦσι τῶν τρώων τὸν γνωστικὸν ἤδη γενέσθαι Θεόν (37). « Ἐγὼ εἶπα· Θεοὶ ἐστε καὶ υἱοὶ Ἰησοῦ. »

Φησὶ δὲ καὶ ὁ Ἐμπεδοκλῆς (38), τῶν σοφῶν τὰς ψυχὰς θεοὺς γίνεσθαι, ὡδὲ πως γράφειν· potest ut vir gnosticus jam Deus evaserit. « Ego dii, dii estis, et filii Altissimi ^c. » Dicit autem Empedocles quoque sapientium animas deos fieri, hoc modo scribens :

*Εἰς δὲ τέλος, μάντις τε, καὶ ὕμνοπόλοι, καὶ [ἱητροί,
Καὶ πρόμοι ἀνθρώποισιν ἐπιχθονιοῖσι πέλονται·
Ἐνθεν ἀναβλαστοῦσι (39) θεοὶ τιμῆσι φέριστοι.*

Ὁ μὲν οὖν ἄνθρωπος ἀπλῶς οὗτος κατ' ἰδέαν πλάσσειται τοῦ συμφυοῦς πνεύματος· οὐδὲ γὰρ ἀνειδέος, οὐδ' ἀσημάτιστος ἐν τῷ τῆς φύσεως ἐργαστηρίῳ δημιουργεῖται, ἐνθα μυστικῶς ἀνθρώπου ἐκτελεῖται γένεσις, κοινῆς οὐσης καὶ τῆς τέχνης καὶ τῆς οὐσίας· ὁ δὲ τις ἄνθρωπος κατὰ τύπωσιν τὴν ἐγγνωμένην τῆ ψυχῆ, ὧν ἂν αἰρήσῃται, χαρακτηρίζεται. Ἡ καὶ τὸν Ἀδάμ τέλειον μὲν ὡς πρὸς τὴν πλάτην γεγονέναι φαμέν· οὐδὲν γὰρ τῶν χαρακτηριζόντων τὴν ἀνθρώπου ἰδέαν τε καὶ μορφήν ἐνεδέθησεν αὐτῷ· ὁ δὲ ἐν τῷ γίνεσθαι τὴν τελείωσιν ἐλάμβανε, καὶ ἀ' ὑπακοῆς ἐδικαιούτο, τοῦτο ἦν ἀπανδρούμενον, τὸ ἐπ' αὐτῷ κείμενον· ἀκτῖα (40) δὲ ἐλομένου, καὶ ἔτι μᾶλλον τὸ καλυπθὲν ἐλομένου· ὁ θεὸς ἀνάιτιος. Διττῆ γὰρ ἡ γένεσις, ἡ μὲν τῶν γεννηθέντων, ἡ δὲ τῶν γινομένων. Καὶ ἡ μὲν τοῦ ἀνθρώπου ἀνδρεία, ἐμπαθοῦς ὄντος, φασὶ, κατὰ τὴν οὐσίαν, ἄφοβον καὶ ἀήττητον τὸν μετέχοντα αὐτῆς ποιεῖ, καὶ ἔστι δορυφόρος τοῦ νοῦ ὁ θυμὸς ἐν ὑπομονῇ, καὶ καρτερίᾳ, καὶ τοῖς ὁμοίαις· ἐπὶ δὲ τῆ ἐπιθυμίᾳ τάττεται καὶ ἡ σωφροσύνη, καὶ σωτήριος φρόνησις. Θεὸς δὲ ἀπαθής, ἀθυμὸς τε καὶ ἀνεπιθύμητος. Καὶ οὐ ταύτη ἄφοβος (41), ἢ τὰ δεινὰ ἐκκλίνει (42)· οὐδὲ μὴ σώφρων, ἢ τῶν ἐπιθυμιῶν ἄρχε· οὐτε γὰρ ἂν περιπέσοι τινα δεινῶ ἢ τοῦ Θεοῦ φύσει, οὐτε φεύγει ὁ θεὸς δειλίαν· ὡσπερ οὐδὲ ἐπιθυμίᾳ, ἵνα καὶ ἄρχῃ ἐπιθυμίας. Μυστικῶς οὖν ἐφ' ἡμῶν καὶ τὸ Πυθαγόρειον ἐλέγετο, « ἕνα γενέσθαι καὶ τὸν ἀνθρώπων δεῖν· » ἐπεὶ καὶ αὐτὸς ὁ ἀρχιερεὺς εἶς, ἐνὸς ὄντος τοῦ Θεοῦ κατὰ τὴν ἀμετάστροφον τοῦ αἰεὶ εἶναι (43) τὰ ἀγαθὰ ἔξιν. Ἀυτίκα ὁ Σωτὴρ διὰ τῆς ἐπιθυμίας (44) συνανήρει καὶ τὸν

⌘ P. 633 ED. POTTER, 555-536 ED. PARIS.

transposita negativa, καὶ ταύτη οὐκ ἄφοβος. *ΣΥΛΛΕΓΕ* — Sed nulla mutatione opus est.

(42) *Τὰ δεινὰ ἐκκλίνει.* Scribendum potius, « τὰ δεινὰ οὐκ ἐκκλίνει, » non fugit terribilia. « Vni enim, Deum non, perinde ut homines, ἄφοβον dici, eo quod « non fugit terribilia; » ut neque « temperans » dicitur, sicut homines, eo quod « cupiditibus imperet: » cum ei nil terribile sit, nec ullis sit affectibus obnoxius. Superius etiam observatum est, negativam particulam excidisse, p. 532, ubi ἀδικεῖν pro οὐκ ἀδικεῖν, et p. 529, ubi ὡς ἀγαθὴν pro ὡς οὐκ ἀγαθὴν, scriptum est.

(43) *Θεῖν.* Conf. *Protreptici* p. 22, not. 4.

(44) *Διὰ τῆς ἐπιθυμίας.* « Per cupiditatis prohibitionem. » LOWTHE.

θυμῶν, τιμωρίας ὄντα ἐπιθυμίαν· καθόλου γὰρ τὸ παθητικὸν παντὶ γένοι ἐπιθυμίας. Εἰς δὲ τὴν ἀπάθειαν θεούμενος ἄνθρωπος (45) ἀχράντως, μοναδικῶς γίνεται (46). Καθάπερ (47) οὖν οἱ ἐν θαλάττῃ ἀπὸ ἀγκύρας τονούμενοι ἔλκουσι μὲν τὴν ἀγκυραν, οὐκ ἐκείνην δὲ ἐπισπῶνται, ἀλλ' ἑαυτοὺς ἐπὶ τὴν ἀγκυραν οὕτως οἱ κατὰ τὸν γνωστικὸν βίον ἐπισπῶμενοι τὸν Θεὸν ἑαυτοὺς ἔλαθον προσαγόμενοι πρὸς τὸν Θεόν· Θεὸν γὰρ ὁ θεραπεύειν ἑαυτὸν θεραπεύει. Ἐν οὖν τῷ θεωρητικῷ βίῳ ἑαυτοῦ τις ἐπιμελεῖται, θρησκείων τὸν Θεόν, καὶ διὰ τῆς ἰδίας εἰληκρινούσας καθάρσεως ἐπιπτεῖ τὸν Θεὸν ἅγιον ἀγίως· ἡ γὰρ σωφροσύνη ἐν παραστάσει γενομένη (48), ἑαυτὴν ἐπισκοποῦσα καὶ θεωροῦσα ἀδιαλείπτως, ἐξομοιοῦται κατὰ δύναμιν Θεῷ.

contemplatione, sui quis curam gerit, dum Deum sancte contemplatur. Quæ enim assistit temperantia, seipsam assidue considerans et contemplan-

A ergo apud nos quoque dictum est illud Pythagoreum, « oportere hominem quoque fieri unum. » Nam ipse quoque pontifex est unus, cum sit unus Deus per immutabilem habitum, quo bona semper currunt. » Jam vero Servator, sublata cupiditate, una etiam sustulit iram, quæ est vindictæ cupiditas. Nam universim patibilitas est in quovis genere cupiditatis. Qui autem per impatibilitatem homo deus efficitur citra ullum inquinamentum, sit « unicus. » Quomodo ergo qui in mari ab anchora stabiliuntur, trahunt quidem anchoram, non illam autem attrahunt, sed seipsos ad anchoram; ita qui per vitam gnosticam Deum attrahunt, non advertentes, seipsos ad Deum adducunt. Qui enim Deum colit, seipsum colit. In vita ergo, quæ versatur in veneratur, et se sincere purgato Deum sanctum

B

CAPUT XXIV.

De pœnarum a Deo inflictarum ratione et fine.

Αὐτίκα τὸ ἐφ' ἡμῖν ἔστιν, οὐπερ ἐπίσης αὐτοῦ τε κύριοι ἔσμεν καὶ τοῦ ἀντικειμένου αὐτῷ, ὡς τὸ φιλοσοφεῖν, ἢ μὴ· καὶ τὸ πιστεύειν, ἢ ἀπιστεῖν. Διὰ γοῦν τὸ ἑκατέρου τῶν ἀντικειμένων ἐπίσης εἶναι ἡμᾶς κυρίους, δυνατόν εὐρίσκεται τὸ ἐφ' ἡμῖν. Καὶ δὴ αἱ ἐντολαὶ οἶαί τε γενέσθαι, καὶ μὴ γενέσθαι ὑφ' ἡμῶν, οἷς εὐλόγως ἔπεται ἔπαιγός τε καὶ φόγος· οἱ τ' αὖ κολαζόμενοι ἕνεκεν τῶν γενομένων αὐτοῖς ἀμαρτημάτων ἐπ' αὐτοῖς μόνους κολάζονται (49)· παρήλαθε γὰρ τὰ γενόμενα, οὐδὲ ἀγέννητον γένειτ' ἂν ποτε τὸ γενόμενον. Ἀφίενται γοῦν πρὸς τοῦ Κυρίου αἱ πρὸ τῆς πίστεως, οὐχ ἵνα μὴ ὡς γενόμενα, ἀλλ' ὡς μὴ γενόμενα. Πλὴν οὐδὲ πάσας ὁ Βασιλεὺς φησὶ, μόνους δὲ τὰς ἀκουσίους καὶ κατὰ ἄγνοιαν ἀφίεσθαι· καθάπερ ἀνθρώπου τινός, ἀλλ' οὐ Θεοῦ, τὴν τοσαύτην παρεχομένου δωρεάν. Τοῦτ' φησὶν ἡ Γραφή (50)· « Ὑπέ-

✕ P. 634 ED. POTTER.

(45) *Θεούμενος ἄνθρωπος.* Sic *Strom.* vi, p. 650 ed. Paris. : Θεοειδής καὶ Θεοεικὸς ὁ ἀγαθὸς ἀνὴρ μετὰ ψυχῆν, ὃ τε αὐθὲς ἀνθρωποειδής. « Deiformis et Deo similis est bonus quoad animam, et rursus ipse Deus humanæ formæ similis. » Et pag. 671 : Καθ' ὁμοίωσιν οὖν τοῦ Θεοῦ, ὃ εἰς υἰοθεσίαν καὶ φιλίαν τοῦ Θεοῦ καταταγείς, κατὰ τὴν συγκληρονομίαν τῶν κυρίων καὶ θεῶν γίνεται. « Secundum Dei igitur similitudinem, qui est in filium adoptatus, et in numerum amicorum ascitus, coheres dominorum et deorum fit. » Eosdem viros θεοποιεῖσθαι dicit p. 676. Item ait Deum eos υἰοὺς ἀναγορεύειν καὶ θεούς, « filios vocare et deos, » p. 687. Conf. *Protreptici* p. 88, not. 7 edit. nostræ.

(46) *Μοναδικῶς γίνεται.* Sic superius dixit virum gnosticum et perfectum, τῷ βίῳ καθαρῶς ἠμολύντα, μετέχοντα τῆς ἁγίας ποιότητος, προσεχέστερον ἐν ἔξει γίνεσθαι ταυτότητος ἀπαθούς· « Cum divino numine puram consuetudinem habentem, sanctæ qualitatis participem factum, ad habitum impatibilis identitatis quam proxime accedere. » *Strom.* iv, p. 490 edit. Paris. Item *Strom.* vi, pag. 651 : Εἰκότως τοίνυν ἐν τῇ μὲν ἔξει μένει τῇ ἀμεταβόλῳ, γνωστικῶς ἀγαπῶν. « Merito igitur inaniet in uno immutabili habitu, qui gnostice diligit : » deinde eundem ἀπαθῆ, « impatibilem, » esse tradit. Quinetiam voce μοναδικῶς paulo post utitur p. 537 :

Jam vero id est in nostra potestate, cujus et æquo sumus domini cum eo, quod ei adversatur; ut philosophari, vel non; et credere, aut non credere. Per hoc ergo quod sumus æque Domini utriusque eorum quæ inter se adversantur, invenitur fieri posse id quod est in nostra potestate. Quinetiam præcepta ejusmodi a nobis possunt fieri et non fieri, quæ consentaneum est, ut consequatur laus et vituperatio; et qui puniuntur propter ea, quæ ab ipsis admessa sunt, peccata, propter ipsa sola puniuntur. Præterierunt enim ea quæ facta sunt; neque fieri potest, ut sit unquam infectum, quod factum est. Dimittuntur ergo per Dominum, quæ facta sunt ante fidem, non ut facta non sint, sed ut sint tanquam ✕ non facta. Sed ne omnia quidem, dicit Basilides, sed sola dimitti involunta-

C

Διὸ δὴ καὶ τὸ εἰς αὐτὸν, καὶ τὸ δι' αὐτοῦ πιστεῦσαι· μοναδικῶν ἔστι γενέσθαι, ἀπερισπάστως ἐνούμενον ἐν αὐτῷ. « Quamobrem et in ipsum, et per ipsum credere, est unicum fieri, in ipso indivulve unitum : » quemadmodum, ut ibi sequitur τὸ ἀπιστήσαι διστάσαι ἔσθαι, καὶ διαστήναι, καὶ μερισθῆναι· non credere est discerni, spatiquae disjungi et dividi. »

(47) *Καθάπερ.* Non multum dissimilia sunt illa Dionysii pseudo-Areopagitæ lib. *De divinis nominibus* cap. 3 : « Ἡ ὡςπερ εἰς ναῦν ἐμβεβηκότες, καὶ ἀντεχόμενοι τῶν ἐκ τινος πέτρας εἰς ἡμᾶς ἐκτεινομένων πεισμάτων, καὶ οἷον ἡμῖν εἰς ἀντιλήψιν ἐκδιδομένων, ἐφ' ἡμᾶς τὴν πέτραν, ἀλλ' ἡμᾶς αὐτοὺς τῷ ἀληθεῖ καὶ τὴν ναῦν ἐπὶ τὴν πέτραν προσήγομεν. »

(48) *Γενομένη.* Flor., γενομένη, errore ambiguo : nam aut γενομένη nobiscum legendum, aut γανουμένη : quod haud scio, an sit verius. SYLBURG.

(49) *Ἐπ' αὐτοῖς μόνους κολάζονται.* « In ipsorum solummodo potestate est, quod puniuntur. » SYLBURG. in *Indice Græco.*

(50) *Ἡ Γραφή.* Psalmo xliix (L) ubi legitur, ὑπέλαβες ἀνομίαν, ut etiam infra p. 285, lin. 7. Cum sequentibus de castigatione et punitione confer quæ Seneca ex Platone tradit lib. I *De ira*, cap. ultimo, p. 206, l. 52. SYLBURG.

ria, et quæ sunt per ignoracionem; perinde ac si homo aliquis, non Deus, tam magnum præberet donum. Huic dicit Scriptura: « Existimasti, o impie, quod ero tui similis ». Sed etsi punimur propter voluntaria, non ut desinant esse facta, cum facta fuerint, sed quod facta sint, punimur. Punitionem autem non iuvat cum qui peccavit, ad hoc ut non fecerit, sed ad hoc ut non peccet amplius, neque ullus alius incidat in similia. Hic ergo bonus Deus castigat propter has tres causas: primum quidem, ut is, qui castigatur, seipso melior evadat; deinde, ut ii, qui possunt salvi fieri, per exempla præparentur admoniti; et tertio, ne is, qui injuria afficitur, contemptui habeatur, et aptus sit ad injuriam accipiendam. Sunt autem duo quoque modi correctionis: unus quidem, docendo; alter vero puniendo, quem etiam castigantem diximus. Sciendum est autem eos, qui post lavacrum in peccata incidunt, eos esse qui castigantur. Quæ enim prius facta sunt, dimissa sunt; quæ autem postea sunt, expurgantur. De incredulis dictum est, eos esse a reputatos tanquam pulverem, quem projicit ventus a facie terræ, et guttam quæ a cado excidit.

Α λαβεις, ἀνομε, ὅτι ἔσομαι σοι ὁμοιος. » Ἄλλ' εἰ καὶ ἐπὶ ταῖς ἐκουσίοις κολαζόμεθα, οὐχ ἵνα μὴ γένηνται γενόμενα, ἀλλ' ὅτι ἐγένοντο, τιμωρούμεθα. Κόλασις δὲ τὸν ἁμαρτήσαντα οὐκ ὠφελεῖ εἰς τὸ μὴ πεποιτηῆναι, ἀλλ' εἰς τὸ μηκέτι ἁμαρτάνειν, μηδὲ μὴν ἄλλον τινὰ τοῖς ὁμοίοις περιπεσεῖν. Ἐνταῦθα οὖν ὁ ἀγαθὸς Θεὸς διὰ τρεῖς ταύτας παιδεύει αἰτίας· πρῶτον μὲν, ἵν' αὐτὸς ἀμείνων αὐτοῦ γένηται ὁ παιδευόμενος· εἰσέπειτα, ὅπως οἱ δι' ὑποδείγματων σωθῆναι δυνάμενοι προανακρούωνται νοουθετούμενοι· καὶ τρίτον, ὡς μὴ ὁ ἀδικούμενος εὐκαταφρόνητος ἦ, καὶ ἐπιτηδέσιος ἀδικεῖσθαι. Δύο δὲ καὶ τρόποι τῆς ἐπανορθώσεως· ὁ μὲν διδασκαλικὸς, ὁ δὲ κολαστικὸς, ὃν καὶ παιδευτικὸν εἰρήκαμεν· ἰστέον μὲντοι, τοὺς μετὰ τὸ λουτρὸν (51) τοῖς ἁμαρτήμασι περιπίπτοντας, τούτους εἶναι τοὺς παιδευομένους· τὰ μὲν γὰρ προνεργηθέντα ἀφεῖθη, τὰ δὲ ἐπιγιγνώμενα ἐκκαθαίρεται. Περὶ τῶν ἀπίστων εἰρηται, « λογιεῖσθαι τούτους ὡς χυοῦν (52), ἔν ἐκρίπτει ὁ ἄνεμος ἀπὸ προσώπου τῆς γῆς, καὶ σταγὼν τὴν ἀπὸ κάδου. »

CAPUT XXV.

In cognitione et amore Dei situm esse veram perfectionem.

« Beatus est qui habet scientiæ disciplinam, et neque ad damna civium, neque ad injustas impellit actiones, sed immortalis naturæ senii expertem intuetur ornatum, quam ratione, et quo pacto, quove modo constiterit. Iis autem, qui sunt ejusmodi, nunquam turpium factorum insidet meditatio. » Merito ergo Plato quoque cum, « qui ideas contemplatur, » dicit « victurum esse Deum inter homines; mens autem est locus idearum, mentis vero est Deus. » Eum, qui Deum invisibilem contemplatur, dixit « deum viventem inter homines. » Porro autem in *Sophista* quoque Eleatem hospitem, cum esset dialecticus, Socrates « deum » nominavit, « quales sunt dii externis hospitibus

« Ὀλβιος, ὅστις τῆς ἱστορίας ἔσχε μάθησιν, μήτε πολιτῶν ἐπιτημοσύνη (53), μήτ' εἰς ἀδίκους πράξεις ὁρμῶν, ἀλλ' ἀθανάτου καθορῶν φύσεως κόσμον ἀγῆρω, πῆ τε συνέστη, καὶ ὄπη, καὶ ὄπως, τοῖς ἐπιτοῦτοῖς, οὐδὲ ποτ' αἰσχροῦν ἔργων μελέτημα προσεῖξε. » Εἰκότως οὖν καὶ Πλάτων « τὸν τῶν ἰδεῶν θεωρητικὸν θεὸν ἐν ἀνθρώποις ζῆσεσθαι φησι· νοῦς δὲ (54) χώρα ἰδεῶν· νοῦς δὲ ὁ Θεός. » Τὸν ἀοράτου Θεοῦ θεωρητικὸν θεὸν ἐν ἀνθρώποις ζῶντα εἴρηκεν. Καὶ ἐν τῷ « Σοφιστῇ (55) » δὲ τὸν Ἑλεάτην ξένον, διαλεκτικὸν ἔντα, ὁ Σωκράτης « θεὸν » ὠνόμασεν « οἷους τοὺς θεοὺς ξεῖνοισιν (56) εἰκότως ἀλλοδαποῖσιν, ἐπιφοιτῶντας τοῖς ἄσπεσιν. Ὅταν γὰρ ψυχὴ γενέσσεως ὑπεξαναθάσσει, καθ' ἑαυτὴν γε ἦ, καὶ ὁμιλῆ

« Psal. XLIX, 21. ὅ Psal. I, 4; Isa. XL, 15.

(51) *Metà τὸ λουτρὸν*. Hoc est, post baptismum, quo peccata omnia plene remitti, semper est creditum. Conf. *Stromat.* VI, p. 668 ed. Paris. et quæ ibi adnotanda sunt.

(52) Ὡς χυοῦν. Sic infra *Strom.* VI, p. 669: Ὡς χυοῦς, φησὶν, ἐλογίσθησαν καὶ ὡς σταγῶν ἀπὸ κάδου. « Reputati sunt, inquit, ut pulvis terræ, et ut gutta ex calo. » Et plenius *Strom.* VII, p. 766: Ἄλλ' ἦ ὡς γνοῦς, ἔν ἐκρίπτει ἄνεμος ἀπὸ προσώπου τῆς γῆς, καὶ ὡς σταγῶν ἀπὸ κάδου. « Sed tanquam pulvis, quem projicit ventus a facie terræ, et tanquam stilla a cado. » Videtur in unum conjunxisse *Psal.* I, 4: Ὁὐχ οὕτως οἱ ἄσεβεῖς, οὐχ οὕτως, ἀλλ' ἦ ὡς ὁ χυοῦς, ἔν ἐκρίπτει ὁ ἄνεμος ἀπὸ προσώπου τῆς γῆς· et *Isa.* XL, 15: Et πάντα τὰ ἔθνη ὡς σταγῶν ἀπὸ κάδου, καὶ ὡς ῥοπή ζυγοῦ ἐλογίσθησαν. Conf. etiam *Sap.* XI, 22

(53) Ἐπιτημοσύνη. Rectius divise ἐπὶ τῆς μοσύνης. A. mavult ἐπὶ τῆς μοσύνης. Eumdem locum H. in versus ita digerit, ut primi finis sit μάθησιν· secundi, τῆς μοσύνης· tertii, ὁρμῶν· quarti, φύσεως· quinti, ὄπως· sexti, αἰσχροῦν· ultimi, προσεῖξε. *Sylb.*

(54) *Νοῦς δέ*. Magis placet νοῦς τε· itemque mox,

καθ' ἑαυτὴν τε, ut paulo post σὺν Χριστῷ τε dicitur. *Sylb.*

(55) *Σοφιστῇ*. Hæc in principio *Sophistæ* Platonis exstant: Ἀρ' οὖν, ὦ Θεόδωρε, οὐ ξένον, ἀλλὰ τινα θεὸν ἄγων κατὰ τὸν Ὀμήρου λόγον λέληθας, ὅς φησιν ἄλλους τε τοῖς ἀνθρώποις, ὁπόσοι μετέχουσιν αἰδοῦς δικαίας, καὶ δὴ κατὰ τὸν ξένιον οὐχ ἕκιστα θεὸν συνοπαδὸν γιγνώμενον, ὕβρεις τε καὶ εὐνομίας τῶν ἀνθρώπων καθορῶν. Τάχ' οὖν ἂν καὶ σοὶ τις οὕτως τῶν κρείττωνων συνέπειτο, φαύλους ἡμᾶς ὄντας; ἐν τοῖς λόγοις ἐποψόμενός τε καὶ ἐλέγξων· θεὸς ὢν τις ἐλεγκτικὸς. « Forte, Theodore, dum virum hospitem tecum ducere credis, deum quemdam ducis. Inquit enim Homerus, cum deos alios, tum maxime hospitalem deum inter homines, qui justi pudoris particeps sunt, versari, et hominum contumelias injuriasque inspicere. Te forsitan et hic e superis unus huc secutus est, ut nos, qui a disputandi ratione aberramus, animadvertat atque corripiat: ipse redargutionis deus. » Homeri locus, quem respexisse videtur Plato, exstat *Odys.* I, vers. 269.

(56) *Ξεῖνοισιν*. Respicit *Odys.* P, vers. 490:

Καὶ τε θεοὶ ξεῖροισιν εἰκότως ἀλλοδαποῖσι,

τοὺς εἶδεν· οὗτος ἐστὶν ὁ ἐν τῷ « Θεατήτῳ » κορυφαῖος (57)· οἷον ἀγγελος (58) ἤδη γενόμενος, σὺν Χριστῷ τε ἔσται, θεωρητικῶς ὢν, ἀεὶ τὸ βούλημα τοῦ Θεοῦ σκοποῦν, τῷ ὄντι angelus, erit cum Christo, versabitur in contemplatione, semper Dei voluntatem considerans; re- vera hic

Οἶος (59) *πεπνυμένος, τοὶ δ' ὡς σκιαὶ ἀσσοῦσιν.*
Νεκροὶ (60) γὰρ τοὺς ἑαυτῶν θάπτουσι νεκρούς. Ὅθεν Ἱερεμίας λέγει· « Πληρώσω αὐτὴν νεκρῶν γηγενῶν (61), οὓς ἔπαισεν ἡ ὀργὴ μου. Ὁ μὲν οὖν Θεός (62), ἀναπόδεικτος ὢν, οὐκ ἔστιν ἐπιστημονι- κός· ὁ δὲ Υἱὸς σοφία τέ ἐστι, καὶ ἐπιστήμη, καὶ ἀλή- θεια, καὶ ὅσα ἄλλα τούτῳ συγγενῆ. Καὶ δὴ καὶ ἀπό- δειξιν ἔχει, καὶ διέξοδον· πάσαι δὲ αἱ δυνάμεις Πνεύ- ματος, συλλήθδην μὲν ἐν τι πρᾶγμα γενόμεναι, συν- τελοῦσιν εἰς τὸ αὐτὸ, τὸν Υἱόν· ἀπαρέμφατος δὲ ἐστὶ τῆς περὶ ἐκάστης αὐτοῦ τῶν δυνάμεων ἔννοιας. Καὶ δὴ οὐ γίνεται ἀτεχνῶς ἐν ὧς ἐν, (63) οὐδὲ πολλὰ ὡς μέρη ὁ Υἱὸς, ἀλλ' ὡς πάντα ἐν· ἔνθεν καὶ πάντα κύκλος γὰρ ὁ αὐτὸς πασῶν τῶν δυνάμεων εἰς ἐν εἰ- λουμένων καὶ ἐνουμένων· διὰ τοῦτο « Α καὶ Ω » ὁ Λόγος εἰρηται· οὐ μόνου τὸ τέλος ἀρχὴ γίνεται, καὶ τελευτᾷ πάλιν ἐπὶ τὴν ἀνωθεν ἀρχὴν, οὐδαμῶς διά- στασιν λαθών. Διὸ δὴ καὶ τὸ εἰς αὐτὸν καὶ τὸ δι' αὐτοῦ πιστεῦσαι μοναδικόν (64) ἐστὶ· γενέσθαι, ἀπερισπάστως ἐνούμενον ἐν αὐτῷ· τὸ δὲ ἀπιστῆσαι διαστάσαι ἐστὶ, καὶ διαστῆναι, καὶ μερισθῆναι. « Διὰ τοῦτο τάδε λέ- γει· Κύριος (65)· Πᾶς υἱὸς ἀλλογενῆς, ἀπερίτμητος καρδίᾳ, καὶ ἀπερίτμητός ἐστι σαρκί· τοῦτέστιν, ἀκά- θαρτος σώματι τε καὶ πνεύματι· οὐκ εἰσπελεύεται εἰς τὰ ἅγια ἀπὸ τῶν ἀλλογενῶν ἐν μέσῳ οἴκου Ἰσ- ραὴλ, ἀλλ' ἢ οἱ Λευῖται. Ἄλλογενεῖς δὲ εἰρηκεν τοὺς μὴ πιστεῦσαι βουληθέντας, ἀλλ' ἀπιστεῖν ἐθέλοντας. Μόνοι τόνουν οἱ καθαρώς βιούντες ἰσπεῖς ὄντως τοῦ

A similes, qui in urbes ventitant. Quam- b'o enim anima transcendit ✕ generationem, et per se fuerit, et cum formis seu ideis versatur, » qualis est, qui coryphæus dicitur in *Theateto*, is factus tanquam

Solus prudens, isti volitant velut umbra.
 Mortui enim sepeliunt mortuos suos. Unde dicit Jeremias : « Implebo ipsam mortuis terra genitis, quos percussit ira mea a. » Atque Deus quidem, cum demonstrari nequeat, non potest esse scientiæ objectum ; Filius autem est et sapientia, et scientia, et veritas, et quæcunque cum hoc ullam habent cognitionem. Quinetiam habet demonstrationem, et vim ratiocinandi. Omnes autem Spiritus pote- states, cum simul una res factæ fuerint, ad idem conferunt, nempe ad Filium. Est autem infinitus unaquaque suarum potestatum notione. Quanquam non sit vere unum, ut unum, neque multa ut par- tes Filius, sed ut omnia unum, unde etiam omnia. Est enim idem circulus omnium potestatum, quæ in unum circumvolvuntur et uniuntur. Et ideo Lo- gos dictus est « alpha et omega b, » cujus solius finis sit principium, et rursus desinit in id quod est antea principium, nusquam distantiam acci- piens et dimensionem. Quamobrem et in ipsum et per ipsum credere, est unicum fieri, scilicet in ipso indivulve unitum; non credere autem, est discerni, spatioque disjungi et dividi. « Propterea hæc dicit Dominus : Omnis filius alienigena est incircumciscus corde, et incircumciscus carne, » hoc est immundus et corpore et spritu, « non ingreditur in sancta ex alienigenis in medio domus Israel, præterquam Levitæ c. Alienigenas » autem dixit eos, qui nolue-

✕ P. 635 ED. POTTER, 537 ED. PARIS. a Jerem. xxxiii, 5. b Apoc. i, 8. c Ezech. xlii, 9, 10.

Παντοῖοι τελέθορτες, ἐπιστροφῶσι πύλης, Ἀρθρώπων ὕβριν τε καὶ εὐνομίην ἐφορῶντες.
Et dii hospitibus similes peregrinis.
Omnifarii existentes, versantur per civitates, Hominam fasque nefasque insipientes.
 (57) *Κορυφαῖος.* Plato in *Theateto* p. 127 : Λέγω- μεν δὴ, ἐπεὶ σοὶ γε δοκεῖ, περὶ τῶν κορυφαίων. « Di- cemus igitur, quoniam tibi videtur, de his qui prin- cipes sunt. »
 (58) *Οἶος ἀγγελος.* Respicit forte Matth. xxi, 50 : Ὅς ἀγγελοὶ τοῦ Θεοῦ ἐν οὐρανῷ εἶσι.
 (59) *Οἶος.* Homeri versus est, ex *Odyss.* K, SYLBURG.
 (60) *Νεκροὶ.* Respicit Matth. viii, 22 : Ἄφες τοὺς νεκρούς θάψαι τοὺς ἑαυτῶν νεκρούς.
 (61) *Πληρώσω αὐτὴν νεκ.* γ. Jerem. xxxiii, 5 : Καὶ πληρώσαι αὐτὴν νεκρῶν τῶν ἀνθρώπων, οὓς ἐπάταξα ἐν ὀργῇ μου. Latina : « Venientium ut dimicent cum Chaldæis, et impleant eas cadaveribus hominum, quos percussi in furore meo et in indi- gnatione mea. » Quidam ex Hebræo interpretantur : « Dominus dixit ad domos Juda, quæ destructæ sunt; eo quod habitatores earum venerunt, ut dimicarent cum Chaldæis, ut impleant eas domos ca- daveribus, et multis Judæis cæsis efficerent, ut impleantur. » Quæ vero paulo ante dixit, « revera hic solus prudens. » Gr. : Οἶος πεπνυμένος, τοὶ δὲ σκιαὶ ἀσσοῦσιν, ad versum pertinent *Odyss.* K, de Tiresia vale, « cui uni Proserpina dicitur dedisse ut

etiam defunctus spiat, reliquas autem umbras volitare. » Usurpatum est hoc deinde in Chrysipporum magnifice de se sentientem, ut refert Diog. Laertius l. vii, et in Scipionem juniorem, ut Plutarchus in *Politiciis præceptis* :
Οἶος ἀπνυται, τοὶ δὲ σκιαὶ ἀσσοῦσιν.
Ille sapit solus, volitant alii velut umbra.
 Vide Proverb. 53, cent. 3, chil. 2. COLLECT.
 (62) Ὁ μὲν οὖν Θεός. Sancti Patres tradunt, Deum Patrem nunquam apparuisse, sed Filium solum, Conf. D. Bulli *Defensio fidei Nicænæ*, p. 90 edit. fol. London.
 (63) Ἐν ὧς ἐν. Dicit Filium non esse « unum tanquam unum; » hoc est, eo modo, quo res illæ, quæ certo loco definiuntur, unum sunt; nec tamen esse « multum, » seu multis partibus constantem; sed in vera ac propria « unitate omnia » comprehendere. Proinde « circulo » illum comparat; quæ figura nec initium nec finem habet, verum a quocun- que ejus puncto initium ducatur, in eodem desinendum est. Atque hoc modo divina immensitas quodammodo adumbrari solet. Conf. D. Bullus, libri superius dicti p. 189, 190.
 (64) *Μοναδικόν.* Conf. pag. 535, et quæ ibi ad- notata sunt, pag. 582, 726 edit. Paris.
 (65) *Διὰ τοῦτο τάδε λέγει· Κύριος.* Vulg. Bibl. Ezech. xlii : Λέγει Ἀδωνὰὶ Κύριος ὁ Θεός· et mox, ἀπερίτμητος σαρκί, absque verbo ἐστὶ· dein, εἰς τὰ

runt credere, sed volunt esse increduli. Soli ergo ii, qui puram agunt vitam, vere sunt Dei sacerdotes. Ea de causa cum omnes tribus circumciderentur, reputatæ sunt sanctiores, quæ ungebantur in pontifices, et reges, et prophetas. Unde eis præcipitur ne tangere quidem mortuos, nec ingredi ad eos, qui obissent; non quod pollutum sit corpus, sed quod peccatum et inobedientia sit carnalis, et in corpore versetur, siquæ mortua, et ideo abominanda. Ad solum ergo patrem et matrem, filiumque et filiam mortuam permissum est ingredi sacerdoti, quoniam hi soli sunt cognati carnis et seminis, a quibus proximam et continentem causam ingressus in vitam accepit quoque sacerdos. Mundantur autem hi quoque septem diebus, per quot dies perficitur generatio; septimo enim quies celebratur, octavo autem offert propitiationem, ut scriptum est in Ezechiele, per quam propitiationem accipienda est promissio. Perfecta est autem, ut existimo, purgatio ac emundatio, quæ per legem et prophetas docetur propitia fides in Evangelium, et quæ est per omnem obedientiam puritas, cum rerum quoque mundanarum depositione, usque ad gratam tabernaculi redditionem a jucundo usu animæ. Sive ergo fuerit tempus, quod per septem, quæ enumerantur, periodos in summam redit quietem; sive septem cæli, quos quidam per ascensum numerant; sive etiam inerrans regio, quæ appropinquat mundo, qui percipitur intelligentia, dicatur octava: dicit tamen oportere gnosticum ex generatione emergere et ex peccato. Septem itaque diebus sacrificantur hostiæ pro peccatis. Est enim adhuc mutationis metus; qui ad septimum ambitum pertingit. Job autem justus: « Ipse, » inquit, « nudus sum egressus ex utero matris meæ, et nudus

✠ P. 636 ED. POTTER, 538 ED. PARIS. ^a Ezech. XLIV, 27.

ἀγία μου ἐν πᾶσιν υἱοῖς ἀλλογενῶν τῶν ὄντων ἐν μέσῳ A. SYLBURG.

(66) *Χρῖστουσαι*. Lege *χρισθεῖσαι*. LOWTH.

(67) *Μηδὲ ἀπτεσθαι*. Conf. Levit. XXI, 4 seq.; Numer. VI, 9, 10 seq., et præcipue Ezech. XLIV, 25 seq.

(68) *Τῷ σκήνῳ*. Nempæ corporis, quod est quodammodo animæ: *tabernaculum*. II Cor. V, 2: Ἐάν ἡ ἐπίγειος ἡμῶν οἰκία τοῦ σκήνους καταλυθῆ.

(69) *Ἐπτὰ περιόδων*. Intelligit septem annorum sabbaticorum et periodos, quibus peractis, incipiebat ἡ ἀκροτάτη ἀνάπαυσις, et sabbatum maximum, seu maximus jubilæi annus. Nam quemadmodum quilibet septimus annus erat sabbaticus, ita septies septimus erat ἀκροτάτος σάββατος. Levit. XXV, 4: Τῷ δὲ ἔτει τῷ ἑβδόμῳ σάββατα ἀνάπαυσις ἔσται τῇ γῆ σάββατα τῷ Κυρίῳ. V. 8: Καὶ ἐξαριθμηθεὶς σεαυτῷ ἑπτὰ ἀναπαύσεις ἐτῶν, ἑπτὰ ἔτη ἐπάκις, καὶ ἔσονταί σοι ἑπτὰ ἑβδομάδες ἐτῶν ἑνέα καὶ τεσσαράκοντα ἔτη, etc.

(70) *Ἡ ἀπλανῆς χώρα*. Nempæ regio stellarum et fixarum. Respicit enim veterum cælorum in octo sphaeras divisionem, quarum septem inferiores totidem planetis, octavam vero ac supremam stellis fixis assignabant: proinde hanc τῷ νοητῷ κόσμῳ, intelligentiarum seu spirituum habitaculo, proximam esse dicit auctor.

(71) *Ἰώβ*. Nicetas Heracliensis in *Expositione libri Job*, quam ex veterum commentariis contexit, ex Clemente citat hæc: Τὰ τοῦ Ἰώβ κομψότερον μὲν

θεοῦ. Διὰ τοῦτο πασῶν περιτεμενομένων τῶν φυλῶν, ἀγιώτεροι ἐλογίσθησαν αἱ εἰς ἀρχιερεῖς τε καὶ βασιλεῖς καὶ προφῆτας χρίσται (66). Ὅθεν μηδὲ ἀπτεσθαι (67) νεκρῶν αὐτοῖς κελεύει, μηδ' ἐπεισιεῖναι κριτοχομένοις· οὐχ ὡς μισροῦ τοῦ σώματος ἔντος, ἀλλ' ὡς τῆς ἀμαρτίας καὶ ἀπειθείας σαρκικῆς τε οὐσίας, καὶ ἐνσωμάτου, καὶ νεκρᾶς, καὶ διὰ τοῦτο βδελυκτῆς. Μόνῃ οὖν πατρὶ καὶ μητέρι, υἱῷ τε καὶ θυγατρὶ, τελευτήσαντι ἐπιτέτραπται ἐπεισιεῖναι τὸν ἱερέα· ὅτι συγγενεῖς οὗτοι σαρκὸς καὶ σπέρματος μόνοι· πατρῶν τὴν προσεγῆ αἰτίαν τῆς εἰς τὸν βίον παρέδου καὶ ὁ ἱερεὺς εἴληφεν. Καθαρίζονται δὲ καὶ οὗτοι ἡμέραις ἑπτὰ, δι' ὧν ἡ γένεσις τελειοῦται· τῇ ἑβδόμῃ γὰρ ἡ ἀνάπαυσις θρησκευεῖται· τῇ δὲ ὀγδόῃ ἐκλιπὼν προσφέρει, ὡς ἐν τῷ Ἰεζεκιήλ γέγραπται, καθ' ὃν ἱλασμὸν τὸ λαβεῖν ἔστι τὴν ἐπαγγελίαν. Τέλειος ὁ οἶμα, καθαρῖσμός, ἡ διὰ νόμου καὶ προφητῶν εἰς τὸ εὐαγγέλιον πίστις ἰλασῶς, καὶ ἡ δι' ὑπακοῆς πάσης ἀγνεία, σὺν καὶ τῇ ἀποθέσει τῶν κοσμικῶν εἰς τὴν ἐκ τῆς ἀπολαύσεως τῆς ψυχῆς εὐχάριστον τοῦ σκήνους (68) ἀπόδοσιν. Εἴτε ὁ χρόνος εἴς τὸ διὰ τῶν ἑπτὰ περιόδων (69) τῶν ἀριθμουμένων εἰς τὴν ἀκρατῆτην ἀνάπαυσιν ἀποκαθιστάς· εἴτε ἑπτὰ οὐρανῶν, οὓς τινες ἀριθμοῦσι κατ' ἐπανάβασιν· εἴτε καὶ ἡ ἀπλανῆς χώρα (70), ἡ πλησιάζουσα τῷ νοητῷ κόσμῳ ὀγδοὰς λέγοιτο, πλην ἐξαναδῦναι γενέσεώς τε καὶ ἀμαρτίας χρῆται λέγει τὸν γνωστικόν. Ἐπὶ γοῦν ταῖς ἑπτὰ ἡμέραις τὰ ἱερεῖα ὑπὲρ ἀμαρτιῶν θύεται· εἴτε γὰρ τροπῆς εὐλάβεια· καὶ τῆς ἑβδόμης ἀπτεται περιφορᾶς. Ἰώβ (71) δὲ ὁ δίκαιος, ἐκείνος, ὁ γυμνός ἐξῆλθεν ἐκ κοιλίας μητρὸς μου, γυμνός καὶ ἀπελεύσομαι ἐκεῖ· οὐ κτημάτων γυμνός τοῦτο μὲν γὰρ μικρὸν τε καὶ κοινόν· ἀλλ' ὡς δίκαιος γυμνός ἀπεισι κακίας τε καὶ ἀμαρτίας, καὶ τοῦ ἐπομένου τοῖς ἀδίκως βιώσασιν ἀειδοῦς

οὕτω νοητόν· Γυμνός κακίας καὶ ἀμαρτίας ὡς ἐκ κοιλίας μητρὸς ἐκ τῆς γῆς καταρχὰς διεπλάσθη· γυμνός κακίας εἰς τὴν αὐτὴν γῆν καὶ ἀναλύσει· γυμνός οὐ κτημάτων· τοῦτο γὰρ μικρὸν τε καὶ κοινόν· ἀλλὰ κακίας καὶ πονηρίας, καὶ τοῦ ἐπομένου τοῖς ἀδίκως βιώσασιν ἀειδοῦς εἰδώλου. Ita manuscriptus C. V. P. Delbenii abbatis, quæ Latine ita reddidit nuper in Catena sua vir doctissimus P. Comitulus: « Quamquam quæ a Jobo dicuntur sublimius cogitari debent, ad hunc modum: Nudus a scelere et peccato e terra, quasi in matris utero, satus sum. Nudus etiam revertar illuc; nudus, non a bonorum possessione (minutum enim id est et vulgare), verum ab improbitate et vitio, atque ab eo, quod vitæ hominum comes est, tenebricoso idolo. Nam si id, quod manibus, etc. » Hæc conferri cum Clementis libro poterunt, et ad illud conformari, extremum illud præcipue: « Quod hominibus, qui injuste vixerunt, comes est. t. id. » Quæ sequuntur apud Nicetam Clementi tributa non habet editio Florentina, nisi forte ex alio Clementis libro desumpta sunt, vel alterius forte auctoris, cujus nomen librarius omisit. COLLECT.

(72) *Ἀειδοῦς εἶδῶλου*. Plato de improborum animabus in *Phædonis* pag. 61 hæc dicit: Ἐμβριθὲς δὲ γε, ὧ φίλε, τοῦτο οἰεσθαι χρὴ εἶναι, καὶ βαρὺ καὶ γεώδες, καὶ ὄρατόν· ὃ δὴ καὶ ἔχουσα ἡ τοιαύτη ψυχὴ, βαρύνεται τε καὶ ἔλκεται πάλιν εἰς τὸν ὄρατόν τόπον, φόβῳ τοῦ ἀειδοῦς τε καὶ φόβῳ, ὡσπερ λέγεται,

ειδύλω (72)· τούτο γάρ ἦν τὸ εἰρημένον· « Ἐν ἄ
μὴ στραφέντες γένησθε (73) ὡς τὰ παιδία· καθαροί
μὲν τὴν σάρκα, ἄγιοι δὲ τὴν ψυχὴν, κατὰ ἀποχὴν
κακῶν ἔργων, δεικνύντες (74) ὅτι τοιοῦτους ἡμᾶς
εἶναι βούλεται, ὅλους καὶ γεγέννηκεν ἐκ μήτρας
ὑδατος (75)· γένεσις γάρ, γένεσιν διαδεχομένη, κατὰ
προκοπὴν ἀπαθανάτιζεν βούλεται· « Τῶν δὲ ἀσεβῶν
ὁ λύχνος (76) σβεσθήσεται. » Ναὶ μὴν τὴν κατὰ τε
σώμα κατὰ τε ψυχὴν ἀγγελίαν, ἣν μέτεισιν ὁ γνωστι-
κός, ὁ πάνσοφος Μωϋσῆς, εὐπρεπῶς τῇ ἐπαναλήψει
χρησάμενος ἐμήνησεν, τὸ ἀδιάφθορον τοῦ τε σώμα-
τος τῆς τε ψυχῆς διαγράφων ἐπὶ τῆς Ῥεβέκκας ὡδέ
παις· « Ἡ δὲ παρθένος ἦν καλὴ (77)· ἀνὴρ οὐκ
ἔγνω αὐτήν. » Ῥεβέκκα (78) δὲ ἐρμηνεύεται· « Θεοῦ
δόξα· » Θεοῦ δὲ δόξα ἀφθαρσία. Αὕτη ἡ τῶ ἐντι δι-
καιοσύνη, μὴ πλεονεκτεῖν θατέρῳ (79), ὅλον δὲ εἶναι
ἡγιασμένον νεῶν τοῦ Κυρίου. Δικαιοσύνη οὖν ἐστὶν
εἰρήνη βίου καὶ εὐστάθεια, ἐφ' ἣν ὁ Κύριος ἀπέλυε,
λέγων· « Ἀπελθε εἰς εἰρήνην (80)· » Σαλήμ γάρ
ἐρμηνεύεται εἰρήνη· ἥς ὁ Σωτὴρ (81) ἡμῶν ἀναγρά-
φεται βασιλεὺς, ὃν φησι (82) Μωϋσῆς· « Μελχισεδέκ,
βασιλεὺς Σαλήμ, ὁ ἱερεὺς τοῦ Θεοῦ τοῦ ὑψίστου, ὁ
τὸν ὄλον καὶ τὸν ἄρτον » τὴν ἡγιασμένην διδοὺς τρο-
φὴν εἰς τύπον εὐχαριστίας (83). Καὶ δὴ ἐρμηνεύεται
ὁ Μελχισεδέκ, « βασιλεὺς δίκαιος· » συνωνυμία δὲ ἐστι

illuc revertar^a; » non nudus a possessionibus,
hoc enim est et parvum et commune, sed ut
justus recedit nudus a vitio et peccato, et ab
informi simulacro, quod eos consequitur, qui
injuste vixerunt. Hoc enim fuit, quod dictum est :
« Nisi conversi effecti fueritis ut parvuli^b, » mun-
di ✕ quidem carne, sancti vero anima, per absti-
nentiam a malis operibus; ostendens quod nos
tales esse vult, quales etiam genuit ex matrice aquæ.
Generatio enim excipiens generationem, vult im-
mortales reddere per profectum : « Impiorum au-
tem lucerna exstinguetur^c. » Porro autem castitatem
in corpore et anima, quam persequitur gnosticus,
sapientissimus Moyses pulchre epanalepsi, seu repeti-
tione usus, significavit, corporis et animæ incorrup-
tionem describens in Rebecca hoc modo : « Virgo au-
tem erat pulchra, vir non cognovit ipsam^d. » Rebecca
autem exponitur « Dei gloria. » Dei autem gloria
est incorruptio. Hæc est **231** vera justitia, nolle
rei alterius plus quam par sit habere, sed totum
esse templum Domini sanctificatione. Justitia ergo
est vitæ pax et stabilitas ac tranquillitas, ad quam
Dominus allegavit, dicens : « Abi in pacem^e. »
Salem enim « pax » exponitur, cujus noster Serva-
tor rex describitur, quem dicit Moyses « Melchise-

✕ P. 637 ED. POTTER, 559 ED. PARIS. • Job 1, 21. ^b Matth. xviii, 3. ^c Job 21, 10. ^d G. n. xxiv, 16. ^e Marc. v, 34.

περὶ τὰ μνημάτα τε καὶ τοὺς τάφους κυλινομένη·
περὶ δὲ καὶ ὡφθη ἅτα ψυχῶν σκιοειδῆ φαντάσμα-
τα, ὅσα παρέχονται αἱ τοιαῦται ψυχῆς εἰδῶλα, αἱ μὴ
καθαρῶς ἀπολυθεῖσαι, ἀλλὰ τοῦ ὄρατου μετέχουσαι·
οὐδὲ καὶ ὄρωνται. « Ponderosum vero, o amice, id
putandum est, et grave terrenumque, et visibile,
quod anima ejusmodi secum trahit : ideoque ab eo
gravatur, et rursus ad visibilem trahitur locum metu
invisibilis atque occulti ; et, quemadmodum fer-
tur, circa monumenta sepulcraque versatur, circa
quæ jam nonnulla apparuerunt animarum umbrosa
phantasmata, qualia præferunt simulacra tales ani-
mæ, quæ videlicet non puræ discesserunt a corpore,
sed visibile aliquid trahentes : quo fit, ut videri pos-
sint. An ex hoc loco, vel alio simili fictum est ἀει-
δὲς εἰδῶλον Clementis.

(73) *Στραφέντες γένησθε*. Math., στραφῆτε καὶ
γένησθε.

(74) *Δεικνύντες*. « Ostendentes. » Interpres, « osten-
dens, » δεικνύς.

(75) *Μήτηρας ὑδατος*. Respicit regenerationem
« aquæ » baptismalis.

(76) *Τῶν δὲ ἀσεβῶν ὁ λ.* Ἀλλὰ καὶ ἀσεβῶν λ.
Job.

(77) *Καλή*. Hæc vox ex præcedenti Geneseos sen-
tentia huc irrepsisse videtur. Nam ibi dicitur : Ἡ
δὲ παρθένος ἦν καλὴ τῇ ὕψει σφόδρα.

(78) *Ῥεβέκκα*. Philo Juæus Rebeccam exp.
ὀπομονήν, « tolerantiam, » lib. *De plant. Noe*,
p. 238 : Οὗτός ἐστιν Ἰσαάκ, ὃς ἐρμηνεύεται γέλωσ,
ὃν παίζειν μετὰ Ἰπομονῆς, ἣν Ῥεβέκκα Ἑβραῖοι
καλοῦσιν, ἀρμόττει. « Is est Isaac, qui risus exponit-
ur; quem convenit ludere cum *Tolerantia*, Rebecca
Hebræis nominata. » Item lib. *De congressu erud.*
quæ. gr., p. 429 : Καλεῖται δὲ παρὰ μὲν Ἑλλησιν
Ἰπομονή, παρὰ δὲ τοῖς Ἑβραίοις Ῥεβέκκα. « Vo-
cantur autem ἡ Græcis *tolerantia*, ab Hebræis Re-
becca. » Alia ejusdem auctoris loca præterea.

(79) *Μὴ πλεονεκτεῖν θατέρῳ*. Vel potius θατέρων,
« non inhiare alienis. »

(80) *Ἀπελθε εἰς εἰρήνην*. Marc. v, 34 : Ὑπαγε
εἰς εἰρήνην.

(81) *Σωτὴρ*. Conf. Matth. xxi, 5; Luc. xii, 15.

(82) *Ὅρ φησι*. Lowthius ὡς φησι mavult.

(83) *Εἰς τύπον εὐχαριστίας*. Epiphanius 205, et
Damasc. H. SYLB. — Non pauci ex antiquis Patri-
bus existimabant « Melchisedechum sacrificio panis
et vini mysterium Dominici corporis et sanguinis
expressisse, ac multo post futurum Domini sacra-
mentum ante signasse : » quæ Hieronymi verba
sunt in epist. ad Demetriadem. Conf. quæ affert Pe-
tavius *De incarnat.* lib. xii, cap. 12. Aliis visum est,
pane et vino non Deo, sed tantum Abrahamo
« oblati » communem cibum significari. Josephus,
hanc historiam enarrans, ait : Οὗτος ὁ Μελχισεδέ-
χης τῶ Ἀβραάμου στρατῷ ξένια καὶ πολλὰν ἀφθο-
νίαν τῶν ἐπιτηδίων παρέσχε. « Ille Melchisedechus
Abrahami exercitui hospitalia munera et magnam
rerum necessarium copiam præbuit. » Tertul-
lianus *Adv. Judæos*, c. 3 : « Melchisedech, qui ipsi
Abrahæ jam circumciso revertenti de prælio panem
D et vinum obtulit incircumcisus. » Philo Judæus ex
eadem historia allegoricis sensus, pro more suo,
elicit, lib. *De legis allegor.*, p. 75 : Καλεῖσθω οὖν ὁ
μὲν τύραννος ἄρχων πολέμου, ὁ δὲ βασιλεὺς ἡγεμὼν
εἰρήνης, Σαλήμ· καὶ προσφερέτω τῇ ψυχῇ τροφάς
εὐφροσύνης καὶ χαρᾶς πλήρεις· ἄρτους γὰρ καὶ οἶνον
προσφέρει. « Vocetur igitur tyrannus quidem,
princeps belli; rex vero, dux pacis, Salem; offe-
ratque animæ alimenta plena lætitiæ gaudiique;
panes enim et vinum offert, etc. » Et paulo post :
Ἄλλ' ὁ μὲν Μελχισεδέκ ἀντὶ ὑδατος οἶνον προσφε-
ρέτω, καὶ ποτιζέτω καὶ ἀκρατιζέτω ψυχάς, ἵνα κα-
τάσχετοι γένωνται θεῖα μέθη νηφαλεωτέρῳ νήψεως
αὐτῆς. « Cæterum Melchisedech pro aqua vinum of-
ferat, potetque et mero irriget animas, ut divina
teneantur ebrietate, quæ est ipsa sobrietate magis
sobria. » Sic veteres historias singuli pro suo in-
genio exponunt, et proprio iustituto accommo-
dant.

dech, rex Salem, sacerdos Dei altissimi, » qui « vinum » et « panem » sanctificatum dedit nutrimentum, in typum eucharistiæ^a. Quinetiam Melchisedech exponitur « rex justus. » Eodem autem nomine gaudent justitia et pax. Basilides autem, qui defecit, Justitiam, et ejus filiam Pacem, existimat manere collocatas in ogdoade. Verum jam trans-eundum est a naturalioribus ad moralia, quæ sunt apertiora. Quæ enim de illis sunt dicenda, sequentur post eam, quæ est in manibus; tractationem. Vere ergo Servator noster nos mysteriis iniciat, convenienter iis, quæ dicit tragœdia :

✕ *Videns videntes, ipse donat orgia.*

Quod si roges,

Cujusmodi sint ista, quæ dico, orgia?

rursus audies :

Arcana non bacchantibus scire haud licet.

Quod si quis rursus curiose scrutetur, cujusmodi ea sint, rursus audiat :

*Te scire non fas, digna sint scitu licet ;
Qui est impius, sunt huic Dei infesta orgia.*

Deus autem expers principii, perfectum universorum principium, principii efficiens; et quatenus quidem est essentia, est principium loci efficientis; quatenus autem est bonum, moralis; quatenus autem rursus est mens, ratiocinantis loci et judicantis. Unde etiam solus est magister, qui est solus altissimi casti patris, qui erudit hominem.

δικαιοσύνης καὶ εἰρήνης (84). Βασιλειδῆς δὲ ὑποστα-
τᾶς, δικαιοσύνην δὲ καὶ τὴν θυγατέρα (85) αὐτῆς
τὴν εἰρήνην ὑπολαμβάνει ἐν ὀγδοάδῃ μένειν ἐνδια-
ταγμένας. Μετῆτον δὲ ἀπὸ τῶν φυσικωτέρων (86)
ἐπὶ τὰ προφανέστερα ἡθικά· ὁ γὰρ περὶ ἐκείνων
λόγος, μετὰ τὴν ἐν χειρὶ πραγματείαν ἐψέτα. Αὐ-
τὸς οὖν ἡμᾶς ὁ Σωτὴρ ἀτεχνῶς κατὰ τὴν τραγω-
δίαν (87) μυσταγωγεῖ·

Κἄν πολυπραγμονῆ τις ὅποια εἴη, αὐτοῖς ἀκουσάτω·

Ὁρῶν ὀρώντα, καὶ δίδωσιν ὄργια.

Κἄν πύθη,

· Τάδε ὄργια (88) εἰ τιν' εἰδέαν ἔχειται σοί,

ἀκούσῃ πάλιν,

Ἄρρητ' ἀδακχεύτοισιν (89) εἰδέναι βροτοῖς.

Κἄν πολυπραγμονῆ τις ὅποια εἴη, αὐτοῖς ἀκουσάτω·

*Οὐ θέμις ἀκούσαι σ'· ἔστιν δ' ἄξι' εἰδέναι·
Ἄσέβειαν ἀσκούντ', ὄργι' ἐχθαίρει θεοῦ.*

Ὁ θεὸς δὲ ἀναρχος, ἀρχὴ τῶν ὄλων (90) παντελῆς,
ἀρχῆς ποιητικῆς. Ἡ μὲν οὖν ἐστὶν οὐσία; ἀρχὴ τοῦ
ποιητικοῦ τόπου· καθόσον ἐστὶ τὰγαθόν, τοῦ ἡθι-
κοῦ· ἡ δ' αὖ ἐστὶ νοῦς, τοῦ λογικοῦ καὶ χριστικοῦ
τόπου· ὅθεν καὶ διδάσκαλος μόνος, ὁ μόνος ὑψίστου
ἀγνοῦ Πατρὸς (91), ὁ παιδεύων τὸν ἀνθρώπων.

C

CAPUT XXVI.

Quomodo corpore et rebus mundanis utatur vere perfectus.

Non ergo recte faciunt, qui creaturam insectan-

Οὐκ οὖν εὐλόγως οἱ κατατρέχοντες τῆς πλάσεως

✕ P. 638 ED. POTTER, 539-540 ED. PARIS. • Gen. xiv, 18; Heb. vii, 1, 2.

(84) Δικαιοσύνης καὶ εἰρήνης. Heb. xii, 2, de Melchisedech: Πρῶτον μὲν ἐρμηνευόμενος βασιλεὺς δικαιοσύνης, ἔπειτα δὲ βασιλεὺς Σαλήμ, ὁ ἐστὶ βασιλεὺς εἰρήνης.

(85) Βασιλειδῆς δὲ ὑποστατᾶς, δικαιοσύνην δὲ καὶ τὴν θ. Hervetus interpretes legit, Βασιλειδῆς δὲ, ὁ ἀποστατήσας, δικαιοσύνην καὶ τὴν θυγ. Sic enim vertit: « Basilides autem, qui defecit, Justitiam et ejus filiam, Pacem, existimat manere collocatas in octava. » Sed forte retento verbali ὑποστατᾶς, sola conjunctio δὲ vertenda in copulativam τε, ut sensus sit: « Basilides vero res subsistentes Justitiam pariter et ejus filiam Pacem putat in octava manere collocatas. » SVI-BURG. — Ὑποστατᾶς, « quasi subsistent-ς » vertit Pearsonus *Vindic. Epist. Ignat. par. ii, c. 6.* GRABIUS. — Idem in *Spicilegio* sæc. ii, p. 45, hæc adnotat: « Nulla hic textus indiget correctione, ac ita Latine reddi potest: « Basilides Justitiam ejusque filiam Pacem tanquam subsistentes existimat manere in ogdoade collocatas. » Si dicas, ὑποστατᾶν Clementi non fuisse in usu: respondeo, ab ipso usurpatum legi *Strom. vii, p. 769.* Imo adhuc aliter sine ullius litteræ mutatione dictus textus intelligi potest, si, transposito tantum accentu, legas ὑποστᾶτᾶς: ὑποστᾶτῆς quippe « fulcimentum, » quo res sustentatur, significat: atque eadem pagina, paulo ante Clemens ait: Δικαιοσύνη οὖν ἐστὶ βίου εἰρήνη καὶ εὐστάθεια· « Justitia ergo est pax vite et stabilitamentum. »

(86) Φυσικωτέρων. Φυσικά sunt speculativa. Pollux φυσικὸν exp. θεωρητικόν. Unde φυσικὸς βίος est « vita contemplativa. » Porro φυσικώτερα auctor vocat interpretationes allegoricas paulo ante traditas, quas sensu « morali » minus obvias et facile esse

dicat.

(87) Τραγωδίας. Euripidis *Bacchas* intelligit, ubi Pentheo Bacchi mysteriis absque præviis ritibus se ingerere tentante, hæc dicuntur v. 465 et seq.:

Πέν. Πόθεν δὲ τελετὰς τὰς δ' ἄγεις εἰς Ἐ.λλᾶδα;
Διὸ. Διόνυσος ἡμᾶς εὐσέβησ' ὁ τοῦ Διὸς.

Πέν. Ζεὺς δ' ἐστ' ἐκεῖ τις, ὃς νέκυς τίκει θεοῦς;

Διὸ. Οὐκ, ἀλλ' ὁ Σεμέλην ἐνόσθ' ἔξευξεν γάμοις.

Πέν. Πότερα δὲ νύκτωρ σ' ἦ κατ' ἡμῖν ἠνάγκασεν;

Διὸ. Ὁρῶν ὀρώντα, καὶ δίδωσιν ὄργια.

Πέν. Τάδ' ὄργι' ἐστὶ τιν' ἰδέαν ἔχοντα σοί;

Διὸ. Ἄρρητ' ἀδακχεύτοισιν εἰδέναι βροτῶν.

Πέν. Ἐχει δ' ὄρησιν τοῖσι θύουσιν τίνα;

Διὸ. Οὐ θέμις ἀκούσαι σ'. Ἔστι δ' ἄξι' εἰδέναι.

D Πέν. Εἴ τοῦτ' ἐπιβδήλευσας, ἴν' ἀκούσαι θέλω.

Διὸ. Ἄσέβειαν ἀσκούντ' ὄργι' ἐχθαίρει θεοῦ.

(88) Τάδε ὄργι. Malim cum Euripide,

Τὰ δ' ὄργι' ἐστὶ τιν' ἰδέαν ἔχοντά σοι;

(89) Ἄρρητ' ἀδ. Theodoretus lib. i *De curat. Græcor.*: « Euripides quoque consona sic testatur: »

Ἄρρητα βακχεύτοισιν εἰδέναι βροτῶν. Hoc est: « Arcana Bacchico furore acti sciunt. » COLLECT.

— Primæ etiam Clementis editiones perperam, ἀρρητα βακχεύτοισιν...

(90) Ἀναρχος, ἀρχὴ τῶν ὄλων. Tatianus p. 17 edit. Oxon.: θεὸς μόνος ἀναρχὸς ὢν, καὶ αὐτὸς ὑπάρχων τῶν ὄλων ἀρχὴ. « Deus solus sine principio existens, et ipse universorum existens principium. » Conf. D. Bulli *Defensionis fidei Nicæne* sect. 5, cap. 6.

(91) Ὑψίστου ἀγνοῦ πατρὸς. Forte rectius, ὑψίστου υἱὸς Πατρὸς· aut poetice, ὑψίστου γόνυ Πατρὸς. SYLBERG.

καὶ κακίζοντες τὸ σῶμα· οὐ συνωρῶντες τὴν κατα-
σκευὴν τοῦ ἀνθρώπου ἐρθὴν πρὸς τὴν οὐρανοῦ θέ-
αν (92) γενομένην, καὶ τὴν τῶν αἰσθήσεων ὀργανο-
ποιαν πρὸς γνῶσιν συντείνουσιν, τὰ τε μέλη καὶ
μέρη πρὸς τὸ καλὸν, οὐ πρὸς ἡδονὴν εὐθετα. Ὅθεν
ἀπιδεκτικὸν γίνεται τῆς τιμιωτάτης τῷ Θεῷ ψυχῆς
τὸ οἰκητήριον τοῦτο· καὶ Πνεύματος ἁγίου κατὰ τὴν
τῆς ψυχῆς τε καὶ σώματος ἁγιασμὸν καταξιοῦται, τῷ
τοῦ Σωτῆρος καταρτισμῷ τελειούμενον. Καὶ δὴ ἡ
ἀντακολουθία τῶν τριῶν ἀρετῶν περὶ τὸν ἄνθρωπον
εὐρίσκεται τὸν γνωστικὸν, ἠθικὸν τε καὶ φυσικῶς,
καὶ λογικῶς περὶ τὸ Θεῖον πραγματευόμενον. Σο-
φι· (93) μὲν γὰρ, ἐπιστήμη τῶν θείων καὶ τῶν ἀν-
θρωπίνων· δικαιοσύνη δὲ συμφωνία (94) τῶν τῆς
ψυχῆς μερῶν· ὁσιότης δὲ θεραπεία τοῦ Θεοῦ. Εἰ
δέ τις διαβάλλεσθαι τὴν σάρκα καὶ δι' αὐτῆς
τὴν γένεσιν φάσκοι, παραθεῖς Ἡσαΐαν λέγοντα·
« Πᾶσα σὰρξ χόρτος, καὶ πᾶσα δόξα ἀνθρώπου
ὡς ἄνθος χόρτου· ἐξηράνθη ὁ χόρτος, καὶ τὸ ἄν-
θος ἐξέπεσεν· τὸ δὲ ῥῆμα Κυρίου (95) μένει εἰς τὸν
αἰῶνα· » ἀκουσάτω ἐρμηνεύοντος τὸ ζητούμενον διὰ
Ἱερεμίου τοῦ Πνεύματος· « Καὶ διέσπειρα αὐτοὺς
ὡς φρύγανα πετῶμενα ὑπὸ ἀνέμου εἰς ἔρημον· οὗ-
τος ὁ κληρὸς καὶ μέρος τοῦ ἀπειθεῖν ὑμᾶς, λέγει Κύ-
ριος. Ὡς ἐπελάθου μου, καὶ ἤλπισας ἐπὶ ψεύδει·
καθ' ὅπου ἀποκαλύψω τὰ ὀπίσω σου ἐπὶ πρόσωπόν σου·
καὶ ὀφθήσεται ἡ ἀτιμία σου, μοιχεία σου, καὶ χρε-
μετισμός σου, » καὶ τὰ ἐξῆς. Τοῦτο γὰρ « τὸ ἄν-
θος (96) τοῦ χόρτου, » καὶ « τὸ κατὰ σάρκα περιπα-
τεῖν, » καὶ « σαρκικοὺς εἶναι » κατὰ τὸν Ἀπόστολον,
ἐν ἀμαρτίαις ὄντας. Κρεῖττον μὲν τοῦ ἀνθρώπου
ὡμολόγηται ἡ ψυχὴ, ἦττον δὲ τὸ σῶμα· ἀλλ' οὔτε
ἀγαθὸν ἡ ψυχὴ φύσει, οὔτε αὐτὸ κακὸν φύσει τὸ σῶμα·
οὔδὲ μὴν, ὃ μὴ ἔστιν ἀγαθὸν, τοῦτο εὐθὲως κακόν.
Εἰσὶ γὰρ οὖν καὶ μεσόττες τινες καὶ προηγημένα,
καὶ ἀποπροηγημένα (97) ἐν τοῖς μέσοις. Ἐχρῆν δὴ

⌘ P. 639 ED. POTTER, 540-541 ED. PARIS.
1, 10; I Pet. 1, 24. ^d II Cor. x, 2. ^e I Cor. iii, 3.

(92) Ὁρθὴν πρὸς τὴν οὐρανοῦ θ. Ovidius *Me-
tamorph.* lib. 1 :

*Pronaque cum spectent animalia cætera terras,
Us homini sublime dedit, cælumque tueri.*

(93) Σοφία. Hæc sapientiæ definitio superius
tradita est *Pædagog.* lib. II, cap. 2, p. 181, ubi
conf. not. 5.

(94) Δικαιοσύνη δὲ συμφ. Platonici interdum
duas animæ partes statuunt, τὸ λογικόν, et τὸ ἄλογον,
interdum tres, τὸ λογιστικόν, θυμικόν, et ἐπιθυμητι-
κόν· ut referunt Aristoteles *De anima* lib. III, c. 9,
Plutarchus, aliique. Unde, secundum Platonem, sin-
gulæ virtutes certarum animæ partium perfectiones
sunt; justitia vero totius animæ perfectio est; qua
scilicet fit, ut reliquæ partes inter se concordent, et
cum tota anima universæ, unaquaque quod suum est
agente, nec alienum munus occupante; imperante
nimirum ratione, reliquis vero ei parentibus. Erat
igitur Platoni δικαιοσύνη δύναμις τις, καθ' ἣν ὁμο-
λογεῖ καὶ συμφωνεῖ πρὸς ἄλληλα τὰ τρία μέρη τῆς
ψυχῆς, καὶ ἕκαστον πρὸς τῷ ὀκείῳ γίνεται, καὶ ἐπι-
βάλλονται κατ' ἀξίαν. Quinetiam Stoici in octo partes
animam dividebant. Laertius lib. VII, seg. 157 : Μέρη
δὲ ψυχῆς λέγουσιν ὀκτώ, τὰς πέντε αἰσθήσεις, καὶ
τοὺς ἐν ἡμῖν σπασματικούς λόγους, καὶ τὸ ζωνητικόν,
καὶ τὸ λογιστικόν. Quod Varro Latine sic exprimit

tur, et corpus vituperant, non considerantes cor-
poris constitutionem rectam factam esse ad cælum
contemplandum; et organa sensuum sic effecta esse,
ut tendant ad cognitionem, et membra et partes
apte esse compositas ad honestum, non ad volu-
ptatem. Unde suscipit hoc habitaculum animam
Deo pretiosissimam, et Spiritu sancto dignum
censetur per animæ et corporis sanctificationem,
ut quod perfectione Servatoris perficiatur. Quin-
etiam mutua trium virtutum consequentia inveni-
tur in homine gnostico, qui moraliter, naturaliter
et logice circa Deum versatur. Sapientia enim est
scientia rerum divinarum et humanarum. Justitia au-
tem est concentus partium animæ. Sanctitas autem est
Dei cultus. Si quis autem dicat se infamare carnem, et
propter ipsam generationem, adducens Isaiam dicen-
tem: « Omnis caro fenum, et omnis gratia hominis
tanquam flos feni. Exsiccatum est fenum, et flos
⌘ cecidit, verbum autem Domini manet in æternum » : » audiat Spiritum per Jeremiam interpre-
tantem id, quod quæritur: « Et dispersi ipsos,
tanquam paleas, quæ a vento agitatae volant in soli-
tudinem. Hæc est sors et pars vestræ incredulita-
tis, dicit Dominus. Sicut oblitus es mei, et sperasti
in falsis; ego quoque revelabo posteriora tua su-
per faciem tuam, et videbitur ignominia tua, adul-
terium tuum, et hinnitus tuus ^b, » et quæ deinceps
consequuntur. Hic est enim « flos feni ^c, et secu-
dum carnem ambulare ^d, et carnales esse ^e » ex
Apostoli sententia, eos, qui sunt in peccatis. Præ-
stantiorem quidem hominis partem esse animam,
est extra controversiam, corpus autem deterio-
rem. Sed neque anima bonum est natura, neque rursus
malum natura corpus. Neque vero quod non est
bonum hoc est protinus malum; sunt enim quædam,
quæ medium locum obtinent, et in mediis sunt

^a Isa. XL, 6, 8. ^b Jer. XIII, 24, 25, 26, 27. ^c Jac.

lib. VIII *De lingua Latina*: « Quid ergo, cum omnes
animæ hominum sint divise in octonas partes,
inter se non proportionem similes? quinque, quibus
sentimus: sexta, qua cogitamus; septima, qua pro-
generamus; octava, qua voces mittimus. » Conf.
Plutarchus *De placitis philosophæ* lib. IV, cap. 4.

(95) *Κυρῶν*. Isa. τοῦ Θεοῦ ἡμῶν. Mox apud Je-
rem. φρύγανα φερόμενα· dein, οὕτως ὁ κληρὸς σου
καὶ μέρος τοῦ ἀπειθεῖν ὑμᾶς ἐμοί. Paulo post, ἐπὶ τὸ
πρόσωπ. dein, καὶ ἡ μοιχεία σ.

(96) *Τὸ ἄνθ.* Respicit Jac. 1, 10, vel I Pet. 1, 24;
II Cor. x, 11; I Cor. III, 3.

(97) *Προηγημένα καὶ ἀποπροηγημένα*. Ex Stoico-
rum mente hæc dicit. Nam illi, ut in *Zenone* refert
Diogenes Laertius lib. VII, seg. 105: Τῶν ἀταφόρων
τὰ μὲν λέγουσι προηγημένα, τὰ δὲ ἀποπροηγημένα·
προηγημένα μὲν τὰ ἔχοντα ἀξίαν, ἀποπροηγημένα δὲ
τὰ ἀνάξιαν ἔχοντα. « Porro indifferentium alia qui-
dem præposita vocant, alia vero rejecta. Præposita
quidem quæ habent existimationem: rejecta vero,
quæ existimatione carent. » Porro, exempli causa,
τὰ προηγημένα ab illis dici refert, « ingenium, san-
nitatem, gloriam, » et his similia: ἀποπροηγημένα
vero, « hebetudinem, imbecillitatem, ignobilitatem. »
et alia hujus generis; quæ « bona, » quidem, et « mala »
non vocant, ea scilicet nomina solis virtutibus ac
vitiis tribucunt, sed tantum « præposita » et « re-

« praeposita et rejecta. » Oportuit ergo hominem, qui inter sensibilia numeratur, consistere quidem ex diversis, sed non ex contrariis, corpore et anima. Semper ergo bonae actiones, ut meliores, attribuantur ei quod est praestantius, nempe spiritui principali; voluptariae autem et peccantes ei quod est deterius, nempe peccanti spiritui. Jam vero sapientis et gnostici anima, ut quae in corpore peregrinetur, eo severe et austere utitur, non in ipsum nimiam affectionem ostendens aut indulgentiam; ut quae sit e vestigio relictura tabernaculum, si excedendi et migrandi tempus eam vocaverit: « Advena, inquit, sum in terra, et peregrina sum ego vobiscum ». Et hinc hospitem mundi electionem Basilides eam dicit accepisse, ut quae sit natura supramundana. Hoc autem non ita se habet: unius enim Dei sunt omnia; neque erit aliquis natura mundi hospes, cum sit una quidem essentia, unus autem Deus. Sed electus vitam agit tanquam hospes, sciens omnia esse possidenda, et dein rejicienda; quaecumque autem bona triplicia esse volunt Peripatetici, eis utitur; quin etiam corpore, sicut aliquis qui procul peregre proficiscitur, diversoriis et habitaculis, quae ei in via occurrunt; curam quidem gerens etiam rerum mundanarum et loci, in quo diversatur ✕; habitationem autem et possessionem, sicut etiam usum, relinquens, nulla motus perturbatione; prompto et alacri animo eum sequens, qui e vita abducit, nulla occasione se unquam retro convertens; ob incolatum quidem agens gratias, benedicens autem propter exitum, caelestem amplectens mansionem. « Scimus enim, quod si terrena nostra habitatio tabernaculi dissoluta fuerit, aedificium a Deo habemus, domum non manufactam aeternam in caelis. Etenim in hoc ingemiscimus, habitaculum nostrum, quod est ex caelo, superindui cupientes; siquidem etiam induti, non nudi inveniemur. Per fidem enim ambulamus, non per speciem, » ut ait Apostolus ^b. « Magis autem volumus peregrinari a corpore, et apud Deum versari ^c. » **232** Magis autem est in comparatione; comparatio autem est in iis, quae cadunt in similitudinem; ut fortior fortibus fortior, timidorum autem fortissimus. Unde subjunxit: « Quomobrem contendimus, sive peregrinantes, sive apud eum

✕ P. 640 ED. POTTER, 541-542 ED. PARIS. ^a Gen. xxiii, 4; Psal. xxxviii, 13. ^b II Cor. v, 1, 2, 3. ^c Ibid. 8.

jecta; » ut Ciceronis verbis utar lib. iii *De finib.*

(98) Ἀπολείπουσα. In Flor. est etiam altera lectio ἀπολιπούσα, fut. temp. Sequentia verba Davidis sunt ex Psal. xxxviii, pauculis mutatis. A. SYLBURG. — In unum conjungit Abrahami verba ad ilios Cheth, Gen. xxiii, 4: Πάροικος καὶ παρεπίδημος ἐγὼ εἶμι μεθ' ὑμῶν et verba Davitidis, Psal. xxxix (al. xxxviii), 12: Πάροικος ἐγὼ εἶμι ἐν τῇ γῆ καὶ παρεπίδημος, καθὼς πάντες οἱ πατέρες μου. (99) Τριττά. Nempe animi, corporis ac fortunae. Aristoteles *Ethic.* ad Nicomach. lib. i, cap. 8: Νεμεμημένων, τῶν περὶ ἀγαθῶν τριχῆ, καὶ τῶν μὲν ἐκτὸς λεγομένων, τῶν δὲ περὶ ψυχῆν καὶ σώμα. Distributis vero bonis trifariam, ut alia dicantur esse extra, alia in animo, alia in corpore, etc.

οὖν τὴν σύνθεσιν τοῦ ἀνθρώπου, ἐν αἰσθητοῖς γενόμενῃ, ἐκ διαφόρων συνεστάναι, ἀλλ' οὐκ ἐξ ἐναντίας, σώματός τε καὶ ψυχῆς. Ἄει τοίνυν αἱ ἀγαθαὶ πράξεις, ὡς ἀμείνους, τῷ κρείττονι τῷ πνεύματι κυρῶς προσάπτονται· αἱ δὲ φιλήδονοι καὶ ἁμαρτητικαὶ, τῷ ἤττονι τῷ ἁμαρτητικῷ περιτίθενται. Αὐτίκα ἡ τοῦ σοφοῦ τε καὶ γνωστικοῦ ψυχῆ, ὅσον ἐπιξενουμένη τῷ σώματι, σεμνῶς αὐτῷ καὶ τιμητικῶς προσφέρεται, οὐ προσπαθῶς, ὅσον οὐδέπω· ἐὰν ὁ καιρὸς τῆς ἀποδημίας καλῆ, ἀπολείπουσα (98) τὸ σκῆνος· « Πάροικος, φησιν, ἐν τῇ γῆ, καὶ παρεπίδημος ἐγὼ εἶμι μεθ' ὑμῶν. » Καὶ ἐντεῦθεν ξένην τὴν ἐκλογὴν τοῦ κόσμου ὁ Βασιλεῖδης εἰληφέναι λέγει, ὡς ἀν' ὑπερκόσμιον φύσει οὖσαν. Τὸ δ' οὐκ οὕτως ἔχει· ἐνδὸς γὰρ τὰ πάντα Θεοῦ· καὶ οὐκ ἂν τις εἴη φύσει τοῦ κόσμου ξένος. Μιᾶς μὲν τῆς οὐσίας οὐσης, ἐνδὸς δὲ τοῦ Θεοῦ· ἀλλ' ὁ ἐκλεκτὸς ὡς ξένος πολιτεύεται, κτητὰ τε καὶ ἀπικτητὰ εἰδῶς πάντα· ὅσα δὲ τριττά (99) εἶναι ἀγαθὰ οἱ περιπατητικοὶ θέλουσι, χρῆται αὐτοῖς· ἀλλὰ καὶ τῷ σώματι, ὡς τις μακρὰν στελλόμενος ἀποδημίαν πανδοχείους καὶ ταῖς παρ' ἑδῶν οἰκήσειν· ἐπιμειλίμενος μὲν καὶ κοσμητικῶν, τὸν τόπον (1) ἐνθα καταλύει· ἀπολιπὼν δὲ τὴν οἰκῆσιν καὶ τὴν κτήσιν, καθάπερ καὶ τὴν χρῆσιν, ἀπροσπαθῶς, προθύμως τῷ ἀπάγοντι τοῦ βίου συνεπόμενος, οὐδαμῶς ὀπίσω κεισ' οὐδεμίαν (2) ἀφορμὴν ἐπιστρεφόμενος· εὐχαριστοῦσθαι μὲν ἐπὶ τῇ παροικίᾳ, εὐλογῶν δὲ ἐπὶ τῇ ἐξόδῳ, τὴν μονὴν ἀσπάζόμενος τὴν ἐν οὐρανῷ. « Οἴδαμεν γὰρ, ὅτι, ἐὰν ἡ ἐπίγειος ἡμῶν οἰκία τοῦ σκηνους καταλυθῆ, οἰκοδομὴν ἐκ Θεοῦ ἔχομεν, οἰκίαν ἀχειροποίητον αἰώνιον ἐν τοῖς οὐρανοῖς. Καὶ γὰρ ἐν τούτῳ σπινάζομεν, τὸ οἰκητήριον ἡμῶν τὸ ἐξ οὐρανοῦ ἐπιπλάσσειν, τὸ ἐπιποθοῦντες· ἢ γε, καὶ ἐνδυσάμενοι, οὐ γυνούμι εὐρεθισόμεθα· διὰ πίστεως γὰρ περιπατοῦμεν, οὐ διὰ εἶδους, » ὡς ὁ Ἀπόστολος φησὶν. « Εὐδοκοῦμεν δὲ μᾶλλον (3) ἐκδημηῆσαι ἐκ τοῦ σώματος, καὶ ἐκδημηῆσαι πρὸς τὸν Θεόν. » Ἐν συγκρίσει δὲ τῷ μᾶλλον· ἡ δὲ σύγκρισις ἐπὶ τῶν καθ' ὁμοίωσιν ὑπεππτόντων· ὡς ὁ ἀνδρειότερος ἀνδρείων ἀνδρειότερος, δειλῶν δὲ ἀνδρειότατος. Ὅθεν ἐπήγαγεν· « Διὸ φιλοτιμούμεθα (4), εἴτε ἐκδημοῦντες, εἴτε ἐκδημοῦντες, » εὐάρεστοι εἶναι αὐτῷ, τῷ ἐνὶ δηλονότι Θεῷ, οὐ τὰ πάντα ἔργον τε καὶ κτίσις, ὅτε κόσμος καὶ τὰ ὑπερκόσμια. Ἄγαμαι τὸν Ἐπίχαρμον, σαφῶς λέγοντα· D « Εὐσεθῆς νῦ (5) πεφωκῶς, οὐ πάθεις γ' οὐδὲν κακῶν

^a Gen. xxiii, 4; Psal. xxxviii, 13. ^b II Cor. v, 1, 2, 3.

(1) Τὸν τόπον. Constructionis regula postulat gen. casu, τῶν τόπων, vel τοῦ τόπου. SYLBURG. — Gentianus Hervetus legit τοῦ τόπου, F. Morellus P. R. τῶν τόπων. COLLECT.

(2) Ὅπίσω κατ' οὐδ'. Scilicet in animo servans Christi praeceptum, Luc. xvii, 32: Μνημονεύετε τῆς γυναικὸς Λώτ.

(3) Εὐδοκοῦμεν δὲ μᾶλλον. A. mavult, θαρρόμεν δὲ, καὶ εὐδοκιμοῦμεν μᾶλλον, ex II Cor. v, ubi etiam mox, ἐκδημηῆσαι πρὸς τὸν Κύριον. SYLB.

(4) Διὸ φ. Vulg. Bibl. II Cor. v: Διὸ καὶ φιλοτιμούμεθα, εἴτε ἐκδημοῦντες, εἴτε ἐκδημοῦντες, εὐάρεστοι αὐτῷ εἶναι. A. SYLBURG.

(5) Εὐσεθῆς ν. Hos Epicharmi versus H. Grotius in *Excerptis e trag. et com.*, p. 484, hoc modo

καθανών· ἄνω τὸ πνεῦμα διαμένει κατ' οὐρανόν· Ἄ
καὶ τὸν μελοποιὸν (6) ἔδοντα· «Ψυχὰ δ' ἀσεβῶν
ὕπουράνιοι γαῖα (7) πωτῶνται ἐν ἄλγεσι φονίαις, ὅπως
ξεύλαις ἀφύκτοις κακῶν· εὐσεβῶν δὲ ἐπουράνιοι
νάουσι μολπαῖς μάκαρα, μέγαν ἀείδουσ' (8) ἐν ὕμνοις.»
Ὁδοῦν οὐρανὸν καταπέμπεται δεῦρο ἐπὶ τὰ ἥττω
ψυχῇ· ὁ Θεὸς γὰρ ἐπὶ τὰ ἀμείνω πάντα ἐργάζεται·
ἀλλ' ἡ τὸν ἄριστον ἐλομένη βίον ἐκ Θεοῦ καὶ δικαιο-
σύνης γῆς οὐρανὸν ἀνταλλάσσειται. Εἰκότως οὖν γνώ-
σεως ἐπίβολος ὁ Ἰὼβ γενόμενος· «Nῦν (9) οἶδα, »
εἶπεν, «ὅτι πάντα δύνασαι· ἀδυνατεῖ δέ σοι οὐθέν.
Τίς γὰρ ἀπαγγέλλει μοι ἃ οὐκ ᾔδειν, μέγλα καὶ
θαυμαστά, ἃ οὐκ ἤπιστάμην; Ἐγὼ δὲ ἐφαύλισα ἑμαυ-
τὸν, ἠγασάμενος ἑμαυτὸν εἶναι γῆν καὶ σποδόν. » Ὁ
γὰρ ἐν ἀγνοίᾳ ὢν ἀμαρτητικός τε ἐστὶ, «καὶ γῆ καὶ
σποδός· » ὁ δ' ἐν γνώσει καθεστὼς, ἐξομοιούμενος
Θεῷ εἰς ὅσον δύναται, ἦδη πνευματικός, καὶ διὰ
τοῦτο ἐκλεκτός. «Ὅτι δὲ τοὺς ἀνοήτους καὶ ἀπειθεῖς
«γῆν» καλεῖ ἡ Γραφή, σαφὲς ποιήσει Ἱερεμίας ὁ
προφήτης κατὰ Ἰωακείμ καὶ τῶν ἀδελφῶν αὐτοῦ
λέγων· «Γῆ, γῆ, ἄκουε λόγον Κυρίου· γράψον τὸν
ἄνδρα τοῦτον, ἐκκήρυκτον ἀνθρώπων. » «Ἄλλος δ' αὖ
προφήτης φησὶν· «Ἄκουε, οὐρανὲ, καὶ ἐνωτίζου, γῆ·
τὴν σύνεσιν, » ἀκοὴν εἰπόν, «καὶ οὐρανὸν» τὴν τοῦ
γνωστικῆς ψυχῆν, τὴν τοῦ οὐρανοῦ καὶ τῶν ὁσίων
θεῶν ἐπανηρημένον, καὶ ταύτη Ἰσραηλίτην γεγο-
νέναν (10)· Ἐμπαλιν γὰρ αὐτὸν ἐλόμενον τὴν ἀμα-
θίαν καὶ τὴν σκληροκαρδίαν, γῆν εἴρηκεν· καὶ τὸ
«Ἐνωτίζου, » ἀπὸ τῶν ὀργάνων τῆς ἀκοῆς, τῶν ὠτων,
προσηγόρευσε, τὰ σαρκικὰ τοῖς προσανέχουσι τοῖς
αἰσθητοῖς ἀπονεύμας. Οὗτοι εἰσι περὶ ὧν Μιχαῖας ὁ
προφήτης λέγει· Ἄκούσατε, λαοί, λόγον Κυρίου (11),
οἱ συνοικοῦντες ὀδύνας. » Καὶ ὁ Ἀβραάμ, Ἐμδαμῶς,
εἶπεν, Κύριος ὁ κρῖνων τὴν γῆν (12)· ἐπεὶ ὁ ἀπιστή-
σας, κατὰ τὴν σωτήριον φωνὴν (13), «ἦδη κέκριται·
» γέγραπται δὲ κἀν ταῖς Βασιλείαις (14) ἡ χρῖσις καὶ
ἡ ἀπόφασις τοῦ Κυρίου ὧδε ἔχουσα· Δικαίων εἰσα-

¶ P. 641 ED. POTTER, 542-543. ED. PARIS.
29, 30. ^d Isa. 1, 2.

emendavit ac digessit :

Εὐσεβῆς τὸν οὖν πεφυκῶς, οὐ πάθος γ' οὐδὲν

Καθανῶν· ἄνω τὸ πνεῦμα διαμένει κατ' οὐ-
ρανόν.

Si tibi mens sancta fuerit, nil feres moriens mali :
Semper in caelo beatus permanebit spiritus.

(6) Μελοποιόν. Pindaro hæc vindicat Theodoretus lib. 8 *De curat. Græc.*, quæ et inter ejus fragmenta relata sunt. Paulo post, meminit alarum Euripidis, de quibus hæc Plutarchus lib. *An seni gerenda respubl.* : Αἱ δὲ ἐπὶ τοῖς καλοῖς ἔργοις οὐ ταῖς Εὐριπίδου χρυσαῖς πτέρυξιν, ἀλλὰ τοῖς Πλατωνικοῖς ἐκείνοις πτεροῖς ὁμοίᾳ τὴν ψυχὴν μέγεθος καὶ φρόνημα μετὰ γῆθους λαμβάνουσαν ἀναφέρουσιν. Vide Th. Canterum lib. 1, c. 25, *Var. lecti. COLLECT.*

(7) Ὑπουράνιοι γαῖα. II. ms., ὅπως οὖν τοι γαῖα, corrupte. SYLB.

(8) Μάκαρα, μέγαν ἀείδ. Μάκαρα vel adverbialiter accipiendum, ut μακάριον, sc. pro μακαρίως· vel, distinctione transposita, legendum, μάκαρα μέγαν, idque substantive pro Θεὸν μέγαν. Ib.

(9) Nῦν. Abest a Job., ubi *nuh*, ἀδυνατεῖ δέ σοι οὐθέν. Τίς γὰρ ἐστὶν ὁ κρῖνων σε βουλῆν; Φειδόμε-

versantes, ei placere ^a, » uni scilicet Deo, cujus omnia sunt opus et creatura, et mundus, et supermundana. Admiror Epicharmum, qui aperte dicit: « Si fueris mente pius, nihil mali patieris mortuus. Superius manet in caelo spiritus. » Et poetam lyricum canentem : « Impiorum autem animæ sub caelo volant in cruentis doloribus, sub malorum jugis inevitabilibus; piorum autem in cælis habitant, cantibus beatorum principem canentes in hymnis. » Non ergo huc de cælis anima ad ea, quæ sunt deteriora, demittitur: Deus enim refert omnia ad meliora; sed ea, quæ vitam elegit optimam ex Deo et justitia, cælum terra commutat. Merito ergo Job, qui pervenit ad cognitionem: « Nunc, inquit, scio, quod omnia potes; nihil est autem, quod tu non possis. Quis enim annuntiat mihi quæ non noveram, magna et admirabilia quæ nesciebam? Ego autem meipsum vilipendi, existimans meipsum esse terram et cinerem ^b. » Nam qui est in ignoratione, est peccato obnoxius, « et terra et cinis; » qui autem ad cognitionem pervenit, Deo quantum potest assimilatus, jam est spiritualis, et ideo electus. Quod autem amentes et inobedientes « terram » vocet Scriptura, planum faciet Jeremias propheta, de Joachim et ejus fratribus dicens: « Terra, terra, audi verbum Domini. scribe virum hunc, hominem abdicatum ^c. » Alius autem rursus propheta dicit ^d: « Audi, cælum, et ausculta, terra; » auditum appellans intelligentiam, et « cælum » animam gnostici, qui cæli et rerum divinarum suscepit contemplationem, et ea ratione factus est Israelita. Contra enim eum, qui elegerat inscitiam et cordis duritiam, « terram » dixit. Et illud, « ausculta, » dixit ab auribus, quæ sunt instrumenta auditus, carnalia attribuens iis, qui rebus attendunt sensilibus. Hi sunt, de quibus dicit Michæas propheta: « Audite, populi, verbum

^a II Cor. v, 8, 9. ^b Job xlii, 2, 3, 6. ^c Jer. xlii,

νος δὲ ῥημάτων, καὶ σε οἶεται κρῖπτειν; Τίς δὲ ἀναγγελεῖ μοι, ἃ οὐκ ᾔδω, dein, διὸ ἐφαύλισα ἑμαυτὸν, καὶ ἐτάκην· ἦγημαι δὲ ἑμαυτὸν εἶναι γ.

(10) Καὶ ταύτη Ἰσραηλίτην γεγορῆναι. « Et hac ratione Israelitam factum fuisse, subintellecto φησὶν, quod paulo superius positum est.

(11) Ἄκούσατε, λαοί, λόγον Κ. Mich. 1, 2, et aliis locis dicit: Ἄκούσατε, λαοί, λόγους. Integram sententiam, quam recitat Clemens, nec in illo, nec alio quoquam sacro scriptore reperire potui.

(12) Καὶ ὁ Ἀβραάμ· Μηδαμῶς εἶπεν Κύριος ὁ κρῖνων τὴν γῆν. Itæ sic distinguere et explicare malim: Καὶ ὁ Ἀβραάμ, Μηδαμῶς, εἶπεν, Κύριος ὁ κρῖνων τὴν γῆν. Et Abraham: « Nequaquam, » dixit, « Dominus, qui judicat terram: » ut εἶπεν non ad Dominum, verum ad Abrahamum referatur. Respicit enim auctor. ea quæ dicit Abrahamus Genes. xviii, 26: Μηδαμῶς οὐ ποιήσεις ὡς τὸ ῥῆμα τοῦτο.... μηδαμῶς· ὁ κρῖνων πᾶσαν τὴν γῆν, αὐ ποιήσει κρῖσιν;

(13) Τὴν σωτήριον φωνήν. Hoc est, τὴν τοῦ σωτήρος φωνήν, « Salvatoris vocem, » Joan. iii, 18: Ὁ πιστεύων εἰς αὐτὸν οὐ κρῖνεται· ὁ δὲ μὴ πιστεύων εἰς αὐτὸν, ἦδη κέκριται.

(14) Ταῖς Βασιλείαις. Quæ sequuntur, non occurrunt in libris Regum, sed auctor varia Jobi loca

Domini, qui cohabitatis simul cum doloribus a. » Et Abraham: « Nequaquam, dixit Dominus qui judicat terram b. » Nam « qui non credidit, » convenienter salutari voci, « jam judicatus est c. » Scriptum est autem in libris quoque Regum judicium et sententia Domini, quæ sic habet: « Justos exaudit Deus, impios autem non servat, eo quod ipsi nolint nosse Deum. Absurda enim non faciet Omnipotens d. » Quid ad hanc vocem adhuc dicunt hæreses, cum omnipotentem Deum esse bonum prædicet Scriptura, et vitii et injustitiæ minime esse auctorem? siquidem ignorantia quidem propterea oritur, quod aliquis non cognoscat: Deus autem « nihil facit absurdum. Hic est enim, » inquit, « Deus noster, et non est præter eum, qui servet e. Non est enim apud Deum injustitia f; » ex sententia Apostoli. Aperte autem adhuc propheta Dei consilium, et cognitionis profectum per hæc docet: « Et nunc, Israel, quid Dominus Deus tuus a te petit, nisi ut timeas Dominum Deum tuum, et ambules in omnibus viis ejus? Ut et eum diligas, et illi soli servias g, » petit a te, qui habes potestatem eligendæ salutis. Quid ergo sibi volunt Pythagorei, cum jubent « cum voce precari? » non quod, ut mihi quidem videtur, existimarent Deum non posse exaudire eos qui tacite loquuntur, sed quod justas vellent esse preces, quas non vereatur quis ita fundere, ut multi sint postcii. Nos autem de precatione quidem, paulo post suo tempore tractabimus. Debemus autem habere opera clamantia, »
 « tanquam in die ambulantes h. Luceant enim opera tua i. Et ecce homo, et opera ejus ante faciem ejus. Ecce enim Deus, et opera ejus k. » Deum oportet imitari, quoad fieri potest, eum qui est

Α οὐκεί ο θεός· ἀσεβείς δὲ οὐ σώζει, παρὰ τὸ μὴ βούλεσθαι εἶδέναι αὐτοὺς τὸν θεόν· ἄτοπα γὰρ οὐ συντελέσει ὁ Παντοκράτωρ. Τί πρὸς ταύτην ἐπιφλέγονται τὴν φωνὴν αἱ αἰρέσεις, ἀγαθὸν θεὸν τὸν παντοκράτορα κηρυττούσης τῆς Γραφῆς, καὶ ἀνατίον κηκίας τε καὶ ἀδικίας, εἴγε ἡ μὲν ἀγνοία διὰ τὸ μὴ γινώσκειν φύεται, ὁ θεὸς δὲ, « οὐδὲν ἄτοπον ποιεῖ. Οὗτος (15) γὰρ ἐστὶ, » φησὶν, « ὁ θεὸς ἡμῶν, καὶ οὐκ ἐστὶ πλὴν αὐτοῦ σώζων. Οὐδὲ γὰρ ἐστὶν ἀδικία παρὰ τῷ θεῷ, » κατὰ τὸν Ἀπόστολον. Σαφῶς δὲ ἐπιπροφήτης τὴν βουλήν τοῦ θεοῦ, καὶ τὴν προκοπὴν τὴν γνωστικὴν διὰ τούτων διδάσκει. « Καὶ νῦν, Ἰσραὴλ, τί Κύριος ὁ θεός σου αἰτεῖται παρὰ σοῦ, ἀλλ' ἢ φοβεῖσθαι Κύριον τὸν θεόν σου, καὶ πορεύεσθαι ἐν πάσαις ταῖς ὁδοῖς αὐτοῦ, καὶ ἀγαπᾶν αὐτόν, καὶ λατρεύειν αὐτῷ μόνῳ (16), αἰτεῖται παρὰ σοῦ, τοῦ τὴν ἐξουσίαν ἔχοντος ἐλέσθαι τὴν σωτηρίαν (17). Τί τοίνυν οἱ Πυθαγόριοι βουλομένοι « μετὰ φωνῆς εὐχέσθαι » (18) κελεύουσιν; ἔμοι δοκεῖ, οὐκ ὅτι τὸ θεῖον φωνὴ μὴ δύνασθαι τῶν ἡσυχῆ φθεγγόμενων ἐπαίειν, ἀλλ' ὅτι δικαίας (19) ἐβούλοντο εἶναι τὰς εὐχάς, ἅς οὐκ ἂν τις αἰδεσθεῖη ποιέσθαι πολλῶν συνειδῶτων. Ἡμεῖς δὲ περὶ μὲν τῆς εὐχῆς κατὰ καιρὸν προΐόντος (20) τοῦ λόγου διαληφόμεθα· τὰ δὲ ἔργα κεκραγῶτα (21) ἔχειν ὀφειλομέν, « ὡς ἐν ἡμέρᾳ περιπατοῦντες. Λαμπάτω γὰρ σου τὰ ἔργα, καὶ ἰδοὺ ἄνθρωπος καὶ τὰ ἔργα αὐτοῦ πρὸ προσώπου αὐτοῦ. Ἴδοὺ γὰρ ὁ θεός, καὶ τὰ ἔργα αὐτοῦ. » θεὸν χρὴ μιμεῖσθαι, εἰς ὅσον δύναμις, τῷ γνωστικῷ. Ἔμοι δὲ καὶ οἱ ποιεῖται (22) τοὺς ἐκλεκτοὺς παρὰ σφίσι « θεοειδέας » προσσηγορεύειν δοκοῦσι, καὶ « δίουσι, » καὶ ἀντιθέουσ, » καὶ ἐμὴ μῆτιν ἀταλάντους, καὶ θεοῖς ἐναλλάγχια μῆδε ἔχοντας, καὶ θεοικέλους, τὸ κατ' εἰκόνα καὶ ὁμοίωσιν (23) περιτρῶγοντες. » Ὁ μὲν οὖν Εὐριπίδης·

P. 612 ED. POTTER. a Mich. i, 2. b Gen. xviii, 25. c Joan. iii, 18. d Job xxxvi, 6; xxxiv, 12. e Isa. xlv, 21. f Hebr. vi, 10. g Deut. x, 12. h Rom. xiii, 13. i Matth. v, 16. k Isa. lxii, 11.

in unum conjunxit: nam cum ibi Elihu dixerat in cap. xxxvi, 7, justos esse μετὰ βασιλέων εἰς ὄρθον addit, v. 10: Ἀλλὰ τοῦ δικαίου εἰσακούσεται· v. 12: Ἀσεβείς δὲ οὐ διασώζει, παρὰ τὸ μὴ βούλεσθαι αὐτοὺς εἶδέναι τὸν Κύριον. Idem cap. xxxiv, 12, id profert, quod apud Clementem, verbis aliquantum mutatis, sequitur: Οἶε δὲ τὸν Κύριον ἄτοπα ποιήσιν, ἢ ὁ Παντοκράτωρ ταραξεί τὴν κρίσιν, ὃς ἐποίησε τὴν γῆν;

(15) Οὗτος. In unum conjungit Isa. xlv, 21: Ἐγὼ ὁ θεός, καὶ οὐκ ἐστὶν ἄλλος πλὴν ἐμοῦ· δικαίος καὶ σωτὴρ οὐκ ἐστὶ παρὲς ἐμοῦ· et Rom. ix, 14: Μὴ ἀδικία παρὰ τῷ θεῷ; μὴ γένοιτο! Quæ Clemens, ut etiam paulo superius memorata S. Scripturæ loca, imperfecte et tanquam e memoria recitat.

(16) Λατρεύειν αὐτῷ μόνῳ. Deut. x: Λατρεύειν Κυρίῳ τῷ θεῷ. Sed λατρεύειν αὐτῷ μόνῳ sumptum est ex Matth. iv, 10; Luc. iv, 8, vel alio simili loco.

(17) Τοῦ τὴν ἐξουσίαν ἔχοντος ἐλέσθαι τὴν σωτηρίαν. Commation istud Clementis est, enarrationis loco verbis Moysis attestum. SYLBRG.

(18) Μετὰ φωνῆς εὐχέσθαι. Conf. secunda Persii satyra.

(19) Δικαίας. Persius satyræ jam dictæ v. 6:

*Inud cuivis promptum est, murmurque humi-
[lesq; e susurros*

*Tollere de templis, et aperto vivere voto.
Mens bona, fama, fides, hæc clare, et ut audiat
hospes.*

*Illa sibi introrsum, et sub lingua murmurat:
[O si*

*Ebullit patris præclarum funus! et, o si
Sub rustro crepet argenti mihi seria, dextro
Hercule! pupillumve utinam, quem proximus
[hæres*

Impell'o, expungam....

(20) Κατὰ καιρὸν πρ. Stromat. vii. GRAB.

(21) Ἔργα κεκραγῶτα. Hæc verba non invenio. Malorum operum ad Deum vindicem clamantium meminit Jacobus cap. v, 4, et Abelis sanguis ad eundem clamasse dicitur Genes. iv, 10. Porro in iis, quæ sequuntur, auctor respicere videtur Rom. xiii, 13: Ὡς ἐν ἡμέρᾳ εὐσχημόνως περιπατήσωμεν. Matth. v, 16: Οὕτω λαμπάτω τὸ φῶς ὑμῶν ἔμπροσθεν ἀνθρώπων, ὅπως ἴδωσιν ὑμῶν τὰ καλὰ ἔργα· ac dein forte Isa. lxii, 11: Ἴδοὺ ὁ σωτὴρ σοι παραγέγονεν, ἔχων τὸν ἑαυτοῦ μισθόν, καὶ τὸ ἔργον αὐτοῦ πρὸ προσώπου αὐτοῦ.

(22) Ποιεῖται. Homerum præcipue intelligit, qui epithetis a Clemente memoratis Iliad. B, v. 632, 714: A, 264; H. 47; Odyss. N, 89; Iliad. A, 131, aliisque locis passim usus est.

(23) Τὸ κατ' εἰκόνα καὶ ὁμοίωσιν. Respicit Gen. i, 26: Καὶ ἐπέειπεν ὁ θεός· Ποιήσωμεν ἄνθρωπον κατ' εἰκόνα ἡμετέραν καὶ καθ' ὁμοίωσιν.

« Χρῦσαι (24) δέ μοι πτέρυγες περι ὠτώ, φησι, A
 « καὶ τὰ Σειρήνων ἔρποντα πέδιλα ἀρμόζονται· βά-
 σομαι τ' ἐς αἰθέρα πολλὴν ἀερεθεις, Ζηνὶ προσμύξων. »
 Ἐγὼ δὲ ἂν εὐξαίμην τὸ πνεῦμα τοῦ Χριστοῦ πε-
 ρῶσαι με εἰς τὴν Ἱερουσαλήμ τὴν ἐμὴν (25)· λέ-
 γουσι γὰρ καὶ οἱ Στωϊκοί, τὸν μὲν οὐρανὸν κυρίως
 πόλιν, τὰ δὲ ἐπὶ γῆς ἐνταῦθα οὐκ ἔτι πόλεις· λέγε-
 σθαι μὲν γὰρ, οὐκ εἶναι δέ· σπουδαῖον (26) γὰρ
 ἡ πόλις, καὶ ὁ δῆμος ἀσπεῖόν τι σύστημα, καὶ πλῆ-
 θος ἀνθρώπων ὑπὸ νόμου διοικούμενον, καθάπερ
 ἡ Ἐκκλησία ὑπὸ Λόγου, ἀπολύρκητος, ἀτυράνητος
 πόλις ἐπὶ γῆς· θέλημα θεῶν ἐπὶ γῆς, ὡς ἐν οὐρανῷ.
 Εἰκόνας τῆσδε τῆς πόλεως καὶ οἱ ποιηταὶ κτίζουσι
 γράφοντες· αἱ γὰρ Ὑπερβῶριοι (27) καὶ Ἀριμά-
 σπιοι πόλεις, καὶ τὰ Ἥλύσια πεδία (28), δικαίων
 πολιτευμάτα· ἴσμεν δὲ καὶ Πλάτωνος « πόλιν, παρά-
 δειγμα ἐν οὐρανῷ κειμένην (29). »
 luntas, sicut in caelo. Hujus [autem] civitatis imagines poetæ quoque condunt in suis scriptis : Hy-
 perboreæ enim et Arimaspiæ civitates, et campi
 Platonis quoque « civitatem esse propositam in caelo ut exemplar. »

• Gen. 1, 26.

(24) Χρῦσαι. Hi versus exstant inter fragmenta
 incertarum Euripidis tragœd. v. 347. Sunt autem
 ab H. Grotio hoc modo emendati ac digesti in *Ex-
 cerptis ex tragœdiis et comœdiis Græcis*, pag. 431.

*Χρῦσαι δέ μοι πτέρυγες περι ὠτώ,
 Καὶ τὰ Σειρήνων πτερρόντα πέδιλα
 Ἀρμόζονται· βάσομαι δ' εἰς αἰθέρα πολλὴν
 Ἀερεθεις, Ζηνὶ προσμύξων.*

*Aurea me dorsi compagine
 Penna vehet, pedibusque volucris
 Sirenum nectam talaria :
 Sic altum penetrao per æthera,
 Colloquioque suar magni Jovis.*

Similia sunt, quæ scribit Horatius, lib. II, od. 20 :
*Non usitata aut tenui ferar
 Penna, biformis per liquidum æthera
 Vates : neque in terris morabor
 Longius : invidiaque major
 Urbes relinquam.*

(25) Ἱερουσαλήμ τὴν ἐμὴν. Nempe Jerusalem
 caelestem. Nam, ut ait Paulus Gal. IV, 26 : Ἡ δὲ
 ἄνω Ἱερουσαλήμ ἐλευθέρα ἐστίν, ἧτις ἐστὶ μήτηρ
 πάντων ἡμῶν. Anaxagoras cuidam interroganti,
 « Nullane tibi patriæ cura est? » respondisse fertur :
 Εὐφῆμαι· ἐμοὶ γὰρ καὶ σφόδρα μέλει τῆς πατρίδος,
 δεῖξας τὸν οὐρανόν. « Mihi vero patriæ cura, et qui-
 dem summa, est; digitum in caelum intendens. »
 Conf. Diogenes Laertius in Anaxagora.

(26) Σπουδαῖον. Legi potest etiam σπουδαῖων.
 STLBURG.

(27) Ὑπερβῶριοι. Hos Ælianus Var. hist. lib. III,
 cap. 18, refert εὐδαιμονεστάτους, « felicissimos »
 esse. Hac felicitate alii eos mille annis in hac terra
 frui fabulantur. Strabo *Geograph.* lib. XV, p. 714,
 edit. Paris : Περὶ δὲ τῶν χιλιετῶν Ὑπερβορέων τὰ
 αὐτὰ λέγειν Σιμωνίδῃ, καὶ Πινδάρῳ, καὶ τοῖς ἄλλοις
 μυθολόγοις. « De Hyperboreis mille annos viventibus
 eadem dicere quæ Simonides et Pindarus, et alii
 mythologi. » Diodorus Siculus *Bibliotheca hi-*

gnosticus. Mihi autem videntur poetæ quoque ele-
 ctos appellare « deiformes, et deos, et Deo æqua-
 les, et consilio Jovi pares, et quorum similis pru-
 dentia divis, et Deo similes, » illud : « Ad imagi-
 nem et similitudinem », quasi arrodentes. Euri-
 pides itaque, « In meo, inquit, tergo sunt pennæ
 aureæ, et aptantur grata Sirenum talaria, iboque
 in immensum sublatus æthera, Jovem conventu-
 rus. » Ego autem Christi spiritum oraverim, ut
 me in meam sustollat Jerusalem. Dicunt enim
 Stoici quoque caelum quidem proprie esse civita-
 tem, quæ autem sunt hic in terra, non esse civita-
 tes : dici enim, sed non esse. Res enim bona est
 civitas, et populus, honestus aliquis cætus, et
 multitudo hominum, quæ regitur lege, sicut Logo
 Ecclesia; quæ est civitas, quæ non potest circum-
 sideri, nec opprimi tyrannide; in terra divina vo-
 luntas, sicut in caelo. Hujus [autem] civitatis imagines poetæ quoque condunt in suis scriptis : Hy-
 perboreæ enim et Arimaspiæ civitates, et campi
 Platonis quoque « civitatem esse propositam in caelo ut exemplar. »

storicæ lib. II, p. 130 edit. Hanov. : Ἐκαταῖος καὶ
 τινες ἕτεροὶ φασιν, ἐν τοῖς ἀντιπέραν τῆς Κελτικῆς
 τόποις κατὰ τὸν Ὠκεανὸν εἶναι νῆσον οὐκ ἐλάττω τῆς
 Σικελίας· ταύτην ὑπάρχειν μὲν κατὰ τοὺς Ἄρκτους,
 κατοικεῖσθαι δὲ ὑπὸ τῶν ὀνομαζομένων Ὑπερβορέων,
 ἀπὸ τοῦ πορρωτέρω κεῖσθαι τῆς βορείου πνοῆς·
 οὐσαν δ' αὐτὴν εὐγειὸν τε καὶ πάμφορον, ἔτι δὲ
 εὐκρασίᾳ διαφέρουσαν, διττοὺς κατ' ἔτος ἐκφέρειν
 καρπούς. « Hecataeus et nonnulli alii tra-
 dunt, contra Galliam in Oceano insulam esse non minorem
 C Sicilia, Arctis subjectam, quam Hyperborei incol-
 unt, sic vocitati, quod sint borea vento remotiores.
 Solum hic optimum esse ac fructuosum, optimeque
 temperatum, ac propterea bis in anno messem
 fieri. » Dein ex fabularum auctoribus memorat :
 « Latonam ibi natam fuisse, ac proinde Apollini
 præ diis aliis cultum deferri; et quia illum quotidie
 perpetua laudum decantatione celebrent, et maxi-
 mis honoribus prosequantur, homines illos sacer-
 dotes Apollinis haberi : » cum multis aliis, quæ
 referre longum est. Addi etiam poterint, quæ de
 Hyperboreis commemorat Herodotus in Melpo-
 mene

(28) Ἥλύσια πεδία. « Elysios campos describit
 Homerus *Odys.* Δ, vers. 563, et Virgilius *Æneid.*
 VI, v. 637.

(29) Παράδειγμα ἐν οὐρανῷ κειμένην. F. Mo-
 rello videbatur legendum, τῆς ἐν οὐρανῷ κειμένης,
 « caelestis civitatis exemplar esse propositam. »
 COLLECT. — Respicit Platonis lib. IX *De republica*
 sub finem, ubi hæc dicit : Μινθάνω, ἔφη, ἐν ἧ νῦν
 διήλθομεν οἰκίζοντες πόλει λέγεις, τῇ ἐν λόγους
 κειμένη; ἐπεὶ γῆς γε οὐδαμῶ οἶμαι αὐτὴν εἶναι.
 Ἄλλ', ἦν δ' ἐγώ, ἐν οὐρανῷ ἴσως παράδειγμα ἀνά-
 κειται τῷ βουλομένῳ ὄρᾶν, καὶ ὁρῶντι ἑαυτὸν κατοι-
 κίζειν. « Intellego equidem, quod ea in civitate di-
 cis, quam nos candidimus in presentia, quæ et
 verbis solum, in terris vero nusquam, ut arbitror,
 exstat. At forte, inquam ego, in caelo illius exstat
 exemplar, conspicuum ei, qui et intueri voluerit,
 et seipsum ad id, cum intuitus est, instituere. »

ORDO RERUM

QUÆ IN HOC TOMO CONTINENTUR.

CLEMENS ALEXANDRINUS.

Notitia historico-litteraria in Clementem Alexandrinum.	9
Monitum lectori.	27
Veterum testimonia.	33
CLEMENTIS ALEXANDRINI COHORTATIO AD GEN- TES.	
CAP. I. — Ab orgiis et impiis idolorum mysteriis homines avocans, ad veram jubilationem Dei Verbi nomine provocat, et ad laudes Dei Patris ob revelatam veritatem celebrandas hortatur.	49
CAP. II. — Absurditatem simul ac impietatem mysteriorum ethnicorum, et fabularum de deorum suorum ortu et interitu ostendit.	67
CAP. III. — Sacrificiorum diis mactatorum crudelitatem ac feritatem perstringit.	125
CAP. IV. — Simulacra quam absurda et turpia sint quibus deos suos colunt.	135
CAP. V. — Philosophorum sententias de Deo recenset.	163
CAP. VI. — Philosophos aliquando, ipso aspirante, verum hoc in argumento attigisse.	171
CAP. VII. — Poetas etiam veritati testimonium ferre.	179
CAP. VIII. — Veram de Deo doctrinam a prophetis esse petendam.	185
CAP. IX. — Graviter illos peccare, qui benignam Dei vocationem spernunt, aut negligunt.	191
CAP. X. — Respondens objectioni gentilium, qua nefas esse aiebant morem patrium deserere, eo impensus hortatur illos ad veritatem amplectendam, qua ab erroribus istis liberentur.	201
CAP. XI. — Quanta sint Dei beneficia in homines per Christi adventum collata.	227
CAP. XII. — Hortatur ut missis erroribus et cupiditatibus pristinis, se Christo, unico veritatis magistro, instituendos præbeant.	237

PÆDAGOGUS.

Capitula libri primi.	217

LIBER PRIMUS.

CAP. I. — Quid profiteatur Pædagogus.	219
CAP. II. — Quod propter peccata nostra nos moderetur Pædagogus.	231
CAP. III. — Quod sit benignus et hominum amans Pædagogus.	237
CAP. IV. — Quod Verbum ex æquo virosum et mulierum Pædagogus sit.	259
CAP. V. — Quod omnes, qui circa veritatem versantur, sint apud Deum pueri.	262
CAP. VI. — Adversus eos qui existimant puerorum et infantium appellationem significare primarum disciplinarum doctrinam.	279
CAP. VII. — Quid sit Pædagogus, et de ejus Pædagogia.	311
CAP. VIII. — Adversus eos qui existimant non esse bonum id, quod justum est.	326
CAP. IX. — Quod ejusdem sit potestatis et benefacere, et juste punire; in quo etiam dicitur, quis sit modus pædagogicæ Verbi.	339
CAP. X. — Quod idem Deus per idem Verbum et a peccatis arceat, minans; et humanæ naturæ salutem dei, hortans.	353
CAP. XI. — Quod per legem et prophetas Verbum	

pædagogi functus fuerit officio.	361
CAP. XII. — Quod Pædagogus convenienter patenz affectioni severitate et benignitate usus sit.	367
CAP. XIII. — Quod quemadmodum id, quod recte et ex virtute geritur, sit secundum rectam rationem; ita rursus peccatum, præter rationem.	371
Capitula libri secundi.	377

LIBER SECUNDUS.

CAP. I. — Quomodo circa alimenta versari oporteat.	378
CAP. II. — Quomodo in potu se gerere oporteat.	410
CAP. III. — Quod in sumptuosam vasorum suppellectilem non sit studium conferendum.	451
CAP. IV. — Quomodo in conviviis se recreare oporteat.	459
CAP. V. — De risu.	415
CAP. VI. — De turpiloquio.	451
CAP. VII. — Quanam obervare oporteat eos, qui honeste simul vicilant.	455
CAP. VIII. — An unguentis et coronis utendum sit.	466
CAP. IX. — Quomodo se in somno gerere oporteat.	490
CAP. X. — Quanam de procreatione liberorum tractanda sint.	495
CAP. XI. — De calceamentis.	533
CAP. XII. — Quod non oporteat gemmas et aureum ornatum stupere et admirari.	539
Capitula libri tertii.	553

LIBER TERTIUS.

CAP. I. — De vera pulchritudine.	553
CAP. II. — Quod non sit cultu utendum.	559
CAP. III. — Adversus viros qui formam colunt.	578
CAP. IV. — Cum quibusnani habenda sit consuetudo.	591
CAP. V. — Quomodo in balneis se gerere oporteat.	599
CAP. VI. — Quod solus Christianus sit dives.	605
CAP. VII. — Quod pulchrum viaticum Christiano sit frugalitas.	607
CAP. VIII. — Quod similitudines et exempla sint recte doctrinæ pars maxima.	611
CAP. IX. — Quanam de causa sit balneum accedendum.	618
CAP. X. — Quod exercitia quoque sint deligenda, iis, qui vitam agunt rationi consentaneam.	619
CAP. XI. — Compendiosa optimæ vitæ pertractatio.	626
CAP. XII. — Brevis optimæ vitæ similiter pertractatio, et quot loca Scripturæ sanctæ vitam Christianorum describant.	663
HYMNUS CHRISTI SERVATORIS a sancto Clemente compositus.	682
In Pædagogum.	683

STROMATA.

LIBER PRIMUS.

CAP. I. — Auctor propositum suum exponit quantumque utilitatis scriptores lectoribus suis conferant ostendit.	683
CAP. II. — Occurrit quorundam objectioni, vituperantium quod tam multa e philosophia desumpta libris suis inserat.	709
CAP. III. — Contra sophistas et inutilis scientiæ jactantes.	711
CAP. IV. — Humanas artes, non minus quam rerum divinarum scientiam, a Deo esse profectas.	713

- CAP. V. — Philosophiam theologiæ ancillari; quod illustrat allegorica interpretatione historiæ Saræ et Agaritis. 717
- CAP. VI. — Institutione plerumque, non natura bonos fieri, multumque ad eruditionem virtutem conferre. 727
- CAP. VII. — Philosophiam ad divinam virtutem viam aperire, eamque non particularis alicujus sectæ, sed eclecticam. 731
- CAP. VIII. — Artem sophisticam aliasque quæ in verbis tantum versentur non perinde utiles esse habendas. 735
- CAP. IX. — Scientias humaniores ad Scripturas recte intelligendas esse omnino necessarias. 739
- CAP. X. — Majorem bene faciendi quam bene dicendi curam esse habendam. 743
- CAP. XI. — Quænam sit sapientia mundana et philosophia quam devitare non vult Apostolus. 747
- CAP. XII. — Fidei mysteria non esse cuius propalanda, ideo quod non sint veritatis idonei auditores. 753
- CAP. XIII. — Variarum philosophiæ sectarum unamquamque aliquam veritatis particulam sibi arripuisse. 753
- CAP. XIV. — Philosophorum apud Græcos successio. 757
- CAP. XV. — Græcorum philosophiam magna ex parte a barbaris haustam. 767
- CAP. XVI. — Præter philosophiam, aliorum etiam artium inventores fere barbaros fuisse. 785
- CAP. XVII. — De illo dicto Salvatoris: *Omnes qui me præcesserunt fures erant et latrones.* 795
- CAP. XVIII. — Illustrat illud dictum Apostoli: *Perdam sapientiam sapientium.* 803
- CAP. XIX. — Philosophos aliquam veritatis partem percipisse probat. 803
- CAP. XX. — Quanam ratione philosophia conferat ad divinæ veritatis comprehensionem. 813
- CAP. XXI. — Ex Moysis aliorumque prophetarum ætate, prolixè cum temporibus Græcorum comparata, ostenditur instituta et leges Judæorum multo esse antiquiora philosophia Græcorum. 819
- CAP. XXII. — De Græca Veteris Testamenti interpretatione. 889
- CAP. XXIII. — De Moysis ætate, ortu et vita. 893
- CAP. XXIV. — Quomodo Moyses ducis partes absolvent, aliisque ad id munus exsequendum exemplo suo præverit. 905
- CAP. XXV. — Quomodo Plato in legibus suis condendis Moysen imitatus est. 911
- CAP. XXVI. — Moysen recte dici divinum legislatorem, licet Christo inferiorum, et longe potiori jure quam Græcorum legislatores Minorem et Lycurgum. 915
- CAP. XXVII. — Legem commoda hominum spectare, etiam dum corrigi et puniri. 917
- CAP. XXVIII. — Quadrupartitæ legis Mosaicæ divisio. 921
- CAP. XXIX. — Græcos recte ab Ægyptio pueros dictos respectu ad Hebræos eorumque instituta habito. 923

LIBER SECUNDUS.

- CAPUT PRIMUM. — Auctor res a se deinceps tractandas exponit. 929
- CAP. II. — Per fidem solam ad Dei cognitionem pervenire posse. 933
- CAP. III. — Contra hæreticos disputat, qui fidem ex naturæ necessitate provenire statuunt. 941
- CAP. IV. — Iterum de utilitate credendi, fidemque esse omnium scientiæ fundamentum. 945
- CAP. V. — Græcos e sacris scriptoribus plurima hausisse multis exemplis probat. 951
- CAP. VI. — De fidei præstantia et utilitate. 959
- CAP. VII. — Timoris usum ostendit eumque a vituperantium objectionibus vindicat. 967
- CAP. VIII. — Basilidis et Valentini deliria de timore ut rerum causa refutat. 971
- CAP. IX. — Virtutes Christianas esse inter se connexas. 975
- CAP. X. — Quid sibi vindicet philosophus Christianus. 981
- CAP. XI. — Cognitionem illam quæ per fidem traditur esse omnium certissimam. 983
- CAP. XII. — De fide duplici. 989
- CAP. XIII. — De prima et secunda pœnitentia. 993
- CAP. XIV. — Quot modis fiat involuntarium. 997
- CAP. XV. — De diversis voluntarii et peccatorum exinde sequentium generibus. 999
- CAP. XVI. — Quomodo loca S. Scripturæ exponenda sunt quæ attectus humano Deo tribuunt. 1011

PATROL. GR. VIII.

- CAP. XVII. — De variis cognitionis generibus. 1013
- CAP. XVIII. — Legem Mosaicam omnis doctrinæ moralis esse fontem, atque inde Græcos ethica sua hausisse. 1015
- CAP. XIX. — De Vero Gnostico, quod sit Dei imitator, præcipue in beneficia. 1039
- CAP. XX. — Verum Gnosticum tolerantiam et abstinentiam exercere. 1047
- CAP. XXI. — Recenset varias philosophorum de summo bono sententias. 1071
- CAP. XXII. — Plato summum bonum in assimilatione cum Deo consistere ait, quocum concordant sacri scriptores. 1079
- CAP. XXIII. — De matrimonii commodis et præceptis in ejus usu observandis; quæ plenius tractat libro sequenti. 1086

LIBER TERTIUS.

- CAPUT PRIMUM. — Basilidis sententiam de continentia et nuptiis refutat. 1097
- CAP. II. — Carpocratis et Epiphaniis sententiam de feminarum communitate refutat. 1103
- CAP. III. — Quatenus Plato aliique e veteribus præverint Marcionitis aliisque hæreticis, qui a nuptiis ideo abstinent quia creaturam malam existimant et nasci homines in pœniam opinantur. 1115
- CAP. IV. — Quibus prætextibus utantur hæretici ad omnis generis licentiam et libidinem exercendam. 1129
- CAP. V. — Duo genera hæreticorum notat: prius illorum qui omnia omnibus licere pronuntiant, quos refutat. 1143
- CAP. VI. — Secundum genus hæreticorum aggitur, illorum scilicet qui ex impia de Deo omnium conditore sententia, continentiam exercent. 1147
- CAP. VII. — Qua in re Christianorum continentia eam quam sibi vindicant philosophi antecellat. 1161
- CAP. VIII. — Loca S. Scripturæ ab hæreticis in vituperium matrimonii adducta explicat: et primo verba Apostoli Rom. vi, 14, ab hæreticorum perversa interpretatione vindicat. 1163
- CAP. IX. — Dictum Christi ad Salomen exponit, quod tanquam in vituperium nuptiarum prolatum hæretici allegabant. 1163
- CAP. X. — Verba Christi Matth. xxviii, 20, mystice exponit. 1169
- CAP. XI. — Legis et Christi mandatum de non concupiscendo exponit. 1171
- CAP. XII. — Verba Apostoli I Cor. vii, 5, 39, 40, aliisque S. Scripturæ loca eodem spectantia explicat. 1177
- CAP. XIII. — Julii Cassiani hæretici verbis respondet; item loco quem ex evangelio apocrypho idem adduxerat. 1191
- CAP. XIV. — II Cor. xi, 5 et Eph. iv, 21, exponit. 1193
- CAP. XV. — I Cor. vii, 1; Luc. xiv, 26; Isa. lvi, 2, 3, explicat. 1195
- CAP. XVI. — Jerem. xx, 14; Job xiv, 5; Psal. l, 5; I Cor. ix, 27, exponit. 1199
- CAP. XVII. — Qui nuptias et generationem malas asserunt, et Dei creationem et ipsam Evangelii dispensationem vituperant. 1205
- CAP. XVIII. — Duas extremas opiniones esse vitandas: primam illorum qui Creatoris odio a nuptiis abstinent; alteram illorum qui hinc occasionem arripiunt nefariis libidinibus indulgendi. 1207
- LIBER QUARTUS.
- CAPUT PRIMUM. — Ordo dicendorum. 1215
- CAP. II. — Cur libri isti Stromateis dicantur. 1217
- CAP. III. — In quo vera hominis præstantia consistit. 1219
- CAP. IV. — Martyrii laudes. 1223
- CAP. V. — De doloris, paupertatis aliorumque externorum contemptu. 1231
- CAP. VI. — Aliquot beatitudinum capita exponit. 1237
- CAP. VII. — Beatos esse qui Dei causa sanguinem profundunt. 1253
- CAP. VIII. — In Ecclesia feminas non minus quam viros, et servos pariter cum liberis martyrii esse candidatos. 1267
- CAP. IX. — Quæ Christus de martyrii beneficiis dixit, colligit in unum atque illustrat. 1279
- CAP. X. — Graviter reprehendit illos qui se judicibus offerebant. 1285
- CAP. XI. — Respondet objectioni: *Si Deus vestri curam gerat, cur patimini?* 1287
- CAP. XII. — Basilidis sententiam, martyrium genus sup-

plicii existimantis, refutat.	1289
CAP. XIII. — Valentini nœnias de mortis abolitione redarguit.	1293
CAP. XIV. — De dilectione omnium, etiam inimicorum.	1301
CAP. XV. — De vitando scandalo.	1303
CAP. XVI. — Quædam Scripturæ loca de constantia, patientia et charitate martyrum illustrat.	1303
CAP. XVII. — Citationem ex epistola S. Clementis ad Corinthios ad argumentum præcedentis capitis spectantem refert.	1311
CAP. XVIII. — De charitate et reprimendis cupiditatibus.	1319
CAP. XIX. — Tam mulieres quam viros esse perfectionis obtinendæ capaces, quod et hereticarum apud externos exemplis confirmat.	1327

CAP. XX. — Uxoris bene moratæ officium describit.	1333
CAP. XXI. — Perfectum seu vere Gnosticum describit.	1339
CAP. XXII. — Perfectum, seu vere Gnosticum neque metu pœnæ, neque spe præmii officium facere, sed solius boni et pulchri intuitu.	1343
CAP. XXIII. — Ob quam rationem perfectis a rebus sensui jucundis, quam maxime potest, abstineat, meliorum scilicet intuitu.	1353
CAP. XXIV. — De pœnarum a Deo inflictarum ratione et fine.	1361
CAP. XXV. — In cognitione et amore Dei vitam esse veram perfectionem.	1363
CAP. XXVI. — Quomodo corpore et rebus mundanis utatur vere perfectus.	1371

FINIS TOMI OCTAVI.

